Prof. Dr.
Süleyman Ateş

DÜNÜ KUR'ÂN'IN ÇAĞDAŞ TEFSİRİ

9

Yeni Ufuklar Neşriyat

verakitap.ticiz.com

YÜCE KUR'AN'IN ÇAĞDAŞ TEFSİRİ
SÜLEYMAN ATEŞ

Hz. Muhammed (S.A.V.) Ve Kur'an-ı Kerim

Allah'ın kelâm-ı Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e vahyedilmiş-tir ve takriben 609-610 yıllarında başlayan vahiy, bazan âyet âyet, bazap birkaç âyet, bazan da tüm sure olarak inmek suretiyle 23 yılda tamamlanmıştır. Hz. Muhammed (s.v.a.), Hz. İsa'nın doğumundan 571 yıl sonra, 20 Nisan'da Mekke'de doğmuştur. Babası Abdu'l-Muttalib'in oğlu Abdullah, annesi de Vehb'in kızı Âmine'dir. Doğumundan birkaç ay önce babasını, altı yaşında iken de annesini kaybeden Hz. Muhammed (s.a.v.), sekiz yaşına kadar dedesi Abdu'l-Muttalib'in, daha sonra da amcası Ebutâlib'in yanında kalmış, 25 yaşında Huveylid kızı Hatice ile evlenmiştir. Kırk yaşında kendisine peygamberlik gelmiş, onüç yıl Mekke'de peygamberlik görevini yaptıktan sonra 622' tarihinde Medine'ye göç etmiş, on yıl da orada İslâm'ı yaymıştır. Nihayet Kur'ân-ı Kerîm'in inişi tamamlanmış, İslâm insanların kalblerine yerleşmiş ve kendisi de görevini tamamlamış olarak dünyadan ayrılmış, Refîk-i A'lâ'ya (en yüce dosta) gitmiştir.
Hz. Muhammed (s.a.v.), çevresi içinde normal bir insan olarak büyümüştü. Okuma, yazma bilmiyordu. Zaten o zaman toplum içinde okur yazar olanlar çok azdı. Bütün dünyayı cehalet sarmıştı. İnsanlar, elleriyle yaptıkları putlara tanrı diye tapıyorlardı. Zayıflar eziliyor, insanlar köle diye eşya gibi alınıp satılıyor, kadınlar hor görülüyor, yeni doğan kız çocuklarından utanç duyuluyoidu. Dünyanın üstüne tam bir karanlık çökmüştü. Dünyayı bu karanlıktan kurtaracak bir nûr, insanlığı hidâyete götürecek bir rehber bekleniyordu.
Hz. Muhammed (s.a.v.), sonradan var olmuş şeylerin tanrı olamayacağını bildiği için, putatapan bir ortam içinde yetişmesine rağmen hiçbir zaman puta inanmadı. Kâinatın bir yaratıcısı olduğunu düşünüyor, ancak O'na kulluk edileceğine inanıyordu. Otuzbeş yaşlarına geldiği zaman içinde bir başkalık hissetmeğe başladı. Yalnız kalıp düşünceye dalmak, Kâinatın yaratıcısını düşünmek istiyordu. Bu maksatla Mekke'nin 5 km. kuzeyine düşen Nur dağı jjzerindeki Hira mağarasına çekilir, Allah'ın varlığını bütün ihtişamiyle ifade eden mehtaplı çöl gecelerinin parlak yıldızlarını, mağaranın hakim olduğu harika manzarayı seyreder, derin düşüncelere dalardı. Yanına biraz azık, biraz su alarak mağaraya gider,azığı tükeninceye kadar birkaç gün orada kalırdı. Azığı tükenince gelip azık alır, yine mağaraya dönerdi. Onun bu halini görenler, "Muhammed Rabbine âşık oldu" diyorlardı. Bu tefekkürler, bu riyazetler, onu son peygamberlik görevine hazırlıyordu. Böylece birkaç yıl geçti.
Gördüğü her ru'ya, sabah aydınlığı gibi çıkmağa başladı. İşte bu hal, vahyin başlangıcı idi. Nihayet 40 yaşlarına geldiği sırada bir gece yine mağarada iken Allah'ın meleği Cebrâîl (a.), ona göründü. Gerisini Buhârîdeki hadîsten dinleyelim:
"Melek beni tuttu, takatim kesilinceye kadar sıktı, sonra bırakıp 'Oku!1 dedi. 'Ben okumak bilmem' dedim, ikinci kez beni tuttu, takatim kesilinceye kadar sıktı, bıraktı, yine 'Oku'dedi, 'Ben okumak bilmem' dedim. Yine beni tuttu, üçüncü defa sıktı, bıraktı ve: 'Yaratan Rabbin adiyle oku, O insanı kan pıhtısından yarattı. O keremi sonsuz Rabbin adiyle oku. O kalemle öğretti. İnsana bilmediği şeyleri öğretti.' dedi."
Allah'ın Resulü (s.a.v.), kendisine vahyedilen bu âyetlerin dehşetinden titreye titreye hanımı Hatice'nin yanına geldi "Beni örtün' dedi. Kendisini örttüler. Korkusu geçince olayı Hatice'ye anlattı:
"— Başıma bir şey gelmesinden korkuyorum." dedi. Hatice:
"— Korkma, dedi, Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen akrabayı ziyaret eder, işini görmekten âciz olanların ağırlıklarını yüklenirsin, yoksula bakarsın, misafiri ağırlarsın, Hak uğruna halka yardım edersin." dedi ve onu amcasının oğlu bulunan Nevfel oğlu Varaka'ya götürdü. Varaka, İbranice okuyup yazmasını bilen, İncil'den Allah'ın nasibettiği kadar bir şeyler yazan, gözleri kor olmuş ihtiyar bir insandı. Hz. Muhammed'den olayı dinleyince şöyle dedi:
"— Bu sana gelen, Allah'ın Musa'ya indirdiği namus(melek)tir. Keşke kavmin seni (yurdundan) çıkaracakları zaman ben sağ olsam." Hz. Muhammed:
"— Onlar beni çıkaracaklar mı ki?" diye sordu. Varaka:
"— Evet, dedi, zira senin getirdiğin gibi bir şey getiren herkese düşmanlık edilmiştir. Eğer o günlerine yetişirsem sana çok yardım ederim." Sonra çok geçmeden Varaka oldu.[1]

Kur'ân-ı Kerim'in Vahyi

İşte Kur'ân-ı Kerîm, bu şekilde vahyedilmeğe başlamıştır. Vahiy fısıldamak, gizli konuşmak... anlamlarına gelir. Peygamberlere vahiy, Allah'ın gönderdiği melek (Cebrail Aleyhisselâm)'m, Allah'ın emirlerini peygambere okumasıdır. Peygamber, insanlarla Allah arasında bir elçidir. Allah, insanlar arasından seçtiği bir kimseye

[1] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/5-6.

meleğini gönderip emirlerini bildirir. Meleğin gelişini peygamberden başkası görmez, konuşmasını da ondan başkası duymaz.
Vahiy esnasında peygamber, beşerî duygularından geçer, kendinden habersiz hale gelir, melekle temas eder, meleğin sözlerini dinler. Meleğin sözleri, onun hafızasına, unutulmayacak biçimde nakşedilir. Bazan da melek, insan şekline bürünerek peygambere gelir. Allah'ın emirlerini okur. Melekle temas, insan bünyesinde büyük sarsıntılar meydana getirir. Peygamberimiz, vahiy esnasında kendinden geçer, yüzü sararır, soğuk kış günlerinde bile yüzünde ter taneleri belirirdi. Etrafında bulunanlar, ona vahiy geldiğini derhal anlarlardı. Hattâ Peygamberin yanında bulunanlar dahi, vahyin ağırlığını hisseder, o esnada ellerini dahi kaldıracak güçleri kalmazdı. Orada arı uğultusuna benzer bir ses duyulurdu. Bir kere peygamberimiz, deve üzerine binmiş iken kendisine vahiy gelmiş, üzerine bindiği deve, vahyin ağırlığına dayanamayarak arka ayaklan üzerine çöküvermişti.
Şuarâ Sûresi'nin 192-195. âyetleri, Kur'ân-ı Kerîm'i, Allah'ın buyruğuyla, Güvenilir Rûh tarafından, Hz. Muhammed (s.a.v.)in kalbine indirildiğini Tekvîr Sûresi'nin 19-25. âyetleri de Kur'ân'ın, Allah katında değerli bir elçinin sözü olup şeytân sözü olmadığını vurgulamaktadır. Bakara Sûresi'nin 97. âyetinden de bu Elçinin, Cebrâîl olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki, Melek elçi, Allah'tan aldığı anlamları, Arapça kalıplara sokarak Peyğamber'e vermiştir. Kur'ân sözlerinin kalıplan da anlamları da meleğin vahyidir, bunlarda Hz. Muhammed'in kendi katkısı yoktur.[2]

Vahyin Yazılması Ve Ezberlenmesi

Hz. Peygamber(s.a.v.), gelen vahyi, etrafında bulunan vahiy kâtiplerine yazdırırdı. Her âyetin hangi sureye yazılacağını işaret buyururdu. Derilere, kemik ve taş parçalan, hurma kabukları üzerine yazılan vahiyler, en mu'tena yerlerde saklandığı gibi sahabîler tarafından da ezberlenirdi. Kur'ân-ı Kerîm, Cebrail'in işaretine dayanarak peygamberimizin koyduğu tertib üzerine ezberlenir, namazlarda okunurdu. Peygamber'in arkadaşları için en değerli ve zevkli zamanlar, Kur'ân okumakla geçen zamanlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisi de gelen vahyi hemen ezberlemiş olurdu. A'iâ Suresinin altıncı âyetinde yüce Allah, Hz. Muhammed'e: "Sana okutacağız ve sen Allah'ın diledikleri dışında hiç unutmayacaktı" buyurmuştur.
Her Ramazan ayında da Hz. Pejrîgamtptf, sene ugr/ sinde inmiş olan kur'ân'ı Cebrail'e okur, onunla Nihayet en son inen âyetle Kur'ân son tertibini almıştı. Fakat Hz. Peygamber (r.a.)'in hayatında bu sahifeler, bir cilt halinde bir araya getirilip bağlanmamıştı. Çünkü Kur'4ft'ın inişi devam ediyordu.[3]

Kur'ânı Kerîm'in Toplanması

Peygamber (s.a.v.) devrinde vahy devam ettiği için Kur'ân'ı Kerim toplanıp bir kitâb haline getirilmemişti. İnen âyetleri bazı sahâbîler ezberliyorlar, kürek kemiklerine, hurma kabuklarına, ince beyaz taşlara ve o zamanın yazı malzemesine yazıyorlardı.
Hz. Ebubekir zamanında vukubulan Yemâme[4] savaşında yediyüz sahâbî şe-hid düşünce, Kur'ân'ı Kerîm'in âkibetinden endişe duymaya başlayan Ömer ibn el-Hattâb, Halife Ebubekir'i, Kur'ân'ı yazdırmaya ikna etti. Bu işle görevlendirdikleri Zeyd ibn Sabit, yorucu bir çalışmadan sonra Kur'ân'ı, Sûrelerinin tertibini gözönünde bulundurmadan derledi. Zeyd bu konuda şöyle diyor:
"Yemâme Savaşı üzerine Ebubekir beni yanına çağırttı. Hattat) oğlu Ömer de yanında bulunuyordu. Dedi ki:
—Ömer bana geldi: 'Yemâme gününde Kur'ân okuyanlar ağır zayiat verdiler. Kur'ân okuyanların, savaş alanlarında şehid düşmesiyle Kur'ân'ın çoğunun zayi olacağından korkuyorum, Kur'ân'ı toplamayı emretmeni istiyorum' dedi. Ben de Ömer'e: 'Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in yapmadığını biz nasıl yapalım?' dedim. Ömer: 'Vallahi bu hayırlı bir iştir' dedi. Ömer bana söyleye söyleye nihayet Allah, aklımı bu işe yatırdı. Ben de Ömer'in görüşünün doğruluğuna kanâat getirdim. Sen akıllı bir gençsin, hakkında kötü bir zannımız yoktur. Sen Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in vahiy kâtibi idin. Kur'ân'ı araştır ve bir araya topla.
Vallahi bana, herhangi bir dağı yerinden kaldırıp başka bir yere nakletmeyi önerselerdi Kur'ân'ı toplamayı emretmeleri kadar bana ağır gelmezdi. Dedim ki:
—Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in yapmadığı şeyi siz nasıl yaparsınız?
Ebûbekir:

---

[2] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/7.
[3] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/7-8.
[4] Bu gun Arabistan'ın başkenti Riyâd'ın bir mahallesi olan Menfûha'da Hanîfe oğulları yaşardı. Bu kabilenin Hz. Peygamber'e gönderdiği hey'el arasında, asıl adı Mesleme olan, fakat hakaret ve küçültme için muslumanlarca "yalancı museyle" denilen bir adam da vardı. Bu adam Medine'ye gelip muslurr.an oldu, fakat ülkesine döndükten sonra peygamberlik iddiasında bulundu ve Hz. Muhammed'İn ortağı olduğunu ileri surdu. Hattâ ona: "Allah'ın Elçisi Museyleme'den, Allah'ın Elçisi Muhammed'e.Bundan sonra Arzın yansı benim, yarısı senin..." diye mektup yazdı. Hz. Muhammed (s.a.v.) ona: "Allah'ın Elçisi Muhammed'den, yalancı Museyleme'ye; bundan sonra bil ki Arz (ne senin, ne de1 benim), Allah'ındır. Onu kullarından dilediğine verir. Sonuç, Allah'tan korkanlarındır." şeklinde cevap verdi.
Olay, Hz. Peygamber'in son zamanlarında başlamıştı. Resûlullah'm ilk halîfesi Hz. Ebu-bekir'ın Hâlid ibn Velîd kumandasında gönderdiği ordu, Milâdî 633 yılı Ocak ayı başında Museyleme ordusunu Yemâme denilen bölgede bozguna uğrattı. Müseyleme de olduruldu. Fakat muslumanlar da bu savaşta ağır zayiat: Yediyuzü hafız ve eski sabâbî olan iki bin şehîd verdiler. (İbn Hişâm, Sîretu'n-Nebîy, 11.577; Taberî Târihû'l-Umemi ve'l-Mulûk, 11. 394; İcâzu'l-Kur'ân ve'1-Belâgatİ'n-nebeviyye, s. 178; Hayatî Ulku, islâm Târihi, s. 265-266).

—Vallahi bu hayırlı bir iştir, dedi.
Ve söyleye söyleye nihayet Allah, Ebûbekir ve Ömer'in akıllarını yatırdığı şeye benim de aklımı yatırdı. Kur'ân'ı araştırmağa, hurma dallarından, yassı taşlardan ve insanların hafızalarından derlemeğe başladım. Tevbe Suresi'nin sonu olan: "
:Andolsun size kendi içinizden öyle bir elçi geldi ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli, merhametlidir. Eğer (inanmaktan) yüz çevirirlerse de ki: 'Allah bana yeter. O'ndan başka tanrı yoktur. O'na dayandım. O, büyük Arşın sahibidir' ayetini yalnız Ebû huzeyme el-EnsârVnin yanında buldum. "[5]
Tirmizî'nin rivayetine göre de Zeyd, bu iki âyeti, Huzeyme ibn Sâbit'in yanında bulmuşlar. Yine Tirmizî'nin başka bir rivayetinde de Zeyd, Ahzâb Sûresinin 23 ncü âyetini Huzeyme Ibn Sâbit'in veya Ebû Huzeyme'niıı yanında bulmuştur.[6] Tirmizî'nin bu rivayetleri tereddüdlüdür. Fakat Buhâ-rî'nin ve İbn Hanbel'in rivayetlerine göre Huzeyme'nin yanında bulunan âyet, Beraeh Sûresi'nin son iki âyeti değil, Ahzâb Sûresinin 23 ncü âyetidir: Zeyd, Osman zamanında Kur'ân'i ikinci kez yazarken Ahzâb Sûresinin: "Mü'binlerden öyle erkekler var ki Allah'a verdikleri sözde durdular. Onlardan kimi adağını yerine getirdi, kimide (sözünü yerine getirmeyi) beklemekledir; sözlerini asla değiştirmemişlerdir, "mealindeki 23 ncü âyetini Huzeyme İbn Sâbit'in yanında bulmuştur.[7] Kurtubî'nin de işaret ettiği gibi, demek ki birinci derlemede Berâeh Sûresinin sonundan iki âyet, sadece Ebû Huzeyme'nin, ikinci derlemede de Ahzâb Sûresinin 23 ncü âyeti sadece Huzeyme İbn Sâ-bit'in yanında bulunmuştur.
Zeyd'in derlediği ve sonradan "el-Muşhafu'f-Umm; Ana Mushaf" denilecek olan bu Mushaf, Ebubekir'in yanında kalmış, onun vefatıyle Ömer'e intikal etmiş, onun vefatından sonra da kızı Hafsa'nın eline geçmiştir.
Hz. Osman'ın halifeliği sırasında İslâm devletinin sınırlan genişlemiş ve çeşitli dilleri konuşan insanlar müslüman olmuşlardı. Ana dilleri yabancı olan bu müslümanların, Kur'ân'ı bir Arap gibi okumaları elbette çok güçtü. Bunlar içinde de Kur'ân'ı ezberleyenler çoktu ama bunların telâffuzu ile bir Arabın telâffuzu arasında farkların bulunması tabii idi. Ayrıca Arabistan'ın, birbirinden uzak bölgelerinde yaşayan Arap kabilelerinin lehçe ve şiveleri arasında da -bugün olduğu gibi- büyük farklar vardı. İşte gerek çeşitli Arap kabilelerinin, gerek yeni müslüman olmuş yabancıların okumaları arasında beliren farklar, müslümanlar içinde birbirlerini küfürle suçlamaya kadar varan derin ayrılıklara yol açtı. Özellikle Ermîniyye (Ermenistan) savaşında baş gösteren bu ayrılıklardan endişe eden kumandan Huzeyfe, dönüşte, henüz evine gitmeden halîfe Osman'ın huzuruna girdi:
—Bu ümmet helak olmadan önce yetiş de onu kurtar! dedi.
Irak'tan, Şam'dan, Hicaz'dan insanların toplandığı o savaşta askerlerin birbirini tekfir etmelerine neden olan kıraat ayrılıkları gördüğünü anlattı: "Ben yahudi ve hıristiyanların ihtilâfa düştükleri gibi bu ümmetin de Kitâblarında ihtilâfa düşeceklerinden tasalanıyorum" dedi.
Konuyu arkadaşlarıyle görüşen Hz. Osman: "Benim kanâatime göre insanların bir kıraatte birleşmeleri gerekir. Zira siz-bugün ihtilâfa düşerseniz, sizden sonrakiler daha çok ihtilâfa düşerler." dedi. Ve Hafsa'dan tekrar iade etmek üzere ilk Mushafı aldı. Kur'ân'ı yeniden yazmakla görevlendirdiği Zeyd İbn Sabit,'Abdullah İbn ez-Zübeyr, Sâîd İbn el-Âs ve'Abdurrahmân Ibn el-Hâris ibn Hişâm'dan oluşan komisyona gönderdi. Komisyonun, Ku-reyşli olan üç üyesine:
—Siz ve Zeyd ibn Sabit, Kur'ân'dan bir şeyde ihtilâfa düşerseniz onu Kureyş diliyle (lehçesiyle) yazınız. Çünkü Kur'ân, onların diliyle inmiştir dedi.[8]
Buhârî'nin bir rivayetinde ise komisyon üyelerinin hepsi Ensârlıdır: Übeyy ibn Ka'b, Mu'âz ibn Cebel, Zeyd ibn Sabit ve Zeyd'in babası Sabit.[9]
Komisyon üyeleri Kur'ân'ı yazarken hemangi bir kelimenin yazımında ihtilâfa düştüklerinde Hz. Osman'a başvururlar, onun direktifine göre yazarlardı. Meselâ " " kelimesinin uzun tâ ile mi, yoksa te'nîs tâ-siyle mi yazılacağında fikir ayrılığına düşmüşler, Zeyd bunun " " şeklinde, üç Kureyşli ise " şeklinde yazılacağını söylemiş, sonunda Osman'a başvurmuşlar, Osman: "Onu Kureyşin diliyle yazınız, çünkü Kur'ân, onların diliyle indi." demiştir.[10]
Yazım işi bittikten sonra Osman, Hafsa'dan aldığı ana Mushafı kendisine iade etti. Çoğunluğun rivayetine göre dört, diğer bir rivayete göre de yedi nüsha yazılan mushaflardan biri Irak'a, biri Şam'a, biri Mısır'a gönderildi. Dört nüsha yazılmış olması, Kurtubî'nin görüşüdür. El-Fethu'r-Rabbânî yazarına göre Mushaflar: Mekke'ye, Basra'ya, Kûfe'yc, Şam'a, Yemen'e gönderilmiş, biri de Medine'de bırakılmıştır[11].
Bundan sonra Osman, okuma farklarını ortadan kaldırıp müslümanla-rı bir tek kıraatte birleştirmek amacıyla başka bütün mushafların ve Kur'ân parçalarının yakılmasını emretmiştir.[12]
Gelen rivayetlerden Hz. Osman'ın bu uygulamasının, hayli tepkilere yol açtığı anlaşılmaktadır. Önce onun, derleme komisyonunun başkanlığına Zeyd ibn Sâbit'i getirmesi, Peygamber'in eski sahâbilerinden'Abdullâh ibn

---

[5] Buhârî, Fedâiiu'l-Kur'ân, 3,4 ncu bâblar Ibn Hanbel, Musned, 1/13; İbn Ebî Dâvûd, Kitâbu'l-Meşâhif, s. 6-7.
[6] Tırmizî, Tefsir, Sûre: 10, h. 3103, 3104.
[7] Buhârî, Fedailu'1-Kur'ân, bâb: 2, h. 9; Ibn Hanbel, Musned, 5/188; el-Fethu'r-Rabbânî,18/33-34.
[8] Buharı, Menâkıb, 4, h. 15; Beyhekî, es-Sunen, 2/42.
[9] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, b. 7, h. 24.
[10] el-Fethu'r-Rabbânî, 18/34.
[11] El-Fethu'r-Rabbânî, 18/34.
[12] Beyhekî, es-Sunen, Kitûb's-Şalât, 2/42.

Mes'ûd'un canını sıkmıştır. İbn Şihâb'ın rivayetine göre Abdullah halka şöyle demiştir: "Ey müslümanlar, vallahi ben müslüman olduğum sırada henüz kâfir bir insanın belinde bulunan bir kimsenin yönetiminde yazdan mushaf nüshalarından uzak dururum." Zeyd'e tarizde bulunan Abdullah'ın sözü, Ebû Vâil'in rivayetine göre şöyledir: "İbn Mes'ud minberde bize şöyle hitabetti: 'Herkes, dünyâda gizlediği şeyle âhireîe gelecektir.' Siz de yanınızda bulunan mushaf nüshalarını saklayınız! Siz bana, Zeyd ibn Sâbit'in okuyuşuna göre okumamı nasıl emredersiniz? Ben Allah'ın Elçisinin ağzından yetmiş küsur sûre öğrenmiş iken henüz Zeyd, iki örüklü saçıyla gelir, çocukların arasında dolaşırdı. Allah'a andolsun ki inen her Kur'ân parçasının ne hakkında indiğini bilirim. Allah'ın Kitabını benden daha iyi bilen yoktur. Ben sizin en iyiniz değilim. Eğer deve ile ulaşılabilecek bir yerde Allah'ın Kitabını benden iyi bilen birinin bulunduğunu bilsem, derhal ona giderim." İbn Mes'ûd'ım bu sözünü nakleden Ebû Vâil, "Minberden indiğinde ben halk arasında oturdum. Kimse onun sözlerini inkâr etmiyordu" demiştir.[13]

Kuşkusuz, Hz. Osman'ın, yazdırdığı resmî Mushaf dışındaki mushaf-İarın yakılmasını emretmesi, kıraat ihtilâflarını ortadan kaldırmak, müslü-manları tek kıraatte birleştirmek, birliği sağlamak içindi. Nitekim Hz. Alî'nin: "Ey insanlar, Osman hakkında aşın sözler söylemekten, ona 'Mushaflar yakıcısı!' demekten sakının. Vallahi o, mushafları, biz Muhammed'in ashabı önünde yaktı. ", "Osman zamanında yönetici ben olsaydım, onun mushaf-lar hakkında yaptığını ben de yapardım." dediği rivayet edilir.[14]

Gerçi Hz. Osman'ın, özel mushafları yaktırdığı rivayet edilmektedir ama onun bu emrine uymayıp kendi özel mushaflarını saklayanların bulunduğu da tarihen sabittir. Çünkü Hz/AÎî,*Abdullâh ibn Mes'ud, Übeyy ibn Ka'-b'ın özel mushaflarından söz edilmektedir.[15] Ebûbekir ibn Dâvûd, özel sa-hâbî mushaflarındaki farkları Kitâbu'l-Mesâhif'inde toplamıştır. Buhârî'nin rivayetine göre Hz. Âişe, mushafını görmek üzere gelen bir Iraklıya, özel mushafını göstermiştir[16] Hz. Hafsa'ya iade edilmiş olan ana Mushaf da ölünceye dek onun yanında kalmış, Medine valisi olan Mervân ibn el-Hakem, yakmak üzere o nüshayı istemişse de Hafsa vermemiş, fakat bu mü'minler anasının vefatı üzerine Mervân o Mushafı alıp yakmıştır.[17]

Gerek Hz. Ebubekir'in, gerek Hz. Osman'ın Zeyd ibn Sâbit'ten çok daha eski bir sahâbî olan'Abdullâh ibn Mes'ûd yerine Zeyd'i Kur'ân'ı yazmakla görevlendirmiş olması, konunun uzmanlarınca şöyle değerlendirilmektedir: "Evet Abdullah Zeyd'den üstündür ve ondan önce müslüman olmuştur. Ancak Zeyd Kur'ân'ı Abdullah'tan çok ezberlemişti. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)in sağlığında Zeyd Kur'ân'ın tamamını, Abdullah ise sadece yetmiş küsur suresini ezberlemişti. Abdullah, Kur'ân 'in geri kalan kısmını, Peygam-ber'in vefatından sonra öğrenmiştir. Tabii Allah 'in Elçisinin sağlığında Kur'ân'ı ezberlemiş olan, Kur'ân'ın derleme işine daha uygundur. Bundan Abdullah'ın şanına bir eksiklik gelmez. Zeyd Kur'ân'ı Ebûbekir ve Ömer'den de daha çok ezberlemişti ama fazilette onlardan üstün olmak şöyle dursun, onlara eşit bile değildi. "[18]

Gerçi bu yorum güzeldir ama doyurucu değildir. ZiracAbdullâh ibn Mes'-ud'un sözlerinden, kendisinin Kur'ân'ı Zeyd'den, hattâ bütün sahâbilerden iyi bildiği anlaşılıyor. Onun: "Kur'ân'ın tamamını ezberlemediği"şeklindeki rivayetler'[19] tutarlı değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) "Kur'ân'ı dört kişiden alın: Ümmi cAbd oğlundan, Mılâz ibn CebeVden, Übeyy ibn Ka'b'den ve Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim'den.[20] demiştir. Burada Kur'ân'ı en iyi bilen dört kişinin başında ÜmmicAbd oğlu yanicAbdullâh ibn Mes'ûd zikredilmiştir. Buhârî'nin rivayetinde Ümmi'Abd oğlu yerine "Abdullah ibn Mes'ud" geçmektedir. Şakîk'in rivayetine göre Abdullah: "Allah Elçisinin sahâbüeri bilirler ki onların içinde Allah'ın Kitabını en iyi bilen benim. Benden daha iyi bilen birinin olduğunu bilsem ona giderim.[21]"Kendisinden başka tanrı olmayan A ilâh 'a andolsun ki, A ilâh 'in Kitabından hiçbir sûre yoktur ki onun nerede indirildiğini ve Allah 'in Kitabından hiçbir âyet yoktur ki onun ne hakkında indirildiğini bilmeyeyim. Eğer Allah 'in Kitabını benden iyi bilen, deve ile ulaşılabilecek birini bilsem, derhal hayvana binip ona giderim."[22] demiştir.eAlkame de şöyle demiştir: "Himş'ta idik, İbn Mes'ud, Yûsuf Sûresini okudu. Bir adam: 'Böyle indirilmedi'dedi. (Abdullah): 'Ben Allah 'in Elçisi (s.a. v.)e okudum, bana (ahsente: aferin) dedi.' Sonra Abdullah, adamın ağzından şarap kokusu aldı: 'Hem Allah'ın Kitabını yalanlıyorsun, hem de şarap içiyorsun öyle mi?' dedi ve adama had vurdu."[23]

Kurtubî'nin dediği gibi bu ve benzeri haberler, Abdullah'ın yukarıda anılan görüşlerin tersine, Peygamber (s.a.v.)in hayatında Kur'an'ı topladığım[24]gösterir.[25]

---

[13] el-Fethu'r-Rabbânî, 18/35-36.
[14] Kurtubî, 1/54; el-Fethu'r-Rabbânî, 18/34.
[15] Kurtubî, 1/53.
[16] Buh'ârî, Fedâilu'l-Kur'ân, b. 5, h. 14.
[17] el-Fethu'r-Rabbânî, 18/34.
[18] Kurtubî, 1/53.
[19] 1 Kurtubî, 1/53.
[20] Müslim, Fedâıl, Fedâilu'Abdillâh ibn Mes'ûd; Buhârî, Fedâilu'I-Kur'ân, bâb: 7, h. 20.
[21] Müslim, Fedâil, Fedâilu "Abdullah ibn Mes'ûd.
[22] Buhârî, Fedâilu'I-Kur'ân, b. 7, h. 23.
[23] Buhârî, Fedâılu'l-Kufân, b. 7, h. 22.
[24] Kurtubî, el-Câmı'lİ Ahkami'l-Kur'ân, 1/58.
[25] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/8-13.

Kuranı Kerîm'in Âyet Ve Sûreleri:

Âyet:

dilde alâmet, işaret, kanıt anlamına gelir. Çoğulu ây ve âyâttır. Allah'ın, varlığını gösteren her şey âyettir. Bu anlamda bütün doğa olayları, ağaçlar, çiçekler, ay, güneş ve yıldızlar birer âyettir. Peygamberin doğruluğunu kanıtlayan mu'cizelere de âyet dendiği gibi geçmiş olayların verdiği ibrete de âyet denir.
Tefsir biliminin terimi olarak âyet, sûrelerin içinde bulunan bir veya birkaç cümledir. Bu cümlenin sonunda bulunan ve âyetleri birbirinden ayıran kelimeye fasıla denir. Çoğulu fevâşıl'dır. Fâşıla'nın son harfine de harfu'l-fâsıla denmektedir.
Ayetleri birbirinden ayırmanın bir kuralı yoktur. Yani âyetlerin tayini kıyâsî değil, tevkifidir, Hz. Peygamber'in emrine bağlıdır. Onun için , " birer âyet olduğu halde " " tam âyet değil, kendinden sonraki âyetin bir parçasıdır. Birkaç hüküm ve cümle içeren âyetler olduğu gibi kendi başına bir hüküm ifade etmeyen, tek veya iki kelimeden ibaret âyet de vardır. Bakara Sûresinin 82 nci âyeti, en uzun âyettir ki, bir sayfa tutar. Rahman Sûresinin " " âyeti ise tek kelimeden ibaret bir âyettir.[26]

1) Âyetlerin Sayısı:

Bazı bilginler, bazı yerlerde iki âyeti bir âyet, sûre başlarındaki besmeleyi ve hurûf-i mukatta'a (bağımsız harfler)den bir kısmını,bağımsız âyet saydıklarından Kur'ân'ı Kerîm'in âyet sayısında farklar görülür. Fakat bu farklar itibarîdir; temelde bir fark yoktur.
Ed-Dânî Kur'ân'da 6000 âyet olduğunu söyler. Bazılarına göre 6204 veya 6214, veya 6216 veya 6219 Kûfelilere göre 6238, bazılarına göre 6243, besmelelerle birlikte 6356, Ibn Abbâs'tan bir rivayete ve Zemahşerî'ye gçre 6666 âyet [27] vardır.[28]

2) Âyetlerin Tertibi:

Âyetler, Hz. Peygamber'in buyruğuyla sıraya konmuştur. Vahiy geldikçe Peygamberimiz, gelen âyetlerin sûrelerdeki yerini, Cebrail'in işaretiyle sa-hâbîlerine bildirir ve âyetleri oraya yazdırırdı. Bütün âyetler, böyle Hz. Peygamber tarafından sıraya konmuştu. Hâkim'in, el-Müstedrekin'de çıkardığı hadise göre Zeyd ibn Sabit: "Biz Allah'ın Elçisi (s.a.v.) devrinde Kur'an'ı rik'alardan te'lif ederdik'[29] demiştir. Hâkim ve Beyhekî'ye göre bu ifâde, âyetlerin, Peygamber'in emriyle toplanıp sıraya konduğunu gösterir. Çun-ku te'lif etmek, bir düzen ve sıra içinde yazmayı gerektirir. Hâkim'in başka bir rivayetinde de Hz. Osman şöyle demiştir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.)e birçok âyeti olan sûreler inerdi. Kendisine bir şey indiği zaman yazacak birisini çağırırdı: 'Bunu falan falan şeyin anıldığı sûreye koyunuz!3 derdi. Ona bir âyet inerdi: 'Bunu falan falan şeyin anıldığı sûreye koyunuz!' derdi. Enfâl Medine'de inen ilk sûrelerdendi. Berâeh ise son inen Kur'ân'dan idi. Fakat içeriği, Enfâl Sûresinin içeriğine benziyordu. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) onun, Enfâl Sûresinden olduğu hakkında bize bir şey söylemedi. Biz onu Enfâl sûresinden saydığımız için ikisini yan yana yazdım, aralarına bismillâhirrah-mânirrahîm koymadım.[30]
Bu rivayetler, sûre başlarına besmelenin konmasının ve âyetlerin sûre içinde düzenlenmesinin, Peygamber'in emriyle yapıldığını gösterir. Bunda ümmetin icmâı vardır.
Kelime ve harf: Kurtubî'nin tanımına göre, kelime, kendisine karışan harflerden oluşan bir şekildir; tek bir anlam ifade eden sözcüktür. Harf ise insandan çıkan seslerin işaretidir. Arapça'da bazan, mecazî olarak harf, kelime yerine, kelime de harf yerine kullanılır. Haccâc ibn Yûsuf okuyucuları, hafızları ve yazıcıları toplayıp Kur'ân'da kaç harf bulunduğunu tesbit ettirmiş 340740 (Üçyuz kırk bin yediyuz kırk) harf bulunduğu anlaşılmıştır. Ancak bazı kimselerin kelimelerde gizli harfleri de gözönünde tutup tutmamalarına göre bu sayı değişir. Atâ ibn Yesâr'a göre Kur'ân'da 77439 (yetmiş yedi bin dörtyüz otuz dokuz) kelime, 323015 (üçyüz yirmi uç bin on beş) harf vardır. Mücâhid'e göre ise harf sayısı 321180 (üçyüz yirmi bir bin yüz seksen)dir.[31]

B. Sûre:

a. Sûre: Rütbe, şeref, yüksek bina veya binanın bölümü, katı gibi anlamlara gelir. Ünlü câhiliyye şâiri en-Nâbiğa, sûreyi, şerefli mevki anlamında kullanmıştır:
Baksana Allah sana öyle bir mevki vermiş ki her kiralın, onun altında bocaladığını görüyorsun.[32]

---

[26] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/13-14.
[27] Itkân, 1/70; el-Burhân fiUlûmi'l-Kur'ân, 1/249.
[28] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/14.
[29] el-Mustedrek, 2/613: Kitâbu Tevârîhi'l-mutekaddımîn, Te'lîfu'l-Kur'ân.
[30] eI-Musiedrek, Tefsîr, vechu iktiranı sureti'İ-Enfâl; 2/221.
[31] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/14-15.
[32] Dîvân, s. 18, tahkîk, Kerem el-Bustânî, Dâru Şâdİr, Beyrut.

İbranî, yahut Süryânî kökenli olduğu söylenen sûre kelimesi, Kur'ân'ı Kerîm'de vahyedilen Kur'ân parçası anlamında kullanılmıştır. Ancak tefsir biliminde sûre, Kur'ân'ı Kerim'in bağımsız bölümlerinin adıdır.

b. Güvenilir bilginlerin oybirliğiyle Kur'ânı Kerîm, yüz ondört sûreden oluşmaktadır. Enfâl ile Berâ'eyi bir sûre kabul edenler, bu sayıyı yüz onüçe indirmişlerdir. Muavvizetân'ı mushafına yazmamış olan Abdullah ibn Mes'-ûd'un Mushafında ise yüz on iki sûre yer almıştır. Kunût dualarını da sûretu'l-hal ve sûretu'l-hafd adiyle birer sûre kabul ettiği rivayet edilen Übeyy ibn Ka'b'ın Mushafında ise sûre sayısı yüz on altıya çıkmıştır.

c. Sûreler, adlarını, içerdikleri bir kelimeden veya anlattıkları en önemli bir konudan alırlar. Bazı sûrelerin birden fazla adı olduğu gibi iki veya ikiden çok sûreye ortak bir isim de verilmiştir. Meselâ Bakara ve Âîi İmrân Sûrelerinin ortak adı ez-Zehrâvân Felak ve Nâs Sûrelerinin el-Muavvizetândır. İhlâs Sûresi ile birlikte üç sûreye el-Muavvizat denmiştir.

d. Sûreler, indikleri yere göre de tasnif edilmişlerdir. Hicretten önce inen sûrelere Mekkî, Hicretten sonra inen sûrelere Medenî denmiştir. Übeyy ibn Ka'b'e göre Mekkî sûrelerin sayısı 87, Medenî sûrelerin sayısı 27 dir. İbn Hi-şâm'a göre Mekkî sûreler 82, Medenî sûreler 20 tanedir. 12 sûrenin yeri ihtilaflıdır. Nöldeke'nin tasnifine göre Mekke'de inen sûreler 90, Medine'de inenler 24'tür. Kıral Fuâd'ın emriyle Mısır'da 1343 yılında bilimsel bir kurul tarafından bastırılan Mushafa göre Mekkî sûreler 86, Medenî sûreler 28 dir. Az olmakla beraber bazı Mekkî sûreler içine Medenî âyetler konduğu gibi Medenî sureler içine de Mekkî âyetler konmuştur.

e. Mekkî ve Medenî Sûreler arasında bazı farklar vardır. Bunların en önemlisi, ifâdenin içeriğinde ve belâğetindedir. Mekkî sûrelerde âyetler genellikle kısa ve özlüdür. Mekke'de İslâm'ın inanç esaslari'konulmakta, putperestlikle sav aşılmaktadır. Onun için Mekkî âyetlerde Allah'ın birliğini, âhi-retin varlığını ispatlayan kanıtlar, tevhide inanan ve inanmayanların sonuçlarını anlatan hikâyeler geniş yer tutar. Vicdana hitabeden Mekkî sûrelerde Allah ve âhiret korkusu büyük ağırlık kazanır. Fasıla uyumu, bunların ruh üzerindeki etkisini daha da arttırır. İslâm Devletinin temellerinin atıldığı Medîne devrinde ise konular biraz daha ayrıntılı anlatılır. Kamu düzeni, müslümanlarm birbirleriyle ve öteki toplumlarla barış ve savaş ilişkileri hakkında yasalar getirilir; bu devirde müslümanlara karşı tutumları olumsuzlaşan ya-hudilerin davranışlarına işaret edilir. Müslümanlar zulme karşı koymaya, cihâda yöneltilir ve müslümanların yaptıkları bazı önemli savaşlardaki olaylara kısaca yer verilir.

Hakka, Kâri'ah, Vâkı'ah, Şems. Tekvîr, İnfitâr, İnşikak, Zelzele, Zâriyât, Mürselât, Nâzi'ât sûreleri, Mekkîlerin; Bakara, Âli İmran, Nisa ve Mâ-ideh sûreleri Medenîlerin tipik örnekleridir.

f. Sûrelerin tertibi (sıralanması): Bilindiği gibi Kur'ân'ı Kerîm, Hz. Peygamber zamanında bir cild halinde toplanıp yazılmamıştı. Hz. Ebûbekir zamanında Kur'ân parçaları toplanıp Mushaf haline getirildi ise de sûrelerin sıralanmasına dikkat edilmemiş, sûreler gelişi güzel bağlanmıştı. Hâkim bu konuda şöyle diyor: ' 'Kur'ân 'in toplanması bir kere olup bitmiş değildir. Bir kısmı Allah'ın Elçisi (s.a.v.)ın huzurunda toplanmıştı. Bir kısmı Ebûbekir eş-Şıddîk huzurunda (zamanında) yapıldı. Üçüncü toplanması da sûrelerin tertibidir ki bu da mü 'minlerin emîri Osman İbn "Affan (Allah hepsinden razı olsun)/« halifeliği sırasında yapıldı."[33] Verdiğimiz bu mâ'hîmâttan, sûrelerin sıraya konmak suretiyle Kur'ân'ın cem'inin, Hz. Osman zamanında yapıldığı anlaşılır.

Ebû Ca'fer en-Nahhâs'ın öncülüğünü yaptığı bir görüşe göre Hz. Peygamber, kendi hayâtında sûreleri sıraya koymuştur. Sûrelerin bugünkü biçimde tertibi, Peygamber'in işaretiyle yapılmıştır. İmam Mâlik'in öncülüğünü yaptığı bir görüşe göre de sûre sıralaması, sahâbilerin ictihâdiyle olmuştur. Birinci görüş tutarlı değildir. Çünkü Peygamber zamanında Mushaf derlen-memişti ki sûreler Peygamber'in emriyle sıraya konmuş olsun. Öyle olsaydı, bazı özel nüshalarda sûre sırasında farklar görülmezdi. Meselâ Mushafını Kur'ân'ın iniş tarihine göre sıralayan Hz. calî'nin nüshasında İkra', el-MuddesSir, Nûn, el-Muzzemmil, Tebbet, Tekvîr sûreleri sıralanmıştı.Abdullah ibn Mes'ûd'un Mushafı ise "Maliki yevmi'd-dîn (Fatiha)" ile başlıyor, daha sonra Nisa, sonra Âli İmrân sûreleri geliyordu.[34] Übeyy ibn Ka'b'm Mushafındaki sûre sırası da resmî Mushafınkinden farklı idi:[35] Başta "Elhamdu lillâh", sonra Nisa, sonra Âli İmrân sonra En'âni, sonra A'râf, sonra Mâide sûreleri vardı. Kâdî Ebûbekr ibn et-Tayyib, sûrelerin, sahabenin ictihâdiyle bugünkü şekliyle sıraya konmasının muhtemel olduğunu [36] söylemiştir.[37]

Kur-ân'ı Kerîm'in Noktalanması, Harekelenmesi, Ta'şir ve Tahzîbi:

Kur'ân'i Kerîm, başlangıçta noktasız ve harekesiz olan Arap yazısı ile yazılmıştı. Henüz gelişmemiş olan bu yazı, bir kelimenin çeşitli biçimlerde okunmasına müsaid idi. Meselâ kelimesi, katele, kutile kabile, kubile, fetele, futile... şeklinde; kelimesi lâ-takbelû, lataktulû... şekillerinde de okunabilirdi. Bunların birincisi öldürdü, ikincisi öldürüldü, üçüncüsü kabul etti, dördüncüsü kabul edildi demektir. Sonraki misalde birincisi kabul etmeyiniz, ikincisi öldürmeyiniz anlamındadır. İşte bu yazı şekli Kur'ân kelimelerinin birçok biçimde okunmasına ve dolayisiy-le kıraat (okuma) ayrılıklarına, tartışmalara sebep oluyordu.

---

[33] el-Mustedrek, 2/229: Tefsir, Cem'u'l-Kur'ân.
[34] Kitâbu'l-Meşâhif, Jeffry neşri, s. 22-23.
[35] İtkan, 1/65.
[36] Kurtubî, 1/59.
[37] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/15-17.

Bunu önlemek içincAbdu'l-Melik ibn Mervân'ın emriyle, Irak valisi Haccâc ibn Yûsuf, bizzat ciddî bir biçimde Kur'ân'ı noktalamaya koyulduğu gibi Hasan Basrî ve Yahya ibn Ya'mur'u da bu işle görevlendirdi. Böylece Vâsıfta, resmî yazıma uygun olan bütün kıraatleri içinde toplayan bir kitâb te'lîf edildi. Tâ Mücâhid, kırâetler hakkındaki kitabını yazıncaya dek halk, uzun süre Haccâc'ın yazdığı bu kitaba göre amel etti.
Fakat Zebîdî'nin, Tabakâtında, Müberrid'e dayandırdığı bir söze göre Kur'ân'ı ilk noktalayan zât, Ebû'l-Esved ed-Duelî'dir. İbnî Şîrîn de Yahya ibn Ya'mur tarafından noktalanmış bulunan bir mushafı olduğunu söylemistir. Kur'ân metnine karışmamak için bu işaretler, kırmızı vs. renk mürekkeplerle yazılırdı.
Daha sonra Kur'ân'a ta'şîr işaretleri konmuştur. İbn'Atiyye bunun, Abbasî halifesi Me'mûn'un emriyle konulduğuna dair bir rivayet gördüğünü söylemiştir. Ta'şir, onlama demektir. Her on âyeti göstermek için konan işaretlere â'şâr denir. Bir rivayete göre de ta'şîr işaretlerini koyan Haccâc'dır. Fakat ilk iki nesil âlimlerinden bir kısmının, özellikle ta'şîr işaretlerinden pek hoşlanmadıkları rivayet edilir. Abdullah ibn Abbâs'ın, mushafa tâ'şir koymaktan hoşlanmadığı rivayet edilir*'*. Bundan ta'şirin, onun zamanında ortaya çıktığı anlaşılır. Onlar, Mushafa, Peygamber devrinde olmayan şeylerin konmasını istemiyorlardı. Ancak İmâm Mâlik, öğretim kolaylığı için bu işaretlerin konmasında bir sakınca görmemiştir.
Eşheb'in nakline göre İmâm Mâlik'e, kırmızı ve sair renklerle sahifele-re konulan ta'şîr işaretlerinden sorulmuş, bunu mekruh gören İmâm "Ancak Mushaf'a, mürekkeple ta'şîr konmasının bir zararı yoktur" demiştir. Kendisine, her sûrenin sonuna, sûrelerin bitim işareti konmasının hükmü sorulmuş: "Esas mushaflara böyle işaretler konmasını, ya da bunların hare-kelenm-esini mekruh görürüm. Fakat çocukların ders kitapları olan Mushaflara, bunların konmasında bir sakınca görmem" diyen İmâm, sonra dedesinden kalma bir Mushaf çıkarıp Eşheb ve beraberindekilere göstermiş. Osman Mushafları yazdığı zaman dedesinin yazdığı bu mushafta, satır bo-yu mürekkeple, zincir biçiminde hatimeler (sûre bitim işaretleri) konduğunu ve âyetlerinin de mürekkeple noktalanmış olduğunu görmüşler.
Fakat Mâlik'in dedesinin, Osman Mushafından naklen yazdığı Mushafta nokta ve sûre bitim işaretlerinin bulunması tuhaf bir şeydir. Çünkü Osman devrinde henüz Arap yazısında nokta yoktu. O devirde yazılmış Mushafa, sonradan nokta konulmuş olması muhtemeldir. Yahya ibn Ebî Kesîr şöyle demiştir: "Kur'ân, Mushaflara noktasız ve harekesiz yazılmıştı. Sonradan onda ilk olarak: (bâ) (tâ) ve (sâ) üzerine nokta koydular, 'Bunun bir sakıncası yoktur, Kur'ân nurdur' dediler. Sonra âyetlerin sonuna nokta koydular. Sonra da Fatiha (başlangıç) ve hatime (bitim) işaretleri koydular."[38]
Bağdad Üniversitesi okutmanlarından Ganim Kaddûrî, Kur'ân'ı Kerîm'in yazımı konusunda kaleme aldığı "Resmu'I-Mushaf" adlı değerli eserinde mushaflara nokta ve harekelerin konmasını ayrıntılarıyle izah etmektedir. Yazarın açıkladığı üzere Kur'ân'ı Kerîm'e, önce kelime sonlarındaki i'râb harekelerini gösteren yuvarlak noktalar konmuş, bu işi ilk yapan da Hz. Alî'nin talebesi olan, Basra valiliği de yapmış bulunan ve hicrî 69 yılında vefat eden Ebû'l-Esved Zâlim İbn Amr ibn Süfyân olmuştur. Muhammed ibn Selâm eI Cumahî(139231)nin ifadesiyle: "Basralılar, Arap dilinin gelişmesinde öncülük etmişler, nahiv, lügat ve garip kelimeler üzerinde özenle durmuşlardır. Arap dil kurallarını koyan, gramer yolunu ilk açan, Basralı Ebû'l-Esved ed Duelî'dir."[39]
Ebû'l-Esved'in, bu işe başlama sebebi çeşitli biçimlerde anlatılır: Bir rivayete göre kendi kızının lahnettiğini (gramer hatâsı yaptığını), başka bir rivayete göre Sa'd isimli bir İranlının hatalı konuşup, halkın ona güldüğünü görünce insanları bu tür hatâlardan koruyacak bir çare düşünmeğe başlamıştır. Bir rivayete göre Basra valisi Ziyâd, kendi huzurunda bir cemâatin, lahnettiğini görünce Ebû'l-Esved'e gramer kurallarını koymasını emretmiş, başka bir rivayete göre de bu emri ona Hz. Alî vermiştir. Daha yaygın bir rivayete göre de önerisini, Ebû'l Esved'in yapmak istemediğini gören Ziyâd, bir adamı gönderip Ebû'l-Esved'in yolunda bekletmiş, valinin buyruğuyla yolda bekleyen adam, Ebû'l-Esved yanından geçerken " âyetini, son kelimesini mecrûr olarak okumuştur. Bu duruma üzülen Ebû'l-Esved: "Hâşâ, Allah, Resulünden berî olmaz!" diyerek derhal Ziyâd'ın yanına gitmiş:
—Senin dediğini yapacağım, işe Kur'ân'ın i'râbiyle başlamak istiyorum. Bana otuz adam gönder!, demiş.
Ziyâd'ın gönderdiği otuz adamdan on tanesini, bu on kişi içinden de Abdu'1-Kays adlı birini seçmiş ve ona:
—Mushafı al, bir de Mushafın mürekkebinden ayrı renkte bir boya al; ben okurken dudaklarımı açtığım zaman harfin üstüne bir nokta koy, yumduğum zaman harfin önüne bir nokta koy, dudağımı eğdiğim zaman harfin altına bir nokta koy!, demiş.
Mushafın başından başlayarak sonuna dek okumuş. Daha sonra kendisine nisbet edilen el-Muhtasar'ı yazmış.[40]
Doğu bilimleriyle uğraşan bazı âlimlere göre de Ebû'l-Esved, bu i'râb işaretlerini koymada Süryâni dilinden yararlanmıştır. Corci Zeydân şöyle diyor: "Tercihe uygun görüş, Ebû'l-Esved'in bu kuralı, Irak'taki komşuları Kildanî ve Süryanilerden almış olduğudur. Çünkü onların yazısında harflerin okunuşunu sağlamak, ya da

[38] Kurtubî, 1/63.
[39] Tabakanı Fuhûli'ş-Şuarâ', Dâru'l-Meârif, Kahire 1982; Resmu'l-Mushaf, s. 490.
[40] Ebûbekr el-Enbârî, Kitâbu Îdâhi'l-Vakfi ve'1-İbtidâ'fi Kitâbillâhi azze ve celi, Dimask, 1971, 1/39-41; ed-Dânî, el-Muhkem fi nukati'l mesâhif, Dımaşk, 1960; s. 3-4; Resmu'l Mushaf, s. 496.

kelimenin isim mi, fiil mi olduğunu anlamak için üste ve alta büyük noktalar konurdu... Ebû'l-Esved'in de harekeleri onlardan aldığı anlaşılıyor. "[41]

Ganim Kaddûrî'nin kabul etmek istemediği bu görüş, bana göre isabetlidir. Çünkü öyle ağzı açıp örtmekle Kur'an'a işaretler konmuş olması, inandırıcı değildir. Bu işin mutlaka bir geriye uzantısı olmalıdır. Nitekim İmam Mâlik'in, dedesinden kalma ve Hz. Osman nüshasından yazılmış Mushafın-da, âyetlerin noktalanmış olduğu belirtiliyor. Hafni Nâsıf (ö. 1918) i'câmm (harf noktalamasının), İslâmdan önce var olduğunu, fakat zamanla kullanılmayıp unutulduğunu söylüyor.[42]

Demek ki vaktiyle "benzer harfleri birbirinden ayıfdedecek bazı noktalar vardı ama bu, mevzii kalmış, yaygınlaşmamış ve zamanla da unutulmuştur. Bundan dolayı da Mushaflar yazılırken, yaygın olan noktasız yazı kullanılmıştır. Kâtip Çelebi şöyle diyor: "İlk müslümanlar, Kur'ân ve hadisi, öğrenim yoluyla kişilerin ağızlarından alırlardı. Sonra müslümanlarm sayısı çoğalınca noktalar koymak ve i'cam (benzer harfleri noktalamak) zorunda kaldılar. Noktaları ilk koyanın i'câm yapanın da 'Âmir olduğu, yahut Haccâc, yahut Hz. Ali'nin telkiniyle Ebû'l-Esved olduğu söylenir. Ancak i'câm'ın, harflerle beraber yapılmış olması daha doğru görünüyor. Zira harfler birbirine benzerken noktasız bırakılıp sadece hareke için Mushaflara nokta konmuş olması, uzak ihtimaldir. Sahâbîlerin: 'Kur'ân'ı her şeyden, noktalardan da soyutlayınız' dedikleri rivayet edilir. Onlar zamanında noktalar olmasaydı 'Noktalardan soyutlayınız' denmezdi."[43]

Hamza el-Isfahânî şöyle diyor: "Noktalamanın sebebi şu idi: Halk, Osman'ın yazdırıp şehirlere dağıttığı beş Mushafı, Osman zamanından Abdu'I-Melik zamanına kadar kırk küsur yıl okudu. Bu arada halkın dilinde tashîf (yanlış okuma) çoğaldı. Bâ, tâ, sâ , harflerinin bitişik ve ayrı, yâ , nûn harflerinin bitişik yazılmasında hatalı okumağa yol açan büyük benzerlikler vardı. Irak'ta tashîf (hatalı okuma) yayılınca Haccâc derhal feryadedip yazıcılarına, benzer harfleri birbirinden ayırdedecek işaretler koymalarını emrettti. Bir kısmını harflerin üstüne, bir kısmını altına olmak üzere teker ve çifter noktalar koydular. Noktaların konulmasından sonra uzun zaman geçti. Halk noktasız ne defter, ne de kitâb yazmaz oldu. Nokta kullanılmakla beraber yine tashîf oluyordu. Bunun üzerine i'câmı (harflerin kendilerini noktalamayı) icâdettiler. Yazdıklarını, nokta (hareke) ve i'câm (harfi noktalayarak) yazmaya başladılar. Nokta ve i'câm bakımından tam hakkı verilmeyen kelimede tashîf oluyordu."[44]

Hamza el-Isfahânî'den yirmi iki yıl sonra vefat eden Ebû Ahmed el-Askerî (Ö.382) de aynı anlamı veren ifadesinin sonunda: "Buna bir çare aradılar. Adamların ağzından öğrenmekten başka çare bulamadılar." Diyor.[45]

Birbirine benzeyen harflere, bunları birbirinden ayırdedecek noktalar konmasına i'câm denir. Hamza el-Isfahânî ve Ebû Ahmed el-Askerî'nin ifadelerinden, i'câm'ın, i'râb noktaları, hicrî 69 yılında vefat eden Ebû'l-Esved'in vefatından biraz önce Mushaflarda kullanılmaya başlamıştır. Zira Abdullah ibn Ömer'in (Ö.74), İbrahim Neha'î'nin (Ö.96), Hasan Basrî ve İbni Şîrîn'in (ölümleri: 110) veKatâde'nin(ö.H7), mushaflara noktalar konmasına karşı oldukları rivayet edilir. Demek ki noktalama, bunların zamanında başlamıştı. Her yeniliğe olduğu gibi bu işe de karşı çıkan toplum, daha sonra kolaylık sağlayan bu metoda alışmış ve artık noktasız Mushaf ve yazı yazılmaz olmuştur.[46]

Önce Ebûl-Esved, mevzii kalıp unutulan bu noktaları eski metinlerde görmüş veya yan yana yaşadığı Kildânî ve Süryânîlerin noktalamalarından yararlanarak i'râb işaretleri olan noktaları koymuştur. Bu noktalar, sadece kelimenin sonlarındaki i'râb şeklini gösteriyordu. Kendisinin üç talebesi: Nasr ibn Âsim, Yahya ibn Ya'mur (ölümleri: 90) ve Adurrâhman ibn Hürmüz (Ö.117), ondan aldıkları noktalamayı belki de bütün harflere uygulamışlar, buna i'câmı da eklemişlerdir. Bunların koydukları yuvarlak nokta şeklindeki harekeleri, harfin üstünde küçük elif, altında yine küçük elif, yanında küçük vâv şeklinde önüştürüp vakıf, vasıl, med ve diğer işaretleri koyan da İmam Halîl ibn Ahmed olmuştur. İlk gramerciler fethaya küçük elif, kesreye küçük yâ, dammeye küçük vâv derlerdi.[47]

Ganim Kaddurî şöyle diyor: "Rivayetlerden anlaşılıyor ki harfleri noktalayanlar, Ebû'l-Esved'den sonra gelen nesildir. Arapçanm kuralları, Ebü'l-Esved'den öğrenilmiştir. Mushafları, tabiî âlimlerden birkaç kişi noktalamıştır. İbn Selâm el-Cumahî, Ebû'l-Esved'den ilim alan bir topluluğu anar. Bunlar arasıda Yahya ibn Ya'mur (Ö.90), Nasr ibn Asım el-Leysî (Ö.90) ve başkaları vardır. Muhakkak ki Mushafta benzer harfleri birbirinden ayırdetme ihtiyâcı, zaman geçtikçe artmıştır. İşte bu eksikliğin, Abdulmelik'in halifeliği sırasında giderilmiş olması muhtemeldir. Gerçekten onun zamanında dil ve edebiyatta büyük işler başarılmıştır. Onun devri, Arap yazısının güzelleşme ve yükselme devri olmuştur.[48] Tarihî rivayetler, harfleri noktalamanın, birinci hicrî asrın ikinci yarısı içinde ve henüz bu asır çıkmadan önce tamamlandığını gösterir."[49]

---

[41] Târîhu Âdâbi'l-lugati'l-Arabiyyeti, 1/251; Resmu'l-Mushaf, s. 509.
[42] Târîhu'l-Edebi ve Hâyâti'l-lugati'l-Arabiyyeti, Kahire, 1958, s. 70; Resmu'l-Mushaf, s. 475.
[43] Keşfu'z-Zunûn, 1/712.
[44] Hamza el-Isfahânî (280-360),Kitâbu't-Tenbîh alâ hudûsi't-tashîf, Dırnaşk, 1968, tahkik: Muhammed Es'ad,s. 27-28; Resmu'l-Mushaf, 540.
[45] el-Hasan ibn Abdillâh Ebû Ahmed el-Askerî, Şerhu mâ yeka'u fîhi't-tashîfu ve't-tahrîf, Mısır, 1963, s. 13; Resmu'l-Mushaf, 540-541.
[46] Resmu'l-Mushaf, s. 518.
[47] İbn Cinnî, Sirru Sına ati'l-İ'râb, Mısır, 1954, 1/19; Resmu'l-Mushaf, s. 507.
[48] Resmu'l-Mushaf, s. 543.
[49] Aynı eser, s. 545.

Özetle diyebiliriz ki: Kur'ân'a i'râb noktalarını ilk koyan Ebû'I Esved ed-Duelî, harf noktalamalarını (i'câmı) yapanlar, onun öğrencileri olan Yahya ibn Ya'mur, Nasr ibn Âsim el-Leysî ve Abdurrahmân ibn Hürmüz; bu işi daha da geliştirerek i'râb noktalarını harekelere çeviren, ayrıca vakıf, vasıl, med vs. işaretleri koyan da İmâm Halîî ibn Ahmed olrhuştur.[50]

Kırâatler Meselesi:

Müslim, Ebû Leylâ yoluyla Übeyy' ibn Ka'b'ın rivayet ettiği şu hadisi çıkarmıştır: "Peygamber (s.a.s.), Gifâr oğullarının suyu başında bulunuyordu. Kendisine Cibril (selâm ona) geldi: 'Allah sana, ümmetinin Kur'ân'ı bir harf üzerine okumasını emrediyor" dedi. Peygamber: 'Allah'tan af ve mağfiret dilerim. Ümmetimin buna gücü yetmez.' dedi. Cibril ikinci kez geldi: 'Allah sana ümmetinin, Kur'ân'ı iki harf üzere okumasını emrediyor' dedi. Peygamber: 'Allah 'tan af ve mağfiret dilerim, ümmetimin buna da gücü yetmez.' dedi. Cibril üçüncü kez geldi, 'Allah sana ümmetinin, Kur'ân 'ı üç harf üzere okumasını emrediyor' dedi. Peygamber: 'Ümmetimin buna da gücü yetmez' dedi. Cibril dördüncü kez geldi: 'Allah sana, ümmetinin Kur'ân'ı yedi harf üzre okumasını emrediyor, hangi harf üzre okusalar, isabet etmiş olurlar.' dedi."[51]
Müslim ve İbn tfanbel'in rivayetlerine göre Übeyy ibn Ka'b şöyle demiştir: "Mescidde idim. Bir adam girip namaz kılmağa başladı. Kur'ân'ı benim bilmediğim bir tarzda okudu. Sonra başka birisi girdi, o da öteki arkadaşı gibi okudu. Namazı bitirdiğimizde hepimiz Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in yanına girdik." Dedim ki: 'Bu adam, benim bilmediğim bir tarzda okudu. Başka biri girdi, o da arkadaşının okuduğu tarzda okudu,' Allah'ın Elçisi (s.a.v.) onlara okumalarını emretti ve kırâetlerini beğendi. İçime, cahiliyye devrinde bulunduğum sıradaki yalanlamadan daha şiddetli bir yalanlama düştü (içimde Peygamber'e karşı kuşku uyandı). Allah'ın Elçisi (s.a.v.) durumumu anlayınca göğsüme vurdu, vücudumdan ter boşandı, korkarak Allah'a bakar gibi idim. Buyurdu ki: 'Ey Übeyy, bana (Kur'ân'ı bir harf üzre oku) diye haber gönderildi.' 'Ümmetime kolaylaştır' diye cevap verdim. İkinci kez bana (Cibril'i) gönderdi, (İki harf üzere oku, dendi). Ben yine (Ümmetime kolaylaştır) diye cevap verdim. Üçüncü kez gönderdi (Kur'ân'ı yedi harf üzre oku, her defa senin istediğini kabul ettim, ümmetine kolaylaştırdım) dedi. (Allah'ım ümmetimi bağışla, Allah'ım ümmetimi bağışla) dedim, üçüncüyü de İbrahim de dahi! bütün halkın bana muhtaç olacağı bir güne bıraktım (o zaman onları bağışlatmak için şefaat edeceğim).[52]
Tirmizî'nin rivayetine göre de Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibril ile buluşup: "Ey Cibril, ben ümmî bir ümmete gönderildim, içlerinde yaşlısı var, ihtiyarı var, erkek ve kız çocuğu var, kitâb okumayı hiç bilmeyeni var" demiş. Cibril kendisine: "Ey Muhammed, Kur'ân yedi harf üzere indirildi" diye cevap vermiştir.[53]
İbn Abbâs'ın rivayetine göre de Peygamber (s.a.v.): "Cibril bana Kur'ân 'ı bir harfüzre okuttu. Ona başvurarak arttırmasını istedim, artıra artıra yedi harfe çıkardı." Demiştir.[54]
Misver ibn Mahreme ve Abdurrahmân ibn Abdu'l-Kâriyy'in rivayetlerine göre de Hz. Ömer şöyle demiştir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in hayâtında Hişâm ibn Hakîm 'in, Furkân Sûresini okuduğunu duydum, okumasına kulak verdim, Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in bana okumadığı birçok harf üzere okuduğunu gördüm. Az daha namazda onu saçlarından tutup çekecektim, ama sabrettim; selâm verdi, göğsünden elbisesini yakaladım: 'Sana bu sûreyi, bu okuduğun şekilde kim okudu?*dedim. 'Bunu Allah'ın Elçisi (s.a.v.) okudu' dedi. 'Yalan söyledin!' çünkü Allah 'in Elçisi (s.a. v.) bunu bana, senin okuduğundan başka türlü okudu' dedim ve onu yederek A ilâh 'in Elçisine getirdim. ' Bunun, Furkan Sûresini, senin bana okumadığın birçok harf üzre okuduğunu işittim' dedim. A ilâh 'in Elçisi (s.a.v.), bana onu bırakmamı emretti ve 'Oku, ey Hişâm' dedi. Hişâm, kendisinden duyduğum kırâatiyle sûreyi Allah'ın Elçisine okudu. Allah'ın Elçisi: 'Böyle indirildi' dedi. Sonra: 'Ey Ömer, oku' dedi. Ben de kendisinin, bana okuduğu şekilde okudum. Buyurdu ki: 'Bu Kur 'an, yedi harf üzre indirildi, ondan kolayınıza geleni okuyunuz!"[55]
Hâkim'in İbn Abbâs ve Ebû İdrîs'ten çıkardığı rivayete göre de buna benzer olaylar, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında olmuştur. Hz. Ömer Abdullâh ibn Abbâs'ın, bir âyeti, kendisinin bildiğinden başka türlü okuduğunu duymuş, bunu kimden öğrendiğini sormuş, o da Übeyy ibn Ka'b'dan öğrendiğini söyleyince Übeyy'in yanına gitmiş, kızı sakalını taramakta olan Übeyy işini bitirdikten sonra Ömer ona halkı neden umutsuzluğa düşürdüğünü (neden böyle ayrı kıraatler ortaya çıkardığını) sormuş, Übeyy ise kendisinin Kur'ân'ı, henüz Cibril'in telkini yaş (taze) iken öğrendiğini söylemiştir. İkinci rivayette ise Übeyy ibn.Ka'b: "
şeklinde okuyormuş, bunu duyan Ömer, son derece kızmış, kendisine gitmiş, uyuz devesini katran ile tedavi etmekte olan Übeyy Ömer'e: "Bilirsin ki ben Peygamber (s.a.v.)in yanına giderdim, o bana Kur'ân okurdu, sizler kapıda dururdunuz. Eğer Peygamber'in bana okuduğu şekilde okumamı istersen insanlara okurum, yoksa sağ olduğum sürece kimseye bir tek harf dahi okumam" demiş, Ömer: "Hayır, insanlara oku!" demiş"[56]

---

[50] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/17-22.
[51] Müslim, Salâtu'l-musâfirin, 273-274.
[52] Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, 273; el-Fethu'r-Rabbânî, 18/38.
[53] Tirmizî, Kıraat, b. II, h. 2944.
[54] Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, b. 48, h. 270.
[55] Buhârî, Fedâîlu'l-Kur'ân, 5, h. 13; Husûmât, 4, Tevhîd 53; Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, bâbu enne'l-Kur'âne alâ seb ati ahrufin; Ebû Dâvûd, Vitr, 22; Tirmizî, Kırâet 9; Nesâ'î İftitah 37; Muvatta', Kur'ân, 5.
[56] el-Mustedrek, Tefsir, 2/225-226.

Hâkim'in, Semure'den rivayet ettiği ve sağlam dediği bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)in "Kur'ân üç harfüzre indirildi" dediği ifade edilmektedir.[57]
Taberî'nin, senedini kuşkulu bulduğu, İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir hadise göre de: "Kur'ân dört harf üzere indirilmiştir. Helâl, haram -ki bunları bilmeyen, mazur sayılmaz-, Arapların yaptığı tefsir (Arap dilinin gösterdiği anlam), âlimlerin anladığı mânâ, bir de Allah'tan başka kimsenin bilmediği müteşâbih. Allah'tan başka kim, muteşâbihi bildiğini söylerse yalancıdır. " İbn Kesîr, bu sözün Peygamber'e isnadında şüphe olsa bile, İbn Abbâs'ın sözü olabileceğini söylüyor.[58]
Bu hadislerin hiçbiri mütevâtir olmadığı gibi kendi aralarında da nasıl çelişkili oldukları gayet açıktır. Bunlarla Kur'ân ne sabit olur, ne de neshe-dilir. Peygamber'in, ikide birde Cibril'e başvurup Kur'ân'ı daha başka harflerle okumasını istemesinin ve bu başvurma sonunda Kur'ân'ın kâh üç, kâh dört, kâh yedi harf üzre indirilmiş olduğunu söylemenin hikmetini anlamak güçtür. Peygamber (s.a.v.) bir Kureyşli idi.
Hz. Osman, Kur'ân'ı derleme komisyonuna: "Kur'ân'ı Kureyş diliyle yazın, çünkü onların diliyle inmiştir"[59]dediğini daha önce zikretmiştik. Zaten halis bir Kureyş çocuğu olan Peygamber'e, o lehçenin dışında bir lehçe ile Kur'ân'ın inmesi, makul değildir.
Bir önceki konuda çeşitli nedenlerle ve özellikle gelişmemiş Arap yazısının zorunlu bir sonucu olarak çıkmış olan okuyuş farklarını, İlâhî bir temele dayandırmak için orlaya-atıldığı belli olan bu hadislerin doğruluğunu kabul etmek ilmen mümkün değildir. Çünkü ikisi de Kureyşli olan Hişâm ve Ömer'in aralarında okuma farkı bulunması, normal bir şey olamaz. Hele Übeyy ibn Ka'b'e atfedilen okuma farkı, aslında yedi kelimenin âyete ilâve ile okunmasidır ki bu ilâve kelimelerin nasıl âyete yabancı olduğu, âyetin belâğetini nasıl bozduğu, Arapça bilenlerin dikkatinden kaçmaz.
Bu rivayetlerin doğru olduğunu farz etsek bile bunlar, asla bugün sanıldığı gibi bazı hafızların tekrar edip durdukları, bir kelimeyi birkaç türlü okuma anlamına gelmez. Bu hadislerde anılan yedi harfin ne olduğu üzerinde tam otuz beş görüş vardır. Kurtubî, Ebû Hatim Muhammed ibn Hibbân el-Bustîy'nin tesbit ettiği bu görüşlerin en önemli bulduğu beşini, Zerkeşî ise el-Burhan'da ondördünü zikrediyor. Biz Kurtubî'nin andığı beş görüşü iki görüş ekleyerek nakledelim:
1- Süfyân ibn Uyyeyne, Abdullah ibn Vehb, Taberî ve Tahâvî gibi bilginlerin çoğunluğuna göre yedi harften maksat, çeşitli kelimelerle ifade edi-lebilen anlamlardır:gibi. Bunların hepsi "gel" anlammadır. Tahâvî şöyle demiştir: Bu konudaki rivayetlerin en açığı, Ebubekre'nin rivayet ettiği şu hadistir: "Cibril, Peygamber (s.a.v.)e geldi, 'Bir harf üzre oku' dedi. Mîkâîl: 'Artır' dedi. Cibril: 'İki harf üzre oku' dedi. Mikâîl 'Artır' dedi. Tâ yedi harfe varıncaya dek (artırdı). Sonra: 'Oku, hepsi safîdir, kâfidir. Yalnız rahmet âyetini azâb âyeti ile, ya da azâb ayetini rahmet âyeti ile karıştırma; gibi (helumme yerine teâle, ya da akbil, yahut esri yerine accil diyebilirsin). Varka, İbn Ebî Nuceyh, Mücâ-hid, İbn Abbâs yoluyla gelen rivayete göre de Übeyy ibn Ka'b:yı [60] şekillerinde; "[61] âyetini de: şekillerinde okurmuş.
Buna göre yedi harf, Kur'an'ı anlamını değiştirmeyecek sinonim kelimelerle okumaktır.
2- Kasim İbn Sellâm ve İbn Atiyye'nin ileri sürdüğü ikinci re'ye göre yedi harf, Yemen, Nizâr, gibi yedi Arap lehçesidir. Kur'ân bu lehçeler üzerine inmiştir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bu lehçelerin hepsini bilirdi.[62] Çünkü kendisine cevâmiu'l-kelim (kapsamlı kelimeler, özlü ifadeler) verilmişti. Bu, bir harfte yedi vecih bulunduğu anlamına gelmez. Ancak bu yedi lehçe KurJ-ân'a dağılmış, Kur'ân'ın bir kısmı Kureyş lehçesiyle, bir kısmı Hüzeyl lehçesiyle, bir kısmı Hevâzin lehçesiyle, bir kısmı Yemen lehçesiyle inmiştir. Hattâbî ise Kur'ân'da yedi vech üzre okunan âyetler bulunduğunu söylemiştir ki, bu sözünden onun, Kur'ân'ın tamamının değil, ancak bir kısmının yedi harf üzre indiği görüşünde olduğu anlaşılır.
3- Üçüncü re'ye göre Kur'ân'ın indiği söylenen yedi harf, Mudar boyunun şiveleridir. Çunku Osman: "Kur'ân Mudar diliyle indi" demiştir. Mudar'ın kollan: Kureyş, Kinâne, Esed, Huzeyl, Temîm, Dabbe ve Kays'tır. İşte Kur'ân , Mudar'ın bu kollarının şivesiyle inmiştir. Abdullah ibn Mes'-ûd, Mushafı yazanların Mudar'dan olmasını isterdi. Fakat bu görüşe karşı çıkan bazı kimseler de: "Mudar'da, Kur'ân'ı okumanın caiz olmadığı şâz söyleyişler vardır: Kays'm keşkeşesi, Temîm'in temtemesi gibi. Kayshlar, mu-ennes (dişil) kâfini yaparak " " okurlardı. İşte onların bu telaffuzuna keşkeşe denmiştir. Temîm ise sînleri tâ yaparak "ennâs"ı "en-nât", "ekyâs"ı "ekyât" okurdu. Halbuki Kur'ân'ı bu şekilde okumak caiz değildir. Fakat buna şöyle cevap verilmiştir:
"Hemzeyi ayın şeklinde okumak, boğazdan çıkan harflerin bir kısmım diğerine çevirmek Arap fasihlerinde vardır. Ebû Davud'un rivayetine göre İbnMes'ûd:"şeklinde okumuştur. Beyhekî ve İbn Hibbân gibi muhaddisler, bu görüşü doğruya daha yakın bulurlar.[63]
4- Dördüncü görüş, Halîl ibn Ahmed, İbn Abdî'1-Barr gibi bazı âlimlere atfedilen görüştür. İbn Kuteybe de bu görüşü benimsemiş, Bâkılânî de bu görüşü nakletmiştir. Buna göre yedi harf, yedi kırâettir. İbn Kuteybe'ye göre

[57] el-Mustedrek, 2/223.
[58] Tefsîr, 1/7.
[59] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, b. 2, h. 9.
[60] Hadîd Sûresi: 13.
[61] Bakara Sûresi: 20.
[62] Hz. Peygamber'in, bütün Arap lehçelerini bildiği iddiası, tutarsız, kanıtsız bir iddiadır,hiçbir ilmî temele dayanmaz, makul de değildir.
[63] el-Burhân, 1/226; Kurtubî, 1/45.

Kur'ân'ın yedi harf üzerine inmesi, yedi dil vechi (farkı, konuşma farkı) üzerine inmesi demektir. Bunlar Kur'ân'ın çeşitli yerlerine dağılmıştır.
Esas itibariyle harf, taraf, yan anlamına gelir. Harfâ'r-re's, başın iki yanıdır.[64]Kelimeyi oluşturan seslerin her birine harf dendiği gibi kelimenin kendisine, bir söze, konuşmaya, tüm kasideye de harf denir."
insanlardan kimi de Allah 'a bir harften (yandan) ibâdet eder, eğer kendisine bir hayır gelirse onunla sevinir, başına bir kötülük gelirse yüzü üstü (geri) döner [65]âyetinde yüce Allah, bazı kimselerin, çift yönlü değil, sadece bolluk zamanlarında kendisine kulluk ettiklerini, darlık zamanlarında küfre döndüklerini, böyle kimselerin, dünyâyı da âhireti de kaybettiklerini bildiriyor. Eğer bunlar, Allah'a her bakımdan bağlanmış olsalardı, hem şükür, hem sabır hallerinde, bollukta da, darlıkta da O'na kulluk ederlerdi, kullukları tek yönlü değil, çift yönlü olurdu.[66]
Daha sonra İbn Kuteybe şöyle diyor: "Kırâetlerdeki ayrılık yönlerini araştırdım, bunları yedi çeşit buldum:
1) Birincisi: ihtilâf, kelimenin i'râbını, harekesini değiştirir, anlamını değiştirmez:[67] yerine[68] yerine " Mı "[69] yerine [70] yerine okunması gibi.
2) İkincisi: Kelimenin i'râbında olan ihtilâf, anlamını değiştirir, fakat biçimini değiştirmez: [71] yerine[72] yerine[73] yerine okunması gibi.
3) Üçüncüsü: İhtilâf kelimelerin i'râbında değil,harflerinde olur, anlamı değiştirir, yazım şekli aynı kalır:[74] yerine[75] âyetinde yerine " okunması gibi.
4) Dördüncüsü: İhtilâf kelimenin biçimini değiştirir, anlamını değiştirmez: [76]âyetinde yerine "[77]âyetinin " okunması gibi.
5) Beşincisi: İhtilâf, kelimenin şeklini de, anlamını da değiştirir: " [78] âyetinin okunması gibi.
6) Altıncısı: İhtilâf, takdim ve te'hîr şeklindedir: "[79] âyetinin şeklinde okunması gibi.
7) Yedincisi: İhtilâf, fazlalık ve eksiklik ile olur: "[80]âyetinin " "[81]âyetinin " şeklinde okunması gibi. Seleften biri de: [82]âyetini ziyadesiyle, [83] ayetini ziyadesiyle okumuştur.[84]
Zerkeşî, bu görüşün en zayıf görüş olduğunu söylüyor. Taberî'nin "el-Beyân" adlı kitabında açıkladığı üzre kari'lelerin kırâet ihtilâflarının hepsi Kur'ân'ın indirilmiş olduğu yedi harften sadece biridir. Bu harf, Osman'ın Mushafı yazdırdığı harftir. Diğer altı harf onda yoktur.[85]
5) Beşinci görüşe göre yedi harften maksat, Allah'ın Kitabının mânâları olan: emir, nehy, va'd, vaîd, kasas, mücâdele ve emsâl'dir. İbn Atiyye'ye göre bu görüş zayıftır, çünkü buna harf denmez. Kaldı ki birden fazla okuma müsâadesinin, Kur'ân'ın anlamını değiştirmek, haramı helâl kılmak için verilmediğinde âlimlerin ittifakı vardır.
6) Yedi harften maksat, Kur'ân'ın içerdiği yedi ilimdir: İsbât ve îcâd ilmi, tevhîd ilmi, tenzih ilmi, zât sıfatları ilmi, haşr ve hesâb ilmi, peygamberlik ilmi, imamet ilmi.
7) Yedi harfin ne olduğu hakkında hiçbir nass veya eser gelmemiş, insanlar bunu belirlemede ayrılığa düşmüşlerdir. Bunun anlamı bilinmez. Çünkü Araplar manzum kelimeye harf, kasidenin tamamına harf dedikleri gibi ke-ri oluşturan hecâ işaretlerine de harf derler. [86]
Görüldüğü gibi meallerini yukarıya kaydettiğimiz hadisler eğer gerçekten Peygamber'in sözü ise- bunlarda kasdedilen yedi harfin ne anlama geldiği belli değildir. İbn Kuteybe, bu izahların hiçbirinin, Kur'ân'ın yedi harf üzre indiğini ifade eden hadisin yorumu olmadığını söylüyor. "Falan Ebu Amr'-ın harfiyle, yahut Asım'ın harfiyle okuyor, diyen kimse, bu izahlarda söylenen şeyleri kasdetmez. Allah'ın Kitabında, yedi vecihle okunan bir harf de yoktur." diyor.[87] Ebû Şâme: "Bir kavim, hadisteki yedi harf ile yedi kıraatin kasdedildiğini sanmıştır.

---

[64] Lısânu'l- Arab, 1/615.
[65] Hacc Sûresi: 11.
[66] Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân, s. 34-36.
[67] Hûd Sûresi: 78.
[68] Sebe' Sûresi: 17.
[69] Nisa Sûresi: 37, Hadîd Sûresi: 24.
[70] Bakara sûresi: 280.
[71] Sebe' Sûresi: 19.
[72] Nûr Sûresi: 15.
[73] Yûsuf Sûresi: 45.
[74] Bakara Sûresi: 259.
[75] Sebe' Sûresi: 23.
[76] Yâsîn Sûresi: 29.
[77] Kari'ah Sûresi: 5.
[78] Vâkı'a Sûresi: 29.
[79] Kaf Sûresi: 19.
[80] Yâsîn Sûresi: 35. Yâsîn Sûresi: 35.
[81] Lokman Sûresi: 26.
[82] Sâd Sûresi: 73.
[83] Tâhâ Sûresi: 15. Tâhâ Sûresi: 15.
[84] İbn Kuteybe, Te'vîlu Muskili'l-Kur'ân, s. 36-38.
[85] El-Burhân, 1/214. El-Burhân, 1/214.
[86] el-Burhân, 1/212-213; el-Câmi lı Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/41-46.
[87] Ebû Muhammed Abdullah İbn Müslim ibn Kuteybe, Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân, s. 34.

Bu, kesinlikle, ilim adamlarının oybirliğine aykırıdır. Ancak bazı câhiller böyle sanırlar" demiştir. Mekkî de: "Kim Nâfi, Asım ve benzerlerinin kıraatlerinin, hadiste kasdedilen yedi harf olduğunu sanırsa büyük hatâ etmiş olur." demiştir.[88]

"Âlimler yedi harfin ne olduğu hakkında ihtilâf etmekle beraber, bunun, Kur'ân'daki bir kelimenin yedi türlü okunacağı anlamına gelmediği konusunda oybirliği içindedirler. Bundan şu sonuç çıkar: Yedi harf ile, avamdan bazı kimselerin sandıkları gibi yedi meşhur kırâet kasdedilmiş olamaz. Çünkü bu kırâet sahipleri, Hz. Peygamber zamanında yok idiler, henüz yaratılmamışlardı. Bunların okumalarını ilk defa Dördüncü Hicrî yüzyıl başlarında derlemiş olan Mücâhid oğlu Ebubekir'dir."[89]

Mürsîde şöyle demiştir: "Avamdan birçok kimse, yedi harf ile yedi ki-râetin kasdedildiğini söylemiştir ki bu,,kötü bir cehalettir."[90]

Eğer hadiste kasdedilen yedi harf, mevcut yedi kırâet olsaydı, kendi görüşüne aykırı kırâetleri ağır biçimde eleştiren Ferrâ gibi selef bilginlerinin dinden çıkmış sayılmaları gerekirdi. Meselâ Ferrâ, Hamza'nm: "[91] kırâetini beğenmediğini söylüyor. Abdullah ibn Mes'ûd'un kırâetini beğeniyor.[92] "[93]âyetinde mecrûr okumaya: "Çirkinlik bulunan bir kırâettir" diyor.[94] Bazı âlimler, Hamza'nın kırâeti için: "Bozuktur" demişlerdir. Yine Ferrâ: " [95]âyetinde KisâTnin " "yi ref'ile
okuması hakkında "Ben bu kırâette ona şiddetle karşıyım" diyor.[96]

Fatiha Sûresinde cumhurun, yâ'nm şeddesiyle okuduğu " kelimelerini, şeddesiz olarak " " okuyan Amr ibn Fâid, yâ üzerine şeddeyi ağır görmüş ve yayı şeddeli okumayı hoş görmemiştir. Kurtubî: "Bu kırâet, sevilmeyen bir kırâettir" der.[97] Taberî de birçok yerde Ben buna cevaz vermiyorum" demiştir.

Asım el-Cahderi, "[98]ayetinde " "yu çoğul olarak " "okuyan Ebû Amr'ın okuyuşunu kabul etmeyip inkâr etmiştir.[99]

Eğer bu kırâet şekilleri, gerçekten Peygamber (s.a.v.)den gelmiş olsaydı, "Bu çirkindir, ben bunu beğenmiyorum, ben buna karşıyım, buna cevaz vermiyorum" diyen bir insanın kâfir sayılması gerekirdf. Oysa Ferrâ ve adı anılan diğer bilginler, herkesin yararlandığı büyük âlimlerdendir.

Kurtubî'nin bildirdiğine göre: "Dâvûdî, İbn Ebi sufra gibi âlimlerin çoğunluğu, yedi kurrâya nisbet edilen yedi kırâet, sahâbilere müsaade edilen yedi harf değildir. Bunlar, o yedi harften sadece biri olan Osman mushafının cemedildiği harfe aittir. Bu kırâetler, o kırâet imamlarının seçimleridir. Her biri, rivayet edilen kırâetlerden kendince güzel bulduğunu almış, onu okumuş ve öğretmiş ve böylece o kırâet o kimseden meşhur olmuştur: Nâfi'in harfi, İbni Kesîr'in harfi denmiştir."[100]

Kur'ânı Kerîm'in yedi harf üzre indiğine dair başlıca hadisleri önsözüne kaydeden Taberî, yedi harften maksadın, yedi Arap lehçesi olduğu, bu hadislerle Kur'ân'm, dildeki eş anlamlı kelimelerle okunmasına müsâade edildiği kanısındadır. Bu görüşünü şöyle savunuyor:

"Kur'ân, bütün Arap lehçeleriyle değil, sadece bazılanyle inmiştir. Çünkü Arap lehçeleri, sayılamayacak kadar çoktur..."

"Okumaları arasında farklar görülen Ömer ibn el-Hattâb, Abdullah ibn Mes'ûd, Übeyy ibn Ka'b ve başkaları, bu okuma ayrılıkları yüzünden birbirleriyle tartışmışlardı. Tartışmaları, anlam üzerinde değil, tilâvet (okuma) üzerinde olmuştu. Sonunda bunlar, Hz. Peygamber'e başvurmuşlar, Peygamber (s.a.v.), herbirinin okumasını dinledikten sonra her birine okumasının doğru olduğunu söylemişti.

"Eğer bunların tartışmaları okuma üzerinde değil de bazılarının iddia ettiği gibi tahlil, tahrîm, va'd, va'îd ve benzeri anlamlar üzerinde olsaydı, Hz. Peygamber'in, hepsini birden doğrulaması, ve bildikleri gibi okumalarına devam etmelerini söylemesi mümkün değildi. Çünkü bu takdirde, birinin okumasına göre farz olan bir şey, ötekinin okumasına göre yasak olur, bir kırâetin emrettiğini, öteki kırâet nehyederdi. Hz. Peygamber de dileyen kimseyi, bir şeyi yapıp yapmamakta serbest bırakmış olurdu. Böyle bir şey mümkün değildir. Ayrıca yüce Allah: "Kur'ân 'ı düşünmüyorlar mı, eğer (O), Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.[101] âyetiyle Kur'ân'da böyle çelişkilerin bulunmadığını; bireylere ayrı ayrı hükümler değil, toplumun hepsine aynı hükümleri indirdiğini vurgulamaktadır.

Şimdi bu kişilerin okumalarında anlamda fark ortaya çıksaydı ve Hz. Peygamber de bu anlam farkı yapan okumaları tasvib etseydi, Kur'ân'da ihtilâfın olmadığını belirten bu âyete aykırı davranılmış olurdu.

---

[88] el-Furkan, s. 132.
[89] İbnu'l-Cezerî, en-Neşr fi'1-Kırââtil- aşr, 1/24.
[90] Kitâbu'l-Tebsırah, Önsöz, 87.
[91] Bakara Sûresi: 229.
[92] Me ânî'l-Kur'ân, 1/145, Beyrut, 1403 H./1983 M.
[93] Nisa Sûresi: 1.
[94] Me ânî'l-Kur'ân, 1/252.
[95] İsrâ Sûresi: 102.
[96] Me ânî'l-Kur'ân, 2/132.
[97] el-Câmı lı Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/146. el-Câmı lı Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/146.
[98] Sâd Sûresi: 58. Sâd Sûresi: 58.
[99] Fethu'l-Kadîr, 4/441.
[100] el-Câmı, 1/46.
[101] Nisa Sûresi: 82.

Oysa Hz. Peygamber, Kur'ân'a muhalefet etmediği gibi, kendisi de aynı zamanda ve aynı konuda şahıslara göre ayrı hükümler vermemiş, ümmetine de şahıslar arasında ayrıcalık gösterilmemesini sıkı sıkıya öğütlemiştir.
Bütün bunlar gösteriyor ki okumada ihtilâf edenler, Allah'ın, Kur'ân'da dilediğini emredip dilediğini yasaklayacağında, itaat edene ödül, isyan edene ceza vereceğinde, Peygamberini savunup onu teselli edeceğinde, meseller getirip öğütler vereceğinde ayrılığa düşmemişler, biri diğerinin okumasına karşı çıkmamış hepsi de bu hususları kabul ve ikrar etmişlerdi. O halde ihtilâfları ne üzerinde idi?
Hiç kuşkusuz, ihtilâfları anlam üzerinde değil, aynı anlamı veren kelimeler üzerinde idi. Gel anlamını veren: (helumme), (te'âl) (akbil) gibi. Nitekim Abdullah ibn Mes'ûd: "Ben okuyucuları dinledim, onları birbirine yakın buldum. Bildiğiniz gibi okuyun, ancak tenattu' (yapmacık, kelimeleri boğazdan getirme)den sakının. Bu okuyuş farkı, birinizin: (helumme) veya (teâl) demesi gibidir." dediği rivayet edilir. Yine Abdullah: "Kur'ân'ı bir harf üzerinde okuyan, o harften başka bir harfe dönmesin" demiştir. Muhakkak ki Abdullah ibn Mes'ûd bu sözü ile: "Kur'ân'ı emir ve nehy ifâde eden kelimelerle okuyan kimse, (aynı âyeti) va'd ve va'îd ifade eden kelimelerle; yahut va'd ve va'îd ifade eden âyeti, hikâye bildiren kelimelerle okumasın" dememiştir. Harften maksat kırâet-tir, yani lafızlardır. (Onun amacı, bir âyeti, belli lafızlarla okuyan, onları eş anlamlı başka kelimelerle okumasın, demektir).
Nitekim A'meş'in rivayetinde Hz. Enes:"okumuş, kendisine: "Ey Ebû Hamza, doğrusu " " değil mi? demişler."' (akvemu) (asvebu) ve (ehdâ), hepsi birdir" demiştir.
Muhammed ibn Humeyd er-Râzî-Hakkâm-Anbese-Leys yoluyla, Mü-câhid'in de Kur'ân'ı beş harf ile okuduğu bize ulaşmıştır. Saîd ibn Cübeyr'-in de Kur'ân'ı iki harf üzre, Yezîd ibn el-Velîd'in de Kur'ân'ı üç harf üzre okuduğu rivayet edilmiştir. İmdi harften maksat, bazı kimselerin sandığı gibi emir, nehy, va'd, va'îd, cedel, kasas, mesel olsaydı, Kur'ân'ı beş harf üzre okuyan Mücâhid'in, yahut iki harf üzre okuyan Saîd ibn Cübeyr'in, yahut üç harf üzre okuyan Yezîd ibn el-Velîd'in diğer anlamlan bilmedikleri anlaşılırdı ki bu, onların bilinen kişiliklerine aykırı düşer.
Muhammed şöyle demiş: "Bize haber verildiğine göre Cebraîl ve Mîkâ-îl Hz. Peygamber'e geldiler. Cebrail, Peygamber'e: "Kur'ân'ı üç harf üzre oku!" dedi. Mîkâîl, Cebrail'e artırmasını söyledi. Cebrâîl: "Kur'ân'ı üç harf üzre oku!" dedi. Mîkâîl, artırmasını söyledi. Söyleye söyleye okuma, yedi harfe çıkarıldı. Haberi bildiren Muhammed şöyle devam etti: Bu harfler helâl, haram, emir, nehy konusunda ayrılık göstermez. Hepsi aynı anlamı verir. Bu, tıpkı gel anlamını veren te'âl, helumme ve akbil sözcükleri gibidir. Bizim kıraetimizde " " âyeti, Abdullah ibn Mes'ûd'un kırâetinde " şeklindedir'[102]
Allah'ın, Kur'ân'ı indirdiği yedi harf, bir harf ve kelime üzerinde aynı anlamı veren yedi dil, yani yedi değişik lehçedir. Meselâ gel anlamını veren:
ve benzeri eş anlamlı değişik kelimelerdir. Biraz Önce kaydettiğimiz İbn Mes'ûd kırâetinde, yerine okunması bunu gösteriyor.
Şimdi burada şu soru sorulabilir: Kur'ân böyle yedi değişik lafızla indi-rildiyse bunların altısı ne oldu? Nesih mi edildi? Yoksa ümmet bunları zayi mi etti? Taberî bu soruya şöyle cevap veriyor:
"Hayır bunlar neshedilip kaldırılmadı, ümmet de korumakla yükümlü olduğu şeyi zayi etmedi. Zira ümmet, Kur'ân'ı korumakla yükümlü tutulmuş, ama yedi kırâetten sadece dilediğini korumakta serbest bırakılmıştı. Tıpkı gücü yeten kimsenin, yeminin üç keffâretinden birini: ya köle azadını, veya fakirlere yemek yedirmeyi, yahut onları giydirmeyi uygulamakta serbest olması gibi. Şimdi bu keffâretlerden birini yapan kimse, üzerine düşen Tanrı hakkını ödemiş olacağı gibi şartların gereği olarak Kur'ân'ın yedi kırâetin-den sadece birini seçip koruyan kimse de üzerine düşeni yapmıştır. Bir kırâette durmayı gerektirön sebeb de ümmetin birliğini, Kur'ân'ın bütünlüğünü korumaktır.
Daha sonra Taberî, Hz. Ebûbekir ve Osman zamanlarında Kur'ân'ın derlenmesini anlatıyor:
Ebubekir'in emri üzerine Zeyd, Kur'ân'ı deri parçalarına, kürek kemiklerine, hurma kabuklarına yazdı. Ebubekir'in yanında kalan bu mushaf, onun ölümü üzerine Ömer'e, o da ölünce kızı ve Peygamber'in zevcesi Hafsa'ya geçti.
Ermenistan'daki gazadan dönen Huzeyfe ibn el-Yemân, evine gitmeden Osman'ın yanına vardı, şöyle dedi:
— Ermenistan'da çarpıştım, ordu içinde Iraklılar ve Şamlılar vardı. Şamlılar Übeyy ibn Ka'b'ın kırâetini okuyor; kendi bildiklerine aykırı olan bu kırâeti duyan Iraklılar, onları küfürle suçluyorlardı. Şamlılar da, kendi kı-râetlerine aykırı olan İbn Mes'ûd kırâetini okuyan Iraklıları tekfir ediyorlardı.
Bu söz üzerine Osman, Zeyd'e Mushaf'ı yazmasını emretti:
— Ben senin yanına akıllı, fasîh birini de vereceğim. İkiniz, üzerinde birleştiğiniz şeyleri yazın. Ayrılığa düştüğünüz şeyleri de bana getirin, dedi.
Ebân ibn Sa'îd ibn el-'Âs'ı, Zeyd'e yardımcı verdi. Kur'ân'ı yazan Zeyd ile Sa'd: âyetinde kelimesinin yazımında ihtilâfa düştüler. Zeyd kelimenin yuvarlak ile, Ebân ibn Saîd ise uzun ile yazılması gerektiğini söylüyordu. Konu kendisine getirilen Hz. Osman, kelimeyi uzun tâ ile şeklinde yazdı.

[102] Câmi'u'l-beyân, 1/20-23.

Sonra Zeyd, yazdığı Mushafı gözden geçirdiğinde âyetinin eksik olduğunu fark ettiğini; araştırdığı bu âyeti, muhacirler arasında araştırıp bulamadığını, sonra Ensâr arasında araştırıp yalnız Huzey-me ibn Sâbit'in yanında bulup yazdığını; sonra Mushafı bir kez daha kontrol ettiğini, bu kez de: "den
sûrenin sonuna dek iki âyeti eksik bulduğunu; bunları da önce muhacirler, sonra ensâr arasında araştırıp bulamadığım, ancak yine Huzeyme adlı bir başka sahabînin yanında bulup Berâeh Sûresinin sonuna yazdığını; şayet üç âyet olsaydı bunları bağımsız bir sûre olarak yazacağını; bu eksikleri tamamladıktan sonra tekrar Mushafı kontrol ettiğini, eksik bir şey görmediğini söylüyor.
İkinci Mushafın yazımı tamamlandıktan sonra Hz. Osman bunu birinci Mushaf ile karşılaştırmak için Hafsa'dan, iade edeceğini yeminle pekiştirerek o Mushafı istetmiş, iki Mushaf karşılaştırılınca arada bir fark bulunmadığını görüp içi rahat etmiş, sonra halka Mushafları yazıp çoğaltmalarını emretmiş, Hafsa ölünce, kardeşi Abdullah'a, kabilesinden bir ce-/mâat gönderilip ilk Mushaf istetilmiş ve yazılan yıkanmıştır[103]
Taberî'nin rivayeti böyledir. Taberî, aynı haberin, kendisine Yûnus ibn Abdi'l-A'lâ, Nu'aym ibn Hammâd, 'Abdul-'Azîz ibn Muhammed-'Amâre ibn Ğuzeyye- İbn Şihâb, - Hârice ibn Zeyd-babası Zeyd ibn Sâbit'ten de geldiğini söylemiştir.
Rivayette anlatıldığı gibi ikinci Mushaf, birincisi olan Ebubekir Mus-hafımn tıpa tıp aynı olsaydı, Ebubekir Mushafının, Abdullah ibn Ömer'den alınıp yazılarının yıkanmasına veya yapraklarının yakılmasına gerek kalmazdı. Bu iki mushaf, esas metin bakımından birbirinin aynı idiyse de sûrelerin sırasında fark vardı. Çünkü birinci mushaf ta sûreler bir esasa göre sıralanmamış, sadece toplanıp bir araya getirilmişti. İkinci mushafta ise bazı kriterler esas alınarak sûreler genelde uzunluklarına göre sıraya konmuştur.
Yine Taberî'nin, senediyle kaydettiği habere göre Osman'ın hilâfeti zamanında bir Kur'ân öğretmeni, bir adamın okumasını; başka bir Kur'ân öğretmeni de başka bir adamın okumasını öğretmeğe başlamış. Ayrı ayrı hocalardan Kur'ân öğrenen çocuklar, ayrılığa düşmüşler. Bu durum öğretmenlere duyurulunca bu kez de öğretmenler okuma yüzünden birbirlerini küfürle suçlamağa başlamışlar. Durumdan haberdar olan Osman, hutbeye çıkıp şöyle demiştir:
"Şimdi siz, benim yanımda olduğunuz halde Kur'ân'da ihtilâf ediyor ve gramer yanlışları (lahn) yapıyorsunuz. Demek ki benden uzakta bulunan kentlerin halkı, daha çok ayrılığa düşer, yanlışlar yapar. Ey Muhammed'in sahâbîleri, toplanın, halka bir imâm (ana mushaf) yapın!"
Enes ibn Mâlik diyor ki: Ben de Mushaf yazanlar arasında idim. Bazan bir âyette ayrılığa düşerler, o âyeti Allah'ın Elçisinden duymuş bir adamı hatırladıklarında, eğer o adam orada değil de vadilerden birinde ise, âyetin öncesini ve sonrasını yazıp kendi yerini boş bırakırlardı. O adam gelir, yahut getirtilir (bildiğini okuması kendisinden istenir)di. Böylece Mushafın yazımı tamamlandıktan sonra Osman, vilâyetlere: "Ben böyle böyle yaptım. Yanımda bulunan öteki nüshaları imha ettim. Siz de yanınızda bulunan nüshaları imha edin" diye yazdı.
Taberî'nin, kendisine varan senedle kaydettiği diğer bir habere göre Azerbaycan ve Ermenistan Gazasında Şamlılar ve Iraklılar okuma ihtilâflarına düşmüşler, ihtilâf o kadar büyümüş ki arada bir fitne çıkmasına ramak kalmıştı. Durumu gören Huzeyfe ibn el-Yemân, derhal atına atlayıp Osman'a geldi:
- Halk, Kur'ân'da ayrılığa düştü. Vallahi ihtilâf o kadar büyük ki ben, yahudîlerin ve hırıstiyanların başına gelen ayrılıkların, müslümanların da başına geleceğinden korkuyorum, dedi.
Bu durumdan çok tasalanan Osman, Hafsa'dan Mushafını istetti. Ebu-bekir'in, Zeyd vasıtasıyle toplattırdığı sayfalan çıkartıp onlardan Mushaf-lar yazdırdı ve bunları taşra illere gönderdi.
Bundan önceki rivayetle bu rivayet arasında fark vardır. Birincide Hz. Osman, Zeyd vasıtasiyle Mushafı yeniden derlettikten sonra Hafsa nüshasını alıp, yeni derlenen nüshayı onunla, karşılaştırdığı ve iki Mushaf arasında bir fark bulunmadığı belirtilmişti. Bu rivayette ise Hz. Osman'ın, doğrudan Hafsa nüshasını alıp onu çoğaltarak vilâyetlere gönderdiği ifade edilmektedir. Kuşkusuz rivayetler arasındaki fark, anlatanların bilgi ve kavrayış ayrı-' lığından kaynaklanmıştır. Ama birinci rivayet ile ikincisi şöyle uzlaştırılabilir:
Hz. Osman, Hafsa nüshasını getirtmiş, o Mushaf gözönünde tutularak Kur'ân yeniden derlenmiş ve sûreleri, tesbit edilen bir ölçüye göre sıraya konmuştur. Zeyd ibn Sabit, ikinci Mushafı derlediğinde bunun, birinci Mushaftan birkaç âyet eksik olduğunu görmüş (bu ifade.de ikinci Mushafm, birincisinin kopyası olmadığını, yeni bir derleme ile ortaya getirildiğini gösterir) ve bu eksik âyetleri araştıra araştıra nihayet Ahzâb süresindeki eksik âyeti Huzeyme ibn Sâbit'in; Berâeh Sûresinin sonuna koyduğu iki âyeti de yine Huzeyme isimli bir başka sahâbînin yanında bulmuştur.
Hz. Osman'ın, Mushafı yeniden derletip çoğaltarak, taşra illere gön-dermesindeki asıl gayesi, ümmet arasında başgösteren okuma ayrılıklarını, ortadan kaldırmak ve bu yüzden çıkacak olan karışıklıkları önlemektir. Sözü tekrar Taberî'ye bırakıyoruz:
Bunlar, ve bu Kitabın boyutunu aşacak derecede çok olan benzen haberler gösteriyor ki müslümanların imâmı, mü'minlerin emîri Affân oğlu Osman, -AHâh kendisine rahmet eylesin- mü'minlere acıyarak onları birleştirmiş, bazı kimselerin imana girdikten sonra- daha kendi hayatında ve kendi huzurunda- dinden dönmelerinden endişe etmiştir. Çünkü kendi zamanında ve huzurunda, Kur'ân'ın indiği ve Hz. Resûl'ün de inkârım küfür saydığı yedi harften bazılarını yalanlayanlar çıkmıştır. Henüz Kur'ân'ın inişi ve Peygamber'in aralarından ayrılış çağı pek

[103] Câmı'u'l-beyân, 1/27.

yakın olan kendi zamanında bu ayrılıkları görünce, ileride daha büyük ayrılıkların çıkacağını sezinleyerek ümmeti bir Mushafta ve bir kırâette birleştirmiş, kendi mushafından başka Mushaf sahiplerini, Özel mushaflarını yakmağa mecbur etmiştir. Ümmet de kendisine itaat etmiş, onun yaptığının doğruluğuna kani olmuş, âdil liderinin emrine boyun eğerek öteki altı kırâeti bırakmıştır. Artık ondan sonra hiç kimse, yok olup izi kalmayan o kırâetleri bilemez. Çünkü müslümanlar o kirâetle-rin doğruluğuna inanmakla beraber onları bırakmışlardır. Bu da birliğin sağlanması için gerekli görülmüştür. Böylece öteki kırâetler ortadan kalkmıştır. Artık bugün müslümanlar, yalnız öğüt veren, şefkatli imamlarının, kendilerine seçmiş bulunduğu tek harfi (kırâeti) okumak zorundadırlar. Öteki altı harfi okuyamazlar, (çünkü ortadan kalkmış olan o kırâetleri bilmek mümkün değildir).

Fakat bir harfi ötür veya esir veya üstün veya sakin ve harekeli okumak, şekil aynı kalırken bir harfin yerine başka bir harf getirmek gibi oku-ma farklarının, Hz. Peygamber'in: ": Ben Kur'ân 'ı yedi harf üzre okumakla emredildim"[104] sözüyle anlatılan yedi harf (kırâet) ile bir ilgisi yoktur. Çünkü bunların, Kur'ân'ın harflerinden olmadığı, bilinen bir gerçektir. Bunların, herhangi birini inkâr etmekle küfre gidilecek türden kırâetler olmadığı ma'lûmdur. Ümmet âlimlerinden hiçbiri, bunlardan birini kabul etmeyenin kâfir olacağını söylememiştir. Oysa hadislerde belirtilen o yedi harften herhangi birini kabul etmemek küfre se-beb olur.

"Peki ama sen, Kur'ân'ın indiği yedi Arap dilini (lehçesini) bilebilir misin? Bunlar hangi lehçelerdir?" sorusuna, şöyle cevap verilebilir: "Kur'ân'ın indiği yedi dili bilmemize gerek yoktur. Çünkü onları bilsek bile bugün, açıkladığımız nedenlerle Kur'ân'ı o lehçelerle okuyamayız. Bir rivayete göre bu dillerin beşi, Hevâzin'in kollarına -ki Sa'd ibn Bekr, Haysem ibn bekr, Nasr ibn Muâviye ve Sakîf'tir- âit lehçeler, ikisi de Kureyş ve Huzâ'a'ya âit lehçelerdir. Fakat bu konudaki rivayetler hep İbn Abbâs'a dayanır, ve nâkilleri, hüccet sayılan kimseler değildir. Zira beş lehçenin, Hevâzin'in kollarına âit lehçeler olduğu rivayetini, Kelbî, Ebû Salih'ten almıştır. (Kelbî, itimâda şayan değildir). İki lehçenin Kureyş ve Huzâ'a'ya âid olduğunu da Katâde İbn Abbâs'tan nakletmiştir. Oysa Katâde İbn Abbâs'ı görmemiş ve ondan işitmemiştir. Bize Katâde'den gelen rivayete göre Ebû'l-Esved ed-Dîlî: "Kur'ân, iki Ka'b'in: Ka'b ibn Amr ve Ka'b ibn Lueyy'in dili ile indi" demiştir. Hâlid ibn Seleme, Sa'd ibn İbrahim'e: "Şu a'mânın sözüne hayret etmiyor musun? Baksana Kur'ân'ın, iki Ka'b'm diliyle indiğini sanıyor? Oysa Kur'ân, Kureyş diliyle inmiştir." Demiştir.[105]

Taberî'nin mukaddimesinden aktardığımız bu izahlardan anlaşıldığı üzre Kur'ân'ın yedi harf üzre indirilmiş olduğu hakkındaki hadisler, Kur'ân'ın, o zamanki başlıca Arap lehçelerine göre okunabileceği müsâadesi anlamını taşımaktadır. Hiç kuşkusuz Kur'ân, Hz. Peygamber'in kendi lehçesi olan Kureyş lehçesiyle indirilmiştir. Zaten Peygamber'in içinde yetiştiği ve ilk hi-tâbettiği topluma, yabancı lehçelerle, Kureyşe göre bozuk şivelerle Kur'ân okunmuş olsaydı, Kureyşliler Peygamber ile alay ederlerdi. Tıpkı fasih Türk-çenin konuşulduğu İstanbul'da, Diyarbakır, Bitlis, Mardin, yahut Erzurum veya Kayseri şivesiyle konuşmanın, alay konusu olduğu gibi. Kur'ân, İbrâhîm Sûresinin 4 ncü, Şuarâ Sûresinin 195 nci âyetlerinde açıkça ifâde edildiği gibi Peygamber (s.a.v.) in içinde yetiştiği toplumun konuştuğu fasîh, apaçık bir Arap lehçesiyle inmiştir ki bu da Kureyş lehçesinden başkası değildir.

Ancak insanların, kendi lehçelerini birden bire değiştirmeleri mümkün olmadığı gibi, okuma yazma bilmeyen birçok insanın duyduğu âyetlerin her kelimesini aynen hatırda tutması da kolay bir iş değildir. Demek ki bazı sa-hâbîler, ezberledikleri Kur'ân'ın bazı kelimelerini, eş anlamlı kelimelerle okumuşlar, bu yüzden aynı âyetleri ezberlemiş olan başka sahâbîler, bunların, âyetlerin bazı kelimelerini farklı okuduklarını duyunca durumu şikâyet mahiyetinde Hz. Peygamber'e götürmüşler, o da okuyanları dinlemiş ve Kur'ân'ın anlam değişikliği olmadıkça böyle eş anlamlı bazı kelime farklarıyle okunmasına müsâade etmiştir. İşte Abdullah ibn Mes'ûd'un, " " okuması, diyemeyen kimseye diye okuyabileceğini söylemesi, hep Hz. Peygamber'in bu müsâadesinden ileri gelmektedir. Çünkü önemli olan, kelime kalıpları değil, anlamdır. ".Biz, düşünüp anlamanız için o Kitabı, Arapça bir okuma olarak indirdik.[106] âyeti ve benzeri âyetler de Kur'ân'ın Arapça indirilişinin asıl amacının halk tarafından anlaşılması olduğunu vurgulamaktadır. Yoksa bu anlamlar, aslında Allah katında söz kalıplarından uzaktır. Her peygambere vahyedilen anlamlar, o peygamberin konuştuğu dil kalıplarına dökülerek vahyedilmistir. Böyle olduğuna göre aynı anlamın, başka kelimelerle ifade edilmesinde bir sakınca görülmemiştir.

Hz. Peygamber'in, buna müsâade buyurduğuna dair çeşitli kanıtlar vardır. Bunlardan biri de Saîd ibn el-Müseyyib'in:: Ona bir insan öğretiyor"[107] âyeti münâsebetiyle anlattığı şu olaydır: "Bu sözü söyleyen, vahiy kâtibi idi. Allah'ın Elçisi ona: yahut veya benzeri, âyet sonlarını yazdırırdı. Sonra Allâh'ın Elçisi vahiy ile meşgul olurken o kâtip kendisinden: " mi yahut mi?" diye sorar,

Allah'ın Elçisi de: "Hangisiniyazdıysan öyledir" derdi. Bunun üzerine adam kuşkuya düştü: "Muhammed bu işi bana bıraktı, dilediğimi yazarım" dedi. Taberî, Hz. Peygamber'in: "Hangisini yazdıysan öyledir" sözünü, Kur'ân'm yedi harf üzre indiğine kanıt olarak anlatıyor.[108] Gerçi bu, yedi harf meselesine delil değildir ama, eğer

[104] Bu anlamda bir hadîs, Ebû Dâvûd, Vitr 22'de vardır.
[105] Câmıu'l-beyân, 1/24-29.
[106] Yusuf Sûresi: 2.
[107] NahI Sûresi: 103.
[108] Câmiu'l-beyân: 1/23.

rivayet doğruysa Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ı, eş anlamlı kelimelerle okumağa müsâade buyurduğuna delildir ki zaten yedi harf meselesinin asıi özü de kanâatimizce budur.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzre bu kırâet şekilleri, Hz. Peygamber'in kendisinden değildir. Hz. Osman'ın vurguladığı gibi Kur'ân Hz. Peygamber'in konuştuğu Kureyş diliyle inmiş ve o zamanki noktasız harekesiz, çeşitli okumalara müsait Arap yazısıyle yazılmıştır. Sahâbîler Kur'ân'ı, Peygamber'den duydukları şekilde okumalarına rağmen yine onlar arasında da okuma farklarının görüldüğü, bütün kaynak tefsir ve hadis kitaplarından anlaşılmaktadır. Hicretin dokuzuncu yılından itibaren çeşitli bölgelerden hey'etler gelip, Arap kabileleri topluca İslama girmeye başladılar. Ayrıca bölgelerde yaşayan ve lehçeleri, Kureyş lehçesinden hayli farklı olan bu insanlara, Hz. Peygamber, Kur'ân'ı kendi lehçeleriyle okuma müsâadesi vermiştir. İşte Kur'ân'ın yedi dil üzerine indiğini bildiren yukarıdaki hadislerin anlamı budur. Çünkü bir Necidli'nin, bir Yemenli'nin, Kur'ân'ı bir Kureyşli gibi okuması o zaman için mümkün değildi. Bu, uzun eğitim isteyen bir işti. Henüz o zaman medreseler, Kur'ân kursları kurulmuş değildi. "Allah, kimseye gücünün üstünde birşey yükiemez. "Peygamber (s.a.v.)de o kimselere Kur'ân'ı kendi lehçelerine göre okumalarına müsaade etmiştir. Ama bu demek değildir ki Kur'ân'ı Kerîm, Peygamber'in kendisine, her lehçeye göre ayrı ayrı biçimlerde inmiştir. Bir kelimenin, birkaç türlü inmiş olmasının bir hikmeti de yoktur. Şayet böyle olsaydı, her iniş şeklinin aynen yazılması gerekirdi. Nitekim" " gibi inişi tekerrür eden âyetler tekerrür ettikçe yazılmıştır. " " âyeti de bir kere.Fetih, bir kere de Saff Sûresinde," " ayeti bir kere Bakara, bir kere Mâide Sûresinde inmiş ve yazılmıştır. Zaten yazılmasaydı, vahyedildiği halde yazılmamış, Kur'an'dan bazı şeylerin bilerek düşürülmüş olması gerekirdi ki, bundan Peygamber de, sahâbîler de beridir. Kaldı ki Peygamber'in, bir Kur'ân âyetini veya kelimesini başka başka biçimlerde okuduğuna dair hiçbir rivayet yoktur.

Eğer rivayetlerde anlatıldığı gibi Peygamber (s.a.v.), vukubulan kırâet, ihtilâflarını: "Aferin, güzel okudun" diyerek farklı farklı okuyanların kırâ-etlerinin hepsini beğenmiş olsaydı, bundan Peygamber'in, Kur'ân'ı bazı sahâbilerine bir türlü, bazılarına başka türlü öğretmiş olduğu anlaşılırdı ki Peygamber bundan münezzehtir. O, gelen Kur'ân'ı vahiy kâtiplerine yazdırmış ve kendisini dinleyen sahâbilerine aynı şekilde okumuştur. Zâten başka türlü okuması da bir Kureyşli olan Peygamber için uygun da değildir. Şayet anlatılanlar doğru ise, bunlar, Peygamberdin, Kur'ân'ın anlamını değiştirmeyen okumalara müsâade ettiğini gösterir.

İmam Tahâvî, "Kur'ân'ın yedi harf üzerine indiği" meselesinin aslını öğrenmek için ciddî araştırmaya giren Ebû Ca'fer'in şöyle dediğini yazıyor: "Bu işin esasına vakıf olmak istedik, yüce Allah'ın: 'Biz her elçiyi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın' (İbrahim Sûresi: 4) buyurduğunu gördük. Hz. Peygamber'in dili de, yalnız kendi kavminin dilidir. 'O, sana ve kavmine bir öğüttür.' (Zuhruf Sûresi: 44), O (Kur'ân) gerçek olduğu halde kavmin onu yalanladı.' (En'âm Sûresi: 66) âyetlerinde anılan kavim, Kureyş kavmidir. 'En yakın aşiretini uyar.' (Şuarâ Sûresi: 214) âyeti indiği zaman Peygamber (s.a.v.) başkalarını değil, sadece Kureyş kavmini boy boy çağırmıştır.

Bütün bunlardan anladık ki onun ilk gönderildiği kavim, içinde yetiştiği Kureyş kavmidir. Kureyşin lehçesine aykırı lehçelerle Arapça konuşan, yahut Selmâni Fârisî gibi müslüman olup sahâbîler arasına giren yabancılar değildir. Peygamberin diliyle konuşan Kureyş kavmi arasında pek az sayıda1 yazı bilenler vardı. Bunların da yazısı zayıftı. Kendi dillerinde okudukları şeyleri ezberlemeleri ve okuduklarını yazmaları kolay değildi.

Şimdi Peygamber'in kendi lehçesiyle konuşanların durumu böyle olunca, başka lehçelerle konuşanların, onun okuduklarını aynen hıfzedememe-leri gayet doğaldır. Zira bir dili belleyen, onunla büyüyen kimsenin, ondan başka bir dile veya lehçeye hakim olması, uzun bir eğitim olmadan mümkün değildir. Oysa onlar, namazda okumak ve dinlerinin hükümlerînföğfeTîmek için Peygamber'in, kendilerine okuduğu Kur'ân âyetlerini ezberleme ihtiyacı içinde idiler. İşte bundan dolayı Peygamber (s.a.v.) onlara, Kur'ân'ı, mo-ta mot kendisine inen kelimelerle olmasa dahi eş anlamlı kelimelerle okuma müsaadesi vermiştir.

İşte bu yedi harf, Kur'ân'ı, indiği kalıplara eşit anlamlı kelimelerle okumak demektir. Bu, insanların zorunlu ihtiyâcı, şartların gereği olarak verilmiş bir müsaadeden ibarettir. Esasında Kur'ân, Hz. Peygamber'e birkaç lafızla değil, sadece bir lafızla, (yani Kureyş lehçesiyle) indirilmiştir. Kureyş lehçesiyle inen sözlerin, bunlara eş anlamlı başka kelimelerle veya şivelerle okunmaları, Peygamber tarafından verilmiş bir ruhsattır. Çünkü başka kavimler, Kur'ân'ı, alıştıkları lehçelerden başka lehçe ile okuyamazlardı.

Dediğimiz gibi bu, ilk zamanda, zorunlu şartlar dolayısıyle verilmiş bir müsâade idi. Yazı bilenler çoğahncaya ve insanların dilleri Peygamber'in lehçesine yatıncaya dek buna müsaade edilmişti. Ama zamanla yazı bilenler çoğalıp müslümanlar, Kur'ân'in inmiş bulunduğu Kureyş lehçesini öğrenince Kur'ân'ı asıl indiği dil ile okumağa başladılar. Artık Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı, başka lehçelerle okumalarına müsaade etmedi.

Demek ki o yedi harf, şartların getirdiği zaruret dolayısıyle belli bir zaman için tanınmış okuma ruhsatından ibarettir. Bu zorunluluk kalkınca yedi harf ile okuma ruhsatı da kalkmış, ve Kur'ân'ı, indiği tek harfle okuma hükmü getirilmiştir. " (Tahâvî, Müşkilu'1-âsâr, 4/186, 190-191)

Öyle ise bu kırâetler nasıl ortaya çıkmıştır? İşte bu sorunun özet cevabı iki noktada toplanır: Biri, lehçeleri başka olan kabilelerin, Kur'ân'ı kendi lehçeleriyle okumaları, diğeri de ozamanki Arap yazısının, Kur'ân telâffuzunu, Hz. Peygamber'in okuduğu biçimde yansıtacak işaretlerden yoksun olması idi. Çeşitli kabilelere mensup sahâbiler, tabiîler, geniş İslâm devletinin çeşitli bölgelerine dağıldılar. Bölge halkı, Kur'an'ı bunlardan öğrendi, bazılarının telaffuzu değişik olan bu insanlardan Kur'ân öğrenenler de öğrendikleri şahsın okuması gibi okudular.

Hattâ telaffuz ve yazım farklarından, normal gramer kurallarına aykırı bazı okuyuşlar da olmuştur. Şayet bunların hepsi Hz. Peygamber'den olsaydı, sahâbîierinin bunlarda ittifak etmesi, bunların doğruluğunu kabul etmeleri gerekirdi. Ama öyle olmamış, Abdullah ibn Mes'ûd, Übeyy ibn Ka'b, Abdullah ibn Abbâs gibi bazı sahâbiler, Hz. Osman'ın Mushafına itiraz etmişler ve bazı âyetleri ondan farklı okumuşlardır. Hz. Osman'ın bizzat kendisinin: "Mushafta lahn (gramere aykırı yazılışlar) vardır ama Araplar bunu dilleriyle düzelteceklerdir" dediği, birisi ona: "Siz düzeltsenize!" deyince: 'Bırakınız, helâli haram, haramı helâl kılmıyor (zararı yok öyle kalsın)." dediği rivayet edilir.[109]

Urve'nin rivayetine göre Hz. Âişe'ye: "[110] âyetinde"nin, " atfen merfû okunması gerekirken mansub olarak " yazılmış olmasını, Mâide Sûresinde: "[111] âyetindeki inne'nin ismine matuf olan" "[112]âyetinde inne'nin ismi olan "mansûb olarak " şeklinde yazılması gerekirken merfû yazılmış olmasını sormuşlar, "Bu, yazanın hatasıdır." diye cevap vermiştir.

Hz. Aişe ve Osman'dan rivayet edilen sözlerden dolayı Ebû Amr ibn el-A'lâ ve Isâ ibn Ömer: okumuşlardır. Asım el-Cahderî ise, âyetleri resmî mushafın imlâsına göre yazar, fakat: Bakara Süresindeki "[113]yı " okurmuş.

İlginç bir husus: Haccâc'ın, Âsim, Naciye ibn Rumh ve Alî ibn Asma'ı görevlendirip mushafları taramalarını, Osman mushafına aykırı buldukları bütün mushafları kesip, sahiplerine altmışar dirhem vermelerini emretmiş olmasıdır.[114]

Abdullah ibn Mes'ûd: "Ben Allah Elçisinin ağzından yetmiş sûre aldım. Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in ağzından aldığımı bırakır mıyım hiç?" demiş[115] böylece Zeyd'in derlediği Osman Mushafına dönmemiş, kendi Mushafına bağlı kalmıştır.

Hz. Alî ve İbn Abbâs: "[116] âyetini " " okumuşlardır. İbn Abbâs'a, âyetin: " şeklinde yazılmış olduğunu söylemişler: "Sanıyorum kâtip uyuklayarak öyle yazmış (hemze ilâve etmiştir" demiştir.[117] Abdullah ibn Mes'ûd: "[118]âyetini ilâvesiyle: okumuştur.[119]

İbn Mes'ûd ve Ebû'd-Derdâ: "[120] ayetinden " " düşürerek "[121]Hz. Ömer, Abdullah ibn Mes'ûd, Cumua Süresindeki ayetini okumuşlardır.[122]

Tefsirlerde buna benzer çok fark sahâbîlerden rivayet edilir. Bu rivayetlerin hepsi doğru olmasa bile, hepsi yalan da olamaz. Çünkü bir kısmının senedi sağlamdır. Şimdi bu farklar nereden ileri gelmiştir? Cebrail'in bir âyeti kâh eksik, kâh fazla, kâh başka lâfızlarla vahyetmiş olması, aklın kabul edeceği bir şey değildir. Bizim kanâatimize göre bunlar, bazı sahâbîlerin, tesbit-lerinde yanılmış olmasından ileri gelir. Asıl Mushaf, sahâbîlerin hepsinin değil ama çoğunluğunun katkı ve tasvibiyle derlenmiş olan ve Zeyd gibi gayet zekî hafız vahiy kâtiplerinin titiz bir çalışma ile derlediği Mushaftır. Bu Mushaf öyle yedi harfe göre değil, Kur'ân'ın indiği Kureyş lehçesine göre derlenmiştir. Kur'ân titizlikle derlenmiş olmasına rağmen bu Ana Mushafta dahi zamanla okuyuş farkları olmuştur, işte bunun da sebebi, o zamanki Arap yazısının benzer harflerini ayırdedecek noktadan ve kelimelerin irabını gösterecek hareke işaretlerinden yoksun oluşudur. Bundan dolayı bazı fiillerin gaib ve muhâtab oluşunda tereddütler meydana gelmiş, kimi bunları ğâib okurken kimi muhâtab okumuştur. îrab için de aynı şey olmuştur.

İbn Atiyye, Peygamber'in, Hz. Ömer'le Hişâm ibn Hakîm'in okuyuşlarını dinleyip de her ikisini de doğru bulmasını şöyle izah ediyor: Bu okuyuşların hepsini Peygamber Cibril'den almıştı, Ömer'e Cibril'e sunduğu bir okuyuşu; Hişâm'a da yine Cibril'e sunduğu bir okuyuşu okudu. Böyle olmasa, nasıl birbirinden farklı olan iki kıraate "Cibril bana böyle okudu." der. Sonra İbn Atiyye Enes'in: " " âyetini[123] şeklinde okuduğunu, kendisine: "Biz okuruz" diyenlere: " hepsi birdir, demesini de yine peygamber'in kıraatine bağlıyor.[124]

Sonradan ortaya çıktığı açık olan bu kıraat farkları, Kur'ân'ın anlam bütünlüğüne zarar vermez. Artık bugün Kur'ân yazılmış, yazısı, okuma ihtilâflarını ortadan kaldıracak biçimde olgunlaştırılmıştır. Müslümanlar bir metinde icmâ etmişlerdir. Zaten Hz. Osman da bunu sağlamak için Kur'-ân'ı yeniden yazdırıp çoğaltmış, bu resmî Mushaf dışındaki nüshaları yak-tırmıştı: Allah Elçisinin sahâbîlerine: 'Siz henüz aralarında bulunurken insanlar kırâet ayrılıklarına düştüler. Ben onları bir tek kırâette birleştirmek istiyorum.' Demişti.[125]

---

[109] Kurtubî, el-Câmi, 11/216; îbn Kuteybe, Te'vîlu Muskili'l-Kur'ân, s. 50-51.
[110] Nisa Sûresi: 162.
[111] Mâide Sûresi: 69.
[112] Tâhâ Sûresi: 63.
[113] Âyet: 177.
[114] Te'vîlu Muskili'l-Kur'ân, s. 50-51.
[115] el-Fethu'r-Râbbânî, 18/35.
[116] Ra'd Sûresi: 31.
[117] Kurtubî, el-Câmi, 9/320.
[118] Mâide Sûresi: 89.
[119] Kurtubî, el-Câmi, 6/283.
[120] Leyl Sûresi: 3.
[121] Kurtubî, el-Câmi, 20/81; İbnu'l- Arabi, Ahkâmu'l-Kur'ân, 2/309.
[122] Kurtubî, el-Câmı, 13/102; el-Burhân, 1/215.
[123] Muzzemmil Sûresi: 6.
[124] el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/47-48.
[125] Beyhekî, es-Sunan, 2/42; Buhârî, Menâkıb, 4, h. 15.

Kur'ân'ı, resmî Mushaftan farklı bazı kelimelerle veya bazı âyetleri, anlamı bozmayacak ilâvelerle okuyan bazı sahâbîlere, Hz. Ömer'in nasıl kızdığı, yukarıya kaydettiğimiz Hâkim hadîsînden anlaşılmaktadır. Hz. Osman da Kureyş lehçesi dışındaki okuyuşları menetmiştir. Onların amacı, müslü-manların, Kur'ân'ın okuyuşunda ihtilâfa düşmelerini, birliklerinin bozulmasını önlemekti. Peygamber (s.a.v.), kendi zamanında, herkesin kendi lehçesiyle Kur'ân'ı okumasına müsaade etmişti, ama Kur'ân toplanıp Kureyş lehçesiyle Mushafa yazıldıktan sonra artık zaruret kalktığı için okuma ihtilâfları da yasaklanmıştır.
Ebû Davud'un rivayetine göre Übeyy ibn Ka'b şöyle demiş: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bana: 'Ey Übeyy, bana Kur'ân okundu. Ve bana: Bir harf üzere mi, iki harf üzere mi olsun? dendi. Yanımda bulunan melek: (İki harf üzere olsun, de) dedi. Yine: (İki harf üzere mi, üç harf üzere mi olsun?) diye soruldu. Yanımda bulunan melek: (Üç harf üzere olsun, de) dedi. Nihayet yedi harfe ulaştı. Sonra (Kur'ân 'in bütün harfleri safîdir, kâfidir. Setnî'an alîmâ; azîzen hakîmâ desen, azâb âyetim rahmet âyetiyle, ya da rahmet âyetini de azâb âyetiyle karıştırmadıkça fark etmez).[126]
Biz bu hadiselerden, Peygamber'e Kur'ân'ın yedi ayrı şekilde indiğini değil, yedi Arap lehçesiyle okunmak üzere indiğini anlıyoruz. Nitekim Ta-hâvî de aynı şeyi söylüyor: "İnsanlar, kendi lehçelerinden başka lehçe ile okuyamadıklarından, başlangıçta onlara kendi lehçeleriyle Kur'ân okuma müsaadesi verilmişti. Çünkü ümmî idiler, yazı bilenleri çok azdı. Bir insanın, istese de kendi lehçesinden başka lehçelere geçmesi güç olduğundan, onlara anlam değişmediği takdirde lafızlarda değişiklik müsâdesi verilmiştir. Nihayet onlar çoğalıp yazı bilenlerin artması sonucunda dilleri Allah Elçisinin diline dönünce onun lâfızlarını korumağa (bellemeğe ve söylemeğe) kadir olunca artık Kur'ân lâfızlarını başka türlü okumaları caiz değildir. İbn Abdi'l-Barr şöyle demiştir: Açıkça anlaşılıyor ki yedi harf, zorlayıcı bir sebepten dolayı belli bir zamana özgü idi. Zaruret kalkınca yedi harf de kalkmış, Kur'ân, sadece tek harf üzerine okunmaya dönmüştür."[127]
İbn Kuteybe de şöyle diyor: "Allah, Elçisine, her kavme, kendi alıştığı dil ile Kur'ân okumalarım söylemesini emretti. HüzeyFli, i kendi lehçesiyle Esedli " ve " okumuş; Temîm'li hemz etmiş, Kureyşli etmemiş, kimi kesr ile beraber dammeyi işmâm ederek " demiştir.
Eğer her kavme, içinde yeşitiği dilini bırakması emredilmiş olsaydı, zorluk olur, buna ancak uzun çalışmadan sonra dil yatabilirdi. Allah onlara acıyarak Kur'ân'ı kendi İehçeleriyle okumalarına müsâade etmiştir. Kıraat ihtilâflarının çoğu, böyle telâffuz farkından ibarettir. Kelimelerin, sinonimleriyle okunduğu kıraatler de vardır ki bu kelimelerin kalıbı değişmiş olsa da mânâları aynıdır. Emir, nehy, nâsih ve mensüh dışında anlamı birbirine zıd farklar Kur'ân'da görmedim. "[128]ayetinde " " yerine " " okunmuştur. Ümmet, süre, emeh ise unutma demektir. Bu iki kelimenin kalıbı cıeğişik ise de iki anlam da doğrudur. Kiralın sâkîsi, Yusuf'u bir süre unuttuktan sonra hatırlamıştır. "[129]de " dilinizle alıyorsunuz, söylüyorsunuz, demektir. yalan anlamındaki " " den gelir. "Dilinizle yalan söylüyorsunuz" demektir. Her iki okuyuş da sonuçta aynı anlamı verir. " " ile " "da öyledir. diriltme, " ise yürütme demektir. Diriltme de hareketlendirme, canlandırmadır. İkisi arasında fark yoktur.
Sahâbî ve tabiîler, Kur'ân'ı içinde yetiştikleri ve alışageldikleri dil ile okurlardı. Ama bugün selef, bizler için, Peygamber'in Cebrail'e son arz ettiği Kur'ân'ı bir Mushafa toplamıştır. Artık bizim onu bırakmamız doğru ola-maz. Eğer Kur'ân'da yazılana aykırı biçimde Kur'ân'ı okumamız caiz olsaydı, onu (rivayetlerdeki ihtilâflara göre) fazla, eksik, takdim ve tehir ile yazmamız da caiz olurdu ki, o zaman biz, başarılı imamların, düşmemizden korktukları (ihtilâfa) düşerdik."[130]
Ebûbekr el-Bâkıllânî ise Übeyy'in hadisini kasdederek: "Eğer bu hadis sahih ise şöyle yorumlanabilir: Bu (Kur'ân kelimelerini sinonimleriyle okumak) serbest idi. Sonra neshedilmiştir. Artık insanların, Allah'ın herhangi bir yerdeki ismini, onu uygun veya aykırı başka bir kelime ile değiştirmeye hakları yoktur."[131]
Kur'ân'ın asıl amacı, kalıpları değil,taşıdığı anlamdır. Kur'ân sırf sözleri tekrar edilsin diye değil, üzerinde düşünmek, genel prensipleri hayâta uygulanmak için indirilmiştir. "Tâ ki düşünesiniz."[132] "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı?"[133]âyetleri, Kur'ân'ın düşünüp anlaşılmak için indirildiğini bildiriyor.
"İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkiyle bilin, Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için."[134]

Kuranı Kerîm'de Yabancı Kelime Olup Olmadığı Meselesi:

Kurtûbî'nin dediği gibi Kur'âm Kerîm'de Arap dil kuralına aykırı cümleler yoktur. Ancak Kur'âm Kerîm, indiği devirde Arap milletinin, özellikle fasih Arapçayı konuşan Kureyş kabilesinin diliyle inmiştir. Kureyşliler, tüccar insanlardı. Kureyş Sûresinde işaret edildiği gibi Kureyş tacirleri, kışın Yemen yönüne, Habeşistan'a, Güney

[126] Ebû Dâvûd, Vitr 22; İbn Hanbel, 5/41, 51, 114...; el~FethuVRabbânî, 18/51.
[127] Tahâvî, Ma'ânî'1-âsâr; Kurtubî, el-Câmi, 1/42-43.
[128] Yûsuf Sûresi: 45.
[129] Nûr Sûresi: 15.
[130] Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân s. 38-42.
[131] Bâkıllânî..., Kurtubî, el-Câmi', 1/43.
[132] Yûsuf Sûresi: 2.
[133] Nisa Sûresi: 82.
[134] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/22-45.

Doğu Afrika ülkelerine; yazın da Şam'a, Filistin'e, Mısır'a, Irak'a ve iran'a kadar uzanan seferler yaparlardı. Çağlar boyu bu işi sürdüren insanlar gittikleri bölgelerin halkıyle karışıyor, konuşuyor, onlardan satın aldıkları mallardan ayrı olarak kültür ve birtakım sözcükler de alıyorlardı.
Bundan başka, Hicaz bölgesinde, asıl ana dilleri İbranî olan yahudî kabileleri de yaşıyorlardı. Araplar ve yahudiler ortak atadan geldikleri gibi dilleri de aynı kökten türemiş, zamanla ayrılmış iki dil idi. Nasıl bugünkü Avrupa dilleri, Latincenin, bölgelere göre biçimlenmiş dalları ise Arapça ve İbrânîce de aynı kökten dallanmış iki Sâm? dili idi. Arapların, yakın ilişki içinde bulundukları yahudilerin dili İbrânîceden de Arapça'ya kelimeler geçmişti. Tabii tersi de vardı. Çünkü bölgede yaşayan yahudiler, Arapça da konuşuyorlardı.
İşte Kur'ân indiği zaman Arapçada kullanılan, Arapçalaşmış yabancı kelimeler, Kur'ân'ı Kerîm'de de kullanılmıştır. Bu gayet doğal olan olay, hiçbir şekilde tevil götürmez bir gerçektir, ve asla Kur'ân'ın Arapça inmiş olmasına aykırı değildir. Çünkü bu kelimeler, Arapça'nın malı olmuş, Arap-çanın kurallarına göre kullanılmıştı. O zamanki toplumdan hiçbiri, bunların Arapça olmadığını söylememiştir. Zira kimsenin hatırına böyle birşey gelmez. Ancak sonradan gelen bazı dar düşünceli insanlar, Kur'ân'ın Arapça olduğu gerçeğine aykırı bularak Kur'ân'da yabancı hiçbir kelime bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu doğru değildir. Çünkü yabancılarla ilişkisi olan hiçbir milletin dili, yabancı kelimelerden tamamen an olamaz. Meselâ bizim İstiklâl Marşındaki Arapça ve Farsça kelimelerden dolayı bu Marşın Türkçe olmadığını söyleyenin, aklından zoru olması gerekir. Hangi şairimizin ve yazarımızın dilinde yabancı kökenli kelime yoktur? Hangi dil yabancı kelimelerden tamamen uzaktır? Bugün konuşulan Arapça'da da birçok Türkçe terim vardır ama Araplar, bunların Türkçe olduğunun farkında değillerdir. Bunlar nasıl konuşulan sözün Arapça olmasına aykırı değilse, Kur'ân'ın indiği devirde konuşma dilindeki yabancı kelimelerin Kur'ân'da.yer alması da onun, Arapça olmasına aykırı değildir.
İbn Atiyye şöyle diyor: "Gerçekte yabancı kökenli olan bu kelimeler, Arapların kullanmasıyla Arapça olmuşlardır. Kur'ân'ın, dilleriyle inmiş olduğu Arapların, ticaretlerle, Kureyş'in kış ve yaz yolculukları dolayısıyle öteki dillerle ilişkisi vardır. Meselâ Müsâfir ibn Ebî Amr Şam'a, Ömer ibn el-Hattâb, Amr ibn el-Âs ve Umâre ibn el-Velîd Habeşistan'a gitmişlerdi. Dilde hüccet olan Şâir el-A'şâ da Hîre'ye gidip oranın hıristiyanlarıyla ülfet etmişti. İşte böylece dillerine geçmiş olan yabancı kelimelerden bazılarının harflerini değiştiren Araplar, yabancılığın söyleniş zorluğunu hafifleterek bunları konuşmalarında kullanmışlardır. Böylece bu kelimeler fasîh Arapça haline geldikten sonra Kur'ân bunlarla inmiştir. Bunu bir Arabın bilmemesi, başkasının dilini bilmemesi gibidir. Nasıl ki İbn Abbâs, "Fâtır"m mânâsını bilmemiştir."[135]
Herşeyden önce Kur'ân-ı Kerîm'de Lût, İbrahim, Süleyman, İsrâîl, Ya'-kûb, Yûsuf, Harun, Cibrîl, İmrân, Nûh gibi çok yabancı isim vardır. Kur-tubî, Kur'ân'da bulunan yabancı isimler dışındaki yabancı kelimelerden örnekler verir: Mişkât (oyuk, pencere), neşe'e (kalktı), kasvereh (arslan) kelimelerinin aslı Habeşçedir. Sûre kelimesinin İbrânice veya Rumcadan geçtiği söylenir. Kokuşmuş, soğuk şey anlamındaki ğassâk, Türkçedeki kusmuk'tan gelmektedir. Mizan anlamındaki kıstas, Rumcadan, taşlaşmış çamur anlamındaki siccîl, Farsça sengi kil'den, yeryüzü anlamındaki tennûr da yine Farsçadan, dağ anlamındaki tûr, deniz anlamındaki yemm Süryâncadan Arap-çaya geçmiş ve Kur'ân'da kullanılmış kelimelerden sayılır.[136]

Kur'ân-ı Kerîm'in Muhtevası:

Kur'ân'ı Kerîm'in son derece özlü ve kapsamlı bir anlatımı vardır. Kur'ân az kelime ile çok mânâ anlatır. Bâzan iki kelimesini izah etmek için say- falarca yazı yazmak gerekir. Bu genel çerçeve içerisinde Kur'ân vahyinin içeriğini üç kısma ayırmak mümkündür:
1) Genellikle kendisinden önce inmiş bulunan Tevrat ve İncil'in içerdiği kıssalar, prensipler;
2) Araplar arasında yaygın hikâyeler, tevhid dinine aykırı olmayan şifahî töreler, yasalar;
3) Bunların hiçbirinde olmayan, Kur'ân tarafından ilk defa söylenen orijinal gerçekler.
Şimdi Kur'ân'ın, kendisinden önceki Kitaplardan veya Araplardan naklettiği hikayelerin asıl mu'cize yönü, anlatım tarzıdır. Kur'ân'i Kerîm, bu hikayeleri ana çizgileriyle anlatır, ayrıntılara girmez. Bundan dolayı bunlar tarihin anahatlarına da ters düşmez. AmaKur'ân'ınbunları anlatmaktaki amacı, tarihi olayları saptamak değil, bunlar vasıtasıyle öğüt vermektir.
Bundan dolayı Kur'ân'ı Kerîm, zaman ve şartlara göre tekrarladığı bu kıssaları, her defasında yeni bir üslûb ile, olaylar zincirinde takdim ve te'hir yaparak anlatır. Önemli olan, bu hikâyelerin Kur'ân'dan önceki Kitapların veya Arapların anlatımına uygun olmasıdır.
Bilindiği üzre Hz. Muhammed (selâm ona), îbrânîce bilmediği gibi okur yazar da değildi. Bir öğretmene gidip, Tevrat hikayelerini ayrıntılarıyle öğrenmemişti. Okur yazar olmayan, eski dini kitapları okumamış, öğretim görmemiş, yabancı dil bilmez bir insanın, İbrânîce olan Mukaddes Kitâb'ın kıssa ve prensiplerini hem de ayrıntılariyle fakat en özlü biçimde, peygamberlerin ahlâkına yakışmayan ibarelerden soyutlayarak anlatması, vahyden başka bir şeyle izah edilemez. Onun için Ankebût Sûresinin 48-49 ncu âyetlerinde: "Ey Muhammed, sen bundan Önce bir Kitâb okumuyordun, sağ elinle de onu (Kitabı) yazmıyorsun. Öyle olsaydı, iptalciler

[135] Kurtubî, el-Câmi'li Ahkâmı'l-Kur'ân, 1/68-69.
[136] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/45-46.

kuşkulanırlardı. Hayır, o (Kur'ân), kendilerine bilgi verilen (Kitâb sahib)lerinin göğüslerinde bulunan açık ayetlerdir." buyurulmaktadır.
Şimdi Kur'ân'ı Kerîm, bu hikâyeleri, o Kitâb'da bulunan veya nakledilenlerden ayrı biçimde anlatsaydı, hem Kitâb ehli, hem de Araplar Hz. Peygamber'e itiraz ederlerdi. Ona inananlar dahi, "Senin söylediklerin, önceki Kitâblarda bulunanı tutmuyor, biz böyle şeyleri duymadık" diyerek kuşkulanmaya başlarlardı. Oysa Kur'ân'ın amacı, halka bu hikâyeleri öğretmek değil, kısaca zaten bazılarının duyduğu, bildiği bu hikayeleri, o kitabındaki aslına uygun şekilde hatırlatarak Allah'ın birliğini kabul ettirmek, insanları şirkten kurtarıp Allah'a kulluğa götürmek idi. Onun için Kur'ân, bu hikâyeleri, önceki Kitaplarda olduğu gibi, Arap hikâyelerim de onların anlatagel-dikleri gibi anlatmış; yalnız bunlarda peygamberlerin ahlâkına aykırı şeyleri almamıştır. Bundan dolayı Lût'un sarhoş olup kızlarıyle yattığını[137] Dâvut'un, cepheye gönderdiği kumandanının karısıyle zina ettiğini[138]ve Kitabı Mukaddes'te anlatılan benzeri ifadeleri almamıştır.
Kur'ân, Araplar arasında uygulanan geleneksel şifahî yasaların tevhîd dinine aykırı olmayanlarım almış, bunların ya aynen veya biraz tadil ile uygulanmasını emretmiş, tevhide aykırı gelenek ve yasaları ise Iağvetmiştir. Kur'ân'ın getirdiği yasalar, Kitabı Mukaddesteki prensiplerle Arapların şifahî yasalarının karışımıdır. Bunda da garipsenecek birşey yoktur. Çünkü Kur'ân, bir toplumu mutlu kılmak için gelmiştir. Toplumun mutluluğu, alışılagelen iyi yasaların ve geleneklerin âdil biçimde uygulanması, kötülerin kaldırılması; toplumu engelleyici hurafelerin, batıl düşüncelerin atılması ile olur. Hz. Muhammed (s.a.v.)den önceki peygamberler de Hz. Muhammed'in kardeşleridir. Onların misyonu da Hz. Muhammed'inki gibi insanları gerek kendi nefisleriyle, gerek birbirleriyle, gerek Allah ile barış içinde bulundurmak, yani onları maddeten ve manen mutlu edecek davranışlar içine sokmaktı. Hepsinin görevi, Allah'a kulluk etmek demek olan İslâmı yerleştirmekti. Bundan dolayı onların getirdikleri genel prensipler, emirler, nehyler, Hz. Muhammed'in ümmeti için de geçerlidir: "İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği (doğru yola ilettiği) kimselerdir. Onların yoluna uy.[139]âyetiyle yüce Allah, Hz. Mhammed'e, kendisinden önceki peygamberlerin yoluna uymasını emretmektedir. Yine bundan dolayıdır ki fıkıh usûlünde: "Bizden öncekilerin şerîati, bizim için de şerîattir." kuralı konulmuştur. "Bu sizin ümmetiniz, (dininiz) tek bir ümmettir"[140]âyetinin belirttiği gibi bütün peygamberler, insanı tek yol olan Hakkın yoluna çağırmışlardır. Onların getirdikleri dinlerin özü birdir.
Kur'ân'ın, önceki Kitaplardan veya Araplar arasında anlatılanlardan öğüt için naklettiği hikâyelerin anlatım tarzı, üslûbu mu'cizedir. Ama Kur'ân'ın hem üslûb, hem de anlam bakımından mu'cize olan yanı, daha önce hiç olmayan, ilk defa kendisinin söylediği vahiylerdir. Bunların anlatım tarzı (ifadesi) mu'cize olduğu gibi anlamlan da mu'cizedir. Bunlar, kâinâtm yaratılışına, tabiat yasalarına ve sosyolojik, psikolojik kurallara işaret eden âyetlerdir. Hz. Muhammed (selâm ona)in çağında yaşamış bir kimsenin, insanın suda yüzen bir kurtçuktan yaratıldığını[141], bitkilerin de insanlar ve hayvanlar gibi erkekli, dişili olduğunu[142], göklerle yerin, önce birbirine yapışık iken sonradan ayrılıp yıldızların yaratıldığım, her canlının da sudan halk edildiğini [143], rüzgârların, bitkiler arasında aşılama rolü yaptığını [144], tıpkı canlı bir organizma gibi insan topluluklarının da bir ömrünün (bir yükselme, hakimiyet devresi) bulunduğunu, devrini tamamlayan milletlerin silineceklerini[145] zafer ve yenilgilerin insanlar arasında toplumdan topluma geçeceğini[146] söylemesi mümkün değildir. Bunlar ancak vahy ile söylenebilir.
Kur'ân'ın üslûbu, bambaşka bir mu'cizedir.En soyut anlamları dahi can landırarak anlatan Kur'ân, insanın bütün duyularına birden hitabeder. Anlattığı şeyler, bütün duyulardan geçerek rûhâ girer...
Onun metni içindeki her kelimede, ilâhî bir ahenk kulağı okşar. O, her haliyle insan sözü olmayjp, melek vahyi olduğunu ispatlar. Bundan dolayı o indiği zaman şairler, şiirlerini Kâ'be duvarlarından indirmişler, inananlar da, inanmayanlar da onun üstünde bir söz olamayacağını itiraf etmişlerdir. O, her asırda yeni ışıklar saçan ilâhî bir nurdur. Bu âna kadar hiç kimse onun tek bij âyetine denk olacak bir söz söyleyememiştir, bundan sonra da söyleyemeyecektir. Yüce Allah şöyle diyor- "De ki: andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine yardımcı olsalar, yine onun bir benzerini [147]getiremeyeceklerdi.[148]

Kur'anı Kerîm'i Okuyup Anlamanın Önemi:

Allah'ın peygamber seçip onlara Kitâb indirmesinin hikmeti, onlar va-sıtasiyle kullarını doğru yola iletmektir.

---

[137] Tekvin: 19/31-35.
[138] ikinci Samuel, 11/2-5.
[139] En'âm Sûresi: 90.
[140] Mü'minûn Sûresi: 52, Enbiyâ Sûresi: 92.
[141] Alak Sûresi: 2.
[142] Yâsîn Sûresi: 36,Tâhâ Sûresi; 53, Ra'd Sûresi: 3.
[143] Enbiyâ Sûresi: 30, Nûr Sûresi: 45.
[144] Hicr Sûresi: 22.
[145] Yûnus Sûresi: 49.
[146] Âl-i Imrân Sûresi: 140.
[147] Isrâ Sûresi: 88.
[148] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/46-49.

"Biz her elçiyi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. "[149]ayetinde belirtildiği üzre her millete, kendi içinden, kendi diliyle konuşan bir insan, peygamber olarak seçilmiş, o peygambere, konuştuğu dilde Kitâb indirilmiştir. Kur'ân'ı Kerîm'in açık ifadesinden anlıyoruz ki, Allah'ın, bütün peygamberlere indirdiği Kitâb aynı içeriğe.sahip, tek Kitâbdır. Ancak bu aslı bir olan Kitâb, her peygamber'e kendi diliyle indirilmiştir. Musa'ya ve İsa'ya İbranî diliyle indirilmiş olan o Tanrı Kitabı, Araplar arasından seçilen Hz. Muhammed'e de Arapça olarak vahyedilmiştir: "Ve işte biz onu, Arapça bir hüküm olarak indirdik.[150] "Bu da Ana Kent (Mekke)yi ve çevresindeki kentleri uyarman için sana indirdiğimiz, kendinden öncekini doğrulayan, mübarek bir Kitâbdır.[151] "Biz onu Arapça bir okuma olarak indirdik ki düşünüp anlayasınız. "[152]âyetlerinin açıkça belirttiği gibi Kur'ân'ın Arapça indirilmesindeki hikmet de Arapça konuşan insanların, Allah'ın buyruklarını anlamaları ve ona göre kendilerine yön vermeleridir. Şayet Peygamber Arap olduğu halde ona başka dilde, meselâ İbrânî-ce sözler indirilmiş olsaydı, insanlar bu sözlerden hiçbir şey anlayamayacakları için şaşırıp kalırlar: "Bunun âyetleri açıklanmalı değil miydi? Arap peygambere yabancı dilde sözler mi indiriliyor?"[153]derlerdi. Bu takdirde de peygamber göndermenin asıl gayesi olan insanların hidâyeti gerçekleşmezdi. İşte bunun için her millete kendi diliyle peygamber gönderilip kendi diliyle Kitâb indirildiği gibi Araplara gönderilen peygambere ele Arapça Kitâb indirilmiştir.

Fakat Hz. Muhammed'in peygamberliği cihanşümuldur. Kur'ân'ı Ke-rîm'in prensipleri de bütün insanlık için geçerlidir. O halde dilleri başka olan ve Arapçayı anlamayan müslümanların, Kur'an'ı kendi dillerinde okumaları gerekir. Bu insanların, Arapça Kur'an'ı anlamadan tekrar etmeleri yerine onun, kendi dillerindeki anlamını düşüne düşüne okumaları çok daha iyidir. Biraz önce izah ettiğimiz gibi Abdullah ibn Mes'ûd, Übeyy ibn Ka'b ve Enes ibn Mâlik gibi âlim sahâbîler, Kur'ân'ın bazı lafızlarım müteradifi (sinonimi) olan kelimelerle okumakta bir sakınca görmemişlerdir. "Allah'a an-dolsun ki Allah'ın Kitabından hiçbir âyet yoktur ki ben onun ne hakkında ve nerede indiğini bihneyeyim. Eğer Allah'ın Kitabım benden iyi bilen, deve ile ulaşılabilecek birini bilsem, derhal ona giderim!"[154] diyen Abdullah ibn Mes'ud'un, Kur'ân öğrettiği adam: "[155] diye okudu. Abdullah ona, âyetin doğrusunu tekrarladı. Adam yine yanlış okudu. Abdullah adamın dilinin dönmediğini görünce adama:" diyemez misin?' dedi. Adam: "Söylerim" dedi. "O halde öyie söyle" dedi.[156] Bu sahâbîlerin, anlamını değiştirmeyecek şekilde sinonim kelimelerle Kur'ân okunmasına cevaz verdiklerini; Übeyy'in, " yerine yerine: "ya da" "Enes'in: "" yerine" okunabileceğini söylediklerini yukarıda anlatmıştık. Şimdi her biri bir otorite olan bu sahâbiler, Kur'ân'ın, aynı anlamı verecek sinonim kelimelerle okunabileceğine fetva verdiklerine göre elbette bir yabancı da Kur'ân'ı, kendi dilinde aynı anlamı veren kelimelerle yani terceme-siyle okuyabilir. Dili dönmeyen bir Araba, Kur'ân'ı, kolayca söyleyebileceği başka kelimelerle okuma müsaadesi verilir de yabancıya bu müsaade verilmez mi? Bir Türk'ün, Arapça öğrenip de Kur'ân'ı aslından okuması ve anlaması, insanın ömrünü alacak kadar uzun, yorucu bir iştir. "Allah hiç kimseye, gücünün üstünde birşey yüklemez. "[157]

Büyük İmam Ebû Hanîfe, Arapçayı iyi okuyamayan Fârisî'nin, Farsça Kur'ân okuyarak namaz kılmasına cevaz vermiştir. Bu konuda dayanağı da şudur: İranlılar, Selmân-i Fârisî'ye mektup yazıp kendileri için, Fâtiha'nm Farsça anlamını yazmasını istemişler, dilleri Arapçaya yatıncaya dek Fâti-ha'nın Farsça anlamını okuyarak namaz kılmışlardır.[158]

Gaye, Kur'ân kelimelerini tekrar etmek değil, onun mânâsını anlamak ve okunan Kur'âna göre hareket etmektir. Yani kişinin, Kur'an'ın ruhunu düşünüp anlaması, onun istediği şekilde örnek bir insan olmağa çalışmasıdır, Sahâbîler, Peygamber'den duydukları âyetlerin mânâsını anlamadan başka âyetlere geçmezlerdi. Abdullah İbn Mes'ûd: "Biz on ayet öğrendiğimiz zaman onların anlamlarını ve nasıl uygulanacağını bilmeden başka âyetlere geçmezdik." demiştir.[159] Hiç anlamadan Kur'ân'ı birkaç günde hatmetme yerine anlayarak günde yarım sayfa, bir sayfa okumak daha evlâdır.[160]

Kur'ân'ı Kerîm'in Tefsiri:

Hz. Muhammed (s.a.v.)in sahâbileri, kendi dillerinde inen Kur'an'ın mânasını anlıyorlar, anlamadıkları bir yer olursa onu da Hz. Peygamber'den sorup öğreniyorlardı. Bununla beraber Kur'ân'ı Kerim, çok yüksek dil sanatlarını, kâinatın yaratılışına ilişkin bilgileri, geçmiş peygamberlerin hayat hikâyelerini içerdiğinden sahâbilerin hepsinin anlayış düzeyi aynı değildi. Aralarında bilgice ileri olanlar, onun mânasını daha iyi anlıyorlardı.

---

[149] İbrahim Sûiesİ. 4.
[150] Ra'd Sûresi: 37.
[151] Şûra Sûresi: 7.
[152] Yûsuf Sûresi: 2.
[153] Fussilet Sûresi: 44.
[154] el-Fethu'r-Rabbânî, 18/36; İbn Kesîr Tefsir, 1/4.
[155] Duhân Sûresi: 44.
[156] Kurtubî, el-Câmi, 16/149; el-Burhân, 1/222.
[157] Bakara Sûresi: 286.
[158] Serahsî, cl-Mebsût 1/37, Beyrut 1406/1986.
[159] ibn Kesîr, Tefsîr, 1/4.
[160] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/49-51.

Sahâbî devrinden sonra İslâm Devletinin sınırlan genişledi. Çeşitli milletler müslüman oldular. Bunlar, âyetlerin iniş sebeplerini bilmedikleri gibi dile de tam hakim olmadıklarından Kur'ân-ı Kerîm'in anlamım iyi kavrayamıyorlardı. Zaten sırf Arapça bilmek de Kur'ân-ı Kerîm'in mânasını anlamağa yetmez. Onun indiği özel şartları, âyetlerin iniş sebeplerini bilmek lâzımdır.

Kur'ânı Kerîm, sorunların esasına dokunmuş, detayları Hz. Peygam-ber'in açıklamasına bırakmıştır. Meselâ "Namaz kılınız" der, fakat namazın nasıl kılınacağını açıklamaz. Onu sözle ve fiille anlatmak, Hz. Peygamber'in görevidir. Demek ki Hz. Peygamber (s.a.v.)in sözleri ve hareketleri, bir anlamda Allah kelâmının açıklaması olmaktadır.

İşte sahabe devrini müteâkib, Kur'ân-ı Kerîm'in mânasını anlamak, izah etmek için Hz. Peygamber (s.a.v.)in sözleri toplanmaya başlamış, bunlar içinde Kur'ân'ı doğrudan açıklayıcı nitelikte olanlar ayrı kitaplarda toplanmış, bu kitaplara tefsir veya te'vîl kitapları denmiştir.

Fsr kökünden türeyen tefsir kelimesi, tef'il babından masdar olup çoğulu tefasîrdir. Fsr, örtülü şeyi açmak, tefsir de güç bir kelimeden kasde-dilen asıl mânayı açığa çıkarmak, izah etmektir. İlmi bir terim olarak tefsir, Kur'ân-ı Kerîm'in açıklaması anlamınadır. Kur'ân-ı Kerîm'in mânasını açıklayan bu ilme 'ilmu't-tefsir veya îefsîru'l-Kur'ân denir.

Te'vîl kelimesi de zaman zaman tefsir mânasında kullanılmış ise de ikisi arasında fark vardır. Tefsîr, kelimenin kesin anlamıdır. Te'vîl ise, kesinlik olmadan muhtemel anlamlardan birini tercih etmektir. Tefsîr kelimesi kesinlik ifade ettiğinden dolayı Taberî ve Mâtürîdî gibi müfessirlei, tefsirlerine tefsîr yerine te'vîl adını vermişlerdir.

Tefsîr ilmi, önce rivayet şeklinde başlamıştır. Hz. Peygamber ve sahâ-bilerinin, Kur'ân-ı Kerîm'i açıklayıcı nitelikteki sözleri bir araya toplanmak suretiyle eserler yazılmıştır ki bu tür tefsirlere Rivayet Tefsîri veya et-tefsiru bi'l-me'sûr denilir.

Me'sûr tefsîrin çoğunluğu, bazı yahudî ve İran kökenli insanlara dayanır. Bazı sahâbîler, müslüman olmalarından önce Kitab ehli kimselerle temas halinde idiler. Onlardan duydukları hikâyeleri öğüt için nakletmekte bir sakınca görmediler. Ayrıca müslüman olan Kitâb ehli kimseler de bildiklerini anlattılar ki Ebûhüreyre de bunlardan biridir. Kitap ehli ile ve İranlılarla temas kuran tabiîler de onlardan aldıklarını naklettiler. Böylece me'sûr tefsire çok İsrail hikâyesi, efsâne girdi. Ashabı Kehfin isimleri, sayıları, köpeklerinin rengi, Musa'nın Asasının hangi ağaçtan olduğu, Allah'ın Hz. İbrahim için dirilttiği kuşların cinsleri, kesilen ineğin öldürülen kimseye vurulan parçası, Allah'ın Musa'ya tecellî edip ünlediği ağacın türü vs. gibi Kur'ân'da belirsiz bırakılan şeyler hakkında ayrıntılı ve çelişkili rivayetler yer aldı. Kıyamet alâmetleri ve kıyametin içinde ve sonrasında olacak olaylar hakkındaki ayrıntılı rivayetlerin de sağlam bir temeli yoktur. Bundan dolayı İmam Ahmed ibn Hanbel: "Üç şeyin aslı yoktur: Tefsîr, melâhim megâzî" demiştir. Bunun içindir ki, Peygamber (s a.v.)den geldiği, hem sened, hem anlam bakımından kesin olan sözler dışında böyle tutarsız rivayetlerden kaçınmak gerekir. Reşîd Rızâ'mn dediği gibi yalnız tabiîler değil, hattâ Kitâp ehliyle ve İranlılarla temasta bulunan bazı sahâbîler dahi onların İrem kenti, Babil büyüsü, Anak oğlu Avc gibi kimselerin tarihi hakkında anlattıklarını doğru sanarak nakletmişlerdir. Bunların çoğu hurafedir. Şu'be el-Haccâc: "Fıkhın fürüunda tabiîlerin sözü hüccet olmazken tefsirde nasıl hüccet olur?" demiştir.[161]

İbn Teymiyye, Mukaddimesinde özetle şöyle diyor: "Tefsirde ihtilâf iki türlüdür: Birinin dayanağı yalnız nakildir. Öbürü nakilsiz de (akıl ile) bilinir. Nakil de ya masum imamdan, ya da başkasından olur. Nakledilenler-den kiminin sağlamını çürüğünden ayırmak mümkündür, kiminin mümkün değildir. Sağlamı çürüğünden ayırdedilemeyen nakillerin çoğu, bilmekte yarar olmayan şeylerdir: Ashabı Kehfin köpeğinin rengi, adı, kesilen sığırın öldürülen kimseye vurulan parçası; Nuh'un gemisinin büyüklüğü, tahtası; Hızır'ın öldürdüğü çocuğun adı ve benzeri şeyler üzerindeki ihtilâflar gibi. Bunlar hep nakle dayanır. Şimdi bunlar arasında Peygâmber'den sahih olarak nakledilenler kabul edilir. Ama ondan değil de Ka'b, Vehb ve Muhammed ibn İshâk gibi Kitâb ehli kimselerden nakledenlerden alınan haberler hakkında susulur, bunlar ne doğrulanır, ne de yalanlanır... Bazı tabiîlerden nakledilen haberler de böyledir. Tabiî, o haberi Kitap ehlinden aldığını söylememiş olsa dahi durum değişmez. Nitekim tabiîler, kendi aralarında ihtilâf ettiklerinde sözleri birbirine hüccet olmamıştır.

"Sahâbîlerden sahih olarak nakledilen haberlere gelince: Akıl bu haberlere, tabiîlerin haberlerinden daha yatkındır. Çünkü sahâbînin, o haberi Pcygamber'den işitmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir. Bir de sahâbîlerin Kitâb ehlinden nakilleri, tabiîlerin onlardan nakillerinden azdır. Sahâbî bir haberi kesin biçimde söylerse artık nasıl "O haberi Kitâb ehlinden almıştır" denilir? Oysa onlar Kitâb ehlini tasdik veya tekzîbden menedilmişlerdir. Gerçi İmam Ahmed: "Üç şeyin aslı yoktur: Tefsir, melâhim ve meğâzî" demiştir ama yine de sağlamını bilmenin mümkün olduğu nakil çoktur. Yalnız bu haberlerin çoğu mürsel (nakil zinciri kopuk) olduğu için İmam Ahmed öyle söylemiştir.

"Nakil ile değil de istidlal (akıl yürütme) ile bilinen haberlere gelince: Çoğunlukla bunlarda iki yönden yanılgıya düşülür: Bunlardan biri, insanların Kur'âo mânâlarını, kendi inandıkları mânâlara (kendi düşünceleri doğ-rultusuna) çekmeleri; diğeri de Kur'ân'ı indiren Allah'ın ve Kur'ân'ın indiği zatın maksadını hiç gözönünde tutmadan sadece dil kavramiyle mânâ ver-mekdir."[162]

---

[161] İbn Kcsîr, Tefsîr, 1/6.

[162] Mccmu'atu fetâvâ Şeyhi'I-İslâm Ahmed ibn Teymiyye, Mukaddimetu't-tefsîr, 13/344-346.

îbni Teymiyye'nin yukarıdaki sözlerini nakleden Reşid Rızâ, şöyle devam ediyor: "Görüyorsun ki İbni Teymiyye, bu konuda sahâbilerden rivayet edilenlerin mutlaka kabul edilmesi gerektiğini söylemiyor, 'ancak onların haberi Peygamber'den işitmiş olmaları ihtimali bulunduğundan, gönül onların rivayetlerine, tabiîlerin rivayetlerinden daha yatkındır, bir de onların-Kitâb ehlinden rivayeti azdır' diyor. İbn Teymiyye'nin bu sözü, 'İstidlal ile bilinemeyen konularda sağlam sahâbînin söylediği her sözün hükmü, merfû* hadisin hükmüdür' şeklindeki yargıyı çürütür. Bazı sahâbiler de Kitâb ehlinden, hattâ Kâ'bu'l-Ahbâr'dan rivayet etmişlerdir. Ebûhüreyre ve îbn Abbâs da onlardandır. Sahâbiler arasında Kitâb ehlinden rivayet eden tabiîlerden dahi rivayet alıp nakledenler vardır.

Gerçek şudur ki: Geçmiş ve gelecek gaybe ilişkin, ve yalnız ma'sumdan nakl ile bilinecek şeyler, sadece merfû olarak Peygamber'in kendisinden nakledilmekle kabu! edilir. îmam Muhammed ibn Cerîr (et-Taberî), bunu bir kural olarak koymuştur. Bizim amacımız, me'sûr tefsir rivayetlerinin çoğunun, Kur'ân'ın gerçek anlamına perde olduğunu vurgulamaktır. Bu tür haberlerle meşgul olanlar, Kur'ân'ın hedeflerine varamaz; tutarsız, dayanaksız, değersiz şeylerle uğraşıp dururlar. İnsanların, Kur'ân'ın asıl amacını açıklayan, âyetlerin ruhuna uygun bir tefsîre ihtiyâcı vardır."[163]

"Nüzul sebepleri râvîleri de işi, Allah'ın kelâmını bölük pörçük göstermeye kadar ileri vardırmışlardır. Bunlar, birbirine bağlı âyetleri, ayrı ayrı olaylar üzerine inmiş göstererek birbirinden ayırmakla kalmamış, aynı âyetin cümlelerini dahi ayrı ayrı olaylar üzerine ayrı zamanlarda inmiş göstermek suretiyle Allah'ın sözünü lime lime etmişlerdir."[164]

Bu anlattıklarımız, me'sûr tefsirin zayıf yönleridir. İlk çağlarda tefsîr, rivayetlere dayanan me'sûr tefsir şeklinde sürüyordu. Bunlara "Rivayet Tefsîri" de denir. Müslümanlar çeşitli kültürlerle temas edip bilgilerini geliştirdikçe yalnız rivayet tefsirleri yeterli olmamış; kazanılan yeni bilgi ve yeteneklerin ışığı altında Kur'ân'i açıklama ihtiyacı doğmuş; böylece tarih, coğrafya, felsefe ve tabiat ilimlerinden yararlanılarak tefsirler yazılmaya başlanmıştır. Rivayetle akıl verilerini kompoze eden bu tefsir türüne "Dirayet Tefsîri" denmiştir.

Elbette Kur'ân'ın, iyi bir tefsirini yapabilmek için Kur'ân öncesi Kitapların içeriğini, Kur'ân'ın indiği ortamın şartlarını, o çağ insanının düşünce yapısını değer yargılarını, cahiliyye çağının tarihî olaylarını iyi bilmek gerekir. Nitekim Hz. Ömer: "İslâm'da cahiliyye çağını bilmeyen kimseler yetişirse İslâmın tutarfıakları, bir bir koparılmış olur." demiştir.[165]

Gelişen tarih bilimleri, gerek Kitâb ehli, gerek câhiliyye çağının olaylarını ve o devir insanının düşünce yapısını bilmeğe yardım eder. Allah'ın, dinleri, toplumun evrim sürecine göre olgunlaştırarak peygamberlere vahyettiği, herkesin bildiği bir gerçektir. Gerçi dinlerin özü olan tevhîd, her dinde birdir ama muamelât kısmı, toplumun evrimiyle birlikte evrimleşmiştir. İşte Kur'-ân'ın geliştirdiği dinin, kendisinden öncekilerle ilgisini ve onlardan farklı yanlarını ve Kur'ân'ın orijinal düşüncelerini bilmek için, Kur'ân öncesi din ve kültür düzeyini iyi bilmek gerekir.

Bunun yanında, Kur'ân'ın tefsiri için bir ölçüde tabiat ilimlerine, astronomiye vakıf olmak da icabeder. Çünkü Kur'ân, insanın, yaratılışından, evrenin yaratılışına kadar kâinatta görülen herşeyi birer âyet (Allah'ın varlığının işareti, kanıtı) kabul ederek insanların dikkatim bu âyetlere çekmektedir. Bu tür âyetlerin tefsirini yapabilmek için de bir parça tabiat ilimlerine vakıf olmak gerekir.

İşte naklî bilimler yanında aklî bilimlerden de yararlanarak yapılan tef-sîre dirayet tefsiri veya et-tefsîru bi'd dirâye yahut et-tefstru bi'r-re'y denilir.

Ancak bu tefsirin zayıf tarafı da her fikir akımının, her ekolün Kur'-ân'ı kendi düşünce ve inancı doğrultusunda yorumlamasıdır. Herkes kendi aradığını Kur'ân'da bulmuş, böylece Kur'ân, filozofların elinde âdeta bir felsefe kitabı, İhvanı Safa ve bâtmîlerin elinde bir bilmece, sırlar kitabı; mutasavvıfların elinde her âyetin birbirinden ayrı, birbiri içinde yedi mânâsı olan bir tasavvuf kitabı; aşırı şîîlerin elinde Alî'nin ve evlâdının velayetlerini te-rennüm eden bir mezheb kitabı; hurûfilerin ve bektâşilerin elinde âyetlerinden, yahûdi kabbalizminden kaynaklanan ebced hesabına dayalı cıfr ilmiyle gelecek olaylarının okunduğu bir fal kitabı; ve son çağda ortaya çıkan mo^ dernistlerin elinde de bir astronomi, fizik, kimya ve bioloji kitabı olmuştur.

Bu modernistler, hadlerini bilip Kur'ân lafızlarının sınırında dürsalar bir diyeceğimiz yoktur. Ama onlar bu lafızlara, Peygamber'in ve sahâbîleri-nin hatır ve hayallerine gelmeyen anlamlar yükleyerek saygı sınırını iyice aşmakta, hattâ ömrü küfürle geçmiş insanları büyük müfessir yapmaktadırlar. Şimdi Maurice Boucai ile Kaptan Coustau Kur'ân'ın mânâsını en iyi anlayan birer müfessir olup çıkıver mislerdir.

Bunlar aşırı davranışlardır. Kur'ân'ın amacı, insanlara astronomi ve fizik öğretmek, ya da tarih anlatmak değil; gördükleri olaylardan, geçen zamanlardan örnekler verip insanları doğru yola iletmektir. Kur'amn cazibesine kapılan, müşrik iken onun büyüleyici etkisiyle uğrunda canım vermeğe âmâde birer mü'min olan insanlar, Kur'ân'da fizik, kimya buldukları için değil; onun fesâhetine, sunduğu maneviyata, insanlık ruhuna, yüksek ahlâka hayran kalarak müslüman olmuşlardır. Bundan dolayı aşırılıktan kaçınarak Kur'ân'ın hidayetini, onun sınırı içinde ve onun ruhuna uygun biçimde sunmak gerekir.

---

[163] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/9-10.
[164] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/11.
[165] Aynı eser, 1/24.

Burada bu iki tefsir dalında yazılmış eserlerin hepsini anmakta bir yarar yoktur. 1984 yılında Beyrut'ta yayınlanan ve Dr. Alî Şavvâh tarafından kaleme alınan dört ciltlik "Mu'cemu Musannafâti'l-Kur'âni'l-Kerîm" adlı eser, Kur'ân-ı Kerim'in i'râbı, tefsiri, tercemesi, icazı, kırâeti, tecvîd ve diğer ilimleri hakkında yazılmış başlıca eserleri toplamıştır.

Bu eserde Kur'ân'ın tefsiri, tercemesi ve Kur'ân ilimleriyle ilgili olarak (3281) eser adı verilmektedir. Bunlardan 19'u Kur'ân'ın harfleriyle, 114'ü âyetleriyle, 68'i ahkâmiyle, 20 si iniş sebepleriyle, 91 i icazı ile, 57 si i'râbı ile, 235'i tecvidi ile, 208'i tercemesiyle 1047 si tefsiriyle, 512 si Kur'ân araş-tırmalarıyle, 35 i yazısıyle, 56 sı garîbu'l-Kur'ân ile, 47 si fedâilu'î-Kur'ân ile, 557 si kırâetlerle, 14 ü Kur'ân lugatleriyle, 44 ü müteşâbihlerle, 42 si me'-ânî'l -Kur'ân ile, 71 i nâsih ve mensûh ile, 24 ü vücüh ve nezâir ile ilgilidir. Bu eserler arasında gerçekten değerli ve orijinalite arz eden kitabların çok olduğunu sanmıyorum. Bunların yazarlarının çoğu, aynı şeyleri birbirlerinden nakletmişlerdir. Kaldı ki adı geçen "Mu'cem'in" yazan da bazı kitâbla-rı iki babda tekrar ettiği, meselâ Ebû Hayyân'ın el-Bahru'l-Muhît'ini hem i'râb ile, hem de tefsir ile ilgili bölüme koyduğu için sayı, olduğundan çok görünmektedir.

Ben burada çağlardan beri İslâm âleminde kabul gören kaynak rivayet ve dirayet tefsirlerinin en önemlilerine işaret etmekle yetineceğim:

Sahâbîlerden Abdullah ibn Abbâs'a (Ö.68/867) atfedilen "Tefsîru îbn Abbâs", İbn Abbâs'ın talebesinden Mücâhid ibn Cebr (ö.l04/722)in yazdığı "Tefsîru Mücâhid", Taberî'riin (ö.310/923) yazdığı "Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'î-Kur'ân", Ebû İshâk Ahmed ibn İbrâhîm es-Sa'lebî (ö.427/1035)in yazdığı "el-Keşfu ve'l-Beyan an tefsîri'I-Kur'an", Ebû Muhammed el-Hüseyn ibn Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî (Ö.516/1122)nin yazdığı "Meâlimu't Tenzîl", Ebû AbdiIIâh Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî (Ö.671/1273)in yazdığı "el-Câmi li Ahkâmû'l-Kur'ân ve'1-mubeyyin limâ tedammenehû mine's -sünneti ve âyi'I-Kur'ân", Ebû'1-Fidâ el-Hâfız İsmâîl ibn Ömer ibn Kesîr (ö.774/1373) in yazdığı "Tefsîru'l-Kur'âni'l Azîm", Abdu'r-Rahmân ibn Ebî Bekr Celâlu'd-dîn es-Süyûtî (Ö.91 l/1505)in yazdığı "ed-Durru'I-mensûr fi't-Tefsîri bi'1-me'sûr" adlı eserler, rivayet tefsirinin önemli örnekleridir.

İmâm Ebû Mansûr Muhammet! ibn Muhammed ibn MahmÛd el-Mâturîdi. (ö.333/944)in yazdığı ve hâlâ yazmahğmı koruyan "Te'vîlâtu Eh-li's sünneti fi't-Tefsîr", Ebû'l-Kasım Mahmûd ibn Ömer ez-Zemahşeri (ö.538/1143)nin yazdığı "el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil", Radiyyu'd-din Ebû Alî el-Fadl ibn el-Hasan et-Tabresî (ö.538/1143)nin yazdığı "Mecmeu'l-Beyân li Ulûmi'l-Kur'ân", Ebû Abdillâh Muhammed ibn Ömer Fahrû'd din er-Râzi (ö.606/1210)nin yazdığı "Mefâtîhu'1-gayb", Nâsıru'd-dîn Abdullah ibn Ömer el-Beydâvi (ö.685/1286)nin yazdığı "Envâru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vîl", Ebû Berekât Ahmed en-Nesefî(ö.701/1301)nin yazdığı "Medâriku't-Tenzîl ve Hakaiku't-Te'vîl", Alâu'd-dîn Ebû'l-Hasan Alî ibn Muhammed ibn tbrâhîm (ö.741/1340) nin yazdığı "Hâzin" diye ünlü olan "Lubâbu't-Te'vil fî Me'ânî't-Tenzîr', Ebû Hayyân Muhammed ibn Yûsuf el-Gırnâtî (ö. 745/1344)ün yazdığı "el-Bahru'1-Mu-hît", Celâlu'ddîn Muhammed ibn İbrâhîm el MahaIlî(ö.864/1459)nin Kehf Sûresinden Kur'ân'ın sonuna dek yaptığı ve Celâlu'd-dîn Abdu'r-Rahmân es-Suyûtî (Ö.91 l/15O5)nin tamamladığı, iki Celâl tarafından yazıldığı için iki Celâlin tefsiri diye adlandırılan "Tefsîru'l Celâleyn", Şeyhu'l-İslâm EbûV Suûd Muhammed ibn Mustafâ el-İrnâdî (ö.982/1574)nin yazdığı "İrşâdu'l-akli's Selîm ilâ mezâyâ'I-Kitâbi'l Kerîm, Muhammed ibn Alî eş-Şevkânî (ö. I250/1834)nin yazdığı Fethu'l-Kadîr, Şihâbu'd-Dîn Mahmûd el-Âlûsî (ö.l270/1853)nin yazdığı "Rûhu'i-me'ânî fî Tefsîri'1-Kur'âni'l-Azîm ve es-Seb'i'l Mesânî", Cemâlu'd-dîn Muhammed ibn Saîd el-Kasimî (Ö.1332/1914)nin yazdığı "Mehâsinu't-Tevîl", Muhammed Abduh'un Ez-her'deki ders takrirlerini derleyir kendi görüşlerini de katan Muhammed Reşîd Rıdâ (ö.1354/1935)nın yazdığı ve "d-Menâr" adiyle ünlü olan "Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm", Şeyh Tantâvî Cevheri (ö.l358/1940)un yazdığı "el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ânil-Kerîm", Seyyid Kutub (Ö.1387/1966)un yazdığı "Fî Zılâli'l-Kur'ân" ve zamanımız yazarlarından Muhammed İzzet Derveze'nin yazdığı "Et-Tefsîru'l Hadis" ile Muhammed el-Emîn eş-Şankîtı'nin yazdığı "Advâu'I-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân" Dirayet tefsirinin tarih sırasına göre örnekleridir.

Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm'in başından sonuna kadar bütün âyetlerini tef-sîr eden eserlerdir. Yalnız Reşîd Rıdâ, eserini tamamlayamamış, Yûsuf Sûresinde kalmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in sadece hüküm âyetlerini tefsir eden eserler de vardır ki bunlara genel adiyle "Ahkâmu'l-Kur'ân" denir. Bunlar arasında İmam Muhammed İbn İdrîs eş-Şâfiî (ö.204/820), İsmâîl ibn Ishâk el-Ezdî (ö.283/896), Ebû Cafer Ahmed ibn Muhammed ibn Selâme et Tahâvî (ö. 321/933) Ahmed ibn Alî el-Cassâs (370/980), Alî ibn Ahmed İbn Hazm (456/1064), İbnu'I-Arabî diye meşhur Ebûbekr Muhammed ibn Abdillâh (ö.543/1148), Abdu'1-Azîz ibn Abdi's-Selâm es-Sülemî ed Dımaşkî (ö.660/1262), Ahmed ibn Alî ibn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449) "Ahkâmu'l-Kur'ân" ile ilgili eserler yazmışlardır. Daha fazla bilgi için "Mu'cemu Muannefâti'l-Kur'ân".[166] bakılabilir.[167]

Türkiye'deki Çalışmalar:

Bu çağda Türkiyemizde de Kur'ân-ı Kerîm'in terceme ve tefsiri alanında bir hayli eser verilmiştir. Bunlar arasında Konyalı Muhammed Vehbî'nin "Hulâsatu'I-Beyân"ı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dîni

[166] 1/94-105.

[167] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/51-58.

Kur'ân Dili", Ömer Rıza Doğrul'un "Tanrı Buyruğu", Hasan Basri Çantay'ın "Kurân-ı Kerîm ve Meali Hakîm"i, Ömer Nasuhî Bihnen'in "Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Âlîsi" anılabilir. Bunlar Tefsîr alanında yapılan çalışmalardır.
Kur'ân-ı Kerîm'in dünyanın başlıca dillerine tercümesi de yapılmıştır. Türkler de müslüman olup Arapçayı öğrendikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'i kendi dillerine çevirmeğe başlamışlardır. Elde mevcut belgelere göre en eski Kur'ân tercümesi, Onbirinci yüzyılda yapılmıştır. O zamandan bu güne değin birçok tercümeler vücuda gelmiştir. Özellikle son çağda yapılan Türkçe Kur'ân tercümeleri, zengin bir kolleksiyon meydana getirebilir.
En son Türkçe Kur'ân Tercümesi tarafımızdan yapılmış, ilk defa 1975 yılında metinsiz olarak yayınlanan bu tercüme, yeniden gözden geçirilerek 1977 yılında Kur'ân-ı Kerîm metniyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali" adıyla basılmıştır.
Allah kelâmının mânasını, tercüme içerisinde izah etmek mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerîm Arapça indiği halde yine Arapça tefsirlerinin yapılması zarureti hissedilmiştir. Arapçada böyle olunca başka dillerde mutlaka tercümenin yanında tefsîre de ihtiyaç vardır.
Gerçi Türkçe'de yapılmış birçok tefsir vardır ama bunların dili artık yeni kuşağın anlayamayacağı kadar eskimiştir. Ayrıca bu tefsirler metot bakımından modern anlayıştan uzaktır, birçok zayıf haberler tenkide tabi tutulmadan bunların içine girmiştir. Bıktıracak ölçüde de uzua yazılmışlardır.
Yıllardan beri Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsîr Dersleri okuttuk. 1973 yılında Meal ile başladığımız çalışmamız, 1976 da Meâl'in neşriyle birlikte tefsîr çalışmasına dönüştü. Fakültede verdiğimiz üç yıllık derslerin toplamı Kur'ân-ı Kerîm'in ilk beş cüz'ünün tefsirini meydana getirdi ve 1982 yılında Üniversite tarafından yayınlandı. Mahdut sayıda basılan bu tefsîrin büyük kabul gördüğünü müşahede ettik. Tefsirin tamamlanmasını ve basımını isteyen çok sayıda mektup aldık. Bunlar, çalışmalarımıza teşvik oldu. İlahiyat Fakültesinde verdiğimiz derslerden ayrı olarak yedi yıl Suudî Arabistan'ın başkenti Riyad'daki İmam Muhammed Üniversitesi'nin çeşitli Fakültelerinde tefsîr okuttuk ve bir yıldan beri de Cezayir Emîr Abdulkadir İslâm Üniversitesinde Tefsîr dersleri okutmaktayız. İşte 1973 de başladığımız bu eser onbeş yıl sonra Allah'ın izniyle tamamlanmış bulunuyor.[168]

Metodumuz:

Eserimizde önce her sûrenin tefsirine girmeden önce sûrenin Mekkî mi, Medenî mi olduğunu, iniş sırasını ve özetini verdik. Sûrenin adından önce bolü çizgili iki rakam vardır. Bolü çizgisinin üstündeki rakam sûrenin tertîb sırasını, altındaki rakam ise iniş sırasını gösterir. Sayfaların üstünde de sûre ve cüz' numaraları vardır.
Âyetlerin mealinden sonra "Tefsîr" başlığı ile tefsir kısmına geçilmiş, önce âyetlerin içeriği özetlenmiş, sonra izaha muhtaç kelimeler ve âyetlerin işaret ettiği olaylar tefsîr edilmiştir.
Tefsirde resmi tertibden ziyâde, sûrelerin iniş sırası gözönünde tutulduğundan kelimelerin açıklamaları, iniş sırasına göre ilk geçtiği yerlerde daha ayrıntılı verilmiş, fakat okuyucuda tereddüdün kalmaması için tertibdeki sıraya göre de yine gerekli, fakat özet açıklamalar yapılmıştır.
Bu eserimizde özellikle hüküm âyetleri üzerinde geniş olarak durduk ve fıkıh mezheplerinin görüşlerini özetledik, fakat sonunda kendi kanâatimizi de belirttik. Âyetlerin izahına yardımcı olan hadislerin kaynağını gösterdik, zayıf hadisleri ve Kur'ân'ın ruhuna ters düşen rivayetleri delil olarak kullanmaktan kaçındık.
İnşân ve kâinatın yaratılışından söz eden âyetleri, modern ilmin ışığı altında izah etmeğe çalıştık. Peygamberlerin kıssalarım anlatan âyetlerin tefsirinde de, elde mevcut Kitabı Mukaddes'e de müracaat edip karşılaştırma yaptık. Mânâları açık olan âyetleri uzun uzadıya tefsire gerek görmedik. Çünkü izaha muhtaç olmayan şeyleri tefsîr etmek, gereksiz yere kitabın hacmini büyütür. Biz dilimize, herkesin yararlanabileceği bir tefsîr kazandırmak istedik.
Bu eşrimizle, İslâmı, zaman içinde dinî kitaplara sokulan ve Kur'ân'ın nurunu gölgeleyen basit, gecekondu düşüncelerden soyutlayarak günümüz insanına Kur'ân'ı, Hz. Peygamber'in ve sahâbilerinin anlayışiyle sunmak; uyanmakta olan İslâm gençliğine aydın bir mesaj vermek istedik. Yetişmekte olan aydın müslüman gençliğine diyorum ki:
"Ey Türkçe konuşan müslüman çocuğu, işte bu, senin Kitabındır. Bu Kitabını kendi dilinle her gün oku, okuduklarının üzerinde düşün, onun getîrcliği genel prensipleri, yüksek ahlâkî değerleri, insanlığı öğren, tslâmı, dar düşünceleriyle Kurân'm insanlığa sunduğu ışığı karartan, Kur'ân'ın açtığı geniş İslâm yolunu.daraltan insanların kitaplarından değil; Kur'ân'ın kendisinden ve onunla kaynaşan sağlam Peygamber sözlerinden öğren! Her sabah Tanrı Buyruğundan bir parça okuyarak işine başla. Sen şunun bunun sözüne bakma, Allah'ın Kitabında söylenenleri uygula, fazlasına dalma, aşırılıktan sakın. Dâima ölçülü ol, ölçülü davran. Kur'ân sana tutumlu, ölçülü davranmanı emrediyor."
Bu eserimizle öğrencilerimize ve milletimize faydalı olursak kendimizi bahtiyar sayarız. Hatâlarımızı, yüce Allah'ın, hâlis niyyetimize bağışlayacağını umarız.
Prof. Dr. Süleyman Ateş
1 Receb 1408/19 Şubat 1988[169]

---

[168] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/58-59.
[169] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/59-60.

FATİHA SURESİ 27
Nüzulü:..... 27
İstiaze 28
Tefsir: 29
Namazda Fâtiha'yı Okumanın Hükmü: 34
Kıraetler: 35
Fatiha Süresindeki Kırâet Farkları: 37

+

FATİHA SURESİ

Fatiha, lügatle kitâb ve elbise gibi açılabilecek şeylerin başı, ilk açılacak yeri demektir. Konuşmak ve okumak gibi birbiri ardınca yapılacak herşeyin evveline de fatiha denmiştir. Asıl kehmcfâtıh'lir. Sıfat olan bu kelimeyi isim yapmak için sonuna tâ getirilmiştir. Bu tâ, te'nîs (dişil) tası değil, sıfatı isme çevirme tasıdır. Fâtiha'mn karşıtı hâtime'âiv.

Allah Kelâm'ının başında bulunduğu, yahut namazda ilk okunan sûre veya ilk inen sûre olduğu için bu sûreye, Fatiha Suresi denmiştir. Aynı zamanda bu sûrenin: Ümnıü'l-Kitâb (Kitâb'm anası), cl-Esâs (temel), el-Vâfiyeh (yeterli), el-Kâfryeh (kâfî), es-Seb'u'1-Mesânî (ikişerli yedi), el-Hamdu lillâh ve el-Kenz (hazine) gibi adları da vardır.[170]

Nüzulü:

Kur'ân'ın, gâibden Hz. Muhammed Aleyhi,s telânı'in kalbine inişine nüzul denir. Fatiha, Mekke'de ilk inen sûrelerdendir. Bunun Medine'de indiğine dair bir rivayet de vardır. Bazı rivâyellere göre de bir kere Mekke'de, bir kere de Medine'de inmiştir. Fakai içeriği, Fatiha'nın Mekke'de indiğini gös terir. Ayrıca hadisi şerife göre "Fatiha'siz namaz olmaz". Namaz ise Mekke'de farz idi. Demek ki müslumanlar, Mekke'de de Fatiha okuyup namaz kılıyorlardı.

Fâtiha'mn bir kere Mekke'de, bir kere de Medine'de indiği rivayeti tutarlı değildir. Çünkü öyle olsaydı, Kur'ân'a iki kez yazılırdı. Zira inişi tekerrür eden bazı âyetler, mukerreren yazılmıştır.

Müfessirlerden çoğunun kanâatine göre tam sûre olarak ilk defa Fatiha sûresi inmiştir. Gerçi Alak Sûresinin ilk beş âyetinin, Fatiha'dan önce indiği icmaa yakın bir çoğunlukla kabul edilir ama, tam sûre olarak ilk inen, Fatiha süresidir.

Gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre önce Alak Suresinin ilk beş âyeti, sonra Kalem, Müzzemmil ve Müddessir Sürelerinin baş tarafları inmiş, o süreler henüz tamamlanmadan bütün olarak Fatiha Sûresi nâzil olmuştur. Ibn Abbâs ve Mücâhid'e dayandırılan bir rivayete göre Kur'ân'dan ilk inen, Fatiha Süresidir.[171] Muhammed Abduh da bu görüşü benimsemiştir. Zira Allah'ın kâinattaki genel yasası, bir şeyin önce özetini ortaya çıkarmak, sonra yavaş yavaş onu açıp detaylandırmaktır. İlâhî hidâyetler, büyük bir ağacın tohumlarına benzer. Başlangıçta ağacın bütün köklerini içeren tohum, daha sonra yavaş yavaş açılır, dal budak salar, serpilir ve daha sonra da meyva verir.

İşte ağacın dal, yaprak ve meyvalarının özetini içeren tohum gibi, Fatiha da Kur'ân'daki anlamların özetini içerir. Daha sonra onun özeti açılmıştır.

Kur'ân'ın indiriliş gayelerinden birincisi tevhîd, ikincisi iyilerin ödül, kötülerin ceza göreceği âhiret inancı, üçüncüsü de tevhidin kalblere ilham ettiği ibâdet, dördüncüsü insanları dünyâ ve âhiret mutluluğuna ulaştıran yolu göstermek, beşincisi de Allah'ın sınırları içinde duranların, bu sınırları tanımayıp çiğneyenlerin sonuçlarını ibret için sergilemektir.

İşte insanların dünyâ ve âhiret mutluluğu, bu sayılan maddelerdedir. Fatiha Sûresi, bunların hepsini özetlemektedir: Övgü, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." sözü tevhidi içerir. Çünkü bu âyet, övgünün, yalnız Allah'a özgü olduğunu bildirmektedir. Övgünün yalnız O'na özgü olması için O'nun, övgüyü gerektiren her nimetin kaynağı olması gerekir. Yaratma, var etme, eğitme, büyütme nimetleri de bu nimetler arasındadır. İşte bu ilk cümle ile nimetlerin tamamının kaynağının O olduğuna işaret buyu-rulduğu gibi "Âlemlerin Rabbi" cümlesi ile de terbiye (yetiştirme, eğitme, yönetme) nimetinin kaynağının O olduğu tasrîh edilmiştir. Çünkü "Rab" kelimesi, yalnız mâlik, efendi anlamına değil, terbiye, yetiştirme, büyütme anlamına da gelir. Bu ifade insanın nefsinde ve dış dünyâda gördüğü bütün nimetlerin Allah'tan olduğunu anlatır. Kâinatta O'ndan başka yaratıcı, mutlu veya mutsuz kılıcı kimse yoktur.

Tevhîd, dinin en önemli temeli olduğu için Fâtiha'da, yalnız tevhide işaretle yetinilmemiş, " Sana ibâdet ederiz ve senden yardım dileriz" kaydıyle de iyice açıklanmıştır. Böylece milletler arasında yaygın olan şirkin kökü kazınmıştır. Şirk görünmez güçleri bulunduğuna inanılan birtakım velîler edinip Allah'ın yanında bunlara da tapmak, duâ etmek ve bunların Allah katında şefaat edeceklerine inanmaktır. Kur'-ân'da bulunan tevhîd âyetleri ve şirki reddeden âyetler, hep buradaki özetin açılmasından ibarettir.

Va'd ve va'îd'e gelince: Va'd: "Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyle"nin içinde vardır. Sözün başında bütün kâinatı kucaklayan rahmetin anılması, ihsan (iyilik) va'didir. Allah, bize tevhîd buyruğunu ve kendisine kulluğu hatırlatmak için " âyetinde rahmetini ikinci kez yinelemiştir. Bize acıdığından dolayı rahmetini tekrar etmiştir. Ayrıca: " "Dîn gününün sahibi" âyeti de va'd ve va'idi içermektedir. Çünkü dinin anlamı, boyun eğmek, itaat etmek, karşılık ve ceza vermektir. Yani o gün mutlak saltanat ve hükümranlık O'nundur. Yalnız O'na boyun eğilir. O gün, yapılmış olan işlerin karşılığının verileceği gündür. Bütün âlem O'na boyun eğer, O'nun rahmetini umar, azabından korkar. İşte bu, va'd ve vaiddir. Yahut din, ceza anlamınadır. Ceza, iyilik edeni ödüllendirmek, kötülük edene azâbetmektir. İşte bu da va'd ve va'iddir. Daha sonra' Bizi doğru yola "buyurulmuştur. Bu yol,

---

[170] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/61.

[171] Suyûtî, el-Itkân, 1/24-25.

içinde yürüyenin kurtulacağı, sapanın ise helak olacağı doğru yoldur. Bu da va'd ve va'id'den başka birşey değildir.
İbâdete gelince: Tevhîd makamında:
Sana ibâdet ederiz ve senden yardım dileriz" âyetinde ibâdet anıldıktan sonra hem ibâdeti, hem de muamelât ve siyâseti kapsayan "Bizi doğru yola ilet" buyurulmuştur. Yani Allah, bize ileride açıklayacağı bir yol belirlemiştir. Bu yol, üstünde doğru yürüyenin saadete ereceği, sapanın şekavete düşeceği bir yoldur. İşte bu yolda doğru yürümek, ibâdetin ruhudur. Fatiha, üzerinde düşünene ibâdet ruhunu aşılar. İbâdetin ruhu, gönüllere Allah korkusu ve heybetini dilemektir. Yoksa sadece belirli hareketleri yapmaktan ibaret değildir. Namaz, oruç ve bunların hükümleri zikredilmeden önce, Fatiha Sûresinde bütün ibâdetlerin ruhu zikredilmiştir. Müslümanlar henüz bu bedensel amellerle yüklenmeden önce onlara ibâdetlerin ruhu verilmiştir. İbâdetin beyni, düşünce ve ibrettir.
Kur'ân'daki kıssalara gelince: "Kendilerine nimet vermiş olduğun kimselerin yolu." âyeti, geçmiş insanların bulunduğunu, Allah'ın, onları doğru yola iletmek için bir din koyduğunu gösterir. Sanki bu cümle, insanlara şöyle haykırmaktadır: "O geçmiş insanların hareketlerine bakın da onlardan ibret alın." Bu suretle kıssaların, öğüt ve ibret için anlatıldığına işaret edilmiştir.Kendilerine gazabedilmişlerin ve sapıkların yoluna değil." âyeti ise, kendilerine nimet verilmeyen kimselerin iki bölük olduğunu; birinin, olumsuz davranışları yüzünden Allah'ın gazabına uğradığını, ötekinin ise Allah'ın yolundan saptığım bildirmektedir.
İşte Fâtiha'da özetlenen bu konular, Kur'ân'm öteki sûrelerinde açılmış, böylece Fatiha, Kur'ân'ın özeti, diğer Kur'ân ise Fâtiha'nın izahı olmuştur. Bundan dolayıdır ki Fatiha Sûresinin ilk önce inmiş olması, Allah'ın yaratma yassasına uygundur. Bunun içindir ki Fâtiha'ya "Ümmü'l-Kitâb: Kitabın anası, esası" denmiştir. Nitekim çekirdeğe de "Ümmü'n-nahle: hurmanın anası" deriz. Zira çekirdek, hurma ağacının tümünü kapsar."[172]
Bu îzâh, gayet güzel olmakla beraber Alak Sûresinin ilk beş âyetinin önce indiği hakkındaki rivayetler daha kuvvetlidir ve bu konuda müslüman-lar arasında takribi bir oybirliği (icmâ) meydana gelmiştir. O âyetlerin üslû- bu da vahye başlangıç gibidir. Onlar, Hz. Peygamber'e, inmeğe başlayan vahyi okumasını emretmiş; onların ardından inen Fatiha Sûresinde de, Ab-duh'un îzâh ettiği u/sc 23 yıl sürecek vahiylerin güzel bir özeti verilmiştir.
Buhârî ve Müslim'de Hz. Âişe'den rivayet edilen ve vahyin nasıl başladığını anlatan hadis, Hz. Peygamber (s.a.v.)e, önce Alak Sûresinin ilk beş âyetinin indiğini söylüyor. Bundan dolayı İbn Abbâs ve Mücâhid'in önce Fâtiha'nın indiği hakkındaki görüşlerini, tam sûre olarak önce Fâtiha'nın indiği şeklinde anlamak daha uygun olur. Resmî sıralamada Fatiha I nci, iniş sırasına göre 5 nci süre kabul edilmektedir. 7 âyettir.[173]

İstiaze

Kur'ân okumaya başlarken istiâze etmek, Allah'ın emridir. Nahl Sûresinin 98 nci âyetinde şöyle buyurulur: "Kur'ân okuduğun zaman kovulmuş şeytândan Allah'a sığın." Avz kökünden gelen istiâze bir kötülükten korunmak için bir şeye sığınmak demektir. Avze, meâz, meâze ve teavuz hep aynı anlama gelir. Mealini kaydettiğimiz âyetin hükmüne göre Kur'ân okumaya başlarken.Kovulmuş şeytandan Allah 'a sığınırım " demek gerekir. Gerçi âyet bu sözü söylemeyi emrediyor ama çoğu bilginlerin kan imi id göre bu emir gereklik değil, nedb ifade eder (böyle yapmanın iyi olduğunu belirtir). Namaz dışındaki istiâze mendup tur. Fakat bu emri gereklik sayıp her okumada istiânenin vacip olduğunu söyleyen ve namazın her rek'atinde de istiâze yapmayı gerekli gören bilginler vardır. Cbû Hanîfe ve Şafiî ise yalnız ilk rek'atte istiâze yapmayı gerekli görmüşler ve namazın her rek'atindeki okumayı, bir tek okumanın devamı saymışlardır. İmam Mâlik ise farz namazlarda değil, sadece teravihte isiiâzeyi gerekli görmüştür.
Kari'lerin çoğuna göre Fâtiha'dan önce açıkça istiâze yapmak gerekir. Hamza ise istiâze'nin gizli söyleneceği görüşündedir. Süddî'nin rivayetine göre de Medine halkı, okumaya besmele ile başlardı. Zehrâvî'ye göre istiâzeyi emreden âyet, namaz içindir. Namazda istiâze farz, namaz dışında mendub-dur. Ebûhüreyre'den gelen bir rivayete dayanan Dâvûd ise istiâze, Kur'ân'a başlamadan önce değil, sonra yapılır kanısındadır. Herhalde Dâvud, deki mazi sîğasım gözönünde tutmuştur: Bunun asıl anlamı: "Kur'ân okuduğun zaman Allah 'a sığın." demektir. Gerçekten de bu ifadeden, istiâze'nin, okumadan sonra olması gerektiği anlamı daha kuvvetlidir.
Müslim'in, Süleyman ibn Surad'den rivayetine göre iki kişi, Hz. Pey-gamber'in yanında birbirine sövdü. Kızgınlıktan ötürü birinin yüzü kızarmaya, boyun damarları şişmeye başladı. O adama bakan Peygamber (s.a.v.) : "Ben bir kelime (söz) biliyorum, onu söylese bu hal ondan gider: E'ûzu billâhi mine'ş şeytânirracîm" buyurdu. Biri, Peygamber 'in söylediklerini adama söyledi. Adam: "Sen beni deli mi sanıyorsun?" dedi.[174]
İsti'âze, Kur'ân'dan bir âyet değildir. Hz. Peygamberden gelen en kuvvetli rivayete göre isti'âze sözü: E'ûzu billahi mine'ş-şeytâni'rrecîm"dir. Fakat Peygamberimizin:
Kovulmuş şeytânın hemzinden (dürtmesinden, iğvâsından) ve nefsinden (üflemesinden) işiten, bilen Allah 'a sığınırım." şeklinde de istiâze ettiği rivayet edilmiştir.[175]

---

[172] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/35-38.
[173] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/61-64.
[174] Buhârî, Bed'ûl-halk, b.Il, h. 89; Müslim, Birr, 109; İbn Hanbef, 6/394.
[175] Ebû Dâvûd, Salât 119, 120; Tirmizî, Mevâkît, 65; İbn Mâce, İkâme 2; Dârimî, Salât, 33; ibn Hanbel, 1/3...

Şeytân, şatn " " kökünden gelir. Hayırdan uzak olan demektir. İki ucu birbirinden uzak olduğu için ipe de şeytân denir. Hakk'a baş kaldırıp o dergâhtan kovulduğu için İblise şeytân denmiştir. Bir başka kavle göre bu ad, helak olmak anlamındaki şyt kökünden gelir. Fakat birinci izah daha uygundur.
Er-Racîm ise taşlamak anlamındaki rem kökünden sıfattır. Taşlanmış kovulmuş anlamındaki recîm, Allah'ın huzurundan kovulan şeytânın sıfatı olmuştur.[176]
Allah, yüce Rabbin, en büyük adıdır. Allah'ın doksan dokuz adı vardır. Fakat onların hepsi bu adın sıfatıdır. Onlar sıfat bildirir. Bu ise Cenab-ı Hakk'in bütün sıfatlarını kendinde taşır.
Araplar, İslâmdan önce de Allah'ı tanırlardı. Fakat O'nun yanında, şefaatçi bildikleri birtakım putlara da taparlardı. Bunlara ilâh (çoğulu âline) derlerdi. Allah adiyle yalnız yüce Tanrı'yı kasdederlerdi. Allah için ilâh adını da kullanırlardı. İlâh hem Allah için, hem de putlar için kullanılan ortak bir isimdi. Bu bakımdan Allah adı, Türkçeye tanrı diye çevrilemez. Tanrı, ilâh adının karşılığıdır. Tanrı kelimesiyle Allah da kasdedirebilir, tanrı diye tapınılan diğer yaratıklar da. Kullananın maksadı ne ise o anlaşılır. Fakat puta Allah denmez. Allah adı, yüce Rabbe mahsus, diğer bütün sıfatları ve isimleri içinde taşıyan çok büyük bir isimdir. Kur'ân-ı Kerîm'in İngilizce tercümelerinde de Allah adı aynen kullanılmıştır. el-Esmâ'ul-Husnâ (Allah'ın doksan dokuz güzel adı)nı nazmen şerheden İbrâhîm Cûdî, Allah adını şöyle açıklıyor:
"Dese bir kimse ya'nî yâ Allah
Yâdedilmiş olur Huda fî'l-hâl
Azze sultânuhû ve celle senâh
Bi-cemî'is-sıfâti ve'l-ef âl!"[177]
1-Rahmân ve Rahîm Allah 'in adiyle:
2- Âlemlerin Rabbi (sahibi, yetiştiricisi) Allah'a hamdolsun.
3- (O), Rahmandır, Rahtm'dir.
4- Dîn (ödül ve ceza) gününün sahibidir.
5- (Ya Rabbi), ancak sana kulluk ederiz, ancak senden yardım isteriz!
6- Bizi doğru yola ilet:
7- Nimet verdiğin kimselerin yoluna; Kendilerine gazabedilmiş olanların ve sapıkların yoluna değil![178]

Tefsir:

1- deki bâ, gizli bir (başlıyorum) veya (okuyorum) fi'iline bağlıdır. Allah'tan yardım dileyerek başlıyorum veya okuyorum, yahut Allah adına okuyorum, demektir.
İsm " " yükseklik anlamındaki sümüvv "den gelir. Başı sükûn üzre mebnî isimlerden olduğu için başına bir hemze getirilerek " şekline sokulmuştur. İsm, varlıklara ad olan kelimeye denir. "Allah'ın doksan dokuz adı vardır, onları sayan cennete girer "[179] hadisine göre Allah'ın doksan dokuz ismi vardır.
Kur'ân, "er-Rûhu'I-Emin"'m, Peygamber'in kalbine düşürdüğü vahiydir. Kur'ân'ın her sûresi besmele ile başlar. Besmelenin vahiy ile ilişkisi daha ilk andan belli olur: "Rabbinin adiyle veyaRabbinin adını oku. "[180]O halde besmele şu anlamı ifade eder: Ey Muhammed, çok merhametli Allah'ın adiyle oku. Bu söz senin sözün değil, O'nun sözüdür. Allah kullarına acıdığından dolayı bu sûreyi sana indirdi. Sen bu sözü kendi adına değil, Allah adına söylüyorsun, Allah adına insanlara duyuruyorsun.
Besmeledeki Rahman ve Rahîm adlarına gelince: Bunlar, "rahime" fiilinden yapılmış, mübalâğa bildiren iki sıfat-isimdir. Rahmet, kalbdeki acıma duygusudur. Bu duygu, sahibini lütuf ve ihsana sevk eder. Rahmân'daki mübalâğa (abartma), Rahîm'dekinden daha fazladır. Bundan dolayı Allah'tan başkasına Rahman adı verilmez, fakat Rahîm adı verilebilir. Nitekim Hz. Peygamber: (s.a.v.): "Mü'm inlere şefkatli, rahimdir"[181] şeklinde tavsif edilmiştir.
İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Rahmân'ın, dâima Allah ile beraber bulunan, O'ndan ayrılmaz bir sıfat gösterdiğini, Rahîm *in ise rahmet edilenle ilişkili olduğunu söylemiştir. Bu izaha göre birincisi vasıf, ikincisi fiildir. Birincisi rahmetin, Allah'ın, zât sıfatı olduğunu, ikincisi de O'nun, rahmeti ile yaratıklarına rahmet ettiğini gösterir. Yani Râhîm, O'nun fiil sıfatıdır. Bundan dolayı Râhîm, yaratıklar hakkında da kullanılır ama Rahman, Allah'tan başkası hakkında kullanılmaz. Rahman, rahmet ile vasıflanan, Rahîm ise rahmet ile rahmet eden demektir.[182]
Rahmân'ın, tam anlamıyle Türkçe karşılığı yoktur. Çok merhamet eden, rahmeti her şeyi kuşatan, iyiliği her şeye yaygın sözleriyle tefsir edilebilir. Rahmân'ın rahmeti, ezelî rahmettir. Bu bakımdan bu rahmet, iyiye de, kötüye de; mü'mine de, kâfire de şâmildir. Varlıkların hepsi, zarurî olarak bu rahmetten faydalanıp varlık sahnesine çıkmışlardır.

---

[176] Kurtubi, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/88-90.
[177] Bkz. el-Kenzıı'1-esmâ fî Şarhi'I-Esmâ'il-Husnâ, s. 16, istanbul, 1325.
[178] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/64-66.
[179] Buhârî, Tevhîd 12, Şurût 18; Da'avâi 82; Müslim, Zikr 5,6; Tirmizî, Da'avât 82; İbn Mâ-ce, Duâ' 10.
[180] Alak Sûresi: 1.
[181] Tevbe Sûresi: 128; Ahzâb Sûresi: 43.
[182] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/48.

Rahîm de çok merhametli demektir. Fakat bu rahmet, varlıkların başlangıcından çok neticelerine, yani âhirete ilişkindir. Bundan dolayı Allah, dünyanın Rahmanı, âhiretin Rahîmidir. Yani O'nun ihsanı, dünyada mü'-minlere de kâfirlere de yaygındır. Âhirette ise yalnız mü'minlere mansustur.[183]

Allah'ın her şeyi yaratması, Rahmânlığının rahmetinden ileri gelir. Bu fıtrî rahmetten uzak kalan hiçbir şey yoktur. Her varlık, Rahmân'ın rahmeti içindedir. Ama Rahîm, iradeleriyle çalışanlara, yaratılış amaçlarını lütfeder. Rahimliğinin rahmeti iledir ki iyiler mükâfat, kötüler ceza görür. Demek ki Rahîm adının muhtevasında Allah'ın adalet ve cezası, mükâfat ve mücâ-zatı vardır. Bunun için "Rahman, bütün mahlûkatı rahmetiyle yaratıp besleyen; Rahîm, âhirette mü'minlere lûtfiyle cennet, kâfirlere de adaletiyle azâb edendir" diye tefsir edilmiştir.

Berâ'eh Sûresi hariç, bütün sûrelerin başında "Besmele" yazılıdır. Her işe olduğu gibi Kur'ân sûrelerini okumaya da Rahman ve Rahîm Allah'ın adı anılarak başlanır, başarı için O'nun yardımına güven belirtilir.

Çok kullanıldığından besmele " f "in başından sonraki vasıl hemzesi kaldırılarak " şeklinde yazılmıştır.

Sûre başlarında yazılı bulunan besmelenin, Kur'ân'dan bir âyet olup olmadığı üzerinde ihtilâf edilmiştir. ElMushafu'1-imâm (ilk ve esas Kur'ân nüshası) yazıldığı zaman Berâeh Sûresi dışında kalan sûrelerin başına besmele yazılmıştı. O ana nüshadan istinsah edilen bütün nüshalarda da sûre başlarına besmele yazılmıştır. Sahâbîler, Mushaftan olmayan bir şeyi Mushafa yazmazlardı. O zaman Kur'ân'da nokta ve öteki işaretler de yoktu. Daha sonra konan nokta ve diğer işaretler, Kur'ân'ın metninden ayrılsın diye, metin mürekkebinden ayrı mürekkeple yazılmıştı.

Ebû Davud'un îbn Abbâs'tan rivayetine göre: "Peygamber (s.a.v.), kendisine " " ininceye dek bir sûreyi diğerinden ayırmayı veya bir rivayete göre sûrenin bittiğini bilmezdi.[184] Ümmü Seleme' nin de "Peygamber (s.a.v)in, besmeleyi Fâtiha'dan bir âyet olarak okuduğunu söylediği rivayet edilir.[185] Ebû Hüreyre'nin rivayetinde ise Peygamber (s.a.v): "Fâtiha'yı okuduğunuz zafhan 'bismillâhirrahmâni'rrahîm' de okuyunuz. Çünkü Fatiha Kur'ân'ın anası, Kitabın anası, yedişerli iki (es-Seb'u'l-mesânîjdir. Bismillâhûrahmaninahım de onun âyetlerinden biridir." demiştir.[186]

İşte bu kanıtlara dayanan Şafiî, Besmele'yi Fâtiha'dan bir âyet saymıştır. Öteki sûrelerdeki besmeleler hakkında tereddüdlü bulunan Şâfiî, kâh Besmele her sûrenin âyetidir, kâh yalnız Fâtiha'dan bir âyettir, demiştir.[187]

Hz. Peygamber'in, Fâtiha'dan önce Besmeleyi okuduğu hakkında hadisler varsa da bu hadisler, Besmelenin, Fâtiha'dan bir âyet olduğunu kanıtlamaz. Peygamber (s.a.v.), her işe Besmele ile başlamanın, İslâmın bir şiarı olduğunu belirtmek için Fâtiha'ya başlarken de Besmele okumuştur. Kaldı ki Hz. Peygamber'in, Besmele çekmeden Fatiha okuduğu hakkında da hadisler vardır. Hz. Âişe'nin: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) namaza tekbîr ile, okumaya da (elhamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn) ile başlardı" dediği rivayet edilir. Enes ibn Mâlik de şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.)'in, Ebûbekir'in, Ömer'in ve Osman'ın arkasında namaz kıldım. Bunlar (elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn) ile başlardı, namazın ne önünde, ne de sonunda (bismillâhirrahmâ-nirrahîm) demezlerdi.[188] "Onlardan hiçbirinin, (bismillâhirrahmânirrahîm) dediğini duymadım.[189] "Onlar okumaya (elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn) ile başlardı.[190]

Hz. Ebû Hüreyre, Peygamberimizden şu hadisi nakletmiştir: "Yüce Allah buyurdu ki: Namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Yarısı benim için, yarısı kulum içindir. Kulumun dilediği, kendisine verilecektir. Kul, elhamdu lillâhi rabbi'l âlemin dediği zaman Allah: Kulum bana hamdetti, der. Kul, ar-Rahmâni'r-rahîm dediği zaman Allah: Kulum benim şerefimi andı, der. Kul, mâliki yevmi'd-din dediği zaman Allah: Kulum işini bana havale etti, der. Kul, iyyâke na 'budu ve iyyâke nesta 'în dediği zaman A ilâh: Bu, benimle kulum arasındafbir sır)dır.Kulumun istediği kendisine verilecektir,der[191] Kul, ihdinâ's sırâta'i-mustakîm... dediği zaman Allah: Kulum dilediği verilecektir, der. " Burada Hz. Peygamber (s.a.v.), Fâtiha'nm âyetlerini sayarken besmeleyi zikretmemiştir.

İşte İmam Mâlik, bu delillere dayanarak Nemi suresinin 30 ncu ayeti dışındaki besmelenin, âyet olmadığı kanâatine varmıştır. Ona göre besmelenin sûre başlarına yazılması, Hz. Peygamber'in böyle emretmesi ve her işe besmele ile başlanmasını buyurması yüzünden olabilir. Gerçi besmelenin, sûre başlarına yazılması mütevatir olarak nakledilmişse de besmelenin Kur'ân olduğuna dair tevatür yoktur.

Peygamberimizin, namazda besmeleyi okumadığına dair hadîsler de, okuduğuna dair hadîsler de vardır. Fakat okuduğuna dair hadîsler daha kuvvetlidir. Kendisinin ve sahâbîlerinin, namazda besmeleyi gizli okuduğuna dair hadîsler de mevcuttur. Bu rivayetlerden, Hz. Peygamber'in, namazlarında bazan besmeleyi açık, bazan gizli okuduğu anlaşılır.

---

[183] Râgib el-Isfahânî, Müfredat, s. 191 – 192.
[184] Ebû Dâvûd, Salât, 122.
[185] el-Felhû'r-Rabbânî, 3/189.
[186] Dârekutnî, Salât, bâbû vucûbi Kırâetİ bismillah.
[187] el-Câmi' li Ahkâmi'I-Kur'ân, 1/93.
[188] Müslim, Salât 52; Nesâ'î, İftitâh 20.
[189] Müslim, Salât 51.
[190] Dârimî, Salât 34.
[191] Ebû Dâvûd, Salât; 132;Tırmizî,Tefsîr; 2; Nesâ'î, iftitâh 23; İbn Mâce Edeb 52.

Yüce Allah: "Allah'ın adı anılarak kesilen hayvanların etinden yeyin[192] buyurmuştur. Hz. Nuh, mü'minlere: "Bismillâhi mecrâhâ ve mursâhâ inne rabbî leğafûru'r-rahîm: Gitmesi de, durması da Allah'ın adiyledir, kuşkusuz Rabbim, bağışlayan, esirgeyendir"[193] diyerek gemiye binmelerini emretmiş, Hz. Süleyman da mektubunun başına "Bismillahirrahmânirrahîm[194] yazmıştır. Allah, Peygamberine: "Onların yoluna uy"[195] buyurduğuna göre yeme, içme, çıkma, girme gibi her mübâh işe, "Bismillâhirrahtnânirrahîm" diyerek başlamak kuvvetli sünnettir.
Hanefîlere göre besmelenin Kur'ân'a yazılması, onun Kur'ân olduğunu gösterirse de her sureden bir âyet olduğunu göstermez. Besmelenin, namazda Fatiha ile bareber açıktan okunmadığına dair hadisler de onun, Fatiha'dan bir âyet olmadığına delildir. O halde her sûre başında bulunan besmele, müstakil bir âyettir, sûreye dâhil değildir. Yalnız Nemi Sûresinin ortasında geçen besmele, o sûrenin bir âyetidir.
En doğru görüşün, bu görüş olduğu anlaşılmaktadır. Zira sahâbiler devrinde Kur'ân'dan olmayan hiçbir şeyin Kur'ân metniyle yazılmadığı halde besmelenin yazılmış olması, onun Kur'ân olduğunu gösterir. Besmelenin, Fatiha ile beraber açıktan okunmadığını belirten hadisler de besmelenin, Fâtiha'nın bir parçası olmadığını gösterir. Ayrıca bu görüşü destekleyen başka deliller de vardır.
Hz. Peygamber (s.a.v.), Mülk Suresinin otuz âyet olduğunu söylemiştir. Kurrâ' ve âyet sayıcılar, Mülk Sûresinin, besmele hariç otuz âyet olduğunda birleşmişlerdir. Yine Hz. Peygamber, Kevser Suresinin üç âyet olduğunu söylemiştir. Kevser Sûresi de besmele hariç, üç âyettir. Eğer besmele bu sûrelere dahil olsaydı, Mülk Sûresinin otuz bir, Kevser Sûresinin de dört âyet olması lâzım gelirdi. Demek ki besmele, sûrelere dahil değil, müstakil âyettir.
Kur'ân olduğu hakkında tevatür bulunmadığından besmeleyi Kur'ân'dan saymamak doğru olamaz. Zira her âyet için "Bu Kur'ân'dır" denmesi ve bu sözün tevâtüren nakledilmiş olması gerekmez. Bu hususta hal karinesi (durum delili) kâfidir. Peygamberimizin, vahiy kâtiplerini çağırıp bir şeyi Kur'-ân'ın falan yerine yazmalarını emretmesi, onun Kur'ân olduğunu gösterir. Besmele de böyle yazılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Onu her surenin başına yazın" demiştir.
Besmelenin âyet olup olmadığı, âyet ise sûrenin bir parçası olup olmadığı hakkındaki bu görüş farkları yüzünden besmelenin namazda okunması meselesinde de görüş ayrılıkları doğmuştur:
İmam Mâlik,besmeleyi âyet kabul etmediği için farz namazlarda ne açıktan, ne de gizli olarak besmele okunmasını caiz görmemiştir. İmam Şafiî ve İmam Ahmed de besmeleyi, her sûreye dahil bir âyet gördükleri için açık okunan namazlarda açıktan, gizli okunan namazlarda gizliden besmele okunmasının farz olduğunu söylemişlerdir. Ebu Hanîfe ise besmeleyi müstakil âyet kabul ettiği için Fâtiha'dan önce gizli olarak besmele çekmenin sünnet olduğunu söylemiştir.
2-7: Hamd: Birini, kendi isteğiyle olan iyilik ve güzelliğinden dolayı dil niteliğinden dolayı övmektir. O güzelliğin kendisinden olup olmaması önemli
niteliğinden dolayı övmektir. O güzelliğin kendisinden olup olmaması önemli değildir. Güzelliği, iyiliği kendisinden olanı övme anlamına gelen hamd'in başına " " ta'rif harfi gelince istiğrak (kapsam) ifade eder. Yani tam anlamıyle her türlü övgü, Allah'a özgüdür. Şükür de övgü anlamına gelirse de hamd şükürden daha geneldir. Zemahşerî'ye göre hamdin vasıtası yalnız dildir, nedeni ise nimet de başka şeyler de olabilir. Fakat şükrün vasıtası hem dil, hem kalb, hem de vücut organlarıdır. Bunların hepsi ile şükredilebilir. Nedeni ise sadece nimettir, yalnız nimet için şükredilir.
müptedâ, haberden oluşan bir isim cümlesidir. Arapça-da masdar olan hamd'in, kendi türünden gizli bir fiil ile mansub olması uygundur. gibi. Fakat isim cümlesi, süreklilik ve kesinlik ifade ettiğinden nasıbdan re'fe geçilmiştir. İbn Abbâs, hamd'in, şükür belirtisi olduğunu söylemiştir. Taberî'nin kaydettiği bir rivayete göre de Peygamber (s.a.v.): "Allah 'a hamdolsun, dediğin zaman Allah 'a şükretmiş olursun, Allah da sana olan nimetini arttırır. " demiştir.[196]
er-Rabb: Mâlik, yönetici, eğitip yetiştirici anlamında müfred, ve lâmi ta'rîfli olarak yalnız Allah için kullanılan bir isimdir. Allah'tan başkasına, tek kelime olarak rab denmez. Ancak rabbu'd-dâr (ev sahibi), gibi isim tamlaması olarak başkası hakkında da kullanılır. Fakat tek kelime halinde Rab, yalnız Allah'ın adıdır.
el-ÂIemîn: Âlem'in çoğuludur. Allah'tan başka bütün varlıklara âlem dendiği gibi bir çağa, o çağda yaşayan kuşaklara da âlem denir. Ferrâ ve Ebû Ubeyde'ye göre âlem, akıllı varlıklara denir: cinler âlemi, melekler âlemi, insanlar âlemi, gibi. Zeccâc'a göre de âlem, Allah'ın dünyâ ve âhiretteki bütün yaratıklarına denir.
Sûre'de övgünün, bütün kemâliyle Allah'a özgü olduğu belirtildikten sonra O'nun, âlemlerin Rabbi, sahibi, yetiştirip yöneticisi olduğu belirtiliyor. Öyle bir sahip ki yetiştiriyor, yaratıklarını daima gözetimi altında bulunduruyor, eğitiyor. O'nun, öyle katı bir yönetici değil, çok esirgeyen (Rahman), rahmetiyle yaratıklarını koruyan (Rahîm) olduğu vurgulanıyor. Allah'ın bu iki sıfat isminin anlamlarını, Besmelenin tefsirinde izah etmiştik.

---

[192] En'âm Sûresi: 118.
[193] Nüh Sûresi: 41.
[194] Neml Sûresi: 30.
[195] En'âm Sûresi: 90.
[196] Câmi'u'l-beyân, 1/60.

Kurtubî şöyle diyor: Yüce Allah, "Rabbu 'l-âlemîn" dedikten sonra kendisini "Rahman ve Rahîm" olarak nitelendirdi. "Rabbu'l-âlemîn" sıfatın-daki heybete, "Rahman ve Rahîm" deki sevindirmeyi ekledi. Ta ki sıfatlarında kendisinden korkma ile, kendisine yönelme ve umma (rehbet ve rağbet)i birleştirmiş olsun. Nitekim: "Kullarıma haber ver, işte ben öyle bağışlayan, öyle esirgeyenim. Fakat benim azabım da çok acı bir azâbdır."[197] "Günâhı bağışlayan, tevbeyi kabul eden; azabı çetin, büyük lütuf sahibidir!"[198] buyurmuştur.[199]
Dîn: yapılan işlerin ödül veya ceza olarak karşılığı, kesin itaat ve boyun eğme anlamlarına gelir. " O gün Allah onlara, dînlerini tam verir.[200]
Biz ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, biz mi dinleneceğiz?[201] ayetlerinde dîn, ceza, yapılan işin karşılığı anlamınadır." " ibaresi de "Nasıl ceza verirsen öyle ceza görürsün" demektir."Fitne kalmayıncaya ve din yalnız Allah'a yapılıncaya dek onlarla savaşın. "[202]âyetlerinde de din boyun eğmek, itaat etmek anlamınadır. Fatiha Süresinin " "âyetinde dîn için her iki anlam da mümkün olmakla beraber yapılan işlerin karşılığı yani ceza anlamı daha açıktır. O gün herkes, yaptığı işlerin tam karşılığını görecektir. İşte o ceza gününün hâkimi Allah'tır. Yahut, bütün boyunların sadece O'na eğileceği, sadece O'nun Tanrılığının tanınacağı, dinlerin hep O'na âidolacağı günün sahibidir. O gün O'ndan başka kimsenin hükmü geçmez. O günün yegâne hâkimi Allah'tır.
Peki ama Aîlâh, bütün günlerin hâkimidir. Bütün günler de ceza günü değil midir? Bu dünyada da herkes, yaptığı iyi veya kötü işlerin karşılığını görmez mi? Evet bu dünyâda da insanlar, yaptıklarının karşılığını görürler ama çoğu kimse bunun farkında olmaz. Yapılması gereken işi yapmamanın cezası bireyler için değil, fakat millet için tam olarak görülür. Allah'ın doğru yolundan sapan, O'nun, yarattıkları için koyduğu yasalara ters giden her millete mutlaka fakirlik, zillet, esaret gibi Tanrısal bir.cezâ erişir. Fakat zâlim insanların birçoğu ömürlerini bolluk ve nimet içinde geçirirler. Zaman zaman vicdanları onları rahatsız eder, üzücü olaylarla karşılaşırlar, hattâ malları, .sağlıkları, akı! güçleri eksilir ama bunlar, onların kötülüklerinin tam karşılığı olmaz. Özellikle kötü davranışlanyle, yönettikleri milletlerin zarar gördüğü kırallar, emirler, bu kötülüklerinin tam karşılığım görmeyebilirler. Öyleleri de var ki gerek kendi canlarına, gerek diğer insanlara iyilik ederler ama kendilerinin hakları çiğnenir, yaptıkları işlerin ödülünü görmezler. Bunlar kendi içlerinde huzura, beden sağlığına erseler de güzel davranışlarının tam karşılığını alamazlar.
İşte her insanın yaptığı iyi ve kötü davranışlarının tam karşılığını alacağj gün, âhiret günüdür. Onun için yüce Allah, kendisini, herkesin yaptığı işlerin tanı karşılığını alacağı, yani adaletin tam tecellî edeceği o günün sahibi olarak tanıtmıştır. O gün, İlâhî adaletin önünde herkes, işlerinin tam karşılığını alır: "Zerre miktarı hayır yapmış olan hayrım, zerre miktarı şer yapmış olan da şerrini görür."[203]
Bu sûrenin başında Allah'ın güzel sıfatlan tanıtılmakta, bu sıfatlarla O'nu övme yolu gösterilmektedir. Kul, Allah'ı bu sıfatlarla anıp övdükten sonra kendisine, Allah'a nasıl yalvaracağı, öğretilmektedir. Allah'ı tanıyan, O'-nun herşeyin yaratıcısı ve yöneticisi olduğunu bilen insan, yalnız O'na kulluk eder, O'ndan başkasından yardım beklemez.
İbâdet: Tapmak, bilinçli olarak Allah'a saygı göstermek, itaat etmek elemektir. Bir saygı ki derinliğinin sonu yoktur. Bir kirala ne derece saygı gösterilmiş olsa da, önünde eğilip eteği, ayakları öpülse de yine bu saygıya ibâdet denmez. Zira insan, bir kirala, onun zulmünü önlemek, yahut ikramına ermek için saygı gösterir. Ancak kıralda yüce âlemden gelen göksel bir güç olduğuna inanılıp ona tapmak, bu maddî amaçlı saygıdan başkadır, o saygı, o insana tapmak demektir. Fakat maddî amaçlı saygı, gerçek anlamda ibâdet değildir. İbâdet, İlâhî kudretin varlığını ruha perçinlemek için emredilmiştir. İşte O'nun varlığını ve O'na saygıyı gönülde duymak, ibâdettir. İbâdetlerin, insan ahlâkının düzelmesinde etkin rolü vardır. Ancak bilinçli olarak yapılan ibâdet bu etkiyi yapar. Bilinçten, duygudan yoksun, sadece kuru şekilden ibaret olan ibâdet, gerçek ibâdet değildir.
Meselâ namaz ibâdeti, sadece şeklini yerine getirmekle olmaz. "Muhakkak ki namaz, kötülüklerden, çirkin işlerden meneder. "[204] "İnsan hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır, kendisine hayır dokundu mu yardım etmez (sıkı sıkı tutar). Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır.![205] âyetlerinin bildirdiği üzre namaz insanı kötülükten, çirkin işlerden, sabırsızlıktan, cimrilikten meneder; yüksek ahlâk sahibi yapar. Namazın ruhunu yerine getirmeden sırf şekil olarak onu tekrar edenler: "Namazlarından gaflet eden şu namaz kılanlara yazıklar olsun! Onlar gösteriş yaparlar, yardım etmezler' [206]âyetlerinde kınanmıştır. Namazın şeklini yerine getirdikleri için onlara da musallî (namaz kılan) denmiştir ama namazda gönüllerini saygı ile Allah'a yöneltmediklerinden onlar "Namazlarından gaflet edenler" diye nitelendirilmişlerdir. İşte bu sehv (gaflet)den dolayı namaz sonuç vermemiş, onlar yine gösteriş ve cimrilik gibi çirkin işlerini sürdürmüşlerdir.

---

[197] Hicr Sûresi: 49-50.
[198] Mu'min Sûresi: 3.
[199] el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/139.
[200] Nûr Sûresi: 25.
[201] Sâffât Sûresi: 53.
[202] Bakara Sûresi: 139, Enfâl Sûresi: 39.
[203] Zilzâl Sûresi: 7-8. Zilzâl Sûresi: 7-8.
[204] Ankebût Sûresi: 45.
[205] Meâric Sûresi: 19-22.
[206] Mâûn Sûresi: 5-7.

İsti âne ise nıaûnet talebetmektir. Maûnet, aczi gidermek, yardım dileyen kimsenin, kendi başına yapamayacağı işi yapmasına yardım etmektir.[207]
as-Sırât: kelimesi genellikle sâd ile okunur. Fakat sîn'le sirât, z ile zirat şeklinde de okunan sırat, yol anlamınadır. Rumcadan Arapçaya geçtiği söylenir. Burada kasdedilen yol, Allah Kitabının gösterdiği doğru yol, yani İslâmdır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Doğru yol, İslâmdır" demiştir.[208] İbn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadiste de sırât'm İslâm olduğu bildirilmektedir.[209] Doğru yol, Allah'ın, nimetine erdirmiş bulunduğu peygamberlerin, sıddîk-lerin, şehîdlerin ve sâlihlerin yoludur. İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Allah'ın nimetine erdirdiği insanlar, mü'minlerdir. Daha kapsamlı olan bu tefsîr, Nisa Sûresinin 69 ncu âyetinde sayılan ve biraz önce kaydettiğimiz dört sâlih insan zümresini de içine almaktadır. Zâten sâlih olmayan insana Kur'ân'ın tanımladığı anlamda "mü'min" denmez.
Gadab: Şiddet, öfke, kızgınlık, ğadûb: kızgın anlamlarına gelir. Allah'ın gadabı, yaratıklarından bazılarım cezalandırmayı dilemesidir. Dalâıfişe doğru yoldan çıkmak, yitmek anlamlarına gelir.
Süt, suyun içinde kayboldu demektir. Dâall'in çoğulu olan dallın, yoldan çıkan sapıklar demektir.
Kendilerine gadabedilenler ve sapıklar, doğru yol olan Allah'a kulluğa aykırı işler yapan, bu yoldan sapan kimselerdir. Âyette mü'mine, kendisinin, böyle kimselerin yoluna dıişürülmemesini Allah'tan niyaz etmesi öğretilmektedir. Gerçeği bildikleri halde kabul etmeyenler, doğru yoldan sapanlar Allah'ın gazabına uğrarlar.
Hz. Peygamber'e atfedilen bir tefsire göre "Üzerlerine gadabedilenler yahudiler, sapanlar da hıristiyanlardır.[210]Biz, bu tefsirin uydurma olduğunda şüphe görmüyoruz. Zira Peygamber (s.a.v.) in evinde yetişmiş olan Hz. Alî'nin ifadesine göre Fatiha Sûresi, ilk inen sûredir. Alâk Sûresinin ilk beş âyetinin, Fâtiha'dan önce indiği kabul edilse bile, tam sûre olarak Fâti-ha'nın ilk sûrelerden olduğunda ihtilâf yoktur. Hattâ çoğunluğun kanısına göre tam sure olarak inen ilk sûre, Fâtiha'dır.
Başlangıç devrinde, hattâ Mekke devrinin tâ sonlarına kadar Hz. Peygamber ile Kitâb ehli arasında bir sürtüşme olmamıştır. Bu devirde Kitâb ehlinin, Peygamber'e ve Kur'ân'a karşı tutumları, genelde olumlu geçmiştir. Kur'ân kendisinin vahiy eseri olduğuna tanıklık eden, yahut Kur'ân karşısında olumsuz, düşmanca davranışlar içine girmeyen Kitap ehlini övmektedir:
"İçlerinden haksızlık edenleri hariç, Kitab ehliyle ancak en güzel tarzda mücâdele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir, biz de O'na teslim olanlarız!"[211] "De ki: Ey Kitâb ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan şu kelimeye (söze) gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, birimiz, diğerini Allâhtan başka tanrı edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse 'şahit olun, biz muslumanlarız' deyin"[212]
Bakara Sûresinin 62 nci, Mâide Sûresinin 69 ncu âyetlerinde Allah'a ve âhiret gününe inanıp yararlı işler yapan mü'minlerin, yahudilerin ve sâbiîle-rin, Rableri katında ödüllendirilecekleri, korku ve üzüntüye uğramayacakları bildirilmektedir.
Âli İmrân Sûresinin 113-115 nci âyetlerinde de Kitâb ehli içinde gece saatlerinde kalkıp Allah'ın âyetlerini okuyan, secde eden, Allah'a ve âhiret gününe inanan, iyiliği emir, kötülükten meneden, hayır işlerine koşan sâlih kimselerin bulunduğu; onların yaptıkları iyiliklerin inkâr edilmeyeceği, yani iyiliklerinin karşılığını görecekleri buyurulmaktadır.
Şimdi Kur'ân, dinin ruhuna bağlı kalan yahudi ve hırıstiyanlan bu şekilde överken daha inen ilk sûresinde onları "Üzerlerine gazabedilmiş ve sapık kimseler" diye nitelendirirse bu, çelişki olur. Kur'ân, böyle bir çelişkiden münezzehtir. "Kur'ân 'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o, A ilâh 'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.[213] buyurulduğu üzre, Allah'ın emriyle meleğin vahyi olan Kur'ân'da, birbirini çürüten çelişkili düşünceler yoktur. Kur'ân'm bütün âyetleri birbirini destekler, düşünce birliği taşır.
Kaldı ki bir önceki âyette " Bizi doğru yola ilet" dendikten sonra bunun ardından, varılmak istenen yolun, kimlerin yolu olduğu açıklanmaktadır" Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna, "buyurulmaktadir. Demek ki bu yol, Allah'ın, kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu, nimet verdiği kimselerin yoludur.
Nisa Sûresinin 69 ncu âyetinde, Allah'ın nimet verdiği kimselerin, peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihler olduğu bildirilmektedir. Peygamberlerden kasıt da Kur'ân'da anılan peygamberlerdir ki bunlar, Hz. îsâ da dahil olmak üzere îsrâîl oğlu peygamberleridir. Şimdi onların getirdiği din olan yahudîlik ve hıristiyanlığa uyanlar, neden "Üzerlerine gazabedilmiş" veya "sapıklar" olarak nitelendirilsinler?
Yüce Allah: "Onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Onların yoluna uy!"[214]âyeti ile, Hz. Muhammed'e de o peygamberlerin yoluna uymasını emretmektedir. Çünkü bütün peygamberlerin yolu, yalnız Allah'a tapma, O'na kulluk yoludur. Gerçi yahudiler hakkında: "De ki; Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size söyleyeyim mi? Allah kimlere lanet ve gazabetmiş; kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa işte

[207] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/56-58.
[208] Tirmizî, Fedâilu'î-Kur'ân İ4; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 1.
[209] Musned, 6/1. Musned, 6/1.
[210] Tırmizî, Tefsîr 2; İbn Hanbel, Musned 6/378.
[211] Ankebût Sûresi; 46.
[212] Âli Imrân Sûresi: 64.
[213] Nisa Sûresi: 82.
[214] En'âm Sûresi: 92.

onların yeri daha kötüdür ve onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır. "[215] âyeti, hıristiyanlar hakkında da: "Ey Kitâb ehli, dininizde haksız yere aşırılığa dalmayın ve önceden sapmış, birçoğunu da saptırmış, düz yoldan şaşmış bir milletin keyflerine uymayın. "[216]ayeti inmiş ise de bunlar, ya-hudiliğin veya hıristiyanhğın ruhuna bağlı olan sâdık, temiz, sâlih yahudi ve hıristiyanlar hakkında değil; dini yozlaştıran, çıkarına âlet eden, şirke bulayan yahudi ve Hıristiyanların davranışlarını kınama hakkındadır. Yoksa Kur'ân, dinin ruhuna bağlı kalan, Allah'a ve âhiret gününe inanıp güzel, yararlı işler yapan yahudi ve hırıstiyanlan övmekte, onları sapık değil, sâlih olarak nitelendirmektedir. Dileyenler, yukarıda bir kısmının mealini yazdığımız, bir ikisinin de sûre ve numaralarına işaret ettiğimiz âyetleri yeniden okuyabilir ve üzerinde düşünebilirler.
Beğavî de, "kîle: denildi" sözüyle bu hadisin zayıflığına işaret etmiştir. İbn Hibbân'ın, Simâk ibn Harb, Adiy ibn Hâtem yoluyla rivayet ettiği bu hadise Tirmizî garib demiştir. Bilginler, Simâk'in, ömrünün sonunda buna-dığında ittifak halindedirler. Şimdi bunak bir adamın rivayet ettiği, Kur'ân'ın ruhuna aykırı bu hadise nasıl itimadedilir de bu, Kur'ân'm tefsiri olarak gösterilir.[217] Kurtubî'nin işaret ettiği üzre "Üzerlerine gazabedilenler de, sapıklar da" müşriklerdir. Esasen doğruyu kabul etmeyen, hak yoldan sapan herkes âyetin kapsamına girer.
Fâtiha'da âlemlerin bir tek Rabbi bulunduğu, hamd-ü senanın O'na mahsus olduğu, ancak O'na kulluk edileceği, ancak O'ndan yardım isteneceği anlatılmaktadır. Surenin başında gizli olarak bir "söyleyiniz" kelimesinin bulunduğu, siyaktan (söz geliminden) anlaşılmaktadır. Edebî bir metinde, bir kelime söz geliminden anlaşılırsa sözün daha etkili olması için o kelime kaldırılır. İşte burada da hitâbedilenler üzerinde daha çok etkili olmak için baştaki "söyleyiniz" sözcüğü kullanılmamıştır.
Fatiha dualaların en güzelidir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Zikirlerin en güzeli, lâilâhe illallah, dualaların en güzeli de, el-hamdu lillâh'tır'"[218]demiştir. Bir kudsî hadiste Cenabı Hakkı'n, namazı kulu ile kendisi arasında ikiye ayırmış olduğunu, kul "îyyâke na'budu ve iyyâke nesta'in" dediği zaman Allah'ın: "Bu, benimle kulum arasında bir sırdır, kulumun istediği verilecektir" buyurduğunu yukarıda kaydetmiştik.[219]
Hz. Peygamber (s.a.v.), imam "ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim velâ'd-dâllîn" dediği zaman cemaatin "âmîn" demesini emretmiştir. "İmâm 'âmîn' dediği zaman siz de 'âmîn' deyiniz. Çünkü kimin 'âmîn' sözü, meleklerin 'âmîn'i-ne rastlarsa ondan geçmiş günahları bağışlanır."[220] Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre Allah'ın Elçisi, 'ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim velâ'd-dâllin'i okuyunca, birinci saftakilerin işiteceği bir sesle 'âmin' derdi."[221] Yalnız kılan da Fâti-ha'yı bitirince "âmîn" der. Âmîn: Duamızı kabul buyur, anlamınadır. Cemaatle namaz kılarken açık okunan namazlarda imam velâ'd-dâllîn deyince Ebu Hanîfe'ye göre cemaat gizlice, Şâfiîye göre açıkça âmîn der. Gizli okunan namazlarda ise imam Fatiha'yı bitirince âmîn der.[222]

Namazda Fâtiha'yı Okumanın Hükmü:

Fakihlerin bir kısmına göre namazda Fatiha okumak farzdır. Bir kısmına göre de farz olan Fatiha okumak değil, mutlak olarak Kur'ân okumaktır. Ebu Hanîfe'ye göre namazda üç kısa veya bir uzun âyet okumak farz, Fatiha'yı okumak vâcibdir.
Namazda Fatiha'yı okumanın farz olduğunu söyleyenler de yine kendi aralarında ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafiî ve İmam Mâlik'e göre namazın her rek'atinde Fatiha okumak farzdır. el-Hasan el-basrî ise namazın yalnız bir rek'atinde Fatiha okumanın yeterli olduğunu söylemiştir. İhtilâf, bu konudaki hadislerin birbiriyle çatışmasından doğmaktadır. Şöyle ki:
Ubâde ibn Sâmit'in rivayet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: "Fatiha'yı okumayanın namazı olmaz."[223] Ebu Hüreyre de şu hadîsi rivayet etmiştir: "Kim kıldığı namazda Fatiha okumazsa onun namazı eksiktir, eksiktir, eksiktir"[224] Bu hadisler, namazda Fatiha okumanın gerekli olduğunu göstermektedir. Fakat yüce Allah: "(Namazda) Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz"[225] buyurmuştur. Bu âyet, Kur'ân'ın herhangi bir yerinden okumayı emretmekte, belli bir sure okumayı şart koşmamaktadır. Bu bakımdan 'Ubâde ibn es-Sâmit'in hadisiyle çatışmaktadır. Ayrıca "Hz. Peygamber'in mescidine bir adam geldi, namaz kıldı, Resulün huzuruna geldi, ona selâm verdi. Allah'ın Resulü, selâmını aldıktan sonra adama 'Kalk namaz kıl, zira sen namaz kılmadın' dedi. Adam tekrar namaz kıldı, geldi. Allah 'in Resulü ona yine gidip namaz kılmasını emretti. Adam üç defa gidip namaz kıldığı halde Allah'ın Resulü ona, kalkıp namaz kılmasını, zira namaz kılmadığını söyledi. Adam: 'Seni gönderen hakkı için bundan daha güzel kılmasını bilmem'dedi. Allah'ın Resulü buyurdu ki: 'Namaza kalktığın zaman güzelce abdest al, kıbleye yönel, tekbir al, Kur'ân 'dan kolayına geleni oku, güzelce rükû 'a var,

---

[215] Mâıde Sûresi: 60.
[216] Mâide Sûresi: 77.
[217] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/98.
[218] Tİrmizî, Nesâ'î, îbn Mâce, İbn Hibbân ve Hâkim rivayet etmişlerdir, sahihtir. Feydu'l-Kadîr 11, 33.
[219] Hadis için bkz. Ebu Dâvûd, Salât, 132; Tirmizî, Tefsir, 2; Nesâ'î, İftitah, 23...
[220] Buharî, Ezan, İH, 112, Daavat 64 ; Müslim Salât 72; Tirmizî, Salât 71; Nesâ'î, İftitâh 33; İbu Mâce, İkâme 14...
[221] ibn Mâce, ikâme 14; Dârimî, Salât, 39.
[222] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/66-78.
[223] Buhârî, Müslim, Ebu Dâvûd, Tirmizî, Nesâ'î, İbn Mâce ve İbn Hanbel rivayet etmişlerdir. Feyd, VI, 429.
[224] Müslim, Salât, 38, 41; Ebû Dâvûd, Salât, 132; Nesâî, İftitah 23; İbn Mâce, İkame, 11 Tirmizî, Salât, 116, Tefsîru Sure: 1;....
[225] Müzzemmil Sûresi: 20.

sonra tam doğrul, sonra secdeye git, secdeni tam yap, sonra otur, yine secdeye git, sonra doğrul. Bütün namazında böyle yap!"[226]
Bu hadiste Kur'ân'dan kolay olan, ezberde bulunan ne varsa onun okunması emredilmektedir.
Şafiî ve Mâlik, 'Ubâde'nin rivayet ettiği: "Fâtiha'yı okumayanın namazı olmaz" hadisindeki olumsuzluğu gerçek manasında anlamışlar ve "Kur'ân'dan kolay geleni okuyunuz" âyetinin müphem olduğunu, hadisin bu âyeti açıkladığını söylemişlerdir.
Hanefîlere göre âyet tahyîr (serbestlik) bildirmektedir. 'Ubâde'nin anlattığı hadisteki olumsuzluk gerçek manada olumsuzluk değil, fazilet ve kemal eksikliğini belirten anlamda bir olumsuzluktur. "Evi mescidin yanında bulunanın namazı olmaz" mealindeki hadis de böyledir. Yani onun namazı tam kemalini bulmaz. Yanında mescid varken evinde yalnız kılan kimse, cemaatin sevabını kasden kaçırmış olduğundan namazının kemali az olur. İşte namazda Fatiha okumayanın namazının olmadığını bildiren hadis de o namazın tam olgun bir namaz olmayacağını bildirmektedir, yoksa namazın hiç caiz olmadığını kasdetmemektedir. Nitekim Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği "O namaz eksiktir..." ifadesi de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Bu hadise göre Fâtiha'nın okunmadığı namaz caiz olmakla beraber eksik kalır. Zira hiç caiz olmayan bir şey için "eksiktir" deyimi kullanılmaz. Var olan bir şeyde eksiklik olabilir, olmayan bir şey için eksiktir, denmez.[227]
Cemâatle kılınan namazlarda, Ebû Hanîfe'ye göre imâmın okuması, cemâate de yeter. Namazda ister açıktan, ister gizli Kur'ân okunsun fark etmez. Çünkü Peygamber (s.a.v.): "İmama uyan kimseye, imâmın okuması yeterlidir. "[228]buyurmuştur. İmam Mâlik'e göre gizli okunan namazlarda cemâatin de Fatiha okuması gerekir, imamın okuması yetmez. Fakat açık okunan namazlarda imâmın okuması cemâat için de yeterlidir. Artık cemâat Fatiha veya başka bir sûre okumaz. Çünkü: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyiniz.[229]âyeti uyarınca Kur'ân'ı dinlemek lâzımdır.
İmâm Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel'e göre gerek açık, gerek gizli okunan namazların her rek'atinde cemâatin de Fatiha okuması gerekir. Fâtiha'yı okuyan kimsenin "velâ'd-dâllîn" deyip biraz durduktan sonra "âmîn " demesi sünnettir. Biraz durmak, "âmîn" sözünün, Kur'ân olmadığım belirtmek içindir. Âmîn, "dualarımızı kabul buyur" demektir. Sahâbîlerden Ebû Züheyr en-Numeyrî, Fâtiha'dan sonra "âmîn" demenin, tıpkı yazılan yazıyı imza-layıp mühürlemeğe benzediğini söylemiştir.[230]
İmâm, "velâ'd-dâHîn" deyince cemâat gizlice " âmîn" der. 'İmâm âmîn deyince siz de âmîn deyin.[231]hadisinden, hem imâmın, hem cemâatin "âmîn" demesi gerektiği anlaşılır. Müslim'in rivayet ettiği bir hadise göre imâmın, açıktan okunan namazda "âmîn" demesi gerekmez.[232] Mâlik ve Şafiî'ye göre İmâm da açık okunan namazlarda açıkça "âmîn" der. İmâmın açıktan âmîn diyeceğine dair de, imamın âmîn demeyip sadece cemâatin âmîn diyeceğine dâir de hadisler vardır. İbn Mâce'nin Süneninde, Ebûhüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilir: "İnsanlar 'âmîn' demeyi bıraktılar. Oysa Peygamber (s.a.v.) 'ğayri'l-mağdubi aleyhim vela'd-dâllîn'dedikten sonra öyle 'âmîn!' derdi ki birinci saftakiler işitirdi, mescid (âdeta) onunla sallamrdı."[233]
Ebû Hanîfe ve Kûfelilere göre cemaatle kılınan açık ve gizli okunan bütün namazlarda imam gizlice âmin der. Açık okunan namazlarda ise imam da, cemâat de gizlice "âmîn" [234] derler.[235]

Kıraetler:

Önsözümüzde, Kırâet ayrılıklarının nasıl ortaya çıktığını ayrıntılı olarak açıklamıştık. Hz. Osman'ın, kırâet ayrılıklarını ortadan kaldırmak için Kur'ânı Kerîm'i yeniden derletip yazdırmış olmasına rağmen gerek o zamanki Arap yazısının, sesli harfler yerini tutan hareke işaretlerinden ve benzer harfleri birbirinden ayırdedecek noktalardan yoksun olmasından, gerek kabileler arasındaki lehçe farklarından ve gerekse Arap gramerinin elastikiyetinden dolayı yine okuma farkları devam etmiş ve üçüncü ve dördüncü asırlardaki uzmanlaşma sonucunda kırâet ile meşgul olan dilciler, bu okuma farklarım derlemişlerdir. Bunlar içinde yedi kırâet meşhur olmuş, sonradan buna üç kırâet daha eklenerek meşhur kırâetlerin sayısı onu bulmuştur.
Bu on kırâet, Hz. Osman devrinde yazılıp çoğaltılan Resmî Mushafın yazımına uygun düşen kırâettir. Meselâ Osman Mushafında " " şeklinde yazılan kelime, râ'nm kesri, hâ'nın uzatımıyle " "râ ve hâ'nın zammiyle râ'nın zammı ve hâ'nın sükûnuyla " " şeklinde okunmağa müsaittir. " " kelimesi de tekil olarak " " ve çoğul olarak " şeklinde okunabilir. İşte bu on kırâet arasındaki fark, genellikle böyle bir kelimenin tekil, çoğul, telaffuz ve i'râb farkından ibarettir. Kur'ân'ı, anlamda büyük bir değişiklik meydana getirmeyen bu kırâetlerden biriyle okumak caizdir.

---

[226] Buhârî, İman, 15; Tirmizî, Salât, 110; Nesâî', îftitâh, 7; İbn Mâce, İkâme, 72.
[227] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I, J3-14. Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I, J3-14.
[228] Ibn Mâce, ikame 13; Ibn Hanbel, Musned 3/339. Ibn Mâce, ikame 13; Ibn Hanbel, Musned 3/339.
[229] A'râf Sûresi: 204.
[230] Kurtubî, el-Câmı, 1/118-126.
[231] Buhârî, Ezan 111; Müslim, Salâl 72; Tirmızî, Salât 71; Muvatta' Nida' 44.
[232] Muslim, Salât, bâbu't-tesmî ve't-tahmîdı ve't-te'mîn; el-Feth, 3/203.
[233] İbn Mâce, İkame 14; Kurtubî, ei-Câmi, 1/130.
[234] Nevevî, Müslim Şerhi, 4/130.
[235] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/78-80.

Bunun dışında âyetlerin cümlelerini oluşturan kelimelerde veya cümlenin yapısında değişiklik meydana getiren kırâetler de vardır ki Osman Mus-hafına uymayan bu kırâetler şâz kabul edilmiş ve Kur'ân'ı bunlarla okumak caiz görülmemiştir. Çünkü bunlar, Osman Mushafının yazımına uymadığı gibi, öteki on kırâet gibi meşhur da olmamış, bir veya birkaç kişinin rivayetinden ibaret kalmıştır. Âhâd haberiyle Kur'ân ne sabit olur, ne de neshedi-lir. Bundan dolayı biz bu kırâetlere kesin gözüyle Kur'ân'dır, diyemeyiz. Ama sahâbî mushaflarından nakledildiği için bir çırpıda bunları reddetmemiz de mümkün değildir. Kanâatimize göre bu tür kırâetler, bazı sahâbîlerin, Hz. Peyğamber'in müsâadesine dayanarak bazı Kur'ân kelimelerini, kendilerinin daha kolay anlayabildikleri eş anlamlı kelimelerle yazmış olmalarından ileri gelmiştir. Bu tür kırâet farkları, daha ziyade Abdullah ibn Mes'ûd ve Übeyy ibn Ka'b'ın, bazan da Hz. Alî'nin mushaflarma ve Abdullah ibn Ab-bâs'ın rivayetlerine dayanmaktadır. Abdullah İbn Mes'ud'un bazı Kur'ân kelimelerini eş anlamlıJarıyle yazmayı ve okumayı tecviz ettiğine, bazı kelimeleri açıklamalarıyle yazdığına dair kanıtlarımız vardır.
Resmî mushafın yazımına aykırı düşen bu kırâetler, Kur'ân olmasa da en azından Kur'ân'ın açıklaması, yahut Peyğamber(s.a.v.)in müsâade buyurduğu okuma ihtimâllerinden biridir. Zaten öteki yedi veya on kırâet de, Hz. Peyğamber'in Kur'ân'ın bazı kelimelerini birkaç türlü okuduğunu değil; onun, insanların lehçe ve hafıza farklarını göz önünde tutarak müsâade ettiği okuma ihtimâllerini gösterir. Yoksa hâlis bir Kureyş çocuğu olan, onun lehçesiyle konuşan Peyğamber'in kendisi, Kur'ân'ı Kureyş lehçesiyle insanlara tebliğ etmiş ama bu lehçeyi beceremeyenlere de Kur'ân'ı kendi lehçelerine göre telaffuz etmelerine, bazı kelimeleri, aynı anlamı veren başka kelimelerle okumalarına müsâade buyurmuştur.
İmdi bu kırâet farkları, Hz. Peygamber (s.a.v.)in müsâade ettiği okuma ihtimallerinden birini, bazı sahâbîlerin okuma farklarını yansıttığı için her sûrenin sonunda, o sûredeki okuma farklarının listesini vermeyi uygun bul-duk. Önce Kur'ân'm hem iniş, hem de yazılış bakımından ilk sûresi olan, dünyâdaki dualaların en güzeli, Kur'ân'ın kompütürü durumundaki Fatiha Süresindeki kırâet farklarını göstereceğiz.[236]

[236] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/81-82.

Fatiha Süresindeki Kırâet Farkları:

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
2		Dâl'ın ref'i ile	Yedi kurrâ'
		Bir fiil takdir ederek dâl'ın Uyeyne, nasbi ile	Süfyân ibn Ru'beibnel-Accâc.
4		Mim den sonra bir elif ile	Âsim, Kisâ'i, Ya ku
		Mîm'den sonra elifsiz	Halef
		Kafin kesresini yaya dönüştürerek:	Otekı kariler
		Lâm'in sükûnuyla ve lâm'dan sonra bir yâ ile de okunan bu kelimeyi, Muhammed ibnes-Semeyka'nasbile,öteki kariler cerrile okumuşlardır.[237]	Nâfi'den rivayet
5		Her iki yerde hemzenin kesri ve yâ'nın tahfifi ile:	Amr ibn Fâid
		Hemze'nin kesri ve yâ'nın şeddesiyle:	Çoğunluk
		Hemze'nin fethi ve yâ'nınşeddesiyle:	Fadl er-Rakaşî
		Her ikisinde hemze yerine hâ ile	Ebu's-Sevvar el- Ğanevi[238]
5		Nûn'un fethiyle:	Çoğunluk
		Nûn'un kesriyle (Temim, Esed Kays ve Rebî'a'nm lehçesidir):	Yahya ibn Vassâb ve A'meş.
6		Her ikisinde de sîn ile:	Kunbul, Ruveys
		z sesini veren sâd ile:	Halef, Hamza
		tâm z ile (Kelb ve Kayn oğullarının lehçesi):	Ferrâ'mn rivayeti.
		Tam sâd ile:	Çoğunluk.
7		Çoğunluğun, hânın kesri ve mîm'in sükûnuyla okuduğu bu kelime; mîm'in zammı ile hâ'nın zammı, mîm'in sükûnuyla hâ'nın ve mîm'in kesri ve mîm'den sonra bir yâ ile: ; hâ'nın ve mîm'in zammı ve bir vâv ilâvesiyle: ve sâdece hâ'nın ve mîm'in zammiyle: şekillerinde de [239] okunmuştur.[240]	

[237] Kurtubî: 1/139; el-Budûru'z-zâhireh: 13.
[238] Kurtubî: J/146.
[239] Kurtubî: 1/148, el-BudÛr: s.14.
[240] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/82-83.

BAKARA SURESİ 40
Tefsir: 40
Tefsir: 48
Tefsîr: 49
Tefsir: 51
Tefsîr: 53
Tefsir: 54
Tefsir: 55
Tefsîr: 58
A- Yer İşgal Eden Cisimler Olduğu Tezine Göre Melekler: 59
B- Meleklerin Zatiyle Kaim, Yer İşgal Etmeyen Cevherler Olduğunu Söyleyenler:..... 59
Tefsir: 67
İsrâîl Oğulları Kimlerdir? 68
Tefsîr: 71
Tefsir: 75
Tefsir: 75
Tefsir: 76
Tefsir: 77
Tefsîr: 79
Tefsir: 80
Yahudiler, Neden Hz. Mulıammed (S.A.V.) e Karşı Çıktılar?..... 83
Tefsîr: 83
Tefsîr: 84
Tefsir: 85
Tefsîr: 86
Tefsir: 87
Tefsir: 87
İslâm'da Büyünün Hükmü: 90
Büyünün Cezası:..... 90
Tefsir: 91
Tefsir: 91
Tefsir: 94
Tefsir: 95

Tefsîr: 96
Tefsir: 97
Tefsir: 98
Tefsîr: 99
Tefsir: 103
Tefsir: 104
Tefsir: 106
Tefsir: 109
Tefsir: 109
Tefsir: 111
Tefsîr: 114
Tefsir: 115
Tefsir: 116
Tefsir: 117
Tefsîr: 118
Bunların Haram Olmasındaki Hikmet: 120
Tefsîr: 121
Tefsir: 121
Tefsir: 122
Tefsir: 124
Tefsir: 126
Orucun Faydaları: 128
Makbul Oruç: 129
Oruç Hakkında Bazı Hadîs Meâlleriyle Konuyu Bitirelim: 129
Tefsîr: 131
Oruçla İlgili Bazı Önemli Meseleler: 135
Kan Verme: 136
Bir Şeyin Tadına Bakma, Boğaza Toz Duman Kaçması: 136
Yıkanmak Denize Girmek: 137
Tefsîr: 137
Tefsîr: 139

BAKARA SURESİ

Bakara, sığır demektir. 67-71 nci âyetlerinde yahudilere boğazlamaları emredilen sığırdan söz edildiği için bu adı almış olan Sûre, Hicretin birinci ve ikinci yıllarında Medine'de inmiştir. İbn Abbâs, Medine'de ilk inen sûrenin, Bakara Sûresi olduğunu söylemiştir. Bir kısım müfessirlere göre sûrenin tamamı Medenî'dir. Kurtubî'ye göre Bakara, Medine'de inen ilk sûre olmasına rağmen, âyetleri çeşitli zamanlarda inmiştir. Kur'ân'ın en son inen âyeti olduğu rivayet edilen 281 nci âyeti, Veda Haccı sırasında, bayram günü Mina'da inmiştir. Resmî sıralamada 2 nci, iniş sırasına göre 92 nci sûredir.

286 âyeti içeren bu sûre, Kur'ân'ın en uzun süresidir. Bu sürenin, Fatiha Sûresinden sonra konmasmdaki hikmet, iki sûre arasındaki uyumdan anlaşılmaktadır. Kitabın Açış Sûresinden sonra, en uzun sûresi olan bakara konmuştur. Bunu da öteki es-Seb'u't-tıvâl (yedi uzun sûre) izler. Bunların da Medine'de inmiş olanları, Mekke'de inmiş olanlarından önce konmuştur. Bu konuda uzunluk prensibine uyulmamıştır. Zira Mâide'den uzun olan En'âm, ondan sonraya; En'âm'dan uzun olan A'râf da ondan sonraya; Tevbe'den kısa olan Enfâl de ondan sonraya konmuştur. Bu son iki sûrenin her ikisi de Medine'de inmiştir. Demek ki sûrelerin düzenlenmesinde uzunluk prensibi genel bir kural olmakla beraber kesin değildir. Uzunlukları yanında sûreler arasındaki uyuma da dikkat edilmiştir. Öyle ki bazı sûreler, adetâ birbirinin devamı gibi bir uyum göstermektedir.

Surede önce gerçek mü'minlerin vasıfları, sonra münafıkların karakterleri belirtilir. Mü'minlerin varacakları cennet nimetlerine işaret edildikten sonra insanların, kendilerini topraktan yaratan Allah'a kulluk etmeleri gereği vurgulanır ve insanın ilk yaratılış sahnesine dikkat çekilir. Allah'ın, Âdem'i yaratıp melekleri dahi ona boyun eğdirmiş iken şeytanın onu nasıl kandırıp cennetten çıkardığı anlatılır ve insanın, ezelî düşmanı olan şeytana uymaması telkin edilir.

Daha sonra İsrailoğulları tarihinden ibret verici olaylar anlatılır ve olay dizileri arasında öğütler verilir, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail ile birlikte Kâ'beyi yapması, kıblenin, İbrahim tarafından yapılmış olan Kâ'be'ye çevrilmesine karşı Yahudilerin tepkileri, gerçek takvâ'nın, yüzü sağa sola çevirmekle değil, Allah'a gönülden bağlılıkla olacağı bildirilir. Daha sonra oruç, hac ibadetleriyle ilgili hükümler gelir. Cihadın önemi belirtilir, nikâh talâk, iddet ve süt emzirme, içki ve kumar ile ilgili hükümler sıralanır.

Yine İsrailoğulları hayatından sahneler anlatıldıktan sonra tevhidin, Allah yolunda harcamanın önemi belirtilir ve Allah yolunda infaka teşvik edilir. Faizi yasaklayan âyetleri, borç alıp verirken yazdırmanın ve şahit bulundurmanın gereğini bildiren iki âyet izler.

Kâinatta herşeyin Allah'a aidolduğu vurgulandıktan sonra iman esasları belirtilir ve Allah'ın, hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyeceği, herkesin yaptığını göreceği belirtilir ve mü'minlerin yapacağı güzel bir duâ ile sure tamamlanır.

Bu surenin fazileti hakkında bazı hadisler vardır. Ebu Hüreyre yoluyla gelen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) "Evlerinizi kabristan yapmayın. Bakara Suresinin okunduğu eve şeytan girmez." demiştir.[241]Ebu Ümâme'nin rivayet ettiği bir hadiste de: "İki zehrâ'yı (iki nur kaynağını) yani Bakara Suresi ile Âli îmran Suresini okuyun. Çünkü bu iki sure, kıyamet gününde iki bulut, yahut iki gölgelik, ya da gökte saf saf durup gölge yapan iki kuş sürüsü gibi gelir (okuyanı gölgelendirir)ler. Bunları okumak bereket, terk etmek hasrettir. Büyücülerin bunlara gücü yetmez (Bunları okuyana büyücülerin tesiri olmaz)." buyurulmuştur.[242]

1- Elif lam mîm. **2-** îşte o Kitap, kendisinde hiç şüphe yoktur; müttakîler için yol göstericidir. **3-** Onlar ki ğaybde. de inanıp namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah rızası için) harcarlar. **4-** Sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar; âhirete de kesinlikle imân ederler. **5-** îşte onlar, Rablerinden bir hidâyet üzredirler ve umduklarına erenler, işte onlardır.[243]

Tefsir:

1- Burada olduğu gibi bazı sûrelerin başlarında bulunan bağımsız harflere "hurûf-i mukatta'a" denilir. Bunların tefsîri üzerinde başlıca iki görüş vardır:

1- Birincisine göre bu harflerin anlamını Allah'tan başka kimse bilmez. Hz. Ebûbekir'in: "Allah'ın her kitâbda bir sırrı vardır. Kur'ân'daki sırrı da sûrelerin başlarında bulunan harflerdir", "Her kitabın bir özü vardır. Kur'-ân'ın özü de bu hece harfleridir." dediği rivayet edilir. Kendisine bu harflerin anlamı sorulan Şa'bî de: "Bunlar Allah'ın sırrıdır. O sırrın ardına düşmeyin" demiştir. Abdullah ibn Abbâs'ın da: "Bilginler buniarı anlamaktan âcizdir" dediği, el-Hüseyn ibn el-Fadl'ın da: "Bunlar müteşâbihtendir" dediği rivayet edilmektedir.

2- İkinci görüşe göre Allah'ın Kitabında insanların anlamayacakları şeylerin bulunması doğru olamaz. Eğer bu harfler, anlaşılması mümkün olmayan türden şeyler olsaydı Allah bunları vahyetmezdi. Çünkü O, Kur'ân'i halkın anlaması için indirmiştir. Bu harflerin anlamını bilmek de mümkündür.

İşte bu harflerin anlamının bilinebileceği kanısında olan bilginler, bunlar üzerinde çeşitli yorumlar yapagelmişlerdir. Şöyle ki:

---

[241] Müslim, Musâfirîn, hadîs: 212; Ebu Dâvûd, Menâsik, 97; Tirmizî, Salât, 213; Ibn Mâce ikame, 186

[242] Müslim, Musâfirîn, hadîs: 252.

[243] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/85-87.

a. Bu harfler, başında bulundukları sûrelerin isimleridir. Zira bazı şeyleri harflerle adlandırmak, Arapların geleneğidir. Meselâ Harise ibn Lâm et-Tâî'nin babasına "Lâm" denmiştir. Bakıra " sâd", paraya " 'ayn", buluta " ğayn", balığa " nûn'dağa " denmiştir. "K.af Dağı" meşhurdur.
b. Bu harfler, Allah'ın isimleridir. Hz. Peygamber'in: "yâ kâf hâ yâ 'ayn sâd, yâ hâmîm 'ayn sîn kâf!" diye duâ ettiği rivayet edilir.
c. Bunlar, Allah'ın isimlerinden birer parçadır. Bu parçalardan " bir araya getirilse " er-Rahmân" adı çıkar. Ötekiler de böyle birleştirilince O'nun adları ortaya çıkabilir ama biz onların ne biçimde birleştirilebileceğini bilemeyiz.
d. Bu harflerden her biri, Allah'ın isim veya sıfatlarından* birini gösterir. İbn Abbâs'ın de: Elif, Allah'ın(bir), (ön), (son), (öncesiz), (sonsuz) sıfat isimlerine; lâm, O'nun latîf; mîm melik, mectd, mennân sıfat isimlerine işaret olduğunu; (kâf hâ yâ 'ayn sâd)m da, Kendisi tarafından Zâtının övülmesine; kâfin, O'nun kâfî (yetişir, imdâdeder), hâ'nm (hidâyet eden, yola ileten) olduğuna; 'ayn'm O'nun ('âlim); sâd'm O'nun sâdık sıfatına işaret olduğunu söylediği rivayet edilir. Fakat yine İbn Abbâs'a atfen başka sûre başlarında bulunan aynı harflere başka anlamlar verilmiştir.
e. Bu harflerin bir kısmı Allah'ın zât isimlerine, bir kısmı da sıfat isimlerine delâlet eder. İbn Abbâs'ın de olduğunu, böylece in: (Ben Allah bilirim) in:(Ben Allah açıklarım, kesin hüküm veririm); nın da: UÎ (Ben Allah görürüm) anlamına geldiğini söylediği rivayet edilmektedir.
f. Bu harflerin her biri, Allah'ın fiil (eylem) sıfatlarına delâlet eder. Elif Allah'ın ö/ö'sina (nimetlerine), lâm luîfuna, mîm mecd'ine işaret etmektedir.
g. Elif, Allah'tan, lâm Cibril'den, Mîm Muhammed'den kinayedir.: A ilâh, Kitâb Cibril diliyle Muhammed (s.a.v.)e indirdi" demektir.
h. Müberrid ve muhakkik âlimlerden birçoğunun benimsediği görüşe göre de Allah, bu harfleri, kâfirleri susturmak için anmıştır: Peygamber (s.a.v.) onlara Kur'ân'ın benzerini, onun gibi on sûre veya bir sûre getir-melerini söyleyerek meydan okuyunca onlar karşılık veremediler. Yüce Al-lâh bu harfleri indirerek onlara demek istedi ki: Sizin benzerini getiremediğiniz Kur'ân, sizin kullandığınız harflerden oluşmuştur. Siz bu harfleri birleştirip kelime veya cümle yapma kurallarını bildiğinize göre Kur'ân'ın benzerini yapmanız gerekir. Bunu yapamamanız, Kur'ânın, insan sözü olmayıp, Allah tarafından indirildiğini gösterir.
ı. Bu harfler, bir sözün bitip, yeni bir sözün başladığını gösterir. Arap-larda bir söz bitip yeni bir söz başladığında, dikkati çekmek için yeni sözün başına böyle harfler getirme geleneği vardır.
j. Bu harfler, sayısal değerleriyle bazı olaylara işarettir. Çünkü bağımsız harflerin sayısal değerden başka bir anlamı bilinmemektedir. Allah kullarına, bilemeyecekleri, anlayamayacakları sözler söylemez. Bu harflerin bilinen tek yönleri de sayısal değerleridir. Nitekim İbn Abbâs'tan, Câbir ibn Abdullah ibn Rabâb'dan rivayet edilen şu olay da bunu gösterir:
Ebû Yâsir ibn Ahtab, Allah'ın Elçisi, (s.a.v.)'e uğramış, Allah'ın Elçisi de Bakara Sûresinin baş tarafını okuyormuş. Bunu dinleyen Ebû Yâsir, bir yahudî cemâati ile oturmakta olan kardeşi Hüyey ibn Ahtab'a gitmiş, Hz. Muhammed (s.a.v.)in, diye okuduğunu onlara bildirmiş. Hep birlikte Allah'ın Elçisine gelmişler: "Sen diye okuyormuşsun. Bunu Cibrîl mi Allah'tan sana getirdi?" demişler. Allah'ın Elçisi de: "Evet" deyince: "Biz Allah'ın, senden önceki peygamberlerin hiçbirine, mülkünün (devletinin) süresini, ümmetinin ömrünün ne kadar olacağını haber verdiğini bilmiyoruz' demişler. Sonra Huyey, beraberindekilere dönerek: "Elif, birdir; lam, otuzdur; mîm, kırktır. Bunların toplamı yetmiş bir yıl eder. Şimdi siz, mülkünün süresi, ümmetinin ömrü sadece yetmiş bir yıl olan bir peygamberin dinine nasıl girersiniz?" demiş. Ve Allah'ın Elçisine dönerek: "Bundan başka var mı?" diye sormuş. Peygamber de: "Var: " demiş. Huyey: "Bu daha ağır ve daha uzun: Elif, bir; lam, otuz; mîm, kırk; sâd, doksandır. Bunların toplamı yüz altmış bir yıl eder." demiş. Ve tekrar: "Ya Muhammed, bundan başka var mı?" diye sormuş. Peygamber de: "Var, " demiş. Huyey: "Bu daha ağır ve daha uzun: Elif, bir; lam, otuz; râ', ikiyüzdür. Bu da ikiyüz otuz bir yıl eder." demiş. "Ya Muhammed, bundan başka da var mı?" diye sormuş. Peygamber de: "Var: " demiş. Huyey, bu daha ağır ve daha uzun: Elif bir, lam otuz, mîm kırk, râ ikiyüz-dür. Bu da ikiyüz yetmiş bir yıl eder. Ya Muhammed, senin işin bize karışık geldi. Sana az süre mi, çok süre mi verildi bilemiyoruz." demiş, kalkıp gitmişler. Fakat Huyey'in kardeşi Ebû Yâsir, öteki hahamlara: "Ne bilirsiniz, belki de bu sürelerin hepsi: yetmiş bir, yüz altmış bir, ikiyüz otuz bir, ve ikiyüz yetmiş bir yıl verilmiştir ki hepsi yediyüz otuz dört yıl eder." demiş. "Her ne ise onun işi bize karışık geldi..." demişler.[244]
Bu hikâyenin uydurma olduğunda şüphe görmüyoruz. Önce Hz. Peygamber Bakara Sûresini okuduğu sırada başında böyle harfler bulunan öteki sûrelerin hepsi inmemişti, bir kısmı daha sonra inmiştir. Sonra: "Mülkü yetmiş bir yıl sürecek olan bir peygamberin dinine nasıl girersiniz?" sözünden, sanki bu yahûdî cemâatinin, İslama girme hevesi içinde olduğu anlaşılır ki böyle bir şey vârİd değildir.
Sözgeliminden, bu yahûdîlerin, Hz. Peygamber'in okuduğu âyetleri, onun peygamberliğinin hükmüne ve ümmetinin süresine işaret saydıkları anlaşılıyor. Bu da onların, Peygamberin peygamberliğini doğrulamaları demektir ki bir kısım yahûdîler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahiy geldiğini kabul etmekle beraber onun dinine girmemişlerdir. Hele bu sözün kendisine nisbet edildiği Huyey, ömrü boyunca Peygamber'e düşman olarak

[244] Câmi'u'l-beyân: 1/92-93.

kalmıştır. Onun, Ku-reyşi nasıl kışkırtıp Hendek Savaşını hazırladığı, Kurayza oğullarına Peygamberle olan ittifaklarını bozdurtup bu savaşa sokarak sonunda kendisiyle birlikte o yahudî kabilesinin de tamamen mahvına sebeb olduğu aşikârdır. Hal böyle iken bu adamın gelip Peygamber'in devletinin şu kadar yıl, bu kadar yıl süreceğini söylemesi düşünülemez.

Uydurma gözüyle baktığımız bu haberin gösterdiği tek gerçek, tabiîler devrinde tefsirle uğraşanların, yahûdîler arasında bulunan Kabbalizmden hayli etkilendikleri, ve cıfr ilmi denilen, harflerin sayısal değerleri toplamından, gelecek okuma akımının, yahûdîlerden tabiîlere, onlardan da müteâkib nesillere ve müfessirlere geçtiğidir. Daha sonra sûfîler, bâtinîler, hurûfîler, Bek-tâşîler bu Kur'ân'ın amacından uzak, hayalî şeylerle uğraşıp durmuşlardır.

Yine bu haberden anlaşılıyor ki bu hikâyeyi yayanlar, İslâm dininin en çok yedibuçuk asır sürebileceği, ondan sonra kıyametin kopacağı kamsın-dadırlar. Kültür düzeyi sınırlı olan o zamanki bazı kişilerin, elbette dünyânın daha milyarlarca yıl ömrü olduğunu bilmemesi normal karşılanır.

k. Fütûhât-i mekkiyye'nin 198 nci babının 27 nci faslında Muhyi'd-dîn ibn Arabî, sûre başlarında bulunan bu harflerin, meleklerin isimleri olduğunu, bunlar okunmakla o meleklerin çağırılmış olacağını, ismin sahibi olan meleklerin de bu harfleri okumak suretiyle kendilerini çağıran kimsenin söyleyeceği sözü bekleyeceklerini; eğer bu harflerden sonra bir haber geliyorsa "Doğrusun" diyerek okuyanı tasdik edeceklerini; ve: "Bu, gerçek mü'min-dir, doğruyu söyledi, hakkı haber verdi." deyip o kimseye mağfiret dileyeceklerini söylemektedir. Bu görüş, sadece İbn Arabi'ye mahsustur.

1. Kâdî Mâverdî'ye göre: (OKİtâb size uğradı), yani size indi anlamınadır. îlmâm, kısa ziyaret (uğramak) anlamınadır. Cibrîl Aleyhisselâm, ziyaretçinin uğraması türünden gelip Kitabı getirdiği (vahyettiği) için böyle ifâde edilmiştir.

m. Elif, henüz işin başlangıcında gerekli olan istikamete işarettir ki bu da şerîatten ibarettir. Yüce Allah: "
Rabbimiz Allah deyip sonra doğru olanlar...'[245]buyurmuştur. (Lâm), mücâhede ile hasıl olan inhinaya (eğilmeye) işarettir ki bu da tarîkat-tir. Yüce Allah: "
Bizim yolumuzda mücâhede edenleri yollarımıza iletiriz."[246]buyurmuştur.(mim) de kulun, mahabbet makamında, sonu başlangıç noktası, başlangıcı da son noktası olan daireye benzemesidir. Bu da ancak Allah'ta tam fânî olmakla olur ki hakikat makamıdır. Yüce Allah: Allah, de, sonra bırak onla-
rı daldıkları şeyde oynayıp dursunlar. "[247] buyurmuştur.

Sûfî tefsiri olan bu yorumun, ilmî bir değerinin olmadığı, bir dayanağı bulunmadığı açıktır.

n. Ahfeş'e göre yüce Allah, çeşitli dillerle indirdiği kitâbların ana yapısı, en güzel isim ve sıfatlarının binası, milletlerin dillerinin temeli olan bu harflerin şerefini belirtmek için bunlara yemîn etmiştir. Çünkü insanlar, bu harflerden oluşan kelimelerle konuşurlar, ve bunlarla Allah'ı anarlar, O'-nun birliğini söylerler. Allah bu harflerin hepsine değil, sadece bir bölümüne yemîn etmekle yetinmiş ise de asıl amacı hepsidir. Nitekim "El-hamdü'yü okudum" demekle, Fatiha Sûresinin tamamını okuduğunu anlatmak istersin. Yüce Allah bu harflere yemîn etmekle şöyle demiş gibidir: İşte bu Ki-tâb, o Levh-i Mahfuz'da olan Kitabın aynıdır[248].

e. Biz Ahfeş'in bu yorumunu isabetli buluyoruz. Fakat o, hedefe tam ulaşmak için atması gereken birkaç adımı atamamıştır. Biz diyoruz ki:

Bu harflerin başına geldiği sûrelerde, bunların hemen ardından Kitâb, yahut tenzil (vahy indirme), veya vahy, yahut da Allah'tan Peygambere indirilen vahye delâlet eden bir âyet gelir. Hz. Muhammed (s.a.v.)e gelen vahyin muhtevası, özüyle öteki İlâhî Kitâbların muhtevâsıdır: "
Bu, ilksahîfelerde, İbrâhîm ve Musa'nın sahîfelerinde de vardır. "[249]

O halde kendi başına bir anlamı bulunmayan bu harfler, Arapçadan başka dille indirilmiş olduğu için Araplarca anlaşılamayan Kitâblara işarettir. İşte anlaşılmayan bu bağımsız harflerle, Arapların anlamadıkları yabancı dil-lerle indirilmiş olan eski İlâhî kitâblara işaret edildikten sonra, bu Kur'ân vasıtasiyle o kitâbların özü, Arapça olarak insanlara açıklanmaktadır ki insanlar, o kitâbların Tanrısal prensiplerini, güzel öğüt ve kıssalarını anlasın-lar. Nitekim bu husus, aşağıdaki âyetlerden açıkça anlaşılmaktadır:

'Elif lam râ. Onlar, o hikmetli Kitabın âyetleridir. Biz onu, Arapça birKur'ân (okuma) olarak indirdik ki düşünüp anlayasınız.)[250]İkinci âyetteki (O) za-mîri, (el-Kitâbu 'l~hakîm)e gitmektedir. İbn Abbâs'ın talebesi Mücâhid'in ve Katâde'nin de belirttiği gibi, (el-Kitâb), Kur'ân'dan önceki İlâhî Kitâb olan Tevrat ve İncil'dir.

Onların ardından, yerlerine birtakım kötü insanlar geldi ki, Kitâb 'a vâris oldular, şu alçak(dünyan)ın menfaatini alıyorlar, 'Biz nasıl olsa bağışlanacağız' diyorlar... "[251]âyetinde geçen (el-Kitâb) da müfessirlerin ittifakıyle Tevrat ve İncil'dir. İşte yüce Allah, onların özünü, Arapça olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'e vahyetmiştir ki Araplar anlasınlar.

Geleneksel bir dinleri, ibadet sistemleri olmakla beraber yazılı bir İlâhî kitâbdan yoksun olan Araplar, yahudî ve hırıstiyanların olduğu gibi kendilerinin de bir İlâhî kitabı olmasını temennî ediyorlardı: "Sonra iyilik edenlere

---

[245] Fussilet Sûresi: 3.
[246] Ankebût Sûresi: 69.
[247] En'âm Sûresi: 91.
[248] Mefâtîhu'l-gayb: 1/5-9; et-Tahrîr ve 't-Tenvîr: 1/207-208.
[249] A'lâ Sûresi: 18-19.
[250] Yusuf Sûresi: 1-2.
[251] A'râf Sûresi: 169.

(nimetimizi) tamamlamak, herşeyi açıklamak ve yola iletici ve rahmet olmak üzere Musa'ya Kitabı verdik ki, Rablerinin huzuruna varacaklarına inansınlar. İşte bu da indirdiğimiz mübarek Kitâbdır. Ona uyun ve korunun ki size rahmet edilsin. (Onu size indirdik ki) 'Kitâb, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz onların okumasından habersizdik (onları okuyamıyor, yahudî ve hırıstiyanların Kitâblarından yararlanamıyorduk)' demeyesiniz- Yahut: 'Eğer bize Kitâb indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk' demeyesiniz. İşte size de Rabbinizden açık delil, hidâyet ve rahmet geldi.[252]

Tevrat'ın, Hz. Musa'ya levha halinde verildiğini duydukları için Hz. Mu-hammed'e de-eğer gerçekten peygamber ise gökten bir kitâb inmesi gerektiğini söylüyorlardı: "...Sen bizim üzerimize, okuyacağımız bir kitâb indirmedikçe göğe çıksan dahi sana inanmayız..."[253]

İşte bu mânâsı anlaşılamayan harflerle, Arapların dillerini anlamadıkları eski İlâhî KitâbÎara işaret edilmiş; daha sonra o kitâbların özü, fasîh bir Arapça ile açıklanmıştır. Nasıl o Kitâbların ana yapısı olan kelimeler, harflerden oluşmuş ise, Hz. Muhammed'e vahyedilen öğütler, kıssalar, emirler de tıpkı o kitâbları oluşturan harfler gibi harflerden oluşmuştur. Ancak bu harfler, bu kez Arapça kelimeleri oluşturmuş ve İlâhî Kitabın içeriği, özü, Arapça kelime kalıplarına dökülerek Hz. Muhammed (s.a.v.)e vahyedilmiştir ki Araplar da bir İlâhî Kitaba sahibolsunlar, onu okuyup anlasın ve yollarım bulsunlar.

Bu harflerden sonra gelen âyetleri dikkatle incelersek görüşümüzün doğruluğu daha iyi anlaşılır. Meselâ:

Hâ mîm ayn sın kaf. O azız ve hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere böyle vahyeder. "[254] Bunun anlamı şudur:

Yüce Allah, peygamberlerine vahyettiği bütün kitâblarda tevhidi açıklamıştır. Hz. Muhammed'den önce indirilen yabancı dildeki kitâblarda açıkladığı, Hz. Muhammed'e de Arapça olarak vahyettiği Kur'ân'da tevhidi izah etmiştir. İşte Sûrenin başında bulunan Arapların anlamadıkları yabancı dildeki İlâhî Kitaba işarettir. Gerçi o Kitâb, yabancı dildedir ama onun sözlerinin ana yapısı, harflerdir. Bütün dillerin ana yapısı olan, fakat bağımsız durdukça bir mânâ anlaşılmayan bu harflerle, yabancı dilde inen İlâhî Kitâblara işaret edilmiş; onlarda Allah'ın birliği nasıl anlatılmış ise, Hz. Muhammed (s.a.v.)e de Allah'ın birliği, O'nun buyruk ve hükümleri öyle vahy ve îzâh edilmiştir.

"Elif lam râ, onlar, apaçık Kitâb'in âyetleridir. Biz onu, Arapça bir Kur'ân (okuma) olarak indirdik ki anlayasınız. Biz bu Kur'ân'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen on(un vahyin)den önce bilmeyenlerden idin. Hani bir zaman Yusuf, babasına: 'Babacığım demişti, ben (düşümde) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm, bunların bana secde ettiklerini gördüm.'[255]

"Kâfhâ yâ ayn sâd. Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyyâ'ya rahmetini anış-tır. O, Rabbine gizli bir seslenişle yalvarmıştı...[256]

Görüldüğü üzre bu harflerin hemen ardından, Tevrat'ın içeriği olan konular anlaalmaktadır. Hz. Yûsuf ve Zekeriyyâ, Tevrat'ın konularındandır. Tâhâ Sûresin'de, Kur'ân'ın Allah'a saygılı olanlar için bir öğüt olarak indirildiği, Allah'ın gizli ve açık herşeyi bildiği vurgulandıktan sonra Tevrat'ın ana konularından olan Hz. Musa'ya bir ağaçtan İlâhî nurun görünmesi ve Musa'nın Allah'ın konuşmasını duyması safhası anlatılır.

Nemi Sûresinde (Tâ sîn)deh sonra yedinci âyette yine Musa'nın ateş şeklinde tecellî eden nuru görmesi ve Allah'ın hitabını duyması zikredilir.

Kasas Sûresinde (Tâ sın mîmjden sonra, vahyedilenlerin, o apaçık Ki-tâb'm âyetleri olduğu vurgulanır, ve Hz. Musa'nın, Fir'avn'ın baskısı altında ezilen İsrail oğullarına kurtarıcı bir peygamber olarak gönderilişi anlatılır.

Ankebût Sûresinde (Eliflâm mîmjden sonra bütün İlâhî Kitâbların ortak içeriği olan Allah'a ibâdet, âhirete îmân, ebeveyne iyilik, güzel davranış, olaylara sabır, hak yolunda yılmadan mücâhede belirtildikten sonra 14 ncü âyetten itibaren Nûh, İbrâhîm, Lût, İshâk ve Ya'kub vs. peygamberlerin hak yolundaki mücâhedelerine işaret edilmektedir. Bunlar da Tevrat'ın konularındandır.

Rûm Sûresinde (Elif lam ınîm)den sonra yenilen Rumların yakında galip gelecekleri vurgulanır, ve peygamberlerini yalanlayan eski kavimlerin yurtlarına işaret edilir, sonra genel prensipler izah edilir ve mesellerle birtakım hakikatler anlatılır.

Lokman Sûresinde (Elif lam mîm)den sonra Kur'ân'ın, o hikmetli Kitabın âyetleri olduğu, güzel davrananlara yol gösterici olarak indirildiği vurgulanır, güzel davranan mü'minlerin vasıfları belirtilir ve bunlara örnek olarak Lokman'dan, onun hikmetinden söz edilir.

Secde Sûresinde (Elif lam mîm)den sonra Kitâb'ın, Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirildiği vurgulanır. Allah'ın sonsuz bilgisi ve herşeyi hikmetle yaptığı belirtilir, her canın yaptığı iyi veya kötü hareketlerin sonucunu göreceği vurgulanır ve bu Kitâb'ın Hz. Musa'ya da verildiği, îsrâîloğulları-na rehber kılındığı buyurulur.

Yâsîn Sûresinde (Yâ sînjden sonra Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği vurgulanır, onu inkâr eden müşriklerin vasıflan ve tutumları belirtilir, sonra önceki inkarcıların durumuna işaret olmak üzere Hz. îsâ'mn havarilerinin çağırışını kabul etmeyen müşriklerin tutumu anlatılır.

---

[252] En'âm Sûresi: 154-157.
[253] Isrâ Sûresi: 93.
[254] Şûra Sûresi: 1-3.
[255] Yûsuf Sûresi: 1-4.
[256] Meryem Sûresi: 1-2.

Sâd Sûresinde (sâd)dan sonra müşriklerin, Hz. Muhammed'e karşı çıkışları, inatları, körü körüne geleneklerine bağlılıkları belirtilir ve Nûh, Âd, Semûd ve Lût kavimlerinin davranışlarına işaret edildikten sonra Tevrat'ın konularından olan Dâvûd ve Süleyman kıssalarının bir bölümü anlatılır. Sonra Eyyûb'un hastalığına sabrı hatırlatılır. İbrâhîm, İshâk, Yakûb, İsmâîl, el-Yesa' ve Zülkifl gibi İsrail oğlu peygamberlerine atıflar yapılır ve Âdem'in yaratılış safhası, Meleklerin ona secde edişi, İblîs'in kibri anlatılır. Bunlar hep Tevrat'ın içeriğidir.
Mü'min Sûresinde (Hâmîm)den sonra yine Kitâb'ın, Allah tarafından indirilişi vurgulanır ve Allah'ın hikmeti, mülkün tek sahibi olduğu, gönüllerde dolaşanı bildiği belirtilir, sonra Hz. Musa'nın, peygamber olarak müşrik Fir'avn'ı ve Hâmân'ı uyarmak üzere gönderilişi, Fir'avn'ın İsrailoğullanna zulmü ve sonunda yaptıklarının sonucu olarak helak edilişi anlatılır.
Secde yahut diğer adiyle Fussilet Sûresinde (hâ mîm)den sonra Kur'â-nın, çok merhametli Allah tarafından, Arapça bir okuma parçası olarak indirildiği, gökleri ve yeri yaratan ve yöneten o yüce Allah'ın, önceki kavimlere de peygamberler gönderdiği belirtilir ve Âd, Semûd kavimlerinin olumsuz davranışlarına ve bunların sonuçlarına işaret edilir. Sonra Kur'ân'm Arapça indirilmesinin hikmeti belirtilir ve o Kitabın, Hz. Musa'ya da verildiğine, kavminin Kitâb'da ihtilâf ettiklerine işaret edilir.
Zuhruf Sûresinde (Hâ mîmjden sonra o apaçık Kitâb'ın, Araplarca anlaşılması için Arapça bir Kur'ân olarak indirildiği vurgulanır; Allah'ın, yaratıklarına olan nimetlerine işaret edilir; buna rağmen bazı nankörlerin olumsuz davranış içine girdikleri belirtilir. Daha önceki peygamberlere, İb-râhîm, Mûsâ ve îsâ (selâm hepsine) peygamberlere işaret edilir ve İncîlin muhtevasından olan bir âyet: "O gökte de Tann'dır, yerde de Tanrıdır. O, hakîm'dir, bilendir. [257] ayeti ile Allanın hükümranlığı vurgulanır.
Duhân Sûresinde (Hâ mîmjden sonra yine o ap açık Kitâb'ın, mübarek bir gecede indirildiği, ona inanmayanların, her tarafı kaplayacak bir duman içinde azaba uğrayacakları belirtilir ve Hz. Musa'nın da Fir'avn'e gönderildiği, fakat ona inanmayanların helak edildiği anlatılır.
Câsiye Sûresinde (Hâ mîm)den sonra O Kitabın, azız ve hakîm Allah tarafından indirildiği, O'nun hikmetinin kanıtları vurgulanır. 16 ve 17 nci âyetlerde îsrâîl oğullarına gönderilen Musa'ya Kitabın, hüküm ve peygamberliğin verildiği, sonra Hz. Muhammed'in de bir hukuk düzenine konulduğu, Tanrı buyruğundan ona da bir şeriat (din ve hukuk düzeni) gösterildiği belirtilir.
Ahkaf Sûresinde (Hâ mîmjdcn sonra, o Kitabın, Allah tarafından indirildiği, Arapların bundan önce yazılı bir kitâblarının, bilgilerinin olmadığı, bunun, Hz. Muhammed tarafından uydurulmadığı, bundan önce Hz. Mû-sâ'ya da Kitabın lider ve rahmet olarak verildiği, bu Kitabın da onda bulunanları doğrulayıcı olarak indiği, İsrail oğullarından bir kişinin, bu Kitabın benzerinin kendilerinde bulunduğunu söylediği belirtilir.
Kaf Sûresinde (Kafjdan sonra şerefli Kur'ân'a and içilir, müşriklerin kendilerine bir uyarıcı gelmesine, öldükten sonra dirilmeden söz etmesine şaştıkları belirtilir, sonra Allah'ın buna kudreti kanıtlanır. Aynı inancı yalanlayan Nûh kavmine, Res'lüere, Âd ve Semûd kavimlerine, Lût kavmine, Eykelile-re işaret edilir. Ve insanın Ölümünden sonraki bir âhiret safhası zikredilir.
Kalem Sûresinde (Nûn)dan sonra kaleme ve kalemle yazılan satırlara -ki bunlar İlâhî Kitâbların satırlarıdır- yemîn edilerek Hz. Muhammed'in peygamberliği vurgulanır.
Bakara Sûresinde (Elif lam mîm'den sonra kendisinde asla şüphe olmayan o Kitâb'ın, korunanlara yol gösterici olarak indirildiği belirtilir. Korunanlann vasıfları belirtildikten sonra münafıkların olumsuz davranışlarına işaret edilir, sonra Tevrat'ın ana konularından olan Âdem'in yaratılış safhasına girilir ve Sürenin büyük kısmında Tevrat'ta yer almış olan çeşitli konular anlatılır.
Âli İmrân Sûresinde (Elif lam mîmjden sonra gerçekleri içeren Kitâb'ın, Hz. Muhammed'e vahyedildiği, kendinden önceki Tevrat'ı ve İncîl'i doğrulayıcı olarak geldiği belirtilir ve kalblerinde kuşku bulunanların, o Kitâb'ın müteşâbih âyetlerinin ardına düşerek kuşku uyandırmağa çalıştıkları belirtilir. Bazı öğüt ve hikmetlerden sonra Allah'ın seçtiği İsrail peygamberlerine, o soydan gelen Zekeriyyâ'ya, Meryem'e, Meryem'den babasız olarak İsa'nın yaratılışına ve mu'cizelerine, havarilerine işaret ile hırıstiyanlar, iki dinde ortak olan noktaya davet edilir.
A'râf Sûresinde (Elif lam mîm sâd)dan sonra insanları uyarmak için Kitâb'ın Hz. Muhammed'e indirildiği, insanların bir gün Tanrı huzurunda hesap verecekleri vurgulanır ve İnsanın yaratılışına dikkat çekilir, Âdem ile eşinin yaratılış safhası anlatılır, daha sonra Tevrat'ta adı geçen birçok peygamber kıssasına işaret edilir, özellikle Musa'nın Fir'avn ile mücadelesi, büyücülerin Musa'ya inanmaları, Musa'nın ibadetle geçirdiği otuz geceyi kırka tamamlayarak Allah'ın huzuruna çıkması, Tevrat levhalarını alması ve İsrail oğullarının başka safhaları anlatılır. Bunların hepsi Tevrat'ın konularıdır.
Yûnus Sûresinde (Eliflâm romdan sonra onların, o hikmetli Kitabın âyetleri olduğu, kavmini uyarması için Hz. Muhammed'e kendi diliyle vahyedildiği vurgulanır. Birçok öğütten sonra 71 nci âyetten itibaren İsrail oğulları peygamberlerine işaretle Musa'nın kavmini kurtarma yolundaki uğraşı anlatılır.
Hûd Sûresinde (Eliflâm romdan sonra Kitabın âyetlerinin, Allah tarafından sağlamlaştırildiği ve açıklandığı, Allah'ın birliği ve herşeyi bildiği vurgulanır. Ve Nûh kıssası ayrıntılı olarak anlatılır. Sonra Hûd ve Salih (selâm onlara) kıssalarına işaret edilir. Meleklerin İbrahim'e (bir oğlu olacağına dair) müjde getirdikleri, haddi aşıp kötü

[257] Zuhruf Sûresi: 84.

yollara sapan Lût kavmine de azâb götürdükleri belirtilir. Şuayb kavminden, Musa'nın Fir'avn'Ie mücâdelesinden söz edildikten sonra yalanlayıcı sapıkların helak edildikleri, inananların da kurtarılıp zafere ulaştırıldığı vurgulanarak sûre bitirilir.

Görüldüğü üzre bu harflerin başında geldiği sûrelerin içeriği, daha önceki Kitâblarda da bulunan ortak konulardır. Demek ki bu harflerle Kur'-ân'dan önceki İlâhî Kitâblara işaret edilmiş, sonra o Kitâbların içeriği, Arapça olarak anlatılmıştır.

Kurtubî; "Sonra Kitabı, kullarımızdan seçtiğimiz kimselere mîrâs verdik. '[258]âyetinin tefsirinde şöyle diyor: "Buradaki Kitâb ile, Kitabın anlamlarını, ilmini, hükümlerini, inançlarını kasdetmektedir. Yüce Allah, Muhammed (s.a.v.) ümmetine daha önce indirilmiş bulunan Kitâbların anlamlarını içeren Kur'ân'ı vermekle Muhammed (s.a.v.) ümmetini daha önceki Kitâb'a vâris kılmış gibidir."[259]

Gerçi biz, o âyette Kitâb'a vâris kılındıkları belirtilen kimselerin, Muhammed ümmeti değil, İsrail oğullan oîduğuna -çünkü bu husus, A'râf Sûresinin 169 ncu âyetinde belirtilmiştir- ve Kitâb ile kasdedilenin de Tevrat olduğuna kaniiz ama Kurtubî'nin yorumu da nisbeten görüşümüze yakındır.

Hulâsa, bu harflerle, Araplarca mânâsı anlaşılmayan daha önceki İlâhî kitâblara işaret edilip, daha sonra da onların muhtevası, Arapça olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)e vahyedilmiştir. Gerçeği Allah bilir.

Tâbiûnun büyüklerinden Mücâhid'e göre bu harfler, Hz. Peygamber'in ve bütün dinleyenlerin dikkatim çekmek için nazil olmuştur. Bu harfler, hem peygamberi, hem de dinleyicileri, bundan sonra okunacak sözün büyüklüğü hakkında uyarmakta, onları dikkatli olmağa hazırlamaktadır.

Bu harflerin başında bulunduğu surelerde, bu harflerden hemen sonra ya kitaptan, ya da vahiy ve peygamberlikten söz edilmektedir. Bu surelerin, ikisi hariç, hepsi Mekke'de inmiştir. Mekkîler, müşrikleri peygamberliği ve vahyi kabule davet etmektedir. Medenî olan Bakara ve Âli Imran ise ehl-i kitap ile güzel mücadele temasını taşır. İşte bu harfler Mekkîlerde müşriklerin, Medenî surelerde ehl-i kitabın ve diğer insanların inen sözün büyüklük ve önemine dikkatlerini çekmek amaciyle nazil olmuştur.

Kitâb: Üçlü fiillerin birinci babından masdar olan bu kelime, yazıları bir araya toplamak demektir. atlar toplandı demektir. bir araya dizilmiş incidir. İşte bu anlamdan hareketle harfleri çeşitli biçimlerde birleştirmekten oluşan yazıya, yazının yazıldığı yapraklara da kitâb denmiştir.

Bu âyetteki ismi işaret uzakta olanı göstermek içindir. Çünkü kaftan önceki harfi uzak içindir. Bizim Türkçedeki "O, şu"nun karşılığıdır. Genellikle müfessirler, yi, "Bu" diye tefsir etmişlerdir. Ama doğrusu: "Bu Kitâb" değil, "O Kitâb "dır.

Şimdi burada "O" diye işaret edilen Kitâb, hangi kitâbdır? Şevkânf-nin belirttiği gibi bu hususta on görüş ileri sürülmüştür. Kimine göre Bu" yerine kullanılmıştır. "Bu Kitâb" anlammadır. Kimine göre işaret, mevcudolana değil, gaibedir. Bu ğâib, yaratıkların saadet, şekavet, ecel ve azıklarının yazıldığı Kitâb'dır. Kimine göre bu, Allah'ın ezelde kendi nefsine, rahmetinin gazabım geçeceğini yazdığı kitâbdır. Kimine göre burada işaret, kendinden önceki " " harflerine aittir. Mücâhid ve Katâde'ye göre de burada "O" ile işaret edilen Kitâb, Kur'ân'dan önce inmiş bulunan Tevrat ve İncil'dir.

îşte bizim tercih ettiğimiz ve Kur'ân'ın ruhuna uygun bulduğumuz tek doğru görüş budur. Ötekiler zan ve tahminlerden ibaret, tutarsız görüşlerdir. Yüce Allah, burada Kur'ân'dan önce indirilmiş bulunan Kitâb'ın doğ-ruluğuna işaret etmekte, böylece Kur'ân'ın da, kendinden önceki kitâbların içerdiği ilâhî prensipleri getirdiğine; peygamberlere indirilen kitapların hepsinin aynı kaynaktan vahyedildiğine; bundan dolayı Kur'ân'dan önce indi-rilen o Kitabın (Tevrat ve İncil'in) doğruluğunda kuşku bulunmadığı gibi aynı prensipleri içeren bu Kur'ân'ın da doğruluğunda kuşku bulunmadığına işaret etmektedir. Nitekim Sûrenin başında bazı ikiyüzlü insanların olumsuz davranışlarına değinildikten sonra Kitabı Mukaddes'in içeriğinden olan kıssalar anlatılmaktadır. Orada anlatılan ilk Kıssa, Âdem'in yaratılışı olduğu gibi bu sûrede de önce o kıssa anlatılmıştır. Nitekim Kurtubî de bu tefsiri zikretmiştir:

"Şöyle de denildi: Tevrat ve İncil'in her ikisine işarettir. Mânâ: O iki Kitâb, yahut işte bu, o iki Kitâb gibidir. Yani bu Kur'ân, o iki Kitâb'da bulunanları içermektedir.nin iki için kullanıldığına Kur'ân'da başka kanıt vardır: "[260]âyetinde yerine kullanılmıştır."[261]

Ra'd Sûresinin 36-37 nci, Ankebût Sûresinin 45-49 ncu, Fâtır Sûresinin 32 nci, Vâkı'a Sûresinin 77-79 ncu, Abese Sûresinin 13-16 ncı, Bürûc Sûresinin 21-22 nci âyetlerinin tefsirinde bu konu daha ayrıntılı olarak izah edilecektir.

Reyb'in üç anlamı vardır: Şekk (kuşku), töhmet (suçlama), hâceh (ihtiyâç). Burada reyb, kuşku anlamında kullanılmış, o Kitâb'da asla kuşku bulunmadığı, onun, müttekîlere hüdâ olduğu belirtilmiştir.

Hüdâ: Yol göstermek, doğru yola iletmek, irşâdetmek anlamlarına gelir. Gerek Kur'ân, gerek işaret edilen ve Kur'ân'ın, ruhunu içinde toplamış bulunduğu o kitaplar, müttekîlere doğru yolu göstermek için indirilmiştir. Bu kitapların hepsi, korunanların kılavuzudur.

---

[258] Fâtır Sûresi: 32.
[259] el-Câmi li AhkâmiM-Kur'ân: 14/347.
[260] Bakara Sûresi: 68.
[261] Kurtubî, el-Câmı, 1/158.

Müttekî: vikaye kökünden gelir. Vikaye korumak, ittikâ korunmak an-Iamınadır. Aynı kökten olan takva da korunmak demektir. İfti'âl babından fail ismi olan müttekî, korunan, takva sahibi anlamına gelir. Arap dilinde, canlı bir varlığın, dışarıdan gelecek tehlikeye karşı kendini korumasını ifade eden takva, Kur'ân sistemine girince önemli bir anlam kazanmıştır: Artık Kur'ân'da takva, maddî bir tehlikeden değil, ma'nevî azâbdan ve insanı bu azaba sürükleyecek kötü işlerden korunmak demektir. Kelime, zamanla daha ma'nevî bir anlam kazanarak temiz dindarlık mânâsını almıştır.

Kur'ân'da ittikâ ve takva, çeşitli yerlerde birbirinden hafif farklı üç anlamda kullanılmıştır. Birincisi şirkten korunmak demektir. Kelimenin Kur'ân'da kullanıldığı ilk anlam budur. "(Allah) onlar, takva, kelimesine (şirkten kaçınmaya, imanda sebata) bağladı..."[262]âyetindeki takva, şirkten korunma anlamınadır. İkincisi, İslama girdikten sonra büyük ve küçük günahlardan sakınmak anlamıdır. Kelime, İslâmm başlangıcını takibeden zamanlarda bu anlamı almıştır. "(O) ülkelerin halkı inanıp (günahlardan) korumalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden folluklar, açardık..."[263]âyetindeki ittikâ1 bu anlamdadır.

Daha ileri merhalelerde kelimenin kazandığı mâna, kalbi, meşgul edecek her şeyden temizleyip tam Allah'a yönelmek anlamında sâf dindarlığı, tam huşuu ifade eder. "Ey inananlar. Allah'tan, O'na yaraşır biçimde ittikâ edin"[264] âyetinde ittikâ' sâf dindarlık, tam huşu anlamında kullanılmıştır.

Mü'min, önce şirkten kaçınır, sonra günahlardan sakınarak yüksele, yüksele kalbi meşgul edecek her şeyden uzaklaşıp gönlünü yalnız Allah'a tahsis eder, tam huzur ve güvene erer. İşte gerçek takva sahiplen bunlardır. Müteakip âyetler, imanın hakikatine ermiş bu mü'minlerin niteliklerini anlatmaktadır.

Bunlar kendilerine yol gösteren kitaba uyar, görmedikleri halde gaybe iman ederler. İman, lügatte tasdik etmek, birinin söylediği sözü doğrulamak demektir. Söylenen sözün doğruluğunu dil ile itiraf etmek, dil ile tasdiktir. O sözün doğruluğunu kalbden kabul etmek, kalb ile tasdiktir. Söylenen sözün mânasını fi'len uygulamak ise fi'lî tasdiktir.

Şeriat dilinde İman: Hz. Muhammed (s.a.v.)in Allah'tan getirip haber verdiği şeylerin hepsinin doğru olduğunu kabul ve itiraf etmek demektir. İşte bu âyetteki imanın mânası budur. Bunların doğruluğunu kalben kabul eden mü'mindir. Ancak kendisine İslâm muamelesi yapılması için ya inandığını diliyle de söylemesi veya bilfiil dinin emirlerini yapması gerekir. Demek ki dil ile ikrar, imanın esas unsuru değil, talî unsurudur. Müslüman muamelesi görmek için şarttır. Diliyle inkâr ettiği halde gönlünden inanan kimse, yine Allah nezdinde mü'mindir. Fakat müslümanlar, onun inanıp inanmadığını bilemeyeceklerinden ona müslüman muamelesi yapmazlar, meselâ müslüman kabristanına gömmezler. Buna karşılık gönlünden inanmadığı halde diliyle inandığını söyleyen, kendisini müslüman göstermek için İslâmın emirlerini yapan kimse gerçek mü'min değil, münafık ve riyakârdır.

Âyette geçen "gayb" kelimesi masdardır. Gözden kaybolan şeye gayb. dendiği gibi duyularla idrak edilemeyen, insan bilgisi dışında kalan şeye de gayb denir. Bir şey, yaratıklara nispetle gayb olur. Allah'a nispetle gayb yoktur.'O'nun ilminden hiçbir şey kaybolmaz. Bu âyetle kasdedilen gayb, duyularla algılanmayan gaybdir.[265]

Kur'ân-ı Kerîm'e göre varlıklar iki kısma ayrılır: Görülüp idrak edilmeyen varlıklar ki bunlar gayb âlemini meydana getirir. Görülen, idrak edi-lenverlıklar ki bunlar da şehâdet âlemini meydana getirir. Yani bütün kâinat, başlıca iki kategoriye ayrılmıştır. Bir kısmı beş duyudan gizli kalan gayb âlemidir; bir kısmı da gözle yahut beş duyudan biriyle algılanan şu şehâdet âlemi (görülen dünya). Gayb âlemi, kâinatın ruhu durumundadır. Ma'nevî varlıklar, gayb âlemindendir. Gayb âlemine ait varlıklar da iki kısma ayrılır:

1) Bir kısmının delili yoktur, varlığını Allah'tan başka kimse bilmez. Kâinatta, duyularımızdan saklı nice varlıklar mevcuttur ki bunları ancak Allah bilir: "Gaybin anahtarları O'nun yanındadır. Onları, O'ndan başka kimse bilmez. "[266]âyeti, gaybin bu kısmına işaret etmektedir. Allah'ın bilgisi, kaza ve kaderi hep bu gayb'dendir.

2) Bir kısım varlıklar da vardır ki idrak edilemez, fakat mevcudiyetleri delîl ile anlaşılabilir. Allah, Allah'ın sıfatları, melekler, âhiret, cennet ve cehennem bu tür gaybe dahildir.[267]

İşte: "Onlar gaybe inanırlar.. " âyetiyle kasdedilen gayb varlıkları bunlardır. Yani mü'minler, görmedikleri halde Allah'a, O'nun meleklerine, peygamberlere gelen kitapların Allah tarafından vahyedildiğine, âhirete, cennet ve cehemneme, Allah'ın huzuruna çıkacaklarına inanırlar.

Hz. Peygamber (s.a.v.)i gören ashabın en büyük meziyetleri, onun bu hususlara ilişkin sözlerini kabul ve tasdik etmeleridir. Peygamber'i görmeyen diğer ümmet ise bu meziyet yanında, Peygamber'in kendisini de görmedikleri halde giyaben ona inanma meziyetine sahiptir. Bu hususta kesin imana sahip olmuş ümmete, Hz. Peyganber (s.a.v.)den övgüler nakledilmiştir.[268]

Gaybe îman, bazı insanlarda sezgi ve keşf ile, bazılarında da düşünce ve istidlal ile hasıl olur. Düşünce tarihinin başlangıcından bu yana, birçok hekîm, mutasavvıf ve filozoflara göre asıl gerçek âlem, şu görünen şekiller âleminin ruhu olan gayb âlemidir. Görünen şekiller dünyası, o gerçek âlemin tecellîsi (görüntüsü)dür. Bugünkü

---

[262] Fetih Sûresi: 26.
[263] A'raf Sûresi: 96.
[264] Âli İmrân Sûresi: 102.
[265] Râgıb el-1 s falı ân î, Müfredat, en-Nİhâye fî Garîhi'l-hadîs kenarında, III, 192, Mısır.
[266] En'âm Sûresi: 59.
[267] Beydâvî, Envâru't-tenzîl, 1, 21, istanbul, 1206.
[268] Ibn Kesîr, I, 41.

felsefeye göre de dış görünüş, duyularımızın algılarından ibarettir. Meselâ ses, aslında bir titreşimdir. Atmosferin naklettiği bu titreşim, kulağımızın zarına çarpınca mahiyetini bilmediğimiz bir işlem ile ses şeklinde beyne intikal etmektedir. Yani ses, dışarıdaki görünmez hareketin bir görüntüsü, bir tecellîsidir. Işık dediğimiz parıltı da dış dünyadan bize gelmez. Dış dünyadan gelen, titreşimdir. İşte o titreşim, görme duyumuza çarpınca bizde ışık haline dönüşmektedir. İmam Gazâlî'ye göre sıcaklık, soğukluk esasında birer titreşimdir. Bundan dolayı ısı ışığa, ışık ısıya dönüşebilmektedir. Koku ve tad da titreşen maddelerden gelen titreşimin, tad veya koku alma duyularında aldığı şekildir. Frekansları değişik titreşimlerin tecellîsi değişmekte, kimi bizde ses, kimi sıcaklık, soğukluk, kimi koku ve tad halinde kendini göstermektedir. Hakikat olan bunlar değil, bunların dayandığı titreşim, yani harekettir. Biz hareketin kendisini değil, tecellîsini algılamaktayız. Hareket de şüphesiz, görülmeyen bir hakikatin tecellîsidir. O halde beş duyumuzla algıladığımız şu âlem, mutasavvıfların dediği gibi, aslında birer tecellî (görüntü)den ibarettir; bir gölge ve hayaldir. Asıl hakikat, görülmeyen gayb âlemidir. Hakikat görülmez, görülen, hakikatin tecellîsidir.[269]

Salât: Lügatte duâ anlamına gelir. Belli zikirleri ve hareketleri olan ibâdetin adı olmuştur. Kıyam kökünden gelen ikame ise bir şeyi yapmak, devam ve sebat etmek demektir. Namazı ikame, namaz kılmak anlamını ifade eder.

Rızk: Kendisinden yararlanılan şeydir. Rızktan infâk, malı elden çıkarmak, yani harcamaktır. Nafaka, harcanan şeye denir. Genellikle zekât, namaz ile beraber anıldığından, burada infâk'ın, zekât verme anlamına gelmesi muhtemeldir. İbn Abbâs bu görüştedir. İbn Mes'ûd ise, buradaki infâkın, kişinin ailesinin geçimi için harcadığı mal olduğunu söylemiştir. Kimine göre de buradaki infâk, nafile sadakadır. Bizce İbn Abbâs görüşü tercihe şayandır. Ahiret: Bu dünya hayatından sonra başlayacak olan yepyeni bir hayattır ki mü'minler buna kesin olarak inanırlar. Dünyaya neş'e-i ûlâ (ilk yaratma), âhi-rete neş'e-i saniye (ikinci yaratma) denir. Âhiret edebî hayattır. Âhiret hayatını, bilginlerden kimi tamamen ruhanî, kimi de hem ruhanî, hem cismânî kabul eder. Fakat Kur'ân'ın ruhundan anladığımıza göre bu hayat, hem ruhanî, hem de maddî ve duyusaldır. Zaten yalnız ruhanî olursa hayatın bir yönü eksik olur. Âhiret hayatı en mükemmel hayattır. Bu hayatın tam kemali ise hem maddî, hem de ruhanî olmasiyîedir. Ancak âhiretteki madde hayatı, bildiğimiz şu dünya maddesinden mahiyet itibariyle farklıdır. Kur'ân-i Kerîm, o hayatın, dünya hayatının aynı değil, benzeri olduğunu söyler. Demek ki görünüşte benzer, mahiyette farklıdır. Onun mahiyetini ancak Allah bilir. Allah oradaki hayata, hiç yok olmayacak, yıpranmayacak bir nitelik vermiştir.

İnsanla, dünyada yaptıklarının karşılığını orada bulacakladır, iyi davrananlar, bu davranışlarının karşılığım orada bağ, bahçe, çeşitli nimetler, yani cennet şeklinde göreceklerdir. Kötü davrananlar da bu davranışhrımn gerçek şeklini orada çeşitli azaplar şeklinde, yani cehennem olarak bulacaklardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in her yeri, cennet ve cehennem hayatının tasvirleriyle doludur. Daha önce gelmiş olan semavî kitapların hiçbirinde âhiret hayatı, Kur'-ân'da olduğu kadar açık seçik, net ve detaylı anlatılmamıştır.

Her dinde ve genellikle her felsefede bir âhiret düşüncesi vardır.Fakat önceki dinlerde bulunan âhiret düşüncesi açık değil, felsefede ise nazariyeden ibaret olduğu için bu düşünce, asıl unsurlarından yoksundur. Kur'ân'in âhiret düşüncesi, Allah'ın beyanı olduğunu için tam gerçeği aksettirmektedir.

Ğayb âlemi, şu gördüğümüz âlemden daha mükemmeldir. Âhiret de elbette bu dünya âleminden daha mükemmel olacaktır. Varlığımız, Allah'tan gelmiştir, tekrar Allah'a dönecektir. Beni hiç yoktan şu varlığa getiren Allah, benim canımı aldıktan sonra neden onu yeni bir âleme getirmesin? Fizikte: "Hiçbir şey yok olmaz, halden hale değişir" diye bir kanun vardır. Bu kanun bile bizim yok olmadığımızı, bu dünyadan ayrıldıktan sonra yeni bir hayata gideceğimizi göstermez mi? Her gece uyuyup uyanmamız, kışın ölüm uykusuna giren tabiatın, İlkbaharda taze canlılık bulması... Her zaman gözümüzün önünde bir âhiret, öldükten sonra dirilme örneği ver-mektedir.

Vücudumuz her an tazelenmekte, ölen eski hücreler yerine yeni hücreler yapılmaktadır. Çıkardığımız ifrazatlar, kirler, vücudumuzdaki hücrelerin cenazeleridir. Vücudumuz daima yenilenip değişir, fakat ruhumuz değişmez. Eğer değişseydi, yıldan yıla başka insanlar olup çıkardık. Benliğimizi sabit tutan, koruyan, değişmeyen ruhumuzdur. Ruhumuzu zaman yıpratmaz. Yıpranan maddedir. Ruhu zaman etkilemez ve eskitmez. İşte yüce Allah, âhirette şu ölümsüz ruha, ölümsüz bir beden elbisesi giydirerek bizi hasredecek (diriltip toplayacak)tır. Mü'minler buna kesin olarak inanırlar.

4-5 nci âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.)e ve ondan önceki peygamberlere ve âhirete kesin biçimde inananların doğru yolda oldukları, felaha erecekleri vurgulanmaktadır. Yakın ile aynı anlama gelen îkan biç şeyi kuşkusuz bilmek, kesin inanmaktır.

Âyetin sonundaki "el-muflihûn" ifâl babından ismi fâ'il'in çoğuludur. Bunun üçlü kökü olan, aslında yarmak demektir. Sapanla yeri yardığı için çiftçiye "fellâh" denir. Bu kelime, çoğunlukla başarıya ulaşmak anlamında kullanılır. el-Muflih, sanki güçlükleri yararak amacına ulaşan kimsedir.

İşte mü'minler, görmedikleri halde Allah'a, meleklerine, âhirete inanan, namazlarını kılan, Allah'ın kendilerine verdiği rıziktan Hak rızası için harcayan kimselerdir. Onlar kendi peygamberlerine inandıkları gibi ondan önce gelmiş olan bütün peygamberlere de inanır, her şeyin, Allah'ın yaratmasıyle var olduğunu kesin olarak bilirler.

---

[269] Bkz. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili I, 172-174; M. İkbal, Reconstruction of the Religious thought in İslam.

Bu niteliği taşıyanlar, Allah'ın gösterdiği yolda gidenlerdir. Bu yol onları ebedî kurtuluşa, dünya ve âhiret mutluluğuna götürür.
6- İnkâr edenlere gelince, onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; onlar inanmazlar. **7-** Allah onların kalblerini ve kulakları-m mühürlemiştir; gözlerine de perde inmiştir. Onlar İçin büyük bir azap vardır.[270]

Tefsir:

6- Küfr: Dilde gizlemek demektir. Dâneyi toprağın altına gizlediği için çiftçiye de kâfir denir. " Bitkileri, kâfirlerin hoşuna giden yağmur gibi...'[271]âyetinde kâfirin çoğulu olan küffâr çiftçiler anlamından kullanılmıştır. Kelimenin Kur'ân öncesi dildeki anlamı budur. Fakat bu kelime, Kur'ân semantiğine girince: Allah'ın gönderdiği hidâyeti, âhiretin varlığını kabul etmemek suretiyle Allah'a karşı nankörlük etmek anlamını almış ve îmânın tam karşıtı olmuştur. îmân, nasıl Peygamber'in söylediklerini tasdik ise, küfür de onun söylediklerini kabul etmeyip yalan saymaktır. Zor karşısında kalmadan diliyle inkâr eden de kâfirdir. Ancak zor karşısında, içinden inanmak şartıyle dil ile inkâr, insanı imandan çıkarmaz. Diliyle inkâr etmediği halde Kur'ân'ı küçümsemek, onunla alay etmek de fi'lî küfürdür. Bu âyetteki inzâr ise uyarmak demektir.
7- Yüce Allah, yukarıda mü'minlerin niteliklerim anlattıktan sonra bu âyetlerle de onların karşıtı olan kâfirleri tavsif etmektedir: Kâfirler peşin fikirli, inatlarının, kibir ve gururlarının tutsağı olan insanlardır. Gönülleri hakka kapalı, basiretleri perdelidir. Allah'ın sözünü anlamaz, O'nun nurunu görmezler. Çünkü maddenin ötesinde bir şey düşünmezler. Onlar küfürde o derece ileri gitmişlerdir ki onları uyarmak veya uyarmamak bir şeyi değiştirmez. Hakkı kabule tenezzül etmezler. Gururlarından dolayı başları odun gibi kalkıktır. Ağaç yutmuşa benzerler. Yâsîn Sûresinin 8-9 ncu âyetlerinde onların durumları şöyle nitelendirilmektedir: "Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. Çenelere kadar dayanan o halkalar yüzünden onların kafaları kalkıktır. Önlerinden bir sed ve arkalarından bir sed çekip onları kapattık; artık görmezler." inkarcıların duyuları üstüne çekilen bu perdeler, aslında onların kendi davranışlarından oluşmaktadır. Peygamber'e karşı hasedleri, hakka karşı kibir ve gururlan, onların anlayış yeteneğini kapatır. Ayrıca bu gibi âyetlerde inkarcıların kendi sözlerine de işaret vardır. Zira, onlar, Peygamber'le ve müslümanlarla alay için: "Sizin, bizi çağırdığınız şeylere karşı kalb-lerimiz kılıflar içindedir, kulaklarımızda ağırlık, bizimle sizin aranızda perde vardır. "[272]boş yere uğraşmayın, biz sizin söylediklerinizi kabul etmeyiz, demişlerdi.
Aynı anlama gelen hatm, tab' ve reyn kelimeleri, bir şeyin üstünü örtmek, bu suretle onun içine bir şey girmesine engel olmaktır. Kalblerden maksat düşünme, sem'den maksat da işitme duygusudur. Âyette düşünme ve görme duyuları çoğul getirilmiş iken, işitme duyusu tekil getirilmiştir. Çünkü sem (işitmek) masdardır. Masdarlar çoğul yapılmaz. Bundan dolayı sem' çoğul yapılmamıştır. eİ-Ebsâr ise şekil ve renkleri gören gözlerdir. Önce Razı, sonra Reşîd Rızâ, bu konuda daha doyurucu olan şu açıklamayı yapmışlardır:
Bu söylenen doğru olsaydı, yine masdar olan basar'ın da tekil olması gerekirdi. Oysa çoğuldur. Bunun makul izahı şudur: Aklın çeşitli algı yolları vardır. İnsanlar bu yollarda eşit değillerdir. İşte algılanan eşya üzerindeki düşüncelerin çeşitliliğine işaret için algı vasıtası olan kalb (akıl) çoğul olarak getirilmiştir. Fakat işitme aracı olan sem böyle değildir. İnsanların hepsi işitilen şeyleri aynı şekilde işitirler. İşitme, algılama gibi çeşitli değildir. Görme de tıpkı düşünme gibidir. Görülenler çok çeşitlidir. Göz, algı aracı olan akla, pekçok maddenin izlenimlerini, görüntülerini iletir. Bunun için çoğul yapılmıştır. Ama kulak, sesten başkasını işitmez, bundan dolayı tekil getirilmiştir.[273]
7 nci âyetin sonunda akılları, gözleri ve kulakları kapalı olan insanlar için acı bir azabın bulunduğu vurgulanıyor.
Azâb: acı veren ve hayâtın tadını gideren şeydir. Yemeyi, içmeyi uyumayı bırakan kimseye denir. Tef îl babından ta'zîb ise aslında insanı açlık ve uykusuzluk çekmeye sevk etmektir. Bir anlama göre de ta'zîb, kamçının ucuyla vurmaktır. Beydâvî'ye göre bina ve anlam bakımından azâb, nikâl gibidir. Bir şey yapmaktan geri duran kimse için denir. de bundandır. Çünkü tatlı su, susuzluğu söküp atar. Daha sonra bu kelime, ceza olsun, olmasın her acının adı olmuştur. Azabın, büyük sıfatı ile nitelendirilmesi ve nekre getirilmesi, korku ve etkiyi büyütmek içindir.
Acaba bu azâb hem dünyâda hem de âhirette mi olacaktır? Bakara 114, Mâide 33 ve 41 nci âyetlerde inkarcılar için hem dünyâda hem de âhirette azâb bulunduğu anlatılır. Tâhâ Sûresinin 124 ncü âyetinde: "Kim beni anmaktan yüz çevirirse onun için dar bir geçim vardır. Kıyamet günü de onu kör olarak (yüce Dîvâna) getiririz." buyurulmaktadır. Bundan anlaşılıyor ki İslâm hidâyetinden yüz çevirenler dünyada darlık, sıkıntı, huzursuzluk içine düşerler; zengin olsalar da gönüllerinde huzur olmaz. Bugün maddeten kalkınmış birçok insanın ve milletin nasıl huzursuzluk içinde bocaladıkları; o toplumlarda huzuru, uyuşturucu maddelerde arayanların sayısının gittikçe arttığı, intihar olaylarının çoğaldığı bilinen bir gerçektir. İşte bunlar, Allah'a kul ve Ona teslim olmamanın, O'nun gönderdiği hidâyeti kabul etmemenin dünyadaki sonucudur. Bunun âhiretteki cezası da mahiyetim yalnız Allah'ın bileceği büyük azâb'dır.

---

[270] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/87-103.
[271] Hadîd Sûresi: 20.
[272] Fussilet Sûresi: 5. En'âm Sûresinin 25., İsrâ Sûresinin 46'ncı, Kehf Sûresinin 57'nci âyetlerinde de onlarm bu sözlerine İşaret vardır.
[273] Mefatîhu'l-gayb, 2/53; Tefsîru'l-Kur'âni'I-Hâkim, 1/144.

Bu âyetler, Allah'ın onları küfre zorladığını değil, fakat kibir ve gururlarının, kendi boyunlarına demir bir halka gibi geçip kendilerini vahîm bir duruma soktuğunu belirtmektedir.
Mücâhid, "Allah kalblerini ve kulaklarını mühür lemistir..." âyetinde şöyle demiştir: "Kalbin damgalanması, günahlarla sarılmasıdır. Günahlar kalbi her yandan sarınca kalb günahla damgalanmış, kapanmış olur, artık ona hak girmez." Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "Mü'min günah işlediği zaman kalbine siyah bir nokta çizilir. Eğer tevbe eder, özür dilerse kalbindeki o siyahlık kalkar. Günah işlemekte devam ederse siyahlık artar, nihayet bütün kalbi kaplar. İşte Allah'ın: (Hayır, onların işleyip kazandıklan şeyler, kalblerinin üzerine pas olmuştur) [274]ayetiyle bildirdiği pas, bu pastır"[275]
8- İnsanlardan öyleleri de var ki, inanmadıkları halde: "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler, **9-** Allah'ı ve mü'minleri aldatmağa çalışırlar, halbuki yalnız kendilerini aldatırlar da farkında olmazlar. **10-** Onların kalblerinde hastalık vardır, Allah da hastalıklarını artırmıştır. Yalan söylemelerinden ötürü onlara acı bir azâb vardır. **11-** Onlara: "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın", dendiği zaman: "Biz sadece düzelticileriz" derler. **12-** İyi bilin ki onlar bozgunculardır; fakat anlamazlar. **13-** Onlara: "İnsanların inandıkları gibi siz de inanın" dense, "Yani beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?" derler. İyi bilin ki asıl beyinsizler kendileridir; fakat bilmezler. **14-** İnanmış olanlara rastladıkları zaman: "İnandık"derler. Fakat şeytanlanyleyalnız kaldıkları zaman: "Biz sizinle beraberiz, biz sadece (onlarla) alay ediyoruz" derler. **15-** Allah da kendileriyle alay eder ve onları taşkınlıkları içinde bırakır, bocalayıp dururlar.[276]

Tefsîr:

8-15 nci âyetlerde bazı insanların, Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları halde inandıklarını söyleyip Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalıştıkları, oysa kendilerinden başka kimseyi aldatamayacakları, gönüllerinde hastalık bulunan o kimselerin, acı bir azaba uğrayacakları belirtilmektedir. Onlar kendilerinin iyi kimseler olduklarını, iyi işler yaptıklarını sanırlar ama gerçekte ortalığı karıştırdıklarının farkında değiller. "Biz, şu aklı ermez, beyinsizler gibi inanır mıyız hiç?" diyerek gerçek mü'minleri küçümseyen, aslında kendileri beyinsiz olan, inananlara karşı mü'min görünen, fakat kendilerini bu âdi davranışa yönelten şeytanlanyle baş başa kaldıkları zaman da: "Biz, sizdeniz, 'inandık' demekle onlarla alay ediyoruz." diyen bu adamlar, Allah'ın çetin cezasına uğrayacaklardır. Davranışlarına uygun ceza olarak Allah da onlarla alay eder. Yani davranışlarıyle, hiç farkında olmadan kendi canlarına azâblar hazırlayan o adamların üstüne güler ve onlara bir süre fırsat tanır. Azgınlıklarına dalıp giderler.
9 ncu âyette geçen " OyoU: " fi'linin kökü hidâ'dır. Hidâ, iyi niyetli görünerek birini aldatmaktır. Bu kelimede gizleme anlamı vardır. Tabii, Allah'tan bir şeyi gizlemek mümkün değildir. Onlar kötülüklerini kimsenin bilmeyeceğini sanırlar ama, Allah onların neler kurup neler yaptıklarını gayet iyi bilmektedir.
Şîn'in fethi ve ayn'ın sükûnu ve fethi ile şa'r ve şa'ar ise birşeyi, bütün inceliğiyle dikkatli bir biçimde bilmektir. Zekâsından ve derin anlayışından ötürü ozana şâ'ir denmiştir. Bir şeyi inceliğiyle bilmek anlamındaki şi'r, sonradan vezinli ve kafiyeli sözün adı olmuştur.
Elbette Allah'ı aldatmak mümkün değildir. Âyette ikiyüzlülerin, riyakâr davranışlariyle kendilerini aldattıkları, fakat anlayışlı olmadıkları için bunun farkında olmadıkları vurgulanmaktadır.
13 ncü âyetteki süfehâ' da sefîh'in çoğuludur. Hafiflik, incelik,düşük kalite anlamındaki sefeh'ten gelen sıfat-i müşebbehedir. Aklı ermez, hafif meşreb, anlayışsız insan demektir.
14-15 nci âyetlerde, Allah'ın mü'minlerle istihza ettiklerini söyleyen o kimselerle istihza ettiği belirtilmektedir. Kökü, alay etmek, oynamak anlamındaki olan istihza', hafiflik yapmak, alay etmek demektir. Bu anlamıyla istihza, Allah'a yakışmaz. Fakat Kur'ân'da cezalar, işlenen fiillere denk olarak zikredilir ki buna "müşâkele" denir. Alay edenlerin cezası, kendilerinden daha büyüğün, kendileriyle alay etmesidir.
"Suç işleyenler, inananların üstüne gülerlerdi. Onların yanlarından geçtikleri zaman birbirlerine kaş göz işaretleri yaparak onları küçümserlerdi. Ailelerine döndükleri zaman da eğlenmeğe başlarlardı. İnananları gördüklerinde : 'Şunlar sapık insanlar' derlerdi. Oysa kendileri onların üzerine bekçi gönderilmemişlerdi. İşte bugün de inananlar, kâfirlerin üstüne gülerler. "[277]
Dünyâ'da kendilerini zengin, üstün gören kâfirler, mü'minlerin üstüne gülerken; işlerin içyüzünün ortaya çıktığı âhiret gününde de iş tersine döner, bu kez de mü'minler kâfirlerin üstüne gülerler, onların hakaret ve zillet içindeki durumlarıyle alay ederler. İşte Allah'ın, münafıklarla istihzası da onların istihza, davranışlarına uygun ceza vermesidir. Zira: "Bir kötülüğün cezası, onun dengi bir kötülüktür. " [278]"Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın. "[279] âyetleri, cezanın, suça denk olmasını bildirmektir. İstihzâ'mn cezası da kısas gereği olarak istihza edenle istihzâ',etmektir. "Onlar bir tuzak kurarlar, ben de bir tuzak kurarım' [280]"Tuzak kurdular,

[274] Mutatfıfîn Süıesı: 14.
[275] Ibn Mâce, Zuhd, 29, hadîsi Tirmizî, Nesâ'î ve Taberî de rivayet etmişlerdir.
[276] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/103-107.
[277] Mulaffifîn Sûresi: 29-35.
[278] Şûra Sûresi: 40.
[279] Bakara Sûresi: 194.
[280] Târik Sûresi: 15-16.

Allah da tuzak kurdu. " [281]"Allah'ı aldatıyorlar, O da onları aldatır. "[282] gibi âyetleri, hep İslâmda cezâ'nın, suça denk ve suçun benzeri kısas prensipleri ışığında değerlendirmek gerekir.
Gerçekten mü'minlerle alay eden o kimseler, esasen bu davranışlariyle kendilerini gülünç duruma düşürmektedirler. Çünkü başkasını küçümsemek, Allah'ın temiz, zavallı kullarının üstüne gülmek insanı manen küçültür, ruhsal değerini düşürür. Onun ruhu, hakir, alay edilecek kötü bir duruma düşer. Riyakâr, ikiyüzlü kişi, ruhunu nasıl gülünç bir duruma soktuğunun farkında olmaz. Ama Allah, onun davranışının içyüzünü bilir. Onun kötü davranışlarını, ruhunu saran azâblar, çirkinlikler haline getirir. İşte Allah'ın, onlarla istihzası, onlar hiç farkına varmadan onları, kendi davranışlarının manevî şekilleriyle kuşatması, o çirkin işleriyle onları yavaş yavaş yakalaması, onları davranışlarına uygun biçimde cezalandırması demektir. Nitekim: "Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri bir yerden yavaş yavaş helake yaklaştıracağız. Onlara mühlet veriyorum, çünkü benim tuzağım çetindir!.[283] buyurulmuştur.
Suyun, sınırını aşıp taşması anlamındaki tuğyan, aşırı derecede isyan etmektir. Meddise uzatmak, fırsat vermek anlamınadır. 'Ameh " " kökünden gelen " " ise şaşkınlık içinde bocalarlar, demektir.
Evet, münafıklar, inanmış görünerek müslümanları aldatmağa çalışıyorlardı. Müslümanlarla karşılaşınca müslüman görünüyorlar, ama İslâm düşmanlariyle karşılaştıkları zaman: "Biz sizden yanayız, sizinle beraberiz. Bizim onlara karşı öyle görünmemize bakmayın, biz onlarla alay ediyoruz" diyorlardı.
Nifak hareketi, Medine devrinde başladı. Mekke'de böyle bir hareket yoktu. Çünkü orada içinden gelen inanıyordu, hem de tehlikelere göğüs gererek İslama giriyordu. Kimse korkusundan inanmış gözükmüyordu. Zira müslümanlar orada kuvvetli değillerdi. Bilâkis İslâm düşmanları güçlü idiler. Fakat Medine'de müslümanlar çoğunlukta bulunduğundan, Evs ve Hazrec kabilelerinden inanmayan kimseler, pek kabile içinde tutunamıyor, yüz bulamıyorlardı. İşte bundan dolayı nifak hareketi ortaya çıktı. Bu hareketin nedenini anlayabilmek için, İslâmın Medine'ye nasıl geldiğine bir göz atalım:
Arap kabileleri, her yıl hac zamanlarında hacca gelirlerdi. Medineliler-den bir grup da hac için Mekke'ye gelmiş, orada Allah'ın Resulünü dinlemiş, onun hak peygamber olduğunu anlayınca müslüman olmuşlardı. Bunlar Medine'ye döndüklerinde orada Allah'ın Resulünü anlattılar ve Medinelile-ri İslama davet ettiler. Medine'de müslümanlık, süratle yayılmaya başladı. O kadar ki Allah Elçisi'nin adı anılmayan hiçbir ev kalmadı.
Ertesi yıl, Medine'den oniki kişilik bir grup hacca geldiler ve Akabe denilen yerde Allah'ın Elçisi ile görüşüp ona biat ettiler: Allah'a ortak koşma-maya, hırsızlık ve zina etmemeğe, çocuklarını öldürmemeğe, iftira etmemeğe, iyiliğe engel olmamaya söz verdiler. Birinci Akabe Biati denilen bu andlaş-madan sonra Allah'ın Elçisi, amcazadesi olan Mus'ab ibn Umeyr'i, Kur'ân okutmak ve dini öğretmek üzere Medine'ye gönderdi.[284]
O zaman Yesrib denen Medine'de Evs ve Hazrec diye iki kabile vardı. Bu kabileler arasında zaman zaman çarpışma olurdu. Medine içinde Yahudiler bulunduğu gibi civarında da Kaynuka Oğulları, Nadîr Oğulları ve Kurayza Oğulları adında üç Yahudi kabilesi vardı. Kaynuka Oğulları, Hazreçlilerin; Nadîr Oğullan da Evslilerin dostu idiler. Yahudiler, Âhir Zaman peygamberinin çıkmak üzre olduğunu biliyorlar, fakat o peygamberin kendi içlerinden çıkacağını umuyorlardı. Hattâ zaman zaman kendileriyle, Yesrib Arap kabileleri arasında çıkan kavgalarda Araplara şöyle derlerdi: "Şimdi peygamberimizin gelme zamanı yaklaştı. Ona tabi olup sizinle savaşacağız; Âd ve İrem nasıl öldürüldü ise biz de sizi öyle öldüreceğiz!"
Yahudiler, birbirine düşman olan bu iki Yesrib kabilesi arasındaki kavganın bitmesini istemez, hattâ bunu körüklerlerdi. Çünkü bunların birleşmesi, kendileri için tehlikeli olurdu. İslâmiyet bu düşman kabileleri birbirine yaklaştırdı. Hazrec kabilesi daha kalabalık ve daha kuvvetli idi. Hz. Peygamber (s.a.v.)in, Medine'ye göç etmelerinin arefesinde Hazreçliler ve Evsliler, Hazreç lideri bulunan 'Abdullah ibn Übey ibn Selûl'e taç giydirip onu kıral yapma hazırlığı içinde idiler.[285]
Hz. Peygamber, Medine'ye gelince artık kimse Abdullah ibn Übey ile meşgul olmadı. Abdullah, Bedir Olayına kadar bekledi. Bedir Olayından sonra müslümanların güçlendiğini görünce müslüman oldu. Kendisiyle beraber adamları da müslüman oldular. Fakat Abdullah, daima içinden Hz. Pey-gamber'e ve İslama kin besliyordu. Hz. Peygamber'e, kendisinin kırallığını elinden almış gözüyle bakıyor, îslâmı yıkmak ve Hz. Peygamber (s.a.v.)i Medine'den çıkarmak için adamlariyle birlikte entrikalara girişiyordu. Kendisi önemli bir kişi olduğundan onun hareketleri, zaman zaman müslümanhk için tehlikeli durumlar arz etmiştir. Münafıkların büyük kısmı, onun emri altında idiler.
Beri taraftan Evs kabilesi içinde de bir kişi vardı ki adı, Ebû 'Amir idi. Bu adam, Allah'ın birliğine inanan Sâbiîlerden olmuştu. Kendisinin peygamber olacağını zannediyordu. Peygamberlik Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a verilince kıskançlığından dolayı hıristiyan oldu. Bazı yakınlarını da Allah'ın Resulüne karşı kışkırttı ve Abdullah ibn Übey'in adamlariyle birleşip onları İslâmı yıkmaya teşvik etti.
Münafıklar, yalnız Medine'de oturanlardan ibaret değildi. Medine çevresinde oturan bedevi (köylü) Araplardan da münafıklar vardı. Bu bedevî-ler, menfaatlerine göre hareket eden insanlardı. Çıkarlarına uygun buldukları

[281] Âl-i İmrân Sûresi: 54.
[282] Nisa Sûresi: 142.
[283] A'râf Sûresi. 182-183.
[284] Abdu's-Selâm ibn Harun, Tehzibu Sîretı ıbn Hışâm, I. 102-105, Beyrut, 1972.
[285] Aynı eser, II. 17; ibn Kesîr, I 47.

zaman gelip Allah'ın Elçisi ile birleşirler, bir tehlike gördükleri zaman yüz çevirirlerdi.
İslam geliştikçe münafıkların gücü kırıldı, eriyip gittiler. Münafıkların ailesi ve akrabası içinde İslama gerçekten sadık insanlar bulunduğundan münafıklar bir birlik kuramamış ve başarılı olamamışlardı. Meselâ münafıkların lideri olan Abdullah ibn Übey'in oğlu Abdullah, bir gün Allah'ın Elçisine gelmiş: babasının öldürülmesi gerekiyorsa, kendisine emir verilmesini ve emir uyarınca bu işi derhal yapacağını söylemiş, Allah'ın Resulü ise ona babasını asla öldürtmeyeceğini, onu hoş tutacağını bildirmişti.[286]
Hz. Peygamber'i kendi dünya saltanatlarını kurma dâvalarına âlet edemediklerinden dolayı ona düşman olan Yahudiler de münafıkları sürekli olarak kışkırtmışlardır. Müslümanlar arasında zayıf düşünceli kimseleri kandırmış ve müslümanhk aleyhine hareketlere sevk etmişlerdir. Yahudilerin bu telkinleri, zaten içi küfür dolu insanların öfkelerini körüklemiştir.
Münafıklar kalben inanmamakla beraber inanmış görünüyorlar, namazlarını kılıyor, zekâtlarını veriyor, savaşlara katılıyorlardı. Onların tutumları, bu âyetlerde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde de anlatılmıştır. Münafıklar hakkında başlıca bir sure de inmiştir.
Müfessir Hâzin, İbn Abbas'a atfen yukarıdaki 14 ncü âyetin iniş sebebi olarak şöyle bir olay zikreder: Güya Abdullah ibn Übey ve adamları, bir gün yolda yürürken Allah'ın Elçisinin ashabından bir gruba rastlamışlar. Abdullah, adamlarına:
-Bakın, demiş, şu adamları nasıl kandırıp başınızdan savacağım. Gitmiş, Ebubekir'in elini tutmuş:
-Merhaba ey Sıddîk, Teym oğullarının lideri, İslâmın şeyhi (âlimi), Allah Elçisinin Mağara arkadaşı, canını ve malını Allah Elçisi uğrunda feda eden, demiş. Sonra Ömer'in elini tutmuş:
-Merhaba Adiy ibn Kâ'b oğullarının lideri, Allah'ın dini uğruna hakkı batıldan ayıran, Allah Elçisi uğrunda canını ve malını veren, demiş. Sonra Alî'nin elini tutmuş:
-Merhaba ey Allah Elçisinin amcası oğlu ve damadı, Hâşim Oğullarının, Allah Elçisinden sonra lideri, demiş. Alî:
-Ey Abdullah, Allah'tan kork, bil ki münafıklar Allah'ın en şerli yaratıklarıdır, demiş. Abdullah ise:
-Dur ey Ebu'I-Hasan, demiş, ben bunu münafıklık yapmak için söylemiyorum. Vallahi biz de sizin gibi inanıyoruz, sizin gibi doğruluyoruz. Sonra ayrılmışlar. Abdullah, arkadaşlarına:
-Gördünüz mü nasıl yaptım, demiş. Arkadaşları da kendisini beğenmiş, takdir etmişler.
Bu rivayetin uydurma olduğu gayet açıktır. Zira bu üç kişiye verilen vasıflar, hicretten çok sonra verilmiş, hattâ belki de bu halîfeler, vefatlarından sonra bu sıfatlarla anılmışlardır. Bu rivayet, Hz. Alî'nin, ötekilerden daha zekî olduğunu, nifak hareketini yalnız onun anladığım telkin etmek için uydurulmuş olabilir. Yoksa ne Hz. Ebubekir, ne de Hz. Ömer böyle riyâkâra-ne sözlerin söylenmesine müsaade ederler, ne de Abdullah ibn Übey böyle bir budalalık yapar.
Bu âyetler, bir bütün teşkil etmekte, münafıkların karakterlerini çizmektedir. Hepsi beraber inmiştir. Yalnız 14 ncü âyet için böyle bir nüzul sebebi aramanın anlamı yoktur.
"Şey tanlariyle yalnız kaldıkları zaman..." âyetindeki şeyâtîn kelimesi, şeytânın çoğuludur. Şeytan, azgınlıkta cinsi içindekilerini ve benzerlerim geçmiş, şirret, inatçı, daima kötülüğü vazife edinmiş yaratıklardır. Şeytan, esasında, insanları kötülüğe sevk eden kâfir cinlere denir. Ve şeytan denince habîs ve kâfir cinlerin başı olan İblîs hatıra gelir. İblîs, Hz. Âdem'i kıskandığından ve kibrinden dolayı Allah'ın huzurundan kovulmuştur. Kendisine kıyamete kadar yaşama yeteneği verilmiştir. Bütün cinlerin kâfirlerine de şeytan denir. Ayrıca bütün kötülük telkin eden, kötü yollara iten şirret canlılara da mecazen şeytân denir.
Kur'ân'da "İnsan ve cin şeytanları" tabiri kullanılmıştır. Şirret, kötü ruhlu, kötülük telkin eden insanlara da şeytan denmiştir. Şeytan, gözden gizli kalır. İnsanın içine birtakım düşünceler atmak suretiyle telkinini yapar. Kötü insan görünür, fakat o da kötü telkinlerini genellikle gizli ve saklı yapar. Onun içindeki habîs düşünceler, ancak eserleriyle belli olur. Bundan dolayı insan şeytanındaki şeytanlık da yine gizli bir iştir.
Yukarıdaki âyette şeytanları ile kasdedilen, gizli gizli kötülükler plânlayan münafıklar ve gizlice münafıkları kışkırtan yahudilerdir.
16- îşte onlar o kimselerdir ki, hidâyet karşılığında sapıklığı satın aldılar da ticâretleri kâr etmedi, doğru yolu da bulamadılar. **17-** Onların durumu tıpkı şuna benzer ki, (aydınlanmak için) bir ateş yakmak istedi. (Ateş) çevresini aydınlatır aydınlatmaz, Allah onların nurunu giderdi ve onları karanlıklar içinde bıraktı, artık görmezler. **18-** (Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar (Hakk'a) dönmezler. **19-** Ya da (onlar), gökten boşanan, içinde karanlıklar, gök gürle-mesi ve şimşek(ler) bulunan bir yağmur(o, tutulmuş) gibi(dirler). Yıldırım seslerinden ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar; oysa Allah, inkarcıları tamamen kuşatmıştır. **20-** Nerdeyse gözlerini kapıverecek olan şimşek, önlerini aydınlattı mı o(nun ışığı)nda yürürler, üzerlerine karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dikseydi elbette işitmelerini ve görmelerini de (alıp) götürürdü. Kuşkusuz, Allah herşeyi yapabilir.[287]

Tefsir:

[286] Tehzîbu Sîreti ibn Hişâm, II. 17-18. Tehzîbu Sîreti ibn Hişâm, II. 17-18.
[287] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/107-113.

16-20nci âyetler de yukarıdaki âyetler gibi münafıkların durumlarını tasvir etmektedir. Münafıklar, hidayeti verip dalâleti satın alan kimselerdir. Bu ticaretleri, kendilerine hiç kazanç sağlamamış, kendilerini tam ziyana sokmuştur. Bunların davranışı, tıpkı şu karanlık içinde kalıp da aydınlanmak için ateş yakan adamın durumuna benzer. Adam ateş yakar yakmaz Allah onun görme duyusunu almış, ateş çevreyi aydınlattığı halde adam yine eskisi gibi karanlıklar içinde kalmıştır. İşte Resul'ün getirdiklerine yürekten inanmayan münafıklar da böyledir. Bunlar, cehalet karanlıkları içinde bocalayıp duruyorlar, bir kurtarıcı, bir peygamber, bir nur bekliyorlardı. O peygamber kendilerine hidâyeti, kendilerini karanlıklardan kurtaracak ilâhî nuru getirdi. Bunlar ona, önce azıcık inandılar, şirkin karanlıklarından biraz kurtuldular, iyiliği kötülüğü tanımaya başladılar. Fakat birden kalblerine şüphe düşünce yine iman nurları söndü. Karanlıklar içine düştüler. Kıskançlıkları yüzünden basiretleri bağlandı. Nefislerinin esiri olup Allah'ın nuruna gözlerini kapadılar, yine karanlıklar içerisinde kaldılar. Onlar manen kördürler, hakkı görmezler; sağırdırlar, hakkı işitmezler; dilsizdirler, hakkı söylemezler.

Yine onların durumu, sicim gibi yağmur boşalan, şimşekli, karanlık bir gecede yürüyen adamın durumuna benzer. Şiddetli yağmur altında ve zifiri karanlık içinde yürüyen adam, gök gürültüsünü duydukça korkudan kulaklarını tıkar. Önünü görmediği için yürüyemez. Bir an için şimşek çakınca önü aydınlanır, bir iki adım yürür, fakat şimşek kesilince yine şaşkınlık içinde dikilip kalır.

19 ncu âyette geçen sayyib kelimesi, karanlıkta yağan yağmur diye tefsir edilir. Zulumât, karanlıklar; ra'd gök gürültüsü; bark, şimşek; sâ'ika'nın çoğulu olan savâ'ik ise yıldırımla beraber bulunan gürültüdür. Sâ'ika'yı şimşek diye tefsir edenler de vardır ama korkunç sâika'dan dolayı insanların kulaklarını tıkadıkları ifadesinden sâika'nın, yıldırımla beraber çıkan korkunç bir ses olduğu anlaşılır ki dilci İmâm Halîl de sâ'ika için: "Ra'd sesinden hasıl olan şiddetli etki" demiştir. Azâb gürültüsüne de saika denir: "Onları alçaklık azabının saikası (gürültüsü) yakaladı. "[288]âyetinde saika, azâb gü-rültüsüdür. Bunun kökü olan sa'k ise bayılmak anlamınadır. " adam bayıldı demektir. Mevt: ölüm, hatfıst kapıp almak, kaçırmak anlamınadır.

Münafıkların, ma'nevî ışık olan Kur'ân karşısındaki durumlarını anlatan bu âyetlerde kasdedilen karanlıklar, kuşku ve ikiyüzlülük karanlıklarıdır. Ra'd (gök gürültüsü), kalbleri rahatsız eden korkuyu temsil eder. Münafıklar, sürekli bir korku içindedirler. "Her bağırtıyı kendi aleyhlerinde sanırlar. "[289]Karanlık, gürültülü, korkunç durum içinde ara sıra parlayan şimşek de onların kalblerinde zaman zaman beliren îmân ışığıdır. Nûr olan Kur'ân, nerdeyse onların gözlerini kapıverecek derecede parlaktır. Kalblerinde îman ışığı doğup çevreyi aydınlatınca onun ışığında biraz yürürler ama kuşku ve nifak bulutları, kalblerindeki nuru kapatınca karanlık içinde kalırlar.

Ateş var, nûr güneş gibi ufukları aydınlatmakta ama onlar, ma'nevî duyuları köreldiği için çevreyi ışığa boğan nuru göremez olmuşlardır. Onların hâli dünyada böyle olduğu gibi âhirette de böyledir. Âhirette, herkese imanına göre nûr verilir. Kiminin nuru, kilometrelerce yürümesine yeter. Kiminin nuru, kâh doğar, kâh söner; kimi sırat (cennete giden yol) üzerinde kâh yürür, kâh durur. Kiminin nuru da tamamen söner, işte bunlar hâlis münafıklardır. Yüce Allah, onlar hakkında şöyle buyurmuştur: "O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar (sür'atle cennete gitmekte olan) mü'minlere derler ki: '(Ne olur) bize bakın da sizin nurunuzdan alalım' Onlara: 'Arkanıza dönün de nur arayın denilir. "[290] Müminler hakkında da şöyle buyurmuştur: "O gün inanan erkek ve kadınları görürsün ki nurları, önlerinde ve sağlarında koşuyor, (kendilerine): 'Bugün müjdeniz, altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir.' (denilir)."[291]

Âhirette, herkesin ameline göre kendisine nûr verileceğini bildiren hadisler de vardır. İbn Mes'ûd şöyle demiş: "Mü'minlere, amellerine göre nûr verilir. Kimine hurma ağacı kadar, kimine adam boyu kadar nûr verilir. En az nûr sahibinin nuru, başparmağı üzerinde olur, bir yanar, bir söner." İbn Abbas ise şöyle demiş: "Kıyamet günü, tevhid ehli olan herkesin bir nuru vardır. Münâfıkın nuru ise söner. Mü'min, münafığın nurunun söndüğünü görünce (kendi nurunun söneceğinden de) korkar. İşte onlar, "Rabbimiz, bizim nurumuzu tamamla"[292]derler."[293]

Âyetlerden, gerek mü'minlerin gerek kâfirlerin, gerek münafıkların ikişer gruba ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Mü'minler: mukarrebûn (Allah'a çok yakın olanlar) ve ebrâr (iyiler) gruplarına; kâfirler: du'ât (küfür liderleri, küfre davet edenler) ve taklîdçiler gruplarına; münafıklar da: hâlis münafık ve içinde kısmen nifak bulunan gruplara ayrılırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.), hâlis münafığı şöyle nitelemiştir: "Dört huy vardır ki bunlar bir adamda bulunursa o kimse hâlis münafıktır. Ama bunlardan sadece biri bulunan kimse ise o huyu terk edinceye kadar kendisinde biraz nifak olan insandır. Bu huylar şunlardır: Kendisine güvenildiği, yanına bir emânet bırakıldığı zaman hiyanet etmek, konuştuğu zaman yalan söylemek, söz verdiği zaman sözünde durmamak, çekiştiği zaman aşırı gitmek. "[294]

21-Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki, (Allah'ın azabından) korunasınız. **22-** O (Rab) ki yeri sizin için döşek, göğü de bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de bile bile Allah 'a eşler koşmayın. **23-** Eğer kulumuz (Muhammed)e indirdiğimizden

---

[288] Fussilel Sûıesı: 17.
[289] Munâfıkun Sûresi: 4.
[290] Hadîd Sûresi: 13.
[291] Hâdîd Sûresi: 12.
[292] Tahrîm Sûıesi: 8.
[293] ibn Kesîr, I. 55.
[294] Buhârî, iman, 24; Müslim, iman, 25, hadîs: 106.

şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sure getirin, Allah'tan başka bütün şahitlerini (yardımcılarını)^ da çağırın; eğer doğru iseniz (bunu yapın). **24-** Yok eğer yapamadınızsa, ki asla yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkarcılar için hazırlanmış ateşten sakının.[295]

Tefsîr:

21-24: Bu âyetlerin manası açıktır. Allah, muhteşem yıldızlar içinde dünyayı, yaratıkların en şereflisi kıldığı insanlara döşek gibi rahat bir ikamet yeri, göğü de tavan gibi onu koruyan, besleyen hârika bir eser yapmıştır. İnsanları beslemek için gökten indirdiği yağmur ile, çeşit çeşit meyvalar,ürünler çıkarmıştır. O halde bizi yaratan, şu dünya evine yerleştiren ve bizi çeşitli rızıklarla besleyen Allah'a neden başkasını ortak koşalım? Oturduğumuz dünya evi O'nun, yediğimiz rızık O'nun, varlığımız O'nun. Bizi besleyen, yaşatan, yöneten başka bir yaratıcı yoktur. Kâinatta ne varsa hep O'nun yaratıklarıdır. O'nun yaratıklarını O'na ortak koşmamız, akıl alır şey değildir. Kulluk yalnız Allah'a yapılır, yalnız O'na tapılır.
22 nci âyette geçen "endâd", eş, zıdd anlamındaki nidd'in çoğuludur. Masdar olarak nedd ise kaçmak, dağılmak, bâ harfi cerriyle kullanıldığı zaman birinin kötülüğünü söylemek anlamlarına gelir. Âyette bile bile Allah'a benzerler, eşler, ortaklar koşmak yasaklanmaktadır. İnsanlar, kendilerinde birtakım gizli güçler bulunduğunu sandıkları insanlara, canlı ve cansız varlıklara tapmak, onlardan meded ummak suretiyle onları tanrılaştırmışlar; tanrılıkta Allah'a eş yapmışlardır. Arap müşrikleri arasında bu, açıkça görüldüğü gibi Uzeyr'i veya îsâ'yı Allah'ın oğlu sayan yahudî ve hıristiyan mezheplerinde de kapalı olarak görülmüştür. Kapalı şirk denen bu tanrılaştırma, şeyhlerini Allah'ın yardımcısı, gaybi bilir, dünyâyı yönetir telakki eden bazı cahil tasavvuf tarikatlerinde de bol bol görülmektedir. Bu kimselerin, şeyhlerine karşı tutumları ve inançları, câhiliyye Araplarının şirkinden pek farklı değildir. Çünkü Kur'ân, Allah'tan başkasının gaybi bilmeyeceğini ve O'ndan başkasından yardım beklenmeyeceğini vurgularken bazı insanlar, tıpkı Allah'a duâ eder gibi yatırlara duâ edip dilek dilemekte, bazı tarikat mensupları da şeyhlerine herşeyin ayan olduğuna, müridin her halini bileceğine, isterse müridi büyük nimetlere ulaştıracağına inanırlar; Alîâh ile beraber şeyhlerine de yalvarırlar."Destur! ya pîr!" derler. Hattâ bunlar arasında Allah'ın, dünyânın yönetimini şeyhinin eline verdiğini söyleyenlere dahi rastladım. Şimdi bu adamın, Hz. Peygamber'in mücadele ettiği müşrik ile ne farkı vardır?
İnsanların, kendi düşünceleri, akıl yürütmeleri ile koydukları helâl ve haramı Allah'ın hükmü olarak kabul etmek de, bu hükmü koyanı tanrılaştırmak, Allah'a nidd yapmak demektir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) kendisini ziyarete gelen Adiy ibn Hâtem'e: "Hahamlarını ve râhiblerini, Allah'tan ayn rabler edindiler, Meryem oğlu Mesîhi de [296] âyetim okuyunca Adiy: "Onlar, onlara tapmazlardı." demiş, Peygamber (s.a.v.): "Evet onlara tapmazlardı ama onların helâl kıldığını helâl, haram kıldığını da haram yaparlardı. İşte bu, onlara tapmaktır." demiştir.[297]
Buna göre müctehidlerin, kesin delil olmadan kendi düşüncelerine göre yaptıkları ictihâd hükümlerine Allah'ın kesin hükmü gözüyle bakmak, içtihadı yapanları putlaştırmak olur. Elbette bunda içtihadı yapanın kabahati yoktur. Çünkü o, kendi kanısına göre vardığı hükmün, Allah'ın kesin hükmü olduğunu söylememiş, hattâ hükmüne mutlaka uymayı da gerekli görmemiştir. İmâm Mâlik'in, yazdığı kitapları, emirle halka uygulatma önerisini kabul etmediği ma'lûmdur. Bu putlaştırmanın sorumluluğu, İslâm'ın esas ruhundan ayrılıp kesin taklide sapan ve düşünceye kilit vuran sonraki nesillerin âlim denen adamlanndadır. Nasıl yahudî ve hıristiyanlar zaman içinde, dinin gerçek ruhuna aykırı hükümler koyup dinlerini daraltmışlarsa, müslümanlar da aynı şeyi yapmışlardır.
Sehl ibn Abdillâh et-Tüsterî, bu âyetten, nefse gurur vermenin, nefsin arzularına uymanın da nefsi Allah'a nidd yapmak olduğu sonucunu çıkarmıştır. Bu tefsirin kanıtı da "Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseyi gördün mü?"[298]âyetidir.
24 ncü âyet, Kur'ân'ın, Allah kelâmı olduğundan şüphe edenleri, ona benzer bir sure getirmeğe davet etmektedir. Bu âyet, Medine'de inmiştir. Mekke'de inen âyetlerde de yüce Allah, inanmayanları, Kur'ân'a benzer bir kitap,[299] Kur'ân'a denk bir söz[300] Kur'ân'a benzer on sure[301] Kur'ân'a benzer bir sure[302] getirmeğe davet etmiştir. Kur'ân'a cephe alan hiç kimse, onun bir âyetine denk bir söz söyleyememiştir. Çünkü o, Allah sözüdür. Beşer onun gibi bir söz söyleyemez.
Kur'ân, az kelime ile çok mana ifade eder. Bazan onun iki kelimesini izah etmek için sayfalarca yazı yazmak gerekir.
Kur'ân-ı Kerîm, önce gelen peygamberlerin hayatını anlatır, onların hayat öyküleriyle insanlara öğüt verir. Bunlar, genellikle Kitabı Mukaddes'te vardır. Bir kısmı da Arapların kendi tarihleriyle ilgilidir. Okula gitmemiş,

---

[295] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/113-116.
[296] Tevbe Sûresi: 31.
[297] Kurtubî, 8/120; ibn Kesîr, Tefsîr, 2/349.
[298] Câsiye Sûresi: 23; Tefsîru'I-Kur'âni'l-azîm , s. 9; Sülemî ve tasavvufî tefsiri, s. 26.
[299] Kasas Sûresi: 49.
[300] Isrâ Sûresi: 88.
[301] Hûd Sûresi: 13.
[302] Yûnus Sûresi: 38.

okuma yazma ve İbrânîce bilmediği için Tevrat'ı ve eklerini okumamış bir insanın, Kitabı Mukaddesteki Öyküleri, peygamberlerin ahlâkına aykırı şeylerden ayıklayarak anlatması, normal olarak mümkün değildir. Ancak bu, vahy ile mümkün olur.
Kur'ânı Kerîm, yıllarca sonra çıkacak olayları haber vermiştir: Rumların İranlıları yeneceklerini, müslümanların Mekke'yi fethedeceklerini, inanıp yararlı işler yapanların yeryüzüne hükümran olacaklarım söylemiş, bu söyledikleri aynen olmuştur.
Kur'ân, öyle ilmî gerçeklere dokunmaktadır ki bugünün pozitif ilim verileri de bunları doğrulamaktadır. Meselâ göğe doğru yükselmekle göğsün daralacağını, nefes almanın güçleşeceğini söyler. Gerçekten yükseğe çıktıkça hava basıncı düşeceği için nefes alma güçleşir. Kur'ân, arzın ve diğer yıldızların, önceleri birbirine yapışık olduklarını, Allah'ın, bunları birbirinden ayırıp her canlı şeyi sudan yarattığını söyler. Bugünün ilmî görüşü de bunun böyle olduğunu söylemektedir. Daha buna benzer, kâinatın yaratılışı hakkında nice gerçekler, Kur'ân dilinde özlü bir biçimde anlatılmıştır.
Kur'ân'ın üslûbu da bambaşka bir mu'cizedir. Anlattığı en soyut olayları canlı şahıslar şekline koyup anlatan Kur'ân, göze, kulağa, bütün duyulara hitabederek ruha açılan bütün yollarla insanın benliğine sokulur. Onun her kelimesinde, ilâhî bir musiki kulağı okşar. O, her haliyle insan sözü olmayıp Allah sözü olduğunu ispatlar. Bundan dolayı o indiği zaman şairler, utançlarından şiirlerini Kâ'be duvarlarından indirmişler, inananlar da inanmayanlar da ondan üstün bir söz olamayacağını itiraf etmişlerdir. Bugüne kadar hiç kimse onun tek bir âyetine denk bir söz söyleyememiştir, bundan sonra da söyleyemeyecektir.
24 ncü âyetin sonunda, vakûdu, yani yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten sakınılması emredilmektedir. Bu ateş, öyle bir ateştir ki yakıtı insanlardan ve taşlardan oluşmaktadır. Reşid Rıdâ'nın işaret ettiği üzre insanlar birbirlerine taşlara ve heykellere tapmakla, cehenneme yakıt olmaktadırlar. Allah kendilerini yakacağı gibi, taptıkları heykelleri de yakar. Ateşin, taşları yaktığı mahsus söylenmiştir. Çünkü Kur'ân'ın hitâbettiği insanlar, taşlara, heykellere tapıyorlardı. Yüce Allah buyuruyor ki: Şirkten dönüp Kur'ân yoluna gelmezseniz, varacağınız cehennemin ateşi sizi de yakar, o taptığınız, sizi koruyacağını sandığınız taşlan, heykelleri de yakar. Siz onlara tanrı diye tapıyorsunuz, onların sizi koruyacağını sanıyorsunuz. Oysa onlar, sizi değil, kendilerini dahi koruyamaz.
25- İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin, kendilerine ait olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyvadan rmklandıkça "Bu, daha önce de rızıklandığımız şeyler, (dünyada iken de bu rızıktan yemiştik)" derler. (Cennetteki bu rızık), onlara (o dedikleri) benzer verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve onlar orada ebedî kalacaklardır.[303]

Tefsir:

25- Cennet, gözden gizli kalan, içine girilmeden görülmeyen bahçedir. Cennet, lügatte örtmek demektir. Aynı kökten gelen cinn de gözden kapalı olan yaratıktır. İşte bu kökten alman cennet, girift ağaçlarla zemini görünmez bahçedir. Dinde cennet, dünya gözüyle görülmeyen, Hakk'ın gaybında gizli, sevap evinin adıdır. Bu ebedî bahçe, öyle güzel bir yerdir ki altından, yani zemininin içinden, tıpkı dünyada olduğu gibi ırmaklar akar. Fakat orada bol olan sadece su değildir. Bai ırmakları, süt ırmakları, sarhoş etmeyen şarap ırmakları da vardır. Herşey öylesine boldur orada. "O cennetlerdeki herhangi bir meyvadan rızıklandıkça: 'Bu, daha önce de rızıklandığımız şeydir'. " cümlesi üzerinde müfessirler özellikle iki açıklama naklederler. Bunlardan birine göre âhirette verilen rızıklar, şekil ve renk bakımından birbirine benzer, fakat tad ve lezzet bakımından bir sonra verilen, bir öncekinden farklıdır. Diğer görüşe göre de âhirette verilecek rızıklar, meyvalar, şekil ve ad bakımından dünyadaki meyvalara benzerler, fakat tad ve lezzetleri değişiktir. Âyetin muhtevasından, bu ikinci açıklamanın daha kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır.
insanlar, ancak alışık oldukları şeyleri kavrayabilirler. Başka âyetlerde de cennet, hep nar, hurma, kuş eti, birbirine girmiş ağaçlar, zencebîl, kâfur, misk, koltuklar, yastıklar, dolaşıp hizmet eden güzel kızlar ve delikanlıların bulunduğu bahçe şeklinde tasvir edilir. İşte mü'minlere verilen uhrevî nimetler, kendilerine, görünüşte dünyadaki nimetlere benzer gelecektir, fakat gerçekte farklıdır. İbn Abbâs'ın: "Cennette bulunan şeylerin, isimlerinden başka hiçbirşey, dünyadakine benzemez" dediği rivayet edilir[304]" Cennetteki nimetlerin mahiyeti başkadır. Çünkü onlar, sâf nimettir, dünyadakilerin hakikatidir. Dünyadaki meyvalar, onların gölgesi durumundadır. O meyvalar, insanın hakikatine verilmektedir. O bahçeleri ve meyvalan, insanın amelleri yapmıştır. Daha doğrusu insanın amelleri, âhirette o şekli almıştır. Aynı zamanda orada inananlara, tertemiz eşler vardır. O güzel kızlarda, dünyadaki kadınlarda olduğu gibi âdet görme ve lohusalık yoktur. Ahlâkları da en yüksek ahlâktır. Onlar gerek maddeten, gerek manen tertemiz eşlerdir. İşte mü'minler bu zevk ve nimet içinde birkaç gün değil, sürekli kalacaklardır.
Âyette geçen " ", hulûd kökünden ismi faildir. Mu'tezileye göre hulûd, sonsuzca kalmaktır. Fakat ehli sünnet âlimlerine göre hulûd, sürekli kalmaktır ama sonsuzluk şart değildir. Uzun zaman kalıcı olmağa hulûd denir. Gerçekte hulûd, hem uzun zaman için, hem de sonsuzluk için kullanılır. Yaşlandığı halde saçları ağarmayan,

[303] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/116-120.
[304] îbn Kesîr, I. 62.

dişleri dökülmeyen kimseye "muhlid" dendiği gibi, uzun zamana dayanan kayalara, taşlara da havâlid denir.[305]
Cennet nimetlerinin bir gün sona erebileceği düşüncesini silmek için âyette cennetliklerin, orada hâlid oldukları belirtilmektedir. Sözgeliminden burada hulûd'un, sonsuzluk mânâsında kullanıldığı anlaşılır. Nitekim Beyvine sûresinin son âyetinde hulûd, bir de tam sonsuzluk anlamını veren " Lul " ile pekiştirilerek cennetliklerin orada ebedî kalacakları bildirilmiştir.
Hulûd'u sonsuzluk anlamında kabul eden mu'tezüeye göre cennet ve cehennem halkı, bulundukları yerde sonsuzca kalırlar. Hulûd'u uzun zaman anlamında kabul eden Cehmiyye de cennet ve cehennemin ve bunların içinde bulunan yaratıkların bir gün yok olacağım söylemişlerdir. Onlara göre Allah'ın önceliği dolayısıyle herşeyden önce, sonluğu dolayısıyle herşeyden sonra olması için kendisinden başkasının yok olması gerekir. Şayet cennet halkı baki olsaydı, sonsuzlukta kendisine hiçbir şey benzemeyen Allah'a benzemiş olurlardı. Bu ise muhaldir. Ayrıca Allah, cennet halkının ne kadar nefes alacağını bilmezse bu konuda cahil olur. Bilirse bu bilginin, ancak onlar tamamen yok olduktan sonra olması gerekir (çünkü sonsuzun bilinecek ölçüsü yoktur).[306]
Ehli sünnetin de buna verdikleri cevaplar vardır. Fakat Âlûsî'nin dediği gibi bunlar, Kur'ân ve hadisin söyledikleri dışında, akıl yürütme ile bilinmesi mümkün olmayan şeyleri, şu dünyâda bilinenlerle karşılaştırmaktan, görünmeyenleri görünenlerle ölçmekten doğan düşüncelerdir. Bu tür tartışmalar Kur'ân'ın ruhunda olmadığı gibi bunların bir yararı da yoktur. Kur'ân neyi ve nasıl bildirirse öyle inanmak, onun ötesine akıl yürütmelerle dalmamak gerekir. Çünkü kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Allah dilediğini, dilediği biçimde yaratmağa kadirdir.
26-Allah, bir sivrisineği, hattâ onun da üstünde olanı (ondan daha zayıf bir varlığı) misal vermekten çekinmez. İnananlar, onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise: "Allah, bu misalle ne demek istedi?" derler. (Allah), onunla birçoğunu saptırır ve yine onunla birçoğunu yola getirir. Onunla sadece fâşıkları saptırır. **27-** Onlar ki söz verip bağlandıktan sonra Allah 'a verdikleri sözü bozarlar; Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi (îman ve akrabalık bağlarını) keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar; işte ziyana uğrayanlar onlardır. **28**- Allah'a nasıl nankörlük edersiniz ki siz, ölüler idiniz, O sizi diriltti; yine Öldürecek, yine diriltecek; sonra O'na döndürüleceksiniz. **29**- O ki yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı; sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, herşeyi bilir.[307]

Tefsir:

26 ncı âyette Allah'ın gerçeği anlatmak için her türlü misâli vermekten çekinmeyeceği; mü'minlerin, bu misallerle anlatılan mânâyı anlayacakları; nankörlerin ise insanların gönüllerinde kuşku uyandırmak için "Allah bununla ne demek istiyor?" diyerek doğru düşünce ve iman yolundan sapacakları bildirilmektedir. Mü'minler, Kur'ân'da anılan misâllerle anlatılmak istenen mânâyı derhal kavrarlar. Ama inkarcılar, inkâr etmek için bahane arar, bu misalleri güya Allah'a yakıştırmazlar. Sa'îd'in, Katâde'den naklettiğine göre Kur'ân'da örümcek ve sinek, misal olarak anlatılınca sapıklar: "Allah bunları anmakla ne demek istiyor? Allah böyle şeyleri söylemekten münezzehtir" dediler. İşte 26 ncı âyet, bu münasebetle indi.[308]
Kalbi hastalıklı birçok insan, bu misallerin derinine inemediğinden sapıtır. Fakat işin iç yüzünü kavrayan birçok insan da bunlarla anlatılmak istenen gerçeği kavrayıp hidayete gelir. Tabii, sapıtanlar, kötü niyetli fâsıklardan başkası değildir.
Âyette Allah'ın, fâsıklardan başkasını idlâl etmeyeceği bildirilmektedir. Helak olmak, kaybolmak, yolunu şaşırmak anlamındaki dalâl kökünden türeyen idlâl: yoldan çıkarmak, saptırmak, şaşırtmak demektir. Şimdi bu sözden, Allah'ın, kullarını yoldan çıkardığı mânası hatıra gelebilir. Oysa âyetin kasdı asla böyle değildir. Çünkü âyette Allah'ın, sadece fâsıkları saptıracağı belirtilmiştir.
Fısk, Allah'a itaati bırakmak, doğru yoldan ayrılmak demektir. O halde Allah, fâsıklar doğru yolda iken onları yoldan çıkarıp eğri yola sokmuyor, onları doğru yoldan şaşırtmıyor. Onlar kendileri doğru yolu bırakmış, eğri yollara sapmışlardır. Allah onları, peygamberleri aracılığı ile doğru yola gelmeğe çağırdığı halde onlar girdikleri yanlış yolda devam etmektedirler. İşte Allah yoldan çıkmış olan, çağırıldıkları halde doğru yola gelmeyen o insanları kendi girdikleri sapık yollarında bırakmaktadır. Kur'ânı Kerîm'de Allah'ın idlâli (saptırması), sapık insanları kendi hallerine bırakması demektir. Yoksa mahsus doğru yoldan çıkarıp eğri yollara düşürmek değildir. Bundan dolayı birçok âyette de "Allah'ın, fâsıklardan, yahut zâlimlerden, yahut kâfirlerden başkasını saptırmayacağı" vurgulanır. Demek ki Allah, doğru yolda olanları eğri yollara düşürmez. Ayrıca Allah'ın şaşırtması tabiri, müşriklerin yanlış davranışlarını kınamak amacıyle söylenmiştir. Nitekim yanlış davranışında ısrar edene: "Allah şaşırtmış, yahut gözünü kör etmiş" denilir.
Kur'ânı Kerîm'de, genellikle inanmayan müşrik insan anlamında kullanılır. Bununla beraber inandığı halde büyük günâh işleyen kimselere de fâsık denilir. Fısk'ın üç mertebesi vardır:
Birincisi günâhı çirkin kabul etmekle beraber yine de bazan nefse uyup günâh işlemektir. İkincisi günâhı günâh

[305] Lisânu'l-'Arab, 1/876.
[306] Rûhu'l-Me'ânî, 1/205.
[307] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/120-122.
[308] İbn Kesir: 1/64.

bilerek sık sık günâh işlemektir. Üçüncüsü günâhın çirkinliğini inkâr ederek, onu iyi bir şey kabul edip günâh işlemektir ki bu türlü fısk, küfürdür.
27 nci âyette fâsıkların vasıfları sayılmaktadır: Onlar Allah'ın ahdini nakdederler. Nakd: Yaptığı binayı yıkmak, "bağladığı ipi çözmek verilen sözü tutmamaktır. Ahd, verilen sözdür. Güvenmek, sağlam ve andlaşma anlamındaki vesâka kökünden mîsâk ise sağlam, pekiştirilmiş ahd demektir. Allah'ın ahdi deyimi, ahdin Allah'a ait önemli bir şey olduğunu belirtmek içindir. Bir şey Allah ile tamlanırsa çok değerli olur. Beytullâh (Allah'ın Evi) gibi. İşte ahid ve öyle değerli bir şeydir. Fâsıklar, Allah'a verdikleri sözü, iyice pekiştirmiş oldukları halde onu bozarlar.
Allah'ın ahdini bozmak, O'na verilen sözde durmamak, gerek Allah'a gerek insanlara verilen söze aykırı davranmaktır. Allah'ın ahdi ile birkaç mânâ kasdedilmiş olabilir:
Evvelâ ahid, Allah'ın yaratırken insanın içine koyduğu Allah'ı tanıma kabiliyetidir. Buna fıtrat ahdi denir ki: "Rabbin, Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onları kendi nefislerine şahit tutarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?1 (demişti). 'Evet, buna şahidiz!' dediler. "[309]âyetinde bu fıtrat ahdine işaret edilmiştir.
Kaînâtta Allah'ın birliğinin kanıtlarını düşünüp de şu engin evrenin yaratıcısına kulluk etmek kanısına varmak da Allah'ın ahdi sayılır. Zaten fıtratta insanın içine konulan kabiliyet, insanı bu kanıya götürür.
Yahut Allah'ın daha sonra gelecek peygambere inanacakları hakkında gerek peygamberlerden, gerek onlara inananlardan almış olduğu sözdür. "Allah, peygamberlerden şöyle söz almıştı: 'Bakın, size Kitâb ve hikmet verdim sonra yanınızda bulunan Kitabı doğrulayıcı bir Peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?' demişti. 'Kabul ettik.' dediler. "[310]âyetinde bu ahde işaret edilmiştir.
Allah'ın, bitiştirilmesini istediği şeyi kesmek de sürekli olarak yapılmasını buyurduğu şeyleri bırakmak demektir. Allah'ın, bitiştirilmesini istediği şey hakkında başlıca iki görüş vardır: Birine göre bu, rahim (kan) akrabalığıdır. Allah, akrabanın ziyaret edilip akrabalık bağlarının kopartmamasını emretmiştir. Fâsıklar, akrabalık bağlarını koparırlar. Birine göre de bu tabir, sadece akrabalıkla ilgili değildir. Allah'ın bitiştirilmesini istediği şey, akrabalık da dahil olmak üzere dinde yapılması emredilen herşeydir. Namaz kılmak, zekât vermek, Allah'ı anmak, iyilik etmek gibi tüm dini emirler. Fâsıklar, O'nun emrettiklerini sürekli yapmaz, sürekli yapılmasını istediği kulluğu yerine getirmezler. İşte onların sonucu, hüsrandır, ziyandır, başarısızlıktır. Onlar, umduklarına eremezler.
Anlatılan örümcek ve sinek misallerini onlar, kalın kafalılıklarından veya inatlarından ötürü anlamamışlardır. Aslında basit gibi görünen örümcek ve sinekte, Allah'ın bu hor görülen küçük yaratıklarında ne ilâhî sanatlar gizlidir. O şahane tül evini ören örümcek küçümsenir mi? Kaldı ki bu misal ile, kendilerini korumak için Allah'tan başka veliler, rablar edinen kimseler, tıpkı korunmak için ev yapan örümceğin durumuna benzetilmiştir. Örümceğin evi ne kadar zayıf ise, işte inkarcıların sığındıkları tanrılar da öyle zayıftır. Örümcek evi, bir çöp ile yıkılır. O tanrı diye tapınılan şeylerin de bir sineğe dahi gücü yetmez. Sinek o putların üstüne taranır, üzerlerine sürülen yağı, tatlıyı emer, ama put üstüne taranan sineğe engel olamaz. Bununla gayet açık bir biçimde anlatılan gerçek şudur: inkarcıların tanrı diye taptıkları putlar âcizdir, tapanlar, çok çürük bir iş yapmaktadırlar. Bu misal, inkarcıların yaptıkları işin çürüklüğünü, gayet canlı bir biçimde herkesin gözleri önüne sermektedir. Neden Allah, insanların kavrayışlarına uygun gelen misalleri vermesin? Tabiattan verilen misaller, soyut mânaları, müşahhas hale getirir, insan zihnine sokar. Kur'ân, tasvirî üslûbu kullanmıştır.
28-29: Son iki âyet de Allah'ın, bizi ölü iken dirilttiğini, sonra öldüreceğini, tekrar dirilteceğini, daha sonra da O'na döndürüleceğimizi; O'nun yeryüzünde olan herşeyi bizim için yarattığını, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenlediğini ve herşeyi bildiğini ifade ediyor.
İstiva: Yükselmek, bir şeyin üstüne çıkmak, bir şeye doğru yönelmek anlamlarına gelir. Allah'ın göğe yönelmesi, gök cisimlerini yaratmayı dile-mesidir. Göğün, "yedi gök" olarak yaratılması, Kur'ân'm orijinal düşüncesi değildir. Daha Önce İndilerde bu ifade bulunduğu gibi toplumda da bu düşünce yaygındı. Kur'ân, insanlara bildikleri bir hususu hatırlatarak Allah'ın gücünün büyüklüğünü anlatıyor, insanları o sonsuz güce sahip Allah'a boyun eğip kulluk etmeye çağırıyor.
29 ncu âyetten, ilk anda Yer'in, gökten önce yaratılmış olduğu anlaşılır. Secde Sûresinin: "De ki: 'Siz mi Yer'i iki günde yaratan'a karşı nankörlük ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz?' O, âlemlerin Rabbidir. Yer'e, üstünden ağır baskılar koydu, onda bereketler yarattı ve onda, arayıp soranlar için gıdalarını (bitkilerini ve ağaçlarını) tam dört günde takdir etti (düzene koydu). Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve Yer'e: 'İsteyerek veya istemeyerek (buyruğuma) gelin' dedi, 'İsteyerek geldik' dediler. Böylece onları iki günde yedi gök yaptı ve her göğe emrini (kanunlarını, düzenini) vahyetti." (Âyet: 9-12) âyetlerinden de sanki Yer'in, gökten önce yaratıldığı anlaşılır.
Fakat bu âyetlerin amacı, eşref-i mahlûkat olarak yaratılacak insanın üzerinde yaratıldığı Dünyâ'nın, öteki gök cisimleri arasındaki değerini belirtmektir. Dikkat edilirse "Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi" ifadesinden, göğün temel maddesi olan Gök Gazının, Yer'in biçimlendirilmesinden önce yaratıldığı anlaşılır. Nitekim "Sizin yaratılışınız mı çetin, yoksa göğün yaratılışı mı? Allah onu bina etti, kalınlığını (tavanını)

[309] A'râf Sûresi: 172.
[310] Âli İmrân Sûresı: 81.

yükseltti onu düzenledi, gecesini örtüp kararttı, gündüzünü açığa çıkardı. Bundan sonra da Yer'i yayıp yuvarlattı. Ondan suyunu ve otlağını çıkardı." (Nâzi'ât Sûresi: 27-31) âyetlerinden, göğün; karanlık ve aydınlık olaylarının dayalı olduğu Güneş'in daha önce yaratıldığı anlaşılır. "Hamdolsun o Allah'a ki gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve aydınlığı var etti." (En'âm Sûresi: 1) âyetinde de göğün daha önce yaratılmış olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü önce göklerin yaratıldığı belirtilmiştir.

Tabiî bilginlerinden Katâde göğün, Yer'den önce yaratılmış olduğunu söylemiştir. Katâde'nin bu sözünü kaydeden Kurtubî şöyle diyor: "Yüce Allah, önce göğün dumanını (gaz durumunu), sonra Yer'i yarattı. Sonra duhân (gaz) durumundaki göğe yönelip onu biçime koydu. Daha sonra Yer'i yayıp yuvarlattı."[311]

Kur'ân-ı Kerîm'den anlaşıldığına göre yüce Allah, önce bütün gök cisimlerinin temel maddesi olan Duhân(gaz)ı yaratmış, ve gök cisimleri arasında insanın yaratılacağı Dünyâ'yı yuvarlatıp; onu, hayâtın oluşmasına elverişli duruma getirmiştir. Dünyâ'da hayâtın oluşabilmesi için ısı, ışık, hava, su gereklidir. İsı ve ışık Güneşe bağlı olduğuna göre demek ki Dünyânın ve Dünyâdaki hayâtın bağlı olduğu Güneş, Dünyâ'dan önce yaratılmıştır. Nitekim Nâzi'ât Sûresinin biraz önce kaydettiğimiz: "Allah göğü bina etti, kalınlığım (yani boyutunu tavanını) yükseltti, onu düzenledi, biçimlendirdi, gecesini örtüp kararttı, gündüzünü açığa çıkardı. Bundan sonra da Yer'i yayıp yuvarlattı." âyetlerinden, ışık ve karanlık olaylarının dayalı bulunduğu Güneşin, Yer'den önce yaratıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in âyet ve sûreleri birbirini tefsir etmektedir. Bir âyette kapalı ifade edilen bir konu, başka bir sûre'nin âyetlerinde izah edilmiştir. Onun için Kur'ân-ı Kerîm'i bütünüyle okuyup düşünmek ve sadece bir yerdeki bir âyete bakıp onunla ilgili diğer âyetleri gözden geçirmeden ön yargıya varmak hatalı olur. Bunun açık örneklerinden birini, meşhur Şeyh Tantâvî vermişti. Her Cuma günü Suud televizyonundan çok değerli konuşmalar yapan, sorulara cevap veren bu asırlık bilgin, bir konuşmasında Kant Laplas teorisinin Kur'ân'a ters düştüğünü, zira Kur'ân'da Yer'in gökten önce yaratıldığının belirtildiğini söyleyip büyük yanılgıya düştü. Oysa göğün daha önce yaratılmış olduğunu açıklamış olan Kur'ân, Enbiyâ Sûresinde de göklerle Yer'in önce birbirine yapışık iken Allah'ın, bunları birbirinden ayırıp her canlı şeyi sudan yarattığını belirtmek suretiyle, bu teorinin özetini asırlar önce haber vermiştir. Hayâtın önce suda başlayıp sonra karaya geçtiği de en güçlü teorilerden biridir. Kur'ân, orijinal olarak ilk defa kendisinin ifâde ettiği hakikatlerin hiçbirinde bilime ters düşmemiştir ve düşmeyecektir. Onun nakilleri de kendisinden önceki kitâblara uygundur. O kitâbları okumamış olan Hz. Muhammed'in, onlarda olanı anlatması, bu anlatımının mu'cize ve kendisinin peygamber olduğunu kanıtlar. Onun kendiliğinden haber verdiği, yaratılışla ilgili hakikatler de teoriden kurtulmuş bilim verilerine uygundur. İşte bundan dolayıdır ki "Ondan önce ve sonra onu boşa çıkaracak, yalanlayacak, hükümsüz bırakacak bir söz gelmeyecektir. O hikmet sahibi, övgüye lâyık Allah tarafından indirilmiştir." (Fussilet: 42)

28 nci âyet hakkında İbn Abbas'ın şu tefsiri nakledilir: "Siz yaratılmaz-dan önce babalarınızın belinde ölüler halinde bulunuyordunuz. Allah sizi yarattı. Sonra gerçek ölümle öldürecek, sonra tekrar diriltecektir."[312]

Yüce Allah bize şöyle demek istiyor: Ey insanlar, düşünün siz cansız idiniz, hayatta değildiniz, daha önce babanızın belinde bir tohum idiniz, ondan önce de belki bitki, daha önce de toprak idiniz. Hepinizin aslı toprak idi. Allah sizi çeşitli aşamalardan geçirip şu insan hayatına getirdi. Size can verdi, akıl verdi. Şimdi O'nu nasıl inkâr edersiniz? Bir müddet bu dünyada yaşadıktan sonra sizi öldürüyor, ama ölüm herşeyin sonu değildir, yine diriltecek ve en sonunda O'nun huzuruna toplanacaksınız. Allah, size sadece hayat vermekle kalmadı, yeri de, yerde olanları da sizin için yarattı. Bu kadar nimete karşı nasıl nankörlük edersiniz? Her iyiliğe bir teşekkür gerekir. Allah'ın size verdiği can nimetine ve dünyada sizin için yarattığı sayısız nimetlere karşı teşekkür etmeniz gerekirken nasıl oluyor da O'nu inkâra sapıyor, O'nu bırakıp birtakım âciz yaratıklara tapıyorsunuz?

30- Bir zamanlar Rabbin, meleklere: "Ben yer yüzünde bir halife yaratacağım," demişti. (Melekler); "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni Överek teşbih ediyor ve seni takdis ediyoruz!" dediler. (Rabbin): "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi. **31-** Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere sunup: "Haydi doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin, " dedi. **32-** Dediler ki: "Sen yücesin (ya Rab); bizim, senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen, bilensin, hakimsin (her şeyin iç yüzünü bilen, her şeyi yerli yerince yapansın)." **33-** (Allah) dedi ki: "Ey Âdem, bunlara, onların isimlerini haber ver." (Âdem), bunlara onların isimlerini haber verince (Allah): "Ben size, ben göklerin ve yerin gay olarını bilirim, sizin açıkladığınız ve içinizde gizlemekte olduğunuz şeyleri bilirim, dememiş miydim?" dedi. **34-**Meleklere: "Adem'e secde edin" demiştik. Hemen secde ettiler; yalnız. İblis diretti, böbürlendi, nankör' den oldu. **35-**Dedik ki: "Ey Âdem, sen ve eşin, cennette oturun, ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz!" **36-** Derken şeytan, onlan{n ayağını) oradan kaydırdı, içinde bulundukları (nimet yurdu)ndan çıkardı. (Biz de) dedik ki: "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin yeryüzünde kalıp bir süre yaşamanız lâzımdır. "**37-** Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı (onlarla amel edip Rabbine yalvardı, O da) bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. Şüphesiz O, tevbeyi çok kabul eden (kulunun günâhından geçen) dır, çok esirgeyendir. **38-** "Hepiniz oradan inin," dedik, "Yalnız (iyi bilin ki) size benden bir hidâyet geldiği zarûi, kim(ler) ben;m hidâyetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." **39-** "İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar ise ateş halkıdır, onlar orada ebedî

[311] el-Câmi' li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 1/255-256.
[312] İbn Kesîr, I. 67.

kalacaklardır."[313]

Tefsîr:

30-34 ncü âyetlerde yüce Allah, insana olan lütuf ve nimetini belirtmek için onun ilk atasını yaratma safhasını özetliyor: Bir zaman Allah, meleklere, yeryüzünde bir halîfe yaratacağını söylemiş, melekler dâima Allah'ı tesbîh ve takdîs eden kendileri varken kan dökecek, bozgunculuk yapacak birilerini yaratmasına gerek olmadığını söylemişler. Onların bilmediği şeyleri bildiğini söyleyen Allah, yarattığı Âdem'in üstün yeteneğini meleklere göstermek için Âdem'e bütün isimleri öğretmiş; sonra bu isimlen meleklerden sormuş. Melekler Allah'ın kendilerine öğrettiğinden başka bir şey bilemeyeceklerini arz etmişler. Allah'ın buyruğu uyarınca Âdem, bu isimleri meleklere bildirince; Allah, melcelere, bu yaratmadaki hikmetinin, böyle bilgili bir varlık meydana getirmek olduğunu söylemiştir. Bundan sonra meleklere, Âdem'e secde edip boyun eğmelerini buyurmuş, İblîs dışındaki melekler Âdem'e secde etmişlerdir.
Tesbîh, yüzmek, uzağa gitmek anlamındaki sbh kökünden masdardır. Allah'ın zâtım, kendisine yakışmayan herşeyden uzak tutmak demektir. Takdîs de uzağa gitmek anlamına gelen kds'dzn türemiştir. Takdis, temizlemek, pislikten çok uzak tutmaktır. Melekler: "Seni takdis ederiz" sözleriyle Allah'ı, her türlü eksiklikten uzak tuttuklarım, O'na hiçbir suretle eş ve ortak koşmadıklarını belirtmektedirler.
Müfessirler, Âdem kelimesinin türevi ve anlamı hakkında çeşitli yorumlar yaparlar! Kimine göre Âdem, yeryüzü anlamındaki edmeh " " den ve edîm " fel "den türemiştir. Kimine göre topraktan yaratılan insana verilen bu ad, hem esmer, hem beyaz anlamına gelen " £oî "den türemiştir. " loî İti " Deyaz deve demektir. Bu takdirde Âdem'in çoğulu "udm" "evâdim"dır. Fakat Saîd ibn Cübeyr'e göre birinci görüş doğrudur. Edîmu'1'Ard'da.n yani topraktan yaratıldığı için ona Âdem, unuttuğu için de ona insan denmiştir.[314]
Müfessirler, hiçbir esasa dayanmayan bu fikirleri ileri süre dursunlar, biz bu kelimenin, İbranî kökenli olduğunda kuşku görmüyoruz. Çünkü ilk insanın adı olarak Adam, Tevrat'ın Tekvin Kitabında çok geçer.
35-39: Allah, yarattığı Âdem'i ve eşini cennette oturtmuş; onlara cennetin her meyvasından yiyebileceklerini, yalnız bir ağaca yaklaşmamalarım emretmiş; fakat şeytân, ağaçtan yedikleri takdirde sürekli yaşamaya erecek-lerini söyleyerek onları kandırmış, onlara yasak ağaçtan yedirtmiştir. Bunun üzerine Allah Âdem'e, ve şeytana birbirine düşman olarak cennetten yeryüzüne inmelerim, bir süre orada kalmaları gerektiğini buyurmuştur. Âdem, yine Allah'tan öğrendiği sözlerle O'na yalvarıp af dilemiş; Allah da onu affetmiş; sonra tekrar Yeryüzüne inmelerini, kendisinden gelen hidâyete uyanların korku ve üzüntüye uğramayacaklarını, fakat nankörlük edip âyetlerini yalanlayanların sürekli olarak ateşte kalacaklarım bildirmiştir.
İlk insanın yaratılışından bir safhanın anlatıldığı bu âyetlerde melâike ile insanın ilk ilişkisine işaret edilmektedir. Melek, dilde kuvvetli, yönetim sahibi anlamına gelir. Le'eke kökünden gelen bu kelimenin aslı, mel'ek'tvc. Esasen le'eke'nm aslı da eleke'dir. Mimli masdarı me'lek'tir. Arapçada harflerin yeri değiştirilerek söylenen bazı kelimeler vardır. Bu babdan olarak me'-lek de melek şekline sokulmuş, sonra ortadaki hemzesi de kaldırılıp melek şekline konmuştur. Eleke: Gönderdi; me'lek: elçilik etmek demektir. Allah'ın buyruklarını taşımak ve yerine getirmekle görevli elçiler olduğu için bu ruhsal varlıklara mel'ek denmiştir.
Melekler, yüce nûranî, lâtîf yaratilışh, mâhiyetlerini ancak Allah'ın bildiği birtakım güçlü varlıklardır. Asıl rûhânî biçimleriyle onları bu gözle görmek mümkün değildir. Fakat onlar, istedikleri şekie bürünüp görünebilirler. Yerde, gökte, her tarafta bulunurlar. Bir anda yeri ve gökleri dolaşabilirler, çok ağır işleri bir anda yapma gücüne sahiptirler. Meleklerde erkeklik, dişilik olmadığı gibi, yorulma ve usanma da yoktur. Allah'a isyan etmezler, dâima O'na itaatle meşguldürler. Meleklerde günâh işleme yeteneği yoktur.
Meleklerden bir kısmının görevi, yalnız Allah'a ibâdet etmektir. Bir kısmı, Allah'ın verdiği görevleri yaparlar. Allah'ın Arşını taşıyan, Arşı tavaf eden, dâima zikir ve tehîl ile meşgul olan melekler bulunduğu gibi; rüzgârları savuran, yağmurları yağdıran, depremleri meydana getiren melekler de vardır. Yani tabiat kanunları ve güçlerinden tutun da peygamberlere vahiy taşıyan Hz. Cibril'e kadar çok çeşitli derece ve yaratılışta melekler mevcuttur. İnsanların yaptıkları işleri kaydeden iki melek de vardır ki bunlara hafaza, ki-râmen kâtibin melekleri denir. Bunlar, insandan hiç ayrılmazlar. Her insanın yanında böyle iki melek bulunur ve onun yaptığı her işi kaydeder. Cenabı Hak: "Sizin üzerinizde (yaptıklarınızı ve söylediklerinizi) zapîedici melekler vardır. Onlar değerli yazıcılardır, işlediklerinizi yazarlar.'[315] buyurmaktadır.
Meleklerin yazmasını, insanın yazmasıyle karşılaştırmak doğru değildir. Daha açık bir deyimle söylersek, meleklerin yazması, Allah'ın koyduğu birtakım güçlerle amellerimizin tesbit edilmesi demektir. Bu tesbît işini anlayabilmek için sesimizin ve hareketlerimizin atmosfer tarafından alınıp korunmasını hatırlayabiliriz. Sesimiz, titreşim olarak atmosfere geçer. Atmosferde milyonlarca, milyarlarca ses vardir. Bir alıcı tarafından bu sesler tekrar ses halinde kulaklara yansır. Keza uzay dalga haline gelen şekillerimizi de taşır. Bir alıcı televizyon tarafından bu dalga şekiller, tekrar görüntüye dönüştürülür. İşte seslerimiz ve görüntülerimiz nasıl tabiat güçleriyle zapte-diliyor, tesbit ediliyorsa amellerimiz de Allah'ın yarattığı ma'nevî güçlerle, meleklerle böyle

[313] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/122-129.
[314] Ibn Sa'd, at-Tabakatu'l~Kubrâ, 1/26, Dâru Sâdir, Beyrut; Kurtubî, 1/279.
[315] Infitâr Sûresi: 10-12.

tesbit edilmektedir. Bir gün bunlar, önümüze serilecektir.
Peygamberler, melekleri, şekilleriyle görmüşlerdir. Şekiller de cismanî-dir ve boyutludur. Maddesiz, soyut kuvvet tasavvuru, bizzat Allah'ın kudretini düşünmek demektir. Allah'tan başka soyut zât yoktur. Madde düşüncesinden silindiği zaman kudret, Allah'ın kudretinden ibaret kalır. Henüz hiçbir şekle girmeyen bölünmez madde halindeki sâf madde, tamamen âtıldır, onda hiçbir aktiflik yoktur. Bu güçlere aktiflik verildiği zaman şekle giren cisim olurlar. Şekle giren, bunların hakikatleri değildir, ancak maddede görünümleri, şekil halinde olur.
İslâm filozoflarına göre melekler ne boyutludur, ne de cisim." Bunlar, insan ruhu gibi soyut cevherlerdir, fakat mahiyetleri insan ruhundan başkadır; daha güçlü, daha bilgilidir. Melekler iki kısma ayrılır:
Bir kısmı sadece Hakkı bilmenin içine dalmış, başka bir şeyle uğraşmaktan uzak kalmıştır. Onlar "Hiç usanmadan, gece gündüz Allah 'ı teşbih ederler. " Bir kısmı da kaza ve kader işini yönetirler. Bunların yere ve göğe âit olanları vardır. Öncekiler de bunların ruhları durumundadır.[316]
Bütün maddî kâinat, bir göktür ki Kur'ân-ı Kerim'de buna en yakın gök denir. Bunun ötesinde daha yedi gök vardır. Bu göklerin her birine mahsus melekler vardır. Bunları düşündükçe meleklerin makamlarının ne kadar yükseklere vardığım, sayılarının ne kadar çok olduğunu anlamak mümkündür. Meleklerin çokluğunu anlatmak için Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: "Gök gıcırdamaktadır. Gıcırdamakta da haklıdır. Zira gökte hiçbir ayak basacak yer yoktur ki orada secde veya rükû eden bir melek bulunmasın. "[317]
Meleklerin en büyükleri: Cebrâîl, Mîkâil, Isrâfîl ve Azrâîl (selâm onla-ra)dır. Cebrâîl peygamberlere vahiy getirir. Mîkâîl bir kısım olayların, yağmurların, rüzgârların ve ekinlerin meydana gelmesine; Azrâîl, can almağa; İsrâfîl kıyamette birinci ve ikinci Sur'u üflemeğe yani her sorumlu canı ilâhî mahkemeye çağırıp âhiret gününün başlatılmasına me'mur melektir.
İmam Fahreddin Râzî'ye göre melekler, peygamberlerden üstündür. Çünkü Allah: "Hepsi Allah'a, meleklerine, kitâblarına ve peygamberlerine inandı..."[318]âyetinde kendi adından sonra melekleri anmıştır. Demek ki rütbe bakımından Allah'tan sonra melekler gelir. Melek rütbe ve şeref bakımından peygamberden yücedir.
Yüce âlemin şerefi, meleklerin o âlemde bulunmasından dolayıdır. Süf-lî âlemin şerefi de insanın bu âlemde bulunmasından ötürüdür.
Meleklerin mahiyet ve hakikati konusunda çeşitli görüşler vardır. Bu görüşler, önceki iki nokta etrafında toplanır: Biri yer işgal eden cisimler olması, diğeri yer işgal etmedikleri hususudur.[319]

A- Yer İşgal Eden Cisimler Olduğu Tezine Göre Melekler:

1) Gökte bulun an, çeşitli biçimlere girebilen, havasal, lâtîf cisimlerdir. Müslümanların çoğunluğunun görüşü budur.
2) Puta tapan bir gruba göre melekler, mutluluk ve uğursuzluk kaynağı olan şu yıldızların hakikatidir. Yıldızlar, konuşan canlılardır. Mutluluk veren yıldızlar rahmet melekleri, uğursuzluk verenler de azab melekleridir.
3) Mecûsîlere ve iki tanrı kabul edenlere göre kâinat ışık ve karanlık denen iki ezelî asıldan oluşur. Bunlar birbirine zıd, şeffaf, kudretli cevherlerdir. İşık cevheri faziletli, hayırlı, temiz, değerlidir; zarar vermez; yararlıdır, iyiliği engellemez; diriltir, öldürmez. Karanlık cevheri ise bunun tam karşıtıdır. Işık cevheri, melek denilen velîler (koruyucu dostlar) doğurur. Bu doğurma döllenme yoluyla değil, âlimden ilmin, nur kaynağından ışığın doğmasına benzer. Karanlık cevheri de şeytân denen düşmanlar doğurur. Bu doğurma da döllenme yoluyla değil, sefihten sefahatin doğması gibi bir doğumdur.[320]

B- Meleklerin Zatiyle Kaim, Yer İşgal Etmeyen Cevherler Olduğunu Söyleyenler:

1) Hıristiyanlardan bir cemâate göre melekler, bedenlerinden ayrılmış insan ruhlarıdır. Bedenlerinden ayrılan ruhlar iyi, sâf, temiz, iseler melek; kötü, kirli iseler şeytandırlar.
2) Filozoflara göre melekler, kendisiyle kaim, yer işgal etmeyen cevherlerdir. Mâhiyetleri insan ruhlarından farklıdır. İnsan ruhlarından daha güçlü, bilgili olan melekler, insan ruhlarının yöneticisi durumundadırlar. Onların ruhlara göre durumu, güneşin ışıkla olan ilgisine benzer.
Melekler de iki bölümdür: Bir bölümünün feleklerle, yıldızlarla ilgisi, ruhlarımızın bedenlerimizle ilgisi gibidir. Bir bölümünün de feleklerin yönetimiyle ilgisi yoktur. Allah'ı bilmeğe, sevmeğe ve O'na kulluğa dalmış olan o meleklere, Allah'a yakın melekler (el-melâiketu'1-mukarrebûn) denilir. Onların, gökleri yöneten meleklerle ilgisi, ruhlarımızın, bedenlerimizle ilgisi gibidir.
Filozoflar bu iki tür melâikenin varlığında oy birliği içindedirler. Bazı filozoflar, bunlardan ayrı olarak şu süflî âlemi yöneten meleklerin de var olduğunu söylemişlerdir. Süflî âlemi yöneten ruhanîler hayırlı ise melek, şerli

[316] Hak Dini Kur'ân Dili, I. 306.
[317] Tirmizî, Zuhd, 9; Ibn Mâce, Zuhd, 19, İbn Hanbel, V. 173.
[318] Âli Imrân Sûresi: 255.
[319] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/129-132.
[320] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/132-133.

ise şeytândır.
Filozoflara göre akıl meleklerin varlığını kanıtlar, şöyle ki:
1) Melekf konuşan, ölmeyen canlıdır. Aklî bölümlemeye göre üç türlü canlı varlık vardır: Zira canlı ya konuşur - ölür ki bu, insandır. Ya konuşmaz-ölür ki bu hayvandır. Ya da konuşur ölmez ki bu da melektir. En alt düzeyde konuşmayan ölen, hayvan, en üst düzeyde konuşan- ölmeyen melek; ortada da konuşan- ölen insan vardır. Şimdi Allah'ın hikmeti, varlıkların en aşağısını ve ortasını yaratmayı gerekli gördüğüne göre bunların en üstününü yaratmayı da gerekli görmüştür.
2) Yaratılıştan gelen bir yetenekle insan, gökler âleminin, şu süfli âlemden üstün olduğunu, hayatın, aklın ve konuşmanın da bunların karşıtlarından hayırlı olduğunu anlar. Şimdi şu karanlık âlemde hayât, akıl ve konuşma varken ziya, ışık ve şeref âlemi olan yüce âlemde bunların olmamasını akıl kabul etmez.
3) Mücâhede erbabı, meleklerin varlığını, manevî gözlem ve mükâşefe yoluyla saptamışlardır. Darda, çaresiz kalanlar da olağan üstü yollarla kendilerine yardım edildiğini, kurtarıldıklarını, ihtiyaçlarının giderildiğini görmüşlerdir. Bunların yanında sadık ru'yâlar da meleklerin varlığını gösterir. Bunlar, melekleri işitip de görmeyenler için inandırıcı; ma'nevî deneyleriyle onları anlayan, gören, sırlarına erenler için de kesin kanıtlardır.
Naklî kanıtlara gelince: Bütün peygamberler meleklerin varlığım söylemişlerdir. Bu husus, dinler arasında ortak bir inançtır.
Daha sonra meleklerin çokluğunu, çeşitlerini ve görevlerini izah eden Râzî şöyle devam ediyor: Melekler, çeşitli gruplara ayrılırlar.
1) Birinci grup Arşı taşıyan meleklerdir: "Melekler de göğün kenarla-rındadır. O gün Rabbinin Arşını üstlerinde sekiz melek taşır.[321]
2) İkinci grup, Arşın çevresinde bulunan meleklerdir: "Meleklerin de Arşın çevresinde dönerek Rablerini övgü ile andıklarını görürsün. "[322]
3) Üçüncü grup, meleklerin büyükleridir. Cibrîl, Mîkâîl, İsrafil ve Azrâ'îl de bunlardandır. Cibrîl, peygamberlere vahy taşır: "Onu güvenilirRûh indirdi. "[323] Cibril ile Mîkâl Kur'ân'da ismen anılır: "Kim Allah'a, meleklerine, elçilerine, Cibril'e ve Mîkâl'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır. "[324]Mîkâl'in, rızık işleriyle görevli olduğu da hadislerle sabittir. Kur'ân'da bu hususta bir açıklık yoktur. "Sür'a üfleneceği gün, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) düşüp bayılırlar. Ancak Allah 'in dilediği kalır..."[325]âyetinde ve benzerlerinde insanların, boru çalınarak Mahkeme-i Kübrâ duruşmasına çağırılacakları bildirilmektedir. Ama Kur'ân'da bu boruyu kimin çalacağından da söz edilmez. Ancak hadislerde bu borunun İsrâfîl tarafından üfleneceği ifade edilmektedir.
"De ki: üzerinize vekîl edilen ölüm meleği, canınızı alır, sonra Rabbini-ze döndürülürsünüz. [326]"O, kullarının üstünde tek hâkimdir. Size koruyucu melekler gönderir, nihayet birinize ölüm gelince elçilerimiz onun canını alırlar, bu hususta hiç geri kalmazlar. "[327]"Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler: 'Ne işte idiniz?' dediler. Bunlar: 'Biz yeryüzünde âciz düşürülmüştük' diye cevap verdiler." [328] "Fakat melekler onların yüzlerine, sırtlarına vura vura canlarım alırlarken halleri nice olur?"[329]âyetlerinde de can alan meleklerin tek değil, çok olduğu anlaşılır. Bu âyetler karşısında ölüm meleğinin, can almakla görevli olan meleklerin başkanı olduğu anlaşılır. Kur'ânı Kerîni'de adından söz edilmeyen bu meleğin adının Azrâîl olduğu da hadislerde geçer.
4) Dördüncü grup, cennet melekleridir: "Onlar Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraber olur. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar: 'Sabretmenize karşılık selâm size, yurdun sonu ne güzel!' (derler)"[330] "Rablerin (in azâbınjcfan korunanlar da bölük bölük cennete sevk edilirler. Kapıları daha önce açılmış bulunan cennete vardıklarında, cennet bekçileri (melekler) onlara: 'Selâm size, (ne) hoşsunuz! ebedî kalmak üzere buraya girin! derler. "[331]
5) Beşinci grup, cehennem melekleridir: "Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir ateşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır. Onun başında gayet katı, şiddetli, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve em-redildikleri şeyi yapan melekler vardır. "[332] "(Cehennemin) üzerinde ondo-kuz (muhafız melek) vardır!"[333] Cehennem muhafızlarının başkam Mâlik'tir: "(Cehennemin muhafız başkanına) 'Ey Mâlik, Rabbin bizim işimizi bitirsin (bizi öldürsün. Böyle yaşamaktansa ölmek daha iyidir)' diye seslendiler. "[334]Cehennem meleklerine, ortak

[321] Hakka Sureu: 17.
[322] Zumer Sûıesı: 75.
[323] Şuarâ Sûresi: 193.
[324] Bakara sûresi: 98.
[325] Zumer Sûresi: 68.
[326] Secde Sûresi: 11.
[327] En'âm Sûresi: 61.
[328] Nisa' Sûresi: 97.
[329] Muhammed Sûresi: 27.
[330] Ra'd Sûresi: 23-24.
[331] Zümer Sûresi: 73.
[332] Tahrîm Sûresi: 6.
[333] Muddessir Sûiesi: 30.
[334] Zuhruf Sûresi: 77.

adiyle zebanı denilir: "Haydi o meclisini çağırsın, biz de zebanileri çağıracağız."[335]
6) Altıncı grup, insanları korumakla görevli meleklerdir: "İnsanın önünden ve arkasından izleyen (melek)ler vardır, onu Allah'ın emrinden (kazalardan)korurlar. "[336]
7) Yedinci grup, insanın iyi ve kötü işlerini, sözlerini yazan meleklerdir: "Sizin üzerinizde koruyucular vardır: Değerli yazıcılar, onlar yaptığınız herşeyî bilirler. "[337] "Onun sağında ve solunda oturan iki alıcı (melek onun söylediklerini ve yaptıklarını) kaydetmektedir."[338]
8) Sekizinci grup, bu âlemi yönetmekle görevli meleklerdir: "Andolsun o sıra sıra dizilenlere, bağırıp sürenlere, zikir okuyanlara.[339] "Savurup kaldıranlara, ağır yüklerle yüklü olanlara, kolayca akıp gidenlere, işleri bölüştürenlere!"[340] "Andolsun söküp çıkaranlara, hemen çekip alanlara, yüzüp gidenlere, yarışıp geçenlere, derken işi düzenleyenlere!"[341]
Razî'nin, yer Melekleri dediği bu meleklerin, tabiat kanunları olması çok muhtemeldir. Bu husus, anılan âyetlerin tefsirinde izah edilmiştir.
Meleklerin Âdem'e secde ettiğini bildiren bu âyetler üzerinde meleklerin mi, insanların mı daha üstün olduğu tartışması ortaya çıkmıştır. Bir kısım bilginler, meleklerin insana secde etmesinden, Âdem'in meleklerden üstün olduğu kanısına varmışlardır. Onlara göre insanların elçileri (peygamberleri) meleklerin peygamberlerinden; insanların velîleri, meleklerin velîlerinden üstündür. Bazı âlimler de buradaki secdenin, Allah'ın buyruğuyla yapıldığını, bu secdenin gerçekte Âdem'e değil, secdeyi emreden Allah'a boyun eğmek anlamına geldiğini ileri sürmüş ve meleklerin, insanlardan üstün olduğunu söylemişlerdir. Zira Allah, Bakara Sûresinin 255 nci âyetinde kendisine imandan sonra meleklere inanmayı zikretmiştir. Sonra "Rahman çocuk edindi, dediler. Hayır (Rahmân'ın çocukları sandıkları melekler, O'nun) değerli kullaradır. O'ndan önce söz söylemezler ve onlar, O'nun buyruğuyla hareket ederler.[342] "Allah'ın buyruğuna karşı gelmezler ve kendilerine emredileni yaparlar. "[343] "Ne Mesih Allah'a kul olmaktan çekinir, ne de (Allah'a) yaklaştırılmış melekler."[344]âyetleriyle de meleklerin üstünlüğünü belirtmiştir. "Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, Rablerini överek teşbih ederler. O'na inanırlar ve inananlar için mağfiret dilerler. "[345]âyeti de Arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunan meleklerin, inananların bağışlanmasını dilediklerini bildirmektedir. İnsanların günahlarının bağışlanmasını dileyenler, elbette affı istenenlerden üstündür. Ayrıca Buhârî'nin rivayet ettiği: "Beni bir cemâat içinde anan kimseyi ben, onun beni andığı cemâatten daha hayırlı bir cemâat içinde anarım. "[346]mealindeki kudsî hadîs de meleklerin insanlardan hayırlı olduğunu kanıtlar.
Peygamberlerin, meleklerden üstün olduğunu söyleyenler de: "İnanan ve iyi işler yapanlar, halkın en hayırlısıdır. "[347] âyetine, bir de: "Melekler, ilim arayan kimseden memnun olduklarından dolayı (onlara) kanatlarını sererler. "[348]hadisine dayanmaktadırlar. Onlara göre beriyye, Allah'ın yaratıklarıdır. İnananlar, yaratıkların en hayırlısı olduğuna göre, demek ki onlar meleklerden de üstündürler. Meleklerin, ilim öğrencilerine kanatlarını sermeleri de onların, meleklerden üstün olduğunu gösterir.
Fakat bu görüşlerin, tutarlı olmadığı açıktır. Zira âyetteki beriyye ile kasıt, dünyâyada yaşayan bedenli canlılardır. Bu âyette öteki canlıların değil, sadece insanların kasdedildiği, sözgeliminden anlaşılır. Mütevâtir değil, âhâd haberi olan hadis de şayet sahih ise meleklerin, ilim öğrencilerini sevdiklerini, onları koruduklarım gösterir. Ayrıca: "İnsanın önünden ve arkasından izleyen (melek)ler vardır. Onu Allah'ın emrinden (kazasından) korurlar. "[349]âyetinde meleklerin, insanları izleyip onları birtakım kazalardan korudukları anlatılmaktadır ki koruyucular, korunanlardan güçlü ve üstündürler. Fahreddîn Râzî ve Kadî Ebûbekr el-Bâkıllânî de bu görüştedir.[350] Bazı âlimlere göre de meleklerin, ya da peygamberlerin üstünlüğü konusunda bir kesinlik yoktur. Çünkü bu husus ya Allah'ın, yahut Peyğamber'in sözü veya icma ile bilinir. Bu konuda bunların hiçbiri yoktur.[351]
Bazı âlimler hangisinin üstünlüğü konusunda tereddüd göstermiş olsalar da biz, birinci görüşün kuvvetliliğine inanıyoruz. Zira Hz. Peyğamber'e: "Ben size, 'Allah'ın hazineleriyanımdadır' demiyorum. Gaybı da bilmem. Size 'Ben meleğim' de demiyorum. "[352]demesi emredilmiştir. Bu âyetten meleğin, Peyğamber'den üstün olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca Râzî'nin dediği gibi Âdem'e secde eden melekler, eğer Yeryüzü melekleri ise bundan,

---

[335] Alâk Sûresi: 17-18.
[336] Ra'd Sûresi: II.
[337] Kıyamet Sûresi: 10-12.
[338] Kaf Sûresi: 17.
[339] Sâffât Sûresi: 1-3.
[340] Zâriyât Sûresi. 1-4. Zâriyât Sûresi. 1-4.
[341] Nâzı'ât Sûresi: 1-5; Mefâtîhu'1-gayb, 1/160-163.
[342] Enbiyâ Sûresi: 26-27.
[343] Tahrîm Sûresi: 6.
[344] Nısâ Sûresi: 172.
[345] Mu'min Sûresi: 7.
[346] Müslim, Zikr 2, 18, 19,21; Buhârî, Tevhîd İ5, 43; Tirmizî, Daavât, 13i; İbnMâce, Edeb 53, 58; İbn Hanbel, 2/251, 405, 413,..
[347] Beyyine Sûresi: 7.
[348] Ebû Dâvûd, İlm 1; Tirmizî, îlm 19; Nesâ'î, Taharet 112; İbn Mâce Mukaddime 17; İbn Hanbel, 4/239-241, 5/196.
[349] Ra"d Sûresi: 11.
[350] Meiatîhu'1-ğayb, 1/163; Kurtubî, el-Câmi, 1/289
[351] el-Câmi, 1/289.
[352] En'âm Sûresi: 50.

insanın büyük meleklerden değil, sadece Yeryüzü meleklerinden üstün yaratıldığı anlaşılır.
Râzî şöyle diyor: "Çoğunluğun kanısına göre Âdem'e secde etmekle emredilen, bütün meleklerdir. Çünkü el-melâikeh çoğuldur, genellik ifade eder.
Ayrıca bu, " ifa :Hepsi" sözcüğüyle de pekiştirilmiştir.
"Bazı insanlar da Âdem'e secde ile emredilenlerin, Yer melekleri olduğunu söylemişlerdir. Filozoflara göre buradaki melâike ruhsal cevherlerdir. Göksel ruhların, insan ruhlarına itaat etmesi muhaldir. Secde ile emredilenler, nefs-i nâtıka'ya (konuşan ruha) itaat eden insan bedeninin güçleridir."[353]
Muhammed Abduh da şöyle diyor: "Bu Arz üzerindeki bütün güçler, bütün tabiat yasaları insana boyun eğmiş, ve insan, bunları kendi yararına kullanma kabiliyetinde yaratılmıştır. Yalnız insanı kötülüğe iten nefis gücü, ona boyun eğmemiştir. Âyetlerden anlaşılıyor ki insan ne kadar olgunlaşırsa olgunlaşsın, yine de nefis, tam olarak ona boyun eğmez, o kimse nefsinin şerrinden emin olmaz. Bundan dolayı kâmiller nefis vesvesesinden sakınmışlar, vesvesenin kendilerine hükmetmesine, onları şerre yöneltmesine fırsat vermemişlerdir..."[354]
Yeryüzündeki güçler, insana boyun eğdirilmiştir. İnsan, şu dünyâ üzerindeki canlıların hiçbirinin yapamayacağı işleri yapmaktadır. Bitkiler yetiştirmekte, tarımı geliştirmekte, daha rahat yaşayabilmek için âletler yapmakta, bilgisini artırmakta, akıp giden ırmaklara gem vurup elektrik jeneratörleri çalıştırmakta, tarlaları sulamakta, yerin altındaki kömürü, petrolü çıkarıp yakıtını sağlamakta; otomobiller, uçaklar yapmakta; yaptığı uzay araçlarıy-le gezegenlere ulaşmakta; gün geçtikçe yeni buluşlar ortaya çıkarmakta, daima ilerlemektedir. Bu ilerleme, olgunlaşma, yeryüzünde sadece insana vergidir. Bu, Allah'ın, tabiat yasalarını insana boyun eğdirmesi sayesinde olmaktadır. Muhammed Abduh şöyle demiş:
"Bazı müfessirler melekten, başka bir mânâ anlamışlardır. Onlara göre: Meleklerin bitkileri büyütmek, hayvanları yaratmak, insanı korumak gibi işleri yürütmekle görevli olmaları, ibarenin dış anlamından daha ince bir anlama işarettir. Bitkide büyüme, Allah'ın, tohumun içine koyduğu özel bir ruh (dinamizm) ile olur. Bitkisel hayatı sağlayan, o ruhtur. İlâhî hikmetin yerine geldiği, özel bir düzene bağlı her genel işin kıvamı (temeli), şeriat dilinde melek denen İlâhî bir ruhtur. Rivayet edilen isimlendirmeye önem vermeyen eğer bu oluş âleminde eseri tabiatta görünen başka birşey bilmiyorsa-bu mânalara, tabiat yasaları der."[355]
Soyut ruhlardan ibaret olan melekler, ölümsüzdürler. Allah, kâinatı bu melekler aracılığı ile yönetmektedir. Gözümüzle görmesek bile melekler vardır. Mikrobu, güneşin ültraviyole ışınlarını, atomu ve atom elektronlarının hareketini bu gözümüzle görmüyoruz ama eserlerinden dolayı ilmen bunların varlığını kabul ediyoruz. Melekleri de bu gözle göremeyiz. Çünkü bu göz, sadece maddî şeyleri, mahdut ölçüde görme yeteneğine sahiptir. Ruhsal varlıkları, bu yetenekleri sınırlı duyu organıyla görmek mümkün değildir. Mânâ varlıkları, ancak gönül gözüyle görülebilir. Bütün peygamberler meleklerin varlığını haber vermişlerdir.
İşte yüce Allah, bu âyetlerde: isyan yetenekleri olmayan bu manevî varlıkların, Âdem'in yaratılışı karşısındaki düşüncelerini açıklamaktadır. Âdem'in yaratılışı ve meleklerin ona secde edip İblîs'in ona boyun eğmeğe tenezzül etmemesi, birkaç yerde anlatılır. Fakat henüz Âdem yaratılmazdan Önce Allah'ın, bu konuda meleklerle konuşmasını anlatan bu sahne yenidir, başka yerde geçmez. Kitabı Mukaddes'in elde mevcut sifirlerinde de bu sahne yoktur. Belki Hz. Peygamber zamanında bu vak'a da Tevrat'ta vardır, sonradan kaybolmuştur.
Müfessirler, bu âyetlerin tefsîrî hakkında İbn Abbâs'a ve diğer sahâbî ve tabiîlere nisbet edilen çeşitli rivayetler naklederler. Kimi garip, kimi çelişkili olan bu rivayetlerin hemen hiçbirinin senedi sağlam değildir.
Bu âyetlerden anlıyoruz ki yüce Allah, yeryüzünü imar edecek insan denen varlıklar yaratmayı ezelden beri murâdetmiştir. N-ıüfessirlerin nakline göre arz, Âdem oğullarından önce cinler ya da başka yaratıklar tarafından imâr edilmiş idi. Bunlar yeryüzünde t'csat çıkardılar, kan döktüler. Allah da melekler gönderip onları vurdu. Sonra meleklere, yeryüzünde halîfe yaratacağı hakkındaki kararını söyleyince melekler, daha önce yeryüzünde bozgunculuk yapmış olan yaratıkları gördüklerinden dolayı, yaratılacak insanların da böyle bozgunculuk yapacaklarını, kan dökeceklerini söylediler.
Halîfe, birinin ardından gelip ona halef olan, onun adına hükmeden kimse dernektir. Bir kimse, bir başkasından sonra gelip onun yerine geçerse "falan adam, falana halef oldu" denir. Tabii, Allah'tan sonra gelip O'nun yerine geçmek söz konusu olamaz. Âdem ve zürriyeti, yeryüzünde adaletle hüküm vermede, yönetimde Allah'ın temsilcisi oldukları ve birbirlerinin ardından gelip birbirlerine halef olduklarından dolayı Âdem'e ve soyuna halîfe ünvânı verilmiştir.
Bazı kimseler bu âyetten, müslümanların kendilerine, sözü dinlenir, itaat edilir bir halîfe tayin etmelerinin gerekli olduğu anlamını çıkarmışlardır. Ancak Asamm ve yandaşları, halîfe tayininin gerekli değil,1 caiz olduğunu söylemişlerdir. Ümmet hac ve cihâd görevlerini yerine getirir, birbirlerine karşı insaf ve adaletle davranır, zekâtlarını öder, ganimet ve sadakaları hak edenlere verir, üzerlerine düşen cezaları uygularsa kendilerine yeter; işlerini yönetecek bir imam tayin etmelerine gerek yoktur.[356]
Tabii bu âyette anlatılan halîfe, birbiri ardınca gelecek, yeryüzünde Allah'ın temsilcisi olacak insandır. Nitekim

[353] Mefâtîhu'l-ğayb, 2/238.
[354] Tefsîru'l-Kur'ân, 1/275.
[355] Aynı eser, 1/267-268. Aynı eser, 1/267-268.
[356] Kurtubî, 1/264. Kurtubî, 1/264.

Tevrat'ta da: "Allah kendi suretinde Adamı yaptı."[357] denmektedir ki Tevrâtın bu âyeti: "Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı. "[358] şeklinde hadis olarak rivayet edilmiştir.
Yukarıda kaydettiğimiz düşüncesinden dolayı Asamm'ı dinden anlamamakla suçlayan Kurtubî: "Ey Dâvûd, biz seni yeryüzünde halîfe (senden öncekilerin yerine geçen hükümdar) yaptık."[359] "Allah sizden, inanıp iyi işler yapanlara, kendilerini yeryüzünde halîfe (hükümdar) yapacağını va'detti"[360] âyetlerine dayanarak halîfe tayininin gereğini söylüyor.[361] ve halîfede aranan şartları sıralıyor ki özeti aşağıdadır:
"Halîfe seçilecek kimsenin:
1- Kureyşli (bu husus ihtilaflıdır),
2- Müslüman kadi(hakîm)lerinden, olaylarda yargı yeteneğine sâhib, müc-tehid bir âlim,
3-Tecrübeli, bilgili, savaş idaresini, askerî sevk ve idareyi bilir, halkın hukukunu korur, mazlumun hakkım zâlimden alır,
4-Erkek, akıllı, ergin, bedence sağlam olması (sakat olmaması.) Kadının hâkim olup olmayacağı ihtilâf konusudur. Bazı bilginlere göre kadın, tanıklığının caiz olduğu davalarda hakim olabilir. Ama Kadının halife olamayacağı hususunda ittifak vardır.
5- Âdil olup fâsık olmaması. Fâsık'ın halifeliği caiz değildir. Önce ilimce, sonra bedence üstün olan halifeliğe tercih edilir. Çünkü: "Allah onu sizin üstünüze seçti, ve onu ilimce ve bedence sizden üstün kıldı." (BakaraSûresi: 247) âyetinde İsrail oğullarına kıral olarak tayin edilen Tâlût'un önce ilmen, sonra bedenen üstünlüğü anılmıştır.
6- Fakat halîfenin, masum, hiç hatâ işlememiş, müslümanların en zekî ve ferasetlisi, ğaybi bilir, en yiğit olması gerekmediği gibi Hâşim Oğullarından olması da gerekmez. Çünkü Hâşim oğullarından olmayan Ebûbekir, Ömer ve Osman'ın imamlığı, ittifakla kabul edilmiştir.
7- Daha üstün biri varken, fitneyi önlemek için, vasıfça onun altında birini halîfe seçmek caiz görülmüştür.
8- Halîfenin, kendisinde güvenilirliğine zarar verecek bir kusur görünce kendi kendisini halletmesi gerekir.
9- Hail ve 'akd ehlinin ittifakıyle biri halîfe seçilince diğer müslümanların ona bey'at ve itaat etmeleri gerekir. Bir özür dolayısıyle bey'at etmeyen mazur sayılır ama özürsüz bey'at etmeyen, -müslümanların parçalanmasını önlemek için- bey'ate zolanır.
10- İki kişiye bey'at edilirse ilk bey'at edilen gerçek halîfedir, öteki öldürülür.
11- Aynı ülkede iki veya üç imâmın bulunması caiz değildir. Ancak birbirinden uzak ülkelerde ayrı ayrı halife bulunması, bazı âlimlerce caiz görülmüş, bazılarınca caiz görülmemiştir."[362]
Kurtubî'nin, aynntılarıyle kaydettiği, bizim özetle aldığımız bu hükümler, güzel olmakla beraber aslında Kur'ân'dan alınmış hükümler değil, târihî şartlar içinde, vak'alara dayanılarak varılmış hükümlerdir. İmamın Kureyşü olacağı, yahut iki imâma bey'at edilirse ikincisinin öldürüleceği, kadının halîfe olamayacağı hakkındaki rivayetlerde gelişen olayların parmağı inkâr edilemez. Özellikle Hz. Âişe'nin, Cemel vak'asında taraftarlarına liderlik etmesinin, kadının halîfe olamayacağı rivayetlerine sebep teşkil etmesi mümkündür. Oysa Kur'ân'da kadının devlet başkanı olamayacağına dair kanıt yok, fakat aksine kanıt vardır. Sebâ Melikesinin, güzel vasıflarla anlatılması[363] pekâlâ akıllı kadının da devlet başkanı olabileceğine kanıt olabilir. Gerçeği Allah bilir.
Eğer Hz. Peygamber (s.a.v.) halîfenin Kureyşten olmasını gerekli kılmış olsaydı, onun sâdık sahâbîlerinden ensârlı 'Ubâde ibn es-Sâmit, Hz. Ebûbekir'den önce insanları kendisine bey'ate davet etmez ve Hz. Ebûbekir halife seçilince de bey'at etmemek için Şam'a gitmezdi. Dediğimiz gibi bu tür rivayetlerde gelişen olayların parmağı vardır. Biz, Kur'ân âyetlerine onların taşımadığı hükümleri yüklemenin doğru olmayacağı kanısındayız.
Kuşkusuz, müslümanların bir yöneticiye ihtiyaçları vardır ama bu âyetlerden bir halîfe tayin edilmesi gereği anlaşılmaz. Bu âyetler, Allah'ın yeryüzündeki sosyolojik yasasına işaret buyurmaktadır: O da, Allah'ın evrende yarattığı yasalar uyarınca ve buyrukları doğrultusunda giden insanların egemen olacağı; bu yasalara aykırı davrananların, egemenliklerini sürdüremeyecekleridir.
Allah'ın, meleklere, Âdem'i yaratacağını söylemesi, meleklerin de buna itiraz etmelerine gelince, bu sözleri dış manasında anlamak doğru olmaz. Bu, meleklerin, içlerinde beliren bir niyetin, yani hal diliyle takınmış oldukları tavrın, içlerinden geçen sözün naklidir. Yoksa hâşâ, ne Allah meleklere bir şey danışır, ne de melekler O'nun huzurunda itiraza cür'et edebilirler. Zaten meleklerin konuşması, bizim anladığımız manada harf ve sesle değil-dir. Onların konuşması, içlerindeki düşünceden ibarettir. Onların içlerinde beliren düşünceyi Allah görmüş ve bu düşüncelerinin yanlış olduğunu, Âdem'in istidadını onlara göstermekle yine onların içinde yarattığı bir düşünce ve kesin bilgi ile onlara açıklamıştır. Bu âyetlerden, bizim alışageldiğimiz şekilde Allah ile melekler arasında bir konuşma anlaşılmamak lâzım gelir. Elma-lıh Muhammed Hamdi Yazır, şöyle diyor:
"İlim, hakikatin bir tecellîsi, kelâm da ilmin bir belirtisidir. Asıl ilimde hakikatin bir yüzü, kelâmda o yüzün naibi (temsilcisi) vardır. İsimler, manaların kalıplarıdır. Meleklerde mânaların kendileri vardır, kalıpları yoktur.

[357] Tekvin, 9/6.
[358] Ibn Hanbel, 2/244, 251, 323, 434,463, 519; Buhârî, İsti'zân, 1; Müslim, Birr 115, Cennet 28.
[359] Sâd Sûresi: 26.
[360] Nûr Sûresi: 55.
[361] el-Câmi, 1/264.
[362] el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân: 1/270-274.
[363] Neml Sûresi: 23-44'ncü âyetlere bakınız.

Allah, mânâyı, kahbiyle birlikte ancak Âdem'e vermiştir. Onun için Âdem, esmaya (isimlere) vakıf olmuştur. Demek ki Cenabı Allah ile meleklerin önceki konuşmaları, hiçbir isim şekline ve temsilcisine karışmayan ve bizzat hakikat veçhiyle meydana gelen bir ilim akımıdır (içte bir bilginin uyanışıdır.) Meleklerin konuşmaları, teşbihleri, takdisleri, bizzat bir ilmî işrâk (parlama, doğma)dır ki bununla, asıl sözün görüntüsü olan konuşma arasındaki fark aşikârdır..." [364]"...Anlaşılıyor ki melâikeye olan konuşmanın hakikati, ancak mânadan ibarettir, şekil ve kalıp değildir."[365]

Yeryüzünü ve gökleri dolduran ruhanî melekler ve ayrıca tabiat kuvvetleri, Allah'ın, tabiatı, insanın yaratılmasına seferber ettiğini, eşyadaki tekâmülün, gitgide ilerleyip Âdem'in meydana gelmek üzere olduğunu gören melekler, bu yaratılacak yeni mahlûkun da öncekiler gibi yeryüzünde bozgunculuk yapıp kan dökeceğini sanmışlar, ondaki aklî ve ruhanî yetenekler sayesinde onun dünyayı imar edeceğini, ruhen de olgunluğa erişip melekleri dahi geçebileceğini anlamamış olacaklar ki yüce Allah onlara hakikat diliyle: "Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim." demiştir.

İmâmiyye ve sûfiyyeye göre kitap ehlinin ve bizim indimizde meşhur olan Âdem'den başka birçok Âdemler vardır. Rûhu'l-me'ânf de şöyle deniyor: İmâmiyyeden Câmi'u'l-ahbâr yazarı, eserin 15 nci faslında, babamızın Âdem'den önce daha otuz Âdemin bulunduğuna, her Âdemle diğer Âdem arasında bin yıl geçtiğine, bunlardan sonra dünyanın elli bin yıl harap kalıp sonra elli bin yıl imar edildiğine, daha sonra da babamız Âdem'in yaratıldığına dair uzun bir rivayet nakleder.

İbn Bâbveyh'in, Kitâbu't-Tevhîd'de, Ca'fer-i Sâdık'tan naklettiği uzun hadiste de Ca'fer-i Sâdık şöyle demiş: Sen sanıyorsun ki Allah, sizden başka beşer yaratmamıştır. Hayır vallahi Allah, bin kere bin Âdem yaratmıştır. Siz o Âdemlerin sonuncususunuz.

Muhammed Bâkır'ın da: "Babamız olan Âdem'den önce bin kere bin, ya da daha fazla Âdem geçmiştir.." dediği rivayet olunur.

eş-Şeyhu'l-Ekber de el-Futûhat'ında Âdem'den kırk bin yıl önce başka bir Âdem'in bulunduğunu anlatır.[366]

Seyyid Reşid Rızâ, bu konuda şöyle diyor: "Yaratma işi, Allah'a mahsus işlerdendir. Bunun mahiyetini anlamak güçtür. Allah, bu âyetlerde insan yaratılışını, bizden önceki kitap ehli arasında dolaşan rivayetlere benzer biçimde nakletmiş, soyut mânaları şekillendirerek temsil yoluyla anlatmıştır. Üstad Muhammed Abduh, bu âyetlerin, müteşabih âyetlerden olduğu, bunları dış manasiyle anlamanın mümkün olmadığı görüşünde idi. Çünkü bu konuşma tarzı, ya bir danışmadır ki Allah için mümkün değildir. Ya bu, Allah'ın yapacağı işleri meleklere haber vermesi, meleklerin de buna itiraz etmeleri şeklindedir ki bu da ne Allah'ın şanına, ne de meleklere yakışmaz. Zira melekler: "Allah 'in, kendilerine emrettiğine karşı gelmezler ve kendilerine emredileni yaparlar. "[367]İslâm ümmeti, Allah'ın, yaratıklara benzemekten münezzeh olduğunda ittifak etmişlerdir. Akıl ve nakil, bu tenzih düşüncesinin doğruluğunu kabul eder. Bundan dolayı Kur'an veya sünnetin dış anlamında tenzihe aykırı düşen bir şey bulunursa müslümanlar iki yoldan birini takibederler. Birisi selefin yaptığı gibi "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur[368] "İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteledikleri şeylerden münezzehtir"[369]âyetlerinin de beyan ve te'yid ettiği üzre Allah'ı tenzih etmek ve o müteşabihin gerçek manasını Allah'a bırakmaktır. Müteşabihin manasını biz bilemeyiz. Allah, bizim istifademiz için soyut manaları bizim kavrama gücümüze, aklımıza yaklaştırarak anlatmıştır. Biz böyle inanırız. Bu düşünce selefin düşüncesidir. İkinci yol da halefin yolu olan te'vîl yoludur. Onlar derler ki İslâm dini, akıl kuralları üzerine kurulmuştur. Hiçbir şey, anlaşılabilirlik (ma'kul) dışında kalmaz. Eğer nakil, aklın kesin gördüğü, bir konuda akla aykırı görünen bir hüküm bildirirse o zaman aklın kesin hükmü, o nakil ile zahir mânânın kasdedilmediğine delil olur. O zaman nakle uygun bir anlam vermek,yani onu te'vil etmek gerekir .Bu görüş de halefin görüşüdür. Fakat bu gibi meselelerde selefin görüşü daha çok tercihe şayandır."[370]

Hasılı bu âyetler, meleklerin içlerinde beliren düşünceyi yansıtan, hal diliyle olan konuşmayı temsil yoluyla belirten tasvirî ifadelerdir. Bu konuşmalar, sözlü değil, hal diliyle olan konuşmalardır. Kur'ân'da bunun örnekleri vardır. Allah'ın iradesinin, göğe ve yere yöneldiğim ve göğün yerin, Allah'ın iradesi doğrultusunda oluştuğunu anlatan şu âyete bakınız: "(Allah), göğe ve yere isteyerek veya istemeyerek (buyruğuma) gelin, dedi. Dediler ki: İsteyerek (buyruğuna) geldik. "[371] Burada göğün ve yerin konuşması, sözlü bir konuşma değil, hal diliyle olan bir konuşmadır. Allah'ın iradesine uyulduğunu canlandıran bir ifadededir. İşte bu âyetlerde de böyle bir mâna sezilmektedir.

Secde: İtaat edip boyun eğmek anlamlarına gelir. Saygı için alnı yere koymak da itaatin bir simgesidir. Meleklerin, Âdem'e secdesi, ona boyun eğdiklerini, itaat ettiklerini belirtir. Tabiat kuvvetlen ve ruhanî melekler, hilâfet sırrından dolayı Âdem'e secde etmiş, ona boyun eğmişlerdir. İnsanoğlu, tabiat kuvvetlerini, zekâsiyle kendine boyun eğdirip hizmet ettirmiştir. Ruhi kemaliyle de insan, ruhani meleklere hükmetmiştir.

---

[364] Hak Dini Kur'ân Dili, I. 314.
[365] Aynı eser, I. 316 Aynı eser, I. 316
[366] Reşıd Rıdâ, Tefsîru'l-Kur'ân, IV. 325.
[367] Tahrîm Sûresi: 6.
[368] Şûra Sûresi: II.
[369] Sâffât Sûresi: 180.
[370] Telsru'l-Menâr, S/251-259.
[371] Fussilet Suresi: 1.

Allah'ın Âdem'e öğrettiği isimlere gelince, müfessirler bu konuda çeşitli rivayetler ileri sürerler: Allah, Âdem'e kendisinden türeyecek bütün çocuklarının, bütün hayvanların isimlerini öğretti; Allah Âdem'e insanların, hayvanların, göğün, yerin, deniz, at, merkep ve benzeri yaratıkların isimlerini öğretti; Allah Âdem'e çanak çömlek yapmayı öğretti. Bu görüşler İbn Abbas'a nispet edilir. İbn Kesîr şöyle diyor: "Allah, Âdem'e, bütün eşyanın kendisini, sıfatım ve ne iş yapabileceğini, neye yaradığını öğretti."[372]Bu ifadeye göre Allah, Âdem'e eşyanın isimlerini ve özelliklerini öğretmiştir.
Bütün bunlar gösterir ki ilk insana az çok konuşma özelliği verilmiştir, öğretilen isimler, dildeki kelimeleri ifade eder. Demek ki Âdem'den önceki yaratıklar, konuşmaktan yoksun idiler. Dil yeteneği, eşya hakkında bilgi sahibi olup eşyayı bilinçli olarak işleme özelliği, sanat kabiliyeti ancak insanda ortaya çıkmıştır. "Allah, Adem 'e isimlerin tümünü öğretti" ayeti bunlara işaret etmektedir. Gerçi melekte de eşyaya tasarruf özelliği vardır ama melekler, eşyayı işlemez, şeklini değiştirmez, eşyayı terkib edip yeni şekiller ortaya getirmezler. Dağlan yerinden oynatma gibi olağan üstü şeyleri yaparlar.
Ya da meleklerden bazıları birer güçtür. O gücü yönetecek akıllı varlıklar, insandır. İnsan bilgi ile Allah'ın yarattığı bu güçleri kendi yararına kullanma Özelliğine sahiptir. Meselâ dağlan, ovalan yarıp akan ırmaklar birer melekî güçtür. Onların önüne barajlar yapıp elektriğe çevirme, araziyi sulayıp ürün alma yeteneği ancak insana verilmiştir. İşte meleklerin insana boyun eğmesi, Allah bilir, bu anlamı da taşımaktadır.
34 ncü âyette böbürlenerek Âdem'e secde etmediği bildirilen İblîs, cumhurun kanısına göre meleklerin eşrafından olup adı "Azâzîl idi. bls " ^ " kökünden İblîs, Allah'ın rahmetinden umudu kesen, uzak olan demektir. Önce meleklerden iken, böbürlenerek Âdem'e secde etmediğinden Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış, şeytân olmuştur. Ancak Kehf Sûresinin 50nci âyetinde îblîs'in cinn'den olduğu bildirilmektedir. Abdullah ibn Abbâs ve Saîd ibn Cübeyr'in: "Cinler, meleklerin ateşten yaratılmış bir koludur. İblîs de onlardandır. Öteki melekler nurdan yaratılmışlardır." dedikleri rivayet edilir.[373]Yine İbni Abbâs'a dayanan rivayetlere göre İblîs, cennet muhafızı olduklarından kendilerine Cinn denen bir melek grubunun başkanı, yakın göğün vedünyanın sultanı idi.Bilgisinin çokluğundan dolayı gurura kapıldı.[374]Buna göre İblîs'in cinlerden olması, meleklerden olmasına aykırı değildir. Çünkü gözden gizli varlıklara cinn denir. Melekler de görünmez varlıklar grubundan olduğu için cinn adı, her türlü görünmez, ruhsal varlıkların ortak adıdır. Yalnız cinn denen bu ruhsal varlıkların iyileri ve kötüleri vardır. İşte iyilerine melek, kötülerine şeytan iyiliği galip olanlarına da sadece cinn denir.
Sâffât Sûresinin 158 nci âyetinde müşriklerin, Allah ile cinler arasında akrabalık kurmaları kınanmaktadır. Arapların, Allah ile arada akrabalık kurdukları varlıklar meleklerdir. Çünkü onlar, melekleri Allah'ın kızları sanırlardı. Arapların, Allah'ın kızları sandıklan meleklere, o âyette cinn denmiştir. Demek ki cinn iyi ve kötü bütün gizli varlıkların ortak adıdır.
Cennetin, gözden saklı, girift ağaçlı bahçe anlamına geldiğini daha Önce söylemiştik. Cennet, dünyadan sonra varılacak ebedî bahçenin de adıdır. Acaba Âdem'in yaratıldığı cennet, yeryüzü cenneti midir, yoksa ebedî cennet midir sorusu bilginler arasında ihtilâf konusudur. Âdem'in yaratıldığı cennetin Filistin yahut Fâris ile Kirman arasında bir yer olduğu ileri sürülmüş, Âdemin cennetten inişi de, buradan Hindistan'a nakledilişidir, denilmiştir. Âdem'in yeryüzünde yaratıldığı, âyetlerin kesin ifadesidir. Demek ki Âdem dünyadaki bahçelerden birinde yaratılmıştır.
" "ininiz" fi'linin kökü olan hübut " "yüksek bir yerden aşağıya inmek, yokuştan aşağıya doğru gitmek anlamlarınadır. İsrâil oğullarına: "kente ininiz'[375] buyurulmuştur. Buna göre Âdem'in yaratıldığı cennetin, bir tepe üstünde bulunması, Âdem'in oradan düzlüğe inmesine hübut denmesi gayet uygundur. Nitekim Kitabı Mukaddes'te bu kıssa şöyle anlatılır: "Ve Rab Allah, yerin toprağından adamı yaptı ve onun burnuna hayat nefesini üfledi ve adam yaşayan can oldu. Ve Rab Allah, şarka doğru Aden'de bir bahçe dikti ve yaptığı adamı oraya koydu." [376]Kitabı Mukaddes'in bu ifadesinden, Âdem'in şu Dünyâdan yaratıldığı ve yine Dünyâda, Aden'in doğusunda bir bahçeye konduğu anlaşılır. Aynı şey, Kur'anı Kerîm'de de ifâde edilmektedir: "Allah onu, topraktan yarattı." [377] "Sizi Yerden yarattık, yine oraya döndürürüz ve sizi bir kez daha ondan çıkarırız. "[378] Bu iki âyet, Âdem'in, şu Yer'den yaratıldığını açıkça ifade etmektedir. Bu bakımdan Tevrat'ın yaratılış hakkında söyledikleriyle Kur'ân'ın söyledikleri arasında bir aykırılık yoktur.
Allah Âdem'i Yeryüzünde yaratmıştır ki onu ve soyunu Yeryüzünün halîfeleri (birbirlerinden üreyen insanlar, hükümdarlar) yapsın. Bu yaratılmanın asıl amacı, halifeliktir.
Âyetlerde Âdem'in, yeryüzünde yaratıldıktan sonra göğe çıkarıldığından söz edilmemiştir. Eğer gerçekten Âdem, burada yaratıldıktan sonra gökteki cennete çıkarılmış olsaydı, bu husus mutlaka zikredilirdi. Va'dedilen cennet, kötülüklerden korunan mü'minlerin gireceği cennettir. Mel'ûn şeytân oraya giremez.
"Onların önünde altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canların çektiği, gözlerin hoşlandığı herşey var. Ve

[372] İbn Kesîr, 1/78.
[373] Kurtub:, el-Câmi, 1/294.
[374] İbn Kesîr, tefsir, 1/78.
[375] Bakara Sûresi: 61.
[376] Tekvin, 2/7-8.
[377] Âli Imrân Sûresi: 59.
[378] Tâhâ Sûresi: 55.

siz orada sürekli kalacaksınız. "[379]âyetinin bildirdiği üzre orada gönlün çektiği hiçbir nimet yasaklanmamıştır. O cennetin nimetleri kesintisiz ve orada hayât, ebedîdir.

Eğer Âdem'in bulunduğu cennet, huld (ebedî) cennet olsaydı, orada zaten ebediyyet içinde bulunduğundan, Âdem'in ebediyyet aramasına lüzum yoktu. Halbuki Âdem, ebediyyete ermek için yasak ağacın meyvasından yemiştir. Eğer bu cennet ebedî cennet olsaydı, ondan çıkılmaz ve şeytan oraya giremezdi, orada günah işlenmezdi. Çünkü Kur'ân'da cennet, doğru hareket edenlerin, ne saçmalamaya, ne de günaha sokmayan bir kadehten iştahla içecekleri yer olarak nitelendirilmektedir.[380] Demek ki ebedî cennette günah işlenmez. Halbuki Âdem'in bulunduğu cennette günah işlenmiş, Allah'ın emrine karşı gelinmiştir.[381] Başka bir âyet ise Âdem'in bulunduğu ilk cennet: "Sen orada acıkmayacaksın ve sen orada susamayacaksın'"[382]şeklinde, acıkma ve susamanın olmadığı bir yer olarak tasvir edilmektedir. Muham-med İkbal, bu âyetlerden şu sonuca varmaktadır: "Kur'ân'ın Âdem hikâye-sindeki cennet, insanın pratik olarak çevresiyle münasebet kuramadığı, dolayısıyle ferdî ihtiyaçları hissetmediği bir durumu gösterir. İnsanın bu ihtiyaçları hissetmesi, insan kültürünün başlangıç noktasını işaretler. Demek ki Âdem'in cennetten inmesi hikâyesinin, insanın bu gezegende ilk kez gö-rünmesiyle bir ilgisi yoktur. Bunun gayesi, insanın içgüdüye bağlı istekten, itaat ve isyana kabiliyetli, bilinçli isteğe, irade hürriyetine, yani insan benliğine kavuşmasını anlatmaktır."[383]

"Şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz": Zulüm, haddi aşıp bir hakkı, asıl yerinden başka bir yere koymak demektir. Yüce Allah, Âdem'e hürriyet vermiş, fakat bu hürriyeti sınırlamıştı, o sınırı geçmekle haksızlık etmiş olacağı kendisine bildirilmişti. Kendisine cennette serbestlik verilmiş, açlık; susuzluk duymaması, dünya dertleriyle tasalanmaması için bir ağaca yaklaşmaması emredilmişti.

Bu ağacın buğday, üzüm, incir olduğu hakkında rivayet vardır. Bazı bilginlerin kanaatine göre bu ağaç burada sembolik bir anlam taşımaktadır, cinsel birleşmeden kinayedir. Çünkü bu birleşme ile insan, tıpkı ağaç gibi dallanır, ürer. Hıristiyanlara göre de bu ağaç, kadınla erkeğin cinsel münasebetinden kinayedir. Tabii bu, sadece bir görüştür. Bu ağacın hakikatini biz belirleyemeyiz. Her ne suretle olursa olsun Âdem o ağaçtan yemekle ebedî yaşama özelliğine kavuşmak istemişti. Fakat onu yemekle gıdaya ihtiyacı olmayan, açlık ve susuzluk duymayan, o cennet hayatından ayrılmak zorunda kaldı. İçine bu fikri atan da şeytan idi. Şeytan Âdem'in içine dünya sevgisini attı, ona dünyada ebedî kalma arzusunu fısıldadı. Âdem de onun iğvasiyle yasak ağaca yaklaştı, cinsiyyet ağacından yedi. Böylece hiçbir ızdırap ve tasa duymadığı ilk hayatından, maddî - beşerî hayatına indi.

Bu âyetten anladığımıza göre insanın kökü, ferdiyetinin sonlu olduğunu görmüş, bu eksikliğini cinsel üreme ile telâfii edip ferden olmasa da toplum halinde ebedî yaşamanın yolunu aramış, hayatını, kendinden üreyecek nesillerde sürdürmek istemiştir. Nitekim ağacın meyvasını, kadının erkeğe ikram etmesinde de bu anlam saklı olsa gerektir. A'râf Sûresinin 22 nci âyetinde: "Şeytân onları aldatarak aşağı sarkıttı. Ağacın meyvasından tadınca çirkin yerleri kendilerine göründü. Cennet yapraklarını üst üste yamayıp oraları örtmeğe başladılar." buyuruluyor. Âyette belirtildiği üzre şeytanın onları aşağı sarkıtması, şehvet duygu ve düşüncelerine indirmesi; bu duygu ile yasak ağaçtan yeyince hemen cinsel organlarının görünmesi; bu yasak ağacın, cinsel birleşmeden kinaye olduğu düşüncesini güçlendirir. Demek ki Âdem ve Eşi daha önce şehvet düşüncesi hissetmiyorlardı. Şeytân'ın iğvâsiyle bu düşünce içlerine düştü, cinsel birleşme yoluna girdiler. Tabii sonuçta kadın gebe kaldı. Bu organları örtme gereğini duydular. Artık ilk bulundukları bahçe, kendilerine yetmedi. Düzlüğe indiler. Maamâfîh bu bir yorumdur, işin içyüzünü Allah bilir.

İmdi Âdem, hiçbir ihtiyaç hissetmediği ilk hayatından, ihtiyaçlarla dolu beşerî hayatına inince Rabbinden birtakım kelimeler öğrendi, yani içine birtakım sözler doğdu. Onlara göre hareket etti, onlarla eksikliğini bilip kendisi de, eşi de: "Rabbimiz, biz kendimize yazık ettik, eğer bizi affetmezsen ziyana uğrayanlardan oluruz" dedi. Rabbi de onun tevbesini kabul buyurdu. Zira o, çok şefkatli, çok merhametlidir.

Demek ki Âdem, cennet hayatından inmekle beraber o ruhanî hayatından tamamen de ilgisini kesmedi. Kendisine verilen aklına Allah'tan birtakım bilgiler doğdu. Şeytanın yolundan ayrılıp Hakk'a yönelmek, yaratılışına uygun yola dönmek gerektiğini anladı. Hakk'a yönelince de Allah'ın affına mazhar oldu, yine manen yükseldi. İşte insanda hem ruhâniyyet, hem de mâddiyet vardır. İnsanın asıl ağır tarafı, ruhâniyyetidir. İnsan beşeriyyet gereği bir hatâ işlerse hemen ruhaniyyetine dönmeli, Hakk'a yönelmelidir ki tamamen şeytanlaşmasın, tevbe edip Hakk'm rahmetine yaklaşsın.

Âdem'in dünyaya inmesiyle Hakk'ın ezeli kararı ortaya çıkmıştır: İnsan şu dünyada, beşerî hayatı içinde devam edecektir. Bu hayat içinde zaman zaman insanın nefs tarafına sapmalarını düzeltmek, nefsi Hakk'ın emirleri çizgisine getirmek için insana yol gösteren peygamberler gelecektir. Kimler o Hak hidayetine uyarlarsa onlara korku olmayacak, onlar asla üzülmeyeceklerdir. Ama kimler de inkâr edip Allah'ın âyetlerini yalanlarsa onlar da şeytanın yolunda kalacaklar, ateşin halkı olacaklardır.

İşte bu âyetlerde kısaca Âdem'in yaratılışı anlatılmaktadır. Sonunda da "Hepiniz oradan inin" denilmektedir. Böylece hitap, yalnız Âdem'e değil, bütün çocuklarına, soyuna yöneltilmektedir. Gerçi Âdem cennetten çıkarı-

---

[379] Zuhruf Sûresi: 71.
[380] Tur Sûresi: 23.
[381] Kurtubî, 1/302.
[382] Tâhâ Sûresi: 118-119.
[383] SIR M. IQBAL, The Reconstruction of Religipns Thought in islam, s. 83.

lırken nesli, görünürde henüz mevcut değildi ama, bilkuvve onun belinde vardı. Ağacın çekirdekte varlığı gibi Âdem evladı da bir kuvve olarak kendisinde vardı. Ve Âdem'le beraber bütün soyu da kuvve olarak dünyaya (beşeri hayata) inmiş oldu. Şimdi kim babası Âdem'in yaptığı gibi şeytanın yolunda gitmekte ısrar etmez de Hak yoluna dönerse Allah'ın rahmetine erer, cennete girer. Ama kim şeytanın yolundan ayrılmazsa onun da varacağı yer, ateştir.

Âdem'in yaratılışı, başka yerlerde de anlatılmaktadır. Kur'ân'ın ifadesine göre tüm insanlığın babası Âdem'dir. Bütün insanlık bir kökten gelmiş, sonra çeşitli gruplara ayrılmıştır. Yine Kur'ân'ın ifadesine göre Âdem'in yaratılışı, çeşitli merhaleler geçirmiştir. Âdem, bu merhalelerden geçirilerek seçilmiş, beşerî ve ma'nevî yeteneklerini kazanarak şerefli bir yaratık olmuştur. İnsanın bir evrim geçirdiğinde şüphe yoktur. Fakat bu evrim, tamamen kendi kökünden gelen bir evrimdir, bir hayvanın olgunlaşarak insan olması şeklinde bir evrim değildir. Çünkü tabiatta türler sabittir, değişmez. Hiçbir tavuğun yumurtasından kuş olmaz, arslanın yavrusu köpek olmaz, hasılı her hayvan, Allah'ın koyduğu bir kanun ile kendi cinsim korumaktadır. Eğer maymun evrimleşip insan olsaydı, sürekli olarak maymunların evrimleşip insan olmaları gerekirdi. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri hiçbir maymunun insan olduğu görülmemiştir. İnsan, maymunun insan olabildiğini tecrübesiyle ispat edemediğine, hayvan cinsinin başka hayvanlara değişmediği de ispat edilmiş bir kanun olduğuna göre sadece bir akıl yürütme ile insanın maymundan türediğini söylemek, ilmî olmaktan uzaktır. İnsanın maymundan geldiği tecrübe ile sabit olmadığı gibi ilmen de doğru değildir. "Vahiy ise bize insanların maymunluğa tenezzülü (inişi) hakkında bazı ihtarlarda bulunuyorsa da aksini haber vermiyor. "[384]

Buradaki âyetlerin ihtiva ettiği hikmetler:

Bu âyetlerin ihtiva ettiği hikmetleri de şöyle sıralayabiliriz:

1) Allah, yarattığı şeylerin hikmetinden, kullarının anlayamadıkları şeyleri sormalarına razı olur. Soru, sözle olabildiği gibi hal diliyle de olabilir. Kendini araştırmaya vermek, akıl yürütmek, Allah'ın ilhamına mazhar olmak gibi yollarla Allah'ın bilgi hazinesinden ilim elde edilebilir. Belki de meleklerin, ilim sahibi olmak için bizim bilmediğimiz bir yöntemleri vardır. Burada meleklerin sormasını, bu yönteme hamletmemiz mümkündür.

2) Meleklerin dahi bilmedikleri İlâhî sırlar olursa elbette bizim bilmediğimiz İlâhî sırlar da olacaktır. İnsanın, tüm yaratma esrarını çözmesi mümkün değildir.

3) Halîfe sözüyle insan oğlunun mertebesi belirtilmiştir. İnsanoğlu, yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğundan, melekler Allah'a secde ettikleri gibi insan oğluna da secde etmiş, ona boyun eğmişlerdir. Allah'ın verdiği bu şeref ve ikrama karşı insan oğlunun da şükretmesi, Yaratıcısına kulluktan ger durmaması gerekir.

4) Âdem'in tevbe edip, günahının affedildiğini bildiren 37 nci âyet ise çok önemli bir konuya işaret etmektedir: Hıristiyanlığa göre Âdem'in işlediği bu suç, evlâdında devam ede ede, İsa'ya kadar gelmiş, nihayet Allah, insanlığı bu suçtan kurtarmak için bir insan şekline bürünüp bir kadının karnına girmiş, sonra insan olarak İsâ şeklinde dünyaya gelmiş, nihayet kendisini feda edip astırmak suretiyle insanlığı bu ezelî günahından kurtarmıştır. İşte 37 nci âyet, Âdem'in, işlediği suçtan affedilmiş olduğunu belirtmek suretiyle bütün insanlığın, ezelî suçtan sorumlu olmadığını, bu düşüncenin yanlış olduğunu beyan etmektedir. Hâşâ Allah, hiç kimseyi başkasının suçundan sorumlu tutmaz. Kaldı ki, Âdem'in işlediği hatâ, görünüşte suç ise de gerçekte Allah'ın iradesinin bir gereğidir. Zira Allah, yeryüzünde halîfe yaratmayı dilemişti. Bu halîfenin, yeryüzünde hükümran olabilmesi için bu dünyaya inmesi gerekir. Bu da işte o hatânın işlenmesine bağlıdır. O hatâ, insanın yeryüzüne inmesi için bir sebeptir. Kaldı ki izah ettiğimiz üzere âyet, mecazî anlam da taşıyabilir.

40- Ey hrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü tutun ki, ben de size verdiğim sözü tutayım;sadece benden korkun! **41-** Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirmiş bulunduğum (Kur'ân)fl inanın ve onu ilk inkâr eden siz olmayın; benim âyetlerimi birkaç paraya satmayın ve benden sakının. **42-** Bile bile gerçeği bâtılla bulayıp hakkı gizlemeyin. **43-** Namazı kılın, zekâtı verin, rükû ve secde edenlerle (Allah'ın huzurunda eğilenlerle) beraber eğilin. **44-** Siz, kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip keti-denizi unuiuyormusunuz? Aklınızı kuüanmıyormusunuz? **45-** Sabırla namazla (Allah'tan) yardım dileyin, şüphesiz bu, (Allah'a) saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir. **46-** 0(saygıh 'mss)nlar, Rablerine kavuşacaklarını (gözetir) ve gerçekten O'na döneceklerini bilirler.[385] **47-**Ey îsrailoğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın. **48-** Ve öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse kimseni:} cezasını çekmez, kimseden (aracılık, iltimas) kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım yapılmaz[386]

Tefsir:

40-43: Yahudilerin İslama karşı tutum ve davranışlarını anlatan âyetler dizisinin ilk halkasını oluşturan bu âyetlerde yüce Allah, İsrail oğullarına, nimetlerini hatırlatıp, kendisine verdikleri sözde durmalarını; yanlarında bulunan Kitabı doğrulayıcı olarak indirdiği Kur'ân'a inanmalarını; inen Kur'-ân'ın, kendi Kitaplarındaki prensiplere uyduğunu bildikleri halde geçici dünyâ menfaati için gerçeği yanlışın içine sokarak hakkı gizlememelerini; namazı kılıp zekâtı vermelerini emretmektedir. Bu âyetlerde hitâbedilen toplum, İsrail

[384] Hak Dini, Kur'ân Dili, I. 331. Hak Dini, Kur'ân Dili, I. 331.
[385] İbn Mes'ûd mushafında yezunnun yerine ya lemûn yazıldığından bu anlamı tercih ettik.
[386] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/133-151.

oğullarının tümü ise de sözgeliminden, asıl hitabın yahudî bilginlerine yönelik olduğu anlaşılmaktadır.
Allah, peygamberleri aracılığı ile yahudilerden birçok söz almıştır. Tevrat'ta Allah'ın, peygamberler vasıtasiyle yahudilerden çeşitli zamanlarda ahidler aldığı bildirilmektedir. Tevrat'ta şöyle deniyor: "Ve Mûsâ gelip kavmin ihtiyarlarını çağırdı ve Rabbm kendine emrettiği bütün bu sözleri onların önüne koydu. Ve bütün kavim birlikte cevap verip dediler: Rabbin bütün söylediklerini yapacağız. "Ve Mûsâ, kavmin sözlerini Rabbe bildirdi.[387]Kur'ânı Kerîm'in çeşitli surelerinde de o sözlere işaret edilir: "Size verdiğimizi kuvvetle tutun"[388] "Allah İsrail oğullarından söz almıştı; içlerinden on iki başkan göndermiştik.[389] "Allah peygamberlerden şöyle söz almıştı: 'Bakın size Kitabı ve Hikmeti verdim; sonra yanınızda bulunan (Kitâb) doğrulayıcı bir Elçi geldiğinde ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz-' Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?'demişti. 'Kabul ettik'dediler." [390]"Allah, kendilerine Kitâb verilenlerden: 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz' diye söz almıştı.[391]
"De ki ben, türedi bir peygamber değilim. "[392] âyetinde bildirildiği üz-re Hz. Muhammed (s.a.v.) hiç olmayan bir din kurmak için değil daha önceki peygamberlerin misyonunu tamamlamak, bazı noktalarda hedefinden saptırılmış olan hak dini gönüllere yerleştirmek için gönderilmiştir. Bundan dolayı ona inen Kur'ân vahyi, kendinden önceki kitapları yalanlayıcı, ortadan kaldırıcı değil; doğrulayıcı ve kollayıp güçlendirici olarak indirilmiştir. Misyonlar aynı olduğundan, önceki peygamberlerin tevhîd mücadeleleri, kavimleriyle olan ilişkileri ibret için anlatılmış ve o kitapların içeriği, bazı katmalardan soyutlanarak Fasîh bir Arapça ile Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir.
Reşîd Rızâ'nın dediği gibi: "Ey İsrâîl oğulları, siz Kur'ân'a bakıp da onun, sizin yanınızda bulunan Kitabın esaslarını, peygamberlerin vaidlerini ve ahidlerini doğruladığım gördüğünüzde onu indiren ruhun, ondan önceki Kitapları indirenin aynı olduğunu; Mûsâ ve öteki peygamberlerin davet ettiği esaslara çağıran bu Peygamberin amacının, sapık te'viller ve taklid ceha-letiyle yozlaştırılmış olan hak dini safiyetine kavuşturmak ve gönüllere yerleştirmek, halkı doğru yola iletmek olduğunu anlarsınız."[393]
44-46 ncı âyetlerde yüce Allah, yahudi bilginlerine, Kitabı okuyup gerçeği öğrenmiş iken doğruluktan ayrılmalarını; halka iyiliği emrederlerken kendilerinin kötü işler yapmalarını inkâr tarzındaki bir soru ile kınamaktadır. Sonra onlara sabır ve namaz ile Allah'tan yardım dilemelerini buyurmakta ve Rablerinin huzuruna çıkmayı uman,gönülden Allah'a bağlı insanlardan başkasına sabır ve namazın ağır geleceğini bildirmektedir.
Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken ona karşı yansız, hattâ olumlu sayılabilecek bir davranış izleyen yahudiler, Hicretten sonra İslâm dininin Medine ve çevresinde hızla yayılmaya başlaması üzerine onun amansız düşmanı oldular. Bunlar, Medine'deki ikiyüzlüleri kışkırtıp onları, İslâmın aleyhinde davranışlara yöneltiyorlardı. Yahudiler Medine'den sürgün edilinceye kadar peygamber'e ve mü&lümanlara karşı gizli ve açık düşmanlıklarını sürdürdüler.
Kur'ân-ı Kerîm'de öykülerinden en çok söz edilen toplum, yahudi toplumudur. Bunun temel nedeni, Peygamber'in, kendinden önce geçmiş ve çoğu İsrail oğulları arasından çıkmış olan peygamberlerle aynı amacı taşımasıdır: "İşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Onların hidâyetine uy. "'[394]âyetinde belirtildiği üzere Hz. Peygamber'in önderi sayılan o peygamberlerin öyküleri, Araplara ibret; kavmin olumsuz tutumu karşısında zaman zaman sıkılan, bunalan Peygamberi ve mü'minleri teselli için sık sık ve yerine göre değişen üslûplarla anlatılmıştır. Mekke devrinde inen bu kıssaların asıl nedeni bu idi.
Fakat Medine devrinde yahudilerin, Peygamber'e ve müslümanlara karşı sürdürdükleri gizli ve açık düşmanlıklar da, zaman zaman onları kınayan, zaten kendi peygamberlerine karşı da çeşitli kötülükler yapmış olduklarını bildiren eski yahudilerin peygamberlerine karşı yaptıkları kötülükleri isyanları anlatan âyetlerin inmesine sebep olmuştur. Bunlar, Peygamber'e karşı olumsuz davranış içine giren Medine yahudilerine ihtar idi. Gerçekten onlar da isyan eden ataları gibi sonunda yaptıklarının kötü sonucuna uğramışlardır.[395]

İsrâîl Oğulları Kimlerdir?

İsrâîl, kelime itibariyle Allah'ın kulu anlamına gelir. Hz. Yakub'un unvanıdır. Onun, Allah'ın hâlis kulu olduğunu belirtir. İsrail oğulları, Hz. Yakub'un soyundan gelen kimselerdir. Hicaz Yahudilerinin, Yahudîleşmiş Arap kabileleri olduğunu söyleyenler vardır. Fakat bu görüş, doğru olmasa gerek. Eldeki deliller, bu Yahudilerin, Filistin'den Hicaz'a göçmüş İsrail oğullan olduğunu göstermektedir. Bir kere Kur'ânı Kerîm, onlara İsrâîl oğulları, diye hitâbetmektedir. Araplar, İsrâîl oğlu değildir. Gerçi yahûdîlerden bir kısmı Arap adı taşır, ama bunların babalarının adı İbranî'dir. Meselâ Abdullah ibn Sûryâ, Rifâ ibn Zeyd ibn Tâbut, Sa'lebe ibn Şa'yâ,

[387] Çıkış, 19/7-9.
[388] Bakara Sûresi: 63. Bakara Sûresi: 63.
[389] Mâide Sûresi: 12.
[390] Âl-i Imrân Sûresi: 81.
[391] Âli İmrân Sûresi: 187.
[392] Ahkaf Sûresi: 9.
[393] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/291.
[394] En'âm Sûresi: 92.
[395] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/151-153.

Nu'mân ibn Âdâ, Useyr ibn Zârim, Finhâs, Şâs, Sa'lebe ibn Liftyon, Sellâm ibn Miş-kem, Uzeyz, Zeyd ibn el-Lasit.[396] Ayrıca bunlar, kendi aralarında İbranca konuşurlardı. İbn Sa'd'ın, Tabakat'ında anlattığına göre Hz. Peygamber (s.a.v) Ebû RâfiEbû'l-Hukayk'ı vurmak için düzenlediği serriyye (küçük sa-vaş)ye Abdullah ibn Atîk'i kumandan yapmıştı. Çünkü Abdullah, azıcık İbranca konuşmasını bilirdi. Aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.) Zeyd ibn Sâbit'e İbranca öğrenmesini emretmişti. Bütün bunlar, Hicazyahudîlerinin, İsrâîl oğulları olduklarım gösterir. Belki aralarında yahudîleşmiş Araplar da vardı ama esas itibariyle bu kabileler, bu bölgeye göç etmiş İsrâîl oğullarından idiler.

Milâdî 70 yılında Romalılar, yahudîleri kırıp geçirmiş, sağ kalanlar da dünyânın çeşitli yerlerine dağılmışlardı. Demek ki Hicaz Bölgesi yahudîleri de Mîladın birinci ve ikinci asırlarında Yesrib (Medine)ye geldiler, bunlardan bir kısmı da Şam-Yesrib yolu üzerinde bulunan Vâdî'l-Kurâ'ya, Fedek'e Teymâ'ya yerleştiler. Oralarda oturan Araplara, Arapların İsmail soyundan kendilerinin de İshak soyundan geldiklerim, her ikisinin de Hz.İbrâhîm'in oğlu olduğunu, bundan dolayı kendileriyle Arapların amcazade olduklarını söylemek suretiyle onlardan iyi muamele gördüler. Flistin'de çiftçilik ve ticaretle uğraşan bu adamlar, Hicaz'daki toprakları işledikleri gibi ticaret ve tefecilik yaparak da zengin oldular.

Yahudilik, Milâdî beşinci asırda Hicaz'dan Yemen'e geçti. Bazı Him-yer kıralları ve kabileleri de Yahudi dinine girdiler. Fakat Habeş istilâsı sonunda Yahudilik Yemenden silindi. Hz. Peygamber ve Dört Halife devrinde Yemen'de Yahudî bulunduğuna dair bir kayıt yoktur.

Yahudilere hitabeden, onların davranışlarını anlatan yukarıdaki âyetler, müslümanlara bazı dersler vermektedir. Şöyle ki:

Allah'ın nimetini hatırlayıp şükretmek, verilen sözde durmak, peygambere ve Kur'ân'a inanmak, söylediği sözü önce kendisine tatbik etmek, başkalarına öğüt verirken kendisi yasak kılınan şeyleri yapmamak, Allah'ın huzurunda eğilen cemaate katılıp onlarla beraber namaz kılmak, sabır ve namaz ile Allah'tan yardım dilemek lâzımdır.

Yüce Allah, Yahudilere: "Kur'an'ı ilk inkâr eden siz olmayın" demektedir. Oysa Kur'an'ı ilk inkâr edenler, Yahudiler değil, müşrikler idi. Burada kasdedilen, Medine devridir. Medine devrinde Kur'ân'ın karşısına ilk çıkanlar, kitap ehli olan Yahudiler olmuştur. Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v)in gerçek peygamber ve Kur'ân'ın da ilâhî bir kitap olduğunu bile bile inkâra kalkmışlardır. Yüce Allah, onlara diyor ki:

Ey İsrail Oğulları, siz, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu biliyordunuz, hattâ o geldiği zaman onunla birleşip başka milletlere hakim olacağınızı söylüyordunuz. O gelmezden önce geleceğini müjdelerken o gelince Medine'de onu ilk inkâr eden, siz olmayın.

" Allah'ın âyetlerini birkaç paraya satmak" tabirine gelince burada ya-hudilerin bile bile hakkı gizlediklerine işaret edilmektedir. Yahudi bilginleri Tevrat'ta, Son Zamanda gelecek peygamberin vasıflarını görmüşler, Hz. Muhammed'in, Tevrat'ta geleceği haber verilen Son Zaman Peygamberi olduğunu anlamışlardı. Fakat ona inandıkları takdirde rütbelerinin elden gideceğini, menfaatlerinin zedeleneceğini düşündükleri için onu inkâr ettiler. "Bu Tevrat'ta haber verilen peygamber değildir" dediler. Hatta tarihi kayıtlara göre onlar, Tevrat'ta Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatan ayetleri gizlediler, değiştirdiler, bazen de onları kasden yanlış biçimde yorumladılar. Böylece Allah'ın ayetlerini birkaç para, azıcık dünya menfaati karşılığında satmış oldular. İşte Allah'ın âyetlerini satmak, dünya menfaati için onları yanlış yorumlamak veya değiştirmek, bozmak demektir.

Her çağda mevki ve menfaat için dini, bile bile yanlış yorumlayanlar, dinin gerçeklerini gizleyenler vardır. Bir mevki elde edebilmek veya mevkiini koruyabilmek için âyetleri, iktidardaki idarecilerin hoşuna gidecek biçimde yorumlayan, icabında haram olan bir şeyi helâl gösteren, üç beş kuruşluk menfaat karşılığında dinlerini satan sözde din adamları vardır. İşte Kur'ân böylelerine ihtar ediyor, "Birkaçpara için Allah 'in âyetlerini satmayın " diyor. Zira dünya geçicidir. Bu geciçi hayat bitip de ruh, âhirete doğunca dinini verip dünyayı alan adamlar, aslında cevher verip, vücudunu yakacak ateş satın aldıklarını, kendi elleriyle kendilerini ateşe attıklarını anlarlar ama o zaman iş işten geçmiş olur.

Bazı bilginler, bu âyete dayanarak Kur'ân öğretme karşılığında para alınamayacağını ileri sürmüşlerse de bu doğru değildir. Herkes uğraştığı iş karşılığında bir ücret alır. Bilginlerin çoğunluğu bu kanaattedir. Buhârî'deki bir hadiste bunun caiz olduğu, şöylece beyan edilmektedir:Aldığınız en güzel ücret, Allah'ın kitabı (nı öğretme) karşılığında aldığınız ücrettir."[397]Öğretim karşılığında alınan ücret, kişinin harcadığı çaba ve vaktin karşılığıdır. Burada karşılıklı menfaat vardır. Öğrenci Öğrenmekte, öğretmen de çabası karşılığında ücret almaktadır. Bu, Allah'ın âyetlerini satmak demek değildir. Allah'ın âyetlerini satmak, bile bile menfaat için onları tahrif etmek, manasını gizlemek, yanlış yorumlamak, hasılı hakkı gizlemektir. Kur'ân öğretmede hakkı gizlemek veya değiştirmek diye bir şey söz konusu değildir. Bilâkis Hak öğretilmiş olur. Elbette bu meslek, mübarek bir meslektir. Ama bu, öğretim için böyledir. Dini görevlen yapma karşılığında yine ücret alınır. Fakat yalnız Kur'ân okuma karşılığında para alınmaz. Alınan para, okunan Kur'ân'ın karşılığı değil, harcanan vaktin karşılığıdır. Harcanan vakit için bir miktar para alınabilir. Yoksa Kur'ân'ın değeri biçilmez. Para ile Kur'ân okumayı meslek edinmek doğru değildir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde Medine'deki Yahudi hahamlarından bazıları,

---

[396] ibn Hişâm, es-Sîrelu'n-Nebeviyye, 3. ve 4. ciltler, Beyrut 1356/1937; İbn Sa d, at-Tabakatu'I-Kubrâ, 3/135.

[397] Buhârî lcâre, 16.

kendilerine gizlice gelip Hz. Muhammed hakkında ne dersin diye soranlara, doğrudur, derler, Allah'ın Resulüne uymayı emrederlermiş. Fakat kendileri, cemaatlerinden ellerine geçen hediyelerden, vergilerden mahrum kalmak endişesiyle Peygambere tabi olmazlarmış. Bazıları da sadaka veriniz diye emreder, kendileri vermezlermiş. Diğer bazıları da Allah'a itaat ediniz, âsi olmayınız, namaz kılınız, rükû ediniz derler, fakat kendileri bu sözlerini tutmazlarmış. İşte Cenabı Hak, başkalarına iyiliği emredip sözlerini kendileri tutmayan kimseleri uyarmaktadır. İnsanın sözünün etkili olabilmesi için önce kendisinin o söze uyması gerekir. Asıl öğüt, insanın sözden çok hareketi ve davranışlariyle verdiği öğüttür.

Başkalarına iyiliği emredip kendileri yapmayan insanları uyaran çeşitli hadisler vardır. Ibn Hanbel, Müsned'inde şu hadisi rivayet etmiştir: "Mi'rac'a çıkarıldığım gece, dudakları ateşten makaslarla kesilen bir topluluğun yanına geldim. Bunlar kimdir, diye sordum. Dediler ki: Bunlar, dünyada insanlara iyiliği emredip kendilerini unutan ümmetinin hatipleridir. "[398]Yine hem Buhâri ve Müslim'de, hem de Müsned'de yer alan bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Kıyamet günü adam getirilir, barsaklanna işleyen ateşin şiddetinden değirmen etrafında dönen merkep gibi kıvranıp döner. Ateş halkının hayali, onun karşısına çıkıp ona: Ey falan sana ne oldu, sen bize iyiliği emreder, bizi kötülükten menetmez miydin? derler. Evet, der ben size iyiliği emrederdim ama kendim yapmazdım, sizi kötülükden menederdim ama kendim yapardım, "[399]

43 ncü âyette yahudilere hitaben namazı kılmaları, zekâtı vermeleri, rükû edenlerle beraber rükû' etmeleri emredilmektedir. Artmak, büyümek gelişmek anlamlarına gelen zekât, dinde malın bir miktarım ayırıp fakirlere vermektir. Malı manen bereketlendirdiği, artırdığı için bu sadakaya zekât denmiştir. Kur'ânı Kerîm'de, inen ilk âyetlerden itibaren namaz ile birlikte kullanılan zekâtın, yeni değil, çok eski tarihlere dayandığı, bu âyetten de anlaşılmaktadır. Bu hususta ileride bilgi verilecektir.

Rükû ise eğilmek demektir, namazın temel rükünlerinden biridir. Bu âyet, yahudilerde de rükû'Iu ve secdeli namazın bulunduğunu, ve bu tür ibâdetin, toplumda bilindiğini gösterir. Çünkü Kur'ân, biraz önce geçen âyetlerde meleklerin Âdem'e secde ettiklerini bildiriyor. Burada ise salâtı ve rükû'u emrediyor. Eğer secde ve rükû'un ne demek olduğu toplumca bilinmeseydi, Kur'ân'ın hitâbettiği insanlar bu ifadelerden hiçbir şey anlamazlardı. Oysa herkes bu âyetlerin anlamını biliyordu. El-Menâr'da Reşîd Rızâ'nın izahına göre Allah'ın, yahudilerden aldığı söz arasında "Namazı kılıp zekâtı verecekleri" de vardır. Onlara da malî zekât farz kılınmıştır. Bu zekâtın bir kısmı Harun soyuna verilir ki, bu Levîler arasında hâlâ uygulanır. Bir kısmı da yoksullara verilir. Meyvaların zekâtı olduğu gibi toprağın da zekâtı vardır. Toprağın zekâtı her yedi yılda bir toprağı dinlenmeğe bırakmak ve o yıl toprak ürününü sadaka yapmak şeklindedir.[400]

45 nci âyet, sabır ve namaz ile Allah'tan yardım istemeyi emretmektedir. Gerçekten sabır, çok acı olayları tatlı sonuca bağlar. İnsan ruhunu dayanıklı yapar. İnsanın başı sıkıldığı zaman ibadete sarıhrsa ruhu açılır. Peygamberimiz (s.a.v.) de bir dert, bir ızdırap zamanında namaz kılmayı tavsiye etmiştir. Öyle ya insan sıkıldığı zaman huzur ile bir asdest aldı mı ferahlık duyar. Rabbinin divanına durup işini O'na havale etti mi gönlü ferahlar.

Ama bu, inkarcılara, münafıklara zor gelir. Fakat Allah'a inanan, O'ndan korkanlar, her zaman O'na yönelirler, yardımı O'ndan beklerler. Çünkü onlar, sonunda Allah'a döneceklerini bilirler, dünyada her olay ile sınanmakta olduklarını anlarlar.

47-48 nci âyetlerde yüce Allah, tekrar İsrâîl oğullarına vermiş olduğu nimetleri, bir zamanlar onları öteki kavimlere üstün kıldığını hatırlatıyor ve

kâfirlere hiçbir şefaatin yapılmayacağı, fidye'nin kabul edilmeyeceği günden korkmalarını bildiriyor.

Şefaat, Şef den alınmıştır. Şef, teki çift yapmak; şüf'ah ortağın malını kendi malına eklemek; Şefi', şüf'ah ve şefâ'at sahibi demektir. İşte bu kökten gelen şefâ'at: başkasını kendi mevkiine ve aracılığına katmak, daha doğrusu birinin işini görmek veya cezadan kurtarmak, yahut birine mevki kazandırmak için yetkilinin yanında aracı olmak, darda kalmış birine yardım etmektir.

Arap müşrikleri, Allah'ın kızları sandıkları ve taş heykellerle sembol-leştirdikleri tanrıların (meleklerin), Allah ile kendileri arasında şefaatçi olacaklarına, kendilerini Allah'a yaklaştıracağına inandıkları gibi yahudi ve hırıstiyanlar da peygamberlerinin ve din adamlarının, Allah katında kendilerine şefaat edeceklerine inanıyorlardı. Bu âyette ve Bakara Sûresinin 254 ncü âyetinde âhirette şefaatin olmadığı Zümer Sûresinin 44 ncü âyetinde şefaatin tamamen Allah'a âidolduğu Bakara Sûresinin 255 nci Meryem Sûresinin 87 nci âyetlerinde Allah'ın izni olmadan kimsenin şefaat edemeyeceği: Zuhruf sûresinin 86 ncı Nebe' sûresinin.37 nci âyetlerinde doğruyu söyleyenden başkalarının, O'nun huzurunda şefaat edemeyeceği, konuşmayacağı; Müddessir Sûresinin 48 nci âyetinde şefaatçilerin şefaatinin kâfirlere bîr yarar vermeyeceği; Tâhâ Sûresinin 109 ncu Sebe' Suresinin 23 ncü Necm Sûresinin 26 ncı âyetlerinde de ancak Allah'ın izin verdiği kimselerin şefaatinin yarar sağlayacağı; Allah'ın izin vermediği kimsenin şefaatinin hiçbir yarar sağlamayacağı; Enbiyâ sûresinin 28 nci âyetinde de meleklerin yalnız Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat etmeyecekleri bildirilmektedir.

Bütün bu âyetlerden anlaşılıyor ki âhirette Allah izin vermeden kimse şefaat edemez. Allah, ancak doğru söyleyen, mü'min, yüce ruha şefaat yetkisi verir. Sadece doğruyu söyleyen o ruh da ancak Allah'ın razı olduğuna

---

[398] Ibn Hanbel, 3/120, 180.
[399] Buhâri, Bedu'1-halk, 10; Müslim, Zuhd, 51; Ibn Hanbel, 5/705-209.
[400] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/369.

şefaat eder. Allah, kendisine ortak koşan, yalan söyleyen, doğru yoldan ayrılan, gerçeği gizleyen kimselerden razı olmaz. Kendisine inanan ve yalnız kendisine kulluk edenlerden razı olur. Öyle ise sapıkların şefaate bel bağlamaları boş hayalden ibarettir. Çünkü şefaat edeceklerine inandıkları kimseler, Allah'ın izin ve müsaadesi olmadan şefaat edemezler, şefaat etmeğe kalkamazlar, ağızlarını açıp tek kelime söylemeğe dahi cesaret edemezler. Şefaat etmeğe çalıştıkları varsayılsa bile, Allah'ın izni olmadan yapacakları şefaatin hiçbir yararı olmaz. Çünkü Allah, doğru yoldan ayrılanlardan razı olmaz, onları affetmez. Onların affa ermeleri için şirki bırakıp iyiye, doğruya yönelmeleri, yalnız Allah'a tapmaları gerekir.
Âyetlerin sözgeliminden, Allah'ın huzurunda bazı kimselere şefaat izni vereceği anlaşılırsa da bu iznin kimlere verileceği belli değildir. Kur'âm Kerîm, doğru yola gelmeden âhirette şefaate bel bağlayanların tutumunu kınamaktadır. Bu âyetler karşısında Hz. Peyğamber'in âhirette şefaat edeceği hakkındaki abartmalı hadislerden kuşku duymamak mümkün değildir. Çünkü Kur'ânı Kerîm, şefaat izninin kime verileceğini bildirmemiş ve meleklerin şefaatine bel bağlayan müşrikleri, peygamberlerinin ve din adamlarının şefaatine bel bağlayan Kitap ehlini kınamış iken Peygamber (s.a.v.) nasıl olur da kendisinin, Allah'ın razı olmadığı günahkârlara şefaat edeceğini söyler? Bu, Allah'ın razı olmadığı kimselere kimsenin şefaat edemeyeceğini bildiren yukarıdaki âyetlere terstir.
Allah, Kitabında, huzurunda kimin şefaat edeceğini bildirmemiş, doğru dinden ayrılıp ancak birtakım bid'at, hayâl ve hurafelerle uğraşıp da kendilerine şefaat edileceğini söyleyenleri şiddetle kınamış, huzurunda hiç kimsenin şefaate, hattâ konuşmaya cesaret edemeyeceğini, ancak izniyle konuşanın da sadece doğruyu söyleyeceğini; yalancıları affettirmeğe çalışmayacağını bildirmiştir. Kaldı ki Kur'ânı Kerim'de şefâata cesaret edemeyeceklerini, Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat etmeyecekleri bildirilenler insanlar da değil, meleklerdir, insanların şefaatinden hiç söz edilmemiştir. Melekler dahi Allah'ın memnun olmadığı kimseye şefaat edemeyeceğine göre insanlar hiç edemezler.
Biz hâşâ, Peygamber (s.a.v.)in şefaat edeceğini inkâr etmiyoruz. Allah, razı olduğu kullarına şefaat yetkisi verecektir. Hiç kuşkusuz Hz. Muham-med Aleyhisselâm, Allah'ın razı olduğu kurallarının başında gelir. Ama adetâ şimdiden planlı bir şekilde insanların, bütün peygamberlere başvurup hiçbirinin şefaate cesaret edemeyeceğini anladıktan sonra Hz. Peygamber'e başvuracakları ve Peyğamber'in, bütün insanlığa şefaat edip hesabın başlamasını Allah'tan niyaz edeceği, bunun üzerine hesabın başlatılacağı şeklindeki sözleri Hz. Peygamberin söylemiş olduğu, bu âyetler karşısında gerçekten kuşku götürür. Nitekim Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği aşağıdaki hadîs de bu hususu açıkça ortaya koymaktadır:
"İbn Abbâs (r.a.)in rivayetine göre (sahabüerden) Osman ibn Maz'ûn öldüğü zaman bir kadın (başka bir rivayete göre Osman'ın kendi karısı): 'Cennet sana kutlu olsun ey Maz'ûn oğlu Osman!' demiş. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ona kızgınca bakmış: 'Ne biliyorsun (cennete gireceğini?)' demiş. (Kadın): 'Ey Allah 'in Elçisi, senin şövalyen ve sahâbîn 'dir' demiş. A ilâh 'in Elçisi: 'Vallahi ben Allah'ın elçisiyim, ben bile bana ne yapılacağını bilmem (başka bir rivayette de: Ne bana, ne de ona ne yapılacağını bilmem)! buyurmuştur. "[401]Bu âyetlerde İsrail oğullarına çeşitli nimetlerini hatırlatan yüce Allah, burada söylediği özeti açmak için İsrail oğullarının hayâtından yeni sahneler anlatmaktadır:
49- Sizi Fir'âvn ailesinden de kurtarmıştık. Hani (onlar) size azabın en kötüsünü reva görüyor, oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı ve bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardı. **50-** Sizin için, deniziyarmıştık, sizi kurtarmış ve Fir'avn ailesini boğmuştuk; siz de bunu görüyordunuz. **51-** Musa ile kırk gece için sözleşmiştik, sonra siz onun ardından buzağıyı (tanrı) edinmiştiniz, (kendinize böylece) zulmediyordunuz. **52-** Bundan sonra da yine belki şükredersiniz diye sizi affetmiştik. **53-** Yola gelesiniz diye Musa'ya Kitap vefurkan (gerçekle batılı birbirinden ayıran ölçü) vermiştik. **54-** Mûsa, kavmine demişti ki: "Ey kavmim, sizler buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz; gelin yaratıcınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün[402]" Bu, yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. (Bu suretle O), sizin tevbenizi kabul buyurmuş olur. Çünkü, O, öyle bağışlayıcı, öyle merhametlidir. **55-**Bir zamanda "Ey Musa, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız", demiştiniz de derhal sizi yıldırım gürültüsü yakalamıştı; siz de bunu görüyordunuz- 56- Sonra belki şükredersiniz diye sizi ölümünüzün ardından tekrar diriltmiştik.[403]

Tefsîr:

49-56: Fir'avn, Mısır kırallannın unvanıdır. Nasıl ki Habeş kıraliarına Necâşî, Yemen kıraliarına Tubba, İran kıratlarına Kisrâ, Bizans kıratlarına Kayser veya Hirakl denir idiyse Mısır kıraliarına da Fir'avn denirdi.
Mısır kiralı, Rü'yasında Kudüs'ten çıkan bir ateşin, Mısırlıların evlerine girdiğini görmüş. Bu ru'yânm, İsrail oğulları arasından çıkacak bir erkek eliyle saltanatının yıkılacağına delâlet ettiğini anlamış, bundan dolayı İsrail oğullarından doğacak erkek çocukların öldürülmesini emretmişti. Muham-med Abduh, bu rivayetin sağlam bir senedi bulunmadığı gibi tarihî gerçeklere de uymadığını söylüyor. Ona göre makul olan, Kitabı Mukaddeste anlatılandır:
"Ve Mısır üzerine Yusuf'u bilmeyen yeni bir kıral çıktı. Ve kavmine dedi: İşte İsrail oğullarının kavmi bizden

[401] el-Fethu'r-Rabbânî, 7/129.
[402] İçinizden buzağıya tapanları oldurun.
[403] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/153-161.

çok ve kuvvetlidir, gelin onlara karşı akıllıca davranalım, yoksa çoğalacaklar ve olur ki cenk vukubulunca onlar da düşmanlarımızla birleşirler ve bize karşı cenk edip memleketten çıkarlar. Ve onlara yükleriyle eziyet etsinler diye üzerlerine angarya memurları koydular. Ve Fir'avn için Pitom ve Raamses ambar şehirlerini yaptılar. Fakat onlara ne kadar eziyet ettilerse o kadar çoğaldılar. Ve İsrail Oğulları yüzünden korkuya düştüler. Ve Mısırlılar İsrail oğullarını şiddetle işlettiler; ve şiddetle işlettikleri bütün işlerinde, tarlada her çeşit işte, harçta ve kerpiçte, ağır işle hayatlarını acı ettiler. Ve Mısır kiralı, birinin adı Şifra ve öbürünün adı Pua olan İbranî ebelere söyledi ve dedi: İbranî kadınları için ebelik hizmetini yaptığınız ve onları doğurma iskemlesi üzerinde gördüğünüz zaman, eğer bir erkek çocuksa, onu Öldüreceksiniz, fakat eğer kız ise o yaşayacaktır. Fakat ebeler Allah'tan korkarlardı ve Mısır kiralının kendilerine emrettiğine göre yapmadılar ve erkek çocukları sağ bıraktılar. Ve Mısır kiralı ebeleri ça-ğiUp onlara dedi: Niçin bu şeyi yaptınız ve erkek çocukları sağ bıraktınız? Ve ebeler Fir'avn'a dediler: Çünkü İbranî kadınları Mısırlı kadınlar gibi değildirler; çünkü onlar canlıdırlar ve ebe onların yanma gelmeden evvel doğuruyorlar. Ve Allah ebelere iyilik etti ve kavm çoğaldı ve ziyadesiyle kuvvetlendiler. Ve vaki oldu ki ebeler Allah'tan korktuklarından, onları ev bark sahibi etti. Ve Fir'avn bütün kavmine emredip dedi: Her doğan erkek çocuğu ırmağa atacaksınız ve her kızı sağ bırakacaksınız."

Kitabı Mukaddesin yukarıya aldığımız Çıkış bölümü 8-22 nci âyetlerinde anlatıldığı gibi, Mısır kiralı, İsrail oğullarının çoğalıp düşmanlarıyle işbirliği edeceklerinden korktuğu için onların çoğalmasını önleyecek tedbirler almıştır.

'Mısır'a ilk gelen İsrail oğlu, Hz. Yusuf idi. Bir köie olarak Mısır'a satılan, sonunda özgürlüğüne kavuşup başbakanlık makamına yükselen Yusuf, ailesini de Ken'ân ilinden Mısır'a getirtip yerleştirmişti. İsrail oğullan orada çoğaldılar. Sadece bir aile olarak Mısır'a giren İsrail oğulları, dörtyüz yıl ikametten sonra çıkışlarında sayılarının, altıyüzbin kişiye ulaştığı söylenir. Bu yabancıların çoğalıp da Mısırlıların düşmanlanyle birleşeceğinden kuşkulanan Mısır kiralı (Fir'avn), çoğalmalarını önlemek için onları güç işler altında çalıştırdı. Buna rağmen yine çoğalmakta devam ettiklerini gören Fir'avn, İbranî ebelere, İsrail oğullarının doğacak erkek çocuklarını öldürmelerini emretti.

Neticede Fir'avn'ın tedbiri, Allah'ın takdirine engel olamadı. İsrail Oğullarından binlerce çocuk öldürülmesine rağmen, yine onlar arasında doğan bir çocuk, annesi tarafından sandık içine konulup nehre atıldı. Sandık içinde nehir boyunca gelen çocuğu, Fir'avn'ın ailesi alıp evlâd edindi. İşte bu çocuk Mûsâ idi. Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim soyundan gelir. Nesebi şöyle zikredilir: İbrahim, - İshâk, - Ya'kûb, - Lavi, - Kâhis - Yarsin, -'İmran, - Musa. Muhakkak ki Mûsâ ile İbrahim arasında daha birçok baba vardır, fakat bunlar en ünlüleri olabilir.

Fir'avn'ın elinde büyüyen Musa, sonunda peygamber oldu, İsrail Oğullarını Mısır'dan alıp Filistin'e götürmek istedi, Fir'avn ve adamları İsrail Oğullarını yakalamak için onların ardına düştüler. Fakat Allah'ın emriyle Musa, mu'cizeli asasiyle denize vurunca deniz ikiye ayrıldı. İsrail Oğullarının ardından denize giren Fir'avun ve askerleri, birinciler karaya ulaştıktan sonra denizin kapanmasiyle boğuldular.

Bazılarına göre denizin İsrail Oğullarına açılıp Fir'avn'e kapanması, bir gel git olayı da olabilir. Çünkü Kızıldeniz'deki Zakazik'de böyle gel git olayları mu'taddır. Deniz açıldığı zaman insan deniz alanında yürüyebilir. İşte İsrail Oğullan böyle bir çekilme anında denizin kuzeyinden gelmişler, deniz alanına girip karşıya geçmişler, onların geçtiği yerden Fir'avn da denize girmiş, fakat o sırada tekrar uzanan sular, onu ve askerlerini boğmuştur. Bu çekilme olayı, Allah'ın İsrail Oğullarına bir lûtfu idi.

Hamburg kenti yakınlarında görmüştüm. Sabahleyin saat on sularında deniz takriben 4-5 kilometre kadar çekilmişti. Halk denizin çekildiği kumlar üzerinde geziniyordu. Öğleden sonra suların yavaş yavaş gelmeğe başladığını gördük. Arkadaşlarım, acele etmemizi, suların birden bastırabileceğini söylediler. Gerçekten denizin çekilmesine aldanıp ileriye giden, iyi yüzme bilmeyen bazı kimselerin boğuldukları da olurmuş.

Ancak: "Musa'ya, 'Değneğinledenize vur,'diye vahyettik. (Mûsâdeğ-neğiyle vurunca deniz) yarıldı, her bölüm, kocaman bir dağ gibi oldu. [404]ayetinde denizin, yarılıp yol açıldığını ve yolun iki tarafında birer dağ gibi yükseldiğini bildiriyor. Bundan ilk akla gelen, denizin enlemesine yarılıp vadinin içinden geçen yol gibi, iki tarafta dağ gibi yükselen suyun ortasından yolun açılmış olduğudur. Fakat Kızıldenizin şimdi Süveyş Kanalının başlangıcı olan kuyruk kısmında deniz çekilince iki kıyı, birer dağ gibi yükselir. Âyette ile denizin bu dar yerindeki iki kıyı da kasdedilmiş olabilir.

Şayet olay böyle bir gel git olayından ibaret ise bu, doğal bir şey iken Allah bunu, İsrail Oğullarına kendisinin bir nimeti olarak anmasının hikmeti nedir, sorusu akla gelebilir. Olayın bir mucize olmasını da inkâr etmeyiz. Ama eğer olay, denizin çekilme olayı ise Allah'ın, Musâ'yı ve kavmini, tam denizin çekildiği ve geçmelerine elverişli olduğu bir zamanda geçirmesi; düşmanları da onların ardından girince denizin uzanma zamanı geldiği için uzanıp onları boğması elbette Allah'ın, İsrâîl Oğullarına büyük bir lûtfudur. Allah'ın yardımı olmadan kullar bir şey yapamaz. İsrail Oğulları kıyıya vardıkları zaman şayet deniz çekilmemiş olsaydı, denize giremeyecekler ve kendilerine yetişmek üzere olan düşman tarafından yakalanacaklardı. Tam onlar geçtikten sonra denizin kapanması da yine Allah'ın onlara lutfu idi. Zira eğer onların geçme zamanına kadar deniz kapanmasaydı, yine İsrail Oğullan yakalanıp ya öldürülecekler veya fevkalâde ağır cezalara çarptırılacaklardı. Demek ki basit gibi görünen bu olayın böyle zamanlanması, elbette Allah'ın büyük bir Iütfudur. Başarıya ulaştıran O'dur.

---

[404] Şuara Sûresi: 63. Şuara Sûresi: 63.

Fakat İsrail Oğullan kendilerini böylesine lûtuflara mazhar kılan Allah'a karşı nankörlük etmişler, Hz. Musa'nın sağlığında dahi altından yapılmış buzağıya tapınışlardır. Yani içlerini dünyâ tutkusu sarmış, dünyâdan başka birşey düşünmez olmuşlardır.

Hz. Musa Aleyhisselâm, kavmini kurtarıp Filistin'e getirdikten sonra Tür-i Sina'ya çekilmiş, orada kırk gün kalıp gece gündüz ibadetle meşgul olmuştu. Bu ibadet ile ruhî tekâmülünü tamamlamış, Allah'ın bizzat hitabını işitmiş, kendisine Tevrat levhaları verilmişti. Fakat Hz. Musa'nın Tur'da bulunduğu sırada toplumu, kuyumcu Samirî'nin yaptığı altun buzağıya taptı. Kavminden bazıları Hz. Musa'nın vekil bıraktığı Hz. Harun'un sözünü dinleyip tevhidden ayrılmamıştı ama diğerleri altun buzağıya tapmışlardı. Musa döndüğü zaman kavminin bozulup saptığını gördü "Haydi îevbe edin, kendinizi öldürün" dedi. Bu kendinizi öldürün tabiri üzerinde üç mana verilmiştir:

1) İsrail Oğullarının tevbesi, birbirini öldürmek şeklinde idi. Eline kılıcı alan herkes, baba oğul demeden rastladığını öldürürdü. Fakat böyle bir halde geriye katillerden başkası kalmazdı, toplum mahvolurdu.

2) İbn Abbas'a dayanan ikinci yoruma göre, Hz. Musa, buzağıya tapanları Allah'ın emri veçhile oturtmuş, tapmayanlar da ellerine hançerleri almışlar. Zifiri karanlık olunca bunlar birbirlerini öldürmeğe başlamışlardır. Nihayet karanlık açılıncaya kadar yetmiş bin kişi öldürülmüş. Öldüren de, öldürülen de affedilmiş.[405]

Tevrat'ta buzağıya tapanlar hakkında şöyle deniyor: "İsrail'in Allah'ı Rab şöyle dedi: Herkes kılıcım beline kuşansın ve ordugâhta kapıdan kapıya dolaşsın ve herkes kendi kardeşini ve herkes kendi arkadaşım ve herkes kendi komşusunu öldürsün. Ve Levi Oğullan, Mûsâ'nm söylediği gibi yaptılar ve o kavimden üç bin adam kadar düştü."[406]

Sanıyoruz ki âyette, Tevrat'ta anlatılan bu olaya işaret edilmiştir. Aslında bu olay, peygamberlerinin sözünü dinlemeyen yahudiler arasında birliğin bozulduğuna, çıkan iç savaşta kavmin birbirlerini öldürdüklerine işarettir. Bu iç savaşta birçok insan öldükten sonra nihayet Peygamberin müdâhelesi sonunda barış olmuş, toplum tekrar birliğe dönmüştür.

3) Üçüncü mana ise tasavvufî manadır. Mutasavvıf müfessirlere göre "Kendinizi öldürün" ifadesi, daha derin bir mana taşımaktadır. Buradaki öldürmekten maksat, dış vücudu öldürmek değil, nefsin şehvetlerini, kötü duygularını öldürmektir. Vücudu değil, nefsi, yani insanın egosunu, bencilliğini öldürmektir. Nefis Öldürülünce, onun kötü duygulan yok edilince ruh düzelir, insan ruhu vesveselerden kurtulup yücelir. İşte âyetin kasdı, inşam kötülüklere sevk eden bayağı duyguları, nefsin alt güçlerini öldürmektir.

Tevbe ettikleri için Allah İsrail Oğullarını affetti. Fakat onların isyanı bununla bitmedi. Daha da ileri giderek Allah'ı açıkça görmek istediler. Tefsirlerin nakline göre bu tevbe olayından sonra Musa kavminden bazı insanlar, Allah'ın Musa ile konuşmasını duymak istemişler. O da imanları kuvvetlensin diye kavminin içinden yetmiş kişi seçip Tur'a götürmüş. Tur'da Hz. Musa'ya gelen vahyi gören bu adamlar: "Hayır, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız." demişler.

İnsanın Allah'ı görmesi mümkün değildir. Bu adamlar, muhal olan bir-şeyi istemekle Allah'ın gazabım hak etmişler. Kendilerini korkunç bir ses yakalamış, hepsi bu korkunç gürültünün tesiriyle bayılıp, oldukları yere yığılmışlardır. Aslında ölmemişler ama ölü gibi yerinden kımıldayamaz, birşey anlayamaz duruma gelmişler. "Siz bakıyordunuz" cümlesi, bunların ölmediklerini gösterir. Demek ki korkunç gürültüye yakalanınca öyle perişan bir halde yığılıp kalmışlar ki bakıp durdukları halde hareket edemiyorlarmış.

Nihayet Hz. Musa'nın Allah'a yalvarması ile bu adamlar tekrar normal durumlarına döndürülmüşlerdir.

Bir kısım müfessirlere göre de bunlar gerçekten ölmüşler, sonra Allah, bunları diriltmiş. Bir rivayete göre de bazıları ölmüşler, bazıları da Ölenlere bakıyormuş. Sonra bakanlar ölmüş, ötekiler diriltilmiş. Bunlar çeşitli riva-yetlerdir. Herhalde bunların gerçekten ölmeyip, ölü gibi bir hale düşmüş olmaları daha isabetli bir görüş olsa gerektir. Doğrusunu Allah bilir.

Müfessirler, 49 ncu âyette anlatılan İsrâîl Oğullarını öldürme işinin, Fir'avun'un adamlarına nisbet edilmesinden şu hükmü çıkarıyorlar: Fir'avn'ın adamları, Fir'avn'm buyruğuyla İsrail Oğullarının çocuklarını öldürüyorlardı. Bu âyet, bir zâlimin emriyle birini öldüren me'murun, yaptığı işten sorumlu olduğunu gösterir. Kurtubî bu konudaki üç görüşü şöyle toplamıştır:

Şafiî'ye göre, sultan birine haksız yere bir adamı öldürmeyi emreder, me'mur da öldüreceği adamı mazlum olarak öldürüleceğini bildiği halde öldürürse kaved (kısas) gerekir; bu durum, birini ortaklaşa öldüren iki katilin durumu gibidir. Şayet imam, (sultan) me'muru öldürmeğe zorlar, me'mur zor karşısında öldürürse imamın öldürülmesi gerekir. Me'murun durumu ise ihtilaflıdır. Bir görüşe göre onun da öldürülmesi gerekir, diğer görüşe göre öldürülmez, yarım diyet verir. Fakat dediğini yapacak güçte olmayan birinin emriyle mazlumu öldüren kimse öldürülür, âmiri öldürülmez, sadece dövülür, hapsedilir.[407]

50 nci âyetin tefsirinde şu hadis rivayet edilir: "Peygamber (s.a. v.) Medine'ye geldiği zaman yahudüerin Âşurâ günü oruç tuttuklarını gördü. Onlara: 'Oruç tuttuğunuz bugün nedir?' dedi. 'Bu, Allah 'in, Musa'yı ve kavmim kurtardığı, Fir'avn ve kavmini boğduğu büyük bir gündür. Mûsâ, o gün şükür için oruç tuttu. Biz de o gün oruç tutarız' dediler. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) 'Benim Mûsâ 'ya yakınlığım sizden fazladır' deyip o gün oruç tuttu ve o

---

[405] İbn Kesîr, I. 92.
[406] Kitabı Mukaddes, Çıkış, 33/27-28.
[407] Kurtubî, el-Câmi, 1/386.

gün oruç tutmayı emretti. "[408]
Bu rivayetten, Peygamber'in, yahudüerin Âşûrâ günü oruç tuttuklarını görünce kendisinin de oruç tuttuğu anlaşılırsa da, yine Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği başka bir hadiste de Âşûrâ orucunun, Câhiliyye Araplarmda bulunduğu anlaşılmaktadır: "Câhiliyye devrinde Kureyş, Âşûrâ günü oruç tutardı. Allah 'in Elçisi (s.a. v.) de câhiliyye devrinde o gün oruç tutardı. Medine'ye gelince yine o gün oruç tuttu ve o gün oruç tutmayı da emretti. Ramazan orucu farz, kılınınca artık Âşûrâ günü oruç tutmayı bıraktı. Dileyen tuttu, dileyen tutmadı.[409]
Bilindiği üzre Âşürâ günü, Muharrem'İn onuncu günüdür. Ancak bu da kesin değildir. Şafiî'ye göre dokuzuncu, Saîd ibn el-Müseyyib, Hasan Basrî, Mâlik ve seleften bir cemâate göre onuncu günüdür. İki tarafın da dayandığı rivayetler vardır. Herhalde bu ihtilâfı ortadan kaldırmak için İbn Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Hem dokuzuncu, hem de onuncu günleri oruç tutun, yahudilere benzemeyin." Tabii bu görüş, İbn Abbâs'ın kendi görüşüdür. Ona göre Peygamber (s.a.v.) yaşasaydı dokuzuncu günü oruç tutacaktı. Çünkü kendisi "Gelecek seneye kalırsam dokuzuncu günü oruç tutacağım.[410]demiştir. Bizim için önemli olan, Hz. Peygamber'in, sadece Muharrem'İn onuncu günü oruç tutmuş olduğudur. Esasen bu oruç onun yeni getirdiği bir şey değil, Kureyş Araplarının eski bir geleneğidir. Hz. Âişe'nin biraz önceki rivayetinden, Câhiliyye Araplarında oruç ibâdetinin de bulunduğu anlaşılır. Aşûrâ orucu onlara yahudilerden geçmiş olabilir. Ancak onlardaki oruç sadece Âşûrâ orucundan ibaret değildi. Onlarda Ramazanda da oruç tutulurdu. Ancak Kur'ân-ı Kerîm, eski tevhîd dinlerinden kalmış olan ramazan orucunu farz kılmış, diğer oruçlar hakkında bir hüküm getirmemiştir. Bunlardan Hz. Peygamber'in nafile olarak tuttuğu oruçlar sünnet olarak kalmıştır.
53 ncü âyette Musa'ya Kitâb'ın ve Furkan'ın verildiği anlatılmaktadır. Furkan hakkında çeşitli tefsirler varsa da Kur'ân'dan anlaşıldığına göre Furkan hak ile bâtılı birbirinden ayırdeden, gerçekleri açıklayan Tevrat'ın niteliğidir. Bazan Arapçada na'te (sıfata) vâv ilâve edilir. Sonra iyilik edenlere nimetimizi tamamlamak ve herşeyi açıklamak ve yola iletici ve rahmet olmak üzere Musa'yaKitâb'ı verdik."[411] âyeti de Furkan'ın, herşeyi açıklayan anlamında kullanıldığını gösterir.
55 nci âyetteki as-sâ'ikah bayılmak anlamındasa'k kökünden ismi failin dişilidir. Bayıltan gürültü demektir. Gerçi sâ'ikah gök gürültüsü ile birlikte çakan şimşeğe denir ama korkunç ses, yani gürültü anlamı, sözgelimine daha uygundur. Nitekim Kisâ'î, bu kelimeyi okumuştur. Sa'-kah, sâ'ikah'dan çıkan sestir. [412]
Bu olay, A'râf Sûresinde daha ayrıntılı olarak anlatılır. Orada as-sâ'ikah yerine recfe (çalkantı, sarsıntı, deprem) tabiri kullanılmıştır: '.Onları o sarsıntı yakalayınca (Mûsâ): 'Ya Rab, dileseydin, bunları da beni de daha önce helak ederdin!.dedi."[413] Demek ki sâ'ikah da, recfe de aynı şeydir. el-Leys: Kur'ân'da recfe, bir kavmi yakalayan azâbdır. Bu recfe, sayha ve sâikah'öır" demiştir.[414]
Muhammed Abduh'un dediği gibi[415] İsrail Oğullarının, Musa'dan Allah'ı görmeyi istemeleri, buzağıya tapmalarından ayrı bir olaydır. Bu olay Tevrat'ın Sayılar Kitabının 16 ncı babında anlatılan olaydır. Orada anlatılan olayın özeti şudur:
Levi Oğullarından Korah, Eliab oğlu Datan ve Abiran Pelet oğlu On, etkili bir cemâat oluşturarak Musa'ya karşı koymuş, bütün cemâatin kutsal olduğunu, Musa'nın ötekilerden üstün bir yanı bulunmadığını ileri sürerek: "Artık yetti, çünkü cemâatten her biri mukaddestir ve Rab onların arasındadır. Niçin Rabbin cumhuru üzerine kendinizi yükseltiyorsunuz?" demişlerdir. Buna çok öfkelenen Mûsâ, Allah'ın buyruğuyla Korah'a: "Sen ve bütün arkadaşların ve Hârün, yarm Rabbin önünde bulunun, her biriniz kendi buhurdanına buhur koysun. Sen ve Harun, ikiniz de buhurdanınızı getirin." dedi. Herkes buhurdanına ateş koyup toplanma çadırının kapısında durdu. Halk da orada toplanmıştı.
Allah Musa'ya ve Harun'a: "Bu cemâatten ayrılın da onları bir anda bitireyim" dedi. Fakat Mûsâ ve Hârûn secde edip: "Bir adam suç işleyince bütün cemâate karşı mı öfkelenirsin?" dediler. Cemâatin zarar görmemesi için Mûsâ, halkı uyarıp kendisine başkaldıranların çadırlarının yanından ayrılmalarını söyledi. Halk oradan çekildikten sonra Musa'nın duası üzerine isyancıların altındaki yer yarıldı, ağzını açıp onları ve evlerinin halkını, bütün adamlarını ve mallarını yuttu. Diri diri ölüler diyarına indiler. Ve Rabbin yanından ateş çıktı ve buhur takdim eden ikiyüz elli kişiyi yeyip bitirdi.[416]
56- Bulutu üstünüze gölgelik çektik, size kudret helvası ve bıldırcın indirdik: "Size verdiğimiz güzel rızıklardan yeyin" (dedik). Ama onlar bize değil, kendi kendilerine zulmediyorlardı.[417]

---

[408] Buhârî, Savm, bâbu Sıyâmi yevmi Âşûrâ', hadîs: 111; Müslim, Sıyâm, 127-130; Ebû Dâ-vûd, Savm 63; Dârimî, Savm 46; Ibn Hanbel, 1/291... Buhârî, Savm, bâbu Sıyâmi yevmi Âşûrâ', hadîs: 111; Müslim, Sıyâm, 127-130; Ebû Dâ-vûd, Savm 63; Dârimî, Savm 46; Ibn Hanbel, 1/291...
[409] Buharı, Savm, hadîs 109; Müslim, Siyanı, Yevmu'Agûrâ'.
[410] Müslim, Siyam, 134; İbn Mâce, Sıyâm 41; ibn Hanbel, 1/225, 236, 345.
[411] En'âm Sûresi: 154.
[412] Lisânu'l- Arab, 2/442-43.
[413] Âyet: 155.
[414] Lısânu'1-Arab, 1/1132.
[415] Tcfsîru'l-Kur'ani'I-Hakîm, 1/321.
[416] Sayılar, 16/1-35'nci âyetlerin özeti.
[417] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/161-169.

Tefsir:

57- Bu âyette belirtildiğine göre tîh (çöl)de İsrail Oğullarının üzerine bir bulutla gölge yapılmış ve ağaçlardan kendilerine bol bol reçineler verilmişti. Ali ibn Ebî Talha'nın İbn Abbas'tan naklettiği tefsire göre el-menn, ağaçlara inen, İsrail Oğullarının beslendiği gıda idi. Türkçeye kudret helvası diye tercüme ettiğimiz el-menn't çeşitli mânalar verilmiştir. Katâde'ye göre bulundukları yerde İsrail Oğullarının üzerine inen kardan beyaz, baldan tatlı bir şey yağardı. Tan yerinin ağarmasiyle güneşin doğması arasında yağan bu gıdaya el-menn denmiştir. Sabahleyin herkes, bir günlük yiyeceğini alır, onunla ertesi güne kadar idare ederdi.
Müfessirlerden kimi el-menn'i yenecek, kimi de içilecek şey diye tefsir etmiştir. Âyetin ruhundan anlaşılıyor ki el-menn, İsrail Oğullarına, çalışmadan, zahmet çekmeden verilen yiyecek ve içeceklerdir." Yalnız bir tek çeşit gıda değildir. Zahmetsiz olarak kendilerine verilen bütün gıdaların adıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): " Kem'e (mantar) menn'dendir, suyu göze şifadır. "[418]buyurmuştur.
Demek ki Cenab-ı Hak, İsrail Oğullarına gökten bolluklar vermiş, ağaçlardan akan reçineleri, üstlerinde uçan bıldırcınları kendilerine rızık olarak ihsan etmiş, onlara daha başka bereketler vermişti. Fakat onlar, bu nimetlerin de kadrini bilememiş, haksızlık etmiş, yoldan sapmışlar. Ama doğru yoldan sapmalarının zararı yine kendilerine dokunmuş, haksızlıkları, kendilerini perişan etmiş. Zira insanların yaptıkları kötülükler Allah'a zarar vermez, kendilerini mahveder. İnsan taşkınlık yapmak, edep sınırını aşmakla hem dünyada hem de âhirette kendi geleceğini berbad eder. Yaptığı kötülükler kendi başına dolanır, kendisi için yıkım ve azâb olur.
58- Demiştik ki: "Şu kente girin, oradan dilediğiniz yerde bol bol yeyin; secde ederek kapıdan girin ve "hitta (ya Rabbi, bizi affet)" deyin ki, biz de sizin hatâlarınızı bağışlayalım, biz güzel davrananlara daha fazlasını da veririz. " **59-** Derken o zalimler, onu kendilerine söylenenden başka bir sözle değiştirdiler. Biz de yaptıkları kötülüklerden dolayı o zulmedenlerin üzerine gökten bir pislik (azâb) indirdik.
60- Bir zaman da Musa, kavmi için su (yağmur) istemişti; ' 'Asan 'la taşa vur", demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırmıştı. Her bölük, kendi içecekleri pınarı bilmişti: "Allah'ın rızkından yeyın, için ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak (şuna buna) saldırmayın. " (demiştik). **61-** Hani siz demiştiniz ki: "Ey Musa, biz bir yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine dua et de bize yerin bitirdiği sebzesinden, acurundan, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın." (Mûsâ): "İyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, orada size istediğiniz var, " demişti. Üzerlerine alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu; Allah'ın gazabına uğradılar. Öyle oldu, çünkü onlar, A Hah 'in âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. İsyana daldıkları, sının aştıkları için bunu hak ettiler.[419]

Tefsir:

58-61: "Karye" küçük, büyük yerleşim merkezine denir. Kur'ân'da kent anlamında kullanılmıştır. Havuzda toplanan suya kıra havuzun kendisine mikrât suyun kanalına kariyy konuklara ziyafet vermeğe de kıra" ^s'/, " denir. İsrail Oğulları, Mısır'dan kurtulduktan sonra kendilerine, ataları Ya'kub'un yurdu olan Arz-ı Mukaddes'e girmeleri, orada oturan kâfir Ama lika kavmiyle savaşmaları emredildi. Yılgınlık gösterdiler, savaşmadılar. Bu yüzden ceza olarak Allah, onları Tîh (çöl)e sürdü. Kırk yıl Tîh'te kaldıktan sonra Nun oğlu Yûşa kumandası altında Beyt-i Mukaddes'e yürüdüler ve orayı fethettiler. Allah, onlara fethettikleri şehrin kapısından secde ederek, yani böbürlenmeden alçakgönüllülükle, Allah'a karşı boynu eğik bir vaziyette girmelerini vegirerkende "hitta" demelerini emretti. Fakat İsrail Oğulları, bu emrin tersine gittiler, şehrin kapısından kibr ile girdiler. "Hitta" bizi affet, bizi bağışla demektir. Böyle diyecekleri yerde "hinta" dediler. Hinta buğday demektir. Af yerine menfaat istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İsrail Oğullarına: 'Beyti Makdis'in kapısından eğilerek (tevazu ile) giriniz ve 'Hitta {bizi bağışla)' deyiniz', denildi. Onlar ise kıçları üzerine emekleyerek girdiler ve (emrolundukları kelimeyi değiştirip) hinta, habbe fî şa'ara (bize buğday, başağında dâne ver) dediler.[420]
İbn Kuteybe'nin nakline göre yuhûdilerin, hitta yerine koydukları kelimenin ibrânicesi, kırmızı buğday anlamına gelen hitta sum hasadır. Esasen bunların, kendilerine emredilen sözü değiştirmeleri, mutlaka bir kelime yerine başka bir kelime söylemeleri anlamına gelmez. Kendilerine emredilenin tersine davranmaları da, Allah'ın buyruğunu değiştirmeleri demektir.
İşte böyle yoldan çıktıkları için Allah onların üzerine azâb indirdi, hastalıklara, sıkıntılara uğradılar.
60 ncı âyette yine İsrail Oğullarına bahşedilen nimetlere işaret edilmektedir. İsrail Oğullan, çölde susuzluk çekiyorlardı. Hz. Musa, kavmi için Allah'tan su istedi. Yüce Allah, Hz. Musa'ya asasiyle kayaya vurmasını emretti. Musa, kayaya vurunca kayadan on iki kaynak fışkırdı. İsrail Oğullan, on iki kabileden oluşmakta idi. İşte her kabile için bu kayadan bir kaynak doğdu. Her kabile, kendisine mahsus kaynaktan suyunu aldı. Kendilerine: "Allah'ın verdiği nzıkîan yeyin, için, yer yüzünde bozgunculuk yapmayın" denildi.
İsrail Oğulları, bu çölde Allah'ın lütfettiği kudret helvası, bıldırcın eti gibi külfetsiz rızıklara, kayalardan fışkıran

[418] Tirmizî, Tıbb, 22.
[419] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/169-171.
[420] Buhârî, Tefsîr, 4; Müslim, Tefsir, 1; Fethu'l-Bârî bi şarhî sahîhîl-Buhari.

mu'cizevî sulara rağmen tek tip yiyeceğe dayanamadılar, sebze, acur, soğan, sarımsak, mercimek gibi gıdalar istediler. Oysa istedikleri, kendilerine lutfedilenin altında olan şeylerdi. Bundan dolayı Hz. Musa, onlara: 'Siz, daha üstün olanı, daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise şehre inin. " dedi. Gerçi İsrail Oğullarının, orada yedikleri, tek tip gıda idi ama, onda Allah'ın lutfu ve o hayatta Allah'ın feyzi vardı. Onun ma'nevî değeri çok büyüktü. Öteki gıdalar her yerde bulunabilirdi fakat o ilâhî feyiz ve nimetler başka yerde bulunamazdı. Elbette tek tip gıda, insana yeterli değildir. Fakat bu gıda bir ilâhî lütuf olarak, külfetsiz veriliyor ve onunla insan ruhuna feyiz ve huzur doluyorsa ondan hayırlı bir rızık olamaz, öylesine geçirilen bir hayattan daha üstün bir hayat bulunamaz. Ama onlar, içinde yaşadıkları bu mutluluğun kadrini bilemediler. İsrail Oğullarına, gitmeleri emredilen mısr, burada nekire olduğu için kent demektir. Filistin kentlerinden biridir.
Oradan ayrıldılar, fakat saptılar, Allah'ın gazabına uğradılar. Üzerlerine alçaklık ve meskenet binası kuruldu. Yenilgiye uğradılar, ağır vergiler altında kaldılar. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkar ediyorlar, haksız yere peygamberleri öldürüyorlar, isyan ediyorlar, haddi aşıyorlardı. Sınırı aşan, haktan sapan her toplumun uğrayacağı sonuç da yenilgidir, zillettir.
58 nci âyette geçen kıssa kelimesi, bizim Anadolu'da küte dediğimiz hiyâr türünden bir sebzedir.'"[421] Bunu Türkçeye kabak diye tercüme etmişlerdir. Halbuki yanlıştır, çünkü kabağın Arapçasıdır.[422]Sanıyorum ki küte kelimesi,
Arapça kıssâ'nın Türkçe söylenişidir. Genelde buna acur denilir.
60- Bazı âlimler, 60 ncı âyetten şu sonuca varıyorlar: İbâdet, şerîatte nakledilen sözlerin ya kendisiyle veya mânâsıyle yapılır. O sözü, başka bir anlam ifade edecek biçimde değiştirmek caiz değildir. Mâlik, Şafiî ve Ebû Hanîfe gibi âlimlere göre:
Hadisi anlam olarak nakil caizdir. Bazı âlimler de bunun caiz olmadığını söylemişlerdir. Bundan dolayı hadis bilginlerinden bir grup, hadîsin lafzında bir değişiklik yapmayı caiz görmezler. Hattâ onlar melodili (nıclhûn) olarak duydukları sözü yine melhûn olarak öğretmişlerdir. Onlara göre hadîsin sözlerini anlam olarak nakil doğru olmadığı gibi, kelime düzeninde takdim ve tehir yapmak veya kelime ilâve etmek veya çıkarmak suretiyle nakil de caiz değildir. Fakat âlimlerin çoğu mânâ olarak naklin caiz olduğu görüşündedirler. Bu görüşte olan Kurtubî şöyle diyor:
Sahâbîler, aynı olayı değişik sözlerle anlatırlardı. Onlara göre önemli olan, hadisin kalıbı değil, mânâsı idi. Onlar hadisleri tekrarlamağa ve bunları yazmağa değer vermemişlerdi. Vasile ibn cl-Eska: "Biz, Allah'ın Elçisinin bize söylediği herşeyi size nakletmiş değiliz. Bunların anlamı size yeter." demiştir. Katâde'nin rivayetine göre de Zurâre ibn Evfâ şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.)in birkaç sahâbisine rastladım, hepsi de bana aynı mânâyı değişik sözlerle anlattılar." Hasan Basrî ve Şa'bî, hadisi anlamıyle naklederlerdi. Hasan: "Anlamı alırsan sana yeter" demiştir. Sufyâni Sevrîde: "Size: 'Hadisi duyduğum gibi size naklediyorum' dersem, buna inanmayın. Benim naklettiğim, mânâdır." demiştir.
Esasen Allah dahi böyle yapmış, Kitâb'ında, geçmişlerin haberlerini çeşitli yerlerde değişik sözlerle anlatmıştır ama hepsinin anlamı birdir. Ayrıca bu kıssaları, kendi dillerinden (yani Kitabı Mukaddesteki ibranî dilinden) Arapçaya takdim, te'hir, ilâve ve noksan ile nakletmiştir. Yabancı sözleri Arapça sözlerle değiştirmek caiz olduğuna göre Arapça sözleri de yine Arapça aynı anlamı veren başka sözlerle değiştirmek de caizdir.
Kurtubî: "Peki ama ilk rivayet eden şahsa, Peygamber'in sozunu kendi sözleriyle değiştirmek caiz olursa, ikinci râvî için de birincinin sözlerini kendi sözleriyle değiştirmek caiz olur. Bu ise hadisin tamamen anlamını değiştirmeğe, ortadan kalkmasına yol açar. Zira aradaki farklar çok ince ve gizlidir. Fark edilmeyen bu nüanslar, hadisin anlamının değişmesine yol açmaz mı?" sorusuna: değiştirmenin, ancak aynı anlamı verecek şekilde yapılabileceği, aksı takdirde caiz olmadığı şeklinde cevap veriyor. Gerçekte bu itirazın yermede olduğu ve mânâ ile nakledilen hadislerde mânâların, ravilerin yaşadıkları çağın ve ortamın şartlarına göre şekillendiği ve o çağın düşünce yapısını yansıttığı gayet açıktır. Nitekim biraz önce anlattığımız Âşûrâ gunu orucu hakkındaki ihtilâf da bunu gösterir.. Bunun binlerce misali vardır ama şimdi konumuzu ilgilendirmediği için onlara dokunmak istemiyoruz.
62- Şüphesiz îman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîler; bunlardan her kim Allah'a âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara, Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.[423]

Tefsir:

62- Yüce Allah, yukarıdaki âyetle sınırı aşanları sayıp onların gazaba ve azâba düçâr olduklarını anlattıktan sonra bu âyetle de bir istisna yapıp Kitap ehli olan milletlerden: yani Mü'mirilerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sahillerden, Allah'a ve âlıiret gününe inanıp iyi iş yapan kimselere koiku olmadığını, onların ü/üntüyc ve sıkıntıya uğramayacaklarını bildir-inekledi!.
Iabıı bu âyetin hükmüne göre Allah'a, Kur'ân'ın tanımladığı biçimde şirksb İnanmak, UzeyrM veya İsa'yı

[421] el-Mu'cemu'l-vasît, 2/715.
[422] Aynı eser, 2/728, 748, 805.
[423] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/171-174.

Allah'ın oğlu saymamak, âhirele de iki veçhile inanmak, bunun yanında islâm dinine girmese dahi Kur'ân'ın Allah kelâmı, Hz. Muhammed'in de hak peygamber olduğunu inkâr etmemek lâzımdır. Nitekim: "Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra doğru olanların üzerine melekler iner: 'Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin' (derler)."[424]" âyetinde de Allah'a inananların cennete girecekleri haber verilmektedir.
Müfessirler, genellikle Kitâb ehlinden Allah'a ve âhirete inanmış olan kimselerin ancak Hz. Muhammed (s.a.v.)e inanıp müslüman oldukları takdirde güvene kavuşup, âhirette üzüntüye uğramayacakları kanaatindedirler. İbn Kesir der ki: Musa'ya inanan ve iyi amel işleyenlerin, iman ve amelleri, Hz. Isâ gelinceye kadar makbul idi. O geldikten sonra Mûsâ dinini bırakıp îsâ'nın emirlerine uymayanların, iman ve amelleri makbul değildir. Keza îsâ dinine uyanların iman ve amelleri de Hz. Muhammed (s.a.v.) gelinceye kadar makbul idi. O geldikten sonra îsâ dinini bırakıp Hz. Muhammed (s.a.v.)in sözleriyle amel etmeyenlerin iman ve amelleri de makbul değildir.
Fakat kanaatimize göre âyette böyle bir kayıt yoktur. Âyet mutlaktır. Kur'ân'ın tanımladığı biçimde Allah'a ve âhirete inanan herkesin güvene kavuşup üzüntüden kurtulacağını bildirmektedir. Nitekim Âli İmrân Sûresinin 113-115 nci âyetleri de bunu ifâde etmektedir: "Ama hepsi bir değildir. Kitâb ehli içinde öyleleri var ki gece saatlerinde ayakta durup Allah 'm âyetlerini okuyarak secdeye kapanırlar. Allah 'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar iyilerdendir. Yaptıkları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Şüphesiz Allah, (günahlardan) korunanları bilir."
Bu âyet, Mâide Sûresinde de tekrar edilmiştir: Mâide: 69'ncu âyet. Gerek iki kez inmiş olan bu âyetten, gerek Kur'ân'ın başka âyetlerinden anlıyoruz ki Allah, cennete girmek için üç şart belirlemiştir: **1)** Allah'a şirksiz imân, **2)** Âhiret gününe imân, **3)** Salih amel: Allah'a ibâdet etmek ve yararlı iş yapmak. İşte bu şartlan yerine getiren her kul, Kur'ân'a göre cennetliktir. İbn Abbâs'a dayandırılan bir söze göre güya bu âyet neshedilmiştir. Bu söz doğru olamaz. Çunku bu âyet emir değil, haberdir. Yani bir şeyin yapılmasını emretmiyor, Allah, bir gerçeği haber veriyor. Haber verilen gerçek değişmez ki neshedilsin. Hâşâ böyle bir şey, Alah'a yalan isnadetmek olur. Böyle bir şey Allah'ın sânına yakışmaz.
Tefsirini yapmakta olduğumuz âyette dört kavimden söz edilmektedir: İnananlar": Hz. Peygamber'e inanan müslumanlardır. : Yahudi olanlar": Yahudi, Hz. Ya'kub'un oğullarından Yehuza'ya nisbettir. Burada Hz. Mûsâ dinine bağlı Israîl oğullan kasdedilmiştir. Nasrânîler": Nasârâ, nasrânî'nin çoğuludur. Dişili nasrâne veya nasrâniyye, îsâ'nın kenti "Nâsıra"ya nisbettir. isa'nın bağlılarına nasârâ denmiştir. Yahut bu kelime, Arapça yardım etmek anlamındaki nasr kökünden türemiştir. Birbirlerine yardım ettiklerinden hırıstiyanlarana-
sârâ denmiştir.
Sâbiîler": Sâbiînin çoğuludur. 'Sabe' kökünden gelen sâbi'î, bir dinden ayrılıp başka dine geçen demektir. Sâbiîler hakkında çeşitli tefsirler vardır. Şöyle ki:
1- Sâbiîler, mecû-silerle yahudî ve hırıstiyanlar arasında bir toplumdur. Kendilerinin özel bir dini yoktur.
2-Sâbiîler, Kitâb ehlinden bir fırkadır. Zebur okurlar. Bundan dolayı Ebû Hanîfe, bunların kestiklerinin yenileceğine, bunlarla evlenilebileccğine
hükmetmiştir.
3- Sâbiîler, meleklere tapan bir topluluktu.
4- Sâbiîler, Musul'da oturan, "Allah'tan başka tanrı yoktur" diyen, fakat herhangi bir peygamberi, kitabı ve ameli bulunmayan bir toplum idi. Hz. Peygamber de "Allah'tan başka tanrı yoktur" dediği için, başlangıçta müşrik Araplar ona ve arkadaşlarına "sabiî" demişlerdi.
5-Râzî'ye göre Sâbiîler, Allah'ın dünyanın idaresini yıldızlara bıraktığına inanıp yıldızlara tapan bir milletti. Bunlar, İbrahim Aleyhisselâm'in doğru yola getirmek için gönderdiği kavimdi.
6- İbn Kesîre' göre Sâbiîler konusunda en doğru görüş, Mücâhid ve Vehb'-in görüşüdür. Onlar bu konuda şöyle demişlerdir: Sâbiîler, ne yahudî, ne hı-rıstiyan, ne mecûsî, ne de müşrik olmayan, kendi yaratılmış bulundukları tabii hâlleri üzere kalan millet idi. Bunların, tabi oldukları belli bir dinleri yoktu.[425]
Hâlâ İrak'ta Sâbiî denen birkaç aile mevcuttur. Bunlardan, üniversite talebesi olan bir genç, 1973 yılında Bağdad'da bizimle beraber mescide gelip namaz kılmıştı. O gençten edindiğim bilgiye göre Sâbiîler, hırıstiyanlıkla yıldızlara tapma dininin bir karışımıdır. Büyük ölçüde hırıstiyanlığın etkisindedir.
63- Bir zaman da sizin sözünüzü almış, üzerinize dağı kaldırmıştık: "Size verdiğimizi kuvvetle tutun, içinde olanı hatırlayın ki azabımızdan) konmasınız" demiştik. **64-** Ardından yine dönmüştünüz; eğer Allah'ın size iyiliği ve merhameti olmasaydı, elbette ziyana uğrayanlardan olurdunuz. **65-** İçinizden Cumartesi günü (avlanma yasağı) çiğneyenleri, elbette bilmişsinizdir; işte onlara: "Aşağılık maymunlar olun" dedik. **66-** Ve bu cezayı, önündekilere ve ardından geleceklere ibret bir ceza, korunanlara da bir öğüt yaptık.[426]

Tefsir:

63-64 ncü âyetlerde Allah'ın, İsrail oğullarından söz aldığı ve kendilerine verdiği Kitâb'ı düşünüp uygulamaları için dağı üstlerine kaldırdığı, o durumda buyruklara uyacaklarına söz veren îsrâîl oğullarının, daha sonra dön-

[424] Fussilet Sûresi: 30.
[425] İbn Kesîr 1/104.
[426] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/174-177.

dükleri, yine de Allah'ın acıyarak onları cezalandırmadığı bildirilmekterdir.
Allah'ın, İsrail oğullarından aldığı ahid, hitâbedilen toplumca bilindiği için izah edilmemiş, sadece adından söz edilmiştir. Hitâbedilen toplum, Hz. Peygamber devrindeki yahudîlerdir. Onlar bu olayları kendi Kitâblarmda okur ve halka anlatırlardı. İşte Kur'ân onları uyanmağa davet için kendi din tarihleriyle ilgili bu olayları ana çizgileriyle kendilerine hatırlatmaktadır. Kitabı Mukaddes'te Allah'ın İsrail oğullarından, peygamberleri vasıtasiyle çeşitli zamanlarda aldığı söz anlatılmaktadır.
Dağın, kavmin üzerine kaldırılması olayına elde bulunan Tevrat'ta rastlayamadım ama Allah'ın Musa'ya bulut direği içinde indiği, bu iniş sırasında orada bulunanların büyük sarsıntılar geçirdikleri çeşitli yerlerde anlatılır. Olay Tevrat'ta, Kur'ân'ın işaret ettiği biçimde muhakkak vardı ama zamanla bu ayetler düşmüş olabilir. Yahut Hz. Peygamber devrindeki nüsha zamanla kaybolmuştur.
Burada Allah'ın Dağı üstlerine kaldırdığı, A'râf Sûresinde ise Dağın bir gölge gibi üstlerine kaldırıldığı, o kimselerin, dağın üstlerine düşeceğini sandıkları anlatılmaktadır. Allah dilerse bir mu'cize olarak Dağı insanların üstüne kaldırır. Ama Kur'ânı Kerîm'de "Allah'ın yasasında bir değişiklik bulamazsın."[427] buyurulduğu üzre Allah, genel yasasını değiştirmez. Dağı da genel yasası uyarınca bir deprem olayıyla İsrâîl oğullarının üstüne kaldırır. Dağın eteğinde bulunan insanlar, Dağın üstlerine düşeceğini sanırlar ve bunun, kendi hatâ ve günâhları yüzünden ileri geldiğini anlayarak Allah'a tevbe edip O'ndan mağfiret dilerler. Nitekim bazı bölgelerde dağların kaydığı, eteğindeki evlerin yıkıldığı, insanların paniğe kapıldığı bilinen olaylardandır. Genellikle halk böyle durumlarda Allah'a yönelir, hatâ ve günâhlarından tevbe ederler. İşte İsrâîl oğullarının başına gelmiş böyle bir olay anlatılmaktadır.
Yalnız burada olay bir mu'cize olarak anlatıldığına göre mutlaka olağan üstü bir tarzda cereyan etmiştir. Birçok olağan üstü şey vardır ki insanlar bunun farkına varmaz, tabii olay deyip geçerler. Gerçeği Allah bilir. Herşeyin bir dış sebebi vardır ama sebepleri yaratan Allah'tır. Bir olayın meydana gelmesini istediği zaman onun sebebini yaratır. Gönrünürde normal bir olay da olsa o, gerçek mu'cizedir.
63 ncü âyetin sonunda İsrâîl oğullarına hitabet yüce Allah: "O Kitâb'-da bulunanları düşünün ki korunasınız." buyurmaktadır. Reşîd Rıdâ bu cümle üzerinde durarak şöyle diyor. "Bu cümle, Kur'ân'ı okurken gönülleri, akılları Kur'ân'dan hiç etkilenmeyen, sadece Kur'ânın kalıplarına, müziğine önem veren; davranışları Kur'ân'ın getirdiklerine aykırı olan kimselerin aleyhine bir kanıt taşımaktadır. Bu iki tür insanın en kötüsüdür. İmam Gazâlî bunu şöyle bir misâl ile anlatmaktadır:
"Bir efendi kölelerine bir bahçe verdi ve onları o bahçeyi işleyip onarmakla görevlendirdi. Onlara yazdığı bir mektupla da bahçeyi ne biçimde ıslah edeceklerini, bahçenin içinde nasıl davranacaklarını açıkladı. Görevlerini güzel yapanlara bahçenin meyve ve ürününden yararlanmalarından ayrı olarak ödül de va'detti; görevlerini kötü yapanların da bahçenin gelirini kaybetmelerinden ve kötü davranışlarının sonucu olarak aralarının bozulmasından doğacak acılardan ayrı olarak şiddetle cezalandırılacaklarını söyledi."
"Bu kölelerin o mektuptan payları, mektubu okuyup içeriğini yapma yerine onun içerdiği emri ve yasaklara hiç önem vermeden sadece yazısına, yaprağına saygı göstermek, sözlerini müziğe uydurmak, onu anlamadan tekrar tekrar okumaktan ibaret kaldı. Hattâ bahçenin toprağında kötü işler de yaparak ekini ve nesli helak ettiler. Şimdi bu adamların, o mektubu bu şekilde okumaları, kendi aleyhlerine kanıttan başka ne sağlar? Bu şekilde okumakla cezadan kurtulabilirler mi?"[428]
Allah, onlara amel ile yerleşecek olan zikri emretmiş ve ardından da: Tâ ki konmasınız" buyurarak bunun yararını bildirmiştir ki bu yarar da kişinin, ruhunu Allah'tan korunmaya hazırlaması-dır. Çünkü amele devam, ruha daima Allah'ı düşünme yeteneğini yerleştirir. Böylece nefis temizlenir, radiye ve mardiyye olur: "Sonuç korunmanındır."[429]
İsrail oğullarına, Cumartesi denizde avlanmak yasaktı. Deniz kıyısında bulunan bir Içöy halkı, Cumartesi avlanmak için bir hileye başvurdular: Cumartesinden önce ağlarını, şebekelerini denize attılar, ağları Cumartesi toplamadılar. Cumartesi geçtikten sonra ağlarını topladılar. Yahut Cumartesi çokça gelen balıkları yakalamak için bir ark açtılar. O arka gelen balıklar, su azaldığı için tekrar denize dönemiyorlardı. Köylüler de Cumartesi geçince arktaki balıklan yakalıyorlardı[430]. Böyle bir hile ile Allah'ın yasağını çiğniyorlardı.
65 nci âyette Cumartesi yasağına uymadıkları için bu insanların, Allah'ın gazabına uğrayıp maymun kılığına sokuldukları anlatılmaktadır. Bu aşağılık maymun olma, görünürde bir şekil değiştirme midir, yoksa ma'nevî bir düşüklük müdür, bu konuda ihtilâf vardır. Müfessirlerin çoğu, bunların zahiren meshedildiklerini, maymun kılığına sokulduklarını söylemişlerse de Mücâhid ve taraftarları, bu meshin (şekiî değiştirmenin) ma'nevî olduğunu, görünümlerinin değil, kalblerinin meshedildiğini söylemişlerdir.[431]
"Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayan (hükümlerini uygu lamayan) farın durumu, Kitâblar taşıyan eşeğin durumu gibidir.''[432] âyetinde de Tevrat'ın hükümleri uyarınca hareket etmeyenler Kitâb taşıyan

[427] Ahzâb Sûresi: 62, Fâni Sûresi: 43, Fetih Sûresi: 23.
[428] Tefsîru'l-Kur'âm'l-Hakîm, 1/341-342.
[429] Tâhâ Sûresi: 132.
[430] İbn Kesîr, Tefsîr, 1/106.
[431] Aynı eser, 1/105-106.
[432] Cum'a Sûresi: 5.

eşeğe benzetilmektedirler. Bu âyetten de onların eşeğe ve maymuna benzetilmelerinin, bir kınama, manevî durumlarını tasvir amacını taşıdığı anlaşılır.
Maymun, taklitçidir, düşünce ile hareket etmez, ancak gördüklerini taklid eder. İşte düşünmeden, gördükleri her hareketi taklidedenler de görünüşte olmasa bile hakikatte maymun ahlâkına girmiş, maymun siretine bürünmüş olurlar. İsrail oğullarından bazı kabileler, Allah'tan gelen bunca âyetleri düşünmeden, bayağı insanlardan gördükleri her kötü hareketi taklid ettikleri için maymun suretine sokulmuş, süründürülmüşlerdir. Böylece hak yoldan çıkanların ne vahim bir sonuca düşeceklerine dair dünya milletlerine ibret olmuşlardır.
67- Mûsâ, kavmine: "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor" demişti. "Bizimle alay mı ediyorsun?" dediler. "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım!" dedi. **68-** "Bizim için Rabbine dua et, onun ne olduğunu bize açıklasın." dediler. Dedi ki: "O diyor ki: O (inek), ne yaşlı, ne de körpe, ikisinin ortasında (bir inekdir)Haydi, size emredileni yapın!" **69-** Dediler ki: "Bizim için Rabbine dua et, renginin nasıl olduğunu açıklasın. "Dedi: "O diyor ki: 'Rengiparlak, san bir inektir, bakanlara sevinç verir,". **70-** "Bizim için Rabbine dua et, onun nasıl bir şey olduğunu bize açıklasın. Zira o inek bize (başka ineklere) benzer geldi. Ama Allah dilerse mutlaka (emredileni yapmağa) yol buluruz." dediler. **71-**Dedi: "O şöyle diyor: 'O, henüz boyunduruk altına alınmamış bir inektir. Yeri sürmez, ekin sula/naz. Salma, (çifte koşulmamış), hiç alacası yok'. " "îşte şimdi gerçeği getirdin" deyip ineği boğazladılar, az daha yapmayacaklardı. **72-** Hani siz, bir adam öldürmüştünüz de onun (kaatili) hakkında birbirinizle alışmıştınız; oysa Allah, gizlediğinizi ortaya çıkaracaktır. **73-** Onun için: "(ineğin) bir parçasiyle o (öldürüle)ne vurun, "demiştik. İşte Allah, böylece ölüleri diriltir, size âyetlerim gösterir ki düşünesin iz. **74-** Sonra yine bunun ardından kalbleriniz katılaşır, şimdi onlar taş gibi, hattâ daha da katıdır. Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır; öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar; öylesi de var ki Allah korkusundan aşağı düşer. Allah, yaptıklarınızı bilmez değildir.[433]

Tefsîr:

67-74 ncü âyetlerde de Yahudilerin bir başka safhası anlatılmaktadır. Bir katil olayı ve bu olay üzerine vuku bulan bir mu'cize zikredilmektedir. Mü fes sir ler in, İbn Abbâs'a ve başka sahabîlere atfen anlattıkları olayın özeti şudur: İsrâîl oğullarından bir adam vardı, çocuğu yoktu. Kardeşinin oğlu, kendisinin tek varisi idi. Yeğeni, amcasının malına varis olmak için onu öldürdü, geceleyin sırtına alıp gizlice başka bir adamın kapısının önüne koydu. Sabahleyin de amcasının, o kimse tarafından öldürüldüğünü iddia etti. Böylece hem amcasından miras, hem de üzerine iftira ettiği kimseden diyet almak istedi. Öteki adam ve taraftarları bu suçu kabul etmediler. İki taraf silâha sarıldılar. Tam birbirlerine girecekleri sırada akıllı kişilerin düşüncesine uyarak Hz. Musa'ya başvurdular. Hz. Mûsâ (A.) da vahye dayanarak onlara, bir inek kesmelerini ve ineğin bir parçasiyle maktule vurmalarını emretti. Onun tarif ettiği özellikte bir inek bulup kestiler, maktule vurdular. Maktul dirildi ve kendisini, kardeşinin oğlunun öldürdüğünü haber verdi.
Burada İsrâîl oğullarının, inek kesmeleri kendilerine emredildiği zaman buna hayret etmeleri, "bizimle alay mı ediyorsun?" demiş olmaları, onların ineğe bir kutsallık atfettiklerini gösterir. İsrâîl oğullan, uzun süre Mısır'da bulunduklarından dolayı M'^-Iıkırm etkisinde kalmışlardı. Mısırlıların, buzağıyı tanrı kabu) ettikleri, tarihî bir gerçektir. Demek ki bunların etkisiyle İsrâîl oğullan 'a. İneği kutsal tanıyorlardı. Samirî'nin, onlara altın buzağı biçiminde bir put yapması da onların, ineğe kutsallık atfettiklerini gösterir. İneğe tapınma, birçok eski toplumlarda görülür. Hâlâ Hindistan'da inek, mukaddes tanınmaktadır.
Tevhîd dininde puta tapmak olmaz, Allah'tan başka hiçbir şeye kutsallık verilmez. Bundan dolayı tanrılaştırılan ineğin kesilmesi lâzımdır ki şirk ortadan kalkmış olsun. Hz. Mûsâ, onlara ineği boğazlamalarını emredince onlar, bu inançlarından dolayı ineğin kesilmesine hayret etmişlerdi. İşin ciddî olduğunu anlayınca da bu iş kendilerine çok ağır geldi. İneğin niteliklerini sorup durarak işi sürüncemede bıraktılar. Nerdcyse yapmayacaklardı. Çok güçlükle bunu yapabildiler.
Bu kıssa, bugün elde bulunan Kitabı Mukaddes nüshalarında yoktur. Ancak Tesniye Sifrinin, 21 nci babında, kırda katili bilinmeyen bir adam görüldüğü zaman onun katilinin bulunması için şöyle bir yol öğretilir: Öl-dürülmüş adama en yakın olan şehrin ihtiyarlan, çalıştırılmamış, boyunduruk taşımamış genç bir inek alacaklar; onu sürülmemiş, ekilmemiş, içinde su akan bir vadiye indirecekler ve orada ineğin boynunu kıracaklar, onun üzerinde ellerini yıkayacaklar ve şöyle diyecekler: Ellerimiz bu kanı dökmedi ve gözlerimiz onu görmedi. Kurtardığın kavmin İsrail'e bağışla ya Rab ve kavmin İsrail arasında suçsuz kan bırakma. Ve kan onlara bağışlanacaktır.[434]
Muhakkak ki bu kıssa, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki Yahudilerin ellerinde bulunan nüshada, Kur'ân'ın anlattığı biçimde vardı. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, onların bildiği bir şeyi anlatmaktadır. Maksat, onlara bildikleri bir konuyu hatırlatıp, onları Allah'ın nimetine şükretmeğe iletmektir. Kur'ân, anlattığı konulara itirazı olanlara: "Doğru iseniz, Tevrat'ı getirip okuyun" diye emretmiş, bu anlatılanların Tevrat'ta aynen mevcud olduğuna dikkati çekmiştir. Buna karşı onlar Tevrat'ta böyle bir şeyin olmadığını söylememişlerdir. Eğer Tevrat'ta böyle bir şey olmasaydı. Yahudi'ler, Kur'ân'ın anlattıklarına itiraz ederlerdi. Onlar tarafından böyle bir itiraz yapıldığı

[433] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/177-181.
[434] Kitabı Mukaddes, s. 197-198, istanbul, 1972.

hususunda hiçbir rivayet yoktur.
Kaldı ki müfessirler, sahabîlere ve tabiîlere sormak suretiyle bu kıssaları tefsir etmişlerdir. Sahâbî ve tabiîler de bu kıssaları, bizzat yahudîlerin kendilerinden sorup öğrenmişlerdi. Bütün bunlar gösterir ki bu kıssalar o zamanki Tevrat nüshalarında vardı, fakat zamanla kaybolmuştur.
Burada ders alınacak önemli bir husus vardır, o da din konusunda Allah'ın açıklamalarını aynen almak ve bunlar üzerinde fazla teferruata dal-mamaktır. Emredileni yapmak yeter. Gereksiz sorularla teferruta dalmak, işi güçleştirmekten başka bir şeye yaramaz. İsrail oğulları, "Bii inek kesin" emrine derhal uyup ineği boğazlamış olsalardı emir yerine getirilmiş olurdu. Fakat onlar "ineğin rengi nasıl, ne biçim?" gibi sorulara daldıkça işleri güçleşti.
Bu olay, İsrâîl oğullarına, öldükten sonra dirilme hakkında da bir örnek idi. Allah bunu onlara göstermişti ki âhirete inançları artsın, kesinlikle inansınlar. Bundan dolayı Allah, 73 ncü âyeti, "İşte Allah böylece ölüleri diriltir, size âyetlerini gösterir ki düşünesiniz." şeklinde bağlamaktadır.
72- Vaktiyle yahudîler arasında geçmiş bir olayı anlatan 72 nci âyetten, fakîhler şu hükmü çıkarmışlardır: Olayda anlatılan adam, malına vâris olmak istediği amcasını öldürmüştür. Bu, bizim şerîatimizde de kabul edilerek murisini öldüren katil, mirastan menedilmiştir. Hz. Ömer'den rivayet edilen iki hadîse göre katil, maktûl'den mîrâs alamaz1[435]. Esasen İslâmdan önce câhiliyye devrinde de murisini öldürene maktulün mirasından pay verilmezdi. İslâm, birçok câhiliyye hükmünü olduğu gibi bu hükmünü de kabul etmiştir.
Kasden murisini öldüren ne diyet alabilir, ne de onun malına vâris olur. Ancak yanlışlıkla öldürülen kimse, maktulün hak ettiği diyete vâris olamazsa da malına vâris olur. Bu hüküm, Mâlik, Evzâ'î, Ebûsevr ve Şafiî'ye aittir. Süfyâni Sevrî ve Ebû Hanîfe'ye, hatta Şâfi'î'nin başka bir kavline göre gerek kasden, gerek hatâ ile öldüren kimse, öldürdüğünün ne malına, ne de diyetine vâris olamaz.[436]
73- İmam Mâlik, öldürülen kişinin, ölüm sırasında: "Kanım, falanın üzerindedir, beni faJan adam vurdu" sözünün doğru kabul edileceğine hükmetmiştir. Maktulün bu sözüne "kasâmeh" denir. Fakat Şafiî'nin de dahil olduğu çoğunluk, maktulün bu sözünün, doğru ve yalan olma ihtimâli bu-, lunduğunu; alayhine kesin kanıt olmadan sanığın kanının masum olduğunu ileri sürerek Mâlik'in bu görüşünü reddetmişlerdir[437].
"Kasâme"rim geçerli olabilmesi için levs gerekir. Levs: Maktulün sözündeki zannı, kuşkuyu giderecek bir emare (kamt)dır. Meselâ doğru söyleyen birinin, öldürme olayını gördüğüne tanıklık etmesi, ya da maktulün kanlar içinde çırpımrken yanında bulunan sanığın üstünde öldürme belirtilerinin olması gibi[438]. Konunun ayrıntıları, fıkıh kitâblarını ilgilendirir.
75- Şimdi (ey mü'minler) siz, bunların size inanmalarını mı umuyorsunuz? Oysa bunlardan bir grup vardı ki, Allah'ın sözünü işitir-lerdi de düşünüp akıl erdirdikten sonra, bile bile onu değiştirirlerdi. **76-** İnananlara rastladıkları zaman: "İnandık" derler; birbiriyle yalnız kaldıkları zaman: "Allah 'in size açtığını onlara söylüyorsunuz ki, onu Rabbiniz katında sizin aleyhinize delil olarak mı kullansınlar? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" derler. **77-** Bilmiyorlar mı ki Allah, onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını biliyor? **78-** Onların içinde bir de ummîler (okur yazar olmayanlar) var ki, Kitabı bilmezler, bütün bildikleri birtakım kuruntulardır (yahut bilgileri kulaktan dolmadır); onlar sadece zan içinde bulunurlar. **79-** Vay haline o kimselerin ki, Kitabı elleriyle yazıp, az bir paraya satmak için: "Bu, Allah katındandır" derler. Ellerinin yazdığından ötürü vay haline onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların! **80-** Bir de dediler ki: "Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacaktır." De ki: "Allah'tan (bu hususta) bir söz mü aldınız? -Şayet öyle ise A Hah, verdiği sözden dönmez- Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?" **81-** Evet kim bir günah kazanır da suçu kendisini kuşatmış olursa işte onlar, ateş (cehennem) halkıdır, orada ebedî kalacaklardır. **82-** İnanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar da cennet halkıdır, orada ebedî kalacaklardır.[439]

Tefsir:

75- Yüce Allah, burada mü'minleri teselli için diyor ki: "Siz, bunların size inanmalarını mı umuyorsunuz? Oysa bunlardan bir grup, Allah'ın sözünü yani Tevrat'ı veya Kur'ân'ı dinleyip anladıkları halde bile bile onu değiştirirler" Bu âyetten anlaşılıyor ki gerek Hz. Peygamber, gerek müslü-manlar, inançları ve Kitâbları bakımından İslama en yakın olan yahudîlerin müslüman olacaklarını umuyorlardı. Çünkü yeri geldikçe açıklayacağımız gibi Kur'ân'ın içeriği, Tevrat'ın içeriğine çok benzer. Yahudîler de müslü-manlar gibi tek Allah'a inanıyorlardı. Allah'tan başkasına tapmak onlarda da haram idi. Fakat beklendiği gibi olmadı, yahudîler, yeni dine inanmak şöyle dursun, onu engellemeğe çalıştılar. Aslında bunun nedeni dini değil, dünyevî ve siyâsî idi. Onlar kendi ırklarından başkasının hükümranlığını kabul etmek istemiyorlardı.
Âyette İsrâîl oğullarının, Allah'ın sözünü işitip anladıktan sonra tahrîf ettikleri bildirilmektedir. Bu ifadeyle, onların, kendi Kitâblarının âyetlerini kasden yanlış yorumlayarak anlamını tahrîf ettikleri anlatılmış olabileceği

---

[435] El-Fethu'r-Rabbânî, 15/191.
[436] Kurtubî, el-Câmi, 1/456.
[437] Aynı eser, 1/457.
[438] Aynı eser, 1/460.
[439] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/181-185.

gibi; Hz. Peygamber'den duydukları Kur'ân âyetlerini kasden başka anlamlara gelebilecek biçimde çevrelerine naklettikleri de anlatılmış olabilir. Re-şîd Rîdâ'ya göre birinci anlam daha kuvvetlidir.[440]
Fakat kanâatimize göre bu âyetin amacı, bu adamların bizzat Kitâblarının sözlerini değil, onun yanlış yorumlayarak anlamını tahrîf ettiklerini anlatmaktır. Çünkü Taberî'nin decfiği gibi eğer Kitâblannı tahrîf ettikleri amaçlanmış olsaydı, "Allah'ın sözlerini işitirler, sonra onu anladıktan sonra tahrif ederler." denmezdi. Demek ki bunlar Allah'ın kelâmını işitiyorlar. İşittikleri sözler, Allah'ın kelâmıdır ki onu işitiyorlar, hattâ amacını da anlıyorlar ama sonra onu çıkar için yanlış yorumluyorlar.
Bu tür tahrif, yahudîler arasında her devirde olmuştur. Hz. Peygam-ber'den sonra ortaya çıkan İslâm fırkaları da kendi düşüncelerini desteklemek için Kur'ân âyetlerini istedikleri biçimde yorumlayarak bazan tahrif etmekten çekinmemişlerdir.
76 ncı âyette: Birinci,"nun fail zamiri, ikinci " "nun zamirinden ayrıdır. Birinci "dediler" fi'linin faili başka, şartın cevâbı olan "dediler (derler)" fi'linin faili de başkadır. Birincinin faili, müslümanlarla karşılaşanlar, ikincisinin faili de yahudî cemâatidir. Bunun Örneği:
âyetidir[441]. Kuşkusuz, kadınları boşayanlar, kocaları; bu şartın cevâbı olan:
yın." cümlesindeki fi'lin faili de velîlerdir.
76-77: Müslümanlarla karşılaştıklarında inandık: "Muhammed'e gelen sözler, bizim Kitabımızda bulunan gerçeklere uymaktadır. Bunlar meleğin vahyidir." diyen bazı kimseler, cemâatlerinin yanına vardıklarında öteki yahudîler, onları böyle söylemelerinden ötürü kınamışlar, "Allah'ın size açtığı gerçekleri niçin onlara söylüyorsunuz ki, sonra onlar Rabbinizin huzurunda bunu sizin aleyhinize kanıt olarak kullansınlar?" demişlerdir. Herhalde Allah'ın onlara açtığı gerçekler, Kitâblarında bulunan kıssalar, hükümlerdir. Yahut gelecek son Peygamber'in vasıfları hakkında Kitâblarında bulunan işaretlerdir. Demek ki insaflı bazı kişiler, Hz. Peygamber'in vasıflarının, Kitâblarında okudukları Son Peygamber'in vasıflarına uyduğunu itiraf etmişler, ötekiler de onları bu itiraflarından ötürü kınamışlardır. Halbuki onlar doğruyu söyleseler de söylemeseler de Allah onların içini bilmektedir. Kur'-ân'ın, Hak kelâmı, Hz. Muhammed'in gerçek Peygamber olduğunu bildikleri halde onu açıkça söylemediklerini, içlerinde gizlediklerini Allah bilmez mi? Allah, onların her yaptıklarım ve düşündükleri herşeyi bilmektedir.
78- İçlerinden öyleleri de var ki Kitabı bilmezler, okuma yazmaları yoktur. Bütün bildikleri, kulaktan dolmadır. Kuru iddialar peşindedirler. Allah'ın Kitabında bulunmayan şeylerin, Kitâbda olduğunu ileri sürerler. Çünkü Kitabı okumamış, içeriğini öğrenmemişlerdir.
Bu âyette geçen "emâniyy", "ümniyye" nin çoğuludur. Aslı üfûle vezninde ümnûye olan ümniyye'nin iki anlamı vardır: Biri okumak, diğeri bizim kuruntu dediğimiz hayâldir. Bazan ideâl anlamına da gelir. İnsanın içinde taşıdığı, arzu ve hayâli ifade etmektedir. İbn Abbâs ve Mücâhid'den rivayet edildiğine göre burada eî-emânîyy, onların sözlerin anlamını değiştiren şeytanlarından duydukları uydurma şeylerdir. Bir kavle göre de hahamlarından duydukları: "Yahudilerden başkası cennete girmez",[442] "Ünımîlere karşı bize bir sorumluluk yoktur. "[443], Arapların mallarını yememiz bize helâldir, bize günâh zarar vermez; biz O'nun dostları ve çocuklarıyız gibi ham hayallerdir.
Bir görüşe göre de burada emânîyy, mânâsını anlamadan, düşünmeden okudukları sözlerdir[444]. Bu takdirde bu âyet, tıpkı: "Tevrat yükletilip de onu gereği gibi taşımayanlar, kitâblar taşıyan eşek gibidirler."[445]âyeti gibi, İlâhî Kitâbları okumadan, hükümlerini anlayıp uygulamadan sadece kalıp olarak onların sözlerini tekrar edenleri kınamaktadır. Reşîd Rîda'ya göre ilk üç parlak asırdan sonra gelen taklidçi, ve hele şimdi olduğu gibi para almak için hatim fırsatları kollayan mevlidci ve hatimci kimseler, yahudîleri hayli geride bırakmışlardır.
79- Bazıları da dünyâ menfaati için kendi elleriyle kitâblar yazıp bu yazdıkları şeylerin Allah'ın sözü olduğunu iddia ederler. Onların elleriyle yazmış oldukları kitâblardan maksat Tevrat'ın kendisi değil, onun âyetleri üzerine yazdıkları tefsir ve şerhler, onun âyetlerini kendi arzuları doğrultusunda yorumlayarak telif ettikleri ahkâm kitâblarıdır. Din adamları, yazdıkları şerhleri, Kitabın aslında bulunmayan ayrıntılara dair içtihâd hükümlerini Allah'ın buyrukları olarak görüyor ve halka bunların da Tanrı buyruğu olduğunu söylüyorlardı. Hattâ bunlar arasında birbirine çelişik hükümler olsa da yine, bunları Allah'ın buyruğu olarak gösteriyorlardı. Oysa Allah'ın sözünde çelişki olmaz. Aslında o adamların kendilerinin ve hâkim tabakanın arzu ve çıkarlarından başka bir şey olmayan bu tür kitâblar, insanları düz, geniş, kolay olan Hak yoluna iletmek için inmiş bulunan genel Tanrısal prensiplere aykırı idi. İşte bundan dolayı dini hedefinden saptırma rağmına çıkar sağlayan insanların "durumlarına yazıklar olsun!" deniliyor.
Veyh; Veya gibi kendi kalıbından masdarı (kökü) olmayan; acıma, hasret bildiren, ya da ölüm, felâket dilemeği belirten bir sözcüktür. Biz bunun anlamım Türkçede "yazık!" sözcüğüyle ifade ederiz.
Yüce Allah: "Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü 'Şu helâldir, şu haramdır' demeyin, sonra Allah'ın

---

[440] Tefsîru'İ-Kur'ân, 1/355-356.
[441] Bakara Sûresi: 232
[442] Bakara Sûresi: 111.
[443] Âlı Imrân Sûresi: 75.
[444] Rûhu'I-Me âni, 1/301-302.
[445] Cum'a Sûresi: 5.

üstüne yalan atmış olursunuz.
Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar. "[446]âyetiyle de kendi kendilerine koydukları hükümleri Allah'ın hükmü diye gösterip Allah'ın üstüne yalan atan müşriklerin onmayacağını bildiriyor. Bunu yapan yahudîler, müşrikler onmadığı gibi müslümanlar da onmazlar. Çünkü bu tür hükümler o zaman için birkaç kişiye çıkar, yarar sağlasa da, Hakkın yolunu daraltır, dini yozlaştırır, sonuçta toplumun, sızlanmasına, bozulmasına yol açar.
Bu konuda Reşîd Rıdâ, hocası Muhammed Abduh'a dayanarak böyle davranan yahudî din adamlarının dini yozlaştırdıklarım belirttikten sonra aynı yolda olan şimdiki müslümanlann durumuna temas ederek bazı kadı-ların, me'zûnlann, âlimlerin ve vaizlerin nasıl Rablerinin buyruğu dışına çıkıp şer'î hilelere başvurduklarına, yaptıkları te'vîlleri de kamunun yararını gözetme amacıyla yaptıklarını, böylece milleti zengin olsun diye kat kat ribâ yemeğe cevaz veren yahudîler gibi davrandıklarını, bunlardan kiminin de bu işi şeytanın iğvâsiyle bile bile yaptığını anlatıyor[447].
80- Bir de bunlar, sayılı birkaç gün dışında kendilerine azâb dokunmayacağını iddia etmektedirler. Bunlara göre kendileri, Hz. Mûsâ, Tûr-i Sînâ'-da bulunduğu sırada kırk gün buzağıya tapınışlardı. İşte buzağıya taptıkları bu kırk gün için kendilerine kırk gün azâb edilecek, sonra kurtulacaklardır. İkrime'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman yahudîler şöyle derlerdi: "Bu dünyâ, yedi bin yıldan ibarettir. İnsanlar, dünyâ günlerinin her bin yılı için cehennemde bir âhiret günü azaba uğrayacaklardır. Bunların toplamı yedi gün eder." Bu tür iddialar hayalden ibaret şeylerdir. Allah'tan bir söz mü almışlar ki böyle şeyler ileri sürüyorlar? Allah bir söz vermedikten sonra kimse sonundan emin olamaz. Allah'ın yasası şudur:
81-82: Kim günâh işler de günâhları kendisini kuşatırsa, o günâhları kendisinin cehennemi, ateşi olur. O kimse kendi kendisini ateşe atmıştır. Orada sürekli kalır. Ama inanıp güzel işler yapanlar da işledikleri güzel fiillerin oluşturduğu cennete girerler. Onlar da fiillerinin cennetinde sürekli kalırlar.
Günâhların, kişiyi ihata etmesi, yaptığı kötü işlerin, onun bilincini sarması, kendisinin o günâhlar içinde tutuklu kalmasıdır. O kişi kendisini tam Özgür sanır ama gerçekte şehvetlerinin tutsağı, günâhlarının mahbusudur, manevî karanlıklar içinde tutukludur. Yüce Allah: "Hayır, doğrusu, onların yaptıkları şeyler, kalblerinin üzerine pas olmuştur."[448] buyurmuştur. Peygamber (s.a.v.) de bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Kul bir günâh işlediği zaman kalbine siyah bir nokta çizilir. Tevbe eder, mağfiret dilerse o leke gider, kalbi temizlenir. Ama yine günâha devam ederse siyah leke artar artar, nihayet bütün kalbini kaplar. İşte Allah'ın: 'Hayır, doğrusu onların yaptıkları şeyler, kaîblerin üzerine pas olmuştur' âyetinde andığı pas budur. "[449]Bundan dolayı selef: "Günâhlar küfrün postasıdır" demişlerdir[450].
Bu iki âyette günâhları kendilerini kuşatmış olanların ateşte; inanıp güzel işler yapanların da cennette hâlid oldukları belirtilmektedir. 26 ncı âyetin tefsirinde işaret ettiğimiz gibi hulûd sonsuz anlamında kullanıldığı gibi uzun zaman anlamında da kullanılır. Asıl dil kavramı, sonsuzluk değil, çok uzun-zamandır. Hulûdu sonsuzluk anlamında kabul eden mu'tezileye göre büyük günâh işleyen kimse mü'min değildir. Âyetteki seyyi'e ile kasıt, şirktir. Günâhı kendisini kuşatmış olan insan müşriktir, onun cezası, sonsuzca cehennemde kalmaktır.
Ehli sünnet âlimlerine göre buradaki seyyieh geneldir. Şirk de olabilir, şirk dışında kalan günâh da olabilir. Hulûd ise burada sonsuzluk değil, uzun süreyi ifade eder. Mü'min, bütün ömrünü günâh ile geçirmiş ve günahları kendisini kuşatmış olsa dahi, yine sonsuzca cehennemde kalmaz, bir gün oradan çıkar.
Fakat Kur'ân düşüncesine göre günâhları kendisini kuşatmış olan bir insan mü'min kalmaz. Şayet gönülden inanıyorsa o durumdan tevbe edip iman çizgisine gelir, günâhlarının karanlığından kurtulur. İman ve küfür, öyle söylendiği gibi taşlaşmış şeyler değildir. İnsan ruhen bu iki nokta arasında zikzak yapar, kalbinden tereddüd yelleri eser, sonra iman gelir, böyle iman ile küfür arasında bocalayan, zaman zaman kalblerinde yanan iman ışığı ile yürürken şüphe ve küfür karanlıkları içinde de kalan, böyle iki durum arasında yalpalayan insanlara Kur'ân ": Kalblerinde hastalık bulunan kimseler" diyor. Ama bir kulu isyanları tamamen kuşatmış ise artık o nüfus kâğıdında müslüman adını taşımış olsa dahi, Kur'ân düşüncesine göre mü'min değildir. Aksi de variddir. Yani görünürde kâfir bilinen nice kimse de içinden inanıyor ve Allah'a yöneliyor, dürüst işler yapıyorsa o da mü'mindir. Merkezi kalb olan iman ve küfrü ancak Allah bilir. Çünkü "O, kaîblerin özünü bilendir." İmâmın kalbine tam yerleştiği kimse, bile bile günâhlara dalmaz, bilmeyerek bir hatâ işlese derhal ondan dönüp tevbe eder: "Allah 'a göre şu kimselerin tevbesi makbuldür ki cahillikle bir kötülük yapıp hemen ardından tevbe ederler... Yoksa kötülükler yapıp yapıp da nihayet ölüm gelip çatınca! Ben şimdi tevbe ettim' diyenlere, ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur. Onlar için acı bir azâb hazırlamışızdır.[451] Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bunun dışındaki günâhları dilediğine bağışlar.[452]Biz Kur'ân'ın elediği kadarını biliriz. İşin içyüzünü Allah bilir.[453]

---

[446] Nahl Sûresi: 116
[447] Tefsîru'l-Kın'ân, 1/360-361.
[448] Mutaffıfîn Sûresi: 14.
[449] Müslim, îmân 231; Tirmizî, Tefsir, Sûre: 83; Muvattâ, Kelâm 18; Ibn Mâce, Zühd 29; İbn Hanbel, 2/297, 3/495, 5/386, 405.
[450] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/363.
[451] Nisa Sûresi: 48, 116.
[452] Nisa Sûresi: 48, 116.
[453] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/185-190.

Yahudiler, Neden Hz. Mulıammed (S.A.V.) e Karşı Çıktılar?

Yahudilerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)e karşı çıkmalarının başlıca sebebi, daha önce söylediğimiz gibi onu kendi emellerine âlet edememiş olmalarıdır. Onlar, kendilerini bütün milletlerden üstün görüyorlardı. Hz. Muhanımed'in de kendilerine katılmasını istiyor, onun liderliğinde diğer milletlere hakim olmak diliyorlardı. Bakara Sûresinin 120 nci âyeti, bu hususu gayet açık belirtmektedir: "Sen kendilerinin dinlerine uymadıkça ne yahudîler, ne de hırıstiyanlar senden razı olmazlar."
Hz. Muhammed (s.a.v.)in kendilerine uymadığını, kendi dışında kalan toplumların ise git gide onun çevresinde toplandıklarını görünce yahudîler, bu durumun kendi gelecekleri için tehlikeli olduğunu anladılar. Mekke devrinde, Hz. Muhammed hakkında kendilerine soru soranlara onun hak peygamber olduğunu söyledikleri, Medine devrinin başlarında da Resule karşı bir bekleyiş içine girip sustukları halde daha sonra durumun, kendileri için tehlikeli olduğunu görünce kâh Medineli münafıklarla, kâh Mekkeli ve öteki müşrik kabilelerle açıktan, gizliden ittifaklar yaparak İslâmın gelişmesini durdurmak istediler. Hattâ menfaat hırsı gözlerini o derece bürüdü ki müşriklerin yolunun, müslümanların tevhid yolundan daha üstün olduğunu söyleyecek kadar ileri gittiler. Fakat içlerinde insaflı bilginler de vardı. "Fakat içlerinden, ilimde ileri gitmiş olanlar, ve inananlar, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. "[454]âyeti, bu insaflı âlimleri nitelemektedir.
İşte bu âyetler, onların çeşitli hayat safhalarını, onların Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiklerini anlatarak mü'minleri teselli etmektedir.
83- Biz İsrail oğullarından şöyle söz almıştık: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin!" Sonra siz, pek azınız hariç döndünüz; hâlâ da yüz çevirip duruyorsunuz. **84-** "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtların ızdan çıkarm ayacaksın iz!" diye sizden kesin söz almıştık; göre göre bunu ikrar etmiştiniz. **85-** Ama siz yine birbirinizi öldürüyorsunuz, sizden bir grubu yurtlarından çıkarıyorsunuz; onlara karşı günah ve düşmanlık yapmakta birleşiyorsunuz; onları çıkarmak size yasaklanmış iken (çıkarıyorsunuz, sonra da) esir olarak geldiklerinde fidyelerini veriyor (kurtarıyor)sunuz. Yoksa siz Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka nedir? Kıyamet gününde de (onlar) azabın en şiddetlisine itilirler. Allah, yaptıklarınızı bilmez değildir. **86-** İşte onlar, âhireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Onlardan azap hiç hafifletilmez ve onlara hiç yardım edilmez.[455]

Tefsîr:

83-84 ncü âyetlerde yahudîlere verilmiş olan on emir ve Hz. Mûsâ aracılığı ile bu buyruklara uyacakları hakkında onlardan alınan kesin söz anılmaktadır. Bu buyruklar şunlardır: **1)** Allah'tan başkasına tapmayın, **2)** Anaya-babaya iyilik edin, **3)** Akrabaya iyilik edin, **4)** Yetimlere iyilik edin, **5)** Yoksullara iyilik edin, **6)** İnsanlara güzel söz söyleyin, **7)** Namazı kılın, **8)** Zekâtı verin, **9)** Birbirinizin kanını dökmeyin, **10)** Birbirinizi yurdunuzdan çıkarmayın.
Yüce Allah, ana- babaya iyiliği, kendisine ibâdetle birlikte anmıştır. Çünkü insanı yaratan Allah, özenle büyüten, eğitip yetiştiren de ana-babadır. Bundan dolayı Allah hakkından sonra ana-baba hakkı gelir. Yüce Allah, başka bir âyette: "Bana ve ana-babana şükret"[456]buyurmuştur. İleride bu konunun detayına girilecektir.
"el-Kurbâ": Yakınlık anlamında masdardır. Zî'I-Kurbâ: Yakınlık sahibi, yani akraba olan insandır. Akrabaya iyilik de gerek Tevrat'ın, gerek Kur'ân'm ortak emridir.
"el-Yetâmâ": Yetîm'in çoğuludur. Babası ölmüş çocuğa yetîm denir. Yetîme iyilik de Allah'ın Kitâblarındaki ortak emirlerdendir. Peygamber (s.a.v.): "Kendisinin veya başkasının olan bir yetîme bakan ile ben, cennette şu ikisi gibi olacağız"[457] buyurmuş ve şehâdet parmağı ile orta parmağım göstermiştir. Bu hadîs de yetîme bakmanın önemini belirtmektedir.
"Mesâkîn": Miskîn'in çoğulu olan mesâkîn, yoksulluğun, kendilerini haraketsiz bıraktığı yani çok fakir, zavallı kimselerdir. Peygamber (s.a.v.): "Dul ve miskîn'in yardımına koşan kimse, Allah yolunda cihâd eden, sürekli namaz kılan ve hiç ara vermeden oruç tutan gibidir"[458]buyurmuştur.
'İnsanlara güzel söz söylemek" de Tanrısal dinin temel emirlerindendir. Çünkü ancak böylece gönüller fethedilir, toplum ilişkileri düzelir. "İnsanın gerek iyilere, gerek kötülere karşı güzel sözlü, güler yüzlü olması; fakat dalkavuktan, kötünün işlediği günâhlardan razı olma zannını uyandıracak sözler söylemekten kaçınmak gerekir-. Yüce Allah, Musa'ya ve Harun'a: "Fir'avn'a yumuşak söz söyleyin"[459] buyurmuştur. Şimdi konuşacak hiç kimse Musa'dan ve Harun'dan üstün olmadığı gibi hiçbir fâcir de Fir'avn'dan daha kötü değildir. Allah, fâcirlerin fâciri

[454] Nİsâ Sûresi: 162.
[455] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/190-192.
[456] Lokman Sûresi: 14.
[457] Buhârî, Talâk 25, Edeb 24; Müslim, Zühd 42; Ebû Dâvûd, Edeb 123; Tirmizî, Birr, 14; Muvatta', Şi'r 5; Ibn Hanbel, 2/375, 5/333.
[458] Buhârî, Nefekat 1, Edeb 25, 26; Müslim, Zuhd 41; Tirmizî, Birr 44; Nesâ'î, Zekât 78; ıbn Mâce, Ticarât 1; Ibn Hanbel, 2/361, 4/382.
[459] Tâhâ Sûresi: 44.

Fir'avn'a dahi yumuşak söz söylenmesini emretmiş iken başkalarına nasıl kaba söz söylenir? Talha ibn Ömer şöyle demiştir: "Atâ'ya dedim ki: 'Senin yanına çeşitli arzularda olan kimseler gelip toplanıyor. Ben ise sert bir adamimpnlara kaba söylüyorum.' Şöyle cevap verdi: 'Yapma, yüce Allah, insanlara güzel söz söyleyin, buyuruyor. Güzel söz söylenecekler arasına yahudîler, hınstiyanlar da dahildir. Artık müslümana karşı kaba konuşmak olur mu?'[460]
"Namaz kılmak, zekât vermek"de İlâhî dinlerin ortak emirlerindendir. Yeri geldiğinde bunları ayrıntılarıyla izah edeceğiz.
84 ncü âyette yüce Allah, yahudîlerden birbirlerine destek olmaları, birbirlerini öldürmemeleri, birbirleri aleyhine yabancılara yardım etmemeleri hususunda söz almış olduğunu bildirmektedir.
85-86: Allah'a verdikleri sözü tutmadılar, birbirlerinin kanını döktüler, birbirlerini yurtlarından sürüp çıkardılar. Yabancılarla birlik olup kendi ırk-daslarına karşı savaştılar. Kitâbda kendilerine haram kılınmış olan bu işleri yaptılar. Beri taraftan yabancıların eline esir düşmüş bulunan ırkdaşlarım da fidye verip kurtarmak da kendilerine emredilmişti. Bu emri yerine getirdiler. Yabancılarla bir olup aleyhlerine savaştıkları ırkdaşları, yabancının eline esir düşünce fidye verip onu esirlikten kurtarıyorlardı. Böylece Kitabın bir kısmına inanmış, bir kısmını da kabul etmemiş oluyorlardı.
Yesrip yahudîlerinden Nadîr oğullanyle Kaynuka oğullan, Hazreçliler-le ittifak yapmışlardı. Kurayza oğullan da Evs kabilesinin müttefiki idiler. Medine'de bulunan iki Arap kabilesi Evs ile Hazreç arasında zaman zaman, savaşa dönüşen anlaşmazlıklar çıkardı. Bu savaşlarda her yahudî kabilesi de kendi müttefikiyle birleşip savaşa katılırdı. Böylece karşı tarafla birleşmiş olan ırkdaşlarına karşı savaşır, onları öldürür veya esir alırlardı. Savaş durup barış yapılacağı zaman her iki taraftaki Yahudi kabileleri, aralarında yardım toplayıp Arap kabilelerine esir düşmüş olan Yahudileri fidye ile kurtarırlardı.
Demek Yahudiler, kendi aralarında birleşik bir kütle değil, birbirlerine düşman bir kütle idiler. Onlar da Arap toplumunun sosyal karakterine uymuşlardı. Böyle birbirlerine karşı dövüşüp birbirlerini yurtlarından çıkaran, kendi milletlerine karşı yabancılarla birleşen toplumların sonu dünyada yenilgidir. Bu haram işleri yapanlar, âhirette de azabın en çetinine atılacaklardır. Bunlar, âhireti verip dünyayı satın almışlardır.
Dünya kelimesi, denâvet veya denöet kökünden ism-i tafdildir. Yakın veyaalçak anlamlarına gelir. İşte böyle hareket edenler, şu yakın, şu alçak hayata bedel olarak yüce, temiz âhiret hayatım vermişler, onu verip bunu almışlardır. Onlardan azap hafifletilmez ve onlara yardım da edilmez.
87- Andolsun, Musa'ya Kitab'ı verdik, arkasından peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da açık deliller verdik ve onu Rûhü 7-Kudüs (Cebrâîl) ile destekledik. Ne zaman ki bir peygamber, size canınızın istemediği bir şey getirdiyse büyüklük taslamadınız mı? Kimini yalanladınız, kimini de Öldürüyordunuz?[461]

Tefsîr:

87- Yüce Allah, bu âyette de yine, İsrail Oğullarına lütfettiği nimetleri saymakta, Musa'ya Kitap verdiğini, onun ardından peygamberler gönderdiğini, Meryem oğlu İsa'ya da kendisinin hak peygamber olduğunu gösteren açık deliller, mu'cizeler verdiğini ve onu Ruhü'l-Kudüsle desteklediğini bildirmektedir.
Ruhü'l-Kudüs üzerinde yeri geldikçe geniş bilgi verilecektir. Şimdilik şu kadarını belirtelim ki ruh, canlılara hareket ve kuvvet veren şeydir. Ruh, eşyadan insana doğru tekâmül eder. Bitkideki ruha nebatî (bitkisel) ruh denir. Fakat henüz bitkisel ruhta hareket ve irade yoktur. Bunun bir derece üstü hayvanı ruhtur. Bu da hayvanlara canlılık ve hareket verir. Fakat henüz tam anlamıyla düşünce yeteneğine sahip değildir. Bunun üstünde de insanî ruh vardır. Bu ruhta canlılık, hareket ve kuvvet yanında düşünce yeteneği de vardır. Bu ruhlar, madde ile birleşmek suretiyle onlara canlılık ve hareket veren ruhlardır. Bir de tamamen ruhâniyetten ibaret ruhlar vardır ki melekler, böyle soyut ruhlardan ibarettir. İşte Ruhü'l-Kudüs, temiz ruh demektir ki peygamberlere vahiy götüren, onları manen destekleyen Hz. Cebrail'in adıdır.
Gerçi Hz. İsa'yı destekleyen Ruhu'I Kudüs'ün ne olduğu hakkında çeşitli görüşler vardır. Kimi bunun, Allah'ın ruhu olduğunu, kimi Allah'ın ism-i a'za-mı olduğunu, kimi İncîl olduğunu söylemiştir. Ama ei. kuvvetli görüşe göre Ruhü'l-Kudüs, Cebrail Aleyhisselâm'dır. Çünkü "De ki: inananları sağlamlaştırmak ve müslümanlarayol gösterici ve müjde olmak üzere onu, Ruhü'l-Kudüs, Rabbinden hak ile indirdi. "[462]âyetinde Kur'ân'ın Ruhü'l-Kudüs tarafından indirildiği bildirilmektedir. Kur'ân'ı indiren, Hz. Cebrail Aleyhisselâm olduğuna göre demek ki Ruhü'l-Kudüs,Cebrail'in bir sıfatıdır. Cebrail'in diğer bir sıfatı da er-Ruhü'l-emîn (güvenilir ruh)dir: "De ki: uyarıcılardan olman için onu senin kalbine er-Rûhü'l-emîn indirdi.[463]
Hz. Âişe'den gelen bir rivayete göre Hz. Peyğamber(s.a.v.)in mescidinde, Allah Elçisinin şairi Hassan için bir minber kurulmuştu. Hassan, o minber üzerine çıkıp Allah'ın Elçisini savunurdu. Peygamberimiz, Hassan için: "Allahım, peygamberini savunan Hassan'ı Ruhü'l-Kudüs'le destekle"[464] diye duâ etmişti. Hassan da bir şiirinde:

---

[460] Kurtubî, el-Câmi', 2/16.
[461] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/192-194.
[462] Nahl Suresi: 102.
[463] Şuarâ Suresi: 193-194.
[464] Buhârî, Salât 68, BedVİ-halk, 6, Edeb 91; Müslim, Fadâilu's-sahâbe, 151, 152.

"Cibril bize Allanın elçisidir,[465] Ruhü'l-Kudüs bizimle beraberdir, onun dengi yoktur." demiştir. Bütün bunlar, Ruhü'l-Kudüs'ün, Cebrail Aleyhis-selâm olduğunu gösterir.
İşte Hz. İsa, Cebrail Aleyhisselâm ile te'yid edilmişti. Gerçi diğer peygamberler de Cebrail tarafından teyid edilmiştir. Fakat Hz. isa'nın onunla ilişkisi daha fazla olduğundan, burada özellikle Hz. İsa'nın, onunla destek-lendiği bildirilmektedir. Meryem Suresinde belirtildiği üzre Hz. İsa'nın babası yoktur. O, Cebrail'in, Meryem'e üflemesinden ibaret bir doğuş mu'cizesidir. İşte Hz. İsa'nın, hayata gelmesine sebeb olan Ruhü'l-Kudüs1e İsa Aleyhisselâm arasındaki bu yakın ilişkiyi belirtmek üzre onun, Ruhü'l-Kudüsle desteklendiği, özellikle tasrih edilmiştir.
Evet, İsrail Oğullarına böyle Allah'ın desteğine mazhar olmuş nice peygamberler gönderilmiş, fakat hangi peygamber onların keyiflerine elverme-yen bir hüküm getirmişse İsrail Oğulları, onlara karşı çıkmışlar, kimini yalanlamış, kimini de öldürmüşlerdir. İşte şimdi yine Ruhü'l-Kudüsle desteklenen bu peygambere de karşı çıkmakta, bunu da yalanlamaktadırlar.
88- "Kerihlerimiz perdelidir" dediler, Hayır, ama inkârlarından dolayı Allah onları lanetlemiştir. Artık çok az inanırlar. **89-** Ne zaman ki onlara Allah katından, yanlarında bıdıman(Tevrat)ı doğrulayıcı bir kitâb (Kur'ân) geldi, daha önce inkâr edenlere karşı yardım isteyip dururlarken, o bildikleri (Kur'ân)kendîlerine gelince onu inkâr etliler; artık Allah'ın laneti, inkarcıların üzerine olsun! **90-** Allah'ın, kullarından dilediğine lûtfiyle (vahiy) indirmesini çekemeyerek, Allah 'm indirdiğini inkâr etmek için kendilerini ne alçak şeye sattılar da gazab üstüne gazaba uğradılar, İnkâr edenler için alçaltıcı bir azâb vardır. **91-** Onlara: "Allah'ın indirdiğine inanın" denilse,. "Bize indirilene inanırız" derler, ötesini kabul etmezler. Halbuki o, kendi yanlarında bulunanı doğrulayıcı bir gerçektir. De ki: "Gerçekten inanıyor idiyse-niz neden daha önce Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?" **92-** "Andolsun Musa, size açık deliller getirmişti, sonra onun ardından tuttunuz, buzağıya taptınız; siz öyle zalimlersiniz işte!" **93-** Bir zaman üzerinize Tur(dağm) kaldırıp sizden kesin söz almıştık: "Size verdiğimiz şeyi kuvvetle tutun, dinleyin!" (demiştik). "Dinledik ve isyan ettik" dediler. İnkârlanyle kalblerine buzağı sevgisi içirildi De ki: "Eğer inanan iseniz, imanınız size ne kötü şey emrediyor!" **94-** De ki; "Eğer (dediğiniz gibi) gerçekten Allah katında âhiret yurdu kimsenin değil, yalnız sizin ise, bu sözünüzde doğru iseniz, haydi ölümü temenni edin!". **95-** Fakat ellerinin yapıp öne sürdüğü işlerden dolayı ölümü asla istemezler, Allah zalimleri bilir. **96-** Onları, insanların hayata en düşkünü, ortak koşanlardan daha tutkunu bulursun; her biri, bin yıl yaşatılmasını ister. Oysa yaşatılması, onu azâbdan uzaklaştıracak değildir. Allah, ne yaptıklarını görüyor.[466]

Tefsir:

88-95 nci âyetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peyğamber(s.a.v.), İsrail Oğul-ınna Kur'ân'ı okuyup onları düşünceye davet ettikçe onlar inat ve küfürlerinde ısrar etmişler "Senin dediklerini aklımız almaz, bizim bildiğimiz bize yeter, fazlasına ihtiyacamız yok senin dediğin şeylere bizim kalblerimiz kapalıdır (karnımız toktur) demişlerdi. Oysa onlar, daha önce, yakında çıkacak bir peygamberin öncülüğünde Araplara galip geleceklerini söyleyip duruyorlardı. Fakat kendi milletleri dışında bir insanın peygamber oluşunu çekemediler. Bu peygamberin getirdikleri, kendi yanlarında bulunan kitabın hükümlerine uygun olduğu halde sırf kıskançlıklarından dolayı bile bile onu inkâr ettiler. Böylece onlar, imanı verip küfrü satın aldılar, kötü bir alışveriş yapmış oldular. Çünkü bu alışverişin sonu kendilerini alçaltan bir azâb olacaktır. Bu tür alışveriş yapanlar, Allah'ın gazabına uğrarlar. Allah'ın Iâneti, öylelerini kuşatıp mahveder.
91-93: Peygamber (s.a.v.) onlara: "Allah'ın indirdiğine inanın" dedikçe onlar: "Bize indirilene inanırız" demişler, bundan başkasını inkâr etmişlerdi. Aslında kendileri, daha önceki peygamberlere de doğru dürüst inanmış değillerdi. Onlara da nice eziyetler etmişlerdi. Hattâ peygamberleri öldürecek kadar ileri gitmişlerdi. Hz. Mûsâ, kendilerine mu'cizelerle geldiği halde yine puta tapmayı içlerinden söküp atamamışlar, onun ardından buzağıya tapınışlardı. Allah, kendisinden geleni dinleyip buyruklarına sımsıkı sarılacaklarına dair onlardan kesin söz aldığı halde onlar ağızlariyle "İşittik" demişler, fakat davranışlariyle "İsyan ettik" demişlerdi. Çünkü sözlerinden caymış, puta tapınışlardı. Kuşkusuz bu tür davranış, imanla bağdaşmaz.
93 ncü âyetteki: Buzağı, onların kalbleri-ne işrâb edildi." cümlesi, Kur'ân'ın eşsiz istiarelerinden biridir. İşrâb, bir şeyin, başka bir şeye karışması, ya da içirmek anlamınadır. Âyette buzağı sevgisinin, suyun bedene karışması gibi tapanlarının gönüllerine akıp canlarının her zerresine karıştığı ifâde edilmektedir.
94-96: Bir de onlar, âhiretin, sadece kendilerine âit olduğunu, cennete yalnız kendilerinin gideceğini söylüyorlardı. Bu da onların kuruntusundan başka bir şey değildi. Âhirete öylesine inanan kimse, dünyaya, altun buzağıya tapacak kadar bağlanır mı? Cennete gideceğine emin olan kimse, ister ki ölsün de bir an önce cennetteki o yüce hayata kavuşsun. Halbuki, Yahudiler, yaşamağa çok düşkün insanlardı. Bin yıl dahi yaşasalar, yine ölmek istemezlerdi. Çünkü yaptıkları çirkin işlerden dolayı âhiretlerinden endişe içindeydiler.
96 nci âyette: cümlesinde iki anlam muhtemeldir. Birincisi meale yazdığımız gibi: "Onları, insanların hayâta en düşkünü, ortak koşanlardan daha tutkunu bulursun. Her biri bin yıl yaşatılmasını ister." İkincisi: cümle hayât'ta bitmekte, ondan sonra yeni bir cümle başlamaktadır. Mânâ şöyledir: "Onları, insanların hayâta en düşkünü

[465] İbn Kesîr, I. 122; Müslim, Fadâilu's-sahâbe, 157.
[466] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/194-197.

bulursun. Müşriklerden de öyleleri vardır ki her biri bin yıl yaşatılmasını ister,"
Hamdi Yazır şöyle diyor: "Dâr, lügatte, etrafı çevrili, yaşamağa elverişli yer demektir. Dilimizde büyük konak, saray, şehir, memleket, yurt ve vatan kelimelerinin anlamlarını taşır. Yerine göre bu manalardan birini alır. İçinde bulunduğumuz şu âleme de dâr-i dünyâ (dünya evi), buna karşılık olarak âhirete de dâr-i âhiret (âhiret evi) denilir. Âhiret evi, ölümden sonra ebedî kalınacak yurttur. Binaenaleyh âhiret yurdu, sırf bizimdir demek, öldükten sonra herkes ya mahv veya kahrolacak, sadece biz kalacağız, biz mes'ud olacağız demek olur. Ölümden sonra böyle ebedî bir saadet, yalnız kendilerinin olduğuna cidden kani bulunanların, zahmetler, elemler, kederlerle dolu olan şu üç beş günlük dünya hayatına sarılmalarının hiçbir manası yoktur. Hele dünyada vatandan, istiklâlden mahrum, zillet ve meskenete mahkûm bir halde yaşayanlar için böyîe bir temenni, zarurî olmak lâzımgelir."[467]
İbn Abbâs'ın tefsirine göre bu âyette Yahudilere deniyor ki: Siz Allah'ın dostları, Allah'ın oğullan ve sevgilileri olduğunuzu zannediyorsunuz, yalnız sizin cennet ehli olduğunuzu, sizden başkalarının cehennem ehli olduğunu söylüyorsunuz. Madem ki öyledir, o halde mübâhele ediniz, yani kim yalancı ise ona ölüm temenni ediniz.
İşte bu âyet, onları yalancıya ölüm temennî etmeğe davet etmiştir. Nitekim hırıstiyanlar da Âli İmran Suresinde mübâheleye davet edilmişlerdir. Hıristiyanlar mübâheleye yanaşmadıkları gibi Yahudiler de yanaşmadılar. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.)in, peygamber olduğunu biliyorlardı. Ölüm temenni etseler, mahvolacaklarını anlıyorlardı. Abdullah ibn Abbas: "Eğer ölüm temennî etmiş olsalardı, her birini derhal yıldırım çarpardı." demiştir. Taberî de şöyle diyor: "Eğer Yahudiler, ölüm temennî etmiş olsalardı, derhal ölür ve ateşteki yerlerini görürlerdi. Allah'ın Resuliyle mübâheleye çıkanlar, evlerine döndükleri zaman ne çoluk çocuklarını, ne de mallarını göremezlerdi, hepsi mahvolup giderdi."[468]
97- De ki: Allah'ın izniyle Kur'ân'ı, kendinden Öncekini doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeci olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrail'e düşman olursa. **98-** (Evet) kim Allah'a,
meleklerine, elçilerine, Cebrail'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır."[469]

Tefsîr:

97-98 nci âyetlerin iniş sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerin anlatılışı farklı ise de hepsinin özü birdir:
Yahudilerden bir grup, Hz. Peygamber (s.a.v.)e gelmişler, ondan birtakım sorular sormuşlar. O da sorularını cevaplandırmış. Bu cevapların doğruluğunu itiraf'etmişler, sonra kendisine kimin vahiy indirdiğini sormuşlar. Hz. Peygamber, Cebrail'in vahiy getirdiğini söyleyince: "O deprem, felâket, şiddet, savaş ve ölüm getirir. Buhlunnasir'ın öldürülmesini önlemekle onun bizi mahvetmesine sebeb olmuştur. O bizim duşmammızdır. Ama Mîkâîl bizim dostumuzdur. Eğer sana vahiy getiren, Mîkâîl olsaydı, sana inanırdık." demişler, işte bu münasebetle bu âyet inmiştir.[470]
Yüce Allah, bu âyetlerde, Allah'ın izniyle peygambere vahiy getirdiği için Cebrail'e düşman olanın, Allah'ın düşmanı olacağını, Allah'ın da onlara düşman olacağım bildirmektedir. Çünkü bütün melekler Allah'ın dostudurlar. Allah'ın dostuna düşman olan, Allah'a düşman olur.
Bu'âyetlerden anlaşılıyor ki yahudîlerin Cebrâîl'e düşmanlıkları, onun Hı. Muhammed^e vahiy getirmesinden ileri gelmektedir. İlk defa burada Hz. Muhammed (s.a.v.)e vahiy getiren meleğin, Cebrâîî olduğu açıklanmıştır. Bundan önce Şuarâ Suresinde bu melekten er-Ruhu'l-emîn (güvenilir ruh), Nahil Sûresinde d-Ruhu'J-kudüs (kutsal ruh) diye söz edilmiştir.
Cibrîl, (cebrâ)(îl) kelimelerinden oluşan Cebrail'in bir başka telâffuzudur, îl, eski Arapçada Allah anlamına gelir. Cebrâî!, Cebrullah (Allah'ın kuvveti) demektir. Kelime, Cebrail'in, yenilmez bir kuvvet ve Allah katında büyük bir makam sahibi olduğunu ifade eder.
Fakat Âlûsî, Cibril'in, Allah'ın kuvveti anlamına geldiği tarzındaki bu faraziyeyi kabul etmiyor ve bu ismin, Arapçaya girmiş, sarftan memnu', yabancı bir isim olduğunu, ve bunun Arapçada on üç söyleniş tarzı bulunduğunu ifade ediyor: **1)** Cîm'in kesriyle Cibril, **2)** Cîm'in fethiyle Cebrîl, **3)** Cebre'îl, **4)** Cebre'İl, **5)** Sondaki lâmin şeddesiyle Cebreille, **6)** Cebrâ'il, **7)** Cebrail, **8)** Cebrâyîl, **9)** Cebreyîl, **10)** Cebreyl, **11)** Cebre'în, **12)** Cibrîn, **13)** Cebrâyn. Kurtubî de bunun yanında Mîkâîl'in altı söylenişini yazmaktadır: **1)** Mîkâyîl, **2)** Mîkâîl, **3)** Mîkâl, **4)** Mîk'îl, **5)** Mîkâ'el. Altıncı bir kırâet de zikreder ki ya baskıda bir hatâ var, ya da bir sehv olmuş, çünkü bu kırâetle birinci kırâet aynıdır. Bundan dolayı onu yazmadım.
İbn AbbâYtan rivayet edildiğine göre Cebrâîl, Mîkâîl gibi isimlerin hepsi birleşik isimlerdir. Bunların hepsi yabancı dilde (İbrâncada) kul anlamına gelir. İl de Allah demektir. Cebrâîl, Allah'ın kulu anlamınadır.[471]
Çeşitli hadîslerde Cebrail'in, Hz. Peygamber'e vahiy getiren melek olduğu anlatılmaktadır. Hz. Peygamber'e vahiy getirdiği zaman bu meleğin ruhaniyyeti, Allah'ın Resulünü öylesine istîlâ ederdi ki Allah'ın Resulünün

[467] Hak Dini Kur'ân Dili, I. 243-44.
[468] İbn Kesîr, Tefsir, I. 127-128.
[469] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/197-200.
[470] Ibn Kesîr,130.
[471] Rûhu'l-Me ânî, 1/332.

takati kesilirdi.
Mîkâl, ilk defa ve yalnız burada zikredilmektedir. Mîkâl de Mîkâîl adının bir söylenişidir. İkriine'yc göre Cebr, Mîk, İsraf: kul anlamına gelir. îl de Allah'tır. Cebrâîl, Mîkâîl, İsrafil hep Allah'ın kulu demektir.[472]
99- Andolsun sana ap açık âyetler indirdik, onları yoldan çıkmışlardan başkası inkâr etmez. **100-** Ne zaman bir ahit (andlaşma) yaptılarsa onlardan bir grup o ahdi bozup atmadı mı? Zaten çokları inanmazlar. **101-** Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı doğrulayıcı bir elçi gelince, kitâb verilmiş olanlardan bir grup, Allah'ın kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi sırtlarının arkasına attılar.[473]

Tefsir:

99-101 nci âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.)e indirilen âyetleri ancak fâsıklann inkâr edecekleri, bundan dolayı bunları inkâr eden yahudîlerin de doğru yoldan ayrılıp fasık oldukları belirtilmekte ve yahudîlerin, daha önceki peygamberlere karşı tutumları hatırlatılmaktadır:
Onlar ne zaman bir söz vermişlerse onu yerine getirmemişler, onlardan bir grup, verdikleri sözü arkalarına atmışlar, çokları Allah'a gereği gibi inanmadıklarından ahdi bozmakta bir sakınca görmemişlerdir. Kendi aralarından çıkmış olan birçok peygambere böyle yaptıkları gibi, Allah'ın bu son Elçisi de onlara, yanlarında bulunan kitabı doğrulayıcı bir kitâb getirince onu kabul etmediler, ellerindeki kitabın hükmünce o peygambere uymaları gerekirken bilmezlikten gelip Allah'ın kitabının hükümlerini arkalarına attılar.
işte ey Muhammed, onların bu tutumu yeni değildir. Onlar, öteden beri peygamberlere böyle yapagelmişlerdir. Şimdi sana da böyle yapmaktadırlar. Senin getirdiğin kitâb, ellerinde bulunan kitaba uygun olduğu, senin vasıflarını kendi kitâblarında gördükleri ve kitâblarının hükmüne göre sana uymaları gerekirken onlar senden yüz çeviriyorlarsa üzülme; bu, onların eski huylarıdır. Onların çoğunluğu, senden önceki peygamberlere de böyle yapmışlardı.
102- Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında onlar, şeytanların uydurdukları sözlere uydular- (Süleyman'ın büyü yaparak saltanatını kazandığını söyleyen şeytan ruhlu insanlara uyup, Süleyman'ın büyücü olduğuna inandılar). Oysa Süleyman, (büyü yaparak) küfre gitmemişti. Fakat o şeytanlar, küfre gittiler: İnsanlara büyü ve Bâbil'de Hârût ve Mârut adlı melekler(den ilham alan iki kişiy)e indirileni öğretiyorlar. Halbuki onlar: "Biz bir fitneyiz (sizin için bir sınavız) sakın küfre gitme(yin)" demedikçe kimseye bir şey öğretmiyorladt. Fakat bunlar, onlardan, erkekle karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Ama onlar, Allah 'in izni olmadan onunla hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine yarar vereni değil, zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun, onu sat(ıp onunla çıkar sağlay)anın, âhirette bir nasibi olmadığını gayet iyi biliyorlardı. Vicdanlarını sattıkları şey ne kötüdür, keşke (bunu) bilselerdi! **103-** Eğer onlar inanıp (Allah'ın azabından) korunmuş olsalardı, elbette Allah katından (verilecek) sevap, (kendileri için) daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi![474]

Tefsir:

102-103 ncü âyetlerde yahudîlerin bazı zayıf karakterleri anlatılmaktadır. Şöyle ki: Yahudiler verdikleri sözden caymak, Allah'ın kitabının hükümlerini tanımamakla kalmamışlar, aynı zamanda Süleyman'ın, mülkünü büyü yoluyla elde ettiği hakkında şeytan ruhlu kişilerin söylediklerine inanarak Hz. Süleyman'ı büyücü sanmışlardı. Büyü küfür işlerindendir. Oysa Hz. Süleyman küfür işlememiştir. Yine yahudîler, Bâbil'de Hârut ve Mârut adlı iki melek hakkında söylenen rivayetlere de inanmışlardır. Evet o iki melek sihir öğretiyorlardı ama öğretirken bu bilginin, insanların sınanması için öğretildiğini, kötüye kullanıldığı takdirde bunun küfür olduğunu söylüyorlardı. Halbuki yahudîler, öğrendikleri bilgiyi kötüye kullanıyorlar, karı ile kocasının arasını açacak, insanlara zarar verecek şeyler öğreniyorlardı. Elbette bu tür davranışlar, insanları Allah'ın azabına sokar, rızasından yoksun bırakır. Onlar, böyle yapacaklarına peygamberin risaletine inanıp günahlardan sakınmış olsalardı, kurtuluşa ererlerdi. Bilselerdi böyle yaparlardı.
Süleyman: Hz. Davud'un oğlu, İsrâîl oğullarının en güçlü kiralı, ayrıca İslama göre peygamberdir. M.Ö. 970-935 yıllarında Arap kabilelerini kendisine vergiye bağlamıştır. Kur'ânı Kerîm'de Mescidi Aksa (uzak mescid) diye anılan ünlü Kudüs mabedini yaptırmıştır.
Mülk: Mîmin zammı, fethi ve kesriyle (mülk, melk, milk) insanın sâhib olduğu maldır. Mülk ve melekût hükümdarlık, saltanat anlamlarına gelir. Yahudiler, Hz. Süleyman'ın, hükümdarlığını büyü yoluyla elde ettiğini, hattâ büyücülükle küfre dahi saptığını söylemişlerdir. Kitabı Mukaddes'in Birinci Kırallar Kitabının 11 nci babında Süleyman'ın yediyüzü kıral kızı olan karısı, üçyüz de cariyesi bulunduğu; ihtiyarlığında puta tapan kadınlarının sözüne uyarak putlara saygı gösterip tapınaklar yaptırdığı anlatılmaktadır.
Seyyid Reşîd Rıdâ, yahudîlerin, Süleyman'a büyü yapılıp tahtının altına saklandığını, hükümranlığının büyülü bir yüzüğe bağlı olduğunu; Süleyman'ın yitirdiği bu yüzüğün, bir başkasının eline geçtiğini sandıklarım, böylece tarihi uydurma şeylerle karıştırdıklarını söylüyor.

---

[472] Kurtubî, el-Câtııi', 2/38.
[473] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/200-202.
[474] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/202-203.

Tefsirlerde İbn Abbâs'a ve Süddî'ye dayandırılan rivayete göre gökten haberler çalan şeytanlar, çaldıkları bu haberleri halka söylerler, halk da bunların doğru çıktığını görürlerdi. Halkı söyledikleri sözlere iyice inandırdıktan sonra kâhinler onlara yalan söylemeğe başladılar. Her kelimeye yetmiş yalan kattılar. İnsanların kitâblara yazdıkları bu haberler, halk arasına yayıldı. İşte bunun üzerine peygamber olarak gönderilen Süleyman, bu kitâbları toplatıp tahtının altına gömdü (ki halk böyle şeylerle uğraşmasın). O tahta yaklaşan herkes yanardı. Süleyman: "Her kim cinlerin ğaybi bildiğini söylediğini duyarsam onun boynunu vururum" dedi. Kendisi öldükten, onun işlerini bilen âlimler de dünyâdan ayrıldıktan sonra, onların yerine kötü bir nesil gelince şeytân, insan biçimine girip İsrail oğullarından bir cemaate göründü: "Size yemekle tükenmeyecek bir hazine göstereyim mi?" dedi. "Evet" dediler. Tahtın altını eşmelerini söyledi. Tahtın altını eşenler, kitâbları bulup çıkarınca şeytân: "İşte Süleyman bu büyü ile insanları, şeytanları ve kuşları hükmü altında tutardı." dedi, sonra uçup gitti. Bundan sonra Süleyman'ın büyücü olduğu haberi yayıldı.[475]

İbn Abbâs'a nisbet edilen bu haber, muhakkak ki yahudî kaynaklıdır, bunun yüzde yüz gerçeklere uyması gerekmez. Ancak bu haber bize, Süleyman'a büyü nisbet edilmesini reddetmek için düzenlenmiş bir yorum gibi gelmektedir. Yahudi Kitabı Mukaddesinde sadece kıral olarak anlatılan Süleyman'ın küfre gittiği, bu yüzden Allah'ın ona: "Kıralhğı babasının hatırından dolayı kendi elinden değil, fakat neslinin elinden alacağını" söylediği ifade edilir. Kral olan insanın uygunsuz şeyler yapması mümkündür ama Kur'ân'a göre Süleyman aynı zamanda peygamberdir. Kur'ân, bu âyetiyle, Süleyman'ın, mülkünü büyü yoluyla elde etmiş bir büyücü olduğu, yahut putlara saygı gösterip küfre gittiği yolundaki haberleri reddetmekte; onun mülkünü, büyü yoluyla elde ettiği tarzındaki haberlere inananları kınamakta ve onun küfre gitmediğini vurgulamaktadır.

Süleyman kâfir olmadı." cümlesinde küfrün ne olduğu açık değilse de bunun büyü yapmak olduğu anlaşılır. Yani Süleyman küfür işlemi olan büyü yaparak küfre gitmedi, demek olur. Eğer buradaki küfr'den maksat büyü ise, bundan büyünün küfür olduğu anlaşılır. Büyü, günâhların en büyüğüdür.

Bu kıssanın Kur'ân'da zikredilmiş olması, bu konuda anlatılan bütün rivayetlerin doğru olmasını gerektirmez. Keza âyetlerde büyünün zikredilmesi de insanların büyü hakkındaki inançlarının doğru olmasını gerektirmez. Hz. Süleyman ne büyü yapmış, ne de küfre gitmiştir.

Eski Müfessirler Bâbil'de[476] insanlara büyü öğreten iki melek hakkında çok acayip rivayetler nakletmişlerdir. Bu rivayetlerin özeti şudur: Güya melekler Allah'a: Âdem oğullarının çok günah işlediklerini söylemişler, Yüce Allah da onlara demiş ki: "Ben onları, size vermediğim birtakım illetlere müb-telâ kıldım. Eğer o illetleri size verseydim, siz de onlar gibi yapardınız." Melekler: "Hâşâ, seni tenzih ederiz." demişler, Allah da içlerinden iki kişi seçmelerini emretmiş, melekler Hârut ve Marût'u seçmişler. Allah Hârut ve Mârufu insan oğlunun şehvetlerine mübtelâ kılıp Babil'e indirmiş.

Bunlar güzel bir kadına rastlamışlar, kadından kâm almak istemişler. Mecusi olan bu kadın önce bunları kendi dinine davet etmiş, kabul etmemişler. Sonra bir put çıkarıp: "Ya bu puta tapacaksınız, ya şu adamı öldüreceksiniz, ya da şu şarabı içeceksiniz." diyen kadın, aksi takdirde kendilerine teslim olmayacağını söylemiş. Onlar da daha hafif diye son şıkkı kabul edip şarap içmişler. Şarap içip sarhoş olunca zina etmişler ve orada bulunan bir insan kendilerini ihbar eder düşüncesiyle onu da öldürmüşler, puta da tapmışlar. Allah da onları ya dünya ya da ahiret azabından birini seçmekte serbest bırakmış. Birincisini seçmişler. Bu yüzden Allah'ın emriyle ayaklarından baş aşağı asılmışlar. İşte Bâbil'deki insanlar bunların yanına gelirmiş, bunlar da onlara büyü öğretirlermiş. Fakat büyü öğretirken onları uyarırlar, kendilerinin bir fitne olduklarını, insanların denenmesi için büyü öğrettiklerini, bu bilgileri kötüye kullanmanın küfür olduğunu söylerlermiş.[477]

Bu rivayetlerin zayıf ve garip olduğunu İbn-i Kesîr söylediği gibi Râzî de bunların aslı olmadığını çeşitli yollarla ispat etmiştir.

Arapçası "sihr" olan büyü, gizli, ince, anlaşılması güç olaydır. İnceliğinden dolayı sabah vaktine de seher denmiştir. Sihr hakkı bâtıl, batılı hak göstermek ve çıkar sağlamak amaciyle yapıldığından kötüdür; imansızlığa, ahlâksızlığa dayanır.

Büyü, tabiat üstü âlem ile bağ kurarak varlıklar üzerinde etki yapma amacını taşır. Bunun bir kısmı tamamen yalandır, bir kısmı da hakikatle hayâlin karışımıdır. Yâni bir kısmı az çok bir gerçeğe dayanır, ama bu gerçeğe pek çok yalan karıştırılmıştır.

Âyette şeytanların, insanlara büyüyü ve bir de Bâbil'de Hârut ve Mârût isimli iki meleğe indirileni öğrettikleri ifâde ediliyor. Âyetin bu kısmı üzerinde tefsirciler birçok fikirler beyân etmişlerdir: Bir kısmı burada mâ'yı nâfiye kabul ederek: "Bâbil'de Hârût ve Mârût adında iki meleğe bir şey indirilmedi" diye mânâ vermiştir ki, âyetin alt tarafı bu mânâya uygun değildir. Bu mânâyı verenlerin maksadı, meleklerin, insanlara büyü öğretmelerini

---

[475] Rûhu'l-Me'ânî, 1/338.

[476] Bâbil: Mezopotamya'da, Bağdad'ın 80 km. güney doğusunda, Fırat kıyısında kurulmuş unlu bir eski doğu kentidir. Bu kent çevresinde M.O. ikibin yılı başında kurulan büyük bir devlet, iki parlak devir geçirmiştir. Birinci Babil Devleti, Sümer ve Akatların yerini almış. M. O. 1792-1750 yıllan arasında hukum suren, unlu kanunların koyucusu Hamu-rabi ile altın çağına ulaşmış; egemenliğini butun Mezopotamya'ya yaymıştır. Orada astronomi, matematik ve edebiyat ilimleri gelişmiştir. Daha sonra başka kavimlerin egemenliğine girmiştir. M.O. 626-539 yıllarında kurulan ikinci Babil Devletinin unlu hükümdarı Nebuhuznasr (Nabukodanasır) (605-562)dİr. (el-Muncid). Bâbıl'in, Nasîbîn'den (Re'su'l-'Ayn'e kadar olan mıntıka, Demâvend Dağı, Mağrib'de bir kent olduğuna dair görüşler de varsa da (Rûhu'I-Meânî, 1 /342) tarihî olaylara uygun olan, izah ettiğimiz uz-re Babil Devletinin başkenti olduğudur.

[477] İbn Kesîr, 1/139-140; et-Tefsîru'1-hâdıs, 7/217-218.

kabul etmemektir. Hakikatte buna lüzum yoktur. Çünkü âyet, büyü ile meleklere indirileni ayırmaktadır: "Onlar, insanlara büyüyü, bir de iki meleğe indirileni öğretiyorlar" diyor. Şeytanlar, bu ikisini birbirine karıştırarak bir yığın hayâlât, vafk, tılsım ortaya atmışlardır. Demek ki, -melekler, insanlara büyüyü değil, büyünün de dayandığı temel bilgiyi vermişlerdir.

Her bilgi iyidir. Büyünün kendisi de bilgi olarak kötü değildir. Allah, akıl sahibi insanların, her bakımdan bilgi sahibi olmalarını istemiş ve bu bilgilerini kötüye kullanıp kullanmayacaklarını sınamak dilemiştir. Bunun için semavî kuvvetler olan melekleri görevlendirmiş, melekler insanlara ilham ile bilgiler vermişlerdir. Peygamberin dışındaki insanlar, meleklerden ancak ilhâm ile bilgi alabilirler. Âyette geçen iki melek, aslında meleklerden ilham alma derecesine yükselen iki melek ruhlu insandır. İyiliklerinden dolayı bunlara "iki melek" denmiştir. Bu mânâyı veren müfessirler olduğu gibi "melekeyn" kelimesindeki lamı kesre ile "melikeyn" şeklinde okuyanlar da vardır. İbn Abbâs, Hasan Basrî, Ebû'l-Esved (ed-Duelî) ve Dahhâk böyle okumuşlardır'.[478]O zaman "Bâbil'de iki kirala indirileni öğretiyorlardı" demek olur. Gerçekten kırallık kurumunun kökünde de büyünün bir çeşidi olan etkileme vardır. Çünkü kirallık, söz ve davranışlarıyla insanları etkilemek, kendine bağlamak ve yönetmektir. O takdirde indirme, ilham etme anlamına gelir. Hasılı diğer bilgiler olduğu gibi, büyünün dayandığı temel bilgi de Bâbil'de iki melek ruhlu insana veya iki kirala melekler tarafından ilham edilmiştir. Ama kötüye kullanılmak üzere değil, sâdece bilinmek ve şerrinden korunmak üzere ilham edilmiştir. Çünkü Bâbilliler, büyü işleriyle uğraşıp duruyorlardı. İnsanları bunların şerrinden korumak için büyünün ne olduğu, hangi sebepler zincirinin düzenlenmesinden meydana geldiği iki insana ilham edildi. Aslında insana olağanüstü gelen büyü, yalnız erbabınca bilinen, başkalarına gizli kalan sebeplerin düzenlenmesinden hâsıl olan bir olaydır. Herhangi bir olayın sebebi bilinmezse, büyü gibi görünür. Ama sebebi anlaşılınca olay, gariplikten çıkar. Meselâ: bugün tabiat kuvvetlerinden yararla ılarak yapılan uçak, bin yıl önceki insanlar için büyük bir büyüdür.

İşte basit olayların dahi büyü gibi görüldüğü Mezopotamya insanları arasında iki kişi, diğer insanların kavrayamayacağı birtakım olayların kanunlarını keşfetmişler ve bunu talebelerine öğretirken kötüye kullanmamalarını söylemişlerdi. Fakat Bâbilliler ve Bâbil'de esaretleri sırasında onlardan garip olayları öğrenen Yahudiler, birçok hurafeleri de katarak bu bilgileri kötüye kullandılar, büyü yaptılar. Büyü, o zamanlar tabiat ilimleriyle karışıktı. Bir filozof, aynı zamanda büyücü idi. Dediğimiz gibi öğrenme merakı, insanı her şeyi bilmeğe sevk eder. Bugün müsbet ilimler de öyle değil midir? Elektrik bilgisi, parlak bir ilimdir. Fakat o bilgiden yararlanarak herkesin ayak bastığı merdiven parmaklarına gizli bir kablo ile elektrik verip insanları öldürmek büyüdür. Atom bilgisi yücedir. Atomu insanlığın yararına kullanmak güzeldir. Fakat bir atom bombasiyle bir şehri, bir ülkeyi öldürmek büyüdür. O halde, melek büyü öğretir mi, diye düşünmeğe lüzum yoktur. Melek büyü öğretmiyor. O, birtakım kanunları ilham ediyor. İnsanların, bu bilgileri kötüye kullanmaları büyü oluyor.

İmam Fahri Râzî, büyüyü sekiz çeşide çıkarmaktadır:

1- Semavî kuvvetlerle yere âit kuvvetleri birbirine karıştırarak yapılan Kildânî büyüsü. İbrahim Aleyhisselâm, bu tür büyü ile uğraşan milleti uyarmak için gönderilmişti. Kildanîler, yıldızlara büyük kuvvetler atfederek bâzı rakamların özelliklerinden ve tılsımlardan yararlanmak suretiyle büyü yaparlar, yıldızlardan yararlanmak için onlara taparlardı. Bunlar büyücülüğün ve kâhinliğin sırrını bilmekle ün yapmışlardı.

2- Evham ve güçlü ruh sahiplerinin büyüsü. Bunlar insan ruhunun temizlenmesiyle bâzı güçler kazanacağına, kendi bedeninde olduğu gibi, başka bedenler üzerinde de etki yapabileceğine inanırlar. Bunun için sırf başka varlıkları buyruk altına almak amaciyle uzlete çekilir, çeşitli riyazetler yaparlar.

3- Üçüncü şekil, yalnız yere âit ruhlardan, yâni cinlerden yararlanılarak yapılan büyüdür. Yere âit ruhlarla münâsebet kurmak, semavî ruhlarla, yani meleklerle ilişki kurmaktan kolaydır. Hindistan'daki fakirizm bu son iki şekle girebilir.

4- Hayâli hakîkat göstermek, göz bağlamak şeklindeki büyü. Bu duyuları aldatmaktan ibaret bir büyüdür. Tıpkı gemide giden yolcunun kıyının hareket ettiğini görmesi gibi:

5- Birtakım âletlerle yapılan hünerler, el çabukluğu kabilinden şeylerdir. Meselâ: kuşu kesip, sakladığı başka bîr kuşu uçurmak suretiyle, kestiği kuşu diriltip uçurmuş göstermek gibi. Fir'avn'ın büyücülerinin de bu tür büyücüler olduğu sanılmaktadır. Bunlar, bâtılı gerçekmiş gibi göstermişlerdi. Rivayete göre bunlar, özel surette yaptırdıkları değneklerin ve iplerin içine cıva koymuşlar, hünerlerini gösterecekleri alanı da daha önceden alttan ateş yakarak ısıtmışlardı. Bu ipleri ve değnekleri halkın gözü önünde toprağın üzerine atınca, alttan ateşin, üstten güneşin tesiriyle cıva genişlemiş, bundan ötürü değnekler ve ipler kımıldadığından halk bunları hareket ediyor sanmıştı.

6- Bâzı ilâçlarla yapılan büyü. Büyü yapılacak kimseye esrar, morfin gibi şeyler içirmek suretiyle aklı çelinir. Dışkılar, kadavra parçaları, kan ve cinsiyetle ilgili her çeşit nesne, büyücünün kullandığı ilâçlardandır. Bunların bir özelliği de dînen pis sayılan şeyler olmasıdır. Meselâ: necis olan pisliği, büyücü ilâç olarak kullanır. Ayrıca büyülenecek kimsenin vücudundan alınacak herhangi bir şey (saç teli, tırnak v.s. gibi) de büyü yapımında kullanılır.

7- Dinleyici yaldızlı sözlerle kandırılıp kendisinin cinlerle temas kurduğuna, manevî güce sâhibolduğuna inandırarak ona istediğini yaptırabüme kurnazlığı da bir çeşit büyü demektir.

---

[478] Âlûsî, Ruhu'l-Me'ânî, 1/342. Âlûsî, Ruhu'l-Me'ânî, 1/342.

8- Söz götürüp getirerek insanları birbirine düşürmek, böylece kendi hesabına çıkar sağlamak da büyü anlamı içindedir. Ama büyü deyince akla gelen, ilk üç şekildir.
Mu'tezileye ve ehli sünnetten bâzı kişilere göre büyü, gerçek değildir, tsüyü diye bir şey yoktur. İnsan hiçbir surette, dokunmadan başkasına etki yapamaz. Fakat Cumhura, yâni ehli sünnetin çoğunluğuna göre büyü vardır. Bâzı kimseler riyazet, isimlerin ve rakamların özellikleri, afsun, uzlet gibi yollara başvurarak başka varlıklar üzerinde etki yapacak duruma gelebilirler. Cinlerin kötüleriyle temas kurup, onlar vâsıtasiyle olağanüstü gibi görünen şeyler yapabilirler. Ancak bu olağanüstü işleri yapan, yine Allah'tır. Büyücü, büyüsüyle bir olayın sebeplerini bir doğrultuda düzenlenmeğe sevk eder. O isimlere ve rakamlara, özellikleri veren de Allah'tır. Böylece her işin faili Allah olur.[479]
ÂIûsî şöyle diyor: 'Cumhura göre büyünün bir gerçeği vardır. Büyücü havada uçacak, suda yürüyecek, insanı öldürecek, eşek yapacak derecede bir hüner elde edebilir. Ama bütün bunları yapan gerçekte Allah'tır. Mu'tezi-le'ye ve mezhebimizden Ebû Ca'fer el-Esterâbâzî'ye göre büyünün aslı yoktur, hepsi göz boyamadan ve sandırmadan ibarettir. Hattâ mu'tezile, "Büyü ile yapılabileceği söylenen olağan üstü şeyler, peygamberlik yolunu tıkar, artık büyü ile mu'cizenin farkı kalmaz" tezini ileri sürerek büyücünün böyle olağan üstü şeyler yapabileceğini söyleyenleri kâfir saymışlardır. Ama gerçek, onların zannettikleri gibi değildir. Bazı araştırmacılar, mu'cize ile büyüyü ayirdetmişlerdir. Onlara göre mu'cizede meydan okuma vardır, büyüde yoktur. (Yani büyü hünerini öğrenen herkes bunu yapabilir. Ama peygamber olmayan hiç kimse mu'cize getiremez). Allah, bu yüce makamı, yalancıların sızmasından korumuştur. "[480]
Böyle olduğundan Allah'ın izni olmadıkça kimseye bir zarar verilemez. Bundan dolayı Allah'a sığındıktan sonra artık hiç bir şeyden korkulmaz. Çünkü Allah adının anıldığı yere şeytan sokulamaz. Eûzü besmele, mü'minin koruyucu silâhıdır. "O, öyle Allah'tır ki, onun ismi anıldıktan sonra ne yerde, ne de gökte hiçbir şey zarar vermez." Bunu böyle bilip, kafayı ve ruhu büyü vehminden sıyırmak lâzımdır.
Cinlerin imansızları olan şeytanları etki altına almak ve onlardan yararlanmak için Bâbilliler, Mısırlılar, Hindliler, Yunanlılar ve daha birçok milletler büyülere, tılsımlara, afsunlara başvurmuşlardır. Bu iş bugün de modern bir şekle bürünerek devam etmektedir.[481]

İslâm'da Büyünün Hükmü:

Yukarıdaki âyette görüldüğü gibi Kur'ân büyü ile uğraşmayı küfür saymaktadır. Bu konuda mezheplerin görüşlerini Ebû'l-Muzaffer Yahyâ ibn Muhammed ibn Hübeyre, el-İşrâf 'alâ Mezhebi' 1-Eşrâf adlı eserinin büyüye tahsis ettiği bölümünde toplamıştır:
Ebû Hanife dışındaki Fakihler büyünün bir hakikati olduğu görüşündedirler. Ebu Hanife'ye göre büyü, tamamen aldatmadan ibarettir. Hiç bir gerçek yanı yoktur. İmâm Ebu Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre büyü öğrenip yapan kimse kâfir olur. Ebu Hanife taraftarlarından bazılarına göre sırf kötülüğünden korunmak için büyü öğrenmek küfür olmaz. Ama büyünün caiz olduğuna, ya da kendisine fayâa sağlayacağına inanarak büyü öğrenen ve istediği herşeyi büyü yolu ile yapabileceğine inanan kimse kâfir olur.
İmam Şafiî'ye göre büyü öğrenen, şayet Bâbil halkı gibi büyü ile yedi yıldıza yaklaşacağına ve o yıldızların, arzu ettiği herşeyi yapacağına inanıyorsa kâfirdir. Şayet uğraştığı büyü böyle küfür gerektiren şeyler değilse kâfir olmamakla beraber yine bunu haram bilmesi gerekir. Küfrü gerektirmeyen büyüyü dahi mubah bilerek yapan kâfir olur.[482]

Büyünün Cezası:

İmam Mâlik ve Ahmed'e göre büyü yapan öldürülür. İmam Şafiî ve Ebû Hanife'ye göre öldürülmez. Fakat büyücü büyüsüyle bir insanı öldürmüşse Mâlik, Şafiî ve Ahmed'e göre kendisi de öldürülür. Ebu Hanife'ye göre bu fiili tekerrür etmedikçe, ya da bizzat kendisi falanı büyü ile öldürdüğünü itiraf etmedikçe öldürülmez.
Büyücünün tevbesinin makbul olup olmadığı mes'elesine gelince İmam Malik, İmam-i Âzam ve İmam Ahmed'den gelen meşhur rivayete göre büyücünün tevbesi makbul değildir. İmam Şafiî'ye ve İmam Ahmed'den gelen diğer bir rivayete göre büyücünün tevbesi makbuldür.
Burada İmam Şafiî ve İmam Ahmed'in görüşleri tercihe şayan görülmektedir. Çünkü Allah tevbe eden her günahkârı affedeceğini Kur'an-ı Ke-rim'de vâ'd buyurmuştur.
Büyücüden büyüsünü çözmesi istenir mi? Buhari'nin nakline göre Saîd İbnu el-Müseyyib bunun caiz olduğunu söylemiştir. Kurtubî Vehb'den şunu naklediyor: Yedi sedir yaprağı alınır, bunlar iki taş arasında dövülüp suya katılır. Üzerine Âyet-ül Kürsî okunup büyü yapılan kişiye üç yudum içirilir, gerisiyle de yıkanır. Böylece büyüsü çözülmüş olur. Bu, özellikle bağlanıp karısına varamayan erkeğe iyi gelirmiş. İbn-i Kesîr şu neticeye varıyor: Bana göre büyüyü gidermek için en faydalı yol Allah'ın Resulüne indirdiği Muavvizât'ı okumaktır. Hadiste de

[479] Mefâtîhu'l-ğayb, 1/635.
[480] Rûhu'I-Me'ânî, 1/339.
[481] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/203-209.
[482] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/209-210.

"Allah'a sığınan hiç kimse bu iki sığınma duası gibi etkili bir dua ile Allah'a sığınamaz." buyurulmuştur. Keza Âyet-ü'l-Kürsî'yi de okumak faydalıdır. Çünkü Ayet-ü'I-Kürsî şeytanı kovar.[483]
İster küfür ister haram kabul edilsin, büyü ile uğraşan, bu işine devam ederse bütün mezheplere göre öldürülür. Hâsılı büyü bir tezvir sanatıdır. Ancak kötü ruhlu kişilerin uğraşacağı bir şeydir. Bununla uğraşanlar dünyada da, âhirette de iflah olmazlar. Çünkü Allah: "Büyücü nereye varsa iflah olmaz.[484]diyor.
Büyünün nasıl İslâmiyetle bir ilgisi yoksa, büyücünün de din adamlığı ile bir ilgisi yoktur. Bu, tâ eski medeniyetlerden kalma bir mirastır. Düşünmek lâzımdır ki İslâm, böyle şeyleri yapanlara cezaların en ağırını vermekte, böylelerini ölüm cezasına çarptırmaktadır. Tekrar edelim: Haram olan bir şeyi bilmek değil, yapmaktır. Müslüman halkımızın, Allah'a iltica edelek bu gibi haram şeylerden kaçınmalarını tavsiye ederiz.
İmam Ahmed ibn Hanbel, Peygamberimizden şu hadisi rivayet etmektedir:
"Kim kâhine ya da müneccime gider de onun söylediklerini doğru kabul ederse, Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur.[485]
104- Ey inananlar, "Râ'inâ (bizi gözet) demeyin (yahut kaba söz söylemeyin), unzurnâ (bize dön, bak) deyin ve dinleyin. Kâfirler için acı bir azap vardır." [486]

Tefsir:

104 ncü âyette geçen ve "Bize riâyet et, bizi gözet" anlamındaki "râ'inâ" kelimesi, Arapçada ra'y kökünden emir fi'lidir. Ra'y, beklemek, korumak, râ'î: çoban anlamına gelir. Bunun çoğul emri: râ'inâ dır. Fakat bir de ahmaklık anlamındaki ruûnet kökünden râ'in kelimesi, ahmak demektir. Keza ra'y kökünden ismi fail de râundir ki bunun da birinci şahıs çoğul zamirine izafeti "râ'inâ" olur ki bizim çobanımız demektir.[487] Ayrıca bu kelimenin, İbranca'da hakaret, sövme anlamım veren bir benzeri de vardı. İşte yahudiler bu kelimeyi ya kendi dillerindeki sövme ve hakaret anlamıyla, yahut Arapça'daki ahmak, çoban anlarmyle kullanarak Peygamber'e böyle hitâbediyorlardı. Bundan ayrı olarak onlar "esselâm" kelimesini de ölüm anlamındaki "essâm" ile değiştirerek söylüyorlar, müslümanlara selâm veriyor görünerek ölüm diliyorlardı.
Kurtubî'nin açıklamasına göre Hasan Basrî, bu kelimeyi mansûb olarak okumuş ve: "Kaba, çirkin söz söylemeyin" diye tefsir etmiştir. Yani âyetin mânâsı: "Ey inananlar, kaba, çirkin söz söylemeyin, 'Bize bak,' deyin ve dinleyin." demek olur, Zirribn Hubeyş ise kelimeyi "râ'ûn" okumuştur, bu da dağınık anlamına gelir. Buna göre: "Ey inananlar, siz dağınık, gelişi güzel saçma söz söylemeyin" anlamı çıkar.[488]
Kurtubî'nin yaptığı bu izahlara göre âyetin, iniş sebebi olarak anlatıldığı biçimde yahudilerle bir ilgisi yoktur. Yüce Allah, önceki âyetlerde yahu-dilerin, kendi peygamberlerine ve Hz. Peygamber'e karşı âdaba aykırı davranışlarını anlattıktan sonra müslümanlara, Peygambere karşı edepli davranmalarını, kaba, çirkin, lâübâli sözler söylememelerini, "Lütfen bize bak" gibi nâzik ifadeler kullanmalarını ve Peygamber konuşmağa başlayınca onu dinlemelerini emretmektedir.
105- Nankör olan bazı Kitöb ehli kimseler de, müşrikler de size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder, Allah, büyük lütuf sahibidir. **106-** Biz, bir âyeti mesheder veya ımuiiursak, ondan daha iyisini, ya da onun benerini getiririz. Allah'ın her şeye gücü yeter olduğunu bilmedin mil **107-** Bilmedin mi ki göklerin ve yerin mülkü, (hükümranlığı, yönetimi, mülkiyeti) yalnız Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir koruyucu, ne de bir yardımcı yoktur.[489]

Tefsir:

105-107: Yüce Allah, 105 nci âyette kitap ehlinin ve putatapanların, mü'minlere Rablerinden inen nimetleri çekemediklerini, inananlar arasında birlik ve sevgi bağının kurulmasını asla istemediklerini belirttikten sonra Yahudilerin ve müşriklerin müslümanlann kalblerine kuşku sokabilmek için hukmu yürürlükten kaldırılan bazı âyetleri ele alarak: "Muhammed bir şeyi emrediyor, sonra onu yasaklıyor. Bu, peygamberlerin yapacağı bir iş değildir" tarzındaki sözlerini cevaplandırıyor. Benzerini veya daha iyisini getirmedikle hiçbir âyeti nesh veya inşâ' etmeyeceğini bildiriyor.
Yahudilerin: "Muhammed'e bakın, ashabına birşey emrediyor, sonra dönüp onu menediyor, tersini buyuruyor. Bugün söylediği şeyden yarın donuyor. Bu Kur'ân, Muhammed'in kendi söylediği, birbiriyle çelişkili bir sözdür" demeleri üzerine bu âyetin indiği rivayet edilir.[490]
Nesh kelimesi, lügatte gidermek, değiştirmek, bir yerden bir yere nakletmek, bir yazıyı kopye etmek anlamlarına gelir. Burada kullanılan nesh, bir âyetin hükmünü başka bir âyetle ortadan kaldırmak demektir. Bir âyetin

---

[483] İbn-i Kesîr, 1/147-148 ; el-Câmi li Ahkâmi'-Kur'ân 2/49-50.
[484] Tâhâ Sûresi: 69.
[485] Müsned, 2.429; aynı mealde birhadis, Müslim, Selâm Kitabında da vardır. Bâbu tahrîmî'l-kehâneti...
[486] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/210-211.
[487] Lisânu'i-'Arab, 1/1186-1188.
[488] Kurtubi, el-Câmi, 2/60.
[489] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/211-213.
[490] Kurtubi, ol-C.ınıı, 2/61; Rûhıı'l-Meani, 1/351.

hükmünü ortadan kaldıran âyete nâsih hükmü ortadan kaldırılan âyete de mensûh denir. Islâmın kuruluş safhasında konulan bazı hükümlerin, şartların değişmesiyle kaldırılıp yerine başka hükümlerin konması pek tabiidir ve Allah'ın hikmetine uygundur. Nitekim yüce Allah, hikmeti uyarınca, insanların sosyal yönden gelişmesi, ihtiyaçların ve şartların değişmesiyle yeni peygamberler göndermek suretiyle eski dinlerin bazı hükümlerini neshetrniştir. Islâmda da müslumanlann zayıf zamanlarında inen bazı âyetler, njüslümanlar kuvvet bulunca neshedilmiş ve onların yerine yeni hüküm bildiren âyetler gelmiştir. Meselâ müslümanlann zayıf bulundukları Mekke devrinde cihâd emredilmemiş, hattâ saldırganlara karşı koymak isteyenlere izin verilmemiş, sabır tavsiye edilmişti. Fakat Hicretten sonra müslümanlar cihâdedecek güce ulaşınca cihâd emredilmiştir,

Insâ, nesy kökünden alınırsa unutturmak anlamına gelir ama nes' kökünden alınırsa ertelemek demektir. Müfessirlerin çoğu, insâ'yı, nesy kökünden alıp âyete öyle mana vermişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber, (s.a.v.) kendisine gelpn bazı âyetleri tebliğ etmezden önce veya sonra unutmuştur. Buna dair bazı habisler naklederler. Hz. Peygamber (s.a.v.)in bazı vahiyleri unutmuş olması muhtemeldir. "Sana (Kur'ân'ı) okutacağız ve sen unutmayacaksın. Ancak Allah'ın dilediğini unutabilirsin. '[491]ayeti de bu ihtimali hatıra getirebilir. Şayet Hz. Peygamber (s.a.v.)in unuttuğu bazı âyetler varsa bunlar Kur'ân'ın bütünlüğünü bozacak ölçüde değildir. Pek az âyetlerdir ki Allah onların yerine yenilerini indirmiştir.

Zerkeşî'ye göre ise âyetteki inşâ', nes' kökünden gelir ve ertelemek demektir. Yüce Allah buyurmuştur ki: Biz bir âyetin benzerini veya daha iyisini getirmedikçe hükmünü ortadan kaldırmayız veya onu ertelemeyiz. Şimdi neshedilen âyetin hükmü, bir bakıma tam ortadan kaldırılmamış, başka bir zamana ertelenmiştir. O hükmü gerektiren şartlar doğunca tekrar o hüküm tatbik edilecektir. Ne zaman müslümanlar zayıf düşerse "Sizin dininiz size, benim dinim banadır" hükmü uygulanır.

"Nereye dönerseniz Allah'ın vechi (zâtı) oradadır"[492] âyeti, "Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. "[493]âyetiyle neshedilmiştir. Fakat birinci âyetin hükmü tamamen ortadan kaldırılmış değil, tatbikim gerekli kılan şartların doğmasına ertelenmiştir. Kıblenin bilinmediği şartlar doğunca "Nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır." âyetinin hükmü uyarınca herhangi bir tarafa dönülüp namaz kılınabilir. Demek ki mensüh (hükmü yürürlükten kaldırılmış) âyetler, bir bakıma münse' (ertelenmiş)dirler. Onların hükümleri, gerekli şartlara ertelenmiştir.

Müfessirler neshi üçe ayırırlar: **1)** Hem metni, hem hükmü neshedilen âyetler, **2)** Hükmü neshedilip metni duran âyetler, **3)** Metni neshedilip hükmü duran âyetler.

Birinci şık kanâatimizce kesin doğrudur. Peygamber (s.a.v.)in özellikle kendisine inananların sayısının çok az, yazı bilenlerin ise nadir ve yazı yazmanın bir külfet olduğu ilk Mekke yıllarında inen bazı âyetleri ve hattâ kısa sûreleri unutmuş olduğu, gerek bu konuya ilişkin âyetlerin siyakından, gerek sağlam rivayetlerden anlaşılır. Meselâ Ebû Mûsâ'l-Eş'arî şöyle demiştir: "Biz Kur'ân'da uzunluk ve şiddet bakımından Berâ'eh Sûresine benzettiğimiz bir sûre okurduk, o bana unutturuldu. Yalnız onun; Âdem oğlunun iki vadi dolu malı olsa, üçüncüsünü ister, Âdemoğlunun karın boşluğunu ancak toprak doldurur! âyeti hatırımda kaldı. Yine biz uzunlukta Müsebbihâttan (Sebbih ile başlayan sûrelerden) birine benzettiğimiz bir sûre okurduk. Baş tarafı 'Sebbeha lillâhi mâ fi's-semâvâti' idi. O da bana unutturuldu.Sadece:

Ey inananlar yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz, sonra boynunuza tanıklık yazılır, kıyamet gününde ondan sorulursunuz âyeti hatırımda kaldı."[494]

Hz. Âişe'nin de Peygamber (s.a.v.) devrinde

On bilinen emme, haram kılar" âyetinin Kur'-ân'da mevcud olduğunu ve o zaman bunu okumakta olduklarını söylediği rivayet edilir.[495]

Rivayet edilen bu haberlerin hepsi âhâd haberleridir. Bunlarla Kur'ân sabit olmaz veya neshedilmez ama, Kur'ân'ın söylediğini destekler mahiyette olduğu ve senedi de sağlam bulunduğu için kabul edilir. Ancak Hz. Âişe'nin sözünden Hz. Peygamber'den sonra Kur'ân'dan bazı cümle veya âyetlerin çıkarılmış olduğu kuşkusu uyanır ki bundan sahâbîler münezzehtir. Hiçbirinin bilerek Kur'ân'dan bir âyet çıkarmağa eli varmaz, zaten yapamazlar da. Şimdi bu mesele bizim konumuzu dağıtır, bunun tartışmasını sonraya bırakacağız.

Yalnız bizim kesin kanâatimiz odur ki Kur'ân'da kasdedilen nesh, Hz. Peygamber'e unutturulmuş olan ve dolayısıyle yazılamayan âyetlerdir. Ama Kur'ân'a yazılmış olan her âyetin hükmü vardır. Hz. Peygamber, hiçbir âyet hakkında "Bu âyet mensûhtur" dememiştir. Ondan başka hiç kimsenin de Kur'ân'ı mensüh saymağa hakkı yoktur. Hattâ Kur'ân âyetlerini neshetme yarışına girmiş olan âlimler(!) bile, mensûh saydıkları âyet için bunun bir hükmü yoktur, artık bu asla uygulanmaz diyememişlerdir. Zaten bunu söyleyen de küstahlık etmiştir. Kur'ân'da anlamsız, sırf kalıp olsun diye inmiş âyet yoktur. Yüce Allah: "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı, eğer o Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardi.[496] buyurmuş ve Kur'ân âyetleri arasında birbirine aykırı sözler olmadığım bildirmiştir. Nesh, anlamlan ters sözler arasında olur. Kur'ân'-da böyle sözler olmadığına göre nesh de yoktur. Her âyetin uygulanacak zamanı vardır. Biz bu konuyu Nûr

---

[491] A'lâ Sûresi: 6.
[492] Bakara Sûresi: 115.
[493] Bakara Sûresi: 144.
[494] Müslim, Zekât bab: 39; Rûhu'l-Me'ânî, 1/351; Fethu'l-Kadır, 1/127.
[495] Müslim, Radâ'a, b. 5, h. 18; Nesâ'î, Nikâh 51.
[496] Nısâ Sûresi: 82.

Sûresinin tefsirinde daha ayrıntılı olarak ele alacağız.
Müfessirlerimiz, asıl Kur'ân'ın kasdettiği birinci tür nesh üzerinde fazla durmamışlar da ikinci ve üçüncü tür nesh için çeşitli örnekler vermişlerdir. Bunların hepsi, kendi düşünceleridir, Peygamber'in sözü değildir. Kur'ân'ın ruhuna da aykırıdır. Bunların bir kısmı Kur'ân'ın yalnız Kur'ân ile neshedileceğini söylerken, bir kısmı da Kur'ân'ın, sünnet ile de neshedi-Ieceğini söylemişlerdir. Aslında bu ikinci görüşün ne kadar sakat olduğu açıktır. Çünkü Kur'ân, neshedilecek âyetten daha iyi veya dengi bir âyet getirildiğini bildirmektedir. Hz. Peygamber'in kendi sözü, yüzde yüz onun sözü olsa dahi yine de Kur'ân'ın dengi olamaz. Çünkü Kur'ân vahydir, sünnet vahy değildir. Kaldı ki sünnetin çoğu da âhâd haberidir. Bunlar Peygamber'in devrinde yazılmadığı ve zaten kendileri de kendi sözlerinin yazılmasına müsâade etmediği için bu sözler, kendi kalıpları içinde tesbit edilmemiş, ancak sahâbîler, kendi anlayışlarına göre onun sözlerini nakletmişlerdir. Aradan bir asır geçtikten sonra Peygamber'in sözleri, Ömer İbn Abdi'l-Aziz'in (99-101 h.) emri üzerine resmî olarak hadis derleme işi başlamıştır. Dediğimiz gibi tesbît edilen hadislerin çoğu, mânâ olarak nakledilmiştir. Bunların çoğunun nakli de âhâd yoluyla olmuş, lafzı mütevâtir hadis çok az olduğu gibi ma'nevî tevatür derecesine ulaşan hadisler de çok değildir. Peygamber de olsa neticede bir insanın sözü olan ve ne lafzan ne de manen mütevâtir olmayan sünnet; lafzı da, anlamı da tevâtüren gelen ve Allah'ın sözü olan Kur'ân âyetlerini nasıl nesheder? Şayet Peygamber (s.a.v.): "Falan âyet nes-hedilmiştir, artık onun hükmü yoktur" demiş ve bu sözü tevâtüren bize gelmiş ise buna hiçbir itirazımız olamaz. Çünkü vahyi tebliğ eden odur. Ama ondan bu anlamda bir tek söz dahi gelmemiştir.
Şimdi nesh konusunda Reşîd Rıdâ'nın derlediği ulemânın görüşlerini nakledelim ve sözü onun görüşünü vererek bitirelim: Âyet Allah'ın kesîn emridir. Nakli de tevâtüren gelir. Âyeti neshettiği söylenen hadis ise âhâd haberidir. "Biz bir âyeti, ondan daha iyisini veya benzerini getirmedikçe neshetmez veya unutturmayız, "âyetinin açık hükmüyle âyeti ancak onun dengi neshedebi-lir. Kur'ân'ın dengi ancak Kur'ân'dir. Hadîs mütevâtir dahi olsa Kur'ân'ın dengi olamaz. Çünkü Kur'ân, Allah'ın sözüdür, lafzı da, mânâsı da vahydir. Oysa hadîs, mütevâtir de olsa Peygamber'in kendi sözüdür, insan olan Peygamber'in sözü, nasıl melek tarafından vahyedilen Allah'ın sözüne denk olabilir?
Zan ifade eden âhâd haberine gelince bu, kesinlik ifade eden Kur'âni ve mütevâtir hadisi neshedemez. Ancak Hanefîler ve Şâfiîlerin araştırıcılarının çoğunluğuna göre Kitabı, mütevâtir sünnet de neshedebilir. Çünkü Peygamber (s.a.v.), hükümleri tebliğde masumdur. Ne zaman ki sözün ondan geldiğini kesin olarak anlarsak, nesh şartları da mevcud ise, âyet âyeti neshettiği gibi o rivayet de âyeti neshedebilir. Fakat imâm Şafiî, ünlü Risalesinde Allah'ın Kitabından hiçbir hükmün, derecesi ne olursa olsun hiçbir hadis ile neshedilemeyeceğini söylemiştir. Çünkü Kur'ân'ın öyle meziyetleri vardır ki ondan başkası bu hususlarda Kur'ân'a denk olamaz.
İlk Hanefî ve Şafiî usulcüler, mütevâtir olmayan hadîslerle Kur'ân'ın neshedilebileceğini söylememişlerdir. Çünkü mütevâtir Kur'ân kesindir. Âhâd haberi ise zan ifade eder, yani bunlar Peygamber'in sözü olabilir de olmayabilir de. Bunların, Peygamber'in sözl olmama, yahut Peygamber'in asıl sözünde hadisin anlattığı mânâdan başka bir anlam kasdetmiş olma ihtimali de vardır. Zincirdeki râvîlerden biri, sonra gelen kuşağa salih görünerek hadisi değiştirmiş, kendi sözünü veya katmalarını Peygamber'e nisbet etmiş olabilir.
Reşîd Rıdâ, bunlara bir de şunu ekliyor: Kur'ân'da bulunan herşey Allah'ın vahyidir, ama hadislerde Peygamber'in kendi içtihadı da vardır. Bu, vahy değildir. Gerçi Peygamber yanıldığı zaman vahy ile doğrultulur ama onun bazı konularda yanıldığı sabittir: "Allah seni affetsin, niçin onlara izin verdin?[497] "Küfrün belini kırıp yeryüzünde ağır basmadıkça hiçbir peygamberin esirler sahibi olması yakışmaz. "[498]âyetleri, Peygamber'in bazı ic-tihâdlarında yanıldığını gösterir. Siyer Kitâblarında bunun örnekleri anılmaktadır.[499]
Tekrar ediyoruz: Kur'ân'ın anlattığı nesh, aynı zamanda inşâ demektir. Yani yazılmadığı için zamanla unutturulmuş olan âyetler vardır. Bunların yerine daha iyisi veya dengi âyetler gelmiştir. Yazılmış olan Kur'ân'da nesh söz konusu değildir. Bu düşünce Kur'ân'ın veya Peygamber'in düşüncesi değil, gelişen şartlar içinde âlim denilen kimselerin, Kur'ân'a uyguladıkları düşüncelerdir.
Mensûh âyetlerin sayısını ikiyuze çıkanlar olduğu gibi beşe indirenler de vardn. Çunku dayandıkları kesin bir delîi yoktur. Onan için herkes kendine göre neshi azaltmış veya çoğaltmıştır. Ama bvvuk âlim Ebû Müslim Isfahanı de Kur'ân'da nesh olmadığını söylemiş, daha sonra zamanımız âlimlerinden Ahrned Emîn de bu görüşü ispatlamaya çalışmıştır. Onlara göre bu ayette kasdedilen nesh Kuranın kendi kendisini neshi degii, daha önceki Kitabları neshedilen hükühsüz bırakması demektir.. Tabii bu goruşu de Kuranın ruhuna terstir.Çünkü kuran kendisinin:
Kendinden öncekini tasdik edici olarak" geldiğini bildirmektedir.[500] O kitâblannın hükümlerini kadırmak için değil, yerleştirmek için gelmiş olan Kur'ân, onları hükümsüz bırakmaz. Zaten Kur'ân'ın kendisi, dikkatli olarak okunursa onları gerçek olarak uygulayan, dinin ruhuna bağlı insanları nasıl övdüğü, onların Allah katında nasıl ödüllendirileceklerini söylediği açıkça görülür. İlâhî Kitapların hepsi insanları aynı prensiplerde birleştirmek, dost yapmak için gelmiştir. Ama insanların egoizmi, onları yanlış yorumlayarak toplulukları birbirine düşman etmiştir. Al-lâh sevgisi bölmez, birleştirir; daraltmaz, bollaştınr; öldürmez, yaşatır.

---

[497] Tevbe Sûresi: 43.
[498] Enfâl Sûresi- 67.
[499] Bkz. Tefsirul-Kurani'l-Hakim 10/ 465-466, 473-474.
[500] Bakara Sûresi: 41, 91, 97; Âli İmrân: 3; Nisa: 47, Mâide Sûresi: 48, Fâtır Sûresi. 31, Ah-kaf Sûresi: 30.

108- Yoksa siz de peygamberinizden, daha önce Musa'dan istendiği gibi birtakım isteklerde bulunmak mı istiyorsunuz? Kim îmanı küfürle değiştirirse, şüphesiz (o), dümdüz yolu sapıtmıştır. **109-** Kitâb sahiplerinden çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Allah, emrini getirinceye kadar affedin, hoş görün, şüphesiz Allah her şeye gücü yetendir. **110-** Namazı kılın, zekâtı verin; kendiniz için yapıp gönderdiğiniz her hayrı, Allah'ın yanında bulursunuz, Allah yaptıklarınızı görür.[501]

Tefsir:

108 nci âyetten anlaşılıyor ki müslümanlardan bazıları, Hz. Peygamber'den bazı şeyleri istemişler, hattâ içinde azıcık kuşku bulunan bazı sorular sormuşlardır. Bu âyet, fazla soru sormanın mü'minlere yakışmadığını, Allah'ın Elçisini rahatsız ettiğini belirtmekledir. Kur'ân-ı Kerîm nazil olurken teferruata dair sorular sormak, müslümanlann aleyhine olur. Hac âyeti indiği zaman bir adam: "Ya Resulâllah, her sene mi hac yapacağız?" diye sordu. Allah'ın Resulü cevap vermedi. Adam bu soruyu birkaç defa tekrar edince Allah'ın Resulü: "Hayır, dedi evet desem (her sene hacca gitmek) farz olur, far? olunca da yapamazsınız. Benim sizi serbest bıraktığım hususlarda siz de beni (kendi halime) bırakın! Sizden önce helak olan milletler, çok soru sormaları ve peygamberlerine karşı gelmeleri yüzünden helak olmuşlardır. Size bir şey emrettiğim zaman elinizden geldiği kadar onu yapın, size bir şeyi yasaklarsam onu bırakın.[502]
Bir kısım müfessirlere göre 108 nci âyetteki hitap, yahudîlere yöneliktir. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'den, gökten bir kitâb indirmesini istemişlerdir. Bu rivayet, âyetin ruhuna daha uygundur. Nitekim onların bu istekleri, Nisa Sûresinde anlatılmaktadır: "Kitâb ehli, senden, kendilerine gökten bir kitâb indirmeni istiyorlar. Mûsâ 'dan, bundan daha büyüğünü istemişler; 'Allah'ı bize açıkça göster' demişlerdi.[503]
Bir kısım müfessirlere göre de âyetteki hitap, puta tapanlara yöneliktir. Onlar da Hz. Peygamber'den, gökten bir kitâb indirmesini, yerden ırmaklar fışkırtmasını, bahçeler meydana getirmesini... istemişlerdi. Onların bu istekleri de Mekke'de inen âyetlerde anlatılmaktadır.
Bu âyetteki hitabın, müslümanlara âid olması, muhtevaya daha uygun düşmektedir. Demek ki müslümanlardan bazıları, belki de yahudîlerin teşvikiyle Allah'ın Resulünden bazı şeyler istemişler, bu istekleri içlerinde bir kuşku uyandığını ima ettiği için yüce Allah, o kimseleri kınamıştır.
109 ncu âyet, yine yahudîlerin kötü niyetlerine karşı müslümanları uyarmaktadır. Onların bütün amaçlan, müslümanları eski cahil ve müşrik durumlarına döndürmek, onların arasındaki birliği bozmak, güçlerini kırmak ve böylece onlara hâkim olmak idi. Âlûsî'nin ifadesine göre bazı yahudî hahamları, Uhud Savaşından sonra müslümanlara: "Başınıza geleni görmüyor musunuz? Doğru yolda olsaydınız yenilmezdiniz" diyerek onları dinlerinden döndürmeğe çalışmışlardır. Yahudiler, Hz. Muhammed (s.a.v.)in peygamber olduğunu bilmediklerinden değil,Ona kıskançlıklarından dolayı böyle yapıyorlardı. Onların bu kıskançlıklarına ve kötü niyetlerine rağmen yüce Allah, müslümanlara yine hoşgörüyü, affı tavsiye etmektedir. Bu âyetler, yahudîlerin, muslumanlar arasında ne kadar etkili olduklarını, muslumanları birbirine katmak için nasıl desiselere başvurduklarını gösterir. Âyetin sonu, yahudîlere büyük bir ihtardır; zira Allah'ın güçlülüğünü hatırlatmaktadır. Bu, hilelere başvuranların, bir gun Allah'ın gücüyle mahv ve perişan olacakları anlamına gelir.
Bu âyette yahudîlerin hasedinin dinlerinden, Kitâblarından değil, kendi dünyâ tutkularından kaynaklandığı belirtilmek suretiyle dinleri ve Kitâbla-rı, hasedden tebri'e ediliyor. Elbette hiçbir İlâhî din, insanlara, kötülüklerin anası olan hasedi öğütlemez veya insanları bu çirkin ahlâka yöneltmez.
Hased: Dilde birinin elindeki nimeti çekememek, o nimetin ondan gitmesini istemektir. Kurtubî, hasedi ikiye ayırıyor: Biri mezmûm (kötü), biri memdûh (iyi)dir. Kötü olan hased, başkasının elindeki nimetin gitmesini istemektir. Kimi var ki nimetin ötekinden gidip kendisine gelmesini ister. Kimi de sadece ötekinden gitmesini ister. İşte: 'Yoksa Allah'ın lûtfundan insanlara verdiği şeyden dolayı onlara hased mi ediyorlar?"[504]"âyetinde Allah'ın kötülediği hased başkasının elinde bulunan nimeti çekememe anlamındaki haseddir. Çünkü bunda, Allah'ın yaptığı, takdir ettiği işi beğenmeme; sanki O'nun kimin nimete lâyık olduğunu bilmediği anlamı vardır.
İyi olan hased ise birinin elindeki nimete imrenme, o nimetin kendisine de verilmesini istemedir ki buna gıpta denir, insanları ileri itici bir rol oynadığından gıpta iyidir. Nitekim Cenabı Hak da insanları cennet nimetlerine imrendirmek için: "işte yarışanlar, bunun için yarışsınlar. "[505]buyurmuş, güzel konularda ilerleme yancını teşvik etmiştir. Peygamber (s.a.v.)de: "Ancak iki kişiye hasetf edilir: A Hah 'in verdiği Kur 'ân 't gece-gunduz uygulayan ve Allah'ın verdiği malı gece-gundüz ınfâk eden." [506] hadîsleriyle samîmi âlimlere; malını Allah yolunda harcayan cömert zenginlere imrenileceğini buyurmuştur.
110 ncu âyet ise müslümanlara namazı kılmalarını, zekâtı vermelerini buyurmakta ve yaptıkları iyiliklerin zayi

[501] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/213-218.
[502] Müslim, Hacc, bâb: 37, hadîs:
[503] Nisa Sûresi: 153.
[504] Nisa Suresi; 54.
[505] Mutaffıfin Sûresi; 22.
[506] Buhari. Ilm 15, Zekat 5, Ahkâm 3, Temenni 5, i'tisâm 13, Tevhîd 45; Ibn Mâce, Zuhd 24, Ibn Hanbel, 2/36.

olmayacağını, Allah'ın herşeyi gördüğünü, iyileri ödüllendireceğini bildirmekte; böylece müslümanlara moral vermektedir.

111- "Yahudi yahut hınstiyan olandan başkası cennete girmeyecek" dediler. Bu, onların kuruntusudur. De ki: "Doğru iseniz, delilinizi getirin."**112-** Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Alah 'a teslim ederse, onun mükâfatı, Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. **113-** Yahudiler: "Hıristiyanlar, bir temel üzerinde değiller. " dediler. Hıristiyanlar da: "Yahudiler bir temel üzerinde değiller, " dediler. Oysa hepsi de Kitabı okuyorlar. Bilmeyenler de tıpkı onların dedikleri gibi demişlerdi. Artık Allah, ayrılığa düştükleri şey hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.[507]

Tefsir:

111-113: Kitâb ehlinden her biri, kendi yolunun en doğru yol olduğunu iddia ediyor, her biri cenneti yalnız kendisine mahsus görüyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) devrindeki yahudîler, cennete yahudîlerden başkasının girmeyeceğini, hınstiyanlar da cennete hırıstiyanlardan başkasının girmeyeceğini söylüyorlardı. Halbuki bunlar, kendi hayallerinden ibaret görüşlerdi. Bunlar âlemlerin Rabbi olan Allah'ın rahmetini böyle kendilerine ozgu sanıp daraltmakla, tıpkı okur-yazar olmayan atalarından aldıkları geleneklere körü körüne uyan Ümmî Arap müşriklerinin düşünce düzeyine inmişlerdir. Onlar da kendilerinin Allah yanında en makbul kimseler olduklarını söylemiş, fakır müslümanları, köleleri küçümsemişlerdi. Allah'ın rahmeti herhangi bir zümreye, topluma, mezhebe mahsus değil; bütün yaratıklara şâmildir. Allah'ın rahmeti olan cennet, ne yahudîlerin, ne de hırıstiyanların elinde olan bir şey değildir. Cennet, Allah'ın elindedir. Mülk O'nundur. Allah, cenneti dilediği kuluna lütfeder. O'nun lûtfuna hiç kimse engel olamaz. Allah, halisane kendisine teslim olan kimselere cenneti va'detmiştir. Bu teslimiyyet ise, yahudîlik ve hınstiyanlıktan çok daha geniştir. Bunun adı İslâmdır. Ve dünya kurulahdan beri İslâm ile vasıflanan herkes cennete girer.

İslâm, şirkten tamamen uzak durarak kendini Allah'a teslim etmek demektir. Bu vasfı taşıyana müslim denir. Fakat müslim'in ikinci bir kemal vasfı vardır ki o da ihsan'dır. ihsan, güzel yapmak, güzel davranmak, iyilik etmek demektir. Allah'ın Elçisi, ihsan'ı, iman ve İslâmın üstünde bir kemal mertebesi olarak şöyle tanımlamıştır: 'İhsan, Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmendir. Zira sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor."[508] Demek ki müslümanın amelî vasfı muhsin'dir. Özünü Allah'a teslim eden kişi, güzel davranır, her şeyi güzel yapar. Görüyormuş gibi Allah'a kulluk eder. İşte cennete girecekler, sadece yahudîler veya hırıstiyanlar değil, her devirde özünü Allah'a verip güzel davrananlardır. Böyleleri, Rablerinin yanında mükâfatlarını bulurlar, korku görmezler, üzüntüye duçar olmazlar.

Aslında hınstiyanhk, yahudîliğin bir devamından ibaret bulunduğu, Hz. îsâ, yahudîliği ıslâh için gönderilmiş bir İbranî olduğu halde yahudîler hırıs-tiyanlığı tanımamışlar, hırıstiyanlarm bir esas üzerinde olmadıklarım ileri sürmüşler ve hırıstiyanlarm can düşmanı olmuşlardır. Hıristiyanlar da yahudîlerin bir esas üzerinde olmadıklarını söylemişlerdir. Asırlardan beri aralarında ihtilâf sürüp gelmiştir.Halbuki iki fırka da aynı kitabı okumaktadırlar.Gerçi yahudîler incil'i okumazlar ama hırıstiyanlar Tevrat'ı okurlar, Tevrat'ı kendilerinin kutsal kitabı kabul ederler. Aynı kitabı okudukları halde aralarında böylesine ayrılığa düşmeleri, bu kitabı yanlış anlamalarından doğmuştur.

O halde her iki fırkanın da iki kitabı da doğrulayan, aralarındaki davayı hak ile çözümleyen bu yeni kitabı tanıyıp İslama gelmeleri gerekir ki yeryüzünde ihtilâf kalmasın. İslâm, bu iki ucun orta noktasıdır. Aşırı uçlardakiler, merkezde birleşirse ihtilâf kalmaz. İslâmda ifrat yok, kıskançlık yoktur: "Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara şahid olasınız, Peygamber de size şâhid olsun... "[509]

113 ncü âyetin şu münasebetle indiği rivayet edilir: Necran hırıstiyan heyeti, Allah'ın Resulü ile konuşmak üzere Medine'ye geldiği zaman yahudî bilginleri de meclise gelmiş, konuşmalara katılmışlardı. Bir toplantı esnasında yahudîlerden Râfi ibn Hureymile, hırıstiyanlara: "Siz bir esas üzerinde değilsiniz" deyip îsâ'yı ve İncil'i inkâr etmiş. Necranlılardan biri de yahudîlere: "Siz bir esas üzerinde değilsiniz" deyip Hz. Musa'yı ve Tevrat'ı inkâr etmiş. Bunun üzerine bu âyet inmiş.[510]

Necrân hey'eti, Medine devrinin ortalarında, belki de Hudeybiye And-laşmasından sonra, yani Peygamberimizin dünyanın belli başlı krallarına, Arap Yarımadasındaki toplumlara mektuplar gönderip onları İslama davet ettiği devirde gelmişti. Halbuki yahudîlerin hemen tamamı, Hudeybiye And-laşmasından önce Medine'den ayrılmışlardı. Buna göre onların toplantılara katıldıkları hakkındaki rivayetler doğru görünmüyor. Bu âyet, yahudîlerle hırıstiyanlar hakkında ötedenberi süregelen ihtilâfa, iki tarafın birbirini inkâra varan aşırı tutumlarına işaret etmektedir. Kitâb ehlinin karakterini anlatan âyetlerin devamıdır. Bunu böyle zayıf bir nüzul sebebine bağlamak doğru değildir.

114- Allah'ın mescidlerinde, Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harabolmasına çalışandan daha

---

[507] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/218- 221.

[508] Buhârî, Tefsîru Sûre: 31/2, îmân, 37; Müslim, İman, 57; Ebu Dâvûd, Sunne: 16; Tır-mizî, îmân, 4; İbn Mâce, Mukaddime 9; Ahmed ibn Hanbel, Musned, I. 27, 51, 53, 319: II. 107, 426, IV. 129, 164.

[509] Bakara Sûresi: 143.

[510] Ibn Kesîr, I. 155, Rûhû'l-Meâni, 1/360; Kurlûbî, el-Câmi, 2/76.

zalim kim vardır? Bunların, oralara korka korka girmeleri gerekir (başka türlü girmeğe haklan yoktur). Bunlar için dünyada rezillik, âhirette de büyük azap vardır. **115-** Doğu da, batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Kuşkusuz, Allah(m rahmeti ve nimeti) geniştir. O (herşeyi) bilendir.[511]

Tefsîr:

114-115 nci âyetlerde Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve mabedlerin ibâdet edenlerinden yoksun, bakımsız kalarak ha-râb olmasına çalışandan daha zâlim bir insanın olmayacağı vurgulanıyor. Saygı ile mescidlere girip ibâdet etmeleri gerekirken onları manen yıkmağa çalışan o insanların dünyâda cezalandırılacakları gibi âhirette de dünyâda-kinden çok daha büyük bir azaba çarpılacakları belirtiliyor. Ardından da mü'minlere hitaben doğunun ve batının hep Allah'ın malı olduğu, nereye dönseler Allah'ın yüzünün yani kendisinin orada bulunduğu, herşeyi bildiği, lütuf ve nimetinin geniş ve bol olduğu vurgulanıyor.
Mescid: Secde edilecek yer, ma'bed anlamınadır. Çoğulu mesâciddir. Burada mesâcidullâh (Allah'ın mescidleri) ile kasıt, ya Kâ'be, ya da Kudüs'teki Süleyman ma'bedidir. Fakat mesâcid ile Kâ'be'nin kasdedildiği, kıble ile ilgili son âyetten anlaşılmaktadır.
Acaba Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların yıkılmasına çalışanlar kimlerdir? Bu hususta tefsirlerde muhtelif rivayetler nakledilir: Bir rivayete göre bunlar Babil'li Buhtunnasır ve adamlarıdır. Buhtunnasır, Beyt-i Makdis'i tahrib etmiş, hırıstiyanlar da ona yardım etmişlerdir. Bir rivayete göre de Beyt-i Makdis'i tahrib edenler Rumlardır. Bir rivayete göre Allah'ın mescidlerini tahrib etmeğe çalışanlar, Hudeybiye günü, Hz. Peygamber (s.a.v.)in Mescid-i Haram'a girmesine engel olan müşriklerdir.
Önce Buhtunnasır'a hırıstiyanların yardım etmiş olmaları iddiası tamamen uydurmadır. Çünkü Buhtunnasır, Hz. îsâ'nın doğumundan altı asır önce hüküm sürmüş olan İran hükümdarıdır. Âyeti belli kimselere hamletmek doğru değildir. Âyet mutlaktır. Buradaki mescidler, mutlak olarak tüm mescid-lere şamildir. Her mescidden Allah'ın kullarını menedenler, âyetin hükmüne girerler. Müfessir Hamdi Yazır, bu konuda şöyle diyor:
Tarihlerin beyanına göre Beyt-i Makdis (Kudüs), ilk defa Buhtunnasır tarafından fecî' bir şekilde tahrib edilmiş ve İsrail oğullan devletine son verilmişti. Sonra Fars Kralı Erdeşîri Behmen (Kuruş) tarafından onarılmış ve yahudîler bunun zamanında mahallî bir hükümet kurmuşlardır.
Yahudiler daha sonra Yunanlıların ve sonra da Romalıların idaresine geçtiler. Hz. isa'dan kırk yıl sonra Roma kayserlerinden Neron'un halefi Ospasyanoş ve onun oğlu Titos tarafından Beyt-i Makdis, ikinci defa tahri-bedildi. Titos, gerek yahudî, gerek hırıstiyan, tüm halkı katledip zürriyetle-rin esir etti. Aslında yahudîlerin isyanları, peygamberleri öldürmeleri yüzünden başlarına bu belâlar musallat olmuştu. Daha sonra kaçıp kurtula-bilen İsrail oğullan, toparlanmağa başladılar. Kudüs biraz imar edildi. Nihayet hırıstiyanlığı kabul eden Bizans İmparatoru Kostantin'in annesi Eleni, Kudüs'e geldi, Hz. îsâ'nın, üzerinde asıldığı iddia edilen kabir üzerine bir kilise yaptı, fakat biraz tahribedilmiş bulunan Beyt-i Makdis heykelini de tamamen yıktırıp burayı mezbele yaptırdı.
İşte Hz. Ömer Kudüs'e gelince bu mezbeleyi temizletip oraya Mescid-i Aksâ'yı yaptırdı.
Demek ki yahudîler taşkınlık yaparak devletlerinin gitmesine, mabetlerinin yıkılmasına sebeb olmuşlar. İranlı ve Romalı müşrikler, Allah adına yapılan ma'bede saldırıp Allah'ın mescidini yıkmışlar. Hıristiyanlar da Süleyman ma'bedinin yerine bir zaman çöp dökmüşler. Mekke müşrikleri de Allah'ın Resulünün Mescid-i Haram'a girmesine engel olmuşlardır. İşte kim olursa olsun, Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasına engel olan-lar, onların yıkılmasına çalışanlar en zalim insanlardır. Böyle yapanların, o mescidlere korka korka girmekten başka hakları yoktur. Kendilerinin sanıp, başkalarının o mescidlere girmelerine engel olanlar, bir gün gelir ki kendileri o mescidlere ancak korka korka, titreye litreye girebilirler. Çünkü Allah o nimeti ellerinden almış, inanan insanlara vermiş olur. Nitekim öyle olmuş, Kudüs Romalıların elinden çıktığı gibi Mescid-i Haram da müşriklerin elinden çıkmıştır. Kur'ân'ın bu mu'cizesi de tahakkuk etmiştir. Böyle zalimler, dünyada perişan olur, âhirette büyük azaba uğrarlar.
Âyette Kudüs'teki Süleyman ma'bedinin yıkılmasına işaret olsa bile bizim kanâatimize göre âyetin asıl amacı, Hz. Peygamber'i ve sahâbîlerini, Ka'-be'yi ziyaretten menetmek ve onları Mekke'den göçe zorlamak suretiyle Kâ'be Mescidinin cemâatten yoksun kalarak manen sönük, harâb olmasına sebeb olan Kureyş kınanmakta ve onların, hem dünyâda, hem de âhirette cezaya çarpılacakları belirtilmektedir. Böylece âyet, Kureyş ulularını tehdîd anlamını taşımaktadır. Âyetler arasındaki münâsebet de bu anlamı gerektirir. Çünkü 113 ncü âyette yahudî ve hırıstiyanlardan her fırkanın, sadece kendisini doğru yolda görüp ötekini sapıklıkla suçlaması kınanmış ve bunların da kendilerini doğru yolda gören Kureyş müşrikleri gibi davrandıklarına işaret edilmişti. İşte hemen onun ardından gelen 114 ncü âyette de Allah'ın kullarının, Kâ'be Mescidine gelip Allah'ı anmalarına engel olarak Mescidin, samimî ibâdet edenlerden yoksun kalıp sönükleşmesine sebeb olan müşrikler kınanmaktadır. Bu iki âyette kınanan topluluklar geçmişte değil, iniş sırasında mevcud olan topluluklardır. Yani kuruntularına kapılarak kendilerini en doğru yolda sanan ve Allah'ın rahmetini sadece kendilerine özgü sanan yahudîler, Hıristiyanlar ve yine boş hayallerine kapılarak kendilerini doğru yolda, Allah'ın seçkin kulları sanan,

[511] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/221-223.

bu yüzden müslümanların Kâ'be Mescidinde ibadet etmelerine izin vermeyecek derecede bir egoizm içine saplanan Kureyş müşrikleridir. Nitekim İbn Abbâs da âyetin, müşrikler hakkında olduğunu söylemiştir.[512]
115'nci âyette kıblenin çevrileceğine işaret vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye geldiklerinde 1,5 yıl kadar Kudüs'e doğru dönüp namaz kıldı. Bunu gören yahudîler, "Muhammed nereye döneceğini bilmiyordu, biz ona kıblesini öğrettik" dediler. Yüce Allah, bu âyetle ibâdette bir tarafa dönüşün, sembolik bir şey olduğunu, doğunun da, batının da Allah'a âit bulunduğunu, nereye dönülse Allah'ın zatının orada hazır bulunacağını haber verip müslümanlara bir genişlik getirmekteıryahudilere de şımarıp övünmeleri için bir sebeb bulunmadığını ihtar etmektedir.
Daha önceki dinlerde ibadet sırf ma'bedde yapılırken müslümanlar için bütünler yüzü ma'bed kılınmıştır. Âyetin sonunda Allah'ın vâsi (geniş) ve alîm (bilici) sıfatlarının zikredilmesinde bir incelik, tüm yeryüzünün ma'bed oluşuna bir işaret vardır. Yani Allah bir ma'bede münhasır değildir. Tüm kâinatı kuşatmıştır. Her yerde O'na ibadet edilebilir. Nereye dönülse O'nun zatı oradadır. O, her yerde yapılan ibadetten haberdar olur.
Bu âyetin hükmüne göre müslümanlar, kıbleyi bilemedikleri, ya da kıble tarafına dönmenin sakıncalı olduğu zamanlarda -meselâ hayvan veya araç üzerinde yolculuk yaparken- yönelebildikleri tarafa doğru durup namazlarını kılabilirler. Korkulu hallerde de tehlikeli olmayan yana yönelip namazlarını kılarlar. Âyet müslümanlara böyle bir genişlik getirmektedir.
116- "Allah, çocuk edindi", dediler. Hâşâ, O, yücedir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur, hepsi O'na boyun eğmiştir. **117-**(O), göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Bir şeyi yaratmak istedi mi, ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir. **118-** Bilmeyenler dedi(Der)ki: "Allah, bizimle konuşmalı, ya da bize bir âyet (mu'cize) gelmeli değil miydi?" Onlardan öncekiler de onların dedikleri gibi demişlerdi. Kalb-leri birbirine benzedi. Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere ayetleri açıkladık. **119-** Doğrusu, biz seni gerçekle, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Cehennem halkından sen sorumlu değilsin.[513]

Tefsir:

116- İlk iki âyette Allah'a çocuk isnaded^uiır kınanmaktadır. Müşrikler, melekleri Allah'ın kızları sanırlardı. Yahudiler, Uzeyr'i, hırıstiyanlar da îsâ'yı Allah'ın oğlu kabul ederler. Bunların hepsi şirktir. Göklerde ve yerde ne varsa ,hepsi Allah'ındır, her şey O'na boyun eğmiştir, her şeyi O yaratmıştır. Gökleri ve yeri, kendi iradesiyle yoktan var etmiştir. Hâşâ O, kimsenin babası değildir. Babalık, oğulluk yaratıkların sıfatıdır. Allah, kâinatı doğurmamıştır. Bazı felsefelerde ileri sürüldüğü gibi kâinat, tıpkı doğum gibi Allah'tan doğup çıkmamış, Allah parçalara bölünmek suretiyle kâinat meydana gelmemiştir. Öyle olsaydı kâinatı oluşturan ası! kaynak tükenir, yahut şu fani varlıklar gibi o da yok olurdu. Hâşâ Allah, kendisi parçalanarak bu kâinatı meydanı getirmemiş, O, iradesiyle kâinatı yoktan var etmiştir. Hiçbir şey O'nun oğlu veya kızı değildir. O, oğul, kız sahibi olmaktan münezzehtir. Bir şeyi var etmek için doğurmaya lüzum yoktur. O, her şeyin olmasını dileyince o şey derhal oluverir.
117 nci âyette Allah'ın, göklerin ve yerin bedVi olduğu, yapmağa karar verdiği şeye sadece "Ol!" demekle o şeyin derhal olacağı vurgulanıyor.
Bedî' yoktan yaratan, gayet güzel yapan anlamında bir sıfattır. Daha önce hiç yapılmamış bir şeyi yapanamubdi1 denir. Dinde daha önce bulunmayan bir şey yapmağa veya bir söz söylemeğe de bid'at denir. Peygamber dışında kimsenin, dinî bir hüküm koymağa hakkı yoktur. Dinî konuda bidatler makbul değildir. Hz. Peygamber'in: "İşlerin en kötüsü, türedi şeylerdir. Her türedi (bid'at) sapıklıktır."[514] dediği rivayet edilir. Ancak bu hadîste ya-sak kılınan, Kitâb ve sünnetin ruhuna aykırı olan bid'atlerdir. Dinin ruhuna aykırı olmayan, zorlaştırmayan, muslümanların yolunu daraltmayan şeylerin uygulanmasında bir sakınca yoktur. Çünkü insanlık ilerlemekte toplum, gelişen şartlara göre yeni şeyler uygulamak zorunda kalmaktadır. Dinin asıl amacı, insanların ilerlemesine, yeniliklerden yararlanmasına engel olmak, toplumu dondurmak değil, tam tersine ileriye sevk etmektedir. Hz. Peygamber'in kendisi de yaşasaydı, muhakkak ki gelişen tekniklerden yararlanacaktı. Meselâ Minare, Hz. Peygamber devrinde yoktu. Daha sonra sanatın gelişmesiyle birlikte cami mimarisi de gelişmiş, üzeri ahşapla, hurma dallarıyla kapatılmış, duvarları kerpiçle örülmüş basit mescidler yerine insanları hayran bırakan, zamana meydan okuyan sanat şahikası camiler yapılmış, mescide göklere uzanan elleri sembolize eden minareler eklenmiştir.
Karar vermek, yapmak, yürütmek, alâ ile kullanılırsa işini bitirmek (öldürmek) anlamlarına gelen kadâ, burada dilemek anlamındadır. Çünkü bu sûreden önce inmiş olan Yâsîn Sûresinde bu fiil, "erâde: diledi" ile ifade edilmiştir: ": Onun işi, bir şeyi yapmak istediği zaman ona '01' demektir, hemen olur."[515]
Kazâ'nın asıl anlamı yapmak, yerine getirmek, tamamlamaktır. İrâde ve karar verme anlamı mecazîdir. Bir şeyi tamamlamak demek olan îcâd, önce onu istemekle olur. Bu istek sonucunda iş yapılır. Bundan dolayı işi yapmak, tamamlamak anlamındaki kaza', mecazen irâde (istemek) anlamında kullanılmıştır. İbnu's-Seyyid'e göre

[512] Rûhu'l-Me'ânî, 1/363.
[513] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/223-227.
[514] Muslim, Cum'a, 43; Ebû Dâvûd, Sünnet 5; Nesâ'î, îdeyn 22; İbn Mâce Mukaddijne 7; Dârımî, Mukaddime 16.
[515] Yâsîn Sûresi: 82; ibn Hanbel, 4/126, 127.

kaza ve kader aynı anlamdadır. Fakat genellikle kader'i, bir şeyi yapmazdan önce takdir etmek, kazayı da planlanan şeyi uygulamak, yoktan varlık alanına çıkarmak şeklinde ayırmışlardır.[516]
Emr ise iş, buyruk anlamınadır. Kurtubî'nin açıklamasına göre emr, Kur'ân'da çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Ama hepsinin aslı buyruğa varır.
Bu âyette "feyekûn" ifâdesinde çok ince bir hikmet vardır: "Allah bir şeyi dileyince o oluverir" deniliyor, "diledi de oldu" denmiyor. Çünkü yaratmada dinamizm vardır. Yaratma ezelde bir kere olmuş bitmiş değil, her an olmakta devam etmektedir. Kâinatta her an yeni şeyler yaratılmaktadır. Kimileri doğarken kimileri ölmekte, kimi otlar, ağaçlar kururken yenileri yeşermekte, filizlenmektedir. Allah'ın yaratması her ân devam etmektedir.
118 nci âyette: "Bilmeyenler" ile yahudîlerin, yâhut hıristiyanların kasdedildiği İbn Abbâs'tan rivayet edilir. Ama Rebî', Süddî ve Katâde, "Bil-meyenler"in, müşrikler olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş daha uygundur. Çünkü Kur'ân'da "Bilmeyen", "ümmî" diye nitelendirilenler müşriklerdir, Kitâb Ehli " İlim verilenler : Zikir sahibi: Kitâb verilenler" diye nitelendirilmiş, onlar hakkında "bilmeyen" tabiri kullanılmamıştır. Hasılı bu âyetlerde gerek müşriklerin, gerek yahudîlerin, Hz. Peygamber'den tuhaf ve alaylı istekleri tahkir edilmektedir. Onlar: "Ya Muhammed, eğer sen pey-gambersen Allah bizimle konuşsun, ya da bize bir mu'cize getir" demişlerdi. Bunlardan önceki milletler de peygamberlerinden böyle acaip şeyler istemişlerdi. Bütün inkarcıların düşünceleri birbirine benzer. Düşünen insanlar için şu Kur'ân'ın âyetlerinden daha büyük âyet, daha büyük mu'cize olur mu? Bunlar dünyanın ve âhiretin mutluluğunu taşımakta, doğruyu, eğriyi göstermekte, kâinatın esrarını ihtiva etmektedir. Peygamberin görevi, insanları irşaddır.
119 ncu âyet ise Hz. Peygamber'i teselli ederek: "Ey Muhammed biz seni gerçekle, cennetle müjdeleyici ve cehennemle uyarıcı olarak gönderdik. Onlar yola gelmiyorlar, hakkı inkâra devam ediyorlarsa sen üzülme. Çünkü sen cehennem halkının yaptıklarından sorumlu değilsin." demektedir.
120- Sen onların, kendi dinlerine uymadıkça ne yahudîler, ne de Hıristiyanlar senden razı olmazlar. "Asıl doğru yol, Allah'ın yoludur," de. Sana gelen ilimden sonra eğer onların keyiflerine uyarsan andolsun ki, Allah 'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı olmaz. **121-** Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereğince okuyanlar var ya, işte onlar, ona inanırlar. Onu inkâr edenler ise ziyana uğrarlar. **122-** Ey İsrail oğullan, size verdiğim nimeti ve sizi âlemlere üstün kılmış olduğumu hatırlayın. **123-** Ve şu günden sakının ki kimse kimsenin cezasını çekmez, kimseden fidye kabul edilmez? hiç kimseye şefaat (aracılık, iltimas) fayda vermez, bir taraftan yardım da görmezler.[517]

Tefsir:

120 nci âyette kendi dinlerine tabi olmadıkça yahudîlerin ve hırıstiyan-ların, Hz. Peygamber'den razı olmayacakları belirtilmektedir. Kıblenin, Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Harâm'a çevrilmesi, yahudîlerin hoşuna gitmemişti. Hattâ tefsirlerin anlattığına göre yahudîler, Hz. Peygamber'den, sürekli olarak Mescid-i Aksâ'yı kıble tanımakta devam ettiği takdirde kendilerinin de onun peygamberliğine inanacaklarını söylemişler, bu âyet nazil olmuştur.
Âyette millet kelimesi geçer. "Sen onların milletlerine tabi olmadıkça onlar senden razı olmazlar" denilmektedir. Bu kelimenin türediği kökünün birçok anlamı vardır: Melel usanmak; mellet: sıcak kül, ateş koru, çukur; temellül: ağrıdan dolayı yatakta kıvranmak; me-lîlet: vücutta ısının yükselmesi; mülâl sırt ağrısı; imlâl: bir sözü yazdırmaktır. İşte bu kökten türemiş olan millet: din ve şeriat anlamında kullanılmıştır. Peygamberin yazdırmasıyla oluştuğundan şeriate millet denmiştir. Ancak millet, fertlerin özel ibâdet tarzlarına değil, toplum dinine millet denir. Bundan dolayı millet, fertlere değil, topluma izafe edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de millet, toplumsal din anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah, bu iki âyette diyorki:
Ey Muhammed, sen ne yapsan onlar sana inanmazlar. Tamamen onların dinine tabi olmadıkça, senden razı olmazlar. Ama doğru yol, onların yolu değil, Allah'ın gösterdiği yoldur. Eğer sana gelen bu ilimden sonra sen onların keyiflerine uyarsan, seni Allah'a karşı koruyacak, Allah'ın azabından kurtaracak bir dost ve yardımcı bulamazsın. Sana karşı çıkmakta direnenler, kibir ve kıskançlıktan ötürü böyle yapmaktadırlar. Ama kendilerine verilen kitabı lâyikiyle okuyup onun gerçek mânâsını anlayanlar, senin getirdiğin hidayete inanırlar. Onu inkâr edenler ise ebedî hüsrana uğrarlar.
121-123 ncü âyetlerde yine hitap yahudîlere çevrilmekte, Allah'ın, kendilerine verdiği nimetleri, bir zamanlar kendilerini diğer milletlere hakim kıldığını hatırlayıp, Allah'a şükretmeleri, ve kimsenin, başka bir kimse yerine ceza çekmeyeceği, ne fidye ne de iltimasın kabul edilmeyeceği, hiç kimseden yardım da görülmeyeceği o korkunç kıyamet gününden sakınıp taşkınlığı bırakmaları emredilmektedir.
124- Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca: "Ben seni insanlara önder yapacağım. " demişti. "Soyumdan da (önderler yap ya Rabbi)," dedi. (Rabbi): "Zalimlere ahdim ermez (onlar için söz vermedim)", buyurdu. **125-** Biz Beyt'i (Kâ'be'yi) insanlara, sevap kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrahim 'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail'e: "Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için evimi temizleyin!" diye emretmiştik. **126-** İbrahim demişti ki: "Rabbim, bu şehri güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhiret gününe inananları

[516] Rûhu'î-Me'ânî, 1/368.
[517] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/227-230.

çeşitli ürünlerle besle!" (Rabbi) buyurdu ki: "İnkâr edeni dahi az bir süre geçindirir, sonra onu cehennem azabına (girmeğe) zorlarım. Ne kötü varılacak yerdir orası!" **127-** İbrahim, İsmail'le beraber Ev'in temellerini yükseltiyor: "Rabbimiz, bizden kabul buyur, kuşkusuz sen işitensin, bilensin." **128-**"Rabbimiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar; bize ibadet yerlerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin, sen!" **129-** "Rabbimiz, onlara kendi içlerinden, senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara Kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. Her zaman üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin, sen!".[518]

Tefsîr:

124 ncü âyette yüce Allah, İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan ettiğini ve kendisine emredilen şeyleri yapmak, yasaklanan şeylerden de kaçınmak suretiyle İbrahim'in, bu kelimeleri tamamladığını, Allah'ın buyruğunu tuttuğunu açıklamaktadır.
İbrahim'e emredilen kelimeler üzerinde müfessirler çeşitli rivayetler naklederler: Kimine göre bu emirler bıyık kısaltmak, ağzı burnu temizlemek, misvak kullanmak, saçları taramak, tırnakları kesmek, edep yerini traş etmek, sünnet olmak, koltuk altındaki kılları gidermek, gaita ve idrarı su ile yıkamaktır. Kimine göre İbrahim'in sınandığı emirler: kavminden ayrılması, Nem-rud'a karşı gelmesi» ona karşı gelmekten doğacak tehlikelere katlanması, ateşe atılmaya sabretmesi, daha sonra vatanından hicret etmesi, konuğu ağırlaması gibi emirlerdir.
Daha buna benzer çeşitli rivayetler vardır. Fakat bu görüşler, tahminden ibaret şeylerdir. Taberî de, Hz. Peygamber'den, bu konuda sağlam bir rivayetin gelmediğini söylemiştir. Allah'ın, İbrahim'i imtihan ettiği kelimeler, ona verdiği emirler ve yasaklardır. Hz. İbrahim, Allah'ın buyruklarını tutmak, yasaklarından kaçmak suretiyle bu imtihanı başardığı için Allah kendisini takdir edip insanlara imâm, yani kendisine uyulan lider yapacağını söylemiştir. Hz. İbrâhîm, zürriyetinin de lider olmasını dilemiş, fakat yüce Allah, bu sözünün sadece sâlihleri kapsadığını, zalimler için böyle bir söz vermediğini bildirmiştir.
Sünnet olmayı, İbrahim'in sınandığı kelimeler arasında sayan müfessirler, ilk sünnet olanın İbrahim olduğunu; onun, yüzyirmi yaşında iken sünnet olduğunu, ondan sonra seksen yıl yaşadığını söylüyorlar. Bu konuda rivayet edilen hadisler arasında ızdırap vardır. Abdur-Razzâk'ın Ebûhüreyre'-den çıkardığı bir hadise göre İbrâhîm yüzyirmi yaşında iken sünnet olmuş; Müslim'in yine Ebû Hüreyre'den çıkardığı daha sağlam bir hadise göre de İbrâhîm seksen yaşında iken sünnet olmuştur. İkrime de İbrahim'in, seksen yaşında iken sünnet olduğunu söylemiştir.[519]Fakat gerek Allah'ın İbrahimle ahdi, gerek İbrahim'in sünnet olması konusunda Tevrat'ın söyledikleri, müfessirlerinkinden yıl itibariyle farklıdır: "Ve Allah İbrahime dedi: Ve sen ve senden sonra zürriyetin, nesillerince ahdimi tutacaksınız, ve sizinle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur: aranızda her erkek sünnet olunacaktır. Ve gulfe etinizden sünnet olunacaksınız; ve sizinle benim aramdaki ahdin alâmeti olacaktır. Ve aranızda evde doğmuş yahut senin zürriyetinden olmayıp her yabancıdan para ile satın alınmış olan sekiz günlük her erkek çocuk nesillerinizce sünnet olunacaktır. Ve ahdim, ebedî bir ahid olarak sizin etinizde olacaktır."
"Ve onunla söyleşmeyi bitirdi ve Allah İbrahim'in yanından yukarı çıktı. Ve İbrahim, oğlu İsmail'i ve evinde doğanların hepsini ve parasıyla satın alınanların hepsini, İbrahim evinin adamları arasında her erkeği aldı ve Allah'ın kendisine söylemiş olduğu gibi, aynı o günde gulfeleri etinde sünnet etti. Ve İbrahim gulfe etinde sünnet olunduğu vakit doksandokuz yaşında idi. Ve oğlu İsmail gulfesinin etinde sünnet olunduğu vakit onüç yaşında idi. İbrahim ve oğlu İsmail ayni o günde sünnet oldular. "[520]İbrahim, daha sonra doğan "Oğlu İshâk'ı sekiz günlükken sünnet etti."[521]
Müfessirler, çoğunlukla doğrudan Tevrat'a müracaat yerine rivayetlere dayandıklarından, söyledikleri sözlerle Tevrat arasında böyle farklar ortaya çıkmaktadır. Daha sonra müfessirler, yaşlı iken müslüman olan kimsenin sünnet olması hakkındaki hükmü belirtiyorlar: Çoğunluğun kanısına göre müslüman olan yaşlı bir adamın sünnet olması müstehabdir (güzeldir ama şart değildir). Hasan Basrî, yaşlının sünnet olmamasına müsaade eder, sünnetsiz müslümanın şahitliğinde, kestiği hayvanı yemekte, hac ve namazında bir sakınca görmezdi. îbn Abdi'l-Barr de âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğunu söylemiştir.[522]
Burada özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) devrindeki yahudîlere bir uyarı mevcuttur. Çünkü onlar, kendilerinin, bütün milletlerden üstün olduklarını iddia ediyorlardı. Bu âyetle onlara ihtar edilmektedir ki: Evet İbrahim yolunda olanlara liderlik verilmiştir. Ama onun yolundan ayrılan, zulme sapan insanların üstünlük ve liderlik taslamağa hakları yoktur.
Zürriyetî (soyum) kelimesine, İbrahim soyundan gelen bütün milletler dahildir. İsrail oğulları, İbrahim soyundan geldiği gibi Hicazlı veya Adnanlı Araplar da buna dahildir. Çünkü onlar da İbrahim soyundan gelir. Allah, bir zaman İsrail oğullarına lütfettiği imamet ve risaleti, haktan saptıkları için onlardan alıp yine İbrahim soyunun bir

[518] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/230-232.
[519] Kurtubî: 2/99.
[520] Tekvîn, 17/9-13, 22-26.
[521] Tekvîn, 21/4.
[522] Kurtubî, el-Câmi', 2/99-101.

başka koluna vermiştir. Risalet ve imamet, Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a geçmiştir. Artık bundan böyle ona tabi olanlar, onun yolunda gidenler lider olacaklardır. Zalimler, zulüm ve haksızlık yüzünden liderliği kaybetmişlerdir.

Bu âyet, zalimin imamete (devlet başkanlığına) ehil olmadığına ve önce, âdil iken sonradan zulüm yapan imamın, hal'inin (yerinden atılmasının) vacib olduğuna delildir.[523]

Bundan dolayı Abdullah ibn ez-Zübeyr ve Hz. Hüseyn, Emevî yönetimine karşı çıkmışlardır. Iraklılar da Haccâc'a karşı koymuşlardır. İbn Huveyzimendâd'a göre zâlim, ne peygamber, ne halîfe, ne hâkim, ne müftü, ne de namaz imamı olur ve ne de onun şeriat sahibinden rivayet ettiği söz kabul edilir. Tanıklığı da kabul edilmez. Fakat fışkından dolayı hemen azledilmez, onu hail ve akd ehlinin (buyruk sahiplerinin) azli beklenir.[524]

125 nci âyette yüce Allah şöyle buyuruyor: "Biz Beyt (Kâ'bey)i, insanlar için bir mesâbet ve güven yeri yaptık. " Sevb kökünden mîmli masdar ve mekân ismi olan mesâbet, tekrar tekrar dönüp gelinecek, toplanma, sevâb kazanma yeri anlamına gelir. İnsanlar onu haccetmekle sevâb kazanırlar ve onun harimine (dokunulmaz sınırı içine) girmekle saldırıdan kurtulur, güven içinde bulunurlar. Bütün bunlar, İbrahim'e lûtfumuz sayesinde olmuştur. Çünkü Kâ'be'nin yerini ona bulduran ve Kâ'be'yi yapmasını ona emreden biziz. O halde İbrahim makamım namazgah edininiz. Orada namaz kılınız, dua ediniz.

İbrahim Makamı, , "Hz. İbrahim'in, Kâ'be'yi yaparken üzerine çıktığı taştır "diye tefsir olunduğu gibi Harem'in tamamı, haccın tamamı diye de tefsir olunmuştur. Süddî'nin rivayetine göre Makam, Hz. İsnıailin karısının, kayınpederi olan Hz. İbrahim'in ayaklan altına koyup başını yıkadığı taştır.[525] Bütün bu rivayetler, burasının, çok önceden Araplarca İbrahim Makamı olarak tanındığını gösterir. Bugün bu taş, tunçlu ve camlı altıgen veya sekizgen bir korunma içine alınmıştır. Bu mahfaza içindeki siyah taşın üzerinde iki ayak izi vardır. Bunların, Hz. İbrahim'in ayak izleri olduğu söylenir. Fakat herhalde bu izler, sonradan yapılmıştır. Çünkü kaynaklarda önceleri mevcud olan bu ayak izlerinin, zamanla silindiği zikredilir. Bu ayak izleri hakkında Ebutalib'in bir şi'ri nakledilir:

Kaya üzerinde İbrahim'in, ayakkabısız, çıplak ayak izleri üzerinde ıslaklık (veya yosun) vardır.[526]

İslâmdan önce de Araplar, Kâ'be'nin Hz. İbrahim tarafından yapıldığına ve hac ibadetinin ondan kaldığına inanırlardı. Gerçekten Kâ'beyi ilk yapan, Hz. İbrahim Aleyhisselâm'dır. Kâ'be'nin, ilk defa melekler tarafından, yahut Hz. Âdem Aleyhisselâm tarafından yapıldığına dair rivayetler de vardır. Fakat bu rivayetler gariptir ve itimada şayan değildir. İbn Ke'sîr de bu rivayetlere güvenilemeyeceğini söyler.[527] Gerek tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyet, gerek Hac Sûresinin "Bir zamanlar İbrahim'e Beyt'in yerini açıklamıştık.. " mealindeki 26 ncı âyeti, Kâ'be'nin, Hz. İbrahim tarafından yapılmış olduğunu göstermektedir.

Tecrîd-i Sarîh mütercimi Prof. Kâmil Miras da Kâ'be'nin ilk defa İbrahim Aleyhisselâm tarafından yapılmış olduğunu kabul ederek şöyle diyor: "... İbn Kesîr'in dediği veçhile Beyt-i Muazzam'm âmir-i inşası Allahü Züleelâl, mübelliği ve mühendisi Cibril, ilk bânîsi İbrahim Halîl, muavini de İsmail olduğu, en sahih rivayet olarak kabul edilmek icab eder." (Kastallânî). Maamafih, Beyt'in mahall-i mübârekî, esasen meleklerin ve peygamberlerin tavaf ettikleri yer idi."[528]

İmam Buhârî, Hz. İbrahim'in, karısı Hacer ve oğlu İsmail'i Mekke'ye getirişini, İbn Abbâs'tan gelen uzun bir metinle anlatır. Özeti şudur:

Hz. İbrahim, karısı Sâre'nin hissî rekabeti sonunda diğer karısı Hâcer'-le ondan doğma oğlu İsmail'i Filistinden alıp Mekke'nin bulunduğu yere getirdi. Zemzem'in üstünde büyük bir ağacın yanına bıraktı. O gün henüz Mekke şehri kurulmamıştı. Hz. İbrahim, anne ile oğluna bir dağarcık hurma ile bir kırba su bırakıp geri döndü. Kendilerine üzülmemelerini, Allah'ın emriyle kendilerini buraya bıraktığını söyledi. Hâcer, Allah'ın emriyle buraya bırakıldığını öğrenince Allah'a güvendi. Hz. İbrahim de onlardan ayrıldıktan sonra bir tepe üzerine çıktı, burada bıraktığı zürriyetinin bolluk içinde yaşatılmasını, çeşitli ürünlerle beslenmesini, insanların buraya meyletmesini Allah'tan diledi.

Hâcer, yanında bulunan su ve azık tükenince su bulmak için yakındaki Safa ile Merve tepeleri arasında koştu. Safâ'ya çıkıp çevreye bakındı, kimseyi göremedi; Merve'ye çıkıp çevreye baktı, kimseyi göremedi. Bu iki tepe arasında yedi defa gidip geldi. İşte hacda iki tepe arasında yedi defa gidip gelmek ondan kalmıştır. Merve'ye yedinci çıkışında bir ses işitti. Bir meleğin, ayağının ökçesiyle veya kanadiyle Zemzem'in yerini eştiğini gördü. Meleğin eşmesiyle su çıkıvermişti. Hacer, suyun akıp gitmemesi için etrafını tutarak havuz yapmağa başladı. Peygamberimiz: "Allah, ismail'in annesine rahmet etsin, eğer havuz yapmasaydı, Zemzem, şimdi akar su olurdu" demiştir.Hacer, avucuyla kana kana su içti, çocuğunu emzirdi. Melek ona korkmamalarını, kaybolmayacaklarını, bu çocuğun, burada Allah'ın Evi'ni yapacağını söyledi.

O sırada Beytullah'm yeri yüksekçe idi. Asırlarca gelen sel suları, sağındaki solundaki araziyi yalayarak burayı tepecik haline sokmuştu. Bu sırada Cürhümlülerden bir cemaat, Keda dağı yoluyla gelip Mekke'nin alt tarafına

---

[523] Hak Dini Kur'ân Dili, 1/492.
[524] Aynı eser, 2/110.
[525] İbn Kesîr, I. 168-169.
[526] Aynı eser, I. 170.
[527] Aynı eser, I. 173.
[528] Bkz. Tecrîd-i Sarih Tercemesi, VI. 17.

konmuşlardı. Susuz olan bu yerde Zemzem'in ortaya çıkması, bunları çok sevindirmişti. Suyun asıl sahibi Hz. Hâcer'den müsâade alıp buraya yerleştiler. Diğer Cürhümlüleri de buraya davet ettiler. Onlar da gelip buraya yerleşmeğe başladılar.
Hz. İsmail büyümüş, ana dili İbranice'den başka Araplardan Arapçayı da öğrenmişti. Zemzem'in asıl sahibi olan Hz. ismail'e herkes saygı gösteriyordu. Evlenme çağına gelince onu Cürhümlülerden bir kızla evlendirdiler. Bundan sonra Hâcer vefat etti.
Hz. İbrahim, zaman zaman gelir, Hacer'le oğlunun durumlarını sorardı. Bir daha gelişinde artık yetişmiş olan oğlunun, Zemzem yanındaki bir ağaç altında kendisi için ok yonttuğunu gördü. Baba oğul birlikte ok yaptılar. Sonra oğluna:
— İsmail, yüce Allah bana şurada bir ev yapmamı emretti, bana yardım eder misin? dedi ve eliyle o yüksek yere işaret etti. İsmail de:
— Rabbin sana ne emrediyorsa yap, sana yardım ederim, dedi.
İşte böylece Hz. İbrahim, oğluyla birlikte Kâ'be'yi yapmağa başladı. İsmail taş getiriyor, ibrahim de yapıyordu. Temel yükselince bugün Makamı İbrahim diye bilinen taşı koydular. İbrahim onun üstüne çıktı. İsmail taş veriyor, Hz. İbrahim de iskele olarak kullandığı o taş üstünde Kâ'be'nin duvarlarını örüyordu. Duvarları örerken şöyle duâ ediyorlardı: "Rabbimiz bizden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin...[529]
Hz. İbrahim, Kâ'be'yi yapmağa başladıktan sonra bir rivayete göre Ebu Kubeys Dağından getirdiği Hacer-i Esved'i tavafa başlangıç işareti olarak şimdi bulunduğu yere koyup üzerini örmeğe devam etti. İbn Hanbel'in, Abdullah ibn Abbâs'tan rivayetine göre Hz. İbrahim ve İsmail, Kâ'be'yi dokuz arşın yüksekliğinde yaptılar, binanın üzerini de açık bıraktılar. Ebu Cehm'-in hadîsinde de Hz. İsmail'in, koyun ağılı olan ve sonradan Hicr-i İsmail denilen yeri de Kâ'be'ye dahil ettiler ki burası, Hatîm'in içidir.[530]
İşte Kâ'be'nin yapılışı hakkında sağlam rivayet budur. Fakat bazı tefsirlerde Kâ'be'nin, tâ Âdem'den önce dahi mevcud olduğuna dair rivayetler vardır ki Âlûsî'nin dediği gibi bunların hiçbiri doğru değildir:
"Nakilciler, Beyt'in mâhiyeti, kıdemi ve hudûsu, iki kapısının maddesi, Âdem'in burayı kaç kez ziyaret ettiği, İbrahim'in onu hangi maddelerden yaptığı, yapılışında İbrahim'e kimin yardım ettiği, Hacer-i Esved'in nereden getirildiği hakkında ne Kur'ân'da, ne de sahîh hadîslerde bulunmayan, birbiriyle çelişkili haberler nakletmişlerdir. Onlar âdetleri üzre canlı, cansız (sağlam çürük) ne bulmuşlarsa aktarmışlardır."[531]
Yukarıda açıkladığımız gibi Hz. İbrahim, karısını ve çocuğunu yerleştirdiği bu yeni kurulacak olan belde halkına Allah'tan bolluk ve bereket dilemiştir. Gerçekten bu belde, o günden bugüne Allah'ın bolluk ve bereketine mazhardır. Bölgede hemen hiçbir ürün yetişmediği halde hiç darlık çekilmez. İnsan, her aradığını orada bulur. Milyonlarca hacı birden şehre dolar, ama ne ekmek sıkıntısı çekilir, ne de su sıkıntısı.
Nasıl Hz. İbrahim, Mekke için duâ etmişse Peygamberimiz de Medine'ye duâ etmiştir. Hadîs mecmualarında bu konuda hadîsler vardır. Müslim'in kaydettiği hadîs şöyledir: "Medine'de ilk meyva ürünü elde edildiği zaman halk onu Hz. Peygamber (s.a!v.)e getirirdi. Allah'ın Resulü meyvayt alır, şöyle duâ ederdi: 'Allahım, meyvamızı bereketli kıl, şehrimizde bize bereket ver. Ölçeğimize, batmanımızı bereket ihsan eyle. Allahım İbrahim senin kulun, dostun ve peygamberindir. Ben desenin kulun ve peygamberinim. O, Mekke için sana duâ etmişti. Ben de sana Medine için duâ ediyorum. Onun Mekke için istediklerini ve bir misli de fazlasını Medine'ye vermeni niyaz ediyorum. ' Peygamberimiz böyle duâ ettikten sonra orada bulunan en küçük çocuğu çağırır, o meyvayı ona yedirirdi."[532]
Peygamberimizin bu duası da Medine'yi bolluklara gark etmiştir. Bir şehre kendi nüfusundan hariç, birden bire bir milyondan fazla insan dolunca nasıl bir kargaşalık ye sıkıntı olacağı, herkesçe bilinir. Bütün düzen alt üst olur. Halbuki hac aylarında birden bire takriben iki milyon insan Mekke'yi ve Medine'yi doldurur ama yine kimse aç ve susuz kalmaz. Bu, Hz. İbrahim'in ve Hz. Peygamber'in dualarının eseridir, Allah'ın lûtfudur. Yüce Allah, kendisine ve âhiret gününe inananları, dünyada bolluk içinde yaşatacağını va'detmiştir. Allah'ı inkâr edenler de âyetin ifade ettiği üzre yine dünyada yaşayacaklar, bu nimetlerden de istifade edeceklerdir. Fakat sonunda onların gideceği yer ateştir. Mü'minin varacağı yer ise, dünyadakinden çok daha iyidir. Demek ki kâfirin dünyada yaşaması, Allah'ın hikmetine aykırı değildir. Yine kâfirin dünyada bolluk içinde yaşaması da Allah'ın ondan razı olduğu anlamına gelmez. Bu, Allah'ın hikmeti gereğidir. Bu dünya hayatı, bir sınavdır. Allah, insanları verdiği nimetlerle sınamaktadır. Allah'ın emirlerine uyanlar için âhirette daha bol nimetler verilir. Uymayanlara da, dünyada verilmiş olan nimetler, âhirette azaba çevrilir.
126-129 ncu âyetlerde, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmail ile birlikte Kâ'be'yi inşa ederken yaptıkları duâ zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerîmin üslûbu, tas-vîr üslûbudur. Yani Kur'ân, olayları canlandırarak, sahneleştirerek anlatır. Bunu temin için fiillerin zaman kiplerini uygun biçimde kullanır. Meselâ geçmiş bir olayı anlatırken bu âyette olduğu gibi şimdiki zaman kipini, gelecekteki bir olayı anlatırken de geçmiş zaman kipini kullanır. Çoğu kez de zaman kipini tamamen kaldırır. Bir de bakarsınız ki, geçmiş olay, veya gelecek vak'a, gözümüzün önünde

---

[529] Buhârî, Bed'ul-Halk, bâb: yezîffûne'n-neselânu Fîl'meşyi, IV, 172-175.
[530] Tecrîd-i Sarih, VI. 23.
[531] Rûhu'l-Meânî, 1/384.
[532] Müslim, Hacc, 473; bu mealde birçok hadîs vardır. Bkz. Buhârî, Medine, 12; İbn Mâce At ime, 39; Tirmizî, Menâkıb, 71; İbn Hanbel, I. 169.

cereyan eden bir sahne oluvermiştir. Meselâ: burada Kur'ân, İbrahim Aleyhisselâm'ın, oğlu İsmâîl ile birlikte Kâ'be'yi yaptığını anlatmaktadır. Hadise çok önceden olmuştur. Fakat Kur'ân, bu geçmiş olayı "İbrâhîm Kâ'be'yi yaptı" şeklinde mazî fiille anlatmıyor, "İbrahim, Kâ'-be'nin temellerini yükseltiyor" diye şimdiki zaman kipiyle başlıyor ve hemen sözü, İbrahim'in ağzına koyuyor: "Rabbimiz, bizden kabul buyur, çünkü sen işitensin, bilensin.." Artık biz, İbrahim'in, oğluyla birlikle Kâ'be'yi yapmakta olduklarını görüyor ve onların duasını işitiyoruz. Olay eski değildir, gözümüzün önünde geçen taze bir olaydır.
Kur'ân, gelecekte vukubulacak bir olayı, cennette mü'minlerin, cehennemde kâfirlerin hallerini anlatırken de genellikle gelecek zaman kipini değil, geçmiş veya şimdiki zaman kipini kullanır. Bu, da olayın kesinlikle vukubulacağını gösterdiği gibi, aynı zamanda olayı karşımıza getirir. Adetâ cennettekilerin nimet içindeki sevinçlerini, cehennemdekilerin azâb içinde kıvranışlarını görürüz. Kur'ân, görülen manzarayı, zihnî bir mânayı, ruhî bir hali olduğu kadar insan karakterlerini, beşer tabiatlerini de canlı bir tablo halinde gözle görülür şekle sokarak anlatır. Çizdiği tablolara hayat verir. Bir de bakarsınız ki o mücerret mânâ şekillenmiş, o insan karakteri cisimlenmiş, o geçmiş olay canlanmış. Canlandırdığı olaylara bir de konuşma katınca sahnenin bütün unsurları tamamlanmış olur ve okuyucu, veya dinleyici, olayın vukubulduğu alana çekilir. Gördüğü manzaralar karşısında dinleyici, bunun okunan bir söz veya anlatılan bir mesel olduğunu unutur da hareket eden şahısların meydana getirdiği olayları görür. Kur'ân'ın anlattığı kıssalar, onun ifade stilinde hayatın hikâyesi olmaktan çıkar da hayatın kendisi olur. Kur'ân'ın bütün anlatımında bu tasvirî ifadeyi görürüz. İşte bu ifade tarzında zaman kipinin çok önemi vardır. Onun kullandığı zamanları, genel ifade tarzı içinde düşünmek ve değerlendirmek gerekir.
Hz. İbrahim, Allah'tan bu topluma Kitabı ve hikmeti öğretecek bir peygamber göndermesini niyaz etmektedir. Bu peygamber, Hâtem'ul-enbiyâ Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dır. Çünkü Hz. İbrahim, İsmaîl soyundan gelecek bu topluma, kendi içlerinden bir peygamberin gönderilmesini istemiştir. Hz. İsmâîl soyundan, Hz. Muhammed'den başka bir peygamber gelmemiştir. Demek ki Hz. İbrahim, Hz. Muhammed (s.a.v.)in peygamber gönderilmesini istemiştir. Peygamberimiz de Hz. İbrahim'in, duâsiyle kendisinin gönderildiğini söylemiştir: "Ben atam İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesiyim. Annem, kendisinden bir nur çıktığını ve o nur ile Şam saraylarının aydınlandığını görmüştür. "[533]
Hz. İbrahim'in duası, işte 129 ncu âyetle bildirilen duâ'dır. Hz. İsa'nın müjdesi de Saf Sûresinin 6 ncı âyetinde: ".... Ey İsrail oğulları, ben size Allah 'in elçisiyim, benden önce gelen Tevrat 'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak (geldim).." mealindeki müjdesidir. Annesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)e hâmile kalınca rü'-yasında kendisinden bir nurun çıktığını görmüş, bu nur ile Şam sarayları kendisine görünmüştür. Bu rü'ya, Şam bölgesinin tez zamanda İslâm nuriyle aydınlanıp müslümanların eline geçeceğine işaret olmuştur.[534]
O Peygamber'in öğrettiği Kitâb ise, tâ İbrâhîm'den itibaren bütün peygamberlere verilen inanç esasları, genel prensipleri aynı olan İlâhî Kitâb'dir. Tevrat, İncîl, Kur'ân. Bunların üçü de aynı inanç prensiplerini getiren, her peygambere kendi diliyle vahyedilen tek İlâhî Kitâbdır. Hikmet de bu Ki-tâb'ın içerdiği sağlam, yararlı; gerçek bilgidir.
128 nci âyette İbrahim ve İsmail'in, Allah'tan, kendilerini yalnız Allah'a tapan kullar yapmasını, nesillerinden de sadece Allah'a tapan bir millet yaratmasını, kendilerine menâsik'ler'vai göstermesini ve kusurlarını bağışlamasını niyaz ettikleri anlatılmaktadır.
Nüsük kökünden gelen menâsik, mensek'm çoğuludur. Nüsük, lügatte yıkamak anlamınadır. Dinde ise ibâdet anlamına gelir. Mensek de ibâdet etme, kurban kesme yeri anlamına geldiği gibi her türlü ibâdet anlamına da gelir. Nâsik, ibâdet eden kul demektir.
Züheyr ibn Muhammed'den nakledildiğine göre Hz. İbrâhîm, Kâ'be'yi yapıp bitirdikten sonra: "Ya Rabbi bitirdim, bize ibadetlerimizi, kurban yerlerimizi göster!" diye duâ etmiş, Yüce Allah ona Cebrail'i göndermiş, Cebrail ona hac yaptırmış. Arafat'tan indikten sonra Şeytan İbrahim'e görünmüş, İbrahim Cebraîl'in emri üzerine şeytana yedi taş atmış, ertesi ve üçüncü gün de şeytânı taşladıktan sonra (Mekke ile Mina arasında bulunan) Sebîr(Dağın)a çıkmış, Allah'ın kullarım hacca davet etmiş, yüreğinde zerre kadar îmânı olan onun çağırışına uymuş, ilk uyanlar da Yemen halkı olmuştur.
Ebû Miclez'den gelen benzeri rivayette de şöyle denilmektedir: "İbrâhîm, Kâ'be'yi bitirdikten sonra Cebrâîl Aleyhisselâm gelip ona Kâ'be'yi tavaf etmeyi sanıyorum Safa ile Merve'yi de ziyaret etmeyi- gösterdi. Sonra İbrahim ile birlikte, Akabe'ye vardılar. Şeytan yollarına çıktı. Cebrâîl yedi taş aldı, yedi taş da İbrâhîm'e verdi. Taşlan atıp tekbîr getirdi. İbrahim'e de: "Taşları at ve tekbîr getir!" dedi. Her taş attıkça tekbîr getirdiler. Nihayet şeytan kayboldu. Sonra Orta Cemre'ye vardılar. Yine şeytan yollarına çıktı. Cebrâîl yine yedi taş kendisi alıp, yedi taş da İbrâhîm'e verdi. "At, ve tekbîr getir" dedi. Attılar, her taş attıkça tekbîr getirdiler. Şeytân kayboldu. Oradan en Uzak Cemre'ye vardılar. Yine şeytan yollarına çıktı. Cebrâîl, yedi taş kendisi alıp yedi taş da İbrâhîm'e verdi. "At ve tekbîr getir" dedi. Taşları attılar ve her taş attıkça tekbîr getirdiler. Nihayet şeytân kayboldu.
Sonra Cebrâîl, İbrahim'i, namazların birlikte kılınacağı cem' yerine (Müzdelife'ye) getirdi. "İnsanlar burada namazları cem'edecekler" dedi. Sonra onu Arafat'a götürdü: "Bilip öğrendin mi?" dedi. "Evet öğrendim" dedi.

[533] İbn Hanbel, Musned, 5/262 .
[534] Ibn Kesîr, 1/184.

İşte bundan dolayı oraya "Arafat" dendi."[535]
Birincisi Züheyr ibn Muhammed, ikincisi Ebû Miclez'den nakledilen ve hadîs olmayan bu iki eserin, sıhhat ve gerçeğe uygunluk derecesini bilmiyorum. Ancak bu iki rivayet, şeytanı taşlamanın, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmâîl*i kurban etmeğe götürürken, şeytân'ın, İsmâîl'in yoluna çıkıp onu kandırmağa ve babasına isyana çalışması ve İsmâîl'in, onun sözüne uyma-yıp taşlayarak onu kovmasından kaldığı hakkındaki yaygın rivayetin doğru olmadığını gösterir. Çünkü bu rivayet sağlam bir hadise dayanmaz. Yukarıdaki iki rivayete göre de şeytan'ı taşlamanın, İbrâhîm'den kaldığını, onun da Cebrâîl'in emriyle bunu yaptığım, bu olayın, kurban ile bir ilgisi bulunmadığını kanıtlar. Çünkü kurban olayı Kâ'be'nin yapımından çok öncedir. Oysa şeytanı taşlama işi Kâ'be'nin yapımından sonradır.
Kaldı ki Sâffât Sûresinde izah edeceğimiz üzre İbrahim'in kurban etmek istediği çocuk, asıl hür karısı olan Sâre'den doğan ve kendi yanında büyüyen İshâk'tır. Hadislerin ifadesine göre İsmâîl, henüz emzikli iken babası tarafından, annesi Hâcer'le birlikte Mekke haremine bırakılmış ve babasından uzakta büyümüştür. Oysa: "Çocuk, onun yanında koşma (oynama) çağına gelince (İbrâhîm ona) 'Yavrum, uykuda seni kestiğimi görüyorum' dedi. "^ âyetinin açık ifadesinden, kurbanlık çocuğun Hz. İbrâhîm'in kendi yanında büyüyüp, koşma çağına geldiği anlaşılmaktadır. Demek ki kurbanlık çocuk, İbrahim'den çok uzaklarda büyüyen İsmâîl değil, onun kendi yanında büyüyen İshâk'tır. Öyle ise Minâ'da şeytan taşlama âdeti, Hz. İbrâhîm'den kalmış olsa bile bunun, Hz. İbrâhîm'in kurbanlık çocuğu ile bir ilgisi yoktur.
Tezkiye: geliştirmek, büyütmek, yüceltmek anlamlarına gelir. Gelecek peygamberin, insanları bozuk inançlardan, hurafelerden temizleyip manen yücelteceği belirtilmektedir. el-'Aziz, yenilmez güce sâhib, kendisini hiçbir şeyin engelleyemediği ulu hükümdardır.
130- Nefsini aşağılık yapan (beyinsiz)cfefl başka, kim İbrahim dininden yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyada (beğenip) seçmiştik, âhiretie de o, iyilerdendir. **131-** Rabbi ona: "İslâm ol!" demişti, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum." dedi. **132-** İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyyet etti, Yakub da: "Oğullarım, Allah, sizin için o dini seçti, bundan dolayı sadece müslümanlar olarak ölünüz" (dedi). **133-** Yoksa siz, Ya'kub'a ölüm (hali) geldiği zaman orada mı idiniz? O zaman (Ya'kub), oğullarına: "Benden sonra neye kullufeedeceksi-niz?" demişti. "Senin tanrın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın tanrısı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz, biz O'na teslim olanlarız." dediler. **134-** Onlar bir ümmet idi, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız. **135-** "Yahudi veya hırıstiyan olun ki doğru yolu bulaşınız" dediler. De ki: "Hayır, biz dosdoğru İbrahim dinine (uyarız). O, (Allah'a) ortak koşanlardan değildi.[536]

Tefsir:

130-134: Yüce Allah bu âyetlerde, dünyada İbrahim'i seçip peygamber kıldığını, âhirette de onun makamını yükselttiğini bildirmektedir. İbrahim tevhîd dinini kurmuş, Allah'a teslim olmuştur. Onun dini, Allah'a teslim olma dini olan İslâm dinidir. Kim onun dini olan tevhîdden, Allah'a teslim olmaktan yüz çevirirse kendisini alçaltmış olur.
Yalnız İbrahim değil, ondan önceki peygamberler de, onun soyundan gelen peygamberler de hep tevhidi, Allah'a teslim olmaktan, yalnız Allah'a kul olmaktan ibaret olan İslâmı getirmişler, onu öğütlemişlerdir. İbrahim, bunu oğullarına tavsiye ettiği gibi torunu Ya'kub da oğullarına müslüman olmalarını ve ancak müslüman olarak can vermelerini öğütlemiştir.
Hz.Ya'kub, bütün ömrü boyunca İslâmı tavsiye etmiş, ölüm döşeğinde bile Mısır'da yerleşmiş bulunan oğullarını başına toplamış. Mısırlılara uyup sapacaklarından endişe ettiği için kendisinden sonra İslâmdan ayrılmayacaklarına dair onlardan söz almıştır. Onlara:
— Benden sonra neye ibadet edeceksiniz? diye sormuş. Onlar da:
— Senin tanrına ve ataların İbrahim, İsmâîl ve İshak'ın tanrısı olan tek Allah'a ibadet edeceğiz, O'na teslim olacağız, demişler, atalarının gerçekleştirdiği tevhîd dininden ayrılmayacaklarına söz vermişlerdir.
Hz. Ya'kub, Hz. İshak'ın oğludur. 133. âyette İbrahim ve İsmail de Ya'kub'un babası gibi gösterilmiştir. Bu, dedenin ve amcanın baba gibi insanın kökü olduğunu belirtmek içindir. Bazı durumlarda amcaya da baba denir. Ya'kub'un oğulları, Ya'kub'un dedesi İbrahim'i ve amcası ismail'i de onun babası saydılar ve kendilerinin sadece İsraîl oğulları değil, İbrahim oğullan olduklarını da ifade ettiler. Burada Tevrat'ın, son peygamberi müjdeleyen ve tanımlayan âyetlerinden bazılarındaki "sizin kardeşleriniz arasından gelecektir" cümlesinin bir açıklaması vardır. Bugün ellerde bulunan Tevrat'ın beşinci sifri olan Tesniye'nin 18 nci babında Hz. Musa'nın, İsrâîl oğullarına şöyle dediği anlatılıyor: "Allanın Rab, senin için aranızdan, kardeşlerinden benim gibi bir peygamber çıkaracak; onu dinleyeceksin... Ve Rab bana dedi: Onlar için kardeşlen arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim bir şeyi onlara söyleyecek. Ve vaki olacak ki benitn ismimle söyleyeceği sözlerimi dinlemeyecek olan adamdan ben arayacağım..."[537]

---

[535] Kurtubî 2/128-129.
[536] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/232-242.
[537] Kitabı Mukaddes, Tesnıye, 18/15-18, s. 195.

Tevrat'taki bu âyetler, Hz. Muhammed (s.a.v.)hı peygamberliğine açıkça tanıklık etmektedir. Çünkü Hz. Mûsâ, İsrail oğullarına kendi aralarından ve kardeşleri arasından kendisi gibi bir peygamber geleceğini müjdelemektedir. İsrail oğullarından, Hz. Mûsâ gibi bir peygamber gelmemiştir. Gerçi Hz. Isa gelmişse de o, yeni bir din getirmemiş, sadece Mûsâ dinini düzeltmeğe çalışmıştır. Hz. Musa'ya denk olarak gönderilecek olan bu peygamber, İsrail oğullarının kendi aralarından değil, kardeşleri arasından çıkacağına; israil oğullarının kardeşleri de İsmail soyundan gelen Kureyş kabilesi olduğuna göre bu peygamber Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dan başkası değildir.
Tefsirini yapmakta olduğumuz âyette işaret edildiği üzre Hz. İbrahim'in iki oğlu vardı: İsmail ve İshâk. İshâk'tan Ya'kûb (İsrâîl) olmuş, Ya'kub'un on iki oğlundan da İsraîl oğullarının on iki kolu türemiştir. Hz. İsmaîl'den de Hicaz bölgesinde yerleşen Kureyş Kabilesi türemiştir. Demek ki Kureyş Kabilesi ile İsraîl oğulları kardeştir. Arapça ile İbranîce arasındaki yakınlık da bunun bir delilidir.
İşte unvanı İsraîl olan Hz. Ya'kub'un oğulları, amcaları İsmail'e de baba diyerek Araplarla olan kardeşliklerini belirtiyor ve tevhîd dininden asla ayrılmayacaklarını söylüyorlar.
134 ncü âyette yüce Allah, bu temiz insanların güzel yolunu açıkladıktan sonra: "Onlar bir millet idi gelip geçti. Onların yaptıkları onlara, sizin yaptığınız sizedir. Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız." diyor. Böylece kendisini düzeltmeyen bir milletin, atalariyle övünmekten bir yarar sağlayamayacağına dikkati çekiyor. Demek istiyor ki:
Ey İsrail oğulları, evet onlar böyle seçkin insanlardı. Ama siz onların yolundan ayrıldığınız halde onların yaptıklariyle iftihar edip başka milletlere üstünlük taslıyorsunuz. Gerçi onlar sizin atalannızdır ama onların yaptıklariyle siz üstünlük kazanamazsınız. Onların şerefi kendilerine aittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu olmayacağınız gibi onlar da sizin yaptıklarınızdan sorumlu değillerdir. Asıl şeref, kuru dava ile değil, onların yolunda gitmekle olur. Kabir taşiyle Övünülmez.
Bu, ferd için böyle olduğu gibi toplum için de böyledir. Herkes kendi yaptığına bağlıdır, onunla değer kazanır. Âhirette insanlar arasında soy sop yoktur, burada olduğu gibi orada da öyle birbirlerinin soyunu, atasını sormazlar. Çünkü orada herkesin değeri ameliyle ölçülür, atasiyle değil. Evet iyi atalarının yolundan gidenler, muhakkak ki onların şerefinden istifade ederler. Fakat kendileri tamamen o yoldan ayrıldıkları halde sırf atalarının iyiliklerine güvenenler, boş hayale kapılmış olurlar. Çünkü bunların onlarla ma'nevî bağı, tamamen kopmuştur.
135: Yahudî ve hırıs'tiy anlardan her biri, kendi yolunun en doğru yol okluğunu iddia edegelmişlerdir. Yahudiler: "Yahudî olun ki doğru yolu bulaşınız", hırıstiyanlar da: "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulaşınız" derler. Hayır, yahudîlik de bozulmuştur, hırıstiyanlık da. İkisi de asıl temizliğini kaybetmiş, şirke bulanmıştır. Artık bunların hiçbiri hidâyet yolu değildir. Hidâyet yolu, Hz. İbrahim'in gösterdiği tevhîd yoludur. İbrahim şirk koşanlardan değildi. Onun dininde zerrece şirk izi yoktu. İşte o din, yeniden ve tam kemaliyle kurulmuştur. Şerîatlerde farklılık olsa bile bütün peygamberlerin getirdiği din, İslâm dinidir. Ancak İsİâma uyanlar doğru yolu bulurlar, selâmete erer, cennete girerler.
136- "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kub 'a ve sıbtlara indirilene, Mûsâ ve İsa 'ya verilene ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verüene inandık; onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz Allah'a teslim olanlarız." deyin. **137-** Eğer (onlar da) sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; ama dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşerler. Onlara karşı Allah sana yeter, O, işitendir, bilendir. **138-** Allah'ın boyası (ile boyan). Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz ancak O'na kulluk ederiz. **139-** Söyle (onlara) "Allah bizim ve sizin Rabbiniz iken O'nun hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Bizim yaptıklarımız biz sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz O'na gönülden bağlananlarız."**140-** "Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub vesıbtlarınyahudîyahut, hırıstiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?"De ki: "Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?" Allah tarafından bildiği bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. **141-** Onlar bir ümmet idi, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız. [538]

Tefsir:

136 ncı âyette müslümanların nasıl îmân etmeleri gerektiği anlatılıyor. Müslümanlar, Allah'a, kendi peygamberlerine ve ona indirilen kitaba inandıkları gibi Hz. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kub'a, Ya'kub oğullarından türeyen yahudî kabilelerinin peygamberlerine, Musa'ya ve İsa'ya, hasılı bütün peygamberlere Rableri tarafından verilen vahiylere, kitaplara inanırlar. Peygamberleri birbirinden ayırdetmezler. Kimine inanıp kimini inkâr etmezler. Hepsini Allah'ın Elçisi kabul ederler. Peygamberler arasında muhakkak ki derece farkı vardır. Bilgi ve ma'nevî derece bakımından farklıdırlar. Onların kimi resuldür, kimi nebidir. Resuller, nebilerden üstündür. Resullerden de kimi ötekinden üstündür. Hâtemu'l-enbiyâ ise bütün peygamberlerin en üstünüdür. Fakat kendi aralarında derece farkı olsa da peygamber olmaları dolayısiyle hepsi seçkin insanlardır. Elçilik görevi bakımından aralarında fark yoktur. Hepsi masumdur.

[538] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/242-246.

Yahudiler, sadece kendi peygamberlerini tanıyıp Hz. îsâ'yı inkâr ederler. Hıristiyanlar da sadece Hz. îsâ'yı ve ondan önceki peygamberleri tanır, Hz. Muhammed (s.a.v.)i inkâr ederler. Halbuki müslümanlar, peygamberler arasında bir ayırım yapmadan bütün peygamberlere inanırlar ve yalnız Allah'a teslim olurlar. O'ndan başkasına bağlanmazlar.

Âyette geçen el-esbât: sıbt'm çoğuludur, sabt ve sebil şeklinde de söylenen ve Kitabı Mukaddes'te sebat şeklinde geçen bu kelime, bir kökten türeyen cemâat anlamınadır. Arapçadaki kabilenin karşılığıdır. Yakub oğullarından türeyen kabilelerden her birine sıbt denmiştir. Yakub oğulları, Tekvîn Sifrinin 46 ncı babında açıklandığı üzre şunlardır:

Ruben, Şimeon, Levi, Yehuda, Peretsin, İsakar, Zebulun, Cad, Aşer, Beria, Yusuf ve Benyamin.

137: Müslümanların peygamberlere îmânı bu şekilde özetlendikten sonra 137 nci âyette Kitap ehli de böyle bir îmâna davetle: "Eğer onlar da sizin gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Ama yüz çevirirler, ayrılık çı-karmağa, nifaka devam ederlerse onların tuzaklarına karşı Allah sana yeter. O, herkesin ne yaptığını işitir, kalbinde neler dolaştığını bilir." buyuruluyor.

138: İşte fıtrî îmân, Allah'a teslim olup peygamberler arasında bir ayırım yapmadan hepsine inanmaktır. Bu şekilde inanan kimse, Allah'ın fıtrî boyasiyle boyanmıştır. Baksana bütün tabiat, Allah'ın bu doğal boyasiyle boyalıdır. Onun doğal boyası dururken yapma boyalarla boyanmağa ne gerek var? Bu yapma boya, insana güzellik değil, çirkinlik verir. Gerçeğe aykırı inançları ruha doldurmak, insan kafasını bunaltır, ruhu kirletir. 138 nci âyette Allah'ın boyasiyle, ezelden beri insan ruhuna konan, doğuştan gelen tevhîd inancı kasdedilmektedir. Hıristiyanlar, çocuklarını sarımtırak bir suya batırarak vaftiz ederler. Bu boyalı su ile o çocuğu gerçek hınstiyanhğa soktuklarını sanırlar. Onlara göre bu su, îsâ'nın içinde doğduğu şudur. Sünnet yerine geçen bu su, çocuğu manevi kirlerden temizler.

İşte bu âyetle Cenabı Hak onlara, imanın öyle boyalı suya sokmakla olmayacağını, îmânın fıtrattan geldiğini, fıtrattan gelen îmânı sudan îmânla değiştirmenin doğru olmadığını bildirmektedir. îmân kalb işidir. San suya sokulmakla insanın kalbine îmân girmez. Bunlar şekilden ibaret şeylerdir. Bunların gerçek îmânla alâkası olamaz. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.): "Her çocuk, İslâm yaratılışı üzerine doğar, sonra onun annesi ba-bası onu ya yahudî, ya Hıristiyan veya mecusî yaparlar. "[539] demiştir.

139 ncu âyette tekrar hitap, kitap ehline çevrilerek: "Söyle, ya Muham-med, deniyor, Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz iken ne diye bizimle Allah hakkında tartışıp duruyor, ayrılığa düşüyorsunuz? Ne diye yalnız kendinizin cennete gireceğini iddia ediyor, cenneti sadece kendinize Özgü sanıyorsunuz? Sizin yaptıklarınız size, bizim yaptıklarımız bize aittir. Herkes kendi yaptığının karşılığını alacaktır. Ama şunu iyi biliniz ki biz Allah'tan başkasına tapmayız. Allah'a oğul, kız isnadetmeyiz. Yalnız ve ancak Allah'a kulluk ederiz. Biz yaratıkları putlaştırmayız." Bu âyette geçen ihlâs: Allah'a kulluğa hiçbir şirk, başka düşünce karıştırmamak; sırf Allah'a ibâdet etmektir.

Cüneyd-i Bağdadî: "İhlâs, kul ile Allah arasında bir sırdır, melek bilmez ki onu yazsın; şeytan bilmez ki bozsun, hevâ bilmez ki saptırsın" demiştir.[540]

140 ncı âyette ise yine yahudîlerin ve hınstiyanların asılsız iddialarına temas edilmektedir. Yahudîler İbrahim, İsmail, İshâk, Ya'kub ve sıbtlarm yahudî, hırıstiyanlar da bunların hırıstiyan olduklarını sanıyorlardı. Halbuki yahudîlik ve hırıstiyanlık adları, bu peygamberlerden sonra ortaya çıkmış idi. O halde bunları yahudî veya hırıstiyan sanmak büyük hatâdır. Allah mı yaratıklarını daha iyi bilir, yoksa bu iddia sahipleri mi? Hem bunlar içinde gerçeği bilen, Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu Tevrat'tan okuyup anlayan insanlar da vardı ama gerçeği gizliyorlardı. Allah tarafından kendisine verilen bir bilgiyi, gördüğü ve bildiği bir şeyi gizleyen insandan daha zalim kim olabilir? Allah, herkesin yaptığını bilir.

141 nci âyette insanın gerçek değerinin kendi amellerinden doğduğu, ataIaın şerefiyle övünmenin bir yarar sağlamayacağı hatırlatılarak: "Onlar bir ümmet idi, gelip geçti. Onların yaptıkları kendilerine, sizin yaptıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız" deniyor.

Siz ayrı bir nesilsiniz, ayrı bir milletsiniz. Zaman değişmiştir. Artık zaman ilerlemiş, sizin ihtiyaçlarınızı karşılamak üzere yep yeni bir din gönderilmiştir. Siz geriye bağlanıp kalmamalı, mutluluğunuz için bu yeni dine uymalısınız. Aslında o peygamberler de sizi bu dine uymağa sevk etmiştir. Çünkü bu son din, her çağın ihtiyaçlarına cevap verecek bir mükemmelliğe ve elastikiyete sahiptir.

İslâm dininin, bir taraftan değişmez hükümler, bir taraftan da değişebilir hükümler ihtiva etmesi, onun kıyamete kadar kalışını sağlayacak sebeplerden biridir. Bu sayede beşeriyyetin hem terakkisi muhafaza olunur, hem de insanlık bunalımlardan, yıkıcı devrimlerden korunur. Ayrıca peygamberlerin yolunda yürümek isteyenlerin, geçmişlerini eğrisiyle, doğrusuyla körü körüne taklid ile uğraşmayıp hak ve bâtılı bizzat birbirinden ayırd ederek amel etmeleri gerekir. Çünkü "Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız" bu-yurulmuştur.[541]

142- İnsanlardan bazı beyinsizler: "Onları, üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir"? diyecekler. De ki: "Doğu da, batı da Allahındır. O, dilediğini doğru yola iletir." **143-** Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun. Biz, Peygamber'e uyanı, ökçesi üzerinde geriye dönenden

---

[539] Buhârî, Cenâ'iz, 92; Ebû Dâvûd, Sunrie, 17; Tirmizf, Kader, 5; Muvatta , Cenâ'iz, 52.
[540] Hakaik;el-Câmi, 1/146.
[541] Hamdi Yazır, Hak Dini, Kur'ân Dili, I. 519.

ayıralım diye, senin eskiden yöneldiğin (Kâbe'y)i kıble yaptık. Bu, Allah'ın yol gösterdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah, sizin îmânınızı zayi edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara şefkatli, merhametlidir. **144-** (Ey Muhammed), biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu (gökten haber beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşlanacağın bir kıbleye döndüreceğiz- (Bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Nerede olursanız, yüzlerinizi o yöne çevirin. Kitâb verilenler, bunun Rableri tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir. **145-** Sen kitap verilenlere her türlü âyeti (mu'cizeyi, delili) getirsen, yine onlar senin kıblene uymazlar; sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Sana gelen ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun.[542]

Tefsir:

142 nci âyette bazı düşüncesiz insanların, kıblenin çevrilmesinden rahatsız olup "Onları, bulundukları kıbleden çeviren nedir?" diyecekleri bildirilmekte ve bu aldatıcı sözlere karşı müslümanlar uyarılıp doğunun da, batının da Allah'a âid olduğu, Allah'ın, kullarını dilediği yöne çevirebileceği ve kullarından dilediğini doğru yola ileteceği hatırlatılmaktadır.

Allah'ın Resulü (s.a.v.) Mekke'de iken Kâ'be'ye doğru yönelip namaz kılardı. Medine'ye gelince yahudîlerin kıblesi olan Kudüs'teki Sahra'ya doğru yönelerek namaz kılmağa başladı. On altı-on yedi ay kadar böyle namaz kıldı. Bundan maksadı, yahudîleri İslama ısındırmak, onların İslama yönelmelerini sağlamak, aslında Allah'tan gelen bütün dinlerin özde bir olduğunu anlatmak idi. Fakat gönlü, Kâ'be'nin kıble olmasını istiyordu. Çünkü yahudîler İslama ısınmak şöyle dursun, bundan şımararak: "Muhammed ve adamları, kıblenin neresi olduğunu bilmiyorlardı, biz onlara yol gösterdik" demeğe başlamışlardı. Dinin ruhundan ayrılıp sadece şeklinde kalan mukal-Hdler, kıblenin, insanlar arasında birliği sağlamanın ve birlikte Allah'a yönelmenin bir sembolü olduğunu unutmuş, Süleyman Ma'bedine veya belli bir binaya yönelmenin dinin ruhu olduğunu sanmışlardı. Hz. Muhammed (s.a.v.)in, kendi kıblelerine yönelmesini de kendilerince bir övünme vesilesi yapmışlardı. Bundan dolayı zaten daha önce her üç dinin temellerini koymuş olan Hz. İbrahim'in yaptığı Kâ'be'ye yönelerek ibâdet eden Allah Elçisi, yine oraya dönmek için Allah'ın buyruğunu bekliyordu.

Nihayet Bedir Gazasından iki ay önce bu emir geldi. Kendisi öğle namazının henüz iki rek'atini kıldırmıştı ki: "Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu, (gökten haber beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) Elbette seni hoşlanacağın bir kıbleye döndüreceğiz. (Bundan böyle) Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir, nerede olursanız yüzlerinizi o yöne çevirin. Kendilerine kitap verilmiş olanlar, bunun Rabları tarafından bir gerçek olduğunu bilirler. Allah, onların yaptıklarından gafil değildir." âyeti indi. Allah'ın Resulü ve arkasındaki cemaat, kıbleye doğru döndüler. Kadınlar erkeklerin yerine erkekler de kadınların yerine geçtiler.

Bu emrin, namaz dışında, -Ki Kurtubî bunu kuvvetli buluyor- yahut ikindi veya sabah namazında geldiğine dair rivayetler de vardır. Fakat rivayetlerin kuvvetlisi, öğle namazında gelmiş olduğudur. Peygamber (s.a.v.) Seleme oğulları Mescidinde öğle namazının iki rek'atini kılmış iken Kâ'be'ye dönme emri gelmiş, bundan dolayı o mescide mescîdu'l-kıbleteyn (iki kıbleli mes-cid) denmiştir. Eşlem kızı Nüveyle adlı bir sahâbiyye, kendilerinin Öğle namazını kılarken kıblenin değiştiği haberinin kendilerine ulaştırıldığım; mes-cidde erkeklerle kadınların yer değiştirdiklerini söylemiştir.[543] Öğle namazını Allah'ın Elçisi ile birlikte kılmış olan bir adam, ikindi vakti başka bir toplumun mescidine gitmiş ve ikindi namazının rükû'unda bulunan cemaate: "Allah şahiddir ki ben Peygamber (s.a.v.) ile birlikte Kâ'be'ye doğru namaz kıldım" demiş, oradakiler de Kâ'be'ye dönmüşlerdir. Kıblenin çevrilmesi hakkındaki emir, Küba Mescidine ancak ertesi gün sabah namazında ulaşmış yüzleri Şam'a doğru dönük olan bu cemaat, Kâ'be'ye dönmüşlerdir."[544]

Müslümanların, Kudüs'ten Kâ'be'ye yönelmeleri, yahudîlerin canlarını sıkmış, "Bunları bulundukları kıbleden çeviren nedir?" demişlerdir. Zaten Allah, bu çevrilme emrini verirken onların böyle söyleyeceklerini haber vermiştir: "İnsanlardan bazı beyinsizler: 'Onları, üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir?' diyecekler. De ki: "Doğu da, batı da Allah'ındır, O, dilediğini doğru yola iletir."[545]

Mes'ele şuraya buraya yönelmek değil, gönlü Allah'a yöneltmektir. Doğu da, batı da Allah'a aittir. Daha önce gelmiş olan bir âyet, nereye yönelinse Allah'ın Zatının orada bulunduğunu haber vermiştir. Kudüs'e veya Kâ'be'ye yönelmek bir tevhid sembolü idi. Tevhid dininin asıl temsilcisi Hz. İbrahim (A.) idi. Kâ'be'yi o yapmıştı. Hz. İbrahim, üç dinin babası sayılırdı. Yahudiliğin, hırıstiyanlığın ve müslümanlığın kurucuları olan peygamberler, hep onun neslinden gelmişlerdi. O halde bu üç dinin atasının, Allah adına yaptığı Ev'e yönelmek en doğru bir hareket olacak ve Kâ'be bütün putlar-dan temizlenip tevhidin odak noktası haline gelecekti. Artık İslâm güçleniyordu. Kıblenin Kâ'be'ye çevrilmesi, bu işareti veriyordu. Yahudilik, gerçi semavî bir dindi ama şirke bulanmıştı. Şirke bulanmış bir toplumun kıblesine yönelmenin gereği yoktu artık. Hele bu toplum, hiç yola gelmeyecek bir

---

[542] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/246-249.

[543] Kurtubî, 2/149. Bu haberden, Hz. Peygamber zamanında mescidde kadınların da erkeklerle beraber cemâatle namaz kıldıkları, ancak onların, erkeklerin arkasında saf tuttukları anlaşılır.

[544] Buharı, Salât; Toberî, Câmi'ul-beyân 2/3-4; Kurtubi, el-câmi'li- Ahkâmi'l-Kur'ân II, 147-150.

[545] Bakara Sûresi; 142.

toplum olursa. Oysa öteki toplum, şimdi müşrikti ama sonra tamamen mu-vahhid olacaktı. O halde oraya yönelmek gerekliydi. Ve öyle bir din kuruluyordu ki o dinin salikleri, kimseyi taklidetmeyecekler, kimseyi kendilerine örnek almayacaklar, kendileri herkese Örnek olacaklardı. Allah, kıbleyi çevirmekle artık çok zinde bir tevhid ümmeti meydana getirdiğini işaret ediyordu. Kıyamete kadar gelecek nesillerin mihrakı, herkese imtisal numunesi olacak bir ümmet. Bunu, yüce Allah açıkça belirtiyor: "Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara tanık olasınız, peygamber de size tanık olsun. Biz, Peygambere uyanı, ökçesi üzerinde geriye dönenden ayıralım diye, eskiden yöneldiğin Kâ'be'yi kıble yaptık. Bu, Allah'ın, yol gösterdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin îmânınızı zayi edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara şefkatti, merhametlidir."[546]

Evet Allah, kıbleyi tevhidin asıl mümessili olan Hz. İbrahim'in yaptığı Kâ'be'ye döndürmekle İslâm ümmetini orta bir ümmet yapmıştır. Bütün insanlık dairesinin merkezinde bulunan orta bir ümmet, diğer milletlere şahid olacak bir ümmet. 143 ncü âyette İslâm ümmetinin, diğer ümmetlere şâhid olan orta bir ümmet olacağı anlatılmaktadır.

143- Şâhid, bir vak'ayı görüp bilen, bir olay hakkında verilecek hükmün şöyle veya böyle olmasını etkileyen kimse demektir. O halde insanlığın merkezinde bulunacak İslâm ümmeti, bütün insanlığın doğru veya yanlış yolda gittiklerine şahid olacak, onların gözetleyicisi ve koruyucusu bulunacaktır. Kendisini onlara uydurmayacak, onlar kendisini örnek alarak hareketlerini ona göre düzenleyeceklerdir. Yüce Allah, İslâm ümmetinin başka milletleri taklidetmesine, onların peşinden sürüklenmesine razı olmamıştır: "Herkesin yöneldiği bir yönü vardır, siz hayır işlerine koşun[547] demiştir. Hayır işleri, iyi hareketler tamamen İslâmdadır. Eğer İslâm toplumu, ortada duran şahid toplum olma vasfını yitirir, şunun bunun uydusu haline gelirse Allah onlara yardımını keser, başarılarını kısar. "Ey inananlar, yahudileri ve hı-rısîiyanları velîler edinmeyin, onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları velî edinirse o onlardandır. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez (başarıya ulaştırmaz). "[548] demiştir.

Teknikte geri kalan İslâm toplumu, bugün her hususta batıyı taklide-der duruma gelmiştir. Bu, sosyolojik bir kuraldır: Zayıf toplumlar, kendilerinden güçlü toplumlara karşı bir hayranlık duyar ve onları taklidederler. Böyledir ama neden İslâm milletleri bu zayıf duruma düşmüşlerdir? Dinleri onlara: "Düşmanlarınıza karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın" dediği halde niçin onlar böyle uyuşmuşlardır? Bunun birçok nedenleri vardır. Bunların detayına girmeğe lüzum yok. Bununla beraber İslâm toplumu, kendisinin üstün ümmet olduğunu; tahriften korunmuş tek ilâhî kitaba sahip bulunduğunu; şefkat, merhamet, başkalarına yardım; konukseverlik; ihtiyacı olduğu halde komşularını düşünmek; hattâ başkalarının yararını kendi yararından üstün tutmak gibi yüksek meziyetler bakımından kendisinin üstün olduğunu bilerek silkinmeli, Allah'ın, kendisi için belirlediği orta noktadaki yerini almalıdır. Yoksa batının her yaptığını keramet bilip onu taklide kalkarsa bir gün farkına varmadan zaten insanî meziyetlerini yitirmeğe yüz tutan batının potasında eriyip varlığının elden gittiğini görür ama o zaman da iş işten geçmiş olur.

İlim müşterektir. Bunları bulduğu her yerde alması müslümanın görevidir ama asıl medeniyetin kendisi olan ahlâk ve törelerinden feragat etmemesi gerekir. Bilmek lâzımdır ki İslâm dünyası ne kadar kendisini batıya benzetmeğe kalkıp onun sempatisini kazanmağa çalışsa boştur, çünkü onlar, tamamen kedilerinden olmadıkça kimseden razı olacağa benzemezler.

O halde batıya hayranlık yerine Allah'ın işaretlediği üzre batıyı kendimize hayran bırakacak bir düzeye çıkmamız lâzımdır.

Namazda kıbleye dönmek, namazın sıhhatinin şartlarından biridir. Yalnız korku halinde veya hayvan üzerinde nafile namaz kılarken durum değişir. Birincisinde güven, hangi yönde ise kıble orası, ikincisinde hayvanın veya geminin yöneldiği taraf kıbledir.

Mescid-i Haram tabiri birkaç mânâda kullanılmıştır: Yalnız Kâ'be anlamına kullanıldığı gibi Mescid ve çevresi; Mekke çevresindeki Harem'le birlikte Mekke anlamlarında da kullanılmıştır. Meselâ "Yüzünü Mescid-i Haram'a çevir"[549]âyetinde kasdedilen Kâ'be'dir. "Şanı yücedir. O'nun ki, kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan yürüttü... "[550]âyetinde Mescid-i Haram ile, Mekke kasdedilmiştir. Çünkü yürütme Mekke evlerinden birinden olmuş idi: "Benim bu mescidimde birnamaz kılmak, bundan başka mescid-lerde bin namaz kılmaktan hayırlıdır. Yalnız Mescid-i Haram hariç. '[551]hadîsinde kasdedilen, peygamber Mescidi ve çevresidir. "Ey inananlar, muhakkak müşrikler necistir, bu yıllarından sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. '[552]âyetinde Mescidi Haram'dan maksat, Harem ile birlikte Mekke'dir.

Şatr: Yarım mânâsına geldiği gibi yön mânâsına da gelir. Yarım mânâsına geldiğini söyleyenlere göre kasdedilen, Kâ'be'nin yarısıdır. Buna göre Mescid dışında namaz kılıp Kâ'be'nin tam yarısına karşı durmayan kimse, Kâ'be'den başka tarafa durup namaz kılmış olur, namazı boşa çıkar. Yön mânâsına geldiğini söyleyenlere

---

[546] Bakara Sûresi: 143.
[547] Bakara Sûresi: 148.
[548] Mâide Sûresi: 51.
[549] Bakara sûresi: 144.
[550] İsrâ Sûresi: 1. İsrâ Sûresi: 1.
[551] Dârimî, Salât, 131; Nesâ'î, Mesâcid, 4; İbn Hanbel, I. 184, II. 528.
[552] Tevbe Sûresi: 28. Tevbe Sûresi: 28.

göre şatrın, burada yarım mânâsına gelmesi mümkün değildir. Çünkü Mekke dışında olan bir kimsenin Kâ'be'yi tam ortalaması imkânsızdır. Bu, o kimseden, yapılamayacak bir işi istemek olur.
Kıbleye gelince: Kıble, Kâ'be'nin kendisi midir, yoksa yönü müdür meselesi, ihtilâf konusu olmuştur. Şafiîlere göre kıble, Kâ'be'nin kendisidir, Ha-nefîlere göre yönüdür. Malikîlere göre Kâ'be'nin karşısında bulunan için kıble, Kâ'be'nin kendisidir, karşısında bulunmayan için yönüdür.
Şafiîler ve Hanbelîler diyorlar ki: Kâ'be'nin kendisine çevrilmedikçe kıbleye dönme farzı yerine gelmez. Kâ'be'yi gören, mutlaka Kâ'be'yi karşısına alacak, göremeyen ise Kâ'be yönüne dönecek ve Kâ'be'yi karşısına almağa çalışacaktır.
Hanefîler ve Malikîler de Kâ'be'yi görenin, onu karşısına almasını, göremeyenin ise sadece yönüne dönmesini ileri sürmüşlerdir.
Şafiîlerin hücceti, Kur'ân, sünnet ve kıyastır. Âyetin zahirinden anlaşılan mânâ, Kâ'be'nin canibine dönmektir. Bir şeyin canibi, ona bitişik olan, hizasında bulunan şeydir. Hadîse göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Kâ'be'yi karşısına alarak iki rek'at namaz kılmış ve "Bu, kıbledir" demiştir.[553]Kıyasa gelince: Peygamberimiz, Kâ'be'ye çok saygı gösterirdi. Namaz dinin temel-lerindendir. Bunun sahih olması için Kâ'be'ye dönülmesi, Kâ'be'nin şerefini artırır. Kâ'be'nin kıbleliği bellidir. Bundan başka tarafın kıble olabileceği ise şüphelidir. İhtiyata riâyet için tam Kâ'be'ye karşı durmak gerekir.[554]
Hanefîlerin ve Malikîlerin delilleri:
1) Mescid-i Haram'ın bulunduğu tarafa dönen, Mescid-i Haram'a dönmüş olur. İster yüzü tam Kâ'be'nin karşısına gelsin, ister gelmesin. Emredilen, Mescid-i Haram yönüne dönmektir.
2) Ebu Hüreyre (r.a.)den rivayet edilen hadîse göre Hz. Peygamber Aleyhisselâm: "Doğu ile batı arası ktbledir"[555]demiştir.
3) Sahabîlerin tatbikatı da bu görüşü destekler. Küba halkı, sabah namazında iken onlara Kâ'be'ye dönme haberi ulaşmıştı. Namazda bulunan Kuba'lıların arkaları Medine'ye, yüzleri Kudüs'e dönük idi. Onlara gelen birinin "Bu gece Peygamber (s.a.v.)e indirilen Kur'ân'da Kâ'be'ye dönülmesi emredildi, o tarafa dönünüz!" dediğini duyunca hemen Kâ'be yönüne döndüler. Kâ'be'nin tam cihetini araştırmadan, namazda iken tahmine göre hemen o yana döndüler. Hz. Peygamber, onların bu hareketine bir şey demedi. Medine'de namaz kılan insanların namazın içinde iken tam Kâ'be'yi karşılarına getirecek biçimde ona yönelmeleri mümkün olmadığı gibi alaca karanlık bir zamanda bu hiç olmaz.
4) Hz. Peygamber devrinden beri insanlar mescid yapmaktadırlar. Mihrabı düzenlemek için mühendis getirmemişlerdir. Oysa mihrabın, tam Kâ'be'nin karşısına düşebilmesi için ince geometrik hesaba ihtiyaç vardır.
5) Şayet tam Kâ'be'nin kendisine isabet farz olsaydı, hendese öğrenmenin farz olması gerekirdi. Çünkü bu isabet, ancak ince hendesî hesaplar ile tesbit edilebilir. Farzın, tesbit edildiği sebep de farzdır. Halbuki hendesî delilleri öğrenmek farz değildir. Demek ki Kâ'be'nin tam kendisinin karşısına durmak farz değildir, yönüne durmak farzdır.[556]
Görülüyor ki iki tarafın da ihtilâfı, aslında yararsızdır, zahirîdir. Çünkü her iki taraf da Kâ'be kasdiyle kıbleye dönmenin farz olduğuna inanmaktadır. Bu konuda başka bir ihtilâf daha vardır ki o da Kâ'be'nin üstünde namaz kılmanın caiz olup olmadığı meselesidir. Hanefî'lere göre cihet, yerden tâ göğe kadardır. Bu bakımdan Kâ'be'nin üstünde de namaz kıhnabilir, fakat Kâ'be'nin üstüne çıkmak, saygısızlık olduğundan mekruhtur. Başkaları ise Kâ'be üstüne çıkanın, Kâ'be'ye karşı duramayacağı düşüncesiyle bu namazı caiz görmemişlerdir.
143 ncü âyetin sonunda: "Allah sizin îmânınızı zayi edecek değildir" buyuruluyor. Bu cümle: "Acaba şimdiye dek Kâ'be'den başka yöne durup kıldığımız namazlar boşuna mı gitti?" şeklindeki bir tereddüdü savmak içindir. Allah ihlâs ile yapılan ibâdetleri zayi etmez. O şekil değil, ruh arar; surete değil, gönüle bakar. Bir yana doğru dönüp namaz kılmak, Allah'a yönelmenin sembolüdür ve müslümanların birliğini sağlamak içindir. Çünkü her-kes istediği yana dönerse arada birlik bozulur.
144 ncü âyette Peygamber (s.a.v.)e, kendisinin razı olacağı bir kıbleye döndürüleceği ve bütün müslümanlara, bundan böyle Mescid-i Haram tarafına dönerek namaz kılmaları buyurulmakta, kendilerine Kitâb verilmiş olan kimselerin, onun hak yani Allah'ın buyruğu gereği olduğunu bildikleri; Allah'ın, kullarının işlerinden haberdar olduğu vurgulanmaktadır.
145 nci âyette de Hz. Muhammed (s.a.v.)e hitaben, Kitâb ehline her türlü kanıtı getirmiş olsa da onların, kendisine bildirilen bu yöne dönmeyecekleri, zaten onların, birbirlerinin kıblesine (yani yahudîlerin, hırıstiyanların kıblesine, hırıstiyanların da yahudîlerin kıblesine) uymadıkları; bundan dolayı onların arzularına uyduğu takdirde kendisinin de o haksızlardan olacağı bildiriliyor.
Burada "Kitâb ehlinin, birbirlerinin kıblesine uymadıkları" bildirildiğine göre kendilerine Kitâb verilmiş olanlardan kasıt, yalnız yahudîler değil, yahudî ve hırıstiyanlardır. Çünkü yahudîler Kudüs'e doğru yönelirken hırıs-tiyanlar doğuya yönelmişlerdir. Burada bu sözle onlar arasındaki düşmanlıklara, inanç ayrılıklarına işaret edilmektedir. Onların, Hz. Muhammed (s.a.v.)e emredilen kıbleye uymamaları, ona gelen bu emrin Hak'tan

---

[553] Tefsîru ayâtİ'l-ahkâm, I. 35.
[554] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/249-254.
[555] Tirmizî, Mevakît, 139; Nesâ'î, Sıyâm, 43; Ibn Mâce, ikâmet, 56; Muvatta', Kıble, 8.
[556] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, 1/35-36.

olduğunu bilmemelerinden değil, bencilliklerindendir. işte bu husus, 146 ncı âyette belirtilmektedir:
146- Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler. **147-**Gerçek, Rabbinden gelendir, artık kuşkulananlardan olma. **148-** Herkesin yöneldiği bir yönü vardır. O halde hayır işlerine koşun. Nerede olsanız Allah sizi bir araya getirir. Kuşkusuz Allah, her şeyi yapabilir. **149-** Nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Bu, elbette Rabbinden gelen gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir. **150-** Nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescîd-i Haram'a doğru çevir. Nerede olsanız yüzünüzü o yana çevirin ki insanların aleyhinizde (kullanabileceği) bir delili olmasın. Yalnız haksızlık edenler başka (onlar haksız olarak sizin karşınıza çıkar, sizinle taştışırlar). Onlardan da çekinmeyin, benden çekinin ve (o yana dönün ki) size olan nimetimi tamamlayayım, böylece doğru yolu bulmuş olasınız. sizinle tartışırlar). Onlardan da çekinmeyin, benden çekinin ve (o yana dönün ki) size olan nimetimi tamamlayayım, böylece doğru yolu bulmuş olasınız.[557]

Tefsir:

146-148 nci âyetlerde Kitâb ehlinin, Hz. Muhammed (s.a.v.)in peygamberliğini ve ona gelen buyruğun hak olduğunu, kıblenin de Allah'ın emriyle çevrildiğini, topluluk içerisinde oğullarını gördükleri zaman nasıl tanırlarsa öyle tanıdıklarım, bunun hak olduğunu o kadar kesinlikle bildikleri, fakat bile bile gerçeği gizledikleri anlatılmaktadır.
Bu, İnsanların, alıştıkları şeyden dönmelerinin kolay olmadığından ileri gelir. Herkesin yöneldiği bir yönü vardır. Herkes bir yolu tutmuş gitmektedir. Her milletin bir dini vardır. Asıl doğru din, insanları iyiliklere yönelten dindir. Bu dinin ruhu sâlih ameldir. Müslümanlar Hakk'ın gösterdiği yolda gitmeli, bu konuda insanların dedikodusuna önem vermemeli, daima iyiliğe koşmalı, hayır işlerinde yarışmalıdırlar. Allah insanların yaptıklarını bilir ve tüm insanları bir araya toplayacağı gün, herkesin yaptığının karşılığını tastamam kendisine verir.
148 nci âyet de benzerleri gibi her milletin kendine özgü bir dini olduğu gerçeğini dile getirmektedir. Allah tarafından gönderilen hiçbir din, kötü değildir. Ama insanlar onu yozlaştırırlarsa bu yaptıklarının hesabını vereceklerdir.
149-150 nci âyetler, dünyanın neresinde bulunulursa bulunulsun, kıbleye yönelmek gerektiğini bildirmektedir. Bunlar, kıble konusunda yukarıda geçen emirlerin pekiştirmesidir. Kıble dinin bir hükmüdür. îslâm dini, Allah'ın en büyük nimetidir. Kıblenin çevrilmesiyle Allah, müslümanlara olan nimetinin bir hükmünü daha tamamlamaktadır. Böyle böyle dinin bütün hükümleri tamamlanmış olacak ki insanlar tam doğru yolu bulsunlar ve artık Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir bahaneleri kalmasın.
Son âyette geçen haşyet, insanı korunmağa, temkinli davranmaya sevk eden bir gönül huzurudur. Bunu çekinme ile ifâde edebiliriz. Bu, korku demek olan havf'dan farklıdır. Korku insanı tedirgin eden bir duygudur. Oysa haşyet tedirgin etmez, huzur ve itmi'nân verir.
151- Nitekim kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size Kitabı, hikmeti ve size bilmediklerinizi öğreten bir Elçi gönderdik. **152-** Öyleyse beni anın ki ben de sizi anayım; bana şükredin, nankörlük etmeyin.[558]

Tefsir:

151 nci âyetteki kâf, nasb mahallinde, mahzûf bir masdann sıfatıdır. Böylece mânâ önceki âyete bağlanmaktadır. Şöyle: "Size âyetlerimizi okuyan bir Elçi gönderdiğim gibi diğer nimetlerimi de tamamlayayım." Biz mealde bu bağlantıyı "nitekim" sözcüğüyle kurmağa çalıştık.
İnsanlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten Hz. Muhammed (s.a.v.)in Elçi olarak gönderilmesi, Allah'ın insanlara en büyük lûtfudur. Öyleyse insanların, kendilerini en büyük nimete mazhar kılan yüce Allah'ı anmaları, O'nun büyüklüğünü ve nimetini hatırlamaları, O'na şükretmeleri, O'nun nimetlerine karşı nankörlük etmemeleri gerekir.
"el-Kitâb", Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere vahyedilmiş olan İlâhî Kitâbdır. Gerçi bunun Kur'ân olduğu söyleniyor ama henüz Kur'ân tamamlanmadığı ve bir Kitâb halinde derlenmediği için gerek burada, gerek başka yerlerde "el-Kitâb" ile kasdedilen, bütün peygamberlere vahyedilmiş olan İlâhî Kitabın aslıdır. Musa'ya ve îsâ'ya vahledilmiş olan o Kitâb, Hz. Muhammed'e de Arapça olarak vahledilmiştir. Hikmet ise İlâhî Kitabın içer-diği bilgidir. Gerçeğe uygun, sağlam, yararlı bilgiye hikmet denir. "Bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. [559]âyetinde belirtildiği üzre Kur'ân'ın ve bütün İlâhî Kitâbların sunduğu bilgi, hikmettir. Daha önce kaydettiğimiz ve kaynaklarını gösterdiğimiz bir hadîste de Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ın sunduğu bilgiyi öğrenen kimseye imrenileceğim bildirmiştir.
152- "Beni anın ki ben de sizi anayım." Anmanın Arapçası zikr'dir. Zikr: hatırlamak, şân şeref, övmek, namaz

[557] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/254-257.
[558] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/257-258.
[559] İsrâ Sûresi: 39.

kılmak, duâ etmek ve Kur'ân okumak anlamlarına gelir. Çoğulu zükûr ve ezkâr 'dır. Allah'ı anmak en büyük ibâdettir. Bu hususta pek çok âyet ve hadîs vardır. Zikri emreden âyetlerden birkaçı;
"Ayakta, otururarak ve yanlarınız üzerine yatarken Allah'ı zikredin. "[560]"Allah'ı çok zikredin ki felaha eresiniz.[561]
"Rabbini çok zikret, halktan kesilerek O'na yönel. "[562]
"Ey mü'minler, mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. "[563]
"Kendi içinde ağlaya, sızlaya, korkarak fakat bağırıp çağırmadan sabah akşam zikret; gafillerden olma.[564]
"O erkekler ki onları ne ticaret, ne de alışveriş, Allah'ı zikretmekten ve namaz kılmaktan alıkoymaz. "[565]
Zikir hakkında daha birçok âyet bulunduğu gibi zikre teşvik eden pek çok hadîs de vardır. Bunlardan birkaçına da işaret edelim:
"Kulum beni zikrettiği zaman beni nasıl sanıyorsa ben öyleyim, onunla beraberim. Kulum beni kendi içinde zikrederse ben de onu kendi nefsimde zikrederim. Beni cemaat içerisinde zikrederse ben de onu daha hayırlı bir cemâat içerisinde zikrederim. Bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O, bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim. "[566]
"Allah'ı zikredenle etmeyen, diri ile ölü gibidir."[567]
"Her şeyin bir cilâsı vardır, kalblerin cilâsı da Allah'ı anmaktır. İnsanı Allah'ın azabından en çok koruyacak şey, Allah'ı anmaktan başkası değildir. (Allah yolunda cihad da mı değil? dediler) Hayır, kesilinceye kadar vu-ruşsa dahi buyurdu. "[568]
"Bir topluluk oturup Allah 'ı zikrederse melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar, üzerlerine sekine (huzur, feyiz) iner ve Allah, onları yanındakilere anar."[569]
Zikir üçe ayrılır: Zikr-i celî veya zikr-i cehrî, zikr-i hafi veya zikr-i sırrî, zikr-i kalbî. Allah adını veya kelime-i tevhîd vs. den birini dil ile zikretmek, açık zikirdir. Nefesle yapılan zikir hafi yani gizli zikirdir. Allah'ı kalben düşünmek suretiyle yapılan zikir, kalbî zikirdir. Zikrin en üstünü, Allah'tan başka her şeyi unutarak sadece Allah'ı düşünmektir ki bunun için sürekli bir çaba ve temrin gerekir. İnsan nefsini ıslâh edip kemale ulaştıran, zikirdir. Çünkü insan Allah'ı hatırladıkça kötü düşünceler onun kalbinde yer bulamaz. Peygamberimiz buyurmuşlardır ki: "Şeytan, insan oğlunun kalbi üzerine ağzını ve burnunu koyar, insan Allah'ı zikredince şeytan geri çekilir, Allah'ı unutunca şeytan onun kalbini yutar."[570]
Zikrin tasavvufta aldığı derin mânâyı Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, Ma'rifetnâme'sinde anlatır. Özeti aşağıdadır:
"Zikrullah üç dereceye ayrılır: Kelimelerle yapılan dilin zikri. Bunda huzur yoktur. Ama buna devam ede ede zikir kalbe işler. Dil durur, kalb kendiliğinden Allah'ı anar. Nefesiyle gizlice Allah, Allah veya lâilâhe illallah diyen kimse, lisânî ve kalbî zikri beraber yapmış olur. Bir an gelir ki zikir, kalbden bütün vücuda yayılır, ruhu sarar. Bu da ruhun zikridir."
"Zikrullah ile gece gündüz uğraşan kimsenin kalbinden hikmet nurları parlar. Evvelâ şimşek gibi çakar, geçer. Sonra yine çakar, fakat daha uzun kalır. Ve nihayet her tarafını kaplayan nurlar, ledünnî ilim sırlan basiret gözünü açar. Bu nurlar, zikir nurlarıdır, sâflaşan ruhun akisleridir. Nurlar, camlar içerisinde parlayan inci gibi saftır. Vücut, saflığın son noktasına ulaşmıştır. Artık vücudu bu derece zikir kaplayıp ruh güneşi doğduktan sonra aşk ve mahabbet ateşi, zikreden insanın varlığını tamamen yakarak zikredilenden başka bir şey bırakmaz. İşte fena fillâh (Allah'ta yok olma) denen mertebe budur. Bu şekilde zikreden zâkirin uzuvlarında ve mafsallarında bir çeşit ağrı hasıl olur. Bu ağrı, birazcık yanma ile kalbinde de belirir. Fakat bunlar çok zevkli ağrılardır. Sırrî zikre ulaşan kimsenin, haline güvenerek zikri azaltması tehlikelidir. Zira kalb penceresi tedricen açıldığı gibi tedricen de kapanarak büsbütün karanlıkta kalır: "Benim zikrimden yüz çeviren kimseye dar bir geçim vardır ve biz onu, kıyamet gününde kör olarak hasrederiz.'[571]
"Zikirle basireti açılan kimse, ledünnî bilgilere vakıf olur. Eğer cezbe gelmezse o bilgilerle uğraşır, durur. Ama Allah'ın lûtfiyle cezbeye kapılanlar, vahdet denizinin dalgalarından ibaret olan ledünnî bilgileri de bırakarak deryada kaybolup giderler."
"Zikir, dilden kalbe, oradan sırra geçer, bütün ruhu istilâ eder. Bunun alâmeti: zâkir sustuğu zaman zikrullah'ın, iğne ucu gibi zâkirin diline batı-nlmasıdır ve yüzünün tamamen dil kesilmesidir. Zikir ruhu sardıktan sonra artık Allah adını dil ile söylemeğe lüzum yoktur. Çünkü onun bütün ruhu, bütün varlığı O'nu anmakla dolmuştur zaten."
"İrfan yolunda yürüyen kimse, üç konaktan geçer: Fena âlemi cezbe 'âlemi, kabda âlemi. Fena âleminde lâilâhe

---

[560] Nısâ Sûresi: 103.
[561] Cumu'a Sûresi: 10.
[562] Muzzemmil Sûresi: 8.
[563] Münafıktın Sûresi: 9.
[564] Â'raf Sûresi: 205.
[565] Nur Sûresi: 37.
[566] Müslim, Kitâbu'z-zikri va'd-duâ 1.
[567] Buhârî Da avât, 67; Müslim, zikir, 12.
[568] Tirmizî, Da avât, 5.
[569] Muslim, Zikir, 1, 11.
[570] Ebu Yaclâ, Musned; Beyhakî, Şu abu'1-îmân; Faydu'l-Kadîr, II. 354.
[571] Tâha Sûresi: 124.

illallah kelimesine devam eder. Cezbe âleminde Allah Allah diye zikreder. Kabda âleminde Hû, Hû der. Çünkü lâilâhe illallah kalbleri açıcı, Allah ismi celîli ruhları açıcı, Hû ise sırları açıcıdır. "[572]
Elbette Allah'ı anmak en büyük ibadettir. Ancak Allah'ı anmak, işi gücü tamamen bırakıp dünyayı terk etmeyi gerektirmez. îslâmın temel prensibi, ruh ile maddeyi, dünya ile âhireti beraber yürütmektir. Mü'min Allah'a karşı vazifelerini yaptığı gibi dünyaya ait vazifelerini de aksatmadan yapacaktır. Ancak dünya işlerini yaparken Allah'ı daima hatırında tutacaktır. Allah'ı hatırlaması, dünya işlerinde de kendisine şevk verecek, işlerini başarı ile yürütmesini sağlayacak, onu daima saadet ve huzur içinde tutacaktır.
"Bana Şükredin, nankörlük etmeyin.": Şükür, bir iyiliği bilmek ve iyilik edene teşekkür etmek demektir. Yüce Allah'ın bize nimetleri sonsuzdur. Nefes alırken ciğerlerimize oksijen girer, nefes verirken ciğerlerimizde biriken zehirli gaz dışarı atılır. Sadece bir nefes alıp verme işleminde Allah'ın bize iki nimeti vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın dediği gibi sadece sağlık nimeti, dünyaya değer bir devlettir. Bütün bunlardan ayrı olarak Allah tabiatı bizim hizmetimize vermiştir. O'nun verdiği bu nimetlere teşekkür etmek de bizim görevimizdir. Allah'a şükür söz ve fiille olur. Asıl şükür, Allah'ı anmak, O'na kulluk etmektir. Allah'a ibadet, O'nun nimetlerine karşı bir teşekkür ifadesidir. Şükür, nimetin artmasına, şükrün karşıtı olan nankörlük ise nimetin elden gitmesine sebeb olur. İnsan şükrettikçe Allah onun nimetini artırır, onun gönlüne kanaat ve huzur verir. Ama nankörlük eden, "Allah bana ne verdi ki, karnımız doymuyor ki..." deyip de dilini "Allah'a şükür, hamdolsun Allah'ın verdiklerine.." gibi sözlere alıştırmayan insanın gönlü sıkıntıdan kurtulmaz, nimeti de elinden gider. Yüce Mevlâ buyurur: "Şükrederseniz, (nimetimi) artırırım. Ama nankörlük ederseniz, muhakkak ki azabım şiddetlidir. "[573]
153- Ey inananlar, sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin, muhakkak ki Allah, sabredenlerle beraberdir. **154-** Allah yolunda öldürülenlere, "ölüler" demeyin; hayır, onlar diridirler, ama siz farkında olmazsınız. **155-** Andolsun sizi korku, açlık, mallar(ımz)dan canlar(ınız)dan ve ürünler(inız)den eksiltmek gibi bir şeyle deneriz. Sabredenleri müjdele: **156-** Ki onlara bir belâ eriştiği zaman "Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz" derler. **157-** İşle Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır.[574]

Tefsir:

153-157 nci âyetlerin, Bedir ve Uhud'da verdikleri şehidlcrden dolayı mü'minleri teselli için indiği rivayet edilir. Ancak mü'minler, Bedir'de birkaç şehide karşılık büyük bir zafer kazandıklarından, çok sevinçli dönmüşlerdi, neticeden üzgün değil, sevinçli idiler. Herhalde bu âyetler. Bedir vak'asından önce müslümanlarla müşrikler arasında meydana gelen bazı çalışmalarda verdikleri kayıplardan dolayı müslümanlan teselli etmek için inmiştir. Müslümanların daima denenmekte olduğunu, sabredenlerin büyük mükâfata ereceklerini anlaımakta ve muslümanlara, uğradıkları musibetler, belâlar, âfeiler karşısında sabır ve namazla Allah'tan yardım dilemelerini emretmektedir. Gerçekten felâketler karşısında ibadet ile Allah'a iltica, insan ruhunu kuvvetlendirir, insanın maneviyatını düzeltir, Allah'ın kaderine inancını artırır ve onu bunalımlardan kurtarır.
155 nci âyette eksiltilmesinden söz edilen mallar genel olmakla berabeT daha çok Arapların sahib oldukları hayvanlardır. Meyvalar da genel olmakla beraber asıl kast, Hicaz bölgesinin belli başlı meyvası olan hurmadır. Nefişlerin eksilmesi de tabii olarak ölüm, veya savaş ve başka nedenlerle öldürülmesidir. Özellikle hicret sırasında Medine bir sıtma ve veba kenti idi. Daha sonra havası düzelmiştir.[575]
Elbette sabır, felâket karşısında insanın hiç etkilenmemesi, üzülmemesi anlamına gelmez. Etkilenmek, üzülmek merhamet ve yufka yürekliliğin eseridir. Kötü olan üzülmek değil, insanı Allah'a isyana sevk eden aşırı sızlanma, dövünmelerdir. Yoksa Hz. Peygamber de oğlu İbrahim'in vefatı üzerine ağlamış, kendisine: "Sen bizi bundan menetmemiş miydin?" diyenlere bunun bir acıma eseri olduğunu; "Göz ağlar, gönül üzülür. Ama biz, Rabbimizin rızasına aykırı bir şey söylemeyiz. İbrahim, biz senin ayrılığından üzgünüz!" demiştir.[576]
156 ncı âyette geçen musibet, insanın başına gelen üzücü olaydır. İkrime'nin rivayetine göre bir gün Allah'ın Elçisinin lambası sönmüş: Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz"
demiştir. Kendisine: "Yâ Resûlâllah, bu musibet mi ki?" demişler. "Evet mü'mini inciten her şey musibettir" demiştir.[577]Bir hadiste de: "Mü'minin başına gelen her acı, yorgunluk, hastalık, üzüntü, tasa, günâhlarından bir kısmının bağışlanmasına neden olur. "[578] buyurulmuştur.
Bir musibet, ölüm haberi duyunca istircâ etmek yani demek, Allah'ın öğütüdür. Müslim'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.): "Başına bir felâket gelen mü 'min, Allah'ın buyurduğu üzre 'Biz Allah içiniz ve O'na döneceğiz', Allahım bu musibetime hayırlı bir karşılık ver, kaybettiğimin yerine daha iyisini ihsan buyur' diyen müslüma-na Allah, onun kaybettiğinden daha iyisini verir. "[579]

---

[572] Ma'rifetnâme, s. 336 ve devamı.
[573] İbrahim Suresi: 7.
[574] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/258-262.
[575] Tefsîru'l-Kur'ânil Hakîm, 2/40.
[576] Buhârî, Cenâiz, 43: bâbu kavlî'n-nebiy s.a.v. h. 61; Müslim, Fedâil, 62; Ebû Dâvûd, Ce-nâiz 24; İbn Mâce, Cenâiz 53; İbn Hanbel, 3/194.
[577] Kurtubî'nİn kaydettiği bu hadîsin kaynağını bulamadım. Ancak Müslim, Birr; Tirmizî, Cenâiz 1; İbn Hanbel, Musned 3/38, 4/56, 98... de "Mü'mine batan diken ve bunun üstünde her üzücü şey, karşısında Allah onu bir derece yükseltir.1 mealinde hadîs vardır.
[578] Buhârî, Marda 1; Müslim, Birr, 52; Tirmizî, Cenâiz 1; İbn Hanbel, 2/303, 335, 3/4, 18, 24, 48, 61, 81.
[579] Müslim, Cenâiz, 3, 4.

İşte 155 nci âyetin sonundaki müjdenin anlamı budur. Sabredenlere, dünyâda, kaybetmiş oldukları şeye halef verilmesi, o şeyin yerinin doldurulması umulur. Ayrıca onlara Allah'ın salâtları, yani affı, bereketi, lütuf ve rahmeti ulaşır. Hz. Ömer şöyle demiş: " Şu iki idi ve ilâve ne güzeldir!". İki idi ile istircâ'daki salât ve rahmeti, ilâve ile de ihtidâ'yı kasdetmiş, yani o, bu sözüyle musîbet anında demenin ne güzel olduğunu söylemek istemiştir.

Sabr; Zorluklara dayanmak, nefsi tutmak demektir. En makbulü de ilk sadme anındaki sabırdır. Müslim'in çıkardığı bir hadîse göre nefse güç gelen, fakat sevabı çok olan sabır, musîbet ateşinin hücum ettiği zamanda yapılan sabırdır. Zira bu, kalbin gücüne ve sabır makamında sebatına delâlet eder. Ama musibetin ateşi soğuduktan, ilk şoku geçtikten sonra herkes sabreder. Bundan dolayı her akıllı, üç gün sonra ahmakın yapacağı işi, ilk andan itibaren yapmalıdır. Sehl ibn Abdillâh et-Tüsterî şöyle demiştir: "Sabır iki çeşittir. Biri günâha girmemeğe sabırdır ki bunu yapan mücâhiddir. Biri de Allah'a ibâdete sabırdır ki bunu yapan da âbiddir. Hem günâh işlememeğe, hem de ibâdete sabreden kimseye Allah, kazasına rızâ yeteneği verir. Rı-zâ'nın işareti, gelen kötülük ve iyiliklere karşı kalbin sükûnu (dalgalanmaması)dır. Yunus ne güzel söylemiş: "Lütfün da hoş, kahrın da hoş" diye! Rüveym: "Sabır şikâyeti bırakmaktır", Ebû Alî: "Sabır Allah'ın takdirine itiraz etmemektir. Fakat şikâyet etmeden başına gelen belâyı söylemen, sabra aykırı değildir. Yüce Allah, "Yâ Rabbi bu dert bana dokundu!"[580]diyerek derdini söyleyen Eyyûb'u: "Biz onu sabredici bulduk,
ne güzel kuldu ol"[581]diyerek övmüştür.[582] Bu konuyu Peygamber (s.a.v.)in bir hadîsiyle bitirelim:
"Kendisine bir musibet erişmiş olan kimse, hatırladığı zaman istircâ' eder derse, aradan uzun zaman geçmiş olsa dahi, kendisine o musibetin ilk vukubulduğu gündeki gibi sevâb verilir.[583]

154 ncü âyet, şehidlere ölü denemeyeceğini, onların gerçekte diri olduklarını anlatmaktadır. Normal ölümle ölen kimseye "ölü" denir. Allah yolunda hayatını feda eden şehîd, Allah'ın katında yüce bir hayata nail olacağı gibi toplumu tarafından da daima rahmet ve takdirle yad edilir. Hem toplumu içinde ebediyyen yaşar, hem de gayb âleminde gerçek hayata erer.

Ölüm, şu görünen bedene özgüdür. İnsanın asıl benliği bedeni değil, onun içinde gizli olan, ona hareket ve canlılık veren ruhudur. Beden kalıptır. Ruh onun hakikati, insanın gerçeğidir. Bedenin aslı topraktır. Topraktan süzüle süzüle gıdalarla insana geçmiş, insan vücudunda bir takım ameliyelerden geçip insan tohumu haline gelmiş, tohum haline gelirken de tıpkı süt içine yağın karışması, susam tanesinin zerrelerine yağın nufüzu gibi insan tohumunun içine de ruh cevheri, canlılık giydirilmiştir. Ana karnında cenin haline gelen insandaki ruh da gelişmeğe başlamıştır. Cenini insan şekline sokup şu dünyaya getiren, Allah'ın izni ve iradesiyle onun içine üflenen ruhtur.

Özü şu topraktan çıkan beden, zamanla değişikliğe uğrar, büyür, gelişir, ihtiyarlar ve içindeki ruhu kaybedince de tekrar toprağa düşüp çözülür, dağılır, aslı olan toprağa karışır.

Ama deneylerden geçip olgunlaşmak, ruhanî bilgiler ve haller kazanmak için beden içine konup bir süre bedende konuk gibi kalan ruh, ölmez, yaşar. İşte insan öldüğü zaman kabir sevabı ve azabı, ölen bedenine değil, ölmeyen ruhunadır. Çünkü beden ölünce genellikle toprakta çürür, bazı bedenler de yakılır, kül olur. Bazıları havada parçalanıp dağılır, bazıları denizlerin derinliklerine atılır. Ruhunu kaybeden bedene bir daha ruh dönmez, öien kişi şu dünyada bir daha dirilmez. Kuruyan ağaca nasıl bir daha yaşlık gelmezse, ölen bedene de bir daha canlılık gelmez.

Peki ama tefsirine çalıştığımız, şehidlerin ölmediğini ifade eden bu âyet ile Hz. Peygamber (s.a.v.)in: "Kabirya cennet bahçelerinden bir bahçe, yahut cehennem çukurlarından bir çukurdur. "[584] mealinde hadîsleri nasıl izah edilecektir?

Bu âyet ve hadîs, insan bedeninin değil, ruhunun şu bedenden ayrıldıktan sonraki halini tasvir etmektedir. Kabir ile, insanın ölümünden sonraki hali kasdedilmiştir. Çünkü her insan kabre girmez. Yakılıp külü şişelerde saklanan insanlar da vardır. Öldükten sonra aylarca, hattâ yıllarca kabre konulmayan kimseler de vardır. Binaenaleyh hadîsteki kabir kelimesiyle kasdedilen, insanın ölümünden sonraki halidir. İşte insan öldükten sonra ruhu ya cennet gibi bir hayat içine girecek veya yaptığı kötü işlerin tutsağı olacaktır. Âyet ve hadîsin kasdı budur.

İmam Fahreddîn Râzî şöyle diyor: "Kabir sevabı ve azabı, ya bu bedene veya bunun bir parçasına ulaşır. Birincisi (yani sevâb ve azabın bedene ulaşması iddiası) kuru bir inatçılıktan başka bir şey değildir. Çünkü bu bedenin çözülüp dağıldığını görüyoruz. Çürüyüp dağılan bir şeye nasıl sevap ve azabın dokunduğu iddia edilir?

"Bedenin tümüne sevâb ve azâb dokunmayacağına göre, Allah'ın bedenin küçük parçalarından bazılarım diriltip sevâb ve azabı onlara dokundurduğunu söylemek gerekir. Bu caiz olduğuna göre neden 'insan ruhtur' demek caiz olmasın? Çünkü ruh çözülmez, dağılmaz, acı ve lezzet duyar."[585] "Kabir sevabı ve azabı da kalıba değil, ruhadır."[586]"Kıyamet gününde de Allah, ruhu tekrar bedene döndürür ki cismânî haller, rûhânî hallerle birleşsin

---

[580] Enbiyâ Sûresi: 83.
[581] Sâd Sûresi: 44.
[582] Kurtubî, el-Câmi', 2/174-177.
[583] İbn Mâce, Cenâiz 55; İbn Hanbel, Musned 1/201, 4/27.
[584] Tirmizî, Kıyamet, 26.
[585] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 55.
[586] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 53. Mefâtîhu'l-ğayb, II. 53.

(insan kemalini bulsun.)"[587]
Dünyada güzel amellerle bezenip safiyet kazanan insan ruhu, şu bedenden ayrılınca cennet bahçeleri gibi bir yaşam içine girecek, orada iyi ruhlarla peygamberler, sıddîkler, sâlihler ve şehitlerle beraber tadına doyulmaz bir ruhanî âlemde bulunacaktır. Fakat dünyada kötü işlerle kirlenmiş, bozulmuş olan insan ruhu da bedeninden ayrıldıktan sonra dünyadaki kötü işlerin gerçek niteliğini görecek, azaba dönüşen o amellerinin tutsağı olacak, çeşitli azâblar içerisinde kalacaktır. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.), bu gerçeğe işaret için kabrin ya cennet bahçelerinden bir bahçe, ya da cehennem çukurlarından bir çukur olduğunu söylemiştir.
Allah yolunda öldürülen kimseler, amellerin en güzelini işlemişlerdir. Onlar, Allah'ın en fazla sevdiği işi yapmış, canlarını Allah uğruna feda etmişlerdir. Yoluna can feda eden bu insanları yüce Allah, iyi kullarının aracına katacak, ma'nevî derecelerin en yükseklerine çıkaracak, cennet bahçelerinde yaşatacak, huzurunda, akıl ve hayale gelmeyecek nimetlere nail eyleyecektir.
İnsan dünyada ne kadar mutlu yaşasa yine de acılardan, ızdıraplardan uzak olamaz. Çünkü dünyanın lezzeti yanında üzüntü ve kederi de vardır. Asıl elemsiz, üzüntüsüz, tasasız yaşam, o ruhsal yaşamdır. Şehidler, bu ruhsal yaşamın en yükseğine ermişlerdir. O ebedî zevk içinde yaşayan insanlara ölü demek doğru değildir. Onlar, ölmenin arız olduğu vücut elbisesini atmış, katıksız, sâf, ölümsüz hayata kavuşmuşlardır. Ama basiretleri kapalı olan dünyalılar, onların o sâf, ölümsüz hayatlarının, ruhanî zevk ve lezzetlerini^ farkında değillerdir.
Muhammed Abduh şöyle diyor: "Bazı ruh âlimlerine göre ruh, esîrî, latîf bir cisimle, insanın şu dünyâdaki şeklinde görünür. Şu maddî cismin içinde dolaşır. İnsan ölünce ruhu o esîrî cisimle beraber çıkar ve onunla beraber kalır. O cisim değişikliğe uğramaz, bozulmaz, çözülüp, dağılmaz. Çözülüp dağılan maddî cisimdir. Bundan dolayı birkaç yılda insan değişir. İmâm Mâlik'ten nakledilen 'Rûh, cesed gibi bir surettir' sözü de buna yakın bir anlam taşır. Yani ruhun da bir şekli vardır. Seki! arazdır. İşte bu arazın cevheri, bilginlerin esîr dedikleri şeydir. Onlara göre güneş ışığını uzayda taşıyan esirdir. Şimdi onların dedikleri gibi esîr, latîf ve kesîf cisimlere nüfuz etme özelliğine sahipse âhirette Mutlak Ruhun ona yapışması, esîrin o ruhu nimet gören, beslenen bir cisim yapması mümkündür: İster kuş cismi olsun, ister başka bir cisim. Yüce Allah, yolunda öldürülenler için: 'Onlar diri, Rab-lerinin katında rızıklanmaktadırlar.[588] buyurmuştur..."[589]
Allah yolunda cihad, ibadetlerin en üstünüdür. Cihad eden müslüman, ya şehid olur, ya gazi. İkisi de yüksek rütbelerdir. Hele şehidlik mertebesi, mertebelerin en yücesidir. Peygamberlikten sonra en makbul mertebe, şehidlik mertebesidir. Bundan dolayı ashabı kiram, şehid olmak için can atarlardı. Allah'ın kılıcı unvaniyle taltif edilmiş bulunan Halid ibn Velîd, ömrü savaşlar içinde geçtiği halde yine şehid olamayıp yatağında öldüğü için üzüntü çekmiştir.
Mü'minler, şehid olmak için çarpışırlar. Şehidliği arzu ederek çarpışan insanlar yenilirler mi? Bu iman, en güçlü silâhları dahi yener. Çünkü silâhı kullanan da insandır.
"Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;
Benim îmân dolu göğsüm gibi serhaddim var!"
İnsan nasıl olsa bir gün ölecektir. Süleyman Çelebi'nin dediği gibi:
"Her ne denlû yâşâr îse bir kişî, Âkır)et ölmekdürür ânın işî."
Yüce Mevlâmız: "Ölmekten, öldürülmekten kaçmak size fayda vermez. Kaçsanız bile ancak az bir süre yaşatılırsınız.."[590] buyuruyor. Şu fani dünyada zilletle yaşamak yerine hak yolunda şehid olmayı tercih eden insanlar, ebedî diriliğe kavuşur, peygamberlerle arkadaş olmak şerefine ererler.
Allah'ın Resulü (s.a.v.), şehidlerin derecesini şöyle açıklıyor:
"Cennete giren hiç kimse, yeryüzündeki her şey kendisinin dahi olsa bir daha dünyaya dönmek istemez. Yalnız şehid müstesna. Çünkü o, gördüğü ikram karşısında dünyaya dönüp on kere öldürülmeyi arzu eder. "[591]
Ebu Katâde anlatıyor: "Allah'ın Resulü (s.a.v.), ashabı arasında durdu. Allah yolunda cihadın ve Allah 'a inanmanın, amellerin en üstünü olduğunu söyledi. Bir adam kalktı:
— Ya Resulâllah, dedi, Allah yolunda, öldürülürsem günahlarım affedilir mi? Allah'ın Resulü şöyle buyurdu:
— Sabır ve sebat ederek sırf Allah rızası için düşmana yönelir, arkanı dönmezsen evet. Sonra Allah'ın Resulü sordu:
— Nasıl demiştin?
— Allah yolunda öldürülürsem günahlarım affedilir mi demiştim.
— Evet, sabreder; Allah rızası için düşmana yönelir, arkanı dönmezsen borç dışındaki günahların affedilir. Cebrail bana böyle söyledi. "[592]
Bedir Savaşında şehid düşen Hârise'nin, annesi gelip Allah'ın Resulüne sordu:
— Ya Resulâllah, dedi, bana Hârise'den bahsetmez misin? Bedir'de öldürüldü. Eğer (oğlum) cennette ise sabredeyim, değilse ağlayayım. Allah'ın Resulü buyurdu;

---

[587] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 55.
[588] Âli İmrân Sûresi: 169.
[589] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 2/38-39.
[590] Ahzâb Sûresi: 16.
[591] Buhân, Müslim (at-Tarğîb, II. 311).
[592] Müslim, (at-Tarğîb, II. 311).

— Ey Hârise'nin annesi, cennette bir çok cennetler var. Senin oğlun en yüksek Firdevs'e ulaştı. "[593]
Hz. Câbir anlatıyor:
"Babam Abdullah ibn Amr, Uhud Savaşında öldürülünce, Allah 'in Resulü (s.a.v.) bana:
— Câbir, dedi, Allah'ın babana ne söylediğini haber vereyim mi?
— Evet Ya Resulâllah, dedim. Dedi ki:
— Allah, herkese ancak perde arkasından konuşmuş iken senin babana, karşı karşıya konuştu ve dedi ki: 'Ey Allah'ın kulu, dile benden (ne dilersen) vereyim.' Baban: 'Ya Rabbi, beni hayata döndür ki ikinci kez öldürüleyim dedi'. Yüce Allah: 'Onların dünyaya dönmeyeceklerine ezelde hükmettim,' dedi. 'O halde ya Rabbi, arkamda kalanlara, benim burdaki durumumu duyur'dedi. Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirdi: Allah yolunda öldürülenleri Ölü sanmayınız. Hayır, onlar diridirler. Rableri katında nzıklanmaktadırlar. Allah'ın, kendilerine verdiği nimetlerden sevinçli olarak arkalarından henüz (şehîd olup) kendilerine yetişemeyenlere de korku olmadığı, onların da üzüntüye uğramayacakları müjdesiyle sevinmektedirler."[594]
İbni Abbâs Hazretleri de bu mealde bir Hadîs anlatır:
"Kardeşleriniz vurulunca Allah onların ruhlarını yeşil birer kuş şekline koydu. Cennetin nehirlerine gelir, meyvalarından yer, Arş'ın gölgesi altındaki altın kandillere konarlar. Yediklerinin, içtiklerinin ve istirahatlerinin güzelliğini görünce: (Bizim sağ olup cennette nzıklandığımızı kardeşlerimize kim duyuracak ki onlar, cihaddan yüz çevirmesinler, savaştan dönmesinler.) dediler. Yüce Allah: (Ben sizin yerinize duyurayım) dedi ve şu âyeti indirdi: (Allah yolunda öldürülenleri ölüdürler sanmayınız, hayır onlar diridirler, Rableri indinde rızıklanmaktadırlar..)"[595]
Mu'ta Savaşında şehid düşen Hz. Ca'fer Tayyar için Allah'ın Resulü şöyle dedi: "Ca'fer ibn Ebî Tâlib'i, cennette uçan iki kanatlı bir melek olarak gördüm. Orada dilediği yere uçuyordu. Kanatlarının ucu kana bulanmıştı. Zeyd'in karşısında bulunuyordu. "[596]
"Şehid, evinin halkından yetmiş kişiye şefaat edecekir. "[597]
"(Savaşta) Öldürülenler üç türlüdür: Bir adam ki inanır, nefsiyle maliyle Allah yolunda cihadeder, düşmanla karşılaşınca savaşır, nihayet öldürülür. Bu, cennette, Allah'ın Arş't altında göğsü sevinç ile dolan şehiddir. Peygamberler, sadece peygamberlik dolayısiyle bundan üstündürler. Bir adam ki günahlarından ve hatâlarından dolayı nefsinden korkmaktadır; caniyle, maliyle Allah yolunda cihadeder, düşmanla karşılaşınca savaşır, öldürülür. Bu şehîdlik, onun günahlarını siler. Çünkü silâh, günahları silicidir. (O adam), Cennetin hangi kapısından isterse oradan cennete sokulur. Çünkü cennetin sekiz kapısı vardır, cehennemin de yedi kapısı vardır, birbirinden üstündür. Ve bir adam ki münafıktır, caniyle maliyle cihadeder, düşmanla karşılaşınca Allah yolunda savaşır, öldürülür. Bu adam cehennemdedir. Çünkü kılıç, münafıklığı silmez. "[598]
Savaşta ön safta çarpışmak efdaldir. Hz. Peygamber (s.a.v.), savaşta ön safta çarpışanlara Rabbin gülümseyeceğini, Rabbin gülümsediği kimsenin de hesaba çekilmeyeceğini, cennetin en yüksek yerine çıkacağını haber vermiştir.[599]
158- Safa ile Merve, Allah 'in nişanlarındandır. Kim Ev 'i (Kâ'be'yi) hacceder, ya da ömre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Kim kendiliğinden bir iyilik yaparsa bilsin ki, Allah karşılığını verir, yaptığını bilir.[600]

Tefsîr:

158- Safa ile Merve, Kâ'be'nin hemen yakınında bulunan birbirine takriben dörtyüz metre mesafeli iki tepeciktir. Hac ve ömre yapan kimse, bunları da ziyaret eder.
Hac, belli zamanda yapılan ibadetlerin adıdır. Yola gücü yeten, ergin müslümanlara hac farzdır. Ömre de hac gibi bir ibadettir. Ancak ömrenin belli bir zamanı yoktur. Her zaman yapılabilir. Ömre, Kâ'be'yi tavaf ile, Safa ile Merve arasında sa'y'den ibarettir.
Allah için hac veya Ömre yapan kimsenin, Safa ile Merve'yi ziyaret etmesinde bir günah yoktur. Çünkü buraları ziyaret de haccın menasikinden-dir (hac ibâdetlerindendir). Kim kendiliğinden bir iyilik yaparsa muhakkakki Allah, onun yaptığı iyiliği bilir ve o iyiliğin karşılığını verir.
Rivayete göre Cahiliyye devrinde Safa ile Merve arasında sa'yedilirdi. Bu tepelerden biri üzerinde İsaf, diğeri üzerinde Naile adında iki Arap putu vardı. Araplar bu putların yanında kurbanlarını keserlerdi. İşte bu tarihî geç-mişinden dolayı müslümanlar, buraları ziyaret etmekte tereddüd ettiler. Bunun üzerine Safa ile Merve'nin, haccın menasikinden olduğunu, buraları ziyaret etmekte bir sakınca bulunmadığını bildiren bu âyet indi.
Bu iki tepe arasında sa'yin meşru olmasının hikmeti şöyle açıklanır: Hz. İbrahim, karısı ile oğlu İsmail'i

[593] Buhârî, (at-Tarğîb, II. 325).
[594] Tırmizî, İbni Hâce, Hâkim (at-Tarğîb, II. 314).
[595] Ebû Dâvûd, Hâkim (at-Tarğib, II. 323).
[596] Taberânî (at-Tarğîb, II. 314-315).
[597] Ebû Dâvûd, İbn Hibbân (at-Tarğîb, II. 316).
[598] Ahmed ibn Hanbel, Taberânî, İbni Hibbân, Beyhakî (at-Tarğîb, II. 316-17).
[599] at-Tarğîb; II. 319.
[600] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/262-270.

Mekke'ye bırakıp gitmişti. İsmail'in annesi Hâcer, su bulmak için çocuğunu Harem'in bulunduğu yere koyup tepeden tepeye koşmağa başladı. Bu sırada Allah'ın yardımı yetişmiş ve Zemzem Kuyusunun yerinden su fışkırmıştı. İşte onun hatırası için bu iki tepe arasında koşmak, haccın ibadetleri arasına konulmuştur. Bu koşma, Allah'ın yardımını aramanın ve bunaldıkları zaman Allah'ın yardımının, insanlara yetişeceğinin bir simgesidir.
Safa ile Merve arasında koşmak, Maliki ve Şafiî mezheplerine göre farz, Hanefî mezhebine göre vâcibdir. Çünkü "Günah yoktur" ifadesi, mendub bildirir. Ancak bu koşmanın, farz olduğunu bildiren hadîsler de mevcud olduğundan, Hanefîler, sa'yi vâcib kabul etmişlerdir. Fakat Abdullah ibn Mes'-ûd'un ve Enes ibn Mâlik'in: " " yerine okudukları, Übeyy'in mushafında da böyle yazıldığı, Abdullah ibn Abbâs'tan rivayet edilmiştir ki bu takdirde: "Hac ve Ömre yapanın, bunları tavaf etmemesinde bir günâh yoktur." anlamı çıkar.[601]
159- İndirdiğimiz cıcık delilleri ve hidayeti biz, Kitapta insanlara açıkça belirttikten sonra- gizleyenler (var ya), işte onlara hem Allah lanet eder, hem bütün lanet edebilenler lanet eder. **160-** Ancak tevbe edip (durumlarını) düzeltenler, (gerçeği) açıklayanlar başka. Onları bağışlarım. Çünkü ben, tevbeyi çok kabul edenim, çok esirgeyenim. **161-**Ama âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüş olanlar, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onların üstünedir. **162-** Ebediyen lanet içinde kalırlar. Ne kendilerinden azap hafifletilir, ne de onlara fırsat verilir.[602]

Tefsir:

159-162: 159 ncu âyetin, Tevrat'ta Hz. Peygamber'in vasıflarını okudukları halde onu gizleyen yahudîler hakkında indiği rivayet edilir. Hz. Mu-âz (r.a.) yahudîlere, Tevrat'ta Hz. Peygamber'in nasıl anlatıldığını sormuş, onlar da Hz. Peygamberin Tevrat'taki vasıflarını gizlemişler, söylememişlerdir. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.
Yahudilerin, Hz. Peygamber'in gerçek peygamber olduğunu bildiklerine dair elimizde pek çok delil vardır. Bu konuda tarih kitapları ittifak halindedir. İslâmdan önce uzun süre birbirleriyle komşu olarak yaşayan Medineli Araplarla yahudîler arasında zaman zaman kavgalar çıkardı. Yahudiler yenilince derlerdi ki: "Bizim söylediklerimizi tasdik eden bir peygamberin gelme zamanı yaklaştı. Biz onunla birlik olup sizi, Âd ve İrem toplumlarının öldürülmesi gibi öldüreceğiz." Ve son zamanda gelecek peygamberin yüzü hürmetine Allah'a duâ ederler: "Ya Rabbi, evsafını Tevrat'ta gördüğümüz, âhir zamanda gönderilecek peygamberle bize yardım eyle!" derlerdi. Fakat âhir zaman peygamberi gelince yahudîler beklediler ki o, kendileriyle birlik olsun, onun liderliğinde Arapları yensinler, cihana hakim olsunlar. Hz. Peygamber, onların dünya hakimiyeti dâvalarına hizmet etmediği, ırkçılığı yerip bütün insanları eşit ve kardeş ilân ettiği için bile bile ona düşman oldular.[603]
Şu âyet de onların, Hz. Muhammed(s.a.v.)'in peygamberliğini gayet iyi bildiklerine tanıktır: "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar ama yine de on lardan bir grup, bile bile hakkı gizlerler."[604]
Reşîd Rızâ şöyle diyor: "Kitâb ehli âlimleri, kitâblarında bulunan bazı âyetleri halktan gizliyor, işlerine gelmediği için bunları halka açıklamıyorlar ve bu konudaki sorulara, aynen Kitâblarında bulunduğu şekilde cevap vermiyorlardı. Hz. Peygamberin vasıfları, zina edenin recmi konusundaki hükümler bunlardan idi. Onların asıl tahrifleri, âyetlerin kendilerinde değil, yorumunda yaptıkları tahrif idi. Âyetleri, kendi istedikleri anlamı verecek biçimde yorumluyorlardı. Çeşitli dillerdeki eski ve yeni Tevrat nüshaları arasındaki farklar da bu söylediklerimizi kanıtlar. Eski Ahid'in en eski İbranca nüshası, bir yahudî komisyonu tarafından Tabireyye'de ve Fırat vadisindeki sura veya Sorada'da, M.S. altıncı asırla onikinci asır arasında derlenen Musuriye nüshasından kopye edilmiştir. Bu nüshaya el-Musûre yani taklid denilen tefsirler ve notlar ilâve etmişlerdir ki bunların bir kısmı asıl metne karışmıştır.[605]' Bu konu üzerinde A'râf Sûresinin tefsiri sırasında durulacaktır.
Âyet yahudîler hakkında nazil olsa da mânâsı umumidir, Allah'ın dinini gizleyen bütün insanlara şamildir. Allah'ın indirdiğini gizlemek, dünya menfaati için onu söylememek veya tahrif ederek söylemek, insanın başına lanet yağdırır. Allah'ın dinine dair bir şey bilen, onu bilmeyenlere öğretmek, soranlara söylemek zorundadır. Dilini eğip bükmeden, olduğu gibi dosdoğru söylemelidir. Yüce Allah, bütün Kitap sahiplerinden bu hususta kesin söz almıştır: "Allah, bir zaman kendilerine Kitap verilenlerden (onu insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz) diye kesin söz almıştı. "[606]Dünya menfaati karşılığında Allah'ın sözlerini gizleyen veya değiştirenlerin uğrayacakları sonucu da yüce Allah şöyle açıklamaktadır: "Allah 'in indirdiği kitabı gizleyip de onu az bir paraya satanlar, karınlarına ateşten başka bir şey yemiyorlar. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onları temizlemeye-çektir. Onlar için acı bir azap vardır. "[607]
Hakkı gizlemek, risalet görevinin geçersiz kalmasına yol açar. Bu ise tüm insanlığın mahvı demektir. Bundan dolayı hakkı gizlemek, Allah'ın ve bütün lanet edebileceklerin lanetine müstahak kılacak derecede ağır bir günahtır. İnsan, şahsına münhasır bir günah işleyip tevbe ederse Allah gafur ve rahimdir, onu affeder. Fakat Allah,

---

[601] Kurtubî: 2/182.
[602] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/270-271.
[603] İbn Hişâm, Sîratu'n-Nebî, I. 211; Taberî, CâmiVl-Beyân, I. 410-412, Mısır, 1388/1968.
[604] Bakara Sûresi: 146.
[605] Tefsîru'l-Kur'ân, 2/48-49.
[606] Âliîmrân Sûresi: 187.
[607] Bakara Sûresi:-174.

hakkı gizleyenleri, indirdiği dini ve hidayeti tahrif edenleri yalnız kendi lânetiyle değil, bütün canlıların lânetiyle cezalandırır.
Enes ibn Malik anlatıyor: "Allah 'in Resulü bir seferine giderken Muâz ibn Cebel de kendisinin binek arkadaşı idi. Allah'ın Resulü:
— Ey Muâz, dedi. Muâz:
— Buyur, ya Resulâllah, dedi. Allah'ın Resulü yine:
— Ey Muâz, dedi. Muâz:
— Buyur, ya Resulâllah, dedi, Allah'ın Resulü:
— Ey Muâz, dedi, Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammedin de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şahidlik eden hiçbir kul yoktur ki Allah onu cehenneme haram etmesin. Muâz:
— Ya Resulâllah, bunu insanlara haber vereyim mi ki sevinsinler? dedi. Allah'ın Resulü:
— O zaman (buna) güvenir (ameli bırakırlar, dedi.
Uzun zaman bu müjdeyi kimseye söylemeyen Muâz, nihayet öleceği sırada bildiği bir şeyi gizleyip de günahkâr olmamak için bunu açıkladı.[608]
İşte onlar, bildikleri bir şeyi gizlemekten, duydukları bir peygamber sözünü insanlara duyurmamaktan öyle korkarlardı. Bundan dolayı Allah'ın Resulünden ne duymuşlarsa onu olduğu gibi kendilerinden sonra gelen nesle aktarmışlar ve onların bu dürüst davranışı sayesinde İslâm nuru bize kadar gelmiştir.
Bildiğini başkalarına öğretmek, Allah'ın, insan üzerinde bulunan bir hakkı olduğu içindir ki ilk İslâm bilginleri, Kur'ân ve din ilimlerini öğretme karşılığında ücret almayı caiz görmemişlerdir. Fakat sonradan dünya işlerinin çoğalması, hayat şartlarının değişmesi karşısında bu hüküm yumuşatılmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in; "... Her toplumdan bir zümrenin, (peygamberle beraber) sefere çıkıp dini öğrenmeleri ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmaları gerekir"[609]âyeti, toplum içinde bir zümrenin din ilimlerinde ihtisas yapmasını emretmektedir. Bu, kifaye olarak farzdır. Bu ihtisas ise onları, geçimlerini sağlayacak bir iş yapmaktan alıkor. Bundan dolayı topluma dinini öğretecek bu insanların, dinî görevleri yaptıran din adamlarının, geçimlerini sağlayacak bir ücret almaları caiz, hattâ zarurî görülmüştür. Gaye, Kur'ân'ın zayi olmasını önlemek, dinî ilimlerin öğretimini sağlamaktır.
Herhangi bir olaya tanık olup da bir menfaat veya adam kayırma yüzünden olayı gizleyen veya yalancı şahidlik yapan kimse de âyetin tehdidi altına girer. Kur'ân-ı Kerîm'e göre müslüman, hiçbir halde doğruluktan ayrılmaz. Akrabasının, annesinin babasının, hattâ kendi nefsinin aleyhinde dahi olsa hakkı gizlemez, doğruyu söylemekten kaçınmaz. İşte böyle bir toplumda haksızlık olmaz, cinayetler işlenmez. Allah'ın emirleri uygulanır. Yuvalara mutluluk, kalblere huzur dolar. Bütün toplumu ilâhî saadet kucaklar.
Tevbe edip uslananlara karşı yüce Allah, merhametlidir. Ama inkâr edenler ve inkâr ile ölenler, ebedî lanet içinde kalırlar. Cehennem de Allah'ın lanetinin toplandığı yerdir. İşte kâfirler sürekli olarak lanet içinde kalır, azap çekerler. Amelleri, kendilerini hiç bırakmaz yaptıklarının cezasını görürler.
163- Tanrınız bir tek Tanrıdır, O'ndan başka tanrı yoktur. O, Rahmandır, Rahimdir. 164- Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyıp giden gemilerde, Allah 'in gökten su indirip onunla ölmüş olan yeri dirilterek, üzerine her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için (Allah'ın varlığına ve birliğine) deliller vardır. **165-** İnsanlardan kimi, Allah'tan başka eşler tutar, Allah'ı sever gibi onları severler. İnananlar ise en çok Allah 'ı severler. Zulmedenler, azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'a âid olduğunu ve Allah'ın azabının çetin olduğunu anlayacaklarını keşke bilselerdi. **166-** işte uyutanlar, (kendilerine) uyanlardan uzak durdular; azabı gördüler, aralarındaki (bütün) bağlar kesildi. **167-** Uyanlar şöyle dediler: "Ah keşke bir daha dünyaya gitmemiz mümkün olsaydı da şimdi onların bizden uzak durdukları gibi biz de onlardan uzak dursaydık!" Böylece Allah, onlara işledikleri bütün fiilleri hasretler (pişmanlık ve üzüntüler kaynağı) olarak gösterir. Ve onlar, ateşten çıkamazlar.[610]

Tefsir:

163-167 nci âyetler, gözümüzün önüne iki tablo çizmektedir. Birinci tablo, Allah'ın birliğini ispat tablosudur. İlk iki âyette Allah'ın birliği, Rahman ve Rahîm olduğu hatırlatıldıktan sonra O'nun varlığının ve birliğinin delillerine dikkat çekilmektedir: Göklerin ve yerin yaratılması, gece ve gündüzün değişmesi, Allah'ın koyduğu kanunlar sayesinde insanlara faydalı şeylerle dolu gemilerin deniz üstünde akıp gitmesi, yağmurun yağması, ölü tabiatın yeniden canlılık kazanması, yer yüzünde milyonlarca hayvanın yayılması, göklerle yer arasında O'nun emri uyarınca rüzgârların esmesi... bütün bunlar düşünen insanlar için Allah'ın varlığının, birliğinin ve merhametinin işaretleridir.
Âyet, açık alâmet, inkârı mümkün olmayan mu'cize demektir. Kur'ân'm cümleleri, Allah'ın varlığına, birliğine, Kur'ân'ın, Allah'ın kelâmı olduğuna delâlet eden âyetler olduğu gibi tabiat olayları da Allah'ın varlığına ve

[608] Müslim, iman, bâb: 10, hadîs: 13.
[609] Tevbe Sûresi: 122.
[610] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/271-275.

birliğine delâlet eden âyetlerdir. Kur'ân'a göre iki türlü âyet vardır: Biri sözlü olan Kur'ân âyetleridir. Biri de herkesin gözü önünde serili bulunan tabiat kitabının âyetleri, yani tabiat olaylarıdır. Aklını çalıştıran, iyi düşünen insanlar için bütün tabiat olayları, dillenip Allah'ın varlığını ve birliğini haykırır. Şu yeşillenen ağaçlar, şu uçan kuşlar, şu yüzen balıklar, şu gece gündüz, şu kâinattaki düzen, kendilerini yaratan çok akıllı, Rahman ve Rahim, her şeye gücü yeten bir Tanrının varlığını söyler. Bundan dolayı Kur'ân, her vesile ile insanın dikkatini tabiat âyetlerini okumaya, onlardaki incelikleri düşünmeğe davet eder. Gecenin gündüzün değişmesi, bize sonsuz görünen şu engin kâinatta aynı tabiat yasalarının bulunması, zerreden sonsuz kâinata dek herşeyin ince yasalarla düzenlenmiş olması, bunların bir raslantı ile kendi kendine değil, büyük akıl sahibi bir yaratıcı tarafından yaratıldığını kanıtlar. İşte bu kâinatı düşünen, tabiat varlıklarındaki ince hikmetleri, yasaları okuyan kimse derhal Rahman ve Rahîm sıfatlarıyla niteli bir Allah'ın var olduğunu anlar, herşeyin O'na boyun eğdiğini görür. Kendisi de bilinçli olarak O'nun emrine boyun eğer, O'na kulluk eder.
İkinci tablo, bu âyetlerden ibret almayıp nefislerine esir olan, Allah'tan başka tanrılar edinen inkarcıların, âhiretteki durumlarını canlandırmaktadır. Dünyada Allah'tan başka şeylere tanrı diye tapan, onlardan meded umanlar, âhirette azabı görünce kuvvetin, mülkün yalnız Allah'a âid olduğunu anlarlar, taptıkları tanrılar kendilerine hiçbir yarar sağlamaz. Orada uyanlarla uyulanlar arasındaki bütün bağlar kopar. O zaman tapanlar, tapılan-lara, düşman olurlar. Uyanlar, uydukları kimselere "Keşke bir daha dünyaya gitmemiz mümkün olsaydı da sizin şimdi bizden uzak durduğunuz gibi biz de sizden uzak dursaydık" derler ama ne çare, bütün yaptıkları, kendilerine pişmanlık ve üzüntü kaynağı olur. İçleri yanar durur, bir türlü ateşten çıkamazlar.
168- Ey insanlar, yer yüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin, şeytanın adımlarını izlemeyin; çünkü o, sizin ap açık düşmanı-nızdır. **169-** O size daima kötülük ve çirkin iş (yapmanızı), Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi emreder. **170-** Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun! dense, "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız" derler. Peki ama ataları bir şey düşünemeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (atalarının yoluna uyacaklar)? **171-** O inkâr edenlerii Hakk'a çağıran)m durumu, tıpkı bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen (işittiği sesin mânâsını anlamayan hayvanlar)tf haykıran kimsenin durumu gibidir. (Onlar), sağır, dilsiz ve kördürler, onun için düşünmezler.[611]

Tefsir:

168-171 nci âyetlerde anlatılanları şöyle özetleyebiliriz: Yüce Allah, yeryüzünde bulunan güzel şeyleri insanlara helâl kılmıştır. Esasen bunları insanlar için yaratmıştır. Hakkında ilâhî bir yasak gelmeyen her şey mubahtır. Bazı insanlar, vehimlerine dayanarak Allah'ın yarattığı nimetleri haram sayarlar. Bu düşünceler, şeytanın telkinleridir. Allah'ın haram kılmadığı şeyi kimse haram kılamaz. Mü'minler, insanların açık düşmanı olan şeytana uyarak Allah'ın nimetlerini haram kılmaya kalkmamalıdırlar. Şeytan daima insana kötülüğü, aşırılığı emreder. İnsanları, bilmeden Allah'a iftira etmeğe sevk eder. "Allah şunu yasaklamıştır, şu haramdır" demelerini ister ki onlan Hakkın yolundan çıkarıp evham ve hurafeler yoluna soksun.
Çoğu insan, şeytanın yoluna, kendi vehimlerine kapılıp doğru yoldan sapmıştır, artık onların ardından gelen nice nesiller de körü körüne onları taklid edip batıl yolda yürümüşlerdir. Bu insanlara gittikleri yolun yanlışlığı gösterilip hak yola davet edilseler, bir türlü körü körüne saplandıkları taklid bataklığından çıkamazlar. Gittikleri yolun yanlışlığı ispat edilse, onlar atalarının gittiği yolun doğru olduğuna inanır, bir türlü ondan ayrılmazlar. "Üstâd böyle dedi, onun dediği doğrudur" diye ısrar ederler. Bilmezler ki hatâdan salim olan yalnız Allah'tır. Peygamberler hariç, her insan hatâ edebilir. Peygamberden başka hiç kimseyi körü körüne taklid doğru olamaz.
İşte kendilerine doğru yol gösterildiği halde yine eğri yollara sapan, batıl düşüncelere dalan kimseler, kendilerini toparlayıp yola sokmağa uğraşan çobanın sesini duyup, söylediği sözlerin mânâsım anlamayan hayvanlara ben-zerler. Peygamberler, onların varisleri olan bilginler, şu sapık insanları yola getirmek için kendilerine nice deliller gösterirler, nice hikmetli konuşmalar yaparlar ama bunlar bir türlü söz anlamazlar. Tıpkı çobanın sesini işitip sözlerinin mânâsını anlamayan hayvanlar gibi peygamberlerin ve bilginlerin sözlerini anlamayıp düştükleri sapıklık içinde bocalar, dururlar.
Salih ataların yolunda gitmek iyidir. Fakat onların ilerlediği gibi ilerlemeğe devam etmek gerekir. Eskilerin gelmiş olduğu noktada kalmak, bir adım dahi ileri gitmemek, hattâ onların vardığı fikrî seviyeden daha geride kalmak; tslâmın ruhuna aykırıdır. Her nesil, kendi toplumunu daha ileriye götürmekle yükümlüdür. Salih ataları takib edip ilmen ve ahlaken ilerlemek lâzımdır. Ancak îmândan ve ilimden yoksun ataların yolunda gidilmez. İşte Kur'ân bunu anlatıyor.
Kurtubî, bu âyetin tefsirinde taklîdin hükmünü şöyle açıklıyor: Taklîd: Devenin boynuna takılan yulardan alınmıştır. Yularını başkasının eline verip, güdülen bir varlık gibi onun peşinden giden, onun yaptığı şeyleri düşünmeden yapan kimseye mukallid denir. Taklîd, insanı ne aslî ne de fer'î bir bilgiye ulaştırmaz. Ancak dinî hükümleri asıllarından çıkarma yeteneğinde bulunmayan kimse, zamanının en bilginini bulup onun fetvalarına uyar. Zira Cenabı Hak: "Bilmiyorsanız zikir ehlinden (bilenlerden) soran.[612]buyurmuştur. Yalnız birliğin sağlanması, herkes tarafından uyulması için en âlim insanı bulmak gerekir. Âlim de yine vaktinin darlığından

[611] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/275-277.
[612] Nahl Sûresi: 43.

dolayı sonucuna ulaşamadığı bir konuda kendisi gibi bir âlimi taklîd eder ki bir ibâdeti veya hükmü kaçırmasın.
İbn Atiyye'ye göre ümmetin icmâ'ı, itikat konularında taklidin caiz olmadığı yolundadır. Kadî Ebûbekr ibn el Arabî ve Ebû Amr Osman ibn îsâ ibn Derbâs eş-Şâfi'î gibi kimseler itikadda da taklidin caiz olduğu görüşündedirler. Fakat İbn Derbâs, tevhîd konusunda taklidin caiz olmayacağını söylüyor. Çünkü: "Biz babalarımızı bir dîn üzerinde bulduk, biz de izlerine uyarız." [613]âyetinde babalarını körü körüne taklîd edenler kınanmaktadır. Her mükellefin tevhidi öğrenmesi farzdır ki bu da ancak Kitâb ve sünnet(i öğrenmek) yoluyla olur. .
Bazı kimseler, Kitâb ve sünnete uyanların da mukallid olduğunu söylemişlerdir ama bu doğru değildir. Çünkü Allah, körü körüne babalarının yolunda gidenleri kınamıştır. Peygamber'in getirdiklerine uymak taklîd değildir. Zira Peygamber'in getirdikleri, en doğru yoldur. Yüce Allah, Peygamber'in diliyle: "Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz (din)den daha doğrusunu getirmiş olsam da (yine babalarınızın yolunu) mu (tutacaksınız)?"[614] âyeti ile Peygamberin getirdiği en doğru yola uymayanları kınamaktadır. Çünkü bunlar, câhil insanların çağlar içinde oluşturdukları gelenekler değil, sâf akıldan, soyut ruhtan vahyedilmiş parlak düşüncelerdir. "Rabbimiz, biz beğ-lerimize ve büyüklerimize uyduk da bizi yoldan saptırdılar. "[615]âyetinde babalarının sapık yoluna uyarak sapanlar kınanmakta iken, peygamber babalarının dinine uyan Yûsuf (selâm ona) övülmektedir: "Babalarım îbrâ-hîm, îshâk ve Ya'kub'un dinine uydum. Bizim, herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmaya hakkımız yoktur. Bu (tevhîd), bize ve bütün insanlara Allah'ın bir lûtfudur, ama insanların çoğu şükretmezler. "[616]
Âyet, gerçek îmânın, ancak birşeyi düşünüp, doğruluğuna kanâat getirmekle elde edileceğini, körü körüne taklîdin, kâfirlerin işi olduğunu açıkça belirtiyor. Bundan dolayı mü'minlerin, saplantılardan kurtulup inançlarını araştırma, düşünme ve tam kanâat üzerine bina etmeleri gerekir.
172- Ey inananlar, size verdiğimiz rızıkların iyilerinden yeyin, Allah'a şükredin; eğer O'na tapıyorsanız. **173-** Allah size leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kılmıştır. Ama kim mecbur kalırsa (başkasına) saldırmadan ve sınırı aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günah yoktur. Muhakkak ki A ilah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.[617]

Tefsîr:

172 nci âyette yüce Allah, bizim için yarattığı güzel rızıkiardan yeyip kendisine şükretmemizi emrediyor. Müfessirleregöre "yeyiniz" emri, ibaha ifade eder, "Şükrediniz" emri vücub ifade eder. Zira yeme içme gibi sırf kulların yararına olan şeyleri emreden âyetler, birer vazife değil, hak. bildirir. Şayet bunlar hak değil de vazife bildirecek olsalar, bunları yapmamaktan ceza lâzımgelir ki insanın yararı için emredilen şey, bir noktada insanın zararına bir sonuç doğurur. Bu ise çelişkidir. Bundan dolayı helâl olan şeyleri yemek bir haktır. Fakat haramdan kaçınmak ve Allah'a şükretmek bir görevdir. Ancak insanın, ölmeyecek kadar yemesi farzdır. Mümkün iken yemeyip açlıktan ölen kimse, intihar etmiş olur, günaha girer. İbadet yapabilecek ölçüde güç kazanmak için yemek mendub, tam doyacak kadar yemek mubah, bundan fazla yemek ise haramdır. İşte "yeyiniz" emri, mubah derecesine kadar olan yemeleri içine alır.
173 ncü âyette ise yenmesi yasak olan şeyler açıklanmıştır. Bu âyette haram kılınan maddeleri izah edelim:
Meyte: Kendi eceliyle ölen yahut boğazlanmadan öldürülmüş bulunan hayvandır. Buradaki meyteyi tahsis eden bazı ölüleri haram olan "ölü" tabiri dışında bırakan rivayetler vardır. Resulullah (s.a.v.): "Denizin dışarı attığı veya çekilip karada bıraktığı şeyi yeyin, ama içinde ölüp su üstüne çıkanı yemeyin.[618] demiştir.
Malikîlere gelince "Size iki ölü ve iki kan helâl kılındı..." hadîsini zayıf görmüşlerdir. Onlara göre Kur'ân'ın sünnetle tahsisi (yani genel mânâsının özelleştirilmesi) ihtilâf konusudur ama Kur'ân'ın zayıf hadîsle tahsis edilemeyeceği hususunda ittifak vardır. İkinci ve üçüncü hadîs ise sahihtir. İşie Malikîler ikinci ve üçüncü hadîse dayanarak Kur'ân'ın, meyte hakkında hukmunu tahsis etmişler, balığın olusunu helâl, çekirgenin olusunu haram saymışlardır. Onlara göre çekirge olusunun helâl olduğu hakkında bir hadîs yoktur.
Kur'ân'ın hiçbir suretle sünnet ile tahsis edilemeyeceği kanaatinde olanlara göre de balık olusunu meyte hükmünden çıkaran hadîs değil, "Size deniz avı ve yemeği hela! kılındı"[619] âyetidir. Denizin avı, bir tuzak ile yakalanan hayvandır; yemeği ise su ustune çıkan, ya da denizin çekilmesiyle karada kalan ölmüş balıklardır.
Ebu Hanîfe, meytenin haram olduğunu goz onunde tutarak annesi boğazlanıp da karnından olu çıkan yavrunun da haram olduğuna hükmetmiştir. Çunku meyte haramdır. Fakat Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel, annesinin boğazlanmasiyle yavrunun da boğazlanmış sayılacağını ilen sürerek bu yavruyu helâl saymışlardır. Malik ise uzuvları tamamlanmış, kılı bitmiş olduğu takdirde yavrunun yenilebileceğini, aksi halde yenilemeyeceğini ileri surmuş-tur. Onların delili de Hz. Peygamber'in şu sozudur: "Zekâtu'l-cenîm zekâttı ummıh: Yavrunun

[613] Zuhruf Sûresi: 23.
[614] Zuhruf Sûresi: 24.
[615] Ahzâb Sûresi: 67.
[616] Yûsuf Sûresi: 38.
[617] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/277-280.
[618] Ebû Dâvûd, At'ime, 35. Ebû Dâvûd, At'ime, 35.
[619] Mâide Sûresi 96.

boğazlanması, annesinin boğazlanmasıdır. "[620]
Bu hukum, hayvanın boğazlanmasının, butun vücuduna şamil olduğunu, vücudun içinde bulunan yavrunun da boğazlanmış sayılacağını gösterir. Fakat Ebu Hanîfe taraftarları burdakı ifadenin teşbih anlamına da geleceğini, yanı "Yavrunun kesilmesi, annesinin kesilmesi gibidir, anne, yavrunun kesilmesiyle, kendisi kesilmiş gibi olur" mânâsını da taşıdığım söyleyerek itiraz etmişlerse de hadîsin söyleniş tarzı bu itirazı bertaraf etmektedir: Bazı kimseler, Hz. Peygamber'den: "Ya Resulâllah, biz deve kesiyoruz, sığır, koyun kesiyoruz. Bazan bunların karnından yavru çıkıyor. Bunu atalım mı, yoksa yiyelim mı?" şeklinde soru sormuşlar, Hz. Peygamber de: " isterseniz ye-yın, çunku yavrunun kesilmesi, annesinin kesilmesidir" demiştir .[621]
Meytenin etim yemek haram olmakla beraber boyacılıkta kullanılıp kullanılamayacağı, derisinin tabak edilip edilemeyeceği sorunu da ihtilâf konusu olmuştur, Fakihlerin çoğunluğu, haram olan işin, meyteden yararlanmak olduğuna dayanarak meyteden her turlu yararlanmayı haram kabul etmişlerdir. Câbir, Ebu Hureyre ve Hz. Ömer'den rivayet edilen bir hadîse göre Allah'ın Resulü, meytenin iç yağını toplamayı yasaklamış: "Allah yahudîlere meytenin iç yağını haram kıldı, onlar da onu satıp parasını yediler. [622]demiştir. Yağının haram olması, bunun satımının da haram olmasını gösterir. Fakat 'Atâ, meyte'nin iç yağının boyacılıkta kullanılabileceğine, bununla gemilerin yağlanıp boyanabileceğine hükmetmiştir. Ona göre âyette yasak edilen şey, yararlanmak değil, yemektir. Ayrıca Meymune'nin koyunu hakkındaki hadîs de yahudîler hakkındaki hadîse aykırıdır:
Hz. Peygamber'in zevcesi Meymune'nin ifadesine göre Allah'ın Usulünün hanımlarından birinin koyunu ölmüştü. Allah'ın Resulü: "Derisini alıp istifade etsenize" dedi. Aynı hadîsi İbni Abbâs da rivayet etmiştir. Onun rivayetinde bu koyun, Meymune'nin cariyesine ait idi. Abdullah ibn Abbâs'-ın rivayet ettiği diğer bir hadîse göre de deri tabak edilince temiz olur.[623]
Atâ'nın vardığı bu hüküm, hem âyetin zahirine daha uygun olması, hem de zamammızckaki boyacılık sanayiinde önemi ve dünyada ham maddenin gittikçe azalması, deniz dibindeki yosunlardan, organik kalıntılardan istifadenin dahi git gide zaruret haline gelmesi karşısında tercihe şayandır.
Kan: Bu âyette kan, mutlak, yani vasıfsız olarak zikredilmiştir. En'âm Sûresinde "Akıtılmış" kelimesiyle nitelendirilmiştir. Böylece mutlak kan değil, ancak akıtılmış kan haram olmaktadır. Hz. Aişe: "Eğer Allah, (akıtılmış kan) dememiş olsaydı, insanlar damarlardaki kanın ardına düşer (onu haram sayar)lardı" demiştir. Hanefîler ve Şâfiîler: "Size iki ölü ve iki kan helâl kılındı: İki ölü balık ve çekirge ölüşüdür, iki kan da ciğer ve dalaktır" hadîsiyle kanı tahsis etmişlerdir, yani dalak ve ciğeri haram olan kandan çıkarmışlardır. Fakat Malikîlere göre bu hadîste kanı tahsîs edecek bir şey yoktur. Çünkü ciğer ve dalak ne et, ne de kan sayılır. Burada Malikîlere hak vermek gerekir. Zira ciğer ve dalakta kan fazla ise de bunlar yine et kategorisine girer. Hz. Âişe: "Biz Allah'ın Elçisinin zamanında bürme (güveç) pişirirdik, güvecin üstüne çıkan sarı kanı yerdik" demiştir. Bu söz, et üzerinde kalan kanın yenilebileceğini gösterir.
Hınzîr: Domuz demektir. Zahiriyye mezhebi mensuplarından bir kısmı domuzun sadece etinin haram olduğunu, iç yağının haram olmadığını söylemişlerdir. Çünkü Allah: domuz eti (size haram kılındı)" demiştir. Ama cumhura (bilginlerin çoğunluğuna göre) iç yağı da ete dahildir, o da haramdır. Fakat kılı haram değildir. Domuz kılı ile hirâze (yani deri dikimciliği, ayakkabıcılık) yapılabilir. İbn Huveyzimendâd'ın rivayetine göre domuz kılı ile hirâze yapılıp yapılamayacağını soran bir adama, Allah'ın Elçisi: "Bir sakınca yoktur, "demiştir. Peygamber devrinde hirâze'nin mevcud olması, ve Peygamber'in ashabından hiç kimsenin bunu inkâr etmemesi de bunun caiz olduğunu (domuz kılıyla deri dikmenin caiz olduğunu) gösterir.[624]
Kurtubî'nin bu açıklamasına göre domuz kılıyla ayakkabı ve sair deri eşya dikilebileceği gibi mücevherat dizilen ip de yapılabilir. Ayrıca haram olan, kara domuzudur. Fakat su domuzunun haram olup olmadığı ihtilaflıdır. İmâm Mâlik, bu konudaki soruya kesin bir cevap vermemiş, sadece "Siz ona domuz diyorsunuz." demiştir. Bu sözünden onun, deniz domuzunu, Kur'-ân'da haram kılınan domuz saymadığı anlaşılmaktadır.[625]
Allah'tan başkası adına boğazlanana gelince: Bu da üzerine Allah'ın adı değil de başka birinin adı anılarak kesilen veya Allah için değil de bir put için, Allah'tan başka bir varlık için kesilen hayvandır. Acaba hırısüyanların, îsâ'nın adını anarak kestikleri hayvanlar yenilir mi, yenilmez mi? Bu mesele ihtilâf konusu olmuştur. Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, Muhammed, Şafiî ve Malik'e göre îsâ'nın adı anılarak kesilenler de Allah'tan başkası adına kesilenler grubuna girer. Ata, Mekhûl, Hasan, Şa'bî ve Saîd ibn el-Müseyyib, Malikîlerden Eşheb ise bu hayvanın haram olmadığına kanidirler. İhtilâf nereden çıkmıştır?
Maide Sûresinin 5 nci âyetinde: "Kendilerine Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir." denilmektedir. Bu âyet, tefsirini yapmağa çalıştığımız âyeti tahsis etmekte olduğu gibi, o âyet de bunu tahsis etmektedir. O zaman mânâ: "Allah'tan başkasının adı anıl-madıkça kitap ehlinin yemeği size helâldir" şeklinde olabileceği gibi: "Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenler haramdır, ancak kitap ehlinin kestikleri

---

[620] Tırmızı, Sayd, 10, Ebû Dâvûd, Adâhî, 17, Ibn Mâce, Zebâıh, 15; Dârımî, Adâhî, 17, İbn Hanbel, III 31, 39, 45, 53, Hâkim, Ibn Hıbbân, Dârekutnî ve Taberânî de rivayet etmişlerdir.
[621] Bakınız, Faydu'l-Kadîr, III 563.
[622] Müslim, Müsâkât, bâb 13, hadîs 71, 72, 73, 74; Buhârî, Enbiyâ 50, Buyu, 103, 112; Ne-sâ'î, Far : 9; Dârimî, Eşribe 9; Muvatta ' Sıfatu'n-Nebiy, 36; tbn Hanbel I. 25, 247, 293, 293, 322, III. 117.
[623] Müslim, Hayd, bâb 27; hadîs, 102, 103, 104, 105.
[624] el-Câmi , 2/223.
[625] Aynı.

hariç" şeklinde de olabilir. İşte birinci görüşe sahib olanlar, hırıs-tiyanların, îsâ'nın adını anarak kestikleri hayvanları haram saymışlar; ikinci görüşe sahib olanlar da îsâ'nın adını anarak kesmiş olsalar dahi kitap sahiplerinin kestiklerini helâl saymışlardır. Burada ikinci görüş tercihe şayandır. Çünkü âyet, Arapların putlar adına ve putların üzerine kestikleri hayvanlar hakkındadır, onları yasaklamaktadır. Kitâb ehliyle ilgili değildir. Zührî, hırıstiyan Arapların kestiklerini yemede bir sakınca görmemiş: "Şayet Allah'tan başkasının adını söylediklerini duyarsan yemezsin ama duymazsan, Allah onların küfrünü bildiği halde kestiklerini helâl kılmıştır." Demiştir.[626]İbn Abbâs da Kitâb ehlinin kestiğini helâl saymıştır.[627]

Birçok bilgin, âyette bu sayılan şeylerden yararlanmanın haram kılındığını ileri sürerek bunlardan hiçbir suretle yararlanmayı caiz görmemiştir. Fakat bundan önceki âyetten ve bu âyetin sonundan anlaşıldığı üzre söz, yemek üzerinde geçmektedir. Önceki âyette: "Size verdiğimiz güzel azıklardan ye-yin." deniyor. Bu âyetin sonunda da: "Kim mecbur kalırsa saldırmadan, haddi aşmadan bunlardan yemesinde kendisine bir günah yoktur" deniliyor. Demek ki yasak olan, faydalanmak değil, bunların etini yemektir. Nitekim Meymune'nin ölmüş koyunu hakkında Hz. Peygamber: (s.a.v.) "Derisinden istifade etsenize" demiştir. "Ölüdür" demişler, demiş ki: "Haram olan, meyteyi yemektir.[628]Şayet yemekten ayrı olarak bunlardan her türlü istifadeyi yasaklayan hadîsler gelmiş olsaydı o zaman bu âyetle değil, fakat o hadîslerle bunlardan istifade haram edilmiş olurdu.

Âyet hasr ifade etmektedir. Yani bu sayılanların dışında kalan hayvanların helâl olduğu anlaşılır. "De ki: Bana vahyolunanda, meyte akıtılmış kan, domuz eti-kipistir- vefısk ile Allah'tan başkası adına kesilmiş olanlardan başkasının, yiyecek kimse için haram olduğuna dair bir şey bulamıyorum.[629]ayeti de bu mânâyı kuvvetlendirmektedir. Fakat yırtıcı hayvanların, yırtıcı kuşların, eşeklerin, katırların haram olduğunu bildiren hadîsler vardır. Bu-hârî ve Müslim'in rivayetine göre Hz. Peygamber: "Azı dişi olan yırtıcı hayvanları yemeyi yasaklamıştır. "[630]Keza: "Allah'ın Resulü, azı dişi olan yırtıcı hayvanları ve tırnaklı olan yırtıcı kuşları yemeyi yasaklamıştır. "[631]Câbir'in rivayetine göre de Hz. Peygamber, "Hayber günü ehlî merkeplerin etlerini yasaklamış, fakat at etine müsaade etmiştir."[632]

Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahmet ibn Hanbel, bu hadîslere dayanarak, bu hayvanların etini yemeyi haram saymışlardır. İmam Malik'in de kuvvetli görüşü budur. Fakat bunların mekruh olduğu hakkında bir görüşü de vardır.[633] Birtakım bilginler de bunları mekruh saymışlardır. Ebu Hanîfe ve Malik at etinin haram olduğuna; Şafiî, Ahmet, Ebu Yusuf ve Muhammed ise mubah olduğuna hükmetmişlerdir.

Bu hayvanların haram olmadığını ileri sürenler, tefsiri sadedinde olduğumuz âyete dayanmakta, bu âyette sayılanların dışında kalan bütün hayvanların helâl olduğuna hükmetmekte, bu hadîsleri de, âyetin hükmüne aykırı düştüğü için sahih görmemektedirler. Bu hayvanları haram sayanlar ise bu hadîslere dayanmaktadırlar. Onlara göre bu hadîsler âyetin muhtasar hükmünü izah etmektedir. Âyetler, Arapların haram saydıkları bazı hayvanlara ilişkin hükmü bildirmektedir. Yoksa haram olanların, sadece âyette sayılanlardan ibaret olduğu gibi bir anlam taşımamaktadır. Malikîler ise bu hadîslerin hürmet değil, kerahet anlamı taşıdığı kanaatindedirler. Yani bu hadîslerde beyan edilen hayvanları yemek, onlara göre haram değil, mekruhtur. Belki de Malikîlerin bu görüşü, âyetlerin açık mânâsı karşısında daha isabetlidir. Bu konuda Mâide Sûresinin 2 nci ve En'âm Sûresinin 145 nci ve Nahl Suresinin 115 nci âyetlerinin tefsirlerinde de bilgi verilecektir.

Darda kalmış kimse, âyette ve hadîste haram olduğu bildirilen şeylerden yiyebilir. Fakat yaşayacak kadar mı yiyecektir, yoksa iyice doyuncaya kadar mı? İmam Malik'e göre mecbur kalan, bunlardan doyuncaya kadar yiyebilir. Çünkü zaruret, haramı ortadan kaldırır, meyte de mubah olur. Zaruret ölçüsü de yiyecek bir şeyin bulunmamasıdır. Başka yiyecek bulununca zaruret ortadan kalkar ve bu sayılan şeyler yine haram [634] olur.[635]

Bunların Haram Olmasındaki Hikmet:

Ölmüş hayvan pistir. Çünkü kesilmeden ölen hayvan, vücudunun yapısını tahribeden mikropların etkisiyle ölmüştür. Öldükten sonra da o mikroplar hayvanın hücrelerinde mevcuttur. Onu yiyen insan, bu mikropları kendi vücuduna nakletmiş olur, kendi eliyle kendisini tehlikeye atar. Ayrıca leş, iğrenç bir şeydir.

Akıtılmış kan da hem pistir, hem de mikrop almıştır, zararlıdır. Ama kesilen hayvanın damarında kalmış kan haram olmadığı gibi insanların hayatını kurtarmak için insanlardan alınıp muhafaza edilen ve insanlara verilen

---

[626] Buhârî, Zebâih, 39.
[627] Buhârî, Zebâ'ih 39; Ebû Dâvûd, Adâhî 13.
[628] Buhârî, Zekât, 61; Müslim, Hayd, 100, 101, Zebâ'ih 30; Ebü Dâvûd, Libâs 38, 39; Ne-sâ'î, Far : 4, 5; Dârimî, Adâhî 20; Muvatta', Şayd 16; İbn Hanbel, I. 262.
[629] En âm Sûresi: 145.
[630] Buhârî, Zebâ'ih 28, 29; Müslim, Sayd,. 12-15; Tirmizî, Şayd, 11, At ime 6; Ebû Dâvûd, At ime 25, 32; Nesâ'î, Buyu 79; tbn Mâce, Sayd 13; Dârimî, Adâhî, 18; Muvattâ', Sayd, 13, 14; İbn Hanbel, 1. 244, 289.
[631] Müslim, Sayd 15, 16; Ebû Dâvûd, At ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11; Nesâ'î, Sayd 86; İbn Mâce, Sayd 13; Dârimî, Adâhî 18; İbn Hanbel, I. 147, 244, 289, 302, IV. 89, 90, 127.
[632] Buhari, Mağazi, 38, Zebâih, 27,28; Müslim, Sayol, 36,37; Ebû Dâvûd, Afime, 25, 33; Tirmizî, Afime, 5; Nesâî Sayd 65-71; İbn Mâce, Zebâih 12,14.
[633] Bkz. Muvatta', Sayd, 10, 11, 12.
[634] Bu görüşler için bakınız: Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, Mısır, 1373/2953.
[635] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/280-285.

kan da haram değildir. Çünkü dinin gayesi insanın sağlığını korumakdır. Bazı durumlarda kan vermek insanın sağlığını değil, hayatını kurtarır. Bu bakımdan hak rızası ve insanların sıhhati için kan verenler sevap işlemiş olurlar.
Domuz etine gelince bu hem pistir, hem de domuz, insan vücuduna zararlı olan bir şeridin aracısıdır. Bu şerit domuzda mayalanır, insanda ürer. Ve domuz etinin, insanın tabiatında düşüklük meydana getirdiği, insandan gayret duygusunu kaldırdığı söylenir. Yediği gıdalar, insanın moral yapısına tesir eder. Belki de bizim bilmediğimiz daha birçok zararından ötürü Allah bunu yasaklamıştır.
Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvanın yasak edilmesindeki hikmet de dinin temeli olan tevhid inancını korumak, bu inanca aykırı her davranıştan kaçınmaktır.
174- Allah'ın indirdiği Kitaptan bir şey gizleyip onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey koymuyorlar. Kıyamet günü Allah, ne onlarla konuşacak ve ne de onları temizleyecektir. Onlar için acı bir azap vardır, **175-** Onlar hidayet karşılığında sapıklık, mağfiret karşılığında azap satın almışlardır. Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar. **176-** (Onlara) böyle (azap edilecek) çünkü Allah Kitabı gerçekle indirmiştir. Kitapta ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlık içindedirler.[636]

Tefsîr:

174-176: Mânâları açık olan bu âyetler, doğruyu gizleyen, birkaç kuruşluk dünya menfaati için dinini satan kimselerin uğrayacakları kötü sonucu tasvir etmektedir. İnsana dünya cazip gelir ama gayri meşru tarzda, yalan ve haksızlıkla, hakkı gizlemekle elde edilen dünya malı, aslında cehennemin ta kendisidir. O haram şeyleri yiyenler, yemek yediklerini sanırlar ama, içlerine cehennem ateşini indirdiklerinin farkında değillerdir. Kıyamet gününde Allah, buyruklarını tutanlara hitab edecek iken bunlara konuşmaz, bunları temizlemez. Allah'ın temizlemediği kimseler de acı azabın içinde kalırlar. Şimdi bunlar, o âhiret azabını nasıl düşünmeden dünyada böyle hakkı gizlemeğe kalkıyorlar? Ateşe ne kadar dayanıklı insanlar (!) ki hakkı gizleyerek kendilerini ateşe atmaktadırlar.
Allah, bu kitabı gerçek olarak indirmiştir. Buna uyanlar birlik ve beraberlik içinde yaşarlar. Ama buna karşı çıkanlar, Allah'ın kelâmı üzerinde bile bile ayrılığa düşenler, anlaşmazlık ve düşmanlık içinde kalırlar.
Bu âyetler, Peygamberimizin vasıflarını gizleyen, Kur'ân'ın haram kıldığı şeylerin Tevrat'ta da haram kılınmış olduğunu inkâr eden yahudîler hakkında inmekle beraber mânâları geneldir. Hakkı gizleyen her insan, âyetin belirttiği sonuca uğrar. Kasden kitabın üzerinde ihtilâf etmekten kaçınmak lâzımdır.
Var gücünü harcayarak yapılan ilmî ictihadlardaki ihtilâf, kötü niyetli olmamak şartiyle iyidir, hattâ bir hadîse göre ictihad dinde kolaylık ve genişlik getirdiği için rahmete vesiledir. Ancak bu ictihadlarla amel edecek olanların amacı, ihtilâf çıkarmak değil, ittifak yolunu bulmaktır. Sırf ihtilâf çıkarmak amaciyle kitabı kendi keyiflerince mân alandır mağa kalkanlar, toplumda ayrılık doğururlar, büyük azaba müstahak olurlar. Her mü'minin, müslümanlar arasındaki birliği bozacak, ayrılık doğuracak davranışlardan sakınması lâzımdır.
177- Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik, o (kimsenin iyiliğedir ki, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitaba ve peygamberlere inandı; sevdiği malını yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan (köle ve esirler)e verdi; namazı kıldı, zekâtı verdi. Andlaşma yaptıkları zaman andlaşmalarını yerine getirenler; sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler, işte doğru olanlar onlardır, (Allah'ın azabından) korunanlar da onlardır.[637]

Tefsir:

177 nci âyette İslâmın temel îmân ve amel konulan yani ruhu özetlenmiştir: Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitâblaraîmân ki bunlar İslâmın îmân esaslarıdır. Sevdiği malından yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere, özgürlüğe kavuşmak için çalışanlara maddî yardımda bulunmak,namaz kılıp zekat vermek, verilen sözde durmak,darlıkta ve bollukta sabretmek ki bunlar da îmânın gereği olan güzel işler, ibâdetlerdir.
Burada sayılan bu esaslar, Sûrenin sonunda da başka bir üslûb ile yinelenmiştir: "Elçi de Rabbinden kendisine indirilene inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, Kitâblarına ve Elçilerine inandı; 'Oynun Elçilerini birbirinden ayırdetmeyiz'! 'İşittik, itaat ettik, Rabbimiz bizi bağışlamanı dileriz! Dönüşümüz sanadır!' dediler.[638]
Gerçi o âyette beş îmân temelinden âhiret sözü açıkça geçmiyorsa da "Dönüş(ıimüz) sanadır!" ifâdesinden insanların, öldükten sonra hesap vermek üzere Allah'ın huzuruna gidecekleri vurgulanıyor ki bu da âhirete îmânın daha etkili bir anlatımıdır.
Bunlar içinde Allah'a ve âhirete îmân, dinin en önemli iki temelidir. Üçüncü temel olan sâlih amel, bu iki temele dayanır. Bundan dolayı bu iki îmân temeli, hemen her sûrede çeşitli üslûblarla vurgulanmaktadır.
Kuvvetli rivayete göre kıblenin çevrilmesini bahane edip müslümanla-rın yüreklerine kuşku sokmağa çalışan

[636] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/285-286.
[637] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/286-288.
[638] Bakara Sûresi: 255.

yahudîler hakkında inmiş olan bu âyet, İslâmın Ö2ünü, dinin ruhunu açıklamaktadır: Yüzü sağa sola çevirmek sembolik bir harekettir, Allah'a itaatin simgesidir. Bu hareketin asıl amacı, insanın bütün ruhu ile Allah'a inanması, O'nun buyruklarım tutması, elinden geldiğince Allah'ın yaratıklarına iyilik etmesi, sözünde durmasıdır. Allah'a yürekten inanmadıktan, sözünde durmadıktan, başkalarına iyilik etmedikten sonra insan, sadece yüzünü sağa sola çevirmek, şeklen ibâdet yapmakla iyilik yapmış olmaz, olgunluğa ermez. Allah insanın görünüşüne değil, kalbine; sözüne değil, işine bakar. Onun için herşeyin başında niyet ve ihlâs gelir. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.): "Ameller niyetlere göre değerlendirilir, "[639] buyurmuştur.

Bakara Sûresinin iik âyetlerinde münafıkların durumlarına temas edilmiş, daha sonra tâ buraya kadar yahudîlerin karakterleri ve çeşitli davranışları anlatılmıştır. Zaman zaman da hırıstiyanların ve Arap müşriklerinin olumsuz davranışlarına değinilmiştir. Ama temel konu yahudîlerdir. Sûrenin büyük bir bölümünün yahudîlere tahsisi, İslâmın ortaya çıkışı sırasında Yahudilerin, İslama ve müslümanlara karşı ne yaman bir düşmanlık içine girdiklerini, Islâmı yıkmak için ne kadar çaba harcadıklarını gösterir.

Şimdi burada yeni bir fasıl başlamakta, İslâm hukukunun bazı hükümleri açıklanmaktadır:

Ey inananlar, öldürmede kısas size farz kılındı. (Binaenaleyh, kaatilin de öldürülmesi gerekir). Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ama kim (yani kaatil, müslüman) kardeşi tarafından affedilirse, o zaman (affedenin, örfe göre) uygun olanı yapması, (uygun diyeti istemesi, affedilenin de) güzelce onu ödeme(si) gerekir. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve acımadır. Kim bundan sonra da saldırıya kalkarsa artık onun için acı bir azap vardır.

179- Ey akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır, böylece korunursunuz.[640]

Tefsir:

178-179: Kısas: Bir işin mislini yapmak demektir. al-Katlâ isekâtiPin çoğuludur. Öldürülenler demektir, al-'afv: Lügatte birkaç mânaya gelir. Burada iki mânâsı uygundur: Vermek ve düşürmek.

178 nci âyetteki cümlesini açıklamak için müfessirler hayli yorulmuşlardır. Biz şimdi Zemahşerî ve Şevkânî'nin îzâhını veriyoruz: "Buradaki (Kim ki) katilden ibarettir. (Kardeşinden) sözündeki zamîr, katile gider, (kardeş) diye tabîr edilen de maktul veya maktulün yetişidir.(Şey) ise kan'dan ibarettir. Yani katil için Öldürdüğü din kardeşi veya onun velîsi tarafından kısastan bir şey affedilirse; velîsi kısas yerine diyet veya erse (yaralama diyetine) razı olursa hem velî, hem katil güzel davransın. kısası diyete çeviren velîye, Ona güzelce Ödeme) de katile aittir. Yani affeden, iyilikle affına uysun, kabul edilmeyecek, üstesinden gelinemeyecek talebde bulunmasın; insanlarca bilinen, uygulanan istekte bulunsun. Katil de istenen marûf diyeti güzelce ödesin. Kendisine saldırılan veya velî, kısası diyete çevirme hakkına sâhib oldukları gibi tamamen affetme hakkına da sâhib-dirler. "Âilesine teslîm edilecek bir diyet gerekir. Ancak bağışlamaları durumu hariçtir. "[641]ayeti de diyetin tamamen bağ ıslanabileceğin i ifade ediyor.

Burada maktulün veya velîsinin, katilin kardeşi diye nitelendirilmesi, katil ile mak£ûl arasındaki insanlık ve din kardeşliğinin devam ettiğini hatırlatmak ve özellikle maktulün velîlerinin kalbinde, katile karşı şefkat duygusu uyandırmak içindir. Ayrıca bu ifade, adam öldürmenin insanın dinden çıkmasını gerektirmediğini de gösterir. Çünkü maktul veya velîsi katilin kardeşi ise demek ki katil hâlâ.nıüslumandır, öldürenle öldürülen arasındaki manevî kardeşlik bağı sürmektedir. İmdi maktulün velîlerinden herhangi biri kısastan vazgeçerse öteki velîler buna razı olmasalar dahi kısas düşer, diyete çevrilir.[642]

Bu iki âyetinTnîş sebebi hakkında birkaç rivayet vardır. Katâde'den anlatıldığına göre: Cahiliyye çağında kabileler, kendilerini birbirlerinden üstün görürlerdi. Şayet kuvvetli olan kabilenin kölesi öldürülse, onun yerine bir hür; kadın öldürülse, yerine bir erkek; hür bir erkek öldürülse yerine iki hür erkek öldürmek isterlerdi. Böylece o kabile; kölelerinin, başkalarının hürlerine; kadınlarının, başkalarının erkeklerine; bir hürlerinin, başkalarının iki hürrüne denk olduğunu ileri sürmüş, övünmüş olurdu, tşte Yüce Allah, bu âyeti indirerek ancak köle karşılığında kölenin, kadın karşılığında kadının kısas edilebileceğini bildirdi ve insanları böyle aşırılıklardan menetti. Daha sonra da Mâide Süresindeki: "Onlara (İsrail oğullarına) Tevrat'ta cana canın, göze gözün, tturuna burnun, kulağa kulağın ve yaralamaların da birbirine karşı kısas edileceğini yazdık. " mealinde bulunan 45 nci âyeti indirdi. Buna benzer bir rivayeti de tabiûndan bir topluluk, Şa'bî'den nakletmiştir.

Süddî'den gelen rivayete göre de Araplardan, biri müslüman, öteki muâhid iki kabile çarpışmış, hürleri, köleleri ve kadınları öldürmüşlerdi. Peygamber (s.a.v.) bunlar arasında: Hürre hür diyeti, köleye köle diyeti, kadına kadın diyeti verilmek üzere sulh yapmıştı. Böylece herkes birbirinden haklfl-nı almıştı.

Âyetin mânâsı: Ey inananlar öldürülenin kaatiline kısas yapmanız, size farz kılındı. Kimse kimseye karşı haksızlık yapmasın, aşırı gitmesin. Hür bir insan, hür bir insanı öldürdüğü zaman yalnız o hürrü öldürün; köle, köleyi öldürdüğü zaman da yalnız onu öldürün. Kadına karşılık da sadece kaatil kadını öldürün. Hür yerine birçok hür, köle yerine hür; kadın yerine erkek öldürmeyin. Her kim için kardeşi tarafından (yani maktulün velisi tarafından) kısastan birşey, diyete bırakılmış olursa artık diyeti isteyen kişi, işi yokuşa sürmeden güzelce hakkını

---

[639] Buharı, îmân 41; Müslim, İmaret 155; Ebû Dâvûd, Talâk 11; TirmizîFedâ'ilu'l-cihâd 16...

[640] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/288-289.

[641] Nısâ Süresi: 92.

[642] Kurtubî.

alsın, diyeti veren de işi sürüncemede bırakmadan borcunu ödesin. Kısastan vazgeçip, cezanın diyete indirilmesi, Rabbinizden size bir rahmettir. Halbuki sizden önce yahudîlerde diyet almak yasaktı.[643] Maktulün velileri yalnız kısas yapmak zorunda bırakılmışlardı. Size ise kısası diyete indirme kolaylığı sağlandı. İmdi kim diyeti aldıktan sonra kaatili de öldürmeğe kalkarsa onun için acı bir azap vardır. Kim kendisine çizdiğim yolu tecavüz eder de cahiliyye âdetine dönerse onun için acı bir azap vardır.

Âyetin baş tarafı, kısası genel prensip olarak farz kılmakta, fakat maktulün velisine kaatili affetme yetkisini de vermektedir. Bu husus, ümmet için bir rahmettir. Kısastan maksat, toplumun huzurunun teminidir. Çünkü haksız yere öldürülenin kaatili de hayattan mahrum edilmezse bu durum, maktulün yakınları arasında bir infiale, kan davasının sürüp gitmesine ve iki taraf arasında ardı arası kesilmez öldürmelerin cereyanına sebeb olur. Ama kaatil, şeriatin bir emri olarak öldürülünce iki taraf da yatışır, kardeş olarak yaşamalarını sürdürür. Kısasın yanırîda af yetkisinin de tanınması, Kur'ân hükmüne her zaman uygulanabilecek bir elâstikiyyet vermiştir.

Bilginler, bu âyetin mânâsında ve bundan çıkarılan hükümlerde bazı yönlerden ihtilâfa düşmüşlerdir: Köle karşılığında hür öldürülebilir mi? Zimmî karşılığında müslüman öldürülebilir mi? Hanefîler sorulara olumlu, Şafiîler ve Hanbelîler olumsuz cevap vermişlerdir. İhtilâfın sebebi, âyetin başının müstakil bir hüküm ifade edip etmemesidir.

Hanefîlere göre âyetin başı ve sonu birbirinden bağımsızdır. Diğerlerine göre başı ve sonu birbirine bağlıdır. Hanefîler diyorlar ki: Allah, âyetin başiyle kaatilin öldürülmesini farz kılmıştır. Bu hüküm, bütün katillere şamildir. Kaatil, ister hür olsun, ister köle olsun; ister kadın olsun, ister erkek olsun; ister müslüman, ister zimmi olsun değişmez. Her kaatil öldürülür: "Hürre karşılık hür..." cümlesi ise, geçen hükmü, teyid şeklinde açıklamakta ve bazı kabilelerin tatbikatını yasaklamaktadır. Onlar kölelerine karşılık hür öldürmek istiyorlardı. Âyet'onların bu zulmünü önlemekte ve ancak kaatilin öldürüleceğini emretmektedir.

Buna göre âyette köle öldürmüş olan bir hürrün, öldürülmeyeceğine dair bir delil olmadığı gibi kadın öldüren erkeğin öldürülmeyeceğine dair bir delil de yoktur. Âyetin başı, genel bir hüküm ifade eder. Hür yerine hürrün öldürülmesinin zikredilmesi, öteden beri uygulanan bir zulmü iptal etmektedir. Zulmen öldürülen herkes: "Kim zulmeti öldürülürse, onun velisine yetki veririz ama o da öldürmede aşırı gitmesin."[644]âyetinin kapsamına girer. Maktul müslüman olsun, zimmî olsun, hür olsun, köle olsun, kadın olsun, erkek olsun velisine kısas talebetme yetkisi verilmiştir. Mâide Sûresinin 45 nci âyetinde de "cana can, göze göz"ün kısas edileceği beyan edilmektedir. Ehli kitap hakkındaki bu hükmü nesheden bir âyet inmemiştir. "Kim size tecâvüz ederse, onun size tecavüz ettiği kadar siz de ona tecavüz ediniz!"[645] "Ceza verirseniz, size edilen azap kadar ceza veriniz.[646]âyetleri de kısası emretmektedir. Sünnet de kısastaki bu genel hükmün, kölelere de şamil olduğunu gösterir. Peygamber (s.a.v.), müslümanîann kanlarının birbirine denk olduğunu söylemiş, köle ile hür arasında ayırım yapmamıştır. Peygamber (s.a.v.); "Kölesini, öldüreni öldürürüz, onun burnunu, kulağını kesenin burnunu, kulağını keseriz ve onu iğdiş edeni iğdiş ederiz"[647] buyurmuştur.

Malikîler ve Şafiîler diyorlar ki: "Öldürmelerde kısas size farz kılındı" cümlesiyle âyetin mânâsı tamamlanmıyor. Ancak "kadına karşılık kadın.." sözüne varınca mânâ tamamlanmış oluyor. Allah, gerçi eşitliği emretmiştir ama muteber eşitliğin ne olduğunu da: hürrün hürre; kölenin, köleye; kadının kadına eşit olduğunu buyurarak açıklamıştır. Bu görüşe göre kadına karşılık erkeğin öldürülmemesi lâzım gelir ama kadını öldüren erkeğin öldürüleceği hakkında icma vardır. Fakat köle, hürre eşit değildir. Bir köle için bir hür öldürülemeyeceğine göre müslüman da zimmî karşılığında öldürülemez. Küfür alâmetlerinden olan kölelik kusuru yüzünden köleye karşı hür öldürülmediğine göre yine küfür izleri taşıyan zimmî karşılığında da müslüman öldürülmez. Hz. Peygamber'in: "Kâfire karşılık bir mü'min, yahut ahdi içerisinde bulunan bir ahidli öldürülmez. "[648]hadîsi, bunu kanıtlar.

Âyetin zahiri, kölenin, hür karşılığında öldürülmeyeceğini ifade eder ama mânâya dikkat edersek anlarız ki köle, köle karşılığında öldürülür. Köle, köle karşılığında öldürüldüğüne göre ondan daha üstün olan hür karşılığında da öldürülmesi gerekir. Yani tam eşitini veya eşitlikte kendinden üstün olanı öldüren kimse öldürülür, fakat eşitlikte kendinden aşağı olanı öldüren, öldürülmez. Ebu Hanîfe'nin, hürrün tarafının (yani el ve ayaklarının), kölenin taraflarına eşit olmayıp üstün olduğu hakkındaki hükmü de bu görüşü destekler. Hürle kölenin tarafları arasında kısas yapılmadığına göre canları arasında da kısas yapılmaz.

Herhalde Mâlikî ve Şâfiîlerin, bir köle öldüren hürrün, öldürdüğü köleye karşılık kısas edilmeyeceği hükmü,

---

[643] Kitabı Mukaddes'te Kısas hükümleri şöyledir: "Bir adamı vuran, vurduğu ölürse mutlaka öldürülecektir... Ve babasına, yahut anasına vuran mutlaka öldürülecektir. Ve adam çalan, onu satmış olsun, yahut kendi elinde bulunsun mutlaka öldürülecektir. Ve babasına, yahut anasına lanet eden mutlaka öldürülecektir.

Eğer bir adam kölesine, yahut cariyesine değnekle vurur ve onun eli altında ölürse mutlaka cezalandırılacaktır. Ancak bir yahut iki gun yaşarsa cezalandırılmayacaktır; çunku ö kendi malıdır. Ve eğer adamlar kavga edip bir gebe kadına çarparlar ve onun çocuğu düşerse ve bir zarar olmazsa, kocasının kendi üzerine tayin edeceği gibi tazmin edecek ve hakimler vasıtası ile verecektir. Fakat zarar olursa o zaman can yerine can, goz yerine goz, dış yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin." (Çıkış, 2/2-25).

[644] Isrâ Sûresi: 33.

[645] Bakara Sûresi: 194.

[646] Nahl Sûresi: 126.

[647] Buhârî ilm 39, Cıhâd, 17, Diyât, 24, 31; Ebû Dâvûd, 11, 147;...

[648] Ebû Dâvûd, Diyât 7; Tirmizî, Diyat, 17;...

biraz önce dip not olarak kaydettiğimiz Kitabı Mukaddes'in hükmünden esinlenmiştir. Hattâ sanıyoruz ki Kitabı Mukaddesin bu hükmü, Araplar arasında da uygulanıyor ve onlar köle katleden hürrü öldürmüyorlardı. İşte onların bu örfü, İmâm Mâlik'in ve onun talebesi Şafiî'nin içtihadına kaynak olmuştur. Fakat bu görüş, âyetlerin ruhuna ve İslâmın genel eşitlik prensibine aykırıdır. Bu bakımdan Ebû Hanîfe'nin içtihadı, Kur'ân'ın ruhuna daha uygundur. Çünkü Şafiîler ve Malikte bir yandan muteber eşitlik meselesini ortaya atarken kadın karşılığında erkeğin öldürüleceği görüşleriyle bu prensiplerini bozmuşlardır. Sonra âyetin zahirinde de insanlar arasında böyle ayırım yapılacağını gösteren bir husus, yoktur. Kaatil kim olursa olsun, birisini zulmen öldürmüşse kendisi de öldürülür. Kanda köle kadın, müslüman ve zimmî hep birbirine eşittir. Müslümanın malı nasıl haramsa zimmîninki de haramdır. Zimmî-nin malını çalanın da eli kesilir. Hz. Peygamber (s.a.v.), zimmîye karşılık müslümandan fidye almış ve: "Ben, zimmetine riâyet edenin hakkını korurum "demiştir. Hz. Ömer ve Hz. Alî'nin de zimmîye karşılık müslüma-nı öldürdükleri rivayet edilmiştir.

"Bir kâfir için bir mü'min ve ahdi içinde bir zimmî öldürülmez." hadîsine gelince bu, tevil edilebilir: Hz. Peygamber,cahiliyye çağında öldürülmüş bir kâfir yüzünden bir müslümanın öldürülmeyeceğim, ahidli bulunan kimsenin de ahdi içinde öldürülmeyeceğini, cahiliyye çağının bütün kan davalarının kaldırıldığını haber vermiştir. Bu hadis, o münasebetle söylenmiştir.[649]

Âyetten anlaşılıyor ki insanların vasıflarındaki farklılık, kısasta hükmü değiştirmediği gibi-sayıdaki farklılık da hükmü değiştirmez. Yani bir şahsı, birkaç kişi beraberce öldürmüş olsa, Zahiriyye, Hanbelî mezhebi hariç, bütün mezheplerin ittifakiyle o topluluk öldürülür.

Kısas hükmü, zulmen öldürülenler için uygulanır. Şeriatin belirttiği nedenlerden birisiyle Öldürülmeyi hakketmiş bir kimsenin veya müslümanlarla savaş halinde bulunan bir harbinin kaatiline kısas yapılmaz. Keza hatâ ile öldürmelerde de kısas uygulanmayacağı gibi öldürmenin kısası gerektirip gerektirmediği şüpheli olan durumlarda da kısas uygulanmaz. Çünkü "Şüpheli durumlarda hadleri (cezaları) kaldırın. '[650]hadîsi gereğince had kalkar. Kısas da hadlere dahildir. Bundan dolayı çocukları karşılığında anne, baba ve kölesi karşılığında sahibi öldürülmez, ta'zir edilir.

İşte bu esaslar dahilinde kısası uygulamak, ümmete ve ümmetin önderi olan imâma farzdır. Bu hüküm, ilk bakışta ağır bir ceza gibi gelirse de ağır değildir. Allah'ın adaletine uygundur. Çünkü kısas, nefsi müdafaa gibi meşru bir sebep olmadan bir adamı zulmen öldürenlere uygulanır. Birisinin yaşama hakkını yok yere, kabagücüne dayanarak elinden alan kimseye, kendisinden daha güçlünün var olduğunu bildirmek, onun da elinden hayat hakkını almak lâzımdır. Birisini haksız yere öldifrdüğü takdirde kendisinin de öldürüleceğini bilen insan, kimseyi öldürmeğe cesaret edemez. Böylece toplumda öldürme olayları çok azalır. Arada sırada gözü dönmüş kaatiller çıkarsa onlar da Allah'ın kanunuyla ortadan kaldırılınca topluma tam bir huzur havası hakim olur. Sonra zalimler öldürülünce mazlum olarak öldürülen kimsenin akrabalarının kalbinde kin ve intikam hissi kalmaz. Hak yerini bulur. Devlet cezayı verdiği için, fertler öldürmek suretiyle ceza vermeğe kalkmazlar. Kan davalar^ kavgalar ortadan kalkar. Belki birkaç yılda bir kişi öldürülür ama toplum yaşar. Yüce Allah, 179 ucu âyette bu cezanın hikmetini açıklamış, "Ey akü sahipleri kısasta sizin için hayat vardır, korunmanız için bu hüküm size farz kılındı" buyurmuştur.

180- Birinize Ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır (mal) bırakacak-sa, anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyyet etmek, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur. **181-** Kim işittikten sonra onu (vasiyyeti) değiştirirse, günahı, onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir. **182-** Kim de vasiyyet edenin bir hatâ veya günah işlemesinden korkar da (tarafların aralarını) düzeltirse, ona günah yoktur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.[651]

Tefsir:

180-182 nci âyetlerde, eceli yaklaşan her müslümana, malından ana-babasına, akrabasına vasiyyetle bir şey bırakması; bu vasiyyetin, herhangi bir tarafı kayırmadan, âdilâne bir biçimde yerine getirilmesi emredilmekte, vasiyyetin bir tarafı kayırdığı görüldüğünde, vasiyyetle ilgili kimselerin arasını bulmağa çalışmakta bir sakınca olmadığı belirtilmektedir.

Vasiyyet: Vasiyyet etme işine ve vasiyyet edilen mala denir. Sağlık durumunda vasiyyet mendub, hastalıkta gereklidir. Âyetin açık anlamından, Ölüm işaretleri belirince vasiyyet etmenin farz olduğu anlaşılır. 182 nci âyetteki "Onların arasında" zamiri, vasiyyet edilen ana-baba ve yakınlara, yahut vasiyet edenle edilenlere gitmektedir. Vasiyyet sözlü yapılmış ise vasiyeti duyan kimse, vasiyette bir tarafı kayırma gibi bir ölçüsüzlük, meselâ ihtiyaç içinde vârisleri varken uzak birine vasiyet edilmesi, yahut vasiyetin, malın üçte birini geçmesi gibi bir durum görürse vasiyet edeni uyararak vasiyetini düzeltmeğe çalışmalıdır. Ancak bu, vasiyyet edenin sağlığında yapılacak bir iştir. Vârisleri varken malının üçte birinden fazlasını vasiyyet etmek bâtıldır. Üçte biri geçen kısım, yerine getirilmez, vasiyet üçte bire rücû' eder.

Adam öldükten sonra yazılı vasiyette bir haksızlık, ölçüsüzlük görülürse çekişen taraflar arasını uzlaştırıp, onları

---

[649] Bu tefsirler için bakınız: Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I. 47-53.

[650] İbn Adî, al-Kâmil'de Ibnu's-Sem ânîez-Zeyl'de rivayet etmişlerdir. Hasen hadîstir. Bkz. Faydu'l-Kadîr, I. 227.

[651] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/289-295.

âdil bir hükme razı etmek, etkili kişilerin görevi olur.
Vasiyyetteki haksızlığa şöyle bir misâl verirler: Meselâ dedenin, sağ olan evlâdından birinin oğluna mal vasiyyet edip diğerlerinin çocuklarına vasiy-yet etmemesi haksızlıktır. Yahut kadının, kızlarından birinin kocasına mal vasiyyet etmesi de haksızlıktır. Çünkü her iki durumda da mal, torunun babasına, yahut annesine gidecektir. Ayrıca bunlara vasiyyet, öteki çocuklara zarar verir, fakat dede, babası ölmüş bulunan torununa vasiyyetle mal bırakmalıdır. Çünkü dede vasiyyet etmezse, babası öldüğü için o çocuk mîrâs da alamaz, perişan olur.
Bu âyetlerde henüz ana babanın ve akrabanın kalan maldaki miras hakları belirtilmemiştir. Miras hukukunun bir başlangıcı olan bu âyetlerden va-siyyetin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamberdin, şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Hiçbir müslümanın, vasiyyet edeceği bir şeyi varken vasiyyetini yazmadan iki gece dahi yatması doğru değildir.'[652]Taberî de Dahhâk'in şu sözünü yazıyor: "Akrabasından başkasına vasiyyet eden kişi, amelini günâh ile kapatmıştır."
Dört mezheb imamına göre akrabası varken başkasına vasiyet eden, kötü bir iş yapmış olmakla beraber vasiyeti geçerlidir. Dahhâk'e göre akrabası olmayan kişi, fakir müslümanlar için vasiyyet eder. İmâm Şafiî, yukarıdaki hadîsi izah ederken şöyle diyor: "Müslüman için ihtiyatlı olan, vasiyyetinin, yanında yazılı bulunmasıdır. Kişi, sağlığında vasiyyetini hemen yazmalı ve yazdığına şâhid de tutmalıdır. Vasiyyetine, yapılmasını istediği herşeyi yazmalıdır."
Âyetteki hayr, mâl anlamına gelir. Hz. Alî ve Hz. Âişe'nin ifadelerine göre bırakılacak az miktardaki maldan değil, çok maldan vasiyyet edilir. Mîrâs âyetleri gelmezden önce kişinin, bıraktığı maldan anne-babasına ve akrabasına bir pay verilmesini vasiyyet etmesi, bu âyetle farz kılınmış idi. Fakat Nisa Süresindeki mîrâs âyetiyle anne-babanın ve yakın akrabanın, mirastan alacakları hisseler belirtildiğinden, Hz. Peygamber'in de: "Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık vârise vasiyyet olmaz. "[653]dediği rivayet edildiğinden bu âyetin akrabaya vasiyyet hükmü neshedilmiştir. Fakat bazı bilginlere göre mîrâs âyetinin inmesiyle yakın akrabaya vasiyyet kaldırılmış olsa da mîrâstan payı olmayan uzak akrabaya vasiyyet hükmü farz olarak devam etmiştir. Keza din ayrılığı dolayısıyle mîrâs düşmeyen anne-babaya da vasiyyet devam eder. Meselâ ana-babası kâfir olan bir mü'min, onlara vasiyyet ile mîrâs bırakmalıdır. Çünkü "Dünyâ işlerinde onlarla iyi geçin. "[654]âyeti uyarınca müşrik akrabaya dahi iyilik etmek Allah'ın buyruğudur.
Kadî Beydâvî şöyle diyor: "Mîrâs âyetleri, bu âyetin hükmü ile çelişmez, aksine bunun hükmünü teyideder. Zira mîrâs âyetlerinde belirtileri miktarların, vasiyyetten sonra verileceği bildiriliyor ve vasiyyetin mutlaka öne alınması emrediliyor. Bu âyetin neshedildiği hakkındaki rivayet ise âhâd haberlerindendir. Ümmetin bunu kabul etmiş olması, bu tek kişinin haberini mütevâtir haber sınıfına katamaz."[655]
Beyzâvî'nin bu sözünü nakleden Reşîd Rızâ da şöyle diyor: "Yani zan ifade eden hadîs, kesinlik ifade eden hadîsi (mütevâtir hadisi) dahi neshede-mezken, kesin olan Kur'ân'ı nasıl nesheder? Kaldı ki üstâz Muhammed Ab-duh'un dediği gibi mîrâs âyetlerinin buradaki vasiyyet âyetinden sonra indiğine dair kanıt olmadığı gibi, sözgelimi de neshi reddetmektedir. Zira yüce Allah insanlara belirli bir zaman için emrettiği ve kısa bir süre sonra neshedeceğini bildiği bir hükmü buradaki vasiyyet emri gibi tekidetmez. Çünkü bunun, korunanların üzerine bir borç olduğunu vurgulamış, bunu değiştireni şiddetle uyarmıştır. 'Mîrâs âyetlerinde sözü edilen vasiyyet, vâris olmayan akrabaya mahsustur' dersek, âyetleri bağdaştırmamız mümkün olur. Meselâ vefatı sı-rasında müslüman olmayan ana-babasına vasiyyet ile mal bırakmak, bu âyetin hükmüne girer. Keza seleften bazıları, vârisler arasında ihtiyâcı çok olan kimselere vasiyyet ile de mal bırakılabileceğini söyleyenler vardır. Meselâ vârislerden biri zengin, diğeri yoksul ise o yoksul vârise, vasiyyet ile biraz fazla mal bırakılabilir. Meselâ adamın babası, annesini boşamış ise, babası zengin iken annesi de fakir, kendisinden başka ona bakacak kimse de yok ise vasiyyet ile annesinin payını artırabilir. Fakir çocuklarından birine vasiyyet ile mal bırakabileceği gibi kendi çocuğu bulunduğu için mal alamayacak olan kardeşine de vasiyyet ile mal bırakabilir. Amcaları bulunan çocuğa dedesinden mîrâs kalmaz. İşte dede, bu durumda o yetîmi mahrum etmemek için vasiyyet ile ona mal bırakmalıdır."[656]
Görüldüğü gibi mîrâs âyetleriyle vasiyyet âyeti arasında hiçbir çelişki söz konusu değildir. Binaenaleyh, onların bu âyeti neshetmesi de söz konusu olamaz. Mîrâs âyetleri, kişinin kendisinden sonraya bıraktığı malın, vârisler arasındaki üleştirilmesini gösterir. Bu konudaki her iki âyetin sonunda da bu üleştirmenin, "Kişinin yapacağı vasiyyetten, ya da borcunun ödenmesinden sonra olacağı" vurgulanır.[657]Vasiyyet ise kişinin, sağlığında iken malı.üzerindeki tasarrufudur. Kişi sağlığında dilerse malını hibe eder, vakfeder, vasiyyet ile hibe eder, istediğini yapar. Tasarrufunda serbesttir. Öyle ise vasiyyet âyetlerinin bu âyeti neshettiği yolundaki haberin aslı yoktur. Pey-gamber'in kendisi de "Bu âyet neshedilmiştir, artık bunun hükmü yoktur" demediğine göre Allah'ın Kitabındaki âyetleri hükümsüz kılmağa kimsenin hakkı yoktur. Böyle âhâd haberleriyle Kur'ân'ın kesin emri neshedilemez. Kur'ân'da bulunan bütün âyetlerin hükmü sağlamdır, uygulama zamanı vardır. Müslümanların,

---

[652] Müslim, Vasiyyet, bâb, 25, hadîs: 1; Fayd, V. 441. Hadîs muttefekun aleyhtir.
[653] Ebû Dâvûd, Vasâyâ 6, Buyu' 88; Tirmizî, Vasâyâ 5; İbn Mâce, Vasâyâ 6; Dârimî, Vasâyâ 28.
[654] Lokman Sûresi: 15.
[655] Envâru't-Tenzîl, 1/134.
[656] Tefsîru'l-Kur'ânı'l-Hakîm, 2/136-137.
[657] Nisa Sûresi: 11, 12.

öyle bir iki kişinin sözüyle değil, Allah'ın buyruklarıyla hareket etmeleri, Allah'ın Kitabının hükümlerini uygulamaları gerekir. Müslümanlara tavsiyemiz budur.
Bu âyet vasiyyeti gerekli kıldığına göre insan, malını vakıf olarak da vasiyyet edebilir. Müsned yazarları, İbn Ömer'den şunu rivayet ederler: "Ömer Hayber'de bir erazî ele geçirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)e geldi, Ey Allah Un Resulü, dedi, Hayber'de öyle bir erazi elde ettim ki ondan daha güzeli şimdiye dek elime geçmemişti. Onu ne yapmamı emredersin bana? Allah 'm Resulü buyurdu ki: İstersen aslını bağla ve tasadduk et. Ömer de onu, satılmamak, miras ve hibe olunmamak, geliri fakirlere, akrabaya, kölelikten kurtulmak isteyenlere, Allah yolunda savaşanlara, yolda kalmışlara, konuklara harcanmak üzre tasadduk etti (vakfetti). Ona bakan (mütevelli) ondan iyilikle yiyebilir, bir dostuna da yedirebilirdi, ancak onu kendine mal etmemek şartiyle."[658]
Demek ki insan vakıf olarak da malını vasiyyet edebilir. Ancak vasiy-yetin, malın üçte birini geçmemesi ve varisleri zarara sokmaması, onları perişan etmemesi, varislerden bir tarafı tercih, diğer tarafı zarara sokma amacına yönelik olmaması lâzımdır.
183- Ey inananlar, sizden öncekilere yazıldığı gibi (günahlardan) korunmanız için sizin üzerinize de oruç yazıldı; **184**- Sayılı günler olarak. Sizden kim hasta veya seferde olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (oruç tutar). (İhtiyarlıktan, ya da şifa ümidi kalmamış hastalıktan ötürü) oruca güç dayananların fidye vermesi: bir yoksulu doyurması lâzımdır. Bununla beraber gönül isteğiyle kim bir iyilik yapar (oruç tutar)sa o, kendisi için iyidir. Bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. **185-** Ramazan ayı ki insanlara yol gösterici, hidayeti, doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırdedip açıklayıcı olarak Kur'ân o ayda indirilmiştir içinizden kim o aya yetişir (ayı görür)se oruç tutsun. Kim hasta olur, yahut seferde bulunursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, güçlük istemez. Sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı tekbir etmenizi (O'nun şanının yüceliğini anmanızı) ister. Şükredesiniz diye (size bu kolaylığı gösterir). **186-** Kullarım sana benden sorar(lar)sa (söyle): Ben (onlara) yakınım. Duâ eden kimse, bana dua ettiği zaman onun duasına karşılık veririm. O halde onlar da bana karşılık versin (benim çağırıma uysun)lar, bana inansınlar ki doğru yolu bulmuş olalar.[659]

Tefsir:

183-184 üncü âyetlerde, önceki milletlere olduğu gibi sayılı birkaç günde oruç tutmanın, mü'minlere de farz kılındığı, oruca güç dayanan kimselerin, oruç tutma yerine fidye verebilecekleri, fakat oruç tutmalarının, kendileri için daha iyi olduğu bildiriliyor.
Sıyâm: kelimesinin dilimizde karşılığı oruçtur. Arapça savm ve sıyâm, aynı anlama gelir. Savm yani oruç, nefsi eğilim duyduğu şeylerden geri tutmak, menetmektir. Dinde tam tanımı, dinî emirlerle yükümlü bir insanın, tan yeri ağarmasından güneşin batmasına kadar olan zaman içinde yemekten, içmekten ve cinsel ilişkiden, ibadet niyyetiyle geri durmasıdır. Söz söylemekten çekinmek de oruç anlamı içine girer. Bu tip ibadete susma orucu denir. Meryem Sûresi, 26. âyette bu tip oruca işaret edilmiştir. Fakat bizim dinimizde tam susma orucu yoktur. Yalnız Ramazanın son on gününde yapılması sünnet olan i'tikâf ibadeti, buna yakındır. Konuşmak, orucu bozmaz, fakat oruçlu iken mümkün mertebe lüzumsuz sözler konuşmayıp sükût ile Allah'ı anmak, tefekküre dalmak menduptur.
Oruç yalnız müslümanlara değil, daha önceki toplumlara da farz kılınmıştır. Çünkü insan nefsini şehvetlerden çekip dizginleyen, ruhu inceltip temizleyen en güzel ibadet oruçtur. Gerek yahudîler, gerek hınstiyanlar, Allah tarafından emrolunan bu en güzel ibadeti de, dinin birçok hükümleri gibi değişikliğe uğratmışlardır. Yahudîler orucun gününü azaltmışlar, hınstiyanlar da şeklini değiştirip onu perhiz haline sokmuşlar ve gününü çoğaltmışlardır. Bu yüzden oruç, İslâm dini ile aslına çevrilmiştir.
Müfessirler sayılı günler olarak" cümlesini şöyle açıklarlar: Oruç, önceleri her ay üç gün olmak üzere farz kılınmış idi. Daha önceki kitap ehlinin orucu da böyle idi. Mü'minler de başlangıçta nafile olarak böyle oruç tutarlardı. Sonra bu şekilde farz kılındı. Daha sonra Ramazan ayında oruç tutma emredilmekle her ay üç gün oruç tutma farzı neshedildi. Bir kısım bilginlere göre de "Sayılı günler olarak" ifadesiyle Ramazan Ayı kasdedilmiştir. Daha sonra gelen "Ramazan ayı -ki insanlara yol gösterici, hidayeti, doğruyu ve yanlışı birbirinden ay ırdedip açıklayıcı olarak, Kur'ân o ayda indirilmiştir- içinizden kim o aya yetişirse oruç tutsun..." âyeti, "ey-yâmen ma'dûdât: sayılı günler" beyan etmektedir.
Bu görüş daha isabetlidir. Nitekim: "Kim hasta olur, yahut seferde bulunursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun" cümlesi de bu görüşün doğruluğunu gösterir. Çünkü bu ifade, "Sayılı günler"in, belirli bir zamanda yani Ramazan Ayında olduğuna delâlet eder. Oruca güç dayananların fidye vermesi: bir yoksulu doyurması" cümlesi üzerinde de şu görüşler ileri sürülmüştür:
1) fi'linden önce bir gizlidir. demektir. Zira burada mukadder bir lâ olunca oruç yemeğe izin vermenin hükmü anlaşılır.
2) fi'linde bir şeyi güçlükle yapma anlamı vardır. İyileşme ümidi kalmamış ihtiyarlar, hastalar gibi oruca güç dayananlara fidye vermek suretiyle oruç tutmamaya izin verilmiştir. Çocuğuna zarar geleceğinden korkan

[658] et-Tâc, 2/274; et-Tefsîru'1-hadîs, VII. 277.
[659] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/295-300.

gebeleri ve emzikli kadınları da fidye verecekler arasına katanlar olmuştur.
3) Üçüncü görüşe göre oruç, başlangıçta seçimli olarak farz kılınmış idi. Dileyen oruç tutar, dileyen de oruç tutma yerine fidye verirdi. Sonra bu âyet, 185 nci âyetle neshedildi. Bu hususta Seleme ibn el-Ekva'dan bir hadîs rivayet edilmiştir: âyeti indiği zaman içimizden dileyen oruç tutar, dileyen fidye verirdi. Ondan sonraki âyeti inince ötekini neshetti.[660]
Fakat bazı müfessirler, âyetinin neshedilmiş olduğunu kabul etmiyor, bunun hükmünün baki olduğunu söylüyorlar. Bu konuda İbn Abbâs'ın şu sözünü naklediyorlar:
"Bu âyet neshedilmiş değildir. Bu âyet, oruca dayanabilen yaşlı erkek ve kadına, çocuğundan korkan gebe ve emzikli kadına, iyileşme ümidi kalmamış hastaya ruhsattır."[661]
Âyetin, çok yaşlı kimselere, iyileşme ümidi kalmamış hastalara ruhsat için indiğine dair İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayet daha vardır. Bu görüşün daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Râgıb'ın beyânına göre takat, insanın güçlükle yapabileceği iştir. Bir şeyi tamamen kuşatan tavk'a benzeterek güç işe takat denmiştir. "[662]
Gücümüzün yetmediği işi bize yükleme[663] demektir. Bu mânâdan hareket eden Muhammed Abduh şöyle diyor: "İtâkat: Bir şeyi yapmağa en az ölçüde kudretin bulunması, birçok güçlükle yapmak demektir. Burada "oruca itâkat edenler" ile kasıt zayıf ihtiyarlar, iyileşme umudu kalmamış hastalar (zemnâ) ve benzerleridir." Daha sonra Abduh, geçimlerini ağır işlerde çalışarak kazanan ücretlileri: Taş ve kömür ocaklarında çalışan işçileri ve ağır işlerde çalışma cezasına çarptırılmış hükümlüleri de bunlara katıyor. Ona göre oruç tutmakta güçlük çekiyorlarsa bunlar da oruç tutma yerine fidye verebilirleri
Fakat emzikli ve gebe kadınlar hasta hükmündedirler. Âyette belirtildiği üzre onlar, iyileştiklerinde kaza etmek üzere oruçlarını yiyebilirler. Onlar fidye vermekle oruçtan kurtulamazlar.
Fidye: Oruçlunun, ailesine yedirdiği orta cins yemekten tam bir gün fakiri doyurmasıdır. Âyette fidyeye izin verilmekle beraber oruç tutmanın daha iyi olacağı da belirtilmektedir.
184 ncü âyette: "Sizden kim, hasta veya seferde olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (oruç tutar)." cümlesiyle hasta yolcuların, Ramazanda oruç tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutacakları bildirilmektedir. Şevkânî'nin açıkladığı üzre hastalık iki çeşittir: Oruca dayanamayacak kadar hastalık durumunda orucu yemek azimet (gerekli), güçlükle oruca dayanabilecek kadar hastalık durumunda yemek ruhsattır.
Oruç yemeyi mübâh kılan yolculuk, namazın kısa kılınacağı yolculuktur. Bunun uzunluğu üzerinde görüş ayrılıkları vardır. Kimine göre bu mesafe üç mil, kimine göre üç günlük (yani doksan km.lik) yoldur. Bu görüş ayrılıkları, rivayet edilen hadîslerin metinlerindeki farklardan ileri gelmektedir. Müslim, Ebû Dâvud ve Ahmet'in Enes ibn Mâlik'ten rivayetine göre: "Peygamber (s.a.v.) üç günlük, ya da üç fersahlık yola çıktığı zaman namazı iki rek'at kılardı.[664]
İbnu'l-Munzir, seferin mesafesi konusunda yirmi kadar görüş naklet-miştir. İbn Ebî Şeybe'nin sağlam senedle İbn Ömer'den rivayetine göre bu mesafe sadece bir milden ibarettir. İbn Hazm bu görüşü benimsemiştir. Çünkü "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman"[665]âyetinde sefer geneldir. Peygamber (s.a.v.) ve müslümanlar, seferler arasında bir ayırım yapmamışlardır. Bir milden az mesafede kısa kılınmaz ve oruç yenmez. Bundan fazla bir mesafeye gidecek olan, oturduğu kentin evlerini geçer geçmez namazını kısa kılmağa ve orucunu yemeğe başlar. Bu konudaki rivayetlerin en sağlamı da Hz. Peygamber'in, üç millik yolculukta kısa kılmış olduğu rivayetidir.[666]
Sefer hükmünün ancak bir günlük, yahut bir gün ve gecelik, yahut üç günlük, yahut dört beredlik (on altı fersahlık)[667] mesafe gidilecek yolculukta geçerli olacağına dair sahâbîlere dayanan rivayetler vardır. İbn Ebî Şeybe'nin rivayetine göre Abdullah ibn Ömer: "Ben gündüzün sadece bir saatinde yola gitsem, namazı kısa kılarım" demiştir. Yine onun: "Bir millik yola da çıksam namazı kısa kılarım." dediğini Sevrî rivayet etmiştir ki bu iki rivayetin de senedi sağlamdır.[668] Elbette Peygamber'in, bundan daha uzun yolculukta namazı kısa kıldığına dair rivayetler, bu son rivayete aykırı düşmez. Çünkü bu kadar yolculukta namaz kısa kılınınca bundan daha uzun yolculuklarda elbette kısa kılınır. Namazın kısa kılındığı yolculuk, orucun da yenebileceği yolculuktur. Bu konuda müslümanlar oybirliği içindedir.
Dediğimiz gibi yolculuğa başlayınca, ikamet ettiği kentin evlerini geçer geçmez namaz kısa kılınır, oruç da yenilir. Buhârî'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin Fethi seferinde bir adamın üzerine gölge yapıldığını görünce onun nesi olduğunu sormuş, "Oruçlu" olduğunu söylemişler, -."Seferde oruç tutmak iyilik değildir." Demiştir.[669]
Gerçi seferde oruç tutmanın, farz oruç yerine geçmeyeceğini söyleyenler bulunmakla beraber, Mâlik, Şafiî ve

---

[660] et-Tâc, 2. 59.
[661] et-Tâc, 2. 87; Kurtubî, 2/288.
[662] Bakara Sûresi: 286.
[663] Tefsîru'l-Kur'âni'J-Hakîm, 2/156.
[664] Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn, 12; Ebû Dâvûd, Sefer 2; İbn Hanbel, 3/129; el-Fethu'r-Rabbânî, 5/103-104.
[665] Nisa Sûresi: 101.
[666] el-Fethu'r-Rabbânî, 5/107; Nevevî, Müslim Şerhi 5/200.
[667] İbn Manzûr'un beyânına göre bir berîd iki fersahlık, başka bir görüşe göre dört fersahlık mesafedir. Fersah: üç mîldir. Buna göre namaz, 48 millik yolculukta kısa kılınır. (Lisânu'l-1 Arab, 1/189) Bu mesafenin 17-18 mîl olduğu rivayetleri de vardır (Nevevî şerhi, 5/201).
[668] Futhu'I-Bârî, 2/567.
[669] Buhârî, Sıyâm, bâbu kavli'n-nebiyyi s.a.v. 3/77, h. 53.

Ebû Hanîfe'nin de dahil olduğu bir grup bilgine göre de gücü yetenin, seferde oruç tutması daha efdaldir. Bir kısım bilginler de hangisi kolaysa onun yapılmasının efdal olduğunu söylemişlerdir. Askaiânî de: "Cumhurun kavli tercîh edilir ama oruç kendisine güç gelenin yemesi efdaldir." diyor. Sonra Mücâhid'in şu sözünü naklediyor: "Yolculukta oruç tutma, çünkü oruç tutarsan arkadaşların: 'Oruçluya yardım edin, oruçlunun işini görün...' derler, Talan oruçludur' derler. Böyle diye diye senin sevabın gider." Fakat Enes ibn Mâlik de: "Köleme oruç tutmasını emrettim" demiş. "Peki ama ya (O günlerin yerine başka günlerde oruç tutsun) âyeti nerede kaldı?" diyene: "O âyet indiği zaman biz aç yolculuk eder, konduğumuz yerde karnımızı doyuramazdık. Fakat bugün artık karnımız tok yola çıkıyoruz, konduğumuz yerde karnımızı doyuruyoruz" demiştir. Enes bu sözüyle seferde oruç tutmanın efdal olduğunu anlatmıştır.[670]
Seferde orucu yemek ruhsattır, dileyen tutar, dileyen yer. Ancak düşmanla çarpışma durumunda orucu yemek azimet (gerekli) olur. Câbir'in rivayetine göre Allah 'in Elçisi (s.a. v.) Fetih yılında Mekke'ye yürüdü. Kura' el-Gamîm 'e vardığında halk oruç tuttu. Kendisi bir bardak su istedi, halkın görmesi için suyu kaldırıp içti. Daha sonra kendisine, bazı insanların yine oruç tuttuğunu söylediler. "Onlar âsîlerdir, onlar âsîlerdir!" dedi.[671]
Ebû Saîd el-Hudrî de şöyle demiştir: "Biz Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile Mekke'ye gittik, oruçlu idik. Bir yere konduk. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) buyurdu ki: 'Siz düşmanınıza yaklaştınız, orucunuzu yemek size kuvvet verir'. Bu sözü bize ruhsat idi. Kimimiz orucuna devam etti, kimimiz yedi. Sonra başka bir yere konduk. Şöyle buyurdu: 'Sabahleyin düşmanınızla karşılaşacaksınız. Orucunuzu yemek size daha güç verir, yeyiniz.' Bu emir, azimet oldu, [672] yedik.[673]

Orucun Faydaları:

Biz, ibadeti yararından dolayı değil, Allah emrettiği için yaparız. Fakat şu da muhakkak ki Allah, her zaman yararımıza olan şeyleri yapmamızı emreder, zararımıza olan şeyleri yasaklar. Oruçta gerek ruhumuz, gerek bedenimiz için pek çok yarar vardır.
Oruç nefsin şehvetlerini kırar, önüne geçilmez ihtiraslarını, azgınlıklarını dizginler. Oruç tutmadığı zaman insan, canının çektiğini yemek ister, ama oruçlu bunu yapamaz. Harama bakmaya meyleden nefsi, oruç bundan meneder, zinanın ve diğer yasak şeylerin sebeplerinden uzaklaştırır; nefsin bayağı iştahlarını kırar. Bundan dolayı Peygamberimiz Hazretleri, orucun, kötülüklere karşı bir kalkan olduğunu söylemiş[674] ve demiştir ki: "İçinizden kimin evlenmeğe gücü yeterse evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korur. Buna gücü yetmeyen oruç tutsun. Çünkü oruç, onun şehvetini kırar. "[675]
Oruç, vücuda sağlık getirir. Bir yıl tıka basa yemeden dolayı mide yorulur. İşte oruç, midenin uzun süre dinlenmesine vesile olur. Ancak iftar vakti ölçüyü kaçırıp mideyi şişirmemek ve teravihi de mutlaka kılmak lâzımdır. Teravih, ibadet yönünden orucun tamamlayıcısı olduğu gibi, dolan midenin, yemekleri kolayca sindirmesine de yardımcı olur. Şişmanlık, insan sağlığına çok zararlıdır. İşte iftarları ve sahurları ölçülü yemek şartiyle insan, oruç tutarak vücutta birikmiş zararlı kiloları, yükleri atmış olur.
Oruç, insanın duygu ve düşüncelerini inceltir. İnsanı şefkatli, merhametli yapar. Oruç tutan insan, açlığın ne demek olduğunu, sürekli olarak açlık ve sefalet içinde kıvrananların ızdırabını anlar; onlara elinden geldiğince yardım etmeğe çalışır.
Oruç, insanı sabra, dayanıklı olmaya alıştırır. Bugün isteğiyle oruç tutan kimse, bir gün savaş, deprem veya başka felâketler gibi zor şartlar karşısında yiyecek bulamadığı zaman, daha önce kendisini aç kalmaya alıştırdığı için dayanır. Ama hiç oruç tutmayan insanlar, birkaç saat aç kalınca açlıktan öleceklerini zanneder, daha işin başında ruhen çökerler.
Oruç ayı, bolluk ve bereket ayıdır. En fakir ailenin dahi evinde bakarsınız Ramazan ayında bir bolluk bereket vardır. Allah oruç tutan o insanlara ummadıkları yerden rızıklar gönderir. Bunu her müslüman ailesi bilir.
Oruç manevî duygulara güç verir. Ruh, şu ten kafesine bürününce maddenin etkisi altında kalarak hayvansal duygulara esir olur. Biz kendimizi açlığa alıştırırsak, maddî arzularımız zayıflar, ruhanî hislerimiz kuvvetlenir, gönül gözümüz açılır ve gerçek benliğimize açılan kalb gözümüzle nice mânâ âlemlerini müşahede etme imkânını bulabiliriz. İşte bu yüzdendir ki bütün veliler ve peygamberler riyazet yapmışlar, oruç tutarak yücelmişlerdir. Peygamber Efendimiz, henüz kendisine peygamberlik gelmezden önce Hira Mağarasına çekilir, yemekten kesilir, riyazet yapar, derin tefekküre dalardı. Peygamberimiz Hazretleri, orucu severlerdi. Medine'ye gelmezden önce her ay üç gün ve bir de Âşûrâ günü nafile olarak oruç tutmayı tavsiye ederlerdi.[676]Nihayet Medine'ye göç etmelerinden bir buçuk yıl sonra Şa'ban ayının onunda Ramazan orucu farz kılınmıştır.
Riya karışmadığından dolayı Allah indinde en makbul ibadet oruçtur. Bir Kudsî Hadîste Cenâb-ı Allah: "Oruç

---

[670] Fethu'l-Bârî, 4/183-184.
[671] Müslim, Sıyâm, 90; Tirmizî, Savm 18; Nesâ'î, Sıyâm 49.
[672] Müslim, Sıyâm 102; Ebû Dâvûd, Savm 42; Ibn Hanbel, Musned 3/35
[673] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/300-304.
[674] Buhârî, Kitâbu's-Savm, 9'ncu bâb.
[675] Buhârî, Kitâbu's-Savm, 10'ncu bâb.
[676] Buhârî, Müslim, Nesaî (at-Targîb, II. 120).

benim içindir, onu ben mükâfatlandırırım" [677] buyurmuştur.[678]

Makbul Oruç:

Oruç, sadece midenin boş kalması demek değildir. Bunun yanında dilin dedikodudan, gıybetten; kulağın kötü söz dinlemekten; beynin boş düşüncelerden kaçınması; hasılı bütün organların kötü işlerden sakınması lâzımdır ki oruç insan ruhundaki etkisini yapsın. Yoksa sadece aç kalmak, bir mânâ ifade etmez. Resuli Ekrem Efendimiz: "Zûr sözü (yani yalan, gıybet, dedikodu gibi günah sözleri) ve bununla amel etmeyi bırakmadıktan sonra bir kimsenin yemesini, içmesini terk etmesine Allah'ın bir ihtiyacı yoktur. "[679]demiştir. Oruç ayında bu gibi kötü duyguları içimizden çıkarıp atmalıyız ki Allah'ın coşan rahmetine ve feyzine dalalım. "Nice oruç tutan var ki, orucundan kendisine kalan, sadece açlık ve susuzluktur.[680]
Ramazanda şu üç şeyi yapmak müstehabdir, yani makbuldür: **1)** Sahura kalkmak, **2)** Sahuru geç yemek, **3)** Hava açık olduğu zaman güneş batınca hemen orucu açmak. Orucu açarken: "Allahümme leke sumtu ve bike âmentu ve'aleyke tevekkelin ve'alâ rizkıke eftertu: Allah 'im, senin için oruç tuttum, sana inandım, sana dayandım, senin verdiğin rızıkla orucu açtım" demek sünnettir.[681]

Oruç Hakkında Bazı Hadîs Meâlleriyle Konuyu Bitirelim:

1-Yüce Allah buyurdu: "Âdem oğlunun bütün ameli kendisi içindir, yalnız oruç benim içindir; onu ben mükâfatlandırırım. Oruç (kötü işlere karşı insanı koruyucu) bir kalkandır. Biriniz oruç tuttuğu gün, kötü söz (zinaya, günaha dair söz) söylemesin, bağırıp çağırmasın. Biri kendisine söverse: Ben oruçluyum, ben oruçluyum desin. Muhammed'in nefsi elinde bulunan Allah'a andolsun ki oruçlunun ağzının kokusu, Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Oruçlu için iki sevinç vardır: Orucunu açtığı zaman orucunu açmasiyle sevinir; Rabbine kavuştuğu zaman da orucuyla sevinir. "[682] Buhârî'nin başka bir rivayetinde bu Kudsî Hadîste şu ilâve vardır: "(Oruçlu), Benim için yemesini, içmesini ve şehvetini bırakır. Oruç benim içindir. Onu ben mükâfatlandırırım. Yapılan iyiliğe on kat sevap vardır."
2- "Ramazan girdiği zaman gök (yani cennet) kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır, şeytan zincire vurulur. "[683]

3- "Cennette Reyyân adında bir kapı vardır. Ondan yalnız oruç tutanlar girer, başkaları giremez. Oruç tutanlar nerede?' diye çağırılır. Oruçlular kalkarlar, (kapıdan) içeri girerler. Onlar girince kapı kapanır, o kapıdan onlardan başkası giremez. "[684]
4- "Kim inanarak ve Hak rızası için kalkıp Kadir gecesi namaz kılarsa geçmiş günahı affedilir ve kim inanarak ve Hak rızası için Ramazanda oruç tutarsa geçmiş günahı affedilir.[685]
185 nci âyette Kur'ân'ın, insanlara yol göstermek, doğruyu ve eğriyi açıklamak üzere Ramazan ayında indirildiği; o Aya yetişenin oruç tutması gerektiği buyurulmakta; Jıasta veya yolcu olanların, Ramazan günleri yerine başka günlerde oruç tutabileceği, zira Allah'ın, mü'minlere güçlük değil, kolaylık istediği ve mü'minlerin, oruç günlerini tamamlayarak kendilerini doğru yola ileten Allah'ın adını saygı ile anmaları, O'na şükretmeleri için bu kolaylığı verdiği bildirilmektedir.
Burada Kur'ân'ın, Ramazan ayında indiği ifade ediliyor. Duhân Sûresinin 3 ncu âyetinde Kur'ân'ın, mübarek bir gecede, Kadir Sûresinde ise Kur'ân'ın Kadir gecesinde indirildiği bildirilmektedir. Bu uç âyet birlikte düşünülünce Kur'ân'ın, Ramazan içinde bulunan mübarek bir gece olan Kadir gecesinde indirilmeğe başladığı anlaşılır. Ancak ne kadar anlamsız da olsa rivayetlere tutunanlar, burada Kur'ân'ın indirilmesi ile, Kur'ân'ın tamamının bir Kıtâb hâlinde inmiş olduğunu sanmışlar, gûyâ Ibn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Kur'ân Kadir gecesinde butun olarak Levh-i Mahfûz'dan dünyâ goğune inmiş, oradan da Hz. Peygambere parça parça indirilmeğe başlamıştır.
Bu sözden, Kur'ân'ın söylediğinin tam tersine, Kur'ân'ın Kadir gecesinde Peygamber'e inmediği, dünyâ goğune indiği anlaşılır. Ama bunun hikmeti nedir? Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'da kalması ile dünyâ göğünde kalması arasında ne fark vardır ki Levh-i Mahfûz'dan dünyâ goğune aktarılsın? "Biz dünyâ goğu (yakın goğu) lambalarla süsledik' [686]âyetinin ifade ettiği uzre dünyâ goğu denen şu yakın gok, yıldızlarla suslu olan uzaydır. Şimdi Kur'-ân, bu yıldızlardan hangisine inmiştir? Allah'ın zatî kelâmı, maddî bir kitâb mıdır ki Levh-ı Mahfûz'dan alınsın da yakın göğe aktarılsın? Allah'a andolsun ki Kur'ân'ın, maddî bir Kitâb gibi Levh-i Mahüz'dan alınıp dünyâ go-

---

[677] Buhârî, Savm, 9'ncu bâb.
[678] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/304-305.
[679] Buhârî, Savm, 8'nci bâb.
[680] Beyhakî (at-Targîb, II. 148. Taberânî de aynı hadîsi rivayet etmiştir.
[681] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/305-306.
[682] Buhârî, Savm, 9'ncu bâb.
[683] buhârî, Savm, 5'nci bâb.
[684] Buhârî, Savm, 4'ncu bâb.
[685] Buhârî, Savm, 6'ncı bâb.
[686] Mülk Sûresi: 5.

ğune indirildiği rivayeti anlamsız, uydurma bir hikâyedir. Bu konuda Burûc Sûresinin tefsirine bakılabilir. Muhammed Abduh şöyle diyor:
"Hiçbiri doğru olmayan bu rivayetler, Ramazana saygı amacıyla yapılmış haşviyyâttır. Bizim bu tur rivayetlere ihtiyâcımız yoktur. Dinimiz, ibâdetlerimiz hakkında Allah'ın indirdikleri bize yeter. Allah, Kur'ân'ı, Ramazan'da bir defada indirdiğini söylememiştir. Onu Levh-ı Mahfûz'dan dünyâ goğune indirdiğini de söylememiştir. Kur'ân, indikten sonra yazıldığı levhada mahfuz (korunmuş)tur. Fakat yedi kat goğun üstünde şu kadar mesafede olduğunu, Allah'ın butun bilgisinin yazılı bulunduğunu söyledikleri Levh-i Mahfuz Kur'ân'da geçmez. O gayb âlemindendır. Ona inanmak, gaybe îmândandır. Bu konuda sabit olan nasların sınırında durmak gerekir. Konumuzla ilgili hususta inanmayı gerektiren bir nas yoktur."[687]
185 nci âyetteki: "Kim o aya yetişirse oruç tutsun" cümlesine bazı mu-fessirler: "Kim hilâli görürse oruç tutsun" şeklinde açıklama yapmışlarsa da çoğunluğun kanısına göre bu cümle: "Oruç ayında mukim olan, oruç tutsun" anlamındadır. Nitekim: "Kim hasta otur, seferde bulunursa tutamadiği günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun" cümlesi de bu mânâyı desteklemektedir.
Ayı görme meselesi üzerinde her yıl münakaşalar sürüp gitmektedir: Ramazan hilâli, görme ile mi, yoksa hesap ile mi tesbit edilmelidir? diye. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
Hilâli görmeden oruç tutmayınız, hilâli görmeden orucu bozmayınız. Eğer hava bulutlu ise takdir ediniz (ayı hesap ediniz)." Buhârî'nin bir rivayetinde: Eğer hava bulutlu ise Şa 'ban 'ı otuz güne tamamlayınız." şeklindedir. Bir rivayette de: "Hava bulutlu ise otuz gün oruç tutunuz. "[688]şeklindedir.
Abdullah ibn Abbâs'tan da şöyle bir hadîs rivayet edilir: "Bir bedevi, Peygamber (s.a.v.)e geldi, ayı gördüğünü söyledi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik eder misin?" dedi. Bedevi, evet, dedi. Peygamber (sm.v.), Ey Bilâl, insanlara du-yur, oruç tutsunlar, dedi."[689]
İbn Ömer'in rivayet ettiği bir hadiste de Peygamberimiz: "Biz (Araplar) ümmî bir milletiz, yazı ve hesâb bilmeyiz. Ay şöyle ve şöyledir"[690]buyurmuş, iki alenin parmaklarını göstererek ayın bir kere yirmidokuz, bir kere otuz olduğuna işaret etmiştir.
Bütün bu hadîslerin gayesi, Ramazanın girişinin tesbitini anlatmaktır. Bu husus, gözetleme ile tesbit edilebileceği gibi şaşmaz astronomik hesaplarla da tesbit edilebilir. ince rasat aletleriyle de ayı görmek mümkündür. Bugün artık güneşin ve ayın ne zaman tutulacağını saniyesi saniyesine çok önceden tesbit imkânı sağlayan hesaplarla Ramazan hilâlinin doğma zamanı gayet kolayca bilinebilir. Bir birlik sağlamak üzere bütün İslâm âlemi, bir metod üzerinde birleşip aynı zamanda oruca başlamalı ve aynı zamanda bayram etmelidirler. Kimi oruç tutarken kiminin yemesi, kimi bayram ederken kiminin oruç tutması, müslümanlar arasındaki birliği bozmaktadır. Müslümanlar arasında akdedilecek bir kongrede bu mesele üzerinde bir anlaşmaya varılması çok temenni edilir.
Ramazan ayı öyle mübarek bir aydır ki Kur'ân-ı Kerim içinde ve Kadir gecesinde inmeğe başlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber olarak gön-derilmezden önce Hira Mağarasına çekilir, orada kendi bildiğince kâinatın yaratıcısı tek Allah'a kulluk ederdi. Mekke'de Hanîf denen bazı kimseler de inzivaya çekilip bu tür ibâdetlerde bulunurlardı. İşte Hz. Muhammed (s.a.v.), Ramazan ayında böyle itikâfa çekilmiş iken kendisine Kur'ân'ın Alâk Sûresinin ilk beş âyeti indi. Kur'ân'ın bu ayda inmeğe başlaması, bu ayın feyiz ve bereketini göstermeğe kâfidir.
186 ncı âyette yüce Allah, kullarına yakın olduğunu, kendisine duâ edenin duasını duyup kabul edeceğini ve doğruya ulaşmaları için kendisine inanıp güvenmelerini emrediyor.
Bazı rivayetlere göre ashâbdan biri: "Rabbimiz bize yakın mıdır? Eğer yakınsa O'na içimizden yalvaralım, uzaksa bağıralım." diye sormuş, bunun üzerine bu âyet inmiştir. Bu rivayet, sağlam bir senede dayanmamaktadır. Kendinden önceki âyetlere bağlı olan âyet, Allah'ın kullarına umut aşılamakta, onları Allah'a sığınmaya yöneltmektedir. Bu âyetin anlamını pekiştiren hadîsler de vardır: Peygamber (s.a.v.): "Asıl ibâdet, duadır. Rabbiniz, 'Bana duâ edin, dileğinizi vereyim' dedi." Buyurmuştur.[691] Başka bir hadîs de duayı, ibâdetin beyni saymaktadır.[692]Çünkü duâ, kulun bütün içtenliğiyle Rab-bine yönelmesi demektir ki asıl ibâdet de budur.
Duanın kabul edilmesi için başta ihlâs, sonra helâl kazanmak ve helâl yemek gerekir. Peygamber (s.a.v.): "Adam (ibâdet, hac için) uzun yol tepip saçları dağınık, vücudu toz toprak içinde gelir: 'Ya Rabbiya Rabbi?' diyerek ellerini göğe açar. Oysa yemesi haram, giymesi haramdır, haram ile beslenmiştir. Nasıl duası kabul edilsin?[693] buyurmuştur.
Allah gaflet, içinde bulunan bir gönülden duayı kabul etmez. Duâ eden içtenlikle duâ etmeli, duası hemen kabul edilmedi diye duadan vazgeçmemeli, Allah'tan umudu kesmeden dileğini Allah'a sunmalıdır. Dilediği şeyler meşru' ve mübâh şeyler olmalı, günâha, akraba ile ilgiyi kesmeğe ilişkin şeyler olmamalıdır. Peygamber (s.a.v.)

---

[687] Tefsîru'l-Kur'âm'l-Hakîm, 2/163.
[688] Buhârî; Savm, II
[689] Buharı; Savm, II; et-Tâc, 2/54.
[690] Buhârî: Savm 13; Müslim ve Ebû Dâvûd da rivayet etmiştir.
[691] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 2, 40; tbn Mâce, Du â\ 1; İbn Hanbel, 4/267, 271, 276.
[692] Tirmizî, Da avât, 1.
[693] Müslim, Zekât 65; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 2 ; Dârimî, Rikak 9; İbn Hanbel, 2/328.

şöyle buyurmuştur:
"Allah diridir, cömerttir, kendisine el açıp yalvaran kulunun ellerini boş çevirmekten utanır.[694]
"Hiçbir müslüman yoktur ki bir günâh ve yakınlarla ilgiyi kesme isteği olmayan bir şeyi Allah'tan istesin de Allah ona şu üç şeyden birini vermesin: Ya o kulun istediğini verir; yahut isteğini âhirete bırakır; ya da istediğinin dengi olan bir kötülüğü ondan savar. Dediler ki: 'O halde çok duâ edelim.' 'Allah da çok kabul eder.' buyurdu.[695] "Kabul edileceğine güvenerek Allah'a duâ ediniz ve biliniz ki Allah, gaflet içinde bulunan bir kalbden gelen duayı kabul etmez."[696]
Sehl ibn Abdillâh et-Tüsterî, duanın yedi şartı olduğunu söylüyor: "Ta-darru', havf, recâ müdâvemet, huşu, umûm ve ekl-i helâl (yani niyaz, korku, umut, süreklilik, saygı, duanın genel olması ve helâl yemek)." İbrahim ibn Edhem'e: "Neden duâ ediyoruz, duamız kabul edilmiyor?" demişler de şöyle cevap vermiş: "Çünkü siz Allah'ı bildiniz, O'na itaat etmediniz, Resulü bildiniz, sünnetine uymadınız; Kur'ân'ı bildiniz, onunla amel etmediniz; Allah'ın nimetlerim yediniz, O'na şükretmediniz; cenneti bildiniz, onu istemediniz; cehennemi bildiniz, ondan kaçmadınız; şeytânı bildiniz, onunla savaşmadınız, ona uydunuz; ölümü bildiniz, ona hazırlanmadınız; ölüleri gömdünüz, ibret almadınız; kendi ayıplarınızı bıraktınız, başkalarının ayıp-larıyla uğraştınız."[697]
187- Oruç gecesi, kadınlarınıza yaklaşmak, size helâl kılındı. Onlar sizin elbisenizdir, siz de onların elbisesisiniz. Allah sizin kendinize yazık etmekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul edip sizi affetti. Artık şimdi onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğunu arayın; şafağın beyaz ipliği siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yeyin, için; sonra tâ gece oluncaya dek orucu tamamlayın. Mescidler-de ibadete çekilmiş iken kadınlara yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın (yasak) sınırlarıdır, bunlara yaklaşmayın! Allah, insanlara âyetlerini böyle açıklar ki korunup sakınsınlar.[698]

Tefsîr:

187- ilk zamanlarda oruçlu, akşam iftar ettikten sonra uyumamak ve yatsıyı kılmamak partiyle gece yeyıp içebilirdi. Ama iftardan sonra uyur, ya da yatsıyı kildisa artık yeyıp içemez, münâsebette bulunamazdı Müslümanlardan bir kısmı, yorgunluk dolayısiyle gece bir şey yemeden uyur, ertesi akşama kadar aç kalır, perişan olurdu. Öyle anlaşılıyor ki bazı muslumanlar, zaman zaman uyuduktan sonra yeme yasağı dışına çıkmışlar, yüce Allah onlara acıyarak bu şartları hatıfletmıştır. Âyetin iniş sebebi hakkında şöyle bir olay anlatılır Ensârdan bir adam (Ebu Sırma veya Kays ibn Sırma), akşamleyin Hz. Peygamberin yanına gelir. Orucun hayli yıpratmış olduğu bu adama Hz. Peygamber, perişan durumunun sebebini sorar. Adam der ki
— Ya Resulâllah, gündüzün akşama kadar hurma topladım. Akşam karım bana yemek versin diye eve geldim, fakat o da yemek yapmakta gecikti. Öyle uyumuşum Uyandırdılar, fakat artık bir şey yemek haram olmuştu.
Orada bulunan Ömer de ayağa kalkıp.
— Ya Resulâllah, dedi, ben de buna benzer bir şeyden dolayı sana ozur dileyeceğim Son yatsıyı kıldıktan sonra karıma yaklaştım. Hz. Peygamber:
— Yapmamalıydın ey Ömer, dedi.
Başka adamlar da kalkıp buna benzer şeyler yaptıklarını itiraf ettiler. İşte bunun üzerine bu âyet ındi.[699]Buna benzer olaylar üzerine inen bu âyette: Oruç gecesinde kadınlara varmanın helâl kılındığı; kadınla erkeğin, birbirlerinin ortusu oldukları (birbirlerine sarılıp huzur bulacakları); insanların, bu nefis arzularına uymakta olduklarını bilen Allah'ın, onları bağışladığı bildirilmekte; bundan böyle oruç geceleri kadınlarla birleşip, Allah'ın kendilerine takdir ettiği çocuğu aramaları; fecrin beyaz ipi siyah ipinden ayırd edilinceye dek yeyıp içmeleri; sonra ertesi geceye kadar orucu tamamlamaları; mescıdlerde itıkâfa (ibâdete) çekilmiş iken kadınlara varmamaları; Allah'ın açıkladığı sınırları geçmemeleri; korunmaları için Allah'ın, onlara âyetlerini böyle açıkladığı buyurulmaktadır. şafağın beyaz ipi siyah ipinden belli oluncaya dek" cümlesinde iki mânâ muh-temeldir: Biri bu ifadede beyaz ve siyah ip hakikattir, kasıt sabahleyin beyaz ve siyah İpin birbirinden ayırdedilecek kadar ortalık ağarıncaya dek yenilip içileceğini bildirmektir. Âyeti böyle açıklayan bazı sahâbîlerin, ayaklarına beyaz ve siyah ip bağlayıp, gece onların ikisini de görünceye dek yedikleri rivayet edilir. Bu rivayete göre âyet ilk indiği zaman şafaktan" kelimesi yoktu. Bazı kimseler, âyetten gerçek ipi anlayıp bu iplerin birbirinden ayırdedilecek kadar aydınlığı beklediklerinden indi. Böylece onlar, buradaki ipin, gündüzün beyazlığı ile gecenin siyahlığını belirten mecazî bir anlam taşıdığını anladılar.[700]
Âyette, önce yok iken sonradan bazı müslümanlarm yanlış anlamaları üzerine bu kelimenin indiği hakkındaki bu rivayet bizce uygun değildir. Çünkü bu kelime, âyetten ayrı inmiş olsaydı, kendi başına bir âyet olurdu. Kendi başına sadece diye bir kelimenin inmesi de doğru olamaz. Kur'ân'a sonradan ilâve yapıldığı kuşkusunu dahi

[694] Ebû Dâvûd, Vitr 23; Tirmizî, Da*avât 105; ibn Mâce, Du â' 13.
[695] ibn Hanbel, 3/18.
[696] Tirmizî, Da avât 66.
[697] Kurtubî, el-Câmi, 2/311-312.
[698] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/306-311.
[699] Ibnu'l 'Arabi, Ahkâmu'l-Kur'ân, 1. 89; Mıfâtîhu'l-ğayb, II 131-132; Tefsîru Âvâtı'lah-kâm, I 77-78.
[700] Buhârî, Tefsir f Sûresi: 2; Fethu'l-Bârî, 8/182-183; Müslim, Savm, Sıfatu'l-fecr; Nevevi-şerhi, 7/200-201.

doğuracak bu tür rivayetleri reddederiz. Çünkü Kur'ân âhâd haberiyle değil, tevatürle sabit olur. Esasen esbâbi nüzul râvîleri, her âyeti ayrı ayrı olaylar üzerine ayrı zamanlarda inmiş göstermekle yetinmemişler, bazan bir tek âyetin cümle ve kelimelerini lime lime edip her cümlenin ayrı bir olay üzerine ve ayrı zamanda indiğini dahi söyleyecek kadar işi ileri götürmüşlerdir.

İkinci görüşe göre sabahın siyah ipiyle beyaz ipinden kasıt, gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Ey Allah'ın Elçisi, siyah ipten ayırdedilecek beyaz ip nedir? Bunlar iki ip midir?" diye soran Adiy ibn Hâtem'e: "Eğer iplere baktınsa kalın kafalısın (anlayışın kıttır), hayır onlar gecenin siyahlığı ile gündüzün beyazlığıdır." Demiştir.[701] Fakat bu rivayetin doğruluğu kuşku götürür. Çünkü Hz. Peygamber'in insanları kınadığı vaki değildir. Kaldı ki bu Sûre Medine'de inen ilk sûrelerdendir. Bu rivayetten, Adfnin,âyet indiği sırada müslüman olduğu anlaşılıyor. Oysa Adîy, Hicretin dokuzuncu veya onuncu yılında müslüman olmuştur.[702] Beyazlık, ufukta, yatayına uzanan bir ip gibi görüldüğü için tan yeri ağarmasına ip denmiştir. Hayt (ip), Arapçada mecazen renk anlamında da kullanılır. Fecr ise yarmak, fışkırmak anlamındadır. Güneşin ışığı belirtilerinin görünmeğe başladığı tan yeri ağarmasına fecr denmiştir. Gerek âyette siyah ve beyaz ip, gerçek ip, gerek mecazî olarak karanlık ve aydınlık kasdedilmiş olsun, bunların birbirinden ayırdedileceği zaman, ortalığın iyice ağarıp varlıkların birbirinden seçileceği zamandır. Öyle fıkıh kitâblarında yazıldığı gibi hemen tan yerinin ağarmağa başladığı ilk zaman değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Ne Bilâl'ın ezanı sizi aldatıp sahur yemeğinizden alıkoysun, ne de ufkun bu şekilde (dikeyine) yayılan beyazlığı sizi aldatıp sahur yemeğinizden alıkoysun. Işık bu şekilde (yatayına) yayılıncaya dekye-yiniz." buyurmuştur.[703] İbn Mes'ûd'un hadîsinde ise Peygamber (s.a.v.): "Parmaklarını birleştirip aşağı doğru tutarak: 'Fecr böyledir' diyeninki gibi değildir. Sonra bir işaret parmağını diğer işaret parmağının üzerine koyup kollarını uzatarak 'Böyledir' diyeninki gibidir, demiştir. "[704]

Bu iki rivayetten oruç vaktinin, tan yerinde ışığın yatayına yayılmasıyla başlayacağı anlaşılır. Fakat bazı âlimler bunun hemen bu vaktin başlangıcı değil, ışığın yollara, evlere dolacağı zaman olduğunu söylemişlerdir. Hz. Ömer, Huzeyfe, İbn Abbâs, Talk ibn Alî, Atâ ibn Ebî Rabâh, A'meş gibi bazı sahâbî ve tabiîlere göre oruca başlama vakti (imsak) sabahleyin yolların, dağların tepelerinin belli olacağı zamandır. Mesrûk: "Onlar, sizin fecrinizi fecr saymazlardı. Işığın evleri doldurma zamanını fecr sayarlardı." demiştir. Nesâ'î'nin Âsım'dan rivayetine göre Zirr, Hz. Peygamber'in sahâ-bîsi Huzeyfe'ye: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile hangi saatte sahur yemeği yedin?" diye sormuş. Huzeyfe: "Gündüz idi, ancak henüz güneş doğmamıştı." demiştir.[705] İbn Hanbel Musnedinde, Tahâvî de Me'ânî'1-âsar şerhinde Zirr ibn Hubeyş'in şu sözünü naklediyor: "Huzeyfe'nin evine gittim, yanına girdim. Doğumu yakın devenin sağılmasını emretti. Deve sağıldı. Yine emri, üzerine, süt ısıtıldı, sonra bana 'Yaklaş, ye' dedi. 'Ben oruç tutacağım' dedim. 'Ben de oruç tutacağım' dedi. Yedik, içtik, Mescide geldik, namaz kılındı. Sonra Huzeyfe: 'Allah'ın Elçisi (s.a.v.) de bana böyle yaptı'yahut 'Ben Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile beraber böyle yaptım', o bana böyle yaptırdı.'dedi. 'Sabah olduktan sonra mı (yediniz)'dedim. 'Evet sabah olduktan sonra, fakat henüz güneş doğmamıştı' dedi."[706]

Dârekutnî de Kays ibn Talk ibn Alî'den, Hz. Peygamber'in şu sözünü rivayet etmiştir: "Yeyiniz, içiniz, dikey ışık sizi aldatmasın. Yatay kızartı belirinceye dek yeyiniz, içiniz.[707] Ancak Dârekutnî, Talk'ın oğlu Kays'ın kuvvetli bir râvî olmadığını, Ebu Davud'un ise sadece Yemamelilerin bu hadîsi uyguladıklarını söylemiştir. Taberî, onları bu görüşe sevk eden sebep, orucun, gündüzün tutulacağıdır. Onlara göre gündüz, güneşin doğmasından batmasına kadar olan zamandır.

Dilciler, gece ile gündüzü farklı tanımlamışlardır. Kimine göre nehâr (gündüz), fecrin doğumundan, güneşin batmasına kadardır. Kimine göre de nehâr, güneşin doğmasıyle batması arasındaki zamandır. Araplar nehâr ile bunu anlarlar. Nitekim Ümeyye ibn Ebî's-Sa!t, bir şi'rinde:

: Her gecenin sonunda kırmızı doğan güneşin rengi değişmeğe başlar demiş.

Zeccâc da Kitâbu'l-Envâ'ında nehârın, güneşin ufuktan görünmesiyle başladığını söylemiştir.[708] İşte gündüzün tanımındaki bu görüş ayrılığı, orucun başlama zamanında da ayrı görüşlere yol açmıştır.[709]

Gerçi oruca tan yerinin ağarmağa başlamasıyle başlanacağı ağırlık kazanırsa da gerek Kur'ân'ın ruhundan, gerek birtakım büyük sahâbî ve tabiîlerin açıklamalarından, bu zamanın o kadar erken olmadığı, ortalığın iyice aydınlanıp eşyanın birbirinden ayırdedileceği zaman olduğu; güneşin doğmasına takriben kırk beş dakika yahut azami bir saat kalıncaya dek yenilip içileceği anlaşılır. Her şeyde ihtiyat prensibini göz önünde tutan din adamları, burada da ihtiyat için Peygamber'in ruhsatını almamış, orucu güneşin doğmasına bir buçuk, iki saat önceden başlatmayı uygun görmüşlerdir. Dileyen öyle yapabilir ama herhangi bir sebeple geciken de pek a'lâ

---

[701] Buhârî, Tefsîr, Sûre : 2; Fethu'1-Bârî, 8/182.
[702] Fethu'1-Bârî, 4/132; el-Isâbe, 2/468.
[703] Buhârî, Ezan 13, Savm 17, Talâk 24, Âhâd 1; Müslim, Sıyâm 39, 41-43; Ebû Dâvûd, Savm 17; Nesâ'î, Sıyâm 30; Tirmizî, Savm 15; İbn Mâce, Sıyâm 23; tbn Hanbel, 1/386, 392, 435; 5/7, 9, 13, 18.
[704] Müslim, Sıyâm, Sıfatu'1-fecr; Nevevî şerhi, 7/204.
[705] Nesâ'î, Sıyâm 20; İbn Mâce, Sıyâm 23; İbn Hanbel, Musned, 5/400; el-Fethu'r-Rabbânî, 10/21.
[706] İbn Kuteybe Te'vîlu Muşkıli'l-Kur'an, s. 4 6; Tahâvî, İbn Hanbel Musned, 5/396; el-Fethu'r-Rabbânî, 10/20 21;
[707] Dârekutnî, Sıyâm, Vaktu's-Seher; Ebû Dâvûd, Savm 17; Tirmizî, Savm, 15; el-Fethu'r-Rabbânî, 10/29-30.
[708] Kurtubî, el-Câmi. 2/192-193.
[709] Aynı, 2/318-320.

Hanefi mezhebinin sabah namazının sünnet olan vaktine kadar yani yolların, ağaçların, evlerin, dağların görünüp belli olacağı zamana kadar yiyebilir. Peygamber (s.a.v.)in, âyetteki siyah ve beyaz ipi açıklarken söylediği: "Gecenin karanlığı ile gündüzün beyazlığıdır" sözünden de bu anlaşılır.[710]

Sa'îd ibn Mansûr İbn Ebî Şeybe ve İbnu'l-Munzir'in çeşitli yollarla rivayetlerine göre Hz. Ebubekir, fecri (ışığı) görmemek için kapının örtülmesini emredermiş. Dârekutnî'nin kaydettiği bir rivayete göre Hz. Ebûbe-kir, beyazlık gökte yükselmiş iken namaz kılmış, nihayet ufukta kızartı belirince: "Bana sahur yemeğimi getirin" demiştir. Bir gün de sabah olmuş iken sahur yemeğinin getirilmesini emreden Hz. Ebubekir, Salim ibn Ubeyd'e: "Kapıda dui,fecrıle benim aramda perde ol" demiştir.[711] Yine IbnıTl-Munzır'ın sahih senedle rivayetine göre Hz. Alî, sabah namazını kılmış, sonra: "İşte şimdi beyaz ipliğin, siyah iplikten ayırdedileceği zamandır." demiştir. Ibnu'l-Munzir: "Bazılarına göre gündüzün beyazının, gecenin siyahından ayır-dedildiği zaman, ışığın yollara, sokaklara ve evlere yayıldığı zamandır"; A'meş: "Şöhret olmasaydı, sabah namazını kıldıktan sonra sahuru yerdim" demişlerdir. Ishâk da: "Bunlar yatayına fecr belirdikten sonra ta gündüzün ışığı, gecenin karanlığından belli oluncaya dek yemeyi caiz görmüşlerdir". Ben daha erken olmasını söyleyen birincilerin görüşündeyim, fakat ruhsatı ikincilerin yaptığı şekilde yorumlayanları da taşlamam ve böyle yapana kaza veya kefaret gerekeceği kanısında değilim" demiştir.[712]

Sahâbîlerden bir cemaat ve tabiîlerden A'meş ve arkadaşı Ebûbekr ibn Ayyaş, gündüzün iyice açılıp herkesin okunun düşeceği yeri görebileceği kadar ortalığın ışıdığı zamana kadar yenilebileceği kanâatini belirtmişlerdir. A'meş ve îshâk ıbn Rahveyh'in, güneş doğuncaya dek yemeyi caiz gördükleri de rivayet edilmiştir.[713]

Oruca başlama vakti hakkındaki görüşleri tefsîrine toplayan Seyyıd Reşîd Rıdâ da şu sonuca varıyor: "Özetle: Her gun oruca başlama vakti, ictihâd konusudur. Halk için ihtiyatlı olan, mevcut dört mezheb imamlarının go-ruşlerıne uymaktır. Ancak dinî derslerde, Cuma hutbelerinde ve gazetelerde: takvîmlerde gösterilen imsak vaktinin; oruca başlamanın ve namazın farz olacağı fecrin doğmasının yaklaştığını halka tenbih maksadıyle konulduğunu anlatmak gerekir. Böyle yapılmıştır ki sahura geç kalan, acele edip yemesini tamamlasın da bu suretle sahur yeme sünnetine uysun, namaza da hazırlansın. Ozellıkle namaz için camilere gidecek olanlar, namaza yetişsinler. Fakat sabah namazı kılmanın caiz olduğu zamandan bir dakika dahi varken sahur yemiş olanın da orucu sahihtir..."[714]

Şimdi önemli bir mesele daha karşımıza çıkmaktadır: Kur'ânı Kerîm'-de oruç tutulması emredilen gun, normal namaz vakitlerinin olduğu bölgelere mahsustur. Ancak Kutup bölgesine yakın bölümlerde gündüzün yirmi ıkı, yirmi uç saat surduğu yerler bulunduğu gibi tam Kutup bölgelerinde ise gece ve gunduz altışar ay sürmektedir.

Buralarda yaşayanların, altı ay oruç tutmaları elbette mumkun olmadığı gibi altı ayda bir kez sabah ve akşam namazları kılmaları da makul olamaz. Yüce Allah, normal bölgelere göre hükmünü bildirmiş, normal şartların dışında kalan konulan, müslümanlann ictihâdlarına bırakmıştır. Esasen asırlarca önce bazı İslâm bilginleri, bu meseleye cevap vermişlerdir. Nûru'1-îzâh şerhi Merâkî'l-Felâh'ta şöyle deniyor: "Güneşin batar batmaz doğduğu ülkeler vardır. Burada namazın sebebi olan vakit bulunmadığı için yatsı ve Vitr namazları yoktur. Ancak bir sene kadar uzun sürecek Deccâl günlerinde namaz vakitleri takdîr edilir. Yani namaz vakitleri için belirli saatler ayrılır, namazlar o saatler içinde kılınır. Alım, satım, oruç, hac ve iddet gibi meselelerde de takdire göre hareket edilir."[715]

Tabiî Şürünbilâlî'nin: "Gündüzü uzun yerlerde yatsı ve Vitr yoktur" sözü ya kendisinin veya kendisi gibi düşünenlerin içtihadıdır. Gündüzü böyle uzun yerlerde yatsı ve Vitr, akşam namazı ile cemedilerek kılınır. Ama böyle uzun yerlerde ve özellikle Kutup bölgelerinde oruç, ya Kur'ân'ın indiği kent olan Mekke'nin saatine veya o bölgeye en yakın olan normal vakitlerin cereyan ettiği ülkeye kıyasen tutulur. Kutup bölgelerinde namazlar da belirlenecek saatlerde kılınır. Biz vaktiyle bu görüşümüzü İlmihâlimize yazmıştık. Sonradan Menâr'a baktığımızda Reşîd Rıdâ'mn da aynı kanıya vardığını gördük.[716]

Âyetin sonunda: "Mescidlerde i'tikâfta iken kadınlara varmayınız" buyuruluyor.kökünden gelen İ'tikâf, dilde bir şeye bağlanmak, sarılmak demektir. Dinî terim olarak İ'tikâf: Özel bir yerde, özel bir şartla, özel bir ibâdete çekilmek demektir. Sağlığında Hz. Peygamber'in, onun vefatından sonra da zevcelerinin uyguladıkları kuvvetli sünnetlerdendir.

İ'tikâf, beş vakit namaz kılınan mescidlerden birinde yapılır. Ebû Ha-nîfe'ye göre i'tikâfın en azı bir gün ve gece, Şafiî'ye göre sadece bir andır. Çoğunun sının yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.), Ramazanın son on gününde i'tikâf ederdi.

İ'tikâf için oruç tutmak şart değildir. Hz. Peygamber, Ramazan'ın son on gününde i'tikâfa girdiğinden, zaten gündüzleri oruçlu olurdu. Oruçla ilgili olarak zikredildiğine ve Hz. Peygamber de Ramazanda i'tikâfa girdiğine göre i'tikâf Ramazan'da sünnettir. Bundan dolayı i'tikâfta oruç şart kılınmamıştır. Çünkü zaten insan Ramazanda oruçlu olur. Bazı fakîhler de oruçsuz i'tikâfın olmayacağını söylemişlerdir. Çünkü i'tikâf, oruçla ilgili âyetler

---

[710] Kurtubî, el-Câmi , 2/319.
[711] Darekutnî, Sı\âm, Vaktu's-Seher.
[712] ethu'l-Bârî, 4/136 137, el-Fethu'r-Rabbânî, 10/30.
[713] el-teihu'r-Rabbânî, 10/30.
[714] Tefsîru'l-Kur'ânı'l-Hakîm, 2/184.
[715] Ebû'l-Ihlâs Hasan İbn Ammâr eş-Şurünbilâlî Mera kî'1-Felah, s. 53.
[716] Tefsîru'l-Kur'ân, 2/163.

arasında sayılmıştır.
Adanmış i'tikâfın süresi en az bir gündür. Kişinin isteğiyle yaptığı nafile ibâdetin süresi yoktur. Mescidde biraz durmakla da i'tikâf olur. İ'tikâfa giren, tuvalet, hastalık, âdet görme gibi zorunlu bir sebeb olmadan yerinden ayrılmaz.
Âyetin hükmüne göre mescidde i'tikâfta bulunan, ne gündüz, ne de gece karısıyla cinsel ilişkide bulunamaz. Hz. Âişe'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) i'tikâfta iken, 'Âişe'nin mescide açılan odasına başını uzatır, Âişe onun saçlarını tarardı. Kendisi sadece tuvalet için eve girerdi. Bundan dolayı i'tikâfa giren, sadece zorunlu bir iş için yerinden ayrılabilir, fakat işini tamamladıktan sonra hemen yerine döner ve i'tikâfına devam eder. Tuvalet, hastalık, âdet görme, zorunlu sebeplerdir. Bunun dışında kalan konularda yerinden ayrılıp ayrılamayacağında görüş ayrılığı vardır.[717]
İ'tikâfta bulunan sadece iyi, güzel söz söyler, Allah'ı zikirle, Kur'ân okumak, namaz kılmakla meşgul olur. Peygamberlerin sîreti ve dînle ilgili kitaplar okuyabilir. İbn Abbâs'ın talebesi ve İmamı A'zam'ın hocalarından olan Atâ ibn Ebî Rabâh şöyle demiştir: "İ'tikâf eden kimse, bir dileği için kapıda bekleyen adama benzer. O, hal diliyle şöyle demektedir: Ben bağış-lanmadıkça bu kapıdan ayrılmam."[718]
Müfessirlerin nakline göre bazı müslümanlar, Ramazan ayının tamamı veya birkaç gününde mescidde gece gündüz i'tikâfa girmeyi adarlar, sonra geceleyin mescidden çıkıp eşleriyle münasebette bulunur, yıkanır, tekrar i'tikâflarına dönerlerdi. Bu âyet, i'tikâfta bu tür harekette bulunmayı nehyetti.
Bazı müfessirler deri temasını, öpmeyi ve sarılmayı da cima' hükmünde saymışlar, kimi de Hz. Âişe'den rivayet edilen: "Peygamber (s.a.v.) nefsine sizden daha çok hâkim iken yine de oruçlu olduğu halde öper, sarılırdı."[719]mealindeki hadîse dayanarak öpmeyi, sarılmayı mubah görmüşlerdir.
Boşalma korkusu yok ise öpme ve sarılma, oruca mâni değildir. Ama nefsinden emin olmayan, boşalma şüphesi olan kimse bunlardan kaçınmalıdır. Nitekim Peygamberimiz, karısını öpüp öpmeyeceğini soran birisine müsaade etmiş, bir diğerini bundan menetmiştir. Çünkü bunlardan biri yaşlı, diğeri genç idi. Yaşlının boşalma endişesi az olduğu için onun öpmesine müsaade etmiş, fakat genci öpmekten menetmiştir.
Muhammed İzzet Derveze, hadîslerden yararlanarak oruç hakkındaki hükümleri şöyle özetlemiştir:
1- Hayız, nifas halinde bulunan kadınlar, oruçlarını yer, başka günlerde tutarlar.[720]
2- Gebe ve emzikli kadınlar da oruçlarını yiyebilirler. Ancak bunların yedikleri gün için fidye verecekleri, yahut başka günlerde oruçlarını kaza edecekleri hususunda ihtilâf vardır.[721]
3- Oruçlarını yemeğe ruhsat verilenler, bunları kaza ederken ard arda tutmak zorunda değillerdir. Aralıklı kaza edebilirler.[722]
4- Oruç yemeyi mubah kılan hastalık ve seferin sınırını belirleyen bir hadis bulunamamıştır. Müfessirlere göre hastalık, kişiye zarar verecek, ya da hastalığın artmasına sebeb olacak durumlar, oruç yemeği mubah kılar.[723] Seferin sınırına gelince bu, mezheplere göre değişir. Kimine göre gidilecek mesafe sekiz fersah, kimine göre on altı fersah, kimine göre de yirmi dört fersahtır. Fersah, takriben yaya olarak 1,5 saatlik yoldur.
5- Oruca dayanabilmek için gece sahura kalkmak sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Sahur yemeği yeyiniz, çünkü o, mübarek gıdadır." demiştir.[724]
6- Yatsı namazından sonra teravih namazı kılmak sünnettir. Bunun kaç rek'at olduğu hakkında ihtilâf vardır. Sekiz ile yirmi rek'at arasında değişir.
7- Unutarak yemek, içmek orucu bozmaz.[725]
8- istemeyerek kusmak orucu bozmaz. Kasden kusmak orucu bozar, yalnız kaza etmeyi gerektirir.[726]
9- Gündüzün ihtilâm olmak, yahut cünüp iken yıkanmadan sabaha girmek orucu bozmaz.[727]
10- Kan aldırmanın orucu bozup bozmadığında ihtilâf vardır.[728] Ancak oruçluyu zayıf duşürecekse kan aldırmak mekruhtur.[729]
11- Sürme çekmek orucu bozmaz .[730]
12- Ağıza buruna su verirken ihtiyaten mübalâğadan kaçınmak lâzımdır.[731]
13- Hiç iftar etmeden üst üste oruç tutmak yasaklanmıştır.[732]

---

[717] Kurtubî, el-Câmı , 2/333-335; Neylu'l-Evtâr, 4/266.
[718] Merâkî'l-Felâh, s.. 211.
[719] et- Tâc, 11.80.
[720] et-Tâc, II. 88.
[721] et-Tâc, II. 87.
[722] et-Tâc, II. 88-89.
[723] Ibn Kesîr, Hâzin, Tabresî.
[724] et-Tâc, II. 67.
[725] el-Tâc, II. 78.
[726] et-Tâc, II. 78.
[727] et-Tâc, II. 82.
[728] et-Tâc, II. 82-83.
[729] et-Tâc, II. 83.
[730] et-Tâc, II. 83.
[731] et-Tâc, II. 81.
[732] et-Tâc, II. 79-80.

14- Cima' orucu bozduğu gibi kasden yapana kaza ve keffaret gerekir. Keffaret ya iki ay üst üste oruç tutmak, ya bir köle âzâd etmek ya da altmış fakiri doyurmaktır.[733]
15- Hz. Peygamber (s.a.v.) Ramazan ve Kurban bayramı günlerinde oruç tutmayı menetmiştir.[734]
16- Hz. Peygamber (s.a.v.), mü'minleri Allah'a yaklaşmak için Ramazan Ayı dışında nafile oruç tutmaya teşvik etmiştir: Recep, Şâ'ban ve Muharrem aylarında, yahut bu ayların bazı günlerinde, özellikle Âşûrâ gününde, Şa'banın ortasında, Ramazandan sonra giren Şevval ayının altı gününde, Zilhiccenin ilk dokuz gününde, her ayın üç gününde, bir rivayete göre her ayın 13, 14 ve 15 nci günlerinde oruç tutmağa teşvik etmiştir. Yıl boyunca oruç tutmaktan menetmiştir: "Oruç da tut, iftar da et. Çünkü bedenin, senin üzerinde hakkı vardır, ailenin senin üzerinde hakkı vardır, gözlerinin senin üzerinde hakkı vardır" [735] buyurmuştur.[736]

Oruçla İlgili Bazı Önemli Meseleler:

Her Ramazan ayı geldiğinde oruçla ilgili birçok mesele sorulur. İğne yaptırmanın, denize girmenin orucu bozup bozmayacağı konusu, her yıl tekrarlanan soruların başında gelir. Hanefi fıkıh kitaplarını inceleyerek bu sorunları açıklığa kavuşturmak istiyoruz. Esas meselelerimize geçmezden önce temel-ilke olarak orucu nelerin bozduğunu, nelerden kaza ve nelerden keffaret lâzım geldiğini açıklayalım:
Bilindiği gibi orucu bozan şeyler yemek, içmek ve cinsel ilişkide bulunmaktır. Bunlar tam tamına olmuş ise başlanan farz oruca karşı bir cinayet işlenmiştir. Bu cinayeti işlemekten, yani başlanmış olan farz orucu bozmak-tan ötürü keffaret ve kaza lâzım gelir. Oruç bozma cinayeti tam olmamış, bir eksiklik bulunmuş ise bundan ötürü de yalnız kaza lâzım gelir. Vücudun yararlanacağı ve zevk alacağı bir gıdayı kendi isteğiyle yemek orucu bozar, hem kaza, hem keffaret gerekir. Yenmesi âdet olmayan, vücudun normal olarak tiksindiği, hoşlanmadığı bir şeyi^emek, meselâ bir avuç tuzu birden, yahut olgunlaşmamış bir ayvayı yemek orucu bozar. Fakat vücut bunlardan tam lezzet almadığından bu tür oruç bozma, yalnız kazayı gerektirir. Mideye veya genze kaçan deniz suyu da böyledir. Bundan yalnız kaza lâzım gelir. Bu genel prensibi böylece ortaya koyduktan sonra şimdi asıl konumuza gelelim:
Oruç, vücuda açılan normal menfezlerden giren gıda, yahut gıda anlamındaki şeylerle bozulur. İslâm fıkhında vücutta iki boşluk kabul edilir: Biri dimağ, diğeri karındır. Dimağa açılan normal menfezler (açıklıklar, yollar), burun, kulak; mideye açılan normal menfezler de burun, boğaz ve kalın bar-saktır. Bu yollardan biriyle dimağa, yahut karın boşluğuna (mideye) giden şeyler orucu bozar. Mesamat denilen-kılcal delikçikler, mide veya dimağa açılan normal menfezler değildir. Bunlardan vücuda giren şeyler orucu bozmaz.[737]
Şemsu'l-eimme es-Serahsî, Kitâbu'l-Mebsût'unda şöyle diyor:
"Göze sürme çekmek orucu bozmaz. Sürmenin tadı boğazda hissedilse dahi sürme çekmenin oruca zararı yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.)in, oruçlu iken gözlerine sürme çektiği rivayet edilir. Boğazda hissedilen, sürmenin kendisi değil, eseridir. Bu, acı bir şeyi tadan kimsenin, onun tesirini boğazında hissetmesi gibidir. Hattâ göze çekilen sürme, bâtına (karın boşluğuna) gitse de yine orucu bozmaz. Çünkü orucun bozulması için orucu bozan şeyin, normal yoldan karna gitmesi gerekir. Normal olmayan yolla karna gitmekle oruç bozulmaz. Gözden karına giden doğal bir yol yoktur. Sürme ancak mesâm (kılcal damarlar) yoluyla karına gitmiş olur. Bu, suya giren kimsenin, suyun soğukluğunu ciğerinde hissetmesine benzer. Bunlar orucu bozmaz. Bıyık yağlamak da orucu bozmaz.
"Fakat suût ve vücûr (buruna ve ağıza ilâç damlatmak) orucu bozar. Çünkü biri dimağa, diğeri karına gider. Bundan dolayı oruç bozulur. Ancak bu suretle oruç bozma cinayeti, tam olmadığından keffareti gerektirmez."
"Kulağa damlatılan ilâç, dimağa gideceğinden orucu bozar. Çünkü dimağ da vücuddaki iki boşluktan biridir. Dış idrar yoluna ilâç damlatmak ise Ebu Hanîfe ve Muhammed'e göre orucu bozmaz. Bir rivayete göre Ebu Yusuf, ihlîle (dış idrar yoluna) akıtılan su ve ilâcın, orucu bozduğuna hükmetmiş, bir rivayete göre de bu konuda tevakkuf etmiş (tereddüd göstermiştir. Fetva, İmam Ebu Hanîfe ve İmam Muhammed'in görüşü üzredir. Çünkü ihlîle dökülen şeyin karına gitmesi tasavvur edilemez. Mesaneden karma açılan doğal bir menfez yoktur."
Dış idrar yoluna akıtılan ilâcın orucu bozmaması veya bozması konusundaki bu ihtilâf, ilâcın mesaneye varması halinde mevcuttur. Eğer ilâç, mesaneye varmaz, sadece dış idrar yolunda kalırsa ittifakla orucu bozmaz.[738]
"Câife ve âmme: Damarları karına ulaşan yaraya câ'ife, dimağa ulaşan yaraya da âmme denir. Ebu Hanîfe'ye göre herhangi bir yaraya sürülen kuru ilâç, orucu bozmaz. Yaş ilâç ise, içeriye nüfuz edeceğinden orucu bozar. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ister yaş, ister kuru olsun, yaraya sürülen ilâçla oruç bozulmaz.
İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, orucun bozulması için, orucu bozan şeyin normal yolla karına veya dimağa gitmesini esas kabul etmişler, İmamı A'zam ise gidiş yolunu değil, vücuda giren şeyin karına ulaşmasını esas kabul etmiştir. Bundan dolayı Ebu Hanîfe'ye göre hangi yolla olursa olsun orucu bozan şey, karına ulaşınca

[733] et-Tâc, II. 77.
[734] et-Tâc, II. 97.
[735] et-Tâc, II. 100-115.
[736] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/311-319.
[737] Tahtâvî, s. 361, Bûlâk, 1218.
[738] Merâkî'l-Felâh, s. 362, Tahtâvî kenarında.

oruç bozulur. İki imam ise orucu bozan şeyin, ancak doğal yolla karın veya dimağa ulaşmasiyle orucun bozulacağına kanidirler. Doğal olmayan bir yolla karın veya dimağa giden oruç bozucu, orucu bozmaz.[739]el Hillî de, mayî hukne dışında, boğazdan gayrı bir yolla karına giden şeyin orucu bozmadığını söylemektedir.[740]Serahsî ve diğer fakihlerin ifadesine göre Hanefi imamlarının çoğunluğu, Ebu Hanîfe'nin görüşü olan vusulü (giren şeyin karın veya dimağa ulaşmasını) esâs almışlardır. Yaş ilâcın, içeriye nüfuz edeceği düşüncesiyle Ebu Hanîfe, yaraya sürülen yaş ilâcın, orucu bozacağını söylemiştir. Aslında kuru ilâç da yaranın rütubetiyle ıslanır. Fakihlerin de belirttiği gibi Ebu Hanîfe'ye göre önemli olan, ilâcın yaş veya kuru olması değil, karın veya dimağa ulaşıp ulaşmamasıdır. Yarasına herhangi bir ilâç süren kimse, eğer ilâcın karnına veya dimağına gittiğini anlarsa orucu bozulur, aksi takdirde bozulmaz.
Şimdi biz, İmamı A'zam'ın görüsünü esas alırsak, oruçlu kimse, vücuduna iğne ile zerk edilen ilâcın, midesine veya dimağına gittiğini hissederse orucu bozulur, ilâcın mide veya dimağına gitmediğine kanaat getirirse orucu bozulmaz. Tıbben bilinmektedir ki adaleye zerk edilen ilâç, kılcal damarlar yoluyla vücudu dolaşır. Açık yaraya ilâç sürmekle, iğne ile adaleye ilâç zerk etmek arasında bir fark yoltur. Her iki halde de kılcal damarlar vasıtasiyle ilâç, vücuda yayılır, fakat midenin içine dolmaz.
Ebu Hanîfe'nin maksadı, ilâcın, midenin içine gitmesidir. Eğer ilâç, mideye veya dimağa gitmiyorsa orucu bozmaz. İlâç, damarlar aracılığı ile zerre zerre vücudu dolaşsa da gidip midede birikmez.
Buna göre besleyici niteliği olmayan, sadece mikrop öldürücü aşı ve iğneler, basit ameliyatlar için yapılan lokal anesteziler, vücuda gıda yönünden bir yarar sağlamaz, yalnız mikrop öldürür, yahut tedaviyi kolaylaştırır. Öyleyse adaleye zerk edilen aşı veya antiseptik iğneler, vücuda gıda olmadığından orucu bozmaz. Fakat damara yapılan gıda maddelerini muhtevi besleyici iğneler, kuvvet ve vitamin iğneleri orucu bozar. Çünkü bunlar, tedavi yanında vücuda gıda da sağlamaktadır, vücudu beslemektedir. İşte İmamı A'zam'ın, ilâcın karına ulaşması sözüyle anlatmak istediği, bu olsa gerektir. Yani vücudun beslenmesi orucu bozar.
İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşünü esas alırsak hüküm şudur: ancak normal yolla vücuda giren gıda orucu bozar. Ağız, burun ve kalın barsak dışında adale ve damar yoluyla zerk edilen ilâçlar, iğneler orucu bozmaz.
Gerek İmamı A'zam'ın, gerek iki imamın görüşlerinden hangisi esas alınsa iğnenin, mutlaka orucu bozacağı söylenemez. Gerçi İmamı A'zamın görüşünde iğne ile zerk edilen ilâç, mideye giderse orucu bozar, fakat iki imamın görüşünde hiçbir suretle iğne orucu bozmaz.
Hastalar için oruç tutmak zorunlu değildir. Oruç tutmayı tercih eden hastalarımız, iğnelerini iftardan sonra yaptırmalıdırlar. Fakat mecbur kaldıkları takdirde penisilin gibi antiseptik iğneleri yaptırabilirler. Bunun oruca bir zararı yoktur. Ancak kuvvet iğnesi, besleyici serum gibi iğneleri yaptıranlar, yine oruçlarına devam ederler, imameyn kavline göre bunların oruçları bozulmaz. Fakat İmamı A'zam kavline göre oruçlarının bozulması kuşkusu bulunduğundan o gün oruçlarına devam etmekle beraber Ramazandan sonra da ihtiyaten o günü kaza ederler.[741]

Kan Verme:

Kan aldırmak orucu bozmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.), Ramazanda kan aldırmıştır. Çünkü kan aldırmak orucun rüknü olan yememe, ve içmemeye bir zarar vermez.[742]Eskiden kan aldırma usulü çok ilkel idi. Bugün bu iş modern usullerle yapılmaktadır. Herhangi bir hastanın kurtarılması, yahut tahlil için kan vermek caizdir, orucu bozmaz. Fakat zaruret olmadıkça oruçlu iken kan aldırmak mekruhtur.[743]

Bir Şeyin Tadına Bakma, Boğaza Toz Duman Kaçması:

Oruçlu olan, boğazına sokmadan bir şeyin sadece diliyle tadına baksa orucu bozulmaz. Nasıl abdest alırken ağza su verip çıkarmak oruca zarar vermiyorsa diliyle bir şeyi yoklamak da oruca zarar vermez. Ancak zaruret olmadıkça böyle yapmak da mekruhtur. Oruçlunun, dışarıdan ağzına aldığı susam tanesi büyüklüğündeki bir şey, çiğneyerek ağzında dağılır ve tadım boğazında hissetmezse orucu bozulmaz.[744]
Boğazından midesine kaçan sinek de orucu bozmaz. Çünkü bunda insanın bir kusuru ve isteği yoktur. Bu, boğaza kaçan toz duman gibidir. Bunlardan lcaçınmak mümkün değildir. İnsan konuşmak için ağzını açsa, boğazına toz, duman sinek kaçabilir.[745] Ancak kendi isteğiyle zevk aldığı dumanı içine çekmek orucu bozar. Bundan keffaret de gerekir. Sigara içmek orucu bozar, keffâreti gerekli kılar.[746]
Zorla yemek yedirilen veya bir şey içirilen kimsenin orucu bozulur, fakat bu adama yalnız kaza lâzım gelir.

---

[739] el-Mebsût, c. 3, s. 67-68, Mısır, 1324; el-tytiyâr, c. 1, s. 132.
[740] el-Hillî, ŞerâîVl-lslâm, I. 193.
[741] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/319-322.
[742] El-Mebsût, III. 57.
[743] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/322.
[744] Merâkî'l-Felâh, s. 363.
[745] el-Mebsût, III. 98.
[746] el-îhtiyâr, oruç kısmı.

Uyuyan kimsenin boğazına su dökülse Hanefî imamlarının çoğunluğuna, göre oruç bozulur. Fakat İmam Züfer'e ve İmam Şafiî'ye göre bozulmaz. Çünkü bu kimse, unutarak orucunu yiyenden daha mazurdur. Unutarak yiyenin, hiç değilse yemede bir ihtiyarı, iradesi vardır. Halbuki uykuda kendisine, bir şey yedirilen kimsenin hiç iradesi yoktur. Bu konuda Hanefî İmamı olan İmam Züfer'in ve Şafiî'nin görüşü tercihe şayandır.
Oruçlunun misvak kullanması da orucuna zarar vermez. Misvak ağzı temizler. Ağza su vermek nasıl mekruh değilse, misvak kullanmak da mekruh değil, bilâkis, sünnettir. Peygamberimiz (s.a.v.) oruçlu iken de misvak kullanmıştır. Misvakin kuru ve yaş olmasında bir sakınca bulunmadığı gibi, su ile ıslatılmasında da bir sakınca yoktur.[747] Buna göre dişleri fırça ile temizlemek de caizdir. Ancak ihtiyaten macun kullanmamalıdır.
Oruçlu abdestte ağzına su verirken su boğazına kaçsa, oruçlu olduğunu biliyorsa Hanefîlere göre orucu bozulur. Eğer oruçlu olduğunu hatırlamıyorsa orucu bozulmaz. Bu, unutarak su içen kimse gibi olur. İmam Şafiî'ye göre ağzına su verirken kendi isteği dışında midesine su kaçması, hiçbir suretle orucu bozmaz. Ona göre bu adam, unutarak yiyen kimseden daha mazurdur. İmam Şafiî, Peygamberimizin: "Ümmetimden hatâ, ve unutma ve zor karşısında yaptıkları şeyler aftedilmiştir" mealindeki hadisi, delil getirmektedir. İbn Ebî Leylâ'ya göre abdesti farz ise orucu bozulmaz, nafile ise bozulur.[748]
Sakız çiğnemek: Sakız çiğnemek orucu bozmamakla beraber mekruhtur. Ancak sakızın orucu bozmaması için ıslanmış, yumuşamış tabii sakız olması gerekir. Bugünkü şekerli, naneli çikletleri çiğnemek orucu bozar. Sakızı çiğnerken dağılan eczası mideye giderse orucu bozar.[749] Her türlü yanana maddeden arınmış, bitkiden elde edilmiş, yumuşatılmış, çiğnerken hiçbir suretle dağılıp kendisinden mideye bir şeyler gitmeyen sakızı çiğnemek, orucu bozmaz. Fakat mekruhtur, yani orucun sevabını azaltır.[750]

Yıkanmak Denize Girmek:

Burundan ve ağızdan dimağa veya mideye su kaçırmamak şartiyle yıkanmak orucu bozmaz. Yıkanan kimse, suyun soğukluğunu ciğerinde hissetmiş olsa da orucuna zarar gelmez.[751] Yalnız İmamı A'zam (r.a.) serinlemek için suya girmeyi ve yaş elbiseye sarılmayı mekruh saymıştır. İmama göre bunun oruç bozmakla bir ilgisi yoktur. Ancak bu hareket, ibadetten usanma belirtisidir. Bundan dolayı mekruhtur.
Fakat Ebu Yusuf a göre yıkanmak, yaş elbiseye sarılmak mekruh değildir. Bu hareket usanç belirtisi değil, ibadete yardım etmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.), oruçlu iken susuzluğunu, yahut hararetini gidermek için başına su dökmüştür. İbn Ömer (r.a.) ise elbisesini ıslatıp vücuduna sararmış.
Demek ki denize veya nehire girip yıkanmak orucu bozmaz. Ancak burun veya boğazdan dimağa, yahut mideye su kaçmamak şartiyle. Kulağa su kaçması, oruca zarar vermez. Burundan ve ağızdan genize veya mideye su kaçarsa oruç bozulur. Hele yüzerken yüzde doksan denecek kadar büyük bir ihtimalle genze veya mideye su kaçar, böylece de oruç bozulur. Tahtâvî, kulağa su kaçmasının, orucu bozup bozmayacağı hakkında iki görüş olduğunu söylüyor. Fakat doğru olan görüşe göre kulağa su girmesi, orucu bozmaz. Ancak Tahtâvî'nin dediği gibi ihtiyaten gündüzün denize ve ırmağa girmekten kaçınmak, suya girince de su kaçmaması için kulağı suya doğru eğmek lâzımdır.[752]
İşte denize girenlerin, bunu göz önünde bulundurmaları, yüzmeden, başlarını suya sokmadan durmaları gerekir. Şayet yüzerler, yahut başlarım suya daldmrlarsa burun veya kulaklarından genizlerine veya midelerine su kaçtı mı oruçları bozulur. İbadetlerine yazık ederler.
Bu suretle bozulan oruç için yalnız kaza lâzım gelir. Çünkü deniz suyu, vücudun hoşlanacağı bir gıda değildir. Bilâkis bu suyun boğaza, genze kaçmasından vücut tiksinir, rahatsız olur. Bundan ötürü deniz suyunun mideye gitmesinden sadece kaza lâzım gelir.
188- Mallarınızı aranızda bâtıl (sebepler) ile yemeyin: bile bile insanların mallarından bir kısmını günah bir biçimde yemeniz için onları hâkimlerim önün)e atmayın.[753]

Tefsîr:

188 nci âyetin, Abdan ibn Eşva el-Hadramî ile lmru'u'1-Kays el-Hadramî hakkında indiği söylenir, Birincisi, ikincisinin üzerinde malı olduğunu iddia etti. Konuyu Peygamberi götürdüler. îmru Vl-Kays yemîn etmeyip Abdân'a toprağını verdi, dâvadan vazgeçti.[754]
Bu âyet, başlıca iki hüküm taşımaktadır: Malların bâtıl ile yenilmemesi, ve hâkimlerin önüne atılmaması.
A- Batıl: Ortadan kalkan, boşa çıkan, aslı olmayan anlamı nadir. Malı batıl ile yemek, iki şekilde olur: Biri, malı sahibinden zulüm, hırsızlık, gasp ve sair suretlerle almak; diğeri kumar gibi şeriatın yasakladığı işler yaparak

[747] el-Mebsût, III. 99.
[748] Aynı eser, III. 66-67.
[749] Aynı eser, III. 100; el-îhtiyâr, I. 134.
[750] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/323-324.
[751] Merâkî'l-Felâh, s. 361.
[752] Tahtâvî, s. 362.
[753] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/324-325.
[754] Kurtubî, el-Câmi , 2/337-338.

kazanmak suretiyledir. Bu tür yemelerin hepsi batıl ile yemenin anlamı içine girer.
Yüce Allah, malları batıl şekilde yemeyi defaatla yasaklamaktadır: "Ey inananlar, mallarınızı aranızda batıl (sebepler) ile yemeyin, ancak rızanızla yaptığınız ticaret hariç. [755] "Yetimlerin mallarım zulüm ile yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar. "[756]
Bu âyetlerle haram kılınan iş, sadece yemek değildir, haksız olarak yapılan bütün tasarruflar haram kılınmaktadır. Maldan gözetilen asıl gaye yemek olduğu için yüce Allah "yemeyin" diyor. Malını harcayana halk arasında "malını yedi" denir. Halbuki adam malını yalnız yememiş, satmış, elbise almış, otelde yatmış, fuzulî yerlere vermiş vs. şekilde kullanmıştır. Ama bunların hepsi için "yedi" deyimi kullanılır. İşte âyetteki "mallarınızı batıl ile yemeyin" tabiri de "mallarınızı batıl şekilde kullanmayın" demektir.
Fahru'ddîn Râzî'nin tasnifine göre mallar madenlerden, bitkilerden ve hayvanlardan oluşur. Bunların ya bizzat kendileri haramdır veya kendileri aslında helâl, fakat kazanılmaları yönünden haram olurlar:
1) Hayatı, sıhhati ve aklı gidermeyen madenler, bitkiler helâldir. Fakat zehir gibi hayatı gideren veya sağlığa zarar veren madenler ve bitkiler haramdır. Hayvanların da yenilmesi helâl ve haram olanları vardır. Yenilen hayvanların helâl olması için şerîate uygun biçimde kesilmeleri veya avlanmaları gerekir.
2) Mallar, ya insanın isteğiyle veya isteği dışında elde edilir. İnsanın isteğiyle elde ettiği mal da ya bir başkasının elinden veya sahipsiz bir yerden alınır. Birinin elinden alman mallar, ya enamın rızasİyle veya zorla alınır.' Sahibinin elinden alınanlar ya bir karşılık verilerek alınır, ticaret gibi. Veya karşılıksız alınır, hibe, vasiyyet gibi. Zorla alınanlar da ya mülkiyet hakkının düşmesinden ötürü alınır, savaş ganimetleri gibi. Yahut zorla almayı gerektiren bir durum hasıl olmasından ötürü alınır; Zekât vermeyenden zorla zekâtın alınması, çoluk çocuğunu beslemeyen, onlara nafaka vermeyen kimseden zorla nafakanın alınması gibi.
a) İmdi herhangi bir malikten alınmayan mallar: madenler, mevât arazi, dağdaki odun, nehir suları helâldir. Ancak bunlar, mal ve can dokunulmazlığı bulunan bir insana aid olmamak şartiyle.
b) Hürmeti, yani mal ve can dokunulmazlığı bulunmayan muharib kâfirlerden alınan ganimet malları müslümanlara helâldir. Fakat müslümanla-nn, bu malları eman ve ahid sahibi bulunan bir kâfirden almamaları ve aldıkları ganimetin beşte birini çıkardıktan sonra hak sahipleri arasında adaletle paylaştırmaları lâzımdır.
c) Zekât vermeyen veya üzerine geçindirmesi vacib olanların nafakasını vermekten kaçınan kimseden alınması gereken miktardaki malı, zorla almak da helâldir.
d) Bir karşılık mukabilinde ve rıza ile alınan mallar, icap ve kabul şartına uyulmak suretiyle helâldir.
e) Rıza ile fakat karşılıksız alınan hibe, vasi yy et ve sadaka da helâldir. Ancak şartlara uyulması, vasiyyetin varisi veya başkalarını zarara sokmaması lâzımdır.
f) Miras gibi insanın iradesi dışında hasıl olan mallar da helâldir. Yalnız miras bırakanın, bu malı helâl yollarla kazanmış olması ve borcunun verilmesi, vasiyyetinin yerine getirilmesi, mirasın varisler arasında adaletle bölüştürülmesi, miras içinde bulunan zekât ve keffaretin çıkarılıp verilmesi lâzımdır.
tşte bu altı maddede sayılan mallar helâldir, bunun dışında kalanlar haramdır. İnsan, parasını içki gibi haram şeylere vermek suretiyle helâl malını haram yapıp yemiş olur.[757]
B- "Malları hakimlerin önüne atmayın " ifadesi, iki anlama gelir: **1)** Malın, başkasına âid olduğunu bildiğiniz halde kendinize mal etmek için onu mahkemelere götürmeyin, dâvalara düşmeyin. **2)** Başkalarına ait malı yiyebilmek için mallarınızı hakimlere rüşvet vermeyin.
Âyetin sonunda bilerek kaydı vardır. Yani haksız olduğunuzu bile bile bu işi yapmayın. Kendi haksızlığını, karşı tarafın haklılığını bildiği halde dâvayı lehine çevirebilmek için hakimlere dil dökmek, avukatlar tutmak, hele rüşvet vermek İslâm ile bağdaşmayan bir harekettir.
Bazı insanlar dillidir, güzel konuşur, haksız oldukları halde kurnazca sözleriyle mahkemeyi lehlerine çevirebilirler. Para vererek tuttukları avukatlar da mahkemeyi etkilerler. Bazı insanlar da haklarını savunmaktan âcizdirler. Kendilerini savunacak bilgileri, avukat tutacak paraları olmadığından dâvayı kaybedebilirler. Bu durumda dâvayı kazanan haksız insan, asıl kaybedenin kendisi olduğunu unutmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki: "Bana gelip dâvalaşıyorsunuz. Biriniz diğerinden daha güzel konuşup dâvasını daha güzel savunabilir. Ben de onun söylediğine göre lehinde hüküm verebilirim. Herkime kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem bilsin ki onun için ateşten bir parça biçmişimdir. Onu almasın."[758]
Taberî Katâde'nin şu tefsirini naklediyor: "Ey insan oğlu, bil ki hakimin hükmü, sana haram olan bir şeyi helâl kılmaz, batıl olanı hak yapmaz. Hakim, gördüğüne ve şahidlerin şahidliğine göre hüküm verir. Hakim de insandır, yanılabilir. Kim haksız olduğu halde lehine hüküm verilirse bilsin ki o dâva bitmemiştir. Allah kıyamet gününde o iki davacıyı toplayacak, haksizin aleyhine, haklının lehine hüküm verecektir. Haksızdan, lehine hükmedilen şeyi alıp haklıya verecektir."[759]
Hakimlik, ağır bir meslektir. Hakimlerin titiz davranmaları gerekir. Allah, âdil hakimi kıyamet gününde kendi gölgesi altında bulunduracaktır. Bununla beraber âdil hakimin dahi hesabı güçtür. Hz. Peygamber, bir

[755] Nisa Sûresi: 29.
[756] Nisa Sûresi: 10.
[757] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 207-209.
[758] İbn Hanbel, Musned, VI. 203, 290, 307.
[759] Cami u'1-beyân, II. 107.

hadîslerinde: "Kıyamet gününde âdil hakim çağırılır, öyle çetin bir hesapla karşılaşır ki keşke ömründe hiç iki kişi arasında hüküm vermemiş olsaydı diye temenni eder."[760]
Ebu Zerri Gifârî, Hz. Peygamber'den, kendisini bir yere âmil (hakim ve vali) tayin etmesini ister. Hz. Peygamber, omuzuna vurarak der ki: "Sen zayıfsın, (bu işin üstesinden gelemezsin). Bu bir emanettir. Kıyamet gününde (insana) utanç ve pişmanlık getirir. Ancak hakkiyle yapan, görevini lâyikiyle yerine getiren müstesna. "[761]

Bu sorumluluğundan dolayı İmam Ebu Hanîfe, halifenin ısrarına, hattâ işkencesine rağmen ömrü boyunca kadılığı kabul etmemiştir.
Mahkemeye rüşvet girerse adalet mekanizması bozulur. Rüşvet, haksız iken hak sahibi olmak için hakime veya ilgili memura mal ve para vermektir. Bu suretle, uzak olan hüküm kendisine yaklaşır. Allah'a ve âhirete inanan kişi, toplum düzeninin bozulmasına sebeb olan böyle alçak bir harekete tevessül etmez. Peygamberimiz, rüşvet alana da, verene de lanet etmiştir.[762]
Rüşvet hakların yenmesine, işlerin sürüncemede kalmasına sebeb olur. bir kere bu hastalık yayıldı mı artık rüşvetsiz iş yaptırılamaz olur. Bu toplum Allah'ın cezasına müstahak bir hale gelir. Amr ibn el-Âs'ın rivayet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber: "Tefeciliğin ortaya çıktığı bir toplum, kıtlık ile cezalandırılır; rüşvetin zuhur ettiği bir toplum da korku ile (düşman saldırısı ile) cezalandırılır." Demiştir.[763]
Rüşvet, toplumun üzerine çöken bir kâbustur, toplumu korkunç bir karanlığa boğar. Hakları yenen mazlumların âhı yerde kalmaz. Allah'a çıkar ve azap haline dönüp zalimi yakar. Hz. Peygamber (s.a.v.) Muâz ibn Ce-bel'i vali olarak Yemen'e gönderirken ona demiştir ki: "Mazlumun duasından sakın. Çünkü onun duâsiyle Allah arasında perde yoktur."[764]
Karakteri sağlam, kalbi iman dolu hakimler, yöneticiler dâvaya bakarken kılı kırk yararlar. Yaratıkları memnun etmek için Yaratanı kızdıracak davranışlardan sakınırlar. Kimsenin hakkını bilerek veya bilmeyerek çiğnememek için çok titiz davranırlar. Böyle âdil kimseler, kıyametteki çetin hesaptan alnı ak çıkınca Allah'ın büyük ikramına mazhar olurlar. Fakat haktan sapanlar, "Allah'ın azabı şiddetlidir!" ilâhî uyarıyı hatırlamalıdırlar.
189- Sana doğan aylardan soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. "Evlere arkalarından girmek iyilik değildir, iyilik Allah'tan korkanın iyiliğidir. Evlere kapılarından girin ve Allah 'tan korkun ki başarıya eresiniz, umduğunuzu bulaşınız.[765]

Tefsîr:

189- El-ehilleh: hilâlin çoğuludur. Yeni doğan aya hilâl denir. Ay, ilk iki gecede hilâl adını alır. Sonra büyür, kamer olur. Ebul-Haysem'in İfadesine göre ayın sonundaki iki gecede de ay'a yine hilâl denir.
Mevâkît: vakit anlamına gelen mîkâtın çoğuludur. Vakit herhangi bir işin yapılacağı zamandır. Mîkât, zaman anlamına gelirse de bazan mekân anlamı da verir. Hacca dışarıdan gelenlerin, ihrama girmek zorunda oldukları yerlere mîkât denir.
Âyette iki şık vardır: Hilâl hakkındaki soruya cevap ve bir de Arapların bir geleneği hakkındaki hüküm.
1) Rivayete göre ensâr'dan Muâz ibn Cebel ve Sa'lebe ibn Ganem, gelip: "Ya Resûlâllah, demişler, neden ay önce ince bir ip gibi görünüyor da sonra büyüyor, içi doluyor, düzeliyor ve sonra tekrar eksilmeğe başlıyor, giderek eski halini alıyor? Güneş gibi bir halde kalmıyor?" Başka bir rivayete göre de buna benzer bir soruyu yahudîler sormuşlar, işte bu sorulara cevap olarak âyetin birinci şıkkı inmiştir.[766] Âyet, ayın bu görünüşünün, insanlar açısından hikmetini izah etmiş, fakat bunun oluş nedeninden söz etmemiştir. Çünkü insanları ilk alâkadar eden şey, ayın neden böyle olduğu değil, niçin böyle olduğudur. Neden böyle olduğu meselesi, yaratılış kanununa aittir ve soruyu soran insanlar için bunun önemi ikinci derecede kalır. Demek ki ayın böyle görünmesi, insanların, vakitleri tayin etmeleri ve hac zamanını bilmeleri içindir. Gerçekten ayın bu görüntüsünden günler, haftalar, aylar hesaplanmış, namaz vakitleri, iddet süreleri ve daha başka birçok dinî ve dünyevî mesele, ayın görüntüsüne göre tesbit edilmiştir. Ayın böyle görünmesinin bir hikmeti, insanların vakti ve hac zamanını hesabetmeleridir.
2) Cahiliyye halkı arasında bir gelenek vardı. İhrama girdikleri zaman hiçbir gölgelik altında bulunmamağa özenirler, bir ağacın altında oturmaz, evlerine veya çadırlarına girmezlerdi. Şayet zarurî bir ihtiyaçları için evlerine, yahut çadırlarına girmek zorunda kalırlarsa kapıdan girmezler, evlerinin veya çadırlarının ardından açtıkları bir delikten girerler, yahut bir merdiven kurup bacaya çıkar, oradan evin bahçesine inerler, bu yaptıkları işi birr(iyi-lik) sayarlardı.[767] Zührî'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) ömre için Hu-deybiye'de bulunduğu sırada

[760] ibn Hanbel, Musned, VI. 157; ibn Hibbân; et-Targîb, III. 157.
[761] Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 8; Müslim, İmaret, 16, 48; Nesâ'î, Kudât, 4; İbn Hanbel, 351, 352.
[762] Bkz, Buhârî, Ahkâm, 9; Ebû Dâvûd, Akdiye, 4; İbn Mâce, Ahkâm; 2; İbn Hanbel, II. 164, 190, 194, V. 279
[763] ibn Hanbel, Musned, IV. 205.
[764] Buhârî, Zekât , 63; Müslim, imân, 29; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Nesâ'î.Zekât, 1,46; Tir-mızî, BİIrr, 68; ibn Mâce, Zekât, 1; Muvatta', Da vetu'l-Mazlûm, 1; ibn Hanbel, I. 233.
[765] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/325-329.
[766] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, II. 141.
[767] Aynı eser, 2/144.

odasına girdi. Seleme oğullarından biri de kavminin geleneğine aykırı olarak Peygamber'in ardından girdi. Hz. Peygamber ona neden girdiğini sordu. O da "Sen girdiğin için ben de girdim" dedi. Hz. Peygamber: "Ben hums (katı dindarlarından değilim." dedi. Adam da: "benim dînim senin dinindir" dedi. Bunun üzerine,bu âyet indi.[768]
İşte âyetin ikinci şıkkı da evlere arka taraflarından girmenin bir iyilik olmadığım, dindarlığın böyle şekillerle ters yollardan eve girip çıkmakla değil, takva ile, gönülden Allah'a bağlılık ile olacağını belirtmektedir. Nitekim Hadîs-i Şerîfte de: "Allah, sizin şekillerinize ve mallarınıza bakmaz, fakat sizin kalblerinize ve amellerinize bakar. "[769]buyurulmuştur.
Eve kapıdan veya bacadan girmenin, insan ruhu üzerinde ne etkisi olabilir ki? İnsan ruhunu arıtıp Allah'a yaklaştıracak olan birr (iyilik), böyle budalaca merasimler, yok yere nefse eziyet çektirmeler değil, kalbe yerleştirilen Allah sevgisidir, Hakk'a bağlılıktır.
Âyetin, önce birinci şıkkının, sonra ikinci şıkkının indiği hakkında rivayetler vardır. Fakat herhalde bu iki konu hakkında Allah'ın Resulüne muhtelif zamanlarda veya aynı zamanda sorular sorulmuş ve bunun üzerine inen âyet, iki meseleyi de birden cevaplandırmıştır. Âyetin tümünün birden indiği kuvvetle muhtemeldir, çünkü âyetin lâfzında bir bütünlük ve ahenk birliği vardır.

Tefsir: 142
Tefsîr: 145
Bunların Dışında Kalan Hac Fiilleri Sünnettir: 145
Tefsîr: 148
Tefsir: 149
Tefsir: 150
Tefsîr: 151
Tefsir: 151
Tefsir: 153
Tefsîr: 154
Tefsir: 156
Iraklıların Delilleri Şöyledir: 158
Netice: 159
2- Meysir: 159
Yâ Nasîb (Piyango): 160
Tefsîr: 162
Tefsîr: 164
İbnu Kesîr Özetle Şöyle Diyor: 165
Tefsîr: 166
Tefsir: 168
Tefsir: 169
İslama Göre Kadın Nasıl Boşanır? 170
Tefsîr: 176
Tefsîr: 178
Tefsîr: 179

[768] Kurtubî, 2/345.
[769] Müslim ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir: Feydu'l-Kadîr, 2/277.

Müt'anin Miktarı:.....180
Duhulden Önce Boşanmış Kadınlara İddet Gerekmez.....180
Tefsir: 180
Tefsîr: 181
Tefsir: 182
Tefsir: 183
Tefsîr: 185
Tefsîr: 186
Tefsir: 190
Tefsir. 192
Tefsir: 195
Tefsir: 197
Tefsîr: 198
Tefsir: 199
Tefsir: 202
Günümüzdeki Dalgalı Para Sistemlerinde Ribânın Durumu: 204
Tefsir: 207
Borç Âyetinin İçerdiği Talimat Şöyle Sıralanabilir:.....207
Tefsir: 208
Tefsîr: 211
Bakara Sûresinde Getirilen Başlıca Kurallar:.....212

190- Sizinle savaşanlara Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmez.
191- Onları nerede yakalarsanız Öldürün, onların sizi çıkardıkları yer (Mekke)cfert siz de onları çıkarın! Fitne (baskı yapmak), adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlarla savaşmayın ki onlar da sizinle orada savaşmasınlar. Fakat onlar sizinle savaşırlarsa hemen onları öldürün; kâfirlerin cezası böyledir.
192- Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse Allah bağışlayandın esirgeyendir.
193- Onlarla savaşın ki fitne (baskı) ortadan kalksın, din yalnız Allah'ın (dini) olsun. Eğer (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık olmaz.
194- Haram ayı, haram aya karşılıktır. Hürmetler karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın; Allah 'tan korkun, bilin ki Allah (günahlardan) korunanlarla beraberdir.
195- (Mallarınızı) Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, iyilik edin. Doğrusu Allah, iyilik edenleri sever.[770]

Tefsir:

190-193 ncü âyetlerde, müslümanlara, kendileriyle savaşanlara karşı savaşmaları, fakat haksız yere saldırmaktan kaçınmaları emredilmektedir. Müslümanlara saldırı olmadıkça müslümanların saldırmalarını İslâm kabul etmiyor. Çünkü Allah, saldırganları sevmez. Ama müslümanlara saldıranların saldırılarını kırmak vicdanlara baskılan kaldırmak için saldırganlara karşı her zaman ve her yerde savaşılır. Müslümanları yerlerinden yurtlarından çıkaranlara misliyle karşılık verilir ki fitne kalmasın, din yalnız Allah'a mahsus olsun, küfür ve ilhadın, putatapmanın izleri şilinsin. Fakat düşmanlar müslümanlara saldırmaktan vazgeçerlerse müslümanlar da onlara saldırmazlar. Çünkü haksızlardan başkasına düşmanlık edilmez.
Mescid-i Haram'da kan dökmek haramdır. Bu yerde, düşmanların saldırısına uğramadıkça onlarla savaşılmaz. Fakat müslümanlar, burada dahi saldırıya uğradıkları takdirde bu saldırıya karşılık verip kâfirleri cezalandırırlar. Ama onlar saldırıdan vazgeçerlerse Allah, bağışlayan, merhamet edendir. Allah çok bağışlayan, çok acıyan olduğuna göre müslümanların da O'nun kullarına merhamet etmeleri, onların suçlarını bağışlamaları gerekir.
Müfessirler, bu âyetlerin iniş sebebi hakkında muhtelif rivayetler kaydetmişlerdir. Bu rivayetlerden bazısına göre âyetler, Hudeybiye'de inmiştir. Orada Hz. Peygamber savaşmamayı emretmişti. Fakat düşman tarafından bir saldırı girişimi olunca bu âyetler indi. Bir rivayete göre bu âyetler, müslümanlardan birinin Haram ayında bir kâfiri öldürmesi münasebetiyle inmiştir. Bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'de müslümanlara, kâfirlerin eziyetlerine sabretmelerini, karşılık vermemelerini emrederdi. Hicretten sonra müslümanlar, kâfirlere karşı savaşmak üzere Hz. Peygamber'den izin istediler, tşte onlara ilk savaş emrini vermek üzere bu âyetler indi.[771]
Birinci rivayet zayıftır. Çünkü Hudeybiye olayı, hicretin altıncı yılında olmuş ve Feth Sûresinde anlatılmıştır. Onun hakkında inmiş olan âyetlerin buraya konması hikmete uygun değildir. Zira bu sûre Medine'de inen ilk sûrelerdendir.
İkinci rivayete gelince bu rivayet biraz sonra geleceği üzre haram ayında vukubulan savaşı anlatan âyetin tefsirinde de nakledilmiştir.
Üçüncü rivayet daha çok tercihe uygundur. Bu âyetler, saldırganlara karşı savaşmak üzre müslümanlara ilk izni vermektedir. İslâmın cihad prensiplerini içermektedir, tslâmın cihad prensiplerini şöyle özetleyebiliriz:
1) Saldırgan düşmanlara karşı savaşmak, müslümanlar üzerine farzdır. Saldırmayanlarla savaşılmaz.
2) Düşman teslim olma, barış veya andlaşma suretiyle savaşa son verirse müslümanların da savaşı bırakmaları farz olur.
3) Hangi şartlarda olursa olsun, düşmanın saldırısına karşılık vermek, müslümanların hakkıdır. Ancak onların yaptığından fazlasını yapmak doğru değildir.
4) Her hal-ü kârda savaşa hazırlıklı ve uyanık bulunmak, bunun için gerekü harcamaları yapmak farzdır.
5) Müslümanları dinlerinden döndürmeğe, onlara eziyet etmeğe çalışmak, İslâmın serbestçe anlatılmasına engel olmak gibi durumlar, savaşı gerektiren sebeplerdir. Vicdanlardan baskının kalkması ve Allah'ın dininin hakim olması için bunları yapanlara karşı savaşılır.
6) Savaşta çarpışmalara katılmayan kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar ve rahibler öldürülmez. Hz. Ebûbekir savaşa ilk gönderdiği Üsâme komutasındaki orduya: "Ey insanlar, size on öğütüm var, bunları iyi belleyin: Hiyânet etmeyin, ganimet malı çalmayın, zulmetmeyin, kulak burun kesmeyin, çocuk, ihtiyar ve kadın öldürmeyin, hurmaları kesmeyin ve yakmayın, meyvalı ağaç kesmeyin, yemek için hariç olmak üzere küçük-büyük baş hayvan kesmeyin. Kiliselerde kendilerini ibâdete vermiş kimselerin yanından geçeceksiniz, onları kendi hallerine bırakın. Size çeşitli yemekler getirecek bir kavme gideceksiniz, o yemekleri yediğiniz zaman önce Allah'ın adını anınız."[772] Hz. Ömer de: "Sizinle savaşmayan çiftçiler hakkında Allah'tan korkun" demiştir. Ömer ibn Abdi'l

[770] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/329-332.
[771] et-Tefsîru'l-hadîs VII. 294-295.
[772] Taberî, Târîhu'l-Umemİ ve'I-Mulük, 3/226-227.

Azîz de çiftçilere dokunmamayı emretmiştir.[773] Bu öğütler savaşa katılmayan sivil halka dokunulmayacağı yanında îslâmda din özgürlüğünü de kanıtlar. Hz. Ömer, Ya'lâ ibn Ümeyye'yi Necrân üzerine göndermiş: "Onlara git, fakat dinlerine dokunma. Kendi dininde kalmak isteyeni Necrân'dan çıkar, ama çıkardığın kimseleri, istediği ülkeye gitmekte serbest bırak. Onlara, bizim kendilerini Allah ve Elçisinin emriyle çıkardığımızı bildir. Tâ ki Arap Yarımadasında iki din kalmasın; kendi dininde kalan, çıkarılsın, müslüman olan toprağında kalsın. Sonra onlara kendi toprakları gibi bir toprak ver. Zira onların bizim üzerimizde hakkı vardır, Allah'ın emri uyarınca onlar bizim zimmetimizdedir."[774] demiştir.

Görüldüğü üzre bu prensipler, âdil prensiplerdir. Bugün medenî dünyânın gözleri önünde bir milyondan fazla müslümanı zorla dininden döndürüp hınstiyan yapmak için isimlerini ve milliyetlerini değiştiren Bulgaristan'ın yaptıklarıyla, Birleşmiş Milletler Örgütü, Uluslararası Af Örgütü gibi teşkilâtların olmadığı; İnsan haklarının isminden söz edilmediği onbeş asır önce, İslâmın getirdiği vicdan özgürlüğünü uygulayan Ömer'in davranışı karşılaştırılırsa Allah'a, maneviyâta inanmayan insanların, ne kadar zaman ilerlese de medenî olmayacakları, vahşilikten kurtulamayacakları anlaşılır.

Bu verdiğimiz örnekler açıkça gösterir ki İslâmda zorlama yoktur. İs-lâmda cihâd, başkalarını zorla dine sokmak amacını taşımaz. Vicdanları hürriyete kavuşturmak, tecavüzü önlemek, zulmü ve baskıyı ortadan kaldırmak için cihad yapılır. İslâm, haksız yere saldırmayı menetmiş, vicdanlara baskı yapmayı yasaklamıştır.

Müfessirler, tabiîlerden birine atfen Sizinle savaşanlar" cümlesindeki "nin savaşabilen kimseleri kasdettiğini rivayet ederler. Kadınlar, ihtiyarlar, çocuklar ve rahipler bu hükümden müstesnadır. Onlara saldırılmaz. İbn Abbas'ın, bu istisnaya barış isteyerek savaştan vazgeçenleri de kattığı rivayet edilir. Zaten âyet, savaşmayan bütün insanlara şamildir. Savaşmaktan âciz, yahut müslümanlarla barış yapmak isteyen kimselerle savaşılmaz. Nisa Sûresinin 90 ncı âyeti de bu hükmü destekliyor: "Ancak andiaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut ne sizinle ne de kendi toplumlariyle savaşmak (istemediklerm)den yürekleri sıkılarak size gelenler hariç. Allah dileseydi onları sizin başınıza musallat ederdi, sizinle savaşırlardı. O halde onlar, sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse Allah size, onlara saldırmak için bir yol vermemiştir."

Bazı müfessirler, 193 ncü âyetteki "fitne" kelimesini şirk diye tefsir etmişler ve âyetten "şirk kalkıncaya kadar müşriklerle savaşılması" gereğini çıkarmışlardır. Âyet böyle bir anlam taşımaz. Bir önceki âyette savaştan el çekenlerle savaşılmayacağı açıklandığına göre müşrik de olsalar, savaştan el çekip barış isteyenlere karşı savaşa devam edilmez. Yani düşmanlar müslüman oluncaya kadar savaş sürdürülmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), ilk önce kendileri müslümanlara saldırmış bulunan bazı müşriklerle barış yapmıştır. Biraz önce kaydettiğimiz Nisa Sûresinin 90 ncı âyeti bunu belirttiği gibi Tevbe Sûresinin 4 ncü âyeti de buna delildir: "Ancak andlaşmayaptığınız müşriklerden, (şartlara uyan, andlaşma şartlarından) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların andlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süre sonuna kadar tamamlayın." Aynı Sûrenin yedinci âyeti de bu hükmü getirmiştir: "Ancak Mescid-i Haram'da andlaşma yaptığınız müşrikler hariç. Onlar size dürüst davrandıkça sîz de onlara dürüst davranın..." Bilindiği üzre Hudeybiye andlaşması da müslümanların düşmanı olan Kureyş müşrikleriyİe yapılmıştır.

Âyetteki fitne kelimesi, müslümanlar arasında bozgunculuk, vicdanlar üzerinde baskı yapmayı, insanların hürriyetini kısmayı kasdetmektedir. İşte Allah'ın dinine davet hususunda müslümanlara engel olan, yani insanların hürriyetini kısıtlayan insanlara karşı savaşmak farzdır. Yoksa zorla insanları dine sokmak için savaşmak emredilmediği gibi, böyle bir davranış haksız saldırı kabul edilmiş ve 190 ncı âyetin, keza "Dinde zorlama yoktur" mealindeki 256 ncı âyetin hükmiyle yasaklanmıştır.

Enfâl Sûresinin: "Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allahın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse muhakkak ki Allah, ne yaptıklarını görmektedir. "[775] mealindeki âyeti, Bedir vak'asından sonra inmiştir. Bundan sonra müslümanlarla müşrikler arasında hicretin altıncı yılına kadar çok savaş olmuş, nihayet altıncı hicret yılında Hz. Peygamber (s.a.v.), müşriklerle barış yapmak suretiyle iki taraf arasındaki savaş durumu sona ermiştir. Eğer bu âyetler, müşrikler müslüman oluncaya kadar onlarla savaşmayı emretmiş olsaydı, onlarla savaşın sürdürülmesi ve onlarla barış, yapılmaması gerekirdi.

Kaldı ki fitne kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de birkaç yerde muhtelif anlamlarda kullanılmıştır. Bunların hiçbiri açıkça şirk anlamına gelmez. Bürûc Sûresinin 10 ncu âyetinde ve Nahl Sûresinin 110 ncu âyetinde müslümanları zorla dinlerinden döndürmeğe çalışmak anlamında kullanılır. Bakara Sûresinin "Fitne, katilden şiddetlidir.[776] âyetindeki fitne kelimesi de bu anlamdadır. Yani müslamanları zorla dinlerinden döndürmeğe çalışmak, adam öldürmekten daha kötüdür, demektir.

Müfessirler, buradaki âyetlerin, Tevbe Sûresinde savaşı emreden şu âyetlerle neshedilmiş olduğunu söylerler: "Haram ayları çıkınca (Allah'a) ortak koşanları nerede bulursanız Öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde otur(up) onları bekleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah bağışlayan, esirgeyendir. "[777] "Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse dinde

---

[773] Yahya ibn Âdem, Kitâbu'l-Harâc, s. 50-51; Beyrut, 1399/1979.
[774] Taberî, Târîhu'1-Umem, 3/446.
[775] Enfal Sûresi: 39.
[776] âyet: 119.
[777] Tevbe Sûresi: 5.

sizin kardeşlerinizdirler... "[778] Bu âyetler, Hz. Peygamber'le andlaşma yapıp sonradan sözlerinden dönenler hakkındadır, genel değildir.
"Allah 'a ortak koşanlar nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekün savaşın... "[779] âyeti de yine müslümanlara saldırmış bulunan müşriklere karşı bir misilleme hareketi tayin etmektedir. Buna karşılık: "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever... "[780] âyeti de müslümanlarla barış içinde yaşamak isteyen müşriklere karşı barış içinde yaşamayı, onlara iyi davranmayı tavsiye'etmektedir.
Nitekim Hz. Peygamber'in şu hadisi de İslâmda hiç kimsenin zorla dine sokulmayacağını gösterir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir ordu veya seriyye gönderdiği zaman başına geçirdiği kumandana ve yanındaki müslümanlara Allah'tan korkmayı tavsiye ettikten sonra kumandana şöyle derdi: Allah'ın adiyle gazaya çıkınız, Allah 't inkâr edenlerle savaşınız, gaza ediniz, hiyanet etmeyiniz, ganimet malını çalmayınız, ahdi bozmayınız, kulak burun kesmeyiniz, çocuk öldürmeyiniz. Müşrik olan düşmanınla karşılaştığın zaman onları üç şeyden birine davet et, hangisini kabul ederlerse sen de kabul et, onlardan elini çek: Onları İslama davet et. Kabul ederlerse sen de onların müslümanlığını kabul et ve onlardan elini çek ve onları, yurtlarını bırakıp göçmenlerin yurduna gitmeğe davet et, bunu yaptıkları takdirde göçmenlere uygulanan hükümlerin kendilerine de uygulanacağını söyle. Bunu kabul etmezlerse müslüman bedeviler gibi olacaklarını, Allah'ın mü'minlere uygulanan hükümlerinin kendilerine de uygulanacağını, ancak müslümanlarla birlikte savaşa katılmadıkça ganimet alamayacaklarım söyle. Bunu kabul etmezlerse onlara cizye vermeyi teklif et. Kabul ederlerse onlardan cizye al, başka bir şey yapma: Bunu da kabul etmezlerse A ilah 'tan yardım dile ve onlarla savaş. Bir kale halkını kuşattığın zaman onlar, kendilerine Allah ve Resulünün zimmetini (hayat güvenliğini) tanımanı isterlerse onlara bunu tanıma, fakat sen kendin ve adamların adına onlara can güvenliği tanı. Çünkü senin ve adamlarının verdiği garantiden cayman, Allah ve Resulünün garantisin-den caymandan daha hafif olur. Onlar senden Allah'ın hükmünü kendilerine uygulamanı isterlerse bunu kabul etme, fakat kendi hükmünü uygula.
Çünkü sen, Allah 'm onlar hakkındaki hükmünü doğru bir biçimde uygulayıp uygulamayacağını bilemezsin. "[781]
194 ncü âyetteki haram ayına gelince: Haram ayı tabiri, ilk defa bu âyette kullanılmaktadır. Haram dokunulması yasak, kutsal demektir. Araplar, kentler arasında serbestçe, güvenlik içinde gidip gelebilmek için dört ayı haram (dokunulmaz, kutsal) kabul etmişlerdi. Bunlardan üçü, ard arda gelen hac ayları idi: Zilka'de, Zilhicce, Muharrem. Bu aylarda Irak'tan, Yemen'den, Şam'dan, çeşitli bölgelerden insanlar kentlere serbestçe gidip gelebilir; Arap kabileleri hac ibadetlerini güvenlik içinde yapabilirlerdi. Receb ayı ise, özellikle Hicazlılar arasında dinî bir aydı. Şüphesiz bu dolaşma serbestisinin, ekonomik bakımdan Araplara büyük yaran vardı. Bu aylarda ticaret canlanıyordu. Dinî ve ekonomik yararından ötürü Araplar, bu aylarda birbirlerine saldırmazlar, kan dökmezlerdi. Kur'ân-ı Kerim de bu ayların haram ayı olduklarını kabul etmiş, fakat başkalarından bir saldırıya uğradıkları takdirde müslümanların bu aylarda dahi onlara karşılık vermelerini emret-miştir. Çünkü müslümanların, saldırıyı cevapsız bırakmaları, kendilerini zayıflatır, kâfirlere de cesaret verir.
Hz. Peygamber, ömre yapmak maksadiyle hicretin altıncı yılında Mekke'ye doğru hareket etti. Fakat müşrikler, onun Mekke'ye girmesine engel oldular. Çetin münakaşalardan sonra Hudeybiye Barış Andlaşması yapıldı. Bunun şartlarından biri de müslümanların, bu sene dönüp, gelecek sene öm-reye gelmeleri idi. Olay, Haram aylarından Zi'1-Ka'de'de olmuştu. Müşrikler, müslümanları geri çevirmekle övündüler. Yüce Allah da müslümanları ertesi yıl aynı Haram ayı içinde Mekke'ye soktu. Onların bu ayda müslümanları Mekke'den menetmelerine mukabil, Allah da bu ayda onların Mekke'ye girmelerini sağladı. Ve o ayı bu ayla takas ettirdi. Âyette ayrıca hangi zamanda olursa olsun sadırıya cevap verilmesi emredilmiş olmaktadır. Zaten Haram ayında savaşma yasağı, İsiâmda kaldırılmıştır. Saldırıya misliyle karşılık verilmesi, umumun selâmeti ve İslâmın şevketi için gereklidir.
195 nci âyette müslümanlara, Allah yolunda mallarını harcamaları, cimrilik edip kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmamaları, iyilik etmeleri, Allah'ın, iyilik edenleri sevdiği buyurulmaktadır.
Savaşla ilgili âyetlerin ardından gelen bu âyet, savaş masraflarını karşılamak için müslümanları Allah için mal para vermeğe teşvik etmektedir. Çünkü, savaş, paraya dayanır. Mali destek olmadan savaşı sürdürmek mümkün değildir. Savaş masraflarının, müslümanlar tarafından karşılanması gerekir.
Şayet müslümanlar cimrilik eder, savaş masraflarını karşılamazlarsa kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmış olurlar. Çünkü kendilerinden güçlü ordulara, yenilip perişan olurlar.
Âyetin sonunda Allah'ın, iyilik edenleri sevdiği belirtilmek suretiyle Allah yolunda mal-para harcamanın önemi vurgulanıyor.
Buhâri'nin Huzeyfe'den naklettiğine göre âyet sadaka hakkında inmiştir. Müslümanların İstanbul'u kuşattığı sırada bir müslüman, düşman saflarına hücum edip düşmanın arasına dalmış, sonra çıkıp gelmiş, herkes ona: "subhânellâh! Kendisini tehlikeye attı!!" diye bağırmış, Ebû Eyyûb (el-Ensârî) onlara:
"— Siz, âyeti yanlış youmluyorsunuz. Bu âyet biz Ensâr hakkında inmiştir. Allah, dinini güçlendirip, dinin

[778] Tevbe Sûresi: 11.
[779] Tevbe Sûresi: 36.
[780] Mumtehİne Sûresi: 8.
[781] İbnMâce, Cihâd, 38; Tirmizî, Diyât, 14; Siyer 47, Fedâilu'l-Kur'ân 17; Muvatta', Cihâd, 11; İbn Hanbel, II. 524.

yardımdan çoğalınca biz, kendi aramızda: "Keski artık biz mallarımızın başına dönsek de onlara baksak!" dediydik de Allah bu âyeti indirdi." demiş.[782]
Muhakkak ki Ebu Eyyûb el-Ensârî Hazretleri, İstanbul kuşatmasında bulunan müslümanlara cesaret vermek için âyeti o şartlara uygun olarak tefsir etmiştir. Evet âyet, müslümanları infâka teşvik ediyor ama bu infâkın savaş masraflarını karşılamak için yapılacak infak olduğu, söz geliminden anlaşılıyor. Çünkü savaş önce cana, sonra mala dayanır." Canlarını Allah Yoluna feda etmeğe hazır olan müslümanlara, mallarını da o uğurda harcamaktan çekinmemeleri buyurulmak suretiyle konu bağlanıyor.
196- Allah için haca ve ömreyi tamamlayın. Eğer engellenmiş olursanız kolayınıza gelen kurbanı (gönderin); kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden hasta olan veya başından bir rahatsızlığı bulunan (bundan ötürü traş olmak zorunda kalan) kimse, oruçtan, sadakadan veya kurbandan (biriyle) fidye (versin). Güvene kavuştuğunuzda hac (zamanın)cr kadar ömre ile faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı (keser). Kurbanı bulamayan kimse, üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüz zaman (olmak uzre) tam on gün oruç tutar. Bu, ailesi Mescid-i Haram (civârın)cta oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin.[783]

Tefsîr:

196 ncı âyet, birkaç hüküm içermektedir.
A- Hac: Lügatte bir şeyi kasdetmek, saygı gösterilecek bir yere gitmeğe azmetmektir. Şerîatte hac: özel zamanda, özel yerde birtakım Özel işleri yapmaktır ki bu işlerin bir kısmı rükün, bir kısmı vâcib, bir kısmı hey'ettir. Rükün, yapılmadan ihramdan çıkılamayacak olan fiillerdir. Vâcib, terkinden oturü kurban lâzım gelen işlerdir. Hey'et ise terk edene kurban gerekmeyen güzel hareketlerdir.
Haccın rükünleri: Hanefîlere göre ikidir: Arafat'ta durmak, Kâ'be'yi tavaf etmek. Diğer üç mezhebe göre haccın rükünleri dörttür: İhrama girmek, ziyaret tavafı yapmak, Safa ile Merve arasında koşmak, Arafat'ta durmak.
Haccın vâcibleri: Mîkatta veya daha önce ihrama girmek, Arafat'taki vakfeyi güneş batıncaya kadar sürdürmek, Müzdelife'de bir miktar durmak, Safa i!e Merve arasında koşmak, Mina'da taşlan atmak, ziyaret tavafını bayramın bir, iki veya üçüncü gününde yapmak, veda tavafım yapmak, tavafa Hacer-i Esved tarafından başlamak ve Kâ'be'yi sola alarak sağa doğru yürümek, taşları attıktan sonra kurban kesmek ve tıraş olmak...[784]

Bunların Dışında Kalan Hac Fiilleri Sünnettir:

B- Ömre de lügatte ziyaret demektir. Şer'an: İhram, tavaf, sa'y, traş veya saçları kısaltmaktan ibaret olan özel bir Kâ'be ziyaretidir. 'Ömre'nin şartı: ihrama girmek; rükünleri: tavaf ve sa'yetmek; vacibi: traş olmak veya saçları kısaltmaktır. 'Ömre de küçük bir hacdır. Ancak hac belli zamanda yapılır, 'ömre her zaman yapılabilir. Hanefîlere ve Mâlikilere göre 'ömre nafiledir, Şafiîlere ve Hanbelîlere göre farzdır.
Hac zamanında ömresiz olarak tek başına yapılan hacca ifrâd haccı denir. Hac zamanında mîkatta, 'ömre yapmak niyyetiyle ihrama girerek 'öm-reyi yaptıktan sonra ihramdan çıkıp bir Mekkelî gibi kalmak, sonra hac günlerinde yeniden ihrama girmek suretiyle yapılan hac, temettü hacadır. Mîkatta hem 'ömre hem de hac niyetiyle ihrama girip önce 'ömreyi, sonra ihramdan çıkmadan haccı yapmağa da kıran haccı denir. Ebu Hanîfe'ye göre haccın efdali önce kıran, sonra ifrâd, sonra temettu'dür. Fakat Şafiî'ye göre efdal olan önce ifrâd, sonra temettü', sonra kıran haccıdır.
C- "Hac ve Ömreyi tamamlayın " ifadesinin anlamı üzerinde birkaç tefsir ileri sürülmüştür: bunları tamamlamak, farzını, vacibini eksiksiz, tam anla-miyle yerine getirmek; başka bir amaçla değil, sırf bunları yapmak gayesiyle yola çıkmak; bunları yapmak için helâl ve temiz mal harcamak vs. Bir görüşe göre buradaki "tamamlayın" sözü yarım kalanı tamamlayın demek değil, "eda edin" demektir.[785]
Bu âyet Hudeybiye olayı üzerine inmiştir. Müslümanlar, hicretin altıncı yılında Ömre yapmak maksadiyle yola çıkmışlar, fakat Hudeybiye'de müşrikler tarafından engellenmişlerdi. İşte âyet, onlara başladıkları hac ve Ömreyi tamamlamalarını emretmektedir. Bundan dolayı "tamamlayın" sözünü kendi asıl mânâsında anlamak daha doğrudur. Nitekim bundan bir yıl sonra yapılan ömreye 'Ömretu'1-kadâ (kaza ömresi) denmiştir.
Bilginlerden bir kısmına göre âyet, mutlak emir değildir. Hac ve ömreyi mutlaka emretmiyor, fakat yanda kalan hac ve ömreyi tamamlamayı emrediyor. Çünkü başlanan nafile ibâdeti tamamlamak farzdır. Demek ki bu âyetle henüz hac, farz kılınmamaktadır. Bir kısım ulemâ ise bunu mutlak emir kabul ediyor ve böylece ömreyi de farz sayıyorlar.[786]
Ömrenin nafile olduğunu söyleyenlere göre hac bu âyetle değil: "Ona gitmek için yola gücü yeten kimseye

[782] Kurtubi, 2/361-362; îbn Kesir, 1/229.
[783] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/332-339.
[784] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/339.
[785] Bkz. Taberî, Cami u'1-beyân, II. 209.
[786] Razı, Mefâtîhu'1-ğâyb, II. 152; Taberî, II. 208, 212.

haccetmek, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. "[787] âyetiyle farz olmuştur. Haccı emreden âyetlerde ömreden söz edilmemektedir. İslâm'ın esaslarını bildiren hadislerdede ömre adı geçmez. Yalnız nitelik bildiren âyetlerde ömre de hacla beraber zikredilmiştir. Meselâ bu âyette, ve "Safa ile Merve Allah'ın nişanlarındandır. Kim hacceder veya ömre yaparsa bunları tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur"[788] âyetinde olduğu gibi. İşte bundan dolayı İbn Mes'ûd, Câl?ir ibn Abdullah, Şa'bî ömrenin sünnet olduğuna kani olmuşlar; Malik, Neha'î ve Ebu Hanî-fe de bu görüşü benimsemişlerdir. Taberî de bu görüştedir. İbn Abbâs, Sâid ibn Cübeyr ve Atâ ise ömrenin de hac gibi farz olduğu kanaatir varmışlar; Şafiî, Ahmed, Malikîlerden İbnu'1-Cehm de bu görüşü benimsemişlerdir, Kur-râ'lardan bir kısmı ömre kelimesini merfû okuyup müpteda yanmışlarsa da Taberî'ye göre doğrusu mansub olmasıdır. Çünkü mansub olması, ömrenin farz olduğunu göstermez.[789]

Ömrenin farz olduğunu söyleyenler şu hadisleri delil gösterirler: 'Kimin yanında kurbanı varsa ömre ile birlikte yaptığı hac için kurban kessin."[790] "Ömre, kıyamete kadar haccın içine dahildir."[791] "Hac ve ömre iki farzdır, hangisinden başlasan zararı yok."[792]

Fakat Taberî, ömrenin farz olduğunu gösteren hadislerin senedlerinde çürüklük görmektedir. Ayrıca ömrenin sünnet olduğunu bildiren hadisler de vardır. Câbir ibn Abdullah'ın rivayetinde ömrenin farz olup olmadığı hakkındaki Ipir soruya Hz. Paygamber: "Hayır, farz değil ama ömre yaparsanız sizin için iyi olur"[793] demiştir. Ebu Salih el-Hanefî de Hz. Peygamber'in: "Hac, cihaddır, Ömre nafiledir."[794] dediğini rivayet etmiştir.

Birinci görüş sahiplerine göre ömrenin farz olduğunu söyleyen hadisler sahih olsa bile bunlar, başlanmış olan ömreyi kasdetmektedir. Çünkü başlanan nafile ibâdeti tamamlamak farz olur. Âyetlerde ömrenin farziyyetini gösterir bir ifade yoktur. Hadislerde ise hem farz olduğu, hem de nafile olduğu hakkında rivayetler vardır. Şüpheli olan ifadelerle farz sabit olmaz.

göre ihsâr hastalık, düşman veya herhangi bir sebeple tutulmak, engellenmek; ikinci görüşe göre ihsâr, sadece düşman tarafından engellenmiş olmaktır. Hanefîlere göre ihrama girdikten sonra Kâ'be'ye kavuşmasma engel olan herhangi bir nedenle geri kalana muhsar denir. Şafiîlere göre yalnız düşman tarafından engellenmiş olan muhsardır. Her ne suretle olursa olsun gerek hac, gerek ömre için ihrama girdikten sonra Kâ'be'ye varması engellenmiş olan insan, ihramdan çıkabilmek için kesilmek üzere bir hedy gönderir.

Hedy: hedye'nin çoğuludur. Allah'a yaklaşmak maksadiyle Allah'ın evine hediyye edilen kurbanlar demektir. Kurban, deve, sığır ve davar cinsinden olur. En iyisi deve, ortası sığır, aşağısı koyun ve keçidir. Şahsın durumu hangisine müsaitse onu keser.

E- "Kurban, mahilline varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. "Âyetteki mahill kelimesi üzerinde ihtilâf vardır. Ebu Hanîfe'ye göre bu kelime mekân ismidir. Şafiîye göre zaman ismidir. İşte bu anlayıştan ötürü ictihad farkları ortaya çıkmıştır. Hanefllere göre kurbanın kesilme yeri harem bölgesidir. Abdullah ibn Mes'ûd, tbn Abbâs, Atâ, Tavus, Mücâhid, İbn Şîrîn, Sevrî ve Malik de bu görüştedirler. Buna göre engellenmiş olan kimse, kolayına gelen türden bir kurban alıp kesilmek üzere Harem'e gönderir, kurbanı kesilince ihramdan çıkar. Fakat Şafiîye göre insanın engellenmiş olduğu yer, kurbanın kesilme yeridir. Nerede engellenmiş ise orada kurbanını kesip ihramdan çıkar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye'de engellenmiş ve orada kurbanını kesmiştir. Hudeybiye, Harem bölgesine dahil değildir. Âyetteki mahill kelimesi, kurbanın kesilme zamanı anlaminadır. "Kurban, kesilme zamanına erişmeden başınızı tıraş etmeyin" demektir. Hanefîlere göre bu mütalâa, âyeti asıl anlamı dışına çıkarmak olur. Eğer kurban, engellenme yerinde kesilseydi, zaten mahalline erişmiş demekti, artık "kurban gideceği yere varıncaya kadar.." sözüne lüzum yoktu. Ayrıca "Sonra bunlar Beyti Atîk'e varır.[795] "Ey inananlar ihramlı iken av öldürmeyin. Sizden bile bile onu öldürene, ehlîhayvanlardan, öldürdüğü kadar olduğuna içinizden iki âdil kimsenin hükmedeceği, Kâ'be'ye varacak bir kurban ödemesi gerekir.."[796] âyetleri de kurbanın varacağı yerin Kâ'be olduğunu, orada kesileceğini göstermektedir. Gerçi Hz. Peygamber, kurbanını Hudeybiye'de kesmişti ama Hudeybiyenin bir tarafı hill, öbür tarafı Harem idi. İşte Hz. Peygamber, kurbanını, Hudeybiye'nin, Mekke'nin aşağısına düşen Harem'e dahil kısmında kesmişti.

Ömre niyyetiyle ihrama girip de engellenmiş olan, dilediği zaman kurbanını kesip ihramdan çıkabilir. Fakat hac için ihrama girip de engellenmiş olan, Ebu Hanîfe, Malik ve Şafiîye göre hemen kurbanım kesip ihramdan çıkabilir ama Süfyan-i Sevrî Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre bayram gününden önce kurbanı kesemez.

Birinci görüş elbette daha kuvvetlidir. Çünkü önemli olan, hac veya ömreyi yapamamaktan ötürü bir kan akıtmaktır. Haccı yapamadıktan sonra gereksiz yere bayram gününe kadar ihram içinde kalmak, muhsar insana zarardır.

---

[787] Âli İmrân Sûresi: 97.
[788] Bakara Sûresi: 158.
[789] Taberî, Câmiu'l-beyân, II. 211.
[790] Buhârî,Hac77, 104, Tefsîru Sûre : II. 35, Meğâzî, 77; Müslim, Hac, 111, 113, 173, 190; Ebû Dâvûd, Menâsik, 23, 24; Tirmizî, Hac, 96; Nesâ'î, Menâsik, 50, 58; Muvatta1, Hac 42.
[791] Müslim, Hac, 203; Ebû Dâvud, Menâsik, 23,24,56; îbn Mâce, Menâsik, 40, 84; Dârimî, Menâsik, 34,38.
[792] Deylemî, Musnedu'l-Firdevs'te Câbir'den; Hâkim Zeyd ibn Sâbit'ten rivayet etmişlerdir. FayduM-Kadîr, III. 407.
[793] Taberî, Cami u'1-beyân, II. 212; tbn Hanbel, III. 357.
[794] ibn Mâce, Menâsik, 44; Taberî, II. 212.
[795] Hac Sûresi: 33.
[796] Maide Sûresi: 95.

F- "İçinizden hasta olan veya başından bir rahatsızlığı bulunan kimse, oruçtan, sadakadan veya kurbandan biriyle fidye (versin)."
Bazıları bu ruhsatın, sadece muhsar (engellenmiş olan)a mahsus olduğunu söylemiştir. Âyet, böyle bir sebeple inmiş olsa dahi ister muhsar olsun, ister olmasın ihramda bulunan herkese şamildir. İhramlı olan kimse, hastalık, başından rahatsızlık dolayısiyle tıraş olmak, dikişli elbise giymek gibi ihramlıya yasak olan şeyleri yapabilir, koku sürünebilir ama buna karşılık fidye verir. Çünkü Hz. Peygamber, Hudeybiye'de ashabdan Kâ'b ibn Ucre'nin başında bit türediğini görünce tıraş olmasını, kesecek kurbanı da bulunmadığından ya üç gün oruç tutmasını veya her fakire bir ölçek olmak üzere altı fakire yemek yedirmesini emretmiştir.[797] Başka varyantlarda bu miktar üç ölçek diye geçtiğinden yağlı yemekten üç, hurma yemeğinden altı ölçek olması gerektiğine hükmedilmiştir.
Demek ki ihramda iken başını tıraş etmek zorunda kalan kimse ya üç gün oruç tutar, ya altı fakire birer kab yemek yedirir veya kurban keser. Bu kurban, âyette nüsük kelimesiyle ifade edilmiştir.
Nüsük: Posadan arıtmak için eritilmiş gümüş, maden vs.dir. Ruhu günah kirinden arıtan ibadete de nüsük denmiş, sonra insan ruhunu en çok temizleyip insanı Allah'a en fazla yaklaştıran kurban ibadetinin adı olmuştur. Önce de belirttiğimiz gibi kurban ya deveden, ya sığırdan veya koyun ve keçiden olur.
G- "Güvene kavuştuğunuz zaman hac (zamanın)a kadar ömre ile faydalanmak isteyen kimse kolayına gelen bir kurban (keser)."
Âyetteki temettü kelimesi iki mânâya gelir: biri ihramdan çıkıp kadınlardan yararlanmak, diğeri hac aylarında hac ile ömreyi cemetmektir. Demek ki bu âyette ihramdan çıkınca kadınlardan istifade etmenin mubah olduğu anlatıldığı gibi hac ve Ömrenin birlikte yapılabileceği de anlatılmış olmaktadır. İslâmdan önce Araplar hac ile ömreyi birlikte yapmayı kötü işlerden sayarlardı. İslâm onların bu yargılarını reddetmektedir.
Âyetin bu kısmı üzerindeki ihtilâfları belirten Taberî şöyle diyor: "Yüce Allah buyuruyor ki: Ey inananlar, engellendiğiniz zaman kolayınıza gelen bir kurban kesin. Düşmandan veya hastalıktan korkunuz geçip de hac zamanına kadar ömre ile yararlanırsanız yine kolayınıza gelen bir kurban kesmeniz gerekir.
"İbn Zübeyr, îbn Abbâs ve Atâ'ya göre muhsar (engellenen insan), hac zamanını geçirmiş olursa Mekke'ye gelir, ömre yapıp ihramdan çıkar ve böylece gelecek hac mevsimine kadar helâl olmaktan (ihramı çıkarmaktan) yararlanır. Sonra ertesi yıl haccını yapıp kurbanını keser.
"İbrahim ibn Alkame, Sâid ibn Katâde ve diğerlerine göre muhsar, ömre yapmadan kurban kesip ihramdan çıkmışsa ertesi yıl hac aylarında ömre yaptıktan sonra henüz haccetmeden ihramdan çıktığı takdirde bir kurban keser.
"Mücâhid, Nâfi ve bir topluluğa göre de bu hüküm, Mekke dışından gelenlere mahsustur. Böyle bir adam ömresini yapıp ihramdan çıkar, hac zamanına kadar ihramsız kalır, hac zamanında yine ihrama girip haccını yapar."[798] Ancak Hz. Peygamber, veda haccında; "Eğer ben yapmış olduğum bazı şeyleri henüz yapmamış olsaydım, kurban göndermezdim, bunu ömre sayardım. Yanında kurbanı bulunmayan, kurban getirmemiş olan kişi ihramdan çıksın, yaptığını ömre saysın" demiştir.[799] Bu hadisten, hac için ihrama giren kimse, niyetini değiştirip ömre yapar, ihramdan çıkar, sonra tekrar hac için ihrama girip hac ederse kendisine kurban gerekmez.
Âyetin zahirinden ve bu rivayetlerin özünden anlıyoruz ki hacı. ömre ile haccı beraber yapabilir. Aynı mevsimde önce Ömreyi yapıp ihramdan çıkan kimse, ihramdan çıkışından dolayı arız olan eksikliği telâfi için veya Allah'ın verdiği kolaylığa şükür için bir kurban keser.
Hac ile ömrenin, hac mevsiminde beraber yapılıp yapılamayacağı hakkında ashaptan muhtelif rivayetler nakledilmiştir. Rivayete göre Hz. Ömer ve Hz. Osman bunu menederken Hz. Alî emredermiş. Herhalde Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın ömreyi hac zamanında menetmesi, ömrenin o zaman caiz olmamasından Ötürü değil, Beytullah'ın, yılın her zamanında ziyaret edilmesi ve Mekke fukarasının her mevsimde gözetilmesi gayesiyle yapılmıştır. Hz. Alî ise bu işin kendi ihtiyarımıza bırakıldığını söylemiştir.[800]
H- "Kurban bulamayan kimse, üç gün hacda, yedi gün de döndüğünüz zaman oruç tutar. Bunlar tam on gündür. (Bundan eksik veya fazla değildir.)"
Parasızlığından veya hayvan bulamadığından ötürü kurban kesemeyen kimse, hac esnasında üç gün, ailesine döndükten sonra da yedi gün olmak üzere tam on gün oruç tutar. Hacda ihrama girdiğinden itibaren bayram gününe kadar ne zaman isterse oruç tutabilir. Fakat Zi'l-Hicce'nin yedinci, sekizinci ve dokuzuncu günlerinde tutmak müstehabdır. Bayram günleri oruç tutulmaz. Döndükten sonra tutulacak oruç da eve döndükten sonra tutulur. Bir kısmına göre hac işleri bittikten sonra yolda, Malik'e göre Mina'ya varınca tutulabilir.
İ- "Bu, ailesiMescid-iHaram'da oturmayanlar içindir..." Bu, zamîri temettu'a işaret olabileceği gibi oruç ve kurbana da işaret olabilir. Ebu Ha-nîfe'ye göre temettu'a işarettir. Yani ancak ailesi Mescid-i Haram'da oturmayanlar Ömre ile haccı birleştirebilirler. Mescid-i Haram halkı temettü' ve kıran haccı yapamaz. Yaparsa cinayet demi gerekir ki bundan yiyemez. Şafiî'ye göre "bu" zamîri, oruç ve kurban fidyesine işarettir. Yani ailesi Mescidi Haram'da oturmayanlar, oruç ve kurban fidyesi verirler. Ailesi, Mescid-i Haram'da oturanlar, temettü yapıp ihramdan çıkmakla kendilerine oruç tutmak veya kurban kesmek gerekmez. Zira ömre yapan taşralı, ömre

[797] Müslim, Hac, 80-84.
[798] Taberî Câmiu'l-beyân II. 243-245.
[799] Müslim, Hacc, b. 19, h. 147; Kurtubî, el-Câmi , 2/393.
[800] Bkz. Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I, s. 102.

için mî-katta ihrama girer, sonra ihramdan çıkar, hac için yeniden ihrama girer ama bu kez mîkattan değil Harem'den ihrama girdiğinden ömresine göre haccın-da bir eksiklik olur. Bunu telâfi için kurban keser. Fakat Mekke'n', ömre için de hac için de Harem'de ihrama girer. Böyle bir eksiklik onun için söz konusu olmadığından ona oruç ve kurban fidyesi gerekmez.[801] Hanefîlerin de delilleri varsa da fazla teferruata girmeğe lüzum yoktur.
Mescid-i Haram'da oturmayanlar kimlerd ke'ye dönerler.

197- Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda (ihrama girerek) haca (kendisine) gerekli kılarsa bilsin ki, hacda kadına yaklaşmak, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne iyilik ederseniz Allah onu bilir. Yanınıza azık alın (da açlıktan korunun); azığın en iyisi korunmadır. Ey akıl sahipleri benden korunun!
198- Rabbinizin lütuf ve keremini aramanızda sizin için bir günah yoktur. Arafat(taki duruş)frm ayrılıp (Müzdelife'ye) akın edince Meş'ar-i Haram 'da Allah 'ı anın, O'nun size gösterdiği biçimde O'nu anın.[802] (Bilirsiniz ki) siz, O'nun yol göstermesinden önce sapıklardan idiniz.
199- Sonra insanların akın akın döndüğü yerden siz de akın edin ve Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz Allah bağışlayan, esirgeyendir.
200- Hac ibadetlerinizi bitirince atalarınızı andığınız gibi hattâ daha kuvvetli bir amşla A ilah 'ı anın. İnsanlardan kimi "Rabbimiz, bize dünyada ver!" der; onun âhirette bir payı yoktur.
201- Onlardan kimi de: "Rabbimiz, bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi ateş azabından koru!" der.
202- İşte onlara, kazandıklarından bir pay vardır. Allah, hesabı çabuk görendir.
203- Sayılı günlerde Allah'ı anın (tekbir alın). Kim hemen iki gün içinde (Mina'dan Mekke'ye) dönerse ona günah yoktur. Kim geri kalırsa korunduğu takdirde ona da günah yoktur. Allah'tan korkun ve O'nun huzuruna toplanacağınızı bilin.[803]

Tefsîr:

197 nci âyette haccm, belli aylarda yapılacağı, hac yapmak isteyenin hac aylarında cinsel ilişkiden, günahtan, kavgadan sakınması gerektiği belirtilmektedir. Hac aylarının Şevval, Zilka'de, Zilhicce olduğu rivayet edilirse de bunların, haram ayları olan Zilka'de, Zilhicce ve Muharrem ayları olması daha uygundur. Çünkü bu aylar, eskiden beri haccın güven içinde yapıldığı aylardır.
Haccın amacı, ruhu dünya düşüncelerinden temizleyip Allah'a yönelmektir. Hem hacca gidip hem de oranın âdabına yakışmayan kötü işler yapmak, başkalarını incitmek, gönül yıkmak doğru olamaz. Allah, yapılan her iyiliği bilir. Hac için yola çıkan, yanına azık, kendisini geçindirecek kadar para almalıdır ki vardığı yerde perişan olmasın, dilenciliğe düşmesin. En güzel azık, insanı aç kalıp helak olmaktan koruyacak azıktır. Fazlasına gerek yoktur. İşte âyette anılan takva, kişinin açlıktan, perişanlıktan korunması anlamınadır. Kişi canını perişanlıktan, sefaletten korursa, hacda canının sıkılıp da günâh düşüncelere kapılmaktan da korunmuş olur. Bundan dolayı âyetin sonunuda "Benden korunun"buyuru\uyov. Bazı kimseler: "Biz Allah'a tevekkül ederiz" deyip yola çıkar, sonunda başkalarına yük olma durumuna düşerlerdi. Muhakkak ki bu durumda gönül huzuru ile ibâdet edemezlerdi. İşte gönül huzuru ile ibâdet için beraberlerine azık almaları emredildi.
198- Câhiliyye çağında hac aylarında üç ticaret pazarı kurulurdu. Birincisi Mekke dışındaki Ukâz'da kurulurdu. Zilka'de ayında kurulan bu pazar yirmi gün sürerdi. İkinci pazar Mecenne'de kurulur, on sekiz gün sürerdi. Üçüncü pazar Zu'l-Mecâz'da kurulur, Arefe ve bayram gününe kadar sürerdi. Müslümanlar, hac aylarında böyle ticaret yapılmasını günah saydılar. Buhârî, Müslim ve Nesâ'î, İbn Abbas'tan şunu naklediyorlar: "İlk zamanlarda insanlar hac zamanı, Mina'da, Arafat'ta ve Suku'l-Mecaz'da alışveriş ederlerdi. Müslümanlar, ihram'da iken alışveriş etmekten korktular. Yüce Allah: "Hac aylarında Rabbinizin lütuf ve keremini aramanızda sizin için bir günah yoktur" âyetini indirdi.[804]
198-199 ncu âyetlerde yüce Allah, hac farizasını yapmaya engel olmadıktan, haccın âdabı dışına çıkmadıktan sonra hac aylarında ticaret yapmanın, ya da meşru biçimde çalışıp kazanmanın günah olmadığını belirtmiştir. Arafat'tan indikten sonra Müzdelife'de bulunan Meş'âr-i Haram da Allah'ı zikretmelerini, Meş'âr-i Haramdan da hep birlikte Allah'ı anarak O'ndan mağfiret dileyerek inmelerini insanlara emretmektedir.
200-202: İslâmdan önce Araplar, hac ibadetlerini yaptıktan sonra Mi-na'da durup atalarının iyiliklerini anarlardı. İşte 200 nci âyette müslümanlara, haccı tamamladıktan sonra atalarını andıkları gibi hattâ ondan da fazla Allardı anmaları, O'na şükretmeleri emredilmektedir.
Âyette hacda bulunan bazı yer adları geçer: "Arafat, Zilhiccenin dokuzuncu günü hacıların toplandığı ovadır. Hacıların burada ihramlı bulunması, yani dikişli elbiselerinden soyunup iki havluya sarılmış olmaları şarttır. Bu mahşerî kalabalık, insana dünya tasalarını unutturur, sanki mahşer demini yaşatır. Burada insanlar arasında tam eşitlik kurulur.

---

[801] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb II. 162.
[802] Yahut; O size nasıl güzel hidâyet ettiyse, siz de onu öyle güzel bir biçimde anın. Envârût-Tenzil. I. 146.
[803] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/339-347.
[804] Câmi'u'l-beyân: 1/285.

Meş'ar-i Haram: Arafat'la Minâ arasında, Müzdelife'de bulunan bir yerdir. Hacılar Arafat ovasından sonra Müzdelife'ye gelir, sabah namazını buradaki Meş'ar-i Harâm'da kılarlar.
Bu âyetlerde "Allah'ı anın!" dendikten sonra Hac esnasında yapılan duâlara işaret edilmektedir.
İnsanlardan kimi dünyaya düşkündür. Allah'tan sadece dünyalık ister. Öylelerinin âhirette nasibi yoktur. Ama kimi de Allah'tan dünya ve âhiret iyiliğini ister. Böyleleri, dünyanın da âhiretin de iyiliğine ererler. Onlara kazandıkları tastamam verilir. Allah kimsenin amelini zayi etmez. Allah'ın hesabı çabuktur.
Bu âyetler gösteriyor ki İslâmda dünyadan el etek çekme yoktur. Müslüman, dünyada da güzel yaşamaya çalışır, âhirette de. Dünyanın da iyiliklerine, güzel nimetlerine ermek ister âhirelin de. 201 nci âyette belirtilen duâ, duaların en güzelidir.
203 ncü âyette, "Allah'ı belli günlerde zikıedin", buyurulmaktadır. Burada emredilen zikir, tekbirdir, O'nun büyüklüğünü yâd etmektir. Hacılar bayram günlerinde Mina'da şeytanı taşlarlar ve geceleri de orada geçirirler. Bayram gecelerini Mina'da geçirmek sünnettir. Burada birinci gün küçük şeytana yedi taş, diğer günler üç taşlama yerine de yedişerden yirmi birer taş atılır. Acelesi olan iki gün taş atıp döner. Acelesi olmayan bunu üç gün sürdürür. Hacı, kendisine uygun olanı yapar. Hangisini yapsa bir sakıncası yoktur.

204- insanlardan öylesi var ki, dünya hayatına dair sözü, senin hoşuna gider. Kalbinde ota(samimi düşüncelerini söylediğin)e Allah'ı şahit tutar. Oysa o, hasımların en yamanıdır.
205- Dönüp gitti mi (veya iş başına geçti mi) yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır; Allah da bozgunculuğu sevmez.
206- Ona: "Allah'tan kork!" dense, gururu, kendisini günaha sürükler. Artık ona cehennem yetişir; ne kötü bir yataktır of
207- İnsanlardan öylesi de var ki, kendisini Allah'ın rızasın(ı kazanmağ)a satar. Allah da kullar(m)a çok şefkatlidir.[805]

Tefsir:

204-207 nci âyetlerde iki insan karakteri çizilmektedir: Biri riyakâr, yalancı, kendini beğenmiş, kibirli, dıştan dost görünen, içi kin dolu insan; diğeri de Allah'ın rızasından başka bir şey düşünmeyen mü'min, mütevazi insan.
204-206 ncı âyetlerin, Sakîfli Ahnes ibn Şerîk hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Bu adam, Zühre oğullarının andlısı idi. Medine'ye gelip Hz. Pey-gamber'in yanında oturdu, müslüman olduğunu, Allah'ın Resulünü sevdiğini söyledi, bu hususta yemin etti. Aslında münafıktı, bu sözleri içinden gelmiyor, ağızdan söylüyordu. İçi kâfirdi. Sonra müslümanlardan bir toplumun ekinlerinin yanından geçerken ekinleri yaktı ve hayvanları öldürdü. İşte "döndüğü zaman başlar, ekini ve nesli yok etmeğe" ibaresi, buna işaret etmektedir.[806]
Ahnes'in müslüman olduğunun sabit olmadığı, bu âyetlerin, Racî gazvesinde şehid düşen müslümanlar hakkında konuşan münafık bir toplulukla ilgili olarak indiği de rivayet edilir. Mücahid ve Katâde'ye göre içinde nifak, yalan, zarar verme gizleyen herkes hakkında inmiştir.[807]
Bu tip insanlar her zaman mevcuttur. Kurnazca lâf ederler, sözlerini allayıp pullayarak insanları kandırırlar, fakat içleri fesat doludur. Kimi de var ki bir araba dolusu lâf eder, zerre kadar iş başaramaz. Kimseyi de beğenmez, kendinden üstün insan görmez. Kendisine yanlış yola gittiği, Allah'tan korkup kendim düzeltmesi hatırJatılsa zoruna gider. "Kendisine Allah'tan kork dense, gurur, kendisini günaha sürükler." Bu sözün söylenmesine ta-hammül edemez, kaba sözlerle muhatabının gönlünü kırar. İşte İslâm, gerek bu ve gerek benzeri âyet ve hadislerle sözden çok özün önemli olduğunu beyan etmekte, öze uymayan sözün bir değeri olmadığım anlatmaktadır. Şairin dediği gibi:
"Âyînesi iştir kişinin lâfa bakılmaz; Şahsın görünür rutbe-i aklı eserinde."
207- Evet dünyada böyle içi kof, lâfazan insanlar olduğu gibi bunun tam karşıtı olan, yani lâfı bırakıp iş yapan, yaptıklarını, iyiliklerim söylemek istemeyen, hattâ gizleyen, yalnız Allah'ın rızasını arzu eden insanlar da vardır. İşte Yüce Allah, Kur'ân'ın mesânî, yani konuları karşıtlı, iki kutuplu anlatımprensibi uyarınca bu olgun insan karakterini de şöyle çizmektedir:
"İnsanlardan öylesi de var ki kendisim Allah'ın rızasına satar. Allah da kullar(m)a çok şefkatlidir:"
1) İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu âyet, Suhayb ibn Sinan hakkında nazil olmuştur. Müşriklerin işkencelerine uğrayanlardan olan Suhayb Suhayb, Mekkelilere: "Ben ihtiyar bir adamım, malım ve eşyam var. Benim, sizin veya düşmanlarınızın yanında olmam, size ne yarar, ne de zne'ye girerken rastladığı Hz. Ebubekir, kendisine: "Alış verişin kazançlı oldu" dedi ve bu âyeti okudu. Demek o yolda iken bu âyet inmişti.[808]
2) Hz. Ömer'den gelen rivayete göre de âyet, iyiliği emreden, kötülükten nehyeden bir adam hakkında inmiştir.
3) Bir rivayete göre de Hz. Peygamber'in hicreti sırasında onun yatağına girip yatan ve böylece çok büyük bir tehlikeye fütursuzca göğüs geren Hz. Alî hakkında inmiştir.

---

[805] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/347-349.
[806] Taben, II. 312.
[807] Kurtubî, 3/15.
[808] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, II. 184-189; et-Tefsîru'l-hadîs, VII. 316-317; Hak Dini Kur'ân Dili I. 731-734.

Bu sebeplerin hepsi yakıştırmadan ibarettir. Bu âyet, yukarıdaki âyetlerle bir bütün teşkil etmektedir. Kur'ân, o âyetlerle bozuk karakterli bir insan tipini çizmişken bu âyetle de onun karşısında bulunan sağlam karakterli, Allah rızası için nefsini feda etmekten çekinmeyen, Hakkın rızasından başka bir düşüncesi olmayan insan tipini çizmektedir. Her âyete mutlaka bir nüzul sebebi aramağa gerek yoktur. İnsanlık yaratılahdan beri bu iki tip insan vardır. Birinciler huzursuzluğun girdabında bocalar durur, ikinciler huzur ve saadetin zirvesine ulaşırlar. "Allah onlara altlarından ırmaklar akan
cennetler va'detmiştir. "[809] Dünyaları cennet gibi olur, âhiretlerinde ise cennetin içindedirler.

208- Ey inananlar, hepiniz birlikte İslama (veya barışa) girin, şeytanın adımlarını izlemeyin, çünkü o size ap açık düşmandır.
209- Size açık açık deliller geldikten sonra yine (hak yoldan) kayarsanız, bilin ki Allah dâima üstündür, hikmet sahibidir.
210- Onlar, ille buluttan gölgeler içinde Allah 'in ve meleklerin gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Halbuki bütün işler tekrar Allah 'a döndürülüp götürülecektir.
211- İsrail oğullarına sor; onlara nice açık âyetler verdik. Kim Allah 'in, kendisine gelen nimetini değiştirirse bilsin ki Allah 'in cezası çetindir![810]

Tefsir:

208-209: Birinci âyette bütün insanların silm'e girmeleri emredilmekte-dir. Silm kelimesi sîn'in fethi ve kesri ile okunur. Kesriyle okunması daha meşhurdur. Barış anlamına geldiği gibi Allah'a itaat ve teslimiyet mânâsındaki İslâm anlamına da gelir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre silm, burada İslâm anlamınadır. Esasen İslâm kelimesi içinde de barış mânâsı vardır. Çünkü Allah'a itaat edenler, birbirlerine karşı gelmez, kavga etmezler, barış içinde yaşarlar.
Bu âyetin nüzul sebebi hakkında da çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre âyet, bir yandan Hz. Peygamber'e inanıp diğer yandan yahudîliğin bazı hükümlerine bağlı kalan, kitap ehlinden müslüman olmuş kimseler hakkında inmiştir. Bir rivayete göre müslüman görünüp içten kâfir olanlar hakkında inmiştir. Bir başka rivayete göre de müslüman oldukları halde dinin hükümlerine tam riâyet etmeyen, bu hususta gevşeklik gösteren kimseler hakkında inmiştir.
Bu son rivayet, âyetin ruhuna daha uygundur.[811] Çünkü âyet, yukarıdaki âyetlerle ilişkilidir. O âyetlerde mevcut iki insan tipi gösterildikten sonra bu âyetle inanan insanlara seslenilmekte ve onlara tam mutluluğa ermenin yolu gösterilmektedir. Yüce Allah bu iki âyette buyuruyor ki:
Ey inananlar, tüm olarak İslama girin, barış ve huzura kavuşun. İnandıktan sonra şeytanın sözlerine kulak asarak sakın dinin hükümlerinde, Allah'ın emirlerini yerine getirmekte gevşeklik göstermeyin. Şeytan gibi sizi yoldan çıkarmak isteyen insanların ardından gitmeyin. Çünkü şeytanın adımlarını izlerseniz, o sizin aranıza fitne düşürür, sizi birbirinize düşman eder. O zaman gücünüz azalır, güvensizlik içinde bocalayıp durursunuz. "Size açık âyetler geldikten sonra (Allah'ın emirlerini tutmakta) kusur ederseniz, bilin ki Allah, azizdir, hakimdir". O, istediğini yaptırmağa güçlüdür, yenilmez güce sahiptir. Buyruğuna karşı gelenleri cezalandırır. Fakat ceza vermede aceleci değildir. Gücü, kaba kuvvet değil, hikmete bağlıdır. Gücünü hikmetiyle kullanır. O'nun gücü yıkıcı değil, düzelticidir, cezası zulüm değil, yola getiricidir. O'nun cezası da yaratıklarına rahmettir. Öyle ise O rahmeti bol padişahın gösterdiği yoldan gidin: "Hep beraber Allah'ın ipine sarılın ve ayrılmayın. "[812] "Allah'a ve O'nun Resulüne itaat edin, kavga etmeyin; sonra başarısızlığa uğrarsınız, gücünüz (elden) gider. Sabredin, çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir."[813]
210 ncu âyet Allah'ın ve meleklerin, beyaz buluttan gölgeler arasında gelip kendilerine doğrudan doğruya konuşmasını bekleyen kimselere karşı azar niteliğinde bir sorudur. Böyle bir şey olduğu takdirde, Allah'ın, ötedenberi sürüp giden âdeti uyarınca bunu isteyen insanların işlerinin bitirileceği mahvolup gidecekleri hakkında şiddetli bir uyarıdır.
Allah, gelip gitmek gibi yaratıklara mahsus işlerden münezzehtir. Allah'ın bu âyetle muradı, bizim anladığımız mânâdaki gelip gitme olamaz. Selef-i salihîne göre bunun mahiyetini biz bilemeyiz. Bunun geniş anlamını Allah'a havale ederiz. Fakat sonradan kelâmcılar: Allah'ın gelmesini, Allah'ın emrinin gelmesi, azabının gelmesi vs. şekillerde te'vü etmişlerdir. Bunlar da nihayet birer te'vilden ibarettir. Fahri Râzî'nin kanaatine göre "Ey inananlar, tüm olarak İslama girin..." âyeti yahudîler hakkındadır. Bu âyet de yine onların halini anlatmaktadır. Çünkü onlar, Allah'ın gelip gitmesini caiz görüyorlar ve O'nun, Tur'da, bulutlardan oluşmuş gölgeler arasında Mûsâ'ya göründüğünü söylüyorlardı.[814] Hz. Muhammed (s.a.v.)den de bunun gibi bir mu'cize istemiş veya böyle

[809] Tevbe Sûresi: 72.
[810] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/349-352.
[811] et-Tefsîru'l-hadîs, VII. 318-319.
[812] Âlî İmrân Sûresi: 103.
[813] Enfâl Sûresi: 46.
[814] Kitabı Mukaddes, Çıkış Sifrinin 19'ncu babında Allah'ın, israil oğullarının gozu onun-de, bulutlar arasında Sina Dağının tepesine inip Musa İle konuştuğu anlatılıyor: ".. Ve vaki oldu ki uçuncu günde sabah olunca gök gürlemesi ve şimşekler ve Dağ üzerinde koyu bir bulut

bir şey istenmesini başkalarına telkin etmiş olabilirler. İşte âyet, onların bu durumuna temas ederek, Allah, bulutlardan gölgeler arasında gelip görünmedikçe onların inanmayacaklarını belirtmektedir. Baksana onlar, Musa'ya da: "Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız"[815] demişlerdi.
Eğer âyet, gerçekten yahudîlerin halini anlatmakta ise o zaman te'vile hiç hacet yoktur. Çünkü onların muhal olan şeyi istediklerini, böyle bir şey olmayacağına göre onların hiç inanmayacaklarını belirtmektedir. Bu isteğin, Kureyş kâfirlerinden gelmiş olması da muhtemeldir. Çünkü Kureyş kâfirleri, muhtelif vesilelerle Allah'ı görmelerini, meleklerin inmesini, kendilerine gökten hazineler açılmasını istemişlerdir. Furkân Sûresinin 21 nci, En'âm Sûresinin 8 nci, Hûd Sûresinin 17 nci, İsrâ Suresinin 92 nci âyetleri, onların bu tuhaf isteklerini anlatıp onları kınamaktadır. Kureyşin bu hareketiyle İsrail oğulları atalarının, Hz. Musa'ya: "Allah'ı bize açıkça göster.[816] "Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız."[817] demeleri arasında bir ilişki kurulmuş, onların başına gelen azabın, böyle isteklerde bulunan bütün insanların da başına geleceği hatırlatılmıştır.
" Hasılı âyetin mânâsı şudur: Böyle suçlular, akıl yoluyla sabit olan delillere dayanarak Allah'a inanmazlar, uyarılara kulak asmazlar da Allah'ı açıkça görmek talebinde bulunurlar. Görmediğimiz şeye inanmayız derler. Beşerin Allah'ı görmeside mümkün olmadığından onlar, hiç îmâna yanaşmazlar. Bunların basiretleri bağlıdır. Bu istekleri o dereceye varır ki sonunda başlarına azap iner ve işleri bitirilir. Allah'ın emri bir geldi mi artık iş işten geçmiş olur. Bu, dünya kurulalı beri hep böyle sürüp gitmektedir. Misâl istiyorsan İsrail oğullarına bak.

211- Evet onlara ne kadar açık âyetler verilmişti, fakat onlar yine inanmadılar, "Ey Musa, Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız"[818] dediler. Bu küstahlıklarında direnince dağlar başlarına kaldırıldı, milletleri dağıldı. Nice yıllar esaret içinde kaldılar, işkence hayatı yaşadılar, belâlara uğradılar. Bütün bunlar, o inat ve küfürlerinin cezası idi. Ey Muhammed, şimdi sana inanmamakta ısrar edenler, Allah'ı,melekleri görmek isteyenler, bu küfür ve inatlarında direnenlerin sonuçlarının ne olacağını İsrail oğullarından sorsunlar. Onların başlarına gelenler, bütün inanmayanlar için ibrettir. İşte 211 nci âyet bu gerçeği beyan ediyor.
212- İnkâr edenlere, dünya hayatı süslü gösterildi. Onlar, inananlarla alay ederler. Oysa korunanlar kıyamet gününde onlardan üstündürler. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.[819]

Tefsîr:

212 nci âyet, fakir müslümanlarla alay eden, "Eğer" bunlar, Allah adamı olsalardı Allah bunlara bol rızık verirdi" diyen Kureyş veya yahudî ileri gelenleri, yahut münafıklar hakkında inmiştir.[820] Geçici dünya malına güvenerek üstünlük taslayanlar her zaman vardır. İnsanın değeri dünya maliyle ölçülmez. Bir insanın, dünyada refah içinde yaşaması, mutlaka onun Allah katında makbul bir kimse olduğunu göstermeyeceği gibi fakirlik ve sıkıntı içinde yaşaması da onun kötü olduğuna delâlet etmez. İyilik takvaya bağlıdır. Takva sihibi olmayan kimseler için zenginlik bir azaptır, çünkü o mallarının hesabını vereceklerdir. Sabreden mü'min fakirler için de çektikleri sıkıntılar, zaruretler bir sınavdır, bu sınavda muvaffak oldukları için ebedî nimetlere ereceklerdir. Âhirette her şeyin iç yüzü ortaya çıkacaktır. O zaman kibirli zenginler, servetlerinin nasıl bir azap kesildiğini, sabreden fakirler de sıkıntılarının ne nimetlere dönüştüğünü göreceklerdir! Rızkı veren de, alan da Allah'tır. Allah, herkesin hakkında neyin hayırlı olduğunu bilir ve herkese hakkında hayırlı olanı verir.

213- îmanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi, onlarla berabe mazlığa düştü/er. Bunun üzerine Allah, kendi izniyle, inananları, onların, üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti: Allah, dilediğim doğru yola iletir.[821]

Tefsir:

İnsanlar, önceleri birbiriyle anlaşan, huzur içinde yaşayan bir toplum idi. Brahmanizm ve Budizm eserleri, Homeros'un şiirleri, insanların atalarının mutlu yaşantılarımdan söz eder. Sonradan yayılan tamah, kin ve hased duyguları, insanları anlaşmazlığa düşürmüş ve bunun üzerine Allah, insanları yola getirmek için peygamberler göndermiştir.[822]
213- Bundan önceki âyette, insanların kibre kapılıp yoldan saptıkları anlatılmıştı. Burada da küfürde ısrar eden

---

ve çok kuvvetli boru sesi oldu. Ve ordugâhta olan butun kavim titredi. Ve Allah'ı karşılamak İçtn Musa kavmi ordugâhtan çıkardı ve Dağın eteğinde durdular, V< Sına Dağı hep tutuyordu. Çünkü Rab, onun üzerine ateş içinde inmişti. Ve onun dumanı, otak dumanı gibi çıkıyordu. Ve butun Dağ çok titredi. Ve boru sesi git gide kuvvetlenince Vlûsa söyledi ve Allah ona sesle cevap verdi. Ve Rab Sina Dağı üzerine Dağın tepesine indi ve Rab Musa'yı Dağın tepesine çağırdı, Musa da çıktı.." (Çıkış, 19/36-20).
[815] Bakara Sûresi. 55.
[816] Nisa Sûresi: 153.
[817] Bakara Sûresi: 55.
[818] Ibn Kesîr, I. 299; el-Câmi , 3/237.
[819] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/352-255.
[820] et-Tefsîru'l-hâdis, VII. 321.
[821] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/355-356.
[822] Tantâvî Cevheri, el-Cevâhir fi Tefsîrı'l-Kur'ân, 1.

kimselere hatırlatılıyor ki: Kibir ve küfür, dünya sevgisinden, kıskançlıktan ileri gelmektedir. Bu, eskiden beri görülen bir hastalıktır. Bu hastalığa yakalananlar, perişan olmuşlar, cezalarını bulmuşlardır. Aynı yolu izleyip küfre giden bu insanlar da öncekilerin âkibetine uğrayacaklardır.

Ümmet: Bir peygamberin gönderildiği toplum, bir nesil, kuşak, hayvanlardan her cins, toplumsal din anlamlarına gelen ümmet[823] kelimesi, Kur'â-nı Kerîm'de böyle çeşitli anlamlarda kullanılmıştır: Bu sizin ümmetiniz, bir tek ümmettir."[824] âyetlerinde ümmet, toplumsal din anlamınadır.

Yarattıklarımız arasında öyle bir ümmet var ki hakka iletirler ve hak ile adalet yaparlar."[825]

İçinizden hayra çağıran, iyiliği buyurup kötülükten meneden bir ümmet oh sun."[826] âyetlerinde de ümmet, dîn bağıyle birbirine bağlı cemâat anlamınadır. Andolsun, onlardan azabı, sayılı bir ümmete ertelesek 'onu tutan nedir?' derler."[827] "Bir ümmet sonra hatırladı."[828] âyetlerinde ümmet süre anlamınadır. İbrahim, Allah'ı birleyerek O'na itaat eden bir ümmet idi."[829] âyetinde ümmet, önder; Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."[830] âyetinde ümmet toplum anlamınadır.

Peygamberlerden önce insanların bir tek ümmet olduğu söylenen 213 ncü âyet hakkında çeşitli tefsirler yapılmıştır. Şöyle ki:

1) Burada ümmet din anlamınadır. İnsanlar, önceleri hep aynı dine bağlı olan bir toplum idiler. Bu din, Allah'a îmân ve O'na teslim olma esasına dayanan fıtrî (doğal) din idi. Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek, doğuştan insanda mevcut bir özelliktir. Nitekim Hâdis-i şerîfte de: "Her çocuk, fıtrat (A ilah 'a teslim olma) esası üzerine doğar. Sonra onun anası babası, onu ya yahudî, ya hırıstiyan veya mecusîyapar. Nasıl ki her hayvan, yavrusunu, vücut organları tam olarak doğurur, hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik bir şey görür müsünüz? (Fakat sonradan insanlar, onun kulağını keser, burnunu yarar, ona bazı işaretler vururlar. İşte insan da böyledir. Kusursuz İslâm dinini, tevhidi kabule müsait bir durumda yaratılmışken, sonradan ana babası ona kendi damgalarını vururlar.) Hadisi rivayet eden Ebu Hüreyre: "Allah 'm, insanları yarattığı fıtrat. Allah 'm dininde bir değişiklik yoktur, işte doğru din budur. "[831] âyetini okumuştur."[832]

Bu Hadîs-i şerîfe göre çocuk, Allah'ın varlığım ve birliğini kabule istidatlı bir biçimde yaratılır. İnsanda bulunan akıl, insanı bu inanca götürür. İşte bu, özüyle İslâmdan başka bir şey olmadığından her insan, İslâm, yani Allah'a itaat ve kulluk yaratılışı üzerine dünyaya gelir. Fakat sonradan aile ve çevre, çocuğun bu sâf yaratılışını değiştirir, ona, benliğine aykırı, tevhide muhalif inançlar aşılar. İnsanlığın başlangıç tarihlerinde doğuştan gelen bu istidat bozulmadığı için insanlar, akıllariyle Allah'ın varlığı esasına bağlı tabii din içinde bir tek ümmet idiler. Sonradan dünya sevgisi, kin ve haset duygulan, insanlar arasında anlaşmazlıklar çıkardı, düşmanlıklar meydana getirdi. Allah da onları yola getirmek için zaman zaman peygamberler gönderdi.

Kur'ânı Kerîm'de bu anlayışı destekleyen âyetler vardır. Rûm Suresinin 53 ncü âyeti, Allah'ı birleyip O'na boyun eğmenin, insanın tabiatinde mevcud olan doğru din olduğunu, Âli İmran Suresinin 67 nci âyeti, İbrahim'in ne yahudî, ne de hırıstiyan olmayıp Allah'ı birleyen bir müslüman olduğunu haber vermektedir. Allah'ı bir bilip O'na boyun eğmenin adı, İslâmdır. Bunun hukuk sistemi zaman zaman değişebilir, ama esas inanç bir olduğundan bütün peygamberlerin telkin ettiği inanç sisteminin adı İslâmdır, onun için bütün peygamberler topluluğu ve onlara tabi olanlar bir tek ümmet olarak tavsif edilmiştir. Enbiya Suresinde peygamberlerden bir dizi anlatıldıktan sonra: "İşte bu sizin ümmetiniz, bir tek ümmettir, ben de sizin Robbinizim, öyleyse bana kulluk edin."[833] buyurulmaktadır. Mü'minun Suresinin 52 nci âyeti de aynıdır. İşte başlangıçta Hz. Âdem'in de telkin ettiği bu tabii din üzerinde giden insanlar, sonradan anlaşmazlığa düşüp yoldan sapınca Allah, peygamberler göndermiştir. Nitekim: "İnsanlar bir tek ümmetten başka bir şey değildi, sonradan ihtilâf ettiler...[834] âyeti de bunu ifade etmektedir.

2) Müfessirlerden Ebu Müslim ve Kâdî Abdu'l-Cebbâr'ın görüşüne göre akı! Allah'ın varlığını, O'na hizmetin iyiliğini, zulmün kötülüğünü anlayabilir. İşte insanların başlangıçtaki dini, böyle akıldan çıkmış bir dîndi, herhangi bir peygamberin getirdiği şeriâtten alınmamıştı. Çünkü âyetteki en nebiyyîn kelimesi umum ve istiğrak ifade eder. Ba'ase (gönderdi) kelimesinin başındaki bâ da terâhî (sonralık) mânâsı taşır. "Sonradan Allah peygamberleri gönderdi" demektir. Bu söz, peygamberlerin, insanların bir tek ümmet olduğu çağdan sonra gönderildiğini ifade eder. Demek ki o çağda insanların dini, herhangi bir peygamberin şeriâtinden alınmamıştı. İnsanlar, akıldan doğan bir din üzerinde anlaşmışlardı, sonradan çeşitli nedenlerle ayrılığa düştüler.

"Peki, insanların evveli Âdem ve Âdem de peygamber değil miydi?" sorusuna Kâdî, şöyle cevap veriyor:

---

[823] Elifin dammiyle de, kesriyle de okunur.
[824] Enbiyâ Sûresi: 92, Mü'minûn Sûresi: 52.
[825] A'râf Sûresi: 181.
[826] Âlı lmrân Sûresi: 104.
[827] Hûd Sûresi: 8.
[828] Yûsuf Sûresi: 45.
[829] Nahl Sûresi; 120.
[830] Âli İmrân Sûresi: 110.
[831] Rum Sûresi: 30.
[832] Buhârî, Cenâız 92; Ebû Dâvûd, Sünnet 17; Tirmızî, Kader, 5; Muvatta, Cenâiz 52; İbn Hanbel, II. 233,.... Tecridi Sarih Tercemesi, IV. 674.
[833] Âyet 92.
[834] Yûnus Sûresi: 19.

Muhtemeldir ki Âdem, önceleri evlâ-diyle birlikte akıl dinine bağlı idi. Sonraları Allah onu kendi çocuklarına peygamber gönderdi. Kendisinin vefatı üzerine şerîati ortadan kalktı, insanlar tekrar akıl dinine döndüler.
3) Burada en-nâs (insanlar) kelimesiyle Hz. Musa'ya inanmış olan kitap ehli kasdedilmiştir. Çünkü bu âyet, "Ey inananlar tüm olarak İslama girin " âyetiyle ilişkilidir. Müfessirlerden çoğunun kanaatine göre o âyet, yahudîler hakkında inmiştir. İşte "İnsanlar bir tek ümmet idi" âyeti de Musâ'ya inananların, aslında bir tek din üzerinde birleşmiş bir toplum olduklarını, sonradan kin ye hased yüzünden ayrılığa düştüklerini, bunun üzerine Mûsâ'dan sonraki peygamberlerin gönderildiğini ve onlara kitaplar indirildiğini anlatmaktadır.[835]
4) Dördüncü görüşe göre tek ümmet, tek cins veya sınıf demektir. Yani o insanlar hiçbir şerîat ve kanuna tabi değillerdi. Asıl olan ibaha devrinde yaşıyorlardı. Peygamberler, sonradan gönderilmiş, îmân ve küfür taksimi sonradan olmuştur. O halde öncekiler, çocuklar gibi mükellefiyetten uzak bir toplum idiler veya aynı kökten, aynı babadan gelmeleri dolayısiyle bir tek millet idiler, aralarında ırk, dil ayrılığı yoktu. Bu anlamda "tek ümmet", aynı dine mensup toplum değil, aynı cins veya sınıf demektir. Bu görüş, İmam Maturîdî'ye nisbet edilmiştir.[836]
Buna göre demek ki insanlar başlangıçta mutlak hürriyet içinde yaşıyorlardı, hiçbir yasağa tabi değillerdi. Sosyolojinin tanımladığı ilkel durumda bulunuyorlardı. Sayıları az, ve yer de geniş, ürünleri bol olduğundan aralarında bir anlaşmazlığa düşmüyorlardı. Babalarından gördüğü kurallara göre hareket ediyorlardı. Fakat insanların sayılan artıp, baş olma sevdası kalblerine yer edince aralarında anlaşmazlıklar, kavgalar çıktı. Bunun üzerine Allah peygamberler gönderdi.
Bu izah, âyette "ihtilâf ettiler" sözünün takdirine ve siyaka da uygun düşebilir, fakat buna iki noktadan itiraz edilebilir: Ümmet kelimesi, asıl sosyal anlamı dışına çıkarılmıştır. Çocukluk devri gibi de olsa ilk insanların hiçbir ahkâma tabi olmadıkları, hiçbir kanuna uymadıkları, akla uygun düşmemektedir. "Şu ağaca yaklaşmayın"[837] âyeti, teklifin Âdem ile başladığını gösterir.[838]
5) Bir görüşe göre de âyet, insanların bir tek ümmet olduklarını söylüyor ama küfür üzerinde mi, îmân üzerinde mi birleşmiş'bir ümmet olduğundan söz etmiyor. Bu husus ancak delil ile bilinir. Elde delil olmadığına göre bu konuda kesin bir hüküm verilemez.
Daha başka teferruat kabilinden görüşler varsa da onları sıralamaktan sarfı nazar ediyoruz. Bu görüşlerin her birinin haklı yanları vardır. Fakat biz Kur'ânı Kerîm'in ruhuna müracaat edersek görürüz ki Kur'ân'ın kasdettiği, insanların fıtrî din üzerinde bulunmalarıdır. Hz. Âdem hem peygamberdir, hem de insanlık vasfım kazanan toplumun babasıdır. Ancak onun peygamber olarak gönderildiği toplum, kendi çocukları idi. Bunların yaşantıları basit, ihtiyaçları az idi. İlkel insanlardı. Ona vahyedilen şerîat de bir Allah'a îmân esasına dayalı, fakat ilkel toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak basit akıl kurallarından ibaret idi: İnsanın fıtratında var olan tabii, tevhid dini idi. Fakat zamanla insanların sayıları ve ihtiyaçları arttıkça kin ve ha-sed duyguları belirmeğe başladı, anlaşmazlıklar çıktı. İnsanlar, babalarının âsûde yolundan saptılar, çeşitli kuvvetlere tanrılık atfettiler, ayrı ayrı milletler doğdu, ayrı ayrı inançlar meydana geldi. Kavgalar, niza'lar başladı. İşte insanları rahat ve huzura kavuşturmak, yanlış yoldan çıkarıp Hak yola sokmak için peygamberler gönderildi. O günden bugüne Hak ile batılın mücadelesi sürüp gitti. İlk insanların uydukları kurallar, ister tabii akıldan, selim düşünceden çıksın, ister bir peygamberin vahyi olsun, kâinatın yaratıcısına îmân ve O'na itaat esasına dayalı idi. İşte bu inanç sisteminin adı İslâmdır ve ilk insandan bu yana yegâne Hak yol, İslâmdır.

214- Yoksa siz, sizden önce geçenlerin durumu başınıza gelmezden Önce cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu, öyle sarsılmışlardı ki, nihayet elçi ve onunla birlikte inananlar: "Allah 'in yardımı ne zaman?" diyecek olmuşlardı. İyi bilin ki Allah 'in yardımı yakındır,
215- Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Verdiğiniz hayır (mal), ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmış(lar) içindir. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir."[839]

Tefsir:

214 ncü âyetin anlamı şudur: Ey Allah'a ve Resulüne inananlar siz, sizden önceki peygamberlere ve resullere uyanların çektikleri sıkıntı, güçlük ve belâlara uğrayıp onlar gibi çeşitli imtihanlardan geçmeden, onlar gibi düşmanlardan korku çekerek sarsılmadan ve "Allah 'in yardımı nerede?" diyecek duruma gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?
Taberî'ye göre bu âyet, Hendek Savaşında, mü'minlerin çektikleri zahmet ve sıkıntılar üzerine inmiştir.[840] Başka bir rivayete göre Uhud Savaşında müslümanlann uğradıkları felâket üzerine inmiştir. İbni Abbas'a göre Allah'ın Resulü ve ashabı Medine'ye geldiklerinde bu göçten çok zarar gördüler. Çünkü müslümanlar, evlerini, barklarını,

[835] Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb, II. 203.
[836] Ebû Hayyân, el-Bahrû'1-Muhît, II. 134.
[837] Bakara Sûresi: 35.
[838] Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, I. 746-748.
[839] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/356-360.
[840] Taberî, Cami' u'1-beyân, II. 341.

mallarını, mülklerini kâfirlerin ellerine bırakarak göç etmişlerdi, tşte âyet, hicret yüzünden uğradıkları sıkıntı ve zararlardan dolayı müslümanları teselli için inmiştir.[841]
Bu üçüncü rivayet, âyetin ruhuna daha uygundur. Çünkü Uhud Olayı, Âli Imran Suresinde, Hendek Vak'ası da Ahzâb Suresinde anlatılmaktadır. Bu âyetin buraya konması, geçen âyetlerle ilişkili olduğunu gösterir. Bu âyet müminlere, Allah'ın rızasına ancak metanet ve sabır göstermekle erişilebileceğini hatırlatmaktadır. Allah, tarih boyunca kendisine inananları böyle sıkıntılarla denemiş, îmânlarını olgunlaştırmıştır. Bu, Allah'ın bir kanunudur. Sonunda sabredenler başarıya ve zafere ulaşmışlardır. îşte aynı şeyler bunların başına da gelmektedir. Bu imtihanları başardıkları takdirde zaferin yakın olduğu, kendilerine müjdelenmektedir.
215 nci âyet, sure içinde yeni bir teşrîî konu açmaktadır. îbni Mes'ud'dan, bu âyetin zekât âyetiyle neshedildiği rivayet edilirse de bu rivayet isabetli değildir. Çünkü zekât, bundan önce inen bir âyetle farz kılınmıştır. Kur'ân, müslümanları, zekâttan ayrı olarak sadakaya teşvik etmiştir. Bu âyet, farz olan zekâtın yanında gönülden yapılacak harcamaların kimlere sarfedi-Ieceğini belirtmektedir. Bütün mezhep imamları, yoksul ana babayı beslemenin, evlât üzerine farz olduğunu söylemişler ve bu hususiaki harcamayı zekât saymamışlardır. Binaenaleyh zekât ayrıdır, böyle gönülden yapılacak iyilikler de ayrıdır. Kur'ân her vesile ile müslümanları iyiliğe teşvik etmekte ve yapılacak iyiliğin evvel emirde ana babaya, akrabaya, yetimlere, rızkını kazanmaktan âciz yoksullara, yolda kalmışlara yapılmasını öğütlemektedir.[842]

216- Gerçi hoşunuza gitmez ama, size savaş yazıldı (farz kılındı). Bazan hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda iyi olabilir ve hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.
217-Sana haram ayında savaşmaktan soruyorlar. Deki: "Onda savaşmak, büyük bir günahtır. Fakat Allah yoluna engel olmak, Allah'a ve Mescid-i Harama karşı nankörlük etmek, halkını ondan sürüp çıkarmak, Allah yanında daha büyük bir günahtır. Fitne (baskı yapmak, adam) öldürmekten daha büyük (bir günah)tır." Onlar, yapabilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları, dünyada da, âhirette de boşa çıkmıştır ve onlar, âteş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır.
218- Onlar ki inandılar, göç ettiler, Allah yolunda savaştılar; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.[843]

Tefsîr:

216- Hz. Muhammed (s.a.v.), Mekke'de iken kendisine savaşma izni verilmemişti. Çünkü mü'minlerin durumu buna müsait değildi. Medine'ye hicret edince Önce savunma savaşına izin verildi, sonra genel olarak savaş emredildi, en sonunda da cihad farz kılındı, islâm bilginlerinin kanaatine göre bir saldırıya uğramadıkları zaman, cihad müslümanlara kifayeten farzdır. Yani içlerinden bir grup savaşınca diğerlerinden bu görev düşer. Ama müslümanların" yıırdu-na saldırı olduğu zaman cihad, bütün fertlere aynen farz olur.
Yukarıdaki âyette yüce Allah diyor ki: Savaş sizin hoşunuza gitmez, size güç gelir, fak'at bazan gücünüze giden bir şey sizin için hayırlıdır ve hoşunuza giden bir şey de sizin için kötüdür. Çünkü işlerin iç yüzünü Allah bilir, siz bilmezsiniz.
Evet insan ne kadar bilgili olsa da onun bilgisi ancak duyuların verilerine bağlıdır, duyulara çarpan olaylardan gelir. Yargısı da görünüşlere göredir. Olayların iyi veya kötü olduğu, bunlardan doğacak yarar veya zararları tecrübe ile bilir. Çoğu kez bir olayı tecrübeye imkân olmaz. Tecrübeye kalkıldığı zaman da iş işten geçmiş olur. Hasılı insan, olayların dış yüzünü bilir. Halbuki Allah, her şeyi yaratan kendisi olduğundan her şeyin dışını da, içini de bilir. Bu bilgisi uyarınca insanın yararına olan şeyleri emreder, zararına olan şeyleri yasaklar. Onun emrettiği bir şey, zahiren hoş görünmese de gerçekte hoştur. Savaş da görünüşte hoş değildir, çünkü insanın ölümüne sebeb olabilir. Ama birkaç kişinin ölümüyle bir toplumun hürriyeti, şeref ve namusu kurtarılır. Ölenler de cennette ebedî diriliğe erişirler, peygamberlere arkadaş olmak şerefine ererler. Gerçekten cihad eden İslâm milletleri yükselmişler, cihadı bırakınca dünya haritasındaki yerleri küçülmeğe başlamış, sonunda güzelim ülkeleri, yabancılar tarafından asırlarca sömürülmüş-tür. Cihadı bırakmak, yalnız cepheye gitmemek değildir. Düşmana karşı kuvvet hazırlamayı ihmal etmek, düşman atom bombası yaparken piyade tüfeğiyle yetinmek de cihadı bırakmak demektir. Bugün İslâmın iki büyük düşmanı, iki emperyalist güç aya giderlerken, İslâm milletleri bir uçak dahi yapmaktan âcizdirler. Demek ki cihadı, yani düşmana karşı cehdi, bırakmış, uyuşmuşlardır.
Âyetten çıkarılacak birinci hüküm, birinci ders Cihada devamdır. İkinci ders de, bazan hoşumuza gitmeyen şeylerin, hakkımızda hayırlı olduğudur. Evet nice üzüldüğümüz şeyler vardır ki sonunda bizim için çok hayırlı olmuş ve nice sevdiğimiz şeyler vardır ki bizim için kötü sonuç vermiştir. O halde biz elimizden geldiği, gücümüzün yettiği kadar yararlı işler yapmağa, durumumuzu düzeltmeğe, kötü sonuç doğuracak işlerden kaçmağa, tehlikelerden sakınmağa çalışmalıyız. Fakat Allah'tan, başımıza bir olay geldiği, hoşumuza gitmeyen,

[841] Kurtubî, el-Câmi , 3/33-34; et-Tefsîru'1-hadîs, VII. 325.
[842] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I. 114.
[843] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/360-362.

bizi üzen bir olayla karşılaştığımız zaman da kendimizi üzüntü girdabına atmak yerine sabretmeli, işin sonunu beklemeliyiz. Allah'ın takdiri ne şekilde tecelli ederse etsin, mutlaka hakkımızda hayırlıdır. Atalarımız: "İnsanın gücüne giden şey, hakkında hayırlıdır" demişlerdir. Bir babanın, küçük çocuğunu bazı şeylerden menetmesi, çocuğun zoruna gitse de onun yararınadır. Doktorun verdiği ilâç, acı olsa da hastaya şifa getirir. Doktor, zulmünden değil, şefkatinden ötürü o acı ilâcı hastaya vermektedir. Hastanın her arzu ettiğini vermek, onu ölüme sürükleyebilir. Şayet yüce Allah da sana istediğin bir şeyi vermiyorsa, seni zengin etmiyor, fakir yaşatıyorsa, seni çocuksuz yapmışsa veya çok sevdiğin bir şeyi elinden almışsa üzülme, sabret; bu hoşuna gitmeyen işlerin içinde senin için kim bilir nice faydalar vardır! Ya bu vesile ile Allah sana ileride çok yararlı şeyler verecek, yahut seni bu olaylarla deneyip ruhunu olgunlaştıracak, manevi dereceni yükseltecektir.

Biz, Rabbimizin her an, her nefes bin türlü nimetiyle besleniyoruz. Bir nefes alış, vücuda oksijen götürür, nefes veriş, vücutta biriken zehirli gazı dışarı atar. Bir nefes alış verişte Allah'ın bize iki lûtfu, iki nimeti var. Bir vakit de O'ndan bir sınavla karşı karşıya kalırsak elbette sabretmemiz gerekir. Derler ki padişahın biri, kendisine sunulan bir elmayı ısırmış, elma zehir gibi acı imiş. Şaka olsun diye vezirine uzatmış elmayı:

— Hele şunu ye, demiş.

Vezir, elmayı kıtır kıtır yemiş. Padişah:

— Yahu, demiş o zehir gibi acı idi, nasıl yedin onu?

— Padişahım, demiş vezir, ben o elden o kadar tatlı nimetler yedim ki şimdi onun verdiği bu acıyı yememek mürüvvete yakışmaz!

Sabredersek, acı olaylar tatlılaşır. Allah, olayları hikmetle örmüştür. Ba-zan hayırlı sonuçları, görünüşte insanın hoşuna gitmeyen olaylara bağlamıştır. Şerri hayır yapacak yine O'dur. "Allah, tevbe edip güzel iş yapanların kötülüklerini iyiliklere çevirir.[844] Meyvalar, güneşin karşısında dura dura tatlılaşır. Hakk'ın rızası karşısında duranlar da ruhen olgunlaşır, iki cihanın mutluluğuna ererler.

Bir tanıdığım, bana şu olayı anlatmıştı: "Bir müesseseye çimento ısmar-lamıştım. Çimentolar geldi, fakat anlaşmamızın tersine şoför, çimentoları sokağa yıktı. Halbuki içeriye taşımaları gerekirdi. Canım sıkıldı. Öyle düşünürken karşıdan 8-10 amelinin geçtiğini gördüm. Onlara:

— Size birkaç kuruş versem bunları içeri taşır mısınız? dedim.

— Elbet ağabey, dediler, zaten sabahtan beri iş bulamamıştık.

Onlar çimentoları içeri taşıdılar, kendilerine yüz lira verdim ve içimden de ferahlık duydum. Kendi kendime dedim ki: Bak bu şoför şu tersliği yapmasaydı, iş bulamamış olan şu adamlar, bir ekmek parası kazanamayacaklardı. Demek ki Allah, bu adamları aç bırakmamak için şoföre o davranışı yaptırdı.

Ertesi gün, çimentoyu gönderen müessesenin adamı geldi, kendisine şoförün çimentoları içeri taşımadığını, ben ayrıca amele tutup taşıttığımı söyledim. Adam da:

— Tamam ağabey, dedi, o parayı bizden kes, çünkü bizim şoför olmadığı için çimentoları başka bir şoförle gönderdik, o da terslik etmiş. Ne ver-diysen onu bizden kes.

Bakın işte zahirde hoş görünmeyen, insanın gücüne giden bir şey, sonunda ne tatlı bir neticeye bağlanmış, olaylar nasıl Allah'ın hikmet eliyle dokunmuştur!

Hakk'ın kazasına rıza, O'na tevekkül mü'minin en yüce vasıflarından biridir ve gerçekten ins»ri her bakımdan mutlu kılar. Allah, kendisine tevekkül edenleri, daima huzur içinde yaşatır. Öyle insanlar gelmiş ki şu dünyada Hakk'ın lûtfunu da kahrım da hoş karşılamışlar, her ikisinden de zevk almışlar, Allah'ı Öylesine sevmişler "Lütfün da hoş, kahrın da hoş" deme yüceliğine erişmişlerdir. Ne güzel söylüyor Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri:

Hak serleri hayreyler Zannetme ki gayreyler Arif anı seyreyler
Mevlâ görelim neyler
Sen Hakka tevekkül kıl Neylerse güzel eyler Tafviz et ve rahat bul Sabreyle ve razı ol
Mevlâ görelim neyler Neylerse güzel eyler Oldiyse inâdetme Haktandır o reddetme
Bir îşi murâdetme Neylerse güzel eyler Boştur gam-u teşvişler Ol hikmetinî işler
Mevlâ görelim neyler Neylerse güzel eyler Birbirine lâyiktir Neylerse muvâfiktir
Hak'tan ohcak işler Neylerse güzel eyler İncitme gönül yıkma Sen nefsine yan çıkma
Mevlâ görelim neyler Neylerse güzel eyler Nâgâh açar ol perde Derman eder ol derde
Hep işleri fâiktir Neylerse güzel eyler Geh kahr-u geh ihsanda Her anda o bir şanda
Mevlâ görelim neyler Neylerse güzel eyler Müstakbele hem dalma Hâl îyle dahî olma
Hiç kimseye hor bakma Neylerse güzel eyler
Mevlâ görelim neyler Vallahi güzel etmiş
Naçar kalacak yerde Mevlâ görelim netmiş
Mevlâ görelim neyler Billahi güzel etmiş Tallahi güzel etmiş
Her kuluna her anda Netmişse güzel etmiş.
Mevlâ görelim neyler
Geçmişle geri kalma

[844] Furkan Sûresi: 70.

Mevlâ görelim neyler
217 nci âyet Haram ayında savaşmanın caiz olup olmadığı hakkındaki bir soru üzerine inmiştir. Hz. Peyğamber(s.a.v.), halasının oğlu Abdullah ibn Cahş'ı muhacirlerden yedi-sekiz kişilik bir bölüğün başında yola çıkarmış, gönüllü olmayanı götürmemesini kendisine emretmiş ve bir mektup vererek bu mektubu ancak iki gün sonra okumasını bildirmişti. İki gün sonra mektubu açan Abdullah, şöyle yazıldığını gördü: "Mektubumu okuyunca Mekke ile Tâif arasındaki Nahle'ye kadar ilerle; buradan Kureyş'i gözetle ve bize onlardan haber getir".
Abdullah ile arkadaşları Nahle'ye vardılar. Bu sırada Kureyşe ait bir ticaret kervanı oradan geçiyordu. Recebin birinci günü idi, fakat müslüman-lar, Cumâd'ın son günü olduğunu sanıyorlardı. Eğer, o gün, onlara bir şey yapmazlarsa ertesi gün Haram ayı girer, hiçbir şey yapamazlar diye düşündüler. Kureyşlilerin, kendilerine yaptıkları fenalıkları hatırlayınca dayanamayıp kervana saldırdılar, kervanın başkanı Abdullah el-Hadramî'yi öldürüp Osman ibn Abdillah ve Hukem ibn Keysân adlı iki kişiyi de esir aldılar, bir adam da kaçtı. Kervanı sürüp Medine'ye getirdiler. Kumandan Abdullah, aldıkları ganimetin beşte birini Allah'ın elçisine ayırmış, gerisini mücahidlere taksim etmişti. İslâmda ilk humus bu savaşta uygulanmıştır. Bu da humus(beşte bir)in büyük kumandana ayrılmasının Araplarda bir kanun olduğunu gösterir. Allah'ın Resulü: "Ben size haram ayında savaşmayı emretmemiştim" dedi ve ganimetten kendisine ayrılanı almadı. Ashabı kiram tarafından da kınanan savaşçılar, çok üzüldüler. Recep ayı, savaşmanın yasak olduğu haram ayların en saygını idi. Kureyş, olayın Recep ayının başında olduğunu iddia edip: "Mu-hammed haram ayını helâl saydı" diye aleyhte propaganda yapmağa başladılar. Savaşa katılan müslümanlar ise Cumâd'ın sonunda savaştıklarını söylediler. Nihayet inen 217 ve 218 nci âyetler, Seriyye savaşçılarının, fitneye karşı baskınlarım haklı çıkardı. Onların, Allah'a inanan, hicret eden, Allah yolunda savaşan faziletli insanlar olduğunu, Allah'ın rahmetini uman o insanlara karşı Allah'ın bağışlayan ve esirgeyen olduğunu bildirdi.
Bunun üzerine Hz. Peyğamber(s.a.v.) kabul etmeyip beklettiği ganimeti aldı ki islâmda alınan ilk ganimet budur. İki esir de, müşriklerin yakalayıp esir almış oldukları Sa'd ibn Ebî Vakkas ve Utbe ibn Gazvân ile değiştirildi.[845] Bunlardan Osman, Mekke'de müşrik olarak ölmüştür. Hukem ibn Keysân ise sonradan müslüman olmuş, Medine'ye göçmüş ve Bi'r-i Ma'ûne olayında şehid düşmüştür.
217 nci âyeti, haram ayında savaşmanın haram olduğuna delil sayarlar. Fakat neshedilip edilmediği hakkında ihtilâf vardır. Atâ, bu âyetin neshedilmediğini söyler ve bu hususta yemin edermiş.
Diğer bilginlere göre âyet mensuhtur. Ancak nâsihi üzerinde ihtilâf vardır. Tevbe suresinin 5. veya 29. veya 36. âyetlerinin nâsih olduğunu söyleyenler de vardır. Çünkü Allah'ın Resulü (s.a.v.), Huneyn'de Hevâzin kabilesiyle, Tâifte Sakîf kabilesiyle haram ayında savaşmış, Ebu Âmir'i de yine haram, ayında müşriklerle savaşması için Evtas'a göndermişti.
İbnu'l-Arabî'ye göre bu âyet, müşriklerin, yukarıda sözü edilen haram ayında vukubulmuş savaştan dolayı Hz. Peygamber ve müslümanları şiddetle kınamalarını reddedmektedir. Yüce Allah onlara diyor ki: Allah yolundan menetmek, Allah'ı inkâr etmek, halkını Mescidi Haram'dan çıkarmak Allah katında daha büyük bir günahtır. Haram ayında fitne çıkarmak yani küfre sapıp ortalığı karıştırmak, adam öldürmekten daha ağır bir suçtur. Siz bunları yaptığınız için sizinle savaşmak gerekmiştir."[846]
Buna göre âyet, haram ayında savaşmayı yasaklamıyor, tersine savaş, kaçınılmaz hale gelince o aylarda da savaşmanın günah olmayacağını anlatmış oluyor. Zaten âyetin söz geliminden de bu anlaşılmaktadır. Artık âyette bir nesh aramanın mânası yoktur. Davet hürriyetini korumak, saldırıyı püskürtmek, saldırganlarla savaşmak her zaman ve şartta vacibdir.

219- Sana şaraptan ve meysirden soruyorlar. De ki: "O ikisinde büyük günâh ve insanlara bazı yararlar vardır. Fakat onların günâhı, yararından büyüktür." Ve sana Allah yolunda ne vereceklerini soruyorlar.
De ki: "Af (yani ihtiyaçlarınızdan fazlasını veya helâl ve güzel olan şeyleri verin!)." Allah size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz:
220- Dünya ve âhiret hakkında (ki işleri düşünesiniz,). Ve sana öksüzlerden soruyorlar. De ki: "Onların (durumlarını) düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışır (onlarla bir arada yaşar)samz, (onlar) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozanı düzeltenden ayırır. Allah dikseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah, daima üstün ve her şeyi yerli yerince yapandır.[847]

Tefsir:

219 ncu âyette hamr ve meysirde bazı yararlar olsa da bunların günâh ve zararının, yararından çok olduğu bildiriliyor ve fazla malın Allah yolunda harcanması, ihtiyaçtan fazla maldan hayredilmesi öğütleniyor. Bu âyetin nüzul sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır:

[845] Taberî, Câmi'u'l-beyân, II. 347-349; İbn Kesîr, I. 252-253 el-Mushafu'l-Mufesser, s. 43; Tefsîru Âyâti'l Ahkâm, I. 116-117; el-Câmi li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 3/41-42.
[846] Ahkâmu'l-Kur'ân. I. 147, Mısır 1387/1967.
[847] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/362-368.

1) Tirmizî'nin kaydettiği rivayete göre Hz. Ömer: "Allah'ım, hamr hakkında bize şifa verici bir açıklama yap" diye duâ ederdi. Önce Bakara Suresinde, tefsirini yaptığımız bu âyet indi. Ömer yine duâ etti. Nisa Suresinin sarhoş iken namaza yaklaşmayı yasaklayan, 43 ncü âyeti indi. Ömer yine hamr hakkında şifâ verici bir açıklama yapmasını Allah'tan niyaz etti. Maîde Süresindeki 91 nci âyet indi.[848]

Fahri Râzî de şu rivayeti kaydediyor: Hamr hakkında dört âyet inmiştir. Mekke'de: "Hurmanın ve üzümün meyvalarından sorhoşluk ve güzel rızık elde ediyorsunuz."[849] âyeti indi. Müslümanlar içkiyi helâl olarak içiyorlardı. Sonra Ömer, Muâz ve sahabeden bir topluluk: "Ya resulâllah, bize şarap hakkında bir hüküm ver, çünkü o aklı giderip malı telef ediyor" dediler. Bakara Süresindeki: "Onlarda büyük günah ve insanlara bazı yararlar vardır. Fakat onların günahı yararlarından büyüktür." âyeti indi. Bir topluluk bıraktı, bir topluluk aralarında içmeğe devam etti. Daha sonra Abdurrahman ibn Avf, bir grup insanı davet etti. İçtiler, sarhoş oldular. İçlerinden biri namaz kıldırırken Kâfirun Sûresini Ey kâfirler sizin taptığınıza ben de taparım" şeklinde okudu. Bunun üzerine "Ey inananlar, sarhoş iken namala yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz."[850] âyeti indi. İçenler azaldı. Nihayet ensârdan bir topluluk, bir ziyafette bulunuyorlardı. Aralarında Mekke'den göçenlerden Sa'd ibn Ebî Vakkas da vardı. Sarhoş olunca Arap şiirleri okuyup övünmeğe başladılar. Sa'd ibn Ebî Vakkas'da, içinde ensara yergi olan bir şiir okudu. Ensardan biri, devenin çenesiyle vurup Sa'd'ın başını yardı.

Sa'd durumu, Allah'ın Resulüne şikâyete geldi. Ömer: "Allahım, şarap hakkında bize şifâ verici bir açıklama yap" diye duâ etti. O sırada: "Ey inananlar, hamr, meysir, dikili taşlar, ezlâm, şeytan işi pisliktir. Bundan kaçının ki felah bulaşınız. Şeytan, hamr ve meysir ile sizin aranıza düşmanlık ve öfke sokmak ve sizi A ilah'ı anmaktan ve namazdan menetmek istiyor. (Nasıl) vazgeçtiniz mi?[851] âyeti indi. Ömer "Vazgeçtik!" dedi.[852]

İslâm bilginlerinden bir kısmı, tefsîrini yapmağa çalıştığımız âyetin haram bildirmediğini, bir kısmı ise haram bildirdiğini söylemişlerdir. Zahir olan, birinci kısmın görüşüdür. Âyetin haram bildirdiğini söyleyenlere göre Cenabı Allah: "Hamr ve meysir'de büyük günâh olduğunu" söylemiştir. "Rabbim, fuhuşların açığını, gizlisini, günâhı ve haksız yere saldırıyı haram kıldı"[853] ayetiyle de günâhı haram kılmıştır. Hamr ve meysirde de günâh mevcud olduğuna göre bunların da haram olduğu anlaşılır. Demek ki bu âyetin inişinden sonra yine içmeğe devam edenler, âyeti te'vil ederek içmişlerdir. Fakat îbnu'l-Arabî'nin de işaret ettiği gibi bu görüşün geçerli olabilmesi için günahın haram olduğunu bildiren âyetin, bu âyetten önce inmiş olması gerekir. Halbuki bu husus bilinmiyor. Bundan dolayı bu âyetin haram bildirdiği söylenemez.

Âyette geçen ism (günah), içki içip sarhoş olduktan sonra görülen sövmeler, kavgalar, öldürmelerdir. Menâfi (yararlar) ise ticaret ve lezzet olabilir. Çünkü tacirler içkiyi Şam'dan hicaza getirip satarlar ve büyük para kazanırlardı.

Kurtubî'nin kaydına göre "Şarabın sindirimi kolaylaştırdığı,zayıfa kuvvet verdiği, cinsel kudreti artırdığı vs. lezzetler verdiği söylenmiştir." Tabii bu söylenti görünüşe göre verilmiş, gayri ilmî düşüncenin ifadesidir. Gerçekte içki bunları vermez, alır, ama içen ilk anda kendini güçlü hisseder, daha sonra da gücünü kaybedip yığılır. Cesarete, kahramanlığa çok düşkün olan Araplar, içince kendilerini cesur hissediyorlardı. İşte âyette içkinin, sağladığına inanılan bu yararına işaret edilmiştir. Hz. Peygamber'in şâiri Hassan da (herhalde içki yasağından önce) şöyle demiş:

Şarabı içeriz, bizi kırallara, karşı konulmaz arslanlara çevirir. Bir başkası da şöyle demiş:

Şarab içince birden kendimi padişah sofrasının ve Sedir'in[854] sahibi görüyorum, ama uyanınca sadece bir koyuncuk ve deve sahibi olduğumu anlıyorum.[855]

Âyette günah olduğu bildirilen hamr ve meysir'in ne olduğunu ve bunlar hakkında Islâmın son hükmünü inceleyelim:

1- Hamr: Hmr maddesinden olup, örtmek anlamınadir.Baş örtüsüne de himâr denir. Aklı uyuşturup örttüğü için şaraba hamr denmiş tir. Hamrın ne olduğu hakkında müctehidler iki grupa ayrılmıştır: Malik, Şafiî, Ahmed ibnHanbel,Hicazlılaragöre gerek üzüm, gerek başka maddelerin suyundan elde edilen alkollü içkiye hamr denir. Hurmadan, arpadan, buğdaydan, hasılı her türlü üründen yapılan sarhoş edici içki, hamrdır.

Iraklılara yani Ebu Hanîfe, îbrâhîm Neha'î, Süfyân es-Sevrî, İbn Ebî Leylâ, Şerîk ve İbn Şübrüme'ye göre hamr yalnız, üzüm suyundan yapılan alkollü içkidir. Hurma, buğday gibi üzümden başka maddelerden yapılan alkollü içkiye hamr değil, nebîz denir.[856]

Hicazlılar, hangi maddeden yapılırsa yapılsın sarhoşluk veren her içkinin hamr olduğu kanaatinde bulunduklarından dolayı hamn haram eden âyetlerle alkollü içkilerin tümünün haram olduğuna hükmetmişlerdir. Bu içkinin azı da çoğu da haramdır. Bu hususta delilleri şudur:

---

[848] Tırmizî, Tefsir, Mâide Sûresi; Ibnu'l-cArabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, I. 149.
[849] Nahl Sûresi: 67.
[850] Nisa Sûresi: 43.
[851] Maide Suresi: 90-91.
[852] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, II, 217.
[853] A'raf Suresi: 33.
[854] Sedîr: Yemen'de bir erâzînin adıdır.
[855] Kurtubî, el-Câmi', 3/57.
[856] Nebîz, aslında atmak, bırakmak, atılmış şey demektir. Bir kaba konulan hurma üzerine biraz su dökülüp mayalanmağa bırakıldığından dolayı bu türlü içkiye nebîz denmiştir.

Şaraba, aklı uyuşturduğu için hamr denmiştir. Nebiz de aklı uyuşturur. Çünkü ikisinde de sarhoş eden madde alkoldür. O halde dil bakımından ne-bîzlere de hamr denmesi gerekir. Bu delıı zayıftır. Çünkü dil, kıyas ile sabit olmaz. Şerîat bakımından delilleri de şöyledir:
Hz. Peygamber: Sarhoşluk veren her şey hamrdır ve sarhoşluk veren her şey haramdır."[857] Ebu Hüreyre de Hz. Peygamber'den şu hadisi rivayet etmiştir: Hamr şu iki ağaçtan yapılır: Hurmadan, üzümden."[858]
Abdullah ibn Ömer de Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet ediyor: Üzümden yapılan bir şarap vardır, baldan yapılan bir şarap vardır, buğdaydan yapılan bir şarap vardır, arpadan yapılan bir şarap vardır." Nu'man ibn Beşir de buna benzer bir hadis rivayet etmiştir: Şıradan, kuru üzümden, hurmadan, buğdaydan, darıdan yapılan birer şarap vardır. Ben sizi her sarhoş edici şeyden menederim."[859]
Buhârî de Enes'ten su rivayeti çıkarmıştır: Hamr bize haram kılındığı zaman Medine'de pek az üzüm şarabı bulabilirdik. Genellikle şarabımız mırmadan yapılırdı. "[860] Hz. Aişe de şöyle diyor: "Allah'ın Resulüne tib' (yani bal nebîzi)nden soruldu. 'Sarhoşluk veren her içki haramdır' dedi:[861] Bütün bunlar, nebîzlere de hamr dendiğini gösterir. Bunların azı da, çoğu da haramdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır."[862] buyurmuştur.
Iraklılar ise yalnız üzümden yapılan alkollü içkiye hamr dediklerinden, hamr hakkındaki âyetlerle yalnız üzümden yapılan alkollü içkilerin haram olduğuna kani'dirler. Başka maddelerden yapılan içkiler, nebîz olduğundan onlar, hamrı yasaklayan âyetlerin hükmü altına girmez. Sünnette ise sarhoş edecek kadar nebîz içmek haramdır, fakat sarhoş etmeyecek kadar nebîz içilmesine müsaade edilmiştir. Onlara göre nebizlerden haram olan, üçüncü kadehtir.[863]

Iraklıların Delilleri Şöyledir:

Dilde hamr, üzümden yapılan alkollü içkinin adıdır. Sünnete gelince: Müslim'de birkaç hadis vardır ki bunlar Hz. Peygamber'in, nebîz içmeğe müsaade ettiğini söyler: Hz. Peygamber, çeşitli maddelerden yapılan nebîzlerin karışımını ki buna hâlit denir- yasaklamış, fakat yalnız bir nebîzi, başka bir nebîze karıştırmadan içmeğe cevaz vermiştir. Çünkü nebîzleri birbirine karıştırmak, sarhoşluğu çabuklaştınr. Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin rivayetinde Hz. Peygamber şöyle demiştir:
"Sizden kim nebîz içerse yalnız zebîb (kuru üzüm nebîzi) yahut yalnız temr (hurma nebîzi) içsin."[864] Buna benzer birkaç hadis vardır. Câbir ibn Abdullah el-Ensârî de Hz. Peygamber'in: "zebîb ile temri, büsr ile temri birbirine karıştırmayı yasakladığını rivayet etmiştir.[865] Daha birçok rivayet, ne-bîzleri birbirine karıştırmamak şartiyle içmeğe müsaade etmektedir.
Ebû Katâde, babasından Hz. Peygamberin şu hadisini rivayet etmiştir: "Temr ile zebîbi, zehv ile rutab'i birbirine karıştırıp içmeyin." Nesâî, bu hadisi şöyle açıklıyor: "Bunları karıştırmaktaki kerahetin sebebi şudur: Karıştır-mak sarhoşluğu çabuklaştırır. Henüz tadı değişmeden sarhoşluk verir. İçen insan, sarhoşluk vermediğini sanır ama müskirdir. Cumhura göre bu karıştırmadaki nehiy, tenzih nehyidir. Zehv, kızarıp sararmağa başlayan, tatlıla-şan hurma koruğudur."[866]
Tahâvî'nin, Ebû Musa'dan çıkardığı şu hadis de nebîzlerden yalnız sarhoşluk veren miktarın haram olduğunu gösterir: "Allah'ın Resulü, beni ve Mu'âz'ı Yemen'e gönderirken kendisine:
— Ya Resûlâllah dedik orada buğdaydan ve arpadan yaptıkları iki içki vardır. Birine mizr, ötekine bit derler. Bunlardan içmeyelim mi? Peygamber Aleyhisselâm buyurdu ki:
— için ama sarhoş olmayın.[867]
Bu hadisin benzeri Müslim ve Nesâ'îde de vardır. Ancak sonları, Tahâvî'nin rivayetinden farklıdır:
"Ebu Mûsâ anlatıyor: Allah'ın Resulü (s.a.v.) beni Yemen'e gönderdi:
— Ya Resûlâllah, dedim, orada çeşitli içkiler var. Neyi içip neyi içmeyelim?
— Nedir onlar, dedi,
— Bit ve mizr dedim,
— Bit ve mizr nedir, dedi.
— Bit bal nebîzidir, mizr ise darı nebîzidir, dedim. Resûlullah buyurdu ki:

---

[857] Buhârî, Edeb, 80, Ahkâm, 22; Müslim, Eşribe, bâb 7; Ebu Dâvud, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe 1; Nesâİ, Eşribe 53; İbn Mâce, Eşribe 9; Dârimî, Eşribe, 8.
[858] Müslim, Eşribe bab: 4, hadis 3, Tirmizî, Eşribe, 8.
[859] Ebu Dâvûd, Eşribe, Bâb'al-hamru mimme hiye, c. 2, 293.
[860] Kitâbu'l-Eşribe, bâb: al-Hamru mine'F-ineb.
[861] Buharı VudU; 71, Eşribe, 4; Müslim, Eşribe 67, 68; Ebu Dâvud, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 2; İbn Mâce, Eşribe, 9, 10; Muvatta, Eşribe 9;Dârimî, Eşribe 8;tbn Hanbel, VI, 36.
[862] Ebu Dâvûd, Eşribe 5; Nesâ'î, Egribe 25; tbn Mâce, Eşribe 10; Dârimî, Eşribe 8; İbn Hanbel, II, 91, 167...; Tirmizî bu hadisin garib hadis olduğunu söylüyor. Bkz. Eşribe, 3.
[863] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/368-371.
[864] Muslim, Eşribe 5, hadis: 22.
[865] Müslim, Eşribe S, hadis 16.
[866] Nesâ'î, Eşribe, Halîtu'z-zehvi ve'r-Rutab.
[867] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I, 122.

— "Sarhoşluk vereni içmeyin, her sarhoşluk vereni haram kıldım."[868] Müslimde ise Hadisin sonu: "insanı sarhoş edip namazdan alıkoyacak her içki haramdır"[869] şeklindedir.
Iraklılara göre Allah, hamn yasaklamasındaki hikmeti şöyle açıklamıştır: "Şeytan, şarap ve kumar ile sizin aranıza düşmanlık ve öfke sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan menetmek istiyor."[870] Bu ifade, alkollü içkilerden sadece sarhoşluk veren miktarın haram olmasını gerektirir. Çünkü ancak o ölçüde içilince haram kılınma illeti ortaya çıkar. Fakat hamrın, azının da, çoğunun da haram olduğu hususunda icmâ vardır. Bu bakımdan üzümden elde edilen sarhoş edici içkilerin azı da, çoğu da kesinlikle haramdır, bunun haram olduğunu inkâr eden kâfir olur. Fakat öbür içkilerin bizzat kendilerinin haram ve necis olduğu hususunda kesinlik yoktur. Bunların ancak sarhoş eden miktarı haramdır.
Iraklılar, Hicazhların delil göterdikleri hadislerin bir kısmım zayıf bulmuşlar, bir kısım hadislerde de nebîze, mecazen hamr dendiğini ileri .[871]sürdürmüşlerdir. [872]

Netice:

İki tarafın da ileri sürdüğü bazı hadislerden, sonraki çağların düşünce kokusu gelmektedir. Bunların, o düşüncelerin mahsulü olması da muhtemeldir. Meselâ "Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır" hadisi, ikinci ve üçüncü asırların fıkıh kuralına benzemektedir. Nitekim bu hadisi Tirmizî de garip bulmuştur. Ancak bu meselede Hicazhların delilleri daha ağır basmaktadır. Çünkü Allah, sarhoşluk verdiğinden dolayı içkiyi yasaklamıştır. Bu, çeşitli âyetlerden anlaşılmaktadır. Sonra Sahabe, hamrın yasaklandığını duyar duymaz diğer maddelerden yapılan sarhoş edici içkilerin de yasaklandığına kani olmuşlar ve mevcut bütün içkilerini dökmüşlerdir. Enes ibn Mâlik şöyle diyor: "Hamr haram edildiği zaman ben, Ebû Talha'nın evindeki bir topluluğa hamr sunuyordum. Çünkü ben onların en küçüğü idim. O gün onların içtikleri hamr, büsr ve temr (karışımı) idi. Birinin, 'şarap haram kılındı' diye bağırdığını duyduk. Medine sokaklarında (şarap) aktı. Ebû Talha bana 'dışarı çık da bunu dök' dedi. Çıkıp döktüm..."[873] Burada döküldüğü ifade edilen içki, temr ve büsr karışımı nebîzdir. Bunda alkol derecesi fazladır.
Üzümden yapılan içkiler aynen necistir. Öbür maddelerden yapılan alkollü içkileri içmek de haramdır. Fakat haram olan, bunları içmektir. Bu haramlık, sarhoş etme illetinde bunların, hamr ile ortak olmasından ileri gelir. İkisi de sarhoş eder. Arada bir fark vardır. Üzümden yapılan içkilerin aynen kendileri necis sayılmıştır. Yalnız içmek değil, kendileri de haramdır. Onlar elbiseye dökülse elbise pis olur, yıkanması gerekir. Fakat öbür maddelerden yapılan içkilerin içilmesi haram ise de bunların necis olduğu iddia edilemez. İspirto, bira, özellikle artık bir ikram maddesi haline gelen kolonyanın elbiseye dökülmesi veya bedene sürülmesi namaza mâni değildir.
Hamdi Yazır şöyle diyor: "Ebû Hanîfe Hazretleri, bu suretle şaraptan başka sarhoşluk veren içkilerin aynı ve katresinin necis olmadığına ve binaenaleyh sarhoşluk derecesine varmaksızın ve fasıklara ve kâfirlere benzemek niyyeti taşımaksızın kuvvet için az bir miktarda içilmesinin caiz olabileceğine kail olmuş ise de,.. üç mezheb ile beraber Hanefî Mezhebinde de muhtar olan, hadisi şerif gereğince "Çoğu sarhoş edenin, azı da haramdır." Fakat tedavi için alkol kullanmak, "Darda kalan, haddi aşmadan, (başkasının hakkına) saldırmadan yiyebilir" âyeti uyarınca zaruret dolayısıyle caizdir."[874]
İçki, toplumu felâkete sürükleyen bir unsurdur. İnsanın karakterini bozar. Bunun için Yüce Allah onu haram kılmıştır. Yalnız îslâmda değil,daha önceki ilâhî dinlerde de içki kötü görülmüştür. Tevrat'ta birkaç yerde kendini ibadete, Allah'a adayanlara içki içmenin yasaklandığı belirtiliyor. Meselâ İsrâîli düşman istilâsından kurtaracak çocuğa gebe kalan kadına Rabbin meleği şöyle diyor: "Ve şimdi şarap ve içki içme ve hiçbir murdar şeyi yeme.[875] İşte Tevrat'ın bu âyetine göre de şarap ve içki murdardır![876]

2- Meysir:

Gerek bu âyette, gerek Mâide Suresinde hamrle beraber zikredilen meysir ise yüsr veya yesâr kökünden gelir. Yüsr kolaylık mânâsına geldiği gibi bölmek, parçalamak mânâsına da gelir. Meysir, parçalara ayrılacak şey demektir. Boğazlanacak deveye de meysir denir. Deveyi kesip parçalayana yâsir dendiği gibi kesilecek deve üzerinde kumar oynayanlara da yâsir denir.
Allah'ın haram kıldığı meysir, oklarla oynanan piyangoya benzer bir kumardır. Benzerlik dolayısiyle tavlaya ve diğer kumar çeşitlerine de meysir denmiştir. Şimdi asıl meysirin, ne biçim bir oyun olduğunu izah edelim:

---

[868] Nesâ'î, Eşribe, Tefsîru'1-bit'i ve'1-Mizr.
[869] Eşribe, bâb 7 Hadis 70.
[870] Maide Suresi: 91.
[871] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I, 122.
[872] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/371-373.
[873] Müslim, Eşribe, bâb, 41.
[874] Hak Dini, Kur'ân Dili, I. 762-763.
[875] Kitabı Mukaddes, Hâkimler, bâb 13, âyet: 7.
[876] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/373-374.

Meysir, fakirlere ikram için oynanan bir kumar çeşidi idi. Ezlâm ve ak-lâm denen on okla oynanırdı. Bu okların adları: fezz, tev'em, rakîb, hils, nâfis, müsbil, mu'allâ, sefîh, menîh ve vağd idi. Bu on oktan yedisine pay verilmişti. Diğer üçü boştu. Yedi okun paylan da rakamları oranında idi. Fezzin bir payı, tev'emin iki payı, ...mu'allânın yedi payı vardı. Her okun üzerinde adını ve payını belirten işaretler bulunurdu.
Kesilen deve 28 parçaya ayrılırdı. Okları Ribâbe denilen bir torbanın içine koyup "mucîl" denen âdil bir kişinin önüne bırakırlardı. Son uç ok, bu adama pay ayırmak için ilâve edilirdi. Ayrıca biri de arkasından onu gözetler, birini kayırmamasına dikkat ederdi. Sadece başını çıkarabileceği bir elbise giydirilen bu adam, torbayı karıştırıp oyuna katılanlardan birinin adına bir ok çekerdi. Kime fezz çıkmışsa o, bir hisse alırdı; kime tev'em çıkmışsa o iki hisse alırdı; kime mu'allâ çıkmışsa o da yedi hisse alırdı. Boş yok çıkanlar bir şey almaz, devenin parasını öderlerdi. Oyuna katılanlar, kazandıkları payları yemezler, fukaraya verirlerdi. Araplar bu oyunu bir meziyet bilirler ve oyuna katılmayanları kınarlardı.
Bundan ayrı olarak muhatara dedikleri bir kumar da oynarlardı. Ortaya mallarını veya karılarını koyar, bunlar üzerine oynarlardı. Kaybeden, karısını veya malını kaybederdi. Acaba meysir, yalnız izah ettiğimiz özel oyunun adı mıdır, yoksa bütün kumarların ortak adı mıdır? Bu husus, ihtilâf konusudur. Eğer bütün kumar çeşitlerine meysir deniyor idiyse Mâ'ide Suresinin 90 inci âyetiyle kumarın her çeşidi yasaklanmıştır. Şayet meysir, yalnız bu özel oyunun adı idiyse diğer kumarlar da buna kıyasen haram kılınmış olur. Zira öteki kumarlara göre iyi bir maksat için oynanan bu piyango türü, yasak edildikten sonra zevk ve şahsî çıkar, oturduğu yerde para kazanmak için oynanan öteki kumarlar elbette yasak olur. Bir para veya mal karşılığında bahse girmek de İslâmda haram kılınmıştır. Mekke devrinde, Rum Suresinin baş tarafı inince Hz. Ebubekir, müşriklerden biriyle Rumların, İranlıları yeneceği hakkında bahse girmiş ve ortaya bir mal koymuşlardı. Fakat sonradan böyle menfaat karşılığında bahse girmeler de haram kılınmıştır.
Haram olan oyun, bir menfaat karşılığında oynanan oyundur. Menfaat karşılığı olmadan zevk için oynanan oyunlar kumar olmaz. İmamŞafiî'ye göre "Santranç, ortaya bir para koymadan, kötü sözden, namazı unutmadan uzak oldukça haram değildir." Çünkü haram olan meysir, mal verip almağa sebeb olan kumardır. Mal verme ve alma olmayan oyun kumar olmaz. Atlı ve yaya koşuları, ok atmalar, silâh talimleri, vücudu geliştiren sporlar ve bunlara konan mükâfatlar fıkıh kitaplarında belirtilen şartlara göre helâldir.[877] Fakat bu sporlar üzerine oynanan kumarlar haramdır.
Para ve menfaat karşılığında oynanan her türlü kumar haramdır. Çünkü kumar insanların, batıl yere birbirlerinin mallarını yemelerine, bir tarafın emeksiz para kazanmasına, diğer tarafın yok yere malını kaybetmesine sebeb olur. Böylece sonunda oynayanların içlerinde birbirlerine karşı kin ve nefret doğar.
İslâmın tanıdığı meşru kazanç yollarında mutlaka karşılıklı fayda vardır. Bir elbise yaptırdığınız zaman terzi para kazanır, elbise yaptıran müşteri de elbise sahibi olur. Toplum için de bir madde üretilmiş olur. Halbuki kumarda bir taraf sadece kazanır, öteki tarafın hiçbir kazancı yoktur. Ona sadece ziyan kalır. Kumarda bir şey üretilmez, kalblerde üreyen düşmanlık ve nefretten başka. Kumar nice aileleri yıkmış, nice ocakları söndürmüştür. İçki ve kumar belâsını yasaklamakla İslâm, toplumun üzerine çöken iki kâbusu defetmiştir.[878]

Yâ Nasîb (Piyango):

Bazı hükümetler veya müesseseler piyango çekilişleri düzenlerler. Bu oyun, Arapların meysirine benzer. Ancak meysir'de oyuna katılanlar, karşı karşıyadırlar ve bu işe hayli vakit harcarlar. Deve alırlar, toplanırlar, kaddâha okları çektirirler. Kaybeden üç kişinin üstüne koca devenin masrafı yüklenir. Bundan dolayı kaybedenler kazananlara içlerinden kin ve düşmanlık beslerler. Bu da onlar arasında kavga çıkmasına neden olabildiği gibi ayrıca bu oyun, kişileri meşgul edip Allah'ı anmaktan, namazı vaktinde kılmaktan alıkor. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm, şarabı ve meysiri yasaklarken şeytanın, bu ikisi vasıtasiyle insanların arasına düşmanlık ve öfke sokacağını ve onları Allah'ı anmaktan ve namazdan menedeceğini bildirmektedir.
İşte meysirin haram edilmesinin bu iki illeti (Allah'ı anmaya engel olması ve insanlar arasına düşmanlık-sokması) piyangoda yoktur. Piyango şudur: Hükümet veya müessese, bir kamu hizmeti yapmak için halktan bir miktar para toplamak amacıyla belli fiatlarla biletler bastırıp piyasaya sürer. Diyelim ki kendisi bu biletlerden sadece yüz tanesine bir milyon lira dağıtacaktır, fakat yüzbin bilet çıkarmıştır. Bu yüzbin biletin satışından da bir milyar lira toplayacaktır. Bu yüz bilet içinden ilk onuna da en yüksek payı, bir milyonun yüzde doksanını verecek, geri kalan yüzbin lirayı doksan bilete dağıtacaktır.
Üzerine rakamlar yazılmış küçük maden parçacıklarını delikli bir kaba koyarlar. Bu delikli küre döndükçe deliklerden birer numara atar. İşte buna keşide (çekiliş) denir. Bunlardan ilk on rakam, doksanar bin lirayı alır. Daha sonra düşen doksan rakam da bin yüz on birer lira alır. Geri kalan rakamlar boştur.
Bu ameliyye, çekiliş bakımından aynen Arapların meysirine benzer. Ancak meysirin iki önemli unsuru bunda yoktur. Meysire iştirak edenler, işlerini güçlerini bırakıp saatlerce bu işle meşgul olurlar. Zikirden ve namazdan gaflet ederler. Kaybedenler, kazananlara öfke ve düşmanlık beslerler. Piyango işleminde kişilerin işi sadece bjlet almaktan ibarettir. Çekilişin başında durup vakit kaybetmez, onunla meşgul olmazlar. Bu bakımdan piyango

[877] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 219-220; Tefsirâ Âyâti'l-ahkâm, I. 123, 124.
[878] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/374-376.

kişinin namazdan ve zikirden gafletine neden olmaz. Ayrıca piyangoya katılanlar, birbirlerini görmez ve tanımazlar. Bundan dolayı kaybedenlerin, kazananlara düşman olması da söz konusu değildir. Sonra kaybedilen meblağ da sadece biletin parasıdır, öyle bir aileyi yıkacak kadar büyük bir meblağ değildir. Ama meysirde bu meblağ bir devenin fiyatıdır.
İşte bundan dolayı piyango bazı bakımlardan meysire benzese de onun tam aynı değildir. Çünkü onun haram kılınmasmdaki illet bunda yoktur. Bunun için piyangonun durumu kuşkuludur. Meysir gibi haram olduğu söylenemez ama mübâh olduğunda da kuşku vardır. Takva gereği bundan da uzak durmak en uygun yoldur. Reşîd Rızâ da piyangonun, meysire benzese de meysirin hürmet illetinin onda olmadığını söylüyor: "Hattâ denebilir ki: Hastaları tedavi için hastane, fakir çocukları okutmak için okul, yetim, kimsesiz çocukları yetiştirmek için yurt yapılacak piyango gelirleri, halkın malını batıl ile yemek anlamına gelmez. Yalnız kazanan numaraların para alıp, diğer malın cemiyette veya devlette kalması hususu vardır. Her ne ise bunda, Arap meysirinde olduğu gibi devenin parasını yüklenenin, başkalarına duyduğu düşmanlık ve buğz olmadığı gibi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak da yoktur."[879]
219 ncu âyetteki "afv" kelimesine gelince: afv fazla demektir. âyeti de fazla ileri gittiler anlamınadır. 'Af, kolaylık göstermek mânâsına da gelir. Zaten ihtiyaçtan fazlasını vermekte bir kolaylık vardır. Yani yüce Allah: "Sıkıntıya düşmeden, kendi ihtiyacınızı karşıladıktan sonra fazlasını verin" diyor. İhtiyaçtan fazla malın, Allah rızası için sarfe-dilmesini öğütlüyor.
İslâm, mal yığmayı -ki buna kenz denir- hoş görmez. Nefsinin, çoluk çocuğunun ihtiyacından fazlasını fakirlere vermeyi, Hak rızasına harcamayı tavsiye eder. Ancak bütün varını yoğunu sarfedip başkasına el açacak duruma düşmek de doğru değildir. Bu hususta birçok hadisi şerîf mevcuttur. Peygamberimiz: "Yanında bir mal bulunan kimse, önce kendi nefsine harcasın, bakımı kendisine ait bulunan kimselere, ve böyle böyle (derece derece akrabaya, sonra başkalarına) harcasın."[880] demiştir.
Câbir ibn Abdullah'ın rivayetine göre bir adam Hz. Peygamber'e yumurta büyüklüğünde bir altın getirmiş: "Bunu sadaka (müslümanlara yardım) olarak al, vallahi bundan başka bir şeyim yok" demiş. Allah'ın Resulü almamış. Adam sağdan gelmiş, almasını rica etmiş, soldan gelmiş, almasını rica etmiş. Hz. Peygamber kızarak adamın elinden altını alıp sonra adama fırtlatmış: "Biriniz bütün varını yoğunu getirsin, sonra da otursun dilensin (öyle mi)? Sadaka ancak zenginlikten verilir. Bunu al, bizim buna ihtiyacımız yok" demiş.[881]
İslâm, ifratı ve tefriti yani gerek cömertlikte, gerek tutumlukta aşırı gitmeyi yasaklar. İnfak iyidir ama israf haramdır. Tutumluluk iyidir ama cimrilik haramdır. Allah, Kur'ânı Kerîmde saçıp savurmayı yasakladığı gibi avucu sıkı sıkıya kapayıp para yığmayı da yasaklamıştır. İhtiyaçtan fazlasını vermek, sosyal adaletin kendisidir. Âyet, ihtiyaçtan fazla olan her şeyin verilmesini emretmiyor, tavsiye ediyor. Mü'minleri böyle gönül zenginliğine, cömertliğe, başkalarını düşünmeğe teşvik ediyor. Herkes ihtiyacından fazlasını zorla değil, fakat gönül hoşluğuyla verirse ülkede fakir kalmaz, bunalımlar durulur. Gönüllerden gönüllere sevgiden bağlar kurulur.
Bazı bilginler, zekât âyetiyle bu âyetin bu hükmünün neshedildiğini sanmışlardır ama bu doğru değildir. Zekât farzdır. Bu ise zekâttan ayrı olarak insanları nafile sadakaya teşvik etmektedir. Burada neshedilecek bir şey yoktur. Bu infak sayesinde, Haşr Suresinde de beyan edildiği üzre servetler, sadece zenginler arasında dolaşan bir şey olmaktan çıkıp toplumun ihtiyacını karşılayacak, toplumun huzur ve kalkınmasına hizmet edecektir.
220 nci âyette de yetimlerin durumu anlatılmaktadır.
Yetîm: Erginliğe ermeden babası ölmüş olan çocuktur. Annesini kaybeden çocuğa da yetîm denir ama kelimenin asıl konumu, babasını kaybeden çocuk içindir. Babasını kaybeden çocuk, koruma ve yardımdan; annesini kaybeden çocuk şefkatten mahrum kalır. Baba koruma ve yardımın, anne şefkatin sembolüdür. Gerçi ikisinde de koruma ve şefkat vardır ama babanın koruması anneden fazla, annenin şefkati de babadan fazladır. Yetîm bulûğa erince dil bakımından kendisinden yetimlik kalkar. Fakat kendisinde, malını kendi başına kullanacak akıl olgunluğu görülünceye kadar o, dinen yetîm hükmündedir.
İslâmdan önce insanlar, yetimlerin mallarını yerler, onların mallarından yararlanmak için yetîmle evlenme ya da onu oğlu veya kızı ile evlendirme yollarına başvururlardı. Nisa Suresinde: "Zulüm ile yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş yemektedirler ve çılgın bir ateşe gireceklerdir."[882] En'âm Suresinde: "Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız erginlik çağına erişinceye kadar (onun malına) en güzel biçimde (yaklaşabilirsiniz)..."[883] âyetleri inince müslümanlar, yetimlerin mallarından el çektiler. Yemek şöyle dursun, onların mallarının, kendi mallarına karışmamasına özen gösterdiler. Hattâ yetimin önünden artan yemeği dahi yemekten çekindiler. Evlerinde yetîm bulunanlar, onun yiyecek ve içeceğini ayırdılar, ona ayrı bir ev tahsis ettiler. Bu durum, mallarını çalıştırmaktan âciz olan yetimlerin aleyhine olduğu gibi yetîm sahiplerine de güç gelen bir işti. Hattâ Abdullah ibn Ravâ-he, Hz. Peygamber'e:
"— Ya Resülâllah, dedi, hepimiz yetimleri oturtacak ayrı bir eve, yetimlere ayrı yiyecek ve içecek verecek

[879] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 2/330.
[880] Ebû Dâvûd, İtâk, 9; Nesâ'î, Buyu , 84; İbn Hanbel, III. 305; Faydu'I-Kadîr, I. 426
[881] Dârimî, Zekât, Bâbu'n-nehyİ bı-cemi İ mâ inde'r-racul, I. 390; Mefâtîhu'1-ğayb, II. 222.
[882] Âyet: 10.
[883] Âyet: 152.

kudrete sahip değiliz."
İşte bu yanlış anlamayı bertaraf edip meseleyi açıklığa kavuşturmak üzere yukarıdakiâyetindi. Bu âyete göre önemli olan, yetimi güzel yetiştirmek, onun malını da kendi yararına islâh edip geliştirmektir. Aleyhlerine olmamak şar-tiyle yetimlerle beraber oturmakta, onların mallarını kendi malına katıp beraber çalıştırmakta bir sakınca yoktur. Ancak elde edilen gelirden masraf çıktıktan sonra paylarına düşeni onlara vermek veya onların hesabına kaydetmek lâzımdır.
Yetimin velîsi, yetîmin faydası için onun malında ticaret yapabilir, malını kendi malına karıştırıp ortaklaşa çalıştırabilir, şirket kurabilir. Yetîmin faydası neyi gerektiriyorsa onu yapar. Fakat malında onun zararına olacak tasarrufta bulunamaz. Onun malını kendi yararına kullanamaz. "Onlar için ıslâh daha hayırlıdır" ifadesi, farz değil, nedb bildiriyor. Yani yetîmin malında tasarruf yapıp geliştirmek, yetimi evlendirmek veliye farz değil, mendubdur.[884]
Ebubekr er-Râzfye göre bu âyet, kız ise yetîmi oğluna almak, erkek ise kızını vermek suretiyle onu kendi ailesine katmağa cevaz vermektedir. Yine bu âyet, yetîmin yiyeceğini tahmin ettiği miktardaki malım kendi malına karıştırıp beraber yemeğe de cevaz vermektedir. Buna göre yol arkadaşı olan kimselerin de yiyeceklerini birbirine karıştırıp beraber yemeleri de caizdir. Herkesin yiyeceği miktar aynı olmamakla beraber arkadaşlar kendi aralarında anlaşıp razı olduklarından bunda bir sakınca yoktur.[885]
Zayıfı himaye etmek, müslümanm şiarıdır. Özellikle yetîme bakmak, onu himaye etmek, kimsesiz çocukları koruyup kollamak çok sevap olan işlerdendir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Yetime bakanla ben, cennette şu ikisi gibiyiz" diyerek işaret parmağiyle orta parmağını göstermiş, yetîme bakanın, cennette kendisiyle bu iki i ırmak gibi yan yana olacağını bildirmiştir.[886]
Başka bir hadîslerinde de:
"Müslümanların evlerinin en hayırlısı, içinde yetime iyilik edilen evdir. Ve müslümanların evlerinin en şerlisi de içinde yetime kötülük edilen evdir."[887] demişlerdir. Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîs de şöyledir: "Kim bir yetimin başını Allah rızası için okşarsa, elinin değdiği her kıl için kendisine sevap verilir. Ve kim, yanında bulunan kız veya erkek bir yetime iyilik ederse benimle o, cennette şu iki parmak gibi (yan yana) oluruz. (Hz. Peygamber, işaret parmağiyle orta parmağını göstermiştir.)"[888]

221- Allah'a ortak koşan kadınlarla, onlar inanıncaya kadar, evlenmeyin. (Allah'a ortak koşan kadın), hoşunuza gitse dahi, inanan bir cariye, ortak koşan bir kadından iyidir. Ortak koşan erkekler de inanıncaya kadar, onları (kadınlarınızla) evlendirmeyin. (Allah'a ortak koşan hür bir erkek) hoşunuza gitse dahi, inanan bir köle, ortak koşan bir adamdan iyidir. (Zira) onlar ateşe çağırıyorlar. Allah ise izniyle cennete ve mağfirete çağırıyor. İnsanlara âyetlerini (böyle) açıklıyor ki öğüt alsınlar.[889]

Tefsîr:

221- Âyetin nüzul sebebi hakkında iki rivayet vardır. Bir rivayete göre müslümanlardan biri (Mersed ibn Mersed), müşriklerden güzel bir kadınla evlenmek hususunda Allah'ın Resulünden izin istemiş, onun üzerine bu âyet inmiştir. Diğer bir rivayete göre de şair sahabî Abdullah ibn Ravâhe'nin zenci bir cariyesi varmış. Abdullah bu cariyeyi dövmüş, sonra yaptığına pişman olup Hz. Peygamber'e durumu arz etmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.), cariyenin halini sormuş. Abdullah da namaz kıldığını, oruç tuttuğunu ve Allah Resulünün peygamberliğine şahitlik ettiğini anlatmış. Hz. Peygamber de bu cariyenin inanmış bir kadın olduğunu söylemiş. Abdullah, yaptığını telâfi için onu âzad edip onunla evlenmeğe yemin etmiş ve öyle yapmış. Bazı kimseler, onun bu hareketini kınamışlar: "Cariyesiyle evlendi" demişler. Bu olay üzerine bu âyet inmiştir.
Âyet, artık bundan böyle şirk koşan kadınlarla evlenmeyi yasaklamıştır. İnanmış bir cariye ile evlenmek, elbette Allah'a şirk koşan soylu bir kadınla evlenmekten yeğdir. Zira Allah'a inanan insan, ruhen yücelmiştir. Allah'a şirk koşan ise soylu da olsa ruhunu alçaltmış,âdileştirmiştir.
Acaba müşrik kimdir? Bu kelimenin üçlü kökü olan şık Ortak olmak, payı bulunmak; işrâk: Ortak yapmak demektir. İf âl babından fâ'il ismi olan müşrik, Allah'a ortak koşan, Allah'tan başka tanrıların varlığına inanıp, Allah'ın yanında onlara da tapmak suretiyle yaratıkları tanrılıkta Allah'a ortak yapan kimsedir. Kur'ân-ı Kerîm, müşrik tabiri ile, ilâhî bir kitaba sahibolmayan, Allah'a inanmakla beraber başka tanrılara da tapan kimseleri kasdediyor. Bir kısım ulemaya göre Uzeyr'e Allah'ın oğlu diyen Yahudiler, Allah'ın üç varlıktan meydana geldiğini söyleyen hınstiyanlar da müşriktir. Zira yüce Allah: "Yahudiler, Uzeyr Allah 'm oğludur' dediler. Hıristiyanlarda, Mesîh Allah'ın oğludur'dediler. Bu, onların ağızlariylegeveledikleri sözleridir. (Sözlerini), önceden inkâr etmiş (olan miişnk)lerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da (haktan bâtıla)

[884] Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb, II. 222-224; Ahkâmu'l-Kur'ân, I. 154-156; Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, 1. 126.
[885] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I. 126.
[886] Buhârî, Talâk 25; Edeb 24; Müslim, Zühd 42; Ebû Dâvud, Edeb, 123; Tirmizî, Birr, 14; Muvattâ, Şiir 5; ibn Hanbel, II, 375, V. 333.
[887] ibn Mâce, Edeb, 6.
[888] et-Terğîb, III, 349.
[889] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/376-380.

çevriliyorlar?"[890] "Allah, üçün üçüncüsüdür, diyenler elbette kâfir olmuşlardır. Oysa yalnız bir tek Tanrı vardır, başka Tanrı yoktur. Bu dediklerinden vazgeçmezlerse elbette onlardan inkâr edenlere acı bir azap dokunacaktır.[891] buyurmuştur. Bu âyetler, yahudî ve hınstiyanların da müşrik tabiri içine girdiğini gösterir.

Bu görüş sahiplerine göre yahudî ve hırıstiyanlar da müşrik oldukları için bu âyet ile onlardan kız almak da yasaklanmıştır. Fakat: "... Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu, hür kadınlar size helâldir"[892] âyeti yukarıdaki âyetin genel hükmünü tahsis etmiş, yahudî ve hırıstiyan müşriklerin kızlariyle evlenmeye müsaade etmiştir.

Fakat bu görüş, Kur'ân'ın zahirine aykırıdır. Çünkü Kur'ân, kitap ehline müşrik demiyor. Daima kitap ehliyle müşrikleri ayırd ediyor. Meselâ: "Kitap ehlinden olan kâfirler de, müşrikler de size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler."[893] "İnananlara en yaman düşman olarak yahudi-leri ve (Allah)'a ortak koşanları bulursun. İnananlara sevgice en yakınları da, biz hırıstiyanlarız' diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar."[894] âyetlerinden, kitap ehlinin müşriklerden sayılmadığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında hırıstiyanlar arasında üçleme inancı hakimdi ve onlar, İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna inanıyorlardı. Buna rağmen Kur'ân bu hırıstiyanlan kâfir kabul etmekle beraber müşrik saymamıştır. Binaenaleyh kitap ehlini müşriklerle bir tutmak doğru değildir. Çünkü müşriklerle evlenmeyi yasaklayan âyet, müşrik Araplar hakkındadır. Zira hicretin ilk yıllarında müslümanlarla müşrik Araplar arasında akrabalık ilişkileri, evlenmeler devam ediyordu. Hattâ son nazil olan surelerden Tevbe Süresindeki: "Ey inananlar, eğer îmana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin... "[895] âyetinin ifadesinden, bu münasebetlerin, ta hicretin son yıllarına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Mücâdele Suresinin 22 nci âyetinden de aynı mânâ sezilmektedir. Hudeybiye barışından sonra inen Mümtehkıe Süresindeki: "Ey inananlar, mü'min kadınlar göç ederek size geldiği zaman, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer onların inanmış olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri döndürmeyin. Ne bu kadınlar onlara helâldir; ne de onlar bunlara helâl olurlar. Onların (yani kâfir kocalarının, bunlara) harcadıkları (mehirleri) onlara verin. Ücretlerini (yani mehirlerini) kendilerine verdiğiniz takdirde bu (ka-âm)larla evlenmenizde sizin için bir günah yoktur. Kâfir kadınların ismetlerini (nikâh, akrabalık veya herhangi bir bağlarını) tutmayın (onlarla ilişkiyi kesin ve kâfirlere katılan kadınlara) harcadığınız (mehr) isteyin. Onlar da (size katılan kadınlarına) harcadıklarını istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. Aranızda (böyle) hükmediyor. Allah bilendir, hikmet sahibidir. "[896]

Bu âyette bir kısım kadınların, İslama girmedikleri, müslüman olan kocalarıyla beraber Medine'ye gitmeyip Mekke'de kaldıkları; kâfir nikâhı altında bulunan bir kısım müslüman kadınların da kocalarını bırakıp Medine'ye gittikleri anlatılıyor ve kâfirlerden kaçan müslüman kadınların, artık eski kocalarına verilmemesi, çünkü bunların, o kâfirlere helâl olmadığı, müslümanların da kâfir kadınları nikâhlarında tutmamaları emrediliyor.

Hz. Peygamber (s.a.v.)in kızı Zeynep de uzun süre, bir müşrik olan kocası Ebû'I-'Âs'ın yanında kalmıştır. Ebû'l 'Âs, Bedir Savaşında esir düşünce Zeynep, kocasını kurtarmak için gerdanlığını fidye göndermiştir. Sonra kocasını bırakıp Medine'ye gelmiş, fakat yine Ebû'l-'Âs'ı kocası sanmıştır. Ebû'l-'Âs, başka bir olayda yine esir edilip Medine'ye getirilmiş ve Zeyneb'-den, kendisini yanına alıp himaye etmesini istemiştir. Zeyneb de onu himayesine almıştır. Hz. Peygamber, Zeyneb'in himayesini kabul etmiş, fakat ona, eski kocasının yanına varmamasını, zira artık onun, kendisine haram olduğunu tenbih etmiştir. Bundan sonra Ebû'l-'Âs, Mekke'ye gitmiş, oradaki işlerini görüp Medine'ye dönmüş, iman etmiş ve böylece yeni bir nikâh kesilmeden eşi Zeynep, kendisine helâl olmuştur.[897]

Bütün bunlar gösteriyor ki âyetin kasdı, müşrik Araplardır. Tabii kitap ehli olmayan bütün müşrikler de bu hükme dahildir. Üçlemeye inanan kitap ehli, kâfir sayılmalarına rağmen müşrik sayılmamışlardır. "Kitap ehlinin namuslu kadınları... size helâldir" âyeti, yahudi ve hıristiyan kadınlarla evlenmeyi helâl kılmaktadır. Bazı bilginlerin zannettikleri gibi âyette nesih veya tahsis yoktur.

Ashabdan, kitap ehli olan kadınlarla evlenenler olmuş, diğerleri buna ses çıkarmamışlardır. Bu durum, kitap ehli bir kadınla evlenmenin caiz olduğu hususunda ashabın icma'ı demektir. Ashabdan Huzeyfe Hazretlerinin, bir yahudî ve hıristiyan kadınla evlendiği, Hz. Ömer'in ona bu kadını boşamasını yazdığı, Huzeyfe'nin: "Bunu haram mı sanıyorsun?" sorusu üzerine Hz. Ömer'in: "Hayır ama yabancı kadınlarla evlenmenin yaygınlaşıp müs-Iüman kadınlara rağbet edilmeyeceğinden korkuyorum" dediği rivayet edilir. Câbir de: "Biz kitap ehlinin kadmlariyle evleniriz ama onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler" demiştir. Hz. Ömer'in de buna benzer bir sözü nakledilmiştir.[898]

Maide Suresinin 5 nci âyeti, kitap ehli kadınlarla evlenmeye müsaade etmiştir ama müslümanların, kitap ehli

---

[890] Tevbe Sûresi: 30.
[891] Mâide Sûresi: 73.
[892] Mâide Sûresi: 5.
[893] Bakara Sûresi: 105.
[894] Mâide Sûresi: 82.
[895] Âyet: 23.
[896] Mumtehine Sûresi: 10.
[897] Sîretu İbn Hirâm, II. 296-299, 302-304; et-Tefsîru'l-hadîs, VII. 336.
[898] İbn Kesîr, I. 257; Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb, II. 225-228; Taberî, II. 378.

erkeklere kız vermeleri hususunda bir açıklama yapmamıştır. Hz. Câbir'in, biraz önce kaydettiğimiz sözü de müslüman kadınların müslüman olmayan hiçbir kimse ile evlenemeyeceğini gösterir. Buna göre müslüman bir kız veya kadın, müslüman olmayan bir erkekle hiçbir suretle evlenemez. Çünkü çocuk babaya tabidir. Müslüman kadın, kitap ehli bir erkekle evlendiği takdirde doğacak çocuklar, küfürle bulanmış bir dine sokulmuş olurlar. Hz. Ömer, toplumu bozar, müslüman kadınlar ihmal edilip başka kadınlarla evlenme arzusu yayılır endişesiyle kitap ehli kadınlarla evlenmeyi dahi hoş karşılamamıştır.[899]
Dinine bağlı, namuslu, güzel huylu bir kadın en büyük mutluluk kaynağıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kadın şu dört şeyinden ötürü alınır; Malından, soyundan, güzelliğinden ve dindarlığından. Sen dindarını seç, mutlu olursun."[900] İbn Ömer de Allah Resulünün şu hadîsini naklediyor: "Dünya bir geçimdir. Dünya geçiminin en iyisi, saliha bir kadındır."[901]

222- Sana âdet görmeden soruyorlar. De ki: "O eziyettir." Âdet halinde kadınlardan çekilin, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın emrettiği yerden onlara varın. Allah tevbe edenleri sever, temizlenenleri sever.
223- Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın. Kendiniz için ileriye hazırlık yapın ve mutlaka Allah'a kavuşacağınızı bilin. İnananları müjdele![902]

Tefsîr:

222 ve 223 ncü âyetlerde kadınlarla ilişki durumu anlatılmaktadır.
Hayd: dilde akmak, taşmak anlamına gelen haydi , kadının âdet görmesi anlamında bir terimdir. Âdet süresi en az üç, en çok on gündür. Bundan az veya çok süre akan kan, âdet değil, hastalık eseri sayılır. Haydhalinde kadın oruç tutamaz, namaz kılamaz, Kur'ân okuyamaz, Mushaf'ı tutamaz, münasebette bulunamaz. Orucu sonra kaza eder, fakat namazı kaza etmez.
Ezâ, eziyyet veren bir hastalık mânasına gelebileceği gibi, insanı tiksindiren pislik anlamına da gelir. Yani hayz, kadına eziyet veren, sizi de tiksindiren bir haldir. O halde bulunan kadınla münasebetten uzak durun.
Yahudiler hayızdan çok sakınırlar, hayızh kadınla yatmadıkları gibi onunla beraber yemek yemez, onunla aynı odada dahi oturmazlardı. Hıristiyanlar ise hayza hiç önem vermezler, hayızlı kadınlarla münasebette bulunurlardı. Araplar, özellikle Medineliler, bu hususta yahudîlerin tesirinde kalrilişlardı. Onlar da yahudîler gibi yapıyorlardı. Bazı sahabiler, Hz. Peygamber'den bu konuda İslâmın hükmünü sordular. İşte âyet, bu münasebetle indi.[903]
Âyetteki "kadınlardan ayrılın " sözü, onlarla münasebette bulunmayın anlamınadır. Yoksa onlarla bütün ilişkileri kesin, demek değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hayız halinde bulunan hanımlariyle, cima dışında bütün ilişkilerini sürdürmüş ve âdet halindeki kadınla ilişki konusunda sorulan bir soru üzerine: "Cima'dan başka herşeyi yapın" demiştir.[904] Hz. Âişe diyor ki: "Ben ve Peygamber, ikimiz de cünüp iken aynı kabdan (su alıp) yıkanırdık. Ben âdet halinde iken göbeğimle diz kapağım arasını kapatmamı emreder. ve o şekilde benimle münasebette bulunurdu. I'tikâfa girdiği zaman (mescidinden) başını uzatırdı, adetli olduğum halde onun başını yıkardım"[905]
"Ben adetli iken su içtiğim kabı Peygamber (s.a.v.)e uzatırdım, o da alır, benim ağzımı vurduğum yere ağzını koyup su içerdi. Adetli iken yediğim tikeyi, Peygamber (s.a.v.)e verirdim, o da alır, benim ağzımı vurduğum yerden yerdi."[906] "Ben adetli iken Allah'ın Resulü ile beraber aynı kaftan içinde yatardık. Eğer benden, kendisine bir şey bulaşmış olursa yalnız o bulaşan yerini yıkardı. Şayet elbisesine bir şey bulaşırsa yalnız orayı yıkar ve o elbise içinde namaz kılardı."[907]
"Temizlendikleri zaman Allah 'in emrettiği yerden onlara varın" cümlesi üzerinde fakihler ihtilâf etmişlerdir:
1) Ebu Hanîfe'ye göre birinci "yathurne"nin kökü, kendiliğinden temizlenmek, yani hayzın kesilmesi demektir. Şeddeli olan "tetahharne" ise, insanın çaba sarfederek kendini temizlemesidir. Fakat burada "tetahharne" kelimesi de şeddesiz yathurne anlamınadır. Binâenaleyh, kadının, âdeti kesilince yıkanmadan dahi onunla münasebette bulunmakta bir sakınca yoktur.
2) Malik, Zührî, el-Leys, Rabîa, Ahmed, İshak ve Ebû Sevr'e göre kan kesilince münasebette bulunabilmek için kadının yıkanması gerekir. Bunlara göre de Ebû Hanîfe görüşünün aksine, birinci "yathurne", şeddeli olan "yattahharne" anlamınadır. "su ile temizlenmeden, onlarla temas etmeyin. Onlar su ile temizlendikten sonra

---

[899] Bkz. İbn Kesîr, I. 257; Taberî, II. 378.
[900] Buhârî, Nikâh 15; Müslim, Radâ 14; Ebû Dâvûd, Nikâh 2; Nesâ'î, Nikâh 13; îbn Mâce, Nikâh, 6, Dârimî, Nikâh 4; Muvatta', Nikâh 21; tbn Hanbel, II. 428.
[901] Müslim, Radâ, bâb 17, hadîs: 64.
[902] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/380-384.
[903] Taberî, II. 380-391; İbn Kesîr, I. 358-360.
[904] Müslim, Hayd, 3, Hadîs 16; Ebû Dâvûd, Nikâh 46.
[905] Buhârî, Hayd, 5.
[906] Müslim, Hayd, bâb 3, Hadis: 14.
[907] Ebû Dâvûd, Nikâh 46, Taharet, 106; Nesâ'î, Taharet 178, Hayd 11; Dârimî, Vudû', 105; ei-Tefsîru'1-hadîs, VII. 338-340; el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân, I. 200-201.

onlarla temas edebilirsiniz" demektir. Zira "yathurne"yi, "yattahharne" şeklinde okuyanlar da vardır. Kaldı ki Allah, âyetin sonunda "Allah, ievbe edenleri sever, temizlenenleri sever" demiştir. Bu da gösterir ki buradaki "yathurne" su ile temizlenmek anlamınadır.

3) Tâvûs ve Mücâhid'e göre de kan kesildikten sonra kadın, münasebette bulunabilmek için yıkanır ama, cünüplükten yıkanır gibi yıkanmasına lüzum yoktur. Sadece abdest alması kâfidir.[908]

223 ncü âyette mü'min erkeklere hitaben, kadınların, kendilerinin ekin tarlasi olduğu, tarlalarına diledikleri biçimde varabilecekleri bildiriliyor. Bu âyetin'nüzul sebebi hakkında muhtelif rivayetler vardır:

Câbir'in rivayetine göre yahudîler: "Kadının arka tarafından önüne varılır da kadın gebe kalırsa çocuk şaşı olur" derlermiş. Bunun üzerine bu âyet inmiştir.[909]

Tirmizî ve İbn Hanbel de şu rivayeti kaydediyorlar: Ömer (r.a.), Peygamber (s.a.v.)e geldi: "Mahvoldum" dedi. Peygamber (s.a.v.): "Seni mahveden nedir?" dedi. Ömer: "Bu gece göçümün yolunu değiştirdim" dedi. Peygamber (s.a.v.) ona bir şey demedi. Nihayet Allah, Resulüne bu âyeti indirdi. Buyurdu ki: Kadına önden ve arkadan var ama, dübürden ve hayızdan sakın.[910]

İbn Ömer ve İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayete göre de yahudîler, kadınlarını yalnız bir yanı üzerine yatırıp münasebette bulunurlarmış. Onların tesirinde kalan Medineliler de böyle yaparlarmış. Fakat kadınları istedikleri gibi öne, arkaya, yana, yüzü koyun yatırıp münasebette bulunan Mekkeliler, Medine'ye göç edip Ensar kadınlariyle evlenince kendi memleketlerinde yaptıklarını bu kadınlara da yapmak istemişler. Ama Medineli bir kadın: "Bize ancak bir yandan varılır" deyip bu uygulamayı kabul etmemiş. Nihayet olay, Hz. Peygamber'e aksetmiş. Yüce Allah bu âyeti indirmiş"[911]

Hadîsçiler, âyetteki "ennâ şi'tum" ifadesini, çocuğun üreyeceği yer olan ferce sokulmak şartiyle istediğiniz biçimde kadınlarla münasebette bulunun tarzında tefsir ediyorlar. Müslim'de şu tefsir yer almıştır: "Yani adam dilerse yüzü koyun yatırır, dilerse başka türlü yatırır. Ancak tek yere, yani yalnız ferce varmak şartiyle."[912]

Bütün bu rivayetler, bu mesele üzerinde bazı olaylar olduğunu ve bu konuda Hz. Peygamber'e soru sorulduğunu, neticede bu âyetin indiğini gösterir.

Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın." cümlesinden, kadını arkadan kullanmanın caiz olduğu mânası da çıkarılmıştır. Kadım arkadan kullanmanın mubah olduğuna dair muhtelif sahabe ve tabi-ûna dayandırılan sözler mevcud olduğu gibi bunun tamamen haram, hattâ küfür olduğunu anlatan rivayetler de vardır. İbnu'l-'Arabî'nin zikrine göre İbn Şa'ban, bu konuda "Cimâın nisvân ve Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı müstakil bir kitap yazmış, ve birçok rivayetle, bunun caiz olduğunu sahâbî ve tabiîlerden büyük bir zümreye, ve İmâmı Mâlik'e dayandırmıştır.[913] İbn Kesîr de bu konudaki rivayetleri etraflı olarak eserine derlemiştir.[914]

İbnu Kesîr Özetle Şöyle Diyor:

"Ebu Hanîfe, Şafiî ve Ahmed ibn HanbePden gelen sözlere göre kadın ancak fercinden kullanılabilir. İmâm Mâlik'ten ise kadını arkadan kullanmanın caiz olduğu rivayet edilmiştir. Hakim, Dârekutnî, Hatibi Bağdadî, İmâm Mâlik'in, kadını dübüründen kullanmanın caiz olduğu kanaatinde bulunduğunu çeşitli yollarla rivayet etmişlerdir. Fakat senedlerde zayıflık vardır."[915] Nâfi ibn Ömer'in: "Âyet kadınlara arkalarından varmanın caiz olduğu hakkındadır" dediğini nakletmiş, fakat başkaları, Nâfi'i, bu rivayetinde yalanlamışlardır. Şîadan Seyyid el-Murtazâ da bunun caiz olduğuna kanidir. Seyyid Murtazâ, bu görüşü, İmâm Ca'fer ibn Muhammed es Sadık'tan rivayet etmiştir.[916]

Kadına arkadan varmanın haram olduğunu söyleyenler, şu hadislere dayanırlar: "Kadınlara arkadan varmayın. Allah hak(kı söylemek)ten utanmaz.[917] "Erkek veya kadına arkasından varan adama, Allah bakmaz."[918] Tirmizî, birinci hadîsin senedinde zayıflık gördüğü gibi ikinci hadise de "garip" demiştir. Tirmizî, İbn Mâce, Dârimî ve İbn Hanbel'in rivayet ettikleri "Kim hayızlı kadına varır, kadını dübüründen kullanır, yahut kâhine başvurur (ondan istikbal sorar)sa kâfir olmuştur."[919] şeklindeki hadisi de yine Tirmizî, sened bakımından zayıf görmektedir: "Çünkü Peygamber (s.a.v.), âdet halindeki kadına varanın, bir dinar keffaret vermesini emretmiştir. Eğer adetli kadına varmak küfür olsaydı, bu işe keffaret konmazdı." diyor.[920]

Görülüyor ki iki tarafın delillerinde de zayıflık vardır. Fakat bu işin haram, yahut harama yakın mekruh olması

---

[908] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I. 129-130.
[909] Müslim, Nikâh, bâb 19, Hadîs: 118, Talâk, 7, 8, Tıb 50; Ebû Dâvûd, Nikâh 45; Tirmizî, Tefsîru Sûre II. 25; İbn Mâce, Taharet, 122, Nikâh 29; Dârimî, Vudû' 114.
[910] Tirmizî, Tefsîru Sûre: II, 27; İbn Hanbel, I. 297.
[911] Ebû Dâvüd, Nikâh, bâb fi Cami i'n-nikâh; Ibnu'l- Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, I. 174.
[912] Müslim, Nikâh, bâb 19, Hadîs: 119.
[913] Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 174 Kurtubî, 3/93; Fethu'l-Kadîr, 1/227.
[914] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/384-387.
[915] İbn Kesîr, I, 265.
[916] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 2/234.
[917] Tirmîzi, Radâ, 12; Dârekutnî, Mehr, Hadîs: 160.
[918] Tirmizî, Radâ, 12.
[919] Tirmizî, Taharet, 102; İbn Mâce, Taharet, 122; Dârimî, Vuciû' 114; İbn Hanbel, II, 408, 476.
[920] Tirmizî, Taharet 102.

gerekir. Çünkü âyet: "Tarlanıza istediğiniz şekilde (veya istediğiniz yerden)vörm" demekle kadını tarlaya benzetiyor. Tarla nasıl ürün verirse kadın da çocuk üretir. Demek kadına varmaktan maksat, sırf şehveti tatmin değil, neslin devamıdır. Cenabı Hak, kadın ve erkeğe şehvet duygusunu da eşlerin birbirine yaklaşıp birleşmeleri ve böylece neslin devam etmesi için vermiştir. Yani kadın, şehveti tatmin vasıtası değil, şehvet îieslin vasıtasıdır. Nesil de ancak belli yerden ürer. Nitekim bir önceki âyette âdetten temizlenen kadınlara: "Allah'ın emrettiği yerden varın" buyurulması da âyette normal üreme yerinin kasdedildiğini gösterir, yine bu âyetteki" Kendiniz için hazırlık yapın,
yararlı bir şey gönderin" cümlesi, çocuk olmasına hazırlık yapın, adetâ tarlanıza tohum ekin, kadınınıza çocuk verin, demektir. Âyetin ruhundan anlaşılan budur. İşte yüce Allah, çocuk olması için o belli yere hangi yandan dilerseniz oradan varın diyor. Başka yoldan sadece şehveti tatmin ise kadına eziyet olduğu gibi aynı zamanda israftır, erkek tohumlarının boşa dökülme-sidir. Eziyet de, israf da haramdır. Kaldı ki bu iş, erkek için iğrenç bir şeydir. Hayz talinde kadına yaklaşma yasağındaki illet yani eziyet ve pislik bu işte lima vardır. Kurtubî: "İmâm Mâlik'e ve ashabına dayandırılan rivayetler bâtıldır. Onlar böyle sözler söylemekten beridirler. Çünkü sadece ekin yerine varmak mubahtır. Zira Allah: 'tarlanıza dilediğiniz şekilde varın, demiştir. Evlenmenin hikmeti nesil üremesidir. Nesil üretim yerinden başka yere varmak, nikâhın mülkiyetine girmez' diyor.[921]
Mesele üzerindeki münakaşalar, bu işin birçok kimse tarafından yapıldığını gösterir. Nitekim İkrime'den gelen bir rivayet şöyledir: "Bir adam,
İbn Abbas'a gelip:
— Ben karıma arkasından varıyorum. Allah'ın, "Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz yerden varın " sözünden bunun, bana helâl olduğunu sanıyorum, dedi. İbn Abbas şöyle cevap verdi:
— Ey alçak, "Tarlanıza dilediğiniz yerden varın" sözü: ayakta, oturarak, önden veya arkadan ne biçimde isterseniz o biçimde kadının fercine_ya-rın, başka yere tecavüz etmeyin demektir.
İbn Hanbel de kadına arkasından varmanın, küçük lûtîlik olduğuna dair bir hadis rivayet etmiştir.[922]
224- Allah 'ı yemin (ettiğiniz iş) ferinize (yani) iyilik etmenize, (kötülüklerden) korunmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel yapmayın. Allah, işitendir, bilendir.
225- Allah, sizi yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz; fakat kalblerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar. Allah bağışlayandır, halimdir.[923]

Tefsîr:

224- Urda birkaç mânaya gelirse de hepsinin kaynağında men' anlamı vardır. Yolun önüne konulan şeye ard denmiş, sonra bu konum çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. 'Ard önüne koymak, sunmak, 'urda engel demektir. Yemin, sözü güçlendirmek için kullanılan kelime veya cümledir. Burada iki mâna ileri sürülür:
1) Allah'ı yeminlerinize arz etmeyin, ikide birde yemin edip Allah'ın adını ortaya koymayın ki iyilik edesiniz, konmasınız ve insanlar arasını düzeltesi-niz. Çok yemin ederseniz, iyilik edemez, korunamaz ve insanlar arasını ıslâh edemezsiniz. Bu işleri yapmak, çok yemin edip Allah'ın adını sözlerinize destek olmak için ortaya atmaktan uzak durmanızla mümkündür.
2) Daha kuvvetli olan ikinci mâna şudur: Allah'ı yemin ettiğiniz şeylere yani iyilik etmenize, korunmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel yapmayın.
Nüzul sebebi hakkındaki rivayet de bu mânayı kuvvetlendirmektedir. Bazı kimseler, yakınlarını ziyaret etmeyeceklerine, yahut kimseye yardım etmeyip insanların arasını bulmayacaklarına yemin eder, sonra da "Artık yemin ettim yeminimi bozarsam Allah'tan korkarım." diyerek böyle güzel işleri yapmaktan kaçınırlardı. İşte Yüce Allah, bu âyeti indirerek yeminlerin, iyilik yapmağa engel olmasını ortadan kaldırmıştır. Buyuruyor ki: Yeminlerinizi iyilik etmenize, insanları barıştırmağa engel tutmayın. Yeminlerinize aykırı da olsa iyilik yapın, yemininiz için de keffaret verisiniz.[924] Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Kim bir şeye yemin eder de onun aksini daha hayırlı görürse hayırlı olanı yapsın, yeminine de keffaret versin."[925]
Bu hükmiyle İslâm, iyiliğin önüne konulan bütün engelleri ortadan kaldırmıştır.
225- Lâğv, boş, önemsiz sözdür. Yemîn-i lâğv: sözü kuvvetlendirme amacı taşımayan yemindir. Bu hususta başlıca iki tefsir vardır:
1) Ebu Hanîfe'ye göre lâğv yemini, bir şeye, kanaatine göre yemin etmek, sonra o şeyin, yemininin hilâfına olduğu anlaşılmaktır. Bu yemin, istikbale değil, geçmişe bağlıdır. Yalan kasdı olmadan yapılan yemindir, buna keffaret gerekmez.
2) Şafiî'ye göre ise lâğv yemîni, yemin kasdı olmadan, söz arasında geçen "Hayır vallahi, evet vallahi" gibi

---

[921] el-Câmi, 3/94.
[922] Musned, II, 182, 210.
[923] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/387-389.
[924] Râzî, Mefâtîh, II. 236; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, II. 176.
[925] Buhârî, Hums 15, Zebâih, 26, Eymân 1, Keffârât, 10, Ahkâm, 5, 6, Tevhîd 56; Müslim Eymân 4, 9, 10-13, 15-17; Ebû Dâvûd, Eymân, 12, 14; Tirmizî, Nuzûr 5, 6; Nesâ'î, Eymân 15, 16, 43; İbn Mâce, Keffârât 7, 8; Dârimî, Nuzûr 9; İbn Hanbel II. 185.

sözlerdir.
Ebu Hanîfe'nin görüşü, İbn Abbas, Nehaî, Zührî, Süleyman ibn Yesâr, Katâde, Suddî ve Mekhûl'e; Şafiî'nin görüşü de 'Âişe, Şa'bî ve 'İkrime'ye dayanır. İki görüş arasındaki fark şudur:
Ebu Hanîfe, mazide geçen olaylara, galip zanna göre yapılıp sonradan tersinin doğru olduğu anlaşılan yeminlere keffareti gerekli görmüyor. Fakat söz arasında "Hayır vallahi, evet vallahi" gibi yeminlere keffareti gerekli görüyor. Ona göre bunlar, sözü kuvvetlendirmek için yapılmış yeminlerdir.
İstikbale matuf olan bu sözler, yemin kasdiyle söylenmese dahi, bunların aksi yapıldığı zaman keffaret gerekir. İmam Şafiî ise mazi hakkında yalan kasdı olmadan kanaate göre yapılan yeminlere, bunların tersi ortaya çıktığı zaman keffareti lüzumlu görüyor, fakat söz arasında geçen "Hayır vallahi, evet vallahi" gibi sözleri lâğv yemini kabul ettiği için bunlara keffareti gerekli görmüyor.[926]
İki görüşü birleştirmek mümkündür: Yemin kasdı olmadan sırf alışkanlık dolayısiyle ağızdan çıkan bu sözler de, geçmiş olay hakkındaki kanaate göre yapılan yeminler de lâğvdir. Âyetin maksadı, yemin kasdiyle söylenmeyen, kimseye zararı olmayacak, alışkanlık dolayısiyle söz arasında söylenen yemin sözleridir "vallahi yahu, billahi canım" gibi.
Kızgınlıkla yemin etmeyi, "-şu işi yapmazsam canım çıksın, gözüm kör olsun" gibi kendi aleyhine beddua etmeyi, unutarak yemin etmeyi lâğv yemini sayanlar olmuştur ama bunlar yemin etmek amaciyle yapılan yeminler olduğu için bunları lâğv saymak doğru olmasa gerektir. Allah, yeminin iki türlü olduğunu bildiriyor. Biri kasıtsız, diğeri de kasıtlı olarak yapılan yeminlerdir. Kasıtsız yeminlerden ötürü insanları sorumlu tutmuyor. Kasıtlı yemine gelince bu da iki çeşittir:
1. Kalbin kazandığı yani maksatlı ve yalan yere yemin ki buna yemîn-i gamûs denir. Gamûs, daldıran demektir. Sahibini günaha daldırdığı için yalan yere yemin etmeğe bu ad verilmiştir. Bunun keffareti yoktur. Sahibi tevbe etmelidir. Tevbe ile Allah'ın affına mazhar olmazsa âhirette azaba duçar olur.
2. İstikbale ma'tuf yeminler vardır ki bunlara yemîn-i mün'akide denir. "Vallahi şöyle yapacağım, şuraya gideceğim..." gibi. Sonradan yemin ettiği şeyin tersinin daha hayırlı olduğu anlaşılırsa yemine keffaret verilip bozulur, yemin edilen şeyin aksi yapılır.
Maide Suresinin 89 ncu âyeti, bu çeşit yeminlerin keffaretini açıklamaktadır. İnsan bir şeyi yapmağa veya yapmamağa yemin eder de sonra bunun aksinin daha iyi olduğunu görüp de yeminini bozarsa yeminine vereceği keffaret: ya on fakiri ortalama bir yiyecekle doyurmak, ya da giydirmek veya bir köle âzadetmektir. Bunları yapmak mümkün olmadığı takdirde üç gün oruç tutmak lâzımdır.
Ebu Dâvûd, şu hadîsi rivayet etmektedir: "Âdem oğlunun, malik olmadığı bir şeyi, yahut Allah 'a isyanı veya akraba ile münasebeti kesmeyi adaması, yahut bunlar için yemin etmesi olmaz. Kim bir yemin eder de onun aksini daha hayırlı görürse yeminini bıraksın, hayırlı olanı yapsın. Zira onu terk etmesi, yemininin keffaretidir.[927]
Müslimde bulunan benzeri bir hadîs de şöyledir:
Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah'a isyan için yapılan adak, yerine getiyilmez, kul, sahib olmadığı bir şeyi adayamaz." demiştir. Bu hadisin söyleniş sebebi şudur: Ensardan bir kadın, Adbâ adlı deve ile birlikte esir edilmişti. Bu deve, Beytulmale âit idi. Kadın bir gece bağını çözüp, kendisini esir edenlere ait develerin yanına vardı. Fakat hangi deveye yaklaşsa deve bağırıyordu. Develerin arasında bulunan Adbâ'ya geldi, uysal olan Adbâ'ya bindi ve sürdü. Adamlar durumu fark ettiler, kadının peşine düştüler. Kadın, Allah kendisini bu durumdan kurtardığı takdirde Adbâ'yı kurban edeceğini söyledi. Deve kendisini kaçırıp Medine'ye getirdi. Deveyi kesecekti, fakat halk: "Bu, Allah'ın Resulünün devesidir" dediler. Hz. Peygamber'e durumu arz ettiler. Hz. Peygamber: "Subhanellâh dedi, ne kötü karşılık vermiş. Allah kendisini kurtardığı takdirde deveyi keseceğini adamış. Günah hususunda ve insanın sahib olmadığı şey hususunda adak olmaz."[928]
Yemini alışkanlık haline getirmek, söz başına vallahi, billahi demek, Allah'a karşı saygısızlık olduğu gibi toplum içinde insanın şahsına karşı da güvensizlik doğurur. Çünkü gerekli, gereksiz yemin eden kişinin sözüne artık kimse inanmaz olur. Yalan yere yemin ise çok büyük bir günahtır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimiz, yalan yere yemin eden kişinin, kıyamet günü Allah yüzüne bakmayacağını ve onu temizlemeyeceğini, onun için acı bir azap bulunduğunu haber vermiştir.[929]
Doğru bir şey için dahi gereksiz yere yemin etmek, Allah'ın gazabına sebeb olur. Resulü Ekrem şöyle buyurmuştur: "Dört insan vardır ki Allah'ı kızdırır: Yemin eden satıcı, kendini beğenmiş fa kir, zina eden ihtiyar, zalim imam (devlet başkanı)."[930]
Ticaret erbabının bu hususta titiz davranması, ikide birde Allah'ın adını, dünyanın birkaç kuruşu için âlet etmemesi gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Satışta çok yemin etmekten sakının, çünkü yemin, önce sürümü artırsa da sonra kazancı mahveder." demiştir.[931] Allah'ın Resulü, başka bir hadîslerinde de ticaret erbabına şu Öğütü veriyor:

---

[926] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 237.
[927] EbûDâvûd, Eymân, 12; Hadîsin baş tarafı Nesâ'î Eymân, 18 veİbnHanbel II. 190,212'de de vardır.
[928] Müslim, Nezr, 3'ncu bâb, 8'ncİ hadîs.
[929] Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâ'î, İbni Mâce rivayet etmişlerdir. Et-Targîb, II. 587.
[930] Nesâ'î, İbn Hibbân; Müslimde de benzeri vardır. Bkz. Et-Targîb, II. 589.
[931] Müslim, Musâkât 133; Nesâ'î, Buyu , 5; İbn Mâce, Ticârât, 30; Ebû Dâvûd, Buyu , 1, 6; ibn Hanbel, IV. 5....

"Yemin (belki) malı arttırır (müşteri çeker, satışı çoğaltır) ama kazancı, bereketi yok eder.[932]

226- Kadınları hakkında îlâ edenler için, ancak dört ay bekleme (hakkı) vardır. Eğer (o süre) içinde dönerlerse Allah bağışlayan, merhamet edendir.
227- Eğer boşamağa kesin karar verirlerse, şüphesiz Allah işitendir, bilendir.[933]

Tefsir:

226- îlâ' lügatte yemîn demektir.Dinde ise erkeğin, herhangi bir sebeple karısına yaklaşmamağa yemin etmesidir. Böyle yemîn edene mûlî denir. Eskiden beri Araplar bu şekilde yemîn ederlerdi. Bu yemîn, kadın için kötü bir boşanma tarzı idi. Böylece kadın, kocasına haram sayılır, ama ondan tam boş olmadığı için başka birisiyle de evlenemez, kocası olduğu halde kocasız gibi yaşardı. Bu iş çeşitli nedenlerle yapılırdı: Kadının çok çocuk yapmasını önlemek, kadını sevmediği halde evinde bırakıp hizmetçi gibi çalıştırmak, ona işkence etmek gibi. İşte İslâmiyyet, kadının çok aleyhinde olan bu durumu düzeltti.
İnsan kırgınlık dolayısiyle karısına yaklaşmamağa yemîn edebilir. Yemîn mu'teberdir, bu da bir yemîndir. Ancak erkeğin, bu yemîni yıllarca uzatıp kadını zarara sokmağa, ona işkence etmeğe hakkı yoktur. Yüce Allah, bu âyetleriyle buyuruyor ki kadınlarına yaklaşmamağa yemin edenler, bu yeminlerini en fazla dört ay sürdürebilirler. Bu dört ay içinde kanlarına dönmez de boşamağa karar verirlerse Allah onların sözlerini işiten, bilendir.
Evet erkek, ailenin reisi, kadının âmiridir. Ama ona kötülük edemez. Yemin ederek karısından bir süre ayrı kalabilir, bu müddet içinde iyice düşünüp taşınır. Onunla yaşayabileceğine kanaat getirirse yeminini bozup ona döner. Eğer yaşayamayacağını anlarsa artık bu muvakkat ayrılığı dört aydan fazla uzatıp kadını zarara sokamaz. Onu bırakır, o da gidip başının çaresine bakar, bir başkasiyle evlenir.
İlâ'nın vasfı üzerinde İslâm hukukçuları arasında anlayış farkı vardır.
Bir kısmına göre ancak kızgınlıkla ve kadına zarar vermek amaciyle yapılan perhiz yemini îlâ'dır. Meselâ kadının sağlığına zarar vermemek, çocuğun sütünü bozmamak gibi iyi niyyetlerle yapılan perhiz yemini îlâ' olmaz. Çünkü Allah, kadını erkeğin kötü muamelesinden kurtarmak için îlâ'ya dört ay süre koymuştur. Böyle bir zarar söz konusu olmayınca kadını kurtarmak da söz konusu olmaz. O halde iyi niyyetle yapılan perhiz yemini îlâ' olmaz ve o yeminin üzerinden ne kadar zaman geçerse geçsin kadın boş olmaz. Bu görüş, Hz. Alî'ye dayanır.
Başkalarına göre de ne niyyetle yapılırsa yapılsın, her türlü perhîz yemini îlâ'dır ve bunun üzerinden dört ay geçince kadın boş olur. Ebu Hanî-fe'ye göre en az dört ay süre ile kadına yaklaşmamağa yemin eden kimse, îlâ' etmiş olur. Bundan az bir süre için yapılan perhiz yemini îlâ' değildir.
Bir kısım ulemaya göre îlâ', yalnız münasebeti terke yemin etmek değildir, kadını döveceğine, ona kötülük, düşmanlık edeceğine yemin etmek de îlâ'dır. Çünkü bu şekilde yapılan zarar, ondan uzak durmakla yapılan zarardan daha az değildir.
Malikî'lere göre adam, hiç yemîn etmeden de özürsüz olarak karısına yaklaşmaktan kaçınırsa, îlâ etmiş sayılır. Çünkü îlâ'dan maksat kötü mu'â-meledir. Erkeğin yeminsiz olarak perhiz etmesi de îlâ' demektir.
İlâ' eden kimse, kendisine tanınan süre dolmadan karısına dönmek isterse hasta veya Özürlü değilse onunla münasebette bulunur. Hasta veya özürlü ise diliyle döndüğünü söylemesi veya sadece kalben dönmüş olması kâfidir.[934]
Kadın, îlâ durumunda kocasından, ya kendisine dönmesini, yahut da kendisini boşamasını isteme hakkına sahiptir. Koca bunu kabul etmezse kadın hakime başvurur. Hakim, kadının kocasından, dört ay dolmadan kadına dönmesini ister. Erkek bunu kabul etmezse hakim, kadını ric'î talâk ile kocasından ayırır. Koca, üç hayız ve üç temizlik süresi içinde karısına nikâh kesmeden dönebilir.
İbn Kesîr'e göre "Şayet boşamağa karar verirlerse..." ifadesi, yalnız dört ay geçmekle kadının hemen boş olmayacağını, erkeğin, bu süre sonunda ayrıca boşaması gerektiğini gösterir. Ama birçok sahabe ve tâbi'ûndan nakledilen sözlere göre dört ay geçer geçmez kadın, kendiliğinden boş olur. Ebu Hanîfe de bu görüştedir. Sâid ibn el-Müseyyib, Ebubekr ibn Abdu'r-Rahman, Mekhûl ve Rabî'a'ya göre bu dört ay sonunda vukubulan otomatik talâk, ric'îdir. Hz. Alî, İbn Abbas, İbn Ömer, Zeyd ibn Sabit, Câbir ibn Zeyd ve Ebu Hanîfe'den rivayet edilen söze göre bu talâk, bâ'in talâktır.
İki talak arasındaki fark: Ric'î talâk, erkeğin, yeni bir nikâh kesmeden ve mehr ödemeden karısına dönebileceği talâktır. Bâin talâk ise karısına dönebilmek için erkeğin, yeni bir nikâh kesmek ve mehir ödemek zorunda bulunduğu talâktır. Ayrıca bâ'in talâkta kadının, kocasına dönmeğe muvafakat etmesi de şarttır. Kadın isterse kocasına dönmeyip başka biriyle evlenebilir.
Aralarında İmâm Şafiî ve İmâm Malik'in bulunduğu sonradan gelen bilginlerin çoğunluğunun kanaatine göre ise, dört ay geçmekle hemen boşanma vukubulmaz. Erkek tutuklanır, kendisinden, karısına dönmesi istenir. Bunu yapmazsa boşamağa zorlanır. Nâfi'in, Abdullah ibn Ömer'den naklettiği bu görüşü, Buhârî kaydetmiştir. Şafiî'de

[932] Buhârî, Buyu , 26; Müslim, Musâkat, 131; Ebû Dâvûd, Buyu , 6; Nesâ'î, Zekât, 66.
[933] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/389-393.
[934] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, I. 136.

en az on sabahîden bu görüsün nakledildiğini, Hz. Alî'nin de mûlî'yi tutuklayıp iki şeyden birini yapmağa yani ya karısına dönmeğe veya onu boşamağa mecbur ettiğini rivayet etmiştir.[935]
Dört ay dolmadan karısına dönenlerin, yeminleri için keffaret verip vermeyecekleri meselesine gelince: Bu husus ihtilâf konusu olmakla beraber kuvvetli görüşe göre bu da bir yemindir. Diğer yeminleri bozunca nasıl keffaret lazımsa bunun için de keffaret lâzımdır. Fakat bazı kimseler de âyetin sonunda "dönerlerse, Allah bağışlayan, merhamet edendir" ifadesinden, bu yeminden dönmenin bağışlandığı, buna keffaret gerekmeyeceği hükmünü çı-karmışlardır.[936]

228- Boşanmış kadınlar, üç kur' (üç âdet veya üç temizlik süresi bekleyip) kendilerini gözetlerler (hâmile olup olmadıklarına bakarlar). Eğer Allah 'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın, kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri (yani karınlarında çocuk bulunduğunu saklamaları) kendilerine helâl olmaz. Kocaları da bu arada barışmaklerse onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin, kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin, kadınlar, üzerinde(ki hakları), bir derece fazladır. Allah azizdir, hakimdir.
229- Boşama iki defadır. (Bundan sonra kadını) ya iyilikle tutmak, ya da güzelce salıvermek(lâzım)dır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız, size helâl değildir. Şayet erkek ve kadın, Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarlarsa başka. Eğer erkek ve kadının, Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarsanız o zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidyede (hakkından vazgeçmesinde) ikisine de bir günah yoktur, işte bunlar, Allah'ın sınırlandır. Sakın bunları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.
250- Erkek yine boşarsa, artık bundan sonra kadın, başka bir kocaya varmadan kendisine helâl olmaz. O (vardığı adam) da bunu boşarsa, Allah'ın sınırları içinde duracaklarına inandıkları takdirde, (eski karı-kocanın) tekrar birbirlerine dönmelerinde kendilerine bir günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. (Allah), bunları bilen bir toplum için açıklamaktadır.
231- Kadınları boşadığınız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi, ya onları iyilikle tutun, ya da iyilikle bırakın; haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın. Kim bunu yaparsa kendine yazık etmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlence yerine koymayın; Allah'ın size olan nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği Kitab ve Hikmeti düşünün, Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, her şeyi bilir.
232- Kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerini bitirdiler mi, kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, (eski) kocalariyle evlenmelerine engel olmayın. Bu, içinizden Allah'a ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Bu, sizin için daha iyi ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.[937]

Tefsir:

228-232 nci âyetlerde yüce Allah, boşanmanın hükümlerini açıklıyor:
1- Boşanan kadın, gebe olup olmadığının anlaşılması için bir süre bekleyecektir. Bu süreye 'iddet denir. Burada beyan edilen iddet, âdet gören, gebe olmayan, nikâhtan sonra kocasiyle birleşmiş bulunan kadınlara mahsustur. Nikahlanıp da henüz kocasiyle birleşmeden boşanan kadınlar: "İnanan kadınları nikahlayıp da henüz kendilerine dokunmadan boşarsamz, onların üzerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur."[938] âyetinin hükmü gereğince iddet beklemezler. "Gebe olan kadınların bekleme süresi, yüklerini bırakıncaya kadardır."[939] Küçüklük veya yaşlılık sebebiyle âdet görmeyen kadınlar ise üç ay beklerler: "(Yaşlılıklarından ötürü) âdetten kesilen kadınlarınızın bekleme süresi üç aydır. Henüz âdet görmeyenler de böyledir."[940]
Yukarıdaki âyette geçen kuru kelimesi, kur'ün çoğuludur. Asıl dil konumunda suyun havuzda toplanması, yahut bir durumdan diğer duruma geçmek anlamlarına gelir. Kur, Arapçada iki zıd anlamlı kelimelerdendir. Hem âdet, hem temizlik anlamına gelir. Ebû Hanîfe, bunu hayd (âdet) anlamında almış, Şafiî de tuhr (temizlik) anlamında kabul etmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre boşanan kadın, boşanmasını müteâkib üç âdet görmesini bekleyecektir. Şafiî'ye göre bulunduğu temizlik süresinden sonra iki temizlik süresi daha bekleyecektir.
İddet beklemenin iki önemli hikmeti vardır: Biri, kadının karnında çocuğu olup olmadığının anlaşılması, böylece çocuğun babasının belli olması; diğeri de bu süre içinde karı kocanın, iyice düşünüp bir anlaşma zemini bul-malarına, aradaki kırgınlığı gidererek tekrar birbirlerine dönmelerine imkân verilmesidir. Karı koca, herhangi bir sebeple kavga edebilir, anlaşmazlığa düşebilir, öfkeye kapılıp boşanmağa kalkabilirler. Ama bu anlaşmazlık, ço-ğu kez bir tehevvürün, bir öfkenin eseridir. Şimdi bunlar, birbirlerine yaklaşmadan, aynı evde veya başka evlerde bir süre ayrı yaşayıp düşünürlerse, çoğunlukla yaptıklarına pişman olur, birbirlerini gerçekten sevdiklerini ve ayrı yaşayamayacaklarını anlar ve birbirlerine dönmeğe karar verebilirler. Nitekim Cenabı Hak: "Bilemezsin,

[935] Ibn Kesir, I. 268.
[936] et-Tefsîru'l-hadîs, III. 343-344.
[937] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/393-397.
[938] Ahzâb Sûresi: 49.
[939] Talâk Sûresi: 4.
[940] Talâk Sûresi: 4.

belki Allah, bundan sonra bir iş yapar (bir anlaşma imkânı ortaya çıkarır)."[941] âyetiyle iddetin hikmetini açıklamıştır. Öyle ya, insan bir nimetin kadrini, bir süre ondan uzak kalınca daha iyi anlar.
Kadın, iddeti içinde iken kocası isterse yeni bir nikâh kesmeden ona dönebilir. Ancak iyi niyyetle dönmek şartiyle. Yüce Allah: "Bu arada, kocaları da barışmak isterlerse onları geri almağa daha çok hak sahibidirler.[942]"cümlesiyle bu iyi niyyetin, ıslâh ve barış niyyetinin esas olduğunu bildiriyor. Müfessir Kasimî, ıslâh niyyetiyle olmadıkça iddeti içinde, boşadığı kadına dönmenin haram olduğunu söylemiştir. Kocasının iyi niyyetinden emin olmayan kadın da isterse kocasının dönme isteğine razı olmayabilir. "Kadınların üzerinde (erkeklerin) birtakım hakları olduğu gibi onların da (erkekler üzerinde) birtakım hakları vardır" cümlesinden bu mâna anlaşılıyor. Nasıl erkeğin, iddeti içinde karısına dönmeyip işi bâ'İn talâka çevirme hakkı varsa, kocasının iyi niyyetinden emin olmayan kadının da aynı hakkı vardır. Bu anlayış, "Erkeklerin, kadınlar üzerindeki hakkı bir derece fazladır." cümlesine aykırı düşmez. Çünkü bu ifade, genel olarak aile hayatında, aile reisliği, nafaka temini, kadını himaye gibi hususlarda erkeğin bir üstünlük kazandığını belirtir. Erkeğin, kadın üzerinde hakkı olduğu gibi, kadının da erkek üzerinde hakkı vardır. İkisi de karşılıklı olarak birbirlerine iyilik etmekle yükümlüdürler. İbn Abbas şöyle demiş; "Nasıl ben, kadının benim için süslenmesini istiyorsam, benim de kadın için süslenmemi isterim. Ben onun üzerinde bulunan bütün hakkımı aldığım halde onun benim üzerimde bir hakkının kalmasını istemem. Çünkü Allah 'Kadınların üzerinde erkeklerin birtakım haklan olduğu gibi, onların da erkekler üzerinde birtakım haklan vardır'1diyor."[943]
Kurtubî: "Eğer adam yatakta karısına karşı görevini yapmaktan âciz, iktidarsız olduğunu anlarsa, cinsel gücünü artıracak ilâçlar almalıdır ki kadının namusunu, iffettim korusun, onun gayri meşru tatmîn aramasını önlesin" diyor.[944]
Hasılı iddetin en önemli hikmeti, karı kocanın, bir süre evlilik münasebetinden uzak kalıp salimen düşünmeleri ve birbirlerine dönme zemini ve fırsatı bulmalarıdır. Bunun için yüce Allah, boşamanın olup bittiye getirilmesini yasaklıyor ve ayrı zamanlarda verilmek şartiyle talâkı üçe çıkarıyor.
2- 229 ncu âyette: "Boşama iki defadır. (Bundan sonra) ya iyilikle tutmak, ya da güzelce salıvermek (lâzımdır)" buyuruluyor.
İslâmdan önce araplar, karılarını istedikleri kadar boşar, belli bir süre sonra tekrar ona döner» yine boşar, yine döner, böylece 227 nci âyette açıklanan îlâ'da olduğu gibi bu yolla da kadına işkence ederler; ne ona hürriyetini verirler, ne de ona eş gözüyle bakarlardı. İslâm devrinde Ensârdan bîr adam, karısına:
— Sana hiç yaklaşmayacağım, ama sen benden çözülüp ayrılamayacaksın dedi.
Kadın:
— Nasıl olur, dedi. Adam:
— Seni boşayacağım, süren dolmağa yaklaşınca sana döneceğim. Yine boşayacağım, süren sonuna yaklaşınca tekrar döneceğim, işi böyle sürdüreceğim, dedi.
Kadın, bu durumu Allah'ın Resulüne arz etti. Yüce Allah 229 ncu âyeti indirdi.[945]
İşte yüce Allah, kadının aleyhine işleyen bu boşama sistemini kaldırıyor ve erkeğe, ancak iki boşamada dönme hakkı tanıyor. Üçüncü defa da boşarsa artık ona dönme hakkı.[946]veriyor[947]

İslama Göre Kadın Nasıl Boşanır?

Kütüb-i Sittede bulunan hadîslerin de ifade ettiği üzre karısını boşamak isteyen kimse, kadın âdetinden temizlendikten sonra onu boşayıp bekler. Kadın bir âdet daha görüp temizlendikten sonra bir daha boşar. Yine bekler, kadın bir âdet daha görüp temizlenir. Eğer adam boşamağa kararlı ise bir daha boşar. Böylece kadınla bütün evlilik bağları kopmuş olur. Kadın ertesi âdetini de gördükten sonra dilediğine varabilir, dilediğiyle evlenebilir.
Bütün mezheplere göre âdet halinde bulunan kadını boşamak caiz değildir. Âdeti kesildikten sonra kocası, temas etmeden onu boşayabilir. Âdetten sonra temas etmiş ise bu temizlik içinde de boşamak caiz değildir.[948]
Kur'ân'm anlattığı tarzda boşama halinde kadın, kocasının evinden ayrılırken İddet süresini de bitirmiş olarak ayrılır. Kur'ân şöyle diyor:
"Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman iddetleri içinde (âdetten temiz oldukları sırada) onları boşayın ve iddeti sayın (üç defa âdet görüp temizlenmelerini bekleyin). Rabbiniz Allah'tan korkun. (Bekleme süreleri dol-madan) onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmasınlar; ancak ap açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını geçerse kendine yazık etmiş olur. Bilmezsin belki Allah, bundan sonra bir iş ortaya çıkarır (bu bekleme süresi içinde, eşler arasında bir sevgi yaratır, bir anlaşma zemini

---

[941] Talâk Sûresi: 1.
[942] Bakara Sûresi: 228.
[943] Kurtubî, el-Câmi , 3/123; -İbn Kesîr, I. 371.
[944] el-Câmi , 3/124.
[945] Tırmızî, Talâk, 16; Taberî, CâmiVl-beyân, II. 456.
[946] Ibn Kesîr, I, 371.
[947] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/397-400.
[948] Kitâbu'1-Fıkh alâ'l-Mezâhibi'l- Arba'a, IV. 311.

hazırlar)."[949]
Gerek Bakara Süresindeki 229 uncu âyetin, gerek Talâk Süresindeki 1 nci âyetin ifadesinden anlaşılıyor ki bu üç talâk, ayrı ayrı talâklardır, "marrateyn" ta'biri, bir şeyin iki kere yapılmasını gösterir. Nitekim sâri', otuz üç kere "subhânellah", otuz üç kere "elhamdülillah", otuz üç kere "Allâhuekber" denmesini emretmiştir. Şimdi bir adam bir defa da 33 adedini söyleyerek "otuz üç kere elhamdülillah" demekle bu emri yerine getirmiş olmaz. Mutlaka ayrı ayrı otuz üç tane "elhamdülillah" demesi gerekir. İşte tıpkı bunun gibi, bir adam, bir sözle: "üç defa boşadım" demekle de kadın, üç defa boşanmış olmaz. Hz. Peygamber'in açıkladığına göre âdet halinde iken kadın boşanmaz, ancak temizlik halinde boşanabilir. Abdullah ibn Abbâs'şöyle demiştir: Adamın "üç defa boşadım" demesinin bir anlamı yoktur. Bu ifâde, ancak geçmişte olan bir olayı anlatmakta kullanılabilir. Meselâ adam: "Ben dün falan sûreyi üç defa okudum" derse bu doğrudur. Ama bir defa okuduğu halde "üç defa okudum" derse yalancı olur. Keza adam döne döne üç defa Allaha yemin etse, bu, üç yemindir. Fakat sadece "üç defa Allah'a andolsun" derse bu sözü bir yemindir." Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, hayz halinde bulunan karısını, bir rivayete göre bir talâk ile, bir başka rivayete göre üç talâk ile boşamış. Hz. Ömer, bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)den sormuş. Allah'ın Resulü buyurmuş ki: "Ona emret, kadına dönsün. Temizleninceye kadar onunla münasebette bulunmasın. Kadın tekrar âdet görsün, yine temizlensin, bundan sonra dilerse onu yanında koysun, dilerse hiç temas etmeden boşasın. İşte Allah 'ın, kadınları boşamak için emrettiği iddet budur."[950]
Gelen sahih hadîsler, üç talâkın bir defada verilemeyeceğini gösterir. İbn Ömer'in, bir defada karısını üç talâk ile boşayan bir adama: "Bari bir kere, yahut iki kere boşasaydın, çünkü Allah'ın Resulü, bana böyle emretti. Eğer onu üç kere boşarsan, kadın, başka kocaya varmadıkça sana haram olur ve sen, Allah'ın karını boşaman hususunda sana verdiği emre aykırı giderek Allah'a âsî olursun" dediği rivayet edilir.[951] Bu rivayet, üç talâkın, bir arada verilebileceğini gösterirse de nesâ'i'de bulunan hadîs, bu rivayeti cerhetmektedir:
"Bir adamın, karısını bir defada üç talâk ile boşadığı, Allah'ın Resulüne haber verildi. Allah'ın Resulü, kızarak ayağa kalktı, şöyle dedi:
— Ben henüz aranızda iken Allah'ın kitabiyle mi oynanıyor? Bir adam ayağa kalktı:
— Ya Resûlâllah, şu adamı öldüreyim mi? dedi."[952]
Tirmizî de Rükâne'nin şu rivayetini kaydediyor: "Yâ Resûlâllah, dedim, karımı kesin şekilde boşadım. Ne niyyet ettin, dedi. Bir talâka niyyet ettim, dedim. Vallahi mi, dedi. Vallahi, dedim. Niyyetin ne ise talâk odur, dedi."[953]
Ancak Tirmizî, bu hadîsin sadece bir senedle geldiğini ve bu hadîste iz-dırap bulunduğunu söyler. İbn Hanbel de bu hadîsi sağlam görmemiştir. İbn İshâk'ın, Dâvûd ibn îkrime yoliyle tbn Abbâs'tan rivayetine göre "Rükâne, karısını üç talâk ile boşamıştı ama Medîne halkı, üç talâka kesin talâk der".[954] Ahmed ibn Hanbel'in rivayetine göre karısını üç talâk ile boşayıp sonra çok pişman olan Abdu Yezîd oğlu Rükâne, durumu Hz. Peygamber'-den sordu. Hz. Peygamber, Rükâne'den, karısını nasıl boşadığım sordu. Rükâne, üç talâk ile boşadığım söyledi. Hz. Peygamber: "Bir mecliste mi?" diye sordu. Rükâne: "Evet" dedi. Hz. Peygamber: "Bu sadece bir boşamadır. İstersen dön" dedi. Bu hadîsi rivayet eden İbn Abbâs: "Talâkın ancak her temizlikte bir tane" olabileceği görüşünde idi.[955]
Ebû Davud'un, İkrime yoliyle tbn Abbâs'tan rivayet ettiği benzeri bir hadîste ise karısını boşayan, Rükânenin kendisi değil, babası Abdu Yezîd'-dir. Abdu Yezîd, çocuklarının annesini boşayıp başka bir kadınla evlendi. Aldığı kadın, Hz. Peygamber'e gelip Abdu Yezîd'in, kendisine bir yararı olmadığını söyleyerek ondan ayrılmak istedi. Hz. Peygamber de Abdu Yezîd'e, bu kadını boşayıp, Rükâne ve kardeşlerinin annesi olan (eski karısın)a dönmesini emrettL Abdu Yezîd'in:
— Ya Resûlâllah, ben onu üç talâk ile boşadım, demesi üzerine Hz. Peygamber:
— Biliyorum, dedi ve "Ey Peygamber, kadınları boşadığımz zaman, onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın"[956] âyetini okudu.[957]
ibn Abbâs'tan gelen çeşitli rivayetler,tâHz.Ömer devrinin ilk yıllarına kadar bir defada söylenen üç talâkın, bir talâk sayıldığını belirtmektedir:
Allah'ın Resulü (s.a.v.) ve Ebubekir devrinde, iki yıl da Ömer devrinde üç talâk bir talâk sayılırdı. Ömer İbn el Hattâb: İnsanlar teenni ile hareket etmeleri gereken bir işte acele ettiler, işin çabucak olup bitmesini istediler. Acaba, aleyhlerine olan bu işi kabul etsek mi' dedi ve aleyhlerine olan bu işi kabul etti."[958] Müslim ve Ebu Davud'un rivayetinde: "Ebû's-Sahbâ, İb-ni Abbâs'a sormuş: "Allah'ın Resulü (s.a.v.) ve Ebubekir devrinde üç talâk, bir talâk değil miydi?" İbn Abbâs: "Evet öyle idi, fakat Ömer devrinde insanlar, talâkın çabuk bitmesini

[949] Talâk Sûresi: 1.
[950] Buhârî, Talâk, 1; Müslim, Talâk, 1; ibn Mâce, Talâk 2; Nesâ'î, Talâk 1; Tirmizî, Talâk 1.
[951] Buharı, Talâk, 7; Müslim, Talâk 1.
[952] Nesâ'î, Talâk, bâb: es-selâsu'l-mecmûcatu vemâ fîhi mine't-tağlîz.
[953] Tirmizî, Talâk, 2. Ebû Dâvûd, Müslim ve İbn Hanbel de rivayet etmişlerdir. et-Tâc, 2/340.
[954] Bkz. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye; Aslâmu'l-Muvakkı în, 2/ 40-41.
[955] İbn Hanbel, I. 265.
[956] Talâk Sûresi: 1.
[957] Ebû Dâvûd, Talâk, bâb neshi'l-murâca a.
[958] Müslim, Talâk, bâb Talâkî's-selâs, hadîs: 15.

çok istedikleri için Ömer, onların aleyhine olarak bunu caiz gördü."[959]
İbn Abbâs'ın sözlerinden açıkça anlaşılıyor ki Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir devirlerinde ve Hz. Ömer'in halifeliğinin ilk yıllarında, bir ağızla söylenen üç talâk, bir talâk kabul ediliyordu. Âyetin beyan ettiği şekilde boşama tarzına uyuluyordu. Hz. Ömer devrinin ileri yıllarında İslâm toplumu genişleyip, toplumda sosyal problemlerin yoğunluk kazanması sonucu insanlar boşama işinin bir an önce bitmesini istediler. Üç ay beklemeğe dayanamayan insanların sayısı arttı. Bu işin bir an önce bitmesi hususunda Hz. Ömer'e başvurdular. Fazla taleb veya toplumsal baskı yüzünden, o devir ve şartlar için bir zaruret haline gelen bu boşama tarzı kabul edilmiş ve Hz. Ömer kabul ettiği için artık ondan sonra teşekkül eden dört mezhepçe de ittifaken kabul edilmiştir. Fakat İbn Abbâs gibi bazı müctehidler itiraz ettiğine göre bu meselede ashabın icma'ı yoktur, hattâ ulemâ'nın da icma'ı yoktur. Aksine, bir ağızda söylenen üç talâkın bir talâk olduğu hakkında Hz. Ömer devrinin ilk yıllarına kadar ashab arasında kadîm bir icma olmuştur.
İbni Abbâs şöyle diyor: Allah Kitabında: 'Boşama iki defadır, diyerek, boşamayı birbirinden ayırmıştır. Bundan sonra olacak boşamaların çoğunun, "iyilikle tutma" yani dönülme imkânı bulunan talâk olmasını istemektedir. "Güzellikle salıverme" sözüyle de iddetten sonra artık kadına dönülemeyeceğini anlatmaktadır. Bu boşamada, ikisi arasında pişmanlık olması hâlinde bu tür boşama kadına iyiliktir. Çünkü ona dönme imkânı vermektedir. Yüce Allah: "Bilmezsin, belki Allah bir iş ortaya çıkarır,'! buyurmuştur. Şimdi Allah'ın, boşamayı böyle ayırması (iki defa olacağını söylemesi), hepsi bir cümle ile söylenmiş olsa dahi yine bir boşama sayılacağım gösterir.[960]
Üç talâkın birden söylenmesinin geçerli olmayacağı hakkındaki delilleri sıralayan İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye özetle der ki: Liân'da, Nur Süresindeki 6 ncı âyete göre adamın dört defa doğru söylediğine dair Allah'ı şahid tutması gerekir. Bir adam bir ağızda "Dört defa Allah'ı şahid tutarım ki ben doğru söyleyenlerdenim" demekle dört şahidlik yerine gelmiş olmaz. Bu yemîn, sadece bir yemindir. Hadîste namazın sonunda otuz üçer kere "subhânellâh, elhemdu lillâh, Allahu ekber" denmesi emredilmiştir. İnsan bir ağızda "otuz üç kere subhânellâh..." demekle bu emir yerine getirilmez, belirtilen sevaba erilmez. Ayrı ayrı tam otuz üç kere "subhânellâh....." demek gerekir. Nur Suresinin 58 nci âyetinde hizmetçilerin ve bulûğa ermemiş çocukların, üç kere izin almaları emredilmiştir. Hadîste de: "İzin alma üç defadır. Eğer izin verilirse gir, yoksa geri dön" buyurulmuştur. Bu emirlerin yerine gelmesi.için üç defa ayrı ayrı izin almak gerekir, bir kerede "Üç defa şöyle olsun" demekle emir yerine getirilmez. İşte talâk hakkındaki emir de böyledir.[961]
daki istiğrak ifade eder. Âyetin takriri:' Bütün boşanmalar iki keredir, bir de üçüncü boşama vardır." demek olur. Böyle olunca meşru talâk, ancak ayrı ayrı yapılan talâktır. ancak ayrı ayrı yapılmakla olur. Kitabın Sünnetin ve dilin gereği budur.[962]
"Ashabın hepsi, Hz. Ömer devrinin ilk yıllarına kadar bir lâfızla söylenen üç talâkın bir talâk plduğu kanaatinde idi. Bu görüşe itiraz eden olmamıştı. Bundan dolayı bazı ilim erbabı, bu meselenin, kadîm bir icma olduğunu söylemiştir. Ama bunun hilâfına bir icma olmamış, günümüze kadar her asırda bu görüşü benimseyen ve buna göre fetva veren âlimler bulunmuştur:
"Abdullah ibn Abbâs bu görüşte olduğu gibi Zübeyr ibn el-Avvâm ve Abdurrahman ibn Avf da böyle fetva vermişlerdir.[963] Hz. Alî ve İbn Mes'ûd'dan ise iki rivayet gelmektedir. Birine göre bir lâfızdaki üç talâkı kabul etmişler, diğerine göre etmemişlerdir. Tâbiûndan İkrime, Tavus, tâbi'ut-tâbiînden Muhammed ibn İshâk, Hilâs ibn Amr, el-Hâris el-Ukeylî, bunlardan sonra gelen nesilden Dâvûd ibn Alî ve taraftarları, İbn Hazm ve başkaları, İmam Malik'in bir kısım talebesi, Hanefîlerden bazıları, İbn Hanbelin bazı talebeleri böyle fetva vermişlerdir. İmam Ahmed'e göre bir ağızla yapılan üç talâkın geçerli olmayacağı hakkındaki hadîs doğrudur, fakat hadîsi rivayet edenin, hadîsin hilafını benimsediğinden dolayı İmam, hadîsin hilafı olan görüşü kabul etmiştir. Çünkü tbn Abbâs'tan, bunun hilâfına da rivayet vardır.
"Hz. Ömer'in, bir ağızla söylenen üç talâkı geçerli saymasına gelince: Ömer devrinde, insanlar talâkı küçümser oldular, bunun bir anda olup bitmesini isteyenler çoğaldı. Resûlûllah devrinde insanlar, Allah'tan korkar, talâktan çekinirlerdi. Fakat zaman geçtikçe takva azaldı, insanlar Allah ve Resulünün verdiği ruhsatı çiğneyerek işin bir an önce olup bitmesini istemeğe başladılar. Hz. Ömer de onları ma'nen cezalandırmak için aleyhlerine olan bu isteklerini kabul etti ki bir defada talâk olup bitince başka biriyle evlenip boşanmadıkça karısını alamayacağını görsün ve bunun ne zor bir şey olduğunu anlasınlar da talâktan çekinsinler. Kendi devri için bunu uygun gördü de fetvayı böyle verdi. Bu, zamanın ihtiyaçlarına göre fetvanın değişmesidir.
"Fakat bu tatbikat, zamanla kötü sonuçlar doğurmuştur. Madem ki üç talâkın birden verilmesinin geçerli olmayacağı hakkındaki hadîs doğrudur, bunu nesheden bir hadîs yoktur. O halde ümmete, bu hadîsin hükmünü almak, buna aykırı düşen bütün rivayetleri terk etmek gerekir. Birisi, bir hadîse aykırı davrandı diye hadîsi terk edemeyiz. Zira onun muhalif davranmasının, aslında tutarsız olan birçok sebebi olabilir. O insan masum değildir. Sahabe, insanların aceleciliğini görünce, fesadı önlemek için talâk meselesindeki eski fetvayı değiştirmiştir.

[959] Müslim, Talâk, bâb talâki's-selâs, hadîs: 17; Ebû Dâvûd, Talâk, anılan bâb.
[960] Kurtubî, el-Câmi: 3/132; Bkz. es-Sunenu'1-Kübrâ: 3/132.
[961] Bkz. A lâmu'l-Muvakkı în, III. 42.
[962] Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb, II. 247-248.
[963] el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân, 3/132.

Şimdi meydana gelen mefsedeti önlemek için, bu konudaki fetvayı yine eski haline, Resulullah ve Ebubekir devrindeki durumuna döndürmek lâzımdır."[964]

Evet İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye'nin yukarıdaki izahları, Kur'ân'ın ruhuna uygundur. Çünkü Kur'ân'ın maksadı, mümkün olduğu kadar ailenin yıkılmasına engel olmaktır. "Belki Allah, ondan sonra bir iş ortaya çıkarır"[965] âyetinin de belirttiği üzre talâkta böyle tedricî bir yol izlenmesi, emredilmiştir ki şayet bir tehevvür veya basit sebeplerle karı koca, birbirlerine darılıp ayrılmağa kalkışmışlarsa, meseleyi geniş zaman içinde salim kafa ile yeni baştan gözden geçirip tekrar barışma ve birbirlerine dönme arzu ve imkânını bulsunlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)in dediği üzre: "Allah indinde en sevilmeyen helâl, talâktır.[966] Zira karı kocanın ayrılması, yalnız kendileri için değil, çocukları için de büyük bir yıkımdır. Ancak bütün anlaşma imkânları ortadan kalkınca talâka başvurulur. Bu da zamanla anlaşılır. Kişi, beraber yaşayamayacağını sandığı karısından bir iki ay ayrı kalınca onunla yaşaması gerektiğini anlar. Onun için bir defada: "Seni üçten dokuza boşadım" demekle iş bitmez. Kur'ân, kadının durumunu yüceltmiştir. Hemen bir kızgınlıkla ağızdan çıkan bir sözle, kadını boşanmış saymak, onun aleyhinedir. Yalnız onun değil, çoluk çocuğun ve kadının ailesinin de aleyhinedir. Bu, Kur'ân'ın ruhuna tamamen aykırıdır. Nitekim Resulullah ve Hz. Ebubekir devirlerinde böyle bir sözle üç talâk, geçerli sayılmamıştır.

Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bir hadîs, bu hususta çok önemlidir, Allah'ın Resulü (s.a.v.) İğlâkta ne talâk, ne de köle âzâd etme olmaz.[967] demiştir. Ebû Dâvûd, imam Şafiî, Ahmed ibn Hanbel, Kadî îsmâîl, iğlâkı kızgınlık diye tefsir etmişlerdir, tğlâk, dilde kapamak, kilitlemek demektir. Kızgınlık da sahibine salim düşünme kapışım kapatır. Bundan dolayı kızgınlığa iğlâk denmiştir. Kişi kızınca aklı karışır, sarhoştan, bir işe"zorlanan (mükreh)dan beter duruma düşer. İstemediği şeyi söyler. Bundan dolayı Abdullah ibn Abbâs: "Boşama, ancak boşayanın gönülden niyyetiyle olur" demiştir.[968] Buhârî şöyle diyor: Karısını boşamağa zorlananın, kızgınlık içinde olanın, sarhoşun, delinin, yamlanın ve unutanın talâkı geçerli değildir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.): "Ameller, niyyetlere göredir" demiştir. Cenabı Hak da: "Rabbimiz, unutur, ya daya-nıhrsak bizi cezalandırma" buyurmuştur.[969]

Kur'ân, bir veya iki talâk ile boşanan kadının, evden çıkarılmayıp bir süre beklemesini emretmekle karı kocanın anlaşmalarına fırsat vermek istemiştir. Yüce Allah, karı kocanın aralarını bulmayı ailelerine emretmektedir: "Eğer (karı kocanın) aralarının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar arayı düzeltmek isterlerse, Allah onların arasını bulur. (Çünkü Allah), her şeyi bilendir, haber alandır."[970] "Ey Peygamber, kadınları boşadığınız zaman onları ıddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun (bekleme süreleri dolmadan) onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Ancak ap açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır: Kim Allah'ın sınırlarını geçerse kendine yazık etmiş olur. Bilmezsin, belki Allah, bundan sonra (yeni) bir iş ortaya çıkarır (bu bekleme süresi içinde eşler arasında bir sevgi yaratır, bir anlaşma zemini hazırlar). Sürelerinin sonuna vardıklarında ya onları güzelce (nikâhınız altında) tutun, yahut (onlardan güzellikle) ayrılın. (Eşinize tekrar dönmek veya ondan ayrılmak için) içinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın. İşte Allah 'a ve Son Güne inanan kimseye öğütlenen budur. Kim Allah'tan korkarsa (Allah), ona bir çıkış (yolu) yaratır."[971]

Bu kadar açık beyanlardan sonra artık Allah'ın sıkıca bağladığı aile bağını, bir iki zayıf rivayete dayanarak gevşetmek doğru olmaz. Dediğimiz gibi mezhepler, bir defada üç talâk vermenin haram veya mekruh olduğunu kabul etmekle beraber bu talâkı geçerli saymışlardır, ama bunların görüşünü kabul etmeyen bilginler de vardır. Onların içtihadı, Kur'ân'ın ruhuna daha uygundur. Bu anlayış, günümüze de daha muvafık düşmektedir.

Zira halkımız dindardır. Adam karısına kızıyor, öfkeye kapılıp hemen "Seni üçten dokuza boşadım" deyiveriyor. Gerçi kanun bu sözü kabul etmez ve o çifti boşamaz. Ama adamın içi rahat etmez. Huzursuz olur, hocalara

---

[964] İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, anılan eser, III. 45-51 özet olarak alınmıştır.

[965] Talâk Sûresi: 1.

[966] Ebû Dâvûd, Talâk, 2.

[967] İbn Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Mace ve Hakim rivayet etmişlerdir, sahihtir. Faydu'l-Kadîr, VI. 433.

[968] Buhârî, Talâk.

[969] Bkz. Buhârî, Talâk, bâbu't-talâk fîl-ğlâk.

Boşama kasdı olmadan yapılan yemînler: Burada boşama üzerine yapılan yeminler hakkında biraz malûmat vermek gerekmektedir:

Yemîn kasdı olmadan "hayır vallahi, evet vallâh" gibi yemînler lâğv yemînİ olduğu gibi "Üzerime talâk lâzım gelsin ki, karım benden boş olsun ki şu iş şöyledir" gibi yemînler de lâğv sayılır, önemli olan niyyettir. Söz arasında böyle söyleyenin, asıl niyyeti karısını boşamak değil, sözünü isbat eanek olduğundan bu yeminlerle talâk olmaz.

Kasıtlı olarak yapılan boşama yeminlerine gelince: Doğru görüşe göre bunlarla da talâk olmaz. Ancak bunlar yemîn olduğu için keffaret verilir. "Karım benden boş olsun ki şu işi yapacağım veya yapmayacağım" diyen kimse yemîn etmiştir. Ama bu yemînin gereği yapılmaz, keffareti verilir. Hz. Alî, Hz. Alî'nin kadısı Şurayh, İbn Mes ûd, Dâvûd ibn Alî ve taraftarlarına göre talâk üzerine yemîn batıldır, bu tür yemînlerden ötürü hiçbir şey lâzımgelmez. "Şunu yaparsam, karım bana haram olsun" gibi sözlere gelince Abdullah ibn Abbas'm, Bu-hârîde nakledilen görüşüne göre bu sözden hiçbir şey lâzım gelmez. (Bkz. Talâk, bâb lime tuharrimu mâ ehallellâhu lek...) Müslim'de ise Abdullah ibn Abbas'tan, bunun yemîn olduğu, keffaretinin verileceği rivayet edilir (Talâk,3).

Şarta bağlı sözlerin İse geçerli boşama olacağı hakkında görüler bulunduğu gibi bunların geçerli olmadığı hakkında da görüşler vardır. Geçerli olsa bile bunlarla ancak bir talâk vukubulur. Kocanın dönme hakkı vardır. Bu hususta (A lâmu'l-Muvakkı în'in 3'ncü cilt, 69-78'nci sayfalarında geniş bilgi vardır).

[970] Nisa Sûresi: 35.

[971] Talâk Sûresi: 1-2.

başvurur, kendisini huzura kavuşturacak bir fetva arar. Kimi olmaz, artık kadın tamamen boştur, der, kimi hile-i şer'iyye tavsiye eder: "Şafiî mezhebinde nikâh velîsiz olmazmış. Senin nikâhın zaten Şafiîlerce muteber değildir. Bir Şafiî imamı bul, o sana nikâh kıysın" der.
Ne lüzum var bunlara? Madem ki adam pişman olmuştur. Ağzından çıkan söz ne olursa olsun, bir defada söylenmiş olduğuna göre bir talâktır, iddeti içinde karısına dönebilir. Ayrı ayrı iki ayda, iki defa talâk vukubul-muşsa, henüz iddeti içinde yine karısına dönebilir. Adamın böyle kızgınlıkla söylediği söze bakılmaz.
Karısını bir kere boşamış olan, iddeti içinde ona dönebilir. Bu dönüşünden sonra yine anlaşmazlık olur, bir daha boşarsa yine dönebilir. Her boşamanın iddet süresi üç âdet süresidir. Bu süre içinde karı koca anlaşabilirlerse ne alâ. Anlaşamazlarsa o zaman bir daha boşar ki işte ondan sonra ip tamamen kopar. Erkek, artık karısına dönemez. Mesele bu kadar geniş ve açık iken bunu daraltmak doğru değildir. Islâmın prensibi zorlaştırmak değil, kolaylaştırmaktır.
Bu yanlış anlama yüzünden îslâma birçok tenkidler yöneltilmiştir. İslâ-mın, kadını kocanın elinde bir esir yaptığı söylenmiştir. Halbuki bu, İslama iftiradır. İslâmın, kadına tanıdığı hak ve hürriyeti hiçbir nizam tanımamıştır. Bu üç talâk meselesi de yine onu, erkeğin sonsuzca alıp boşama arzusundan, onun işkencesinden kurtarmak içindir.
et-Tefsîru'1-hadîs müellifi Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor: "Ömer'in, bir defada söylenen üç talâkı kabul etmesi, kesin olarak boşama arzusunda olanlar hakkındadır. Eğer koca, bir defada söylediği üç talâk ile, bir defa boşamayı kasdettiğini söylerse bu talâk, bir ric'î talâk sayılır. Bununla beraber tefsirini yaptığımız âyetin, Talâk Süresindeki âyetlerle birlikte ruhu ve anlamı, bir defada ancak bir talâkın vukubulacağım gösterir. İbn Ömer'in, talâkı hakkındaki hadîs bunu teyideder."
3- "Ya İyilikle imsak (tutmak), ya da güzelce îesrîh lâzımdır."
İyilikte tutmak, ikinci boşamadan sonra ikinci dönüştür. Tesrîh ise üçüncü boşamadır. İki talâk verdikten sonra geriye iki şeyden birini yapmak kalır: Ya güzelce kansiyle geçinmek veya onu serbest bırakmak. Aile, karşılıklı sevgi, şefkat ve saygı temeli üzerine kurulmuştur. îki boşama ve birleşmeden sonra eşler birbirleriyle yaşayıp yaşayamayacaklarını anlarlar. Anlaşa-bileceklerse ne alâ. Anlaşamayacaklarsa o zaman huzursuzluğu devam ettirmenin mânası yoktur. Erkeğin, kadını nikâhında tutup ona işkence etmesi doğru olamaz. Onu artık bırakması gerekir. Evet koca, Câhiliyye çağı Araplarınm yaptığı gibi tekrar tekrar alıp boşayarak kadına eziyet edemez. İkinci ayrılıktan sonra iddeti içinde kadına dönmezse ve iddeti çıktıktan sonra da onu boşamazsa kadın, hakime müracaat edip hakkını arar, kendisini kocasından ayırmasını hakimden ister.
4- "Onlara verdiklerinizden bir şeyi geri almanız, size helâl değildir. Yalnız erkek ve kadının, Allah'ın sınırlarında durmayacaklarından korkarsa-nız, o zaman kadının (ayrılmak için) verdiği fidyede (hakkından vazgeçmesinde) ikisine de bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın bunları aşmayın. Kimler, Allah 'm sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir. "
229 ncu âyetin bu kısmı, erkeğin, boşarken kadına daha önce vermiş olduğu mehr ve sair mal ve eşyayı geri almasını yasaklıyor. Zira verdiğini, kendisine hizmet etmiş olan eşinden geri alması, "İyilikle tutmak yahut güzellikle salıvermek" prensibine aykırıdır.
"Onlara verdiklerinizin bir kısmını (onlardan) alıp götürmek için onları sıkıştırmayın. Şayet açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Onlarla iyi geçinin.[972] âyeti de kötü maksatla, verdiğini geri almak için kadına baskı yapmayı yasaklamaktadır. Ancak kadının edepsizce davranışı, kötü huylu-luğu, serkeşliği görüldüğünde verilen mal geri alınabilir.
"Yalnız erkek ve kadına, Allah'ın sınırlarında durmayacaklarından korkarsanız, o zaman kadının, (ayrılmak için) verdiği fidyede ikisine de bir günah yoktur." cümlesinin belirttiği gibi kadın, kocasiyle Allah'ın emrettiği tarzda geçinemeyeceğini anlar ve ondan kurtulmak ister, kocası da boşamak için kendisinden mal talebederse kadın, aldığı mehri veya fazladan mal ve para vererek kocasından ayrılabilir. Buna fıkıhta al-Hul denir.
Bu hususta şöyle bir vak'a zikredilir: Sabit ibn Kays'ın karısı bulunan Übeyy oğlu Abdullah kızı Cemile (veya Habîbe), kocasının çirkinliğinden, başka bir rivayete göre kendisini dövdüğünden dolayı, Hz. Peygamber'den, kendisini kocasından ayırmasını ister. Kocası Sabit de boşamak için, kadına verdiği bahçenin geri verilmesini şart koşar. Cemile, yalnız bahçeyi değil, daha fazlasını da vermeğe hazır olduğunu söyler. Hz. Peygamber (s.a.v.). Sâbit'e yalnız bahçeyi alıp kadını serbest bırakmasını emreder. İşte İslâmda ilk Hul olayı budur.[973]
Âyetin açıkladığı üzre hul, ancak eşlerin, Allah'ın emrettiği biçimde güzel geçinemeyeceklerini iyice anladıkları zaman yapılabilir. Allah'ın belirttiği sınırlara uymamak: geçimsizlik, itaatsizlik, dövme, hakir görme, ihmal, hastalık, bunaklık, çirkinlik gibi hallerden ileri gelir. Mecbur kalmadan böyle bir yola başvurmak günahtır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Hangi kadın zorunlu bir sebep olmadan kocasından, kendisini boşamasını isterse ona cennet kokusu haramdır."[974] demiştir.
Bir cemaate göre hul, talâk değil, fesh'tir. Eşler razı oldukları zaman erkek yeni bir nikâh ve mehirle karısına dönebilir. Bu nikâh, yeni bir akid sayıldığından, diğer nikâhların bütün şartlarını içinde taşır. Fakat çoğunluğa göre hul fesh değil, talâktır. Çünkü hul, fesh olsaydı, hulda kadının aldığı mehirden fazlasını vermesi caiz olmazdı.

---

[972] Nisa Sûresi: 19.
[973] Ibn Kesîr; Râzî, Mefâtîh, II. 249.
[974] Ibn Mâce, Talâk 21; Ebû Dâvûd, Talâk, bâb fi'Khul'; Dârimî, Talâk 6.

Zemahşerî: "Erkek ve kadının, Allah'ın sınırlarında durmayacaklarından korkarsanız..." hitabının, devlet adamlarına ve hakimlere yöneldiğini söyler. Bu anlayış doğrudur. Nitekim Cemile de davasını, Hz. Peygamber'e götürmüştü. Elbette eşlerin kendi aralarında çözemedikleri meseleleri hakimin çözmesi gerekir.
Huldan ayrı olarak, kadın, nikâh esnasında boşama yetkisinin kendisine verilmesini şart koşabilir. Koca bunu kabul ederse kadın kendi kendisini boşayabilir. Böyle kadına al-Mufavvada (talâkı eline verilmiş kadın) denir. Al mufavvada, bu hakkını kullandığı zaman talâkı, kesin talâk olur.
"İşte bunlar, Allah 'in sınırlandır. Kim bunları çiğnerse Öyleleri, kenditerine yazık etmiş olurlar."
5- "Erkek yine boşarsa, artık kadın, başka bir kocaya varmadan kendisine helâl olmaz. O (vardığı adam) da bunu boşarsa, Allah'ın sınırları içinde duracaklarına akıllan kestiği takdirde, (eski karı-kocanın) tekrar birbirlerine dönmelerinde kendilerine bir günah yoktur. İşte bunlar, Allah 'in sınırlarıdır. (Allah) bunları, bilen bir toplum için açıklıyor.[975]
Şimdi koca, karısını bu iki talâktan sonra bir kez daha boşarsa 230 ncu âyete göre kadın, başka bir kocaya varmadan eski kocasıyle evlenemez. Yeni vardığı kocasıda kendisini boşarsa o zaman tekrar eski kocasıyle evlenebilir.
Bu nikâhın mahiyeti de ihtilâf konusu olmuştur. Sâid ibn el-Müseyyib'e göre sadece akid kâfidir. Kadın, başka bir adama sadece nikâhı kıyıldıktan sonra onunla zifaf olmadan boşansa dahi birinci kocasına helâl olur. Diğer bilginlere göre sadece nikâh kıymak yetmez. Mutlaka cinsel ilişki şarttır.
Bu hususta delilleri şudur: "Rifâ'a al-KurazFnin karısı, Hz. Peygamber'e gelip demiş ki: "Ben Rifâ'a'nin karısı idim, beni boşadı. Abdurrahman ibn ez-Zübeyr'e vardım. Ama ondaki de tıpkı çaput gibi." Hz. Peygamber gülerek: "Yani tekrar Rifâ'aya varmak mı istiyorsun? Ama sen bunun, balcığazından, bu da senin balağaztndan tadmadıkça olmaz." demiş."[976]
Sırf eski kocasına varabilmek amaciyle birisiyle evlenmeğe tahlîl denir. Eski kocasına helâl yapmak için kadınla evlenen erkeğe muhallil, bu işin kendisi için yapıldığı adama muhallelun leh denir. İmam Malik, İmam Ahmed ve Servî'ye, zahir ehline ve başka birtakım bilginlere göre bu nıaksad ile yapılan nikâh batıldır. Böyle yapmakla kadın, ne birinci kocasına, ne de ikinci
kocasına helâl olmaz. İkinci erkek, tam arzu ile ve devamlı karısı olması niyetiyle kadınla evlenecektir. Sonra herhangi bir sebeple boşarsa o zaman kadın birinci kocasına varabilir.
Dilimizde hülle denen bu uygulama, Kur'ân'ın ruhuna aykırıdır. Muvakkat nikâh caiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.)in, bu işi yapan (muhal-lil)e de, yaptıran (muhallelun leh)e de lanet ettiği rivayet edilir.[977]
Kadının ikinci evlenmesinin bir şaka, ya da eski kocasına varmak için şer'îbir hile olmayıp tam bir evlenme olduğunu, yukarıda kaydedilen 'useyle hadîsi de göstermektedir. İbn Abbâs da muhallil hakkında sorulan bir soruya, Hz. Peygamber (s.a.v.)in, şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Böyle şey olmaz. Ancak istek ile evlenme olur. Elden ele dolaşacak nikâh olmaz, Allah 'in kitabiyle eğlenilmez. Erkek, kadının balcığazından tadmadıkça nikâh olmaz."[978]
İbn Menzûr ve İbn Ebî Şeybe, Hz. Ömer'in, kendisine bir muhallil veya muhallelun leh getirilse onları recmedeceğini söylemiş bulunduğunu rivayet etmişlerdir.[979]
İbnu'l-Kayyim, A'lâmu'l-Muvakkı'în'de birkaç fasılla bunun kötülüklerini anlatmaktadır.[980] Kur'ân'm ruhuna tamamen aykırı düştüğü halde nedense bazan uygulanmış olan bu hülle meselesi, birçok kimsenin, İslama dil uzatmasına sebeb olmaktadır. Kabahat hâşâ İslâmda değil, onu yanlış anlayanlardadır.
Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, bu tür bir maksad ile nikahlanan hem kadın hem de erkeğin, zârn olacaklarına hükmetmiştir. Bir adam İbn Ömer'e gelmiş, karısını üç talâk ile boşayan bir mü'min kardeşinin karısını tekrar ona helâl kılmak maksadiyle o boşanmış kadın ile nikahlanan adamın durumunu sormuş. İbn Ömer: "Nikâh, ancak istekle olur. Biz bu tür evlenmeyi, Resûlullah devrinde sifâh (zina) sayardık" demiştir.[981]
Bu tür evlenmeyi bazı imamlar mekruh, bazıları da haram görmüşlerdir. Bunun hoş bir şey olduğunu söyleyen yoktur. Yukarıdan beri saydığımız deliller, hülle nikâhının, İslâmın ruhuna aykırı olduğunu açıkça gösterir. İslâmı böyle yanlış anlamalardan tenzih etmek gerekir. Kesin olarak boşanan kadın, Kur'ân'a göre başka biriyle evlenir. Şayet o adam, herhangi bir sebeple kendisini boşarsa o zaman eski kocasına varabilir. Ama ben sununla bir nikâh kıymak veya yanında bir iki gün kalmak suretiyle evleneyim de sonra eski kocama varayım niyetiyle evlenme olmaz.
6- 233 ncü âyetin sonunda da karıkoca razı olup birbirlerine varmak istedikleri zaman, ailelerinin buna engel olmamaları emrediliyor. Böylece aile, sağlam esaslara bağlanıyor.
7- "Kadınları boşadığınız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi, ya onları iyilikle tutun, ya da iyilikle bırakın;

---

[975] Bakara Sûresi: 230.
[976] Buhârî, Libâs 23; Talâk, 7, 37; Nesâ'î, Talâk 9; Ebû Dâvûd, Talâk, 49; İbn Mâce, Nikâh 32; Muvatta', Nikâh, 17, 18; İbn Hanbel I. 214, II. 25;...
[977] Bkz. Tizmizî, Nikâh 28; Ebû Dâvûd, Nikâh 15; Nesâ'î, Talâk 13; Zînet 25; İbn Mâce, Nikâh 33; Dârimî, Nikâh 53; İbn Hanbel, I. 83, 87, 88, 93, 322.
[978] et-Tâc, II. 313.
[979] A 'lâmu'l-muvakki'în.III. 62; 1289/1969; TefsîruÂyâti'I-ahkâm, I. 147; et-Tefsîru'1-hadîs, VII. 346-356.
[980] Bkz. C. 3. s. 6:-64.
[981] ibn Kesîr, âyetin tefsiri.

(haklarına) tecavüz edip zarar vermek için onları (yanınızda) tutmayın. Kim bunu yaparsa kendine yazık etmiş olur. Allah 'in âyetlerini eğlence yerine koymayın. Atlahın size olan nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitap ve hikmeti düşünün, Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilir."
231 numaralı bu âyette geçen "ecel" süre demektir. Sürenin tamamına da, sonuna da denir. Burada sürenin sonu demektir. Yani kadınlar, iddet sürelerinin sonuna yaklaştıkları zaman ya onları güzellikle (evlerinizde) tutun, ya da güzellikle salıverin. Onlara zarar verip haklarını çiğnemek için onları yanınızda tutmayın.
Bu âyet de İslâmdan önce hüküm süren boşama tatbikatına ilişkindir. Adam karısını boşar, sonra iddetin dolmasına bir iki gün kala tekrar ona dönerdi. Böyle boşayıp dönmek suretiyle ayları, yılları kadına zehir ederdi. Allah, böyle kötü niyetli hareketleri yasaklıyor. Oyuncak gibi kadını alıp boşamak. Allah'ın güzel geçinme, iyi niyetle hareket etme hususundaki emirlerini ciddiye almamak, onları eğlence yerine koymak demektir.
Yüce Allah 232 nci âyette de: "Kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerinin (sonuna) vardılar mı kendi aralarında güzelce anlaştıkları takdirde, (eski) kocalariyle evlenmelerine engel olmayın. Bu, içinizden Allah'a ve âhiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Bu, sizin için daha iyi ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz." buyararak boşandıktan sonra tekrar kocalarına dönmek isteyen kadınlara engel olmak için onlara baskı yapılmamasını, onların bu arzularına karşı durulmamasım emrediyor. Demek ki boşanan kadın, iddeti dolunca tekrar eski kocasına dönmek isterse dönebilir. Bu da gösteriyor ki sayısı ne olursa olsun, bir lâfızda söylenen talâk ile iş bitmiş olmuyor. İddet süresi içinde eşlerin, birbirlerine dönme hakkı vardır.
En kuvvetli rivayetlere göre âyet Makal ibn Yesâr hakkında nazil olmuştur. Eniştesi, Makal'in kız kardeşini boşamıştı. Sonra adam, tekrar karısına dönmek istedi. Fakat Makal, kız kardeşinin ona dönmesine engel oldu. Bu münasebetle bu âyet indi.
İmam Şafiî, bu âyetten velîsiz nikâhın sahih olmayacağı hükmünü çıkarıyor. Ona göre eğer velînin rızası olmadan kadının evlenme yetkisi olsaydı, velînin bu hususta bir rolü bulunmasaydı, velileri, kadınlara baskı yapmaktan menetmenin anlamı kalmazdı. Fakat bu âyetten böyle bir mana çıkmaz. Âyet, eskiden beri süregelen geleneğe göre kızlarına yahut velisi bulundukları kadınlara baskı yapan insanları bu baskıdan menetmektedir. Yoksa rüşde eren kadınların, kendi arzulariyle evlenme hürriyetlerini kısıtlamamak-tadır. Bilâkis "evlenmelerine mani olmayın " kaydı ile kadınlara tam evlenme yetkisi vermektedir.[982]
İmâm Ebû Hanîfe'ye göre Allah, 230 ncu âyette: "Erkek yine kadını boşarsa, kadın, başka biriyle evlenmedikçe o (boşaya)flö helâl olmaz" buyurarak evlenmeyi kadına vermektedir. "Kadın başkasıyla evlenmedikçe" ifâdesi, evlenme yetkisinin, kadının elinde olduğunu kanıtlar.[983]
İbn Abbas şöyle demiş: "Bu âyet, karısını bir, ya da iki boşama ile bo-şayıp, kadının bekleme süresi dolduktan sonra tekrar ona dönmeyi isteyen adam hakkında inmiş ve kadının velilerinin buna engel olmalarını yasakla-mıştır."

233- Anneler, çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için tam iki yıl emzirirler. Onların uygun biçimde yiyeceğini ve giyeceğini sağlamak, çocuğun babasına aittir. Herkes ancak gücü ölçüsünde bir şeyle yükümlü tutulur. Ne anne çocuğu yüzünden, ne de çocuğun âidolduğu baba, çocuğu yüzünden zarara sokulmasın. Mirasçının da aynı şeyi yapması gerekir. Eğer (ana-baba), anlaşıp danışarak (çocuğu) sütten kesmek isterlerse, kendilerine günâh yoktur.
Çocuklarınızı (süt annesi tutup) emzirtmek isterseniz, verdiğiniz ücreti güzelce verdikten sonra, yine üzerinize bir günâh yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, yaptığınız herşeyi görmektedir.[984]

Tefsîr:

233- Bazı bilginlere göre bu âyet, boşanmış kadınlar hakkındadır. Çünkü boşanmağa ilişkin âyetlerden hemen sonra gelmektedir. Yani boşanmış olan anneler, çocuklarını iki yn emzirirler. Tam emzirme süresi iki yıldır. Bu süre içinde çocuğun babası, ya da babası yoksa onun varisi de annenin nafakasını ve giyimini temin eder. Emzirme süresi içinde annenin geçiminin sağlanması emredildiğine göre âyetin boşanmış anneler hakkında olduğu anlaşılıyor.
Fakat çoğunluğun kanaatine göre âyet, yalnız boşanmış kadınlar hakkında değil, bütün anneler hakkındadır. Anne, süt vermesi, çocuğa bakması dolayısiyle belki kocasına hizmette kusur eder de bu yüzden kocası onu beslemekten kaçınır diye yüce Allah, özellikle emzikli annelerin beslenmelerini, giydirilmelerini emretmiş bulunmaktadır.
"Emzirmeyi tamamlamak isteyen kimse için" ifadesinden de anlaşılacağı üzre iki yıl süt emzirmek vacib değildir. Tam emzirme süresi iki yıldır. Çocuğunu tam emzirmek isteyen kimse, iki yıl emzirir, demektir. Tam emzirme süresi iki yıl olduğuna göre İslâmın tanıdığı "süt emmeden doğan evlenme yasağı" da ancak bu iki yıl içinde süt emen çocuklara mahsustur. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Neseb yüzünden haram olanlar, süt yüzünden de

[982] Tefsîru İbn Kesîr, I. 280-282; tbnu'l-Arabî, Ahkâmu'I-Kur'ân, I. 199-200; Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm, I. 148-150.
[983] Buharı, Şehâdât, 7, Nikâh, 20, 27, Hums, 4; Müslim, Rada hadîs:, 1, 2, 9, 12; Ebû Dâ-vud. Nikâh 6; İbn Mâce, Nikâh, 34; Dârimî, Nikâh, 48; Muvatta, Radâ, 1, 2, 16; İbn Hanbel, 1, 275, 290, 329, IV, 44, 51, 66.
[984] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/400-414.

haram olur."[985] buyurmuştur.
İmam Şafiî'ye göre iki yaşına kadar bir kadından süt emen çocuk için bu haramlık sabit olur. Ondan sonra emen çocuk için haramlık sabit olmaz. Ebû Hanîfe'ye göre süt emme süresi otuz aydır. İki buçuk yaşına kadar emen çocuklar için haramlık sabit olur, ondan sonra emenler için sabit olmaz.
"Eğer (ana-baba), anlaşıp danışarak sütten kesmek isterlerse kendilerine günâh yoktur." cümlesinin hükmüne göre ana baba, danışıp anlaşmak suretiyle çocuklarını, iki yıl dolmadan da sütten kesebilirler. Mutlaka iki yıl emzirmeleri farz değildir. Bundan önce de sütten kesmelerinde bir günah yoktur. Ancak İkisi, birbirine danışarak çocuğun sağlığına bir zararı olmayacağına kanaat getirdikten sonra bu işi yapabilirler.
Emzirme süresi içinde annenin nafaka ve giyimini temin babaya düşer. Fakat herkes gücü ölçüsünde, imkânları oranında kadının ihtiyaçlarını karşılar. Kimseye gücünün üstünde bir şey teklif edilmez. Ne anne çocuğu yüzünden zarara sokulur, ne de baba. Boşanmış anne, çocuğunu emzirmek istediği halde babası onu çocuğundan ayırıp ızdıraba sokamaz, yahut baba, annenin nafaka ve giyimini sağladığı halde anne, çocuğunu emzirmekten kaçınıp babayı müşkil durumda bırakamaz.
Anne, çocuğun babasının verdiği ücretle emzirmeğe razı olmazsa, adam başka bir kadın tutup çocuğunu emzirtebilir. Şayet anne, yabancının emzi-receği ücretle emzirmeğe razı olursa, emzirme onun hakkıdır.
Eğer çocuğun babası yoksa, onun veya çocuğun vârisi durumunda olan kimse, annenin geçimini sağlar. Baba öldüğü zaman, çocuğun -malı varsa-vârisi, onun malından annesinin geçimini temin eder. Malı yoksa, babanın yahut çocuğun vârisi olan akraba, annenin geçimini sağlar. Eğer vârisler de bunu yapmazlar ve anneden başka çocuğu emzirecek kimse de bulunmazsa, çocuk ölüme terk edilmez, annesi, çocuğu emzirmeğe zorlanır.
Baba isterse çocuğu, başka bir süt anne tutup emzirtebilir. Ancak süt annenin ücretini eline teslim etmek lâzımdır ki kadın, gönül hoşluğuyla çocuğa baksın, onu güzelce emzirsin.
Âyetin sonunda yüce Allah, korunmayı, Allah'ın emirleri içinde hareket etmeyi emretmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bütün yaptıklarımızı görmektedir.
Anne sütü, çocuğun gelişmesinde çok önemli rol oynar. Hayâta henüz yeni başlayan çocuğun beslenmesinde anne sütünün yerini tutacak hiçbir gıda veya mama yoktur. Çünkü anne sütü daima tazedir ve mikropsuzdur. Oysa şişelerde bulunan ve emziklerle verilen mama ve sütlerde ne kadar özen gösterilmiş olsa da yine mikrop karışabilir.
Anne sütünün içerdiği tabii vitamin ve proteinleri, yapma sütler içermez. Bunların hepsinden önemlisi de annesinin bağrına basıp emzirdiği çocuk,annesinden, sütle beraber sevgi ve güven duygusu da emmiş olur. Hayatının her safhasında insanın güven duygusuna ihtiyacı vardır. Hele kendini korumaktan tamamen yoksun sabiyi annesinin göğsünden ayırarak bu şefkat ve güven duygusundan yoksun bırakmak asla doğru değildir. Ciddî araştırmalar sonunda bütün doktorlar, çocuğu annenin emzirmesinin Önemini vurgulamaktadırlar. Çünkü bu, Allah'ın, canlılara koyduğu genel bir yasadır.
Daha ilk anda bu varlıkları, annelerin memelerine yönelten nedir? Yüce Allah: "Biz ona iki tepeyi gösterdik."[986] âyetinde Allah'ın, doğan insanı, beslenmesi için annesinin iki memesine yönelttiği buyurulmaktadır. Bazı müfessirlere göre bu âyetteki iki tepe, annenin iki memesidir. O halde insanı, Aülan'ın gösterdiği, kendisine gıda şefkat ve güven duygusu verecek o iki tepeden hemen ayırıvermek, onlardan mahrum etmek doğru değildir. Müs-, lüman hanımlara, çocuklarını Allah'ın buyurduğu şekilde iki yıl emzirmelerini öğütleriz.
Fakîhler: "Anneler çocuklarını iki yıl emzirirler." cümlesinden, çocuğun hadânesinin yani gözetiminin anneye âidolduğu hükmünü çıkarmışlardır. Mâlik ve Ebû Hanife'ye göre erkek çocuğu erginliğe erinceye, kız çocuğu da evleninceye dek hadâne hakkı annenindir. Fakat Şafiî'ye göre çocuk, sekiz yaşma kadar anneye aittir, sekiz yaşından sonra hangi tarafı seçerse onunla kalır. Bu konuda erkekle kız arasında fark yoktur.
Şayet boşanan kadın, zimmiyye (yahudî veya hıristiyan tebeadan) ise fakîhlere göre yine hüküm aynıdır. Zimmiye ile müslüman kadın arasında fark yoktur. Bazılarına göre bu takdirde çocuk, karıkocadan hangisi müslüman ise ona âidolur.[987]

234- İçinizden ölenlerin, geriye bıraktıkları eşleri dört ay on gün (bekleyip) kendilerini gözetlerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için uygun olanı yapmalarında sîze bir günâh yoktur. Allah, yaptıklarınızı haber alır. 235- Böyle (iddetini bekleyen) kadınlara evlenme isteğinizi üstü kapalı biçimde bildirmenizden, yahut içinizde tutmanızdan dolayı size bir günah yoktur, (Çünkü) Allah, sizin onları anacağınızı bilmektedir. Sakın (kapalı evlenme teklifi sırasında), iyi söz söylemeniz dışında, onlarla bir gizli (buluşma) sözleşmeyin ve farz olan bekleme süresi sona ermeden nikâh bağını bağlamağa kalkmayın ve bilin ki Allah, içinizden geçeni bilir. O'ndan sakının ve yine bilin ki Allah, bağışlayandır, halimdir (ceza vermekte aceleci değildir).[988]

---

[985] Buhârî, Şehâdat, 7, Nikâh, 20, 27, 117, Hums, 4; Müslim, Radâ'hadis:, 1,2,9, 12; Ebû Dâvûd, Nikâh 6; İbn Mâce, Nikâh, 34; Dârimî Nikâh 48; Muvatta', Radâ", 1, 2, 16; İbn Hanbel, 1, 275, 290, 329.IV, 4, 5, VI, 44, 51. 66.
[986] Beled Sûresi: 10.
[987] Kurtubî, el-Câmi , 3/164-167
[988] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/414-417.

Tefsîr:

234-235 nci âyetler, kocası ölen kadınlar hakkındadır. Kocası ölen kadın dört ay on gün iddet bekleyecektir. Bu müddet içinde kadının gebe olup olmadığı anlaşılır. Şayet gebe ise: "Gebe olanların süreleri de yüklerini bırakmalarına kadardır"[989] âyetinin hükmü uyarınca doğuruncaya kadar bekler.
Gebe değilse dört ay on gün sonra, gebe ice doğurduktan sonra kadın, ahlâka uygun olmak şartiyle istediği gibi hareket edebilir, evlenmesi caiz olan dilediği erkekle evlenebilir.
Acaba bu dört ay on gün içinde kadın, süslenmeden ve koku sürünmeden de uzak durup yas mı tutacaktır, sorunu ihtilâf konusudur. Ulemanın çoğunluğuna göre evet kadın, bu müddet içinde süslü elbise giymeyecek, koku sürünmeyecek, kocasının evinden ayrılmayacaktır. Hz. Peygamber'in hanımı Hafsa, Hz. Peygamber (s.a.v.)in şöyle dediğini nakletmiştir; "Allah'a ve âhiret gününe inanan hiçbir kadının, üç günden fazla yas tutması helâl olmaz. Yalnız kocası için yas tutması hariç. Kadın, kocası için dört ay on gün yas tutar.[990] „[991]„
Fakat diğer birtakım bilginlere göre bu müddet, yas tutmak için değil, evlenmemek için konulmuştur. Yas, ancak üç gündür. Üç gün sonra kadın, koku sürünüp süslenebilir, evinden çıkabilir. Bu görüşü ileri sürenler de Umeys kızı Esmâ'nın naklettiği bir hadîse dayanırlar. Esma, Cafer Tayyar'ın karışıdır. Ca'fer, Mu'ta Savaşında şehid düşmüştü. Onun şehadetinin üçüncü gününde Esmâ'nın evine gelen Allah Elçisi, ona: "Artık bu günden sonra yas tutma" demiştir.[992]
Fakat pek çok hadîs, birinci görüşün daha kuvvetli olduğunu göstermektedir. Bunlardan sadece ikisini kaydedelim: Ümm-i Seleme, Hz. Peygamber (s.a.v.)in şu sözünü rivayet etmiştir: "Kocası ölen kadın (süs için) bitkiden ve topraktan yapılmış boya ile boyalı elbise giymez, mücevherat takmaz, kına yakmaz, sürme çekmez."[993] Ümm-i Atiyye de şöyle diyor: "Biz, ölüye üç günden fazla yas tutmaktan menedilirdik. Ancak kocaya dört ay on gün yas tutardık. Bu süre içinde sürme çekmezdik, koku sürünmezdik, boyalı elbise giymezdik. Yalnız boyalı iplikle dokunmuş kumaştan elbise giyebilirdik. Biriniz âdetinden yıkanıp temizlendiği zaman (kötü kokusunu gidermek için)-küst ve azfar (buharların)dan biraz sürünmesi için bize izin verilmişti."[994]
Daha önce Arap toplumunda kocası ölen kadın, bir yıl yas tutar, evinden ayrılmazdı. Kur'ân, bu süreyi dört ay on güne indirmiştir. Fakat bu müddet sonunda kadının, mutlaka evden çıkıp gitmesi gerekmez. Şayet kadın, evinden ayrılmak istemezse, kocanın vârisleri, terkeden, bir yıl süre ile kadının nafakasını karşılamak zorundadırlar. Sûrenin 240 ncı âyeti şöyle diyor: "İçinizden ölüp de geriye eşler bırakan kimseler, eşlerinin, evden çıkarılmaksızın, bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vâsiyyet etsinler. Şayet kendileri çıkarlarsa, kendileri hakkında uygun olanı yapmalarında sizin için bir günâh yoktur."
Gerçi 240 ncı âyetin, bu âyetlerle ve kadına pay veren miras âyetiyle nes-hedildiğini söyleyenler varsa da âyetin muhkem olup neshedilmediğini söyleyenler de vardır. Yukarıdaki iki âyet, dul kadının, beklemek zorunda olduğu müddeti tayin ediyor. 240 ncı âyet ise evden çıkmak istemeyen dul kadına, bir yıl süre ile evde kalma hakkının verilmesini ve bu süre içinde onun geçiminin sağlanmasını emrediyor. İki âyetin hükmü birbirine aykırı değil, birbirini tamamlar mahiyettedir. Ancak bu bir yıl, yas tutma süresi değildir. Dört ay on günden fazla yas tutmak haramdır.
Bazı bilginlere göre kocası ölen kadın gebe ise, çocuğunu doğuruncaya kadar kocasının bıraktığı maldan nafakası temin edilir. 240 ncı âyet buna delil plduğu gibi, Talâk Sûresinin: "(Boşadığınız) kadınları, gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun ve onları sıkıştırıp evden çıkmağa zorla)mak: için kendilerine zarar vermeğe kalkışmayın. Şayet gebe iseler yüklerini bırakmalarına kadar onları besleyin."[995] âyeti de boşanan badının, doğuruncaya kadar nafakasının teminini emretmektedir.
Fakat bazılarına göre kadının mîras hakkını belirten âyetler geldikten sonra artık kocası Ölen kadının nafakasının temin edilmesi hakkındaki âyetin hükmü neshedilmiştir. Miras hakkı olmayan boşanmış kadın ile, kalan maldan miras alacak olan kocası ölmüş kadın arasında fark vardır.[996]
235 nci âyette, kocası ölmüş kadına, iddeti içinde iken üstü kapalı biçimde hitbe yapılabileceği yahut bu niyyetin içte tutulabileceği; ancak onunla gizli bir konuşma veya buluşmaya yeltenilemeyeceği, iddet tamamlanmadan nikâh da kıyılamayacağı belirtilmektedir. Hitbe: evlenilmek istenen kadını isteme konuşmasıdır. Hutbe ise genel konuşmadır. Kocası ölen kadın, iddeti içinde evlenemez. Ancak iddet süresi içinde âdaba uygun biçimde, kapalı bir tarzda ona evlenme teklifi yapmak caizdir. Âyette bu husus, tarîd kelimesiyle ifade ediliyor. Tarîd, üstü kapalı biçimde anlatmak demektir. İddeti içinde bulunan kadına veya onun velisine, üstü kapalı biçimde hitbe (evlenme teklifi) yapılabilir. Meselâ: "İnşallah, Allah bana iyi bir kadın nasibeder", ya da: "Sen güzelsin!" gibi sözlerle bu niyyet belirtilebilir. Yahut bu niyyet hiç söylenmeden, içte taşınabilir. Ama böyle bir kadınla gizli

---

[989] Talâk Sûresi: 4.
[990] Hadîste thdâd kelimesi geçer. İhdâd: güzel koku sürünmekten ve süslenmekten uzak durmak demektir. Biz bunu yas tutmak diye terceme ediyoruz.
[991] Buhârî, Cenâ'iz, 31, Hayd, 12, Talâk 36-49; Müslim, Talâk, bâb9, hadîs: 58,59,62,63-67.
[992] İbn Hanbel, VI. 369.
[993] Ebû Dâvûd, Talâk 46; Nesâ'î, Talâk 64, 65; İbn Hanbel, VI. 302.
[994] Buhârî, Cenâ'iz 31, Hayd 12; Müslim, Talâk 9; Tirmizî, Talâk 18; Ebû Dâvûd Talâk, 43, 46;...
[995] Ayet: 6.
[996] et-Tefsîru'1-hadîs, VII, 362.

gizli konuşmak, buluşmak, ya da gayri meşru bir şekilde birleşmek üzre sözleşmek haramdır. Üstü kapalı tarzda evlenme teklifinden başka, edep dışı bir söz söylemek veya ona karşı kötü bir niyet taşımak yasaklanmıştır. Böyle bir kadınla, iddet içinde nikâh kıyılamaz.

236- Henüz dokunmadan, ya da mehir kesmeden kadınları bo-şarsamz, size bir günâh yoktur. Ancak onları faydalandırın (bir miktar bir şey verin). Eli geniş olan, kendi gücü nisbetinde, eli dar olan da kendi kaderince güzel bir şekilde faydalandırmak (herkes gücü ölçüsünde bir şey vermeli). Bu iyilik edenlerin üzerine bir borçtur.
237- Bir mehir kestiğiniz takdirde henüz dokunmadan onları boşamış-santz, kestiğinizin yansını (verin). Ancak kadınlar vazgeçer, yahut nikâh bağı elinde bulunan erkek vazgeçerse başka. (Erkekler), sizin affetmeniz, (müsamaha gösterip mehrin tümünü vermeniz) takvaya daha yakındır. Aranızda birbirinize iyilik etmeyi unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görür.[997]

Tefsîr:

236-237 nci âyetler, henüz dokunulmadan boşanan kadınlar hakkındadır. Şartlar gerektirdiği takdirde birleşmeden kadını boşamak caizdir. Ancak erkeğin, keyif için bunu yapması günâhtır. Çünkü "Allah indinde en sevilmeyen helâl, boşamadır." Şayet boşamayı zorunlu kılan bir durum varsa nikâhtan sonra henüz dokunmadan karısını boşayan erkek, kadına müt'a vermek zorundadır. Yani bir şeyler verip onun gönlünü alması lâzımdır. Nikâhta eğer mehir kesilmemiş ise böyledir. Fakat nikâhta mehir belli edilmiş ise onun yarısı verilir. Ama kadın, isterse hakkından vazgeçebilir, yahut erkek, mehrin tamamım verebilir. Bu husus, onların seçimlerine ve faziletlerine bırakılmıştır. Tabii karşıdakinin lehine bağışta bulunmak, başkalarına karşı lûtufkâr davranmak takvaya daha yakındır. Allah, kullarının yaptıklarını görmektedir. Yapılan iyilik, zayi olmaz.
236 nci âyet, mehir kesilmemiş ve dokunulmadan boşanmış kadının, 237 nci âyet ise mehir kesilmiş ve dokunulmadan boşanmış kadının durumunu anlatmaktadır. Dokunmadan boşama halinde kadının iddet beklemesi gerekmez.
237 nci âyette: "Nikâh bağı etinde bulunan" kimsenin affetmesinden, yani mehri bağışlamasından söz edilir. Acaba nikâh bağı elinde bulunan kimdir? İbn Abbâs, Hasan Basrî, Tâvûs Atâ, Zeyd ibn Eşlem ve Rabî'a'ya göre bununla kasdedilen, kadının velisidir. İmâm Mâlik bu görüşü benimsemiştir. Hz. Alî, Şureyh, Saîd ibn el Museyyib, Cubeyr ibn Mut'im, Mücâhid ve Sevrî'ye göre bu deyimle kasdedilen, kocadır. Ebû Hanîfe ve Şafiî de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu görüş daha kuvvetlidir. Zira nikâh bağı, tam olarak kocanın elindedir. Kadının velisi, gerçi onu evlendirebilir ama bu tasarrufunun geçerli olabilmesi için kadının, özellikle bulûğa ermiş kadının muvafakati şarttır: "Kadınlara, mehirlerini gönül hoşluğuyla verin; eğer (onlar), kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa onu da afiyetle yiyin.[998] âyetinin ifadesiyle mehri almak ve onu gönülden bağışlamak, kadının hakkıdır. Kadının velisi, kadının hakkını alıp bağışlayamaz.
İmdi bu tabirle, birincilerin dedikleri gibi veli kasdedilirse âyetin mânası: "Şayet kadınlar, yahut nikâh bağı elinde bulunan kadının velisi bağışlar, mehirden vazgeçerse, koca mehri vermeyebilir" demektir. İkincilerin dedikleri gibi bu tabir ile kasdedilen koca ise âyetin mânası: "Şayet kadınlar, hakları olan yarı mehri almaktan vazgeçer, ya da nikâh bağı elinde bulunan koca, kendi hakkını bağışlayarak mehri tam öderse bunu yapabilir" demek olur.
Ulema birinci âyetten, mehir belirtmeden nikâh kesmenin caiz olduğunu çıkarmışlardır. Mehir belirtilmeden nikahlanan kadınlara, dengi olan kadınların mehri (mehr-i misi) verilir.
Mut'a nedir, mehr nedir, bunlar kimlere verilir?
"Mut'a", kadına yarar sağlayacak bir miktar eşya, para vs.dir. Mehr ise evlenme mukabilinde kadına verilmesi gereken, mal, eşya yahut paradır. Nikâh kesilirken kadına verilecek mehr (saçı) yahut para belirtilir. Bu belirtilmese de nikâh sahihtir, o kadına dengi olan kadınların mehri verilir.
Mehir belirtilmeden nikâhı kesilmiş, fakat henüz kendisine dokunulmadan boşanmış olan kadına mehir değil, müt'a verilir. Nikâhta mehir belirtilmiş ve dokunulmadan boşanmış kadına da, 237 nci âyetin hükmünce, belirtilmiş olan mehrin yarısı verilir. Birleşmeden sonra boşanmış kadınlara gelince: Şayet nikâh kıyılırken mehir belirtilmiş ise mehrin tamamı ödenir. Nikâhta mehir belirtilmemiş ise bunlara da dengi olan kadınların mehri ödenir.
Boşanmış kadınlara verilecek müt'a, bir atiyye değil, kadının erkek üzerinde bulunan bir hakkı, bir alacağıdır. Bu sûrenin 241 nci âyeti, bunu açıklamıştır: "Boşanmış kadınlara uygun bir geçim vermek, korunanlar üzerine bir borçtur." Hükmü genel olan bu âyet, bütün boşanmış kadınlara müt'a vermeyi emretmektedir. Nitekim: "Ey peygamber! eşlerine söyle: Eğer siz, dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size müt'a vereyim ve sizi güzellikle salayım."[999] âyeti de genel olarak boşanan kadınlara müt'a verilmesini gerekli kılmaktadır. Saîd ibn.Cübeyr, Ebû'l-Âliye, Hasan Basrî ve bir rivayete göre Şafiî, bu görüştedir. Buna göre dokunulmamış, mehir kesilmemiş kadınlara yalnız müt'a, diğerlerine ise müt'a ile beraber mehir de verilecektir.

---

[997] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/417-420.
[998] Nisa Sûresi: 4.
[999] Ahzâb Sûresi: 28.

Başka bir görüşe göre müt'a, yalnız dokunmadan boşanmış kadınlara mahsustur. Çünkü Cenabı Hak, Ahzâb Sûresinin 49 ncu âyetinde de "dokunulmadan boşanan kadınlara müt'a verilmesini" emretmektedir. Nitekim Buhârî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) dokunmadan boşadığı Umeyne binti Şurahbîl'e müt'a vermiştir.[1000]
Dokunulmadan önce boşanmış kadınlara müt'a verilmesini emreden âyetin sonunda: "Bu, iyilik edenlerin üzerine bir haktır" dendiği için bazı müslümanlar, "Dilersem ihsan ederim, dilersem etmem" demişler ve âyetin bir mecburiyet yüklemediğini sanmışlardır. Bundan dolayı müt'anin, ödenmesi gerekli bir borç olduğunu bildiren 241 nci âyet[1001]inmiştir.[1002]

Müt'anin Miktarı:

Müt'anin miktarı üzerindeki görüşlerde de bir birlik yoktur. Âyette belirtildiği üzre herkes gücü nisbetinde bir şeyler verir. İbn Abbâs'a göre müt'anin en yükseği bir hizmetçi, ortası varak (para), aşağısı elbisedir. Hz. Peygamber, duhulden önce karısını boşayan bir sahabîye, bir kalensüve (o zamanın kadın başlığı) olsun, karısına vermesini emretmiştir.
Bir kısım bilginler de, ikinci âyetin hükmüne dayanarak müt'anin, mehrin yarısı olduğuna hükmetmişlerdir. Bazılarına göre de müt'a üzerinde bir anlaşmazlık olursa müt'anin miktarını hakim tayin eder. İmâm Şâfiîye göre koca, belli bir miktar vermek hususunda zorlanmaz. Ancak müt'a denebilecek bir şey verir. Bunun en azı, içinde namaz kılmanın caiz olacağı bir elbisedir.[1003]
Ebû Hânîfe ve Ahmed'e göre tam halvet yani kadınla tam yalnız kalmak, onunla birleşmek hükmündedir. Kadınla tam yalnız kalmış olan kimse, ona dokunmamış olsa dahi, tam mehr verecektir. Halbuki âyetin ifadesi açıktır. Âyet dokunmadan boşama halinde yarı mehr verilmesini emretmektedir. Dokunma, birleşmeden kinayedir. Kaldı ki Hz. Peygamber (s.a.v.), Şurahbîl kızı Umeyne ile nikahlanmış, fakat zifafta kadına elini uzatınca kadın hoşlanmamış. Allah'ın Resulü de Ebû Useyd'e, kadını donatmasını, ona iki mavi elbise giydirmesini emretmiştir. Demek ki Hz. Peygamber, halvet olduğu halde dokunmadığı için kadına müt'a vermiştir. Bu da gösterir ki tam mehr, ancak vat' (birleşme) halinde şarttır.[1004]

Duhulden Önce Boşanmış Kadınlara İddet Gerekmez.

Ahzâb Sûresinin 49 ncu âyetinde de, dokunulmadan boşanmış kadınlara müt'a verilip bırakılmaları, onların iddet beklemelerine gerek olmadığı bildirilmektedir: "Ey inananlar, inanmış kadınları nikahlayıp da henüz onlara dokunmadan boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet hakkımızyoktur. Hemen müt'alannı verin (biraz geçimlik verip memnun edin) ve onları güzellikle serbest bırakın."
Bunların iddet beklemelerine lüzum yoktur. Çünkü iddet, rahmin berâetinin anlaşılması için emredilmiştir. Dokunulmamış kadın için elbette böyle bir durum söz konusu olamaz.

238- Namazları ve orta namazı koruyun, gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun.[1005]

Tefsir:

238- Orta namazın hangi namaz olduğu hususunda gelen rivayetler ihtilaflıdır. Hz. Alî'ye, Hz. Âişe'ye ve daha birçok sahâbîye dayanan rivayetlere göre orta namaz, ikindi namazıdır. Hz. Alî şöyle demiştir: "Ahzâb günü (yani Hendek Savaşında), Allah'ın Resulü (s.a.v.): 'Bizi orta namaz olan ikindi namazından alakoydular. Allah evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun' dedi ve ikindiyi, akşamla yatsı arasında kıldı."[1006]
Abdullah ibn Mes'ûd da Hz. Peygamber'in: "Orta namaz, ikindi namazıdır" dediğini rivayet etmiştir.[1007] Hz. Âişe de orta namazın, ikindi namazı olduğunu söylemiştir.[1008] Buhâri'de de buna dair, İbn Ömer'den gelen bir rivayet vardır.
Zeyd ibn Sâbit'e dayanan rivayetlere göre orta namaz, öğle namazıdır.[1009] Zeyd diyor ki: "Allah'ın Resulü (s.a.v.), öğle namazını, günün ortasında kılardı. Arkasında ancak bir iki saf bulunurdu. İnsanlar istirahat içinde veya ticaretle meşgul oldukları için namaza gelemezlerdi... Onun üzerine bu âyet indi.[1010]

[1000] ibn Kesîr, I. 287-288.
[1001] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, 1. 161.
[1002] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/420-422.
[1003] İbn Kesîr, 1. 287.
[1004] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/422-423.
[1005] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/423.
[1006] Buhârî, Cihâd, 98; Müslim, Mesâcid, bâb: 35, hadîs: 202, 205, 206; ibn Mâce, Salât 6.
[1007] Tırmizî, Salât, bâb mâ câ'e fî salâtı'l-vustâ.
[1008] Taberî, II.-555-556.
[1009] Tırmızî, salât, bâb mâcâ'e fi saiâtı'i-vustâ.
[1010] Taberî, II. 562.

İbn Abbâs'tan gelen bazı rivayetlere göre de bu namaz, sabah namazıdır. Çünkü sabah namazından önce iki gece namazı olan akşam ve yatsı namazları; sonra da iki gündüz namazı olan öğle ve ikindi namazları vardır. Sabah namazı, bunların ortasında bulunmaktadır. Sabah namazı, en zor namazdır. Bundan dolayı sabah namazı, orta namaz olarak nitelendirilmiştir.[1011] Orta namazın, akşam namazı olduğuna dair rivayetler de vardır.[1012]
İlk bakışta günün orta vaktinde bulunduğundan, öğle namazının, orta namaz olması hatıra geliyorsa da hadîsçilerin çoğu, bu namazın, ikindi namazı olduğunda birleşmiştir. Zemahşerî'ye göre Hz. Peygamber (s.a.v.), ikindi namazından sonra ashabiyle oturup sohpet ederdi. Ashâb, onun çevresinde halkalanıp va'zlarını dinlerdi. İşte bu öneminden dolayı, ikindi namazı üzerine ayrıca dikkat çekilmiştir. Çünkü onda hazır bulunmak, insana hem namaz, hem de sohpet bakımından fayda sağlamaktadır.[1013]
"Gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun!" emri gereğince namazda konuşmamak lâzımdır. Çünkü konuşmak, saygıya aykırıdır. Gelen hadîslerden öğrendiğimize göre tslâmın başlangıcında bir ihtiyaç ânında namazda konuşulur imiş. Bu âyet ile konuşmak menedilmiştir. Zeyd ibn Er-kam şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.) devrinde kişi, bir ihtiyacı olduğu zaman namazda konuşurdu. 'Gönülden bağlılık ve saygı ile Allah 'm huzuruna durun' âyeti inince susmamız bize emredildi. Konuşmaktan menedildik."[1014]
Fakat bu hadîs, bazı ulemaya müşkil gelmiştir. Zira namazda konuşmak, Mekke'de, Habeşistan'a hicretten sonra ve Medine'ye hicretten önce menedilmişti. Halbuki "Gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun" âyeti, Medine'de nazil olmuştur. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle diyor:
"Biz Habeşistan 'a hicretten önce Allah 'in Resulü namazda iken ona selâm verirdik, selâmımızı alırdı. Habeşistan 'dan döndükten sonra namaz kılarken kendisine selâm verdim, selâmımı almadı. Ben Resulullah'ın böyle davranmasından kuşkulandım. Fakat namazını bitirip selâm verince dedi ki: Yüce Allah, emrinde (yani dininde) dilediği yeniliği yapar. Artık namazda konuşulmaması hükmünü getirdi."[1015] Bilindiği gibi İbn Mes'ûd, Habeşistan'a göç eden ilk müslümanlardandır. Demek ki namazda konuşmak, Mekke'de iken menolunmuştur.[1016]
Ancak bu iki hadîs şöyle te'lif edilebilir: Namazda konuşmak, Mekke'de Allah Elçisinin hadîsiyle menolunmuştur. Medine'de ise inen bu âyetle bu yasak pekiştirilmiştir. Maamâfîh İmâm Evzâ'î, bir kişinin hayâtını kurtarmak gibi önemli bir konu için namazda konuşmanın, namazı bozmayacağı kanısındadır.[1017]

239- Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, yaya yahut binmiş olarak kılın; güvene kavuştuğunuz zaman, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allah'ı anın.[1018]

Tefsîr:

239- Taberî'nin anlattığı üzre savaş, yırtıcı hayvan saldırısı, sel ve saire gibi erkâniyle namaz kılmanın tehlikeli olacağı durumlarda yürüyerek, ya da binek üzerinde namaz kılmak caizdir. Yüzün yönelebildiği taraf kıbledir. Tabii bu durumda rükû' ve secde, imâ ile yani baş eğmek suretiyle yapılır. Ancak secde için baş, rükû'a eğildiğinden biraz daha fazla eğilir. Eğer ima da mümkün olmazsa sadece iki tekbîr kâfidir. Bu durumda yüzün kıbleden başka yöne çevrilmesi namaza mani olmadığı gibi konuşmak da mani değildir.
Bu şekilde namazlar sadece iki rek'at kılınır. Bir rek'at dahi kılmak yeterlidir. Görüldüğü üzre bu namaz, Allah'ı hatırlamadan ibarettir. Zira iki tekbir dahi kâfi görülmüştür. Böyle tehlikeli anlarda namaz, müslümanı meşgul edip tehlikeye atmaz, onu savaştan geri koymaz. İslâmda güçlük yoktur. Tabii bu şekilde namaz, gerçekten her an tehlikenin gelebileceği durumlarda kılınır.
Savaş alanında fakat muharebenin olmadığı zamanda, Kur'ânı Kerîm, şöyle namaz kılınacağım ta'rif ediyor: "Yer yüzünde sefere çıktığınız zaman inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Muhakkak ki kâfirler, sizin açık düşmanı-nızdır. (Ey Muhammed), sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın vakit, onlardan bir bölük, seninle beraber namaza dursun ve silâhlarını da yanlarına alsınlar. (Namazdakiler), secdeye vardıklarında arkanıza geçsinler, bu kez namaz kılmayan Öteki bölük gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar; korunma tedbirlerini ve silâhlarını da alsınlar.[1019]
Abdullah ibn Ömer, Hz. Peygamber'in, korku namazını şöyle kıldırdığını anlatıyor: "Allah'ın Resulü (s.a.v.), savaşlarından birinde korku namazı kıldırdı. (Askerden) bir bölük, kendisiyle beraber namaza durdu, bir bölük de düşmanın karşısında (tetikte) bekledi. Kendisiyle beraber namaza duranlar bir rek'at kılıp gittiler, bu kez ötekiler geldiler. Resulullah, onlara da bir rek'at kıldırdı. Sonra her bölük, (bulundukları yerde) birer rek'at daha kıldılar."
Dediğimiz gibi bu şekilde namaz, korkunun ve tehlikenin fazla olmadığı zamanlarda kılınır. Ve herkes, büyük

---

[1011] Taberî, II. 565.
[1012] Taberî, II. 564.
[1013] Bkz. et-Tefsîru'1-hadîs, VII. 367.
[1014] Ebû Dâvûd, Salât, bâbu'n-nehyi ani'l-kelâm fi's-salât; Nesâ'î, Sehv.
[1015] Buhârî, Tevhîd, 42; Nesâ'î, Sehv 20.
[1016] İbn Kesîr, I. 294-295.
[1017] el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân, 3/214-215.
[1018] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/423-425.
[1019] Nısâ Sûresi: 101-102.

hüsni zan beslenen bir imamın arkasında namaz kılmak isterse böyle yapılır. Şayet her bölük kendi bulunduğu yerde, ayrı ayrı imamlar arkasında kılacak olursa buna lüzum kalmaz. Bu, ancak velî olduğuna inanılan, büyük hüsni zan beslenen muhterem bir zat arkasında bütün cemaat namaz kılma arzusunu gösterdiği zaman uygulanacak bir yöntemdir. Şayet böyle namaz kılmak tehlikeli olursa, yukarıda belirtildiği üzre îmâ' ile kılınır. Abdullah ibn Ömer şöyle diyor: "Korku fazla ise o zaman binek üzerinde ya da yürüyerek namaz kıl, rükû ve sücudu başını eğmek suretiyle yap."[1020]
Buhâri, "Kaleleri kuşatma ve düşmanla karşılaşma durumunda namaz" babında Evzâ'î'den naklen şöyle diyor: "Fetih hazırlığı içinde (mü'minler) namaz kılamazlarsa herkes kendi başına îma ile kılar. İmâ'da yapamazlarsa savaş sona erip güvene kavuşuncaya kadar namazı ertelerler. Güvene kavuştuklarında da iki rek'at kılarlar. Bu mümkün değilse bir rek'at kılıp iki secde yaparlar. Bunu da yapamazlarsa yalnız tekbîr kâfî gelmez, tam güvene kavuşuncaya kadar namazı ertelerler. Mekhûl de böyle demiştir. Tüster kalesi kuşatmasında bulunan Enes (ibn Mâlik), sabah ışırken savaş devam ettiğinden namaz kılamadıklarını, ancak güneş yükseldikten sonra kendilerine fetih nasip olup namaz kılabildiklerini ve Ebû Musa ile kıldıkları o namazın, kendisi için dünyadan ve dünya içinde bulunan her çeyden daha hayırlı olduğunu anlatmıştır."[1021]
Buhârî, bu görüşüne Hz. Peygamber'in, ikindi namazını erteleyip güneş battıktan sonra kıldığını delil gösterir. Çoğunluk, Hendek Savaşında, henüz korku namazı hakkındaki emrin gelmediğini söyleyerek Buhârî'nin görüşüne itiraz etmişler, bu hususstaki emirler geldikten sonra, Nisa' Sûresi 102 nci âyetin emri ve bunu açıklayan hadîslerin tarifine göre namaz kılınabileceğini söylemişlerdir.
Fakat korku namazı hakkındaki emirlerin, Hendek Savaşından sonra gelmiş olması, Buhârî'nin, tehlikeli anlarda namazın ertelenebileceği hakkındaki görüşüne aykırı düşmez. Zira bu hal, nadir bir durumdur. Tehlike çok fazla ise namaz ertelenebilir. Nitekim Hz. Ömer zamanında fethedilen Tüster Kalesi kuşatmasında sahabîler, sabah namazını ertelemişlerdir.[1022]
Biz yine çoğunluğun görüşüne uymayı uygun görüyoruz: Tehlike fazla değilse Nisa Sûresi, 102 nci âyette tarif edildiği şekilde namaz kılınır. Tehlike fazla ise herkes kendi başına, yaya veya binek üzerinde ima ile, iki veya bir rek'at namaz kılar. Bunu da yapmak tehlikeli ise yalnız iki tekbir almak, iki defa "Allahu ekber, Allahu ekber" demek kâfi gelir. Maksat Allah'ı gönülden anmak, her işte, her zaman O'nunla beraber olduğunu unutmamaktır.

240- İçinizden ölüp geriye eşler bırakan (erkek)ler eşlerinin, (evlerinden) çıkarılmadan bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyyet etsinler. Şayet kendileri çıkarlarsa, onların kendileri hakkında uygun olanı yapmalarında sizin için bir günah yoktur. Allah dâima üstündür, hikmet sahibidir.
241- Boşanmış kadınların uygun olan geçimletini sağlamak, (Allah'ın azabından) korunanlar üzerine bir borçtur.
242-Düşünesiniz diye Allah, size âyetlerini böyle açıklamaktadır.[1023]

Tefsir:

240- Babası, kansı ve çocuklariyle Tâif'ten Medine'ye hicret edip orada vefat eden bir adam hakkında indiği rivayet edilen bu âyetin, kadının mî-rastan alacağını belirten mîras âyetleriyle neshedildiğini söyleyenler bulunduğu gibi, muhkem olduğunu söyleyenler de vardır. İbnu'z-Zubeyr Hz. Osman'a "(İçinizden ötüp geriye eşler bırakanlar...) âyetini başka bir âyet neshettiği halde ne diye onu Mushafa yazıyorsun?" deyince Hz. Osman: "Kardeşimin oğlu, ben hiçbir şeyi yerinden değiştiremem." cevabını vermiştir.[1024]
İbni Abbâs'a göre kocası ölmüş olan kadın, bir yıl evinde durur ve kendisinin geçimi temin edilirdi. Bunu mîras âyetleri neshetmiştir. Ancak bu âyeti nesheden âyetler, rivayetlere göre değişmektedir. Bir rivayete göre bunu, daha önce tefsirini yaptığımız 234 ncü âyet neshetmiş, bir kısmına göre Nisa Sûresinin 11 nci âyetindeki "Allah'tan bir vasiyyet olarak"sözü neshetmiştir.
234 ncü âyet, dul kadının, beklemek zorunda olduğu süreyi tayin etmektedir. 240 ncı âyet ise evden çıkmak istemeyen dul kadına, bir yıl süre ile evde kalma hakkının verilmesini ve geçiminin sağlanmasını emretmektedir. İki âyetin hükmü birbirine aykırı değil, birbirini tamamlar niteliktedir. İkisi arasında aykırılık olmadığı için nesih de yoktur. Ancak bu bir yıl, yas tutma süresi değildir. Dört ay on günden fazla yas tutulmaz.
Araplarda vefat 'iddeti bir yıl idi. Islâmın başlangıcında da bu süre böyle kaldı. Ancak sonradan dört ay on güne indirildi. İsteyen kadın, kocasının vefatından dört ay on gün sonra evlenebilir. Ama evlenmek istemediği takdirde yoksulluk içine düşmemesi için bu âyette ona bir güvence getirilmiş oluyor. Kocalara, hanımlarının bir yıl geçimlerinin ve meskenlerinin sağlanmasını vasiyyet etmeleri emrediliyor. Tabii bu bir yıl iddet değil, yas süresi de değil, sadece kadına bir güvencedir. Kocasının evinden çıkmak istemeyen kadının perişan duruma düşmesini önleme amacına yöneliktir. Fakat kadın bir yıl kocasının evinde kalmak zorunda değildir. İsterse evinden çıkar,

[1020] Müslim, Salâtu'l-Mıısâfirîn, bâb: 57, hadîs 305-306.
[1021] Buhârî, Salât, bâb as-salâtu inde munâhati'l-ıusûn...
[1022] İbn Kesîr, I, 295-296.
[1023] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/425-428.
[1024] lbni Kesîr, 1. 296.

id-detini bitirince de evlenir. Ama evden çıkmakla nafaka hakkını kaybeder.
Görüldüğü gibi bu âyetler arasında bir çelişki yok, birbirini tamamlama ve açıklama vardır. Âyetin mensûh olduğu görüşünü kabul etmeyen Râ-zî, bu iddiayı birkaç yolla reddetmektedir:
1) Önce nesh, esas değildir. İmkân ölçüsünde bundan kaçınmak gerekir. (Çünkü Allah, sözünü neshetmek için indirmemiştir. Zaten neshedilen âyetler, yazılmamış, Peygamber'in hafızasından silinmiş âyetlerdir).
2) Nesheden âyetin, neshedilenden sonra inmesi gerekir. Nesheden âyet, daha sonra indiğine göre Mushafta neshedilen âyetten sonraya konması gerekir. Oysa nesheden âyet, neshedilenden öncedir. Demek ki o âyet nâsih, bu âyet de mensûh değildir.
3) Mücâhid'in dediği gibi iki âyeti bağdaştırmak mümkün iken âyetler arasında nesh aramak gerekmez.
'İddet: Saymak, sayı, sayılı vakit anlamlarına gelen iddet, kadınlarla ilgili yerlerde onların bekleme süreleri demektir. 228 nci âyetin hükmüne göre boşanmış kadınların iddeti üç âdet görme (üç ay)dır. Âdetten kesilmiş, ya da henüz âdet görme çağına gelmemiş bulunan kadınların iddeti üç aydır. Nikâh kıyıldığı halde dokunulmazdan boşanmış kadınların iddeti yoktur. Onlar boşanmadan sonra hemen evlenebilirler. Kocası ölmüş kadınların iddetleri dört ay on gündür. Gebe kadınların iddeti de doğuma kadardır.
241nci âyet, boşanan kadınlara müt'a verilmesini, muttakiler üzerine bir borç kılmaktadır. 236 nci âyette herkesin, boşadığı kadına kendi gücü ölçüsünde müt'a vermesinin, iyilik edenler üzerine bir borç olduğunu bildirdiği zaman bir adam: "İstersem iyilik ederim, istersem etmem" demiş, bunun üzerine yüce Allah, 241 nci âyeti indirerek müt'a vermenin, bütün muttakiler üzerine borç olduğunu bildirmiştir.
236 nci âyetten, bazı müslümanlar, müt'anın farz değil, bir ihsan (iyilik) olduğunu anlamışlardı. İşte 241 nci âyet, bu durumu açıklığa kavuşturmuştur.
242 nci âyet de Allah'ın, âyetlerini böyle açıkladığını vurgulamaktadır.
243- Şu binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara "Ölün " demişti de sonra kendilerini diriltmişti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler. **244-** Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah, işitendir, bilendir. **245-** Kimdir o adam ki Allah'a güzelbir borç versin de Allah da ona kat kat fazlasiyle (yerdiğini) ödesin! Allah (rızkı) kısar da, açar da. Hep O'na döndürüleceksiniz.[1025]

Tefsir:

243 ncü âyet, savaştan kaçmanın bir yarar sağlamayacağını, aksine insanı ölüme, ölümden de beter olan zillete düşüreceğini anlatmaktadır. 244 ncü âyet müslümanlara, Allah yolunda cesaretle cihadetmeyi, emretmekte, 245 nci âyet ise insanları Allah yolunda harcamağa teşvik buyurmaktadır.
243 ncü âyette anlatılan olayın, hangi toplumun başına geldiği zikredil-memiştir. Tefsirlerde bu olay, çeşitli milletlere ve bölgelere mal edilir. İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre: İsrâiloğullarının bulunduğu bir şehirde veba çıkmıştı. Şehir halkı ölümden korkarak kentten kaçtılar. Allah da iki melek gönderdi, onların çıkardığı bir gürültü ile bu adamların hepsi öldüler. Aradan çok zaman geçtikten sonra bir gün bunların kemiklerinin yığıldığı vadiden, yine İsrâiloğullarının peygamberlerinden biri geçti. Bu peygamberin adı Hezekiel idi. Hezekiel, Allah'tan, bunları diriltmesini niyaz etti. Allah da onun duasını kabul buyurdu. Kemiklere bir araya toplanmaları için emir vermesini istedi. HezekiePin emriyle her bedenin kemikleri, bir araya toplandılar. Toplanan bu kemiklere et giydirildi. Sonra rüzgâra emretti, rüzgâr bu cesetlere soluk verdi.
Başka bir rivayete göre de peygamber Hezekiel, İsrâiloğullarından bir grubu savaşa teşvik etmiş, onlar korkmuşlar, isteksizlik göstermişler, Allah da onların üzerine ölüm göndermiş. Sonra Hezekiel'in, yani Zülkifl'in duâ-siyle Allah onları tekrar hayata kavuşturmuştur.[1026]
Kitabı Mukaddes'in Hezekiel Sifri'nin 37 nci babında Hezekiel'in ağzından şöyle deniyor:
"Beni vadinin ortasına koydu; vadi kemiklerle dolu idi. Onların üzerinden her yandan beni geçirdi. Ve işte ovanın yüzünde kemikler pek çoktu ve işte çok kurumuşlardı. Ve bana dedi, Âdem oğlu, bu kemikler dirilebilir mi? Ve ben: Ya Rab Yehova, sen bilirsin, dedim. Ve bana dedi: Bu kemikler üzerine peygamberlik et ve onlara de: Kuru kemikler, Rabbin sözünü dinleyin; Rab Yehova bu kemiklere şöyle diyor: işte sizin içinize soluk sokacağım ve dirileceksiniz. Ve üzerinize adaleler koyacağım ve üzerinizde et bitireceğim ve sizi deri ile kaplayacağım ve içinize soluk koyacağım ve dirileceksiniz ve bileceksiniz ki ben Rabbim."[1027]
Hezekiel'in, Rabbin emriyle peygamberlik ettiğini, bir gürültü koptuğunu, kemiklerin kemiklere yaklaşıp üzerine adaleler giydirildiğini ve üstten bunları deriler kapladığını, nihayet yele de peygamberlik etmesiyle bu cesetlerin içine soluk dolduğunu ve bunların dirilerek ayakları üzerine dikildiklerini ve büyük bir ordu olduğunu Kitabı Mukaddes anlatır ve bunun, Allah'ın kudretinin bir delili olduğunu söyler.
Kur'ânı Kerîm, müslümanları cihada teşvike başlarken bu kıssayı anlatıyor ki müslümanlar korkaklık göstermesinler. Yaşatanın da, öldürenin de Allah olduğunu bilsinler. Herhalde Medine devrinin başlangıcında ilk cihad emri geldiği sırada bazı müslümanlar tereddüd göstermişlerdi. Nitekim Nisa Sûresinin 77-78 nci

[1025] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/428-430.
[1026] İbn Kesîr, I. 298; Taberî, Hâzin
[1027] Kitabı Mukaddes, s. 825-826.

âyetlerinden böyle bir tereddüdün vuku bulduğunu anlıyoruz: "... Kendilerine savaş yazılınca hemen içlerinden bir grup, insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hattâ daha fazla korkmaya başladılar. Dediler ki: Rabbimiz, niçin bize savaş yazdın. Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen olmaz mıydı? De ki: Dünya geçimi azdır. Korunan için âhiret daha iyidir. Size kıl kadar haksızlık edilmez. Nerede olsanız, sağlam kaleler içinde de bulunsanız yine ölüm sizi bulur."

Bu kıssada anlatılan ölümün, mecazî ölüm olması da muhtemeldir. Belki de İsrâiloğullarından bir grup, çalışmadan, cihaddan uzak durdukları için geri kalmışlar, düşmanlarının istilâsına uğrayıp zillet içine düşmüşlerdir. Bu, onlardan birçok kimsenin ölmesine, birçoğunun da ölümden de kötü bir hakaret içinde kalmasına sebeb olmuştur. Yıllarca böyle esaret içinde kaldıktan sonra nihayet içlerinden çıkan bir peygamberin, bir kudsî kuvvet sahibi kurtarıcının uyarılariyle uyanmışlar, kölelik zincirini kırıp bağımsızlığa kavuşmak suretiyle yeniden hayat bulmuşlardır. Bağımsızlık ve hürriyet, bir millet için hayat, esaret ise ölüm demektir. Gerçekten yılgınlık gösterenler, ölümden korkanlar, millet olarak varlıklarını sürdüremezler. Hürriyet için ölmesini bilenlerdir ki yaşamağa lâyiktirler. "Ey inananlar, sizi yaşatacak şeylere çağırdıkları zaman Allah'ın ve Elçisinin çağırışına koşun ve bilin ki, Allah, kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz, O'nun huzuruna toplanacaksınız."[1028] "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayan kimse gibi olur mu?"[1029] âyetlerinden anlaşıldığı üzre bir peygamberin uyarılarıyle uyanıp cehalet karanlıklarından, zillet ve hakaret durumundan kurtulmak da "hayât" olarak nitelendirilmiştir. İşte bu âyette de geri kalmış, zillet ve hakaret içine düşmüş bir milletin uyanıp silkinmesi, esaret zincirlerini kırıp atması, ölümden dirilme olarak nitelendirilmiş olabilir.

İşte müslümanlara bu gerçeği kavratmak için bu kıssa anlatılıyor. Hürriyet içinde yaşayabilmek için canla başla, yılmadan mücadele etmenin gereği hatırlatılıyor.

Savaştan kaçmak en büyük günahlardan biridir. Veba hastalığının çıktığı yerde bulunan kimsenin de, vebadan kurtulmak için oradan kaçması doğru değildir. Hastalığın çaresine, bulunduğu yerde bakması gerekir. Zira vebanın çıktığı bölgede bulunan kimse mikrobu almış, fakat henüz hastalık kendisinde başlamamış olabilir. Çünkü mikrobun bir kuluçka devresi vardır. Kuluçka devresinden sonra hastalık ortaya çıkar. Veba bulunan yerden kaçan kimse, hastalığı başka yerlere de taşıyabilir. Nitekim Hz. Ömer Şam'a giderken, Şam'da veba salgını bulunduğunu öğrendi. Şam'a girip girmemekte tereddüt etti. Arkadaşlariyle müzakere ederken, bir işinden dolayı o anda orada bulunmayan Abdurrahman ibn Avf çıkageldi ve meseleyi öğrenince şöyle dedi:

"Ben bu konuda bir şey biliyorum. Allah'ın Resulü (s.a.v.)in şöyle dediğini işittim. "Bir yerde veba çıktığını duyarsanız oraya gitmeyin, bir yerde veba çıkar da siz de orada bulunursanız, ondan kaçmak için oradan çıkmayın." Hz. Ömer Allah'a hamdetti ve Şam'a girmeyip geri döndü.[1030]

İslâm orduları komutanı Hâlid İbn el-Velîd, ölüm döşeğinde yatarken, şehîd düşmeyip yatağında ölmesine teessüf ederek şöyle demiştir: "O kadar savaşlarda bulundum ki vücudumdaki her organda bir mızrak veya kılıç yarası vardır. Buna rağmen yine develerin, yattıkları yerde ölmesi gibi ben de yatağımda ölüyorum !"[1031]

244- Savaştan kaçmakla ölümden kurtulmanın mümkün olmadığını, tersine bu davranışın, topyekün bir milletin ölümüne yani bağımsızlık ve özgürlüğünü kaybetmesine neden olacağım belirtmek için işaret edilen bir Kitabı Mukaddes kıssasından sonra 244 ncü âyette müslümanlara, Allah yolunda savaşmaları emrediliyor ve Allah'ın, söyledikleri sözleri işiten, yaptıkları herşeyi bilen olduğu vurgulanıyor.

245- Daha sonra da Allah yolunda ikrâd etmeleri, Allah'ın yolunda mal harcayanlara, harcadıklarının, kat kat fazlasiyle kendilerine ödeneceği, rızkı kısanın da, açanın da Allah olduğu; bütün mülkün, nimetlerin O'nun elinde bulunduğu; insanların, O'nun huzuruna gidip yaptıkları iyilikleri, O'nun huzurunda kat kat fazlasiyle bulacakları belirtiliyor.

Kafin fethi ve kesriyle krd asıl konumunda, bir şeyi kesmek an-lamınadır. Bu kökten mikrâd keski, makastır. Malından bir miktar ayırıp birine vermeğe, yapılan herhangi bir işe, para ve mal yardımına, verilen Ödünce kard denmiştir. Âyette kasdedilen kard, savaş için yapılan yardımdır. İşte Allah yolunda savaş için yapılan yardımların zayi olmayacağı, bunların âhirette sahiplerine fazlasiyle ödeneceği bildirilmektedir.

Abdullah ibn Mes'ûd'un anlattığına göre son âyetteki teşviki duyan Ebû'd-Dahdâh el-Ensârî:

— Ya Resulâllah, Allah bizden borç mu istiyor? dedi. Allah'ın Resulü:

— Evet ey Ebû'd-Dahdâh, diye cevap verdi.

— Elini ver, ya Resulâllah, dedi. Allah'ın Resulü elini uzattı.

— Bahçemi Rabbime borç verdim, dedi. Allah'ın Resulü de: Cennette kendisine, içinde altıyüz hurma bulunan bir bahçenin verileceğini, karısının ve çocuklarının da orada kendisiyle beraber bulunacağını Ebû'd-Dahdâh'a müjdeledi.

246- Musa'dan sonra İsrail oğullarının ileri gelenlerim görmedin mi? Peygamberlerine: "Bize bir hükümdar gönder, (onun önderliğinde) Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. "Ya size savaş yazılınca savaşmazsanız?"

[1028] Enfâl Sûresi: 24.
[1029] En'âm Sûresi: 122.
[1030] Buhârî, Tıb 30. Bu konuda Müslim'de birkaç hadîs vardır: Selâm, hadîs: 92-94, 98, 100.
[1031] ibn Kesîr, I. 298.

dedi. Dediler: "Bizler neden Allah yolunda savaşmayalım ki; oysa biz yurtlarımızdan ve oğullarımız arasından çıkarılıp sürüldük?" Fakat kendilerine savaş yazılınca, içlerinden pek azı hâriç, yüz çevirdiler. Allah zalimleri bilir.
247- Peygamberleri onlara dedi ki: "Allah, Tâlût'u size hükümdar gönderdi". Dediler ki: "O, bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyıkız, ona geniş mal da verilmemiştir". Dedi: "Allah onu sizin üzerinize seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah(ın lûtfu) geniştir, bilendir".
248- Peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının alâmeti, içinde, Rabbiniz-den bir huzur ve Mûsâ ailesinin, Harun ailesinin geriye bıraktığından bir kalıntı bulunan, meleklerin taşıdığı (Allah'ın Ahid sandığı) Tâbût'un size gelmesidir. Eğer inanıyorsanız bunda sizin için kesin bir alâmet vardır".
249- Tâlût, askerlerini yürütüp (ordugâhtan) çıkarınca dedi ki: "Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Ondan (kana kana) tadmayıp sadece eliyle bir avuç alan bendendir. " İçlerinden pek azı hâriç, hepsi ondan içtiler. Nihayet Tâlût ve kendisiyle beraber inananlar, ırmağı geçince: "Bugün Câlût'a ve askerlerine karşı bizim gücümüz yok" dediler. Allah'a kavuşacaklarına kanaat getirenler ise: "Nice az bir topluluk var ki Allah 'in izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir" dedi(ler).
250- (Tâlut'un askerleri) Câlût ve askerlerinin karşısına çıktıklarında şöyle dediler: "Rabbimiz, üzerimize sabır dök! Ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et!"
251- Derken Allah'ın izniyle onları bozdular. Dâvûd, Câlût'u öldürdü; Allah ona hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah, insanların bir kısmiyle diğerlerini savmasaydi, dünya bozulurdu. Fakat Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir.
252- Bunlar, Allah'ın âyetleridir; bunları sana gerçek ile okuyoruz, (bunlarla sana gerçekleri açıklıyoruz). Elbette sen gönderilen elçilerdensin.[1032]

Tefsîr:

246-252 nci âyetler, evvel emirde müslümanlara cihadın önemini anlatmak için bir ibret misali getirmektedir. Hz. Musa'dan bir zaman sonra yahudîler, davranışlarını bozdular. Kimileri puta taptılar, kimileri çeşitli günahlara saptılar. Bu yüzden zayıfladılar, kendilerini çevreleyen düşmanların saldırısına uğradılar. Daha sonra aralarında çıkan bir peygamberin ir-şadiyle uyandılar, az oldukları halde çok olan düşmanlarım yendiler. Başlangıçta az bir ordu ile koca düşmanla baş edemeyeceklerinden korkmuşlardı ama Allah'ın yardımiyle bunu başardılar.
Müslümanlar da ilk hicret yıllarında az idiler. Karşılarında koca bir küfür toplumu vardı. İsraîloğullarının durumu gibi müslümanlar da her yandan küfürle sarılmış idiler. İşte kendi durumlarına çok benzeyen İsraîloğullarının durumunu anlatmak suretiyle yüce Allah, müslümanlara ders veriyor ve zaferin, sayı ile değil, imân ve sebat ile, Allah'ın yardımiyle kazanılacağını belirtiyor. Allah'a inanıp O'nun yolunda cansiperane çarpışanlar, kendilerinden kat kat üstün kuvvetleri bozabilirler. Nitekim peygamberlerinin buyruklarına itaat eden İsraîloğulları da bunu yapmışlardı.
Kur'ân-ı Kerîm'de böylece özetlenen bu kıssa, Kitabı Mukaddes'in Birinci ve İkinci Samuel sifirlerinde ayrıntilariyle anlatılır. Kur'ân'ın özeti, ana çizgileriyle bu sifirde anlatılanlara uymaktadır. Yalnız ufak bazı farklar vardır. Herhalde Kur'ân'ın anlatımı, kıssanın Hz. Peygamber zamanındaki yahu-dîlerin ve Arapların ağzında dolaşan şeklini yansıtmaktadır. Çünkü o zamanki yahudîler, Kur'ân'ın anlattığı bu tarza itiraz etmemişlerdir. Hz. Musa'dan sonraki tarihi sifirler ile bugün elde mevcut sifirler arasında da çelişkiler vardır. Nitekim Tarihler ile Krallar sifirleri karşılaştırılınca bu gerçek ortaya çıkar. Zaten bu sifirler, çeşitli şahıslar tarafından ve çeşitli zamanlarda yazılan not ve risalelerin derlenmesinden ibaret olduğundan, muhtelif şahıslar veya toplumlar elinde bulunan risaleler arasında bazı farkların bulunması tabiidir. Demek Kur'ân'ın anlattığı tarza aynen uyan sifir, bugün kaybolmuştur. Elde mevcut Kitabı Mukaddes'in, bu konuda söylediklerini özetliyoruz:
Yeşu'nun ölümünden sonra İsraîloğulları, Rabbin gözünde kötü olanı yaptılar, putlara taptılar. Allah da onlara düşmanlarını musallat etti. Flistî-lerin (yani Filistinde oturan Amalika kavminin), Ken'ânhların, Hıttîlerin, Amerilerin, Perizzîlerin... saldırılarına maruz kaldılar. Mezopotamya Kralı Kuşan-rişatayim bunları esir aldı. Ona, sekiz yıl kulluk ettiler. Ondan kurtulup Moab kralına kul oldular. Ondan kurtulup Ken'ânlılara, sonra Mid-yenlilere yenildiler. Böyle çok belâlara uğradılar. Her seferinde hakim unvaniyle biri çıkıp İsraîloğullarını esaretten kurtarıyordu.
Filistîler, İsraîloğullarının yurdunu istilâ ettikleri zaman, onların dinî kitaplarını ve dinî emanetlerini içinde taşıyan "Allah'ın Ahid Sandıği"nı ele geçirdiler. Hz. Mûsâ dağda Allah'tan almış olduğu iki şehâdet levhasını içinde saklamak için bu sandığı yaptırmıştı. 2,5x1,5x1,5 arşın ebadında olan ve içinden dışından som altınla kaplı bulunan ve "Tâbut" denilen bu sandık, İsra-îloğullarının ta eski cedlerinden elden ele geçerek geliyordu.[1033]

[1032] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/430-435.
[1033] Ve vaki oldu ki Musa, bu şeriatın sözleri tamam oluncaya kadar onları bir kitaba yazmayı bitirdiği zaman, Allah'ın ahit sandığını taşıyan Levililere emredip dedi: Bu şeriat Kitabını alın ve onu Allâhınızın ahit sandığının yanına, sana karşı önada şâhid olsun diye koyun. (Tesnıye: 31/24-26).

Flistîlerin bir kolu Aşdod'lar, bu sandığı, kendi tanrıları Dagon'un yanma götürdüler. Ama ertesi gün Dagon'un, yüz üstü yere yıkılmış olduğunu gördüler. Doğrulttularsa da üç gece aynı şey oldu. Hattâ üçüncü gecenin sabahında Dagon'u, elleri ve başı kesilmiş olarak eşikte buldular. Bundan sonra Aşdodların başına belâlar gelmeğe başladı. Bu sandık yüzünden başlarına belâ geldiğini anlayan Aşdodlar, sandığı hangi kente götürdülerse oranın halkı belâlara uğradı, vücutlarında urlar çıktı. Böylece onu, boyunduruk vurulmamış, emzikli olan iki ineğin çektiği bir arabaya koyup İsraîloğulları yurduna gönderdiler. Sürücüsü olmayan araba, doğru Beyt-Şames'e gitti, Yeşu'un tarlasına girip orada durdu.
İsraîloğulîarı da bu yenik durumdan kurtulmak için peygamberleri Samuel'den, kendilerine bir kral tayin etmesini istediler ve onun önderliğinde çarpışacaklarını söylediler. Peygamber Samuel de Saul (Tâlût)u onlara kral yaptı. Tâlût, toplumun içinde en uzun boylu, yiğit bir gençti. Bazı kimseler onu küçümseyip krallığa lâyik görmediler.[1034] Anlaşılıyor ki peygamber Samuel, bu sırada Tâbut'un gelmesini, Saul'un krallığına bir işaret saydı. Sonunda Saul'un kumandası altında toplandılar. Saul, düşmanı yenip öçlerini alıncaya kadar yemek tadmamalarmı emretti. Ama kendi oğlu da dahil, bir kısım insanlar yediler. Önceleri az olan bu orduya, sonradan öteki yahudî kabileleri de katıldı.
İsrail ordusu ile Flistî ordusu çarpıştı. Flistî kumandanlarından Golyat (Câlût), İsrail ordusuna seslenerek dedi ki: "Niçin cenge dizilmeğe çıktınız? Ben Flistî değil miyim? Siz de Saul'un kulları değil misiniz? Kendiniz için bir adam seçin de yanıma insin, eğer benimle cenk edebilir ve beni vurursa o zaman size kul oluruz; fakat ben onu yener ve onu vurursam, o zaman siz bize kul olursunuz."
İsraîloğullarından Dâvûd adlı bir genç çıktı. Attığı sapan taşiyle Gol-yat'ı alnının ortasından vurup öldürdü. Böylece israîloğulları, savaşı kazandılar. Saul, Davud'u, önce ordusuna kumandan yaptı. Sonra ona gösterilen sevgiden kuşkulandı, tahtının onun eline geçmesinden endişe etti. Onu binbaşı yapıp yanından uzaklaştırdı. Onu öldürmeğe çalıştı, fakat başaramadı.
Çünkü Saûl'un oğlu Yonatan, Davud'u çok seviyordu. Nihayet SauPun ölümünden sonra onun yerine Dâvûd kral seçildi.[1035]
Tefsir kitaplarında bu konuda birçok rivayet vardır. Bu rivayetler arasındaki farklar, ravilerin, ağızdan ağıza dolaşanları nakletmelerinden ileri gelmiştir. Belki İsraîloğullarına dair hikâyeler, Hz. Peygamber devrindeki Araplar arasıda da söyleniyordu. Kur'ânı Kerîm, herkesin bildiği bir olayı, ana çizgileriyle özetleyerek müslümanlara ders vermek, Allah'a inanan, sabır ve sebat gösteren insanların zafere ulaşacaklarını bildirmek istiyor. Maksat hikâye anlatmak değil, bilinen kıssa üzerinde zihinleri toplayarak mü'min-lerin nasıl başarıya ulaşmış olduklarını belirtmek, müslümanlara öğüt vermektir: "Şüphesiz bunda, sağduyu sahipleri için ibret vardır!"
248 nci âyette geçen sekîne ve bakiyye kelimeleri üzerinde bir hayli söz söylenmiştir. Sekîne hareketin zıddıdır. İsim yerinde kullanılan masdardır. İnsanı sükûna ulaştıran şey demektir. İçindeki mukaddes eşya ile Tâbut, İs-raîloğullarına huzur ve sükûn veren bir şeydi. Çünkü onun içinde Mûsâ ve Harun ailesinden kalma mukaddes miras bulunuyordu. İsrail oğullarının ta-rîhî kutsal mirası, onun içinde idi. İsraîloğulları, mukaddes emanetleri el-den çıkarmakla çok üzülmüşlerdi. Onun gelmesiyle huzur ve sükûna kavuştular.

253- İşte o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah onlardan kimine konuştu, kimini de derecelerle yükseltti. Meryem oğlu İsa'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Ruh 'ul-Kudüs ile destekledik. Allah dikseydi onların arkasından gelen milletler, kendilerine açık kanıtlar gelmiş olduktan sonra birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat anlaşmazlığa düştüler. Onlardan kimi inandı, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Ama Allah dilediğini yapar.
254-Ey inananlar, ne alışverişin, ne dostluğun ve ne de şefaatin olmadığı gün gelmeden önce, size verdiğimiz nzıktan (Allah için) harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.[1036]

Tefsîr:

253- Yüce Allah, peygamberlerin her birine ayrı meziyetler ve mu'cize-ler vermiş, bu meziyetler yönünden onlardan kimini kiminden üstün yapmıştır. Meselâ Âdem Aleyhisselâm'a melekler secde etmiştir. İbrahim Aleyhisselâm'ı ateş yakmamıştır. Mûsâ Aleyhisselâm, Allah Üe konuşmak şerefine ermiştir. Hz. Süleyman'a, insanlar, cinler, kuşlar, vahşî hayvanlar ve rüzgârlar boyun eğdirilmiştir. Peygamber olmaları bakımından hepsi de çok yüce bir şerefi haizdir. Ancak her biri, bir meziyette ve sıfatta diğerinden üstün kılınmıştır. Yoksa şeref bakımından onları birbirinden ayırdetmek doğru değildir. Nitekim bu Sûrenin 285 nci âyetinde, mü'minlerin, peygamberleri birbirlerinden ayırdetmeyecekleri belirtilmiştir.
Bu âyette, diğer peygamberler genel olarak zikredilmiş, fakat iki peygamber sarahaten anılmıştır. "Allah onlardan kimiyle konuştu" cümlesiyle işaret edilen peygamber, Mûsâ Aieyhisselâmdır. Çünkü "Allah Musa ile

[1034] Islâmî kaynaklara göre Tâbut, Tâlût'un evine getirilmişti. Peygamber Samuel de Tâlût'-un krallığına delil olarak Tâbût'un, onun evine gelmiş olmasını gösterdi.
[1035] Bkz. Kitabı Mukaddes, Samuel I, bâb 1-31; Samuel II, bâb: 1-24, s. 272-334.
[1036] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/435-439.

konuşmuştu"[1037] âyetinin de bildirdiği üzre Cenabı Allah, Hz. Musa'yı bu lût-funa mazhar kılmıştı. Hz. İsâ ise açık ismiyle anılmıştır. Tam bu ikisinin ortasında: "Onlardan kimini de derecelerle yükseltti" buyurulmuştur. Bu "Onlardan kimi" sözüyle işaret edilen peygamber, müfessirlerin kanaatine göre Hz. Muhammed Aleyhisselâmdır. Yüce Allah, iki yaşayan dinin peygamberini İsmen zikrediyor ve bunların ortasında da derecelerle yükseltilen zatı anıyor. Onu bu iki peygamberin bulunduğu çizginin ortasına, peygamberler dairesinin merkezine koyuyor. Onun, kendi katındaki derecesini belirtmek için de ismini müphem bırakıyor. Ondan bu şekilde söz edilmesi, onun derecesine daha fazla büyüklük katıyor, sözü daha etkili yapıyor. Bu tarz beyan, bazan dilde daha etkili olur. Arap edebiyatında bunun örnekleri çoktur.

Meselâ kendisinden en yüksek şairin kim olduğu sorulan "Hutay'a", Züheyr'i ve Nâbiğa'yı söylemiş, "İstesem üçüncüyü de söylerdim" sözüyle de kendisini kasdetmiştir. Bu ifade, "İstesem kendimi de söylerdim" ifadesinden daha beliğdir.

Hz. Muhammed Aleyhisselâm, peygamberlerin en üstünüdür. Çünkü o, son peygamberdir. Yüce Allah, Ahzâb Sûresinin 40 ncı âyetinde onun, peygamberlerin sonuncusu olduğunu; Sebe' Sûresinin 28 nci âyetinde de onun, bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiğini haber vermiştir. Diğer peygamberler bu niteliği taşımazlar. Hz. Peygamberdin kendisi de peygamberler arasındaki mevkiini şöyle belirtmiştir:

"Benimle, benden önce gelen peygamberlerin durumu, ıpkışu bina yapan adamın durumu gibidir ki: bu adam bir bina yaptı, güzel yaptı, onu süsledi, tamamladı. Yalnız köşelerinden birinde bir kerpiçtik yer eksik kaldı. İnsanlar binanın çevresini dolaşmağa başladılar. Onu çok beğendiler ama "keşke şu kerpiç de yerinde olsaydı" dediler. İşte o kerpiç benim. Ben peygamberlerin sonuncusuyum."[1038]

O, bütün peygamberlerin yüksek huy ve vasıflarını kendisinde toplamıştır. Nasıl Kur'ân, gelmiş geçmiş bütün kitapların özü ise, o da gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin özüdür. Mûfessirlere göre Hz. Peygamber, insan oğlunun efendisidir. Kendisinin şöyle dediği rivayet edilir:

"Ben kıyamet günü, Âdem oğlunun efendisiyim. Kabri ilk açılan (yani ilk diriltilen) ben olacağım. İlk şefaat eden ve şefaati kabul edilen de benim."[1039] "Ben, kıyamet günü Âdem oğlunun en hayırlısıyım, ama övünmem. Hamd bayrağı benim elimdedir, yine övünmem. O gün gerek Âdem, gerek ondan başka bütün peygamberler hep benim bayrağım altındadırlar. İlk şefaat eden ve şefaati makbul olan benim, fakat yine övünmem."[1040]

Peygamberimizin, diğer peygamberlerden üstünlüğünü belirten bu hadîsler, Kur'ân'ı Kerim'in bazı âyetlerine uygundur. Ancak yine Buhârî ve Müslim'de bulunan "Peygamberleri birbirinden üstün tutmayın" hadîsine aykırı görülmektedir. Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bu hadîs, şöyle bir olay üzerine söylenmiştir:

"Malını satmakta olan bir yahudî, verilen fiyata razı olmayıp:

— Musa'yı butun insanlardan ustun kılan (Tanrı) hakkı için olmaz, demiş.

Ensârdan biri, yahudînın bu sozune kızarak y uzu ne bir tokat vurmuş. Yahudi, kendisine vuranı Hz Muhammed (s a.v.)e şikâyet etmiş. Allah'ın Resulü, vuran adama niçin vurduğunu sormuş. O da yahudînın söylediği sozu nakletmiş ve bunun için vurduğunu söylemiş. Hz. Peygamber kızmış, yuzunde kızgınlığının işareti belirmiş, demiş ki:

— Allah'ın peygamberlerim birbirinden ustun tutmayın. Çunku (yarın) Sur'a üflenir, goktekıların ve yerde kilerin hepsi helak olur, yalnız Allah'ın dilediği kalır. Sonra tekrar Sur'a üflenir Ben ilk dinlen olurum (veya ilk dırilenlerin arasında bulunurum), bir de bakarım ki Mûsâ, Arşı(n kenarından) tutmuş. Artık bilmem Tur'da bayılıp düşmesiyle mı hesabı görülmüş (bundan dolayı mı artık kıyamette bayılmamış), yoksa o benden önce mı dı-rılmış. Ben, kimsenin Matta oğlu Tunus'tan daha ustun olduğunu söyleyemem."[1041]

Ya yukarıdaki hadîsler sağlam değildir veya onlara aykırı düşen bu hadîs, yoruma muhtaçtır. Şöyle ki: Hz. Peygamber tevazuundan oturu böyle söylemiştir, yahut asabıyyete kapılarak üstünlük iddia etmeyi önlemek mak-sadıyle böyle söylemiş olabilir. Yanı demek istemiştir ki: Size düşen, söylenenlere inanmaktır. Sizin kendi aklınızla falanı filândan ustun tutmağa hakkınız yoktur. Kimin kimden ustun olduğunu Allah bilir. Sız, peygamberlerin hepsine inanmak ve saygı göstermekle yükümlüsünüz Onları birbirinden ayırdetmenız doğru olmaz.[1042] Yalnız şefaat hakkında rivayet edilen bu hadîslerin, âhıret gününde hiçbir şefaatin olmayacağını; herkesin, yaptığının karşılığını göreceğini vurgulayan 48 ncı ve 254 ncu âyetlere ve benzerlerine aykırı göründüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.v)ın bilinen tevâzu'una da aykırıdır Kaldı ki bu rivayetlerin cümlelerinde de çelişki açıktır. Zira Hz. Peygamber hem Âdem oğlunun efendisi ve en ıyısı olduğunu, kıyamet gununde butun peygamberlerin kendi bayrağı altında toplanacaklarını söylüyor, hem de "yine övünmem "diyor. Eğer bu soz ovunme değilse artık ovunme nasıl olur? Peygamber (s.a.v) böyle çelişkilerden uzaktır. Kur'ân'ı Kerîm'de ve kendisinin gerçekten Kur'ân'ın ruhuna uygun olan sağlam sözlerinde onun daima otekı peygamber kardeşleriyle beraber olma arzusunda bulunduğu ifade edilmektedir: "Onların arkadaşlığı ne güzeldir!"[1043] "Deki: 'Ben de

---

[1037] Nisa Sûresi: 164.
[1038] Buhârî, Menâkıb 18; Müslim, Fadâ'il 22, 23; Tirmizı, Edeb 77, Menâkıb I; İbn Hanbel, II. 137,...
[1039] Müslim, tmân, hadîs: 327, 328, Fadâ'il, 3; Tirmizî, Tefsîru Sûre IV; Ebû Dâvûd, Sunne 13.
[1040] İbn Mâce, Zühd 37; Dârîmi, Mukaddime, bâb mâ u tiye'n-nebiyyu (s.a.v.) mine'l-fadâ'il, Müslim, Fedâil, h. 3.
[1041] Buhârî, Enbiyâ 35, Muslini, Fadâ'ıl, hadîs 159.
[1042] Bkz Ibn Kesîr, I 304.
[1043] Nisa Suresi: 69.

sızın gibi bir insanım. Bana, Tanrınızın bir tek Tanrı olduğu vahyedılıyor.'"[1044] âyeti ile kendisinin de öteki insanlar gibi bir insan olduğunu, sadece kendisine vahy geldiğini söylemesi emredilen Peygamber'in, kendisinin bütün insan oğullarının efendisi olduğunu söylemiş olması Kur'ân'ın ruhuna ve kendi tevâzuuna uymaz. Zira o: "Ben Meryem oğlu isa'ya, dünyâda da, âhiretîe de insanların en yakınıyım. Peygamberler baba bir kardeşlerdir, anneleri ayrıdır. Dinleri birdir."[1045] "Siz beni, Hıristiyanların, Meryem oğlu îsâ 'yi abartmalı övmeleri gibi abartarak övmeyin. Sadece 'Allah 'in kulu ve Elçisi' deyin.'[1046]

Bütün bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)in, kendisini öteki peygamberlerden üstün görmediğini kanıtlar. Hattâ kendisi Medine'ye geldiği zaman yahudîlerin, Âşûrâ günü oruç tuttuklarım görmüş, neden böyle yaptıklarını sormuş, onlar da Allah'ın, Musa'yı ve kavmini Fir'avn'ın ve kavminin zulmünden kurtarıp düşmanlarını boğduğu gün olduğu için o gün oruç tuttuklarını söylemişler. Peygamber (s.a.v.): "Ben Musa'ya sizden daha yakınım" deyip kendisi de o gün oruç tutmuş ve ashabına da o gün oruç tutmalarını emretmiştir.[1047]

Özellikle şu olay, Hz. Peygamber'in tevâzuunu ve âhirete ilişkin gaybi bilmediğini açıkça göstermektedir: "Osman ibn Maz'ûn ölünce bir kadın (veya Osman'ın karısı): 'Cennet sana kutlu olsun ey Maz'ûn oğlu!' demiş. Allah'ın Elçisi ona kızgın bakarak: 'Nereden biliyorsun (onun cennete gideceğini)?' demiş. Kadın: 'Ey Allah'ın Elçisi, senin süvarin ve arkadaşındır.' demiş. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): 'Vallahi ben Allah'ın Elçisiyim, buna rağmen bana (bir rivayete göre bana ve ona) ne yapılacağını bilmem!' buyurmuş. Bunun üzerine halk, 'Osman'ın hâline acımışlar."[1048] Buhârî'nin rivayetine göre bu kadın, Mekke'den hicret etmiş olan 'Osman ibn Maz'ûn'u evlerinde barındırmış olan Ümmü'l-'Alâ' adlı birEnsâr hanımıdır. Osman'ın ölümü üzerine: "Allah sana rahmet etsin, ey Ebâ's-Sâ'ib, ben tanıklık ederim ki Allah sana ikram etti!" demiş. Bunun üzerine Peygamber Aleyhisselâm: "Allah'ın ona ikram ettiğini nereden biliyorsun?" diye sormuş, kadın da: "Babam sana feda olsun ey Allah'ın Elçisi, öyle ise Allah kime ikram edecek?" demiş, Allah'ın Elçisi: "Onayakın (ölüm ile birlikte gerçek âlem) gelmiştir. Vallahi ben ona hayır umarım, vallahi ben Allah'ın Elçisiyim ama bana ne yapılacağını bilmem." buyurmuş. Bunun üzerine Ümmü'l-'Alâ': "Artık bundan böyle asla birini temize çıkarmam, övmem" demiştir.[1049]

Hz. Peygamber'in bu sözü, "De ki: 'Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben ancak bana vahyolunana uyuyorum'[1050] "mealindeki âyete uygundur. Şimdi o, ne kendisine, ne de zâhid sahâbîlerinden Osman ibn Maz'ûn'a ne yapılacağını bilmediğini söylediğine göre başkalarına da ne yapılacağını bilmez. Onun bildikleri, kendisine vahyedilenlerdir. Onun, peygamberlerin kendi bayrağı altında toplanacakları-na, bütün insanların efendisi olduğuna dair Kur'ân'ı Kerîm'de hiçbir âyet ve işaret yoktur. Gerçeği Allah bilir.

254 ncü âyette mü'minlere, ne bey'in, ne dostluğun, ne de şefaatin olmadığı âhiretteki İlâhî Mahkeme günü gelmezden önce şu dünyâda Allah'ın kendilierine verdiği rızıktan hayretmeleri emrediliyor. Bey1, bir şeyi bir 'ivad karşılığında değiştirmektir ki biz buna satmak diyoruz. Burada kasıt, âhi-rette insanların mallarında istedikleri gibi tasarruf yapamayacaklarını anlatmak olabileceği gibi, daha kuvvetli olarak da fidye verip canlarını kurtaramayacaklarını anlatmaktır. Çünkü fidye, kişinin bir 'ivad karşılığında canını kurtarmaktır. Bu husus, sûrenin 48 nci ve 123 ncü âyetlerinde "adi" kelimesiyle anlatılmıştı: "Öyle bir günden korunun ki o gün kimse, kimsenin cezasını çekmez, kimseden şefaat kabul edilmez ve ondan fidye de alınmaz. " O iki âyetteki 'adi kelimesi, burada bey'in karşılığıdır. O iki âyette hitâb, Kur'ân'ın inişi sırasındaki, âhiret işlerini dünyâ işleriyle kıyaslayan îsrâiloğullarına idi. Onlar âhirette insanın fidye veya azizlerden birinin şefaati ile kurtulacaklarını sanıyor ve böylece Allah'ı, nüfuzlu kimselerin, huzurunda şefaat edip suçluyu affettirecekleri, ya da insanlara mevki, çıkar sağlayacakları kırallara ve prenslere benzetmiş oluyorlardı. Dünyâda birçok fâsık ve fâsid, iltimaslar, şefaatler sonunda yüce mevkiler elde etmişlerdir. Eğer Allah da böyle, yanında her nüfuzlunun şefaat edebileceği bir kıra! gibi ise o zaman âhirette de adalet olmaz. Allah bundan münezzehtir. Onun için bu sûrede üç kez âhirette kimseden şefaatin ve fidyenin kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır. Bunların ilk ikisinde hitâb yahudilere, sonuncusunda da müslümanlaradır. Yahudilere, Allah'ın huzurunda kimsenin şefaat edemeyeceği, o mahkemede aracılığın, fidyenin kabul edilmeyeceği belirtildikten sonra müslümanlara da onlar gibi düşünmemeleri, âhirette şefaatin olmadığı, müşrik ve fâsıkların, şefaat ile kendilerini Allah'ın azabından kur-taramayacakları anlatılmaktadır. Çünkü âhiret, dünyâya benzemez. Dünyâda saadet, refah, mevki nüfuzluların; bakanlar, valiler, müdürler, öteki yöneticiler yanında şefâatleriyle sağlanabilir ama âhirette saadet, yalnız kişinin temiz inancı, yüksek ahlâkı, yüce manevî değerleriyle elde edilir. Orada herkes lâyiğini bulur, iltimas ile, bir fesatçı cennet köşklerine oturtulmaz.

Salih amel sahibi bir insan da, çekiştirme ve karalama ile haksızlığa uğratılmaz. Orada herkes ruhsal değerinin karşılığını alır. Çünkü insana, kendi canından daha yakın olan Allah, onun ne kırat ve değerde ve neye lâyik olduğunu bilir. Herkese tam hakkım verir: "Şu günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz, sonra herkese, kazandığı tastamam verilecek ve onlara hiç haksızlık edilmeyecektir.[1051] "Kıyamet günü için adalet terazileri

---

[1044] Fussilet Sûresi: 6.
[1045] Buhârî, Enbiyâ, 48; Fethu'l-Bârî, 6/477-478; Müslim, Fedâil, 145.
[1046] Buhârî, Enbiyâ' b. 48; İbn Hışâm, 2/658.
[1047] Buhârî, Sıyâm, Savmu Â^ûrâ', h. 111, 3/96.
[1048] İbn Hanbel, Musned, 1/237, 335.
[1049] Buhârî, Cenâ'iz 3, Ta bîr 13, 2/158.
[1050] Ahkaf Sûresi: 9.
[1051] Bakara Sûresi: 281.

kurarız. Hiç kimseye bir haksızlık edilmez. (İnsanın yaptığı iş), bir hardal dânesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesâb gören olarak biz yeteriz."[1052]

Esasen her can, amellerinin kitabıdır. Her canın üzerinde amellerinin izi vardır. Şefaat ile kötü izler silinmez, karalamalar da ruhun ışıklarını kapatmaz. Zaten Allah'ın huzurunda kendi izni, rızâsı olmadan hiç kimse söz söylemeğe cesaret edemez: "Rahmanın izin verdiğinden başkası konuşamaz. O'nun izin verdiği de gerçeği söyler.[1053] âyetinin bildirdiği üzre Allah'ın konuşmasına izin verdiği kimse sadece doğruyu söyler; kötüyü iyi göstermeğe, fâsid, affa lâyik olmayan birini affettirmeğe kalkmaz. Cezayı hak etmiş fasıklann affına, onların ödüllendirilmesine çalışmaz. Biraz sonra tefsirine başlayacağımız âyetu'l-Kursî de: "O'nun izni olmadan O'nun huzurunda kim şefaat edebilir?" cümlesiyle gayet kuvvetli olarak O'nun huzurunda, O bizzat izin vermeden kimsenin şefaat edemeyeceğini vurgulamaktadır.

Ancak âyetlerin ifadesinden, O'nun izin verdiği kimse şefaat edebilir. O'nun kime izin vereceğini de kendisinden başka kimse bilmez. Bunu yüce Allah, Hazreti Peygamber'e de vahy ile bildirmemiştir. Bildirseydi Kur'ân'da olurdu. Zaten biraz önce kaydettiğimiz hadîs ve Ahkaf Sûresinin 9 ncu âyeti, Hz. Peygamber'in, kendisine bile âhirette ne yapılacağını bilmediğini belirtmektedir. O halde abartmalı ifadelerden kaçınmak ve Kur'ân'ın söylediği sınırda durmak gerekir. Muhammed Abduh şöyle diyor:

"Ehli sünnet, mu'tezile ve öteki İslâm fırkaları, Allah'ın bilgi ve ihatasının tam kemal üzre olduğunda oybirliği içindedirler, Allah'ın herşeyi bilmiş olması da bilinen anlamda bir şefaati imkânsız kılar. Ancak Kur'ânı Kerîm'de "O'nun izin verdiğinden başkası şefaat edemez." gibi bazı âyetlerde geçen istisna, şefaatin vuku bulacağını değil, tersine bunun olmayacağını vurgulamak içindir. (Yani O öyle hükmünde tektir ki O'nun huzurunda O'nun izni olmadan kimse şefaat edemez. O da şefaate izin vermez. Çünkü bilinen anlamda şefaat, indinde şefaat edilene, kendisi için şefaat edilen hakkında, O'nun bilmediği bir şeyi söyleyip övmek, onu haketmediği bir mevkiye yükseltmek, ona çıkar sağlamak içindir. "O gün herkese, yaptığının tam karşılığı verilir, hiç kimseye haksızlık edilmez."[1054] diyen Allah, âhiret gününde en ufak bir haksızlığa izin vermez. Herkes zerre ağırlığınca yapmış olduğu hayrı veya şerri görür. Böylece istisnasız olarak şefaati nefyeden (olmayacağını söyleyen) âyetler ile Âyetu'l-Kursî'de olduğu gibi bazı âyetlerde şefaat hakkında istisna yapılmasını bağdaştırmak mümkündür. Fakat Hz. Peygamber'in şefaat edeceği hakkındaki hadîslere gelince bunlar, selef ve halefin ihtilâfa düştüğü müteşâbihâttandır. Bunların anlamını Allah'a havale ederiz..."[1055]

Evet bu peygamberler, insanlara doğru yolu göstermek için gönderilmiş, kendileri çeşitli mu'cizeler ve açık delillerle desteklenmiştir. Bununla beraber insanların kimi inanmış, kimi sapıklıkta kalmıştır. Herkes inansaydı ihtilâf olmazdı. Ama kimi imâna koşarken kimi küfürde ısrar edince ihtilâf baş göstermiş, inananlar ve inanmayanlar mücadele etmişler, savaşmışlardır. İhtilâf olmasaydı sürtüşme ve vuruşma olmazdı. "Allah dileseydi ihtilâf olmazdı ve insanlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra çarpışmazlardı." Fakat Allah, onların çarpışmamalarını dilemedi. Onlara bir irade verdi, doğrunun ve eğrinin yolunu gösterdi. Hür iradelerini hangi yönde kullanacaklarını denemek ve onları yaptıklarından sorumlu tutmak istedi. Ama onların hiç ihtilâfa düşmemelerini dilemiş olsaydı onları hep aynı akıl düzeyinde, aynı düşüncede yaratır; hep aynı şeyi düşünür ve aynı yola giderlerdi. Böylece insanlar da tıpkı belli işleri yapmak üzre yaratılan ve monoton olarak aynı şeyleri yapan, seçim yeteneğinden yoksun canlılara benzerlerdi. O zaman da sorumluluk olmazdı. Çünkü bu mecburiyettir. Belli bir şeyi yapmak zorunda bırakılan, onun dışına çıkamaz ve yaptığından sorumlu olmaz. Bize en yakın misal kendi organlarımızdir. Kanı pompalamak ve emmek için kasılıp gerilmek üzre yaratılmış olan kalb, bu hareketi zorunlu olarak yapar. Mi'de de sindirim asit ifrazı ve kasılıp gerilme görevini sürdürür. Bunlar bu iş için yaratılmışlardır, bunun dışına çıkamazlar. Ama insanın kendisi öyle değildir. Bu organların bütünü olan insan, akıl ile seçme yeteneğine sahiptir. Herkesin akıl gücü ve yeteneği aynı olmadığı için düşünceler de farklıdır. Düşünce farklılığından dolayı da ihtilâf doğar. O halde insanlar arasında ihtilâf olması, Allah'ın yasası gereğidir, doğaldır. Çünkü bu düşünce farklılıklarından doğan ihtilâflar, insanları yarışmaya, rekabete sevk eder. Yarışma, rekabet de ilerlemeye, kalkınmaya yardım eder. Mücâdele, insanları birbirinden üstün ve kuvvetli olmağa iter. Bu da sanâyiin, ilmin gelişmesine neden olur.

Demek ki ihtilâfı dileyen de Allah'tır. Küfür, imân, tâat ve isyan hepsi Allah'ın yasasiyle yani O'nun kaza ve kaderiyle olmaktadır. İnsanların ihtilâfı da bir ölçüde gerekli olduğu için Allah bunu da dilemiş, fakat bunun ileri dereceye vardırılmaması için peygamberler göndererek insanlara imânın, kardeşliğin yolunu göstermiştir. Peygamberler geldikten sonra insanlardan kimi inanıp yola gelmiş, kimi de isyan edip yoldan sapmıştır. Bu da Allah'ın hikmeti, ezelî kazası gereğidir. Allah dilediğini yapar.

İnsanların ihtilâfı doğaldır. Çünkü Allah, her şeyi çeşit çeşit yaratmıştır. Allah'ın "çeşitti yaratma" yasası uyarınca insanların kabiliyetleri de çeşit çeşittir. Allah, kudreti gereği, çok çeşitli tiplerde yarattığı insanlara muhtelif özelliker vermiştir. Kabiliyetlerin ve özelliklerin çeşitli olmasından zarurî olarak ihtilâf doğar. İmâm Fahreddin Râzî şöyle diyor:

[1052] Enbiyâ Sûresi: 47.
[1053] Nebe' Sûresi: 38.
[1054] Bakara Sûresi: 281, Âli İmrân Sûresi: 161, Nahl Sûresi: 11, Zümer Sûresi: 70.
[1055] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 2/31-33.

"İnsanların ihtilâfı, birbirleriyle vuruşmalarına sebeb olmuştur. Yani insanların dinde ihtilâfa düşmeleri, onları vuruşmağa sevk eder. Demek ki vuruşma, dinde ihtilâf yüzünden doğar. Bir sebep olmadan bir iş meydana gelmez. Her olayın bir sebebi vardır. Sebep bulununca olay meydana gelir. O halde her şey Allah'ın kaza ve kaderiyle olmaktadır. Çünkü bütün sebepler, Allah'ın, kulda yarattığı bir esas sebebe dayanmaktadır."[1056]

255- Allah, ki O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan Kendisinin katında kim şefaat edebilir? Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. Onun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koru (yup gözet)mek, kendisine ağır gelmez. O, yücedir, uludur..[1057]

Tefsir:

255- Bu âyet, içinde Allah'ın tahtı anlamındaki Kürsî kelimesi geçtiği için Âyetu'l Kürsî (Kürsü âyeti) adiyle meşhurdur. Âyetü'l-Kürsî'nin fazileti hakkında çeşitli hadîsler vardır. Bunlardan birkaçını kaydedelim;
Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Hanbel'in, Yezîd kızı Esmâ'dan rivayet ettikleri bir hadîse göre iki âyet var ki bunlar Allah'ın İsm-i A'zamım (en büyük ismini) ihtiva etmektedirler: (Allahu iâilâhe illâ huve'l-hayyu'l-kayyûm) ve (E.L.M. Allâhu iâilâhe illâ huve'l-hayyu'l-kayyûm.).[1058]
Dârimî'nin rivayet ettiği bir hadîse göre de Kur'ân'da en büyük sûre, İhlâs Sûresi, en büyük âyet de Âyetü'l-Kürsî'dir.[1059]
Ubeyy ibn Kâ'b diyor ki: "Allah 'in Resulü bana, Allah'ın kitabında hangi âyetin daha büyük olduğunu sordu. (Allah ve Resulü daha iyi bilir) dedim. Aynı suali tekrar etti. (Allahu iâilâhe illâ huve'l-hayyu'l-kayyûmjdur dedim. (İlim sana mübarek olsun ey Ebû'l-Münzir) dedi."[1060]
Hakîm-i Tirmizî de bu hadîsi, şu ilâveyle rivayet etmiştir: "Nefsimi elinde bulunduran hakkı için, bu âyetin bir dili, iki dudağı vardır, 'Arşın ayağı yanında o pâdişâhı takdis eder..."[1061]
Hz. Alî ve Ebû Ümâme, Hz. Peygamber'in şu hadîsini rivayet etmişlerdir: "Kim her farz namazın arkasında Ayetü'l-Kürsî'yi okursa, artık onun cennete girmesine ölümden başka bir engel kalmaz."[1062]
Buhârî, Ebû Hüreyre'den şu hadîsi rivayet ediyor: "Allah'ın Resulü (s.a.v.), beni Ramazan zekâtının üzerine vekil bırakmıştı. (Geceleyin) birinin gelip erzakı avuçladığını gördüm, hemen yakaladım:
— "Seni Allah'ın Resulüne götüreceğim, dedim.
— "Muhtacım, çoluk çocuğum var, ihtiyacım çok, dedi. Ben de onu serbest bıraktım.
Sabahleyin Allah'ın resulü bana:
— "Ey Ebû Hüreyre, geceleyin esirin ne yaptı?" dedi.
— "Ya Resulâllah, dedim, çoluk çocuk sahibi olduğundan, ihtiyaç içinde bulunduğundan yakındı. Ben de acıyıp serbest bıraktım.
— "O sana yalan söyledi, yine gelecek, dedi.
Allah'ın Resulünün "yine gelecek" demesinden ötürü onun tekrar geleceğini anlayarak (gece) bekledim. Hakikaten geldi, erzakı avuçladı. Yakaladım;
— "Seni Allah'ın Resulü (s.a.v.)c götüreceğim, dedim.
— "Beni bırak, muhtacım, çoluk çocuğum var, bir daha gelmem, dedi. Ben de acıyıp bıraktım. Sabahleyin Allah'ın Resulü bana:
— "Ey Ebû Hüreyre, esirin ne yaptı, dedi.
— "Ya Resulâllah, dedim, çoluk çocuk sahibi olduğundan, ihtiyaç içinde bulunduğundan yakındı. Ben de acıyıp serbest bıraktım.
— "Yalan söyledi, yine gelecek, dedi. Üçüncü gece de gözetledim. Hakikaten geldi, erzakı avuçladı, hemen yakaladım:
— "Bu üçüncü defadır geliyorsun. Gelmeyeceğini sanıyorsun ama yine geliyorsun. Seni mutlaka Allah'ın Resulü (s.a.v.)e götüreceğim, dedim.
— "Beni bırak, Allah'ın seni faydalandıracağı birkaç kelime öğreteyim (sana) dedi.
— "Nedir onlar, dedim. Dedi ki:
— "Yatağına gittiğin zaman Ayetü'l-Kürsîyi: Allahü lâilâhe illâ huve'l-hayyu'l-kayyûm'u sonuna kadar oku. Allah tarafından üzerinde bir koruyucu bulunur. Sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşmaz.
— "Böyle deyince ben de onu serbest bıraktım. Sabahleyin Allah 'm Resulü bana:
— "Gece esirin ne yaptı, ' dedi.

[1056] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 305.
[1057] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/439-446.
[1058] Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Salât, bâbu'd-duâ, I. 343, 344.
[1059] Dârimî, Fadâilu'l-Kur'ân, 14; İbn Hanbel, V. 58.
[1060] Ebû Dâvûd, Salât, bâb mâ câe fî Âyeti'l-Kursî.
[1061] el-Câmi , 3/268.
[1062] Faydu'l-Kadîr, VI. 197; İbn Kesîr, I. 309.

— "Ya Resulâllah, dedim, Allah'ın beni yararlandıracağı birkaç kelime öğreteceğini sandı (onları bana söyledi), ben de onu serbest bıraktım.
— "Nedir onlar, dedi.
— "Yatağına gittiğin zaman Âyetü'l-Kürsî'yi başından sonuna kadar oku, Allah tarafından üzerinde bir koruyucu bulunur, sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşmaz' dedi. Ben de serbest bıraktım.
— 'Doğru söylemiş ama o yalancıdır. Üç günden beri seninle konuşanın kim olduğunu biliyor musun ey Ebû Hüreyre? dedi.
— "Hayır, dedim.
— "O şeytandır, dedi."[1063]
Âyetü'l-Kürsî'de Allah'ın isim ve sıfatları en güzel bir tarzda anılmakta, yüce Allah, insanın kavramasına mümkün olan ölçüde yaklaştırılarak anlatılmaktadır.
Allah ismi, yüce Tanrı'nın özel adıdır. O'ndan başka hiçbir varlığa Allah denmez, İnsanlar Allah'ı bırakıp kendilerine birtakım mabutlar edinmişler ama onlara ilâh (tanrı) demişlerdir. Allah dendiği zaman yalnız kâinatın tek yaratıcısını anlamışlardır. Tasavvuf erbabına göre Allah adının her harfi dahi O'nu gösterir: Allah'ın başından elifi kaldırsak lillâh kalır: (göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır). Lamlardan birini kaldırsak lehû kalır. (Göklerdekilerin ve yerdekilerin hepsi O'nundur). İkinci lamı da kaldırsak hû kalır. Hû da Allah'ı işaret eden zamirdir, (O öyle Allah'tır ki O'ndan başka tanrı yoktur).
O, el-Hayy, el-Kayyûm 'dur. İbn Abbâs: "Allah'ın en büyük isimleri el-Hayy, el-Kayyûm'dur" demiştir. Hz. Peygamber'in, Bedir Savaşında secdeye kapanıp hep "ya Hayy, yâ Kayyûm " demesi de bu isimlerin yüceliğini belirtmeğe kâfidir. Evet Allah Hayy'dir, yani diridir. Öyle bazı filozofların sandığı gibi kâinata ilk hareketi verip geri çekilmiş, cansız, pasif bir varlık değil; yaratıcılığı her an devam eden, her anda bir iş yapıp vücuda getiren, akıllı, bilgili, faal bir varlıktır. Kayyûm'dm yani kendi kendisiyle vardır, varlığı başka şeylere bağlı değildir. Diğer varlıkların varlığı hep O'na bağlıdır. O*-nun varlığı gereklidir. Bütün, varlıkları etkileye", vücuda getiren ve yöneten hep O'dur. Kayyûm kelimesinin Arapça mübalâğa kipi oluğunu söyleyenler bulunduğu gibi bu kelimenin İbrânîceden yahut Süryaniceden geldiğini söyleyenler de vardır. Dahhâk'e göre el-Kayyûm: Varlığı hiç değişmeden devam eden demektir. Bazılarına göre Kayyûm, Süryanicede uyumayan demektir.[1064]
"O'nu ne gaflet basar, ne uyku". Hiçbir şey O'nu gaflete düşürüp yönetiminden alıkoymaz. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur, O'nun yönetimindedir. O öyle bir saltanat ve ihtişam sahibidir ki kendisinin izin verdiğinden başka kimin haddine düşmüş ki O'nun huzurunda şefâ'at etmeğe kalkışsın!
Şefaat, birini kurtarmak, ya da birine yarar sağlamak maksadiyle bir büyüğün nezdinde aracı olmak demektir. Padişahların yakınları, kendi adamları hakkında padişah katında şefaat ederler. Allah da bütün kâinatın padişahıdır. Ama O'nun katında, kendisinin izin verdiğinden başka hiç kimse şefaat etmeğe cür'et edemez. Ancak Allah kime izin verirse o şefaat edebilir. Onlar da ancak Allah'ın razı olduğuna, şefaat edilmesini hoş karşılayacağı kimseye şefaat edebilirler. O'nun istemediğine kimse şefaat edemez.
Burada müşriklerin, tanrılarım, kendileriyle Allah arasında şefaatçi kabul etmelerine tariz vardır. O tanrı dedikleri düzme şeyler ne oluyor ki Allah katında şefaat edebilsinler? Allah kimlere izin verirse ancak onlar şefaat edebilirler. Allah, ancak seçkin kullarına, peygamberlerine ve velilerine şefaat izni verecektir. Çünkü onlar Allah'ın razı olduğu seçkin kullarıdır. Hiç kuşkusuz, bunların başında da Hz. Muhammed (s.a.v.) gelir. Ama oradaki şefaatin bizim anladığımız anlamda bir şefaat olması da mümkün değildir. Çünkü anladığımız şefaat, aracılık yaparak birine hak etmediği bir çıkar sağlamak demektir ki Allah böyle bir şey yapmaktan uzaktır, yücedir. O şefaatin niteliğini Allah bilir. Zira âhiret ahvali dünyâya benzemez.
Allah, bütün varlıkların önlerinde ve arkalarında, geçmişlerinde ve geleceklerinde ne varsa, ne olmuş ve olacaksa hepsini bilir. Fakat onlar, O'-nun bilgisinden hiçbir şey kavrayamazlar. O, gizli bilgisine, gayb ilmine onları muttali kılmaz. "O, gaybi bilendir. Gaybini kimseye göstermez. Meğer razı olduğu bir peygamber olsun."[1065] âyetinin de ifade ettiği üzre yalnız bazı kullarını seçer, onlara gayb ilminden bazı bilgiler gösterir.
"O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır. O'nun hükümranlığı ve ilmi her şeyi kuşatmıştır. Emri, kâinatın her zerresinde geçerlidir. Kifrsî, aslında bir araya toplanmak anlamına gelir. Sandalyenin tahtaları bir araya toplandığından, üzerine oturulacak sandalyeye, koltuğa da kürsî denir. Burada kürsî, taht anlamınadır. Hasan Basrî'ye göre kürsî, 'Arş'ın aynıdır. Bazı âyetlerde 'Arş denen şeye burada kürsî denmiştir. Bu kelime üzerinde birkaç görüş ileri sürülmüştür:
1) Kürsî, gökleri ve yeri kaplayan büyük bir cisimdir. Arşın altında, yedinci göğün üstündedir. İbn Abbâs'ın: "Kürsî, iki ayağın konulduğu yerdir" dediği rivayet edilir. Fakat İbn Abbâs, iki ayak sözüyle Allah'ın ayakları olduğunu kasdetmiş olamaz. Çünkü Allah, uzuv sahibi olmaktan münezzçhtir. Ya bu rivayet doğru değildir, ya da İbn Abbâs, Ruh-i A 'zam'm ve"ya Allah'a yakın diğer bir meleğin, kürsîye ayaklarını koyduğunu kasdetmiştir.
2) Kürsî'den maksat, maddî bir cisim değil, mülk, kudret ve saltanattır. Tanrılık ancak kudret ile olur. Melikin oturduğu yere kürsî dendiği gibi ba-
zan bizzat kendisine de kürsî denir.

[1063] Buhârî, Kitâbu'l-Vekâle, 10, BedVİ-Halk, 11, Fadâilu'l-Kur'ân, 10.
[1064] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 310.
[1065] Cınn Sûresi: 26.

3) Kürsî kelimesiyle Allah'ın ilmi kasdedilmiştir. Çünkü ilim, âlimin dayandığı şeydir. Kendisine itimad edilen âlimlere kürsîler denir. İtimad edilen ilme de kürsî denmiştir. Burada kürsî, Allah'ın ilmini gösterir.
4) Kürsî kelimesi, burada Allah'ın büyüklüğünü ve gücünü anlatmak için kullanılmıştır, mecazî bir anlam" taşır. Yüce Allah, kendi büyüklüğünü, insanların alıştıkları vasıflarla anlatmıştır. İnsanlar kıratlarını böyle nitelerler. İşte Allah da kendi büyüklüğünü, onların anlayışlarına yaklaştırmak için onların alıştıkları sözlerle tavsif etmiştir. Bunun örnekleri çoktur. Meselâ Kâ'be'yi kendi evi olarak nitelemiştir. İnsanlar kıratlarının evi etrafında nasıl dönerlerse aynı şekilde kâinatın padişahının evi etrafında da öyle dönmelerini emretmiştir. Hacer-i Esved'i yer yüzünde Allah'ın sağ eli saymış, insanların, kıratlarının ellerini öptükleri gibi onu da öpülecek bir şey yapmıştır. Tıpkı bunun gibi kıyamette meleklerin dizileceğini, mizanın konulacağını söylemiştir. Bunlar, Allah'ın büyüklüğünü, insan kavramasına ve anlamasına yaklaştırmak için kullanılan mecazî anlam taşırlar. Rahman'ın Arşa oturması, meleklerin, Rahman'ın tahtı etrafında dönmesi, kürsînin gökleri ve yeri kaplaması hep mecazî ifadelerdir. Onun kudretinin büyüklüğünü kavratmak için kullanılmış sözlerdir. Bunları maddî mânada anlamak doğru değildir.
İmâm Fahreddîn Râzî, bunun güzel bir yorum olduğunu kabul etmekle beraber birinci görüşün daha çok güvenilir olduğunu, zira delilsiz olarak zahir mânayı terk etmenin caiz olmadığını söyler.[1066]
Evet Allah'ın bir taht üzerinde oturduğunu düşünmek hatâdır. Âyetten anlaşıldığına göre Allah'ın kürsîsi, bütün gökleri, yeri, yani tüm maddî cisimleri kaplayan şeydir. Bu bize Allah'ın ilim ve kudretinin her şeyi sardığını anlatır. Bütün kâinat cisimleri bu kürsî içinde kaldığı için onun üzerinde hükmeden ilim ve saltanat sahibinin, cisimtiğin üzerinde bir varlık olduğunu anlarız. Hadîslere göre gökler ve yerler birbirine eklense yine kürsînin genişliği karşısında, çölün içine düşen bir halka gibi kalırdı. Taberî şu hadîsi naklediyor: ('Kürsî içinde yedi gök, bir kalkan içine atılmış yedi dirhem gibi kalır." Ebû Zer de Hz. Peygamberdin şu sözünü nakletmiştir: "Arş içinde kürsî, yer yüzünde bir çölün içine atılmış demir bir halka (yüzük) kadardır."[1067]
Kürsî, her şeyi böylesine kaplayan bir şey olduğuna göre onun, her şeyi içine alan mutlak mekân olduğunu da düşünebiliriz. Bunun üstünde zaman vardır. Arş da kürsîyi içine almıştır. Akıllar ve ruhlar âlemini içeren, Allah'a yakın meleklerle çevrilmiş bulunan Arş, mekân üstüdür. "Rahman Arşın üstüne oturdu"[1068] âyetinin söylediği üzre Allah, Arşın içinde değil, üstündedir. Allah'ın, Arşın üzerinde olması mekansız bir keyfiyettir. "Ey Rabbimiz, sen rahmet ve ilimce her şeyi kuşattın."[1069] âyeti gereğince, Allah'ın kuşatması, ilim ve rahmetiyle kuşatmasını ifade eder. O'nun kürsîsi, bu rahmetinin, bizim kâinatımıza tecelli ettiği yerdir. Allah'ın kürsîsi olması, Allah'ın düşündüğümüz tarzda onun üzerinde oturmasını gerektirmez. Hâşâ Allah
cisim değildir. Bu ifade, Allah'ın kâinatı yönetmekte olduğunu, kâinatın mutlak hakimi olduğunu belirtir. İşte gökler ve yer ne kadar aşikârsa Allah onlardan daha aşikârdır. Bunları kuşatan kürsî ve onun ötesi ne kadar gizli ise Allah ondan dahi gizlidir.[1070] O, çok yücedir, çok uludur.
"Gökleri ve yeri korumak O'nu yormaz" cümlesi, Allah'ın, kâinatı altı günde yaratıp yedinci günde dinlendiğini söyleyen yahudî inancına tariz gibidir. Allah, gökleri yaratıp korumakla yorulmaz. O çok yücedir, çok uludur!

256- Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur. Kim tâğût (şeytan)ı inkâr edip Allah 'a inanırsa muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitendir, bilendir.
257- Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin dostları da tâğuttur. (O da) onları aydınlıktan karanlığa çıkarır. Onlar ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır.
258- Allah kendisine hükümdarlık verdi diye (şimararak) Rabbi hakkında İbrahim 'le tartışanı görmedin mi? ibrahim: "Benim Rabbim O'dur ki yaşatır, öldürür', demişti. "Ben de yaşatır, Öldürürüm." dedi. ibrahim: "Allah, güneşi doğudan batıya getirir, sen de onu batıdan getirt" deyince inkâr eden o adam şaşırıp kaldı. Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez.[1071]

Tefsir.

256- İkrah, bir kimseyi hoşlanmadığı bir şeye zorlamak, tehdid İle ona bir şeyi yaptırmağa kalkışmaktır. Din, başka konularda dahi haksız zorlamaları yasaklamıştır. Hele dinin kendisinde asla zorlama olmaz. Din insanların hür vicdanlariyle seçip bağlanacakları bir şeydir. Zor ile yapılan dinî işte sevap olmaz. Gönül rızasiyle yapılmayan ibadete ibadet denmez. Zira "ameller, niyetlere göre karşılık alır". Zorla insanı imâna sokmak mümkün değildir. Baskı ve tehdid sonucunda gösterilen imân, gerçek imân olamaz. Islâmda cihad, insanları zorla dine sokmak için değil, vicdanlar üzerindeki baskıyı kaldırmak, insanları serbestçe karar verme hürriyetine kavuşturmak için farz kılınmıştır. Hiç kimse dine girmek için zorlanmaz. Ancak din tebliğ edilir. Eğer zorlama olsaydı, Allah insanları herhangi bir inanca zorlardı ve insanlar da artık onun dışına çıkamazlardı. Böyle olunca

---

[1066] Mefâtîhu'l-ğayb, II. 313.
[1067] İbn Kesir, I. 309.
[1068] Tâhâ-Sfiresi: 5.
[1069] Ğâfir Sûresi: 7.
[1070] Bkz. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, I. 859.
[1071] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/447-453.

da sevap ve cezanın anlamı kalmazdı. Halbuki Cenabı Hak kimseyi imâna zorlamamıştır. Yüce Allah: "Rabbin dikseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi imân ederdi. Şimdi sen mi mü 'min olmaları için insanları zorlayacaksın?[1072] diyor. Ayrıca Kâfirûn Sûresinde Hz. Peygamberi: "Sizin dininiz size, benim dinim bana" demesi emredilmiştir. Islâmın prensibi budur: Doğru ve eğri yollar ap açık insanların gözleri önüne serilmiştir. Doğruyu veya eğriyi seçmek, insanların hür vicdanlarına bırakılmıştır.

izahına çalıştığımız âyetin iniş sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır: Bir rivayete göre Islâmdan önce çocuğu yaşamayan ensâr kadınları, doğacak çocuklarını yahudîler arasında yetiştirip yahudî yapacaklarını adar idiler. Çünkü yahudîleri, din bakımından kendilerinden üstün görürlerdi. Böylece bazı ensâr çocukları, yahudîler arasında büyümüş ve yahudî olmuşlardı, İslâm gelip de yahudîlerden Nadîroğullan, yurtlarından sürülünce ensârlılar: "Biz çocuklarımızın onlarla beraber gitmesine müsaade etmeyiz' dediler ve çocuklarını müslüman olmağa zorlamak istediler. Bunun üzerine bu âyet indi.[1073]

Bir rivayete göre de âyet, yine ensârın bir kolu olan Salim ibn Avf Oğullarından el-Husayn hakkında inmiştir. Bu zatın iki oğlu vardı. Bunlar Şam'dan Medine'ye kuru üzüm getiren iki tüccarın telkiniyle hırıstiyan olmuşlardı. Bu çocuklar da o tüccarla beraber Şam'a gitmek isteyince babalan, bunları zorla İslama sokmak istedi ve Allah'ın Resulünden, arkadan adam gönderip bunları İslama döndürmesini rica etti, bu âyet indi.[1074]

İşte bu iniş sebeplerine dayanarak bazı müfessirler bu âyetin, ancak kitap ehlinden olan kimselerin müslüman olmağa zorlanmayacakları görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre de âyet önce bütün insanlara şamil olmak üzre inmiş, sonra kıtal âyetiyle müşrikler ile olan ilişkisi neshedilmiş ve hükmü, yalnız kitap ehline ilişkin olmak üzre baki kalmıştır. Kitap ehli kendi dinlerinde kalmakta serbesttir. Ama müşrikler, ya İslâmı veya ölümü seç-mek zorundadırlar. Zira onlar hakkında: "Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaş"[1075] Duyurulmaktadır. Bir kısmına göre de "Dinde zorlama yoktur" âyeti, "Fitne kalmayıncaya.... kadar onlarla savaş" âyetinden sonra inmiştir. Arap Yarımadasındaki müşrikler tamamen müslüman olduktan sonra "dinde zorlama yoktur" âyeti inmiş ve bundan böyle hiç kimsenin zorla dine sokulmayacağı açıklanmıştır. Fakat bu âyet ininceye kadar Arap müşriklerine din hürriyeti tanınmamıştı. Zira Hz. Peygamber: "Allah 'tan başka tanrı yoktur demelerine kadar onlarla savaşmam emredildi. Bunu söyledikleri zaman kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak İslâmın hakkını yerine getirerek söylemeleri gerekir. Hesapları da Allah 'a aittir demiştir.[1076] Bu hadîsin hükmü, "dinde zorlama yoktur" âyetinin hükmüne aykırıdır. Demek ki 'Lâikrahe...." âyeti, daha sonra inerek ikrahı kaldırmıştır.

Fakat bu görüşün doğru olabilmesi için (lâ ikrâhe...) âyetinin, Arapların müslüman olmasından sonra inmiş olduğunun ispat edilmesi gerekir. Halbuki bu, ispat edilemez. Âyetin, "Fitne kal mayıncaya.... kadar onlarla savaş" âyetinden sonra veya ona yakın bir zamanda indiği görüşü daha kuvvetlidir. Kaldı ki Hz. Peygamber, ne Arap müşriklerini, ne de bir başkasını, zorla İslama sokmamıştır. İmân gönül, işidir zorla olmaz. Nitekim Hz. Ömer, hı-ristiyan kölesi Esbak'a birkaç defa inanmasını önermiş, köle kabul etmedikçe Hz. Ömer: "Dinde zorlama yoktur, ama müslüman olsan, müslümanların bazı işlerinde senden istifade ederiz" demiştir.[1077] Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîse göre Hz. Peygamber (s.a.v.) "Bir adama müslüman ol, dedi. (Adam) kendimi isteksiz görüyorum, dedi. (Hz. Peygamber), isteksiz de olsan müslüman ol, dedi."[1078] Hadîsten anlaşıldığı üzre Hz. Peygamber, adamı zorlamamış, sadece müslüman olmasını tavsiye etmiştir. Onun isteksizliğinin sonradan tam huzura dönüşeceğini bildiği için isteksiz de olsa inanmasını söylemiştir. Burda zorlama yoktur.[1079]

Tefsirini yaptığımız âyetle Enfâl Sûresinin 39 ncu âyeti, birbirini tamamlar mahiyettedir. Müşrikler savaş, fitnenin ortadan kalkması için emredilmiştir. Demek ki cihadın gayesi, vicdanlardan baskıyı kaldırmaktır. "Dinde zorlama yoktur" âyetiyle "Fitne... kalmayıncaya.....kadar onlarla savaş" âyeti arasında bir aykırılık yoktur. Arabistan müşriklerine din hürriyeti tanınmamıştı. Çünkü onlar İslâmın en büyük düşmanı idiler. Şirk onları İslâmla savaşmağa, İslâmın serbestçe tebliğine engel olmağa yöneltiyordu.Onun için Hz. Peygamber, bu fitne kaynağım kurutmak istemiştir. Evet İslâmda ikrah yoktur, fakat ikrahın olmaması, fitnenin bulunmaması şartına bağlıdır. Fitne yoksa dinde ikrah da yoktur. Fitne varsa, din o fitnenin kaldırılmasını emretmektedir.

Bundan dolayıdır ki cihad ilân ederken düşmana ya hak dini kabul etmesi veya yenilgiyi kabullenerek kendi dininde kalıp İslâm tabiiyetinde vergi vermesi teklif edilir. Düşman bunlardan birini kabul ederse barış andlaşması yapılır. Bunları kabul etmez de savaşla mağlûb edilirse yine dinini değiştirmeğe zorlanmaz, adalet dairesinde konulan vergiyi vermeğe ve düzene uymağa mecbur edilir.

[1072] Yûnus Sûresi: 99.

[1073] Ebû Dâvûd, Cihâd, bâb fi'1-esîr yukrahu alâ'l-lslâm; Ncsâî, İbn Ebî Hatim ve İbn Hib-bân da rivayet etmişlerdir; İbn Kesîr, I. 310; İbnu'l-Arabî, Ahkâm, I. 333; el-Bahru'l-muhît, II. 281.

[1074] İbn Kesîr, I. 310, 311.

[1075] Enfal Sûresi: 39.

[1076] Buhârî, îmân, 17, Zekât 1, Cihâd 95; Tirmizî, îmân, 1,2, Tefsîru Sûre : LXXXVIII; Nesâî, Zekât 3, îmân 15, Cihâd, İ, Tahrîm 1; İbn Mâce, Mukaddime 9, Fiten 1; Dârimî, Siyer 10; İbn Hanbel, I. 11, 78, II. 314.

[1077] Buhârî, îmân 17; Zekât, 1, Cihâd 95; Tirmizî, îmân 1, 2, Tefsîru Sûre : LXXXVIII; Nesâ'î, Zekât, 3, îmân 15; Cihâd, 1, Tahrîm 1; İbn Mâce, Mukaddime 9, Fiten 1; Dâri-mî, Siyer 10; İbn Hanbel I. 11, 78, II. 314.

[1078] ibn Hanbel, III. 109, 181.

[1079] ibn Kesîr, I. 311.

Demek ki cihad, din değiştirtmek için bir zorlama aracı değil, hak dinin yüksekliğini fi'len ispat vasıtasıdır. Cihadın hikmeti, insanları ikrahtan korumak, ikrah kabul etmeyen dini hakim kılmak suretiyle Allah'ın kelimelerini yüceltmektir. Yani hakkın serbestçe kabulüne engel olmak isteyen ve bu hususta cebir kullanan hak düşmanlarının defi, hak yoldan engellerin kaldırılması için cihad yapılır. İşte i'lâ-i kelimetullâh budur.
Yalnız burada bir hususa daha dikkati çekmek gerekir. Gerçi İslâmda zorlama yoktur. Başka bir din mensubu zorla İslâm dinine sokulmaz ama Islâmı kabul eden veya İslâm tabiiyetinde yaşayan kimsenin, İslâm nizamına uyması mecburidir. Meselâ müs1uman bir kimsenin içki içmesine veya zina etmesine engel olunur. Çünkü bu fiiller, düzeni bozar. Her hukuk sistemi, kendisine tabî vatandaşları, kanunlarına uymağa mecbur ettiği gibi İslâm hukuk sistemi de kendi tabiiyetinde yaşayanları, prensiplerine uymağa, getirdiği düzene göre yaşamağa mecbur eder.
"Kim tâğûtu tanımaz ve Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır..."
Tâğût, tuğyandan mübalâğa kipinde bir cins ismidir. Çok azgın azman, azıtkan demektir. Allah'a karşı azan, başkalarını da azdıran herşey tâğûttur. Asıl azdırıcı, şeytan olmakla beraber, kendisini tanrı yerine koyan, insanları yanlış yollara sevk eden kötü kişiler ve kendilerine tapınılan putlar da tâğûtun anlamı içine girer.'"[1080]
İşte o tâğûtu inkâr edip Allah'a inanan kimse, kopmayan sağlam kulpa yapışmış olur.
'Urve: testilerde, kabların kulpuna, elbisenin iliğine, kışın yaprağını dökmeyen ağaca denir. Mücâhid'e göre sağlam kulp imândır. Süddîye göre İsrârodır. Enes ibn Mâlik'e göre Kur'ân'dır. Bunlar eş anlamlı görüşlerdir. Kays ibn Ubâd şu olayı anlatıyor:
"Mescidde idim, yüzünde huşu izi bulunan bir adam geldi, kısaca iki rejt'at namaz kıldı. Herkes' 'bu adam cennet ehlidir" dedi. Sonra adam çıktı, ten de ardından çıktım. Evine girdi, ben de ardından girdim. Kendisiyle konuştum. Mescidde namaz kılarken halkın kendisi hakkındaki kanaatlerini kendisine anlattım. Dedi ki:
— Subhânellah, kimsenin bilmediği bir şeyi söylemesi doğru değildir. Sana sebebim söyleyeyim: Ben Allah'ın Resulü (s.a.v.) devrinde şöyle bir rüya gördüm: Kendimi yeşil bir bahçe içinde gördüm (bahçenin genişliğini, çayır çimenle dolu olduğunu, yeşilliğini de anlatmıştır), ortasında dibi yerde, üstü gökte olan demirden bir direk vardı. Direğin üstünde (tutunacak) bir kulp bulunuyordu. Bana "ona çık" dendi. "Çıkamam" dedim. Bir hizmetçi geldi, arkadan elbisemi kaldırdı, "çık" dedi. Çıktım, kulpu tuttum, "kulpa yapış" dedi. Kulp elimde iken uyandım. Allah'ın Resulü (s.a.v.)e gelip ru'yayı anlattım. Buyurdu ki:
— O Bahçe İslâm bahçesidir, direk de İslâm direğidir. Kulp da (el-'urvetuM-vuska: tutunacak sağlam şeydir). Sen ölünceye kadar îslâm üzerinde kalacaksın.
"Hadisi anlatan Kays ibn Ubâd, işte o adam Abdullah ibn Selâmdır, demiştir."[1081]
257- Önceki âyette azgın şeytânı tanımayıp Allah'a inanan kimsenin, sağlam kulpa yapışmış olacağı belirtildikten sonra, Allah'ın, kendisine inananların velîsi (koruyucusu) olduğu; onları şirk ve sapıklığın karanlıklarından, imânın aydınlığına çıkaracağı; nankörlerin velisi olan şeytânın da onları imânın aydınlığından batıl düşünce ve inançların karanlığına götüreceği vurgulanıyor.
258 nci âyette dünya saltanatına güvenerek tanrılık davasına kalkışan ki rai ile Hz. İbrahim arasındaki tartışma anlatılmaktadır. İbrahim onu Hakk'a kulluğa davet etmiş, o da kendisinden başka tanrı görmemiştir. İbrahim, tanrı olmak için diriltme ve öldürme kudretine sahib olmak gerektiğini hatırlatarak işte "Benim Rabbim diriltir ve öldürür" demiş. O da hemen mugalataya sapıp "Ben de yaşatır ve öldürürüm", dilediğimi sağ bırakır, dilediğimi de kaltederim demiş. Bu defa İbrahim "Benim Rabbim, güneşi doğudan (batıya) getirir. Sen de eğer tanrı isen onu batıdan doğuya getir" demiş. O inkarcı kıtal, bu delil karşısında söz bulamamış, şaşırıp kalmıştır.
Servet ve mevki karşısında böyle gurura kapılan, kendilerini tanrı yerine koyan İnsanlar her zaman vardır. TefsİrcilereGöre bu adam, Babil Kiralı Nemrud idi. Fakat bu olay, Tevrat'ın Tekvîn sifrinde yoktur. Herhalde bu vakayı anlatan Tevrat parçası, Hz. Peygamber devrinde vardı veya yahudî-ler arasında bu vak'a biliniyordu.
Tefsirlerde bu konuda çok teferruat vardır. Bunlardan sarfı nazar ediyoruz. Kur'ân'ın gayesi, mevkiine, servetine, mülk ve saltanatına güvenip kendisini tanrılaştıran Nemrudlarla, Allah'tan başka kuvvet, otorite ve mülk sahibi görmeyen olgun insanları, bu iki zıd karakter arasındaki mücadeleyi karakterize etmek suretiyle insanlara ders vermektir. Bu konuda teferruata girmek, Kur'ân'ın gayesine aykırıdır.
259- Yahut şu kimse gibisini (görmedin mi) ki duvarları, çatıları üstüne yığılmış (alt üst olmuş) ıssız bir kasabaya uğramıştı: "Allah, bunu böyle öldükten sonra nasıl diriltecek?" demişti. Allah da kendisini yüz sene öldürüp sonra diriltti, "Ne kadar kaldın?" dedi. "Bir gün, ya da bir günün birazı kadar kaldım" dedi. (Allah): "Hayır dedi, yüz yıl kaldın, yiyecek ve içeceğine bak, bozulmamış; eşeğine bak, seni insanlar için bir ibret kılalım diye böyle yaptık. Kemiklere bak, nasıl onları birbiri üstüne koyuyor, sonra onlara et giydiriyoruz!' Bu işler ona açıkça belli olunca: "Allah'ın herşeye kadir olduğunu biliyorum!" dedi. **260-** İbrahim de bir zaman: "Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!" demişti. (Allah): "inanmadın mı?" dedi. İbrahim: "Hayır inandım, fakat kalbim kuvvet bulsun diye (gösmek istiyorum)' dedi. "O halde kuşlardan dördünü tut, onları kendine çek (kendine alıştır) sonra her dağın basma onlardan birer parça koy, sonra onları kendine çağır, koşarak sana gelecekler. Bil ki Allah, daima galip ve hikmet sahibidir." dedi.[1082]

[1080] Hamdi Yazir, Hak Dini Kur'ân Dili, I. 870.
[1081] Müslim, FadâiluVSahâbe, bâb 33; Buhârî, Tâ bîr, 23; Menâkıbu'l-ensâr 19; İbn Han-bel, V, 452.
[1082] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/453-459.

Tefsir:

259 ncu âyet, muhakkak ki o zamanki yahudîler arasında anlatılan bir olaya işaret etmektedir. Daha önceki âyette kendisini tanrı yerine koyan zalim bir kıral tipi temsil edilmişti. Burada da Allah'ın kudretini görünce derhal hakkı kabul eden mü'min bir kişi canlandırılmaktadır.

Bu adam, yıkılmış, harab olmuş bir şehrin yanından geçerken ümitsizliğe düşer, kendi kendine "Acaba AHah bunları nasıl diriltir?" der. Allah'ın yaratmasından şüphe ettiğinden değil, fakat büyük umutsuzluk ve esef içinde bulunduğundan, şaşkınlık içine düştüğünden dolayı böyle söyler, düşünür ve uykuya dalar. Uykuda iken Allah onun ruhunu alır, yüz yıl böyle kalır. Sonra tekrar onu diriltir. Adam, uyuyup biraz sonra uyandığını sanır. Kendisine gizliden bir ses "Ne kadar kaldın?" diye sorar. O da bir gün, ya da günün birkaç saati kadar bir süre böyle kaldığını söyler. Kendisine, yüz yıl o şekilde kaldığı, yiyecek ve içeceğinin bozulmadığı, fakat merkebinin dağılmış kemik haline geldiği, Allah'ın kudretini göstermek ve insanlara bir ibret bırakmak için merkebinin, onun gözleri Önünde diriltileceği söylenir. Allah'ın iradesiyle kemikler bir araya gelip birbirine eklenir, eklenen kemikler üzerine et giydirilir, içine ruh üflenir ve merkep dirilip kalkar. Allah'ın bu yüce kudretini gören adam: "Allah'ın herşeyiyapabileceğim biliyorum" der.

Bu adam kimdir? Bunun, o sözü söylediği zaman mü'min mi, kâfir mi olduğu hakkında tefsirler çeşitli rivayetler ileri sürmüşlerdir. Fakat âyetin muhtevasından, bunun mü'min bir insan olduğunu anlıyoruz. Müfessirler-den çoğunun kanatine göre bu adam, İsraîloğulları peygamberlerinden biridir. Naciye ibn Kâb, Süleyman ibn Büreyde, Katâde, Rabî, Süddî, Dahhâk ve İbn Abbâs'tan gelen rivayetlere göre bu adam Uzeyr'dir. Diğerlerine göre Hilkiya oğlu Yeremyâ'dır. İbn İshak'a göre bu adam Hıdır'dır. Çünkü Hıdır, İmran oğlu Harun'un torunlarından olan Hilkiya oğlu İrmiya'dır.[1083]

Kitâb-ı Mukaddes'te anlatıldığına göre Fars Kralı Nebukadnetsar (Buh-tunnasr) Kudüs'ü yağmalamış, yahudîleri esir alıp götürmüştür. Hem Ye-remya, hem de Hezekiel, Kudüs'ün tahrib edilişini görmüş, Babil'e götürülmüşlerdir.

243 ncü âyetin tefsirinde de Hezekiel hakkında benzeri bir olayı arz etmiş bulunuyoruz, önemli olan, bu adamın ya da gördüğü yıkık kasabanın ismi değildir. Çünkü verilen isimlerin, mutlaka Kur'ân'ın anlattığı zat veya yer olduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Kur'ân, 258 ve 259 ncu âyetlerinde iki şahsı karakterime etmektedir. Birinci âyette Allah'a inanmayan, kendisini tanrılaştıran, gördüğü deliller karşısında şaşırıp kaldığı halde yine kibir ve inadında direnen bir kâfir; ikinci âyette virane bir ülkeyi görünce bunun dirileceği hakkında umutsuzluğa düşen, fakat Allah'ın diriltici kudretini görünce de bütün hulûsiyle Allah'a yönelen, O'nun kudretini kabul edip O'na teslim olan mü'min bir kimse tasvir edilmektedir. Teferruat, Kur'ân'ın amacına aykırıdır.

İbn Abbâs'tan nakledilen rivayete göre bu kıssanın kahramanı Uzeyr'dir. Buhtunnasr yahudîleri mağlûb edip ülkelerini yağmalamış, halkın çoğunu esir alıp BabiPe götürmüş idi. Bunlar arasında Israîloğulları bilginlerinden Uzeyr de vardı. Bir gün Uzeyr, eşeğine binip anılan kasabaya geldi, şehirde dolaştı, kimseyi göremeyince "Allah bunları nasıl diriltir?" diye umutsuzluğunu ifade etti. Bir ağacın altında oturdu, üzüm, incir yedi, şıra içti, uyuyakaldı. Allah onu uykuda iken yüz yıl öldürdü. Fakat ne insanlar, ne yırtıcı hayvanlar, ne de kuşlar, onun öldüğünün farkında değillerdi. Sonra Allah onu diriltti ve Uzeyr gözleri önünde merkebinin nasıl dirütildiğini görünce Allah'ın kudreti karşısında secdeye kapanıp "Allah her şeye kadirdir" dedi. Daha sonra Uzeyr şehre girdi, şehirde kimse onu tanıyamadı. Çünkü yüzyıl önce Uzeyr'in esir edilip öldürüldüğü söyleniyordu. Yüzyıl sonra çıkagelen Uzeyr, Tevrat'ı onlara ezberinden yazdırdı. Sonra bir yerde gömülü bulunan Tevrat'ı çıkarıp Uzeyr'in yazdırdığıyle karşılaştırdılar, bir harfin bile değişik olmadığını gördüler."[1084]

Bunun, Tevrat'a sağlamlık kazandırmak için yahudîlerce uydurulmuş bir hikâye olduğu açıktır, üzerinde durmağa değmez.

260 ncı âyette de Hz. İbrahim'in düşüncesi ve ona gösterilen mucize anlatılıyor. Taberî'nin belirttiğine göre İbrahim Aleyhisselâm, yolda yürürken, ölmüş, yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından parçalanmış, kemikleri ortaya çıkmış bir hayvan görmüş. Onu bu halde görünce durup düşünmeğe başlamış: "Ya Rabbi, biliyorum sen bu hayvanın vücudunu yırtıcı hayvanların ve kuşların kursağından toplayıp bir araya getirecek ve bunu dirilteceksin. Ama bu işi nasıl yapacaksın, bana göster!" diye yalvarmış. Allah'ın kudretinden şüphe ettiğinden dolayı değil, kalbindeki inancı daha da güç kazansın diye böyle söylemiş. Çünkü bilmek, gözle görmek gibi değildir. Gözle görmek, daha kesin bilgi verir. Yüce Allah da ona dört kuş alıp bunları kendine çekmesini, yani kendi yanında bulundurup yaratılışlarını iyice incelemesini, sonra kesip her dağın başına bunlardan birer parça koymasını emretmiş.

Âyetteki (fesurhunne) kelimesi, damme ile de kesre ile de okunabilir. Fakat damme ile okunması meşhurdur. Damme ile okunduğunda "Onları yanma al, kendine meylettir" demek olur. Kesre ile okunduğunda "Onları kes" anlamına'gelir. Ancak İbn Abbâs'tan gelen rivayetlere göre damme ile de, kesre ile de okunsa aynı anlamı verir. Kelime, Nabatçadan gelir, "kes, dağıt" demektir. Zaten "meylettir" mânası da verilse yine siyaktan "onları kendine meylettir, yanına al, incele, sonra kes" anlamı ortaya çıkmaktadır. Demek ki herhalde kelimede kes

---

[1083] Taberî, III. 28-29.

[1084] Râzî, Mefâtîh, II. 486.

anlamı vardır.[1085]
Fakat bu kelime, esas konumu itibariyle Arapcada meyi anlamınadır. "den emirdir. Ebû'I-Esved ed Duelî'den rivayete göre bu kelime Süryanca olup doğramak anlamınadır.[1086]
Birinci anlamı göz önünde tutan Ebû Müslim'e göre bu âyette, İbrahim'in, kendisine söyleneni yaptığına dair bir kanıt yoktur. Zaten her emrin yapılması da istenmez. Zira iyice açıklanmak istenen bazı haberler, emir kipiyle söylenir. Meselâ biri sana mürekkebin nasıl yapıldığını sorsa şöyle dersin: "Şunu şunu al, şöyle şöyle yap, mürekkeb olur." Bu emir, adamdan mutlaka mürekkeb yapmasını istemek değil, mürekkeb yapımını ona tariftir. Kur'ân'da haber kasdedilen emir çoktur. Burada söz, ölüleri diriltme hakkında bir temsîldir. Mânâ şudur: Dört kuş al, bunları kendine yaklaştır, alıştır, çağırdığın zaman sesine gelecek derecede sana alışsınlar. Sonra bunlardan her bir parçayı yani her kuşu sağ olarak bir dağa koy, ve bunları çağır. Alıştıkları için hemen sana koşup gelirler. Yerlerinin ayrı olması ve birbirinden uzak yerlere konmuş olmaları, gelmelerini önlemez. İşte Rabbinin buyruğu da böyledir. Ölüleri diriltmek istediği zaman onları: "Dirilin bana gelin!" diye çağırır. Bu misâlden maksat da ruhların, alıştıkları bedenlere kolaylıkla döneceğini anlatmaktır.
Âyetin bu anlamda olması gereklidir. Zira: **1)** " dilde" anlammadır. Doğramak anlamı tali bir anlamdır, kanıtsız olarak asıl anlamdan talî anlama geçilmez. **2)** Eğer onları doğra, anlamına gelseydi, ondan sonra gelmezdi. Çünkü ancak meylettir anlamındaki ilâ ile müte'addî (geçişli) olur, öteki anlam ilâ ile müte'addî olmaz. **3)** " "deki zamîr, kuşların parçalarına değil, kendilerine gider. Şayet kuşların eczası birbirinden ayrılmış, dağılmış ve her dağa o parçaların bir bölümü konmuş olsaydı zamirin kuşlara değil, parçalara gitmesi gerekirdi.[1087]
İşte Ebû Müslim, bu kanıtlara dayanarak âyette kuşların kesilmesinin değil, İbrahim'e alıştırılmasının anlatıldığını söylüyor. Fakat müfessirlerin genel kanısına göre âyetten kasıt, kuşların kesilip parçalarının ayrı ayrı dağlara konmasıdır. Gerçi âyette Hz. İbrahim'in emredüdiği şekilde yaptığı açıkça belirtilmemiştir ama sözgeliminden, böyle yaptığı anlaşılıyor.
Hz. İbrahim Aleyhisselâm'ın, bu emri yerine getirdiği açıkça zikredilme-miştir. Ama siyaktan böyle yaptığı anlaşılıyor. Allah'ın buyruğu uyarınca dört kuş rivayete göre tavus, güvercin, karga, horoz- almış, bunları inceledikten sonra kesmiş ve bunların her parçasını bir dağın başına koymuş, sonra bunları kendisine çağırmıştır. Dağılan parçalan bir araya toplayıp Allah'ın kudretiyle yeniden can bulan kuşlar, koşarak Hz. İbrahim'e gelmişlerdir.
Bu ve bundan önceki âyet, her şeyi sebeplere bağlayan yüce Yarataci-nın, istediği zaman bilinen sebepler koymadan da eşyayı yaratacağı, O'nun "Ol!" dediği her şeyin derhal olacağını anlatmaktadır. Her iki olay da birer rriu'cizedir. 259 ncu âyette öldükten sonra dirilmeyi görmek isteyen insana, bu olay hem kendi şahsında, hem de hayvanın da gösterilmiştir. 260 ncı âyette ise öldürüp diriltme olayı, dört kuşta yapılmıştır.
AiİAh, sevdiklerinin dileklerini yerine getirir. Bir kul, Allah aşkı ile, O'na kullukla o derece yakınlık kazanır ki Allah, diriltme sıfatını bir an için onda tecellî ettirir. Yüce Mevlâ, Muhyî (diriltici) sıfatiyle peygamberi İbrahim'e tecellî etmiş ve kesilip parçalanan kuşlar Allah'ın diriltici sıfatına mazhar olan İbrahim'in çağınsiyle can bulmuşlardır. Görünüşte onları çağıran İbrahim ise de gerçekte Allah'tır. Çünkü Allah'ın tecellîsi karşısında ibrahim'in beşerî varlığı ortadan silinmiştir. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) bu yüce mertebeye şöyle işaret buyurmuşlardır: "Allah buyurdu: Benim bir velime düşmanlık yapana karşı savaş açarım. Kulum, kendisine farz kıldığım ibadetlerle yaklaştığı kadar hiçbir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum, nafile ibadetlerle de bana yaklaşmağa devam eder, o kadar ki ben onu severim. Ben onu sevince de onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum..."[1088]
Mutasavvıflara göre Hz, İbrahim'in yoklayıp kestiği bu dört şey, nefistir. Nefsi kesmedikçe kalb can bulmaz. Nefsini mücâhedelerle boğazlamayan, kalbini Allah ile diriltemez.[1089]

261- Mallarım Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz dâne olmak üzere yedi başak veren bir dâne'nin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah(m lûtfu) geniştir, (O) bilendir.
262- Mallarını Allah yolunda verip de ardından başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin, Rableri katında ödülleri vardır, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.
263- Güzel bir söz (söylemek) ve affetmek, peşinden eziyet gelen sadakadan iyidir. Allah zengindir, halimdir.
264- Ey inananlar, insanlara gösteriş için malını verip Allah*a ve âhiret gününe inanmayan adam gibi, başa kakmak ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın, öylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan şu kayaya benzer ki; şiddetli bir yağmur indi de (üstündeki toprağı silip süpürerek) onu sert bir taş halinde bıraktı. (Böyleleri), kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kâfir kavmi doğru yola iletmez.
265- Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki (îma)nı kökleştirmek için mallarını harcayanların durumu da bir tepe üzerindeki şu bahçeye benzer ki bol yağmur değince ürününü iki kat verdi. Yağmur değmeseydi bile çisinti olurdu. Allahlarınızı görmektedir.

[1085] Lisânu'l-cArâb.
[1086] Kurtubî.
[1087] Mefâtîhu'l-ğayb, 7/41-42; Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 2/55-56.
[1088] Buhârî, Rikâk 38; Ibn Hanbel, VI. 256
[1089] Kuseyrî, Letâifu'l-i^ârât, ı. 215, Kahire.

266- Biriniz istermi ki kendisinin, altından ırmaklar akan, içinde her çeşit meyvası bulunan, hurmalardan ve üzümlerden oluşmuş bir bahçesi olsun; kendisinin üstüne tam ihtiyarlığın çöktüğü, âciz, çocuklarının da bulunduğu bir sırada, birden ateşli bir kasırga gelsin de bahçeyi yakıp kül etsin? Allah, düşünesiniz diye size âyetleri böyle açıklıyor.
267- Ey inananlar, kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyilerinden (Allah için) verin, kendiniz, (utandığınızdan ve iğrendiğinizden dolayı) göz yummadan alamayacağınız kötü şeyleri sadaka vermeye kalkmayın. Bilin ki Allah, zengindir, övülmüştür.
268- Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size çirkin şeyleri yapmayı emreder. Allah ise, size kendi tarafından bağışlama ve lütuf va'dediyor. Şüphesiz Allah(m lütfü) geniştir, (O) bilendin "[1090]

Tefsir:

Bu âyetler, Allah yolunda infak etmenin değerini anlatmaktadır. 261 nci âyette mallarını Allah yolunda harcayanlar bir çiftçiye benzetilmektedir ki onun yere attığı her dâne, her birinde yüz dâne bulunan yedi başak bitirmiştir. Böylece çiftçi, bire yedi yüz almıştır. İşte mallarını Hak yolunda harcayanlar, onu kaybetmezler, tersine bir vermişlerse yedi yüz alırlar. Allah'ın hazinesi boldur, O dilediğine bunun kat kat fazlasını da verir.
Âyet, evvel emirde yapılan iyiliklere kat kat ecir verileceğini belirtmekle beraber, teknik gelişmeler sayesinde toprak veriminin artırılabileceğine de işaret etmiş bulunmaktadır. Çünkü attığı bir dânenin, her birinde yüz dâne bulunan yedi başak bitirdiği bir çiftçiden söz etmekte ve Allah'ın dilediğine kata kat fazlasını da vereceğini bildirmektedir. Demek ki topraktan bire yüz değil, bire yedi yüz hattâ daha fazla verim almak mümkündür. Yüce Allah, çiftçilere böyle üstün bir verim almayı hedef göstermiş bulunmaktadır.
Ayrıca bu âyette tarımın önemine, çiftliğin değerine de işaret vardır. Zira Allah, kendi yolunda verilen sadakaların artmasını, çiftçilik mesleğiyle ilgili bir örnekle anlatmıştır. Tarımın önemi konusunda bazı hadîsler de rivayet edilir: "Bir müslüman bir ağaç diker, ya da ekin eker de ondan kuş, insan veya hayvan yerse o kendisi için sadaka olur.[1091] "Rızkı toprağın gizliliklerinde arayın."[1092] tarımcılık, kifâye olarak müslümanlann üzerine farzdır. Gerektiğinde halkı çiftçilik yapmağa, ağaç dikmeğe zorlamak, devlet başkanının görevidir.[1093]
262-263- Malı Allah yolunda harcamak iyidir,, fakat verdiğinin ardından başa kakmamak lâzımdır. İşte Allah için harcayıp da ardından başa kakmayan, dille veya elle eziyet etmeyenlerin, Allah katında ödülleri büyük olacaktır. Onlar ne korku görecekler, ne de üzüntüye uğrayacaklardır.
264-265- Başa kakmak, yardım ettiği kimselere eziyet etmek, sadakaları boşa çıkardığı gibi gösteriş için sadaka vermek de Allah indinde bir değer taşımaz. Verdiklerinin ardından başa kakan, ya da Allah'a ve âhirete inan-madıkları halde gösteriş için sadaka" veren kimselerin verdikleri şeyler, sert kayalar üzerinde bulunan az bir toprağa Benzetilmiştir. Ufacık bir yağmur yağınca toprağı siler, süpürür, cascavlak taş ortaya çıkar ki artık onun üzerinde ne ot biter, ne ekin olur. Mallarım inanarak ve Hakk'ın rızasını kazanmak için verenlerin sadakaları da bir bayır -üzerindeki güzel, verimli toprağa benzer. Bu toprak bol yağmur görünce bol bol meyva verir, bol yağmur görmeyip ufak bir yağmur çisintisi de olsa yine ürün verir. İşte o mü'minlerin sadakaları da her hal ve kârda ürün verecek, sahibine dünya ve âhirette büyük mükâfatlar sağlayacaktır.
266- İşinde şarıl şarıl suların aktığı güzel hurma ve üzüm bahçesine malik bulunan, çoluk çocuk sahibi bir insan, hiç ister mi ki birden bire herşeyi kasıp kavuran bir rüzgâr çıksın da ürününü yaksın, bahçesini mahvetsin, kurutsun, çoluk çocuğunu perişan bir duruma soksun? Elbette kimse böyle bir duruma düşmek istemez. İşte sadakaların ardından başa kakmak ve eziyet etmek de amellerin meydana getirdiği manevi bahçeleri mahveden dondurucu bir kasırgadır. Bu hareket, o güzelim amelleri yakar, kül eder. Hz. Ömer(r.a.): "Biriniz ister mi kî kendisinin, altından ırmaklar akan, içinde her çeşit meyvası bulunan, hurmalardan ve üzümlerden oluşmuş bir bahçesi olsun da..."âyeti hakkında demiştir ki: "Bu âyet, güzel amel yapıp da en çok amele muhtaç bulunduğu ömrünün son demlerinde kötü amele sapan kimsenin durumunu sembolik olarak anlatmaktadır."[1094]
267 nci âyette: Kazandıklarınızın helâl ve temizinden ve sizin için yerden çıkardığımız şeylerden infâk edin, "buyuruluyor. "Kazandıklarınız" tabiriyle kasıt, insanın çalışarak, sanat icra ederek kazandığı maldır. "Sizin için yerden çıkardığımız şeyler" ise en başta yerin bitirdiği ürün ve meyvalardır. Fakat müfessir-lere göre madenler ve defineler de bu tabirin içine girmektedir.
Ebû Sa'îd el-Hudrî, Hz. Âişe ve Câbir'den rivayet edilen hadîslere göre tarım ürünlerinde: "Beş vaşaktan aşağıya zekât gerekmez.[1095] Vaşak altmış sö olduğundan, üçyüz sâ (takriben 0.6 tondan) aşağı olan buğday, arpa, hurma ve kuru üzüme zekât düşmez. Bir kısım fakîhlere göre sebzelere zekât düşmez ise de Ebû Hanife âyetin genel ifadesi karşısında yerden alınan her ürüne zekât düşeceğini söylemiştir. Yalnız bitimi için bir emek harcanmayan, kendi kendine biten, ot, âdi kamış, ağaç kabuğu ve gövdesi gibi şeylere zekât düşmez, fakat

[1090] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/459-465.
[1091] Buharı, Edeb 27, Hrs i; Müslim, Musâkaı 7-10, 12; Tirmizî, Ahkâm 40; Dârimî, Büyü , 67; İbn Hanbel, 3/147, 192, 229, 243...
[1092] Ebû ya'lâ, Taberâni ve beyneki zayıf senedle Hz. Âişe'den rivayet etmişlerdir. Hadîs olduğu çok şüphelidir: Keşfu'l-hasfâ, 1/138; Feydu'l-Kadîr, 1/541-542.
[1093] el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân, 3/305-306.
[1094] Taberî, Cami u'l-beyân, III. 75.
[1095] Buhari, Zekat, 32,42,56, Büyü, 83, Müsakat 17;Müslim, Zekat, 1,3,4,6, Büyü; 71;Ebu Davud, Zekat 2..

emekle yetiştirilen her türlü sebzeye zekât gerekir ki bunların zekâtı ya öşr (onda bir) veya yarım öşr (%5)tir.[1096] Sadakalar, sevilen, beğenilen şeylerden verilmelidir. Zaten atılacak olan, iğrenç, işe yaramaz şeylerden sadaka olmaz. Sûrenin "Sevdiği malı veren" mealindeki 177 nci âyetinde asıl iyiliğin, sevdiği maldan sadaka vermek olduğu; İnsan Sûresinin: "Sevdiğiyemeği yoksula, yetime ve tutsağa yedirenler" mealindeki 8 nci âyetinde de dolu kadehlerle misk kokan cennet şarabı içecek iyilerin; sevdikleri mallarından yoksula, yetîme ve tutsağa yedirenler olduğu belirtilmektedir.

Evet, makbul olan saüaka, insanın kendi yediği ve giydiği şeylerden verilen sadakadır. Yoksa kendisinin iğrendiği, çöp sepetine atacağı şeyi fakire vermek, makbul bir sadaka olmaz.

268- Sadaka malı eksiltmez, bereketlendirir. Çünkü sadaka, malın ma'-nevî pisliklerini temizler, onu helâl, temiz yapar. Şeytan insana, sadaka verince malının azalacağını telkin ederek onu korkutur, iyilik etmekten geri koymağa çalışır. Oysa Allah, sadaka ile malın azalmayıp artacağım, üstelik sadaka verene mağfiretini lütfedeceğini va'detmektedir. O halde insan, şeytanın iğvasına değil, Hakk'ın va'dine kulak aşmalı, şeytanın izinde değil, Hakk'ın yolunda yürümelidir.

269-Hikmeti dilediğine verir.Hikmet verilen kimseye çok hayır verilmiştir. Bunu ancak sağduyu sahipleri düşünüp anlarlar. [1097]

Tefsîr:

269 ncu âyette, hikmetin önemi belirtilmiştir. Hikmet: hkm kökünden gelir. Hükm, hükümet ve ihkâm mânalariyle ilgili olarak masdar ve isim olabilir. Her iki halde de bir işi sağlam, güzel yapmak, bozukluğa engel olmak, iyiliği, düzeni getirmek anlamı vardır ki hüküm ve hükümet bu kökten gelmiştir. Bozukluğun kaldırılıp iyiliğin sağlandığı, düzenin korunduğu her yerde bir hikmet vardır. Bundan dolayı hikmet denince mutlaka bir sebep ve sonuç hatıra gelir. Yani hikmet, neticenin sebebe bağlanması, iki şey arasında bir İlginin kurulması, sebep İle sonuç arasındaki münasebetin bilinmesi demektir. Bir işi başka bir işe bağlamağa, yani bir yargıya varmağa hüküm dendiği gibi doğru olan herhangi bir yargıya da hikmet denir. Demek ki bilgiye dayanan amel, yararlı bir sonuç veren bilgi hikmettir. İslâm bilginleri, hikmeti çeşitli biçimlerde tanımlamışlardır. Birkaçına işaret edelim:

1) Hikmet sözde ve işte isabettir, **2)** Hikmet ilim ve ameldir, **3)** Hikmet, ilim ve fıkıhtır, **4)** Hikmet, eşyanın mânalarını bilmek, anlamaktır, **5)** Hikmet, icad demektir. Eşya arasında hükümran olan sebep ve sonuç zincirlerini bilip eşyayı sebeplerle birbirine bağlayarak sonuçlar, sonuçlan da sebep yapıp başka sonuçlar meydana getirmek, yani kâinatı düzen içinde yaratmak demektir ki bu anlamda hikmet Allah'ın bilgisi ve işidir. **6)** Hikmet, eşyayı tam gerektiği yere koymak, her şeyi yerli yerince yapmaktır. **7)** Hikmet peygamberlik,bilgisidir. **8)** Hikmet Kur'ân'ı bilmek, anlamaktır. Ve nihayet Fahri Râzîye göre hikmet, Allah'ın ahlâkiyle ahlâklanmak demektir.

Bütün bu tanımlardan ve hikmet hakkındaki hadîslerin muhtevasından anlıyoruz ki hikmet, derin ve yararlı bilgidir. Bu bilgi, ancak düşüncenin ürünü olacağından yüce Allah: "Ancak öz akıl sahipleri düşünüp ibret alır" demiştir. Kur'ân'ın kasdettiği hikmet, bir yığın felsefî nazariyat değildir. Asırlarca insanların kafalarını boş yere uğraştırmış durmuş olan bu tür nazariyattan kaçınmayı, Resulü Ekrem (s.a.v.) Efendimiz bize tavsive etmişlerdir: "Yararlı bilgi isteyin, yararsız bilgiden Allah'a sığının.[1098]

İslâm bilginleri, hikmeti tanımlarken mutlaka "amelle birlikte bulunan ilim", yani işe dönüşecek bilgi düşüncesinde ısrar etmişlerdir. Bunun gayesi, nazariyatta kalacak yararsız bilgiden kaçındırmaktır.

Kur'ân'ı Kerîm'de ilm ve hikmete çok değer verilmiştir. İlimden bahseden âyet sayısı 750 ye varır. Kur'ân, âlimi görür; cahili kör kabul eder.[1099] "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak öz akıl sahipleri düşünüp ibret alır.[1100]"Ancak bilgin kullan, Allah'a gereğince saygı gösterir."[1101] der.

Fakat Kur'ân'ın istediği ilim, boş nazariyyat değil, insanın iç dünyasını aydınlatan din bilgisi ve dtş dünyasını aydınlatan müsbet ilimdir. Yüce Allah: "Biz onlara âyetlerimizi âfâkta (dış dünyada) ve kendi içlerinde göstereceğiz"[1102] diyor. Âfakta gösterilen âyetler, tabiat varlıkları ve bunların tabi olduğu kanunlar, enfüste gösterilen âyetler, insan ruhunun derin aşamaları ve bunlara konulan ilâhî nurlardır. İşte her iki dünyada Allah'ın kanunlarını anlamak, bilgi ve hikmete bağlıdır. Kur'ân, tabiat kanunlarına "Sunne-tullah: Allah'ın âdeti" adını verir ve dikkatimizi hep bu olaylara çeker:

"Üstlerinde kanatlarını açıp kapayarak uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları Rahman'dan başka kimse tutmuyor.[1103] "Develere bakmıyorlar mı nasıl yaratıldı? Göğe bakmıyorlar mı nasıl yükseltildi? Dağlara

---

[1096] Kitabu'l-Mebsut 3/2-3.
[1097] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/465-467.
[1098] Ibn Mâce, Beyhakî, Şu'abu'1-İmân;, Faydu'l-Kadîr, IV. 108.
[1099] Fatır Sûresi, 19-21'nci âyetlere bakınız.
[1100] Zümer Sûresi: 9.
[1101] Fatır Sûresi: 28.
[1102] Fussilet Sûresi: 53.
[1103] Mülk Sûresi: 19.

bakmıyorlar mı nasıl dikildi? Yere bakmıyorlar mı nasıl yayılıp döşendi?"[1104]
Kur'ân, enfüsü ve âfakı yani iç tecrübeyi ve tabiat varlıklarını bilginin iki temel kaynağı saymıştır. Güneşi, ayı, gölgenin uzamasını, gecenin ve gündüzün değişmesini, insan renklerinin ve dillerinin çeşitlenmesini, hasılı insan duyusuna çarpan bütün doğa olaylarını Allah'ın varlığının ve kudretinin âyetleri (işaretleri) görür. Müslümanların görevi, bu âyetleri derince düşünüp incelemek, bunların yanından körü körüne geçmemektir: "Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki onların yanından (hiç düşünmeden) yüz çevirerek geçerler."[1105]
Niçin Kur'ân, insanın gözünü tabiat olaylarına çeviriyor? Çünkü Allah'ın kanunları, her ân bu olaylarda tecelli etmektedir. Bu kanunları keşfedenler, Allah'ın kudretini daha iyi anlayıp O'na gereğiyle saygı gösterecekleri gibi tabiata da hâkim olurlar, tabiatın büyük, hattâ yıkıcı güçlerini kendilerine boyun eğdirir, hizmetlerinde kullanırlar. Çünkü Allah, denizleri, dağları, güneşi, ayı, hayvanları, hasılı her şeyi, bütün doğayı insanın emrine vermiş, melekî güçler insana boyun eğmiştir. Ancak insanın aklını çalıştırması tabiatın esrarını bilmesi lâzımdır ki tabiata hâkim olabilsin. Zira tabiata hâkim olmak bilgi işidir. Bilgili olan, güçlü olur. İşte insanlığın yararına dönüşecek, fi'le çıkacak müsbet ilim, îmanla beraber olursa Kur'ân dilinde hikmet adını alır. Kur'ânın hikmet dediği müsbet ilim, ruhsuz, maneviyatsız bilgi değil, Yaratanını görerek yaratıklarını incelemeğe iten ve inceledikçe insanın Yaratana karşı sevgi ve saygısını kamçılayan bilgidir. Bu bilgi insanı maddeye kulluğa değil, maddenin yaratıcısı Allah'a saygıya; imansızlığa değil, imâna götürür. Bundan dolayı Allah'ın Resulü: "Hikmetin başı Allah korkusudur.''[1106] buyurmuşlardır.
İslâm Peygamberi, kesin olarak kıskanmayı yasaklamışken yalnız ilimde ve hayırda imrenme anlamında kıskanmayı hoş görmüştür: "Yalnız iki kişiye hased (gıpta) edilebilir: Bir adam ki Allah kendisine hikmet vermiştir, o adam bu hikmet gereğince hareket ediyor ve bunu başkalarına da öğretiyor ve bir adam ki Allah kendisine mal vermiştir, o da o malı Hak yolunda harcamaya koyulmuştur."[1107]
Islâmda hikmetin yeri o kadar yücedir ki "İlim öğrenmek her müslümana farzdır. İlim öğrenen kişiye her şey, hattâ denizdeki balıklar bile istiğfar eder."[1108]
İnsan, yer yüzünde Allah'ın halifesidir. O halde Allah'ın Hakîm ve 'Alîm sıfatlarından yararlanmaya, bilgi ve hikmet sahibi olmaya çalışmalıdır. İşte Fahreddîn Râzî'nin (hikmet) tanımında bu noktaya işaret vardır. Kur'ân istiyor ki insan, bilgi sahibi olsun, tabiatı incelesin, ondaki ince sanatı görsün de Yaratan'a daha içten bağlansın, O'na daha gönülden kulluk etsin.
Eğer müslümanlar, birtakım kuru nazariyata dalmayıp Kur'ân'ın yönelttiği doğrultuda gitmeğe devam etselerdi, hiç şüphesiz Avrupa'nın bugünkü düzeyine, Avrupalılardan çok önce varabilirlerdi. Çünkü başlangıçtaki inkişaf böyle idi. Maamafih, İslâmın ilk feyzinden ilham alan müslümanlar, ilk beş altı asır, ilme büyük hizmetler etmişler, bugünkü Avrupa medeniyetinin temelini atmışlardır. Bu, herkesçe kabul edilen bir gerçektir.

270- (Allah için) Yaptığınız her harcamayı, yahut adadığınız her adağı Allah bilir. Zalimlerin yardımcısı yoktur.
271- Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Eğer onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha iyidir, ve sizin günahlarınızdan bir kısmını kapatır. Allah, yaptıklarınızı duyar.
272- (Ey Muhammed), onları yola iletmek sana düşmez, dilediğini yola ileten Allah'tır. Verdiğiniz her hayır, kendiniz içindir; çünkü yalnız Allah'ın rızâsını kazanmak için veriyorsunuz. Verdiğiniz her hayır, size tastamam verilir ve hiç hakkınız yenmez.
273- (Sadakalar) şu fakirlere mahsustur ki, Allah yolunda kapanıp kalmışlardır. Yeryüzünde gezip dolaşamazlar. Bilmeyen, utangaçlıklarından dolayı onları zengin sanır. Onları simalarından (yüzlerinden) tanırsın. Yüzsüzlük edip insanlardan istemezler. Yaptığınız her hayrı Allah bilir.
274- Mallarını gece gündüz gizli ve açık, Allah yolunda verenlerin ödülü Rableri yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.[1109]

Tefsir:

270- Kurtubî'nin dediği gibi bu âyette, Araplarda çok yapılan adaklara işaret edilmekte ve iyi niyetle yapılan iyiliğin Allah katında makbul olduğu Fakat gösteriş, başa kakma niyetleriyle yapılan iyiliklerin bir değeri bulunmadığı, Allah'ın, verilen sadakaları, yerine getirilen adakları bildiği, zalimlerin bir yardımcıları olmadığı, 271 nci âyette de açıkça sadaka vermenin iyi olmakla beraber gizlice sadaka vermenin çok daha iyi olduğu, Allah'ın, böyle sadaka veren kimselerin kötülüklerini örteceği, günahlarını bağışlayacağı, zira O'nun, kullarının yaptığı herşeyi bildiği buyurulmaktadır.
271 nci âyet, sadakayı hiç kimse bilmeden sırf Allah rızâsı için gizlice yoksullara vermenin, açıkça vermekten daha iyi olduğunu gösterir. Çünkü bu şekilde sadaka, hem gösterişten uzak kalır; hem de yoksul, herkesin içinde

[1104] Câşİye Sûresi: 17-20.
[1105] Yûsuf Sûresi: 105.
[1106] Hakîm, Tirmizî ve İbn Lâl, İbn Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir, sahihtir. Faydu'l-Kadîr, III. 574.
[1107] Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, 47, hadîs: 267.
[1108] ibn AbdiM-Barr, Enes'ten rivayet etmiştir, sahihtir. Faydu'l-Kadîr, IV. 268.
[1109] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/468-471.

utandırılmaz, onuru kırılmaz. Ancak başkalarını da sadaka vermeye teşvik gibi toplum yararına bir amaç taşıyorsa o zaman açıkça sadaka vermek daha efdal olur. Peygamber (s.a.v.) Allah'ın, kendi gölgesinden başka gölgenin olmadığı kıyamet gününde gölgesi altına alacağı yedi kişiden birinin de: "Sağ elinin verdiğinden sol elinin haberi olmayacak derecede gizli sadaka veren adam " olduğunu bildirmişlerdir.[1110] Şu hadîs de gizlice sadaka vermenin önemini belirtmektedir:

"Allah Dünyayı yaratınca Dünya sallanmağa başladı. Allah dağlan yaratıp Dünyanın üstüne koydu. Dünya istikrar buldu. Melekler dağların gücüne hayret edip sordular:

— Ya Rabbi, dediler, senin dağlardan daha güçlü bir yaratığın var mı?

— Evet, demir, dedi.

— Ya Rabbi, demirden daha güçlü bir yaratığın var mı, dediler,

— Evet, ateş, dedi.

— Ya Rabbi, ateşten daha güçlü bir yaratığın var mı, dediler.

— Evet, su, dedi.

— Ya Rabbi, sudan daha güçlü bir yaratığın var mı, dediler.

— Evet, rüzgâr, dedi.

— Ya Rabbi, senin rüzgârdan daha güçlü bir yaratığın var mı dediler.

— Evet, sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinden gizleyen Âdem oğlu (rüzgardan da güçlüdür) buyurdu."[1111]

272 nci âyette "Onları doğru yola iletmek sana düşmez. Dilediğini doğru yola ileten Allah 'tır. Sizin yaptığınız iyilikler kendiniz içindir. Çünkü Allah rızâsı için veriyorsunuz, verdiğiniz her hayır size tastamam verilir, hiç hakkınız yenmez" buyurulmaktadır.

272 nci âyetin iniş sebebi hakkında birkaç rivayet vardır. Bunlardan mür-sel bir rivayete göre güya müslümanlar, başlangıçta fakir olan zimmet ehline (gayri müslim tebeaya) sadaka verirlermiş. Allah'ın Elçisi onlara: "Sizin dininizde olmayanlara sadaka vermeyin " demiş. Bunun üzerine bu âyet inmiş. Yahut Peygamber'e sadakalar (zekâtlar) getirilmiş. Bir yahudî gelip kendisinden sadaka istemiş, Peygamber: "Müslümanların sadakası sana verilmez" demiş. Yahudî biraz gidince "Onları yola iletmek sana düşmez." âyeti inmiş.[1112]

Bu tür tutarsız, Kur'ân'ın ruhuna ters rivayetler, hep bazı câhil fakîhle-rin, müslüman olmayanlara zekât verilmez görüşünü desteklemek için uydurulmuş sözlerdir, Peygamber'e iftiradır. Çünkü bu sûre indiği zaman müslümanlar arasında zimnet ehli yok idi. Medine ve yöresinde yaşayan ya-hudîler ise bölgenin en zengin insanları idiler. Müslümanlardan gelip sadaka isteyecek durumda olmadıkları gibi zimmet ehli de değillerdi. Çünkü onlar o toprakların sahibi idiler. Müslümanlar oraları feth ile ellerine geçirmemiş-lerdi ki onlar kendi yurtlarında zimmet ehli olsunlar. Sadece Hayber halkı zimmet ehli olmuştur ki hicretin yedinci yılında vukubulan Hayber Gazvesi de, bu sûrenin inişinden çok sonra olmuştur. Âlemlere acıyan Allah'ın, bu rahmetinin eseri olarak insanlara gönderdiği, son derece merhametli, şefkat kaynağı Hz. Muhammed Aleyhisselâm; müslümanlara saldırmayan, kendi halinde, masum, yardıma muhtaç insanlar arasında hiçbir ayırım yapmamış, dini ne olursa olsun herkese yardım etmiş ve bunu emretmiştir. Mehdevî'ye göre bu âyet, müslümanlara, yoksul olan müşrik yakınlarına zekât verme ruhsatı getirmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre müşrik yoksullara fıtra verilebilir.[1113]

Esasen Hz Peygamberdin kendi düşünce yapısını da yansıtan bu âyetin başı ve sonu, Allah'ın kulları arasında hiç ayırım yapmadan, mü'min, kâfir, müslüman, gayri müslim, iyi kötü, her yoksula yardım etmek gerektiğini anlatıyor. Çünkü onları doğru yola iletmek Allah'a ait bir şeydir. Herkes inancından dolayı Allah'a karşı sorumludur. Yardım ederken insanın inancını araştırmak, kendi inanç ve düşüncesinde olmayan yoksula yardım etmemek doğru değildir. İbn Abbâs'ın rivayetine göre Peygamber (s.a.v.), önce yalnız müslüman yoksullara sadaka verilmesini emredermiş, bu âyet inince herkese sadaka verilmesini emretmiştir.[1114] Ebû Hüreyre de Peygamber (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"Bir adam: "Ben bu gece sadaka vereceğim" dedi, sadakasını geceleyin götürdü, bilmeden bir fahişenin ovucuna koydu. Sabahleyin insanlar:

— Sen fahişeye sadaka veriyorsun, dediler.

— Attanım, fahişeye (sadaka) verdiğim için sana hamdolsun, bu gece de sadaka vereceğim, dedi.

Götürüp bir zenginin avucuna koydu (gece olduğu için verdiği şahsın kim olduğunu bilmiyordu). Sabahleyin insanlar:

— Sen zengine sadaka veriyorsun, dediler.

— A ilahı m, zengine (sadaka) verdiğim için sana hamdolsun, bu gece yine sadaka vereceğim, dedi.

Bu kez de sadakasını götürüp bir hırsızın avucuna koydu. Yine insanlar:

— Sen geceleyin hırsıza sadaka veriyorsun, demeğe başladılar.

— Allahım, fahişeye de, zengine de, hırsıza da verdiğim sadakadan dolayı sana hamdolsun, dedi.

Ona gizliden gelinip şöyle denildi:

[1110] Buhârî, Edeb, 36; Zekât, 16; Rikâk, 24; Hudûd 19; Tirmizî, Zühd,53; Nesâî.Kadâ', 2.
[1111] Tirmizî, Kitâbu't-tefsîr, 96.
[1112] Kurtubî, el-Câmi , 3/337.
[1113] Kurtubî, el-Câmi , 3/338.
[1114] Ibn Kesîr, 1/324.

— Senin sadakan kabul edildi. Sadaka verdiğin kimselere gelince: belki fahişe uslanır, fuhuştan vazgeçer, zengin ibret alır da o da Allah'ın verdiğinden verir ve belki hırsız da hırsızlığından tevbe eder. "[1115]
Sembolik bir nitelik taşıdığı belli olan bu rivayetin asıl amacı, sadaka verirken Allah'ın kullan arasında bir ayırım yapmamayı, kimseyi küçümse-memeyi, iyi niyetle verilen sadakaların, yapılan iyiliğin zayi olmayacağını anlatmaktır.
273 ncü âyetin, Peygamber (s.a.v.)in mescidindeki sofada oturdukları için kendilerine Ashâb-ı Soffa denen fakir muhacirler hakkında indiği söylenir. Bunların sayılarının dörtyüz olduğu hakkında rivayet varsa da ortalama sayıları, üçyüzdür. Ancak bunlardan isimleri bilinenler yüze varmaz. Kendilerini Kur'ân öğrenmeğe, gazalara katılmağa adamış olan bu yoksul sahâbîler, sûfîlerin, ilim öğrencilerinin, sürekli asker mücâhidlerin önderleri sayılabilirler. İşte âyette gerek bunların, gerek sadaka verilmesi gereken öteki yoksulların güzel vasıflarına işaret edilmektedir. Sadakalar o yoksullara verilmelidir ki Allah yolunda kuşatılmışlardır. Bir tarafa gidip çalışacak durumda değillerdir, hallerini de kimseye belli edemezler, utanırlar, kimseden bir şey isteyemezler. Bilmeyen, onları görünümlerinden zengin sanır. Oysa gerçekten yoksuldurlar. İşte öyle yoksulları bulup sadaka vermek gerekir. Peygamber (s.a.v.): "Asıl fakir, ortalıklarda dolaşıp dilenen, kendisine bir iki hurma, veya lokma veya bir ekmek parçası verilen kimse değil, kendisine yetecek kadar rızık bulamayan, hali bilinmediği için sadaka da verilmeyen, kimseden de bir şey isteyemeyen fakirdir:[1116] buyurmuştur.
İslâmda zaruret olmadıkça dilenmek hoş görülmez. Peygamber (s.a.v.): "Yanında kendisine yetecek kadar geçimi bulunan kimse dilenirse dilenmesi, kıyamet gününde gelip yüzünü tırmalar; buyurmuştur. 'Yâ Resûlâllah, kendisine yetecek geçim nedir?' diye sormuşlar: 'Beş dirhem veya bunun karşılığı altın' demiştir.[1117] Başka bir hadîste de "İhtiyâcı yok iken malını çoğaltmak için halktan mal isteyen kimse, -malını azaltsa da, çoğaltsa da- bir ateş koru tutmuş olur,"[1118] buyurulmuştur. Bir hadîste de "Kişi dilene dilene kıyamet gününde öyle bir halde gelir ki yüzünde tek bir et parçası yoktur. Yüzü tamamen kemik kesilmiş (yüzünde utanma, âr kalmamış, bakılacak yüz olmaktan çıkmış)"[1119] başka bir rivayette: "Muhtaç olmadığı halde halktan, bir şey isteyen, dilenen kimsenin ofi'li, yüzünde utanç olur."[1120] buyurulmuştur.
Esad Oğullarından bir adam şöyle demiş: "Ben ve ailem, Gark'te[1121] idik. Ailem bana, gidip Allah'ın Elçisinden yiyecek istememi söyledi. İhtiyaçlarını saydılar. Allah'ın Elçisine gittim, yanında bir adam vardı, Allah'ın Elçisinden bir şey istiyor, o da: 'Sana verecek bir şey bulamıyorum' diyordu. Adam kızdı, 'Ömrüm için sen, dilediğine verirsin' diyerek döndü. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): 'Kendisine verecek bir şey bulamadığım için bana kızıyor. Sizden kim, yanında bir okıyye'si (kırk dirhemi) ya da bunun dengi bir malı varken dilenirse ilhâf etmiş olur.' dedi. Ben de kendi kendime: 'Bizim doğumu yakın sağılı devemiz, bir okıyyeden daha iyidir' dedim ve Allah'ın Elçisinden bir şey istemeden döndüm. Sonra Allah'ın Elçisine arpa, kuru üzüm getirildi. Ondan bize de pay verdi, böylece Allah bizi ihtiyaçtan kurtardı, zengin etli."[1122]
Dilenmek kötü bir şeydir. Ancak çok darda kalınca ölmemek için dilenmek caiz görülmüştür. Yalnız gönül rızası ile verileni almakta bir sakınca yoktur. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Hz. Ömer'e, bir bağış göndermiş, Ömer onu reddetmiş. Allah'ın Elçisi ona, neden reddettiğini sormuş. Ömer: "Ey Allah'ın Elçisi, sen bize bir şey almamamızın daha iyi olduğunu söylememiş miydin?" demiş. Allah'ın Elçisi: "O, isteme ile ilgilidir. Ama istenmeden verilen, Allah 'm sana nasibettiği bir rızıktır' demiştir. Hz. Ömer de: 'Nefsimi elinde bulunduran hakkı için kimseden bir şey istemem ama ben istemeden gelen bir şeyi de reddetmem, alırım' demiştir."[1123]
274 ncü âyet de Allah yolunda mallarını gece gündüz, gizli ve açık harcayanların, Allah katında büyük mükâfatlara ereceklerini korku ve üzüntü görmeyeceklerini müjdeliyor.

275- Faiz yiyenler, ancak şeytanın dokunup çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların: "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden ötürüdür. Oysa Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o Öğüte uyarak faizden) vazgeçerse geçmişte olan kendisinindir ve işi de Allah'a kalmıştır. Kim tekrar (faize) dönerse onlarda ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır.
276- Allah, faizi mahveder, sadakaları artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez
277- Onlar ki inandılar, güzel işler yaptılar, namazı kıldılar, zekâtı verdiler; işte onların ödülleri, Rableri yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.
278- Ey inananlar, Allah'tan korkun eğer inanıyorsanız, faizden(henüz alınmayıp), kalan kısmı bırakınfâmsym).
279- Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Elçisiyh savaşa girdiğinizi bilin. Tevbe ederseniz, ana malınız sizindir. Ne haksızlık edersiniz, ne de haksızlığa uğratılırsınız.
280- Eğer (borçlu) darlık içinde ise, bir kolaylığa çıkıncaya kadar beklemek (lâzımdır). Eğer bilirseniz

---

[1115] Buhârî; Müslim, Zekât, 78; Nesâ'î, Zekât, 47, İbn Hanbel, 2/322, 350.
[1116] Müslim, Zekât, bâb: 34, hadîs: 101, Nesâ'î, Zekât, 76; Muvatta', Sıfatu'n-Nebîyy, 7; Ibn Hanbel, I. 384, 446....
[1117] Ebû Dâvûd, Zekât 34; Tirmizî, Zekât 22; tbn Mâce, Zekât 26; Ibn Hanbel, 1/388, 441.
[1118] Müslim, Zekât, en-Nehy ani'l-mes'eleti.
[1119] Buhârî, Zekât 52; İbn Mâce, Zekât 25; Ibn Hanbel, 2/231.
[1120] Dârimî, Zekât 17; Ibn Hanbel, 4/426, 5/281.
[1121] Gark: Medine'de bir kabristandır.
[1122] Kurtubî, el-Câmi , 3/343.
[1123] el-Câmi , 3/345.

(Verdiğiniz borcu eli darda olan borçluya) sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha iyidir,
281-Şu günden sakının ki o gün (hepiniz) Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı, tastamam verilecek ve onlara hiç haksızlık edilmeyecektir.[1124]

Tefsir:

275-280 nci âyetlerde ribâ yasaklanıyor ve ribâdan vazgeçmeyenlerin, Allah ve Resulü ile savaşa girmiş olacakları belirtiliyor.
Ribâ, lügatte artmak demektir, âyetinde " büyüdü, yükseldi anlamınadır. âyetinde de sayıca daha çok demektir. Şerîatte ribâ: Bir mu'âvaza (karşılıklı değiştirme) akdinde ivazsız (karşılıksız) kalan herhangi bir fazladır ki, bugün faiz denen ziyadenin adıdır, Mu'âvaza akdinin esası; mal ile malı, terazi veya ölçü ile değiştirmek demek olan bey (satış)dır. Satış, bazan kazanç anlamına gelir. Fakat kazanç, ancak iki akdin ürünü olduğundan ivazsız olamaz. On kuruşa alınan bir şey, on bir kuruşa satıldığı zaman bir kuruş kâr edilir. Bu kâr, alış-verişin karşılaştırılmasından hasıl olur. Halbuki ribâ, yalnız bir akdin ürünüdür. Bir akidde cins ve miktarı aynı olan iki mal, birbiriyle değiştirildiği zaman bir tarafın alacağı karşılıksız fazlalık ribâdır.
Ribâ iki kısma ayrılır: **1)** Nesî'e ribâsı, **2)** Fadl ribâsı.
1) Nesî'e ribâsı: Nesî'e bir şeyi bir süreye ertelemek, veresiye vermek demektir. Bir malı, kendi cinsinden bir mal ile, bedelini bir süre sonra almak üzre değiştirmekten doğan fazlalık, nesî'e ribâsıdır. Meselâ kışın birine bir ölçek buğday verip yazın onun yerine iki ölçek buğday almak gibi. Buradaki fazlalık, bedelin veresiye olmasından doğmuştur. Bu fazlalığı veren kimse, tamamen karşılıksız vermiştir. Bunun karşılığı yoktur.
2) Fadl ribâsı: Aynı cins ve miktardaki malların peşin olarak birbiriyle değiştirilmesinden alınan fazlalıktır. Bir ölçek buğdayı peşin olarak birbu-çuk ölçek buğday ile değiştirmek; on gram altunu peşin olarak on bir gram altunla değiştirmek; bir batman balı iki batman balla değiştirmek gibi.
Âyet nazil olduğu zaman Araplar arasında nesî'e ribâsı yaygındı, başkasını bilmezlerdi. Birine bir süre için borç verirler, süre dolunca: "Borcunu öde veya artır" derlerdi. Borçlu, borcunu ödeyemezse artırırlardı.Bu artış sayıda olduğu gibi nitelikte de olurdu. Meselâ verilen bir deve, zamanında ödenmezse iki deveye çıkarılırdı. Yahut bir yaşındaki deve, zamanında ödenmezse süre artırılınca yerine iki yaşında bir deve alınırdı.[1125]
Ayrıca belli bir va'de ile borç verirler, her ay bir miktar fazlalık aldıktan sonra süre sonunda esas borcun kendisini tahsil ederlerdi. Şayet borçlu, süresi içinde borcunu ödeyemezse süreyi uzatır, faizi de artırırlardı. Böylece va'de yenilendikçe borcun miktarı artar, faiz yüzde yüzü geçer, ana paranın birkaç mislini bulurdu. Ana paraya re'sü'l-mal, fazlasına da ribâ derlerdi. Faizin kat kat büyümesinden Ötürü bazan borçlu, Bütün malını kaybetme durumuna düşerdi. İşte
"Ey inananlar, ribâyı kat kat yemeyin"[1126] âyetiyle evvel emirde bu insafsız uygulama yasaklanmıştır.[1127]
Va'de yenilendikçe eklenen ribâ, yalnız kapital üzerinden hesaplandığı gibi bazan biriken faizler de hesaba katılarak fazlalık yekûn üzerinden tahakkuk ettirilirdi. Bu işlem, bugün basit ve bileşik faiz dediğimiz sistemden başka bir şey değildir.[1128]
Nesî'e ribâsı denen faizle borç verme, Allah'ın Kitabı, Resulün sünneti ve müslümanların icmaiyle kesin olarak haramdır. Bundan vazgeçmeyenler, 279 ncu âyetin açıkladığı veçhile bizzat Allah ve Resülüyle savaşa girmiş olurlar ki böylelerinin sonucu hüsrandan başka bir şey olamaz.
Ribâyı yasaklayan âyetleri yukarıda gördük. Şimdi ribâ hakkında gelen birkaç hadîs üzerinde duralım:
'Ubâde ibn es-Sâmit yoluyla gelen bir hadîste altı şeyin birbiriyle değiştirilmesinde, bir tarafın alacağı fazlalığın haram olduğu belirtilmiştir: "
Altun ahunla, gümüş gümüşle, buğday buğday ile, arpa arpa ile, hurma hurma ile, tuz tuz ile birbirine tam denk, eşit ve peşin olarak satılır. Bu sınıflar birbirinden farklı olursa alış veriş peşin olduğu takdirde dilediğiniz gibi satın."[1129] Aynı mealde bir hadîs, Ebû Sâid el-Hudrî'den ve Ebû Hüreyre'den de rivayet edilmektedir: "Hurma hurma ile, buğday buğday ile, arpa arpa ile, tuz tuz ile misli misline ve peşin olarak değiştirilebilir. Bundan fazla veren veya isteyen ribâ yapmış olur. Ancak cinsler değişik olursa fazlalık ribâ olmaz."[1130]
Muhtelif hadîslerin ifadesine göre bu sayılan malların kaliteleri değişik de olsa yine aynı cinsten şeylerin birbiriyle değiştirilmesinde alınacak fazlalık ribâ'dır, Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamberin, Hayber'e vali tayin ettiği bir adam, Hz. Peygamber'e Cenîb hurması getirmişti. Hz. Peygamber, Hayber hurmalarının hepsinin böyle güzel mi olduğunu'sordu. Adam: "Hayır, ya Resulâllah, dedi, biz iki ölçek hurma verip bu hurmadan bir ölçek alıyoruz" dedi. Hz. Peygamber: "Böyle yapma, dedi, kendi hurmanı para ile sat, sonra o para ile Cenîb hurması al."[1131] Bir başka rivayete göre de iki ölçek düşük kaliteli hurma verip bir ölçek

---

[1124] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/472-477.
[1125] el-Fıkh alâ'l-mezâhibi'l-arba a, 2/246.
[1126] Âl-İ İmrân Sûresi: 130.
[1127] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, 2/529, Tefsîru âyâti'l-ahkâm 1/161.
[1128] Hak Dini Kur'ân Dili, 1/952-53.
[1129] Müslim, Müsâkat, bâb: 15; Tirmizî, Buyu , 23.
[1130] Müslim, Müsâkat, bâb: 15.
[1131] Müslim, Müsâkât, bâb: 17.

Bernîy hurması alan ve bunu Hz. Peygamber'e hediye getiren Bilâl'e Hz. Peygamber: "Bu, aynen ribâdır, bunu yapma, eğer iyi hurma almak istiyorsan, kendi hurmanı sat, o para ile iyi hurma satın al" dedi.
Buna benzer birkaç hadîs, aynı cinsten iki mal arasında kalite farkı da olsa bunların birbiriyle değiştirilmesinde fazlalığın ribâ olduğunu söylüyor. Fakat Abdullah ibn Abbâs, peşin olunca aynı cinsten iki malın mübadelesinde fazlalığın ribâ olmayacağı kanaatindedir. Ona göre ribâ, ancak veresiye değiştirmelerde olur. Ebû Salih şöyle diyor: "Ebû Saîd el-Hudrî'nin, Dînar dinarla, dirhem dirhemle ancak misli misline değiştirilebilir. Fazla alan veya veren ribâ yapar, dediğini işittim. Kendisine, İbni Abbâs'ın, aksi kanaatte olduğunu söyledim. Bana dedi ki: (İbni Abbâs'ı gördüm, bu söylediğini Allah'ın Resulünden mi işittin, yoksa Allah'ın Kitabında mı gördün)? dedim. (Allah'ın Resulünden işitmedim, Allah'ın Kitabında da görmedim. Ancak bana Üsâme ibn Zeyd, Peygamber (s.a.v.)in "Ribâ ancak nesî'ededir (va'de ile verilen şeylerdedir)" buyurduğunu söyledi, dedi."[1132]
Dârimî'nin rivayetine göre de Usâme ibn Zeyd, İbn Abbâs'a, Hz. Peygamber'in: "Ribâ, ancak borçtadır" dediğini, anlatmıştır.[1133]
İşte Üsâme'nin naklettiği bu hadîse dayanan Abdullah ibn Abbâs, aynı cinsten iki şeyin peşin değiştirilmesinde alınacak fazlanın ribâ olmayacağı görüşünü benimsemiştir. Gerçi onun sonradan bu fikrinden vazgeçtiği de rivayet edilir ama bu zayıf bir ihtimaldir. İbni Abbâs'ın delili şudur: Allah bey'i helâl kıldı" cümlesi para olan dirhe. mi dirhem karşılığında satmayı da içine alır. Çünkü bu da bir satıştır. Ribâyı haram kıldı" sözü, bu satışı yasaklamaz. Çünkü ribâ, ziyadeden ibarettir. Her ziyade haram değildir. "Allah ribâyı haram kıldı" sözü, araplar arasında uygulanan nesî'e ribâsını yani faizle ödünç para vermeyi haram kılmaktadır. Demek ki fadl ribâsı helâldir. Hadîs'in bu ribâyı yasakladığı söylenemez. Çünkü o zaman Kur'ân'ın, haber-i vâhidle tahsîs edilmiş olması gerekir ki bu caiz değildir.[1134]
Bir şeyi kendi cinsiyle değiştirmek, yaygın bir işlem değildir. Ancak birinde ötekine göre kalite farkı veya daha fazla yarar bulunduğu takdirde değiştirme işlemi yapılır ki o zaman da İbni Abbâs'ın daha isabetli bir görüş benimsediği anlaşılır. Kur'ân'ın gayesi, faizle borç vermenin, tefeciliğin önüne geçmektir. Kalite farkından dolayı aynı cinsten şeylerin değiştirilmesinde fazlalık olması tabiidir. Meselâ on gram külçe altunla on gram işlenmiş yüzük aynı cins ve miktardadır ama bunların değerleri aynı değildir. İşlenmiş yüzükte kuyumcunun emeği vardır.
Buna rağmen bu alışverişe hîle karışma ihtimali bulunduğundan dört mezhep de aynı cins şeylerin değiştirilmesinde fazlalığı, haram olan ribâ saymıştır. Bazı kimseler, bir cins buğdayın, daha düşük kalitedeki buğdayın iki üç misline denk olduğunu söyleyip karşıdakini aldatabilirler. Kalite farkı olmakla beraber, birinin, ötekinin ne kadarına denk olduğunu herkesin ve her zaman kestirmesi mümkün olamaz. Bundan dolayı insanlar aldatılabilirler. Bu tür aldanmaların önüne geçmek için aynı cins ve miktardaki şeylerin birbiriyle değiştirilmesinde fazlalık haram sayılmıştır. Bu değiştirme peşin de olsa, veresiye de olsa durum aynıdır. On gram altunun, on iki gram altunla peşin veya veresiye değiştirilmesi haram kabul edilmiştir. Değiştirilecek şeylerden birinin işlenmiş, diğerinin işlenmemiş olması da meseleyi değiştirmez. Yüz gram işlenmiş, nakışlı bir yüzüğün, yüz on gram işlenmemiş altun ile peşin veya veresiye satılması faiz sayılmaktadır. Bunlar değiştirildiği takdirde para olan altun ile, satın alınacak altun aynı miktarda ve aynı mecliste alınıp verilecektir ki helâl olsun.
Fakat cinsler değişik olursa iki şeyi peşin olmak kaydiyle fazla ile değiştirmek helâldir, biri veresiye olursa haram olur. Bir kile buğday karşılığında peşin olarak iki kile arpa alınabilir. Ama bir kile buğday verip bir ay veya bir yıl sonra iki kile arpa almak haram olmaktadır. Abdurrahman ibn Ebî Bekre'nin, babasından anlattığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.), kendilerine, gümüşü altunla, altunu gümüşle diledikleri gibi satın alabileceklerini, ancak bu alışverişin peşin olması gerektiğini söylemiştir.[1135] Berâ ibn Âzib'in ifadesine göre Medine'de veresiye olarak altun karşılığı para satılır, hac mevsimi girince veresiye verilen paranın karşılığı olan altun alınırmış. Allah'ın Resulü Medine'ye geldiklerinde: "Bu alışveriş peşin olursa bir sakınca yoktur, veresiye olursa ribâdır" demiş.[1136]
Hz. Ömer de altunun para ile ancak peşin olarak değiştirileceğine ka-ni'dir. Malik ibn Evs, Hz. Ömer'in huzurunda parasını bozdurmak istemiş. Orada bulunanlardan Talha ibn Ubeydullah: "Şimdi altununu ver, paranı sonra gel al" demiş. Hz. Ömer: "Hayır ya şimdi parasını ver, veya altunu iade et. Çünkü Peygamber (s.a.v.), paranın altunla, buğdayın buğday ile, apranın arpa ile, hurmanın hurma ile ancak peşin değiştirilebileceğini, veresiye olursa ribâ olacağını söyledi" demiştir.[1137] Dârimî'nin Ibn Ömer'den aldığı rivayete göre Hz. Peygamber, peşin alışverişte dirhem yerine dinar, dinar yerine dirhem alınmasına müsaade etmiş.[1138] Buhârî'nin rivayetine göre de altunu veresiye olarak para ile satmaktan men etmiştir.[1139]
Acaba ribâ, yalnız hadîste sayılan altı şeyin değiştirilmesinde mi olur, yoksa diğer mallara da şamil midir? Kıyası kabul etmeyenlere göre ribâ yalnız hadîste belirtilen altı cinse mahsustur, diğer mallarda ribâ olmaz.

[1132] Müslim, Müsâkat, bâb: 18.
[1133] DârİmÎ, Buyu 42.
[1134] Râzî, Mefâtîh, 2/530.
[1135] Müslim, Müsâkat, bâb: 17.
[1136] Müslim, Müsâkat, bâb: 16.
[1137] Müslim, Müsâkat, bâb: 15; Tirmizî, Büyü , 24.
[1138] Dârimî, Büyü , 43.
[1139] Buhârî, Buyu 80; Müslim, Müsâkat, hadîs: 87; Nesâî, Buyu 49;...

Öteki mezheplere göre ribâ, hadîste sayılanlara kıyas edilebilecek bütün mallarda cereyan eder. Ribânın yasaklanmasına sebeb olan illetin bulunduğu her şeyde ribâ olabilir. Ancak ribâ'nın tahrîm illeti üzerinde mezheplerin görüşleri değişiktir:
Hanefîlere göre ribâ'nın tahrîm ileti: dirhem ve dinarlarda vezn (tartı), diğer şeylerde keyl (ölçü) ve cins birliğidir. Ölçü ile satılan her şey buğday ve arpaya, tartı ile satılan her şey altın ve gümüşe kıyas edilir. Bunların aynı cins ve miktarda olanları, birbiriyle fazlasına değiştirilemez. Ölçü ve tartı ile satılmayan, sayı veya metre ile satılan şeylerde ribâ cereyan etmez.
Şafiîlere göre ribâ'nın tahrîm illeti: dört şeyde gıdalık ve cins birliği, al-tun ve gümüşte paralık vasfıdır. Şafiîler, yiyecek veya paralık vasfı bulunan şeyleri, hadîste zikredilen altı maddeye kıyas edip bunlar arasında ribâyı ha-ram saymışlardır.
Malikîlere göre illet: gıda veya gıdayı iyileştiren şey olmaktır. Buğday gıda, tuz ise gıdayı iyileştiren şeydir. Abdu'l-Melik ibn Mâcişun'a göre de illet faydadır. Kendisinden yararlanılan her şeyde ribâ işlemi cereyan eder.[1140]

Günümüzdeki Dalgalı Para Sistemlerinde Ribânın Durumu:

Hadîste beyan edildiği üzre cins ve miktarı aynı olan şeyleri değiştirmede fazlalık ribâdır. Ahun, gümüş ve hadîste gösterilen öteki maddeler, değerini koruyan şeylerdir. Faraza on yıl Önce bir gram altun ne kadar iş görürse bugün de o kadar iş görür. Gerçi o zaman altunun gramı düşük idi ama karşılığı olan para kıymetli idi. On yıl önce fiyatı 15 lira olan bir gram altunun alış gücü ne ise bugün fiyatı 2000 lira olan bir gram altunun alış gücü de odur. Bundan dolayı altun veya gümüş, yahut bunlardan yapılmış para borç vermiş olan kimse, bir süre sonra yine ancak verdiğinin mislini alabilir. Bundan fazlasını alması haramdır.
Fakat bugün uygulanan dalgalı para sistemleri, yıldan yıla, hattâ aydan aya değer kaybına uğramaktadır. Bir yıl önceki yüz lira ile, bir yıl sonraki yüz liranın alış gücü aynı değildir. Bu paralar, mutlaka satın alma gücünden %5,-% 50,60 oranında değer kaybına uğramaktadır. Binaenaleyh, bu paraları borç verenin, verdiği borcun, borç verdiği andaki değerini karşılayacak oranda bir fazlalık alması haram olmasa gerektir. Çünkü bunlar altun ve gümüş olmadığı için hadîste zikredilen altı şeyin hükmüne girip girmedikleri hususunda ne de olsa bir şüphe vardır. Ödünç veren, böyle bir fazlalık almazsa zarara uğramış olur.
Faraza bir yıl önce bin lira borç veren adam, bir yıl sonra yine bin lira alırsa-paranın yıtda yüzde on veya daha fazla değer kaybına uğradığını düşünürsek en az 100 lira zarar etmiş olur. Çünkü bin lira, bir yıl sonra 900 lira değerine düşmüştür. O halde bu adamı ziyana sokmamak için paranın yılda uğradığı değer kaybını vermek lâzımdır. Bu bir fazlalık değil, adamın kendi parasıdır. İslâm kimsenin zarara uğramasını istemez. Evet altun ve gümüş, yahut hadîste sayılan maddelerin ödünç verilmesinde fazlalık haramdır, faizdir. Fakat değer kaybına uğrayan paraların ödünç verilmesinde paranın değer kaybı kadar bir fazlalık, haram faiz hükmüne girmez, yahut borcun, altun veya gümüş gibi değerini koruyan maddeler üzerinden verilip alınması uygun olur. Meselâ borç olarak altun verilir ve alınan altun aynen ödenir. Böylece borç veren de zarardan korunmuş olur. :
Faizi yasaklayan âyet geldiği zaman Araplar arasında uygulanan, yüzde yüzü geçen ribâları da göz önünde tutarsak Kur'ân'ın gayesi daha iyi anlaşılır. Kur'ân, bu tür ribâlardan tahsil edilmemiş olanların artık bırakılmasını emretmiştir.
Fertlere, özellikle fakir kimselere verilen borçlardan bu değer kaybını dahi almak doğru değildir. Çünkü Kur'ân, müteakip âyette eli darda olanın borcunun ertelenmesini veya tamamen tasadduk edilmesini emretmektedir. Kur'ân'ın gayesi, oturduğu yerde fakirlere borç verip yüksek faizler almak suretiyle onların sırtından zengin olmayı önlemektir. Fukaranın cebinden, bedelsiz çıkan bu paralar onun göz yaşıdır. Alanı iflah etmez. Hasılı fertlere verilen borçtan faiz almak haramdır.
Taksitle satış: ikinci husus da taksitle satış meselesidir. Bunun da faiz olup olmadığı çok sorulur. Peşin olarak yüz liraya satılacak bir mal, veresiye yüz on liraya satılabilir. Bu fazlalık haram değildir. İmam Fahr-i Râzî'-nin tefsîrinde aynen şu cümle mevcuttur: "Şimdi on lira değerinde olan bir kumaşı, bir ay va'de ile on bir liraya satmak caizdir."[1141]
Satıştaki peşin veresiye farkına gelince eğer alınan verilen iki bedel aynı cinsten değil iseler, bunlar bir akidde birbirleriyle karşılaştırıldıkları, birbirleriyle ölçüldükleri zaman aralarında fazlalık farkına imkân yoktur. Fazlalık bunları bir akidde değiştirmede değil, akdin dışında kalan üçüncü bir ölçü ile sabit olur. Bundan dolayı yalnız bir satış akdi, hiçbir zaman kazanç ifade etmez. Satışta kazanç, bir şey üzerine birkaç akdin yapılması sonucudur. Tüccar, böyle çeşitli akitlerle uğraşan kimsedir. Meselâ 50 lira, şu anda ve şu akidde bir kilo buğdaya tam karşılık olabildiği gibi başka bir gün ve başka bir akidde on kilo veya yarım kilo buğdaya da karşılık olabilir. Ve lira ile buğday arasında cinslerinin ve yararlarının farklılığından dolayı, iki taraf her zaman için hakiki bir mübadele yapabilir. Hiçbiri bir kayba uğramaz. Bu akid, taraflardan birine bir kâr temin ederse o kâr yalnız bu akidden değil, bununla daha önce yapılmış olan bir akdin karşılaştırılmasından meydana gelmiştir. On kilo unu 500 liraya satan da bunu 400 liraya almış olabilir. İşte kâr, iki akdin karşılaştırılmasından anlaşılır. Ticarî

[1140] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/477-482.
[1141] Mefâtîhu'l-ğayb, 2/534. Mefâtîhu'l-ğayb, 2/534.

işlemlerde kâr ve zarar hep böyledir. Bu akidlerin yalnız kendileri düşünüldüğü zaman ne kâr ne de zarar olmaz. Binaenaleyh bir şeyi peşin ayrı, veresiye ayrı bir fiyatla satmak faiz değildir. Faiz, cins ve miktarları aym olan şeyleri değiştirmede olur. Un veya kumaş ile parayı değiştirmek, ne suretle olursa olsun bir satıştır. Ama onunla gerek peşin ve gerek.veresiye değiştirildiğinde fazjahk ribâdır. Taksitle satışlardaki-fazlalığı ribâ kabul etmek doğru değildir.

275 nci âyetten anlaşılıyor ki Câhiliyye çağımn, tefecilikle başkasının sırtından geçinmeyi âçtet edinen insanları, faizle borç vermeyi bir ticaret iş-lemi»saymakta idiler. Âyet, ribâ ve alış-verişin ayrı şeyler olduğuna dikkati çekmektedir.Çünkü alışverişteki kazanç bir çabanın, vakit ve mal harcamanın ürünüdür. Halbuki oturduğu yerele parayı faize vermekte bir çaba yoktur. Bir taraf oturduğu yerde hiç emek sarfetmeden para kazanır, öteki ziyan eder. Bu, insanlar arasında sevgi yerine düşmanlık, huzur yerine anarşi meydana getirir.

Bugün de faiz sistemi çok yaygın bir hal almıştır. Öyle ki faizsiz ekonomi olmayacağı kanaati hakim olmaya başlamıştır. Hz. Peygamber bu duruma: "İnsanlarat öyle bir zaman gelecek ki herkes ribâ yiyecek, yemeyene de faizin tozu bulaşacaktır" hadîsiyle işaret buyurmuştur. Buhârîde de aynı rrieâlde bir hadîs Ebü Hür.eyre'den rivayet edilir: 'İnsanlara öyle bir zaman gelecek ki kişi aldığı malın helâlden mi, haramdan mı geldiğine aldırmayacaktır.'[1142]

Faizciler, faizin malı artıracağını sanırlar. Oysa Allah böyle insanları iflah etmez. Faizle artan malın bereketini kaldırır: Yüce Allah Rum Sûresinin 39. âyetinde:

" İnsanların malları içinde artması için verdiğiniz faiz (malı), Allah katında artmaz. Ama Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekât... İşte (sevaplarını ve mallarını) kat kat artıranlar onu veremlerdir." buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Ribâ çok da olsa sonu azalmaya mahkûmdur" demiştir.[1143]

Yukarıya yazdığımız Rum Sûresinin 39. âyeti Mekke'de inmiştir. Bu âyetle henüz mekke devrinde dahî İslâmın ribâ hakkındaki görüşü belirlenmiş, ribâ kötülenmiş, sadaka övülmüştür. Ribâ hakkında atılan ilk adım budur. İkinci aşamada, Âli İmrân Sûresinin 130 ncu âyetiyle kat kat faiz yenmesi yasaklanmıştır. Ve nihayet Veda Haccı sıralarında indiği rivayet edilen[1144] tefsirini yapmakta olduğumuz âyetlerle faiz tamamen haram kılınmıştır. İleri toplumlarda faiz işlemi cereyan etmez. Demek ki Hz. Muhammet Aleyhis-selâm'ın 23 senelik peygamberlik hayatının sonlarında îslârn toplumu bu tekâmül seviyesine geldiğinden faiz tamamen yasaklanmış ve Hz. Peygamber Veda Hutbesinde: "... Câhiliyye faizi yasaktır. Ayağımın altına aldığım ilk ribâ kendi faizimiz, Abdulmuttalip oğlu Abbâs'ın faizidir. Onun bütün faizi kaldırılmıştır.."[1145] sözleriyle faizin tamamen yasaklandığını duyurmuştur.

İslâmdan önceki ilâhî dinlerde de faiz haram kılınmıştı. Bugünkü Tevrât'in Çıkış Kitabının 22 nci bab 25 nci âyetinde faiz yasaklanmaktadır. Buna rağmen İsrail oğulları bu yasağı çiğneyip faize dadanmışlar, dünyaya da faizciliği yaymışlardır. Bu yüzden Kur'ân onları faizcilikle nitelemektedir: '.'Me-nedildikleri halde faiz almalarından ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden ötürü..."[1146]

Daha sonra bu işlem, Araplar arasında yayıldığı gibi günümüzde de bu illet bütün toplumları sarmıştır. Bütün insanlığı, aynı inanç sistemi içinde birleştirip kardeş yapma gayesi güden İslâm, bu işlemi tamamen yasaklamakla insanları birbirine düşman edecek, toplumda huzursuzluklara sebeb olacak bir kötülüğü ortadan kaldırmak istemiştir.

"Ey inananlar, Allah'tan korkun, eğer inanıyorsanız faizden (henüz alınmayıp) geri kalan kısmı bırakın (almayın)." âyetiyle de eskiden verilmiş olan borçların kalan faizleri tamamen kaldırılmıştır. Ancak esas borç, sahibine ödenecektir.

Bu âyetin iniş sebebi hakkında birkaç rivayet varsa da hepsi aynı noktada toplanır: Abdul-Muttalib oğlu Abbâs ile Muğîre oğullarından biri arkadaş idiler. Bunlar Cahiliyye devrinde Sakîflilere faizle borç vermişlerdi. İslâm geldiğinde bunların büyük miktarda faiz alacakları vardı. Yüce Allah "faizden geri kalanı bırakın" âyetini indirmekle bu faiz alacakları kaldırıldı. Bir başka rivayete göre de Sakîfli Amr ibn Umeyr oğulları, Muğîre oğullarından faiz alırlardı. İslâm geldiğinde Amr oğullarının, Muğîre oğulları üzerinde çok miktarda faiz alacakları vardı. Bunlar, fethinden sonra Mekke'ye vali olan Attâb ibn Esîd'e gelip Muğîre oğulları üzerindeki faiz alacaklarını tahsil etmesini istediler. Attâb da durumu Allah'ın Resulüne yazdı. 278 nci âyet bu münasebetle indi. Bundan böyle ancak ana paralarını alabilecekleri, faizi bırakmadıkları takdirde Allah ve Resulüyle savaşa gireceklerini bilmeleri duyuruldu.[1147]

İnsanları faizden sakındıran çok hadîs vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) faiz yiyene, yedirene, bunu yazana ve şahidlerine lanet etmiştir.[1148] Semure ibn Cundeb'in rivayet ettiği bir hadîste de Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bu gece ru'yamda iki adam gördüm, bana geldiler, beni Arz-t Mu-kaddes'e götürdüler. Yürüdük, kandan bir nehrin kenarına geldik. Nehrin içinde bir adam duruyordu, ortasında da önünde taş bulunan bir adam bulunuyordu. Nehrin içindeki adam çıkmak için kenara geldi, çıkmak isteyince elinde taş bulunan adam taşla

---

[1142] Buhârî, Buyu bâb kavlillâh, yâ eyyuhâllezîne âmenû lâ te'kulû'r-ribâ.
[1143] İbnHanbel, 1/395,434.
[1144] Hz. Ömer'den rivayet edildiğine göre son nazil olan âyet, ribâ âyetidir. İbn Mâce, Ticâ-rât, 58.
[1145] Müslim, Hacc, hadîs: 147; Ebû Dâvûd, Buyu 5; İbn Mâce Menâsik 76;...
[1146] Nisa Sûresi: 161.
[1147] Taberî 3/106-107.
[1148] Buhârî, Buyu bâb Mûkil er-Ribâ; Müslim, Müsâkat, bâb: 19; Tirmizî, Buyu 2.

ağzına vurup onu eski yerine döndürdü. Her çıkmak isteyince o adam taşla vurup eski yerine döndürüyordu. Bu kimdir? dedim O nehirde gördüğün adam, ribâ yiyendir dedi."[1149]

Faizin yasaklanmasmdaki hikmeti müfessirler şöyle açıklıyorlar:

1- Faiz, insanın malını karşılıksız almaktır. Mal canın yongasıdır. Hadîsi şerîfte belirtildiği üzre insanın malı da canı gibi dokunulmazdır. O halde insanın malım karşılıksız almak haramdır. Şöyle denilebilir: Eğer kapital, sahibinin elinde uzun süre kalsaydı, adamın onunla ticaret yapıp kazanç sağlaması mümkündü. Bu parayı uzun müddet borçlunun eline verince borçlu bunu çalıştırıp kazanç sağlayabilir. O halde borçlu neden para sahibine sağladığı yarara karşılık bir fazlalık vermesin? Bu düşünce doğru değildir. Borçlunun o para ile ticaret yapıp kazanç sağlaması kesin değil, itibarî bir şeydir. Kazanç sağlayabilir de sağlayamaz da. Böyle şüpheli bir şeye karşılık kesin olan bir şeyi vermek borçluya zarar açar.

2- Faiz, insanları, oturdukları yerde zahmetsiz para kazanmağa alıştırır, çalışıp çabalamadan alakor. Çünkü birkaç kuruşu olan, faizle parasını artırma imkânını bulunca geçimini temin için bu kolay yolu seçer, zahmetli olan ticaret, sanat külfetine katlanmaz. Bu da üretim, çalışma kabiliyeti olan birçok kimseyi atalete sevk eder. Sermaye sahipleri, paralarına çabalarını da katarak çalışırlarsa topluma daha yararlı olurlar. Dünyanın yaran, ticaret ve sanatla uğraşmaktadır. Dünya bununla imar edilir. Ticaret kurumları açmak, atölyeler, fabrikalar kurmak suretiyle birçok kimseye iş imkânı sağlanır, beldeler mamur olur.

3- Faiz, insanları birbirlerine karşılıksız yardım etmekten alakor. Artık kimse kimseye Allah rızası için güzel borç vermez olur. Borçlular, faizle aldıkları borcun gittikçe büyüdüğünü, korkunç miktarlara vardığını görünce borcu verenlere düşmanlık beslerler, fırsat bulunca ne borcu, ne de faizini vermek istemezler. Bu durum, toplum ahlâkının bozulmasına yol açar. Nitekim bugün bazı yoksul devletlerin, ünlü bankalardan aldıkları borcu ödeyemediklerini, hattâ ödeyemeyeceklerini ilân ettikleri görülmektedir.

4- Faiz, zenginlere fakirlerden daha çok kazanma imkânı sağlar. Çünkü genellikle borç veren zengin, borç alan fakirdir. Faiz, zenginin, zaten zayıf, müşkil durumda bulunan fakirden karşılıksız para alması, onun sırtından daha çok zengin olması demektir ki kuvvetlinin zayıfı böylesine ezmesi, Allah'ın rahmetine aykırıdır.

5- Bunlar, faizin yasaklanması için hatıra gelen bazı sebepler olabilir. Ama yasağın sebebi, yalnız bunlardan ibaret değildir. Çünkü biz, dinî tekliflerin bütün hikmetlerini bilemeyiz. Belki daha bilmediğimiz nice zararlarından ötürü Allah faizi yasaklamıştır.[1150]

Faizin kalkması ferdin işi değil, toplumun işidir. Her muamelesi faizle işleyen bir toplumda yaşayan fert de ister istemez faize bulaşır. Onun korunmak için bankalara yatırdığı paradan banka yüzde elli, yüzde yüz kazanırken kendisinin aldığı yüzde beşlik faiz, aslında parasının süre içinde uğradığı değer kaybını bile karşılamaz. Zarurete binaen o da parasının faizini alır, ama içi tutmuyor, takvası müsaade etmiyorsa faiz olarak aldıklarını fukaraya, hayır kurumlarına verir.

280 nci âyette, eli darda olan borçluya süre tanınması, hattâ borcun sadaka olarak bağışlanması öğütleniyor.

Müslüman fedakârdır, güzel borç vererek müslüman kardeşlerinin dertlerine deva olur. Verdiği borcun mükâfatını borçludan değil, Allah'tan bekler. Borcundan faiz almadığı gibi vadesinde ödeyemeyen fakire, eli genişe çıkıncaya kadar süre tanır, icraya verip ona yatağım yorganını sattırmaz. Şayet hiç ödeyemeyecek durumda ise borcunu bağışlar, sadaka sayar. Ahmed ibn Hanbel'in, Süleyman ibn Bureyde'den rivayet ettiği bir hadîste Hz. Peygamber: verdiği borcu, güç durumda bulunan borçlunun genişliğe kavuşmasına kadar erteleyen kimseye Allah'ın, va'desinden önceki her gün için borcun bir misli, va'desi dolduktan sonraki her gün için de borcun iki misli sadaka sevabı vereceğini bildirmiştir.[1151] Es'ad ibn Zürâre'nin rivayet ettiği bir hadîste de Hz. Peygamber: "Kim ki Allah'ın, kendisini, gölgesi altında gölgelendirmesini isterse eli darda olan borçluya mühlet versin, ya da borcunu tamamen kaldırsın"[1152] demiştir. Darlık içinde bulunan borçluya borcunu erteleyen veya tamamen bağışlayan kimseyi Allah'ın, kıyamet gününde gölgelendireceğine, tevbe edinceye kadar onun işlediği günahlardan geçeceğine dair muhtelif hadîsler vardır.

281 nci âyette Allah'ın huzurundaki duruşmada herkesin, yaptığının karşılığını alacağı kıyamet gününden sakınılması emredilmektedir.

Buhârî'nin, İbn Abbâs'tan aldığı rivayete göre bu âyet son nazil olan âyettir.[1153] Âyet, önceki âyetlerle bağlantılıdır. Hz. Ömer'den de ribâ âyetinin, son nazil olan âyet olduğu rivayet edilmiştir. Demek ki faizin hükmünü bildiren bu âyetler topluca inmiştir, ibn Abbâs şöyle demiştir: "Bu âyet Resule inen son âyettir. Allah'ın Resulü haccederken kendisine Kelâle âyeti olan âyeti indi, Arafat'ta dururken " âyeti indi. Sonra da âyeti indi. Cebrail Aleyhisselâm: Ey Muhammed, bunu Bakaranın ikiyüz sekseninci âyetinin başına koy, dedi. Allah'ın Resulü bundan sonra seksen bir gün yaşadı." Yirmi bir gün, yedi gün, üç saat yaşadığı da rivayet edilir.[1154]

[1149] Buhârî, Buyu, bâb âkil er-Ribâ.
[1150] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, 2/531.
[1151] İbn Hanbel, Musned, 5/360.
[1152] ibn Mâce Sadakat, 14; İbn Kesîr, 1/331.
[1153] Buhârî, Buyu , bâb Mûkil er-Ribâ.
[1154] Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb, 2/545.

282- Ey inananlar, belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Aranızda bir yazıcı (onu) adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın; borçlu olan da yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan korksun, borcundan hiçbir şeyi eksik etmesin. Eğer borçlu olan kimse aklı ermez, yahut zayıf, ya da kendisi yazdtramayacak durumda ise velîsi onu adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek, iki kadın (şahitlik etsin). Ta ki kadınlardan biri şaştnrsa diğeri ona hatırlatsın. Şahitler, çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun onu süresine kadar yazmaktan üşenmesin. Bu, Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha sağlam, kuşkulanmamanız için daha elverişlidir. Yalnız aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin ticaret olursa onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günâh yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de asla zarar verilmesin. Eğer (bir zarar) yaparsanız bu, kendinize kötülük olur. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor. Allah her şeyi bilir. 283- Ve eğer seferde olur da yazacak birini bulamazsanız alınan rehinler (yeter). Birbirinize güvenirseniz, kendisine güvenilen kimse emaneti (borcunu) ödesin, Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği gizlemeyin, onu gizleyenin kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı bilir.[1155]

Tefsir:

282- İbn Kesîr'in rivayetine göre "Kur'ân'ın, Arşa en yakın âyeti, deyn (borç) âyetidir". Yani en son inen âyet budur.[1156] Bu âyetler, faizin ve alışverişin durumunu bildiren âyetlerle bir bütün teşkil etmektedir. Yukarıdaki âyetlerde faiz yasaklanıp darda kalanlara karşılıksız borç vermenin fazileti anlatıldıktan sonra bu âyetlerde de borç alıp verirken nasıl hareket edileceği izah edilmektedir. Demek ki gerek faiz, gerek borç hakkındaki bu âyetler, hep bir arada veya birbirine çok yakın zamanlarda inmiş ve iniş sırasına göre suredeki yerlerine konmuştur.[1157]

Borç Âyetinin İçerdiği Talimat Şöyle Sıralanabilir:

1- Mü'minler, belli bir süre için borç alıp verdiklerinde bunu bir senede yazacaklardır. Senedi yazdırmak, özellikle borcu alan kimsenin görevidir. Çünkü o mükelleftir.
2- Senedi yazan, her şeyi doğru biçimde yazmalı, yazmayı bilen kimse yazmaktan kaçınmamalıdır. İnsanlara yardım etmek her müslümanın vazifesidir.
3- Borçlu da borcunu doğru yazdırman, eksik beyanda bulunmamalıdır. Şayet borçlu aklı ermez, zayıf, yazamayacak durumda ise senedi velisi yazdırmalıdır.
4- Yazılan borç senedine gerek borçlunun, gerek borç verenin güvendiği iki erkek, bu olmadığı takdirde bir erkek iki kadın tanıklık edecektir. Bir erkek yerine iki kadının tanıklık etmesi, kadının erkekten aşağı telâkki edilmesinden değildir. İslâm, kadını erkekle eşit yapmıştır. Ancak yaratılış itibariyle kadın erkekten daha hassastır. Olaylardan daha çok etkilenir. Çocuklarla uğraşmak, yemek pişirmek, ev işlerini yapmak gibi bir yığın meşguliyet onun zihnini yorar. Bu hassasiyet ve meşguliyet, ona doğrudan kendisini ilgilendirmeyen işleri unutturur. İşte kadının bu unutma ihtimalinden dolayı yüce Allah, bir erkek şahit yerine iki kadın şahit emretmekte ve bu emrinin hikmetini de "taki biri şaşırıp unuttuğu zaman diğeri hatırlatsın" sözüyle açıklamaktadır.
Alış veriş, ticaret vs. işleri, kadından ziyade erkeğin işidir. Kadınların asıl görevi çocuk yetiştirmek, ev işlerim yürütmektir. İşte asıl erkeklerin görevi olan alış veriş, borçlanma vb. gibi hususlarda şahitlik etmek de erkeğin görevidir. Ama erkek olmazsa bu görevi kadınlar da yapar. Ancak kadın, burada asıl görevi dışında bir vazife yüklenmektedir. Erkeğe ait olan bir vazifeyi bir tek kadına yüklemek, onun için ağır bir yük olur. Bunun için bu vazife iki kadına yüklenmektedir. Bir erkek yerine iki kadının tanıklık etmesi, erkeklerin tanıklık yapabilecekleri meselelerdedir. Doğum, süt emzirme gibi hususlarda bir kadının tanıklığı bile kâfidir.
Bazı tabiîlere atfedilen sözlere göre kadınlar, had, ceza ve kısas gibi konularda tanıklık edemezler, ancak mal, akid, nikâh, köle âzâdı, doğum, süt emzirme, bekâret, dulluk vs. gibi davalarda tanıklık edebilirler. .Fakat bu görüşe mesned olabilecek bir hadîs veya sahabî sözü yoktur. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, bu meseleyi etraflı olarak incelemiş, Kur'ân vehadîsin naslarına göre kadının da her hususta tanıklık edebileceği sonucuna varmıştır.[1158]
Âyetteki "sizin erkeklerinizden iki şahit'* ifadesinden Malik, Şafiî ve Ahmet ibn Hanbel, şahitlerin müslüman olmaları gerektiği anlamını çıkarmışlardır. Hanefîlere göre gayri müslimlerin de birbirlerine şahitlik etmeleri caizdir. Bazı müfessirler: "Ey inananlar, birinize ölüm gelince vasiyet sırasında içinizden iki âdil kişi, aranızda şahitlik etsin. Ya da yer yüzünde yolculuk ederken başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizden olmayan iki kişi (şahitlik etsin). Kuşkulanırsanız, namazdan sonra onları tutar (yemin etti-rir)siniz: "Akraba da olsa yeminimizi hiçbir paraya satmayacağız, Allah'ın (üzerimizde bir borç olarak bulunan) şahitliğini gizlemeyeceğiz, yoksa biz,

[1155] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/482-490.
[1156] 1/334.
[1157] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/490.
[1158] AMâmu'l-Muvakkı in, 2/76, ve devamı.

elbette günahkârlardan oluruz." diye Allah 'a yemin ederler."[1159] âyetine dayanarak müslüman olmayanların da müslümanlara şahitlik etmesini caiz görmüşlerdir. Müslümana ancak müslümanın şahitlik edebileceğini söyleyenlere göre Bakara Süresindeki Borç âyetiyle, Mâide Sûresinde bulunan bu âyet nes-hedilmiştir. Bir kısmına göre de Mâide Süresindeki âyet, seferdeki zaruret durumuna aittir. Orada belki müslüman şahit bulunmayabilir. Onun için müslüman olmayanın şahitliğine izin verilmiştir. Îbnu'l-Kayyim ise âyetin neshedildiğini kabul etmemektedir ki onun görüşü daha doğrudur. Âyetin neshedihnesi için bir sebep yoktur. Çünkü âyet, gerçekten seferdeki durumdan söz etmektedir. Orada müslüman bulunmayınca gayri müslimin şahitlik etmesi tabiidir.

5- Müslümanlar şahitlikten kaçınmamalı, şahitlik için çağırıldıklarında gitmelidirler. Bu çağırıya gitmek, bütün müslümanların üzerine kifaye olarak farzdır. Hiç kimse gitmezse bütün müslümanlar günahkâr olurlar.

6- Ne yazana, ne de şahide asla zarar verilemez. Şahitliğe gelmeyen, zorla götürülemeyeceği gibi yazmak istemeyene de zorla yazdırılamaz. Yahut yazana ve şahide baskı yapılıp yanlış yazmağa, yalan şahitlik etmeğe sevk edilemez. Böyle hareketler günahtır. Allah'a isyandır.

7- Alman borcu yazdırmak ve iki şahit tutmak, kalblere herhangi bir kuşku girmemesi için en sağlam yol olduğu gibi Allah katında da en âdil bir davranıştır. Fakat hemen alınıp verilen peşin alışverişlerde senet yazmağa gerek yoktur. Bununla beraber peşin alışverişlerde dahi şahit bulundurmak lâzımdır.

8- Taraflardan biri yolda veya yola çıkmak üzre olur da borcu yazdıracak birini bulamazsa senet garantisi yerine geçmek üzere borçlu, borç verene bir rehin verir. Rehin yalnız seferde değil, hazarda da verilebilir. Fakat seferde yazma işi güç olduğundan borcun teminatı olarak rehin vermek daha lüzumlu hale gelir. Yoksa bu âyetten, hazarda rehin verilmez, anlamı çıkmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'de yani hazarda, kendi zırhını ailesinin geçimi için otuz vaşak arpaya bir yahudîye rehin vermiş idi.[1160]

9- Taraflar birbirine güvenir de yazmağa veya rehin almağa lüzum görmezlerse güvenilen kişi, arkadaşının güvenini kötüye kullanmamalı, aldığı borcu eksiksiz ödemelidir. Yahut rehni alan, borcun ödenmesi halinde rehni sahibine geri vermelidir.

Borcu yazdırmak hususunda müfessirler birkaç görüş ileri sürmüşlerdir: Bir görüşe göre "Onu yazın", "İki şahit tutun" emirleri vücub ifade eder. Bu emirlerle borcu yazdırmak farz kılınmış, "Birbirinize güvenirseniz, güvenilen kimse emaneti ödesin' sözüyle bu farz neshedilip emirler nedbe çevrilmiştir. Bu görüş zayıf bir görüştür. Çünkü ikinci âyetin, birinciden sonra geldiğine dair bir kesinlik yoktur. Bunlar birlikte inen ve aynı konuyu anlatan âyetlerdir. Cumhurun kanaatine göre "Onu yazın", "İki şahit tutun" emirleri nedb ifade eder. Bundan dolayı borcu yazmak ve şahit bulundurmak men-duptur. Çünkü sahabe, tabiun ve İslâm ülkelerinin fakihleri, borcun yazılması ve şahit bulundurmak hususunda titiz davranmamışlardır. Onların aralarındaki alışverişler, borç işlemleri, genellikle yazısız ve şahitsiz geçerdi. İçlerinde hiçbirinin bu tutuma itiraz etmemiş olması da âyetteki emirlerin nedb ifade ettiğini gösterir.

Yapılan akidler, verilen borçlar unutulmasın, herkesin malı korunsun diye yüce Allah, borcun yazılmasını hoş görmüştür. Zira olabilir ki güvenilen kişiler hilekâr çıkar, aldığı borcu inkâr ederler. Yahut verilen miktar unutulur. Yüz lira borç verir de 150 lira verdiğini sanır. 200 lira borç alır da 150 lira aldığını sanabilir. Yahut borçlu veya borç veren Ölür. Arada yazılı bir vesika yoksa böyle hallerde taraflardan biri ziyana uğrar, hattâ bu durum sonradan kırgınlıklara yol açar. Ama her şey yazılıp şahitlerin de huzurunda işlem yapılırsa iş sağlam olur, kimsenin gönlünde şüphe de kalmaz.

"Onu yazm" emri, âkidlerin senedi bizzat yazmalarını gerektirmez. Nitekim "Aranızdan bir yazıcı (onu) adaletle yazsın" ifadesi, senedi âdil bir kâtibin yazacağını açıklıyor. Acaba âdil kâtip bu senedi yazmağa dinen mecbur mudur? Bir kısım bilginlere göre yazması farzı kifayedir. Bir kısmına göre yazması talebedildiği takdirde yazması farzı ayindir. Fakat doğru olan görüşe göre bu bir irşad emridir. Kâtib-i adi, ücretini almadan yazmaktan imtina edebilir.

10- Müslümanlar gördüklerini, duyduklarım gizlemez, yalan beyanda bulunmazlar. Her hal-ü kârda Allah'tan korkarlar. Şahitliği gizleyenin kalbi günaha batmış olur. Allah her yapılanı bilir ve insanlara yaptıkları hareketlere göre karşılık verir.

284- GöklerdekHerin ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçleriniz-dekini açıklasanız da gizleseniz de Allah, sizi onunla hesaba çeker; dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder. Allah her şeye kaadirdir.[1161]

Tefsir:

284- Birbiri ardından gelen bu âyetler birbirini tamamlamaktadır. Âyetin mânâsı genel olmakla beraber, konu şâhidlik ve şâhidliği gizleme konusu olduğundan ilk önce şâhidliği gizleyeni tehdid etmektedir. İbn Abbâs ve İkrime'den gelen çeşitli rivayetlere göre âyet, şâhidliği gizleme hakkında inmiştir.[1162]Yüce Allah, bu âyetle diyor

[1159] Maide Sûresi: 106.
[1160] İbn Kesir, 1/337.
[1161] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/491-494.
[1162] Taberî, Câmi'u'l-beyân, III. 142-143.

ki: Ey şâhidler, şâhidliği gizlemeyin, bildiğinizi doğru söyleyin. Bildiğiniz gerçeği insanlardan gizleseniz dahi Allah'tan gizleyemezsiniz, çünkü Allah her şeyi bilir. O halde Allah'ın cezasından korkun da hakkı gizlemeyin. Eğer hakkı gizleme düşüncesini ortaya kor veya bunu içinizde taşırsanız Allah sizi hesaba çeker, sonra dilediğini affeder, dileğini cezalandırır. Allah her şeyi yapabilir.[1163]

Bazı rivayetlere göre âyet, kalbe gelen bütün düşüncelerden ötürü insanın hesaba çekileceğini belirtmektedir. Bundan dolayı bu âyet nazil olduğu zaman taşıdığı hüküm, ashaba çok ağır gelmişti: "Ya Resulâllah, dediler, eğer kalbimize gelen düşüncelerden ötürü cezalan dır ılacaksak mahvolduk!" Bunun üzerine yüce Allah: "Allah, hiçbir kişiye gücünün üstünde bir şey teklif etmez" âyetini indirdi.[1164]

Kalbe gelen düşüncelerden ötürü insanın hesaba çekileceğini bildiren bu âyetin hükmünün yürürlükte olup olmadığı hakkında ihtilâf vardır. İbn Mes'üd, Ebû Hüreyre, Hasan, Şa'bî, tbn Şîrîn, Saîd ibn Cübeyr, Katâde, Ata el-Horasânî ve MukaiiVe göre bu âyet, daha sonra inen: "Allah hiçbir kişiye gücünün üstünde bir şey teklif etmez" âyetiyle neshedilmiştir, İbn Kesîr de Buhârî ve Müslim'de bulunan rivayetlere dayanarak bu âyetin, kendinden sonraki âyetlerle neshedildiği kanaatindedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)in: "Allah, benim için ümmetimin kalblerinden geçen şeylerden geçti. Bu düşünceleri yapmadıkları, ya da söylemedikleri takdirde bunları affetti."[1165] "Yüce Allah şöyle buyurdu: Kulum bir iyilik yapmaya niyet eder de yapmazca o niyetini kendisi için bir iyilik yazarım; eğer onu yaparsa ona on katından yediyüz katına kadar iyilik yazarım. Ama bir kötülük yapmak ister de yapmazsa ona kötülük yazmam. Şayet yaparsa ona sadece bir kötülük yazarım."[1166]mealindeki hadîsler de bu âyetin neshedildi-ğini gösterir.

îbn Ömer, Ebû Süleyman ed-Dımaşkî, Kadî Ebû Yala ve tbn Abbâs'ın benimsediği ve Taberî'nin de tercih ettiği ikinci görüşe göre âyetin hükmü men-suh değildir. Allah'ın muhasebe etmesi, azaba çekmesi anlamına gelmez. Muhasebe edip af da eder, azâb da eder. Buhârî, Müslim ve İbn Hanbel, Safvân ibn Muhriz'den şu hadîsi rivayet ederler: "Bir adam İbn Ömer'e: "Allah'ın Resulü (s.a.v.)den necvâ (gizli konuşma) hakkında ne işittin?" diye sordu. îbn Ömer dedi kv Onun şöyle dediğini işittim: ' 'Mü 'min, kıyamet günü yüce Rab-bine yaklaştırılır. O kadar ki Rabbi, onun üzerine affını koyar, onun yapmış olduğu günahları ona söyler: "- Bunları bilmiyor musun (hatırlamıyor musun)?" der. Kul: "- Biliyorum ya Rabbi" diye cevap verir. (Allah) "- Onları dünyada senin üzerinde gizledim, (senin içini kimseye faş etmedim), bugün de senin için onları bağışlıyorum" der ve yapmış olduğu iyiliklerinin sayfası ona verilir. Kâfir ve münafıklara da herkesin gözleri önünde: "Bunlar Allah'a karşı yalan söyleyen kimselerdir! diye bağırılır.[1167]

Alî îbn Ebî Talha da İbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu âyet neshedilmemiştir. Fakat Yüce Allah, mahlûkatı topladığı zaman onlara: İçinizde gizlemiş olduğunuz, meleklerimin dahi muttali' olmadığı şeyleri size haber vereceğim," der, mü'minlere dünyada içlerinden ne geçmişse söyler ve onları bu düşüncelerden affeder. İşte "Allah sizi onunla hesaba çeker" sözü bunu gösteriyor. Şirk ve şüphe ehline de içlerinde gizlemiş oldukları yalanlamayı haber verir. İşte "dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder" sözü de bunu gösteriyor. Onlardan dilediğini bağışlar, dilediğini cezalandırır."[1168]

İnsanın kalbine çeşitli düşünceler gelebilir. Bu doğal bir şeydir. İçinden geçen bütün düşüncelerden insanın sorumlu tutulması, ona gücünün üstünde teklif yükletilmesi demektir. Halbuki Allah, insana gücünün üstünde teklif yüklemeyeceğini, bu sûrenin son âyetinde açıklamıştır. O halde insan, hangi düşüncesinden ötürü sorumlu tutulur? Müfessirler bu soruya çeşitli cevaplar vermişlerdir ama Kur'ân'ın muhtevasından anlaşılan şudur:

İnsan, istemeyerek aklına gelen düşünce ve vesveselerden değil, kesinlikle yapmağa karar verdiği kötü düşüncelerden sorumlu olur. Bu husus: "Yanılarak yaptığınızda size bir günah yok, fakat kalblerinizin bile bile yaptığında (günah vardır)."[1169] "Allah sizi, yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz, fakat kalblerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar."[1170] âyetlerinden de anlaşılmaktadır.

İnsanı sorumluluğa düşüren, kesinlikle yapmağa karar verdiği, geldiği zaman içinden söküp atmağa çalışmadığı kin, hased, başkaları hakkında kötü zanda bulunma gibi kötü düşüncelerdir. Böyle düşünceler kalbde kaldıkça insan ruhunu karartır. İnsan, ruhunu temizlemekle yükümlüdür. İbadetten gaye de ruhu kötü düşüncelerden arıtmaktır. Ancak temizlenen ruh Allah'a yakınlık kazanır.

Müfessirlerden bazılarına göre kalbde kalan düşünceleri fi'len işlemedikçe insan sorumlu olmaz. Yapmadığı sürece insanın, düşüncelerinden sorumlu olmayacağı hakkında hadîsler de vardır. Fakat bu hadîslerin amacı, insanın içine gelen kötü düşünceleri atmaya teşviktir, kasdedilen, henüz yapmağa kesin karar vermediği düşüncelerdir. Yoksa bunlar, kalb amellerine sorumluluk gelmeyeceği anlamını taşımaz. Zira Allah, dıştan çok insanın içine bakar. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah, sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz; fakat kalblerinize

---

[1163] Aynı eser.
[1164] Aynı eser.
[1165] Buhârî, İtk 6, Talâk 11, Eymân 15; Müslim, îmân 201, 202; Ebû Dâvûd, Talâk, 15; Tir-mizî, Talâk 8; İbn Mâce, Talâk 14, 16; İbn Hanbel, II. 398.
[1166] Müslim, îmân, 204; Tirmizî, Tefsîru Sûre: 6; Dârimî, Rikâk, 70; İbn Hanbel, I. 227, 310.
[1167] Müslim, Tevbe, hadîs 52. Hadîs diğer mecmualarda da vardır ve muhtelif rivayetleri bulunmaktadır.
[1168] Ebû'l-Ferac Cemâlu'd-dîn Abdu'r-Rahmân ibn Alî el-Ceva, Zâdu'lu-Mesîr fî tlmi't-tefsîr, 1/342-343.
[1169] Ahzâb Sûresi: 5.
[1170] Bakara Sûresi: 225.

ve amellerinize bakar."[1171] demiştir.
İmam Fahru'd-dîn Râzî diyor ki: "En çok sorumluluk, kalb amellerine gelir. Küfür ve iman kalb işidir. İnsan, kalbinde taşıdığı küfürden dolayı en büyük cezaya çarptırılır. Yapılan ibadetler, eğer niyete, içteki düşüncelere bağlı değilse onlara mükâfat veya ceza verilmez. Uyuyan kimse, yaptığı hareketlerden sorumlu olmadığı gibi, ilkra'n ile inkâr da insanı sorumluluğa dü-şürmez."[1172]
Diğer bir görüşe göre Allah, kalbi ieki düşüncelerden dolayı insanı sorumlu tutar, cezalandırır ama kalbî dü şüncelere verilecek ceza uhrevî değil, dünyevîdir. Allah, dünyada içine gam > iç, keder vermek suretiyle o adamı cezalandırır.
Yukarıda îbn Abbâs'ın sözüne de ıyalı olan diğer bir görüşe göre de Allah'ın muhasebesi başka, muahezesi b; ıskadır. Allah, her hesaba çektiğini cezalandırmaz. Hesaba çektiklerinden kimini affeder, kimini cezalandırır.
Bu âyette "yuhâsibkum bihülâh " den iyor, "yuâhizkum bihîlîâh " denmiyor. İşte Allah, bu hesaba çektiği kullarından kimini affeder, kimini cezalandırır.[1173]
Bu âyetin inişinden sahâbîlerin rahatsız olduğunu söyleyen bu tür rivayetlerin, sonradan terhîb amacıyla ortaya çıktığını sanıyoruz. Yoksa Kur'-ân'ın amacını gayet iyi bilen sahâbîk :r, bu âyetin inişinden rahatsız olmaktan münezzehtirler. Âyetin neshedilmiş olması da ihtimal dışıdır. Çünkü âyet haberdir, emir değil. Allah'ın, insanın, içinde taşıdığı ve açığa vurduğu bütün düşüncelerini gizli ve açık işlerini bildiğini ve insanın bütün davranışlarının hesabını vereceğini anlatıyor. Bunda neshedilecek ne var?
Âyetin yarısının hükmünün neshedilip yarısının kalmasının anlamı nedir? Önce Allah, insanı, kötü düş üncelerinden ötürü hesaba çekeceğini söylemiş iken sonra bundan vaz mı geçmiştir?-Bu husus, insanlara özgü bir iş değil, Allah'a özgü bir iştir. Allah, insanların yapmalarını istediği bir şeyi daha sonra hafifletir, değiştirir. Ama kendisinin yapacağını söylediği şeyi değiştirmesi, O'nun şanına yakışmaz.
Burada anlatılan husus, Ra'd Sûresinde de: "Gizliyi ve açığı bilendir, yücedir, uludur. Sizden biri, bir sözü, gizli de söylese, açık da söylese, gece ile gizleme, gündüz ile görünse O'nun için birdir."[1174] ifadesiyle anlatılmak-tadır.
Âyeti neshedenlerin maksadı, kalbe gelen düşüncelerden insanın sorumlu olmayacağını belirtmektir. Âyetin amacı, kalbe gelen her düşünceden insanın cezalandırılacağını belirtmek değildir. Çünkü insanın, kalbine tamamen sahib olması, istediği düşünceyi bırakması, istediğinin kalbe gelmesini önlemesi elinde olan bir şey değildir. Allah, insana, gücünün üstünde bir şey buyurmaz. Âyet şunu anlatmaktadır: Allah insanın içinden geçen bütün düşünceleri bilir, sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder. işte bağışlanacak düşünceler, insanın elinde olmadan kalbine gelen düşünce ve vesveselerdir. Ama azimle insanın içinde taşıdığı, fırsat bulduğu zaman uygulamağa kararlı olduğu düşüncelerdir ki insanı sorumlu kılar: "Allah lağv ile yaptığınız yeminlerinizden ötürü sizi cezalandırmaz, fakat kalblerinizin kazandığı şeylerden ötürü sizi cezalandırır."[1175] âyeti., kalbin kazandığı yeminlerden insanı sorumlu tutacağım bildirmektedir. Kalbin yemîni kazanması, yemine karar vermesi demektir ki bu, düşünceden ibarettir. Zaten kasıtsız, bilinçsiz yapılan işlerden insan hiç sorumlu olmaz, ne sevap alır, ne günâh kazanır. Sorumlu amellerin temeli, gönül işi olan niyettir. "Kulak, göz ve gönül, bunların hepsi yaptığı işten sorumludur."[1176] âyeti kulak ve göz ile birlikte kalbin de yapılan işlerden sorumlu olduğunu vurgulamaktadır, "inananlar içinde edepsizliğin yayılmasını isteyenler için dünyâda da, âhirette de acı bir azâb vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."[1177] ayırt i de çirkin sözlerin yayılmasını sevenlerin, dünyâda ve âhirette acı azaba uğrayacaklarını bildiriyor ve Allah'ın, bu tür insanların gönül ler indeki niyeti, maksadı bildiğini vurguluyor. Çirkin sözleri, edepsizliği yaymayı sevmek, bir gönül işidir, düşüncedir. îşte kişinin gönlündeki bu düşünceyi bilen Allaıh, bu kararlı düşünce sahibini cezalandırır. Ama bu düşünce, kasıtsız, gelip geçici bir hâtıra, bir vesvese değil, eyleme dönüşecek bir karardır. İşte bundan ötürü Allah o kimseyi cezalandırmaktadır. Âyetin anlamı bu iken bilmem ki bu ravîler, neden bu nesh meselesine bu kadar merak sarmışlar ve Allah'ın kelâmını hükümsüz kılmanın yollarını aramışlar?
Hasılı insan, kalbine gelen düşüncelerle mücâdele edip onları atmaya çalışmalıdır. Bu çabasından ötürü de ayrıca sevap alır. Buhârî'de bulunan bir hadîse göre "Bir kimse bir kötülük yapmak ister de onu yapmazsa (yani bu düşüncesini uygulamaz, içinden atarsa) ona bir iyilik yapmış gibi sevap yazılır."[1178] İnsan kalbine gelen vesveseleri sürmeğe çalışmazsa o düşünceler kalbi istilâ edip sonunda insanı kötü işlere sürükler. Vücudu hareket ettiren ruhtur, düşüncedir. Bundan dolayıdır ki Resûl-i Ekrem (s.a.v.): "Dikkat edin; 'kalbde bir et parçası vardır ki o düzeldi mi bütün vücut düzelir, o bozuldu mu bütün vücut bozulur. Dikkat edin, o kalbdir![1179] buyurulmuştur.

[1171] Müslim, Birr, 32; İbn Mâce, Zuhd, 9; İbn Hanbel, II. 285, 539.
[1172] Aynı yer.
[1173] Ra'd Sûresi: 9-10.
[1174] Mefâtîhu'l-ğayb, 2/560-562.
[1175] Bakara Sûresi: 225.
[1176] İsrâ Sûresi: 36.
[1177] Nûr Sûresi: 19.
[1178] Buhârî, Rikâk, 31.
[1179] Buhârî, İmaân, 39; Müslim, Musâkât 107; Ibn Mâce, Fiten 14; Dârimî, Büyü , 4.

285- Elçi, Rabbinden kendisine indirilene inandı, müzminler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitâblarına ve peygamberlerine inandı: "O'-nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırdetmeyiz" (dediler). Ve dediler ki: "İşittik, itaat ettik! Rabbimiz! Bizi bağışlamanı dileriz! Dö-nüş(ümüz) sanadır!
286- Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez. Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. "Rabbimiz, unutur, ya da yanılmak bizi sorumlu tutma! Rabbimiz, bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Rabbimiz, bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim mevtamız (sahibimiz, efendimiz)siniz Kâfir topluma karşı bize yardım eyle![1180]

Tefsîr:

285-286 ncı âyetle Bakara Sûresi son bulmaktadır. İçinde birçok hüküm belirtildikten sonra Elçinin ve mü'minlerin, Allah'tan gelenlere inandıkları ifade edilmek suretiyle sure, gayet mütenâsib bir sonuca bağlanmakta ve müminlerin duâsiyle bitirilmektedir. İbn Mes'ûd, bu iki âyet hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)in şöyle dediğini nakletmiştir: "Kim geceleyin, Bakara Sûresinin sonundaki bu iki âyeti okursa bunlar ona yetişir (onu gecenin şerrinden, kötülüklerinden korur. Yahut bunlar gece ibadeti olarak ona kâfi gelir)"[1181] İmam Müslim, Sahihinde, Abdullah ibn Abbâs'tan şunu naklediyor: "Cebrâîl Aleyhisselâm, Peygamber (s.a.v.)in yanında otururken üst tarafından kapı gıcırtısına benzer bir ses işitti, başını kaldırdı. 'Bugün gökten öyle bir kapı açıldı ki bundan önce hiç böylesi açılmamıştı (işte bu ses onun sesidir)' dedi. O açılan kapıdan bir melek indi: Bugün öyle bir melek indi ki, bundan önce hiç inmemişti. Selâm verdi ve şöyle dedi: Senden önce hiçbir peygambere verilmeyip yalnız sana verilen iki nuru müjdeliyorum; Fatiha ile Bakara Sûresinin sonları. Onlardan okuduğun her harf için mutlaka sana (sevap) verilecektir."[1182]
Dahhâk şöyle demiş: "Cebrail, Peygamber (s.a.v.)e geldi, dedi ki: 'Ya Muhammed, rabbenâ lâtu'âhiznâ in nesînâev ahta'nâ de.'Allah'ın Resulü söyledi. Cebrâîl '(Allah, dediğini) yaptı'dedi. Yine Cebrâîl Hz. Peygamber'e: 'Rabbena velâ tahmil 'aleynâ ısran kemâ hameltehû 'alâllezine min kablinâ' de, dedi. Allah'ın Resulü söyledi. Cebrâîl (Allah, dediğini) yaptı, dedi. Ve yine Cebrâîl 'Rabbena velâ tuhammilnâ mâ lâkâkate lenâ bih' de, dedi. Allah'ın Resulü söyledi. Cebrâîl (s.a.v.) (Allah, dediğini) yaptı dedi. Sonra 'Va'fu 'annâ, vağ'fîrlenâ, varhamnâ, entemevlânâfansurnâ 'alâ'l-kavmi'l-kâfirîn de,' dedi. Allah'ın Resulü söyledi Cebrâîl '(Allah, dediğini) yaptı,' dedi."[1183]
Ebu Hüreyre yoluyla gelen rivayete göre: "... İçlerinizdekini açıklasa-nız da gizleseniz de Allah, sizi onunla hesaba çeker.." âyeti, müslümanlara ağır geldi, Hz. Peygamber (s.a.v.)e gelip diz çöktüler:
— Sana inen bu âyetin hükmünü yerine getirmeğe gücümüz yetmez. Namaz, oruç, cihad, sadaka işlerini yapabiliriz ama bu âyetin hükmünü yerine getiremeyiz, dediler. Allah'ın Resulü (s.a.v.):
— Sizden önceki iki kitap ehlinin dedikleri gibi, işittik, isyan ettik mi demek istiyorsunuz? İşittik, itaat ettik, bizi bağışla, dönüş sanadır desenize, dedi.
Fakat okudukları zaman dilleri âcizleşince yüce Allah, bunun ardından âmene'r-resûlü.... âyetlerini indirdi."[1184]
Bu rivayetten, 284 ncü âyetin neshedildiği anlamı çıkarılmışsa da önce söylediğimiz gibi orada neshedilecek bir şey yoktur. Âhâd haberiyle âyet nes-hedilemez. O âyetin maksadı, içte kötü düşünceler taşınmasını önlemek, gayri ihtiyari kalbe gelen düşüncelerin sürüp atılmasını sağlamaktır. Fakat mü -minler, demek ki o âyetten, kalbe gelen her düşünceden sorumlu tutulacaklarını sanmışlar, Cenabı Hak da Bakara Sûresinin son âyetiyle onlara güçlerinin üstünde hiçbir şey teklif etmediğini bildirmiş, unutma ve yanılma sonucunda yaptıkları işlerden ötürü Allah'tan af dilemelerini öğretmiştir. Kaldı ki bu rivayetlerin daha sonraki çağların düşüncelerini yansıttığı da bellidir. Sahâbîlerin Peygamber (s.a.v.)e böyle itirazımsı bir söz söylemiş olacakları ihtimal dışıdır. Onlar Kur'ân'ın amacını gayet iyi bilirlerdi. Bu âyetler onların gönlünde hâşâ kuşku veya itiraz değil, sadece îmân ve huzur uyandırmıştır.
Hz. Peygamber (s.a.v.) efendimiz: "Ulah, yanılarak, unutarak yaptıkları veya zorla kendilerine yaptırılan şeyleri ümmetimden affetti."[1185] buyurmuştur. Yüce Allah, birçok yerde dinde güçlük olmadığını, güçlerinin yetmediği şeyleri insanlara teklif etmeyeceğini, zaruret hallerinde haram olan şeylerin dahi yapılabileceğini bildirmiştir.
Yüce Allah bütün zorluklan îslâmdan kaldırmış ve onu, kıyamete dek uygulanabilecek kolay, arı bir din kılmıştır. Âyetteki ısr kelimesi, önceki dinlerde bulunan zor hükümlerdir. O zorluklar, o ağır yükler tslâmdan kaldırılmıştır. İşte Hz. Muhammed, insanlar üzerindeki bu ağır yükleri kaldırmak, kolay dini yerleştirmek için gönderilmiştir. Bu husus, A'raf Sûresinin 157 nci âyetinden açıkça anlaşılmaktadır: "Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve in-cil'deyazılı buldukları O Elçiye, o ümmîPeygambere uyarlar. O peygamber ki, kendilerine iyiliği emreder, onları kötülükten meneder; onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona inanan, destekleyerek ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla

[1180] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/494-499.
[1181] Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn, hadîs, 256. Hadîsi Buhârî, Ebû Dâvûd, ibn Mâce, Tirmizî ve Nesâ'î de rivayet etmişlerdir. Faydu'l-Kâdîr, 6/197.
[1182] Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn, hadîs 254.
[1183] Taberî, Cami u'1-beyân, III, 160. Taberî'de benzeri bir söz, İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir.
[1184] Mus!im, İman, hadîs: 199; aynı hadîsi Ahmed ibn Hanbel ve İbn Hibbân da rivayet etmişlerdir. Zâdu'l-Mesîr, I, 345.
[1185] ibn Mâce, Talâk, 16; ...

beraber indirilen nura uyanlar, işte felaha erenler onlardır. "
Bu iki âyecin Mi'rac olayında Hz. Peygamber'e verildiği hakkında Hasan Basrî'ye ve îbni Abbâs'a atfedilen bir rivayet varsa da[1186] bunun gerçekle bir ilgisi yoktur. Çünkü âyetinin sarâhetiyle Kur'ân'ın tamamı Cibrîl tarafından vahyedilmiştir. Sonra Mi'râc olayı Mekke'de olmuştur, zamanı da kesin değil, ihtilaflıdır. Bakara Sûresinin tamamı ise Medine'de[1187]inmiştir.[1188]

Bakara Sûresinde Getirilen Başlıca Kurallar:

1) Allah'ın peygamberlere gönderdiği dinlerin üç temeli vardır: Allah'a, âhiret gününe inanmak ve salih amel (güzel iş) yapmak. Peygamberlere indirilen hidâyete uymak insanı dünyâ ve âhiret mutluluğuna ulaştırır. Allah'a, âhirete inamp salih amel yapan insanlar, Allah katında ödüllendirilirler, korku ve üzüntüye uğramazlar.
2) Din, kuru dâva değil, Allah'a kulluktur. Bağlandığı dinin adı ne olursa olsun, Allah'a ve âhirete inanıp güzel iş yapan herkes gerçekte müslümandır ve cennete girecektir. Cennet belli bir kavmin tekelinde değildir. "Şüphesiz îmân edenler, yahudîler, Hıristiyanlar ve sabitler, bunlardan kim ki Allah 'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rableri katında ödül vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." (âyet: 62), "Yahudi ve hınstiyan olandan başkası cennete girmeyecek, dediler. Bu, onların kuruntusudur. De ki: 'Doğru iseniz, delilinizi getirin.." (âyet: 111)
3) Allah'ın va'dettiği saadetin devamı için O'nun gösterdiği yolda gitmek, buyruklarını yerine getirmek, O'na verilen kulluk sözünde durmak gerekir: "Bana verdiğiniz sözü tutun ki, ben de size verdiğim sözü tutayım ve sadece benden korkun!" (âyet: 40)
4) Din davetçilerinin samimî, sözlerine sadık olması söylediklerine önce kendilerinin uyması gerekir. "Kitabı okuduğunuz halde başkalarına iyiliği buyurup kendinizi unutuyor musunuz? Düşünmüyor musunuz?" (âyet: 44)
5) Yüceyi aşağı olana, hayrı şerre tercih etmek gerekir: "Siz, iyi olanı daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?" (âyet: 61)
6) Sadece sözle inanmak yetmez. İmanın işle desteklenmesi gerekir. Uygulamasız olarak sadece "İnandım" demek, insanı cezadan kurtarmaz: "Dediler ki: 'Sayılı birkaç gün dışında bize azab dokunmayacaktır.' De ki: 'Allah'tan bir söz mü aldınız -şayet öyle ise Allah sözünden dönmez- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?" (âyet: 80)
7) İman, bir engel olmadıkça Peygamber'in aldığı bütün vahyleri uygulamayı gerektirir: "Biz, İsrail Oğullarından şöyle söz almıştık: Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, insanlara güzel söz söyleyin namazı kılın, zekâtı verin.'
Sonra siz, pek azınız hariç, döndünüz; hâlâ da yüz çevirip duruyorsunuz. 'Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız' diye sizden, kesin söz almıştık; göre göre bunu kabul etmiştiniz... ' siz yine birbirinizi Öldürüyorsunuz, sizden bir grupu yurtlarından çıkarıyorsunuz; onlara karşı günâh ve düşmanlık yapmakta birleşiyorsunuz, onları çıkarmak size yasak iken (çıkarıyorsunuz, sonra da) esir olarak geldiklerinde fidye verip kurtarıyorsunuz. Yoksa siz Kitabın bir bölümüne inanıp bir bölümünü inkâr mı ediyorsunuz?" (âyet: 83-85).
8) Nesh veya inşâ' (bir âyetin silinmesi veya Peygamber'e unutturulma-sı), Allah'ın hikmeti gereğidir. Silinen veya unutturulan âyetin yerine daha iyisi veya dengi getirilmiştir: "Biz daha iyisini veya benzerini getirmedikçe bir âyeti neshetmez veya onu unutturmayız." (âyet: 106)
9) İnsanlar bencil olurlar: "Sen onların kendi dinlerine uymadıkça ya-hudiler ve Hıristiyanlar senden razı olmazlar.'Asıl doğru yol, Allah'ın yoludur' de." (âyet: 120)
10) Dînî liderlik, îmân ve adalet sahiplerinin hakkıdır. Allah'ın buyrukları dışına çıkan zâlim yöneticiler, Allah'a verdikleri sözü bozduklarından liderlik hakkını kaybetmiş olurlar: "Rabbi bir zaman İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca: 'Ben seni insanlara önder yapacağım' demişti. 'Soyumdan da (önderler yap)' dedi. 'Zâlimlere ahdim ermez' buyurdu." (âyet: 124)
11) Gerçek îmân, birliği gerektirir. Hidayetten ayrılmak, ihtilâf ve düşmanlık doğurur: "Eğer sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşerler." (âyet: 137), "Ki-tâbda ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlık içindedirler. " (âyet: 176)
12) Sabır ve salât ile güç işlere dayanmak gerekir. İbâdet, insana dayanma gücü verir: "Sabır ve salât ile Allah 'dan yardım isteyin. Allah, sabredenlerle beraberdir" (âyet: 153)
13) Körü körüne babaları, ataları, şeyhleri, ölüleri taklidetmek batıldır. Çünkü körü körüne taklid, taassub ve cahillikten ibarettir: "Onlara: 'Allah 'm indirdiğine uyun' dense. 'Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız!' derler. Peki ama, ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?" (âyet: 170)
14) Allah'ın yasaklamadığı bütün güzel şeyler helâldir. Allah'ın yasakladığı dışında yasaklar koymak doğru değildir: "Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin, şeytânın adımlarını izlemeyin, çünkü

[1186] Kurtubî, 3/425.
[1187] Fethu'l-Kadir, 1/27.
[1188] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/499-502.

o, sizin ap açık düşmanınızdır." (âyet: 168), "Ey inananlar, size verdiğimiz rızıklann iyilerinden yeyin, Allah'a şükredin." (âyet: 172), "Allah size leş, kan, domuz eti ve Allah 'tan başkası adma kesileni haram kıldı." (âyet:173)

15) Zaruret halinde, haram olan ş.eyler de mübâh olur: "Ama kim mecbur kalırsa, (başkasına) saldımiadan ve sınırı aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günâh yoktur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir." (âyet: 173) Bu kural, sadece yenilen şeylere öz.gü değil, yaşamak için zaruri herşey için geçerlidir. Ancak yaşaması için g .erekli olan şeyi, yine kendisi gibi yahut kendisinden daha zor durumda kaKmış bilinin elinden almamak şartıyle. Kendisi gibi zaruret içinde bulunan bi'cinin ekmeğine muhtaç olan kimse, kendisini o ekmeğin sahibine tercih edemez. Onun da yaşama hakkı vardır.

16) Dinin ibâdet ve diğer r lükümleri kolaylık üzerine kurulmuştur: "Allah size kolaylığı ister, çetinliği istemez. " (âyet: 185)

17) Gücün üstünde bir şı ;y teklif edilmez: "Allah, hiçbir cana gücünün üstünde bir şey teklif etmez. " (âyet: 286) İnsanın vüs'ü, güçlük çekmeden, kolaylıkla bir işi yapma gücüdür.

18) Tehlikeden sakınma k gerekir: "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." (âyet: 195) İnsanların, kendi istekleriyle kendilerini helake sürmeleri caiz değildir. Daima ihtiyatlı davranmak, tehlikeden sakınmak gerekir.

19) Herşeyi r.ormal usul ve yöntemiyle yapmak gerekir: "Evlere arkalarından girmek t iyilik delildir..." (âyet:189) Tarımın, ticaretin, harb sanatının kendine ö zgü yöntemleri vardır. Bunlara ancak o kapılardan girilir. Dinî inanç,, ibâdet ve ahlâkın da Kitâb ve Sünnette bildirilen kapıları vardır. Onlara da o k apılardan girilir.

20) F.Cimse zorla dine sokulmaz. Herkes vicdanında özgürdür: "Dinde zorlamoi yoktur," (âyet: 193) Dinde zorlamayı, vicdanlar üzerindeki baskıyı kaldırmak için savaşmak gerekir: "Fitne (baskı) kalmayıncaya, din, Allah'ın di ni oluncaya (yalnız Allah'a kulluk edilinceye) dek onlarla savaşın. Onlar (baskıya) son verirlerse artık haksızlardan başkasına düşmanlık yoktur." (ayet: 193) Fitne, dininden dolayı birine baskı yapmak, işkence etmektir. İş-\e âyette dinî baskıların kalkması, din özgürlüğünün sağlanması için haksız
insanlarla çarpışılması buyurulmaktadır. Bu âyetten önce inmiş olan savaş âyetlerinde de şöyle buyurulmuştur: "Kendileriyle savaşılan (mü'min)lere, karşı koyma izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir. Şüphesiz Allah, onlara yardım eı'meğe kadirdir. Onlar sırf 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah'ın, bazı insanları diğer ba-zılarıyle savunması olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılırdı. Allah, kendisine yardım edene elbette yardım eder. Allah güçlüdür, galiptir." (Hac Sûresi: 39-40)

21) Hem dünyâ, hem de âhiret mutluluğunu aramalıdır: Ne dünyâyı tamamen terk edip zillet içine düşmeli, ne de bedensel arzularından başka bir şey düşünmeyen, canavarlar gibi kuvvetlisi zayıfı yiyen çıkarcı insanlar topluluğu olmalı; müslüman toplumunda madde ve mânâ birlikte yürütülmelidir. Allah bizi, dünya nimetlerini kazanma yanında âhiret saadetini kazanmağa yöneltmiştir: "İnsanlardan kimi: 'Rabbimiz, bize dünyâda ver' der. Onun, âhirette bir payı yoktur. Onlardan kimi de: 'Rabbimiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi ateş azabından koru!' der. İşte onların, kazandıklarından payı vardır. Allah hesabı çabuk görendir." (âyet: 200-202)

22) Gerek rivayet, gerek delâlet bakımından kesin nass ile sabit olmayan ictihâd hükümleri, herkesin uyması gereken farz hükümler kılınamaz. Bu ictihâd hükümleri, ibâdetlere ve haramlara ilişkin ise kişilerin gönül rızâsına; kazâ'î ve idâri konulara ilişkin ise ülü'l-emrin içtihadına bırakılır. Bu kuralın kaynağı: "Sana şaraptan ve mey şirden sorarlar. Deki: 'Onlarda büyük günâh ve insanlara birtakım yararlar vardır. Ancak onların günahı yararından büyüktür'." mealindeki 219 ncu âyettir. Çünkü bu âyet, bir çeşit kanıtlama ictihâdiyle şarap ve meysirin haram kılındığına delâlet eder. Bu kanıtlama şudur: Günâhı ve zararı, yararından çok olan şey, kaçınılması gereken bir haramdır. Nitekim sahâbîlerin bazıları âyetten bu hükmü çıkararak şarap ve meysiri bırakmışlardır. Fakat Hz. Peygamber, ümmeti buna zorlamamıştır. Şarap ve meysiri kesin olarak yasaklayan Mâide Sûresinin 90 ncı âyeti ininceye dek hem şarap ve kumarı bırakanların hem de bunlara devam edenlerin davranışını sükût ile karşılamıştır. Fakat o âyet ince artık bu konuda içtihadın yeri kalmamış, her sahâbî, yanında bulunan şarabı dökmüş, Peygamber (s.a.v.) de bundan böyle şarap içenleri cezalandırmağa başlamıştır.
Reşid Rîzâ: "Bu kurala göre bu ümmetin, selefinden; bazı haberlere, yahut rivayet ve delâlet yönünden kesinlik ifade etmeyen ictihâd hükümlerine muhalif kalan; mukallidler gibi birinin ötekinin hükmüne uymasını gerekli görmeyen kimseler, görüşlerinde mazurdurlar" diyor. Önce Mansûr, sonra Hârûn Reşîd, halkı İmâm Mâlik'in kitâblarıyle ve özellikle onun rivayet ettiği hadisleri içeren Muvvatta adlı kitabı ile amel etmeğe sevk etmeyi İmâm'a önermişler, fakat İmâm, bu kurala binaen bu öneriyi kabul etmemiştir."[1189]

23) Ailede: Kadınların çocuklarını emzirme, yetiştirme görevlerini yapmaları; kocaların da onların geçimlerim sağlamaları gerekir, Karı-kocanm hiçbirine, görevi hususunda gücünün üstünde bir şey önerilmez. İki taraf da birbirlerine hoşgörü ile muamele etmeli, birbirini zarara sokmamalıdır. Bu hususlar, 223 ncü âyette açıklanmıştır.

24) Kötülük kapılarını kapatmalı, iyilikleri gözetmeli, hak ve adaletten ayrılmamalıdır. Savaşın amacı, saldırının önlenmesi ve insanlar arasında haksızlıkların, bozgunculuğun önlenmesidir: "Eğer Allah, insanlardan kimini,

---

[1189] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 1/118.

ötekilerle savunmasaydı, yeryüzü bozulur (düzen kalmaz)^/. Fakat Allah, bütün âlemlere lütuf sahibidir." (âyet:251).
25) İmân ve sabır, insanlara moral ve güç verir, inanan, îmânlarında asla kuşku bulunmayan insanlar başarılı olurlar: "Allah'a kavuşacaklarına inananlar: 'Nice az topluluk, Allah 'in izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir.' dediler." (âyet: 249)
26) İnsanların mallarını batıl yollarla ve sebeplerle yemek haramdır. "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin; bile bile günâh olan bir biçimde insanların mallarından bir kısmını yemek için onları hakimlerin önüne atmayın." (âyet: 188)
27) Herkes kendi yaptığı işten sorumludur. Hiç kimse başkasının günâhından -kendisi sebeb olmamışsa- sorumlu değildir: "Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır." (âyet: 286)
28) Allah ile kul arasında aracı yoktur. Dünyâda olduğu gibi aracılık ve iltimas âhirette olmaz. Orada her can, kendi amelinin karşılığını alır. Hiç kimse iltimas ile hak etmediği bir mevkie yükseltilmez. Allah'a karşı suç işlemiş birini hiç kimse kurtarmağa kalkamaz: "Ey inananlar, ne alışverişin, ne dostluğun, ve ne de iltimasın olmadığı gün gelmezden önce, size verdiğimiz nzıktan Allah için harcayın. Kâfirler, zâlimlerin tâ kendileridir." (âyet: 254), "Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse kimsenin cezasını çekmez, kimseden şefaat kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım yapılmaz." (âyet: 48)
29) Dînin hükümleri, akıl ve mantıktan uzak değildir, insanların hikmetini anlayacakları hükümlerdir: "Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki düşünüp anlayasınız." (âyet: 242)[1190]

Bakara Sûresindeki Kıraet Farkları: 215

[1190] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/502-506.

Bakara Sûresindeki Kıraet Farkları:

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
2		Zamirin kesri ve hâ'nın zammiyle	Çoğunluk.
		Zamîr'in kesri ve sonra bir yâ ile	İbn Kesîr.
		Zamîr'in ve hâ'nın zammı ile:	Zühri ve Sellam Ebi'l-Münzir
		Mazmûm zamirden sonra bir vâv ile:	Caiz görülmüştür.
		Zamîr'in, haya idğamiyle	caiz görülmüştük"[1191]
6		Birinci hemzenin tam telâffuzu, ikincisinin teshîli(yumuşatılması ile)	Medine halkı, Ebû Amr A'meş,...
		Hemzeden sonra elifsiz	İbn Muhaysın.
		İki hemze arasına bir elif sokarak	İbn Ebîıshâk Ebû Amr, Nâfi'
		İki hemzenin tam telaffuzu ile[1192]	Hamza, Âsim, Kisâ'î Ebû Ubeyd.
7		Ğayn'ın zammiyle	Hasan Basrî.
		Ğayn'ın fethiyle	EbûHayveh.
		Masdara çevirerek, ğaynın fethi ve kesriyle, şînden sonra elifsiz	Ebû Amr, İbn Keysân
		Ğayn'ın kesriyle kıretlerin en güzeli	Çoğunluk[1193]
9		Yâ'nın ve dâl'ın fethiyle ve daldan sonra elifsiz	Kûfeliler, İbn Amir.
		Yâ'nın zammı, dâl'ın kesri ve daldan sonra elif ile	Çoğunluk[1194]
		Yâ'nın zammı, hâ'nın fethi ve şeddeli dâl'ın kesri	Muvarrik el-lclî.
		Yâ'nın zammı, hâ'nın sükûnu ve dâl'ın fethiyle edilgen olarak	Ebû Tâlût Âbdu's Selâm ibn Şeddâd ve Cârud[1195]
10		Yâ'nın fethi, zâl'in kesriyle:	Kûfeliler.
		Yâ'nın zammı ve zâl'in şeddesi ve kesriyle	Ötekiler [1196]
11		Lâm'ın lama idğamı (içine sokulup ikisini şeddeli bir harf yapmak sureti) ile :	Caizdir.
		Kafin ve yâ'nın zammı ile	Ahfeş.
		iki lâm'ın fethi ile idğamsız:	Çoğunuk.[1197]
13		Birinci hemzenin tam telâffuzu ikincisinin vâv'a çevrilmesi suretiyle :	Medineliler Ebû Amr.
		Birinciyi hemze ile vâv arasında bir ses, ikinciyi	Kırâettir.

[1191] Kurtubî, 1/160.
[1192] Ahfeş'e göre birinci hemzeyi tahfif ederek okumak da caiz, fakat hoş değildir. Çünkü hemze, ancak telâffuz güçlüğünden ötürü, ve birinci hemzeden sonra hafifletilir. {Kurtubî, 1/185).
[1193] Kurtubî 1/191-192.
[1194] Tebsırah, 417; en-Neşr: 2/207 Kurtubî: 1/196 el-Budûr: 19.
[1195] Kurtubî: 1/196.
[1196] Tebsirah, 418; en-Neşr: 2/207; Kurtubî: 1/198; el-Budûr: 19.
[1197] Kurtubî: 1/201.

	vâv'a çevirerek :	
	Birincinin tahfifi, ikincisinin tam telâffuzu ile :	Kırâettir.
	İkisinin de tam telâffuzu ile:	Çoğunluk.
14	Lâm'dan sonra bir elif ile :	Muhammed ibn Semeyka el-Yemân
	Lâm'dan sonra elifsiz :	Çoğunluk.[1198]
16	İki sakinin birleşiminden kaçınmak için vâv'ın kesriyle:	İbn Ebî İshâk, Yahya ibn Ya'mur.
	Fetha'nın hafif olmasından dolayı vâv'ın fethasıyle	Ebû Zeyd el-Ensârî Ka'neb'den rivayet etmiştir.
	Vâv'ı mazmûm hemzeye çevirerek	Kisâ'î
	Vâv'ın zammesiyle:	Çoğunluk.[1199]
17	İfâl babından, elif ile :	Çoğunluk.
	Elifsiz, üçlü kökten:	Muhammed ibn es Semeyka[1200]
	Zâ ve lâm'ın zammıyle, zulmetin çoğulu olarak	Çoğunluk.
	Zâ'nın zammı, lâm'ın sükünuyla :	A'meş.
	Zâ'nın zammı, lâm'ın fethi	Eşheb el-UkeyIÎ[1201]
18	Her üçünün tenvinli ref'i ile (Summ, gizli bir mübtedâ'nın haberi)	Çoğunluk.
	Zem (kötüleme) için nasb ile	Abdullah Mes'ûd.[1202]
19	Sâ'ika'mn çoğulu	Çoğunluk.
	Kâfin ayn'dan önceye alın ması ile, (aynı anlam)	Hasan Basrî[1203]
	Zâlın fethi ve kesriyle	İki şekilde de okunmuştur.[1204]
20	Tâ'nın fethiyle	Alî ibn Hüseyn, Yahya ibn Vessab.
	Tâ'nın kesriyle	Saîd el-Ahfeş.
	Yâ'nın fethi, hâ ve tâ'nın kesriyle	Hasan, Katâda, Asım el-cahderî ve Ebû Recâ el-Utâ-ridî.
	Hâ'nın ve tâ'nın fethiyle:	Hasan'dan rivayet.
	Hâ'nın sükûnu ve tâ'nın şeddesiyle	Medine halkından bazıları.
	Yâ, hâ ve tâ'nın kesriyle:	Kisâ'î, Ahfeş, Ferrâ
	Yâ'dan sonra bir tâ ile, tefâ ul babından :	Übeyy ibn Ka'b Mushafı.
	Hâ'nın kesri ve şeddeli tâ'nın fethiyle:	Hasan ve Ebû Recâ'dan sivayet.
22	Çoğul olarak	Çoğunluk.
	Tekil olarak:	Muhammed ibn es-Semeyka[1205]
24	Vâv'ın zammiyle	Hasan, Mücâhid Talha ibn MuSarrif.
	Vâv'ın fethi, kafin kesri ve kaftan sonra bir yâ ile	Ubeyd ibn Umeyr.
	Vâv'ın fethi, kafin	Çoğunluk[1206]

[1198] Kurtubî, 1/206. Kurtubî, 1/206.
[1199] Kurtubî, 1/210.
[1200] Kurtubî, 1/213.
[1201] Kurtubî, 1/213.
[1202] Kurtubî, 1/214.
[1203] Kurtubî: 1/219.
[1204] Kurtubî: 1/220.
[1205] Kurtubî: 1/223.

	zammiyle:	
25	Hemze'nin ve tâ'nın zammiyle	Çoğunluk.
	Hemzenin ve tâ'nın fethiyle: Birinci kırâette zamir cennet ehline, ikinci kırâette cennet hizmetçilerine gider	Hârûn el-A'ver.
26	Hâ'nın kesri ve sakin bir yâ ile	İbn Muhaysın, îbn Kesîr.
	Hâ'dan sonra meksur bir yâ, ondan sonra da sakin bir yâ ile	Çoğunluk.
	nin ikinci mef ûlü olarak nasb ile	Çoğunluk.
	Gizli bir mübtedâ'nın haberi olarak ref ile	Dahhâk, İbrâhîm ibn Ebî Abla Ru'-be ibn el-Accâd[1207]
28	Tâ'nın fethi, cîm'ın kesriyle etken olarak. (Kur'ân'ın her yerinde böyle)	Yâkûb, Yahya ibn Ya'mur İbn Ebî İshâk, Mücâhid İbn Muhaysın, Sellâm ibn Ya'kûb.
	Tâ'nın zammı ve cîm'in fet hiyle, edilgen olarak	Diğer okuyucular.
29	Hâ'mn zammiyle	Çoğunluk.
	Hâ'nm sükunuyla	Kisâ'î; Kâlûn'un Nâfi'den rivayeti[1208]
30-32	Vasi halinde izafet yâ'sının Fethiyle	Nâfi.
	Vasi ve vakf hâlinde yâ'nın Sükunuyla	Ötekiler.
34	Vasi hâlinde Melâikeh tâ'sı nın zammiyle	Ebû Ca'fer.
	Her iki halde de tâ'nın kesriyle	Ötekiler.
35	Gayn'ın fethiyle	Çoğunluk.
	Gayn'ın sükunuyla	Neha'î, Yahya ibn Vessâb.
	Zamîr'in telâffuzu ile :	Çoğunluk.
	Zamîr'in, aslı olan yaya çevrilmesiyle kelimesi, şîn'in fethi ve kesriyle okunduğu gibi, şîn'in kesri ve cîm'in yaya çevrilmesiyle şeklinde okunur[1209]	İbn Muhaysın.
36	Lâm'ın şeddesiyle, izlâl'den. (Onları kaydırıp günâha düşürdü demektir)	Çoğunluk.
	Zâ'dan sonra bir elif ve lâm'ın tahfifi ile izâle'den (uzaklaştırdı, yerlerinden etti demektir)	Hamza.
37	Âdem'in ref'i,kelimat'ın nasbi ile (Cem'i müennes salim' in nasbi kesre iledir)	Çoğunluk.
	Âdem'in nasbi, kelimât'm ref'i ile	İbn Kesir.

[1206] Vâv'ın fethiyle odun, zammiyle jyj masdardır. Bu masdar: kiplerinde kullanılır. Nahhâs'a göre âyetin sadece şeklinde okunması gerekir. Çünkü kelime, odun anlamında kullanılmıştır. Masdar şekilleri buraya uymaz. Fakat Ahfeş'e göre bazı Araplar hem vakûdu, hem de vukûd'u odun anlamında kullanırlar. (Kurtubî, 1/236).
[1207] Kurtubî, 1/240-243.
[1208] Kurtubî: 1/261; en-Neşr 2/208-209.
[1209] Kurtubî: 1/303; en-Neşr: 2/208-209.

	Hemzenin fethiyle: anlamında	Ebu Nevhel,İbn Ebi Akreb.
	Hemze'nin kesriyle	Çoğunluk.
38	Bâ'nın kesriyle	Çoğunluk.
	Bâ'nın zammiyle	Ebû Hayve'den rivayet[1210].
	Dâl'dan sonra bir elifle:	Çoğunluk.
	Yâ'nın şeddesiyle,elifsiz olarak	Asım el-cahderi[1211].
	Tenvînsiz olarak fâ'nın fethiyle	Zühri,Hasan,İsa İbn Amr,İbn Ebi İshak ve Ya'kub
	Fâ'nın tenvinli ref'i ile:	Öteki kari'ler
40	Yâ'ya çalar bir hemze ile uzatımlı	Şennebüz'un Varştan rivayeti
	Yâ'dan sonra uzatımlı ve hemzesiz	A'meşİsa İbn Amr.
	Hemzesiz ve uzatımsız	Hasan,Zühri.
	Hemzeden sonra ya'sız Meftüh hemze ile	
	Sonunda lam yerine nun ile ve hemze uzatımlı olarak	Temim Kabilesinin lehçesidir.[1212]
	İf'al babından birinci mütekelim.	Çoğunluk.
	Tef'il babından birinci mütekelim.	[1213]
	Ya'nın hafziyle	Çoğunluk.
	Ya'nın isbatiyle	İbn Ebi İshak.[1214]
48	Yâ ile müzekker olarak	Çoğunluk.
	Tâ ile müennes olarak	İbn Kesir,Ebü Amr.[1215]
49	Çoğulmütekellim olarak nûn ile	Çoğunluk.
	Tekil mütekellim olarak tâ ile:	Bir kıraettir.[1216]
	Çokluk anlamı vermek üzere yâ'nın zammı, bâ'nın kesri ve şeddesi ile	Çoğunluk.
	Yâ'nın ve bâ'nın fethiyle :	İbn Muhaysın.
50	Fâ'nın ve râ'nın fethiyle :	Çoğunluk
	Râ'nın şeddesiyle	Zühri
51	Vâv'dan sonra bir elifle	Mücahid,A'rec, İbn Kesir,Nafi, Hamza,Kisa'i A'meş
	Vâv'dan sonra elifsiz[1217]	Ebü Amr.[1218]
54	Hemze'nin kesriyle	Çoğunluk.
	Hemze'nin sükunuyla	Ebü Amr.[1219]
55	Hâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk.
	Hâ'nın fethiyle	İbn Abbâs.[1220]
	Sâ'ikah, fail kipiyle	Çoğunluk.
	Sâd'dan sonra elifsiz	İbn Muhaysın, kelimeyi Kur'an'ın tamamında böyle Okumuştur[1221].

[1210] Kurtubî: 1/319
[1211] Kurtubî: 1/328 Kurtubî: 1/328
[1212] Kurtubî: 1/331
[1213] Kurtubî: 1/332
[1214] Kutrubî: 1/332-333
[1215] Tebsırah, 420; Neşr: 2/212; Kurtubî: 1/380
[1216] Kurtubî: 1/381
[1217] Bu kırâeti tercîh eden Ebû Ubeyd, iştirak bildiren muvâ'ade'nin ancak insanlar arasında olabileceğini, tek olan Allah'ın yaptığının va'd ve va'îd olduğunu söylemiştir, Kurtubî: 1/394
[1218] Kurtubî: 1/394
[1219] Kurtubî: 1/394; Tebsırah: 1421 en-Neşr; 2/214 el-Budûr: 30.
[1220] Kurtubî: 1/404

58	Gizli bir mübtedâ'nın haberi olarak refi ile	Çoğunluk.
	Bir fiili takdir edip me'fûlü Mutlak olarak asb ile	Hasan,İkrime,Ahfeş.[1222]
	Meftûh nûn ile	Çoğunluk.
	Mazmûm yâ ve meftûh fâ ile edilgen müzekker	Nafi
	Mazmûm tâ ve meftûh fâ ile edilgen müennes	İbn Amir.
59	Râ'nın kesri ile	Çoğunluk.
	Râ'nın zammiyle	İbn Muhaysın[1223].
	Sîn'in dammıyle	Çoğunluk.
	Sîn'in kesriyle	Yahya ibn Vessâb ve Neha'î, [1224]
60	Şîn'in kesriyle	Mücâhid, Talha ve Isâ. Temîm kabilesi lehçesidlr.
	Şîn'in sükûnuyla	Çoğunluk. Hicaz lehçesi.
61	Kafin kesriyle	Çoğunluk.
	Kafin zammiyle	Yahya İbn Vessâb ve Talha ibn Musarrif[1225].
	Fâ ile	Çoğunluk.
	Sâ ile	İbn Mes'ûd kırâeti ve İbn Abbas'tan bir rivayet.[1226]
	Tasrif ile	Çoğunluk.
	Gayri munsarif olarak:	Hasan, Ebân ibn Tağlib ve Talha.İbn Mes'ûd kırâti olan bu şekil, Übeyy ibn Ka'âb'ın Mushafında da yer almıştır[1227].
	Sîn'in fethiyle	Çoğunluk.
	Sîn'in kesriyle	Yahya ibn Vessâb, Nehâ'î.
	Tâ'nın zammı ve tahfifiyle:	Çoğunluk.
	Yâ'nın zammı, tâ'nin şedde	Hasan'dan rivayet[1228].
	Si ve kesriyle :	
	Hemzeyi yaya dönüştürerek:	Çoğunluk.
	Hemze ile	Nâfi.
62	Bâ'dan sonra hemze ile	Çoğunluk.
	Bâ'dan sonra hemzesiz :	Nâfi.
67	Tâ ile	Çoğunluk.
	Yâ ile:	Âsim el-Cahderî[1229]
	Hemzeyi meftun bir yâv'a dönüştürerek	Hafs.
	Mazmûm bir hemze ile	Çoğunluk.
	Zân'nm sükûnundan sonra mansûb hemze ile	Hamza.
70	Tâ'nıh ve şîn'in fethiyle	Çoğunluk.
	Tâ'nın ve şeddeli şîn'in fethiyle[1230]	Nehhâs'ın Hasan'dan rivayeti ve A'rec.
	Şîn'in ve bâ'nın şeddesiyle, elifsiz[1231]	Mücahid
	Şîn'in teşdidi, elif ve müennes tâsıyla[1232]	Übeyy'in Mushafı.

[1221] Kurtubî: 1/404
[1222] Kurtubî: 1/410-411
[1223] zâ ile ve sîn ile aynı anlama gelir.Pislik demektir.(Kurtubi;1/417)
[1224] Kurtubî: 1/417
[1225] Kurtubî: 1/424
[1226] Kurtubî: 1/425
[1227] Kurtubî: 1/429
[1228] Kurtubî: 1/430
[1229] Kurtubî: 1/446; Tebşırah: 423
[1230] Aslı dur. İkinci tâ, mahreç yakınlığından sîne idğâm edilmiştir.
[1231] Aslı iken idğâm sonucu olmuştur.
[1232] Ebû Hâtim'e göre bu okuma tarzı hatâdır. Çünkü tâ ancak muzâraat harfine idğâm edilebilir.

	Bakar'ı müzekker fail kipiyle ve fi'li muzâri' yaparak	Yahya ibn Ya'mur.
	Şîn'in tahfifi ve hâ'nın Zammıyle	Sa'lebî'nin Ha san'dan rivâyeti[1233]
71	Ref ile	Çoğunluk.
	Tenvinsiz nasb ile	Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî[1234]
	Vasi hemzesi ile	Kûfeliler.
	Kat' hemzesiyle	Ahfeş'in rivayeti.
	Vâv'ı tam telâffuz edip hemzeyi düşürerek	Ahfeş'in rivayeti.
	Vâv'ı düşürerek ve iki sakinin birleşiminden dolayı da hemzeyi yumuşatarak	Medineliler.
74	deki kâfin mahalline atfen nün ref i ile	Caizdir.
	Hicâre'ye atfen nasb ile	Caizdir.
	Temyiz olarak mansûb olan kasve'de sînle vâv arasına bir elif koyarak	Ebû Hayveh[1235]
	de tâ'nın sîn'e idğamiyle	Çoğunluk.
	Lemâda mîm'in şeddesi, sor kelimede de tâ yerine nûn getirerek	İbn Musarrif. Fakat izahsız bir kırâettir.
	Birinci kelimede tâ yerine sâkin nûn ve cîm'in kesri, lemâ'nın tahfifi, ile:	Mâlik ibn Dînâr.
	İki yerde de in tahfifi ile	Katâde[1236]
	İki yerde de in şeddesiyle	Çoğunluk.
74,75	Hitâb tâsiyle	Çoğunluk.
	öâib yâ'sıyle	İbn Kesîr.
75	Tekil olarak	Çoğunluk.
	Keiime'nm çoğulu olarak	A'meş.[1237]
78	Yâ'nın şeddesiyle	Çoğunluk.
	Şeddesiz yâ ile	Ebû Cafer, Şeybe, A'rec.[1238]
81	Tekil olarak	Çoğunluk.
	Çoğul olarak	Nâfi .
83	Hitâb tâ'siyle	Çoğunluk.
	Ğaib yâ'sıyle	İbn Kesîr, Hamza, Kisâî
83	Hâ'nın zammı, sîn'in sükûnuyla	Çoğunluk.
	Hâ'nın ve sîn'in fethiyle	Hamza, Kisâî.[1239]
	Fu'lâ vezninde tenvinsiz	Ahfeş'in rivayeti.
	İki zamme ile	İsâ ibn ömer.[1240]
84	Tâ'nın fethi ve fâ'nın kesriyle:	Çoğunluk.
	Fâ'nın zammıyle de lügattir:	Talha ibn Musarrif, Şuayb ibn Ebî Hamza.
	Tâ'nın zammı ve meksûr fâ'nın şeddesi, sîn'in de fethiyle:	Ebû Nuheyk.
85	Tâ'nın fethi, kafin	Çoğunluk.

[1233] Kurtubî, 1/452
[1234] Kurtubî, 1/452
[1235] Kurtubî: 1/464.
[1236] Kurtubî: 1/464-465.
[1237] Kurtubî: 1/452.
[1238] Kurtubî: 2/1.
[1239] Tebsırah, 424; Neşr, 2/218; el-Budûr,33; Kurtubî: 2/16.
[1240] Kurtubî: 2/16.

	sükûnuyla	
	Tâ'nın zammı, kafın fethi ve şeddeli tâ'nın kesriyle :	Zührî.
	Tefâ'ül babından çoğul muhâtab [1241]	Kûfeliler.
	İkinci tâ'nın zâ'ya idğamıyle ve zâ şeddeli olarak	Öteki kari'ler.
	Zâ'nın sükûnu ile elifsiz olarak	Katâde.[1242]
	Hemze'nin zammı ve sîn'den sonra elifle fu'âîâ vezninde çoğul olarak	Çoğunluk.
	Hemze'nin fethi, sîn'in sükûnu ile, elifsiz olarak	Hamza.
	Tâ'nın zammı ve fâ'dan son ra elifle	Nâfi, Hamza, Âsım, Kisâî, Ya'kub.
	Hâ'nın zammıyle	Çoğunluk.
	Hâ'nın sükûnuyla	Kisâ'î; Kâlun'un Nâfi'den rivayeti.[1243]
85	Ğaib yâ'sıyle	Çoğunluk.
	Hitâb tâ'sıyle	Hasan.
	Ğaib yâ'sıyle	Haremiyyân, Ebû Bekr.
	Hitâb tâ'sıyle	Çoğunluk.
	Dâl'ın zammiyle	Çoğunluk
	Dâl'ın sükûnuyla	İbn Kesîr.[1244]
	Fi'lin elifini uzatıp yâ'yı tahfif ederek	Hasan Basri.
88	Lâm'ın sükûnuyla	Çoğunluk.
	Lâm'ın zammıyle	İbn Abbâs, A'rec ve İbn Muhaysin[1245]
90	Hafif z ile	İbn Kesîr ve Ebû Amr.
	Şeddeli z ile	Çoğunluk.[1246]
91	Tâ'nın fethi, kaf'm sükûnuyla	Çoğunluk.
	Tâ'nın zammı, kafin fethi ve sonra şeddeli tâ'nın kesriyle:	Zührî.[1247]
96	Hitâb taşıyla:	Ya'kub.
97,98	Ğaib yâsıyle:	Ötekiler.
97,98	Cîm'in fethi, râ'nın kesri ile hemzesiz:	Hasan, İbn Kesir.
	Cîm'in ve râ'nın fethi, yâ yerine meksûr bir hemze ile :	Ebu Bekr.
	Meksûr hemze'den sonra la mın şeddesiyle:	Yahya ibn Ya'mur.
	Râ'dan sonra elif, sonra hemze ile:	İkrime.
	Önceki gibi, ancak hemze den sonra yâ ile:	
	Cîm'in ve râ'nın fethi,	Hamza, Kisâ'î.

[1241] Aslı iken birinci tâ ikincisinin varlığını kanıtladığı için ikinci tâ kaldırılmıştır.
[1242] Kurtubî: 2/20.
[1243] Kurtubî: İ/261, 2/22.
[1244] Tebsırah, 425; Neşr, 2/218.
[1245] Kurtubî: 2/25.
[1246] Ibn Kesîr ve Ebû'Amr, gib istikbâl fiillerini hafit z ile okumuşlardır. Yalnız İbn Kesîr "(Isrâ:82)," "(lsrâ:93) âyetlerinde bu fi'li şedde İle okuyarak kendi metodu dışına; Ebû 'Amr da (En'âm:37) âyetindeki fi'li şeddeli okuyarak usûlü dışına çıkmıştır.
Öteki okuyucular ise, Kur'ân'ın her yerinde bu fiilleri şeddeli z ile okumuşlardır. Ancak Hamza ve Kisâ'î, iki yerde "(Lokman: 34), "(Şûrâ, 28) âyetlerinde fi'li hafif z ile okumuşlardır. Fakat kari'lerin hepsi,"
"(Hicr:21) âyetindeki yu şeddeli okumuşlardır.
[1247] Tebsırah; en-Neşr.

	râ'dan sonra elifin hazfı, hemze'den sonra yâ ile:	
	Cîm'in ve râ'nın kesriyle, hemzesiz yâ ile:	Hicazlıların lehçesi.
	Cîm'in ve râ'nın fethi ve hemze'den sonra iki yâ ile	A'meş, Yahya ibn Ya'mur.
	Cîm'in ve râ'nın fethi, elifsiz hemzeden sonra yâ ve nûn ile:	Esed ogullarının lehçesidir. [1248]
98	Mir âl vezninde	Ebû Amr, Hafs.
	Eliften sonra meksûr bir hemze ziyadesiyle	Nâfi .
	Önceki gibi, ancak hemze' den sonra bir yâ ziyadesiyle:	Ötekiler.
	Kaftan sonra elifsiz	İbn Muhaysın.
	Eliften sonra iki yâ ile	A'meş.
	Eliften sonra meftûh bir hemze ile	[1249]
102	Nûnun şeddesi ve fethi, şeyâtîn'in nasbi ile	Çoğunluk.
	Nûn'un kesri ve tahfifi şeyâtîn'in de refi ile[1250]	İbn Âmir, Hamza, Kisâ'î.
102	Lâm'ın fethi ile	Çoğunluk.
	Lâm'ın kesriyle[1251]	İbn Abbâs, İbn İb zî, Dahhâk ve Hasan.
	Hâ ile	Çoğunluk.
	Ayn ile	Hüzeyl ve Sakîf in lehçesi [1252]
104	Nûn'dan sonra elifle	Çoğunluk.
	Tenvînli nûn ile[1253]	Hasan.
	Ayn'dan sonra bir vâv, ve nûn'dan sonra elif ile	Zırr ibn Hubeyş
106	Birinci nûn'un zammı, sîn'in kesrıyle ınsâh'tan çoğul mutekellim[1254]	Ibn Âmir.
	Birinci nûn'un ve sîn'in fethıyle	Ötekiler
	Birinci nûn'un ve sîn'in fethi, ve sîn'den sonra sakin bir hemze ıle[1255]	Ibn Kesîr, Ebû Amr, Hz. Ömer, İbn Abbâs, Übey ibn Ka'b, 'Atâ, Mucâhid, Ubeyd ibn Umeyr, Neha'î, İbn Muhaysın böyle okumuşlardır[1256].
	Nûn'un zammı, sîn'in kesrıyle hemzesiz	Ötekiler.
112	Fâ'nın fethi ile tenvînsiz olarak	Yakup
	Fâ'nın ref'i ve tenvîniyle:	Ötekiler.
115	Tâ ve lâ zammıyle tevlıye'dın	Çoğunluk.
	Tâ ve lâm'ın fethiyle tevellî'den[1257]	Hasan Basri.[1258]

[1248] Kurtubî: 2/37.
[1249] Kurtubî: 2/38.
[1250] Aynı okuma farkı, Enfâl (17). âyetinde, Yûnus (44) âyetinde de vardır. Ancak İbn 'Amir, sonuncusunu ötekiler gibi şeddeli okumuş, Hamza ve Kisâ'î ise şeddesiz okumuşlardır.
[1251] ibn İbzî'ye göre bu iki kral Dâvûd ve Süleyman'dır nâfiye'dir. Hasan Basrî'ye göre bunlar, BâbiFde kıral olan iki güçlü veya kâfir acemdir. Buna göre nâfiye değil, mevsûldur. Kurtubî: 2/52.
[1252] Kurtubî: 2/54.
[1253] Yanı kaba, anlamsız saçma söz söylemeyin, demektir.
[1254] Ebû Hâtım bu kırâetı galat saymış, Ebû 'Alî el-Fârısî de bunun lügat olmadığını söylemiştir (Kurtubî: 2/67)
[1255] Nes' ertelemek demektir Yanı neshetmeyıp erteleriz anlamınadır
[1256] Kurtubî 2/67-68.
[1257] Aslı iki tâ ile dır, tahfif için biri atılmıştır.
[1258] Kurtubî 2/79 .

115-116	Kaftan önceki vâv'ın hazfiyle	İbn Amir
	Kaftan önce vâv ile	Ötekiler.
116	Kaftan önce vâv'sız	İbn Amir
	Kaftan önce vâv ile	Ötekiler.
117	Nasb ile	İbn Âmir.
	Ref ile	Ötekiler[1259].
119	Tâ'nın fethi ve cezmile	Nâfi .
	Tâ'nın zammı ve ref ile	Çoğunluk.
	Tâ'nın fethi ve ref ile	Saîd el-Ahfeş [1260].
124	Hâ'dan sonra elif ile	Hişâm.
	Hâ'dan sonra yâ ile	Ötekiler.
	Zâl'in zammıyle	Çoğunluk.
	Zâl'in fehiyle ve kesriyle	Zeyd ibn Sâbit[1261].
	Yâ'nın sükûnu ve iki sakinin birleşimini önlemek için söylenişten düşürülmesiyle	Hafs, Hamza.
	Yâ'nın fethiyle	Ötekiler.
125	Hâ'nın fethiyle mâzî olarak	Nâfi, İbn Âmir.
	Hâ'nın kesriyle emir olarak	Ötekiler.
	Yâ'nın fethiyle	Hasan, İbn Ebî İshâk, Nâfi, Ebû Ca'fer,Hişam, Hafs.
	Yâ'nın sükûnuyla	Öteki kari'ler.
126	Birinci hemzenin fethi, mîm'in sükûnu ile emir olarak; ikincide vas hemzesi ve râ'nın fethi ile	îbn Abbâs, Mücâhid, İbn Âmir[1262]
	Birinci fiil tef 'îl babından tekil mütekellim, ikinci fiil katı hemzeli ve her iki fi'lin ref'i ile (Buna göre söyleyen Allah'tır)	Übeyy ibn Ka'b,İbn İshâk, İbn Amir dışında yedii kurrâ.
	Her iki fiilde nûn ile	Ebû İshâk'ın Zeccâc'dan naklinegöre bu, Übeyyibn Ka'b kıraetidir [1263]
128	Râ'nın kesriyle	Çoğunluk.
	Râ'nın sükûnuyla (fi'lin aslı)dır.	Ömer ibn Abdi'l Azîz, Katâde, İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Süddî, Ruveys,Sûsî[1264].
129		Çoğunluk.
	Fihim yerine âhirihim	Übey ibn Ka'b[1265].
	Tef'îl babından	Çoğunluk.
132	İf'âl babından	Nâf'i, İbn Âmir.
	Benîhiye atfen nasbiyle	Amr ibn Fâid elEsvârî ve İsmâîl bn Abdillâh[1266].
	Siz	Çoğunluk.
	(Başa) (en) ilâvesiyle	Übey, İbn Mes'udve Dahhâk[1267].
133	Çoğul olarak	Çoğunluk.

[1259] ibn Âmir fi'li burada mansûb okuduğu gibi ÂH Imrân 48nci, Nahl 40 nci, Meryem 35 nci, Yâsîn 82 nci, Mu'min 48 nci âyetlerinde yu mansub okumuştur.

Kisâî'de Nahl 40ncı, Yâsîn 82nci âyetlerinde İbn Amir'e katılmıştır. Diğer kari'lerin hepsi, buralarda fi'li merfû okumuşlardır. (Tebsırah, 428; Neşr: 2/220)

[1260] Tebsırah, 429; Neşr, 2/221; Kurtubî: 2/92

[1261] Kurtubî: 2/107

[1262] Bu okuyuşa göre söz Hz. Ibrâhîmin'dir. O bu sözüyle inanan, inanmayan herkese duâ etmektedir. Nahhâs, bu kırâeti şâzz saymıştır.

[1263] Kurtubî: 2/119.

[1264] Kurtubî: 2/127

[1265] Kurtubî; 2/131

[1266] Buna göre Ya'kub da vasiyet edilenlere dahildir. Kuşeyrî, bu kırâeti uzak görmüştür. Çünkü İbrahim'in vasiyyeti sırasında Ya'kub orada yok idi. Onun dedesine yetiştiği bilinmiyor. (Kurtubî: 2/136)

[1267] Kurtubî: 2/136

	Tekil olarak	Hasan, Yahya ibn Ya'mur, Âsim el ahderî, Ebû Recâ' el-Utâridî[1268].
139	Eliften sonra iki nûn ile	Çoğunluk.
	Eliften sonra şeddeli bir nûn İle	İbn Muhaysın[1269].
140	Tâ ile muhâtab olarak	İbn Âmir,Yâ ile Hafs, Hamza Kisâ'î
	Ya ile	Ötekiler.
142	z sesi veren bir sâd ile .	Halefin Hamza'dan rivayeti.
	Tam sâd ile	Ötekiler.
143	Nûn ile çoğul mütekellim olarak	Çoğunluk.
	Mazmûm yâ ile edilgen tekil ğaib	Zührî[1270]
143	Hemze'den sonra vâv ile	Haremiyyân, Hafs,İbn Âmir.
	Hemze'den sonra vâv'sız	Basriyyân, amza, Kisâ'î, Şube, Halef.
	Râ'nın vâv ile uzatılması ile ve hemzesiz olarak	Ebû Cafer el-Kâ'ka.[1271]
144	Hitâb tâ'siyle	İbn Âmir, Hamza,Kisâ'î.
147	Ğaib yâsiyle	Ötekiler.
	Ref ile	Çoğunluk.
	fî'lmin mefûlü olarak nasb ile	Hz. Ali.
148	n ref i ile	Çoğunluk.
	nin ye izâfesiyle mecrûr olarak:	Bir topluluk.[1272]
	Lâm'dan sonra bir elif ile ismi mef ul olarak[1273]	İbn Abbâs, İbn Âmir.
	Meksûr lâm'dan sonra yâ ile	Öteki kari'ler.[1274]
149	Hitâb tâsiyle	Çoğunluk.
	Ğaib yâ'siyle	Ebû Amr.
150	Kur'ânı Kerîm'in her yerinde hemzesiz	Varş ve vakıf ha linde Hamza[1275]
	Bakara, Nisa ve Hadîd Sûrelerinde hemzeyi yaya çevirerek	Ezrak'ın Varştan rivâyeti[1276]
	Hemze ile	Ötekiler.[1277]
	Yâ'nın fethi ile	Mekkî (İbn Kesir).
	Yâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk.
152	Vakıf ve vasi halinde yâ'nır telâffuzu ile	Ya'kub.
	Her iki durumda da yâ'sız	Diğerleri.
158,184'	Yâ, şeddeli tâ ve meczûir ayn ile	Hamza, Kisâ'î.
	Tâ, şeddesiz tâ ve mansût ayn ile	Ötekiler.
	ziyâdesiyle[1278]	İbn Mes'ûd ve Atâ'nın rivayetine göre

[1268] Kurtubî: 2/138.
[1269] Kurtubî: 2/145-146.
[1270] Bu kırâete göre ref mahallindedir. Çoğunluğun kırâetine göre nasb mahallinde idi. (Kurtubî: 2/157).
[1271] Kurtubî: 2/158.
[1272] Yani Allah'ın sizi yönelttiği her türlü hayır işlerine koşun, hiçbirine itiraz etmeyin, demektir. Taberi bu kıraeti hatalı görmüştür. (Kurtubî: 2/165).
[1273] Buna göre zamîr e gider. Yani insanlardan her birinin yöneltildiği bir kıblesi vardır, demektir.
[1274] Bu kırâete göre zamîr e de gidebilir, Allah'a da gidebilir. Birinci takdirde: Herkesin, yöneldiği bir yönü (kıblesi) vardır. İkinci takdirde: Her milletin bir kıblesi (yönü) vardır, Allâh onları o yöne yöneltmektedir, demek olur. (Kurtubî: 2/164-165).
[1275] Tebsırah, 433.
[1276] en-Neşr fîl-Kırââti'1-aşr: 1/397.
[1277] Tebsırah, 433
[1278] Kurtubî şöyle diyor: Bu kırâet, mevcut Mushaf'a aykırıdır. Doğru olup olmadığı şüpheli bir rivayet ile resmi Mushaf'ta bulunan, terk edilemez. Bu konuda Enes'ten gelen rivayetin de mazbut olmadığı söylenmiştir. Yahut bu kırâetteki tekid için olabilir. (Kurtubî: 2/182).

		İbn Abbas.Keza Übey Mushafı da böyle.
164	Tekil olarak	Hamza, Kisâ'î.
	Çoğul olarak[1279]	Ötekiler.
165	Hitâb tâsiyle	İbn Âmir, Ya'kûb.
	Ğâib vâsivle	Ötekiler.
	Yâ'nın zammiyle edilgen olarak	İbn Âmir.
	Yâ'nın fethiyle	Ötekiler.
	Her ikisinde hemzenin kesriyle (Bir kavitakdiriyle böyle okunur)	Hasan, Ya'kûb, Şeybe, Sellâm Ebû Ca'fer.
	Her ikisinde de hemze'nin fethiyle	Ötekiler.
168	Hâ'nın ve tâ'nın zammiyle:	Kunbul, Hafs.
	Hâ'nın zammı ve tâ'nın sükûnuyla	Ötekiler.
	Hâ ve tâ'nın fethiyle	Ebû's-Semmâl, Ubeyd İbn Umeyr.
	Hâ ve tâ'nın £ammı, vâv üzerinde hemze ile[1280]	Hz. Alî, Katâde, A'rec, Amr ibn Meymûn, A'meş.
173	Hâ'nın zammı, râ'nın kesri ile üçtü'den edilgen; meyte'nin yâ'sının meksûr olarak şeddesi ve tâ'sının ref'iile :	Ebû Ca'fer ibn el-Ka'ka'.
	Meksûr râ'nın şeddesiyle, tahrîmden etken olarak ve meyte'ninde tahfifi venasbi ile	Çoğunluk.
	Önceki gibi; ancak nin haberi olarak meyte'nin ref i ile[1281]	İbn Ebî Able.
	Nûn'un kesri ve tâ'nın zam-mı ile	İki Basrah, Âsim ve Hamza.
	Nûn'un zammı, tâ'nın kesri ile	Ebû CaferİbnelKa'ka.
	Her ikisinin zammıyle	Ötekiler.
	Dât'ın tâ'ya idğamiyle	îbn Muhaysın[1282]
177	Birr'in nasbi ile[1283]	Hafs, Hamza.
	Birr'in isim olarak ref'i ilet[1284]	Ötekiler.
	den önce bir ziyâdesiyle	Übey ve îbn Mes'ûd Mushafları
177	Nûn'un tahfifi ve kesriyle, birr'in ref'i ile	Nâfi, ibn Amr
	Şeddeli nûn'un fethi ve birr'in nasbi ile	Ötekiler.
	İki yâ arasında hemze ile :	Nafi
	Şeddeli yâ ile [1285]	Ötekiler.

[1279] Bu kelimeyi burada, Kehf, Câsiye A'raf, Nemi, Rûm'un ikinci yerinde ve Fâtır Sûrelerinde Hamza ve Kisâ'î çoğul okumuşlardır. Nâfi, İbrahîm ve Şûradakini çoğul okurken ötekiler bunları tekil okumuşlardır. HİcrSûresindekini Hamza tekil, ötekiler çoğul; Furkan'dakini ibn Kesîr tekil, ötekiler çoğul, okumuşlardır. Bu ihtilâfın onbeş yerde olduğunu söyleyen İbnu'l-Cezerî, bütün kari'lerin, Rûm'un evvelindekini çoğul, Zâriyât'takini tekil okuduklarını belirtiyor.

[1280] Bu kırâet sahihlerine göre kelime, hati'eh'nin çoğuludur. Hatâ'dan gelir, adım anlamındaki hatv'dan değil. Ayetin anlamı: Şeytân'ın günâhlarını izlemeyin, demektir. Oysa çoğunluğun kırâetine göre anlam: Şeytânın adımlarını izlemeyin, şeklindedir. (Kurtubî: 2/208).

[1281] Dilcilere göre kelimesi yâ'nın hem şeddesiyle, hem de sukûnuyla okunur. İkisi de lügattir. (Taberî, Câmiu'l-beyan, 2/85; Kurtubî: 2/216).

[1282] Kurtubî: 2/225.

[1283] Çünkü grupundandır. İsmini ref eder, haberini nasbeder. Kendisinden sonra gelen iki ma'rife isimden dilediğini isim ve haber yapabilirsin. (Birinci kırâette cümlenin takdiri Yüzlerinizi... döndürmeniz iyilik değildir, şeklinde iken, ikinci kırâette takdir: İyilik, yüzlerinizi çevirmeniz değildir.' şeklindedir.) (Kurtubî: 2/238).

[1284] Kurtubî:2/238.

[1285] cem' ve ref mahallinde bulunan e atfedümiştir. Şöyle demektir.medh için veya gizli bir fiil ile mansûbdur. Araplar medh ve zemm (övgü ve yergi) için nasbederler. Bu suretle övülen ve yerileni ayırmak, önceki sözün içine katmamak isterler. (Kurtubî: 2/240-241). Kurtubî bu ihtilâfları kaydettikten sonra şöyle diyor: "Sözünde te'assüf bulunan birine göre bu kırâet, ana mushafı yazanların gramer hatasıdır.. Nitekim

		Çoğunluk.
	Her ikisinin de ref'i ile	Ya'kûb, A'meş.
	Ahd"in çoğul şekliyle	Asım el-Cahderi.
182	Sâd'ın şeddesi, vâv'ın fethiyle:	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î.
	Sâd'ın tahfifi, vâv'ın sükûnuyla	Ötekiler.
	yerine hâ, yâ, sonra fâ İle	Übeyy ve İbn Mes'ûd mushafları.
	nin izâfetiyle	İbn Zekvân.
184	nin tenvinli ref'i ın da ref i ile :	Çoğunluk.
	İzafetle, çoğulu ve nasbi ile	Nâfi, İbn Âmir.
	İzafetle, tekili ve cerri ile	Ötekiler.
	Şeddesiz tâ'nın fethi, vâv'ın şeddesi anlamında	İbn Abbâs.
	Yâ'nın fethi, tâ ve yâ'nın şeddesi ve fethi ile anlamında:	İbn Abbâs'tan rivayet.
	Yâ'nın ve şeddeli tâ'nın fet-hi ile[1286]	Âişe, Tâvûs ve İbn Abbâs'tan rivayet.
	İf'âl babından i'lâlsız olarak:	Humeyd.[1287]
	Yâ'nıfethi ve tâ'dan sonra yâ ile vezninde[1288]:	
184	Yâ,'şeddeli tâ ile ve meczûm muzâri olarak[1289]	Ya'kûb.
	İki noktalı tâ ve tâ'nın tahfifi ile, mâzî olarak	Ötekiler.
	Sîn'in zammıyle	Ebû Ca'fer.
	Sîn'in sükûnuyla	Ötekiler.[1290]
	Resmî mushafın tesbîti :	Çoğunluk.
	ziyadesiyle	Hz. Âişe'den rivayet[1291]
185	Şehrin ref'i ile	Çoğunluk.
	Şehr 'in nasbi ile (Ramazan ayına riayet edin, anlamındadır)	Mücâhid'den rivayet ve Şehr ibn Havşab[1292]
	Kâfin fethi ve meksûr mîm'in şeddesiyle	Hasan, Katâde, A'rec, Ebûbekr, Ebû Amr.
	Kâfin sükûnu ve mîm'in tahfifi ile	Ötekiler.
186	Yalnız vasi hâlinde her ikisin de ya ile	Ebû Amr, Ebu Ca'fer.
	Hem vasi, hem vakf halinde yâ ile	Ya'kub.
	Her iki halde de yâ'nın hazfiyle	Ötekiler.
	Vasi hâlinde yâ'nın fethi, vakıf hâlinde sükûnuyla	Varş.

Hz. Osman'ın Kur'ân'a bakınca: "Ben bunda lahn (gramer hatâsı) görüyorum ama Araplar onu dilleriyle düzelteceklerdir" demesi de bunu kanıtlar. Osman, Nisa Süresindeki: " (162), Mâide Süresindeki: "(69) kelimeleri hakkında da böyle söylemiştir. (Kurtubî: 2/240).

[1286] Aslı dur, ilâl ile olmuştur.

[1287] Kurtubî: 2/286.

[1288] Bu kırâet bâtıldır ve muhaldir. Çünkü fi'lin kökü tavk'dır. Bu misâldeki yâ'nın fiilde yeri yoktur. Kurtubî: 2/286.

[1289] Aslı dir, muzâraat harfinden sonraki tâ, tâ'ya idğâm edilmiştir.

[1290] el-Budûru'z-zâhireh: 41.

[1291] Hz. Aişe'nin şeklinde indi, düştü'dediği rivayet edilir. Darekutnî bu rivayetin senedinin sağlam olduğunu söylemiş ise de bizim kanımıza göre Kur'ân haber-i vâhid ile ne sabit olur, ne de neshedilir. Gerçeği Allah bilir. (Kurtubî: 2/281).

[1292] Kurtubî: 2/291.

	Her iki halde de yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler.
189	Hâ'nm fethi ile	Çoğunluk.
	Kur'ân'ın her yerinde hâ'nın kesriyle	İbn Ebî İshâk[1293]
189	Nûn'un tahfifi ve kesri, birr'in ref'i ile	Nâfî İbn Âmir.
	Nûn'un şeddesi ve fethi, birr'in nasbi ile	Ötekiler.
	Bâ'nın zammı ile	Varş, Ebû Amr,Hafs, Kalûn ve Hişâm.
	Bâ'nın kesriyle	Hamza, Ebûbekr[1294]
	Sîn'in sükûnuyla	Çoğunluk.
	Sîn'in zammiyle	Lügattir: Ebû Cafer[1295]
	Her üçünde de elifsiz	Hamza, Kisâ'î.
191	Her üçünde de elif ile	Ötekiler.
196	ve nin nasbi ile:	Çoğunluk.
	nin nasbi,nin ref'i ile[1296]	Şâ'bî, Ebû Hayveh.
	ziyadesiyle	İbn Mes'ud mushafı
	yerine ile	îbn Mes'ûd'dan rivayet [1297]
197	Her ikisinin ref'i ve tenvîniyle:	İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Her ikisinin tenvinsiz nasbi ile:	Ötekiler[1298]
	İlk ikisi merfû , üçüncüsü mansûb	Ebû Recâ el-Utâridî.[1299]
197	Yalnız vasi halinde	Ebû Amr, Ebû Ca'fer.
	Her iki halde de yâ ile :	Ya'kub.
	Her iki halde de yasız :	Ötekiler.
197	Arafat'ın tenvinli cerri ile	Çoğunluk.
	Arafat'ın tenvinsiz cerri ile:	Sibeveyh'in bir rivayeti.
	Arafat'ın tenvinsiz fethiyle	Ahfeş'in Kûfelilerden nakli[1300]
204	Yâ ve hâ'nın fethi, fî'ün ve ismi celâl'in ref i ile	İbn Muhaysın.[1301]
	ün takdimiyle :	İbn Abbâs.
	Istifâl babından ve ismi celâlin nasbiyle.	Ubey ibn Mes'ud[1302]
	İfâl babından ve ismi celâlin nasbi ile	Çoğunluk.
205	Yâ'nın zammiyle, ihlâk'tan muzâri, mansûb	Çoğunluk.

[1293] Kurtubî: 2/343.
[1294] Tebsırah: 437.
[1295] Kurtubî: 2/301.
[1296] Bu kırâet ömi^'nin vâcibolmadığına kanıttır.
[1297] Kurtubî: 2/369.
[1298] Birinci kırâete göre anlamınadır, kendisinden sonraki ismi ref'eder. Haberi mahzûftur. Cümlenin takdiri şöyledir: Hac'da re-fes ve füsûk yoktur. İkinci kırâette ise cinsi nef içindir. Kendisinden sonra gelen isim mansub olur.
[1299] Kurtubî: 2/409.
[1300] Kurtubî: 2/414.
[1301] Yani sözü senin hoşuna gider ama Allah onun kalbinde olana tanıktır, demektir.
[1302] Kurtubî: 3/15

	Merfu	Hasan Basrî, Katâde.
	Muzâri'den önce lâm ile, mansûb	Übeyy.
	Yâ ve kâfin zammı ve iki ismin ref'i ile	Hasan, İbn Ebî İshâk, Ebû Hayve, İbn Muhaysın İbn Kesîr.
	Yâ ve lâm'ın fethiyle, fi'lin ve önündeki isimlerin ref'i ile:	Bir topluluk[1303]
208	Sîn'in fethiyle ve	Haremiyyân, Kisâ'î.
	Sîn'in kesriyle	Ötekiler.[1304]
	Tâ'nın zammiyle	Kunbul ve Hafs.
	Tâ'nın sükûnuyla	Ötekiler.[1305]
	Hâ'nın ve tâ'nın fethiyle.	Ebû's-Semmâl, Ubeyd ibn Umeyr.
	Hâ'nın ve tâ'nın zammı, vâv üzterinde hemze ile	Hz. Alî, Katâde, A'rec, Amr ibn Meymûn, A'meş.[1306]
	Birinci lâm'ın fethiyle	Çoğunluk.
	Birinci lâm'ın kesriyle.	Ebû's-Semmâl el-Adevî.[1307]
210	Zıll'ın çoğulu ve melâike'nin cerri ile	Katâde, Ebû Ca'fer Yezid.Dahhâk.
	Zulle'nin çoğulu ve melâike'nin ref'i ile	Çoğunluk.
	Melâike'nin takdimiyle	Abdullah ibn Mes'ûd.[1308]
210	Masdar olarak	Muâz ibn Cebel.
	Edilgen mâzî ve ismin çoğulu ile	Yahya ibn Ya'mur.
	Ism tekil olarak :	Çoğunluk.
	Bulunduğu her yerde tâ'nın fethi ve cîm'in kesriyle, etken mûzâri	ibn Âmir, Hamza, Kisâ'î.
	Tâ'nın zammı, cîm'in fethiyle edilgen muzâri	Ötekiler.
211	Vasi hemzesinin hazfı, ve fi' lin hemzesinin tahfifi ile	Çoğunluk.
	Vasıl hemzesiyle ve fiil hem zesinin tam telâffuzu ile	Ebû Amr.
	Vasıl hemzesi ve tahfîf ile	Bir topluluk.[1309]
212	Edilgen olarak	Çoğunluk.
	Etken olarak	Mücahid, Kays. Humeyd ibn
	Te'nîs alâmetiyle	Ibn Ebî Able.[1310]
213	Yâ'nın zammı ile edilgen olarak	Ebû Ca'fer.
	Yâ'nın fethi ve kâfin zammı ile etken olarak	Ötekiler.
	nün ref'i ile	Nâfi .
	nün nasbi ile :	Çoğunluk.
	yerine ile:	A'meş.
	nun tekrarı ve yerine ile	İbn Mes'ud Mushafı[1311]
215	Hemzenin telaffuzu ile	

[1303] Kurtubî: 3/17.
[1304] Âsim el-Cahderî'ye göre silm İslâm, selm barış, selem teslim olma anlamınadır. (Kurtubî: 3/23).
[1305] Tebsırah, 434; Neşr 2/215; el-Budûr: 41.
[1306] Kurtubî: 2/208.
[1307] Kurtubî: 3/24.
[1308] Kurtubî: 3/25.
[1309] Kurtubî: 3/27.
[1310] Te'nis hakiki olmadığı İçin fi'lin müzekker ve müennes olması caizdir. Kurtubî: 3/28.
[1311] Kurtubî: 3/35.

	Hemzenin tahfifi (yumuşatılması ile)	Ikı şekılde de caizdir.[1312]
	Hİtâb tâsiyle	Çoğunluk.
	Ğaib yâsiyle	Alî ibn Ebî Tâlib[1313]
	Kaf ve tâ'dan sonra eli ile :	Çoğunluk.
217	Tâ'dan sonra elifsiz tekrarsız	îkrime.
		İbn Mes'ûd.[1314]
	Birinci ve ikinci in ref'i ile:	A'rec.[1315]
219	Üçlü sâ ile	Hamza, Kisâ'î.
	Bâ ile	Ötekiler.
	ın refi ile:	Ebû Amr.
	ın nasbi ile:	Ötekiler.
222	Tâ ve hâ'nın şeddesi ve fethi ile	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î.
	Tâ'nın sükûnu ve hâ'nın zammı ve tahfif ile	
226	îlâ'dan muzâri'	Çoğunluk.
	îlâ'dan mâzî	Bir kırâettir.
	Kasem anlamındaki iksâm'dan muzâri[1316]	Übey ve İbn Mes'ud kırâeti[1317]
228	Fu'ûl vezninde, son harfi hemze	Çoğunluk.
	Şeddeli vâv'ın kesriyle, hemzesiz	Nâfi'den rivayet.
	Kafin fethi, râ'nın sükûnu ve tenvîn ile	Hasan.
	Yâ'nın zammı ile edilgen	Hamza.
229	Yâ'nın fethiyle etken	Ötekiler.
233	Şeddeli râ'nın ref'i ile[1318]	İbn Kesîr,Ebû Amr.
	Şeddeli râ'nın fethi ile[1319]	Öteki kari'ler.
	Birincisi meftun, idğamsız iki râ ile edilgen nehy olarak	Hz. Ömer'den bir rivayettir..
	Râ'nın tahfifi ve sükûnu ile:	Ebû Cafer ibn Yezîd el-Ka'ka'.[1320]
	Elif uzatmasız:	İbn Kesir
	Elif uzatmalı verdiğiniz) anlamında	İbn Kesîr.
	Elif uzatmalı verdiğiniz) anlamında	Ötekiler [1321].
234		Çoğunluk.
	ilâvesiyle:	İbn Abbâs'tan rivâyet[1322].
236-237	Tâ'nın zammı, mîmden sonra uzatmalı elif ile	Hamza, Kisâ'î.
	Tâ'nın fethi ile, mîmden sonra elifsiz, üçlü kökten	Ötekiler.
236	Vâv'ın sükûnu ve sîn'ın kesriyle	Çoğunluk.

[1312] Kurtubî: 3/36.
[1313] Kurtubî: 3/37.
[1314] Kurtubî: 3/44.
[1315] Nahhâs'a göre bu okuma, Arapça bakımımdan kapalıdır. Mânâ şöyledir: Sana Haram ayından sorarlar: Onda savaş caiz midir? diye.
[1316] Übey ve İbn Mes'ûd'un bu kırâeti, onların, Kur'ân'daki bazı kelimeleri, eş anlamlı başka kelimelerle okuduklarını gösterir. Nitekim tbn Mes'ûd'un bu görüşüne Önsözümüzde yer vermiştik.
[1317] Kurtubî: 3/102..
[1318] ye matuftur, haber kipit olmakla beraber emir ifade eder.
[1319] Fiil cezm mahallindedir dir. Râ'lar birbirine idğâm edilmiştir.
[1320] Bu kırâet uzaktır..Çünkü aynı tür iki harf birleştiği zaman ikisi de temel harf ise bunlardan birini hazfetmek câİz.değildir. (Kurtubî: 3/I67-168).
[1321] Kurtubî: 3/175
[1322] Kurtubî: 3/186

	Vâv'ın ve şeddeli sîn'in fethi ile	Ebû Hayveh[1323].
236	Dâl'ın fethiyle	İbn Zekvân, Hamza, Kisâ'î, Hafs'ın rivayetine göre Âsim
	Dâl'ın sükûnuyla	İbn Kesîr, Nâfi, Ebû Amr, Ebu bekr'in rivayetine göre Âsim.
237	Nûn'un kesri ve fâ'nın refi ile	Çoğunluk.
	Fâ'nın nasbi ile[1324]	Bir grup.
	Her yerde nûnun zammiyle	Alî ibn Ebî Tâlib, Zeyd ibn Sâbit[1325].
	İki noktalı tâ ile (hitâb)	Çoğunluk.
	Gaib yâsiyle[1326]	Ebû Nuheyk, Şa' bî.
	Vâv'ın zammiyle	Çoğunluk.
	Vâv'ın kesriyle	Yahya ibn Ya'mur.
	Tefâ'ül babından, vâv'ın zammiyle	Alî, Mücâhid, Ebû hayveh, ibn Ebî Ableh[1327].
238	Salevât'a atfen ın kesriyle	Çoğunluk.
	Teşvik için salât'ın nasbiyle[1328]	Ebû Ca'fer el Vâsıtî, Hulvânî. Kalûn'un Nâfi'den rivâyeti[1329].
	Tâ yanında buluduğundan sîn'in sâd'a. çevrilmesiyle	Kalûn'un Nâfı'den rivayeti.
240	Vasıyyet'in ref i ile, mübtedâ. Haberi de dir :	Haremiyyân, Ebûbekr, Kisâ'î.
	Vasiyyet'in nasbiyle takdirindedir	Öteki kari'ler.
243	Râ'nın fethiyle	Çoğunluk.
	Râ'nın cezmiyle	Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî.[1330]
245	Elifli ve fi'Iin nasbi ile	Âsim, İbn Âmir.
	Ref ile	Ötekiler.
	Elifin hazfi ve ayn'ın şeddesi ile	İbn Âmir, İbn Kesîr[1331].
	Sâd ile	Nâfi, Bizzî, Şu'be Kisâ'î, Ravh, Ebû Cafer.
	Sın ile	Kunbul, Ebû Amr, Hişam, Hafs, Ruveys, Halef.
	Hem sâd, hem sîn ile	Hamza, İbn Zekvân.
246	Nûn ile ve emr cevaben meczum olarak	Çoğunluk.
	Ğaib yası ve fi'in refi ile. Zira melik'in sıfatı duru mundadır	Dahhâk, Ibn Ebî Ableh[1332].
	Sîn'in kesriyle	Nâfi
	Sîn'in fethiyle	Ötekiler.
247	Sîn ile	Çoğunluk.
	Sâd ile	Kisâ'î ve Nâfi'den rivayet.
249	Hâ'nın fethi ile	Çoğunluk.
	Hâ'nın sükûnuyla	Mücâhid, Humeyd, A'rec[1333].
	Yâ'nın fethiyle	Medeniyyân, Basriyyân.
	Yâ'nın sükûn uyla	Ötekiler.

[1323] Kurtubî: 3/203
[1324] yansını ödeyin, demektir.
[1325] Kurtubî: 3/204
[1326] Zâmİr, nikâh bağı elinde bulunana gider.
[1327] Kurtubî:'ye göre bu, güzel bir kırâettir. Çünkü konu, unutma konusu değil, tenâsî (karşılıklı unutma) konusudur.
[1328] Orta namaza özen gösterin, anlamınadır.
[1329] Kurtubî: 3/209
[1330] Kelimenin aslı ( )dir. Hemze, harekesi makabline aktarılmadan dolayıhazfedil-meştir. Kurtubî: 3/230
[1331] Fi'li ref edenler, ( ) ya ittibâen ref etmişler, nasb ile okuyanlar da fâ ile istifhamın cevâbı olarak düşünmüşlerdir. Yahut gizli bir ( ) ile mansûbolmuştur. (Kurtubî: 3/242)
[1332] Kurtubî: 3/244
[1333] Kurtubî: 3/251

249	Ğayn'ın zammiyle ğurfer avuçla alınan şeydir	Kûfeliler, İbn Âmir.
	öayn'ın fethiyle	Ötekiler[1334].
	Vasi ve vakf halinde hemzeyi meftûh yâ'ya dönüştürerek	Ebû Ca'fer.
	Meftûh hemze ile	Ötekiler.
251	Fâ'dan sonra bir elif ve dâl'ın kesriyle (Hac Sûresinde de böyle)	Nâfi .
	Dâl'ın fethi, fâ'nın sükûnuy la elif siz	Ötekiler[1335]'.
253	Dâl'ın sükûnuyla	İbn Kesîr.
	Dâl'ın zammiyle	Ötekiler.
254	Tenvinsiz nasb ile	İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Tenvinli ref ile	Ötekiler.
255	Çoğunluk	
	Yâ'dan sonra elifle	İbnMes'ûd,Alka me, A'meş, Nehaî ve Ebû Amr'dan bir rivâyet[1336].
	Râ'nın zammı ve sîn'in sü kûnuyla	Çoğunluk.
	Râ'nın ve sîn'in fethiyle	Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî; Hasan ve Şa'bîden de rivayet[1337].
257	"Tâğut" tekil	Çoğunluk.
	Tavâğît" çoğu	Hasan Basrî[1338].
258	Râ'nın cezmiyle	Hz. Alî.
	Râ'nın fethiyle	Çoğunluk.
	Nûn'dan sonra elifi düşürerek	Hemen hepsi.
	den sonra elif gelirse nin elifini belirterek[1339]	Nâfi' ve İbn Ebî Üveys[1340]
258-260	Hâ'nın fethi ve sonra bir elif ile	Hişâm.
	Hâ'nın kesri ve sonra bir yâ ile	Ötekiler.
258	Fiil edilgen olarak bâ'nın zammiyle	Çoğunluk.
	Fiil etken olarak bâ'nın fet-hi, hâ'nın zammiyle	İbn Cinnî, Ebû Hayveh.
	Bâ'nın ve hâ'nın fethiyle	Îbnu's-Semeyka[1341]
	Bâ'nın fethi, hâ'nın kesriyle:	Ahfeş'in naklı[1342]
259	Üç noktalı sâ ile	Çoğunluk.
	Mahreç yakınlığından dolayı sâ'nın tâ'ya idğamiyle	Kûfeliler.
	Hemze'yi yâ'ya dönüştürerek	Ebû Ca'fer.
	Hemzeyi tam telâffuz ederek:	Ötekiler.

[1334] Garfeh masdardır, bir avuç alma anlamınadır. Bazı müfessirlere göre ğarfeh, bir avuç ile alma, gurfeh ise iki avuçla almadır. Bazılarına göre de ikisi de aynı anlama gelir. Fark telâffuzdan ibarettir.(Kurtubî: 3/253)
[1335] Ebû Ubeyd, birinci okumayı kabul etmemiştir. Ona göre ' bildirir. Oysa Allah'a kimse gâlib gelemez.(Kurtubî: 3/259)
[1336] Kurtubî: 3/272
[1337] Kurtubî: 3/279
[1338] Kurtubî: 3/281
[1339] Yalnız " âyetinde bütün kari'ler elifi düşürmüşlerdir.
[1340] Kurtubî: 3/287.
[1341] Bu şekilde feth ile okuyanlara göre sövdü, hakaret etti, demektir. Nemrûd, cevab vermekten âciz kalınca İbrahim'e sövmüştür.
[1342] Kurtubî: 3/288.

		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
		Talha ibn Musarrif ve başkaları.
	Tâ'yı sîne idğam ile[1343]	Yine İbn Musarrif.
	z ile Onu kaldırırız demektir. "yüksek yer anlamınadır.	Kûfeliler, İbn Amir.
	Râ ile	Ötekiler[1344]
	Nûn'un fethi, sın ve râ'nın zammı ile	İbn Abbâs, Hasan, Ebû Hayveh ve Ebân'ın Âsım'dan rivayeti'2'.
	Nûn'un fethi, sîn ve zâ'nın zammı ile	Neha'î; İbn Abbâs'tan bir rivayet Katâde
	Râ yerine yâ ile	Übeyy ibn Ka'b.[1345]
	Vasi hemzesiyle emir kipi olarak[1346]	Hamza, Kisâ'î.
	Kat hemzesiyle birinci şahıs muzâri	Öteki kariler
260	Râ'nın sükûnuyla	îbn Kesîr.
	Râ'nın kesriyle	Ötekiler.[1347]
	Sâd'ın kesri, râ'nın sükûnuyla	Hamza, Halef, Ebû Ca'fer.
	Sâd'ın zammı, râ'nın sükûnuyla	Ötekiler.
	Sâd'ın zammı ve şeddeli râ'nın fethiyle (Onları bağla anlamınadır)	Bir grup.
	Sâd'ın kesri, meftuh râ'nın Şeddesiyle (Onları çağır anlamınadır)	Nakkaş'ın rivayet ettiği garîb bir kırâet.
	Sâd'ın fethi ve şeddeli râ'nın kesriyle (Onları hapset anlamınadır)	İkrime.[1348]
	Zây'ın zammı ve sonra hemze ile	Şu'be.
	Zây'ın şeddesi ve tenvînli fethiyle	Ebû Ca'fer.
	Zây'ın sükûnu ve tenvinli hemzenin fethiyle	Ötekiler.
	Müehhar mübteda olarak merfû	Çoğunluk
	takdiriyle mansûb	Bazıları[1349]
261	Elifsiz ayn'ın şeddesiyle:	İbn Kesîr, îbn Âmir, Ebû Ca'fer, Ya'kub.
	Dât'tan sonra elifle	Ötekiler.
262	Fâ'nın tenvinsiz olarak nasbi ile	Yakub.
	Fâ'nın tenvinli ref'i ile :	Ötekiler.
264	Fâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk.
	Sâd ve fâ'nın fethiyle	Saîd ibn el-Müseyyib ve Zührî[1350]
	Hemze'nin yaya yumuşatıl-	Ebû Ca'fer.

[1343] Çoğunluğun okumasına göre hâ kelimenin asıl harflerindendir. cezm'den dolayı zamme hazfedümİştir. (dendir. "Yıllar onu değiştirmedi" demektir. "in tekilidir. Bir kavle göre de bu kelime, değişmesi anlamındaki " dendir. Ama buna göre muzâri'in olması gerekir. Şeybâ'nî'ye göre bunun kökü " "dür. Tad'îf'ten kaçınmak için nûn'lardan biri yaya çevrilince " " olmuş, sonra cezmden dolayı elif düşmüş, ve sükût için sonuna hâ gelmiştir. Fakat Nehhâs'a göre bu konuda en doğru görüş, kelimenin "den geldiği görüşüdür. Seneh, kıtlık anlamına da gelir. O zaman mânâ:" Yiyeceğini kıtlıklar, seneler, yıllar değiştirmedi demek olur. (Kurtubî: 3/293-294).

[1344] Tebsırah, 445; Neşr: 2/231; el-Budûr: 52.

[1345] Sözü söyleyen ya yüce Allah'tır, diriltilen kuluna hitâbetmektedir. Yahut da diriltilen kul, kendi kendisine böyle hitabetmektedir.(Kurtubî: 3/296).

[1346] Kurtubî: 3/295.

[1347] Tebsırah, 44.

[1348] Kurtubî: 3/302.

[1349] Kurtubî: 3/304.

[1350] Kurtubî: 3/313.

	ması ile	
	Hemzenin tam telâffuzu ile:	Ötekiler.
265	Râ'nın fethiyle	İbn Âmir, Âsim.
	Râ'nın zammiyle	İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î, Nâfi, Ebu Amr[1351]
	Râ'nın kesriyle	İbn Abbâs, EbûİshâkEs-Sebî'î,Ebû Ca'fer.
	Râ'nın fethi ve bâ'dan sonra elifle	Ebû Ca'fer, Ebû Abdi'r-Rahmân
	Râ'nın kesri ve bâ'dan sonra elif ile	Eşheb el-Ukaylî[1352]
	Kâfin sükûnuyla	Haremiyyân.
	Kâfin zammiyle	Ötekiler.
	Hitâb tâsiyle	Çoğunluk.
	Gâib yâsiyle	Zührî.[1353]
266	Tekil olarak	Çoğunluk.
	Çoğul olarak	Hasan.
267	Tefa'ül babından	Çoğunluk.
	İdğam dolayısıyle şeddeli tâ ile	İbn Kesîr.
	Tâ'dan sonra hemze ile	Abdullah ibn Mes'ud
	Tef îl babından, tâ'nın zam mı, mîm'in kesriyle	Müslim ibn Cundeb.
	Mazmûm tâ'dan sonra hem ze ile	Ebû Amr'ın İbn Mes'ud'dan rivâyeti.[1354]
267	Tâ'nın zammı, ğayn'ın sükûnu, mîm'in kesriyle	Çoğunluk.
	Tanın fethi, ğayn'ın sükûnu, şeddesiz mîmin kesriyle.	
	Tâ'nın zammı, ğayn'ın fethi, şeddeli mîm'in kesriyle	Zührî.
	Bir önceki gibi, sadece şeddeli mîm'in fethi ile edilgen	Hasan.
	Bir önceki gibi, sadece şedde siz mîm'in fethi ile	Katâde.[1355]
269	Vasl halinde tâ'nın kesri, vakf hâlinde de sonunda yâ ile[1356]	Zührî, Yakub.
	Tâ'nın fethiyle	Ötekiler.
270	Nûn'un fethi, ayn'ın kesriyle	İbn Âmir, Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Nûn'un ve ayn'ın kesri ile :	Varş, İbn Kesîr, Hafs, Ya'kûb.
	Nûn'un kesri ve ayn'ın sükûnuyla	Ebû Ca'fer[1357]
	Yâ ile, merfû olarak :	İbn Âmir, Hafs.
	Yâ ile, meczûm olarak	Nâfi, Hamza, Kisâ'î.
	Nûn ile, merfû olarak :	İbn Âmir ve Hafs' in dışındakiler.
	Nûn ile, meczûm olarak	Nâfi', Hamza, Kisâ'î.[1358]

[1351] Tebsırah, 446; Neşr: 2/232.
[1352] Kurtubî: 3/316.
[1353] Kurtubî: 3/317.
[1354] Bu kelimede birkaç telâffuz vardır: Şeddesiz olarak " olarak ve yâ ile "" gibi. (Kurtubî: 3/326).
[1355] Kurtubî: 3/327.
[1356] Etken durumundaki bu fi'lin faili Allah'tır: Allah kime hikmet verirse, demektir.
[1357] Ebû Alî şöyle demiştir: Ayın'ın sükunu ile okumak doğru olmaz. Çünkü bu durumda iki sakin yan yana gelir ki ilki med ve İfn harf, değildir. Ancak birincisinin med harfi olması durumunda gramerciler, iki sakinin yan yana gelmesini caiz görmüşlerdir (Kurtubî: 3/335 Tebsırah: 450).
[1358] Tebsırah, 450; Kurtubî: 3/334.

	Tâ'nın zammı, fâ'nın kesri ile ve meczûm olarak	İbn Abbâs.
	Tâ'nın zammı, fâ'nın fethi ile meczûm olarak	İkrime.
271	Yâ ile ve fi'lin ref'i ile	İbn Âmir, Hafs.
	Yâ ile ve fi'lin nasbi ile	A' meş'ten rivayet.
	Yâ ile ve cezm ile	Hasan'dan rivayet.
	Nûn ile ve merfû	Ebû Amr, İbn Kesîr, Âsım'ın Ebûbekr'den rivayeti Katâde, İbn Ebî İshâk
	Nûn ile, meczûm	Nâfi, Hamza, Kisâ'î.
	Tâ ile ve şeddeli fâ'nın kesri ile meczûm olarak	İbn Abbâs.
	Tâ ile ve fâ'nın fethi ile meczûm olarak	İkrime.
	Tâ ile ve fi'lin ref i İle	Mehdevî'nin Hürmüz'den rivayeti.
	Tâ ile ve fi'lin nasbi ile	İkrime'den rivayet ve Sehr ibn Havşeb[1359]
	Yâ ile vâv'sız ve meczûm	A'meş'ten rivayet.
273	Sîn'in fethiyle	Ebû Ca'fer, İbn Âmir, Hamza, Âsım.
	Sîn'in kesriyle	Ötekiler.
	Fâ'nın tenvînsiz olarak fethiyle	Ya'kub.
	Fâ'nın tenvînli olarak ref'iyle:	Ötekiler.
276	Yâ'nın fethi, mîm'in sükûnuyla	Çoğunluk.
	Yâ'mn zammı, hâ'nın kesriyle şeddeli olarak (tef'îl babından)	İbnu'z-Zubeyr.[1360]
278	Meksûr kaftan sonra meftûh yâ ile	Çoğunluk.
	Meftuf kaftan sonra yâ'nın sukunuyla	Hasan.
279	Uzatmalı katı' hemzesi ve meksûr zâl ile	Hamza, ve Ebûbekr'in Asımdan rivayeti.
	Fâ'nın fethi, sakin hemze ile:	Ötekiler.
	Hemzeyi med harfine çevirerek	Varş.
	Birincide tâ'nın fethi ile etken, ikincide tâ'nın zammı ile edilgen	Çoğunluk.
	Birincide tâ'nın zammı ile edilgen, ikincide tâ'nın fethi ile etken	Mufaddal'ın Âsım'dan rivâyeti[1361]
280	Sîn'in zammiyle	Nâfi .
	Sîn'in fethiyle	Ötekiler.
	Sâd'ın tahfifi ile	Âsim.
	Sâd'ın teşdidiyle[1362]	Ötekiler.
280	Zâ'ldan sonra vâv ile	Çoğunluk.
	Zâ'ldan sonra elif ile	Übeyy ibn Ka'b mushafı ve Mu'temir'in nakline göre Hz. Osman mushafı.[1363]

[1359] Kurtubî: 3/335.
[1360] Kurtubî: 3/36.
[1361] Kurtubî: 3/370.
[1362] Aslı dur, mahreç yakınlığından tâ sâd'a idğam edilmiştir.
[1363] Bu kırâete göre in ismi, mukadder zamiridir. Borçlunun eli darda ise ona sure tanıyın; demektir. Buna göre âyet, sadece ribâ ile borç alanlarla ilgilidir. Fakat ile okununca butun borçlular, âyetin kapsamına girer ve eli darda olan tüm borçlulara sure tanınması emredilmiş olur. (Kurtubî: 3/373). Bu kırâete göre in ismi, mukadder zamiridir. Borçlunun eli darda ise ona sure tanıyın; demektir. Buna göre âyet, sadece ribâ ile borç alanlarla ilgilidir. Fakat ile okununca butun borçlular, âyetin kapsamına girer ve eli darda olan tüm borçlulara sure tanınması emredilmiş olur. (Kurtubî: 3/373).

	suz.	A'meş ve Ahmed ibn Musa'ya göre Übey mushafı[1364]
	Vâv yerine fâ ile	Mehdevî'nin rivayetine göre Hz. Osman Mushafı.
	Zâ'nın kesri ve meysere'de sîn'in fethi ile	Çoğunluk.
	Bir önceki gibi, ancak sîn'in zammıyla	Nâfi .
	Zâ'nın sükûnu ve meysere'de Sîn'in fethiyle	Ebû Recâ', Hasan.
	Münâzara'dan emir kipi, ve ikincisinde sîn'in zammı ve râ'nın kesriyle ve meksûr hâ'dan sonra yâ ile	Nehhas'ın Mücahidden nakli.
	İsmi fail kipi ile	Bir kırâettir[1365].
281	Tâ'nın fethi, cîm'in kesriyle	Ebû Amr.
	Tâ'nın zammı, cîm'in fethiyle	Ötekiler[1366].
	Yâ'mn zammı, cîm'in fethiyle	Hasan Basrî[1367]
282	Hemze'nin kesriyle, şart edatı [1368]	Hamza.
	Hemze'nin fethiyle[1369]	Ötekiler[1370].
	Tâ'nın zammı, dât'ın fethiyle anlamında	Asım el-Cahderi ve îsâ ibn Ömer.
	Tâ'nın zammı, dât'ın kesriyle (şaşırtmak, kaybetmek anlamında)	Cahderî'den rivayet[1371].
	Kâfin tahfifiyle (şeddesiz):	îbn Kesîr, Ebû Amr.
	Kâfin şeddesiyle ve fi'lin refiyle	Hamza.
	Kâfin şeddesi ve fi'lin nasbiyle	Ötekiler.
	Kâne'nin haberi olarak nasb ile (ismi, gizli zamirdir).	Âsim.
	Kâne'nin ismi olarak ref ile (haberi dır).	Ötekiler.
	Râ'nın ref iyle	İbn Kesîr, iki Basralı.
	Râ'nın fethiyle.	Ötekiler.[1372]
	Şeddesiz rânın sükûnuyla:	Ebû Ca'fer.[1373]
	İdgamın çözümü ve son rânın sükûnuyla	-[1374]
283	İsmi fail kipiyle	Çoğunluk.
	İsim fiil olarak	İbn Abbâs, Übeyy, Mücâhid, Dahhâk, İkrime.
	Kâtib'in çoğulu olarak	İbn, Abbâs'tan rivayet.
	Kitâb'ın çoğulu olarak	Mehdevî'nin Ebû'l-Âliye'den rivâyeti.
	Râ'nın kesri, hâ'dan sonra elif ile.	Çoğunluk.

[1364] el-Bahru'l-Muhît: 2/340.
[1365] Ebû Hâtim'in caiz görmediği bu kıraâeti, Ebû İshâk ez-Zeccâc caiz görmüş nin, gibi masdar isimlerden olduğunu söylemiştir (Kurtubî: 3/373-374).
[1366] Tebsırah: 451
[1367] Kurtubî: 3/376
[1368] deki fa ,şartın cevabıdır.isti'naf ile merfu olmuştur.
[1369] fâ'dan sonra gizli bir ile mansûbdur.
[1370] Tebsırah: 451
[1371] Kurtubî: 3/397
[1372] en-Neşr: 2/227.
[1373] Kurtubî: 3/415.
[1374] Bu kelime üzerindeki kıraet farkları daha önce geçmişti: 233 ncü âyet.

	Ranın ve hâ'nın zammıyle, elifsiz.	Ebû Amr, İbn Kesîr.
	Râ'nın zammı ve hâ'nın sükûnuyla	Âsim ibn Ebî'n Nücûd.
284	Fiillerin ref'iyle	Âsim, İbn Âmr Kisâ'î.
	Fiillerin cezmiyle	İbn Kesîr, Nâfi', Ebû Amr, Hamza, Kisâ'î.[1375]
	Bir""takdiriyle fiillerin nasbi	İbn Abbâs'tan rivayet ve Ebû'l-Âliyeh.
	Bedel olarak "f"siz	Talha ibn Musarrif, Cu'fi Hallâd, Âsim el-Cahderî, A'rec ve rivayete göre İbn Mes'ûd mushafı[1376]
285	Kitâb, tekil olarak	Hamza, Kisâ'î.
	Kitâb çoğul olarak	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Bekr'in rivayetine göre Âsim ve İbn Âmir.
	Sîn'in zammiyle	Çoğunluk.
	Sîn'in sükûnuyla	Ebû Amr[1377]
	Yâ ile tekil	Sa'îd ibn Cübeyr, Yahya ibn Ya'mur, Amr ve Ya'kûb.
	Yâ ile çoğul olarak	îbn Mes'ûd
	Nûn ile birinci şahıs çoğul	Ötekiler.[1378]

3/94 ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ..... 239

Tefsir: 239

Tefsîr: 241

Tefsîr: 244

Tefsir: 244

Tefsir: 246

Tefsîr: 246

Tefsîr: 247

Tefsîr; 248

Tefsir: 249

Tefsir: 250

Tefsir: 251

Tefsir: 252

[1375] Fiilleri cezm ile okuyanlar, son fiildeki bâ'yı, daha sonra gelenin baş harfli olan mîme ıdğam ederler. Yalnız Varş izhâr eder. Tebsırah: 452.
[1376] Kurtubî: 3/424.
[1377] Kurtubî: 3/428.
[1378] Kurtubî: 3/428-429.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 1/507-549.

Tefsir: 252
Tefsir: 253
Tefsir; 253
Tefsîr: 254
Tefsir: 255
Tefsir: 255
Tefsir: 259
Tefsir: 259
Tefsir: 260
Tefsir: 261
Tefsîr: 263
Tefsîr: 264
Tefsir: 265
Tefsîr; 267
Tefsir: 267
Tefsir: 268
Tefsir: 269
Tefsir: 270
Tefsir: 271
Tefsîr: 273
Tefsir: 274
Tefsîr: 276
Tefsîr: 278
Tefsir: 280
Tefsîr: 281
Tefsir: 283
Tefsîr: 284
Tefsir: 287
Tefsîr: 288
Tefsîr: 289
Tefsîr 291
Tefsir: 292
Tefsîr: 294
Tefsir: 295
Tefsir: 296
Tefsir: 297
Tefsîr: 298

Tefsîr **298**
ÂL-İ ÎMRÂN SÛRESÎ KIRÂET FARKLARI 301

3/94 ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

32 nci âyetinde "İmrân âilesi"nden söz edildiği için bu adı almıştır. En-fal Sûresinden sonra inmiştir. 200 âyettir. Resmî sıralamada 3 ncü, iniş sırasına göre 94 ncü süredir. Bu sûrede üç bölüm vardır: 1) Hz. Peygamber (s.a.v.) in Kitap ehliyle münazarası, 2) Yahudilerin davranışları, 3) Müslümanlarla müşrikler arasında geçen savaş.
Müfessirler ve tarihçiler, birinci bölümde anlatılan münazaranın, Nec-ran hıristiyanlanndan gelen bir hey'etle Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında geçmiş olduğunu söylerler. Fakat hey'etîn geliş tarihi üzerinde kesin bir açıklama yapmazlar. îbn Sa'd Tabaka'tmda, Ebû Yusuf da Kitâbu'l-Harâc'ında Hz. Peygamber'in, Necran hır ıstiyani arına, bir güvence verdiğini yazmaktadırlar [1379]. Eğer bu rivayet doğru ise bu hey'etin, Mekke'nin fethinden bir yıl sonra gelmiş olması lâzımdır. Bilindiği üzre Hicretin dokuzuncu yılı, elçiler yılıdır. O sene çeşitli bölgelerden elçiler gelip Hz. Peygamber'Ie görüşmüş, ondan güvence almışlar, andlaşrna yapmışlardır.
İbn Hişam ise bu hey'et in gelişini, Bedir Savaşından sonraki olaylar arasında zikreder, fakat tarih vermez. Tefsirler, bu sûrenin, Enfal Sûresinden sonra indiğini söylediklerine göre, sûrenin tamamı olmasa bile büyük bir kısmının, Uhud Savaşından önce inmiş olduğu anlaşılmaktadır. Baş tarafından seksen küsur âyetinin nüzulüne sebep olan vak'a, şöyle anlatılmaktadır:
Necran hıristiyanlanndan altmış kişilik bir hey'et geldi. Fahir elbiseler giymiş olan hey'et üyeleri, ikindi namazından sonra Hz. Peygamber'in yanma girdiler. Hz. Peygamber bunları mescidinde konukladı, mescidde doğuya doğru dönüp hırıstiyan usulünce namaz kılmalarına müsaade etti. Aralarında on dört kişi reis mevkiinde idi. Bu on dört kişi arasında da üç kişi çok önemli kişilerdi: Emîrleri *Abdu'l-Mesîh, seyyid ve danışmanları el-Eyhem, papaslan Ebû Harise İbn 'Alkame idi.
Bunlar birkaç gün Hz. Peygamber'in yanında kalıp Hz. 'İsa hakkında Peygamber (s.a.v.) ile tartıştılar. Aralarında bir inanç birliği de yoktu. Kimi "İsa Allah'tır", kimi "Allah'ın oğludur", kimi de "O, üçün üçüncüsüdür" diyordu. Allah'ın Resulü (s.a.v.), bunlarla tartışıp ileri sürdükleri delilleri çürüttükten sonra müslüman olmalarım teklif etti. Müslümanlığı kabul etmediler, tartışmalarım sürdürüp:
— Ya Muhammed, sen onun, Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu söylemiyor musun? dediler.
— Evet, dedi.
— İşte bu bize yeter, dediler. Yüce Allah da Âli İmran Sûresinin başından seksen küsur âyet indirdi.
İnatlarında direnince Allah'ın Resulü onları mübâheleye davet etti:
— Geliniz toplanalım, kim yalan söylüyorsa ona A ilah 'tan lanet dileyelim, dedi.
Ertesi güne kadar mühlet istediler ve kendi aralarında konuşup: "Biliyorsunuz ki Muhammed peygamberdir. Bir peygamberle lânetleşmeye giren toplumu Allah'ın kırıp geçirdiğini de biliyorsunuz. Eğer kendi dininizde kalacaksanız adama veda edin, onunla lânetleşmeye girmeyin" dediler. Ve ertesi gün gelip dediler ki:
— Biz seninle lânetleşmeyeceğiz, seni kendi dininle başbaşa bırakacağız, biz de kendi dinimizde kalacağız. Biz dönüyoruz. Sen ashabından bir adam gönder, mallarımız hakkında ihtilâf ettiğimiz hususlarda aramızda hükmetsin. Çünkü siz, bizce güvenilir kişilersiniz. Biz sizden memnunuz.
Allah'ın Resulü de Ebû «Ubeyde ibn el-Cerrâh'ı, onlara hakim olarak gönderdi. [1380]
Rivayet böyle demekle beraber biz sûrenin bu seksen küsur âyetinin, 9 uncu hicret yılında değil, Bedir Savaşından da önce indiği kanısındayız. Çünkü âyetlerin içeriği bunu kanıtlıyor. Belki de Hz. Peygamber, Necrânh hınsti-yanlarla tartışması sırasında bu âyetleri onlara okumuş, duyan bazı kimse» ler, âyetlerin o zaman indiğini sanmışlardır. Oysa seksen küsur değil, 120 nci âyete kadar ana konu kitâb ehli ve daha ziyâde de yahûdîlerin olumsuz davranışlarıdır. Bundan sûrenin, yahûdîlerin Medine'de etkili olduğu ilk hicret yıllarında, özellikle kıblenin, Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Haram yönüne çevrildiği sıralarda indiği anlaşılır.
Rahman ve Rahim Allah 'in Adiyle:
1- Elif lam mim, **2-** Allah ki, O'ndan başka tanrı yoktur, daima diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir, **3-** Sana Kitabı, gerçek ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı olarak indirdi, Tevrat ve İncıVi de indirmişti: **4-** Daha önce, insanlara yol gösterici olarak. Furkân (doğruyu ve eğriyi birbirinden ayırdeden kitâb)/ da indirdi. Muhakkak ki Allah'ın âyetlerini tanımayanlar için çetin bir azâb vardır. Allah, daima üstündür ve öc alandır! **5**- Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah 'a gizli kalmaz. **6-** Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, azizdir, hikmet sahibidir.

Tefsir:

Bu Sûre de Bakara Sûresi gibi hurûf-i mukatta'a (müstâkil harflerle) başlamaktadır. Bu harflerin gerçek anlamını Allah bilir. Bunların, okunmakta olan vahye dikkati çekmek için uyan niteliği taşıdığını söyleyenler vardır.
1- Daha önce de söylediğimiz gibi Sûrenin başından itibaren seksen küsur âyetin, Necran'dan gelen Hıristiyan hey'etiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)in görüşmeleri sırasında indiği rivayet edilir.[1381] Bize göre, Hz. Peygamber,

[1379] Tabakat: 1/358; Kitâbu'l-harâc: 72-73
[1380] Taberf, CâmiVl-beyân: 3/161-163; Râzî, Mefâtihu'l-ğayb: 2/584-585; et-Tefsînı'1-hadîs: 8/73-74; İbn Hişâm, Sîretu'n-Nebîy: 1/657, Mısır; Kurtubî: 4/4.
[1381] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 3/163

Nec-rânlı hırıstiyanlarla tartışırken bu âyetleri okumuş, bundan dolayı âyetlerin o zaman indiği rivayeti yayılmıştır. Bunların bir anda değil ama aralıklarla İnmiş olması da muhtemeldir.
2 nci âyette Allah'ın daima diri, yaratıklarını yönetici olduğu hatırlatılmaktadır. Âyetu'l-Kürsî'nin tefsirinde söylediğimiz gibi Ebû Dâvûd, Tirmi-zî ve îbn Hanbel'in rivayet ettikleri bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), ism-i A'zam (Allah'ın en büyük adı)ın "Allahu lâilahe illâ huve'l-hayyul'-kayyûm" olduğunu ifade etmişlerdir.
3-4 ncü âyetlerde kullarını irşâd için yüce Allah'ın, Hz. Muhammed'e, gerçeği açıklayan, kendinden önceki kitapları doğrulayan Kitabı indirdiği bildiriliyor. Nitekim O, insanları doğru yola iletmek için Musa'ya Tevrat'ı Meryem oğlu İsa'ya incil'i indirmişti, işte Tevrat ve incil'i kim indirmişse hakkı batıldan ayıran bu Kur'ân'ı da O indirmiştir. Kur'an'ı Kerim, bölüm bölüm indiği için Kur'ân'ın indirilişi tenzîl ile anlatılmıştır. Ten-zîl, azar azar indirmektir. Allah'ın indirdiği kitâblan kabul etmek gerekir. O'-nun âyetlerim inkâr edenler, çetin bir azaba uğrarlar. Çünkü Allah yenilmez, daima galiptir, buyruğuna karşı gelen, buyruğunu dinlemeyen kimselerden öcünü alır. O, herkesin ne yaptığını bilir. Gökte ve yerde O'ndan gizli kalan hiçbir şey yoktur.
Hırıstiyanlarla olan tartışmaya bir giriş niteliği taşıyan bu âyetlerde her iki dinin kutsal kitabını gönderen Allah'ın, Kur'ân'ı da gönderdiği, üç dinin kaynağının aynı olduğu belirtiliyor.
Müfessirler, Tevrat ve Incîl isimlerini, Arapça kökenli farz edip bunların Arapça mânâlarını yazmışlardır. Bu, bizim Evliya Çelebî'nin, bazı Rumca isimleri Türkçe yakıştırmalarla açıklamasına benzer. Tevrat, İbranca şerîat, kanun anlamındaki Tora'nm Arapça söylenişidir. Eski Ahd'in ilk beş kitabının adıdır. Bunlar: Tekvin, Çıkış, Levililer, (yahut haberler), Sayılar ve Tesniye'dir. Yahudîlerin Mukaddes Kitabına göre bu beş Kitâb, Musa'ya vah-yedilmiştir. Fakat bunların ifadesinden, bunların bizzat Mûsâ tarafından değil, ondan sonra başkaları tarafından yazıldığı anlaşılır. Çünkü ifadede bir tarih ve hikâye üslûbu vardır. Meselâ: "Ve Mûsâ, kavmin sözlerini Rabbe bildirdi, ve Rab Musa'ya dedi..."[1382], "Ve Mûsâ döndü, ve Şehâdetin iki levhası elinde olarak indirdi; levhaların iki tarafı yazılı idi..."[1383] "Ve vaki oldu ki Mûsâ, bu şeriatın sözleri tamam oluncaya kadar onları bir kitaba yazmayı bitirdiği zaman Mûsâ, Allah'ın Ahid Sandığını taşıyan Leviülere emredip dedi: Bu şerîat kitabım alın ve onu Allah'ınız Rabbin Ahid Sandığının yanına, sana karşı orada şâhid olsun diye koyun...**[1384], "Ve Allah adamı Musa'nın, ölümünden evvel İsrail oğullarına okuduğu hayır duâ şudur."[1385], "Ve Rabbin sözüne göre Rabbin kulu Mûsâ, orada Moab diyarında öldü..."[1386].
Şimdi bu sözlerden, Musa'ya atfedilen bu beş kitabın, Mûsâ tarafından değil, ondan sonra yazıldığı açıkça anlaşılır. Tevrat'ta çok miktarda Babilce kelimelerin bulunuşu, Tevrat'ın, yahudilerin Babil esaretinden sonra yazılmış olduğunu gösterir. Eleştirici araştırmalar sonunda bugünkü Tevrat'ın, İsrail oğulları tarihinin çeşitli devrelerinde, çeşitli azizlerin ve liderlerin sözlerinin derlenmesinden meydana geldiği anlaşılmıştır. Hz. Musa'nın, bizzat yazdırdığı ifade edilen şehâdet levhaları kaybolmuştur. Ona gelen vahyler de ancak onun ölümünden en az 750 yıl sonra bir kitâb halinde derlenmiştir. Bu derleme faaliyeti, özellikle yahudilerin Babil esareti sırasında hız kazanmıştır.
Derlenen bu kitabın içinde Hz. Musa'ya vahyedilen Tanrı sözleri bulunduğu gibi Musa'nın hayatı, kendi sözleri ve ondan sonra gelen peygamberlerin, din adamlarının, kırallann sözleri ve yasaları da vardır. Bu derleme işinin, Milattan Önce 5 veya 4 ncü yüzyılda Azra Nehemia tarafından yapıldığı ileri sürülmektedir[1387].
Gerçi yahudiler, Azrâ'nın, Tevrat'ı ilham ile yazdığına İnanırlar ama bunun ilham değil, araştırma ile normal olarak ve sadece bir kişi tarafından değil, çağlar içinde çeşitli kimseler tarafından derlendiği açıktır. Avrupalı bil-ginlere göre üslûbunun değişikliği, Tevrat'ın bir kişinin eseri olmasını imkânsız kılar.
Kur'ân-ı Kerîm'e göre Tevrat, Hz. Musa'ya verilen, vahyedilen İlâhî sözlerdir. Yahudiler o Kitabın tamamını koru yamamışlar, bir kısmını unutmuşlardır: "Kendilerine öğütlenenin bir payım unuttular. "W, "Kitabdan kendilerine bir pay verileni görmedin mi?tt[1388] âyetleri, yahudilerin, Mûsâ'-ya verilen Kitabın tamamını değil, ancak bir kısmını koruyabildiklerini gösterir.
Buna rağmen Kur'ân, onların ellerinde bulunan Kutsal Kitabın, Allah'ın yasası olduğunu kabul ediyor ve kendisinin de, onun anlattıklarına uygun bulunduğunu vurguluyor. Çünkü ne kadar unutulmuş, yazılmamış kısımları olsa da, yine mevcud olanların büyük kısmı, Hz. Musa'ya gelen vahiylerdir. Onları doğru biçimde uygulasalar, İsrail oğullarına yeter. Tevrat'ın aslı, vaktiyle yazılmadığı için kısmen kaybolsa da, Musa'dan duyanlar, onun temel hükümlerini ezberledikleri ve böylece bu dini kültür mirası kuşaktan kuşağa aktarıldığı için yine de Tevrat'ın büyük kısmı, lafız olarak olmasa da kavram olarak korunmuştur. îşte bundan dolayı Kur'ân, yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ı saygı ile anıyor ve yahudilerin, onun hükümlerini doğru biçimde uygulamalarını öğütlüyor, kendisinin de onu doğrulayıcı olarak indirildiğini söylüyor.
İncil'e gelince, Yunanca müjde anlamına gelen bu kelime, Hz. îsâ'mn hayatını, öğretilerini anlatan Kutsal Kitabın adıdır. Çevresinde toplanan çömezlerine Tanrı sözlerini duyuran Hz. îsâ, sözlerinin yazılmasını emretme-mişti. Zaten çömezleri de okur yazar insanlar değillerdi. îsâ'nın on iki çömezi, kendisinden sonra onun hayatını,

[1382] Çıkış: 19/9-10
[1383] Çıkış: 32/15
[1384] Tesniye: 31/24-26
[1385] Tesniye: 33/1
[1386] Tesniye: 34/5
[1387] Encyclopedia of Religion And Ethics, s. 568
[1388] Âli İmrân Sûresi: 23

sözlerim gittikleri yerlerde anlattılar. Va'z halinde anlatılan bu sözler, M.S. 60-110 yılları arasında yavaş yavaş yazıya geçirilmiştir. Bu kadar uzun zaman ağızdan ağıza dolaşan sözlerin, aslına pek uygun kalmayacağı açıktır. Encyclopedia of Religion And Ethics adlı eserde gerek Eski, gerek yeni Ahidlerin, başlangıçta bir Kutsal Kitâb elde etmek amacıyla yazılmadıkları ifade edilir[1389]. încîl bir tane değil, dört tanedir. Bunların her biri, Hz. îsâ'nın çömezlerinden birine nisbet edilir.
Bunlardan ayrı olarak çeşitli yazarlar tarafından kaleme alınmış 23 risale vardır. Hepsine birden New Testament (Yeni Ahd) denir. Yeni Ahd'i oluşturan yirmi yedi eser, M.S. dördüncü asırda (325) de toplanan İznik Genel Meclisinin kararıyle kabul edilmiştir. Ondan önce hırıstiyan zümrelerinin her biri, ayrı bir lncîl nüshasına sâhib idi. tznik Ruhanî Meclisince incelenmek üzere yüzlerce tncîl ve Risale getirilmişti. Meclisin bini aşkın Üyesinden sadece 318'inin kararıyle, îsâ'nın, Tanrı'yi oluşturan üç Elemandan biri olduğunu söyleyen dört tncîl kabul edilmiştir.
Hiç kuşkusuz, bu İndilere çeşitli din ve felsefelerden düşünceler girmiştir. Hıristiyanlığın temel inancı olan Üçleme (teslis), eski putperest din ve felsefelerin Yeni Eflâtuncu düşünce ile hırıstiyanlaştırılmasından ibarettir. Buna rağmen bu İndilerde Hz. îsânın öğütleri, güzel prensipleri de vardır. Bundan dolayı hınstiyanhğın üçleme inancım kesinlikle reddeden Kur'ân, İncîl sâhiblerinin, Allah'ın încîl'de indirdiği prensipleri uygulamalarını emretmektedir [1390].
İşte tefsirine çalıştığımız bu âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.)e indirilen Kitabın da, daha önce Tevrat ve İncil'i indirmiş bulunan Allah tarafından indirildiği; yani bunun, Muhammed'in sözü değil, Allah'ın sözü olduğu belirtiliyor. Ve Allah'ın âyetlerini kabul etmeyenlerin, şiddetli bir Tanrısal Cezaya çarpılacakları vurgulanıyor.
Müfessirlere göre 3 ncü âyette Tevrat ve İncil'den sonra indirildiği bildirilen et-Furkân, Kur'ân'ın bir sıfatı olabilir. 3 ncü âyette indirildiği bildirilen Kitâb, Hz. Muhammed'e indirilen Kitâb'dır, dördüncü âyette bu Kitâb tavsif edilmektedir. Biz bu kanıda değiliz. Bize göre üçüncü âyette adı geçen Kitâb, yalnız Hz. Muhammed'e indirilen değil, Musa'ya ve îsâ'ya da kendi dillerinde verilen Tanrı Kitabının aslıdır. İşte o Kitabın içeriği, Hz. Muhammed'e de kendi diliyle indirilmiştir. Çünkü Hz. Muhammed'e, bütün olarak bir Kitâb indirilmemiştir. Ona verilen vahyler, sonradan derlenip Kitâb haline getirilmiştir. Ama inerken o vaniyler henüz Kitâb değil, "Kur'ân" veya "Furkân" idi. Yani okuma parçası ve doğruyu, eğriyi birbirinden ayırde-den hikmetli sözler idi. İşte Musa'ya Tevrat'ı, (Tanrısal Yasayı), îsâ'ya İncil'i (Tanrısal Müjde'yi) indiren Allah, onların içeriği olan "Furkânı" da Hz. Muhammed'e vahyetmiştir.
5-6: beşinci âyette Allah'a hiçbirşeyin gizli kalmayacağı vurgulandıktan sonra altıncı âyette, yüce Allah'ın, "siz" diye hitâbettiği insanları ve bütün canlıları, anne rahminde dilediği gibi şekillendirip yarattığı ifade ediliyor. Burada dolayısiyle Hz. îsâ'nm ana karnında Allah'ın emir ve fermaniyle şekillendirilip yaratıldığına işaret vardır. Çünkü konu, onun üzerinde dolaşmaktadır, îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia edenlere Yüce Alâh diyor ki "Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendirip yaratan O'dur. Sizi nasıl annelerinizin karnında şekillendirmiş, yaratmışsa îsâ'yı da öyle yaratmıştır. O da annesinden doğmuştur. O da sizin gibi Allah'ın yaratığıdır, kuludur."

7- Kitabı sana O indirdi, O'nun bazı âyetleri muhkemdir (ki onlar)» Kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbih (birbirine benzeyen, bundan dolayı çeşitli anlamlara gelebilen)cf/>. Kalblerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için onun müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun te 'vîlini Allah 'tan başka kimse bilmez. İlimde ileri gidenler, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz kalındandır" derler. Sağduyu sahiplerinden başkası düşünüp öğüt almaz.

Tefsîr:

7- Muhkem, manası açık, herkesçe anlaşılabilen âyetlerdir. Müteşâbi ise kök itibariyle benzer demek ise de burada mânası insanların tamamına veya birçoğuna kapalı olan âyetlerdir.
Muhkem ve müteşâbih âyetler hakkında seleften birçok söz rivayet edilmiştir. Alî ibn Ebî Talha, İbnî Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Muhkem âyetler, Kur'ân-ı Kerîm'in nâsihi, helâli, haramı, hudûd ve ahkâmı, emredilip yapılan hükümleridir." Başka rivayetler de muhkemin, kitabın esası olan bütün emir ve yasaklan olduğunu1 anlatmaktadır. Müteşâbih hakkındaki görüşler de şöyledir: 1) mensûh âyetlerdir, 2) kıyametin kopması vs. gibi bilginlerin bilemeyeceği âyetlerdir. 3) Elif lâm mîm gibi hurûf-i mukatta-'a'dır. 4) Mânâsı birbirine benzer âyetlerdir. 5) Sözleri tekerrür eden lafızlardır. 6) Birkaç mânaya gelebilen âyetlerdir. 7) Kıssalardan ve darb-ı mesellerden söz eden âyetlerdir.[1391]
Fakat müteşâbih hakkında en doğru görüş, Ibn Ke'sîr'in dediği gibi mânası kapalı olan âyetlerdir. Mü'minler, kitabın bütün âyetlerine inanırlar. Kalblerinde hastalık bulunanlar ise mânası kapalı olan, herkes tarafından kolayca anlaşılamayan, mutlaka tefsir ve beyana ihtiyaç duyulan âyetlerin ardına düşer, onları istedikleri biçimde yorumlamak suretiyle karışıklık çıkarmak, Islâmın safvetini bozmak isterler. Oysa onların gerçek yorumunu ancak Allah bilir.

[1389] 2/571
[1390] Mâide Sûresi: 47
[1391] Zâdu'l-Mesîr: 1/351

Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Allah'ın Resulü (s.a.v.), hu-vellezf enzele 'aleyke'l-kitâbe... âyetini okudu, buyurdu ki: Kur 'ân Un müte-şâbihinin ardına düşenleri görürseniz bilin ki Allah'ın, kitabında kasdettiği' (karışıklık çıkarmak isteyen) kimseler onlardır. Onlardan kaçının. "[1392]

Bilginlerden çoğu, cümlesinde lâfza-i celâl üzerinde durmanın gereğine hükmetmişler, böylece müteşâbihin te'vilini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği kana'atine varmışlardır. Bu görüşe göre lâfza-i celâlden sonraki vâv, iptidâiyyedir. O zaman mâna şöyle olur: "Onun te'vilini Allah'tan başka kimse bilmez; ilimde râsih olanlar, ona inandık, hepsi Rab-bimiz katındandır, derler."

Bazı bilginlere göre de lâfza-i celâlden sonraki vâv.'âtıfadır. O zaman mana şöyle olur: "Onun te'vilini, ancak Allah ve ilimde râsih olanlar bilir." İbn Abbas'ın, "ben onun te'vilini bilenlerdenim" dediği rivayet edilir.

Râğıb, Müfredat'ında müteşâbihi üç kısma ayırmıştır: "Bir kısmının manasım yalnız Allah bilir. Kıyametin kopması, Dâbbe'nin çıkması ve benzeri şeyler böyledir. Bir kısmını insan bilebilir. Garîb lâfızlar, kapalı hükümler gibi. Bir kısmı da bu ikisi arasında bulunmaktadır. Bunları, ileri gitmiş bilginlerin ancak bir kısmı bilir, hepsi bilemez. İşte Peygamber (s.a.v.)in, 'Alî (r.a.) ve İbn Abbâs için: "Allâhım, onu dinde bilgili yap, ona te'vili öğret!" sözüyle işaret edilen te'vîl müteşâbihin bu kısmının te'vîlidir."

Şüphesiz Râğıb'in bu fikri daha isabetlidir. Allah'ın zâtı ve sıfatlarının mahiyeti bilinemez. Bundan dolayı Allah'ın Resulü (s.a.v.): "(Rabbim), sen kendini övdüğün gibisin, ben sana bir övgü bulamam" demiştir.[1393].

Müteşâbih âyetler konusunda İslâm bilginleri, başlıca iki yol tutmuşlardır. Birincisi selefin yoludur. Selefe göre müteşâbihlere inanmalı, fakat onların gerçek bilgisini Allah'a havale etmelidir. İmam Mâlik: "Rahman 'Arşa istiva etti[1394] âyetinde Rahman'ın Arşa istivasından soran bir adama, "İstiva bilinmektedir, fakat nasıllığı bilinemez. Bundan sormak bid'attir. Seni kötü bir adam sanıyorum; bunu benim yanımdan çıkarın."[1395] demiştir.

Daha sonra gelen bilginlere göre dış anlamına yormak mümkün olmayan kelimeyi, Allah'ın zatına yakışır bir mana ile açıklamak lâzımdır. Bu görüş, İmamu'l-Harameyn ile sonra gelen bilginlerden bir grupa nisbet edilir.

Surenin başında işaret ettiğimiz gibi konumuzun esasım teşkil eden âyet, hırıstiyanlar hakkında nazil olmuştur. Necran'dan gelen hırıstiyan hey'eti, uzun süre Medine'de kalıp Hz. Peygamber'le Allah'ın birliği üzerinde çeşitli münakaşalar yapmışlardı. İşte Âli İmran Sûresinin seksen küsur âyetinin, onlar hakkında indiği rivayet edilir. Bu âyet, hınstiyanların, kitabın esası olan açık âyetleri bırakıp müteşâbihlerin peşine takıldıklarından ötürü tevhide aykırı inançlara sapmış bulunduklarına işaret etmektedir.

Gerek 3 ncü, gerek 7 nci âyetlerde geçen "eUKitâb" ile hangi kitabın kasdedildiğini anlamak için bu sûreden çok Önce inmiş bulunan Ankebût Sûresinin 45-49 ncu, Ra'd Sûresinin 36-37 nci âyetlerini dikkatle düşünmek gerekir. Ankebût Sûresinde Kitabı Mukaddes kıssaları anlatıldıktan sonra Hz. Muhammed'e hitaben: "O Kitâb'dan sana vahyedileni oku... Kendilerine O Kitabı verdiğimiz kimseler, o(sana indirilene inanırlar...O (sana indirilenler) kendilerine Um verilmiş olan (Kitâb sahip)/eri/ım göğüslerinde açık anlamlı âyetlerdir..." buyuruluyor. O âyetlerin tefsirinde ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi o âyetlerde sözü edilen Kitâb, Hz. Muhammed'den öncekilere indirilmiş olan Kutsal Kitâb'dır. \§tc o Kitabın açık anlamlı, hikmetli, tahrife uğramamış âyetleri, "Güvenilir ruh tarafından açık bir Arapça ile Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir, [1396]

Bu husus, Ra'd Sûresinin 36-37 nci âyetlerinde daha açık olarak ifade edilmiştir: "Kendilerine Kitabı verdiğimiz kimseler, sana indirilenden ötürü sevinirler. Fakat şu hiziblerden (Arap kabilelerinden) onun bir kısmım inkâr edenler vardır. Ve işte biz onu, Arapça bir hüküm olarak sana indirdik..." 37 nci âyette: " kî;!! ;Onu indirdik'* kelimesindeki "onu'* zamiri, kendinden önceki âyette anılan "el-Kitâb"& gider. O âyetteki el-Kitâb da Kitâb ehli peygamberlerine verilen İlâhî Kitâbdır.

Mücâhid ve Katâde gibi tabiî müfessirler, hurûf-i mukatta'a ile başlayan Ra'd, Hicr, Yûsuf gibi sûrelerin başında anılan "Kitâb*' ile Tevrat ve İncil'in kasdedildiğini söylemişlerdir. Bu hususu, Ankebût, Vâkı'a, Abese ve Bürûc Sûrelerinin tefsirinde ayrıntılı olarak ele alacağız.

Şimdi, Medine devrinin 9 ncu yılında hırıstiyan hey'etiyle Hz. Peygamber arasında geçen tartışmalar üzerine indiği rivayet edilen bu âyetlerde zikredilen "el-Kitâb" ile Kur'ân'ın değil, Kur'ân'ın kaynağı olan ana Kitflbın, yani Tevrat ve İncil'in de Esasının kasdedildiği açıktır. İşte hırıstiyanlarla veya daha genel deyimiyle Kitâb ehliyle tartışma üzerine inen bu âyetlerde, hırıstiyanların Kutsal Kitabına işaret ediliyor, o Kitabın muhkem âyetleri yanında müteşâbih (çeşitli anlamlara çekilebilecek derecede birbirine benzer) âyetlerinin de bulunduğu, yüreklerinde eğrilik bulunan kimselerin, dinin temel hükümlerini açıklayan âyetleri bırakıp, anlamım herkesin kavrayama-yacağı müteşâbih âyetleri yorumlamağa kalkarak görüş ayrılıklarına, bölünmelere, karışıklıklara sebebolduklan; onların gerçek amacını bilen derin âlimlerin ise Kitabın bütün âyetlerinin Allah katından olduğunu söyleyerek gönüllerinin böyle yanlış yorumlara kaymamasını Allah'tan niyaz ettikleri anlatılıyor.

Burada âyetlerinin müteşâbih olduğu bildirilen Kitâb, Kur'ân değil, ondan önceki Kutsal Kitâbdır. "Biz size açıklayıcı âyetler indirdik. "[1397] "Allah size bir uyan indirdi: Yani size Allah'ın açık açık âyetlerini okuyan bir

---

[1392] Buhârî, Tefsîru Sureti Âli Imrân, hadîs, diğer hadîs mecmu'alarmda da geçmektedir.
[1393] Müslim, Salât: 222; Ebû Dâvûd, Salât: 148, Vitr: 5, Nesâ'î, Kıyâmu'1-leyl: 51; Tirmizî, Da'avât: 75, 112; İbn Mâce, Du'â' 3;...
[1394] Tâhâ Sûresi: 5
[1395] İtkan: 2/6
[1396] Şu'arâ1 Süresi: 193-195
[1397] Nûr Sûresi: 34-46

elçi gönderdi[1398], "Güvenilir ruh onu, açık bir Arapça ile indirdi. "[1399] "Bu, açık bir Arapçadır"[1400] "O bir öğüt ve anlamı açık bir okumadır. "[1401] âyetleri, Kur'ân'm açık, anlaşılır bir Arapça ile, anlamı açık âyetler olarak indirildiğini; "Bir kitâb ki, herşeyi bilen tarafından âyetleri sağlam kılınmış, sonra açıklanmıştır. "[1402] "Muhkem bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilse..."[1403] âyetleri de Kur'ân'ın âyetlerinin sağlam (muhkem) olarak Hz. Muhammed'e indirildiğini ifade eder. Zümer Sûresinin 23 ncü âyetinde Sözlerin En güzelinin müteşâbih olarak indirildiği bildirilir ama orada müteşâbih, anlaşılması güç, anlamı kapalı mânâsına değîf; güzellikte, açıklıkta birbirine benzer, hepsi birbirinden güzel âyetler demektir ki, sözün devamında "Rabierinden korkanların, onu dinlerlerken derilerinin ürpereceği, derilerinin ve kalblerinin Allah'ın zikrineyumuşayacağı*'vurgulanıyor. Bu manevî heyecan ve zevk, anlaşılması güç sözlerde olmaz. Açık anlamı gönülleri etkileyen ilâhî sözler, insanda bu yüksek ruhanî zevk ve heyecanı uyandırır.

Kur'ân'in tamamı muhkemdir, anlaşılır, açık anlamlı olarak indirilmiştir. Yine tamamı güzellik bakımından müteşâbih (birbirine benzer)dir. Fakat tef-sîrine çalıştığımız bu âyetteki müteşâbih (yani birbirine benzediği için çeşitli anlamlara gelebilecek) âyetlerden maksat, Kur'ân'in âyetleri değil, Kitabı Mu-kaddes'in müteşâbih âyetleridir. Bu müteşâbih âyetleri yorumlamağa kalkanlar da -hâşâ Hz. Peygamber'in sahâbîleri olmadığı gibi, ilimde râsih (derinleşmiş) âlimler de Kitâb ehli âlimleridir. Çünkü Hz. Peygamber'in zamanında, sahâbîlerin, Kur'ân'ın bazı âyetlerini çeşitli anlamlara çekip yorumladıkları hakkında hiçbir sağlam rivayet yoktur. Rivayeti Hz. Âişe'ye dayandırılan yukarıdaki sözü de Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu kanısında değiliz. Bu söz, daha sonra çıkan bölünmeler, ayrılmalar sonucunda her fırkanın, bazı âyetleri kendi görüşünü destekleyecek biçimde yorumlamağa başlaması üzerine ortaya atılmıştır. Çünkü Peygamber devrinde hiç kimse Kur'ânı, kendi istediği biçimde yorumlamağa cesaret edemeyeceği gibi henüz onların kültür düzeyleri de böyle yorumlara elverişli değildi. Bu tür yorumlar, bölünmelerin eseridir. Peygamber devrinde birlik vardı. Peygamber'in kendisinden sonra çıkacak olaylar da gayb haberleridir. Gaybi de ancak Allah bilir.

Peygamberdin sahâbîleri, Kur'ân'ı bütün teslimiyetleriyle ve itirazsız kabul ediyor, onu okudukça derileri ürperiyor, gönülleri onun âyetleriyle Allah'ı anmağa yöneliyor, duygulanıyordu, yumuşuyordu. "inananlar o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman (o âyetler onların) imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yoluna verirler. îşte gerçek inananlar onlardır... '[1404]"Allah, sözün en güzelini (güzellikte) birbirine benzer ikişerli bir Kitâb halinde indirdi. Rablerinden korkanların, ondan derileri ürperir. Sonra derileri ve kalbleri A ilah 'in zikrine yumuşar, iste bu (Kitâb) Allah$ın rehberidir. O, dilediğini bununla doğru yola iletir."W (Bu konuda S.559'daki tamamlayıcı notu okuyunuz.)

Kur'ân-ı Kerîm'de "Kendilerine Kitâb verilenler" deyimi, bütün Kitâb ehli; "Kendilerine ilim verilenler", " İlimde râsih olanlar (derin bilgi sahipleri) "deyimleri de Kitâb ehli bilginleri hakkında kullanılmaktadır.

Nisa Sûresinin 153-161 nci âyetlerinde Kitâb ehlinin, özellikle Yahudilerin çeşitli olumsuz davranışları anlatıldıktan sonra 162 nci âyette: " " Onlardan ilimde râsih olanlar ve (bu) mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar..."buyurulmaktadır. Buradaki "Onlardan" zamiri, biraz önceki âyetlerde davranışları anlatılan Kitâb ehline gitmektedir. "İnananlar" tabiriyle kasdedilenler de müslüman olan Araplardır. Demek ki "İlimde râsih olanlar", Kitâb ehlinin bilginleridir. Gerek müslüman olmuş, gerek henüz İslama girmemiş Araplar hakkında ümmî ta'bîri kullanılır. Hz. Peyğamber(s.a.v.)in kendisi ümmî olarak tanımlandığı gibi (A'râf Sûresi: 157 nci âyete bakınız), gönderildiği ve kendisine inanan Arap toplumu da ümmî olarak vasfedilmektedir: "

"O'dur ki daha önce açık bir şaşkınlık içinde bulunan ümmîler arasında, kendi aralarından, kendilerine Allah 'm âyetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir Elçi gönderdi." (Cumu'a Sûresi: 2). Hz. Peygamber (s.a.v.) de Ramazan ayının süresini anlatırken: "Biz ümmî bir milletiz, yazı ve hesap bilmeyiz; ay şöyle, şöyledir." [1405] diyerek Arap kavmini, ümmî sıfatıyle nitelendirmiştir.

Şimdi Araplar ümmî olduklarına ve râsih âlimler ta'bîri ile de Kitâb ehlinin insaflı bilginleri kasdedildiğine göre; tefsirine çalıştığımız âyette kasde-dilen Kitâb, Kur'ân öncesi İlâhî Kitâb, yani Tevrât-İncıl'dir ve müteşâbih âyetler de Kur'ân'ın değil, o Kitâb'ın âyetleridir. Müteşâbihlerin ardına düşenler demüslümanlar değil, kitaplarının âyetlerini kasden yanlış anlamlara çeken, istedikleri biçimde tefsir edip ayrılıklara, bölünmelere, çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasına sebebolan Kitâb ehlidir. Bilhassa dinlerini parça parça eden, Tevhîdi bozup, peygamberlerini Tanniaştıran, üçleme inancına sapan Hıristiyanlardır. Peygamber Aleyhisselâm'ın sahâbîleri, onun zamanında bu tür davranışlardan, te'vîllerden uzak idiler. Onlar sâf îmân düzeyinde yaşıyorlardı. Henüz mezhep ayrılıklarına neden olacak kelâmı tartışma düzeyine varmamışlardı. Bu, ancak İslâm, ilim olarak işlenmeğe başladıktan sonra, yani sahâbî asrından sonra belirmeğe başlamıştır. Gerçeği Allah bilir.[1406]

[1398] Talâk Sûresi: 10-11
[1399] Şu'arâ Sûresi: 193-195
[1400] Nahl Sûresi: 103
[1401] Yâsîn Sûresi: 69
[1402] Hûd Sûresi: 1
[1403] Muhammed Sûresi: 20
[1404] Enfâl Sûresi: 2-3
[1405] Buharı, Savm: 13.
[1406] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 2/560.

Kur'ân'ı Kerîm'de "ûtû'l-ilm, ehlu'z-zikr, er-râsihûne fi'l-ilm" kendilerine bilgi verilenler, zikir ehli, ilimde derinleşmiş olanlar tabirleri, hep Kitâb ehli âlimleri hakkında kullanılmıştır. Bu âyette "timde râsih olanlar" tabiri ile de onlar kasdedilmiştir. Kitâblarmda çeşitli anlama gelebilecek bazı âyetleri bilerek veya bilmeyerek yanlış yorumlayıp dine üçleme (teslis) inancını sokanlar, Hz. isa'nın, Allah'a kâinatın koruyucusu, sahibi anlamında "baba" demesini asıl amacından saptırarak gerçekten Allah'ın, îsâ'nın babası olduğunu ileri sürenler ve yaptıkları yanlış yorumlan Kitabın hükmü gösterip, dinde kuşkuların, bölünmelerin doğmasına neden olanlar, özü bırakıp söz Üzerinde tartışmalara girenler hırıstiyanlardır.
Bundan dolayı bu âyette sözü edilen müteşâbih âyetler, Kur'ân ile ilgili değil, Kur'ân'dan önceki Kutsal Kitâb ile ilşilidir. Müteşâbih âyetlerin te'vî-linin ardına düşenler de Peygamber'e gönül vermiş sahâbîler olmadığı gibi, râsih âlimler de sahâbîlerin âlimleri değildir. Bu âyet, tamamen Kitabı Mukaddes karşısındaki Hıristiyanların tutumunu anlatmaktadır. Yoksa Kur'ân'ın âyetleri hakkında "müteşâbih"sıfatı, anlamı kapalı, çeşitli anlamlara gelebilen mânâsında değil; güzellikte, sağlamlıkta birbirine benzer, hepsi birbirinden güzel mânâsındadır. Kur'ân'da çelişki, birbirini tutmaz söz yoktur. Kur'ân'ın hepsi birbirini tamamlar, açıklar. "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başkası tarafından olsaydı, onda çok aykırılık bulurlardı."^
Tabii bu sözümüzle biz, Kur'ân'da mânâsı zor olan hiçbir âyet bulunmadığını değil, bu 7 nci âyetteki muhkem ve müteşâbih ile Kur'ân'dan öncçki Kutsal Kitabın âyetlerinin kasdedi İd iğini anlatmak istiyoruz. Elbette Kur'ân'ın da hurûft mukatta'z. gibi; Allah'ın, insanlara benzer sıfatlarla anlatılması gibi herkesçe hemen kavranamayacak âyetleri vardır. Fakat bunlar Kur'ân'ın amacını gayet iyi bilen Peygamber'in sahâbîleri arasında bir tartışma uyandırmamış; onlar, Kur'ân'ın ruhunu anlamış ve âyetleri gayesi dışına çıkaracak yorumlara girmemişlerdir. Müslümanların görevi, selefin yaptığı gibi Kitabın temeli olan anlamı açık, muhkem âyetlere uymak; Allah'ın zatı ve sıfatları hakkındaki âyetleri de Arap dilinin gösterdiği anla-mıyle kavramak, fakat bunların mâhiyetini Allah'a havale etmektir. Çünkü Allah, yaratıklara benzemez. "O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur. "[1407]
İbn Kesîr şöyle diyor: "Bir kısım bilginlere göre te'vîl, iki mânâya gelir. Birinci mânâda te'vîl, bir şeyin hakikati demektir. Eğer âyette geçen te*-vîl kelimesi bu mânâda alınırsa lâfza-i celâl üzerinde durmak gerekir. Çünkü işlerin hakikatini ancak Allah bilir. İkinci mânâda te'vîl, tefsir ve açıklama demektir. "Nebbi'nâ bi-te'vîiih" âyeti, "Bize onun açıklamasını yap" demektir. Âyetteki te'vü'den bu mânâ kasdedilirse "ve'r-râsihûne ilm" üzerinde durmak gerekir. Çünkü âlimler, müteşâbihlerin tam hakikatini kav-rayamazlarsa da kendilerine hitabedilen sözün mânâsını açıklayabilirler. "[1408]

8- '(O ilimde râsih olanlar derler ki) "Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalblerimizi eğriltme, bize katından bir rahmet ver, kuşkusuz sen çok bağış yapansın! **9-** Rabbimiz, sen mutlaka insanları, asla şüphe olmayan bir günde toplayacaksın!" Allah sözünden dönmez.

Tefsîr:

8-9 ncu âyetlerde ilimde râsih (yâni derinleşmiş) olanların, Allah'a bağlılıklarını gösteren dualaro yer almaktadır. Müteşâbih âyetlerin yorumunun ardına düşmek kalblcrin kaymasına neden olacağı için bu âyetlerde râsih âlim-ler, kalblerinin kaymamasını Allah'tan dilemekte ve hesap gününden kuskulan olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu son duadan, sanki müteşâbihin, âhiretle ilgili âyetler olduğu hatıra geliyor. Ümm-i Seleme'nin anlattığına göre i.a.v.): 'Ey kalbleri
Hz. Peygamber (s.a.v.): . istediği gibi çeviren (Allahım), kalbimi dîninin üzerinde tut!" diye duâ eder, sonra: "Rabbimiz, bizi doğru yola ilettikten sonra kalblerimizi eğriltme, bize katından bir rahmet ver, şüphesiz sen çok bağış yapansın!* âyetini okur-du [1409]. Ebû Vâkıd el-Cerrâh eğrilme işini kalblere bağlamak için ; Rabbimiz, sen bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimiz eğrilmesin!" şeklinde okumuştur[1410].
Son âyetteki ; Katından", anlamınadır. Allah'ın rahmet ve nimeti niyaz edilmektedir.

10- İnkâr edenler var ya, ne malları, ne de çocukları onlara, Allah'a karşı hiçbir yarar sağlamaz. Onlar, ateşin yakıtıdırlar, **11**-Fir'-avn ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibi Onlar da âyetlerimizi yalanladılar, Allah da onları günahlariyleyakaladı. Allah'ın cezası çetindir. **12-** inkâr edenlere söyle: "Yenileceksiniz ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir döşektir! " 13- Karşılaşan şu iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu, öteki de nankördü (onları, gözleriyle) kendilerinin iki katı görüyorlardı. Al-lah, dilediğini yardı miyle destekler. Elbette gözleri olanlar için bunda bir ibret vardır.

Tefsir:

10-13 ncü âyetlerin iniş sebebi hakkında birkaç rivayet nakledilmiştir: İbni İshak'ın bir rivayetine göre, âyetler

[1407] Şûra Sûresi: 11
[1408] Tefsîr: 1/347
[1409] Câmi'u'l-beyân: 3/187; İbn Kesîr, Tcfsîr: 1/348; îbn Mâce, Du'â': 2, Tinnizî, Da'avât: 90
[1410] Kurtubî, el-Câmi': 4/20

Kaynuka Yahudileri hakkında, diğer rivayete göre Kureyş müşrikleri hakkında inmiştir. Bedir Savaşından sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Yahudileri Kaynuka Çarşısında toplayıp, Kureyş'in başına gelenlerin, bir gün kendi başlarına da gelmezden önce müslüman olmalarını söyledi. Yahudiler dediler ki: "Ya Muhammed, sen aldanıyorsun. Sen savaşmasını bilmeyen toy.bir Kureyş toplumuyla dövüştün. Eğer bizimle savaşırsan bizim ne yaman savaşçılar olduğumuzu, ömründe bizim gibisini hiç görmediğini anlarsın!" Onların bu sözleri üzerine: "inkâr edenlere de ki; yenileceksiniz ve cehenneme sürüleceksiniz!.." âyetleri indi[1411].

Diğer bir rivayete göre Medine Yahudileri, Bedir olayından sonra ner-deyse müslüman olacaklardı: "Bu, Kitabımızda gördüğümüz, sancağı geri çevrilmeyecek olan peygamberdir." dediler. Bir kısmı da: "Hele acele etmeyin, bekleyin bir vak'asını daha görün" dediler. Uhud Savaşı olunca şüpheye düştüler: "Bu, o değil" dediler ve Hz. Peygamber'le aralarındaki andlaşmayı bozdular. Kâ'b ibn el-Eşref altmış kişi ile Mekke'ye gitti, "Söz birliği edelim" dedi. İşte bu âyetler, onlar hakkında indi. İbn Abbas'a ve Dahhâk'a nisbet edilen üçüncü bir görüşe göre bu âyetler, Bedir vak'asın-dan önce, Kureyş müşrikleri hakkında inmiştir[1412].

Kanımıza göre âyetlerin iniş târihine en uygun rivayet, bu son rivayettir. Sûrenin başında anlatıldığı üzre eğer bu âyetler de Hz. Peygamberle tartışmaya giren hınstiyanlarla ilgili olarak inmiş ise, işaret edilen vak'a, Bedir olayından çok, Bakara Sûresinin 249-251 nci âyetlerinde anlatılan Tâlût ve Câlut ordularının çarpışması olmalıdır. Fakat sözgeliminden, bu âyetlerin, hırıstiyanlara veya yahûdilere değil, müşriklere hitâb olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Peygamber'in kendi mescidinde, kendi dinlerinin hükümlerine göre namaz kılmalarına müsaade ettiği bir topluma: "Siz yenileceksiniz, cehenneme sürüleceksiniz!"denmez. O hırıstiyanlar, müslümanlarla savaşacak durumda değillerdi ki onlara böyle sert bir hitâbda bulunulsun. Bu hitâb tarzı, ancak müşrikler için uygundur.

Bir önceki âyette Peygamberce hitaben, müşriklere: yenilip cehenneme sürüleceklerini söylemesi emredildikten sonra ardından da imanlı nice az topluluğun, kendilerinden iki kat fazla olan toplulukla çarpışıp Allah'ın yardı-mıyla onları yendikleri, Kitabı Mukaddesteki misallerden biriyle anlatılmakta, bu suretle müşriklerin, az, zayıf gördükleri müslümanların, o imandan ve güven duygusundan da yoksun müşrik topluluğunu yeneceğine işaret edilmektedir. "Yenileceksiniz!" denildiğine göre demek ki, bu âyetlerin hitâ-bettiği müşrikler, henüz yenilme mislerdir. Bundan da bu âyetlerin, Bedir olayından Önce indiği veya hitâbedilen müşriklerin, Medine yöresindeki müs-lüman olmamış, içlerinde hınstiyanlarm da bulunduğu Arap kabileleri olduğu anlaşılır.

Çoğunluğun gâib kipiyle " " şeklinde okuduğu kelimeyi Nâ-fi\ muhâtab kipiyle " rrjy " okumuştur. Nâfi'in okumasına göre: "Siz, o kâfir topluluğunu, mü'min topluluğun iki katı görürsünüz." demektir, tki topluluğu görenler, Peygamberin hitabettiği kimselerdir. Gâib kipiyle okunuşuna göre de " ?r)ji "ün faili üzerinde üç ihtimâl vardır: Birine göre fail, mü'min topluluk, mefûl kâfir topluluktur. Yani "O mü'min topluluk, bu kâfir topluluğu, kendilerinin iki katı görüyorlardı." demektir. Birine göre " rrjji "ün faili de, mefûlü de mü'minlerdir. Yani: "Mü'minler, kendilerini, o kâfirlerin iki katı görüyorlardı." demektir. Üçüncü ihtimale göre de bu fı'lin faili kâfir topluluk, mefûlü mü'minlerdir. Yani: "O kâfir topluluk, o mü'minleri, kendilerinin iki katı görüyorlardı. *' demektir ki sözgelimine ve gramere uygun olan da budur. Çünkü Arapçada nekire kelimelerden sonra gelen cümleler, o nekire'nin sıfatı olur. Âyette kendine güvenden yoksun kâfir topluluğun, kendilerinden az olan mü'minleri, savaşta kendilerinden çok görecekleri; Allah'ın mü'minlere yardımı sayesinde mtt'minle-rin, kâfirlerin gözlerinde büyüyeceği, çok görüneceği anlatılmaktadır.

Mânâ böyle iken âyette anlatılan iki topluluktan, Bedir'de çarpışan müs-lüman ve müşrik topluluğunun kasdedildiğini çıkarmak için Arap gramerine ters biçimde " * "nin fail zamirinin mü'minlere gittiğim ve Bedir'de mU'minlerin, kâfirleri kendilerinin iki katı gördüklerini söylemişlerdir: Fakat Bedir'de kâfirler müslümanların iki katı değil, üç katından fazla idiler. Müslümanların sayısı üçyüz on iken, müşrikler bin civarında idiler. Güya mü'minler, kendilerinin üç katı olan düşmanı» kendilerinin iki katı görmüş-

Fakat bu açıklama, Bedir'deki durumu anlatan: "Karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki yapılması gereken bir işi yerine getirsin. "[1413] âyetine aykırıdır. Bu âyette Allah, müşrikleri müslümanların gözlerine az gösterdiğini söylüyor. O halde müzminlerin, düşmanı kendilerinin iki katı kadar çok görmeleri hali, nasıl müslümanların Bedir'deki durumuna uyar? Bu zorlamadır. Doğrusu, bu âyette işaret edilen olay, Bakara Sûresinde anlatılan Tâlût ve Câlût olayıdır. Tâlût kumandasındaki İsrail oğulları, Câlût askerlerini, kendilerinden çok görmüş: "Bugün Câlût'a ve askerlerine karşı gücümüz yetmez-" demişlerdi. Allah'a kavuşacaklarına kanâat getirenler ise nice az topluluğun, Allah'ın izniyle kendilerinden çok topluluğu yendiklerini söylemiş, ötekilerine moral vermiş: "Rabbimiz, üzerimize sabır dök, ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et!" diye Allah'a duâ etmişlerdi. İşte bu âyette o olaya işaret edilerek İslama karşı çıkan müşrikler uyarılmaktadır.

Âyette kesin inançtan yoksun insanların, inananlar kadar cesur olamayacaklarına, savaşta cesaretlerinin kırılacağına da işaret vardır. Çünkü dünyâdan sonra bu hayattan daha iyi bir hayata gideceğine kesin inanan insan savaştan korkmaz, yılmaz. Ama âhiret hayatına inanmayan, herşeyi bu dünyânın görünen hayâtından ibaret sanan insan, ölmek istemeyeceği için savaşmağa da cesaret edemez. Dünyâda sâhibolduğu varlıkları kaybetmek

---

[1411] CtmiVl-beyfln: 3/192
[1412] Zâdu'l-Mesîr: 1/356
[1413] Enfâl Sûresi: 44

ona ağır gelir. Demek ki, kâfirin cesaretinin azlığı, savaştan çekinmesi; âhirete inanmayışından, dünyâ tutkusundan ileri gelmektedir, tşte bundan sonraki âyette o tür insanlara, dünyâ varlıklarının sev diri İd iğ i anlatılmaktadır:

14- Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altun ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşın düşkünlük, insanlara süslü (câzib) gösterildi. Bunlar, sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer, Allah'ın yanındadır.

Tefsir:

14 ncü âyette geçen şehevât kelimesi, şehvetin çoğuludur. Şehvet, nefsin arzu ettiği şeye atılışıdır ki Türkçede buna gönül çekmek denir. Kanatır, kantar'ın çoğuludur. el-Mukantara, kantarlanmış demektir. Kantarların kantarlanması, paranın yığın yığın artması anlamını taşımaktadır. Büyük miktarda malı ifade eden kantar, çeşitli milletlere göre değişen bir ölçüdür. Bir zamanlar Afrika'da ve Endülüs'te sekiz bin miskal altın veya gümüş bir kantar kabul edilirmiş.[1414] Hazreti Peygamber (s.a.v.)den kantarın bin ikiyuz okya, oniki bin okya, bin ikiyüz dinar olduğuna dair rivayetler vardır[1415] Âyette kantar kelimesi, belli bir sayı ifâde etmeyip çok miktarda anlamına gelir. Araplar kantar'ı çokluk ifade eden bir kelime olarak kullanırlardı. el-Haylu'1-musevveme: otlağa salınmış atlar, yahut işaretlenmiş veya çok güzel atlar anlamına gelir. Neam'in çoğulu olan "enam** deve, sığır ve koyunlara denir. Hars ise ekin demektir.
Yüce Allah bu âyette insanın tabiatinde bulunan tutkuya işaret etmektedir. İnsan kadına, evlâda, çok miktarda altun ve gümüşe, salma atlara, davarlara, ekinlere, hasılı tüm dünya varlığına düşkündür. Bunlardan ne miktar elde etse daha fazlasına sahib olmak ister. İnsanın bu tutkusu dizginlenmezse gözü doymaz bir varlık olur, çıkar. Peygamberimiz (s.a.v.), bir hadislerinde: "İnsan oğlunun bir vadi dolu malı olsa ikincisini ister. İki vadi dolusu malt olsa, üçüncüsünü ister. İnsan oğlunun karın boşluğunu ancak toprak doyurur. Allah tevbe edenin tevbesini kabul eder. "[1416] demiştir.
Çalışıp kazanmak güzel bir şeydir. Helâl malından yemek, güzel giyinmek de iyidir. A'raf Sûresinin 32 nci âyetinde süsün ve güzel şeylerin mü'minlere yasak kı-lınmadığı açıklanmakta, 31 nci âyetinde de:' 'Mescidlere giderken süsünüzü takın (elbiselerinizi giyin), yeyin, için, fakat israf etmeyin. Allah isnrfedenleri sevmez" buyurulmaktadır. Demek ki Kur'ân'ın gayesi, insanı dünyâdan el etek çekmeğe sevk etmek değil, fakat dünyâ malına düşkünlük göstermeyi önlemektir. Çünkü dünya tutkusu, insan ruhunu karartır, kendinden başkasını düşünmez hale sokar. Âyetin, âhirete inanmayan kâfir toplumun savaştan korkacağına işaret eden 13 ncü âyete bağlı olduğunu da unutmamak lâzımdır. Demek ki, bu vasıfta olanlar, âhirete inanmayanlardır. Fani şeylere ihtiras, onların sevgisini kalbe sokmak doğru değildir. Çünkü mal, mülk, kadın, evlât, hep şu geçici dünyanın birkaç günlük geçiminden ibarettir. O halde aza kanaat edip gönülden dünya hırsım çıkarmalı, ruhu Allah sevgisi ile doldur malıdır. Çünkü insana mutluluk getirecek tek şey, Allah sevgisidir. En güzel mükâfat, Allah'ın yanındadır. Allah'ın yanında olan âhiret nimetleri geçici değil, süreklidir. Yüce Allah bu gerçeği anlatmak için diyor ki:

15- De ki: "Bunlardan daha iyisini size söyleyeyim mi? Korunanlar için Rableri katında altlarından ırmaklar akan, sürekli kalacakları cen~ netler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır." Allah kulları görür: **16-** "Rabbimiz, biz inandık, bizim günâhlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru " diyenleri. **17-** Sabredenleri, doğru olanları, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranları, hayır için mal harcayanları ve seherlerde istiğfar edenleri (Allahtan bağışlanmalarını dileyenleri Allah, görmektedir). **18-** Kendisinden başka tanrı olmadığına Allah şahidlik etmiştir. Melekler ve ilim sâhibleri de adaletle şahittir ki O'-ndan başka tanrı yoktur. (O), azizdir, hakimdir. **19-** Allah katında din, tslâmdtr. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse bilsin ki Allah, hesabı çabuk görendir, **20-** Seninle tartışmaya girişirlerse de ki: "Ben de özümü Allah 'a teslim ettim; bana uyanlar da." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmtlere de ki: "Siz de İslâm oldunuz mu?" Eğer İslâm olurlarsa doğru yolu bulmuşlardır. Yok eğer dönerlerse sana düşen, sadece duyurmaktır. Allah kul-lar(ımn yaptıklarını görmektedir.

Tefsîr:

15-17 nci âyetlerde günâhlardan korunan, geceleri ibâdet edip Allah* tan mağfiret dileyen müzminlerin erecekleri nimetler ve Allah katında ka zandıklan dereceler anlatılmaktadır.
18 nci âyette Allah'tan başka Tanrı olmadığına Allah'ın keridüsinin, meleklerin ve âdil bilgi sahihlerinin tanık olduğu, Allah'ın azîz ve hakîm olduğu; 19 ncu âyette de Allah katında makbul dinin, İslâm yani Tanrılıkta hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmadan O'na kulluk olduğu vurgulanıyor. Kitâb ehlinin de bu gerçeği bildiği, fakat

[1414] Kurtubî: 4/31
[1415] Zâdu'l-mesîr: 1/359; Kurtubî: 4/30
[1416] Buhârî, Müslim, Tirmifi, tbn Hanbel ve Bezz&r rivayet etmişlerdir. Fcynı'l-Kadîr: S/327

kendilerine bunu bildiren ilim (yani Jlâhî Kitâb) geldikten sonra aralarındaki bağy yüzünden inanç ayrılığına düştükleri belirtiliyor ve Allah'ın âyetlerini dinlemeyenler, âhiret hesabına karşı uyarılıyor.
Bu âyette geçen bağy kelimesi, aslında bir şeyi istemek, arzu etmek, düşkün olmak, sınırı aşmak anlamlarına gelir. Bundan hareketle kelime, hased etmek, kıskanmak anlamında da kullanılmıştır. Ama asıl anlamı, bir şeyi aşın derecede istemek demektir ki tutku anlamına yakındır. Bu istek insanı, sınırı aşmağa, taşkınlığa, başkasına saldırıya sürükler. İşte âyette bağy dünyâya düşkünlük, bencillik yüzünden dinde aşın gitmek, sının aşmak anlamındadır. Nitekim Nisa Sûresinin: "
: Ey Kitâb ehli dininizde aşırt gitmeyin "âyetinde de Kitâb ehlinin, dinde aşırı düşünceler benimsedikleri için yanlış inançlara saptıkları anlatılır. Din ruhu temizleme, yüceltme yoludur. Aşırılık dünyâ sevgisinden, bencillikten gelir. Bencillik ise ruhu temizlemek şöyle dursun, onun bütün meziyetlerini karalar, berbâdeder.
20 nci âyette de Hz. Muhammed (s.a.v.)e, kendisiyle tartışmaya girenlere, kendisinin Allah'a teslim olduğunu söylemesi, kabul etmedikleri takdirde kendisinin görevinin sadece tebliğ olduğu buyuruluyor.
20 nci âyette geçen eUummiyyîn (ümmîler) kelimesi kitap sahibi olmayan kimseler demektir. Bununla müşrik Araplar kasdedilmektedir. Mânâsı açık oları bu âyetlerin nüzul sebebi hakkındaki bazı rivayetler sağlam değildir, onlara güvenilemez. Asıl sebep, Hz. Peygamber'in, Necran Hıristiyan hey'etiyle münazarasıdır. Bu münazara esnasında hırıstiyanların sarfettikle-ri tevhide aykırı sözlere âyetlerle cevap verilmektedir.
Allah'ın birliğine bizzat kendisi şahid olduğu gibi melekler, bütün ruhanî varlıklar ve adaletli, insaflı ilim sahipleri de şahiddir. Allah'ın, birliğine şahidlik etmesi, gözlerimizin önüne serdiği yaratıkları aracılığiyle olduğu gibi, gönderdiği kitaplar vasıtasiyle de olmaktadır. Bütün kâinat varlıkları, O'nun birliğini haykırmaktadır. Bütün melekler, O'nun birliğini söylemektedir. Bütün peygamberlere Allah'ın bir olduğu vahyedilmiştir. Bilgi sahipleri de bunu söylemişlerdir. Gerçek bilgi, insanı tek Allah'a inanmağa, O'nu her türlü eksik sıfatlardan tenzih etmeğe götürür.
Tevhid inancına dayanan İslâm dini, insan fıtratına eh uygun din olduğu için Allah'ın seçtiği, razı olduğu tek dindir. Allah, bütün peygamberlere bu tevhid dinini göndermiştir. Kitap ehli arasında görülen ihtilâflar, dinin kendisinden değil, onların düşüncelerinden doğmuştur. Gelen yeni gerçeği de kıskançlıkları yüzünden kabul etmeyip Allah'ın Resulüyle tartışmaya girmişlerdir. Elbette hakkı inkâr edenleri Allah, hesaba çekecektir. O'nun hesabı çabuktur. O, bir anda milyarların hesabını görür.
Allah'ın birliği, insanın Allah'ın oğlu veya O'nun parçası olamayacağı gayet açık iken yine kitap ehli, Allah'ın Elçisiyle tartışmaya girmiş, isa'nın, Allah'ın oğlu, yahut üçün üçüncüsü gibi akıl almaz şeyleri isbat etmeğe kal-kışmışlardır. Yüce Allah Elçisine demiştir ki:
Eğer kitap ehli olan Necranlılar, İsa hakkında seninle tartışırlarsa onlara şöyle de: Ben ve bana uyanlar, bütün özümüzle Allah'ı birleyip O'na teslim olur, kulluk ederiz. Hem kitap ehline, hem de şu ümmî müşriklere bu gerçekler karşısında Allah'a teslim olup olmadıklarını sor. Eğer Allah'ın birligini kabul etmezlerse sana düşen, sadece duyurmaktır. Böylece sen vazifeni yapmış olursun. Gerisi Allah'a kalmıştır. Allah, kullarının ne yaptığım görmektedir.
Din, Allah tarafından, peygamberler vasıtasiyle gönderilen emir ve yasaklar nizamıdır. İnsanı Allah'a itaate götürür. İslâm ise silm, selâmet kökünden gelir. Selâmete girmek, teslim olmak, itaat etmek anlamlarınadır. Mutlak manasiyle alınırsa din ve islâm aynı şeyi ifade eder, İkisi de itaat edip selâmete ermek anlamını taşır.

21- Allah'ın âyetlerim inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler, insanlar arasından adaleti emredenleri öldürenler (var ya), onları acı bir azâb ile müjdele! **22**- Onların yaptıkları, dünyada da âhi-rette de boşa çıkmıştır ve onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

Tefsîr:

21-22 nci âyetlerde belirtilen peygamberleri ve adaleti emredenleri öldüren insanlar yahudîlerdir. Herhalde Hz. Peygamber (s.a.v.)in, hırıstiyan-larla münakaşalarında onlar da taraf olmuşlar ki bu âyetler, onlara cevap mâhiyetinde inmiştir. Bu takdirde de hınstiyanlarla Hz. Peygamber arasında geçtiği rivayet edilen bu tartışmanın, hicretin dokuzuncu yılından önce olması gerekir. Çünkü hicretin beşinci yılında vukubulan Kurayza Oğulları savaşmdansonra Medine'de yahudî kalmamıştır.
Yahudiler, Hz. Muhammed (s.a.v.)e gelen vahiylerin kendi Kitâblan-nın prensiplerine uygun âyetler olduğunu bildikleri halde yine ona karşı çıkıyorlardı. Dünyâ tutkuları yüzünden, kendi aralarından çıkmış birçok peygamberi, adaletin uygulanmasını isteyen birçok din bilginini de öldürmüşlerdi. Kendi Kitâblarımn hükümlerini de doğru dürüst uygulamadıkları halde yine kendilerinin Allah katında üstün millet olduklarını iddia ediyorlardı. Oysa Allah katında insanın değeri, iddia ile, mîrâs ile olmaz. Temiz imân, sâlih amel ile olur. İşte bu âyetlerde Allah'ın âyetlerini tanımayan, dinin hükümlerini uygulamayan, peygamberleri; adaleti emreden âlimleri öldüren kimselerin, act bir azaba çarpılacakları; bu çirkin davranışları yüzünden onların iyi işlerinin dahi boşa çıktığı; hiç kimsenin onları Allah'ın azabından kurtaramayacağı vurgulanıyor.
Bakara Sûresinin 91 nci âyetinde yahudîlerin, gelen yeni vahye karşı davranışları şöyle anlatılmıştır: "Onlara: 'Allah'ın indirdiğine inanın' denilse 'Bize indirilene inanırız'derler, ötesini kabul etmezler. Halbuki o, kendi yan-

larında bulunanı doğrulayıcı bir gerçektir. De ki: 'Gerçekten inanıyor idiyseniz neden daha önce peygamberleri öldürüyordunuz?"
Taberî, Ebu Ubeyde ibn el-Cerrah*ın şöyle dediğini naklediyor:
"— Ya Resulâllah, kıyamet gününde azabı en şiddetli olan kimdir? diye sordum. Allah'ın Resulü:
— Bir peygamberi öldüren, ya da kötülüğü emredip iyilikten nehyeden kimsedir, dedi. Ve: 'Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler... âyetini, onların hiçbir yardımcıları da yoktur' kısmına kadar okudu. Sonra buyurdu ki:
"— Ey Ebû Ubeyde, îsrâil oğulları gündüzün başından bir saat içinde kırk üç peygamber öldürdüler. îsrâil oğullarının ibâdet edenlerinden yüz on iki adam kalktı, onlara iyiliği emredip onları kötülükten men etti. O günün sonuna doğru hepsi Öldürüldü."[1417]
Peygamberimizden rivayet edilen bu sözü, bugün elde mevcut Kitabı Mukaddes de doğrulamaktadır. Kır allar bölümünün 17-18 nci bablarında Kral Ahab ile karısı Izabel'in yaptığı kötülükler anlatılır: "Ve Obadya Rabdan çok korkardı. Ve vaki oldu ki İzabel, peygamberleri öldürdüğü zaman Obadya, yüz peygamber aldı ve onları ellişer ellişer mağarada sakladı ve onları ekmek ve su ile besledi.'*
Matta İncilinin 14 ncü babında da Kral Hirodes'in emriyle Peygamber Zekeriya'nın oğlu peygamber Yahya'nın başının kesildiği anlatılır. Birinci Milât asrında yaşamış Yahudî tarihçisi Yosifus, Kral Hirodes'in, Yahudî âlimlerinden birçoğunu öldürdüğünü yazmıştır.[1418]
Demek ki Yahudî kralları, kendilerini uyaran birçok peygamberi, birçok ıslahatçı din bilginini öldürmüşler, akıl ve hayalin almayacağı cinayetler işlemişlerdir. Böyle iken yine muvahhid olduklarını, Allah adına hareket ettiklerini de söylemekten geri durmamışlardır. Hz. Peygamberdin karşısında yer alan yahûdiler de, tıpkı ataları gibi Allah'ın Resulünün en yaman düşmanı oldukları halde yine Allah'ı birlediklerini, Allah'ın halis kulları olduklarını iddia ediyorlardı. Allah'a inanan, onun kullan m, onun peygamberlerini, Allah'ın dinini düzeltmeğe me'mur edilen din bilginlerini nasıl öldürür? İmanın insana kazandıracağı en büyük vasıf, merhamettir. Merhameti olmayanın imanı da olmaz. İçini dünya hırsı kaplamış olanın imanı, gerçek iman değildir. Allah'a inanan kimse, O'nun göndermiş olduğu kitabın, işine gelen kısmım alıp işine gelmeyen kısmım red ve inkâr etmez. Kitabın tamamına, Allah'ın bütün peygamberlerine, bütün kitaplarına inanır. Elçiye itaat, elçiyi gönderene itaat demektir. Allah'ın gönderdiği en son elçiyi inkâr eden, hattâ ona en yaman düşman kesilen kimseler, nasıl muvahhid olduklarını iddia edebilirler?.

23- Baksana Kitâbdan kendilerine bir pay verilmiş olanlar, aralarında hüküm vermesi için A ilah 'in Kitabına çağrılıyorlar da sonra onlardan bir topluluk, yüz çevirerek dönüyorlar. **24-** Bu hareketleri, onların: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka dokunmayacak" demelerinden ileri gelmektedir. Oydurdukları şeyler, onları dinlerinde yanıltmıştır. **25-** Peki, ya kendilerini, hiç şüphe olmayan bir gün için topladığımız ve herkesin kazandığı, kendisine tastamam verilip hiç kimseye haksızlık edilmediği zaman (durumları) nasıl (olacak)?

Tefsîr;

23-25: Yahudîler hakkında indiği rivayet edilen bu âyetlerde: kendilerine Kitâb'dan bir pay verilmiş olan kimselerin, o Kitabın hükümlerini uygulamaktan yüz çevirdikleri, kendilerine birkaç günden başka azâb dokunmayacağına inandıkları için Kitabın hükümleri dışına çıkmakta bir sakınca görmedikleri, oysa herkesin toplanacağı ve her canın, dünyâda yaptıklarının tam karşılığını alacağı Yüce Mahkemede böyle kuru iddialarla dini yozlaştıranların durumlarının kötü olacağı bildiriliyor. Onların bu iddiasına, Bakara Sûresinin 80 nci âyetinde de yer verilmektedir. Diyorlardı ki "Biz buzağıya tapmış olduğumuz kırk gün için kırk gün azab çekeceğiz, sonra kurtulacağız."
Bizim kanâatimize göre "Kendilerine Kitâb'dan bir pay verilmiş olanlar" yahudiler değil, Kitabı Mukaddesken, kulaktan dolma, yarım yamalak bir-şeyler öğrenmiş olan Hıristiyan Araplardır. Bunlar bu kulaktan dolma, basit bilgileriyle övünüyor, kendilerini başkalarından üstün, cenneti hak etmiş olarak görüyorlardı.
Bunlar, Peygamberlerin öğretileri değil, dinin ruhundan uzaklaşmış din adamlarının, dini kendi keyi fi erince yorumlamalarından ibaret uydurmalardı. Bu yanlış yorumlar, halkı da saplantılara, hurafelere düşürmüş, böyle hayallere kaptırmıştı. Maalesef bu tür hayâller her din mensubunda olduğu gibi müslümanlar arasında da yayılmıştır. Pekâlâ bunun benzerini müslümanlar da söylemiyorlar mı? Reşîd Rızâ şöyle diyor:
"Bugün müslümanlann çoğunun inancı budur: Diyorlar ki 'Büyük günâh işleyen müslüman, ya şefaatle, ya keffâretle veya Allah'ın lütuf ve rah-metiyle kurtulacaktır. Günâhı kadar cehennemde yanacak, sonra çıkıp cennete girecektir. Fakat diğer din mensupları, durumları ve amelleri ne olursa olsun ebedî olarak cehennemde kalacaklardır.' Oysa Kur'ân, herhangi bir dine mensub olmağa değer vermiyor; cehennemden kurtulmayı nimet yurdu olan cennete girmeyi; benimseyenlerin davranış biçimlerini tanımladığı, vasıflarını açıkladığı imana, yararlı amellere, yüksek ahlâk ve takvaya, açık ve kapalı günâhları bırakmağa bağlıyor.
"Allah'ın bağışlaması ise Kur'ân'a göre, günâhı kendisini kuşatmış olan kimseye mahsus değildir. Günahı

[1417] Câmi'ul-beyân: 3/216; Zâdu'l-mesîr: 1/365; Ibn Kesîr, Tefsir: 1/355
[1418] ct-Tefsîru'1-hadîs: 8/87

kendisini kuşatmış, kalbini tamamen kapatmış, bütün arzusu şehvetini doyurmaktan ibaret olan; dinin, ruhunda hiçbir etki yapmadığı kimseler, cehennemde sürekli kalacaklardır. Bunun için bu hikmetli Ki t âb, dini ırkçılığa hasreden, sadece o dine mensub olmayı cehennemden kurtulmağa yeterli sayan, ya da geçmişte yaptıklarına güvenen kimse, vehmine kapılmıştır. "Uydurdukları şeyler, onları dinlerinde aldatmıştır.'[1419] âyetinde buyurulduğu gibi o kimse bilmeden Allah'a iftira etmiştir.
'Yahudilerin bu sözü de dinlerine aldanmalarından ve ona güvenmelerinden kaynaklanmıştır. Âhirette kimin cehennemde ebedî kalacağı, kimin cennete gireceği gibi hususlar, re'y ile, düşünce ile bilinemez. Çünkü bu, gaybe aittir, ancak vahy ile bilinir. Vahiyde bunların düşüncelerini destekleyen bir şey yoktur. Ancak Allah'tan söz almakla insan cehennemden kurtulacağına emin olabilir. Bu konuda Allah kimseye bir söz vermemiştir. Allah'ın buyruğu şöyledir: 'Bir de dediler ki: Sayılı birkaç gün dışında bize asta ateş dokunmayacaktır. De ki: Allah 'tan bir söz mü aldınız -eğer öyle ise Allah verdiği sözden caymaz- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz? Evet kim bir günâh kazanır da suçu kendisini kuşatmış olursa işte onlar, ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır, inanıp yararlı işler yapanlar da cennet halkıdır, orada ebedî kalacaklardır.[1420]
"Demek ki cennete veya cehenneme girmek, âhiret saadet veya şekave-tine ermek herhangi bir dine veya mezhebe, ya da falan falan peygamber ve sâlihlere mensub olmakla değil, kişinin Allah'a şirksiz îmâm ve bu îmânın gereği olan sâlih ameliyledir. O gün onlar, âhiret cezasının, nefislerinin dışından değil, bizzat kendi nefislerinin içinden geldiğini göreceklerdir. Âhiret ödülü ve cezası, insanların taşıdıktan sıfatlardan ve yaptıkları işlerden oluşur. Ve yine göreceklerdir ki bu cezada insanlar, milletler arasında hiçbir ayırım yoktur. Herhangi bir kavim "Allah'ın seçkin milleti" diye isimlendirilmiş olsa bile yine onun âhiret ödülü ve cezası, yaptığı işlerine göre olacaktır. İşte her nefse yaptığı işlerin tastamam verilmesi budur. Orada iltimas yok, tam adalet vardır.'"[1421]
Esasen Reşîd Rızâ'nın burada anlattıkların] biz, çeşitli yerlerde belirt-mişizdir. Şimdi bu güzel düşünceleri, yüce Allah'ın, bütün insanlığı kapsayan ebedî yasasıyle taçlandırmak istiyoruz. Yüce Allah, müslümanlara hitaben buyuruyor ki: "fş ne sizin kuruntunuza (hayâllerinize), ne de Kitâb ehlinin kuruntusuna göredir. Kötülük yapan (kim olursa olsun, hangi din, mezhep veya millete mensub bulunursa bulunsun) cezasını çeker ve kendisine, Al-lah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulamaz. Hangi erkek veya kadın da inanarak iyi işlerden bir iş yaparsa işte Öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar. "[1422]
İşte 25 nci âyette herkese, yaptıklarının tastamam karşılığının verileceği, Yüce Mahkemenin adaleti vurgulanıp boş hayâllere kapılanlar uyarıldıktan sonra Peygamber (s.a.v.)e, mülkün sahibi, hâkimlerin hâkimi Allah'a şöyle duâ etmesi emrediliyor:

26- De ki: "A ilahım, (ey) mülkün sahibi, sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden mülkü alırsın; dilediğini yükseltirsin, dilediğim alçaltının. Hayır senin elindedir. Şüphesizsen, her şeye kadirsin!" **27-**"Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın; ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın, dilediğini de hesapsız nzıklandırırsın?"

Tefsir:

26-27: Müşrikler yemek yiyen, sokaklarda gezen, evlenen bir insanın peygamber olamayacağını söylüyorlar, bundan dolayı Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmiyorlar, özellikle bir yetimi peygamberliğe lâyik görmüyorlardı. Kitâb ehli ise, tsrâil oğullarından başka bir kavimden peygamber gelmeyeceğini ileri sürüyorlardı. İşte âyetlerde peygambere, Allah'ın mülkü dilediğine verip dilediğinden alacağını; dilediğini aziz, dilediğini zelîl kılacağım; O'nun herşeyi yapabileceğini; geceyi gündüzü birbiri içine sokanın, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaranın, dilediğini hesapsız nzıklandıra-nın Allah olduğunu bir duâ tarzında söylemesi emrediliyor.
Bu âyetlerde adetâ Hz. Peygamberce şöyle denilmektedir: Müşrikler, cahilliklerine, Kitâb ehli de gururlarına kapılıp seni kabul etmiyorlarsa tasalanma, Allah'a yönel, mülkün sahibinin Allah olduğunu; O'nun dilediğini yapacağım düşün. Mülkün sahibi olan Allah dilediğini yüceltir, dilediğini al-çaltır. İnsanlar arasında bir yetîmi de seçip onu yüceltir; peygamber yaptığı gibi devlet başkanı da yapar. O'nun irâdesini kimse engelleyemez. O, herşeyi yapmağa kadirdir.
Burada mülkün, peygamberlikle beraber bulunan bir mülk olduğu ve Hz. Peygamber'e, peygamberlikle beraber mülkün (hükümdarlığın) da verildiği anlaşılıyor. Gerçekten vaktiyle bir yetîm ve yoksul olarak büyüyen Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberliğiyle beraber bir devlet başkanı da olmuştur. Kendisi böyle bir şey düşünmediği halde mülk, (hükümdarlık), peygamberliğinden ayrılmamıştır. Bundan dolayı Mekke'nin fethi sırasında Hz. Abbâs'ın devesine binip güvence almak için Hz. Peygamber'in çadırına doğru giden Ebûsüfyân, muslüman ordusunu görünce Abbâs'a: "Cidden kardeşin oğlunun mülkü (hükümdarlığı) büyümüş!" demiştir.
Son âyetteki "Ölüden diri, diriden Ölü çıkarırsın!" cümlesi, "Dâneden ekin, ekinden dâne; çekirdekten hurma,

[1419] Âli İmrân Sûresi: 24
[1420] Bakara Sûresi: 80-82
[1421] TefsînTI-Kur'âni'l-hakîm: 3/267-268
[1422] NisS* Sûresi: 123-124

hurmadan çekirdek; yumurtadan tavuk, tavuktan yumurta; meniden insan, insandan menî; kâfirden mü'min, mü'minden kâfir çıkarırsın." şeklinde tefsîr edilir.[1423] Bu âyette de asıl anlatılmak istenen, Hz. Muhammed'i küçümseyen, onu peygamberliğe lâyik görmeyen insanlara, geceyi, gündüzü birbirine çeviren Allah'ın, dilediği zaman nasıl peygamberlerin soyundan kâfir insanlar çıkarmışsa: ümmî, müşrik bıı toplumdan da peygamber çıkaracağını; dilediğini peygamberlikle beraber hükümdar da yapacağını; dilediğine hesapsız rızık ve mal vereceğini belirtmektir

28- Mü'minler, inananları bırakıp kâfirleri dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir dostluğu kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız» başka. (Şerlerinden korunmak için dost gözükebilirsiniz). Allah, sizi kendisinin emirlerine karşı gelmek) ew sakındırır. (Sakın hükümlerine aykırı davranarak, düşmanlarım dost tutarak O'nun gazabına uğramayın. Çünkü) dönüş O*nadır.

Tefsir:

28 nci âyetin iniş sebebi hakkında dört rivayet vardır:'

1- Bir rivayete göre müslümanlardan bazıları Yahudilerle dost idiler. Uyanık müşlümanlar, bunları uyardılarsa da bunlar, dinlemediler. Bu âyet inerek müslümanların, muslüman olmayanlarla sıkı fıkı dost olmalarını yasakladı.
2- Buna yakın bir rivayete göre de bu âyet Abdullah İbn Ubeyy ve adamları hakkında inmiştir. Yahudilerle sıkı dostluk kuran bu adamlar, müslü-manlann sırlarını Yahudilere taşıyorlar, Yahudilerin, Peygamber(s.a.v)e karşı zafer kazanmalarını istiyorlardı. Bu âyet bu münasebetle İndi.
3- Bir diğer rivayete göre de Ubâde ibn es-Sâmit'in Yahudiler arasında dostları vardı. Hendek savaşı sırasında Ubâde: "Ya Resulâllah, Yahudiler içinde beşyüz adamım var, onların da benimle beraber düşmana karşı savaş-malarını istiyorum" dedi. Bu âyet indi.
4- Dördüncü bir rivayete göre de Mekke'nin fethi için sefer hazırlıkları yapılırken ashabdan Hâtib ibn Ebî Belte'a, yazdığı bir mektupla Hz, Pey-gamber'in sefer hazırlıklarını Kureyşe bildirmeğe teşebbüs etmişti. Bunun üzerine bu âyet indi.[1424]
Bu son rivayet, âyetin siyakına uymaz. Çünkü bu son rivayet, Mümte-hine Suresinin birinci âyeti münasebetiyle anlatılmaktadır.
Bu âyet, Yahudilerin de zaman zaman katıldığı Necran hırıstiyanlariyle Hz. Peygamber arasında geçen uzun münakaşalar üzerine inen âyetlerdendir. Yüce Allah, yukarıda kitap ehli olan Yahudilerin küfürlerini, peygam-berlere saldırılarını açıkladıktan sonra müslümanlara, böyle toplumlara karşı ihtiyatlı bulunmalarını, bunlara sır vermemelerini emretmektedir. Bu âyet, müslümanlann, müslüman olmayan toplumlarla ilişkileri konusunda iki prensip getirmektedir:
1- Müslüman olmayanlarla ilişki kurarken daima ihtiyatlı olmak, onlara fazla güvenmemek, yalnrz müslümanlan gerçek dost bilmek.
2- Şartların gerektirdiği hallerde şerlerinden korunmak için onlarla iyi geçinmek, fakat onları baş tacı etmemek.
Müfessirlere göre bu ayet, müslümanlann, kâfirlerle dost olmalarım yasakladığı gibi müslümanlann kâfirlerle pakt kurmalarını da yasaklamıştır. Müslümanların, kâfirlere sır vermeleri caiz değildir.
Bu konuda Tevbe, Mücâdele ve Mümtehine surelerinde bulunan şu âyetleri de göz önünde bulundurmak gerekir:
1- "Ey inananlar, eğer imana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi veliler edinmeyin. Sizden kim onları velî tanırsa işte zâlimler onlardır." (Tevbe: 23)
2- "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir milletin; babalan, oğullan, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa Allah 'a ve Resulüne düşman olanlarla dostluk ettiğini görmezsin..." (Mücâdele: 22)
3- "Ey inananlar, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkâr ettikleri, Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Resulü ve sizi (yurdunuzdan sürüp) çıkardıkları halde siz onlara sevgi (belirtecek mektup) ulaştırıyorsunuz..." (Mümtehine: 1)
Nisa ve Mâide Surelerinde bulunan aşağıdaki âyetlerden de münafıklarla bazı mü'minlerin; kâfirlerle, özellikle kitap ehli ile sıkı dostluklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır:
1- "Münafıklara, acı bir azabın, kendilerinin olacağını müjdele. Onlar, mü'minleri bırakıp kafirleri dost tutuyorlar. Onların yanında şeref mi arıyorlar? Bütün şeref, tamamen Allah'a aittir/' (Nisa*: 138-139)
2- "Ey inananlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost tutmayın. Allah'a, aleyhinizde olacak açık bir delil vermek mi istiyorsunuz?" (Nisa*: 144)
3- "Ey inananlar, Yahudîleri ve hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar, birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost tutarsa o, onlardandır. Şüphesiz Allah, zâlim toplumu doğru yola iletmez." (Mâide: 51)
Bu âyetlerin, müslümanlann o zamanki stratejik durumlariyle yakın ilişkisi vardır. Müslümanlar, o zaman gayri müslimlerle, özellikle Kureyş müş-riklerîyle savaş halinde idiler. Islâmın karşısında bir tutum alan Yahudiler de

[1423] Câml'ıTtfrcyân: 3/224-225; Kurtubî, cl-Câmi': 4/56; İbn Kcsîr: 3/356
[1424] Kurtubî, el-Câmi': 4/60

İslâmın yıkılması için fırsat kolluyorlardı. Bundan dolayı kuvvetli durumda bulunduklarını hissettikleri zaman Hz. Peygamber'le yaptıkları andlaşmayı derhal bozup müşrikleri destekliyorlardı. Şimdi müslümanlann, böyle kimselerle sıkı fıkı dost olmaları, askerî sırların, bunların eline geçmesine sebep olurdu, tşte böyle aleyhlerine bir sonuç doğuracak durumlarda inkarcılar toplumu ile dost olmaları yasaklanmıştır.
Muhammed Reşid Rızâ da âyetlerin, Hz. Peygamberin yaşadığı şartlarla yakın ilişkisi olduğuna temas ederek Özetle şöyle diyor: *'Bu âyetler, müslü-manları, başka toplumlarla kendi yararlarına olacak andlaşmalar yapmaktan menetmediği gibi, savaş halinde bulunmadıkları toplumlarla ilişki kurmaktan da menetmez. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyş'le yaptığı Hudeybiye Andlaşmasına göre Mekke bölgesinde oturan Huzâa ve Bekr Oğulları adlı iki kabilenin, istedikleri tarafı tutmaları şartını kabul etmişti. Biribirine düşman olan bu iki kabileden Bekr Oğulları Kureyş tarafını tutunca Huzâ'a kabilesi de müslümanların tarafını tuttu. Andlaşmanın bütün hükümleri, taraflardan biri yanında yer alan bu kabileler için de geçerli idi. Şimdi Peygamberimizin, aslında müşrik olan Huzâ'a kabilesiyle ittifak yapması, müslümanların, müslüman olmayan toplumlarla, kendi yararlarına andlaşmalar, ittifaklar yapabileceklerini gösterir."[1425]
Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiklerinde Yahudilerle yazılı bir andlaşma yapmıştı. Bu andlaşmaya göre Yahudiler kendi dinlerinde serbest olacaklar, Evs ve Hazrec kabileleriyle yapmış oldukları andlaşmalar yürürlükte kalacak, müslümanlara bir saldırı halinde Yahudiler, müslümanla-rın yanında yer alacak, müslümanlara karşı düşmanca bir tutum izlemedikleri takdirde de müslümanlar, bir saldırıya uğrayan Yahudilere yardım edeceklerdi.
Hz Peygamberdin bu andlaşmalanndan ve âyetlerin ruhundan anlıyoruz ki müslüman yöneticiler, müslüman olmayan toplumlarla, iyi ilişkiler kurabilirler. Ancak böyle bir ilişki kurarken iki hususa dikkat etmeleri gerekir:
1- İlişki kuracakları toplumların esas niyetlerine bakmak, müslümanlara karşı kötü niyet taşımayan kimselerle ittifak yapmak,
2- îttifak yaptıkları gayri müslimlere karşı daima ihtiyatlı bulunmak, bütün sırlarını onlara açmamak, onlara fazla güvenmemek, uyanık bulunmak.
Şunu da iyi bilmek lâzımdır ki ittifaklar, karşılıklı menfaatlere dayanır. Tefsirini yapmakta olduğumaz âyet, "kâfirlerle andlaşma yapmayın" demiyor, "müslümanları bırakıp onları dost tutmayın" diyor. Andlaşma yapıp iyi geçinmek başka şey, dost tutmak başka şeydir. Mümtehine Suresinin sekizinci âyetinde bu husus, açıkça belirtilmektedir: "Allah, sizi» din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever."
Ayetteki" : Ancak onlardan korunmanız başka..." cümlesi üzerinde çok durulmuştur. Bu cümleden takiyye hükmü çıkarılmaktadır. Takiyye, birinin kötülüğünden korunmak için asıl inancını gizlemek anlamına gelir. Bazı müfessirlere göre tehlikeli olan her durumda takiyye caizdir. Zayıf durumda bulundukları bazı Ülkelerde veya zamanlarda müslümanlar takiyye ile hareket edebilirler. Kâfirlere karşı takiyye ile hareket edilebileceği gibi müslümanlar birbirlerine karşı da takiyyeyi uygulayabilirler. Buhârî, Ebu'd-Derdâ'nın şu sözünü naklediyor: "Biz, bir takım insanların yüzlerine karşı güleriz, fakat kalblerimiz onlara lanet eder." İbn Ab-bâs'a göre takiyye ancak dille olur. İnsan ancak tehlikeli durumlarda dilini sakınır, ama imamnın gereğini yapmaktan geri durmaz. "İnandıktan sonra Allah'ı inkâr eden, kalbi imana tam anlamiyle kanmış iken inkâra zorlanan değil» küfre göğüs açan (küfürle sevinç duyan) kimselere Allah'tan birgazab iner ve onlar için büyük bir azâb vardır"[1426] âyeti de bu görüşü teyidetmektedir.
Taberî ve Hâzin ise takiyyenin» ancak haramın helâl, helâlin haram sayılması, bir müslümanın kanının akıtılması, ya da malının helâl görülmesi gibi konuların dışında caiz olabileceğini söylemişlerdir. Yani Kâfirleri kendine dost etmek gibi hususlarda takiyye olmaz.
Fakat âyetin muhtevası, müslümanlann birbirlerine karşı davranışları değil, kâfirlere karşı davranışları üzerindedir. Böyle iken bundan, müslümanlann, birbirlerine karşı takiyye ile hareket edebilecekleri anlamını çıkarmak, uzak bir te'vildir. Bu âyette yüce Allah, müslümanlara ihtiyatlı bulunmalarını, zaman ve şartların icabına göre Islâmın ve müslümanlann yararına uygun tarzda hareket etmelerini emretmektedir.
Daha sonra yüce Allah, müzminleri, buyruğuna aykırı bir davranış ve düşünce içine girmekten sakındırmak için içlerinden geçen bütün düşüncelerini, gizli ve aşikâr bütün yaptıklarını bildiğini hatırlatarak diyor ki:

29- De ki: "Göğüslerinizde olanı gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir; göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir. **30-** O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötölüğü de. O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Allah sizi kendisinin emirlerine karşı geimek)den sakındırıyor. Allah kullarına şefkatlidir/1 **31-** De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, bağışlayan, esirgeyendir." **32-** De ki: "Allah'a ve Peygamberce itaat edin!" Eğer dönerlerse muhakkak ki Allah, kâfirleri sevmez-

Tefsir:

[1425] Bkz. Tefsîru'I-Kur'ânn-hakîm: 3/277-278; et-Tefsînı'Hıadîs: 8/96
[1426] Nah] Sûresi: 106

29-30 ncu âyetlerde Allah'ın herşeyi bildiği, insanın içinde sakladığı düşüncelere dahi vâkıf olduğu, hiçbirşeyin O'ndan gizli kalmadığı ve kişinin, yaptığı herşeyi bir gün karşısında bulacağı, dünyada severek yaptığı kötü şeylerin azap şeklindeki korkunç hakikatlerinden kaçmağa çalışacağı, ama onlardan kurtulamayacağı anlatılıyor ve kullarına şefkatli Allah, onların kendisinden çekinip kötülüklerden sakınmalarını öğütlüyor. 30 ncu âyetteki " -uî " uzun zaman, gaye, bir ömür boyu, mesafe anlamlarına gelir. Meal için mesafe anlamı uygundur.
31-32 nci âyetlerin de Necran'dan gelen hey'etin: "Bizim îsâ hakkındaki sözlerimiz, onu sevdiğimizden dolayıdır." demeleri üzerine indiği rivayet edilir. Bir rivayete göre de Kitâb ehlinden bir grupun: "Asıl Rabbimizi sevenler bizleriz." demesi üzerine; bir başka rivayete göre de müslümanlann: "Yâ Resûlâllah, vallahi biz Rabbimizi seviyoruz" demeleri üzerine inmiştir[1427]'. Âyet, Kitâb ehlinden veya müslümanlardan ve yahut müşriklerden bazı kimselerin aşın iddialarına cevap olarak inmiş olabilir. Fakat bu âyetlerin hepsinin, Necrân hmstiyanlarıyle ilgili olduğu hakkındaki rivayetler doğru görünmüyor. Çünkü bir kısım âyetlerin Bedir'den önce indiği bellidir. Necrân hcy'eti ise dokuzuncu hicrî yılda gelmişti. Belki de bu hey'et başka bir hırıstiyan heybetidir.
Fakat sebebi özel olsa da mânâları geneldir. Aşın düşünceler benimseyen insanlara, itidal yolunun, Hz. Muhammed'in gittiği yol olduğu anlatılmaktadır. Allah'ı sevmek, O'nun buyruklarını tutmakla olur. Kuru sözle olmaz, O'nun buyruklarını insanlara duyuran da Hz. Muhammed'dir. O halde Elçinin getirdiklerini kabul etmek, onun yolunda gitmek lâzımdır. Çünkü o, Allah'ın insanlara elçisidir. Elçiye itaat, Elçiyi gönderene itaat demektir.

33- Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve îmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. **34-** (Bunlar), birbirinden türeyen nesil(ter)dir. Allah, işitendir, bilendir.

Tefsir:

33 ncü âyet, tabiattaki istifaya işaret etmektedir, istifa, bir şeyi yabancı maddelerden ayıklamak, sâf ve temiz yapmak demektir. Müfessirler, istifaya Onları yaratıklarının en safı kıldı" veya : Onları kötü sıfatlardan temizledi, güzel huylarla bezedi"[1428] şeklinde iki türlü tefsir etmişlerdir. Bunların ikisi de birbirine bağlıdır.
Yüce Allah, âlemi bir tekâmül kanununa göre yaratmıştır. İnsanı vücuda getirmek için önce anorganik maddeleri yaratmış, bunları süze süze, bitkileri vücuda getirmiş, bitkileri de olgunlaştıra, olgunlaşma canlıları yaratmış, canlıları da geliştire geliştire Âdem'i ortaya çıkarmıştır.
Zurriyyeh : Çocuklar anlamınadır. Gerçi nesil anlamında babalara ve çocuklara da zürriyet denilirse de asıl konumu çocuklar içindir. Allah Âdem'in zürriyetinden peygamberleri süzerek meydana getirmiştir. Peygamberler, umum insanların özü, süzülmüşüdür. Peygamberler, maddî ve ruh? olgunluğun doruğunda bulunan kimselerdir. Nuh soyu, İbrâhîm ve İm-rân soyları hep birbirinden süzüle süzüle gelmiştir. Bütün peygamberler önce Âdem'den, sonra Nuh'tan türemiştir. Nuh zürriyetinden Hz. İbrâhîm gelmiş, onun zürriyetinden de Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün peygamberler zümresinin özü, hulâsasıdır.

35- İmrân *ın karısı demişti ki: "Rabbim, kamımda olanı tam hür olarak sana adadım, benden kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. " **36-** Onu doğurunca -Allah onun ne doğurduğunu bilirken-yine şöyle dedi: "Rabbim onu kız doğurdum, erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu, kovulmuş şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum,"

Tefsir:

35-36: Burada zikredilen îmrân, Matan (Taberî'ye göre Yaşhem) oğlu tmrân'dır, Musa'nın babası İmrân değildir. îmrân'in karısı, Fakuz'un kızı ve Hz. Meryem'in annesi olan Hanna'dır [1429]. Hanna'mn kız kardeşi-bir rivayete göre Meryem'in kız kardeşi- lyşâ\ Hz. Zekeriyyâ'nın karısı ye Hz. Yahya'nın annesi imiş. Fakat Luka tncîline göre Zekeriyâ'nın karısının adı Elisabet'tir.
İbni İshâk'm rivayetine göre Hanna'mn uzun zaman çocuğu olmamış. Bir gün bir kuşun, yavrularını beslediğini görünce içinde çocuk sahibi olma arzusu uyanmış. Allah'a niyaz edip kendisine bir çocuk lütfetmesini dilemiş, çocuğu olduğu takdirde onu Beytu'l-Makdis'e vermeyi adamış. Nihayet Mer-yem'e hâmile kalmış, hamileliği esnasında kocası İmrân ölmüş.
İmrân adı bir kere 33 neti, bir kere de 35 nci âyette olmak üzere iki kez anılmaktadır. Çoğunluğun kanısına göre birinci Imrân Hz. Musa'nın babası, ikinci tmrân Hz. Meryem'in babasıdır. İkisi arasında takriben binsekiz-yüz yıl vardır. Ancak hırıstiyanlar, Meryem'in babasının tmrân adını taşıdığını kabul etmezler. Fakat herhalde âyetler indiği sırada Meryem'in babasının adının İmrân olduğunu söyleyen hırıstiyanlar vardı. Çünkü Matta ve luka İndilerinde îsâ'nın nesebinde fark vardır: Matta'da Meryem'in nişanlısı olan Yusuf, Mattan oğlu Yakub'un oğlu

[1427] Kurtubî, el-Câmi': 4/60
[1428] Mefâtihu'l-ğayb: 2/652
[1429] İbn Kesîr. Tefsîr: İ/359; ZâdıTI-mesîr: 1/376

olarak gösterilirken Lukada Yusuf He-li'nin oğlu, o da Mattat'ın oğlu gösterilmektedir.[1430] Bu da îsâ'nın nesebi konusunda hırıstiyanlar arasında görüş ayrılığı bulunduğunu kanıtlar.
Muharrer, âzâdedilmiş demektir. Hanna, burada çocuğunu her türlü dünya ilişkilerinden, dünyaya kulluktan çözüp Allah'a kul olmağa vakfedeceğini adamış ve ismini de Meryem koymuş ve çocuğunu şeytanın şerrinden korumasını Allah'tan dilemiştir.
Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Doğan her çocuğa, doğarken şeytan dürter (başka rivayetlerde dokunur). Şeytanın bu dürtmesinden ötürü çocuk ağlayarak dünyaya gelir. Ancak Meryem 'e ve oğluna şeytan dürtmem iştir." Hadisi rivayet eden Ebu Hüreyre: 'Onu ve soyunu, kovulmuş şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum' âyetini okuyunuz" demiştir[1431]
Tabii bu hadîs, eğer gerçekten Hz. Peygamber'in sözü ise, îsâ'nın temiz yaratılışına işarettir. Yani O, şeytân kendisini etkileyerneyecek derecede temiz yaratılmıştır. "Benim kullarıma senin hükmün yoktur. "[1432] âyeti de Allah'ın temiz kullarını, şe> tanın hükmü altına alamayacağım gösterir. Ama bu, onlara şeytân hiç vesvese vermez anlamına gelmez. Nitekim Markos în-cîlinin 4 ncü babında şeytânın, îsâ'yı kandırmağa çalıştığı anlatılır.

37- Rabbi, onu güzel bir şekilde kabul buyurdu, onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriyya da onun bakımını üzerine aldı. Zekeriyya, onun yanına, mihraba her girdiğinde yanında bir rızık bulurdu. "Ey Meryem, bu sana nereden?"derdi. "Bu, Allah katından'*derdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.

Tefsir:

37- Meryem, hfenüz annesinin karnında iken babasını kaybetmiş, yetim doğmuştu. Annesi onu hahamlara götürdü. Hâdis-i şerife göre Meryem'in eniştesi, bir rivayete göre de teyzesinin kocası olan Zekeriyya, Meryem'in bakımım üzerine almak istedi. Fakat hahamlar topluluğu, buna itiraz ettiler. Meryem'i yanına almak isteyen yirmi dokuz kişi arasında kur'a çekildi: Herkes okunu nehre attı. Okların hepsi suyun dibine battı, yalnız, Zekeriy-ya'nın oku batmadı. Böylece Meryem'in bakımı, Zekeriyya'ya kaldı.
Meryem biraz büyüyünce Hz. Zekeriyya, annesinin va'di yerine gelsin diye onu Beytu'l-Makdis'teki mihraba koydu. Mihrâb yüksek yer demektir. Meclislerin en mu'tenâ yerine mihrâb denir. Demek ki Hz. Meryem, ma'-bedde özel ve yüksek bir odaya konmuştur.
Hz. Meryem, burada ibadet ile meşgul iken kendisine mana'dan rızık-lar gelmiştir. Hz. Zekeriyya, onun odasına girdiğinde yanında nzıklar görmüş, bunun nereden geldiğini sormuş, o da bunun Allah tarafından geldiğini söylemiştir. Bu âyet-i kerîme, evliyâ'mn kerametinin hak olduğunu gösterir. Zira bir peygamber olmayan Hz. Meryem'e Allah tarafından rızıkların gelmesi Salih kişilerin böyle ilâhî lûtuflara nail olacaklarına delildir. Peygamber olmayan iyi kişilerin nail oldukları bu olağan üstü hâdiselere keramet denir. Peygamberlerden zuhur eden olağan üstü olaylar da mu'cizedir.
Hz. Zekeriyya, Meryem'de zuhur eden bu olağan üstü hâdiseyi, zamansız olarak ona taze meyva verilmiş olduğunu görünce ihtiyarlamış olmasına rağmen, kendisinin de kendisini Allah'a kulluğa adayan taze Meryem gibi sâlih bir çocuğu olması arzusu içine düştüğünden Allah'a niyaz etmiş:

38- Orada Zekeriyyâ, Rabbine dua* etmişti: "Rabbim, demişti, bana katından temiz bir nesil ver. Sen duayı işitensin." **39-** Zekeriyyâ, ma'bedde durmuş, namaz kılarken melekler ona: "Allah, sana Allah 'tan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefsine hakim ve iyilerden bir peygamber olacak Yahya'yı müjdeler," diye (inlediler. **40-** Dedi ki: "Rabbim, bana ihtiyarlık gelip çatmış, karım, da kısır iken benim nasıl oğlum olur?", "öyle (ama) Allah, dilediğini yapar," dedi. **41-** "Rabbim, o halde bana (oğlum olacağına dair) bir alâmet ver" dedi. (Allah) buyurdu ki: "Senin alâmetin, üç gün insanlarla, işaretten başka türlü konuşmamandır: Rabbini çok an, akşam sabah (O'nu) teşbih et." **42-**Melekler demişti ki: "Ey Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve seni dünyaların kadınlarına üstün kıldı.**'r43-** "Ey Meryem, Rabbine divan dur, secde et, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber eğil" **44-** Bunlar, sana vehyettiğim iz, görünmez âlemin haberlerindendir. Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini (oklarını) atarlarken sen onların yanında değildin; (birbirleriyle) çekiştikleri zaman da sen yanlarında değildin.

Tefsir;

38-41 nci Ayetlerde, ihtiyarlık çağında, Hz. Zekeriyyâ'ya, Allah'tan bir kelimeyi doğrulayacak, seyyid, hasur ve sâlihlerden bir peygamber olacak, Yahya adında bir oğlunun dünyâya geleceğinin müjdelendiği, oğlu olacağına alâmet olarak da üç gün süreyle insanlarla sadece işaret ile konuşabileceği ve sabah akşam Allah'ı tesbîh etmesinin emredildiği bildiriliyor. Yahya, İbranca Yuhanna'nın Arapça söylenişidir. Yaşamak kökünden gelen bu isim, bu çocuğun, temiz bir hayât süreceğine, Zekeriyya'mn adını alacağına işarettir. Allah'tan kelime: İbn Abbâs, Hasan, Mücahid, Katâde, Süddî ve Mukatil'e göre Hz. İsâ AleyhisselânVdır. Çünkü o, "Kürv ol"

[1430] Matta: 1/15-16; Luka: 3/23-24
[1431] Müslim, Fedâil: bâb: 40, hadîs: 146-147; İbn Hanbel, Musned: 2/233
[1432] Hicr: 42

kelimesiyle oluvermiştir. Ebu Ubeyde'ye göre "Allah'tan kelime" Allah'ın kitabı ve gönderdiği âyetlerdir. Fakat birinci görüş daha doğrudur. Seyyid: değerli, şerefli, efendi, ha-lîm, günahlardan korunan, hikmet sahibi, bilgin manalarına gelir. Hasur ise kadınlara karşı şehvet duygularından arınmış, tertemiz insan demektir. İşte Zekeriyya'nın oğlu Yahya, doğumu, sırf kün kelimesinin hârika bir tecellîsi olan Hz. İsa'yı doğrulayan, Allah katında değerli, şehvet duygularından arınmış, temiz, nezih bir efendi, salih bir peygamber olacaktır. Hz. Yahya'nın, Hz. İsa'dan altı ay, bir rivayete göre de üç ay önce doğduğu ve Hz. İsa'nın ortadan çekilmesinden altı ay önce şehîd edildiği rivayet edilir.
Luka İncilinin birinci babına göre Meryem, Zekeriyya'nın karısı Elisa-bet'in gebe kalışından altı ay sonra gebe kalmış ve normal süresinde çocuğunu doğurmuştur. Bu da birinci rivayetin doğruluğunu kanıtlar.
38 nci âyetteki kelimesi müzekker olarak şeklinde de okunmuştur. Esasen noktasız olan ilk Mushaf yazısında " 'kelimesi, iki okumaya da elverişlidir. Kelimenin sonu, aslında yâ'dır, elif gibi uzatılır. ise lafzı ve çoğul olması bakımından müennes olabilir, fakat anlam olarak müzekker de yapılır. Yani bu kelimenin müennes ve müzekker olması caizdir. Ebû Ubeyde, Kur'ân'daki yi hep müzekker yapmıştır. İşte nin lafzını ve cemâat oluşunu düşünenler "yü müennes olarak okumuşlar; kelimeyi anlamı bakımından müzekker kabul edenler de bu fi'li müzekker olarak okumuşlardır.
42-43 ncü âyetlerde Hz. Meryem'in, o zamanki dünya kadınları arasın-dan seçilip onlardan üstün kılındığı ve kendisine Rabbinin huzurunda rükû ve secde etmesinin emredildiği anlatılmaktadır. Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Dünya kadınlarının en iyisi İmrân kızı Meryem ile Huveylid kızı Hadtce'dir."[1433] Tirmizî de şu hadisi rivayet etmektedir: "Sana şu dünya kadınları kâfi: İmrân kızı Meryem, Hu-veylid kızı Hadice, Muhammed kızı Fâtıma, Fir'avn'ın karısı Asiye. "[1434]
44 ncü âyette de Meryem'in doğumu, Zekeriyya'nın onun bakımım üzerine alması ve Hz. Yahya'nın doğumu hakkında bu anlatılanların» ğayb haberleri olduğu, bunların, Hz. Muhammed'e vahiy suretiyle bildirildiği anla-tılmaktadır. Şüphesiz bu haberler, hınstiyanlann İndilerinde zikrediliyor ve halk arasında da söyleniyordu. Fakat rivayetler birbirini tutmazdı. Bu Incil-leri okumamış olan Hz. Muhammed (s.a.v.) için bunlar gayb idi, bilinmeyen şeylerdi. Yüce Allah bu âyetlerle, birbirini tutmaz çeşitli rivayetler halinde gelen haberlerin esasım anlatmak suretiyle üzerinde çok ayrılığa düşülen konuları aydınlığa kavuşturmuştur. Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın, bunları Kur'âmn beyaniyle böyle güzel anlatması, onun peygamberliğinin en büyük delilidir.

45- Melekler demişti ki: "Ey Meryem, Allah seni, kendisinden bir kelime ile müjdeliyor: Adı Meryem oğlu tsâ Mesîh'dir: dünyada da, âhi-rette de yüzde (şerefli) ve (Allah'a) yakın olanlardandır." **46-** "Beşikte ve yetişkinlikte insanlarla konuşacak ve iyilerden olacaktır." **47-** Dedi kt "Rabbim, bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?", "Allah, böylece dilediğini yaratır, dedi, birşey(in olmasını) istedi mi ona ol der, o da oluverir" **48-** "Ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek." **49-** "Onu tsrâiloğullarma (şöyle diyen) bir elçi yapacak: *Ben size Rabbinizden bir mu'cize getirdim: ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yaparım, ona üjlerim, Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir; körü ve alacalıyı iyileştiririm; Allah Un izniyle ölüleri diriltirim; evlerinizde neyeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inama beniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.**'50-** '(Ben), benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri size helâl yapayım diye gönderildim. Size Rabbinizden bir mu'cize getirdim, Allah'tan korkun, bana itaat edin.' **51-** 'Allah benim deRab-bımt sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin, doğru yol budur'!"

Tefsîr:

45 nci âyette ve Nisa Suresinin de 171 nci âyetinde Hz. İsa, Allah'tan bir kelime diye tavsif edilir. Hz. İsa, babasız, sırf Allah'ın "ol!** sözüyle yaratıldığı için ona Allah'ın kelimesi denmiştir. Bu sözde onun mucizevî yaratılışına işaret vardır. Kelime» kelâmdan geneldir. Kelâm yalnız kulağa hitabeden sözdür. Kelime ise gerek kulak, gerek göz, gerek başka duyular aracılığı ile içte duygular, manalar uyandıran her şeydir. Ağızdan çıkan veya kitaba yazılan sözler birer kelime olduğu gibi insanın ruhunda ibretler uyandıran tabiat olayları da birer kelimedir, fakat bunlar sözsüz kelimelerdir. Gözlerimizin Önünde cereyan eden tabiat olayları: doğumlar, çiçeklerin açması, ağaçların yeşilliklere bürünmesi, kuşların uçması, her şeyin belli kanunlara göre ve düzenle işlemesi, büyük bir kudret, akıl ve bilgi sahibi bir yaratıcının varlığını haykıran, ruhta derin duygular uyandıran birer kelimedir. Hz. îsâ'nın doğumu ise olağanın üstünde bir hadisedir. Bu fevkalâde hadise, herkes için Allah'ın kudretini ifade eden sözsüz bir konuşmadır. İşte doğumunun uyandırdığı ibretten dolayı Hz. İsa, Allah'ın kelimesi olarak nitelendirilmiştir. Yani zuhura gelişi, varlığı başlı başına bir sözdür, insanlara ibret veren ilâhî bir konuşmadır, bir âyettir. Kur'ân'da sözlü ve sözsüz âyetlerin anlamı üzerinde daha geniş bilgi edinmek için "Kur'ân'da Allah ve insan" adlı terceme eserimize bakılabilir
İlk defa burada Hz. İsa, Mesîh sıfatiyle anılmaktadır. Müfessirler Me-sîh kelimesi üzerinde birkaç mana vermişlerdir. Ayağının altı dümdüz, hiç çukursuz olduğu için Hz. İsa'ya Mesîh denmiş; yahut çok seyahat ettiği, ya da elini sürdüğü her hastayı şifaya kavuşturduğu, yahut kendisi bereketle meş-hedildiği, yahut meshedilmek

[1433] Müslim, Fedai!, bâb 12, hadis: 69
[1434] Tirmi2î, Mcnâkıb: 62, hadis: 3878

suretiyle kirlerden antıldığı için, ya da annesinden yağ sürülmüş olarak doğduğu için Mesîh denmiştir. Tabii bu faraziyeler, kelimenin Arapça kabul edilmesine göredir. Fakat mesîh kelimesinin İbrânîce meşîh yahut mişîyâ kelimesinden geldiği görüşü daha doğru görünmektedir. Arapçada nasıl yuhanna Yahya; Moşe, Mûsâ, olmuş ise Mişihâ da Mesîh olmuştur. Peygamber Samuel, Allah'ın emriyle kıral yaptığı Saul (Tâlut)un basma yağ döküp meshetmiş: "Kendi mirası üzerine reis olarak Rab seni mesnetti*' demiştir [1435]. O günden sonra İsrail kıratlarına, kı-rallığa geçirildiklerinde yağ sürmek âdet olmuş ve kıra Hara vücuduna yağ sürülmüş anlamına mesîh unvanı verilmiştir. Yahudîler, Hz. îsâ'ya alay yoluyla mesîh yani İsrail oğullarının geleceğini bekledikleri ebedî kiralı demişlerdi[1436]. Fakat bu kelime, burada Allah tarafından seçilmiş, tertemiz bir insan anlamında kullanılmıştır.
46-51 nci âyetlerde Hz. îsâ'nın doğumu olayına, onun vasıflarına, mu'-cizelerine ve öğretilerinin özüne işaret edilmektedir. Burada ilginç olan bir husus, 49 ncu âyette Hz. îsâ'nın " f& jJ^-l JR : Ben sizin için yaratırım " demiş olmasıdır. Halk: (yaratmak), aslında yoktan var etmek değil, takdir etmek, ölçü ve biçim vermek demektir. Hz. îsâ'nın bu fi'li kullanmış olması, bu sözü kullanmakta bir sakınca olmadığını gösterir.
Hz. îsâ gelmiş, israil oğullarına Allah'ın emirlerini tebliğ etmiş. Peygamberliğinin delili olarak mu'cizeler göstermiştir. Fakat ona inanan pek az olmuş, fsrâil oğullan onu inkâr etmişlerdir.

52-îsâ, onlardan inkârı sezince: "Allah yolunda kimler bana yardımcı olacak?" dedi. Havariler: "Biz, Allah (yo\\ın)un yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahid ol, biz müslümanlarız" dediler. **53-**"Rabbimiz, senin indirdiğine inandık, Elçiye uyduk, bizi şâhidlerle beraber yaz!" **54-** Mekr ettiler (tuzak kurdular); Allah da tuzak kurdu. Çünkü Allah mekredenlerin en iyisidir (en iyi tuzak kurandır).

Tefsir:

52-53: İsrail oğullarının kendisini inkâr ettiklerini anlayan Hz. îsâ, kendisine Allah yolunda yardımcılar aradı. Kendisine inanmış olan havariler, ona yardım edeceklerini vahdettiler. İsrail oğulları ise, îsâ'yı ortadan kaldırmak için çareler'arıyorlar, tuzaklar kuruyorlardı. Nihayet onu çarmıha gererek öldürmeğe karar verdiler.
54 ncü âyet, onların bu tedbirlerine işaret etmektedir. Mekr, bir şeyi yapmayı plânlamak, tedbir düşünmek demektir. Genellikle yapılacak kötü şeyler gizli tutulduğundan mekr, kötü iş düzenleme, tuzak kurma anlamında kullanılır. Fakat mekr mutlaka kötü tedbir düşünmek demek değildir. İyi tedbir düşünmeğe de el-mekru'1-hasen denir. Bu bakımdan Allah, mâkirle-rin en iyisidir şeklinde tavsif edilmektedir.
Allah, yapılan suçu, benzen bir ceza ile engeller. Buna edebiyatta mü-şâkele denir. Burada işlenen suç, tuzak kurmadır. Bunun cezası, onu etkisiz bırakacak bir tuzak, yani tedbirdir.
Yüce Allah burada diyor ki: Onlar îsâ*y» öldürmek için tedbîr düşündüler, tuzak kurdular. Allah da onu kurtarmayı, onların tuzaklarını boşa çıkarmayı düzenledi. Çünkü en güzel tedbir eden, herşeyi yerli yerince en güzel düzenleyen O'dur.
Allah, tedbir düşünenlerin en hayırhsıdır. Zira O'nun tedbirinin sonucu, daima yaratıkların hayrınadır, İşin iç yüzünü bilmeyenler, O'nun tedbirini bazan şer sanırlar ama şer sandıkları, aslında kendileri için hayırlıdır.
Eğer bu âyetler, müfessirlerin ittifak ettiği üzre Necrân hey'eti ile ilgili olarak inmiş ise, rivayetlerde söylendiği gibi yahudîler bu tartışmalara katılmış olamaz. Bu tartışmalara katılanlar, Necrân hey'eti yanında yöredeki ka-bileler arasında yaşayan Arap hınstiyanlar olmalıdırlar. Çünkü olayın geçtiği dokuzuncu hicret yılında Medine'de yahudî yoktu. Hicrî beşinci yıldan sonra Medine'de yahudî kalmamıştı.
Ama bu hırıstiyan hey'etinin, Necrân hey'etinden başka bir hey'et olma ihtimali vardır. Henüz Medine'de yahudîlerin güçlü oldukları bir sırada gelen bir hırıstiyan hey'etinin, Hz. Peygamber'Ie tartışmalarına yahudîler de katılmış olabilirler. Fakat bu ihtimâl de kuvvetli bir ihtimâl değildir. Gerçeği Allah bilir. Biraz sonra bu konuya tekrar döneceğiz.

55- Allah demişti ki: "Ey îsâ, ben seni vefat ettireceğim, bana yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları, ta kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz bana olacaktır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim." **56**- "tnkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, âhirette de şiddetle azâb edeceğim, onların yardımcıları da olmayacaktır." **57**- İnanıp iyi işler yapanlara da (Allah) mükâfatlarını tam olarak verecektir. Allah zalimleri sevmez. **58-** İşte bu sana okuduğumuz, o âyetlerden ve hikmetli zikir(Kitâb)dandır.

Tefsir:

55- Tevef fî lügatte esas itibariyle bir sayının tam olması, bir işi tam yapmak anlammadır. Sonradan can almak mânasında kullanılmıştır. 55 nci âyette geçen teveffi kelimesi üzerindeki görüşleri üç noktada toplayabiliriz: 1) Te-veffî Ölüm manasınadır. 2) Teveffî uyku manasınadır. 3) Teveffi, kabz (tamamen alıp kaldırmak) manasınadır. Bu görüşleri açalım:

[1435] Bkz. Kitabı Mukaddes, Samuel: 1/9-10, 15-16
[1436] et-TefsînTl-hadîs: 8/106

1) Alî ibn Ebî Talha'nın, Ibn Abbas'tan naklettiği bir görüşe göre "in-nîmuteveffîke, innt mumıtuke: yani ben seni öldüreceğim" demektir. Mu-hammed ibn İshak, meçhul bir şahıs voluyla Vehb ibn Münebbih'ten, Allah îsâ'yı yükselteceği zaman üç saat, ya da üç gün öldürmüş, sonra diriltip yükseltmiştir. Bir kısım tefsircilere göre de teveffî ölüm anlamındadır, fakat âyette takdim ve te'hir vardır. Muteveffîke ile râfi'uke'yi birbirine bağlayan vâv tertib ifade etmez, cem ifade eder. Âyetin takdiri: "innt râfi'uke ileyye ve muteveffîke ya'nî ba'de zâlik: Ben seni bana yükselteceğim, daha sonra öldüreceğim" şeklindedir.[1437]

Fakat bu görüş, tutarlı bir görüş olmaktan uzaktır. Çünkü edebî bir sözde, yapılan işler bir sıra ile anlatılır, gelişigüzel söylenmez. Meselâ "Sabahleyin kalkacağım ve çarşıya gideceğim ve elbisemi giyeceğim." denmez. "Sabahleyin kalkacağım, elbisemi giyeceğim ve çarşıya gideceğim." denir. Eğer takdim ve te'hiri gerektiren edebî, ince bir nükte olursa o zaman takdim ve te'hir yapılabilir. Burada takdim ve te'hiri gerektiren bir şey yoktur.

2) Teveffînin, uyku mânasında kullanıldığını söyleyenlere göre -ki çoğunluk bu görüştedir- âyetin takdiri: şeklindedir. Yani "seni uyutacağım" demektir,

3) Tevveffînin kabz mânasında kullanılmış olduğunu söyleyenler de âyete şöyle bir mâna takdir ederler: " Ben seni ruhun ve cesedinle yerden alıp bana kaldıracağım."

Müfessirlerden çoğunun kanaatine göre Hz. îsâ, ruhu ve cesediyle birlikte göğe yükseltilmiştir. Bir kısım müfessirlere göre göğe yükseltilen, îsâ'nın cismi değil, ruhudur. Burada "seni bana yükselteceğim" hitabı ile kasdedilen, Hz. îsâ'nın ruhudur. Çünkü ruh, insanın hakikatidir. Cesed, emanet elbise gibidir. Artar, eksilir. Değişmeyen insanın ruhudur.[1438]

Bu görüş, âyetin ruhuna daha uygundur. Zira:

1) Kur'âm Kerîm, Allah'ın kanununda değişiklik bulunmadığını söylüyor, îsâ'nın, cismiyle birlikte göğe yükseltilmesi, Allah'ın arzdan çıkan maddelerin tekrar arza dönecekleri hakkındaki kesin kanununa aykırıdır. Madde, madde olarak ve tabiatinde bir değişiklik olmadan, haricî tesirler bulunmadan yukarı kalkmaz. Hiçbir beşere böyle bir şey olmamıştır.

2) Gök ile kasdedilen maddî gök ise bu, yıldızlardan ibarettir. Yani îsâ, şu yıldızlardan birine mi çıkarılmıştır? Eğer kasdedilen ma'nevî gök ise oraya cesed gitmez, ruh gider. Çünkü orası maddî değildir.

3) Kur'âm Kerîm, îsâ'nın göğe yükseltildiğini söylemiyor, Allah'a yükseltildiğini söylüyor. Allah'a yükselmek başka şey, göğe yükselmek başka şeydir. Allah'a yükselmek, O'nun katında yüksek derece kazanmak anlamına gelir. İdrîs Aleyhisselâm hakkında da: "Biz onu, yüce bir dereceye yükselttik. [1439] buyurulmuştur.

Yüce Allah, Hz. îsâ'yı mütecavizlerin elinden kurtarmak suretiyle onu ma'nevî derecelere nail eylemiş, şanını yüçekmiştir. Nitekim "ta kıyamet gününe kadar sana uyanları, inkâr edenlere üstün yapacağım" âyetinden bu mânâ anlaşılmaktadır. Gerçekten İsa'nın ümmeti, dâima onu inkâr eden ya-hudilere hakim olagelmiştir. Bu da onun Allah nezdindeki şanının yüceliğini gösterir.

Müfessirlerin, "... seni vefat ettireceğim, bana yükselteceğim..." âyetini genellikle îsâ'nın göğe çıktığı şeklinde tefsîr etmelerinin başlıca iki âmili vardır:

Bunların en önemlisi, hınstiyanlar ve yahudîler hakkındaki âyetlerin izahı için Islama yeni girmiş olan yahudî ve hınstiyan âlimlerine başvurmaları ve onların söylediklerini tam hakikat kabul edip nakletmeleridir. Diğer âmil de îsâ'nın göğe çıktığı ve âhir zamanda yere inip Deccâl'i öldüreceği, haçı kıracağı ve İslâm şeriâti ile amel edeceği hakkında anlatılan bazı hadislerdir.

Şimdi hırıstiyanların temel inancı olan îsâ'nın çarmıha gerilmesi hakkındaki düşüncelerini özetleyelim: Âdem yasak meyvayı yiyerek Allah'a âsî olunca onun bu günahı, soyunda devam edegeldi. Âdem soyundan gelenler, hem kendi günahlarından, hem babaları Âdem'in günahından ötürü cezaya müstahak oldular. Adalet ve merhamet sahibi Allah için, Âdem ve soyunda zuhur eden bu günah yüzünden bir problem ortaya çıktı: Şimdi Âdem oğullarını cezalandırsa rahmetine aykırı olacak, rahîm olmayacak: cezalandır-masa adaletine aykırı düşecek, âdil olmayacak. İşte Âdem'in isyanından bu yana hep rahmet ve adalet sıfatlarını bağdaştırmayı düşündü, düşündü, ancak bizim bulunduğumuz târihe göre bindokuzyüz on iki yıl [1440] önce rahmet ve adalet sıfatlarını bağdaştırmanın yolunu buldu.

Kendi nefsi olan oğlunu çocuk şeklinde bir kadının karnına koyacak, tam bir insan olarak dünyaya gelecek, insanlar gibi yeyip içecek, yaşayacak ve sonunda düşmanlarının zulmüne uğrayarak asılacak, böylece kendi nefsi olan oğlunu feda ederek insanlığı ezelî günahından kurtaracaktı. Öyle yaptı. İşte îsâ'nın asılması, Allah'ın oğlunun insanları ezelî günahtan kurtarmak için kendini feda etmesidir.[1441]

Bu inancın, mantığa sığar tarafı yoktur. Ve bu itikad, putperestlikten hırıstiyanhğa geçmiş bir itikaddır. Zira Hinduizmde de insanlığın ezelî günahından ve bunun kaldırılması için babasız dünyaya gelen Krişna'nın, kendisini feda ettiğinden, asılırken başında altından bir taç bulunduğundan söz edilir. Krişna, elleri ayakları delinerek (yani çivilenerek) asılmıştır. Hırısti-yanlara göre de îsâ asılırken başında dikenden bir tac vardı. Eski

---

[1437] İbn Kesir, Tefsir: 1/366
[1438] Tefsîru'l-menâr: 3/316-317
[1439] Meryem Sûresi: 57
[1440] Bu rakam, Reşid Rızâ'nın tefsirini yazdığı târihtir
[1441] Bkz. Reşîd Rızâ, Tefsîru'i-Kur'âni'l-Halcîm: 6/24-25

uzak doğu dinlerinin birçoğunda elleri ayaklan çivilenerek asılmak suretiyle insanlığı ezelî günahtan kurtaran bir din büyüğünden söz edilir ve bu adam, Allah'ın insan şeklinde bir görüntüsü kabul edilir.[1442]
Allah, adalet ve rahmet sıfatlarını bağdaştırabilmek için eğer Âdem'in yaratılışından, tâ 1988 yıl öncesine kadar düşünmüş de, ancak bu kadar uzun zaman geçtikten sonra bir çâre bulabilmişse demek ki O, uzun süre âciz kalmış, bir işin nasıl çözüleceğini bilememiştir. Hâşâ, Allah'a hiçbir ân, cahillik ve acizlik arız olamaz.
Allah, insanların günahını affetmek için çocuk şekline bürünüp kadının karnına girmez. Bunlar acz belirtileridir. Ve insan şekline de girse Al-\ah'ın aynı olan bu insanın öldürülmemesi icabeder. Hem AAlah, \nsan\an affetmek istedikten sonra ne diye böyle çareler düşünsün; affediverir, yaptığından sorumlu değildir, dilediğini yapar. Kaldı ki Âdem'in günahından, zürriyetinin sorumlu tutulması da Allah'ın adaletine aykırıdır. Babanın suçundan oğlu neden sorumlu olsun? Çocuğun kabahati nedir? İslama göre herkes kendi günahından sorumludur. Günah ferdîdir. Babanın işlediği suçtan oğlu sorumlu olmaz. Hiçbir günahkâr, diğerinin günahım çekmez. Herkes kendi günahını yüklenir, ondan hesaba çekilir.
Gerçekte Hz. îsâ'yı yakalayıp öldürmekle görevlendirilen askerler onu tanımıyorlardı. îsâ'nın havarilerinden, îsâ'ya benzeyen birini îsâ sanıp yakalayıp öldürmüş olabilirler. îsâ, çarmıha gerilmemiş, öldürülmemiştir. Bu hususta bugünkü hırı stiy anlarca kabul edilen dört İncil'in ifadesi birbirini tutmadığı gibi Barnaba İncilinde de Hz. îsâ'nın aşılmadığı, ona benzetilen birinin asıldığı kaydedilmektedir.
Nisa Sûresinin 157-159 ncu âyetleri Hz. îsâ'nın öldürülmediğini, aşılmadığını, ancak birinin ona benzetildiğini söylemektedir.
Muhammed Reşid Rızâ, bu konuda özetle şöyle diyor: îsâ'ya çok benzeyen Yehuzâ, Önce îsâ'nın saklandığı yeri para karşılığında askerlere haber verdi. Sonra bu yaptığına pişman oldu. Vicdan azabından kurtulmak için kendisini îsâ diye tanıtıp asıldı. Hıristiyan kaynaklarında îsâ'yı haber veren Yehuzâ'nın, îsânın asılmasından sonra bir daha görünmeyip intihar ettiği rivayet edilir. Kendisini îsâ diye tanıtıp askerlere teslim olması da bir çeşit intihardır.
Demek ki âyetin dediği gibi Allah, îsâ'ya ikram edip onu düşmanlarının elinden kurtarmış ve îsâ, gizlice başka bir ülkeye gidip normal hayatını yaşadıktan sonra vefat etmiş, vefatından sonra da ruhu, Allah katında yüce derecelere yükselmiştir.
Müfessirlerden bir kısmı, Hz. Peygamber (s.a.v.)in, Mi'rac'da Hz. îsâ ve Hz. Yahya'yı ikinci gökte görmüş olmasını, îsâ'nın ruhuyla ve cismiyle göğe çıktığına delil gösterirler. Eğer Hz. Peygamber'in, Mi'rac'da gökte görmesi, Hz. îsâ'nın, cismiyle göğe çıktığına delil ise Hz. Yahya'nın ve diğer peygamberlerin de cismen göğe çıktığına delildir. Çünkü Hz, Peygamber (s.a.v.) öteki peygamberleri de çeşitli göklerde görmüş idi. Oysa hiç kimse, başka bir peygamberin, ruhu ve cismiyle birlikte göğe çıktığını ileri sürmemiştir. Zaten bütün peygamberlerin ruhları yücelere, melekût âlemine yükselirler. Muhakkak ki Hz. Peygamber'in ruhu, en yüce melekût âleminde, en yüksek göktedir.
Kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce ona inanacak olmasın"[1443] âyetinde mevtih kelimesindeki zamir, kitap ehli olan her insana raci'dir. Bir kısım müfessirler, bu zamiri Hz. îsâ'ya götürürler. Onlara göre, Hz. îsâ'nın gökten yere inip öldükten sonra, kitap ehli olanların hepsi ona inanacaktır. Bu görüş kabul edilse, kitap ehlinden olan her insanın, ta Hz. isa'nın İneceği zamana kadar yaşaması gerekir ki o, yere insin, yaşasın. Ölsün de, bu da ona inansın. Bu mümkün değildir. daehl, nefy yerinde nekredir, umum ifade eder. Yani kitap ehlinden herkes, öleceği zaman îsâ hakkıdaki gerçeği görüp ona doğru bir biçimde inanır demektir. Gözlerden perdenin kalktığı can çekişmesi halinde Yahudî, îsâ'nın, Allah'ın doğru bir peygamberi olduğunu anlar, hırıstiyan da onun, Allah'ın oğlu olmayıp kulu ve resulü olduğunu görüp ona, doğru bir şekilde inanır. Âyetin mânası budurd).
Âhir zamanda Hz. îsâ'nın ineceğine dair hadisler:
Hz. îsâ'nın inip Deccal'i öldüreceği: islâm ümmeti arasında adaletle hükmedeceği hakkında birkaç hadis rivayet edilmiştir. Bunların çoğu Ebu Hü-reyre'den nakledilir. Bazılarını zikredelim:
Buhârî, Müslim, ve Termizî'de Ebu Hüreyre'den muhtelif yollarla şu hadis rivayet edilir: "Nefsim, elinde bulunan Allah'a andolsun ki Meryem oğlu îsâ'nın aranıza âdil bir hakem olarak ineceği zaman yaklaşmaktadır. O zaman haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, mal o kadar bollaşacak ki onu kabul eden kimse bulunmayacak." Bu hadisin çeşitli rivayetlerinde fazlalık ve eksiklik vardır.[1444] Aynı anlamda bir hadis, Ibn Mâce ve îbn Hanbel'de de mevcuttur.[1445] Buhârî'deki rivayette şu fazlalık vardır: "Sonra Ebu Hüreyre: "Kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce ona inananacak olmasın. Kıyamet günü de O, onların aleyhine şâhid olacaktır."^ âyetini okuyun, demiştir."[1446]
Ebu Dâvud'da bulunan bir hadiste "Meryem oğlu îsâ" kıyametin on alâmetinden biri olarak sayılmakla beraber gökten inmesinden söz edilmez. [1447] Tirmizî'nin rivayet ettiği iki hadisten birinde Hz. îsâ'nın, Şam'da Ak Minare yakınına ineceği, ikincisinde de Deccal'i Ludd kapısında Öldüreceği ifade edilmektedir[1448]

[1442] Bkz. Tefsîru'I-Kur'âni'l-Hâkîm: 6/32-33
[1443] Nisa Sûresi: 159
[1444] Müslim, îmân, bâb: 71, hadîs: 242
[1445] Ibn Mâce, Fiten, bâb: 33; Ibn Hanbel, Musned: 2/240-272;...
[1446] BedVİ-halk, babu nuzûli îsâbn Meryem
[1447] Kitâbu'l-melâhim, bâbu emârâti's-sâ'ah
[1448] Fiten, bâb: 59 ve 62.

Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste Rumlar Şam'da A'mak'a, yahut Dâ-bik'a [1449] inmeden kıyametin kopmayacağı anlatılır. Rumlar bu bölgeye gelinçe Medine'den çıkacak bir İslâm ordusu gelip bunlarla savaşacak. Bu ordunun üçte biri bozulacak, üçte biri şehid düşecek, üçte birine de fetih na~ sib olacaktır. Rumları yenen bu askerler, İstanbul'u fethedecekler. Orada zeytin ağaçlarına kılıçlarım asmış vaziyette ganimetleri bölüştürürlerken şeytan: "Mesih, sizin yerinize evlerinize sâhib oldu" diye bağıracak. Bunlar Şam'a gelecekler, savaşmak için kılıçlarını düzeltirlerken namaz kılacaklar. Meryem oğlu îsâ, inip onlara imam olacak, Allah'ın düşmanı (Deccal) onu görünce, tuzun suda erimesi gibi erimeğe başlayacak. Allah onu îsâ'nın eliyle öldürecek. îsâ, mızrağının ucundaki Deccalin kanını müslüman askerlerine gösterecek .[1450]

Müslim'in rivayet ettiği, Deccâl'den bahseden bir hadiste de Meryem oğlu îsâ'nın geleceği, Allah'ın, onu Deccâl'den koruyacağı, Allah'ın vah-yiyle mü'minleri Tur'a çıkaracağı, sonra Ye*cuc ve Me'cuc'un zuhur edip Taberiyye Gölüne doğru yürüyecekleri, îsâ ve adamlarının kuşatılacağı, sonra îsâ ve adamlarının dağdan yere inecekleri, yerde her şeyin bollaşacağı, nihayet kıyametin kopacağı anlatılmaktadır.[1451]

Lâfızları, birbirinden hayli değişiklikler gösteren bu hadislerin, manalarında da bir birlik yoktur. Çünkü birinde Isa zuhur edince çok bolluk olacağı, Deccâl'i öldüreceği belirtilirken ötekinde İsa ve adamlarının, Ye'cuc ve Mef-cuc tarafından kuşatılacağı, bir süre çok darlık çekecekleri söylenmektedir. Gerçi bunların hepsinde de İsa'nın ineceği ifade edilmiştir ama iniş safhaları birbirinden farklı anlatılmaktadır.

îsâ'nın ineceğine inanmak, itikadı bir meseledir. İtikad, şek üzerine kurulmaz, yakîn üzerine kurulur. îsâ'nın göğe çıktığına ve âhir zamanda ineceğine dair yakîn (kesin bilgi) ifade edecek bir haber yoktur. Bu konudaki rivayetlerin hepsi, âhâd haberlerinden ibarettir. Kaldı ki îsâ'nın ineceği hakkında anlatılanlar, Ehli Beyt'ten Mehdî adında âdil bir imamın geleceğine dair anlatılan rivayetlere çok benzerlik gösterir ki Mehdî hakkındaki rivayetlerde de bir kesinlik yoktur. Bu rivayetler mütevatir olmadığı gibi meşhur bile değildir. Hadisçiler indinde sahihin altında bir derece olan hasen hadis kabul edilmişlerdir. Kesinlik ifade etmeyen bu hadislerle itikad sabit olamaz.

Kur'ânı Kerîm'de îsâ'nın Öleceği açıkça ifade edildiğine göre onun öldüğüne inanmak gerekir. Ancak îsâ, hırısUyanların zannettikleri gibi öldürülmemiş, asılmamış, Allah onu Yahudilerin şerlerinden kurtarmıştır. Yahudîler, îsâ'ya benzettikleri birini îsâ diye asmışlardır. Hz. îsâ da onların gözlerinden kaybolup emin bir yere gitmiş ve orada normal bir şekilde vefat etmiş, ruhu da göklere yükselmiştir.

îsâ'nın ineceğine ve îslâm şeriâtiyle âmel edeceğine dair hadisler eğer doğru ise şöyle te'vil edilebilir: Bir peygamberin dini yaşadıkça kendisi ma'-nen yaşamaktadır. îsâ'mn fikriyatım, Yahudiler öldürememislerdir. Bilâkis onun tebliğleri yayılmış, Yahudiliğe hakim olmuştur. Onun ruhunu temsil eden ümmeti, bir gün ismen olmasa bile, ma'nen Hz. Muhammed'in fikriyatını benimseyecek, onları uygulayacaktır. Nitekim XX nci asrın son yarısında Avrupa'da lslâmın sesi yavaş yavaş duyulmağa başlamıştır. Afrika'da İslâmiyet sür'atle yayılmaktadır, lslâmın anlaşılmasına engel olan, onun hüviyetini değiştirerek, tahrif ederek Avrupa'ya anlatan misyonerler, yeni yetişen tarafsız bilim adamlarının çabalariyle yavaş yavaş bu tutumlarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. İslâm, olduğu gibi anlatıldığı takdirde Avrupa'da ve dünyanın her tarafında hakim duruma geçeceğinde şüphe yoktur.

Kur'ânı Kerîmede Âli İmrân Sûresinin 55 nci âyetiyle Mâide Süresinin 117 nci âyetinde îsâ'nın vefatettirildiği açıklanmıştır. Mâide Sûresinin 117 nci âyetinde belirtildiği üzre Hz. îsâ, insanları, Allah'tan ayrı olarak kendisini ve anasını iki tanrı tanımaya davet etmemiş olduğunu yüce Allah'a söylemiş ve şöyle devam etmiştir:

Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladım, fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız) sen oldun. Sen her şeyi görensin."

Görülüyor ki âyetlere göre Hz. îsâ'nın vefatı kesindir. Bu sahih âyetleri, âhâd haberlerine dayanarak te'vil etmek yerine bu hadisleri te'vil etmek daha doğrudur. Eğer bu hadisler, rivayet edildikleri şekilde Hz. peygamber tarafından söylenmiş ise bunlardan şu mâna anlaşılabilir: îsâ'nın ruhu yani ümmeti mahvolmadı, daha yaşayacaktır. Fakat kıyametten önce bu ruh yani îsâ ümmeti, İslâmiyete dönecektir. Bu hadislerden, hırıstiyanlann, bir gün müslüman olacakları sezilebilir. Tabii bu, hadislerin yüzde yüz Hz Peygamber tarafından söylenmiş olması halinde böyledir. Merhum Hamdı Yazır da takriben bu mânaya gelmekte, şöyle demektedir:

"... Her peygamberin ruhanî eceli, Ümmetinin ecelidir. Ruhanî ecelleri tamam olmuş nice peygamberler var ki Kur'ân'da zikredilmemişlerdir. Allah'ın seçkin peygamberleri içine giren büyük peygamberlerin, derecelerine göre ruhanî semada bekaları devam etmektedir ki bunlar da ibrahim ailesi-dir. İmran ailesi de bunlardandır. îsâ'nın cesedi Allah'a kaldırılmış, fakat isa'nın ruhu da kabzedilmemiş, yani ümmetinin eceli gelmemiş, İsrail oğullarının sui kasdı, hilesi ile hırıstiyanlık mahvolmamış, yaşamış ve îsâ'nın ruhu, Musa maiyetinde yaşamıştır. Bunun için mahvoldu zannedilen bir avuç tabi'leri, bu ruhtan istifade ederek kısa bir zamanda Yahudîlerin üstünde bir hayata kavuşmuşlardır. Ve nihayet Hz. MuhammedMn gelmesiyle hepsi, Muhammed'in ruhunun emri altına geçmiştir. Artık bundan sonra îsâ da diğer peygamberler gibi Muhammed'in ruhu maiyetindedir. Bir gün gelecek, ümmet-i Muhammed'in daraldığı bir devirde Allah'ın garip bir kelimesi olan îsâ'nın ruhu ortaya

---

[1449] Bunlar Halep yakınında bulunan yerlerdir.
[1450] Kitâb: 52, bâb: 9, hadîs: 34
[1451] Kitâb: 52, bâb: 20, hadîs: 110

çıkacak, Muhammed'in ruhu maiyetinde hizmet edecek ve fakat kıyametten evvel vefat eyleyecektir..[1452]
Muhammed Abduh da bu konuda şöyle diyor: "... Bu te'vile göre îsâ'-mn zamanı, insanların, İslâm şeriatının ruhuna bağlanacakları, şekilleri bırakıp içleri ıslâh için İslâm şeriatinin özüyle âmel edecekleri zamandır."[1453]

59- Allah 'a göre, îsâ *nın durumu, Âdem 'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı, sonra ona "Ol!" dedi, artık olur. **60-** (Bu), Rab-binden gelen gerçektir. Öyle ise kuşkulananlardan olma. **61-** Kim sana gelen ilimden sonra seninle tartışmaya kalkarsa de ki: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra gönülden lanetle dua edelim de Allah 'in lanetini yalancıların üstüne atalım!**. **62-** İşte (îsâ hakkındaki) gerçek kıssa budur. Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah, elbette aziz (mutlak galip) ve hikmet sahibidir. **63-** Eğer dönerlerse muhakkak ki Allah, bozguncuları bilir.

Tefsir:

59-63: Allah, nasıl Âdem'i annesiz babasız yaratmışsa elbette îsâ'yı da babasız olarak yaratabilir. îsâ, Allah'ın oğlu değil, O'nun bir yaratığıdır, îsâ hakkında gerçek söz, işte Allah'tan gelen bu sözdür. Bunda asla şüphe yoktur.
Yüce Allah îsâ hakkında bu anlatılanlara inanmayıp yine onun, Allah'ın oğlu veya Allah'ı oluşturan üç elemandan biri gibi şeyler iddia ederek tartışmaya kalkışanları mübâheleyt davet etmektedir. Mübâhele, Ianetleşme anlamına gelir.
Önce de söylediğimiz gibi sûrenin başından buraya kadar olan âyetler, bir hıristiyan hey'etiyte Hz. Muhammed Aleyhisselâm arasında geçen uzun münakaşalar münasebetiyle inmiştir. Hıristiyan hey'eti içinden kimi "îsâ Al-lah'tır", kimi "îsâ, Allah'ın oğludur", kimi "îsâ, üçten biridir" diyordu. Allah'ın Resulü, onları gerçeği kabule, İslâm olmağa davet etti. Onlar, "Peki babası kimdir ya Muhammed?" dediler. Resûlullah sustu, yüce Allah Âli İmrân Sûresinin başından seksen küsur âyet indirdi. Bu rivayeti nakleden İbn İshâk, açıklamasına devam ederek şöyle diyor:
"Allah'ın Resulü, onları, hakkı kabul etmedikleri takdirde mülâaneye (karşılıklı lanet etmeğe) davet edince hiristiyan hey'eti kendi aralarında konuştular:
"— Muhammed'in, peygamber olduğunda şüphe yoktur. Eğer biz onunla lânetleşmeğe girersek, bir peygamberin lanet okuduğu kavm mahvolur." dediler. Ertesi gün Hz. Peygamber (s.a.v.)e gelip:
"— Ya Muhammed, biz sana lanet etmeyiz. Sen kendi dininde kal, biz de kendi dinimizde kalalım. Yalnız bize, razı olduğun birini gönder de ayrılığa düştüğümüz konularda aramızda hüküm versin." dediler. Hz. Peygamber de Ebu Ubeyde'yi gönderdi. Hz. Ömer diyor ki:
"— Ben, gitmeyi çok istiyordum, öğle namazına erken geldim, Peygamber namazı kıldırıp selâm verdikten sonra beni görsün diye ileri doğru uzandım. Fakat bana hiç bakmadı. Etrafa göz gezdirdi, Ebu Ubeyde'yi gördü:
"— Kalk ey Ebu Ubeyde, git, ihtilâf ettikleri konularda aralarında hüküm ver", dedi. Ve orada: "Ebu Ubeyde, bu ümmetin emmidir (güvenilir kişisidir)" buyurmuştu[1454] Ancak birkaç işaret ettiğimiz üzre Necrâu hey'eti hakkında indiği rivayet edilen bu âyetlerden bazılarının, müşriklerle ve ya-hûdilerle ilgili olduğu, bundan dolayı henüz yahûdilerin Medine'den çıkarılmadığı tarihlerde indiği anlaşılmaktadır.

64- De ki: "Ey Kitâb ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; biribirimizi Allah'tan başka tanrılar edinmeyelim." Eğer yüz çevirirlerse: "Şâhid olun, biz müslümanlanz" deyin, **65**-Ey Kitâb ehli, neden İbrahim hakkında tartışıyorsunuz? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirildi. Düşünmüyor musunuz? **66-** Haydi siz biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız; ama hiç bilginiz olmayan şey hakkında neden tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. **67-** İbrahim ne Yahudi, ne de hırıstiyandı; dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden de değildi. **68-** Doğrusu insanların, ibrahim 'e en yakın olanı, ona uyanlar, bu peygamber ve mü'minlerdir. Allah da müzminlerin dostudur.

Tefsir:

64-68: îbn Abbas'tan gelen rivayete göre Necrân hey'eti Medine'de iken Yahudi hahamları da toplantıya katıldılar ve Hz. Peygamber'in huzurunda hırıstiyanlarla tartıştılar. Yahudîler: "İbrahim Yahudîdİr" diyor, hınstiyanlar da: "İbrahim hırısti yandır" diyorlardı. Yüce Allah, bu âyetleri indirerek fb-rahim'in ne Yahudî ne de hırıstiyan olmayıp, dosdoğru bir müslüman olduğunu bildirdi. Çünkü Yahudilik, Tevrat'ın inişinden sonra, hırıstiyanhk da İncil'in inişinden sonra ortaya çıkmış dinlerdi. O halde bunlardan çok önce gelen İbrahim Yahudî ve hırıstiyan olamazdı/11 İbrahim'in dini, tek Allah'a teslim olma, O'ndan başka tapılan bir varlık tanımama esasına dayalı tev-hid dini olan İslâm dini idi. Bu bakımdan kâinatın Tanrısını millîleştiren Ya-hudiler de, Allah'a oğul isnadeden, O'nu üç esastan meydana gelmiş bir varlık kabul eden hınstiyanlar da İbrahim'den fikren

[1452] Hak Dîni Kur'ân Dili: 2/1112-1114
[1453] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 3/317
[1454] lbn Hîşâm: 1/657

uzak düşmüşlerdi. Ona yakın olanlar, kendisine uyanlar, onun getirdiği tevhid dinini tazeleyen bu peygamber ve tevhide inanan mü'minlerdi.
îbn Mes'udun rivayetinde Hz. Peygamber: ftHer peygamberin, peygamberlerden velîleri vardır. Benim velîm de atam ve yüce Rabbi-min Dostudur." demiş, sonra: "Doğrusu insanların, ibrahim"e yakın olanı, ona uyanlar, bu peygamber ve mü'minlerdir..." âyetini okumuştur.[1455]

69- Kitâb ehlinden bir grup istedi ki sizi saptırsınlar. Oysa sadece kendilerini saptırıyorlar, fakat farkında değiller. **70-** Ey Kitâb ehli, (gerçeği) gördüğünüz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz? **71-** Ey Kitâb ehli, niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz? **72-** Kitâb ehlinden bir grup dedi ki: "İnananlara indirilmiş olana, günün önünde inanın, sonunda inkâr edin; belki (size bakarak onlar da) dönerler. **73-** "Sizin dininize uyandan başkasına güvenmeyin"(dediler). Deki: "Hidâyet, Allah'ın hidâyetidir. Birine size verilenin benzerinin verilmesinden veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getireceklerinden ötürü mü (böyle söylüyorsunuz)?" De ki: "Lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah\m lutfu) geniştir, (O herşeyi) bilendir. **74-** Rahmetini dilediğine has kılar. Allah büyük lütuf ve ikram sahibidir."

Tefsir:

69-74 ncü âyetler, Yahudilerin, müslümanlığı yok etmek, müslümanla-rı kuşkuya düşürüp dinlerinden döndürmek için başvurdukları hile ve tuzaklara ve kendi ırklarından olmayan bir peygambere asla inanmadıklarına işaret etmektedir. Müfessirlerin anlattıklarına göre Yahudiler, kendi aralarında konuşup şu karara vardılar: Sabahleyin inanacaklar, hattâ gidip müslüman-larla birlikte sabah namazını kılacaklar, fakat akşam olunca yine kendi dinlerine döneceklerdi. Böylece bazı bilgisiz müslümanların içine kuşku düşürmüş olacaklardı. Onlar da: "Baksana Bunlar kitap ehli, bizden bilgili insanlar. Müslüman olmuş iken döndüler. Demek ki müslümanhkta eksiklik ve kusur buldular ki döndüler" diyeceklerdi. îşte onlar, müslümanlann içine böyle kuşku düşürüp bazı zayıf ve bilgisiz kimseleri dinden döndürmek için böyle bir şeytanlık düşünmüşlerdi.
Ve yine bunlar, kendi dinlerinden olmayanlara asla sır vermemelerini, âhir zaman peygamberinin vasıflarına dair Tevrat'ta gördüklerini kimseye söylememelerini, aksi takdirde hem bu sözlerinin, Allah huzurunda aleyhlerine delil olacağını, hem de birçok kimseyi müslümanlığa sevk edeceğini birbirlerine tenbih ederlerdi.[1456]
Bütün bu rivayetler ve âyetlerin bizzat kendileri, Yahudilerin, Hz. Mu-hammed (s.a.v.)in peygamber olduğunu bildiklerini, ancak hased yüzünden İslama girmediklerini gösterir. Onlar, ümmîler içinden çıkan bir arab'a peygamberlik gelmesini hazmedememişlerdi, onu çekemiyorlardı. Bu yüzden onun amansız düşmanı kesilmişlerdi. Halbuki lütuf onların elinde değil, Allah'ın elindeydi. Allah kullarından dilediğini seçer, onu lûtfuna mazhar kılıp peygamber yapar. O'nun lûtfuna kimse engel olamaz.
69-74 ncü âyetlerde Kitâb ehlinden bir grubun, müslümanları kuşkuya düşürüp dinlerinden döndürmek için başvurduğu tuzaklara işaret edilmektedir. Rivayetlere göre Hayber yahudîleri, medine yahudîlerine, kendi dinlerine tâbi olmayandan başkasına inanmamalarını söylemişler, yahut kendi aralarında sabahleyin Hz. Muhammed'e İnanıp akşam olunca kendi dinlerine dönmeyi, böylece bilgisiz müslümanlann içine kuşku düşürmeyi planlamışlar.
Bu rivayetlerin tutarsızlığı ortadadır. Önce çiftçi, köylü olan Hayber yahudîleri, kültür bakımından Medine yahudîlerinden çok aşağı düzeyde idiler. Bundan dolayı Medine'den çıkarılan Nadîr oğulları yahudîlerinden Hayber'e gidenler, oranın lideri oldular. Hayber yahudîleri, Medine yahudîlerine akıl öğretecek durumda değildi, bunun tersi vârid idi.
Sonra müfessirlerin oybirliğine göre bu sûrenin başından itibaren seksen küsur âyet, Necrân hey'etinin, Hz. Peygamber'le tartışması üzerine inmiştir. Necrân hey'eti hicretin dokuzuncu yılında Medine'ye geldiği zaman Medine'de yahudî kalmamıştı. Kaynuka ve Nadîr oğullan Medine'den sürülmüş, Kurayza oğullarının erkekleri öldürülmüş kadınları ve çocukları esir olarak Necd'e götürülüp satılmıştı. Hicretin yedinci yılında Hayber fethedilip halkı itaat altına alınmıştı. Medine yöresinde hiç yahudî kalmadığı gibi, müslümanlann hizmetçileri, yardımcıları durumuna giren ve Medine'ye 150 km. mesafede bulunan Hayber yahudîleri de, Hz. Peygamber'e böyle tuzaklar kuracak güçte değillerdi. Oysa burada anlatılan davranışı gösteren ve bu sözleri söyleyenlerin, özgür ve kendilerine güvenen insanlar oluuğu anlaşılıyor.
Biz o kanâatteyiz ki bu sûrede yahudîlerin yeri yoktur. Bu sözleri söyleyenler, Necrân'dan gelen ve Hicaz bölgesinde yaşayan hınstiyan Araplar-dır. Tefsirlerde sûrenin çeşitli âyetlerine iniş nedeni olarak yahudîlerin adından söz edilmesi, tamamen yanılgıdır, târihî olayları hiç dikkate almadan ileri sürülen gelişigüzel yakıştırmalardır. Hicaz bölgesinde yaşayan hınstiyanlar vardı. Kültürleri dolayısiyle bunların, çevrede etkili oldukları da anlaşılmaktadır. İşte Necrân'dan gelen hınstiyan hey'etinin Hz. Peygamber'Ie konuşma ve tartışmalarına, Hicaz bölgesinin Mûsâ ve îsâ dinini benimsemiş olan Arap haham ve rahipleri de katılmıştı.
Bedevi Arap kabilelerinden olan din adamlarında nifak tabiatı ağır basardı. Bunlar arasında Mescid-i Dırâr'ı yaptırarak müslümanları birbirine düşürmeyi planlayan Ebû Âmir er-Râhib ünlü idi. îşte bu âyetler de o Arap

[1455] Tirmi2î, Tefsîr, Sûre: 3, hadîs: 2995; îbn Hanbel, 1/401-430
[1456] CâmiVl-beyân: 3/311; Ibn Kesîr: 1/373; et-Tefsîru'1-hadîs: 8/113-114

yahudî veya hırıstiyan ve aynı zamanda münafık Arapların bazı davranışlarına işaret edilmektedir. Süddî'den gelen bir rivayete göre: "Bunlar, Arap köylerinin habrleri (hahamları) idi. On iki tane idiler. Birbirlerine, günün başında Muhammed'in dinine girin, 'Muhammed'in gerçek peygamber olduğuna tanıklık ederiz' deyin; günün sonunda da inkâr edin, 'biz âlimlerimize, habrlerimize sorduk, onlar Muhammed'in yalancı olduğunu, doğru yolda olmadığını söylediler, biz de yine kendi dinimize döndük. Bizim kendi dinimiz, sizinkinden daha iyidir' deyin. Belki onlar da 'Bunlar günün başında bizimle beraberdiler, şimdi ne oldu bunlara?' diyerek kuşkuya düşerler." Dediler [1457]

Bunlar, kendi dinlerinden olmayanlara güvenip de, gelecek son peygamberin vasıflan hakkında Kitâb'da bulunan işaretleri Araplara açmamalarını, aksi takdirde bu sırları öğrenen Arapların, Allah katında bunları kendilerinin aleyhine kanıt olarak kullanacaklarını söylemişlerdir.

Yine söylediğimiz gibi bu âyetler ya hicretin dokuzuncu yılından önce inmiştir veya bu sözleri söyleyen Kitâb ehli, yahudîler değil, sadece Arap hı-rıstiyanlardır. Hattâ Arap kabilelerinden yahudîler de olabilir. Çünkü Tevrat yanında incil'i de okuyan hınstiyanlar, gerek Tevrat'ta, gerek İncil'de son peygamber Hz. Muhammed'in vasıflarını görüyorlardı. Ancak onlar, bu peygamberin ya yahudî veya hınstiyan dininden olacağını sanıyorlar, ümmî Araplardan peygamber geleceğini kabul etmiyorlardı.

Buna göre 23 ncü âyette: "Kendilerine Kitâb'dan bir pay verilmiş olanlar1' asıl yahudîlerden çok, bu Arap yahudî ve hınstiyanlarıdır. Çünkü yahudî-ler, Kitabın bir payına değil, tamamına vâris olduklarını söylüyorlardı. Kur'-ân'ı Kerîm de onları:: Kendilerine Kitâb verilenler, : Kitâb'a vâris olanlar"^ diye niteler. Bundan dolayı "Kitâb 'dan bir pay verilenler" tabiri ile yahudî veya hınstiyan olmuş Arapların kasdedilmiş olma ihtimâli daha fazladır. Kitâb'dan bir pay da încîller-de bulunan Tevrat âyetleri, Kitabı Mukaddes'in bazı kıssaları olabilir. O zaman Kitabı Mukaddes, henüz Arapçaya terceme edilmediği için Arapların Kitâb bilgileri, yarım yamalak idi. Bundan dolayı Kur'ân, onların Kitâb bilgisini, "Kitâbdan bir pay" diye nitelendirmektedir. Gerçeği Allah bilir.

73 ncü âyetin açık anlamı, bizim meale yazdığımız gibidir. Fakat mü-fessirler bunun anlamında hayli çetrefilli yollara girmişlerdir. Bu âyetlerin inişi sırasında Medine'de yahudî yoktu. Bu sözü söyleyen, hınstiyan Arap-lardır. Burada îmân, inanmak anlamına değil, güvenmek anlamınadır. Eğer inanmak anlamına gelseydi, " v "ile geçişli olması gerekirdi. Oysa ile geçişli olmuştur. Âyetin anlamı: "Yahudî olmayandan başkasına inanmayın" değil, "Sizin dininize uymayandan başkasına güvenmeyin, onlara sır vermeyin" demektir. Cumhur, daki mas-dariyye kabul etmiştir. araya girmiş bir parantez cümlesi-cümle-i i'tirâzıyye-dir. Âyetin tam anlamı şudur: "Sizin dininize tâbi olandan başkasına güvenmeyin -de ki hidâyet, Allah'ın hidâyetidir; hidâyet, sizin dininize uymağa bağlı değildir, insanların, doğru yolu bulmak için mutlaka sizin dininize uymaları gerekmez. Birine, size verilen o hidâyet gibi bir hidâyet verilmesinden, yahut doğruyu söylediğiniz kimselerin, bu sözlerinizi Rabbinizin huzurunda sizin aleyhinize kullanacaklarından ötürü mü (böyle söylüyorsunuz)?"

Daha sonra 74 ncü âyette de Allah'ın, rahmetini dilediğine vereceğini, büyük lütuf sahibi Allah'ın rahmetinin belli bir kavme veya ferde mahsus olmadığını vurgulamakta, böylece Hz. Muhammed'in peygamberliğinin, Al-lah'ın bir lutfu olduğu anlatılmaktadır. Çünkü Allah'ın rahmeti, kimsenin tekelinde değildir. Allah dilediği kulunu seçip peygamber yapar. O'nun lut-funa kimse engel olamaz.

Ibn Kesîr azar sorusu şeklinde okumuştur. Bu kı-râete göre âyette şu mânâ vardır: "Sizden başka birine de size verilmiş olan hidâyet gibi bir hidâyetin verileceğini, sizin dininizde olmayan kimselere, söylemeyin. Bunu sadece siz bilin başkaları bilmesin."[1458]

Yani sizin, sizden başkasına da, size verilen gibi bir Kitabın, peygamberliğin verileceği inancında olduğunuzu söylemeyin. Bu bilgi ve inancınızı sizden başka kimse bilmesin. Hz. Muhammed'e gelenlerin vahiy olduğunu, müslümanlara söylemeyin. Bunu sadece siz bilin ama müslümanlara söylemeyin. Çünkü söylerseniz, onların inancı iyice güçlenir.

Fakat birinci anlam daha doğrudur. Bakara Sûresinin: "İnananlara rastladıkları zaman 'inandık' derler; birbirleriyle yalnız kaldıkları zaman: 'Allah'ın size açtığım onlara söylüyorsunuz ki, onu Rabbiniz katında sizin aleyhinizde delîl olarak mı kullansınlar?'* mealindeki 76 ncı âyeti de bu anlamı destekler.

75- Kitâb ehlinden öylesi vardır ki ona yüklerle emanet bıraksan onu sana öder. Onlardan öylesi de vardır ki ona bir dinar versen, devamlı olarak başına dikilmedikçe onu sana ödemez. Onlar: "Ümmî-lere karşı bize bir sorumluluk yoktur" dedikleri için böyle yapıyorlar ve Allah 'a karşı bile bile yalan söylüyorlar. **76-** Hay m kim sözünü yerine getirir ve (günahlardan) korunursa, şüphesiz Allah da korunanları sever. 11- Fakat Allah *a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlar var ya işte onların, âhirette bir payı yoktur; Allah kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları yüceltme-yecektir. Onlar için acı bir azab vardır.

Tefsir:

Bu âyetler de yine bazı yahudîlerin hıyanet ve pintiliklerini anlatmakta ve müzminlerin onlara aklanmamalarını Öğütlemektedir. Yahudîlerin veya daha geniş mânâsiyle kitap ehlinin hepsi bir değildir tabii. İçlerinde Öyle gü-venilir kimseler vardır ki kant adarca mal emanet etseniz, emaneti size geri verir, hiç hiyanet etmez. Bunlar azınlıktadır. Ama Öylesi de vardır ki bir dinar dahi verseniz, sürekli olarak başına dikilip istemedikçe onu size

[1457] Câmi'u't-beyân: 3/311

[1458] Keşşaf: 1/195-196

iade etmez. Yahudilerin, Yahudi olmayanlardan aldıkları borç ve emaneti iade etmek istememelerinin bir sebebi de Yahudî olmayan kimselerin mallarını yemekten Ötürü kendilerine bîr sorumluluk gelmeyeceğine inanmalarıdır. Onlar: "Allah bize, şu ümmîlerin mallarını helâl kılmıştır" derler.

Bu inanç tamamen kendi uydurmalarıdır. Allah, hiçbir kuluna karşı haksızlık edilmesini kimseye helâl ve meşru* kılmam ıştır. Haksızlıkla alınan bütün mallar haramdır. Kimse kimsenin malını gasbedemez. Yahudîlerin ellerinde bulunan Tevrat'ta da ümmîlere haksızlık ve hiyânet edilebileceğine dair bir hüküm yoktur. Kitâblan, onlara doğruluğu, adaleti emretmektedir. Ancak yahudî din adamları, zamanla yahudîlerin yahudî olmayanların mallarını yiyebileceği düşüncesini yaymışlar ve böylece bu düşünce onlara hâkim olmuştur. Yoksa Allah'tan gelen hiçbir din, insanlara haksızlığı emretmez. Dinin ruhuna bağlı hiçbir insan da haksızlık etmez. Nitekim Kur'ânı Kerîm, Kitâb ehlinin hepsinin bir olmadığını, onların içinde iyi insanların da bulunduğunu söylüyor ve onların iyilerini, kötülerinden önce anıyor. Bir dini veya milleti karalamıyor. Dini çıkarlarına âlet eden, dinin ruhundan ayrılan insanları kınıyor.

Reşîd Rızâ'mn dediği gibi nasıl sonradan gelen din adamlarının yanlış yorumlarıyla yahudîler, dinin ruhundan uzaklaşmış, yahudî olmayanın malını yemekte bir sakınca görmemişlerse; aynı şekilde sonradan gelen bazı hîle-i şer'iyyeci müslüman din adamları da, Dâ-ri harbde gayri müslimlerin, hattâ müslümanlann mallarını (faiz yoluyla) yemeye cevaz vermişler ve dâr-i harbi de kendi istedikleri gibi yorumlamaktan çekinmemişlerdir. Bu adamlar arasında, müslümanlann yurdu güzelim Türkiyemizi dâr-i harb kabul edip müslümanlann karısını, kızını câriye hükmünde görecek kadar ardan, edebten uzak insanlar dahi görülmüştür. Reşîd Rızâ şöyle diyor:

"Bazı insanlar görürsün ki Mısır'da tramvay işçilerine, aynı tramvay biletini iki üç kere satıp şirkete hiyânet etmelerini helâl kılmışlardır. Böylece en büyük günâhlardan olan ve hiçbir dinde müsâade edilmeyen hıyaneti, hırsızlığı ve yalanı helâl kılmaktadırlar. Bu suretle âyetteki yahudîlere olan uyan, onları da kapsamına almaktadır. Ve yüce Allah'ın.şu âyetinin uyarısı altına girmektedirler: "Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü: 'Şu helâldir, şu haramdır' demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazla^. [1459]

Kitâb ehlinin, "Ümmîlerin mallarını yemek, bize günah değildir" şeklindeki sözlerini duyunca Hz. Peygamber (s.a.v.) dedi ki: "Allah'ın düşmanları yalan söylemişler. Câhiliyye devrine ait her şey şu iki ayağımın altındadır. Yalnız emanet hâriç. Çünkü iyiye de, kötüye de emaneti geri verilir."

Bir adam Abdullah ibn Abbas'a şöyle sormuş: "Biz, gazada zimmîle-rin malı olan tavuk, koyun ele geçiriyoruz. Bunun bize bir günahı yoktur diyoruz." İbn Abbas şu cevabı vermiş: "Bu söz, tıpkı 'Ümmîlerin malım yemek bize günah değildir' diyen kitâb ehlinin sözüne benziyor. Zimmîler, cizyelerini verdikten sonra malları size helâl değildir. Ancak kendi gönül rı-zalariyle verdikleri hariç."[1460]

76-77 nci âyetlerde Allah'ın, sözünde durup korunan kimseleri sevdiği; Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir paraya satanların yani şu geçici dünyâ menfâati karşısında sözlerinden cayan, yeminlerini bozan kimselerin âhiret-te bir nimet elde edemeyecekleri; Allah'ın onlara asla değer vermeyeceği, yüzlerine dahi bakmayacağı, acı bir azaba uğrayacakları vurgulanmaktadır.

Eş'as ibn Kays'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Benimle bir yahudî arasında bir tarla meselesi vardı. Benim hakkımı inkâr eden o adamı Allah'ın Elçisi (s.a.v.)e götürdüm. Peygamber bana: "Kanıtın var mı?'* dedi. "Hayır" dedim. Yahudiye: "Yemin et** dedi. Dedim ki: "Yâ Resûlallah o halde malımı alıp götürür (yani yemîn eder)." 77 nci âyet indi.[1461]

Herhalde bu veya benzeri birkaç olaydan sonra inen bu âyetlerde bu olaya da işaret edilmiştir.

"Eymân "yemin İn çoğuludur. Arapçada sağ el anlamına gelen yemin, Türkçedeki and anlamında kullanılır. Yemîn eden adamın, yemîn sırasında sözünü güçlendirmek için, söz verdiği veya konuştuğu kimsenin sağ elini tutarak yemîn etmesi âdet olduğundan, sağ el anlamındaki yemin, and içmenin adı olmuştur. "Ahd" ise söz verme, randevu demektir. Ahdin Allah'a izafe ile "ahdullâh"söylenmesi, önemini vurgulamak içindir. Yani ahd (söz verme) Allah'ın bir hakkıdır. Buna hıyanet edilemez, verilen sözden cayıla-maz. Ahd üçe ayrılır: 1) Doğrudan Allah'a verilen ahd, 2) Peygamber aracılığı ile Allah'a verilen ahd ve insanların kendi aralarındaki ahd. Doğrudan Allah'a verilen ahd, insanın yaratılışından itibaren kendisinde bulunan Allah'ı tanıma yeteneğidir. Kişi bu itiraf üzre yaratılmıştır. A'-râf Sûresinin 172 nci âyetinde bu fıtrat ahdine işaret edilmiştir. Peyğamber'e verilen ahd ise sahâbîlerin ona biati, müslümanların da onun dinine girmekle buyruklarına uyacaklarını üstlenmeleridir. Kendi aralarındaki randevular da bu iki ahd kadar önemlidir. Müslümanın gerek Allah'a, gerek Peygambere, gerek insanlara verdiği sözde durması gerekir. İnsanların birbirlerine verdikleri söz de Allah'ın tanıklığı ile verilmiş olduğu için Allah'a verilen söz kadar önemlidir. Verdiği sözde durmayan kimse, müsllimanlığın en önemli vasfını kaybetmiş; sözünde durmayan münafık veya müşriklerin vasıflarını almış olur. Bundan dolayı Kur'ânı Kerîm'de mü'minlerin sözlerinde duran insanlar oldukları, sık sık vurgulanmaktadır.

Menfaat karşılığında sözünden dönmek, ahdi ve yemini az bir paraya satmak kabul edilmiştir. Sağlanan çıkar, ahdi bozma karşılığında alınan bedel ne kadar fazla olsa da âhiret karşısında dünyâ varlığının hiçbir değeri yoktur. Dünyâ "Az bir geçim"den ibarettir. Sözünden dönenler, paha biçilmez âhiret nimetlerini, tamamı az bir

---

[1459] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 3/339-340
[1460] İbn Kesîr, 1/374; Taberî, 3/318-19
[1461] Kurtubî, el-Câmi, 4/119-120

geçimden ibaret olan dünyâ menfaati ile değiştirmiş olurlar.
Âyette ahdinden ve yemîninden cayan kimseler, zina, şarap içme, kumar oynama gibi büyük günâhların hiçbiri için kullanılmayan bir uyan ile uyarılmaktadırlar: Ahdini ve yeminlerini az bir paraya satanlar, âhirette hiçbir şey bekleyemezler. Allah'ın, yüzlerine dahi bakmayacağı o suçlular, acı bir azabın içine atılırlar. Yüce Allah, sözlerinde durmayan küfür önderleriyle savaşılmasmı buyurmuştur: "Yeminleri olmayan, sözlerinde durmayan o küfür liderleriyle savaşın, belki yaptıklarına son verirler.'W Peygamber (s.a.v.) de yalan söylemenin, sözünden caymanın ve güvene hiyânet etmenin, kişinin münafık olduğunu gösteren üç belirgin işaret olduğunu söylemiştir. Son âyetin tefsiri üzerinde müfessirler bazı hadisler de zikretmişlerdir. Bunlardan üçünü kaydedelim: "Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: Üç kişi vardır ki Allah, kıyamet günü onlarla konuşmaz, onların yüzüne bakmaz, onlan temizlemez. Onlar için acı bir azâb vardır. Allah'ın Resulü bunu üç defa okudu.' Hadisi rivayet eden Muâz: Ya Resûlâllah, bu ziyana uğrayıp mah-volanlar, kimlerdir? diye sordu. Allah'ın Resulü: Müsbil (elbisesini yerden sürüye sürüye yürüyüp kibreden, çalım satan), yalan yeminle ticaretinde sürüm yapmağa çalışan ve verdiklerini başa kakan kimselerdir, dedi. "M
"Kim birinin malını ele geçirmek için yatan yere yemin ederse Allah'a kavuştuğu zaman Allah kendisine kızgın olur."[1462] "Üç kişi vardır ki Allah, kıyamet gününde onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temizlemez: çölde yanında bulunan fazla suyu yolcuya vermeyen, ikindiden sonra malını satmak için yalan yere yemin eden, dünya için devlet başkanına biat edip de başkan ona mal verince ona verdiği sözde duran, mal vermeyince verdiği sözü tutmayan kimse."[1463]

78- Onlardan bir grup var ki Kitâbda olmayan birşeyi siz Kitaptan sanasınız diye dillerini Kitapla eğip büker (sözlerini Kitabın sözü imiş gibi göstermek için kelimeleri dillerinde bükerek okur, onları Kitabın sözlerine benzetmeğe çahşır)/ar ve: "O, Allah katındandır*1derler. Oysa o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler. **79-** Hiçbir insana yakışmaz ki Allah ona Kitap, hüküm (hikmet) ve peygamberlik versin de sonra o, (kalksın) insanlara: "Allah'ı bırakıp bana kullar olun " desin. ' 'öğrettiğiniz Kitâb ve okuduğunuz şeyler gereğince Rabba hâlis kullar olun"der. **80-** Ve size: "melekleri ve peygamberleri tanrılar edinin" diye de emretmez. Siz müslüman olduktan sonra size inkârı emreder mi hiç?

Tefsîr:

78 nci âyette geçen yelvûne fi'li, leyy kökünden gelir. Leyy kelimesi, bir şeyi eğmek, bükmek demektir. Kitap ile dili eğmek, onun sözlerini başka anlama gelecek şekilde telâffuz etmek, onu asıl mânâsı dışında yorumlayıp tahrif etmek demektir. Bu âyet, yahudîlerin, Kitabın sözlerim kasden yanlış telâffuz ederek, ya da kitapta olmayan sözleri Kitaba sokup Kitaptaki bazı kelimeleri çıkarmak suretiyle tahrif ettiklerine işaret etmektedir. Nisa* Sûresinin 46 ncı âyetinde de yahudîlerin bu kasıtlı davranışları anlatılır: "Yahudilerden öyleleri var ki dillerini eğip bükerek ve dini taşlamak için kelimeleri yerlerinden tahrif ediyorlar: 'işittik ve isyan ettik', 'Dinle, dinlemez olası': *ra'inâ' diyorlar. Eğer onlar: 'işittik, itaat ettik', 'Dinle ve bize bak' deselerdi, elbette kendileri için daha iyi, daha doğru olurdu. Fakat Allah, inkârlarından dolayı onları lânetlemiştir, pek azı hariç, inanmazlar."
Bu âyetten yahudîlerİH, kasden sözleri yanlış telâffuz ederek, yerlerini değiştirerek dili eğip bükmek suretiyle tahrif yaptıkları anlaşılmaktadır. Mü-fessirlerin nakline göre yahudîler: yerine: demişlerdi. Birincisi normal bîr duadır, "Kötü söz işitmeyesin" demektir. îkincisi "İşitmeyesice" anlamına gelir ki hakaret sayılır. Yine Arap-çada birinin yardımını taleb için söylenen kelimesi yerine ibrâ-nîcede bir sövme kelimesi olan "râ'inâ" kelimesini kullanmışlardı. Hz. Peygamber1 e selâm verdikleri zaman kasden, selâm kelimesinin lamını gizleyerek "es-sâmu aleykum" derlerdi. Sâm, ölüm demektir. Böylece selâm verirken "Ölüm sana" diyorlar ve Hz. Peygamber'in, bunu fark etmediğini zannediyorlar di.[1464]
Ayrıca lbn Abbas'tan gelen rivayete göre yahudîlerden bir grup, bir kitap yazdılar, orada Hz. Muhammed (s.a.v.)in vasfını bildiren âyetleri değiştirdiler ve kendi yazdıklarını, Hz. Muhammed (s.a.v.)in tavsif edildiği ilâhî kitaba karıştırdılar, "Bu, Allah katındandır" dediler.0*
Gerek tefsirini yaptığımız 78. âyetten, gerek Bakara Sûresinin 79, 80. ve Nisa Sûresinin 46. âyetlerinden yahudîlerin, bazı sözleri geveleyip tahrif
ettikleri anlaşılmaktadır. Yahudilerin, Kitaptan olmayan, sözleri Kitâb'tan göstermeleri, Kutsal Kitabın kendisinde değil, ona yaptıkları şerhlerde Kitabın âyetlerini kendi düşünce ve arzularına göre yorumlamalarıdır. Yoksa bizzat Kutsal Kitabın kendisini kasden değiştirdikleri anlamına gelmez. İşte Ibni Abbls'-m: "Yahudilerden bir grubun, bir Kitap yazıp Hz. Muhammed'in vasıflarını bildiren âyetleri değiştirdikleri" sözü de bu anlamdadır. Yani onlar, yazdıkları tefsir ve şerhlerde Kitabı yanlış yorumlayarak tahrif etmişlerdir. İslâm mezhepleri de bu tür tahrifi, bol miktarda yapmaktan geri kalmamışlardır.
Yahudiler, kitaptan olmayan sözleri kitabın şerhlerine sokuyor, kitabın sözlerini, dillerini eğip bükerek başka

[1462] Müslim, İman: bâb: 46; İbn Kesîr, 1/375
[1463] Müslim, İman: bâb: 246, hadîs: 173; Ebû Dâvûd, Buyu': 6'da benzeri bir hadis vardır. Ayrıca hadîsi, İbn Kesîr, 1/376'da zikretmiştir.
[1464] Buhârî, Edeb: 35, 38, Cihâd: 98; Müslim, Selâm: 10, 11, 13; Tirmiiî, Siyer: 40, Isti'zân: 12, 13; Dârimî, tstPzân: 7, lbn Hanbel, Musned: 2/114,...

mânâlara yoruyorlardı ki müslü-manlar, o uydurmaları, Allah'ın kitabından sansınlar. Kendi basit ve batıl düşüncelerini Allah'ın sözü gibi göstermeğe çalışıyor, taassuplarından dolayı dinin ruhundan ve mânâsından uzaklaşıyor, fakat dine hizmet ettiklerini sanıyorlardı. Böylece taassupları, onlan hakka düşmanlığa, Allah'a karşı yalan söylemeğe sürüyordu. Bu yanlış anlayışlarının açık örneklerinden biri de Hz. îsâ'nın Allah'a saygı için "baba" demiş olmasını da ele alıp sapıklığa düşmüş olmalarıdır.
Hz. îsâ, Allah'a "baba" demişse bu, Allah'ın kâinatın sahibi olduğunu anlatmak için kullandığı mecazî bir sözdür. Fakat ona inanananlar, bu sözü hakiki mânâsında anlayıp îsâ'yı "Allah'ın oğlu" sanmışlar ve sapıt-mı şiar dır.
Yahudiler Uzeyr'i, hınstiyanlar da îsâ'yı Allah'ın oğlu sanarak onlan Peygamberiikten tanrılık derecesine çıkarmışlardır. Oysa hiçbir peygamber Allah'a ortak koşmayı emretmez. Hak elçilerinin hepsi insanları Allah'ı birlemeğe, bütün yaratıkları bırakıp yalnız Allah'a tapmağa davet etmişlerdir. Hiç peygamber kula kul olmayı emreder mi? Eğer ederse ona peygamber denilir mi?
Müfessirler, 79 ncu âyetin şu münasebetle indiğini rivayet ederler: Güya yahudüerden Ebû Rafı el-Kurazî ve hınstiyanlardan Necrân hey*etinin başkanı Hz. Peygamber'e: "Yani sana tapmamızı, seni Rab edinmemizi mi istiyorsun?" demiş de bunun üzerine bu âyet inmiş.[1465] Bu rivayet zayıftır.
Âyetler, bütünüyle yahudî ve hırıstiyanların peygamberler hakkındaki inançlarını eleştirmektedir. Allah'ın oğlu diye kabul edilen Uzeyr'in veya îsâ'nın, kendilerini Allah'ın oğlu olarak tanıtmadıklarını, toplumlarını kendilerine tapmağa çağırmadıklarını, esasen peygamber oldukları için asla böyle bir şey yapamayacaklarım Allah'tan başka birine tapmağa çağıramayacaklarını beyan etmektedir.
Hz. Peygamber (s.a.v.), daima kendisinin bir insan olduğunu söylemiş, hiç kimsenin, Allah'tan başkasına tapmasına veya birini tapacak derecede kutsallaştırmasına müsaade etmemiştir, insanlar yalnız Allah'ın kuludur. Peygamberimiz, bir insanın, diğer bir insana "kölem" diye hitâbetmesini dahi hoş görmemiştir. Buyurmuştur ki: "Hiçbiriniz, (elinin altında bulunanlara) 'kulum' demesin. Çünkü hepiniz Allah'ın kullarısınız. Fakat uşağım desin. Köle de sahibine 'Rabbim' demesin, fakat, 'Efendim' desin. "[1466]
79 ncu âyetteki "rabbânî" kelimesine gelince: Bu konuda birkaç görüş ileri sürülmüştür: Sîbeveyh'e göre "rabbani", Rabba mensup demektir. Rabbı bilen, O'na itaat eden anlamına gelir. Nitekim Tanrı'yı bilmeğe, O*na itaate yönelen kimseye "İlâhîadam" denir. Kelimedeki elif nun fazlalığı, bu niteliğin çokluğunu gösterir. Nasıl saçı çok olana şa 'rant, sakalı uzun olana lih-yânt denirse Rabbi çok bilen, O'na çok itaat edene de "rabbânî" denir.
Müberrid'e göre "er-rabbâniyyûn" ilim sahibi olanlardır. Tekili rabbanidir. Rabbânî, ilme sahib olup hikmeti öğreten ve onları ıslâh edendir. Elif nûn, mübalâğa içindir. Reyyân, 'atşân, şeb'ân, 'üryan gibi. Sonra buna nisbet yâ'sı eklenmiştir.
îbn Zeyd'e göre "rabbânî", insanları terbiye edendir. Rabbânîler, ümmetin velîleridir. Ebû Ubeyde'nin kanaatine göre bu kelime, Arapça değil, ya İbranîce veya Süryânîcedir. Doğru olan da budur. Çünkü Kitabı Mu-kaddes'te de bu kelime geçer. Kelime ister Arapça olsun, ister İbrânîce veya Süryânîce olsun, rabbânî, bildiğiyle amel eden, hayrı öğreten insan demektir[1467]

81- Allah, peygamberlerden şöyle söz almıştı: "Bakın, size Kitap ve hikmet verdim, imdi yanınızda bulunanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz. Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?" demişti. "'Kabul ettik " dediler. "O halde tanık olun, ben de sizinle beraber tanık olanlardanım " dedi. **82-** Artık kim bundan sonra dönerse işte onlar/âşıklardır. **83-** Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir.

Tefsîr:

81 nci âyetten anlaşılıyor ki risalet görevinin gereği olarak her peygamber kendinden sonra gelecek peygamberi tasdik eder, onu müjdeler. Müfes-sirlere göre burada peygamberler zikredilmiş, fakat onların kendileri değil, ümmetleri kasdedümiştir. Yani Allah, peygamberleri aracılığı ile onlara tabi olan ümmetlerinden, daha sonra gelecek kitap ve peygamberleri kabul ve tasdik edecekleri hakkında söz almıştır.[1468] Bir görüşe göre de Allah, her peygamberden, âhir zamanda gelecek son peygamberine inanmalarına dair söz almıştır. Hz. Alî ile İbn Abbâs şöyle demişler:
"Allah, gönderdiği her peygamberden, Muhammed geldiği zaman sağ oldukları takdirde mutlaka ona inanıp ona yardım edeceklerine dair söz aldığı gibi ayrıca onlara, ümmetlerinden Muhammed'e yetiştikleri takdirde ona inanıp yardım etmeleri hakkında söz almalarını emretmiştir."[1469] Bazı hadisler Hz Peygamberin "Eğer Musa ve

[1465] CâmiVl-beyân: 3/325
[1466] Müslim, el-Elfâz mine'1-edeb, bâb: 3, hadîs: 14
[1467] Mefâtîhu'1-gayb: 2/734
[1468] îbn Kesîr: 1/378
[1469] Aynı

îsâ sağ olsalardı, bana uymaktan başka bir şey yapmazlardı." dediği rivayet edilir. [1470]
Peygamberler, tevhidi yerleştirme davasının erleridir. Onlar, birbirini kıskanıp inkâr eden değil, birbirini tamamlayan, birbirini doğrulayan insanlardır. Hepsi aynı padişahın elçileri olduğu için sözleri birbirini tutar. Onlar, aynı zincirin birbirini tamamlayan halkalarıdır, onlarda ayrılık olmaz. Gerçek peygamberliğin gereği budur. İşte Allah'ın dini, o elçilerin getirdiği tevhîd dinidir. Bundan ayrılanlar yoldan sapmışlardır.
Eğer aynı devirde iki peygamber gelmişse bunlar birbirlerinin yardımcılarıdır. Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûn gibi. Bir peygamber gönderildikten sonra aynı kavme bir zaman sonra henüz o peygamber hayatta iken başka bir peygamber daha gönderilirse önceki, sonrakini tasdik eder. Şayet sonrakinin getirdiklerinde, öncekinin getirdiklerinin bir kısmını nesheden hükümler bulunursa birincisi, ikincisinin getirdiklerini kabul eder. Bu, tıpkı şuna benzer: Bir padişahtan bir elçi gönderilir, sonra ardından başka bir elçi daha gönderilirse birinci elçi, ikincisinin söylediklerini doğrulayıp ona yardım eder. Ama kendi elçiliği de devam eder. Çünkü ikincisi, birincisinin görevini tamamlamak için gönderilmiştir.[1471]
Müfessirler 83 ncü âyetteki tav 'an ve kerhen (ister istemez) tabiri üzerinde bir hayli yorum yapmışlardır. İster istemez teslim olmanın ne demek olduğunu anlatmışlardır. Kanaatimize göre bu bir üslûb tarzıdır. Kasdedilen'din! anlamdaki islâm (teslim olma) değil, Allah'ın kudretinin önüne geçilemez olduğunu, her şeyin muhakkak O'na boyun eğdiğini anlatan bir ifadedir. Nitekim: "sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yere: 'İsteyerek veya istemeyerek (buyruğuma uyun, varlığa) gelin' dedi. 'İsteyerek geldik' dediler.[1472] Âyeti de Allah'ın kudret ve iradesinin behemehal geçerli olduğunu belirten bir ifade tarzıdır. Bundan kelâmı mânâlar çıkarmağa hiç gerek yoktur. Muhammed İzzet Derveze de bu görüştedir.[1473]

84-De ki: 'Allah'a, bize indirilene, ibrahim'e, ismail'e, Ishak'a, Ya'kub'a, ve esbâta (kabîlelere) indirilene; Musa'ya, isa'ya ve peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık; onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz O'na teslim olanlarız. **85-** Kim Mâmdan başka bir din ararsa (bilsin ki) ondan kabul edilmeyecek ve o, âhirette kaybedenlerden olacaktır. **86-** îmân ettikten, Resulün hak olduğunu gördükten ve kendilerine açık kanıtlar geldikten sonra inkâr eden bir topluma Allah nasıl yol gösterir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez. **87-**İşte onların cezası: Allahın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerinedir? **88**- Onun içinde sürekli kalacaklardır. Onlardan azâb hafifletilmeyecek ve onlara asla fırsat verilmeyecektir. **89-** Ancak ondan sonra tevbeedip uslananlar başka. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. **90-** Onlar ki inandıktan sonra inkâr ettiler, sonra inkârları arttı, onların tevbeleri kabul edilmeyecektir. Onlar sapıkların ta kendileridir, **91-** İnkâr edip kâfir olarak ölenler, dünya dolusu al-tun fidye vermiş olsalar dahi hiçbirinden kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azâb vardır ve onların hiçbir yardımcıları da yoktur.

Tefsir:

84-85 nci âyetlerde peygamber (s.a.v.)e hiçbir ayırım yapmadan bütün peygamberlere inandığını ve yalnız Allah'a teslim olduğunu söylemesi emrediliyor ve Islâmdan başka bir dinin makbul olmadığı vurgulanıyor.
el-Esbât; Stbt'm çoğuludur. Sıbt Arapçada torun demektir. Fakat İb-rânîcede Yakub oğullarından türemiş olan kollara, kabilelere el-esbât denir. Ya'kub oğullarından on iki kol türemiştir. Bu kollar içinde peygamberler gelmiştir. Ya'kub'un unvanı İsrâîl olduğundan bu kollara İsrail oğullan denir. Bizim peygamberimizin mensub olduğu Kureyş kabilesi de Ya'kub'un amcası olan Hz. İsmail'den türemiştir.
Biz müslümanlar, Hz. Mubammed (s.a.v.)e indirilene inanmakla mükellef olduğumuz gibi İbrahim'e, ismail'e, İshak'a, Ya'kub'a ve Ya'kub oğullarından gelen peygamberlere indirilene, Musa'ya, ve İsa'ya verilen kitaplara, hasılı bütün hak peygamberlere Rableri tarafından verilen her şeye inanmakla da yükümlüyüz. Biz peygamberler arasında bir ayırım yapmayız. Çünkü peygamberlerin hepsi Allah'ın elçileridir. Biz O'nun elçilerine uyar, onların söylediklerini doğrulayıp Allah'a teslim oluruz.
İslâm, kişinin Özünü Allah'a teslîm etmesi, yalnız O'na kulluk edip O'nun buyruklarına boyun eğmesi demektir. îmân"ise Allah'a ve buyruklarına inanmaktır. Gerçi îmân ile İslâm birbiri yerine kullanılır ama îmânın, gönül işi olan tasdik; İslâmın ise bu tasdikin uygulaması olduğu, sözlerin delâletinden anlaşılır. İslâm, buyrukların uygulanması olduğu için amelîdir, görülür. Ama gönül işi olan îmân görülmez. îmânın görüntüsüne İslâm denir. İslâm îmândan geneldir. îmân, daha özel bir durum arz eder. Görünen amel, sağlam îmâna dayanmasa da, bu husus, kesin bilinmedikçe o ameli yapan kimseye "müslüman değil" denilemez. Ama onun mü'min olduğunu Allah bilir. Fakat 85 nci âyette İslâm, temiz îmân ile Allah'a bağlanmak ve yalnız O'na kulluk etmek anlamındadır.
Bütün peygamberler, îslâmı (Allah'a teslim olmayı) öğütlemişlerdir. Dinlerin özü budur. Bu anlamiyle bütün hak dinler, İslâmdır. Allah'a teslim olmaya aykırı düşecek bir din, makbul değildir. Allah'a ortak tanımak, O'na çocuk isnadetmek, İslama (Allah'a teslim olmaya) aykırıdır. Bu bakımdan İslâmdan başka bir din arayan, böyle bir dine

[1470] Aynı
[1471] Muhammed Reşîd Rızâ, Tefsîr: 3/352
[1472] Fussılet Sûresi: 11
[1473] Bkz. et-Tefsîru'I-hadîs: 8/123

giren kimsenin davranışı mer-duddur, o kimse âhirette büyük kayba uğrar, hüsranda kalır. Hz. Peygamber: "Bizim bu yolumuzun dışında bir iş yapanın yaptığı iş reddedilir."W demiştir.[1474]

86-89 ncu âyetlerin iniş sebebi hakkında birkaç rivayet nakledilir. Bir rivayete göre Ensar'dan bir adam müslüman olmuştu. Sonra dinden döndü, şirke katıldı. Daha sonra yaptığına pişman oldu. Adamlarını gönderip, tekrar tevbe ederse tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sordurdu. 86-89 ncu âyetler bu münasebetle indi. Bunun üzerine adam iyi bir müslüman oldu.[1475] Mücâhid'den nakledilen bir rivayete göre de müslüman olup irtidad eden adam el-Hâris ibn Suveyd'dir. Onun küfre dönmesi üzerine: "îmân ettikten sonra.... inkâr eden bir topluma Allah nasıl yol gösterir... Allah çok esirgeyen, çok bağışlayandır" âyetleri indi. Bu âyetleri, kavminden birisi Hâris'e okuyunca Haris:

— Vallahi sen doğrusun, Allah'ın Resulü senden doğrudur, Allah ise bu üçün en doğrusudur, deyip tekrar İslama döndü, bu kez iyi bir müslüman oldu.[1476]

Bir rivayete göre bu âyetler, Hz. Peygamber'e inanmış iken sonra irtidad eden, Kureyş'e katılan, daha sonra bazıları inkârında direnen, kimileri de tevbe eden bir Arap topluluğu hakkında inmiştir[1477]1 Bir kısım müfessirlere göre de âyetler, Hz. Peygamber'in vasıflarım bildikleri için daha önce ona inanmış iken sonra o kendilerine gelince inanmayan yahudîler hakkında nazil olmuştur.

Öyle anlaşılıyor ki bazı kişiler müslüman olmuş iken sonradan dinden dönmüşlerdir. Bunların davranışı, hem Hz. Peygamber'e, hem de mü'min-lere ağır gelmiştir. Bu irtidad olayında belki de yahudîlerin de parmağı vardır. İşte âyetler bu davranış içine girenler hakkında inmiştir.

Allah gafurdur, rahîmdir. İnsan ne kadar günahkâr da olsa tevbe edince Allah onu affeder. Dinden dönen bile 89 ncu âyetin açıklamasına göre tevbe ettiği takdirde Allah'ın af ve merhametine mazhar olur. Ancak Allah şirk içinde kalmayı affetmez. 90 ncı âyet bunu bildirmektedir. İnanmış iken inkâr eden, inkârda ısrar ede ede küfrü katmerleşen kimse, ölünceye dek küfürde kalir da can çekişirken gözünden perde kalkıp âhiretteki yerini görünce tevbe ederse onun tevbesi makbul değildir. Bu âyet, mürteddin ölüm anındaki tevbesinin makbul olmadığını bildirmektedir. Yoksa henüz hayatında iken şirkinden, günahından dönüp, uslananın tevbesi makbuldür. Nitekim bir önceki âyet bunu açıklamıştır. 90 ncı âyetin, ölüm anındaki mürteddin tevbesinin makbul olmadığını belirttiğine bir delil de Nisa Suresinin 18 nci âyetidir. Orada şöyle buyurulmaktadir: "Kötülükler yapıp yapıp da nihayet birine ölüm gelip çatınca 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenlere ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur (öylelerinin tevbesi makbul değildir). Onlara acı bir azâb vardır." Ayrıca 91'nci âyet de, bir önceki âyetin tefsiri mahiyetindedir. Zira 91'nci âyette inkâr edip kâfir olarak ölen kimseler, yer dolusu kadar fidye verseler, fidyelerinin kabul edilmeyeceğini, onların acı bir azâb içinde kalacaklarını bildirmektedir. Demek ki tevbesi makbul olmayan, yaptıkları hiçbir iyiliğin kabul edilmediği kimseler, dünyada iken tevbe edenler değil, küfürde ısrar edip kâfir olarak ölenlerdir. Öylelerinin dünyada yaptıkları iyilikler, kendilerini azâbdan kurtarmayacaktır. Belki iyilikleri, azâblannın hafifletilme sine sabep olur ama kendilerini cehennemden kurtaramaz.

îslâmda îman, her şeyin başında gelir. îman olmadıktan sonra amelin âhirette değeri yoktur. Bazı kimseler, kâfir olan kimselerin yaptıkları iyiliklerin, hizmetlerinin kendilerine yararı dokunup dokunmayacağını sorarlar. Derler ki: "Baldırı çıplak bir çoban, inandığı için cennete girer de dünyayı ışığa boğan, insanlığa bu kadar hizmeti dokunan falan veya filân mucid ve kâşif cehenneme mi girer?" Allah'a ve peygamberlere inanan kimseler, önünde sonunda cennete girerler. Bize misal verilen mucidlerin ve kâşiflerin çoğu, Allah'a inanan kimselerdir. Ancak hınstiyan veya yahudî'dirler. Kitap ehlinden Allah'a ve âhirete doğru dürüst inanıp, îslâm dinine girmese bile Peygamberimizin peygamberliğini kabul eden kimseler de Kur'ân'-ı Kerîm'in beyanına göre cennete gidebilirler. Çünkü Bakara Suresinin 62 nci âyetinde: "Allah'a, âhirete inanıp iyi iş yapariyahudî, hınstiyan ve sabitlerin korku ve üzüntüye uğramayacakları" belirtilmektedir. Âli îmran Suresinin 113 ncü âyetinde de: "Kitap ehlinin hepsinin bir olmadığı, onlar içinde gece saatlerinde Allah 'in âyetlerini okuyup secde edenlerin bulunduğu" beyan edilmektedir. Binaenaleyh dünyanın neresinde ve hangi millete mensub olursa olsun, Allah'a şirksiz, gereği gibi inanır, âhireti kabul eder, peygamberlere inanır, bizim peygamberlerimizi de inkâr etmezse o kimse yaptığı hizmetlerin karşılığını görür.

Fakat Allah'ı inkâr eden, maddenin ötesinde hiçbir şey kabul etmeyen maddeci kâfirler, ne icadederlerse etsinler, ne kadar iyilik yaparlarsa yapsınlar yaptıklarının karşılığını ancak dünyada görebilirler. Âhirette bu hareketleri, kendilerini azaptan kurtarmaz. Çünkü orada iman aranır.

Kaldı ki yapılan icatlar, her zaman insanlığın hayrına da değildir. Bir atom bombası büyük bir çabanın ve zekânın ürünüdür ama, şeytanî bir zekânın Ürünüdür. Bir anda milyonlarca insanı mahvedecek, şehirleri yıkıp tarumar edecek bir silâhtır. Yani adam daha fazla insan öldürmek için bu korkunç silâhı yapmıştır. Elbette icatlar iyiye kullanılırsa insanlığın hayrınadır ama, kötüye kullanılırsa insanlığın mahvına sebep olmaktadır. Peki milyonlarca inşam bir anda öldüren silâh kullanıldığı zaman bunu yapan, sorumlu olmaz mı acaba? İşin bir de bu yanı vardır. Binaenaleyh dünya işlerini âhiretle karıştırmamak lâzımdır. Orada madde değil, ruh geçerlidir. Orada istenen imandır.

[1474] İbn Kesîr, 1/379

[1475] Bu hadisi Nesâî, Hâkim, İbn HİbbânI rivayet etmişlerdir

[1476] Kurtubî: 4/129; tbn Kesîr: 1/380

[1477] Kurtubî: 4/129; et-Tefsîru'l-hadîs: 8/124

Hz. Âişe diyor ki: "Allah'ın Resulüne: 'Ya resulâllah, Câhiliyye devrinde 'Abdullah İbn Ced'ân misafiri ağırlar, tutsağı tutsaklıktan kurtarır, akrabayı ziyaret eder, komşuya iyilik ederdi' dedim, onu övdüm, bunların kendisine faydası olur mu?' dedim. Allah'ın Resulü (s.a.v.): "Hayır, dedi, o hiçbir gün: Allahım, ceza gününde beni bağışla, demedi' buyurdu."[1478] Enes İbn Mâlik de Hz. peyğamber'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Kıyamet gününde ateş halkından olan adama: 'Baksana» dünyâ dolusu malın olsaydı (şu azaptan kurtulmak için) o malını fidye verir miydin?* denilir. 'Evet* der. Allah buyurur ki: *Ben (dünyâda) senden, bundan daha kolay bir şey istemiştim: Henüz babanın belinde iken bana hiçbir şeyi ortak koşmaman hakkında senden söz almıştım. Sen ise döndün, bana ortak koşmaktan başka bir şeyi kabul etmedin'.[1479]

92- Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe asla iyiliğe eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu bilir.

Tefsîr;

92- înfâk: Hayretmek, Allah için yoksullara yardım etmek, Allah yolunda mal harcamaktır. Bu âyette müslumanlara mallarının iyisinden hay-retmeleri öğütlenmektedir.
Âyetin nüzul sebebi hakkında bir rivayete rastlanmamıştır. Bu âyet, müteakip âyetlerin çizdiği tabloya bir giriş niteliği taşımaktadır.
Birr: İhsan, geniş hayır, çok hayır demektir. Birr ile hayır arasında şöyle bir fark belirtilmiştir. Birr: Hayra ulaşan ve kasden yapılan fayda, hayır ise yarularak da olsa yapılmış olan mutlak faydadır. Birr'in zıddı 'ukuk, hayrın zıddı da şer'dir. Maamafih birr, hins karşılığı olarak da kullanılır.
Bu âyet, sadakanın güzel şeylerden verilmesi gerektiğine, nefsin tiksineceği şeyleri sadaka vermenin hoş olmadığına işaret etmektedir, insan Sûresinin 8 nci, Bakara Sûresinin 177 nci ve 267 nci âyetleri de aynı nitelikte olmakla beraber buradaki ifade daha kuvvetlidir. Her işi güzel yapmayı bildiren Kur'ân prensiplerine de uygun düşmektedir. Müfessirlerin nakline göre bu âyet, indiği zaman Allah resulünün ashabından bazılarını çok etkilemişti. Ansar'ın en zengini olan Ebu Talha'nın, Mescidin karşısında Beyrahâ denen bir bahçesi vardı ki burası, kendisinin en çok sevdiği malı idi. Allah'ın Resulü (s.a.v.) buraya girer, güzel suyundan içerdi. Yukarıdaki âyet nazil olunca Ebu Talha, Allah'ın Resulüne geldi: "Yüce Allah kitabında sevdiklerinizden infak etmedikçe iyiliğe nail olamazsınız." buyurmaktadır. Benim en sevdiğim mal, Beyrahâ'd ir. Onu Allah için sadaka yapıyorum. İyiliğini ve ürününü Allah'tan bekliyorum. Ya Resûlâllah nasıl istersen onu öyle yap, istediğine ver" dedi. Allah'ın Resulü buyurdu ki: "Maşaallah, işte kazançlı mal budur, kazançlı mal budur. Dediğini işittim. Ben bunu, senin, akrabaların arasında taksim etmeni uygun görüyorum" Ebu Talha o malı akrabası ve amcasının oğulları arasında bölüştürdü.[1480]
Hz. Ömer: "Ya Resûlâllah, dedi. Benim malımın en iyisi Hayber'deki hissemdir. Ne buyurursun, onu ne yapayım" Allah'ın Resulü buyurdu ki: "Aslım tut, meyvesini sadaka yap "[1481]
Abdullah İbn Ömer de bu âyet inince en sevdiği şey olan Rum cariyesini Allah için âzâd etmiş ve: "Eğer bundan daha çok sevdiğim birşey olsaydı, onu tasadduk eder, bununla evlenirdim." demiştir.[1482]

93- Tevrat indirilmeden önce» israil'in kendisine haram kıldığı şeyler dışında, israil oğullarına bütün yiyecekler helâldi. Deki: "Doğru iseniz, Tevrat'ı getirip okuyun." **94-** Artık bundan sonra da kim Allah'a yalan uy dururşa, işte onlar zalimlerdir. **95-** Deki: "Allah doğru söyledit Öyle ise dosdoğru Allah'/ birleyici olarak ibrahim dinine uyun. O, puta tapanlardan değildi."
Tefsir:

93 ncü âyette geçen İsrail kelimesi, Hz. Ya'kub'un unvanıdır. Tevrat'ın Tekvîn Sifrinin 32 nci babında Ya'kub'a tsrâîl adının verildiği belirtilmektedir. Bu âyetlerde Hz. Ya'kub'un, kendi kendisine haram kıldığı şeyler dışında bütün yiyeceklerin İsrail oğullarına helâl olduğu belirtilmektedir. Bunun aksini iddia edenlerin, Tevrat'ı getirip okumaları buyurulmakta ve Allah'a yalan uyduranlar, zalim yani haksız insanlar olarak nitelendirilmektedir. Tevrat, Hz» Ya'kub'dan çok sonra inmiştir. Tevrat'ta haram olan her şeyin Ya'-kub zamanında haram olması gerekmez. İbrahim ise Allah'ı birleyen bir kimse olarak tavsif edilmekte, onun, Allah'a ortak koşanlardan olmadığı açıklanmaktadır.
Âyetlerin iniş sebebi hakkında çeşitli rivayetler nakledilmiştir. Bu rivayetlere göre yahudîler, Hz. Peygamberden çeşitli sorular sormuşlar, bunlara doğru cevap verdiği takdirde kendisine tabi olacaklarına söz vermişlerdi. Bu sorulardan biri de ataları İsrail'in, en çok sevdiği yemeğin ne olduğu idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de İsrail'in, en çok deve etini ve sütünü sevdiğini, ancak yakalandığı bir hastalıktan -bir rivayete göre siyatik hastalığından- kurtulduğu takdirde Allah için deve eti yemeyeceğini adadığım, hastalıktan şifa bulunca da artık deve etini ve

[1478] İbn Hanbel, Musned: 6/120
[1479] Buhar?, Rikak: 49; Müslim, Sıfâtu'l-munâfikîn, bâb: 10, hadîs: 51-53; tbn Hanbel, Musned: 3/218
[1480] Buhârî, Zekât, bâb: 14, hadîs: 42
[1481] Buhârî, Şurût: 19, Vasâyâ: 28, Eymân: 33; Müslim, Vasıyyel: 5; Tirmi2î, Ahkâm: 36; İbn Mâce, Sadakat: 4; Nesâ'î, Ihlâs: 3
[1482] İbn Kesîr: 1/381

sütünü kendisine haram ettiğim söyledi. Yahudiler, deve etinin Ya'kub'un adamasiyle haram olmayıp ta İbrahim dininde haram kılındığını, Ya'kub ye çocuklarının da İbrahim dinine uyduklarını söyleyerek Hz. Peygamber'e itiraz ettiler.[1483]
Rivayette geçtiği şekilde yahudîlerin, sorularına cevap verdiği takdirde Hz. Peygamber'e inanacaklarını söylemiş olmaları makul değildir. Âyetin, böyle bir konuşma üzerine inmiş olması da gerekmez. Sûrede, Kitâb ehli olan yahudî ve hırıstiyanlann, dinleri hakkındaki çeşitli aşırılıkları anlatılmaktadır. 19 ncu âyette bu aşırılıkları yüzünden dinde ayrılığa düştüklerine, mezheplere bölündüklerine işaret edilmiş, bilmedikleri konularda tartışmaya girmeleri, kendi dindaşlarından başkasına güvenmemeleri kınanmış ve onlara, her dinin özü olan Allah'a kullukta birleşme önerilmişti. İşte şimdi bu âyette İsrail oğlu din adamlarının, kendi ictihadlarına dayanarak din adına koydukları aşırı hükümler eleştirilmektedir.
Kur'ân'ın işaret ettiği olayın, Tekvin Sifrinin 32 nci babında anlatılan olay olduğu anlaşılmaktadır:
Harran'da Paddan-aram'da oturan dayısı Laban'ın yanından anayurduna dönen Yakub, "Gece kalkıp iki karısını ve iki cariyesini ve on bir çocuğunu aldı ve Yabbok geçidini geçti... Ve Yakub yalnız başına kaldı ve seher sökünceye kadar bir adam onunla güreşti. Ve onu yenmediğini görünce, uyluğunun başına dokundu ve onunla güreşirken Yakub'un uyluk başı incindi. Ve dedi: Bırak gideyim, çünkü seher vakti oluyor. Ve dedi: Beni mübarek kılmadıkça jeni bırakmam. Ve ona dedi: Adın nedir? Ve o dedi: Yakup. Ve dedi: Artık sana Yakub değil, ancak İsrail [1484] denilecek. Çünkü Allah ile ve insanlarla uğraşıp yendin. Ve Yakub sorup dedi: Rica ederim, adını bildir. Ve dedi: Adımı niçin soruyorsun? Ve orada onu mübarek kıldı. Ve Yakub o yerin adını Peniel koydu. Çünkü Allah'ı yüz yüze gördüm, ve canım sağ kaldı, dedi. Ve PenueFi geçtiği zaman güneş üzerine doğdu ve uyluğu üzerinde aksıyordu. Bunun için bugüne kadar İsrail oğulları uyluk başı üzerindeki kalça adalesini yemezler; çünkü Yakub'un uyluk başına kalça adalesine dokundu."[1485]

96- Doğrusu insanlara ilk kurulan ev, Mekke'de olandır. Âlemlere uğur, bereket ve hidayet kaynağı olarak kurulmuştur. **97-** Onda açık açık deliller, ibrahim'in Makamı vardır. Ona giren, güvene erer. Yoluna gücü yeten herkesin, o Ev *e gitmesi, insanlar üzerinde Allah '-in bir hakkıdır. Kim nankörlük ederse şüphesiz Allah, bütün âlemlerden zengindir.

Tefsir:

96-97: Meşhur rivayete göre Bekke, Mekke'nin bir diğer telâffuzudur. Başka bir rivayete göre de Kâ'be ve çevresine Bekke, bundan ötesine Mekke denir. Birinci görüş daha doğrudur. Burada Ev ile kasdedilen herhangi bir ev değil, ma'beddir. Hadislerde belirtildiğine göre ibâdet için ilk yapılan ma'-bed, Kâ'be'dir.
Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste Ebu Zer el-Gifârî Allah'ın Elçisinden, ilk defa hangi mescidin yapılmış olduğunu sormuş, o da Önce Kâ'be'nin, sonra da Mescid-i Aksâ'nın yapıldığını söylemiştir.[1486] Hz. Ali ise bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Evler, Kâ'be'den önce yapılmıştır. Fakat Allah'a ibâdet maksadiyle ilk yapılan ev, Kâ'be'dir." İbn Kesir, Kâ'be'-yi Âdem'in yaptığına dair rivayeti zayıf görmektedir.[1487] Doğrusu da Kâ'be'yi ilk defa Hz. İbrahim Âleyhisselâm'ın yapmış olduğudur.
Bizim kanaatimize göre "nâs" ile kasdedilen, Hz. Muhammed (s.a.v.)in kendi toplumu olan Araplardır. Âyetten, Hicaz Bölgesinde yapılan ilk mabedin, Kâ'be olduğu anlaşılır. Muhammed Abduh da bu noktaya işaret etmiştir. Hz. İbrahim, yaşayan üç büyük din peygamberinin atasıdır. Bu bakımdan dünyâda peygamberler tarafından yapılan ilk mabed de Kâ'be-dir. Ama bu, ondan önce, başka bölgelerde, başka insanlar tarafından hiç ma'bed yapılmadığı anlamına gelmez. Gerçek anlamda ilk ma'bed Kâ'be'-dir. Kâ'be'yi, Hz. İbrahim'in yaptığı, Bakara Sûresinin 126 ncı âyetinde anlatılır. Mescid-i Aksâ'yı ise Kâ'be'den asırlar sonra Hz. Süleyman yaptırmıştır.
Kâ'be, yapıldığından bu yana insanların saygı gösterdiği bir ma'bed olmuştur. Cahiliyye devrinde de insanlar, Kâ'be'nin içinde bulunduğu Harem bölgesinde vuruşmazlar, kan dökmezlerdi. Harem bölgesine giren, güven içinde olurdu. Adam birini öldürüp Harem bölgesine girse, orada kimse kendisine dokunmaz, öldürülenin oğlu veya akrabası Harem'de kaatile rastlasa, oradan çıkıncaya kadar ona bir şey yapmazdı. Kureyş Sûresinde: "Kendilerini açlıktan yedirip doyuran ve korkudan güvene kavuşturan, bu Ev 'in sahibi Allah'a ibadet etsinler" âyeti, bu güvene işaret etmektedir.
Hacc: Lügatte kasdetmek, yani bir yere gitmeğe veya bir işi yapmağa yönelmek anlamınadır. Kâ'be'yi belli zamanda ziyaret etmeğe hacc denir. Gücü yeten kimsenin, Kâ'be'yi ziyaret etmesi farzdır. Gücün yetmesi, yola gidip gelmeğe sağlığın elverişli, gidip gelmek için yetecek kadar para ve yol güvenliği olması şeklinde izah edilir. Bu şartları haiz olan kimseye, ömürde bir defa hacca gitmek farzdır. Ebu Hüreyre (r.a.) şu hadisi rivayet etmiştir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bize hitap edip: 'Ey insanlar, Allah size hacet farz kıldı, haccediniz' dedi. Bir adam: 'Her sene mi ya Resûlâltah' diye sordu. Allah'ın Elçisi: Cevap vermedi. Adam, Sorusunu üç defa

[1483] Kurtubî: 4/134; CâmiVl-beyân
[1484] Allah ile uğraşan, yahut Allah uğraşır
[1485] Tekvîn: 32/22-31
[1486] Buhârî, Enbiyâ': 10, 40; Müslim, Mesâcid: b. 5, h. I, 2; Nesâ'î, Mcsâcid: 3; İbn Mâce, Mcsâcid: 7; İbn Hanbel, Musned: 5/150,...
[1487] İbn Kesîr: 1/383

tekrarlayınca Allah'ın elçisi: 'Evet, desem, farz olur, yapamazsınız' dedi ve ilâve etti: 'Benim sizi serbest bıraktığım hususlarda siz de beni serbest bırakınız. Sizden Öncekiler, çok sormaları ve peygamberlerine aykırı davranmaları yüzünden helak oldular. Size bir şey emrettiğim zaman gücünüz yettiği kadar onu yapınız. Sizi bir şeyden men ettiğim zaman da onu bırakınız.[1488]
Hac, şartlarını hâiz olan kadın erkek her müslümana farzdır, ancak çocuğa farz değildir. Hac, gidip gelmeğe gücü yeten kimseye farz olur. Hastaya, tutuklu olana hac farz değildir. Gidip gelme esnasında kendisinin ve geride bıraktığı çocuklarının rızkı mevcud olmayan kimseye de hac farz olmaz. Başka birisi, kendisine gidip gelme masrafını verse, onu kabul etmek zorunda değildir. Hattâ kendi çocuğu dahi yol masrafını verse, Malik ve Ebu Hanîfe'-ye göre bunu kabul etmek gerekmez, Şafiî'ye göre kabul etmek gerekir. Çünkü insanın çocuğu, kendisinin bir parçasıdır. Onun vermesinde minnet olmaz.[1489]

98- De ki: "Ey Kitâb ehli, Allah yaptıklarınızı görüp dururken neden Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?" **99-** De ki: "Ey Kitâb ehli, gerçeği gör(üp bilediğiniz halde, niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeğe yellenerek inananları Allah yolundan çevirmeğe çalışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." **100-** Ey inananlar, Kitâb verilenlerden herhangi bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra (onlar) sizi döndürüp kâfir yaparlar. **101-** Size Allah'ın âyetleri okunmakta ve O'nun elçisi aranızda iken nasıl inkâr edersiniz? Kim Allah*a sarı-lırsa muhakkak ki o, doğru yola iletilmiştir. **102-** Ey inananlar, Allah'tan, O'na yaraşır biçimde korkun ve ancak müslümanlar olarak ölün. **103-** Ve topluca Allah'ın ipine yapışın, ayrılmayın; Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz, (Allah) kalblerinizi uzlaştırdı; O'nun nimetiyle kardeşler haline geldiniz. Sîz ateşten bir çukurun kenarında bulunuyordunuz, (Allah) sizi ondan kurtardı. Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki yola gelesiniz.

Tefsir:

98-99 ncu âyetlerde hitap, kitap ehlinedir. Bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, Hak yolunda yürümek isteyenleri şaşırtmağa çalışmaları, inkâr tarzında sorularla kınanmaktadır. Gerçekten Kitap ehli; Allah'ın Elçisine gelen âyetlerin, ilâhî vahy olduğunu biliyor, Hz. Muhammed (s.a.v.)in gerçek peygamber olduğunu da gayet iyi biliyor, fakat gurur ve menfaat yüzünden inkârda ısrar ediyor, Hak yolu eğri göstermeğe, inananları şaşırtmağa çalışıyorlardı.
100-103 ncü âyetlerde de hitap, müminlere yöneltilmekte ve Kitap ehlinden bir grupun sözlerine uydukları takdirde, onların, kendilerini yine küfre döndürecekleri hatırlatılmaktadır. Allah'ın âyetleri okunup dururken, Allah'ın Elçisi de aralarında bulunurken mü'minler nasıl inkâr ederler? Allah'a sarılan, dosdoğru yolu bulmuş olur. Allah'tan gereği şekilde korkmak, O'-nun yolu ve buyrukları dışına çıkmaktan sakınmak lâzımdır. Yüce Allah'ın, gökten yere sarkıttığı ipe, yani Allah'ın dinine sarılanlar, birleşirler. Daha önce birbirine düşman olan şu Medine toplumu, birbirlerine karşı ateş püs-kürürdü, İçleri birbirine karşı, kin ve nefret dolu olan bu insanları, Allah'ın dini birleştirdi. Bunlar, nefret ateşiyle dolu bir yarın kenarında idiler, düşmanlık ateşi içine düşüp mahvolacakları bir sırada Allah, hidayetini lütfedip onları helâktan kurtardı. Şimdi hidayete gelip kardeşlik içine girdikten sonra tekrar o düşmanlık devirlerine dönmeleri, yakışık alır mı hiç?
Allah Elçisinin Medine'ye teşriflerinden önce burada Evs ve Hazrec diye iki Arap kabilesi otururdu. Cahiliyye devrinde bunlar arasında şiddetli düşmanlık vardı. Zaman zaman bunlar kavga ederler, savaşırlardı, tki kabile arasında geçen son savaş da Bu'âs harbi idi. Medine'ye İslâm gelince iki kabile birbiriyle dost ve kardeş oldular.
Onların bu kardeşçe yaşayışları, aslında ikisini de istemeyen yahudîleri son derece kıskandırıyordu. Yahudilerden Kays oğlu Şâs, birgün Evslilerle Hazreçlilerin birlikte konuşup sohpet ettiklerini gördü, çok cam sıkıldı: "Bunlar böylesine dost oldukları sürece bizim burada yerleşmemize imkân kalmaz" diyerek bir yahudî çocuğunu onların arasına gönderdi ve onlara Bu'âs harbini, bu harbde Evs'in Hazreç kabilesini yendiğini hatırlatmasını tenbih etti. Yahudî çocuğu, aralarına sokulup Bu'âs konusunu ortaya atınca o günlerin düşmanlıkları gönüllerde uyanmağa başladı. Evs ve Hazreç mensupları birbirlerine lâf atmağa başladılar ve: "İsterseniz o günü tekrar edelim, haydi Harra'ya gidelim!" dediler. Bu'âs harbi Harra meydanında geçtiği için oraya gidip vuruşmak istediler, silâhlarını almağa başladılar. Tam bu sırada Allah'ın Elçisi, durumdan haberdar olup geldi, Onları yatıştırmağa çalıştı: "Ben sizin aranızda iken cahiliyye dâ'vasmı mı güdüyorsunuz?" dedi ve yukarıdaki âyetleri okudu.
İki kabile mensupları da yaptıklarına pişman oldular, barıştılar, birbilerine sarıldılar.[1490]
101 nci âyette "Allah'a yapışın", 103 ncü âyette "Allah'ın ipine yapışın" sözleri, isti'âredir. Allah'ın ipi, insanları sapıklık bataklığından kurtarmak için gökten yere indirdiği Kitabıdır, İşte Allah'ın ipi durumundaki o ilâhî Kitaba sarılan, onun prensiplerini gönülden uygulayanlar, sapıklıktan çıkıp düşmanlık ateşinden kurtulurlar.
İnsanlar arasında düşünce ayrılıklarının olması doğaldır. Bu, Allah'ın yasası gereğidir: "Rabbin dikseydi,

[1488] Müslim, Hac, bâb: 73, hadîs: 412. Aynı hadîsi Ahmed ibn Hanbel de rivayet etmiştir
[1489] Ahkâmu'l-Kur'ân: 1/288-290
[1490] tbn Kesîr: 1/389; Hüseyin Heykel, Hz. Muhammed mustafâ, Ömer Rıza Doğrul terce-mesi, s. 232, İstanbul, 1948

insanları bir tek ümmet yapardı. Ama ihtilâf edip durmaktadırlar, "[1491] Allah insanları zekâ, düşünce ve yetenek bakımından farklı yarattığına göre onlar arasında düşünce ayrılıklarının olması da doğaldır. Fakat bu ayrılıkların, düşünce ölçüsünde kalması, büyüyüp düşmanlığa dönüşmemesi gerekir. Çünkü düşünce farkı, bir ölçüde insanları rekabete, ilerlemeğe sevk ederken; bunun büyüyüp düşmanlığa dönüşmesi yıkıcı olmaktadır. İşte düşünce ayrılıklarını sınırlamak, düşmanlık sınırına vardırmamak için herkesin Allah'ın sınırlarında durması, Allah'ın Kitabına sarılması, o genel prensiplerin dışına çıkmaması gerekir. İnsanlar o genel prensipler içinde kaldıkça dost olurlar. Aralarında bazı düşünce ayrılıklarının olması; birbirlerini sevmelerine, anlayışlı davranmalarına engel olmaz. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, Kur'ân İle böyle düşmanlarına karşı cesur, şiddetli; birbirlerine karşı şefkatli, birbirlerini seven ideal bir toplum kurmuştu. Kur'ân her zaman böyle bir toplumun kurulmasını sağlamağa kadirdir. Yeter ki insanlar onun genel prensiplerine gönülden sarılsın, o prensiplerin dışına çıkmasınlar.

104- İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten meneden bir topluluk olsun; işte onlar başarıya erenlerdir. **105-** Kendilerine açık deliller geldikten sonra bölünüp, ihtilâf edenler gibi olmayın, işte onlar, (evet) onlar için büyük bir azap vardır. **106-** O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara: "inanmanızdan sonra inkâr mı ettiniz? O halde inkâr etmenize karşılık azabı tadın!'1 (denilir). **107-** Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Orada sürekli kalacaklardır. **108-** İşte onlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek ile okuyoruz. Allah, âlemlere zulmetmek istemez. **109-** Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Bütün işler, Allah'a döndürülür.

Tefsir:

104-105 nci âyetler, dinin en önemli prensiplerini içermektedir. Birinci âyette üç prensip vardır: 1) İyiliğe, doğruluğa, güzel ve yararlı olan şeylere çağırmak, 2) Toplumun yararına, insanların iyiliğine olan şeyleri emretmek, 3) Toplumun zararına olan şeylerden menetmek, 4) Toplumun bütünlüğünü bozmamak, ayrılık çıkarmamak.
Bunlar her devirde ve her toplumda uygulanması gerekli olan, toplumu bozulmaktan koruyan prensiplerdir. Âyette geçen "ümmet" kelimesiyle toplum içinde bir cemâat kasdedilmektedir. Yüce Allah, ümmet içinde iyiliği emredip kötülükten meneden bir cemâatin kurulmasını ve yetiştirilmesini buyurmaktadır. "Her topluluktan bir grubun sefere çıkıp dini iyice öğrenmeleri ve kavimlerine döndükleri zaman onları uyarmaları gerekmez mi?'[1492] âyetinde de emir ve nehiy görevini yerine getirmek üzere bir cemâatin dinde derinleşmesi emredilmektedir.
İyiliği emir, kötülükten men, farz-ı kifâyedir. Ümmet içinde bir topluluk, bunu yerine getirirse öteki kişilerden bu farz düşer. Fakat hiç kimse yapmazsa bütün toplum fertleri günâha girmiş olur.
Daima insanlara güzel yolu göstermek, kötülüklere karşı onları uyarmak; müslümanların, özellikle din bilginlerinin görevidir. Ancak bunun, tatlı bir üslûpla yapılması, gönül kırmaktan, fitne çıkarmaktan sakınılması da Kur'-ân'ın prensiplerindendir. Kur'ân: "(kötülüğü) en güzel olan şeyle sav, o zaman bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir. "[1493] buyurmaktadır.
Ra'd Sûresinin 22 nd âyeti de akıllı mü'mirilerin, "Kötülüğü iyilikle savdıklarını", yani kötülük edene iyilikle karşılık verdiklerini bildirmektedir, îşte fazilet ve kerem budur. İyiliğe iyilik her kişinin kârı, kötülüğe iyilik er kişinin kândır.
Kur'ân'ın amacı, insanların kusurlarını herkese yaymak, insanlar arasına düşmanlık sokmak değil, toplumu kusur ve hatâlardan arıtmaktır. Peygamberimiz, en önemli dinî görevlerden biri olan iyilikle emir, kötülükten men konusunda şöyle buyurmuşlardır: "Sizden kim bir kötülük görürse onu eliyle değiştirsin, buna gücü yetmezse diliyle onun kötülüğünü söylesin, buna da gücü yetmezse kalbiyle onu kötü görsün. Bu da îmânın en zayıf durumudur. "[1494] Bu konuda diğer bir hadis de şöyledir: "Nefsimi elinde tutan Allah'a andolsun ki siz, ya iyiliği emredip kötülükten menedersiniz, ya da Allah, kendi katından sizin üzerinize bir azap gönderir. O zaman dua edersiniz, fakat duanız kabul edilmez. "[1495]
106-107 nci âyetlerde, kıyamet gününde bazı yüzlerin ağaracağı, bazı yüzlerin kararacağı, yüzleri ağaranların, Allah'ın rahmeti içinde yani cennette olup orada sürekli kalacakları, yüzleri kararanların da azaba çarptırılacakları belirtilmektedir. "Siz inandıktan sonra inkâr mı ettiniz?" şeklindeki tekdir hitabından, yüzleri kararacak olanların, inandıktan sonra dinden sapan kimseler olduğunu anlıyoruz. Bunların kim olduğu hakkında üç görüş ileri sürülmüştür: Hasan Basrî'ye göre yüzleri kararanlar: "münafıklardır". Mücahid'e göre bunlar "mürtedlerdir"'. Zeccâc'a göre bunlar "Kitâb ehli-dir."M Bu âyetlerin ibaresini belli bir zümreye hasretmek doğru değildir. Âyetlerin mânâsı geneldir. İnsanlığın başlangıcından kıyamete kadar tüm insanlar, başlıca iki grupta toplanır. Allah'a inanan ve O'nun buyruklarına gönülden bağlananlar, âhirette yüzleri ağaran zümredir. Bu zümre, Allah'ın

[1491] Hüd Sûresi: 118
[1492] Tevbe Sûresi: 122
[1493] Fussilet Sûresi: 34
[1494] Müslim, îmân, bâb: 20, hadîs: 78; Tirmizî, Fiten: 11; Nesâ'î, imân: 17
[1495] Ebû Dâvûd, Melâhim, 16; Tirmi2î, Fiten: 9, İbn Hanbel, V. 388,... 4.Ahkâmu'l-Kur'ân, 1/294

rahmeti olan cennette ebedî kalacaktır. Yüzün ağarması, sevinci belirten mecazî bir ifadedir. Allah'a inanmayan, ya da inandıktan sonra inkâra sapanlar da yüzü kararacak zümreyi oluşturur. Yüzün kararması da tasayı ifade eden mecazî bir ifadedir. Bu adamların dünyada yaptıkları, kendilerini tasaya sokacak, tasadan yüzleri kararacak, azap içinde kalacaklardır.
108 nci âyette: Hz. Muhammed (s.a.v.)e hitaben, o âyetlerin, kendisine gerçek ile okunduğu bildirilmekte ve Allah'ın, âlemlere zulmetmek istemediği; 109 ncu âyette de göklerde ve yerde bulunan herşeyin Allah'a âid olduğu ve insanların hesap vermek üzre O'nun huzuruna götürülecekleri vurgulanmaktadır.
da müennes işaret zamiri uzak içindir. "O âyetler" demektir. Hz. Muhammed'in ötesinde olan, onun bilmediği o âyetleri okuyan da Cibril'dir. Söz, vahyi getiren meleğin ağzından söyleniyor. Zaten Allah'tan üçüncü şahıs olarak "Allah'ın âyetleridir, onları sana okuyoruz. Allah kimseye zulmetmez." deyişleri de sözün, vahyi getiren Güvenilir Ruhun sözü olduğunu gösterir, işte Ruh, içinde gerçekleri taşıyan, Hz. Muham-med'in bilmediği o âyetleri, ona okumakta, o âyetler vasıtasiyle ona bilmediği gerçekleri öğretmektedir. Bu gerçeklerin, Hz. Muhammed vasıtasiyle, önceki İlâhî Kitapları okumamış, uyan imamı ş olan insanlara öğretilmesi lâzımdır ki insanlar korunsunlar da âhirette yüce Mahkemenin kararı karşısında üzüntüden yüzleri kararan, somurtan kimselerden olmasınlar. Çünkü bunlar kendilerine hiç bildirilmeden hesaba çekilseler, onlara haksızlık olur. Önce suçun ne olduğu bildirilmelidir ki suçu işleyen, bilerek yaptığından sorumlu olsun. İşte Allah, Elçisi aracılığı İle insanlara bu gerçekleri duyuruyor ki onlara haksızlık olmasın. Çünkü Allah hiç kimseye haksızlık yapmak istemez. O kâinatın pâdişâhıdır. Haksızlık, herhangi bir arzuyu yerine getirmek için yapılır. Allah'ın hiçbir şeye ihtiyâcı yoktur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bütün insanların pâdişâhı da O'dur. Şu dünyâ hayâtının sonunda insanlar, o yüce pâdişâhın huzuruna götürülüp sorguya çekileceklerdir.
Yüce Allah, bu âyetlerle insanların, yaptıklarından sorumlu olduklarını bildirmekte, küfürden, fitne ve tefrikadan sakındırmaktadır.

110- Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz, îyiliği emreder, kötülükten menedersiniz ve Allah'a inanırsınız. Eğer Kitap ehli inanmış olsaydı, elbette kendileri için iyi olurdu. Onlardan inananlar da var ama çokları yoldan çıkmışlardır. **111-** Size eziyetten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşsalar bile, size arkalarını dönüp kaçarlar, sonra onlara yardım da edilmez. **112-** Nerede olsalar, onlara alçaklık (damgası) vurulmuştur (ezilmeğe mahkûmdurlar). Meğer ki Allah'ın ahdine ve (inanan) insanların ahdine sığınmış olsunlar. Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine miskinlik damgası vuruldu. Böyle oldu, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar, haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı ve onlar isyan etmişlerdi, haddi aşıyorlardı.

Tefsir:

110-112: Bu âyetlerde mü'minlerin, dünyaya gelmiş en hayırlı toplum oldukları müjdelenmektedir. Hayırlı oluşlarının temel vasfı da Allah'a inanmaları, iyiliği emir, kötülükten menetmeleridir. Allah'a inanan, iyiliği emir ve kötülükten meneden toplum, en güzel ahlâkı kendinde toplamış hayırlı bir toplumdur. Eğer Kİtâp ehli de gereği gibi doğru inanmış olsalardı, kendileri için hayırlı olurdu. Gerçi onlar içinde güzel inanan, dürüst, temiz insanlar var ama çokları yoldan çıkmış insanlardır.
Fakat onların yoldan çıkmaları, müslümanlara fazla bir zarar vermez.
Müslümanlar birlik olup asıl iman ve iyiliği emir, kötülükten men özelliklerini korudukları sürece Kitap ehlinin kendilerine verebileceği zarar, dil ile incitmekten, rahatsız etmekten öteye geçmez. Onlar, dedikodulariyle, ortalığı katmak suretiyle müslümanlan rahatsız edebilirler. Fakat müslümanlar-la savaşa girseler geri dönüp kaçarlar, o zaman kendilerine yardım da edilmez.
Her yerde onlara zillet ve yenilgi damgası vurulmuştur. Ancak Allah'ın ya da mü'minlerin ahdini, güvencesini aldıkları takdirde güven içinde yaşayabilirler. Bunun dışında yenilirler. Çünkü haksızlık yapmaktadırlar. Haksızlar, Allah'ın gazabına uğrarlar. Onlar haksızlıkta o derece ileri gitmişlerdir ki peygamberlerini dahi öldürmüşlerdir, isyanları ve saldırganlıkları, kendilerini bu zillete mahkûm etmiştir.
111 nci âyet, evvel emirde Hz. Peygamber (s.a.v.)e karşı türlü entrika çeviren yahudîleri kasdetmektedir. Bu âyetlerin, yahudîlerden Abdullah ibn Selâm gibi bazı kimselerin müslüman olmaları üzerine yahudî hahamlarının: "Muhammed'e inananlar, bizim en kötülefimizdir, başkası değildir" dedikleri için indiği rivayet edilir. Başka rivayetlere göre de yahudîler, kendilerini diğer insanlardan üstün gördükleri için bu âyetler inmiştir. Bu ikinci rivayet, âyetlerin ruhuna daha uygundur. Yüce Allah, üstünlük iddia edenlere, üstünlüğün ancak iman ve imanın gereği olan işleri yapmakla kazanılacağını bildirmektedir.
Hz. Muhammed (s.a.v.)in peygamberliğine inananlar, gerçekten, en güzel vasıflarla bezenmişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.), üstün ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir. Onun ümmeti, üstün ahlâkın temsilcileri olmuştur. Onlarda aşırılık yok, itidal vardır. Allah katında en büyük mükâfata erecek olanlar da Hz. Muhammed (s.a.v.)in ümmetidir. Kendisi bir hadîslerinde şöyle buyurmuşlardır:
"Ümmetimden yetmiş bin kişi, hesapsız (sorgusuz) cennete girecektir." O böyle söyleyince ashabdan Ûkkâşe ibn Muhsin: "Ya Resulâllah, duâ et, Allah beni de onlardan yapsın" demiş, Allah'ın Resulü: "Allahım, bunu da onlardan yap" diye duâ etmiştir. Sonra Ensardan bir adam, kendisine de aynı şekilde duâ etmesini Allah 'in

Resulünden istemiş, Allah 'ın Resulü: "bu konuda Ûkkâşe seni geçti (bu hakkı o aldı)!" demiştir.[1496]
110 ncu âyetteki: cümlesinde tam da, nakıs da olabilir. Tam ise mânâ: "Siz, şimdi yeryüzünde bulunan ümmetlerin en hayırlısısıntz." demektir. Yahut " manasınadır: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet oldunuz" demektir. Sözgelimine uygun mânâ da budur. Yani siz daha önce böyle değildiniz, bölük, pörçük, dağınık, birbirine düşman bir toplum idiniz. Fakat iyiliği emir, kötülükten men ve Allah'a gereğiyle inanmak sayesinde siz, milletlerin en iyisi oldunuz.
Ebu Müslim'e göre bu söz, 107 nci âyette âhirette yüzleri ağaran zümreye söylenecek bir sözdür, oraya bağlıdır. Âhirette yüzleri ağaranlara: "Siz, dünyâ hayâtında şöyle şöyle yapmak suretiyle insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet olduğunuz için bu güzel Ödül size verildi." denilecektir[1497].
Fakat bu ihtimal zayıf görülmektedir. Âyet dikkatle okunursa:: İyiliği emreder, kötülükten meneder-siniz." sözüyle anlatılan işlerin, en hayırlı ümmetin belirgin vasfı olduğu anlaşılır. Peygamber ve sahâbîleri, Allah'a inanıp iyiliği emir, kötülükten men görevini de lâyikiyle uyguladıkları için insanların en iyisi olmuşlardır. Eğer Kitâb ehli de böyle inanıp bu görevleri yerine getirmiş olsalardı, kendileri için iyi olurdu. Gerçi onlar içinde de dinin ruhuna bağlı, temiz mü'minler vardır ama çokları dinin ruhundan uzaklaşmış, yoldan çıkmışlardır. Yoldan çıkmaları yüzündendir ki Hz. Muhammed'in yerleştirmeğe çalıştığı gerçeğe karşı gelmektedirler. Eğer onlar, dinlerinin ruhuna bağlı kalsalar, Allah'a imana, iyiliği emir ve kötülükten men'e çağıran bir Hak davetçisine karşı çıkmazlar, ona destek olurlar.
Müfessirler, aynı âyetteki:
Kitâb ehli inansaydı,
kendileri için iyi oturdu." cümlesini, "Kitâb ehli Hz. Muhammed'e inansaydı, kendileri için iyi olurdu." şeklinde tefsir etmişlerdir*21. Oysa âyette iman mutlaktır ve Peygamber'den söz edilmemiştir. Âyet, Allah'a, doğru biçimde iman konusundadır. Yüce Allah buyuruyor ki: "Siz iyiliği emir, kötülüğü menetmek ve Allah 'a inanmak suretiyle insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. Kitâb ehli de böyle layıkiyle A Hah 'a inanıp, bu imanın gereğini yapsalardı onlar için iyi olurdu." Âyette istenen şey, insanı böyle güzel vasıflara sevk eden doğru imandır. Âyet, doğru imanı herhangi bir din veya cemaate mal etmiyor. Allah'a doğru inanan her milletin ve her din mensubunun böyle güzel vasıflar kazanacağını anlatmak istiyor. Âyette olmayan şeyi âyete sokup onun evrensel anlamını daraltmak, âyeti tahrif etmek demektir. Reşid Rizâ şöyle diyor:
"Müfessirlerin çoğunluğu, âyeti: 'Kitâb ehli de sizin inandığınız şeylere, sizin inandığınız gibi inansalardı, dünyâda da âhirette de onlar için iyi olurdu. Fakat yahudîlerden Abdullah ibn Selâm ve adamları; hırıstiyanlar-dan Necâşî ve adamları gibi sadece bazıları inandı ama çokları dinlerinden çıkmışlardır. Ne dinlerin en olgunu olan İslama girmişler, ne de kendi dinlerinin hükümlerine bağlı kalmışlardır. Çokları küfre sapmışlardır." şeklinde anlamışlardır. Bu sözlerinden, Kitâb ehlinden kendi dinine samimiyetle bağlı, dinin emir ve yasaklarına uyan hiç kimsenin bulunmadığı anlaşılır. Bu tür anlayış ne makuldür, ne de insan tabiatine uygundur. Zira her toplumda bir kısım insanlar dinde aşırılığa giderler, bir kısmı da ılımlıdırlar. Bir kısmı da hiç dine aldırış etmeden fıska ve isyana yönelirler. Her toplumda bu üç fırka vardır: (Aşırılar, ılımlılar, günahkârlar). Daha ziyade ilk çıktığı sırada dine bağlılık fazla olur, zaman geçmekle fısk çoğalır. Nitekim yüce Allah buyurmuştur: "inananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalbleri Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun ve bundan önce kendilerine Kitâb verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmekle kalbleri katılaşmış, çoğu da yoldan çıkmış kimseler gibi olmasınlar?'^
Çoğunluğu oluşturan bu fasıklardan başkası, dinlerine bağlı olanlardır. Kur'ân, hiçbir millete, bütün bireylerini kapsayacak biçimde genel hükümle fısk damgasını vurmamıştır. Bazan te/r(çoğu), bazan ekseruhum (çokları) deyimiyle onların arasında fâsıkların çoğunlukta olduğunu söylemiştir. Genellik ifade eden bir söz kullandığı zaman mutlaka istisna da kullanarak o toplumun içindeki iyileri, kötü vasfın dışında tutmuştur. Meselâ:
Pek az inanırlar. Sonrapek azınız
hariç döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz.[1498] âyetleri, onların içinde doğru inanan insanların bulunduğunu ifade ediyor. Yahut kötülüğü sadece bazılarına bağlar: "Kitâb ehlinden öylesi vardır ki ona yüklerle emânet bıraksan onu sana öder. Onlardan öylesi de vardır ki ona bir dinar versen, sürekli olarak başına dikilmeden onu sana ödemez. 'KA\ "Mûsâ kavminden bir topluluk da var ki gerçeğe götürürler ve onunla adalet yaparlar.[1499]
"Eğer onlar Tevrâtı, İncil'i ve kendilerine indirileni gereğince-uygulasalardı, muhakkak ki üstlerinden ve ayaklarının altın{6ak\ ürünlerden yerlerdi, içlerinde ılımlı bir ümmet var ama, çoğu, ne kötü işler yapıyorlar! I1(6K
Bu âyetlerde onlardan bazı kimselerin doğruya çağırdıkları; gerçek ile âdil, insaflı, ılımlı davrandıkları; aşırılıktan, ifrat ve tefritten uzak, orta yolda gittikleri bildirilmiştir. "Onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. "[1500] âyeti ile de onların içinde kanıtlan anlayan,

---

[1496] Müslim, imân: bâb: 94, hadis: 367, 369; Buhârî, Rikak: 21, 50, Bed'u'1-halk: 8, Libâs: 18; Tirmizî, Kıyamet: 12, 16; İbn Mâce, Zühd: 34; tbn Hanbel, Musned: 4/16,..
[1497] Mefâtîhu'l-gayb, 8/177-178; Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 4/57-58 2. Kurtubî, 4/173; 1/397
[1498] Bakara Sûresi: 83
[1499] A'râf Sûresi: 159
[1500] Nisa" Sûresi: 162

gerçeği arayan, samimi mü'minlerin bulunduğu, işte bunların istidadlarının gücü sayesinde Peygamber (s.a.v.)in davetini kabul edecekleri bildirilmektedir.
Kur'an böyle söylüyor ama sadece kendi toplumunun ahvâli ile kafası dolmuş, başka milletleri denememiş, sosyolojiden haberi olmayan tefsîrci; iman, ihlâs ve takvanın, sadece kendi milletine özgü bir şey olduğunu sanır. Ve âyetleri, kendi bilgi ve inancına göre yorumlar, şimdi üstaz îmam, Cenevre'de onun hareketlerini, giyiniş ve kıyafetini gözetleyen bilgin bir kadının, ona söylediği sözü hatırlıyorum: "Ben seni tanımadan önce, azizliğin, takvanın, Hıristiyanlığın dışında bulunabileceğini hiç hatırıma getirmemiştim."[1501]
Evet Kur'ân genel prensipler koyar ve her toplumda olduğu gibi yahudî toplumda da peygamberlerin daveti üzerinden uzun zaman geçmekle fışkın çoğaldığını, dinin yozlaştırıldığını, çoğu âlim diye geçinenlerin, yazdıkları şerhlerle ve tefsirlerle asıl Kutsal Kitabı istedikleri şekilde yorumladıklannı, bu yüzden çoğunun yoldan çıktığını söyler ama bütün bir milletin tamamının sapık olduğunu söylemez. İstisnalarla temiz, ılımlı insanları bu fısk sıfatının dışına çıkarır. Onların içinde sapanlar, dinin ruhundan uzaklaşanlar çoğunlukta olmakla beraber dinin ruhuna bağlı, temiz, samimi, ihlâslı insanlar da vardır. İşte 110 ncu âyette bu sosyolojik gerçek anlatıldığı gibi aşağıdaki âyetlerde de bu husus daha açıkça belirtilmekte; onların hepsinin bir olmadığı, içlerinde temiz, sâlih insanların da bulunduğu bildirilmektedir.

113- Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk vardır. **114-** Onlar Allah *a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşuşurlar, işte onlar iyilerdendir. **115-** Yaptıkları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Şüphesiz Allah, (günahlardan) korunanları bilmektedir. **116-** Nankörlere gelince ne malları, ne de evlâtları onlara, Allah'a karşı hiçbir yarar sağlamayacaktır. Onlar ateş halkıdır; onlar orada sürekli kalacaklardır. **117-** Onların bu dünyâ hayatında harcadıkları malların durumu, nefislerine zulmeden bir topluluğun ekinine vurup onu mahveden dondurucu bir rüzgârıin yaptığı tahribat)*? benzer. Allah onlara zulmetmedi; fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

Tefsîr:

Yukarıdaki âyetlerde Kitap ehlinden çoğunun yoldan çıktığı, çeşitli entrikalarla müslumanları rahatsız etmeğe çalıştıkları bildirdikten sonra 113-115 nci âyetlerde de Kitap ehlinin hepsinin &r olmadığı, bunlar içinde geceleri kalkıp Allah'ın âyetlerini okuyan, secde eden, Allah'a ve âhirete inanan, iyiliği emredip kötülükten meneden, hayır işlerine koşan kimselerin bulunduğu belirtilmekte ve Allah'tan korkan bu insanların, iyiliklerinin karşılığını bulacakları, kimsenin yaptığı işin zayi olmayacağı ifade edilmektedir.
Müfessirler, bu âyetlerin de yahudîlerden bazılarının müslüman olmalarından dolayı onları kınayan yahudî hahamlarının davranışı üzerine inmiş olduğunu söylüyorlar. Diğer bir rivayete göre de bu âyetler, Necran'dan kırk, Habeşistan'dan otuz ve Rumlardan da sekiz kişinin gelip müslüman olması üzerine inmiştir.
Fakat bu âyetler, daha önceki âyetlerin devamıdır. Bunların ayrı ayrı olaylar üzerine inmiş olması gerekmez. Müslümanların vasıflarını belirten âyetlerden sonra Kitap ehlinin genel karakteri ve onlar içinde inanmış kişilerin karakteri belirtilmektedir. Bazı toplumlarda iyilerin oranı çoğunlukta, bazı toplumlarda da kötülerin oranı çoğunluktadır. Bazı toplumlarda kötüler çok olsa da iyi insanlar da bulunur. Yukarıdaki âyetler, toplumun genel karakterini, bunlar da toplumun içinde bulunan seçkin insanları tasvir etmektedir. Âyetlerde övülen bu insanların, kendi dinlerini bırakıp müslüman olduklarına bir işaret yoktur. Bu konudaki rivayetler, âyetleri kendi istedikleri biçimde yorumlayanların eseridir. İnsanlar, kendi kafalarında olanı âyetlerde okumağa çalışmışlardır. Bakara Sûresinin 62 ve Mâide Sûresinin 69 ncu âyetleri de gayet açık biçimde: Allah'a ve âhirete inanan ve sâlih amel (yararlı iş, hâlis ibâdet) yapan müslümanların, yahudîlerin, hınstiyanlann ve sâbiîlerin Rableri katında ödüllendirileceklerini, korku ve üzüntü çekmeyeceklerini ifade etmektedir.
116-117: Biraz Önce temiz Kitâb ehli kimselerin cennete girecekleri belirtildikten sonra bu âyetlerde de: nankörlerin ne mallarının, ne de çocuklarının, kendilerine bir yarar sağlamayacağı, ateş halkı olan o kimselerin sürekli cehennemde kalacakları, dünyâda onların yaptıkları hayırların da boşa çıkacağı; zira küfürlerinin, tıpkı bir kavmin ürününü mahveden dondurucu soğuk gibi bütün iyiliklerini mahvedeceği bildirilmektedir.
116 ncı âyette: Küfredenler" yani
nankörler ile kimlerin kasdedildiği ihtilâf konusu olmuştur. Kimine göre bununla Kurayza ve Nadîr oğulları yahudîleri, kimine göre de müşrikler kas-dedilmiştir. Fakat sözgeliminden, bununla dinin ruhundan uzaklaşmış, dünyâya tutulmuş yahudîlerin kasdedilmiş olduğu anlaşılır. Biraz önce dinin ruhuna bağlı kalan Kitâb ehlinden sâlih kimseler övüldükten sonra burada da dinin ruhundan ayrılmış nankör Kitâb ehli kimselerin durumu anlatılmaktadır. Mallarının çokluğuyla, askerî güçleriyle övünen Kurayza ve Nadîr oğullan yahudîleri uyarılmaktadır. Onların mallarının ve çocuklarının, kendilerini Allah'ın azabından kurtaramayacağı, azaba çarpılacakları, yaptıkları hayırların da boşa çıkacağı bildirilmektedir. Eğer kasdedilen yahudîler ise bu âyetlerde onlara bir tehdid ve bir süre sonra müslümanlar tarafından tapeleneceklerine işaret vardır.

[1501] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 4/65-66

Böylece bu âyette de yahudîlerin içinde doğru inanan insanlar yanında, dinin ruhundan ayrılmış nankörlerin bulunduğu da anlatılmaktadır. Kur'-ân'a göre mü'min ve kâfir, sadece belli bir topluma mahsus değildir. Dinin ruhuna bağlı kalan ve imanın gereklerini yerine getiren insanlar sâlih, müt-tekî; bu ruhtan ayrılan, imanın gereklerine ters düşen insanlar da kâfir yani nankör insanlardır. Bunlar her toplumda vardır. Yahudîlerin içinde de sâlih mü'minler bulunmakla beraber çoğunluk, ikinci gruptan idi. Müslümanlar içinde onları dost tutan, onlara sır verenler vardı. İşte aşağıdaki âyetlerde de onları dost tutup müslümanların sırlarını onlara açan müslümanlar, bu tür davranıştan menedilmektedirler.
117- er-Rîh: rüzgâr demektir.Sırr ise sarsar gibi soğuk, dondurucu an-lamınadır. Hakka Sûresinde rüzgâr 4'sarsar" ile nitelendirilmiştir. Âyette kâfirlerin harcadıkları şeyler, zâlim bir topluluğun ekinine vurup onu mahveden dondurucu rüzgâra benzetilmektedir.
Müfessirlere göre âyette asıl kendisine benzetilen, rüzgâr değil, rüzgârın mahvettiği ekindir. Yani kâfirlerin, övünmek, gösteriş için yaptıkları hayırlar, soğuk rüzgârın vurduğu ekin gibi yok olur, demektir. Zemahşerî, âyette harcamaların, mahvedilen ekine değil, ekini mahveden soğuk rüzgâra benzetilmesini şöyle açıklıyor: "Bu, 'Bir ateş yakmak istedi [1502] âyetinde geçtiği üzre mürekkeb teşbihtir. Âyette bir "ihlâk"in takdiri de caizdir. "Onların harcamalarının ihlâki, dondurucu rüzgârın ihlâki (mahvetmesi) gibidir." Ya da: "Onların harcamalarının durumu, rüzgârın mahvettiği ekibinin durumu gibidir." demek olur.[1503]
Muhammed Abduh ise âyetin metnine daha sadık kalarak cümleyi şöyle açıklıyor: "Dondurucu rüzgâr, nankör insanların kendi şehvetlerini doyurmak, mevkilerini sağlamlamak ve davalarını yaymak suretiyle Allah*ın yoluna engel olma uğrunda harcadıkları malın misâlidir. Bütün yararların başı olan akıl ve güzel ahlâk ise ekinin örneğidir. Kâfirlerin, anılan amaçlar için harcamaları, onların ahlâkım bozmuş, akıllarını doğru düşünceden, iş-lerin sonucunu düşünüp doğru sonuca varmaktan menetmek suretiyle mahvetmiştir.[1504]
Muhammed Abduh'un verdiği mânâ, âyetin metnine;Zemahşerî'nin verdiği mânâ da âyetin ruhuna daha uygundur. Çünkü:
Onlar, dünyâda da âhirette de amelleri boşa çıkmış kimselerdir. 'W âyetinde kâfirlerin yaptıkları iyiliklerin dünyada da âhirette de ziyan olduğu bildirilmektedir. Demek ki şirk, küfür ve nifak, yapılan iyilikleri zayi eder. Yahut hakkı engellemek için yapılan harcamalar, bunu yapanların güzel vasıflarım siler.
Âyetin sonundaki: ; Allah onlara zulmetmedi" cümlesinde zamîr, gösteriş ve başkalarına duyurma için yaptıkları harcamaları boşa çıkan nankörlere de; ekinleri mahvedilen çiftçilere de gidebilir. Yani Allah, yaptıkları iyilikleri sebepsiz mahvederek onlara haksızlık etmedi, fakat onlar kötü niyetleri, nankörlükleri ile, yaptıkları iyilikleri boşa çıkarıp kendi canlarına yazık ettiler. Yahut Allah, iyi insanların ekinlerini mahvederek onlara zulmetmedi. Fakat onlar kötü davranışlarıyle haksızlık ederek Allah'ın cezasına çarpıldılar, demektir. Birinci ihtimâl daha kuvvetlidir.

118- Ey inananlar, kendinizden başkasını kendinize dost edinmeyi/ı; onlar sizi bozmaktan geri durmazlar. Size sıkıntı verecek şeyleri isterler. Onların ağızlarından öfke taşmaktadır. Göğüslerinde gizledikleri (kin) ise daha büyüktür. Düşünürseniz, size âyetleri açıkladık. **119-**işte siz öyle kimselersiniz ki onları seversiniz, halbuki onlar sizi sevmezler. Kitabın hepsine inanırsınız. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı öfkeden parmak uçlarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölün!" Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü bilir. **120-** Size bir iyilik dokunsa (bu), onları tasalandırır; size bir kötülük dokunsa, ona sevinirler. Eğer sabreder, korunursanız onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır (onların tuzaklarını, hilelerini sizden savar, onların yaptığı, her şeyi bilir).

Tefsir:

118-120: "Bitâneh" elbisenin astarına denir. Elbisenin dış yüzüne "zıhâreh" dendiği gibi iç yüzüne de "bitâneh" denir. Burada kişinin sırdaşı, sıkı arkadaşı anlamındadır, "el-flv" bir işi tam yapmamak, kusur etmek; "el-habâl" hayvanın sağlık dengesini bozan hastalıktır. Bu âyetlerde müs-lümanlar uyarılmakta, kendilerine kötülük yapmaktan geri kalmayan, müs-lümanlara karşı besledikleri öfke ve düşmanlığı, sözleriyle de ortaya koymuş olan, fakat içlerinde, söylediklerinden daha çok kin ve düşmanlık taşıyan kimseleri sıkı fıkı dost tutmamaları, onlara sırlarını açmamaları buyurulmak-tadır. Onların dost görünmeleri, aldatmadır. Müslümanların iyiliğini istemedikleri, çeşitli sözlerinden ve davranışlarından belli olmuştur.
Dikkat edilirse burada sıkı fıkı dost tutulmamalan istenen kimseler, müs-lüman olmayan herkes değil, fakat müslümanlara düşmanlıkları, hıyanetleri belli olan, davranışlarıyla bunu ortaya koymuş bulunan kimselerdir. Yoksa Kur'ân, müslümanları, müslüman olmayan tarafsız, iyi insanlarla dost olmaktan menetmemiş, tersine öyle insanlarla iyi geçinmeyi emretmiştir: "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden

[1502] Bakara Sûresi: 17
[1503] Keşşaf: 1/212
[1504] Âli İmrân Sûresi: 22; Bakara Sûresi: 217

kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte zâlimler onlardır,[1505] Müm-tehine Sûresinin, mealini verdiğimiz bu âyetleri, müslümanlara düşman ol-mayan,onlarla savaşmayan tarafsız kimselerle iyi geçinmeyi öğütlemektedir. Sıkı dost tutulmaları yasaklananlar, müslümanların açık düşmanı olan kimselerdir. Onlara sıkı dost olup müslümanların askerî sırlarını onlara açmak, müslümanların stratejik durumunu zayıflatır. Bu konuyu, Sûrenin 28 nci âyetinin tefsirinde de izah etmiştik.

Islâmdan önceden itibaren yahudî kabileleri ile Evs ve Hazrec kabileleri arasında dostluk ve ittifak kurulmuştu . Karşılıklı süt emzirmeler de bu dostluğu pekiştirmişti. Hicretten sonra yahudîlerin, Hz. Peygamber'e karşı olumsuz davranışları yüzünden araya soğukluk girmekle beraber âyetlerden anlaşıldığı üzre bazı müslümanlar, Peygamberle yaptıkları ittifakı bozan, Peygamber'e sui kasde yeltenmiş bulunan, her fırsatta düşmanlıklarını belli eden bu yahudîlerle dostluklarını sürdürüyorlardı. Hattâ belki de bu dostluktan yararlanan yahudîjer, Peygamber'in askerî plânlan hakkında müslüman dostlarının ağzından kaptıkları haberleri müşriklere ulaştırıyorlardı. Bu ise müs-lümanlann güvenliğine ve savunmasına zarar verirdi. İşte âyetlerde müslümanlara, kendilerinin düşmanı oldukları açıkça belli olan kimselerle sıkı dost olmaları, onlara müslümanlarin sırlarım vermeleri yasaklanmaktadır.

Bu âyetlerde candan dost tutulmaları yasaklanan kimselerin, yahudî kabileleri olduğu bellidir. Bazı müfessirler, bunların münafıklar olduğunu söy-lemişlerse de bu, âyetlerin ruhuna aykırıdır. Zira " f&s* j* : Sizden başkaları, sizden olmayanlardan" kelimesi, bunların, müslüman toplumundan olmadığını gösterir. Müslümanlar arasında münafıklar bulunmakla beraber, şahıs şahıs belli olmayan bu kimseler, müslüman toplumundan idiler. Bunların müslümanlara karşı düşmanlıkları, açık değil, gizli idi. Bunlar dıştan müslüman görünüyor, müslümanlarla beraber namaz kılıyor ve savaşlara katılıyorlardı. Halbuki âyette dost tutulması yasaklanan kimseler: "Ağızlarından -sözlerinden- öfkeleri belli olan, düşmanlıklarını açıkça belirten" kimselerdir. Münafıklar düşmanlıklarını belli etmezlerdi ve ele basıları dışında da kimlerin münafık olduğu belli değildi.

Âyetlerin hükmüne göre daima ihtiyatlı olmak, dost görünen fakat gerçekte düşman olan kimselerle ihtiyatlı konuşmak, müslümanların sırrını güvenilmeyen kimselere açmamak gerekir.

Müslümanların dostu, ancak müslümanlardır. Yüce Allah, Nisa Sûresinin 144 ncü âyetinde: "Ey inananlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin!" buyurduğu gibi, Mâide Sûresinin 51 nci âyetinde de: "Ey inananlar, yahudîleri ve hırıstiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar..." buyurmaktadır. Samimi olmayanları sıkı dost tutmak, özellikle askerî bakımdan müslümanların gücünü zayıflatabilir. Bu bakımdan yüce Allah, bu hususu birkaç yerde hatırlatmakta, samimi olmayanların sıkı fıkı dost tutulmasını ve onlara müslümanların bütün savaş güçlerinin açıklanmasını yasaklamaktadır.

Rivayete göre Hz. Ömer'e Hire'li bir genci sağlık vermişler: "zekîdir, kâtiptir, onu kâtip olarak istihdam et" demişler. "Müslümanlardan başkasını kendime sıkı dost mu edineyim?" diye cevap vermiş. İbni Kesîr şöyle diyor: "Bu haberde, zimmîleri müslümanların gizli ve Önemli işlerinde kâtip olarak kullanmanın caiz olmadığına delil vardır. Zira bu takdirde müslümanların sırrı, müslümanlarla savaş halinde bulunan düşmanların eline geçer."[1506]

Şüphesiz devlet güvenliğini ilgilendiren işlerde samimî müslüman olmayandan başkasını istihdam etmek doğru değildir. Ama ilimde ve sanatta herkesten istifade edilmelidir ve İslâm tarihinde böyle yapılmıştır. Peygamberimiz, hikmeti, mü'minin yitiği saymış ve nerede bulunursa alınmasını emretmiştir. Bundan dolayı müslümanlar, ilim ve teknik adamlarından İstifade etmişler, din dışında kalan fenlerde, bilim dallarında gayri müslim bilginlerden yararlanmışlardır. Bağdad'da ve diğer İslâm ülkelerinde kurulan felsefî ve teknik okullara gerektiğinde gayri müslim öğretmenler atanmış, gayri müslim bilginlere de itibar gösterilmiş, eserler terceme ettirilmiştir. İlimde tefrik yapılmaz. Hikmet ve teknik herkesten öğrenilebilir. Fakat İslâm dini, yalnız müslümanlardan öğrenilmelidir. Devlet güvenliğini ilgilendiren işlerde de ancak müslümanlar kullanılmalıdır.

119 ncu âyette:: Siz Kitabın hepsine ina-

nırsınız. " ifadesi çok önemlidir. Burada Kitâb, tekil olarak kullanılmıştır. Çünkü Kur'ân, Peygamberlere vahyedilen sözleri, aynı İlâhî Kitabın âyetleri kabul ediyor. Hz. Muhammed'e verilen vahiyler de daha önceki peygamberlere gelen vahiylerdir. Ancak Musa'ya, îsâ'ya ve ikisi arasında gelen peygamberlere İbranca vahyedilen âyetler, Hz. Muhammed'e de Arapça vah-yedilmiştir. Bundan dolayı bütün peygamberlere gelen Kitâb, aslında aynı Kitâb'dır, ancak peygamberlere göre değişik dillerde vahyedilmiştir. Yahu-dîler , Kitabın sadece kendi dillerinde olanını kabul edip, onu doğrulayıcı olarak inen ve aynı prensipleri içeren Arapça Kur'ân'ın âyetlerini inkâr etmekle haksızlık etmektedirler. Ama müslümanlar, kendi dillerinde inen Kur'-ân'ı kabul ettikleri gibi, aynı prensipleri getirmiş olan Tevrat'ı da kabul ederler. İlâhî Kitâblan, ayrı ayrı Kitâblar değil, ayrı dillerde inmiş aynı Kitâb görürler. Onun için "Kitabın hepsine inanırlar". İşte "Siz Kitabın hepsine inanırsınız" ifadesinde bu incelik vardır.

Ama Allah'ın rahmetini sadece kendilerine özgü gören, kendilerinden başkasına vahiy gelmeyeceğini düşünen, bu yüzden Hak'tan gelen bu âyetleri kabul etmeyen bazı Kitâb ehîi insanlar, münafıklık etmişler, içleri müs-lümanlara karşı kıskançlık ve öfke ile dolu iken müslümanlann yüzlerine, inandıklarını söylemişlerdir. "İnandık" sözüyle herhalde müslüman olduklarını değil, Hz. Muhammed (s.a.v.)e gelenlerin vahiy olduğunu kabul ettik-

[1505] Mümtehine Sûresi: 8-9

[1506] lbn Kesîr, Tcfsîr: 1/398

lerini anlatmışlardır. Bu söz onların, dinlerini bırakıp müslüman oldukları anlamına gelmez.
Daha sonra yahudilerin, müslümanlann arkasından, onlara karşı duydukları kin ve nerfetten dolayı parmaklarını ısırdıkları, onların "inandık" sözlerinde samimî olmadıkları, müslümanlann kötülüğünü istedikleri, fakat müslümanlar, sabredip korundukları, ihtiyatlı davrandıkları takdirde on-ların, kendilerine bir zarar veremeyeceği belirtiliyor.
120 nci âyetin sonunda Allah'ın, onların yaptıklarını kuşattığı bildirilmektedir. Allah'ın kuşatması iki türlüdür: İlmiyle kuşatması, kudretiyle kuşatması. İlmiyle kuşatması, onların yaptıkları herşeyi bilmesi demektir ki Allah'ın bilmediği bir şey yoktur. Ama bu bilgisi, onların, Allah'ın buyruğuna ters işleri yapmalarına engel değildir. Yalnız bu bilgi, suçluları, kötülüklerinin cezasını çekmeğe götürür. Çünkü yaptıklarından haberdar olan Allah, adaleti gereği sonunda suçluları cezalandırır.
Ama Allah bir şeyi kudretiyle kuşatmış olursa, artık o iş yapılamaz. Allah'ın kudreti, o işin yapılmasına engel olur. Sanıyoruz ki, âyette Allah'ın kuşatması, ikinci anlamda kuşatmadır. Onların kötü planlarını uygulayamayacaklarına, ne kadar düşmanlık besleseler de müslümanlara bir zarar veremeyeceklerine işaret edilmektedir.

121- Hani sen erkenden ailenden ayrılmıştın, (Uhud'da) mü *minleri savaş üslerine yerleştiriyordun. Allah da (söylediğin sözleri) işitmekte, bilmekte idi. **122-** Sizden iki takım, korkup bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki Allah, kendilerinin dostu idi. inananlar, Allah'a dayansınlar. **123-** (Allah müzminlere yardım eder). Nitekim Allah size Bedir'-de de yardım etmişti. Siz o zaman zayıf idiniz. O halde Allah'tan korkun ki şükredesiniz. **124-** O zaman sen mü'minlere: "Rabbinizin, size, indirilmiş üçbin melek ile yardım etmesi size yetmez mi? " diyordun. **125-** "Evet, sabreder, (Allah'tan) korkarsanız; onlar hemen şu dakikada da üzerinize gelseler, Rabbiniz size, nişanlı beş "bin melekle yardım eder." **126-** Allah, bu (yardım vadi)/», sırf size müjde olsun ve kalbkriniz bununla güven bulsun diye yaptı. Yardım, yalnız aziz ve hikmet sahibi Allah katındandır. **127-** İnkâr edenlerden bir kısmını kessin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye (size yardım eder.) **128-** O konuda senin yapacağın bir şey yoktur. Allah ya tevbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azâb eder (ne isterse onu yapar, sen karışamazsın). **129-**Göklerde ve yerde olanların hepsi Allahındır. (O), dilediğini bağışlar, dilediğine azâbeder. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir!

Tefsîr:

121-129 ncu âyetler, Uhud Savaşı'na işaret etmektedir. Uhud Savaşı, hicretin üçüncü yılında, Şevval ayında ve Bedjr Savaşı'ndan takriben onbeş ay sonra vukubulmuştur. Müşrikler, Bedir'de ağır zayiat vermişler, ileri gelen liderlerini kaybetmişlerdi. Fakat asıl müslümanların vurmak istedikleri kervan, yolunu değiştirerek kurtulmuş. Mekke'ye varmıştı. îşte Ebu Süfyan, bu kervan malını, Bedir'in intikamını almak için asker ve silâh toplamaya harcamayı uygun buldu. Kureyşliler bununla asker ve silâh topladılar ve üç bin kişilik bir ordu ile Medine üzerine yürüdüler.
Kureyş ordusu, Medine civarındaki Uhud Dağı yakınına kondu. Allah'ın Resulü, düşman ordusunun Medine üstüne geldiğini görünce arkadaşlarıyle konuştu, şehri içinden savunmak ya da şehir dışına çıkıp düşmanla dışarıda çarpışmak konusunda ashabının fikirlerini sordu. Abdullah ibn Übeyy ve bazı insanlar, şehrin içinde savunmada kalmayı uygun gördüler: "Biz ne kadar şehir içinde savaşmışsak yenmişiz, ne zaman şehir dışına çıkmışsak yenilmişiz. Şehir içinde kalalım, duvarları kendimize siper edip şehri savunalım. Eğer düşman bize saldırırsa kadınlarımız da evlerin bacalarından düşmana ok ve taş atarlar..*' dediler. Fakat ashabın bir kısmı da, özellikle Bedir Savaşında bulunamayanlar, şehir dışına çıkmayı, düşmandan korkmayıp üstüne yürümeyi ileri sürdüler: "Ya Resulâllah, bizi düşmanımıza çıkar, bizim kendilerinden korktuğumuzu sanmasınlar" dediler.
Tarihlerin kaydına göre Allah'ın Resulü şehir içinde kalma taraftarıydı, fakat bu ısrar üzerine zırhını giyip çıktı. Yüzünde biraz hoşnutsuzluk vardı. Dışarı çıkma fikrini ileri sürenler, onun bu halini görünce, ona gönülden istemediği bir şeyi teklif ettiklerini anladılar: "Ya Resulâllah, istersen şehir içinde kalalım" dediler. Allah'ın Resulü: "Birpeygamber, zırhını giydikten sonra artık savaşmadan çıkarmaz" dedi ve bin kişiden oluşan ordusuyla yürüdü.
Fakat münafıkların büyüğü Abdullah ibn Übeyy: "Onlara uydu, bizim sözümüzü dinlemedi. Ben savaş olacağını sanmıyorum. Savaş için çıkmadım" diyerek taraftarı olan üçyüz kişi ile geri döndü. Az daha Harise Oğullariyle Seleme Oğullan da bunların tesirinde kalıp geri çekileceklerdi. Fakat Allah, samimi olan bu insanların kalbini sağlam tuttu da bunlar ona kapılmadılar, geri dönmediler. İşte 122 nci âyette korkmaya yüz tuttukları belirtilen iki cemâat bunlar idi.
Muhammed İzzet Derveze'ye göre âyetlerde münafıkların önce yola çıkıp sonra yoldan geri döndüklerine dair bir işaret yoktur. Hattâ daha sonra gelecek âyetler münafıkların, sözlerine uyulmadığı, savaş olmayacağı gerekçesiyle Medine'den hiç çıkmadıklarına delâlet etmektedir.[1507]
Allah'ın Resulü, kendine tabi olan 700 kişi ile birlikte yoluna devam etti, Uhud'un yamacına vardı. O gün Cumartesi günüydü. Cuma veya Çarşamba günü olduğunu söyleyenler de vardır. Askerin sırtını dağa vermek su-

[1507] et-Tefsîru'i-hadîs: 8/154

retiyle ordusunu savaş düzenine soktu. Abdullah ibn Cübeyr'in kumandasına
verdiği elli kişilik okçu kuvvetini de düşmanın sızma ihtimali bulunan Dağ'-ın geçidine yerleştirdi: "Oklarınızla bizi savunun, arkamızdan gelmelerine engel olun. Biz yensek de, yenilsek de kat'iyyen yerinizden ayrılmayın!" dedi.
Düşman, müslümanların beş katı kadar olmasına rağmen, ilk anda müs-lümanlar düşmanı bozguna uğrattılar. Ama müslüman okçular, düşmanın bozulduğunu görünce yerlerinde duramadılar, kumandanın bütün ısrarına rağmen savaş alanına indiler. Okçuları gözetleyen bir düşman kolu, çoğunun gidip ancak birkaç kişinin kaldığını görünce derhal oradan hücuma geçti, o birkaç kişiyi de kılıçtan geçirip müslümanlara arkadan saldırdı. Böylece müslümanlar iki kuvvet arasında kaldılar, birden bire şaşırdılar. Allah Elçisinin çevresinden dağıldılar. Düşman toparlandı, hücumunu sıklaştırdı. Allah'ın Resulü üzerine taş ve ok yağdırmaya başladılar. Allah'ın Resulüne isabet eden bir taş, azı dişinin önündeki dişi kırdı. Atılan ok ve taşlarla Allah Elçisi, dudağından, alnından ve yanağından yaralandı. Yüzünden akan kam silerken: "Kendilerini Rablerine çağıran peygamberlerinin yüzünü kana bulayan bir kavim nasıl iflah olur?" diyordu. Maamafih yine onlara lanet etmedi, hidayete gelmeleri için duâ etti.
Biri: "Muhammed öldürüldü!" diye bağırdı. Bu ses, müslümanların moralini iyice bozdu. Fakat bir sahabî Allah'ın Resulünü sağ görünce "İşte Allah'ın Resulü burada!" diye bağırmağa başladı.
Allah'ın Resulü (s.a.v.), yüzünden, başından yaralanıp bir çukura düşmesine rağmen yiğitlik ve metanetini hiç kaybetmedi, bu halde bile müslü-manlan, çevresinde toplanıp savaşmaya teşvik etti. Müslümanlar onun çevresinde toplanıp dağa doğru çekildiler. Ebu Süfyan, savaştan sonra: "Muhammed aranızda mı?" diye seslendi. Hz. Peygamber'in emri üzerine kendisine cevap verilmedi. Ebu Süfyan birkaç kez böyle bağırdıktan sonra: "Ebu Kuhâfe aranızda mı?", "Ömer aranızda mı?" diye seslendi. Yine cevap alamayınca: "Bunlar ölmüş. Bunların ölmesi bizim için yeter" dedi. Fakat kendini tutamayan Hz. Ömer: "Yalan söylüyorsun ey Allah'ın düşmanı, onlar sağdır, seni üzecek kadar insan sağ burada!" dedi. Ebu Süfyan:
— Yücel Hübel, yücel Hübel! diye putunu övünce, müslümanlar da Hz. Peygamber'in emriyle:
— Allah daha yüce ve büyüktür dediler. Ebu Süfyan:
— Bizim Uzzâmız var, sizin Uzzâ'nız yok, dedi. Müslümanlar:
— Bizim Mevlâmız var, sizin Mevlânız yok, dediler.
Müslümanlar, yetmiş şehit vermişlerdi. Allah Elçisinin kahraman amcası Hz. Hamza da şehidler arasında idi. Fakat müşrikler de hayli ölü vermiş, birçokları da yaralanmıştı. Müslümanlar ağır zayiat vermekle beraber, düşman da savaştan kesin bir sonuç alamamış ve savaşı kesip dönmek lüzumunu hissetmiş ve dönmüştü.
Allah'ın Resulü, düşmanın tekrar geri dönüp saldıracağı haberini alınca kendisi ve arkadaşları yaralı olmalarına rağmen düşmanı takibe karar verdi. Fakat düşmanın konakladığı yere vardıklarında düşmanın gitmiş olduğunu gördüler.
Bu savaştan alınacak en önemli ders, Allah'ın Resulüne kayıtsız ve şartsız itaatin gerekliliğidir. Eğer okçular, Allah Resulünün sözlerine tam itaat edip yerlerini terk etmeselerdi, kesin zafer müslümanlanndı. Fakat Allah Elçisine muhalefet, savaşı müslümanlann aleyhine çevirdi. Demek ki savaşta kumandana itaat gerekir. Hele kumandan Allah'ın vahyiyle desteklenmiş bir peygamber olur veya Peygamberin yolunda giden akıllı, sâlih bir mü'min olursa ona itaat de müslümanları zafere götürür.
İşte îslâm tarihindeki zaferlerin sırrı, kumandana itaat, dönmek için değil, şehid olmak için çarpışma azmidir.
Müfessirlerin nakline göre 124-125 nd âyetlerde va'dedilen üçbin ve beş bin melekle yardım hâdisesi Bedir'de olmuştur. Âyetlerin ruhundan anladığımıza göre, bu âyetler, resulullah, askerlerini savaş düzenine sokarken on-lara moral vermek için söylediği sözleri nakletmektedir. Allah'ın Resulü, ashabını yerlerine yerleştirirken onlara sabretmelerini, Allah'ın yardımının kendileriyle beraber olduğunu, Bedir'de nasıl üç-beş bin melekle kendilerine yardım edildiyse burada, bu dakikada da sabır ve sebat ettikleri takdirde yine ma'nevî güçlerle, meleklerle kendilerine yardım edileceğini va'detmiştir. Nitekim Öyle de olmuştur. Eğer ilâhî güçler, düşmanların kalblerine korku salmasalardı, düşman Medine'ye girer ve müslümanları tamamen imha ederdi. Fakat Allah'ın yardımı ve ma'nevî güçlerle desteği sayesinde müslümanlar toparlandılar, müşrikler de sonunda geri dönmek zorunda kaldılar.
Allah'ın, meleklerle yardım etmesi, meleklerin bizzat savaşa katılıp savaşması şeklinde değil, düşmanın içine korku salmak, müslümanlann iradesini güçlendirmek, onlara güven duygusu vermek, manen onları desteklemek suretiyledir. Zira Reşîd Rızâ'mn dediği gibi soyut ruhlar olan melekler, insan ruhlafiyle temas kurup onlara güven, moral verebilirler. "Allah bunu, sırf size, müjde olsun, kalbleriniz bununla yatışsın diye böyle yaptı. âye-tinde bu hususa işaret vardır. Yani meleklerin yardımı, mü'minlerin gönüllerine müjde ve güven aşılamaktan ibarettir.
Savaşta en önemli olan şey, güven duygusudur. Kendine güveni olmayan asker ne kadar çok da olsa sonuç alamaz. Nitekim Bedir'de Allah'ın kendilerine yardım edeceğine kesinlikle inanan mü si umanlar, kendilerinin üç katından fazla düşmanı yenmişlerdi. Uhud Savaşında da Peygamber'in emrine uyarak güvenle çarpışmağa başlayan müslümanlar, ilk anda düşmanın
öncü kuvvetlerini bozmuşlardı. Ama sonradan niyetleri bozulup bazılarının içine ganimet toplama arzusu düşmekle Peygamber'in emri dışına çıkıp korumakta oldukları geçiti bırakarak savaş alanına indiklerinde işler

değişmiş, iki düşman arasında kalan müslümanlar güvenlerini yitirip savaşı da kaybetmişlerdi. Allah'ın yardımı, itaatle şartlıdır. İtaati bırakınca Allah da yardımını çeker. Çünkü bu, Allah'ın yasasıdır. "Allah'ın yasasında bir değişiklik bulamazsın. [1508]Hangi millet, Allah'ın genel yasaları çerçevesinde hareket eder, savaşa hazırlanır, sağlam azim ve tam güvenle çarpışırsa başarılı olur. Zaman zaman kâfirlerin de savaşlarda başarılı olmalarının nedeni, işte bu genel yasanın, belli bir millete değil, müslüman kâfir bütün insanlara şamil olmasındandır.
Kimler sağlam iman, kesin zafer ve güven ile ve savaşın gereklerine uyarak tedbirlerini alarak savaşırlarsa onlar başarıya ulaşırlar. "Biz o günleri insanlar arasında dolaştırıyoruz, ta ki Allah inananları bilsin, sizden şehidler edinsin. Allah zalimleri sevmez."[1509]
29- Allah'ın, kâinatın sahibi olduğunu, dilediğini affedip dilediğini bağışladığını, O'nun rahmet ve mağfiretinin çok kapsamlı olduğunu vurgulayan son âyette de sanki Allah'ın bu genel yasasına işaret vardır.

130- Ey inananlar, kat kat faiz yemeyin, Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz. **131-** Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının! **132-** Allah'a ve Peygamberce itaat edin ki size merhamet edilsin. **133**-Rabbinizden bir bağışlanmaya ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, korunanlar için hazırlanmış cennete koşun! **134-** O (koruna)«/ûr ki bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfke(\cnn)i yutkunurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever. **135-** Ve onlar ki bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler. **136-** İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlerdir. Çalışanların ücreti ne güzeldir!

Tefsîr:

130-136 ncı âyetlerde faizin kat kat yenilmesi yasaklanmakta, kâfirler için hazırlanmış bulunan cehennem ateşinden korkulması; Allah'a ve O'nun Elçisine itaat etmek suretiyle korunanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşulması emredilmekte ve korunanların vasıfları anlatılmaktadır:
Müttakiler yani korunanlar bir günah işledikleri zaman derhal Allah'ı hatırlayıp günahlarından tevbe ve istiğfar ederler, bile bile kötü işlerde ısrar etmezler. Böylelerinin mükâfatı, ebedî kalınacak olan cennetlerdir. Çalışanların, güzel iş yapanların ücreti ne güzeldir!
İfadesi gayet açık olan bu âyetler hakkında müfessirler bir nüzul sebebi zikretmezler. Ancak 135 nci âyet için şöyle bir nüzul sebebi anlatılır:
Hurma satan bir müslümana bir kadın gelmiş, hurma almak istemiş.
Adam da içeride daha iyisi olduğunu söyleyip kadını içeri almış. İçeride ka-. dınla yalnız kalınca kadına sarılmış, onu öpmüş. Kadın: "Allah'tan kork!" demiş. Bunun üzerine adam kadını bırakmış, fakat içine bir korku düşmüş. Nereye varacağını, ne yapacağını bilememiş. Hz. Peygamber (s.a.v.)e gelip günahını itiraf etmiş ve bu âyet inmiş.
Bu âyetler, bir bütün teşkil etmektedir. Hepsinin bir arada inmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Sırf bu âyetin, böyle bir hâdise üzerine müstakil inmesi düşüncesi zayıf bir ihtimaldir. 130-136 ncı âyetler, yukarısından ve aşağısından ayrı, müstakil bir konuyu anlatmaktadır. Çünkü bunlardan önceki ve sonraki âyetler, Uhud Savaşı hakkındadır. Halbuki bunlar faizden ve müttaküerin vasıflarından söz eder. Konusu ayrı olmakla beraber vahyin hikmeti, bu âyetlerin buraya konmasını gerektirmiştir.
Bakara Sûresinde faizi yasaklayan 275-281 nci âyetlerin, son inen Kur'-ân âyetleri olduğu rivayet edilir. Orada faizin tümü yasaklanmıştır. Buradaki 130 ncu âyette ise kat kat faiz yemek haram kılınmaktadır. Demek ki bu âyet, Bakara Süresindeki 275-281 nci âyetlerden önce inmiştir. Bundan önce de, faiz hakkında, Rum Süresindeki 39 ncu âyet inmiştir: "İnsanların mallan içinde artması için verdiğiniz faiz (malı), Allah katında artmaz. Ama Allah 'm yüzünü (O'nun rızasını) isteyerek verdiğiniz zekât{& gelince); İşte (onu verenler, sevaplarını ve mallarını) kat kat artırırlar." îşte Rum Süresindeki bu âyet, ribânın haram olmasına doğru atılmış ilk adımdır, ilk defa bu âyetle, faizin, malı artırmayıp tersine bereketi gidereceği belirtilmiş, ikinci merhalede yukarıdaki âyetlerle kat kat faiz alınması yasaklanmış, en sonunda da faizin tamamı haram kılınmıştır. Böylece insanların son derece alışık oldukları bir olay yasaklanırken, teşrî hikmeti olan tedrîc esasına riâyet edilmiştir.
Şimdi burada işaret edilen "Kat kat ribâ"yı izah edelim: Kat kat ribâ, câhiliyye Araplarımn uyguladığı nesî'e ribâsıdır. Bakara Sûresinin 275-280 nci âyetlerinin tefsirinde de izah ettiğimiz gibi nesî'e ribâsı şöyle idi: Belli bir süre ile birine borç veren kimse, sürenin sonunda borçludan alacağını ister: "Ya borcunu ödersin, ya da artırırsın*' derdi. Borçlu, ödeyemeyecek durumda ise süre ister, buna karşılık da faiz yüklenirdi. Eğer verdiği mal para değil de hayvan ise süre artırımı ile binti mehâd (iki yaşındaki dişi devey)i, ikinci sene bint-i lebûn (üç yaşındaki dişi devey)e, sonra bunu hikka (dört yaşındaki deve)ye, sonra ceze'a (beş yaşındaki dişi deve)ye çevirir, böylece süre arttıkça mal da artırılırdı. Verilen borç para ise borçlu süresinde ödeyemediği takdirde bir yıl sonrası için bir kat artırılır; yine veremezse bir kat daha artırılırdı. Meselâ yüz dirhem, bir yıl sonraya ertelenince ikiyüz dirhem, iki yıl sonraya ertelenince dörtyüz dirhem yapılırdı. Böylece her yıl para, faiziyle

[1508] Ahzâb Sûresi: 62, Fâtır Sûresi: 43, Fetih Sûresi: 23
[1509] Âli İmrân Sûresi: 140

birlikte katlanıp zavallı borçlunun üzerine yüklenirdi, işte "Ey inananlar, ribâyı kat kat yapılmış olarak yemeyin." âyeti, bu tür ribâyı yasaklamaktadır[1510].
Allah bu faizi yasaklamakla, ana paranın faiziyle birlikte katkat katlanarak sırtına bindiği ihtiyaç sahibi zavallı insanları, acımasız tefecilerin zulmünden kurtarmıştır. Bu konuyu daha önce izah ettiğimiz için burada bu kadarlıkla yetineceğiz.
130-131 nci âyetlerde kat kat faiz yemeyi bırakmak suretiyle kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakınılması emredildikten sonra 132-133 ncü âyetlerde de Allah'a ve Resule itaat etmek suretiyle Allah'ın rahmetine erişmeğe çalışmak ve müttakiler için hazırlanmış olan cennete koşmak emredilmekte, dahi sonra da müttakîlerin vasıfları sayılmaktadır:
134-136: Müttakîler, bollukta ve darlıkta mallarını Allah yolunda harcarlar, öfkelerine hakim olurlar, insanları affederler. Bir günah işledikleri, ya da nefislerine yazık ettikleri zaman hemen Allah'ı anar, günahlarından tevbe ederler, bile bile kötülükte ısrar etmezler.
Âyette fahişe ve nefse zulm tabirleri, geçmektedir. Fahişe, aşırı, çirkin iş; nefse zulm de her türlü günâh için kullanılır. Günâh, insanın nefsine, yani ruhuna karşı haksızlık etmesidir. Bu haksızlıkların başında da şirk (Allah'a ortak koşmak, Allah ile beraber başka birine de tapmak) gelir.
Müttekîlerin yapacağı işlerin başında Allah için mal harcama ve öfkeye hakim olma vardır. Öfkeye hakim olmak büyük bir meziyettir... Peygamberimiz (s.a.v.): "Asılpehlivan, güreşte rakibim yenen değil, kızdığı zaman öfkesine hakim olan kimsedir." demiştik.
Öfkeye hakimiyyet konsunda birçok hadîsi şerif vardır. Ahmed ibn Han-bel'in rivayet ettiği bir hadîse göre bir adam Hz. Peygamberden, kolay belleyeceği bir Öğüt söylemesini istemiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona: "kızma!" demiş. Adam birkaç kez daha öğüt istemiş, Peygamberimiz her defasında: "Kızma!" demiş.
Öfkesini yutkunan kimseler İçin büyük mükâfatlar va'dedilmiştir. Bir hadislerinde Allanın Resulü şöyle buyurmuştur: "Bir kimse öfkesinin gereğini yapmaya kaadir iken onu yutkunur, yenerse Allah, kıyamet günü o adamı herkesin önünde çağırır, onu dilediği hurtyi almakta serbest bırakır. "[1511]
Kızgınlığın geçmesi için Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'a sığınmayı, oturmayı, uzanmayı ve abdest almayı tavsiye etmiştir:
Muâz ibn Cebel şöyle diyor: "İki kişi Allah 'in Resulünün yanında kavga edip birbirine söğmeğe başladılar. Birinin yüzünde kızgınlık belirdi. Hz. Peygamber (s. a. v.) şöyle dedi: Ben bir kelime biliyorum, eğer şu adam bunu söylerse öfkesi geçer. O kelime: E'ûzu billahi mineşşeytâniracîm'dir. "[1512]
Ebu Zer (r.a.), bir gün havuzunun başında su içerken, bir adam onu kızdıracak bir şey yaptı: şaka için Ebu Zer'in başındaki saçların tellerini saymağa kalktı. Ebu Zer ayakta idi, hemen oturdu, sonra uzandı. "Niçin otur-dun, sonra da uzandın?" dediler. Dedi ki: "Allahın Resulü (s.a.v.) bize şöyle buyurmuştu: Biriniz ayakta iken kızarsa otursun, kızgınlığı giderse ne a'lâ, gitmezse uzansın."[1513]
Urve ibn Muhammed es-Sa'dî, bir adamın kendisine söylediği bir söze kızınca kalkıp abdest almış, dönüp bir daha abdest almış ve babası yoluyla dedesi Atiyye'den duyduğu bir hadîsi anlatmıştır. Allahın Resulü o hadîste şöyle buyurmaktadır: "Gazab şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş, ancak su ile söndürülür. Biriniz kızdığı zaman abdest alsın."[1514]
Öfke, insanı çok kötü durumlara düşürür, insana istemediği işleri yaptırır. Hattâ bazan yuvalar söndürür. Birçok cinayet, öfke yüzünden işlenir. Öfkeye kapılan insan, çoğu kez derin pişmanlık içine düşer. "Öfkeyle kalkan, zararla oturur." demişlerdir. Bundan dolayı Kur'ân, Allah'tan korkan mü'minlerin, öfkelerine hakim olduklarını belirtmekte, Allah'ın Elçisi de öfkeye kapılmamayı öğütlemektedir.
Rivayete göre Meymûn ibn Mehrân'ın cariyesi bir gün, misafirlere ikram için sıcak çorbayı getirirken ayağı kaymış, çorba Meymûn'un üstüne dökülmüş. Meymûn, canının acısından dolayı cariyeyi dövmek isteyince câriye:
— Efendim, yüce Allah'ın: "Öfkeyi yutkunanlar" sözüne uy demiş. Meymûn:
— Haydi öyle yaptım demiş, onu dövmekten vazgeçmiş. Câriye:
— Ondan sonra gelen: "İnsanları affedenler"! uygula demiş. Meymûn,
— Seni bağışladım, demiş Câriye:
— "Allah, ihsan edenleri sever." cümlesini okumuş. Meymûn:
— Haydi sana ihsan ettim, sen Allah rızâsı için özgürsün, demiş
İnsanları affetmek, en büyük meziyyettir, büyüklerin işidir. Allah'ın Resulü hiçbir zaman nefsi için öfkesine kapılmamış, intikam almamıştır. Ancak Allah'ın yasaklarının çiğnenmesine de müsaade etmemiştir.
İnsanın nefsini ilgilendiren konularda öfkesine hakim olmak, Allah'ın emridir, fakat kamuyu ilgilendiren meselelerde adaletin bozulmasına göz yummamak lâzımdır. Çünkü böyle konularda müsamaha, toplum düzeninin bozulmasına yol açar, önüne geçilmez kötülükler ortaya çıkarır, tslâmda nefis için kızmak iyi bir şey

[1510] Buhârî, Edeb: 76, 102; Müslim, Birr: 107, 108; EbÛ Dâvûd, Edeb: 3
[1511] Ebû DâvOd, Edeb: 4
[1512] Tirmi2î, Da'avât: 52
[1513] Ebû DâvÛd, Edeb: 4; Feyzu'l-Kadîr: 1/107
[1514] Ebû Dâvûd, Edeb: 4

değildir, fakat Allah için kızmak güzeldir. Mücâhede-ler, savaşlar, hep Allah için kızmanın gereğidir. Nefsin isteği reddedilir ama Allah'ın isteği yerine getirilir. Nefis için Öc alınmaz, fakat Allah'ın dininin yücelmesi için gerekli olan ne ise o yapılır. Allah için sevme, Allah için kızma mü'minlerin prensibidir.
Daha sonraki âyetler de nefis bir öfkeye kapılıp aşırılığa düştüğü zaman yapılacak işi belirlemektedir. Mü'min, düştüğü hatâyı işlemeğe devam etmez, hatâsını anladığı zaman derhal ondan döner, günahından tevbe eder. Allah da tevbe edenleri affeder.

137- Sizden Önce de yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün. **138-**Bu, insanlara bir açıklama, korunanlara yol gösterme ve öğüttür. **139-** Gevşemeyin, üzülmeyin, eğer inanıyorsanız, mutlaka siz üstün geleceksiniz! **140-** Eğer size bir yara dokunduysa, o topluluğa da benzeri bir yara dokunmuştu. O günler, onları biz, insanlar arasında çevirip dururuz (kâh bir kavme, kâh ötekine gaalibiyyet veririz; bazan bir topluma iyi veya kötü günler gösteririz. Bazan ötekine). Allah, inananları ortaya çıkarmak, sizden şehidler edinmek için (zamanı kâh lehinize, kâh aleyhinize çevirmektedir). Allah, zalimleri sevmez. **141-** Ve inananları iyice özleştirmek, kâfirleri de mahvetmek için (günleri leh ve aleyhe çevirmektedir). **142-** Yoksa siz, Allah, içinizde cihâd edenleri (sınayıp) bilmeden, sabredenleri (sınayıp) bilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?

Tefsir:

137-142 nci âyetlerde de Uhud Savaşında yenik düşen müslümanlara, Allah'ın yasalarının daha Önceki milletlere de uygulandığı hatırlatılıyor. Sünen: sünnet'in çoğuludur. Sünnet: yol, âdet, örnek anlamlarına gelir. Fakat Kur'ânı Kerîm'de Allah'ın sünneti: Allah'ın kâinatı yönetme yöntemi, yasası anlamında kullanılmıştır. Bu âyetlerde müslümanlara şöyle denilmektedir: Yeryüzünde dolaşın, sizden önceki milletlerin hayatlarını inceleyin, peygamberlerini yalanlayan, kumandanlarının buyruğunu dinlemeyen insanların nasıl yenilgiye uğradıklarını, ülkelerinin nasıl harabedildiğini görün. Bunlar, Allah'ın ezeli yasaları uyarınca olmaktadır. Allah'ın yasaları değişmez.
Kur'ân, Allah'ın, yaratıkları arasında isteklerini, hikmetli ve sağlam yasaları vasıtasiyle icra ettiğini açıklıyor: Savaşta Allah'ın koyduğu savaş yasalarına uygun davrananlar, inkarcı, putatapanlar da olsalar, yine Allah'ın yasası uyarınca galip gelirler. Tedbirsiz, düzensiz davranarak bu yasalara ters düşenler de peygamber ve veli de olsalar yine yenik düşerler. Çünkü Allah savaşın şart ve gereklerine uyanların galip, buna uymayanların mağlûb olmalarım bir yasa olarak koymuştur. Allah'ın koyduğu ve daima yürürlükte olan bu yasaları kimse değiştiremez.
:O günleri biz, insanlar arasında çevirip dururuz." âyeti de: Sizden önce de yasalar geçti, "âyeti gibi Allah'ın sosyolojik yasasını açıklamaktadır. Allah, zafer günlerini toplumlar arasında dolaştırır; kâh bir topluma, kâh ötekine verir. Hangisi zaferin şartlarım yerine getirmiş, savaşın gereklerine göre hazırlanıp savaşmış ise ö zafere ulaşır. Zafer, sadece belli bir dine mensup olmakla elde edilemez. Çalışmak, hazırlanmak, güven duygusu ve cesaretle çarpışmakla elde edilir. Kuru kuruya dindarlık taslayıp tenbellik edenler zafere ulaşamazlar.
137 nci âyetteki: "Yeryüzünde dolaşın da yalanlayıcılarm sonunun nasıl olduğunu görün!" ifadesi, insanları araştırmaya, özellikle tarihî ve arkeolojik araştırmalar yapmaya yöneltmektedir. Bu ifadeden, bu tür bilimsel araştırmaların, en azından mendub olduğu anlaşılır. Bu araştırmalar göstermektedir ki, inkarcılar, peygamberlerine karşı gelenler, onların getirdiklerini yalanlayanlar, sonunda perişan olmuşlar, hak galip gelmiştir. O halde ey müslümanlar, siz de Uhud'daki durumunuzdan ötürü üzülmeyin, gevşemeyin, sabredin, metin olun, gerçekten inanan insanlar iseniz, siz üstün geleceksiniz.
Eğer Umıd'da siz, bir yara aldınızsa düşmanınız olan topluluk da, Uhud*-da veya Bedir'de benzeri bir yara almıştı. Ama onlar sizinle savaşmak için azmettiler, çalıştılar, sebat ettiler; sonuçta azim ve sebatlarının karşılığını aldılar. Allah onları sevdiğinden dolayı onlara zafer vermedi, fakat onlar Allah'ın yasası uyarınca çalışmalarının ürününü aldılar. Siz ise Peygamberinizin buyruklarını dinlemediniz, bu yüzden yenilgiye uğradınız. Ama bu felâkette de hikmet vardı. Zira Allah bu felâketle sizleri denedi. Kimlerin ağır şartlar içinde canla başla inancını savunup bu uğurda can verebileceklerini ortaya çıkarmak, kimlerin zayıf inançlı olduğunu belli etmek için sizi böyle bir sınavdan geçirdi. Hep siz üstün gelseydiniz, belki nasıl olsa Allah bize galibiy-yet verecektir deyip çalışmayı bırakırdınız. Böylece anladınız ki imanla beraber çalışmak da lâzımdır. Kim çalışırsa o davasında başarıya ulaşır. Bu, Allah'ın bir kanunudur: iki kuvvet çarpışır, bu kuvvetlerin çarpışmasından zayıf-lar ayıklanır, iman ve irâde gücüne, .üstün ruh yapısına sahib olanlar seçilir. Böylece toplumlar ileriye gider, iyiler seçilir. Eğer küfür kuvvetine hiç güç verilmese, iman kuvveti de kemale erişemez, çünkü ancak rakib kuvvet onun güçlenmesine sebeb olur. İnsanları ileriye iten, aralarındaki rekabettir. İşte müslümanlar bu savaşla anlamışlardır ki karşılarında bir kuvvet vardır. Kendileri imanca üstündürler ama, bu üstünlüklerini sürdürebilmek için kumandanın emrini dinlemek, savaşın gereklerine uymak ve daima çalışmak lâzımdır.
Bu savaş, bir denemedir. Müslümanlar üzülmesinler, inandıkları ve imanlarının gereklerini yerine getirdikleri takdirde daima kendileri üstün geleceklerdir. Nitekim Öyle olmuş, bu savaş İslâm tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmiş, bundan sonra artık müslümanlar hep üstün gelmişlerdir.
Kureyş ordusu savaş alanından ayrıldıktan sonra müslümanlann kökünü kesmediklerinden ötürü pişman olmuş,

geri dönüp tekrar saldırmayı düşünmüşlerdi, Allah'ın Resulü bunu bildiği için müslümanlan, onlara karşı çıkmaya teşvik etti. Müslümanlar, yaralı, üzgün ve bitkin olmalarına rağmen düşmanın ardına düştüler. Hamrâu'l-Esed denen yere geldiklerinde Kureyşin gitmiş olduğunu gördüler. Bu hareketleri, Resul ve ashabının kahramanlığını göstermeğe kâfidir, tşte bütün müslümanlann böyle yiğit olmaları gerekir. Aşağıdaki âyetler, bu anlatılanları doğrulamaktadır:

143- Andolsun ki, siz ölümle karşılaşmadan önce onu onuluyordunuz, îşte onu gördünüz» ama bakıp duruyorsunuz. **144-** Muham-medt sadece bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Şimdi o Ölür, veya öldürüiürse siz, ökçelerinizin üzerinde geriye mi döneceksiniz? Kim ökçesi üzerinde geriye dönerse, Allah 'a hiçbir ziyan veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır. **145-** Allah'ın izni olmadan hiçbir kişi ölemez. (Ölüm), belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya sevabım (menfaatini) isterse, kendisine ondan veririz; kim âhiret sevabını isterse, kendisine ondan veririz, şükredenleri mükâfatlandıracağız. **146-** Nice peygamber var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştılar; Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. **147-** Sadece şöyle diyorlardı: "Rabbimiz, bizim günahlarımızı ve işimizde taşkınlığımızı bağışla, ayaklarımızı (yolunda) sağlam tut, kâfir topluma karşı bize yardım eyle!" **148-** Allah da onlara hem dünya karşılığım, hem de âhiret karşılığının en güzelini verdi. Çünkü Allah, güzel davrananları sever.

Tefsîr:

143 ncü âyette müslümanların, bu savaştan önce ölümü temennî ettiklerine yani şehîdlik istediklerine, fakat şehîdlik demi gelip bazı arkadaşlarının da şehid edildiğini görünce şaşkınlık içine düştüklerine işaret edilmektedir.
Yukarıda söylediğimiz gibi savaştan önce tecrübeli kimseler, kentin dışına çıkmayıp içeride savunmada kalmayı önerirken, çoğunluğu oluşturan gençler, özellikle Bedir'e katılmamış olan kimseler, Kureyşin bulunduğu Uhud'a gitmeyi, gerektiğinde şehid olmayı istiyorlardı: "Bizi düşmanımızın karşısına çıkar, bizim kendilerinden korktuğumuzu sanmasınlar" diyorlardı, tşte âyette savaştan önceki bu duruma ve savaş esnasında beklenmedik düşman saldırısı karşısında müslümanların paniğe kapılmasına işaret edilmektedir.
Bu savaşta ensârdan yetmiş, muhacirlerden de 5-13 kişi arasında şehîd verilmiştir. Arkadaşlarının birbiri ardınca şehid düşmesiyle morali bozulan müslümanlara hitaben yüce Allah: "İşte ölümü gördünüz ama hayret içinde bakıp duruyorsunuz!*' buyurarak böyle sarsılmalarını kınamaktadır.
144-145 Kâfirlerin: "Muhammed öldürüldü" diye bağırmaları ve bu haberin müslümanlar arasında da yayılması, müslümanların savaş azmini çok kırmış, onları şaşkına çevirmişti. İşte yüce Allah bu duruma işaretle diyor ki: Muhammed, insanlar arasından seçilmiş bir elçidir. Gerçi elçidir ama yine insandır. Her insana ölüm nasıl mukadder ise Muhammed'e de mukadderdir. Şimdi Muhammed ölür veya öldürülürse siz yine şirke mi döneceksiniz?
Geri dönen kimse, Allah'a değil, kendisine, toplumuna zarar verir. Allah sabır ve sebat edenleri sever. Her insanın, her canın Allah katında belli bir ömrü vardır. O süre dolmadan kimse ölmez. Dünyayı isteyenlere Allah dünyalık verir, âhireti isteyenlere Allah âhireti verir. Herkese arzu ettiğini verecek olan yalnız Allah'tır. Allah şükredenleri mükâfatlandırır.
146-148: Geçmiş peygamberlerin yanında birçok ribbîler (Allah'ı bilen, Allah'a ibadet eden, Allah yolunda cihâd eden insanlar) savaştılar, Allah yolunda uğradıkları belâlardan yılmadılar, başlarına gelen olaylara sabrettiler, Allah'tan sebat istediler. Allah da onlara dünyanın da âhiretin de en güzel ödülünü verdi. Çünkü Allah, güzel davrananları sever.
Hz. Peygamber (s.a.v.), vefat ettiği zaman insanlar şaşkına dönmüşlerdi. Hz. Ömer ne yapacağını şaşırmış: "Kim Muhammed öldü derse onu öldürürüm.." demişti. Fakat serin kanlılığını kaybetmeyen Hz. Ebubekir: "Kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki Muhammed ölmüştür, kim Allah'a tapıyorsa Allah diridir, Ölmez!'* demiş ve 144 ncü âyeti okumuştur. Âyet, ashâb üzerinde öylesine etkili olmuşutur ki herkes sanki âyeti daha önce hiç duy-madıklarını, o anda nazil olduğunu sanmışlardır.[1515] Böylece ortalık yatışmış ve ashâb, önce Hz. Ömer'in biat etmesiyle Ebubekir'e bîat etmişlerdir.
145 nci âyette, Allah'ın takdir ettiği ecel gelmeden hiçbir canlının ölmeyeceği açıklanmaktadır. Allah'ın izni olmadan hiçbir can ölmez. Savaşta ölen de yine Allah'ın takdiriyle ölür. Her can için Allah bir süre tesbit etmiştir. Bu süre (ecel) ne ileri, ne de geri gider. Her insanın ancak bir eceli vardır. Her ne suretle olursa olsun ölen kişi, mutlaka kendi eceliyle ölür. Bazı kimseler ecel-i müsemmâ, ecel-i kaza diye iki ecel düşünürler. "Zavallı, eceli yetmeden kazaya uğradı" derler. Bilmezler ki yaşanan ne ise, ecel odur. O kimsenin Allah katında belirlenen vakti, işte o yaşadığından ibarettir.[1516] Allah'ın takdir ettiği ecel dışında bir ecel düşünmek, eceli ikiye ayırmak, faraziyeden başka bir şey değildir.

[1515] tbn Kesîr, Tefsîr; 1/409
[1516] Hak Dîni Kur'ân Dili: 2/1195-1196

149- Ey inananlar, eğer inkâr edenlere itaat ederseniz, sizi arkanıza (küfre) çevirirler, o zaman büsbütün kaybedersiniz. **150-** Hayır, mevtanız Allah(a itaat edin), yardımcıların en iyisi O'dur. **151-** Allah 'in, haklarında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı, inkâr edenlerin kalblerine korku salacağız; gidecekleri yer de cehennemdir! Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür! **152-** Kendi izniyle onları öldürdüğünüz sürece Allah, size (yardım) va 'dini doğruladı; Nihayet siz korktunuz, Allah size sevdiğiniz (gâlibiyyet); gösterdikten sonra (verilen) emir hakkında çekişip isyan ettiniz: Kiminiz dünyayı istiyordu, kiminiz âhireti istiyordu. Sonra Allah, sizi denemek için onlardan geri çevirdi (yenilgiye uğrattı. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah, mü'minlere karşı çok lütuf kârdır. **153-** Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz boyuna uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size gam üstüne gam verdi ki ne elinizden gidene, ne de başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah yaptıklarınızı duymaktadır. **154-** Sonra o üzüntünün ardından (Allah), size bir güven, bir kısmınızı bürüyen bir uyku indirdi; bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı câhiliyye zannı gibi haksız birzanda bulunuyorlar: "Bu işten bize bir şey var mı?" diyorlardı. De ki: "Bütün iş, Allah 'a aittir." Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. Diyorlar ki: "Bu işten bize bir şey olsaydı burada öldürülmezdik. "De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, yine üzerine öldürülme{s\) yazılmış olanlar, mutlaka (vurulup) yatacakları yerleri boylardı. Allah, göğüslerinizdekini denemek, kalberinizdekini açığa çıkarmak için (bunları başınıza getirdi). Allah, göğüslerin özünü bilir. **155-** İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip gidenleri, yaptıkları bazı işlerden dolayı şeytan, (yoldan) kaydırmak istemişti. Ama yine de Allah, onları affetti. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, halimdir!

149-151: Yüce Allah, mü'minleri, kâfirlere ve münafıklara itaatten kaçındırıyor. Çünkü onlara itaat, dünyada ve âhirette zillet getirir. "Onlara itaat ederseniz onlar sizi geriye döndürürler, perişan olursunuz" diyor, sonra kendisine itaati, yalnız O'na güvenmeyi ve yalnız O'ndan yardım istemeği emrederek: "Mevlântz Allah'tır, O, yardım edenlerin en iyisidir!" buyuruyor. Daha sonra da Allah'a ortak koşanların kalblerine korku salacağını bildirmekle müşriklerin, mü'minlerden çekineceklerini, dünyada başarıya ulaşamayacakları gibi âhirette de cehennem ateşine tutsak olacaklarını belirtiyor.
150 nci âyette lafza-i celâl, mübtedâ olarak merfû' okunduğu gibi, sözgeliminin gösterdiği mukadder bir "nun mef-ûlü olarak mansûb da okunmuştur. O zaman mânâ: "Mevtanız Allah'a itaat ediniz" şeklinde olur. İkinci kırâeti de karşılamak için parantez içindeki açıklamayı koyduk.
Yüce Allah, kendisinden korkan, kendisinin dostu olanları diğer insanlara karşı heybetli gösterir. Ebûsüfyân ordusunun, müslümanlara galip gelmiş, hattâ onları tamamen mahvetmek için Medine'yi işgal etme imkân ve fırsatına kavuşmuş iken çekip gitmesi, Allah'ın, onların yüreklerine korku salmasının bir sonucuydu.
152-153 rıcü âyetlerde yüce Allah, mü'minlere yardım va'dini doğruladığını hatırlatarak diyor ki: "Allah size va'dini doğruladı. Çünkü sabah erken savaş başladığında Allah'ın yardımı ve izniyle siz onlara üstün gelmiş idiniz. Ama sonradan verilen emri dinlemediniz, tartıştınız. Biz size arzu ettiğinizi elde edeceğiniz yolu göstermiş iken bazılarınız elçimizin buyruğuna karşı geldi, yerlerini bıraktılar. İşte bu yüzden başınıza o yenilgi gelmiş oldu."
153 ncü âyetteki kelimesi, tâ'nın ve 'ayn'ın fethiyle su'ûd'dan; tâ'nın zammı ve 'ayn'ın kesriyle isa'dan okunmuştur. Su'ûd dağa çıkmak, is'âd ise düzlükte, vadide yürümektir. Katâde ve Rebî': "Müslümanlar Uhud'daki vadide yürüdüler" demiş, îbn Abbâs da: "Kaçarak Uhud dağına çıktılar" demiştir.
Müslümanların bozulmasına sebep, 152 nci âyetin ifade ettiği gibi okçuların, Allah Resulünün emrini dinlemeyip yerlerini terk etmeleriydi. Kumandanları, kendilerine her ne kadar Allah Resulünün emrini hatırlatmış, bulundukları yeri terk etmemelerini istemişse de onu dinlememişler, ancak on kişi yerinde kalmış, kalanlar da üzerlerine saldıran düşman kuvveti tarafından kılıçtan geçirilmişlerdi.
Âyetin belirttiği üzre yerlerinden ayrılanlar, kumandanla münakaşa etmişler, ganimet toplamak için aşağı inmişlerdi. İşte ne olmuşsa Resulün ve kumandanın emrine aykırı olarak dünyayı istemeleri yüzünden olmuştu. Dünya isteğinin peşine düşünce savaşın akışı aleyhlerine dönmüş, Allah'ın Resulü dahi yaralanmış, hattâ ölüm tehlikesi geçirmişti. Böylece müslümanlar, neye uğradıklarını bilememişler, can kaygısıyla dağa doğru çekilmeğe başlamışlar, kimi yalnız Allah Resulünü savunmaya gayret göstermiş, kimi, Medine'ye kaçmak istemiş, bazıları da yalnız canının kaygısına düşerek dağa kaçmıştı. Müslümanlardan bir bölümü "Savaştan vazgeçelim" demiş, bir bölümü bir kenara çekilip oturmuş, Ebu Süfyan'dan eman dilemeyi düşünmüştü. Fakat bazı sahâbiler de: "Allah Resulünden sonra yaşamak neye yarar?" diyerek savaş alanına atılmış, şehid düşünceye dek çarpışmışlardı.
Allah'ın Resulü de bu hengâmede metanet ve cesaretin eşsiz örneğini vermiş, dağılıp kaçanları kendi çevresinde toplanmağa davet ederek: "Ey Al-lakın kulları, bana geliniz!" demişti. Yüce Allah, ma'nevi güçlerle Elçisini korumuştu. Sa'd ibn Ebî Vakkas şöyle demiştir: "Uhud günü, Hz. Peygamber (s.a.v.)in sağında ve solunda beyaz elbiseli iki adam gördüm. Onları daha Önce hiç görmediğim gibi daha sonra da görmedim. Bunlar Allah'ın Resulünü savunuyorlar, onun yanında şiddetle çarpışıyorlardı."[1517]
154 ncü âyetteki cümlesinde iki anlam muhtemeldir. Kurtubî'nin tercihine göre: **Bu işte bizim bir rolümüz var

[1517] tbn Kesir, 1/415

mı? Biz mi Medine dışına çıkmayı istedik? Hayır, istemeyerek çıktık." demektir. Herhalde Hz. Peygamber ve müslümanjar, söz dinlemeyip korumakla görevli bulundukları geçitten ayrılan kimseleri, savaştan sonra azarlamıslardır. Onlar da böyle söyleyerek kendilerini savunmuşlardır.
Eğer bu işte bizim payımız olsaydı, yani bizim sözümüz dinlenseydi burada öldürül-mezdik. "demektir. Fakat Zemahşerî'ye göre münafıklar, Peygamber*e: "Bu işten bize bir yarar var mı?" demişlerdir. Sanki bu durumdan kendilerine bir zafer, bir yarar olup olmadığını bilmek ister gibi davranmışlar, ama içlerinde: "Bu işten bize bir yarar olsaydı burada öldürülmezdik." demişlerdir[1518] Fakat Kurtubî'nin tercih ettiği birinci anlam daha kuvvetlidir.
Yüce Allah, müslümanların üzerine, uğradıkları üzüntüden sonra bîr sükûnet indirmiştir. Bu sükûnet ile rahat etmişler, hattâ tatlı bir uykuya dalabilecek derecede huzura ermişlerdir. Çünkü böyle korkulu anda uyuklama, güven delilidir. Şiddetli korkuya kapılan insanı uyku tutmaz. Uykusuzluk sürdükçe de perişanlık artar. Böyle bir halde uyuyabilen kimse korkuyu unutmuş, güvene kavuşmuştur. Bu uyku, normal bir uyku değil, Rahman'ın rahmetinden kaynaklanan bir güven duygusunun eseri idi.
Müslümanlardan bir bölümü böyle huzura kavuşmuş İken diğer bir bölümü de canlarının kaygısına düşmüş, Allah'ın takdir ve hikmetini anlamayarak kötü zanlara, cahiliyye düşüncelerine kapılmış, içlerinde Allah hakkında imana aykırı zanlar uyanmağa başlamıştı. Hattâ kendi sözleri dinlenmiş olsaydı bu duruma düşmeyeceklerini söyleyenler olmuştu.
Yüce Allah, her işin, Allah'ın elinde olduğunu, yalnız O'na İtaat edileceğini, ölen kimsenin ancak takdir edilmiş eceliyle öldüğünü, eceli gelen kimsenin, evinden çıkmasa dahi ölümden kurtulamayacağını, her insanın ölümü nerede mukadderse oraya gideceğini, Allanın, gönüllerden geçen her şeyi bildiğini hatırlatmaktadır.
Bu olayların bir hikmeti de mü'minlerin denenmesidir. Çünkü insanların, gerçek yönleri, güç olaylar karşısında ortaya çıkar. Uhud Savaşındaki olaylarla müslümanlar imtihan edilmiş, birçok kimsenin iç yüzü ortaya çıkarılmış, kimin doğru, kimin iki yüzlü olduğu belli olmuş ve inananların yürekleri kötü düşüncelerden temizlenmiştir. Mü'minler içinde ilk dehşet karşısında sarsılmış olanlar bulunsa bile sonradan bunlar kendilerini toparlamışlar, gerçek imana aykırı düşüncelerden arınmışlar, dinlerine ve peygamberlerine ihlâs ile bağlanmışlardır.
154 ncü âyetin, durumlarını ve sözlerini anlattığı grubun, yani kötü zanna kapılıp: "Bizim sözümüz dinlenseydi burada öldürülmezdik" diyen kimselerin, münafıklar olduğunu rivayet ederler. Fakat âyetlerin ruhundan anladığımıza göre bunlar münafıklar değil, samimi mü'minlerden bir gruptur. Çünkü münafıklar savaşa katılmamış idiler. Sonra bu sözü söyleyen kimselerin affedildikleri bildiriliyor. Oysa münafık, nifak içinde kaldığı sürece affedilmez. Demek ki savaşın dehşetinden sarsılan bazı mü'minlerin, içlerinde böyle düşünceler belirmiştir. Böyle sıkıntılı, korkulu durumlarda insanın kalbine, normal zamanlarda gelmeyen düşünceler gelebilir, dehşetli anlarda insan, normal zamanda söyleyemeyeceği şeyleri söyleyebilir. Bu imansızlık değil, o dehşetli anın uyandırdığı kuşkudur. Allah bunları affeder inşaallah, nitekim bu türlü düşüncelere kapılan bazı sahabileri de affetmiştir.
Uhud Savaşı hakkındaki bu âyetler, hikâye olmak için değil, sadece öğüt vermek, ibret olmak için savaşın bazı-durumlarını anlatmaktadır. Âyetin naklettiği: "Bu işte bizim bir payımız olsa (sözümüz dinlense).y<# burada öldürülmezdik. " sözünü münafıklar da kendilerini haklı çıkarmak için söylemiş olabilirler. Fakat savaşın içinde geçen bir durum tasvir edildiğinden, bu sözü, savaşa katılan mü'minlerden bir grubun söylemiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.
155 nci âyette de bazı müslümanların yanlış davranışları yüzünden uğradıkları bozgunu fırsat bilen şeytanın, mü'minleri kuşkular içine düşürüp imandan kaydırmağa çalıştığı, fakat Allah'ın yine onları affettiği bildiriliyor.
Uğradıkları bozgun sonunda bazı kimseler: "Eğer kendileri hak yolda, düşman batıl yolda olsaydı, eğer Muhammed gerçekten Allah'ın Elçisi olsaydı, böyle bozulmamaları gerekirdi" şeklinde düşünmüşlerdir. Bu düşünceleri onların kalbine atan şeytan îdi. Bozgunun kabahati, hâşâ Peygamber'de veya yerleştirmeğe çalıştığı dinde değil, kendi davranışlanndadır. Bundan dolayı bu tür düşünceler yanlıştır, şeytan vesvesesidir.
Maamâfîh, âyetlerin sözgeliminden, içinden böyle düşünceler geçmiş olan kimselerin münafık değil, fakat imanı fazla güçlü olmayan orta tabakadan oldukları anlaşılmaktadır. En sıkıntılı anlarda hiç sarsılmayan sahâbîler, ilk müslümanlar olan muhacirler ve ensârdır.

156- Ey inananlar, siz inkâr edenler ve yer yüzünde sefere, ya da savaşa çıkan gazı kardeşleri için: "Eğer bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve vurulmazlardı."diyenler gibi olmayın. Allah, onların bu düşünce ve sözlerini, kalblerine dert yapar. Yaşatan da, Öldüren de Allah'tır. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. **157-** Eğer Allah yolunda öldürülür, ya da ölürseniz, Allah1 in bağışlaması ve rahmeti, onların topladıkları (dünya mdX\)ndan daha hayırlıdır**. 158-** ölür veya öldü-rütürseniz, elbette Allah'a götürüleceksiniz.

Tefsir:

156-158 nci âyetlerde yüce Allah, mü'minlere, inanmayan insanlar gibi yanlış itikada sapmamaları, yanlış

[1518] Kurtubî, 4/242; el-Keşşâf, 1/224

düşüncelere kapılmamaları buyurulmak-tadır. Burada kasdedilen inkarcılar, münafıklardır. Birinci âyetteki " kelimesi, gâzî'nin çoğuludur, savaşanlar, demektir.
Müfessirlerden bir kısmı da "kâfirler" tabiriyle münafıkların başı Abdullah ibn Übeyy'in kasdedildiğini ileri sürmüşlerdir.
Münafıklar, çeşitli bahanelerle savaştan çekilmişler, Allah'ın Elçisiyle savaşa katılmış olan akraba ve tanıdıklarından ölenleri duydukça: "Eğer bizim yanımızda olsalardı vurulmazlardt" demişlerdi. Bu tür sözler, onlara hiçbir yarar sağlamaz, sadece yüreklerindeki derdi artırır. Çünkü Allah'ın kaderini inkâr, her işi insanın kendi kusuruna yüklemek, insanı bunalıma sokar. Oysa her şey, Allah'ın takdirine bağlıdır. Ecel gelmedikçe insan ölmez. Savaşta ölen, eceli sona erdiği için ölür. Eceli gelmemiş insanı Cenabı Hak, kurşunlar arasından kurtarıp yaşatır. Allah'ın kaderine böyle inanan tesellî bulur.
Kaldı ki Allah yolunda öldürülen veya ölenlere Allah, rahmetini va*-detmiştir. Şehidler, Allah'ın mağfiret ve rahmetine nail olacaklardır. Bu ise dünyada kalıp dünya nimetleri yığmaktan çok daha iyidir. Zira insan ne kadar yaşasa, ne kadar servet sahibi olsa bir gün hepsini bırakıp gidecektir. Dünya malı geçicidir. Halbuki Allah'ın rahmeti ve nimeti süreklidir. Bu gerçekleri anlatan âyetler, daha sonra, Ölen veya öldürülen herkesin yüce Allah'ın huzuruna götürüleceğini, dünyada yaptığı hayır ve şer ameline göre mükâfat veya ceza göreceğini hatırlatmaktadır.
Bu âyetler de daha önceki âyetler gibi mü'minlere sabrı, Allah'ın rızasını aramayı, O'nun hükmüne teslimiyeti, Allah'ın vereceği nimetleri dünya nimetlerine tercih etmeyi telkin etmektedir.

159- Allah Un rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davran-dtn. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi. Öyleyse onlar(ın kusurların)^/* geç, onlar için mağfiret dile. (Yapacağın) iş(\er) hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a dayan; çünkü Allah, kendine dayanıp güvenenleri sever. **160-** Eğer Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Ve eğer sizi yüzüstü bırakırsa, O'ndan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler Allah'a dayansınlar.

Tefsîr:

159 ncu âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)in yüksek ahlâkını, onun kaba davranışlardan uzak bulunduğunu, her zaman merhametli, şefkatli, yumuşak huylu olduğunu göstermektedir. Bu yüksek ahlâk, onun peygamberliğinin gereği, liderliğinin sırrıdır. Eğer kendisine kaba davrananlara, kusur işleyenlere karşı o da kaba davransaydı, çevresinden dağılıp giderlerdi. Onun belirgin niteliklerinden biri de yumuşak huylu, yufka yürekli oluşudur. Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîse göre Peygamberimiz, Ebu Ümâme el-Bâhilî'nin elinden tutmuş: "Ey Ebu Ümâme, benim kalbimin şefkat duyduğu kimse, mü'minlerdendir.[1519] demiştir.
Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)e, müslümanlarla istişare etmesini, bir şeye karar verince de Allah'a dayanıp azimle sonuca gitmesini emretmektedir. Bu emir, İslâm idare düzenini belirlemektedir. İslâm idare düzeni, istişare (danışma) esasına dayalıdır. Âyet Medine'de inmiştir. Fakat bu âyetten önce Mekke'de inen: "Rablerinin çağırışına gelirler, namazı kılarlar, işleri, aralarında danışma iledir... "[1520] mealindeki âyet de müslümanların danışma ile hareket edeceklerini bildirmiştir.
Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabiyle istişare buyururdu. Bunun örnekleri çoktur. Bedir günü, düşman kervanının üzerine yürüyüp yürümeme konusunu onlara danışmış, onlar da: "Ya Resulâllah, eğer bize denizi göstersen seninle beraber denizi geçeriz. Bizi Birku'l-Gimâd'a^ yürütsen seninle beraber geliriz. Biz sana, Mûsâ 'nın kavminin ona söylediği gibi:' 'Sen git, Rab-binle beraber savaşın, biz burada oturuyoruz!" demeyiz. Bizderizki: Yürü, biz de seninle beraberiz. Senin önünde, sağında ve solunda savaşarak yürürüz. "
Yine Bedir'de karargâh için seçtiği yerin uygun olup olmadığını ashâ-biyle istişare etmiş, el-Habbâb ibn el-Munzir:
— Ya Resûlâltah, burası Allah 'in indirdiği yer midir? Eğer öyle ise bundan ne bir adım ileriye ne de geriye gidebiliriz. Yoksa bu bir görüş, bir harb stratejisi midir? diye sormuş, Allah'ın Resulü (s.a.v.):
— Hayır bu bir görüştür demişti. Habbâb şöyle cevap vermişti:
— Ya Resulâllah, burası uygun bir yer değildir. Bizi düşmana en yakın suyun yanma götür, gerideki kuyuları örtelim, bizim yanımızda da bir havuz yapalım, oraya su dolduralım. Böylece düşman sudan istifade edeme-sin. Allah'ın Resulü:
— Sen güzel bir görüşe işaret ettin, demiş ve öyle yapmıştık
Uhud Savaşında Medine'de kalıp şehri içinden savunmak, ya da dışarı çıkıp düşmanla savaşmak konusunda da istişare etmiş, ashabın çoğunluğu, şehir dışına çıkmayı uygun görünce o da şehir dışına çıkmaya karar vermişti. Hendek Savaşında da Allah'ın Resulü, birleşik Arap ordularının birliğini bozmak için Gatafan Kabilesinin kumandanları olan Uyeyne ibn Hısn ile Haris ibn 'Avf% savaştan vazgeçip gittikleri takdirde Medine meyvalarının üçte birini vermeyi va'detmiş, hattâ bu konuda bir sözleşme de yazılmıştı. Bu durumu ashabından Sa'd ibn Muâz ile, Sa'd ibn 'Ubade'ye açtı, onlarla konuyu istişare etti. Dediler ki:

[1519] tbnKesîr, 1/420
[1520] Şura Sûresi: 38

— Yâ Resulâllah, bu, senin bizden yapmamızı istediğin bir şey midir? Yoksa A ilah 'in sana emrettiği bir şey midir? Eğer Allah sana emrettiyse mutlaka yapacağız. Yoksa bizi korumak için mi böyle yapıyorsun?
— Hayır, sizi düşünerek böyle yapmak istedim. Arapların saldırısını kırmak istedim, Mu'âz şöyle dedi:
— Ya Resulâllah, Biz de bunlar da puta taparken biz bunlara bir tek hurma vermezdik. Ancak ikram olarak, ya da satmak suretiyle verdiğimiz başka. Şimdi Allah bize Islâmı lütfetmiş, bizi seninle ve İslâm ile güçlendirmiş olduktan sonra mı mallarımızı onlara vereceğiz? Onlara kılıçtan başka vereceğimiz bir şey yoktur. Resulûllah:
— Sen bilirsin Mu'âz, dedi ve Mu'âz, yazılmış olan andlaşmayı alıp yırttı.[1521]
Ahmed ibn Hanbel'in kaydettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer için: "Siz bir danışmada fikir birliğine varırsanız ben size aykırı hareket etmem." demiştir.[1522]
İbn Merdeveyh'in, Hz. Alî'den rivayet ettiği bir hadîse göre Allah'ın Resulü (s.a.v)e azmin ne demek olduğu sorulmuş, şöyle cevap vermiştir: "(Azm), görüş sahipleriyle istişare etmek ve onların görüşlerine uymaktır."'" Ebû Hüreyre'nin rivayetinde de Peygamber (s.a.v.): "Müsteşar, mu 'temen-dir. [1523]yani güvenilir insandır. Kendisine danışılan bir şeyde doğru bildiğini söylemeli, kötü yolu göstermemelidir. Allah'ın Elçisi, başka bir hadîslerinde de: "Bir müslüman kardeşiniz birinize bir şey danıştığı zaman ona (bildiği doğru yolu) göstersin. *W buyurmuştur.
Bu iki hadîste insanların, önemli işlerini birbirlerine danışarak yapmaları öğütlenmekte ve danışılan insan(müsteşâr)ın işaret edeceği hususun doğru ve sağlam olması gereği telkîn edilmektedir.
Müsteşar, bir yol gösterirken, bir fikir verirken bilerek söylemen' ve mutlaka bildiği doğru yolu göstermelidir. Aksi halde büyük vebal altına girer. Ebu Hüreyre yoluyla gelen bir hadîste Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim bilmeden fetva verirse, yapılan işin günahı, o fetva verene gider. [1524] Diğer bir rivayette de şu fazlalık vardır; "Kim müslüman kardeşine, bile bile yanlış yol gösterirse ona hiyânet etmiş olur."
Kendisine bir şey sorulan kimsenin, bildiğini söylemesi gerekir. Bildiğini söylemeyen kişileri Peygamberimiz şiddetle uyarmıştır. Şöyle buyurmuştur: "Kişiye bildiği bir şey sorulduğu zaman onu gizlerse Allah, kıyamet günü o kimseyi yularla bağlar. "[1525]
Tabiidir ki istişare, nass olmayan konulara mahsustur. Tabiîlere ve onların tabiîlerine atfedilen sözlere göre Allahm Resulü (s.a.v.), vahiy olmayan ve dinî esaslarla ilgili bulunmayan konularda istişare ederdi. Fakat vahye dayalı dinî esaslarda Hz. Peygamber (s.a.v.) istişare etmemiştir. Çünkü "Nass olan yerde ictihâd yapılamaz". Dînî esaslar, Hz. Peygamber'in kendi beşerî görüşüyle değil, Allah'ın vahiy ve ilhamiyle kurulmuştur. Burada istişarenin yeri yoktur.
Ancak şu var ki Kur'ân-ı Kerîm'de siyasete, idareye, cihada, ekonomi, kaza (yargı) ve sosyal konulara ilişkin âyetlerin çoğu, genel prensipler niteliğindedir. Bu konularda detaylara girilmemiştir. Detayları belirlenmiş hükümler çok azdır. Bu hükümlerin kurallar halinde düzenlenmesi ve infazı, müslümanların yaşadıkları ve yaşayacakları şartların gereklerine bırakılmıştır. İşte müslümanlar, Kur'ân'in koyduğu bu genel prensipler ve anahatlar çerçevesinde istişare ve ictihad ile meselelere çözüm ararlar. Bu yöntem İslâ-mm her devre uymasını, her devrin sorunlarına çözüm getirmesini, dolayı-siyle onun ebedî yaşamasını sağlar.
İstişare geneldir. Her çağda istişareye uygun insanlarla istişare edilir. İstişare edilecek kişilerin vasıfları vardır. İbn Kesîr'in, İbn Abbâs'tan yaptığı bir rivayette "Emirde (işinde) onlara danış. "[1526] âyetinde istişare edilmesi kasdedilen insanlar, Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'dir. Bu görüş, âyetin ruhuna aykırıdır. İstişare edilebilecek herkesle istişare edilir. İstişare yapılacak konular değişiktir. Her konuyu, o konuda bilgi, tecrübe ve ihtisas sahibi insanlarla istişare etmek gerekir. Ekonomik bir konuyu ekonomistlerle, savaşa ait bir konuyu savaş tecrübesi olan, savaş konularında yetişmiş askerî şahsiyetlerle, siyasî konulan diplomat ve hukukçularla, hasılı her konuyu, o konuda yetişmiş elemanlarla istişare etmek lâzımdır.
İmam Şâfîî: "Emirde (işinde) onlara danış" âyetindeki emir kipinin nedb (mendubluk) ifade ettiğini söylemişse de âyetin zahir anlamından bunun gereklik ifade ettiği anlaşılmaktadır. Fakat nass olan yerde ictihad caiz değildir. Vahiy gelen konularda peygamberin, ashabiyle istişaresi caiz olmaz.
Acaba nass bulunmayan her konuda peygamber ashabiyle istişare edebilir mi? Bu konuda bilginler iki kısma ayrılmıştır. Bir kısım bilginlere göre "Emirde onlara danış" âyeti, savaş gibi dünya işlerine mahsus konulara aittir. Din işlerinde peygamberin istişare etmesi caiz değildir. Bir kısım bilginlere göre de Bütün işler Allah'a aittir" âyetindeki emir (iş) savaşa mahsus olmadığı gibi âyetindeki fı'l-emri (işte) de savaşa mahsus değildir. Her iş bunun kapsamı içine girer. Nitekim Allanın Resulü (s.a.v.) vahyi gözetlerdi. Vahiy gelmeyen konularda re'y ve ictihad ile amel ederdi. Başlangıçta bu ictihadda hatâ da olabilir. Fakat hatâ olursa vahiyle düzeltilirdi. Peygamberin içtihadının diğer içtihadlardan farkı, onun içtihadında vukubulacak herhangi bir hatânın, gelecek vahiyle düzeltilmesidir. Ey akıl sahipleri ibret alınız" âyetiyle itibar ve kıyas emredilmiştir. Allanın Resulü (s.a.v.) de bu âyet ile içtihada me'murdur. ictihad ise görüşme danışma ve tartışma ile güç bulacağından

[1521] Aynı eser, 1/200-201
[1522] Musned: 5/227
[1523] Ibn Kesîr, Tefsîr: 1/420
[1524] Ebû Dâvûd, Edeb: 114; TirmiZÎ, Zühd: 39, Edeb: 57; İbn Mâce, Edeb: 37
[1525] Ebû Dâvûd, İlm: bâbu kerâhiyeti men'i'l-'ilm
[1526] Âli İmrân Sûresi: 159

Peygamber (s.a.v.), vahiy olmayan her konuda istişare etmekle emredilmiştir. Bazı bilginlerin görüşü budur.
Fakat çoğunluğun kanaati şudur: Allah'ın Resulüne tevcih buyur ulan bu emir, ümmetine istişare etmelerini öğretmek, onları tyunateşvik içindir., Yoksa Allah ve Resulü, istişareden müstağnidir (buna ihtiyaçları yoktur). Kendisinin buna ihtiyacı olmadığı hakkında hadîs de vardır. Ümmeti istişare ile hareket etsin diye kendisine böyle emir verilmiştir. Ancak bu görüş i kuvvetli bir dayanağa sahip değildir. Birinci görüş daha doğrudur. Çünkü Kur'ân, vahiy alması dışında Peygamberin de öteki insanlar gibi bir insan olduğunu söylüyor.
Ashâb, danışılacak konularda Peygamber kendiliğinden bif dü$ünce belirtmiş ise önce o düşüncenin, kendi fikri mi, yoksa Allah'in emri imi olduğunu sorarlar; Peygamber, onun, kendi düşüncesi olduğunu söyleyince doğru ise ona uyarlar, doğru bulmadıkları takdirde kendilerince uygun olanı söylerlerdi ve Peygamber de onların düşüncesini uygulardı. Bedir, Uhüd ve Hendek Savaşlarında yaptığı istişarelerde Peygamber, sahâbîlerinin oylarını benimsemiş ve uygulamıştır. ;
Peygamberdin, vahiy veya ilham ile söylediği dinî hükümlerde ictihâd olmaz ama dünyâ işlerinde o, kendi sözlerine uyulması gerektiğini söylememiştir. Onun, dinle bir ilgisi olmayan, dünyâ ve özel işlere ilişkin sözleri, şer'î delîl değildir. Hz. Peygamber, Medine'ye geldiklerinde Medinelilerjn, huçr malarını aşıladıklarım görmüş, bunun yapılmamasını daha uygun bulmuş, Medineliler o yıl hurmalarını aşılamayınca ürünün kalitesi düşmüş, bunu kendisine arz ettiklerinde şöyle buyurmuştur: "Dünyânıza ilişkin işleriniz size aittir (onları siz daha iyi bilirsiniz). Dininize ilişkin işleri de ben bilirim." Bu hadîsin başka bir rivayetine göre de Peygamber şöyle demiştir: "Bubir>\ tahmindir. Eğer faydalı ise yapın. Ben de sizin gibi bir insanım, tahminde' insan yanılabilir de, isabet de edebilir. Ben size (Allah böyle söylüyor) demedim ki. Ben asla yalan uydurup Allah'ın üzerine atmam.
Hal böyle iken sonradan gelen ve Islâmı zorlaştırma görevini üstlenen kimseler, buldukları zayıf, tutarsız, Kur'ân'a ters sözleri dahi din haline getirmiş ve onlarla itikad ve ahkâm koymuşlardır. Müslümanların görevi, Kur'-ân'ın genel prensipleri içinde kalıp dünyâ işlerini, uzmanlarına danışarak yürütmektir. Kur'ân insanları tehlikeye götürecek yolları tıkamış, fakat selâmete çıkaracak geniş yollar açmıştır. Dünyâ nimetlerinin de, âhiret nimetlerinin de inananlara özgü olduğunu söylemiş, hem dünyâ, hem de âhiret nimetlerini temennî eden müzminlerin, yaptıkları güzel işlerin karşılığım alacaklarını bildirmiş: "Rabbimiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhİrettede güzeltik ver, bizi ateş azabından koru!"il) diye duâ edenlerin, yaptıkları iyiliklerin karşılığını alacaklarını buyurmuştur.
160 ncı âyette de Allah'ın yardım ettiğini kimsenin yenemeyeceği, Onun perişan ettiğine de kimsenin yardım edemeyeceği belirtilerek inananlara, Allah'a tevekkül etmeleri emredilmektedir.
Tevekkül: Allah'a dayanmak, güvenmek, bir işin olmasını Allah'tan beklemek demektir. Âyet ve hadîslerden çıkan anlama göre dinin emrettiği tevekkül, çalışmayı bırakmak değil, işin ve nzkın sebeplerine yapıştıktan sonra sonucu Allah'tan beklemektir. Tevekkül, kalbe ait bir iştir. Sebeplere yapışmak ise bedensel iştir. Yüce Allah: "Yerin omuzlarında yürüyün, Allah'ın rızkından yeyin.[1527] sözüyle yeryüzünde dolaşıp rızkı aramayı emretmiştir. Düşmana karşı tedbirli, ihtiyatlı olmayı da buyurmuş: "Ey inananlar, korunma tedbirinizi alın.[1528] "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihâd için bağlanıp beslenen atlar (savaş araçları) hazırlayın... "[1529]gibi âyetleriyle de düşmana karşı ihtiyatlı, hazırlıklı olmayı, at, silâh ve diğer savaş araçları hazırlamayı emretmiştir. Eğer tevekkül çalışmayı bırakıp işin olmasını, nzkın gelmesini Allah'tan beklemek anlamına gelseydi, Hz. Peygamber ve sahâbîleri, îslâmın yayılması için o kadar uğraşlar vermez, eziyetlere, sıkıntılara katlanmazlardı.
Hz. Ebubekir, Osman, Abdurrahmân ve Talha, ticaretle geçimlerini sağlarlardı. Ebubekir halife seçildiği günün ertesi, kumaşları sırtlayıp yine eski işini yapmaya giderken karşılaştığı Ömer ve Ebû Ubeyde, ona nereye gittiğini sorarlar. O da çarşıdaki işine gitmekte olduğunu söyler. "Sen müslüman-ların yönetim işini üstlendiğin halde ne yapıyorsun?** derler. "O halde çocuklarımı nasıl besleyeceğim?" der. Sonra sahâbîler, kendisine, ailesinin geçimini sağlayacak bir maaş bağlarlar.[1530] Hz. Ebûbekir gibi bir sahâbî: "Oturayım, Allah rızkımı gönderir*' dememiştir. Hz. Ömer de: "Biriniz, oturup da: Allah im, beni rızıklandır! diyerek, rızkı aramaktan geri durmasın. Bilirsiniz ki gök altın ve gümüş yağdırmaz." demiştir.[1531]
Tirmizî'nin rivayetine göre bir adam Peygamber'e gelip: "Devemi bağlayayım mı, yoksa Allah'a tevekkül edip serbest mi bırakayım?" diye sormuş, Peygamber (s.a.v.J: "Önce bağla, sonra tevekkül et!" demiştir.[1532] Bakın Hz. Peygamber'in şu hadîslerinde tevekkül ne hikmetli, nükteli biçimde anlatılmaktadır: "Siz eğer lâyikiyle Allah'a tevekkül etseniz, Allah kuşları beslediği gibi sizi de besler. Kuşlar kursağı boş (yuvalarından) çıkarlar, tok dönerler. "[1533]
Dikkat edilirse anlaşılır ki hadîste kuşlar, yuvalarında durup rızıklarını beklerler denmiyor, rızıklarını aramak üzre çıkarlar, Allah rızkı aramakta olan, yani rızkın sebeplerine yapışan yaratıklarına rızık verir, deniyor. Ne kadar ince ve hikmetli bir anlatış!
Tevekkül, çalışmayı felce uğratan ve İslâm ile asla bağdaşmayan ten-bellik değil, yapılmak istenen işlerde

---

[1527] Mülk Sûresi: 15
[1528] Nisa Sûresi: 71
[1529] Enfâl Sûresi: 60
[1530] Kûtu'l-Kulûb, 2/33 Sıfalu's-Safveh: 1/257; Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim: 4/213
[1531] Tefsînı'l-Kur'âni'l-Hakîm, 4/213
[1532] Tirmizî, Kıyamet: 60
[1533] Tirmizî, Zühd: 33, lbn Hanbel, Musned: 1/30, 52

Allah'ın beraberliğine ve yardımına güvenerek güç bulmaktır. Tevekkül: "Allah kerimdir'* deyip kendini uyuşukluk içine bırakmak değil, sebeplerine yapıştıktan sonra asıl işi yapanın Allah olduğunu düşünerek başarıyı O'ndan beklemektir. Bu anlamıyla tevekkül, insanı tenbellikten kurtardığı gibi iltimas ve rüşvet gibi kötü huylardan da kurtarır. Çünkü Allah'a tevekkül eden insan çalışır, hakkı olmayan şeyi istemez, çalışmasının sonucuna ulaşırsa Allah'a şükreder. Ulaşamazsa Allah'ın takdirine razı olup bunalımlara düşmez. İşinin sonucunu Allah'tan beklediğinden ve O'nun yardımına güvendiğinden dolayı, devlet dairelerinde işini gördürmek için aracılar salmaz, rüşvet vermez, toplumun ahlâkını bozacak yollara girmez. İnsanların en mütevekkili olan Hz. Muhammed (s.a.v.)in ve sahâbîlerinin hayâtı sürekli mücadele ile geçmiştir, insanın yediği nzıkların en İyisi, kendi elinin emeği ve alnının teriyle kazandığı rızıktır. Yüce Allah: "Çalışanların ücreti ne güzeldir!"^ âyeti ile, çalışarak rızkını kazanan insanların en helâl ve temiz rızkı elde ettiklerini bildirmiştir.

161- Bir peygamberin aşırması, hiyânet etmesi olur şey değildir. Kim (emanete hıyanet eder) aşınrsa kıyamet günü, aşırdığını boynuna yüklenip getirir. Sonra herkese kazandığı, tastamam verilir, hiçbir haksızlığa uğratılmazlar. **162-** Hiç Allah'ın rızasına uyan kimse; Allah'ın hışmına uğrayan, yeri de cehennem olan adam gibi olur mu? Ne kötü sonuçtur orası! **163-** O {insa)nlar, Allah katında derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarım görmektedir. **164-** Andolsun ki, Allah müzminlere büyük lûtufta bulundu: Zira daha önce açık bir sapıklık içinde bulunuyorlarken onlara, kendi içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, kendilerini yücelten ve kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdi.

Tefsir:

Gulûl: gizlice almak, gizlemek, aşırmak, hiyânet etmek anlamlarına gelir. Ganimet malını aşırma veya gizleme hakkında kullanılır. Esasen gulûl, suyun ağacın hücrelerine geçmesidir. Gizlice ve sür'atle yapıldığı için hiyânet ve aşırmağa da gulûl denmiştir.
161 nci âyet, hiçbir peygamberin hıyanet etmeyeceğini, ganimet malını zimmetine geçirmeyeceğini belirtmektedir. Hiçbir peygamber, kamu malını zimmetine geçilmeyeceğine göre Hz. Muhammed Aleyh isselâm hiç geçirmez. Çünkü o, peygamberlerin en yücesidir.
Âyetin iniş sebebi hakkında tbn Abbâs'a dayanan rivayete göre Bedir günü bir kumaş kaybolmuş. Bazıları: "Herhalde Allanın Resulü almıştır'* demişler. Onların bu sözleri üzerine yüce Allah, bu âyeti indirmiş. Diğer bir rivayete göre de münafıklar Allah'ın Resulünü bir malı aldı diye itham etmişler, bu âyet inmiş,
Kelbî ve Mukatirden rivayet edildiğine göre bu âyet de öncekiler gibi Uhud Savaşiyle ilgilidir. Uhud'da geçit in muhafazasına memur edilen okçular, ilk anda düşmanın bozulduğunu görünce: "Korkarız ki Peygamber, 'her-kesin aldığı şey, kendisinindir' der de Bedir'de bölüştürmediği gibi burada da ganimetleri bölüştürmez, bizim elimize de bir şey geçmez." diyerek yerlerini bırakmışlar; bu da savaşın, müslümanlann aleyhine dönmesine neden olmuştu. Peygamber (s.a. v.) onlara: "Bizim ganimetleri gizleyip size taksim etmeyeceğimizi mi sandınız?" dedi. İşte o olay ile ilgili olarak inen bu âyet-ler [1534], bir peygamberin adaletsiz davranmayacağını; haksızlık etmeyeceğini; zira herkesin yaptığı hiyânetin ve haksızlığın hesabını Allah'ın divanında vereceğini vurgulayarak böyle yanlış düşünceye kapılmış müslümanları azar tarzında uyarmıştır.
Peygamber, insanların en doğrusudur. Onun gözünde dünya malının, bir tüy kadar değeri yoktur. Eğer o, dünya malına değer verseydi mal yığar, geriye servet bırakırdı. Halbuki kendisi geriye miras dahi bırakmamıştır. Hâşâ onun hıyanet etmesi, ganimet mallarından birini alıp kendine saklaması, yahut kendisine inen bir âyeti ümmetinden gizlemesi olur şey değildir.
İdareciler dürüst olmalıdırlar. Yalnız kendisini doyurmayı düşünenler, İslâmın istediği idarecilik vasfından yoksundurlar. Herhangi bir kamu malını zimmetine geçiren kimse, kıyamet gününde o aşırdığını sırtlanıp gelecektir. Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîste Peygamberimiz şöyle buyuruyor:
"Bizim işimizi yönetmek için tayin edilen kimse, evi yoksa ev alsın, karısı yoksa evlensin, hizmetçisi yoksa hizmetçi alsın, bineği yoksa binek alsın, bundan başka (devlet malından) bir şey alan kimse, hiyanet etmiş olur."[1535]
Bu hadîsi şerîfte bir yönetici için zaruri olan şeylerin, devlet bütçesinden sağlanmasına müsaade edilmiş, bunun ötesini almak hiyanet sayılmıştır. Evi olmayan insan rahat edemez, karısı olmayanın düzenli yaşaması zordur. İdarecinin işlerini görecek bir hizmetçiye, kendisini istediği yere götürecek bir bineğe ihtiyacı vardır. Bunlar normal yaşamak İçin gerekli olan şeylerdir. Bunun Ötesi zaruri değildir. Zaruri olmayan şeyleri devlet malından alan kimse, hıyanet etmiş olur. Ahmed ibn Hanbel'in naklettiği bir hadîsi şerîfte valilere, tahsildarlara verilen hediyeler dahi hırsızlık sayılmıştırP}
Tirmizî'nin rivayetinde, Allah'ın Resulü (s.a.v.) Muâz ibn Cebel'i, Yemen'e gönderirken ona şöyle demiştir: "Benim iznim olmadan hiçbir şey alma, çünkü bu hırsızlıktır. Devlet malını aşıran kimse, kıyamet günü o aşırdığını getirir. "[1536]

[1534] Kurtubî, el-Câmi, 4/255; Tefsiru'I-Kur'âni'l-Hakım, 4/215
[1535] İbn Hanbel, 4/229.
[1536] Tirmizi, Ahkâm, 8.

Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîs de şöyledir: "Kimi vergi toplamağa tayin edersek topladığı vergilerin azmi, çoğunu getirsin. Sonra kendisine (tarafımızdan) verileni alır, verilmeyenden vazgeçer."[1537]
Buhârî ve İbn Mâce de şu hadîsi nakletmişlerdir: "Hz. Peygamber (s.a.v.)in yükünün başında Kerkere adında bir adam bulunurdu. Bu adam öldü. Peygamber (s.a.v.): 'O ateştedir' dedi. Gidip adama baktılar, yanında çalmış olduğu bir elbise veya aba buldular. "[1538]
Başlıca hadîs mecmualarında rivayet edilen şu hadîs de çok dikkat çekicidir: Ebu Hüreyre anlatıyor: "Biz Allah *ın Resulü ile birlikte Hayber'e gittik: Allah bize fetih nasib etti. Orada ne altın, ne de para alamadık. Yalnız ev eşyası, yiyecek ve elbise ganimeti elimize geçti. Sonra vadiye doğru yürüdük. Allah 'in Resulünün, kendisine Cüzam 'dan bir adamın hediye ettiği, Da-bîb oğullarından Zeyd oğlu Rifâ'e adlı bir kölesi vardı. Vadiye indiğimizde Allah Resulünün kölesi, yükünü çözmeğe başladı. O sırada atılan bir ok, ölümüne sebeb oldu.
— Ya Resulâllah, şehidlik ona kutlu olsun, dedik. Allah'ın Resulü buyurdu ki:
— Hayır, Muhammed'in nefsi elinde olan Allah 'a andolsun ki Hayber günü aldığı, ganimetlere katmadığı gömlek, kendisine cayır cayır yanan bir ateş oldu!
Allah Resulünün bu sözü üzerine bir adam bir veya iki nalin bağı getirdi:
— Ya Resulâllah, bunları Hayber'de almıştım, dedi. Allah'ın Resulü (s.a.v.):
— Ateşten bir bağ veya iki bağdır, dedi."[1539]
Ebu Hüreyre Hazretleri şu hadîsi rivayet etmiştir: "Bir gün Allah'ın Resulü aramızdan kalktı, gulûl'dan (ganimet malını zimmete geçirmekten, aşırmaktan) söz etti, bunun çok günah bir şey olduğunu anlattı ve şöyle dedi: 'Birinizin kıyamet günü, sırtında bağıran bir deve olduğu halde gelmesini görmeyeyim!' O zaman:
— Ya Resulâllah, bana yardım et, beni kurtar der, fakat ben de:
— Senin için yapabileceğim bir şey yoktur, ben sana bunu tebliğ etmiştim, derim.
Birinizi kıyamet günü, boynunda kişneyen bir at taşıyarak gelmesini görmeyeyim! O zaman:
— Ya Resulâllah, bana yardım et, beni kurtar, der, ben de:
— Senin için yapabileceğim bir şey yoktur, ben sana tebliğ etmiştim, derim.
Birinizin, kıyamet günü, boynunda bağıran bir koyun olduğu halde gelmesini görmeyeyim. O zaman:
— Ya Resulâllah, bana yardım et, beni kurtar der, ben de:
— Senin için yapabileceğim bir şey yoktur, ben sana tebliğ etmiştim, derim.
Birinizin kıyamet günü, boynunda feryad eden bir insan taşıyarak gelmesini görmeyeyim. O zaman:
— Ya Resulâllah, bana yardım et, beni kurtar, der, ben de:
— Senin için yapabileceğim bir şey yoktur, ben sana tebliğ etmiştim, derim.
Birinizin kıyamet günü, boynunda taşıdığı elbisenin altında soluyarak gelmesini görmeyeyim! O zaman:
— Ya Resulâllah, bana yardım et, beni kurtar der, ben de:
— Senin için yapabileceğim bir şey yoktur, ben sana tebliğ etmiştim, derim.
Birinizin kıyamet günü boynunda altın ve gümüş taşıyarak gelmesini görmeyeyim; O zaman:
— Ya Resulâllah, bana yardım et, beni kurtar der, ben de:
— Senin için yapabileceğim bir şey yoktur, ben sana tebliğ etmiştim, derim."[1540]
162 ve 163 ncü âyetler, gulûl (çalma, kamu malını zimmete geçirme) hakkındaki âyetlerle ilişkilidir. Bunlar da çalıp aştran kimseyi uyarmakta; Allah'ın rızasından ayrılmayana da ma'nevî dereceler, uhrevî cennetler va'detmektedir.
164 ncü âyet ise Allah'ın mü'minlere olan lûtfunu hatırlatmaktadır. Evet Yüce Allah, onlara kendi aralarında kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, kendilerini manen yücelten, daha önce ap açık bir sapıklık içinde bulunduklan halde şimdi kendilerine Kitâb ve hikmeti, ilim ve irfanı öğreten bir elçi göndermekle büyük lûtufta bulunmuştur.

165- Başınıza bir belâ gelince -siz onun iki katını onların başlarına getirmiş olduğunuz halde yine- "Bu nereden başımıza geldi?" dediniz. De ki: "O (belâ), kendinizdendir." Allah, her şeye kaadirdir. **166-** îki topluluğun karşılaştığı gün, sizin başınıza gelen, ancak Al~ lah*ın izniyle olmuştur ki (O), inananları bilsin (deneyip ortaya çıkarsın). **167-** Ve iki yüzlülük yapanları bilsin (ortaya çıkarsın). Onlara: "Gelin, Allah yolunda savaşın, ya da savunun" dendiği halde: "Eğer savaş (olacağını) bilseydik, sizinle gelirdik, "dediler. Onlar, o gün imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlariyle, kalblerinde olmayanı söylüyorlar. Halbuki Allah, içlerinde sakladıkları şeyi çok iyi bilmektedir. **168-** (Savaştan geri kalıp) oturarak, kardeşleri için "Bizim sözümüzü tutsalardı, öldürülmezlerdi" diyenlere söyle: "Eğer doğru iseniz, kendinizden Ölümü savınız!"

Tefsîr:

165-168: Birinci âyette musibet ölüm veya bozgun anlamına gelir. Âyette müslümanların bozguna uğramadan

[1537] Müslim, İmaret: 30; İbn Hanbel, Musned: 4/92; Ebû Dâvûd, İmaret: 10
[1538] Buhârî, Cihâd, 190; İbn Mâce, Cihâd, 34
[1539] Buhârî, Eyman, 33, Meğâzî, 38; Müslim, İmân, 183: Ebû Dâvûd, Cihâd, 133; Nesâ'î, Eymân, 38
[1540] Müslim, İmaret, bâb 6, hadîs: 24

önce, kendilerinin uğradığı musibetin veya bozgunun iki katını düşmanlarına verdirdikleri ifade ediliyor. Müfessirle-re göre müşrikler, Uhud'da yetmiş m üs 1 umanı şehîd etmiş idiler. Oysa müs-lümanlar, Bedir'de yetmiş kişiyi öldürmüş, yetmişini de esir almışlardı. Yani bundan önceki savaşta düşmanları, müslümanların uğradığı musibetin iki katına uğramışlardı.
Fakat sözgeliminden, iki tarafın birbirine verdiği zararın, ayrı savaşlarda değil, aynı savaşta olduğu anlaşılıyor. Buna göre müslümanlar, savaşın başında düşmanlarına ağır zayiat verdirmişler, onları bozmuşlar; ama sonra kumandanın buyruğu dışına çıkınca savaş aleyhlerine dönmüş, bozulmuşlardır. Her iki ihtimal de mümkündür.
Yüce Allah bu âyetlerde buyuruyor ki: Ey mü'minler, eğer siz Uhud'da bozulup yetmiş şehîd verdinizse, Bedir'de de siz onlara bunun iki katı zarar vermiştiniz; yetmiş kişiyi öldürmüş, yetmişini de tutsak etmiştiniz. Yahut siz bu savaşta bozuldunuz, zarara uğradmızsa, onlar da savaştan galip ayrılmadılar. Siz de başlangıçta onlara, sizin zararınızın iki katı zarar vermiştiniz. Sonunda bozguna uğramanızı hazmedemediniz: "Bu neden başımıza geldi? dediniz. Bu sizin kendi hatânız yüzünden oldu. Çünkü Allah'ın Resulü, size yerinizden ayrılmamanızı tenbih etmişti. Fakat okçularınız, onun emrini dinlemeyip yerlerinden ayrıldılar. İşte o emre aykırı hareketinizden dolayı bu iş başınıza geldi. Ama müslüman ve kâfir ordusunun karşılaştığı gün başınıza gelen bu olay, yine de Allah'ın takdiriyle olmuştur. Onun izni olmadan hiçbir şey vukubulmaz. Allah'ın dilemediği şey olmaz.
Allah'ın dilemesi iki türlüdür. Biri cebrî olan ilâhî iradedir, bu iradeyi hiçbir sebep ve şart geçmez. Yani bu irade bir sebebe bağlı değildir. Bu, Allah'ın Cebbar ismi şerifinin eseridir. Bu iradenin ortaya çıkardığı kul fiilleri zorunludur, kul bunun önüne geçemez ve bundan sorumlu değildir. Allah'ın diğer bir iradesi de sebep ve şarta bağlı olup kulun iradesiyle birlikte cereyan eder. Bu irade, kulun işine izin verme, onun işini yürütme, fi'li yapması için kula güç verme anlamınadır. Bu işlerde sorumluluk kula aittir. Çünkü kul bir işi yapmayı isteyince Allah da onun o işi yapmasına izin ve güç verir. Bunda istek kuldan olduğu için sorumlu olan kuldur.
îşte Uhud'da müslümanların uğradıkları güçlükler de Allah'ın izniyle olmuştur. Burada Allah'ın izni, O'nun rızası demek değildir. Allah dilesey-di, müslümanların, kusurları yüzünden kâfirlerin onlara galip gelmelerine izin vermez, her şeye rağmen yine müslümanları üstün getirirdi. Fakat Allah ezelde bir yasa koymuştur. Çalışanı, tedbir alanı başarıya ulaştıracağını takdir etmiştir. Kâinatta bu yasa hakimdir. Allah'ın yasasında değişiklik olmaz. Bazı müslümanlar, burada tedbiri bırakıp küçük menfaatleri düşündüklerinden başlarına bu bozgun geldi. Savaşın yasası, ölümü göze alarak vargücüyle çarpışmaktır. Böyle çarpışmayan insanların başarıya ulaşması zordur. Allah'ın genel yasası budur. Ama Allah için güç olan bir şey yoktur. Allah dilese kâfirleri her şeye rağmen başarıya ulaştırmaz. Fakat böyle olmasında yine O'nun hikmetleri vardır.
Böylece Allah, sabır ve sebat eden mü'minler ile ikiyüzlülük yapan insanları birbirinden ayırıp herkese belli etmek için bu olaya müsaade etmiştir. O ikiyüzlü insanlara Allah yolunda savaşmaları, savunmaları söylendiği zaman "Biz savaş olacağını bilsek sizinle beraber geliriz, ama savaş olmayacak" diyerek savaşa katılmaktan geri durmuşlardı. O gün onlar, imandan çok küfre yakın idiler. Kalblerinde olmayanı ağızlariyle söylüyorlardı. Çünkü onlar, savaş olacağını pekâlâ biliyorlardı, ama savaştan kaçmak için bu sözü bahane ettiler. Allah onların içlerinde gizlediklerini bilir. Savaşa katılmayıp kadınlar gibi oturan iki yüzlüler, savaşıp da şehid düşen kardeşleri için:
"Bizim sözümüzü dinleseterdi öldürülmezlerdi." dediler. Ey Muham-med, onlara söyle: "Eğer doğru iseniz, kendi nefsinizden ölümü savınız bakalım. " Eğer savaştan çekinip oturmak, insanı ölümden kurtarıyorsa sizin ölmemeniz gerekir. Acaba siz ölümden kurtulacak mısınız? Gayet sağlam saraylarda da olsanız, yine bir gün Ölüm sizi yakalayacaktır. Ölüm, insan için mukadder olduğuna göre şerefle ölmek, birkaç gün aşağılık içinde yaşamaktan iyidir. İslâm için savaşıp ölenler, asla ölmezler. O şehidler ebedî şerefe ve sonsuz ni'metlere ererler.

169- Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma; hayır, (onlar) diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar. **170-** Allah'ın, keremiy-le kendilerine verdiklerinden sevinçli olarak, arkalarından henüz kendilerine yetişemeyenlere de korku olmadığına, onların da üzüntüye uğramayacaklarına sevinirler. **171-** Allah'ın nimet ve tutfuna ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler.

Tefsîr:

169-171 nd âyetlerde şehîdlerin, gerçekte ölmedikleri; Allah yolunda öldürülmüş olan mü'minlerin, dünyânın mânâsı olan sonsuzluk yurdunda diri oldukları; hem kendilerinin nimet içinde bulunduklarına, hem de henüz şehîd olup kendilerine katılmayan mücâhid kardeşlerinin, îslâm uğrundaki cihâdlarının zayi olmayacağım yakinen bilip görmelerine sevindikleri anlatılmaktadır.
îstibşâr: Deri anlamındaki beşere'dcn gelir. İnsanın sevinci, yüzünün derisinden belli olduğu için büyük sevince istibşâr denir. Âyette şehîdlerin, gördükleri nimetler karşısındaki sevinçlerinin böyle imrendirid bir tarzda anlatılması, mücâhidlerin şevkini artırır, onları azimle ibâdete ve cihâda yöneltir[1541].
Bu âyetlerin, Uhud şehîdleri hakkında indiğine dair rivayetler bulunduğu gibi Bi'r-i Ma'ûne şehîdleri hakkında indiğine dair rivayetler de vardır. Sözün üstü ve altı Uhud'la ilgili olduğundan, bunların da Uhud'da şehîd olanlar

[1541] İbn Kesîr: 1/425; Taberî, Târîhu'l-umemi ve'1-mulûk: 2/546-547

hakkında inmiş olması, daha kuvvetlidir. Bununla beraber Bi'r-i Ma'ûne olayına da kısaca temas etmekte yarar görüyoruz:
Allah'ın Resulü (s.a.v.), ashabından kırk kişiyi, Necd halkını İslama davet için gönderdi. Aslında kendisi göndermek istemiyordu, fakat huzuruna gelip sözlerini dinleyen, İslama girmediği halde ona meyil duyan Ebû Âmir'in, kendisinden Necd tarafına bir hey'et göndermesini istemesi ve onları koruyacağına söz vermesi üzerine bu kırk kişiyi gönderdi. Bunların başında el-Munzir îbn Amr var idi. Bi'ri Ma'ûne'ye indiler. Burası Süleym Kabilesi ile Âmir ibn et-Tufeyl'in toprakları arasında bir yer idi. Buraya konunca Haram ibn Milhân ile, Hz. Peygamber (s.a.v.)in mektubunu Âmir ibn TufeyPe gönderdiler. Bu Allah düşmanı, mektuba hiç bakmadan, onu getiren sahâ-binin üzerine atılıp onu öldürdü. Diğerlerini de öldürmek için Âmir Oğulla-riyle Süleym oğullanın çağırdı. Âmir oğulları onun çağrısına uymadılar, fakat Süleym oğullarından olan Usayye, Ri'l ve Zekvan kollan, onun çağırışına uyup Bi'ri Maûne'de bulunan müslümanlan kuşattılar, onlar da sanldıkla-rını görünce kılıçlanm alıp son fertleri ölünceye kadar çarpıştılar ve şehid oldular.[1542] İşte orada öldürülen sahâbîler hakkında bu âyetlerin "nazil olduğu rivayet edilir.
Fakat âyetlerin mânâsı geneldir, bütün şehidleri içine ahr. Belli bir vak'a üzerine inmiş olsa bile bunları belirli şahıslara tahsis etmek doğru olmaz. Bu âyetler, Allah yolunda öldürülen bütün şehidlerin, âhiretteki hallerini tasvir etmektedir. Şehidlerin makamı çok yüksektir.
Müslim'in rivayet ettiği bir hadîsi şerîfe göre ashabı kiramdan Mesruk diyor ki: "Biz Allah'ın Resulüne bu âyetten sorduk, şöyle buyurdu:
— Allah, o şehidlerin ruhlarını yeşil kuşların içine koymuştur. Onların Arşa asılı kandilleri vardır. Cennette diledikleri gibi dolaşır, sonra o kandillere gelir (konar)Zar. Rableri onlara görünür:
— Bir şey istiyor musunuz? der.
— Ne isteyelim ya Rabbi, dilediğimiz gibi dolaşıyoruz, derler.
Yüce Allah üç defa böyle sorar, bakarlar ki sürekli olarak kendilerine bir istekleri olup olmadığı soruluyor. Derler ki:
— Ya Rabbi, ruhlarımızın, cesetlerimize döndürülmesini istiyoruz ki senin yolunda bir kez daha öldürülelim. Yüce A ilah bakar ki bir dilekleri yok, öyle bırakıhlırlar (onları hallerine terk eder)."[1543]
Yine Müslim'de bulunan başka bir hadîs de şöyledir: "Ölen hiçbir nefis yoktur ki eğer onun, Allah indinde bir hayrı (derecesi) varsa tekrar dünyaya dönmek istesin. Dünya ve içinde bulunan her şey kendisinin de olsa yine dünyaya dönmek istemez. Ancak şehid müstesnadır. Çünkü o, şehidli-ğin faziletini görünce tekrar dünyaya dönüp bir kez daha öldürülmeyi arzu
Abdullah ibn Amr ibn Haram el-Ansârî, Uhud şehidlerindendir. Oğlu Câbir şöyle diyor: "Babam öldürüldüğü zaman ağlamaya başladım, yüzündeki örtüyü açıp açıp ağlıyordum. Resulü Hah Un ashabı beni bırakmak istemiyorlar, fakat Resulûllah bana engel olmuyordu. Sonra buyurdu ki: Ağlasan da, ağlamasan da fark etmez. O (baban) kaldırılıp defn olununcaya kadar melekler kanatlariyle ona gölge yapıyorlardı. "[1544]
İbn Abbâs da şu hadîsi rivayet etmiştir: "Kardeşleriniz Uhud'da vurulunca Allah, onların ruhlarını yeşil kuşların içine (şekline) koydu. Cennetin ırmaklarına gelir, meyvalarmdan yer, Arşın gölgesindeki ahun kandillere gelip konarlar. Yediklerinin ve içtiklerinin güzelliğini görünce: 'Keşke kardeşlerimiz, Allah 'in bize ne yaptığını (ne ikramlarda bulunduğunu) bilseler de savaştan öönmeseler!' dediler. Yüce Allah: 'Ben sizin bu arzunuzu onlara duyururum' buyurdu ve bu âyetleri indirdi. "[1545]
Bu hadîs, birkaç muhaddis tarafından rivayet edilmiştir. Câbir ibn Abdullah şöyle demiştir:
"Bir gün Allah'ın Resulü (s.ü.v.) bana baktı:
— Câbir, dedi, neden seni üzgün görüyorum?
— Ya Resulâllah, dedim, babam şehid oldu, geriye borç ve çoluk çocuk bıraktı.
— Fakat bilir misin Allah başkalariyle ancak perde arkasından konuşmuş iken babanla karşı karşıya konuştu, ona '(Kulum), dile, vereyim' dedi. Babam: 'Ya Rabbi, beni dünyaya döndürmem dilerim ki senin uğrunda ikinci kez Öldürüleyim.' dedi. Yüce Rab buyurdu ki: 'Ölenlerin bir daha dünyaya dönmeyeceklerini söylemiştim.' Baban: 'Öyle ise Rabbim, bizim arkamızdan onlara (durumumuzu) haber ver' dedi. Yüce Allah: 'Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma; hayır onlar diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadırlar...' âyetlerini indirdi.[1546]

172- O (mü'm\)nler ki yaralandıkları halde yine Allah 'in ve Elçinin çağırışına uydular; onlardan güzel davrananlar ve (günâhlardan) korunanlar için büyük ecir vardır. **173-** Onlar ki halk kendilerine: (Düşmanınız olan) insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!" deyince, (bu söz) onların imanım artırdı ve: "Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir!" dediler. **174-** Bundan dolayı Allah*tan bir nimet ve bollukla geri döndüler, kendilerine hiçbir kötülük dokunmadı ve Allah'ın rızâsına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir.

[1542] Keşşaf, 4/230
[1543] Müslim, İmaret, bâb 33, hadis: 121
[1544] Müslim, İmaret, bâb 29, hadis: 108
[1545] Ebû Dâvûd, Cihâd, bâb fî Fadli'ş-şehâdeh
[1546] Tirmi2î, Tefsîru Sûre: 3; İbn Mâce, Mukaddime, 13

Tefsîr

172-174 ncü âyetler de, savaşta yaralanmış olmalarına, uğradıkları meşakkatlere rağmen yine Allah ve Elçisinin çağrısına uyarak yeni bir savaşa çıkan, "İnsanlar sizinle savaşmak için toplandı" gibi sözlerden korkmayıp, bilâkis Allah'a güvenleri artan, gönülden Allah'a tevekkül eden, böylece Allah'ın nimetine ve rızâsına nail olan yiğit müzminlerin durumunu tasvir etmektedir.

Bu âyetler, hemen Uhud Savaşını müteâkib cereyan eden bir olayı anlatmaktadır. Şöyle ki:

Müşrikler, Uhud'da kazandıkları zaferden ülkelerine dönerlerken yolda pişman oldular. Neden müslümanların kökünü kesip Medine'yi ele geçirmedik, diye düşündüler ve geri dönmeğe karar verdiler. Allah'ın Resulü, onların bu kararından haberdar olunca müslümanları, onları takib etmeğe çağırdı. Yalnız Uhud Savaşında bulunmuş olanların kendisiyle beraber gelmesine müsaade etti. Uhud'da bulunmayan yalnız bir kişi bu takibde Resulûllah'ın ordusuna katıldı ki bu da genç Câbir ibn Abdullah idi. Babası Abdullah, Uhud'a giderken onu yedi kızının üzerine koruyucu olarak koymuş:

— Oğlum, ikimiz de savaşa gidip bu kızları yalnız bırakmamız doğru olmaz. Ben Allah'ın Resulü ile birlikte cihada gitme konusunda seni kendime tercih edemem. Sen bu kız kardeşlerinin yanında kal, demiş, Cabir de bu yüzden Uhud Savaşına katılamamıştı.

Câbir bu durumu Resulûllah'a anlatınca, Resulûllah, onun da kendilerine katılmasına müsaade etmişti.

Daha bir gün önce Uhud Savaşında çeşitli yaralar alan yetmiş sahabî, Allah'ın Resulü ile birlikte düşmana karşı savaşa gidiyorlardı. İçlerinde öyle yaralılar vardı ki yola gitmeğe güçleri olmadığından nöbetleşe birbirlerini sırtlarında taşıyorlardı. Allah'ın Elçisi de birçok yara almıştı. Yüzü yaralanmış, alnı yarılmış, azı dişinin önündeki dişi kırılmış, alt dudağı yaralanmış, sağ omuzu incinmiş, iki dizi de yaralanmıştı. İşte bu halde iken düşmanı takibe koyuldular.

Medine'ye üç mil mesafede bulunan Hamrâu'l-Esed't geldiler. Uhud savaşı cumartesi günü olmuştu, ertesi gün yani pazar günü Allah'ın Resulü düşmanı takibe çıkıp buraya geldi. Burada üç gün kaldı. O sırada henüz müşrik olan Huzâ'a kabilesinden Ma'bed, Resulûllah ve ashabının başına gelenlere üzülmüş, Allah'ın Resulü Hamrâu'l-Esed'e vardığı zaman Ma'bed de müslümanlan ikinci bir saldırıdan korumak için, Ravhâ'da konaklayan ve tekrar saldırı için geri dönmeğe hazırlanan Ebu Süfyan'ın yanma gitmişti. Ebu Süfyan:

— Arkanda ne var, ne kadar kuvvet var Ma'bed, diye sordu. Ma'bed:

— Muhammed ve adamları, o kadar büyük bir kuvvetle seni takibedi-yorlar ki o derece b'üyük bir topluluğu ömrümde görmedim, hepsi de size karşı ateş püskürüyorlar. Uhud'a katılmayanlar da yaptıklarına pişman olmuşlar, hep toplanmış, sizin üstünüze yürüyorlar, dedi.

Ebi Süfyan bu sözden kuşkulandı:

— Doğru mu söylüyorsun, dedi, Ma'bed de:

— istersen git, atların alınlarını görürsün, dedi.

Bunun üzerine ikinci bir saldırıdan çekinen Ebu Süfyan, oradan geçeri bir kervanın adamlarına şöyle dedi:

— Muhammed'e rastlarsanız, ona söyleyiniz, biz gidip kendilerinin köklerini keseceğiz.

Hamra'ul'-Esed'e gelen kervandaki adamlar, Ebu Süfyan'ın sözünü Hz. Peygamber'e söylediler. Allah'ın Resulü ve ashabı bu sözden hiç korkmadı, sarsılmadı, bilâkis imanları daha da güçlendi. "Hasbunallâhu ve ni'me'l-vekîl: Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dediler.[1547] İşte 173 ncü âyet, onların bu imandan fışkıran sözlerini nakletmektedir.

Âyetlerin sözgeliminden anlaşılan iniş sebebi bu olaydır. Ancak Zemah-şerî, Kurtubî gibi bazı müfessirler, âyetlerin, Küçük Bedir olayı ile ilgili olarak indiğini söylüyorlar:

Ebu Süfyan, Uhud'dan dönerken:

— Ey Muhammed, istersen gelecek yıl Bedir mevsiminde tekrar karşılaşalım, diye bağırmış, Allah'ın Elçisi (s.a.v.) de:

— Tamam, orada karşılaşalım inşâallah, demişti.

Ertesi yıl Ebu Süfyan, Mekke halkıyla birlikte yürüyüp Marnı'z-Zahrân yöresindeki Micenne'ye geldi. Allah tarafından orada içine korku düşüriilen Ebu Süfyân, dönmeyi uygun buldu. Ömre'den dönmekte olan Nu'aym ibn Mes'ûd el-Eşca'î'ye rastlayan Ebu Süfyân, ona dedi ki:

— Ben Muhammed ile Bedir mevsiminde karşılaşmak üzere sözleşmiş-tim. Fakat bu yjl kurak yıldır. Bize otu, sütü bol olan bir yıl gerek. Ben şimdi dönmeyi uygun görüyorum, ama Muhammed çıkıp da bizi bulamazsa cür'etleri artar, diye korkuyorum. Sen Medine'ye git, onları geri bırak, sana on deve vereyim; develeri Süheyl ibn Amr'e teslim edeyim, ondan alırsın.

Nu'aym Medine'ye geldi, müslümanların yola çıkmağa hazırlandıklarını gördü:

— Bu yaptığınız doğru değildir. Adamlar öyle bir kalabalıkla gelmişler ki ürküp kaçandan başka kimse ellerinden kurtulamaz. Mevsimde (Bedir'-dej toplanmış olan büyük bir kalabalık ile savaşmağa mı çıkıyorsunuz? Allah'a andolsun ki ellerinden kimse kurtulamaz, dedi.

Bu söz bazı müslümanların gönlünde etki yaptı ama Allah'ın Elçisi (s.a.v.):

[1547] lbn Kesir, 1/430

— Nefsimi elinde bulunduran Allah hakkı için ben tek başıma da olsa gideceğim! dedi ve yetmiş süvari ile yola çıktı: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" diyorlardı.
Bedir'e vardı, orada sekiz gün kalıp Ebû Süfyân'ı beklediler. Ama düşman, görünürlerde yoktu. Ebû Süfyân Mekke'ye dönmüştü. Müslümanlar, yanlarında bulunan satılacak mallan da satıp para kazandılar. Sağlık, güvenlik ve kazanç ile Medîne'ye döndüler. Mekke halkı, gönderdiği orduya "Sevfk ordusu" adını taktı. "Sevîk içmek için gittiniz(!)" deyip onlarla[1548] alay ettiler.
Fakat dediğimiz gibi âyetlerin sözgeliminden, işaret edilen olayın, Uhud'-un hemen ardından vukubulan Hamrâ'u'l-Esed olayı olduğu anlaşılır. Çünkü müslümanların yaralandıktan sonra tekrar savaşa çıktıkları ifade ediliyor. Halbuki müslümanlar, Bedir'e yaralı olarak gitmemişlerdi. Yaralandıktan sonra savaşa çıktıkları hakkındaki söz, ancak Uhud'un ardından vukubulan Hamrâu'l-Esed olayına uygun düşer. Demek ki müslümanlar, düşmanı takib için vardıkları Hamrâu'l-Esed'de kimseyi bulamayınca ticaret de yapıp bir miktar kazanç ile geri dönmüşlerdir.
173 ncü âyette mü'minleri korkutmak için: "insanlar sizin için toplanmışlar. Öyle bir kalabalık var ki kaçandan başka kimse ellerinden kurtulamaz" denilen sözün, onları korkutmak şöyle dursun, imanlarını artırdığı belirtiliyor. İşte bazı durumlarda mü'minlerin imanının arttığını söyleyen bu ve benzeri âyetlerden imânın artıp artmayacağı tartışması ortaya çıkmıştır. Sonraki zamanların ürünü olan bu meselenin tartışmasına girmeğe gerek yoktur.
İmân, psikolojik bir haldir. Bunun, bazı şartlarda güçlendiği, bazı durumlarda zayıfladığı bir gerçektir. İnsanın Peygambere karşı güveni, Allah'a sevgisi arttıkça imânı da artar. Bu güven ve sevgi zayıflayınca iman da zayıflar. İnsanın kâinatın enginliğini, tabiatın güzelliğini düşünüp de bunları yaratan Allah'a bağlılık ve sevgi ile ağladığı zaman ile; durgunlaştığı, hattâ duygusuzlaştığı, tereddüdler geçirdiği zamandaki imânı bir olur mu hiç?
Özellikle çetin şartlarda, heyecanlı anlarda insanların, lidere bağlılığı daha da artar. İşte düşmanın üstlerine geldiği haberini duyan müslümanlar, çok sevdikleri Peygamber'in ardında zafere ulaşacaklarına güvenmişler, ardından gitmekte tereddüd etmemişlerdir. Bu durum, onların imânlarının ve güvenlerinin artmasından başka bir şey değildir. Yüce Allah, müslümanlann yüreklerinde artan bağlılık ve güven duygusunu, imânlarının artması şeklinde anlatmıştır.
Allah'a böylesine inanan, peygambere böyle güvenenler, Allah'ın nimet ve keremini görürler, zafere ulaşır, Allah'ın nzâsına ererler. Şüphesiz Allah, kendisine dayanıp, buyruğunca gidenleri ziyana uğratmaz. O'nun lütuf ve keremi büyüktür.
Hz. Peygamber (s.a.v.), güç işler karşısında "Hasbunâllahu ve ni'me'l-vekîl" veya "Hasbiyâllahu ve ni'me'l-vekîl" demeyi tavsiye etmiştir.

175- O şeytan sizi kendi dostlarından korkutuyor. Eğer inanmış iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun! **176-** inkâra koşanlar, seni üzmesin, onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah, onlara ahi-rette hiçbir nasip koymamak istiyor. Onlar için büyük bir azap vardır. **177-** İmân karşılığında inkârı satın alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için acı bir azap vardır. **178-** inkâr edenler, sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz, kendileri için hayırlıdır? Biz onlara mühlet veriyoruz ki günahı artırsınlar. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır. **179-** Allah, mü'minleri şu üzerinde bulunduğunuz halde bırakacak değildir, temizi pisten ayıracaktır ve A ilah sizi gaybe vakıf kılacak değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer (onu gaybe vakıf kılar). O halde Allah'a ve onun elçilerine inanın; eğer inanır ve (günahlardan) korunursanız, sizin için büyük bir ödül vardır. **180-** Allah'ın, kereminden kendilerine verdiğine cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır, o, kendileri için şerlidir. Cimrilik ettikleri şeyler, Kıyamet günü boyunlarına dolandırılacaktır. Göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır (bütün mülk O'na aittir ve O'na kalacaktır). Allah, yaptıklarınızı haber alandır.

Tefsir:

175-176 ncı âyetlerde şeytanın, mü'minleri kendi dostları olan kâfirlerden korkuttuğu; yahut şeytanın, kendisine dost gördüğü, imânı zayıf insanları korkuttuğu; şeytanın vesvesesine aldanıp da Allah'ın düşmanlarından korkmanın, mü'minlere yaraşmayacağı beyan edilmekte ve Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a, inkâra koşanların tutumlarına üzülmemesi öğütlenmektedir. Üzülmeğe gerek yoktur, çünkü Allah'ın izni olmadıkça onlar mü'minlere hiçbir zarar veremezler. O kimselerin âhirette de bir nasibi yoktur, orada büyük azaba duçar olacaklardır.
Âyette işaret edilen şeytân, cin şeytânı da olabilir, müslümanları korkutmak üzre gelen, Ebu Süfyân'ın adamı da olabilir. Çünkü insan şeytânları da vardır.
177-178: İmâm verip küfrü alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah'ın, dünyada kâfirlere verdiği servet ve maddî kuvvet, aslında bir imtihandan başka bir şey değildir. Bu, onlar iyi insanlar oldukları için kendilerine verilmiş, onların hayrına olan bir şey değildir. Çünkü cazip nimet gibi görünen o dünyalıklar, kişiye Rabbini unutturuyor, onu günahlara, isyanlara dal-dınyorsa azabın ta kendisi olacaktır. Allah bu dünyalıklarla insanları

[1548] Keşşaf, 1/230-231; Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 4/238-239

imtihan etmekte, onların servet ve nimet içinde kendisine itaat edip etmediklerini denemektedir. Nimetlere sahip iken Allah'a kulluk eden kazanır. Ama şu geçici dünyâ nimetlerini, ebedî kendisinin elinde kalacakmış sanıp da gurura kapılan, Allah'ı unutan, günâhlara ve inkâra dalan kimse, kendi eliyle geleceğini mahveder. O kimse, cazibesine kapıldığı dünyâ nimetlerinin .âhirette korkunç azap şekillerine bürünerek karşısına çıktığını görecek, onlardan kurtulmak için bütün çabasını harcasa da kurtuluş imkânı bulamayacaktır.
179- Yüce Allah, mü'minleri denemeden bırakmaz. Çeşitli olaylarla onları sınavdan geçirir ki temiz olanlar, kötülerden ayrılıp belli olsun. Allah, herkesi gizli bilgisine vâkıf kılmaz. Ancak seçip beğendiği elçilerine, gaybinden bazı bilgiler vahyeder. Allah'a ve O'nun elçilerine inananlar, büyük ödüllere ererler.
Bu âyette Allah'ın elçiler seçip, onlara bazı gizli bilgiler verdiği anlatılmaktadır. Verilen gayb bilgileri, Peygamber'e gelen vahiydir: "O âyetler, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. "M âyeti, peygamberlere verilen gayb haberlerinin, ona vahyedilen haberler olduğunu bildirmektedir. Bazı kabukçu kimseler, bu âyetten ve: "Allah, razı olduğu elçi(\çr)den başkasına gaybini göstermez.[1549] âyetinden Hz. Peygamber'in, kıyametten önceki olayları, kıyametten sonraki ahvâli bildiğini ve haber verdiğini söylemişlerdir. Bunlar, Kur'ân'a karşı saygısızlıktır. Yüce Allah, Peygamberine: "Ben size, Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybi de bilmem. Size 'Ben meleğim' de demiyorum. Ben, sadece bana vahyoiunana uyuyorum.
'Ben kendime, A Hah 'm dilediğinden başka ne bir fayda, ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybi bilseydim, kendime çok menfaat sağlardım (definelere sahib olurdum). Bana kötülük dokunmamış, beni cin çarp-mamıştır. Ben sadece inanan bir kavim için uyarıcı ve müjdeleyiciyim."[1550] demesini emrediyor. Peygamber'in gaybi bilmediğini, kıyametin ne zaman olacağını bilmediğini ısrarla vurguluyor: "Sana o saatten soruyorlar: Ne zaman gelip çatacak diye. De ki: 'Onun bilgisi, ancak Rabbimin yanındadır. Onu zamanında ortaya çıkaracak olan yalnız O'dur. O göklere de, yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. * Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Fakat insanların çoğu (bunu) bilmezler. [1551] "O saatin ne zaman demir atacağını (gelip çatacağını) sana soruyorlar. Sen onu nereden bileceksin? Onun sonucu (bilgisi) Allah'a aittir."[1552] âyetleri, Peygamber'in, kıyametin ne zaman kopacağını da bilmediğini vurguluyor.
"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini kemiren bir ağaç kurdu gösterdi. Süleyman yıkılınca (onun öldüğü anlaşıldı ve) anlaşıldı ki eğer cinler gaybi bilselerdi, o alçaltıcı azâb içinde kalmazlardı. "[1553] âyeti, ruhsal varlıklar olan cinlerin de gaybi bilmediğini gösterir. Hz. Âişe: "Kim Muhammed, yarını bilirdi derse Allah 'a iftira etmiştir." demiştir[1554].
Peygamber'in gaybi bilmediği, ansızın gelecek olan kıyamet olayının ne zaman geleceğini bilmediği hakkındaki bu kadar kesin kanıta rağmen yine de Peygamber'in, bütün sırları bildiği, âhiret olaylarını, tâ kıyamet alâmet^ lerinden, Yüce Mahkemenin ve sonucunun ayrıntılarına kadar bütün gizli olayları bildiği iddia edilmiş ve bu konudaki ayrıntılı haberler, hadîs mecmualarını doldurmuştur. Kur'ân'ın açık ifadelerine ters düşen bu haberler, çelişkilerle doludur. Âyetin açık ifadesine göre ansızın gelecek olan kıyametin, gelmezden önce zuhur edecek alâmetleri de olmaz. Çünkü gelmezden önce birtakım alâmetleri görünecek olsa, ansızın değil, tedricen ve yavaş yavaş gelecek demektir. Alâmetlerinden geleceği anlaşılır. Bu ise ansızın gelme değildir. Oysa âyet, onun ansızın, kimsenin umud etmediği bir sırada geleceğini bildirmektedir.
Doğrusu şudur ki: Peygamber'e verilen gayb bilgisi, ona vahyedilen Kur'ân'dır. "De ki: 'Ben elçilerden bir türedi değilim (peygamberliği ilk defa ben ortaya atmış değilim). Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum ve ben ap açık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim. "W âyeti, Peygamber'in, gerek kendi hayâtında, gerek daha sonra neler olacağını, kendisine neler yapılacağını bilmediğini haber veriyor. O, Allah ile insanlar arasında bir elçidir. Allah'tan kendisine vahyedilenleri, hiçbir şey gizlemeden, bazı bilgileri özel bazı kişilere tahsis etmeden herkese duyurmuştur. Müslümanların görevi, Peygambere inanmak ve onun Allah'tan insanlara duyurduklarını uygulamaktır. Kur'ân, insanların dünyâ ve âhiret mutlulukları için yeterlidir.
180- Allah'ın verdiği nimetlere cimrilik edip onları sıkı sıkı tutanlar, servetlerinin hayrını görmezler. Yarın kıyamet gününde o sıkı sıkı tuttukları şeyler, boyunlarına dolanır, kendileri için cehennem azabı olur. Zekât ve sadakası verilmeyen mal, kul için âhiret azabı olacaktır. Bunda şüphe yoktur. Düşünmek lâzımdır ki şu mülkler kimindir? Kime kalmıştır? Her fani bunlara bir zaman bağlanır ama sonunda bunları bırakıp gider. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Mülkün gerçek sahibi O'dur. İnsanların "malım" diye cimrilik ettikleri şeyler, aslında kendi malları değildir. Bütün mülk Allah'ındır. Allah mülkü dilediğine emanet olarak verir. Allah'ın bu emanetini kendinin sanıp Allah'ın kullarına vermekten, yoksulları doyurmaktan kaçınanlar, yarın aklandıklarını anlayacaklardır ama iş işten geçmiş olacaktır. Hiç kimse mülkünü âhirete götüremez. Kefenin cebi yoktur. Âhirete götürülen, cimrilik edilip saklanan değil, Allah için harcanandır.
cümlesi ": ömürlerini uzatırız" mânâsına gelir. Ömürlerinin uzatılması, onlara mühlet ve fırsat verilmesi anlamını

[1549] Hûd Sûresi: 49
[1550] A'râf Sûresi: 188
[1551] A'râf Sûresi: 187
[1552] Nâzi'at Sûresi: 42-44
[1553] Sebe' Sûresi: 14
[1554] Buhârî, Tefsir: Sûre: 53; Müslim, îmân: 287; Tirmizî, Tefsir, Sûre: 6

taşır. Bazı müfessirlere göre bu âyet,
Onlar Öyle mi sanıyorlar ki kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile kendilerinin iyiliklerine koşuyoruz? Hayır, (bu verdiğimiz dünya nimetleri onlar için bir imtihandır fakat onlar) farkında değiller. "[1555] âyetiyle aynı anlama gelir.
Allah'ın verdiğine cimrilik etmek doğru değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Her kime Allah mal verir de o kimse malının zekâtını vermezse, kıyamet gününde onun malı, gözlerinin üstünde birer siyah nokta bulunan çok zehirli bir yılan şekline sokulur ve öylece sahibinin boynuna dolanır. Bu yılan ağziyle adamın çenesini iki tarafından yakalar: 'Ben senin (dünyâda çok sevdiğin) malınım, ben senin hazînenim!" der. Resûlullah bu hadîsini söyledikten sonra (Allahın, keremiyle kendilerine verdiği şeylere cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır, o, kendileri için şerlidir. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet günü boyunlarına dolandırılacak-ttr) âyetini okumuştur.'[1556]
Abdullah ibn Mes'ud'un rivayet ettiği benzeri bir hadîs de şöyledir: "Hangi kul, malının zekâtını vermezse malı çok zehirli erkek bir yılan şekline sokulur ve adamın ardına düşer, adam ondan kaçar, fakat malı onu ta-kibeder: 'Ben senin hazinenim'der. Sonra Abdullah, delil olarak (Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet günü onların boyunlarına dolandırılır) âyetini oku-
Birçok sahabî tarafından rivayet edilen buna benzer hadîsler, hemen bütün hadîs mecmualarında yer almıştır. Bunların sıhhatinde şüphe yoktur. Bu hadîslerin sözlerinde ufak tefek değişiklik varsa da hepsinin özü birdir ki o da şudur: Zekâtı verilmeyen mal, kıyamet gününde yılan olup sahibinin boynuna dolanır, öyleyse insan, malını kendisi için yılan değil, cennet bahçesi yapmalıdır. Bu da Allah'ın verdiğini Allah yolunda harcamaktan kaçınmamakla olur. Allah'ın verdiğini Allah yolunda harcayan insan, sevgili Peygamberimizin de bir hadîslerinde belirttikleri üzre gıpta edilecek insandır. Ne mutlu öyle insanlara!

181-Allah: "Allah fakirdir, biz zenginiz." diyenlerin sözünü işitti. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve: "Yangın azabını tadın!" diyeceğiz. **182-** "Bu, sizin ellerinizin yapıp öne sürdüğünün karşılığıdır." A ilah, kullara asla zul-medici değildir. **183-** Onlar: "Allah, bize and verdi ki, bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir elçiye inanmayalım." dediler. De ki: "Size, benden önce açık deliller ve bu dediğinizi de getiren elçiler gelmişti. Eğer doğru iseniz, niçin onları Öldürdünüz?" **184-** Eğer seniyalanladılarsa, senden önce açık deliller, hikmetli sahifeler ve aydınlatıcı Kitâb'ı getiren peygamberler de yalanlanmıştı.

Tefsîr:

181-184: Müfessirlerin rivayetine göre: "Kimdir o adam ki Allah'a güzel bir borç versin de, Allah da ona kat kat fazlasiyle ödesin!'^ âyeti indiği zaman yahudîler: "Ey Muhammed, herhalde Rabbin fakirleşti ki kullarından borç istiyor!" demişler, yüce Allah da 181 nci âyeti indirmiş.
îbn îshak'ın, İbn Abbâs'a dayanan ve genellikle müfessirlerin naklettikleri rivayetine göre Allah'ın Resulü (s.a.v.), Hz. Ebubekir (r.a.)i îslâma davet etmek üzere bir yahudî toplumuna göndermişti. Hz. Ebubekir, Yahu-dilere îslâmı açıkladı, zekât meselesini izah ederken Allah için borç vermeyi anlattı. Allah için borç verme söz konusu olunca Yahudilerden biri-îbn ts-hak'ın rivayetine göre Finhas- Allah ile alay eder tarzda konuştu: "Demek Allah fakir ki bizden borç istiyor. Biz O'na yalvarmıyoruz, O bize yalvarıyor. Biz O'na muhtaç değiliz. Eğer O zengin olsaydı, arkadaşınızın zannettiği gibi bizden borç istemezdi. Sîzi faizden menediyor ama kendisi bize faiz veriyor. Eğer zengin olsaydı bize faiz vermezdi." dedi. Bu söz üzerine kendisini tutamayan Hz. Ebubekir, bu Yahudîye bir tokat vurdu.[1557]
Başka bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebubekir (r.a.)i, müslümanların müttefiki olan yahudîlerden, yapılacak bir savaş için borç istemeğe göndermiş, Hz. Ebubekir, Allah için borç vermenin faziletini anlatmış, bu sırada bir yahudî, onunla alay eder tarzda konuşmuştur. Bu ikinci rivayet gerçeğe daha uygun görünmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye geldiklerinde Yahudilerle bir ittifak andlaşması imzalamıştı. Bu andlaşmaya göre bu ittifaka giren yahudîler müslümanlara karşı bir savaş vukuunda, müslümanlann savaş masraflarına katılacak, mal ve para yardımı yapacaklardı. Kendilerine bir saldırı vukuunda da müslümanlar onlara yardım edeceklerdi.[1558] işte bu ittifak gereği olarak Hz. Ebubekir, savaş yardımı isteyince yahudîler Allah'ın âyetleriyle alay etmiş:' 'Demek Allah fakir ki bizden borç istiyor" demişler, bu olay üzerine yukarıdaki âyetler inmiştir.
Âyetler, Hz. Peygamber (s.a.v.)i teselli etmekte, Yahudilerin, daha önceki peygamberlere de karşı geldiklerini, bu hareketlerinden dolayı hesaba çekileceklerini belirtmektedir.
Yahudîler, inanmamak için: "Allah bize, herhangi bir peygamber bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe ona inanmamayı tavsiye etti." demişlerdir. Halbuki onlara, daha birçok mu'cize yanında ateşin yakıp kül ettiği

[1555] Ahkâf Sûresi: 9
[1556] Buhârî, Zekât: 3; Tefsîr, Sûre: 3; Nesâ'î, Zekât: bâbu mâni'i zekâti mâlihî.
[1557] tbn Kesîr: 1/433-434; el-Menâr: 4/268
[1558] Teh2îbu sîreti İbn Hişâm: 1/129

kurbanı getiren peygamberler de gelmişti, fakat onlara da inanmamışlardı. Bu talep, inanmamak için onların ortaya attıkları bir bahaneden başka bir şey değildir.
Tevrat'ın Birinci Krallar Sifrinde Yahudilerin, birçok peygamberi öldürdükleri anlatılmaktadır. 183 ncü âyette işaret edilen kurban olayı da yine bu sifîrde yer almıştır ki özeti şöyledir:
fsrailoğulları arasında puta tapma yaygınlaşmıştı. Putlara tapmaya çağıran, dörtyüzden fazla insan vardı. Krallar, özellikle kral Ahab ve karısı tzabel, insanları puta tapmaya teşvik ediyordu. Allah'ın peygamberi îlya ile Ba'l (put) peygamberleri arasında bir tartışma oldu. Gerçek peygamber İl-ya, Ba'l peygamberlerine meydan okuyup: "Bir boğa siz alıp boğazlayın, parçalayın, odunların üstüne koyun, ateş yakmayın. Tanrınız BaTden ateş isteyin. Bir boğa da ben alıp keseceğim, odunların üstüne koyup altına ateş yakmayacağım. Allah'tan ateş isteyeceğim. Hangimizin kurbanını, gökten ateş gelip yakarsa o haklıdır, onun Allah'ı Israilin rabbidir." dedi. İki taraf da hayvan boğazlayıp odunların ütüne koydular. BaTin peygamberleri ne kadar yalvardılarsa da onların kurbanına ateş inmedi. Fakat İlya'nm kurbanına "Rabbin ateşi düştü ve yakılan ve odunları ve taşları ve toprağı ye-yip bitirdi ve hendekte olan suyu yaladı."[1559]
işte Kur*ân-ı Kerîm'in işaret ettiği olay, bizzat bugünkü Tevrat'ta da anlatılmıştır. Bütün bu gerçekler karşısında yine Yahudî kralları yola gelmemişler, peygamberleri yalanlamışlar, öldürmüşlerdir.
Bu olay, burada Hz. Peygamber'i teselli için anlatılmaktadır. Cenâb-ı Allah ona şöyle buyuruyor: Ey Muhammed, bu Yahudîler, yalnız seni değil, senden önceki peygamberleri de yalanlamışlar, hattâ onlar içinde mu'cizeler getirmiş olan nice peygamberleri öldürmüşlerdir. Ey Muhammed, seni ya-lanladılarsa buna üzülme, senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Senin vazifen, hakkı duyurmak ve hakkın duyurulması hususunda sabır ve sebat etmektir!

185- Her can ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ödülleriniz, size eksiksiz verilecektir. Kim ki hemen ateşin elinden çekilip kurtarılır da cennete sokulursa, işte o, kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı zevkten başka bir şey değildir. **186-** Mallarınız ve canlarınız hususunda deneneceksiniz; sizden önce kendilerine Kitâb verilenlerden ve ortak koşanlardan, çok incitici (sözler) duyacaksınız. Ama sabreder, korunursanız; işte bunlar, yapmağa değer işlerdendir.

Tefsir:

185-186: Yüce Allah, bu âyetleriyle her canlının ölümü tadacağını haber vermektedir. Ölmeyen diri, yalnız kendisidir. İnsanlar, bütün bedensel yaratıklar hep öleceklerdir. Her canlı öldükten sonra yüce Allah, kıyameti başlatacak, yeni bir dünya kurulacak ve kurulan yeni dünyada mükellef canlılar, bu dünyada yaptıkları işlerin karşılığını göreceklerdir. Orada cennet ve cehennem vardır. Cehennem insanları kapmak isteyen bir canlı gibi tasvir edilmiştir. Gerçekten de insan yaratılış itibariyle şehvete, dünya zevklerine düşkündür. Bunların içyüzü, âhiretteki hakikati ise cehennemdir. İşte kim cehennemin elinden kurtarılıp cennete sokulursa o kimse gerçek kurtuluşa ermiş olur. Asıl nimet odur. Dünyadaki geçici mal, mülk değil. Dünya hayatı, aldatıcı bir geçim, bir zevkten başka bir şey değildir. İnsan, gelip geçtiği yol ile değil, varıp kalacağı ebedî yurdu ile övünmelidir. Allah'ın Resulü (s.a.v.): "Cennette bir kamçı kadar yer, dünyadan ve dünyada bulunan her şeyden daha iyidir, isterseniz: (Kim ateşin elinden kurtarılırda cennete sokulursa, işte o kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir-şey değildir.) ayetini okuyunuz.[1560] buyurmuştur. Dünyayı âhiretle mukayese ederken Resulullah Efendimiz söyle buyurmuştur: "Vallahi âhiret karşısında dünya, birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. İmdi baksın, parmağı denizden kendisine ne getirir? (Âhiret nimetleri karşısında dünya nimetleri, denize sokulan bir parmağın, denizden alacağı su miktarı kadar azdır, değersizdir). "[1561]
Dünya, bir imtihan evidir. Zaten Mülk Süresinde ifade buyurulduğu üzre Yüce Allah, hayatı ve ölümü insanları sınamak için yaratmıştır. İnsanların, mallan ve canlan konusunda imtihan edilecekleri, ban âyetlerde açıklanmıştır. Gerektiği zaman malını veya canım Allah yolunda feda etmeyen, imtihanı başarmış olmaz. Allah'ın hükmünün hakim olması için inananların daima cihad etmeleri, bu uğurda mallarını ve canlarını feda etmekten çekinmeme-leri gerekir. Allah'ın dininin yayılması için yapılan mücadelede müslüman-lar hem puta tapan, maddî dünyâdan başka hiçbir şey kabul etmeyen maddeci dinsizlerden, hem de kitâb ehlinden birçok incitici söz, olumsuz, kırıcı propaganda işitecekler, birçok işkence de göreceklerdir. Ama mü'minler, sab-rettikleri, günahlardan korunduktan, Allah'ın buyruklarına uydukları takdirde eninde sonunda zafere ulaşacaklardır. Bu ulvî dava, sabır ister, fedakârlık ister, hattâ kurban ister. Her şeyi göze alıp hak dâvayı canla başla savunanlar zafere ulaşırlar. Bunlar, yapılması gereken önemli işlerdir.
Yüce Allah, bu âyetlerle müslümanları dünyadan el etek çekmeğe değil, cihad ederken başa gelen olaylara katlanmağa, iradelerini gevşetmeme-ğe, daima tahammül göstermeğe, sabretmeğe sevk etmektedir. Çünkü irade ve sabır, her güçlüğü yenebilecek iki önemli unsurdur.
"Her nefis ölümü tadacaktır." âyetini M. Hamdi Yazır şöyle tefsir etmiştir:

[1559] Kitabı Mukaddes, Birinci Kıratlar, bâb: 18, sayfa 361
[1560] Buhârî, Cihâd, 73; TirmiH, Fadâilu'l-Cihâd, 17, 25, tefsîru Sûre; 3, bâb: 4
[1561] Müslim, Kitâbu'l-cenne, bâb: 14, hadîs: 55; Faydu'I-Kadîr, 6/359

"Nefis, zât ve rûh mânâlarına geldiğinden dolayı bazı zâtlar, bu âyetten, ruhun bekasını anlamışlardır. Çünkü tadmak, bir hayat eseridir. Ve tadma anında tadan kimsenin, bakî (mevcut, canlı) olduğunu ifâde eder. Aksi takdirde tadma düşünülemez. Öyle ise mâna: "Her nefis, bedeninin ölümünü tadacaktır" demek olur. Bu da nefsin bedenden ayrı olduğunu ve bedenin ölümüyle nefsin ölmeyeceğini anlatır. Ölüm, bedensel hayata özgü olup bedenden ayrılmış ruhların ölmeyeceğini söylemişler, âhiret meselesini de ruhun ölmezliğine dayalı ruhsal bir hayat olarak düşünmüşlerdir.
Diğer taraftan bazı müfessir ve âlimler, bu tür te'vilin zorlama olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre "zâikatu'l-mevt: ölümü tadacaktır" demek, ölecektir demektir. Tadan kimsenin öleceği açıktır. Gerçi nefis ve ruhun, büsbütün yok olmayıp bir süre kalabileceği, başka delillerle sabit ise de genellikle bütün ruhların ölmez olduğu ne aklen, ne de naklen sabit değildir. Ancak "Her nefis, ölümü tadacaktır" hükmü de genel anlamı üzerinde kalmaz. Bu hükmün istisnaları vardır. Çünkü: "Sur'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar korkudan düşüp bayıldılar, ancak Allah'ın diledikleri hariç. "< ^âyetinde, yüce Allah'ın dilediği kimseler, bu genel hükümden istisna edilmişlerdir. Bundan dolayı göğe ve yere ait melekler ile nefisler arasında ölmez olanlar bulunabilecektir. İşte İslâm âlimlerinden bazılarının görüşü budur.[1562]
İbnu'l-Kayyım el-Cevziyye, Kitâbu*r-rûh adlı eserinde ruhun Ölmezliğini akK ve naklî kanıtlarla ispata çalışmaktadır. Biz de "İnsan ve ötesi*' adlı eserimizde ruhun ölmezliğini ispata çalışmıştık. Konunun özeti şudur: Ruh yaratılmıştır, evveli vardır ama sonu yoktur. Ruha ölümsüzlük verilmiştir. Beden içinde olgunlaşan ruh, bedenden ayrıldıktan sonra varlığını korur» dünyada yaptığı işlere göre ya güzel yerlerde bulunur veya bir süre azap çeker. Kıyamet gününde ruhlar tekrar bedenlere sokulup hoşrolunurlar. Âyet ve hadîslerden anladığımız budur. Gerçeği Allah bilir.

187-Allah, kendilerine Kitâb verilenlerden: "Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. Fakat onlar, verdikleri sözü sırtlarının ardına attılar ve karşılığında birkaç para aldılar. Ne kötü şey satın alıyorlar! **188-** O, ettiklerine sevinen, yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin, azâbdan kurtulacaklarını sanma. Onlar için acı bir azâb vardır. **189-** Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah, herşeye kaadirdir.

Tefsir:

187-189: Bir dini, bir Kitabı kabul eden kimseler, onun içindekilere uymayı taahhüd etmişlerdir. Cenâb-ı Hak, gönderdiği bütün kitâbları açıklamayı, o dinin saliklerine emretmiştir. Bu âyetlerde, Yüce Allah'ın, Kitâb ehlinden, insanlara gerçeği açıklamaları, Hakk'ın gönderdiği emirlerden hiçbirini gizlememeleri konusunda söz aldığı, bu hususta Allah'a kesin söz vermelerine rağmen, dünya menfaati karşısında sözlerini unutup hakkı gizledikleri ifade edilmekte ve yapmadıkları şeyleri yapmış gibi gösterip kendilerinin övülmesini isteyenlerin, acı azâbdan kurtulamayacakları, mülkün gerçek sahibi olan Allah'ın, herşeye kaadir olduğu açıklanmaktadır.
188 nci âyetin tefsiri münasebetiyle Buhârî, iki rivayet sevk eder. Birincisi şöyledir: Allah'ın Resulü (s.a.v.), gazaya çıktığı zaman münafıklar savaşa çıkmazlar ve bu fiillerinden dolayı da sevinirlerdi. Allah'ın Resulü savaştan döndüğü zaman da gelip özür dilerler, savaşa katılmadıkları halde savaşa katılmışlar gibi itibar görmelerini, övülmelerini isterlerdi. İşte 188 nci âyet bu münasebetle inmiştir.
Buhârî'nin sevk ettiği diğer rivayet de şöyledir: Mervan, kapıcısı Râfi'i, îbn Abbâs'a gönderir:
— Ey Raf i', îbn Abbâs'a git, sor, eğer kendisine verilen şeylerle sevinen ve yapmadığı bir işte övülmek isteyen herkes azaba uğrayacaksa, hepimiz azaba duçar olacağız, demektir.
Îbn Abbâs şöyle cevap verir:
— Bu âyetten size ne! Peygamber (s.a.v.), Yahudileri çağırdı, onlara bir şey sordu. Yahudiler, sorulan şeyi gizlediler, başka bir şey söylediler. Böylece Allah Resulü 'nün sorduğu soruya doğru cevap yermişler gibi Allah Re-sulü'nün, kendilerini övmesini, takdir etmesini istediler. Hakikati gizleme
marifetlerine de sevindiler. Sonra İbn Abbâs, 187-188 nci âyetleri okuduk
Bu rivayetlerin hangisinin daha doğru olduğunu Allah bilir. Âyetler, Yahudilerden söz etmekle beraber mânâları geneldir. Bunları belli bir olayın çerçevesine hasretmek doğru olmaz. Her devirde hakkı gizleyen, yapmadığı işi yapanlar gibi övülmek isteyen insanlar vardır. İşte Kur*ân-ı Kerîm, bu tür nifak hareketlerini kınamakta, böyle davrananların, azaba uğrayacaklarını belirtmektedir. Herkesin bildiğini söylemesi, gerçeği gizlememesi, Allah'a imânın bir belirtisidir. Allah'ın Resulü (s.a.v.), bu konuda şöyle buyurmuştur: "Bildiği bir ilimden sorulup da onu gizleyen kimse, kıyamet gününde ateşten bir yularla bağlanır."[1563] Yapmadığı işlerle övünen, yalan ile dünya toplamak isteyen kimsenin, dünyası bile dar olur. Görünüşte varlıklı da olsa malı onun ruhunu sıkar. Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîsi şerîf şöyledir: "Allah, dünya malını çoğaltmak için yalan bir davada bulunan kimsenin malım azaltır. [1564]

[1562] Hak Dîni Kur'ân Dili, 2/1244-1245
[1563] Ebü Dâvûd, Tirmi2î, Nesâ'î, İbn Mâce ve İbn Hanbel rivayet etmişlerdir
[1564] Müslim, îmân, bâb: 47, hadîs: 176

190- Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır. **191-** Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: "Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin, bizi ateş azabından koru!" **192-** "Rabbimiz, sen birini ateşe soktun mu onu perişan etmişsindir, zâlimlerin yardımcıları yoktur!** **193-** "Rabbimiz* biz, 'Rabbinize inanın'diye imâna çağıran bir davetçi işittik, hemen inandık. Rabbimiz* bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, canımızı iyilerle beraber al. (mânâda bizi onlarla beraber eyle)!" **194-** "Rabbimiz bize, elçilerine va'dettiğini ver, kıyamet gününde bizi rezil perişan etme. Sen verdiğin sözden caymazsın!."

Tefsir:

190-194 ncü âyetler, insanları, göklerin ve yerin yaratılışım düşünmeğe, kâinattaki yüksek sanatı anlamağa davet etmektedir. Göklerin ve yerin yaratılışını, zerreden küreye yaratılıştaki ince düzeni, bu yüce ilim ve hikmet eserlerini düşünen insan, bunların kendiliğinden olamayacağını, kendiliğinden bu ince düzenin, bu tabiat yasalarının kurulamayacağını anlar, bunları yaratan yüce varlığa bağlanır, bunların boş yere yaratılmadığım anlayıp O'na iltica eder. O'ndan gelen davetçiye uyar, günahlarının bağışlanmasını diler.
Derin ve an düşünce, mutlaka insanı kudreti sonsuz olan Yaratıcıya teslim i yy ete götürür. Bişr ibn el-Hâris el-Hâfî şöyle demiş: "İnsanlar, Allah'ın büyüklüğünü düşünseler, O'na isyan etmezlerdi." Temiz tefekkür, başlı başına bir ibadettir. Allah'ın Resulü (s.a.v.)in ilk ibadeti, tefekkür şeklinde başlamıştı. el-Hasan el-Basri: "Bir saat düşünmek, bir gece nafile namaz kılmaktan hayırlıdır." demiştir.
Bu âyetler, lslâmda ibadetin Özünü de ortaya koymuş bulunmaktadır. İbadette önemli olan, huzur ve tefekkürdür. Huzursuz binlerce rek'at namaz kılmaktansa huzur ile birkaç rek'at kılmak daha iyidir. Abdullah ibn Abbâs şöyle demiştir: "Tefekkür içinde kılınan iki rek'at namaz, gafil kalb ile bütün gece namaz kılmaktan iyidir."
el-Hasan el-Basrî şöyle demiş: "Ey Âdem oğlu karnının üçte biriyle ye, üçte biriyle iç, üçte birini de düşünmeye ayır."[1565]
Bu âyetler, Allah'a İbadette bir güçlük olmadığını, her durumda insanın O'nu düşünüp ibadet edebileceğini gösterir. 191 nci âyet, ayakta, oturarak ve yan üstü yatarak Allah'ın zikredilebileceğini belirtmektedir. Ashabdan İmrân ibn Husayn, kendisinde nâsur (basur) illeti bulunduğunu söyler. Allanın Resulü (s.a.v.) ona: "Ayakta namaz kıl, bunu yapamazsan oturarak kıl, bunu da yapamazsan yan üstü yatarak kıl.[1566] buyurmuştur. Ebu Davud'un rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), yaşlandığı zaman bir direğin yanında durmuş ve o direğe dayanarak namazını kılmıştır.[1567]
Yukarıdaki âyetler, Kur'ân'ın düşünceye davet eden en etkili âyetlerin-dendir. Buharı*de bu âyetin tefsirinde İbn Abbâs'ın şu sözü nakledilir: "Bir gece Resulûllah'ın zevcesi olan teyzem Ümmü Seleme'nin yanında idim. Allah'ın Resulü bir saat kadar ailesiyle konuştu, sonra uyudu. Gecenin son üçte biri olunca kalktı, göğe baktı "Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır" (mealindeki 190 ncı) âyeti okudu. Sonra kalktı, abdest aldı, dişlerini mis-vakle temizledi, onbir rek'at namaz kıldı. Daha sonra Bilâl ezan okudu. Allah'ın Resulü (s.a.v.) iki rek'at namaz kılıp çıktı, sabah namazını kıldırdı."[1568]
Abdullah ibn Ömer (r.a.), Hz. Âişe (r.a.)ya, Hz. Peygamber (s.a.v.)den gördüğü en acâib (en beğenilir) şeyin ne olduğunu sordu. Hz. Âişe bu soru üzerine ağlayarak şöyle dedi: "Onun bütün işleri acaipti. Benim nöbetimde yanıma geldi, beraberce yatağa girdik, cildini cildime dokundurdu, sonra:
— Âişe, bana müsaade et, Rabbime ibadet edeyim, dedi. Dedim ki:
— Vallahi senin yanında olmak isterim, senin Allah 'a kulluk edip yaklaşmanı isterim.
Kalktı, evdeki kırbayı aldı, üzerine biraz su döktükten sonra namaza başladı. Namazda sakalı ıslanıncaya kadar ağladı. Secdeye vardı, ağladı, göz yaşlariyle yer ıslandı. Sonra yan tarafına dayandı, ağladı. Yanına Bilâl geldi, sabah namazı olduğunu bildirdi "Ya Resulâllah, namaz vaktidir** dedi. Bilâl Allah'ın Resulü'nün ağladığını görünce:
— Ya Resulâllah, neden ağlıyorsun, Allah senin geçmiş ve gelecek günühlannı af/etmiştir? dedi. Allah'ın Resulü:
— Ey Bilâl, neden ağlamayayım, dedi, bu gece bana: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır...." âyetleri indi. Bu âyetleri okuyup da bunlar üzerinde düşünmeyene yazıklar olsun"[1569]

[1565] lbnKesîr, Tefsîr, 1/438
[1566] Buhârî, Taksîr: 19; Tirmi2î, Mevâkît: 157; İbn Mâce, İkame: 139; Ebu Dâvûd, Salât: bâb î salâti'1-kâ-id
[1567] Ebû Dâvûd, Salât: bâb: er-racu! ya'temidu fi's-salâti
[1568] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 3.
[1569] Bu hadîsi, İbn murdeveyh 'Atâ'dan, Abd ibn Humeyd, Tefsirinde Ca'fer ibn 'Avf'tan, İbn Ebî Hatim ve İbn Hibbân İmrân ibn Musa'dan rivayet etmişlerdir. İbn Kesîr, Tefsîr: 1/440-441

195- Rableri onlara karşılık verdi: "Ben, sizden kadın erkek, hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda işkence edilenler, vuruşanlar ve Öldürülenler... Elbette onların kötülüklerini örteceğim ve onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. (Yaptıklarına) Allah katından bir karşılık olarak (onlara bu nimetleri vereceğim). Karşılıkların en güzeli, Allah kalındadır. **196-** İnkâr edenlerin, öyle şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın. **197-** Bu, az bir geçimdir. Sonra gideçekleri yer cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası. **198-** Fakat Rablerinden korkanlar için altlarından ırmaklar akan cennetler var. Orada sürekli kalacaklar, Allah tarafından ağırlanacaklardır. İyiler için Allah yanında bulunan ödüller ise (dünyâ varlığından) daha hayırlıdır.

Tefsîr:

195 nci âyetin, mü'minlerin annelerinden Ummü Seleme'nin: "Ya Re-sulâllah, yüce Allah Kur'ân'da hep erkeklerin hicretini övüyor, kadınların hicreti hakkında hiçbir şey söylemiyor" demesi üzerine indiği rivayet edilir[1570]. Birçok âyette olduğu gibi bu âyette de kadınların, erkeklerle her yönden eşit olduğu, hiçbir cinsin diğer cinse bir üstünlüğünün bulunmadığı bildirilmiştir. îslâmdan başka hiçbir dinde kadın erkek eşitliği, bu derece açıklıkla ortaya konmamıştır. Kadın erkek, birbirinin tamamlayıcısı, bir bütünün parçalandır. Biri olmayınca diğeri de olmaz. Bazı yönlerden Allah birine üstünlük vermişse bazı yönlerden de diğerine Üstünlük vermiştir. Erkek yönetimde, sevk ve idarede, maddî güçte bir parça üstünse kadın da anne olmakta, ev idaresinde, şefkat ve merhamette, duyarlılıkta üstündür. Binaenaleyh bunlardan birini diğerinden üstün saymak doğru değildir. Çünkü her birinin kendine has özellik ve meziyyetleri vardır. Allah'a kulluk ve insanlık bakımından ise hiçbiri diğerine üstün değildir. Allah huzurunda kadın da, erkek de insanlık yönünden birdir. Hangisi Allah'ın buyruklarını daha çok tutarsa Allah katında o üstündür.
Her insan, bu dünyada Allah rızası için yaptığı güzel işlerin karşılığını Allah'tan alacak, altlarından ırmaklar akan cennetlere konacaktır. Şüphesiz, karşılıkların en güzeli, mükâfatların en iyisi, Allah'ın yanındadır.
Yüce Allah, 196-198 nci âyetlerde diyor ki: Şu inkâr edenlerin, bir süre için nimet içinde bulunmaları, refah içinde yaşamaları seni aldatmasın. Onların bu hali geçicidir, bir deneme devresi içindir. Görünüşte m'met olan o servetler, gerçekte onlar için azaptır. Çünkü azaba dönüşeceklerdir. Onlar, kapıldıkları aldatıcı hayatın mahiyyetine, cehenneme koşmaktadırlar. Varacakları yer cehennemdir.
Fakat Rablerinden korkarak günahlardan sakınanlar, dünya hayatına aklanmayanlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedî kalacaklardır. Bu, Allah'ın ağniamasıdır. Elbette iyiler için Allah katında olan ebedî nimetler, şu geçici dünya nimetlerinden daha iyidir.

199- Kitâb ehlinden öyleleri var ki Allah 'a inanırlar, size indirilene de kendilerine indirilene de inanırlar, Allah'a karşı saygılıdırlar, Allah'ın âyetlerini birkaç paraya satmazlar. Onlar da Rableri katında Ödüllerini alacaklardır. Kuşkusuz Allah, hesabı çabuk görendir. **200**-Ey inananlar, sabredin, direnin, savaş için hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya eresiniz!

Tefsîr

199-200: Kitâb ehlinin hepsi bir değildir. İçlerinde insaflıları vardır. Kimin ağzından çıkarsa çıksın gerçeği kabul eden, taassuptan uzak insanlar bulunur. Allah'a gereği gibi inanan bu insanlar, hem kendilerine indirilene, hem de müslümanlara indirilen vahiylere inanırlar, Allah'tan korkarlar, gerçeği gizlemezler, Allah'ın âyetlerini dünya menfaati karşılığında satmazlar.
Kitâb ehli içinde böyle taassuptan uzak, gerçeği duyunca kabul eden insanlar, Kur'ân-ı Kerîmin birkaç âyetinde övülmektedir. 199 numaralı yukarıdaki âyetten başka aşağıdaki âyetler de insaflı Kitâb ehlini övmektedir:
"Şüphesiz iman eden (müslüman)/ar, yahudtler, hınstiyanlar ve Sabitler, bunlardan kim ki Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. [1571]
"Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereğince okuyanlar var ya, işte onlar ona (o Kur'ân'a) inanırlar.[1572]
"..,. Kitâb verilenler, bunun, Rableri tarafından bir gerçek olduğunu bi-
"Resul'e indirilen (Kur'ân) dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz inandık, bizi şahitlerle beraber yaz!"[1573]
"Ama hepsi bir değildir. Kitâb ehli arasında gece saatleri içinde ayakta durup A ilah Un âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah 'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten

[1570] İbn Kesîr, Tefsîr: 1/440-441
[1571] Bakara Sûresi: 62
[1572] Bakara Sûresi: 121
[1573] Âli Imrân Sûresi: 113-114

mene-derler; hayır işlerine koşarlar. îşte onlar iyilerdendir.[1574]
"Musa'nın kavminden bir topluluk da var ki gerçeğe götürürler ve onunla adalet yaparlar. "[1575]
"De ki: Siz ister ona inanın, ister inanmayın. O, daha Önce kendilerine bilgi verilenlere okunduğu zaman onlar, derhal çeneleri üstüne secdeye kapanırlar. *Rabbimizin şânt yücedir, gerçekten Rabbimizin sözü mutlaka yerine getirilmiştir!' derler. Ağlayarak çeneleri üstüne kapanırlar ve (Kur'ân'ı dinlemek), onların derin saygısını artırır."[1576]
"Bu (Kur'ân)tfan önce kendilerine Kitâb verdiklerimiz» buna inanırlar. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman: *Ona inandık, o, Rabbimizden (gelen) gerçektir. Zaten biz, ondan önce de müslümanlar idik. ' derler. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatlan iki kere verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz nzıktan (hayır yoluna) harcarlar. "[1577]
Hadîste belirtildiği üzre Müslümanlardan bir kısmı Habeşistan'a hicret ettikleri zaman Ca'fer ibn Ebî Tâlib, Necâşî Ashame ve Patriklerinin huzurunda Meryem Sûresinin baş tarafını okuduğu zaman Necâşî ve yanındakiler, sakallan ıslanıncaya kadar ağlamışlardı.[1578] Bu Habeş Kralı vefat ettiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.), bir mu'cize olarak onun öldüğünü ashabına haber vermiş ve: "Habeşistan'da bir kardeşiniz Öldü, ona namaz kılınız!" demiş, namazgahta ashabını iki saf yaparak Necâşî'ye namaz kıldırmıştır[1579]
Hafız Ebubekr ibn Murdeveyh'in, Hammâd ibn Seleme-Sâbit-Enes ibn Mâlik'ten nakline göre Necâşî vefat ettiği zaman Allah'ın Resulü (s.a.v.): "Kardeşinize istiğfar ediniz" deyince bazıları; "Habeşistan'da ölen bir kâfir için mağfiret dilememizi mi emrediyor?" demişler, bunun üzerine: "Kitap ehlinden öyleleri var ki Alah'a inanırlar, size indirilene de, kendilerine indirilene de inanırlar, Allah'a saygı gösterirler, Allah'ın âyetlerini birkaç paraya satmazlar. Onlar da Rableri katında Ödüllerini alacaklardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir." (mealindeki Âli İftiran, 199.) âyet in-miştir.[1580]
Yukarıdaki âyetlerden ve bu hadîsten anlıyoruz ki Hıristiyanlar içinde Hz. Peygamber (s.a.v.)in peygamberliğini inkâr etmeyen, Allah'ın da bir olduğunu itiraf eden tevhîd inancına sahip insanlar da cennete gideceklerdir. Ama tevhide aykırı olan teslise inanıp Hz. Muhammed Aleyhisselâma da düşmanlık besleyen kimseleri, Kur'ân-ı Kerîm kâfir kabul ediyor. "Allah, üçün üçüncüsüdür diyenler kâfir olmuşlardır'[1581] buyuruyor. Kâfirlerin yeri ise cehennemdir. Allah'ın birliğine inanan ve O'na kendi dini uyarınca ibadet eden bir ilâhî din mensubu, Kur'ân-ı Kerîme göre mü'mindir ve her mU'min, Allah katında mükâfatını alacaktır.
Yüce Allah, aldatıcı yaşayışa kapılan inkarcıların â ki bet ini, mü'minle-rin varacakları güzel sonucu belirttikten, Kitâb ehli içinde taassuptan uzak kişilerin de ecir ve mükâfata nail olacaklarını ifade buyurduktan sonra müslümanlara, Hak yolunda sabır ve sebatı öğütleyerek: "Ey inananlar, sabredin, direnmede (düşmanlarınıza) üstün gelin, savaş için hazırlıklı ve uyanık bulunun, sınırlan kollayın, nöbet bekleyin ve Allah'tan korkun ki başarıya eresinizi" buyurmaktadır. Düşmana üstün gelmenin sırrı, sabır, sebat, elden geldiği kadar savaş araçları hazırlamak ve her zaman uyanık bulunmaktır. Savaşa daima hazırlıklı bulunanlar, gafil avlanmaz, başarıya ulaşırlar.
Sabır: Nefsi kendisinde bulunan zorluklara katlandırmaktır. Musâbere ise onu gerek kendisinde, gerek kendi dışında bulunan zorluklara katlandırmaktır. Hastalık, nefsin kendisinde bulunan bir zorluktur. Nefsin hastalığa katlanması sabırdır. Cihâd ise nefsin dışında olan bir zorluktur. Nefsin ona katlanması ise musâbere'dir.
Ribât da nefsi güzel niyyete, güzel iş yapmağa yöneltmektir. Güzel işlerin en iyisi de Allah yolunda at bağlamak, Allah yolunda savaşmak ve nefsi namazlara bağlamaktır. Allah'ın Resulü (s.a.v.), cihad için at beslemenin ve Allah yolunda cihadın faziletine dair çok hadîsi şerif îrad buyurduğu gibi bizzat nefis ile ma'nevî savaşın da ribât olduğunu belirtmiştir: "Size, yapıldığı zaman Allah 'in hatâları sileceği, dereceleri yükselteceği bir amel (iş) söyleyeyim mi? dedi. Söyle, dediler, ya Resulâüah. Zorluklar karşısında (soğukta, hastalıkta ve diğer güç zamanlarda) güzelce abdest almak, mescidlere çok gitmek, namazdan namazı gözetmek. İşte bu, ribât'ttr.'[1582]
el-Murâbata: savaş için at hazırlamak ve daima savaşa hazırlıklı bulunmaktır. Râbitû emri, daima düşmana karşı uyanık ve hazırlıklı bulunun, an-lamınadır.
Yurdu beklemek, sınırda nöbet tutmak büyük sevaptır. İbn Kesîr, bu konuda birçok hadîs nakletmiştik Bunlardan bazıları şöyledir:
"Herkes ölünce ameli kapanır. Allah yolunda murâbıt (sınırda düşmanı bekleyerek) ölen kimsenin ameli, ta kıyamete kadar sürekli artar ve o kimse kabir fitnesinden (azabından) güvende olur.[1583]
"Allah yolunda bir gündüz ve gece nöbet beklemek, gecesi namazla, gündüzü oruçla geçen bir aydan hayırlıdır, ölürse yapmakta olduğu ameli aynen yapıyormuş gibi sürdürülür, rızkı da verilir, fitnecilerden (şeytanlardan) de

[1574] Mâide Sûresi: 83
[1575] A'râf Sûresi: 159
[1576] Isra Sûresi: 107-109
[1577] Kasas Sûresi: 52-54
[1578] Müslim, Cenâiz, bâb: 21, hadîs: 62-67; Tirmi2î, Cenâiz: 48; Ncsâî, Cenâiz: 57; tbn Mâ-ce, Cenâiz: 33
[1579] Aynı eserler
[1580] lbn Kesîr: 1/443
[1581] Mâide Sûresi: 73
[1582] Müslim, Taharet, bâb: 14, hadîs: 41
[1583] Ebû Dâvûd, Tirmi^, Hâkim ve Ahmed ibn Hanbcl rivayet etmişlerdir. Feyzu'i-Kadîr: 5/34

emin olur (veya emîn kılınır). "[1584]
"Bir savaşta Allah'ın Resulü (s.a.v.), gece olunca:
— Bu gece bizi kim bekler, ona duâ edeyim de o da onun bereketini görsün dedi. Ensar'dan bir adam kalktı:
— Ya Resulâllah, ben, dedi. Allah'ın Resulü ona çok duâ etti. Bir başka Ensarlı geldi:
— Ben de beklemek istiyorum, ya Resulâllah, dedi. Allah'ın Resulü (s.a. v.) ona da duâ etti. Sonra şöyle buyurdu: Allah yolunda uykusuz kalan bir göze, cehennem ateşi haram kılınmıştır. "[1585]
Bu sûrede getirilen başlıca prensipler:
1) Allah'tan başka tanrı yoktur. O diri, yönetici, herşeyi bilen, yaratandır.
2) Yürekleri doğru olmayanlar, Allah'ın indirdiği Kitabın, başka anlama çekilebilecek âyetlerini, asıl anlamları dışına çekerek dini yozlaştırırlar. Derin bilgi sahipleri, Kitabın âyetlerini, genel içeriği içinde değerlendirir, yanlış yorumlarla Kitabın çerçevesi dışına çıkarmazlar.
3) Allah, inanıp gösterdiği yoldan ayrılmayanları, inkarcılara üstün getirir.
4) Kadın, evlât ve mal sevgisi, insanın yaratılışında vardır ama inananlar, bunlara aldanıp Allah'ın yolundan ayrılmazlar, tşte gelecek onlarındır.
5) Gerçek ilim, Allah'ın birliğine götürür. Gerçek din, yalnız Allah'a kulluk dinidir. Buna karşı gelenlerin bu yolu engellemeğe çalışanların yaptıkları iyilikler de boşa çıkar.
6) Allah'ın hükmünü gereğince uygulamayan Kitâb sahihleri, kuru iddia ile Allah katında derece kazanamazlar. Din ruhtur, söz ile olmaz. Her can, ancak yaptığının karşılığını alır. Sırf bir dine mensub olmak, insana üstünlük ve derece kazandırmaz. Allah yapılan herşeyi bilir. Ve herkes âhiret-te, dünyada yapmış olduğu işlerin gerçek yüzüyle karşılaşır.
7) Mü'minlerin, İslama ve müslümanlara açıkça düşman olan kimseleri kendilerine velî (koruyucu, samimi dost), sırdaş yapıp müslümanların güvenlik sırlarını onlara açıklamaları doğru değildir. Çünkü bu davranış, İslâm toplumunun zararınadır.
8) Allah'ı sevenlerin, Allah'ın Elçisinin yoluna uymaları, O*nun buyruklarına itaat etmeleri gerekir. Çünkü Elçiye itaat, onu gönderene itaattir. Allah Elçisinin davranışları, mü'minlere örnektir.
9) Allah, insanların en temizinden peygamberler çıkarmıştır. Önceki peygamberler nasıl insanlar arasında seçilmiş ise Hz. Muhammed de öyle seçilmiş, temizlenmiştir. Allah dilediğini seçer, peygamber yapar O'nun lutfu sadece belli bir millete veya bir aileye mahsus değildir. Kimse O'nun lutfuna engel olamaz. Kadınlar arasında Meryem'i de seçip, onu, mu'cize olarak yarattığı isa'nın annesi yapmıştır.
10) Yaşlı Zekeriyya'ya çocuk veren Allah, bakire Meryem'e de çocuk vermiştir. O dilediğini yapar.
11) Bir mu'cize olarak yaratılan îsâ, insanlara Allah'ın birliğini, dinin ruhunu öğretmiştir. Üçleme inancını o koymamış, insanlar îsâ sevgisinde aşırılık yaparak onu tannlaştırmışlar ve bu inancı dine sokmuşlardır.
12) Allah, îsâ'ya, kendisini düşmanlarından kurtaracağını, öldüreceğini ve kendisine yükselteceğini; kendisine uyanları, kıyamete dek onu inkâr edenlerin üstünde tutacağını bildirmiştir.
13) Dinde taşkınlık yapmak, bilmeden, bir delile dayanmadan konuşmak, akıl yürütme ile bilinemeyecek ğayb konularında kendi kendine hükümler koymak, böylece peygamberlerin getirdiği gerçeği batıl ile karıştırmak asla doğru olamaz.
14) Kitâb ehlinin hepsi kötü değildir. Her millet içinde olduğu gibi onlar içinde de kötüler yanında iyiler de vardır. Onlardan bir kısmı dürüsttür, borcunu öder. Hayır işlerinde ileri gider, Allah'a gönülden kulluk eder. Öyleleri, Allah katında ödüllendirilirler. Bir kısmı da aldığını vermez, emanete hıyanet eder, kendi dininden olmayanlara karşı haksızlık etmekte bir günâh ve sakınca görmez. İşte dinin ruhundan ayrılmış olan Öyle kimseler, âhirette büyük azaba uğrarlar.
15) Kitâb ehlinden bazıları da laflan ağızlarında geveleyerek anlam değişikliği yapar, Kitâbda olmayan şeyleri, Kitâbda varmış gibi gösterirler. Kendilerinden başka bir milletten peygamber gelmeyeceğini iddia ederler. Oysa bu, bir kuruntudur, hayaldir. Peygamber olduğu anlaşılan her insana inanmak, onu desteklemek, Allah'ın genel buyruğudur.
16) Çünkü bütün peygamberlerin getirdiği dinin özü birdir. Bu da Allah'a teslim ve yalnız O'na kulluktan ibaret olan Islâmdir. Allah katında İs-lâmdan başka bir din makbul değildir. Bunu kabul etmeyenler, sürekli azaba çarpılırlar.
17) Allah'ın dini kolaydır ama insanlar kendi zanlarına dayanarak koydukları hükümlerle, kıyaslarla dini zorlaştırmışlardır. Bunların çoğu asıl din değil, Allah'a iftiradır.
18) İnsan, sevdiği maldan Allah rızâsı için sadaka vermedikçe tam iyilik derecesine ulaşamaz.
19) Hicaz Bölgesinde insanlar için ilk yapılan ma'bed, Kâ'be'dir. Bedensel ve parasal gücü olan mü'minin, Kâ'be'yi ziyaret etmesi gerekir.
20) Allah'ın indirdiği hükümler etrafında birleşmek, ayrılığa düşmemek lâzımdır.
21) Mü'minler, iyiliği emir ve kötülükten meneden bir cemâat kurmalı, ayrılığa düşmekten sakınmalıdırlar. Kendileri birlik içinde oldukları sürece düşmanları kendilerine zarar veremez.
22) Müslümanların savaşta uğradıkları yenilgi, Peygamber'in sözünü dinlememelerinden ileri gelmiştir. Eğer

[1584] Müslim, imaret: 163; Nesâ'î, Cihâd: 39; ibn Mâce, Cihâd: 7
[1585] tbn Kesîr: 1/445; et-Tergîb: 2/250-251

Peygamber'in sözünü dinlemiş olsalardı, yenilmezlerdi. Maamâfih bunda da hikmet vardır. Çünkü Allah, iyi kötü olaylarla insanları denemekte, gerçekten inananlarla, zayıf karakterli kimseleri birbirinden ayırdetmektedir.
23) Kat kat ribâ yemek haramdır. İnananlar ribâdan sakınırlar.
24) Hak yolda sabır ve sebat edenler başarıya, dünyâ ve âhiret nimetine ererler.
25) Hiç kimse takdir edilen ömürden fazla yaşayamaz, ölümden kurtulmak mümkün değildir.
26) Allah yolunda öldürülenler, gerçekte ölü değil, diridirler. Onlar cennette, nimetler içinde yaşarlar.
27) Cimri insanlar, cimrilik ve taassupları yüzünden Allah hakkında yakışıksız sözler söyler, peygamberlere karşı edep sınırım aşarlar.
28) Kâinatın yaratılışını, gecenin ve gündüzün değişimini düşünenler, Allah'a saygı ile boyun eğip yalvarırlar.
29) Allah, kendisine yalvaran erkek ve kadınların duâlannı kabul eder. Şu geçici dünyâya aldanmayip Allah'a yönelmelidir.
30) Allah, kendisine dayanıp yolunda sabır ve sebat edenleri başarıya ulaştırır.

ÂL-İ ÎMRÂN SÛRESÎ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
2		Yâ'dan sonra elif ile	Ömer ibn el Hattâb
		Kendisinden sonra vâv olmayan şeddeli, meksûr yâ ile	Abdullah ibn Mes'ûd Mushafı[1586]
		Mazmûm yâ'dan sonra vâv ile	Çoğunluk
3		Hemzenin kesriyle	Çoğunluk.
		Hemzenin fethiyle	Hasan Basrî[1587]
8		de dört: kırâet vardır : Lâm'ın fethi, dâl'ın dammı ve nûn'un cezmiyle lâm'ın dammı, dâl'ın cezmi ve nûn'un haz-fiyle lâm'ın dammı, dâTın cezmi ve nûn'un fethiyle lâm'ın fethi, dâl'ın sükûnu ve nûn'un fethiyle: Fakat bu okuyuş tarzlarının en fa-sihi, birincisidir [1588]	
10		Hitâb tâ'siyle	Çoğunluk
		Ğâib yâ'siyle	Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî.
		Yâ ile ve tahfîf için son yâ'-nın sükûnuyla	Hasan[1589]
		Vâv'ın fethiyle	Çoğunluk.
		Vâv'ın dammiyle	Hasan, Mücâhid ve Talna ibn Musarrif [1590].
12		İkisinde de yâ ile	Nâfi, Hamza ve Kisâ'î
13		İkisinde de hitâb tâ'siyle	Öteki kari'Ier
		Ref ile, "ikisinden biri şöyle bir cemâattir" anlamında Bedel olarak cerr ile	
		İkisinin de nasbi ile	İbn Ebî Ableh[1591]
		Hitâb tâ'siyle	Nâfi
		Ğâib yâ'siyle	Ötekiler
		Zâ'nın zammiyle	Çoğunluk

[1586] Kurtubî: 4/1
[1587] Kurtubî: 4/1
[1588] Kurtubî: 4/21
[1589] Kurtubî: 4/21
[1590] Kurtubî: 4/22
[1591] Kurtubî: 4/25

	edilgen un ref'i ile	
14	Z'nin fethiyle etken un da nasbi ile	Dahhak ve Mücahid
15	R'nın dammiyle	Ebû Bekr[1592].
	R'nİn kesriyle	öteki kari'ler.
18	Hemzenin fethiyle	Çoğunluk.
	Hemzenin kesriyle	Kisâ'î'nin rivayeti ne göre İbn Abbâs.
	in çoğulu olarak (şühedâ')nın nasıb ve re i ile	Ebû'l-Muhelleb
19	Hemzenin fethiyle	Kisâ'î.
	Hemzenin kesriyle	ötekiler.
	Yâ'nın fethiyle	Nâfı , Hafs, İbn Âmir.
	Yâ'nın sükûnuyla :	ötekiler.
	Sadece vasi halinde yâ ile :	Nâfı4 ve Ebû 'Ami
	Her iki halde de yâ'nın	ötekiler
21	Yâ'nın dammı ve kaftan sonra elif ile	Hamza
	Yâ'nın fethi ve kâfın sükûnuyla, kati kökünden :	ötekiler
27	Meyyitin şeddesiyle	Hafs, Hamza, Kisâ'î
	Meyyitin tahfıfiyle	ötekiler[1593]
28	Tâ'nın fethi, kâfin kesri ve meftûh yâ'nın şeddesiyle	Ya'kub.
	Ta'nın dammı, ve söylenişte meftüh kaftan sonra bir elif ile	Ötekiler
35	Ya'nın fetihiyle	Nafi ve Ebü Amr
	Ya'nın sükunuyla	Ötekiler
36	Ya'nın fetihle	Nafi
	Ya'nın sükunuyla	Ötekiler
	Fâ'mn şeddesiyle tekfil kökünden	Küfeliler
37	Fâ'nın tahfifi ile	Ötekiler
	Fâ'nın tahfifi ve kesriyle	Amr ibn Musa'nın rivayetine göre tbn Kesîr
	Hemze ile, ikfâl kökünden	ÜbeyyibnKa'b'm Mushafı[1594]
37	Üç fiilde emir kipiyle ve Ze-keriyya'mn nasbi ile	Mücâhidi.[1595]
	Sondaktelif med yapılmadan	Hafs, Hamza ve Kisâ'î
	Her yerde sondaki elifi med yapılarak	ötekiler
39	Elif ve imâle ile	Hamza, Kisâ'î. Bu, îbn Mes'ûd kırâetidir

[1592] Ebûbekir, bu kelimeyi, M aide: 16 ncı âyet hâriç. Kur'ân'in her yerinde nin dam-mİyle okumuştur. tr

[1593] Hafs, Hamza ve Kisâ'i, Kur'ân'da geçen kelimelerini şedde ile okumuşlardır. Ancak Nâfı', yalnız üç yerde bunlara katılmıştır ki bu Uç yer: En'flm 122 nci âyetteki Yâsîn 33 ncü âyetteki ve Hucurât 12 nci âyettekikelimeleridir.
Bunların dışındaki okuyucular. kelimesini tahfîf ile okumuşlardır. Ancak (Zümer: 30), âyeti ile (İbrahim:^ 17) âyetinde i bütün kari' ile okumuşlardır. Mçyyit\n sıfat ofduğu CFurkan: 49, Zuhruf: 11) âyetler şedde ile okumuşlard lerinde ise bütün kari'ler "i şeddesiz okumuşlardır

[1594] Kurtubî: 4/70

[1595] Kurtubî: 4/70

	Tâ ile	öteki kariler
	Hemzenin kesriyle	tbn Âmir, Hamza
	Hemze'nin fethiyle	Çoğunluk.
		İbn Âmir, Hamza
	ilâvesiyle ve hemzenin kesriyle	Abdullah ibn Mes'ud kırâeti[1596].
39	Yâ'nm fethi, bâ'nın sükûnu, şîn'in dammı ve tahfifi ile	Hamza, Kisâ'î
	Yâ'nın dammı, bâ'nın fethi ve şeddeli sîn'in kesriyle	Ötekiler.
	Yâ'nın dammı, bâ'nm sükûnu ile ibşâr kökünden	Abdullah ibn Mes'ud
41	Yâ'nın fethiyle Yâfmn sükûnuyla	
46	Kâfin fethi ve lâm'ın kesriyle	Çoğunluk
	KftTın kesri ve lâm'ın sükûnuyla	Ebû's-Semmâl el-Adevî (Ka'neb)[1597].
48	Yâ ile	Nâfi, Âsim
	Nûn ile	Ötekiler
49	Hemze'nin kesriyle ve izafet yâ'sının fethiyle	Nâfi .
	Hemze'nin fethiyle ve izafet yâ'sımn sükûnuyla	Diğerleri.
	Hemze ile	Çoğunluk
	Hemzeyi yaya kalb ve yfi'nuı yaya idğamiyle	A'rac ve Ebû Ca' fer
	rada ve Mâide Sûresinde)	Nâfî', Ebû Ca'fer ve Ya'kub
	Her iki yerde de elifsiz	ötekiler
	Noktalı hafif zâl ile	Mücâhid, Sahti-yânî
50	Meksûr dâl'ın şeddesiyle, tah rîm kökünden edilgen fiil	Çoğunluk
	Hafîf dammeli dâl ile lâzım fiil	Neha'î
51	Hemzenin kesriyle cümle baş langıcı olarak	Çoğunluk
	Hemzenin. fethiylc âyet'ten bedel olarak	Bazıları
57	Yâ ile	Hafs.
	Nûn ile	ötekiler.
64		Çoğunluk. Ka'neb. Abdullah ibn Mes'ûd^.
66	Uzatmasız, tek hemze ile	: Kunbul.
	Eliften sonra hemze ile	: Ötekiler.
	İstifham ve teshîl ile	: İbn Kesîr.
73	Medsiz, tek hemze İle r habe	

[1596] Tabcrî'yc göre en doğru kırâet, hemze'nin fethiyle olan çoğunluk ktrâetidir. Taberî: 3/250
[1597] Kurtubî: 4/88

	olarak	: ötekiler.
	Hemzenin kesriyle E olumsu;	
	edatı	Sa'îd ibn Cubeyr
	Tâ'nın kesriyie ve izafet yad sının fethiyle[1598]	Hasan
75	Tâ ve hemze ile	Çoğunluk
	Meksûr nün ve ondan sonra yâ ile	Yahya ibn Vassab
	(Nûn'u kesr ile okuyan Bekr ve Temîm kabilesi lehcesidir)	Eşheb el-Ukayli
75	Hâ'yı yâ*ya vasi ile	Çoğunluk
	Hâ'yı yâ*ya sokarak	Nafi , Kisa'i
	Hâ üzerinde sükûn ile durarak	Ebû Amr, A'meş, Âsim ve Hamza
	Hâ'nın kesriyie	Yezîdibnel-Ka'ka' ve sahîh bir rivayete göre Ebü Amr
	Hâ'nın dammıyle	Ebû'l-MünzirSel lâm ve Zührî
	Hâ'dan sonra bir vâv ve hâ'yi vâv'a idrâc ile	Katâde, Humeyd ve Mücâhid[1599]
	Dâl'ın dammiyle	Çoğunluk
	Dâl'ın kesriyie	Talha ibn Musarrif ve Ebû Abdi* Rahmân es-Sü!emî[1600]
78	Meftûh yâ, sakin Iâm, mad-mûm vâv sonra vâv ve nûn ile	Çoğunluk
	Madmüm yâ, meftûh Iâm, şeddeli madmûm vâv, sonra vâv ve nûn ile, telviyeh kökünden	Ebû Ca'fer ve Şeybe[1601]
79	Ta'lîm kökünden muhâtab çoğul	Kûfeliler ve fbn Âmir
	Tâ'nın ve lâm'ın fethiyle	Ötekiler
	Tâ'nm fethi ve meftûh lâm'-ın şeddesiyle. Aslı dir	Mücahid
	Muhaffef ders kökünden	Çoğunluk
	İfal babından	Ebü Hayveh[1602]
	ya atfen nasb ile	Hamza, Âsim ve İbn Âmir
80	Yeni bir cümle olarak ref ile	Ötekiler
	yerine ile	Abdullah ibn Mes'üd mushafı.[1603]
	Lam'in kesriyle	Hamza
	Lâm'ın fethiyle	Diğerleri
	Lâm'ın fethi ve mîm'in şeddesiyle	Said İbn Cübery
	Çoğul nûnuyla	Nafi[1604]
83	Yâ ile gâib kipi	Hafs ve Ebû Amr
	Hitâb tâ'siyle	ötekiler[1605]

[1598] Anlamı: Birinin, birine, size verilenin benzerini vermesi, Allah'ın lütuf ve hidftyetiyle olur. Fi'tin mef'Ûlu (tümleci) hazfedilmiştir. (Kurtubî: 4/114)
[1599] Kurtubî: 4/116
[1600] Kurtubî: 4/117
[1601] Kurtubî: 4/121
[1602] Kurtubî: 4/123
[1603] Kurtubî: 4/123
[1604] Kurtubî: 4/124
[1605] Taberî'ye göre en doğru kırâet hitâb ile (3/335) İbn Abbâs'ın söyle dediği rivayet edilir: Birinizin hayvanı terslik eder, yahut sırtına bindirmezse kulağına: âyetini okusun." (Kurtubî: 4/128)

83	Yâ ile edilgen olarak	Hafs
	Yâ'nın fethiyle ve cîm'in kesriyle etken olarak	Ya'kub
	Tâ'nın dammı ve cîm'in fethiyle edilgen muhâtab olarak	Öteki kari'ler[1606]
97	Çoğul olarak	Çoğunluk
	Tekil olarak	Mekkeliler, İbn Abbâs, Mücâhid
97	Hâ'nın kesriyle	Hafs, Hamza, Kisâ'î
99	Hâ'nın fethiyle	Ötekiler[1607]
	Tâ'nın fethi, ve sâd'ın dammiyle	Çoğunluk
	Tâ'nın dammı ve sâd'ın kesriyle	Hasan[1608]
104	Parantez içindeki cümlenin ilâvesiyle	Abdullah ibn ez-Zübeyr[1609].
115	İkisinde de ğâib yâsiyle	A'meş, İbn Vessâb, Hafs, Hamza, Ki-sâ'î, Halef
	iki fiilde de hitâb tâ'siyle	Ötekiler[1610]
120	Tâ ile, müennes kipiyle	Çoğunluk
	Yâ ile müzekker kipiyle	Es-Sülemi[1611]
	Dât'ın dammı, şeddeli râ'nın ref i ile[1612]	Küfeliler ve İbn Amir
	Dât'ın kesri ve hafîf râ'nın cezmiyle[1613]	Ötekiler
122	Tesniye zamiriyle	Çoğunluk
	Çoğul zamiriyle	İbn Mes'üd[1614]
124	Şeddeli zâ'nın fethiyle (ten-zîl'den ism-i mef'ûlün çoğulu)	İbn Amir
	Inzâl'den ism-i fâ'il'in çoğulu	Ebû Hayveh ve diğerleri[1615]
125	Vâv'ın kesriyle	Ebû Amr, Âsim ve İbn Kesîr. Ötekiler[1616]
	Vâv'ın fethiyle	Ötekiler
	Sîn'den önce vâv olmadan	Nâfi, îbn Âmir, Medine ve Şâm mushaflan
133	Sîn'den önce vâv ile	Öteki kari'ler[1617]
	kelimesinde kâ'fın dammiyle, Kur'ân'ın her yerinde	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î.
140	Her yerde kafin fethiyle	Ötekiler[1618]

[1606] en-Neşr:' 1/241
[1607] kelimesinde Kİsâ'î imâle etmiş, Ezrak Kaftan sonraki elifi, yâ ile elif arasında okumuştur. (en-Neşr: 1/241)
[1608] Kurtubî: 4/154 : ikisi de kullanılır
[1609] Kurtubî, bu okumayı lbnu'z-Zübeyr'in tefsiri sanıyor ve Hz. Osman'ın da âyeti bu ilâveyle okuduğu hakkında bir rivayet sevk ettikten sonra diyor ki: "Kuşkusuz Osman, bu İlâveyi Kur'ân saymamıştır, çünkü bu ilâveyi kendi mushafma yazmamıştır. Ancak kendisi, âyetin anlamını pekiştirmek ve kendisinden öğüt olmak üzere böyle okumuştur." (el-Câmi* li Ahkâmi'l-Kur'ân: 4/166). Fakat biz Hz. Osman'ın, tefsir için âyeti böyle okuduğu kanısında değiliz, öyle olsaydı bunu belirtirdi.
[1610] Ebû'l-Abbâs el-Mehdevî, İbn Mücâhid Ebû'z-Za'râ' yoluyla Dûrî'nin, ğaib ile muhâtab kipi arasında okumanın caiz olduğunu söylediğini rivayet etmiştir. Ebû Amr da: "Tâ ile de, yâ ile de okusam caizdir, fark etmez" dediği rivayet edilir. Fakat en-Neşr yazan, hitâb tâ'siyle okumayı yeğlemiş: "Hitâb ile okuyanlar daha çoktur, kari'lerin çoğunluğu böyle okumuşlardır" demiştir. Taberî'ye göre en doğru kırâet, yâ ile olandır. Allah bu suretle, âyetlerini okuyan ümmetin niteliğini anlatmaktadır. Âyetin Üst tarafındaki âyetler, ümmetin vasıflarını anlattığına göre bu âyetleri de onlara katmak, sözgeliminden ayırmamak daha uygun olur. Nitekim İbn Abbâs da böyle okurdu. (Câmi'u'I-Beyân: 4/57).
[1611] Kurtubî: 4/183
[1612] Fi'lin, meczûm olması da caizdir, iki sakinin birleşiminden kaçınmak için râ, kendinden önceki harfin harekesine tebe'an dammc ile harckelenmiştir. Nasb İle okuyanlara göre de fiit yine meczûmdur, iki sakinin birleşiminden kurtulmak için râ, en hafîf hareke olan fetha ile harekelenmiştir. (Kurtubî: 4/184)
[1613] dendir. tki sakinin birleşiminden kurtulmak için yâ, hazfedilmiştir. kavli de bu bâbdandır.
[1614] Bu okuma caizdir. Çünkü lafzı tesniye ise de, iki hasım cemâati bildirdiğinden bunlara giden zamîr çoğul olabilir. (Taberî: 4/74)
[1615] Kurtubî: 4/195
[1616] Kurtubî: 4/201
[1617] Tebsırah; Kurtubî: 4/203; en-Neşr

142	Gizli bir ile fiil nasbedilerek	Çoğunluk
	Daha önceki meczüm fi'le uymak için cezm ile	Hasan ve Yahya ibn Ya'mur
	Bağımsız fiil olarak ref ile, demektir	Ebû Amr'dan rivayet
144	Lâm-i tâ'rif ile	Çoğunluk.
	Tâ'rifsiz	İbn Abbâs
146	Kaftan sonra elif, sonra hemze ile	İbn Kesîr
	Kaftan sonra hemze ve sonra şeddeli yâ ile	Ötekiler.
	Kaftan sonra elifsiz, hemze ile	İbn Muhaysın
	Kaftan sonra hemzenin sükûnu ve yâ'nın kesriyle	Yine İbn Muhay-sın'dan rivayettir..
	Vakıf halinde aslı tenvîn olan nûn*u düşürerek	Nehhâs'ın rivayetine göre Ebû Amr[1619]
146	Kafin dammı, tâ'nın kesriyle etken olarak	Hicazlı ve Basralı-lardan bir cemâat
	Kafin fethi ve ondan sonra bir elif ile	Hicâzlı ve Kûfeli-lerden bir cemâat[1620]
146	Râ'mn kesriyle	Çoğunluk
	Râ'nın dammiyle	Hz. Ali
	Râ'nın fethiyle	Abn Abbas
	Vâv'ın ve hâ'nın fethiyle	Çoğunluk
	Hâ'nın kesri ve dammiyle	Hasan ve Ebü's Semmal
	Hâ'nın ve ayn'ın sükünuyla	Bir kırâettir[1621]
	Kâne'v Ti haberi olarak kavl'-ın nasbi ile	Çoğunluk
147	Kâne'vim İsmi olarak kavl'm ref'i ile	Bazıları[1622]
	Uzatmalı elif, sonra tâ ile	Çoğunluk
148	Meftûh eliften sonra sâ ile, se-vâb'dan	el-Cahderî[1623].
151	Her yerde ayn'ın dammıyle	Ötekiler
	Her yerde ayn'ın sü-kûnuyla	Ötekiler
152	Tâ'nın dammı ve ayn'ın kesriyle	Hasan Basrî dışında kalan Hicaz, Irak ve Şâm kari'leri.
	Tâ ve ayn'ın fethiyle	Hasan Basrî[1624]
	Hemze'nin ve mîm'in fethiyle	Çoğunluk
154	Hemzenin fethi, mîm'in sükûnuyla	İbn Muhaysın[1625]
	Tâ ile müennes olarak ve şîn imâle ile	Hamza, Kisâ'î
	Yâ ile müzekker olarak ve imâlesiz fetha ile	ötekiler.
	Bâ ve râ'nın fethi ile	Çoğunluk

[1618] Taberî'ye göre en doğru kırâet, kafin fethiyle olandır. Çünkü müfessirler bunun kat' ve yaralama anlamında olduğunda oybirliği İçindedirler. Bu da kafin fethiyle olduğunu kanıtlar. (Câmi'u'l-beyân: 4/103)
[1619] Kurtubî: 4/228
[1620] CâmiVl-beyân: 4/103
[1621] Kurtubî: 4/230-231. Kisâ*î, ikinci fiilde 'ayn'ın fethiyle Oyi-0 kirâetini de rivayet etmiştir
[1622] Kurtubî: 4/231
[1623] Kurtubî: 4/231
[1624] Câmi'u'l-beyân: 4/132-133. Taberî'yc göre en uygun kırâet, birincisidir. ÇtlnkÜ bunda kari'lerin icmâı vardır.
[1625] Kurtubî: 4/241

	Bâ'nm dammı ve şeddeli râ'mn kesriyle	Ebû Hayveh[1626]
156	Ğâib yâsiyle	İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î
	Hitâb tâsiyle	Ötekiler
	Kur'ân'ın her yerinde bu kelime, mîmin kesriyle	Nâfi, Hafs, Hamza, Kisâ'î[1627]
157 158	Her yerde mîm'in dammiyle	Ötekiler
157	Ğâib yâsiyle	Hafs.
	Hitâb tâ'siyle	Ötekiler
159	Tâ'nın fethiyle ikinci tekil şahıs	Çoğunluk
	Tâ'nın dammiyle, birinci tekil şahıs. (Hidâyet kendisinden olduğu için azm de kendisine nisbet edilmiştir)	Ca'fer es-Sâdık ve Câbir ibn Zeyd[1628].
161	Yâ'nın ve ğayn'ın dammiyle etken	Ebû Amr, İbn Kesîr ve Âsim
162	Yâ'nın dammı, ğayn'ın fethi ile edilgen olarak	Ötekiler.
	Râ'nm kesriyle	Çoğunluk.
	Râ'nın dammiyle	Kırâettir[1629].
164	Fâ'nm dammiyle, nefs'in çoğulu	Çoğunluk.
	Fâ'nm fethiyle nefs'in tafdîli	
	En şereflilerinden demektir	Şâz bir kırettir[1630].
168	Taktirden edilgen	Hişâm.
	Hafif tâ ile katl'den edilgen	Ötekiler
169	Takttl'den edilgen	İbn Âmir[1631].
170	Katl'den edilgen	Ötekiler.
	Fâ'nın fethi ve râ'nın kesriyle:	Çoğunluk.
	Fâ'dan sonra bir elif ile	lbnuVSemeyka(1)
171	Hemze'nin kesriyle	Kisâ'î.
	Hemze'nin fethiyle	Ötekiler.
	Sadece vasi hâlinde nûn'dan sonra yâ ile	Ebû 'Amr
176	Yâ'mn fethi, zâ'nın dammı ile	Öteküer[1632]
	Yâ'mn dammı ve zâ'nın kesriyle	Çoğunluk
	Sîn'in fethi, ve sonra bir elif ile	Nâfi[1633]
	Sîn'in sükûnu ile elifsiz olarak	Çoğunluk

[1626] Kurtubî: 4/243
[1627] Yalnız Hafs bu sûrede kelimenin mîm'ini damme ile okumuş, diğer yerlerde kesre ile okumuştur
[1628] Kurtubî: 4/252
[1629] Kurtubî: 4/262-263
[1630] Kunubi: 4/263
[1631] İbn Âmir, kelimeyi burada ve Hac Sûresi 58 nci âyette şedde ile taktîl'dçn edilgen mâzî okumuş, diğerleri her ikisinde de tahfif ile edilgen mâzî okumuşlardır
[1632] Tebsırah: 471-472; en-Neşr: 1/247
[1633] Nâfi', (j/O kelimesini, her yerde if'âl babından okumuş, yalnız Enbiyâ Sûresinin 103 ncü âyetinde aslına muhalefet ederek yâ'nın fethi ve zâ'nın dammı ile sülâsî'den okumuştur. Ebü Ca'fer ise Nâfi'in tersine, Enbiyâ Sûresindekini İf'âl babından, diğerlerini sülâsî'den okumuştur, öteki kari'ler, kelimeyi her yerde yâ'nın fethiyle sülâsî'den okumuşlardır. (Kurtubî: 4/284)

178 180 188	Tâ ile ve sîn'in fethi ile	Talha ibn Musarrif[1634]
	Yâ ile ve sîn'in fethi ile	Hamza
	Yâ ile ve sîn'in kesri ile	İbn Âmir, Âsim
179	Temyîz kökünden mansub muzarı	Hamza, Kisâ'î
	Meyz kökünden, yâ'nın fethi ve mîm'in kesriyle mansûb muzâri	Ötekiler.
180	Ğâib yâsiyle	İbn Kesîr ve Ebû Amr.
	Hitâb tâ'siyle	Ötekiler.
	Mazmûm yâ, meftûh tâ ve ğaib kipiyle	Ameş, Hamza
	Meftûh nûn, mazmûm tâ ve katl'in nasbi ile ve nûn ile	Ötekiler.
	Birinci kırâet gibi, ancak edilgen olarak	îbn Mes'ud[1635]
184	Bâ ziyadesiyle	İbn Âmir
	İkisinde de bâ olmaksızın	Ötekiler.
185	İzafetle	Çoğunluk.
	Tenvîn ve'mevt'in nasbi ile:	A'meş, Yahya ve İbnEbilshak[1636]
187	İki fi'li de gâib kipiyle	
	İkisini de hitâb tâsiyle	Medine ve Küfe kari'lerinin çoğunluğu[1637]
	Yâ ile ve tevkîd nûnı olmadan yerine	İbn Mes'ud
	Uzatmalı elif ile anlamında	Mervân ibn el- Hakem, A'meş ve İbrahim Neha'î
	Edilgen olarak anlamında	Saîd ibn Cübeyr
	Yâ ile ve bâ'nın dammiyle	Mücâhid, İbn Kesîr, Ebû Amr ve Yahya ibn Ya'mur
	Tâ ile, sîn'in fethi ve bâ'nın dammiyle	Dahhak ve îsâ ibn Ömer
	Tâ ile, sîn'in ve bâ'nın fethiyle	Âsim, îbn Âmir ve Hamza[1638]
	Aynı okuma, yalnız sîn'in kesriyle	Ötekileri
	Sîn'in dammiyle	Çoğunluk
	Sîn'in sükûnuyla	A'meş ve Zührî[1639]
	Hemzenin fethiyle	Çoğunluk
	Hemzenin kesriyle	İsa ibn 'Ömer[1640].
	Edilgen fi'li etkenden öne alarak	Hamza, Kisâ'î, A'meş
	Etken, edilgenden önce İkincisini teksir için tef'îl bâ bından getirerek	İbn Kesîr, İbn 'Âmir

[1634] Taberi: 4/285
[1635] Taberî'ye göre ve fiillerinin ya ikisini de etken veya ikisini de edilgen okumak, anlam bakımından daha uygundur. Bir gerek olmadan birincisini edilgen, ikincisini etken okumak, fasın Arapçaya uygun üşmez. Bundan dolayı da üçüncü kıraatte olduğu gibi iki fi'li de ma'lûm (etken) kipiyle, veya ikinci kırâette olduğu gibi İkisini de mütekellim olarak okumak lâzımdır.Ama kendisi ikinci kırâetİ daha doğru bulmaktadır (Câmi'u'l-beyân: 4/196)
[1636] Kurtubî: 4/297
[1637] Taberî: 4/204. Her iki kırâeti de sahih gören Taberî, («j-ij) kelimesiyle tenâsüb bakımından yâ ile olan kırâeti daha çok beğenmektedir
[1638] Âsim, İbn Âmir ve Hamza, bu kelimeyi özellikle muzân' kipini her yerde sîn'in fethiyle okumuşlardır.
[1639] Kurtubî: 4/317
[1640] Kurtubî: 4/318

Etkeni de edilgeni de sülâsî'den	'Ömer ibn 'Abdil Azîz[1641]
Muhaffef tevkîd nûnuyla	Ruveys.
Şeddeli tevkîd nûnuyla	ötekiler
Şeddeli nün ile	Ebû Ca'fer
Hafif nûn ile	Ötekiler
Nûn'un ve zâ'nın dammiyle	Çoğunluk.
Nûn'un damım, zâ'nın su kûnuyla	Hasan ve Neha'î

4/98 NİSA' SÛRESİ 311
Tefsir: 311
Tefsir: 314
Tefsîr: 317
Tefsir: 319
Tefsir: 320
Tefsir: 326
Tefsir: 329
Tefsir: 331
Tefsir: 340
Tefsir: 342
Tefsîr: 346
Tefsir: 349
Tefsir: 351
Tefsir: 354
Tefsîr: 358
Tefsir: 360
Tefsir: 362
Tefsîr: 365
Tefsîr: 366
Tefsir: 368
Tefsir: 369
Tefsîr: 371
Tefsîr: 373
Tefsir: 375
Tefsîr: 376

[1641] Kurtubî: 4/319
Taberî, bu kırâetlerden sadece veraset nakliyle gelen ikinci ve birinci kırâetlerin caiz olduğunu, şaz olan diğerlerinin caiz olmadığım söylemektedir. (Cami* u'l-bey ân: 4/216-217)

Tefsir: 377
Tefsir: 378
Tefsîr: 382
Tefsîr: 383
Tefsir: 385
Tefsir: 387
Tefsir: 389
Tefsir: 390
Tefsir: 392
Tefsîr: 393
Tefsir: 400
Tefsîr: 403
Tefsir: 406
Nisa Sûresinin getirdiği başlıca prensipler: 407
NİSA' SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 408

4/98 NİSA' SÛRESİ

Büyük bir kısmı kadın haklarından söz ettiği için "Nisa' (kadınlar) Sûresi" adiyle anılmış olan bu sûre, hicretin 3-5 nci yılları arasında Ahzab ve Mümtehine Sûresinden sonra inmiştir. 176 âyettir.
Yetimler, yetîm hakları, evlenme ve kan-kocanm birbirlerine karşı vazifeleri, kadın hakları, zayıfların hukuku, cünüplük ve sarhoşluğun hükümleri, buyruk sahiplerine itaat, Kur'ân ve sünnetin, düzenin temeli olduğu, açıklık olmayan hususlarda ilim sahiplerinin ictihad yapacakları, düşmana karşı hazırlıklı bulunma, zalimlere karşı savaş, müslümanların birlik ve beraberliği, müslümanlarla gayri müslimler arasında vukubulacak savaş, and-laşma gibi siyasî ilişkiler, adam öldürmenin hükümleri, hâkimlerin göz önünde bulunduracakları prensipler, sûrenin başlıca konularıdır.
Sûrede münafıklara hücum edilmekte, peygamber gönderil meşindeki hikmet ve bütün peygamberlere inanmanın gerekliliği anlatılmakta, Hz. isa'nın gerçek niteliği ortaya konmakta, yahudî ve hırıstiyanların, Hz. îsâ hakkındaki yanlış düşünceleri düzeltilmekte ve bütün insanlar, hakkı kabule davet edilmektedir. .
Sûrenin içine, Hz. Peygamber (s.a.v.)in hayatına dair bazı bölümler ile öğüt ve telkinler de girmiştir. Konuların bir bölümünün daha önce, bir bölümünün de daha sonra nazil olduğu anlaşılmaktadır. Birbiriyle zaman ve konu bakımından bağlantılı bölümler bulunduğu gibi bağımsız konular da vardır. Âyetlerinden bir kısmı, daha önce, bir kısmı da daha sonra inmiş, fakat çeşitli tarihlerde inen bölümler, bu sûre içinde bir araya getirilmiştir. Bazı rivayetlere göre bu sûre, Medine'de inen sûrelerin altıncısı, bazılarına göre de sekizincisidir. En sonundaki Kelâle âyeti, mirasla ilgilidir. Bu âyetin, daha önceki mirasla ilgili âyetler arasına konması uygun olurdu. Konu bakımından bu âyetin sona konması uygun düşmemektedir. Bu, ancak bir sebeple izah edilebilir: Sûrenin bütün âyetleri toplanıp sıraya konduktan sonra bu âyet inmiş olduğu için en sona konmuştur. Buhârî'nin tesbit ettiği bir rivayete göre Kur'ân-ı Kerîm'de inen son âyet, bu sûrenin sonundaki Kelâle âyetidir[1642]

Rahman ve Rahim Allah 'in adiyle.
1- Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun; adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)ta/i sakının. Kuşkusuz Allah, sizin üzerinizde gözetleyiçidir.

Tefsir:

1- Bu sûre, kısaca insan hayatının başlangıcına ve insanların bir tek nefisten türediğine, o nefsin eşinin de kendisinden yaratıldığına dikkati çeken bu âyetle başlamaktadır.
Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'in bir mu'cizesidir. Cenâb-ı Hak: "Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan ve eşini de yine o nefisten yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar var eden Rabbinizden sakınınız!.. " buyurmaktadır.
Nefis kelimesi, ruh ve insanın kendisi anlamına gelir. Burada kasdedi-len nefsin Hz. Âdem Aleyhisselâm olduğunda bilginlerin ittifakı vardır. Bu âyete göre yüce Allah, bütün insanları, erkekleri ve kadınları bir tek nefisten, yani Hz. Âdem'den yaratmıştır. Bütün insanlar, bilkuvve Âdem'de mevcut idi. Eşi de onun vücudunda idi. Sonra ondan ayrı bir vücut olarak yaratılan eşiyle o ilk insanın birleşiminden, doğum yoluyla erkekler ve kadınlar yaratıldı.
Âyetteki nefis kelimesi, aslında canlı anlamına gelir. Nefes de canlılık belirtisi olan soluk alıp vermeğe denir. Genellikle müfessirler, buradaki nefis kelimesiyle Hz. Âdem'in kasdedildiğine kani olmuşlar ve bu tefsire delil olarak da Hz. Peygamber(s.a.v.)in şu hadîsini göstermişlerdir:
Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz. Çünkü kadın, eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğrisi, baş tarafıdır. Onu doğrultmağa çalışırsan kırarsın, hali üzre bırakırsan öyle eğri katır. Kadınlar hakkında hayır tavsiye edin (Onlara karşı iyi davranın)."[1643]
Bu hadisten, Hz. Âdem'in karısı Havva'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı mânâsı anlaşılmıştır. Oysa bu, kadınların hassas ruhî durumunu belirten mecazî bir ifâde de olabilir. Abdu'r-Raûf el-Munâvî de bu mânâyı anlamış ve Havva'nın, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşünü kîle 'söylenir' kelimesiyle kaydederek bunun zayıflığını belirtmiştir.[1644] Ebu Müslim de Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşünü kabul etmemiştir.[1645] Müttefekun-aleyh olan bu hadîste, Havva ile Âdem'den söz edilmemiş, ancak kadının dıl'dan (yani eğri bir şeyden) yaratıldığını söyleyerek Resuli Ekrem Efendimiz, kadın ruhunun çok hassas olduğunu, ufak bir sertlikten kırılacağını, onu hoş tutmak gerektiğini anlatmıştır.
Kanâatimize göre bu hadîsten, Cumhür'un anladığı üzre: Âdem'in karısının, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı hakkındaki Tevrat âyetine işaret vardır; "Ve Rab Allah, adamın üzerine derin uyku getirdi... Ve adam-dan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı. "[1646]

[1642] Buhârî, Tefsir: bâb: yesteftûnck...
[1643] Buhârî, Nikâh: 79-80; Feyzu'l-Kadîr: 1/503
[1644] Feyzu'l-Kadîr: 1/503
[1645] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm: 2/18
[1646] Tckvîn: 2/21-22

Şayet Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçekten Hz. Havva'nın, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmış olduğunu söylemiş ise bunun ilmî bir anlamı vardır. Bunu izah etmeğe çalışacağız.
Bizim kanaatimize göre âyetteki nefis, Hz. Âdem'i değil, insanın aslı olan ilk canlıyı kasdetmektedir. Yüce Allah buyuruyor ki: Sizi bir tek canlıdan yaratan ve ondan eşini var eden, ikisinden de birçok erkek ve kadın yaratan Rabbinizden korkun.
Birçok âyette, insan yaratılışının bazı aşamalardan, evrim safhalarından geçirildiği belirtilmiştir. Nuh Sûresinin 12-13 ncü âyetlerinde: "Size ne oluyor ki Allah için saygı (göstermek) istemiyorsunuz? Oya O, sizi çeşitli aşamalar halinde yarattı /"buyurulmaktadır. Demek ki insan, hemen birden bire ortaya çıkmış bir varlık değil, uzun bir tekâmül sonucu süzüle, süzüle yaratılmış en mütekâmil varlıktır, tşte yüce Allah, bu âyeti kerimede, kâinatın özü olan bu varlığın yaratılışının ilk aşamalarından birine, ilk üreme safhasına işaret buyurmaktadır.
Bilindiği üzre canlılar, üreme yoluyla çoğalır. Biyolojiye göre üreme, eşeysiz ve eşeyli olmak üzre ikiye ayrılır. İlkel üreme tarzı olan eşeysiz (yani cinsiyete dayanmayan) üremede yavru, iki canlının birleşmesinden değil, bir tek canlının, kendi kendine bölünmesinden, yahut tomurcuklanmasından meydana gelir. Birçok su yosunlan, bakteriler, kamçılı tek hücreli hayvanlar, bölünerek ürerler. Biraz daha ileri safhada tomurcuklanma ile üreyen canlılar vardır. Bu üremede bazan yavru, anneden ayrılmaz, onunla birlikte koloni teşkil eder, bazan da anneden ayrılıp kendi kendine yaşar. Tatlı su hidrası, polip, mercan bu tip üreme ile çoğalan canlılardır.
Zayıf canlıların meydana geldiği bu tür üreme, hayat şartlan kolay olan denizlerde, su kenarlarında görülür. Karada yaşayabilmek için kara şartlarına dayanıklı varlıklar gerektir. Bu canlıların meydana gelmesi de ancak iki canlının cinsel hücrelerinin birleşmesine bağlı kılınmıştır. Bu tür üremeye de eşeyli yani cinsel üreme denir. Demek ki hayat önce eşeysiz olarak denizlerde, su kenarlarında görülen basit canlılarla başlamış, sonra karaya geçmiştir.
Enbiya Sûresinin 30 ncu âyetinde buna şöyle işaret ediliyor: "inkâr edenler görmediler mi ki göklerle yer birbirine yapışık idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık."
İşte tefsirine çalıştığımız bu âyetten anladığımıza göre insanı oluşturmak üzre yaratılan bir tür canlı, önce eşeysiz üreme (kendi kendine çoğalma) ile, başka varlıklara veya hayvanlara hiç değişmeden kendi istikametinde tekâmül edip eşeyli üreme aşamasına gelmiş, sonra da ilk defa kendisinden üremiş olan dişisiyle birleşerek bundan birçok insan ve kadın yaratılmış olabilir.
Bu sözümüzle biz, bütün canlıların, bir tek hücreden tekâmül edip çeşitli hayvanların bu suretle meydana geldiğini, insanın da herhangi bir hayvandan veya maymundan türediğini söylemek istemiyoruz. Mevcut canlıların hepsi tekâmül geçirmiş olabilir. Fakat hiçbirinin, diğerinden evrimleşerek bugünkü biçimine geldiği kanısında değiliz.
Yüce Allah, her canlı türünü meydana getirmsk üzere çeşitli hücreler yaratmış olabilir. Mevcut canlıların her biri, kendilerinin meydana gelmesi için yaratılan ayrı ayrı ana hücrelerden, kendi köklerinden evrimleşerek bugünkü şekline getirilmiş olabilir.
İnsanın da basit, kendi kendine üreyen bir ilk kökten, bir ilk canlıdan yaratıldığını düşünebiliriz. İnsanın aslı olan bu canlı, -git gide tekâmül edip önce şu, sonra bu hayvana, ondan sonra da insana çevrilmeden,- doğrudan doğruya gittikçe tekâmül eden insan modeli canlılardan geçe geçe, akıl ve yeteneklerini'Razanan ve Âdem adını alan insan şekline gelebilir. Duyularını ve aklını kazandığı zaman Âdem adını alan bu en mütekâmil, kâinatın özü insanın, kendisi gibi mütekâmil insan düzeyine ulaşmış olan eşiyle çiftleşmesinden birçok erkek ve kadın yaratılıp dünyaya yayılmıştır.
"Nefsi vahide ile Âdem'in kasdedildiğine dair bir nass yoktur. Müfes-sirlerden bazılarına göre "ey nâs" şeklindeki bu tür hitaplar Mekke halkına, yahut Kureyş Kabilesine yöneliktir. O zaman nefsi vahide ile kasdedilen, Mekke halkının atası Adnan olur. Eğer en-nâs tabiriyle bütün Araplar kas-dedilmiş ise o zaman nefsi vahide, bütün Arapların atası Ya'rub veya Kah-tan olur. Eğer en-nâs ile bütün insanlık kasdedilmiş ise o takdirde bu âyetten herkes kendi inancına göre insanlığın atasını anlar. Bütün insanlığın Âdem'den geldiğine inananlar, nefsi vahide ile Âdem'in kasdedildiğini anlarlar. Milletlerin ayrı ayrı atalardan geldiğine inananlar da nefsi vâhideyi kendi inançlarına göre yorumlarlar.
"Bakara Sûresinin baş tarafının tefsirinde Âdem'den önce yeryüzünde insan cinsinden fesat çıkaran, kan döken birtakım yaratıkların bulunduğunu söyleyen Muhammed 'Abduh, nefs-i vâhideyi, Âdem diye tefsir edenlerin, âyetin nassına değil, insanlığın atasının Âdem olduğu hakkındaki önyargılarına dayandıklarını söyler ve şöyle devam eder:
"Âdem'in, bütün insanlığın babası olduğuna dair Kur'ân'da kesin bir nass yoktur. İlmî araştırmacılar, insanların, çeşitli babalardan türediklerini ileri sürerler. Eğer araştırıcıların dedikleri gibi insanlar, çeşitli köklerden türemişlerse bu, Kur'ân'a aykırı değildir. Kur'ân, bu konuda söylediklerini, öyle genel ve kapsamlı söylemiştir ki ne yahudîler ona itiraz edebilmişler, ne de araştırıcılar onun, kendi bulgularına aykırı düştüğünü söyleyebilmişlerdir.
"Nefis kelimesi, insanı oluşturan, seçkin varlık yapan mahiyet (insanın hakikatedir. Bu hakikat ister ehli Kitabın dediği gibi Âdem ile başlasın, şîî-lerin ve sûfîlerin dediği gibi sonradan inkıraz eden başka Âdemlerle başlasın, yahut araştırıcıların dediği gibi çeşitli köklerden türesin fark etmez. İnsanın yaratılışından söz eden bütün âyetler, bütün insanların bir tek nefisten geldiğini söyler. Bu tek nefis, insanın hakikatidir. İnsanlar, bununla insan ol-

muşlardır. İnsanlar, Âdem Aleyhisselâm'dan da gelseler, kendilerinden önceki canlılardan da türemiş olsalar, onları insan yapan, bu tek hakikattir. Hepsi bu ortak hakikat ile insan olmuşlardır. Bundan dolayı kardeştirler.[1647]
İnsanı canlı kılan nefis üzerinde çok ihtilâf vardır: Bazılarına göre nefis, bedenin a'razındandır (belirtilerindendir), bağımsız bir varlığı yoktur. O, hayatın kendisidir. Cumhura göre nefis cevherdir. Bazılarına göre nefis maddedir, bazılarına göre de maddeden ayrıdır. Bir görüşe göre nefis bedenin bir parçasıdır. Diğer bir görüşe göre bedenden ayrı olan nefis, bedenin içine konulmuştur. Ruhun nefis veya nefisten başka bir şey olduğu hakkında da ihtilâf vardır. Bazılarına göre bu konuda kesin bir şey söylenemez.
Bütün bu görüşler, İslâm kelâma, felsefeci ve mutasavvıflarının görüşleridir. Hiçbiri diğerini görüşünden dolayı tekfir etmemiştir. Eş'arî mütekel-limlerinden Kadı Ebubekr el-Bâkillânî'ye göre ruh, cisim belirtilerinden bir belirtidir (arazdır), hayatın kendisidir. Bâkıllâni ve taraftarları, bu görüşlerine rağmen ehli sünnet imamlarından sayılırlar.
Âyeti kerimelerin özünden anladığımıza göre insanın yaratılışı, birtakım evrelerden geçirilmiştir. İnsanın bir tekâmül geçirdiği düşüncesi, İslâm filozofları tarafından işlenmiş bir konudur. Bu hususta daha geniş bilgi için "Kur'ân-t Kerim'e göre Evrim Teorisi" adlı makalemize bakılabilir.[1648]
Kur'ân-ı Kerîm, yaratılışın esaslarına işaret eder, teferruatı araştırıcıların incelemelerine bırakır. Onun yaratılış hakkında söyledikleri, bilime uygun düşmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de ispatlı ilme aykırı düşen hiçbir âyet yoktur.
İnsanın yaratılışı hakkında bugün ortaya atılan görüşler de sonuçta bir teoridir. İnsanın mutlaka şöyle veya böyle bir tekâmülden geçip bu hale geldiğini kesin biçimde söylemek mümkün değildir. Çünkü ispatı mümkün olamaz. İspatı mümkün olmayan da pozitif ilim olamaz. Demek ki bu söylenenler bir tahmindir. Ancak âyetlerin ruhundan insanın bir tekâmül geçirdiğini anlıyoruz. Fakat bu tekâmülün aşamalarını, yolunu bilmekten âciziz gerçeği ancak Allah'ın ilmine havale ederiz, l'inci âyet insanın kökenine işaret ederek "Sizi bir tek canlı varlıktan yaratan ve ondan eşini var eden, ikisinden de bir çok erkekler ve kadınlar yaratan Rabbinizden korkun?" buyurmaktadır. Demek ki bu ilk aşamada insanın eşi, müstakil yaratılmamış, insanın kendisinden yaratılmıştır. O halde insanın ilk çoğalması, cinsel olmayan çoğalmadır.
Eğer hadîsi şerifte "kadın" tabiriyle kasdedilen. Hz. Havva ise. Havva'nın Âdem'den yaratılması, insanın kökenindeki bu eşeysiz çoğalmaya işaret olabilir. Böylece yüce Kur'ân'ın işareti, ilmin ışığı altında ne güzel çözümlenmektedir!
Bu âyeti kerime'de, önemli bir gerçek daha vardır. Şöyle ki: Çok hücreli canlılar ve bunlar arasında insanlar, birleşme yoluyla ürerler. Birleşmede erkek, dişiye sperma hayvancığı verir. Bu hayvancık, dişideki yumurtayı aşılar, zigot, embrio oluşur ve cenîn meydana gelir, insan olur.
Sperma hayvancığı, başı ve kuyruğu olan, mikroskobik, canlı bir cisimciktir. Bu cisimciğin yumurta şeklindeki baş kısmının ortasında çekirdek bulunur. Çekirdeği, protoplasm sarmıştır. Çekirdeğin içinde, birbiri içine geçmiş kromozon iplikleri mevcuttur. Her birinin özel bir şekli bulunan bu ipliklerin sayısı, cinslere göre değişir ve her cinste sabit miktardadır. Meselâ insan spermasında 23 tane kromozom vardır. Bu sayı değişince, canlının biçimi ve yapısı da değişir.
Sperma ana hücresinin çekirdeğinde 23 çift kromozom bulunur. Yani spermadakinin iki katı. Kadının yumurtası d& aynen sperma gibidir, ancak spermanın başı ve kuyruğu varken yumurtanın kuyruğu yoktur.
Erkek tohumunun ana hücresindeki kromozom çiftlerinin her biri, başka bir biçimdedir. Kadın yumurtasının ana hücresi de aynı durumdadır. Erkek tohomumun ana hücresiyle kadın yumurtasının ana hücresi arasında bir fark vardır. Erkeğin ana hücresindeki kromozom ipliklerinin son çifti birbirinden farklıdır. Bu kromozomlardan biri uzun çomak gibi, diğeri kısadır. Bunlardan uzunu x} kısayı y ile gösterelim. Kadın yumurtasının ana hücresindeki kromozomların son çifti, birbirinin aynıdır, ikisi de uzundur.
Cinsel birleşmede erkek, takriben 500 milyon sperma hayvancığı çıkarır. Bunların yarısı uzun, yansı kısa kromozom taşır, işte döllenme esnasında eğer yumurtayı kısa ip taşıyan sperma (y) aşılarsa yavru erkek, uzun ip taşıyan sperma aşılarsa yavru kız olur. Demek ki çocuğun oğlan veya kız olması, anneye bağlı değiİ, tamamen babaya bağlıdır. Erkek cinsi de, kadın cinsi de bir tek nefisten, yani erkekten gelmektedir. Kız veya erkek çocuk doğurmak, kadının elinde olan bir şey değildir, erkeğin de elinde değildir. Bu, takdiri ilâhîye ait bir şeydir. Öyle ise kız çocuk doğurduğu için karısını kınayan, onu azarlayanlar, tamamen haksız hareket etmektedirler. Çünkü yavrunun cinsini belirleyen unsur, kanlarından değil, kendilerinden çıkmıştır. Bu da Allah'ın hikmetidir, O'nun kudreti ve takdiridir.
"Adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve rahimlerden (akrabalık hakkına karşı gelmekten) sakının." cümlesinde yüce Mevlâ, Allah'a itaati, akrabalık hakkına saygıyı emrediyor. İnsanlar arasında âdettir: "Allah hakkı için rica ederim," "akrabalık hakkı için rica ediyorum" denilir. İnsanlar, bu ikisini anarak birbirlerinden istekte bulunurlar. Bu, tür sözler, Allah'a ve akrabalığa saygının ehemmiyetini belirtir. Şimdi Cenâb-ı Hak diyor ki: Adlarına birbirinize and verip dilekte bulunduğunuz Allah'a saygı gösteriniz, akrabalık haklarını çiğnemekten sakınınız, bunlara hürmette kusur etmeyiniz. Allah'a itaat ediniz, O'nun buyruklarım tutunuz, akraba ile de ilgiyi kesmeyiniz.
el-Arhâm, rahm'in çoğuludur. Rahm, kadının çocuk yatağıdır. Fakat akrabalığa da denir. Sıta-i rahim, akrabayı

[1647] Muhammed Raşîd Rıza, Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 4/326-327
[1648] Kur'ân-i Kerîm'e Göre Evrim Teorisi, İlahiyat Fakültesi, Dergisi, C.20, s. 127-146

ziyaret; kat'ı rahim ise akraba ile ilgiyi kesmektir. Burada Arhâm hakkına riâyet emredilmekle, kadınlara karşı şefkatle davranılması, aile hukukuna riâyet edilip aralarında rahim bağı bulunan insanların, birbirlerine karşı sevgi ve şefkatle hareket etmeleri, akraba ile ilgiyi kesmemeleri emredilmektedir.
Bu âyetin iniş sebebi hakkında bir olay nakledilmemiştir. Başından sonuna dek insan haklarına ilişkin hükümler ihtiva eden Nisa Sûresinin erkeğin, kadının, çeşitli ırklara mensup insanların ortak niteliği olan en-nâs (insanlar) tabiriyle başlaması, insanların bir tek kökten geldiğinin belirtilmesi ve akrabalık hakkına saygının emredilmesi bütün insanların aynı kökten gelmiş, aynı ana-babadan türemiş kardeşler olduğuna dikkati çekmek içindir. Bu âyet, ırk, dil, bölge farkı gözetmeden bütün insanlığa hitabeden İslâmm cihanşümul, toplayıcı, birleştirici ezelî hitaplarından, yaygm prensiplerinden, derin hikmetlerinden biridir.

2- Yetimlere matlarım verin, temizi pis olanla değiştirmeyin, onların mallarım sizin mallarınıza katarak (helâl, temiz malınızı kirletip) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahtır.
3- Şayet yettm (kızlarla evlendiğiniz takdirde on)lar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız» size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O (kadı)n/crr arasında da adalet yapamayacağınızdan kor-karsanız bir tane alın; yahut ellerinizin altında bulunan cariyelerle yetinin. Cevr (ve haksızlık) etmemeniz için en uygun olan budur.
4-Kadınlara mehirterini, bir hak olarak verin; eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyinf

Tefsir:

2- el-Yetâmâ, yetîm'in çoğuludur. Yetim, tek kalma anlamındaki ye-tem'den gelir. Babası Ölmüş kimseye, babasından ayrı, tek kaldığı için ye-tîm dendiği gibi kocası ölmüş kadına da yetîme denir. Bu, kelimenin dil anlamıdır. Bu anlamda kaç yaşında olursa olsun, babası ölmüş insana yetîm denebilir. Fakat örfen yetîm, babası ölmüş çocuğa verilen addır. Erginliğe eren çocuğa yetîm denmez. Hz. Alî "Bulûğa erdikten sonra yetîmlik kalkar" buyurmuştur. Demek ki örfen babaları ölmüş erkek ve kız çocuklara çoğul olarak yetâmâ ve eytâm dendiği gibi kocasız kalmış kadınlara dahi dil bakımından yetîme denir. Çünkü bunların hepsi himaye ve şefkate muhtaçtır.
Bu âyette Cenâb-ı Hak, yetîmlere mallarının geri verilmesini emrediyor. Bazı müfessirlerin nakline göre: erginliğe ermiş bir yetîme, amcası malım vermemiş, yetîm de amcasını Hz. Peygamber (s.a.v.)e şikâyet etmiş, bu âyet inmiştir.[1649]
Bu rivayet doğru olabilir. Fakat âyetin iniş sebebi olarak yalnız bu olayı göstermek uygun değildir. Çünkü bu âyet, belli bir olaya sığmayacak kadar geniş anlamlıdır. Her devirde, vesayetleri altında bulunan yetimlerin mallarını hile ile yiyen, kendi yararlarında kullanan, onların değerli mallarını, aynı cinsten fakat düşük kaliteli mallarla değiştiren insanlar çoktur, tşte âyeti kerîme, bu tür davranışları yasaklamaktadır.
Âyetteki habîs ve tayyib*den maksat, haram ve helâl olandır. Yani helâl malınızı bırakıp onların, size haram olan mallarını yemeyiniz, demektir. Bazı müfessirlere göre habîs ve tayyib'den maksat, kötü ve iyi olandır. Süd-dî şöyle demiş: Bazı insanlar, yetîmin şişman olan koyununu alır, yerine zayıf koyun verirler **îşte koyunun yerine koyun" derlerdi. Yahut yetimin değerli olan parasını alır, yerine değersiz para verirler, "O da dirhem, bu da dirhem" derlerdi.[1650]
İmam Ebu Hanîfe'ye göre bu âyet, yetimin malının kendisine verilmesini emretmiş, yetimin temyîz yeteneğine erişmesini şart koşmamıştır. Ancak 6 ncı âyette nikâh çağına varıncaya kadar yetimin denenmesi, rüşde erdiği anlaşılırsa malının kendisine verilmesi emredildiğinden malının kendisine verilmesi için yetîmde rüşd aranır. Eğer yetîm, erginliğe erdiği halde henüz rüşde (yanı temyîz yeteneğine) ermemişse yirmi beş yaşına varıncaya kadar beklenir. Yirmi beş yaşına bastığı halde rüşdüne ermemişse artık beklenmez, rüşde ersin ermesin malı kendisine verilir. Çünkü "Yetimlere mallarını veriniz'* emri geneldir.
Tabii, âyetteki veriniz tabiriyle bizzat malı kendisine vermek kabul edilirse bu yorum doğru olabilir. Fakat âyetin asıl kasdı, yetimin malının kendisine verilmesi değil, zimmete geçirilmemesi, onun yararına korunması, işletilmesi, geliştirilmesidir. Burada yetîm ile yalnız bulûğa ermemiş babasız çocuk değil, aklî yeteneklerini kazanıp kendisini idare edecek düzeye gelmemiş, babasız, zayıf insan kasdedilmiştir. Yani yetîm'in lügat mânâsı burada daha kuvvetlidir. Vermek tabiri de onun malını korumak, zimmete geçirmemek anlamınadır. Yoksa malını, muhafaza edemeyecek durumda bulunan bir çocuğa vermek ona bir yarar sağlamaz. Halbuki bu emrin amacı, yetimin yarandır. Nitekim 6 ncı âyette kendisini idare edemeyecek durumda olan yetimlere mallarının verilmeyip onlar lehine korunması emir buyurulmakta-dır.
Velîsi, yetimin malını muhafaza eder, hattâ onun yararına işletir, geliştirir. Yetîmin, kendi malım koruyacak, iyi istikamette kullanacak duruma geldiğini anlayınca malını ona teslim eder. Âyetin amacı, yetîm haklarının korunmasıdır.
3 numaralı âyet, yetîm kızlara karşı adaletli davranamama endişesi olduğu takdirde yetîm olmayan kadınlarla

[1649] Kurtubî: 5/18; et-Tefsîru'l-hadîs: 9/8
[1650] Câmi'u'l-beyan: 4/229; İbn Kesîr: 1/449

evlenmeyi öğütlemektedir. Âyetin anlamı şudur: "Yetim kızlarla evlendiğiniz zaman onlara karşı adaletli davranamayacağmızdan korkarsamz onlarla evlenmeyiniz, size helâl olan başka kadınlarla evleniniz."
Bu âyetin iniş sebebi hakkında bir olay zikredilmemiştir. Ancak âyetin tefsiri konusunda Buhârî ve Müslim, Hz. Âişe'nin bir yorumunu naklederler: "Urve ibnu'z-Zebeyr Hz. Âişe (r.a.)den, Yetimler hakkında adaletiyerine getiremeyceğinizden korkarsanız... [1651] âyetinden sordu. Hz. Âişe şöyle cevap verdi: Kızkardeşimin oğlu, bu o yetîm kızdır ki velîsinin yanında olur, malını onun malına katar. Güzelliği ve malı adamın hoşuna gider. Bu velî, adaletli biçimde diğer kadınlara verilen mehr'i ona vermeden onunla evlenmeye kalkar. İşte böylelerine, en yüksek mehirleri vermedikçe yetîm kızlarla evlenmek yasaklanmış ve başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir."[1652]
Hz- ÂİŞe şöyle devam ediyor: "İnsanlar bu âyetten sonra (Hz. Peygam-ber'den) fetva sordular. Yüce Allah: "Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: Allah, size onlar hakkında hükmünü açıklıyor: Kendilerine yazılmış olan (mîras hakların)/ vermeyip kendileriyle evlenmek istediğiniz yetîm kadınlar ve zavallı çocuklar hakkında ve yetimlere karşı adaleti yerine getirmeniz hakkında Kitâbda size okunan âyetler, Allah'ın hükmünü açıklamaktadır.^""âyetini indirdi.[1653] Hz. Âişe, sırf malı için yetimlerle evlenmenin yasak kılındığını açıklamıştır.[1654]
Bazı insanlar, vasisi bulundukları yetimin mallarını ele geçirmek, malın başkasına geçmesini önlemek için onlarla evlenirler ama aslında onlardan hoşlanmazlar. Evlendikten sonra da o zavallılara hayatı zindan ederler.
Demek ki mallarına konmak için yetim kızlarla evlenmek yasaktır. Yetim kızlarla evlenince onların haklarına riâyet edilemeyeceği endişesi varsa onlarla evlenmek doğru değildir. Fakat onların hakkını tam yerine getireceğinden emin olan kimsenin, böyle kızlarla evlenmesinde bir sakınca yoktur. Âyetin amacı, yetim kızlara zulmü önlemektir.
Vesayeti altında bulunan yetîm kız veya kadınlarla evlenmek, adalet yönünden sakıncalı İse, vesayeti altında bulunmayan kadınlarla evlenmek lâzımdır. Evlenme fi'Ii genellikle mendubdur. Fakat harama düşme tehlikesi varsa o zaman evlenmek farz olur. Ama normal halde evlenmek mendubdur.
Çok kadınla evlenme sorunu:
Bu âyette müslümanların herbirinin, ikişer, üçer, dörder kadın alabileceği bildirilmiştir. Âyetin maksadı kaç kadın alınacağını belirtmek değil, yetimlere zulmü önlemek için başka kadınlarla evlenme yolunu göstermektir. Buradaki "evlenıniz'* emri, vücub değil, ibaha ifade eder. Yani bu emrin hükmü, farz değil, mubahtır. Âyet, mutlaka 2,3,4 kadın almayı emretmiyor. Ancak zaruret halinde buna müsaade ediyor. Bu müsaadeyi de kadınlar arasında adalet etme şartına bağlıyor. Son bölümünde ise: "Eğer adalet yapamamaktan korkarsantz bir tane alınız" buyuruyor.
Müfessirlerin çoğunluğuna göre kısmındaki te*ûlû kelimesi, cevr anlamındaki 'av/'den gelir. Mâna: "Cevr ve zulüm etmemeniz için en uygun olan bir tane olmanızdır" şeklinde olur. Tabiîlere atfedilen bir tefsire göre te'ûlû kelimesi, fakirlik anlamındaki 'ayl kökünden gelir. O takdirde mânâ: "Fakirlik çekmemeniz için en uygun olan bir tane alma-nızdır." şekline girer. Tevbe Sûresinin 28 nci âyetinde kullanılan 'ayle kelimesi, bu anlamı güçlendirmektedir. Zeyd ibn Eşlem, Süfyân ibn 'Uyeyne ve İmam Şafiî de bu mânâyı tercih etmişlerdir.[1655]
Âyeti kerîme, yetîmlerin ve kadınların haklarını korumayı hedef almıştır. Daha Önce de söylediğimiz gibi amaç, bir erkeğin alacağı kadın sayısını belirlemekten çok, alınacak kadınlar arasında adaleti sağlamaktır. Fakat müfessirlerin büyük bir kısmı, bu âyetin, bir erkeğin alabileceği kadın sayısını belirlediği ve ancak dört kadınla evlenmeğe izin verdiği kanaatindedir. Onlara göre bir erkek en çok dört kadınla evlenebilir, tslâmdan ve bu âyetin inişinden önce erkek, istediği kadar kadınla evlenebilirdi. Bazı kimselerin 5, 10, İS karısı vardı. Bundan dolayı Hz. Peygamber de bu âyetin inişinden önce 15 kadınla evlenmiş, bunlardan on üçüyle zifaf olmuş ve yanında 11 kadın bir arada nikâhı altında bulunmuştur. Vefatı sırasında ise nikâhı altında yalnız dokuz kadın vardı.[1656]
Ahmed ibn Hanbel, Ebu Dâvûd ve İmam Şafiî'nin rivayet ettikleri hadîslere göre Hz. Peygamber (s.a.v,), dörtten fazla kadınla evli bulunan sa-habîlerine, bu âyet indikten sonra kadınlar arasında dördünü seçip diğerlerini boşamalarını emretmiş[1657] fakat Ahzâb Sûresinin 50 nci âyetinde beyan bu-vurulduğu üzre yalnız kendisine, evlendiği bütün kadınları nikâhı altında tutmak müsaadesi verilmiştir.
Âyetin, evlenilecek kadın sayısını belirleme amacını taşamadığını,yal-mz yetimlere zulmü Önleme hedefini güddüğünü ileri sürenler ise, bir erkeğin, dörtten fazla kadınla da evlenebileceği kanaatini belirtmişlerdir. Zira "ikişer, üçer, dörder" demektir. Âyetin anlamı, "her velisi bulunduğunuz yetîmelerin dışında biriniz ikişer, üçer, dörder kadın alabilirsiniz" demektir. Bunda kadın sayısını sınırlama yok, haksızlık edilebilecek yetîmelerle evlenme yasağı vardır. Amaç, yetîmeleri kötü niyetlerden, haksızlıktan korumaktır. Şî'aya ve Kur'ân'ın yalnız zahirini esas alan Zâhiriyye mezhebine göre mesnâ, sülâse, rubâ'a kelimeleri; isneyn, selâs ve erba'

[1651] Nisa" Sûresi: 127
[1652] Buhârî, tefsir: Süretu'n-Nisâ.'
[1653] Buhârî, Tefsir, Nisa1 Sûresi
[1654] Aynı
[1655] lbnKesîr.Tcfsîr. 1/451
[1656] Taberî, Târîhu'l-umcmi ve'1-mulûk: 3/160-161; İbn Kesîr, Tcfsîr: 1/450
[1657] Aynı.

kelimelerinden maduldur. Vâvlar da toplama içindir. Bu sayıların toplamı dokuz eder. Buna göre insan, dokuz kadını nikâhı altında bulundurabilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)in, dörtten fazla kadınla evli olan sahâbilerine, dörtten fazlasını boşamalarını emrettiği hakkındaki rivayetler, onlara göre zayıftır. Onlar, dörtten fazla kadınla evli bulunmanın, yalnız Hz. Peygam-ber'e mahsus olduğuna dair bir delil olmadığnı söylemişlerdir.
Fakat onların bu delillerine rağmen dört Halife devrinden bu yana dörtten fazla kadınla evli bulunan bir müslüman olmamıştır. Bu uygulama, şîa ve Zâhiriyye'nin görüşlerini zayıflatabilir. Kaldı ki Ahzâb Sûresinin 50 ncİ âyetinde "Bu, mü'mirilere değil, yaintz sana mahsustur" cümlesi, bu müsaadenin, yalnız Hz. Peygamber (s.a.v.)e mahsus olduğunu göstermektedir.
Bazı kimseler, İslâmm dört kadınla evlenmeye cevaz vermesini eleştirirler, önce şunu belirtmek lâzımdır ki İslâm geldiği zaman, bir erkek istediği kadar kadınla evlenme hakkına sahipti.
Çok kadınla evlenme âdeti, eski toplumların birçoğunda geçerli idi. Eski Hindular, sınırsız kadınla evlenmeyi mubah gördükleri gibi bugün bile bazı Brehmenler arasında çok kadınla evlenme âdeti vardır. Lidyalılar, Babilliler, eski tran ve Hz. Musa'nın vefatından önce ve sonraki yahudîlerde erkeğin, evlenmesi sınırlı değildi.
Kitabı Mukaddese göre Hz. İbrahim'in iki karısı vardı. İshak'ın büyük oğlu Esav da birkaç kadınla evli idi. Tekvin Kitâbimn 28 nci babında aynen şöyle deniyor: "Esav İsmail'e gitti ve İbrahîm oğlu İsmail'in kızı Nebayot'un kızkardeşi Mahalat'ı kanları üzerine kan olarak aldı[1658]
Hz. Ya'kub'un birkaç karısı vardı. Ya'kub, iki kızkardeşi birlikte almıştı: "O gece Ya'kub kalkıp iki karısını ve iki cariyesini ve onbir çocuğunu aldı, Yabbok geçidinden geçti."[1659]
Elkana'mn iki karısı vardı, birinin adı Hanna, öbürünün Peninna idi. Davud, Hebron'dan geldikten sonra Yeruşaüm'den yine cariyeler-ve kanlar aldı ve yine Davud'a oğullar ve kızlar doğurdular.[1660] I. Samuel Kiiâbının 42-45 nci cümlelerinde de Davud'un birkaç karısı olduğu teyid edilmektedir. Hz. Süleyman'ın ise yediyüz kansı, Üçyüz cariyesi vardı.
Kitabı Mukaddes'te çok kadın almanın hükmü şöyledir: "Eğer kendisine başka bir kadın alırsa, evvelkinin nafakasını, esvabını ve karılık hakkını eksiltmeyecektir."[1661]
Talmud, erkeğin, evleneceği bütün kadınların ihtiyaçlarını görecek derecede güçlü olması şartını getirdi ise de kadın sayışım sınırlamadı. Gerçi ya-hudî hahamları, dört kadından fazla alınmamasını öğütlüyorlar di ama pek dinleyen yoktu.
Avrupa ile Batı Asya'nın çeşitli yönlerinde yaşayan Trakyalılar, Med-yalılar, Plajlarda pek fahiş derecede çok kadınla evlenmeye alışkın idiler. Kadının, bir eşya gibi miras kaldığı, hibe olunduğu, vasiyetle birine devredilebildiği Atina'da da erkek, dilediği kadar kadınla evlenebilirdi. Hz. îsâ, evlenme, rağbetini biraz kırmaya davet ettiyse de evlenmeyi yasaklamadı. Hıristiyanlığın esasında çok kadınla evlenmenin haram olduğuna dair kesin bir hüküm yoktur. Çok kadınla evlenmek, Jüstinien kanunu ile yasaklanmıştır.
Çok kadınla evlenmenin yasak olduğu Batı ülkelerinde, vaktiyle papas-lar dahi yakın zamanlara kadar Morganatik denilen bir çeşit nikâh ile evlenmede bir sakınca görmemişlerdi. Hıristiyanların azizlerinden Saint Augustin kanunları, çok kadınla evlenmeyi mubah kılan toplumlar içinde bunu yapmakta bir sakınca görmemiştir. İngiliz tarihçisi Hallam, Almanya'da, Protestanlığın kurucularının, ta Onaltıncı asra kadar ilk kadının kısır olması gibi belirli sebeplerle çok kadınla evlenmeyi mubah kıldıklarını anlatıyor[1662].
îşte İslâm, geldiği zaman mevcut toplumların birçoğunda uygulanan çok kadınla evlenmeyi sınırlayarak dörde indirmiştir. Fakat dört kadınla evlenmeyi de emretmemiş ancak topluma iyice yerleşmiş olan bu uygulamayı kısmış, şarta bağlamıştır. Kadınlar arasında adalet yapmama endişesi bulununca bir tane almayı emretmiştir. Böylece İslâm, çok kadınla evlenmeyi zorlaştırmıştır.
Kadınlar arasında her bakımdan adaleti yerine getirmek kolay bir şey değildir. Adalet yapılamayınca da bir kadınla evlenme zarureti ortaya çıkmaktadır. Demek ki İslâm, dört kadınla evlenmeye tevsik etmiyor, sınırsız evlenmeyi sınırlayarak en çok dörde müsaade ediyor, fakat bazı hallerde toplumun selâmeti için birden fazla kadınla evlenme kapısını da tamamen kapatmıyor, biraz açık tutuyor. Zira bazı durumlarda birden fazla kadınla evlenmek zaruri olabilir.
Kadın kısır, hastalıklı olduğu zaman kocası onu boşayıp kapıya atma yerine şefkatle muhafaza eder, fakat kendisinin dünyada devamı olacak bir çocuğa sahib olabilmek, yahut zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için başka bir kadınla evlenir. Çocuk sahibi olmak, her insanın en büyük arzusudur. Çünkü çocuk, insanın en büyük desteği, mutluluk kaynağı, vefatından sonra kendisinin hayattaki uzantısıdır. Kadın kısırsa erkek, çocuk sahibi olmak için ya o zavallı, günahsız kadını boşayacak, yahut da çocuksuz kalmaya katlanıp bedbaht olacaktır. Halbuki kısırlığını bilen bir kadın, kendisini ihmal etmeyeceğine, yüz üstü bırakmayacağına inandığı erkeğinin evlenip çocuk sahibi olmasına razı olur. Hem yuva yıkılmaz, hem de erkek mes'ud olur. İki kadın da Allah'ın emrine razı olup kardeş kardeş geçinirler.
Hastalık hali de böyledir. Öyle hastalıklar vardır ki o durumda cinsel ilişki sakıncalıdır. Şimdi bu durumda erkek,

---

[1658] Tekvîn: 28/8-9
[1659] Tekvîn: 32/22
[1660] II. Samuel: 5/13
[1661] Çıkış: 21/10
[1662] Abdulâziz Çavİş, Anglikan Kilisesine Cevap. Çeviren: Mehmet Akif, sadeleştiren: Süleyman Ateş, Ankara, 1974, s. 164-166.

bedenî ihtiyacını nasıl karşılayacaktır. Bunu karşılamak için hasta karısını boşayıp yüz üstü mü bıraksın?
Bütün dünyada savaşa gidenler, erkeklerdir. Bazı durumlarda, özellikle savaşa girmiş ülkelerde kadınların sayısı artar, erkeklerden fazla olur. Her kadın, bir erkekle evlenmeyi arzu eder. Erkek sayısı, kadın sayısından az olursa o zaman her kadına bir erkek düşmez. Böyle hallerde şartlarını yerine getirebilecek erkeklere birden fazla kadın alma hakkı tanınırsa bütün kadınlar koca bulma şansına kavuşurlar. İşte bu ve benzeri sebepler, birden fazla kadınla evlenmeyi gerekli kılar. Ama bunlar zaruri hallerdir, zorlayıcı sebep yokken fazla evlenmeğe kalkmak, müslüman toplumlarda hoş karşılanmamıştır. Nitekim asırlarca İslâm hukukuna göre yönetilen Osmanlı İmparatorluğunda, birden fazla kadınla evli olanların sayısı çok azdı. Hattâ toplum onları kınamıştır.
Bu çok evlenme müsaadesi yüzünden İslama dil uzatanlar arasında şöyle bir herze söyleyenler de vardır: "Erkeğe birden fazla kadın alma müsaadesi veriliyor da neden kadına birden fazla erkek alma müsaadesi verilmiyor?" Bu sözü söyleyenler, herhalde tabiat kanunlarım iyi düşünmeden konuşuyorlar.
Bir dişi, ancak bir erkekten gebe kalır. Ve yüklendiği yavruyu dokuz ay sonra doğurur. Halbuki bir erkek, sadece bir birleşmede 4-5 yüz milyon sperma yani insan tohumu çıkarır. Bunlardan yalmz bir tanesi kadın yumurtasını aşılar. Kadın aşılandıktan sonra artık doğuruncaya kadar başka bir tohum alamaz. Yani bir kadın, ancak bir tek erkekten yılda bir döl alabilir, halbuki bir erkek, gücü varsa bir saat içinde birkaç kadını aşılayabilir.
Kadın, bîrden fazla erkekle ev lense çocuğun babası belli olmayacağı gibi nesil de bozulur. Fakat aynı erkek, ne kadar kadınla birleşse çocukların babası bellidir, nesil de bozulmaz. Bu, diğer canlılar için de böyledir. O halde Allah'ın, gerektiğinde birçok kadına çocuk verme kabili yy et i lütfettiği bir varlığı, sadece bir kadına hasretmek, Allah'ın yaratma yasasına da aykırıdır. Demek ki İslâmın teaddüdi zevcâtı (çok kadınla evlenme müsaadesi), kâinattaki yaratılış yasalarına uygundur. Bunun aksi zorlamadır, tabiat yasasına aykırıdır.
Dediğimiz gibi birden fazla evlilik, zaruret halinde başvurulacak bir yoldur. Zorlayıcı sebep olmadan bunu uygulamak, islâmın emri değildir. Kadınlar arasında adalet yapılamayac aksa bir kadınla yetinmek gerektir ve şarttır. Özellikle geçim şartlarının son derece ağır lastiği şu çağda, birden fazla kadın almaya kalkmak, aile saadetini bozar, kıskançlık, huzursuzluk kaynağı olur.
Islâmı bu yüzden ta'n eden bazı mahfillerde, aslında gizli gizli birçok kadınla yasak aşklar yaşandığı, herkesin malûmudur, tşte islâm, böyle gayri meşru ilişkileri kabul etmez. İslama göre insan, ya tek kadınla yaşayacak, yahut tek kadınla doymuyorsa nikâh ile başka kadm alacaktır. Gayri meşru birleşme, gizli dostluklar zinadır, haramdır. Bunlar, toplum ahlâkım bozar, insanları birbirine düşman eder, nesli bozar, insanları dejenere eder.
Âyetin son bölümü olan "Yahut elinizin altında bulunanlar... "cümlesine gelince bu, o zaman yürürlükte olan bir âdeti ikrardır, yeni bir hüküm değildir. O zaman kölelik ve cariyelik yürürlükte idi. Sahibinin, cariyesi ile cinsel ilişki kurması meşru idi. Bu âdet, toplumda böyle yerleşmiş idi. Kur'-ân, bu yerleşik âdeti hali üzre bıraktı. Çünkü bu, cariyelerin de yararına İdi. Zira onların da birleşme ihtiyacı vardı. Halbuki onlar, maliklerinden başka-lariyle birleşme hakkına sahip değillerdi. Ancak sahipleriyle birleşebilir erdi. Bu hak da onların elinden alınsa onlara zulüm olurdu. Şayet câriye, efendisinden hamile kalıp çocuk doğurursa ümmi veled (çocuk anası) olur, artık satılamaz ve efendisinin ölümüyle birlikte hürriyetine kavuşur. Bu, köle ve cariyeliğin kaldırılması yolunda atılmış bir adımdır. Çünkü câriye de zevce sayılmıştır: "İçinizden inanmış, hür kadınlarla evlenmeğe gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan inanmış cariyelerinizden alsın.'[1663]
4 ncü âyet de evlenen erkeklerin, üzerinde anlaştıkları mehri karılarına vermelerini emretmektedir. Bu âyetin hükmüne göre, evlenen her kadının, kocasından alacağı, mehr denen bir meblâğ vardır. Bunu vermek, kocanın üzerine farzdır. Şayet kadın, gönül rızasiyle bu alacağından vazgeçerse o zaman koca, mehir vermeyebilir. Bu âyet de kadın haklarım koruyan âyetlerden biridir.

5- Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermeyenlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin,
6- Nikâh çağına varıncaya kadar yetimleri deneyin, eğer onlarda bir olgunluk görürseniz, mallarını kendilerine verin. Bü~ yüsünler diye alakoyup israf ile tez elden onların mallarını yemeye kalkmayın. Zengin olan çekinsin; yoksul olan da (malın muhafazası için gösterdiği çaba ve ihtiyacına) uygun şekilde yesin. Onlara mallarını geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahid bulundurun. Hesapçı olarak da Allah yeter.

Tefsîr:

5 nci âyette hayatın kıvamı (direği, temeli) olan malın,sefihlere, yani iyiyi kötüyü ayırdetme yeteneğinden yoksun bulunan kıt akıllı, zayıf görüşlü kimselerin tasarrufuna verilmemesi, öyle kimselerin yalnız yeme, içme, giyme gibi zarurî ihtiyaçlarının karşılanması, onlara karşı güzel davranılma-sı, iyi işlem yapılması emrediliyor.
Âyetin gelişinden anlaşılıyor ki buradaki süfehâ' (aklı kıt kişiler), velîsinin akrabası olan yetimlerdir. Çünkü konu yukarıdan beri yetîm konusudur. Bu âyetler, bütün olarak yetîmlerin hukukunu anlatan bir bölüm oluşturmaktadır.
Burada hitab edilenlerin kimler olduğu sorunu ihtilaflı ise de yetîmlerin velîlerine hitâb edildiği, süfehâ ile de

[1663] Nisa'Sûresi: 25

yetîmlerin kasdedildiği, rüşde (olgunluğa) ermeden verilmemesi emredilen malların da velilerin malları değil, yetimlerin kendi malları olduğu görüşü meşhurdur. Fakat tbn Abbâs ve İbn Mes'ûd'a atfedilen bir görüşe göre de hitâb, yalnız yetîm velilerine değil, bütün akıllı insanlaradır. Sü/e/zâ'dan maksat da kadınlar ve çocuklardır.[1664]
Âyetin hükmüne göre malını kullanamayacak derecede akıl gücünden yoksun kimselere hacr konur (tasarruf yetkisi elinden alınır), velileri, bunların zaruri ihtiyaçlarını, bunlara ait mallardan karşılar. Ayrıca bunlara güzel söz söylemek, öğüt vermek, iyi davranmak da âyetin emirleri arasındadır. Âyette geçen maVu/kelimesi, münkerin zıddıdır. Münker, nefsin çirkin gördüğü şeydir. Ruhun hoşlandığı şey de maVu/'tur. Velînin, yetime: "Malım muhafaza ediyorum, rüşdüne erdiğin zaman malım sana vereceğim" şeklinde söz söylemesi, güzel sözdür.[1665]
6 ncı âyette ise yüce Allah, yetimlerin, nikâh çağına varıncaya kadar denenmelerini, bu çağda aklî seçim gücüne erdikleri takdirde mallarının kendilerine verilmesini, erginliğe ererler de malları elimizden gider düşüncesiyle bir an Önce onların mallarım yemeğe kalkmamalarını, israf etmemelerini; zengin kişinin, himayesinde bulundurduğu yetîmin malına hiç dokunmamasını, fakîr kişinin ise temiz niyetle, aşın gitmeden, israf etmeden, baktığı yetimin malından bir miktar yiyebileceğini; yetimlerin mallarının şahidler huzurunda onlara teslim edilmesini emretmekte ve en güzel hesapçının Allah olduğuna, Allah'ın herşeyi, görüp hesab ettiğine dikkati çekmektedir.
Nikâh çağma ermek, erginliğe ermek demektir. Erginliğe ermek de cinsel yeteneklere kavuşmaktır.
Bu âyeti kerîme, erginlik çağına varıncaya kadar yetimlerin denenmesini, erginliğe erdiklerinde rüşde yani iyiyi kötüyü seçme gücüne kavuşmuş-larsa mallarının kendilerine verilmesini emrettiğine göre yetîmin, kendi malında tasarruf hakkına sahib olması için yalnız erginliğe ermesi yetmez, temyîz gücünü de kazanmış olması lâzımdır. Gaye, yetimlerin haklarım korumak, onların mallarının telef olmasını önlemektir. Yakınları olan velilerinin himayesindeki yetimlerin mallan, velilerinin mallariyle karışık bulunabilir. Velî, kendi ekinleri, hayvanları ve ürünleriyle karışık bulunan yetimin hayvan ve ürünlerini kendi tarafına geçirebilir, onun hakkına tecâvüz edebilir. İşte yetîm malının tecavüzden korunması için yüce Allah, bu âyetleri indirmiştir.
Âyetin belirttiği rüşd (olgunluk) yaşı konusunda çeşitli görüşler vardır.
İbn Abbâs ve Saîd ibn Cübeyr'e atfedilen bir görüşe göre dinini ve malını koruyacak düzeye gelmiş olan kimse rüşde ermiştir. Bazılarına göre fuhşi-yattan ve israftan kaçman da rüşde ermiş sayılır. Bu görüşler güzel olmakla beraber kesinlik belirtmez. Rüşd yaşının Kur'ân ve Sünnette açıkça belirtilmemiş olması, bunun müslüman müctehid ve yöneticilerinin takdirine bırakıldığını gösterir.
İbn Mâce'nin, Hz. Âişe (r.a.) yoluyla rivayet ettiği bir hadîse göre Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: (şu üç kişinin işlediği hatâ yazılmaz): Uyuyan kimse uyanıncaya kadar, küçük büyüyünceye kadar, deli akıllanmcaya yahut şifa buluncaya kadar. "
Bu hadîsin, başka varyantlarına göre Hz, Peygamber (s.a.v.) çocuk ih-tilâm oluncaya kadar hatâlarının yazılmayacağını söylemiştir. Ihtilâm olmak, erginliğe ermek demektir ki bu da şahıstan şahsa değişebilir. Fakat genellikle 15 yaş, erginlik yaşı kabul edilir. Nitekim Ebu Dâvud Süneninin Hudûd Kitabında Hz. Peygamber (s.a.v.)İn, 14 yaşındaki bir çocuğa savaşa katılma izni vermediği, fakat 15 yaşma basınca izin verdiği anlatılır.
Genellikle müctehidler, rüşd yaşını, 17-18 yaş olarak kabul etmişlerdir. İmamı A'zam'a göre rüşd yaşı, onsekizdir. Bu yaşa vardığı halde rüşdüne eremeyen yetîm mahcur olur. Velisi veya tayin edilen vasisi ona bakar, malını da muhafaza eder, onun adına malını işletir.
İmamı A'zam'a göre onsekiz yaşına geldiği halde rüşde ermeyen yetimin malı, yirmibeş yaşma girinceye kadar bekletilir. Yirmibeş yaşına kadar da rüşdüne ermezse artık rüşde ersin, ermesin malı bekletilmez, kendisine teslim edilir.[1666]
Âyetin hükmüne göre yetimin kendisini ve malını muhafaza eden velî, zengin ise yetîmin malına hiç dokunmaz. Fakir ise korumasına karşılık yetimin malından bir miktar yiyebilir. Bu, ona bakmasının ücreti kabul edilir. Buhârî'nin rivayetinde Hz. Âişe, fakir velinin, yetimin malın4an ona harcadığı mal kadar bir şey yiyebileceğini söylemiştir.
Âyeti kerime, fakir velînin, himaye ettiği yetîmin malından Örfe göre bir miktar yemesine müsaade etmekle beraber bu müsaadeyi iyilikle, teiniz niyetle, haddi aşmamak, israf etmemek şartiyle koşullandırmıştır. İhtiyacı olmayan zenginin yetim malından yemesi ise tamamen yasaklanmıştır.
Fakir veliye verilen müsaade, onun güç durumda, maişet sıkıntısı içinde bulunmasından ötürüdür. Müsaade edildi dîye israf edercesine yetimin malını harcamak haramdır.
Yetîmin malını yiyen fakir velinin, eli genişe çıktığı zaman bunu iade edip etmeyeceği konusunda iki görüş vardır: Birine göre velinin himaye ettiği yetîmin malından yediğini geri vermesi gerekmez. Ashabdan biri Hz. Peygamber (s.a.v)e sormuş:
"— Ya Resutâllah, hiçbir şeyim yok, yalnız yanımda malı olan bir ye-tfm var. Hz. Peygamber (s.a.vj şöyle buyurmuş:
— İsraf etmeden, kendine mal etmeden^ kendi malını saklayıp onun malını yememek şartiyle yetiminin

[1664] Câmi'u'l-beyân: 4/243
[1665] Tefsînı âyâti'l-ahkâm: 2/29-30
[1666] Tefsîru âyâti'l-ahkâm: 2/31

malından yiyebilirsin. [1667]
İkinci görüşe göre yetîmin malından yiyen fakir velî, genişe çıktığı zaman yediğini iade eder. Çünkü bu müsaade, kendisine ihtiyacından dolayı verilmişti. İhtiyacı kalmayınca yediğini iade etmelidir. Saîd ibn CUbeyr, Mü-câhid ve Ebû'l-Âliye bu görüştedir. Hz. Ömer (r.a.)in şöyle dediği rivayet edilir: "Ben kendimi yetîmin velisi yerine koydum. Zengin olursam onun malına el sürmem, muhtaç olursam ödünç alır, genişe çıkınca öderim."[1668]
Taberî'ye göre en doğru görüş, bu ikinci görüştür. Yüce Allah zaruret halinde fakir insana, ödünç olarak yetîmin malından alabileceğini söylemiştir. Yetîmin malından öyle hesapsız, kitapsız yemek caiz değildir. Yetîmin bakımına bir ücret takdir edilecekse o zaman veli ile yetime bakan herhangi bir kimse arasında fark kalmaz. Alacağı ücret, yetîmin bakımı için gerekli olan, yetîme harcanan Ücrettir. Bunun dışında kendi geçimi için yetîmin malından harcayamaz. Harcarsa o, borçtur ödemesi gerekir[1669]

7- Ana babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından erkeklere pay vardır; ana babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından kadınlara da pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan (hem erkeğe, hem de kadına) bir hisse ayrılmıştır.
8- (Mîras düşmeyen) akrabalar, yetimler, yoksullar da (miras) taksim(in)de hazır bulunursa bir şeyler vererek onları da ondan rızıklandırın (gönüllerini ho§ edin) ve onlara güzel söz söyleyin.
9- Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde (halleri nice olur) diye korkanlar, (öksüzlerin hakkına dokunmaktan) çe-kinsinler. Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.
10- Zulm ile yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar ve çılgın bir ateşe gireceklerdir!

Tefsir:

7-8 nci âyetlerde babanın, ananın veya akrabanın bıraktığı mirastan kadınların da erkeklerin de haklan bulunduğu belirtilmekte, mîras taksim edilirken orada bulunup da mîras hakkı olmayan akrabaya, yetimlere ve yoksullara da mîrastan bir şey verilip sevindirilmeleri ve onlara güzel söz söylenmesi, güzel davranılması emredilmektedir.
9-10: İnsan, geride bırakacağı zayıf çoluk çocuğunu düşünür, onların perişan duruma düşmesini istemez. İşte yüce Allah, 9 ve 10 ncu âyetler ile müzminlere, başkalarına uygulayacakları işlemi iyice düşünmelerini, kendileri nasıl geride bırakacakları çoluk çocuklarını düşünüyorlarsa başkalarının da geride bırakacakları çoluk çocuklarını düşünmelerini, kimsenin çoluk çocuğunu perişan duruma düşürmemelerini, yetimlerin haklarını yememelerini, yetimlerin mallarını yiyen kimselerin, aslında ateş yediklerini, zira yedikleri o malın âhirette karınlarında ateş olacağını beyan buyurmaktadır.
7 numaralı âyetin, *bir kadımn şikâyeti üzerine indiği rivayet edilir. Bu kadının ölen kocası, geriye Uç yetim kız bırakmıştı. Amcası oğulları, adamın malını tamamen aldılar, bu kadına ve üç yetîm kıza hiçbir şey bırakmadılar. Kadın,d uru mu Allah'ın Resulüne şikâyet etti. Allah'ın Resulü, onlara adam gönderdi. Varisler, malın kendilerine âid olduğunu söylediler. Çünkü ölen kişinin, erkek oğulları yoktu. Arap âdetine göre geri kalan mîrasa, yalnız ölenin erkek akrabası varis olurdu. îşte bu âyet bu olay üzerine indi. Bu âyet inince Allah'ın Resulü (s.a.v.) onlara haber gönderip Allah'ın, kadınlara da pay ayırdığını bildirdi. Daha sonra da akrabadan herkesin ne miktar pay alacağını bildiren mîras âyetleri indi.
10 ncu âyetin, Gatafân kabilesinden, kardeşinin yetim kalan oğluna zulm eden, onun malını yiyen bir adam hakkında indiği rivayet edilir. Fakat âyetlerin mânâsı birbirine bağlıdır. Bunların aynı anda inmiş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Anlatılan iki olay ise, yetimler hakkındaki bu âyetlerin inişine tekaddüm eden olaylar olabilir, hattâ bunların bu âyetlerin inmesine zemin hazırlayan olaylardan olduğu söylenebilir.
Câhiliyye Devrinde mîras, ölenin yalnız erkek akrabâsma kalırdı. Kadınların mîraş hakkı olmadığı gibi savaşa iştirak edemeyecek yaştaki küçük çocukların dahi mîras hakları yoktu. Bu âyetler, kadınları da erkekler gibi mîrasa ortak yapmış, çocuklarla büyükler arasında fark görmemiş, daha sonra inen âyetler ise herkesin mirastan alacağı payı belli etmiştir. Hanefiler, 7 nci âyet hükmünce Zevû'l-Ârhâm'ın da vâris olduğunu söylemişlerdir. ZevÛ'l-Arhâm, ana tarafından akraba olan dayılar, teyzeler...dir, Bunlar da âyette belirtilen erkek ve kadınlar kapsamına girer.[1670]
Akraba içinde kendilerine mîras düşmeyecek olanlar vardır, tşte mîras taksim edilirken, orada bulunan, fakat mîras payı olmayan yakınlara, yetimlere ve yoksullara da bir şeyler verip onların gönülleri hoş edilmelidir. Mîras payı bulunmayan akrabaya, yetimlere ve yoksullara bir şeyler verilmesini emreden sekizinci âyetin neshedildiğine dair rivayetler olduğu gibi bu âyetin neshedilmeyip muhkem olduğuna dair rivayetler de vardır[1671]
Kanaatimize göre ikinci rivayet daha doğrudur. Çünkü âyetin ruhundan anlaşılan şudur ki kasdedilen akraba,

[1667] Nesâ'î, Vasâyâ: 11; İbn Mâ«, Vasâyâ: 9; İbn Hanbel, Musncd: 186, 216
[1668] Klbn Kesîr: 1/453-454
[1669] Câmi'u'l-beyân: 4/260-261
[1670] Teftim âyâti'l-ahkâm: 2/37
[1671] Câmi'ıTl-beyftn: 4/264; tbn Kesîr: 1/454-455

mîras hakkı bulunmayan akraba ile yetimler, yoksullardır. Böyle olduğuna göre bu âyetin, mîras âyetiyle neshedilmesi, söz konusu olamaz. Zira mîras âyeti, mîras payı olan akrabanın alacağı hisseyi izah etmektedir.
Mücâhid, bu âyetin hükmü gereğince vârislerin, fakirlere bir şey yedirmelerinin vâcib olduğunu söylemiştir. İbn Sîrin de kendisine bir vasiyyet yapılmış olan 'Ubeyde'nin vasiyyeti üzerine bir koç kestirip âyette bildirilen kişilere yedirdiğini ve "Bu âyet olmasaydı, bu benim malım olurdu** dediğini anlatmıştır.[1672]
Alî ibn Ebî Talha, 9 ncu âyetin, can verme halinde bulunup vârisleri için zararlı vasiyyet yapan kimse hakkında olduğunu söylemiştir, ölmek üzere olan insan, vârislerine zararlı vasiyyet yaparsa yanında bulunanlar, onu ikaz edip vasi yy et i düzeltmeğe çalışır, o adamı çoluk çocuğunun durumunu düşünmeğe yöneltebilirler. Hattâ, bu onların görevidir de. Dahhâk şöyle diyor: "Hastanın yanındakiler, ona malının tamamını vasiyyet etmesini söylememeli; çocuklarını düşünmesini, borcunu harcını yazmasını ve malının beşte birini de mîras düşmeyen akrabasına vasiyyet edip diğer kısmını vârislerine bırakmasını telkin etmelidirler. "[1673]
Yetîm malına, yetim hakkma dokunmak büyük günahtır. Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yedi helak edici şeyden kaçınınız. 'Onlar nedir ya Resulâllah?' diyenlere şöyle buyurmuştur: Allah'a ortak koşmak, büyü yapmak, haksız yere Allah'ın haram kıldığı bir canı öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, bir şeyden habersiz, inanmış namuslu kadınlara iftira etmek!"
îbn Cerîr ve İbn Ebî Hatim, Ebû Saîd el-HudrTden, Hz. Peygamber (s.a.v.)in şu hadîsini çıkarmışlardır: "Peygamber (s.a.v.) Mirâc'a götürüldüğü geceyi bana anlattı, buyurdu ki: Baktım, dudakları, deve dudaklarına benzeyen bir topluluğun yanındayım. Başlarında bulunan biri, bunların dudaklarını tutuyor, ağızlarına ateşten bir taş parçası koyuyor, ağızlarından atılan bu taş, aşağılarından çıkıyor. Bunların bir bağırışı, bir inleyişi var ki (çok acı)/ Cebrail'e bunların kim olduğunu sordum, 'Bunlar, yetimlerin mallarını zulüm ile yiyenlerdir' dedi. "
Bazı rivayetlere göre bu âyet, mü'minlere çok ağır ve zor gelmişti. Yetimlerin mallarının, kendi mallarına karışmasından çok çekindiler. Yüce Allah bunun üzerine: "... Ve sana yetimlerden soruyorlar. De kî: 'Onların (durumlarını) düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışır (onlarla bir arada yaşar) sanız onlar sizin kardeşlerinizde. Allah bozanı düzeltenden ayırır... [1674] âyetini indirdi. Bundan sonra yemeklerini yetimlerin yemeklerine karıştırdılar, beraber yeyip içtiler.[1675]
Yetim, en büyük koruyucusu olan babasını kaybetmiş, kendisini yönetmekten âciz çocuktur. Yüce Allah, merhametinden dolayı yetimler hakkında Nisa Sûresinin başından itibaren dokuz âyet indirmiştir. Ayrıca Kur'ânı Kerîm'in çeşitli yerlerinde yetimlere güzel bakmayı, onların haklarına asla dokunmamayı emretmiştir:
"... öksüzlere karşı adaleti yerine getirmeniz hakkında size okunan âyetler, Allah'ın hükmünü açıklamaktadır."
"Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız erginlik çağma erişinceye kadar (onun malına) en güzel biçimde (yaklaşabilirsiniz)/.. "
"Sakın öksüzü ezme?" mealindeki âyetler, yetim haklarını korumayı, yetîme karşı şefkatli, merhametli davranmayı emreden âyetlerden bazılarıdır.

11- Allah size, çocuklarınızın alacağı mîras) hakkında, erkeğe kadının payının iki katını tavsiye eder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, (ölenin) geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer (çocuk) yalnız bir kadınsa (mîrasın) yarısı onundur, ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı (mah)nda, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana babası ona vâris oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının payı altıda birdir, (Bu hükümler, ölenin) yapacağı vasiyyetten, ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilmezsiniz. Bunlar, Allah'ın koyduğu farzlar(tıak\aj)dır. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.
12- Eğer çocukları yoksa eşlerinizin yapacakları vasiyyetten ve borçtan sonra geriye bıraktıktan mirasın yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Sizin de çocuğunuz yoksa, yapacağınız vasiyyet ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır; çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer mîras bırakan erkek veya kadının evlâdı ve ana babası olmayıp bir erkek veya bir kızkardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler, üçte bire ortaktırlar. (Bu taksim), zarar verici olmayan vasiyyet ve borçtan sonra (uygulanır). Bunlar, Allah'tan (size) vasiyyettir. Allah, bilendir, halimdir.
13- Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allaha ve Elçisine itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük basan budur.
14-Kim de Allah'a ve O'nun Elçisine karşı gelir, O'nun sınırlarını aşarsa, Allah onu, sürekli kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.

Tefsir:

11-12 nci âyetler, îslâmın mîras hukukunu düzenlemekte, ölen kişinin mirasında vârislerine düşecek payı belirlemektedir.

[1672] lbnKesîr: 1/455
[1673] CâmiVl-beyân: 4/271
[1674] Bakara Sûresi: 220
[1675] îbn Kesîr: 1/456-457; Tefsîru âyâti'İ-ahkâm: 2/41

A— Ölenin çocuklarının mîras hakkı:
1) ölenin erkek ve kız çocukları varsa erkek çocuk, kız çocuğun iki katı mîras alır. Mîrasın tamamı, kızlara bir, erkeklere iki hisse olmak üzere bölüştürülür.
2) Ölen kişi, geriye yalnız bir kız bırakmış, erkek çocuk bırakmamış ise, mîrasın yansını bu kız alır. Eğer geriye ikiden fazla kız çocuğu bırakmış, hiç erkek çocuk bırakmamışsa bu kızlar, mîrasın Üçte ikisini aralarında eşit biçimde bölüştürürler.
Âyette, ölenin bir kızı veya ikiden fazla kızı olması durumu izah edilmiş, fakat yalnız iki kızı olması hakkında bir şey söylenmemiştir. Erkek kardeşleri bulunmayan iki kızın varislik durumu üzerinde ihtilâf vardır, tbn Abbâs, bu iki kızı bir kız hükmüne katarak her ikisine mîrasın yarısını vermiştir. Ona göre yüce Allah: "(Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır.." buyurararak ikiden fazla oldukları zaman kızlara üçte iki vermiştir. Şimdi biz, kızlar iki olduğu zaman onlara da üçte iki veremeyiz.
Fakat müctehidlerin çoğunluğuna göre iki kız da ikiden fazla kızlar gibi üçte ikiyi alırlar. Bu görüş, birkaç yönden daha isabetli kabul edilmektedir: Evvelâ bu hükümde kızlar, iki bacının durumu ile karşılaştınlmıştır. ölen kişinin iki kız kardeşi varsa: "Eğer (ölenin) iki kızkardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır..."[1676] âyetine göre bu iki kızkardeş, üçte ikiyi alırlar. İnsanın iki kızı, kendisine iki kızkardeşinden daha yakındır. Yüce Allah,
iki kızkardeşe üçte ikiyi verdiğine göre iki kıza da üçte ikinin verilmesi lâzımdır.
Saniyen: Kız, erkek kardeşiyle beraber üçte bir alır. Kızkardeşiyle beraber de bunu alması ve her ikisine üçte ikinin verilmesi doğru olur.
Sâlisen: İbn Mes'ûd'dan, Hz. Peygamber (s.a.v.)in, vâris olan kız, oğul kızı ve kızkardeşten: oğul kızına altıda bir, kıza yarı verdiği, böylece kız ve oğul kızına birlikte üçte ikiyi hükmettiği rivayet edilmiştir. O halde iki kıza Üçte iki vermesi gayet doğaldır. Kaldı ki: " (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler..." cümlesinin, " iki ve ikinin üstünde kadın iseier" şeklinde mânâlandınlması da caizdir. Nitekim : Onların boyunlarının Üstüne vurun"[1677] cümlesi de: Boyunlarını ve boyunlarının üstünü vurun"anlamındadır. Demek ki:
a) ölen kişi, geriye erkek-kız, birkaç çocuk bırakırsa erkekler, kadınların iki katı mîras alırlar.
b) ölen, iki veya daha fazla kız bırakır, erkek çocuk bırakmazsa, kızlar, mirasın üçte ikisini alırlar.
c) Ölen, yalnız bir kız bırakır, erkek bırakmazsa bu kız, mirasın yarışını alır. Sünnette açıklanan bir dördüncü hal de vardır ki o da şudur:
d) ölen, geriye bir kız ile, bir de oğlunun kızını bırakmış olursa kızına malın yarısı, oğlunun kızına da altıda biri düşer ki oğul kızı ile kendi kızı, malın üçte ikisini almış olurlar.
c) ölenin oğlu ölmüş olur da oğlunun oğulları bulunursa bunlar, babalarının yerine geçerler. Ne var ki bunlarla beraber, ölenin kendi oğlu da vâris olursa bu torunlara mîras düşmez, bütün mal oğula kalır. Vârisler arasında bir üst tabakanın, bir alt derecedeki mirasçıları mîrastan mahrum kılmasına hacb denir.
Eğer ölenin birinci derecedeki çocuğu erkek ise, kendinden aşağısını, yani ölenin torununu mîrastan düşürür. Fakat birinci derecedeki çocuk kız ise, kız kendisine düşen mîras payını aldıktan sonra geri kalan, oğlunun çocuğuna (yani torununa) düşer. Oğlunun çocuğu erkek ise geri kalanın tamamını alır, oğlunun çocuğu kız ise, Ölenin kızına yarı verilir. Üçte ikiyi tamamlamak için torununa da altıda bir verilir. Çünkü bunlar, rütbeleri değişik iki kız kabul edilirler. Kız olmaları dolayısiyle üçte ikiye katılırlar. Dereceleri değişik olduğundan dolayı da paylan değişik olur. Biri mîrasın yarısını, öteki altıda birini alır.
Eğer üst derecedeki çocuklar, iki kız iseler, bunlar üçte iki alırlar. Bu durumda alt derecedeki çocuk kız ise kendisine bir şey düşmez. Meğer ki kendisinin karşısında (yani kendi derecesinde) veya daha alt derecede bir erkek bulunsun. O zaman bu kız, o erkekle beraber bakîyi (kalan mîrası) alır. tki erkeğe, bir kıza olmak üzere mîras bölüştürülür[1678]
Buhâri'nin, Ibn Abbâs'tan rivayet ettiği hadiste oğul kızı ile kızkarde-şin durumu izah edilir. Orada Ibn Mes'ûd, Hz. Peygamber (s.a.v.)in hükmünce kıza yarı, oğul kızına altıda bir verileceğini, geri kalanın da kızkardeşe düşeceğini belirtmiştir.[1679] Bu hadîse göre dedesinin sağlığında babası Ölmüş bulunan oğul kızı, kendisini mirastan mahrum edecek oğul (yani kızın amcası) yoksa dedesine vâris olur. Oğulun oğlu da buna kıyas edilir. Nitekim Zeyd ibn Sâbit'in rivayet ettiği bir hadîste 6u husus, açıkça belirtilmiştir: "Oğulların çocuğu, insanın kendi çocuğu hükmündedir. Kendilerinin üstünde bir oğul yoksa, bunların erkekleri, adamın kendi erkek çocukları gibi, kızları da kız çocukları gibidir. Onlar gibi dedelerine vâris olurlar, onlar gibi mirastan mahrum olurlar. Oğulun çocuğu, oğul ile birlikte vâris olamaz."[1680]
Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.), Mu'âz'ı» bir kavme öğretmen ve emîr olarak göndermişti. Mu'âz, orada, vefat edip geriye bir kız ile bir kızkardeş bırakan kimsenin kızına mirasın yarısını vermişti.[1681] Bu olay, Hz. Peygamber (s.a.v.)in hayatında olduğuna göre demek ki Mu'âz, bu hükmünde Allah

---

[1676] Nisa Sûresi: 176
[1677] Enfâl Sûresi: 12
[1678] Tefsîru âyâti'l-ahkâm: 2/44-45
[1679] Buhar!, Ferâiz, bâbu mîrâsi ibneti ibn ma'a İbnetin
[1680] Buhâri, Ferâiz, bâbu mîrâsi ibni'l-ibn
[1681] Buhârî, Ferâiz, bâbu mîrâsi' 1-benât

Resulünün hükmüne dayanmıştır.
Sünen sahipleri, Allah Resulünün, geriye yalnız oğul çocuğu bırakan kimsenin bu torununa altıda bir hisse verdiğini rivayet ederler. Hz. Ebûbekir, oğul oğlunun mirasında nenesine altıda bir vermiş, bu kez çocuğun başka nenesi de gelip Hz. Ömer'den hak istemiş, Hz. Ömer: "Eğer ikiniz birleşir-seniz altıda bir ikinize düşer, aranızda bölüşürsünüz. Yalnız biriniz olursa altıda bir, ona düşer'* dem iştir. [1682]
Hacb:
Ferâiz ilminde hacb denen bir şey vardır. Hacb, daha yakın akrabanın, daha uzak olanları mirastan düşürmesi veya onların mîras hakkını azaltma-sidir. Hacb-i noksan ve hacb-i hirmân olmak üzere iki türlü hacb vardır. Hacb-i noksan, vârislerden birinin veya birkaçının mîras hakkını azaltmak, hacb-i kirman ise mirastan tamamen mahrum bırakmaktır.
Hacb-i noksana misal: Karı kocanın, birbirinden alacağı mîras durumudur. Koca, karısından yarı atacağı yerde çocuğun bulunması, kocanın hakkını yarıdan dörtte bire düşürür. Kadın, kocasından dörtte bir alacağı yerde çocuğun bulunması, kadının hakkını dörtte birden sekizde bire düşürür. Keza çocuk, dedesinin ve nenesinin mîras hakkını azaltır. Vefat eden evlâdından, babası üçte iki, annesi üçte bir alacak iken, ölenin çocuğu bulunması halinde dede ve nene, altıda birer hisse alırlar, ölenin kardeşleri de annenin hakkını, üçte birden, altıda bire düşürürler. Baba varsa kendileri vâris olamazlar. Buna rağmen annenin mîras hakkını düşürürler.
Hacb-i kirmana mîsal de ölenin babası, dedesi veya çocukları bulunması halinde anne bir kardeşlerinin mirastan mahrum olmalarıdır. Çünkü ölenin babası, dedesi, yahut çocuğu varsa anne bir kardeşlerine hiçbir şey düşmez. Keza anne baba bir, yahut baba bir kardeşlerin mîras hakkı da, baba ile, anne ile, oğul ve oğulun oğlu ile düşer.
B— Anne babanın mîras haklan:
1) ölen kişinin anne babası ve çocukları varsa, anne ve babanın her birine altıda bir düşer. Ölenin anne babasiyle birlikte yalnız bir kızı varsa kıza yarı, anne babanın her birine de altıda bir düşer. Ayrıca baba, asabelik do-layısiyle mîrasın kalan kısmım da alır.
2) Eğer ölenin çocukları ve kardeşleri yoksa, mîrasın üçte biri annesine, geri kalan üçte ikisi de babasına düşer. Böylece babanın hissesi, anneninki-nin iki katı olur.
3) Ölenin anne babasiyle birlikte kardeşleri de varsa, annesine altıda bir düşer. Ölenin kardeşleri, annesinin Üçte bir hissesini altıda bire düşürürler. Âyette: "Eğer kardeşleri varsa, annesinin payı altıda birdir" buyurulmuş-tur. Demek ki annesinin hissesini üçte birden, altıda bire düşüren, yalnız bir tek kardeş değil, kardeşlerdir, ölenin yalnız bir kardeşi varsa, annesi yine üçte bir alır. Baba ile birlikte kardeşler vâris olamazlar. Yalnız annenin hak-kını 1/3 den 1/6 ya düşürürler. Fakat Abdullah ibn Abbâs, kardeşler, anneden eksilttikleri 1/6 hisseyi (1/3 = 2x1/6 dır) alırlar demiştir. Kardeşler 1/6 alınca Kardeşleriyle birlikte vâris olan babası ise, kalanın Üçte ikisini alır. Şöyle:
İS Anne: kardeşler: baba:
1/6 + 1/6 + 4/6 : 6/6
Fakat bu görüş şazdır. Cumhura göre baba ile birlikte kardeşler vâris olamazlar.
4) Kadın ölür, geriye kocasiyle birlikte babasını, annesini bırakırsa annesine üçte bir düşer, kocası mîrasın yarısını alır. Geri kalanı da babası alır ki kalan altıda birdir. Bu takdirde, anne babanın iki katı kadar mîras almış olur. Bu ise Ferâiz kuralına aykırıdır.
a) Bunu düzeltmek için sahabenin çoğunluğu, koca, hakkını aldıktan sonra geri kalanın üçte birini anneye vermişlerdir ki bu, bütün malın altıda birine tekabül eder. Baba ise bütün maun üçte birini alır. tbn Mes'ûd, Zeyd ibn Sabit, yedi fakîh ve dört imam bu görüştedir. Fakat Abdullah ibn Ab-bâs buna muhalefet etmiş, anneye, malın tamamının üçte biri düşer, demiştir.
b) ölen kişi, geriye bir kadın ile anne babasım bırakmış ise, karısı, hissesini aldıktan sonra annesine, geri kalanın üçte biri düşer. Bu da tıpkı bir Öncekine benzer.[1683]
c) Üçüncü görüşe göre de yalnız koca öldüğü zaman, kocanın annesi bütün malın üçte birini alır. Mesele onikiden gelir. Karısı dörtte birini alır ki üçtür. Annesi üçte birini alır ki dörttür. Geriye kalan beş hisse de babanın hakkıdır. Fakat anne baba, kadımn kocasiyle birlikte vâris oldukları zaman, anne, babadan fazla almamak için geri kalanın üçte birini alır. O zaman mesele altıdan gelir. Kocaya yarı olan üç, anneye kalanın üçte biri olan bir, babaya da geri kalan iki düşer.
C— Karı-kocanın mîras hakları:
1) Ölen kadımn çocuğu yoksa kocası, kadımn bıraktığı malın yarısını alır. Eğer kadının çocuğu varsa, kocası mîrasın dörtte birini alır.
2) ölen erkeğin çocuğu yoksa karısına, bıraktığı malın dörtte biri düşer. Kadınlar birden fazla iseler, dörtte bire veya sekizde bire ortak olurlar. Eğer Ölenin çocuğu varsa karısına sekizde bir düşer. Çocuğun bir veya daha fazla, erkek veya kız olması, karısının hissesini değiştirmez.
D— Kelâle'nin mirası:
Âyette son olarak Kelâle'îûn mirası anlatılmaktadır. Kelâle zayıf ve âciz kimseye denir. Daha sonra bu kelime, akraba yönünden zayıf kimseye denmiştir. İnsanın çocuğu, annesi ve babası en yakın kimseleridir, işte bunlardan

[1682] Tirmiîî, Ferâiz, 10
[1683] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm: 2/46-47

mahrum olarak ölen kimseye kelâle denmiştir.
ölenin annesi, babası ve çocukları yok, anne bir kız ve erkek kardeşi varsa, bunlarm her birine mirasın altıda biri düşer. Eğer anne bir erkek ve kız kardeşler birden fazla ise, bunlar, mirasın üçte bîrini kendi aralarında bölüştürürler.
Bu âyette kasdedilen erkek ve kız kardeş, anne bir erkek ve kizkardeş-tir. Baba anne bir veya baba bir kardeşler değildir. Bu hususa, Sa'd ibn Ebî Vakkas kırâeti tanık olduğu gibi Nisa Sûresinin son âyeti de tanıktır. Çünkü bu sûrenin sonundaki âyette kelâte'ye vâris olan bir kızkardeşe, mirasın yarısı, iki kızkardeşe üçte ikisi verilmiş; erkek ve kızkardeşler bir arada bulunursa mirasın tamamı; erkeğe, kadının iki katı olmak üzere bölüştürülmüştür. Halbuki buradaki kardeşlere altıda bir, üçte bir verildiğine göre ilk bakışta iki âyet arasında bir aykırılık göze çarpmaktadır. O halde burada kasdedilen, sûrenin sonunda kasdedilen kardeşlerden farklıdır. Burada yalnız anne bir erkek ve kız kardeşler kasdedilmistir. Müfessirler de bunu böyle izah etmişlerdir. Ayrıca burada kardeşlere verilen altıda bir, üçte bir hisse, aslında annenin hissesidir. Bu da gösterir ki burada kasdedilen kardeşler, anne tarafından kardeşlerdir.
a. Anne bir kardeş, yahut anne bir kız kardeş yalnız bulunabilir. Bu takdirde mirasın altıda birini alır.
b. Eğer anne bir erkek ve kız kardeş birden fazla iseler, mirasın Üçte birine ortak olurlar. Üçte biri, kız erkek aralarında eşit şekilde bölüştürürler.
c. Ölenin çocuğu veya babası varsa bunlar, anne bir kardeşlerini mirastan düşürürler.
Burada keiâîe, erkek de olabilir, kadın da. Her ikisi için de bu hükümler geçerlidir. Çünkü ile atfedilen kadın, erkekle aynı hükme tabi kılınmıştır. Kadın da çocuksuz ve anababasız ölürse onun anne bir erkek veya kız kardeşi, mirasın altıda birini; kardeşler birden fazla iseler üçte birini alırlar.
Tirmizî'de bulunan bir hadisi şerife göre asabesi, yani baba tarafından akrabası olmayan kişiye dayısı vâris olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Mevlâsı olmayanın mevlâsi, Allah ve Resulüdür. Vârisi olmayanın vârisi, dayısıdır.'VJBu hadisin birinci şıkkına göre vârisi olmayanın mirası Beytu'l-mâle yani devlet bütçesine aittir. Borcu varsa o da Beytu'l-maTdan Ödenir. İkinci şıkkına göre de asabeden vârisi olmayanın mirası, dayısına düşer.
E- ölenin mirasının bu şekilde taksimi, borcunun ödenmesinden ve va-siyyetinin yerine getirilmesinden sonradır. Ancak borcun ve vasiyyetin, vârislere zararlı olmaması lâzımdır. Ölenin normal borcu ne kadar olursa olsun, verilecektir. Borcun vârisleri zarara sokanı, ölüm hastalığında adamın, sevdiği bir yakınına veya dostuna fazla miras bırakmak için yalan yere ona borçlu olduğunu söylemesidir, imamı Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre hayatı boyunca söylemeyip can verirken ikrar edilen bu borç, bâtıldır, ölüm hastalığında bulunan kişinin, mücerred ikrariyle sabit olan borç, irse takdim edilmez. Bu» vârislerin iznine bağlıdır. Şafiî'ye göre bu ikrar sahihtir.[1684]
Vasiyyete gelince: Vasiyyet, malın üçte birini geçerse vârislere zararlı olur. Keza vârislerden birine yapılacak vasiyyet de diğer vârisleri zarara sokar. Bundan dolayı miras hakkı bulunanlara vasiyyet yapılmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah, her hak sahibinin hakkını vermiştir.Artık vârise vasiyyet olmaz.[1685] buyurmuştur. Binaenaleyh vârislere vasiyyet yapılamayacağı gibi yapılacak vasiyyet malın üçte birini de geçmemelidir. Maamâfih vârise vasiyyet edilebileceği görüşünde olanlar da vardır. Vârise vasiyyet edilemeyeceği hususunda çoğunluk varsa da ittifak yoktur.
Veda haccında, ölüm derecesinde hasta olan Sa'd ibn Ebî Vakkas kendisini sormağa gelen Hz. Peygamber (s.a.v.) ile şöyle konuşur:
"— Ya Resulâllah, ben malı olan bir adamım, bir tek kızımdan başka vârisim de yoktur. Malımın üçte ikisini vasiyyet etsem ne dersin?
"— Hayır.
"— Yarısını sadaka olarak vereyim mi?
"— Hayır.
"— Ya üçte birini?
"— Üçte biri olabilir ama o bile çoktur. Senin geriye zengin vârisler bırakman, insanlardan dilenen fakir kişiler bırakmandan hayırlıdır."[1686]
Genel kanıya göre Bakara Suresinin, anababaya ve akrabaya vasiyyeti emreden 180 nci âyeti, buradaki miras âyetleriyle neshedilmiştir. Çünkü bu âyetlerle anne babanın ve akrabanın miras haklan belirlenmiştir. Hz. Pegamber (s.a.v.) de biraz önce yazdığımız hadisleriyle mirastan payı belli olan akrabaya vasiyyet yapılamayacağını bildirmiştir. Abdullah ibn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Mal çocuğa, vasiyyet ana babaya ve akrabaya ait idi. Allan, bunlardan istediğini neshetti, erkeğe,kadımn iki katı pay verdi "[1687] Ancak iki âyet arasında nesih yok tahsis vardır, miras âyetleri yakın akrabaya pay veriyor. Kendilerine miras düşmeyen uzak akrabaya vasiyyet ile pay bırakılabileceği gibi din ayrılığı dolayısıyla miras alamayan anababaya da vasiy-yet ile mal bırakılabilir.

[1684] Bkz. Hjnu'l-'Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân: 1/351; Hak Dini Kur'ân Dili, 2/1311
[1685] Buhârî, Vasâyâ: 6; Ebû Dâvûd, Vasâyâ: 6; Tirmizî, Buyu' 88; Nesâ'î, Vasâyâ: 5; İbn Mâce, Vasâyâ: 6; Dârimî, Vasâyâ: 28; İbn Hanbel, Musned: 4/186...
[1686] Müslim, Vasiyyet, bâb: 1, hadîs: 5
[1687] Cftmi'u'l-beyân: 4/276

Mal sahiplerinin, kızlarım, yahut vârislerden bazılarını mirastan mahrum edecek biçimde vasiyyet yapmaları da doğru değildir. Çünkü bu, vârislere zararlı vasiyyet olur. Âyet ise vasiyyetin zararlı olmamasına dikkati çekiyor.
Vârise yapılacak vasiyyetin sahih olup olmayacağı ihtilaf konusudur. Doğru olan görüşe göre vârise yapılan vasiyyet sahih değildir. Çünkü töhmet sebebidir. Şafiî, yeni görüşünde bu ikrarın sahih olacağını söylemiştir. Şurası muhakkak ki bazı vârislerin payım azaltmak için bile bile böyle vasiyyet yapmak icmâ ile haram sayılmıştır.[1688]
11 nci âyet, babalar ve oğullar için gösterilen bu taksimin uygunluğunu belirtmek üzere "Babaların mı, oğulların mı size daha yararlı olduğunu siz bilemezsiniz, Allah bilir. Bu, Allah'ın ilim ve hikmetine göre yaptığı bir taksimdir. O, hikmet sahibidir, her şeyi yerli yerince yapar." cümlesiyle sona ermektedir. 12 nci âyet ise vârislere zarar vermekten kaçınmaya dikkati çekmekte ve Allah'ın her şeyi bildiğine, insanların taşıdıkları niyyetlerden haberdar olduğuna işaret etmektedir. 13 ve 14 ncü âyetlerde de, izah edilen bu miras hukukunun, Allah'ın çizdiği sınırlar olduğu belirtilmekte, Allah'a ve Elçisine itaat edip O'nun belirlediği sınırlar içinde duranları, yüce Allah'ın ebedi kalınacak cennetlere sokacağı, en büyük kurtuluşun bu olduğu; Allah'a ve Elçisine isyan edip Allah'ın koyduğu sınırları aşanları da yüce Allah'ın, ebedi kalınacak ateşe sokacağı, orada kendileri için alçaltıcı bir azap bulunduğu ihtar edilmektedir!
Bu âyetlerin, iniş sebebi olarak birkaç olay anlatılır. Bunlardan biri, Câ-bir'in anlattığı şu olaydır:
Sa'd ibn er-Rabî'in karısı, Allah'ın Resulü (s.a.v.) e geldi:
"— Ya Resulâllah, dedi, bu iki kız, Sa'd ibn er-Rabî'in kızlarıdır. Babaları, seninle birlikte Uhud'da savaşırken şehid oldu. Amcaları da bunların mallarını aldı, bunlara hiçbir şey bırakmadı. Mal olmadan bunlar evlenemezler. Çünkü malı olmayan kızı kimse almaz. Allah'ın Resulü (s.a.v.):
— Bekle» Allah bu hususta bir hüküm verecek, dedi
Bunun üzerine miras âyeti indi Allah'ın Resulü (s.a.v.) kızların amcalarına haber gönderip şöyle emir verdi'
— Sa'd'm iki kızma üçte iki ver, kızların annesine sekizde bir ver, geri kalanı da senindir."[1689]
Câbir'in anlattığı diğer bir olay da şöyledir:
"Allah'ın Resulü (s.a.v.) ve Ebubekir, Seleme Oğulları yurdunda yürüyorlardı. Beni sormaya geldiler. Ben de o kadar hasta idim ki aklım başımda yoktu. Allah'ın Resulü su istedi, o su ile abdest aldı, sonra üzerime su serpti. Ben ayıldım -Ya Resulâllah, dedim, malım hakkında ne yapmamı emredersin?.. İşte o zaman: (Allah size, çocuklarınızın mirası hakkında, erkeğe, kadının alacağı payın iki katını tavsiye eder...) âyeti indi."[1690]
Birinci olay, bu âyetin iniş sebebi olmasına daha müsaittir. Câbir'in anlattığı ikinci olay, bu surenin son âyetinin iniş sebebi olabilir. Zira Câbir'in kızları yok, kız kardeşleri vardı. Câbir kelâle olarak vafat etmiştir. Fakat Buhârî, âyetin iniş sebebi olarak ikinci hadisi kaydetmiş, İbn Kesir de Buhârî'ye uyarak ikinci hadisi yazdıktan sonra birinci rivayetin, âyetin iniş sebebi bakımından uygun olduğunu söylemiştir,[1691]
tniş sebebi olarak Umm-u Kuha olayı da zikredilir. Şair Hassân'ın kardeşi ölmüş, geriye karısı Ümm-u Kuha ile beş kız bırakmış idi. Erkek vârisler malı almaya geldiler. Umm-u Kuha, kendisine hiçbir şey bırakmak istemeyen vârisleri, Allah'ın Resulüne şikâyet etti. Yüce Allah: "İkiden fazla kadın iseler, ölenin geriye bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer (çocuk) yalnız bir kadınsa (mirasın) yarısı onundur,.," âyetini indirdi. Umm-u Kuha hakkında da: "Sizin de çocuğunuz yoksa yapacağınız vasiyyet ve borçtan sonra bıraktığınızın dörtte biri onlarındır; Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır..." buyurdu.[1692]
Şurasına da işeret etmek gerekir ki Kur'ân âyetlerini tek sebebe bağlamak doğru değildir. Bunlar râvîlerin tesbit ve zapt ettikleri sebeplerdir. Fakat bunların yanında zaptedilemeyen daha birçok hâdise muhakkak ki vardır. İşte âyetin inişinden önce bu anlatılanlara benzer birçok olay vukubulmuş olabilir. Zaten o zaman mevcut miras hukuku, sosyal yapıda sızlanmalara sebep olacak nitelikte idi. Çünkü Câhiliyye devrinde kızlara ve çocuklara, kadınlara miras verilmiyordu. Miras ancak savaşma gücünde olan erkeklerin hakkı idi. Mirasın başka bir intikal şekli de *ahd yolu idi. Adam bir arkadasiyle: "Kanım senin kanındır, şerefim senin şerefindir. Sen bana vâris olursun, ben sana vâris olurum. Sen benim şerefimi kollarsın, ben de senin şerefini kollarım" şeklinde ahit yaptı mı öldüğü zamanahit yaptığı arkadaşı ona vâris olurdu.[1693]
Aynca Araplarda evlâtlık edinme vardı. Evlâtlık da tıpkı evlât gibi miras alırdı.
tşte bu miras intikal hukuku, toplumda sızlanmalara, haksızlıklara sebep oluyordu. Bu zulüm hukukunu değiştirmek üzere miras âyetleri indi. Demek ki âyetlerin asıl iniş sebebi, çeşitli toplumlarda uygulanan adaletsiz miras sistemi idi.
Kadınları ve çocukları da mirasa ortak yapan bu ferâiz âyetleri indiği zaman bazı insanların çok zoruna gitmişti. Dediler ki: "Kadına dörtte bir, sekizde bir; kıza yarı veriliyor. Küçük çocuklara miras ayrılıyor. Bunların hiçbiri düşmanla savasamaz, ganimet toplayamaz. Sesinizi çıkarmayın, bu konudan hiç söz açmayın. Allah'ın Resulü (s.a.v.) belki bunu unutur, ya da kendisine söyleriz, bunu değiştirir. Hz. Peygamber (s.a.v.)e dediler ki:

[1688] İbn Kesîr: 1/461
[1689] İbn Mâce, Ferâiz, 2; Tirmizî, Ferâiz, 3; Ebu Dâvûd, Ferâiz, 4; İbn Kesîr, 1/457
[1690] Buhârî, Tefsîr, Nisa* Süresi; Müslim, Ferâiz, bâb: 2, hadis: 5; İbn Mâce, Ferâiz: 5
[1691] İbn Kesîr: 1/457
[1692] CâmiVl-beyân: 4/275
[1693] Mefttîhu'l-gayb: 3/224

"— Ya Resulâllah, kıza babasının bıraktığı malın yansım mı verelim? Oysa kız, ata binemez, düşmanla savasamaz. Çocuğa miras mı verelim? Miras çocuğun işine yaramaz ki?"[1694]
Tabii eğer âyetlerin, bazı sahabilerin zoruna gittiği hakkındaki bu rivayet doğru ise, Arap miras hukukunu esash biçimde değiştiren İslâm sisteminin, onlarda ilk anda uyandırdığı bir şaşkınlık olabilir. Sonunda hepsi Allah'ın hükmüne razı olmuş, gönülleri bu hükümlerin tatbikiyle huzur bulmuştur.
F — Ferâiz ilmi:
: Allah'tan birfarîze olarak" cümlesindeki fariza, Allah'ın farz kıldığı hak, ayırdığı pay demektir. Bunun çoğulu olan ferâiz kelimesi, İslâm hukukunun miras dalını anlatan önemli bir bilimin adıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi devirlerinde oluşan bu ilme çok önem vermiş, bunu iyi öğrenmeyi insanlara tavsiye etmiştir.: "Kur'ân'ı veferâizi öğrenin ve insanlara da Öğretin. Çünkü (bir gün) benim ruhum kabzedileçektir (alınacaktır).' 'demiştir[1695] Abdullah ibn Amr ibn el-Âs'm rivayetinde de Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur: "ilim üçtün bundan ötesi fazladır: Muhkem âyet, yürürlükte olan sünnet, adaletli ferâiz.[1696]Abdu\\sLh ibn Me-sud'un da: "Bir insan ferâizi, haca ve talâkı bilmedikten sonra onun, göçebe çöl halkıyla ne farkı kalır?" dediği rivayet edilir.[1697]
Âyetlerde belirtilen miras hükümleri müslümanlar arasında geçerlidir. Müslümanlar ile kâfirler arasında miras yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Müslüman kâfire, kâfir müslümana vâris olmaz." demiştir.[1698]Kezâ murisini (kendisine miras bırakacak akrabasını) öldüren kişiye de miras düşmez. Peygamberimiz (s.a.v.): "(murisini öldüren) kaatil, vâris olmaz" buyurmuştur[1699]
Kati (öldürme), gerek kasden, gerek hatâ ile olsun, kişiyi mirastan mahrum eder. İmam Malik'e göre hatâ ile öldürme mirasa engel değildir.[1700]
Zina çocuğuna miras düşmez. Tirmizî şu hadisi rivayet ediyor: "Hangi erkek, hür veya cariye bir kadınla zina ederse, doğan çocuk, zina çocuğudur, kendisi varis olmaz, kendisine de vâris olunmaz.[1701]
Karısıyle müla'ane[1702] edip çocuğunun, başkasına âid olduğunu söyleyen kişiye o çocuk vâris olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle çocuğu annesine katmış, onu anne tarafına mirasçı kılmış, annesinin nisbet ettiği babaya vâris kılmamıştır
Kur'ânı Kerim, bu âyetlerle mirastan mahrum bırakılan kadınlara ve çocuklara miras hakkı tanıdığı gibi mirastan alacakları pay belli olmayan anne, baba ve akrabanın miras paylarını da ayrı ayrı belirlemiştir.
Islâmda erkeğe, kadının iki katı miras verilmesini tenkid edenler çoktur. Fakat iyi düşününce bunun, derin hikmete uygun olduğu anlaşılır. Burada aile hayatının sonucu olarak ortaya çıkan miras hukuku izah edilmektedir. Aile hayatında geçim yükü, genellikle erkeğin üzerindedir. Erkek, hem kendisini, hem de karışım olmak üzere en az iki kişiyi beslemek zorundadır. Bunun yanında küçük çocuklarını, annesini, babasını geçindirmek de erkeğe düşer. Birkaç kişinin bakımı, erkeğin omuzlarına biner. Oysa kadın kocasını beslemez, kocası tarafından geçimi sağlanır. Kadına kocası, oğlu, babası veya kardeşleri tarafından bakılır. Bazı kadınlar, bizzat çalışarak geçimlerini sağlasa-lar da henüz bütün kadınlar bu durumda değildir. Bundan asırlar önce kendi geçimini sağlayan kadın hemen hiç yok gibiydi. Âyetlerin indiği şartları düşünmek gerekir. Hattâ bugün bile toplumda fazla bir şey değişmiş değildir. Genellikle kadına başkaları tarafından bakılır. Kadın himaye görür, erkek ise başkalarına bakar, karısını hâmisi olmayan hemşiresini, annesini, nenesini himaye eder.
İşte hem kendisine, hem karısına, çoluk çocuğuna,, gerektiğinde annesine, babasına bakmak, onların da geçimlerini sağlamak zorunda bulunan erkeğin, icabında yine kendisinin himaye edeceği kız kardeşinden bir kat fazla miras alması, adaletsizlik değil, adaletin ta kendisidir. Çünkü erkek bir kadını getirip bakacak, kız ise bir başka erkek tarafından götürülüp bakılacaktır.
Âyette dikkat edilecek önemli bir husus da vardır ki o da erkek gibi, kadına da borç ve vasiyyet hakkının tanınmış olmasıdır. Ölen erkek olsun kadın olsun, borcu verilip vasîyyeti yerine getirildikten sonra geri kalan mirası taksim edilir. Bu, kadına bütün medeni ve sosyal hakların tanınması demektir. Kadın mülk sahibi olur, miras bırakır, miras alır, vasiyyet eder, vasiyyeti yerine getirilir, borç alıp verebilir. Demek ki Kur'ân, kadına her türlü mülkiyet ve mülkünde tasarruf hakkı tanımış, ona tam hür bir kişilik kazandırmıştır. Bu, kadın hakları bakımından çok büyük bir gelişmedir. Çünkü kadının mülkiyet hakkı, değil o günkü toplumlarda, medeni kabul edilen Batı toplumunda bile ancak ondokuzuncu asrın sonlar iyle yirminci asır başlarında tanınmaya başlamıştır. Kur'ân indiği zaman kadın, birçok sosyal haklarından yoksun yaşıyor, bir eşya gibi kabul ediliyordu, tşte Kur'ân onun elinden tutup insanî bakımdan onu erkekle eşit yapmış, ona toplumun tanıyabileceği en ileri haklan tanımış, onu saygıdeğer bir insan yapmıştır.

[1694] CâmiVI-beyân: 4/275; lbn Kesîr: 1/458; Tefsîru âyâti'l-ahkâm: 2/43
[1695] Tirmizî, Ferâiz:
[1696] Ebü Dâvûd, Ferâiz: 1
[1697] ibnuM-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân: 1/331
[1698] Buhâri, Ferâiz: bâbu lâ yerisu'l-muslimu'l-kâfire; Müslim, Ferâiz: 1; Tirmizî, Ferâiz: 15
[1699] Tirmizî, Ferâiz: 17; îbn Mâce, Ferâiz: 8, Diyât: 14; Dârimî, Ferâiz: 41
[1700] Tirmizî, Ferâiz: 17
[1701] Tirmizî, Ferâiz: 21
[1702] Mülâ'ane: Bir erkeğin, karısını zina ile suçlaması sonucunda kan kocanın, hâkim huz-runda kendilerinin doğru söylediklerine yemîn edip, her birinin, yalan söylüyorsa Allah'ın lanetinin ve gazabının kendi üstüne olmasını dilcmesidir ki Nûr Sûresinde izah edilecektir.

15- Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin; eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıncaya, ya da Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).
16-tçinizden iki erkek fuhuş yaparsa, onlara eziyet edin; eğer tevbe eder, uslanırlarsa artık onlarfa. eziyct)den vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.
17-Allah'a göre şu kimselerin tev-besi makbuldür ki cahillikle bir kötülük yapıp hemen ardından dönerler, işte Allah, onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
18- Yoksa kötülükler yapıp yapıp da nihayet kendilerine ölüm gelip çatınca: "Ben şimdi tevbe ettim" diyenler ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur (öylelerinin tevbesi makbul değildir). Onlar için acı bir azâb hazırlamışızdırl

Tefsir:

Fahişe: pek çirkin, aşın derecede edepsizlik demektir. Burada zina anla-mınadır.
15 nti âyette fuhuş yapan ve suçlan dört şahit tarafından da görülmüş bulunan kadınların evlerde hapsedilmeleri, ölünceye, yahut Allah kendilerine bir yol gösterinceye kadar evlerde tutulup dışan çıkarılmamaları emrediliyor.
Âyetin, "fuhuş yapan kadınları evlerde tutunuz" ifâdesinden, onların fuhuş yapmalarına engel olmak için evlerde tutulma cezasının verildiği anlaşılır. Ayrıca âyetten namuslu kadınların, gerektiğinde dışarı çıkıp işlerini gö-rebilecekleri de anlaşılır.
16 ncı âyette de fuhuş yapan erkeklere eziyet edilmesi, tevbe edip uslandıkları takdirde onların bağışlanması emir buyurularak yüce Allah'ın tevbeleri çok kabul eden, kullarını çok esirgeyen olduğu hatırlatılmak suretiyle insanlara da şefkat ve merhametle işlem yapılması tavsiye ediliyor.
17-18 nci âyetler ise hangi tevbenin makbul olacağını anlatıyor. Günahtan dönme, işlememeğe kesin karar verme anlamını taşıyan tevbenin, bilinçli olarak yapılması, içtenlikle kötülüklerden Allah'a dönülmesi öğütlenmek üzere şöyle buyuruluyor: Allah, şu kimselerin tevbelerini kabul eder ki cahillikle bir günah işler, hemen ardından tövbe edip günahtan dönerler. Günah işleyip de ölüm gelip çattıktan, yaşama ümidi hiç kalmadıktan, gözlerden perdeler kalkıp âhîret halleri göründükten sonra "Tevbe ettim" diyenlerin, ya da hayatlarının sonuna kadar inkâr içinde olanların tevbeleri makbul değildir.
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında bir rivayet yoktur. Müfessirlerin çoğunluğuna göre 15-16 ncı âyetler, îslâmda zina hakkındaki hükümlerin ilk aşamasını belirlemektedir. Islâmın ilk zamanlarında zina eden kadınlar, evlerde hapsedilir, erkekler ise azarlama kınama, ayakkabı ile dövme cezası ile cezalandırılırdı. MüfessİrIere göre zina eden kadınlar için evlerde hapis, erkekler için azarlama, kınama cezasını emreden bu âyetlerin hükmü, daha sonra inen Nur Suresinin: "Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek [1703]meâlindeki âyetiyle neshedilmiş,zinâ eden bekâr erkek ve kadına yüz değnek vurma, evlilere de taşlanarak öldürme cezası getirilmiştir.[1704]
'Ubâde ibn es-Sâmit, Hz. Peygamber (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu anlatır: "Allah 'in, kadınlara yol göstereceği konusundaki hükmü benden alınız. Allah, (zina eden) kadınlara şöyle yol gösterdi: Evli evli ile, bekâr bekâr ile zina ederse, zina eden evliye yüz değnek vurulur ve taşla recmedilir. Zina eden bekâra da yüz değnek vurulur, sonra bir yıl sürgün edilir. "[1705]
Bu hadîste zina eden evliye, yüz değnek vurulup sonra recmedileceği ifade buyurulmuş ise de tatbikatta Hz. Peygamber (s.a.v.)in zina eden evli kişiyi dövmediği, sadece recmettiği rivayet edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)in bu uygulaması, yukarıdaki sözüne tercih edilmiştir. Cumhur, zina eden evlinin, dövülmeden recmedileceğine hüküm vermiştir[1706] Recm, Kur'ân-ı Kerîmin getirdiği bir hüküm değil, bazı âhad rivayetlerine dayanan fakihlerin koyduğu bir hükümdür. Nur sûresinin 2nci âyetinin tefsirinde bu konuyu ayrıntılarıyla açıklayacağız.
İkinci âyette eziyet edilmesi emredilen iki kişinin iki erkek mi, yoksa birbiriyle zina eden erkek kadın mı olduğu hakkında görüş ayrılığı vardır. îkrime, 'Atâ', el-Hasan ve 'Abdullah ibn Kesîr'e göre bu âyet, birbiriyle zinâ eden erkek ve kadın hakkındadır. Süddî'ye göre evlenmeden önce genç erkeklerin işledikleri fiil hakkındadır. Mücâhid'e göre bu âyet, livâta eden iki erkek hakkındadır [1707]
Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm'da, ikinci âyette bildirilen iki kişinin, birbiriyle zina eden erkek ve kadın olduğu hakkındaki görüşün daha isabetli olduğu ileri sürülüyor. Zira Allah, burada iki hüküm bildirmiştir. Biri hapis, diğeri eziyet. Hapis, eziyetten daha ağır bir cezadır. Hapis cezası evliler için, eziyet de bekarlar içindir. Sonra Nur Süresindeki âyetle bu âyetlerin hükmü neshe-dilince burada evliye verilen hapis cezasına karşılık, orada bunun daha ağırı olan recm cezası; buradaki eziyet cezasına karşılık da orada bunun daha ağın olan yüz değnek cezası getirilmiştir. Bundan dolayı burada ağır ceza olan hapsin, zina eden evliye; hafif ceza olan eziyetin de zina eden bekâra verileceğine hükmediyoruz.01 "Ey Peygamber kadınları! Sizden kim açık bir fuhuş (edepsizlik) yaparsa onun için azap iki kat yapılır. Bu, Allah'a göre kolaydır." (Ahzâb: 30) âyeti de zinanın cezasının sadece

[1703] Nur Sûresi: 2
[1704] tbn Kesîr, 1/462
[1705] Müslim, hudûd, bâb: 4, hadis: 12-13; Buhârî, Tefsîr, Nisa Sûresi; Ebu Dâvûd, Hudûd, 23; Tirmizî, Hudûd: 8; İbn Mâce, Hudûd: 7
[1706] Taberî, 4/294.
[1707] Mücâhid, Tcfsîr, s. 149

işkence olduğunu kanıtlar.
Kur'ân-ı Kerîm'de neshi kabul etmeyen Ebu Müslim El-Isfahânî'ye göre" tâmfannız&n fuhuş yapanlara..."Syeti'ûesah-hâkator (sevici kadınlar)[1708],: içinizden fuhuş yapan iki *âyeti ite de üvftta eden erkekler kasdedilmiştir. Zira gösteren nin çoğutadui. " ise, erVe$î gösteren nin tesniyesidir. Ona göre bu yorum en doğru yorumdur. Zira:
1) Bu suretle hiçbir âyet neshedilmez, her âyetin hükmü baki kalır.
2) Eğer her iki âyette de zina kasdedümiş olsaydı, zina eden erkek ve kadının hükmü, bir âyet içinde zikredilirdi. Nitekim âyetinde aynı suçu işleyen erkek ve kadının hükmü bildirilmiştir. İki âyette de kasıt zina olsaydı, burada da böyle olur, bunlar aynı âyet içinde zikredilir ve aynı şeyden söz eden âyetler tekerrür etmezdi.
3) âyetinin zina hakkında olduğunu söyleyenler, Yahut Allah onların yararına bir yol gösterinceye kadar'* cümlesindeki gösterilecek yolu, recm ve celd (taşla öldürme ve yüz değnek vurma) diye tefsir ediyorlar. Bu doğru değildir. Çünkü yüce Allah, burada kadınların lehine, yararına bir yol göstereceğini bildiriyor. Halbuki recm, celd ve sürgün kadınların lehine değil, aleyhinedir. Bunlar kadınlar için çok ağır bir cezadır. Bundan dolayı biz, buradaki fuhşu, kadınlar arasındaki seviciliğe yorarak âyeti, "Allah, onların şehvetlerini nikâh ile tatmin yolunu gösterecektir" seklinde tefsir ediyoruz. Allah'ın onlara nikâh nasib etmesi, onların lehine olan bir yoldur.[1709]
Ebu Müslimi'in bu izahları gerçi uygundur, fakat önceki müfessirlcr-den hiçbiri, birinci âyet ile seviciliğin kasdedildiğini söylememiştir. Sevici kadınlar hakkında hadîslerde de bir hüküm yoktur. Yalnız Mücâhid, ikinci âyetin, livâta eden erkekler hakkında olduğunu söylemiştir.
Ancak sevici kadınlar hakkında hadîslerde bir hüküm nakledilmcmesi, bu kötü ahlâkın, toplumda hiç bulunmadığı anlamına gelmez. Çünkü iki kadın arasındaki cinsel ilişkinin "sihâk" diye adlandırılmış obuası, bu işi yapanlara sahhâkat veya el-musâhikat denmesi, bu terimin dilde kullanılması, bu ahlâkın toplumda bulunduğunu ve bilindiğini gösterir. Arabistan gibi kapalı bir toplumda sıcaklığın etkisiyle şehvet arzulan çabuk gelişen kadınların, normal tatmin yolunu bulamayınca eşcinsellik yolunu seçmiş olmaları mümkündür. Nitekim kadınların, çok eskilerden beri kapalı olduğu Arap kabileleri arasında livâta da yaygındı. Bu durum gözönünde tutulunca Ebu Müslim'in görüşü ağırlık kazanır:
Birinci âyette fuhuş yapan kadınlar, eşcinsellik yapan kadınlardır. Bunların cezası, bunları evde tutmak suretiyle bu tür gayri ahlâkî davranışlarına engel olmaktır. Fuhşu yapan iki erkek ise birbiriyle eşcinsellik yapan (livâta eden) erkeklerdir. Bunların cezası da eziyettir: Dil ile hakaret, bir iki tokat vurmak suretiyle herkesin içinde rezil edip bir daha böyle bir şey yapmalarını önlemeğe çalışmaktır. Çünkü toplum içinde dövülen, hakaret edilen kişi, artık bir daha o işi yapmağa kolay kolay cesaret edemez. Ayrıca bu ceza, başkalarına da caydırıcı ibret olur.
Burada zina cezası henüz belirtilmemiştir. Onun cezası, Nûr Sûresinde belirtilecektir. Bu suretle âyetler arasında nesh diye bir şey kalmaz. Âyetlerin hepsinin hükmü yerine oturur, uygulama alanı bulur:
1) Eşcinsellik yapan kadınlar, evde gözetim altında bulundurulurlar, ev-leninceye dek evden dışarı çıkarılmazlar. Eşcinselliğin cezası, kadınlar için sürekli gözetim altında tutmak, evden dışarı çıkarılmamaktır. Ancak evlendikleri veya uslanıp bu işten vazgeçtikleri takdirde evde sürekli hapis cezasından kurtulurlar.
2) Eşcinsellik yapan erkekler, dil ve el ile eziyet ve hakaret edilirler; bir iki tokat vurulmak suretiyle dövülürler.
3) Nûr Sûresinin ikinci âyetinin hükmüne göre de birbiriyle zina eden kadın erkek ise, yüz değnek vurulmak suretiyle cezalandırılırlar. Kadın erkek arasındaki zinanın cezası yüz değnektir. Bu hususta kişilerin evli, bekâr, genç, yaşlı olmaları arasında bir ayırım yoktur. Reşîd Rızâ da Ebû Müslim'in bu yorumunun, en doğru yorum olduğunu ifade etmektedir[1710]
: Onlara karşı içinizden dört şahit getirin..." cümlesi, zinanın, dört şahit tarafından tesbit edilmesini gerekli kılmıştır. Zina fi'li, dört şahit tarafından gözle ve açık açık görülecektir ki bu ceza uygulansın. "İçinizden" kelimesinden, şahitlerin müslüman olmaları gereği anlaşılmaktadır. Çünkü gerçek müslüman, görmediği şeyi söylemez. Zina suçunun, tahmin veya akıl yürütme ile değil, bizzat görülerek tesbiti icabeder. Çünkü zina ağır bir suçtur, cezası da çok ağırdır. Bu suç sabit olunca bir aile yıkılacak, kişilerin namusları töhmet altında kalacak, kadının ve erkeğin istikbali sönecek, hayatları mahvolacaktır. Böyle insanların istikballerini söndürecek, aileleri yıkacak bir iddianın yalnız tahmine veya bir kişinin tanıklığına dayanması doğru değildir. Ancak dört şahit tarafından görüldüğü zaman zina faillerine, Kur'ân-ı Kerîm'in gösterdiği ceza uygulanır ki bu suçu dört şahitle tesbit cidden pek güçtür. Meğer ki şahsın kendisi itiraf etsin. Bundan dolayı İslâmda zina cezası, pek nadir uygulanmıştır.
Ancak Nûr Sûresinde açıklandığı üzre karısını zina ile suçlayıp dört şahit bulamayan kimse, hâkimin kararıyle karısından boşanır. Fakat kadın suçunu itiraf etmedikten sonra kendisine zina cezası verilmez. Hz. Peygamber(s.a.v.)in, zina ettiklerini itiraf eden bazı kişilere dahi acıyarak "belki yanılıyorsunuz, belki ne

---

[1708] SevidÜk, iki Udinin birbirleriyle cinsel tatmin aramasına denir. Biri fail, dijeri meful durumunda bulunur. Bir çeşit sapıklık ve hastalık olan bu ful eskiden beri çe$itii toplumlarda ban kadınlar arasında vardır. Bazı toplumlarda bu harekete a|ır cezalar verilmi*-tir. SevJdlik erkekler mrasindaki homoseksüelliğe benzer. Buna kadın homoseksüelliği de denir. skz. Prof. Dr. Rasim Adasal, Ruh Hastalıkları ve Cinsel Bozukluklar, 3/6İS-6I7, Ankara, 1954
[1709] Razî, Mefâtihu'l-ğayb. 3/245-246
[1710] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 4/439

söylediğinizin farkında değilsiniz..." deyip recm cezasını uygulamak istemediği, fakat o kişilerin kendi ısran üzerine onları recmettiği rivayet edilir. Bunda îslâmın toplumu kurtarmak İçin verdiği ceza yanında af ve hoşgörüsünü de anlamak mümkündür. Burada bir olayı anlatmakta yarar vardır:
Eşlem kabilesinden Mâ'iz isimli bir adam zina eder ve Resulûllah'ın huzuruna gelip suçunu itiraf ile "Ya Resûlâllah, zina ettim, beni temizle" der. Allah'ın Resulü yüzünü o tarafa çevirir. Fakat Mâiz, yine karşısına geçip zina ettiğini, kendisini temizlemesini ister. Resulullah, tam dört kere yüzünü o tarafa çevirir ve Mâiz, her defasında onun karşısına geçip bu suçtan kurtarılmasını diler. Resulullah bakar kî Mâiz gitmiyor, cezalandırılmakta ısrar ediyor, bu kez:
"— Sen deli misin, der. Mâiz deli olmadığım söyleyince, Allah'ın Resulü:
"— Sarhoş falan olmasın, der. Sarhoş olmadığı da anlaşılınca Allah 'in Resulü bu zâtı gönderip recmettirir. "[1711]
Bu olaya benzer bir başka olay da şöyledir:
Bir kadın, Hz. Peygamber (s.a.v.)e gelip "Beni temizle!" der, zina ettiğini itiraf eder. Allah'ın Resulü ona da: "Dön, tevbe ve istiğfar et!" der. Fakat kadın dönmez, zinâ'dan gebe kaldığını söyler. Allah'ın Resulü:
"_ Öyle ise karnındaki çocuğu doğurmalısın!" der. Kadın doğumunu yaptıktan sonra yine gelir, recmedilerek günahtan temizlenmesini ister. Fakat Allah'ın Resulü (s.a.v.):
"— Seni recmedipyavruyu süt annesiz bırakamayız" der. Kadın gider, çocuğunu emzirir, sütten kestikten sonra yine gelir:
"— Ya Resulâllah, çocuğu sütten kestim, artık yemek yiyor" der. Bunun üzerine Allah'ın Resulü (s.a.v.) bu kadını recmettirir, bunun için Allah'tan mağfiret diler ve şöyle der: "Bu kadın öyle bir tevbe etti ki, bunun tevbesi, Medine gibi yetmiş şehir halkına taksim edilse, hepsine yeter. [1712]
Hemen bütün hadîs mecmualarında anlatılan bu olaylar, eğer gerçekten bu şekilde vukubulmuş ise, Resulullah'ın şefkat ve merhametini, İslâ-mın hoşgörüsünü anlatmağa yeter. Eğer Peygamber recm yapmış ise vahy gelmeyen konularda genellikle yaptığı gibi Arap örfüne uyarak recmetmiş-tir. Ama zina cezasını belirten âyet ile bu uygulama kaldırılmıştır. Kur'ân recmi neshedip yüz sopa cezasına değiştirmiştir.
Eziyet: İslâmın ilk zamanlarında fuhuş yapan erkeklere uygulanan eziyete gelince, bu konuda da hayli görüş ayrılıkları vardır. Bilginlerin bir kısmına göre bu eziyet, sadece dil ile yapılan azarlama, kınamadır.
Bir kısmına göre de hem dil ile hem de el ile yapılır. İbn Abbâs şöyle demiş: Erkek fuhuş yapınca kınanır, ayakkabı ile dövülürdü. Mücâhid,: Onlara eziyet ediniz"i söverek eziyet ediniz şeklinde açıklamıştır[1713] Taberî'ye göre yüce Allah, bu âyette eziyetin türünü belirtmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)den de şöyle veya böyle yapıldığına dair bir şey nakledilmemiştir. Binaenaleyh bu eziyetin hem dil, hem el ile, hem de her ikisiyle olması, yahut bunlardan sadece biriyle olması caizdir. Bunlardan hangisinin toplum için yararlı olup olmadığını bilmek de önemli değildir. Çünkü artık bu hüküm neshedilmiştir.
Livâta edenlerin mel'ûn olduklarına dair hadîsler vardır. "Lût kavminin yaptığını yapan kimseleri görürseniz, faili de, mef'ulü de öldürünüz[1714] mealindeki hadîsler ise pek sağlam değildir. Tirmizî, bu hadîsin senedine güvenilemeyeceğini belirtmiştir. Tirmizî şöyle diyor: "İlim erbabı, livâta yapanın cezası konusunda ihtilâf etmiştir. Bazılarına göre evli olsun, bekâr olsun livâta yapan kimse recmedilir. Bu, Mâlik, Şafiî, Ahmet ve İshakın görüşüdür. Tâbiundan bazı fakihlere göre de livâtanın cezası, zinânm cezasının aynıdır. Bu da Hasan Basrî, ibrahim en-Nehâ'î, Atâ ibn Ebî Rabâh'ın görüşüdür."[1715] Bu ihtilâflar, livâta cezası hakkında âyetle belirtilen eziyet cezasından ayrı bir cezanın olmadığını kanıtlar. Zira recm, Kûr'ân hükümü değildir. Eğer bazı hadîslerde belirtildiği üzre Peygamber (s.a.v.) recm yapmış ise bu, mutlaka zina hakkındaki âyetin inmesinden Önce olmuş, zina cezasını belirleyen âyet, Araplardaki recm cezasını yüz değnek cezasına değiştirmiş, Pcygamber'in uygulamasını nesh et mistir.
17-18 nci âyetlerde cehaletle günah işleyip sonra hemen tevbe edenlerin tövbelerinin kabul edileceği belirtiliyor. Burada cehaletle günah işlemek tabiri üzerinde biraz durmak gerekir. Cehaletle günah işlemek, birşeyin günah olduğunu bilmeden onu yapmak anlamında değildir. Cehalet kelimesi, Arapça sadece basit bilgisizlik anlamım taşımaz. Cehalet, duyuların, şehvetin akıl gücünü örtmesi, kabaran şehvet duygularının dürtüsüyle hareket etmek demektir. Câhiliyye devrinde bu kelime, ilmin değil, hilmin karşıtıdır.
"Cehl, en ufak bir kızgınlık amnda iradesini kaybedip parlayan, kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine kapılıp sonucu düşünmeden hemen körü körüne atılan delikanlı, ateşli, sabırsız kişinin sorumsuz davranışıdır. Bu, duygularına hırslarına hakim olamayan aşın bir insanın davranışıdır. Bu insan, doğruyu yanlışı düşünme ölçüsünü kaybedip kendisini öfkenin peşine kaptırmıştır. "[1716]
Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah'a isyan eden herkes cahil sayılır. Çünkü yaptığı tsjs sonucunu, sonunda kendisine neler getireceğini hesaplamadan yapar. Saf aklına uymaz, kabaran şehvet duygularının, basit düşüncelerinin akımına kapılır. İşte bu duygulara kapılarak hareket etmek cehalettir. Bizim halkımız arasında da câhil kelimesi,

[1711] Müslim, Hudûd, bâb: 5, hadîs: 16-22
[1712] Müslim, Hudüd, bâb: 5, hadis: 22-24
[1713] Mücâhid, Tefsir, tahkik: Abdu'r-Rahmân at-Tâhir, Davlıa, Katar. s. 149
[1714] Tinni», Hudûd, 24
[1715] TirmİIfe, EbÛ 'Isâ Muhammed ibn Sevre, Sünen, 4/58, Mısır baskısı.
[1716] Dr. Toshihiko Izutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, S. Ateş çevirisi, s. *93, Ankara, 1975

bu mânâya yakın bir anlamda kullanılır. Cfthil deyince duyularına kapılarak hareket eden genç delikanlı kasdedilir. "O cahildir, kusuruna bakma" sözü, o delikanlının kusuruna bakma, düşünmeden böyle yapmıştır anlamına gelir.
Günah işleyenler, basit hislerine, şehvet duygularına kapılarak hareket ettiklerinden KurâVda onlara câhil denmiştir. Meselâ Yusuf Aleyhisselâm, günah işlediği takdirde câhillerden olacağım söylüyor:
: O kadınlara meylederim ve câhillerden olurum. "[1717] Kendisini kuyuya atarak günah işlemiş olan kardeşlerinin durumunu da cehaletle niteliyor:: (Yusuf) dedi: Sizler câhil iken Yusuf'a ve kardeşlerine yapt ığtnız{ıa kötülüğün)« bildiniz mi?[1718]
Bütün bunlar, buradaki cehaletle günah işlemek sözüyle neyin kasde-dildiğini ortaya koyar. Âyetin kasdı, günah işleyen kimsenin, yaptığı isin günah olduğunu bilmeyerek yapması değil, neticesini düşünmeden, nefsânî duygularına kapılarak Allah'ın yasakladığı bir şeyi, yasak olduğunu bile bile yapmasıdır. îşte böyle kimseler, tevbe ettikleri takdirde tevbeleri kabul edilir.
Bir işin günah olduğunu bilmeden onu işlemek hatâdır. Hatâ ile yapılan günahlar affedilmiştir.
Basit duygularına, şehvetlerine kapılarak her nasılsa günah islemiş olan kimseler, bu yaptıkları işlerden pişman olur, bir daha yapmamaya karar vererek Allah'tan af dilerlerse şüphesiz Allah, tevbeleri kabul edendir, merha-metlidir, onları affeder. Hayatın hangi çağında olursa olsun, yapılan tevbe makbuldür.
Fakat hayatının sonuna dek günahta ısrar edip de ölüm haline gelmiş olan kişi, henüz hayattan ümid kesmeden tevbe etmişse onun tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini Allah bilir. Hadîslerin ifadesine göre hayattan ümid kesmeden önce küfürden dönenlerin İmam makbuldür. Ama ye's haline girdikten, yani yasama ümidi kalmayıp gözlerden manevî perde kalktıktan sonra artık tevbenin ve inanmanın yararı olmaz. Tevbe için, inandıktan sonra iyi bir iş yapabilecek kadar bir zaman bulunmalıdır.
"— (Tarafımdan onlara) de ki: Ey nefislerine karşı aşın giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz!'^ âyeti gereğince fâak mü'-minin son nefesindeki tevbesi de makbul olabilir. Resulü İlah (s.a.v.); Allah, canı boğazına gelmemiş olan kulun tev-besini kabul eder.[1719] buyurmuştur. Yani henüz ruh, beden içinde, kişinin yaşama ümidi var iken yapılan tevbe makbuldür.
: Sonra yakından tevbe ederler." cümlesindeki "yakından" kelimesi, ölümden Önce, hayatta iken tevbe etmeyi kasdediyor. yakın" günah işlediği an ile, Ölüm meleği görününceye kadar olan zamandır. İşte bu arada tevbe edenlerin tevbesi makbuldür.ı
Esasen ayetteki: yakından" deyimi işlenen hata ve günahın hemen ardından demektir. Bunun ye's haliyle ilgisi yoktur. Âli imran sûresinin 135'inci ayetinde de bu anlam vurgulanmıştır: Ve onlar bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman Allahı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler."
Abdullah ibn Abbâs şöyle demiş: "Yüce Allah: (Yoksa kötülükler yapıp yapıp da nihayet ölüm gelip çatınca: 'Ben şimdi tevbe ettim' diyenlere ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur.)[1720] âyetinden sonra: (Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bunun dışındaki her günahı dilediğine bağışlar)[1721] âyetini indirmek suretiyle kâfir olarak ölene mağfireti haram kılmış, tevhîd (iman) ehlini de meşietine (dilemesine) bırakmış, onları ümitsizlikten kurtarmıştır.[1722]
"Fakat hışmımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine bir fayda sağlamadı..."[1723] âyeti kerîmesi, azabı gördükten sonra inanmanın bir faydası olmadığını haber vermektedir. Demek ki imana engel olan, yalnız ölümün yaklaşması değil, ölüm halinde perdelerin kalkarak kişinin dünyadan sonraki yerini görmesidir.[1724]
Râzî, biraz önce mealini yazdığımız âyeti, Ölüm hali ile ilgili gibi açıklıyor ise de bu âyet ölüm haliyle ilgili değil, ölümden sonra ruhun, yerini görünce duyacağı pişmanlık haliyle ilgilidir. Özetle: Ruh bedende iken yapılan tevbe makbul olabilir. Müfessirlerin ve kelâmcıların ortaya attıkları ye's hâli, yanlış anlaşılmıştır. Ye's hâli, ruh bedende iken değil, bedenden ayrıldıktan sonraki bir hâldir.

19- Ey inananlar, kadınları miras yoluyla zorla almanız size helâl değildir. Onlara verdiklerinizin bir kısmım (onlardan) alıp götürmek için onları sıkıştırmayın. Şayet açık bir edepsizlik yaparlarsa başka. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız» bilin ki sizin hoşlanmadığınız bir şeye A Hah çok hayır koymuş olabilir.
20- Bir eşin yerine başka bir eş almak istediğiniz zaman onlardan birine kantarlarca mal vermiş olsanız dahi verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayın, iftira ederek ve açık günaha girerek verdiğinizi alacak mısınız?
23- Nasıl alırsınız ki, birbirinize geçmiş (içli dışlı olmuş) idiniz ve onlar, sizden sağlam söz almışlardı.

Tefsir:

[1717] Yûsuf Sûresi: 33
[1718] Yûsuf Sûresi: 89. Bu âyetten, peygamberlerin masumluğunun, ancak peygamber olduktan itibaren başladığı anlaşılır.
[1719] Taberî, 4/300
[1720] Nisa' Sûresi: 18
[1721] Nisa' Sûresi: 48
[1722] CâmiVl-beyân: 4/300
[1723] GâfÎr Sûresi: 85
[1724] Mefâtihu'1-gayb: 3/253

19-24: Mânâları açık olan bu âyetlerle getirilen hükümler şunlardır:
1) Akrabasının, ölenin karısına zorla vâris olmaları; kadınlara verilen mehri geri almak, ya da onların mallarına sahip olmak için onların evlere kapatılıp baskı altında tutulmaları haramdır. Şayet kadınlar açıkça bir fuhuş yapmış, zina etmiş iseler, o zaman verilen mehir geri alınabilir. Kocası, mehrini almak için hul isteyebilir[1725] Namuslu kaldıkları sürece kadınlarla iyi geçinmek lâzımdır. Çünkü kişinin, karısıyla iyi geçinmesinde yarar vardır. İçinden gelmese de bunu yapmalıdır. Çünkü insanın zoruna giden birçok şey var ki sonucu kendisinin hayrına olur.
2) Karısından mutlaka ayrılmaya karar veren kişi, ne kadar fazla olursa olsun, verdiği mehri yalanla, iftira ile geri almaya kalkmamalıdır. Zira karı siyle az çok beraber yaşamışlar, kadın herşeyini kocasına vermiştir. Bu kadar iç içe birlikte yaşamış iken, bu kadar beraberliğin hatırı varken kadına verilen mehri geri almak doğru değildir.
3) Kişinin üvey annesiyle evlenmesi haramdır. Eskiden yapılmış olanlar affedilmiştir. Bundan sonra böyle bir şey yapılmamalıdır.
İbn Abbâs, âyetin tefsirinde şöyle diyor: "Araplar arasında biri öldüğü zaman velilerinin, adamın malı üzerinde hakları olduğu gibi karısı üzerinde de haklan vardı. İçlerinden biri, dilerse ölenin kansiyle evlenir, yahut kadını başkasiyle evlendirip mehir alır, ya da hiç evlendirmez, evde alıkordu. Mirasçıların, bu kadın üzerinde, kadının kendi ailesinden daha çok hakkı vardı. İşte birinci âyet bu uygulamayı ortadan kaldırmak için inmiştir."[1726]
İbn Kesîr'deki rivayete göre bu işi, ölenin oğlu yapardı. Adam ölünce başka kadından doğmuş oğlu, üvey annesinin üzerine elbisesini atar: "Malına vâris olduğum gibi karısına da vâris oldum" derdi. Böylece üvey annesi, kendisine kalır, dilerse mehir vermeden -babasının verdiği mehirle- onunla evlenir, dilerse kadını başka biriyle evlendirip mehir alırdı. İşte Yüce Allah, bu âyeti indirerek: "Ey inananlar, (akrabımzın) kadınlar{m)a, onlar istemediği halde vâris olmanız size helâl değildir" buyurdu. Bu tefsire göre vâris olunan şey, kadının kendisidir. Yani âyet, kadım, tıpkı eşya gibi mîras me-tâ'ı olmaktan kurtarmıştır.
Diğer bir tefsire göre âyetin mânâsı, "Kadınlar istemediği halde onlan evlenmekten alıkoyarak mallarına vâris olmanız size helâl değildir" şeklindedir.
Kanlarından hoşlanmayan bazı kimseler de onlardan ayrılmak isterlerse verdikleri mehri geri almak için geçimsizlik yapar, mehri geri vermeleri için karılarını sıkıştırırlar, onların diledikleriyle evlenmelerine de engel olur, ölünceye kadar evde tutarlardı. Ama kendileri de onlara kocalık etmezlerdi.
Birinci âyet ile bu tür davranışlar da yasaklanmakta: "Verdiğinizi geri almak için onlara engel olup evde tutmanız, evlenmelerini engellemeniz helâl değildir. Eğer onlar apaçık bir fuhuş (edepsizlik, zina) yapmış olurlarsa o zaman onlar ayrılmaya neden olduğu için hul istemekte mazur sayılırsınız.
Bunun dışında onlarla güzel geçininiz." buyurulmaktadır. Hasılı bu âyet ile, kadının aleyhine olan, onun hareketlerini kısıtlayan kaba davranışlar yasaklanmıştır.
Ailenin mutluluğu, çocukların huzuru, iyi yetişmeleri, karı kocanın güzel geçinmelerine bağlıdır. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm, güzel geçinmeyi emretmiştir. Allah'ın Resulü (s.a.v.) de bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar, sizin kadınlarınız Üzerinde haklarınız yardır, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Onların, sizin yataklarınıza sevmediğiniz bir adamı almamaları ve iffetlerini korumaları, sizin onlar üzerindeki haklarınızdandır[1727] Eğer bunları yaparlarsa onları yataklarında yalnız bırakmanıza ve hafifçe dövmenize Allah izin vermiştir. Eğer vazgeçerlerse onların geçimlerini ve giyimlerini sağlamak sizin görevinizdir. Kadınlara hayır tavsiye ediniz. Çünkü onlar sizin yanınızda tutsak gibidirler. Kendi kendilerine bir şey yapamazlar. Siz onları, Allah'ın emanetiyle (Allah adına güvence vererek) aldınız ve Allah'ın sözleriyle onların ırzlarını helâl kıldınız.[1728]
Âyetteki açık fahişe deyimine iki anlam verilmiştir: Biri, kadının kocasına ve kocasının ailesine karşı başkaldırması, huysuzluk etmesi, diğeri de zina etmesidir. Şayet kadın, huysuzluk, edepsizlik veya zina ederse ona verilen mehir geri alınabilir ve hul'edilir,
Bazı insanlar, hoşlanmadıkları karılarına verdikleri mehri geri almak için yalan söyler, onlara iftira ederlerdi. İşte ikinci ve üçüncü âyetlerde kadına verilen mehrin, ne kadar çok olursa olsun, kantar kantar da olsa -zina durumu hariç- geri alınması haram kılınmıştır. Çünkü bu iki insan, uzun süre beraber yaşamış, içli dışlı olmuştur. Nikâh bağıyla birbirlerine bağlanmışlardır. En mahrem şeyleri birbirine helâl olan bu iki arkadaşın, beraber kaldıkları günlerin hatırım saymaları gerekir. Âyetteki ifdâ kelimesi, kadınla yalnız kalmaktan veya cinsel ilişkiden kinayedir.
Kadına verilen malın geri alınması, onu bir anda yokluğa düşürmek demektir. Ayrılmak, zaruret halini alabilir. Ama kadını perişan düşürmek olmaz. Nikâh ile himaye edeceğine söz verdiği kadını, ayrılırken perişan etmesi, soyup soğana çevirmesi, hiçbir şey vermeden onu dışarı atması elbette doğru değildir. İşte Kur'ân, bunu yasaklamıştır.
Mehrin yüksek olması makbul değildir:

[1725] Câmi'u'l-beyân: 4/310-311
[1726] Buhârî, Tefsîr, Nisa' Sûresi: Ebû Dâvûd, Nikâh: 23
[1727] Nevevfnin îzâhına göre: "Sizin yataklarınıza sevmediğiniz bir adamı almamaları" ta'bîri ile zina kasdedümiştir. Çünkü zina, sopa cezasını gerektirir. Bundan maksat, kuşku uyandıracak biçimde bir erkekle yalnız kalmamalarıdır
[1728] Tehzîbu Sîreti tbn Hişâm: 2/139; Câmi'u'-beyân: 4/311

Hz. Peygamber (s.a.v.), evlenmenin kolaylaştırılmasını istemiş, bunun için mehrin, kolay ödenebilir ölçüde olmasını öğütlemiştir: "Kadının istenmesinin kolay, mehrinin kolay, rahminin doğurucu olması, kadının uğurundandır."[1729]
Hz. Ömer bir gün konuşma yaparken: "Kadınların mehrini ne çok artırdınız! Peygamber ve ashabının devrinde mehir, dörtyüz dirhemi geçmezdi. Eğer fazla mehir vermek, Allah indinde bir takva ve üstünlük olsaydı siz mehir konusunda onları geçemezdiniz. Ben iyi biliyorum ki (resulullah devrinde) bir erkek, dörtyüz dirhemden fazla mehir vermemiştir." demişti.
Böyle deyip minberden inen halifeye, Kureyşli bir kadın: "Allah'ın Onlara kantarlarca, yüklerle mehir vermiş olsanız da verdiğinizden hiçbir şeyi geri almayınız.) dediğini İşitmedin mi?" diyerek itiraz etti. Kadının bu sözü üzerine Hz. Ömer, tekrar minbere çıkıp: "Ey insanlar, ben kadınlara dörtyüz dirhemden fazla mehir vermemenizi söylemiştim. Artık dileyen, dilediği kadar mehir verebilir." dedi.[1730]
Bu rivayet eğer doğru ise bir kadının cesaretini ve halifenin de o kadar cemaat içerisinde bir kadından dahi olsa hakikati duyunca derhal kabul edip hatâsından dönmekten çekinmediğini gösterir ki her iki hareket de İslâm karakterine yakışır, olgun davranıştır.
İs lamın kadına sağladığı hakları daha iyi anlamak için, î s lamdan önceki dinlerde kadının yerini düşünmek gerekir.
Tevrat'ta "Eğer bir adam ölürse ve onun oğlu yoksa o zaman mirasını onun kızına geçireceksiniz."[1731] deniyor. Bu ifadeden, ölenin oğlu varsa kızına mîras düşmeyeceği anlaşılır.
Yine Tevrat'ta kadının adak adaması bile babasının veya kocasının iznine bağlıdır.[1732]

22- Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu, edepsizliktir, (Allah'ın) hışmdır ve iğrenç bir yoldur.
23- Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, karılarınızın anaları, birleştiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız -eğer onlarla henüz birleşmemîşseniz, (kızlarını almaktan ötürü) üzerinize bir günah yoktur- kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları ve iki kızkardeşi bir arada almanız. Ancak geçmişte olanlar hariç. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.
24-(Savaşta tutsak olarak) ellerinize geçen (câriye)" müstesna, evli kadınlarca evlenmeniz) de (haramdır. İşte bunlar) size Allah'ın yazdığı yasaklardır. Bunlardan ötesini, iffetli yaşamak, zina etmemek şartiy-le mallarınızla istemeniz (mehirlerini verip almanız), size helâl kılındı. O halde onlardan ne kadar yararlandınızsa, ona karşılık kesilen ücretlerini bir hak olarak verin. Hakkın (mehrin) kesiminden sonra karşılıklı anlaşma^ suretiyle kesilenden az veya çok vermenizde üzerinize bir günah yoktur. Allah, (herşeyi) bilendir, yerli yerince yapandır.

Tefsir:

22-24 ncU âyetlerde, evlenilmesi haram kılınan kadınlar açıklanmaktadır, ilk olarak babanın kansiyle evlenmek haram kılınmıştır. Câhiliyye devrinde üvey annesiyle evlenenler vardı. Müfessirlerin, 19 ncu âyet münasebetiyle anlattı klan üzre adam ölünce, başka bir kadından doğmuş olan oğlu, üvey annesinin üzerine elbisesini atarak "Malına vâris olduğum gibi karısına da vâris oldum" der ve böylece Üvey annesiyle evlenebilirdi.
Ensâr'ın sâlihlerinden olan Ebu Kays ibnu'I-Eslet vefat edince, oğlu Kays, babasının kansiyle evlenmek istedi. Kadın: "Ben seni oğlum sayıyorum. Sen kavminin iyilerindensin. Ben bu durumu gidip Allah'ın Resulüne soracağım" dedi ve gelip Allah'ın Resulünden sordu:
— Ya Resulâllah, Ebu Kays öldü, oğlu Kays benimle evlenmek istiyor. Halbuki o, kavminin iyilerindendir. Ben onu kendi oğlum sayıyorum. Bu konuda ne dersin? Allah'ın Resulü kadına:
— Evine dön, dedi, bunun üzerine: "Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin..." âyeti indi.[1733]
O zaman Araplar arasında bu tür uygulamalar vardı. Fakat babaya saygıyı yok eden, kadım mîras olunacak bir eşya düzeyine indiren bu hareketler, toplum içinde sızlanmalara neden oluyordu. O zamanki toplum dahi bu uygulamayı hoş görmemişti. Babanın karısını nikahlamaya el-makt (gazab), bu nikâhtan doğacak çocuğa da el-makît (gazaba uğramış, gazab ürünü) derlerdi.[1734]
Berâ ibn Âzib ve Kurre ibn tyâs el-Muzenî'nin anlattıklarına göre Hz. Peygamber (s.a.v.), üvey annesiyle evlenen bir adamın öldürülmesini emretmiştir. Berâ ibn Âzib şöyle diyor: "Dayım (el-Hâris ibn Amr) yanıma geldi. Peygamber (s.a.v.) kendisine bir sancak vermişti. (Yani onu bir asker topluluğunun başı yapmıştı).
— Ne yapmak istiyorsun? dedim.

[1729] Hadisi İbn Han bel. Hâkim ve Beyhakî, Hz. 'Aişe'den rivayet etmişlerdir. Faydu'l-Kadîr, 2/543
[1730] İbn Kesir: 1/467
[1731] Sayılar, bab: 22, cümle: 8
[1732] Sayılar, bab: 30, cümle: 2-8, 13
[1733] Ibn Kesîr, 1/468
[1734] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, 2/66

"Allah'ın Resulü (s.a.v.) beni, babasının ölümünden sonra karısiyle evlenen bir adama gönderdi, onun boynunu vurmamı emretti, dedi."[1735]
Terhîb amacı taşıyan bu rivayet eğer gerçekten vâki bir olayı anlatıyorsa bu olay, âyet indikten sonra vukubulmuş olmalıdır. Âyetten önce bu, suç değildi. Maamâfîh âyette bunu yapana bir ceza belirtilmediğinden Peygam-ber'in, o adamı öldürttüğünü sanmıyoruz.
Müfessirlerin bazılarına göre bu âyet, babaların cinsel ilişki kurduğu bütün kadınlarla evlenmeyi, oğullarına haram kılmıştır. Hattâ bazılarına göre babanın sadece şehvetle baktığı kadın dahi oğluna haram olur.'[1736]"Tabii bu, fakihlerin abartmasıdır. Kesin bir delile dayanmaz. Kur'ân, sadece babanın evlendiği kadınla evlenmeyi haram kılmıştır. İnsanların kendi kendine buna ilâveler yapmaya hakları yoktur.
Bundan sonraki iki âyette haram kılınan kadınların kimi neseb, kimi süt, kimi de nikâh sebebiyle haram kılınmıştır. Neseb dolayısiyle haram kılınanlar yedidir:
A— Neseb nedeniyle haram olan kadınlar:
Size şunlar haram kılındı":
1-: Anneleriniz." Kendi anneleriniz, babanızın ve annenizin anneleri, onların anneleri, ne kadar yukarıya varırsa varsın bütün nineleriniz size haram kılınmıştır.
2-: Kızlarınız". Gerek kendi evlâdınız, gerek oğlunuzun veya kızınızın kızları, torunları ne kadar aşağı inerse insin, sizin zürriyetiniz-den gelen bütün kızlar size haramdır.
Bilginlerin çoğunluğu, gayri meşru yoldan (zinadan) olan kızların da diğer kızlar gibi babasına haram olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü "kızlarınız'* sözü geneldir. Ne yoldan olursa olsun, insanın sulbünden gelen bütün kızlara şamildir. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed ibn Hanbel bu gö-rüştedir.[1737]
3- : Kızkardeşleriniz." Anne baba bir, anne bir yahut baba bir bütün kızkardeşleriniz. Anne veya baba tarafından neseb ortaklığı olmayan kız haram değildir. Kızkardeşin kızkardeşi, eğer erkeğin kızkardeşi değilse haram olmaz. Meselâ Ahmed'in baba bir kız kardeşinin, başka bir adamdan olan anne bir kızkardeşi, Ahmed'e helâldir.
4- ; Halalarınız". Babalarınızın, dedelerinizin kızkardeşleri olan bütün halalarınız.
5- : Teyzeleriniz". Annelerinizin ve ninelerinizin kızkardeşleri olan büyük, küçük bütün teyzeleriniz.
6- : Kardeşinizin kızları", torunları, bütün yeğenleriniz.
7- Kızkardeşinizin kızları", bu yoldan olan bütün yeğenleriniz.
İşte bu âyette buraya kadar sayılan kadınlar, neseb nedeniyle haram olan kadınlardır. Bir de süt nedeniyle haram olan kadınlar vardır.
B- Süt nedeniyle haram olan kadınlar:
1- : Sizi emzirmiş olan süt anneleriniz" ve nineleriniz. Süt anne, kişiyi emziren kadın, yahut bu kadının nesep veya süt anneleri, nineleridir. Bunların hepsi emene haramdır.
2- : Süt kızkardeşleriniz". Fakihlere göre süt emzirenlere anne, beraber emenlere kardeş denilmesi, nesep hükümlerinin bunlarda da geçerli olduğunu gösterir. Süt anneler, süt kardeşler bulununca süt babalar, süt kızlar, süt halalar, süt teyzeler, süt kardeş kızları da var demektir. Buna göre süt yüzünden haram olanların da kıyas yoluyla yedi olduğu, fakat Kur'ân-ı Kerîm'de yalnız ikisinin anılmasiyle yetinildiği anlaşılır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): "Doğum dolayısiyle haram olanlar, emzirme ile de haram olur." buyurmuştur[1738].
Yani süt emziren kadın, emen çocuğun annesi durumuna, kadının kocası da babası durumuna geçer. Kadın o çocuğa haram olduğu gibi oğulları, kızları, erkek ve kız kardeşleri, ataları, amcaları, teyzeleri, oğul ve kız to-runları ve dayıları da haram olur. Aynı kadından emen erkekler ve kızlar -İster emzirenin kendi çocuklariyle emsin, ister başkalarının çocuklariyle o kadından emmiş bulunsun- birbirlerine haram olurlar.
Böylece neseb ile yedi, buna kıyasen süt ile de yedi olmak üzere buraya kadar âyette ondört mahrem sayılmış olur.
Fakîhlerin kıyâs ile, "süt ile haram olan kadınları, tıpkı âyette açıkça belirtilen neseb ile haram olan kadınları gibi yedi sınıfa çıkarmaları", rivayet edilen âhâd haberlerine dayanır. Eğer bu hadîsler olmasa, Kur'ânı Ke-rîm'den, sadece süt emziren kadın ile onun, kendisine ebedî nikâh düşmeyen akrabasının, emen kimseye haram olduğu anlaşılır. Süt emmenin haram kılması, çocuğun, küçük yaşta emdiği sütün, vücuduna karışması, yani çocuğun kadından bir parçayı taşımasından Ötürüdür. Bundan süt analığı doğar. Böylece o kadının kendisi, çocukları, kardeşleri, usul ve fürû'u emen kimseye haram olur. Ama kadının kocasının, çocuğun bedeninde kalan bir şeyi yoktur. Bundan dolayı Kur'ânı Kerîm: "Sizi emzirmiş olan kadınlar ve süt bacılarınız." diyor ama: "Süt babalarınız, süt amcalarınız" demiyor. Eğer bunlar haram olsaydı, nasıl haram olan neseb amcaları, halaları, teyzeleri, vs. sayılmış ise bunlar da âyette sayılırdı. Kur'ân bunları saymadığına göre demek ki süt babası, süt amcası, diye bir şey yoktur. Bundan, kadının kocasının, ve başka kadınlardan olan çocuklarının emene haram olmadığı anlaşılır. Saîd ibn el-Müseyyib, îbrâhîm Neha'î ve Ebû Seleme, "Fahl sütü, erkek tarafından hiçbir şeyi

[1735] İbn Mâce, Hudûd, 35; Tirmiiî, Hudûd, 29; İbn Hanbel, 1/430,...
[1736] ibn Kesîr. İ/468
[1737] İbn Kesîr, 1/469
[1738] Buhâri, Nikâh: 20, 27; Müslim, Radâ', bâb: 1, hadis: 2, Ebû Dâvûd, Nikâh: 6; tbn Mâ-ce. Nikâh: 34; Dârimî, Nikâh: 48; Ibn Hanbel, 1/275

haram kılmaz" demişlerdir[1739]. Bu sözden onların, süt baba diye bir şey tanımadıkları anlaşılır. Ama herhalde ötedenberi Arapların süt uygulamasını da yansıtan haberlere dayanan fakîhler, yalnız süt emziren kadının değil, onun kocasının, usûl ve furü'nun, kardeşinin, amcasının, dayılarının da kıyâs ile haram olduğunu söylemişlerdir.
Bizim kanâatimize göre sadece kadının kendisi usûl ve fürû'u (ataları, çocukları ve torunları), kardeşi, bacısı, amcası, dayısı, teyzesi emene haramdır. Ama kocası ve kocasının başka kadından olan çocukları, ve diğer yakınları emen kimseye haram değildir.
Biz bu satırları yazdıktan sonra el-Menâr'a baktık, Reşîd Rızâ'nın da aynı sonuca vardığını gördük [1740].
Kur'ânı Kerîm'de emzirmenin miktarı belirtilmemiştir. Mutlak söylendiğine göre bir kere emmek dahi süt hükmünü geçerli kılar. Saîd ibnu'l-Müseyyib, Urve ibnu'z-Zubeyr, Ebu Hanîfe ve Mâlik bu görüştedirler. Fakat İmam Şâfiîye göre haram olmak için en az beş kere emmek lâzımdır. Şafiî, bu hükmünü şu hadîslere dayandırıyor:
"Bir kere, iki kere emmek haram kılmaz. "[1741] "Ummu'l-Fadl anlatıyor: Peygamber (s.a.v.) benim evimde iken bir köylü içeri girdi:
"Ey Allah'ın peygamberi, dedi, benim bir karım vardı, üzerine bir kadın daha aldım. îlk karım, yeni karımı bir veya iki kere emzirdiğini sanıyor. Allah'ın peygamberi:
"Bir yahut iki kere emmek, haram kılmaz, dedi"[1742]
Hz. Âişe de şöyle demiştir: "Kur'ân 'da indirilen âyete göre bilinen on emme haram kılardı. Sonra bunlar, beş bilinen emmeye değiştirildi. Allah'ın Resulü (s.a.v.) vefat ettiği zaman Kur*ân'da bu beş bilinen emme okunurdu."[1743]
İşte İmam Şafiî, bu hadîslere dayanarak bir iki kere emmenin haram kılmayacağını, özellikle son hadîse dayanarak da en az beş kere emmenin, süt hükmünü geçerli kılacağım söylemiştir.
Fakat son hadîsin doğruluğunu kabul edersek, Hz. Peygamber (s.a.v.)in vefatından sonra Kur'ânı Kerîm'in değiştirilmiş olduğu sorunu ortaya çıkar. Zira burada "Kur'ân'da ancak on kere emmenin haram kılacağı hakkında âyet vardı. Sonra bu neshedilip beş kere emmenin haram kılacağına dair âyet indirildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği sırada beş kere emmenin haram kılacağı hakkındaki âyet, Kur'ân'da okunurdu'[1744] deniyor. Şimdi Kur'-ân'da ne on kere» ne de beş kere emmenin haram kılacağına dair bir âyet bulunmadığına göre demek ki bu âyetlerin lâfzı ortadan kaldırılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir âyetin lâfzım veya hükmünü ortadan kaldırmak, kimsenin haddi değildir. Eğer bu doğru olsa, Hz. Peygamber'den sonra Kur'ân'ın değişikliğe uğradığı ortaya çıkar. O halde bu rivayet kabul edilebilir nitelikte değildir. İmam Mâlik, bu hadîse göre amel edilemeyeceğini söylemiştir.O) İmam Ebu Hanîfe de tahrîm âyetinin, haberi vâhid ile tahsis edilemeyeceğini ileri sürmüştür.[1745]
Bu iddia, Kur'ânı Kerîm'in korunacağım ifade eden[1746] âyete aykırıdır. Hâşâ Kur'ânı Kerîm'in değiştirildiği anlamına gelen bövle âhâd haberlerini Jcabul edemeyiz. O halde Şâfiînin bu delili tutarsızdır. Ebu Hanîfe'nin dediği gibi bir kere emmek dahi haram kılar. Nitekim bir kere emmek ile de haramlığın cereyan edeceğine dair hadîs vardır. Saîd ibnu'l-Museyyib, iki yaş içerisinde bir katre dahi emmenin, süt hükmünü geçerli kılacağını söylemiştir.[1747]
Leben-i Fahl (fahl sütü) haram kılar mı?
Bunu anlamak için şöyle bir örnek verelim: Adamın evlendiği iki kadın da doğurur. Bu kadınlardan biri bir kızı, diğeri de bir oğlanı emzirirse bu kız ile oğlan, aynı babanın sütünü emmiş olurlar. İşte bu süte leben-i fahl denir.
Leben-i fahlin haram kılıp kılmadığında görüş ayrılığı vardır. Bir kısım bilginlere göre aynı erkeğin, ayrı ayrı kadınlarından emen kızla oğlan, birbiriyle süt kardeş olup evlenmeleri haramdır. Buharı ve Müslim'in rivayet ettjjderi hadîsten de bu anlaşılıyor:
"örtünme âyeti indikten sonra Ebu'l-Kuays'm kardeşi Eflah, Hz. Âi-şe'nin yanma girmek için izin istedi. Ebu'l-Kuays, Âişe'nin süt babası idi. Âişe: (Vallahi, dedi, Allah'ın Resulü (s.a.v.)den sormadan Eflak'ın yanıma gelmesine izin vermem. Çünkü beni emziren, Ebu'l-Kuays değil, karışıdır.) dedi. Âişe diyor ki: "Allah'ın Resulü fs.a.v.) gelince:
— Ya Resulâllah, dedim, Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflâh geldi, içeri girmek için izin istedi. Senden müsaade almadıkça izin vermeyi uygun bulmadım. Peygamber (s.a.v.):
"O senin amcandır, yanına girebilir, dedi. "[1748]
Tirmizî, şu hadîsi de çıkarmıştır: "tbn Abbâs'a, iki cariyesi olup cariyelerinden biri bir kızı, diğeri bir oğlanı emzirmiş olan adamın durumu soruldu. Bu oğlanın, bu kızla evlenmesi helâl midir denildi, tbn Abbâs: 'Hayır, aşı

[1739] Kurtubî, el-Câmi', 5/111
[1740] Tefsîru'l-Kurâni'l-Hakîm, 4/468—469
[1741] Müslim, Radâ\ bâb: 5, hadis: 17; Tirmizî, Radâ', 3; Nesâ'î, Nikâh: 51; İbn Mâce, Nikâh: 35; Dârimî, Nikâh
[1742] Müslim. Radâ', bâb: 5, hadis: 18; Nesâ'î, Nikâh: 51; Dârimî, Nikâh: 49; İbn Hanbel, 6/239,...
[1743] Müslim, Rada', bâb: 6, hadis: 24-25; Ebû Dâvûd, Nikâh: 10; Tirmi2î, Radâ': 3; Muvat-ta\ Radâ': 18
[1744] Muvatta': 2/45
[1745] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, 2/66, Mısır, 1349
[1746] Hicr Sûresi: 9
[1747] Muvatta1: 2/43
[1748] Buhârî, Nikâh: 22; Müslim, Radâ\ bâb: 5-6; Ebû Dâvûd, Nikâh: 7; TirmiS, Radâ': 2; Nesâ'î, Nikâh: 52; Ibn Mâce, Nikâh: 38

birdir' dedi."[1749]
Kütübi sitte sahipleri arasında yalnız kendisinin çıkarmış olduğu bu hadîs hakkında Tirmizî şöyle diyor: "Bu hadîs, sahih, hasen hadîstir. Peygamber (s.a.v.)in ashabından ve başkalarından ilim sahipleri, buna göre hareket etmiş, leben-i fahl'ı emenlerin, birbirleriyle evlenmelerini mekruh görmüşlerdir. Fakat yine ilim sahiplerinden bazıları da leben-i fahl emenlerin evlenmelerine izin vermişlerdir.>>[1750]
Süt emme yaşı:
"Sizi emziren anneleriniz" âyetinden, büyük yaşta süt emmenin de haram kılacağı hükmü anlaşılırsa da "Anneler, çocuklarını tam iki yıl emzirir-ler"[1751] âyeti, süt emme süresinin ancak iki yıl olduğunu açıklamıştır. İki
yaşından sonra süt emmek, süt haramlığı getirmez. Umm-i Seleme (r.a.)m'n rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)in şöyle buyurduğu anlatılır: "Sütten haram kılan, çocuk henüz sütten kesilmeden önce memeden verilip çocuğun barsaklannı besleyendir."[1752]
Bu âyet ve hadîsin hükmü gereğince ashabı kiramdan ve tabiundan ilim sahipleri, iki yaşından sonra süt emmenin, hiçbir şeyi haram kılmayacağım söylemişlerdir.[1753] Ayrıca son hadîse göre çocuk ancak memeden emince süt hükmü geçerli olur.
Ebu Huzeyfe'nin karısı Sehle'nin, mevlâları (hizmetçileri) Sâlim'in, her zaman evlerinde kendileriyle beraber bulunduğunu, Ebu Huzeyfe'nin de bunu kıskandığını anlatıp, durumu Peygamber (s.a.v.)den sorması üzerine Pey-gamber (s.a.v.)in: "Onu emzir, sana haram olur, mahrem olur, Ebu Huzeyfe'nin de kıskançlığı gider" dediği birkaç yolla rivayet edilmektedir .[1754] Bu hadîse göre büyük yaşta emmenin de haram kılacağı kanaati uyanırsa da Hz. Peygamberin hanımları, bu müsaadenin, yalnız Ebu Huzeyfe'nin karısı Seh-le'ye verilmiş özel bir müsaade olduğunu söylemişlerdir[1755]
Müslim'de özetle anlatılan olay, Ebû Davud'un Sünen'inde daha ayrıntılı olarak anlatılır: Ebû Huzeyfe ibn Utbe, Ensârlı bir kadının mevlâsı Sâlim'i evlâtlık edinir ve onu, kardeşi Velîd'in kızı Hind ile evlendirir. Bunun için Sâlim'e, "Ebû Huzeyfe'nin oğlu" diye çağırılır. Kur'ân, evlâtlığı yasaklayınca Salim, Ebû Hüzeyfe ailesine yabancı olur. Bu durum, her iki taraf için de çetin gelir. Çünkü Salim ve karısı, Ebû Huzeyfe'nin evine gelip çalışmağa, külfetsiz girip çıkmağa alışmışlardır. Kendi oğlu saydığı Sâlim'in yanında, gerektiğinde evin içinde, işte giydiği elbise ile, zînetiyle dolaşmağa alışmış olan Senle, durumu Peygamber'e anlatır:
— Biz Sâlim'i, kendi çocuğumuz görürdük. Benimle ve Ebû Hüzeyfe ile aynı evde oturur, beni gece kıyafetimle görürdü. Şimdi Allah onlar hakkında indirdiğini indirdi. Ne buyurursun? der.
İşte bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) Sehle'ye, Sâlim'i beş kez emzirmesini söyler." Sehle, Sâlim'i beş kez emzirir, böylece Salim, onun süt oğlu yerine geçer [1756]
Müslim'in rivayetinde, Ebû Huzeyfe'nin, Sehle'yi Sâlim'den kıskandığı ifadesi vardır. Peygamber, Sehle'ye: "Onu emzir, sana haram olur, mahrem olur. Ebû Huzeyfe'nin de kıskançlığı geçer." demiştir") Bu hadîs üzerine hüküm bina edenlere göre: Bu hadîsten, büyük yaşta emmenin de haram kılacağı anlaşılırsa da, Hz. Peygamber'in hanımları, bu müsâadenin, yalnız Sehle'ye verilmiş özel bir müsâade olduğunu söylemişlerdir[1757].
Hz. Peygamber de, hanımları da bu hadîsten münezzehtirler. Peygamber'in, bir kadına memesini çıkarıp ergin, evli ve yabancı bir erkeği emzirmesini söylemiş olması, akla, mantığa sığmaz. Karısını yabancı erkeğin görmesini dahi kıskanan adam, karısının, memesini çıkarıp kıskandığı erkeğin ağzına vermesine, hem de bir kere değil, beş kere böyle yapmasına nasıl tahammül eder? Kaldı ki dinde özel hüküm yoktur. Dinin hükümleri, Kur'-ân'm ve Peygamber'in buyrukları herkes için geçerlidir. İstisna varsa, Kur'-ân'da belirtilmiştir.
Kendi öz kızı dahi çalmış olsa, elini keseceğini vurgulayan Peygamber, yabancı bir erkeğin, nikâh düşen bir kadının memesini emmesini nasıl söyler? Namus kavramında son derece titiz davranan Arap toplumu, asla böyle bir şeyi kabul etmez. Peygamber de, hanımları da bu tür uydurmalardan beridirler. Bu rivayetin sahipleri, hiç kuşkusuz müfteridirler,
C — Nikâh nedeniyle haram olan kadınlar:
1- Kadınlarınızın anneleri", zifaf ol-
sun olmasın, nikahladığınız bütün kadınlarınızın anneleri (kayınvalideleriniz) size haramdır.
2- Birleştiğiniz kadınlarınızdan olup (genellikle sizin evlerinizde terbiyeniz altında) bulunan üvey kızlarınız". Eğer nikahladığınız halde henüz anneleriyle büieşmemişseniz kızlarını almanızda üzerinize bir günah yoktur.
Âyetin açık anlamı, üvey kızın, kocaya haram olması için iki şartı gerekli kılıyor: 1) üvey kızın, üvey babasının evinde bulunması, 2) üvey babanın, kızın annesiyle birleşmesi.
Müctehidler, birinci şartı gerekli görmemişlerdir. Üvey kızlar, genellikle anneleriyle birlikte üvey babalarının

[1749] Tirmi2î, Radâ', 2
[1750] Aynı
[1751] Bakara Sûresi: 233
[1752] Tirmizı, Radâ': 5; Nesâ'î de aynı hadisi rivayet etmiştir
[1753] Tirmizı, Radâ': 5; Muvatta': 2/43
[1754] Müslim, Radâ': bâb: 7; hadîs: 26-30
[1755] Müslim, Radâ': bâb: 7, hadis; 31
[1756] Ebû Dâvûd, Nikâh: bâbu radâ'ati'l-kebir
[1757] Müslim, Radâ', b. 7, h. 31

yanında bulundukları için âyeti kerime: "Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız" diyor. Üvey kızın mutlaka evde bulunması şart değildir. Evde olmasa da üvey kız, haramdır. Ancak ikinci şart, yani kızın annesiyle sadece nikâh değil, birleşmiş olmak gereklidir. Birleşmeden annesinden ayrılan adam, kızıyla evlenebilir. Mâlik ve Ebu Hanîfe'ye göre sadece dokunmak, öpmek dahi birleşme sayılır. Atâ ve Abdu'l-Melik ise, şehvetle bakmayı dahil yeterli görmüşlerdir. Şafiî ve Ta-berî ise duhûl ile cinsel birleşmenin kasdedildiğini söylemişlerdir.[1758]

3- Sulblerinizden (bizzat ve dolayısiyle) gelen oğullarınızın kafileleri (eşleri) olan gelinleriniz"^ bütün torunların eşlerini kapsar. "Sulblerinizden gelen oğullar" kaydiyle evlâtlıklar bu hükümden çıkarılmıştır. İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye ve Reşîd Rızâ'-nın da açıkladıkları gibi süt oğlu da böyledir. Karısının süt emzirdiği kimsenin karısı, kendisine haram olmaz. Çünkü o, kendisinin sulb oğlu değildir. Gerçi zayıf rivayetlere dayanarak onu da oğul sayanlar olmuştur ama bunu reddedenlerin delilleri daha güçlüdür[1759]. Bundan dolayı karısının süt oğlu olan kimsenin karısıyle evlenmekte bir sakınca yoktur. Evlâda babasının, dedesinin karısını almak nasıl haram ise, babaya da kendi evlâdının, torunlarının kanlarım almak öyle haramdır.

4- ; İki kızkardeşi bir arada almanız da haramdır."

îki kızkardeşi birden nikahlamak bâtıldır. Nikâhın sahih olması için birinin ölmüş veya boşanmış olması ve boşananın iddetini tamamlaması lâzımdır. Şafiî'ye göre yalnız boşanmış olması yeter. îddetini tamamlamış olması şart değildir[1760].

Âyetin açık anlamından, sadece iki kızkardeşin birlikte nikâh edilmesinin haram olduğu anlaşılır. Yalnız: "Kadın, halasının üzerine; hala, kardeşinin kızı üzerine; kadın teyzesinin üzerine; teyze, kızkardeşinin kızı üzerine: (bunlardan) büyük, küçüğün, küçük büyüğün üzerine nikah edilemez. "[1761] mealindeki hadîse dayanarak bir kadının, halası, teyzesi, erkek ve kızkardeşinin kızı ile birlikte alınamayacağı hükmü getirilmiştir. Ebû Davud'un Ibn Abbâs'tan çıkardığı bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.), amme (bibi) ile hâle (teyze)yi, iki ammeyi ve iki hâle'yi birlikte nikâhlamayı hoş görmemiştir[1762]. Bunun nasıl olabileceği şöyle bir örnek ile anlatılır:

Adam ve oğlu bir kadını ve kızım alırlar: Adam kadını, oğlu da kızını alır. Bu kadınlardan her biri birer kız doğurur. Şimdi babanın kızı, oğlunun kızının ammesi (bibisi); oğulun kızı da babanın kızının hâlesi (teyzesi) olur. Birbirine amme ve hâle olan bu iki kızı birlikte almak caiz değildir.

İki hâle (teyzenin) cem'i de şöyle bir misâlle anlatılır: iki kişi, karşılıklı olarak birbirlerinin kızını alırlar. Birbirinin bacısı olan bu kızlardan her biri birer kız doğursa, bu çocuklardan her biri, diğerinin teyzesi olur.

İki amme (bibi)nin cem'i de şöyle olabilir: îki adam karşılıklı olarak birbirlerinin anneleriyle evlenirler. Bu kadınların her biri birer kız doğurunca bu kızlar birbirlerinin ammesi olurlar. İşte hadîse göre birbirinin ammesi (bibisi) olan bu iki kadım birlikte nikahlamak caiz değildir[1763].

Dediğimiz gibi bunların hepsi, âhâd yoluyla gelen bir iki rivayete dayanmaktadır. Kur'ân'ın zahirinde böyle bir anlam yoktur. Fakîhler, hem bu hadîslere dayanarak, hem de kıyâs yoluyla: "Biri erkek farz edildiği zaman, diğeriyle evlenmesi caiz olmayan iki kadını birlikte nikahlamanın haram olduğu" hükmünü koymuşlardır. Fakat haricîlerin, iki bacıyı, bir kadınla onun bibisini ve teyzesini birlikte almayı caiz gördükleri rivayet edilmiş ise de^ iki bacının birlikte cem'İni, Kur'ân açıkça haram kılmış iken haricîlerin böyle bir şey söylemiş olmaları makul değildir. Herhalde onlar, kadının, bibisi ve teyzesi ile cemedilebileceğini söylemişlerdir. Bundan onların, âhâd haberiyle haramın sabit olmayacağı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Bu işin, kıyâs ile haram sayılması da pek sağlam değildir. Çünkü kızkardeş ile bibi ve teyze bir değildir. Bir kız, amcası ile çvlenemez ama amcasının oğlu ile evlenebilir. Şimdi amca oğlu da amca gibidir, diye bir kıyâs yapılamaz. Maamâfîh, bir kızın, bibisi ve teyzesi ile cemedilemeyeceği, ümmet arasında bir icmâ' haline gelmiştir.

"Geçmişteyapılmış olanlar müstesna'"dır. Geçmişte yapılanlardan dolayı sorumluluk yoktur. "Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir."

Müslüman olmazdan önce iki kızkardeş ile evlenmiş olanlar vardı. Bunlar müslüman olduktan sonra birini seçip diğerini boşamaları, Hz. Peygamber tarafından kendilerine emredilmiştir. Ahmed ibn Hanbel, Feyruz ed-Deylemînin şu sözünü kaydetmiştir: "Müslüman olduğum zaman nikâhım altında iki kızkardeş vardı. Peygamber fs.a.v.), ikisinden birini boşamamı emretti. "[1764]

lslâmdan önce Araplar arasında anne, kız, kızkardeş, hala, teyze, kardeş kızı, bacı kızı ve öz oğulun kansiyle evlenme âdetinin bulunduğuna dair bir rivayet yoktur. Yalnız babanın vefatından sonra nadiren üvey anne ile evlenme ve iki kızkardeşi birlikte alma âdeti vardı. Nitekim bu iki hususu meneden âyetlerden sonra " : geçmişte olanlar hariç."^cümlesi, bu âdetlerin eskiden var olduğunu gösterir. Süt anne ve süt bacılığın da eskiden beri var olduğu anlaşılıyor. Bunlar îslâmda da kabul edilmiştir. Eskiden evlâtlık karısiyle evlenmek de yasaktı ki İslâm bunu kaldırmış, evlâtlık hakkındaki eski telâkkileri geçersiz kılmıştır. İnsanın oğlu, ancak kendi sulbünden gelen çocuğudur.

[1758] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm: 2/70
[1759] Tçfsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 4/479-480
[1760] Tefsîru Âyâti'l-ahkâm, 2/72
[1761] Ebû Dâvûd, Nikâh: bâbu mâ yukrehu en yucme'a beynehunne mine'n~nisâ'
[1762] Aynı
[1763] Kurtubî, 5/125
[1764] İbn Kesîr: 1/472

5-: Ellerinizin altında bulunan cariyeler hariç, bütün evli hür kadınlarla nikahlanmanız da haram kılınmıştır." Gerek müslümanların, gerek zimmîlerin, gerek harbîlerin nikâhı altında bulunan bütün kadınlarla evlenmek haramdır. Ancak savaşta esir düşerek hürriyetini yitirip câriye olarak alınanlarla -daha önce evli de olsalar- evlenmek haram değildir.

İhsan, lügatte menetmek demektir. Sahibini yaralanmaktan koruduğu için zırha dır'ı hasîne (koruyucu zırh) denir. İçindekileri koruduğundan kaleye hısn denmiştir. Âyetteki el-muhsanât hısn kökünden doğan ihsandan ismi mef'ûlün müennes çoğuludur. Namusu zarardan korunduğu için evli erkeğe el-muhsan, kadına da el-muhsane denir. İhsan terimi, Kur'ân'da dört anlamda kullanılır: hürriyet, iffet, İslâm ve evlilik. Burada evlilik anlamınadır. el-muhsanât, evli kadınlar demektir.

Müslümanlarla evlenmesi helâl olan kadınların dini konusunda burada bir şey söylenmiyor. Ancak bu âyetten sonra gelen 25 nci âyet, bu kadınların mü'min olmaları gerektiğini bildiriyor. Bakara Suresinin 220 nci âyeti, müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılmış, Mâide Suresinin 5 nci âyeti ise Kitâb ehli olan kadınlarla evlenmeye müsaade etmiştir.

" -.Ellerinizin altında bulunanlarda birleşmeniz haram değildir)." cümlesi, esir alınıp câriye yapılan kadınlarla -esaretten önce evli dahi olsalar- birleşmeyi mubah kılmıştır. Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Huneyn günü, (Tâif yakınında bir yer olan) Evtas'a bir tabur gönderdi. Bunlar, düşmanla karşılaşıp çarpıştılar, düşmana üstün geldiler, bazı kadınları esir aldılar. Bu kadınlar, müşriklerle evli oldukları için Allah Resulünün ashabından bazıları, bunlarla birleşmekte te-reddüd ettiler. Yüce Allah: "(Savaşta esir olarak) ellerinize geçen (câriye)fer müstesna, evli kadınlarca evlenmeniz) de (haram kılındı)..." âyetini indirdi. Yani iddetleri dolunca onlar size helâldir, buyurdu.[1765]

Hadîsin sonunda belirtildiği üzre esir alınan kadınlarla birleşebilmek için kadınların iddetlerinden çıkmış olmaları, gebe olmamaları şarttır. Gebe kadınlarla birleşmek yasaklanmıştır. Sonra her insan ancak kendi cariyesi ile birleşebilir. Başkalarının câriyesiyle birleşmek zina olur.

Müslümanlar, Hayber'de aldıkları esir kadınlarla birleşmek isteyince Allah'ın Elçisi, birinin şöyle bağırmasını emretmişti: "Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa rahminde çocuk bulunan esir kadınla yatmasın. "[1766]

Aynı mealde bir hadîs de Buhârî'de mevcuttur. Ancak Hayber yerine Huneyn günü söylendiği anlatılan bu hadîste Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimseye, kendi suyunu başkasının ekinine dökmesi (yani başkası tarafından gebe kalan kadın ile yatması) helâl olmaz. A ilah 'a ve âhiret gününe inanan bir insana, rahmi tamamen boş olmayan esir kadınlarla yatması helâl olmaz. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir insana, taksim edilmemiş ganimet malını satması helâl olmaz. "[1767]

Buhârîdeki bir hadîse göre esir kadın, bir âdet görünce, gebe kadın da doğurunca kendisiyle birleşmek caiz olur.[1768] Demek ki esir kadın, bir âdet görünce gebe olmadığı anlaşılır. HuPedilen kadının da iddet süresi, bir âdet görmedir. [1769]

Bunlar size, Allah'ın yazdığı yasaklardır. Bunlardan ötesini, iffetli yaşamak, zina etmemek şartiyle mallarınızla istemeniz size helâl kılınmıştır."

Yukarıda sayılan kadınların haram kılınması, Allah'ın bir yazısıdır. Bunlar, bizzat Allah tarafından size böyle yazılmış, haram kılınmıştır. Bunların dışında kalan kadınlar, size helâl kılınmıştır ki iffetinizi koruyarak, sifahtan kaçınarak mallarınızla mehirlerini verip kadınlarla evlenesiniz.

Muhsmîn, ihsan kökünden ismi faildir. Evli kimseye muhsan veya muhsın denir. Burada evlenerek namusunuzu koruyasınız anlamını taşır. Musâfihîn ise sefh kökünden ismi faildir. Sefh, kan ve su gibi sıvıları akıtmak demektir. Müsâfeha ve sifâh da sırf suyunu boşaltmak, yani evlilikteki amacın tersine, nesil üremesi, insanlığın çoğalması için değil, sadece şehvet tatmini için cinsel birleşme ile insan tohumu olan suyu boşa akıtmaktır. Evlenmenin asıl amacı, üremedir. Şehvet tatmini, onun bir dalıdır. Yüce Allah, insanların çoğalması, neslin devamı için kadınla erkeği birbirine çekecek şehvet duygusu vermiştir. Temel amaç, bu duygu değildir. Bu duygu, üremenin bir aracıdır. İşte yüce Allah, âyette bu amaca dikkati çekerek yalnız şehvetinizi doyurmak maksadiyle suyunuzu boşa akıtmak için değil, namus ve iffetinizi koruyarak mallarınızla mehirlerini verip evlenesiniz diye yukarıda sayılanların dışında kalan bütün kadınları, Allah size helâl kılmıştır, buyuruyor.

Mut'a nikâhı:

"O halde onlardan ne kadar yararlandımzsa ona karşılık ücretlerim, onların bir hakkı olarak verin. Hak kesildikten sonra birbirinizle karşılıklı anlaşarak kesilen miktarı azaltıp çoğaltmanızda üzerinize bir günah yoktur. Şüphesiz Allah, her yaptığınızı bilen, her şeyi yerli yerince yapandır."

Âyetin bu bölümünde geçen istimtâ (yararlanma) karşılığında verilecek ücretin, nikâh karşılığı verilen mehir mi, yoksa kadından belli bir süre yararlanma karşılığı verilecek bir ücret mi' olduğu üzerinde görüş ayrılığı vardır.

Ehli sünnet müctehidlerinin ve müfessirlerinin bir kısmına göre buradaki ücret, nikâhta kadınlara verilmesi gerekli olan mehirdir. Mehir, nikâh ile kadından yararlanmanın karşılığıdır. Bunun belli bir miktarı vardır. Fakat

---

[1765] Müslim, Radâ', b. 9, h. 33-35; Ebû DâvÛd. Nikâh: 45
[1766] Dârimî, Talâk: 36; 9/51
[1767] Ebû Dâvûd, Nikâh: 45
[1768] Ebû Dâvûd, Nikâh: 45; buhârî, Buyu': 111
[1769] et-Tefsîru'1-hadîs, 9/51

kadınla erkek, aralarında anlaşarak mehri diledikleri şekilde ayarlayabilir, azaltıp çoğaltabilirler. Istimtâ' ise nikâhtan ve mehrini verdikten sonra erkeklere helâl olan birleşmeden kinayedir.
Bazı bilginlere göre -ki özellikle şî'a âlimleri bu görüşü benimsemiştir-bu cümle, müt'a nikâhına delâlet eder. Mut'a nikâhı, bir erkeğin, belli bir ücret karşılığında bir kadınla belli bir süre için evlenmesidir. Bu süre bitince nikâh akdi bozulur. Kadın erkek, aralarında anlaşırlarsa yeni bir ücretle süreyi uzatabilirler. Islâmdan önce araplar arasında bu tip evlenmeler vardı. Âyet bu evlenmeyi mubah kılmaktadır.
Âyetteki bu cümlenin, müt'a nikâhını kasdettiği konusunda bazı saha-bilere, özellikle Abdullah ibn Abbas'a atfedilen rivayetler vardır. Übeyy ibn Kâ'b, Abdullah ibn Abbâsve^Abdullah ibn Mes'üd'un:
cümlesini, ilâvesiyle şeklinde okudukları rivayet ediür[1770] Mücâhid'e göre bu âyet, müt'a nikâhı hakkında inmiştir, özellikle burada ücret karşılığında yararlanma tabirinin kullanılması, bu cümle ile muvakkat bir birleşmenin kasdedildiğini gösterir. Çünkü kelimenin kökü olan geçici bir zevk anlamınadır. İstimtâ da geçici bir yararlanma demektir. Demek ki bu âyetten kasıt, geçici nikâhtır. Zaten Cumhur da bu âyetin, İslâm'ın ilk zamanlarında uygulanan müt'a nikâhı ile ilgili olarak indiğini söylemiştir.
Müt 'a nikâhı hakkındaki hadîsler:
Hadîs mecmualarında müt'a nikâhının önce mubah olup sonra neshe-dildiğine dair hadîsler çoktur. Önce bu nikâhın mubah olduğuna dair hadîsleri görelim:
1) Ashabdan Abdullah şöyle diyor: "Biz Allah'ın Resulü (s.a,v.) ile birlikte savaşa giderdik. Yanımızda karılarımız yok tu. 'Burulmayalım mı?'dedik. Önce bizi bundan men etti. Sonra bir elbise karşılığında belli bir süre için kadın nikâh etmemize müsaade buyurdu. (Bu sözü anlatan) Abdullah, daha sonra: "Ey inananlar, Allah 'in size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah, smtrı aşanları sevmez. "Mâyetini okudu. "[1771] Müslim'in, Nikâh kitabının üçüncü bâbındaki hadîs de aynı anlamdadır. Ancak orada: "Biz Resulûllah ile birlikte savaşırdık" cümlesi
.yoktur. Bunun yerine: "Biz gençtik..." kaydı vardır.
2) Câbir ibn Abdullah ve Seleme ibn el-Ekva şöyle diyorlar: "Bizler orduda idik. Resulûllah (s. a. v.)in çağması şöyle bağırdı: A ilah 'in Resulü (s. a. v.) kadınlarla müt'a yapmanıza izin verdi. Müt'a yapınız." [1772]Müsüm'de bu anlamda bir hadîs daha var.
3) Atâ şöyle diyor: "(Ashabdan) Câbir ibn Abdullah, ömre için (Mekke'ye) gelmişti. Evine (ziyarete) geldik. Orada bulunanlar kendisine birçok şey sordular. Sonra müt'adan söz ettiler. Câbir: 'Evet biz, Allah'ın Resulü (s.a.v.)in, Ebubekir ve Ömer'in devrinde müt'a yaptık, dedi." ^Müslim'in, Nikâhu'l-müt'a bâbındaki 15 nci hadîste de Câbir şöyle diyor: "Biz Allah 'm Resulü (s.a.v.)in ve Ebubekir 'in devrinde bir avuç hurma ve un vererek birkaç gün müt'a yapardık. Nihayet Ömer, 'Amr ibn Hureys hakkında müt'ayı yasakladı."
4) Müslim'in, Müt'a bâbındaki 17 nci hadîste de Ebu Nadra'nın şöyle dediği anlatılmaktadır: "Ben Câbir ibn Abdullah'ın yatımda idim. Biri geldi, İbn Abbâs ile tbnu'z-Zübeyr'in hac ve kadın müt'ası hakkında görüş aynlığma düştüklerini söyledi. Câbir şöyle dedi: Biz Resulûllah (s.a.v.) zamanında her iki mut 'ayı da yaptık. Sonra Ömer bizi ikisinden de menetti. Biz de bir daha ikisine de dönmedik. [1773]
5) Seleme ibnu'İ-Ekva', Allah'ın Resulü (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu anlatıyor: "Hangi erkek ve kadın, aralarında anlaşırlarsa üç gece beraber kalırlar. Bundan sonra süreyi artırmak isterlerse artırırlar, ayrılmak isterlerse ayrılırlar. " Seleme lbnu'1-Ekva', bu hadîsi anlattıktan sonra şöyle devam ediyor: "Artık bilmiyorum bu, yalnız bizim için özel bir izin mi idi, yoksa bütün insanlara verilen bir ruhsat mı[1774]
6) Ebu Zerri Gifârî de şöyle demiş: "İki müt'a, yani kadınlar müt'ası ile hac müt'ası yalnız bize mahsustur."[1775]
Müt'anın, önceleri mubah iken sonra menedüdiğini bildiren hadîsler:
Bu konudaki hadîsler de genellikle Sebre el-Cuhenî tarafından rivayet edilmiştir. Mekke'nin fethinde Allah'ın Resulü (s.a.v.) ile beraber bulunan Sebre şöyle diyor: "Orada onbeş gün kaldık. Resulûllah (s.a.v.), kadınlarla müt'a yapmamıza izin verdi. Ben, yakınlarımdan biri ile (başka rivayetlere göre amcam oğlu ile) birlikte çıktık. Ben ondan (gençtim), güzeldim. O biraz çirkindi. İkimizin de birer hırkası vardı. Ama benim hırkam eski, amcam oğlununki taptaze idi. Mekke'nin aşağısına, ya da yukarısına vardığımızda servi gibi bir kadına rastladık.
— Birimizin seninle müt'a yapmasına ne dersin? dedik.
— Bana ne vereceksiniz? dedi.
"Hırkalarımızı serdik. Kadın iki erkeğe de bakmaya başladı. Arkadaşım, kadının gozucuyla beni süzdüğünü görünce:
— Onun hırkası eski, benimki taze, dedi. Kadın iki üç kere:
"Bunun hırkası fena değil, dedi. Ben o kadınla müt'a yaptım. Allah'ın Resulü (s.a.v.) müt'ayı haram kılmcaya dek ondan ayrılmadım."[1776]
Müslim'in aynı babının 19 ncu hadîsinde ve Nesâ'î'nin hadîsinde bu kadının yanında üç gün kaldığını söyleyen

[1770] İbn Kesîr: 1/474; Tabresî, Mucme'u'l-beyân: 3/32, Tahran, 1395
[1771] İbn Kesîr: 1/474; Tefsîru Mucâhid: s. 152, Kurtubî: 5/130
[1772] Müslim, Nikâh, bâb: 3, hadis: 11
[1773] Aynı mealde bir hadîs, tbn Hanbel'in Müsned'inde de vardır
[1774] Buhârî, Nikâh: Nikâhu'-muharrem
[1775] Müslim, Hac: b. 3, h. 162
[1776] Müslim, Nikâh, b. 3, h. 19-20; Dârimî, Nikâh: 16

Sebre, lbn Mâce'nin hadîsinde yalnız bir gece kaldığını söylüyor ve şöyle devam ediyor: "Onunla evlendim, o gece yanında kaldım. Ertesi sabah Resulûllah (s.a.v.)in yanına geldim. Kendileri Rükn ile Bâb (Haceri Esved ile Kâ'be kapısı arasında) durmuş şöyle diyordu: Ey insanlar, ben size müt'a için izin vermiştim. İyi biliniz ki Allah onu, kıyamet gününe kadar haram kıldı. Kimin yanında böyle bir kadın varsa onu serbest bıraksın. Onlara verdiklerinizden hiçbir şeyi geri almayınız! "[1777]

BuhârTdeki rivayette müt'anın, Hayber günü yasaklandığı[1778] Müslim'deki rivayette Mekke'nin Fethinde nehyedildiği; Müslim'in başka bir rivayetinde Huneyn savaşının bir kolu olan Evtâs Savaşında nehyedildiği[1779]; îbn Mâce ve Ebû Dâvûd Sünenlerindeki hadîste ise Veda' Haccında nehyedildiği[1780] bildirilmektedir.

Görülüyor ki müt'anın, Resulullah ve Ebubekir devrinde, Hz. Ömer devrinin de bir kısmında mubah olup uygulandığını bildiren hadîsler yanında; Hayber Savaşında, yahut Mekke'nin Fethinde veya Evtâs'ta, ya da Veda haccında yasaklandığım söyleyen rivayetler de vardır. Bu rivayetler çelişik olduğu için muhaddisler bunları te'lif etmek üzere müt'anın birkaç kez yasaklanıp serbest bırakıldığını söylemişlerdir. İmam Nevevî'ye göre müt'a hakkındaki yasaklama ve serbest bırakma iki defa olmuştur: "Hayber'den. önce helâldi, Hayber'de haram kılındı. Mekke'nin Fethinde mubah kılındı. Evtâs da Mekke'nin Fethini müteakip olmuştur. Bundan üç gün sonra da ebediyyen haram kılınmıştır. "[1781]

Bu rivayetler gösteriyor ki Hz. Peygamber (s.a.v.) şartlar gerektirdiği zaman müt'aya müsaade etmiş, ama normal şartlarda onu kesin yasaklama-sa da pek hoş görmemiştir. Ancak Hz. Ömer (r.a.) devrinde toplum büyüyüp zenginleşince artık müt'a, çeşitli kimseler tarafından hiç gerek yokken istismar edilmeğe başlanmış ve toplumda birçok sorun ortaya çıkarmaya başladığı için Hz. Ömer ve onu destekleyen sahâbilerin ictihadiyle yasaklanmıştır. Çünkü Hz. Ömer, îslâmın ruhunu biliyordu. Zorlayıcı gerekler yokken bunun uygulanması, toplumun bozulmasına yol açabilirdi. Bundan dolayı men*ini, İslâmın ruhuna daha uygun bulmuştur. Hattâ bizzat onun, halife seçildiği gün yaptığı konuşmada şöyle dediği rivayet edilir:

"Resulullah (s.a.v.), bize üç defa müt'a yapmaya izin verdi, sonra bunu haram kıldı. Vallahi evli bir kimsenin müt'a yaptığım bilsem, onu taşla recmederim. Ya da o adam, Resulullah'in, müt'ayı haram kıldıktan sonra tekrar helâl kıldığına dair bana dört şahit getirir."[1782]

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi müt'anın haram olmadığına dair rivayetler daha çok Câbir ile özellikle Abdullah ibn Abbâs'a ve Sahabeden bir grupa dayanır[1783] İbn Abbâs'ın, müt'anın her zaman caiz olduğu hakkındaki görüşünden döndüğüne dair rivayetler varsa da[1784] bunlar pek güvenilir rivayetler değildir. Müt'aya şiddetle karşı olanlar, görüşlerine mesned bulmak için İbn Abbâs'ı da görüşünden dönmüş görmek istemişlerdir. Ancak onun, müt'ayı, zaruri hallerde mubah gördüğü hakkındaki rivayet, akla daha uygun gelmektedir. Zaten Peygamberimiz de zaruri hallerde buna izin vermişti. Buhârî'nin kaydettiği rivayete göre Abdullah ibn Abbâs, müt'a nikâhından soran bir kişiye, müt*a yapması için izin vermiş, hizmetçisi ona: "bu, şiddetli hallerde ve kadınların az olduğu durumlardadır (değil mi?)" deyince İbn Abbâs: "Evet" cevabını vermiştir.[1785]

Şu olay da ilginçtir: (Abdullah) İbni'z-Zubeyr, Mekke'de ayağa kalkıp müt'aya fetva veren bir adama yani îbn Abbâs'a ta'rizen şöyle dedi:

— Allah, bazı insanların gözlerini kör ettiği gibi kalblerini de kör etmiştir. Müt'anın caiz olduğuna fetva veriyorlar. Orada bulunan adam (îbn Abbâs) ayağa kalktı:

— Sen, kaba, ilimden anlamaz bir adamsın. Ömrüme andolsun ki İmâmu'l-Muttakîn (Allah'ın Resulü s.a.v.) devrinde müt'a yapılırdı, dedi. İbnu'z-Zubeyr:

— Öyle ise sen dene, vallahi müt'a yaparsan seni kendi taşlarınla rec-mederim, dedi."[1786]

Müt'a nikâhının durumunu soran Ammâr ibn Yâsir'e tbn AbbâYın: "O sadece müt'adır (bir yararlanmadır) ne zinadır, ne nikâhtır, ne talâktır, ne de tevarüstür" dediği rivayet edilir.

Müt'aya müsaade edişi, halk arasında eleştiriye uğrayınca îbn Abbâs'ın: "Ben herhalde buna müsaade etmedim. Ancak çaresiz kalana Ölü eti yemek nasıl helâl ise, zaruret içinde olana müt'a da öyle helâldir, dedim." diye kendisini savunduğu da gelen rivayetler arasındadır. Keza îbn Abbâs'ın şöyle dediği de rivayet edüir: "Müt'a, lslâmın ilk zamanlarında idi. Adam bir şehre gelir, orayı bilmezdi. Orada kalacağı müddet için bir kadınla evlenirdi ki kadın eşyasını korusun, işlerini görsün. (Ancak eşleri, yahut mülkü olan cariyeleri ile ilişkilerinden dolayı kınanmazlar)[1787] âyeti ininceye kadar böyle sürdü. Artık bu iki kadından başkası haramdır."[1788]

Kanaatimize göre bu rivayetler, tbn Abbâs'ın, müt'a hakkındaki görüşünden döndüğü kanaatine destek olmak üzere ortaya atılmıştır. Onun, görüşünden döndüğüne dair kesin delil yoktur. Yalnız kendisi değil, Câbir ibn

---

[1777] lbn Mâce, Nikâh: 44
[1778] Buhârî, Nikâh: Nikâhu'l-muharrem
[1779] Müslim, Nikâh: bab: 3, hadis: 18
[1780] Îbn Mâce, Nikâh: 44; Ebû Dâvûd, Nikâhu'l-mut'a
[1781] Müslim, 2/1022, dipnot: 1
[1782] İbn Mâce, Nikâh: 44. Bu hadîs biraz zayıf görülmektedir. Çünkü senedinde lâbe'se öih diye nitelendirilen bir râvî vardır.
[1783] lbn Kesîr, 1/474
[1784] Bkz. TirmiH, Nikâh: 29; 3/430
[1785] Buhârî, Nikâh, Nikâhu'l-muharrem
[1786] Müslim, Nikâh, bâb: 3, hadis: 27
[1787] Mü'minun Sûresi: 6
[1788] Tirmi2î, Nikâh: 29

Abdullah, Übeyy ibn Kâ'b, Abdullah ibn Mes'üd gibi bazı sahâbiler ve Mü-câhid gibi bazı tabiîler de müt'anın mubah olduğu kanaatini korumuşlar ve müt'anın, Hz. Ömer'in ictihadiyle yasaklandığını söylemişlerdir. Nitekim Hz. Ömer'in: "Allah'ın Resulü devrinde iki müt'a helâl idi. Ben bunları mene-diyor ve yapanları cezalandırıyorum. Bunlar nikâh müt'asiyle hac müt'ası-dır." dediği rivayet edildiği gibi, müt'anın, Hayber'de haram kılındığı mealindeki hadîsin râvîsi olan Hz. Alî'nin de: "Ömer müt'ayı menetmesey-di, şakî olandan başka hiç kimse zina etmezdi." dediği de rivayet edilir[1789]

Bu birbiriyle çelişen rivayetlerde şüphesiz, Islâmın başında ortaya çıkan hizipleşmelerin parmağı vardır. Durum ne olursa olsun, ehli sünnet bilginlerinin çoğunluğu, önceleri helâl olan müt'anın, sonra haram kılındığı görüşünde birleşirler. Dediğimiz gibi bazı sahâbiler ve tabiîler bu görüşü kabul etmemiş, müt'anın mubah olduğunu söyleyegelmişlerdir.

"Ücretlerini veriniz'* cümlesindeki ücretle, nikâhın bir gereği olan me-hir kasdedilmiş olabileceği gibi, geçici olarak yararlanmanın yani müt'a nikâhının gereği olan ücret de kasdedilmiş olabilir. Ancak Kur'ânı Kerîm'de nikâhtan söz eden âyetlerde ücret kelimesi mehr anlamında kullanılmaktadır. Burada da bu anlamda olması daha kuvvetlidir. Fakat müt'ayı kabul edenler bu âyetteki ücreti müt'a ücreti olarak tefsir ederler.

Ehli sünnet bilginleri müt'ayı haram saymakla beraber müt'a yapana zina cezası uygulamazlar. Zira bunun gerçekten zina olup olmadığında onlara göre de şüphe vardır. Şüphe ise cezayı kaldırır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): "Gücünüz yettiği kadar müslümanlardan cezaları kaldırınız. Eğer bir müslümana bir çıkar yol bulursanuz onu serbest bırakınız. Çünkü imamın (devlet başkanının, yöneticinin) affetmede yanılması, ceza vermedeyanılmasından daha iyidir." buyurmuştur.[1790] Bu hadîs, mümkün olduğu kadar cezadan kaçınmayı emrettiği gibi: "Şüpheler karşısında cezaları kaldm-nızl"[1791] mealindeki hadîs de İslâm hukukunun temel kurallarındandır.

Şî'ânın görüşü:

Müt'ayı helâl sayan şî'a uleması» görüşlerini şöyle savunurlar:

1- "Aralarında Übeyy ibn Kâ'b, Abdullah ibn Abbâs ve Abdullah ibn Mes'ûd'un bulunduğu sahâbilerden bir cemaat âyeti: şeklinde okumuş, Sa'Iebî'nin tefsirinde naklettiğine göre Habîb ibn Sabit, îbn Abbâs'ın kendisine verdiği Übeyy mushafında âyetin şeklinde yazılı olduğunu görmüştür. Saîd ibn Cübeyr de âyeti ilâvesiyle okumuştur.

2- Hz. Alî'nin, "Ömer müt'ayı menetmeseydi, şakî'den başkası zina etmezdi" dediğini el-Hakem ibn Uyeyne rivayet etmiştir.

3- Câbir (r.a.), Resulullah, Ebubekir ve Ömer devrinde müt'a yaptıklarını söylemiştir.

4- Âyetteki istimtâ kelimesiyle faydalanma ve cima kasdedilmiş olamaz. Çünkü böyle olsa, kadından faydalanmayan kimsenin hiç mehir vermemesi gerekir. Halbuki duhulden önce karısını boşayan, yarı mehir vermekle yükümlüdür. Eğer buradaki istimtâ ile sürekli nikâh kasdedilmiş olsa, o zaman âyetin hükmüne göre yalnız akid yapmakla bütün mehri ödemek gerekir. Çünkü "Onlara ücretlerini veriniz" buyurulmuştur. Oysa daimî nikâhta yalnız akid yapmakla mehrin tamamını vermek gerekmez. Duhul şarttır. Ancak müt'a nikâhında mücerred akidle ücretin tamamını vermek vâcib olur.

5- Ayrıca Hz. Ömer'in "Resulullah devrinde hac ve kadın müt'ası vardı. Ben bunları menediyorum ve bunları yapanı cezalandırıyorum." sözü de müt'anın, Resulullah devrinde helâl olduğunu gösterir.[1792]

6- Âyette mal ile ibtiğâ ve faydalandıktan sonra kadınların ücretlerinin verilmesi emrediliyor. Yanı âyette mücerred mal ile ibtiğâ, birleşmeyi caiz kılıyor. Halbuki daimî nikâhta yalnız mal ile ibtiğâ birleşmeyi caiz kılmaz. Velî ve şahitler de lâzımdır. Yalnız mal verince birleşmenin helâl olması, ancak müt'a nikâhındadır.

7- Eğer bu âyet ile daimî nikâh kasdedilmiş olsa, aynı surede nikâh hükmünün başka yerlerde tekrar edilmiş olması lâzım gelir. Çünkü surenin baş tarafında 3-4 ncü âyetlerle asıl nikâh izah edilmiştir. Burada aynı şeyin tekrarına lüzum yoktur. Ama bu âyeti müt'aya hamledersek o zaman âyet yeni bir hüküm getirmiş olur, tekrar olmaz.

8- Müt'a nikâhının caiz olduğunda bütün ümmet ittifak etmiştir. İhtilâf, bunun neshediîip edilmediğindedir. Eğer bu hüküm neshedilmiş ise, nesheden ya tevatüren veya âhâd yoluyla bilinir. Tevâtüren bilinmiş olsaydı Alî ibn Ebî Tâlib, Abdullah ibn Abbâs ve İmrân ibn el Husâyn gibi sahabîlerin, Muhammed dininden tevâtüren sabit olmuş bir hükmü inkâr etmiş olmaları gerekirdi ve bu da onların küfrünü gerektirir di ki bu, batıldır. Bu neshin âhâd haberiyle sabit olması da bâtıldır. Çünkü icma ile mubah olduğu sabit olan bir hükmü, ahâd haberi neshedemez. Zira icmâ kesinlik ifade eder. Halbuki âhâd haberi kesin değil, zannîdir, şüphelidir.

9- Rivayetlerin çoğunluğu, Hz. Peygamber (s.a.v.)in müt'ayı ve evcil merkep etini yemeyi Hayber günü nehyettiğini söylüyor. Yine rivayetlerin çoğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), müt'ayı, Mekke'nin Fethinde, veya Veda haccında serbest bırakmıştır. Mekke'nin Fethi ve Veda* haccı, Hayber'den çok sonra olmuştur. Demek ki müt'anın, Hayber günü neshedildiği yolundaki haberler, doğru değildir. Aksi takdirde nâsihin, mensûhtan önce vuku-bulması gerekir. Nesih ve helâl kılmanın, birkaç kez vukubulduğu yolundaki haberler de zayıftır. Mu'teber kişiler, böyle bir şey söylememişlerdir. Bunu söyleyenler, bu rivayetler arasındaki çelişkileri gidermeğe

---

[1789] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, 3/287

[1790] Tirmffi, Hadûd, 2; Ebû Dâvud, Saiât: /14; Hâkim ve Beyhafcf de bu hadisi rivayet etmişlerdir. FayuM-Kadîr, 1/226-227

[1791] Faydu'l-Kadîr, 1/227

[1792] Tabresî: 3/32

çalışanlardır.
Şî'anın delillerini böylece sıralayan Râzî, şu cevabı veriyor:
1) Müt'anın, önceleri mubah olduğunu inkâr etmiyoruz. Ancak biz bunun neshedildiğini söylüyoruz. Bu âyet, müt'anın meşru* olduğuna delil olsa bile bizim sözümüz çürümüş olmaz. Çünkü neshedilmiştir. Tutalım ki Übeyy ve Abdullah ibn Abbâs kırâetleri doğrudur. Fakat bunlar, ancak müt'anın başlangıçta meşru' olduğunu gösterir. Buna zaten itirazımız yok. Müt(a meşru idi, fakat neshedilmiştir. Kaldı ki bu rivayetler âhâd haberidir. Âhâd haberiyle Kur'ân sabit olmaz.
2) Müt'ayi nesheden hüküm, ya tevatüren veya âhad haberiyle bilinir. Tevâtüren bilinmiş olsa, ashabdan bazılarının tevatür yoluyla bilinen bir şeyi inkâr etmiş olmaları gerekir, şeklindeki delile karşılık da deriz ki: Bu sa-habiler, neshi işitmiş, sonra unutmuş olabilirler. Sonra Hz. Ömer (r.a.) bunu büyük bir topluluk içinde hatırlatınca onlar da hatırlamış ve onun doğru söylediğini anlayıp onu kabul etmişlerdir[1793]
3) Hz. Ömer'in: "Mut'a, Peygamber (s.a.v.) zamanında mubah idi, ben onu yasaklıyorum" mealindeki sözüne gelince: Eğer Ömer, bu sözüyle Peygamberin mubah kıldığı bir şeyi kendisinin yasakladığını kasdetmişse hem kendisinin, hem de bu sözünden dolayı onunla savaşmayanların tekfiri gerekir. Dolayısiyle Emîru'l-mü'minîn (İmam Alî)nin de tekfiri gerekir. Bunların hepsi batıldır. O halde söylenecek tek şey kalıyor. Hz. Ömer'in kasdı şu idi: "Mut'a, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında mubah idi, fakat ben Resulullah (s.a.v.)in bunu neshettiğini bildiğim için menediyorum."(l)
Şî'aya karşı delillerini böyle belirttikten sonra Râzî, âyetin son cümlesinin anlamı üzerinde şöyle diyor:
Âyetin, nikâhın hükmünü beyan ettiğini söyleyenlere göre eğer mehir, belli bir miktar takdir edilmiş ise, anlaşma ile o takdir edilenin tamamını vermek, ya da düşürmekte bir günah yoktur. Buna göre et-terâdî karşılıklı olarak mehir üzerinde anlaşmadır. Fakat âyetin m üt'a hakkında olduğunu söyleyenlere göre anlamı şudur:
Mut'anın süresi dolunca artık erkeğin, kadın üzerinde bir hakkı kalmaz. Eğer erkek, kadının yanında daha fazla kalmak ister de "Sen süreye birkaç gün ilâve et, ben de ücretini artırayım" derse kadın serbesttir. Dilerse bu teklifi kabul eder, dilerse reddeder, işte "Haktan sonra karşılıklı anlaşmanızda sizin üzerinize bir günah yoktur" cümlesi bunu ifade ediyor. Yani önce kestiğiniz ücret ve süreden sonra aranızda anlaşmanızda üzerinize bir günah yoktur. Şüphesiz Allah, her şeyi bilen, yerli yerince yapan, en güzel hüküm verendir.[1794]

25- İçinizden, inanmış hür kadınlarla evlenmeğe gücü yetmeyen kimse, elleriniz altında bulunan inanmış genç ktzlarıntz(câriyt\eriniz)den alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. (Hepiniz aynı kökten gelmekte, aynı toplumun bireylerisiniz. İnsanlık bakımından aranızda bir fark yoktur). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartiyle sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, ücretlerini (mehirlerini) de güzelce verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınlara yapılan işkencenin yarısı uygulanır. Bu, (câriye ile evlenme), içinizden sıkıntıya düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha iyidir. Allah, bağışlayan, esirgeyendir.
26- Allah size (helâl ve haram olanı) açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yasalarına iletmek ve günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.
27- Allah, sizin tevbenizi kabul etmek istiyor; şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar.
28-Allah sizden (ağır teklifleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.

Tefsir:

25 nci âyette, hür kadınlarla evlenmeğe malca gücü yetmeyen veya hangi şekilde olursa olsun imkân bulamayan kimsenin, mü'min cariyelerle evlenebileceği bildiriliyor. Çünkü insanda en büyük meziyet imandır. Mü'min cariyeler de imanda öteki müzminlerin safındadır. Toplumdaki mevkileri ne olursa olsun bütün insanlar, aynı atalardan türemişlerdir. Dolayısiyle bütün insanlar aslında kardeştirler.
Cariyelerle evlenmek isteyenler, sahiplerinden izin alıp onların mehirlerini de güzelce vermeli, nikâh altına giren cariyeler de iffetlerini korumalıdırlar. Evlendikleri halde fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınlara uygulanan cezanın yansı uygulanmalıdır. Çünkü câriye, hürriyeti elinde olmayan zavallı kadındır. Onun namusunu koruması, hür kadınlar kadar kolay değildir.
Câriye ile evlenme müsaadesi, nefsinin, kendisini günaha sürüklemesinden korkanlar içindir. Beşeri ihtiyacının karşılanmamasından dolayı sıkıntıya, günaha düşmekten korkan kimseler, hür kadınlarla evlenme imkânı bulamadıkları takdirde cariye ile evlenebilirler. Fakat câriye, alınıp satılan ve çeşitli kimselerin elinde dolaşa dolaşa iffet duygusunu yitirme ihtimali bulunan bir kadın olduğundan, onunla kurulacak yuva pek sağlam olmayabilir ve cariye ile evlenen kimseler, toplumda kınanabilirler. Bundan dolayı imkân buluncaya kadar sabredip hür kadınlarla evlenmek, elbette daha hayırlıdır.
26-28 nci âyetler ise 25 nci âyetin anlamını pekiştirmekte, Allah'ın, bu hükümleri koymakla mü'minleri, daha önceki inanmış toplumların gelenek ve yasalarına iletmek, eğri büğrü yollardan korumak, günahlarım bağışla-

[1793] Mefâiîhu'l-ğayb: 3/389-390
[1794] Aynı eser, 290-291

mak, özellikle kadınlara karşı nefsini tutma gücü zayıf insanların işlerini kolaylaştırmak, yüklerini hafifletmek istediğini belirtmektedir.
Konu bakımından önceki âyetlere bağlı olan bu âyetler de herhalde onlarla beraber veya onların ardından inmiştir.
İnanmış fetât'lannızdan..*"cümlesindeki el-feteyât kelimesi, el-fetât'\n çoğuludur. Fetâ, genç delikanlı, yiğit cömert erkek anlamına gelir. Bunun dişili o\anfetât ise genç güzel, cömert kız demektir. Ezilen köle ve câriye tabakasının onurlarının kırılmaması için Kur'-ânı Kerîm'in bazı âyetlerinde köle'ye delikanlı, cariyeye de genç kız denmiştir. Bu âyette de cariyeler, aynen mü'minlerin kendi kızları gibi bir sıfatla anılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu zavallıların onurlarım korumak, itibarlarım yükseltmek için şöyle buyurmuştur: "Hiçbiriniz kölem, cariyem demesin, köle de (efendisine) rabbim demesin. Sahip olan delikanlım, genç kızım desin; kendisine sahib olunan (köle ve câriye) de: efendim, hanımım, desin. Çünkü hepiniz memlûksunuz (hepinizin sahibi vardır). Rab (sahib) yüce Allah'tır.[1795]
Âyette, evlenen cariyelere, zina halinde hür kadınlara verilecek cezanın yarısı kadar ceza verileceği belirtildiğine göre demek ki bu âyetler, hür kadınların zina cezasını belirten, Nür Suresinin ikinci âyetinden sonra inmiştir. Çünkü hür kadınların cezasına işaret etmektedir.
25 nci âyetin taşıdığı hükme göre mü'minlerin evlenecekleri hür veya câriye kadınların, mü'min olmaları gerekir. Fakat Mâide Suresinin 5 nci âyeti ile, Kitâb sahibi olan kadınlarla evlenmeğe müsaade edilmiştir.
Sahiplerinin izniyle onları nikâh ediniz!" cümlesinde, mâlikinden başkası, câriye ile evlenmek istediği takdirde mâlikinden izin alması hükmü getiriliyor. Burada ehil kelimesini cariyenin mâliki veya velîsi diye tefsir etmişlerdir. Genellikle müfessirlerin kanaatine göre cariyenin velîsi, sahibidir. Câriye, mâlikinin izni olmadan bir başkasiy-le evlenemez. Bazı fakihlere göre ise buradaki ehil ile kasıt, evlendirmek yetkisi olan velidir. Cariyenin babası, dedesi, kardeşi, vb. de kendisini evlendirebilir.
Müfessirler, bu âyetten, evlenen cariyenin üzerinde mâlikinin, mülkiyet hakkının devam ettiği, mâlikinden izinsiz olarak cariyenin evlenemeye-ceği, evlendiği takdirde bu işlemin batıl olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Yine müfessirlere göre cariyelerin çocukları, hür kadınlannkinin aksine annelerine tabidir. Onlardan doğan çocuklar da, anneleri gibi mâlikin mülkü olurlar.
Fakat bu konuda sağlam ve kesinlik belirten bir hadis yoktur. Bu görüş, savaşların ve fütuhatın yoğun olduğu ilk çağlarda müslümanlar arasında kölelerin ve cariyelerin çoğalması sonucu ve îslâmdan önceki uygulamaların da etkisiyle İslâm hukukuna girmiştir. Yoksa cariyenin, hür bir erkekten doğan çocuğunun, köle veya cariye sayılması, İslâmın prensiplerine uygun değildir. Zira genel olarak çocuk anneye değil, babaya tabidir. Ahzâb Suresinin beşinci âyetinde: "Onları babalarına nisbet ederek çağırın!" buyurulmakta-dır. Bu âyet, çocuğun babaya tabi olduğunu gösterir. Kur'ân'm bu temel hükmü varken cariyenin çocuğunu bundan istisna etmek doğru olmaz.
Kaldı ki İslâmda hürriyet esastır, insanlar, annelerinden köle değil, hür doğarlar. Nitekim cariyenin, mâlikinden doğurduğu çocuk da babasına nisbet edilerek hür olur. Hattâ mâlikinden doğan çocuklar, annelerini de derhal bir çeşit hürriyete kavuştururlar. Çünkü çocuk doğurmuş cariyeyi mâliki satamaz, başkasına hibe edemez. Efendisi öldükten sonra da bu câriye tam hür olur. Bu kadına ümm-ü veled denir. Efendisinden çocuk doğuran cariyenin hür olacağına dair bir hadîs de zikredilir[1796]
Cariyenin, nikâh akdi ve mehir ile evlendiği, hür bir erkekten doğan çocuğunun durumu, sadece mülkiyet akdiyle efendisinden doğurduğu çocuğun durumundan daha aşağı olmamak gerekir.
"Onlara ücretlerini veriniz " cümlesiyle cariyeye de hür kadınlar gibi mehir verilmesi hükmünü getirmiştir. Mehir cariyenin hakkıdır. Müfessirler-den bir kısmı verilen mehrin, cariyenin efendisinin hakkı, bir kısmı da cariyenin kendi hakkı olduğunu söylemiştir. İmam Mâlik, mehrin, cariyenin kendi hakkı olduğu kanısındadır. Onun bu görüşü tecrihe şayandır.
İffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dostlar da tutmamaları şartiyle!'"cümlesi, " cümlesini nitelemektedir. Birinci takdirde nin mânası» zinadan uzak, iffetli, namuslu kadınlar
olarak onlarla evleniniz demektir. İkinci takdirde mânası: Onları zina etmek için zorlayarak değil, namuslu bir şekilde kendileriyle yaşamak için nikâh ediniz, demektir.
Erkek veya kadın arkadaş anlamına gelen in çoğuludur. Câhiliyye çağında zina, açık ve kapalı olmak üzre iki kısım idi. Kadının gizlice bir dost tutup onunla sevişmesi ve zina etmesine "ittihâzi ha-den: dost tutma" denirdi. Para karşılığında herkesle zina etme şekline de sifâh veya biğâ denirdi. Bu tür açık zina bilhassa cariyeler arasında cereyan ederken, dost tutma şeklindeki zina ise daha çok hür kadınlar arasında görülürdü. Bazı kimseler, cariyelerini para kazanmak için zinaya zorlarlar, kerhaneci lik yaparlardı. "Namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın"[1797] âyetinde bu uygulamaya işaret vardır.
Araplar, açıkça zina etmeyi kınarlar, fakat gizli dost tutmayı hoşgörü ile karşılarlardı. Yüce Allah: "Fuhuşların açığına da kapalısına da yaklaşmayınız.[1798] "De ki: Rabbim, fuhuşların açığını da kapalısını da haram kıldı. "[1799]

[1795] Buhârî, İtk: 17; Müslim, Elfâz, Bâb: 3, hadîs: 13, 15; Ebû Dâvûd, Âdâb: 75; İbn Han-bel, 2/316, 423...
[1796] İbn Mâce, İtk: 2; Dârimî, Buyu': 3:
[1797] Nur Sûresi: 33
[1798] En'âm Sûresi: 151

âyetleriyle her türlü zinayı yasakladı.[1800]
: Eğer evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınlara yapılan işkencenin yarısını uygulamanız gerekir."
kelimesi, hem hemzenin zammiyle meçhul olarak, hem de fethiyle lâzım fiil olarak okunmuştur. İkisi de aynı anlamı verir. Burada ihsan kelimesiyle İslâm kasdedilmiş olduğunu söyleyenler varsa da genellikle bununla evlilik kasdedildiği görüşü kuvvetlidir. Çünkü âyetin sözgelimi bu anlamı gerektirir. Konu, evlenme üzerinde geçmektedir.
Cariyeler evli iken zina ederlerse onlara elli değnek vurulur. Cariyeye evli kadının yansı kadar zina cezasının verilmesi, onun namusunu koruma konusunda bazan âciz kalmasından, güçsüzlüğünden ötürüdür. Hür kadın toplumdaki mevkii gereği kendisini kolayca koruyabilir. Ama cariye her zaman kendisini koruyamaz. Yüce Allah, o zayıf insanlara acıdığından dolayı cezalarını da yarıya indirmiştir.
Bu âyete göre evli cariye zina ederse ona, hür kadının cezasının yarısı olarak elli değnek vurulur. Fakat evli olmayan cariye zina ettiği zaman onun hakkında âyetlerde bir ceza belirtilmemiştir. Bu hususta müfessirler arasında görüş ayrılıkları vardır:
1) Bazılarına göre evli olmayan câriye zina ederse, belli bir cezası yoktur. Yalnız eğitip yola getirmek için dövülür.
2) Bazılarına göre evli olsun bekâr olsun, zina eden her cariyenin cezası elli değnektir.
3) Bazılarına göre de bekâr cariyeye, Kitâb ve sünnetin genel hükmü göz önünde tutularak yüz değnek vurulur, evli cariyeye ise, açık hüküm belirtildiğinden elli değnek vurulur.
Bu görüşlerin en İsabetlisi, İbni Abbâs'a dayanan birinci görüştür. Üçüncü görüş ise en aykırısıdır. Çünkü Şerîatin genel kuralına aykırıdır. Doğrusu odur ki bekâr cariye için konulmuş belli bir ceza yoktur. Ancak o, te'diben dövülür. Tabii öldürmek için değil, sadece eğitmek için bir miktar dövülür. Başka türlü yola getirmek mümkünse o şekilde yapılabilir. İlle dövmek de şart değildir. Çünkü şerîat buna belli bir ceza koymamıştır. Hz, Alî şöyle diyor; "Zina eden bir cariyeyi dövmemi Hz. Peygamber (s.a.v.) bana emir buyurdu. Baktım ki câriye henüz yeni erginliğe ermiş. Döversem ölecek. Dövmedim, durumu Allah'ın Resulüne arz ettim.
— İyi etmişsin dedi, bırak büyüsün.[1801]
Kur'ân, namuslu, iffetli, terbiyeli ve hür kadınlarla evlenmeyi emreder. Ancak zaruret halinde câriye ile evlenmeye izin verir. Bu âyetten anlaşıldığına göre câriye ile evlenmek üç şarta bağlıdır:
1) Hür kadınla evlenme imkânının bulunmaması.
2) Evlenmediği takdirde zinaya veya sıkıntıya düşme tehlikesinin bulunması.
3) Cariyenin inanmış olması.
Fakat Ebu Hanîfe'ye göre bunlar şart değildir. Tek şart, adamın nikâhı altında hür kadın bulunmamasıdır. Eğer nikâhı altında hür kadın varsa, o kimsenin câriye ile evlenmesi caiz değildir. Nikâhı altında hür kadın bulunmayan kimse, hür ile evlenmeye gücü yetsin yetmesin, câriye ile evlenebilir."[1802]
Câriye ile evlenmenin hoş görülmemesi, onun hor görüldüğünden değil, çeşitli kimselerin elinde kaldığından dolayı namusunu koruyamama ihtimali bulunmasından ötürüdür. Ayrıca câriye, evlendikten sonra da efendisinin mülkü olarak kalır. Efendisi onu istediği gibi hizmetlerinde kullanır. Hattâ başkasına satabilir, hibe edebilir. Bu ise kocanın, karısı üzerinde tam hak sahibi olamaması demektir ki aile ismetine uygun bir şey değildir. Bundan dolayı Hz. Ömer (r.a.): "Câriye ile evlenen hür bir erkek, vücudunun yarısını köle yapmış olur." demiştir.[1803]

29- Ey inananlar, mallarınızı, aranızda bâtılla (doğru olmayan yollarla, haksız yere) yemeyin. Kendi rızânızla yaptığınız ticaret olursa başka. Nefislerinizi de öldürmeyin. Doğrusu Allah, size karşı çok merhametlidir.
30- Kim düşmanlık ve zulüm ile bunu yaparsa (bilsin ki) onu, cehenneme sokacağız. Bu, Allah*a kolaydır.
31- Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere sokarız.
32- Allah 'in, sizi birbirinizden üstün kıldığı şeylere göz dikmeyin. Erkeklere de kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay var. Allah 'tan, O'nun lûtfunu isteyin. Kuşkusuz Allah, herşeyi bilendir.
33- Ana babanın ve akrabanın bıraktıklarından her birine vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de hisselerini verin. Allah, herşeyi görmektedir.

Tefsir:

29-31 nci âyetlerin iniş sebebi hakkında bir rivayet yoktur. 32 nci âyetin, Hz. Peygamber (s.a.v.)in temiz zevcelerinden Ümmü Seleme'nin, Allah'ın Elçisine: "Erkekler gaza eder, kadınlar etmez; kadınlara erkeklerin payının yarısı kadar miras verilmiştir" şeklinde bir soru sorması üzerine indiği rivayet edilir. Fakat Ümmü

[1799] Â'râf Sûresi: 33
[1800] Râzî, Mefâtîhu'l-gayb: 3/297
[1801] Müslim, Hudûd: bâb: 6; hadîs: 34; İbn Kesîr, Tefsir: 1/475-478
[1802] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb, 3/292
[1803] Tefsîru'l-Kasimî, 5/1200, mısır, 1377-1957

Seleme'nin bu tarz sorusu, Âli İmran Suresinin 195 nci ve Ahzâb Suresinin 35 nci âyetinin iniş sebebi olarak da zikredilir. Bu âyetin, böyle bir soru üzerine inmiş olması, çok zayıf bir ihtimaldir.
Bu âyetler, hukukî bir bütün oluşturmaktadır. Yüce Allah buyuruyor
: Mallarınızı aranızda doğru olmayan yollarla, haksız bir şekilde yemeyiniz. Ancak karşılıklı rızâ ile yaptığınız ticaretle yiyebilirsiniz." Faiz, kumar, rüşvet, gasb, çalma, hıyanet gibi hile yollarının hepsi bâtıldır. Bu tür yollarla para kazanmak haramdır. Yalnız kişinin çahşması, karşılıklı rızâya dayanan ticaret, hibe ve miras yoluyla elde ettiği mal helâldir. Ticaretin meş-ru'luğu, karşılıklı rızâya bağlıdır. Aldatma bulunan ve aldatmanın farkına varıldığı zaman taraflardan birinin razı olmayacağı ticaret meşru' değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.), çarşıda bir yiyecek yığınının yanından geçerken elini kümenin altına daldırmış, altının ıslak olduğunu görünce neden böyle olduğunu sormuş, satıcı da yağmur isabet etti diye cevap vermiş, Allah'ın Resulü: "Ne diye yaş kısmı üste koymadın ki herkes görsün? Aldatan kimse bizden değildir!" demiştir[1804]
Güvenilir, doğru tacirin, kıyamet gününde şehidlerle beraber bulunacağını[1805] söyleyen Hz. Peygamber (s.a.v.), yalanın, insanı cehenneme sürükleyeceğini.[1806] Allah'ın nasib ettiği rızkı güzel, helâl yoldan aramayı [1807] başkasının satışına engel olmamayı [1808], hayvanların sütlerini memelerinde bekletip satmamayı[1809], gereksiz yere ticarete aracı ve komisyoncuların girmemesini emretmiş[1810]'» vurgunculuğu kesinlikle yasaklamıştır'[1811].
: Nefislerinizi öldürmeyiniz!" cümlesinde üç mâna muhtemeldir. Birinciye göre Allah'ın haram kıldığı fiilleri işleyerek, mallarınızı haksız yere yiyerek kendinizi öldürmeyiniz, toplumunuzu mahvetmeyiniz demektir. Bu yoruma göre "öldürmeyiniz" sözü, mecazîdir. İkinci mânaya göre sizden olan, kendi kardeşleriniz bulunan mü'minleri, birbirinizi Öldürmeyiniz demektir. Üçüncü mânâya göre kendinizi öldürmeyiniz, canınıza kıyıp intihar etmeyiniz demektir, ikinci ve üçüncü mânâ, âyete daha uygun düşmektedir.
Başkasını haksız yere Öldürmek haram olduğu gibi insanın kendi canına kıyması da haramdır. Dünyada birçok insan, çeşitli nedenlerle ticarette iflâs ettiğinden, aile geçimsizliğinden, yaptığı hatâlardan bunalıma düşüp kurtuluş çaresini intiharda bulacağını sanır ve canına kıyar. Oysa intihar, çare değildir. Eğer bu dünyadan sonra bir hayat olmasaydı intihar belki çare olabilirdi. Ama maddî vücudun ölmesi, herşeyin bitmesi değildir. Ruh ölmez. Ruh, vücuttan ayrıldıktan sonra, insanın dünyada yaptığı hareketlere uygun bir yaşantı içine girer. Ölüm, ruhun yeni bir hayata başlamasıdır. O hayat süreklidir. Canına kıyan kimse, ruhunu Allah'ın azabına atmış olur, âhiretini mahveder. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim kendini dağdan atıp öldürürse o cehennem ateşinde sürekli olarak yuvarlanır, durur. Kim zehir içip kendisini öldürürse cehennem ateşi içinde elindeki zehiri sürekli o/arak içer, durur. Kim kendisini bir demir parçasiyle öldürürse cehennem ateşi içinde sürekli olarak o demir parçasını karnına sokar.[1812]
Başka bir hadîsi şerîf de şöyledir: "Sizden önceki insanlar arasında, vücudunda yarası bulunan bir adam vardı. Yaranın ağrısına dayanamadı, sızlandı, bir bıçak alıp elini kesti. Akan kan durmadı ve adam öldü. Yüce Allah: kulum canını benden Önce aldı, ona cenneti haram kıldım, dedi. "[1813]
Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadîse göre Hayber'de (Müslim'in rivayetine göre Huneyn'de) Allah'ın Resulü ile birlikte kahramanca çarpışan bir sahâbî, aldığı yaranın acısına dayanamamış, kılıcının sapını yere dayayıp göğsüyle kılıcın üzerine abanarak intihar etmiş ve Allah'ın Resulü, onun cehenneme gittiğini söylemiş: "Ancak müslüman kimse cennete girer. Allah, bu dinifâcir bir kimse ite de güçlendirir" diye de ilâve etmiştir.[1814]
Bu âyetten, insanın, bile bile kendisini tehlikeye atmasının haram olduğu da anlaşılır. Çünkü insanın bile bile kendisini tehlikeye atması, canına kıyması demektir. Bu ise haramdır. Hz. Peygamber'in, bir savaşa kumandan olarak gönderdiği Amr ibnu'l-Âs, bir gece ihtilâm olmuş, hava soğuk olduğu için yıkanamamış, teyemmüm edip askere namaz kıldırmış, döndüğünde de durumu Allah'ın Resulüne arz etmiş, Allah Resulünün:
— Ey Amr, sen cünüp iken ashabına namaz mı kıldırdın? sorusu üzerine:
— Evet ya Resulâllah, soğuk bir gecede ihtilâm oldum, yıkanırsam ölürüm diye korktum. Yüce Allah'ın: "Nefislerinizi öldürmeyiniz. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir" sözünü hatırladım, teyemmüm ettim, deyince Allah'ın Resulü gülmüş, bir şey dememiştir.[1815]
Adam öldürmek, intihar etmek büyük bir günahtır. Yüce Allah, 30 ncu âyette: "Kim bunuzulüm ve düşmanlık ile yaparsa onu cehenneme sokarız" buyurmakta ve öylelerini cehenneme sokmanın, Allah için çok kolay olduğunu duyurmaktadır.
31 nci âyette de: "Sizeyasaklananların büyüklerinden uzak durursanız, kötülüklerinizi, yani küçük günahlarınızı örterim, sizi bağışlarım ve güzel bir girilecek yere sokarım" buyuruyor. Müdhal-i kerîm (güzel girilecek yer)

[1804] Müslim, îmân, bâb: 43, hadis: 164; Tirmizî, Buyu': 74; Ibn Mâce, Ticârât: 36
[1805] Ibn Mâce, Ticârât: 1
[1806] Ibn Mâce, Mukaddime: 7.
[1807] Ibn Mâce, Ticârât: 2.
[1808] Müslim, Buyu', bâb: 4
[1809] Müslim, Buyu', bâb: 4
[1810] Müslim, Nikâh: 51; İbn Mâce, Ticârât: 15
[1811] İbn Mâce, Ticârât: 6, 16.
[1812] Buhâri, Tıb, bâbu jurbi's-semm, hadis: 721; Müslim, îmân, bâb: 47, hadis: 175
[1813] Buhâri, Enbiyâ': bâbu mâ zuktre 'an benîîsrâîl, hadîs: 720; Müslim, îmân: b. 47, h. 180
[1814] İbn Hanbel, Musned: 4/203; Tefsîru'l-Kasimî: 5/204
[1815] Buhârî, Meğâzî, Bâbu Ğazveti Hayber, hadîs; 1451; Müslim, îmân, bâb: 47, hadîs: 178

cennet diye tefsir edilir. Yukarıdaki âyette, haksız yere başkalarının mallarını yiyen, kendisini veya başkalarını öldüren kimselerin ateşe sokulacakları bildirildiğine göre bunlardan kaçınanların da cennete sokulmalarının ifade edilmesi, Kur'ân'ın kavram karşıtlığı üslûbuna uygun düşmektedir. Fakat burada müdhal-i kerîm'den, güzel hayat mânâsını anlamak da mümkündür. Yani Allah'ın yasakladığı bu kötü hareketlerden kaçınan kimseler, dünyada da güzel bir yaşam içine girerler, demek olur.

Kitâb, sünnet ve sahabenin icmaına göre günahların büyük ve küçüğü vardır. Bu âyeti kerime bunu ifade ettiği gibi: "Güzel davrananlar, günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınırlar, yalnız temem (bazı küçük kusurlar) işleyebilirler. Şüphesiz Rabbinin affı geniştir...[1816] âyeti de günahın büyüğü ve küçüğü olduğunu bildirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de günah olan şeyler yasaklanmakla beraber bunlar, belli bir sayı ile sınırlandınlmamıştır. Bir hadîsi şerifte; "Allah'a ortak koşmanın, ana babaya isyan etmenin", günahların en büyüğü olduğunu söyleyen Hz. Peygamber (s.a.v.), ayakta iken oturmuş ve üç defa: "Yalan sözden sakınınız!" demiştir.[1817] Diğer bir hadîs de şöyledir: "Şu yedi helak edici şeyden sakınınız. Nedir onlar ya Resulâllah, sorusu üzerine Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: Allah'a ortak koşmak, büyü yapmak, haksız yere A ilah 'in yasakladığı cana kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş günü geri dönüp kaçmak, bir şeyden habersiz masum, inanmış kadınlara zina suçu atmak. "[1818]

Büyük günahlar arasında başka fiillerin sayıldığı başka hadîsler de vardır. Bu hadîslerin amacı, büyük günahların sayısını belirtmek değildir. Bu hadîslerde durumun gereğine göre, Allah'ın Resulü, toplumu etkileyen büyük günahları saymıştır. Büyük günahlar bunlardan ibarettir, bunlardan başka büyük günah yoktur, diye bir şey söylememiştir. Nitekim Abdullah ibn Ab-bâs, yetmişe yakın büyük günah olduğunu, ancak tevbe ile büyük günah kalmayacağını, ısrar edilince de küçük günahın büyük günaha dönüşeceğini, Allah'a isyan olan herşeyin büyük günah olduğunu söylemiştir,[1819] Büyük günah hakkında birçok tanım varsa da: "İşleyen kimsenin, Kitâb ve sünnette, şiddetle tehdid edildiği her fiil, büyük günahtır" şeklindeki tanım, bu konuda en uygun tanım olarak kabul edilir.[1820]

İşte Allah'ın kesinlikle yasakladığı büyük günahlardan kaçınan kimselerin, yüce Allah küçük hatâlarını, kusurlarını bağışlar ve onları dünyada ve ahirette güzel bir yaşam içine sokar.

32 nci âyette: "Allah'ın, kiminize ötekinden daha fazla verdiği, kiminizi diğerinden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyiniz" buyuruluyor. İnsanlar, kendi ellerinde bulunana razı olmalı, başkasının malına, mevkiine veya nimetine göz dikmemelidirler. Buradaki temennî göz dikmek anlamındaki haseddir, kıskançlıktır. Başkasının malına, nimetine, mevkiine göz diken, kendi mutluluğunu yitirir. Allah, herkese kazandığının karşılığını verir. Şuna buna hased etmenin, ne insanın kendisine, ne de topluma yararı olur. Başkasının nimetini çekememe, onu kıskanma yerine o nimeti ona veren Allah'tan istemek lâzımdır. Yüce Allah'ın hazinesi boldur, dilerse ona da verir.

Tirmizî ve İbn Mürdeveyh, Resullullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: "Allah'ın lûtfundan (tükenmez hazinesinden) isteyiniz. Allah, kendisinden istenmesini sever. İbadetlerin en üstünü, genişliğe çıkmayı gözetlemektir. "[1821] Bu hadîste bolluğu ummak, gözetlemek yani ümid etmek ibadet sayılmıştır.

Abdullah ibn Abbâs, 32 nci âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Kimse: Talana verilen mal, nimet, güzel kadın keşke bana verilseydi' demesin. Çünkü bu, haseddir. Fakat: 'Allahım ona'verdiğin gibi bana da ver' desin."

Dünyada insanlara verilenler, ezelî taksimin sonucudur. Yüce Allah, "Dünya hayatında onların geçimliklerini, aralarında biz taksim ettik"[1822] buyurmuştur. Allah'ın taksimini kimse değiştiremez. Kıskançlık, Allah'ın taksimine engel olamaz, sadece sahibini mutsuz ve bedbaht eder.

O halde dünyada malı az, mevkii düşük, durumu başkasından aşağı olan, durumunu düzeltmek için elinden geleni yapmalı; ama doğruluktan, helâl ve meşru yoldan ayrılmamalı; başkasına karşı içinde hased beslemem elidir. Çünkü hased, Allah'ın ezeldeki taksimini beğenmemek anlamına gelir. Allah, herkese hakkında hayırlı olanı verir. Belki de başkasını kıskandığı mal, nimet, kendi elinde olsa kendisi için zararlı olacak, dünyasını bozacak, mutluluğunu yıkacak, âhiretini berbad edecektir. İşlerin içyüzünü biz bilmeyiz, Allah bilir. Allah, bizim için ne hayırlı ise onu vermiştir. Allah'tan daima hayırlısını istemek lâzımdır. Bundan dolayı insan daima: "Ya Rabbi, dinim, dünyam ve âhiretim için bana hayırlı olanı ver" şeklinde duâ etmelidir.

33 ncü âyette geçen mevâlî kelimesi, mevlâ'nm çoğuludur. Kölesini âzâd eden kimseye mevlâ dendiği gibi âzâd edilmiş köleye de mevlâ denir. Asabe-ye (baba tarafından akraba olanlara) da mevlânın çoğulu olarak mevâlî denir. Burada uygun olan mânâ budur.

Bu âyette, ana babanın ve akrabanın bıraktığı miras için mevlâlar yani vârisler yaratıldığı haber verilmektedir. Bu âyetin hükmüne göre mîrası, ölünün akrabası alır, başkaları alamaz. İbn Abbâs, Hz. Peygamber (s.a.v.)in: "Ferâiz(m\ras haklann)'ı sahiplerine veriniz. Artan olursa onu da erkek akrabaya veriniz." dediğini rivayet

---

[1816] Necin Sûresi: 32
[1817] Buhârî, Şehâdât, bâbu mâ kîle fi şehâdeti'z-zûr, hadîs: 1291; Müslim, îmân: bâb: 38, hadis: 143
[1818] Buhârî, Vasâyâ, bâbu kavlillâhi te'âlâ: innellezine ye'kulûne emvale'lyetâmâ zulmen..., hadîs: 1325; Müslim, îmân: bâb: 38, hadis: 145
[1819] İbn Kesîr: 1/486
[1820] Aynı eser: 1/487
[1821] Tirmizî. Da'avât: 116
[1822] Zuhruf Sûresi: 32

etmiştir.[1823]

Yeminlerinizin bağladığı kimselere gelince" cümleşi, şart anlamı taşıyan müptedâ:: Onlara da paylarım veriniz" cümlesi de haberdir.

(Akd: bağlamak, güçlendirmek, sağlamlaştırmak anlamına gelir, el-Eymân ise el-Eymîn'in çoğuludur. El-Yemîn sağ el anlamına geldiği gibi kasem, yani yemîn anlamına da gelir. Akid yaparken insanlar, birbirlerinin sağ ellerini tutup tokalaştiklanndan bunlara "Sağ ellerinizin bağladığı kimseler" denmiştir. Fakat burada el-Eymân'm yemîn anlamına gelmesi daha doğru ve uygundur. Çünkü akid,nakzın (ahdi bozmanın) zıddıdır." Pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın." Yemîn ettiğiniz zaman yeminlerinizi bozmanızdan dolayı sizi cezalandırır... "[1824] âyetlerinde geçen el-Eymân kelimesi, kasem (yemin) anlamınadır.

Burada yeminlerle akid yapılanların, kimler olduğu üzerinde birkaç görüş vardır:

1) Bu cümle ile kasdedilen, halîfler (kendileriyle dostluk, kardeşlik ahdi yapılmış bulunanlardır. Câhiliyye devrinde insanlar arasında antlaşma vardı. Bir adam biriyle dostluk kurmak isterse: "kanım senin kanındır. Sen bana varis ol, ben sana varis olayım. Sen benim hakkımı ara, ben senin hakkını arayayım" diye sözleşirdi. Birbirlerine böyle söyleyip yeminle birbirine ahid yapanlar birbirlerine varis olur, biri öldüğü zaman halîfi (antlısı) malının altıda birini alırdı. îşte bu âyet daha önce bu tür ahid yapılmış olanlara, miras paylarının verilmesini emretmiş, sonra inen miras âyetiyle bu hüküm ortadan kaldırılmıştır. İslâm, kötülük üzerine yapılmış antlaşmaları kaldırmış, ama iyi antlaşmaların yerine getirilmesini emretmiştir. Islâmın başlangıcında, daha önce yapılmış antlaşmalarla tevarüs kabul edilmiş, fakat ancak Rahim sahiplerinin birbirlerine varis olacağını bildiren Enfal Suresi, 75 nci âyetle bu tür miras alıp verme neshedilmiştir.

2) Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman ensâr ile muhacirleri birbirlerine kardeş yapmıştı. Muhacir, Ensârlıya, bu kardeşlik sebebiyle vâris olurdu. "Ana babanın ve akrabanın bıraktıkları için vârisler yarattık" âyeti inince kardeşlik yoluyla kurulan miras alışverişi ortadan kaldırıldı. Fakat "Yeminlerinizin bağladığı kimselere de nasiplerini veriniz" cümlesiyle böyle kardeşlerin birbirlerine yardım yapmaları, iyilik etmeleri, öğüt vermeleri hükmü getirildi, miras kaldırıldı. Ahd ile yapılmış kardeşlik için sadece vasiyyet edilebilir, onlara belli bir miras payı yoktur.

3) Bu cümle, evlâtlıklar hakkındadır. Daha önce evlâtlıklar, kendilerini evlât edinenlere vâris olurdu. Bu âyet ile onların mirastan paylarının verilmesi emredildi. Fakat daha sonra inen âyetlerle miras sadece asabeye ve rahim akrabalarına bırakıldı, evlâtlıklara da vasiyyet yoluyla pay verildi.

4) Ebû Alî el-Cubbâî'ye göre cümlesi, üzerine atfedilmiştir. O zaman mânâ şöyle olur: Ana babanın, akrabanın ve yeminlerinizin bağladığı kimselerin geriye bıraktığı mallar için vârisler yarattık. Mirası, antlıya değil, vâris olan mevlâlara veriniz. Cubbâî'nin bu tevili çok uzak bir yorumdur.

5) Ebu Müslim Isfahânî'ye göre Yeminlerinizin bağladığı kimseler" cümlesiyle kasdedilen, karı kocadır.Farz olan bekleme süresi dolmadan nikâh bağım bağlamaya kalkmayın"a) âyetinde olduğu gibi nikâha da akid denir. Yüce Allah, bu âyetle Önce ana babanın ve akrabanın mirasını alacak olanlara işaret ettikten sonra nikâh akdiyle birbirlerine bağlanan kan kocanın da miras durumuna işaret etmiş, bunlara da mirastan pay verilmesini emretmiştir.[1825]

Bu görüşlerden ikinci ve üçüncüsü, pek tutarlı değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Muhacirlerle Ensâr arasında tek tek kardeşlik kurduğu zaman, bu kardeşler arasında miras alışverişinin bulunduğu hakkındaki rivayet sağlam değildir, öyle olsa bile, bu âyetten önce inen, Enfâl Suresinin 75 nci âyeti ile Ahzâb Suresinin 6 ncı âyeti miras alışverişinin Rahim Sahipleri arasında geçerli olduğunu bildirmiş ve kardeşlik akdiyle miras alışverişi lağvedilmiştir. Dördüncü görüş de dil bakımından tutarlı bir yorum değildir.

Geriye birinci görüşle beşinci görüş yani velâ ve zevciyyet akidleri kalıyor. " fXtçî o-li* ^Jüij " cümlesinin, Islâmdan önce velâ (dostluk) akdi yapan kimselere paylarının verilmesini emrettiği, daha sonra, bu hükmün miras âyetiyle neshedildiği görüşü, kuvvetli bir görüş olmakla beraber Ebu Müslim'in dediği gibi bu cümlenin, nikâh akdiyle birbirine bağlanmış olanlara mirastan pay verilmesini emrettiği ve âyetin muhkem olduğu görüşü de sa-hâbilerin nakline dayanmıyorsa da tutarlı ve akla uygun bir görüştür.

Âyette, önce ana babanın ve akrabanın bıraktığı mirası alacak asabe ve rahim yakınlarına işaret edilmiş, sonra nikâh akdiyle birbirine bağlanan karı kocanın, birbirlerinin mirasında payları olduğu belirtilmiştir. Bu suretle âyet, kendinden önceki âyette belirtildiği üzre erkek ve kadınların, kazandıklarından payları olduğu anlamını pekiştirmiştir. Erkek ve kadın, her fert kazandığından nasib alacağı gibi, erkek de kadın da eşine vâris olarak payını alacaktır.

Hanefîler, mevlâ'l-muvâlât denilen antlıya, belli bir pay ayrıldığını bildiren bu cümlenin, neshedilmediği görüşündedirler. "Rahim Akrabalarının birbirine vâris olması daha uygundur"^ mealindeki âyet,bucümleninhük-münü neshetmez, ancak tefsir eder. Çünkü o âyet, Rahim sahiplerinin, mirasta mevlâ'l-muvâlât'tan daha ileri olduğunu bildirir. Bu tıpkı oğul bulunduğu zaman mirasa kardeşten daha ileri olması gibidir. Oğul, kardeşi miras sahibi olmaktan çıkarmaz. Ancak mirası kendisi alır. Ama oğul bulunmazsa miras kardeşe düşer. Rahim sahipleri de bulunursa miras onlara düşer. Ama Rahim sahipleri bulunmadığı zaman mirası mevlâ'l-muvâlât alır.

[1823] Buhârî, Ferâiz, bâbu mîrâsi'l-veled min-ebîhi ve ummihî; Müslim, Ferâiz, hadîs: 2

[1824] Mâide Sûresi: 89

[1825] TefsîrıTl-Kasimî, 5/1211-1217

Mâlik, Sevrî, Evzâ'î ve Şafiî'ye göre Asabe ve Rahim sahiplerinden yakını olmayanın mirası devlete aittir, mevlâ'l-muvâlâta düşmez. Mâlikîler ve Şâfiîler, Hanelilerin içtihadına karşı şöyle diyorlar:
Bu âyette, antlının vâris olacağına dair bir delil yoktur. Çünkü böyle bir delâlet üç şeye bağlıdır:
1) cümlesiyle mutlaka antlıların kasdedilmesi,
2) Bu cümlede geçen nasîb kelimesiyle mîrasın kasdedilmiş olması,
3) Bu cümlenin muhkem olması, cümlesine müfessirlerin birkaç mânâ verdiği ortadadır. Buradaki mevsûl'ü antlılar olarak te'vil edenler de bu hükmün neshedildiğini söylemişler, nasîb kelimesini de mirastan başka anlamlara yormuşlardır. Cubbâ'înin yorumunda olduğu gibi âyetten, mevlâ'l-muvâlât \n varis kılınmayacağı hükmünü çıkaranlar da vardır.
Hadîste de Islârmn, Câhiliyye devrinde yapılmış dostluk andını kabul ettiği, ancak Islâmda antlılık bulunmadığı bildirilrriektedir. O halde İslâm-da antlaşma yoluyla tevarüs yoktur. Sahabe ve tâbiün, nâsih ve mensûhu bizden iyi bilirler. Onlar, bu cümlenin, Enfâl Suresinin 75 nci âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir[1826]
Yukarıda dediğimiz gibi Ebu Müslim'in görüşünü daha isabetli buluyoruz.
Biz hiçbir suretle âyette nesh görmüyoruz. Çünkü bunu neshettiği söylenen: Allah'ın Kitabında rahim sahihleri (kan akrabası) birbirine daha yakındır." âyeti, Enfâl Sûresinin son âyetidir. Enfâl Sûresi, Bedir Savaşını takiben inmiştir. İniş sırasına göre 93 ncü sûre kabul edilir. Mîras hukukunu izah eden Nisa Sûresi ise Enfâl'den çok sonra inmiş olup, 98 nci sûre kabul edilmektedir. O halde daha önce inmiş olan âyet, daha sonra inen âyeti neshedemez. Nesheden âyetin, neshedilenden sonra inmiş olması gerekir ki birincisini neshetsin. Sırf mezheptiler, bazı zayıf âhâd haberlerine dayanan peşin fikirlerini oturtabilmek için âyetleri böyle neshetme çabası içine girmişlerdir.
Esasen Kur'ân'da hükümsüz, mensûh âyet yoktur. Mensûh âyetler, yazılmamış, Peygamberin hafızasından silinmiş olan âyetlerdir. Ama yazılıp tesbît edilmiş olan âyetlerin hiçbiri mensûh yani hükümsüz, anlamsız değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.), herhangi bir âyet hakkında "Bu neshedilmiştir" dememiştir. Ondan başka hiçbir insanın, sahâbî dahi olsa, Kur'ân'dan bir âyeti neshetme yetkisi yoktur. Bu tür rivayetler, âyetleri kendi anladıkları anlama çekmek ve kendi istedikleri hükmü bulmak için Kur'ân'ın bazı âyetlerini neshetme çabası içine giren âlim)lerin düşünce ve sözlerini yansıtır. Kur'ân'da mensûh âyet yoktur. Her âyetin mutlaka uygulanacak yeri ve zamanı vardır. Kur'ân âyetleri birbiriyle çelişkili, ihtilaflı değildir ki arada nesh söz konusu olsun. "Kur'ân'/ düşünmüyorlar mı? Eğer Allah 'tan başkası tarafından olsaydı, onda birbirine aykırı çok şey bulurlardı. 'W âyetinden açıkça anlaşıldığı üzre Kur'ân'da ihtilâf yoktur. İhtilâf olmayınca nesih de olmaz.
Ebû Müslim'in dediği gibi bu âyet,
Yeminlerinizin bağladığı kimseler" sözüyle karı kocayı kasdediyorsa mensûh değildir. Bunların, birbirleri üzerinde haklan bulunduğunu, bunların paylarının kendilerine verilmesini emrediyor. Şayet bu cümle ile "Andlılar" kasdediliyorsa yine mensûh değildir. Çünkü yakın akraba varken andlıya miras düşmez ama vâris bulunmadığı takdirde ona miras verilebilir. Andlıların mîras alamayacağına dair bir âyet yoktur. Kan akrabasının, mîras almağa daha uygun olduğu belirtilen âyet, bundan önce inmiştir, o âyet, bu âyeti neshedemez. Bu âyet, tıpkı: "Mîras pay edilirken yakınlar, yetimler, yoksullar hazır bulunursa onları da mirastan rızıklandırın. "[1827] âyeti gibidir. Onlara âyetlerde belli bir pay ayrılmış olmamakla beraber yine mirastan bir şeyler verilip gönüllerinin hoş edilmesi emredilmiştir. İşte burada da andlıların, and ile birbirlerine yükledikleri payın verilmesi emredilmektedir. Vasiyyetin hükmü yerine getirilir de andın hükmü neden yerine getirilmez? And da vasiyyet gibidir, hattâ vasiyyetten de ileridir. Gerçeği Allah bilir.

34- Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harca (yıp kadınların geçimini sağlandıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler. Bundan dolayı iyi kadınlar itaatkâr olup Allah'ın kendilerini korumasına karşılık (Allah'ın verdiği başarı ile) gizliyi korurlar (kocalarına asla ihanet etmezler). Hırçınlık etmelerinden korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarından ayrılın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün! Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah, yücedir, büyüktür!
35- Eğer (kan-kocanın) aralarının açılmasından endişe duyarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar, uzlaştırmak isterlerse Allah onların arasını bulur. Çünkü Allah, (herşeyi) bilendir, haber alandır.

Tefsîr:

34-35 nci âyetler, âüe hayatının mutlulukla devamı için gerekli tedbirleri getirmektedir. Kavvâm, kıyâm'âan mübalağa ismidir. Yönetici, kollayıcı, âmir demektir. Yüce Allah buyuruyor ki: Erkekler, kadınların üzerinde yönetici, koruyup kollayıcı, ailenin âmiridirler. Erkeklerin, kadınlar üzerinde yönetici olmaları, biri yaratılıştan gelmiş, diğeri de sonradan kazanılmış iki sebebe bağlıdır:
Önce Alîah, yaratılıştan bazı kimseleri, diğer bazılarından birtakım özelliklerle üstün kılmıştır. Vücut yapıları bakımından erkekler, kadınlardan daha dayanıklı, akıl yönünden daha üstündürler. Kadınların yapamayacakları

[1826] Enfâl Sûresi: 75
[1827] Nisa'Sûresi: 82

güç işleri erkekler yapabilirler. Bundan dolayı cihâd, erkeklere farz kılındığı gibi, devlet başkanlığı, imamlık, ezan, hutbe, i'tikâf had ve kısas şahitliği, mirasta daha fazla almak, asabelik hakkı, evlendirme, boşama, ric'at (karısına geri dönme) velilik gibi hususlar erkeklere verilmiştir.
Erkek bazı yönlerden üstün olmakla beraber kadına böbürlenmeye, ona baskı yapmaya hakkı yoktur. Çünkü kadınla erkek, bir vücudun organları gibi birbirinin tamamlayıcısıdırlar. Nitekim yüce Allah'ın, "Allah erkekleri kadınlara üstün kıldı" demeyip, "Bazı insanları, diğer bazılarından üstün kıldı"demesinde bu noktaya işaret vardır. Vücutta baş ne kadar değerli ise kalb de o kadar değerlidir. Erkek baş durumunda ise kadın da kalb durumundadır. Bunlardan birinin daha çok yarar taşıması, daha üstün yaratılması, diğerinin değerini azaltmaz.
Âyeti kerime, erkek cinsinin, kadın cinsine üstünlüğünü ifade eder. Tek tek her erkeğin, her kadından üstün olduğu anlamını taşımaz. Nice kadınlar vardır ki bilgide, iş görmede, beden gücünde çok erkekten üstündür. Fakat tüm cins olarak erkek cinsinin, kadın cinsinden üstün yaratıldığı bir gerçektir. Tabiatta genellikle bütün canlıların erkekleri, dişilerinden daha tam, daha üstün yaratılmıştır. Meselâ horoz, tavuktan; koç, koyundan; erkek aslan, dişisinden daha güzel ve daha güçlüdür. Erkeğin yüzünde bıyık ve sakal bitmesi de kadına göre bir mükemmeliyet sayılır. Nitekim erkekte köselik bir kusur kabul edilmiştir. İşte çalışmaya daha dayanıklı, tedbir ve idarede daha üstün olan erkek, kadını himaye etmekle yükümlü tutulmuştur.
Şunu da unutmamak lâzımdır ki kadınların da erkeklerden üstün oldukları meziyetler vardır. Çocuk yetiştirmede, merhamet ve şefkatte, duyarlılıkta kadın, erkekten üstündür. "Allah bazı insanları, diğer bazılarından üstün kılmıştır** cümlesinde buna da işaret vardır. Allah, hikmeti gereği, aileyi idare etsin, çalışıp çoluk çocuğunu geçindirsin, toplumunu düşmandan korusun diye erkeği, vücut kuvvetinde daha üstün yaratmış; çocuklarını emzirsin, güzel yetiştirsin, şefkatiyle aileyi huzur ve sükûn ile doldursun diye kadına da duyarlılıkta üstünlük vermiş, anne olma imkânını bahsetmiştir.
Yönetici olmalarının ikinci sebebi de erkeklerin, çalışıp kazanmaları, mal-leriyle kadınların mehirlerini vermeleri, geçimlerini sağlamalarıdır. Kadının geçimini temin etmek, erkeğin üzerine farzdır. Kendilerini himaye edip geçimlerini sağlamalarına karşılık kadınların da kocalarına itaat etmeleri gerekir. İşte iyi kadınlar, kocalarına itaat ederler, Allah'ın kendilerini koruması, muvvaffak kılmasiyle, Allah'ın verdiği koruma yeteneğiyle kocalarının ardından hem kendi namuslarını, hem de onların bütün haklarını konuiar. Kan-koca arasında gizli kalması gereken şeyleri hıfzeder, kocalarının sırlarım yaymazlar. Hasılı üzerlerine düşen görevleri yapar, onlara hıyanet etmezler.
Kocasına itaat eden kadınları öven Allah Resulü şöyle demiştir: "Kadınların en hayırlısı şu kadındır ki kendisine baktığın zaman seni sevindirir, kendisine bir şey emretsen sözünü tutar, bir yere gitsen gıyabında kendi namusunu ve senin malım korur." Sâliha kadını bu şekilde niteleyen Allah'ın Resulü, daha sonra: "Allah, bazı insanları diğerlerinden üstün kıldığı ve mallarından harcayıp kadınların geçimini sağladıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler..." âyetini okumuştur.[1828]
Başka bir hadîslerinde de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kadın beş vakit namazını kılar, bir ay orucunu tutar, namusunu korur ve kocasına da itaat ederse ona: Hangi kapıdan dilersen oradan cennete gir'! denilir.[1829]
Kocasının meşru emirlerine karşı gelen kadınlar ise şiddetle uyarılmışlardır.
Nüşûz: Diklenmek, başkaldırmak, hırçınlık etmek demektir. Kocasına itaat eden sâliha kadınlar yanında kocasının sözünü dinlemeyen, devamlı dır-dırıyla evde huzur diye bir şey bırakmayan kadınlar da vardır, işte âyetin ikinci şıkkında yüce Allah, böyle huysuzluk eden kadınları da eğitip yola getirmenin metodunu göstermektedir: önce onlara, tatlı dille öğüt vermeli. "Allah'tan kork, kocana itaat etmek, senin üzerine farzdır. Bana isyan edince Allah'ın cezasına uğrarsın..." gibi sözler söylemeli, hattâ bazı hediyelerle de gönlünü alıp yola getirmeğe çalışmalıdır. Böyle yola gelmezse kadından ayrı yatmak etkili olabilir. Çünkü kocasını seven kadın, onun ayrı yatmasına dayanamaz. Çok zoruna gider. Hatâsını anlayıp dönebilir. Bazı âlimlere göre ayrı yatakta yatarak değil, fakat aynı yatakta arkasını dönerek yatmak birleşmeden de imtina etmek gerekir. Fakat kadın, bununla da yola gelmez, huysuzluğuna devam ederse, son çare olarak fazla ileri gitmeden hafifçe dövülebilir. Dövme, başvurulacak son uslandırma metodudur. Başka eğitim yollan denenmeden bu yola gidilmez. Döverken de aşırılıktan sakınmak, kamçı ve değnek ile değil, bükülmüş mendille veya elle vurmak, yüze göze vurmaktan sakınmak, vücudun hep belli yerine değil, ayrı ayrı yerlerine vurmak gerektiğini müfessirler İzah etmişlerdir. îbn Abbâs ve Atâ, misvak ile dövülebilir, demişlerdir[1830]
İmam Şafiî dövmenin mübâh, fakat dövmemenin efdal olduğunu söylemistir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Veda Haccında şöyle buyurmuştur: "Kadınlar hakkında A Hah 'tan korkunuz. Çünkü siz, onları A ilah 'in emaneti diye aldınız. Allah Un sözü uyarınca ırzlarını kendinize helâl kıldınız. Onların, sizin yatağınıza, istemediğiniz bir kimseyi yatırmamaları, sizin onlar üzerindeki haktarınızdandır. Eğer böyle bir şey yaparlarsa hafifçe onları dö vünüz. Sizin de onların geçimlerini ve giyimlerini sağlamanız, onların sizin üzerinizdeki haklarındandır.[1831]
Dövmek, sert bir metottur. Fakat bazan buna mecbur kalınabilir. Âyet, insan tabiatına uygun yollan göstermiştir.

[1828] CâmiVl-beyân: 5/60; Feyzu'İ-Kadîr: 3/482; Tefsîru'l-Kasimî, 5/1219. Ibn Mâce'de de aynı mealde bir hadîs vardır. Nikâh: 5
[1829] İbn Hanbel, Musned: 1/191
[1830] CâmiVl-beyân, 5/68
[1831] Müslim, Hac, b. 19, h. 147

Kadını eğitmek, yola getirmek için önce yumuşak metodlar kullanılır. Genellikle insanlar güzellikten, iyilikten, yumuşaklıktan hoşlanırlar. Ama iyilikten anlamayan, âdeta dayağı bir ihtiyaç gibi hisseden kadınlar da vardır, öylelerini yola getirmenin çaresi, dayak olmaktadır. Sertlikten anlayana sert metodun kullanılması normaldir.
Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir, Tekdîr ile uslanmayanın hakkı kötekdir!
Ancak karısını dövmek zorunda kalan kimse, Îslâmın çizdiği sınır dışına çıkmamalı, nefsinin kızgınlığına kapılıp bütün gücüyle zavallının neresine isabet ederse etsin, hiç aldırmadan vurmamalı, öfkesine hakim olup sadece tedib için hareket etmeli, nefsini tatmin için alabildiğine vurmaktan kaçınmalıdır.
Müfessir Hamdi Yazır şöyle diyor: "Zamanımızda Kur*ân'ın, işbu (dövünüz) emrini kötü tefsir ederek dillerine dolamak isteyen bazı Avrupalılar görüyoruz. Fakat ne garip tesadüftür ki biz âyetin tefsiriyle meşgul olduğumuz sırada bir Fransız mahkemesinin, kocası tarafından dövülmüş olan bir Fransız karısının açtığı da'vâya karşı 'Hırçınlık edip kocasını tehevvüre getiren (öfkelendiren) bir kadının yediği dayaktan dolayı boşanma davası açmasına hakkı olmadığına' hükmettiğini gazeteler ilân ediyordu."[1832]
Dediğimiz gibi dayak, îslâmın teşvik ettiği bir metod değil, fakat çaresiz kalındığında son ümid olarak bavşurulacak bir usuldür. Başka ıslah me-toJu varken hemen dayağa başvurmak, hiçbir suretle doğru değildir. Allah'ın kullarına acımak lâzımdır. Kadın insanın kölesi değil, hayat arkadaşı, en yakın dostudur. Onu bir oyuncak gibi kullanmak, canı sıkılınca nefsini tatmin, öfkesini gidermek için ikide birde ona dayak atmak, sonra da onu sevmeğe kalkmak îslâmın sevgi, şefkat anlayışına aykırıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Daha ne zamana dek, biriniz karısını cariyeyi döver gibi dövecek, belki günün sonunda da onunla birleşip yatacaktır?"[1833]
Âyetin iniş sebebine gelince, İbn Mürdeveyhin, Hz. Alî'den nakline, Ta-berî'nin ve İbn Ebî Hâtim'in mürsel olarak zikrettikleri bir habere göre en-sârdan birisi, karısına şiddetle bir tokat vurmuş, kadının babası, kızını Allah'ın Resulüne getirmiş. "Ya Resulâllah, bunun kocası ensardan falan adamdır. Kızımı dövdü, tokadın izi hâlâ yüzünde duruyor" demiş. Allahın Resulü de kadına kısas yapmasını (kendisinin de kocasına vurmasını) emretmiş, sonra da "Hele sabret, bakayım" demiş. "Erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler"âyeti inmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "Biz bir şey istedik, Allah başka bir şey istedi. Allah 'm istediği daha hayırlıdır" deyip kısas emrini kaldırmıştır. [1834]
Âyetin inişine tekaddüm eden zamanlarda toplumda buna benzer olaylar muhakkak ki olmuştur. Ama münhasıran bu olayı, âyetin tek iniş sebebi göstermek uygun değildir. Çünkü bu âyet de, aile hukukunu düzenleyen yukarıdaki âyetlere bağlıdır. Böyle münferid bir olaya hitâb etmekten daha geniş anlamlıdır. Aile birlik ve dirliği konusunda genel prensipler getirmiştir.
Kur'ân'ın amacı, toplumun çekirdeği olan aileyi sağlamlaştırmak, yuvanın bozulmasını, ailenin dağılmasını önlemektir. Aile içinde anlaşmazlıklar olabilir. Önce öğüt, sonra ayrı yatmak, daha sonra hafifçe dövmek de işi düzeltmez, anlaşmazlık büyür, yuvayı bozacak derecede tehlikeli boyutlara ulaşırsa 35 nci âyetin hükmü gereğince karı-kocamn arasını bulmak üz-re erkek ve kadının ailelerinden birer hakem (arabulucu) tayin edilir. Hakemler, arayı düzeltmeğe çalışırlarsa Allah da karı kocanın arasını bulur. Çünkü Allah, her şeyi bilir, her yapılandan haberdâr olur.
Hakemleri kan kocanın kendileri tayin edebileceği gibi, erkek ve kadının yakınları, komşuları yahut hakim de tayin edebilir. Bu, mü'minlere farzdır.
Normal olarak hakemler, karı kocanın ailelerinden seçilir. Çünkü aile içindekiler, onların hallerini daha iyi bilirler. Fakat gerektiğinde aileden olmayan kimseler de hakem tayin edilebilir. Hakemler, geçimsizlik nedenini ve bunun giderilmesi çaresini araştırırlar. Genellikle ulemâ, hakemlerin hem birleştirme, hem de ayırmaya karar verme yetkisine sahip oldukları görüşündedirler. Fakat Katâde, Zeyd ibn Eşlem, İbn Hanbel, Ebu Sevr ve Dâvûd gibi bilginler hakemlerin, ancak birleştirmeye karar verebileceklerini, ayırma yetkisine sahip bulunmadıklarını söylemişlerdir."' Bu görüş, âyetin ruhuna daha uygun düşmektedir. Çünkü âyette, arabulmak için hakem gönderilmesi emredilmektedir. O halde hakemlerin görevi arayı büsbütün bozup kan kocayı ayırmak değil, aralarını bulup onları birleştirmektir.
Muhaddis el-Hâkim Ebû Abdillah ibnu'l-Beyyi, 35 nci âyette müslürnan-lardan iki zümre arasında çıkan anlaşmazlığın çözümü için her iki taraftan birer hakem (arabulucu) gönderilmesine işaret bulunduğunu söylemiştir. Âyette fırka ve fitneden endişe eden herkesin iki hakem göndermesine delâlet vardır. Nitekim Emîru'l-mü'minîn Hz. Alî, Haricîlerle arasında çıkan ayrılığın çözümü için hakem tayin edilmesini bu âyetten istidlal etmiştir. Demek ki müslümanlar arasında fitne çıktığında sorunun çözümü için hakem tayin etmek uygun olur.

36- Allah'a kulluk edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya, akrabaya, öksüzlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yan(m\z)daki arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah, kurumlu, böbürlenen insanları sevmez.
37-Şunlar öyle insanlardır ki cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler. Allah'ın bol hazinesinden

[1832] Hak Dîni Kur'ân Dili: 2/1351
[1833] Müslim, Cennet, b. 13, h. 49; Buhârî, Nikâh: 93, İbn Mâce, Nikâh: 51; İbn Hanbel, 4/17; Dârimî, Nikâh: 34
[1834] Câmi'ıTI-beyân: 5/58; Mefâtîhu'1-ğayb: 3/316; İbn Kesîr: 1/491, Tefsîru'l-Kasimî: 5/1218

kendilerine verdiğini gizlerler. (Biz de) o nankörlere alçaltıcı bir azâb hazırlamışızdır (o azâb, bu gururlu ve cimri insanların burnunu yere sürtecektir).
38- Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için verirler, Allah'a ve âhiret gününe inanmazlar. Kimin arkadaşı şeytan ise, o(nun)ne kötü bir arkadaşı (\ar)dır!
39- Onlara ne olurdu sanki A ilah 'a ve âhiret gününe inansalardı ve A Hah *ın kendilerine verdiği rızıktan Allah yolunda harcasalardıt? Allah, onları biliyordu.
40- Allah, zerre kadar haksızlık etmez, zerre miktarı bir iyilik olsa, onu kat kat yapar ve kendi katından da büyük bir ödül verir.
41-Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimiz zaman (halleri) nice olur?
42- Nankörlük edip Allah'ın Elçisine karşı gelenler, o gün yerin dibine geçirilmeyi isterler ve Allah'tan hiç bir söz gizleye-mezler.

Tefsir:

36-42: Tefsirler, bu âyetler hakkında bir iniş sebebi rivayet etmezler. Yukarıdaki âyetlerde aile hukuku izah edildikten sonra bu âyetlerde de bütün olarak önce kâinatın yaratıcısı Allah'a kulluk emredilmektedir. Allah'ın Resulü (s.a.v.) Mu'âz ibn CebePe sordu:
— Ey Mu'âz, Allah'ın kulları üzerindeki hakkı nedir? Kulların Allah üzerindeki hakkı nedir? Biliyor musun?
— Allah ve Resulü daha iyi bilir, diyen Mu 'âz'a Resulallah şöyle cevap verdi:
— Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, yalnız O'na kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır. Kulların da Allah üzerindeki hakkı, kendisine ortak koşmayana azap etmemektir. [1835]
Yüce Allah, kendisine kulluktan sonra ana babaya, yoksullara, komşulara yolda kalmışlara ve hizmetçilere iyiliği emretmekte, cimriliğe karşı kullarını uyarmakta, nankörlerin ve inkarcıların çetin bir azaba uğrayacaklarını belirtmek suretiyle cimriliğin, nankörlük ve küfür ahlâkı olduğuna işaret buyurmaktadır.
Daha sonra da mallarını Allah rızâsı için değil de gösteriş için harcayıp Allah'a ve âhiret gününe inanmayanların, şeytanın arkadaşı olduklarını belirtmektedir. Bunlar, Allah'a inanıp Allah'ın verdiği nzıklardan Allah için harcamış olsalardı kendilerine bir ziyan mı olurdu sanki?
Allah, kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan her iyiliğin kat kat karşılığını verir. Çünkü O'nun hazinesi tükenmez. Peygamberlerin, ümmetlerine şahit olacağı kıyamet gününde Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu ümmete şâhid olacaktır. Kimin Hak yolunda gittiğine, kimin hareketlerinin Allah'ın emirlerine uyup kimin aykırı düştüğüne tanıklık edecektir. Peygamberler, doğru hareketin, üstün ahlâkın nirengi noktalan, Hak yolunun işaretleridir. Yol, onlara göre doğrultulur. Bütün peygamberler böyle nirengi noktaları olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu peygamberlerin tam merkezinde bulunmaktadır. Onun ümmeti, bütün ümmetlerin vasatı (tam ortası) durumundadır. Herkese örnek ümmettir. Ümmetlerin her ferdinin amelleri, hatta hareketleri, peygamberlerinkiyle ölçülür. Eğer peygamberlerin getirdiklerine uyuyorsa makbul, uymuyorsa merduddur. Her peygamber, ümmetini amellerinden tanıyacağı gibi Hz. Muhammed Aleyhisselâm da kendi ümmetini amellerinden tanıyacak, kendi getirdiklerine uygun hareket edenlerin, kendi ümmeti olduğuna tanıklık edecektir. Ya o gün, amelleri, Allah Elçisinin getirdiklerine uymayanların durumu ne olur?
O gün, dünyada böbürlenmiş, hakkı inkâr etmiş, cimrilik yapmış olanlar, isterler ki yerin dibine geçerek amelleriyle birlikte kaybolup gitsinler. Kendilerini rezil edecek günahları ortaya çıkmaktansa yok olmayı yeğlerler. Ama Allah'tan hiçbir şeyi gizleyemezler. Her şey ap açık ortaya çıkar.
Birinci âyette geçen el-câri zî'l-kurbâ'mn, evi yakın komşu, yahut nesep veya din birliği bulunan komşu; el-câri'l-cunub, evi uzak, ya da nesepçe yabancı olan komşudur. Es-sâhibi bi'l-cenb de arkadaş veya yol arkadaşı olarak tefsir edilmiştir. Bazılarına göre es-sâhibi bi'l-cenb ile zevce kasdedilmiştir.
Âyette Allah'a ibadetten sonra ana babaya iyilik etmenin emredilmesi, ana baba hakkının büyüklüğünü göstermektedir. Bu konuda başka âyetler de vardır.
Kişinin ilk karşılaştığı, ilk terbiye aldığı kimseler anne babasıdır. Önce onlara iyi davranması gerekir. Sonra bütün akrabasına, müslim veya gayri müslim komşularına, arkadaşlarına, eşine iyilik etmesi gerekir. İslâmda herkese iyilik etmek gerekir. Özellikle komşuya karşı iyi davranmak lâzımdır. Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
Cebrail bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım. "[1836]
"Kim Allah'a ve âhirei gününe inanıyorsa komşusuna eziyet etmesin. "[1837]
"Komşusu, belâsından emin olmayan kimse, cennete giremez."[1838]
"Vallahi Allah'a inanmamıştır. Vallahi Allah'a inanmamıştır. Vallahi Allah'a inanmamıştır.
— Kim Ya Resulâilah, denildi.
— Komşusu, belâsından emin olmayan kimse, buyurdu."[1839]

[1835] Buhârî, Cihâd, b. 46, h. 1371; Müslim, îmân, b. 10, h. 48, 49.
[1836] Buhârî, Edeb, b. 28, h. 2325; Müslim, Birr: h. 141
[1837] Buhâri, Rikak: b. 23, h. 2132; Müslim, îmân, h. 75
[1838] Müslim, îmân, b. ,18 h. 73

"Komşular üç kısımdır. Bir komşunun bir hakkı, bir komşunun iki hakkı, bir komşunun da üç hakkı vardır. Birincisi müşrik komşudur. Bunun yalnız komşuluk hakkı vardır. İkincisi müslüman komşudur. Bunun İslâm hakkı ve komşuluk hakkı vardır. Üçüncüsü müslüman ve akraba olan komşudur. Bunun komşuluk hakkı, îslâm hakkı ve akrabalık hakkı vardır."[1840]

"Bir adam, ya Resulaliah, dedi, benim akrabam var, ben onları ziyaret ediyorum, onlar beni ziyaret etmiyorlar. Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar. Ben onlara halım davranıyorum, onlar bana câhil (öfkeli, kaba) davranıyorlar. Allah'ın Resulü buyurdu ki:

— Eğer dediğin gibi ise sen onlara sıcak külyedirir gibi olursun. (Sana yaptıkları kötülükten ötürü onlar stcak kül yiyenin çektiği işkence gibi bir işkenceye maruz kalırlar). Sen böyle kaldığın sürece Allah, onlara karşı sana yardım eder. "[1841]

Elinin altında çalışan hizmetçilere, işçilere güzel davranmak, Kur'ân'ın emridir. Ebu Zerri'l-Gifâri (r.a.) şöyle diyor:

"Benimle kardeşlerimden bir adam arasında bir hâdise oldu. Bu adamın annesi yabancı idi. Kendisini annesinden ötürü kınadım, ona hakaret ettim. Beni Peygamber (s. a. v.)e şikâyet etti, Peygamber (s. a. vj ile karşılaştığımda bana:

— "Ey Ebu Zer, sen, içinde câhiliyyet bulunan bir adamsın!"dedi. Dedim:

— Ya Resulâllah, Kim adamlara söverse onlar da onun babasına anasına söverler. (O bana sövdü, ben de onun anasına hakaret ettim). Buyurdu ki:

— Ey Ebu Zer, sen içinde câhiliyyet ahlâkı bulunan bir adamsın. Onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin ellerinizin altına vermiştir. Yediklerinizden onlara da yediriniz. Giydiklerinizden onlara da giydiriniz. Onlara ağır işler teklif etmeyiniz. Eğer ederseniz onlara yardım ediniz!"[1842]

Hz. Peygamber (s.a.v.) ölüm hastalığında dahi hizmetçilere, zayıflara iyilik edilmesini tavsiye etmiş: "Namaza dikkat ediniz! Namaza dikkat ediniz! Elinizin altında bulunanlar hususunda Allah'tan korkunuz!" buyurmuştur[1843]

İbn Mâce ve İmam Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettikleri bir hadîse göre kişinin kendi nefsine, çocuğuna, karısına ve hizmetçisine yedirdikleri, kendisi için sadaka olur.[1844]

Allah'ın Resulü (s.a.v.), hizmetçi yemek getirdiği zaman onu sofraya oturtup beraber yemek yemeyi tavsiye etmiş, sofrada oturtmayacaksa, yemeğin sıcaklığını ve tadını hissetmiş olan hizmetçinin yemekte gözü kalmaması için hiç değilse ona bir iki lokma vermeyi emretmiştir[1845] Resulûllah'ın bir Öğütleri de şudur:

"Üç şey var ki kimde bulunsa Allah onu korur ve cennetine sokar: Zayıfa acımak, anaya babaya şefkat, merhamet, el altında bulunanlara iyilik.[1846]

Toplumun özellikle zayıf, ezilen insanlarına iyilik etmeği şefkat ve merhamet göstermeyi buyuran daha pek çok hadîsi şerif vardır.

36 ncı âyetin sonunda Allah'ın, kibirli, övünen insanları sevmediği belirtilmektedir. Ululuk ve büyüklük Allah'a mahsustur. Kula kulluk yaraşır. Kulun herşeyi Allah'ındır. Varlığı da O'nundur. Kendisine aid olmayan bir şeyden dolayı övünmesi elbette doğru olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan kimse cehenneme girmez; kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse de cennete girmez!" buyurmuştur [1847] Resulûllah'ın bu sözü üzerine bir adam:

"— Ya Resulâllah, demiş, elbisemin ve ayakkabımın güzel olmasını severim. (Acaba bu kibir midir?). Allah'ın Resulü güzel giyinmenin kibir olmadığını belirtmek üzre şöyle buyurmuş:

"— Allah güzelliği sever. (Güzel giyinmek kibir değildir). Kibir hakka aldırış etmemek, insanları küçük görmektir. "[1848]

37 nci âyette cimrilik edip insanlara da cimriliği emredenler, Allah'ın verdiği nimetleri gizleyip var iken yoktur diyen, zengin iken kendilerini fakir gösterip Allah yolunda vermekten kaçınanlar kınanmakta ve nankörlere, alçaltıcı bir azabın hazırlandığı bildirilmektedir. Bu âyetin ifadesinde şu anlam sezilmektedir. Cimrilik Allah'ın nimetini inkâr demektir. Allah'ın nimetini inkâr edenler ise alçaltıcı bir azaba uğrayacaklardır.

38 nci âyette de mallarını Hakkın rızası için değil de insanlara gösteriş için harcayanların, şeytanın arkadaşı oldukları bildirilmektedir. Şeytan ise çok kötü bir arkadaştır. İnsanı hep kötü yola sürükler, sonunda da cehenneme sokar.

39-40 ncı âyetlerde mallarını Allah rızası için harcayanların, verdiklerinin kat kat fazlasını alacakları, çünkü Allah'ın kimseye haksızlık etmeyeceği, katından da mükâfatlar ihsan buyuracağı belirtilmektedir. Ebu Saîd el-

---

[1839] Buhâri, Edeb: b. 49, h. 2326
[1840] İbn Kesîr, Tefsîr, 1/495. Hadis Bezzâr'dan nakledilmiştir
[1841] Müslim, Birr: b. 6, h. 22; tbn Hanbel, Musned: 2/300.
[1842] Müslim, Eymân, b. 10. h. 38; Buhârî, îman, b. 22, h. 28
[1843] Ebû Dâvûd, Edeb: 124; İbn Mâce, Vasâyâ, 1.
[1844] İbn Hanbel, Musned: 4/131
[1845] Buhârî, Afime: b. 55, h. 1252; Müslim, Eymân, b. 10, h. 42
[1846] Tirmizî, Kıyamet: 48
[1847] Müslim, ftnân: b. 39, h. 148
[1848] Tirmizî, Birr: 61; Ebü Dâvûd, Libâs, kibir babı.

Hudrinin rivayet ettiği uzun şefaat hadîsinde Allah'ın Resulü şöyle diyor:
".... Yüce Allah buyurur: Dönünüz, kimin kalbinde hardal tanesi kadar bir iman varsa onu ateşten çıkarınız. Birçok insanı çıkarırlar. Sonra Ebu Saîd: İsterseniz (Allah zerre kadar zulmetmez) âyetini okuyunuz' demiştir. "[1849]

Miifessirlere göre herkes dünyada yaptığı iyiliğin, âhirette yararını görür. Müşrik dahi iyilik yapmış olsa, iyiliğinin yararını görür. Çünkü müşrikin yaptığı iyilik yüzünden azabı hafifletilir. Gerçi müşrik ebedî azâbda kalacaktır ama iyiliği, azabının hafiflemesine sebeb olur. Âsî müşrik ile, iyilik eden müşrikin azâb derecesi bir olmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.)in amcası Ebu Talib, kendisini düşmanlarına karşı koruyup ona yardım ettiği için Allah'ın Resulü, onun ateşi çok hafif bir tabakasında olduğunu, eğer kendisi olmasaydı onun, cehennemin en alt tabakasında bulunacağını söylemiştir.[1850]
41 nci âyette, peygamberlerin ümmetlerine şahit olarak getirilecekleri gün, Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın da ümmetine şahit olarak getirileceği bildirilmekte ve onun yolunda gitmeyenler, o güne karşı uyarılmaktadır.
Şehid, burada amellerin değerlendirileceği zaman, yapılan işlerin doğruluğuna tanıklık edecek önder demektir. Her ümmetin yaptığı işler, peygamberlerinin işleriyle karşılaştırılır, insanların yaptıkları işlerin, kendi getirdiklerine uyup uymadığına her peygamber tanıklık eder. Getirdikleri uyarınca hareket edenleri kabul etmeyenleri reddeder. Nasıl diğer ümmetlerin işleri, kendi peygamberlerinin işleriyle karşılaştırılacakça bu Ümmetin bireylerinin yaptıkları işler de son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)in yaptığı işlerle karşılaştırılacaktır. Yaptığı işler, Peygamberin getirdiklerine uymadığı için Peygamberi tarafından tanınmayan, Hak yolunda olduğuna tanıklık edilmeyen kimsenin durumu ne olur acaba? Bunu iyi düşünmeli insan!
Bu âyet, bu müthiş tabloyu çizmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti dinlediği zaman ağlamıştır. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle diyor:
"Allah'ın Resulü (s.a.v.), bana Kur'ân okumamı emretti.
— Ya Resulâllah, Kur'ân sana indirilmiş iken ben sana Kur'ân mı, okuyayım? dedim.
— Evet, ben onu başkasından dinlemek istiyorum, dedi.
Nisa Sûresini okudum. 'Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz, seni de bunlara şahid olarak getirdiğimiz zaman nasıl olur (halleri, düşünmüyorlar mı)?' âyetine geldiğimde başımı kaldırdım, gözlerinden yaşlar aktığını gördüm. "[1851]
42 nci âyette de inkâr edip Resule karşı gelenlerin uğrayacakları fecî sonuca işaret edilmektedir. O gün inkarcılar ve âsiler dünyada yaptıklarını gizlemek isterler ama mümkün değildir. Çünkü orada deriler konuşmaya çıkar, eller ayaklar yaptıklarına tanıklık eder.

43- Ey inananlar, sarhoşken namaza yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz. Yoldan geçici olmanız dışında çünüp iken de yıkanıncaya kadar, (namaza yaklaşmayın).£ğe/* hasta, yahut yolculukta iseniz, yahut biriniz tuvaletten gelmişse, yahut da kadınlara dokunmuşsanız (bu durumlarda) su bulamadığınız takdirde temiz toprağa teyemmüm edin: (Toprağı) yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.

Tefsir:

43- Bu âyeti kerîmede sarhoş iken ya da cünüp iken namaz kılmak me-nedilmiş; hastalara, yolculara, tuvalete çıkmakla abdesti bozulmuş olanlara, yahut kadınlara dokunmakla yıkanması gereken kimselere, su bulamadıkları takdirde teyemmüm etmeleri, temiz toprağa elleriyle dokunup yüzlerine ve ellerine sürmeleri emredilmiştir.
Âyetin birinci şıkkı, içki yasağına doğru atılmış ikinci adımı oluşturur. Bakara Sûresinin 219 ncu âyeti, içki yasağında ilk aşama idi. Orada içki ve kumarın zararlarının, yararlarından çok olduğu belirtilmiş, fakat bunlar hakkında kesin bir hüküm verilmemişti. Burada ise içki içmek, kısıtlanmış bulunmaktadır. Bu âyet indikten sonra, Allah Elçisinin çağması, namaza başlarken: "Sarhoş olan, namaza yaklaşmasın!" diye bağırırdı[1852] Bundan bö"le müslümanlar, artık namaz vaktinde içki içmez oldular. Nihayet Mâi-de Sûresinin 90 ncı âyetiyle içki ve kumar, kesinlikle haram kılındı.
Henüz içkinin yasak edilmediği sırada Abdu'r-Rahmân ibn Avf, bir ziyafet vermişti. Davetliler yeyip içtiler. Bazıları sarhoş oldu. Akşam namazının vakti girince bir rivayete göre Hz. Alî'yi, diğer bir rivayete göre de Abdur-Rahmân ibn Avf'ı imamlığa geçirdiler. İmam, Kâfinin Sûresini: De ki: Ey nankörler! yaptığınız ibâdeti yapmam, biz sizin yaptığınız ibâdeti yaparız, "şeklinde, yanlış olarak okudu. Bu olay üzerine: "Ey inananlar, sarhoş iken namaza yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz..." âyeti indi.[1853]
İbadet huzur ile olur. Kişi ne dediğini bilmek için sarhoş iken namaza yaklaşmak menedilmiştir. Kişinin ağzından çıkanı, gönlünden hissetmesi, ne dediğini bilmesi ibadette çok önemlidir. Ne dediğini bilemeyecek kadar gaflet ve uyku sarhoşluğu içinde bulunan kimsenin de o halde namaza durması doğru değildir. Hz.

[1849] Buhârî, Tevhîd, b. 24, h. 21; Müslim, îmân: h. 302
[1850] Buhârî, Menâkibu'i-ensâr, 40; Müslim, îmân, b. 90, h. 357
[1851] Buhârî, Tefsir, Suretu'n-nisâ', h. 1990; Müslim, Musâfirîn, b. 40, h. 247-249
[1852] Ebû Dâvûd, Eşribe: 1.
[1853] Ebû Dâvûd, Eşribe, 1; Tirmizî, Tefsir, b. 5, Süretu'n-Nisâ': İbn Kesîr, Tefsîr, İ/500

Peygamber (s.a.v.): "Biriniz namaz kılarken esnerse, uykusu geçinceye kadar uyusun, zira biriniz esneye esneye: Cünüp iken de yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın; yalnız yoldan geçici olmanız hariç." cümlesinin zahirinden, yolculuk esnasında cünüp iken de namaz kılabilirsiniz, anlamı çıkar. Âbiri sebil ifadesi, yolculuğun çabuk bitecek bir yolculuk olduğunu hatıra getiriyor. Çünkü ubûr, karşıdan karşıya geçmektir. Yolu geçmek, çabucak seferi bitirip eve ikamete ulaşmakla olur. Kurtubî de: "Hiç kimse yıkanmadan namaz kılamaz. Ancak yolcu teyemmüm eder. Bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Zira çoğunlukla hazırda su bulunur. Su bulunduğundan dolayı da yolcu olmayan yıkanır. Yolcu ise su (yıkanma imkânı) bulamazsa teyemmüm eder." diyor[1854].

Fakat nedense müfessirler, âyette hiçbir işaret yok iken "namaz" tabirine, namaz kılınan mescidleri de katmış ve âyetteki "yoldan geçici otma"yı da mescidin içinden geçme şeklinde tefsir etmişlerdir: Kimi cünüp iken mescide girilemeyeceğini, sadece içinden geçilebileceğini; kimi abdest alarak mescide girilip oturulabileceğini, çünkü Peygamberdin sahâbilerinin, cünüp iken abdest alıp mescide geldiklerini ve mescidde oturup konuştuklarını; kimi de cünüp iken mescide girmenin bir sakıncası olmadığını söylemiştir.

Mescidle İlgili olmadığı için âyetin, bu görüşlerle de bir ilgisi yoktur. Bu görüş sahipleri, âdetleri veçhile birtakım rivayetlere dayanarak âyeti kendi düşünceleri doğrultusuna çekmişlerdir.

Bilindiği üzre Hz. Peygamber'in ve Hz. Alî'nin evleri mescide açıldığı gibi Ebubekir'in ve daha başka birkaç sahâbînin evlerinin de mescide açılan pencereleri vardı. Sonradan Hz. Peygamber, Ebubekir'in penceresinden başka mescide açılan pencerelerin kapatılmasını emretmiştir. Ancak kendisinin ve Alî'nin evleri yan yana idi ve kapıları mescide açılıyordu. Kendileri ve Hz. Alî, cünüp oluyor, yıkanıyorlardı. Cünüp iken mescide girmek yasak olsaydı, önce onlara büyük bir zorluk olurdu. Bazıları da mescidde cünüp dolaşmanın, sadece Hz. Alî'ye verilmiş bir ruhsat olduğunu söylemiştir[1855]. Ama bunun tutarlı bir yanı yoktur. Zira dinî genel emirlerde istisna yoktur. Peygamber kimseye böyle bir istisna tanımamıştır. Aynı şartları haiz olan herkes, aynı hükümlerle yülgimlüdür.

Özetle: âyetin mescidlerle bir ilgisi yoktur. Âyette sarhoş iken ve cünüp iken namaz kılınmaması, ancak yolculukta yıkanma imkânı bulamayan yolcunun, cünüp iken de namaz kılabileceği; böyle kimselerin, namaz için teyemmüm edecekleri de, âyetin son kısmında belirtilmektedir.

Namazdan önce abdest alma emri, inişi hayli sonra olan Mâide Sûresinde bulunmakla beraber abdest almak, Mekke devrinden beri namazın temellerinden biridir. Abdest âyeti gelmezden önce de namaz kılmak için abdest alınırdı. İmam Ahmed İbn Hanbel'in Müsnedindeki bir hadîse göre Cebrail Aleyhisselâm Hz. Peygamber (s.a.v.)e ilk vahyi getirdiği zaman ona abdest almayı ve namaz kılmayı da öğretmiştir[1856] Mekke devrinde de namaz kılmak için abdest alındığı muhakkaktır. Yalnız bu hüküm, Cebrail'in öğretisine, yahut da Allah Elçisinin içtihadına dayalı idi. Sonradan inen âyet ile abdest almak farz kılınıp ayrıntısıyla izah edilmiştir.

Esasen namaz, Arapların, eskiden beri uygulayageldikleri bir ibâdet idi. Ancak Peygamber (s.a.v)e, namazın içindeki şirk elemanlarının atılması ve ibâdetin, sadece Allah'a yöneltilmesi öğretilmiştir.

Aynı şey, gusül için de söylenebilir. Ebu Dâvûd ve Tirmûf nin Übeyy İbn Kâ'b'den rivayet ettikleri hadîse göre Islâmın başında Hz. Peygamber (s.a.v.), menî geldiği zaman yıkanmayı tavsiye etmiş, daha sonra da bunu emretmiştir[1857]

Hattâ Reşîd Rızâ'nın kaydettiği bir rivayetten, cünüplükten yıkanmanın da Arapların geleneklerinden olduğu anlaşılmaktadır: "Müşrikler, Bedirde bozguna uğrayıp geri kalanlar, perişan bir durumda Mekke'ye döndükleri zaman Ebû Süfyân: 'Muhammed'Ie savaşmcaya dek cünüplükten ötürü başına su dökmeyeceğini (yani cünüplükten yıkanmayacağını, karısıyla cinsel ilişki kurmayacağını) adamıştır."[1858]

Bu rivayetler guslün, Mekke devrinde, hattâ Islâmdan önce var olduğunu, Peygamber tarafından da emredildiğini gösterir. Zaten toplumda bilinen ve yapılmakta olan bu temizlik geleneği, Kur'ân âyeti ile de emredilip farz hâline getirilmiştir. İslâm, Arapların tevhide aykırı olmayan güzel geleneklerini kabul etmiş, tevhîde aykırı olanlarım da yasaklamış veya değiştirmiştir.

Cünüb kelimesi aslında yan anlamına gelir. Mücânebe, tecennüb kenarda durmak, kaçınmak demektir. es-Sâhibu bi'l-cenb: yanında, beraberinde bulunan arkadaş, yani zevce anlammadır. îşte kök itibariyle beraberlik, beraber bulunmak anlamındaki bu kelime, beraberliğin en ileri derecesi olan birleşmenin sonucuna ad olmuştur.

Cünüplük, inzal (şehvetle boşalma) ile olur. Boşalma da birleşme, ihtİ-lâm ya da şehvetin taşmasiyle meydana gelir. îhtilâmda menî gelmişse yıkanmak farzdır. Fakat düşünde ihtilâm olduğunu gördüğü halde elbisesinde veya herhangi bir yerinde meni izi bulamayan kimsenin yıkanması gerekmez. Bunun tersine, elbisesinde yaşlık bulup da ihtilâm olduğunu hatırlamayan kimsenin yıkanması icabeder.

Teyemmüm, dilde kasdetmek, aramak anlamına gelir. Arayınız, demektir. Bu âyette teyemmüm, herhangi bir nedenle su bulunmaması halinde büyük veya küçük abdestsizlikten temizlenmek için toprağa sürünme işlemine denmiştir. Teyemmüm, sembolik bir temizlenmedir. Namaza, namaz kılınacak yere ve namaz vakitlerine saygının ifadesidir.

[1854] Kurtubî, 5/206
[1855] Kurtubî, 5/208
[1856] İbn Hanbel, Musned: 4/161
[1857] Ebû Dâvûd, Taharet: bâb fi'1-iğtisâl
[1858] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 4/95

Burada hasta, yolcu olanın, tuvalete gidenin, ya da kadınlara dokunup da su bulamayanın temiz toprağa teyemmüm etmesi emredilmektedir. Âyete göre cinsel birleşmede bulunmak, ihtilâm olmak, ya da şehvetle boşalmak suretiyle cünüp olup da yıkanamayan kimsenin teyemmüm etmesi gerekir. Ab-desti olmayan kimse de su bulamadığı takdirde teyemmüm eder.
Teyemmüm etmek isteyen, avucunun içiyle toprağa vurur, avuçlarını birbirine vurup silkeler ve yüzüne sürer. Tekrar toprağa vurup her avucunun içini diğer koluna, dirseklerine kadar sürer.
Âyette geçen sa'İd kelimesi, üste çıkan anlamına geldiği için yerin, üstünde bulunup, yer cinsinden olan her şeye teyemmüm edilebilir. Sürülecek şeyin mutlaka toprak olması şart değildir. Temiz toprağa, taşa, kayaya, çakıla, tuğlaya, vb. şeylere teyemmüm edilebilir.
Abdesti bozan şey, teyemmümü de bozar. Ayrıca suyu görmekle de teyemmüm bozulur.
Kurtubî, yıkanmak gereken cünüplük hakkındaki ihtilâfları belirtiyor. Bunlar içinde ilginç olan husus, bazı sahâbîlerin, sadece menî gelmekle boşalmak vukubulunca yıkanmak gerektiğini, boşalma olmadıkça yalnız duhûl ile yıkanmak gerekmediğini söylemiş olmalarıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.): Su, ancak su ile (menî akmakla) gerekir." demiştir[1859]
Bu konuda Müslim'de sekiz rivayet vardır. Üçü Ebû Sa'îd el-Hudrî'den, ikisi Übeyy ibn Ka'b'den, biri Hz. Osman'dan, biri de Hz. Ebû Eyyûb'dan rivayet edilmiştir: Ebû Sâid el-Hudrî'nin rivayetlerine göre: Peygamber (s.a.v.), Pazartesi günü, Küba'ya gelmiş, Salim oğulları yurdunda ttbân adlı bir adamın kapısında durup onu çağırmış. Adam izârını (eteğini) çekerek dışarı çıkmış. Peygamber (s.a.v.): "Herhalde adama acele ettik. (Karısıyle işini bitirmeden dışarı çıkarttık)" demiş. Başka rivayete göre de: Adam başından su damlayarak gelmiş. Peygamber, "Herhalde sana acele ettik?" demiş. Sonra adam, karısıyle cima ettiği halde menî gelmezse ne yapmak gerektiğini sormuş. Allah'ın Elçisi: "Su, ancak su ile gerekir (ancak menî gelmekle yıkanmak farz olur)." demiştir[1860].
Übeyy ibn Ka'b ise: "Allah'ın Elçisine, 'karısıyle cima edip boşalamayan' adamın durumundan sordum. Buyurdu ki: 'Kadına değen yerini yıkar, sonra abdest alıp namaz kılar.[1861] Aynı soruyu Hz. Osman'ın da sorduğu ve aynı cevâbı aldığı; Ebû Eyyûb'un da Peygamber'in böyle dediğini işittiği rivayet edilmektedir[1862].
Übeyy ibn Ka'b hadîsini rivayet eden Buhârî: "Fakat yıkanmak daha ihtiyatlı olur" demiştir[1863]. Fakat sahâbîlerin çoğunluğu, hitan hitana değmekle yıkanmak gerektiği görüşündedirler. Hz. Âişe'nin rivayetine göre kişi, kadının dört şu'besi arasına oturur, çalışırsa gusül gerekir.[1864] Âyetten de Hz. Âişe'nin dediği gibi sadece belli yerlerin birbirine temasiyle yıkanmak gerektiği anlaşılır. Bundan dolayı çoğunluğun görüşü daha doğrudur. Zaten bu husus, ümmetin icmâ'ı haline gelmiştir.
Suyun kullanılamayacak durumda olması da suyun bulunmaması demektir. Meselâ kuyu bulunup, suyu çekecek bir âlet bulunmaması, ya da kuyudan veya çeşmeden suyu almanın tehlikeli olması, yahut suyu kullanmanın vücut sağlığına zararlı olması gibi haller, teyemmümü caiz kılar.
tslâmda, sağlığa zararlı bir şeyin yapılması istenmez. Yüce Allah: "Nefislerinizi öldürmeyiniz"[1865] "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayı-nn"[1866] buyurmuştur. Bir seferde başından yaralanan bir sahâbî, ihtilâm olmuş ve arkadaşlarına yaralı olduğunu, bu durumda teyemmüm etmesinin caiz olup olmadığını sormuş, arkadaşları ise: "Suyu kullanmaya gücün yeterken teyemmüm etmen caiz değil" demişler. O da yıkanmış ve bu yüzden ölmüş. Durumu haber alan Allah'ın Resulü, "Allah onları kahretsin, onu öldürdüler. Bilmiyor idilerse sormaları gerekmez miydi? Acz ve şaşkınlığa düşen, sora sora kurtulur. "[1867] buyurmuştur.
Bu rivayet, Islâmdaki kolaylığı, sağlığa zararlı şeylerden kaçınmanın önemini belirtir. Nitekim soğuk bir gecede ihtilâm olan Amr lbnu'l-Âs teyemmüm edip ya da abdest alıp arkadaşlarına namaz kıldırmış, bu ruhsatı da "Nefislerinizi öldürmeyiniz"[1868] âyetinden çıkarmıştır.^
Gâit, örten, gizleyen çukur anlamına gelir. İhtiyacı için giden kimse, kendisini insanlardan gizleyen bir çukura.ya da siper olacak bir şeyin arkasına gittiği için helaya gâit denmiştir. Gâit'ten gelmek, tuvalete çıkmaktan kinayedir.
Mülâmese kelimesine gelince, bir kısım müfessirlere göre mülâmese, cinsel birleşme anlamına gelir. Kur'ân, birçok yerde cinsel birleşmeden temas diye söz etmiştir. Aslında temas dokunmak anlamına gelir. Mülâmese de kadının etine dokunmak demektir. Bazı fakîhlere göre kadının çıplak olan herhangi bir yerine eliyle dokunmuş olan erkeğin abdesti bozulur. İbn Mes'ûd, el ile kadının vücuduna dokunmaktan, ya da onu öpmekten abdestin bozulacağını söylemiştir. Fakat yine tbn Mes'ûd'un, karısını öptükten sonra abdest almadan namaz kıldığı da

---

[1859] Müslim, Hayd: 81-86
[1860] Müslim, Hayd: 80, 81, 83
[1861] Müslim, Hayd: 84, 85
[1862] Müslim, Hayd: 86. Bu hadîsler için: Ebû Dâvûd, Taharet: 83; Tirmi2î, Taharet: 81; Ne-sâ'î. Taharet: 131; İbn Mâce, Taharet: 110; Dârimî, Vudü*: 74; İbn Hanbel, Müsned: 3/29, 36, 5/115, 116, 416, 421'e de bakılabilir.
[1863] Buhârî, Ğusl: bâbu gasli mâ yusîbu min ferci'l-mer'eh
[1864] Aynı eser; Müslim, Hayd: 87
[1865] Nisâ' Sûresi: 29
[1866] Bakara Sûresi: 195
[1867] Ebü Dâvûd, Taharet: 25, bâb fî'l-mecrûhi yeteyemmemu
[1868] Ebû Dâvûd, Taharet, bâb: izâ hâfe'l-cunub el-barde..

rivayet edilir. Eğer bu iki rivayet de doğru ise, İbn Mes'ûd'un, kadın vücuduna dokunduktan sonra abdestin bozulacağı hakkındaki sözü, kadına dokununca abdest almanın müstehab olduğu anlamına gelir.
İmam Şafiî'ye göre kadının eline veya herhangi bir yerine dokunmakla abdest bozulur. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)in, karısını öptükten sonra abdest almadan namaz kıldığı hakkında sahih rivayetler vardır.[1869] Bu hadîsler, sırf dokunmakla abdestin bozulmayacağını, buradaki mülâmesenin, cinsel birleşmeden kinaye olduğunu gösterir. Bu hadîslerden dolayı İmam Ebû Ha-nîfe, âyetteki mülâmese'nin, cima anlamına geldiğini, el ile dokunmaktan söz edilmediğini, el ile dokunmanın, akıntı olmadıkça abdesti bozmayacağını söylemiştir.
İmam Mâlık'e göre de, şehvetsiz olarak el ile kadına dokunmak, abdesti bozmaz. EvzâTye göre el ile dokunmak abdesti bozar, fakat bedenin başka bir yeriyle kadına dokunmak abdesti bozmaz.

44- Görmedin mi şu kendilerine Kitâbdan bir pay verilenleri: Sapıklığı satın alıyorlar, istiyorlar ki siz de yolu sapı tasınız?
45- Allah, sizin düşmanlarınızı daha iyi bilir. Dost olarak Allah yeter, yardımcı olarak da Allah yeter.
46- Yahudilerden öyleleri var ki kelimeleri yerlerinden tahrif ediyorlar. Dillerini eğip bükerek ve dini taşlayarak: "İşittik ve isyan ettik'*, "Dinle, dinlemez olası", "râinâ" diyorlar. Eğer onlar, "işittik ve itaat ettik", "Dinle ve bize bak" deselerdi, elbette kendileri için daha iyi, daha doğru olurdu. Fakat Allah, inkârlarından dolayı onları lânetlemiştir, pek az inanırlar.
47- Ey Kitâb verilenler, biz bazı yüzleri silip arkalarına döndürmeden, ya da Cumartesi adamlarını (Cumartesine saygı göstermeyen insanları) lanetlediğimiz gibi onları da lanetlemeden önce, yanınızdakini doğrulayıcı olarak indirdiğimiz (Kur'ân)a inanın. Allah'ın buyruğu yapılır.
48-Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz» bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan da gerçekten büyük bir günah işlemiştir.
49- Şu kendilerini övüp yüceltenleri görmedin mi? Hayır, ancak Allah dilediğini yüceltir, onlara kıl kadar zulmedilmez.
50-Bak, nasıl Allah'a yalan uyduruyorlar? Apaçık bir günah olarak bu (onlara) yeter.
51- Kendilerine Kitâbtan bir pay verilenleri görmedin mi? Cibt ve tâğut'a inanıyorlar ve inkâr edenler için: "Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır" diyorlar.
52- îşte onlar, Allah'ın lanetlediği insanlardır. Allah, kimi lanetlerse artık onun için hiçbir yardımcı bulamazsın.
53- Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı, insanlara bir çekirdek zerresi bile vermezlerdi.
54- Yoksa Allah'ın, lûtfundan insanlara verdiği (vahiyler) yüzünden onları kıskanıyorlar mı? Oysa biz, İbrahim soyuna da Kitâb't ve hikmeti vermiş ve onlara büyük bir mülk vermiştik.
55- Onlardan kimi o (Hak Kitâb\)na inandı, kimi de ondan yüz çevirdi. Öylesine de çılgın alevli cehennem yetti.
56- O âyetlerimizi inkâr edenleri, yakında bir ateşe sokacağız, derileri piştikçe azabı tadsınlar diye onlara başka deriler vereceğiz. Şüphesiz Allah, daima üstün ve hikmet sahibidir.
57- İnanıp iyi işler yapanları da altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada sürekli kalacaklardır. Orada kendilerine tertemiz eşler de vardır ve onları (hiç güneş sızmayan) eşsiz bir gölgeye sokacağız.

Tefsir:

44-45 nci âyetlerde: "Kitâb'dan kendilerine pay verilmiş olanların", sapıklığı satın aldıkları ve müslümanlann da yolunu sapıtmalarını istedikleri belirtiliyor. Kitâbdan kendilerine bir pay verilmiş olanlar, "cümlesinde iki anlam muhtemeldir: [1870] Kendilerine verilmiş olan bütün hükümlerini değil, sadece bir kısmını uyguladılar: Uyarıldıkları şey (K\tâb)den bir payı unuttular. "O, "Siz Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? "[1871] âyetlerinden de "Kendilerine Kitâb'dan bir pay verilmiş olanlar" tabiriyle yahudîlerin, ellerinde bulunan Kitabın hükümlerini tam uygulamayıp sadece işlerine gelen bir kısmını uyguladıklarının kasdedildiği anlaşılır. Reşîd Rızâ'ya göre bu tabir ile, Kitâblannın tamamının değil, sadece bir kısmının korunduğu, bir kısmının korunamayıp tahrif edildiği anlatılmaktadır. Tevrat'ın tamamı korunamamış olmasına rağmen Kur'ân, mevcut Tevrat'ı, Allah'ın hükümlerini içeren bir Kitâb kabul etmekte, kendisinin de onu doğrulayıcı olarak indiğini belirtmektedir. Kur'ân'ın, Tevrat hakkındaki yargısı şudur:
: "içinde Allah 'in hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar, ondan sonra da dönüyorlar? Onlar inama değillerdir. Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nûr vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Tanrı'ya vermiş zâhidler veâlimler de Allah'ın Kitabını korumakla görevlendirildiklerinden dolayı onunla hüküm verirlerdi, ve onu gözleyip kollarlardı, insanlardan korkmayın, benden korkun ve benim âyetlerimi az bir paraya satmayın (menfaat karşılığında Kitabın hükümlerine aykırı hükümler vermeyin). Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerdir.
46- Bu kesîn ifadeler, Tevrat'ın, Allah'ın hükümlerim içeren bir Kitâb olduğunu kanıtlar. Fakat 46 ncı âyette bazı

[1869] Ebû Dâvûd, Taharet, bâbu'1-vudû' mine'l-kuble; Nesâ'î, Taharet, 121 -bâb terki'l-vudûi mine'l-kuble
[1870] Mâide Sûresi: 13
[1871] Bakara Sûresi: 85

yahudîlerin sözleri yerlerinden tahrîf ettikleri bildiriliyor ve yaptıkları bu tahriflerden de örnekler veriliyor.
Tahrif: lügatte kaydırmak, gidermek, bozmak anlamlarına gelir. Kelimeleri yerlerinden tahrîf, onları cümledeki yerlerinden kaydırarak veya söyleniş tarzını, vurgularını bozarak başka anlam verecek biçime sokmak demektir. Rivayetlere göre yahudîlerden bazıları, Hz. Peygamber ve müslü-manlarla konuşurken kullandıkları bazı kelimeleri, dillerinde bükerek kendi içlerindeki kötü anlama gelecek biçimde söylüyor, böylece görünüşte gûyâ iltifat, gerçekte ise hakaret ediyorlardı. Meselâ: işittik, itaat ettik" sözündeki nın elifini ayına, tasını sâd'a, ikinci ayınım da yâ'ya çevirerek işittik, isyan ettik" şekline sokuyorlardı. Dinle" diyecekleri yerde
" diyorlardı. Bu sözün asıl anlamı: işit, bizi dinle, kem söz işitmeyesin" demek idi. Ama onlardan bazıları bunu, "Dinle, dinlemez olası" anlamında söylüyorlardı. Müslümanların kullandıktan saygı sözünü, görünürde saygı, gerçekte hakaret anlamında kullanıyorlardı. Bize bak, bizi gözet" sözünü de hakaret anlamındaki ru'ûnet kökünden getirerek "kaba" anlamında kullanıyorlardı. Yahut bu kelimeyi, kendi dillerindeki hakaret anlamına gelen kelime ile değiştirip söylüyorlardı.
Mâide Sûresinin 41 nci âyetinde de: "Yahudiler arasında da yalana kulak verenler, sana gelmemiş olan bir kavme kulak verenler vardır. Onlar kelimeleri yerlerinden tahrif eder (kaydırır)/ût; 'Eğer size bu verilirse alın, bu verilmezse sakının' derler..." buyurulmaktadır. Âli îmrân Sûresinin 78 nci âyetinde de: "Onlardan bir grup var ki, Kitâb'dan olmayan bir şeyi Kitâb-tan sanasınız diye dillerini Kitâb Ha eğip büker (kendi sözlerini, Kitabın söz-lerine benzeterek söyler)/er." denilmektedir.
Hepsi birbirini izah eden bu âyetler, yahudîlerden bazılarının, Peygam-ber'e ve müslümanlara karşı olumsuz tutumlarını anlatmaktadır. Onlar müs-lümanlan kandırmak için bazı sözleri kendi Kitâblannın âyetlerine benzeterek söyledikleri gibi müslümanların kullandıkları sözleri de kurnazca başka anlamlara gelecek biçimde tahrif ederek, yani kaydırarak, yuvarlayarak söylemişlerdir.
İşte yahudîlerin, kelimeleri yerlerinden tahrif etmeleri de, Peygamber (s.a.v.) ile ve müslümanlarla konuşurken bazı sözleri, böyle kalpazanlıklarla hakaret anlamında kullanmalarıdır. Âyetlerde kasdedilen tahrif budur. Bu tahrifin, kendi Kitâblanyle bir ilgisi yoktur. Fakat Râzî, âyette sözü edilen tahrifi, kendi Kitâblarını tahrif şeklinde anlayarak onların, Kitâblarında üç türlü tahrif Çaptıklarından söz eder:
1) Yahudiler, Kitâblarındaki bir kelimeyi .başka kelimelerle değiştirirlerdi. Tevrat'ta reb'a (orta boylu) kelimesini değiştirip, yerine uzun boylu adam sözünü koymuşlar, recm hükmünü de had ile değiştirmişlerdir. (Râ-zî'nin, Tevrat'taki recmi değiştirdikleri hakkındaki bu görüşü doğru değildir. Çünkü bugünkü Tevrat'ta recm âyetleri aynen vardır. Değiştirmiş olsalardı, bunların Tevrat'tan kaldırılmış olması gerekirdi. Hüküm Tevrat'ta vardır ama, yanlış yorumlarla bu hükmü yozlaştırmış, uygu la ma mı şiardır. Demek ki tahrif, Kitabın kendisinde değil, anlamında, yorumunda yapılmıştır).
2) Tahrif, sözün içine batıl kuşkular atmak ve bozuk yorumlarla sözü asıl anlamı dışına çıkarmaktır. Bu tür tahrifi, tslâm milletleri içinde türeyen mezhepler de yapmışlardır.
3) Yahudiler, Hz. Peygamber'in yanına gelir, birtakım sorular sorarlar, yanından çıktıklarında da ondan duydukları sözleri kasden bozar, yanlış anlamlara çekerlerdi"[1872]
Reşîd Rızâ da Hindli bilgin Şeyh Rahmetullâh'm, lzhâru'1-Hakk adlı eserinde, Kitabı Mukaddes'teki kelime ve anlam tahriflerine, katma ve çıkarmalara yüz misal vermiş olduğunu söylüyor:
Tevrat'taki katmalardan biri de Tekvîn Kitabının 36 ncı bâbındaki 31 nci âyettir. Bu âyette: "İsrail oğulları üzerine bir kıral kıratlık etmeden önce Edom diyarında kıratlık eden kıratlar şunlardır.." deniyor. Bu âyet, Hz. Mûsâ tarafından söylenmektedir. Oysa bu âyetin, Musa'nın sözü olması mümkün değildir. Çünkü Hz. Mûsâ zamanındaki Edom'da İsrail oğullarından bir kıral olmamıştır. İsrail oğullarından ilk kıral, Musa'dan üç asır sonra gelmiş olan Saul'dur.
Tevrat müfessirlerinden Adam Clark da "32-39 ncu âyetlerin, Tevrat^ in doğru bir nüshasına haşiye olarak yazıldığını, sonra onu istinsah eden birinin, bunları Tevrat metninden sanıp Tevrat'a soktuğunu kesinliğe yakın bir biçimde kuvvetle zannediyorum" diyor.
Daha bunun gibi örnekler çoktur. Tevrat müfessirleri, Tevrat'ı, yazan Azrânın, Tevrat'a bazı şeyler kattığım, bazı ibareleri ilâve edenin kim olduğunu bilmediklerini, ancak bunları Musa'nın yazmadığını açıklamışlardır. Bâbil'e âit sözlerin çokluğu da Tevrat'ın, İsrail oğullarının Babil esaretinden sonra yazılmış olduğunu kanıtlar[1873]
Tevrat'a tahrifat girdiğinde kuşku yoktur. Zaten Hz. Musa'dan asırlarca sonra derlenebilmiş bir Kitabın, aynen korunmuş olması mümkün değildir. Tevrat, çeşitli asırlardaki yahudî peygamberlerinin, din adamlarının söz ve yazılarının derlenmesinden oluşmuş ve ancak Babil esaretinden sonra derlenmiştir. Bundan dolayı Tevrat'ta Babil sözlerine çok rastlanmaktadır. Ama Kur'ânı Kerîm, Hz. Peygamber devrinde yahudîlerin ellerinde bulunan Kitabı -temeli İlâhî olduğu için- İlâhî Kitâb kabul etmektedir. Çünkü çeşitli devirlerdeki peygamberler tarafından derlenmiş olsa da yine esas itibariyle ilhama dayalı İlâhî bir Kitâb'dır. Bundan dolayı Kur'ân yahudîlere ehlu'l-Kitâb (İlâhî Kitâb sahibi) demekte ve kendisinin de o Kitabı doğrulayıcı olarak geldiğini çeşitli âyetlerinde vurgulamaktadır.
Bunun içindir ki Kur'ân'in: "Kelimeleri yerlerinden tahrif ettikleri" ifadesi ile kasdı, yahudîlerin, kendi Kitâblarını tahrif ettiklerini söylemek değildir. Çünkü âyetin devamında: "Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı

[1872] Mefâtîhu'l-ğayb, 3/338
[1873] Tefsîru'l-Kur'âni'I-Hakîm, 5/141

olarak indirdiğimiz bu (Kur'â)flff inanın..."denmesi, Kur'ânm, yahudîlerin ellerinde bulunan Kitabın doğruluğunu kabul ettiğini kanıtlar. Eğer onların yanlarında bulunan Kitâb bozulmuş, tahrif edilmiş ise Kur'ân nasıl o Kitabı doğrulayıcı olur? Bu çelişkidir? Kur'ân'da asla çelişki yoktur.
Kur'ân'a göre Hz. Peygamber devrindeki yahûdîlerin ellerinde bulunan Kitâb, Allah'ın hükümlerini içeren İlâhî bir Kitâbdır. Onu lâyikiyle uygulamayan, işlerine geleni uygulayıp, işlerine gelmeyeni uygulamayan yahudîler, Allah'a karşı nankörlük etmiş, doğru yoldan çıkmışlardır.
Gerçi Bakara Sûresinin 79 ncu âyetinde yahûdîlerin, para için Kitabı elleriyle yazıp sonra "Bu, Allah katmdandır" demeleri kınanmaktadır ama orada yahûdîlerin yazdıkları Kitâb, Tevrat'ın kendisi değil, onun âyetlerine istedikleri biçimde yaptıkları tefsirler, şerhler, yorumlardır. İşte asıl tahrif, Tevrat'ın tefsirlerinde yapılmış, yahudî din adamları, Tevrat'ın âyetlerini istedikleri biçimde yorumlamış, o yorumlarla istedikleri hükümleri vermişler, sonra da bu hükümlerin Allah katından olduğunu söylemişlerdir.
Esasen Kur'ân'ın bu kınaması, sadece yahudîlere yönelik de değildir. Dinî Kitâbları bu şekilde yorumlarla yozlaştırmak hemen her din mensuplarınca yapılmıştır. Pekâlâ İslâm mezhepleri de âyetleri kendi anlayışlarına göre yorumlamış, kendi kafalarında olan hükümleri birtakım akıl yürütmelerle âyete mal etmiş ve çıkardıkları, daha doğrusu Kur'ân'a ekledikleri, kendi akıllarının ürünü olan bu hükümleri Allanın hükmü diye göstermişlerdir. Nitekim Râzî de bu noktaya parmak basmıştır.
46 ncı âyette: cümlesi, "Onlarpek az inanırlar" demektir. Bu cümle: Onlardan, pek azından başkası inanmaz" şeklinde de mânâlandınlmıştır. Ama Zemahşerî ve Kurtubî'nin ifade ettiği gibi bu anlam zayıftır. Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan mânâ: Onlar ancak pek az inanırlar" şek-Iindedir<!>. Bu incelemeden sonra, daha önce bizi yanıltan müteehhir müfessirlerin etkisiyle meale yazmış olduğumuz anlamı böylece düzelttik.
47 nci âyette Kitâb ehli yahudîlere hitaben Allah'ın, birtakım yüzleri tams edip geriye döndürmesinden, ya da cumartesi yasağını çiğneyenleri lanetleyip azaba uğrattığı gibi kendilerini de lanetlemesinden önce, yanlarında bulunan Kitabı doğrulayıcı olarak indirdiği Kur'ân'a inanmaları buyurulmaktadir.
Tams: Bir şeyin izini silmek, gidermek anlamına gelir. Yüzlerin tams edilmesi, kılığından çıkıp yüz denecek hallerinin kalmaması demektir. Mü-fessirlerden bir kısmı, bu kelime ile yahudîierin yüzlerinin meshedilip deve tabanı, hayvan tırnağı şekline, ya da maymun suratına sokulacağını anlamışlardır. Kanaatimize göre bu ifade, inanmayan yahudilerin, bir gün yurtlarını, evlerini barklarını bırakıp giderken üzüntüden yüzlerinin perişan olacağına, hasretle gözlerinin arkada kalacağına, dönüp dönüp geride bıraktıkları yurtlarına bakacaklarına işarettir. Râzî de bu noktaya işaret ederek Abdu'r-Rahmân ibn Zeyd'in şu tefsirini yazmıştır: "Bu tehdîd, yahudîlerin başına gelmiştir. Kaynuka ve Nadîr oğullan, yurtlarından sürülüp Şam toprağından Erihâ ve Ezre'ât'a giderlerken Allah, yüzlerini arkaya döndürmüş, yurtlarına bakakalmalardır."[1874]
Bilindiği gibi Medine'de üç yahudî kabilesi vardı: Kaynuka, Nadîr ve Kurayza oğullan. Kaynuka oğullan, Hicretin ikinci yılında, Nadîr oğulları üçüncü yılında Medine'den çıkarılmış; Kurayza oğulları da beşinci hicret yılında ihanetleri yüzünden cezalandırılmışlardır. Bu husus, Enfâl ve Haşr Sûrelerinin tefsirinde anlatılacaktır. Medine'den çıkarılan Nadîr oğullarının bir kısmı Hayber'e yerleştiler. Hayber halkına göre kültürlü olduklanndan bunlar, Hayber halkının lideri oldular. Bunların liderlerinden Huyey ibn Ahtab ve Sellâm ibn Ebî'l-Hukayk başkanlığında Nadîr ve Vâil oğullarından oluşan bir hey'et, müşrikleri müslümanlara karşı savaşa kışkırtmak üzere Mekke'ye gitti. Müşrikler, Kitâb ve ilim sahibi olduklarını kabul ettikleri yahudîle-re, Muhammedin mi, yoksa kendilerinin mi daha doğru yolda olduğunu sordular. Yahudîler, müslümanlara karşı duydukları kin ve nefret yüzünden müşrik Kureyşlilerin yolunun, Muhammed'in yolundan daha doğru olduğunu söylediler. Hattâ Kureyş müşriklerini' memnun etmek için puta saygı gösterdiler ve putun önünde Kureyşlilerle, Muhammed'e karşı savaştıkları takdirde kendilerine yardım edecekleri hususunda ittifak yaptılar[1875].
İşte 48 nci âyet, onların bu davranışına işaretle hiçbir suretle şirk yolunun, îmân yolundan üstün olamayacağını; çünkü Allah'ın, asla şirki affetmeyeceğini vurgulamaktadır.
48 nci âyet, Cenabı Hakk'ın, kullarına bol rahmetini, af ve mağfiretinin genişliğini hatırlatıyor. Bu konuda birçok hadîsi şerîf vardır. Bunlardan bazılarını kaydedelim:
"Zulüm üç türlüdür. Bir zulüm var ki Allah onu affetmez. Bir zulüm var ki Allah onu affeder. Bir zulüm de var ki Allah, onun mutlaka hesabını sorar. Allah'ın affetmediği zulüm şirktir. Çünkü O, "Şirk, büyük zulümdür"[1876] buyurmuştur. Allah'ın affedeceği zulüm, kulların kendi nefislerine zulmüdür. Rableri ile kendileri arasındaki işlerde yaptıkları hatâlardır. Allah'm hiç bırakmayıp mutlaka hesap soracağı zulüm ise kutların, birbirlerine karşı haksızlıklarıdır. Allah, bunların hesabını sorar ve yapılan haksızlıktan cezalandırır.[1877]
Ebuzer diyor ki, Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Lâilâhe illallah (Allah'tan başka tanrı yoktur) deyip bu ikrar ile ölen hiçbir kul yoktur ki cennete girmesin!
— Ya Resulâllah, dedim, zina ve hırsızlık etse de mi?
— Zina ve hırsızlık etse de, dedi.
— Zina ve hırsızlık etse de mi? dedim.

[1874] Mefâtîhu'l-ğayb: 3/341
[1875] Tehzîbu sîreti İbn Hişâm: 1/196
[1876] Lokman Sûresi: 31
[1877] Bezzâr, Müsncdinde zikretmiştir. İbn Kesîr: 1/508; Tefsînı'I-Kasimî: 5/1291

— Zina ve hırsızlık etse de, dedi.
— Zina ve hırsızlık etse de mi? dedim,
— Zina ve hırsızlık etse de, dedi, (üç defa). Dördüncüsünde de:
— Ebuzerr'in burnu toprağa sürülse de (yani Ebuzerr hoşlanmasa da böyledir[1878], dedi.
Ebuzerr dışarı çıktı, entarisini sürüyerek: 'Ebuzerr'in burnu toprağa sürülse de diyordu. Ebuzerr bu hadîsi anlatırken hep, Ebuzer'in' burnu rağmına' derdi."[1879]
Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri bu hadîsin bir başka varyantına göre de konuşma, Allah'ın Resulü ile Hz. Cebrail arasında geçer. Cebrail, Allah'ın Resulüne, ümmetinden Allah'a şirk koşmayarak ölen kimsenin cennete gireceğini müjdeler. Hz. Peygamber, zina ve hırsızlık etse de Allah'a şirk koşmayan kimse cennete girer mi diye sorar. Cebrail, zina ve hırsızlık etse de, Allah'a şirk koşmayan kimsenin cennete gireceğini söyler.[1880]
Ebuzerr'in rivayet ettiği bir hadîs de şöyledir: "Yüce Allah buyuruyor ki: Ey kulum, sen bana kulluk etmedin ama benden umdun, istedin. Ben de sende olanları bağışladım. Ey kulum, dünya kadar günahta gelsen, bana şirk koşmamışsan, ben de seni dünya kadar mağfirette karşılarım. "[1881]
Abdullah ibn Ömer de şöyle demiş: "Biz Peygamber (s.a. v.Jin sahâbileri, adam öldürenin, yetim malı yiyenin, yalancı şahitlik yapanın, akrabayı ziyaret etmeyenin, cehenneme gideceğinden şüphe etmezdik. Fakat (Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar) âyeti inince (artık bu günahları işleyenin mutlaka cehenneme gideceği hakkındaki) tanıklıktan vazgeçtik. Bu âyet, şirk olmadıkça büyük günah sahibinin, Allah'ın dilemesine bağlı bulunduğunu, Allah dilerse onu affedeceğini, dilerse ona azâb edeceğini beyan buyurmuştur. "[1882]
Bütün bu rivayetler, Allah'ın af ve mağfiretinin genişliğini belirtmektedir. Yüce Allah, kaadiri Mutlaktır. Dilerse kulunu affeder, dilerse ona azâb eder. Özellikle Allah ile* kul arasındaki işleri daha çok affeder. Fakat yukarıdaki hadîste belirtildiği üzre kul hakkına tecavüz edenler, cezalarını çekerler. Şurasını da belirtmek lâzımdır ki Allah, hiçbir şeyden sorumlu değildir. Dilerse kulunun bütün günahlarım bağışlar. Kul hakkına tecavüz etmiş bir kulunu affetmek isterse, haklarına tecâvüz edilenleri nimet verip memnun eder de haklarını helâl ettirir ve o kulunu affeder.
Ancak O'nun rahmetinin genişliği yanında azabı da çetindir. Bundan dolayı Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümit kesmemeli, fakat rahmetine güvenip de günâhlara da dalmamalıdır. İnsan için uygun olan, takva, yani günâhlardan sakınma yoludur. Allah, takva sahiplerine ebedî mutluluk ve büyük ödül vadetmiştir.
49-50 nci âyetlerde: yaptıkları tahrifleri, kalpazanlıkları hiç düşünmeden kendilerini öven, yücelten insanların davranışı kınanmakta; yalnız Allah'ın, dilediğini yücelteceği, faziletin, üstünlüğün belli bir millete özgü olmayıp, temiz niyetle üstün ahlâk ile elde edilecek bir Tanrı lûtfu olduğu; manevî temizlik, yüksek ahlâk olmadan laf ile üstünlük taslamanın bir önemi olmadığı; herkesin, ruhsal değerinin ve yaptığı işlerin tam karşılığım alacağı; Allah huzurunda hiç kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı belirtilmektedir.
51-55 nci âyetlerde: Kendilerine Kitâb'dan bir pay verilmiş olanların, cibte ve tâğûta inandıkları, kâfirler için de: "Şunlar inananlardan daha doğru yoldadır" dedikleri, bu davranışları yüzünden Allah'ın lanetine uğradıkları belirtilmektedir. Şayet mülk (hükümranlık, yetki) kendi ellerinde olsa, insanlara bir nakîr (çekirdek Üzerinde bulunan noktacık, çukur) dahi vermeyecekleri; Allah'ın, lûtfuyla insanlara verdiği şeylerden ötürü müslümanları kıskandıkları; oysa Allah'ın, İbrahîm soyuna Kitabı ve hikmeti verdiği gibi; büyük bir hükümdarlık da vermiş olduğu; yahudîler arasında kiminin İbrahim soyuna verilmiş olan o Kitaba ve hikmete inandığı; kiminin de ondan yan çizdiği, Kitabın gösterdiği yolun dışına çıktığı; öylelerine de çılgın alevli cehennemin yettiği belirtilmektedir.
: Onlardan kimi ona inandı, kimi ondan yan çizdi" cümlesindeki zamir, sözgeliminden anlaşıldığı üzre İbrahim soyuna verilmiş olan Kitaba yani Kitabı Mukaddes'e gitmektedir. Müfessir-lerin çoğunluğu, zamiri Hz. Peygamber'e götürmüşlerdir ki bu zorlamadır ve gramere aykırıdır. Çünkü zamir, kendinden önce zikredilen en yakın isme gider. Burada zamirden önce zikredilen isim, Kitâb'dır. Bu âyet tıpkı: "Sonra Kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize m/ras verdik. Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah 'm izniyle hayırlarda öne geçendir. İşte büyük lütuf budur.[1883] âyeti gibi yahudîler arasındaki tabakalara; onlar arasında da ılımlı temiz mü'minlerin bulunduğuna, fakat çoğunun, Kitabın yolundan çıktığına işaret etmektedir.
Yahudilerin hasedettiği en-nâs (insanlar), Hz. Muhammed (s.a.v.)in çevresinde toplanan ve gittikçe sayıları artıp güçlenen müslümanlardır. Hükümranlığın, sadece kendilerine özgü olduğunu sanan yahudîler, müslümanların güçlenmesini, bir devlet olmağa başladıklarını görmekle onları kıskanmağa başlamışlardır. İşte âyette onlara, mülkün, Allah'ın elinde olduğu, kendi ellerinde olmadığı; zaten mülk kendi ellerinde olsa kimseye bir zerre dahi vermeyecekleri; fakat Allah, kendisine âid olan devleti, hükümranlığı, dilediği kullarına vereceği; nitekim lbrâhîm soyuna da Kitabı ve hikmeti ve o büyük devleti vermiş olduğu bildiriliyor. Onlara Kitabı, hikmeti ve o

[1878] Ebûzer, Allah'a isyandan son derece nefret ettiği için Hz. Peyğamber(s.a.v.)in bu müjdesini adetâ garipsemiş, onun için sorusunu üç defa yinelemiş ve Allah'ın Elçisi de "Ebûzer hoşlanmasa da bu böyledir" cevâbını vermiştir
[1879] Buhârî, Libâs: b. 24 -bâbu's-siyâbi'i-bayd; Müslim, imân, b. 40, h. 154
[1880] Müslim, imân, b. 40, h. 153
[1881] İbn Hanbel, Musned: 5/154; Tefsîru'l-Kasimî, 5/1292-1293
[1882] Taberî, 5/129
[1883] Fâtır Sûresi: 32

büyük devleti veren Allah, Arap milletinden seçtiği kullarına da Kitabı, hikmeti, ve büyük mülkü, devleti verir. Bu, Allah'ın lûtfudur. O'nun lûtfuna kimse engel olamaz.
51 nci âyette geçen cibt ve tâğût kelimeleri yakın anlamlıdır. Cibt puta, kâhine, büyüye, büyücüye, hayırsız şeye, Allah'tan başka tapılan şeylere denir. Tâğût ise kötü kâhine, şeytâna, sapıklık önderine, Allah'tan başka tapılan şeylere denir. Cibt ile Huyey ibn Ahtab'ın, tâğût ile de Ka'b ibn el-Eşref in; cibt ile şeytânın, tâğût ile kâhinin kasdedildiğine dair rivayetler vardır. Daha doğrusu Allah'tan başka putlaştınlan ve insanları Allah yolundan şaşırtan herşey cibt ve tâğût kavramı içine girer. Esasen cibt'in aslı olan cibs, hayırsız şeydir. Tâğût ise insanı azdıran herşeye denir[1884]
56-57 nci âyetlerde de Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin ateşe sokulacakları, yanan derilerinin, yeni derilerle değiştirilerek azâblannın sürdürüleceği; inanıp güzel işler yapanlann da alt taraflarından (yamaçlarından) ırmaklar akan bahçelere girecekleri, orada kendilerine verilecek tertemiz eşlerle beraber ağaçların gölgelen altında sürekli kalacakları bildirilmiştir.
Müşriklerin yolunun, müslümanların yolundan daha iyi olduğunu söyleyenler yahudilerdir. Sırf hasedleri yüzünden müşriklerin yolunun müslümanların yolundan daha iyi olduğunu söylemişlerdir. İşte onlara, Allah'a ortak koşmanın, affedilmeyecek bir günâh olduğu vurgulanarak onların bu sözleri reddedilmiştir.
: Derileri pişip olgunlaştıkça, azabı tadmaları için onlara başka deriler verdik. " :Nadc meyvanın pişip olgunlaşması demektir. Pişip olgunlaşan mey-va, yavaş yavaş hayatiyetini kaybeder, sonunda dalından düşer, işte deriler de pişince hayatiyetim kaybedip bedenden düşer. Allah, o insanlara, derileri pişip düştükçe yeni deriler verir ki azabı sürekli tadsınlar. Gerçi azabı duyan beyindir, ruhtur ama beyindeki azâb duygusunu uyandıran, derideki sinirlerdir. Âyette azabın, deri sinirleriyle duyulduğu bilimsel gerçeğine işaret vardır. Pişen derilerin, yenileriyle değiştirilmesi, devamdan isti'âredir. Yahut temsil yoluyla azabın sürekliliğini anlatmaktadır.
: Cehennem sönmeğe yüz tuttukça ateşini artırdık. ""Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalırlar. "[1885]
ihvanı Safa ise bu âyeti, insan ruhlarının, bedenlerinden ayrıldıktan sonra başka bedenlere girip dünyâya gelmelerine işaret saymıştır. Onlara göre bu dünyâ, ruhun cehennemidir. Beden içinde olgunlaşmayan rûh, azâb çekmek için başka başka bedenlere girip yeniden bir cehennem olan şu dünyâ hayâtına dönecektir.
Onlara göre: "Cennet, cismânî heyûlâ olmayan ruhlar âlemidir. Kıyamet kalkmak demektir. Ruh, ne zaman ki hapsolunduğu şu cisimden kurtulup kalkarsa işte o zaman kıyamet kopmuş, yani kalkmış olur. Çünkü ruh, ceset içinde iken kalkamıyor. Ruhlar âlemi, ebedî dirilik ve rûhânî lezzet âlemi olan cennettir. Cehennem ise Kamer (Ay) feleği altında bulunan, değişme, istihale ve belâda dâim olan bu kevn-ü fesâd (oluşma-bozulma) âlemi yani cesetler dünyâsından ibaret olan bu dünyâdır. Bunun ehli: "Derileri pişip olgunlaştıkça azabı tadsınlar diye onlara yeni deriler veririz. "[1886] âyetinde ifade edildiği gibi azâb içerisindedir[1887].

58- Allah, size emânetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size böylece ne güzel Öğüt veriyor. Doğrusu, Allah, işiten, görendir.

Tefsîr:

58 nci âyeti kerîmede emânetlerin ehline verilmesi, insanlar arasında adaletle hükmedilmesi Duyurulmaktadır. Âyetin, Mekke'nin fethi gününde indiği rivayet edilir. Fetihten sonra Allah'ın Resulü, bineği üzerinde Kâ'be'yi tavaf ettikten sonra içeriye girmek istedi. Kâ'bc'nin anahtarı, atadan dededen Osman ibn Talha'ya intikal etmişti. Osman, Hudeybiye Barışından sonra müslüman olanlardandı. Allah'ın Resulü Osman'dan anahtarı istedi. Osman, anahtarı vereceği sırada Hz. Peygamber'in amcası Abbâs, bundan böyle anahtarın kendisine teslim edilmesini ve uhdesinde bulunan Şikâyet (hacılara su verme) hakkı yanında Sidânet (Kâ'be bekçiliği) hakkının da kendisine verilmesini istedi. Osman ise bu haktan yoksun kalmamak için uzattığı anahtarı geri çekti. Aynı şey iki kere oldu. Allah'ın Resulü Üçüncü kez isteyince Osman: "Allah'ın emaneti olarak veriyorum" dedi. Allah'ın Resulü içeri girdi, Kâ'be'yi putlardan temizledi ve çıktı. Osman ibn Talha'yı çağırdı: "Osman, işte anahtarın, bugün vefa ve iyilik günüdür!"'.dedi. Sonra yukarıdaki âyet indi.[1888]
Hz. Ömer ise: "Ben Allah Elçisinin, bu âyeti daha önce okuduğunu işitmemiştirrr' demiştir. Şu'be, Hz. Ömer'in bu sözünden, âyetin Kâ'be'nin içinde indiğine hükmetmiş ise de Hz. Ömer'in bu sözünden, âyetin o anda inmiş olması gerekmez. Herhalde Hz. Ömer, bu âyeti ezberlememiş, unutmuştu. Nitekim O, Peygamber'in vefatı üzerine Ebubekr'in okuduğu: âyeti için de benzeri bir söz söylemiştir. Âyet, kendinden önceki âyetlere bağlıdır ve onunla beraber inmiştir.
Âyetin İniş sebebi böyle bir olay olsa bile, anlamı belli bir vak'aya münhasır değildir. Bu âyet, İslâmın esas prensiplerinden ikisini koymaktadır. Bunlardan biri emânet, diğeri adalettir.
Emânet, insanın güvenilir olması, kendisine herhangibir şeyin korkusuzca teslim edilip tekrar geri alınabilmesi

[1884] Kurtubî, el-Cftmi': 5/248-249
[1885] Hûd Sûresi: 107-108
[1886] Nisa Sûresi: 56
[1887] Resâilu thvâni's-safâ': 4/190-196, Mısır, 1347/1926; S.Ateş, Işârî Tefsîr Okulu, s. 24, Ankara 1974
[1888] lbn Kesîr: 1/515

demektir. Saklanmak üzere bir kimsenin yanına verilen şeye de emânet denir ki âyetteki emânet bu anlamdadır.
Emânet çok çeşitlidir. Genel olarak emânet, korunmak ve saklanmak üzere birinin yanına geçici olarak bırakılan eşyadır. Allah'ın, insana verdiği beden ve organları da birer emânet sayılır. Her işin başında bulunan kişiye, yaptığı, yönettiği iş emânettir. Baba ve anneye çocukları emanettir, yöneticilere yönettikleri insanlar, işgal ettikleri mevkiler emânettir. Bunların hepsi uhdelerinde bulundurdukları emâneti koruyup kollamakla yükümlüdürler.
Bazı müfessirler, bu âyetin, özellikle ümerâ (yöneticiler), hâkimler hakkında olduğunu söylemişlerdir[1889] Her işin başına ehlini, erbabını getirmek icabeder. Âyetin inişine sebeb olan olayda Allah'ın Resulünün Kâ'be'nin anahtarını akrabasına değil, babadan atadan bu işin sahib ve erbabı olan zata verdiği görülmektedir.
Allah Resulü bu konuda şöyle buyurmuştur: "Müslümanların bir işine bakan kimse, o işi daha iyi yapacak biri varken bir başkasına verirse Allah 'a, Resulüne ve müminlere hiyanet eder. "[1890] Hz. Ömer de "Müslümanların başında bulunan kişi, dostluk veya akrabalık hatırına bir adamı bir işin basma getirirse Allah 'a, Resulüne ve müslümanlara hiyanet etmiş olur" demiştir.[1891]
O halde yöneticilerin, her işin başına en uygun kişiyi bulup getirmeleri, dostluk, akrabalık, ^oyluluk ve ırk ayırımı yapmamaları gerekir. İki kişi, Allah'ın Elçisine gelip kendilerini emîr tayin etmesini rica ettiler. Allah'ın Elçisi: "Biz, işimizi isteyene ve mevki düşkününe vermeyiz'* buyurdu.[1892] Kendisinden valilik isteyen Ebuzerr'e de şöyle dedi: "Ebuzer, sen zayıfsın, o mevki bir emânettir. Sonu da kıyamet gününde bir perişanlık ve pişmanlıktır. Yalnız hak ederek alan ve üzerine düşeni de yerine getiren müstesnadır.[1893]
Kıyametin ne zaman kopacağım soran birine Allah'ın Elçisi: "Emânet zayi olduğu zaman kıyameti gözetle" demiş, "Emânet nasıl zayi olur?" sorusuna karşılık olarak da: "İş, ehli olmayanların eline geçerse kıyameti gözerle!" buyurmuştur.[1894]
İşleri ehline vermek, âyetin buyruğu olduğu gibi, insanın, uhdesine bırakılan herhangi bir şeyi sahibine vermek de âyetin kapsamı içindedir. Emânet herkese karşı gözetilir, herkesten alınan emânet sahibine geri verilir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Sana emânet verenin emânetim öde, sana hıyanet edene (senin emânetini inkâr edene) sen hıyanet etme (verdiği emâneti iade et)"[1895] buyurmuştur.
Bir başka hadîste Allah'ın Elçisi (s.a.v.); "Mutlaka haklan sahiplerine ödeyeceksiniz. Hattâ boynuzsuz koyun, kendisini toslayan boynuzlu koyuna kısas yapacak (o da ona tos vurup hakkını almış olacak)f/r.[1896] buyurmuştur.[1897]
Abdullah ibn Mes'ûd (r.a.) de şöyle demiş: * 'Şehfdlik her günahı Örter, yalnız emânet hariç. Adam Allah yolunda öldürülmüş olsa bile kıyamet günü getirilir 'Emâneti öde' denilir. 'Nereden ödeyeyim, dünya geçti?' der. Üzerindeki emânet, kendisine, cehennemin dibinde gösterilir. Oraya iner, omuzuna alır, fakat emânet omuzundan iner (emânet bir insan gibi insanın omuzundan iniyor). Adam sürekli olarak onun peşinden aşağı inerf[1898]
Müslüman hiyanet etmez, hakkı gizlemez. Çünkü hakkı gizlemek, emânete hıyanet etmek, münafıklık alâmetidir.[1899] Allah Elçisinin tanımına göre, "Müslüman, insanların, dilinden ve elinden zarar görmedikleri, mü'min de insanların, canları ve malları konusunda kendisinden emin oldukları kişidir. "[1900], "Emâneti olmayanın îmanı da yoktur. "[1901] "Dört şey vardır ki bunların tamamı bir insanda toplanırsa o adam tam münafık olur. Fakat bunlardan bir huy kendisinde bulunan kişide bunu bırakıncaya dek nifaktan bir hal vardır: Konuştuğu zaman yalan söylemek, andlaşma yapıp ardından saldırmak, söz verip caymak, biriyle dâvalaştığı zaman haktan sapmak.[1902]
Aldığı emaneti ödemek isteyen kişiye Allah, ödeme kolaylığı verir. Allah'ın Elçisi şöyle buyurmuştur: "Kim insanların mallarını alır da sonra ödemek isterse Allah onu, onun yerine öder. Kim de yok etmek niyetiyle alırsa Allah o kimseyi yok eder."[1903]
Emânet herkese karşı gözetilir, birinden alınan emânet, mutlaka sahibine geri verilir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Sana emânet verenin emânetini öde, sana hıyanet edene (senin emânetini inkâr edene) sen hıyanet etme (sana

---

[1889] Ibn Kesîr: 1/516
[1890] Tefsîru'l-Kasimî: 5/1334 (Hâkim'den).
[1891] Tefsîru'l-Kasimî: 5/1334
[1892] Buhârî, ahkâm: bâbu mâ yukrahu minc'l-hırsı 'ilâ'1-imareti
[1893] Müslim, İmaret: h. 16
[1894] Buhârî, Hm: bâb: 2
[1895] Tirmizî, Buyu': 38; Dârimî, Buyu': 57; İbn Hanbel, Musned: 3/414.
[1896] Bu hadîs, kıyamet gününde havyanların da diriltileceğine delildir. Nitekim âyette: "Vahşî hayvanlar haşredildiği zaman" (Tekvîr: 5) buyurulmuştur. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî'ye göre onların hasredilmesi, ceza ve hesap görmelerini gerektirmez. Boynuzsuzun boynuzluya kısas yapması, teklîf kısası değil, mukabele kısasıdır. Çünkü onlara teklif yoktur. Müslim, 4/1997, dipnot: (2) Biz bu îzâhı doyurucu bulmuyoruz ve muğayyebâta ait hususları Allah'ın ilmine havale etmeyi yeğliyoruz
[1897] Müslim, Birr: b. 15, h. 60; Tirmizî, Kıyamet: 2; İbn Hanbel, 2/235
[1898] İbn Kesîr, 1/5İ5
[1899] Buhârî, İmân: 24
[1900] Nesâî, îmân: 8, bâbu sıfati'l-mu'min
[1901] İbn Hanbel, 3/135
[1902] Müslim, İman: b. 25, h. 106
[1903] Buhârî, Istikrâd, 2, bâbu men ehaze emvâle'n-âsi...

emânet ettiği şeyi ona geri ver). [1904]buyurmuştur.
Süyûttşöyle diyor: "Bu âyet, gerek emânet, gerek borç, her ne suretle olursa olsun alınmış bir şeyi geri vermenin farz olduğunu gösterir. Âyetin genel anlamından Mâlikîler şu hükmü çıkarmışlardır: tslâm yurduna giren bir harbî (müslümanlarla savaş durumunda bulunan küfür diyarı vatandaşı), bir emânet verse, sonra ölse veya öldürülse, onun verdiği emâneti ailesine vermek gerekir. Bir müslüman, dâr-i harbde (müslümanların andlaşma ile bağlı bulunmadıkları küfür yurdunda) oranın vatandaşından borç alsa da sonra oradan çıksa aldığı borcu ödemek zorundadır. Dâri harb vatandaşı, esîr bir müslümana bir şeyi emânet etmiş olsa, o esirin, kendisine verilen emânete hiyanet etmesi (onu inkâr etmesi) caiz değildir. Çünkü Allah*ın Resulü verilen emâneti ödemeyi emretmiştir."[1905]
Âyetin ikinci buyruğu olan adalet, mülkün temelidir. Öneminden dolayı Allah'ın Resulü: "Bir günlük adaleti, kırk yıllık ibâdete />ecfe/"[1906] saymış, "Allah, zulmetmeyen hakimle beraberdir. Zulmederse Allah onu ne/sinin eline bırakır." buyurmuştur.[1907]
Adalet de emânet gibi bütün insanlara karşı gözetilmesi gerekli bir davranıştır. Bu hususta iyi, kötü; müslüman, kâfir ayırımı yapılmaz. Allah'ın kullan arasında eşit biçimde adalet uygulanır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ey inananlar, Allah için adaletle şahitlik edenler olun. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin.sizi adaletten saptırmasın.[1908]" Âyetin," topluluğa karşı duyduğunuz kin, sizi adaletten saptırmasın." cümlesi, dost düşman herkese karşı adaletli davranmayı emretmektedir. Yüce Allah: "Eğer (sana gelen yahudîler) arasında hüküm verirsen, adalette hüküm ver/"Oâyetiyle de, kendisine müracaat eden bütün insanlar arasında adaletle hükmetmesini Elçisine emretmiştir. Demek ki dinî düşünce farkı gözetmeden, insanlar arasında akraba, ırk, soy, mevki ayırımı yapmadan eşit biçimde adaleti uygulamak gerekir. Şayet uygulamada insanlar arasında herhangi bir ayırım yapılırsa adalet kalmaz ve o ülkede saadet olmaz. Huzursuzluk yayılır, perişanlık ve çöküntü başlar. O toplumun ömrü uzun sürmez. Târîh, haksız, işler yapmağa başlayan milletlerin nasıl çabucak inkıraz bulduklarına tanıktır.
Allah'ın Elçisi şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Allah'ın en çok sevdiği ve Kendisinin meclisine en yakın insan, âdil imam (devlet başkam)rf/r. O gün Allah Un en çok kızdığı ve Kendisinin meclisine en uzak insan da zâlim /mflm,(dev!et başkanı, lider)rf/V."
Hz. ^lî şöyle demiş: "İmâmın, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmesi, emâneti ödemesi, üzerine borçtur, imâm böyle yapınca insanların da onu dinlemeleri, ona itaat etmeleri, çağırdığı zaman ona gitmeleri, üzerlerine borçtur."")

59- Ey inananlar, Allah'a itaat edin, elçiye ve sizden olan buyruk sahibine, itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Elçiye götürün. Bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir.

Tefsir:

59 ncu âyetin, Allah Elçisinin, bir birliğin taşına kumandan yaptığı Abdullah ibn Huzâfe hakkında indiği, yahut Hâlid ibn Velîd kumandasında savaşa giden birlikteki mücâhidlerden Ammâr'ın, müslüman olmak isteyen bir düşman erine kumandandan izinsiz teminat verdiği, bu yüzden Hâlid'Ie aralarında tartışma çıktığı ve döndükten sonra Hâlid'Ie Ammâr'ın, Hz. Peygamberdin huzurunda tartıştıkları, Allah Elçisinin de Ammâr'ın verdiği garantiyi tanıdığı, fakat bir daha kumandandan izinsiz böyle bir şey yapmamasını söylediği, bu olay üzerine bu âyetin indiği rivayet edilir.
Bu âyet, bu olaylarla pek ilgili gözükmemektedir, ikinci rivayet, kanaatimizce sağlam değildir. Çünkü bir düşman askerinin, geceleyin gizlice müslüman askerlerinin yanına gelip Ammâr'ı sorması ve Ammâr*ın da gece ona emân (can güvenliği garantisi) vermesi, ma'kul değildir. Kaldı ki rivayetin sonunda Hz. Peygamber'in: "Ammâr'a söven, Alîah*a sövmüş olur. Ant-mâr'a buğzeden, Allah'a buğzetmiş olur. Ammâr'a lanet eden, Allah'a lanet etmiş olur' demesi, ihtimalden uzak görünüyor. Bunda şîîlik kokusu açıktır.
Bu âyet, kendinden önceki âyetle yakından ilişkilidir. Yüce Allah, bundan önceki âyette yöneticilere, emânetleri ehline vermeyi, adaletle hükmetmeyi emrettikten sonra bu âyette de yönetilenlere, Allah'ın buyruğunca giden âdil yöneticilere itaat etmeyi emretmektedir. Hz. Alî: "Allah'ın indirdiğiyle hükmetmek, emâneti ödemek imamın üzerine borçtur. Böyle yapan imama itaat de halk üzerine borçtur. demiştir.
Ülü'l-emr: buyruk sahibi, sözü geçerli olan kişi demektir. Bunun, devlet başkanı, valiler ve daha genel anlamiyle yöneticiler, kumandanlar olduğu, âyetin sözgeliminden anlaşılmaktadır. Fakat İbn Abbâs'a dayanan bir görüşe göre buyruk sahipleri, din bilginleridir. "Onlar, kendilerine gelen haberi, Resule ve aralarındaki buyruk sahiplerine götürselerdi, içlerinden işin içyüzünü araştırıp çıkaranlar onun ne olduğunu bilirlerdi. 'W âyetinden

[1904] Ebû Dâvû, Buyu': 79; Tirmizî, Buyu': 38
[1905] Tefsîru'l-Kâsimî, 5/133
[1906] "Bir tek günlük ibâdet, altmış yıllık ibadetten üstündür" anlamında bir hadîsi Deylemî Ebû Hüreyre'den rivayet etmiştir. (Keşfu'1-hafâ: 2/58) Bizim kaydettiğimiz şekil, ibn Ke-sîr'de mevcuttur: 1/516
[1907] Tirmizî, Ahkâm: 4; İbn Mâce, Ahkâm: 2; tbn Kesir: 1/516
[1908] Mâide Sûresi: 8

âlimlerin de ülü'l-emr olduğu anlaşılmaktadır. Fahr-i Râzî'ye göre buyruk sahipleri, hail ve akd sahipleri olan ulemâ çoğunluğudur. Gerek ulemâ, gerek. ümerâ, toplumu yöneten insanlar, ülü'l-emirdir. Herhalde âyette kasdedi-len âlimler, Hz. Peygamber'in görevlendirdiği, onun vekili olan buyruk sahibi bilgili kişilerdir, fbn Kesîr de ulemâ olsun, ümerâ olsun, bütün buyruk sahiplerinin, ülü'l-emr olduğunu söylüyor.

Âyette itaat edilmesi gereken buyruk sahibi, "sizden olan " kaydiyle nitelendirilmektedir. Demek ki herkese değil, fakat müslümanlardan olan buyruk sahibine itaat farzdır. Gayri müslim buyruk sahibine itaat, müslümanlara farz olmadığı gibi ona karşı koymaya kudretleri varken itaat etmeleri caiz de değildir. Bu, İslâm ülkesinde böyledir. Fakat müslüman olmayan bir çevrede mü'minlerin, devlete isyan etmeleri gerekmez. Hamdi Yazır şöyle diyor: "İtaat etmenin farz olmamasından, isyan etmenin farz olması gerekmez. İtaat mecburiyetinde bulunmamakla isyan mecburiyetinde bulunmak arasında fark vardır. İsyan hakkı başka, isyan görevi başkadır. Binaenaleyh buradan gayri mü'min bir muhitte bulunan mü'minierin şuna buna karşı isyankâr bir ihtilâlci vaziyetinde telâkki edilmemeleri ve belki mü'minlerin her nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'a ve Elçisine karşı masiyetten ictinâb ve aynı zamanda kendilerinden olan ülü'1-emre itaat etmeleri, tâğutlara boyun eğ-memeleFİ lüzumunu anlamak lâzım gelir."[1909]

Her müslüman, yöneticinin isyana sürüklemeyen, yasaya aykırı olmayan emirlerine uymakla yükümlüdür. Fakat isyana sürükleyen emre itaat edilmez. Allah'ın Resulü: "Allah'a isyan hususunda âmire itaat olmaz." buyurmuştur.[1910] Şu olay, bu konuda güzel bir örnektir:

"Allah'ın Resulü (s.a.v.), savaş için gönderdiği birliğin başına Abdullah ibn Huzâfe'yi kumandan yaptı. Kumandana itaat etmelerini de mücâ-hidlere ienbih etti. Yolda kumandan, bir olay yüzünden askerlere kızdı ve: "Peygamber (s.a.v.) bana itaat etmenizi emretmedi mi?' dedi. 'Evet' dediler. 'Öyleyse odun toplayıp ateş yakın' dedi. Odun toplayıp ateş yaktılar. 'içine girin!' diye emretti. Askerler birbirine baktılar, ateşe girip girmemekte tereddüd ettiler ve birbirlerine dediler ki: 'Biz, ateşten kurtulmak için Allah'ın Resulüne tabi olduk. Şimdi kendimizi ateşe mi atalım?' Derken ateş de söndü ve kumandanın öfkesi yatıştı. Döndüklerinde bu olay A Hah 'in Resulüne anlatılınca buyurdu ki: 'Eğer ateşe girselerdi bîr daha ondan çıkamazlardı, îtâat, ancak iyi şeylerde olur.' ıt[1911] Bir başka hadîste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müslüman gerek sevdiği, gerek sev* mediği her hususta müslüman kumandana itaatle yükümlüdür. Ancak günah bir şey emredilmedikçe itaat eder. Günah işlemesi emredilirse o emir dinlenmez ve ona itaat olmaz. "

Allah ve Resulünün yolundan ayrılmayan yöneticiye itaat farzdır. Allah'ın Elçisi: "Üzerinize, siyah kuru üzüm gibi (simsiyah saçlı) Habeşî{ bir köle de geçirilmiş olsa onun emrini dinleyiniz, ona itaat ediniz." buyurmuştur.[1912] Müslim'in rivayetinde: "Üzerinize (etrafı) kesik siyah bir köle de emir olsa sizi Allah 'in Kitabiyle yönettiği takdirde ona itaat ediniz.[1913] şeklinde olan bu hadîsin anlamı, en âdi bir köle de olsa, Allah'ın Kitabiyle hükmeden emîre itaatin gerekli olduğudur. Başka bir hadîs de şöyledir: "Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiştir. Bana isyan eden, Allah'a isyan etmiştir. Emîrime itaat eden, bana itaat etmiştir. Emîrime isyan eden, bana isyan etmiştir,"[1914]

Allah'a isyan eden zâlim emirlere itaat edilmez. Nitekim Hz. Ebubekir: "Ben Allah'a ve Resulüne isyan edersem sizin bana itaat etmeniz gerekmez." [1915] sözüyle bu gerçeği gayet güzel açıklamıştır. "O aşırıların emrine uymayın. Onlar ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, düzeltmezler."[1916] âyetinde de bu husus açıktır.

Yüce Allah, kendisine, Elçisine ve müslümanlardan olan ülü'I-emre itaati emrettikten sonra ihtilâfa düşülen konuların Allah'a ve Elçisine götürülmesini, yani Kiiâb ve Sünnet hükümlerine göre çözülmesini buyurmaktadır. Kitâb ve Sünnette açıkça beyan edilen hükümler muhkemdir, tevil götürmez, aynen uygulanır. Bunlarda değişiklik olmaz. Kitâb ve Sünnette hakkında bir hüküm bulunmayan meseleler de Kitâb ye Sünnetteki ilkelerin ışığı altında ve onların amacı doğrultusunda kıyas ve ictihâd yoluyla çözüme kavuşturulur.

Zâhiriyye, bu âyetten, ihtilaflı sorunların mutlaka Kitâb ve Sünnete götürülmesi gerektiğini, bundan dolayı kıyasla amel etmenin caiz olmadığım sanmışlarsa da açıktır ki Kitâb ve Sünnette açıklanmamış olan hususların, ihtilâf halinde Kitâb ve Sünnete götürülmesi için, olayların, sebeplerini ve illetlerini düşünerek birbirleriyle karşılaştırılmasından başka bir yol yoktur. Kıyastan maksad da zaten budur. Fıkıh ve hikmet de budur. Demek ki İs-lâmda dört çeşit hüküm vardır. Kitâbta açıklanan hükümler, Sünnette açıklanan hükümler, ülü'l-emrin ittifakiyle üzerinde birleşilen hükümler ve sahih kıyasla çıkarılan hükümler. Bu dördüncü yolla ihtilâf azaltılabilirce de görüşler tamamen birleştirilemez. Bunda ihtilâf edildiği zaman da ülü'l-emrin şûrasına (birlikte konuşup karar vermelerine) ve nihayet imamın emrine başvurulur ki bu da: "Allah 'a itaat ediniz, Resule ve sizden olan ülü 'l-emre itaat ediniz." emri uyarınca Allah'ın buyruğuna başvurmadır.[1917]

Yeni çıkan olayları İslâmlaştırmak, bunlar hakkında İslâmın hükmün belirtmek için bunları Allah'ın Kitabına ve

---

[1909] Hak Dini Kur'ân Dili, 2/1375
[1910] İbn Hanbel, 4/426
[1911] Buhârî, Ahkâm: 4; Müslim, İmaret, b. 8
[1912] Buhârî, Ahkâm: 4; Müslim, İmaret: b. 8; Ebû Dâvûd, Cihâd: 87; el-İstî'âb: 3/890
[1913] Müslim, imaret: b. 8, h. 36
[1914] Müslim, İmaret: b. 8, h. 32; Buhârî, Ahkâm: I
[1915] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm, 2/160-161
[1916] Şuarâ Sûresi: 151-152
[1917] Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili: 2/1379

Resulünün Sünnetine götürmek şarttır. Yeni olayları Allah'ın Kitabına ve Resulünün Sünnetine götürmenin tek yolu da, bunlan Kitâb ve Sünnetteki benzeri olaylarla karşılaştırmaktır. İşte Kıyas, olayları Kur'ân ve hadîsteki olaylarla karşılaştırma metodudur.
Kıyâs ve ictihâd, bizzat Kitâb ve Sünnet ile sabittir. Yüce Allah, "Ey sezgi sahipleri ibret alın!"[1918] buyurmuştur. îbret, bir olaya bakıp, benzerlerini anlamak, benzerlerini onunla karşılaştırmaktır ki kıyas budur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de YemenMeki Cened Bölgesine vali tayin ettiği Muâz'a ne ile hüküm vereceğini sormuş, Muâz cevabında Allah'ın Kitabı ile, Allah'ın Kitabında bulunmayan hususlarda Resulünün Sünneti ile, onda da bulunmayan hususlarda kendi ictihadiyle hüküm vereceğini söyleyince Allah'ın Resulü, Muâz'ın göğsüne dokunmuş: "Allah Resulünün Elçisini, Allah Resulünün razı olacağı bir işe muvaffak kılan Allah'a hamdolsun" demiştir.[1919]

60- Şunları görmedin mi, kendilerinin, sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını sanıyorlar da hakem olarak tâğûta (o azgın şeytana) başvurmak istiyorlar? Oysa kendilerine, onu inkâr etmeleri emredilmişti. Şeytan da onları iyice saptırmak istiyor.
61-Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine ve Elçiye gelin!" denince, o ikiyüzlülerin senden büsbütün uzaklaştıklarım görürsün.
62- Ya nasıl, elleriyle yaptıkları (kötülükler) yüzünden başlarına bir felâket gelince, hemen sana gelirler: "Biz sadece iyilik etmek ve uzlaştırmak istedik" diye Allah'a yemin ederler?
63- Allah onların kalblerinde olanı bilir. Onlara aldırma, onlara Öğüt ver ve onların içlerine işleyecek güzel söz söyle!
64- Biz hiçbir elçiyi, Allah 'in izniyle itaat edilmekten başka bir amaçla göndermedik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Allah 'tan günahlarını bağışlamasını isteseler ve Elçi de onların bağışlanmasını dileseydi elbette Allah'ı affedici, merhametli bulurlardı.
65- Hayır, Rabbin hakkı için onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan tam anlamiyle teslim olmadıkça inanmış olmazlar.
66- Eğer onlara: "Kendinizi öldürün, ya da yurtlarınızdan çıkın!" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı. Ama kendilerine öğütleneni yapsalardı, elbette kendileri için daha iyi ve daha sağlam olurdu.
67- O zaman kendilerine katımızdan büyük ödül verirdik.
68- Ve onları doğru bir yola iletirdik.
69- Kim Allah'a ve Elçiye itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehîdler (hakkı söyleyen âlimler) ve sâlihlerle beraberdir. Onlar da ne güzel arkadaştır!
70- Bu nimet Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter!.

Tefsir:

60-65 nci âyetlerde Allah'ın Elçisine ve daha önce gelip geçmiş peygamberlere indirilenlere inandıklarını iddia edip de aralarındaki dâvalarda Allah'ın Elçisini değil de tâğûtu hakem yapmak isteyenler kınanmaktadır. Tâğut, azgınlığa çağıran, insanın yolunu şaşırtan insanlar veya putlardır.
63 ncü âyetteki cümlesinde üç anlam muhtemeldir: Birincisi Zemahşerî'nin verdiği anlamdır: "Onların nefislerini, yani ruhlarını etkileyecek, belîğ, güzel söz söyle." İkincisi: "Onlara nefisleri hakkında güzel söz söyle, onları ruhlarının geleceği hakkında uyar, ruhlarını azâbdan kurtaracak işler yapmaları için onları uyar ki içlerini düzeltmeğe çalışsınlar." anlamıdır. Üçüncüsü de: "Onlara tenhâ yerlerde, boş zamanlarında güzel söz söyle ki başkalarının etkisinde kalmadan sağlam kafa ile senin sözlerini düşünüp anlasınlar da doğru yolu bulsunlar" anlamıdır.
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında birkaç rivayet vardır. Bunlardan birine göre bir yahudî ile bir münafık arasında vukubulan bir dâvayı çözmek için yahudî, adaletten ayrılmayacağını bildiği Peygamber'e gitmeyi, münafık ise rüşvetle dâvayı kendi lehine çevirmek amaciyle bir kâhine gitmeyi teklif etmiş. Nihayet Cüheyne kabilesinden bir kâhine gitmişler, bu âyetler inmiş.[1920]
İkinci rivayete göre bu âyetler, kendilerini müslüman gösteren münafık birkaç yahudî hakkında inmiştir. Nadîr oğullarından bazı yahudîler, Kuray-za oğullarının antlısı olan Hazreclilerle bir kısas olayında anlaşmazlığa düşmüşler, sorunun çözümü için Allah'ın Elçisine değil de Ebû Bereze el-Eslemî[1921] adİı bir kâhine gitmek istemişler.[1922]
Üçüncü rivayete göre 65 nci âyet, Zubeyr ibn el-Avvâm ile ensârdan bir adam arasındaki su ihtilâfı üzerine inmiştir. Allah'ın Elçisi Zubeyr'e: "Zü-beyr, önce sen sula, sonra suyu komşuna bırak." diye hüküm vermiş, Zübeyr'in hasmı ise Allah'ın Elçisine: "O senin halanın oğlu diye mi böyle hüküm veriyorsun?" demiş. Bunun üzerine Allah'ın Elçisi, Zubeyr'e, suyu duvar, ya da ayağının aşıkları düzeyine kadar tutmasını, sonra bırakmasını

[1918] Haşr Sûresi: 2
[1919] el-lstî'âb: 3/1403-4
[1920] Taberi, 5/153
[1921] Ebû Bereze el-Eslemî, bu olaydan sonra müslüman olmuş, yedi kere gazaya katılmış ve H. 65 yılında Horasan'da ölmüştür
[1922] Taberî; İbn Kesîr: 1/519

emretmiş. Daha önce ensârhya şefkatle hükmetmişken, bu kez Zübeyr'tn tam hakkını vermiştir. Zübeyr: "65 nci âyetin bu münasebetle indiğini sanıyorum" demiştir.[1923]
İbn Kesîr'in, cidden garip diye nitelediği dördüncü bir rivayete göre de iki kişi bir dava için Allah'ın Elçisine gitmişler. Sonra bunlardan aleyhine hüküm verilen adam, Allah Elçisinin hükmüne razı olmamış, kendilerini Ömer'e göndermesini istemiş. Allah'ın Elçisi de onlan Ömer'e göndermiş. Ömer bu adamın, Allah'ın Elçisinin verdiği hükme razı olmayıp kendisine geldiğini öğrenince: "Bir dakika içeriden bir şey alayım" deyip içeri girmiş, kılıcını getirip adamın kellesini uçurmuş. Bunun üzerine 65 nci âyet inmiş.
Bu rivayetler arasında âyetlerin sözgelimine en uygun iniş sebebi, ikinci rivayettir. Çünkü "Hem sana indirilene, hem de senden önce indirilene inandıklarını sananlar" tabiri, bu kimselerin Kitâb ehli olduklarını: "Allah'ın indirdiğine ve Resule gelin, dendiğinde münafıkların (hasımlarını) senden çevirdiklerini görürsün"cümlesi de bunların ikiyüzlü kimseler olduklarım gösterir. Demek ki bu hareketi yapanlar, inanmış gibi görünen bazı yahudîlerdir. Bunların mutlaka müslüman olmaları da gerekmez. Kendi dinlerinde kaldıkları halde müslümanlara hoş görünmek için Hz. Muhammed (s.a.v.)e gelen vahiylerin hak olduğuna inandıklarını söyleyen kimseler de olabilirler.
Demek ki Hz. Peygamberdin peygamberliğine İnandıklarını söyleyen bazı yahudîler, kendi aralarında, ya da müslümanlarla kendi aralarında çıkan davaları çözmek için kâhinlere, hahamlara başvurmak istemişler, ortada bir peygamber varken ondan başkasını hakem yapmanın imanla bağdaşmayacağını bildiren bu âyetler inmiştir.
Bu âyetler, bir bütün oluşturmaktadır. Hepsinin beraber veya birbiri ardınca indiği anlaşılmaktadır. Çünkü aralarında konu birliği vardır. Buhârî'nin rivayet ettiği, Zübeyr ile ensârlı arasındaki su anlaşmazlığı olayı doğrudur, fakat 65 nci âyetin mutlaka bu olay üzerine İndiğine dair bir kesinlik yoktur. Zübeyr: "Bu âyetin, bu olay üzerine indiğini sanıyorum." demiştir. Belki de âyet, daha önce inmiştir. Ensarlının, Hz. Peygamber'in hükmüne rıza göstermemesi üzerine âyet kendisine okunarak Allah'ın buyruğu hatırlatılmış olabilir.
tbn Kesîr, bu âyetlerin anlamının, bu rivayetlerden daha kapsamlı olduğunu ifade ile: "Hu âyetler, Allah'ın Elçisine ve geçmiş peygamberlere inandığını iddia eden, fakat Allah'ın Kitabı ve Elçisinin sünnetinden başka yollara başvuran kimseler hakkındadır. Ki tâb ve Sünnet dışına çıkmak, bâtıla sapmaktır. Tâğût, bâtıldır." diyor^.
64 ncü âyette: "Hiçbir elçiyi, Allah'ın izniyle itaat edilmekten başka bir amaçla göndermedik." buyuruluyor. îzin, ezan ve îzân gibi üzün (kulak) ile algılanacak şeydir. Yani Allah, elçilerini, Kendisinden haber verdikleri hususlarda kendilerine itaat edilmek üzere göndermiştir. Hz. Muhammed'in de Allah'tan duyurduğu şeylerde kendisine itaat edilmesi gerekir. Ona itaat etmemek, onun bildirdiği vahiyleri uygulamamak, onun verdiği hükme razı olmamak büyük günâhtır. Bundan dolayı "Nefislerine zulm edenlerin, gelip Elçinin huzurunda istiğfar etmeleri gerektiği" bildirilmektedir. Normal hatâlar için doğrudan Allah'tan mağfiret dilenir, Peygamber'in huzuruna gelmek gerekmez. Ama buradaki nefislerine zulmetmiş olanlar, Peygamber'in elçilik görevine itaat etmemiş, onun Allah adına bildirdiği hükme karşı gelmiş, onun gönlünü kırmışlardır. Bundan dolayı affedilmeleri için ondan özür dilemeleri, ve onun huzurunda yaptıklarından pişman olduklarını söyleyip Allah'tan mağfiret dilemeleri gerekir. İşte bu suretle, kırılmış olan Elçinin de gönlü yapılmış olur. O da onları bağışlamasını Allah'tan diler ve öylece affedilmiş olurlar.
Ancak "biiznillâh: Allah'ın izniyle" kelimesinin işaret ettiği üzre Elçiye itaat, onun kendi beşerî sözlerine değil, Allah'tan bildirdiği buyruklara itaattir. O buyruklara isyan, elçiyi gönderen Allah'a isyan demektir.
65- Bundan dolayı 65 nci âyette Elçinin hükmünü bütün teslimiyetiyle kabul edip ona uymayan insanın mü'min olamayacağı vurgulanmaktadır. "Allah Elçisinin emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belânın çarpma-sından, yahut acı bir azabın uğramasından sakınsınlar. "[1924] âyeti de Elçinin emrine aykırı davranmanın, insanı belâlara, sıkıntılara sokacağını haber vermistir. İnsanlar, aralarındaki davalarında Allah'ın Elçisini hakem yapıp ona içtenlikle teslim olmalıdırlar ki gerçekden inanmış olsunlar. Allah'ın Elçisinin vereceği hüküm vahye dayanarak verdiği hükümdür. Çünkü kendisi, beşer olarak söylediği sözleri ne yazdırmış, ne de mutlaka bunlara uyulması gerektiğini söylemiştir, "Benden, Kur'ân'dan başka bir şey yazmayın. Kur'-ön'dan başka bir şey yazmış olan, onu imha etsin. Ancak benden duyduğunuzu nakledebilirsiniz, bunda bir sakınca yoktur. Ama kim kasden uydurduğu yalanı bana atarsa o, ateşteki yerine hazırlansın. "[1925] mealindeki sözü de onun, vahiy dışındaki sözlerinin yazılıp Kur'ânlaştınlmasını istemediğini gösterir. Önemli olan, Allah'ın sözleri olan vahiylerdir. Peygamber'-in bildirdiği vahiylere itaat etmek farzdır. Bunları teslimiyetle kabul edip, bunlara boyun eğmeyen mü'min değildir. Hz. Peygamber'in, vahyin açıklaması durumunda olan ve vahyin ruhuna ters düşmeyen sözleri de vahyin ta-mamlayıcısıdır. Fakat onun, kendi ictihâdiyle söylediği sözler, dinin ruhu değildir. Çünkü onun sahâbîlerinin hepsi kendi yanında değillerdi. Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden gelip müslüman olan ve o zamana dek inmiş olan Kur'ân'ı öğrendikten sonra köylerine, bölgelerine dönen kabileler vardı. Bu insanlardan kimi Peygamberce az konuşmuş, kimi çok konuşmuş idi. O zaman Peygamber'in sözleri toplanmadığı gibi sahâbîlerin hepsi de bu sözleri ezberlemiş değillerdi. Müslümanlar, duydukları Kur'ân ile ve Kur'ân'a ters düşmeyen gelenekleriyle hareket ediyorlardı.
Hadîslerin resmî derleme işi ancak Peygamber'in hicretinden yüz yıl sonra başlamış ve iki üç asır içinde

[1923] Buhârî, Tefsir; Taberî, 5/158
[1924] Nûr Süresi: 63
[1925] Müslim, Zühd: 72; Dârimî, Mukaddime: 42; tbn Hanbel, Musncd: 3/12, 39, 56

tamamlanmıştır. Şimdi çeşitli bölgelere dağılmış bazı kimselerin bildikleri bu hadîsler, derlenmeden önce bunları bilmeyen ve bilmedikleri için de uygulamayan müslümanlann îmânları eksik mi idi? Hâşâ, kimse böyle bir şey iddia etmemiştir. Hattâ o Üç asr insanlarının, en hayırlı nesiller olduğu, Peygamber (s.a.v.) tarafından bildirilmiştir.

Demek ki "Bugün size dininizi olgunlaştırdım, ve size olan nimetimi tamamladım.[1926] âyetinin bildirdiği uzre din, bu hadîslerin bir iki asır içinde derlenmesinden sonra değil, fakat Peygamber'in hayâtı içinde tamamlanmış ve yazılmıştır ki işte bu da Kur'ân'dır. Hadîsler, ihtiyâç olan yerde Kur'ân,'-in açıklamasıdır. Peygamber (s.a.v.): "Ben de insanım, siz benim önümde dâva/aşıyorsun uz. Belki içinizden biri, dâvasını ötekinden daha güzel anla-tabilir, birinin konuşması, ötekinden etkili olabilir. Ben onun sözüne bakarak bir müslümantn hakkını ona vermiş olursam bilsin ki o, ateşten bir parçadır. Artık onu ister alsın, ister bıraksın."'[1927] buyurmuştur, ve buyurmuştur ki:

"Ben de insanım. Size dininiz hakkında bir şey emredersem onu alın. A ma kendi görüşümle size bir şey emredersem, ben de bir insanım (yanılabilirim)[1928]

"Ben de bir insanım, insan düşüncesinde (zannında) hatâ da edebilir, doğru da olabilir. Ben size 'Allah böyle diyor' demedim ki. Ben asla Allah'ın üstüne yalan atmam. "[1929]

Sahâbîler, bu durumu bildiklerinden, Peygamber'in kendi düşüncesiyle söylediği bir hususta Önce bu sözün vahiy mi, yoksa kendi görüşü mü olduğunu sorarlar; kendi düşüncesi olduğunu söylediği takdirde, eğer kendileri başka türlü düşünüyorlarsa düşüncelerini söylerlerdi.[1930]

66-68 nci âyetlerde, şayet müslümanlara da, yahudîlere verilen emir gibi: "Kendinizi Öldürün, yahut yurtlarınızdan çıkın!" diye emredilmiş olsaydı, ancak pek azının bunu yapacakları bildiriliyor. Çünkü bu emir güçtür. Allah müslümanlara güç şeyleri emretmemiş, işlerini kolaylaştırmış, önceki milletlerin üzerindeki ağır bağları, yükleri kaldırmış; dini kolaylaştırmış; yollarını genişletmiştir. Öyle ise kendilerine verilen buyrukları yerine getirmeleri, kendi yararlannadır. Kendilerini güçlendiren, yüreklerini sağlamlaştıran bu emirler uygunladıkça yerleşir. Bunlara uyduklarından dolayı da Allah onlara katından büyük ödül verir, onları geniş İslâm yoluna iletir.

Müfessirlerin anlattığına göre: "Eğer onlara: 'Kendinizi öldürün, yahut yurtlarınızdan çıkın!'diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç bunu yapmazlardı..." âyeti indiği zaman bir adam: "Eğer Allah bize emretse elbette yaparız.." dedi. Onun bu sözü, Allah'ın Elçisine ulaşınca: "Ümmetim içinde öyle yiğitler var ki yüreklerindeki imân, yalçın dağlardan daha sağlamdır." buyurdut[1931]

69-70 nci âyetlerde de Allah'ın, kendisine ve Elçisine itaat edenleri lût-fiyle âhirette nimetine mazhar kıldığı peygamberlere, şehîdlere ve sâlihlere arkadaş yapacağı; Allah'ın, kullarının yaptığı herşeyi bildiği belirtilmekte-dir.

Nebiyyûn: Nebî'nin çoğuludur. Haber veren anlamına gelen nebî, ğâ-ibden aldığı haberleri duyuran peygamberdir. Sıddîkîn, sıddîk'in çoğuludur. Sıddîk, çok doğru söyleyen, söz ve hareketlerinde doğru olandır. Sıddîkle-rin başında Hz. İbrâhîm gelir: "Kitâb 'da İbrahim 'i an, o sıddîk peygamber idi.>>[1932] tdrîs de bu sıfatla anıldığı gibi[1933] Hz. isa'nın annesi Meryem de sıd-dîka olarak anılmıştır[1934]. Sıddîklik, peygamberlikten sonra gelen bir mertebe olarak tanımlanırsa da Hz. İbrahim'e ve Hz. İdrîs'e sıfat olarak kullanılmasından bunun, gerek peygamberler, gerek onların tâbi'leri arasında çok doğru insanların genel vasfı olduğu anlaşılmaktadır.

Şühedâ': Şehîd'in çoğuludur. Kur'ân'da şehîd ve şühedâ kelimeleri, savaşta öldürülen mü'min anlamında değil, Allah'ın dininin doğruluğuna tanıklık eden âdil âlimler ve onların başında da peygamberler anlamında kullanılmıştır: Kendisinden başka tanrı olmadığına Allah, melekleri ve âdil ilim sahipleri şâhidlik etmiştir. "[1935]

"Her ümmetten bir şehîd (tanık), seni de bunlara şehîd (tanık) getirdiğimiz gün halleri nice[1936]

Allah, sâdık İslâm ümmetini de şühedâ olarak nitelendirmiştir: "Böylece biz sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara şehîdler (tanıklar) olasınız. "[1937]

Sâlihûn; Salih'in çoğuludur. Salih, şehîdler mertebesinin altında, iyilikleri kötülüklerine ağır basan temiz mü'minlerdir.

Her ümmette iyiler bu dört mertebeye ayrılır ve bu zümreler, her ümmetin iyileri içinde vardır. İşte Allah'a ve Elçisine itaat eden mü'min, âhi-rette bunlarla beraber olur. Çünkü kendisi de birincilerden olmasa da en azından sonunculardandır. Onlarla arkadaş olmak ne güzel şeydir! Onlar ne güzel arkadaştır!

[1926] Mâide Sûresi: 3
[1927] Buhâri, Şehâdât: 27, Ahkâm: 20, Hiyel: 10; Müslim, Akdıye: 4; Ebû Dâvûd, Akdıye: 7; Tirmizî, Ahkâm: 11; Nesâ'î, Kadâ' 13, 33; Ibn Mâce, Ahkâm: 5; Muvatta', Akdıye: 1; Ibn Hanbel, Musned: 6/3, 290, 308, 320
[1928] Müslim, Fedâil: 140
[1929] İbn Mâce, Ruhun: 15; tbn Hanbel: 1/163, 4/320
[1930] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm: 5/238
[1931] Câmi'u'l-beyân: 5/161; Ibn Kesir: 1/522
[1932] Meryem Sûresi: 4)
[1933] Meryem Sûresi: 56
[1934] Mâide Sûresi: 75
[1935] Âli İmrân Sûresi: 18
[1936] Nisa' Sûresi: 41
[1937] Tcfsîru'l-Kasimî: 5/1400

69 ncu âyet hakkında da müfessirler şunu anlatıyorlar: Ensârdan bir sahâbî, Allah'ın Elçisine geldi, üzgün duruyordu. Peygamber (s.a.v.) ona, neden üzüldüğünü sordu. O sahâbî şöyle dedi:
— Ey Allah'ın Peygamberi, düşünüyorum ki biz bu dünyada sabah akşam senin yanına geliyor, yüzüne bakıyoruz, yanında oturuyoruz. Ama yarın (âhirette) sen, peygamberlerin yanma çıkarılacaksın, biz sana ulaşamayız, seni göremeyiz. İşte buna üzülüyorum.
O sırada Cebrâîl, AİIah ve Resulüne itaat edenlerin, peygamberler, sıd-dîkler, şehîdler ve sâlihlerle arkadaş olacağını bildiren 69 ncu âyeti getirdi.[1938]
Birisi Allah'ın Elçisine:
— Ya Resulâllah, bir topluluğu sevdiği halde onlara katılamayan adam hakkında ne dersin? diye sormuş, Allah'ın Elçisi de:
— Kişi sevdiği ile beraberdir, demiştir.[1939]
Hz. Enes: "Müslümanlar bu hadîse sevindikleri kadar hiçbir şeye sevinmediler, demiştir.[1940]
Demek ki gönülde hangi sevgi varsa bedenden ayrılan ruh, onunla beraber olur. Bir hadîste şöyle buyuruluyor: "Cennet ehli, kendilerinin üstündeki odalarda oturanlara, sizin doğu ve batı ufkunda gözden uzaklaşıp giden inci gibi yıldıza baktığınız gibi bakacaklardır. Aralarında bu kadar geniş derece farkı olacaktır. Dediler ki:
"— Ey Allah'ın Elçisi, o odalar, peygamberlerin menzilleridir, onlardan başkası onlara erişebilir mi? Buyurdu ki:
"—Evet, nefsimi elinde bulunduran Allah'a andolsun ki Allah'a inanan, peygamberleri tasdik eden adamlar da (oralara erişirler)."[1941]

71- Ey inananlar, (uyanık bulunup) korunma (tedbirleri)mz/ alın, bölük bölük, ya da hep birlikte savaşa gidin.
72- İçinizden bir kısmı var ki pek ağır davranır. Eğer size bir felâket erişirse: "Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım" der.
73- Eğer Allah *tan size bir nimet erişirse, sizinle kendisi arasında hiç sevgi yokmuş gibi: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarı kazansaydım!" der.
74- Dünya hayatını âhiret hayâtı karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona yakında büyük bir ödül vereceğiz.
75- Size ne oldu ki Allah yolunda ve: "Rabbimiz, bizi şu halkı zulmeden kentten çıkar, bize katından bir velî ver, bize katından bir yardımcı ver!' diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?
76- İnananlar, Allah yolunda savaşırlar, inkâr edenlerde tâğût (o azıtkan) yolunda savaşırlar. O halde şeytanın döstlarıyle savaşın, çünkü şeytanın hilesi zayıftır.

Tefsîr:

Müslümanları savaşa teşvik eden 71 nci âyet, bir savaş taktiği getirmekte ve askerî örgütün esaslarını göstermektedir. Âyetteki "korunmanızı alın." ifadesi, silâh ve öteki savaş araçlarına işarettir. Çünkü insan ancak böylelik--le düşmanın saldırısından korunabilir. Düşmanın durumunu araştırmak, gafil avlanmamak, savaş için daima uyanık ve hazırlıklı bulunmak da "korunmanızı alın" sözünün kapsamına girer. Yüce Allah, burada inananları savaşa teşvik edip onlara, düşmana fırsat vermemeyi öğütlemektedir. Âyetin hükmü uyarınca her zaman düşmana karşı yeterince asker gücü bulundurmak lâzımdır. Çünkü âyette bölük bölük ve topluca savaşa çıkılması emredilmektedir. Bu da ancak yeterli asker bulundurmakla olur.
Âyet, askerî örgütün esaslarını da göstermektedir. Sübât kelimesi, ayn ayrı topluluklar demektir ki bölük, tabur ve alayları kapsamına alır. Cemî'an kelimesi de hep beraber demektir ki topyekün savaşı gösterir. Böylece âyet, ordunun bölük, tabur, alay, kolordu ve ordu gibi birliklerden oluşacağına, düşmana karşı birkaç birlik ya da topyekün ordu millet ile çıkılacağına işaret etmiş bulunmaktadır.
72-73 ncü âyetler, münafıkların ve zayıf yaratılıştı bazı müslümanların savaş hakkındaki tutumunu eleştirmektedir. Yürekten inanmamış insanlar korkaktır. Kendisi savaş istemediği gibi samimi müslümanları da savaştan geri koymaya çalışır. Müslümanların başına üzücü bir durum gelirse savaşa katılmadığı için sevinir: "Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım " der. Eğer müslümanlar, savaştan galip çıkar, ganimet elde etmiş olursa bu kez de sanki kendisi onlardan değilmiş, onlarla, arasında hiçbir dostluk yokmuş gibi sırf ganimet için: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da bir başarı elde etseydim, bir ganimet alabilseydim!" der. Bütün düşüncesi dünya menfaatidir. Menfaat için hareket eder. Allah'ın sevap veya cezasını düşünmez. Müslümanların zaferinden sevinç duyacağı yerde onları kıskanır.
74 ncü âyet, dünyayı verip âhireti satın almak isteyenlerin, Allah yolunda çarpışmalarını emretmekte, Allah yolunda çarpışanların şehîd de olsalar, galip de gelseler her iki halde de büyük mükâfatlara ereceklerini belirtmektedir.
75 nci âyette sözü edilen zavallı erkekler; kadınlar ve çocuklar, Mekke'de müslüman olduklarından dolayı

[1938] İbn Kesîr: 1/522
[1939] Müslim, Birr: b. 50, h. 165; Buhârî, Edeb: 96; Tirmi2i, Da'avât: 97;...
[1940] Ibn Kesîr, 1/523
[1941] Müslim, Cennet: b. 3, h. II; Buhârî, Bed'u'I-halk: 8

müşriklerin çoğunluğu arasında ezilen, işkencelereıığrayan müslümanlardır. Müslümanlar, Allah'tan kurtuluş dileyen bu zavallı insanları, müşriklerin elinden kurtarmak için savaşa teşvik edilmektedir. O zaman, Mekke'de mahsur kalan müslümanları kurtarmak için savaşmak, müslümanların üzerine farz ise, bugün, de her zaman da farzdır. Kâfir çoğunluk arasında zulme uğrayan müslümanları kurtarmak, bütün dünya müslümanlarının üzerine farzdır.
76 ncı âyette inananların Allah yolunda, inanmayanların da şeytan yolunda savaşacakları belirtildikten sonra mü'minlere, şeytanın dostlariyle savaşmaları, onlardan korkmamaları emredilmekte ve şeytanın tuzağının öyle sanıldığı gibi kuvvetli değil, zayıf olduğu bildirilmektedir.
Şeytanın tuzağı zayıftır, çünkü insanların gönlüne hep dünya tutkusu aşılar. Onun yolunda savaşanlar, dünya menfaati veya onur için savaşırlar.
Âhireti düşünmezler, ona inanmazlar. Savaş ciddîleşip işin ucunda ölüm de görününce içi yaşama hırsı dolu insan, ölmek istemez, daha çok yaşamak için kaçar, saklanır. Ölümü görünce artık onuru veya dünya menfaatini unutur. Onun savaş dayanağı zayıftır. Ama Allah'a ve âhiret gününe inanan mü'-min, ölümden korkmaz. Asıl hayatın âhirette olduğunu, en büyük mükâfatın cennette şehîdlere verileceğini kesinlikle bildiği için gerektiğinde ölmekten asla çekinmez. Hattâ şehîd olmayı gönülden ister. Bunun için kahramanca çarpışır. Bu iman karşısında imansız tutunamaz elbet. Böylece imansız, ölmek istemediği için sonunda ölür; imanlı da şehit olmak istediği için çoğunlukla yaşar. Mü'minin gönfündeki şehâdet arzusu, âhireti ve Allah'ın rızâsını kazanma ideâli, ona güç verir, onu dünyada da, âhirette de başarıya ulaştırır.

77- Kendilerine: "Ellerinizi (savaştan) çekin, namazı kılın, zekâtı verin!" denilenleri görmedin mi? Kendilerine savaş yazılınca hemen içlerinden bir gurup, insanlardan, Allah'tan korkar gibi hattâ daha fazla korkmaya başladılar: "Rabbimiz, niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen (savaş emrini bir süre geciktirsen) olmaz mıydı?" dediler. De ki: "Dünya geçimi azdır, korunan için âhire! daha iyidir. Size kıl kadar haksızlık edilmez- "
78- Nerede olsanız, sağlam kaleler içinde de bulunsanız yine Ölüm sizi bulur. Onlara bir iyilik erişirse: "Bu, Allah tarajUndandır. " derler. Onlara bir kötülük erişirse: "Bu, senin yüzündendir. " derler. De ki: "Hepsi Allah tara-fmdandır." Bu topluma ne oluyor ki hemen hiç söz anlamıyorlar?
79-Sana gelen her iyilik Allah 'tandır, sana gelen her kötülük de kendi (işlediğin günah yüzü)ndendir. Seni insanlara elçi gönderdik. (Buna) tanık olarak Allah yeter.

Tefsîr:

Müfesirler, 77 nci âyet hakkında şöyle diyorlar: Mekke'de Allah Elçisinin sahâbîlerinden bazıları, kendilerine yapılan zulüm ve eziyetlere karşı koymak için izin istemişler, o da onlara: "Henüz savaşmak için emir almadım" diyerek sabretmelerini öğütlemiştir. Hicretten sonra cihâd farz kılınınca bazı müslümanlara savaş ağır gelmiş, korkaklık göstermişler, bu âyet bunlar hakkında inmiştir.
Başka rivayetlere göre bu korkaklığı gösterenler, ilk müslümanlar değil, münafıklardır. Bu âyetlerin, münafıklar ile bazı zayıf yaratılıştı kimselerin tutumlarını tasvir ettiği muhakkaktır, yukarıdaki âyetlerde, onların savaş karşısındaki durumu tasvir edilmişti. Burada da onların ve onların olumsuz propagandalarına kanan bazı zayıf müslümanların tutumu anlatılmaktadır. Nitekim Muhammed Sûresinin 20 nci âyetinde de yüreklerinde kuşku olanların korkaklıklarına işaret edilmekte: "Hükmü açık bir sure indirilip de onda savaştan söz edilince, yüreklerinde hastalık olanların, sana, ölümden bayılıp düşen kimsenin baktığı gibi baktıklarım görürsün." denilmektedir.
Mekke'de savaşmayı istedikleri halde'Medine'de savaş farz kılınınca ilk müslümanlardan bazılarının korkaklık ettiklerine dair olan rivayet doğru görünmemektedir. Çünkü bu âyetlerin kesia olmamakla beraber Uhud Savasından sonra inmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Oysa ilk müslümanlar Bedre cesaretle gittikleri gibi, ondan önce de birçok seriyyeye gönderilmişler ve hiç çekinmeden gittikleri yerde kahramanca savaşmışlardır. Muhammed Cemâlu'd-dîn el-Kâsimî de bu âyetlerin, münafıklar hakkında inmiş olduğunu birkaç delil ile ispat etmektedir.[1942]
78 nci âyet, savaştan kaçmakla Ölümden kurtulmanın mümkün olmadığım, va'desi yeten kimsenin nerede olsa öleceğini belirtmektedir. Savaşa giden, eceli gelmedikçe ölmez. Savaştan kaçan da eceli gelmişse ölümden kurtulamaz. İnsan tahkim edilmiş beton binalara, demirden yapılmış, kurşunla kaynatılmış köşklere de konsa yine ölüm onu orada yakalar.
Yüreklerinde kuşku hastalığı bulunan kimseler, bol rızık, bereket, zafer gibi sevindirici bir şey elde ettiklerinde bunu Allah'tan bilmişler, eğer başlarına kıtlık, yenilgi veya benzeri bir üzücü olay gelmişse bunu Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın yüzünden bilmişler: "Bu senin tedbirsizliğin, uğursuzluğun yüzünden dinimizden ayrılıp senin yoluna uyduğumuzdan ötürü başımıza geldi!" demişlerdi. Oysa iyi kötü her şeyi yaratan Allah'tır. Bunlar, düşüncesizliklerinden, söz anlamamalarından dolayı böyle konuşmaktadırlar.

[1942] Tefsîru'l-Kâsimî. 5/1400

Bilmiyorlar ki bu dünya, bir sınav dünyasıdır. Cenabı Hak, çeşitli olaylarla insanları denemekte, ruhlarını böylece pişirip olgunlaştırmaktadır. Başlarına gelen iyiliği Alah'tan bilip kötülüğü başkasına yüklemek cehalettir, Allah'a imansızlık işaretidir. Allah dilemedikçe hiçbirşey vukubulmaz.
Hem bir peygamberde uğursuzluk olur mu? Eğer uğursuzluk varsa ken-dilerindedir. Başlarına kötülük gelmişse bunun sebebi, kendi günahları, söz dinlememeleridir. İşte 79 ncu âyet, bu gerçeği belirterek: "Başına gelen iyilik Allah'ın lûtfundandır. Başına gelen kötülük de kendi nefsinden, yani kendi günahından, hatândan ötürüdür." buyurmaktadır. Gerçi herşeyi yaratan Allah'tır. Ama bazı işlerin yaratılmasında insanın iradesinin etkisi vardır. İnsan iyiliği isterse Allah iyiliği yaratır, kötülüğü isterse Allah kötülüğü yaratır. Fakat insan, kötülüğü istediği için sorumlu olur.
Bütün olaylar, Allah tarafmdandır, hepsi Allah'tandır. Fakat insan iradesine bağlı işlerin vukuunda insanın arzusunun, çabasının veya kusurunun etkisi vardır. Bundan dolayı bazı kötü işler, insanın kendinden, kendi arzu-sundan, aczinden veya kusurundandır. İnsan bilerek veya bilmeyerek bir şeyin olmasını ister, çok arzu eder. Fakat işin içyüzüne vakıf olmadığı için istediği şeyin, kendi hakkında gerçekten hayırlı olup olmadığını bilemez. İnsanın istediğini Allah yaratır. Ama bazan insanın çok arzu ettiği şey, kendisi hakkında kötü sonuçlar doğurur. Bunun sebebi insanın kendisidir. Çünkü kendisi onu arzu etmiştir. İşte Cenabı Allah, bu gerçeği anlatmak için 79 ncu âyette: "Başına gelen iyilik Allah'ın lûtfundandır, başına çelen kötülük de kendindendir, kendi hatân, günahın yüzündendir." buyurmuştur.
Şu dünyada sürekli sınavdan geçirilmekte olan insan, yaptığı günahlardan Ötürü dünyada da cezalandırılır. Nitekim yüce Allah: "Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir. (Allah, işlediklerinizin) birçoğunu da affeder. "[1943] "İnsanların elleriyle kazandıkları (günahlar) yüzünden karada ve denizde fesat çıktı. Belki dönerler diye, (Allah, böylece) onlara, yaptıklarının bir kısmını taddırıyor. "[1944] buyurmuştur. Bu âyetler de gösteriyor ki insanların başlarına gelen birçok olay yaptıkları hatâların, günahların bir cezasıdır. Ama Allah, insanların kusurlarından birçoğunu affetmektedir. Katâde'nin mürsel olarak rivayet ettiği bir hadîste: "Kişinin ayağını yolun tırmalaması, ayağının sürçmesi, damarının seğirmesi, hep kendi günahı yüzündendir. Allah'ın affettiği (günahlar) ise daha çoktur.'[1945] buyurulmuştur.
Ebu Musâ'l-Eş'arî'nin torunu Bilâl, vaktiyle çok âsûde bir hayat yaşarken, sonradan ikbali idbara dönmüş, Kûfe'de kendi evine hapsedilmiş. Onu bu halde gören bir ihtiyar:
"— Ey Bilâl, demiş, sen bizim yanımızdan geçerken yol temiz olduğu halde burnunu tutup geçerdin. Şimdi bu haldesin ha!?"
Bilâl, babası Ebu Bürde'nin, kendi babası Ebu Mûsâ'l-Eş'ârî'den duyduğu bu hadîsi anlatarak cevap vermiş: "Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: Kula erişen bir musibet, büyük küçük bir felâket hep kendi günahı yüzündendir. Allah'ın affettikleri de daha çoktur. [1946] Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri hadîs de yukarıdaki hadîsleri teyid etmektedir: "Nefsimi elinde bulunduran Allah 'a andolsun ki mü'mine erişen hiçbir tasa, üzüntü, sıkıntı, hattâ vücuduna batan hiç bir diken yoktur ki A ilah, onunla o kimsenin günahlarını affetmesin. "[1947], "Müslümana erişen hiçbir yorgunluk, ağrı, tasa, üzüntü, eziyet, keder ve ayağına batan bir diken yoktur ki Allah, onun sebebiyle müslümanın günahlarından bir kısmını affetmiş olmasın![1948]
Dünyada birçok iş vardır ki başlangıçta insanın zoruna gider ama sonu, kendisi için hayırlı olur. Kulun başına gelen sıkıntılardan birçoğu da onun aleyhine değil, lehinedir. Ya dünyada, ya da âhirette. Seyyi'e, genel olarak insanın hoşuna gitmeyen üzücü şeylere denir. Birçok zahmet ve meşakkat, sonunda sevinç doğurur. Nitekim müslümanların, başlangıçta çektikleri sıkıntılar, sonunda zaferler, bolluklar, bereketler doğurmuştur. Onlar dünyanın en ileri ve müreffeh toplumu olmuşlardır. "İnsan çektiği sıkıntı kadar yücelir" demişler.
78-79 ncu âyetler üzerinde bir hayli kelâm tartışmaları yapılmıştır. Kur'-ân'ın amacı, bu tartışmaların dışındadır. Kur'ân'ın burada ne demek istediği gayet açıktır: Herşeyi yaratan Allah'tır. Fakat birçok kötülük, insanın kendi günahı yüzünden meydana gelir. Bunlar, Allah'tan kula bir uyarıdır.
79 ncu âyette, Hz. Peygamber'e hitâb tarzında, insanın başına gelen iyiliklerin, Allah'ın lûtfu; kötülüklerin de kendi kusuru yüzünden olduğu belirtildikten sonra Hz. Muhammed'in elçiliğine Allah'ın tanık olduğu; bu elçiliğin doğruluğu için Allah'ın tanıklığının yeterli bulunduğu vurgulanıyor. Burada hitâb Hz. Muhammed'e ise de asıl kasıt, peygamberliğin yönelik bulunduğu insanlardır. Allah'ın yasaları, Hz. Muhammed'e hitâbedilerek in-sanlara anlatılmaktadır.

80- Kim Elçiye itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse (çevirsin), biz seni onların üzerine bekçi göndermedik.
81- "Peki" derler, ama yanından çıkınca içlerinden birtakımı, senin söylemiş olduğunun tersini kurar. Allah, onların geceleyin düşünüp kurduklarım yazmaktadır. Sen onlara aldırma, Allah'a dayan. (Sana) vekil olarak Alah

[1943] Şûra Süresi: 30
[1944] Rum Sûresi: 41
[1945] İbn Kesîr: 1/528
[1946] Tirmüî, Tefsir: 44
[1947] Müslim, Birr: b. 14, h. 45-52
[1948] Buhârî, Tıbb: 1.

yeter.
82- Kur'ân 'ı düşünmüyorlar mı? Eğer Allah 'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.
83- Onlara, güven veya korkuya dair bir haber gelse onu yayarlar. Halbuki onu Elçiye ve aralarında buyruk sahiplerine götür-selerdi, içlerinden işin içyüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu (haberin neyi gösterdiğini) bilirlerdi. Eğer size Allah'ın lûtfu ve rahmeti olmasaydı, birçok işinizde, şeytana uyardınız.
84- (Ey Muham-med), Allah yolunda savaş; sen yalnız kendinden sorumlusun! İnananları da savaşa teşvik et. Umulur ki Allah, kâfirlerin gücünü kırar. Allah'ın baskını daha güçlü, cezası daha çetindir.
85- Kim güzel bir (işe) destek olursa onun da o işten bir payı olur. Kim kötü bir(işe)des-tek olursa onun da o işten bir payı olur. Allah, herşeyi gözetip karşılığını verendir.

Tefsir:

80 nci âyette Allah'ın Elçisine itaat edenin, Allah'a itaat etmiş olacağı belirtilmektedir. Çünkü Elçi, Allah'tan aldığını insanlara duyurmaktadır. Emirleri, vahiy veya ilhama dayanmaktadır. "O, havadan konuşmaz. Söy-ledikleri, kendisine vahyedilmektedir.[1949] Elçiye itaat, onu gönderene itaattir. Ondan yüz çeviren de, günahını kendisi yüklenir. Elçinin görevi, sadece duyurmadır, o insanların başına dikilmiş bir bekçi değildir.
81 nci âyette yüce Allah, yine bazı münafıkların durumunu anlatmaktadır. Bunlar, Allah'ın Elçisinin karşısında "Buyruğun baş üstüne" diyor, itaat eder görünüyorlar, fakat onun huzurundan ayrıldıktan sonra geceleyin kendi aralarında Resulün söylediklerinin tersine şeyler kuruyorlardı. Onlar, bu yaptıklarını kimsenin bilmeyeceğini sanıyorlardı. Çünkü yürekten inanmamışlardı. Eğer yürekten inansalardı, içlerinden geçen herşeyi Allah'ın bildiğini ve kötü düşüncelerini, gerektiğinde Elçisine de bildireceğini düşünür, böyle kötü şeyleri içlerinden geçirmezlerdi. Allah, onların neler düşünüp neler kurduğunu, kendi yöntemiyle yazıp tesbit etmektedir ve bu fiillerinden ötürü onları hesaba çekecektir. Yüce Allah, Elçisine, onların geceleyin gizli plânlar kurduklarını haber verdikten sonra onların yaptıklarına aldırmayıp Allah'a güvenmesini, Allah'ın kendisine yeter olduğunu bildirmektedir.
82 nci âyet, Kur'ânı Kerîmi iyice düşünüp ondaki hikmetleri anlamayan kimseleri kınamaktadır. Kur'ân'ı derin derin düşünüp inceleyenler anlarlar ki onda birbirini tutmayan, gerçeklere ters düşen hiçbir söz yoktur. Baştan sona bütün söyledikleri birbirine uygun, birbirini destekler niteliktedir. Fransız bilginlerinden Paris Tıb Akademisi Cerrahi Kliniği Başkanı Dr. Maurice Bucaille (Moris Bukay), Kur'ân'ı baştan sona incelemiş, kıssalariy-le, kâinattan bahseden âyetleriyle, bütün hükümleriyle Kur'ân'ın tamamen ilme uygun olduğunu, onda gerçeklere aykırı düşen bir şey bulunmadığını söylemiştir. Onun bu konuda Cezayir'de 1978 yılının Eylül ayında akdedilen Onikinci İslâm Düşüncesi Kongresinde verdiği "Mukaddes Kitâblar ve İlim" adlı konferansı cidden ilginçtir. Bu ilim adamı, "Kur'ân'ın indiği tarihte yetişen bir insanın, bu ilmî gerçekleri bilmesine imkân yoktur. Bunlar, ancak Atlan 'ınjözüdür. Büyük ölçüde insan elinin karıştığı Tevrat ve İncil'de birbirini tutmaz, gerçeklere aykırı şeyler çoktur. Ama Kur'ân 'da onların içerdiği hatâların hiçbiri yoktur. Çünkü Kur'an'a insan eli karışmamıştır. O, Allah'ın kelâmıdır." diyordu. Eğer Kur'ân, Allah'tan başkasının sözü olsaydı, ancak o zamanki insanın bilebileceği şeyleri ihtiva eder ve zamanla bu bilgiler eskir, geçersiz kalırdı. Birçoğunun da yanlış olduğu ortaya çıkardı. İnsanların geceleyin herkesten uzak, kendi aralarında gizlice düşünüp kurdukları şeyleri haber veremezdi. Ama Kur'ân, hem insanların gizli gizli yaptıkları işleri haber vermekte ve bu sözleri gerçeğe uygun düşmekte, hem de kâinatın yaratılışı, insanın ve canlıların ortaya çıkışı, tabiat yasaları hakkında söyledikleri, hiçbir zaman eskimemekte, ilmin verilerine tamamen uygun düşmektedir. Bunun tek izahı vardır: O da Kur'ân'ın Allah'ın emriyle meleğin vahyi oluşudur.
83 ncü âyet, duydukları bir haberi anlayıp dinlemeden hemen yayanlar hakkındadır. Bunlar savaştaki müslümanlarm iyi veya kötü durumu hakkında bir haber alır almaz hemen onu yayarlar. Halbuki böyle durumlarda duyulan haberi önce, Peygambere ve buyruk sahibi kişilere iletmeleri gerekir. Peygamber veya buyruk sahipleri, gelen haberi gözden geçirirler, doğru olup olmadığını kontrol ederler. Eğer yayılmasında sakınca yoksa yayarlar, yayılmasında sakınca görürlerse bunu kimseye söylemezler. Haberin yayılması, bazan müslümanların moral bozukluğuna sebeb olur. Kötü propaganda, özellikle savaşta olumsuz etkiler yapar. Duydukları haberi hemen yayanlar, bazı müslümanlann zayıflamasına, düşmanın da moralman güçlenmesine se-beb olur. Demek ki duyulan haber, önce müslümanlann yetki ve buyruk sahiplerine götürülmelidir. Onlar, haberin gerçek niteliği hakkında karar verirler. îstinbât: Kazılan kuyudan ilk suyu çıkarmaya denir. Çözümü istenen bir meseleyi derinlemesine inceleyerek bir hükme varmağa, işin iç yüzünü ortaya çıkarmağa da istinbât denmiştir. Duyulan bir haberi araştırmadan yaymak, günahtır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Her duyduğunu söylemesi, kişiye günah olarak yeter!'W buyurmuştur.
Bu âyetin sonundaki: cümlesinde" istisnası, âyetin zahirine göre ittibâa aittir. Yani "Eğer Alah'ın size lûtfu ve rahmeti olmasaydı, şeytâna uyardınız, şeytâna uymadığınız pek az şey olurdu. İşlerinizin çoğunda şeytâna uyardınız." demektir. Zemahşerî bu mânâya işaret etmiştir. Fakat müfessirler genellikle istisnayı mü'minlere

[1949] Necm Sûresi: 3-4

bağlamış: "Pek azınız hariç, şeytâna uyardınız." şeklinde mânâ vermişlerdir. Ama bu takdirde " ^u# "den sonra bir takdiri gerekir. Âyette bu kayıt olmadığına göre birinci anlam daha doğrudur.
84 ncü âyette yüce Allah, Elçisine, yalnız kendi nefsinden sorumlu olduğunu, tek başına da olsa Allah yolunda savaşmasını ve mü'minleri de savaşa teşvîk etmesini emretmekte: "Umulur ki Allah, kâfirlerin baskınını, gücünü kırar. Allah'ın baskını ve cezası daha çetindir!" buyurmaktadır.
85 nci âyet, iyi bir şefaat edenin, ondan bir pay alacağını, kötü bir şefaat edenin de ondan bir pay alacağını bildirmektedir. Şef kökünden olan şe-fâ'at, yalnız kalana yardım etmek, teki çift yapmak suretiyle onu güçlendirmek, bir işin yapılmasına yardımcı olmak demektir.
Bu âyet de daha önceki savaş âyetleriyle ilgilidir. Bundan önceki âyette Resule, tek başına da olsa Allah yolunda savaşması emrediliyor. Burada da mü'minler, Allah yolunda savaşa yardımcı olmaya, Resulün yanında bulunmaya teşvik edilmektedir. Yüce Allah buyuruyor ki: "Ey Muhammed, kim sana ve ashabına katılarak Allah yolunda savaşa yardımcı olursa bu güzel işten sevabını alır. Kim de savaştan geri kalmakla, ya da küfür ehline katılmakla küfre yardımcı olursa o da bu kötülükten ceza görür."
Mücâhid, buradaki şefaatin, insanların birbirlerine aracı olmaları anlamına geldiğini söylemiştir. Fakat âyetlerin sözgelimi, burada şefaatin, insanların özel işleri için aracılık yapmak değil, savaş gibi kamu düzeni ve yararı ile ilgili şeylere yardım etmek anlamında kullanıldığını gösterir. Maamâfîh yardıma muhtaç birine meşru biçimde yardımcı olmak da âyetin kapsamına girer. Aracılık etmek de bir işin yapılmasına yardımcı olmaktır. îyi bir işe yardımcı olan, o iyi işten manen pay alır. Kötü bir işin yapılmasına yardımcı olan da o kötülükten günâh payını alır.
İyi bir iş için başkasına yardımcı olmak sevaptır. Zemahşerî şöyle diyor: "Güzel şefaat, müslümanın hakkına riâyet edilen, ondan bir kötülüğü savan, ona hayır getiren, sırf Allah rızâsı için yapılan, rüşvet alınmayan şefaattir. Şefaat, ancak caiz olan şeylerde olur. Allah'ın koyduğu cezaların kaldırılması için şefaat olmayacağı gibi başkasının hakkına zarar verecek şeylerde de şefaat olmaz. Kötü şefaat ise bunun tersine olan şeylerdir. Yani haksız, günah olan işlere aracılık yapmak rüşvet almaktır. Mesrûk, birisine aracılık etmişti. Aracılık yaptığı adam, kendisine bir câriye hediye etti. Mesrûk kızdı, cariyeyi reddetti ve: Küreğinde olanı bilseydim, senin işinin olması için bir kelime dahi söylemezdim. Artık bundan sonra senin işin hakkında hiçbir şey konuşmam' dedi."[1950]
Güzel işlere şefaat etmeyi öven Allah'ın Elçisi, bir menfaat için aracı olmaya karşı da insanları şiddetle uyarmıştır: "Kim bir müslüman kardeşine şefaat eder de şefaat ettiği kimse, kendisine bu yüzden bir hediye verir ve o da bunu kabul ederse büyük günah kapılarından birine gelmiş olur.ti[1951]
Allah'ın Elçisi {s.a.v.), huzuruna bir ihtiyaç sahibi geldiği zaman yanında oturanlara: "Şefaat ediniz, sevâb alırsınız. Allah, Peygamberinin dilinden, dilediği hükmü verir." derdi.[1952]
İbn Abbâs'ın anlattığına göre Muğîs adında siyah bir köle ile evli olan Berîre, kocasına gitmek istemivor, kocası ise kadının çevresinde dönüp ağlıyor, yaşları sakalından akıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) Bcrire'ye:
— Ona dönsen iyi olur, dedi. Berîre:
— Ya Resulâllah, bu bir emir mi? diye sordu. Hz. Peygamber:
— Hayır, sadece şefaat ediyorum, dedi. Berîre:
— Benim ona ihtiyacım yok, dedi."[1953]
Resulullah'ın, birçok hadîslerinde buyurduğu gibi müslüman kardeşine yardım eden, onun bir ihtiyacını karşılayan kimseye Allah yardım eder. Fakat bu yardım, başkasının hakkına zarar verir, haksızlığa sebeb olur, adaletsizliğe yol açarsa iyi yardım değil, kötü şefaattir, günahtır.

86- Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güze-liyle selâm verin, yahut verilen selâmı aynen iade edin. Şüphesiz Allah, herşeyi hesaplayandır.
87- Allah ki O'ndan başka tanrı yoktur. Sizi vukuunda asla şüphe olmayan kıyamet (duruşma) gününde bir araya toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

Tefsir:

86 ncı âyette tahiyye'yc daha güzeliyle karşılık verilmesi emredilmekte-dir. Tahiyye, birine hayat dilemek, sağlık temenni etmektir. İslâmdan önce Araplar karşılaştıkları zaman: "Hayyâkellâh: Allah sana ömür versin " şeklinde selâmlaşırlardı. İslâm gelince bunu değiştirdi ve asıl bu sözün adı olan tahiyye, bundan böyle selâmın adı oluverdi.
Selâm, insanların birbirlerini sevmelerinin ilk adımıdır. Herkese selâm vermek, verilen selâmı en güzeliyle almak îslâmın emridir. Çünkü selâm, birçok kırgınlığı giderir. Selâm sözünden yüreklere sevgi sızar.
Savaş durumuyla ilgili olan âyetler arasına selâm âyetinin konması, Is-lâmm asıl amacının barış olduğunu

[1950] el-Keşşâf an hakâ'ik'İt-Tenzîl ve uyûnu'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl: 1/286, Beyrut.
[1951] Ebû Dâvûd, Buyu': b. 82
[1952] Buhârî, Zekât: b. 21
[1953] Buhârî, Talâk: b. 16

gösterir. Yüce Allah, düşman dahi olsa her selâm verenin selâmını almayı, barış isteyenle barış kurmayı, dostluk isteyene ondan daha güzel bir dostluk kelimesiyle karşılık vermeyi emretmiştir. Tefsirlerde anlatıldığına göre müslümanlardan biri, kendisine selâm veren kimseyi, malını almak için "Sen müslüman değilsin" diyerek öldürmüş, bunun üzerine "Dünya malı için, size selâm veren kimseye, sen müslüman değilsin, demeyiniz" mealindeki 94 ncü âyet inmiştir.

İşte bu âyette de savaşta da olsa selâm vererek dostluk gösteren kimseye düşmanlık edilmemesi, ona, onun selâmından daha güzel bir selâm ile mukabele edilmesi buyurulmaktadır.

Selâm, insanların birbirleriyle dostluk kurmalarına, tanışmalarına vesile olur. Hasan Basrî'ye göre selâm vermek nafile, selâmı almak farzdır. Verilen selâmı, ondan daha güzel bir sözle veya aynı kelimelerle almak Allah'ın buyruğudur.

Kur'ânı Kerîm, selâm sözlerini belirlemiştir. Buna göre müslümanlar.

"Selâmun 'aleykum: barış, huzur, esenlik sizin üzerinize olsun" veya lâmlı olarak "es-selâmu 'aleykum" şeklinde selâm vereceklerdir. Her iki şekilde de selâm verilebilir ama Râzî'nin de dediği gibi lâmsiz olarak "Selâmun 'aleykum " demek daha efdaldir. Çünkü meleklerin, mü'minlere selâmı, "Selâmun 'aleykum"[1954] şeklindedir. Kur'ânı Kerîm'de cennet ehlinin birbirlerine selâmı da lâmsız olarak anlatılır: : Onların orada tahiyyeteri, selâm'dır. "[1955] Yüce Allah'ın, kullarına selâmı da yine lâmsız olarak anlatılmıştır:: Çok merhametli Rabden sözlü olarak selâm."[1956] İbrahim Aleyhisselâm, babasına: Selâm sana, senin için Rabbime istiğfar edeceğim. "[1957] derken söylediği selâm sözü lâmsızdır. Âyetlerde selâm sözü çoğunlukla lâmsız geçtiğinden doiayı müfessirler, lâmsız olarak "selâmun 'aleykum" şeklinde selâm vermenin daha efdal olduğunu söylemiş lerdir.[1958]

Karşılaşılan herkese selâm verilir. Yolda karşılaşıp selâmlaştıktan sonra araya bir engel girip tekrar karşılaşıldığında yine selâm vermek sünnettir.

Müslümanın, Kitâb ehline selâm vermeyip onların selâmını alacağına dair bazı hadîsler varsa da bunların, Hz. Peygamber'e ve müslümanlara karşı kötü niyyetle hareket eden, selâm kelimesini geveleyip ölüm anlamına gelen sam şekline sokarak söyleyen o zamanki yahudîler hakkında olduğu, bu hadîslerin söyleniş şartlarından anlaşılmaktadır. Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur:

"Yahudîler size selâm verdiği zaman içlerinden biri: es-sâmu 'aleyk (ölüm sana) derse, siz de ve 'aleyk (sana da) deyiniz.[1959]

Hz. Âişe diyor ki: "Yahudilerden bir topluluk, A ilah 'in Elçisinin yanına geldiler, 'Es-sâmu 'aleyk' dediler. Ne dediklerini anladım, Ölüm size, lanet sizin üzerinize olsun' dedim. Allah Un Elçisi: 'Âişe, dedi, Allah her işte yumuşak huyluluğu, merhameti sever.' 'Ya Resulâllah, ne dediklerini duymadın mı?' dedim. Ben de onlara 'Ve 'aleykum: size de dedim ya' buyurdu."[1960]

Bu rivayetlerden anlaşıyılor ki Allah'ın Elçisi, içi kin dolu, kendilerinden olmayanlara ölüm dileyen kimselere önce selâm vermemeyi, onlar verince "size de" diyerek selâmı iade etmeyi buyurmuştur. Bu, O içi kin ve düşmanlık dolu insanlar hakkındadır. Yoksa hangi dinden olursa olsun Allah'ın kullarına selâm vermeyi menetmem iştir. Çünkü âyetin lâfzı mutlaktır, geneldir. Herkesin selâmını daha güzeliyle almayı emretmektedir. Yüce Allah, burada müslüman olana selâm verin, olmayana selâm vermeyin demiyor. Herkese karşı en iyi biçimde işlem yapmayı emrediyor.

Abdullah ibn Abbâs: "Mecûsî de olsa, Allah'ın bir yaratığı size selâm verince, onun selâmını alınız." demiştir[1961]

Şâ'bî, kendisine selâm veren bir hırıstiyana: "Ve aleykumusselâm ve rahmetullâh" diye cevap vermiş. Hırıstiyana Allah'ın rahmeti dilenir mi diyenlere: "Zaten Allah'ın rahmetinde yaşamıyor mu?" demiş.[1962] Allah'ın Resulü, yahudîlerle müslümanların karışık oturdukları bir topluluğa selâm vermiştir.[1963]

Yalnız müfessirler, müslüman olmayanlara selâmun 'aleykum yerine "En 'amellâhu sabâhak: Allah sana nimeti bol sabahlar versin!*' yahut: "Sab-bahte bi'l-hayr: hayırlı sabahlar" şeklinde selâm vermeyi daha uygun buluyorlar.

Allah'ın Resulü, selâm konusunda şöyle buyurmuştur:

"Nefsimi elinde bulunduran A ilah 'a andolsun ki inanmadıkça cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe inanmış olmazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi size? Birbirinize selâm vermeyi yaygın hale getiriniz. "[1964]

"Hangi amel daha hayırlıdır?" sorusuna Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur: "Yemekyedirirsin ve tanıdığına, tanımadığına selâm verirsin.'[1965]

[1954] Nahl Sûresi: 32, Ziimer Sûresi: 73
[1955] Yunus Sûresi: 10, tbrâhîm Sûresi: 23, Ahzâb Sûresi: 44
[1956] Yâsîn Sûresi: 58
[1957] Meryem Sûresi: 47
[1958] Râzî, Mefâtîhu'l- gayb: 3/410
[1959] Buhâri, Isti'zân, bâb keyfe yuraddu alâ ehliz-zimmeti esselâm, Müslim, Selâm: b. 4, h.8
[1960] Buhârî, İsti'zân, aynı bâb: Müslim, Selâm: b. 4, h. 10
[1961] Tabcri, 5/189
[1962] Râzî, Mcfâtîhu'1-gayb, 3/411
[1963] Tirmiiî, Isti'zân: İ3
[1964] Müslim, İmân: b. 22, h. 99; Ebû Dâvûd, Selâm: 1; Tirmizt, İsti'zân: 43
[1965] Buhârî, İmân: 6, Isti'zân, 9; Müslim, İman: 63; Ebû Dâvûd, Edeb: 131;..

"Biriniz müslüman kardeşine rastladığında ona selâm versin. îkisi arasına bir ağaç, duvar, ya da taş girince tekrar karşılaştığında ona selâm versin. "[1966]
"Binek üzerinde olan yürüyene, yürüyen oturana, azlık çokluğa, küçük büyüğe selâm versin. "[1967]
"Enes şöyle demiş: Peygamber (s.a.v.) bana, 'Oğlum evine gittiğin zaman selâm ver, sana ve ev halkına bereket olur' buyurdu."[1968]
Allah'ın Resulü, çocuklara ve kadınlara da selâm verirdiJ!} Yürüyen cemaatten sadece birisinin selâm vermesi, oturanlardan da sadece birisinin alması kâfidir Allah'ın Resulü, karşılaşan iki müslümandan, önce selâm verenin, Allah'a daha yakın olacağını bildirmiş bir meclise girerken, çıkarken selâm vermeyi emretmiştir
Hutbede, açıktan Kur'ân veya Hadîs okunurken, ilim öğretilirken, ezan ve kamet esnasında verilen selâma cevap verilmez. Tuvalette olana, banyoda çıplak bulunana selâm verilmez.
Selmân-i Fârisî'den rivayet edilen bir haberde Hz. Peygamber (s.a, v,)e bir adam geldi:
— Esselâmu 'aleyke ya Resûlâllah, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Ve 'aleyke's-selâm ve rahmetullâh, diye cevap verdi. Bir başka adam geldi,
— Esselâmu 'aleyke ya Resûlailâh ve rahmetullâh, dedi. Allah'ın Elçisi de:
— Ve 'aleyke's-selâm ve rahmetullâhi ve berekâtuh, diye karşılık verdi. Daha sonra bir başkası geldi:
— Esselâmu 'aleyke ya Resûlâllah ve rahmetullâhi ve berekâtuh, dedi. Allah'ın Elçisi, buna sadece:
— Ve 'aleyke, dedi. Adam:
— Ey Allah 'in peygamberi, annem babam sana feda olsun, falan falan sana selâm verdiler, onların selâmını benimkinden fazla sözlerle aldın? dedi. Allah'ın Elçisi:
— Sen bana fazla söz bırakmadın. Yüce Allah: "Bir selâm ile selâm-landığınız zaman siz de ondan daha güzeliyle selâm verin, yahut onu aynen iade edin." buyurdu. Biz de senin selâmını aynen iade ettik, dedi[1969]
87 nci âyette Allah'ın, insanları, mutlaka vukubulacak kıyamet gününde, huzurunda toplayacağı bildiriliyor. Herkes o gün yüce hâkimin huzurunda duracağı için o güne "Kıyamet: duruşma günü denmiştir: "O gün insanlar, âlemlerin Rabbinin huzurunda durur (hesap verir)ter. "(J)buyuru!-muştur. Allah'ın kelâmı olan Kur'ân, kıyametin mutlaka vukubulacağını, Allah'ın insanları o gün bir araya toplayacağını haber vermektedir. Allah, böyle haber verdiğine göre kıyametten şüphe edilemez. Çünkü Allah'tan daha doğru söyleyen yoktur. O halde insanlar, Allah'ın adaletini düşünmeli, yaptıklarından mutlaka hesap vereceklerini bilerek hareket etmelidirler. Bu âyet, sırf dünya malı veya intikam için bir insana saldıran, hakka tecavüz eden kimselere karşı bir uyarıdır.

88- Size ne oldu ki münafıklar hakkında iki gruba ayrılıyorsunuz? Oysa yaptıkları işlerden dolayı Allah onları başaşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletmek mi istiyorsunuz? Allah birini saptı-rırsa artık onun için bir yol bulamazsın!
89- Sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki onlarla bir olasınız. O halde onlar Allah yolunda göç edinceye kadar onlardan dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, nerede bulursanız öldürün ve onlardan ne dost, ne de yardımcı tutmayın!
90- Ancak sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut ne sizinle, ne de kendi toplum-lariyle savaşmak (istemediklerinden yürekleri sıkılarak size gelenler hariç. Allah dikseydi, onları sizin başınıza musallat ederdi, sizinle savaşırlardı. O halde onlar sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse, Allah size, onlara saldırmak için bir yol vermemiştir.
91- Başka birtakım insanlar da bulacaksınız ki, hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak isterler. Ama ne zaman fitneye götürülseler, fitnenin içine başaşağı atılırlar. Eğer onlar sizden uzak durmazlar, sizimle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini (savaştan) çekmezlerse onları yakalayın ve nerede bulursanız öldürün! îşte Öylelerine karşı Allah, size açık bir yetki vermiştir.

Tefsîr:

88-89 ncu âyetlerin iniş sebebi olarak üç olay zikredilir. Birine göre bu âyetler, Mekke'den göçüp Medine'ye gelen, bir süre orada kaldıktan sonra oranın şartlarına dayanamayıp çöle gitmek üzere Allah'ın Elçisinden izin alan ve göçe kona, nihayet gidip müşriklerle beraber yaşayan bazı kimseler hakkında inmiştir. Müslümanlardan bazıları, "Bunlar müslüman olsalardı bizimle beraber durur, gidip müşrikler arasında yaşamaya razı olmazlardı" dediler. Bazı müslümanlar da bunlara kâfir denemeyeceğini ileri sürüp bunları savundular.
Diğer bir rivayete göre Mekke'de müslüman oldukları halde müşriklere yardım eden bazı insanlar vardı. Bunlar, bir ihtiyaçları için Mekke'den çıktılar. Bunların Mekke'den çıktıklarını öğrenen müslümanlardan bir grup, bunların üzerine saldırıp korkak dedikleri bu müslümanlan öldürmeyi teklif ettiler, başka bir grup da, müslümanlarla aynı inancı taşıyan ve aynı sözleri söyleyen insanların öldürülemeyeceğini söylediler. Bu âyetler, bunlar hakkında indi.

[1966] Ebû Dâvûd, Edeb: 135
[1967] Buhârî, İsti'zân: 5; Ebû Dâvûd, Selâm: 4; TirmizT, İsti'zân: 14
[1968] Tirmizî, Istı'zân: 10
[1969] Ebû Oâvûd, Selâm: 6,7; Buhârî, Isti'zân, bâbu't-teslîmi alâ's-sıbyân, bâbu teslîmi'r-ricâli alâ'n-nisâ1; Tirmizî, Isti'zân: 8,9.

Bir rivayete göre de bu âyetler, Hilâl ibn 'Uveymir el-Eslemî, Sürâka ibn Mâlik ibn Cu'şum ve Huzeyme ibn 'Âmir ibn 'Abdi Menâf hakkında inmiştir. Hilâl müslümanlarla and 1 aşmalı idi. Kavminden bazı kimseler onun, müslümanlarla savaşmasını istedilerse de o ne müslümanlarla, ne de kavmiyle savaşmak istemedi[1970]

Rivayetlerin çoğunluğu, bu âyetlerde anlatılan münafıkların, Medîne münafıkları değil, Medine dışında, Mekke yöresinde yaşayan Bedevî Arap kabileleri olduğunu gösterir. Bunlar müşrik idiler. Nifakları îmân ile değil, müslümanlara dostluk, bağlılık göstermek suretiyle idi. "Onlar hicret etmedikçe" kaydından da bunlardan bir kısmının müslüman oldukları anlaşılır. Demek ki 88-89 ncu âyetlerde anlatılan kimseler, Mekke yöresinde oturan ve müslüman olduklarını söyleyen kabilelerdir. 90-91 nci âyetlerde anlatılanlar da tarafsız kalan veya tarafsız görünen Mekke dışındaki müşrik kabilelerdir.

Buhârî'nin kaydettiği rivayete göre âyetler Medine münafıkları hakkında inmiştir[1971]. Tâkib fası ile Uhud Savaşı ile ilgili âyetlere bağlanan bu âyetlerin, Medine münafıkları hakkında indiği düşünülebilirse de önce: Onlar hicret etmedikçe" sonra "Müslümanların inkâr etmelerini isteyenlerin, bulundukları yerde öldürülmeleri" emri, Medine münafıklarının durumuna uymaz. Peygamber (s.a.v.) Medine münâfıklanyla ne savaşmış, ne de onlara öteki müslüinanlardan ayrı, sert bir işlem yapmıştır. Zaten yapsaydı, tslâm toplumu tehlikeli bir biçimde bölünürdü. Çünkü Medine münafıkları, genellikle etkili kişilerdi. Bunların başı olan Abdullah ibn Übeyy'in münafıklığı biliniyordu ama öteki münafıklar tanınmıyorlardı. Tanınmayanların öldürülmesi de söz konusu olamaz. Doğrusu, bunlar müslüman görünen veya müslümanlara dost görünen Mekke yöresindeki Arap kabilelerdir.

Demek ki 89 ncu âyet, müslüman görünüp de güç durumlarda müslümanlara yardım etmeyen, hattâ onların aleyhine çalışan hainlerin öldürül-mesirîi, onlara güvenmemeyi, onları dost ve yardımcı edinmemeyi emretmektedir. Buna göre savaştan kaçan kimsenin hükmü idamdır. 90 ncı âyette savaş ve barış hukukunun esaslarını ortaya koyan yüce Allah buyuruyor ki: Sizinle aralarında bir andlaşma, ittifak bulunan bir topluma katılan, yahut size gelip ne sizinle ne de kendi toplumlariyle savaşmak istemediklerini bildiren, tamamen tarafsız kalmak isteyen kimselere düşmanlık edilmez, öyleleri, kendi hallerine bırakılır. Allah dileseydi, bunları da müslümanlara musallat ederdi, bunlar da müslümanlara karşı, kendi toplumlariyle birlik olup savaşırlardı. Bunların, müslümanlarla barış içinde olmayı istemesi, Allah'ın, müslümanlara bir lûtfudur. Öyleyse bunlar sizi bırakır, sizinle savaşmaz ve size boyun eğerlerse artık bunlara karşı düşmanca davranmaya Allah müsaade etmez.

Âyetin birinci şıkkında müslümanlarla arasında antlaşma bulunan toplum ile kasdedilen, Eşlem veya Müdlic Kabilesidir. Hilâl ibn 'Uveymir el-Eslemî, Hz. Peygamber (s.a.v.)e gelip kendisine isyan etmemek, ona karşı başkasına yardım etmemek ve kendisine sığınana da iltica hakkı tanımak üzere Allah'ın Resulüyle antlaşma yapmıştır[1972] Müdlic Kabilesinden Surâka ibn Mâlik'in de, kavmini kendi hali üzre bırakması, kendilerinin de müslümanlara karşı Kureyş'e yardım etmemeleri, Kureyş müslüman olduğu takdirde kendilerinin de müslüman olacakları hususunda andlaşma yaptığı rivayet edilmektedir.

İşaret edilen toplum, hangi toplum olursa olsun, âyet» bir barış esası getirmektedir: Barış yapılan topluma iltica edenlere de andlaşma hükümlerini geçerli kıldığı gibi, tarafsız kalmak isteyenlere de can güvenliği garantisi vermektedir. Demek ki müslümanlara saldırma yana saldırılmaz.

Âyeti kerîme, müslümanlan; müttefiklerine, onlara sığınanlara, müslümanlarla savaşan kimselere mensup olsalar dahi, müslümanlarla savaşmak istemeyip tarafsız hareket eden insanlara karşı savaşmaktan menediyor. Böylece müslüman olmayanlar siyasî bakımdan dört grupa ayrılmaktadır:

1) Antlaşma yapan (müttefik)ler, 2) Müslümanların müttefiklerine iltica edenler, 3) Tarafsızlar. Bu üç zümreye karşı savaşmak yasaklanmıştır, 4) Düşmanlar. Bunlar, müslümanlarla barış andlaşması yapmayan gayri müs-1 imlerdir. Bunların ülkeleri Dâr-ı harb sayılır.

Bu âyetin, Tevbe Sûresinin: "Haram aylan çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah, bağışlayan, esirgeyendir. "[1973]âyetiy-le neshedildiği, îbn Abbâs'tan rivayet edilirse de bu rivayet, Kur'ân'ın açık hükmüne aykırıdır. Çünkü ahde sadakat, Kur'ân'ın temel prensibidir. Tevbe Sûresinin beşinci âyeti, müslümanlarla aralarında bir andlaşma bulunmayan, müslümanlann can düşmanı müşrikler hakkındadır. Tevbe Sûresinin, adı geçen âyetinden önce ve sonra gelen âyetleri, müslümanlarla ant la ş malı bulunan kimseler, antlaşmalarına sadık kaldıkları sürece antlaşma hükümlerine riâyet edilmesini emretmekte: "Ancak antlaşma yaptığınız müşriklerden hiçbir şeyi size eksik bırakmayan, (bütün antlaşma şartlarına uyan) ye size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların antlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın. "[1974] buyurmaktadır. Kaldı ki zimmî'yi hatâ ile öldürene diyet, kasden öldürene bir kavle göre iki kat diyet, bir kavle göre de kısas lâzım geleceğine dair hadîsler vardır ki fıkıh imamları bu hadîslere istinâd etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

[1970] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm: 5/321; Câmi'u'l-beyân: 5/198; Mefâtîh: 10/222

[1971] Tefsîr, Nisa Sûresi; İbn Hanbel, Musned: 4/184; Câmi'u'l-beyân: 5/192; Mefâtîh: 3/415; el-Câmi: 5/306

[1972] Mefâtîhu'l-ğayb: 1/418

[1973] Âyet: 5

[1974] Tevbe Sûresi: 4

"Kim antlaşmalt olan (barış antlaşması yapılmış, kendisine can güvenliği tanınmış toplum fertlerinden) birini öldürürse cennetin kokusunu alamaz. Oysa cennetin kokusu, kırk yılda ancak gidilebilecek bir mesafeden duyulur."[1975]
Sonuç olarak âyetin hükmü, yukarıda belirlenen üç grupa da uygulanır. Bunlar fert olsun, toplum halinde olsun fark etmez. Hiçbirisini öldürmek caiz değildir. "Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü taşımaz. "[1976] âyeti de suçsuzlara dokunulmayacağını bildirmektedir, Islâmda haksız yere saldırı yasaktır. "Allah, saldırganları sevmez. "[1977]

91 nci âyette de yine ikiyüzlü bir başka toplumun tutumu anlatılmaktadır. Bunlar, müslümanlardan emin olmak, öldürülmekten, esir olmaktan kurtulmak için Allah'ın Elçisine ve ashabına karşı müslüman görünüyorlar, kendi toplumlarına karşı da onlardan görünüyorlar; müslümanlarla beraber müslüman gibi davranıyorlar, kâfirlerle beraber de kâfir gibi hareket ediyor, onlar gibi putlara tapıyorlardı.
Mücâhid'in nakline göre bunlar, Mekke halkından bir gurup idi. Hz. Peygamber (s.a.v.)e gelip müslüman görünüyorlar, Kureyş'e döndüklerinde onlarla beraber puta tapıyorlardı. Böylece her iki tarafı da memnun etmek istiyorlardı. Tarafsızlıklarına asla güvenilemeyen bu kimseler, müslümanlarla savaştan vazgeçmezler ve onlarla tam barış içinde olduklarını açıkça göstermezler, müslümanlardan ellerini tamamen çekmezlerse, yaltaklandıkları toplumlara uygulanan hüküm, bunlara da uygulanır. Müslümanlar, savaşdan vazgeçer, kâfirleri desteklemez, müslümanlarla barış içinde olduklarını ilân ederlerse bunlara karşı da savaşılmaz. Barış isteyenlere barış ile karşılık verilir. İslâmın amacı barıştır.
Savaş sırasında insan, düşman sanarak hatâ ile bir mü'mini öldürebilir. Sonra Öldürdüğünün, mü'min olduğu ortaya çıkarsa ne olacaktır? İşte yüce Allah, bu durumu belirtmek üzere buyuruyor ki:

92- Yanlışlık dışında bir mü *min bir mü 'mini öldüremez. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle âzâdetmesi ve (ölenin) ailesine de bir diyet vermesi gerekir. Eğer (ölenin ailesi), bağışlar (diyetten vazgeçer)lerse başka. (Öldürülen) mü'min, düşmanınız olan bir topluluktan ise mü'min bir köle âzâdetmek gerekir. Ve eğer sizinle kendileri arasında andlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü 'min bir köle âzâdetmek lâzımdır. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardı ardına oruç tutması gerekir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
93- Her kim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası, içinde sürekli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazabetmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir âzâb hazırlamıştır!

Tefsîr:

92- Müslüman, kasden bir müslümam öldüremez. Şayet öldürürse, kendisi de öldürülür. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Allah'tan başka tanrı olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Resulü olduğuna tanıklık eden bir müslümanın kanının kimseye helâl olmadığını, ancak kasden adam öldürenin evli iken zina edenin, dînden dönüp cemâatten ayrılanın kanının helâl olduğuun bildirmiştir. Bu kimseleri öldürme yetkisi de herhangi bir ferdin değil, devleti temsilen devlet başkanınındır. Yani bir kişinin idamına ancak mahkeme karar verebilir ve bunu kişiler değil, devlet uygular. Devlet başkanının onaylayacağı idam karan, kesinlik kazanır.
92 nci âyetin iniş sebebi hakkında başlıca üç rivayet vardır. Bunlardan birine göre Ebucehl'in anne bir kardeşi olan 'Ayyaş, müslüman olmuştu. Ebu-cehil, arkadaşı Haris ibn Yezîd ile birlikte 'Ayyâş'a işkence ederdi. Bu Haris, müslüman olmuş, hicret etmişti. Fakat 'Ayyaş onun müslüman olduğunu bilmiyordu. Kendisine yaptığı işkenceyi unutmayan 'Ayyaş, Mekke'nin fethi gününde Hâris'e rastlayınca onu öldürdü. Sonradan onun müslüman olduğunu öğrenince pişman oldu, Allah'ın Resulüne durumu arz etti, bu âyet indi.<" Bir rivayete göre de sahâbilerden Ebu'd-Derdâ', öldürmek üzere saldırdığı adam şehâdet getirdiği halde, samimi olmadığını sanarak onu öldürmüş, bu âyet inmiştir.[1978] Fakat Buhârî ve Müslim'de bu olay başka bir âyet münasebetiyle anlatılır ve Ebû'd-Derdâya değil, başkasına nisbet edilir.
Üçüncü rivayete göre de müslümanlar, Uhud'da Huzeyfe ibn el-Yemân'ın babası Yemân'ı müşrik sanarak yakalayıp öldürmüşler, bu âyet onun hakkında inmiştir.
Birinci rivayet çürük görünmektedir. Çünkü Müslüman olup hicret eden Hâris'i, 'Ayyâş'ın tanımaması, onu hâlâ müşrik sanması uzak bir ihtimaledir. Hicret edenler birbirlerinden haberdar olmazlar mı?
Kaldı ki, bu rivayete göre âyetin, Mekke'nin fethinden sonra inmiş olması gerekir. Oysa bu âyetlerin, Uhud Savaşının ardından indiği belli olmaktadır. Zaten "Sûre de Medine devrinin ilk yıllarında inmiştir." îkinci rivayet zaien ileride gelecek âyetin iniş sebebi olarak anlatılır ve o âyet için uygundur. Üçüncü rivayet daha doğru görünmektedir.
Demek ki âyeti kerîme, bu anlatılan olaylara benzer bir olay üzerine inmiştir. Ve bir müslümanın, diğer bir müslümam kasden öldüremeyeceğini, ancak yanlışlıkla, düşmana atarken müslümana değmesi, müslümam kâfir

[1975] Buhâri, Cizye: 5, Diyât: 30; Ebû Dâvûd, Cihâd: 153; TirmiH, Diyât: 11; Ncsâ'î, Kasâme: 51; tbn Mâce, Diyâl: 32
[1976] Isrâ Sûresi: 15
[1977] Bakara Sûresi: 190
[1978] İbn kesîr, 1/534

sanması gibi bir hatâ ile bir müslüman bir müslümam öldürdüğü takdirde cezasının şöyle olduğunu bildirmiştir:
1) Öldürülen kimse, müslüman bir topluluktan ise öldüren, ceza olarak mü'min bir köleyi hürriyete kavuşturur, öldürdüğü kimsenin ailesine de diyet verir. Ancak maktulün ailesi diyetten vazgeçerse diyet düşer. Keffaret ve diyetten sonra da tevbe etmesi, Allah'tan mağfiret dilemesi gerekir.
2) Öldürülen kimse, kâfir ve düşman bir topluluğun mensubu ise öldürenin, sadece mü'min bir köleyi hürriyete kavuşturması ve günahından da tevbe etmesi gerekir. Düşmana diyet verilmez.
3) Öldürülen kimse, müslümanlarla antlaşması bulunan bir topluluktan ise, yine köle âzâdı, maktulün ailesine diyet verilmesi gerekir.
4) Öldüren kimse, keffaret için âzâd edecek köle bulamaz veya buna gücü yetmezse iki ay üst üste oruç tutar.
Öldürülen kimse müslüman ise tam diyet, gayri müslim ise bazı bilginlere göre yine tam, bazılarına göre de yarım diyet verilir. Beyhakî'nin Züh-rî'den nakline göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ve dört Halîfe zamanında yahudî ve hınstiyanm diyeti, müslümanm diyetinin aynı idi. Fakat Muâviye, gayri müslimin diyetinin yarısını ödeyip, yarısını da Beytu'l-mâle bıraktı. Ömer ibn Abdul'-Azîz de gayri müslim diyetinin yarım olmasına hükmetti.[1979]
Ödenecek diyet miktarına gelince hadîslerde zikredilen miktarlarda farklar görülmektedir. Nesâ'î, İbn Huzeyme, îbn Hibbân, Hâkim ve başka mu-haddislerin rivayetlerine göre Resulûllâh, Yemen'e yazdığı mektupda diyetin deveden verilirse yüz deve, altından verilirse bin dinar olduğunu belirtmiştir[1980] Câbir*in rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.) elbise sahiplerine (elbise-cilik yapanlara) ikiyüz elbise diyet takdir etmiştir.[1981] Hz. Ömer ise altunu olanlara bin dinar, varik (para) sahiplerine oniki bin dirhem diyet takdir etmiştir.[1982]
Beyhekî'nin kaydına göre Peygamber (s.a.v.), hatâ ile öldürmeğe dört-yüz dînâr ya da bunun karşılığı varik koymuş ve diyeti deve fiyatlarına göre belirlemiştir. Deve fiyatları artınca diyeti de artırmış; diyeti dörtyüz ile se-kizyüz dînâr ya da bunun karşılığı sekizbin varik yapmış; sığır sahiplerine de ikiyüz sığır diyet koymuştur.
Bir başka rivayete göre de Peygamber devrinde diyet sekizyüz dînâr, sekizbin dirhem idi. O zaman Kitâb ehlinin diyeti, müslümanın diyetinin yarısı İdi. Hz. Ömer'in halifeliğine kadar bu miktarlar kaldı. Hz. Ömer halîfe olunca halka: "Develer pahalandı" diyerek altını olanlara bin dînâr, varik (gümüş parası)ı olanlara oniki bin dînâr, sığır sahiplerine ikiyüz sığır, koyun sahiplerine iki bin koyun, elbisecilere ikiyüz hülle (elbise) koydu. Zim-mîlerin diyetini artırmadı, olduğu gibi bıraktı"[1983]
Zührî, Sevrî, Zeyd ibn Alî ve Ebû Hanîfe'ye göre zimmî'nin diyeti, müs-lümanın diyetinin aynıdır. Çünkü kısası emreden Bakara: 178-179'uncu, ve lsrâ: 33'ncü âyetlerin hükmü geneldir. Kısas ve diyetle ilgili âyetlerde müslüman, zimmî ayırımı yapılmamıştır. İmam Ahmed'e göre amden öldürmede böyledir ama hatâ ile öldürmede zimmî'nin diyeti, müslümanın diyetinin yarısıdır. Bu görüş ayrılıkları, rivayetlerde ki ihtilâflardan doğmaktadır. Ama bu birbirine aykırı rivayetler göz önünde tutulmazsa âyette, insanlar arasında bir fark bulunmadığı, hepsinin diyetinin aynı olduğu anlaşılır.
Peygamber devrinde dahi diyetin, develerin fiyatlarına göre ayarlanması, deve fiyatlarında artış oldukça diyetin de artırılması, dörtyüz dinardan se-kizyüz dînâra çıkarılması; Ömer devrinde de yeniden bir ayarlama yapılması gösterir ki diyet, zamanın şartlarına göre takdir edilmektedir. Herhalde o zaman ikiyüz elbise, ikibin koyun kadar değerli idi.
Ehli sünnet ulemâsına göre diyeti, öldürenin kendisi değil, âkilesi yani en kuvvetli taraftan mîrası düşen akrabası verir. Eğer adamın âkilesi yok, ya da fakir ise diyeti Beytulmal'dan (devlet bütçesinden) verilir. Diyetin en yakın akraba olan âkileye düşeceğine dair bu ictihâd "Hiçbir günahkâr, diğerinin günah yükünü çekmez. "[1984] âyetine ay kındır. Ancak bu konudaki hadîsler, âyeti tahsis etmiş oluyor. Fakat Ebubekr el-Asamm ve bütün haricîlere göre diyet âkileye değil, katilin kendisine düşer. Bunlar, bu görüşlerini beş aklî delil ile kanıtlamışlardır[1985]
Diyetin, üç yıl içinde taksit taksit ödeneceği belirtilmektedir.
Bu âyette, mü'min olan katilin durumu belirtilmiştir. Fakat bundan gayri müslim olup müslümanlarla antlaşman bulunan bir topluma mensup kimsenin, yanılgı ile Öldürmesinden ötürü maktulün ailesine diyet vereceği anlaşılır. Ancak gayri müslim katile keffaret gerekmez. Çünkü keffarette ibadet anlamı vardır. Mü'min olmayanlar, inanmadan önce ibadetle yükümlü değillerdir.
93- Yüce Allah, hatâ ile müslümanı öldürüp sonra tevbe edeni affeder. Fakat nefis savunması olmadan kasden bir müslümanı öldüren kimse, büyük cezaya çarptırılır. Kasden bir müslümau öldürenin cezası, ebedî olarak cehennemdir. Adam öldürmek, şirke yakir bir günah olduğu için Allah, bunu şirkle beraber saymıştır: "Ve o (mü'mVi/e/- ki Allah ile beraber başka tanrıya yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldqı canı haksız yere Öldürmezler, zina da etmezler..."[1986]
Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle büyümüştür:

[1979] Beyhakî, Diyât, Diyâtu ehli'z-zimmeti, es-Sunen: 8/102; Tefsîru'l-Kâsimî, S/1450
[1980] Nesâî, Kasâme: 47
[1981] Ebû Dâvûd, Diyât: 16
[1982] Muvatta', Kİtâbu'1-Ukul: h. 2
[1983] Beyhakî, Diyât: bâbu a'vâzi'1-ibil, es-Sunen: 8/77
[1984] lsrâ Sûresi: 15
[1985] Mefâtîhu'1-ğayb: 3/424-25
[1986] Furkan Sûresi: 68

"Kıyamet gününde insanlar arasında hikmü verilecek ilk dâva, kan dâvalarıdır. "[1987]
"Dünyanın tamamen yok olması, Alim indinde müslüman bir adamın öldürülmesinden daha hafiftir. "[1988]
"Gökler ve yer bir adamı öldürmek ân birleşmiş olsa, Allah onların hepsini cehenneme yuvarlar."[1989]
"Her kim yarım sözcükle de olsa bir müslümanın öldürülmesine yardım ederse kıyamet gününe, iki gözünün artana (Allah'ın rahmetinden umutsuzdur) yazısı yazılmış olarak gelir. [1990]
İbn Abbâs'tan gelen bir hadîse göre kisden bir mü'mini öldürenin tev-besi makbul değildir. Ibn Abbâs: "Her kin bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası, içinde ebedî kalacağı cehennendir!" âyetinin, Kur'ân'dan inen son âyet olduğunu ve bunu nesheden bir fi/et bulunmadığını söylemiştir[1991] Zeyd ibn Sabit, Ebu Hüreyre, Abdullah ibn Cmer gibi bazı sahâbîler de kasden bir mü'mini öldürenin tevbesi olmayacağım kanidirler. Bu konuda çok hadîs vardır.
Fakat selef ve halefin çoğunluğuna göre kasden de olsa adam öldüren kişi tevbe eder, iyi amel işlerse tevbesi kabüîdiür, Allah onun kötülüklerini iyiliklere değiştirir. Maktulün uğradığı zulne karşılık da nimetler verip onu memnun eder ve hakkını helâl ettirir.
"De ki: Ey nefislerine karşı aşırı gider, kullarım, A ilah 'in rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağşlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. " âyeti, şirk de dahil, he: türlü günahın affedileceğini bildirmektedir. Cemî'an kelimesi, bütün günahan içine almaktadır. Fakat: "Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz bunun dışında kalan (günahj/ar/,dilediği kimseye bağışlar. "[1992] âyeti, şirki af dışında bırakmıştır. Yüce Allah, şirk dışında bulunan her günahı affedeceğine göre kasden adam öldüreni de dilerse affeder. "Her kim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir! "[1993] âyeti de kasden bir mü'mini öldürenin cezasını bildirmektedir. Normal olarak onun cezası budur. Fakat Allah dilerse onu affeder. O, dilediğini yapar.
Hâliden kelimesinin kökü olan hulûd, uzun zaman kalmak demektir. Kasden mü'min öldüren, çok uzun süre cehennemde kalacaktır ama sonunda yine oradan kurtulacaktır. Çünkü kalbinde zerre kadar iman bulunan kimsenin cehennemden çıkacağına dair mütevatir hadîsler vardır.[1994]
Kıyamet gününde maktulün, katilden hak istemesine gelince: 'Amden kati, insan haklarına saldırıdır. İnsan haklarına saldın, sırf tevbe ile kalkmaz, gasbedilen hakkı geri vermek gerekir. Gasbedilen, saldırı ile elden alınan hakların, sahiplerine geri verilmeden tevbe ile kalkmayacağı hakkında icmâ' vardır. Şayet gasbedilen hakkı geri vermek mümkün değilse hakkına saldırılmış bulunan kişi, hakkını ister. Her hak istemenin, mutlaka ceza ile sonuçlanması gerekmez. Zira olur ki katilin iyi amelleri bulunur, bunların tamamı veya bir kısmı maktule verilerek maktul razı edilir. Yahut da Allah, dilerse maktule, uğramış olduğu zulme karşılık cennette nimetler, yüksek dereceler vererek onu razı eder. Katili de tevbesi ve iyi amelleri yüzünden affedip cennete sokar.
Kasden bir adamı öldürenin dünyadaki cezası kısastır. Fakat maktulün velileri, kısastan vazgeçip diyet alabilirler. Kasden adam öldürenin diyeti, diyet-i muğallaza, hatâ ile Öldürme diyetinin iki katı, ya da onun üçte bir veya dörte bir fazlasıdır.[1995]

94- Ey inananlar, Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayın, dinleyin, size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek "Sen mü'min değilsin** demeyin. Çünkü Allah'ın yanında çok ganimetler vardır. Önceden siz de öyle idiniz. Allah size lütfetti (imana geldiniz). O halde iyice anlayın (dinleyin, peşin hüküm vermeyin). Çünkü Allah, yaptıklarınızı haber almaktadır.

Tefsir:

94- Savaş için yola çıkan bir grup müslüman, yanında birçok ganimeti, ya da koyunları bulunan bir adama rastladılar. Adam bunlara selâm verdi. Fakat müslümanlar, onun gerçekte kâfir olup can korkusuyla selâm verdiğini sanarak onu öldürdüler .[1996] Olayı duyan Allah Elçisinin, çok canı sıkıldı:
"— Adamın karnını yarıp baktınız mı?" diyerek bu işi yapanları azarladı. Ve bu olay üzerine yukarıdaki âyet indi. Allah'ın Elçisi, Öldürülen kimsenin diyetini ve alınan malını, ailesine geri vermelerini emretti.
Allah'ın Elçisi, bu öldürme olayını hatâ ile öldürme saydığı için maktulün ailesine diyet verilmesini, katile de bir müslüman köle âzâd etmesini emretmiştir. Yoksa müslüman olduğunu söyleyen birini öldüren kimsenin, kısas gereği öldürülmesi lâzımgelir.
8u olayda öldüren ve öldürülenin kimlikleri hakkında çeşit ti rivayetler vardır. Bu ayrıntılara girmeğe gerek

---

[1987] Buhârî, Diyât: 1; Müslim, kasâme: b. 8, h. 28
[1988] TirmiS, Diyât: 7
[1989] Tirmi2î, Diyât: 8; İbn Kesîr: 1/535
[1990] tbn Mâce, iyât: 1
[1991] Buhârî, Tefsir: Müslim, Tefsîr
[1992] Nisâ* Sûresi: 48
[1993] Nisa' Sûresi: 93
[1994] Buhârî.'Tevhîd: 24, 36; Müslim, İmân, h. 81, 82, 83
[1995] et-Tefsîru'I-hadîs, 9/142
[1996] Buhârî, Tefsîr, Nisa' Süresi: Tirmizî, Tefsîr: Nisa Süresi

yoktur. Rivayetlerin özeti, yukarıda anlatılan olaydır.
cümlesinde iki anlam muhtemeldir. Birincisi: "Önceden, siz de kavminden korktuğu için müslüman olduğunu gizleyen o öldürdüğünüz adam gibi idiniz, dininizi gizliyordunuz, Allah size lütfetti de güçlendiniz, "şeklindedir. îlk müslümanlar, Hz. Ömer müslüman oluncaya dek dinlerini gizlerlerdi. Hattâ belki Hz. Ömer'in müslüman olmasından sonra da dinini gizlemek zorunda kalan zayıf, korumasız müslümanlar vardı. İkinci ihtimâli anlam da şöyledir: "Önceden siz de o Öldürdüğünüz adam gibi inkâr içinde idiniz, Allah lutfiyle size hidâyet etti."
Yüce Allah, bu âyetle müslümanlara, Allah için savaşa çıktıklarında sadece kâfir olan ve saldıran düşmanla savaşmalarını, selâm verip müslümanlığını açığa vuran kimsenin gerçekten müslüman olup olmadığını iyice anlayıp dinlemeden sırf dünya malına tamah ederek onu öldürmemelerini emretmekte, Allah'ın yanında pek çok ganimet bulunduğunu, Allah'ın dilediğine bol nimetler vereceğini, dünya malı için adam öldürülemeyeceğini bildirmektedir. "Can korkusuyla kâfirlerin yanında imanını gizleyen birini neden hor görüyorsunuz? Siz de daha önce kâfirlerin yanında imanınızı öyle gizliyordunuz. Hattâ daha önce siz de inkârda idiniz. Allah'ın lûtfuyla imana geldiniz, güçlendiniz." buyurmakta ve âyetin sonunda da: "Araştırınız!" emriyle müslüman bir insana, ya da düşman olmayan birine saldırmama buyruğunu pekiştirmektedir.

95- İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, malla-riyle, canlariyle Allah yolunda cihâd edenler bir olmaz. Allah, malla-riylef canlariyle cihâd edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah, hepsine de güzellik vazetmiştir ama mücâhid-lerin ödülünü, oturanlarınkinden çok daha üstün kılmıştır: 96- Kendi katından yüksek dereceler, bağış ve rahmet. Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

Tefsîr:

95-96 ncı âyetler, Allah yolunda mallariyle, canlariyle cihâd eden mü'-minlerin, özürsüz olarak evlerinde kalan mü'minlerden üstün olduğunu bildirmektedir. Bu iki âyet hakkında bir iniş sebebi rivayet edilmemiştir.
Herhalde bazı müslümanlar, inançlarında şüphe olmadığı halde psikolojik veya herhangi bir sebeple cihâda katılamamışlar, bunların Allah indin-deki durumları sorulunca da cihâda katılanlarla katılmayanların mertebesini belirtmek üzere bu âyetler inmiştir, öayru utt'd-darari (zarar sahibi, özürlü olandan başka) cümlesi, maddî bir özürle cihâda katılamayanları bu hükümden istisna etmektedir. Bir özürle cihâda katılamayanların sevabı eksilmez, derecesi düşmez. Çünkü yüce Allah: "Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değillerdir.) Kim Allah'a ve Elçisine itaat ederse (Allah), onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar.... "[1997] "Zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara, Allah ve Elçisi için öğüt verdikleri takdirde (savaşa katılmamalarından Ötürü) bir günah yoktur. "M buyurmuştur.
Hz. Peygamber (s.a.v.), cihâda katılmak istedikleri halde katılamayan Özürlü mü'minlerin de aynen cihâda katılmış gibi sevâb alacaklarını açıklamıştır. Zeyd ibn Sabit şöyle diyor: "Allah'ın Resulü (s.a.v.) bana âyetini yazdırdı. Ben âyeti yazarken îbn Umm-i Mektûm geldi. A 'mâ olan îbn Umm-i Mektûm,
— Ya Resulâllah, eğer cihâd yapabilecek güçte olsaydım, elbette cihâda giderdim, dedi.
"(kalabalık yüzünden) Hz. Resulün dizi, benim dizimin üzerinde iken yüce Allah, Resulüne vahiy indirdi. Resulün dizi, üzerimde o kadar ağırlaştı ki dizimin kırılacağını sandım. Sonra ondan vahiy hali açıldı. Allah, ğayru ulî'd-darari (özürlü olanlar hariç) cümlesini indirdi."^
Ahmet ibn Hanbel, bu hadîsi daha açık olarak şöyle kaydetmiştir: Zeyd dedi: "Bir gün Peygamber (s.a.v.)in yanında oturuyordum. Vahiy geldi, kendisini sekine (huzur, kendinden geçme hali) kapladı. Sekine onu kaplayınca bacağı, bacağımın üstüne düştü. Vallahi, Allah Elçisinin bacağından daha ağır bir şey görmemiştim. Sonra bu hal kendisinden gidip Allah 'm Elçisi açılınca:
— Zeyd, yaz» dedi:
*Ben de hemen bir kürek kemiği aldım, âyeti yazdım. A 'mâ olan îbn Ümm-i Mektûm geldi. Cihâd edenlerin faziletini duyunca ayağa kalktı:
"— Ya Resulâllah, kör ve benzerleri gibi cihâd yapamayanların durumu ne olacak? dedi."
"Vallahi, îbn Umm-i Mektûm henüz sözünü tamamlamadan Allah'ın Elçisini tekrar sekine kapladı. Yine bacağı bacağımın üstüne düştü. İlkinde olduğu gibi yine büyük bir ağırlık hissettim. Sonra açıldı:
"— Oku, dedi, okudum. Peygamber (s.a.v.) ziyade edildi dedi. Onu da yazdım. Vallahi kemikte çatlak üzerine düşen o ilâveyi hâlâ görür gibiyim. [1998].
Bu rivayetnin, asıl âyetin inişinden sonra 'Abdullah ibn Ummi MektÛm'un üzülmesi üzerine ayrı olarak indiğini söylüyor ama ben böyle bir şeye ihtimâl vermiyorum. Yalnız başına böyle iki kelimenin inmesi anlamsız olur. Allah ne indireceğini bilir. "Kişiyegücünün üstünde bir şey yüklemez." Zâten özürlülere cihâda gitmeleri farz kılınmamıştır. Özürsüz olarak cihâda gitmeyenler mücâhidlerden derece itibariyle geri kalırlar. Ama özürlü mü'minler, üstlerine düşen görevi yapıyorlarsa, savaşa katılmadıklarından dolayı geri kalmaz, mücahidlerle aynı dereceye ererler.
96 ncı âyette cennet derecelerinden söz edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cennette yüz derece

[1997] Fetih Sûresi: 15-17
[1998] Musned: 5/190-191

vardır ki, Allah onları, yolunda cihâd edenlere hazırlamıştır. Her derece arasında gökle yer arası kadar mesafe mevcuttur. Allah'tan isteyinceFirdevs'i isteyiniz. Çünkü Firdevs, cennetin ortası ve en yükseğidir. O 'nun üstünde Rahman 'in Arşını görüyorum. Cennetin nehirleri oradan fışkırır. "[1999]
Âyetin ifadesine göre cihâd eden mü'minler, cihâda gitmeyenlerden üstündürler. Ama Allah, bütün mü'minlere güzellik va'detmiştir. Bu da cihâdın farz-ı 4ayn değil, farzı kifâye olduğunu gösterir. Çünkü farz-ı *ayn olsaydı bunu yapmayanda hiçbir fazilet kalmaz, tersine o kimse günahkâr olurdu. Halbuki âyete göre cihâda gitmeyen müminde de fazilet var ama onun fazileti, cihâda gideninkinden aşağıdır. Cihâd, amellerin en güzelidir.

97- Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler: "Ne işte idiniz (dininiz için ne yapıyordunuz?)" dediler. (Bunlar): "Biz yeryüzünde âciz düşürülmüştük." diye cevap verdiler. Melekler dediler ki: "Peki, Allah 'm yeri geniş değil miydi ki onda göç ed(ip gönlünüzce yaşayabileceğiniz bir yere gid)eydiniz?" tşte onların durağı cehennemdir, ne kötü bir gidiş yeridir orası!
98- Yalnız hiçbir çareye gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan, gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hâriç.
99- Çünkü Allah 'in, onları affetmesi umulur. Allah, çok affeden, çok bağışlayandır.
100- Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Elçisi için göç etmek amaciyle evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun ödülü Allah'a düşer. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Tefsir:

97-100 ncü âyetler, müslümanların yurduna göç etmeyip imkânları olduğu halde puta tapanların yurdunda kalan müslümanların durumunu anlatmaktadır. Mekke'de müslüman olduğu halde imanını açığa vuramayan, dininin gereklerine göre yaşayamayan bazı müslümanlar hakkında inmiştir.
97 nci âyetin ifâdesinden bunların dinden dönmedikleri, müslüman kaldıkları, fakat imanlarının gereklerini yapamadıkları, inançlarını gizli tuttukları anlaşılmaktadır. Küfür diyarında böyle ölünceye dek baskı altında yaşamaya razı olmakla da kendi canlarına, ruhlarına yazık etmişlerdir. Bu âyette: "Melekler, nefislerine yazık eden kimselerin canlarını alırken " ifâdesinden, can alan meleklerin tek değil, çok olduğu anlaşılır. Biz bu âyeti bu konudaki diğer âyetlerle birlikte mütâlâa edince her insanın canını almakla görevli bir melek bulunduğu kanısına varmaktayız. Her insanın canını, ayrı bir melek aldığı ve canı alınan kimseler de çok olduğu için melekler» çoğul olarak kullanılmıştır.
100 ncü âyette geçen mürâğamen kelimesi, rağeme fi'lindendir. Mürâ-ğame, bir toplulukla ilişkiyi kesmek, bir topluluğun rağmına (istememesine, çekememesine rağmen) onlardan ayrılmaktır. "Yer yüzünde birçok mürâ-ğame ve bolluk bulur'* cümlesi, hicret eden kimse, yeryüzünde barınacak, hoşlanmadığı şeylerden kurtulacak birçok yer ve bol rızık bulur demektir. Ya da mürâğamen kelimesi, irğâm kökünden gelirse hicret eden kişinin, düşmanını kıskandıracak, içinde yaşadığı düşmanları hasedden çatlatacak derecede güzel yerlere, bol imkânlara, rahat geçim şartlarına kavuşacağını anlatır.
97 nci âyette hicret imkânı bulunan kimsenin, zayıflığını bahane ederek müşrikler arasında ezgin durmağa razı olması kınanmaktadır. Hicret, göç etmek demektir. Fakat Kur'ân'da Allah rızâsı için, din uğruna göç etme anlamında kullanılmıştır. Elinde göç imkânı varken puta tapanlar arasında oturup onların baskılarına, hakaretlerine razı olmak, hattâ savaş çıkınca onların ordulannda asker olup müslümanlara karşı savaşmak, onların düşüncelerini benimsemek demektir. Kişi sevdiğiyle beraber olduğuna göre müslüman-ların düşmanlarını isteyerek destekleyenlerin yeri de elbet cehennem olacaktır.
Tefsirlerin açıklamasına göre bir yerde dininin gereklerini yapamayan kişinin, imkân bulduğu takdirde başka yere, müslümanlann arasına hicret etmesi farzdır. Ancak hicret etme imkânı bulamayan güçsüz erkekler, kadınlar ve çocuklar bundan bağışlanmıştır. Onlar, hicret etmekle yükümlü değillerdir.
Fakat puta tapanlarla beraber oturmaya gönlü razı olmayıp herşeye rağmen hicret edenler eziklikten kurtulur, ferahlığa, bolluğa özgürlüğe kavuşurlar. Hicret eden kimse, henüz varmak istediği İslâm yurduna varmadan ölürse o, hicret edenlerin sevabını alır. Allah onun mükâfatını eksiksiz verir.
Mekke'de müslüman olanlardan bir kısmının oradan ayrılamayıp, müşriklerle beraber kaldıkları, hattâ Bedir Savaşında onlarla beraber müslümanlara karşı savaştıkları, tefsirlerde anlatılır. Herhalde böylelerinin sayısı çok azdı. Çünkü müslümanlann, Mekke'de kalsalar bile müşriklerle beraber müslümanlara karşı savaştıklarına dair yeterli delil yoktur. Gerçi Peygamberimizin amcası Hz. Abbâs, müşriklerin safında Bedir Savaşına katılmıştı ama o zaman henüz müslüman değildi.
O Hayber Fethinden önce müslüman olmuş, fakat müslümanhğını gizIemiş, ancak Mekke'nin Fethi gününde açıklamıştır.[2000]
Hicret imkânı bulamayan zayıflar mazur sayılırlar. Abdullah ibn Ab-bâs diyor ki: "Ben ve annem?, Allah'ın

[1999] Buhârî, Cihâd: bâbu derecâti'l-mucâhidîn
[2000] el-tsti'âb: 2/812

mazur saydıklarından idik.[2001]
Mekke halkı arasında kalan müslümanlardan bazıları, hayatlarının sonunda artık küfür diyarında yaşama ızdırabına dayanamayarak Medine'ye hicret ederken yolda vefat etmişlerdir. Tefsirlerde bu konuda çeşitli isimler verilir. Hattâ a'mâ ya da hasta bir müslüman: "Yalnız hiçbir gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç.." âyetinin indiğini haber alınca: "Ben zenginim, çare bulurum" demiş, Peygamber (s.a.v.)in yanına gelmek üzere yola çıkmış, fakat yolda vefat etmiştir. İşte 100 ncü âyetin, bu ve benzerleri hakkında indiği rivayet edilir.
"İnanıp da hicret etmeyenler, hicret edinceye kadar sizin onlarla velayet ilişkiniz yoktur (siz onların velîsi değilsiniz). "[2002] âyeti, hicreti farz kılmıştır. Burada kasdedilen hicret, müşriklerin elinde bulunan Mekke'den, Medine'ye hicrettir. Fetihten önce bu hicret farz idi. Ama Fetihten sonra Mekke'den Medine'ye göç anlamındaki özel hicret kalkmıştır. Çünkü artık Mekke İslâm yurdu olmuştur. Ancak mutlak anlamda hicret devam etmekdedir. Allah'ın Elçisi: "Fetihten sonra hicret yoktur, ancak cihâd ve niyyet vardır'[2003] buyurmuştur. Bu hadîs artık Mekke'den hicreti kaldırmıştır. Fakat müslü-manlara baskı yapılan her küfür diyarından İslâm yurduna hicret, farzdır.[2004]
Hafız îbn Hacer al-'Askalânî'ye göre hicret iki türlüdür. Biri korku diyarından güven diyarına hicret, diğeri küfür diyarından İslâm diyarına hicrettir. Mekke'den Habeşistan'a hicret ve Allah'ın Resulünün hicretinden önce Medine'ye göç, birinci tür hicret idi. Hz. Peygamber'in Medine'ye yerleşmesinden sonra Medine'ye hicret ise ikinci tür hicrettendir. Ama Mekke fethedildikten sonra Mekke'den hicret kalkmıştır. Her küfür diyarından hicret ise devam etmektedir.
Abdullah ibn Ömer'in de belirttiği üzre dünyada küfür diyarı var olup kâfirlerle savaş sürdükçe küfür diyarından hicret de devam edecektir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Düşmanla çarpıştldığı sürece hicret devam eder. "[2005] buyurmuştur. Bu hadîse göre hicretin farz olduğu küfür diyarı, savaşın sürdüğü, müslümanın baskı ve zulüm altında tutulup dinini açığa vuramayaca-ğı ülkedir. Fakat müslümanların, dinî gereklerini yapabildikleri, İslâm ülkeleriyle barış veya ittifak antlaşması yapmış memleketlerden hicret etmek farz değildir. Çünkü oralarda insan, dinini izhardan ve dininin gereklerini yerine getirmekten korkmaz. Bugün en geniş anlamiyle özgürlüğün bulunduğu, herkesin inancında tamamen serbest olduğu Avrupa ve Amerika'dan hicret etmek farz değildir. Ama durum değişir, bu ülkeler müslümanlarla savaşa girer ve buralarda yaşayan müslümanlar da onların ordulariyle beraber müslümanlara karşı savaşa zorlanırlarsa o zaman oralardan İslâm diyarına hicret etmek farz olur.
Daha Önce de söylediğimiz gibi bir göçün hicret olması için, Allah ve Resulü uğruna yapılmış olması gerekir, Allah'ın Elçisi bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ameller, niyyetlere göre değerlendirilir. Kim Allah ve Resulü için hicret ederse o, Allah ve Resulü için hicret sevabını alır. Kim de elde etmek istediği dünya malı, ya da evleneceği kadın için hicret ederse onun hicretinin karşılığı da hicret ettiği şeydir. "

101- Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Muhakkak ki kâfirler sizin açık düşmanıntzdır.
102-Sen de içlerinde bulunup, onlara kamet okuyarak onlara namazı başlattığın zaman onlardan bir bölük seninle beraber namaza dursun ve silâhlarını da yanlarına alsınlar. (Namazda olanlar), secde edince arkanıza geçsinler, bu kez namaz kılmayan öteki bölük gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar, korunma (tedbirlerini ve silâhlarını da alsınlar, înkâr edenler istediler ki siz silâhlarınızdan ve eşyanızdan gaflet etseniz de birden üzerinize bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Ama korunma (tedbir)n/z/ alın (uyanık bulunun). Allah, kâfirlere alçaltıcı bir azâb hazırlamıştır.
103- Namazı bitirdiğiniz zaman ayakta, oturarak ve yanlarınız üzerinde (uzanarak) Allah 'ı anın; güvene kavuştunuz mu namazı (tam) kılın. Çünkü namaz, müzminlere vakitli olarak farz kılınmıştır.
104- O topluluğu takibetmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, onlar da sizin acı çektiğiniz gibi acı çekmektedir. Üstelik siz, Allah'tan, onların ummayacakları şeyleri ummaktasınız- Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Tefsir:

101-102 nci âyetlerin değindiği konu, hep düşman saldırısı, savaş konusudur. Bu âyetlerde savaş durumundaki ibadetten söz edilmektedir. Birinci âyet, yolculuk esnasında kâfirlerin saldırısından veya her hangi bir tehlikeden korkulduğu takdirde namazın kısaltılmasında bir günah olmadığını belirtmektedir.
Bu âyetin, yalnız savaş yolculuğu değil, genel olarak bütün yolculukları kasdettiğini söyleyenler varsa da bu görüş, âyetin sözgelimine uygun düşmediği gibi anlamına da uygun düşmez. Zira Hz. Âişe'den gelen sahih bir hadîse göre: "Namaz ikişer rek'at olarak farz kılındı. Peygamber (s.a.v.)in hicretinden sonra sefer namazı yine iki

[2001] Buhârî, Tefsîr: Nisa* Sûresi
[2002] Enfâl Sûresi: 72
[2003] Buhârî, Cihâd, bâbu fadli'l-cihâdi ve's-siyer; Müslim, İmaret, h. 85; Tirmİzî, Siyer: 32; Nesâî, Bey'at: 15
[2004] Tefsîru'l-Kâsimî, 5/1491
[2005] İbn Hanbel, Musned: 5/270

rek'at olarak kaldı, hazar namazı (yolculuk olmayan zamanlardaki namaz) artırıldı. "[2006] Hz. Ömer de: "Muhammed (s.a. v.)in kendi diliyle ifade buyurduğuna göre sefer namazı iki rek'attir. Cuma namazı iki rek'attir. Bayram namazı iki rek'attir. Bunlar tamdır, kısaltılmış değildir."[2007] demiştir.

Bu hadîsler, seferi namazın, kısaltma değil, asanda tam iki rek'at olduğunu ve sünnet yoluyla bu namazların böyle kaldığını, hazardaki namazların artırıldığım açıkça bildirmektedir. O halde normal yolculuk esnasındaki namazda bir kısaltma yoktur, o zaten aslında kısadır. Peygamber (s.a.v.) yolculukta, dört rek'atli namazları dâima iki rek'at kılmıştır, yolculukta bunları dört kılan, sünnete aykırı davranmış olur.

Bu âyet, savaş için çıkılan yolculukta düşman saldırısı gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalınınca namazın kısaltılmasında bir sakınca olmadığnı bildirmektedir. O zaman bu kısaltma, iki rek'atli namazın bir rek'at kılınması anlamına gelir. Süddî şöyle demiş: "Seferde namazı iki rekat kılarsak bu, kısaltma değil, tam kılmadır. Ancak kişi, kâfirin saldırmasından korkarsa o zaman kısaltılmış namaz bir rek'attir. "[2008]

Seferde namazın, bu âyet hükmünce kısaltıldığını söyleyenler, kısaltmanın ruhsat olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre "Üzerinize günah yoktur" cümlesi, farziyyet bildirmez, cevaz ve ruhsat bildirir (müsaade ifade eder). Mücâhİd, Tâvûs, Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel bu görüştedir. Buna göre yolculukta dört rek'atli namazı tam kılmak da caizdir. Nitekim Hz. Osman da Mina'da böyle yapmış, tam kılmıştır.

İbn Abbâs, İbn Ömer, Câbir ibn Abdullah ve Ebû Hanife'ye göre yolculukta namazın kısa oluşu, bu âyetin hükmü gereği değildir, namaz aslında kısadır. Yolcunun namazı tam iki rek'at olduğundan onun, namazı dört rek'at kılması caiz değildir. Hz. Osman'ın, Mina'da namazı tam kılmasına da Abdullah ibn Mes'ûd karşı çıkmış: "Ben, Hz. Peygamber'e arkadaşlık ettim, o ikiden fazla kılmazdı. Ebubekir, Ömer ve Osman da böyle yapardı. Fakat Osman, hilâfetinin sonlarında namazı tam kılmaya başladı. Benîm, ona karşı çıkışımın sebeplerinden biri budur."[2009] demiştir.

Kısaltma iki türlüdür: Kemiyet (nicelik) kısaltması, keyfiyet (nitelik) kısaltması. Kemiyet kısaltması, namazın rek'atlerini kısaltmak, dört rek'atli namazı iki rek'at kılmak şeklinde olur. Fakat üç rek'atli namazlar tam kılınır. Eğer âyet, bütün yolculukları kasdediyorsa, o zaman kemiyet kısaltması anlaşılır.

Namazın rek'at sayısını değil de kılınış biçimini kısaltmak ise keyfiyet kısaltmasıdır. Müfessirlerin birçoğu, âyette keyfiyet kısaltmasının kasdedil-diği kanaatindedirler. Âyetin sözgelimi de bu görüşü güçlendirmektedir. Çünkü konu, savaş konusudur, genel yolculuk söz konusu değildir. Sefer yolculuğundan söz edilmektedir. Bu yolculukta bir tehlike anında namazın keyfiyeti kısaltılabilir. Meselâ binek üzerinde olan kişi, yüzünün dönük olduğu yöne doğru sadece iki tekbir almak suretiyle namazını kılmış olur. Namazın rükû ve secdesi, kıyamı kalkmakta, namaz, namazın özü olan Allah'ı zikre dönüşmektedir ve iki tekbir İle namaz kılınmış olmaktadır. Bu âyet böyle korkulu bir durumu anlatmaktadır, yolcu namazını değil.[2010]

îbn Abbâs'a göre korku namazt bir rek'attir. Çarpışma esnasında yalnız bir tekbir dahi kâfi gelir. Fakat bilginlerden bir kısmına göre çarpışma anında namazı erteleme mubah olur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Ahzâb günü öğle ve ikindiyi ertelemiş, akşam namazından sonra önce bunları, sonra akşam ve yatsıyı kıldırmıştır.

ikinci âyette, korku durumunda cemâatle nasıl namaz kılınacağı açıklanmaktadır. Buna göre en büyük kumandan ve imam olan Allah'ın Elçisinden sonra onun yerine geçecek olan imam, askerleri iki kısma ayırır. Bir bölük, imam ile birlikte namaza durur, diğer bölük onları bekler. Birinci bölük, ilk rek'atin secdesini tamamlayınca kalkıp öteki bölüğün yerini alır. Bu defa nöbette olan öteki bölük gelip imam ile birlikte ikinci rek'ati kılar. Böylece her bölük, bir rek'at namaz kılar, imam ise iki rek'at kılmış olur. Bir kısım rivayetlere göre imam selâm verdikten sonra herkes kendi yerinde bir rek'at daha kılıp selâm verir.[2011] Fakat âyette herkesin kendi yerinde bir rek'at daha kılacağına dair bir hüküm görmüyoruz. Âyetten anlıyoruz ki bu kılış tarzı, bir kısaltmadır. Âdeta önceki âyetin izahıdır. Cemâat halinde imam iki rek'at, cemâat ise bir rek'at kılar. İmamın iki rek'at kılması da bütün askerlere namaz kıldırmak içindir. Böylece askerlerin hepsi, büyük imamın, büyük kumandanın arkasında namaz kılmış olur. Zaten îbn Abbâs'a göre korku namazı, bir rek'attir. Âyet de İbn Abbâs'ın görüşünü kuvvetlendirmektedir. İbn Ebî Hatim'in rivayetinde Câbir ibn Abdullah, Allah'ın Elçisi ile birlikte kıldığı korku namazım şöyle anlatmıştır:

"Seferde iki rek'at kılmak, namazı tam kılmadır, kısaltma değildir. Kısaltma, savaş zamanında yalnız bir tek rek'at kılmadır. Biz Allah'ın Elçisi ile birlikte savaşta idik. Namaz vakti geldi. Allah'ın Elçisi, askerlerden bir bölüğünü saf düzenine koydu, bir bölüğünü de düşmana karşı yöneltti. Saf-takilere bir rek'at kıldırdı, iki secde yaptı. Sonra bunlar kalkıp arkadakile-rin yerine gittiler, onların yerine durdular. Bu kez onlar geldiler, Allah'ın Elçisinin arkasında durdular. Allah'ın Elçisi onlara da bir rek'at kıldırdı ve iki secde yaptı. Sonra Allah'ın Elçisi ve arkasındakiler selâm verdiler. Arkada bekleyenler de bulundukları yerde selâm verdiler. Allah'ın Elçisi iki rek'at, ötekiler de birer rek'at kılmış oldular."

[2006] Buhârî, Salât: 1
[2007] İbn Mâce, İkâmet: 73
[2008] İbn Kesîr, 1/546
[2009] Buhârî, Taksîru's-salât: 2; Tefsîru'I-Kâsimî: 5/1510-11
[2010] Ibn Kesîr: 1/546
[2011] Buhârî, Salât; bâbu ğazavâti Zâti'r-Rikâ'; Müslim, Musâfirîn, h. 305-306

Câbir'den naklettiği aynı mealde bir hadîste, Allah Elçisinin, seferde askerleri iki bölüğe ayırıp her bölüğe bir rek'at kıldırdığını, böylece askerlerin birer rek'at, Allah Elçisinin ise iki rek'at kıldığını söyleyen.[2012] İmam Ahmed ibn Hanbel, Korku Namazı hakkında rivayet edilen hadîslerin hepsiyle amel edilebileceği kanısındadır.[2013]

Korku namazının, bu şekilde bir imam arkasında kılınmasının, Allah Elçisine mahsus olduğunu, ondan sonra neshedildiğini söyleyenler de varsa da âyetin neshedildiğine dair bir delil yoktur. Allah'ın Elçisinden sonra gelen halifeleri, ondan feyz alan din âlimleri de onun yerine geçer, korku namazı yine böyle kılınabilir.

Korku namazında namaz kılanların, silâhlarım üzerinde bulundurmaları emredilmektedir. Bu, ihtiyatî tedbirdir. Çünkü silâh bırakılırsa tekrar toparlanıp silâhı almak, zaman kaybettirir, bu da düşmana zaman kazandırabilir. Düşmana, saldırı fırsatı bulacak zaman bırakmamak için silâhın, askerin üzerinde bulundurulması emredilmiştir.

Fakat yağmur, hastalık gibi nedenlerle silâhın taşınması çok güç olur, yağmur vurmakla silâhın bozulması tehlikesi bulunursa o zaman silâh hemen yanına bırakılabilir. Ama daima uyanık bulunmak ve düşmana gafil avlanmamak gerekir.

Hâzin'in rivayetine göre âyetler şu münasebetle inmiştir: Allah'ın Resulü, ashabiyle birlikte *Usfana[2014] geldi. Önlerinde de Hâlid ibnu'l-Velîd kumandasında müşrik ordusu vardı. Allah'ın Elçisi, öğle namazım kıldırdı. Müşrikler dediler ki: "Biz gaflete geldik, eğer namazda iken onlara saldır-saydık çok iyi olurdu!" Fakat müslümanlann, öğle namazından daha çok üzerine titredikleri ikindi namazları olduğunu düşünerek o namazda müslümanlann üzerine saldırmayı tasarladılar. Bunun üzerine öğle ile ikindi arasında bu âyetler indi. Allah'ın Elçisi de âyetin tanımladığı şekilde ikindi namazını kıldırdı.[2015]

'Usfân olayı, Hudeybiye barışındadır. Halbuki bu âyetlerin daha önce inmiş olması, tercihe şayandır. Çünkü Allah Elçisinin, korku namazını birkaç yerde kıldırdığına dair rivayetler vardır. Meselâ Zî-Kurad'da, Zâtu'r-Rikâ'da korku namazı kıldırmıştır.[2016] Müşriklerin, 'Usfan'a gelen Allah Elçisine ve ashabına namazda baskın yapmayı tasarladıkları ve bu yüzden Re-sulullah'ın, *Usfan*da korku namazı kıldırdığı Nesâ'ide de anlatılmaktadır^ fakat orada bu olay üzerine âyetin indiğinden söz edilmemiştir. Resulullah, 'Usfan'dan önce de korku namazı kıldırdığına göre-çünkü Zî-Kurâd olayı da, Zâtu'r-Rikâ' olayı da Hudeybiye'den öncedir- âyetin 'Usfan'da indiğini söylemek hatâdır. Âyet, Uhud Savaşından sonraki zamanlarda inmiştir. Hep savaşlarla geçen bu yıllarda yüce Allah, indirdiği bu âyetlerle mü'minlere ihtiyatlı olmayı emretmiştir.

Gerçi âyet, savaş seferinden söz etmekle beraber diğer seferlerde de namaz kısa yani ilk farz kılındığı hali üzre kılınır. Ancak bu seferin uzunluğu üzerinde hayli görüş ayrılıkları vardır: Kimi, âyetin zahirine göre mesafe söz konusu olmadan, kısa, uzun her türlü yolculukta namazın kısa kılınabileceğini kimi üç mil yahut üç fersahhk[2017] kimi bir günlük, kimi iki günlük, kimi üç günlük mesafeyi, sefer mesafesi kabul etmiştir. Kimine göre de yaya ya da deve yürüyüşüyle üç gün-üç gecelik mesafe gerekir. Esasen sefer mesafesini belirleyen açık bir hadîs yoktur. Rivayetler arasındaki ihtilâflar, bu çeşitli görüşlerin doğmasına neden olmuştur. En doğrusu, kendisine yolculuk denebilecek bir yere giden kişi, namazı kısa kılabilir, orucu da yiyebilir. Köyünün, kentinin evlerini geçmekle de seferîlik başlar[2018].

103 ncü âyet de yalnız namazda değil, ayakta dururken, yatarken, her zaman, her yerde ve her durumda Allah'ı anmayı emretmektedir. Gerçi her namazdan sonra Allah'ı anmak teşvik edilir ama Özellikle korku namazından sonra "Allah'ı anınız" deniyor. Çünkü bu namazda namazın dış rükünleri kısaltılmıştır. Böyle durumlarda esas olan, namazın özüne dikkat çekilmektedir ki o da Allah'ı anmaktır. Kıyam, rükû' ve sücud, namazın kalıbıdır, Allah'ı anmak, namazın ruhudur. Tehlikeli durumlarda namazın kalıbı, dış şekli kısaltılmakta, hattâ tamamen kalıptan feragatla namaz, Özüne inhisar ettirilmektedir.

Bazı müctehidler, bilfiil savaş halinde dahi böyle Allah'ı anarak imâ ile
namaz kılınacağı kanısına varmışlarsa da Hanefî imamlarının içtihadına göre bilfiil çarpışma, namaza manidir. O zaman namaz, kazaya bırakılır. Nitekim Ahzâb Savaşında Allah'ın Resulü (s.a.v.), dört vakit namazı kazaya bırakmıştı[2019] İmam Evzâî de imaya muktedir olamayanların, çarpışma sona erinceye kadar namazı erteleyeceklerini söylemiştir.

Tehlikeli durumlarda namaz, böyle kısaltılarak: hattâ îma ile kılınır. Ama korku gidip güven gelince "Namazı tam olarak kılınız. Çünkü namaz, mü*-minlere vakitli olarak farz kılınmıştır." buyuruluyor. 103 ncü âyetin bu son cümlesi, namazın, belli vakitler içinde mü'minlere farz olduğunu bildirmektedir. Fakat bu vakitlerin hangi vakitler olduğu belirtilmemiştir.

Aşağıdaki âyetler, namazın farz olduğu vakitlere işaret etmektedir:

[2012] İbn Hanbel, Musned: 3/298. Bu hadis, Nesâ'İ, Salâtu'l-havfde de vardır. Hadis: 17.
[2013] Tefsîru'l-Kâsimî : 5/1524
[2014] Usfân, Mekke'ye 50 km. mesafede bir kasabadır. Cuhfe ile Mekke arasındadır. (Mu'cemu'l-buldân: 3/673).
[2015] et-Tefsîru'1-hadîs: 9/155
[2016] Nesâ'î, Salâtu'l-havf, hadis: 5,9; Te2hîbu Sureti Ibn Hişâm: 1/191
[2017] Bir fersah üç mildir, üç fersah dokuz mil eder. Bir mil altı bih zira', bir zira' genişlemesine yan yana konan ondört parmak eder. Bir parmak altı arpa dânesi genişligindedir. Kimine göre de fersah 5541 metredir. (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm: 5/371).
[2018] Kurtubî, el-Câmi': 5/355-356
[2019] Hak Dİni Kur'ân Dili: 2/1448

1. "Namazları ve orta namazı koruyun, gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun. "[2020]
2. "Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl... "[2021]
3. "Güneşin (ufukta batıya doğru) kaymasından, gecenin kararmasına (yatsı vaktine) kadar namaz kıl ve sabahın Kur'âmnfı, uzunca Kur'ân okunan sabah namazını) da (unutma). Çünkü sabahın Kur'ânı görülür. "[2022]
4. "Onların dediklerine sabret, güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini överek teşbih et; gece saatlerinin bir kısmında ve gündüzün taraftarında (O'nu) teşbih et ki memnun olasın. "[2023]
5. "öyle ise akşama girerken ve sabaha ererken A İlah 'ı teşbih (etmeniz gerekir). Göklerde ve yerde, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz zaman da hamd, O'na mahsustur. "[2024]
Bu âyetlerde başlıca namaz vakitlerine işaret edilmektedir: Bunlar gündüzün iki ucu, ortası, gecenin gündüze yakın saatleridir. Gündüzün iki ucu, sabah ve akşam vakitleridir. Âyette öğle vakti, tesbîh edilecek zaman olarak gösterilir. Tesbîh ile kasıt namaz ise bundan öğle namazı anlaşılabilir. Gecenin gündüze yakın saatleri, bir kırâete göre de saati, yatsı namazı olarak tefsir edilir. Âyetlerde sadece üç namaz vaktine işaret vardır. Diğer vakitler hadîslerin tefsîriyle sabit olmuştur.
104 ncü âyet de düşmanı takipte gevşeklik göstermemeyi, bu konuda asla yılmamayı emretmekte; mü'minlerin, Allah'tan, kâfirlerin umamaya-cağı şeyleri umduklarım belirterek onları cihâdda sebata teşvik etmekte ve Allah'ın ilim ve hikmet sahibi olduğunu hatırlatarak her konuda olduğu gibi savaş konusunda da ilim ve hikmetle, zamanın üstün tekniğiyle hareket etmelerini öğütlemektedir.

105- Biz sana Kitabı gerçek ile indirdik ki, insanlar arasında, Allah'ın sana gösterdiği biçimde hüküm veresin; hâinlerin savunucusu olma!
106- Allah'tan mağfiret dile. Kuşkusuz Allah bağışlayan, esirgeyendir.
107- Kendilerine hainlik edenleri savunma, zira Allah, daima hainlik yapıp günah işleyen insanı sevmez!
108- (Günâh işlerken) insanlardan gizleniyorlar da A ilah 'tan gizlenmiyorlar. Oysa geceleyin O'nun istemediği sözü söyle(yip plan kuraklarken O onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıkları herşeyi kuşatmıştır (hiçbir şeyi O'ndan gizleyemezler).
109- Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz; ya kıyamet günü onları kim savunacak, ya da kim onlara vekil olacak?
110- Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine zulmeder de sonra Allah '-tan mağfiret dilerse, Allah'ı bağışlayıcı ve esirgeyici bulur.
111- Kim bir günah işlerse onu kendi aleyhine kazanır. Allah, bilici ve hükümdardır.
112- Kim bir hatâ, ya da günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki büyük bir iftira ve açık bir günah yüklenmiş olur.
113- Allah Un sana lûtfu ve acıması olmasaydı, onlardan bir grup, seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar sadece kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana Kitabı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediğin şeyleri öğretti. Allah'ın sana lûtfu, cidden büyüktür.

105-113: Bu âyetlerde Peygamber (s.a.v.)e, Allah'ın gösterdiği yolda hak ile hükmetmesi, hainlere yan çıkmaması, onları savunmaması emrediliyor. Hainlerin, haksızı savunmak için kendi aralarında, Allah'ın razı olmayacağı şeyler kurduğu, haksızları savunmaya çaba harcadıkları, şu fani dünyada haksızları savunsalar bile kıyamet gününde, Allah'ın huzurunda onu savu-namayacaklar, herkesin, er geç yaptığı günahın cezasını çekeceği bildiriliyor ve devamla şöyle buyuruluyor:
Bir günâh işleyen kimse, yalanla bunu kapatma yerine Allah'a tevbe edip af dilerse bağışlayıcı ve esirgeyici olan Allah, onun günâhını affeder. Herkes ne yaparsa kendi lehine veya aleyhine yapmış olur. Bir suç işleyip onu başkasının üzerine atan, işlediği suçun günahı yanında büyük bir iftira günahını da yüklenmiş olur.
Hatîeh: Hatâ, yanılma demektir. Hatâ; daha ziyâde kasıtsız olarak yapılan küçük günâh, ism ise bile bile yapılan günâhtır. Bir suçu insanlardan gizlemek mümkün olabilir ama Allah'tan gizlemek mümkün değildir. Allah, herkesin ne yaptığını bilir.
Ey Muhammed, Allah'ın sana lûtfu ve acıması olmasaydı, az daha onlardan bir grup, yaldızlı sözleriyle seni yanıltacaktı, suçsuz bir insanın aleyhine hüküm verecektin. Onlar seni yanıltmaya çalışmakla aslında kendilerini yanıltmaktadırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Çünkü Allah sana Kitabı ve hikmeti indirmekte, bilmediğin şeyleri öğretmektedir. Yanıldığın hususlarda seni uyarmakta, gerçeği ortaya koymaktadır. Seni yanıltmaya çalışanlar, sonunda rezîl olurlar. Allah'ın sana lûtfu büyüktür.
Bu âyetlerin, Ebû Tı'ma[2025] ibn Ubeyrik hakkında indiği rivayet edilir. Çeşitli varyantları bulunan olayın özeti şudur:

[2020] Bakara Sûresi: 238
[2021] Hûd Sûresi: 114
[2022] Isrâ Sûresi: 78
[2023] Tâhâ Sûresi: 130
[2024] Rum suresi: 17-18
[2025] Tâ'nm üç harekesiyle de okunabilir. Ama kesre ile telâffuzu daha fasihtir

Medine'de Bişr, Beşîr ve Mubeşşir adında üç kardeş vardı. Düşük ve yoksul bir aileden gelen bu kardeşlere Ubeyrik oğulları denirdi. Ebû Tı'ma künyesiyle anılan münafık bir insan olan Beşîr, Allah'ın Elçisini ve sahabilerini yeren şiirler yazar, bu şiirleri başka meşhur şairlere nisbet ederdi. Bu adam, geceleyin Rifâ'a adında, yeni müslüman olmuş birinin odasının duvarını delmiş ve bir un çuvalı içindeki kılıç ve zırhını çalmıştı. Önce evine getirdiği bu çalıntı eşyayı, evinin aranmasından korktuğu için Lebîd ibn SehPin yahut bir yahudînin evine götürüp attı veya emaneten bıraktı.
Çuvaldan dökülen izleri süren arayıcılar, Ebu TYma'nın evine vardılar.
Ebu Tı'ma inkâr etti ve eşyayı götürüp bıraktığı yahudî'nin evini göstererek, "Herhalde falan çalmıştır" dedi. Gerçekten izi sürenler, yahudî'nin evine geldiler ve arayınca kılıçla zırhı orada buldular. Lebîd, ya da yahudî, bunları kendisinin çalmadığını, Ebu Tı'ma'nın kendisine emanet bıraktığını söyledi. Bu dâva Allah'ın Elçisine getirildi.
Ubeyrik Oğullarının mensub olduğu kabilenin ileri gelenleri, Allah'ın Elçisine geldiler, bu zavallılara iftira edildiğini yaldızlı sözlerle anlatıp, Re-sulûllah'tan bu zavallıları savunmasını rica ettiler. Allah'ın Resulü de yoksul haline acıyarak Ebû TVma'yı korumak ve onun lehine hüküm vermek istedi. İşte bu âyetler inip gerçeği ortaya çıkardı.
Bunun üzerine Ebu Tı*ma ibn Ubeyrik, cezadan kurtulmak için Medine'den kaçtı, Mekke'ye gitti, dininden döndü. Müşrikler arasında yaşamaya başladı. Ama yine hırsızlık ettiği için onu Mekke'den çıkardılar. Yolda bir kervana katıldı. Geceleyin onlardan da bir şeyler çalıp kaçtı. Kervan sahipleri onu takib edip yakaladılar ve taşla vurup öldürdüler.[2026]
Yüce Allah, bu âyetlerde hakimin, sadece Allah'ın gösterdiği yolda hüküm vermesini, tek ölçünün adalet olmasını buyurmaktadır. Hakkı arayıp ortaya çıkarmak, hakimin görevidir.
Âyetin çok önemli bir hükmü de savcılığa ve avukatlığa ilişkindir. Savcı ve avukatın, haksızı değil, haklıyı savunmaları emredilmektedir. Yüce Allah, "Hainlerin savunucusu, yani avukatı olma!** buyuruyor. Hainleri, haksızları savunmak, Allah'ın buyruğuna aykırıdır. Çünkü bu, adaletin sapmasına yol açar. Adaletin sapması da bir milletin mahvına sebeb olur.
Bazı kimseler, haklı olduktan halde haklarını savunamazlar, bu yüzden dâvayı kaybedebilirler. Bazı kimseler de güzel konuşma, çevrelerini etkileme kabiliyetine sahiptirler. Güzel konuşmaları, avukatların ustalıkla savunmaları sonunda dâvayı kazanabilirler. Bunlar iyi bilmelidirler ki dünyada bir menfaat sağlamış olsalar bile, o lehlerine tecellî eden hüküm, aslında onların lehine değil, aleyhinedir. Çünkü kıyamet gününde her işin dış görünüşü değil, içi ortaya çıkacaktır. İşte o haksız hükmün içyüzü de cehennem ateşidir.
"Allah'ın Resulü (s.a.v.) odasının kapısı önünde bir kavga işitti. (Dâvanın halli için) dışarı çıktı ve dedi ki: Ben de sizin gibi bir insanım. Bana dava gelir, belki biriniz, ötekinden daha güzel konuşur, ben de onun doğru söylediğini sanıp onun lehine hüküm veririm. Her kime bir müslümamn hakkını hükmetmiş isem bilsin ki o, ateşten bir parçadır. Artık ister atsın, ister bıraksın.'[2027]
Âhmed ibn Hanbel de şu hadîsi rivayet ediyor: "İki kişi, miras meselesinde Allah*ın Elçisine geldiler. Her ikisinin de delilleri yoktu. Allahm Elçisi buyurdu ki: 'Siz bana davanızı getiriyorsunuz. Ben de bir insanım. Olur,ki biriniz, delilini ötekinden daha güzel anlatır. Ben de duyduğuma göre aranızda hüküm veririm. Her kime kardeşine ait bir hakkı hükmedersem, onu almasın. Çünkü ona ateşten bir parça biçmişimdir. O hak, kıyamet gününde o kimsenin boynunda ateşte kızarmış bir demir parçası olur.' Adamların ikisi de ağladı. Herbiri 'Hakkım kardeşimindir1 dedi. Allah'ın Elçisi: 'Madem ki böyle diyorsunuz, öyleyse onu aranızda kardeş payı bölüştürünüz. Kur'a çekiniz ve her biriniz diğerine helâl etsin* buyurdu. "[2028]

114- Onların gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Yalnız sadaka, yahut iyilik, ya da insanların arasını düzeltmeyi emreden(m konuşması) hariç. Kim A ilah 'm rızasını kazanmak amaciyle bunu yaparsa, yakında ona büyük bir ödül vereceğiz.
115- Kim de kendisine doğru yol belli olduktan sonra Elçiye karşı gelir ve mü'minlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü yola yöneltiriz ve cehenneme sokarız. Ne kötü bir gidiş yeridir orası!

Tefsîr:

114-115: Necvâ, gizli konuşmak, gizli toplantı yapmak demektir. Yüce Allah, kötü maksatlar için gizli toplantılar yapmanın hayırlı olmadığını bildiriyor. Gerçekten cemaat içinde birkaç kişinin kendi aralarında gizli gizli konuşmaları, toplantılar, kulisler yapmaları, diğer insanlar yanında kuşku uyandırır. Fertler arasına soğukluk, fesat sokar. Ancak herkesin yararı için toplantılar yapmak meşru'dur. Âyette, sadaka vermek iyilik etmek, insanların arasını düzeltmek gibi maksatlar için toplantılar yapılmasında bir sakınca olmadığı belirtilmekte, Allah rızâsı için böyle toplantılar yapanlara mükâfat va'dedilmekte, doğru yol belli olduktan sonra Resule aykırı giden, mü'minlerin yolunu bırakıp başka yollara, başka düşüncelere sapan kimselerin cehenneme

[2026] İbn Kesîr, 1/551; Taberî, 5/265-270; TirmiS, Tefsîr, Nisa Sûresi: Tefsînı'l-Cevâhir: 3/77-78; Tabresî, 2/105
[2027] Buhârî, Mezâlim, bâbu ismi men hâşama fî bâtılın ve huve ya'lemuhû
[2028] Musned, 6/320; EbÛ DâvÛd, Akdıyc: 7

sokulacağı belirtilmektedir.
lslâmın esası doğruluktur. Yalan söylemek asla caiz değildir. Yalnız insanları barıştırmak, karı kocanın arasını bulmak, bir de savaşta düşmanı aldatmak için yalana müsaade edilmiştir. Başka hiçbir suretle yalan söylemek caiz değildir.
Bu iki âyetin de Ebû Tı'ma ibn Ubeyrik olayıyla ilgili olduğu, Ebû TVma*-yı temize çıkarmak için aralarında gizli toplantı yapan kimseler hakkında indiği rivayet edilir. Fakat bu âyetlerin anlamı, ferdî olaylar çerçevesini aşar. Bunlar, insanlık için çok Önemli ahlâk prensipleridir. Gerçekten kötü işler, şahsî çıkarlar için gizli toplantılar yapmak, toplumda şüphelerin uyanmasına, dargınlıklara sebeb olur. Ancak iyi maksatlar için toplanmak güzel sonuçlar doğurur.
115 nci âyet, mü'minlerin üzerinde ittifak ettiği fikre uymayı farz kılmıştır. İmâm Şafiî, bu âyetten icmâ'm hüccet olduğunu anlamıştır. İslâm ulemâ veya müctehidlerinin bir mesele Üzerinde birleşmesi anlamına gelen icmâ', dinî kaynaklardan biridir. Buna uymak farz, karşı gelmek ise haramdır.
Mü'minlerin yolu, Hz. Peygamber (s. a. v.)in yoludur. Allah Elçisinin yoluna aykın giden, zaten mü'minlerin yolundan ayrılmıştır. Fakat burada mü'minlerin yolunun ayrıca anılması önemli bir amaca yöneliktir. Allah Elçisinin, hakkında açıkça hüküm bildirdiği konularda ona aykırı davranmanın, mü'minlerin yoluna da aykırı olduğu aşikârdır. Fakat Allah Elçisinin, açıkça bir hüküm belirtmediği konularda mü'minlerin birleştikleri yoldan ayrılmak, acaba Allah Elçisinin yolundan ayrılmak sayılır mı diye bir şüphe hatıra gelebilir. İşte bu şüpheyi gidermek için Cenabı Hak, açıkça, mü'minlerin birleştikleri yolun yani mü'minlerin icma'ımn» Allah Elçisinin yolu olduğunu haber vermiş, mü'minlerin yolundan ayrılanların, Elçinin yolundan ayrılmış olacaklarını, dolayısiyle cehenneme gireceklerini duyurmuştur.
İcmâ', bütün müslüman bilginlerin, bir mesele üzerinde birleşmeleri, aynı kanaate varmalarıdır. İslâm tarihinde bütün müslüman âlimlerin tamamen ittifak ettikleri bir mesele hemen hiç yok gibidir. Bir kısmının benimsediği fikre, az veya çok diğer bir kısım karşı çıkmış, bir kısmının mekruh saydığını, başka bir kısmı mubah görmüştür. Bu bakımdan fıkhın tanımladığı biçimde icmâ', kolay bir şey değildir.
Âyetin kasdı, bile bile çoğunluğun yolundan ayrılıp kötü yola sapmak, gizli işler çevirmektir. Yoksa insan, samimi ictihadiyle, hakkında nass bulunmayan bir meseleye karşı çıkmakla günahkâr olmaz. Önemli olan, kişinin samimiyetidir. Günah olan, bile bile haksızlığa sapmak, doğru yoldan ayrılmak, hakkı bildiği halde bâtılın yanında yer almak, batılı savunmaktır.

116- Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başka herşeyi dilediğine bağışlar, Allah 'a ortak koşan da uzak bir sapıklığa düşmüştür.
117- O (Allah'a ortak koşsunlar, O'nu bırakıp birtakım dişilerden başkasına çağırmıyorlar ve onlar (hayırsız), âsî, şeytandan başkasına yalvarmıyorlar.
118- (O şeytan) ki Allah ona lanet etti ve o da: "Elbette senin kullarından belirli bir pay alacağım." dedi.
119-'Onları mutlaka saptıracağım» mutlaka onları boş kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim: Hayvanların kulaklarını yaracaklar, onlara emredeceğim: Allah Un yaratışını değiştirecekler!" Kim Allah 'in yerine şeytanı dost tutarsa, muhakkak ki açık bir ziyana uğramıştır.
120- (Şeytan) onlara söz verir, umut verir. Fakat şeytanın onlara sözü aldatmadan başka bir şey değildir.
121- îşte onların varacağı yer cehennemdir. Asla ondan kaçma (imkânı) bulamazlar.
122- tnanıp iyi işler yapanları da altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız, orada sürekli kalacaklardır. Bu, Allah Un gerçek va'didir. Allah 'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

Tefsîr:

116-122: Yüce Allah, bu âyetlerde önce, kendisine ortak koşma dışında dilediği herkesin her günahını bağışlayacağını bildirmektedir. Allah'a şirk (ortak) koşmak, affedilmeyecek bir günahtır. Çünkü îslâmın cevherine, kâinat gerçeğine aykırıdır. Allah'tan başkasını O'na ortak saymak, yaratılmış şeylerde birtakım tanrısal güçler vehm etmek, büyük cür'et, insan ruhunu alçaltan açık bir sapıklıktır.
Bu âyetin de Ebû Tı'ma ile ilgili olduğu söylenir. Çünkü Ebû Tı'ma, yukarıda anlatılan olaydan sonra cezadan kurtulmak için dininden dönmüş, Mekke'ye kaçıp müşrikler arasına katılmıştır. Yüce Allah, tek kurtuluş yolunun tevbe olduğunu hatırlatmaktadır. Allah, tevbe edenlerin günahlarını dilerse affeder.
117 nci âyette geçen inâs kelimesi, birkaç mânâya gelir. Ünsâ'mn çoğulu olan bu kelime, kadınlar anlamına geldiği gibi cansız eşyaya da inâs denir, tbn Abbâs ve Hasan(-i Basrî)den rivayet edildiğine göre odun, taş gibi cansız olan herşeye inâs denir. Bu takdirde âyetin mânâsı: Onlar cansız putlara yalvarmaktadırlar, demek olur. Fakat müşriklerin taptıkları tanrıların hepsi cansız değildi. Bu bakımdan inâs'm kadınlar mânâsına gelmesi, daha kuvvetlidir. Çünkü müşriklerin tanrılarının çoğu, kadın ismi taşırdı. el-Lât; el-Menât, el-'Uzzâ gibi. Ayrıca müşrikler, melekleri de Alah'ın kızları kabul ediyorlardı. Kadın telâkki ettikleri birtakım boş, kuru isimlere yalvarmakta, onlardan meded ummakta idiler.
Kadını en hor şartlar altında yaşatan putperestler, onu sadece bir şehvet âleti telâkki etmiş, şehvetleri uğruna âdeta kadına tapmış, onu tanrılaştırmalar ve tanrı diye taptıkları putları da kadın telâkki etmişlerdi. Bu, sadece

Araplar arasında değil, Romalılarda, Yunanlılarda, Mısırlılarda hep böyle olmuştu. Şehvet uğruna kadına tapılmış, çıplak kadın vücudu tanrılaştırıla-rak adına heykeller yapılmış, Güneş tanrıçası, Ay tanrıçası, Rüzgâr tanrıçası gibi çeşitli adlar altında yapılan kadın heykeller, dünyanın yöneticileri kabul edilmiştir. Bu şehvetin zebunu olan İnsanlardan kimi de dişilik ve erkeklikten uzak olan melekleri de kadın sanmıştır.
Bu tür düşünce ve inançların hepsi boştur.-Böyle şehvet kabarmasının ortaya çıkardığı kadın tanrılara yalvaranlar, aslında Allah'ın lanetine uğramış şeytandan başkasına tapulamaktadırlar. Çünkü onların kafalarına bu düşünceleri yerleştiren, onları şehvetlerinin tutsağı yapan, kafalarına hurafeleri, vehimleri yerleştiren şeytandır.
Bu âyette şeytân, mertd sıfatıyla nitelendirilmiştir. Merîd: âsî, itaat etmeyen; hayırdan, iyilikten tamamen arınmış demektir. Yaprakları dökülüp çıplak dalları ortaya çıkan ağaca şecerun merdâ denir. Şeytân da yaprakları dökülen ağaç gibi iyilik ve meziyetlerden arınmış, kendisinde serden başka bir şey kalmamıştır. İşte, şeytanın vesvesesiyle bunlar, boş kuruntulara saplanmışlar, Allah'ın yarattığı şeyleri değiştirmeğe, çirkinleştirmeğe kalkmışlar, hayvanların kulaklarını yarmışlar, onları kısırlaştırmış, yaratılış biçimini değiştirmişlerdir.
119 ncu âyette işaret buyuruları hayvanların kulaklarını yarma, Allah'ın yaratışını değiştirme şöyle olurdu: Araplar, bir dişi deve beş defa doğurur, beşincisi erkek olursa Bahire dedikleri o hayvanı putlarına adarlar, kulağını yarıp salıverirler, artık onu hizmette kullanmazlar, su ve otlaktan menetmezler, kesmezlerdi.
Hayvanın kulağını yarmak, Allah'ın yarattığı tabii biçimini bozmak, onu çirkinleştirmektir. "Allah'ın yaratışını değiştirecekler"cümlesi, Allah'ın yarattığı doğal şekli değiştirecekler, demektir. Bu, fıtratı değiştirme, bozma, çirkinleştirmedir. Tek Allah'a kulluk etmek demek olan İslâm da tabiî, insanın yaratılışına uygun dindir. Buna şirk karıştırmak da fıtratı bozmak anlamına gelir. Yüce Allah: "Sen yüzünü, Allah'ı birleyici olarak doğru dîne çevir: Allah'ın, insanları yarattığı fıtrata (yaratılış yasasına) uygun olan dine. Allah 'm yaratması değiştirelemez. İşte doğru din, odur.[2029] buyurmuştur. Bu, Allah'ın fıtratını değiştirmeyiniz, insanları tabii halinde bırakınız demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra onun ana babası, onu ya yahudî, yâ hınstiyan, ya da mecüsî yapar. Nasıl ki hayvan da bütün organları tam bir hayvan doğurur. Hiç kulağı kesik gö-rür müsünüz?'[2030] buyurmuştur.
Allah'ın yaratışını değiştirme hakkında çeşitli sahabe ve tabiûna atfedilen tefsirler vardır. Bunlara göre Allah'ın insanlığa uygun gördüğü tevhîd dinini değiştirmek, Allah'ın yaratışını değiştirmek olduğu gibi hayvanların kulaklarını kesmek, uzuvlarını sakatlamak, insanın tabii güzelliğini bozmak, kadının erkeğe, erkeğin kadına benzemesi gibi şeyler, hep Allah'ın yaratışını değiştirmektir.
Âyet, şeytanın insanın içine attığı, doğal durumu değiştirecek tezyinattan kaçınmayı gerekli kılmıştır. Kadî Beydâvî bu âyet üzerinde şöyle diyor: "Yani yüzünü, suret ve sıfatını değiştirecekler, demektir. Hâmî'nin gözünü çıkarmak, köleleri kısırlaştırmak, döğüm yapmak, dişleri kesip inceltmek, livâta, sevicilik, güneşe ve aya tapmak, Allah'ın fıtratı olan îslâmı değiştirmek, hep Allah'ın yaratmasını değiştirmedir."[2031]
Hz. Peygamber (s.a.v.)in, hayvanları ve insanları iğdiş etmeden menet-tiği gibi[2032] döğüm yapanlara, yaptıranlara, yüzünün kıllarım çekenlere de lanet ettiği rivayet edilir.
Hayvanların ve insanların kısırlaştırıİması, Allah'ın yaratışına aykırıdır. Neslin devamı için Allah'ın açtığı üreme yollarını kapatmaktır. Aynı şekilde bugün ortaya çıkan tüp bebek de kanımızca Allah'ın yaratma yoluna aykırıdır. Kulak dilme, hayvanı sakatlamaktır. Döğüm yapma da insanı gü-zelleştirmez, çirkinleştirir. Böyle hayvanları ve insanları sakatlayan, tabii güzelliği bozan işlemler, âyetin delaletiyle haram olduğu gibi hadîsi şeriflerle de menedilmiştir.
Ancak yüzün kıllarını çekmek gibi özellikle kadınların yaptıkları bazı tezyinat işlemlerini, haram sayan hadîslerin sıhhati üzerinde düşünmek gerekir. Çünkü güzelleşme, bilhassa kadının tabii ihtiyacıdır. Allah'ın Elçisi, yas zamanı dışında kadınların süslenmelerine müsaade buyurmuştur. Bu konuda Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bir hadîs ilginçtir:
Hz. Peygamber (s.a.v.), sakalını sarıya boyardı. Bir yere gitmiş olan kimsenin, evine geceleyin aniden çıkıp gelmesini hoş görmez, kadınlara taranma, süslenme fırsatı tanınmasını emrederdi. Câbir ibn Abdullah, diyor ki: "Biz Allah'ın Elçisi ile beraber bir gazadan döndük, Medine'ye geldiğimizde evimize gitmek istedik. Buyurdu ki: 'Durunuz, yatsı vakti evlerimize girelim ki saçı tozlanmış, karışmış olan kadınlar taransınlar, kocası yanında bulunmayan kadınlar, kıllarını gidersinler,'.[2033]
Demek ki âyette -kötü görülen şey, süslenmek, güzelleşmek değil, Allah'ın yaratışını değiştirecek biçimde doğal durumu bozmak, tabii güzelliği çirkinleştirmektir. Bazı kimseler, güzelleşeceğim derken yüzlerine âdeta ki-lolarca boya, allık, pulluk sürer, çeşitli kerih kokularla âdeta insanı tiksindirecek biçime sokarlar kendilerini. îşte bu, güzelleşmek değil, kişinin şahsiyetini bozması, şahsiyyetinden kaçmasıdır. Yoksa her insanın bir güzel tarafı, kendine Özgü bir kişiliği vardır. İşte onu değiştirecek şekilde değil, fakat güzelleştirecek biçimde süslenmek mubahtır, hattâ teşvik edilmiştir.

[2029] Rum Sûresi: 30
[2030] Buhârî, Cenâ'iz, bâbu mâ kîle fi evlâdi'l-müşrikîn
[2031] Envâru't-Tenzîl, âyetin tefsîri
[2032] Musned: 2/24
[2033] Müslim, imaret, b. 56, h. 181

Eşyanın fıtratını değiştirmek, şeytanın telkinidir. Şeytanın telkinine uyanlar, şeytana boyun eğenler, onun ardına takılıp cehenneme giderler. Ama inanıp Allah'ın emirleri uyarınca hareket edenler de ebedî cennetlere ulaşırlar. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah, sözünden caymaz, va'dini mutlaka yerine getirir.

123- (İş) ne sizin kuruntularınızla ne de Kitâb ehlinin kuruntula-rıyla olmaz. Kötülük yapan, onunla cezalandırılır ve kendisine Allah '-tan başka ne dost, ne de yardımcı bulamaz (Allah'ın vereceği cezayı hiç kimse ondan savamaz).
124- Erkek veya kadından her kim inana-narak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.
125- Hangi insan, din yönünden iyilik edici olarak yüzünü Allah'a teslim edip dosdoğru İbrahim dinine tâbi olandan daha güzel olabilir? Allah, ibrahim'i dost edinmiştir.
126-Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Allah(ın bilgisi), herşe-yi kuşatmıştır.

Tefsir:

123 ncü âyetteki hitabın müşriklere de müslümanlara da yönelik olması muhtemeldir. Eğer hitâb müşriklere ise mânâ: Ey müşrikler, gerçek ne sizin sandığınız gibi, ne de Kitâb ehlinin sandığı gibi değildir. Siz şeytanın iğvası-na kapılıp putlara Allah'ın kızları dediniz, onları Allah yanında sizin şefaatçileriniz sandınız, havyanlar in kulaklarını yardınız, bazı hayvanlara kutsallık atfettiniz, Allah'ın yaratmasını değiştirdiniz. Kitâb ehli de 'Uzeyr ve İsa'yı Allah'ın oğlu saydılar, yahudîlerden ve hırıstiyanlardan başkasının cennete girmeyeceğini sandılar. Oysa işin içyüzü ne sizin, ne de Kitâb ehlinin sandığı gibi değildir.
Âyetlerdeki hitabın, müslümanlara yönelik olduğunu söyleyenler ise -ki bu görüş daha kuvvetlidir- âyetlerin, müslümanlarla Kitâb ehli arasında geçen bir münakaşa üzerine indiğini rivayet ederler. Kitâb ehli (y ah udiler, hırıstiyanlar); "Bizim peygamberimiz, sizin peygamberinizden, Kitabımız da sizin Kitabınızdan öncedir. Allah, bizi sizden çok sever" demişler. Müslümanlar da: "Hayır, Allah bizi sizden daha çok sever. Çünkü bizim peygamberimiz, peygamberlerin sonuncusudur. Kitabımız da daha önceki Kitapların hükmünü kaldırmıştır" diye cevap vermişler, bu âyetler inmiş.
Yahudi ve hmstiyanların, birbirleriyle tartışmalarına Bakara Sûresinin 113 ncü âyetinde, her iki din mensuplarının müslümanlarla tartışmasına ve müslümanlara karşı üstünlük iddialarına da yine Bakara Sûresinin 111, 135 nci ve Mâide Suresinin 18 nci âyetlerinde işaret edilmiştir. Demek ki onlar: "Cennete yalnız yahudîler, ya da htrıstiyanlar girecektir'1 diye delilsiz olarak Allah'ın rahmetini sırf kendilerine tahsis edince müslümanlar da Allah'ın gönderdiği dinin en son şekline sahip oldukları için, Allah indinde en makbul insanların, kendileri olduğunu söylemişlerdir.
İşte bu tür tartışmalar üzerine inen bu âyetler, Allah katında makbul ve sevilir olmanın, öyle lafla olmayacağını, kötülük yapanların cezalanacağını, ilâhî dinlerin özüne uyan her erkek ve kadının da cennete gireceğini acikladıktan sonra bütün ilâhî dinlerin özünün, Allah'a teslimiyet olduğunu, Allah'a teslimiyetin de, üç ilâhî din peygamberinin atası olan İbrahim'in dininde sembolleştiğini bildirmektedir. Hem Hz. Musa'nın, hem Hz. isa'nın ve hem de Hz. Muhammed'in atası olan İbrahim Aleyhisselâm, puta tapmaktan tamamen uzak durarak Allah'a teslim olmuş, yalnız O'na kulluk etmiştir.
Hantf, bâtıl inançların hepsinden ayrılıp yalnız Hakk'a yönelen kimse demektir. Haiti ise insanın bütün gizli şeylerini bilen; sevgisi, insanın yüreğinin içine işleyen dost demektir. Allah'ın, İbrahim'i halîl edinmesi, onu sevip esrarına vakıf kılmasındandır. Yüce Allah, Hz, ibrahim'i, bazı sözlerle sınayıp insanlara imam (önder) yapmıştır. Göğün ve yerin melekûtunu gösterdiği Hz. İbrahim, oğlu da dahil, cihanda ne varsa hepsini Allah uğrunda fedadan kaçınmamış ve tamamen kendisini Allah'a vermiştir. Onun böylesine teslimiyetinin ödülü olarak da yüce Allah, onu kendisine halîl (dost) edinmiş ve belli başlı peygamberleri onun zürriyetinden getirmiştir.
Râzî, halîlin anlamını şöyle açıklıyor: "Ruh cevheri aslında nurlu, yüce olur, cismânî lezzetler ve ceset durumlariyle ilgisi azalır ve bu vasıftaki kutsal ruha kendisini cismânî bulanıklıklardan tamamen temizleyecek, kutsal nurunu artıracak birtakım ameller de katılırsa bu insan, cisim ve duygu bağlarından tamamen kurtularak kutsallık ve temizlik âlemine dalar. Bu insan bu mânâ âleminde yükselmeğe, güzel haller kazanmaya devam eder. Öyle bir dereceye gelir ki, Allah'tan başkasını görmez, Allah'tan başkasını işitmez, yalnız Allah ile hareket eder, yalnız Allah ile sakin olur, yalnız Allah ile yürür. Sanki Allah'ın celâl (ihtişam) nuru, bu kulun cismânî kuvvetlerinin hepsine nüfuz etmiş, onun içine geçmiş, özüne dalmış, mahiyetini sarmıştır. İşte böyle bir insan, gerçekten halîl diye nitelenir. Çünkü Allah sevgisi, onun bütün güçlerine işlemiştir. Peygamber (s.a.v.): "Allattım kalbime nur ver, gözüme nur ver, kulağıma nur ver, sağıma nur ver, soluma nur ver, üstüme nur ver, altıma nur ver, önüme nur ver, arkama nur ver, benim nurumu artir![2034] sözüyle bu duruma işaret buyurmuştur."[2035]
Allah, İbrahim Aleyhisselâm'in kalbine öyle bir sevgi ve korku vermişti ki kalbinin çarpışı, tıpkı kuşun havada

[2034] Müslim, Salâtu'I-musâfirîn, b. 26, h. 181
[2035] Mefâtîhu'1-ğayb: 3/474

kanat çırpması gibi uzaktan duyulurdu. Allah'ın Resulü (s.a.v.) de öyle idi. Çok ağladığı zaman göğsünden, tencerede kaynayan suyun sesine benzer bir ses işitilirdi.[2036] Allah'ın Resulü de hem Allah'ın halîli, hem de habîbidir. Kendileri: "Ben herkesin dostluğundan ayrıldım. Eğer halîl (dost) edinecek olsaydım, Ebubekir'i halîl edinirdim. Fakat arkadaşınız (yani kendileri), Allah'ın halîlidir.[2037] buyurmuşlar, başka bir hadîslerinde de: "İyi biliniz ki ben Allah'ın habibi (sevgi\\si)yim ama övünmem..." demişlerdir.[2038]
Millete İbrâhîm, İbrâhîm dini demektir. 125 nci âyette belirtildiği gibi kim İbrahim gibi Allah'ı birleyerek yalnız O'na teslim olur, O'na kulluk ederse, o kimse cennete girer. İster yahudî, ister hınstiyan, ister müslüman olsun. Fakat özünü Allah'a teslim etmeyen kimse, kuru dava ile üstünlük sağlayamaz, maddî kirlerden arınmamış ruhlar cennete giremez.
Bu âyetler, Islâmın özünü ortaya koymaktadır. İslâm, Allah'ı birleyen, O'nu tanıyıp yalnız O'na kulluk eden herkesi, sözde müslüman olmasalar bile gerçekte müslüman kabul etmekte ve cennetlik saymaktadır. İbn Kesîr: "İş, ne sizin kuruntularınız, ne de Kitâb ehlinin kuruntulariyle olmaz..." âyetinde Allah'ın insanları dinler arasında serbest bıraktığını söyledikten sonra şöyle diyor: "Bu âyetin anlamı şudur: Din, tahallî (bezenme, gösteriş) ve te-mennî (hayal) ile değildir. Fakat kalblere yerleşen ve amellerin de tasdik ettiği şeydir. Bir şeyi iddia eden, sırf kuru iddiâsiyle onu elde edemez. Lâf ile hak üzerinde olduğunu söyleyen herkesin kuru sözü dinlenmez. Ancak Allah'tan bir burhana sahip olmak gerekir."[2039]
124 ncü âyette geçen naktr kelimesi, hurma çekirdeğinin sırtındaki noktacığa denir ki hurma buradan filizlenir. Fetîl, çekirdeğin bir sıkkındaki iplikçik, nakîr çekirdekteki noktacık, kıtmîr de çekirdekteki lifçiktir. Üçü de Kur'ân'da geçer.
"Kim bir kötülük işlerse onunla cezalandırılır..." âyeti münasebetiyle bazı hadîsler rivayet edilmiştir. Bu hadîslere göre insan, yaptığı kötülüğün cezasını, dünyada da çeker. Hattâ mü'min insanın ayağının taşa değmesi, ayağına diken batması, başının ağrıması, hasta olması, yaptığı kötülüklere, işlediği günahlara keffaret olur. O inanan insan, başına gelen bu dünya mu-sibetleriyle günahından arınmış olarak âhirete gider. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Aşırı gitmeyiniz, orta yürüyünüz, doğru hareket ediniz- Müslümantn uğradığı her musibet, keffarettir. Ayağının sürçmesi, ayağına diken batması dahi (günahlarına keffaret olur)."
"Kim bir kötülük yaparsa onunla cezalandırılır." âyeti indiği zaman Hz. Ebubekir: "Ya Resulâllah, yaptığımız herşeyle cezalandırılacaksak, halimiz perişandır!* demiş, Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: "Hiç başın ağrı-maz mı, üzülmez misin? Sıkıntı ve güçlüklere uğramaz mısın? İşte bunlar, yaptığınız işlerin cezasıdır.II[2040]
125 nci âyette geçen muhsin kelimesi, işini güze! yapan demekse de dinde özel bir anlam kazanmıştır. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ihsanı şöyle tanımlamıştır; "Ihsân, Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na kulluk etmendir. Zira sen O'nu görmüyorsan da o seni görüyor. "[2041] Yani ihsan, kişinin yaptığı işleri, Allah'ın beğeneceği şekilde güzel yapmasıdır. Mü'minin hem dünyâ, hem de âhiret işleri güzel olmalıdır. Çünkü mü'min, herşeyi güzel yapan Allah'ın huyu ile ahlâklamr.

127- Senden, kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: "Allah, size onlar hakkında hükmünü açıklıyor: Kendilerine yazılmış olan (miras hakların)/ vermeyip kendileriyle evlenmek istediğiniz öksüz kadınlar, zavallı çocuklar ve öksüzlere karşı adaleti yerine getirmeniz hakkında Kitâbta size okunan (âyet)fer de (Allah'ın hükmünü açıklamaktadır). Yaptığınız her hayrı muhakkak ki Allah bilir."
128- Ve eğer bir kadın, kocasının huysuzluğundan, yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkana, anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Barış, daima iyidir. Zaten nefisler, cimriliğe hazır duruma getirilmiştir. Eğer güzel geçinir, (kötülükten) sakınırsanız Allah, yaptıklarınızı haber alır (yaptığınız güzel işler boşa gitmez).
129- Ne kadar isteseniz de kadınlar arasında (tam) adalet yapamazsınız, öyle ise (birine) tamamen yönelip ötekini askıda (kocasızmış) gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, sakınırsanız, Allah bağışlayan, esirgeyendir.
130- Eğer (eşler) ayrılırlarsa, Allah bol nimetiyle onların her birini zengin eder (digerine muhtaç eylemez). Allah(ın nimeti) geniştir, (O) hüküm ve hikmet sahibidir.
131- Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Sizden önce Kitâb verilenlere de, size de "Allah'tan korkun!" diye tavsiye ettik. Eğer inkâr ederseniz, (bilin ki) göklerde ve yerde olanların hepsi, Allah'ındır. Allah, zengindir, övgüyelâyiktir.
132- Göklerde veyerde olanların hepsi Allah 'indir. Vekil olarak Allah yeter.
133- Ey insanlar, (Allah) dilerse sizi götürür ve başkalarını getirir. Allah, bunu yapabilir.
134- kim dünya sevabını isterse (bilsin ki) dünya ve âhiret sevabı Allah kalındadır. Allah, işiten, görendir.
135- Ey inananlar, adaleti tam yerine getirerek Allah için şahitlik edenler olun, kendinizin, ana babanızın ve yakınlarınızın aleyhinde bile olsa, (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın).

[2036] İbn Kesir, 1/561
[2037] İbn Mâce, Mukaddime: 11
[2038] Tirmizî, Menâkıb, t; İbn murdeveyh (Tefsîru'l-KâsİmÎ, 5/1583).
[2039] İbn Kesir, 1/557
[2040] Taberî, CâmiVI-beyân: 5/294
[2041] Buhârî, İmân, bâbu suâli cibrîl en-NebİyyE (s..v.) anİTI-îmân.

Çünkü Allah, ikisine de daha yakındır (onları sizden çok kayırır). Öyle ise keyfinize uyarak doğruluktan sapmayın. Eğer (şahitlik ederken) dilinizi eğip bükerseniz, ya da doğruyu söylemezseniz, muhakkak ki Allah, yaptıklarınızı bilir.

Tefsir:

127- Fetva, güç bir meseleyi açmak, izah etmek demektir. Genç anlamındaki feladan gelir. Açıklamakla mesele kuvvet kazandığı için meselenin izahına fetva adı verilmiştir, istif tâ', fetva istemektir.
127 nci âyetten anlaşılıyor ki bazı müslümanlar, kadınların miras durumu veya yetim kızların mehirleri hakkında soru sormuşlar, bu sorunun açıklanmasını istemişler, bu münasebetle bu âyet inmiştir. Araplarda âdet şöyle idi: Adam, velisi bulunduğu yetim kızın malı varsa malına sahip olmak için
eğre kız güzelse onunla evlenir, çirkinse onu hayatı boyunca evlenmekten meneder, bu suretle onun malına konardı. İşte bu surenin baş tarafında üçüncü âyetten itibaren yetim kadınlara haksızlık edilmemesi, onlarla sırf malları için evlenilmemesi, onların mehrlerinin tam verilmesi, onların da erkekler gibi haklarının bulunduğu anlatılmıştır. Allah'ın, yetim kadınlar hakkında bildirdiği hükümler, onlardır. "Kendileri için yazılan (takdir edilen miras)/ vermeyip evlenmek istediğiniz kadınlar", cümlesi, yetim kızları nitelemektedir. Burada kasdedilen yetim kızlar, kişinin malına varis olmak için evlenmek istediği yetim kızlardır. İşte bunlar hakkındaki hüküm, Surenin baş tarafında açıklanmış, her hak sahibine düşen miras payı gösterilmiştir.
"Ve zavallı çocuklar hakkında da (fetva istiyorlar)." Câhiliyye devrinde kızlara miras verilmediği gibi küçük çocuklara da miras verilmezdi. Yüce Allah, gerek kızlar, gerek çocuklar hakkında surenin baş tarafında indirilen âyetlerde hüküm bulunduğunu bildirmektedir.
Sûrenin üçüncü âyetinde belirtildiği gibi yetimlere karşı adaletli davranmak şarttır. Mallarına konmak için onlarla evlenmek, ya da mallarına sahip olmak için onları evlenmekten menetmek haramdır. Ama adam, velisi olduğu yetim kızla malı için değil, fakat gönül arzusuyla evlenmek istiyorsa bunda bir sakınca yoktur.
Bazı müfessirler, "Onlar için yazılan (takdir edilen)" cümlesinin hem mehre, hem de mirasa delâlet ettiğini söylerler. Çünkü veli, ve vasîler, evlerinde bulunan yetimleri mallarına tamahan başkalariyle evlendirmez, ya kendileri onlarla evlenir, ya da onları oğullariyle evlendirip mallarını kendilerine mehr olarak alırlardı.
İmam Ebû Hanîfe, "Evlenmek istediğiniz kadınlar.." cümlesinden, küçük kızın babası ve dedesi dışındaki herhangi bir velisinin, onu evlendirebi-leceği hükmünü çıkarmıştır.
Aile ilişkilerine temas eden 128 nci âyetin, Hz. Peygamber'in zevcesi Şevde hakkında indiği rivayet edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) yaşlı olan Sevde'yi boşamak istedi. Allah Elçisinin zevceliği şerefinden yoksun kalmak istemeyen Şevde ise:
"— Ya Resulâllah, beni boşama, ben gecemi Âişe'ye vereyim, dedi." Allah'ın Resulü de bunu kabul edip Sevde'yi boşamaktan vazgeçti. İşte bu olay üzerine inen bu âyet, kocasının, kendisinden hoşlanmadığı için geçimsizlik etmesinden, yüz çevirmesinden korkan kadının, kocasiyle anlaşabileceğini, yatak, mehr ve miras hakkından vazgeçerek kocasının yanında kalabileceğini bildirdi.[2042]
Başka bir rivayete göre 128 nci âyet, Râfi' ibn Hadîc ve eşi hakkında inmiştir. Bu zât, evlendiği genç kızı, eski karısından fazla sevmiş. Buna dayanamayan eski karısını da boşamak istemiş, fakat kadın, ihmal edilse de duruma razı olacağını, boşanmak istemediğini söyleyince bu minval üzre anlaşmışlar, inen bu âyetler de bunun caiz olduğunu bildirmiştir[2043]
Âyetin hükmü ve Hz. Âişe'nin de açıklamasına göre adam karısından hoşlanmaz, boşamak isterse, kadın sadece geçiminin sağlanmasına razı olup kocasının yanında kalmak üzere anlaşabilir ve onun yanında kalır, çocuklarından ayrılmaz.
129 ncu âyet, Sûrenin başında, çok kadınla evlenmeyi sınırlayan 3 ncü âyeti tamamlamakta, onu tefsir etmektedir. Orada adalet mutlaktır, burada ise kadınlar arasında gözetilmesi farz olan adalet açıklanmakta, biraz kolaylık getirilmektedir.![2044]
Bir müslüman, en çok dört kadını nikâhı altında tutabilir. Fakat kadınlar arasında adalet yapması şarttır. Hepsini aynı derecede giydirmesi, yedirmesi, oturtması, hepsine aynı işlemi yapması gerekir. Bunları yapmak insanın elindedir. Fakat sevgi, insanın elinde olmayan bir şeydir. Hepsini aynı derecede sevmesi, her zaman mümkün değildir. Birini daha çok sevebilir. İşte yüce Allah, 129 ncu âyette bu duruma işaret ederek: Siz isteseniz de kadınlar arasında tam adalet yapamazsınız. Gönlünüze hakim olamayarak birini diğerinden fazla sevebilirsiniz. Fakat gönül durumunuz adalete engel olmamalıdır. Ötekinden tamamen yüz çevirip, onu kocasızmış gibi bir duruma sokmamahsınız. Sevgide de Ölçülü davranınız, buyurmaktadır.
Hz. Peygamber (s.a.v.)in vefatı sırasında nikâhı altında dokuz zevcesi bulunuyordu. O, hanımları arasında adaleti gözetir, her gece bir hanımının odasında kalırdı. Yaşlı olan Şevde ise, gece hakkını Hz. Âişe'ye vermişti. Hz. Âişe şöyle diyor: "Allah'ın Resulü (s.a.v.) kadınları arasında geceleri [aksim eder, ve adaletle sıraya uyardı. Sonra: 'Attanım, bu benim yapabildiğim taksimdir. Fakat benim elimde olmayıp senin elinde olan şeyden ötürü

[2042] Ebû Dâvûd, Nikâh: bâb fTI-kasmi beyne'n-nisâ'; tbn Kesîr, Tefsir: 1/562; Mefâtîhu'l-ğayb: 3/478.
[2043] Taberî, 5/312;lbn Kesîr, 1/563
[2044] Buhârî, Tefsîr: Nisa' Sûresi.

beni kınama' derdi. "[2045]
130 ncu âyette birbirinden ayrılan eşleri, birbirine muhtacetmeyeceğini, bol hazinesinden onlara yardım edeceğini bildiren yüce Allah, 131-134 ncü âyetlerde de göklerde ve yerde ne varsa hepsinin kendisine âid olduğuna dikkati çektikten sonra gönderdiği bütün dinlerde insanlara Allah korkusunu öğüt-lediğini hatırlatmakta, insanların küfür ve isyanının göklerin ve yerin padişahı Allah'a zarar vermeyeceğini, Allah'ın çok zengin olup hiçbir şeye muhtaç olmadığını, bütün övgülerin O'na mahsus olduğunu bildirmektedir. Evet gök-lerde ve yerde ne varsa hep Allahındır. O, her nefsin başında yönetici, göz-etleyici ve herşeyi görücüdür.
Dilerse kendisine isyan eden bir topluluğu götürür, yok eder, onun yerine yeni bir topluluk getirir. Zaten hep götürüp getirmektedir. Bazı toplumları yükseltirken, bazılarını alçaltmakta; yıpranan vücutları götürmekte; yeni canlar, yeni vücutlar yaratmakta; her an hayatı tazelemekte, her an yaratmaktadır. O, her anda başka bir şandadır. Herşeyi yapmaya gücü yeter.
Dünyayı isteyen ve bunun için O'ndan başka varlıklara yalvarıp duran bilsin ki dünya ve âhiret nimetlerinin hepsi Allah'ın yanındadır. O, dilediğine bunu veya onu, yahut her ikisini de verir. İnsanlar dünya nimetlerini de, âhiret nimetlerini de yalnız O'ndan istemelidirler. Allah, herşeyi işiten ve görendir. Kimin ne istediğini bilir, ne yaptığını görür.
126 ncı âyetten 133 ncü âyete kadar üç defa göklerde ve yerde bulunan her şeyin Allah'a aid olduğu, Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığı hatırlatılmaktadır. Bu demektir ki her şeyi yaratan Allah, kâinatın ve insanların nasıl bir düzenle mutlu olacaklarını en iyi bilendir. O'nun, sizin için indirdiği bu hükümler, sizin saadetiniz içindir. Eğer siz, bu hükümlere uyarsanız mes'ud olur, güçlenirsiniz. Dünyada şeref ve izzet içinde yaşarsınız. Ama bu hükümlerden saparsanız o zaman gücünüzü yitirirsiniz. Allah dilerse sizi mahveder, sizin yerinize, yasalarına uyacak toplumlar getirir. Allah herşeyi yapabilir.
135 nci âyet de Allah için doğru şahitlik etmeyi, insanın kendi aleyhine, ana babasının ve akrabasının aleyhine de olsa, leh veya aleyhine tanıklık yaptığı kimse zengin de olsa, fakir de olsa asla doğruluktan ayrılmamayı emretmektedir. Bazan insan zenginden korktuğu için onun lehine tanıklık yapmak ister. Bazan da fakire acıdığından onun lehine şahitlik yapmak, fakiri korumak için bildiğini ve gördüğünü gizlemek, başka türlü söylemek ister. Her ikisi de doğru değildir. Tanıklıkta asla sevgi, şefkat, merhamet, korku duygulan insanı .haktan saptırmamalı, hak ve adalet neyi gerektiriyorsa insan onu yapmalıdır. Nefsin arzusu, kişiyi adaletten alıkoy manialıdır. Çünkü Allah, kullarına herkesten çok yakındır. İnsanlar için en uygun olan adalet ve doğruluk olduğundan bunlara titizlikle riâyet edilmesini buyurmakta ve tanıklıkta haktan sapanları şiddetle uyarmaktadır: "Eğer lâfı ağzınızda geveler, ya da doğru söylemekten yüz çevirirseniz» Allah yaptıklarınızı bilir!".
Bu âyet, İslâm adaletinin temellerinden biridir. Hak ve adaleti bunun kadar özlü ifade eden başka bir hukuk prensibi yoktur.
135 nci âyetin tefsirinde Kurtubî, şehâdetin hükümlerini saymaktadır. Buna göre âyetin zahirinden, evlâdın, anne babasına, ana babanın çocuklarına, kardeşin kardeşine şehadeti geçerlidir. Sahâbîler devrinde de uygulama böyle idi. Bu konuda hiç kimse suçlanmıyordu. Sonra çıkan olaylar, yöneticileri ana babanın ve kardeşlerin şahitliklerini kuşku ile karşılamağa sevk etti. Bu yüzden şahitliğinde kayırma kuşkusu duyulabilecek çocuğun, babanın, kardeşin ve kocanın şahitliğini caiz görmediler. Hasan, Neha'î, Şa'bî, Şüreyh, Malik, Sevrî ve Şafiî bu görüştedirler. Bir kısım bilginler, âdil oldukları takdirde bunların birbirlerine tanıklıklarını caiz görmüşlerdir"'.
Taberî'nin rivayetine göre Resûlullah'ın huzurunda bir zenginle bir fakir davalaştı. Resul Aleyhisselâm, fakir, zengine haksızlık edemez düşüncesiyle fakiri tutar oldu. Yüce Allah, bu âyeti indirerek elçisine, zengin olsun, fakir olsun herkese karşı adaletle, tarafsız davranmasını, hiçbir tarafı tutmamasını emretti[2046]
Hazin'in işaret ettiği gibi bu âyetin de Ebû Tı'ma ile ilgili olması muhtemeldir. Ancak âyet, tanıklıkta adalet ve tarafsızlık ilkesini getiren yeni bir hukuk prensibidir.

136- Ey inananlar, Allah'a, Elçisine ve Elçisine indirdiği Kitaba ve daha önce indirmiş bulunduğu Kitaba inanın. Kim Allah 'ı, meleklerini, Kitâblarını, Elçilerini ve âhiret gününü inkâr ederse o, uzak bir sapıklığa düşmüştür.
137- Onlar ki inandılar, sonra inkâr ettiler; daha sonra yine inandılar, yine inkâr ettiler, sonra inkârları arttı; işte Allah onları ne bağışlayacak, ne de doğru yola iletecektir.
138- Münafıklara, acı bir azabın kendilerinin olacağını müjdele!
139- Onlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost tutuyorlar. Onların yanında-şeref mi arıyorlar? Bütün şeref, tamamen Allah'a aittir.
140- (Allah), size Ki-tab'da indirmişti ki: Allah 'in âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar (sözü bırakıp) başka bir söze dalın-caya kadar onlarla beraber oturmayın, yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Şüphesiz Allah, bütün ikiyüzlüleri ve kâfirleri cehenneme toplayacaktır.
141- Onlar sizi gözetleyip dururlar. Eğer size A ilah 'tan bir fetih nasib olursa, "Biz de sizinle beraber değil miydik?" derler. Ve eğer savaşta kâfirlerin bir payı olur (savaşı düşmanlarınız kazanırca, (bu kez onlara): "Biz size üstünlük sağlayıp, sizi müzminlerden korumadık mı?" derler. Artık kıyamet gününde Allah, aranızda

[2045] Ebû Dâvûd, Nikâh, bâb fî'l-kasmi beyne'n-nisâ*; Tirmİzî, Nikâh: 42; Nesâ'î, 'Uşretu'n-nisâ', bâbu meyli'r-raculi ilâ ba'dı...; İbn Mâce, Nikâh: 47; İbn Hanbel. Musned: 6/144
[2046] CâmiVl-beyân: 5/321

hükmedecek ve mü'minlere karşı kâfirlere asla yol vermeyecektir.
142-îkiyüzlüler, Allah'ı (güya) aldatmaya çalışırlar. Oysa O, onları aldatır. Namaza kalktıkları zaman da üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, A ilah *ı pek az anarlar.
143- Arada yalpalayıp dururlar. Ne bunlara (bağlanırlar), ne de onlara. Allah'ın şaşırttığı kimseye bir (çıkar) yol bulamazsın!
144- Ey inananlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost tutmayın! Allah'a, aleyhinizde açık bir delil vermek mi istiyorsunuz?
145- Doğrusu ikiyüzlüler, ateşin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın.
146-Ancak tevbe edenler, us-lananlar, Allah'a yapışanlar ve dinlerini sırf Allah için yapanlar (yalnız O'na tapanlar), işte onlar mü'minlerle beraberdir; Allah da mü'minlere büyük bir ödül verecektir.
147- Siz şükreder inanırsanız Alah size azâbetmeyi ne yapacak? Allah şükrün karşılığını veren, (her-şeyi) bilendir.

Tefsir:

136-147: Bu âyetlerde önce iman esasları açıklanmakta, bunlardan birini inkâr edenin açık bir sapıklık içine düşeceği belirtilmektedir. Sonra da kâh inanıp kâh inkâr eden, imanla küfür arasında bocalayan münafıkların durumu anlatılmaktadır.
137 nci âyette önce inanıp sonra inkâr eden, ikinci kez de inanıp tekrar inkâr eden, en sonunda da inkârı iyice artan kimseleri Allah'ın bağışlamayacağı, onları doğru yola iletmeyeceği bildirilmektedir. Acaba bu inanıp inkâr eden, yine inanıp tekrar inkâr eden, böyle böyle iyice küfürleri katmerleşenler kimlerdir? Bir kısım müfessirlere göre bunlar yahudîlerdir.
Çünkü onlar Tevrat'a inandılar, fakat Musa'nın ardından buzağıya taparak inkâra girdiler. Musa'nın Tur'dan dönüşüyle birlikte imana geldiler, fakat sonradan İsa'yı ve İncili inkâr ettiler. Muhammed Aleyhisselâm'ı da inkâr etmekle küfürleri arttı. Bazı ulemaya göre de bunlar münafıklardır.[2047]
Âyetin ruhundan anladığımıza göre bunlar, sabit bir zümre değildir. Burada bir karakter çizilmektedir. Yahudilerden de olabilir, müslümanlardan da olabilir böyle insanlar. Bazı tipler vardır ki bir türlü içlerine iman yerle-şemez. İnanırlar, fakat imanları yerleşmediği için hemen içlerine düşen bir şüphe ile inkâra saparlar. Ama küfürde de rahat etmez, yine inanırlar, fakat yine saparlar. Böyle imanla küfür arasında bocalaya, bocalaya sonunda yüreklerini tamamen inkâr sarar, kalbleri katılaşır, artık doğru yolu bulamazlar, tşte nifakın sonu budur. Demek âyette karakterize edilen tip, nifak tipidir. Nitekim müteakip âyetlerde münafıkların davranışları, ayrıntılariyle tasvir edilecektir.
Münafıklar, müzminleri bırakıp kâfirleri dost tutarlar. Burada kasde-dilen kâfirler, yahudîlerdir. Müslümanların içinde ikiyüzlü olan bazı kişiler dıştan müslüman görünüyor, gizli gizli de kâfirlerle dostluk kuruyorlardı. Bütün amaçlan, onlarla birlik olup müslümanları sonunda yenmek, Medine'de kendilerine üstünlük kurmak, mevki sağlamak idi. Oysa onlar boş kuruntunun peşinde idiler. Üstünlük Allah'ın elindedir. Allah onu dilediğine verir. Böyle yapmakla ikiyüzlüler, manen alçalıyorlar, ruhlarını cehenneme sürüyorlardı. Bu yüzden hem inkarcılar, hem de ikiyüzlüler cehennemde toplanacaklardı.
140 ncı âyet, yahudî hahamlarının yanında oturup onların Kur'ân ile alay etmelerini dinleyen münafıkların tutumunu anlatmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki münafıklar içinde bazı kimseler vardı ki tam münafık değildi. Aslında mü'min olup bazan da içine şüphe düşen insanlar vardı. Asıl münafıkların çevresinde bulundukları için, onların telkinlerine kapılıyorlardı. Bu müslümanlar, özel meclislerinde yahudî ve münafıklarla beraber oturur, onların Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve Kur'ân ile alay eder tarzdaki konuşmalarını dinlerlerdi. İşte onlara hitaben inen bu âyetler, İslâm ile alay edilen meclislerde oturmamalarını emretmektedir.
Müslümanlar henüz Mekke'den hicret etmezden önce Mekke müşrikleri, Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve Kur'ân ile alay ederler, ayni mecliste bulunan müslümanlar da çok azınlıkta oldukları için ses çıkaramaz, dinlerlerdi. Orada inen: "Âyetlerimiz hakkında (münasebetsizliğe) dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir; eğer şeytan sana (bunu) unuttursa hatırladıktan sonra (hemen kalk), o zalimler topluluğuyla oturma!"[2048] mealindeki âyet, müslümanlara, Allah'ın âyet-leriyle alay eden müşriklerin yanında oturmamalarını, onlar alay edince kalkıp gitmelerini emretti. Müslümanlar da öyle yaparlardı. Medine'ye geldiklerinde müslümanlar, yahudî ve münafıklarla oturur, konuşurlardı. Yahudi ve münafıklar, gizli toplantılarında Hz. Muhammed Aleyhisselâm ve Kur'ân ile alay ederler, onlarla beraber oturan bazı samimi, fakat zayıf müslümanlar da onların bu alaylı sözlerini dinlerlerdi. 140 ncı âyet, daha Önce Allah'ın âyetleriyle alay edilen yerde oturulmaması emredildiği halde hâlâ böyle yerlerde oturanları uyarmakta, onları bundan menetmektedir.
Hicretin beşinci yılına kadar bütün yahudîler Medine'den çıkarılmıştı. Demek ki bu âyetler, Hicrî beşinci yıldan önce nazil olmuştur. 139 uncu âyet, münafıklarla yahudîler arasında bir dostluk ve antlaşma olduğunu,münafıkların yahudîleri dost tutup onlardan şeref ve menfaat beklediklerini gösterir.

[2047] Mefâtîhu'l-ğayb: 3/487;' Tefsîru'l-Kâsimî, 5/1608
[2048] En'âm Süresi: 68

Allah ve peygamberiyle, din ile alay edilen bir mecliste gönül isteğiyle oturmak haramdır. Oturan da o alay edenler gibi olur, yani küfre gider. Fakat bu konuşmaları istemeyerek, gönülden ikrah ederek dinleyen küfre gitmez. Mekke'de kâfirleri dinleyen müslümanlar için "Eğer onları dinlerseniz, siz de onlar gibi olursunuz" denmemiştir. Çünkü Mekke'de bu sözleri dinleyenler, istekle değil, kerhen dinliyorlardı. Ama Medine'de durum öyle değildi. Orada yahudî ve münafıklarla beraber oturup dinle alay eden sözleri dinleyenler, bunu dinlemeye mecbur değillerdi, isteseler itiraz edebilirler, oraya gidip oturmazlardı. Demek ki bu sözlerden hoşlanıyorlardı. Bunlardan hoşlanan da bizzat kendisi Allah ve Resulüyle alay etmiş olur. Bundan dolayı bunlara: "Eğer onları dinlerseniz, siz de onlar gibi olursunuz.'" hitabı yönelmiştir. Bir mecliste Allah ve Resulüyle, Kur'ân ile alay edildiğini işiten
mü'min ya itiraz edecek, yahut hemen oradan kalkıp gidecektir. Bunu da yapamazsa gönülden nefret edecektir.
98/141. âyetlerde münafıkların, müslümanları gözetip durdukları; müslümanlar galip gelirse, "Biz de sizinle beraber değil miydik?" diyerek müslümanlara yanaşmak istedikleri; şayet müslümanların düşmanları (yahudîler) savaşta üstün gelmişse bu kez onlardan yana olup "Biz sizi destekleyip, mü'minlerin saldırısından sizi korumadık mı?" dedikleri belirtiliyor ve Allah'ın, kıyamet gününde hükmünü verip haklıları ortaya çıkaracağı; kâfirlere, mü'minleri ezme imkânı vermeyeceği vurgulanmaktadır.
142-143. âyetlerde de münafıkların Allah'ı aldatmağa çalıştıkları, oysa Allah'ın onları aldattığı (kendi aldatma davranışlarını kendi aleyhlerine çevirdiği); namaza kalktıkları sırf gösteriş için, üşene üşene kalktıkları, Allah'ı çok az andıkları; iki grup arasında yalpalayıp durdukları (kâh müs-lümanlardan, kâh kâfirlerden yana oldukları), Allah'ın şaşırttığını kimsenin doğru yola getiremeyeceği belirtilmektedir.
144 ncü âyette mü'minlere, kâfirleri dost tutmamaları emredilmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki nifak hareketi içinde bulunan bazı kimseler, tam
münafık değildi. Bunlar, liderlere kanıyor, onların telkinleriyle hareket ediyorlardı. İçlerinde iman da vardı. Fakat çeşitli sebeplerle kuşkulara, tereddütlere düşmekte, kâh münkirlerle işbirliği yapmakta, kâh da içlerinde iman ışığı yanınca gerçeği görüp mü'minlerin yanında yer almakta idiler. Ama şüphe ve tereddüt, içlerindeki zayıf iman ışığını tekrar karartmakta idi. Bunlar halis münafık olmadığı, içlerinde iman ışığı taşıdıkları için yüce Allah, 144 ncü âyette bunların böyle imanla küfür arasında bocalayışlarını belirttikten sonra yine bunlara "Ey inananlar, mü 'minleri bırakıp kâfirleri dost tutmayın " demektedir.
145 nci âyette de dıştan mü'min gözüküp içten tam kâfir olan gerçek münafıkların, cehennemin en alt bölümünde olacaklarını haber vermektedir. Derece yüksek için, dereke alçak için kullanılır. Demek ki münafıklar en aşağı derekededirler.
146: Ancak tevbe edip uslananlar, yola gelenler, yalnız Allah'a kulluk edenler, gerçek mü'minlerle beraber büyük ödüllere nail olacaklardır.
147: Allah, kullarını azâb etmek için yaratmamıştır. Azâb, kullan doğru yola sevk etmek, düzenlerini korumak, haksızlıkları önlemek, adaleti sağlamak, ruhları temizlemek içindir. Ama kullar inanıp doğru yolda gidince, güzel dav-ranışlariyle Allah'a şükredince Allah niçin kullarına azâb etsin? O ki kullarının yaptığı güzel amelleri fazlasiyle ödüllendiren, yapılan her iyiliği bilendir.

148- Allah, kendisine zulmedilen dışında, (hiç kimse tarafından) açıkça kötü söz söylenmesini sevmez- Kuşkusuz, Allah işitendir, bilendir.
149- Bir iyiliği açığa vurur veya onu gizlerseniz, yahut bir kö- affederseniz. Allah da affedicidir, güçlüdür.

Tefsir:

148 nci âyetin şu olay üzerine indiği rivayet edilir: Bir adam, Hz. Ebu-bekir'e sataştı. Epey sustuktan sonra Ebubekir de karşılık verdi. O karşılık verince Allah'ın Resulü, memnun olmadığını belirtmek üzere kalktı. Hz. Ebubekir:
— Ya Resûluüah, o bana sövdü, sen bir şey âemedin. Fakat ben ona karşılık verince kalktın? Allah'ın Resulü buyurdu ki:
— Senin yerine bir melek ona karşılık veriyordu. Fakat sen de ona karşılık vermeğe başlayınca melek gitti, şeytan geldi. Şeytan gelince ben de kalktım. O sırada bu âyet indi[2049]
Bu âyetin anlamı şudur: "Allah haksızlığa uğrayandan başkasının, açıkça kötü söz söylemesini sevmez. Ancak haksızlığa uğrayan kimse, kendisine haksızlık edene, misliyle karşılık verebilir, kendisini savunabilir." Bu karşı koyma, kendisine söylenen çirkin sözleri aynen iade şeklinde olabileceği gibi zâlime beddua şeklinde de olabilir. Hasan Basrî, bir kimsenin, kendisine "ey namussuz!" diyene aynı sözle cevâp verebileceğini söylemiştir, tbn Abbâs da: "Birinin bir kimseye beddua etmesi doğru değildir. Ancak mazlum, kendisine zulmedene beddua edebilir. Bu hususta ona izin verilmiştir. Fakat sabretmesi kendisi için daha iyidir." demiştir[2050].
Bu anlam, fi'linin mechûl okunmasına göredir. Bu fi'li ma'lûm (etken) kipiyle okuyanlar da vardır. Bu takdirde anlam: "Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez. Ancak haksızlık eden bunu sever, böyle yapmak ister"

[2049] Râzî, Mefâtih, 3/496; Hâzin, âyetin tefsiri
[2050] Kurtubî, el-Câmi, 6/1; Tefsîru'l-Kasimî, 5/1226

demektir.
Bu âyete göre her ne suretle olursa olsun açıkça kötü söz söylemek, alay ve hakaret etmek, ya da yapılmış kötü bir işi açığa vurmak, başkalarının kusurunu ortaya dökmek Allah'ın sevmediği çirkin işlerdir. Ancak yapılan haksızlığı reddetmek, kendini savunmak meşru' haktır. Buna rağmen intikama gücü varken affetmek daha iyidir.
149 ncu âyette: "Bir iyiliği açığa vurur veya gizlerseniz, ya da bir kötülüğü affederseniz, kuşkusuz Allah, affedicidir, güçlüdür." buyurulmak suretiyle öc almağa gücü yeten kimseler, affa teşvîk ediliyor. Burada her iyiliğe teşvik olmakla beraber asıl affa teşvîk vardır. Âyetin, Allah'ın affedici ve kudretli sıfatlanyle bitirilmesi, şu anlamı taşır: Allah kendisine şirk koşanlardan, günahkârlardan öc almağa kudretli iken onları affeder. Zira: "Allah insanları yaptıkları bütün günâhlarla cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde deprenen tek canlı bırakmazdı. "(1> Öyle ise insanlar da Allah'ın ahlâkma uymalı, O'nun gibi kudretleri varken affetmelidirler. Affetmek en büyük hayırdır. Şûra Sûresinin 36-37 nci âyetlerinde gerçek mü'minlerin, Allah'a tevekkül edeceklerini, büyük günâhlardan, çirkin işlerden kaçınacaklarını ve kızdıkları zaman da bağışlayacaklarını buyuran yüce Allah, Âli İmrân Sûresinin 134 ncü âyetinde de öfkelerine hakim olan mü'minleri övmekte, onlara genişliği göklerle yer arası kadar olan bahçeler va'detmektedir. Hz. Peygam-ber'in ifadelerine göre asıl kahraman, kızdığı zaman öfkesine hakim olabilen insandır. Allah'ın Elçisi, başka bir hadîslerinde de:
"Sadaka malt eksiltmez, Allah affedenin izzetini (onurunu, gücünü) artırır. Allah için alçakgönüllülük edeni Allah yükseltir. "O) buyurmuştur.
Âyetin ruhundan anlıyoruz ki bir kimsenin, kendisine yapılmış herhangi bir dil hakaretini affetmesi, hayırlıdır. Ancak affetmek, başkalarına da hakaret etme cesaretini verecek ve bu tür hakaretlerin, haksızlıkların topluma yayılması sonucunu doğuracak olursa doğru değildir. O zaman adaletin gereği yapılmalıdır.
Çekişmelerde sövmeye ilk başlayan kimse günahkâr olur. Diğeri haddi aşmadıkça karşılık vermekle günah kazanmaz. Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur: "Birbirine şovenlerden, sövmeğe ilk başlayan günahkâr olur. Ancak haksızlığa uğrayan (yani kendisine sövülen) kimse, sının aşar (daha çok söverce durum değişir.[2051]
Âyette "kötü sözü açıkça söylemeyi Allah sevmez" buyuruluyor. Bundan, kötü sözü gizlice söylemenin sakıncasız olduğu anlamı çıkmaz. Kur'â-nı Kerîm'in birçok yerinde günahın açık ve gizlisinden menedilmiş, bu Sûrenin 108 nci âyetinde de günah bir sözün, insanlardan gizlense bile Allah'tan gizlenemeyeceği, Allah'ın her yapılanı bildiği açıklanmıştır. Kur'ân'a göre kötü sözü açık veya gizli söylemek, başkalarına karşı kötü niyetler beslemek günahtır.
Mücâhid, âyetin tefsirinde şöyle demiş: "Bu âyet, şu adamı anlatıyor ki adam, birine misafir olur. Ev sahibi kendisine iyi bakmaz, kendisini iyi ağırlamaz. Oradan çıkar, 'şu adam bana bakmadı, beni ağırlamadı' der. İşte o adam arkadaşı hakkında kötü sözü açıkça söylemiş olur. (Demek ki insanın, kendisini iyi kötü konuk eden kimseyi yermesi, kınaması doğru değildir).[2052]
Fakat müfessirler, misafir, kendisine bakmayan, ikram etmeyen ev sahibini başkalarına söyleyebilir, kan ısındadırlar. Çünkü İslâmda konuğu ağırlamak, dinî bir vecibedir. Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Misafiri gece yatırmak ve onu ağırlamak her müslümana farzdır. Eğer misafir, adamın evinin çevresinde (yemekten, yataktan) yoksun olarak sabah ederse, ev sahibinin üzerinde alacaklı olur. Dilerse alacağını tahsil eder, dilerse etmez- "[2053]
Âyetten çıkarılan bir diğer mânâ da şudur: Allah, kötü sözü açıkça söylemeyi sevmez. Ancak bir kimse, inkâr etmek ve benzeri kötü bir sözü açıkça söylemeğe zorlanırsa onu söylemek, kendisine mubah olur. Nitekim müşrikler, Ammâr gibi bazı sahabileri Allah'ın Resulünü inkâra zorlamışlar, Ammâr da dediklerini yapmış, böylece kendisini serbest bırakmışlardı. Ammâr ve arkadaşları hakkında: "inandıktan sonra Allah */ inkâr eden- kalbi imanla yatışmış olduğu halde (inkâra) zorlanan değil- küfre göğüs açan, (küfürle sevinç duyan) kimselere Allah'tan bir gazab iner ve onlar için büyük bir azâb vardır. "[2054] âyeti inmiştir.
149 ncu âyet, Islâmm hoşgörü ruhunu anlatıyor, insanları Allah rızası için iyiliğe sevk ediyor: Yaptığınınız iyiliği açığa vursanız, gizleseniz, ya da bir kötülüğü affetseniz, Alah çok bağışlayandır, herşeye gücü yetendir, diyor. Böylece insan, her yaptığını Allah'ın bildiğini düşünerek Allah için daima açık ve gizli iyilik yapmaya, affetmeğe teşvik ediliyor. Âyetin sonunda da: Allanın affedici ve herşeye gücü yeten olduğu hatırlatılıyor. Cenabı Hak demek istiyor ki Allah, her dilediğini yapabilir. Kendisine karşı gelenleri, buyruğunu tutmayanları derhal cezalandırıp helak edebilir. Herşeyi yapmaya gücü yettiği halde sizin birçok hatâ ve kusurunuzu bağışlamaktadır. îşte O, nasıl helak etmeğe gücü yeterken sizi bağışlıyorsa siz de O'nun ahlâkiyle ahlâk-lanmayı hedef edinerek öc almaya gücünüz yeterken affedin, insanların hatâ ve kusurunu bağışlayın.

150- Onlar ki Allah*ı ve Elçilerini inkâr ederler, Allah ile Elçilerinin arasını ayırmak isterler, "kimine inanırız, kimini inkâr ederiz!" derler; bu ikisinin (inanmakla inkârın) arasında bir yol tutmak isterler.
151- îşte onlar gerçek kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır!
152- Ve onlar ki Allah'a ve Elçilerine inandılar, onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmadılar; işte onların da

[2051] Fâiır Sûresi: 45; NahI Sûresi: 61
[2052] Müslim, Birr: b. 45, H. 69; Tirmizî, Birr: 82
[2053] Ebû Dâvûd, Edeb: bâb: fîhakkı'l-civâr, hadîs: 5153
[2054] Nahl Sûresi: 106

(Allah) pek yakında ödüllerini verecektir. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Tefsir:

150-152: inişleri hakkında müfessirlerin herhangi bir olay nakletmedikleri bu âyetler, İslâmm temel prensiplerinden birini açıklamaktadır. İslâm, Al-lahın Elçileri vasıtasıyle insanlara duyurulan dinin adıdır. Yalnız Allah'a kulluk anlamına gelir. Bütün peygamberler, Allah'ın elçileridir. Onlar arasında ayırım yapmak, kimine inanıp kimini inkâr etmek, İslâm inancıyle bağdaşmaz. Allah'ın elçileri olan peygamberlerin hepsine inanmayan kimseler, gerçekte Hakkı inkâr etmiş olurlar. Çünkü elçiye itaat, Hakk'a itaattir. Elçiyi inkâr da Onu göndereni dinlememek anlamını taşır. Elçilerin adı değişebilir. Ama yüklendikleri görev aynıdır. Elçiler arasında bazı kişisel meziyetlerde üstünlükler de olabilir. Fakat Allah'ın elçisi olmak bakımından hiçbirinin diğerinden farkı yoktur. Hepsi Allah tarafından görevlendirilmiştir. Onları tasdik, onları gönderen Allah'ı tasdik demektir.
Gerçi tefsirlerde bu âyetlerin, kimler hakkında indiği belirtilmemiştir ama sözgeliminden bunların, kendi peygamberlerinden başka peygamber kabul etmeyen yahudîler hakkında indiği anlaşılmaktadır. Bunlar biraz sonra gelecek âyetlerde anlatılanlara bir giriş niteliği taşımaktadır. Bakara Sûresinin 120 nci âyetinde: "Sen onların kendi dinlerine uymadıkça ne yahudîler, ne de Hıristiyanlar senden razı olmazlar. 'Asıl doğru yol. Allah 'in yoludur' de." buyurulmaktadır.
Yahudiler, îsâ'dan Önceki peygamberlere inanmışlar, fakat îsâ'ya inanmamışlardı. Hıristiyanlar îsâ'ya ve ondan önceki peygamberlere inandılar fakat son peygamber Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a inanmadılar. Bir peygamberin peygamberliği kesin kanıtlarla belli olduktan sonra onu, sırf kibir, inat veya körü körüne taklid yüzünden inkâr etmek, peygamberler arasında ayırım yapmaktır.
Kur'ânı Kerîm, Kitâb ehlini, dinlerinden ötürü kınamıyor, ancak aynı dinin ruhunu tebliğ etmekte olan bu peygambere karşı çıkmalarından ötürü kınıyor. Allah'ın rahmetini belli bir kavme, belli bir çağa hasretmek doğru olamaz. Allah her kavme peygamber gönderir. Nasıl İbrânîlere peygamber göndermiş ise Araplara da gönderir. İnsanların hepsi Allah'ın vahyinden nasibini alır: "Her ümmet içinde bir uyarıcı geçmiştir. "[2055] Vahyi, peygamberliği belli bir kavme vergi ve özgü sanmak, bir kavimden gelen peygamberleri kabul edip onlardan başkasından gelen peygamberleri reddetmek, insanların bencilliğinden ileri gelir. Allah'ın rahmetini daraltmak anlamını taşıyan bu tür davranışlar, dinin ruhuyla bağdaşmaz. Allah'ın rahmeti bütün kavimleri, bütün kâinatı kapsar. Gerçek mü'minler, peygamberler arasında ayırım yapmazlar, hepsinin vahiy ile getirdikleri gerçeklere inanırlar, dinin ruhunu uygular, kavmiyyet, din ve mezhep taassubu yüzünden insanlara düşman olmazlar.
İşte onlara Allah tarafından büyük ödüller verilecektir. Peygamberleri inkâr edenler, küçük düşürücü bir azaba uğrarlarken, Allah'ın bütün elçilerine inananlar da ödüllendirilecek ve yüce Rab onlara bağışlayıcı esirgeyici sıfatlarıyle tecellî edecektir.

153- Kitâb ehli, senden, kendilerine gökten bir Kitâb indirmeni istiyorlar. Musa'dan, bundan daha büyüğünü istemişler: "Allah'ı bize açıkça göster!'* demişlerdi. Haksızlıklarından dolayı derhal onları yıldırım yakalamıştı. Sonra kendilerine açık deliller gelmişken buzağıyı (tanrı) tutmuşlardı. Bundan da vazgeçtik ve Musa'ya açık bir yetki verdik.
154- Söz vermeleri için Tur'u üzerlerine kaldırdık ve onlara: "Secde ederek kapıdan girin!" dedik. Ve onlara: "Cumartesi (yasakları)/!/ çiğnemeyin!" dedik. Ve onlardan sağlam bir söz aldık.
155- Sözlerini bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, haksız yere peygamberleri öldürmelerinden ve "Kalblerimiz kılıflı" demelerinden ötürü (başlarına belâlar getirdik). Hayır (kalbleri kılıflı değil), fakat inkârlarından Ötürü Allah o kalblerin üzerini mühürlemiştir. Artık pek az inanırlar.
156- Küfürlerinden ve Meryem 'e büyük bir iftira atmalarından.
157- "Biz Allah'ın elçisi Meryem oğlu tsâ Mesih'i öldürdük!' demelerinden ötürü (kendilerini yıldırım çarptı). Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat (öldürdükleri), kendilerine (îsâ'ya) benzer gösterildi. Onun hakkında ayrılığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu yakinen öldürmediler (onu öldürdüklerini kesinlikle bilemediler).
158- Hayır Allah, onu (İsa'yı) kendisine yükseltti. Allah güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.
159- Andolsun, Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce ona inanacak olmasın. Kıyamet günü o (İsâ), onlara aleyhte tanık olacaktır.
160- Yahudilerin yaptıkları zulümden, çok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı kendilerine helâl kılınmış şeyleri onlara yasakladık.
161- Menedildikleri halde faiz almalarından ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden ötürü (böyle yaptık). İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azâb hazırladık.
162- Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve gerçek inananlar sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah 'a ve âhiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir ödül vereceğiz.

[2055] Fâtır Sûresi: 24

Tefsîr:

153 ncü âyette Kitâb ehlinden yahudîlerin, inat yüzünden inkârlarına ve sırf demagoji yapmak için ileri sürdükleri isteklerine dikkat çekildikten sonra 161 nci âyete kadar onların, daha önceki peygamberlere karşı olumsuz tutumlarına işaret edilmektedir.

Muhammad ibn Ka'b el-Kurazî'nin rivayetine göre yahudîler, Hz. Peygambere: "Mûsâ (selâm ona), Allah'tan levhalar alıp getirmişti. Sen de Allah'tan bize öyle yazılı levhalar getir!" demişler, Allah tarafından, gökse! yazı ile yazılmış bir kitâb getirmesini istemişlerdi[2056]. Tabiî onlar, kuşkularını gidermek için değil, inkârlarında direnmek ve hattâ Peygamberle alay etmek için böyle söylüyorlardı.

Yüce Allah, Elçisini teselli için onların, daha önce Musa'dan, bundan daha büyük, hattâ normal duyularla algılayan insanlar için muhal olan bir şeyi talebettiklerini, Allah'ı kendilerine açıkça göstermesini istediklerini hatırlatmaktadır. Bu haksız isteklerinden dolayı onları yıldırım çarpmış, bu halden kurtulunca altun buzağıya tapmışlar, peygamberler aracılığı ile Allah'a verdikleri kulluk, itaat sözünde durmadıklarından dolayı üstlerine Sina Dağı veya herhangi bir dağ kaldırılmış, belki deprem veya yer kaymasıyla dağ üstlerine düşecek gibi bir duruma getirilmiş, felâketi görünce pişman olup tevbe etmişler, ama sonunda yine tevbelerini unutup isyana dalmışlar, "Beyti Makdiş'in kapısından, Allah'a secde ederek girin", "Cumartesi günü avlanma yasağını çiğnemeyin!" buyruklarını dinlememişler, Allah'a verdikleri sözde durmadıklarından, Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerinden ve haksız yere peygamberleri öldürdüklerinden, Hz. Muhammed (s.a.v.)e dedikleri gibi daha önceki peygamberlere de "Bizim kalblerimiz, senin söylediklerine kapalıdır, kılıflıdır, boş yere uğraşma" deyip alay ettiklerinden ve Hz. Meryem'e de iftira edip onu hâşâ zina ile suçlamalarından, "Meryem'in oğlu îsâ'yı öldürdük" demelerinden, kendileri Allah'ın yolundan ayrıldıkları gibi başkalarını da hak yoldan çevirdiklerinden, kitâblannda kendilerine menedil-diği halde faiz almalarından ve bâtıl (uygunsuz) yollarla insanların mallarını yemelerinden dolayı yahudîlerin başlarına felâketler geldiği gibi ayrıca onlara acı bir azap da hazırlanmıştır.

Yahudîlerin başlarına gelecek alçaltıcı azabın, hiyânetleri yüzünden Ku-rayza kuşatmasından sonra savaşçılarının idamı, kadın ve çocuklarının köle olarak satılması olduğu anlaşılıyor. Çünkü bu, onlar için cidden küçültücü bir azâb idi.

162 nci âyette Kitâb ehlinden, ilimde râsih (derinleşmiş) olan gerçek bilim adamlarının, gerek Hz. Muhammed (s.a.v.)e, gerek ondan önce gönderilmiş peygamberlere inananların, namazlarını kılıp zekâtlarını verenlerin büyük ödüllere erecekleri belirtilmiştir.

Bu âyetteki kelimesini çoğunluk mansûb okumuştur. Bunun takdiri şöyledir:

unun en güzel izahı da medh veya ta'zim için mansûb olusudur. Cümlenin kdiri şöyledir:

Özellikle o tam huşu' ile namaz kılanları kas-dediyorum. Çünkü onlar îmânda rüsûh sahibi olmaya en lâyik kimselerdir. " Bakara Süresindeki: " cümlesinde de Özellikle: dikkati çekmek için

bu kelime mansûb olmuştur. Bu i'râb değişikliği: "Şuna bilhassa önem veriyorum, dikkatinizi şuna çekmek istiyorum" anlamına gelir.

Mealde bu kırâeti esas aldık. Fakat Arap gramerine göre atıf vâvından sonra gelen kelime, daha önce geçen amâ'tûf ise müptedâya ma'tûf olarak merfû' olur. Nitekim Abdullah ibn Mes'ûd mushafında vâv ile şeklinde yazılı olduğu rivayet edilir. Hasan Basrî, Mâlik ibn Dînâr, Cahderî ve 'fsâ es-Sakafî de kelimeyi merfû' okumuşlardır. Yalnız Zemahşerî, birinci kırâe-tin daha bir incelik taşıdığını, bu suretle namaz kılanların Allah katındaki değerlerinin vurgulandığını belirtiyor [2057].

Bir rivayete göres Hz. Âişe'ye, Mâide Süresindeki: "kelimelerinden sorulmuş: den sonra gelen kelimelerinin mansub olarak okunması gerekirken neden bunların merfû' okunduğu sorulmuş). Hz. Âise: "Kardeşimin oğlu, kâtibler hatâ ettiler" demiştir. Ebân ibn Osman da: "Kâtibe yaz, denilir, o da yazardı 'yazdıktan sonra: "Ne yaza-yım?" diye sordu. Yazdıran::el-Muktmîne's-salâteyaz" dedi. Yazdıranın kullandığı cümlede "el-mukîmîne" met'ûl (tümleç) olduğu için mansûb olarak söylenmiş, kâtib de bunun farkında olmadan kelimeyi, yazdıranın cümlesinde geçen şekliyle yazmış ve böyle kalmıştır." demiştir.

Fakat Kuşeyrî, bunun bâtıl olduğunu söylüyor. Kuşeyrî'ye göre: Kur'-ân'ı cemedenler, dilde Önder idiler. Onların nazil olmayan bir şeyi Kur'ân'a sokacakları sanılamaz.[2058] Gerçi Kuşeyrî'nin bu görüşü tatminkâr değildir ama cumhurun kırâeti oturmuş olduğuna göre tercihe şayandır. Kelimeyi merfıV okuyanlar da vardır. Onlara göre âyetin anlamı şöyledir:

"Fakat içlerinde ilimde derinleşmiş olanlar, sana indirilene ve senden önce indirilmiş bulunana inananlar, namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar... İşte onlara büyük ödül vereceğiz!"

Geçmiş yahudîlerin inkarcı davranışlarına, Hz. Peygamber devrindeki yahudîlerin davranışlarıyla atalarının davranışları arasındaki benzerliğe, Bakara ve Âli İmrân Sûrelerinde daha geniş olarak yer verilmişti. Burada da genel olarak yahudî karakterine toplu bir işaret yapılmaktadır. Bu konuda, daha önce yaptığımız açıklamaları tekrarlamakta yarar görmüyoruz. Ancak 156-159 ncu âyetlerin tefsiri üzerinde biraz durma gereğini duyuyoruz.

[2056] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 6/7

[2057] Keşşaf: İ/313

[2058] Kurtubî. el-Câmi: 6/14-15

Yüce Allah, bu âyetlerde Hz. îsâ'nın öldürülmediğini, aşılmadığını, fakat ona benzetilen birinin öldürüldüğünü veya asıldığını; îsâ'nın öldürülmesi veya asılması hakkındaki sözlerin, bir şüpheden, bir zandan doğduğunu, onu öldürdüklerine dair kesin bir bilgilerinin olmadığını, Allah'ın onu, kendisine yükselttiğini bildiriyor.
Yahudiler, Hz. îsâ'yı öldürdüklerini iddia ediyorlardı. Hıristiyanlar da Hz. îsâ'nın çarmıha gerilerek yani haç şeklinde birbirine bağlanan tahtalara, ellerinden ve ayaklarından çivilenerek öldürüldüğüne, fakat defnedildikten sonra bedeniyle kalktığına ve göğe çıkarıldığına inanıyorlardı. Fakat Hz. Peygamber devrinde îsâ'nın aşılmadığına inanan hırıstiyan mezhepleri de vardı.
' 'Biz, A ilah 'in Elçisi Meryem oğlu îsâ Mesih 'i öldürdük demelerinden. âyetinde yahudîlerin, Hz. îsâ'ya "Allah'ın Elçisi" demeleri, onların Hz. îsâ ile bu tarzda alay ettiklerine işaret olduğu gibi; Hz. îsâ'nın, insanlara, kendisinin yalnız resul olduğunu söylediğine, hırıstiyanların sandıkları gibi tanrılık iddia etmediğine de işaret vardır.
"Onu öldürmediler, onu asmadılar, fakat onlara benzer gösterildi.."
îsâ zannettikleri birini, îsâ diye öldürdüler veya astılar.
"Onun hakkında ayrılığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar." îsâ hakkında ayrılığa düşenler, onun gerçek hayatını, olayın niteliğini bilmediklerinden, bu konuda kesin bir bilgiye sahip olmadıklarından dolayı onun hakkında çeşit çeşit sözler söylemektedirler. Kimi îsâ asıldı diyor; kimi hayır, asılan îsâ değil, başkasıdır, diyor. Bu konuda kesin bir bilgileri yoktur. Sadece zanna, lahmine dayanıyorlar.
Eldeki İndiler, Hz. îsâ'nın, şakirtlerine: "Bu gece hepiniz benim hakkımda kuşkuya düşeceksiniz" dediğini yazıyor. Bizzat îsâ'nın talebesi, onun hakkında kuşkuya düşeceklerine göre daha sonra gelenlerin kuşkuya düş-meleri gayet doğaldır. Zaten sonrakilerin kuşkusu, îsâ'nın kendi şakirtlerinin kuşkusundan, olaya bizzat tanık olmadıklarından ileri gelmektedir.
"Onuyakinen öldürmediler. "Onu kesin biçimde öldürmediler. Öldürdüklerinin îsâ olduğundan kesin biçimde emin olmadılar. Çünkü îsâ'yı öldürmekle görevli olanlar, onu tanımıyorlardı. îsâ'nın şakirtlerinden biri, îsâ'yı onlara tanıtacaktı. O îsâ'yı ele vermek isteyen kimse îsâ'ya benzetildi.
Bugünkü dört İncil'de îsâ'nın çarmıha gerilip sonra göğe kaldırılması olayı birbiriyle çelişik biçimlerde anlatılmaktadır. Bunları özetle gözden geçirelim:
Matta'ya göre İncil'de (bab: 26) îsâ, sakinleriyle beraber bir evde fısh yemeği yemiş, içlerinden birinin kendisini ele vereceğini söylemiş. "Fakat ben kıyam ettikten sonra sizden önce Galile'ye gideceğim" demiş. Öldürüleceğini haber veren îsâ, öldürülmemesi için duâ etmiş: "Ey baba, eğer mümkünse bu kâse benden geçsin. Fakat benîm istediğim gibi değil, senin istediğin gibi olsun." demiş. îsâ'yı yakalamaya geldiklerimde bütün şakirtleri onu bı-rakıp kaçmışlar (cümle: 56) îsâ, şahsen kendisini tanımayan başkâhinlerin huzurunda yargılanırken uzaktan onu izleyen şakirdi Petrus, "îsâ'nın arkadaşı mısın, onu tanıyor musun?" diye soranlara üç kez îsâ'yı tanımadığını söylemiş (cümle: 69-74). îsâ, yargılama sonunda vali Platus'a teslim edilince onu ele veren Yahuda, kederinden kendini asmış (bab: 27, cümle: 1-5).
Vali Platus, îsâ'yı iyi bir adam gördüğü için ona dokunmak istemediği halde halkın kargaşasından korkup îsâ'nın çarmıha gerilmesine razı olmuş. Askerler onu alıp saraya götürmüşler. Üzerine kırmızı bir kaftan giydirmişler, başına dikenden bir taç kovmuşlar, sağ eline de bir kamış vermişler, önünde diz çöküp "Selâm ey Yahudilerin kralı (!)"diye alay etmişler, üzerine tükürmüşler. Sonra onu Golyat'a götürüp çarmıha germişler. Onunla beraber iki haydutu da, biri sağında biri solunda olmak üzere çarmıha germişler.
Altıncı saatten dokuzuncu saate kadar bütün yeryüzüne karanlık çökmüş ve dokuzuncu saatte îsâ: "Eli, Eli, lama sabaktani: Allahım, Allahım, niçin beni bıraktın?" diye yüksek sesle bağırmış. Bir kez daha böyle bağırdıktan sonra ruhunu vermiş. Bunun üzerine depremler olmuş. Kabirler açılıp nice mukaddes kişilerin cesetleri kalkmış. Kabirlerden çıkıp îsâ'nın kıyamından sonra mukaddes şehre girmişler ve birçok kimseye görünmüşler. Bunu gören askerler îsâ'nm gerçekten Allah'ın oğlu olduğuna inanmışlar (cümle: 45-56).
Akşam, îsâ'nın şakirdi Arimatealı Yusuf, vali Platus'tan îsâ'nın cesedini istedi. Cesedi alıp, daha önce hazırladığı yeni kabre yatırdı. Kabrin kapısına bir taş yuvarlayıp gitti. Mecdelli Meryem İle Ya'kub'un anası Meryem öte tarafta oturuyorlardı. îsâ'nın cesedi çalınmasın diye askerler bekliyorlardı, îsâ'nın defnini uzaktan görmüş olan Mecdelli Meryem ile Yakub'un anası Meryem, tanyeri ağarmaya başlarken kabri yakından görmeğe geldiler. Birden bir zelzele oldu. Rabbin meleği gökten inip kabrin taşını yuvarladı, taşın üstünde oturdu. Askerler korkudan bayıldılar. Melek, iki kadına korkmamalarını ve îsâ'nın orada olmayıp kalktığını söylediler: "Gelin, Rabbin yattığı yeri görün ve çabuk gidin, şakirtlerine söyleyin. O, ölülerden kalkmıştır. Ve işte sizden önce Galile'ye gidiyor, orada göreceksiniz." dedi.
iki kadın, olayı şakirtlere haber vermeğe giderken îsâ onların karşısına çıktı. Kabri bekleyen askerler, olayı başkâhinlere bildirince başkâhinler, olay yayıldığı takdirde kendilerinin güç duruma düşeceklerini, rezil olacaklarını düşünerek olayı örtüp îsâ'nın cesedini, geceleyin şakirtlerinin çaldığını söylemelerini öğütlediler ve bunun için askerlere para verdiler.
Markos'a göre İncil'in 13 ncü babında anlatılmaya başlanan olayda, askerlerin îsâ'ya erguvanı kaftan giydirdikleri yazılıdır (cümle: 17). Markos İncilinde Yahuda'nın intiharından söz edilmez. Matta İncilinde îsâ'nın haça gerilme saati belirtilmemiş, sadece altıncı saatten dokuzuncu saate kadar bütün yeryüzüne karanlık çöktüğü anlatılmıştır

(cümle: 25-33). Markos incilinde ise îsâ'nın, üçüncü saatte haça gerildiği söylenmektedir.
Matta'da, îsâ'nın cesedinin kabre konulusunu uzaktan seyredenler Mec-delli Meryem ile Yakubun anası Meryem iken Markos'ta bunlar: Mecdelli Meryem ile Yoses'in anası Meryem'dir. Ertesi gün cesedi almak için gelenler de Matta'da Mecdelli Meryem ile Yakubun anası Meryem iken Markos'ta bunlarla birlikte Salome de gelmiş, fakat şafak vakti değil, güneş doğduğu zaman gelmişler (bab: 16, cümle: 1-2).
Bu kadınlar kabre girmişler. Sağ tarafta beyaz kaftan giymiş bir gencin oturduğunu görmüşler, şaşırmışlar, çok korkmuşlar ve kabirden çıkıp kaçmışlar. Halbuki Matta'da: bir deprem olmuş, gökten ışık gibi melek inmiş ve meleğin kendilerine güven vermesiyle kadınlar korkmamış ve kaçmamışlar, korkularından kimseye bir şey söylememişler. Oysa Matta'da şakirtlere gitmişlerdi.
Sonra haftanın ilk gününde kıyam eden îsâ, hayatta iken kendisinden yedi cin çıkarmış olduğu Mecdelli Meryem'e görünmüştür. Matta'ya göre iki kadına görünmüştü. Markos'ta ise sadece bir kadına görünmüş, o da gidip îsâ'nın şakirtlerine haber vermiş, inanmamışlar. Sonra îsâ, kırda, şakirtlerinden ikisine görünmüş. Onlar da ötekilere haber vermişler. Fakat bunlara da inanmamışlar. Sonra sofrada yemek yerlerken onbirlere görünmüş ve kıyamına kadar inanmadıklarından ötürü onları kınamış ve onlara gidip İncil'i yaymalarını emretmiş.
Luka'ya göre İncil'de ise vali Platus, îsâ'yı Hirodes'e göndermiş. Önce onu sorguya çeken Hirodes, ona renkli elbise giydirip tekrar Platus'a göndermiş, (bab: 23, cümle: 7-12). Luka'ya göre îsâ ile birlikte haça gerilen iki suçludan biri îsâ'ya hakaret etmiş, öteki ise bu yaptığından ötürü arkadaşını azarlamış, bu yüzden îsâ ona cennette kendisiyle beraber olacağını müjdelemiş. (cümle: 39-42).
Luka'da îsâ'mn kabrini gören kadınlar, iki değil, daha fazladır. Bunlar haftanın ilk günü seher vakti kabre gelmişler, kabrin taşını yuvarlamışlar (öteki İndilerde taşı melek yuvarlamıştı. Burada kadınlar yuvarlıyorlar), kabre inmişler, îsâ'mn cesedini bulamamışlar. Şaşkın durumda iken parlak elbiseli iki adam görmüşler (Matta ve Markos'ta tek adam görmüşlerdi. Burada iki adam görüyorlar. Yine ötekilerde kadınlar adamı daha kabre inmeden kabrin üstünde veya içinde görmüşlerdi. Burada kadınlar kabre inip cesedi bulamadıktan sonra adamları görüyorlar). Adamlar bunlara: "Niçin diriyi ölüler arasında arıyorsunuz? O burada değil, kalktı." demişler. Kadınlar da gördüklerini onbirlere ve başkalarına söylemişler.Bu kadınlar: Mecdelli Meryem, Yoanna ve Yakubun anası Meryem ve başka kadınlar idi. (b. 24, cümle: 2-10). Matta ve Markos'a göre îsâ, asıldığının ertesi günü sabahı kalkmış iken Luka'ya göre asıldığının üçüncü günü kalkmıştır. Diğer İndilerde îsâ'mn, üzerine gerileceği haçın, Kirineli Simon'a taşıttırıldığı yazılı iken Yu-hanna İncilinde haçın, îsâ'mn kendisine taşıttırıldığı yazılıdır (bab: 19, cümle: 17). Ayrıca Yuhanna İncilinde haça gerilme işleminden sonra sabt günü olan ertesi gün, cesetler haçta kalmasın diye, gerilenlerden iki haydutun bacaklarını kırmışlar, fakat îsâ'yı ölmüş görünce bacaklarını kırmamışlar. Ancak askerlerden biri, îsâ'mn böğrüne mızrakla vurmuş, böğründen kan çıkmış, (bab: 19, cümle: 31-34). Diğer İndilerde îsâ'mn kabrine gelip taşı kaldırılmış gören veya kaldıran, fakat îsâ'mn cesedini orada bulamayan, melekle karşılaşan iki yahut daha fazla kadın, Yuhanna İncilinde yalnız tek kadındır, o da Mecdelli Meryem'dir (bab: 2, cümle: 1-2).
îsâ'mn iki şakirdi gelip kabirdeki durumu gördükten sonra gitmişler. Fakat Meryem ağlayarak kabrin dışında dururken kabrin içinde beyaz elbiseli iki melek görmüş. Onlardan îsâ'mn nereye kaldırılıp konduğunu sormuş. Birden arkasında îsâ'yı görmüş. Önce onu tanıyamamış, fakat îsâ konuşmaya başlayınca tanımış. Gelip durumu şakirtlere söylemiş. Sonra îsâ, bazı şakirtlerine de görünmüş (cümle: 6-31).
Görülüyor ki îsâ'mn çarmıha gerilmesi ve kabirden kalkması, İndilerde başka başka ve birbirine ters biçimlerde anlatılmaktadır. Kimine göre ge-rildiği haçı başkası taşımış, kimine göre kendisi taşımış. Kimine göre îsâ, çarmıha gerildiğinin ertesi günü kalkmış, kimine göre üçüncü günü kalkmış, kimine göre günün üçüncü saatinde, kimine göre altıncı saatinde çarmıha gerilmiş. Kimine göre gerilmeden önce vali Pİatus, onu Hirodes'e göndermiş, kimine göre göndermemiş. Kimine göre onun kaldırıldığını söyleyen meleği, yalnız bir kadın, kimine göre iki kadın, kimine göre de ikiden fazla kadın görmüş. Kimine göre bu melek bir tane, kimine göre iki tane imiş. Kimi onu ele veren şakirdin intihar ettiğini söylüyor, kimi bundan hiç söz etmiyor.
Allah'ın sözünde bu kadar tutarsızlık, bu kadar çelişki olmaz, isa'nın kabirden kalkmış olduğunu ilk gören, Mecdelli Meryem'dir. Hz. îsâ, hayatında bu kadından yedi cin çıkarmıştı. Demek ki bu kadın, cin çarpmış, pek aklı başında olmayan bir kadındı, normal bir insan değildi. Eğer rivayetlerde bir gerçek taraf varsa bu kadın, yine bir cin gördü, çördüğü cin, ona îsâ şeklinde göründü. O zaten böyle hayaller, cinler görüyordu. Cinle meleği birbirinden ayırdedecek ne bilgiye, ne de zekâya sahipti.
Gidip etrafa îsâ'yı gördüğünü söyledi. Hiçbir kültüre sahip olmayan üm-mî şakirtler de îsâ'nın gerçekten öldürüldüğüne ve öldürüldükten sonra da kaldırılıp göğe çıkartıldığına inandılar. Bu inanç, böylece hırıstiyanlar arasına yayıldı.
Çarmıha gerilme olayı gece olmuştu. îsâ'yı yakalamağa gelenler, onu tanımıyorlardı. Onu ihbar eden Yahuda, onu askerlere gösterecekti. Askerler geldikleri zaman, bütün şakirtleri îsâ'nın yanından kaçmışlardı. Sadece Petrus, çok uzaklardan olayı seyretmiş, ama askerlerin îsâ'yı yakaladıklarını yakından görmemişti. Demek ki îsâ'nın yakalanışını ve çarmıha gerilişini, onu tanıyanlardan hiç kimse görmemişti. Onu ihbar eden Yahuda da îsâ yakalandıktan sonra bir daha görünmemişti.
İndilerin ifadesinden, vali Platus'un îsâ'yı sevdiği, onu korumak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim yahudî kâhinlerine, bu suçsuz adamı asmak istemediğini, onun yerine başka birini asmaya razı olmalarını teklif etmişti.

Onlar ille asılmasını isteyince vali, îsâ'yı saklayıp onun yerine bir başkasını îsâ diye çarmıha gerdirmiş olabilir. Nasıl olsa kâhinler ve askerler içinde îsâ'yı tanıyan yoktu.
Çarmıha gerildikten sonra îsâ'nın kabrine gidenler, onun cesedini görememişlerdi. Demek ki îsâ çarmıha gerilmemişti. Fakat onlar, îsâ'nın mutlaka çarmıha gerilip öldürüldüğüne inandıkları için cesedini kabirde görmeyince îsâ'nın dirilip cesediyle birlikte göğe kaldırıldığına inandılar. îsâ'nın şakirtleri Taberiyye gölünde balıkçılık yapan kimselerdi, öyle parlak zekâlı, bilgili kişiler değillerdi. Bir olayın bütün yanları görülüp anlaşılmayınca özellikle ümmî insanlar arasında efsaneleştirme, olaya bir mu'cize niteliği verme eğilimi v rdır. tşte îsâ'nın cesedinin kaldırılıp göğe yükseltilmesi inancı da olayın niteliğinin iyi bilinmemesinden doğmuştur. Gerçi peygamberlerin mu'cizesi vardır ama, ölen kimsenin dirilmesi ve cesediyle göğe çıkması da Kur'ân'da sunnetullah denen ilâhî yasalara aykırıdır. Bu söylediklerimiz, îsâ'nın öldürülmediğinin bir izah tarzıdır. Kur'ân'ın ifadesine uygundur. Yine Kur'ân'ın ifadesine uygun olan ikinci bir izah tarzı da şudur:
Hz. îsâ'yı öldürecek olanlar, onu tanımıyorlardı. İndilere göre otuz gümüş karşılığında îsâ'nın bulunduğu yeri haber veren şakirdi Yahuda Iskar-yot, askerlere: "Ben kimi öpersem, İsa odur, onu yakalayın" diye işaret vermişti. (Matta, bab: 26, cümle: 48). Barnaba, incilinde askerlerin, îsâ sanarak Yahuda İskaryot'u yakaladıklarını, çünkü îsâ'yı Yahudi başkâhinle-re haber veren Yahuda'nın, Allah tarafından îsâ'ya benzetildiğini söylüyor.[2059] Dört încille, Barnaba İncilinin birleştiği nokta, îsâ'yı yakalamaya gelenlerin, onu tanımadıklarıdır. Tanımadıklarına göre yakaladıklarının îsâ olduğundan da emin olamazlardı.
Hıristiyanlarca mu'teber İndilerden üçü, Yahuda'nın, yaptığına pişman olarak, îsâ'nın çarmıha gerilmesinden sonra kaybolup görünmediğini söylüyor. Kimine göre îsâ yakalanınca Yahuda üzüntüden kendini asmış (Matta: b. 27, cümle: 5), kimine göre de Yahuda, îsâ'yı haber vermesi karşılığında aldığı paralarla bir tarla satın almış, baş aşağı düşüp ortadan çatlamış, bütün barsakları dökülmüştür. (Resullerin İşleri, bab: 1, cümle: 18) Bu riva-yetler, îsâ'nın yakalanmasından sonra Yahuda'nın bir daha görünmediğinde birleşiyorlar. Ama onun âkibeti hakkında kesin bilgi yoktur. Gerçekten gö-rünmemiştir, çünkü îsâ yerine o asılmıştır. "Onu yakinen öldürmediler" âyetine; onlar, onu kesinlikle öldürmediler, onu öldürmedikleri kesindir," şeklinde de mânâ verilmiştir.
Müfessirler, Hz. îsâ'mn kurtulduğunda ve kendisinin yerine kendisine benzetilen birinin asıldığında sözbirliği içindedirler. Yalnız yakalanmadan önceki olaylar, belki de dolaylı olarak İndilerden aynen alınmıştır.
: Allah, onu kendisine ref'etti" yani yükseltti demektir. Bu âyetin benzeri, Âli Imrân Sûresinde de geçmişti: "Allah demişti ki: Ey îsâ, ben seni Öldüreceğim, bana yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim... "WOrada da belirttiğimiz gibi tevefftkelimesi, diri olarak alıp kaldırmak, yahut uykuda almak şeklinde tefsir edilmişse de bunlar, kelimenin lügat anlamına uymayan, âyeti hırıstiyanların inancı istikâmetinde yorumlayan zoraki tefsirlerdir. İbn Abbâs, teveffî kelimesini ölüm anlamına almış: Ben seni öldüreceğim" şeklinde tefsir etmiştir.[2060] âyeti de genellikle "Allah onu göğe yükseltti" şeklinde tefsir edilmiştir. Taberî ise îbn Curey'den şu tefsiri nakletmiştir: Onu yükseltmesi, onu alması ve kâfirlerden temizlemesidir. Yani kasıt, ruh ve cesetle, yahut yalnız ruhla göğe yükseltmek değil, onu kurtarmak, şerefini, izzetini yükseltmektir. Nitekim Âli İmrân Sûresinin 55 nci âyetinde: ' 'Sana uyanları, kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstünde tutacağım" Duyurulması, ref in, îsâ'nın manen yükselmesi, onur ve izzetinin artması anlamına geldiğini gösterir.
Teveffî, asıl lügat anlamının gösterdiği şekilde ölüm mânâsına alınırsa îsâ'nın ruhunun yükseltildiği anlaşılır. Yani Allah, îsâ'yı düşmanlarının elinden kurtarıp kendi eceliyle vefat ettirmiş ve ruhunu alıp kendi katına yük-seltmiştir.
Müfessirler, Resulullah'ın, Mi'rac gecesinde Hz. îsâ ile onun teyzesi oğlu Hz. Yahya'yı ikinci gökte görmüş olduğunu delil getirerek îsâ'nın, bedeniyle göğe kaldırıldığım ileri sürmüşlerdir. Eğer Resulullah'ın, îsâ'yı gökte görmesi, onun bedeniyle göğe kaldırıldığına kanıt olsa, o zaman Hz. Âdem'in, Hz. İbrahim'in, Hz. Musa'nın ve Allah Resulünün Mi'raclarında görmüş oldukları diğer bütün peygamberlerin de bedenleriyle birlikte göğe kaldırılmış olması gerekir.
"Allah, onu kendisine yükseltti" âyeti, îsâ'nın bedeniyle göğe çıkarıldığını göstermez. Çünkü burada gökten söz edilmiyor. Allah, îsâ*yı kendisine yükseltti, deniyor. Yani onu kurtardı, derecesini yüceltti, düşmanları ona erişemediler, onu yakalayamadılar demektir. Bu mânâyı tercih eden müfessirler de vardır.
Gerek Âli İmrân Sûresinin 55 nci âyetinde, gerek Mâide Sûresinin: "Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladım, fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız)sen oldun..." anlamındaki 117 nci âyetinde İsa'-nın bedeninin Öldüğü, sarahatle açıklanmıştı. Ama Hz. İsa'yı başkaları Öldürmemiş, Allah, onu eceliyle vefat ettirmiştir. Yükseltilen, onun mâ'nevî derecesi, Allah'ın katına çıkan onun ruhudur. Zaten bütün peygamberlerin ruhları, Allah'ın huzuruna çıkar, O'ndan ikram görür. Hadîslerde de iyi ruhların göklere çıkarılacağı, Allah'ın huzuruna yükseltileceği, cennetlere götürüleceği, orada kuşlar gibi diledikleri yerlere konacakları belirtilmektedir.
Çarmıha gerilme ve göğe kaldırılma inancı, yalnız Hz. îsâ hakkında değil, eski dinlerden beri süregelen bir inançtır. Herhalde insanlık uğruna fedakârlığın en yüksek derecesi olarak kabul edilen bu çarmıha gerilme, birçok manevî lidere yakıştırılmıştır.

[2059] tncîlu Barnaba, Fasl: 210, s. 309
[2060] Taberî, 3/290

Hınstiyanlara göre îsâ çarmıha gerilmekle, insanlığı, ataları Âdem'in işlediği ezelî suçtan kurtarmıştır. Aslında kendini feda ederek insanlığı kurtarma inancı, birçok putperest dinde vardır. Birçok hırıstiyan araştırıcı, bu inancın, Hindular arasında birçok örneklerini tesbit etmişlerdir. Hindular, Krişna'nın, ellerinden ve ayaklarından çivilenerek asıldığına, asılırken başında altın bir taç bulunduğuna inanırlar. Krişna, insanlığı kurtarmak için kendini böylece feda etmiştir. Başında altın taçla çarmıha gerilen, bakire anadan doğma Krişna; başında dikenden bir taç bulunan, bakire Meryem'den doğma îsâ'ya ne kadar benzemektedir! Krişna tek değildir. Çarmıha gerilerek öldürüldüğü söylenen başka liderler de vardır. Hepsindeki amaç, insanlığın kurtarılmasıdır.*1*

Bu ezelî günah telâkkisinin sakatlığını, Âli îmrân Sûresinin 55 nci âyetinin tefsirinde izah etmiştik. Oraya başvurulabilir.

îsâ'nın çarmıha gerilmesini kabul etmeyen hınstiyan mezhepleri de vardır. Cerinthi ve Tatianos mezhebinde olanlar, asılmayı kabul etmezler. Tatianos, şarap içmeyi haram saydığı için hırıstiyanlar, onu sapık saymışlardır. Hıristiyanlar, bugünkü dört tncile aykırı düşen İncil nüshalarını ve risalelerini okumayı haram saymışlar ve onları yakmışlardır. Fakat Barnaba İncili gibi yakılmadan kurtulan nüshalar da olmuştur. Belki öteki yakılan nüshalar da çarmıha gerilmeyi kabul etmiyorlardı.

Şeyh Tantâvî, îsâ'nın çarmıha gerilmesi hikâyesinin, bir Babil efsanesinden hırıstiyanlığa adapte edilmiş olduğunu, müslümanlığı kabul etmiş olan Lord Headly'nin "İkâzu'l-ğarbi li'l-lslâm" adlı kitabından naklediyor. Lord Headly, 1903-1904 yıllarında Alman arkeologlar tarafından keşfedilen Asur

hattiyle yazılmış iki Babil yazıtından, Bill'in dramının, aynen îsâ dramına benzediğini şöyle tesbit ediyordu:

9) Bil güneşten ve ışıktan uzak olan tepenin altına iner, kendisinden hayat gider.

10) Askerler, tepedeki zindanda tutuklu Bil'i gözetlerler.

11) Bil'e bakmak için tanrılar otururlar.

12) Bil, oturduğu her yerde aranır. Özellikle bir kadın onu kabristanda "âh kardeşim, âh kardeşim," diyerek arar.

13) Bil ilkbahar güneşi gibi hayata döner, sonra tepeden çıkar.

14) Babillilerde büyük bayram, Martta, ılımlı ilkbahar zamanında olur. Çünkü o zaman Bil karanlık güçleri yenmiştir.

9) îsâ kayanın altındaki kabre girer, ölüler kısmına gider, cehennemi ziyaret eder.

10) isa'nın da kabri başına bekçiler konur.

11) Mecdeüi Meryem ile diğer Meryem, kabrin önünde otururlar.

12) Kadınlar, özellikle Mecdelli Meryem, îsâ'yı aramak için arka kapıdan kabre gelir. Kabrin önünde ağlayarak durur. Çünkü efendisini alıp uzağa götürmüşlerdir.

13) îsâ da pazar günü hayata döner, tepedeki kabirden çıkar.

14) îsâ'nın da bayramı, ilkbahar günlerinde kutlanır. Bu, karanlık güçleri yenmenin şenliğidir.[2061]

Bu Asur yazıtlarını görünce müslüman olan Lord Headly şöyle diyor: "O zaman kürsülerden yegâne kurtarıcımız olarak ilân edilen hırıstîyanlığın büyüklüğü nerede? Bu yazıtlardan anlaşılıyor ki bu hikâye, MesîhMn ortaya çıkışından bin sene veya daha fazla bir zaman önce vardı. Demek ki bu boş hikâye, size ebedî hayata girme pasaportu vermez. Bütün bunlar, çocukları avutanların hikâyesidir. İslâm şerîati, ruhsal yüceliğin; insanın şu dünyada yapacağı işlere bağlı olduğunu; insanın ancak kendi amelleriyle kurtuluşa erebileceğini söylüyor. Hepinizin güzel ruhsal ameller yapmanızı istiyorum. Bu, sizin için birtakım kâhin düşüncelerine saplanmaktan iyidir."[2062]

Milâdî ikinci asırda yaşayan hırıstiyan rahip lbon: "Mesih, Yusuf ve Azrâdan doğdu. Fakat ne zaman ve nasıl ömrünü geçirdiğini bilmiyoruz." demiştir. Görülüyor ki Kur'ân'ın söylediği gibi, îsâ'nın aşılmadığını bildiren hırıstiyan kitapları ve böyle inanan Hıristiyanlar da vardır. Zaten hayatı pek bilinmeyen îsâ hakkında daha esrarengiz bir nitelik ve îsâ'nın şahsına kendisini, en büyük işkenceye katlanarak insanlığa feda edecek kadar insan sevgisi vermek için, eski dinlerden kalma çarmıh hikâyesi, îsâ'ya yakıştırılmış ve bu, temel bir inanç haline getirilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Kur'ân'ı Kerîm'i dinleyen, okuyan, onun Meryem ve îsâ hakkında anlattıklarını duyan hırıstiyanlar, onun tam gerçeği ifade ettiğini ve îsâ'ya gelen kaynaktan geldiğini kabul edip ağlamışlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)in peygamberliğine inanmışlardı[2063] Kur'ân, îsâ'-nın aşılmadığını söylemektedir. Eğer onlar, îsâ'nın çarmıha gerilmiş olduğuna inansalardı, inançlarının tersini söyleyen Kur'ân'a hemen teslim olmazlar, itiraz ederlerdi. Onların Kur'ân'ı duyar duymaz teslim olmaları da gösterir ki hırıstiyanlar içinde çarmıha inanmayan fırkalar da vardı.

Kur'ân'ı Kerîm'i İngilizceye çeviren GEORGE SALE, şöyle diyor: "Bazı kimseler, bu düşüncenin, Muhammed'in kendi icadı olduğunu sanırlar. Fakat yanılmaktadırlar. Onun zamanından çok önce bazı hınstiyan mezhepleri bu düşünceyi benimsemişlerdi. Hıristiyanlığın ilk zamanlarında Basilid'ler, îsâ'nın öldürüldüğünü kabul etmemiş, onun yerine Simon'un öldürüldüğüne inanmışlardır. Bunlardan önce Cerinthiler, bunlardan sonra da Carpoc-rati'ler de aynı inanca sahib olmuşlardır. Photius, okuduğu, Resullerin Seyahatleri adlı eserde

---

[2061] Tantâvî, el-Cevâhİr, 10/23

[2062] Aynı eser, s. 24

[2063] Mâide Sûresi: 83-84

gördükleri arasında şu cümlenin de bulunduğunu yazıyor: "îsâ çarmıha gerilmedi, bir başkası onun yerine çarmıha gerildi. Onun için, onu çarmıha gerenlere güldü. (Photius, Bibi, Cod. 114, col. 291)"[2064]
Bugün modern Avrupalı araştırıcılar, çarmıh olayının uydurmahğını ispat etmektedirler. Alman Ernest die Bons. Gerçek Hıristiyanlık, adını taşıyan eserinde (s. 42) çarmıha gerilme ve kendini feda etme sorunu hakkında söylenenler, Mesih'i görmemiş olan Paulus ve benzerlerinin icadıdır, gerçek hı-nstiyanlığın esaslarından değildir, diyor.[2065] Mösyö Charl da şöyle diyor: "îsâ'nın asılması, tamamen uydurmadır. Çünkü Âdem oğullarından kurban kanı dökülmedikce Allah'ın gazabı dinmez." şeklindeki eski inanca uymaktadır. Yahudiler, Yaratıcının gazabım dindirmek ve rızasını kazanmak için çocuklarını kurban olarak takdim ediyorlardı. Hattâ bazan insan kurbanının etini yer, kanını içerlerdi. Fakat Israiloğullan arasında peygamberler çıkıp bu çirkin âdeti menedince insan kesme yerine hayvan kurban edilmeğe başlandı. İşte İsa'nın kurbanı (kendisini feda etmesi) inancının, bu eski inançla yakın ilişkisi vardır.[2066]
Gerçekten îsâ'nın çarmıha gerilmesi, hayal ürünüdür. Başında taç ile çarmıha gerilmiş liderler tablosu, putperestlikten hınstiyanlığa kopye edilmiştir. Onun yakalandığını, götürülüp öldürüldüğünü sananlar, arayıp cesedini de bulamayınca, cesediyle birlikte göğe kaldırıldığına inanmışlardır.
Aynı inanç, bazı hadîsler yoluyla İslâmiyete de geçmiştir. Bu hadîslere göre îsâ, kıyametten önce tekrar dünyaya dönecektir. îsâ'nın ineceğini bildiren bu hadîslerde bazı çelişkiler olduğunu Âli İmrân Sûresinde göstermiştik. Herşeye rağmen eğer kendilerine hırıstiyanlıktan bir şeyler karışmamış, olduğu gibi sahih ise, bu hadîsler îsâ'nın cesediyle gökten ineceğine değil, îsâ ruhunu taşıyan, yani îsâ dininin mensuplarının, son zamanlarda İslâm hükümlerini benimseyeceklerine ve bununla amel edeceklerine işaret olabilir. Görünürde îsâ mensubu olsalar bile, uygulamada İslâmın özüne mensup olacaklardır. Yahut tamamen hırıstiyanlığı bırakıp îslâma döneceklerdir. Nitekim bu hadîslerde servetin çok artacağı, zekât verilecek kimsenin bulunmayacağı, insanların tam bir barışa kavuşacakları ifade edilmektedir. Belki birbirlerine yaklaşan, fikren ilerlemiş insanlar, sorunlarını dövüşle değil, görüşmelerle çözümleyecekler, birbirlerine saldırmayacaklardır. Henüz böyle bir düzen uzaklarda ise de eski yıllara göre insanların, birbirlerine daha çok yaklaştıkları, birbirlerini daha iyi anlamaya başladıkları da bir gerçektir. Belki Birleşmiş Milletler Örgütü, gittikçe güçlenip dünya milletleri arasında tam bir hakem rolü oynar, uluslararası ilişkilerde adalet, barış ve huzur sağlanır. Bu hadîsler, ileride kurulma ihtimali bulunan öyle bir düzene işaret olabilir ki bu düzen, îslâmın özünden başka bir şey değildir: Allah ile ve insanlar ile barış içinde olmak.
Benzeri bir inanç da Şiflere göre ortadan kaybolan onikinci imamın, âhir zamanda çıkıp tam adaleti kuracağı şeklinde kendini göstermektedir. Şimdi kabrinden kaybolup bir gün yeryüzüne inecek olan îsâ ile, ortadan kaybolup bir gün ortaya çıkacak olan İmam-ı Muntazar inancı, hemen hemen birbirinin aynıdır. Değişik olan sadece isimlerdir.
Ehl-i sünnet arasında da Mehdî inancı hakimdir. Fakat Mehdî son za-nanda Evlâd-ı Resulden yani peygamber soyundan yetişen bir zatın, îslâmı yayacağı, imansızları yok edeceği şeklindedir. Kaybolmuş, ya da göğe çıkmış bir zatın, asırlar, belki binlerce yıl sonra ortaya çıkması veya inmesi değildir. Bu tarzdaki mehdî inancında akla aykırı bir şey yoktur. Mehdî, hidayete götüren, doğru yola ileten kimse demektir. Bu anlamiyle her çağda İslâm uğrunda mücadele veren ihlâslı liderlere mehdi gözüyle bakılabilir. Ama Re-sulullah neslinden yetişecek asıl mehdî ne zaman gelir, onu bilemeyiz. Ortaya çıkacak olan böyle bir zata, bütün müslümanlann birden biat edip inanacakları da şüphelidir. Çünkü nice büyük din liderleri, ihlâslı insanlar çıkmıştır ki birçok müslüman ona inanmak, onu desteklemek şöyle dursun, ona cephe almış, onunla savaşmıştır. Eğer mehdî her çağda yetişen din liderleri, İslâm için mücadele veren önderler değil de son zamanda yetişecek bir tek kişi ise, o geldiği zaman ona inanıp destek olanlara Allah güç versin.
Şunu da belirtmemiz gerekir ki İslâmda âhâd haberiyle itikad sabit olmaz. Bizim gökten İsa*nın inmesini, yahut ortadan kaybolmuş imamın çıkmasını, ya da mehdî'nin gelmesini beklemeğe ihtiyacımız yoktur. Bu inançlar, kesinlik ifade etmeyen bazı haberlere dayanır, Biz, ne mehdiyi inkâr ederiz, ne de mutlaka gelecektir, diye kesin hüküm belirtiriz. Çünkü âhâd haberiyle inanç kesinleşmez. İslâm, kıyamete kadar baki olan son dindir. Onun güçlenmesine yardım eden, bu uğurda canını feda etmeğe hazır her müslüman, İsa'dır, imamdır, mehdî'dir. Mehdî, insanları doğru yola sevk eden müslüman âlimdir. Mehdî'nin anlamı budur.
Diyelim ki bugün İsa geldi, kendisinin İsa olduğunu söyledi, acaba ona kim inanır? Ne hiristiyanlar ona inanırlar, ne de müslümanlar. İnsanlar, kolay kolay yerleşmiş inançlarını bırakmazlar. Gelecek olan İsa, hıristiyanlan müslümanlığa davet etse, sanki bütün hıristiyanlar dinlerini bırakıp hemen İslama girerler mi? Evvelâ onun Isa olduğunu kabul etmezler. Ona hakaret ederler, iftiralar atarlar. Müslümanlar da ona inanmazlar. Nitekim kendisini tsâ veya mehdî olarak takdim eden bazı kişiler çıkmış, bunlar, keramet şeklinde görünen bazı istidraclar da göstermişler, kendilerine inanan müslümanlar da olmuş, fakat müslümanların çoğunluğu bunları reddetmiştir. Bunun en büyük örneği, (470/1340) tarihinde Nahcivan'da doğan Fadlullah Esterâbâ-dî; 1819 tarihinde Şiraz'da doğan ve 1850 de Tebriz'de kurşuna dizilen Bab (Mirza Ali Muhammed Seyyid) ve 1830-40 da Hindistan'da doğup 1908 de ölen Ahmed Kadiyânî'dir. Bunların üçü de kendilerinin, Hz. Muhammed

[2064] George Sale, The Koran, s. 50-51. not: 6, London ve New York
[2065] Tefsîru'l-Kâsimî, 5/1695
[2066] Tefsîru'l-Kâsimî, 5/1696

(s.a.v.)in geleceğini haber verdiği Isa, Sâhib-i Zeman, mehdî olduklarını söylemişler, kendilerine inananlar da olmuş, ama müslümanların büyük çoğunluğu, bunlarla mücadale etmiştir. Bahaîlik ve Kadıyanîlik ile hâlâ mücadele edilmektedir.
Demek ki bir insan çıkıp kendisini îsâ, Muntazar İmâm veya mehdî diye tanıtmakla herkes ona hemen inanmaz. O halde îsâ veya Mehdî beklemeğe gerek yoktur. Biz, İslama içtenlikle hizmet eden, ihlâslı, İslâmı iyi bilir liderler etrafında birleşip İslama hizmet etmeğe, onun buyruklarını hakim kılmaya çalışalım. Bizim üzerimize farz olan budur. Allah, İslâmı gönüllerimize ve dünyaya hakim kılsın!
"Andolsun, Kitâb ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce ona inanacak olmasın. Kıyamet günü de o (îsâ) onlara tanıklık yapacaktır, "âyeti üzerinde çeşiîli yorumlar yapılmıştır. Bazılarına göre (bihîjdeki zamîr, Hz. Muhammed (s.a.v.)e gider. O zaman mânâ şöyle olur: Kitâb ehlinden her fert, ölümünden Önce Muhammed'in peygamberliğine inanacaktır. Bazılarina göre zamîr, îsâ'ya gitmektedir. O takdirde mânâ: "Kitâb ehlinden her fert, Kur'ân'ın îsâ hakkında anlattığı gerçeklere inanacak, fakat ye's halindeki bu îman yarar sağlamayacağı için îsâ, kıyamet gününde onların aleyhine tanık olacaktır. Diğer bir görüşe göre de âyetin anlamı şudur: Dünyanın sonunda îsâ, gökten inince Kitâb ehlinden her fert, ona inanacaktır.
Şimdi bunlardan birinci mânâ mümkün değildir. Çünkü Kitâb ehlinden her ferdin Hz. Muhammed (s.a.v.)e inanması muhaldir. Zira Hz. Muham-med (s.a.v.)den önce yaşamış olan Kitâb ehli insanlar, onu görmemiş, bil-memişlerdir ki ona inansınlar. "Kitâb ehlinden her fert" tabiri, geçmiş ve gelecek bütün Kitâb ehli kimseleri kapsamına alır.
Üçüncü mânâ da mümkün değildir. Zira daha önce ölmüş olan kitap ehli insanlar, dünyanın sonunda yeniden gelecek İsa'ya nasıl inansınlar? İnanmak için onun devrinde olmaları, onunla veya ondan sonra yaşamaları gere-kir. Henüz gelmemiş olan İsa'nın, geldikten sonraki çağrısına, ondan çok önce ölmüş olanların inanması mümkün değildir. Bu görüşün sahipleri, İsa'nın ineceği hakkındaki rivayetlere dayanarak âyeti tefsir etmek, yani Kûr'ân'ı, ön yargılarına göre yorumlamak istemişlerdir. Oysa bu rivayetler, bu âyeti tefsir sadedinde gelmiş rivayetler değildir. Hadis mecmualarının hiçbirinde bu âyet hakkında böyle bir tefsir nakledilmemiştir. Âyette İsa'nın ineceğine dair hiçbir işaret yoktur.
Tek makul görüş, ikinci görüştür. Yani âyetin anlamı şudur: Kitap ehlinden hiçbir fert yoktur ki Ölmezden önce, İsa'ya, onun Allah'ın kulu ve resulü olduğuna inanacak olmasın. Kitap ehlinden her fert, ölmezden önce gözünden perde kalkınca, Kur'ân'ın, İsa hakkında söylediklerinin gerçek olduğunu, yani onun, Allah'ın oğlu değil, kulu ve elçisi olduğunu anlar. Çünkü gözlerden perde kalktığı zaman gerçek, olduğu gibi ortaya çıkar. O zaman insan gerçeğe inanır ama artık inanmanın yarar sağlamasına zaman ve fırsat kalmamış, iş işten geçmiş olur. Ancak ye's halinden önceki iman, insana yarar sağlar.[2067]
"Her ümmetten, (inançlarının bozukluğuna) bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimiz zaman (halleri) nice olur?" [2068] âyetinin haber verdiği üzre Kıyamet günü,, her peygamber kendi ümmetinin, kendisinin tebliğ ettiği dinin hakikatlerine uyup uymadığına tanıklık edeceği gibi Hz. İsa da kendi ümmetine tanık olacak, onların kendisi hakkında uydurdukları, gerçeklere aykırı inançların, kendi tebligatına uymadığına dair onların aleyhine tamkIık edecektir. Yani inanç ve davranışları, âhirette, peygamberin getirdiği dinin orijinali ile karşılaştırılacak; hangi söz ve işlerin kendi tebligatına uyduğunu, hangilerinin uymadığını peygamber orada açıklayacaktır. "Kıyamet günü de o, onların aleyhine tanık olacaktır." cümlesi, bunu ifade etmektedir.
"Yahudilerin yaptıkları zulümden, çok kimseleri Allah yolundan çevirmelerinden dolayı kendilerine helâl kılınmış şeyleri onlara yasakladık. " mealindeki 160 ncı âyette, haksızlıklarından dolayı Yahudilere bazı şeylerin haram kılındığı belirtilmektedir. Müfessirlere göre Yahudilere haram kılınan şeyler, En'am Sûresinin 146 ncı âyetinde açıklanmış olanlardır: "Yahudilere bütün tırnaklı (hayvan)/ü77 haram ettik. Sığır ve koyunun da yağlarını onlara haram kıldık. Yalnız (hayvanların) sırtlarının yahut barsaklannın taşıdığı, ya da kemiğe karışan yağlarını haram etmedik. Saldırganlıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz elbette (söylediklerirhizi) doğru söyleyenleriz. " Bu âyette sayılanlar, haksızlık yaptıklarından dolayı Yahudilere haram kılınmıştır. Yoksa, Âli İmran Sûresinin 93 ncü âyetinde belirtildiği üzre Tevrat'tan önce, İsrail'in (Ya'kub'un) kendi nefsine haram kıldıkları dışında, bütün yiyecekler, İsrail oğullarına helâl idi.
160-161 nci âyetlerde yahudîlerin, haksızlıklarına, hak yoldan çok saptıklarına, men edildikleri halde faiz alıp, insanların mallarım bâtıl, yani meşru olmayan yollarla yediklerine işaret edilmektedir. Âyetlerden anlaşılıyor ki özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki yahudîler faiz ve rüşvetle insanların mallarını yiyorlardı. Âli İmrân Sûresinin 75 nci âyetinde belirtildiği üzre onlar, özellikle yabancıların mallarını hileli yollarla yemekte bir sakın-ca görmüyorlar: "Ümmilere karşı bize bir sorumluluk yoktur" diyorlardı. Tevrat'ta aynen şöyle deniyor:
"Para faizi olsun, zahire faizi olsun, yahut ödünç verilen her şeyin faizi olsun, faizle kardeşine ödünç vermeyeceksin. Yabancıya faizle ödünç vere-bilirsîn"[2069] Buna göre Tevrat yahudîlere kendi aralarında faizi yasaklamış, fakat yabancılardan faiz almaya müsaade etmiştir.
Kur'ân-ı Kerîm, Yahudîlerin, men edildikleri halde faiz almalarını kınamaktadır. Kur'ân'tn bu ifadesinden iki anlam çıkar: Ya Yahudîler Tevrat'ın hükmünü çiğneyip yalnız yabancılardan değil, kendi kardeşlerinden de faiz

[2067] Keşşaf, 1/396
[2068] Nisa* Sûresi: 41
[2069] Tesniye, bâb: 23, cümle: 19-20

almaya başlamışlar, ya da Tevrat faizi kesinlikle yasakladığı halde faiz alabilmek için Tevrat'ı tahrif edip: "Yabancıya faizle ödünç verebilirsin" hükmünü sokmuşlardır. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir. Tevrat'a çok ellerin girdiği muhakkaktır.
Gerçek yahudî dininde faizin kesinlikle yasak olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü faiz insanlara haksızlıktır, zenginin fakiri ezmesi demektir. Peygamberler ne kendi kardeşlerine, ne de yabancıya zulmedilmesine müsaade etmezler. Tevrat'ın başka bir yerinde: "Garibe gadretmeyeceksin, çünkü sen de Mısır'da garip idin."[2070] deniyor. Dâvûd: "Parasını faize vermez ve suçsuza karşı rüşvet almaz" diyor.tf) Hezekiel de şöyle demiş: "Faizle para vermez ve murabaha kârı almaz. Elini kötülükten alıkor."[2071] görülüyor ki yahudî peygamberleri, mutlak olarak faizi yasaklamışlardır. Burada yabancıdan faiz alınacağına dair bir işaret yoktur. Ama Tevrat, aslını koruyamadığı ve Hz. Musa'dan çok sonra yazıldığı için, yabancılardan faiz alınabileceği hükmü zamanla Tevrat'a girmiş olabilir.
Demek ki asıl Tevrat'ta herkese karşı haksızlık, gadr yasaklanmıştır. Ama onlar, Tevrat'ın kesin faiz yasağını çiğneyip yabancılara haksızlık etmeyi, yabancılardan faiz almayı helâl saymışlardır.
Kur'ân'ı Kerîm, yabancılardan faiz almayı da kınadığına göre Islâmda faiz haramdır. İslâm ülkesi olmayan yerlerde faiz helâldir demek, Islâmın ruhuna aykırıdır. Çünkü böyle bir düşünce, "Ümmîlere karşı (faiz almak, hile yapmak) bize günah değildir" diyerek yabancıdan faiz almayı sakıncalı görmeyen yahudî düşüncesinden farksızdır.

163- Biz, Nuh 'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiği-miz gibi sana da vahyetük. Nitekim İbrahim'e, ismail'e, îshak'a, Ya-kub'a, esbât (Yakûb oğulların)a, isa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a, Süleyman'a da vahyetmiş, Davud'a da Zebur'u vermiştik.
164- Daha önce sana anlattığımız elçilere ve sana anlatmadığımız elçilere de (vah-yetmiştik). Ve Allah, Mûsâ ile de konuşmuştu.
165- (Bunları) müjde-leyici ve uyarıcı elçiler olarak (göndermiştik) ki, elçiler (gç\d\k)den sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmasın. Allah üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.
166- Allah, sana indirdiğini kendi bilgisiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder; melekler de (buna) şahitlik ederler. Allah Un şahitliği de (bir şeyin gerçekliği için) kâfidir.
167- (Sana gelenleri) inkâr edip Allah yolundan menederler, hakikaten uzak bir sapıklığa düşmüşlerdir.
168- O inkâr edip zulmedenler var ya, Allah onları ne bağışlayacak, ne de yola iletecektir.
169- Sadece cehennemin yoluna (iletecek ve) orada sürekli kalacaklardır. Bu da A İlah 'a çok kolaydır.
170- Ey insanlar, Elçi size, Rabbinizden gerçeği getirdi. Kendi yararınıza olarak (ona) inanın. Eğer inkâr ederseniz, bilin ki göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Tefsir:

163-165 nci âyetler, Yahudilerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)den, gökten bir kitâb indirmesini istemeleriyle ilgilidir. Yüce Allah, burada, daha önceki peygamberlere de buyruklarını, gökten kitâb indirerek değil, vahiy yoluyla bildirdiğini belirterek Nuh'a, ondan sonraki peygamberlere: İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kub'a, Ya'Kub oğullarına, îsâ'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a, Süleyman'a da vahyettiğini, Dâvûd'ada Zebur'u verdiğini açıklamaktadır. Davud'a da Zebur'u verdik" cümlesinden, Zebur'un, bir kitâb halinde inmiş olduğu anlaşılmaz. Zebur, mezbur anlamınadır, yazılmış demektir. Bü da Davud'a gelen vahyin belagat üstünlüğüne ve yazıya geçirilerek kitap haline getirildiğine, kitap olarak okunduğuna işarettir. Çünkü Zebur, kitap eh-lince çok okunan ilâhî kitabıdır. Davud'a Zebur'un verilmesi Zebur'un ona vahyedilmesi demektir. Nitekim Hz. Muhammed(s.a.v.)e de Kur'ân verilmiştir: "Andolsun, sana ikişerlerden yedi ve bubüyük Kur'ân'ıverdik"[2072] Nasıl Kur'ân, Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a vahy ile verilmiş ise, Zebur da Davud'a Öyle vahy ile verilmiştir. Şimdi burada vahyi izah etmemiz gerekir.
Vahy: Acele etmek, gizli konuşmak, fısıldamak, ilham etmek anlamlarına gelir. Kur'ânı Kerîm'de birkaç mânâda kullanılmıştır:
"Musa'nın annesine, onu emzir diye vahy ettik[2073] âyetinde vahiy, ilham anlamınadır. Musa'nın annesinin kalbine bu düşüncenin atıldığını gösterir.
"Rabbin, arıya dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan evler edin, diye vahyetti. "[2074] âyetinde vahy, Allah'ın hayvana verdiği içgüdüyü ifade eder.
"Zekeriyya mihraptan kavminin huzuruna çıktı, onlara, sabah akşam (Allah'ı) teşbih edin, diye vahyetti.'W âyetinde vahy, Zekeriyyanın, kavmine yaptığı îrnâ ve işareti belirtmektedir.
"İşte böyle, biz her peygambere, aldatmak için birbirlerine süslü sözler vahy eden cin ve insan şeytanlarını

[2070] Çıkış, bâb: 23, cümle: 9
[2071] Hezekiel, bâb: 18, cümle: 8
[2072] Hicr Sûresi: 87
[2073] Yunus: 10
[2074] Nahl Sûresi: 68

düşman ettik. " âyetinde vahy şeytanların verdiği vesveselerdir.
Tefsirine çalıştığımız vahy ise, bu anlamların dışında bir mânâ taşır. Burada vahy, yüce Allah'ın, peygamberlerine buyruklarını bildirmesi, hitabını duyurmasıdır.
Şûra Sûresinin 51 nci âyetine göre Allah'ın, insanlarla konuşması üç şekilde olur: Ya yüce Allah, sözünü, kulunun kalbine ansızın düşürür; yahut perde arkasından ona hitab eder; ya da bir meleği elçi olarak gönderip buyruklarını bildirir. İşte peygamberlere gelen vahiyler, bu üç şekil içinde olur. Bu üç şeklin her biri, kendi aralarında tali bölümlere ayrılır. Böylece vahy, başlıca yedi şekilde toplanır. Şöyle ki:
1- Sadık ru'ya. Görülen ru'yanın, aynen çıkması, vahyin başlangıcını işaretler. Hz. Peygamber (s.a.v.)e ilk vahiy, sadık ru'ya şeklinde başlamıştı. Peygamberliğine tekaddüm eden aylarda gördüğü her ru'ya, sabah aydınlığı gibi çıkardı.[2075]
2- Vahiy taşıyan melek (Cebrail)'in, esas şekliyle görünüp, ilâhî emirleri duyurması. Necm Sûresinin 6-14 ncü âyetlerinde açıklandığı üzre Allah'ın Resulü, Cebrail'i iki kez bu şekilde görmüştür.
3- Meleğin, hiç görünmeden Allah'ın sözlerini, peygamberin kalbine düşürmesi. Bu türlü vahy, vahiylerin en zorudur. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu esnada, önce zil .sesine benzer bir ses duyardı. Beşerî duyularından geçer, hareketsiz kalırdı. Bu ses kesilince açılır, kafasına yerleşen ilâhî sözlerin mânâsım da anlamaya başlardı. Bu, peygamberin beşerî sıfatlarının, mel e klik sıfatlarına değişmesi, ve kendisinin melekî bir niteliğe bürünüp meleğin sesini duyması idi.
4- Bazan da melek insan şekline bürünerek gelirdi ki bu türlü vahy, Hz. Peygambere gelen vahiylerin en kolayı idi. Çünkü burada melek, insan düzeyine inmekte ve ona insan biçiminde görünmektedir. Bu şekilde vahiy getirirken melek, peygamberin seveceği bir insan biçimine, çoğu kez de Dihye şekline girerdi.
5- Peygamberin kalbine üfleme tarzındaki vahiy ki, bunun sırf bir ilham olmayıp vahy olduğuna dair, zorunlu kesin bir bilgi doğardı. "Rûhu*l-Kuds, kalbime, hiçbir nefis, rızkım tüketmeden ölmez, diye ttfledi..."[2076] mealindeki hadîs, bu türlü vahyi anlatmaktadır.
6- Peygamberin, uyanık iken, doğrudan doğruya Allah'ın konuşmasını duyması ki Kur'ân'ın ve Tevrat'ın ifadesine göre Hz. Mûsâ, Sînâ Dağında birkaç kez Allah'ın konuşmasını duymuştur. Ondan başkasına böyle vahy geldiğine dair sağlam bir kanıt yoktur. "Onu, senin kalbine Güvenilir Ruh indirdi.[2077] mealindeki âyetlerin bildirdiği üzre Kur'ânı Kerîmin bütün âyetleri, Cebrâîl tarafından Hz. Peygamber'e vahyedilmiştir.
7- Peygamber uykuda iken meleğin ona vahy getirmesi. Bazı müfessir-ler, el-Kevser Sûresinin bu şekilde vahyedildiğini söylemişlerdir.[2078]
İşte Allah'ın, insanlara emirlerini bildirme metodu, anlatılan bu vahy metodudur. Bunun dışında Allah insanlarla konuşmaz. Allah, diğer peygamberlere sözlerini nasıl vahy ile bildirmişse, Hz. Muhammed'e de öyle vahy ile bildirmiştir. Onlara inanıp, onlar gibi vahy alan Hz. Muhammed'e inanmamak, kibirden, inattan ve düşüncesizlikten başka bir şey olamaz. Hz. Mu-hammed'in getirdiklerinin, gerçek vahiy olduğu ise, inkân mümkün olmayan kanıtlarla sabittir.
Allah'ın birçok peygamberi vardır. Bunların bir kısmı Kur'ânı Kerîm'-de anılmış, çoğu da anılmamıştır. Kur'ânda anılan peygamberlerin sayısı, yirmibeştir. Bunlar: Âdem, Idrîs, Nûh, Hûd, Salih, İbrahim, Lût, İsmâ'îl, İshâk, Ya'kûb, Yûsuf, Eyyûb, Şu'ayb, Mûsâ, Harun, Yûnus, Dâvûd, Süleyman, llyâs, El-Yesâ', Zekeriyyâ, 'îsâ ve Zu'1-Kifl.
163 ncü âyette, kendisine vahyedilen peygamberler sayılmaktadır. Hz. Nûh, bunların başında anılmaktadır. Çünkü kendisine şeriat vahyedilen ilk peygamber odur. Muhammed ibn es-Sâib, babasının şöyle söylediğini nakletmiştir: "Allah'ın yer yüzünde görevlendirdiği ilk peygamber, asıl adı Ah-nûh olan İdrîs'tir. Sonra peygamberlerin arası kesilmiş, tâ Nuh'a kadar peygamber gönderilmemiştir. Nuh'un oğlu Sâm da peygamber idi. Ondan sonra da yine İbrahim'e kadar peygamber gönderilmedi. İbrâhîm, Târeh'in oğludur. Târeh'in adı Âzer'dir. Sonra İbrahim'in oğlu İsmail ile İshâk peygamber olmuştur. Birincisi Mekke'de, ikincisi Şam'da peygamber olmuştur..."[2079]
İslâm kaynaklarında Âdem, ilk peygamber olarak gösterilirse de Kur'ânı Kerîm'de Âdem'e bir şerîat vahyedildiğinden söz edilmez. Bakara Sûresinde Allah'ın, Âdem'le konuştuğu bildirildiğine göre Âdem, Allah'ın hitabını duyan ilk insandır ama henüz insan toplulukları bulunmadığı için ona bir şeriat vahyedilmemiştir. Bu bakımdan vahiy alan peygamberlerden söz eden âyetlerde onun adı anılmaz.
Âyette geçen el-esbât kelimesi, sıbt'm çoğuludur. Sıbt, torun anlamına gelir. İsrail, Hz. Ya'kub'un unvanıdır. Ya'kub'un, Yusuf haricindeki on oğlu ile Yusuf'un iki oğlundan türeyen nesillerin her birine sıbt denmiştir. Kitabı Mukaddes'te sabat şeklinde geçen bu kelime, Ya'kub'un her oğlundan türeyen kabile demektir. Bunun çoğulu el-esbâttır. İsrail oğullan, oniki sıbta ayrılmıştı. İşte el-esbât kelimesi, İsrail oğulları sıbtlarında yetişen peygamberleri göstermektedir.

[2075] Buhârî, BedVI-vahy: 1
[2076] Musnedu'l-Fİrdevs'in hemze ve nûn harflerinde rivayet edilmiştir. Ebû Nu'aym ve Tabe-rânî bu hadisi Ebû Umâme'den Bezzâr Huzeyfe'den tbn Ebî'd-Dünyâ ve Hâkim de İbn Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir. (Keşful-hafâ, 1/231). Hadisi Şafiî de rivayet etmiştir: er-Risâle, s. 93
[2077] Şuarâ Sûresi: 193-194
[2078] Suyûti, likan: 1/47
[2079] Kurtubî, el-Câmi: 6/15

Kur'ânı Kerîm'de adları anılan peygamberler, gerek Kitâb ehlinin, gerek Arapların, yani Kur'ân'ın ilk anda hitabettiği kimselerin tanıdığı kişilerdir. İnsanların dikkatini, bildikleri bu peygamberlere çekmek, bunların, kavimleriyle olan ilişkilerini düşünmeğe sevk etmek için bu peygaberler anılmıştır. Yoksa bütün peygamberler bunlardan ibaret değildir. Nitekim 164 ncü âyette olduğu gibi Mü'min Sûresinin 78 nci âyetinde de: "Andolsun, biz senden önce de elçiler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık, kimini de anlatmadık.[2080] buyurulmaktadır. Yüce Allah, Peygamber göndermedikçe hiçbir kavme azâb etmeyeceğini[2081], her ümmet içerisinde mutlaka bir uyarıcı çıktığını[2082] bildirmiş ve: "Andolsun ki biz, her ümmet içerisinde bir elçi gönderdik... "[2083] buyurmuş olduğuna göre demek ki her millet içinde mutlaka bir uyarıcı, bir peygamber çıkmış, onları Hakk'a çağırmıştır.
İbn Merdeveyh'in, Ebuzer'den rivayet ettiği uzun bir hadîse göre peygamberlerin sayısı, yüzyirmidört bindir. Fakat İbnu'l-Cezvî, bu hadîsin uydurma olduğunu söylemiştir. Gerçekten peygamberlerin sayısı hakkında rivayet edilen hadîslerin hepsi zayıftır. Peygamberlerin gerçek sayısını yalnız Allah bilir.
Bazı kimseler, sırf dinden kuşkuya düşürmek amaciyle "Neden bütün peygamberler hep Arabistan'dan gelmiş de, Avrupa ve Amerika'dan hiç peygamber çıkmamıştır?" diye bir soru ortaya atmaktadırlar.
Avrupa, Amerika veya dünyanın öteki kıt'alarından hiç peygamber çıkmadığını söyleyemeyiz. Yukarıda işaret ettiğimiz âyetler, her millet içinde bir peygamberin çıktığını bildirdiğine göre, her ümmet içinde peygamber çıkmıştır. Ama İnsanlar, sonradan yoldan çıkmış, puta tapmışlarsa bu, onlara hiç peygamber gelmediği anlamını taşımaz. Yalnız bugün yaşayan üç büyük dinin peygamberlerinin de Arabistan'dan çıkması, Allah'ın, istifa (seçme, özleştirme, evrimleştirme) kanununa uygundur. Yüce Allah, büyük peygamberleri, büyük medeniyetlerin geçit noktası olan, insanların kolayca barınmasına elverişli bulunan bu bölgeden çıkarmıştır. Demek ki evrensel dinlerin dünyaya yayılmasına en uygun yer, evrensel dini getirecek peygamberlerin yetişmesine, toplumsal ve coğrafi ortam bakımından en elverişli bölge, bu bölgedir.
Bugün neden kâşif, mûcid, Avrupa ve Amerika'da daha çok yetişiyor? Başka yerde niçin o oranda yetişmiyor? Sorusu da, tıpkı peygamberler neden Arabistan'da yetişmiş sorusu gibi kısır düşüncenin, sosyolojik yasaları .bilmemenin sonucudur.
Baz. kimseler de şöyle diyorlar: "Araplar, dünyanın en geri, en ilkel insanları olduklarından dolayı Allah, önce onları düzeltmek için Hz. Mu-hammed'i o bölgeden yetiştirdi." bu çok cahilce bir düşüncedir. Bir kere Araplar, o zamanki toplumlar içerisinde en geri toplum değillerdi. Dünyanın öteki bölgelerinde, özellikle Avrupa, Amerika ve Afrika'da yaşayan birçok topluma göre tam müşrik de sayılmazlardı. Çünkü onlar, puta tapmakla beraber bir Allah inancına da sahip idiler. Kâinatı Allah'ın yarattığını biliyorlar, putları da Allah ile kendileri arasında bir şefaatçi kabul ediyorlardı. Ayrıca bazı medeniyetleri, kültürleri olduğu gibi cömertlik, yiğitlik gibi meziyetleri de vardı. Bazı peygamberlere inanırlar, özellikle Hz. İbrahim ve İsmail'e saygı gösterir, İbrahim dininden kalma bazı kuralları (meselâ haccı) uygularlardı. Oysa o devirde gerek Amerika'da, gerek Avrupa'nın bazı bölgelerinde, gerek Afrika'da Araplara göre çok ilkel milletler yaşıyorlardı. Eğer en ilkel insanlardan peygamber çıkacak olsa, Arabistan'dan önce oralarda çıkması gerekirdi. Tam tersine Araplar, o zamana göre oldukça kültürlü, dış saldırılara karşı tabiî olarak güvenli bir ülkede yaşayan bir toplum idiler. Son peygamberin yetişmesine en eleverişli ortam onların bölgesi olduğu ve Kureyş Kabilesi de Hz. tsmaîl soyundan geldiği için yüce Allah, son peygamberini güvenli bölgeden ve asalet sahibi bir toplumdan yetiştirmiştir.
Peygamberlerin hepsi Allah'ın elçileridir. Hepsine inanmak ve buyruklarına itaat etmek, insanların görevidir. Elçiye itaat, Allah'a itaattir. Müj-deleyici ve uyarıcı olarak gönderilen elçiler, insanlara gerçeği tebliğ etmişlerdir ki insanlar, sapıklığa düştükleri takdirde, "Ne yapalım, bize gerçeği anlatan peygamberler gelmedi. Biz de kendi aklımızla hakikati bulamadık" diye bir bahane ileri sürmesinler, Allah'ın huzurunda kendilerini mazur göstermeğe kalkmasınlar. Yüce Allah, elçi göndermekteki hikmetini başka bir âyetinde şöyle açıklıyor: "Şayet onları, ondan Önce bir azâb ile helak etseydik: 'Rab-bimiz, bize bir elçi gönderseydin de böyle alçak ve rezil olmadan önce senin âyetlerine uysaydık!' derlerdi." '
Bütün kâinat Allah'ın birliğini, O'na kulluğun gereğini hal diliyle söylerken, yüce Allah, merhamet ve adaletiyle insanlara ayrıca peygamberler de gönderip gerçeği elçileri aracılığı ile onlara duyurmuştur. Varlığını, birliğini, kendisine kulluğun gereğini insanın aklı, duyulara hitabeden kâinat olayları ve nihayet peygamberler bildirdikten sonra yine O'nun buyruğuna karşı gelenlere, Allah galiptir, yenilmez güce sahiptir, adaletinin gereğini infaz eder. Buyruk sahibidir, hükümdardır, herşeyi hikmetiyle ve yerli yerince yapar.
166- Sonra Cenabı Hak, Resulüne hitaben buyuruyor ki: Ey Muham-med, Yahudiler, sana indirdiğimizi inkâr etse de, Allah, sana indirdiğini bilgisiyle indirmiş olduğuna, tesadüfen değil, ezelî bilgi ve hikmetine uygun olarak seni peygamber seçtiğine tanıklık eder. Melekler de bu gerçeğe tanıktırlar. Sen onların yalanlamalarına üzülme. Allah'ın sana tanık olması yeter!
167-169: Senin peygamberliğin konusunda, inkâr edilmez bu kadar kanıt varken inat ve kibirlerine kapılıp onu inkâr eden ve Allah'ın yolundan yan çizenler, uzak bir sapıklığa düşmüşlerdir. O inkâr edip haksızlık yapanları, Allah bağışlayacak değildir. Allah'ın bağışlaması için onların, Hakk'ın çağırışına uyup Allah'a yönelmeleri

[2080] Mü'min Sûresi: 78
[2081] Isrâ Sûresi: 15
[2082] Fâtır Sûresi: 24
[2083] Nah! Sûresi: 36

gerekir. Onlar, dosdoğru yoldan saptıktan sonra Allah, onları zorla yola getirecek değildir. Çünkü Allah, peygamberi aracılığı ile onları yola çağırmaktadır. Fakat onlar, Peygamberin gösterdiği doğru yoldan sapmış, eğri, çıkmaz yollara düşmüşlerdir. Yalni2 Peygamberin gösterdiği yol cennete gider. Onun dışındaki yollar, hep cehenneme çıkar. Öyleyse peygamberin yolundan ayrılanlar, cehennem yolundadırlar. Hak'tan sapanları cehennemde cezalandırmak, Allah'a zor değil, kolaydır.
170- Yüce Allah, insanlara Hakk'a uymanın, Resul'e tabi olmanın zarureti hakkında kanıtlar verdikten sonra rahmetiyle tekrar onları Peygamberinin yoluna çağırmakta, "Sizin hayrınıza olarak ona inanınız" buyurmaktadır. Ama inkâr ederseniz, Allah'a bir zararınız olmaz. Çünkü göklerde ve yerde olanların hepsi Allahındır. Allah herşeyi bilir, bilgisi uyarınca insanların iyiliğine olan şeyleri emreder. Her yaptığını hikmetle, derin bilgi ile yapar. İnsanların mutluluğu, Allah'ın Resulüne uymaktadır.

171- Ey Kitâb ehli, dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin! Meryem oğlu fsâ Mesih, sadece A Hah 'in Elçisi, O 'nun Meryem 'e attığı kelimesi ve O 'ndan bir ruhtur. Allah'a ve Elçilerine inanın, (Allah) "Üçtür" demeyin, kendi yararınıza olarak buna son verin. Çünkü Allah, yalnız bir tek tanrıdır. Hâşâ O, çocuk sahibi olmaktan yücedir, (münezzehtir). Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.
172- Ne Mesîh, A ilah 'a kul olmaktan çekinir, ne de (Allah' a) yaklaştırılm iş melekler. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa bilsin ki O, onların hepsini kendi huzuruna toplayacaktır.
173- inanıp iyi işler yapanların ödüllerini eksiksiz ödeyecek ve lûtfundan onlara daha fazlasını da verecektir. (Kulluktan) çekinip büyüklük taslayanlara da acı bir şekilde azâb edecek ve onlar, kendilerine Alah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulamayacaklardır.
174- Ey insanlar, size Rabbinizden delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik.
175- Allah*a inanıp O'na yapışanları (Allah), kendinden bir rahmet ve lûtfun içine sokacak ve onları kendisine varan dosdoğru bir yola iletecektir.

Tefsîr:

171: Bundan önceki âyetler, yahudîlerin aşırılıklarına temas etmiş, onları aşırılık ve haksızlıklardan vazgeçmeye çağırmıştı. Bu âyetler de Kitâb ehlinden hırıstiyanların daldıkları aşırılıklara temas etmekte ve onlara dinde aşırı gitmemelerini, Hz. îsâ hakkında tevhid inancına aykırı düşen şeyleri söylememelerini emretmektedir. Yahudîler, Uzeyr'i Allah'ıiroğlu saymışlar, dinden olmayan bir çok şeyi dine sokmuşlar, Allah'ın helâl kıldığı bazı şeyleri haram, haram kıldığı bazı şeyleri helâl saymışlardı. Hıristiyanlar da îsâ'ya, hâşâ Allah'ın oğlu, ülûhiyyeti oluşturan üç unsurdan biri gözüyle bakmışlar, onu Allah'ın bir parçası saymışlardı, bunlar dinde aşırı gitmektir, peygambere sevgi ve saygının putperestliğe dönüştürülmesidir. Sevgi ve saygı, tevhide aykırı bir biçim alınca artık saygı sınırını aşar, küfre dönüşür, haram olur. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.) "Siz beni hırıstiyanların, Meryem oğlu îsâ'yı övdükleri gibi övmeyin. Çünkü ben, Allah'ın kuluyum. (Benim için), Allah'ın kulu ve Resulü deyin."[2084] buyurmuştur.
Âyetlerde Hz. îsâ'dan hep "Meryem oğlu îsâ" diye söz edilmesi, onun hırıstiyanların sandıkları gibi Allah'ın oğlu değil, Meryem'in oğlu olduğunu vurgulamak içindir.
171 nci âyette isa'nın, Meryem'e atılan ilâhî bir kelime olduğu bildirilmektedir. Âli İmrân Sûresinin 45 nci âyetinde de benzeri bir ifade vardır: "Melekler demişti ki: Ey Meryem, Allah, seni, kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı, Meryem oğlu îsâ Mesih'tir... " Her iki âyette de îsâ'dan
"AW/me"diyesÖzediImesi, O'nun, "Kun: Ol" emrinin veya Meryem'e, babasız çocuk doğuracağı hakkında verilen müjdenin bir eseri olduğunu belirtmek içindir.
Yine bu âyette îsâ için "Kendinden bir ruh", Enbiyâ Sûresi 91 nci âyette de "Meryem 'e de kendi ruhumuzdan üfledik.." denilmektedir. Bir erkek olmadan, sırf melek vasıtasiyleüflenen ruhtan oluştuğu için îsâ'ya "Allah'tan bir ruh" veya "Ruhumuzdan" denmiştir. "Bizim ruhumuzdan", "O*-ndan bir ruh" demek, Allah'ın emrinden, yaratıklar âleminden bir rûh demektir. Allah'ın ruhu, Allah'ın kendisi demek değildir. Nasıl Ardullâh (Allâh'ın arzı), Allah'ın yarattığı yer anlamında ise rûhullâh (Allah'ın ruhu) da Allah'ın yarattığı ruh anlamındadır.
Ayrıca bazı şeylerin Allah'a izafe edilmesi, onların Allah yanındaki değer ve itibarını belirtir. Beytullâh, nâkatullâh (Allah'ın Evi, Allah'ın devesi'* sözleri, Kâ'be ile, Salih devesinin, Allah katındaki değerini belirtir. 'Abdullah (Allah'ın ahdi)de, ahdin önemini ifade eder.
İşte Hz. îsâ, Allah'ın yarattığı ruhtan, tohum aracılığı olmadan, sırf meleğin üflemesiyle anne rahminde teşekkül ettiği için ona "Allah'tan bir ruh" denmiştir. Gerçi bütün insanların ruhları, anne rahminde oluşmaya başlayan cenîne, melek tarafından üflenir, yani organları beliren cenîne insanî bilinç verilir. Fakat îsâ'daki Özellik, babanın tohumu aracı olmadan, doğrudan soyut ruh olarak anne rahmine üflenmiş olmasıdır. Meleğin üflemesi, erkek tohumu yerine geçerek yumurtayı aşılamıştır.
Bugünkü İndilerde de îsâ'nın, Allah'ın yaratıklarından bir melek olan Rûhu'l-Kudüs'ün üflemesiyle yaratıldığı

[2084] Buhârî, Enbiyâ: 48; Dârimî, Rikak: 68; İbn Hanbel.Musned: 1/23-24,...

ifade ediliyor: "îsâ Mesîh'in doğması da şöyle oldu: Anası Meryem, Yusuf'a nişanlanmış olduğu halde buluşmalarından önce Ruhu'l-Kudüs'ten gebe olduğu anlaşıldı"[2085] Luka İncilinin birinci babında meleğin, Meryem'e görünüşü, îsâ'yı müjdeleyişi anlatılır. Meryem, bunun nasıl olacağım sorar. "Melek cevap verip ona dedi: Ruhu'l-Kudüs senin üzerine gelecek."[2086] Yine İncil'e göre Yahya da annesi Elizabet'in karnında iken Ruhu'l-Kudüs'le dolmuştur. Demek ki Ruhu'l-Kudüs, Allah'ın bir parçası değil, O'nun yaratığı olan melektir. Kuds, temiz, yüce anlamına gelir. İndilerde bunun karşıtı olarak er-Ruhu'n-necs yani şeytan zikredilir. Hasılı Ruhu'l-Kudüs'ü Allah'ın bir parçası saymak ve böylece îsâ'yı Allah'ın oğlu sanmak ifrattır, dinde aşırılıktır, tevhid inancına aykırıdır. İşte bu sanıdan teslis (üçleme) inancı doğmuştur.

Allah'a ve elçilerine inanın, (Tanrı) üçtür' demeyin." ÂÎûsî, hırıstiyanların teslîsi (üçlemesi) konu-nusunda şöyle diyor:

"Hıristiyanlar Allah'ı baba, oğul ve Kutsal Rûh diye üç uknumu (elemanı) bulunan bir tek cevher kabul ederler. Baba, zât veya vücuttur. Oğul ilim yani kelimedir. Kutsal Rûh hayattır. Bunun esası şudur: Allah kendisiyle var olan, üzerinden olaylar geçmeyen, kendisi için yokluk ve yeniden var olma söz konusu olmayan mekansız, yönsüz, ölçüsüz bir cevherdir. Cev-herlikte tektir ama üç elemanı vardır. O kadîm cevherin sıfatları olan bu elemanlar: varlık, ilim ye hayâttır. Varlığa Baba, hayâta Kutsal Rûh, ilme de Kelime demişlerdir.

"Bundan sonra ayrılığa düşmüşlerdir. Rum'da (Anadolu'da) ortaya çıkıp hakim olan Milkânîler, bu elemanların, öncesiz cevherin gayri ve bunların her birinin ayrı bir tanrı olduğunu söyleyip üçlemeye gitmişlerdir. Onlara göre Allah, üçün üçüncüsüdür. Kelime, Mesih'in cesediyle birleşmiş, onun nâsûtu (insanlığı)na bürünmüş, su şaraba karışmış olduğu gibi ona karışmıştır. Böylece çokluk, tekliğe dönüşmüştür. Mesîh, cüz'î değil, küllî bir nâsût (in-san)dır. Ezelî, kadîmdir. Meryem, ezelî bir tanrı doğurmuştur.

"Meryem'in küllî veya cüz'î bir insan olduğu üzerinde de ihtilâf etmişlerdir. Fakat lâhût'un (Tanrının) Meryem ile değil, Mesîh ile birleştiğinde, öldürme ve asmanın insan ve tanrı birliğine olduğunda oybirliği içindedirler.

"Me'mûn zamanındaki filozof Nustûr ise Allah'ın bir olduğunu, üç uknum (eleman)ın ise Allah'ın zâtının ne gayri, ne de aynı olduğunu; Mesîh ile birleşmesinin de karışma anlamında değil, işrâk anlamında olduğunu yani tıpkı güneşin, pencereden billur üzerine vurması gibi Kelime'nin de îsâ'-nın üzerine vurduğunu söylemiştir.

"Nustûrîler içinde de kimi üç elemanın her birinin diri, konuşucu varlık olduğunu söyleyerek tıpkı Milkânîler gibi üçlemeye gitmiştir. Kimi bunu kabul etmemiş, kimi de Allah'a kudret, irâde ve benzeri sıfatlar vermiş, fakat bunları uknum (eleman) yapmamıştır. Bu sonunculara göre: Oğul Babadan doğmuştur. Ancak doğarken Mesîh'in cesediyle cesetlenmiş, birleşmiştir. Sonradan olmalık, insana aittir. Mesîh.tam bir tanrı ve tam bir insandır. İkisi de kadîm ve hadistir. Birleşme kadîm'in kadîmliğini, hadisin hâdisliğini (sonradan olmalığım) ortadan kaldırmaz. Asılan lâhût (tanrı) değil, nâsût (insan)dır.

Ya'kûbîlerden bazılarına göre de: Kelime ete, kana dönüşmüş, Tanrı-Mesîh oluvermiştir. Allah, Meryem oğlu Mesîh'in kendisidir. Yuhanna, în-cîlinin başında şöyle demiştir: "Kelâm, başlangıçta var idi ve Kelâm Allah nezdinde idi ve Kelâm Allah idi. O başlangıçta Allah nezdinde idi. Her şey onun ile oldu ve olmuş olanlardan hiçbir şey onsuz olmadı. Hayât onda idi ve hayât insanların nuru idi... Dünyâya gelerek her insanı aydınlatan gerçek nûr var idi. Dünyâda idi ve dünyâ onun ile doldu ve dünyâ onu bilmedi... Ve kelâm beden olup inayet ve hakikatle dolu olup aramızda sakin oldu. Biz de onun izzetini, Babanın biricik oğlunun izzeti olarak gördük."[2087]

Onlardan bazılarına göre de lâhut, nâsût ile tam lâhûtun aynı olarak görünmüştür. Bu, tıpkı "Ona düzgün bir insan olarak göründü. "^ âyetinde işaret edildiği üzre meleğin, insan suretinde görünmesi gibi olmuştur.

"Kimine göre de kadîm Tanrı cevheriyle sonradan olma insan cevheri, nefsi natıkanın (konuşan insan ruhunun), bedenle birleşmesi gibi birleşerek ikisi bir tek cevher olmuştur: O hem Mesih'tir, hem de Tanrıdır, insan Tanrı olmamış ise de Tanrı insan olmuştur. Nasıl ki ateşe atılan kömür de: 'Ateş oldu' denir, ama 'ateş kömür oldu' denmez. Lâhût küllî insanla değil, cüz'î insanla birleşmiştir; Meryem, Tanrı doğurmuştur, öldürme ve asma, lâhût ve nâsut'un her ikisi üzerine olmuştur. Çünkü yalnız bunlardan biri öldürülmüş veya asılmış olsa, birleşme olmaz.

"Kimi de: 'Tanrı cevheriyle birleşen Mesîh, bir bakıma kadîm, bir bakıma muhdes (sonradan var olma)dır.' demiştir. Ya'kûbflerden kimine göre de: Kelime, Meryem'den bir şey almamış, sadece suyun oluktan geçmesi gi-bi Meryemin üzerinden geçmiştir. Kimine göre de Kelime kâh Mesîh'in cesedine girer, öylece Mesîh'ten mu'cizeler çıkardı; kâh da ondan ayrılır, öylece Mesih'e âfetler, acılar ânz olurdu.

"Kimine göre de lâhût'un nâsût ile birleşmesi, lâhût'un nâsût üzerinde görünmesi demektir. Gerçekte lâhûttan nâsûta bir şey geçmemiş, ve onun içine girmemiştir. Bu, tıpkı damganın resminin muma çıkmasına, suretin ay-nada yansımasına benzer. Kimine göre de varlık ve kelime öncesizdir, hayât yaratılmıştır. "Allah birdir". Seçim yoluyla onun oğlu olan Mesîh, bu âlemden önce yaratılmış, kendisi de öteki varlıkları yaratmıştır.

Tarihçilerin nakline göre hırıstiyan büyüklerinden biri olan Arius ve taraftarları, Allah'ın birliğine inanır, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaz, Mesîh hakkındaki bu tür inançları kabul etmez; onun peygamberliğine, bedeniyle ve ruhuyla yaratıldığına inanırlardı. Onun düşünceleri hınstiyanlar arasında yayıldı. Yazıştılar ve İznik kentinde Kıral Kostantirîin huzurunda toplandılar, tartıştılar. Sonunda mecliste şu inancın benimsenmesi kararlaştırıldı:

[2085] Matta, bâb: 1, cümle, 18
[2086] Luka, bâb 1, cümle: 34
[2087] Yuhanna İncili, 1/1-4, 10, 14

Herşeyin yaratıcısı, sahibi, görülen ve görülmeyenin Rabbi "Tek Baba" olan Allah'a inanırız. Yine Allah'ın biricik oğlu tek Rab Mesih'e inanırız. O, kâinat yaratılmadan Önce Baha'dan doğmuştur. Yaratılmış değil, gerçek Tanrıdan olmuş, gerçek tanrıdır. Kendi eliyle âlemleri yaratan Babasının cevherindendir. Bizim kurtuluşumuz için gökten inmiş, Kutsal Ruhun, Meryem'e görünmesiyle insan olarak Meryem'in içine girmiş ve bakire Meryem'den doğmuştur. Platus zamanında asılmış, gömülmüş, üç gün sonra kabrinden kalkarak göğe çıkmış, Babasının sağ yanında oturmuştur. Ölülerle diriler arasında hüküm vermek üzere tekrar dünyâya gelecektir..."[2088]
Muhammed Reşîd Rızâ, bu akıl ve mantıktan uzak felsefenin, putperest dinlerden hırıstiyanlığa adapte edildiğini uzun uzadıya izah ediyor, el-Menâr'dan özetleyelim:
Avrupa din tarihçileri , üçleme inancının çok eski putperest dinlerde var olduğunu, oradan hırıstiyanlığa geçirildiğini ispat etmişlerdir. Moris (Mau-rice) "Eski Hind Eserleri" adlı kitabının altıncı cildinin 35 nci sayfasında: "Ortadan kalkmış birçok puta tapar kavimlerde üçlü lâhûttan söz edilmektedir. Hindlilerin en ünlü ibâdetleri teslîs (üçleme)dir. Onlar kendi dillerinde buna (tri morti) derler. Bu kelime, Sanskritçe (tri) ile (morti) kelimelerinden oluşur. Tri üç, morti uknum demektir. Bu üç uknum: Brahma, Fişno ve Si-fa'dır. Onlar bu üç kutsallığı, birbirinden ayrılmaz tek cevher kabul ederler: Yaratıcı tanrı olan Brahma, "Baba"dır. Yaratılmışları koruyan Fişno "OğuT-dur. Bu lâhûttan taşmıştır. Şifa ise herşeyi yok eden ve yeniden yaratan "kutsal Ruh"tur. Keza onlar, kurtarıcı ulu Rab olan "Krişna"dan, insanlığı kurtarmak için yeryüzünde insan şeklinde görünen "Fişno"nun doğduğunu söylerler. Fişno da tek tanrı olan üç unsurdan biridir..
Hindlilerin birliği ve üçlüğü temsil eden heykelleri vardır. Brahmanlar-ca kutsal Bnars kentinde üç yüzü bulunan bir heykel mevcuttur. Budistlerde de üçleme vardır. Onlara göre Budda üç elemanlı bir tanrıdır. Budist Çinliler, ona "Fu" derler. Tıpkı Hindliler gibi bunun üç uknum olduğunu söylerler.
M.ö. 604 yılında mevcud olan ünlü Çin filozofu Kometza'ya göre "Tavu" ezelî ilk akıldır. Ondan birinci akıl çıkmış, ikinciden de üçüncü akıl çıkmış, üçüncü akıldan da kâinat yaratılmıştır.
Mısır'da Menfıs heykeli (ma'bedi) rahipleri, şöyle derlerdi: Birincisi ikincisini yarattı. Bu ikisi birlikte üçüncüsünü yarattı. Böylece Kutsal Üçleme tamamlandı. "Ondan önce kendisinden daha büyük biri var mı idi, ondan sonra kendisinden daha büyük biri olacak mı?" sorusu üzerine Menfıs kâhini şöyle demiştir: "Evet ondan önce, herşeyden önce ve en büyük olan Allah vardı. Sonra kelime olmuş, ikisi ile birlikte Kutsal Ruh olmuştur. Bu üçün tek tabiati vardır. Bunlar bir tek zâttan ibarettir. Bunlardan ebedî kuvvet çıkmıştır."
Demek ki: Üç kutsal elemandan ikincisine "Kelime" denmesi, Mısır putperestliğinden hırıstiyanlığa girmiştir. Zaten üçleme inancını felsefî bir biçimde hmstiyanhğa adapte eden de Mısırlı Yeni Eflatun'dur. (Plato). Dehli'de gömülü olan Opollo'ya da Kelime denir. Milattan birkaç yıl önce Eflatun'-un öğrettiği İskenderiye İlahiyatına göre ikinci tanrı olan Kelime'ye "Allah'ın bakir oğlu" denir.
Hindlîler gibi Perslerde de üçleme inancı vardı. Buna OzimİrdMitrat, Ehrimen derlerdi. Ozimird yaratıcı, Mitrat Allah'ın kurtarıcı oğlu, Ehrimen
de kıraldır.
İlkel Avrupa kavimlerinde de Tanrı, üç elemanlı bir tanrıdır. Finlandiyalılar, tanrılarını üç başlı bir heykel ile temsil etmişlerdir. İskandinavyalılar da üç elemanlı bir tanrıya taparlar ve bu üç elemanı bir tek tanrı kabul ederlerdi. İsveç'in Obsal kentinde bu kutsal üçlemeyi temsil eden bir heykel bulunmuştur.
Maurice ve Dwan*ın kitâblarından bu bilgileri aktaran Reşîd Rızâ, sonunda: "Şimdi Avrupalılar, putperest dinlerini bırakıp hâlis tevhide dayalı Mesîh'in dinine mi geçmişler, yoksa putperestliklerine Mesih'in şahsını geçirip onu, daha önce taptıkları tanrılardan biri mi yapmışlardır?" diyor[2089] ki son derece haklıdır.
Allah, üç unsurdan oluşan bir varlık değildir. Kendisinden başka bütün varlıklar, O'nun yaratıklarıdır. O, tek tanrı olan, Allah'tır. O'ndan başka hiç kimsede tanrılık yoktur. O, oğul, evlâd sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun yaratığıdır, O'nundur.
172-173: Bütün akıl sahipleri, Allah'ın kuludur. Peygamberler ise Allah'ın en seçkin, kendisine en bağlı kullarıdır. Peygamberler için Allah'a kulluk, en büyük şereftir. Bundan dolayı ne Mespı, ne de Allah'a en yakın melekler Allah'a kulluktan çekinmezler. Allah'a kulluktan çekinen, peygamber değil, mü'min dahi olamaz. Allah, kendisine kulluk etmekten böbürlenenleri de bütün kullanyla bir araya toplayacak ve hepsine yaptıklarının hesabını soracaktır.
174-175: Daha sonra yüce Allah, bütün insanları, son elçisi Muhammed Aleyhisselâm ile göndermiş bulunduğu hidayete ve açık nura inanmaya çağırmaktadır. Muhammed'e indirilen, tüm insanlığı selâmete çıkaracak ışıktır. Kimler Allah'a inanır, O'nun emirlerine sarıhrsa, Allah onları katından bir rahmet ve ikrama (yüce cennetlere) sokar ve onları cennete götürecek dosdoğru yola iletir.
Bu âyetlerin iniş sebebi olarak bir olay zikredilmemiştir. Bunlar, îsâ Aleyhisselâm hakkında tevhide aykırı inançlar taşıyan hırıstiyanları bu tür İnançlara son vermeğe, Allah'ı birlemeğe ve îsâ hakkındaki gerçekleri açıklayan son peygamberine İnanmaya davet için indirilmiştir.
Aslında teslis (üçleme) inancının, hırıstiyanlığa özgü bir şey olmadığı, eski Hindlilerde, Mısırlılarda, Yunanlılarda ve Avrupa kavimlerinde mev-cud olan bu inancın, İskenderiye Yeni Eflatunculuk felsefesiyle ve özellikle eski putperestliğin etkisinde bulunan Bizans İmparatoru ve papaslannın marifetiyle hırıstiyanlığa adapte

[2088] Rûhu'l-Me'ânî: 2/26-27
[2089] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, 6/88-93 özetle alınmıştır

edildiği, bilimsel araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Mûsâ dininin ruhundan ayrılmış olan insanları, o dinin ruhuna döndürmek, bozulan yahudîliği ıslâh etmek üzere görevlendirilmiş olan Hz. îsâ'nın, hâşâ kendisini tannlaştırıp insanları kendisine taptırması, böylece düzelteceği dini iyice bozması, şirke bulaması asla mümkün değildir.
İnsanlar böyledir: Birkaç çıkarcı, bencil, dar görüşlü insan dini istediği biçimde yorumlar, ve kütleler onların peşinde sürüklenir. Bir kere de onların görüşleri inanç halinde toplumun içine yayıldı mı artık toplumu bâtıl da olsa o inançtan ayırmak çok güçleşir. Maalesef yahudîler Mûsâ dinini mad-dîleştirdiler, yozlaştırdılar. Hıristiyanlar îsâ'nın getirdiği tertemiz tevhîd inancını bozup putperestliğe buladılar. Müslümanlar da dinin temeli olan Kur'ân, indiği zaman yazıldığı için dinin aslım bozamadılarsa da çeşitli mezhepler Kur'ân âyetlerini istedikleri biçimde yorumlayarak, dini daralttılar, zorlaş-tirdılar, Kur'ân nurunun önüne bulutlar çektiler. Şimdi artık müslümanla-rın, her türlü öncel düşüncelerden arınarak Kur'ân'ın kendisine dönmeleri gerekir. Çünkü mutlulukları ondadır.

176- Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size ana-babasız ve çocuksuz kişinin mirası hakkında hükmünü şöyle açıklıyor: Ölen kişinin çocuğu yok, bir kız kardeşi varsa bıraktığı malın yarısı o (kız kardeşi)/ı/m#/". Fakat kendisi, (ölen) kızkardeşinin çocuğu yoksa, onun mirasını (tamamen) alır. Eğer (ölenin) iki kızkardeşi varsa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Ve eğer (vârisler) erkek, kadın birçok kardeşler olursa, erkeğe, iki kadının payı kadar (pay) verilir. Şaşırırsınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor. Allah, herşeyi bilendir.

Tefsir:

176- Istiftâ, fetva istemek, herhangi bir şeyin açıklanmasını taleb etmek demektir. Bu âyet, kelâlenin mirası hakkında sorulan bir soru üzerine nazil olmuştur. Câbir ibn Abdullah, bu âyetin, kendisi hakkında indiğini söyle-miştir: "Allah'ın Resulü (s.a.v.) yanıma geldi. Ben hasta idim, aklım başımda değildi. Abdest aldı, üzerime su döktü, ayıldım.
"Ey Allah'ın Resulü, ben kelâle olarak malım bölüştürülecek. Kelâle'-nin mirası nasıldır? dedim. Yüce Allah, ferâiz âyetini indirdi."[2090]
Kelâle, müfessirlerin çoğuna göre ana-babasız ve çocuksuz ölen kimsedir. Bazılarına göre de sadece çocuğu olmayan kimsedir. Şimdi bir adam Ölür de kendisinin aslı ve fer'i (ana-babası ve çocukları) olmazsa onun mirası şöyle bölüştürülür:
1- Ölen kimse erkek ve kendisinin bir tek kızkardeşi varsa, malının yarısı o kızkardeşine düşer. İki kızkardeşi varsa, malının üçte ikisi onlarındır. Maİın kalan yarısı veya üçte biri asabe varsa onların, yoksa redden yine kız-kardeşinindir. Eğer adamın oğlu varsa, hemşiresine mal düşmez. Kızı varsa hemşiresi asabe olur, kızından geriye kalanı alır.
2- Ölen kimse kadın olup kendisinin bir erkek kardeşi varsa bütün mirası bu kardeşine düşer. Şayet ölenin babası veya oğlu bulunursa kardeşi miras alamaz. Kızı bulunursa, kardeşi geri kalanı alır.
3- Erkek olsun, kadın olsun, ölen kimsenin birkaç tane erkek ve kızkardeşi varsa miras, erkeğe, kadının iki katı düşecek şekilde bölüştürülür.
Bu Sûrenin 12 nci âyetinde de kelâlenin mirası anlatılmıştı. Ancak orada, sadece anne bir erkek kardeşi, kizkardeşi, yahut erkek ve kızkardeşleri bulunan kelâlenin durumu izah edilmiş, burada ise anne-baba bir, ya da baba bir kardeş, kızkardeş veya kardeşleri bulunan kelâlenin durumu anlatılmıştır. Müfessirlerin genel kanaati budur. Çünkü baba, yahut ana-baba bir erkek ve kızkardeşler, kişiye, anne bir erkek ve kızkardeşlerden daha yakındırlar. Zira birincisinde tohum birliği vardır.
Katâde şöyle demiştir: "Bize anlatıldığına göre Ebubekr es-Sıddîk, hutbesinde şöyle demiş: Sûrenin başında yüce Allah, çocukların ve anne-babanın miras payını anlatan âyeti indirdi. Daha sonra karı-kocamn mirası ile anne bir kardeşlerin mirasını anlatan âyeti indirdi. Ve Sûreyi, anne-baba bir erkek ve kızkardeşlerin miras payını anlatan âyetle bitirdi. Enfâl Sûresini de Rahim Sahipleri hakkındaki âyetle bitirmiştir.[2091]
Buhârî'nin, Berâ'dan aldığı rivayete göre Kur'ân'ı Kerîm'de inen son sure, Berâe Sûresi, son âyet de "yesteftünek..." âyetidir. Son sûre ve âyet olarak zikredilen başka sûre ve âyetler de vardır. Bundan dolayı bu âyetin, inen en son âyet olduğunu kesin bir biçimde söyleyemeyiz. Ancak bu âyet, son inen âyetlerdendir. Herhalde Nisa Sûresinin inişinden sonra bu âyet inmiştir ki, mirastan söz eden yukarıdaki âyetler arasına konması gerekirken, Sûre daha önce yazılmış ve âyetleri sıraya konmuş olduğu için mirastan söz etmesine rağmen bu âyet, Sûrenin sonuna konmuştur. Bu da Kur'ân'ı Ke-rîm'in Hz. Peygamber tarafından sıraya konduğunu, yazdırıldığını gösterir. Eğer başkaları tarafından sonradan sıraya konsaydı, bu âyet, buraya değil, yukarıdaki mîras âyetlerinin yanına konurdu. Ama sonradan indiği ve yukarıdaki âyetler arasında yer olmadığı için Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından sûrenin sonuna konmuş ve Kur'ân yeniden yazıldığı zaman da aynen Hz. Peygamber (s.a.v.)in tertibi üzre yazılmıştır.

[2090] Müslim, Ferâid, 4, 5, 6, 7, 8
[2091] Buhârî, Tefsîr: Sureti'n-nİsâ

Nisa Sûresinin getirdiği başlıca prensipler:

1) İnsanların hepsi bir tek nefisten, aynı kökten gelmişlerdir. Öyle ise temelde birdirler, kardeştirler. Kardeşçe yaşamaları gerekir.
2) Yetîm çocuklara, özellikle yetîm kızlara haksızlık edilmemeli, onların mallarını zimmete geçirmek için yollar aramamalıdır.
3) Eşleri arasında adalet yapabilecek olan, dörde kadar zevce alabilir. Ama adalet yapamayacağından korkan, sadece bir tane ile yetinmeli, hanımların mehrlerini de eksiksiz vermelidir. Fakat onlar mehri bağışlarlarsa başka. Boşanan kadınlara verilmiş olan mehrler geri alınmamalıdır.
4) Ana babanın, akrabanın bıraktığı mirasta hem erkek, hem de kız çocukların hakkı vardır. 11-12 nci âyetlerde mîrâs paylan belirtilmiştir. Kendişine mîrâs düşmeyen akrabaya da bir şeyler verip gönüllerini hoş etmelidir. Yemînle kişiye bağlanmış dostlara da bir şeyler verilir.
5) Fuhuş yapan (sevici) kadınların, bu işi dört şahitle tesbit edilirse onları, ölünceye, ya da evleninceye dek evlerinden çıkarmamalıdır.
6) Livâta yapan erkeklere de eziyet etmeli, (bir iki tokat vurmalı) sözle de hakaret edip cemâat içinde onları rezîl etmelidir ki bir daha böyle bir şey yapmaktan çekinsinler. Allah, gönülden tevbe edenleri affeder.
7) Kocası ölmüş kadının, kendi istediği biçimde evlenmesine engel olun-mamalıdır.
8) 22-25 nci âyetlerde evlenilmesi yasak ve caiz olan kadınlar anlatılmaktadır.
9) Haksız, gayri meşru' yollarla başkasının malını yemek haramdır.
10) Allah'ın, lûtfuyla kullarına verdiği nimetleri kıskanmamak, başkasının elindekine göz dikmemek, ihtiyâcını Allah'tan dilemek gerekir.
11) 34-35 nci âyetlerde bozulan karı-koca münâsebetlerinin düzeltilmesi yollan gösterilmiştir.
12) Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak; ana-babaya ve herkese iyilik etmek, böbürlenmemek gerekir. Allah böbürlenenleri sevmez.
13) Cimrilik de, gösteriş de Allah'ın sevmediği çirkin huylardandır. Sırf Allah rızâsı için ve ihlâs ile sadaka vermek, Allah katında insana değer kazandırır.
14) Sarhoş ve cünüp iken namaz kılmamalıdır. Ancak yolcu yıkanma imkânı buluncaya dek cünüp iken de namaz kılabilir. Hasta, yolcu olanın, ya da su bulamayan kimsenin, temiz toprağı yüzüne ve ellerine sürerek na-maz kılmasında bir sakınca yoktur.
15) 44-47 nci âyetlerde Yahudilerin olumsuz davranışları; Kitabı gereğince uygulamadıkları; sözleri ağızlarında geveleyip anlamını bozdukları; kendilerini Övdükleri; insanları kıskandıkları; Allah'ın nimetini, peygamberliği kendilerine özgü sandıkları belirtilmekte; inkâr edenlere sürekli işkence edileceği, mü'minlerin İse cennete sokulacakları anlatılmaktadır.
16) Emanetleri ehline vermek, insanlar arasında adaletle hükmetmek.
17) Kendi nefsi, ana-babası ve yakınları aleyhinde de olsa şahitlik ederken doğruluktan ayrılmamak gerekir.
18) Allah'a ve Elçisine itaat etmek, ihtilaflı konuları Allah'a ve Elçisine götürerek doğru çözüme varmak gerekir. Elçiye itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.
19) Mü'minler Allah'ın Kitabını bırakıp tâgût'un hükmüne gitmezler. Atlah mü'minlerin zararına değil, yararına olan şeyleri emretmiştir. Allah'a ve Elçisine itaat edenler peygamberlerle, sıddîklerle, şehid (âdil ve sâlih bil-gin)lerle ve sâlihlerle beraber olurlar.
20) Düşman karşısında daima ihtiyatlı olmak, gafil avlanmamak, gerektiğinde Allah için çarpışmak lâzımdır.
21) Ölüm Allah'ın takdiridir. İnsan, savaşa girmekle ölmez. Savaştan kaçmakla da ölümden kurtulmaz.
22) Kişinin başına gelen iyilik Allah'tan, kötülük de kendi hatâsı ve kusuru yüzündendir.
23) Allah insanların gizli ve açık işlerini, içlerinden geçen düşüncelerini bilir. Peygamber'in aleyhinde kurulan planları, vahy ile Elçisine bildirir. Çünkü Kur'ân Allah tarafından vahyedilmektedir. Onun için baştan sona bütün sözleri tutarlıdır, içinde çelişki yoktur.
24) Güvenlikle ilgili bir haber duyunca onu herkese yaymamah, buyruk sahiplerine, kumandanlara iletmelidir ki işin iç yüzünü bilenler, onu değerlendirip gereğini yapsınlar.
25) iyi bir işe yardım eden ondan, kötü işe yardım eden de o kötülükten bir pay alır.
26) Verilen selâmı aynı ile veya daha güzeliyle karşılamahdır. .
27) İnsanlar mutlaka Alah'ın yüce dîvânında durup dünyâda yaptıklarından hesap vereceklerdir.
28) Müslümanlara hiyânet eden münafıklar öldürülür. Tarafsız kalan insanlara saldırılmaz. Dost gibi davranan, ama bir tehlike ve fitne ânında düşmanla iş birliği eden kimseler de öldürülürler.
29) Hatâ ile öldürmelerde, öldürülenin akrabasına diyet verilir.
30) Ama kasden bir mü'mini öldüren kimse, sürekli cehennemi, Allah'ın gazab ve lanetini hak eder.
31) Savaşta müslüman olduğunu söyleyen, İslâm selâmiyle selâm veren kimse -söylediğinin tersi anlaşılmadıkça- güvencededir, öldürülmez.
32) Allah yolunda savaşanlar, özürsüz olarak savaşa katılmayanlarla bir olmaz. Savaşan mü'minlerin derecesi, savaşmayan mü'minlerin derecesinden yüksektir.
33) Müslüman, dininin gereklerini yerine getiremediği küfür diyarından, özgürlük içinde yaşayabileceği bir yere

hicret etmelidir.
34) Savaş ve diğer amaçlarla yapılan yolculukta namaz kısaltilabilir. Savaş sırasında cemâatle namaz kılmak için askerler iki bölüğe ayrılır. Bir bölük imamla beraber bir rek'at kılıp secdeden sonra ötekilerin yerine gider; ötekiler de gelip imamın arkasında bir rek'at kılarlar.
35) Gerektiğinde düşmanı takibden yılmamalıdır.
36) Kim olursa olsun haksızlara yan çıkmak, onları savunmak doğru değildir. Çünkü bu savunma ile onlar, dünyâda azâbdan kurtulmuş olsalar bile, âhirette yüce mahkemenin kararından kurtulamazlar. Orada onları kimse savunamaz.
37) Allah herkesin yaptığını bilir. Hiçbir şeyi Allah'tan gizlemek mümkün değildir. İyilik yapan kendi lehine, günâh işleyen de kendi aleyhine hareket etmiş olur. Herkes ettiğini bulur.
38) Allah'a ve Elçisine karşı gelip mü'minler arasında ayrılık çıkaran, mü'minlerin yolundan ayrılan kimse cehenneme gider.
39) Allah, kendisine şirk koşulması hariç, bütün günâhları dilediği kimseye bağışlar.
40) Allah adına dine hükümler koyan, kendi geleneklerini, düşüncelerini Allah'ın hükmü gösterenler, şeytanın yolundadırlar. Onların yeri cehennemdir.
41) Allah'ın rahmeti herhangi bir kavme veya dine mensub olmakla elde edilemez. İhlâs ile Allah'a kulluk ile elde edilir. Allah'a ve âhirete inanarak güzel işler yapanlar cennete girerler. İşte İbrâhîm'in getirdiği doğru din budur. Kötülük yapan da cezasını çeker. Kimseye haksızlık edilmez.
42) Kocasının huysuzluğundan korkan kadın, onunla anlaşabilir. Daima uzlaşmak, ayrılıktan iyidir. Ama kan-koca ayrılmağa karar verirlerse Allah zayıf kulunu korur.
43) Allah dilerse kendisine itaat etmeyen bir toplumu mahveder, götürür; onların yerine kendisine itaat eden, buyruklarına uyan bir toplum getirir.
44) Allah, dünyâ için çalışana dünyâyı, âhiret için çalışana âhireti verir. Her ikisi için çalışana ikisini de verir.
45) Allah'a, Elçisine, peygamberlere indirilen Kitaba, âhiret gününe inanmayan kimse, doğru yoldan şaşmıştır.
46) İnananlar, İslâm düşmanlarını ve onlarla işbirliği eden, müslümanlarla kâfirler arasında yalpalayıp duran münafıkları dost edinmemelidirler. Bu tutumlarından dönmeyen münafıklar cehennemin en alt tabakasında olacaklardır.
47) Allah kötü söz söylenmesini sevmez. Ancak haksızlığa uğrayan, kendisini savunabilir. Ama gücü varken affetmesi, hakkında daha iyidir.
48) Allah'ın bütün elçileri aynı iman ilkelerini yerleştirmeğe, çalışmışlardır. Onlar arasında ayırım yapılmaz, hepsine inanmak gerekir.
49) Hz. Muhammed'e karşı olumsuz, saygısızca davranışlar içine giren, olmayacak şeyler Öneren yahudîler, kendi peygamberlerine daha da saygısız davranmışlar,Musa'dan, kendilerine Allah'ı açıkça göstermesini istemişlerdi. Bu yüzden de belâlara uğramışlardı.
50) Hz. Muhammed de öteki peygamberler gibi Allah'ın vahyini alan bir peygamberdir. Buna Allah tanıktır.
51) Fakat Kitâb ehli içinde ilimde derinleşmiş olanlar, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu itiraf ederler. Allah'a ve âhirete inanan o gerçek dindarlar büyük ödüllere ererler.
52) Yahudilerin, Hz.İsa'yı öldürmüş oldukları söylentisi doğru değildir, öldürülen İsa değil, ona benzetilen biriydi. Allah İsa'yı kurtardı, onun ruhunu kendisine yükseltti. Kitâb ehlinden her fert, öleceği sırada gerçeği anlayıp isa'ya doğru bir biçimde inanacaktır.
53) Allah tektir, üç değildir. Isâ da, yüce melekler de Allah'ın kuludur, Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah'a kulluğa tenezzül etmeyenler cezalandırılırlar. Allah'ın indirdiği ışığa uyan, O'nun buyruklarına yapışanlar da Allah'ın rahmetine, doğru yola girerler.
54) Sûrenin son âyetinde anası babası ve çocuğu bulunmadan ölen kimsenin mirasının taksimi açıklanmaktadır.

NİSA' SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		İki tâ birleştiğinden, ikincisinin hazfıyle	Kûfeliler
		İkinci tâ'yı sîn'e idğâm ederek[2092]	Ötekiler
		Mîm'in cerriyle	lbrâhîm Katâde, A'meş ve Hamza[2093]

[2092] Ash dir
[2093] Ebû'l-Abbas el-Müberrid'İn cer ile okuyan imâmın arkasında namaz kılınmaz" dediği rivayet edilir. Zeccâc da "Hamza'nin okuması, Arapça bakımından zayıf olduğu gibiydin açısındanda büyük bir hatâdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.): "Babalarınız üzerine and içmeyiniz" buyurmuştur. Allah'tan başkasının adına and içilmezse rahim adına nasıl and içmek caiz olur?" demiştir. (Kurtubî: S/3).

	Nasb ile	Ötekiler
3	Mevsûl siyle	Çoğunluk
	mechûl kipiyle	İbn Mes'ûd mushafi[2094]
	de bâ*dan sonra elifsiz	Mehdevî'nin Neha'î'den rivayetidir
	Ref ile (bir tane yeter) demektir	Ebû Ca'fer.
	Nasb ile (bir tane alın)demektir	Ötekiler
	Vâv ile avl'den :	Çoğunluk.
	İ'âle'den :	Talha Ibn Musarrif
4	Sâd'ın fethi ve dâl'ın dammiyle	Çoğunluk.
	Sâd'ın dammı ve dâl'ın sükûnuyla	Katâde.
	Sâd'ın ve dâl'ın dammiyle müfred olarak :	Neha'î ve Ibn Vessâbö).
5	Elifsiz	Çoğunluk.
	Lâm'dan sonra elif ile,nin çoğulu :	Hasan ve Nehai
	Kaftan sonra elifsiz :	Nâfi*, îbn 'Âmir.
	Kaftan sonra elif ile :	Ötekiler.
6	Râ'nın dammı ve şîn'in sükunuyla	Çoğunluk.
	Râ'nın ve şîn'in fethiyle :	'İsa, Sakafîveîbn Mes'ûd
10	Yâ'nın dammiyle mechûl ki de	Ebûbekr, Ibn Âmir
	Yâ'nın dammı, sâd'ın fethi velâm'ın şeddesiyle tasliye'dcn:	Ebû Hayveh
	Yâ'nın fethiyle etken olarak:	Ötekiler.
11	Ref ile :	Nâfi.
	Nasb ile	Ötekiler
	Hemzenin kesriyle	Hamza ve Kisâ'î
	Hemzenin dammiyle	Ötekiler
11	Sâd'ın fethiyle edilgen olarak	İbn Kesîr Âmir, Ebûbekr
12	Sâd'ın kesriyle, etken	Ötekiler[2095]
	Sâd'm fethiyle	İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebûbekr, Hafs
	Sâd'ın kesriyle	Ötekiler
	Yâ'nın dammıyle, edilgen	Çoğunluk
	Tevrîs kökünden, râ'nın kesriyle etken	Kûfelilerden bazıları.
	lrâs kökünden etken	Hasan ve Eyyûb[2096].
	Mudârr, mecrûr tenvînli, va-siyyeten mansûb	Çoğunluk
	Mudârr'm vasiyyete izâfetiyle vasiyyet'in cerri	Hasan'dan rivâyet
13 14	Nûn ile, mütekellim çoğul Yâ ile ğaib kipi	Nâfi', İbn 'Âmir
15	Fâhişe'nm nasbi ile	Çoğunluk
	Fâhişe'nin bâ ile cerri	İbn Mes'ûd[2097]

Taberî de da nasb'dan başka bir kırâetin caiz olmadığını, çünkü Arapların, şiir zarureti dışında zahir bir ismi, cer halindeki kinaye isme atfetmediklerini söylüyor. (Câmi'u'l-beyân: 4/228)

[2094] Kurtubî: 5/12, 15

[2095] Taberî'ye göre ikinci kfCâette olduğu gibi etken okumak, daha doğrudur. Çünkü âyetteki bütün fiiller ma'lûm (etken) kiptedir. Bunun da böyle olması gerekir (Câmi'u'l-beyân: 4/281)

[2096] Kurtubî: 5/77

[2097] Kurtubî: 5/83

16	Nûn'un şeddesiyle	İbn Kesîr
	Hafif nûn ile	Ötekiler[2098]
19	Kâfin dammiyle	Hamza, Kisâ'î
	Kâfin fethiyle	Ötekiler [2099]
	Lâ'dan sonra (en) ile	İbn Mes'ûd
	Bulunduğu her yerde yâ'nın kesriyle	Nâfî^ Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, Hafs
	Bulunduğu her yerde yâ'nın fethiyle	Ötekiler,
	îbâne kökünden ismi fail	İbn Abbâs
20	Elifin kafiyle	Çoğunluk
	Vasi hemzesiyle	İbn Muhaysın
23	Hafif hâ ile	Çoğunluk
	Hâ'nın şeddesiyle	Nâfi'in, Ebûbekr ibn Ebi Üveysten rivayeti
24 25	Birinci hâriç diğerleri, sâd'ın kesriyle	Kisâ'î
	Hepsi sâd'ın fethiyle	öteki kari'ler
24	Hemzenin dammı, hâ'nın kesriyle edilgen kipi	Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs
	Hemze'nin ve hâ'nın fethiy-le etken kipi	Ötekiler
25	Hemze'nin ve sâd'ın fethiyle etken	Hamza, Kisâ'î
	Hemze'nin dammı, sâd'in kesriyle edilgen	Ötekiler.
28	Hâ'nın damını, Iâm'ın kesriyIe edilgen; (insan)\n da ref ile	Çoğunluk.
	Hâ'nın ve hemzenin fethi (insan)ın nasbi ile	İbn 'Abbâs'tan rivâyet[2100]
29	Nasb ile	Kûfeliler
30	Ref ile	Ötekiler[2101]
	Nûn'un dammıyle	Çoğunluk
31	Nûn'un fethiyle	A'meş, Neha'î[2102].
	Mîm*in fethiyle	Nâfi'[2103]
	MînVin dammiyle	Diğerleri
32	Hemzesiz	İbn Kesîr
	Sîn'in sükûnu ve meftûh hemze ile	Ötekiler[2104]
	Ayn'dan sonra elifsiz	Kûfeliler
	Kafin şeddesiyle	Hamza'dan rivayet [2105]
	Ayn'dan sonra elif ile	ötekiler[2106]
	Cem-i müennes-i salim	Çoğunluk
34	Cem-i teksir kipiyle	İbn Mes'ûd mushafı[2107]

[2098] İbn Kesîr buradaki yi, Tâhâ: 63 ve Hac: 19'daki yi, Kasas: 27, 32'dekiyi. Secde: 29'dakİ yi nûn'un şeddesiyle, diğerleri hafif nûn ile okumuşlardır.
Ebû Amr ise yalnız (Kasas: 27)yi şeddeli okumuş, diğerlerinde çoğunluğa muhalefet etmemiştir. Nûn şeddelendiği zaman kendinden önceki harfin uzatılması gerekir. Şeddeli harfin itki sakin olduğundan uzatmasız şedde yapılamaz. Ancak lîn harfleri, med ve lîn harflerinden daha az uzatılır. (Tebsırah: 475-476; en-Neşr: 1/248).

[2099] Hamza Kisâî ve Halef, Tevbe: 53, Ahkâf: 15'de de kelimesini damme ile okumuşlar, Âsim, Ya'kub ve İbn Zekvân da Ahkâf Sûresinde, onlar gibi okumuş; Öteki ka-rİ'Ier, dördünü de kaâf'ın fethasiyle okumuşlardır. Bu anılanların dışında ihtilâf yoktur (Tebsırah: 476; en-Neşr: 1/248).

[2100] Kurtubî: 5/149

[2101] Taberî, iki kırâeti de doğru bulmakla beraber nasb ile okumayı daha çok beğeniyor ve iki yönden bunun üstün olduğunu söylüyor... (Câmi'u'l-beyân: 5/31-32).

[2102] Kurtubî: 5/158

[2103] Burada ve Hac 59 ncu âyette Nâfi', mîm'i üstün, diğerleri ötüre okumuşlardır.hrâ Sûresi: 80 nci âyette hepsi mîm'i ötüre okumuşlardır

[2104] Fiil, emr-i hâzır olur da sîn'den önce v£v, ya da fâ bulunursa, İbn Kesîr, Kisâ'î ve Halef hemzenin harekesini öncesine nakledip hemzeyi düşürmüşler, diğer kari'ler, böyle bir işleme girmeden hemze ile okumuşlardır. Şayet fiil, gaibe emir, ya da gelecek kipinde olursa { jjıı-t <. J~J) gibi-, vasi halinde hemze ile okunacağında İhtilâf yoktur. E|er fiilden önce bir harf bulunmazsa, hemzesinin düşürüleceğinde de ihtilâf yoktur. (Tebsırah: 477-478).

[2105] Kurtubî: 5/167

[2106] Taberî, 'ayn'dan sonra elifsiz olan birinci kırâeti, 'ayn'dan sonra elifli olan üçüncü kırâ-ete tercih etmektedir. (Câmi'u'l-beyân: 5/51)

	Lafza-İ celâl'in nasbi ile	Ebû Ca'fer
	Lafza-i celâl'in refi ile	Ötekiler[2108]
	çoğul olarak	Çoğunluk
	tekil olarak	İbn Mes'ûd, Neha'î[2109]
	Cîm'in ve nûn'un dammıyle	Çoğunluk
	Cîm'in fethi, nûn'un sükûnuyla	A'meş, Mu-faddal[2110]
37	Bâ'nın ve hâ'nın fethi ile	Hamza, Kisâ'î
	Bâ'nın dammı, hâ'nın sükûnuyla	Ötekiler
40	(hasenetun) ref ile	HaremİyyanI, îbn Kesîr
	(hasenetun) nasb ile	Ötekiler
	Çoğul mütekellim nûnuyla	Hasan
	Ğaib yâ'sıyle	Ötekiler
	Ayn'm şeddesiyle tef îl bâbından	Ebû Recâ'[2111]
	Ledun'ün dört lehçesi daha önce anılmıştı[2112]	
42	Tâ'nın fethi ve sîn'in şeddesiyle	Nâfi ve İbn ‘Âmir
	Tâ'nın fethi, sîn'in tahfifi ile	Hamza, Kisâ'î, Halef[2113].
	Tâ'nın dammı ile edilgen	Ötekiler
	Lâm'dan sonra elifsiz[2114]	Hamza, Kisâ'î
	Lâm'dan sonra elif ile	Ötekiler
	Lâm'ın fethi ve sonra bir elif ile	Sülemî, Neha'î
	Lâm'ın kesriyle, elifsiz	Çoğunluk[2115].
	Nûn'un dammiyle	Çoğunluk
	Nûn'un fethiyle, anlamında	Humeyd ibn Kays[2116]
	Nûn'un fethiyle	İbn Âmir, Hamza Kisâ'î, Halef
	Nûn'un kesriyle	Ötekiler
	Meksûr nûn'dan sonra sakin 'ayn ile	Ebû Ca'fer[2117]
	Nasb ile	Abdullah ibn Â-mir, îsâ ibn Ömer ve Şamlıların mushafı
	Ref ile	ötekiler.[2118]
	Lâm'ın dammiyle	Hasan
	Lâm'ın fethiyle	Çoğunluk[2119]
	Hitâb tâsiyle	İbn Kesîr ve Hafs
	Ğaib vâsiyle	Ötekiler
	Ref* ile (temennî)	Hasan
	Nasb ile (temennî'nin cevâbı)	Çoğunluk.
	Lâm'ın sükûnu ve yâ'nın dammı ile	Çoğunluk
	Emir lamının kesriyle	Bir grup[2120].

[2107] Kurtubî: 5/170
[2108] Ebû Ca'fer'in kırâetine göre (u) mevsûldür. (^) de bulunan zamîr, o mevsûl mâ'ya gitmektedir. Yani Allah'ın korumasıyle, demektir.
[2109] Kurtubî: 5/171
[2110] Kurtubî: 5/183
[2111] Kurtubî: 5/195
[2112] Kurtubî: 5/195
[2113] Taberî, tâ'nın fethi ve sîn'in tahfifi ile olan bu kırâetİ tercih etmektedir. Câmi'u'l-beyân: 5/93)
[2114] Burada ve Mâide 6' da
[2115] Kurtubî: 5/243
[2116] Kurtubî: 5/253
[2117] Tebsırah: 450; en-Nçşr, 1/235-236
[2118] Gramercilere göre ref daha güzeldir. Kurtubî: 5/270
[2119] Kurtubî: 5/276
[2120] Kurtubî: 5/277

Ğaib yâsiyle	Ebû Ca'fer, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Hitâb tâsiyle	Ötekiler[2121]
Fi'lin sonundaki tâ'nın fethi ve izhâr ile	Çoğunluk
Tâ'nın harekesini atıp tâ'yı sonraki kelimenin tâ'sına id-ğam ile	Ebû Amr, Hamza[2122]
Sâd'ı kendi sesiyle okuma	Çoğunluk.
Sâd'ı sâd ile zâ arasında bir sesle okuma	Hamza, Kisâ'î[2123]
isim olarak mansûb	Hasan
nin çoğulu	Bir rivâyet[2124].
Râ'nın dammiyle	Çoğunluk
Râ'nm kesriyle	Yahya ibn Vessâb ve A*meş[2125]
Maksûr elif ile	Çoğunluk
Eliften sonra hemze ile uzatmalı	A'meş[2126]
Tâ ve sâ ile tesebbüt'ten	Hamza Kisâ'r[2127]
Tâ ve bâ ile tebeyyün'den	Ötekiler
elifsiz, ismi fai	Nâfı , İbn Âmir
İkincisi gibi, yalnız ismi mef'ul	Ebû Ca'fer[2128].
Ğayre'nin nasbi ile den istisna)	Nâfi\ Kisâ'î, İbn Âmir.
Ğayru'nun ref'i ile	Ötekiler
Ğayri'nin cerri ile	Ebû Hayvaeh
Hemzenin kesriyle	Çoğunluk
Hemzenin fethiyle	Abdurrahmân el-A'rec
Hemzenin ve fiildeki tâ'nın kesriyle	Mansûr ibn el-Mu'temir[2129]
Yâ ile	Ebû Amr ve Hamza
Nün ile	Ötekiler
Sonraki hâ'ların kesriyle	Çoğunluk
Sonraki hâ'ların cezmiyle	Âsim, Hamza, Ebû Amr[2130]
Meksûr hemze, sonra nûn, sonra elif	Çoğunluk
Mazmûm elif ve nûn, sonra meftûh sâ	İbn Abbâs, Hasan ve Ebû Hayveh
Meftuh vâv, ve sâ ile	İbn Abbâs
Vâv ve sâ'nın dammiyle (vesenln çoğulu)	Yine İbn Abbâs[2131].
İkisinde de yâ'nın şeddesiyle	Çoğunluk.
İkisinde de hafif yâ ile	Ebû Ca'fer el-Medeni
Yanm dammı, hamn fethiyle	İbn Kesîr, Ebû Amr ve£bûbekr[2132].

[2121] Bütün kari'ler, 49 ncu âyette (JjJfc \«)yi mechul-muhatab kipiyle okumuşlardır
[2122] Taberî'yc göre en doğru kırâet, idğâmsiz olandır (Câmi'u'l-beyân: 5/179)
[2123] Hamza ve Kisâ'î, buradaki Enfal: 35'de yi, Nahl: 9'da ve benzeri sâd'ın sakin olup kendisinden sonra dâl gelen bütün kelimelerdeki -(bunlar on İki yerde bulunur)- sâd'ı sâd ile zâ arasında bir sesle şeklinde; diğer kari'ler sâd'ı kendi sesiyle okumuşlardır
[2124] Kurtubî: 5/309-310
[2125] Kurtubî: 5/311
[2126] Kurtubî: 5/313
[2127] Bu sûrede iki yerde ve Hucurât 6 ncı âyette
[2128] Kurtubî: 5/338. Taberî'ye göre doğru kırâet, in elifsiz okunduğu kırâettir. Âyetin anlamı: "Tevhidi Hân ederek, sizin dininize girdiğini bildiren kimseye, 'sen mü 'min değilsin' demeyiniz.'" demektir
[2129] Kurtubî: 5/375
[2130] Kurtubî: 5/386
[2131] Tâberî: 5/280; Kurtubî: 5/387
[2132] Ve Ebû Ca'fer ve Ravh. Ruveys de Meryem Sûresinde ve Mü'min'in başında bunlara ka-tılmrçtır. İbn Kesîr, Ebû Ca'fer ve Ruveys, Mü'min'dekİ İkinci harfi (60 ncı âyet) (-böyle edilgen kipiyle okumuşlardır. Ebû Amr ise yalnız Fâtır 33 neti âyette
edilgen kipiyle okumuş, diğerlerini etken kipiyle okumuştur

Yâ'nın fethi, hâ'nın dammiy-İe etken	Ötekiler.
Yâ'nın dammiyle, ıslâh'tan	Kûfeliler
Yâ'nın fethi, ve tâ'nın idğa-mından oluşan sâd'ı ikinci sâd'a idğam ile Aslıdır	Ötekiler
Şeddeli sâd'dan sonra elifsiz) demektir[2133]	Âsim el-Cahderî. Çoğunluk. İbn Mes'ud[2134].
Lâm'ın dammi ve bir vâv ile	Hamza, İbn Âmir
Lâm'ın sükûnu ve iki vâv ile	Ötekiler[2135]
İkisi de edilgen	İbn Kesîr, Ebû Amr ve İbn Âmir
İkisi de etken	Ötekiler
Nûn'un ve zâ'nın fethiyle etken	Âsim
Sülâsî'den nûn'un fethiyle, etken	Humeyd.
Nûn'un dammı, şeddeli zâ'-nın kesriyle, edilgen	Ötekiler[2136]
İki zâl'in de fethiyle	Çoğunluk
İkinci zâ'lin kesriyle	İbn Abbâs
Tefâ'ul babından ismi failin çoğul kipi olarak	Übeyy.
Aynı kipte tâ'nın zâl'a idğamiyle	
Mîm'in ve iki zâl'in fethiyle	Hasan[2137]
Râ'nın sükûnuyla	Kûfeliler
Râ'nın fethiyle	Ötekiler
Vakıf hâlinde yâ ile	Yakub[2138]
Zâ'nın dammiyle, edilgen kipi	Çoğunluk
Zâ ve lâm'ın fethiyle, etken	İbn Abbâs, Dahhâk, Zeyd ibn Eslem,..[2139].
Yâ ile	Hafs
Nûn ile	Ötekiler
Şeddeli dâl ile[2140]	Verş[2141]
Ayn'm sükûnu ve hafif dâl ile	Ötekiler.
Bazıları lamı taya idğâm ile, bazıları izhâr ile okumuşlardır[2142]	
'Atf ile, merfû olarak	İbn Mes'ud, Hasan, Mâlik ibn Dî-nâr ve bir cemâat
Medh için nasb ile) anlamında, yahut kafa atıf[2143]	Çoğunluk

[2133] Kurtubî: 5/404-405. Taberî'ye göre şeklindeki ikinci kırâet daha güzeldir, anlamınadır. Çünkü burada lesâlüh daha açıktır. (5/310)
[2134] Kurtubî: 5/408
[2135] Taberî'ye göre tek doğru okuma, iki vâv ile olandır. (Câmi'u'l-beyân: 5/325).
[2136] Kurtubî: 5/417. Taberî, bu üç kırâeti de anlam bakımından doğru bulmakla beraber edilgen kipiyle olan son kırâeti daha doğru bulmaktadır. (Câmi'u'l-beyân: 5/3115
[2137] Kurtubî: 5/424
[2138] Bkz. en-Neşr: 1/253
[2139] Taberî, çoğunluk kırâeti olan edilgen kipini daha doğru bulmaktadır. (Câmi'u'l-beyân: 6/26-27).
[2140] Aslı 0;x~M olup tâ, dâl'a idğam edilmiştir.
[2141] Kalün da Verş gibi okumuş, yalnız 'ayn'ın harekesini gizlemiştir.
[2142] Bkz. en-Neşr: 1/253.
[2143] Rivayete göre Hz. Âise, bu kırâeti, kâtibin hatâsı saymıştır. Kendisine bu âyetten ve (Tâhâ: 63), âyetinden ve Mâide: 69'daki sorulan Hz. Âi-şe: "Kardeşimin oğlu, kâtiblerin hatasıdır." demiştir. Ebân ibn Osman da: "Kâtibe yaz-dirilirdi, o da yazardı. Kâtib: yazdıktan sonra yazdırana: '-Ne yazayım?' diye sordu. Ona: (yaz)' denildi. O da duyduğu şekilde yazdı." Kuşeyrî'ye göre bu görüş, bâtıldır. Çünkü Kur'ân'ı

Yâ ile	Hamza, Halef.
Nûn ile	Ötekiler
Nûn'un dammiyle	Çoğunluk.
Nûn'un kesriyle	Hasan'dan
Zâ'nın dammiyle	Hamza, Halef.
Zâ'nm fethiyle	Ötekiler.
Vâv ile	Çoğunluk.
Fâ ile ve ziyâdesiyle	Bir kırâettir

5/110 MÂİDE SÛRESİ....416
Tefsir: 417
Tefsîr: 420
Tefsir: 423
Tefsir: 425
Tefsîr: 427
Tefsir: 432
Tefsîr: 433
Tefsir: 438
Tefsir: 439
Tefsir: 441
Tefsir: 446
Tefsir: 447
Tefsîr: 451
Tefsir: 453
Tefsîr: 455
Tefsir: 457
Tefsir: 460
Tefsîr: 462
Tefsîr: 463
Tefsîr: 465
Tefsir: 466
Tefsîr: 467
Tefsir: 468
Tefsir: 470
Tefsîr: 471
Tefsir: 473
Tefsir: 474
Tefsir: 476
Tefsir: 478

dinleyenler, Arapçada son derece ileri, önder idiler. Onların, Kur'ân'dan olmayanı Kur'ân'a karıştıracaklarına ihtimâl verilmez. (Kurtubî: 6/13-15).

Tefsir: 480
Tefsir: 481
Tefsir: 483
Tefsîr: 484
Tefsîr: 485
Tefsîr: 486
Tefsir: 487
Bu Sûrede Getirilen Başlıca Prensipler: 489
Mâide Sûresi Kırâet Farkları 491

5/110 MÂİDE SÛRESİ

Sûrede çeşitli hükümler, sosyal ve ahlâkî prensipler vardır. Ahde saygı, duygusal hareketten kaçınma, iyilik ve takvada yardimlaşıp günâh ve düşmanlığa yardımcı olmama; yenmesi haram olan hayvanlar, avlanmanın ve avın hükmü; Kitâb ehlinin kesip pişirdiklerinin müslümanlara helâl, onların kadınlarıyla evlenmenin caiz olduğu; abdest ve teyemmümün usulü; adaletle şahitlik etmenin gereği; bozgunculuk yapmaktan , şarap içmekten, kumar oynamaktan, putlar adına kesilmiş hayvanları yemekten kaçınmanın gereği; hayvanlara âit bazı câhiliyye âdetlerinin yersizliği; hac ve Kabe ziyaretinin devamı, geriye mal bırakırken şahit tutmanın gereği; şahidin doğruluğunun tahkiki anlatılmaktadır.

Yahûdî ve hırıstiyanlara ilişkin âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)in onlara da uyarıcı olarak geldiği ilân edilmekte, Kur'ân'ın, kendinden önceki kitâblan doğrulayıcı, koruyup kollayıcı olduğu bildirilmekte; Kitâb ehlinin, özellikle Yahudilerin bazı olumsuz davranışlarına işaret edilmekte; Âdem'in iki oğlundan birinin, diğerini haksız yere öldürdüğü; Yahûdî dinindeki kısas hükümleri, şerîatlerin birbirinden farklı olmasındaki hikmet anlatılmakta; Yahûdîlerin, müslümanlara en yaman düşman, hırıstiyanla-nn ise yakın dost oldukları; müslümanların dinleriyle alay eden Yahûdî ve hırıstiyanların can ciğer dost tutulmaması, onların peşinden gidilmemesi bildirilmektedir.

Hırıstiyanların, Hz. Mesîh ve annesi hakkında besledikleri bazı yanlış inançları, bizzat Mesih'in ağzından kınanmakta; gerçeği kabul eden, kendisini Allah'a adamış bazı hırıstiyan din adamları Övülmektedir. Mesîh'in, Is-râîloğullanna peygamber olarak gönderildiği, onların ise ona karşı takındıkları olumsuz tavra temas ve îsâ'ya inanan Havarilerin, ondan, kendilerine gökten bir sofra indirmesini istemelerine işaret edilmektedir. Bu sofra isteme olayından dolayı da sûreye sofra anlamına gelen Mâide adı verilmiştir.

İmâm Ahmed'in, İbn Murdeveyh'in ve Tabresî'nin naklettikleri bir hadise göre Mâide Sûresi, Allah'ın Elçisi yolda devesi (veya katırı) üzerinde iken inmiş, vahyin ağırlığından dolayı deve durmuş, karnı yere doğru eğilmiş, Hz. Alî, devenin karnının yere değdiğini görmüştür. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) de kendinden geçmiş, elini Şeybe ibn Vehb el-Cumahî'nin başına koymuş, sonra ayılmış ve sahâbîlere Mâide Sûresini okumuştur. Tabresî'nin Ca'fer-i Sâdık'tan naklettiği bir rivayete göre de " Mâide Sûresi, bütünüyle bir defada vahyedilmiş ve onunla birlikte yetmiş bin melek de inmiştir."[2144]

Tirmizî'nin rivayetine göre Mâide Sûresi, son inen sûredir.[2145] Zemahşerî ve Hâzin'in naklettikleri bir hadiste de Mâide'nin son sûre olduğu anlatılmaktadır, îbn Abbâs'tan gelen bir rivayette ise son inen sûre, Nasr Süresidir[2146] Tirmizî ve İbn Mâce'nin rivayetlerine göre de Cerîr ibn Abdillâh, Mâide Sûresi indikten sonra müslüman olmuştur.[2147] Cerîr ibn Abdillâh, Peygam-ber(s.a.v.)in vefatından kırk gün önce müslüman olduğuna göre[2148] Mâide Sûresinin son sûre olduğu anlaşılabilir.

Fakat Mâide Sûresinin en son olarak ve bir defada indiğini bildiren bu rivayetler. Sûre içindeki konulara uygun düşmediği gibi, çeşitli âyetlerin iniş sebebi olarak anlatılan rivayetlere de uygun düşmemektedir. Bazı âyetlerin, bu sûreden önce inen sûrelerden daha önce indiği açıktır. Meselâ Yahudilerden söz eden âyetlerin, Yahudilerin Medine'de büyük bir güç oldukları devirlerde, yani Nadîr ve Kurayzâ Oğullarının cezalandırılmasından Önce in-diği anlaşılmaktadır. Yahudileri dost tutan, onların ardından giden, "Başımıza bir iş geleceğinden korkuyoruz'* diyen münafıkları tehdîdeden âyetler de, Yahûdîlerin Medîne'de bulunduğu devirlerde inmiş olmalıdır. Bazı âyetlerin içeriği de, bunların, Hudeybiye Andlaşmasından sonra ve Mekke'nin fethinden, müşriklerin Mekke'ye sokulmamasını emreden Tevbe Sûresinden önce indiğini gösterir.

Âyetlerin sözgelimine ve iniş sebebi olarak anlatılan olaylara bakılırsa sûrenin, bir defada ve en son indiğini anlatan rivayetlerin sağlamlığından şüphe etmemiz gerekir. Muhtelif zamanlarda inen âyetler, birbiriyle müna-sebetleri bakımından bu Sûre içinde sıralanmıştır. Herhalde bazı âyetleri, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in son zamanlarında indiğinden dolayı Sûrenin tertibi de Peyğamber'in hayâtının sonlarında yapılmış ve bu yüzden sûrenin tamamının bir defada indiği rivayetleri ortaya çıkmıştır. [2149]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle.

1- Ey inananlar, (yaptığınız) akidleri yerine getirin. Size (haram oldukları) okunacak olanların dışında kalan hayvanlar sizin için helâl kılındı. Yalnız ihramda iken avı helâl saymamak şartıyle. Allah istediği hükmü verir.

2- Ey inananlar, ne A ilah 'm işaretlerine, ne haram aya, ne kurbana, ne gerdanlıktı kur-ban)lara ve ne de Rablerinin rızâsını arzu ederek Beyt-i Haram 'a doğru gelenlere saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınız zaman avlanabilirsiniz. Sizi Mescid-i Haram 'dan çevirdiklerinden dolayı bir topluma karşı beslediğiniz kin, sizi saldırıya sevk etmesin. İyilik ve takva üzerinde yardımlasın, günâh ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.

[2144] Tabresî, Mecme'u'l-beyân: 3/150
[2145] Tirmizî, Tefsir: b. 6
[2146] Aynı.
[2147] Tirmizî, Taharet: 70; İbn Mâce, Taharet: 84
[2148] el-lstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb: 1/337
[2149] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 2/447-448.

Tefsir:

Şe'âirallâh: Allah'ın menâsiki, yahut Allah için kesilecek olan hayvanlardır. Bu hayvanlara şa'îre denir, çoğulu şe'âir'dir.
el-Hedy: Allah'a yaklaşmak üzere Ka'be'de kesilmesi adanan hayvana denir.
el-Kalâid: Yine Allah için kurban olarak adanan hayvanlardır. Kalâid, kılâde'mn çoğuludur. Kılâde, boyna takılan şeydir. Hayvanın kurbanlık oî-duğuna işaret için boynuna deriden, ya da ağaç kabuğundan bir şey takılır. İşte boynuna böyle bir işaret takılmış olan hayvanlara kalâid denir. Başka bir rivayete, göre de câhiliyye devrinde hacılar, boyunlarına deriden, yahut ağaçtan kılâde takarlar, böylece hac için geldiklerini bildirmek suretiyle kendilerini saldırıdan korumak isterlerdi. el-Kalâid kelimesi, boyunlarına böyle gerdanlıklar takılan hacılar için de kullanılırdı.
'Âmmîne'l-beyte'l-harâm: hac maksadıyle Beyt-i Harâm'a gelenler demektir. Şeneân ise düşmanlık ve buğuz anlamına gelir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) 'Amr ibn Hazm'ı, Necrân halkına din öğretmeni olarak gönderdiği zaman yazdığı mektubun başına Mâide Sûresinin, "sert'u'l-hisâb"a kadar olan âyetlerini yazdırmıştır. 'Amr ibn Hazm'ın torunu Ebû-bekr ibn Muhammed'in yanında korunan mektup şöyle imiş:
"Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. Bu, Allah ve Elçisinin mektubudur. Ey inananlar, akidleri yerine getiriniz. Allah'ın Elçisi Muham-med(s.a.v.)in, Yemen'e gönderdiği 'Amr ibn Hazm 'a ahdidir. Ona: bütün işlerinde Allah'tan korkmayı emretti. Çünkü Allah, kendisinden korkanlarla ve iyi davrananlarla beraberdir..."
1- Yüce Allah, birinci âyette müslümanlara, akidlerini yerine getirmelerini emretmekte; Kitapta kendilerine okunup bildirilecek olanlar dışında kalan behîmetu'l-en 'âm: deve, sığır, koyun ve keçinin kendilerine helâl kılındığını bildirmekte; ihramda iken hayvan avlamayı yasaklamaktadır. İhramdan çıktıktan sonra avlanmak mübâh olur. Allah, dilediği hükmü verir. İnsanların mutluluğu için Allah'ın buyurduğu hükümlere uymak gerekir.
2 nci âyette Allah'ın şe'âinnt gelince: Haram ayına, kurbanlık hayvanlara, Allah rızası için Ka'be'yi ziyarete gelenlere dokunmak, onlara zarar vermek menedilmektedir. Müslümanların, Hudeybiye'de kendilerinin ömre yapmalarına engel olan müşriklere ve yöredeki kabilelere duydukları düşmanlık ve kin, kendilerini, Ka'be'yi ziyarete gelenlere engel olmaya sevk etmemelidir. Müslümanlar, duygularına göre değil, akıl ile Allah'ın rızâsı uyarınca hareket etmelidirler. İyilik ve takvada birbirlerine yardımcı olmalı, fakat günâh ve düşmanlıkta yardımcı olmamalı, Allah'tan korkmalıdırlar. Allah'ın yasaklarını çiğneyen, günâh ve düşmanlıkta birleşenler, Allah'ın cezasının çetin olduğunu, haddi aşanları cezalandıracağını unutmamalıdırlar. İnsanların yaptıkları haksızlıklar, er geç ayaklarına dolaşır.
Müfessirlerin, hakkında bir iniş sebebi zikretmedikleri birinci âyetin anlamı üzerinde çeşitli görüşler nakledilmiştir. Genel kanâate göre "ev/û bi'l-'ukud" cümlesiyle yapılan ahidler, verilen sözler kasdedilmiştir. Bazılarına göre de ukûd, câhiliyye devrinde yapılmış /w#"1er(andlaşmalar)dır. Fakat âyetin anlamı geneldir, bütün andlaşmalan içine alır. 'Ahd, insanların, birbirlerine karşılıklı olarak verdikleri sözler, birbirleriyle yaptıkları andlaşmalardır. Bir görüşe göre 'akd ile 'ahd arasındaki fark şudur: 'Akd, 'ahd'dcn daha sağlamdır ve ancak iki taraf arasında karşılıklı yapılır. 'Ahd ise tek taraflı da olabilir. Abdullah ibn Abbâs, Allah'ın helâl, haram ve farz gibi Kur'ân'-da açıkladığı şeyler de 'ukûd (akidler) içerisine girer. Yüce Allah, mü'minle-re, buyruklarına uymayı emretmekte: " Bunları yapacağınıza dair Allah'a verdiğiniz sözden caymayınız" buyurmaktadır. [2150] Zeyd ibn Eşlem, 'ahidlerin altı olduğunu söylemiştir. Bunlar: Allah'ın 'ahdi (O'nun buyrukları), hilf 'akdi, şerike (ortaklık) 'akdi, bey' (satış) 'akdi, nikâh 'akdi ve yemîn 'akdidir[2151]
Gerçekte âyetin kasdettiği akid, mutlaktır, bütün meşru akidleri kapsamına alır. Yüce Allah müslümanların, bütün akidlerine, Allah ile ve insanlarla olan ahidlerine riâyet etmelerini emretmektedir.
Uyulması gerekli olan akid, meşru akiddir. Allah'ın emrine, Elçisinin sünnetine aykırı olan akid bâtıldır. Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadîs, bu konuya ışık tutmaktadır:
"Berîre isimli bir câriye, sahibine dokuz vakıyye (97 dirhem) vermek ve böylece hürriyetini kazanmak üzere mükâtebe yapmış(anlaşmış)tı. Berîre, sahibine her yıl bir vakıyye verecek ve borcunu ancak dokuz yılda ödeye-cekti. Bu süre içinde de efendisinin boyunduruğu altında kalacaktı. Gelip durumunu Hz. Âişe'ye anlatan bu cariye, ondan yardım istedi. Hz. Âişe de:
— Eğer sahiplerin isterse ben senin paranı bir defada ödeyeyim ve seni azadedeyim dedi.
Berîre, sahiplerine Hz. Âişe'nin önerisini götürdü. Sahipleri, ancak velayet kendilerinde kalmak şartıyla buna razı olabileceklerini söylediler. Berîre tekrar Hz. Âişe'ye geldi, sahiplerinin şartını bildirdi. Durumdan haberdar olan Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Hz. Âişe'ye:
— Sen onu satın al, âzâd et. Velayet âzâdedene aittir, dedi. Sonra kalkıp insanlara şöyle buyurdu:
"— Allah 'in Kitabında olmayan şartları koşanların hali nice olur? Allah 'm Kitabında olmayan bir şart batıldır. Yüz şart da (koşulmuş) olsa (batıldır). Allah'ın hükmü daha gerçek ve Allah'ın şartı daha sağlamdır. İçinizden

[2150] Câmi'u'I-beyân:6/49
[2151] Câmi'u'I-beyân:6/49

bazı kimselere ne oluyor ki: 'Ey falan, sen âzâdet, fakat velayet bende kalsın!' diyor? Velayet yalnız âzâdedene aittir. "[2152]

Başka bir hadîsi şerif de şöyledir:

"Müslümanlar arasında sulh (andlaşma) caizdir. Ancak bir haramı helâl ya da bir helâli haram kılan sulh (akıd) caiz değildir. Müslümanlar (akdin) şartlarına göre hareket ederler." [2153]

Ebû Hanîfe ve Mâlik "Akidleri yerine getiriniz" âyetinden, anlaşma olur olmaz anlaşma yerinden henüz kalkılmamış dahi olsa akdin kesinlik kazanıp bozulamayacağına kani olmuşlardır. Şafiî, îbn Hanbel ve çoğunluk ise meclis değişmedikçe taraflardan birinin akdi bozabileceğine hükmetmişlerdir. Bunların delîli: "Satış akdi yapanlar, henüz birbirinden ayrılmadıkça akdi bozabilirler."[2154] mealindeki hadistir.

"Size okunacak olanların dışındaki hayvanlar sizin için helâl kılındı " cümlesi, Katâde'nin ifadesine göre, Kur'-ân'da haram olduğu belirtilenler dışındaki bütün en*om(küçük büyük baş hayvanların etlerinin helâl olduğunu bildirmektedir. Haram olan etler: "

"Yalnız ihramda iken avı helâl saymamak şarîıyle" cümlesiyle Sûrenin üçüncü âyetinde sayılanlardır.

Behîmetu'l-en'âm: deve, sığır, koyun ve keçiye denir. Bir görüşe göre behîmetu'l-en'âm, yaratılışı belirsiz hayvandır, bununla anne karnındaki yavru kasdedilmiştir. Annesinin karnından ölü olarak çıkan hayvan, behîmetu'l-en 'âm 'dır. İbn 'Ömer ve İbn Abbas, bu âyetle, kesilen hayvanın karnındaki ölü yavrunun etinin mübâh olduğu kanısına varmışlardır. Boğazlanan devenin karnından çıkan ölü yavrunun etinin yenilip yenilmeyeceğini soran sa-hâbîlere, Allah'ın Elçisi (s.a.v.): " Onu yeyiniz, zira annesinin kesilmesi, yavrunun da kesilmesi demektir."[2155] buyurmuştur. Fakat Ebû Hanîfe'ye göre boğazlanan annesinin karnından ölü olarak çıkan yavru yenmez.[2156]

Rebî' ibn Enes'ten nakledilen tefsîre göre "behîmetu'l-en'âm"ibaresi, bütün hayvanlar demektir. Bu cümle ile bütün hayvanlar helâl kılınmaktadır. Ancak "Size leş, kan,... haram kılındı" âyetinde sayılanlar bundan müstesnadır. "Size okunacak olanlar dışındaki hayvanlar size helâl kılındı" cümlesiyle helâl olan hayvt ı-lardan istisna edilenler, bu âyetin ardından gelen "Size leş, kan...haram kılındı" âyetinde açıklanmıştır. Katâde, Süddî ve İbn Abbâs'tan böyle nakledilmiştir.[2157]

Hâzin şöyle diyor: "el-en'âm, dört ayaklı hayvanlara denir. Örfte ise yırtıcı ve vahşî olmayan hayvanlar anlamına gelir. Akıl gücü olmayan bu hayvanlara behîme denmiştir. Zeccâc'a göre akıl gücü olmayan canlıya be-hîme denir. En'âm, ne'am'ın çoğuludur. Deve, sığır, koyun ve keçiyi içine alır. Tırnaklı hayvanlar en'âm'a dahil değildir.[2158]

Taberî'ye göre yaban öküzü, geyik de helâl hayvanlar arasındadır.[2159] Keşşaf ise behîme'yi şöyle açıklıyor: Karada ve denizde bulunan dört ayaklı hayvanlardır. el-En 'âm ise sekiz çift hayvandır. Bir görüşe göre behtmetu'l-en 'âm, geyikler, yaban Öküzü ve benzerleridir.[2160] "İhramda iken avı helâl saymamak şartıyle" cümlesi, behîmetu'l-en'âm'in helâl olduğunu bildiren önceki cümleden istisnadır. Bu cümle, ihramda iken avlanmayı haram kılmaktadır. Bazı müfessirler "Veentum hurumun"cümlesini, "Siz ihram halinde iken" şeklinde tefsîr etmişlerdir. İhram hali, Mekke Haremine girmeden, Ka'be'yi ilk ziyaretten ve Arafat'ta durmadan önce dikişsiz elbise giymek, kadınlara yaklaşmaktan ve tıraş olmaktan uzak bulunmaktır. Bazılarına göre de Harem bölgesinde bulunmak da hurum (ihram) hâlidir.

Birinci tefsire göre ihramh, haram aylan içinde Ömre ile hac arasında temettü' etmiş olsa dahi ihramdan çıkınca Harem bölgesinde kendisine av helâl olur. İkinci tefsîre göre ihramdan çıksın, çıkmasın Harem bölgesinde hiçbir suretle av, helâl değildir. Ancak hac ayları içinde dahi Harem bölgesi dışında avlanmak helâldir. Bu hususlar, fıkıh kitaplarında ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

Rivayetler, îslâmdan önce haram ayları yasağının, yalnız Mekke Haremini değil, bütün Arabistan'ı kapsadığını, Yarımadada bu aylarda avlanmanın yasak olduğunu bildirmektedir. Hurum hâli, haram ayları boyunca herkesi harem (dokunulmaz) kabul etmek, öldürmeden ve avlanmadan kaçınmaktır. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm, bu haram anlayışını hafifletmiş, hurum halinde sadece kara avını yasaklamış, deniz avını helâl kılmıştır. Süddî ve başkalarından gelen rivayete göre "Beyt-i Haram 'a gelenler" cümlesi, Tevbe Sûresinin: Ey inananlar, Allah'a ortak koşanlar pisliktir, artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram 'a yaklaşmasınlar."[2161] âyetiyle neshedilmiştir. Müfessirlerin çoğu, bu görüşü benimsemiştir.

Mescid-i Haram'a gelenler,, cümlesi, mutlak olarak müşrikler hakkında kabul edilirse bu görüş doğru olabilir. Fakat bu cümlenin, müşrikler hakkında olduğuna kesin bir delil yoktur. Tersine: "Rablerinin lütuf ve rızâsını

[2152] Buhârî, 'ltk: bâbu'l-mükâteb: 3, Şurût: 10; İbn Hanbel, Musned: 6/183
[2153] Tirmizî, Ahkâm: 17; Ebû Dâvud, Akdiye: 12; İbn Mâce, Ahkâm: 23
[2154] Buhârî, Buyu': 19, 22; Müslim, Buyu': 43, 46, 47; Nesâî, Buyu'; 4, 8, 9, 10; Ebü Dâvud, Buyu': 51; tbn Mâce, Ticârât: 17; İbn Hanbel, Musned: 2/4, 9
[2155] Ebû Dâvud, Adâhî: 18; Tirmizî, Sayd: 10; İbn Mâce, 2ebâih: 15; Dârimî, Adâhî: 17; İbn Hanbel, Musned: 3/39, 45, 53
[2156] Hâzin: 2/3
[2157] Câmi'u'l-beyân: 6/51
[2158] Hâzin: 2/3
[2159] Hâzin: 2/3
[2160] Keşşaf: 1/591
[2161] 17. âyet

arayarak gelenler" cümlesi, Beyt-i Harâm'a güven içinde gelmek isteyenlerin, Allah'ın lütuf ve rızâsını arayan kimseler olduğunu gösterir. Allah'ın lütuf ve rızâsını arayanlar da müşrikler değil, Allah'a inanan kimselerdir. Bu âyet, geçmişteki bazı hatâlarından dolayı Allah'ın kullarım Mescid-i Harâm'dan menetmeyi, insanların ibadet özgürlüğüne engel olmayı yasaklamaktadır.

Tevbe Sûresinin yukarıda anılan âyeti, necis olan müşriklerin, Mescid-i Haram'a sokulmamasını emrediyor. Allah'ın rızâsını arayarak Mescid-i Ha-ram'ı ziyarete gelmek isteyenler, artık müşrik değil, mü'min insanlardır. İşte Kur'ân, geçmişte bazı hatâlar işlemiş olsalar dahi yaptıklarına pişman olup Allah'ın rızâsını arayarak Mescid-i Harâm'a gelmek isteyenlere engel olunmamasını buyurmaktadır. Burada neshedilecek bir hüküm yoktur.

Öyle sanıyoruz ki Sûrenin bir defada ve en son indiğini, bunu nesneden bir âyet inmediğini bildiren rivayetler, bu âyetin neshedilmiş olduğu görüşünü geçersiz kılmak amacıyla ortaya atılmıştır.

Âyetin inişine neden olan olay şudur: el-Hutem ibn Hind el-Bekrî isimli bir adam, Allah'ın Resulünün huzuruna gelmiş: "Ben kavmimin dâîsiyim, sen bana îslâmı anlat" demiş. Allah'ın Resulü (s.a.v.) islâm'ın, Allah'tan başkasına tapmamak, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak olduğunu anlatınca el-Hutem: " Senin anlattıkların biraz güç, ben kendi başıma karar veremem, danışacağım kimseler var" deyip çıkmış. Medine dışındaki bazı müşriklerin mer'adaki hayvanlarının yanından geçerken onları sürüp götürmüş. Büyük bir tüccar olan bu adam, ertesi yıl bir kervan yükleyip hacca gelmiş. Müslümanlar, bir yıl önce mallarını götürmüş olan bu adamın kervanını vurmak için Allah'ın Elçisinden izin istemişler. İşte bunun üzerine Ey inananlar, ne Allah'ın işaretlerine, ne haram aya, ne kurbana, ne gerdanlıktı kurbanlara ve ne de Rab/erinin lütuf ve rızâsını arzu ederek Beyt-i Haram'a doğru gelenlere saygısızlık etmeyin, onlara saldırmayı helâl saymayın..." âyeti inmiş.[2162]

(İhramdan çıkıp) helâl duruma geldiğiniz zaman avlanınız, "cümlesinden, Harem bölgesi dışında avlanmanın helâl olduğu anlaşılır. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: " Siz kendiniz av-lanmadıktan veya özel olarak sizin için avlanmış olmadıktan sonra hurum halinde (ihramda veya Harem bölgesinde iken) kara avı size helâldir."[2163]

İhramlı iken avlanmak haramdır, fakat zararlı hayvanları öldürmek caizdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Beş hayvan vardır ki bunları öldürene bir güçlük (günâh) yoktur: Alaca karga, çaylak, fare, akrep ve insana saldıran köpek. " Başka bir rivayet de şöyledir: " îhramlı, beş hayvanı öldürebilir: Yılan, fare, çaylak, alaca karga ve saldırgan köpek."[2164] Bunlar av değildir. Zararlı olduklarından bunları öldürmek caizdir.

İhramda iken avlanma yasağı, bu iki âyette genel olarak söylenmiştir. Hem kara, hem deniz avını kapsar. Ancak bu sûrenin 96 ncı âyetinde deniz avı serbest bırakılmıştır ki bu husus, o âyetin tefsirinde izah edilecektir.

: 5/2/ Mescid-i Haram 'dan çevirdiklerinden dolayı bir topluma karşı beslediğiniz kin, sizi saldırganlık yaparak suç işlemeğe sevk etmesin." cümlesinin iniş sebebi olarak şu olay zikredilir: Müşrikler, Hudeybiye'de Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ve ashabının Ka'be'yi ziyaret etmelerine engel olmuşlardı. Bu durumdan çok üzülen müslümanlar, Mekke'yi fethettikleri zaman, doğu tarafından, ömre amacıyla gelen bazı müşriklere engel olmak istediler. İşte âyetin bu kısmı bu olay üzerine indi.

" " cümleleri, bağımsız âyetler değil, aynı âyetin cümleleridir. Bu cümlelerin, ayrı ayrı olaylar üzerine ve ayrı ayrı indikleri makul değildir. Yukarıda " " cümlesinin iniş nedeni olarak Hutame olayı anlatılmıştı. " ' cümlesi hakkında da bu olay anlatılmaktadır. Bu iki olay da doğru olabilir, fakat bundan, âyetin parça parça inmiş olması gerekmez. Demek ki Hutame olayına benzer olaylar ve Hudeybiye'de yapılan haksızlıklar, bazı müslümanla-rı intikam duygusuna sevk etmiş, Mekke'yi fethetmekle iktidara gelince kendilerine kötülük etmiş olanları cezalandırmak, yapılan kötülüklere misliyle karşılık vermek istemişler, bunun üzerine inen bu âyet, müslümanlara, hac için gelen insanlara engel olmamalarını emretmiştir.

Birinci âyetle ikinci âyet arasında zaman ve konu ilişkisi vardır. Birinci âyet, Harem'de avlanmaktan, ikinci âyet de duygularına kapılıp haksızlık yapmaktan müslümanları menetmektedir. İkinci âyetin iniş sebebi olarak an-latılan olayların gösterdiği gibi bu âyetlerin, Hudeybiye Barışından biraz sonra indiği anlaşılmaktadır. Demek ki Hudeybiye'yi müteâkib inen Fetih Sûresinin ardından bu âyetler inmiştir. Bunların Mekke'nin Fethinden sonra inmiş olma ihtimali daha kuvvetlidir.

"İyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşın, günâh ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın." Yüce Allah, kullarına iyi işlerde yardimlaşma>M, günah ve düşmanlık olan şeylerde y ardım laşm amayı buyuruyor. İs m, Allah'ın buyurduğunu yapmamak, 'udvân: Allah'ın koyduğu sınırları aşmaktır. Allah'ın Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Zâlim de olsa, mazlum da olsa kardeşine yardım et. Denildi ki: Ya Resulâllah, kardeşim mazlum ise yardım edeyim, ama zâlim olursa ona nasıl yardım edeyim? Buyurdu ki: Onu zulümden alakor{zu\-müne engel o\\ır)sun, işte bu, ona yardım etmektir."[2165]

"İnsanlar arasına karışıp onların eziyetlerine katlanan mü'minin ecri, insanlar arasına karışmayan, onların eziyetlerine katlanmayan mü'minin ecrinden büyüktür.[2166]

"Her kim bir hidâyete çağırırsa, kıyamete kadar ona tabi olanların ecirleri kadar ecri olur, ötekilerin ecrinden de

---

[2162] Câmiu'l-beyân: 6/58-59

[2163] Ebu Dâvud, Menâsik: 40; Tirmizî, Hac: 25; Dârimî, Menâsik: 90; İbn Hanbel, Musned: 3/313

[2164] Nesâî, Hac; bâb katli'l-hayye.

[2165] Buhârî, Mezâlim: 4, İkrah, 7; Müslim, Birr: 62; Tirmizî, Fiten, 68; Dârimî, Rİkak: 40; lbn Hanbel, Musned, 3/99, 201, 324

[2166] lbn Mâce. Fiten: 23; Tirmizî, Kıyamet: 55; lbn Hanbel. Musned: 2/43, 5/365

hiçbir şey eksilmez; her kim de bir sapıklığa çağırırsa, kıyamete kadar ona tabi olanların günahlar kadar günahı olur, ötekilerin günahından da bir şey eksilmez."[2167]

3- Leş, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (tahta veya taşla) vw/-w/(arak öldürül)mü?, yukarıdan düşmüş, boynuzlanmış ve canavar parçalanarak ö\)müş olan hayvanlar -henüz canları çıkmadan kestikleriniz hariç-, dikili taşlar (putlar) adına boğazlanan hayvanlar ve fal oklanyla kısmet (şans) aramanız size haram kılındı. Bunlar fısktır (insanı yoldan çıkaran kötü şeylerdir). Bugün artık inkâr edenler sizin dininizi} yok etmek)cfe/î umudu kesmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun! Bugün sizin için dininizi olgun-(aştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslama razı oldum. Kim açlıktan daralır, günâha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa ona günâh yoktur. Doğrusu Allah bağışlayan, esirgeyendir.

Tefsîr:

Bu âyetle yenilmesi haram olan hayvan etleri açıklanmaktadır:
1- Meyte: kesilmeden veya avlanmadan öimüş hayvanlardır? Her hayvanın ölüm nedeni bir veya birkaç hastalıktır. Hastalıkları yapan mikroplardır. Ölen hayvanın vücudunda mikrop bulunduğundan, İaşenin yenmesi haram kılınmıştır. Ancak balık ölüsü bundan müstesnadır. Ne şekilde Ölürse Ölsün, balığın Ölüsü helâldir. Allah'ın Resulü, deniz için" Onun suyu temiz, ölüsü (içinde ölmüş olan balık türü hayvan) helâldir.[2168] buyurmuştur. Çekirge Ölüsü yemek de caizdir.
2- Kan: Vücudu besleyen kandır. Fakat vücuttaki mikroplar, zehirler de kana karışır. Damarlardan açık kaplara doldurulup, mikroplardan tecrit edilmemiş yerlerde bırakılan kan derhal bozulur. Bu bakımdan akıtılmış kan haram kılınmıştır. Çünkü Araplar kanı barsaklara doldurur, pişirip yerlerdi. Ayrıca kanı yemek, insana iğrenç gelir. Ancak haram olan, hayvanın damarlarında, etinde kalan kan değil, akıtılmış kandır. Bu âyette kan mutlak olarak zikrediliyor, vasfı belirtilmiyor. Fakat En'âm Sûresinin 145 nci âyetindeki "Akıtılmış kan" cümlesinde haram olan kanın, akıtılmış kan olduğu tasrih edilmiştir. Ete, damarlara yapışan, dalak ve ciğerde toplanan kan haram değildir. Peygamber (s.a.v.): "Bize iki ölü ve iki kan helâl kılındı. Ölüler balık ile çekirge ölüsü, kanlar da ciğer ve dalaktır.[2169] buyurmuştur.
3- Domuz eti: Gerek ehlî, gerek yabanî, bütün domuzların eti ve yağı haramdır. Bunun sebebi ise açıktır. Sindirimi en güç et, domuz etidir. Özellikle sıcak yerlerde sindirimi ve sağlığı bozucu etkiler yapar. Domuz bir çeşit trişin ve tenya taşır ki bunlar, sık sık ağır barsak hastalıklarına ve vücudun akciğer, karaciğer, beyin ve göz gibi hayatî organlarında kistlere neden olur. Domuz pis bir hayvandır. Gıdasını seçmez. Ağzına ne gelirse yer. En iğrenç süprüntüleri dahi yemekten kaçınmaz. Domuzun karakteri de diğer hayvanlardan farklıdır. Her hayvan, yavrusunun üzerine titrerken domuzun, yavrusunu yediği, nadir olaylardan değildir. Öteki hayvanların aksine domuz, cinsel yaşamında da hiçbir düzen tanımaz. Bunlardan ötürü bu hayvan, pislik ve düzensizlik sembolü olmuştur.
Kitabı Mukaddes'in birçok yerinde alkollü içki içmenin, domuz eti yemenin haram olduğu, seçkin kulların bunları yapmasına müsaade edilmediği bildirilmektedir. İlk hırıstiyanlıkta da domuz etinin yasak olduğu, bu yasağın sonradan kaldırıldığı anlaşılmaktadır.
Domuz eti aşın derecede yağlıdır. Modern insanın belâsı olan kalb ve damar hastalıklarına karşı savaşta etteki yağın, özellikle domuz yağının, insan gıdasından uzaklaştırılması, şaşılacak derecede olumlu sonuçlar vermiştir.
Domuz eti yiyen toplumlarda doğal olarak domuzculuk sorunu ortaya çıkar. Bir ülkede domuzculuk yapılması da çevrenin güzelliğini ve temizliğini bozan bir yığın ciddî sorunlar doğurur. Şimdi özellikle haşeratın ve kokuşmaya neden olan bakterilerin beslenmesine ve üremesine tabiatın çok uygun olduğu sıcak bölgelerde domuzculuğun ne kadar kötü etkiler yapacağı, kolaylıkla anlaşılır. İslâm domuzculuğu kaldırmakla insanların yerleştiği bölgelerde çevre temizliğinin ve güzelliğinin korunmasına yardımcı olmuştur. Artık domuz eti kullanımına son vermek için düzenli çalışmaların yapıldığı bu zamanda İslâmın bu kurallarının gözden uzak tutulmaması gerekir.
4- Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar: Bunların eti haramdır. Çünkü İslâmın temeli tevhîddir. Hayvanlar kesilirken ancak onları yaratanın adı anılarak kesilir. Bir putun, bir yaratığın adını anarak hayvanı kesmek, onu manen murdar etmek, çirkefe bulamaktır. Manen kirletilmiş olan bu hayvanın etini yemek haram kılınmıştır. Bundaki yasak maddi değil, manevîdir.
5- el-Munhanikah:boğularak
6- el-Mavkuze: bir darbe ile vurularak;
7- el-Mutaraddiyeh: yüksek yerden düşerek veya atı\arak;

[2167] Müslim, 'Hm: 16; Ebû Dâvûd, Sünnet: 6; Tirmizî, İlm: 15; lbn Mâce, Mukaddime: 14; Dârimî, Mukaddime: 44; lbn Hanbel, Musned: 2/397
[2168] Ebû Dâvûd, Taharet: 41 Tirmizî, Taharet: 52 Nesâ'î, Taharet 46, Miyâh: 4, Sayd: 35 İbn Mâce, Taharet: 38, Sayd: 18 Dârimî, Vudû': 53, 54, Sayd: 6 Muvatta', Taharet: 12, İbn Hanbel, Musned, 2/237.
[2169] İbn Mâce, Sayd, 9, Afime, 31; tbn Hanbel, Musned, 2/97

8- en-Natîhah: bir başka hayvan tarafından boynuzla vurularak;
9- vema ekele's-sebu': canavarların parçalayıp yediği hayvanların etleri haramdır. Ancak henüz ölmeden bu hayvanlar, Allah'ın adı anılarak boğazlanırsa helâl olur.
Gözünü kıpırdatan, ayağını çırpan, yahut kuyruğunu hareket ettiren ölmemiş sayılır. Böyle bir canlılık işareti var iken kesilen hayvanın eti helâldir.[2170] Buna göre hayvanın eziyet çekmemesi için basma tabanca vurularak henüz canlı iken kesilmesi de caizdir. Bu hayvanın eti yenilir. Özellikle Avrupa'da çalışan işçilerimiz arasında bu mesele çok tartışılmaktadır. Aslında hayvanı, acı çektirmeden kesmek, İslâmın emridir. Bir darbe ile vurulan, ya da bir hayvan tarfından boynuzlanmış olan hayvan ölürse lâşe hükmündedir, eti yenmez. Ama vurulduktan sonra henüz kendisinde bacağını oynatacak, kuyruğunu depretecek, ya da gözünü kıpırdatacak derecede bir canlılık işareti varken kesilirse onun eti helâldir.
Reşid Rıza şöyle diyor: "Gerçek şu ki: Bıçakla kesmek o zaman için hayvana en az acı veren metod olduğu için Şeriat getiren, bıçakla kesmeyi emretmiştir. Ben inanıyorum ki: Peygamber (s.a.v.) şayet hayvan için bıçakla kesmekten daha az acı veren, daha kolay bir yolla meselâ elektrikli bıçakla kesme metodunu görmüş olsaydı mutlaka bunu bıçakla kesmeye tercih ederdi. Çünkü prensip olarak onun şeriati, insanlara ya da canlılara zararlı şeylerden başkasını haram kılmaz. Vurmak vs. biçimlerde öldürmek hayvana işkencedir. Halkın alışageldiği yeme, giyme gibi âdetler ibadet cinsinden değildir. Ancak ibadet gibi dini hükümler şari'in naslarıyla sabit olur. Eğer halkın geleneği yahut şâri'in kendiliğinden bunları yapması o fiilleri ibadet fiilleri derecesine çıkarsaydı müslümanların, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in yeme, içme, uyuma gibi bütün eylemlerini aynen onun gibi uygulamaları gerekirdi. Hattâ mescidleri de onun mescidi gibi sergi, lamba ve minarelerden arındırmaları icabederdi.
"Tezkiye (hayvan kesme) konusunda gelen rivayetler üzerinde dikkatle düşününce şâri'in asıl amacının mümkün mertebe hayvanı incitmeden kesmek olduğunu anladık. Bunun için sâri' hayvanı keskin bıçakla kesmeyi, hayvanın tam canı çıkmadan bedeninden et koparmamayı buyurmuştur. Bıçağın yanında ucu sivri taş ile de hayvan kesmeye müsaade etmiştir. Her zamana ve hale uygun âletler vardır."[2171]
Bize anlatıldığına göre başına tabanca vurulan hayvan hemen ölmüyor. Uyuşarak kendinden geçiyor, fakat nefes alıp veriyor, ayaklarını kıpırdatıyor, yani canlılık alâmetleri gösteriyor. İşte elektroşoktan sonra henüz canlı iken kesilen hayvanın eti helâldir, yenilir. Ama şoktan sonra tamamen ölmüşse iaşe hükmüne girdiği için onun eti yenmez.
Çeşitli rivayetlere göre Araplar yukarıda sayıldığı şekilde ölmüş olan bütün hayvanların etlerini yerlerdi. Kur'ân da ayrı ayrı sebeplerle ölmüş olan hayvanların etlerini yemenin haram olduğunu bir bir zikrederek açıklamıştır. Esasen bunların hepsi, leş hükmü altına girmektedir.
10- Dikmeler, yani putlar üzerinde kesilmiş olan hayvanların etleri de haramdır. en-Nusub: bir rivayete göre putlar anlamına gelir. Başka bir rivayete göre de putların kendisi değil, onlar adına kurban kesmek için dikilen taşlardır. Araplar cahiliyye devrinde Ka'be çevresinde dikilmiş bu taşlar üzerinde putlar adına kurban keserler, hayvanın kanını bu taşlara sürerlerdi.
11- Lezm\n çoğulu olan el-Ezlâm kur'a şeklinde çekilen oklara denir. Jstiksâm, şans kur'ası çekmek demektir.
Putlar için kurban kesmek, şans okları çekmek fısktır, Allah yolundan çıkmaktır. Bu haram şeyleri yapmak, Allah'a karşı isyandır. İslâm'ı engellemekten ümidini kesmiş, gücü kalmamış kâfirlerden değil, insanlara din olarak İslâm'ı seçen ve ona razı olan Allah'tan korkmak, O'nun yasaklan dışına çıkmaktan sakınmak lâzımdır. Fakat açlık içinde çaresiz kalan insan, günâha dalmak için yani Allah'ın yasağını hiçe sayarak değil, sırf çaresizliğini gidermek amacıyle bu haram olan etlerden yerse Allah onu bağışlar. Çünkü Allah, çok bağışlayan çok esirgeyendir.
Şans oku çekme, bir işi yapıp yapmamağa karar verebilmek için yapıldığı gibi bir çeşit kumar olarak da kullanılırdı. Cahiliyye devri Araplannda sefer, ticaret, evlenme gibi önemli işleri yapmak isteyen kimse, sonucun hayırlı olup olmadığını anlamak, ya da neseb ihtilâfında (çocuğun kime aid olduğunun), kan davalarında âkılenin (diyeti verecek akrabanın) belirlenmesi için şans oku çekilirdi. Şans okları, Kureyş'in en büyük putu olan Hübel'in bekçisinin elindeki torbada bulunurdu. Şans oku çektirmek isteyen, Hübel'in önüne gelir, bekçiye yüz dirhem verir, bekçi de torbasından bir ok çekerdi.
Torbanın içinde yedi ok vardı. Oklardan birinde: "Rabbim bana emretti"*, diğerinde: "Beni menetti",y üçüncüsünde: "Sizdendir", dördüncüsünde: "Sizden değildir", beşincisinde: "Size bitişiktir", altıncısında: "Akıl", yedincisinde: "Ğafl" yazılı idi. Ğafl yazılı olan ok, boş sayılırdı. Çekilen bu oklara göre hareket edilir, "Rabbim bana emretti" oku çıkarsa o iş yapılır, "Rabbim beni menetti" oku çıkarsa yapılmazdı.
Ezlâm'm kumar şeklini de Bakara Sûresi 219 ncu âyetin tefsirinde açıklamıştık: Kesilen devenin parasını kimin vereceğini, etinin nasıl dağıtılacağını belirlemek için kısmet oku çekilirdi. Acaba: " " ile kasdedilen hangisidir. Yenmesi haram olan etler sayılırken bundan söz edilmesi, burada kumar şeklindeki ezlâmm kasdedildiği ihtimalini güçlendirir. Yani sayılan hayvanların etleri ve kumar oklariyle kazanılan etler haramdır, demek olur.
Yapılacak bir işin sonunun hayırlı olup olmadığı hakkında bir kanaat sahibi olmak için istihare etmek sünnettir. Câbir ibn Abdillâh şöyle demiştir: "Allah'ın Resulü (s.a.v.) bize, bütün işlerimizde istihare etmeyi, Kur'-ân'dan

[2170] Taberî, 6/72
[2171] Tefsfu'l-Kur'an'il-Hakim: 6/144, 145

bir sûre öğretir gibi öğretirdi, derdi ki: Sizden biriniz bir iş yapmak istediği zaman iki rek'at namaz kılsın, sonra şöyle desin:
"Allahım, senin bilgine göre hayır ne ise onu diliyorum, kudretinden güç istiyorum, senin büyük keremini diliyorum. Zira sen kadirsin, ben kadir değilim; sen bilirsin, ben bilmem; sen gizlileri bilensin. Allahım, eğer sen bu işin, benim dinim, geçimim, sonum, şimdim ve geleceğim hakkında hayırlı olduğunu biliyorsan bunu bana takdir eyle, kolaylaştır ve bana mübarek eyle! Eğer bu işin benim dinim, geçimim, sonum, şimdim ve geleceğim hakkında kötü olduğunu biliyorsan bunu benden, beni de bundan çevir, hayır nerede ise bana onu nasibet, beni onunla memnun eyle!"[2172]
İstihare, Allah'ın, bir iş hakkındaki sonucu gönüle ilham etmesini veya göstereceği bir ru'ya ile bildirmesini niyaz etmektir. İnsan kendi aklını kullandıktan sonra tereddüd ettiği zaman başvuracağı bir yöntemdir, sünnettir. Bunun dışında şum tutmak, kâhinlerden haber sormak, trk, arâfe ve iyâfet menedilmiştir. Allah'ın Resulü (s.a.v.): "tyâfet (kuş kovmak: kovulan kuş sağa giderse iyiye yorup işi yapmak, sola giderse uğursuz sayıp o işten vazgeçmek) tıyarah şum tutmak), trk (baht bilmek için kuma vurmak: yani remil atmak) cibtten, yani şirktendir" buyurmuştur. [2173] Bir başka hadislerinde de; "Bir kimse Arrâfa, ya da kâhine gidip onun dediğini tasdik ederse Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur." demişlerdir. [2174] Bir hadîsi şerîf de şöyledir: "İlm-i nucum (astroloji) den bir şey alan, büyüden bir çeşit almış olur. Bununla ne kadar fazla uğraşırsa o kadar çok büyü yapmış sayılır."[2175]
İslâm şeriatinin, bunları yasaklamasındaki hikmet açıktır. Bunlar insanı vehimlere, bunalımlara, yanlış işler yapmağa, kararsızlığa sevk eder. İnsan, Allah'ın kendisine bahşettiği akıl ile, yapacağı işi iyice tartmali, bilenlere danışmalı, karar verince de yapmalıdır. Kuş kovarak onun sağa sola gitmesinden, atılan taştan, kum üzerine el ile vurulan noktalardan anlam çıkarmak insanı bir çok hayırlı işten mahrum eder veya birçok yanlış işe sürükler. Çünkü birçok hayırlı iş, kuş ters tarafa uçtu veya taş yanlış yere düştü diye yapılmaz olur. Allah'ın Resulü, böyle şeylere müsâade etmemiş, ancak Allah'ın kalbe atacağı düşünceyi gözetleme anlamındaki istihareyi tavsiye buyurmuş, iyi falı da hoş görmüştür. Buyurmuştur ki: "Şum tutmak yoktur. Bu tür âdetlerin en iyisi faldır. 'Fal nedir ya Resulâllah ?' diye soranlara: 'Birinizin (tesadüfen) işiteceği iyi bir sözdür' buyurmuştur." [2176]
Kendileri, birinden beğendiği bir söz duyunca, bunu hayra yormuşlar: "Biz falımızı senin ağzından aldık" demişlerdir.[2177] "Allah'ın Resulü (s.a.v.) şum tutmazdı. Bir yere âmil (tahsildar, yönetici) göndereceği zaman ona adını sorardı. Eğer adı beğenirse sevinirdi, sevinci, yüzünden belli olurdu. Eğer adı beğenmezse, beğenmediği yüzünden anlaşılırdı. Bir köye girdiği zaman oranın ismini sorardı. Eğer beğenirse sevinir ve sevinci yüzünden belli olurdu, adı beğenmezse beğenmediği yüzünden belli olurdu."[2178]
Bugün artık kâfirler sizin dininizden umudu kesmişlerdir." âyeti üzerinde Abdullah ibn Abbâs'tan birkaç tefsir nakledilir. Birine göre kâfirler, müslümanların, artık kendi dinlerine (puta tapmaya) dönmelerinden umudu kestiler, demektir. Diğer bir tefsire göre kâfirler, müslümanları yenmekten, onların dinini yok etmekten umudu kestiler, demektir. Bu cümle, artık kâfirlerde korkulacak bir güç kalmadığını Islâmın ve müslümanların yeterli derecede güçlendiğini belirtmektedir. Müfessirler, âyetin "Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslama razı oldum" kısmının, Veda* Haccında indiğini yazıyorlar. Taberî şöyle diyor: "Ka'bu'l-ahbâr:
— Eğer şu âyet, bu ümmetten başka bir ümmete inmiş olsaydı, onlar onun indiği günü bayram edip şenlik yaparlardı, demiş, Ömer ibn el-Hattâb ona sormuş:
— Hangi âyet ey Ka'b? Ka'b:
— Elyevme ekmeltu lekum dînekum, deyince Ömer:
— Ben onun indiği günü biliyorum. O gün Cuma ve arefe günü idi. Allah'a hamdolsun, her ikisi de bizim bayramımızdır, demiş."[2179]
Bu rivayete bakılırsa bu cümle, âyetten ayrı olarak inmiş, sonradan âyetin içine konmuştur. Eğer bu cümle, âyetle beraber inmemiş ise, bunun, haram kılınan etleri anlatan âyetin içine konmasını gerektirecek bir şey yoktur. Kanaatimize göre parça parça değil, bütün olarak inen bu âyetin, kendinden önceki iki âyetle sıkı bağlantısı vardır. Üstteki âyette "" cümlesiyle haram olan hayvanların okunup açıklanacağı belirtilmiş, hemen onun ardından da haram olan hayvanlar açıklanmıştır. Bunlar açıklandıktan sonra da bu emir ve yasaklarla dinin tamamlandığı, Allah'ın tamamladığı dine uyulmasının gereği vurgulanmıştır. Buradaki "ei-yevm "den maksad gün değil, zamandır.[2180]
Hz. Ömer'in, Ka'be söylediği anlatılan sözde Veda Haccmdan söz edilmez. Sadece âyetin arefeye rastlayan bir

---

[2172] Buhârî, Teheccüd: 25; Tevhîd: 10; İbn Mâce, Salât: 188; Ebû Dâvûd, Vilr: 31; Tirmizî, Vitr: 18. Tirmizî, bu hadisin hasen, garib olduğunu söylemiştir.
[2173] Ebû Dâvûd, Tıbb: 23; İbn Hanbel, Musned: 3/477, 5/60
[2174] Müslim, Selâm: 125; İbn Hanbel, Musned: 2/429, 4/68, 5/380
[2175] Ebû Dâvûd. Tıbb: 22, 51; İbn Mâce, Edeb: 28; İbn Hanbel, Musned: 1/227, 311
[2176] Buhârî, Tıbb: 43, 44; Müslim, Selâm: 110; İbn Hanbel. Musned: 2/266, 267, 407,453, 524,
[2177] Ebû Dâvûd, Tıbb: 24
[2178] Ebû Dâvûd, Tıbb: 24
[2179] Câmi'u'l-beyân: 6/82-83; Tirmizî, Tefsîr: Sûre: 5.
[2180] et-Tefsîru'1-hadîs, 11/18-19.

Cuma gününde indiği söylenir. Kanaatimize göre bu âyet kendinden önceki âyetle birlikte, arefeye rastlayan bir Cuma gününde, Veda Haccından uzun zaman önce inmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Veda Haccında ashabına hitabederken, dinin güçlenip tamamlandığını belirtmek üzere âyetin ":Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslama razı oldum..." kısmını okumuş, âyeti orada yeni duyan bazı kimseler, âyetin bu kısmının Veda Haccında indiğini sanmışlardır.
Başka bir ihtimal de şudur: Bu üç âyet, Hudeybiye Barışından bir yıl sonra Hz. Peygamber ve ashabının ömre yaptıklarında Ka'be'yi ziyaretleri sırasında inmiş olabilir. Böylece Cenabı Hak, kâfirlerin rağmına dinini tamamladığını, mü'minlere nimetlerini ikmal ettiğini, hac yapma imkânım da vererek İslâmın temel hükümlerini tamamladığını bildirmiştir.
Dîn, peygamberlere gelen vahiylerle konulmuş kurallar manzumesidir. Abdullah ibn Abbâs'ın ve Süddî'nin kanâatine göre peygamberlik süresi boyunca azar azar gelen dîn yasaları, bu âyetle tamamlanmış; bundan sonra hüküm inmemiştir. Ancak cumhura göre bu âyetle birlikte dînin esas kısmı tamamlanmış fakat, bundan sonra da gönüle ferahlık veren vahiyler inmiştir.
Bazı kelâmcılar, "Bugün size dininizi tamamladım" cümlesine dayanarak Kur'ân 'da herşeyin açıklandığını, hükmü açıklanmayan hiçbir şey bırakılmadığını, kıyâs ve içtihadın caiz olmadığını söylemişlerdir. Bunlar âyetin ruhundan uzak anlayışlardır. Âyet, dinin temel hükümlerinin tamamlandığını bildirmektedir.
îslâmın temeli olan Kur'ân ve hadîs, esas meseleleri açıklar, ternel prensipler koyar, ayrıntıları, her çağda gelecek İslâm âlimlerine bırakır. Hayâtın ihtiyaçları çağdan çağa değiştiğinden, bu değişen meseleler hakkındaki hükümler Kur'ân ve hadîsin ruhuna dayalı ictihâd ile elde edilir. îctihâd, İslâmın her çağa uygulanmasını sağlayan bir yöntemdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân ve hadîste bulunmayan konularda ictihâd yapmalarını, ashabına işaret buyurmuştur. Kur'ân ve hadîste siyasal ve sosyal konuların esasları vardır ama ayrıntıları yoktur. Bu konulardaki teferruat, çağların gereğine göre İslâm âlimleri tarafından Kur'ân ve hadîsin ruhuna dayanılarak çözüme kavuşturulur.[2181]

4- Sana, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Allah'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için tuttuklarını yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın, Allah'tan korkun. Çünkü Allah, hesabı çabuk görendir.

Tefsir:

el-Cevârih: câriha'mn çoğuludur. Azı dişleri ve gagası olan parçalayıcı hayvanlara ve kuşlara el-cevârih denilir. Bütün parçalayıcı hayvanlar, cevâ-rih kelimesinin kapsamına girer. Ancak burada el-cevârih kelimesiyle daha çok avcılıkta kullanılan köpek, tazı, sakr ve doğan kasdedilmektedir.
Mukellebîn: teklîb kökünden ismi-i mef'ûlün çoğuludur. Köpek ve ce-vârih eğiticisine kellâb denir. Mukellebîn, eğitilmiş köpekler demektir,
4 ncü âyet, yiyeceklerden nelerin helâl, nelerin haram olduğu hakkında sorulan sorulara cevap vermekte, bütün güzel şeylerle, av hayvanları tarafından avlanmış hayvanların helâl olduğunu bildirmektedir. Avcıya hayvamm ava salarken veya avlanmış hayvanın üzerine besmele çekmeyi ve Allah'tan korkmayı buyurmakta ve Allah'ın, hesabı çabuk gören olduğunu hatırlatarak insanları, O'nun buyrukları dışına çıkmaya karşı uyarmaktadır. Tefsirlerde âyetin iniş sebebi olarak çeşitli rivayetler yer almıştır. Bir rivayete göre bedevî müslümanlardan biri, eğitilmiş av hayvanlarının avladığı şeylerin hükmünü sormuş, âyet bu münasebetle inmiştir. Herhalde bir önceki âyette yırtıcı hayvanların parçaladığı şeylerin haram olduğu bildirilince ba2i müslümanlar, av hayvanlarının da yırtıcı hayvanlar kapsamına girip girmediğinde tereddüdedip bu durumu Allah' m Elçisinden sormuşlar, bunun üzerine bu âyet inmiştir.
Tefsirlerde Hz. Peyğamber'in, Medine'deki köpeklerin öldürülmesini emrettiği, bazı kimselerin gelip: "Yâ Resülallâh, bu öldürülmesini emrettiğin hayvanların yakaladıkları, bize helâl değil mi?" diye sordukları, Allah'ın Elçisi biraz sustuktan sonra bu âyetin indiğine dair bazı hadîsler nakledilirse de âlemlere rahmet olan Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın, bütün köpeklerin öldürülmesini emredeceğini akıl kabul etmez. Daha sağlam rivayetler ise bunun tersini söylemektedir. Allah'ın Resulü: " Köpekler de bir ümmet olmasaydı, onların öldürülmesini emrederdim"[2182] demiştir. Bu sözleriyle Peygamber (s.a.v.), köpekleri de bir toplum kabul etmiş, onlara iyi bakılmasını, şefkat gösterilmesini öğütlemiştir.
Âyet, öğretilmiş köpeklerin avım helâl kıldığına göre demek ki köpekler, aslında kötü değildir. Ancak köpeğin kuduz olma ihtimali yüksektir. Allah'ın Elçisi, kuduz olan, insanlara saldıran bazı köpekleri öldürtmüş olabilir. Hüküm zararlılara ilişkindir, bütün köpekleri kapsamaz.
İhtiyaç halinde köpek saklanabilir. Av için, evi, bahçeyi beklemek için köpek beslenebilir. Kuduz tehlikesi

[2181] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/457-464.
[2182] Ebû Dâvûd, Adâhî: 22; Tirmiiî, Sayd: 16, 17; Nesâî, Sayd: 10; İbn Mâce, Sayd: 2, Dârimî, Sayd: 3; İbn Hanbel, Musned: 4/85, 5/54, 56, 57

olmayan köpeklere bakmak günâh değil, tersine sevaptır, çünkü onlar da Allah'ın yaratıklarıdır. Susuzluktan soluyan bir köpeğe su veren günahkâr bir kadının affedildiği, bazı hadislerde belirtilmiştir.[2183] Bu, hayvanlara şefkat ve merhamet etmenin önemini vurgular. Ancak batılıların yaptıkları gibi köpeği yatak odasında yatırmak, evin içine pisletmek doğru bir şey değildir.

Avcı hayvanların avladığı şeylerin hükmünü bildiren çeşitli hadîsler, bu âyeti açıklamaktadır. Adiy ibn Hâtem anlatıyor: "Yâ Resülallâh, dedim, ben eğitilmiş köpekleri salıyorum, benim için av yakalıyorlar. Ben salarken hayvanın üzerine Allah 'in adını anıyorum (acaba bu av benim için helâl midir) ? Buyurdu ki:

'Eğitilmiş köpeğini salıp Allah'ın adını da anarsan, onun yakaladığını ye.', 'Peki ya yakaladıklarım öldürmüş olurlarsa?' dedim. ' Öldürmüş olsalar da ye. Ancak avı yakalamaya başka bir köpek de katılmış olursa o zaman durum değişir. Çünkü sen sadece kendi köpeğinin üzerine besmele çektin, başka köpek üzerine besmele çekmedin.' buyurdu. Dedim ki: 'Ben ava mi'raz[2184] vuruyorum (bu durum nasıldır)?' Buyurdu ki: ' Mi'raz atıp sivri ucuyla vurursan o hayvanı ye, ama attığın, yanlamasına değerse o hayvan vakîz(sopa veya taşla vurularak öldürülmüştür, onu yeme!"[2185] Başka bir lafza göre: "Allah'ın adını anarak köpeğini saldığında köpeğin yakaladığı hayvana canlı olarak yetişirsen onu kes, öldürülmüş olarak yetiştiğin takdirde şayet köpek, öldürdüğü hayvandan hiç yememişse yine onu ye, çünkü köpeğin yakalaması, boğazlama demektir. "[2186] Başka bir rivayette de: "Eğer köpek hayvandan yemişse artık o hayvanı yeme, çünkü köpeğin, hayvanı kendisi için yakalamış olmasından korkarım. "[2187] denilmektedir.

"Avı silâh attıktan bir iki gün sonra bulursan, eğer onda, kendi okunun izinden başka bir iz yoksa onu ye, ama suya düşmüş ise yeme."[2188] diyen Peygamber (s.a.v.), üç gün sonra avını bulan kimseye: "Kokmamışsa onu ye.*[2189] buyurmuştur. Selmân-i Fârisî'nin rivayetinde de Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: "Adam köpeğini ava salar da sonra köpeğin, avın bir kısmını yediğim görürse, geri kalanı yiyebilir."[2190]

Ebû Sa'lebe el-Huşenî'nin rivayet ettiği bir hadîs de şöyledir: "Yâ Resûlallâh, dedim, benim eğitilmiş köpeklerim var, bunların avlayacağı hayvanlar hakkında bana fetva ver .Buyurdu ki: 'Onların yakaladıklarını ye, kesilmiş olsun, olmasın fark etmez. Avcı hayvan, yakaladığından yemiş olsa da zararı yoktur.' (Sa'lebe) 'Yâ Resûlallâh, yay (ve ok) hakkındaki hüküm nedir?' dedi. (Allâh*ın Resulü): 'Yayının sana getirdiği hayvanı ye, kesilsin, kesilmesin fark etmez. Avın kaybolsa da (sonra bulunsa) kokuşma-dıkça zararı yoktur. Avında senin okundan başka iz de bulsan yine zararı yoktur, yiyebilirsin' buyurdu."[2191]

Gerek âyet ve gerekse rivayet edilen bu ve benzeri hadîsler, avcı hayvanların yakaladığı avların helâl olduğunu bildirmektedir. Avcı hayvanın yakaladığı ava, henüz hayvan ölmeden sahibi yetişirse onu keser. Yetişmeden hayvan ölürse yine helâldir, avcı hayvanın avı öldürmesi, kesme yerine geçer.

Avcı hayvan, yakaladığı avın bir kısmını yediği takdirde avın yenilip yenilmeyeceği ihtilâf konusu olmuştur. Birinci hadîse göre bu hayvan yenilmez. Fakat diğer hadîslere göre yenilir. Selmân-i Fârisî: "Avcı hayvan, yakaladığının üçte ikisini yemiş olsa dahi o avı yiyebilirsin.'* demiştir. Bundan dolayı bilginlerden bazıları, avcı hayvanın yediğinin yenilebileceğini, bazıları da yenilmeyeceğini söylemişlerdir. Bir kısmı da bu iki görüşün ortasını bulmak için demiştir ki: Avcı hayvan, avı yakalar yakalamaz yemişse o av yenilmez. Fakat yakaladıktan sonra sahibini beklemiş, sahibi gecikince acıktığı için yemişse o av yenilir.[2192] Ancak âyeti kerîmenin genel beyanına göre avcı hayvanın yakaladığı av, helâldir, yenilir. Âyette avcı hayvan, yakaladığı avdan yerse o avın yenilmeyeceğine dair bir hüküm yoktur. Hadîslerin çoğunluğu da bu hükmü belirttiğine göre Selmân-i Fârisî hadîsini esas alıp âyeti mutlak hüküm ve genişliğinde bırakmak daha isabetli olur.

"Üzerine Allah Un adını anınız" cümlesine gelince: Acaba bundan maksat, avcı hayvanı ava salarken onun üzerine mi Allah'ın adını anmaktır, yoksa yakalanmış hayvanı yerken mi Allah'ın adını anmaktır? Sözgeliminden, avcı hayvanı ava salarken üzerine Allah'ın adının anılması anlaşılmaktadır. Çoğunluk da bu görüştedir. Nitekim Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Adiy ibn Hâtem'e: " Eğitilmiş köpeğini ava salarken Allah'ın adını anmışsan, onun yakaladığını ye."[2193] demiştir. Başka bir rivayet de şöyledir: " Köpeğini saldığın zaman Allah'ın adını an, okunu attığın zaman Allah'ın adını an."[2194]

Bazıları da "Onun üzerine Allah'ın adını anın." cümlesinden, yakalanmış hayvanı yerken Allah'ın adını anınız

---

[2183] Müslim, Selâm; 153, 154; Buhârî, Mezâlim: 23, Edeb: 27; Ebu Dâvûd, Cihâd: 44, Muvatta' Sıfatu'n-Nebîy, 23; İbn Hanbel, Musned, 2/375, 517

[2184] Ortası kalın, enlemesine değen oktur.

[2185] Buhârî; Vudû1: 33, buyu: 3, Zebâih: 1, 2, 7, 9; Müslim, Sayd: 1,4, 5; Ebû Dâvûd, Adâ-hî: 22, Tirmizî, Sayd: 7, Nesât, Sayd: 2, 3, 5, 7, 8, 20, 21, 23, Dahâyâ: 19; İbn Mâce, Sayd: 3, 7; İbn Hanbel, Musned: 4/194, 195, 256, 258, 377, 380

[2186] Buhârî, Zebâih: 1; Müslim, Sayd: 4

[2187] Buhârî, Zebâih: 1; Müslim, Sayd: 4

[2188] Buhârî, 2ebâih: 8

[2189] Müslim, Sayd: 9, 10; Ebû Dâvûd, Adâhî: 21; İbn Hanbel: 4/194

[2190] Câmiu'l-beyân: 6/97; İbn Kesîr, Tefsîr: 2/18

[2191] Buhârî, Zebâih: 1,3,7, 10, Tevhîd: 13; Müslim, Sayd: 2, 4; Tirmizî, Sayd: 3,6; İbn Mâce, Sayd: 3; Ebû Dâvûd, Adâhî, 22; İbn Hanbel, 2/184; Dârimî, Sayd: 1; Muvatta', Sayd: 5.

[2192] Ibn Kesîr, Tefsir: 2/18; Mefâtihu'1-ğayb, 2/144-145; lubâbu't-Te'vîl: 2/12-13

[2193] Buhârî, Vudû1: 33, Zebâih: 2, 3, 7-10, Tevhîd: 13; Müslim, Sayd: 1-3; Ebû Dâvüd, Adâ-hî: 22; Tirmi2î, Sayd: 1,6; Nesâî, Sayd: 1,3, 5, 6, 7, 8, 18, 20, 21, Dahâyâ: 19; Ibn Mâce, Sayd: 3; Ibn Hanbe!, 1/231

[2194] Buhârî, Vudû1: 33, Zebâih: 2, 3, 7-10, Tevhîd: 13; Müslim, Sayd: 1-3; Ebû Dâvüd, Adâ-hî: 22; Tirmi2î, Sayd: 1,6; Nesâî, Sayd: 1,3, 5, 6, 7, 8, 18, 20, 21, Dahâyâ: 19; Ibn Mâce, Sayd: 3; Ibn Hanbe!, 1/231

mânasını anlamışlardır. Yemekten önce besmele çekilmesi sünnettir. Fakat âyetten kasdedilen, hayvanı yerken besmele çekmek değil, onu yakalamak Uzre avcı hayvanı salarken besmele çekmektir. Daha önceki âyette hayvanı boğazlarken besmele çekilmesi emredilmişti. Burada da hayvan avlarken besmele çekilmesi emredilmektedir.
Yemekten önce besmele çekilmesi de Allah Elçisinin sünnetidir.' O şöyle buyurmuştur: "Allah'ın adını an, sağ elinle ye ve önünden ye."[2195] Bir adam Peygamber(s.a.v.)e: "Bizyiyoruz ama doymuyoruz" dedi. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: " Herhalde siz ayrı ayrı yiyorsunuz. Sofranızın başına toplanınız, Allah'ın adını anınız (besmele çekiniz), sofranız bereketli olur."[2196]
Âyette geçen et-tayyibât kelimesi, ilk bakışta burada yenmesi caiz olan hayvanlara, kuşlara delâlet etse de, aslında bütün temiz, güzel ve helâl şeyleri kapsamına alır. Kur'ân'ın ve sahîh hadîslerin yasaklamadığı herşey helâldir. Kur'ân ve hadîsin yasakladığı şeyler de çok sınırlıdır. Demek ki yüce Allah, insanlara faydalı olan, tab'an kötü ve zararlı olmayan şeyleri helâl kılmıştır. Vücuda yararlı herşey tayyibâttandır, helâldir. Allah'ın yasakladığı şeyler ise insan vücuduna zararlı, aslında çirkin olan şeylerdir. Yüce Allah A'râf Sûresinde Hz. Muhammed(s.a.v.)i tavsif ederken: "...onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarında-ki zincirleri kaldırıp atar..."[2197] buyurmuştur. Hz. Muhammed (selâm ona), insanları batıl inançlardan, vehimlerden, ilerlemelerine engel olan hurafe bağlarından kurtarmağa, onların bedenlerini ve ruhlarını özgürlüğe kavuşturmağa çalışmıştır.[2198]

5- Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine Kitâb verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. İnanan namuslu hür kadınlar ve sizden önce kendilerine Kitâb verilenlerden namuslu hür kadınlar -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, namuslu bir biçimde (evlenmek üzere) mehirlerini verdiğiniz takdirde-size helâldir. Kim inanmayı kabul etmezse, onun eylemi boşa çıkmıştır ve o, âhirette kaybedenlerdendir.

Tefsir:

Yüce Allah, yukarıdaki âyetlerde mü'minlere haram olan yiyecekleri sayıp güzel ve temiz şeylerin helâl olduğunu açıkladıktan sonra burada da artık tamamlanmakta olan İslâm dini ile, insanlara önceden vurulmuş bağların kaldırıldığını, bütün güzel ve temiz yiyeceklerin mü'minlere helâl kılındığını bildirmektedir. Kitâb ehlinin yaptığı veya pişirdiği yiyecekler müslümanlara helâl, müslümanların yiyecekleri de onlara helâldir. Müslümanlar, namuslu müslüman kadınlarıyla evlenebilecekleri gibi Kitâb ehli olan namuslu kadınlarla da evlenebilirler. Müslümanların bu kadınlarla ilişkisi yalnız mehirlerini verip evlenmek suretiyle olabilir. Onlarla gayri meşru İlişki kuramaz, gizli gizli sevişemezler. Böyle gayri meşru ilişkiler kurmak, imanla bağdaşmaz. İmana aykırı davranışlar içine giren kimsenin güzel işleri de boşa gider ve o kimse âhirette ziyana uğrar.
Âyetin iniş sebebi hakkında bir rivayet nakledilmemiştir. Ancak Tabe-rî, Katâde'den şunu nakliyor: "Yüce Allah, bu âyette Kitâb ehlinin yiyeceklerini ve kadınlarını müslümanlara helâl kılınca müslumanlardan bazıları: 'Bizim dinimizde olmayan kimselerin kadınlarıyla nasıl evlenelim?' demişler. Bunun üzerine yüce Allah: 'Kim imanı kabul etmezse onun ameli boşa çıkmıştır ve o, âhirette kaybedenlerdendir' cümlesini indirmiş."[2199]
Âyetin parça parça indiğini gösteren bu rivayet, güvenilir değildir. Çünkü âyet bir bütündür ve Öncesinin devamıdır. Önceki âyette temiz ve güzel şeylerin helâl olduğu belirtilmişti. Burada da yine temiz ve güzel şeylerin helâl olduğu vurgulanmakta ve konuya daha açıklık getirilmektedir.
Kitâb ehli, ilâhı kitaba sahibolan milletlerdir. Daha çok yahudîlere ve hırıstiyanlara işaret eden bu kelime, sabitleri ve doğuda ilâhî bir kitaba sahi-bolmuş toplumları da kapsar. Hz. Ömer, mecûsîlerin kitâb ehli olup olmadığı konusunda teredüdetmiş, Hz. Alî, onların kitâb ehli olduğunu söylemiştir.[2200]
Hinduların, Japonların vaktiyle bir ilâhî kitaba sahibolduklarını ihtimali kuvvetlidir. Gerçi onların kitâblan bugün asıllarından çok uzaklaştırılmıştır ama bu, o milletlerin kitapsız sayılmasını gerektirmez. Nitekim Tevrat ve Incîl de çok değişikliklere uğramıştır ama Kur'ân-ı Kerîm, kendi indiği sırada Ya-hûdî ve hırıstiyanların ellerinde bulunan Kutsal Kitabı ilâhî kitâb ve ona tabi olanları Kitâb ehli kabul etmiştir.
Bazı müfessir ve fakîhler yiyeceklerinin ve kadınlarının helâl kılındığı kitap ehlinin Tevrat ve İncil'e tahrif girmezden önceki kitap ehli mi yoksa genel olarak bütün kitap ehli mi olduğu konusunda tartışmışlardır. Fakat bu tartışmanın hiçbir anlamı yoktur. Yüce Allah Kur'an'ın indiği zamandaki kitap ehlinin yiyeceklerini yemeyi ve kadınlarıyla evlenmeyi helâl kılmıştır. Kur'an o zamanki kitap ehlinin çeşitli fırkalara ayrılmış olduğunu,

---

[2195] Buhârî, At'ime: 2; Müslim, Eşribe: 108, 109; Ebû Dâvûd, Afime: 19; Tirmizî, Afime: 47; Ibn Mâce, Afime: 8; Dârİmî, Afime: 1, 15; Muvatta', Sıfatu'n-Nebîy: 32.
[2196] Ebû Dâvüd, At'ime: 14; Ibn Mâce,... Ibn Kesîr, Tefsir: 2/18-19
[2197] A'râf Sûresi: 157
[2198] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/464-468.
[2199] Taberî, Câmi'ul-beyân: 6/109.
[2200] et-Tefsîru'l-hadîs, 12/45

Teslîs'e inandıklarını, kitaplarının bir kısmını unuttuklarını, onu layikiyle uygulamadıklarını, gerek bu sûrede, gerek başka sûrelerde söylemektedir. Böyle olmakla beraber, bir kayıt koymadan kitap ehlinin yiyeceklerinin ve kadınlarıyla evlenmenin müslümanlara helâl olduğunu bildirmiştir.

Kur'an'ın indiği devirdeki kitap ehli ne ise müfessir ve fakîhlerin bu tartışmaları başlattıkları zamandaki kitap ehli de odur. Kur'an devrindeki kitap ehli müfessirlerin ve fakîhlerin zamanına gelinceye dek değişmemiştir ki "Bu âyetler Tevrat ve İncil'e tahrif girmezden önceki kitap ehli hakkındadır. Ama bugünkü kitap ehli onlardan değildir. Bunların yiyecekleri ve kadınları helâl olmaz" gibi bir yargıya varılmış olsun. Ne Hz. Peygamber (s.a.v.), ne de onun halifeleri kitap ehli arasında bir ayırım yapmamış, Kur'-an'ın hükmünü uygulamışlardır. Ashabın büyük âlimlerinden Huzeyfe ibn el-Yemân bir yahudî kadınla evlenmiş, diğer sahabiler onun bu eylemine itiraz etmemişlerdir.[2201]

Kitâb ehli Allah'a inandığı ve kesecekleri hayvanın üzerine Allah'ın adını anarak kestikleri için onların yiyecekleri ve kestikleri helâldir. Gerçi bugün hırıstiyanların çoğunluğu, Allah'ı üç elemandan oluşan bir varlık kabul ederler, îsâ'yı Allah'ın oğlu ve O'nun insan şeklindeki görüntüsü sanırlar. Tevhide aykırı olan bu inanç, insanları Allah'ın nurundan bir parça sayan Yeni Eflatunculuğun, hırıstiyanhğa uygulanışından doğmuştur. Akla ters düşen bu inancı benimseyen hırıstiyanları, Kur'ân-ı Kerîm kâfir kabul etmekle beraber müşrik saymamış ve onların yiyeceklerinin de müslümanlara helâl olduğunu bildirmiştir. Bir hınstiyan, kestiği hayvanın üzerine Hz. Mesih'in adını anmış olsa da yine o et yenilir. Çünkü Cenabı Hak» Kitâb ehlinin yiyeceğini mutlak olarak helâl kılmış, herhangi bir şekilde sınırlamamıştır.

Hayber Günü Allah'ın Elçisi, Yahûdîlerin davetini kabul etmiş ve getirdikleri yiyecekleri yemiştir. Ancak daveti veren kadın, pişirdiği koyunun budunu zehirlemişti. Budu çok seven Peyğamber(s.a.v.)e, koyun kendisinin zehirli olduğunu söyledi. Peygamber (s.a.v.), ağzına aldığı lokmayı tükür-dü. Fakat dişleri arasında ve gırtlağında zehrin izi kaldı. Son hastalığında, bu zehrin etkisiyle can damarının kesilir gibi olduğunu söylemiştir. Aldığı lokmayı yutmuş olan el-Berâ' ibn Ma'rûr, hemen ölmüştü. Zeyneb adlı bu Yahûdî kadını da yaptığına kısasen öldürüldü. Bu olayda Allah Elçisinin, ashâbiyle birlikte Yahudilerin sunduğu sofraya oturması, ağzına lokmayı götürmesi, yahûdîlerin kesip pişirdiklerinin helâl olduğunu gösterir.

İbnu'l-Arabî, Kitâb ehlinin şerîatinde helâl olanların bize de helâl olduğunu, ancak Allah'ın yalanladığı şeylerin helâl olmadığını söylüyor.[2202] Kitâb ehlinin, boynunu koparmak suretiyle kestikleri tavuk da helâldir.[2203]

Kitâb ehlinin yiyecekleri müslümanlara helâldir ama Kur'ân'ın yasakladığı domuz eti, akıtılmış kan, şarap gibi şeyler bunun dışındadır. Hıristiyanların helâl kabul ettikleri bu türlü yiyecekleri, Kur'ân-ı Kerîm yasaklamıştır. Aslında bu yiyecekler onların dininde de yasak idi ama zaman zaman yapılan değişikliklerle bu yiyecekler helâl yapılmıştır.

Kitâb ehli olmayanların kestikleri, müslümanlara helâl değildir. Fakat onların kestikleri etler dışında, pişirdikleri şeylerin de haram olduğu söylenmemiştir. Kestikleri etlerin haram olması, hayvanları, Allah'tan başkasının adını anarak kesmelerinden dolayıdır. Ama yiyecekler zaten mevcuttur, onlar için kesme eylemi söz konusu olmadığından, Kitâb ehli olmayanların, -kestikleri etler dışında - öteki pişirdikleri veya hazırladıkları yiyecekler helâldir. Muhammed Reşîd Rıza şöyle diyor:

"Kur'ân, Kitâb ehli dışındakilerin kadınını haram kılmış, fakat yiyeceklerini haram kılmamıştır. Âyetin, yalnız Kitâb ehlinin yiyeceğinin müslümanlara helâl olduğunu belirtmesi, onların dışında kalanların yiyeceklerinin haram olduğu anlamına gelmez. Kur'ân, Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanları haram kılmıştır. Kitâb ehli olmayanlar, hayvanlarım Allah'tan başkası adına, bir putun adını anarak kestiklerinden dolayı onların kestikleri yenmez. Fakat müşriklerin müslümanlara verdikleri ekmek, hurma, hububat, meyva, bal, kaymak, yumurta, süt, sebze gibi etsiz şeyleri yemek caizdir."[2204]

"Sizden Önce kendilerine Kitâb verilmiş olanların muhsan kadınları (size helâldir)." cümlesindeki muhsanâtüç anlama gelebilir; Evli, namuslu, hür kadınlar. Nisa' Sûresinin 24 ncü âyetinde bu kelime, evli kadınlar anlamında kullanılmış ve evli kadınlarla evlenmek haram kılınmıştır. Burada bu kelimenin, hür kadınlar anlamında kullanılmış olması daha kuvvetli olmakla beraber, iffetli, namuslu kadınlar mânasında kullanıldığını söyleyenler de vardır.

Birinci mânaya göre iffetli olsun, olmasın hür olan bütün Kitâb ehli kadınlarıyle evlenmek helâldir. İkinci mânaya göre hür ve cariye arasında bir ayırım yapmadan Kitâb ehli olan bütün namuslu kadınlarla evlenmek helâl olmaktadır.

Nisa' Sûresinin 25 nci âyetinde iki kez kullanılan muhasnât kelimesi, birincide hür, ikincide iffetli anlamındadır. Eğer burada gerek hür, gerek cariye bütün Kitâb ehli kadınlarla evlenme hükmü getirilmiş olsa, oradaki evlenilecek cariyenin mü'min olması kaydı, bu âyetle kaldırılmış olur. Bilindiği üzre Nisa' Sûresinin 25 nci âyetinin ikinci şıkkında hür kadınlarla evlenme imkânı bulamayanların, cariyelerle evlenebilecekleri bildirilmişti. Orada evlenilecek cariye, mü'min olarak nitelendirildiğine göre mü'min olmayan cariye ile evlenilemeyeceği hükmü çıkar. Bu bakımdan burada muhsanât kelimesinin, hür kadınlar anlamında kullanılmış

[2201] Tefsîru'l-Kur'an'üİ-Hakîm, 6. cilt, âyetin tefsiri
[2202] Ahkâmu'l-Kur'ân, 2/554.
[2203] et-Tefsîru'1-hadîs, 12/37.
[2204] Tefsîru'l-menâr. 6/177-218; et-Tefsîru'1-hadîs: 11/38.

olması gerekir. Taberî de bu anlamı tercîh etmiştir. Yüce Allah bu âyetle, hür olan Kitâb ehli kadınlarla evlenmeğe izin vermiştir. Maamâfîh Allah'ın birliğine İnanan Kitâb ehli cariyeler de âyetin kapsamına girebilir.
Vaktiyle iffete aykırı davranmış, zina etmiş de olsa, tevbe edip kötü halinden dönen kadınlarla evlenmek caizdir. Müslüman kadınlar için de hüküm aynıdır. Hz. Ömer:
— îslâmda fuhuş yapan hiçbir erkeğin, namuslu kadınlarla evlenmesine müsâade etmem, deyince Übey ibn Ka'b:
— Ey mü'minlerin emîri, şirk fuhuştan büyük günâhtır. Fakat tevbe edince tevbesi kabul edilir, demiştir.
Bu rivayet, günâhından tevbe eden fahişe kadınla evlenmenin caiz olduğunu gösterir. Başka bir rivayete göre bir adam Hz. Ömer'e gelir:
— Bir kızım var, Allah'ın sınırlarından birini çiğnedi -yani zina etti- sonra kendisini kesmek (intihar etmek) için eline bıçağı aldı, ben yetiştim, tedavi ettim, iyileşti, güzel tevbe etti. Şimdi kendisini isteyenler var. Daha önce yaptığını söyleyeyim mi? der. Hz. Ömer der ki:
— Onun halini söyleyerek Allah'ın gizlediğini açıklamak mı istiyorsun? Vallahi eğer onun durumunu herhangi bir kimseye söylersen seni ibret için cezalandırırım, onu namuslu bir kadın gibi evlendir.
Bu rivayetler* daha önce ne yapmış olursa olsun tevbe eden kadınlarla evlenmenin caiz olduğunu gösterir.[2205]
Âyette Kitâb ehli kadınların, mü'minlere helâl olduğu belirtilmiş ama bunun tersi, yani mü'min kadınların, Kitâb ehli erkeklerle evlenip evlenemeyeceklerine dair bir şey söylenmemiştir. Bazı kişiler, müslüman kadınların, Kitâb ehli erkeklerle evlenmelerinin haram olduğu hakkında bir hüküm bulunmadığını söylemişlerdir. Fakat bu yanlıştır. Çünkü âyetin amacı, müs-lümanlara helâl olan şeyleri belirtmektir. Yüce Allah, açıkça: "Kitâb ehlinin yiyeceği size helâl, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir." dedikten sonra: "Sizden önce kendilerine Kitâb verilmiş olanların hür kadınları da size helâldir" diyor, fakat "Sizin kadınlarınız da onlara helâldir" demiyor. Eğer müslüman kadınlar, Kitâb ehli erkeklere helâl olsaydı, nasıl yiyeceklerde bu husus açıkça belirtilmiş ise burada da belirtilir, "Onların kadınları size helâl, sizin kadınlarınız da onlara helâldir" denilirdi. Böyle denilmediğine göre müslüman kadınların, dince kendilerinden aşağı olan erkeklerle evlenmeleri caiz değildir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) devrinden beri müslüman kadınların, başka din mensuplarıyla evlenemeyecekleri konusunda oybirliği vardır* Başka türlü de olamaz. Çünkü İslâm tamdır. Tahrifata uğramış olan diğer dinler eksiktir. Eksikten tama geçilir ama, tamdan eksiğe geçilmez. Erkek ailenin reisidir. Nesil erkeğe bağlanır. Çocuklar babanın dini üzerinde yetiştirilir. Hırıstiyanla evlenen bir müslüman kadından doğan çocuklar hınstiyan olur.
Müslüman erkek, Yahûdî, ya da hınstiyan kadınının dinine saygı gösterir. Çünkü onların peygamberlerine de inanır, kitaplarını kabul eder. Fakat gayri müslim erkek, islâm Peygamberine inanmadığı için müslüman kadınının dinine de saygı göstermeyebilir.
Hasılı müslüman kadının, gayri müslim erkeklerle evlenmesi, Islâmın şevketine, İslâm ümmetinin şerefine aykırı olduğu için İslâm şerîatinde bu tür evlenme haram ve batıldır. Bu şekilde yapılmış nikâh geçersizdir.[2206]

6- Ey inananlar, namaza dur{mdk istediğiniz zaman yıkayın: yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi; meshedin başlarınızı ve topuklara kadar ayaklarınızı. Eğer cünüp iseniz tam temizlenin. Hasta yahut yolcu iseniz» yahut biriniz tuvaletten gelmişse, ya da kadınlara dokunmuş da su bulamamışsanız temiz toprağa teyemmüm edin: ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size güçlük çıkarmak istemiyor, fakat sizi temizlemek ve size olan nimetini tamamlamak istiyor ki şükrede-siniz.
7- Allah*m size olan nimetini ve O'na verdiğiniz sözü hatırlayın: Hani " îşittik ve itaat ettik " demiştiniz. Allah *tan korkun; çünkü Allah, göğüslerin özünü bilin

Tefsîr:

6- Bundan önceki âyetlerde gıdalara âit hükümler, helâl ve temiz gıdalar açıklanmıştı. Burada da temizlik hükümleri anlatılmaktadır. Namaz, Allah ile bağlantı kurma, ruhu temizleme yoludur. Ruh temizliğine başlamadan önce bedeni temizleyip Allah'ın divanına hazırlanmak gerekir. Bedeni temizlemek olan abdest, ruh temizliğine hazırlıktır. Namaza durabilmek için yüzü, dirseklere kadar kolları yıkamak, başı meshetmek ve aşıklara kadar ayaklan da meshetmek veya yıkamak gerekir. Cünüp olan, tepeden tırnağa bütün vücudunu yıkar. Şayet su yoksa temiz toprakla teyemmüm etmek, toprağa dokunan elleri yüze ve kollara sürmek abdest yerine geçer. Allah kullarına güçlük olsun diye değil, onları temiz tutmak, maddî ve manevî pisliklerden temizlemek ve kendilerine en büyük nimeti olan dininin hükümlerini tamamlamak için bunları emrediyor. [2207]

7- Yüce Allah altıncı âyette bu hükümleri beyan ettikten sonra mü'min-lere olan nimetini ve buyruğuna itaat edeceklerine dair Allah'a verdikleri sözü hatırlatıp, yalnız görünenleri değil, gönüllerinden geçen düşünceleri

[2205] ei-Tefsîru'l-hadîs: 12/41.
[2206] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/468-473.
[2207] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/474.

dahi bilen Allah'tan korkmalarını emrediyor. Bu fermaniyle de maddî temizlikten başlayıp asıl önemli olanın iç temizliği olduğuna, vücudun dışını temizlemek kadar gönüllerdeki düşünceleri de temizlemek gerektiğine işaret buyuruyor.

Âyetin iniş sebebi olarak Sa'd ibn Ebî Vakkas şunu anlatıyor: Allah'ın Elçisi (s.a.v.), İdrarını yapınca kendisiyle konuşurduk, ona selâm verirdik, fakat o bizimle konuşmaz, selâmımızı da almazdı. Evine gider, namaz için abdest aldığı gibi abdest alır, sonra bizimle konuşurdu. Nihayet: "Ey inananlar namaza durduğunuz zaman yıkayın: yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi... "âyeti inip namaz dışında bir iş yapmak için abdest almanın gerekli olmadığını açıkladı.

Bu rivayetin doğruluğu şüphelidir. Çünkü Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in, bu âyetin inişinden önce abdestsiz konuşmadığı, doğru değildir. Bu âyetin iniş sebebi olarak Hz. 'Âişe'den şu olay anlatılır:

" Medine'ye gireceğimiz sırada Beydâ'da gerdanlığım kayboldu. Peygamber (s. a. v.) devesini yıktı, hayvandan indi. Başını kucağıma koyup uyudu. Ebubekir beni şiddetle dürttü:

—Bir gerdanlık için insanları yolundan alıkoydun, dedi.

Allah'ın Elçisine verdiğim zahmetten, onun bana gösterdiği teveccühten ötürü ölmeyi temenni ettim. Sonra Peygamber (s.a. v.) uyandı, sabah ol-

muştu. Su aradı, bulamadı:' inananlar, yüzlerinizi... " âyeti indi. Useyd ibn Hudayr: 'EyEbu-bekir ailesi, siz insanlara uğur getirirsiniz' dedi" [2208]

Taberî ve başka müfessirler, bu olayı Nisa' Sûresinin, teyemmüme ruhsat veren 43 ncü âyetinin iniş sebebi olarak anlatırlar. Buhârî de orada yine Hz. Âişe'den şu hadisi rivayet eder: "Esmö'nm gerdanlığı kayboldu, Allah'ın Elçisi (s.a.v.) gerdanlığı aramak için adamlar gönderdi. Namaz vakti geldi, abdestleri yoktu. Su bulamadılar, abdestsiz namaz kıldılar. Yüce Allah teyemmüm âyetini indirdi.[2209]

Aslında bu iki olay, aym olaydır. Yalnız birinde gerdanlığı kaybolan Hz.Âişe, ötekinde onun kızkardeşi Esma olarak geçer. Kaybolan bir gerdanlık yüzünden m üs 1 umanlar vaktinde yerlerine varamamışlar, abdest almak için su da bulamamışlar ve teyemmüme izin veren âyet inmiş.

Teyemmüm âyetinin iniş sebebi olan bir olay, Mâide Süresindeki ab-dest âyetinin de iniş sebebi olamaz. Kaldı ki bu âyette asıl konu, teyemmüm değil, abdesttir. Abdest ise suyun bulunduğu yerde yapılacak bir temizliktir. O halde abdesti anlatan bu âyet, çaresizlik durumunda değil, suyun bol olduğu hazarı zamanda inmiş olmalıdır. Gerçekte âyetin iniş sebebi şudur:

Müslümanlar, tâ Mekke devrinden beri namaz kılmak için abdest alırlardı. Fakat bu, düzenli değildi. Bir temizlik yapıyorlardı ama bunun erkânı âyetle tesbit edilmemişti, henüz namaz için yapılan bu temizlik Kur'ân ile farz kılınmamıştı. Belki de farz olmadığı için bunu önemsemeyenler vardı. İşte yüce Allah, dini tamamlamak üzere abdestin hükümlerini ve zarurî hallerde başvurulacak sembolik temizlik yöntemini açıklayan bu âyeti indirdi.

Âyetin açık anlamından, her namaza duruşta abdest almanın emredil-diği analaşılıyorsa da âyetin asıl amacı, namazın ancak abdestli olarak kılınacağını belirtmektir. Âyetin anlamı: "Abdestiniz yoksa namaz kılabilmek için abdest alınız" demektir. Abdestsiz olanın, namaz kılmak için abdest alması farz, abdestli olanın abdest alması ise menduptur.

Müslim ve Sünen sahiplerinin rivayet ettikleri bir hadise göre Peygamber (s.a.v.), her namazda abdest alırdı. Mekke'nin fethedildiği gün abdest aldı, mestleri üzerine meshetti ve bütün namazlarım bir abdestle kıldı. Ömer kendisine:

— Yâ Resûlallah, sen bugün, daha önce yapmadığın bir şey yaptın, dedi. Hz. Peygamber:

— Bunu, (ümmetime kolaylık olsun diye) mahsus yaptım Ömer, dedi.[2210]

Peyğamber(s.a.v.)in ashabından bazıları da bir abdest ile birkaç namaz

kılmışlardır. Amr ibn 'Âmir el-Ensârî'nin: "Peygamber (s.a. v.) her namazda abdest alır mıydı?" sorusuna Enes: "Biz abdestimiz bozulmadıkça bir abdestle birkaç namaz kılardık" şeklinde cevap vermiştir.[2211] Sa'd ibn Ebî Vak-kas ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi sahâbîler, Öğle namazı için aldıkları abdest bozulmadığı halde ikindi namazı için yeniden abdest almak isteyen kimselere: "Ancak abdesti bozulmuş olanın abdest alması gerekir" demişlerdir.[2212]

Âyet, namaz kılmak için abdest almayı farz kılıyor. Âyeti açıklayan hadîsler de bir abdest ile birkaç vakit namazın kılınabileceğini anlatıyor. Abdest bozulmadıkça yeniden abdest almak farz değildir. Ancak her namaz için abdest almak müstehabdir. Abdullah ibn Ömer, ikindi ve akşam namazları için ayrı ayrı abdest almış, kendisini gören biri, her namaz için abdest almanın sünnet olup olmadığını sormuş, şu cevabı almıştır:

— Sabah namazı için aldığım abdest bozulmadıkça bütün namazlarıma yeter ise de Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in: "Abdestti iken abdest alana on sevab yazılır" dediğini işittiğim için sevabımın artmasını istedim.[2213]

[2208] Buhârî, Tefsîr: Sûre: 5, Hudûd: 39.

[2209] Buhârî, Teyemmüm: 1, 2, Tefsîr, Sûre: 4/10, 5/3, Nikâh, 65; Müslim, Hayd: 108; Ebû Dâvûd, Taharet: 121; Nesâ'î, Taharet: 193; İbn Mâce, Taharet: 90; Muvatta', Taharet: 89; İbn Hanbel, 6/179, 273.

[2210] Müslim, Taharet, 86; Ebû Dâvûd, Taharet, 65; Tirmizî, Taharet, 44, 45; Nesâ'î, Taharet, 100; İbn Mâce, Taharet, 72; Dârimî, Vudü', 3; İbn Hanbel. 3/132, 133, 194, 260, 5/350; Taberî, 6/73

[2211] Buhârî, Nesâî, Taharet, 100.

[2212] Taberî, 6/71

[2213] Taberî, 6/74

"Yıkayın yüzlerinizi": Yüz, uzunluğuna başın önünden çenenin altına kadar inen, genişliğine iki kulak arasında kalan kısımdır. Ağzın, burnun, gözlerin ve kulakların içi yüze dahil olmakla beraber ağza burna su vermek, kulakların İçini meshetmek sünnettir, bunları yapmayanın da abdesti tamamdır.
"el-Merâfik": mirfak'm çoğuludur. Mir/ak kolun dirseğine denir. Dirseklerin, yıkanması gereken yed (el) sınırına dahil olup olmadığı üzerinde görüş ayrılığı vardır. Taberî'ye göre dirsekler, yed't dahil olmamakla beraber bunları yıkamak menduptur.
"Meshedin başlarınızı...": Başın meshi nasıl olacaktır? Bazı fakihlere göre başın, tepeden alma kadar olan üst kısmı mes-hedilir: Islak avuçlar tepeden alna doğru çekilir. Bir kısmına göre saçın bir iki telini meshetmek de yeterlidir. Ebû Hanîfe ve taraftarlarına göre başın dörtte birini meshetmek vacibdir. Bazılarına göre de başın tamamını meshetmek farzdır. İmam Mâlik:" Başının önünden başlayıp avuçlarını başının arkasına doğru çeker ve oradan tekrar başladığı yere getirir." demiştir.[2214]
" " kelimesi, lamın kesriyle de fethiyle de okunmuştur. Kesriyle okuyan, kelimeyi hemen kendinden önceki " " kelimesine atfetmiş olur. Bu takdirde mâna: "Mesnedin başlarınızı ve topuklara kadar ayaklarınızı" demektir. Bu durumda ayakları meshetmek farz olur. İmâm Taberî bu kırâeti ve dolayısıyle bu anlamı tercih ettiği gibi Ca'ferî mezhebine mensup şîîler de âyeti böyle anlamışlardır. Âyetin siyakından (sözgeliminden) de bu mâna anlaşılıyor. Kelimeyi fetha ile okuyan, onu kendinden hemen öncekine değil, daha önce geçmiş olan ve "yıkayınız" emrinden sonra gelen "yüzler"e atfetmiş olur. O zaman mâna: "Yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayınız, başınızı mesnediniz ve topuklara kadar ayaklarınızı yıkayınız. " şekline girer ki Arapça gramer bakımından bu mâna tutarlı görünmüyor.
Yüce Allah, abdestte vücudun iki temel uzvunun yıkanmasını emretmiştir ki bunlar yüz ve kollardır. İki uç uzvunun meshedilmesini de emretmiştir ki bunlar da baş ve ayaklardır. "Yıkayınız" fî'linden sonra iki tümleç getirmiştir. Bunlar yüz ve ellerdir. Demek ki yüz ve eller yıkanacaktır. "Meshediniz"fı'linden sonra da iki tümleç getirmiştir, bunlar da baş ile ayaklardır. Demek ki bunlar da meshedilecek uzuvlardır. Âyette bu mânayı son derece güçlendiren ince bir nokta vardır: Kur'ân-ı Kertm'de her kelime birbiriyle son derece uyumlu ve mütenasiptir. Şimdi "yıkayınız" fî'linden sonra gelen iki tümleçten ilki nasıl bir tek uzvu, ikincisi iki uzvu (yani iki eli) gösteriyorsa; "meshediniz" fiiilinden sonra gelen iki tümleçten birincisi de bir tek uzvu, ikincisi iki uzvu (iki ayağı) göstermektedir. Eğer "ayaklarınız" tümleci, "yüzleriniz"e atfedilmiş olsa bu ahenk ve te-nâsüb bozulur ki bu, Kur'ân'ın bilinen mu'cizevî ahenk ve üslûbuna aykırı olur.
Peyğamber(s.a.v)in, çıplak ayaklan üzerine meshettiğine dair hadisler de varsa da hadîslerin çoğu, onun, ayaklarını yıkadığım ifade etmektedir. Dediğimiz gibi Ca'feriyye şî'ası, "ayaklanmz'\ meksur okuyup, Allah Elçisinin, ayaklarını meshettiğine dair hadîsleri, çıplak ayakları üzerine mes-hettiği şeklinde yorumlar ve çıplak ayağa meshetmenin farz olduğunu söylerler. Şimdi iki tarafın da dayandığı hadîslerden örnekler verelim:
"Abdu'l-Melik ibn Meysere, Nizâl'in şöyle dediğini anlatıyor: 'Alî'yi gördüm, öğle namazını kıldı, sonra Rahbe'de insanlarfa öğüt vermek, va'zetmek) için oturdu. Su getirildi, yüzünü, ellerini yıkadı, başını ve ayaklarını meshetti. 'Abdestli olanın abdesti budur' dedi."[2215]
Bu rivayetten anlaşıldığına göre abdestli olan, her namazda böyle hafif abdest alır, ayaklarını yıkamasına gerek olmaz; ama abdestsiz olan, ayaklarım yıkar.
Ebû Hureyre'nin: "Abdesti tam, suyu uzuvlara ulaştırarak alınız, çünkü ben Ebû'l-kasım'ın, 'Ateşe uğrayacak topuklara yazık!' dediğini işittim. [2216] dediğini Müslim ve Sünen sahipleri rivayet etmişlerdir. Hz. Ömer'in de şöyle dediği rivayet edilir: "Bir adam abdest aldı, bir ayağında tırnak kadar bir yeri (kuru bıraktı). Peygamber (s.a.v.) onu gördü, şöyle dedi: 'Dön, güzel abdest al* dedi. Adam yeniden abdest aldı. "[2217]
Abdullah ibn Amr'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Gittiğimiz birse/erde A ilah Un Elçisi (s. a. v.) bizden geri kaldı, ikindi namazı vakti bize yetişti. Biz ayaklarımıza meshettik, 'Ateşten ötürü ökçelere yazık!' diye bağırdı. [2218]

Ayakların meshedileceğini belirten hadîslere gelince: "Mûsâ ibn Enes, Enes(r.a.)e şöyle dedi:
— Ey Ebû Hamza, Haccâc EHvâz'da konuşma yaptı, temizliği anlattı : 'Yüzlerinizi, ellerinizi yıkayınız, başınızı meshediniz, ayaklarınız ise insanın en kirli uzuvlarıdır, ayakların altını, üstünü ve topuklarını yıkayınız'(dedi. Sen Haccâc'ın bu sözüne ne dersin?) Enes şöyle cevap verdi:
— Allah doğru söyledi, Haccâc yalan söyledi. Yüce Allah: 'Başlarınızı ve ayaklarınızı meshediniz' buyurdu."[2219]
Hz. Enes, ayaklarını meshettiği zaman onları ıslat irdi. Yine Hz. Enes'-in: "Kur'an meshi indirdi, sünnet yıkamayı getirdi" dediği rivayet edilir. Ik-rime, İbn Abbâs'ın, "Abdest, iki yıkama ve iki mesihtir" dediğini nakleder. Yusuf ibn Mehrân da İbn Abbas'ın: " " cümlesinde "O mesihtir" dediğini nakletmiştir. Hz. Alî de: "Allah Un Resulü (s.a.v.) ayakkabı içinde bulunan ayaklarına su serpti, onları uğuşturdu" demiştir. İbn Ömer, Alkame, Ebu Ca'fer Muhammed ibn Alî, Hasan Basrî, Câbir ibn Zeyd ve Mücâhid'in de böyle dediği, İkrime'nin

[2214] Taberî, 6/80
[2215] Taberî, 6/72
[2216] İbn Mflce, Taharet, 55; İbn Hanbel, 2/201
[2217] Müslim, Taharet, 31.
[2218] Müslim, Taharet, 27.
[2219] Taberî, 6/82

ayaklarına meshettiği, Şa'bî'nin "Cibril meshi indirdi"dediği rivayet edilir. Yine Şa'bî: "Baksana teyemmüm sırasında yıkanacak yerler sıvazlanır, meshedilecek yerler bırakılır"demiştir. el-Muğîre ibn Hanîn de şöyle demiş: "Peygamber (s.a.v.), bir adamın abdest alıp ayaklarını meshettiğini gördü, bana böyle emredildi, dedi."[2220]
İbn Kesîr, ayakların m es h edileceği ne dair olan bu rivayetleri garip buluyor ve bunların, ayaklan hafif yıkama anlamına geldiğini söylüyor. Tabe-rî'ye göre " ^Si^-J : Ayaklarınız" kelimesini, kendi yanındaki "ru'ûs" üzerine atfetmek daha uygundur. Kur'ân meshi emretmiştir. Ancak yüzün tamamı nasıl yıkanıyorsa ayakların tamamını da öyle meshetmek gerekir. Yalnız bir kısmını meshetmek yetmez."[2221]
Ehli sünnet âlimlerine göre Allah Resulünün abdestte ayaklarını mes-hettiğine dair hadisler, çorap veya mest üzerine meshettiği veya hafifçe yıkadığı anlamı nadir. Fakat Medine gibi sıcak yerde çorap veya mest giymek âdet olmadığından, bu yorum pek tutarlı değildir. Rivayetlerde geçen huf-feyn (iki mest), Allah Elçisinin, ayaklarına giydiği, ayakkabı niteliğindeki terliklerdir. Yoksa o sıcakta mest giyilmez. Allah'ın Elçisinin, Habeş kralı Necâşî'nin kendisine hediye olarak gönderdiği siyah, sade mestler üzerine meshettiği rivayet edilir.[2222]
Bu âyetin anlamında Ehli sünnet ile şî'a arasındaki sürtüşme böyle sürmüştür. Rivayetlerin çoğunluğu, Allah Elçisinin, ayaklarını yıkadığı şeklinde olmakla beraber meshettiğine dair rivayetler de az değildir. Taberî bunları tefsirinde zikretmiştir.[2223] Bunları, Allah Elçisinin, bazan ayaklarını yıkayıp ba-zan da mehsettiği şeklinde bağdaştırmak mümkündür. Hiç şüphe yok ki Kur'-ân'ın emri mesihtir. farz olan budur. Mesh, ıslak eli bir uzva hafifçe sürmek demektir. Bu, hafif yıkama sayılır. Mesih yapmakla Kur'ân'ın emri yerine gelmiş olur. Ancak Allah'ın Elçisi, Kur'ân'ın emrinden fazlasını da yapmış, her zaman olmasa da çoğu kez ayaklarını yıkamıştır. Sıcak yerlerde ayakları yıkamak, vücudu dinlendirir. Ayakları yıkamak farz değil, Peyğam-ber'in sünnetidir. Böyle yapılırsa abdest daha mükemmel olur. Çünkü ayak yıkanmakla, mesihten daha iyisi yapılmış olur, Allah'ın emri yerine gelir. Soğuk, su azlığı gibi bir sebeple ayaklan meshetmekle de yetinilebilir. Ama normal zamanlarda ayakları yıkamak sünnete daha uygun olur.
Âyette mestten söz edilmemiştir. Fakat Allah Elçisinin giydiği mestler, ayakkabılar ve çoraplar üzerine meshettiğine dair rivayetler de vardır. Meselâ Ca'fer ibn 'Amr'm, babasından naklen: "Peyğamber(s.a.v.)in, sarığı ve ayakkabıları üzerine meshettiğini gördüm" dediği rivayet edilir.[2224] Muğî-re ibn Şu'be de Peyğamber(s.a.v.)in, sarığı ve ayakkabısı üzerine meshettiğini rivayet etmektedir.[2225] Yine Muğîre: "Peyğamber(.a.v.)in, abdest alıp çorapları ve ayakkabıları üzerine mesnetti "ğim rivayet etmiştir.[2226]
Ebû Dâvûd, şöyle diyor: " 'Alî ibn Ebî Tâlib, İbn Mes'ûd, Berâ* ibn 'Âzib, Enes ibn Mâlik, Ebû Umâme, Sehl ibn Sa'd ve 'Amr İbn Hureys çorapları üzerine meshetmişlerdir."[2227]
Bu deliller karşısında çorap üzerine de meshedilebileceği anlaşılır. İbn Kudâme şöyle diyor: "Sarık üzerine meshetmek caizdir. Hz. Ebubekir, sarık üzerine meshettiği gibi Hz. Ömer, Ebû Ümâme, Sa'îd ibn Mâlik, Ebû'd-Derdâ, Ömer ibn 'Abdi'l-'Azîz, Hasan Basrî, Mekhûl, Evzâ'ı, Ebû Sevr, Îbnu'l-Munzir sarık üzerine meshedüeceğini söylemişlerdir. 'Urve, Neha'î, Şa'bî Kasım, Mâlik, Şâfi'î ve re'y taraftarları (Ebû Hanîfe ve ashabı) sarık üzerine meshedilemeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü yüce Allah: "Başlarınızı meshediniz" buyurmuştur. Sarığı çıkarmak güç olmadığı için sarık üzerine meshetmek caiz değildir.
"Fakat Muğîre ibn Şu'be'nin şöyle dediği rivayet edilir: 'Allah'ın Elçisi (s.a.v.) abdest aldı, mestleri (çorapları) ve sarığı üzerine mesnetti'. Tirmizî bu hadîsin sahîh olduğunu söylemiştir. Müslim'de de Peyğamber(s.a.v.)in, mestleri ve başörtüsü üzerine meshettiği rivayet edilmektedir. Bu husus, beş yolla Hz. Peyğamber(s.a.v.)den sabit olmuştur. Hz. Ömer: 'Bir kişiyi, sarığı üzerine meshetmesi temizlemiyorsa Allah onu temizlemesin' demiştir. Sarık, meshedümesi emredilen bir uzvun üzerine giyilen giysidir. Nasıl (meshedilmesi emredilen) ayakların üzerindeki mestlere meshetmek caiz ise, (meshedümesi emredilen) baş üzerindeki hâile (giysiye, örtüye) meshetmek de caizdir. Bu söylediğimiz, âyetin hükmüne aykırı değildir. Çünkü Allah Kelâmının açıklayıcısı olan Peygamber (s.a.v.), sarık üzerine meshettiği gibi böyle yapılmasını da emretmiştir. Bu, âyetin kasdının, başın kendisine veya hâiline (üstündeki örtüye) meshetmek olduğunu gösterir."[2228]
İbn Kudâme'nin bu sözlerinden, başa sarılan sarık üzerine de meshin caiz olduğu anlaşılır. Özellikle kadınların, erkeklerin bulunduğu umum! yerlerde başörtülerini ve çoraplarını çıkarmalarına gerek yoktur. Onlar, başörtüleri ve çorapları üzerine meshedebilirler. Sarığa veya sarık gibi başa takılan bir şeye meshedenin, bunları çıkarınca abdesti bozulur. Gusülde ise bunlar üzerine meshetmek caiz olmaz, bunları çıkarmak şarttır. Çünkü gusülde bütün bedeni yıkamak farzdır.
Tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyet, abdestin dört temelini açıklamıştır. Abdestin ayrıntılarını da Allah'ın Elçisi (s.a.v.) uygulamalarıyla Öğretmiştir. Müslim ve Sünen sahiplerinin rivayet ettikleri hadîs şöyledir:
" 'Osman abdest almak istedi, üç defa ellerini yıkadı, ağzına, burnuna su çekti, üç defa yüzünü yıkadı, sağ ve sol

---

[2220] Taberî, 6/80-82
[2221] Taberî, 6/83-84
[2222] Ebü Dâvûd, Taharet: 60; Tirmizi, Libâs: 29; ibn Mâce, Taharet: 84; Libâs: 31; İbn Han-bel: 5/352
[2223] Bkz. Câmiu'l-beyân: 6/128-135
[2224] Buhârî, Vudû': 48
[2225] İbn Hanbel, Musned: 4/244, 248, 250, 251, 6/13-14
[2226] Ebû Dâvûd, Taharet: 61; Tirmizî, Taharet: 74-75; İbn Mâce, Taharet: 88; İbn Hanbel: 4/252
[2227] Ebû Dâvûd, Taharet: bâbu'I-meshi alâ'l-cavrabeyn.
[2228] el-Muğnî, I/300-301

kolunu dirseklerine kadar üçer defa yıkadı, başını mesnetti, Önce sağ, sonra sol ayağını üçer defa yıkadı, sonra şöyle dedi: 'Ben Allah 'in Resülüfs.a. v.)in, benim abdest aldığım gibi abdest aldığını gördüm, abdest aldıktan sonra şöyle buyurdu: Kim benim abdest aldığım gibi abdest alır, kalkıp iki rek'at namaz kılar, o rek'atlerde nefsinden konuşmazfiçinden vesveseler geçirmezjse, geçmiş günâhları affedilir'."[2229]
Allah Elçisinin, ağzına burnuna üçer defa su verdiği, her uzvunu üç defa yıkadığı şeklinde rivayetler olduğu gibi her uzvu birer defa, ikişer defa yıkadığına, sakalını ve parmaklarının arasını oğuşturduğuna, kulaklarının içini ve dışını meshettiğine dair rivayetler de vardır.[2230] Abdest uzuvlarını birer kere yıkamak farz, üçer kere yıkamak sünnettir.
İbn Abbâs'a göre gözlerin içine su geçirmek vacibdir. Diğer fakihlere göre güç olan bu iş, vacib değildir. Ağza burna su vermek, Ebû Hanîfe'ye göre gusülde vadb, abdestte vacib değildir. Şâfi'ye göre ağza burna su vermek, ne abdestte, ne de gusülde vacib değildir. Ahmed ibn Hanbel'e göre her ikisinde de vacibdir. Ebû Hanîfe'ye göre hafif sakalın altına su geçirmek vacibdir, ama gür sakalın altına su geçirmek vacib değildir, çünkü bunda güçlük vardır. Allah dinde güç olan şeyleri emretmemiştir.[2231]
Dirseklerin kollara, aşıkların ayaklara dahil olup olmadığı ihtilâf konusu olduğu gibi, abdestte uzuvları sıra ile yıkamanın farz olup olmadığı da ihtilâf konudur. Sıra ile yıkamanın farz olduğunu söyleyenler, âyetin anlatım sırasına dayanmaktadırlar. İmâm Mâlik bu görüştedir. Önce bu görüşte olan İmam Şâfi'î de daha sonra abdestte sıranın şart olmadığını söylemiştir.[2232] Ebû Hanîfe ve ashabına göre âyet sıra ile yıkamayı emretmemiş, yıkanması gereken uzuvları belirtmiştir. Atıf vâvı sıra belirtmez. Kişi önce ayaklarını yıkamakla abdeste başlasa, sünnete aykırı olmakla beraber abdesti sahih olur. Herhangibir uzvu tamamen kesik olandan, o uzvu yıkama görevi düşer.
Misvak kullanmak, abdestin sünnetlerindendir. Peygamber (s.a.v.): "Ümmetime güçlük yermeyecek olsaydım, onlara misvak kullanmalarım emrederdim.[2233] "Misvak ağzı temizler, Rabbi memnun eder,"[2234] buyurmuştur.
Yani hasta veya seferde iken cünüp olursanız, yahut tuvaletten çıktığınız, ya da kadınlarla temasta bulunduğunuz zaman su bulamazsanız teyemmüm ediniz. "Biriniz tuvaletten gelmişse" ifadesi, tuvalete çıkmaktan kinayedir. Kazâ'i hacet (tuvalet yapmak) abdesti bozar. Bilginlerin çoğu, iki yoldan gerek mutad, gerek nadir olarak çıkan şevleri de kazâ'i hacet hükmünde (abdesti bozar) görmüşlerdir. Hadîsler de bunu ifade ediyor.
Şafiî'ye göre ya su ile veya taşlarla istincâ (taharetlenme) vacibdir. Ebû Hanîfe'ye göre vâcib değildir. Çünkü "Biriniz tuvaletten gelmişse, yahut kadınlara dokunmuş da su bulamamışsanız, temiz toprağa teyemmüm ediniz." cümlesi, tuvaletten gelme sırasında ya abdest almayı veya teyemmüm etmeyi vacib kılmış, fakat abdest bozma uzvunu yıkamayı vâcib kılmamıştır. Bu da istincânın vâcib olmadığını gösterir.
"Kadınlara dokunmak" Şâfı'ye göre abdesti bozar, Ebû Hanîfe'ye göre bozmaz. Şâfi'î: "dokunmuşsanız" kelimesini gerçek anlamda dokunma kabul etmiş, Ebû Hanîfe ise bu tabiri cinsel ilişkiden kinaye saymıştır. Bu cümle "kadınlarla cinsel ilişkide bulunmuşsanız" anlamındadır. Buna göre cima' edenin abdesti bozulur, ama yalnız dokunmak abdesti bozmaz. Taberî de buradaki dokunmanın, cimâ'dan kinaye olduğu kanısındadır.
Su bulamamışsanız, temiz toprağa teyemmüm ediniz." cümlesinin ifadesine göre hastalık, düşman korkusu, soğuk gibi herhangi bir sebeple suyu kullanmanın tehlikeli olduğu veya su, gerçekten bulunmadığı takdirde teyemmüm edilir. Teyemmüm, temiz toprağa elleri vurup önce yüze sürmek, sonra tekrar vurup her avucun içiyle karşı kolu meshetmektir.
Yanında yalnız içmesine yetecek kadar suyu bulunan kimse, onu kullandığı takdirde kendisinin veya hayvanının susuz kalacağından korkarsa, o suyu kullanmaz, teyemmüm eder. Suyun fahiş fiyatla satıldığı yerde de teyemmüm caizdir. Vaktin evvelinde su bulamayan kimse, Ebû Hanîfe'ye göre namazı vaktin sonuna erteler. ŞâfîTye göre vaktin evvelinde de teyemmüm edebilir[2235]
Yüce Allah: "Allah size güçlük çıkarmak istemiyor*' cümlesiyle abdestin hikmetini açıklamıştır. Allah, güçlük olmak için kullarına bir şeyi emretmez. Dinde insanların yapamayacakları hiçbir teklif yoktur. Allah, insanların yararına olan şeyleri emreder, zararlı şeyleri emretmez. "Allah size kolaylığı ister güçlüğü istemez."[2236] âyeti de bu ger çeği açıklamıştır. Peygamber (s.a.v.) de: "İslâmda zarar vermek, zarar görmek yoktur."[2237] buyurmuştur. Abdest, zorluk için değil, insanların tertemiz olması için farz kılınmıştır.
Abdest ve gusül, en güzel beden temizliğidir. Abdest almakla insan, dışarı ile temas eden organlarını yıkar, böylece birçok mikrobun vücuda yerleşmesi önlenmiş olur. Gusül de bedeni terlerden, kirlerden temizler. Aynca abdest ve gusül, insan vücuduna ferahlık verir. Dış organların temizliği olan abdest ve gusül, iç temizliğinin de

---

[2229] et-Tâc: 1/103-104
[2230] et-Tâc: 1/104
[2231] Mefâtîhu'l-ğayb: 11/158
[2232] Mefâtîhu'1-ğayb: 11/174
[2233] Müslim, imaret: 103, 106-108; Taharet: 42, Mesâcid: 219, 225; Buhârî, imân: 26, Mevâ-kît: 24, Cum'a: 8, Savm: 27, Temenni: 9; Cihâd: 119; Ebû Dâvûd, Taharet: 25; Tirmizî, Taharet: 18, Salât: 10; Nesâi, Taharet: 6, Mevâkît, 20, 21; Cihâd: 18, 30; ibn Mâce, Sa-lât: 8, Taharet: 7, Cihâd: 1; Dârimi, Vudû': 18, Salât: 19, 168; Muvatta", Taharet: 1İ4, 115, Cihâd: 40; İbn Hanbel: 1/80, 120, 214,...
[2234] Buhârî, Savm: 27; Nesâî, Taharet: 4; ibn Mâce, Taharet: 7; Dârimî, Vudû': 19; İbn Hanbel: 1/3, 10
[2235] Mefâtihu'l-ğayb: 11/174, Tahran baskısı.
[2236] Bakara Sûresi: 185
[2237] İbn Mâce, Ahkâm: 17; Muvatta', Akdıye: 31; Ibn Hanbel, Musned: 5/327

ilk basamağıdır. Bedenini temizleyen mü'min, ruhunu temizleme aracı olan ibadete adım atmış olur. Gönül huzuruyla Rabbinin divanına durur. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Müslüman, ya da mü'min kul abdest alırken yüzünü yıkarsa gözlerinin bakışıyla işlediği hatâlar su ile, ya da suyun son damlalanyla birlikte gider. Ellerini yıkadığı zaman ellerinin işlediği hatâlar su ile, ya da suyun son damlalanyla birlikte gider. Ayaklarını yıkadığı zaman ayaklarıyla işlediği hatâlar, su ile, ya da suyun son damlalanyla birlikte gider. O kimse günâhlardan arınmış olarak abdestini tamamlar. "[2238]
"Güzelce abdest alıp gönül huzuruyla iki rek'at namaz kılan her müslümana cennet vâcib olur."[2239]
"Temizlik imanın yarısıdır. Elhamdülillâh(m sevabı), Mîzân'ı doldurur. Subhânellâhi ve'lhamdü lillâhi vallâhu ekber(m sevabı), gökle yer arasını doldurur. Oruç kalkandır, sabır ışıktır, sadaka burhandır, Kur'ân senin lehinde yahut aleyhinde kanıttır. İnsanların hepsi gider, ya nefsim özgürlüğe kavuşturur, ya da tutsak eder.[2240]
Bunlar, abdestin fazelitini belirten hadislerden bazılarıdır. îslâm dini, müslümanlan, günde birkaç kez temizlenmeğe sevk etmekle onları birçok hastalıktan korumuştur.
"Allah'ın size olan nimetini ve O'nunlayaptığınız mtsâkı hatırlayın...": Mtsâk: kuvvetle verilen sözdür. Buradaki mîsâk'ı, Allah'ın, insanları Âdem'in belinden çıkardığı zaman onlardan aldığı mtsâk olarak tefsîr edenler olmuştur. Fakat Taberî'nin de tercîh ettiği üzre bu mtsâk, Allah'ın Elçisi'ne bîat eden müzminlerin, her hususta kendisine itaat edeceklerine dair verdikleri kesin sözdür. Yüce Allah buyuruyor ki: Ey inananlar, Allah'ın sizi İslâm'a iletmesi nimetini ve Elçisi Mu-hammed'e bî'at ettiğiniz zaman kıvançta, tasada, güçlükte, kolaylıkta ona itaat edeceğinize dair verdiğiniz sözü hatırlayınız: "Bize söylediklerini işittik, bizden aldığın sözü duyduk, her emrine itaat edeceğiz, her yasakladığın şeyden kaçacağız!'* diye söz vermiştiniz. Allah sizi bu sözü vermekte başarıya ulaştırmış, yüreğinizi yakın (sağlam îman) ile doldurup güçlendirmiş, Elçisine bî'at etme nimetini size lütfetmişti. Öyle ise Elçisinin huzurunda, Allah için verdiğiniz sözde durun, Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakının, iyi bilin ki Allah açıktan yapılan işleri bildiği gibi yüreklerde dolaşan düşünceleri de bilir. Abdest ve gusülle dışınızı kirlerden temizlediğiniz gibi içinizi de kötü düşüncelerden, Allah sevgisiyle temizleyin.[2241]

8- Ey inananlar, Allah için adaletle şahitlik edenler olun. Bir topluluğa karşı duyduğunuz kin, sizi adaletten saptırmasın. Adalet yapın, takvaya uygun olan budur. Allah'tan korkun, kuşkusuz Allah, yaptıklarınızı haber almaktadır. 9- Allah, inanıp iyi işler yapanlara va'detmiştir: Bağışlama ve büyük mükâfat onlarındır. 10- inkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlarda cehennemin halkıdır. 11-Ey inananlar, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani bir topluluk size ellerini uzatmaya (saldırıya) yeltenmişti de (Allah) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun. Müzminler Allah'a dayansınlar.

Tefsir:

8- Yüce Allah bu âyette mü'minlere, adaletle şahitlik etmeyi, bir topluma karşı duydukları düşmanlık yüzünden adaletten ayrılmamayı, ancak adâletin takvaya uygun olacağını ve herşeyden haberdar olan Allah'tan korkmayı buyurmaktadır. Adaletle davranmayı, hiçbir suretle hak ve adaletten ayrılmamayı buyuran bu âyet, sûrenin ikinci âyetinin son bölümünü pekiştirmekte ve İslâmın ruhunu tekrar ortaya koymaktadır. Hakkında sağlam bir iniş sebebi zikredilmeyen bu âyetin, müslümanlarla başka topluluklar arasında bir husumet, bir dâva sonucu inmiş olması muhtemeldir. [2242]

9-10 ncu âyetlerde yüce Allah, iyi işler yapan kimseleri bağışlayıp onlara büyük ödüller vereceğini va'ediyor ve Allah'ın âyetlerini kabul etmeyip yalanlayanların cehennemlik olduklarını bildiriyor. [2243]

11 nci âyette de müslümanlara kötülük yapmak İsteyenlerin kötülüklerini savıp müslümanlan koruduğunu, İslâm düşmanlarının tuzaklarım boşa çıkardığını, mü'minlerin, Allah'ın bu nimetlerini hatırlayıp Allah'a dayanmalarını buyuruyor.
Son âyetin iniş sebebi olarak çeşitli olaylar nakledilir: Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)in, 'Âmir Oğullarına gönderdiği müfreze, Bi'ri Ma'ûne'de katledildi. Müfrezeden yalnız üç kişi kurtulabildi. Sağ kalanlardan ikisi, (bir rivayete göre sağ kalan tek kişi) olayı Allah'ın Elçisine haber vermeğe gelirken arkadaşlarına saldırıp onları öldürmüş olan Süleym Oğulları kabilesinden iki kişiye rastlayıp onları öldürdü. Halbuki Medine'den gelmekte olan bu iki kişiye, Hz. Peygamber (s.a.v.) güvence vermişti. Öldürenler (veya öldüren 'Amr ed-Damrî) rastladığı o kişilerin Peyğamber'den güvenceli olduklarını bilmiyordu. Arap geleneği uyarınca öldürülenlerin adamları gelip Hz. Peyğamber'den diyet istediler. Allah'ın Elçisi de müslümanlarla Nadîr Oğullan arasında bulunan yardımlaşma

[2238] Müslim, Taharet: 32; Tirmiffl: Taharet: 2; İbn Mâce, Taharet: 6; Ibn Hanbel: 2/203,4/114, 235
[2239] Müslim, Taharet: l
[2240] Müslim, Taharet: 1; Tirmi2î, Daavât: 86; Dârimî, Vudû': 2; İbn Hanbel, Musned: 4/260, 5/342, 343, 344, 363, 370, 372.
[2241] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/474-485.
[2242] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/485-486.
[2243] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/486.

ittifakına dayanarak yanında Ebubekir, Ömer, Osman ve Alî olduğu halde, Nadîr Oğullarından, öldürülenlerin diyetini ödemede yardımda bulunmalarını istemeğe gitti. Allah'ın Elçisi'nin, kendi mahallelerinde, bir evin önünde oturmasını fırsat bilen Yahûdîler, bacadan onun üstüne değirmen taşı düşürmek, ya da bir rivayete göre ona zehirli yemek yedirmek suretiyle onu öldürmek istediler. Fakat durumu fark eden Peygamber (s.a.v) oradan bir bahane ile ayrıldı, Yahûdîler, planlarını uygulayama-dılar. îşte 11 nci âyetin bu olay üzerine indiği rivayet edilir.[2244]
Yine bu âyetin, Benû Nahle olayında, müslümanların maruz kaldıkları tehlike üzerine indiği de rivayet edilir. Bu olayda müslümanlar korku namazı kılmışlardı.
Başka bir rivayete göre de Peygamber (s.a.v.), silâhını ağaca asmış otururken Ğavres ibn Haris adında bir bedevî gelmiş, kılıcını çekip iki üç kere: "Şimdi seni benden kim kurtarabilir?" demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah!", deyince bedevinin kılıcı elinden düşmüş, bu kez Allah'ın Elçisi (s.a.v.) kılıcı alıp: "Seni benden kim kurtarır?" demiş. Bedevî: "Hiç kimse!" diye cevap vermiş. Sonra Allah'ın Elçisi, ashabını çağırıp olayı anlatmış ve bedevî'yi cezalandırmadan serbest bırakmış.
Bu olayların hepsi, üçüncü Hicret asrının olaylarıdır. Bi'ri Ma'ûne olayında İslâmı yaymak için gönderilen kırk yahut yetmiş kişinin biri veya ikisi hariç hepsi öldürülmüştü. Oysa bu âyetin ifadesinden müslümanlara saldırmağa yeltenen düşmanlar, fırsat bulamamış ve onlara saldıramamışlardı. Ve sözgeliminden bu âyetin, Hudeybiye ile Hayber vak'aları arasında indiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hudeybiye'de bir Kureyş müfrezesinin, ansızın müslümanlara baskın yapmak istediği anlatılır. Başka bir rivayette de Allah'ın Elçisi Hudeybiye'ye girerken Gatafan ve Esed kabileleri, Medine'ye saldırmak için toplanmışlar. İşte bu âyette yüce Allah, Hudeybiye'de müslümanlara baskın yapmak isteyen Kureyşüleri, ya da müslümanlann bulunmadığı bir sırada Medine'ye saldırmak için toplanan Gatafan ve Esed kabilelerini kasdederek: "Hani bir topluluk size ellerini uzatmağa, saldırmağa yeltenmişti, fakat Allah onların ellerini sizden savdı, onların size saldırmasına fırsat vermedi." buyurmak suretiyle Allahm, tehlikeli durumlarda müslümanlara nasıl yardım ettiğini hatırlatarak, buyruğunu tutan, çizdiği sınırların dışına çıkmaktan sakınan mü'minleri koruyacağını anlatmak istiyor. Öyle ise mü'-minler Allah'tan korkmalı ve Allah'a tevekkül etmelidirler. [2245]

12- Allah, İsrailoğullarından söz almıştı ve içlerinden oniki başkan görevlendirmiştik. Allah demişti ki: "Ben sizinle beraberim, eğer namazı kılar, zekâtı verirseniz; elçilerime inanır, onlara yardım eder ve Allah'a güzel borç verirseniz elbette sizin günahlarınızı örterim ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkâr ederse, düz yoldan sapmış olur. 13- Sözlerini bozdukları için onları lanetledik ve kalblerini katılaştırdtk. Kelimeleri yerlerinden kaydırıyorlar. Uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hainlik görürsün. Yine de onları affet, aldırma, çünkü Allah güzel davrananları (iyilik edenleri) sever. 14- "Biz hırıstiyanız" diyenlerin de sözünü almıştık, ama uyarıldıkları şeyden pay almayı unuttular. Bu yüzden kıyamet gününe kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Yakında Allah onlara, ne yaptıklarını haber verecektir. 15- Ey Kitâb ehli, Elçimiz size geldi, Ki-tâb'dan gizlediğiniz şeylerin çoğunu size açıklıyor, çoğundan da geçiyor. Size Allah 'tan bir nur ve açık bir Kitâb gelmiştir. 16- A ilah onunla, rızâsına uyanları esenlik yollarına iletir ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp dosdoğru bir yola iletir.

Tefsîr:

Yüce Allah, inananların, kulu ve elçisi Hz. Muhammed Aleyhisselâm aracılığı ile kendilerinden aldığı ahd ve mîsâka uymalarını, hak ve adaletten ayrılmamalarını emrediyor, mü'minlere lütfettiği açık ve gizli nimetlerini hatırlattıktan sonra, daha önce Yahûdî ve hırıstiyanlardan da buyruklarına uyacaklarına dair söz almış olduğunu hatırlatmak üzere buyuruyor ki:
12-15: "Bir zamanlar, Allah, İsrailoğullarından sağlam söz almıştı ve onlardan oniki nakfb görevlendirmiştik...."
Nakîb: bir şeyi araştıran kimse demektir, toplumun hal ve durumuyla ilgilendiği için lidere nakîb denir. Tevrat'ın Sayılar Kitabının bir ve ikinci bablannda Yahûdî kabileleri ve bunların başkanları anlatılmaktadır. Allah'ın hikmetine bakınız ki IsraioğuHarının başına oniki nakîb tayin edilmişti. Akabe gecesinde de Allah'ın Elçisine, Medineli oniki nakîb bîat etmiştir. Bunların üçü Evs, dokuzu Hazrec kabilesinden idi. Evs kabilesinden olanlar: Useyd ibn el-Hudayr, Sa'd ibn Hayseme, Rifâ'a ibn Abdi'il-Munzir (yahut Ebû'l-Heysem ibn et-Tîhân); Hazrec'den olanlar: Ebû Ümâme Es'ad ibn Zürâre, Sa'd ibn er-Rabî\ 'Abdullah ibn Ravâha, Râfi' ibn Mâlik ibn el-'Aclân, el-Berâ' ibn Ma'rûr, 'Ubâde ibn es-Sâmit, Sa'd ibn 'Ubâde, Abdullah ibn 'Amr ibn Haram, el-Munzir ibn Ömer ibn Huneyş idi. Bunlar aşiretlerinin lideri idiler.
Buhârî ve Müslim'de Câbir ibn Semure'den rivayet edilen bir hadise göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "insanları oniki kişi yönettikçe işleri düzgün gider."[2246]

[2244] Mefâtîhu'l-ğayb: 11/181
[2245] Mefâtîhu'l-ğayb: 11/183; İbn Kesir, Tefsir: 2/31
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/486-487.
[2246] Müslim, İmaret: 6; İbn Hanbel, Musned: 5/98, 101 bak.

İbn Kesîr şöyle diyor: "Bu hadîs, hak ve adaleti yerine getirecek oniki halîfenin varlığını müjdelemektedir. Bunların birbiri ardınca gelmeleri gerekmez. Bunların dördü, birbiri ardınca gelmiş olan Ebübekir, Ömer, Osman ve Alî'dir. Allah kendilerinden razı olsun. Bilginlere göre hiç kuşkusuz Ömer ibn Abdulazîz de bunlardan olduğu gibi Abbâs oğullarından bazıları da bunlardandır. Bunların velayetleri (iktidarları) tamamlanmadıkça ktyâmet kopmaz. Hadîslerde geleceği müjdelenen MehdVnin de bunlardan olduğu anlaşılmaktadır. MehdVnin adının, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in adına, babasının adının da Peyğamber'in babasının adına uyacağı (aynı isimleri taşıyacakları); cevr ve zulüm ile dolmuş olan dünyâyı hak ve adaletle dolduracağı zikredilir. Ama Mehdi, râfızîlerin, yaşadığım ve serâbdan ortaya çıkacağını sandıklan Muntazar İmâm değildir. Çünkü böyle bir şeyin aslı yoktur. Bu, onların hafif akıllarının hevesi, zayıf hayallerinin vehmidir.

"Bu onikî halîfe de, râfızîlerin inandığı oniki imam değildir. Bu inanç da yine onların cehaletinden ve kıt akıllarından doğmuştur. Tevrat 'ta tsmâîl Aleyhisselâm soyundan oniki büyük kişinin çıkacağı müjdelenir. İşte bunlat, İbn Mes'ûd ve Câbir ibn Semure'nin zikrettiği hadiste haber verilen oniki halîfedir. Yahudilikten İslama dönmüş bazı câhiller, kendilerinin yanına varan bazı şî'îlere, İsmâ'îl soyundan gelecek oniki büyük kişinin, oniki imâma işaret olduğunu söylemişler, o câhilleri dinleyen çok kimse de, cehaletleri yüzünden şîî olmuştur. "[2247]

Gerçekte şî'îlerin muntazar imam, sünnîlerin de mehdî inancı, hırısti-yanlann, halen yaşadığına inanılan ve bir gün gökten yeryüzüne ineceği beklenen îsâ inancından kaynaklanır. Çünkü ölmediği, maddî bedeniyle göğe çıktığı, binlerce belki milyonlarca yıl bedeniyle göklerde kaldıktan sonra yeryüzüne ineceği sanılan îsâ ile, Muntazar İmam aynıdır. Yalnız isim değişmiş, îsâ yerine şî'îler Muntazar İmâmı koymuşlardır. Azerbaycan'da tanıştığımız, mihmandarımız olan Şeyhülislâm yardımcısı (ki şimdi duyduğuma göre Şeyhülislâm olmuştur) Hacı Allahaşükür'e:

— Böyle hayalî bir şeye ne diye inanıyorsunuz? dediğimde:

— Halkın birleşmesi, inançlarının diri ve canlı kalması için buna inanmalarında yarar vardır. Yoksa ben de bilirem ki bir insan, asırlarca yaşamaz, cevabını almıştım.

Şî'îlerin bu inancı hayal ürünüdür ve hırıstiyanlıktan, müslümanların arasına sızmıştır. Aslında ümmet içinde oniki halîfenin olacağını bildiren hadîs de itikada mesned olacak sağlamlıkta değildir, buna inanmak gerekmez. Zira itikad, âhâd haberi üzerine kurulamaz. Tâ kıyamete kadar sürecek uzun zaman içinde sadece oniki halîfenin geleceği, akla uygun değildir. Ayrıca her yüzyılda bir müceddid geleceğini haber veren hadîse de aykırı düşer. Her yüzyılda bir müceddid gelse, kıyametin ne zaman kopacağı belli olmadığına göre müceddidlerin sayısı onikiyi çok geçer. Şimdi 1409 ncu Hicret yılındayız. Allah'ın Elçisinden bu yana ondört asır geçti. Demek ümmet içinde ondört müceddid yetişti. Bu müceddidler, ümmetin velîleri sayılırlar. O halde ümmetin işlerini adaletle yönetecek olanları oniki ile sınırlamak gerçeklere uygun görünmüyor.

Evet yüce Mevlâ, tsrailoğullanna oniki lider tayin etmiş ve onlara buyurmuştu ki: "Ben sizinle beraberim, namazı kıldığınız, zekâtı verdiğiniz, elçilerime inanıp onların, tarafımdan size duyurdukları sözleri tasdik ettiğiniz, Hak yolunda onları desteklediğiniz, Allah'a güzel borç verdiğiniz yani mallarınızı Allah rızâsı için harcadığınız, Allah rızâsı için borç isteyenlere borç verdiğiniz, Allah yolunda yardım ettiğiniz takdirde sizin günahlarınızı örterim, o günâhlardan dolayı sizi cezalandırmam. Ve sizi, ağaçlarının altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Fakat içinizden kim verdiği sözde durmazsa doğru yoldan şaşmış olur."

Yüce Allah onlara böyle buyurmuş ve buyruklarını tutacaklarına dair, peygamberleri aracılığı ile onlardan söz almıştı. Fakat onlar sözlerinde durmadılar. Zaman geçtikçe ağır basan ihtiraslar, onları yoldan çıkardı. "İşte sözlerinden döndüklerinden dolayı biz onları lanetledik." Haktan uzaklaştırdık. Zaten kendileri mîsâkı bozunca Allah'ın rahmeti olan hak yoldan çıkmış oldular. Allah'ın rahmetinden çıkan da O'nun gazabına düşer. Çünkü O'nun rahmeti dışında gazabı vardır. Allah'ın gazabına düşen de O'nun lanetine uğramıştır.

Allah'ın gazabı içine düşünce kalbleri katılaştı. Artık söylenen sözler, yapılan öğütler kendilerini etkilemez oldu. Dünyâ tutkusu ruhlarını sardığından, keyiflerine geleni yapabilmek için Allah'ın kelimelerini değiştirmeğe, ya da Allah'ın sözlerini işlerine geldiği biçimde yorumlamağa başladılar. O kelimelerle kendilerine hatırlatılan hazzı, o kelimelerle buyurulan eylemleri unuttular, dinî görevlerinden yüz çevirdiler. Onların bu dünyâ tutkusu, acımasız davranışları, asırlarca sürüp gitti. "İşte ey Muhammed, sen de hâlâ onlardan hiyânet görüyorsun." Sen içlerinde peygamber olarak çıktın, seni görünce uslanacakları yerde, kendilerinin içinde yetişmiş olan peygamberlere yaptıkları gibi sana da hiyanet yapmakta, sana ve arkadaşlarına tuzaklar kurmaktadırlar. Ama sen yine de onları affet, onların cahilliklerine aldırma, onlara iyi davran. Çünkü Allah, güzel davrananları, iyilik edenleri sever.

Yüce Allah, Yahudilerin olumsuz davranışlarına işaret ettikten sonra hınstiyanlann da benzer tutumlarına işaret buyurmuştur. Peygamberi vası-tasiyle, buyruklarına uyacaklarına dair hırıstiyanlardan da söz almış, her konuda itaat edecekleri hakkında Hz. îsâ'ya bîat etmişler, ama daha sonra verilen emirleri unutmuşlar, Allah'ın sözlerini, işlerine geldiği biçimde yorumladıkları için aralarında büyük anlayış farkları ortaya çıkmış, Hakk'ın yolundan ayrıldıklarından dolayı Allah, aralarına düşmanlık sokmuştur.

Allah'ın yolundan çıkanların yüreklerine dünya tutkusu girer. Dünya tutkusu da düşmanlığa yol açar. Onlarda da böyle olmuştur. Türeyen birbirine ters hırıstiyan mezhepleri arasındaki düşmanlık, asırlarca süregelmiştir. Her mezhep sahibi, ötekilerini küfür ile suçlamış, bu yüzden aralarında savaşlar çıkmıştır. Hâlâ da bu düşmanlık

---

[2247] İbn Kesîr, Tefsir: 2/32-33

sürmektedir. Kuzey İrlanda'daki Katolik Protestan çatışmaları, asırlarca süren bu mezhep kavgalarının bir uzantısıdır, herhalde bu düşmanlık daha asırlarca, belki de kıyamete kadar sürecektir.
Her mezhep mensupları, yalnız kendilerinin en doğru yolda olduklarını iddia ederler. Fakat Allah, âhirette onların, dünyada neler yaptıklarını, Hz. îsâ'nın öğütlerine zıt nice inançlara saptıklarını kendilerine haber verecektir.
Bu âyetler, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki Yahûdî ve hırıstiyan-ların aralarındaki ihtilâfları, hizipleri, kavgaları yansıtmaktadır. Kur'ân-ı Ke-rîm'İn birçok âyetinde Yahûdî ve hınstiyanlann çeşitli fırkalara ayrıldıklarına ve bu fırkaların birbirleriyle mücadele ettiklerine işaret edilmektedir. Demek ki Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Yahûdî ve hırıstiyan mezhepleri arasındaki düşmanlık, şimdikinden daha şiddetli idi.
Daha sonra yüce Allah, Kitâb ehlini, hakkı kabule davet ederek buyuruyor ki: "Kitâb'dan gizlediğiniz birçok şeyi açıklayan ve birçoğundan da (sizi mahcubetmemek için) vazgeçen Elçimiz size geldi. A ilâh 'tan size bir nur, gerçekleri aydınlatan bir ışık, herşeyi güzelce açıklayan bir Kitâb da gelmiştir. Allah, rızâsını arayanları, o Kitâb ile barış yollarına iletir. Artık herkes tek doğru olan yola girdiği için düşmanlık silinir, gönüllere huzur iner, insanlar barış içinde olur. Allah izniyle rızâsına uyanları, batıl inançların karanlıklarından, gerçek inancın aydınlığına çıkarır ve onları tehlikelerden kurtarıp cennete götüren dosdoğru yola iletir."
Müfessirlerin, hakkında bir iniş sebebi zikretmedikleri bu âyetler, sûrenin başındaki âyetlerden bir süre sonra inmiştir. Bu âyetlerde Kitâb ehh-nin düştükleri hatâlara işaret edilir ve bu Peyğamber'e inen Kur'ân ile kendi ellerinde bulunan Kitâb arasındaki tevâfuk, anlam ve ruh birliği vurgulanarak Kitâb ehli, bu yeni vahye ve peygambere saygıya davet edilir. Burada "Allah 'tan size bir nur ve ap açık bir Kitâb gelmiştir" cümlesiyle işaret edilen Kitâb, çoğunlukla müfessirlerin söylediği gibi Kur'ân-ı Kerîm değil, Ya-hûdîlerin ellerinde bulunan Tevrâttir. Çünkü Yahudilere Kitâb halinde gelen kutsal kitâb odur. En'âm Sûresi: 91 nci âyette: "Musa'nın insanlara nûr ve yol gösterici olarak getirdiği Kitâb 'ı kim indirdi?" âyetinde olduğu üzre Tevrat, birçok âyette "nûr ve hû'dâ" olarak nitelendirilir. Bu âyetin indiği sırada henüz Kur'ânı Kerîm, bir Kitâb haline gelmemişti. Onun için Kur'ân, kendisini daha çok Kur'ân (okuma parçası) olarak nitelendirmekte, Tevrat'ı "nur ve hidâyet kaynağı bir Kitâb" olarak vasıflandırmaktadır: "Biz Tevrât'ı indirdik, onda hidâyet ve nûr vardır."[2248], "Andolsun biz Musa'ya hidâyet (kaynağı olan Kitâb) vermiş ve o Kitâb'ı hrailoğullanna mîrâs olarak bırakmıştık. O, akıl sahiplerine yol gösterici ve öğüttür."[2249], "Öfkesi dinince Mûsâ, (Tevrat) levhaları(ni) aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için yol gösterme ve rahmet vardı."[2250] âyetleri ve benzeri birçok âyet, Tevrat'ı, insanlara hidâyet ve ışık sunan bir Kitâb olarak nitelendirmektedir. İşte bu âyette kasdedilen Kitâb da yine Tevrat'tır. Onun içeriğine uygun ve onu doğrulayıcı olarak Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen bu Kur'ân'ı kabul etmek de o Kitâb'ın hükmü gereğidir. Çünkü Cenabı Hak, İsrailoğul-larından, gelecek peygamberlere karşı çıkmayıp onlara itaat edeceklerine, onları destekleyeceklerine dair kesin söz almıştır.
Burada Kur'ân, İsraitoğullarını, dinlerini bırakmağa değil, fakat dinlerinin gereği olarak Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul edip onu desteklemeğe davet etmektedir. Yoksa Kur'ân, Kitâb ehline, kendi Kitâblannın hükümlerini uygulamalarını emretmiş ve Kitâblanmn ahkâmına uyan Kitâb ehli insanları övmüştür: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar da sonra cayıyorlar? Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nûr vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi..."[2251] "İncil sahipleri, Allah'ın onda in-dirdiğiylehükmetsinler..."[2252] buyurmuştur. Demek ki Kitâb ehlinden istenen, dinlerini bırakmaları değil, yeni Peyğamber'i desteklemeleri, onun yoluna engel olmamaları, kendi dinlerinde kalsalar da yeni vahyin doğruluğunu kabul ve tasdik etmeleridir. Allah'ın elçilerine uyanlar, onlarla gönderilen nurun aydınlattığı yola girenler, karanlık inançların tehlikelerinden kurtulurlar. Aynı kaynaktan vahyedilen İlâhî dîn mensupları, birbirlerine düşman değil, Hak sevgisiyle dost olurlar: "Allah, rızâsını arayanları. Kitabı ile barış yollarına iletir."[2253]
Peygamberlerin mesajları dil itibariyle önce kendi kavimlerine yönelik olsa da mesajlarının içeriği cihanşümuldur. Hz. Musa'nın ve îsânın mesajları, içerik bakımından insanlığa yönelik olduğu gibi bilhassa Hz. Muhammed'in mesajı, içerik bakımından bütün insanlığa yöneliktir: "Biz seni bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik."[2254] "Biz seni âlemlere rahmet olarak (onlara acıdığımız için onları kurtarıp doğru yola iletmek üzere) gönderdik."[2255] âyetleri, Hz. Muhammed(s.a.v.)in mesajının umumîliğini belirtmektedir.
Bütün insanlığa elçi olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.v.)in, o zaman dünyanın belli başlı ülkelerinin başkanlarına mektuplar gönderip onları İslama çağırdığı rivayet edilir. Bizans kralı Heraklius'a gönderdiği mektup şudur:
"Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle. Allah'ın Elçisi Muhammed'den, Rumların büyüğü Herakl'e. Hidâyete uyanlara selâm. Bundan sonra ben seni islâm'a davet ediyorum. Müslüman ol, selâmete erersin, Allah sana iki

[2248] Sebe' Sûresi: 28
[2249] Mü'min Sûresi: 53-54
[2250] Âl-i İmrân Sûresi: 63
[2251] Mâide Sûresi: 43-44
[2252] Mâide Sûresi: 47
[2253] Mâide Sûresi: 16
[2254] Sebe' Sûresi: 28
[2255] Enbiyâ Sûresi: 107

kat ödül verir. Eğer dönersen halkının vebali senin boynunadır. 'Ey Kitâb ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah 'tan başkasına tap-'nayalim, O 'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, birbirimizi A ilah 'tan başka tanrılar edinmeyelim. Eğer dönerlerse (şâhid olun biz Allah 'a teslim olmuşuz) deyin."[2256]
Bazı müsteşriklere göre Hz. Muhammed, Hicaz dışını, ya da en geniş anlamıyle Arap Yarımadası dışını düşünmüyordu. O zaman dünyanın en büyük ülkelerinin krallarına elçi göndermeğe cesaret edemezdi. Bundan dolayı onlar bu mektupların gönderilmiş olmasını kuşku ile karşılarlar.
Hz. Peyğamber'in, büyük krallara elçi göndermeğe cesaret edemeyeceği görüşü doğru değildir. Çünkü "Güneşi bir avucuma, ayı da bir avucuma koysanız, yine bu davadan vazgeçmem" diyen Hz. Muhammed Aleyhisse-lâm gibi bir peygamber, dâvası uğrunda hiçbir şeyden korkmaz. Zaten hayatı boyunca davranışları da bunu kanıtlar. Eğer korksaydı, Mu'ta'ya asker göndermez, Rumların Medine'ye saldıracakları haberi üzerine kumanda ettiği ordusuyla Tebuk'e kadar gitmezdi. Allah'ın emrettiğini yapmış olan o Peygamber için korku söz konusu değildir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in açık beyanına göre kendisi, herşeyden önce Arap kavmine uyarıcı olarak gönderilmiştir. Mesajının dili o topluma yöneliktir. "Biz her elçiyi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın."[2257] "Eğer biz onu, yabancı dilde bir Kur'ân yapsaydık derlerdi ki: 'Âyetleri, anlayacağımız biçimde açıklanmalı değil miydi? Araba yabancı dille mi hitâbediliyor?'.."[2258] "Bu da kentlerin anası/(Mekke)'yi ve çevresindeki (kasaba)ları uyarman için sana indirdiğimiz, kendinden öncekini doğrulayan mübarek bir Kitâb'dır."[2259] âyetleri ve bu anlamda birçok âyet, Hz. Muhammed(s.a.v.)in mesajının dil yönünden ilk muhatablannın Arap toplumu olduğunu gösterir. Tabii mesajının içeriği cihanşümuldur ama dili Araplara yöneliktir. Kur'ân, Kitâb ehlini dinlerini bırakmağa değil, fakat Kitâblarını doğru bir şekilde uygulamağa, haktan ayrılmamağa çağırmakta, dinlerini doğru uygulayan temiz yürekli, Allah'a bağlı Yahudilerin, hırıstiyanların ve sâbiîlerin cennete gideceğini, korku ve üzüntü çekmeyeceklerini bildirmektedir. İşte bu deliller karşısında biz de Hz. Peyğamber'in, birer hınstiyan olan Bizans imparatoru Heraklius ile Mısır vâlîsi Mukavkıs'a mektup yazıp İslama davet etmiş olmasını şüphe ile karşılıyoruz. Gerçeği Allah bilir.
"Kitâb'dan gizlemekte olduğunuz şeylerin çoğunu size açıklıyor": Peygamber (s.a.v.) devrinde, Kur'ân'm hak olduğunu gören Kitâb ehlinden bazıları müslüman olmuşlardı. A'râf Sûresinin 157 nci, Kasas Sûresinin 52-53 ncü, Mâide Sûresinin 82-83 ncü âyetlerinde bunlara işaret edilmektedir. Fakat büyük çoğunluk, çekememezlik, kibir, inat, ya da ırkçılık yüzünden onun davetini kabul etmemişler; din adamları da aleyhlerinde delil olmaması için, Tevrat'ın, Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatan birçok âyetini, Kur'ân'ın söylediklerini aynen anlatan Tevrat parçalarını saklamış, halka söylememişlerdir. Bu yüzden Kur'ân'ın, İsrailoğullarının hayatı hakkında anlattığı bazı parçalar, bugünkü Tevrat'ta görülmemektedir. Demek ki bunlar, Hz. Pey-ğamber'e vahiy gelirken Tevrat'ta vardı, sonradan çıkarılmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetleri bunu ifade etmektedir:
"Şimdi siz, bunların size inanmalarını mı umuyorsunuz? Oysa bunlardan bir grup vardı ki, Allah 'in sözünü işitirlerdi de düşünüp anladıktan sonra bile bile onu değiştirirlerdi."[2260]
"Ne zaman ki onlara Allah katından, yanlarında bulunan(Tevrat)t doğrulayıcı bir Kitâb {Kur'ân) geldi, daha önce inkâr edenlere karşı yardım isteyip dururlarken o bildikleri (Kur'ân) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti, inkarcıların üzerine olsun. Allah'ın, kullarından dilediğine lutfuyla (vahiy) indirmesini çekemeyerek Allah 'm indirdiğini inkâr etmek için kendilerini ne alçak şeye sattılar da gazab üstüne gazaba uğradılar, inkâr edenler için alçaltıcı bir azâb vardır."[2261]
"Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı doğrulayıcı bir elçi gelince, Kitâb verilmiş olanlardan bir grup, Allah'ın Kitabını sanki bilmiyorlarmış gibi, sırtlarının arkasına attılar."[2262]
"Ey Kitâb ehli, (gerçeği) gördüğünüz halde, niçin Allah Un âyetlerini inkâr ediyorsunuz? Ey Kitâb ehli, niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?"'[2263]
Bütün bu âyetler, Hz. Peygamber devrinde Kitâb ehlinin ve özellikle Ya-hûdîlerin, aleyhlerinde delil olarak kullanılmasından korktukları bazı Tevrat âyetlerini sakladıklarını gösterir. Bu saklamalar, belki de bazı parçaların tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Çünkü o zaman kitaplar elle yazılıyordu. Mukaddes Kitabın nüshaları çok değildi. Bir nüshadan bazı parçaların çıkarılması, o nüshanın o eksik vaziyetiyle yayılmasına neden olur. Çıkarılan veya saklanan parçalar da sonradan kaybolup gidebilir. Eldeki Tevrat sifirleri içinde geçen bazı cümlelerden de, bazı parçaların kaybolduğu anlaşılmaktadır. Meselâ:
İkinci Tarihler Kitabının onbirinci babında: "Ve Rehoboam'ın yaptığı ilk ve son işleri de Peygamber Şemâya'nın ve Gören İddo'nun sözlerinde yazılı değil midir?" deniyor. Halbuki bugün Tevrat'ta Peygamber Semâya ve Gören Iddo adlı bir kitap yoktur.
Yesu Kitabının onuncu babında: "Ve millet düşmanlarından öc alıncaya kadar Güneş durdu ve Ay yerinde kaldı. Yaşar Kitabında bu yazılmış değil midir?" deniyor. Tevrat'ta bu adla bir kitap yoktur.

[2256] İbn Kesîr, c!-bidâye ve'n-Nihâye: 4/265
[2257] İbrahim Sûresi: 4
[2258] Fussüet Sûresi: 44
[2259] En'âm Süresi: 92
[2260] Bakara Sûresi: 75
[2261] Bakara Sûresi: 89-90
[2262] Bakara Sûresi: 101
[2263] Âli İmrân Sûresi: 70-71

Birinci Krallar Kitabının 11 nci babında: " Süleyman'ın işlerinin geri kalanı ve yaptığı herşey ve hikmeti, Süleyman'ın İşleri Kitabında yazılı değil midir?" deniyor. Süleyman'ın İşleri adında bir kitap da yoktur.
İndilere gelince bunlar, Hz. îsâ'nın sözleri değil, onun hayatı hakkında anlatılan bazı hikâyelerdir. Bugün muteber sayılan dört İncîl, Kral Konstan-tin'in emriyle toplanan İznik Konsilinde, Kralın mezhebi, üçlemeyi benimsemiş olan azınlığın oylarıyla kabul edilmiş, Konsildeki çoğunluk bunları benimsememiştir. Buna rağmen Kralın baskısıyla bu dört İncîl kabul edilip diğerleri imha edilmiştir. Vaktiyle yetmişten fazla İncil'in bulunduğu, tarihî bir gerçektir. Kralın buyruğuyla imha edilmiş olmasına rağmen yine de o İn-cillerden bazı parçalar kalmıştır.
Almanya'nın Bochum kentinde, dostum Dr. Eggeling'in evinde, 1682 tarihinde, Frankfurt'ta Christoph Wustens tarafından basılmış olan bir Mukaddes Kitâb gördüm ki bu Kitâb, bizzat Martin Luter tarafından Rumca-dan Almancaya terceme edilmiştir. Bu nüshada bazı parçalar var ki bugünkü Mukaddes Kitaplarda bu parçalar yoktur. Meselâ 1682 de basılan bu Kitâb-da Makkabâer'in üç kitabı var: (Das erste Buch der Makkabâer, das zweite Buch der Makkabâer, das dritte Buch der Makkabâer).
Halbuki 1970 te, Stutgart'ta, Wüttenbergische Bibelanstalt tarafından basılan Mukaddes Kitâbda Makkabâer'in sadece iki kitabı vardır. Üçüncü kitap çıkarılmıştır. Çünkü orada bugünkü Katolik ve Protestanların inançlarına ters düşen şeyler vardır. Bunu bizzat Dr. Eggeling'in evinde gördüm ve Eggeling bunu bana böyle izah etti.
Yine 1682 de basılan Das Buch Esra Kitabının birincisi var, ikincisi yok, üçüncü ve dördüncü kitaplar var. Yani ikinci kitap çıkarılmıştır. Yeni basılan Kitabı Mukaddeslerde ise Das Buch Esra'nın yalnız birinci kitabı var, diğer üçü hiç yoktur.
Dr. Eggeling, dördüncü kitabın ilginç olduğunu söyledi. Çünkü 1682 baskısında mevcut Esra'nın dördüncü kitabının üçüncü babının önsözünde şöyle deniyor: ...18.111. Lehret, Wie sich die Neue Apostolische Kirsche hal-ten, und Gottwohlgefallige Dienste leisten soll.
İşte bu Neue Apostolîsche Kîrsche, hırıstiyanlığa âit eski bir mezheptir. Luter bu sözü, kendi kurduğu mezhebe işaret saymış, bunun çok eski bir hırıstiyan mezhebi olduğunu fark etmemiştir. Luter'in bastığı İncil'de bu isim geçer. Fakat diğer hırıstiyanlar, bunu Luter'in mezhebi sandıkları için Esra Kitabının üçüncü ve dördüncü kısmını çıkarmışlardır.
Elimizde Hz. îsâ'ya gelen vahiyler yoktur. Hz. îsâ'nın hayâtı, yaptığı işler ve seferleri hakkında bazı kişilerin anlatışları vardır. Demek ki dünyâda iner inmez hemen yazıldığı için korunmuş olan, yalnız Kur'ân-ı Kerîm'dir.
1979 yılının Temmuz ayında Almanya'da idim. Bochum Üniversitesinde dostum Hermann Ware'nin odasmdayız. Dr. Hütteman ve Dr. Ware ile din üzerine konuşuyorduk. Ben onlara inançlarının bozuk olduğunu söyledim. Hütteman dedi ki:
— Bizde papaslar diyorlar ki: itikad, inanç işidir, tartışılmaz, akılla izah edilemez, ancak inanılır.
— Tabii dedim, Allah'ı üçe böler ve Üçü de bir sayarsanız bunu akıl ile izah etmek mümkün olmaz. Bunun üzerinde düşünen bunu kabul edemez. Onun için papaslar sizi: itikad akılla izah edilemez, sadece inanmak lâzımdır deyip uyutmuşlardır. Islâmın itikadından ahlâkına kadar herşeyini akılla izah etmek mümkündür. Islâmda akla ve gerçek ilme aykırı hiçbir şey yoktur. Bu sizin elinizdeki Kitap kimin sözleridir?
— Evet bunlar Hz. îsâ'nın sözleri değildir. Zaten bunu kimse iddia edemez.
— Hz. îsâ'nın sözleri değil, başkalarının, Hz. îsâ'nın hayatı hakkında anlattıkları hikâyelerdir. Yazarları bile belli değildir. Kendilerine nisbet edilen kişiler tarafından yazıldığı çok şüphelidir. Çünkü Hz. îsâ'nın havarileri, balıkçılıkla meşgul olan ümmî kimselerdi. Onlar böyle kitapları nasıl yazacaklar?
— Öyle mi?
— Tabii yahu! Getirin Hz. îsâ'nın kendi sözlerini veya Allah'tan aldığı sözleri, ben ona inanayım. Ama ben Peygamberimizin ağzından çıkan sözleri getiriyorum. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a geldiği gibi yazılmış, bu yazılanlar, Peyğamber'in vefatından altı ay sonra toplanıp Kitap haline getirilmiş, Hz. Osman zamanında da yeniden derlenip çoğaltılmış, bir nüsha Medine'de bırakılmış, diğerleri büyük vilâyetlere gönderilmiştir. Hz. Osman'ın Mushafını ben Taşkent'te gözlerimle gördüm. Bugün elimizdeki Kur'ân'ın, Hz. Osman'dan kalan o mushaftan farkı, sadece yazı karakteridir.
Bu sözlerimi dinleyen Dr. Ware dedi ki:
— Sizin dininiz Atom çağının dinidir, gerçek dindir. Bizim hırıstiyanhk din olamaz. Çünkü bir hükmü yok.
— Öyle ise ne duruyorsunuz, inansanıza!
— İnanacağım ama bir Türk kadını ile evlenmek istiyorum. Bir Türk kadını ile evlendiğim gün inandığımı açıklayacağım.
Almanya'nın Frankfurt kentinde yayınlanmış bulunan ve tamamen rn-rıstiyan yazarlar tarafından hazırlanan "Muslime Unsere Nachbarn (komşumuz müslümanlar)" adlı broşürde Kur'ân-ı Kerîm maddesini yazan Willi Höpfner, Kur'ân ile İncil'i karşılaştırırken şöyle diyor:
"Müslümanlara göre Kur*ân-ı Kerîm, Allah'ın, Muhammed aracılığı ile gönderdiği, değişmemiş Kİtâb'dır, Levh-i Mahfuz'daki aslına uygundur, Müslümanlar, değişmemiş kitap sözüyle îsâ'nın tebliğ ettiği kitabın değiştirilmiş olduğunu kasdederler. Bugün İndiler, İlâhî Kitabın kendisi değil, îsâ hakkındaki bazı hikâyelerden ibarettir. Bu hususta müslümanlar haklıdırlar. Gerçekten biz, tncîl'in İlâhî ash(gökteki aslı)na uygun bir nüshasına sahip

değiliz."[2264]

17- "Allah, Meryem oğlu Mesih 'tir" diyenler küfre gitmişlerdir. De ki: "Öyle ise Allah, Meryem oğlu Mesih 'i, annesini ve yeryüzünde olanların hepsini helak etmek istese, Allah'a karşı kimin elinde bir şey var?" Göklerde, yerde ve ikisinin arasında bulunan herşey O'nundur. O, dilediğini yaratır. Allah, herşeyi yapabilendir. 18- Yahudiler ve hı-nstiyanlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. Deki: "O halde niçin günâhlarınızdan ötürü{A\\ah) size azâbediyor?" Hayır, siz de O'nun yaratıklarından birer insansınız. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azâbeder. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan herşeyin mülkü Allah 'indir. Dönüş de O'nadır. 19- Ey Kitâb ehli, elçilerin arasının kesildiği, bir boşluk meydana geldiği sırada size Elçimiz geldi, size gerçekleri açıklıyor ki (yann kıyamette); "Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi" demeyesiniz. tşte size müjdeleyici ve uyarıcı geldi. Allah, herşeyi yapabilendir.

Tefsir:

17-18 nci âyetlerde Yahûdî ve hınstiyanlann, akla aykın inançlarına işaret buyuran yüce Allah, îsâ'yı tanrı kabul eden ve ondan ayrı bir Allah düşünmeyen hırıstiyanlann, bu inançlarıyle gerçeği inkâr etmiş olduklarını haber vermektedir. Çünkü Allah'ı, fânî bir insan şeklinde düşünmek tevhide ayı kırıdır.
Hınstiyanlara göre îsâ, Allah ile aynı olan Kutsal Ruh'un, insan oğlu şeklinde görünüşüdür. îsâ, Allah ve Kutsal Ruh, bir tek gerçeği belirten elemanlardır. Bu üç eleman birdir. Kutsal Ruh, insanlığı düzeltmek, ezelî günâhından kurtarmak için insan şeklinde, bir kadından doğmuş ve insanlar gibi yaşayıp onların cefalarına katlanmıştır. İnsanlık için kendisini feda ederek çarmıha gerildikten sonra göğe, bütün ruhların aslı olan Kutsal Ruh'un yanına çıkmış, O'nunla birleşmiştir. Kutsal Ruh, bütün ruhların babasıdır. îsâ da O'nunla bir olduğuna göre îsâ da bütün insanların babası olan Tanrı ile aynıdır. "Heilige Vater (Kutsal Baba)" sözleriyle Tanrı ile aynı kabul edilen îsâ kasdedilir.
Hıristiyanlar içinde Allah'a inanmadığı halde îsâ'ya inanan birçok kimse gördüm. İşte onlar, maddeden ayrı bir varlık kabul edemeyen kimselerdir. Maddî olan îsâ'yı kabul ederler ama soyut, ma'nevî bir Allah'ı kabul etmezler. Onlann îsâ hakkındaki düşünceleri Öğrenildikten sonra, Allah'a inanmadıktan halde îsâ'ya inanmaları sorunu daha iyi anlaşılır. Çünkü îsâ, madde şeklindeki Allah'tır.
Râzî şöyle diyor: " Hülüliyye'nin çoğu: ' Allah, belli bir insanın bedenine, ya da ruhuna girebilir' derler. Bu söz, hınstiyanlann inancına çok yakındır. Çünkü onlar da Kelime Uknumu(elemanı)nun, Hz. îsâ Aleyhisselâm ile birleştiğim söylüyorlar. Kelime Uknumu ya zât veya sıfattır. Eğer zât ise, Allah'ın zâtı îsâ'ya girmiş, onunla birleşmiş ve bu suretle îsâ da tanrı olmuş olur. Kelime Uknumunun sıfat olduğunu varsayarsak, sıfatın zâttan zâta geçmesi makul olmaz. İlim Uknumunun da Allah'ın zâtından îsâ'ya geçtiği düşünülürse Allah'ın zâtının ilimsiz kalmış olması gerekir. Âlim olmayan da tanrı olamayacağına göre îsâ tanrı olmuş olur. Görülüyor ki hınstiyanlar açıkça 'Allah îsâ'dır' demeseler de inançlarının özünde îsâ'nın Allah olduğu vardır."[2265]
Yüce Allah, bu inancın batıl olduğunu belirtmek için îsâ'nın ölümlü olduğuna dikkati çekiyor:" Alllah, Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve yeryüzündeki/erin hepsini helak etmek istese, Allah'a karşı kimin elinde bir şey var?" diye soruyor. Yaratılan ve ölen bir varlık nasıl Allah olabilir? Allah ölümsüzdür, kâinatın yaratıcısı ve sahibidir, O dilediğini yaratır, herşeyi yapabilir.
Daha sonra yüce Allah, kendilerini Allah'ın oğulları ve dostları sanan ve böylece kendilerini diğer insanlardan üstün sayan Yahûdî ve hınstiyanla-rın kuruntularına işaret buyuruyor. Gerçekten Yahudiler, kendilerini Allah'ın seçkin kulları tanırlar. Burada Allah'ın oğulları, O'nun seçkin kulları anlamına gelir. Yahûdîler, Allah'ın, Öteki milletleri İsrailoğullannın emri altına verdiğine; kendilerinin, dünyanın efendisi olduğuna inanırlar. Hıristiyanların papasları da her hafta radyo ve televizyonlarda Allah'a: " Heilige Vater: Kutsal Baba! " diye hitâbederler, Allah'ı kendilerinin babası sayarlar. Eğer dedikleri gibi kendileri Allah'ın çocukları ve Allah da kendilerinin babası olsaydı hiç azaba uğramamaları gerekirdi. Çünkü baba, çocuklarına azâbet-mez. Oysa Allah ile insanlar arasında insanî ölçüde baba-oğul ilişkisi yoktur. Yahûdî ve hınstiyanlar, günâhları yüzünden dünyâda ve âhirette çeşitli azâblara uğrarlar. İşte insanla Allah arasında baba-çocuk ilişkisi düşünen kimselerin inançlarının batıllığma işaretle: " Öyle ise neden günahlarınız yüzünden Allah size azâbediyor? " buyuruluyor. Kendilerinin de öteki insanlar gibi Allah'ın kulları oldukları ve sonunda yaptıklarından hesaba çekilmek üzere Allah'a dönecekleri vurgulanıyor.[2266]

19- Tevhîd hakkında bu kanıtları belirttikten sonra Cenabı Hak, Kitâb ehlini uyararak Elçisi ile gönderdiği cağırıya uymalarını bildiriyor: Peygamberler arasında bir boşluktan, peygamber göndermediğimiz bir aradan

---

[2264] Muslime-Unsere Nachbarn, Beitrâgc zum Gesprâch Über den Glauben von: Wüli Höpfner. Gerhard Jasper, Paul Löffler und UMrich Schon, Verlg Olto Lanbeck, Frankfurt am Main, s. 29-30
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/489-498.
[2265] Mefâtîhu'l-ğayb: 2/191, Tahran baskısı.
[2266] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/500-501

sonra Elçimiz Muhammed'i gönderdik ki: " Ne yapalım, bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi, bir peygamber gelip de bu inançlarımızın batıl olduğunu hatırlatsaydı biz de yola gelir, gerçeğe inanırdık! " demeyesiniz. Bize karşı bir bahaneniz kalmasın. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı geldi. Tuttuğunuz yolun yanlış olduğunu size hatırlatıyor. Artık Allah'a karşı bir özrünüz, bahaneniz kalmadı. Şimdi bu inançlarınızdan vazgeçmezseniz azabı hak edersiniz".
19 ncu âyette: "Bir fetretten sonra Elçimiz size geldi" buyuruluyor. Fetret: boşluk, peygamberin gelmediği bir ara demektir. Hz. Muhammed (s.a.v.) 571 Mîlâd tarihinde doğmuş ve kendisine 40 yaşlarında iken peygamberlik verilmiştir. Buna göre îsâ'nm doğumuyla Hz. Muhammed Aleyhisselâm'm peygamberliği arasındaki fetret 610 yıldır. Bu fetretin üçyüz küsur yıl, beş-yüz kırk yıl, altıyüz yıl, yahut dokuzyüz otuz yıl olduğunu söyleyenler de vardır. İbn Kesîr, fetretin 600 yıl olduğu görüşünü doğru buluyor.[2267]
Kudâî ve başkaları, Hz.îsâ ile Hz. Peygamber (her ikisine de selâm olsun) arasında Hâlid ibn Sinan isimli bir peygamber geldiğini nakletmişler-dir. Muhyi'd-dîn ibn Arabî de Fusûsu'l-hikem'inde bu peygamberden söz eder.[2268]
Fakat İbn Kesir, Buhâri'deki bir hadîse dayanarak Hz. îsâ ile Hz. Peygamber arasında hiçbir peygamber gelmediğini söylüyor. Hadîs şudur: "Ben, Meryem Oğlu'na insanların en yakınıyım. Çünkü benimle onun arasında bir peygamber yoktur."[2269]

20- Mûsâ, kavmine demişti ki: "Ey kavmim, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: zira (O) aranızda peygamberler var etti, sizi krallar yaptı ve size, dünyâlarda hiç kimseye vermediğini verdi." 21- "Ey kavmim, Allah'ın sizeyazfıp nasibetjdiğiKutsal Toprağa girin, arkanıza dönmeyin, yoksa kaybedersiniz!" 22- Dediler ki: "Ey Mûsâ, orada zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça biz oraya girmeyiz. Eğer çıkarlarsa o zaman oraya gireriz. " 23- (Allah 'tan) Korkanlardan, Allah 'ın nimet verdiği iki adam dedi ki: "Onların üzerine kapıdan girin, eğer kapıdan girerseniz, muhakkak ki siz galip gelirsiniz. Haydi eğer inanıyorsanız Allah 'a dayanın!** 24- Dediler ki: "Ey Mûsâ, onlar orada olduğu sürece biz oraya girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz!" 25- (Mûsâ), "Yâ Rabbi, dedi, ben kendimden ve kardeşimden başkasına mâlik değilim. Bizimle, o yoldan çıkmış toplumun arasını ayır!" 26-(AUah) buyurdu ki: "Orası onlara kırk yıl yasaklandı. O yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Sen, yoldan çıkmış o toplum için üzülme."

Tefsir:

Bu âyetlerde yüce Allah. îsraîloğullarına olan lutuflarım hatırlatmaktadır: Onların içinden peygamberler çıkarmış, kendilerini Mısır köleliğinden kurtarıp özgürlüğe kavuşturmuş, dünyâda kimseye nasibetmediği nimetleri onlara nasibetmişti. Filistin'de Arz-ı Mukaddesle girmelerini, savaştan korkmamalarını buyurmuştu. Kendilerini o zaman en güçlü düşman Fir'avn'ın elinden kurtaran Hz. Musa'nın emrine rağmen îsrailoğullan, korkaklık gösterdiler, kente girmeğe cesaret edemediler. İçlerinden iki sadık mü'min, onlara ne kadar cesaret vermeğe çalıştı ise de onlar yine Hz. Musa'ya, kendilerinden çok İri yapılı, güçlü görüp korktukları o korkunç kavim o kentte bulunduğu sürece oraya giremeyeceklerini, ancak Musa'nın , Rabbiyle birlikte gidip onlarla savaşmasını söylediler. Mûsâ da Cenabı Hak'tan özür dileyip kendisiyle kardeşinden başkasına söz geçiremediğini, kendilerini söz dinlemez insanlarla bir tutmamasını arz etti. Korkaklıkları ve söz dinlememeleri yüzünden tsrailoğullan, kırk yıl çölde dolaşmağa mahkûm oldular. Güzel kentlerde, meyvalı topraklarda yaşamaktan yoksun kaldılar.
Haklarında bir iniş sebebine rastlayamadığımız bu âyetler, hınstiyanla-nn sapıklıklarını anlatan yukarıdaki âyetlerden sonra, Yahudilerin nankörlüklerini belirtmek üzere onlarla birlikte veya onlardan hemen sonra inmiş olabilir.
Âyetlerin öğüt için özetle anlattığı olay, Tevrat'ın Sayılar kitabının 13 ve 14 ncü bablannda daha ayrıntılı olarak anlatılır. Kur'ân, olayların sadece özetini anlatmıştır. Çünkü Kur'ân'ın amacı hikâye anlatmak değil, bildikleri bir olayı hatırlatıp Yahûdîlere ders vermek; nimete nankörlük etmenin, peygambere karşı gelmenin, toplumun başına felâketler getireceğini bildirerek onları uyarmaktır. Tevrat'ta anlatılanların Özeti şudur:
" Ve Rab Musa'ya söyleyip dedi: îsrailoğullarına vermekte olduğum Kenan diyarını çaşıtlamaları için adamlar gönder. Ve onlara dedi: Bu yoldan cenuba çıkın ve dağlığa çıkın ve memleketin nasıl olduğunu ve üzerinde otu-ran kavim kuvvetli mi yoksa zayıf mı, az mı, yoksa çok mu ve üzerinde oturdukları yer iyi mi, kötü mü, ve içinde oturdukları şehirler nasıl, konaklar mı, yoksa hisarlar mı, ve toprak yağlı mı yoksa zayıf mı, onda ağaç var mı, yok mu görün ve yürekli olun ve diyarın meyvasmdan getirin.
" Gidenler Rehob'a kadar memleketi çaşıtladılar ve cenub tarafına çıktılar ve Hebron'a vardılar ve orada Anak oğullan Ahiman, Şeşay ve Talmay vardı. Ve Eşkol vadisine geldiler ve kırk gün sonra döndüler, Isrâiloğullan

[2267] Tefsir, 2/35
[2268] Fusus ve Abdullah Bosnavî'nin Tercemesi: 2 423-427.
[2269] Buhârî, Enbiyâ:4S; Müslim. Fedâil: 143. 144; lîbıı Dâ\ ûd. Suıiiıoı: 1?; İbn Hanbcl: 2 MS 4V. 46?. 4X2. 541
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/501-502

cemâatinin yanına geldiler. Ve onlara gittikleri yerin münbit, meyvalı, fakat orada oturanların güçlü olduğunu söylediler. Gidenlerden Kaleb, hemen oraya saldırmayı önerdi. Fakat kendisiyle beraber çıkanlar, o kavme karşı savaşacak güçte olmadıklarını, o toprakların verimli olmadığını söylediler.
"İsrailoğulları, ora halkıyle savaşamayacaklarını, savaştıkları takdirde öleceklerini, kadınlarının ve çocuklarının düşman elinde tutsak olacağını söyleyip ağladılar.
" Onlara kızan Rab, Musa'ya:' Ne vakte kadar bu kavim beni hor görecek ve aralarında yaptığım bütün alâmetlere rağmen ne vakte kadar bana iman etmeyecekler? ' dedi. Onları veba ile vuracağını, mirastan mahrum edeceğini, ancak Musa'yı ve ona bağlı olanları güçlendireceğini, ölecek olan bu kavmin zürriyetini o şehirlere hakim kılacağını buyurdu.
" Ve Musa'nın, memleketi çaşıtlamak üzre gönderdiği, geri geldiklerinde memleket hakkında kötü haberler getirip cemâati Musa'ya karşı koymağa yönelten adamlar veba ile öldüler. Yalnız Nun oğlu Yeşu ile Yefunne oğlu Kaleb sağ kaldı.
"Ve Mûsâ bu sözleri bütün îsrailoğullarma söyledi, kavim yas tuttu. Sabahleyin erken kalkıp dağın tepesine çıktılar: Rabbin dediği yere çıkacağız, çünkü suç işledik, dediler. Mûsâ onlara çıkmamalarını, zira Allah'ın, artık onların arasında olmadığını, kendilerine yardım etmeyeceğini, çıktıkları takdirde Amelekîler ve Kenanlılar tarafından öldürüleceklerini söyledi. Kendilerine güvenen kavim, dağın tepesine çıktılar fakat Rabbin Ahid Sandığı ve Mûsâ, ordugâhın ortasından ayrılmadılar. O zaman o dağda oturan Amelekîler ve Kenanlılar indiler ve Horma'ya kadar onları vurup kırdılar."[2270]
Allah sizin içinizden peygamberler var etti.": Peygamberlerin çoğu, İsrailoğulları arasından çıkmıştır. Hz. Ya'kub'un oğullan, çoğunluğun sözüne göre peygamber idi. Râzî'ye göre Musa'nın, kavminden seçip Allah ile konuşmasını dinlemek üzre Tur'a götürdüğü Yetmişler de peygamber idiler. Cenabı Allah Musa'ya, Ya'kub oğullarından peygamberler göndereceğini haber vermişti. Ayrıca Allah, onları Mısırlıların kölesi olmaktan kurtarıp özgürlüğe kavuşturmuş ve egemen yapmıştı. "Sizi krallar yaptı" cümlesindeki mülûk kelimesi, gerçek krallar anlamında değildir. Çünkü "Sizi krallar yaptı" cümlesi, bütün Israiloğullarının kral olmasını gerektirir. Eğer burada melik'tcn kasıt kral olsaydı, " " denilirdi. Burada melik, kendi başına buyruk, egemen, özgürlük içinde hareket eden kimse anlamındadır. "Allah sizi krallar yaptı" demek, Allah sizi kölelikten kurtarıp özgürlüğe kavuşturdu, bağımsızlığa kavuştunuz, egemenlik elde ettiniz demektir. İbn Abbâs, bu cümleye: " Hizmetçiye, kadına ve eve sâhiboldunuz " şeklinde mâna vermiştir. Yine tbn Abbâs'tan gelen "bir tefsire göre İsrailoğullarında karısı, hizmetçisi ve evi olan kişiye melik (kral) denirmiş. Bir adam Abdullah ibn Amr ibn el-'Âs'a:
— Biz muhacirlerin fakirlerinden değil miyiz? deyince Abdullah:
— Senin sığındığın bir karın, barındığın bir evin yok mu? diye sormuş. Adam:
— Evet, var, deyince Abdullah:
— Öyle ise sen zenginlerdensin, demiş. Adam:
— Benim hizmetçim de var, deyince Abdullah:
— O halde sen krallardansın, demiş. [2271]
Hz. Peyğamber(s.a.v.)in: "içinizden kimin can sağlığı, güvenlik, gönül huzuru olur ve bir günlük de azığı bulunursa ona dünyâlar verilmiş gibidir."[2272] dediği rivayet edilir.
.-Âlemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi." cümlesi, müfessirlere göre İsrailoğullanna, o zaman diğer milletlere verilmeyen nimetlerin verilmiş olduğunu belirtmektedir. Yüce Allah, denizi yarıp onları içinden geçirmiş, düşmanlarını helak edip bazı topraklarını onlara vermiş, taştan tatlı su fışkırtmış, üzerlerine menn ve selva indirmiş, üstlerine bulutlarla gölge yapmış, içlerinden peygamberler ve krallar yetiştirmiştir. Bu kadar nimet, o zamanda bir başka milletin elinde bulunmamıştı, tsrailoğullan, bir zaman çevrelerine hakim oldular, birçok meziyette de öteki milletlerden üstün idiler. Fakat bir zaman için üstünlük sağlamış olmaları, sürekli olarak dünyaya hakim olacakları anlamına gelmez. Tersine, söz dinlememelerinden dolayı ellerindeki nimetler alınıp lanetlere, azaplara uğratıldıkları, birçok âyette haber verilmektedir. "Biz sizi orta (yolu izleyen) bir ümmet yaptık."[2273] "Siz» insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz."[2274] âyetlerinin bildirdiği üzre Allah katında ümmetlerin en hayırlısı, İslâm ümmetidir.[2275]

24- ' 'Dediler ki: 'Ey Mûsâ, onlar orada olduğu sürece biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz!" âyeti münasebetiyle şu olay anlatılır:
Bedir günü Hz. Peygamber (s.a.v.), kendilerinden çok fazla olan düşmanla çarpışıp çarpışmama konusunda ashabiyle istişare etti. Çünkü kendileri, bir ordu ile savaşmak için değil, Ebû Süfyân yönetimindeki ticaret kervanını vurmak için yola çıkmışlardı. Karşılarına bin kişilik bir düşman kuvveti çıkınca, ashabının fikirlerini sormak gereğini duydu. Muhacirler, Allah Elçisinin emrinde çarpışacaklarını bildirdiler. Fakat Allah'ın Elçisi:

[2270] Sayılar, 13-14. bablann Özeti.
[2271] îbn Kesîr, Tefsîr: 2/36-37
[2272] İbn Mâce, Zühd: 9; Tİrmizî, Zühd: 34
[2273] Bakara Sûresi: 143
[2274] Âli İmran Sûresi: 110
[2275] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/503-506

"Ey müs-lümanlar, bana düşüncenizi söyleyiniz!" diyerek ensârın fikrini öğrenmek istiyordu. Çünkü çoğunluğu onlar oluşturuyordu. Sa'd ibn Mu'âz şöyle dedi:
— Ey Allah'ın Elçisi, herhalde bizi kasdediyorsun. Seni hak ile gönderen Allah'a andolsun ki bizi şu denize götürüp sen içine dalsan, biz de seninle beraber dalarız, hiçbirimiz geri kalmayız. Yarın düşmanla karşılaşmaktan çekinmeyiz. Biz ciddî çarpışan, dayanıklı savaşçılarız. İnşâallah, Allah bizden sana, seni sevindirecek şeyler gösterir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Sa'd'ın bu sözlerine sevindi. Rivayetlerden birinde ensârdan Mikdâd ibn ıAmr el-Kindî'nin:
— Ey Allâh*ın Elçisi, biz sana, İsrailoğuüarının Musa'ya dediği gibi : "Git, sen ve Rabbin beraber savaşınız, biz burada oturuyoruz " demeyiz, fakat: "Git, sen ve Rabbin beraber savaşınız, biz de sizinle birlikte savaşırız!" deriz, dediği rivayet edilir.
Mikdâd'ın bu sözü Bedir'de söylemiş olması, ihtimalden uzak görünüyor. Çünkü bu âyetler, Bedir olayından çok sonra, Hudeybiye Barışı ile Mekke'nin Fethi arasında inmiştir. Herhalde bu söz, başka bir münasebetle söylenmiştir. Nitekim Mikdâd'ın bu sözü, Hudeybiye'de söylediği de rivayet edilir:
Müşrikler, müslümanların kurban ve ibadetlerine engel olunca Allah'ın Elçisi:
— Ben kurbanımı götürüp Ka'be'de keseceğim, dedi.Mikdâd da:
— Yâ Resûlallah, vallahi biz, peygamberlerine: "Git, sen ve Rabbin beraber savaşınız, biz burada oturuyoruz" demeyiz, fakat: "Git, sen ve Rabbin beraber savaşınız, biz de sizinle birlikte savaşırız, deriz!" dedi. Bu sözü işiten öteki sahâbîler de aynı şeyi söylediler.[2276]

27- Onlara Âdem'in iki oğlunu, gerçek (bir hikâye) olarak oku: Hani her biri birer kurban sunmuşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, kabul edilene); "Seni Öldüreceğim" demişti. (Oda); "Allah, sadece (azabından) korunanlardan kabul eder" dedi. 28- "Andolsun, eğersen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni Öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım!" 29- "Ben isterim ki sen, benim günâhımı da, senin günâhım da yüklenip ateş halkından olasın! Zâlimlerin cezası budur." 30- Nefsi onu, kardeşini öldürmeğe çağırdı, (o da nefsine uyarak) onu öldürdü, ziyana uğrayanlardan oldu. 31- Derken Allah, ona, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi, (karganın yaptığını görünce): "Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim (ben)?" dedi ve pişmanlardan oldu! 32- Bundan dolayı İsrailoğullarına şöyle yazdık: "Kim bir cana kıymamış, ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları Öldürmüş gibidir. Kim de onu(n hayatını kurtarmak suretiyle) yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur. An-dolsun elçilerimiz onlara açık deliller getirdiler, ama bundan sonra da onlardan çoğu, yine yeryüzünde israf etmekte{ aşırı gitmekte)dirler.

Tefsir:

Yüce Allah, cekememezlik, kıskançlık ve haksızlığın insanı dünyada da, âhirette de nasıl kötü sonuçlara sürükleyeceğini belirtmek üzre Elçisine, Âdem'in iki oğlunun hikâyesini onlara okumasını emrediyor. "Onlara oku!" cümlesindeki "onlar" zamiri ile kim kasdedilmiştir? Hâzin, zamirin, Hz. Pey-ğamber'in kavmine, Zemahşerî ise Kitâb ehline, İbn Kesîr Yahudilere gittiğini söylüyor. Söz Yahudiler üzerinde döndüğünden zamîrin onlara gitmesi uygundur. Ancak bütün dinleyenler de bu kapsama girer.
Konu Yahudilerin tavır ve hareketleri üzerinde dolaştığına göre bu âyetlerin, Yahudilerin henüz Medine'de bulundukları sıralarda indiği anlaşılmaktadır. Fakat bunlar hakkında bir iniş sebebi zikredilmemiştir. Yüce Allah. Yahudilere, Tevrat'ta okuyup öğrendikleri bir olayı hatırlatarak zulüm ve kıskançlığın kötü sonucu hakkında onları uyarmaktadır. Çünkü Ya-hûdîler, Hz. Peyğamber(s.a.v.)i çekemiyorlardı. Çekememezliğin sonuçlarını anlatmak üzere Âdemin iki oğlunun kıssası seçilmiştir. Bu kıssanın seçilmesindeki hikmet şudur: Kıskançlık, kardeşi kardeşe öldürtecek kadar kötüdür. Âdem'in oğlu Kaabil, kardeşi Hâbü'i çekemeyerek öldürmüş, ama sonunda pişman olmuş, ziyana uğramıştır.
Yahudilerle Araplar da kökende kardeş idiler. Çünkü Yahûdîler, Hz. İbrahim'in oğlu İshâk soyundan, Kureyş Arapları da Hz. İbrahim'in diğer oğlu îsmâ'îl soyundan gelmişlerdi. İşte Kureyş ile kökende kardeş olan İsra-iloğulları, Kureyş içinden çıkan Peyğamber'i kıskanıyorlardı. Gözünü bü-rüyen hased ve kıskançlığa yenilerek kardeşinin kanına giren Kaabil, sonunda nasıl ebedî pişmanlığa ve ziyana düştü ise, kardeşleri arasından çıkan bir peygamberi çekemeyen İsrailoğullan da sonunda öyle pişmanlık içine düşeceklerdir. Kur'ânı Kerîm bu gerçeği anlatmak üzre Yahudilere, bildikleri bir olayı ayrıntıya girmeden anlatmaktadır.
Hasan Basrî ve D ah hâk'e göre burada anlatılan iki Âdem oğlundan kas-dedilen, Âdem'in iki öz oğlu değil, îsrailoğullanndan iki kişidir. Bütün insanlar Âdem soyundan geldikleri için bu iki kişi de Âdem'in oğlu olarak

[2276] Buhârî, Tefsîr: Sûre: 5; İbn Kesîr, Tefsir: 2/39
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/506-507

anılmıştır. Konu, Yahudilerin taşkınlıkları, bazı kötü huyları ve özellikle kıskançlıkları üzerinde dolaşıyor. Onların hasedlerini açıklamak için içlerinden iki kişinin öyküsü anlatılıyor. Sonunda da: Bu yüzden tsrailoğullarına, bir canı öldürenin, bütün insanları öldürmüş gibi kabul edilip cezalandırılmasının emredildiği açıklanıyor. Eğer bunlar, Âdem'in kendi Öz oğulları olsaydı, Âdem'in oğlunun yaptığı bir iş yüzünden Israiloğullarına kısas cezasının emredilmesi, uygun olmazdı.[2277]

Hasan ve Dahhâk'in bu görüşleri makul görünse de buradaki iki kişinin, Âdem'in kendi oğullan olması daha doğrudur. Çünkü Kur'ânı Kerîm, Yahudilere, bildikleri bir olayı hatırlatmaktadır. Bu olay Tevrat'ta vardır. Ve Tevrat'ta bu iki kişinin, Âdem'in oğulları oldukları belirtilmiştir. Kur'â-nı Kerîm'in, sadece özetle esasına işaret ettiği olay, Tevrat'ın Tekvin Kitabının dördüncü babında şöyle anlatılmaktadır:

"Ve Âdem, karısı Havva'yı bildi; ve gebe kalıp Kain'i doğurdu. Ve yine kardeşi Habil'i doğurdu. Ve Habil koyun çobanı oldu, fakat Kain çiftçi oldu. Ve Kain günler geçtikten sonra, toprağın semeresinden Rabbe takdime getirdi. Ve Habil, kendisi de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve Rab Habil'e ve onun takdimesine baktı; fakat Kain'e ve onun tak-dimesine bakmadı. Ve Kain çok Öfkelendi ve çehresini astı. Ve Rab Kain'e dedi: Niçin Öfkelendin? Ve niçin çehreni astın? Eğer iyi davramrsan, o yük-seltilmiyecek mi? Ve eğer iyi davranmazsan günâh kapıda pusuya yatmıştır ve onun istediği sensin; fakat sen ona üstün ol. Ve Kain, kardeşi Habil'e karşı kalktı ve onu Öldürdü.

Ve Rab Kain'e dedi: Kardeşin Hâbü nerede? Ve dedi: Bilmiyorum; kardeşimin bekçisi miyim ben? Ve dedi: Ne yaptın? Kardeşinin kanının sesi topraktan bana bağırıyor. Ve şimdi sen toprak tarafından lanet edildin, o toprak ki kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı; toprağı işlediğin zaman artık sana kuvvetini vermiyecektir; yeryüzünde kaçak ve serseri olacaksın. Ve Kain[2278] Rabbe dedi: Cezam taşınamıyacak derecede büyüktür. İşte bugün toprağın yüzü üzerinden beni kovdun; ve senin yüzünden gizli kalacağım ve yeryüzünde kaçak ve serseri olacağım. Ve vaki olacak ki her kim beni bulursa beni öldürecektir. Ve Rab ona dedi: Bunun için Kain'i her kim öldürürse ondan yedi kere öc alınacaktır. Ve Rab her kim onu bulursa kendisini vurmasın, diye Kain üzerine bir nişane koydu.

"Ve Kain Rabbın önünden çıktı ve Aden'in şarkında Nod diyarında oturdu."[2279]

Müfessirlerin beyanına göre Âdem'in, her doğumda biri erkek, biri kız olmak üzere ikiz çocuğu olurdu. Bir önce doğan erkek, bir sonra doğan kızla evlenirdi. O zaman başka insan olmadığı için bu şekilde evlenmek zorunlu idi. Nihayet Âdem'in Hâbil ve Kaabil adında iki oğlu oldu. Kaabil'in ikizi olan kız, Hâbil'in ikizinden daha güzel olduğu için Kaabil, ikizini Habil'e vermeyip onunla kendisi evlenmek istedi. Babaları, Allah'a kurban sunma-larını, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söyledi. Kurbanın kabulüne İşaret de gökten inecek bir ateşin, kurbanı yakması idi. (Israiloğullan arasında bu tür kurban sunuşlarına dair Tevrat'ta çok hikâye vardır). Sunulan kurbanlardan, Hâbil'in kurbanı kabul edilince Kaabil, ikiz kızkardeşinin Hâbil ile evlenmesine engel olmak ivin Hâbil'i öldürdü. [2280]

Taberî tefsirinde bu olay, çeşitli biçimlerde ve ayrıntılı olarak anlatılır. Bu rivayetlerin kimi Tevrat'ın anlatımına uygun, kimi aykırıdır. Bu rivayetler Tevrat'ın çeşitli nüshalarından veya Yahudilerin, dillerde dolaşan çeşitli öykülerinden alındığı için bunlar arasında farklar görülmektedir. Kardeşin, kardeşi öldürme nedeni olarak ikiz kızkardeşle evlenme olayı gösterilmiştir. Tevrat'ta da sebep budur. Fakat Kur'ânı Kerîm, kardeşle evlenmekten söz etmemiştir. İki kardeş arasındaki anlaşmazlık yüzünden birinin, ötekini öldürdüğünü söylemiştir. Kardeşiyle evlenme olayı, ilkel yasalarda zorunlu olsa da olgun şerîatlere aykırıdır. Kur'ânı Kerîm, en son ve olgun şerîate aykırı bir olayı kasden anmamıştır. Yahut da Kur'ânı Kerîm'in anlattığı olay, iki kardeş arasındaki herhangibir olaydır. Olayın nedeni, kızkardeşle evlenme değildir. Bu olayın, Tevrat'ın anlattığı olayla ilgisi yoktur. Kur'ân'ın anlattığı bu olay, Hasan Basrî ve Dahhâk'in söyledikleri gibi, Isrâiloğulları arasında geçmiş bir olaydır. Nitekim kıssaadan sonra: "İşte bundan dolayı îsrâiloğullanna: bir canı öldürmemiş, ya da yeryüzünde bozgunculuk yap-mamış bir canı öldüren kimsenin bütün insanları öldürmüş gibi olacağını; bir canı yaşatanın da, bütün insanları yaşatmış gibi olacağını yazdık!" bu-yurulmuştur.

Ben, senin, benim günahımı da, senin günâhını da yüklenmeni istiyorum.": Şimdi burada bir soru akla geliyor: "Hiçbir günahkâr, diğer günahkârın yükünü çekmez."[2281] âyetinin bildirdiği üzre, kimse kimsenin günâhını taşımaz. Kaatil, maktulün günâhını neden taşısın? İbn Abbâs, İbn Mes'üd, Hasan Basrî ve Katâde'ye göre bunun anlamı:" Beni öldürmenin günâhını ve senin işlediğin diğer günâhları yüklenerek Allah'a dönersin", demektir. "Benim işlediğim günâhları sen yüklenirsin", anlamına gelmez. Her insan kendi yaptığının cezasını çeker. Mak-tulün işlediği günâhlardan kaatil sorumlu olmaz. Kaatil, haram olan haksız öldürme günâhından ve işlediği öteki günâhlardan sorumludur.[2282] Başka bir ihtimal de şudur: Rivayete göre zâlim, kıyamette hasmını razı edecek bir şey bulamazsa, mazlumun günâhlarından alınıp zâlime yüklenir. Buna göre âyetin anlamı şu olabilir: Kıyamette beni razı edecek bir şey bulamadığın takdirde sana yüklenecek olan benim günâhımı ve senin beni öldürmenin

---

[2277] Mefâtîh: 11/204; İbn Kesîr: 2/46.
[2278] İslâm kaynaklarında bu isim Kabil olarak geçer.
[2279] Tekvin: 4/1-16
[2280] İbn Kesîr: 2/41
[2281] İsrâ Sûresi: 15
[2282] Mefâtîhu'I-ğayb: 11/207; İbn Kesîr, Tefsir: 2/44

günâhını yüklenmeni istiyorum [2283]
30 ncu âyet Kaabil'in, nefsine uyarak Hâbil'i öldürdüğünü, 31 nci âyet de dünyada ilk defa meydana gelen bu öldürme olayında kaatiI-KaabiI'in, öldürdüğü kardeşinin cesedini nasıl örteceğini düşünürken, ona kardeşini nasıl gömeceğini öğretmek üzere bir karganın gönderildiğini, karganın hareketinden, kardeşini nasıl gömeceğini öğrenen Kaabil'in, sonunda yaptığına pişman olduğunu anlatıyor.
Rivayete göre Allah'ın gönderdiği iki karga dövüşmüş, biri diğerini öldürmüş. Gagası ve ayaklarıyle yeri eşeleyip , öldürdüğü kargayı gömmüş. Bunu gören Kabil de kardeşini toprağa gömmeği öğrenmiş.
Bu âyette ilk insanın tabiata bakarak medeniyeti yavaş yavaş öğrendiğine işaret vardır. Demek ki ilk insan, ölüyü gömmeyi bilmiyordu. Gömülmeyen ceset kokuşur, cesette canlıların yaşamasına zararlı mikroplar ürer. Onu gömmek, tabiatın ve insan sağlığının korunması bakımından önemli bir aşamadır. İşte ilk insan, çevreye bakarak ölüyü gömmeyi öğrenmiştir. Bunu öğre- nek, Allah'ın ona verdiği ibret alma yeteneğiyle olduğundan, Allah'ın na lutfudur. Karganın gelip, onun karşısında öldürdüğü bir hayvanı gömmesi, raslantı değil, insanın öğrenmesi için Allah'ın şevkiyle olmuştur.
Âdem'in iki oğlu öyküsünden hemen sonra: "İşte bundan dolayı, îsrâi-loğullarına, bir can öldürmemiş, ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış bir canı öldürenin, bütün insanları öldürmüş gibi, bir canı yaşatanın da bütün insanlaarı yaşatmış gibi sayılacağım yazdık..." âyetinin gelmesi, bu iki kişinin, Hasan Basrî ve Dahhâk'in dediği gibi Âdem'in öz oğlu değil de Is-râiloğullarından iki kişi olduğu ihtimâlini hatıra getirirse de kardeşini öldü-; .Ti, onu nasıl gömeceğini bir kargadan öğrenmiş olması, bu ihtimâli bertaraf eder. Çünkü Ya'kub evlâdı olan Isrâiloğullarından olan insanların, ölünün nasıl gömüleceğini bilmemeleri mümkün değildir. Ancak ilk insan ölüyü gömk-meyi henüz öğrenmemiş olması makul, fakat insanlık tarihinin çok ilerlemiş zamanında gelmiş olan kavmin ölü gömmeyi bilmemesi makul değildir. Bu bakımdan burada anlatılanların Âdem'in oğlu alması akla ve siyaka daha uygundur.
Neden bir insanı öldürmek, bütün insanları öldürmek sayılmıştır? Çünkü bir insan, türünü temsil eder. Bir insanın haksız yere Öldürülmesi, toplumda öldürme olaylarının yayılmasına, sonunda bütün insanların birbirine düşmesine, haksızlıkların ve düşmanlıkların çoğalmasına, toplum düzeninin bozulmasına yol açar. Birinin hayatını koruyup kurtarmak da toplumda can güvenliğini sağlar. Toplumu gönül huzuru ile yaşatır. Yüce Allah, bir ferdin hayatını, bir toplumun hayatı kadar değerli görmüş, fertlerin hayatlarına saygının, toplumun hayatı, güvenlik ve mutluluğu ve toplumda cinayetleri önlemek için kısasın gerekliliğini anlatmak istemiştir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "İki müslüman birbirine kılıç çekip saldırırsa öldüren de, öldürülen de ateştedir. Dediler ki;
— Yâ Resûlallah, öldüren ateşte ama, öldürülen niçin ateşte oluyor? Buyurdu ki:
— Çünkü o da arkadaşını öldürmek istiyordu. "[2284]

33- Allah ve Elçisiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmağa çalışanların cezası: (ya) öldürülmeleri, ya asılmaları, ya etlerinin, ayaklarının çapraz kesilmesi veya (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyâda çekecekten rezilliktirt âhırette ise onlara büyük azâb vardır.
34- Ancak sizin onları (yenip) ele geçirmenizden önce tevbe edenler olursa bilin ki Allah, bağışlayan, esirgeyendir.

Tefsir:

33-34 ncü âyetlerin iniş sebebi hakkında anlatılanların özeti şudur:
Akl ya da Bahreyn'de bulunan 'Ureyne'den bir topluluk Medine'ye gelmiş. Peygamber (s.a.v.), hastalıktan karınları şişmiş, renkleri uçmuş bu insanlara sadaka develeri vermiş, develerin yanına çoban da katmış. Develeri sağıp sütlerini içen bu adamlar, sağlıklarına kavuşunca çobanı öldürmüşler, develeri de sürüp götürmüşler. Allah'ın Elçisi de arkalarından adam gönderip bunları yakalatmış; ellerini, ayaklarını keserek öldürtmüş. Bu rivayete göre bu adamlar, çobanın gözlerini oyduklarından, Allah'ın Elçisi de bunların ellerini, ayaklarını kestirmiş, gözlerini oydurmuş ve Öylece bırakmış, Ölmüşler.
Âyetlerin sözgeliminden anlaşıldığına göre bu âyetler, henüz yahudîlerin Medine'de toplu bulundukları sırada inmiştir. Çünkü onların istikballerine işaret çimektedir. Nitekim bu âyetlerin, kasden insan öldüren, fesâd çıkaran Yahudiler hakkında indiği de rivayet edilir.[2285]
Yahudiler, Allah'ın Resulüne çeşitli şekillerle hiyanet etmişler, onunla yaptıkları ittifakı bozarak müslümanların düşmanlariyle birleşip müslümanları imha etmeğe çalışmışlar, müşrikleri, Allah'ın Resulüne ve müslümanlara karşı kışkırtarak Hendek Vak'asınm çıkmasına, müslümanların bir ay kadar kuşatılmasına sebeb olmuş, daha önce kendi peygamberlerine yaptıkları kötülüklerden daha fazlasını Hz. Peyğamber'e yapmaya kalkmışlardır.

[2283] Mefâtîh: 11/207
[2284] Buhârî, îmân: 22; Diyât: 2, Kasâme: 2; Müslim, Kasâme, 33, Fiten: 14, 15; Ebû Dâvûd, Fiten:5; Nesâı, Tahrim:29, Kasâme, 7; İbn Mâce, Filen: 11; tbn Hanbel, Musned: 4/401, 418. 5/43, 47, 48
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/508-513.
[2285] İbn Kesir, Tefsir: 2/48

İşte yüce Allah1, yukarıdan beri yahudîlere, kendi kitaplarında okudukları olaylardan misaller vererek zulmün, çekememezliğin, hasedin kötülüğünü hatırlattıktan sonra Allah'ın Resulüne karşı gelen, onunla savaşan, yeryüzünde fesad çıkaran kimselerin öldürüleceğini, asılacağını, ya da sürüleceğini ihtar etmektedir. Allah ve Resulü ile savaşanların, yeryüzünde bozgunculuk yapanların akıbeti budur. Bu bir İhtardır, ileride vukubulacak bir cezaya işarettir. Nitekim Allah'ın Resulüne sui kasd hazırlayan Nadîr Oğullan, yurtlarından sürülmüş; Ahzâb Savaşında müslümanlara hiyanei eden Kurayza Oğullarının savaşan erkekleri öldürülmüş, kadınları ve çocukları esir edilip satılmıştır.

Âyette muzârî', (geniş zaman) kipi kullanılmıştır: "

Bunun mota mot anlamı şöyledir:

"Onlar ki Allah ve Elçisiyle savaşırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşle onların cezası ..... dır."

Bu ifâde, sözü edilen kişilerin eylemlerinin olup bittiğini değil, sürdüğünü gösterir. Yani bu kişiler çobanı öldürüp develeri götürmekle iş bitmiş, geride kalmış değildir. Allah ve Elçisiyle savaşlarını; yeryüzünde bozgunculuklarını devam ettirmektedirler. Demek ki âyetin kasdı, develeri götürmüş olan yoksul Urcyncli-1er, ya da Ukl'lüler, ya da Fezârelilcr değildir. Çünkü onların eylemi bir defa olup bilmiş, artık geride kalmıştır. Zaten öyle cılız ve yoksul birkaç kişinin, sarsılmaz, orduya sahip güçlü bir devlete karşı savaşa girmesi ve bunu da sürdürmesi söz konusu olamaz.

Eğer âyet, o yoksul kişileri kasdetmiş olsaydı, yüklemlerin mâzî kipinde ol-ıiium tierckirdi. Yani:

: Onlar ki A ilah ve E/çisiy/e savaştılar ve yeryüzünde bozgunculuk yaptılar, işte onların cezası.....dır."

Nitekim İbn Abbâs, bu âyetin, Peygamber'le yapmış oldukları anlaşmalarını bozan Kitap Ehli hakkında, yahut müslümanlara saldıran müşrikler hakkında indiğini söylemiştir.

Bu Ureynclilcrin, Allah ve Elçisine karşı terör yaptıklarını varsayalım. Âyette sayılan ceza, sadece Allah ve Elçisine karşı savaşmanın değil, bu savaşla birlikte bozgunculuk yapmanın cezasıdır. Çünkü yüklemler birbirine (ve) edâtıyla bağlanmıştır. Şayet (ev) edâtıyla bağlanmış olsaydı, bu eylemlerden herhangi birini yapana, bu cezalardan biri verilirdi. Ama öyle değil, yüklemler (ve) İle bağlandığından, her iki eylemi birlikte yapana, yani hem Allah ve Elçisİyle savaşıp, hem de yeryüzünde bozgunculuk yapana bu cezalardan biri uygulanır.

Şimdi bu Ureyneli sığınmacıların yaptığı eylem nedir? Allah ve Elçisİyle savaşmak değil. Develeri götürmek. Herhalde buna engel olan çobanı öldürmek. Eğer çobanı Öldürmüşlerse, bunun için kısas yapılır, yani öldüren kişi Öldürülür. Ama bu cinayetin sübûtu şahitlerin şehadetiyle vukubulur. Bu adamların çobanı öldürdüğünü kim görmüş? Herhalde kendileri gelip de böyle yaptıklarını söylemediler. O zaman en ufak bir kuşku ile kısas cezası düşer. Bu, İslâm hukukunun bir kuralıdır.

Develeri götürmek ise bir hırsızlık sayılır. Ama develer kapalı yerden çalınır-sa el kesme cezası uygulanır, el ve ayak kesme cezası değil. Bu olayda develer, açıktan götürüldüğüne göre buna el kesme cezası da uygulanmaz. Daha hafif ceza verilir.

Demek ki bu olay, âyette anılan eylemlere uymamaktadır. Tutalım ki âyet, bu olaya işaret etmektedir. Bu kez bunlara, âyette sayılan cezaların hepsi veya İkisi değil, sadece biri uygulanır. Çünkü âyete göre bunlara, ya ölüm cezası verilir, ya el ayak kesme cezası veya sürgün.

Genellikle cezaların en hafifini uygulama, bir prensiptir. O halde Peygamber, bunlara sürgün cezası uygulayacağı yerde ne diya âyette zikredilmeyen cezayı uygulanın? Çünkü rivayetten anlaşıldığına göre Peygamber, hâşâ, bunların el ve ayaklarını çapraz kestirmiş, gözlerini de oydurmuş, sonra bunları Güneşin iyice yakıp kavurduğu Harre bölgesine götürüp ölüme terk etmiş. Sıcaktan kavrulan, ızdıraptan kıvranan bu adamlar, susuzluktan ve açlıktan dolayı taşları kejnire kemire, acılar içinde ölüp gitmişler.

Bunu değil âlemlere rahmet olarak gönderilmiş Peygamber, gönlünde en ufak bir şefkat ve merhamet duygusu olan bir İnsan dahi yapmaz. Ayrıca âyette göz oyma cezası yoktur. Peygamber, âyette olmayan bir cezayı nasıl uygular?

Bu rivayetin ne yolla geldiğini araştırdım. Rivayetin hemen bütün varyantları Enes'e dayandırılmıştır. Ebûhüreyre'ye dayanan rivayet de var ama bunlar garip ve zayıftır.

Şimdi bu kadar önemli bir olayı, o zaman sadece 15 yaşlarında olan Enes ile, henüz Medine'de bulunmayan, müslüman dahi olmamış Ebûhüreyre mi bildi? Başka bilen yok mudur? Çünkü Ebûhüreyre'nin tslâmı, Hayber'den sonra olmuştur. Oysa bu âyetin içinde bulunduğu Mâide Sûresi, Yahudilerin, henüz Medine'de büyük bir güç oldukları sırada, 4. H. yılı civarında inmiştir. Ebûhüreyre'nin müslümanlığı ise 7. H. yıldadır.

Olayın Enes'ten anlatımı da çok farklıdır. Kimi rivayete göre bu kişiler Ureynelidir.[2286]

Kimi rivayete göre bunlar U ki'den sekiz kişidir.[2287]

Kimi rivayete göre bunlar UcI'den sekiz kişidir.[2288]

Kimine göre bunlar Ukl ve Ureyne'dendir.[2289]

Kimine göre bunlar Ukl veya Ureyne'dendir.[2290]

[2286] Buhârî, Zekât, 68; Nesâî, Taharet, Zikru Ihtilâfi'n-nâkılîn; Tirmizî, Taharet, b. 5, H. 72.

[2287] Müslim, Kasam e: b. 2, h. 10.

[2288] Buhârî, Diyât: 22.

[2289] Buhari, Mağazi, 36; Müslim, Kasâme, 2, h, 12.

[2290] Buh. Muharibin: 3; Müslim, Kasâme: b. 2, h. II; Ebû Dâvûd, Hudûd: 3; Nesâî, Taharet, İhtilâfu'n-Nâkılîn, 7/87-90.

Kimine göre bunlar Becîle'den dört kişidir.[2291]
Rivayeti yazan Nesâ'î, bunun mürsel olduğunu, aslında bunu Saîd ibn el-Müseyyib'in naklettiğini söylüyor [2292]
Bu olayın, şiddet yanlısı, işkence ile insanları sindirmeğe çalışan zâlim yöneticiler tarafından uydurtulduğunda kuşku yoktur. Nitekim rivayetin kendisine nisbet edildiği Enes'in, bunu Emevî hükümdarı Abdu'l-Melik'e anlattığı ve sonra da bunu anlattığına son derece pişman olduğu ifade edilir. Yine İbn. Kesir'in ifadesine göre tarihte benzeri az görülen zâlimlerden, Emevî vâlîsi Haccac, minbere çıkıp halka bu olayı anlatarak göz dağı verir ve "Resûlullâh da bunları yapmıştır" diyerek kendi işkencelerine bu rivayeti delil gösterdi.[2293]
Rivayetin yalanhğı şuradan belli ki, Peygamberin, kendisine gelen bu zavallı, yoksul insanlara deve sütü ve sidiği içmelerini emrettiği söylenir. Deve sütü içirmesi fyi ama, kendisine gelen ilk âyetlerden itibaren: "Elbisem temizle?" (Müddessir: 4) diye kendisine temizliğin cmrcdİldiğİ Hz. Muhammcd, pis şeylerden nefret ederdi. Sidiğin elbiseye sıçramasından dahi son derece sakınılmasın] emreden Peygamber, hiç sidik içmeyi emreder mi? Bu makul mudur?
Kitapları dolduran, Kur'ân'a ters, Peygamber'in tabiatına aykırı bu tür rivayetler, Peygamberden sonraki asırlarda egemen olmuş kişilerin düşünce yapısını yansıtmaktadır.
Kur'ân, Peygamber'i, batıl gelenekleri, hurafe zincirlerini kırıp atan bir elçi olarak nitelendirirken, bu tür rivayetler, onu sidikle tedavi yolunu uygulayacak kadar bir taklidci göstermektedir. Hâşâ, onun ahlâk ve tabiatı buna müsait değildir. Kur'ân onu gelenekleri yıkan büyük bir devrimci olarak niteliyor:
"Onlar, yanlarında bulunan Tevrat ve İncil'de (geleceği) yazılı olan Ümmt Peygamber'e uyarlar. O Ümmt Peygamber, onlara iyiliği emreden onları kötülükten meneder, güzel şeyleri onlara helâl kılar, pis şeyleri onlara yasaklar. Üzerlerindeki ağırlıkları ve sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar!.." (A'râf: 157).
Şimdi güzel, temiz şeyleri insanlara helâl, pis şeyleri de haram kılan Peygamber, sidik içmeyi emreder mi? Kendi koyduğu kurallara göre sidik pistir, ne-cistir, elbiseye bulaşsa namaza engeldir. Kendisine elbisesini temizlemesi emredilmiştir. Elbiseye bulaşmasına müsâade edilmeyen pisliğin, nasıl olur da içilmesi tavsiye edilir? Bu yalanlara bakıp da Peyğamber'e dil uzatmak, insanın vicdanını t üretmelidir. Bu rivayetin baş tarafı böylece Kur'ân'a terstir.
Gelelim işkence ile öldürme mes'eİesine. Rivayetin son tarafında anlatılan işkence ile öldürme olayı da yalandır. Çünkü bu, Kur'ân'ın tanımladığı Peygamber ahlâkına aykırıdır. Şimdi Kur'ân'ın anlatımına göre Peygamberimizin ahlâkını öğrenelim:
"Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi öyleyse onları affet, onların hatâlarının bağışlanmasını dile. İşinde onlara danış!" (Âl-i Imrân: 159)
"Andolsun, içinizden size öyle bir Elçi geldi ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir. Size düşkün, mü'min/ere şefkatli, merhametlidir!" (Tevbe: 128).
"Muhakkak ki Sen, büyük bir ahlâk üzerindesin!" (Kalem: 4)
Şimdi merhametli, kabalıktan uzak, zarîf, yüksek ahlâk sahibi Peygamber, birkaç deveyi götürdüler diye bu zavallı insanların ellerini ve ayaklarını kestirir, gözlerini oydurtur ve öylece Ölüme terk eder mi? Böyle bir insan nasıl merhametli, yüksek ahlâk sahibi olarak nitelenir?
Vallahi, o kaba, katı yürekli değildir. Merhametliydi. Hanımlarına bir fiske vurmamıştı. Hizmetçisi Enes, kendisine on yıl hizmet ettiğini, onun bir dünyâ işi yüzünden kimseyi azarlamadığını, "Niçin şöyle yaptın" demediğini anlatmıştır.
Mekke'yi fethettiği zaman, amcasını öldürtmüş olan Hind'i, Vahşî'yi ve kendisinin can düşmanları olan Mekke liderlerini affetmişti. Acaba birkaç deve, amcası Hamza'dan daha mı kıymetliydi ki amcasının katillerini affediyor da, birkaç deve götürmüş olan, sonra elbette yalvarıp af dileyen zavallıları affetmiyor ve öyle feci bir biçimde öldürtüyor?
Bu tür rivayetler, şiddetten zevk alan sadist insanların uydurmasıdır. Kurân'ın lammladığı o ümmî, zarîf, yüksek ahlâk, şefkat ve merhamet sahibi Peygamber, bu tür yalanlardan beridir.
Âyetlerin sözgeliminden anlaşıldığına göre bu âyetler, henüz yahudîlerin Medine'de toplu bulundukları sırada inmiştir. Çünkü onların istikballerine işaret etmektedir. Âyetlerden çıkarılan hükme gelince:
1) Allah'a ve Resulüne karşı savaşan, müslümanlardan da olabilir, müs-lüman tebaasında bulunan gayri müslimlerden de olabilir. Hırsızlık, eşkiya-lık, kabadayılık yapan, şehirde ya da kırda yol kesip insanları korkutan, gerek müslüman, gerek hırıstiyan, âyetin saydığı sıfatları taşır. Müslümanların huzurunu bozan, asayişi selbeden şerli kimseler, âyetin belirttiği şekilde cezalandırılır.
2) Müfessir ve fakîhlerin bir kısmına göre âyetteki tahyîr için, bir kısmına göre de beyân içindir. tahyîr için olursa, bu suçlan işleyen kimseye, âyetin belirttiği cezalardan biri verilir. Yani devlet başkanı isterse adamın öldürülmesine, isterse asılmasına, isterse ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesine, isterse sürgün edilmesine karar verebilir. Fakat beyan için olursa suçun ağırlık durumuna göre bu cezalardan biri uygulanır. Yani yalnız adam öldürmüş olan Öldürülür; hem adam öldürmüş, hem de mal gasbetmiş olan kimsenin elleri ve ayaklan

[2291] Ibn Kesîr, Tefsîr: 2/49.
[2292] Sünen: 1/131
[2293] İbn Kesîr: 2/49.

çapraz kesilir, sonra öldürülür ve asılır. Adam öldürmeyip sırf mal gasbetmiş olan kimsenin el ve ayağı çapraz kesilir. Yollarda halkı korkutan, fakat mal almayan kimse sürgün edilir. [2294]
Sürgün de fakihlerin çoğunluğuna göre hapis anlamınadır. Çünkü bir yerden bir yere sürmek, adamın gittiği yerde de saldırmasına, şer ve fesat çıkarmasına neden olur. Bu ise caiz değildir. Küfür diyarına sürmek de olamaz. Çünkü küfür diyarına sürmek, dininden dönmesine yol açar. Burada *"Yahut Yerden sürülmeleridir,"*in mânası, yerin tamamından sürülmeleri demektir ki bu da ancak hapisle olur. Tutuklu, dünyânın lezzetlerinden yararlanamadığı, sevdiklerini göremediği için dünyâdan sürülmüş gibidir. İşte insanların mallarını gasbeden kimse, hapsedilerek dünya lezzetlerinden sürülmüş, çıkarılmış olur.[2295]
"Ev"in beyân için olduğunu söyleyen Taberî, görüşünü kanıtlamak için şu hadîsi zikrediyor: "Allah 'tan başka tanrı yoktur diyen müslüman bir kişinin kanı, yalnız şu üç şeyden birini yapmakla helâl olur: Adam öldürmek, evli iken zina etmek, dininden ayrılmak, cemâati terk etmek."[2296]
Tabii bu ihtilâf, müslüman eşkıya içindir. Müslümanlara saldıran, Allah*ın dinine engel olan kâfirlerle, fitne ortadan kalkıncaya ve yalnız Allah'a tapılıncaya dek savaşmak, müslümanların görevidir. Ama saldırıdan vazgeçenlere dokunulmaz. *"Zâlimlerden başkasına düşmanlık yoktur."*[2297]
"Yahut asılmaları" kelimesinin tefsirinde tabiîlere varan görüşe göre adam önce öldürülür, sonra teşhir İçin asılır. Bazılarına göre de suçlu Önce asılır, sonra ölmesi için karnına mızrakla vurulur.
4) "Siz kendilerini yakalamazdan önce tevbe edenler hariç (onlar böyle cezalandırılmazlar. Çünkü) Allah, bağışlayan, esirgeyendir.'*ayeti kerîmesi, yakalan-rrazdan önce tevbe eden bu suçluların affedileceğini bildiriyor. Müfessirlere göre tevbe ile Allah'ın hakkı düşer, fakat kulların hakkı düşmez. Şimdi bu suçlular, eğer insan öldürmüş ve yakalanmazdan önce de tevbe etmişlerse, kan sahibi isterse kısas yaptırır, isterse kaatili affeder . Ancak bu kişilerin mutlaka öldürülmesi zorunluluğu, tevbe ile kalkar. Adam öldürmemiş, fakat mal ga s bet m iş iseler, aldıkları mal geri alınır; elleri ayakları kesilmez. Yakalandıktan sonra tevbe edenlerin durumu hakkında âyet bir şey söylemiyor. Müfessirlere göre bunlardan ceza düşmez, bunlar belirtilen cezalara çarptırılırlar. İmâm Şâfii'ye göre tevbe ile bütün ilâhî cezaların kalkması muhtemeldir. Çünkü Mâiz, recmedildiği zaman tevbe ettiğini söyledi. Fakat onun tevbesini, recmedildikten sonra Allah'ın Elçisine haber verdiler, buyurdu ki: "Bıraksaydımzya!" Bu da tevbenin, mükelleften, Allah'a âit bütün haklan düşüreceğini kanıtlar [2298]
İmam Şâfii'nin bu görüşü, herhalde âdetin ruhuna daha uygundur. Âyet, yakalandıktan sonra tevbe edenlerin durumunu, Allah Elçisinin ve buyruk sahiplerinin içtihadına bırakmıştır. Müslümanların salâh ve yararına uygun olan ne ise o yapılır.
5) "Ancak tevbe edenler hariç... "âyetindeki istisnanın kapsamı üzerinde de değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım âlimlere göre bu istisna, yalnız kâfirler hakkındadır. Çünkü bu işleri yapan kâfir, henüz yakalanmadan İslama girerse bütün suçlan düşer. Fakat bu suçları işleyen herhangibir müslüman, tevbe etmekle cezadan kurtulamaz.
Bazılarına göre de âyet, müslüman kâfir ayırımı yapmadan bütün İnsanları kapsar. Nitekim Hz. Osman ve Hz. Alî'nin hilâfetleri devrinde müs-lümanlara silâh çeken, kan döken, mal yağmalayan bazı kimseler, sonradan tevbe edip güvence istemişler, kendilerine güvence verilmiş, suçları bağışlanmıştır.
Kur'ânı Kerîm'in ibaresi geneldir, müslüman kâfir herkese yaygındır. Nitekim Hz. Ebûbekir zamanında baş gösteren irtidâd olaylarında, Hz. Ebû-bekir, tevbe edip yeniden İslama dönenleri bağışlamış, ridde esnasındaki eylemlerinden ötürü onları cezalandırmamıştır.[2299]

35- Ey inananlar, Allah 'tan korkun, O'na (yaklaşmaya) yol arayın, O'nun yolunda cihâdedin ki, kurtuluşa eresiniz. 36- O inkâr edenler var ya, eğer yeryüzünde olanların hepsi ve onun bir katı daha kendilerinin olsa da kıyamet gününün azabından kurtulmak için (bunları) fidye verseler, kendilerinden kabul edilmez. Onlar için acı bir azâb vardır. 37- Ateşten çıkmak isterler, ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azâb vardır.

Tefsir:

Yüce Allah, yukarıda Kitâb ehlinden bazı toplulukların küfrünü, ahd ve mîsâkı bozduklarını, taşkınlıklar yapıp fesat çıkardıklarını anlattıktan sonra burada da mü'minlere, felaha ermeleri için Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan korunmalarını, kendilerini Allah'a götürecek vesîle aramalarını ve Allah yolunda cihâdetmelerini emretmekte; inkâr edenlerin, yeryüzünde bulunan herşeyi fidye verseler dahi, kendilerini âhiret azabından

[2294] Mefâtîh: 11/215-216
[2295] Mefâtîh: 11/217
[2296] Buhârî. Diyât: 6; Müslim, Kasâme: 25, 26; Ebû Dâvûd, Hudûd: 1; Tirmi2î, Hudûd: 15; NesâT, Tahrfm: 5, 11, 14; Dirimi, Siyer: il; /ön Hanbel, Musned: t/61, 63, 65, 70...
[2297] Bakara Sûresi: 193.
[2298] Mefâtîhu'l-ğayb: 11/218
[2299] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/513-520.

kurtaramayacaklarını bildirmektedir. Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında bir olay zikredilmemiştir. Herhalde bunlar da öteki âyetlerin ardından inmiştir.
el- Vesîyle: vasıtadır. "O'na vâsıta arayınız" O'nu memnun edecek ibadetler ve işler yaparak rızâsına yaklaşınız, anlamınadır. Tasavvuf çevrelerinde "O'na vesile arayınız" âyetini, sizi Allah'a götürecek mürşidler arayınız şeklinde tefsîr ederler. Mürşid insana Allah'a giden yolları gösterebilir, onu Hakk'a yöneltebilir, İslâm ahlâkım temsilde örnek olabilir. Fakat Allah ile kul arasında vasıta yoktur. Âyetteki vesîle, insanı Allah'ın rızasına yaklaştıracak ibadet ve eylemlerdir.
Ayrıca vesîle, Arşa en yakın bir mertebedir. Burası Allah Elçisinin makamıdır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müezzini işittiğiniz zaman siz de onun söylediklerini söyleyiniz, sonra bana salât okuyunuz. Kim bana birsalât okursa, Allah ona on salât (rahmet) eder. Sonra da benim için vesile isteyiniz. Vesîle cennette, yalnız Allah 'm bir tek kuluna verilecek bir makamdır. O kulun ben olmasını umarım. Kim bana vesîle isterse ona şefaat edilir."[2300]
Vesilenin, cennette yalnız bir tek kulun erebileceği bir makam olduğunu bildiren benzeri hadisleri, Tirmizî, İbn Murdeveyh ve Taberânî de rivayet etmişlerdir. Buhârî'nin rivayeti de şöyledir: "Müefzinin çağırışını işittiğiniz zaman: Allahım, ey bu çağırının, başlayan na-mazm sahibi, Muhammed'e vesîle, fazilet ver; onu, kendisine söz verdiğin yüce makama ulaştır!' derse, kıyamet gününde ona şefaat edilir."[2301]

36-37 nci âyetlerde de, yeryüzündeki herşey kâfirlerin olsa da, azâbdan kurtulmak için bunları fidye verseler yine azâbdan kurtulamayacakları belirtilmektedir. Bu, Allah'ı inkâr edenlerin sürekli cehennemde kalacakları anlamına gelir. Bu konuda değişik yorumlan ileride açıklayacak ve kendi görüşümüzü belirteceğiz. Küfür ve şirk en büyük günâhtır. Herşeyin başında inanmak gelir. Küfürden dönüp Allah'a inananlar, günahkâr olsalar da cehennemde sürekli kalmazlar. Şayet günâhları, Allah'ın af ve mağfiretine uğramazsa cehenneme atılırlar, suçlarının cezasını çektikten sonra çıkarılırlar.
İbn Murdeveyh'in rivayetine göre Talk ibn Habîb şöyle demiş: "Ben şefâ'ati kabul etmezdim. Nihayet Câbir ibn Abditlâh'a rastlayınca ona, cehennem ehlinin, ebedî cehennemde kalacaklarına dair bildiğim ayetleri okudum. Câbir dedi ki:
— Ey Talk, yani sen, Allah 'm Kitabım ve Allah Elçisinin sünnetini benden iyi bildiğim mi sanıyorsun ? (azâbda ebedî kalacaklarını) okuduğun kimseler müşriklerdir. A ma ötekiler, günahkârlar, bir süre azaba uğratılır, sonra ondan çıkarılırlar.
Sonra Câbir, ellerini kulaklarına götürdü:'Eğer ben Allah'ın Elçi-sifs.a. v.)in : "(Günahkârlar) ateşe girdikten sonra çıkarlar" dediğini işitme-diysem, bunlar sağır olsun! Biz de senin okuduğun âyetleri okuduk.' dedi."[2302]
Şunu da belirtmek lazımdır ki bu tür âhâd haberlerinin, özellikle Kütüb-i Sitte'de yer almayan bu İbn Murdeveyh rivayetinin, Emevîlerin sonu ile Abbasîler devrinin ilk sıralarında şefaat konusunda mu'tezile ile ehli sünnet arasında çıkan tartışmalar sonucunda üretilip Peyğamber'in sahâbîlerinin ağzına konulduğu aşikârdır. Bunlar, itikada mesned olacak güçte haberler olmadığı için bunlar üzerine itikad kurulamaz. Bu konuda esas olan herşeyden önce Kur'ân, sonra ona ters düşmeyen, onu açıklayan, metin ve senedinde kuşku olmayan sağlam hadîslerdir.[2303]

38- Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah '-tan bir ceza olarak ellerini kesin! Allah, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 39- Kim yaptığı haksızlıktan sonra tevbe eder, uslanırsa kuşkusuz Allah, onun tevbesini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayan, acıyandır. 40-Göklerin ve yerin mülkünün Allah'a âidolduğunu bilmedin mi? (O), dilediğine azâbeder, dilediğini bağışlar. Allah herşeye kadirdir!

Tefsir:

38-40 ncı âyetlerin iniş sebebi hakkında bir olay anılmamıştır. Yalnız İbn Kesîr ve Hâzin şu olayı anlatırlar: Bir kadın mücevher çalmıştı. Malı çalınmış olanlar, Allah'ın Elçisine gelip bu kadının, kendilerinin mücevherlerini çaldığını söylediler. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Sağ elini kesiniz!" dedi. Eli kesilen kadın: "Benim tevbem makbul değil mi?" diye sordu. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Sen, bugün annenden doğduğun gibi günâhından temizlendin. " dedi. Yüce Allah: "Kim yaptığı haksızlıktan sonra tevbe eder, uslanırsa kuşkusuz Allah, onun tevbesini kabul eder. Çünkü Allaht bağışlayan, merhamet edendir." mealindeki 39 ncu âyeti indirdi.
Buhârî ve Müslim'in rivayetlerine göre eli kesilen bu kadın, Mahzum Oğullan kabilesindendir. Hz. Âişe şöyle diyor: "Allah'ın Elçisi zamanında, Mekke'nin Fethi sırasında hırsızlık eden bir kadına uygulanacak hüküm, Ku-

[2300] Buhârî, Ezan: 7, 8; MüsUm, Salât: 10, 11; Tirmizî, Salât: 40; Menâkıb, 1; Ebû Dâvûd, Salât: 36; Nesâ'î, Ezan: 33, 35-37; İbn Mâce, Ezan: 4; Muvatta', Nida: 2; Dârimî, Salât: 10; İbn Hanbel, Musned: 1/120, 2/168,...
[2301] Buhârî, Ezan: 8, Kur'ân: 17, 81; Tirmizî, Salât: 43; Nesâ'î, Ezan: 38
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/520-521.
[2302] İbn Kesîr: 2/54
[2303] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/521-522.

reyşin ağırına gitti. 'Acaba kim, Allah'ın Elçisinden, bunun affedilmesini rica edebilir?' dediler.' Buna Allah'ın Elçisinin sevdiği, Üsâme ibn Zeyd'-den başkası cesaret edemez' dediler. Üsâme ibn Zeyd, kadın hakkında Allah'ın Elçisi ile konuştu. Allah Elçisinin rengi değişti:
— Sen, yüce Allah'ın cezalarından birini kaldırmak için şefâ 'at mi ediyorsun? dedi.
Üsâme:
— Ey Allah'ın Elçisi, benim için Allah'tan mağfiret dile, dedi.
Yatsı olunca Allah'ın Elçisi kalktı, bir konuşma yaptı, Allah'a hamd-ü senadan sonra dedi ki: "Sizden öncekilerin helak olmasına sebep, şerefli biri çaldığı zaman onu bırakmaları, zayıf biri çaldığı zaman onu cezalandırmaları olmuştur. Nefsimi elinde bulunduran Allah'a andolsun ki Muhammed'in kızı Fâtıma da çalsa, elbette elini keserim!" Sonra emir verdi, hırsızlık eden kadının eli kesildi. Âişe der ki: "O kadının tevbesi güzel oldu, evlendi. Bana gelir, giderdi. Ben onun dileğini Allah'ın Resulüne iletirdim."[2304]
Burada anlatılan olay, âyetin iniş sebebi değildir. Allah Elçisinin adaletine, Allah'ın hükümlerini herkese eşit biçimde uyguladığına kanıt olarak anlatılan bir misaldir. Âyetin, daha önceki âyetlerle ilişkisi vardır. Yukarıda Allah ve Elçisinin emirlerine karşı çıkan, müslümanlara kılıç çekip yol kesen, mal yağmalayan eşkıyanın cezası anlatılmıştı. Burada da âdî hırsızın cezası anlatılmaktadır.
Hırsızlığı tamamen önlemek için hırsızın elinin kesilmesi emrediliyor. Hırsızlık bir ahlâk hastalığıdır. Buna bir kez alışanlar, öyle üç beş ay hapis yatmakla uslanmazlar. Toplumu bu dertten kurtarmak için Kur'ânı Kerîm, eskiden beri Arapların uygulamakta oldukları ağır cezanın uygulanmasını emretmiştir. Ancak 39 ncu âyetten anlıyoruz ki bu işten tamamen vazgeçip dönenlere bu ağır ceza uygulanmayabilir. Nitekim müslümanlarla savaşan eşkıya da tevbe edince öldürülmez, bağışlanırdı. Burada ise hırsızlıktan tev-be edenin de Allah tarafından bağışlanacağı bildirilmektedir. Allah'ın bağışladığını kulların da bağışlaması gerekir.
İbn Mes'ûd, âyeti: "Hırsız erkeklerin ve hırsız kadınların sağ ellerim kesin. "[2305] şeklinde okumuştur, fakat bu okuma şâz'dır. Bütün âlimlere göre hırsızın sağ eli kesilir. Çürikü câhiliyye devrinde de böyle yapılırdı. îslâm, câhiliyye devrinde uygulanan bazı cezaları kabul etmiş, fakat başka şartlar da getirmiştir. Kasâme, diyet, kırâd[2306] hükümleri de câhiliyye devrinde uygulanıp lslâmda da kabul edilmiş bulunan hükümlerdendir. Câhiliyye devrinde ilk el kesme cezasını, Kureyş kabilesi uygulamış; Huzâ'a kolundan Muleyh ibn Amr oğullarının mevlâsı olup Ka'be'nin hazinesini soyan Duveyk'in elini kesmiştir.[2307]
Âyetten çıkarılan hükümler şöyle özetlenebilir:
1) Hırsızlık cezası, ancak akıllı, erginlik çağına ermiş ve hırsızlığın haram olduğunu bilen kişiye uygulanır. Henüz yeni müslüman olmuş, hırsızlığın haram olduğunu bilmeyen kimsenin eli kesilmez.[2308]
2) tbn Abbâs, İbn Zübeyr ve Hasan Basrî'ye göre çalınan şeyin miktarı önemli olmadığı gibi, kapalı veya açık yerden çalınması da Önemli değildir. Ne miktar olursa olsun ve nereden çalınırsa çalınsın, hırsızın eli kesilir. Dâvûd-i Zahirî ve haricîler de bu görüştedirler.
3) Fakat âlimlerin çoğunluğu, hırsızın elinin kesilmesi için kapalı veya beklenen,korunan bir yerden çalması ve çalınan malın belli bir değerde olması gerekir. Çalman malın değeri, mezheplere göre değişir. Bu değişme, bu konuda rivayet edilen hadîslerin ihtilâfından ileri gelmektedir. Mâlik ibn Enes'e göre nisâb (değer), basılmış üç halis dirhemdir. Üç dirhem, yahut bu değerde, ya da bunun üstünde bir şey çalanın eli kesilir. Çünkü Hz. Muham-med (s.a.v.), üç dirhem değerindeki micenn (kalkan) için el kesmiştir. Ebû Hüreyre'den gelen rivayete göre ancak beş dirhem değerindeki şey için el kesilir, Hz. Ebûbekir'in, beş dirhem değerindeki micenn için el kestiği rivayet edilir.
Şâfiîlere göre nisâb, dînârın dörtte biri, ya da bu değerde bir şeydir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): "Hırsızın eli, dörtte bir dînâr veya daha fazlası için kesilir."[2309] "Hırsızın eli, ancak dînârın dörtte biri veya daha fazla bir şey için kesilir, bundan azı için kesilmez."[2310] buyurmuştur.
Bunlara göre üç dirhem değerindeki micenn için Hz. Peygamber'in el kesmesi, "ancak dörtte bir dînâr için el kesilebilir" hükmüne aykırı değildir. Çünkü o zaman dînâr, oniki dirheme eşit idi. Üç dirhem, dörtte bir dînâr eder.
tbn Hanbel ve bazı âlimlere göre dörtte bir dînâr da, üç dirhem de meredd-i şerVdir. Bunlardan birini veya bu değerde bir şeyi çalanın eli kesilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): "Micenn değerinden daha az bir şey için hırsızın eli kesilmez-"[2311] buyurmuştur. Üç dirhem, beş dirhem, üçte bir dînâr» dörtte bir dînâr için Hz. Peygamber'in el kestiğine dair çeşitli hadîsler, Nesâî'nin Sünen'inde zikredilir. [2312]

[2304] Buhârî, Enbiyâ: 54, Meğâzî: 35, Hudûd: 11; Müslim, Hudûd: 9; Ebû Dâvûd, Hudûd: 4; Tİrmizî, Hudûd: 6; Nesâ'î, SârİK: 6; İbn Mâce, Hudûd: 6; Dârimî
[2305] Hudûd: 5
[2306] Kırâd: Hicaz dilinde mudârebe anlamınadır. Mudârebe, kâr ortaklığı kaydıyla birine mal verip o malı çalıştırmaktır. (Lisânu'l-'Arab: 3/60)
[2307] İbn Kesîr, Tefsir: 2/56
[2308] Hâzin: 2/48
[2309] Buhari, Hudûd: 13; Müslim, Hudûd: 2; Ebû Dâvûd, Hudûd: 12; Nesâ'İ, Sârik: 9, 10; İbn Hanbel, Müsned: 2/36, 41
[2310] Müslim, Hudûd: 2-SfNesâ't, Sârik: 10; tbn Mâce, Hudûd: 22; Îbn Hanbel, Musned: 6/104
[2311] Nesâi Sârik: 9, 10.
[2312] Nesâ'î, Sârik, zikru'l-ihtilâfi alâ'z-Zuhrî.

Ebû Hanîfe ve ashabına ve Süfyân-ı Sevrî'ye göre nisâb, sikkeli, halis on dirhemdir. Çünkü Hz. Peygamber devrinde on dirhem değerindeki bir şey için el kesilmişti. îbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Hz. Peygamber devrinde micennin değeri on dirhem idi. Peygamber (s.a.v.) bir micenn değerinden daha az bir şey için el kesilmeyeceğini buyurmuştur. Micennin değeri konusunda Îbn Abbâs ve tbn Amr arasında görüş ayrılığı vardır. İhtilâf edilen şeyden, çok olanı kabul etmek daha uygundur. Çünkü cezalar, şüphe ile düşer.

4) Ancak ev, çadır gibi insanların oturduğu, mallarını koruduğu kapalı yerden mal çalanın eli kesilir. Bu yerin kapısının açık veya kapalı olması önemli değildir. Etrafı duvarla, telle, çitle çevrilmiş yer de muhrez (kapalı, korunan) yerdir. Muhrez yerde olmayan, başında kimsenin de bulunmadığı bir malı çalmak, el kesmeyi gerektiren bir suç değildir. Çünkü açık yerde bulunan mal, terk edilmiş, kamu malı sanılabilir. Oradan alan, bunu, kamuya âit sanıp almış olabilir. Bundan dolayı eli kesilmez. Bekçisiz bahçeden mey-va çalan, ya da yazıda çobansız hayvan çalanın veya köy kentin dışında tek olan kır evinden eşya çalanın elî kesilmez.[2313]

5) El kesmek için hırsızın, çaldığı malda hissesi olmamak gerekir. Meselâ çocuk, kendi malının da bulunduğu düşüncesiyle babasının malını çalar, ya da baba, evlâdının, yahut ortak ortağının malını çalarsa eli kesilmez.[2314] Hâzin, senedini zikretmediği bu görüşünü, herhalde: "Şüphelerle hadleri defediniz."[2315] hadîsine dayandırmaktadır. Yahut bu çalma, gerçek hırsızlık sayılmaz.

6) Bilginlerin çoğuna göre bahçeden meyva yiyenin eli kesilmez. Hz. Pey-ğamber(s.a.v.)e ağaçtaki meyvadan soruldu, buyurdu ki: "ihtiyacı olan, eteğine doldurup götürmemek şartıyle ağaçtaki meyvadan yerse bir şey gerekmez. A ma bir miktar götürürse götürdüğünün iki katım öder, ceza da gerekir. Fakat cerînftoplanmış hurma kurutma yerinjdekini çalarsa, çaldığı meyva, kalkan değerinde ise eli kesilir. Bundan azını çalan, iki katını öder, bir de ukubet verilir (dövülür, hakaret edilir)." [2316]

"Ağaçtaki meyvadan yiyenin eli kesilmez. Cerîn içinde{kinden çalınmış) ise (çalınan) şey, micenn parası değerinde ise (el) kesilir. Dağdaki şeyi çalmaktan ötürü el kesilmez. Mer'adan{korudsLn)çalarsa (çalınan şey), micenn değerinde ise el kesilir."[2317]

Birinci hadîste geçen 'ukubet, ta'zîr olarak açıklanır. Bir daha çalmaması için hırsızın ta'zîn (dövülüp hakaret edilmesi) gerekir. Onu ta'zîr, başkalarına da ibret olur. Suç ne kadar az olursa olsun, failini cezasız bırakmak, suç işleme eğiliminde olanlara cesaret verir.

Allah'ın Elçisi (s.a.v.), ağaçtan, ihtiyacı kadar meyva yiyene ceza verilmeyeceğini bildirmiştir. Demek ki zaruret içinde kaldığından dolayı hırsızlık edenin eli kesilmez. Acaba kendisi veya çoluk çocuğu aç kaldığı için, açlığını gidermek amacıyle hırsızlık edene ceza verilir mi? Hz. Ömer'in, kıtlık yılında mal çalan hırsızın elini kesmediği rivayet edilir. Yüce Allah, zarurî durumlarda, haram olan leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanı yemeğe müsaade buyurmuş, açlıktan çaresiz kalıp bunları yiyeni affetmiştir. Kur'ân'm bu telkininden, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in hadislerinden ve Hz. Ömer'in tatbikatından edindiğimiz kanıya göre çalışma, kazanma imkânı bulamayan, açlıktan çaresiz duruma düşen kimsenin, yalnız açlığını gidermek için çalması, elinin kesilmesini gerektirmez. Ona başka ceza verilir: tutuklanır, azarlanır, kınanır ama eli kesilmez.

Kur'ânı Kerîm,fakirlere, miskinlere, darda kalanlara Beytu'l-mâl'in gelirlerinden hisse ayırmış, iktidarda bulunanlara ve zenginlere, onların hakkının verilmesini emretmiştir. Eğer bu hükümler gereğiyle yerine getirilmiş olsa, fakir açlık içinde çaresiz kalmaz, hırsızlık gibi haram yollara girmez. Birçok hırsızlığın, çaresizlikten kaynaklandığı bir gerçektir. Çaresizlik bazı kimseleri hırsızlığa, rüşvete, irtikâba sevk etmiştir. Kişinin elini kesmek, toplumun tedavisi için son çaredir. Ama önce hırsızlığı doğuran sebepleri ortadan kaldırmak gerekir. Hırsızlığa itici sebepler yok iken hırsızlık eden kişi, bir ahlâk hastalığına tutulmuştur. İşte bu ahlâksızlığından dolayı ibret için onun eli kesilir ki bir daha kimse böyle bir suçu işlemeğe cesaret bulamasın. Fakat yaptığına pişman olup bu işten gönülden tevbe edeni Allah affeder.

7) Hırsız, henüz eli kesilmeden yaptığına pişman olur, tevbe eder, tev-besinde samimî olduğu anlaşılırsa ikinci âyetten çıkan anlama göre onun eli kesilmez. Bundan dolayı hırsızın, bir süre tutuklanıp gözetim altında bulundurulması, davranışlarının izlenmesi gerekir. Uslandığı anlaşılırsa elinin kesilmesine gerek kalmaz.

Yakalanmadan, ya da yakalandıktan sonra tevbe eden hırsızın elinin kesilip kesilmeyeceği konusu, âlimler arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre yakalanmadan önce tevbe eden muhârib(terörist)in tevbesinin kabul edileceğini bildiren âyete kıyâsen, âdî hırsızın da henüz dâva, veliyy-i emre (hâkime) götürülmeden tevbe ettiği takdirde eli kesilmez. Bazılarına göre de had, suçun cezasıdır. Tevbe ise yasak işi yapmanın günâhından Allah'a sığınmadır. Tevbe suçun cezasını kaldırmaz.

Fakat yakalanmadan önce tevbe edip tevbesi kabul edilerek eli kesilmeyen muhârib(terörist)in suçu, âdî hırsızın suçundan ağırdır. Tevbe ondan bu ağır cezayı kaldırdığına göre, âdî hırsızdan niçin kaldırmasın? Kaldı ki yüce Allah, "Kim haksızlığından dolayı tevbe eder, uslanırsa, Allah onun tevbe-sini kabul eder. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir." âyetiyle tevbe edeni bağışlayacağını bildirmiştir. Cezayı veren Allah affederse artık ona kim ceza uygulayabilir? Nitekim bazı tabiîlere göre eli kesilmeden tevbe etmek, haddi düşürür. Çünkü

[2313] Hâzin: 2/49.
[2314] Hâzin: 2/50
[2315] İbn Mâce, Hudûd: 5; Ttrmizî, Hudûd: 2
[2316] Nesâ'î, Sârik: II, 12; Ebû Dâvûd, Hudûd: 13; Tirmizî, Buyu": 54, Dârimî, Hudûd: 7; Muvatta', Hudûd: 22
[2317] Nesâ'î, Sârik, es-Semeru'l-muallak yusrak

âyetin sonunda Allah 'in: "el-ğafûr er-rahîm; çok bağışlayan, çok acıyan" sıfatlarının anılması, o kimseden cezanın düşürüleceğine delâlet eder. Âyette anılan ceza haddir. Âyetin zahiri de haddin düşmesini gerektirir.[2318]
Demek ki el kesme, uslanmayana verilecek cezadır. Aklını başına alıp uslanan kimsenin artık eli kesilmez. Kişinin uslanıp uslanmadığı da davranışlarının kotrol edilmesiyle anlaşılır. Tevbe eden hırsız, bir süre gözetim altında tutulur, tevbesinde sadakati görülenin eli kesilmez. O halde bu el kesme meselesi yüzünden İs lamın kınanması, İslâmın yanlış anlaşılmasından doğmaktadır. İslâm, asla uslanmaycak kimseler için toplumda zaten uygulanmakta olan bu ağır cezanın uygulanmasını gerekli görmüştür. Tâ ki toplumda bu kötü işler birbiri ardınca sürüp gitmesin. Ama bir kez şeytana uyup sonra tevbe eden, uslananlara bu ceza uygulanmaz. Çünkü islâmın gayesi insanların elini kesmek değil, fakat toplumun salâh ve düzenini sağlamaktır. Eğer bu salâh el kesmeden de sağlanıyorsa mutlaka suçlunun elinin kesilmesi gerekmez. Tabii suçuna pişman da olsa hırsız tamamen cezasız da bırakılmaz, hapsedilir, dövülür, hakaret edilir, gözetim altında bulundurulur, çaldığı mal da ödetilir.
Fakat fakîhlerin çoğunluğuna göre hırsızın yakalanıp hâkim huzuruna çıkarıldıktan sonra tevbe etmesi, elinin kesilmesini önlemez. Çünkü dâvası, Hz. Peyğamber(s.a.v.)e getirilen Mahzum'lu kadını, Allah'ın Elçisi affet-memiştir. Yalnız Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, cezayı uyguladığı şartlan da iyi bilmek lâzımdır. Şerefli bir aileye mensubolan Mahzumlu Fâtıma'nın, çaldığı maldan ötürü el kesme cezasına çarptırılması, Kureyş'in ağırına gitmiş, herhalde bu ağır cezanın, şerefli bir aile için yüz kızartıcı olduğunu düşünerek kaldırılmasını istemişlerdir. Çünkü onların gelenekleri, genellikle zayıf» lann cezalandırılması, şereflilerin cezasız bırakılması seklinde idi. İşte Allah'ın Resulü, Allah'ın hükmünün, herkese eşit biçimde uygulanacağım belirtmek için bu şerefli aileye mensup kadının elini kestirmiştir. Olayın hadîslerde anlatım tarzı, bunu açıkça göstermektedir. Allah'ın Elçisi, o zaman: "Muham-med'in kızı Fâtıma da çalsa elini keserim!" sözleriyle îslâmın getirdiği eşitliği vurgulamıştır.
8) Kazâî bir iş olan el kesme, ancak ülü'l-emr'in buyruğuyla infaz edilir. Hırsızlık suçu da kişinin itirafı veya kesin kanıt ile sabit olur.
9) Suçun tekerrür etmesi halinde: Bazı âlimlere göre ilk defa suç işleyenin sağ eli kesilir. İkinci kez işlerse sol ayağı kesilir. Üçüncüsünde sol eli, dördüncüsünde sol ayağı kesilir, sonra tutuklamr. Şâfı'î'ye âidolan bu görüş, çok ağırdır. O kimse feci bir biçimde ölüme terk edilmiş demektir. Bu görüşün kesin bir kanıtı yoktur. Âyet-i kerime, sadece hırsızın elinin kesilmesini emrediyor. Suç tekerrür edince onun bütün ellerinin ve ayaklarının tamamen kesileceğini söylemiyor. Ancak daha önceki âyette müslümanlara karşı savaşan teröristlerin el ve ayaklarının tersinden kesileceğini bildiriyor. O halde yine eşkıyanın (teröristin) bir eli ve bir ayağı sağlam bırakılıyor. Suçu tekerrür eden âdî hırsızın el ve ayaklarını kesmek, onu müslümanlara karşı savaşan eşkıyadan daha ağır bir cezaya çarptırmak olur.
Ebû Hanîfe ve Süfyân-ı Sevrî'ye göre bu hırsızın bir eli veya bir ayağı kesilir, sonra tekrar hırsızılık ederse sadece hapsedilir. Hz. Alî'nin: "Ben, kişiye taharetleneceği bir el, yürüyeceği bir ayak bırakmamaktan utanırım!" dediği rivayet edilir.[2319]
10) El kesmenin, hırsızdan çalman malı tazmin zorunluluğunu ortadan kaldırıp kaldırmayacağı konusunda ihtilâf vardır. ŞâfıTye göre hırsız, çaldığını ödemek zorundadır. Ebû Hanîfe, Süfyân-i Sevrî, Ahmed ve İshâk'a göre hem el kesme, hem de geri ödeme birlikte uygulanmaz. Hırsız çaldığını öderse eli kesilmez, eli kesilirse çaldığını ödemez. Çünkü el kesmek, yeterli derecede bir cezadır. Artık ona başka ceza verilmez. İmâm Mâlik'e göre hır-sızın mutlaka eli kesilir ama zengin ise çaldığım da öder, fakir ise ödemez.
11) Âlimler, bu âyetten, İslâm ümmetinin, kendilerine bir imam tayin etmelerinin farz olduğu anlamım çıkarmışlardır. Çünkü yüce Allah, hırsızlık fdene had uygulamayı emretmektedir. Bu emre muhatab birinin olması gerekir. Fertler kendi kendilerine had uygulayamazlar. Hür suçlulara ancak imam had uygulayabilir. Allah'ın bu emrinin uygulanabilmesi için bir imam gerekir. Demek ki bir imam tayin etmek, ümmetin üzerine kesin farzdır [2320]

41- Ey Elçi, ağızlanyle " inandık " dedikleri halde kalbleri inanmamış olanlar arasında küfürde yarış edenler seni üzmesin. Yahudiler arasında da yalana kulak veren» sana gelmemiş olan bir kavme kulak verenler vardır. Onlar, kelimeleri yerlerinden kaydırırlar: "Eğer size bu verilirse alın, bu verilmezse kaçının! " derler. Allah birini şaşırt-mak isterse, sen onun için Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar öyle kimselerdir ki Allah, onların kalblerini temizlemek istememiştir. Onlar için dünyâda rezillik var ve yine onlar için âhirette de büyük azâb vardır. 42- Yalana kulak verirler, haram yerler. Sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir; eğer onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir zarar veremezler. Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hüküm ver. Çünkü Allah, adalet yapanları sever. 43-İçinde A ilah *ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar, ondan sonra da (verdiğin hükümden) dönüyorlar? Onlar inama değillerdir.

[2318] Mefâtîhu'l-ğayb: U/230
[2319] Hâzin: 2/50
[2320] Mefâtîhu'l-gayb: 11/228
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/523-529.

Tefsîr:

Bu âyetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.) teselli ediliyor: Yürekten inanmadıkları halde ağızlanyle "inandık" diyen, küfre koşan münafıkların; kendilerine aktarılan yalan, yanlış her sözü doğrulayan, sözleri asıl amaçlarından saptırıp kasden başka anlamlar çıkaran, kendi aralarında konuşup işlerine gelen hüküm verilirse kabul edilmesini, aksi takdirde kabul edilmemesini söyleyen Yahudilerin davranışlarından ötürü üzülmemesi emrediliyor. Dünyada da, âhirette de pişman ve perişan olacak bu yalan sözü dinleyen, haram yiyen kimseler arasında hüküm verip vermemek hususunda, Peygamber (s.a.v.) serbest bırakılıyor. Fakat kendisine, onlar arasında hükmetmek isterse adaletle hükmetmesi emrediliyor. Tevrat'ta Allah'ın hükmü varken onu uygulamayıp daha hafif bir hüküm bulmak için Hz. Muhammed(s.a.v.)e geIen, sonra da onun verdiği hükme razı olmayanların davranışları kınanıyor ve Allah'ın hükmünü uygulamayanların mü'min olmayacakları bildiriliyor.
Tefsirlerde anlatılan rivayetlere göre âyetin iniş sebebi şudur: Evli olan bir Yahûdî erkeği ile kadını zina etmiş. Tevrat'ın recm hükmünü uygulama-yıp değiştirmiş olan Yahudiler kendi aralarında demişler ki: " Geliniz, bu olayı Muhammed'e götürelim. Eğer celd, tahmîm ile hükmederse kabul edersiniz. Böylece Allah'ın peygamberlerinden birinin hükmetmiş olması, sizin recmi değiştirmeniz hususunda Allah'a karşı bir tutanak olur. Eğer recm ile hükmederse onun hükmüne uymazsınız. "
" Olayı Allah'ın Elçisine götürdüklerinde, Allah'ın Elçisi:
— Tevrat'ta recm hakkında ne buluyorsunuz? demiş. Onlar da:
— Suçlulara yüz sopa vururuz, yüzlerine kara çalıp onları merkebe ters bidirir, sokaklarda dolaştırırız, demişler. Abdullah ibn Selâm:
— Yalan söylüyorsunuz, demiş, Tevrat'ta recm vardır, Tevrat'ı getiriniz!
Tevrat'ı getirmişler, açmışlar. Bir Yahûdî, elini recm âyetinin üstüne koymuş, âyetin öncesini ve sonrasını okumuş. Abdullah ibn Selâm:
— Elini kaldır, demiş.
Yahûdî elini kaldırınca recm âyeti ortaya çıkmış. Demişler ki:
— Ey Muhammed, doğrusu Tevrat'ta recm vardır."[2321]
Bu rivayetlerin değişik şekilleri vardır. Başka bir rivayette de Yahûdî-ler, Hz. Peyğamber'in verdiği recm hükmünü kabul etmek istemeyince Peygamber (s.a.v.), ibn Sûryâ adında Fedekli bir Yahûdî gencini aralarında hakem yapmış. îbn Süryâ, Tevrat'ta recmin bulunduğunu söylemiş ve şehâ-det getirip müslüman olmuş.[2322]
Âyetin sözgelimiyle hiçbir ilişkisi olmayan bu rivayetlerin, mantıkî bir yanı da yoktur, ayrıca bunlar Kur'ân'a da terstir. Çünkü âyetlerde hiç zinadan söz edilmez. Konu, yukarıdan beri adam Öldürme, dünyada bozgunculuk yapıp halkın huzur ve güvenini kaçırma ile ilgilidir. Yukarıda: "Bundan dolayı tsraiîoğuHarma şöyle yazdık: Kim bir cana kıymamış, ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir cam öldürürse, bütün insanları öl-dürmüş gibi olur..." Duyurulmaktadır. Daha sonra gelecek olan 45 nci âyette de Tevrat'ta cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş şeklinde kısasın farz kılındığı bildirilmektedir. Demek ki konu, adam öldürme, bozgunculuk yapma, hırsızlık etme gibi kamu dâvası ile ilgili bir konudur. Âyetlerde zina söz konusu olmamıştır.
Âyete nüzul sebebi gibi gösterilen rivayetler, hayalî olayı bir seramoni şekline sokuyorlar. Yahudiler: " Muhammed, tahmım ve celdeye hükmederse kabul edelim, recme hükmederse kabul etmeyelim" demişler. Ya kendileri bizzat Hz. Peyğamber'in yanına gelmişler, ya da Peygamberi yanlarına çağırtmışlar. Hz. Peygamber onların yanına, Midras'ın evine gitmiş, Peyğamber'in altına minder koymuşlar. Peygamber : " Tevrat'ı getirin " demiş. Tevrat'ı getirmişler. Peygamber, altından minderi alıp Tevrat'ı minderin üstüne koymuş: " Sana ve seni indiren Allah *a inandım! " demiş. Sonra en bilginleri kim ise onu getirmelerini emretmiş. Bir genci getirmişler. O genç eliyle recm âyetini kapatmış. Sonra Abdullah ibn Selâm müdâhele edince âyet ortaya çıkmış.[2323]
Yahudiler recmi istemiyorlarsa niçin Hz. Peyğamber'in hükmüne başvurma ihtiyacını duysunlar? Gûyâ " Muhammed tahmîme hükmederse onun hükmü sizin için Allah'a karşı hüccet olur " demişler. Yahudiler, Hz. Mu-hammed(s.a.v.)in peygamberliğine âit işaretleri görmekle beraber ona inanmamışlardı, tnansalardı karşı çıkmazlardı. İnanmadıklarına göre onun vereceği hükmü Allah'a karşı hüccet sayarlar mı? Ve o takdirde bir pey-gambere inanmadıkları için yine Allah katında suçlu duruma düşeceklerini düşünmezler mi? Onlar kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlardı. Hz. Peyğamber'in, Tevrat'ı minderin üstüne koyup : " Sana ve seni indirene inandım! " demiş olması bir hayâl ürünüdür.
Bu rivayetlerin, gerçekle ilgisi yoktur. Bunlar ağızdan ağıza dolaşırken hadîs şekline dönüştürülmüş hikâyelerdir. Kur'ân'ın hükmüne de aykırıdır. Çünkü Kur'ân'da recm yoktur. Kur'ân, evli bekâr, genç ihtiyar kim olursa olsun zina suçu işleyen herkese yüz sopa vurulmasını emreder. Ancak cariyenin cezası, hür kadının cezasının yarısı, yani elli sopadır. Hz. Peyğamber'in bir iki kişiyi recmettiğine dair âhâd haberleri de ya doğru değildir veya bu ceza, Kur'ân'ın zina cezasını bildiren âyetlerinin inişinden önce uygulanmış, Kur'ân, Arapların uygulayageldikleri recm cezasını kaldırıp yüz sopaya çevirmiştir. Recm Tevrat'ın hükmüdür. Herhalde Araplar

[2321] Müslim, Hudûd: 15; Buhârî, Hudûd: 30, 31; İbn Mâce, Hudûd: 7, 9, 10 bak.
[2322] Mefâtîh: 11/232-233
[2323] İbn Kesîr: 2/58-59

da bu hükmü Yahudilerin etkisiyle uygulamışlardır. Ama Islâmda bu hüküm celd (sopa) ile değiştirilmiştir. Tevrat'ın hükmü ve Arapların uygulaması, Arap geleneğinin tesiriyle hadîs şekline sokulup İslâm hukukuna girmiştir.
Gerçekte âyet, zina olayı ile değil, bir öldürme olayı ile ilgilidir. Ahmed ibn HanbePin rivayetine göre bu âyetler, iki Yahûdî kabilesi hakkında inmiştir. Câhiliyye devrinde bunlardan biri diğerini yenmiş ve galip taraf, yenik taraftan birini öldürürse, öldürülenin diyeti elli vaşak; yenik taraf, galip taraftan birini öldürürse öldürülenin diyeti yüz vaşak olmak üzere barış and-laşması yapmışlar. Bunlar birbirlerine bu şartlarla diyet vermeyi sürdürmüşlerdi. Hz. Peyğamber'in hicretiyle Medine'de hakîmiyyet müslümanlann eline geçtikten sonra yenik taraf, galip taraftan birini öldürdü. Galip taraf, eski andlaşma hükmü uyarınca yenik taraftan yüz vaşak diyet istedi. Yenik taraf, Hz. Muhammed'in, haklıya destek olacağını bildiği için şöyle dedi:
— Dinleri bir, soyları bir, kentleri bir olan iki mahalleden birinin diyeti, ötekinin diyetinin yarısı olur mu? Biz bunu, sizin baskınız yüzünden kabul etmiştik. Ama şimdi Muhammed geldi, artık böyle diyet vermeyiz.
İki kabile, aralarında yeniden savaş çıkmak üzere iken Hz. Muhammed'i hakem yapmağa karar verdiler. Galip taraf, kendi aralarında şöyle konuştular:
— Vallahi, Muhammed bize, sizin karşı tarafa verdiğiniz diyetin iki katını vermez. Bu hasımlarımız doğru söylüyorlar. Biz onlara, zorla iki kat diyeti kabul ettirmiştik. Şimdi adam gönderip Muhammed'in görüşünü Öğrenelim. Eğer bizim istediğimiz hükmü verecekse onun hakemliğine razı olalım, yoksa razı olmayalım, dediler.
Hz. Peyğamber'in fikrini Öğrenmek üzere münafıklardan bazı kişileri gönderdiler. Münafıklar, Hz. Peyğamber'in yanına geldiklerinde yüce Allah, Yahudilerin düşüncelerini Elçisine bildirdi: "Ey Elçi, ağızlanyle 'inandık* deyip kalbleriyle inanmamış olanlardan ve Yahudilerden küfürde yarış edenler seni üzmesin...*' âyetinden 47 nci âyete kadar olan kısımları indirdi.
Ebû Dâvûd da benzeri bir olayı rivayet etmiştir. îbn Abbâs'ın nakline göre bu iki kabile Nadîr ve Kurayza oğullarıdır. Kurayza oğullan, daha şerefli sayılan Nadîr oğullarına tam diyet öderler; Nadîr oğullan ise Kurayza oğullarına yarım diyet öderlerdi.
Bu âyetlerin, Hendek Vak'asından sonraki Kurayza oğulları kuşatmasında, Ebû Lübâbe ile istişare eden Kurayza oğulları yahu dileri hakkında indiği de rivayet edildiği gibi adam öldüren bir Yahûdînin, bir müslüman dostuna, kendisi hakkında nasıl bir hüküm vereceğini Hz. Peyğamber'den sormasını, eğer diyete hükmederse dâvasını ona götüreceğini, aksi takdirde ona götürmeyeceğini söylemesi üzerine indiği de rivayet edilir. Hasılı, sözgeliminin de gösterdiği gibi âyetler, bir diyet olayı ile ilgilidir.
Demek ki Yahudiler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e götürmek istedikleri bir Yahûdî dâvası hakkında münafıklarla istişare etmişler, şöyle hüküm verirse kabul edilmesini, böyle hüküm verirse kabul edilmemesini söylemişler. Öldürdüğü adam için kendisine diyet hükmedilmesi arzusuyla Peygamberce gelmek isteyen, şayet Peygamber kısas ile hükmedecekse ona gelmek istemeyen Yahûdî olayı ile Nadîr ve Kurayza oğullan arasındaki diyet farklılığı hakkındaki rivayetler, âyetlerin siyakına uygundur. Nitekim daha sonraki âyetlerde de Cenabı Hak Tevrat'taki kısas hükümlerini açıklamaktadır. Ama zina ve Ebû Lübâbe olaylarının bu âyetlerle bir ilişkisi yoktur.[2324]

41 nci âyetten anlışılıyor ki bazı münafıklar, Peyğamber'in ağzından ya-hudilere, onun söylemediği sözleri söylemişler, yahudilerden bir grup da Peygamberden duydukları sözü tahrif etmişler, böylece duyulan sözü değiştirip anlamını değiştirmede münafıklar ve yahudiler ortak olmuşlardır. Onların buttutumu, Allah'ın Resulünü üzmüştür. Bu olay henüz Yahudiler Medine'de iken vukubulduğuna göre bu âyetlerin, Hudeybiye Barışından önce inmiş olması gerekir. Önce inmiş olmasına rağmen Allah Resulünün hikmeti uyarınca kendisinden sonra inen âyetlerden sonraya konmuştur.[2325]

42 nci âyette "İster onların arasında hükmet, ister onlardan yüz çevir" emriyle Allah'ın Elçisi, Kitâb eihlinin, kendisine getirdikleri dâvalara bakıp bakmamakta serbest bırakılmıştır. Taberi ve birçok müfessirin kanâatine göre bu âyet muhkemdir -aslında yalnız bu değil, bütün âyetler muhkemdir- Müslüman bir hakim, gayri müslimlerin dâvalarına bakıp bakmamakta serbesttir, îbn Abbâs, Hasan Basrî, Mücâhid ve İkrime'ye göre bu cümle: "Onların aralarında, Allah'ın indirdiğiyle hükmet, onların keyiflerine uyma!"[2326] âyetiyle neshedilmiştir. Gerçekte bu son âyet, nesihle ilgili değildir. Peygamber (s.a.v.), Kitâb ehli arasında hüküm vermek istediği zaman ona, adaletle hükmetmesini emretmekte fakat Peygamber (s.a.v.)e, Kitâb ehli arasında mutlaka hükmetmesini emeretmemektedir.
İmâm Şafiî'ye göre müslümanların tebeası olan (zimmî) Kitâb ehlinin dâvalarına bakmak, müslüman hakimin üzerine farzdır. Ancak müslüman-larla andlaşmah olan Kitâb ehlinin dâvalarına bakmak farz değildir. Hâkim dilerse bu dâvalara bakar, dilerse bakmaz.[2327]

[2324] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/530-534.
[2325] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/534.
[2326] Mâide Sûresi: 49
[2327] Mefâtîhu'1-ğayb: 11/235

Müslümanların hakimiyetleri altında yaşayan Kitâb ehli, dâvalarını müslüman hakime getirirlerse müslüman hakim, onların arasında adaletle hükmeder. Fakat zimmîler, dâvalarını müslüman hakime getirmek zorunda değillerdir. İsterlerse dâvalarını kendi aralarında, özel mahkemelerinde hükme bağlarlar. Taberî, Zührî'nin şu sözünü naklediyor: " Muamelât ve mîras hukukunda onların, kendi din adamlarına gönderilmeleri sünnettir,"
Bu, İslâm şerîatinin, vicdan özgürlüğüne verdiği defceri gösterir. İslâm şerîati, hiç kimseyi tslâma girmeğe zorlamadığı gibi İslâm hakimiyetinde yaşayan gayri müslim tebeayı, İslâm hükümlerini uygulamaya da zorlamarnıştır. Onların kendi dâvalarını, dinlerinin hükümlerine göre çözmelerine, kendilerine ait Özel mahkemeler kurmalarına imkân tanımıştır. Şayet hasım taraflardan biri müslüman, diğeri zimmî olursa o zaman dâva, İslâm mahkemesinde görülür.[2328]

44- Gerçekten Tevrat 't biz indirdik, onda yol gösterme ve nur vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla Yahudilere hüküm verirlerdi, kendilerini Tanrı *ya vermiş zâhidler ve âbidler de Allah 'm Kitabını korumakla görevlendirildiklerinden (onunla hüküm verirlerdi) ve onu gözetleyip kollarlardı. (Ey hâkimler) insanlardan korkmayın, benden korkun ve benim âyetlerimi az bir paraya satmayın! Kim Allah 'm in-dirdiğiyle hükmetmezse işte kâfirler onlardır! 45- OfHak Kitâbıjnda onlara: cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas (ödeşme) yazdık. Kim bunu bağışla rfkısas hakkından vazgeçer)se ot kendisi için keffâret olur. Ve kim Allah'ın in-dirdiğiyle hükmetmezse işte zâlimler onlardır!

Tefsir:

44- Yüce Allah, Tevrat'ı bir yol gösterici ve nur olarak indirdiğini, Allah'a itaat eden peygamberlerin, rabbanilerin ve habrlerin, Allah'ın Kitabından korumakla görevlendirildikleri, yahut Öğrenip ezberledikleri, korudukları âyetlerle hükmedip bu hükümlerin doğru uygulanmasını kontrol edegeldik-lerini beyan buyurduktan sonra, hüküm verecek olan kimselere hitaben, hüküm verirken İnsanlardan değil, sırf kendisinden korkmalarını emrediyor ve Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenlerin kâfirler olduğunu vurguluyor. Sonra Tevrat'ın kısas hükümlerini açıklıyor. Dileyen kimsenin, kısas hakkım bağışlayabileceğim ve bunun, kendisi için keffâret olacağını belirtiyor ve Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenlerin zâlimler olduğu vurgusunu yineliyor.
Rabbani, İlâhî ilimleri tahsil eden, kendisini Allah'a vermiş âlim demektir. Hibr veya habr din âlimi anlamınadır. Tahsin (güzelleştirme) anlamındaki tahbîr'den gelir. Süslü şeye muhber denilir. İlim, faziletlerin ve güzelliklerin en üstünü olduğundan âlime habr denmiştir.
" " cümlesinde "Min" beyâniyye ise mânâ, mealde yazdığımız gibidir. Fakat "Min"in ba'dıyye olması da muhtemeldir. Bu takdirde mânâ: "Allah'ın Kitabından, korumakla görevlendirilmiş bulundukları kadarı ile hükmederler" şekline girer ki Tevrat'ın tamamının değil, ancak bîr kısmının korunabildiğine işaret eden bu mânâ: " Kendilerine verilen öğütten bir payı unutttular."[2329] " Kitâb'dan bir pay verilenleri görmedin mi?"[2330] gibi âyetlerin anlamına uygun düşmektedir.
Ayette rabbânîlerin, peygamberlerden sonra ve ftaörlerden önce gelmesi, onların, habrlerden üstün olduğunu gösterir. Rabbaniler, müctehidler durumunda, habrler de öteki âlimler durumundadır.[2331]
Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler kâfirlerdir.", "Allah'ın indirdiğiyle hükmet meyenler, zâlimlerdir.", "Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler fasıklardır." cümlelerinden ilk ikisi Yahûdîler, üçüncüsü de hınstiyanlar hakkında olmakla beraber bütün insanlar İçin de genel kuraldır. Âyette Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler kâfir, zâlim ve fâsık sayılmaktadır. Hasan Basrî şöyle demiş: "Bunlar Yahûdî ve hırıstiyanlar hakkında inmiş ise de Allah'ın indirdiğiyle amel etmek bizim üzerimize de farzdır," Tâvûs'a göre buradaki küfür, Allah'ı ve âhireti inkâr etmek gibi insanı dinden çıkaran küfür anlamına gelmez. Bu küfür, dini inkâr değil, nimete karşı nankörlük anlamına gelir.
Bu iki âyet de yukarıda anlattığımız üzre Yahûdî kabileleri arasındaki kısas ve diyet adaletsizliğiyle ilgilidir: Nadîr oğulları, Kurayza oğullarından şerefli kabul edilirdi. Nadîr oğulları, Kurayza oğullarından öldürdükleri için yarım diyet verirler; Kurayza oğulları ise Nadîr oğullarından birini öldürür-lerse onlara tam diyet öderlerdi. Böylece Kurayza oğullarının tam adamı, Nadîr oğullarının yarımına denk tutulurdu. Bu adaletsizliğin giderilmesi için Allah'ın Elçisine başvuruldu. İnen bu âyetler, böbürlenen ve adalet sınırını aşan insanları hak ve adalete davet etti. Allah'ın Elçisi, iki kabile arasında diyeti eşitledi.[2332]
Yüce Allah burada, Tevrat'ta kısas emrettiğini, Tevrat'taki kısas hükümlerini uygulamayanların kâfir olduklarını bildiriyor. Kur'ân'da nasıl saldırılara kısas emredilmiş ise daha önce inmiş bulunan Tevrat'ta da aynı şey emredilmiştir. Tevrat'ın hükmünü uygulamayan, Hz. Muhammed(s.a.v.)in verdiği hükme de razı olmayanlar,

---

[2328] et-Tefsîru'l-hadîs, 11/107-110
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/534-535.
[2329] Mâide Sûresi: 13, 14.
[2330] Âl-i İmrân Sûresi.
[2331] Mefâtîhu'l-gayb: 12/3-4.
[2332] İbn Kesîr Muhtasarı: s. 519.

kâfirlerden başkası değildir. Bugünkü Tevrat'ta kısas ile ilgili hükümler şöyledir:
"Bir adamı vuran, vurduğu ölürse mutlaka öldürülecektir. Ve eğer pusu kurmaz, fakat Allah onu kendi eline teslim ederse o zaman sana tayin edeceğim yere kaçacaktır...
"Ve adam çalan, onu satmış olsun, yahut kendi elinde bulunsun, mutlaka öldürülecektir...
"Ve babasına yahut anasına lanet eden mutlaka öldürülecektir...
"Ve eğer adamlar kavga edip bir gebe kadına çarparlar ve onun çocuğu düşerse ve bir zarar olmazsa, kocasının kendi üzerine tayin edeceği gibi tazmin edecek ve hakimler vasıtasiyle verecektir. Fakat zarar olursa o zaman can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin."[2333]
45 nci âyet, Yahûdîlere emredilen etraf (vücud organları) kısasını hikâye etmektedir. Acaba Tevrat'tan nakledilen bu hükümler, müslümanlar için de geçerli midir? Âlimlerin bir kısmına göre bu âyet ile daha önceki Kitâbla-nn neshedilmeyen hükümlerinin, müslümanlara da farz olduğunu gösterir. Çâskü yüce Allah, Tevrat'ta nûr ve hidâyet bulunduğunu söylemiştir. Eğer Tevrâutamamen neshedilmiş olsaydı, onda nûr ve hidâyet bulunmazdı. Bu görüşte olan t>azı Hanefîler: "Bizden öncekilerin şerîati, neshedilmedikçe bizim için de şerîattir. " kuralını koymuşlardır. Bundan dolayı bu organların kısası, müslümanlara da farzdır.
ŞâfiTye göre cinayetler hakkındaki bu hükümler, bizim için de geçerlidir. Hasan Basrî, bu hükümlerin hem Yahûdîler, hem de öteki bütün insanlar için geçerli olduğunu söylemiştir.[2334]
Bazı âlimlere göre bu âyet, Allah'ın Isrâi loğu Harına farz kıldığı kısas hükümlerini hikâye etmektedir. Müslümanlar, kendilerine gönderilen özel şerîate bağlıdırlar. Ebû Zekeriyyâ en-Nevevî'ye göre "Bizden öncekilerin şerîati bizim için hüccet değildir."[2335] "Her millet için bir şeriat ve yol koyduk." [2336] âyeti de her milletin Özel, bağımsız bir şerîati olduğunu gösterir. Bu da peygamberlerden birinin ümmetinin, diğer bir peygamberin şerîatiyle yükümlü olması zorunluğunu ortadan kaldırır.[2337]
Kanâatimize göre Cenabı Hakk'ın. Kur'ân'da anlattığı Tevrat hükümleri, bizim için de geçerlidir, farzdır. Ama Kur'ân'da anlatılmayan Tevrat hükümleri, bize farz olmaz. Zirâ Kur'ân'da anlatılan Tevrat hükümleri, Allah'ın her millet ve devir için geçerli genel kurallarıdır. Bunların, Allah'ın vahyi olduğunda kuşku yoktur. Eğer bunların, herhangibir kavim tarafından uygulanması tavsiye veya teşvik ediliyor, uygulayanları övülüyorsa bunlar, neshedilmemiş İlâhî sözlerdir. Bunları uygulamak farzdır. Fakat Kur'ân'da anlatılmayan Tevrat hükümlerinin, mutlaka Allah'ın hükmü olduğunu bilemeyiz. Çünkü tarih boyunca Tevrat'a çok katmalar olmuştur. Bundan dolayı İslâm şerîatinde neshedilse de edilmese de Kur'ân'da anlatılmayan Tevrat hükümleri, müslümanlar için hüccet değildir.
Şimdi Kur'ân'da anlatılan bu kısas hükümleri, elbette bizim için de geçerlidir. Çünkü yüce Allah, bunların, kendi hükümleri olduğunu bildiriyor ve Allah'ın indirdiği hükümleri uygulamayanların kâfir, zâlim, fâsık olduklarını vurguluyor. O halde bunları uygulamayan herkes, bu tehdîd altına girmiş olur. Demek ki: "Bizden öncekilerin şerî'ati, bizim için de şerî'attir" kuralı eksiktir. Şöyle demek daha uygun olur: "Bizden öncekilerin, bizim Kitabı-mızda anlatılan şerî'atleri, bizim için de şerî'attir."
Çıkış, Sayılar, Ahbâr, Tesniye kitaplarında Kur'ân'da bulunmayan birçok hüküm vardır. Fakat bunlar Kur'ân'da anlatılmadığı için bize hüccet değildir. Çünkü bunları uygulamayı emreden bir hadîs de zikredilmemiştir. Hz. Peyğamber(s.a.v.)in ne kendisi, ne de ondan sonra gelenler bu hükümleri uygulamışlardır. Zaten yüce AllaK, o Önceki Kitabın, Hz. Muhammed'-de, kendisinin ve toplumunun anlayacağı Arap diliyle vahyedildiğini defalarca vurgulamakta, böylece onun uygulanması gereken hükümlerinin bildirildiğini anlatmaktadır. Vücud organlarının kısası ise bu âyetin delâlet ve işaretiyle sabit olduğu gibi hadîslerle de emredilmiştir:
"Bir Yahudi, bir cariyenin başını iki taş arasına sıkıştırıp yarmtştı. Cariyeye:
— Bunu sana kim yaptı? Falan mı, falan mı ? diye soruldu. (O işi yapan) Yahûdînin adı söylenince câriye ba^ ını salladı. Getirilen Yahûdî, suçunu itiraf etti. Allah'ın Elçisinin emriyle onun da başı yarıldı."[2338]
"Rubeyyi'in ktzkardeşi,(Hz. Enes'in de halası olan) Ümmü Harise, bir insanın dişini kırmıştı. (Câriye olan bu) kişinin adamlarından af diledilerse de onlar döveni affetmediler. Allah 'm Elçisifs.a. v.)e gelip kısas istediler. Rubeyyi'in annesi:
— Yâ Resûlallah, hiç şu kadının dişi kırılır mı, hayır vallahi (bir câriye için) onun dişi kırılmaz!, dedi.
Peygamber (s.a.v.):
— Subhânellah, ey Rubeyyi'in annesi, kısas Allah'ın hükmüdür, dedi. Fakat kadın, düşüncesinde ısrar etti:
— Hayır vallahi, ona kısas yapılıp dişi kınlamaz! diye diye sonuçta karşı
taraf diyeti kabul ettiler.
Peygamber (s. a. v.): 'A ilah 'm kullarından Öylesi var ki A ilah 'a yemin etse, Allah onu doğru çıkarır!'

[2333] Çıkış, 24/12-25
[2334] İbn Kesir, Tefsir: 2/62
[2335] İbn Kesir, Tefsir: 2/62
[2336] Mâide Sûresi: 48
[2337] Mefâtîhu'1-gayb: 12/12
[2338] Buhârî, Husûmât: 1, Vasâyâ: 5, Diyât: 4, 12; Müslim, Kasâme: 17; Ebü Davûd, Diyât: 10; İbn Mâce, Diyât: 24; Dârimî, Diyât: 4; İbn Hanbel, Musned: 3/143, 262, 269.

buyurdu."[2339]
Alî ibn Ebî Talha, İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakletmiştir: ** Nefse karşılık nefis Öldürülür; göze karşılık göz çıkartılır; buruna karşılık burun kırılır; dişe karşılık diş sökülür; yaraya karşılık aynı şekilde yara açılır. Eğer öldürme ve yaralamalar kasden olursa böyledir. Kasden öldürme ve yaralamalarda köleler de kadın erkek, kendi aralarında böyle kısas yapılır."[2340]
Karşılığında kısas yapılacak organlar: el* ayak, diş gibi uzuvlardır. Diş hariç, kemik yaralamasında kısas olup olmayacağı ihtilâf konusudur. Fakat dişte kısas gerekir. Ebû Hanîfe ve iki talebesine göre diş hariç, ŞâfiTye göre diş de dahil kemiklerde kısas gerekmez.[2341]
"Kim bunu bağtşlarfkısâs hakkından vazgeçer)se o onun için keffâret olur. " cümlesinde iki mânâ muhtemeldir: Birinci mânâya göre yaralının, ya da Öldürülenin velîsinin, yaralayanı, ya da öldüreni affetmesi, kendi günâhları için keffâret olur. Müfessirlerin çoğu, âyete bu anlamı vermişlerdir. Buna delîl olarak da Hz. Peyğamber(s.a.v.)in: "Kim bedeninden bir şeyi tasadduk ederse (yani kendisini yaralayanı bağışlarsa) bağışladığı şeyin ma'nevî değeri kadar günâhı örtülür."[2342] mealindeki hadîsini gösterirler.
İkinci mânâya göre "onun için keffâret olur. "da-ki zamîr, yaralayana, yahut öldürene gider. Yani yaralanan kimse, yahut öldürülenin velîsi; yaralayanı, yahut öldüreni affederse onun affetmesi, suçlu için keffâret olur. Artık Allah o kimseyi cezalandırmaz. Affedenin ecrini de Allah verir.[2343]
Yaralı, ya da öldürülenin velîsi, dilerse suçluyu affedip kısası diyete çevirir. Yaralamaların diyeti, çeşitli hadislerde belirtilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) el ve ayak parmaklarından her birine on deve5, kesilen buruna tam diyet, burunun bir tarafı kesilirse yarım diyet, kesilen ele veya ayağa yarım diyet; dile, dudaklara, kaşlara, erkek organına, iki göze diyet; dişlerin her birine beş deve, adam öldürmeğe yüz deve diyete hükmetmişlerdir6.
Bu diyet miktarları, o zamanki toplumun ekonomik şartlarına göre tes-bit edilmiştir.^Sanıyoruz ki diyetin takdiri, zamanın şartlarına göre veliyy-i emre ve İslâm şûrasına (parlamentosuna) bırakılmıştır.

46- Onların ardından, yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu isa'yı gönderdik ve ona, içinde yol gösterme ve nûr bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan, korunanlar için yol gösterici ve öğüt olan İncil'i verdik. **47-** İncil sahipleri, Allah'ın onda indirdiğiyle hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar, yoldan çıkmışlardır. 48- Sana da kendinden önceki Kitabı doğrulayıcı ve onu kollayıp koruyucu olarak bu Kitâb'ı gerçekle indirdik. Artık onların aralarında Allahın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen gerçekten ayrılıp onların keyiflerine uyma! Sizden her biriniz için bir şert'at ve bir yol belirlemişizdir. Allah isteseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat size verdiği (nimetler) içinde sizi sınamak istedi. Öyle ise hayır işlerine koşun, hepinizin dönüşü Allah'adır. O size, ayrılığa düştüğünüz şeylerim gerçeğin)i haber verecektir. 49- Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet, onların keyiflerine uyma ve onların, Allah'ın indirdiği şeylerin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın! Eğer dönerlerse bil ki Allah, bazı günâhları yüzünden onları felâkete uğratmak istiyordur. Zaten insanlardan çoğu yoldan çıkmışlardır. 50- Yoksa câhiliyye hükmünü mü arıyorlar? İyi bilen bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?[2344]

Tefsîr:

46-50: Yüce Allah, bu âyetlerde buyuruyor ki: İsrâiloğulları peygamberlerinin ardından Meryem oğlu îsâ'yı gönderdik. O, kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak geldi. Şimdi burada cer narfi eğer beyâniyye ise, kelimesi, önünde bulunan anlamındaki beyan eder. Yani İhcîrin doğruladığı şeyi açıklar ki bu Tevrat'tır. Mânâ: "Önünde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı İncîl" demektir.. Buradaki ba'dıyye ise o zaman mânâ, "Tevrat'ın bir kısmını doğrulayıcı İncîl" şekline girer. Fakat birinci anlam daha doğru görünmektedir. İkincisi zorlama olur. Âyette buyuruluyor ki: "Tevrat'ı (ikinci ihtimale göre Tevrat'ın kaybolmaktan, tahriften korunmuş kısmını) doğrulayan Meryem oğlu îsâ'yı gönderdik, ona İncil'i verdik. İncil'de nûr ve hidâyet vardır. O da kendisinden önceki Tevrat gibi, insanları doğru yola iletir, cehalet ve sapıklık karanlığı içine düşenleri aydınlatır. Allah'ın yasaklarından korunanlara yol gösteren, öğüt veren bir kitâbdır. O halde İncîl sahipleri, ona inanıp bağlananlar, Allah'ın o Kitâbda indirdiği hükümleri uygulasınlar." Yahut bir başka kırâete göre : "Biz isa'ya İncîl'i verdik ki, Isa, İncîl sahiplerine, Allah'ın İncil'deki hükümleriyle hükmetsin. Çünkü Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler fâsıklardır."
Yüce Allah, yahûdîlere Tevrat'ı, hırıstiyanlara da İncîl'i doğru dürüst uygulamalarını emrediyor. Çünkü onları doğru dürüst uygulasalar, Allah'ın kullarına düşmanlık etmez, müslümanlara düşman değil, dost olurlar. Bütün kitapların özü, insanları Allah'a kullukta birleştirmek, manen kardeş yapmaktır. Kıskançlık, çekememezlik,

[2339] Buhârî, Diyât: 14; Müslim, Kasâme: 24; Nesâ'î, Kasâme: 17; İbn Hanbel, Musned: 3/284
[2340] Taberî,..; İbn Kesîr Muhtasarı: 1/521
[2341] İbn Kesîr Muhtasarı, 1/521
[2342] İbn Hanbel, Musned: S/316, 330
[2343] Mefâtîh: 12/7-8 5.et-Tâc: 3/14 6.ct-Tâc: 3/14-15
[2344] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/6.

hased ve düşmanlık, ilâhî kitapların ruhundan uzaklaşmaktan, onları iyi anlamamaktan doğar. Zira İlâhî kitapları gönderen, kâinatın rabbi, yaratıcısıdır. Kâinatın rabbi, belli bir zümrenin rabbi değil, bütün yaratıkların sahibidir. O, belli bir zümreyi seçip diğerlerini atmaz, insanların birbirine düşman olmasını emretmez. Düşmanlık, insanların kendi dünya tutkularıyla dini bencilleştirmelerinden doğar. Gerçekten dünya tutkusu, dar görüşlülük, dini daraltmaya yol açmış, sonunda Allah'tan gelen Kitaba sahibolduklarını söyleyenler, hayâllerine göre Allah adına, Allah'ın kullarına düşman olmuşlardır. Eğer kitaplarını iyi anlasalar, iyi uygulasalar, düşmanlık eriyecek, ayrılıklar ortadan kalkacaktır.

Yüce Allah, yahûdî ve hırıstiyanlara, kitâblarını iyi uygulamalarını emrettikten sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)in şahsında müslümanlara hitaben buyuruyor ki:

Ey Muhammed, biz sana bu Kitabı hak ile, yani gerçekleri içerici olarak indirdik. Bunun Allah'ın vahyi olduğunda asla kuşkun olmasın. Bu Kitâb, kendinden önceki Tevrâtı ve İncil'i doğrulayıcı ve müheymindir. Müheymin, emîn, şehîd, hâkim anlamlarına gelir. Yani Kur'ân, kendinden önceki Kitapların koruyucusu ve kollayıcısıdır. Onlardaki âyetleri doğrular, onları Allanın sözü kabul eder. Fakat onlara sokulan tahriflere de işaret eder. Böylece o Kitâplardaki hak ile hak olmayanları birbirinden ayırdeder. Kur'ân, ölçüdür. Kur'ân'ın Tevrat'tan anlattığı şeyler, eğer Tevrat'ta yoksa bunlar zamanla kaybolmuştur. "Bu Kur'ân, İsrailoğullanna, ayrılığa düştükleri şeylerin birçoğunu anlatıyor."[2345] Yüce Allah, Kur'ân'ın diğer kitaplara sahip çıkıp onları doğruladığını, koruduğunu, onlar için de bir ölçü olduğunu belirttikten sonra Elçisine hitaben buyuruyor ki:

Ey Muhammed, sen onlar arasında Allah'ın indirdiğiyle hükmet, onların keyiflerine uyma. Sana gelen gerçeği bırakıp .onların arzu ve heveslerine tâbi olma. Allah nasıl emrediyorsa öyle hüküm ver. Biz sizin her biriniz için bir şerî'at ve minhâc belirledik. Şer: izah etmek, şürû": bir şeye başlamak, şerî'at: suya varılacak yoldur. Allah'ın indirdiği hukuk sistemine şerî'at denir. Minhâc da açık, kolay yol anlamına gelir. Şerî'at ve minhâc aynı anlamı ifade ederse de burada vurgu için ikisi de kullanılmıştır. Bazılarına göre ikisi arasında fark vardır. Şerî'at genel şerî'attir. Minhâc ise şerî'atin yüksek ahlâkıdır. Şerî'at ön, tarikat anlamına gelen minhâc sondur.

Yüce Allah, bu sözüyle her ümmet için bir hukuk sistemi, bir davranış tarzı belirlediğini haber vermektedir. Bu şerî'atlerin hepsi tevhide dayanır. Fakat hukuk ve ibâdet şekillerinde farklar vardır. Toplumların ihtiyaçlarına göre gönderilen dinlerde tedrîcî değişiklikler yapılmıştır. Önceki dinde haram olan bazı fiiller, sonraki dinde helâl kılınmış veya bunun tersi olmuş, gerektirici şartları ortadan kalkan bazı hükümler neshedilmiştir. Ancak inanç esasları hepsinde birdir. Bütün İlâhî dinlerin esası: Allah'ın birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhirete, kaza ve kadere inanmaktır. Bundan dolayı isimleri ve hükümleri farklı olsa da bütün İlâhî dinlerin özü birdir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Biz peygamberler 'allat (baba bir) kardeşleriz, dinimiz birdir."[2346] buyurmuştur.

"Eğer Allah isteseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı.": Fakat her topluma ayrı ayrı şerî'atler verdi ki her milletin, kendisine verilen şerî'ati, belirlenen hukuk düzenini nasıl uygulayacağını denesin. Allah onların, nasıl davranacaklarını ezelî ilmiyle bilir. Fakat yalnız ezelî bilgisiyle kullarını sorumlu tutmaz. Eylemlerini de görüp ona göre onları değerlendirir. Yüce Allah, hikmeti uyarınca insanları şerî'atiyle deniyor. Şerî'atine uyanları ödüllendiriyor, uymayanları cezalandırıyor. Allah'ın şerî'ati, mutluluk yoludur, onu layıkıyle uygulayanlar mutlu olurlar.

Yüce Allah, insanları, Kitabının hükümlerini uygulamaya davet için: "Hayır işlerine koşuşun!" buyuruyor. Hayır işleri Allah'a itaat, O'nun dediklerini yapmaktır. "Ey insanlar, dönüşünüz Allah'adır." Hepiniz Allah'a döneceksiniz, O'nun huzurunda toplanacaksınız. O size, ayrılığa düştüğünüz şeylerin içyüzünü haber verecektir.

Daha sonra yüce Allah, yine Elçisine, onların aralarında hükmetmesini, onların keyiflerine uymamasını, onların şaşırtmalarına kapılıp Allah'ın indirdiği hükümlerden herhangi birini ihmalden veya o hükümlerden caymaktan sakınmasını vurguluyor. Şayet onlar, Elçinin verdiği hükümden yüz çevirirlerse bu, onların bahtsızlığını gösterir. Demek Allah, işledikleri bazı günâhları başlarına dolayacaktır. Senin hükmünden yüz çevirmeleri, onların bir sıkıntıya, bir azaba duçar olacaklarına işarettir. Çünkü Peygamberin hükmünden yüz çevirmek, adaletsizliğe, haksızlığa, zulme yönelmektir. Bu gibi kötü işler de insanı sonunda felâkete sürükler. İnsanların çoğu yoldan çıkarlar. Bunlar ne istiyorlar? Câhiliyye devrinin hükmüne mi dönmek istiyorlar? Allah'ın hükmünden daha güzel hüküm olur mu? Allah'ın hükmü dışına çıkanlar, câhiliyye hükmüne sapmış olurlar. Çünkü Allah'ın hükmü dışındakiler, câhiliyye hükmüdür.

Reşîd Rızâ, bu âyetlerin tefsirinde şöyle diyor:

"Allah tarafından indirilen hükümlerin kimi dinin özüne, kimi dünyaya ilişkindir. Birinciler: İbâdet ve ibâdet niteliğinde olan evlenme ve boşanma gibi hükümlerdir. İkinciler: Cezalar, hadler ve diğer medenî kanunlardır. Birinci tür hükümlere aykırı davranmak asla caiz değildir, tkinci tür indirilmiş hükümler azdır. Bu konulara ait hükümlerin çoğu içtihada bırakılmıştır. Bu konudaki İlâhî hükümlerin en önemlisi had cezalarıdır. Öteki cezalar, hakimin içtihadına bırakılmıştır. Ribâ da medenî hukukla ilgili bir meseledir.

"Hadislerde, düşman toprağında hadlerin de uygulanması yasaklanmıştır. Bazı imamlar da Dâri harbde ribâya cevaz vermişlerdir. Hattâ Ebû Hanî-fe'ye göre bütün bozuk akidler, Dâri harbde caizdir. Buna delîl de Mekke'de Hz. Ebûbekir'in, Übeyy ibn Halef ile mal karşılığında bahse girmesi veya Hz. Peyğamber'in buna müsâade etmiş

[2345] Neml Sûresi: 76.

[2346] Buhârî, Enbiyâ: 48; İbn Hanbel, Musned: 2/406, 437.

olmasıdır.
"Dâri harbde hadlerin uygulanmayacağı, Hz. Ömer'den, Ebû'd-Derdâ'dan, Huzeyfe'den ve başkalarından rivayet edilmiş, Ebû Hanîfe de böyle demiştir. Ebû'l-Kasim el-Hirakî, Muhtasarında: 'Düşman toprağında müslümana had uygulanmaz' demiştir. Büsr ibn Ebî Ertât bir kalkan çalan savaşçıya: 'Eğer Peyğamber(s.a.v.)in: Savaşta el kesilmez dediğini duymasaydım, senin elini keserdim!' demiştir.[2347]
Bu rivayetin garîb olduğunu kaydeden Tirmizî, bunu destekleyen başka senedlerin de bulunduğunu, Evzâî gibi bazı ilim adamlarının da bu görüşte olduğunu, zira savaşta kendisine had vurulan kimsenin, kaçıp düşmana katılabileceğini, bunun da İslâm ordusuna zarar vereceğini, bundan dolayı imamın (kumandanın) düşman toprağından çıkıncaya dek bekleyeceğini, İslâm toprağına döndükten sonra had vurulması gereken kimseye had vuracağını söylüyor.[2348] Ebû Dâvüd Muhammed el-Makdisî de, savaşta el kesilmeyeceği üzerinde sahabenin icmâı olduğunu söylemiştir. Hz. Ömer, halka, ordu ve tabur kumandanlarına: Savaş esnasında müslümanlara had vurmamalarını, zira böyle bir durumun, had vurulan gaziyi kızdırıp kâfir saflarına katabileceğim yazmıştır. Sa'd ibn Ebî Vakkas da, Kadisiyye Savaşında içki içen Ebû Mihcen'e sarhoşluk haddi vurmamıştır.
Bu olaylar gösterir kî Allah'ın indirdiği kazâ'î hükümler cidden azdır. Düşman toprağında Allah'ın Kitabında açıkladığı cezalar dahi uygulanmayınca, demek, ki ceza hükümlerinin hepsi, hâkimin içtihadına bırakılmış olan ta'zîr cezasına dönüşür.
Reşîd Rızâ, esasen bu meseleyi, bir müslümanın, Allah'ın indirdiğinden başka hükümler uygulanan rejimlerde, o rejimlerin kanunlarını uygulamak üzre hakim olup olamayacağı sorusuna cevaben inceliyor ve Medenî hukuk üzerinde indirilmiş İlâhî hükümlerin çok az olduğunu, ukubat hükümleri dahi hakimin içtihadına bırakıldığına göre, bundan daha hafif olan medenî hükümlerin, hakimin içtihadına bırakılmağa daha uygun olduğunu ve müslümanların yararını gözetmek için dari harbde müslümanın hakim olmasının, müslümanlar için gerekli ve yararlı olduğunu söylüyor. Çünkü dâri harb, İslâm hükümlerinin uygulanacağı bir yer değildir. Mümkün ise oradan hicret gerekir. Ama hicret etmemek daha uygun ise hicret edilmez, önemli mevkilere geçip İslâmın ve müslü-manlann menfaati kollanır. Avrupalılar, gittikleri her ülkede kendi adamlarını Önemli mevkilere geçirip kendi yararlarını kororken müslümanlar neden öyle yapmasınlar? Çeşitli ülkelerde önemli mevkilere geçip müslümanların yararını kollamasınlar? .[2349]
57- Ey inananlar, yahûdîleri ve hırıstiyanları dost edinmeyin! Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost tutarsa, o onlardandır. Allah, zâlim toplumu doğru yola iletmez. 52- Kalblerinde hastalık
bulunanların: "Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz!" diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün. Belki Allah fetih, ya da kendi katından bir iş getirir de onlar, içlerinde gizlediklerine pişman olurlar. 53- (O zaman) inananlar: "Bunlar mı o, bütün güçleriyle, sizinle beraber olduklarına yemin edenler?" derler. Bütün çabaları boşa çıkmış, kaybedenlerden olmuşlardır. [2350]

Tefsir:

51-53: Yüce Allah, bu âyetlerde buyuruyor ki: Ey mü'minler, yahûdî ve hırıstiyanları dost edinmeyin, onlar birbirlerinin dostudurlar. Yani yahûdîler yahûdîlerin, hmstiyanlar da hırıstiyanların dostudurlar. Yahut yahûdî ve hı-rıstiyanlar, karşılıklı olarak birbirlerinin dostudurlar. Her iki mânâ da muhtemeldir. Müslümanlardan kim onları dost eder, onların peşinden giderse o, onlardandır. Allah, müslümanları bırakıp başka kimselerle can dostu olan haksız insanları sevmez. Yüreklerinde hastalık bulunan bazı kimseler, onlarla dostluktan meded umar; onlarla dostluğu bozduğu takdirde başlarına felâket geleceğini sanırlar. Fakat Allah, müslümanlara zafer ve fetih nasibettiği zaman onları dost edinenler, içlerinde onlara karşı gizledikleri dostluğa pişman olurlar. Onların bu tutumlarım gören mü'minler: "Bütün güçleriyle biz de sizdeniz, diyeyemîn edenler bunlar değil miydi?" diyerek hayretlerini belirtirler. Mü'minleri bırakıp, mü'minlerin düşmanlarıyle dost olanlar, sonunda ziyana uğrarlar.
Bu âyetlerin iniş sebebi olarak şu olaylar anlatılır:
1) Medine'de üç yahûdî kabilesi otururdu: Kaynuka Oğullan, Nadir Oğulları, Kurayza Oğulları. Kaynuka Oğullan, bunların en güçlüsü ve cesuru idiler. Müslümanların Bedir zaferi, yahûdîleri hayli tedirgin etmişti. Yahûdîler, Araplara karşı üstünlük ve hakimiyetlerini elden çıkaracaklarından tasalanıyorlardı. Çünkü Kitâb ehli olarak kendileri, Araplar arasında itibar görüyorlar, Medine'deki iki Arap kabilesi olan Evs ve Hazrec'i birbirine saldırtarak Arapların birleşip güçlenmelerini önlüyorlardı. Hz. Muhammed(s.a.v.)in gelmesi ve yeni dinin yerleşmesiyle yahûdîler, itibarını; Evs ve Hazrec'in, İslâm kardeşliği sayesinde birleşmesiyle de hakimiyetlerini kaybetmeğe başladılar. Bundan dolayı kendileri için büyük tehlike gördükleri İslâmı, daha fazla büyümeden boğmak istiyorlardı.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) onları, Kaynuka Oğulları çarşısında toplayıp kendilerine öğüt verdi, Allah'tan korkup hakkı kabul etmelerini söyledi. Fakat yahûdîler:

[2347] Tirmizî, Hudûd: 20.
[2348] Aynı.
[2349] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 6/407-409.
[2350] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/6-11.

— Bizi senin toplumun gibi sanma. Savaşı bilmeyen toylara galip gelmen, seni aldatmasın. Eğer biz seninle savaşırsak, bizim ne yaman savaşçılar olduğumuzu anlarsın! dediler.

2) Bir Arap kadını, hayvanını getirip Kaynuka Oğullan pazarında satmış ve oradaki bir kuyumcunun yanına oturmuştu. Yahûdîler, kadının yüzünü açmak istediler. Kadın açmayınca kuyumcu, kadının eteğini, gizlice kadının beline bağladı. İşin farkında olmayan kadın ayağa kalkınca edep yeri açıldı. Yahûdîler güldüler, kadın bağırdı. Müslümanlardan biri hemen sıçrayıp kuyumcuyu öldürdü. Yahûdîler de o müslümanı bağlayıp öldürdüler. Müslümanın ailesi, müslümanlardan yardım istedi. Müslümanlar bu olaya kızdılar. Böylece müslümanlarla yahûdîlerin arası iyice açılmış oldu.

Hz. Peygamber (s.a.v.), İslâm ve müslümanlar için büyük tehlike olan ve müslümanlara hiyanet eden Kaynuka Oğullarını kuşattı. Sonunda yahûdîler, Allah Elçisinin vereceği hükme razı oldular. Bu yahûdîler, Hazrec kabilesinin andlısı idiler Hazrec'in liderlerinden olan Abdullah ibn Übey ibn Selûl:

— Yâ Muhammed, dostlarıma iyi davran! dedi.

Allah'ın Elçisi pek aldırmadı ise de Abdullah, Allah Elçisinin zırhının yırtmacından tuttu, dostlarına iyi davranmasını söyledi. Allah'ın Elçisi kızdı:

— Yazık sana, beni bırak, dedi. Abdullah:

— Vallahi dostlarım hakkında iyi hüküm vermedikçe seni bırakmam. Beni kırmızıdan, siyahtan korumuş olan şu dörtyüz hâsir(zırhsiz)i, üçyüz dâ-ri'(zırhlıy)ı bir günde biçecek misin demek? Ben başıma bir felâket gelmesinden korkarım, dedi. Allah'ın Elçisi de:

— Peki, onlar senin olsun, dedi.

Yukarıdaki âyetler, Abdullah ibn Übeyy hakkında indi.

Başka bir rivayete göre de Ubâde de Kaynuka Oğullarının dostu idi. Allah'ın Elçisi, Kaynuka Oğullarını yendiği zaman Abdullah gelip onları korumak istedi, fakat Ubâde:

— Ey Allah'ın Elçisi, ben bunlarla andlılığımdan vazgeçtim, kâfirlerle ittifakı ve dostluğu bırakıp Allah'ın Elçisini ve mü'minieri dost tutuyorum, dedi.

İşte bu âyetler, Abdullah ve Ubâde hakkında indi.

Bir başka rivayete göre de müslümanlar tarafından kuşatılan Kurayza Oğullan, çaresiz kaldıklarını anlayınca, daha önce dostları olan Ebû Lübâbe ile istişare etmek istediler. Kurayza Oğulları, Ebu Lübâbe'ye, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendilerine ne yapacağını sorduklarında, Ebû Lübâbe, elini boğazına götürerek idam edileceklerine işaret etti. İşte bu âyetler Ebû Lübâbe hakkında indi.[2351]

Birinci olay, âyetin iniş sebebi olmağa daha uygundur. Bize bir felâket gelmesinden korkarız"diyen, Abdullah ibn Übeyy'dir. Abdullah ve adamları, yahûdîleri ve Necrân hırıstıyanlarını korumağa çalışıyorlardı. Çünkü yahûdîler ve hırıstiyanlar zengin idiler. Abdullah'a ve adamlarına yardım ediyorlar, borç veriyorlardı. Münafıklar onlara medyun idiler. İkinci âyette geçen dâireh başa gelen felâket demektir. Çoğulu devâirdir.[2352]

Demek ki bu âyetler, henüz yahûdîlerin, bir kütle olarak Medine'de bulundukları sırada inmiştir. Müslümanların düşmanı olan yahûdîlerle dost olan, belki de müslümanlarm stratejik durumu hakkında yahûdîlere sır veren münafıklar hakkındadır.

Âyetler, evvel emirde yahûdîlerle ilgilidir. Çünkü Medîne'de bir kütle halinde bulunan ve yaptıkları ittifakı bozup müslümanlara hiyânet eden, yahûdîlerdi. Fakat müslümanlarm, müslümanîarla savaş halinde bulunan hırıstiyanlarla da dost olması doğru görülmemektedir.

Bu âyet, müslümanlara karşı savaşan yahûdî ve hırıstiyanları dost tutmamayı, onları velî yapmamayı emrediyor. Bu emir, müslümanlarm, kendileriyle savaşmayan gayri müslimlerle, müşriklere karşı ittifak yapmalarına engel değildir. Çünkü ittifak başka, velî edinmek başkadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye geldikleri zaman yahûdîlerle şu şekilde ittifak yapmışlardır:

"Mü'minlere tâbi olan yahûdîlere yardım edilir, haksızlık edilmez, onlara karşı savaşılmaz- Onların dostları da aynen kendileri gibidir. Onlar kendi dinlerinde, müslümanlar da kendi dinlerinde serbesttir. Zulüm, günâh yapanın, adam öldürenin sorumluluğu, bunları yapana ve ailesine aittir.

"Yahûdîler de mü'minlerle savaşanlara karşı mü'minlere yardım edecekler, mü'minlerle birlikte savaş masraflarına katılacaklardır. Bu andlaşmada taraf olan müslümanlar ve yahûdîler, aralarında iyiliği öğüt ley ecekler, günâh işlere girmeyecekler, birbirlerine iyi davranacaklardır."[2353]

Hz. Peygamber (s.a.v.), Hudeybiye'de, henüz müşrik olan Kureyş kabilesi üe de barış andlaşması yapmıştı. Bu barış maddelerine göre Huzâ'a kabilesi Hz. Peygamber'in, Bekr Oğulları kabilesi de Kureyş'in taraflısı oldu. Bunların her biri, yandaşı olduğu kimselere yardım edecekti. Peygamber (s.a.v.), hırıstiyan Ukaydir ibn Abdi'l-Melik; Eyle hâkimi İbn Ru'be; Cerbâ ve Ezruh; yahûdî Gadyâ Oğullan ve 'Arîd Oğullan ile de andlaşmalar yapmıştır.[2354]

Hz. Peyğamber(s.a.v.)in bu ittifakları, âyetin, müslümanlann, kendileriyle savaşmayan gayri müslimlerle ittifak

---

[2351] İbn Kesîr, 2/68-69; İbn Hişâm, Sîrer: 2/428-429.
[2352] Mefatîhu'l-ğayb: 12/16.
[2353] İbn Hişâm, Sîret: 2/119-123.
[2354] İbn Hişâm, Sîret: 4/169 ve devamı; İbn Sa'd, Tabakat: 1/277-279; Mekâtîbu'r-Resul (s.a.v.) 2/433, te'lîf: 'Ali ibn Huseyn 'ali el-Ahmedî, Beyrut.

yapmalarına engel olmadığım gösterir. Bu âyetler, müslümanlann düşmanı olup müslümanlarla savaşan kimselerle sıkı fıkı dost olmayı yasaklamaktadır. Çünkü böyle kimselerle sıkı fıkı dost olmak, sırların onlara geçmesine yol açar, İslâm toplumuna zarar verir.

Müslümanlarla savaşmayan gayri müslimlerle ortak düşmanlara karşı ittifak yapılabilir. Fakat dediğimiz gibi ittifak başka, can ciğer dost olmak başkadır. Bir müslüman toplumu, gayri müslimlerle dost olabilir, fakat bu dostluğu, başka müslümanlara zarar vermemekle şartlıdır. Gayri müslimlerle yapılan ittifak, başka müslümanlara zarar veriyorsa bu dostluk haramdır. Hele İslâm düşmanlarıyla birleşip müslümanlara karşı savaşmak kesinlikle haramdır.

Müslümanlara karşı yahûdî ve hırıstiyanlarm tarafını tutan kimseler, artık müslümanlardan sayılmazlar. "O, onlardandır." İşte bu cümle ile Allah, müslümanları bırakıp müslümanlann düşmanlarıyla birleşenleri, o birleştikleri kimselerden sayıyor. Yoksa müslümanlarla savaşmayan kimselerle, hem müslümanlann, hem de Kitâb ehlinin ortak düşmanı olan dinsizlere karşı ittifak yapmalarını yasaklamıyor. Nitekim Peygamber (s.a.v.) de Medine yahûdîleriyle, hariçten gelecek bir saldırıya karşı ortak savunma ittifakı yapmıştır. Mümtehine Sûresinin aşağıdaki âyetleri, konuyu daha iyi aydınlatmaktadır: "Allahsızı, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte zâlimler onlardır"[2355] âyetleri, müslümanlara düşman olmayan gayri müslimlerle ittifak yapmanın, barış içinde yaşamanın menedilmediğini bildirmektedir. Zaten İslâmın ruhu, herkesle iyi geçinmek, barış ve esenlik içinde yaşamaktır. Yüce Allah, müslümanları hep birlikte barışa girmeğe davet etmek üzre: "Ey inananlar, hepiniz birlikte barışa girin, şeytanın adımlarını izlemeyin!"[2356] buyurmaktadır.

Müslümanların, düşmanlarına galip geleceklerini, gizlice yahudileri dost tutan münafıkların rezîl olacaklarını bildireni ikinci ve üçüncü âyetler, müslümanlara birer müjdedir. Bunlar, henüz vukubulmamış olayları haber vermektedir. O zaman münafıklar yaptıklarına pişman olacaklar; başları utançtan öne düşecek; vaktiyle yahüdîleri koruyan, yeminlerle onlarla birlik olduklarını söyleyen bu adamların, süklüm büklüm duruma girdiklerini gören mü1 minler, onların bu durumlarıyla alay ederek: "Bunlar mı o bütün güçleriyle sizinle beraber olduklarını söyleyenler?" diyeceklerdir. Âyetin ruhundan bu mânâ çıkıyor. Fakat İmam Fahreddîn Râzî, âyeti şöyle açıklıyor:

Mü'minler, münafıkların, yahûdî ve hırıstiyanlara meyletmelerine şaşarak: "Bunlar değil mi o vaktiyle 'Biz de sizinle beraberiz', diye bütün güçleriyle yemîn edenler? Vaktiyle sadakatle bize bağlı olduklarını söylerken şimdi nasıl düşmanlarımızla dost oldular, onları desteklediler?".[2357]

Fakat mü'minler bu sözü, fetihten sonra söyleyeceklerine göre birinci mânânın daha uygun düşeceği kanısındayız.

Reşîd Rıza şöyle diyor: 1328 (1912 milâdî) yılında İstanbul'da Daru'luium'u (Üniversite) ziyaretim sırasında hocaların odalarım geziyordum. Tesîr hocasının bu âyeti tefsîrine rastladım. Hoca, Beyzâvî'nin sözlerini anlattıktan sonra Türk öğrencilerden biri kalkıp:

— Madem ki öyledir o halde neden, devlet hırıstiyanlardan ve yahudîlerden bazı bakanlar, senatörler, mebuslar ve memurlar tayin ediyor? dedi.

Hoca kızardı, alnı terledi. Ben hocaya:

— Müsaade ederseniz bu soruya ben cevap vereyim, dedim.

— Olur, dedi. Kalktım, dedim ki:

— Sizin de açıkladığınız üzre âyette işaret edilen maksat, velayet bakımından müslümanlara karşı onlara yardım etmemek ve onları velî edinmemektir. Ama bu, bizimle savaşmayan bu kimseleri devletin istihdam etmeyeceği anlamına gelmez. Âyetin bu hususla bir alâkası yoktur.

Bu cevap, soranı ve dinleyenleri ikna etti. Hoca memnun oldu, sevindi. Daha sonra bu cevap, Maarif Bakanının da hoşuna gitmiş. Bunun üzerine dekan, tefsir ve hadis derslerinin, İstanbul'da kaldığım sürece tarafımdan okutulmak üzere arapça takririni savunmuş, bakan da bunu kabul etmişti.

Bilindiği üzere ben o zaman İstanbul'da da'vet ve irşad enstitüsü kurmaya çalışıyordum. Üniversitenin İlahiyat ve Edebiyat kısmında dekan İzmirli İsmail Hakkı Bey'di, -ki İslâmî ilimlere, özellikle kelâm ve usûle vâkıftı- Maarif Bakanı da Emrullah Efendi idi. [2358]

54- Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki (O) onları seven onlar da O'nu severler. Müzminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihâdederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lutfudur, onu dilediğine verir. Allah(m lutfu) geniştir, (O), bilendir. 55- Sizin dostunuz, ancak Allah, O'nun Elçisi ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rükû'a varan müminlerdir. 56- Kim Allah'ı, O'nun Elçisini ve mü'minleri dost tutarsa (bilsin ki) galip gelecek olanlar, yalnız Allah'ın taraftarlarıdır. 57- Ey inananlar, sizden önce Kitâb verilmiş olanlardan ve

---

[2355] Mümtehine Sûresi: 8-9.
[2356] Bakara: 208.
[2357] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/18.
[2358] el-Menâr: 6/429-430.

kâfirlerden dininizi eğlence ve oyun yerine koyanları dost tutmayın; inanıyorsanız Allahtan korkun. 58- Namaza çağırdığınız zaman onu eğlence ye oyun yerine koydular. Düşüncesiz bir topluluk oldukları için böyle yaptılar.[2359]

Tefsir:

54 ncü âyette inananlardan kimler dininden dönerse Allah'ın, onların yerine kendisinin sevdiği ve kendisini seven, mü'minlere karşı mütevâzi, kâfirlere karşı güçlü, şiddetli, hiç kimsenin kınamasından korkmadan, çekinmeden Allah yolunda cihâdeden bir toplum getireceğini bildirmektedir.
55-56 nci âyetlerde Mü'minlerin velisinin Allah ve Elçisi olduğu, Allah'ı, Elçisini ve mü'minteri dost tutan, onların ardından gidenlerin, Allah'ın hizbi (partisi, taraftarı) olduğu ve mutlaka Allah'ın partisinin galip geleceği vurgulanmaktadır.
57 nci âyette mü'minlere, Kitâb ehlinden ve kâfirlerden, müslümanlarm dinleriyle alay eden kimseleri dost tutmamaları, gerçekten inanıyorlarsa Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınmaları emredilmektedir.
58 nci âyette de ezan okunurken bazı düşüncesizlerin, ezanla alay ettikleri haber veriliyor.
Yukarıdaki âyetlerin devamı olan bu âyetlerde, samimî îmandan ayrılmamak, mü'minlerin düşmanı olan, dinle alay eden kimselerle dost olmamak öğütlenmiş; mü'minlerin düşmanlarıyle dost olup dinden çıkanların yerine, Allah'ın, samimî mü'minier getireceği bildirilmiştir.
54 ncü âyet, müslümanlarm düşmanlarıyle dost olanların dinden çıkacaklarını ifade ettiği gibi, ileride vukubulacak olaylara da işaret etmektedir. Gerçekten Hz. Peyğamber'in son yıllarından başlamak üzere onbir Arap kabilesi irtidâdetmiş(dinden dönmüş)tür. Bunların üçü Hz. Peyğamber'in hayatının sonlarında, yedisi Hz. Ebûbekir devrinde, biri de Hz. Ömer devrinde olmuştur. Hz. Peygamber devrinde irtidâdedenler:
1) Peygamberlik iddia eden el-Esved el-Ansî'nin kavmi Müdlic Oğulları, 2) Yalancı peygamber MüscyİcmeTiin kavmi Hanîfc Oğullan, 3) Tulayha ibn Huveylid'in kavmi Sed Oğullarıdır.
Asıl adı Ebhale olan el-Esved el-Ansî, yüzünü bir örtü ile kapattığından Zû'l-himâr Lakabiyle anılır. Fasih konuşan, kehâneti, sec'i ve hitâbetiyle şöhret bulmuş ve Yemen kentlerini istilâ etmiş olan bu adam, Peygamberimizin vefatından biraz önce, Feyrûz ed-Deylemî tarafından öldürülmüştür. Ertesi gün de Allah'ın Elçisi vefat etmiştir.
Tulayha ibn Huveylid el-Esedî: Hicretin dokuzuncu yılında Medine'ye gelip müslüman olmuştu. Döndükten sonra peygamberlik iddia etti. Kavmi, onun sözlerinin saçmalığını anladılar. Allah'ın Elçisi, bu adamın üzerine Hâlid'i gönderdi. Yapılan savaşta bozguna uğrayan Tulayha, Şam'a kaçtı, orada güzel müslüman oldu.
Müseyleme de Medine'ye gelip müslüman olmuş, döndükten sonra peygamberlik iddia etmiş, söylediği bazı seci'Ii sözleri Kur'ân'a nazîre sanmıştı. Kavminden namazı kaldırdı, şarap ve zinayı helâl kıldı. Hz. Peyğamber(s.a.v.)e:"Allah'ın elçisi Müseyleme'den, Allah'ın Elçisi Muhammed'e. Bundan sonra, Dünyanın yarısı senin, yarısı benimdir..." diye mektup yazdı. Peygamber (s.a.v), verdiği cevapta: "Allah'ın Elçisi Muhammed'den, yalancı Müseyleme'ye, bundan sonra bil ki Dünyâ (ne senin, ne benimdir), Allah 'indir. Onu kullarından dilediğine verir. Sonuç, Allah'tan korkanlarındır/'dedi. Müseyleme, Hz. Ebubekir devrinde açılan savaşta Hz. Hamza'nın katili Vahşî tarafından öldürüldü.[2360]
Hz. Ebubekir devrinde irtidâdedenler: 1) Fizâre, 2) Gatafân, 3) Süleym Oğulları**,** 4**)** Yerbu Oğulları, 5) Münzir kızı Sacâh'ın kavmi olan Temim Kabilesinin bir kolu, 6) Kinde Kabilesi, 7) Bekr ibn Vâil Oğullarıdır. Fakat bunlar, Hz. Ebûbekir'in orduları tarafından yola getirilmişlerdir.
Hz. Ömer devrinde de Cebele ibn el-Eyhem'in kavmi olan Gassân irti-dâdetmiştir. Cebele, Hz. Ömer devrinde müslüman olmuştu. Bir gün tavaf ederken birisi, Cebele'nin yerde sürünen eteğine basmış, Cebele kızarak adama bir tokat vurmuştu. Vurulanın şikâyeti üzrine Hz. Ömer, adam affetmediği takdirde kısasa hüküm verdi. Cebele, kısas yerine adama, onbin (dirhem veya dîriâr) vermeyi önerdi ise de adam kısastan başka bir şeye razı olmadı. Cebele süre istedi. Verilen süreden yararlanarak Rum diyarına kaçıp irtidâdetti.[2361]
İlk asırlarda dinden dönenler bunlardır. Ama irtidâd olayları bunlarla bitmiş değildir. Her çağda dinden dönenler, onların yerine getirilen mücâ-hidler olmuştur. Ancak Kur'ân'ın haber verdiği, Allah'ın sevdiği ve Allah'ı seven, mü'minlere karşı mütevâzi, kâfirlere karşı güçlü, şiddetli olan, kimsenin kınamasına aldırmadan Allah yolunda cihâdeden bu yiğit insanlar kimlerdir?
Hz. Alî, Hasan Basrî, Katâde, Dahhâk ve İbn Cüreyc'e göre bunlar, irti-dâdedenlerle savaşmış olan Ebubekir ve arkadaşlarıdır. Süddî'ye göre bunlar ensârdır. Çünkü Peyğamber(s.a.v.)e yardım edenler, onun dininin yerleşip üstün gelmesi için ona destek verenler onlardır. Mücâhid'e göre bunlar Yemen halkıdır. Bu âyet indiği zaman Hz. Peygamber(s.a.v.)in, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi göstererek : "Onlar bunun kavmidir" dediği rivayet edilir. Bazı kimselere göre de bunlar Farslardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)in, bu âyetten sorulduğu zaman, Selmân-i Fârisî'nin

[2359] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/11-17.
[2360] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/18; İbn Hişâm, Sîre: 2/577; Taberî, Târîh: 2/394.
[2361] Mefâtîh; 12/19.

omuzuna vurarak: "İşte bu ve adamlarıdır " deyip, sonra: "Eğer din, Süreyya yıldızına asılı olsa, Fars Oğullarından bazı adamlar, uzanıp onu alırlar."[2362] dediği rivayet edilir. Bazılarına göre de bu âyet, Hz. Alî hakkında inmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Hayber günü, bayrağı Hz. Alî'ye vereceği sırada: "Yarın bayrağı öyle bir kimseye vereceğim ki o Allah'ı ve Elçisini sever, Allah ve Elçisi de onu sever." demiştir. Âyette anılan sıfatlar da bunlardır.[2363]

Yukarıda sayılan toplumların hepsi âyetin saydığı sıfatları taşırlar. Hepsi de Allah'ın sevdiği ve Allah'ı seven, Allah yolunda cihâdeden yiğit insanlardır. Fakat âyetin işaret ettiği kimseler, sadece belli bir çağdaki toplum değildir. Her devirde gelecek olgun, mücâhid insanlar âyetin kapsamına girer. Ensâr, Hz. Ebûbekir ve arkadaşları, Hz. Alî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin kavmi olan Yemen halkı bu vasıfları hâiz olduğu gibi İslama hizmet etmiş ve edecek olan çeşitli milletler de bu vasıfları haizdirler. Batıdan dalga dalga gelen Haçlı Ordularının vahşî saldırılarından İslâmı ve müslümanları korumak için canlarını kale gibi siper eden Selçuklular; "İstanbul elbette fetholunacaktır, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan ve onu fetheden asker ne güzel askerdir![2364] "mealindeki Peygamber övgüsüne mazhar olan Fâtih Sultan Mehmet ve orduları; İslâmı Viyana'lara, Saraybosna'lara kadar götüren Osmanlı mücâhidleri de elbette bu âyeti kerîmenin işaretine dahildirler.

55 nci âyetin Hz. Ebûbekir veya Hz. Alî hakkında indiğine dair rivayetler varsa da bunlar doğru değildir. Âyet belli bir kişiyi kasdetmemektedir. Önceki âyetlerde İslama düşman olan yahûdî ve hırıstiyanların dost tutulmaması emrediliyordu. Burada da mü'minlerin dostunun Allah, Elçisi ve namaz kılan, zekât veren, Allah'ın buyruğuna itaat eden mü'minler olduğu belirtiliyor. Âyet, öncekilerin devamıdır, âyetler arasında konu birliği vardır. İmam Fahr-î Râzî, âyetin tefsirinde bu konu üzerinde geniş geniş durmuş, şî'îlerin, Alî'nin imamlığı konusundaki delillerini ve kendisinin bunlara cevaplarını yazmıştır. İnsanlar, hiç âyetle ilişkisi olmayan şeyleri nasıl âyetlere yamıyor ve kendi kafalarındaki düşünceleri nasıl âyetlerde okuyorlar?! Hayret doğrusu!

57 ve 58 nci âyetler, bazı mü'min görünen kimselerin veya imanları sarsıntılı olan bazı insanların, Allah'ın dini ile alay eden yahûdî ve hınstiyanlarla dost olduklarını, onlarla beraber sohpet edip müslümanlarla alay ettiklerini, dini eğlence yerine koyduklarım gösterir". Bu vasıfta olanlar münafıklardır. Dinle alay etmek, eğlenmek, dil ile müslüman olduğunu söyleyip gönülden inkâr etmek demektir.

58 nci âyet münasebetiyle: Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in müezzini ezan okurken Yahudilerin: Kalktılar ama kalkmadılar, namaz kıldılar ama kılmadılar" diyerek alay ettikleri, münafıkların da insanları mescidden kaçırmak için namazda güldükleri anlatılır.[2365] Gerek yahûdîlerin, gerek münafıkların, müslümanların dinleriyle alay ettikleri muhakkaktır. Bakara Sûresinin 14 ncü âyeti, münafıkların, müslüman görünüp, müslümanların dinleriyle alay ettiklerini ifade etmektedir.

İbn Kesîr, 58 nci âyetin tefsirinde şunu anlatıyor: "Ebû Mahzûre'nin evinde yetîm olarak bulunan Abdullah ibn Muhayrîz, şöyle demiş: Ebû Mahzû-re'ye dedim ki:

— Amca, ben Şam'a gidiyorum, belki bana, senin nasıl müezzin yapıldığını sorarlar. Acaba nasıl müezzin olduğunu bana anlatır mısın?

— Evet, dedi, birkaç kişi ile birlikte Huneyn yolunda yürüyorduk, Allah'ın Elçisi (s.a.v.) de Huneyn'den dönüyordu. Yolda Allah'ın Elçisi ile karşılaştık. Hz. Resûl'ün müezzini, namaz için ezan okudu, müezzinin sesini duyduk. Biz namazdan yan çiziyorduk. Bağırarak müezzini taklîdve onunla alay etmeğe başladık. Hz. Resul (s.a.v.) adam gönderip bizi huzuruna getirtti:

— Sesinin yükseldiğini duyduğum hanginiz idi? dedi.

Cemâat beni gösterdiler. Allah'ın Elçisi ötekilerini gönderdi, beni yanında alakoydu:

— Kalk, ezan oku! dedi.

Kalktım ama gözümde Allah'ın Elçisinden ve onun bana emrettiği şeyden daha kötü bir şey yoktu. Kalktım, Hz. Resûl'ün önünde durdum. Hz. Resul (s.a.v.), ezan okumayı bizzat kendileri bana öğrettiler: "AHahu ekber, Allahu ekber, eşhedu en-lâilâhe illallah, eşhedu en-lâilâhe illallah, eşhedu enne Muhammeden resûlullah, eşhedu enneMuhammeden resûlullah, hayye 'alâ's-salâh, hayye 'alâ's-salâh, hayye 'alâ'l-felâh, hayye 'alâ'l-felâh, Allahu ekber, Allahu ekber, lâilâhe illallah." Ben ezanı okuduktan sonra beni çağırdı, bana içinde birkaç gümüş olan bir kese verdi. Sonra elini Ebû Mahzûre'nin (yani kendisinin) alnına koydu ve yüzünden memelerine, göğsüne doğru gezdirdi. Allah'ın Elçisi'nin eli, Ebû Mahzûre'nin göbeğine gelince: "Bârekellahu fîke ve bâreke 'aleyk: Allah sende bulunan ve sana gelecek olan herşeyi mübarek, bereketli eylesin!" dedi. Dedim ki:

— Yâ Resûlallah, benim Mekke'de müezzin olmamı emret.

— Sana bunu emrettim, dedi.

Allah'm Elçisi(s.a.v.)e karşı duyduğum nefret tamamen gitti, onun yerini Allah'ın Elçisi'ne karşı sevgi aldı. Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in 'âmili olarak Attâb ibn Useyd'e geldim, Allah'ın Elçisi'nin emri üzre onunla beraber namaz için ezan okudum."[2366]

59- De ki: "Ey Kitâb ehli, Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandığımız için mi bizden

---

[2362] Müslim, Fedâilus's-sahâbe: 230-231.
[2363] Mefâtîhu'I-ğayb: 12/19-20.
[2364] İbn Hanbel, Musned: 4/335.
[2365] Mefâtîh: 12/33.
[2366] İbn Kesîr, Tefsir: 2/72-73; Ibn Mâce, Ezan: 2; Müslim, Salât: 6.

hoşlanmıyorsunuz? Oysa sizin çoğunuzyoldan çıkmıştır." 60- De ki: "Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size söyleyeyim mi? Allah kime lanet ve gazabetmiş, kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte onlar düz yoldan daha çok sapmışlardır." 61- (Onlar) size geldiklerinde: "İnandık" derler. Oysa inkâr ile (yanınıza) girmişler ve yine onunla (yanınızdan) çıkmışlardı. Allah, onların (içlerinde) gizlediklerini daha iyi bilir. 62- Onlardan çoğunun günâh, düşmanlık ve haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kötüdür! 63- Rabbaniler ve hahamların, onları günâh söz söylemekten, haram yemekten menetmeleri gerekmez miydi? Yaptıkları şey ne kötüdür! [2367]

Tefsîr:

Burada hitâbedilen Kitâb ehli, özellikle Yahûdîlerdir. Yahudilerin, İslâmın güçlendiğini gördükçe müslümanlara karşı kinleri artıyordu, içlerinde müslümanlara karşı nefret besliyorlardı. Yüce Allah, Elçisine hitaben: "Ey Muhammed, onlara sor, biz Allah'a ve Allah tarafından indirilmiş bulunan kitaplara inandığımız için mi bize kin besliyorsunuz?" diyerek onlardan, besledikleri bu kin ve nefretin nedenini sormasını emrediyor. Zira müslümanlann, başka bir kusur ve kabahatleri yok. Allah'a ve indirilen bütün İlâhî kitaplara inanıyor, bütün peygamberleri doğruluyorlar. Sevilmesi gereken bu kimselere kin beslemenin anlamı nedir? Bunun tek sebebi, dünyâ varlığını elden kaçırma endişesidir. Dünyâ için insanlara düşman olanlar da yoldan çıkmış kimselerdir. Onun için yüce Allah, onların çoğunun yoldan çıkmış olduğunu vurguluyor.
Bu insanlar, İslâmı kötü, Allah'ın Elçisini ve mü'minleri şerli telakki ediyorlardı. Yüce Allah buyuruyor ki: Tutalım ki sizin sandığınız gibi müslümanlar kötüdür, fakat bundan daha kötüsü, daha şerlisi, Allah'ın lanet ve gazabına uğramış olan, putlara tapan, haddi aşmaları yüzünden Allah'ın, suratlarını veya sîretlerini maymunlar ve domuzlar kılığına soktuğu kimselerdir. Bu suretle, gerçekte şerlilerin müslümanlar değil, tarihlerinde bu işlerin vukubulduğu kendi kavimleri olduğu bildirilmektedir.
Müfessirlere göre kıradeh kelimesi ile kasdedilenler, Cumartesi avlanma yasağına saygısızlıkları yüzünden maymun kılığına sokulan Yahûdî cemâatidir. Hanâzîrüe kasdolunanlar da îsâ'ya inen sofrayı inkâr edenlerdir. Başka rivayete göre de her iki mesih de Cumartesi yasağını çiğneyenlere yapılmıştır. Bunların gençleri maymun kılığına, ihtiyarları domuz kılığına sokulmuştu .[2368]
61 nci âyette yüce Allah, müslümanların yanına geldikleri zaman "İnandık" dediklerini, gerçekte yüreklerinde inkâr duygusu olduğu halde gelip gittiklerini; Allah'ın, onların içlerinde neler gizlediklerini gayet iyi bildiğini haber veriyor. Onlar günâha, düşmanlığa koşmak, haram yemek gibi kötü işler yapan kimselerdir. Rabbaniler ve habr(haham)Iar, onları, günâh söz söylemekten, haram yemekten menetmeleri gerekirken bunu yapmamışlardır. Kötü işlerden menetmeyen o âlimler de bu önemli görevi yerine getirmemelerinden ötürü çok kötü bir duruma düşmüşlerdir.
Önceki âyetlerle bağı bulunan bu âyetler de müslümanların dinleriyle alay eden Yahudilerin bu davranışlarının, dinle bağdaşır yanı bulunmadığını anlatmaktadır. İlk iki âyet yahûdîlerin, Islâmm güçlenmesinden, müslüman-ların sayılarının artmasından çok tedirgin olduklarını, bu yüzden müslüman-lara kin beslediklerini gösteriyor. Yahûdîlerin bu davranışlarının asıl nedeni, ekonomiktir. İslâmdan önce ekonomik ve siyasal bakımdan bölgeye hakim durumda bulunan yahûdîler, müslümanların güçlenmesiyle bu hâkimiyyeti elden kaçırmağa başlamışlardı. İleride müslümanlar arasında hiçbir otoritelerinin kalmayacağını gayet iyi gördüklerinden, müslümanlardan nefret etmeğe başladılar. İslâmın gücü arttıkça yahûdîlerin, Allah'ın Elçisine ve müs-lümanlara karşı kin ve nefretleri de o oranda artıyordu. Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın amacı, dünya hâkimiyyeti kurmak değildi. Ama İslâm kardeşliği, ekonomik hâkimiyyeti de sağladı. Allah'ın buyrukları doğrultusunda yürüyenler, O'nun Kitabının ruhundan ayrılanlara hakim oldular. Allah'ın va'di böyledir.
Yahûdîlerin, çeşitli devirlerde hak dinden saparak putlara taptıkları, tanrılara kurbanlar takdim ettikleri Kitabı Mukaddes'te anlatılır. Kur'ân'ın amacı, tarihî bir olayı anlatmak değil, Yahûdîlerin bildiği, kendi milletlerinin başından geçmiş olayları onlara hatırlatarak ders vermektir. Kur'ân, bazı yahûdîlerin meshedilip maymun ve domuz kılığına sokulduklarını birkaç yerde söyler. Mutlaka yahûdîler de kendilerinden bazı kimselerin meshedildiğine inanıyorlardı. Aksi takdirde yahûdîlerden bir topluluğun meshedildiğini söyleyen bu tür âyetleri duydukları zaman itiraz ederlerdi. Oysa onların, "Hayır, böyle bir şey olmamıştır" dediklerini anlatan bir rivayet gelmemiştir. Demek ki onlar bu mesh olayına inanıyor ve bunu kendi aralarında öğüt için anlatıyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm de onların aralarında rivayet edilen bu olayları kendilerine hatırlatarak kötü davranışları yüzünden Allah'ın lanet ve gazabına uğrayıp kılıkları değiştirilen, ya manen veya şeklen domuz, maymun kılığına sokulan bazı ataları gibi olmamalarını anlatmak istiyor.
61 nci âyetten anlaşılıyor ki bazı yahûdîler, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in meclisine gelip oturur, onu dinler, gelirken de inanmış görünürlerdi, gerçekte inanmış değillerdi. İçlerinde inkâr gizli idi. Onların bu davranışlarına,
Bakara Sûresinde de işaret edilmiştir.

[2367] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/17-22.
[2368] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/36.

63 ncü âyet, iyilikle emir, kötülükten nehyetmenin önemini vurgulamaktadır. Din adamları, hahamları, emirleri, onları kötü işlerden menedeceklerine, tersine kendileri kötülüklere önayak olmuşlar, halkı yanlış yollara sürüklemişlerdir. Hasan Basrî'ye göre bu âyet, münkerden (kötülükten) nehyetme-yenin, münkeri yapan gibi olduğunu gösterir. Çünkü yüce Allah, münkeri yapanları da, münkerden nehyetmeyenleri de aynı sözle yermiştir. Râzî diyor ki: "Bize göre münkerden nehyetmeyen, münkeri yapandan daha kötüdür. Çünkü yüce Allah, günâha, düşmanlığa, haram yemeğe yönelenleri: 'Ne kötü işler yapıyorlardı!' diye kötülemiş, münkerden nehyetmeyenleri ise : Ne kötü işlersun'ediyor/ardıf sözüyle kınamıştır. Sun', 'amelden kuvvetlidir. Çünkü iyice yerleşmiş olan, meleke kazanılmış bulunan işe sınâ'at denir. Yüce Allah, rruinkeri yapanların suçunu yerleşmemiş günâh, münkerden nehyetmeyenlerin suçunu da yerleşmiş, meleke kazanılmış günâh saymıştır. Gerçekten öyledir. Çünkü ma'sıyet bir ruh hastalığıdır.! İlâcı da Allah'ı, sıfatlarını ve hükümlerini bilmektir. Bu bilgi mevcudolduğu halde ma'sıyet gitmezse o kimsenin durumu, ilâç içtiği halde hastalığı geçmeyen hastanın durumuna döner. Nasıl bu durumda hastalığın, ilâçla geçmeyecek kadar ağır olduğu anlaşılırsa ma'sıyete yönelen âlimin hâli de kalb hastalığının, son derece katı olduğunu gösterir. İbn Abbâs'ın: 'Bu âyet, Kur'ân'da en şiddetli âyettir' dediği, Dahhâk'in de: 'Bana göre Kur'ân'da bundan daha korkutucu bir âyet yoktur' dediği rivayet edilir."[2369]
Hz. Alî de şöyle demiş: "Ey insanlar, sizden öncekiler günâh işleyip âlimleri de onları bundan menetmedikleri için helak oldular. Onların başlarına inen cezalar, sizin üzerinize de inmeden önce siz, iyiliği emredip kötülükten menediniz. Ve iyi biliniz ki iyiliği emir ve -kötülükten menetmek ne insanın rızkına engel olur, ne de ecelini yaklaştırır" [2370]Ebû Dâvûd da şu hadîsi nakletmiştir:
"İçlerinde günâh işleyen bir kimseyi, bundan menetmeğe güçlen yettiği halde bunu yapmayan toplulukları, Allah mutlaka cezalandırır"[2371]
64- Yahudiler: "Allah'ın eli bağlıdır (Allah cimridir) dediler. Kendi elleri bağlandı ve söyledikleri sözden Ötürü lanetlendiler. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun, Rabbinden sana indirilen, onların çoğunun azgınlığını ve küfrünü artıracaktır. Biz onların aralarına, tâ kıyamet gününe kadar düşmanlık ve kin almışızdır. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa Allah onu söndürmüştür. (Onlar) yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah da bozguncuları sevmez. [2372]

Tefsîr:

Bu âyette yahûdîlerin Allah'a karşı saygısızlıkları, Allah için "Eli bağlı" dedikleri anlatılıyor. "Eli bağlı" deyimi, cimrilikten kinayedir. Bast ise eli açıklık anlamına gelir. "Elini boynuna bağlanmış yapma, tamamen de açma, sonra kınanır, hasret içinde kalırsın!"[2373] âyetinde de eli bağlılık, cimrilik, tamamen eli açmak da israf anlamında kullanılmıştır.
Yüce Allah, yahûdîlerin, müslümanların inançlarıyle alay eden bu sözlerine cevaben Allah'ın elinin açık olduğunu, dilediğine bol nimet ihsan buyurduğunu belirtmekte ve Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirilen Kur'ân'ın, yahûdîlerin taşkınlık ve inkârını artıracağını bildirmektedir. Fakat onların taşkınlığı, yalnız kendilerine zarar verir. Müslümanlara kin besleyen bu adamların, kendi aralarında da sevgi yoktur. Birbirlerinden de hoşlanmazlar. Küstahça davranışları yüzünden Allah, onların aralarına düşmanlık ve kin düşürmüştür. Birbirlerine karşı düşmanlıkları, tâ kıyamete kadar sürecektir. Allah'ın Elçisine karşı ne zaman bir savaş ateşi yaksalar, Allah onu söndürür, tuzaklarını boşa çıkarır. Seciyeleri fesat çıkarmaya müsaittir. Yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, insanları birbirine düşürmeğe çalışırlar. Allah da bozguncuları sevmez.
Allah için borç vermeğe, yani Allah rızâsı için yardım etmeğe teşvik eden bu âyet inince Yahudilerden biri Hz. Peyğamber(s.a.v.)e: "Rabbin cimri, sana bir şey vermiyor (ki insanlardan istiyorsun)." demiş. İşte bu âyet böyle diyenlere cevâb olarak inmiş.[2374]
Âyetin inişinden önce Yahudilerden biri böyle söylemiş olabilir ama âyet, sırf bunun için inmiş değildir. Yukarıdan beri süregelen âyetler, Yahudilerin çeşitli karakterlerini tasvir etmektedir. Bu âyet de önceki âyetlerin bir devamıdır ve onlarla birlikte veya hemen onların ardından inmiş olmalıdır. Yahûdîler, müslı im anların yoksulluk ve malî sıkıntı içinde bulunduklarım görüyorlardı. Kim Allah'a güzel bir ödünç verir ki Allah da onun verdiğini kat kat yaparak kendisine ödesin."[2375] âyeti, insanları Allah için borç vermeğe davet edince müslümanlarla alay için: "Baksana Muhammed'in Rabbi cimri (kendisi vermiyor da başkalarının vermesini istiyor)." dediler.
Âyetten yahûdîlerin pintilikleri anlaşılmaktadır. Kendilerinden Allah için yardım talebedilince yardım etmemek için ellerinin darlığından yakınmışlar, Allah'ın, kendilerine bir şey vermediğini söylemişler. 65 nci âyette de

[2369] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/39-40.
[2370] Ibn Kesîr, Tefsîr: 2/74.
[2371] Ebû Dâvûd, Melâhim: 17.
[2372] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/22-25.
[2373] İsrâ Sûresi: 29.
[2374] Taberî, Câmiu'l-beyân: 6/300-301; İbn Kesîr Muhtasarı- 1/532.
[2375] Bakara Sûresi: 245.

yahûdîlerin sıkıntı çektiklerine işaret edilmektedir. Demek ki yahûdîler, yardım etmemek için böyle söylemişlerdir. Bu gibi sözler, câhiller tarafından söylenir. "Sanki verse Allah'ın hazinesinden mi eksilir?" diyenler vardır. Onların sözü de buna benzer saygısız bir sözdür.
Bazı kimseler Allah'a inandıklarını söylerler, fakat Allah yoluna, yoksul insanlara yardım etmemek için: "Allah fakir mi ki bizden istiyorsunuz, Allah versin" derler. Bu, yahûdîler arasında böyle olduğu gibi her toplumda da böyledir. Ama özellikle yahûdf, cimrilikle ünlüdür. Yardım etmemek için böyle mantık oyunları yapar. Allah için yardımdan kaçınan herkes bu Yahûdî karakterini taşır.
Âyette Allah'a el nisbet edilmiştir. Kur'ân'ın amacı, Yahûdîlerin sözünü kötülemektir Onlar:"Allahın eli bağlıdır"yani Allah cimridir demiştir, Allah da onların bu sözlerini reddederek Allah'ın elinin açık olduğunu, dilediği gibi vereceğini, ihsanda bulunacağını söylemiştir. Burada el tabiri, gerçek mânâda bir organ olan eli ifade etmez. Bu tabir, mecazî bir anlam taşır. İnsanlar eli bağlılık deyimini cimrilik anlamında, eli açıklık deyimini de cömertlik anlamında kullanmışlardır. Allah da kendi sözlerini, insanların anlayacakları kavramlar ve üslûplarla ifade etmiştir. Aksi takdirde insan ile Allah arasında iletişim mümkün olmazdı. Bu ifadeden, Allah'ın, insanlar gibi elleri olduğu anlamı çıkmaz. Allah, gerçekte harflerden ve kelimelerden yüce olan sözünü, insanların anlayış düzeyine indirerek vahyettiğine ve sözleri de Peyğamber'e doğrudan değil, fakat melek aracılığı ile verildiğine göre "Allah'ın eli açıktır" sözü, insanların kullandığı cömertlik anlamındadır. Bundan maksat, Allah'ın eli olduğunu anlatmak değildir. Nasıl ki birinin cömertliğini anlatmak için "Onun eli çok açıktır" denilir. Bu sözden o kişinin eli değil, fakat cömertliği düşünülür. îşte âyetin anlatmak istediği de Allah'ın son derece cömert olduğudur.
İnsanlar, cimrilik ve cömertlik kavramlarım "Eli bağli ve eli açık" deyimleriyle anlatırlar. Bu, tasvirî ifadedir. Kur'ân da bu tasvirî ifadeyi kullanarak Allah'ın cimri değil, cömert olduğunu belirtmek üzre "O'nun iki eli de açıktır" demiştir. Bundan Allah'ın iki eli olduğu değil, fakat cömert olduğu anlaşılır. Nitekim falanın eli açıktır demek, gerçekten onun elleri uzanmış açılmış demek değildir. Hattâ elleri, kolları olmayan cömert kimseler için de "eli açık" tabiri kullanılır. Çünkü bu deyim; gerçek anlamını kaybedip başka bir anlam kazanmıştır ki o da cömertliktir. İşte "Allah'ın elleri açıktır" demek de Allah cömerttir, demektir. Cenabı Hak, insanların kavrayabilmesi için onların kullandıkları deyimi kullanmıştır. Allah'ın yüzü, yanı, bacağı gibi tabirlerin esprisi de budur. Bu gibi tabirleri, maksadı dışına çıkarıp bunlardan Allah'ı bir insan gibi elli ayaklı düşünmek hatâdır.
Durum böyle iken bu cümle, kelâmcılar arasında çok çekilip uzatılmıştır. Bazı kimseler bu cümleden Allah'ın cisim olduğunu, elinin ayağının bulunduğunu söylemişlerdir ki bunlara mücessime denilir. Bazılarına göre Kur-ân'ın, Allah hakkında söylediklerine inanırız. Kur'ân Allah'a el nisbet ediyor. Biz de Allah'ın eli olduğuna inanırız ama bunun mâhiyetini bilemeyiz. Bazılarına göre buradaki el, nimet, bazılarına göre kuvvet, bazılarına göre mülk, bazılarına göre inayet ve ihtisas anlamınadır. Genellikle sonradan gelen bilginler, Kur'ân'da Allah hakkındaki el tabirini kudret mânâsına yormuşlardır.
Fakat bu zorlamalara hiç gerek yoktur. Âyetin amacı Allah'a el, ayak vermek değil, insanların kullandığı üslûb ile Allah'ın cömert olup cimri olmadığını belirtmektir. Nitekim Dilediği gibi verir, harcar." cümlesi de bunu açıklamaktadır. Allah, dilediğine dilediği kadar verir. Kiminin rızkını bol, kiminin dar yapar. Nimetlerin en büyüğü ma'nevî nimettir. Bu, ruhun gıdasıdır. Bu ma'nevî gıdaların en bolu, Hz. Muhammed(s.a.v.)e verilmiştir. îşte bu, vahiy nimetidir ki Yahudileri kıskançlıktan çatlatmakta, taşkınlıklarını artırmaktadır.
Kıyamet gününe kadar onların arasına düşmanlık ve kin düşürmüşüzdür." âyeti, yahûdîler arasında birbirlerine karşı düşmanlık hüküm sürdüğünü bildirmektedir. Bu, yahûdî mezhepleri arasındaki sürtüşmeden doğmuştur. Bu âyetin, yahûdîlerle hınstiyanlar arasında düşmanlık bulunduğunu ifade ettiğini söyleyenler de vardır. Fakat sözgeliminden, bu düşmanlığın, yahûdîlerin kendi aralarında olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Haşr Sûresinin 14 ncü âyetinde de Yahudilerin: "kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir" ifadesiyle Yahûdî kabileleri arasındaki sürtüşmeğe işaret edilmiştir.
Gerçekte, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Medine Yahudileri arasında düşmanlık vardı. Câhiliyye devrinde yahûdîlerden bazıları Evs kabilesiyle, bazıları da Hazrec kabilesiyle ittifak yapmışlardı. Birbirine düşman olan Evs ve Hazrec kabileleri çarpıştıkça müttefikleri olan Yahudiler de tarafını tuttukları Arap kabilesiyle birlikte öteki tarafı tutan Yahûdî kabilesiyle savaşırdı. Bu hususu, Bakara Sûresinin 84-85 nci âyetlerinin tefsirinde izah etmiştik.
Tevrat'ın Krallar ve Günün Haberleri kitapları, yahûdî kabilelerinin, öte-denberi nasıl bölündüğüne ve birbirlerine karşı savaştıklarına tanıktır.
65- Eğer Kitâb ehli, inanıp (Allah'ın azabından) korunsalardt, onların kötülüklerinden geçerdik ve onları, nimeti bol cennetlere sokardık, 66- Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı, muhakkak ki üstlerindeki ağaçların meyvelerinde)n ve ayaklarının altn(daki ürünler)den yerlerdi. İçlerinde (ileri geri gitmeyen) ılımlı bir ümmet var ama, onlardan çoğu, ne kötü işler yapıyorlar! 67- Ey Elçi, Rabbinden sana indirileni duyur; eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini duyurmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah, kâfirler toplumunu yola iletmez. [2376]

[2376] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/25-29.

Tefsîr:

Bir önceki âyette yahûdîlerin, hallerinden şikâyetlerine, Allah'ın, kendilerine bol rızık vermediğinden yakınarak hâşâ Allah için "cimri" dediklerine işaret edilmişti. Burada da onların neden sıkıntı çektikleri açıklanmaktadır.
65-67: Eğer Kitâb ehli, inansalar ve Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınsalardı, Allah onların günâhlarını bağışlar ve onları nimet bahçelerine sokardı. Ama inanmadıkları için sıkıntı çekmektedirler. Eğer onlar, Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirilen buyrukları uygulasalardı, üstlerinden, yani gökten inecek yağmurun bereketlerinden veya ağaçların mey-valarından ve altlarından, yani üstüne bastıkları toprağın ürünlerinden bol bol yerlerdi. Gerçi içlerinde muktesıd kimseler de var ama çokları çirkin işler yapmaktadırlar.
Muktesıd: iktisâd eden demektir. Kasd, kişinin, arzu ettiği şeye gitmesidir. Muktesıd, sağa sola sapmadan, ileri geri kalmadan Allah'ın gösterdiği yolda yürüyen, aşırılıklardan sakınan, itidal ile hareket eden mü'mindir.
Yüce Allah, bu âyette sözü, Kitâb ehli olan Yahûdî ve hırıstiyanlarm ikisine birden yöneltiyor ve Tevrat'ı, İnciri ve Rablerinden kendilerine indirileni uygulamamaları yüzünden sıkıntıya düştüklerini anlatıyor.
Tevrat, İncîî bilinen kitaplardır. Fakat "Rablerinden kendilerine indirilen" sözü neyi ifade ediyor? Bunlar Tevrat ve İncil'deki hükümler midir, Eş'iyâ, Habkuk, Danyal gibi İsrailoğulları peygamberlerine verilen vahiyler midir, yoksa Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirilen Kur'ân mıdır? Bazılarına göre "Rablerinden kendilerine indirilen" Kur'ân'dır. Zaten Kitâb ehli, Tevrat ve İncil'i tam uygulamış olsalardı, Ümmî Peyğamber'e indirilene de inanırlardı. Çünkü onun sıfatı, Tevrat'ta, İncil'de ve İsrail peygamberlerinin kitaplarında vardı. Fakat dinin ruhunu anlamadıklarından yahûdîler, Hz. Musa'dan, hırıstiyanlar da Hz. îsâ'dan sonra peygamber kabul etmek istemediler. Bütün peygamberlerin birbirlerinin devamı ve müjdecisi olduğunu unuttular. Eğer onlar Tevrat'ı ve İncil'i gereği gibi uygulasalar ve en son olarak Rablerinden indirilen Kur'ân'a da inansalardı, bol bol rızıklara nail olurlardı. Demek ki Kitâb ehlinin mutlu olabilmesi için Allah'ın bütün indirdiklerine inanması gerekir. Ancak şunu da belirtmek lâzımdır ki eğer gerçekten Rablerinden kendilerine indirilenden kasıt Kur'ân ise Kitâb ehli, Kur'ân'ın, Allah tarafından vahyedildiğini doğrulamağa, bunu kabul etmeğe çağırılmaktadır. Onlardan istenen, Kur'ân'ın vahyen indiğini kabul edip ona saygılı davranmak, yoksa kendi dinlerini bırakmak değildir. Çünkü Kur'ân, kendinden önceki Kitabı doğrulayıcı olarak indiğinden, o Kitabı da hak Kitâb kabul etmekte, ona layıkıyle uyanların da felah bulacağını birçok yerde vurgulamaktadır. Ama Hak tarafından vahyedilen bir Kitâb ile alay eden, Allah'ın seçtiği bir peygambere sırt çeviren, hattâ onu imha etme planları kuran hiçbir toplum iflah olmaz. Öyleleri dünyada da, âhirette de perişan olurlar.
Kitâb ehlinin çeşitli tutumlarına işaret ettikten sonra yüce Allah, Elçisine hitaben: "Ey Elçi, Rabbinden sana indirileni duyur, eğer bunu yapmazsan Rabbinin elçiliğini duyurmamış olursun. Allah seni insanlardan korur." diyor. Hiçbir şeyden çekinmeden, Rabbinden kendisine vahyedilenleri tebliğ etmesini, Allah'ın, kendisini insanlardan koruyacağını bildiriyor.
67 nci âyetin iniş sebebi olarak çeşitli olaylar zikredilir. Rivayetlerden kimine göre bu âyet, yukarıda işaret edilen recm ve kısas olayı üzerine inmiştir. Kiminegöre: Ey Peygamber, zevcelerine söyle: eğer siz dünyâ hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size müt'a (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzellikle salayım."[2377] âyeti indiği zaman gûyâ Allah'ın Elçisi, hanımları dünyâyı tercih ederler diye korkup bir süre âyeti onlara tebliğ etmemiş, bu yüzden bu âyet inmiş. Kimine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), kılıcını bir ağaca asmış, ağacın altında dinlenirken bir bedevî gelmiş, kılıcını çekip: "Seni benden kim kurtarır?" demiş. Fakat adamın eli titreyip kılıç elinden düşmüş, başını da bir ağaca öyle çarpmış ki beyni dağılmış. Yüce Allah: "Allah seni insanlardan korur" âyetini indirmiş. Buna benzer başka rivayetler de vardır.[2378]
Bu rivayetlerin hiçbirinin, âyetin inişiyle bir ilgisi yoktur. Bu âyet, önceki âyetlerin devamıdır. Âyetin öncesi ve sonrası Kitâb ehli ile ilgilidir. Bu âyet de onlarla beraber inmiş olmalı ki onların arasına konmuştur. Yüce Allah, Kitâb ehlinin düşmanca davranışlarını belirttikten sonra bu âyetle, Elçisine, onların hiçbirinden çekinmemesini, kendisine indirilenleri tebliğ etmesini, kendisini bütün düşmanlarından koruyacağını bildirmiştir.
Mekke'de iken, kendisini din için değil, fakat doğal olarak çok seven amcası Ebû Tâlib korumuş, kendisine inananların saflarına katılan Hamzalar, Ömerler, onun uğrunda canlarını siper etmişlerdir. Medine'de, Mekke'den göçenlerle birlikte ensâr da Allah Elçisinin koruyucuları oldular. Allah, bu insanlar vasıtasiyle ve rûhânî melekleriyle Elçisini korumuş, vahiylerinin tebliğini sağlamıştır.
Gelen rivayetlerden anlaşılıyor ki kritik durumlarda, özellikle savaşlarda Hz. Peyğamber'in evi veya çadırı beklenirdi. Hz. ÂİŞe (r.a.) diyor ki: " Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bir gece, yattığı yerde uyuyamadı. Dedim ki:
— Yâ Resûlaîlah, neyin var? Buyurdu ki:
— Keski ashabımdan salih bir kişi beni bekteseydi!
Bu halde iken bir silâh sesi (kılıç şakırtısı) duydum. Allah'ın Elçisi:
— Kim var orada? dedi,
— Ben Sa'd ibn Mâlik'im.
— Niçin geldin?

[2377] Ahzâb Sûresi: 28.
[2378] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/49.

— Seni beklemeğe geldim, yâ Resûlaîlah.
Allah'ın Elçisi (beklendiğini öğrenince güven içinde uykuya daldı, Öyle ki) uyurken horladığını duydum."[2379]
Özellikle savaşlarda sahâbîler, Allah'ın Elçisini beklerlerdi. Bekleyenler arasında amcası Abbas da vardı. Fakat bu âyet indikten sonra Allah'ın Elçisi'nin, artık beklenmesini istemediği rivayet edilirse[2380] de bu doğru değildir. Çünkü bu âyet tedbîr ve ihtiyatı menetmediği gibi Nisa Suresinin 102 nci âyeti de: "Korunma tedbîrinizi alın!" diyerek daima ihtiyatlı olmayı emretmektedir. Nitekim rivayetlerden, Hz. Peygamber'in, her seferinde güvenlik tedbîrini aldığı, kendisini ve istirâhate çekilen ordusunu beklettiği anlaşılmaktadır. Bu konuda Buhârî şerhi Fethu'l-Bârî'nin Cihâd bahsine bakılabilir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.), aldığı vahiylerin hiçbirini saklamamış, hepsini geciktirmeden ümmetine duyurmuştur. Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiş: "Kim Allah'ın Elçisinin herhangibir vahyi gizlediğini sanırsa Allah'a iftira etmiş olur. Yüce Allah: 'Ey Elçi, Rabbinden sana indirileni duyur!' demiştir. Eğer Allah'ın Elçisi herhangi bir vahyi gizleyecek olsaydı, 'Allah'ın ni'met verdiği, senin de kendisine ni'met verdiğin kimseye: (Eşini yanında tut, Allah'tan kork!) diyordun, fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun, insanlardan çekiniyordun; oysa asıl çekinmen gereken Allah idi...'[2381] âyetini gizlerdi"[2382]
Allah'ın Elçisi, Veda Haccında kırk binin çok üstünde sahâbîsine hitaben irad buyurduğu konuşmasının sonunda onlara sordu:
— Ey insanlar, size, benim hakkımda sorulduğu zaman ne diyeceksiniz.
— Tanıklık ederiz ki sen tebliğ ettin, görevini yaptın, öğüt verdin, dediler. Parmağını göğe doğru kaldırıp ashabını göstererek:
— Allahım, tebliğ ettim mi? Dedi.[2383]
68- De ki: "Ey Kitâb ehli, siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz. (Ey Muhammed), Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun azgınlık ve inkârını artıracaktır. Sen o kâfirler toplumu için üzülme! 69- İnananlar, Yahudiler, sabitler ve hınstiyanlar Allah'a ve âhiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. [2384]

Tefsir:

68-69: Yüce Allah, bu âyetlerde buyuruyor ki: Ey Muhammed söyle, ey Kitâb ehli, siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni doğru dürüst uygulamadıkça hiçbir esas üzerinde değilsiniz. Gittiğiniz yol yanlıştır. İddia ile din olmaz. Allah lafa değil, amele; şekle değil, ruha bakar. Tevrat ve încîl'in gereklerini yapanlar iddiaya sapmaz. Peygamberliği gün gibi açık olan bir insana şeklen tabi olmasalar bile, hiç değilse ona düşmanlık beslemez, karşı çıkmazlar. Ona gelenlerin, Allah'ın vahyi olduğunu doğrularlar. Ama iddialara girenler, aslında din için değil, taassupları, dünyâ tutkuları yüzünden inâdetmektedirler.
Ey Muhammed, Rabbinden sana indirilenler, onlardan çoğunun taşkınlık ve inkârını artırmaktadır. Sen o taassuplarına kapılmış, dünya menfaatlerine dalmış insanların tutumlarına üzülme. "Allah, onlardan çoğunun taşkınlık ve inkârını artırır" ifadesi, onların içinde gerçek dindar insanların da bulunduğuna işaret etmektedir. Nitekim bu sûrenin 82-84 ncü âyetlerinde onlar içinde bulunan gerçek dindarlar övülmektedir.
Taberî'nin rivayetine göre yahûdîlerden bir cemâat, Peygamber (s.a.v.)e gelip:
— Sen îbrâhîm dininde olduğunu, Tevrat'a inandığını, onun Allah'tan gelen hak kitâb olduğunu söylemiyor musun? demişler. Allah'ın Elçisi de:
— Evet ama siz bid'atler çıkardınız, inkâr ettiniz, Tevrat'a aykırı gittiniz. Allah'ın, açıklamanızı emrettiği Tevrat hükümlerini gizlediniz. Ben sizin bidatlerinizden uzağım, demiş. Onlar da:
— Biz kendi elimizde bulunana uyarız, o da hak ve hidâyettir. Sana inanmayız ve sana tabi olmayız, demişler.
Yüce Allah bu âyeti indirmiş."
Yahudilerle Hz. Peygamber arasında buna benzer bir tartışma geçmiş olabilir. Ama âyetin bu münasebetle indiği doğru değildir. Çünkü âyet, önceki âyetlere bağlıdır ve benzeri ifade, bundan önceki 66-67 nci âyetlerde de geçmektedir. Bu bakımdan âyetlerin hep beraber veya birbiri ardınca inmiş olması çok muhtemeldir. Yüce Allah, Elçisine, kimseden çekinmeden buyruklarını tebliğ etmesini ve çeşitli kuruntular içerisine giren, dâvalarla başkalarına üstünlük taslayan Kitâb ehli kimselere, Tevrat'ın, İncil'in ve Allah tarafından indirilen bu son Kitâb Kur'ân'ın gereklerine göre hareket etmedikçe bir temel üzerinde olmayacaklarını bildirmesini emretmiştir.
"Rabbinizden size indirilen" cümlesi, 66 ncı âyette de geçmişti. Bununla kasdedilenin, Kur'ân olması ihtimâli

---

[2379] İbn Hanbel: 6/141; Buhârî, Temenni: 4; Cihâd: 70; Cihâd: 16; Buhârî ve Ebû Dâvûd rivayetlerinde bekleyen Sa'd ibn Ebû Vakkas'tır. Fakat bekleme olayı bir kere değil, çok zaman olmuştur. Özellikle savaşlarda Allah'ın Elçisi beklenirdi.
[2380] Aynı.
[2381] İbn Kesîr: 2/78.
[2382] Ahzâb Sûresi: 37.
[2383] Buharı, Hm: 30, 37; Zekât: 31, Hacc: 132, Hibe: 17,... Müslim, fmân: 278, Kusûf: I, 2, Kasâme: 31, İmaret: 11; İbn Mâce, Menâsik: 36; Fiten: 2; İbn Hanbel, Musned: 1/230, 3/80, 109, 202,.. 4/76, 168, 306.
[2384] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/29-32.

kuvvetlidir. Demek ki Kur'ân, yalnız müslümanlara değil, Kitâb ehline ve bütün insanlara indirilmiştir. Kitâb eh-ıi, Tevrat'ın, İncîl'in hükümleri yanında Kur'ân vahyine de inanmadıkça, bu üç İlâhî kitabın ruhu doğrultusunda hareket etmedikçe bir esas üzerinde sayılmazlar.
Gerek 65 nci âyetten, gerek bu âyetten anlaşılıyor ki Kitâb ehli, Yahûdî ve hırıstiyan kaldıkları halde Kur'ân'ı inkâr etmez, onun gereklerine aykırı davranmazlarsa ki bu üç Kitabın genel hatlarında, temel konularında bir ay-kırılık yoktur meselâ teslisi bırakıp Kur'ân'ın emrettiği şekilde Allah'a ve âhirete inanırlarsa mü'min sayılır ve cennete giderler. Mutlaka kendi dinlerinden ayrılıp müslüman olmaları şart değildir. Bu husus, Bakara Sûresinin 62 nci âyetinde açıkça belirtildiği gibi bu sûrenin, tefsîrini yapmakta olduğumuz 68-69 ncu âyetlerinde de açıkça belirtilmektedir. Bakara Sûresinin 62 nci âyeti, burada 69 ncu âyette tekrar edilerek: Allah'a, âhirete inanıp iyi işler yapan mü'minlerin (yani müslümanların), Yahudilerin, sâbiîlerin ve hrıstiyanların korku ve üzüntü çekmeyecekleri bildirilmektedir. Çünkü dillere göre isimleri değişik de olsa tevhide dayalı bütün dinlerin özü İsiâm ve bu dinlerin mensupları, özde müslümandırlar. Kur'ân bütün peygamberlerin tâbi'lerine "müslümanlar" adını vermektedir. Bakınız, Bakara: 131-133; Yunus: 90; Ankebût: 46. Fakat Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahiyleri inkâr eden ve ona düşman olan Yahûdî, sâbiî ve hırıstiyanlar, bir esas üzerinde değillerdir. Çünkü onlar Tevrat ve İncil'in gereklerine ters düşmüş, Allah'tan indirileni reddetmişlerdir. Bütün dinlerin ruhu: "Allah'ın buyruğuna saygı ve O'nun yaratıklarına şefkattir."
Yahûdî olanlar" cümlesiyle Tevrat sahibi yahûdîler kasdedilmiştir " Sâbitler"in kimler olduğu hakkında görüş ayrılığı vardır. Bazılarına göre sâbiîler, hırıstiyan ve mecûsîlerden bir gruptur. Kendilerine özgü bir şerî'atleri yoktur. Katâde'ye göre bunlar, meleklere tapan, kıbleden başka yöne namaz kılan, Zebur okuyan bir topluluktur. Vehb ibn Münebbih'e göre sâbiîler, İrak tarafında bulunan bir kavimdir. Peygamberlere inanırlar, yılda otuz gün oruç tutarlar. Yemen yönüne durup beş vakit namaz kılarlar.
Sâbiîler hakkındaki bu görüşler, bize kesin bir bilgi vermemektedir. Ancak bunların meleklere taptığı doğru olamaz. Çünkü âyet, sâbiîlerin, müslümanlar, yahûdîler ve hıristiyanlar gibi Allah'a ve âhirete inanan, güzel işler yapan cennetlik kimseler olduğunu bildirmektedir. Meleklere tapmış olsalardı, bunların müşrik olup ebedî cehenneme girmeleri gerekirdi. Zaten Araplar da câhiliye çağında meleklere taparlardı. Dikilen heykeller, meleklerin sembolleri idi. Kur'ân, Allah'tan başka bir varlığa tapan kimseleri, -taptıkları peygamber de olsa, melek de olsa- müşrik saymaktadır. Oysa âyetlerin andığı sâbiîlerin, Allah'ı birleyen insanlar olduğu anlaşılmaktadır. Câhiliyye devrinde Araplar içerisinde tenhalara çekilip tek Allah'a ibadet eden, zâhid ve muvahhid bir grup vardı ki bunlara hanîf (çoğulu hunefâ') dendiği gibi sâbiî de denirdi. Tek Allah'a ibadet ettiği için Hz. Peygamber'e de sabit demişlerdi. İşte kanâatimize göre âyette anılan sâbiîler, Araplar arasındaki bu muvahhid kimselerdir.
kelimesiyle kasdedilenler de hırıstiyanlardır. Hıristiyanların da çok çeşitli mezhepten vardır. Kur'ân'm cennette müjâeteâiği hınstiyanter, teslîse inananlar değildir. Çünkü Kur'ân, Allah'ın üç varlıktan oluştuğunu söyleyenleri kâfir olarak nitelendirmektedir. Ama Hz. Peygamber devrinde hinstiyanJarm hepsi teslîsçi değildi. Allah'ın birliğine inananlar ve yalnız O'na
tapanlarda vardı. İşte Kur'ân, bu muvahhidhmstiyanlan da güzelamelde
yaptıklar» takdirde Cennet ile müjdelemiştir.
70- Andolsun, biz îsrâiloğullarından söz almış ve onlara elçiler göndermiştik. Ne zaman bir elçi, onlara canlarının istemediği bir şey getirdiyse (o gelen elçilerin) bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürüyorlardı.
71- Bir fitne kopmayacak sandılar, kör oldular, sağır kesildiler. Sonra Allah onların tevbesini kabul etti. Sonra yine çokları kör, sağır kesildiler. Allah yaptıklarını görüyor. [2385]

Tefsîr:

Bu iki âyette yahûdîlerin, peygamberlerine karşı olumsuz davranışları anlatılmaktadır. Yüce Allah, Elçisini teselli etmek üzere buyuruyor ki: Ey Muhammed, bunlar yalnız sana değil, senden önce gelen peygamberlere karşı da böyle inkarcı, inatçı tutum içine girmişlerdi. Allah, peygamberler aracılığı ile İsrâiloğullarından, peygamberleri dinleyip onların buyruklarına itaat edeceklerine dair söz almıştı. Fakat onlar; Allah'a verdikleri sözde durmadılar. Hangi peygamber, onların hoşlarına gitmeyen bir öğüt, bir emir verdiyse ona karşı çıktılar, peygamberlerden kimini yalanladılar, kimini öldürdüler. Yaptıklarından ötürü bir cezaya uğramayacaklarını sandılar. Bu taşkınlıklarına daldıkça daldılar. Söylenenleri dinlemediler, hak söze kulaklarını tıkadılar. Nihayet Allah'ın cezasına uğrayınca akılları başlarına geldi, tevbe ettiler. Fakat tevbelerinde durmadılar. Allah başlarından azabı kaldırıp kendilerini rahata, güvene kavuşturunca yine çokları yoldan çıktılar, hakkı görmez, söz dinlemez oldular. Ama Allah onların yaptıklarını görmektedir. Elçilerine karşı gelmelerini cezasız bırakmayacaktır.
Bu âyetler hakkında bir iniş sebebi zikredilmemiştir. Fakat İsrâiloğullarının davranışlarıyla ilgili olan bu âyetler de önceki âyetlerin devamıdır. Yüce Allah, bu âyetlerle Elçisini teselli etmekte, kendisini inkâr eden, müslü-

[2385] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/32-35.

manların arasını bozmağa çalışan yahûdîlerin tutumlarına üzülmemesini bildirmekte, daha önceki peygamberlere saygısızlık edenler nasıl Allah'ın cezasına dûçâr olmuşlarsa bunların da bir gün Allah'ın hışmına uğrayacaklarını îmâ etmektedir. Bu âyetlerde, Peyğamber'e hıyanet eden Medîne yahûdîlerinin, ileride cezalandırılacaklarına işaret vardır.
71 nci âyet, yahûdîlerin, hakkı görmez, hidâyete karşı sağır olmalarının, iki kez vukubulduğunu gösterir. Müfessirlere göre yahûdîlerin bu davranışlarının ilki Zekeriyyâ Aleyhisselâm zamanındadır. Ona karşı kör ve sağır olmuşlar, onun gösterdiği yolu görmemiş, öğütlerini dinlememişlerdir. Sonra bazılarının inanmasıyla Allah, tevbelerini kabul etmiştir. İkincisi de Hz. Muhammed Aleyhisselâm zamanındadır. Onun peygamberliğini inkâr etmekle kör ve sağır kesilmişlerdir.
Kaffâl'e göre de İsrâ Süresindeki: "Kitâb'da İsrâiloğullanna şu hükmü verdik: Siz o ülkede iki kez fesat çıkaracaksınız ve büyük bir yükselişle yükseleceksiniz (çok kabarıp böbürleneceksiniz). Birincisinin zamanı gelince üzerinize güçlü, kuvvetli kullarımızı gönderdik, evlerin aralarına girip (sizi) araştırdılar. Bu, yapılması gereken bir söz idi. Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik ve sizi mallarla, oğullarla destekledik ve savaşçılarınızı çoğalttık"[2386] âyetleri, bu âyeti tefsir niteliğindedir. Yahûdîlerin kabarıp kibretmelerini anlatan bu âyetler, buradaki "Kör ve sağır kesildiler." cümlesinin mânâsını açıklamaktadır. O âyetlerin devamı olan: "İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi aleyhinizedir. Sonuncu (başkaldırma)nı(zı)n (cezalandırma) zamanı gelince (yine öyle kullar göndeririz ki) yüzlerinizi kötü duruma soksunlar (üzüntüden suratlarınızın asılmasına sebebolsunlar) ve ilk kez girdikleri gibi Mescid'e (Kudüs'c)girsinler ve ele geçirdiklerini mahvetsinler!"[2387] âyeti de " Sonra onlardan çoğu yine kör ve sağır oldular." âyetini tefsîr etmektedir.[2388]
72- Andolsun, "Allah ancak Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesîh demişti ki: "Ey îsrâiloğullan, benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, zira kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ki Allah ona cenneti haram etmiştir ve onun varacağı yer ateştir; zâlimlerin yardımcıları yoktur!" 73- "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler elbette kâfir olmuşlardır. Oysa yalnız bir tek Tanrı vardır, başka Tanrı yoktur. Bu dediklerinden vazgeçmezlerse elbette onlardan inkâr edenlere, acı bir azâb dokunacaktır. 74- Hâlâ Allah'a tevbe edip O'dan af dilemiyorlar mı? Allah bağışlayan, esirgeyendir. 75- Meryem oğlu Mesîh, bir elçiden başka bir şey değildir. Ondan önce de elçiler gelip geçmişti. Annesi de dosdoğruydu. İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara nasıl âyetlerimizi açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) çevriliyorlar!? 76- De ki: ' 'A llah 'ı bırakıp size ne zarar, ne de yarar vermeğe gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işiten, bilendir (O'na tapmanız gerekmez mi?) "77-Deki: "Ey Kitâb ehli, dininizde haksız yere aşırılığa dalmayın ve önceden sapmış, birçoğunu da saptırmış, düz yoldan şaşmış bir milletin keyiflerine uymayın!" [2389]

Tefsir:

72-77: Daha önceki âyetlerde yüce Allah, Tevrat'a, İncil'e ve Kur'ân'a inananların gerçek din üzerinde bulunduklarım, Allah'a ve âhiret gününe lâ-yiki veçhile inanıp iyi işler yapan mü'minlerin, Yahudilerin, sâbiîlerin ve hrıstiyanların korku ve üzüntüye uğramayacaklarını belirttikten sonra peygamberlerin öğütlerine karşı çıkıp onları yalanlayan, öldüren Yahûdîlerin hevâ ve hevesleri peşinde koşup doğru yoldan çıktıklarını anlatmıştı. Bu âyetlerde de Kitâb ehlinden hırıstiyanlarm, bâtıl inançlarını anlatmak üzere buyuruyor ki:.
Meryem oğlu Mesih'e "Allah" diyenler, gerçek tevhidi inkâr etmişlerdir. Çünkü Mesih, İsrailoğullarını, yalnız Allah'a kul olmağa çağırmıştı. Allah'tan başkasına "Allah" demek şirktir. Allah kendisine ortak koşanlara cenneti haram kılar. Öylelerinin yeri ateştir.
Allah'ı üç varlıktan oluşan bir Tanrı sananlar da tevhidi inkâr etmişlerdir. Çünkü yalnız bir tek Tanrı vardır. Bu inançlarından vazgeçmeyenler, acı bir azaba çarpılacaklardır. Ancak tevbe edip Allah'ı birleyenler, Allah'ın af-fına ererler.
Meryem oğlu Mesih, Allah'ın bir elçisidir. Annesi de doğru, namuslu bir kadındı. Meryem de, oğlu Mesih de insan idiler. İnsanlar gibi yaşar, yer, içerlerdi. Varlıklarını sürdürebilmek için yeyip içmek zorunda olanlar, nasıl Tanrı olabilirler? Bu tür iddialar, şaşkınlığın, düşüncesizliğin ürünüdür.
Bu delilleri belirttikten sonra yüce Allah, kendilerine ne zarar, ne de yarar veremeyen şeylere mi taptıklarını soruyor. Bu inançlarının batıl olduğunu, bu inkâr sorusuyla anlatıyor. Ve işitenin, görenin yalnız Allah olduğunu, Meryem ya da îsâ'ya Allah deyip onlara tapmaktan bir fayda göremeyeceklerini, çünkü onların, kendilerine yalvaranların sesini işitemeyeceklerini, dileklerini bilemeyeceklerini belirtiyor. Zira onlar, dünyâdan ayrılıp gitmişlerdir. Dünyâda olsalar dahi insandırlar. İnsan ancak kendi karşısında konuşanın söylediğini anlar. Gıyabında bulunanların sözünü aracısız işitemez. Allah'tır ki kendisine kulluk edenleri her yerde ve her zaman görür, yalvaranların duasını işitir, içlerinden geçeni bilir. Allah'tan başkasına yalvaran, boşuna yalvarmış olur.

[2386] İsrâ Sûresi: 4-6.
[2387] İsrâ Sûresi: 7.
[2388] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/57-58.
[2389] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/35-37.

Irmak karşısında ellerini suya uzatan kimse, ellerini daldırıp suyu avuçlamadıkça nasıl susuz kalırsa, başka varlıklara yalvaranlar da ömürleri boyunca boşuna yalvarmış olurlar, hiçbir yarar göremezler.
Sonra Cenabı Hak, Kitâb ehlineki burada kasdedilenler hırıstiyanlardır-aşırı gitmemelerini, daha önce sapmış, birçok insanı da saptırmış, doğru yoldan şaşmış olan kimselerin, yani yahûdîlerin keyiflerine uyup onlar gibi saoıklık içine düşmemelerini emrediyor.
Hz. îsâ, insanları Allah'a kul olmağa çağırmıştır. Fakat babasız dünyâya geldiği için insanlar onu Allah'ın oğlu sanmışlardır. îsâ'dan sonra yazılmış olan İndilere de "Allah'ın oğlu" deyimi girmiş ve zamanla ortaya çıkan çeşitli mezhepler de îsâ hakkında çeşitli inançlar benimsemişlerdir. Kimi ona "Allah" demiş, kimi Allah'ı Baba-Oğul- Kutsal Ruh 'tan oluşan bir varlık sanmıştır. Onlara göre bu üçü bir tek Tanrıdır. Güneş adı, nasıl Güneşin yuvarlağını, ışınını ve ısısını kapsarsa Tanrı adı da Baba-Oğul-Kutsal Ruhu kapsar. Baba zâttır, Oğul kelimedir, Kutsal Ruh hayattır. Allah'ın sözü olan kelime, suyun şaraba ve süte karışması gibi îsâ'nın bedenine karışmıştır. Baba da Tanrıdır, Oğul da Tanrıdır, Ruh da Tanrıdır. Fakat bunların hepsi bir tek Tanrıdır .[2390]
"Allah, üçün üçüncüsüdür": yani üç elemandan her biri, Allah'ın bir görüntüsüdür. Bunlardan biri hatıra gelince diğerleri de ona dahildir. Oğul ve Kutsal Ruh Baba'ya dahil, Baba ve Kutsal Ruh Oğul'a dahil, Baba ve Oğul Kutsal Ruh'a dahildir. Oğul olan îsâ'ya Allah ve Kutsal Ruh da dahildir, yanı îsâ Allah'tır. Bugünkü hırıstiyanlar, îsâ'dan ayrı bir Allah düşünmezler.
Fakat bu inanç, Hz. îsâ'dan hayli sonra yazılmış olan bugünkü İndilerde dahi yoktur. Sadece İncil'de Hz. îsâ Allah için "Baba", "Sakının, insanlara salâhınızı (iyi işlerinizi) onların Önünde gösteriş için yapmayın; yoksa göklerde olan Babanızın Önünde karşılığınız olmaz."[2391] der ki bunun anlamı, Allah'ın, kendisinin ve diğer insanların soy babası değil, fakat sahibi, rabbi demektir. İncil'deki baba, Rabb anlamında kullanılmıştır. Bugün hırıstiyanlar arasında yaygın olan teslis (üçleme) inancı Havarilerden çok sonra bu dîne sokulmuş ve 325 Mîlâd tarihinde İznik'te toplanan hırıstiyan meclisi tarafından da resmî mezhep olarak benimsenmiştir. Hz. îsâ'ya yakın zamanlarda hırıstiyanların çoğu, îsâ'nın, Allah'ın oğlu değil, sadece elçisi olduğunu kabul ederlerdi. Ama vaktiyle îsâ'ya yaman düşman iken onun ortadan kaybolmasından sonra hırıstiyanlığı benimseyen Tarsuslu Paulos'un gayretleriyle îsâ'nın, Allah'ın oğlu olduğu hayali, hırıstiyanlar arasında bir inanç olarak yayılmağa başlamış ve Mısırlı Yeni Eflatuncu yorum ile de teslîs inancı Yunan Felsefesinden hırıstiyanhğa adapte edilmiştir.
Hırıstiyanlıkta Papa, mutlak otorite haline gelmiş, onuri reddetttiği İncîl'parçası apokrif (uydurma) sayılmış, böylece onun kabul ettiği şey din olmuş, reddettiği şey de atılmıştır. îsâ hakkındaki "Allah", "Allah'ın oğlu", "Allah üçün üçüncüsü" iddiaları, zaman geçtikçe îsâ üzerinde beslenen düşüncelerin abartılmasından doğmuştur. Bu tür iddialara sapanları, Kur'ânı Kerim, gerçek hınstiyan saymıyor, bu1 narı kâfir kabul ediyor.
İndilerin, zaman içinde nasıl değiştiğini, eldeki belgeler gayet güzel açıklıyor. 1682 yılında basılmış olan, Luter'in Latince'den Almanca'ya çevirdiği İncil'de Makaber'in üç kitabı varken, bugünkü İndilerde Makaber'in sadece bir kitabı vardır. Demek ki iki kitap, hırıstiyanların inançlarına ters düşen bazı parçaları içerdiğinden İndilerden çıkarılmıştır.
Kur'ânı Kerîm, Hz. îsâ'dan söz ederken genellikle "Meryem oğlu Mesih" der. Bu ifade, hırıstiyanların, onu "Allah'ın oğlu" sanmalarının yanlışlığını vurgulamak içindir. Âyette Meryem de "Sıddîka" olarak nitelendirilmektedir. Bu da ona hâşâ fuhuş isnâdedenleri red içindir. Yahudiler onu "fuhuş ve fücur" ile yererken hırıstiyanlar onu "Allah'ın, karnına girdiği bir varlık" saymışlardır. Her ikisi de aşırı iddialardır, batıldır. îsâ, Allah'ın kulu ve elçisi ve bir yaratış mu'cizesidir. Annesi Meryem de dürüst, namuslu bir kadmdır. Oğlunu günâh yoluyla değil, fakat Allah'ın gönderdiği meleğin üflemesiyle almıştır.
Son âyette yüce Allah, hırıstiyanlara dinde aşırılıktan sakınmalarını, daha önce sapmış, birçoğunu da saptırmış olan yahûdîlere uymamalarını emrediyor. Allah, dinde aşırı gitmekten menetmiştir. Çünkü dinde aşırılık, dini amacından saptırır. Allah'ın koymadığı hükümlerin konmasına, yasaklamadığı şeylerin yasaklanmasına yol açar. Bu da insanları engeller. Dinin amacı insanın elini kolunu bağlayıp onu vehimlerin tutsağı yapmak değil, hurafelerden kurtarıp Allah'a tertemiz kul yapmaktır. Din aşırılıkla, dışı süslemekle olmaz. Din, ruhu bezeme yöntemidir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Dinde aşırılıktan sakının. Çünkü sizden öncekiler, dinde aşırı gittiklerinden ötürü helak oldular." buyurmuştur.[2392]
Bu aşırılıklar, eski dinlerin mensuplarında olduğu gibi müslümanlar arasında da görülmektedir. Birçok kimse, Kur'ân ve sağlam hadîse dayanmadan, kendiliğinden yasaklar koymakta, Allah'ın helâlini, mubahını haram saymaktadırlar. Örtünme olmak şartıyla örfe bağlı giyim kuşamı, ille şöyle olacak, böyle olacak diye birtakım'garip şekillere büründürmektedirler. Kimi toplumlarda kadınlar baştan aşağı çarşaf ve peçe içine sokulup toplumdan soyutlanmakta; kimi yerde kadın, cemiyette gülünç sayılan kıyafetlere sokulmakta; kimi yerde erkekler sünnet deyip şalvar takke giymekte; namazda yeşil üzerine kuyruklu sarık sarmaktadırlar. İslâmda örtünme vardır. Yüz ve el örtünme uzuvlarına dahil değildir. Kadının, bunun dışında kalan uzuvları kapatılır. Bu kapatma yapılmak şartıyla giyim kuşam şekli örfe bağlı bırakılmıştır. İslâm, insanları belli bir biçimde elbise giymeğe zorlamamıştır. İslâmî tesettüre uymakla birlikte zamanın örfüne uygun kıyafetler giymek yerinde olur.

[2390] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/60.
[2391] Matta: 6/1.
[2392] Darimî, Siyer: 45; İbn Hanbel, Musned: 4/127, 5/318, 330.

Peygamberimiz şalvar giymemiştir ki şalvar sünnet olsun. Yeşil üzerine kuyruklu sarık da Peygamberimizin sürekli bir kıyafeti değildir. Sıcak ülkelerde herkes gibi o da güneşten korunmak için başını beyaz bir kumaşla örtmüş, bazan sarık sarmıştır ama bu sarık, kırmızı veya yeşil fes üzerinde bir sarık değildir; O, sadece tülbendini başına dolamıştır. Sarığın kuyruğunu sarkıtmak veya şu biçimde giymek asla dini bir kıyafet değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisini diğer insanlardan ayıran özel bir kıyafet giymemiştir. O da herkes gibi giyerdi, ancak en güzel ve temiz biçimde giyerdi.
Acâib kıyafetlere bürünmekle din olmaz ve böyle yapmakla Allah katında derece ve mertebe kazanılmaz. Dinin ruhu içi süslemektir. Burada dinin ve tasavvufun ruhunu yansıtan iki şiir parçası sunacağım. Biri mutasavvıfların imâmı Şeyh Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî'nin Beyânu Ahvâli's-sûfiyyesinde yer almış olup Mahrûmî'ye aittir:
Tasavvuf, fetânın (dervişin), kötü bir kumaşla karşına çıkması değildir:
Kara ve beyaz çizgilerle örülmüş hırka içinde alaca karga gibi (görünmesiyle dervişlik olmaz).
Tasavvuf, kişinin giydiği normal giysi içinde Allah'tan korkup O'na gönülden saygı göstermesidir.
Dîğeri de Şeyh Sa'dî'nindir, onun Gülistan'ından alınmıştır:[2393]
Dervîşlik yamalı elbise giymekle olmaz. Temiz derviş ol da ipek giy (zararı yok).
78- İsrâiloğullarının nankörlerine, Dâvûd ve Meryem oğlu îsâ diliyle lanet edilmiştir. Çünkü (onlar) isyan etmişlerdi ve saldırıyorlardı. 79- Yaptıkları kötülükten vazgeçmiyorlardı, ne kötü işler yapıyorlardı! 80- Onlardan çoğunun, inkâr edenlerle dostluk ettiklerini görürsün. Gerçekten nefislerinin kendileri için yapıp gönderdiği ne kötüdür (ki o yüzden) Allah onlara gazabetmiştir ve azâbda sürekli kalacaklardır. 81- Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inansalardı o(in-kâr ede)nleri dost tutmazlardı. Ama onlardan çoğu yoldan çıkmış insanlardır. [2394]

Tefsir:

78 nci âyette yüce Allah, saldırganlıkları yüzünden İsrâiloğuHarından bazı nankörlere, gerek Dâvûd, gerek Meryem oğlu îsâ tarafından da lanet edildiğini bildiriyor. 79 ncu âyette de lanete uğramalarının sebebi açıklanıyor: Onlar yapılan kötülüklere göz yumuyor, ses çıkarmıyorlardı. Hakk'ın buyruklarının çiğnenmesine razı olmakla çok kötü bir iş yapıyorlardı. Geçmişteki yahûdîlerin davranış tarzı böyle idi.
80-81 nci âyetlerde de Hz. Peygamber (s.a.v.) devrindeki yahûdîlerin durumu tasvir edilmektedir: Onlardan çoğu, mü'minleri bırakıp Allah'a ortak koşan inkarcıları kendilerine dost yapıyorlar, böylece canlan için kötü işler yapıp gönderiyorlar. İnsanların hareket ve davranışları, canlarının arkadaşıdır. İyi davranışlar, can için cennet nimetleri, kötü davranışlar da onun için cehennem azabıdır. İşte mü'minleri bırakıp kâfirleri dost tutan kimseler, canları için ne kötü şeyler gönderiyorlar! Onlar böylece Allah'ın gazabına uğrayıp azâbda kalacaklardır. Zaten Allah'ın gazabı, azabın tâ kendisidir. Ama onlar, Allah'a, Peyğamber'e ve ona indirilene inanmış olsalardı, müşrikleri dost tutmazlardı. Fakat onların çoğu yoldan çıktıkları için mü'minleri bırakıp müş-rikleri dost tutmuşlardır.
Yaptıkları bir kötülükten vazgeçmiyorlardı." cümlesinde iki mânâ mümkündür: kelimesi, nehy kökünden te-fâ'ul kipi kabul edilirse "Onlar, birbirlerini, yaptıkları kötülükten menetmezlerdi" anlamı çıkar. Fakat kelimenin tenâhî" kökünden gelmesi de muhtemeldir. Bu takdirde de cümle: "Onlar, yaptıkları kötülükten vazgeçmezlerdi" anlamına gelir.
Cumhur (çoğunluk), birinci anlamı kabul etmiştir. Âyetlerin ana konusu, yapılan kötülüklere göz yumup ses çıkarmamanın, insanları Allah'ın gazabına ve azabına çarptıracağını belirtmektir. Bu şekilde hareket eden bazı İsrâiloğullarına, Hz. Dâvûd ve Hz. îsâ tarafından lanet edilmiş ve bunlar Allah'ın azabına uğramışlardır.
İyiliği emir, kötülükten menetmek, İslâmın farzlarından biridir. Peygamber (s.a.v.): "Biriniz bir kötülük görünce onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse, diliyle kötülesin. Buna da gücü yetmezse kalbinden ikrah etsin. Bu, (kalben ikrah) îmânın en zayıfıdır."[2395] "Bir toplumun yaptığına razı olan kimse, onlardandır. Bir cemâatin adamları arasına katılıp onların sayısını çoğaltan, onlardandır." buyurmuştur.
İmam Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadis de şöyledir:[2396] "îsrâiloğulları günâh işlemeğe başladığı zaman âlimleri onları menettiler, fakat günâh işleyenler vazgeçmeyince âlimleri de onların meclislerinde, çarşılarında oturdu, onlarla birlikteyeyip içtiler. Yüce Allah da onların kalblerini birbirine benzetti, Dâvûd ve Meryem oğlu isa'nın dilinden onlarajanet etti. Çünkü isyan ediyor, saldırıyorlardı. (Allah'ın Elçisi, yaslandığı yerde doğrulup oturdu ve buyurdu:) Hayır, nefsimi elinde bulunduran Allah'a andolsun ki onları zulümden menedip hakka yöneltmedikçe azâbdan kurtulamazsınız!"[2397]
Abdullah ibn Mes'ûd da şu hadîsi rivayet etmiştir: "İsrâiloğullarına ilk kusur şöyle girdi: Bir adam, (günâh işleyen) bir adama rastlayınca: 'Ey arkadaş, Allah'tan kork, şu yaptığın işi bırak, bu sana helâl değildir' derdi.

[2393] Beyânu Ahvâli's-Sûfiyye: 137.
[2394] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/38-42.
[2395] Müslim, imân: 78, Ru'yâ: 12.
[2396] Aynı.
[2397] Tirmizî, Tefsîr; Sûre: 5/6,7; Ebû Dâvûd, Melâhim: 17; İbn Mâce, Fiten: 20; tbn Hanbel, Musned: 1/391.

Ama ertesi gün ona rastladığında kendisi de onunla beraber oturup yemek ve içmek için onu (kötülükten) menetmezdi. Onların hepsi böyle yapmağa başlayınca Allah kalblerini birbirine benzetti. (Daha sonra Allah'ın Elçisi); 'îsrâî-loğullannın nankörlerine, Dâvûd ve Meryem oğlu îsâ dilinden lanet edilmiştir. Çünkü (onlar) isyan etmişlerdi ve saldırıyorlardı. Yaptıkları kötülükten vazgeçmiyorlardı... Onlardan çoğu yoldan çıkmış insanlardır' âyetlerini okudu. Sonra buyurdu ki: 'Hayır vallahi, mutlaka iyiliği emredip kötülükten menetmedikçe ve zâlimin iki elinden tutup onu hakka yöneltmedikçe azâbdan kurtulamazsınız!' [2398]

80 nci âyetteki "Onlardan" zamiri, sözgeliminden anlaşıldığı üzere yahûdîlere aittir. "Onlardan çoğu inkâr edenleri dost tutarlar.": Bu kâfirler (nankörler, inkâr edenler), ya müşrikler veya Medîne'deki münafıklardır. Fakat bunların, müşrikler olması daha kuvvetlidir. Çünkü bazı yahûdîler, Mekke'ye gidip müslümanlara karşı müşriklerle ittifak yapıp Hendek Savaşını hazırlamışlardı.

81 'nci âyette "Peygambere ve ona indirilene inansalardı" cümlesiyle anlatılan peygamber ve ona indirilen ile kasıt nedir? Burada iki ihtimal vardır. Biri şudur: Bunlar eğer Allah'a ve peygamber Musa'ya ve ona indirilen Tevrat'a inanmış olsalardı, müslümanları bırakıp kâfirleri dost tutmazlardı. Çünkü Allah'a ve peygambere inananlar, kendileri gibi tek Allah'a inananları bırakıp Allah'a ortak koşanları dost tutmazlar. İkinci ihtimal de şudur: Burada kasdedilen peygamber, Hz. Muhammed Aleyhisselâm, ona indirilen de Kurân'dır. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Eğer onlar Allah'a ve Peygamber Muhammed Aleyhisselâm'a inanmış olsalardı, o kâfirleri dost tutmazlardı. Bu mânâyı Kaffâl vermiştir. Eğer mânâ böyle ise bu âyette, müslümanlara hoş görünmek için Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inandıklarını söyleyen bazı yahûdîlerin, bu sözlerinde samimî olmadıkları haber verilmektedir. Çünkü gerçekten onun peygamberliğine inanmış olsalardı, müslümanları bırakıp putatapanlarla dostluk kurmazlardı.

Yahûdîlerin gönülden değil, fakat ağızdan Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğine inandıklarını söyledikleri, aşağıya meallerini yazacağımız üç âyette de haber verilmektedir:

"Mü'minlere rastladıkları zaman: 'İnandık' derler..."[2399]

"Kitâb ehlinden bir grup dedi ki: 'inananlara indirilmiş olana, günün önünde inanın, sonunda inkâr edin, belki onlar da dönerler'.[2400]

"Size geldikleri zaman 'İnandık' derler, oysa küfr ile girmiş ve küfr ile çıkmışlardır. Allah onların içlerinde gizlemekte olduklarım gayet iyi bilmektedir."[2401]

82- İnsanlar içerisinde, inananlara en yaman düşman olarak yahu-dileri ve (Allah'a) ortak koşanları bulursun, inananlara sevgice en yakınları da "Biz hınstiyanlarız" diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar. 83- Elçi'ye indirilen(Kur'ân)ı dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle beraber yaz!" 84- "Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah 'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım ?" 85- Bu sözlerinden dolayı Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler verdi. Güzel davrananların mükâfatı işte budur! 86-İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar da cehennem halkıdır! [2402]

Tefsîr:

Kıssîs: Kus'un çoğuludur. Kelimenin türevinde birkaç yorum vardır. Bunlardan birine göre kus, kasse fi'linden türemiştir. deveyi güzel otlattı, suladı, demektir. Kelimenin, "tekassus"ten doğduğunu söyleyenler de vardır. Tekassus, tecessüs, haberleri yayma, sesleri dinleme ve kemiği etten ayırma anlamlarına gelir. Fakat biz, bu kelimenin, Arapça değil, Arapçalaşmış yabancı bir kelime olduğu kanısındayız. Râzî diyor ki:

kus ve kıssîs, hırıstiyanların başkanına (en büyük din adamına) verilen addır. Çoğulu ktssîsûndur. Bu kelime, Kur'ân'ın inişinden önce Araplar arasında biliniyordu. Bazı Araplara da bu isim verilmiştir: Kus ibn Sâ'ide, bunlardandır.

Ruhban, rahibin çoğuludur. Kendisini dünyâ nimetlerinden uzak tutan din adamına râhib denir, çoğulu ruhbandır. Bu kelime için de Arapça kökler gösterilmiş ise de bunun, İbrânîceden Arapçaya geçmiş olması daha kuvvetlidir. Bu kelime İslâmdan önce Araplar arasında ma'bedlerde ibadetle meşgul olan din adamlarına ad olarak kullanılırdı.

82-84. âyetlerde yüce Allah, müslümanların en yaman düşmanlarının Yahûdîler ve müşrikler olduğunu, dostlukça müslümanlara en yakın olanların da hırıstiyanlar olduğunu, çünkü hırıstiyanlar içinde Allah'a kulluk eden kıssisler ve râhibler bulunduğunu ve onların böbürlenmediklerini bildiriyor. Daha sonra Peygamber(s.a.v.)i dinleyen bazı hırıstiyanların duydukları gerçek karşısında ağlayıp, kendilerini de şâhidlerle beraber yazması için Allah'a yalvardıklarını anlatıyor. Bu hakşinas insanlar, duydukları gerçeği derhal kabul etmişler: "Hak bize

---

[2398] Aynı kaynaklar.
[2399] Âli İmrân Sûresi: 72. 3.Mâide Sûresi: 61.
[2400] Âli İmrân Sûresi: 72.
[2401] Mâide Sûresi: 61.
[2402] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/42-45.

geldikten sonra ve biz, Rabbimizin bizi sâlihler arasına katmasını isteyip dururken niçin Allah'a inanmayalım? " demişlerdir. Allah da bu sözlerinden dolayı onlara, altlarından ırmaklar akan cennetler vermiştir. Çünkü Allah, güzel davrananları böyle ödüllendirir. Ama Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin yeri de cehennemdir.

82 nci âyetin anlattığı gibi müslümanların en yaman düşmanı, Yahûdîler ve müşriklerdir. Müşrikler, İslâmm başlangıcından tâ Mekke'nin fethine, hattâ Huneyn Savaşına kadar Hz. Muhammed(s.a.v.)e ve müslümanlara karşı sürekli düşmanlık içinde bulunmuşlar, İslâmı ve müslümanlan tamamen yok etmek için savaşmışlardır. Yahudiler ise dünyâ menfaatine düşkün insanlardı. Müslümanların güçlendiğini gördükçe bölgedeki siyasal ve ekonomik üstünlüklerini elden kaçıracaklarım anlamışlar ve bunu önlemek için müşrikleri, müslümanlara karşı kışkırtmışlar, başlangıçta müslümanlarla savunma ittifakı yapmış oldukları halde, ittifaklarını bozmuş, müşriklerle bir olup müslümanlara hiyanet etmişler; münafıklarla da işbirliği yapıp müslümanlı-ğı imha için tuzaklar hazırlamışlardır.

Hırıstiyanlara gelince, inançlarında hatâ olmakla beraber, Hz. îsâ'nın telkinleri gereği, dünyâya fazla değer vermemişlerdir. Hz. îsâ: "Kötüye karşı koma; ve senin sağ yanağına kim vurursa ona ötekini de çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse ona abam da bırak. Ve kim seni bir mil gitmeğe zorlarsa onunla iki mil git. Senden dileyene ver, senden ödünç isteyenden yüz çevirme."[2403] diyecek kadar insan sevgisi aşılamıştır. Onun öğütlerinden ve tebliğ ettiği dinin ruhundan ayrılmayan insanların yüreklerinde şefkat olur. Yüce Allah: "Arkalarından Meryem oğlu hâ'yı da gönderdik; Ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalblerine şefkat ve rahmet (acıma duygusu) koyduk..."[2404] buyurmuştur.

İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde bu sevgi ruhunu taşıyan bazı kıssîslerin ve rahiplerin de teşvik ve telkinleriyle hınstiyanlar, müslümanlara dostça davranmışlardır. İçlerinden hey'etler gelip Allah'ın Elçisi ile görüşmüş, Kuran dinlemiş, kimileri müslüman olmuş, kimileri hırıstiyan kalmakla beraber Allah Elçisinin peygamberliğini kabul etmiştir. Necrân hey'eti böyledir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) hırıstiyanların, kendi Mescidinde, hınstıyan usûlüne göre ibadet etmelerine müsâade etmiştir.

83-85 nci âyetlerde, bir hırıstiyan topluluğunun, Allah'ın Elçisinin huzurunda Kur'ân dinleyip ağladıkları ve gerçeği kabul edip inandıkları anlatılmaktadır. Acaba bunlar kimlerdir ve nereden gelmişlerdir? Medine'de bir hırıstiyan topluluğu yoktu. Bunlar, Allah'ın Elçisi ile görüşmek için başka yerden gelmiş hırıstiyanlardır. Sa'îd ibn Cubeyr'in anlattığına göre bunlar, Habeşistan'dan gelmişlerdi. Habeş Kralı Necâşî tarafından, Hz. Peyğamber'le görüşmek üzre gönderilmişlerdi. Hudeybiye Barışından sonra, Ca'fer ibn Ebî Tâlib'le gelmişlerdi. Başka rivayetlere göre bunlar, Habeşistan'a giden müslümanlan görüp Kur'ân dinleyince müslüman olmuş Habeş hırıstiyanlarıdır, Hz. Peyğamber'in yanma gelmemişlerdir. Kur'ân, onların Habeşistan'da, Kuran karşısındaki güzel tutumlarını anlatmaktadır.[2405]

Bunların, "Biz O'na teslim olanlarız" sözünden, dinlerini bıraktıkları anlamı çıkmaz. Burada anlatılan şey, Kur'ân'ı dinleyen iyi niyetli hırıstiyanların, Kur'an'dan etkilendikleri ve bunun vahiy olduğunu kabul edip ağla-dıklarıdır. Hakkı kabul eden bu hırıstiyanlara iki kez ecir verileceği vurgulanmaktadır.

Demek ki Medîne devrinin sonlarına doğru, Allah Elçisi'nin peygamberliği, Arap Yarımadasının her yanında duyulmağa ve kendisine, çeşitli yerlerden akm akın hey'etler gelmeğe başlamıştı. Muhammed izzet Derveze'ye göre bu hey'etlerin gelmesinde, Allah Elçisi'nin çeşitli bölgelere gönderdiği mektupların da etkisi olmuştur.

Mekke'de inmiş olan İsrâ Sûresinin 107-109 ncu, Kasas Sûresinin 52-53 ncü âyetleri, Kitâb ehlinin, Kur'an'dan etkilenip Allah Elçisinin peygamberliğine inandıklarını belirten iki sahne takdim etmektedir. Yine Mekke'de inen Ahkaf Sûresinin 10 ncu âyeti de İsrâiloğullannndan birinin Kur'ân'a inandığını, Âli İmrân Sûresinin 113-115 ve 199 ncu âyetleriyle Nisa Sûresinin 162 nci âyeti, Kitâb ehlinden bazı kimselerin inandığını anlatır. Demek ki gerek Mekke devrinde, gerek Medine devrinde Kitâb ehlinden bazı insanlar, Hz. Peyğarh-ber(s.a.v.)e gelip Kur'ân dinlemiş ve ona inanmışlardır. Bu da Kur'ân'ın, ard düşüncelerden uzak, sağduyu sahibi Yahûdî ve hırıstiyanlar üzerinde nasıl derin bir iz bırakmış olduğunu gösterir.

Kur'ân âyetlerinden, Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde, Hicaz Bölgesindeki hırıstiyanlardan bir kısmının müslüman olduğunu anlıyoruz. Kısa bir süre sonra Şam, Mısır, Kuzey Afrika fethedilmiş, buralarda yaşayan halktan dileyen kendi dininde kalmış, fakat büyük çoğunluk müslüman olmuştur.

Tabii kiliselerin, manastırların elinde büyük servetler vardı. Din vergisi adı altında toplanan paralar, kiliselere akıyordu. Bu serveti kaçırmak istemeyenler, halkın müslüman olmasına engel oluyor, müslümanlığı halka ters gösteriyorlardı: "Ey inananlar, hahamların ve râhiblerin birçoğu, halkın mallarını bâtıl sebeplerle yiyorlar ve Allah yoluna engel oluyorlar."[2406]

İslâm aleyhindeki olumsuz propagandalar hâlâ sürmektedir. Birçok okulları, hastaneleri, mağazaları mülkiyetleri altında bulunduran kilise örgütü, bu hazineleri kaçırmamak için İslâmiyet aleyhinde geniş propagandalar yap-tırmıştır. Yönettikleri Kindergarten vs. gibi kuruluşlar, birçok müslüman çocuğu kiliseye bağlayıp hırıstiyanlaştırmaktadır.

Fakat vicdaniyle başbaşa kalıp İslâmı düşünen hırıstiyanlar, hakkı kabul etmektedirler. Hakka engel olan, dünya

---

[2403] Matta: 5/39-42.
[2404] Hadîd Sûresi: 27.
[2405] İbn Kesîr, Tefsir: 2/85.
[2406] Tevbe Sûresi: 34.

tutkusudur. Hz. îsâ'nın gerçek öğütlerine bağlı kalan hırıstiyanlar, hak söze kulaklarını tıkamazlar. Müslüman olmasalar bile İslâm düşmanlığı yapmazlar. Son zamanlarda müslüman-hırıstiyan yakınlaşmasına doğru bazı adımların atıldığı görülmektedir. Kurân da zaten bunu istiyor. Allah'ın kullarının, Allah dostluğunda kardeş olmaları gerekir. Bunun için hırıstiyanların, artık İslâm düşmanlığına son verip Hz. Peyğamber(s.a.v.) devrindeki hırıstiyanlar gibi davranmaları, müslümanlarm da onlara karşı hoşgörülü olmaları lâzım ve her iki dînin de ruhu gereği olduğu kanısındayız.
87- Ey inananlar, Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez. 88-Allah'ın size verdiği rızıklardan helâl ve temiz olarakyeyin ve inandığınız Allah'tan korkun! [2407]

Tefsir:

87-88 nci âyetlerde yüce Allah, mü'minlere, Allah'ın helâl kıldığı güzel şeyleri kendi kendilerine haram kılmamalarını ve Allah'ın verdiği güzel rızıklardan yemelerini, fakat Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınma larını emretmektedir.
Bu âyetlerin iniş sebebi olarak çeşitli olaylar anlatılır. Hz. Enes'in rivayetine göre ashâbdan bazı kimseler, rmVminlerin annelerine, Allah'ın Elçisinin gizlide yaptığı ibadetlerinden sormuşlar, Allah'ın Elçisinin ibadetleri kendilerine anlatılınca bunu kendileri için az bularak: "Biz nerede, Allah'ın Elçisi nerede? Onun geçmiş ve gelecek günâhları affedilmiştir" demişler. Allah'ın Elçisi gelmiş: "Siz, şöyle şöyle dediniz. Vallahi ben sizin, Allah'tan en çok korkanınızın. Ama ben kâh oruç tutarım, kâh tutmam; namaz da kılarım, uyurum da. Kadınlarla da birleşirim. Kim benim sünnetimden ayrı-lırsa o benden değildir." Demiş. [2408]Abdullah ibn Mes'ûd da şöyle demiştir: "Biz Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile birlikte savaşırdık. Yanımızda kadın yoktu. Husyelerimizi büktürüp hadım olmak istedik. Allah'ın Elçisi bizi bundan me-netti, bir elbise karşılığında belli bir süre için kadınla evlenmemize izin verdi. Sonra bize: 'Ey inananlar, Allah 'm size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez.' âyetini okudu."[2409]
Abdullah ibn Abbâs'ın rivayetine göre bu âyet, et yeyince şehvetinin artıp kadınların ardına düştüğünü, bu yüzden eti kendisine haram kıldığını söyleyen bir adam hakkında inmiş.[2410]
Bir başka rivayete göre içlerinde Hz. Alî ve Osman ibn Maz'ûn'un bulunduğu on sahâbî, bir gün Allah'ın Elçisinin öğütlerinden olağanüstü etkilenerek dünyadan yüz çevirmeğe karar vermişler. İçlerinden kimi et yemeyi, kimi yağ yemeyi, kimi gündüzün yemek yemeyi, kimi uyumayı, kimi kadınla
birleşmeyi kendisine haram kılmış. Kadınla birleşmeyi kendisine haram kılanlardan olan Osman ibn Maz'ûn da ailesine hiç yaklaşmaz olmuştu. Karısı Havla, Hz. Âişe'nin yanına geldi, orada bulunanlar, Havlâ'ya neden öyle bakımsız ve soluk olduğunu, niçin taranıp koku sürünmediğini sordular. Havla:
— Nasıl taranıp koku sürüneyim, şu kadar zamandan beri kocam benimle ilişkiyi kesti, eteğimi kaldırmadı, dedi
Orada bulunanlar, gülüşmeğe başladılar. Tam bu sırada Allah'ın Elçisi geldi, neden güldüklerini sordu. Hz. Âişe, Allah'ın Elçisine, Havlâ'nm sözlerini anlattı. Bunun üzerine Allah'ın Elçisi, Osman ibn Maz'ûn'u çağırdı, bu hareketinin nedenini sordu. Osman:
— Yâ Resûlallah, sırf ibadet için böyle yapıyorum, dedi. Ve birkaç ar-kadaşıyle birlikte zühd için her biri bir şeyi kendisine haram kılmağa karar verdiğini anlattı. Osman kendisini hadım ettirmek istiyordu.
Allah'ın Elçisi, Osman'a, derhal karısına varmasını emretti. Osman:
— Yâ Resûlallah, orucum, dedi.
Allah'ın Elçisi, Osman'a, orucunu bozmasını emretti. 'Bazı insanlara ne oluyor ki kadınları, yemek yemeyi, uyumayı kendilerine yasaklıyorlar? Bakın, ben (geceleyin) hem uyurum, hem namaz kılarım; (gündüzün) bazan oruç tutarım, bazan tutmam. Kadınlarla da birleşirim. Kim benim sünnetimden ayrılırsa o, benden değildir! ' dedi ve ; 'Ey inananlar, Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah, sınırı aşanları sevmez.' âyeti indi." [2411]Peygamber (s.a.v.), Osman ibn Maz'ûn'u tebettülden menetmiştir.[2412]
İslâm, ifrat ve tefritin arasındaki orta yolu göstermiştir. Yüce AHah, ılımlı mü'minlerin vasıflarını şöyle belirtiyor: "Harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler; (harcamaları) bu ikisinin arasında dengeli olur".[2413]
Kadınlardan uzak durmak, sürekli olarak oruç tutmak, namaz kılmak, insanların dünya ile bağlantısını kesmesi demektir. Halbuki İslâm dini, âhiretin imârı yanında içinde yaşadığımız dünyanın da imar edilmesini, şenlendirilmesini, neslin devamını ister. Neslin devam edebilmesi için evlenmek, ibadete güç bulmak için yemek, sağlıklı yaşayabilmek için uyumak lâzımdır. Bunları normal yapmayan kimsenin ruhsal dengesi sarsılabilir.

[2407] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/45-49.
[2408] Buharı, Nikâh: 1; Müslim, Nikâh: 5; Nesâ'î, Nikâh: 4; Dârimî, Nikâh: 3.
[2409] Buhârî, Nikâh: bâbu mâ yukrehu mine't-tebettul.
[2410] Tirmizî, Tefsir; Sûre: 5: İbn Kesîr: 2/87.
[2411] Buhârî, Nikâh: 1; Müslim, Nikâh: 5; Ebû Dâvûd, Tetavvu': 27; Savm: 45; Dârimî, Savm: 17, Nikâh: 3; İbn Hanbel, Musned: 2/158.
[2412] Müslim, Nikâh: 7.
[2413] Furkan Sûresi: 67.

Bundan dolayı ölçülü olmak, herşeyi itidal ile yapmak gerekir. İşte İslâm, bu ölçülü davranış düzenini getirmiş, insan tabiatına aykırı olan aşırı davranışları yasaklamıştır. Eşyada asi olan ibâhedir. Yani herşey aslında helâldir. Ancak Allah'ın yasakladığı şeyler haramdır. Bunlar da insan sağlığına, fert ve toplum ahlâkına zararlı veya manen pis olduğu için haraın kılınmıştır. Bunların dışında herşey helâl ve güzeldir. Allah'ın, helâl veya haram olduğu hakkında bir şey söylemediği şeyleri, insanların kendi kendilerine yasaklayarak câhiliy-ye devrinin insanları gibi boyunlarına hurafe zincirleri vurmaları, elbette doğru değildir. Yüce Allah: "De ki: 'Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıklan kim haram etti?' De ki: 'O, dünyâ hayâtında inananlarındır, Kıyamet gününde de yalnız onlarındır'. İşte biz, bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz."[2414], buyurmuştur. Peygamber (s.a.v.) de: "İslâmda ruhbanlığın olmadığını" söylemiştir.[2415]
Yüce Allah, 87 nci âyetin sonunda: "Sınırı aşmayınız. Allah, sınırı aşanları sevmez-" buyurarak, güzel ve temiz şeyleri haram kılmanın, sınırı aşmak olduğunu, sınırı aşanları da sevmediğini bildirmiştir.
88 nci âyette: "Allah'ın size verdiği güzel rızıklardan helâl ve temiz olarak yeyin, inandığınız Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakının! " buyuruluyor. Âyetteki hâldir. Bunlar yeme fi'linden de hal olabilir, yenilen şeylerden de. Eğer yeme fi'linden hal olursa mânâ: Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin, demektir. Yenilen şeyden hâl olursa mânâ: Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıktan yeyin, demek olur.
89- Allah sizi, yemînlerinizdeki lağvden (kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden) ötürü sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutar. Bunun keffâreti: ailenize yedirdiğinizin orta derecesinden on fakiri yedir(ip doym)mak yahut onları giydirmek, ya da bir boyun(köley)i hürriyete kavuşturmaktır. Bunu bulamayan kimse, üç gün oruç tutsun. İşte yemîn ettiğiniz zaman yeminlerinizi bozman)ın cezası budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor ki şükredesiniz. [2416]

Tefsir:

Yüce Allah, bu âyette lağv ile yapılan yeminden dolayı insanları sorumlu tutmayacağını, fakat kasd ile yapılan yeminlerden sorumlu tutacağını bildirmekte ve kasden yapılan yeminden dönmenin keffâretini açıklamaktadır. Bu, ya orta derecede yiyeceklerden on fakire yemek yedirmek, yahut onları giydirmek veya bir köleyi özgürlüğe kavuşturmaktır. Bunların hiçbirini yapamayan, üç gün oruç tutar. Yüce Allah, âyetin sonunda da yeminlerin ko-runmasını emrediyor ve âyetlerini açıklayan Allah'a şükredilmesini öğütlüyor.
Lağv yemini hakkında Bakara Sûresinin 255 nci âyetinin tefsirinde yeterli bilgi verilmişti. Burada şu kadarını belirtelim ki lağv yemîni, kişinin söz arasında kasıtsız olarak söylediği : "Evet vallahi, hayır billahi " gibi sözler veya Ebû Hanîfe'nin deyimiyle insanın galip zannına göre yaptığı yeminlerdir. Bir şeyin şöyle olduğunu bilip yemîn etmek, sonra o işin öyle olmadığının anlaşılması gibi. Yüce Allah bu tür yeminlerden insanı sorumlu tutmuyor. Ancak insanın bile bile yaptığı, geleceğe bağlı yeminlerden sorumlu tutuyor. Böyle geleceğe bağlı yeminlerin gereği yapılmalı veya yapılmaması daha hayırlı ise keffâreti verilmelidir.
Böyle yeminlerden dönmenin keffâreti, âyette sırasıyle : ya on fakire yemek yedirmek, yahut onları giydirmek veya oruç tutmak şeklinde belirtilmiştir. Âyette fakirlere yedirilecek yemek, evsat olarak nitelendirilmiştir. Yani sizin yediğiniz yemeklerin orta olanından, ne çok pahalı, ne de değersiz olmayanından yediriniz, demektir. Bu kelimeyi ahsen olarak açıklayanlar da vardır ki o zaman yediğiniz yemeklerin en güzelinden yediriniz anlamına gelir. Fakat birinci anlam, âyetin ruhuna daha uygundur.
Hz. Alî'den gelen rivayete göre orta yiyecek: Ekmek, süt; ekmek ve yağdır. İbn Ömer'e göre ekmek, et; ekmek, yağ; ekmek, süt; ekmek, zeytin yağı; ekmek ve sirkedir. Çeşitli rivayetlerde orta yiyeceğin cinsi değişmektedir. Âyet bunu genel bıraktığına göre her çağda ve her toplumda kişinin, ailesine yedirdiği normal yiyeceklerden yedirmesi gerekir.
Yiyeceğin miktarı da değişir. Hz. Alî'ye göre on kişiye sabah akşam yemek yedirilir. Hasan Basrî ise on kişiye yalnız bir övün, doyuncaya kadar ekmek ve et, yahut ekmek, yağ ve süt; ya da ekmek, zeytin yağı yedirmenin yeterli olduğunu söylemiştir. On fakiri bir araya toplayıp yedirmek de, onlara ayrı ayrı yemek vermek de caizdir.
Dileyen kimse, on fakire yemek yedirmek yerine on fakiri giydirir. Giydirilecek elbisenin miktar ve kalitesi de çeşitli rivayetlere göre değişmektedir. Fakat en azından bunun da kendisine elbise denebilecek nitelikte, orta bir giysi olması gerekir. Fakir erkek ise orta bir erkek elbisesi, kadın ise orta bir kadın giysisi verilir. Orta giysi de zamanın ve bölgenin örfüne göre değişir.
Keffâretin en zoru olan üçüncü çeşidi de rakabedir. Rakabe boyun demektir. Fakat boyun ile kasdedilen, insanın kendisidir. Eskiden Araplarda tutsakların elleri, iple boyunlarına bağlanırdı. İpin çözülüp ellerin serbest bıra-kılmasına fekku'r-rakabe (boynu çözmek) denmiş, tahrîru'r-rakabe (boynu özgürlüğe kavuşturmak) köle âzâdetmek anlamında kullanılmıştır. Keffâretlerin en kolayı yemek yedirmek, en zoru köle âzâdetmektir. Bunlardan hiçbirini yapamayan kimse, üç gün oruç tutar. İmam Şâfi'î'ye göre kendisinin ve ailesinin bir günlük

[2414] A'râf Sûresi: 32.
[2415] Dârimî, Nikâh: 3; İbn Hanbel: 6/226.
[2416] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/49-52.

yiyeceğinden fazla olarak on fakire yedirecek kadar yiyeceği bulunan kimse, on fakire yemek yedirir. Bu miktarı bulamayan oruç tutar. Ebû Hanîfe ise bu konuda daha geniş davranmış, zekât verecek kadar malı bulunmayan kimsenin, oruç tutabileceğini söylemiştir.[2417]

Keffâret orucunda ara verilebilir mi?

imâm Mâlik'e göre keffâret orucunu birbiri ardınca da, ayrı ayrı günlerde de tutmak caizdir. İmam Şâfi'î de Kitâbu'l-eymân'da böyle demiş, fakat el-Umm'dt ara vermeden tutmak gerektiğini söylemiştir. Hanefîlere ve Hanbelîlere göre keffâret orucunda ara verilmez. Çünkü Übeyy ibn Ka'b'ın, âyeti şeklindeokuduğu rivayet edilir. Bu rivayet, "mûtetâbi'ât: birbiri ardınca" kelimesini, mütevâtir Kur'ân yapmasa da en azından bir sahâbînin tefsiridir ve merfû' hadis hükmündedir. Bundan dolayı keffâret orucunu, ara vermeden tutmak gerekir.[2418]

Şu hususa dikkati çekmek lâzımdır ki keffâret, ancak geleceğe bağlı yeminler içindir. "Vallahi çarşıya gitmeyeceğim" diye yemîn eden kimse, çarşıya gitmesinin daha hayırlı olduğunu anlarsa yeminini bozar, çarşıya gider, fakat yeminine keffâret verir. "Allah(ın adın)ı yemin(ettiğiniz iş)lerinize (yani) iyilik etmenize, (kötülüklerden) korunmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel yapmayın. Allah işiten, bilendir."[2419] âyeti de yeminleri, hayırlı işlere engel kılmamayı emretmektedir. Ama bildiği bir şeyi gizlemek için kas-den yalan yere yemîn etmek, yemîn-i ğamûstur. Bunun keffâreti yoktur. Böyle yapan kimse, Allah'ın çetin azabına dûçâr olur. O kimsenin bundan tevbe etmesi, gerçeği de açıklaması gerekir. Yoksa Allah'ın gazabı kendisini yakalar. Allah'ın Elçisi, yemîn-i ğamûsu büyük günâhlardan saymıştır: "Büyük günâhlar: Allah'a ortak koşmak, ana babaya isyan etmek, adam öldürmek ve yemîn-i ğâmus(yalan yere yemîn etmek)tir.[2420] "Kim bir müslümanın malını almak için yalan yere yemin ederse, Allah kendisine kızgın olarak Allah'ın huzuruna çıkar".[2421]

Yemîn meselesini birçok eserinde tekrar tekrar izah eden İbn Teymiyye, sözlerinin özetini Fetâvâsınm 33 ncü cildinde vermektedir. Sözü edilen cildin 68-70 nci sayfalarında yemîn sözlerini üç kısma ayıran İbn Teymiyye, şöyle diyor:

"**1-** Birincisi: Ka'be, melekler, şeyhler, kırallar, babalar, türbeler ve benzeri şeyler üzerine yemîn etmektir ki bu tür yemîn haramdır, müslüman olan böyle yemîn etmez. Bu tür yemîne, bilginlerin oybirliğiyle keffâret gerekmez. Müslümanlar bundan menedilmişlerdir. Peygamber (s.a.v.): 'Yemîn edecek olan, ya Allah'ın adına yemîn etsin, ya da sussun',[2422] 'Allah sizi, babalarınızın adına yemîn etmekten menetmektedir' buyurmuş, bir başka hadiste de: 'Allahtan başkası adına yemîn eden, Allah'a ortak koşmuş olur.' demiştir.

2- İkincisi Allah'ın adına yemindir. Allah'a andolsun ki şöyle yapacağım' sözü, yemîn-i mün'akide(geçerli yemîn)dir.Bu söze aykırı davranmaktan keffâretin gerekeceğinde bilginlerin oybirliği vardır.

3- Üçüncüsü, doğrudan Allah adına değil, adak, haram, talâk, itâk (köle âzâdetme) sözleri gibi, Allah'a saygı belirten sözlerle yemîn etmektir. Meselâ 'Şu işi yaparsam bir ay oruç tutacağıma, Ka'be'yi haccedeceğime and olsun.' Yahut 'Şunu yaparsam helâl şeyler bana haram, mülküm bana haram olsun', 'Şöyle yapmazsam, ya da yaparsam üzerime talak gereksin, yahut karılarım benden boş olsun, bütün mülküm sadakadır' gibi sözlerle yapılan yemîn hakkında bilginlerin üç görüşü vardır: Birine göre bu tür sözler bozulunca, koşulan şartın yapılması gerekir. Birine göre bu sözleri bozmaktan bir şey gerekmez. Birine göre de bunları bozmaktan ötürü keffâret gerekir. Bu üçüncü görüş sahiplerinden bir kısmı, bu sözleri bozmaktan yemîn keffâreti gerekeceğim, bir kısmı da adak keffâretinin yeterli olduğunu söylemişlerdir. Ancak talâk ve köle âzâdetme hakkındaki sözlerin yapılması gerekir.

Bu görüşlerin en kuvvetlisi, bu tür sözlerin hepsine yemîn keffâretinin yeterli olduğu görüşüdür. Bu görüş, sahâbîlerden nakledilen sözlere uyduğu gibi Kitap, Sünnet ve itibar da ne türden olursa olsun müslümanların yeminini bozma cezası olarak keffâretin yeterli olduğunu gösterir. Yüce Allah: 'işte yemîn ettiğiniz zaman, yemînlerini(zi bozmanı)n keffâreti budur' buyurmuştur. Bu genel ifade, bütün yeminleri kapsar. Peygamber (s.a.v.): 'Kim bir yemîn eder de, aksini daha hayırlı bulursa, hayırlı olanı yapsın, yemininden de keffâret versin.'[2423] buyurmuştur.

O halde her kim: 'Helâl olan, bana haram olsun', 'Üstüme boşama gerekli olsun', 'Bana hac farz olsun', 'Malım sadaka olsun ki şöyle yapacağım veya yapmayacağım deyip de bu sözün tersini yaparsa onun, yemîn keffâreti vermesi yeterlidir. Ama zıhâr keffâreti verse daha iyi olur. Yemîn keffâretinde de köle âzâdetme, fakirlere yemek yedirme, yahut onları giydirme arasında serbesttir. Yemek yedirmek isterse ülkesinde bir insanın normal yediği yemekten yedirir. Ekmekle beraber katık da verir.

Yemînine keffâret verince boşama vukubulmaz. Eğer boşama kasdıyla yemîn eder de yemîn ettikten sonra yaklaşmadığı temizlik içinde talâk verirse, o zaman bilginlerin ittifakıyla talâk vukubulur. Boşama kasdıyla karısına: 'Bu işi yaparsan boşsun' derse, selefe ve halefin çoğunluğuna göre kadın, o işi yapınca boş olur. Ama bu

---

[2417] Mefâtîhu'l-gayb: 12/77.
[2418] ibn Kesîr: 2/89-91.
[2419] Bakara Sûresi: 224.
[2420] Buharı, Eymân: 16, Murteddîn: I, Diyât: 2; Tirmizî, Tefsir; Sûre: 4, 6; Nesâ'î, Tahrîm: 3; Kasâme: 48; Dârimî, Diyât: 9; İbn Hanbel, Musned: 2/201, 3/495.
[2421] Buhârî, Şer': 4; Husûmât: 4, Rehn: 6, Şehâdât: 19, 20; Tefsir, Sûre: 3/3; Eymân: 17, Ahkâm: 30, Tevhîd: 24; Müslim, Eymân: 220-222, 224; Ebû Dâvûd: Eymân, 1; Tirmizî, Buyu': 42, Tefsir: Sûre: 3/4, 21; İbn Mâce, Ahkâm: 8; İbn Hanbel: 1/377.
[2422] Bu hadîslerin kaynakları için bkz. Kenzû'Pummâl, c.16 hadîs no. 46332-46333, 46328 5.6. Aynı.
[2423] Buhârî, Humus: 15, Eymân; 1; Keffârât: 10; Müslim, Eymân: 7-9, 10-13.

sözüyle boşamak değil de kadını yemînle korkutarak o işten menetmeyi amaçlamışsa bu söz boşama değil, yemindir. Selef ve halef bilginlerinin kuvvetli reyine göre bu sözle boşama vukubulmaz, yemîn keffâreti vermek, bu sözü bozmak için yeterlidir.[2424]
90- Ey inananlar, şarap, kumar, dikili taşlar, ezlâm (şans okları) şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. 91-Şeytan, şarap ve kumar ile aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alakoymak istiyor. Artık (bunlardan) vazgeçecek misiniz? 92- Allah'a itaat edin, Elçi'ye itaat edin, (kötü şeylerden) sakının! Eğer (gösterdiğimiz yoldan) dönerseniz» bilin ki Elçimize düşen, açıkça duyurmaktır. **93-**înanıp iyi işler yapanlara, bundan böyle (kötülüklerden) korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra korunup inandıkları, sonra yine korunup iyilik ettikleri takdirde (daha önce) yediklerinden ötürü bir günâh yoktur. Allah, güzel davrananları sever. [2425]

Tefsir:

Yüce Allah, 90 nci âyette şeytan işi birer pislik olarak nitelediği hamr, meysir, ensâb ve ezlâm'dan kaçınmayı emretmekte, 91 nci âyette bunlardan kaçınmanın hikmetini açıklamaktadır: Şeytân, hamr ve meysir ile insanların arasına düşmanlık, kin ve nefret sokmak ve onları, Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan alakoymak ister. Allah'ın huzuruna ancak ayık çıkılabilir. Bilinçsiz hale gelen insan, Allah'a ibadet edecek durumda değildir.
92 nci âyette Allah'a ve Elçisine itaat edip Allah'ın sınırları dışına çıkmaktan sakınmayı emreden yüce Allah, emirlerini dinlemeyenleri şöyle uyarmaktadır: Eğer söz dinlemezseniz, biliniz ki Elçimize düşen, açıkça duyurmaktır!
93 ncü âyette de inanıp iyi işler yapan takva sahibi kimselere, yedikleri şeylerden ötürü bir günâh olmadığı belirtilmektedir.
Hamr: aslında, üzümden yapılan içkidir. Hadîslerin ifadesine göre sarhoş eden her türlü alkollü içki de hamrm kapsamına girer.
Meysir ise et üzerine, oklarla oynanan bir çeşit kumardır. Bu tür kumarla kazanılan etler haramdır. Yine hadîslerin ifadesinden anlıyoruz ki bir menfaat karşılığında oynanan oyunların hepsi meysir tabiri içine girmektedir. Mücâhid ve Atâ, çocukların ceviz oynamasını dahi meysirden saymışlardır. Ebû Hanîfe, Mâlik ve İbn Hanbel, satrancı dahi haram saymışlar, İmam Şâfi'î ise satrancı sadece mekruh kabul etmiştir.[2426] Daha genel söylemek istersek şöyle dememiz gerekir: Para veya maddî yarar karşılığında oynanan her çeşit oyun, haram olan meysir tabiri içine girer.
Ensâb: Müşriklerin, üzerinde kurbanlarını kestikleri taşlar, ezlâm ise fal oklarıdır. Bunlar şeytân işi birer pisliktir. Bunlardan şer ve fitne doğar. Yüce Allah, felaha ermek isteyenlerin bunlardan uzak durmasını emretmiştir.
Meysir'in mâhiyetini ve insanların çok alışkın oldukları şarabın, birden bire değil, kademeli olarak menedildiğini ve bu konudaki çeşitli görüşleri, Bakara Sûresi: 219 ncu âyetin tefsîrinde açıklamıştık. Orada söylediklerimizi burada tekrara gerek görmüyoruz. Ancak Ahmed ibn Hanbel'in, Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği şu sözü kaydetmek istiyoruz:
Şarap üç kez haram kılındı: Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Medine'ye geldiği zaman Medineliler, meysir ile kazandıkları eti yerlerdi. Bunu Allah'ın Elçisinden sordular. Yüce Allah: "Sana şaraptan ve meysirden soruyorlar. De ki: 'O ikisinde de büyük günâh vardır. İnsanlara bazı yararları varsa da onların günâhları, yararlarından büyüktür'..."[2427] âyetini indirdi. İnsanlar: "Allah, bize şarap ve meysiri haram kılmadı, ancak bu ikisinde büyük günâh ve birtakım yararlar olduğunu bildirdi." deyip şarap içmeğe devam ettiler. Bir gün muhacirlerden biri, arkadaşlarına imam olup akşam namazını kıldırırken okuduklarını karıştırdı. Bunun üzerine yüce Allah, birincisinden daha sert olan: "Ey inananlar, ne dediğinizi bilmeniz için sarhoş iken namaza yaklaşmayınız![2428] âyetini indirdi. Yine şarap içenler vardı. Bunlardan kimi, akşamleyin, içkili vaziyette namaza geliyordu. Sonra bundan da kesin olan: "Ey inananlar, şarap, kumar, dikili taşlar, şans okları, şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.. artık bundan vazgeçecek misiniz?" âyeti indirildi. "Vazgeçtik" dediler ve Allah'ın Elçisine sordular:
Yâ Resûîallah, Allah yolunda öldürülmüş kimseler var. Bunlar bu aşın işleri yaparlar, içki içer, meysir (eti) yerlerdi. Oysa bunlar şeytan işi birer pislik imiş! (Bilmeyerek bunu yapmış ve bu yasaktan önce şehîd düşmüş olan o kardeşlerimizin hâli nice olacak?)
Bunun üzerine yüce Allah: "İnanıp iyi işler yapanlara bundan böyle-(kötülüklerden) korundukları ve inanıp iyi işler yaptıkları, sonra korunup inandıkları ve yine korunup güzel davrandıkları takdirde (daha önce) yediklerinden ötürü bir günâh yoktur. Allah güzel davrananları sever." âyetini indirdi. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:

[2424] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 7/45-46.
[2425] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/52-56.
[2426] İbn Kesîr Tefsîrinin Sâbûnî Muhtasarı: 1/544.
[2427] Bakara Sûresi: 219.
[2428] Nisa Sûresi: 43.

Eğer Allah, onlara da haram kılmış olsaydı, elbette onlar da sizin gibi bu işlerden vazgeçerlerdi.[2429]
Bu rivayetin son kısmı ve başka rivayetler, son âyetin, şarap ve kumar henüz yasaklanmazdan Önce bunları yapan ve Allah yolunda şehîd düşmüş olan kimselerin durumu hakkında sorulan soru üzerine indiğini belirtmektedir. Buhârî'nin, Câbir'den aldığı rivayete göre Uhud sabahı, ashâbdan bazı lan şarap içmişler ve o gün onların hepsi şehîd düşmüştü. O zaman henüz şarap içmek yasak değildi.[2430]
İşte 93 ncü âyet, Allah'a inanıp iyi işler yapan, kendilerine yasaklanan eylemlerden kaçınan mü'minlere, kendilerine haram kılınmamış olan şeyleri yeyip içmeden ötürü bir günâh olmadığını, henüz haram kılınmazdan önce şarap içmiş, meysir yemiş ve ölmüş olan kimselerin ise bu işleri yaptıklarından dolayı sorumlu olmadıklarını bildiriyor. yedikleri anlamına geldiği gibi taddıklan anlamına da gelir. Bu takdirde ta'm hem yemek, hem içmek için kullanılır. İnanıp iyi işler yapan kimselerin korundukları takdirde taddıklan, yani yeyip içtikleri şeylerden ötürü kendilerine bir günâh yoktur" demektir.
Allah katında en önemli olan şey imandır. Kişinin, kendisine yasaklanmayan şeyleri yapması, günâh değildir. Günâh, bile bile Allah'ın buyruğu dışına çıkmaktır.
Şarap içmek ve kumar oynamak, toplum ahlâkını bozan kötü işlerdendir, islâm bunları kesinlikle yasaklamıştır. Şarabı kötülüklerin anası kabul eden Allah'ın Elçisi,[2431] şöyle buyurmuştur: "Dünyâda şarap içip bundan tevt etmeyen kimse, âhirette ondan mahrum kalır." [2432]"Zina eden, zina ettiği andı mü'min değildir. Hırsızlık eden, çaldığı anda mü'min değildir. Şarap
içen, içtiği anda mü'min değildir."[2433]
Bazı kimseler, âyetlerde şarap ve kumarın haram kılındığının söylenmediğini, ancak hoş olmayan bu şeylerden uzak durmanın tavsiye edildiğini ileri sürerek şarap ve kumarın haram olmadığını söylüyorlar. Onlara göre Kur-ân'da şarap ve kumar için bir cezanın konmamış olması da bunların haram olmadığını kanıtlar.
Bu sözler doğru değildir. Bir şey yalnız Haram kılındı" kelimesiyle haram kılınmaz "Kaçınınız, uzak durunuz!" cümlesi de haram bildirir. Bir iş, şeytan işi diye nitelendirilirse onu yapmak da haram olur. "Şundan sakın, uzak dur!" demek, "Şu işi yapma! " demektir. Yüce Allah, şarap ve kumarın çok kötü olduğunu belirtmek için: Ondan uzak durunuz ki felaha eresiniz!" buyurmuştur. Bu ifade, "Bu işleri yapmayınız ifadesinden daha kesin bir yasak bildirir. Çünkü felahı, bunlardan kaçınmağa bağlamıştır.
Kaldı ki yüce Allah, bize Elçi'nin verdiğini almamızı, yasakladığından kaçınmamızı buyurmuştur. Allah'ın Elçisi, ümmetini bu işleri yapmaktan me~ netmiş, şarap içeni cerîd ve ni'âl (sopa ve ayakkabı) ile dövmüştür.[2434]
Râzî şöyle diyor: Bu âyet, birçok bakımdan şarap içmenin haram olduğunu gösterir:
1) Âyet, hasr için olan ile başlar. Bu, tıpkı: "Şu sayılan dört şeyden başka rics ve şeytân işi yoktur" demek gibidir.
2) Yüce Allah, hamr ve meysiri putatapmakla beraber saymıştır. Bu da şarap içenin, putatapan gibi olduğunu gösterir.
3) Yüce Allah kaçınmayı emrediyor. Bu emir, vücûb (gereklilik) ifade eder.
4) Tâ ki felah bulaşınız." cümlesi, bunlardan kaçınmanın felah olduğunu bildiriyor. Bunlardan kaçınmak felah ise, bunları yapmak haybet olur.
5) Allah, şaraptan doğan dünyâ ve âhiret zararlarını açıklamıştır. Şarap, halk arasında düşmanlığa, nefrete, Allah'ı anmaktan ve namazdan yüz çevirmeğe sebebolur.
6) Bunlardan vazgeçecek misiniz?" tabiri, bu işlere son vermeyi en güzel biçimde ifade ediyor. Bu, şu demektir: Nasıl, bu kadar şer ve fesâd taşıyan şarap ve kumardan vazgeçecek misiniz, yoksa bu söylenenlerden hiç öğüt almadan eski işinize devam mı edeceksiniz?
7) Yüce Allah, daha sonra: "Allah'a ve Elçisine itaat ediniz, sakınınız!" buyurmuştur. 6u, şu demektir: Allah ve Elçisinin, şarap ve kumardan kaçınma emrine itaat ediniz, bunlara aykırı davranmaktan sakınınız.
8) Yüce Allah: "Eğer dönerseniz, bilin ki Elçimize düşen, açıkça duyurmaktır." Bu da Allah'ın bu buyruğuna aykırı davrananlar hakkında ağır bir tehdîddir. Bu sekiz delîl, şarabın ve kumarın haram olduğunu açıkça
gösterir.[2435]
Kur'ân'm, şarap içen ve kumar oynayanlar hakkında bir ceza koymamış olması; bunların, başka birinin hakkına tecâvüzle ilgili olmayıp kişisel günâhlar olmasından ötürüdür. Kur'ân, zina ve hırsızlık gibi başkalarının hakkına tecâvüz bulunan günâhlar için ceza koymuş, fakat kişisel günâhlar için ceza koymamıştır. Şarap içmek, kumar oynamak, namazı, orucu, haccı ve zekâtı terk etmek gibi günâhlar, Allah'ın hakkına tecâvüzdür. Kişi ile Allah arasında kalan günâhlardır. Kur'ân'da bunlar hakkında bir ceza belirtilmemiştir. Bunları yapanın cezasını Allah verecektir.
Gerçi Allah ile kul arasındaki günâhlar için Kur'ân'da ceza belirtilmemiş ise de Allah'ın Elçisi ve dört halîfe

---

[2429] İbn Kesîr Tefsiri Muhtasarı: 1/545.
[2430] Buhârî, Cihâd: 19; Mağâzî: 17, Tefsir: Sûre: 5/10.
[2431] Nesâ'î, Eşribe: 44.
[2432] Buhârî, Eşribe: 1; Müslim, Eşribe: 77, 78; Tirmizî, Eşribe: 1; İbn Mâce, Eşribe: 2; Dârimî, Eşribe: 2; Muvatta', Eşribe: 11.
[2433] Buhârî, Mezâlim: 30; Eşribe: 1; Müslim, îmân: 100-104; Ebû Dâvûd, Sünnet: 15; Nesâ'î: Kat'us-sârik: 1; Kasâme: 49; İbn Mâce, Fİten: 3; DârİmÎ, Eşribe: 11; îbn Hanbel:-2/317.
[2434] Buhârî, Hudûd: 2, 4; Vekâlet: 13; Müslim, Hudûd: 36, 37; Ebû Dâvûd, Hudûd: 35; İbn Mâce, Hudûd: 16; ibn Hanbel, Musned: 3/115,...
[2435] Mefâtîhu'l-gayb: 12/81-82.

devrinde toplum düzenini korumak için bunları yapanlara, te'dîb ve ta'zîr türünden bir ceza verilmiştir. Muhammed îzzet Derveze şöyle diyor:
"Sarhoş eden şeyleri kullanmanın ve kumar oynamanın haram olmadığını söylemek, bütün âlimlerin oybirliğiyle küfürdür. Eğer Peygamber (s.a.v.), kumar oynayana değil de şarap içene had vurmayı uygun görmüş ise bu, aklı gideren şarabın, kişiyi, başkalarının hakkına tecâvüz etmeğe de sürükleme ihtimâline bağlı olabilir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), şarap içene, te'dîb ve ta'zîr türünden had vurmuştur. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî Hz. Peygamber (s.a.v.)in, şarap içeni sopa ve ayakkabı ile dövdüğünü (veya dövdürdüğünü) rivayet ederler. Ebû Hüreyre şöyle diyor: "Şarap içen birisi, Allah1 in Elçisine getirildi. Allah'ın Elçisi: 'Onu dövünüz' dedi. Kimi eliyle, kimi ayakkabısı ile, kimi elbisesiyle vurdu. Adam dönüp giderken bazıları ona: 'Allah seni perişan etsin' deyince, Allah'ın Elçisi (s.a.v.) buyurdu ki: 'Hayır öyle demeyin, ona karşı siz de şeytana yardım etmeyin".[2436]
Tirmizî'nin rivayetine göre Allah'ın Elçisi, sonra Hz. Ebubekir, şarap içene iki ceride ile kırk tane kadar vurmuşlar, fakat Hz. Ömer insanlarla istişare edip bu cezayı seksen cerideye çıkarmıştır.[2437]
Alkolün ilâç olarak kullanılıp kullanılmayacağı konusunda bilginler düşünce ayrılığına düşmüşlerdir. Bu ayrılığın sebebi de, Ebû Hüreyre'nin: "Peygamber (s.a.v.), habîs -yani zehir- ile tedaviden menetti"[2438] sözü ile, Ebû'd-Derdâ'dan rivayet edilen : "Derdi de, devayı da Allah indirmiş, her derde bir deva vermiştir. Tedavi olunuz, fakat haram ile tedavi olmayınız'[2439] hadisidir. Ancak ravîlerinden İsmâîl ibn Ayyaş, Hicazlılar indinde güvenilir olmadığı için bu hadis sağlam değildir.
Sûrenin baş tarafında leş, domuz eti,... haram kılındıktan sonra: "Kim çaresiz kalır da bunlardan yemek zorunda bulunursa aşırı gitmeden, başkasının hakkına saldırmadan yediği takdirde kendisine günâh yoktur" buyurulmuş, En'âm Sûresinin 145 nci âyetinde, aynı yasaklardan sonra bu cümle yinelenmiştir. Peygamber (s.a.v.) Ureynelilere deve sidiğiyle tedavi izni vermiştir .[2440]"Zaruretler, mahzurları mübâh kılar". Tedâvî bir zaruret hali olduğundan hamnn ilâç olarak kullanılmasında bir sakınca olmamak gerektir.
Bu söylediğimiz, hamrın, ilâç olarak kullanılması hakkındadır. Reşîd Rı-zâ'nın ifadesine göre ilaçlara, belli olmayacak ve normalde sarhoş etmeyecek ölçüde alkollü içki katmak, haram değildir. Elbiseye azıcık ipeğin karışması, zarar vermediği gibi, ilâca -zaruret gereği- alkol karıştırmakta da bir sakınca yoktur. Reşîd Rızâ şöyle diyor: .
"Hamrın sarhoş eden miktarı, içerdiği zarar ve bozukluktan dolayı bizzat haramdır. Bundan azı da kötülüğe meydan vermemek için haramdır. Fakat zaruret halinde, haram olan şeyler mübâh olur. Güvenilir doktorun şehâdetiyle şarapla tedavi zorunluğu doğarsa "Zaruretler, miktarına göre takdir edilir." kuralına uyulur. Ne kadar alkol almak gerekli ise o miktar alınabilir. Ondan fazlası haram olur" .[2441]
94- Ey inananlar, Allah sizi, ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği bir avla dener ki gizlide kendisinden kimin korktuğunu bilsin. Kim bundan sonra saldırıda bulunursa onun için acı bir azâb vardır. 95-Ey inananlar, ihramda iken av öldürmeyin. Sizden kim, kasden onu öldürürse öldürdüğünün dengi olan bir hayvan cezası vardır ki (bu, öldürülene denk olduğuna) içinizden iki âdil kişinin karar vereceği, Ka'be'ye varacak bir kurban; yahut yoksullara yedirme şeklinde keffâret; ya da buna denk oruçtur. Tâ ki böylece (o insan), yaptığı işin vebalini tadsın. Allah, geçmişi affetmiştir. Kim düşmanlık ederse Allah ondan öc alır. Allah dâima galiptir, öc alandır. 96- Hem kendinize, hem de yolculara bir geçimlik olmak üzere deniz avı ve onu yemek, size helâl kılındı. İhramda olduğunuz sürece size kara avı yasaklandı. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun! [2442]

Tefsir:

94. âyet, Allah'ın ihramlı iken insanın yanına sokulan av hayvanlarıyle insanları denediğini belirtmektedir. Ellerin ve mızrakların yetişeceği av, zayıf ve küçük hayvanlar olarak tefsîr edilir. Allah ihramlı kullarını dener. Yanlarına kadar sokulan, elleriyle, ya da mızraklarıyla kolayca avlayabilecekleri hayvanları avlayacaklar mı, yoksa ihramlı olduklarını düşünerek Allah'ın yaratıklarına dokunmaktan sakınacaklar mı? Allah'ın yasaklarından korunanlar, ihramda hayvan avlamaktan sakınırlar. Böylece Allah kendisini görmeden kimlerin kendisinden korktuğunu, kimlerin buyruklarına
Reşîd Rıza, 101 nci âyetin tefsirinde, tbn Kayyim el-Cevziyye'nin dinî hüuyduğunu, ezelî bilgisine uygun olarak görür. Çizdiği sınırlan aşanları, koyduğu yasakların dışına çıkanları acı azaba çarptırır.
İhramh iken avlanmayı yasaklayan 95 nci âyette, ihramda kasden hayvan öldürenin cezası bildirilmektedir. Bu ceza, ya iki âdil hakemin, öldürülen hayvana denk olduğuna karar vereceği, Ka'be'de kesilecek bir kurban, ya yoksulları doyurmak, ya da buna karşılık oruç tutmaktır. Bu hükümler indirilmeden önce ihramda hayvan

[2436] Buhârî, Hudûd: bâbu'd-darbi bi'l-cerîd; et-Tefsîru'1-hadîs: 11/184-185.
[2437] Tirmiiî, Hudûd, bâb: 14; et-Tefsîru'1-hadîs: 11/185.
[2438] Ebû DâvÛd, 11b: 11.
[2439] Ebû Dâvud, Tlb: 11.
[2440] Tirmi2î, Tıb: 6.
[2441] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 7/89-90.
[2442] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/56-62.

avlamış olanları Allah affetmiştir. Fakat bu hükümler geldikten sonra yine ihramda hayvan avlamağa dönenleri Allah cezalandırır.
96 ncı âyette deniz avının ve yiyeceklerinin, ihramh, ihramsız herkese, kıyıdan gelip geçenlere helâl kılındığı, kara avının ise ihrâmlılara haram olduğu belirtilmekte ve "Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun!"duyurulmaktadır. Siyak (sözgelimi), ihramh müslümanların, çevrelerine sokulan, gezen, konup uçan av hayvanları üzerinde dolaştığından, âyetin sonu: "Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun!" şeklinde bitirilmiştir. Tâ ki fasıla, sözgelimine uygun düşsün. Bunda şu anlam gizlidir: Nasıl sizin yanınıza hayvanlar toplanıyorsa , siz de bir gün Allah'ın huzurunda toplanacaksınız. Eğer siz, yanınızda toplanan, yakınlarınıza sokulan hayvanlara bir zarar vermez, onları incitmezseniz, huzurunda toplanacağınız Allah da sizi incitmez, size iyi işlem yapar.
İbn Kesîr ve Beğavî, 94 ncü âyetin, Hudeybiye Ömresinde indiğini söylüyorlar. O sırada yaban hayvanları ve kuşlar, görülmemiş biçimde mü'min-lerin çevrelerine sokulmuşlardı. Elleriyle tutmak isteseler, tutabileceklerdi. Mü1 minler, bu derece kendilerine yaklaşmış olan hayvanları avlamak isteyince bu âyet indi ve kendilerinin yanlarına sokulan bu hayvanlarla denendiklerini bildirdi. Allah tsrâiloğullarını Cumartesi günü denizde avlanma yasağıyla denemişti. Mü'minleri de ihramda iken karada avlanma yasağıyla denemiştir.
Burada ihramda iken av öldürmek haram kılınmaktadır. Müfessirlere göre bu yasak, eti yenilen hayvanlar hakkındadır. İmâm Şâfi'î, ihramhnın, eti yenilmeyen hayvanları öldürmesi halinde tazmin gerekmediğini söylemiştir. Ona göre bunlar av hayvanı değildir. Çoğunluğun kanâatine göre ihramlının, hadîslerde, öldürülmesine cevaz verilen hayvanlar dışındaki hayvanları öldürmesi haramdır. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Beş bozguncu vardır ki gerek helâl (ihram dışı) halinde, gerek ihramda öldürülür: Karga, çaylak, akrep, fare ve 'akûr (saldırgan, kuduz) köpek" [2443]Fakîhler, bu beş hayvana kurt, sebu' (yırtıcı, parçalayıcı hayvanlar) ve fehd(pars)ı da katmışlardır. Çünkü bunlar 'akûr (saldırgan, kuduz) köpekten daha zararlıdırlar. Zeyd ibn Eslem'e göre kelb-i 'akûr tabiri, saldırgan, yırtıcı hayvanları da kapsar.
İhramda kasden veya unutarak hayvan öldürmede ceza bakımından fark yoktur. Her iki halde de hayvanı tazmin gerekir. Ancak hayvanı kasden öldüren günahkâr olur. Hatâ ile Öldüren kınanmaz. Âyetin zahirinden, her ne suretle olursa olsun, ihramda hayvan öldürenin, öldürdüğünü tazmin etmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Fakat Sa'îd ibn Cübeyr ve onun görüşünü benimsemiş olan Dâvûd-i Zâhirî'ye göre hatâ ile öldürene tazmin gerekmez.
İhramda hayvan öldürmenin cezası: öldürülen hayvan cinsinden bir hayvan Harem'de varsa, öldürülene denk bir hayvan tazmin olarak alınıp kurban edilir. Bu hayvanın, öldürülene denk olduğu, iki âdil hakem tarafından takdir olunur. Fakat Ebû Hanîfe'ye göre öldürülen hayvanın dengi bulunsun, bulunmasın, dengi değil, değerini vermek gerekir. Şöyle ki:
1) Ya hayvana değer biçilen para ile bir kurban alınıp Harem'de kesilir,
2) Yahut bu para ile yiyecek alınıp istenilen yerdeki fakirlere sadaka verilir, her fakire iki mud (yarım sâ': yaklaşık 1,5 kg.) verilin
3) Ya da her yarım sâ' yerine bir gün oruç tutulur. Bu oruçların ardı ardına tutulması şart değildir.
Meselâ bir yaban eşeği öldüren kimse, ya bir öküz kurban eder, ya on fakire yemek yedirir veya üç gün oruç tutar. Bir ceylan, geyik, tavşan öldüren kimse, ya bir şât (koyun, keçi) kurban eder, ya altı fakire yemek yedirir veya altı gün oruç tutar. Bir serçe, semân (bıldırcın), ya da güvercin öldürene kurban gerekmez. Çünkü ehlî hayvanlar içinde bunların dengi yoktur. Mamafih bu kimsenin, bir sahle (kuzu veya oğlak), yahut bir şât (koyun, keçi) kurban etmesi müstehabdir. Bu kimsenin üç fakire yemek yedirmesi, yahut üç gün oruç tutması gerekir. Yemek yedirmek, bir kişiyi bir gün doyurmaktır.
Eğer avlanan hayvanın değeri, bir kurban değerine varmazsa ya fakire yemek yedirilir veya oruç tutulur.
Bu hükümler, avın başkasına âidolmadığına göredir. Eğer avlanan hayvan, başkasının malı ise o zaman hayvanın iki misli verilir. Biri ceza, diğeri de hayvan sahibine verilecek tazminattır.
Harem Bölgesinde avlanan hayvan, ölü hükmündedir, onun eti yenmez. İhramımın, hayvan avlaması yasaktır ama avlanmış hayvanı yemesinde bir sakınca yoktur. Ancak Harem Bölgesi dışında avlanmış olmak ve kendisi için avlanmamış olmak şartiyle. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kendisi avlamamak ve kendisi için avlanmamak şartiyle av eti yemek, ihramlıya helâldir".[2444]
96"ncı âyetin hükmüne göre deniz avı, gerek ihramlıya, gerek ihramlı olmayana mubahtır. Deniz hayvanının ölüsü de, dirisi de helâl olduğu gibi denizin sahile attığı hayvan da helâldir. Ancak bazı âlimler, kurbağalan, yengeçleri bunların dışında tutmuşlardır. Göl ve ırmaklar da deniz hükmündedir. Bunlarda yaşayan hayvanların da hem dirisi, hem ölüsü yenilir.
Bir kavle göre karada benzeri yenilen hayvanın denizdeki benzeri de yenilir. Kârada benzeri yenilmeyen deniz hayvanı yenilmez. Bu görüş Şâfiîlere aittir. Ebû Hanîfe'ye göre karada ölmüş hayvan nasıl yenilmezse, denizde ölmüş hayvan da yenilmez. Çünkü: Leş sizin için haram kılındı.."[2445] âyeti, genellik bildirir. Hem karanın, hem denizin ölüsünü içerir.[2446]
Son âyetteki kelimesini, Hz. Ebubekir'in, "Denizin ölü olarak dışarıya attığı hayvan" şeklinde açıkladığı anlatılır.

[2443] Buhârî, Sayd: 7; Bed'u'1-halk: 1; Müslim, Hac: 69-72.
[2444] İbn Hanbel: Musned: 3/389.
[2445] Mâide Sûresi: 3.
[2446] İbn Kesîr, Muhtasarı: 1/552.

Abdurrahman ibn Ebî Hüreyre, Abdullah ibn Ömer'e: "Denizin ölü olarak dışarıya attığı balıklan yiyebilir miyiz?" diye sormuş, önce "Yemeyiniz" diyen Abdullah ibn Ömer, evine gidip mushafını almış ve Mâide Süresindeki Denizin yiyeceği de size ve yoldan gelip geçenlere bir geçimlik olmak üzere helâl kılındı." âyetini okuyunca: "Gidin, ona söyleyin, yesin, çünkü denizin attığı şeyler onun yiyeceğidir" demiş.
seyyarın çoğuludur. Deniz kıyısında oturan ve denizin yanından gelip geçenler demektir.
Müslim'de Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, Ebû Ubeyde kumandasında gönderdiği müfrezenin, deniz kıyısında ölü buldukları çok iri bir balığı yedikleri anlatılmaktadır.[2447] Bu olay da denizin ölüsünün dîn açısından helâl olup leş olmadiğim gösterir. Fakat vücuda zararlı olup olmaması, tib ölçüleriyle dikkate alınmalıdır.
97- Allah, Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, insanlar için (hayat ve güven) durağı yaptı. O saygıdeğer ay'u kurbanı, boynu bağlı kurbanlıkları da (böyle yaptı) ki Allah'ın, göklerde ve yerde olanları bildiğini ve Allah'ın herşeyi bilici olduğunu anlayasınız. 98- îyi bilin ki Allah1 in cezası çetindir ve Allah, bağışlayan, esirgeyendir. 99- Elçiye düşen, sadece duyurmadır. Allah, gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilir. 100- De ki: "Murdarla temiz bir olmaz. Murdarın çokluğu hoşuna gitse de. O halde ey sağduyu sahipleri, Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz!" [2448]

Tefsir:

97 nci âyette yüce Allah, haram olan Ka 'be'yi, haram ayım, hedyi ve kaimdi insanların geçim kıvamı kıldığını bildirmektedir. Ka'be, Hz. İbrâhîm Aleyhisselâm'ın, Mekke'de oğlu İsmâîl ile birlikte yaptığı ma'beddir. Tefsirlerde, yüksek, yahut rengi siyah olduğu için bu ma'bede Ka'be adının verildiği söylenir. Bölgede yapılan ilk anıt olan Ka'be, Yanmada halkının ortak saygısını kazanmıştır. Bu ad ile anılan başka anıtlar da vardı, fakat Ka'be bunların en büyüğü ve ortak saygı duyulanı idi. Ka'be çevresine Harem denmişti. Harem bölgesine giren kimseye, düşman da olsa dokunulmazdı. Çevrede insanlar saldırıya uğrayıp öldürülürken Harem Bölgesinde herkesin can güvenliği vardı. Kişi Harem'de babasının katilini de görse dokunmazdı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'yi fethettiği zaman Ka'be içinde ve çevresinde 360 put, duvarlarında da Hz. İbrâhîm ve îsâ'nın resimlerini bulmuştu. Hz. İbrâhîm ve isa'nın resimlerinin bulunması, bazı hırıstiyan Arap kabilelerinin de Ka'beye saygı gösterdiklerini kanıtlar.
İslâmdan önce inançları değişik olan çeşitli Arap kabileleri, haccı, Ka'be ziyaretini ortak ibadet olarak kabul etmişlerdi. Bu da onların, ortak bir inançta birleşmeleri yanında tanışıp yardımlaşmalarına, ticâretle geçinen Harem halkının, geçimlerini sağlamalarına vesile oluyordu. İslâmdan önce onlara bu inancı ilham eden yüce Allah, îslâmda da hac ibadetini farz kılmış ve bu ibadeti, geçimlerinin medarı olması, dünyâ ve âhiret faydalan için emrettiğini bildirmiştir.
Şehr-i haram: Araplarca savaşmanın, kan dökmenin yasak olduğu haram aylarıdır. Hac mevsimi bu aylardadır. Harem Bölgesi, insanların serbestçe dolaşıp işlerini görebilecekleri güven yeri kılındığı gibi, haram ayı ve Hac mevsimi de insanların serbestçe ibadetlerini, ticâretlerini yapabilecekleri güven mevsimidir. Allah'ın ilhâmiyle insanlar bu bölgeyi ve bu ayları haram saymışlar, bu mevsimlerde her tarafta güvenlik sağlamışlardır. Araplar diğer aylarda savaşır, birbirlerini öldürürlerdi. Haram ayı girince savaştan, adam öldürmekten vazgeçerler, güvenlik içinde yola gider, ticâretlerini yaparlardı. Bu aylarda korkunun yerini âsâyiş ve huzur alırdı. Haram ayı olmasaydı, herkes acından ölürdü. Demek Harem bölgesi kadar haram ayları da insanların dünyâ ve âhiret yararlarına, geçimlerine medar olmuştur.
Hedy, Ka'be'ye takdim edilen kurbandır. Bu hayvan orada kesilip eti fakirlere dağıtılır. Bu kurban, takdim eden kişi için ibâdet, fakir için de geçim olur.
Kalâid, kaltdenin çoğuludur. Boynuna Harem ağacının kabuğundan takılmış olan kurbanlıklar ve insanlar saldırıdan korunur, kimse onlara dokunmazdı. Bir Arap, boynuna lihâ (ağaç kabuğu) takılmış bir hayvana rastlasa, açlıktan ölecek durumda da olsa o hayvana dokunmazdı. İşte bunların hepsi, insanların, temel dünyâ ve âhiret yararlandır.
Yüce Allah, hedy ve kalâidi, insanların geçimlerinin medarı kılmıştır. Demek ki kurbanın amacı, sadece hayvanı kesip kan akıtmak değil, et yiyemeyen fakir fukarayı doyurmak, onlara geçim sağlamaktır. Maalesef bir iki yıl öncesine kadar hayvanların birçoğu, Minâ ve Müzdelife'de kesilip yollarda kokuşmaya terk edilmekteydi. Bu suretle Kur'ân'ın işaret ettiği geçim amacı unutulmuş, sadece hayvanı kesmek amaç olmuş, hayvanı kesip oralarda bırakmak ibadet sayılmıştı. Bu durumu gören insan, hâşâ İslâmın, sanki hayvan düşmanlığı aşıladığını hatıra getirebilirdi. Oysa İslâm, hedy ve kalâidi, insanların geçim kaynağı olarak nitelendirmiştir. Demek ki ibadet, sadece hayvanı kesip onun kanını akıtmak değil, onu kesip etini fakirlere dağıtmaktır. Bu yapılmayınca hayvanı boş yere kesmenin bir anlamı yoktur. Zira Hac Sûresinin 36-37 nci âyetleri kesilen hayvanların etlerinin ve kanlarının değil, insanın takvasının Allah'a ulaşacağını vurgulamakta, Allah'ın rızâsını kazanmak için kesilen o hayvanlardan yemeyi ve fakirlere, yoksullara da yedirip Allah'a şükretmeyi buyurmaktadır. Öyle ise ya bu

[2447] Müslim, Sayd: 17, Afime: 46: İbn Hanbel; 3/311.
[2448] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/62-66.

kesilen hayvanları, dünyanın her yanındaki müslüman fakirlere ulaştıracak tesisler kurulmalı, ya da hac yapan, kurban kesecekse döndükten sonra ülkesinde kesmelidir. İşte şimdi bu tesisler kurulmuştur.
Yüce Allah, âyeti kerîmenin sonunda bu hükümleri, hikmeti uyarınca, yerli yerince koyduğunu, göklerde ve yerde bulunan herşeyi bildiğini vurgulamaktadır.
98 nci âyette azabının çetin ve mağfiretinin bol olduğunu bildirmek suretiyle buyrukları dışına çıkanları uyarmakta, tevbe edip rahmetine koşanlara da umut vermektedir.
99 ncu âyette Elçisine düşen görevin, sadece tebliğ olduğunu bildiren yüce Allah, açık ve gizli yapılan, ilân edilen ve gizlenen herşeyi bildiğini vurgulamaktadır.
100 ncü âyette de pis ile temiz ve helâlin bir olmadığı, pis olan şey çok olsa da temiz ve helâl olan şeyin daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Habis: Haram olan zararlı şeylerdir. Tayyib ise helâl ve temiz olan yararlı şeylerdir. Helâlin azı, haramın çoğundan hayırlıdır. Allah'ın EIçisi(s.a.v.)in, Sa'lebe ibn Hâtib el-Ensârî'ye: "Şükrünü ödediğin az mal, şükrünü yapamayacağın çok maidan hayırlıdır." dediği rivayet edilir.[2449]
101- Ey inananlar, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır. Halbuki Allah, onlardan geçmiştir. Allah bağışlayandın halimdir. 102- Sizden önce gelen bir toplum da onları sormuştu da sonra onları tanımaz olmuşlardı. [2450]

Tefsir:

101-102 nci âyetler, Kur'ân inerken gereksiz yere soru sorulmasını yasaklamaktadır. Çünkü Kur'ân'ın, hakkında bir açıklamada bulunmadığı şey mubahtır. Kur'ân'm amacı, ayrıntılara dalmak değildir. Allah'ın, hakkında bir hüküm indirmediği şeyler, serbest bırakılmıştır. Onları yapmak günâh değildir. Daha önceki milletlerden bir topluluk da gereksiz yere ayrıntılara dair sorular sormuşlar, sordukları konularda kendilerinin işlerine gelmeyen hükümler açıklanıp, zorlarına giden bu hükümleri kabul etmeyince kâfir olmuşlardır. Yani soruları, inkârlarına neden olmuştur. Demek ki dinde fazla ayrıntılara dalmak doğru değildir. Allah neyi emretmişse onu yapmak yeterlidir.
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında başlıca iki rivayet vardır. Buhârî ve Tirmizî'nin, İbn Abbâs'tan aldıkları rivayete göre: "Bazı kimseler, alay için Allah'ın Elçisinden soru sorarlardı. Bundan dolayı Allah bu âyetleri indirdi"[2451], gayri ciddî sorular sorulmasını yasakladı.
Hz. Enes'ten anlatılan rivayet de şudur: "Ashâb, Peyğamber(s.a.v.)den çok soru sordular. Peyğamber(s.a.v.) minbere çıkıp şöyle dedi:
— Benden sorunuz, Allah'a andolsun ki ben şurada bulunurken ne sorsanız, size açıklayacağım!
Sehm kabilesinden Abdullah ibn Huzâfe, nesebinden ötürü kinanırdı (kendisinin gayri meşru olduğu söylenirdi). Ayağa kalktı:
— Ey Allah'ın peygamberi, benim babam kimdir? dedi. Allah'ın Elçisi:
— Baban, Huzâfe ibn Kays'tir, dedi.
Sürâka ibn Mâlik, bir rivayete göre de 'Ukâşe ibn Muhsin:
— Ey Allah'ın Elçisi, hac bize her yıl mı farzdır? dedi. Allah'ın Elçisi cevap vermedi. Sürâka, sorusunu iki üç kez yineleyince Peygamber (s.a.v.):
— Yazık sana, dedi, evet demeyeceğimi nereden biliyorsun? Evet, desem, farz olur. Farz olsa terk edersiniz, kâfir olursunuz. Benim sizi serbest bıraktığım şeylerde siz de beni serbest bırakınız. Sizden öncekiler, çok sormaları yüzünden helak olmuşlardır. Ben size bir şeyi emredersem onu, gücünüz yettiği kadar yapınız. Sizi bir şeyden menedersem ondan kaçınınız!
Bir başkası kalktı:
Ey Allah'ın Elçisi, babam nerede? diyerek (ölmüş babasının âhiretteki yerini) sordu.(Allah'ın Elçisi)
Ateştedir! buyurdu.
Allah'ın Elçisinin, kızdığı anlaşılınca Ömer kalktı:
Allah'ın Rabbimiz, İslâmın dinimiz, Muhammed'in peygamberimiz olmasına razıyız, dedi.
Yüce Allah, bu âyeti indirdi.[2452]
Bu hadîsin başka varyantlarında Allah'ın Elçisi'nin minberde: "Cennet ve cehennem bana gösterildi. Hiç bugünkü kadar hayır ve şer görmemiştim. Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz, az gülen çok ağlardınız!" dediği, sahâbîlerin, kendilerine çok ağır gelen o günün dehşetinden dolayı başlarını örtüp inledikleri, bazı kimselerin, yukarıda zikredilen soruları sordukları, Allah Elçisi'nin kızdığını anlayan Hz. Ömer'in de kalkıp af diler tarzda Allahın Rab, İslâmın din, Muhammed'in de kendilerine peygamber olmasına razı olduklarını söylediği anlatılmaktadır.[2453]

[2449] ibn Kesir Tefsiri Muhtasarı: 1/553.
[2450] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/66-68.
[2451] Buhârî, Tefsir: Sûreiu'l-Mâide.
[2452] Buhârî, Mevâkîl: 11, İlm: 28, 29, İ'tisâm: 3, Musüm, îmân: 7; Fedâil: 136, 137 bak.
[2453] Buhârî, Tefsîr, Süre: 5; TirmİzÎ, Tefsîr.

Bu âyetler, dinin ruhunu anlatmaktadır. Dînin amacı, ayrıntılara dalmak değildir. Kur'ân, ana hatlarıyle bir yaşam tarzı çizer. Kur'ân'm çizdiği genel esaslara aykırı olmamak şartiyle ayrıntılar, insanların yararlarına uygun bi-çimde serbest bırakılmıştır. Kılı kırk yararcasına ayrıntılarla uğraşmak, dinin amacından uzaklaşmaya neden olur. Tefsirlerde ve fıkıh kitaplarında Allah'ın Elçisinin kasdetmediği, hattâ hatırına bile getirmediği yorumlar ve hükümler vardır. Oysa Allah'ın Elçisi: "Benim sizi serbest bıraktığım şeylerde siz de beni serbest bırakın!" fermânıyle ümmetine, ayrıntılarla uğraşmamalarını öğütlemiştir.
Selmân-i Fârisî'nin anlattığına göre Allah'ın Elçisinden birtakım şeyler sormuşlar, buyurmuş ki: "Helâl, Allah'ın, Kitabında helâl kıldığı şeyler; haram da Kitabında haram kıldığı şeylerdir. Allah'ın, Kitabında bildirmediği şeyler, muaf tuttuklarındandır. Kendinizi zorlamayın."[2454] "Müslümanların içinde suçu en büyük olan, bir helâlin haram kılınmasına sebebolandır".[2455]
Böylece Allah'ın Elçisinin telkini de Kur'ân'ın telkiniyle birleşmektedir. Allah'ın, Kur'ânında haram kılmadığı şeyleri, birtakım akıl yürütmelerle haram kılmak, dini güçleştirmekten başka bir şey değildir. Dîn kolaylıktır. "Allah size kolaylık ister, güçlük istemez",[2456] buyurulduğu gibi Bakara Sûresinin son âyetinde de: "Yâ Rabbi, bizden öncekilere yüklediğin ağır yüklen bize yükleme!" diye duâ edilip Allah'tan, dinde kolaylık istenmesi Öğütlenmektedir. Dinin son şekli İslâm, insanları daha iyi şartlar içinde, güzel ahlâk ile bezeyip mutlu kılmak için gönderilmiştir, onları dünya nimetlelerinden yoksun bırakmak için değil. Kur'ân'ın genel prensipleri her devre uyar. Ayrıntı ise çağın gereklerine göre saptanır. Ayrıntıya ait hükümler, zaman ve şartların değişmesiyle değişebilir. Çünkü zaten bunlar Allah'ın kesin hükmü değil, insanların içtihadı sonucu ortaya çıkmıştır. Ama Allah'ın buyrukları olan Kur'ân'ın genel esasları sabittir, değişmez.
Reşîd Rıza, 105 nci âyetin tefsirinde, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin dinî hükümlerin istinbâtı, kıyâs ve ictihâd konularındaki görüşlerini uzun uzadıya naklettikten sonra, dînî hükümleri derecelendirmektedir. Yararından dolayı onun bu derecelendirmesini özetleyeceğim:
Dînî meseleler, yalnız Kur'ân naslarından ve Peyğamber(s.a.v.)in kendisine nisbetinde kuşku bulunmayan sağlam, sözlü veya amelî sünnetinden alınır. Sahâbîlerin, üzerinde icmâ ettikleri bir konuda onlara muhalefet edilemez. Onların fikir ayrılığına düştükleri konularda da kuvvetli görüşler, zayıflara tercih edilir, şâz söz ve görüşlere iltifat edilmez. Allah dini tamamladığı için hiçbir suretle yeni ibadetler ihdas edilemez. Dine ilâve yapanın davranışı, Kur'ân'ın beyanına ve Peyğamber'in sünnetine ta'n anlamı taşır. Sanki onlar dini eksik bırakmışlar da, bu kimse o eksiği tamamlıyor demek olur. Sırf dinî konularda durum böyledir.
Dünyâya ilişkin helâl, haram, siyâset ve kaza hükümlerine gelince, delîller uyarınca bunlar şöyle çeşitlendirilebilir:
1- Birincisi, açık nass ile sabit olan hükümdür. Tersine delil olmadıkça bunun uygulanması farzdır. Bunu uygulamayan, İslâm toplumu tarafından cezalandırılır.
2- İkincisi, üzerinde sarih nas olan, sahabenin çoğu tarafından kabul edilip bazıları tarafından muhalefet edilen hükümlerdir. Bunun da birincisi gibi uygulanması gerekir."
3- Üçüncüsü, hakkında açık olmayan nass, yahut ne zayıf, ne de sahih olmayan, hasen hadis bulunan hükümdür. Sahâbîler ve selefin bilginleri, bu konuda ihtilâf etmişler, kimi rivayet edilen delili yeterli görüp hükmü uygulamış, kimi de onu delîl saymamıştır. Bu gibi meselelerde her müctehid, kendi görüşüne göre hareket eder. Ama kendisine uymayanı da mazur görür, onu kınamaz, eleştirmez. Nitekim selef taharet, necaset konularında ihtilâf etmişler, fakat birbirlerini kınanamış, muhalifleriyle birlikte imam veya me'mûm olarak namaz kılmışlardır.
Her asır ulemâsının kendi zamanının şartlarına göre yaptığı ictihâdlar da böyledir. Bu ictihâdların, bağlayıcı din hükmü olduğuna, Allah'ın sözünün ve Peyğamber'in sünnetinin o hükmü ifade ettiğine inanan kimse bunlara uyar. Ama buna kani olmayan, o ictihâdlara uymak zorunda değildir.
Çünkü hiç kimsenin, delilini bilmeden, doğruluğuna inanmadan bir müctehidi taklidetmesi caiz değildir. Böylece yüce Allah'ın: "Rabbinizden size indirilene uyunuz, O'ndan başka velîlere uymayınız!" sözüne uygun davranmış olur.
Kamu düzeniyle ilgili bu kaza ve siyâset konularında önce naklin sağlamlığı, sonra verilen ictihâd kararına gerçekten delâlet edip etmediği araştırılır. Bu hüküm, geçmişteki benzeri hükümlerden birine katılmasına kani olunursa ona katılır, böylece bu mesele, benzerinin hükmünü alır. Eğer onlardan birine katılamazsa, hakkında bir şey belirtilmemiş meselelerdendir ki şeriat sahibi bunu affetmiştir.
4- Dördüncüsü, hakkında Kitâb ve Sünnette, teklif niteliğinde olmayan sözler bulunan meselelerdir. Bir müslümanın, meşru bir engel olmadıkça bunları da uygulaması uygundur. Çünkü âdetlere uymak, dini güçlendirir, müslümanlar arasındaki bağları pekiştirir. Ancak müslüman yöneticiler, bu konularda kimseyi ne uygulamağa, ne de terke zorlamazlar. Bu husus, kişilerin gönül rızâsına kalmıştır. Yalnız yöneticiler, böyle güzel âdetleri uygulamada halka örnek olmağa çalışırlar.
5- Beşincisi de şeriat koyanın, yapıp yapmama konusunda bir şey söylemeyip sustuğu konulardır. Halka kolaylık olması için Allah bunlardan geçmiştir. Hiç kimse Allah'tan izinsiz, bir kulu herhangi bir işi yapmağa veya bırakmağa zorlayamaz. Allah'ın, ülülemre itaat buyruğu, dünyâ işlerine ve Allah'a isyan bulunmayan hususlara

[2454] Tirmizî, Libâs: 6; İbn Mâce, At'ime: 60.
[2455] Buhârî, İ'tisâm: 3; Müslim, Fedâil: 132-133; Ebû Dâvûd, Sünnet: 6; Ahmed İbn Hanbel, Musned: 1/176, 179 bak.
[2456] Bakara: 185.

aittir. Peygamber (s.a.v.): "Allah'a isyan olan işlerde hiç kimseye itaat edilmez." buyurmuştur.
Mâide Sûresinin 3 ncü âyetinde dinin tamamlandığı bildirilmektedir. "Allah, Nuh'a, ibrahim'e, Musa'ya ve isa'ya tavsiye ettiği hükümleri, Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e de din yasası olarak vahyetmiş", sonra ona: "Seni buyruğumuzdan bir düzene koyduk, ona uy!" buyurmuştur. Peyğamber'den sonra hiç kimsenin, bir din koymağa veya dinin vahyedilmiş sarih hükümlerini değiştirmeğe hakkı yoktur: "Yoksa onların, kendilerine Allah'ın izin vermediği din yasaları koyan tanrıları mı var?" buyurulmuştur.
103- Allah, bahire, sâibe, vasile ve ham diye bir şey yapmamıştır. Fakat inkâr edenler, Allah'a yalan uyduruyorlar ve çokları da akıl erdiremiyorlar. 104- Onlara: "Allah'in indirdiğine ve Elçi'ye (itaate) gelin'dense, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter!" derler. Babalan hiçbirşey bilmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsa da mı? [2457]

Tefsir:

Ca't fil'i üç anlam taşır: Bir hâlden diğer hâle geçirmek;ayetinde[2458] melekleri kanatlı elçiler hâline getiren, dernektir[2459] âyetinde hükmettiler; [2460]âyetinde yarattı demektir. âyetinde ,biz onu yaptık anlamındadır.
Bu âyetlerde bazı hayvanlar hakkında uydurulan bazı hükümlere, Arapların bazı geleneklerine işaret edilmekte, Allah'ın helâlini haram sayan bu geleneklerin, insanların uydurması ve Allah'a iftira olduğu belirtilmekte ve câhil, yol bilmez insanları körü körüne taklid, kınanmaktadır.
Bahire: Yarmak anlamındaki bahr kökünden gelir. Kulağı yanlan hayvana bahire denmiştir. Câhiliyye Arapları, bir deve beş defa doğurursa son yavrusu erkek olduğu takdirde onu keserler, etini kadınlar değil, sadece erkekler yerlerdi. Eğer son yavrusu dişi ise onun adak olduğunu belirtmek üzere kulağını yarıp bırakılardı. İşte bu hayvana bahire denirdi.
Bahîreye binmez, tüyünü almaz, onu sudan ve otlaktan menetmezler ve kesmezlerdi. Tanrılarına adanmış olan bu hayvan, tam Özgürlük ve güvenlik içinde istediği gibi dolaşırdı.
Sâibe: Kendi başına bırakmak anlamındaki seyb kökünden gelir. Bir adam hasta olur, veya bir kimseleri kaybolursa, murâdlarına kavuşmak için bir deveyi adarlardı. Eğer hasta iyileşir, dertleri gider, ya da kaybolan kişi dönerse o deveyi, yük yüklemekten, binmekten muaf tutar, serbest bırakırlardı o deve de istediği gibi dolaşabilirdi. Ona da sâibe denirdi.
Vasile: Yedi kez doğum yapmış koyuna denirdi. Yedincide erkek doğurmuş ise o yavruyu (büyüdükten sonra) keserler ve etini yalnız erkekler yerlerdi. Eğer yedincide dişi doğurmuş ise yavruyu kesmezlerdi. Eğer biri erkek, biri dişi olmak üzere ikiz doğurmuş ise dişisinin hatırına erkeğe de dokunmazlar, kızkardeşi ona yetişti, etini bize haram kıldı, derlerdi. İşte yedinci karında erkek ikizi ile doğmuş hayvana vasile denirdi.
Ham: Bir erkek devenin sulbünden on döl alınırsa, ya da yavrusunun yavrusuna binilirse, yani hayvan, dede olursa onu da binmekten, yük vurmaktan affeder, "Sırtını korudu" derlerdi. İşte bu hayvana da hamt denirdi.
Bütün bunları, gûyâ Allah rızâsına ermek için yapıyorladı. Oysa bunlar, dinle ilgisi olmayan bâtıl şeyler; câhil insanların uydurdukları hurafelerdi. Bu hayvanları hizmetten alıkoyup serbest bırakmak, ilk bakışta hayvanların lehine gibi görünürse de gerçekte onların aleyhine idi. Çünkü bunlar, insanlara hizmet için yaratılmıştır. Bunları yaratıldıkları işlerde, fakat rahmet ve şefkat ile kullanmak, onlara eziyet değildir. Ama onları kendi başlarına bırakmak., helak olmalarına neden olur. Çünkü hayvan kendi kendisini yönetemez. Bilmeden gidip bir kurda yem olur, birinin saldırısına uğrar veya çölde kaybolup açlıktan, susuzluktan ölür.
Kur'ânı Kerîm, câhillerin uydurdukları bu hurafeleri kaldırmış, bunların Allah'a iftira olduğunu bildirmiştir. İslâm, herşeyin bilgiye, akla, düşünceye dayanmasını ister. Körü körüne taklidi kınar. Sağduyuya ters düşen şeyleri kabul etmez. Çünkü böyle inançlar, insan ruhunu sonunda putatapmağa sürükleyebilir. İslâm ise putperestliğin açık ve gizli biçimleriyle savaşmıştır.
Müfessirlerin açıklamasına göre Mekke'de İsmâîl dinini ilk değiştiren, putlar diken, bahire, sâibe, vasile ve ham geleneklerini koyan kişi, Mekke hâkimi olan 'Amr ibn Luhay el-Huzâ'îdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun hakkında: " 'Amr ibn 'Âmir el-Huzâ'î'yi gördüm, cehennemde barsaklarını çekiyordu. Şaibeleri ilk salıveren oydu." demiştir .[2461]
105- Ey inananlar, siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar vermez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O size ne yaptığınızı haber verecektir. [2462]

[2457] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/68-73.
[2458] Fâtır Sûresi:!
[2459] Zuhnıf Süresi: 19
[2460] En'âm Sûresi: 1 4. Zuhruf Sûresi: I
[2461] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 5; Müslim, Cennet: 51.
[2462] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/73-74.

Tefsîr:

105- Münkirlerin, bâtılı taklîdde ısrarları karşısında yüce Allah, bu âyetinde mü'minlere, kendilerine dikkat etmelerini, kendileri doğru yoldan ayrılmadıkça başkalarının yoldan çıkmasının, kendilerine zarar veremeyeceğini buyurmaktadır.

Âyetin iniş sebebi olarak bazı olaylar zikredilirse de bu rivayetler tutarlı şeyler değildir. Bu âyetin, önceki âyetlerle veya onların ardından inmiş olması daha doğrudur. Önceki âyetlerde, Arapların uydurdukları bazı geleneklere değinilmiş, bunların sapıklık olduğu belirtilmişti. Burada da mü'minlere, kendileri doğru yolda yürüdükleri takdirde o sapıkların kendilerine zarar veremeyeceği bildirilmektedir.

Müfessirlerden bazılarına göre bu âyet, müslüman olmayanlara karşı, bütün mü'minlere hitâbdir. Yani Cenabı Hak buyuruyor ki: Ey mü'minler, siz doğru yolda olursanız, sizin dışınızdaki milletlerin sapması, size zarar vermez. Siz kendinizi sapıklıktan korumağa bakınız.

Bazı müfessirlere göre de âyet, müslümanlar içinde dine bağlı kalan gerçek mü'minlere hitâbetmektedir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Ey mü'minler, siz, kendinize dikkat eder, doğru yolda yürürseniz, içinizde sapık yollara düşenler size zarar vermez.

Her iki mânâ da muhtemeldir. Yüce Allah, emirlerini uygulayan müminlere, doğru yolda yürüdükleri sürece gerek kendi içlerinden, gerek başka topluluklardan sapık insanların, kendilerine zarar veremeyeceğini bildirmektedir. İbn Abbâs, bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Yüce Allah buyuruyor ki: 'Kulum, kendisine emrettiğim helâl ve haram hususunda bana itaat ederse sapık yolda olanlar, kendisine zarar vermez'."

Bu âyet, iyilikle emir ve kötülükten menetmeyi bırakma anlamını taşımaz. Hz. Ebubekir (r.a.) bir hutbesinde: "Ey insanlar, siz 'Ey inananlar, siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar vermez" âyetini yanlış anlıyorsunuz. Ben, Allah'ın EIçisi(s.a.v.)in, şöyle buyurduğunu işittim: 'İnsanlar, bir kötülük işlendiğim görür de bu kötülüğü değiştirmezlerse (yani kötülüğe engel olmazlarsa) Allah'ın, onların tümüne birden azâbetmesinden korkulur!"[2463]

Yüce Allah, bu âyette bize, kendimizi korumamızı emrediyor. İslâm toplumunun, kendini koruyabilmesi için iyiliği emir, kötülükten menetmesi şarttır. Bu olmadığı takdirde toplumun kendini koruması zor olur. İyiliği emir, kötülükten nehyetmeyenler, birçok âyette lanetlendiğine göre emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i 'ani'l-münker (iyiliği emir, kötülükten menetmek) farzdır. Ancak bunun her çağda uygulanacak yöntemi vardır. İyiliği emir, kötülükten menetmenin yararlı olduğuna inanıldığı sürece bu yapılır ama hiçbir yaran olmayacak, ters sonuçlar verecek ise o zaman bu âyetin hükmü gereğince susmak ve kendini korumak tercih edilmelidir.

Abdullah ibn Ömer'e demişler ki:

— Bugünlerde otursan, artık iyiliği emir ve kötülükten nehyetmeyi bıraksan olmaz mı? Çünkü yüce Ailah: "Siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan kimse size zarar vermez." buyurmuştur.

Şöyle cevap vermiş:

— Bu âyet, benim ve arkadaşlarım hakkında değildir. Çünkü Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Burada bulunan, bulunmayana duyursun!" diye emretti. Biz Allah'ın Elçisini görenleriz. Siz de onu görmeyenlersiniz. Bu âyet, bizden sonra, bir şey söylediği zaman kabul edilmeyecek kimseler hakkındadır.[2464]

Beğavî de Ibn Abbâs'ın şöyle dediğini anlatıyor: "Sözünüz dinlendiği sürece iyiliği emir, kötülükten nehyediniz. Fakat sözünüz dinlenmezse kendinize bakınız." [2465]Râzî şöyle diyor: "İnsan iyiliği emir, kötülükten nehyettiği takdirde canına, namusuna, ya da malına bîr zarar geleceğinden korkarsa o zaman sapan kimsenin sapması, kendisine zarar vermez".[2466] Yani o kimse kendi nefsine bakar, diğerlerinin işlerine karışmaz.

106- Ey inananlar, birinize ölüm gelince vasiyyet sırasında içinizden iki âdil kişi, aranızda şahitlik etsin. Ya da yeryüzünde yolculuk ederken başınıza ölüm musibeti gelmişse, sizden olmayan iki kişi (şahitlik etsin). Kuşkulanırsanız, namazdan sonra onları tutar(yemîn et-t'mr)siniz: "Akraba da olsa yeminimizi hiçbir paraya satmayacağız, Allah'ın, (üzerimizde bir borç olarak bulunan) şahitliğini gizlemeyeceğiz, yoksa biz, elbette günahkârlardan oluruz!" diye A Hah 'a yemîn ederler. 107- Eğer onların bir günâh işledikleri (yalan söyleyip hakkı gizledikleri) anlaşılırsa; (o iki şahidin), haklarına tecâvüz etmek istediği kimselerden (mirasçılardan, ölüye yakınlıklarından ve durumu daha iyi bildiklerinden dolayı şahitliğe) daha lâyik olan iki kişi, onların yerine ge-. çer, Allah'a (şöyle) yemin ederler: "Mutlaka bizim şahitliğimiz, onların şahitliğinden daha doğrudur, biz (hakka) tecâvüz etmedik, yoksa biz elbette zâlimlerden oluruz" (derler). 108- Şahitliği gereği gibi yapmalarına, yahut yeminlerden sonra (yalancılıklarının ortaya çıkıp) yeminlerinim) reddedilmesinden korkmalarına en uygun olan budur. Allah'tan korkun ve iyi dinleyin: Allah, yoldan çıkan topluluğu doğru yola iletmez. [2467]

[2463] İbn Mâce, Fiten: 20; î'bn Hanbel: 3/10, 52.
[2464] Ibn Kesîr Tefsiri Muhtasarı: 1/557.
[2465] Beğâvî, Meâlımu't-Tenzîl, Hâzin kenarında, 2/100; et-Tefsîru'1-hadîs: 11/203.
[2466] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/113,
[2467] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/75-77.

Tefsîr:

106-108 nci âyetlerde ölmek üzere olan insanın yapacağı vasıyyete tanıklığın hükümleri açıklanmaktadır. Şöyle ki:

1) Herhangi bir müslüman, yolculuk esnasında veya misafirlikte ölümünün yaklaştığını anlarsa iki müslümanı veya başka dinden iki kişiyi, yapacağı vasıyyete, bırakacağı mîrâsa şahit tutar.

2) Vasiyyet eden kişi öldükten sonra, şahitler, kendilerine bırakılan malı vârislere vermeğe, ya da vasıyyeti teblîğ etmeğe gittikleri zaman vârisler, şahitlerin doğru söylediklerinden kuşkulanırlarsa onlardan yemîn etmelerini isteyebilirler.

3) Veliyy-i emir (buyruk sahibi olan hâkim), namazdan sonra herkesin huzurunda tanıklık etmeleri için şahitler tutar, kaçıp gitmelerine engel olur.

4) Şahitler şöyle yemîn ederler: "Yeminimizi az bir paraya (geçici dünya menfaatine) satmıyoruz. (Sözümüz, aleyhine çıkacak kimse) akrabamız da olsa (doğruluktan ayrılmayız). Allah'ın hakkı olan şahitliği gizlemeyiz, eğer gizlersek, günahkârlardan olalım!" diye yemîn ederler.

5) Buna rağmen şahitlerin bir günâh işledikleri, yani hakkı gizledikleri anlaşılırsa; mîrâsta hakkı olan yakın vârislerden iki kişi, şahitlerin yerine geçip onların yalan söylediğini; kendi iddialarının, şahitlerin sözlerinden daha doğru olduğunu söyler: "Onların hainlik yaptıkları hakkındaki sözümüz doğrudur. Biz sözümüzde hakkın Ötesine geçmedik, yalan söylemedik. Eğer yalan söylemişsek, zâlimlerden olalım!" diye Allah'a yemîn ederler. Bu takdirde bu iki vârisin sözü kabul edilir, şahitlerin sözü reddedilir.

6) Son âyet ise bu tür hareketin, şahitliğin doğru yapılması için en uygun yöntem olduğunu bildirmektedir. Çünkü şahitlik eden kişiler, vârislerin yemîn etmeleri halinde kendi yeminlerinin reddedileceğinden, herkesin içinde rezîl olacaklarından çekinerek doğruluktan ayrılmazlar.

Müfessirler, bu âyetlerin, ticaret için bir kervanla birlikte Şam'a giden Sehm kabilesinden Budeyl adında biri hakkında indiğini yazarlar. Bu zâtın, Temîm ed-Dârî ile Adiy ibn Bedâ' isimli iki hınstiyan arkadaşı vardı. Yolda hastalanan ve öleceğini sezen Budeyl, mevcut eşyasını bir kâğıda yazıp kâğıdı eşyanın içine gizledi. Arkadaşlarına da: eşyasını götürüp ailesine teslîm etmelerini rica etti. Budeyl ölünce iki arkadaşı, eşyasını aradılar, altun işlemeli gümüş bir kabı eşyanın içinden aldılar, diğerlerini götürüp Budeyl'in ailesine teslîm ettiler. Aldıkları kabı da Mekke'de sattılar. Ölünün ailesi, yükü açıp içinde eşyanın listesini bulunca eşyayı getirenlerden gümüş kabın ne olduğunu sordular. Onlar da kabı inkâr ettiler. Fakat bu kab, Mekke'de bir kişinin elinde bulundu. O kişi, kabı Temîm ile 'Adiy'den satın aldığını söyledi.

Ölünün ailesi, Allah'ın Elçisi'ne durumu anlattılar. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), ikindi namazından sonra bir toplantı yapıp o iki adama yemîn verdirdi. Adamlar inkâr ettiler, ya da kabın kendilerine âidolduğunu söylediler. Bunun üzerine ölünün vârislerinden iki kişi öne geçip kabın, kendi akrabalarının kabı olduğuna yemîn ettiler. Peygamber (s.a.v.), vârislerin lehine hüküm verdi. İşte bu âyet, bunlar hakkında indi.[2468]

İbn Abbâs'ın anlattığına göre bu olayın sonu, Temîm ed-Dârî'nin müs-lüman olmasına kadar gizli kalmıştır. Temîm müslüman olunca olayın gerçek yanını anlatmış; ölenin ailesine beşyüz dirhem vermiş. Arkadaşının ya-nında da o kadar haklan olduğunu söylemiş. Ölenin ailesi, adamı Allah'ın Elçisi'ne getirmişler. Adam yemîn ile inkâr edince bu âyet inmiş. Amr ibn el-Âs ile bir başka adam kalkıp yemîn etmişler. Adiy ibn Bedâ'dan beşyüz dirhem alınmış.[2469]

106 ncı âyetteki: Sizden başkasından" zamirinin, yalnız Kitâb ehlini mi, yoksa genel olarak müslümanların dışındaki insanları mı gösterdiği sorunu, tartışma konusudur. Bu tartışmalar, daha ziyâde gayri müsümin şahitliğinin kabul edilip edilmeyeceği meselesinden doğmuştur. Eğer gayri müslimleri gösteriyorsa bundan, gayri müslimlerin tanıklığının geçerli olduğu anlamı çıkar. Bundan kaçınmak için bazı müfessirler kelimesini, "Sizin kabilenizden", kelimesini de "Sizin kabilenizden başka bir kabileden" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Bazı müfessirlere göre gayri müslimin şahitliği, ne hazarda, ne de seferde caiz değildir. Bazılarına göre Yahûdî ve hırıstiyanların şahitliği, yalnız yolculukta ve sadece vasıyyet hakkında caizdir. Şüreyh'e âidolan bu görüşü, Ahmed ibn Hanbel de benimsemiş, fakat üç mezheb imâmı buna muhalif kalmıştır. Onlara göre zimmîlerin müslümanlara şahitliği caiz değildir. Yalnız Ebû Hanîfe, müslümanlarla zimmîler arasındaki olaylarda zimmîlerin, müslümana şahitliğini caiz görmüştür.[2470]

Mezheblere âid olan bu görüşler, o zamanın şartlarından doğmuştur. Âyetin kendisinde müslüman olmayanın, müslümana şahitlik edemeyeceğine dair bir hüküm yoktur. Âyetin amacı, şahitliğin doğru yapılmasını garanti etmektir. Fakîhler gayri müslimin, müslümana hiyânet edebileceği düşüncesiyle bu hükümleri ileri sürmüşlerdir. Belki o zamanın şartları, bu hükümlerin konulmasını gerekli kılmıştır. Fakat doğruluğundan şüphe edilmeyen gayri müslimin şahitliği makbuldür. Şahitlik edecek doğru müslüman varsa elbette o tercîh edilir. Ama her müslümanın mutlaka doğru olduğu da söylenemez. Öyle müslüman var ki kendisine asla güvenilmez. Hiç yalan söylemeyen gayri müslim de çoktur. Doğruluk, dînin tesiri yanında bir toplum terbiyesinin de eseridir. Kişi, en çok güvendiği kimi bulursa onu şahit tutar. Vasıyyetini ona söyler, emânetini ona bırakır.

[2468] Tirmîzî, Tefsîr, Sûre: 5, İbn Kesîr, Muhtasarı: 1/559; Mefâtîhu'l-ğayb: 12/114.
[2469] Tirmizî, Tefsir, Sûre: 5; Mefâtîhu'l-ğayb: 12/114.
[2470] İbn Kesîr Tefsiri Muhtasarı: 1/558.

Bu, yalnız vasiyette değil, bütün konularda böyledir. Gayri müslimin, müslümana şahitlik edemeyeceğine dair hiçbir sahih hadîse de rastlamadık.
Doğruluğundan emîn olunan her insan, -dini ne olursa olsun- şahitlik edebilir. kelimesi, müslümanların dışında olan insanları kasdetmektedir. Sözgeliminden bu anlaşılıyor.
Âyette şahitlerin, namazdan sonra yemîn etmeleri emredilmektedir. Yeminlerin namazdan sonra olması, Allah'ın huzuruna duran kimselerin, Allah'tan korkup, hak ve adaleti daha çok düşünecekleri hikmetinden kaynaklanmaktadır. Allah'ın huzuruna duran kimse, birkaç dakika için dünyâ tutkusundan uzak kalır, âhireti, yaptıklarından hesap vereceğini düşünür. Belki gönlü yumuşar da hakkı söyler. Bu namaz, eğer şahit müslüman ise müslümanın namazıdır; başka dinden ise kendi dinince yapacağı ibâdettir. Her dinin kendisine özgü bir namazı ve ibâdeti vardır. İşte her şahide, tanıklığından önce dini uyarınca ibâdet yaptırılır, Allah'ın dîvânında durdurulur, böylece onun gönlüne maneviyyât düşüncesi, Allah korkusu aşılanır, sonra ona yemîn ettirilir.
Fakat tefsirlerin çoğuna göre bu namaz, şâhidlerin kılacağı namaz değil, cemâatin kılacağı ikindi namazıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), meclisini daha ziyade ikindi namazından sonra akdederdi. Çünkü bu vakit, Medine'de insanların toplanmasına en uygun vakit idi. Bu yoruma göre cemaatle ikindi namazı kılındıktan sonra hakim, şâhidlere yemîn ettirir.
İki görüşü birleştirmek için bu yemîn merasimi, umumî bir namazdan sonra, özellikle ikindi namazından sonra yapılmalı ve şahitler de bu namaza iştirak ettirilmeli ve eğer onlar başka dinden iseler kendi dinlerince onlara namaz kıldırılıp sonra yemîn ettirilmelidir.
Namazın vereceği Allah korkusu, yalanın ortaya çıklp herkesin içinde rezîl olma endişesi, şahitleri doğru söylemeğe sevk eder. İşte yüce Allah, bu yöntemi uygulamanın, şahitliğin sağlığı açısından en uygun yol olduğunu bildirmektedir.
109- Allah, elçileri toplayacağı gün: "Size ne cevâp verildi? der. 'Bizim bilgimiz yok, derler, gizlileri bilen yalnız sensin, sen!" [2471]

Tefsîr:

Bu âyet, sûrede yeni bir bölümün başlangıcıdır. Yüce Allah, bu âyetle, peygamberleri huzuruna toplayacağı gün, onlardan ümmetlerinin davranışını soracağını bildiriyor. Daha sonra da hınstiyanların, Hz. îsâ hakkındaki sözlerini ve davranışlarını, îsâ'dan sorduğunu belirten âyetler gelmektedir.
Demek ki bütün peygamberlerden, ümmetlerinin, kendilerine karşı nasıl davrandıkları sorulacaktır. Acaba Allah'ın, peygamberleri huzuruna toplayıp onlara, ümmetleri hakkında soru soracağı gün, Kıyamet günü müdür, yoksa ruhları bedenlerinden ayrılıp Allah'ın huzuruna vardığı gün müdür? Gerçi tefsirler, bu sorgunun, Kıyamette olacağını söylüyor ama, bunun, ruhların bedenlerden ayrıldıktan sonra Allah'ın huzuruna vardığı gün olması, daha kuvvetlidir. Çünkü dünyâdan ayrılan her ruh, Allah'ın huzuruna götürülür.
Biraz sonra Hz. îsâ'dan söz edilmesi ve onun, Allah'ın huzurunda sorguya çekildiğinin anlatılması, hırıstiyanların, onun hakkındaki düşünce ve inançlarının bozukluğunu vurgulamak içindir. Bunun geçmiş zaman kipiyle anlatılması, îsâ'nın ruhunun, dünyadan ayrılıp Allah'ın huzuruna vardığı zaman bu sorunun kendisine yöneltilmiş olduğunu gösterir, kanısındayız. Gerçeği Allah bilir.
Yüce Allah'ın, "Size ne cevap verildi?" sorusuna karşı, peygamberlerin: "Bizim bilgimiz yok" demeleri, çeşitli biçimlerde yorumlanır. Peygamberler, kendilerine ne .cevap verildiğini bildikleri halde neden "Bizim bilgimiz yok" diyeceklerdir? veya demişlerdir? Bazılarına göre Kıyametin dehşetinden ötürü böyle söyleyeceklerdir. Fakat bu ifâdede şu anlam gizli olabilir:
Peygamberler, hayatlarında ancak sınırlı sayıda insanlarla karşılaşmışlardır. Gerek kendi hayatlarında, gerek kendilerinin vefatından sonra görmedikleri birçok kimse, onların getirdikleri dine girmiş veya karşı çıkmıştır. Peygamberler, çağırılarına uyanlardan pek azını görmüşler, pek azının davranışına tanık olmuşlardır. Büyük kütlelerin davranışları, kendilerinin gıyabında ve bilgileri dışındadır. Bunları ancak Allah bilir. Kendilerine tâbi olanların kimi onların istediği biçimde hidâyet üzre gitmiş, fakat birçoğu onların dinine hurafeler, tevhide aykırı inançlar sokmuştur. Ümmetlerinin fert fert, kendileri hakkında ne inanç beslediklerini yalnız Allah bilir. İşte Allah ile mülakatın veya Kıyametin dehşeti, Allah ile konuşmanın heybeti yanında, gerçekten bildiklerinin pek az olduğunu, işlerin içvüzünü yalnız Allah'ın bildiğini düşünerek "Bizim bilgimiz yoktur" diyeceklerdir veya demişlerdir. Nitekim biraz sonra 117 nci âyette Hz. îsâ'nın, ümmetinin davranışı hakkında Allah'a cevap verirken: "Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladım, fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız) sen oldun. Herşeyi gören sensin!" demesi de bu konuya ışık tutmaktadır.
Müfessirlere göre peygamberler, bu sözleriyle, bilgilerinin duyulara dayalı ve çok sınırlı olduğunu, yüce Rabbin bilgisinin ise vasıtasız ve sınırsız olduğunu, Allah'ın bilgisi karşısında kendi bilgilerinin yok durumunda bulunduğunu belirtmek isterler.
110- Allah demişti ki: "Ey Meryem oğlu îsâ, sana ve annene olan nimetimi hatırla, hani seni Rûhu'l-Kudüs ile

[2471] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/77-80.

desteklemiştim; beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun; sanü Kitâb'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve incil'i öğrettim. Benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yaratıyor, içine üflüyordun, benim iznimle kuş oluyordu; anadan doğma koni ve alacalıyı benim iznimle iyileştiriyordun; benim iznimle ölüleri (diriltip kabirlerden) çıkarıyordun; İsraîloğullarını da senden savmıştım; hani sen onlara açık deliller getirdiğin zaman, içlerinden inkâr edenler: "Bu, açık bir büyüden başka bir şey değil!" demişti 111- Havarilere: "Bana ve elçime inanın!" diye vahyetmiştim (kalblerine bu düşünceyi atmıştım); "İnandık, bizim müslümanlar olduğumuza şâhid ol!" demişlerdi. 112- Havariler demişlerdi ki: "Ey Meryem oğlu îsâ, Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" (îsâ); "İnanıyorsanız Allah'tan korkun!" dedi. 113- "İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalblerimiz iyice yatışsın, senin bize doğru söylediğini bilelim ve buna bizzat tanık olalım" dediler. 114- Meryem oğlu îsâ da: "Allahım, Rabbimiz, bizim üzerimize gökten bir sofra indir ki bizim için, önce ve sonra gelenlerimiz için (o gün) bir bayram olsun ve (o olay), Senden bize bir mu'cize olsun. Bizi rızıklandır, Sen rızık verenlerin en hayırlısısın!" dedi. 115- Allah buyurdu ki: "Ben onu sizin üzerinize indireceğim, ama ondan sonra sizden kim inkâr ederse ben ona, dünyalarda hiç kimseye yapmayacağım azabı yaparım!" 116- Ve yine Allah demişti ki: "Ey Meryem oğlu îsâ, sen mi insanlara: 'Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin!' dedin?", "Hâşâ, dedi, Sen yücesin, benim için gerçek olmayan bir şeyi söylemek benim haddim değildir. Eğer demiş olsaydım, Sen bunu bilirdin. Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben Senin nefsinde olanı bilmem, çünkü gizlileri bilen, yalnız Sensin, Sen!" 117- "Ben onlara: 'Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' diye Senin bana emretmiş olduğundan başka bir şey söylemedim. Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladtm, fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız) Sen oldun. Sen herşeyi görensin!" 118- "Eğer onlara azâbedersen, onlar Senin kullarındır (dilediğini yaparsın); eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Sen, dâima üstünsün, hüküm ve hikmet sahibisin!" 119- Allah buyurdu: "Bu, sâdıklara, doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür. Onlar için altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır." Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük başarı budur!. 120- Göklerin, yerin ve bunlarda bulunan herşeyin mülkü Allah'ındır. O, herşeye kadirdir! [2472]

Tefsir:

110-120: Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında bir olay zikrcdilmemiştir. Herhalde Hz. Peyğamber(s.a.v.)in huzurunda, Hz. îsâ hakkında bir soru sorulmuş veya onunla ilgili bir konu geçmiş olacak ki îsâ'nın bazı mu'cizeleri ve öğütlediği tevhîd prensipleri hakkındaki bu âyetler inmiştir.

Yüce Allah, huzuruna toplayacağı zaman peygamberlerinden soru soracağını belirten 109 ncu âyeti, konuya giriş yapmış, daha sonra bu soruya bir örnek olmak üzere îsâ'nın öyküsünü ve sorgusunu anlatmıştır. Hz. îsâ ile ilgili bu âyetler üç sahne sergilemektedir:

Birinci sahnede Hz. îsâ'nın, çocukluğundan beri çeşitli mu'cizelerle desteklenmesi, çocuk iken konuşabilmesi, kendisine Kitabı Mukaddes'in içeriği olan Tevrat ve İncil'in öğretilmesi, çamurdan kuş şeklinde yapıp içine üflediği şeyin canlı kuş oluvermesi, anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştirmesi, çağırdığı ölülerin kabirlerinden kalkması gibi mu'cizcleri yanında kendisinin, İsrâiloğullarının saldırısından da korunmuş olması anlatılmaktadır. Burada anlatılan mu'cizeler, mevcut İndilerde ve eklerinde çeşitli biçimlerde anlatılır. Demek ki Hz. îsâ'nın, bu tür mu'cizeler yaptığı, hınstiyanlar arasında yaygındı. Kur'ânı Kerîm, onların bildiği, aralarında anlatageldiği şeyleri kendilerine hatırlatmaktadır.

İkinci sahnede Hz. îsâ'nın çevresinde toplanan havarilerin, kendilerine gökten bir sofra indirilmesini, Hz. İsa'dan istemeleri; îmânlarının iyice kökleşmesi ve Allah'ın kudretini açıkça görmeleri için bu istekte bulundukları; Hz. îsâ'nın da yüce Allah'tan, bir sofra indirmesini niyaz ettiği; Allah'ın da bu sofra indiği halde yine inanmayan olursa ona, dünyada kimseye etmediği azabı edeceğini buyurduğu anlatılmaktadır.

Burada Allah'ın, gökten sofra indirip indirmediği açıklanmamıştır, fakat sözgeliminden böyle bir sofranın indiği anlaşılmakla beraber bu husus, kesin değildir. Gerçi müfessirterin çoğuna göre böyle bir sofra inmiştir ama sofranın içeriğini Allah bilir. Çünkü bu konuda sağlam bir hadîs yoktur. Katâde'ye göre de Allah'ın: "Sofra indikten sonra içinizden inkâr eden olursa, ona hiç kimseye etmediğim azabı ederim!" uyarısı karşısında havariler korkup bu isteklerinden vazgeçmişler, sofra inmemiştir.

Abdullah ibn Abbâs'a dayanan bir rivayete göre îsâ Aleyhisselâm, İsrâiloğullarma va'zederken: "Eğer Allah için otuz gün oruç tutar, sonunda dilekte bulunursanız, Allah size dilediğinizi verir" demiş. Onlar da öyle yapmışlar ve Allah'tan, gökten bir sofra indirmesini dilemişler. Melekler gökten bir sofra getirmiş.

Müfessirler, muhakkak ki hınstiyan kaynaklara dayanarak sofranın içeriği hakkında çeşitli şeyler söylemişlerdir. Bir rivayete göre sofrada kızarmış, kabuksuz ve dikensiz balık, tuz, bakla, sirke, yağlı ekmek, bal, peynir, zeytin ve kadîd (pastırma) varmış. Bir rivayete göre yedi balık, yedi yufka ekmek varmış. Orada bulunanların hepsi o sofradan yemişler. Râzî'nin kaydettiği rivayete göre îsâ Aleyhisselâm, gökten inen çıkını: "Bismilfâhi hayrı'r-râzikîn: Rızık verenlerin en hayırlısı Allah'ın adiyle" diyerek açmış. İçinde kılçıksız, kabuksuz balık varmış, balıktan yağ damhyormuş. Balığın başında tuz, kuyruğunda sirke, çevresinde çeşitli sebzeler, beş tane de yufka

[2472] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/80-84.

ekmek varmış. Yufkalardan birinin üstünde zeytin, ikincisinin üstünde bal, üçüncüsünün üstünde yağ, dördüncüsünün üstünde peynir, beşincisinin üstünde pastırma varmış. Havari Şern'ûn: "Ey Allah'ın ruhu, bu, dünyâ yiyeceğinden, mi, âhiret yiyeceğinden midir?" demiş. îsâ: "Hiçbirinden değil. Allah'ın yüce kudretiyle seçtiği yemektir. İstediğinizi yeyin, şükredin. Allah size daha fazlasını verir." demiş. Havariler:
— Ey Allah'ın ruhu, demişler, bu mu'cizeden ayrı olarak bize bir mu'cize daha göstersen (iyi olmaz mı)? demişler. îsâ:
— Ey balık, Allah'ın izniyle diril, demiş. Balık canlanmış, deprenmiş. Sonra îsâ ona.:
— Eski hâline dön! demiş.
Balık yine kızarmış haline dönmüş. Sonra sofra uçmuş. Bundan sonra İsrâiloğulları, isyan ettiklerinden dolayı maymunlara, domuzlara döndürülmüşler.[2473]
Bu rivayetlerin hepsi uydurma şeylerdir. Ana konusu, îsâ'yı mu'cizeler-le yükseltmek, ona karşı çıkan yahûdîleri de domuzlara, maymunlara çevirmektir. Bunlar, hırıstiyanların, îsâ'yı çarmıha gerdiklerine inandıkları yahûdîler hakkında anlatageldikleri öykülerdir Gerçi Kur'ân, yahûdîlerden bir cemâatin meshedildiğini söylüyor ama mesb edilenler, Cumartesi yasağını çiğneyen bir topluluktur, Hz. îsâ'ya karşı çıkan yahûdîlerin meshedildiğine dâir hiçbir kanıt yoktur.
Hz. îsâ'ya gökten sofra indiği de kesin değildir. Gerçi mufessirlerin çoğuna göre böyle bir sofra inmiştir ama sofranın içeriğini Allah bilir. Çünkü bu konuda sağlam bir hadîs yoktur. Katâde'ye göre de Allah'ın:- "Sofra in-dikten sonra içinizden inkâr eden olursa, ona fiiç kimseye etmediğim azabı ederim!" uyarısı karşısında havariler korkup bu isteklerinden vazgeçmişler, sofra inmemiştir.
Kur'ân'da anlatılan bu olay, bugünkü İncîllerde yoktur. Ancak İncîllerde Hz. îsâ'nın, buna benzer bir mu'cizesi arılatılır:
Isâ, beş.bin kişilik bir topluluğa, beş yufka ve iki balık doğrayıp vermiş. Hepsi yemiş, doymuş, geri kalan artık ekmekler de on iki kufa, ya da yesele doldurmuş.[2474]
Resullerin İşleri Kitabının 10 ncu babında yine benzeri bir olay anlatılmaktadır:
"Petrus lakabiyle çağırılan havari Semun, Yafa'da iken acıktı, kendisine cezbe geldi. Göğe baktı, göğün açık olduğunu ve büyük çarşafa benzer bir kabın, dört köşesinden asılı olarak yer üzerine indiğini gördü. Kabda dört ayaklı hayvanların, yerdeki sürüngenlerin, gökteki kuşların hepsinden vardı. Bir ses ona: 'Kalk Petrus, boğazla ve ye!' dedi. Petrus: 'Hâşâ, ya rab, ben asla ıecıs veya kirli yemedim.' dedi. Ses, ikinci kez: 'Allah'ın temizlediğini sen kirletemezsin' dedi. Bu, üç kere vaki oldu ve hemen göğe alındı".[2475]
Bu olay Kur'ân'ın anlattığına biraz benzese de onun aynı değildir. Bugün Kudüs'te hem müslümanların, hem de hırıstiyanların saygı gösterdikleri bir yer vardır ki Dâvûd peygamber binası içinde bulunan bu yerin adı, Sofra Evidir. Bu da gösteriyor ki hırıstiyanlar, ya da onların bir bölümü, Hz. îsâya ve havarilerine gökten bir sofra inmiş olduğuna inanıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile görüşen hırıstiyanlar, bu kamda idiler. Kur'ânı Kerim de onların bildiği bir şeyi onlara hatırlatmak üzere olaya kısaca işaret etmiş, fakat ayrıntıya girmemiştir. Çünkü Kur'ân'ın amacı, insanların bildiği bir şeyi kendilerine hatırlatıp öğüt vermektir.
Tefsirlerde sofranın niteliği hakkındaki ayrıntıların, müslümanlarla ilişkide bulunan hırıstiyanlardan alındığı anlaşılmaktadır. O zaman hırıstiyanların ellerinde bulunan İncîl parçaları, zamanla ortadan kaldırılmış veya kalk-mış olduğu için -Çünkü İznik konseyinde dört İncîl otantik kabul edilmiş, geri kalan birçok İncîl nüshası apokrif sayılıp bunların tamamı olmasa da büyük kısmı imha edilmiştir- bu sofra olayı, mevcut İndilerde yer almamıştır. Ama olayın Kur'ân'da anlatılması, hırıstiyanların tamamının olmasa bile hiç değilse bir bölümünün elinde buna dair parçalar bulunduğunu kanıtlar. Aksi takdirde Kur'ân'ın olayı anlattığını duyunca hırıstiyanların, İncîl'de böyle bir şey olmadığım söyleyip müslümanlara itiraz etmeleri gerekirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde böyle bir itiraz olmadığına göre Kur'ân'ın anlattığı sofra olayı da o zamanki İncîl parçalarında vardı. Nitekim biz, sûrenin daha önceki âyetleri münâsebetiyle, Luter zamanında İndilerde mevcudolan bazı parçaların, sonradan çıkarılmış bulunduğunu ispat etmiştik. İşte Kur'ân, indiği zaman İndilerde var olan, fakat İndiler Latince olduğu için Hz. Peyğamber'in haberdar olmadığı bir olayı kendisine vahyen anlatarak sağduyu sahiplerinin dikkatini Kur'ân vahyinin ve biraz sonra anlatılacak olan tevhîd inancının ehemmiyetine çekmektedir:
"Allah elemişti ki: 'Ey Meryem oğlu îsâ, sen mi insanlara: (Beni ve annemi Allah'tan bhşka iki tanrı edinin) dedin?..." Müfessirlerin bir kısmına göre 116 ncı âyetteki bu hitâb, Allah'ın, peygamberleri huzuruna toplayacağı Kıyamet gününde olacaktır. Bir kısmına göre de îsâ ruhunun, Allah'ın huzuruna çıkarıldığı zaman olacaktır.
Biz, ikinci görüşü daha doğru buluyoruz. Allah'ın, peygamberleri toplayacağı günün, mutlaka Kıyamet günü olması gerekmez. Bedenlerinden ayrılan ruhlar, Allah'ın huzuruna çıkarlar. Allah istediği zaman onları toplar. Son Peyğamber'in gelmesiyle, peygamberler zinciri dünyâdan ayrılmıştır. Allah, bütün peygamberleri huzurunda toplamıştır. Dünyâdan ayrılan her ruh, önce Allah'ın huzuruna çıkarılır. Bu konuda âyetlerin yanında sağlam hadîsler de vardır. Belki dünyâdan ayrılan her peygamberin ruhu, Allah'ın huzuruna çıktığı zaman yüce Allah ona, ümmetinin.davranışım sorar. İşte Hz. îsâ Aleyhisselâm da dünyâdan ayrılıp Allah'ın huzuruna çıktığı zaman yüce Allah ona, ümmetinin, kendisi hakkındaki inançlarını, ümmeti arasında yayılan yanlış, tevhide aykırı

[2473] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/133.
[2474] Markos, bab: 6; Luka, bab: 9.
[2475] Resullerin İşleri: 10/5-16.

akideleri, kendisinin mi telkin ettiğini sormuştur. Hz. îsâ da bu inançları asla kendisinin telkin etmediğini, kendisinin insanlara sadece .Allah'ı bir bilip O'na kulluk etmeği öğütlediğini arz etmiştir. Âyetlerde geçmiş zaman kipinin seçilmiş olması da bu sorgunun ileride yapılacak bir sorgu değil, olmuş, geçmiş bir sorgu olduğunu gösterir ve görüşümüzü güçlendirir. Âyetteki konuşmanın asıl amacı da hırıstiyanların, îsâ'yı ve annesini tanrılaştırmalarının, Hz. îsâ'nın telkini olmayıp sonradan uydurulduğunu vurgulamaktır.
Hıristiyanlar, Meryem'e Allah'ın anası, Rabbin anası derler. îsâ'yî da Rab-bin, insan bedenine bürünmüş, insan olarak görünmüş şekli kabul ederler. Böylece, îsâ yanında anası da tanrılaştınlır. Aslında bu inançlar, Yeni Eflatunculuk felsefesinin hırıstiyanhğa uygulanmasından ibarettir. Gerçek tevhide aykırıdır ve zaten gerçekle bir ilgisi yoktur. Hz. îsâ, asla 6öyle bâtıl şeyler 'söylememiştir.
117 nci âyetteki "Sen beni vefat ettirince" cümlesi, Hz. îsâ1 nın vefat etmiş olduğunu gösterir. Bu konuda daha önce yeterli derecede izahat vermiştik. Daha derin bilgi isteyenler, Âli İmrân Sûresi, 55 nci âyetin tefsirine bakabilirler.
Peyğamber(s.a.v.)inbir gece namaza durarak sabaha dek: Eğer onlara azâbedersen, onlar senin kullarındır, (dilediğini yaparsın); eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Sen, dâima üstünsün, hüküm ve hikmet sahibisin!" âyetini tekrar ettiği rivayet edilir.[2476]
Hz. İsa'nın bu niyazına cevaben yüce Allah: İşte bu, sâdıkların, doğruluklarının, kendilerine fayda vereceği gündür..." buyurmuştur. Tevhide inanıp yalnız Allah'a kulluk eden doğru, samimî kullar için, altlarından ırmaklar akan, ebedî kalınacak cennetler (bahçeler) vardır. Onlara verilen nimetler, kendilerinden geri alınmayacaktır. Allah'ın onlardan razı olması ise onlar için bütün nimetlerden daha büyük bir nimettir. Göklerde ve yerde bulunan herşey Allah'a aittir. Herşeyin mâliki, sahibi Odur. O dilediğine nimet verir. Herşeyi yapabilir. Eşi, ortağı, benzeri, babası, karısı ve çocuğu yoktur. Kendisinden başka tanrı da yoktur. [2477]

Bu Sûrede Getirilen Başlıca Prensipler:

1- Sözde durmak, dînin en önemli prensibidir. Bu husus bu Sûrenin ilk âyetinde vurgulandığı gibi, diğer sûrelerin çeşitli âyetlerinde de vurgulanmaktadır. Allah'ın sıfatlarından biri de "Sözünden dönmez" olmasıdır. Ra'd Sûresinin 20 nci âyetinde sözde durmak, mü'minlerin en belirgin vasfı olarak belirtilmiş ve namaz, zekât, sabır gibi temel dînî görevlerden önce anılmakla bunun önemine dikkat çekilmiştir. Gçrek Allah'a, gerek kullara verilen meşru sözde durmamak, İlâhî cezaya neden olur.
2- Allah'ın, Kur'ân'da bildirdiği hayvanlar dışındaki hayvanların etleri helâldir (âyet: 1).
3- Allah, Kur'ân'ı indirmek suretiyle İslâm dinini tamamlamış ve kulları için sadece İslama razı olmuştur. Bütün peygamberlerin getirdiği din İslâm, yani yalnız Allah'a tapmak ve O'ndan başka tanrı tanımamaktır.
4- Düşman da olsa Allah'a ibadet edenlere engel olmak, saldırmak, haksızlık etmek haramdır.
5- Allah'ın gönderdiği dinlerin özü birdir. Tevrat, İncîl ve Kur'ân, bunların üçü de birbirini destekleyen vahiylerdir. Yahudilik, hrıstiyanlık ve müslümanhk, özde bir oldukları için Kur'ân, kendinden önceki İki Kitâb'dan saygı ile söz eder ve Kitap sahiplerini, Kitaplarını gereğince uygulamağa davet eder. Kitaplarını gereğince uygulamayıp sadece işlerine gelen bazı kısımlarını uygulayan, işlerine gelmeyen kısımlarını unutan, terk eden Kitap ehli, kâfir, zâlim ve fâsık olarak nitelendirilirken; müslümanlarla birlikte Kitaplarını güzelce uygulayan yahûdîlerin, sâbiîlerin ve hırıstiyanlann da korku ve üzüntü çekmeyeceklerini, cennete gireceklerini bildirir:
"Eğer Kitap ehli inanıp korumalardı, onların kötülüklerinden geçerdik ve onları nimeti bol cennetlere sokardık. Onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerin-den kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı, muhakkak ki üstlerinden ve ayaklarının altından (ürünler) yerlerdi. İçlerinde ılımlı bir ümmet var ama çoğu, ne kötü .işler yapıyorlar!..De ki: Ey Kitap ehli, siz, Tevrat'ı İncîl ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz...-
İnananlar, yahûdtler, sgbiîler ve hırıstiyanlar(dan) Allah'a ve âhiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." (Âyet: 65-69).
6- Arabistan'da çıkan bu üç dînin özde birliğini vurgulamak üzre Kitap ehlinin kesip pişirdiklerinin müslümanlara, müslümanların yiyeceklerinin de öteki Kitap ehline helâl olduğu; müslümanların, Kitap ehlinin kadınlarıyle evlenebilecekleri bildirilmiştir (Âyet: 5).
7- Ancak yahûdî ve hırıstiyanların sıkı dost tutulmaması emredilmiştir. Burada yasaklanan, yahûdî ve hınstiyanlarla dostluk kurmak değil, onları velî edinmek, onların himayesine girmektir. Dostluk başka, velî edinmek başka şeydir. Müslümanlar, önce kendilerine, kendilerinden olanlara güvenmelidirler.
8- Yahûdî ve hınstiyanlarla sıkı dostluk kurmayı yasaklayan âyetten birkaç âyet sonra gelen 57 nci âyet, onlarla sıkı dost olma yasağının, genel değil, İslâm ile alay eden, müslümanların inancını küçük gören yahûdî ve hırıstiyanlar hakkında olduğu anlaşılır: "Ey inananlar, sizden önce kendilerine Kitap verilmiş olanlardan ve kâfirlerden, dîninizi eğlence ve oyun yerine koyanları dost tutmayın; inanıyorsanız Allah'tan korkun." (Âyet: 57).

[2476] Nesâî, İftitâh: 79.
[2477] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/85-89.

Mümtehine Sûresinde de şöyle buyurulur: "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte onlar zâlimlerdir." (Mümtehine: 8-9).

9- İyilik ve takvada yardımlaşmak, kamu yararına güzel şeyler yapmak için dernekler kurmak; fakat kötü işlere destek olmamak Allah'ın emridir (Âyet: 2).

10- Kumar» falcılık haramdır. Aklı ile düşünüp karar verme yerine fala bakarak, fal okları çekerek işlerini düzenlemeğe kalkmak Kur'ân'a aykırıdır. Çünkü bu tür davranışlar, insanı kararsız, vehimli, huzursuz yapar.

11- Namazdan önce yapılacak beden temizliği olan abdestin, su yoksa teyemmümün nasıl uygulanacağı, oldukça ayrıntılı olarak anlatılmıştır (Âyet: 6).

12- Yalancılıktan kaçınmak, herkes için doğru şahitlik yapmak, âdil davranmak, bir ferde veya topluma duyulan kin ve nefretten dolayı hislere kapılıp adaletten ayrılmamak, hisleri adalete engel yapmamak gerekir.

13- Allah'ın nimetlerini anıp O'na şükretmeli, başkasına değil, sadece Allah'a dayanmalıdır.

14- Allah'ın kullan için yarattığı güzel şeylerden yararlanmalı, helâl rızıklardan yemeli, aslında helâl olan şeyleri birtakım akıl yürütmelerle, yahut geleneklere dayanarak haram etmemelidir.

15- Bu tür hareketler, dinde aşırı gitmektir. Peygamberler hariç, hiç kimsenin Allah adına helâl, haram koymağa hakkı yoktur. Allah'ın Kitabında haram olduğunu bildirdiği şeyler dışında her şey helâldir.

16- Peygamberler, tevhîdi yerleştirmek için Allah tarafından görevlendirilmiş insanlardır. Onların fonksiyonu, Allah'tan vahy getiren melek ile insanlar arasında elçiliktir. Onları sevmek gerekir ama sevgide aşırı davranıp onları tanrılaştırmak haramdır. Bu tür aşırılıklar, insanı küfre ve şirke götürür: (Âyet: 17-19).

17- Yahûdî ve hırıstiyanlardan birçoğunun, aşırılığa kapılıp dinlerinin asıl prensipleri dışına çıktıkları, kendilerini Allah'ın dostları ve oğulları sandıkları, bu tür hayâllerle aldanıp asıl dinin amacı olan doğruluk, adalet, başkalarını düşünme gibi temel prensiplerini uygulamadan kaldırdıkları, unuttukları anlatılır.

18- Yahûdîlerin belirgin vasıfları cimriliktir. Cimrilikleri yüzünden, Allah yolunda infâka yanaşmaz, Allah rızâsı için bir yardım talebedilse, keselerine er uzatmak kendilerine ağır geldiği için : "Allah'ın eli bağlıdır" diyecek kadar küstahlık ederler. Hem böyle söylerler, hem de kendilerini Allah'ın seçkin milleti, yeryüzünün efendisi sanırlar.

19- Hiçbir milletin veya kişinin, kendisini Allah'ın seçkin kulu, başkalarından üstün görmeğe hakkı yoktur. Allah, âlemlerin Rabbidir. İnsanların hepsi Allah'm kuludur. Her toplumda iyiler de vardır, kötüler de. Yahûdîlerin de kötüleri yanında iyileri de vardır, toplum tümüyle kötü değildir: "Onların içinde de ılımlı, orta yolda giden bir toplum vardır ama çokları ne kötü işler yapıyorlar!" (Âyet: 66)

20- Kur'ânı Kerîm, insanlar arasında bozgunculuk yapmağa, savaş çıkarmağa çalışan yahûdîleri kınarken, dinlerinin ruhuna bağlı kalan ılımlı insanları da övmekte, bütün tjfir milleti kötü vasfıyle damgalamamakta, Kitaplarının hükümlerini uyguladıkları takdirde, bolluk içinde yaşatılacaklarını bildirmekte ve onları, Kitaplarını lâyiki veçhile uygulamağa çağırmakta, Kitaplarının hükümlerini uygulamadıkça bir esas üzerinde olmayacaklarım buyurmaktadır. (Âyet: 65-70).

21- Yahûdîlerin ve hınstiyanların dinde taşkınlıkları anlatılmak suretiyle müslümanlara da kendilerinden önceki Kitap sahipleri gibi taşkınlıklara kapilmamalan, Allah'ın kolay dinini güçleştirmemeleri, tevhîd dinine şirk karıştırmamaları îmâ edilmektedir. (Âyet: 63-76).

22- İyiliği emir, kötülükten men'etmek, dînin en önemli prensiplerindendir. Bunu yapmayanlar, peygamberlerin lanetine uğramışlardır (Âyet: 78-79).

23- inananlar, hangi dinden olursa olsun, Allah'a inanıp O'na tapanları, Allah'a inanmayanlara veya O'na ortak koşanlara tercih ederler. İnananların, Allah'ı tanımayanları, Allah'a inananlara tercih etmesi gerçek imanla bağdaşır şey değildir (Âyet: 81).

24- Habis (çirkin, çirkef) ile tâyyib (temiz, güzel) bir olmaz. Habîs şey daha cazip ve yaygın olsa da mü'min, habîsi değil, tayyibi, müşriki değil, mü'mini tercîh eder. Aslında habîs olan alkollü içkiler, çok kimseye cazip gelir, toplumda onu içmeyenler geri kafalılıkla suçlanabilir ama mü'min, gerçeğe gözü kapalı olan kalabalık güruhunun değerlendirmesine bakıp habise el uzatmaz; onu bırakır, helâl olan meşrubatı içer. Rüşvet cazip ve yaygın bir hal alabilir. Rüşvet almayanlar yadırganabilir ama mü'min öyle insanların değerlendirmesine bakmaz, vicdanının sesine kulak vererek helâl olan az maaşı, çirkef olan rüşvet milyonlarına tercîh eder.

25- Allah'ın, hakkında bir hüküm belirtmediği şeyler mubahtır, helâldir. Birtakım akıl yürütmelerle, tutarsız düşüncelerle Allah'ın yarattıkları hakkında helâller, haramlar koymak suretiyle Allh'ın kolay dinini güçleştirmeğe, geniş yolunu daraltmağa kimsenin hakkı yoktur.

26- Kur'ân'da hükmü belirtilmeyen hususlarda Allah kullarını serbest bırakmıştır. O'nun indirdiği âyetleri, Elçisi'nin sağlam sözlerini okuyup ona göre amel etmeli, ayrıntılara dalmamahdır. Çünkü ayrıntılara dalmak, kılı kırk yarmak, dînin ruhuna terstir, topluma fayda değil, zarar getirir (Âyet: 101).

27- 102 nci âyette, kendi hayallerine kapılıp Allah adına helâl ve haram koyan İslâm öncesi devrin Arap toplumu kınanmaktadır.

28- Yemîn boş söz değildir, bir değeri vardır. Onu bozmak gerekince, keffâretini vermek gerekir, tâ ki yeminin ağırlığı anlaşılsın, sözde bir kıymeti olsun.

29-Alkollü içkiler, kumar haramdır.
30- Toplumda dirlik ve düzenliğin sağlanıp korunması esastır. Güvenliği bozan, insanlara saldıran, huzur kaçıran eşkıya, ağır şekilde cezalandırılır: Yâ öldürülür, ya elleri ayaklan çapraz kesilir, ya da sürgün edilir.
31- Hırsızın da eli kesilir. Ancak bu iki maddede sayılanlar, uslandıklarını, eylemleriyle ispat ederlerse Allah tarafından affedildikleri gibi toplum tarafından da affedilebilirler.
32- Her mü'min, ölmezden önce vasiyyetini yazmalı ve yazdıklarına iki şahit de tutmalıdır ki vasiyyet zayi olmasın, kendisinden sonra bir haksızlık yapılmasın.
33- Nihayet Sûre, doğruluğun, insanı, en büyük başarı olan cennete sokacağını ve bunun üstünde de nimetlerin en büyüğü olan Allah'ın rızâsına erdireceğini vurgulayan âyetlerle son bulmaktadır. [2478]

Mâide Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No:	Kelime:	Kıreat farkı:	Okuyanlar:
1			Çoğunluk.
			îbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve A'meş.
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd, Übey ve Zeyd ibn Alî
		Vâv ile fâ'nın fethiyle	Çoğunluk.
2		F'a'nm kesriyle	Ebû Vâkıd el-Cerrâh, Nubeyl ve Hasan ibn 'İmrân Bir kırâettir.[2479]
		Vâv yerine fâ ile	İbn Mes'ûd, Übey ve Zeyd b. Alî.
2		Nûn'un sükûnuyla	Hasan, İbrâhîm ve ibn Vessâb .[2480]
		Yâ'nın fethi, nûn'un şed-desiyle	Çoğunluk.
		Yâ'nm dammıyle	İbn Mes'ûd, A'meş, Zeyd ibn Alî ve İbn Vessâb.[2481]
		Sûrede iki yerde de[2482] nûn'un sükûnuyla	Ebûbekr, İbn 'Âmir ve İbn Verdân.
		Nûn'un fethiyle	Diğerleri.
		Hemze'nin kesriyle	İbn Kesîr ve Ebû'Amr.
		Hemze'nin fethiyle	Diğerleri.
			îbn Mes'ûd, A'meş.[2483]
3		Meksûr yâ'mn şeddesiyle	Ebû Câ'fer.
		Sakin yâ ile	Diğerleri.
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd.[2484]
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd [2485]
			Çoğunluk.
			Abdullah ve Ebû Mey sere.
		Bâ'nın dammıyle	Çoğunluk.
		Bâ'nın sükûnuyla	Hasan, Feyyaz, Talha ibn Süleyman ve Ebû Hayveh.
			İbn Mes'ûd, Übey, İbn Cübeyr ve İbn 'Abbâs.[2486]
		İki damme ile	Çoğunluk.
		Nûn'un dammı ve sâd'ın	Talha ibn Musarrif.

[2478] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/89-93.
[2479] el-Bahru'l-muhît: 3/421
[2480] el-Bahru'1-muhît: 3/422
[2481] Kurtubî: el-Câmi': 645, 110; el-Mesâhif: 38.
[2482] İkincisi sekizinci âyettedir.
[2483] el-Mesâhif: 39.
[2484] el-Mesâhif: 39.
[2485] el-Mesâhif: 39.
[2486] Bazılarına göre İbn Mes'ud okumuştur (el-Mesâhif: 39).

	sükûnu ile	
	İki fetha ile	îsâ ibn Ömer.
	Nûn'un fethi ve sâd'ın sükûnuyla	Hasan.
	Nûn'un kesriyle	'Asım, Hamza ve Ya'kûb.
	Nûn'un dammıyle	Diğerleri.
	Dât'ın tâ'ya idğâmiyle	İbn Muhaysın.[2487]
	Tecânüf kökünden	Çoğunluk.
	Tecennüf kökünden	Neha'î ve Yahya ibn Vessâb.[2488]
	Ayn'ın ve lâm'ın fethiyle etken kipi	Çoğunluk.
	'Ayn'ın damını, lâm'm kesriyle edilgen kipi	îbn Abbâs ve Mu-hammed ibn el-Hanefiyye.
	Kâfin fethi ve şeddeli lâm'ın kesriyle	Çoğunluk.
	Kâfin sükûnu, lâm'ın tahfifi ile	îbn Mes'ûd, Hasan ve 'îkrime.[2489]
6	Nasb ile	Nâfi, Kisâ'î, Jbn 'Âmir ve Hafs.
	Ref ile	Hasan ve A'meş Süleyman.[2490]
	Cerr ile	İbn Kesîr, Ebû 'Amr ve Hamza.[2491]
	Meftûh hâ ve tâ'nın şeddesiyle	Çoğunluk.
	Tâ'nın sükûnu ve hâ'nın kesriyle ithâr kökünden	Bir okumadır.[2492]
	Tathîr kökünden	Çoğunluk.
	İthâr kökünden	İbn el-Müseyyib.[2493]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.[2494]
	Sîn'in dammıyle	Çoğunluk.
12	Sîn'in sükûnuyla	Hasan.
	Şeddeli zâ ile ta'zîr'den	Çoğunluk.
	Sülâsî'den	Âsim el-Cahderi.[2495]
	Kaftan sonra elifsiz ve şeddeli yâ ile	İbn Mes'ûd, Ne-hâ'î, İbn Vessâb, Hamza, Kisâ'î.
13	Kaftan sonra elif ve hafif yâ ile	Diğerleri.[2496]
	Lâm'ın kesriyle	Çoğunluk.
	Kâfin kesri ve lâm'ın sükûnu ile	Ebû Recâ'.[2497]
	Lâm'dan sonra elif ile	Sülemî ve Neha'î.[2498]
16	Bâ'nm dammıyle	Çoğunluk.
	Bâ'nın sükûnuyla	Hasan ve İbn Şihâb.[2499]
20	Mîm'in kesriyle	Çoğunluk.
	Her yerde mîm'in	İbn Muhaysın.[2500]

[2487] en-Neşr fî'l-Kırââti'l-'aşr: 1/225; el-BahruH-muhît: 3/427: el-Mesâhif: 39.
[2488] Kurtubî: 6/64.
[2489] Kurtubî: 6/68; el-Bahr: 3/429; el-Mesâhif: 39.
[2490] Kurtubî: 6/91.
[2491] el-Bahr: 3/437. Bu, Enes ibn Mâlik, İlerime, Şa'bî, Muhammed Bakır, Katâde, 'Alkame ve Dahhâk'in kırâetidir. Ebû'l-Hasen 'Usfür, ma'tûf ile, ma'tûfun 'aleyh arasının başka sözlerle açılmasını, dil bakımından çirkin görmekte, özellikle İlâhî Kitabın bundan münezzeh olduğunu söylemekte, binâen 'aleyh ercül'ü nasb ile okuma hakkındaki rivayeti doğru bulmamaktadır. Bu görüşte olanlara göre Kur'ân'da farz olan, ayakların meshedilmesidir: el-Bahr: 3/438.
[2492] el-Bahr: 3/439.
[2493] el-Bahr: 3/439.
[2494] el-Mesâhif: 39.
[2495] el-Bahr: 3/444.
[2496] Kurtubî: 6/115; el-Bahr: 3/445. Taberî, yâ'nın şeddesiyle olan birinci kırâeti tercîh etmektedir. Çünkü abartma ifade ettiği için bu kırâet, o kavmi kötülemede daha etkindir: Ca-mi'u'l-beyân: 6/155.
[2497] el-Bahr: 3/446.
[2498] Kurtubî: 6/6.
[2499] el-Bahr: 3/448.

	dammıyle	
23	Fiilde yâ'nın fethiyle	Hicaz, Irak ve Şâm kari'Ieri.
	Edilgen fiilden sonra lafza-i celâl ziyadesiyle	îbn Abbâs, İbn Cübeyr ve Mücâhid.[2501]
	İkisinde de yâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk.
	İkisinde de yâ'nın fethiyle	Hasan.
	Râ'nın dammıyle	Çoğunluk.
	Râ'nın kesriyle	'Ubeyd ibn 'Umeyr'den rivayet.[2502]
28	Yâ'nın fethiyle	Nâfi.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Diğerleri.
	İzafet yâ'sının fethiyle	Haremiyyân ve Ebû 'Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Diğerleri.
29	Yâ'nın fethiyle	Nâfi'.
	Yâ'nın sükûnuyla	Diğerleri.
31	Tâ'dan sonra, mütekellim yâ'sına bedel bir elif ile	Çoğunluk.
	Mütekellim yâsıyle	Hasan.[2503]
	Cîm'in fethiyle	Çoğunluk.
	Cîm'in kesriyle	İbn Mes'ûd, Hasan ve diğerleri. Şâz bir kırâettir.
	En-ekûne'ye atfen nasb ile	Çoğunluk.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Talha ibn Musar-rif ve Feyyaz ibn Ğazvân.
	Vâv'ın sükûnu, açık hemze'nin fethiyle	Çoğunluk.
	Hemze'yi hazf ve harekesini vâva nakl ile	Zührî.
	Vâv'a çevrilen hemze'nin vâv'a idğâmivle	Ebû Hafs.[2504]
32	Hemze'nin kesri ve harekesinin kendinden önceki nûn'a nakli ile	Ebû Ca'fer Yezîd İbn Ka'ka'.
	Hemze'nin fethiyle	Diğerleri.
	Tenvînli cer ile	Hasan.[2505]
	Tenvînli nasb ile	Çoğunluk.
	Lâm'dan sonra iki harf varsa her yerde sîn'in sükûnuyla	Ebû 'Amr.
	Her yerde sîn'in dammıyle	Diğerleri.
33	Tem babından	Çoğunluk.
	Şeddesiz olarak sülâsîden	Hasan, Mücâhid ve İbn Muhaysın.[2506]
37	Etken kipiyle	Çoğunluk.
	Edilgen kipiyle	Yahya ibn Vessâb ve Ebû Vâkıd.[2507]
38	Mübtedâ olarak ref ile	Çoğunluk.
	Mukadder bir ikta'û fi'U ile mansûb olarak	îsâ ibn 'Ömer ve İbrahim ibn Ebî Able.
	Çoğul olarak ve eymân kelimesi ziyadesiyle	îbn Mes'üd.
	Enbiyâ Sûresi hariç her yerde yâ'nın dammı, zâ'-	Nâfî'.

[2500] el-Bahr: 3/453-454.
[2501] Taberî, 'de yâ'nın fethiyle etken şeklindeki cumhur kırâetini tercîh etmektedir. İbn Abbâs, Sa'ıd ibn Cübeyr ve Mücâhid'e atfedilen ikinci kırâet ise eğer sened doğru ise: "Fazilet ve takvalarından ötürü kendilerinden çekinilen, korkulan, kendilerine saygı duyulan iki kişi"anlamına gelir. Câmi'u'l-beyân: 6/177-178; el-Bahr: 3/455.
[2502] Kurtubî: 6/129.
[2503] Hamza, Kisâ'î ve Ebû Amr, veyletâ'nm elifini imâle etmişlerdir: el-Bahr: 3/466.
[2504] el-Bahr: 3/467.
[2505] Kurtubî: 6/146; el-Bahr: 3/468.
[2506] el-Bahr: 3/471.
[2507] el-Bahr: 3/475.

	nın kesriyle	
41	Her yerde yâ'nın fethi ve zâ'nın dammıyle	Diğerleri.[2508]
	Müsâra'a kökünden	Çoğunluk.
	Yâ'nın dammı ve sîn'in sükûnuyla, isrâ' kökünden	Sülemî.[2509]
42	Kâfin fethi, zâl'in kesriyle	Çoğunluk.
	Kâfin kesri, zâl'in sükûnuyla	Hasan ve îsâ ibn 'Ömer.
	Kâfin ve zâl'in dammıyle	Kırâettir.[2510]
	Her yerde hâ'nın dammıyle	Ebû 'Amr, Kisâ'î.
	Sîn'in kesri, hâ'nın sükûnuyla	'Ubeyd ib'n 'Umeyr.
	Sîn'in dammı, hâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk.[2511]
44	Vasi halinde izafet yasını ispat ile	Ebû Ca'fer ve Ebü 'Amr.
	Vasi ve vakf halinde yâ'yı ispat ile	Ya'kûb.
	Her iki halde de yâ'nın hazfiyle	Diğerleri.
45	Hepsinde ref' ile	Kisâ'î.
	Hepsinde nasb ile	Diğerleri.
	Nasb ile	Nâfi' ve 'Asım.
	Ref ile	Diğerleri.
	Zâl'in sükûnuyla	Nâfi'.
	Zal'in dammıyle	Diğerleri.
		Çoğunluk.
		Übeyy Mushafı.[2512]
47	Lâm'ın kesri, mîm'in fethiyle	Hamza.
	Lâm'ın ve mîm'in sükûnuyla	Diğerleri.
	Key lamından sonra bir en ziyadesiyle	Übeyy.[2513]
	Hemze'nin kesriyle	Çoğunluk.
	Hemze'nin fethiyle	Hasan.[2514]
48	İkinci mîm'in kesriyle	Çoğunluk.
	İkinci mîm'in fethiyle	Mücâhid ve İbn Muhaysın.[2515]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd ve Ebû Razın.[2516]
49	îki sakinden kaçınmak için nûn'un kesriyle	Çoğunluk.
	Kâfin harekesine uymak için nûn'un dammıyle	Bir kırâettir.[2517]
50	Nasb ile	Çoğunluk.

[2508] en-Neşr: 1/244; el-Mesâhif: 39.
[2509] Sülemi 3/487. Dûrî'nin rivayetine göre Kisâ'î,
de imâle yapmıştır.
[2510] el-Bahr: 3/487.
[2511] el-Bahr: 3/489.
[2512] el-Bahr: 3/495-498.
[2513] el-Bahr: 3/500. Taberî, birinci ve ikinci kırâeti tasvîbetmekte, üçüncüsünü, nakli sahîh olmayan bir okuma görmektedir: 6/265.
[2514] et-Bahr: 3/499.
[2515] el-Bahr: 3/502.
[2516] cl-Mesâhif: 39.
[2517] el-Bahr: 3/504.

	Ref ile	Sülemî, İbn Ves-sâb, Neha'î, Ebû Recâ.
	Hâ, kâf ve mîm'in nasbıyle	Hasan, Katâde ve A'rec .[2518]
	Hitap tâsıyle	İbn 'Âmir.
	Ğâib yâsıyle	Diğerleri.
52	Müsâra'a kökünden	Çoğunluk.
	İsrâ kökünden	Katâde ve A'meş.[2519]
	y ve r'nin fethiyle	Îsâ Sekafî.[2520]
		Çoğunluk.
	Zamîr yerine açık Özne getirerek	Abdullah ibn Zübeyr.[2521]
53	Vâv'sız olarak ref' ile	Haremiyyân ve İbn 'Âmir.
	Vâv'Iı olarak nasb ile	Ebû Amr.
	Vâv'lı olarak ref' ile	Diğerleri.[2522]
54	Birincisi meksûr, ikincisi sakin iki dal ile	Nâfi', İbn 'Âmir.[2523]
	Meftûh, şeddeli tek dâl ile	Diğerleri.
		Çoğunluk.
	E'izze yerine ğulezâ'	Abdullah ibn Mes'ûd.[2524]
55		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.[2525]
		Cumhurun kırâeti
	ziyadesiyle	Übeyy.
		îbn Mes'ûd kırâeti.[2526]
59	Edilgen olarak	Çoğunluk.
	Etken olarak	Ebû Nuhîk.[2527]
	Hemze'nin kesriyle	Nu'aym ibn Mey sere.
	Hemze'nin fethiyle	Çoğunluk.[2528]
	Meksûr bâ'nın şeddesiyle	Çoğunluk
	İnbâ' kökünden	îbn Vessâb ve Nehâ'î.[2529]
		Çoğunluk. Übeyy ve îbn Mes'ûd.[2530]
	Fe'ale vezninde mâzî, tâ-ğût da mansûb olarak	Hicaz ve Şâm karileri.
	Etken çoğul mâzî	Übeyy.
	Edilgen mâzî kipiyle	Ebû Ca'fer er-Ruâsî.
	Edilgen müennes mâzî	İbn Mes'ud ve Übeyy.
	Bâ'nın damını, tâğut'ur cerri ile	Hamza ve Kûfelilerden bir grup.
	'Ayn'ın ve bâ'nın dammıyle	A'meş.[2531]
	'Ayn'dan sonra elif ile müfred fail ismi olarak	'Avn el-Ukaylî.

[2518] Kurtubî: 6/215; el-Bahr: 3/505.
[2519] el-Bahr: 3/508.
[2520] el-Mesâhif: 39.
[2521] el-Bahr: 3/508.
[2522] Câmi'u'l-beyân: 6/286; el-Bahr: 3/509.
[2523] Kari'lerin hepsi, Bakara Sûresi: 217 nci âyette her iki dâl'i açık olarak okumuşlardır.
[2524] el-Bahr: 3/512.
[2525] el-Mesâhif: 39.
[2526] Câmi'u'l-beyân: 6/290; el-Bahr: 3/515; el-Mesâhif: 39.
[2527] el-Bahr: 3/516.
[2528] el-Bahr: 3/516.
[2529] Kurtubî: 6/235; el-Bahr: 3/518.
[2530] el-Bahr: 3/518; el-Mesâhif: 39.
[2531] Taberî'ye göre bu, anlamsız bir kırâettir. En doğru kırâet, ba'nın fethiyle 'abede ve bâ'nın dammıyle 'abude kırâetleridir. Bunların da en doğrusu kırâetidir. Allah onlar için bazılarını, maymunlar, domuzlar ve putatapanlar yaptı demekrir. İbn Mes'ûd ve Übeyy ibnKa'b'ın: şeklinde okudukları rivayet edilir. Yani "onlardan bazılarım maymunlar, domuzlarve putatapanlar yaptı" demektir. Bu kırâet, nasb ile okumanın daha uygun olduğunu kanıtlar. "Bundan dolayı biz, bu iki kırâetten başka kırâeti caiz görmüyoruz": Câmi'u'l-beyân: 6/295. Taberî'nin bu tür ifadeleri, kendisinin, kırâetlerin, Hz. Peygamber (s. a. v.)den tevâtüren sabit olmayıp karilerin ve dilcilerin İctihâdıyİe meşhur olduğu kanâatinde bulunduğunu gösterir. Zaten bu konudaki görüşlerini Tefsire Giriş bölümünde İzah etmiştik.

		îbn Mes'ûd.
		'Ubeyd ibn Umeyr.[2532]
		Basrahlardan biri.
		îbn Abbâs'tan bir rivayet.
	Tâğût yerine şeytân	Ebû 'Ubeyde.[2533]
63		Çoğunluk.
	Rabbâniyyûn yerine ribiyyûn	Cerrah ve Ebû Vâkıd.
	Kasem lâmiyle	Çoğunluk.
	Kasem lamı olmadan	îbn Abbâs .[2534]
64	Müennes ism-i mef'ûl kipi	Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd .[2535]
67	Çoğul olarak	Nâfi', Ibn 'Âmir ve Ebûbekr.
	Tekil olarak tâ'nın fethiyle	Diğerleri.
69		Çoğunluk.
		îbn Mes'ûd ve Übey.[2536]
	Cer ile	Osman, Übeyy ve İbn Cübeyr.
	Ref' ile	Cumhur.
	Hemze'den çevrilen mazmûm yâ ile	Kırâettir.[2537]
71	Fi'lin ref'i ile	Ebû 'Amr, Hamza, Kisâ'î.
	Fi'lin nasbi ile	Diğerleri.[2538]
	'Ayn ve sâd'ın dammıyle	Nehâ'î ve İbn Vessâb.
	İkisinin fethiyle etken	Çoğunluk.
	Kesîren'in nasbiyle	İbnEbî'Able.[2539]
79		Çoğunluk.
		İbn Mesûd, Zeyd ibn 'Âlî.[2540]
85	Sâ ile, isabet kökünden	Çoğunluk.
	Uzatmalı elif, sonra tâ ile, vermek anlamındaki îtâ kökünden	Hasan .[2541]
89	'Ayn'dan sonra elif ile	îbn Zekvân.
	Elif siz, sülâsîden	Ebûbekr, Hamza.
	Kafin şeddesiyle, ta'kîd'den	Diğerleri.[2542]
	Fİ'l edilgen, Eymân merfû	îbn Mes'ûd ve EbûH-'âliye .[2543]
	Tekil olarak	Çoğunluk.
	Hâ'dan sonra elif ile, çoğul olarak	Ca'fer-i Sâdık.[2544]
	Kâfin kesriyle	Çoğunluk.
	Kâfin dammıyle	Neha'î, İbn Mü-seyyib ve İbn 'Abdi'r-Rahmân .[2545]
	Hemze'nin kesriyle	Sa'îd ibn Cübeyr, Muhamed ibn Se-meyfa' el-Yemânî.[2546]
		Çoğunluk.

[2532] Kurtubî: 6/236.
[2533] el-Bahr: 3/519. Bunların hepsi tbn Mes'ûd'a atfedilen kırâetlerdİr. Keza , kırâetleri de ona nisbet edilmiştir.
[2534] el-Bahr: 3/522.
[2535] Kurtubî: 6/240; el-Mesâhif: 40.
[2536] el-Mesâhif: 40.
[2537] el-Bahr: 3/531
[2538] Hepsi yi ref'etmİşlerdir.
[2539] el-Bahr: 3/534.
[2540] el-Mesâhif: 40.
[2541] el-Bahr: 4/8.
[2542] Tebsıra, Neşr, vs. Kaf'm tahfifi ile olan kırâeti daha doğru bulan Taberî, kafin şedde-sîyle 'akkadtum' şeklindeki kırâetin anlaşılır bîr yönü bulunmadığını söylüyor: Câmi'u'l-beyân: 7/13.
[2543] el-Mesâhif: 40; el-Bahr: 4/9.
[2544] el-Bahr: 4/10-11.
[2545] el-Bahr: 4/11.
[2546] Kurtubî: 6/279; el-Bahr: 4/11; el-Mesâhif: 247.

	Mütetâbi'ât ziyadesiyle	Übeyy, Abdullah îbn Mes'ûd ve Neha'î.[2547]
94	Müennes tâsiyle	Çoğunluk.
	Müzekker yâsıyle	Neha'î ve Yahya ibn Vessâb .[2548]
95	Birincisinin tenvînli ref'i, ikincisinin ref'i	Kûfeliler.
	İkincisinin tenvînsiz nasbi ile	Kırâet.
	Birincinin ikinciye izâ-fetiyle	Diğerleri.
	Zamîr ilhâkıyle	İbn Mes'ûd ve A'meş.[2549]
	' Ayn'ın fethiyle	Çoğunluk.
	'Ayn'ın sükûnuyla	Hasan. [2550]
	İzafetle	Nâfi', İbn 'Amir.
	Tenvîn ve ta'âm'ın ref'i ile	Diğerleri.
	Önceki gibi, yalnız nıiskîn tekil	A'rec, îsâ ibn Ömer.[2551]
	' Ayn'ın fethiyle	Çoğunluk.
	'Ayn'ın kesriyle	İbn Abbâs, Talha ibn Musarrif ve Cahderî.[2552]
96	Tahrîm'den edilgen	Çoğunluk.
	Tahrîm'den etken	İbn Abbâs.[2553]
	Dâl'in dammıyle	Çoğunluk.
	Dâl'in kesriyle, lügattir	Yahya.[2554]
97	Meksûr kaf ve meftûh yâ ile	İbn 'Âmir, 'Âsim.
	Meftûh kaf ve şeddeli meksûr yâ İle	Cahderî.
	Yâ'dan sonra elif ile	Diğerleri.[2555]
101	Tâ'nın dammı ile edilgen	Çoğunluk.
	Tâ'nın fethiyle etken	ibn Abbâs ve Mücahit.
	Meftûh yâ ile ve merfû olarak	Şa'bi.[2556]
102	Sînin fethi ve hemze ile	Çoğunluk.
	Hemzesiz, sînin kesre ile imâlesi ile [2557]	
105	Merfû şehâdet'in beyni-kum'a izâfetiyle	Çoğunluk.
	Şehâdet'in tenvînli ref'i ile	Şa'bî, Hasan ve A'rec.
	Şehâdet'in tenvînli nasbi ile. Bu iki halde beyne-kumzarf olarak mansûbdur	Sülemî.[2558]
106	Şehâdet'in Ism-i Celâp'e izafeti ve fi'lin ref'i ile	Çoğunluk.
	Fi'lin cezmi, şehâdet'in nasbi ve îsm-i Celâl'in soru	Hasan ve Şa'bî.

[2547] el-Bahr: 4/12; el-Mesâhif: 40.
[2548] el-Bahr: 4/17.
[2549] Kurtubî: 6/309; el-Bahr: 4/19. Taberî'ye göre en doğru kirâet: Cezâ'nın tenvînli ref'i ve mistin de ref'i ile olandır: Câmi'u'l-beyân: 7/43; el-Mesâhif: 40.
[2550] Kurtubî: 6/309; el-Bahr: 4/19. Taberî'ye göre en doğru kirâet: Cezâ'nın tenvînli ref'i ve mistin de ref'i ile olandır: Câmi'u'l-beyân: 7/43; el-Mesâhif: 40.
[2551] el-Bahr: 4/21. Taberî'ye göre en doğru kirâet, keffârefm tenvînli ref'i, ta'âm'm da ref'i
ile olandır: Câmi'u'l-beyân: 7/50.
[2552] el-Bahr: 4/21.
[2553] el-Bahr: 4/24.
[2554] el-Bahr: 4/24
[2555] el-Bahr: 4/26 ve diğer kirâet eserleri.
[2556] el-Bahr: 4/30 ve diğer kırâet eserleri.
[2557] Kırâet eserleri ve el-Bahr.
[2558] el-Bahr: 4/38-39.

	şeklinde cerri ile	
	Şehâdet'in tenvînli nasbi ve ismi Celâl'in nasbi ile	Alî ve Nu’aym ibn meysere [2559]
	Açık nûn ile	Çoğunluk.
	Min’in nûn'unu kendinden sonraki Lâm'a idğâm ile	A’meş ve îbn Muhaysın.[2560]
107	Tâ ve hâ'nın fethiyle, etken	Hafs.
	Başlama halinde elifin dammı, sonra tâ'nın dammı ve hâ'nın kesriyle edilgen	Diğerleri.
	Evvelin çoğulu ve mecrûr	İbn Mes'ûd, tbn 'Abbâs, Hamza, Halef, Ya'kûb ve Ebûbekr.
	Evvelin merfû tesniyesi	Hasan
	Evvelin mecrûr tesniyesi	İbn Şîrîn.
	Vâv'ın sükûnu ve lâm'ın fethiyle, ûlâ'nın merfû1 tesniyesi	Diğerleri.[2561]
109	Ğayn'ın kesriyle	Hamza, Ebûbekr.
	Ğayn'ın dammıyle	Diğerleri.
110	Her yerde dâl'in sükûnuyla	İbn Kesîr.
	Her yerde dâl'in dammıyle	Diğerleri.
	Zamîr'in fi'le izâfetiyle	İbn Abbâs.
	Birinci fiilden sonra cer harfiyle	Çoğunluk
	îkinci fiil ğâib yâsıyle	îsâ ibn Ömer.[2562]
	Sîn'den sonra elif ile [2563]	Hamza, Kisâ'î. Halef.
112	Sîn'den sonra elifsiz	Diğerleri.[2564]
	Hitap tası ve (en tes'ele) takdiriyle rabbeke'nin nasbiyle	Alî, İbn Abbâs, Sa'îd ibn Cübeyr.
	Birincisi gibi, yalnız lâm'-ın tâ'ya idğâmiyle	Kisâ'î.
	Ğâib yası ve rabb'ın refi ile [2565]	
113	Nûn'un fethiyle, etken	Çoğunluk.
	Nûn'un dammıyle, edilgen	Sa'îd ibn Cübeyr.
	Yâ ile edilgen	Yine İbn Cübeyr-den rivayet.
114	Nûn ile	Çoğunluk.
	Tâ ile	Sinan ve îsâ.[2566]
	Te'nîs tâsıyle ve merfû'	Çoğunluk.
	Cezm ile [2567]	Abdullah ve A’meş .[2568]
	Müzekker olarak	Çoğunluk.
	Müennes olarak: Tenzîl	Kırâettir.[2569]

[2559] el-Bahr: 4/44. Taberî, şehâdet'in İsmi Celâl'e izâfetiyle İsmi Celâl'in ref'ini en doğru okuma görmektedir. Câmi'u'l-beyân: 7/111-112.
[2560] el-Bahr: 4/44.
[2561] el-Mesâhif: 40; Kurtubî: 6/359; el-Bahr: 4/45. Tiberî'ye göre kırâetlerin en doğrusu, merfû* tesniye olarak el-evleyân şeklinde olandır: Câmi'u'l-beyân: 7/119.
[2562] el-Bahr: 4/51.
[2563] Burada ve Yûnus: 2, Sâd: 7 ve Saff: 6 ncı âyetlerde Hamza, Kisâ'î ve Halef, kelimeyi ismi fâ'ü kipiyle okumuş, Kûfeliler ve İbn Kesîr de YÛnus'un baş tarafındaki âyette onlara muvafakat etmişlerdir.
[2564] Anılan kari'ler dışında hepsi kelimeyi bu dört yerde de masdar olarak sîn'in kesriyle sih-run okumuşlardır.
[2565] Kurtubî: 6/365. Taberî'ye göre iki kırâetten en doğrusu, yâ ile ve rabb'ın ref i ile olandır: "Kendisinden dilediğin zaman, dileğini yerine getirir mi?" anlamındadır: CâmiVl-beyfi: 7/129.
[2566] el-Bahr: 4/55.
[2567] "Gökten bir sofra indir ki o sofranın iniş günü bizim bayramımız olsun" anlamındadır. el-Bahr: 4/56.
[2568] el-Mesâhif: 40; el-Bahr: 4/56.
[2569] el-Bahr: 4/56. Cemâ'at te'vîliyle kelimeler müennes yapılmıştır.

	kökünden	
115	Tenzil kökünden	Nafî', Âsım ve İbn 'Âmir.
	İnzal'den	Diğerleri.
		İbn Mes'ûd.[2570]
	Yâ'nın fethiyle	Nâfı'.
	Yâ'nın sükûnuyla	Diğerleri.
116	Yâ'nın fethiyle	Nâfı', Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, Hafs.
	Yâ'nın sükûnuyla	Diğerleri.
	Yâ'nın fethiyle	Nâfi' ve Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla	Diğerleri.
118		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
		Çoğunluk
		Bir grubun kırâetidir .
119	Yevm'in fethiyle	Nâfi'.
	Yevm'in ref'iyle	Diğerleri.[2571]

6/55 EN'ÂM SÛRESİ 501

Tefsir: 501

Tefsir: 502

Tefsîr: 504

Tefsir: 505

Tefsîr: 506

Tefsir: 506

Tefsir: 508

Tefsîr: 510

Tefsîr: 511

Tefsir: 514

Tefsîr: 515

Tefsîr: 517

Tefsir: 518

Tefsir: 520

Tefsîr: 521

Tefsîr: 523

Tefsir: 524

Allah Elçisinin Huzurunda 532

Tefsir: 533

Tefsir: 535

Tefsîr: 537

Tefsir: 539

[2570] el-Mesâhif: 40.

[2571] Kurtubî: 6/378; el-Bahr: 4/62. Taberî'ye göre iki kırâetten en doğrusu, yevm'in nasbi ile olanıdır. Zaman zarfı ve sıfat olarak mansûbalmuştur: Câmi'u'l-beyân: 7/141. Bazıları İbn Mes'ûd'un okuduğunu söylemişlerdir (el-Mesâhif: 40).

Tefsîr: 542
Tefsir: 543
Tefsir: 544
Tefsir: 545
Tefsir: 546
Tefsir: 547
Tefsîr: 548
Tefsir: 549
Tefsîr: 550
Tefsîr: 551
Tefsîr: 552
Tefsîr: 553
Tefsir: 555
Tefsir: 556
Tefsîr: 561
Tefsir: 562
Tefsîr: 563
Bu Sûrede Getirilen Başlıca Prensipler: 564
En'âm Sûresi Kırâet Farkları 569

6/55 EN'ÂM SÛRESİ

136, 138, 139 ncu âyetlerinde Arapların, hayvanlara uyguladığı bazı gelenekleri kınandığından dolayı bu Sûreye, En'âm, yani havyanlar Sûresi denmiştir.
Sûrede Hz. Peygamber (s.a.v.) ile kâfirler arasında geçen tartışmalara, kâfirlerin ters tutumlarının, Allah'ın Elçisi'ni üzdüğüne işaret edilir. Kibir ve inatlarına kapılıp inkârda direnenler uyarılır. Allah'ın kudretine, büyüklüğüne, kâinatta yürürlükte bulunan yasalarının incelik ve hikmetine dikkat çekilir. Allah'ın birliğini kabul edip yalnız O'na tapılması ve üstün ahlâk ile vasıflanma öğütlenir, hevâ ve heves peşinde koşanlar yerilir.
Mekke devrinin sonlarına doğru ve bir defada inen Sûrenin, sânının yüceliğinden dolayı inişine bin meleğin eşlik ettiği rivayet edilir. Tertibe göre 6 ncı, iniş sırasına göre 55 nci sûre olup 165 âyeti içermektedir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Hamdolsun o Allah'a ki gökleri ve yeri yarattı, karanlığı ve aydınlığı var etti. Yine de inkarcılar, Rablerine (başkalarım) denk tutuyorlar. 2- O, sizi çamurdan yaratıp, sonra (da hayâtınıza) bir süre koymuştur. (Kâfirlerin cezalandırılması için) belirli bir süre de kendi katındadır. Böyle iken siz hâlâ kuşkulanıyorsunuz. 3- O, göklerde de, yerde de (tek) Allah'tır. Sizin gizlinizi, açığınızı ve ne kazandığınızı bilfr. 4- Onlara Rablerinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki ondan yüz çevirmesinler. 5- İşte, kendilerine gelen hakkı da yalanladılar. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri, yakında kendilerine gelecek azâb onları kuşatacaktır. 6- Görmediler mi onlardan önce nice nesiller yok ettik; hem onlara, yeryüzünde size vermediğimiz imkânları vermiştik ve göğü de üzerlerine bol bol boşaltmıştık ve ırmakları, ayaklarının altından akar kılmıştık. Fakat günâhlarından ötürü onları helak ettik ve onların ardından başka bir nesil yarattık.[2572]

Tefsir:

1- Bu sûreye, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden
Allah'ın zâtına hamd ile başlanıyor. Böylece, yalnız kâinatın yaratıcısına hamdedileceği anlatılmış oluyor. Kâinatın tek yaratıcısı Allah iken kâfirlerin, Allah'a eşler koştuğu kınanıyor.
'Adi: Tesviye demektir. Ya'dilûn : başkalarını Allah'a ortak, O'nunla bir tutuyorlar anlamına gelir.
2- Sonra insan yaratılışının başlangıcına dikkat çekiliyor. Yalnız Allah'tır ki insanı başlangıçta çamurdan yaratmış, çamurdan süze süze, bu mükemmel biçime getirdiği insana belli bir ecel (süre), bir yaşama süresi belirlemiştir. Bir ecel de kendi katındadır. Böyle iken yine kuşkulanırlar, Allah'ın ortakları olduğunu sanırlar veya kıyametin kopacağından şüphe ederler.
Âyette geçen ilk ecel, ile Allah katındaki ecel, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir: Bazılarına göre birinci ecel, yaratılmışların ecelidir. Allah katındaki ecel de henüz varlık âlemine gelmemiş, fakat gelecek olan yaratıkların ecelidir. Çünkü yaratılmış, gelip geçmişlerin süresi bellidir, fakat henüz varlık âlemine gelmemiş olanların süresi belli değildir, onu yalnız Allah bilir.
Bazılarına göre birinci ecel insanın ömrü, Allah katındaki ecel de dünyânın ömrüdür.
Bazılarına göre de birinci ecel, insanın düyadaki ömrü, Allah katındaki ecel de ölümünden, yeniden dirilinceye kadar geçecek süredir ki buna berzah denir.
Başka bir tefsîre göre birinci ecel, insanın yaşayıp geride bıraktığı süre, Allah katındaki ecel, insanın geri kalan ömrüdür.
Başka bir tefsîre göre birinci ecel uyku, ikinci ecel de ömürdür.
İslâm, filozoflarına göre her insanın iki eceli vardır. Birisi tabii ecel, ikincisi ihtiramı (kaza ile olan) eceldir. Tabii ecel, normal olarak insanın yaşayıp tabii ölüm ile ölmesidir. İhtirâmî ecel de boğulma, yangın, haşerât ısırması gibi dış etkenlerle olan ölümdür.[2573]
Bizim kanâatimize göre birinci ecel, kâinatta hükümrân olan İlâhî yasaya işarettir. Âyet, her insanın ve herşeyin bir yaşama süresi olduğunu vurgulamaktadır. İkinci ecel de Allah'a ortak koşan, Peyğamber'e karşı gelen müşriklerin cezalandırılma zamanıdır. Bunun zamanının, Allah'ın indinde olduğu, O'ndan başka kimsenin, bu azabın ne zaman ineceğini bilemeyeceği vurgulanmaktadır. Gerçeği Allah bilir.
Âyette "Allah sizi topraktan yarattı" buyuruluyor. Halbuki insan meniden yaratılmaktadır. O halde insanın topraktan yaratılması ne demektir?
Klasik tefsire göre Allah, insan cinsini Âdem'den, Âdem'i de topraktan yaratmıştır. Bundan dolayı "Sizi topraktan yarattı" sözü, insanın, kökeni bakımından topraktan yaratıldığına işarettir.
Fakat bu âyette şu gerçek de gizlidir: İnsan, menî hayvancığı ile yumurtadan yaratılmaktadır. Bunların ikisi de kandan meydana gelir. Kan da alınan gıdalardan oluşur. Bu gıdalar ya hayvansal veya bitkiseldir. Bunlar temelde

[2572] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/113-114.
[2573] Mefâtîhu'l-gayb: 12/153-154.

topraktan meydana gelir. Çünkü hayvanın doğumu da yine topraktan alınan gıdalardan oluşan menî hayvancığı ve yumurta ile olmaktadır. Öyle ise insanların hepsi, kökende topraktan yaratılmaktadır. Yalnız insanlar değil, bütün canlılar toprağın bir parçasıdır. Toprak süzüle süzüle bitki olur, bitkiler gıda olarak insan ve hayvan vücuduna girer, gıdalardan insan tohumu meydana gelir ve bundan da insan yaratılır.
Şu cansız topraktan şu kadar canlı varlıkları yaratan ve her biri için bir yaşam süresi belirleyen Allah'ın varlığından ve birliğinden şüphe edilir mi? Bu yaratılışlar, bilginin, sonsuz kudretin koyduğu ince kanunların eseridir, raslantı sonucu olamaz.
3- Göklerde ve yerde Tanrı, yalnız Allah'tır, başka tanrı yoktur. O, herkesin gizli ve açık herşeyini bilir, içinden neler geçtiğini, neleri açığa vurup neleri gizlediğini ve neler yaptığını bilir.
4- Allah'ın varlığına, birliğine bu kadar âyetler: kanıtlar varken; inen Kuran âyetleri de bunu anlatırken; tüm tabiat, düşünenlere bu gerçeği haykırırken münkirler bu âyetlerden ibret almazlar.
5- Gördükleri bu kadar âyetlerden; kanıtlardan ibret almayan, kendilerine gelmiş olan gerçeği yalanlayan kimselere, pek yakında, alay edip durdukları şeyin haberleri gelecektir. Haberin gelmesi, büyük uyarıdır. Âyette şu mânâ vardır: "Siz yalanlayın, yakında başınıza gelecekleri görürsünüz, yalanladığınız şeyin ne olduğunu anlarsınız!" İnkarcıların başlarına gelecek azâb haberi, yâ âhiret azabıdır, ya da şu dünyâda uğrayacakları cezadır.
6- Bunlardan önce de Allah'ın, bunlara vermediği kadar bol nimet verdiği, üzerlerine bol yağmurlar yağdırıp altlarından, bastıkları yerin arasından veya vadilerinden ırmaklar akıttığı nice toplumlar vardı ki işledikleri günâhlar yüzünden Allah onları helak etmişti. İşte onlar gibi hakkı yalanlayanlar, onların uğradığı sonuca uğrayacaklardır.
Kam: Herhangi bir zamanda yaşayan kavimdir. Bir toplumun yaşadığı, sonra ölümle birbirlerinden ayrıldığı süreye karn denir. Biz Türkçede bunu nesil, kuşak sözcükleriyle ifade ederiz. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Karnlerin en hayırlısı benim karnim, sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenler, sonra onların ardından gelenlerdir"[2574] buyurmuştur.
Şu yerde ona mekân verdi, toprak verdi, yerleştirdi, evler, bahçeler, yurtlar verdi." demektir. Onları yeryüzünde yerleştirdik, bol nimetlere ve imkânlara kavuşturduk" anlamına gelir. Allah, helak etmiş olduğu o eski toplumlara, bu Mekke müşriklerinden çok daha fazla nimetler vermişti. Onlar mallarına güvenip Allah'a isyan ettiler. O servet ve nimetler, kendilerini Allah'ın azabından kurtarmadı. Şimdi şu Mekkelilerin serveti, malı, onların serveti yanında hiç kalır. Onlar Allah'ın azabından kurtulamadıktan sonra bunlar nasıl kurtulacaklar?
Bu âyetlerde Allah'ın varlığı, birliği, yalnız O'na kulluk etmenin gereği, açık kanıtlarla anlatılıyor. Allah'ın sunduğu kanıtlardan ibret almayıp kendilerine gelen gerçeği yalanlayanların, Allah'ın azabına uğrayacakları belirtiliyor. Âyetlerin ifâde tarzından müşriklerin, Allah'a inandıkları, peygamberlerine karşı geldiklerinden dolayı helak edilen eski milletlerin öykülerinden bir şeyler bildikleri sezilmektedir. Kur'ân, onların bildikleri, gelip geçtikleri yolların üzerinde kalıntılarına rastladıkları o kavimlerin Öykülerine dikkati çekerek gönüllerini etkilemek istiyor. Böylece Allah'ın yaratıkları üzerindeki mutlak kudretini ve otoritesini, ne kadar ilerlemiş olursa olsun insanın İlâhî yasalara ister istemez boyun eğmek zorunda olduğunu hatırlatıyor. Gerçekten de öyledir. Bu, eskiden olduğu gibi bugün de öyledir, gelecekte de öyle olacaktır. İşte gözümüzün önünde, dünyânın en gelişmiş ülkesi Birleşik Amerika. Her yıl özellikle güney eyaletlerinde tayfunlar, seller, evleri istilâ edip yıkmakta, fırtınalar beton evleri savurup birbirine çarpmakta, fakat uzaya gidecek teknolojiye sahib insan bu göksel âfetler karşısında eli bağlı, şaşkın durmaktan başka çare bulamamaktadır. Daha birkaç yıl önce Meksiko Citydeki deprem onbinlerce insanı yutmuştu. İşte bunlar Allah'ın yasalarıdır. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin, hiçbir devirde insan bu İlâhî yasalardan kaçamayacaktır. Çünkü kâinatın yegâne hâkimi Allah, gökte ve yerde her varlığı-ister istemez- yasalarına boyun eğdirmektedir. "Göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez Allah'a secde eder(O'nur\ yasalarına boyun eğer)ler. (Yalnız kendileri değil) gölgelen de sabah akşam (uzanıp kısalarak O'na secde etmektedirler)"[2575].
7- Eğer sana, kâğıt üzerine yazılı bir kitâb indirmiş olsaydık da onu elleriyle tutsalardı, yine inkâr edenler: "Bu ap açık bir büyüden başka bir şey değildir" derlerdi. 8- "O'na bir melek indirilmeli değil miydi?" dediler. Eğer bir melek indirseydik, iş bitirilmiş olurdu, artık kendilerine hiç göz açtırılmazdı. 9- Eğer onu Peygamber'i) melek yapsaydık, yine bir adam (şeklinde) yapardık ve onları yine düştükleri kuşkuya düşürürdük. 10- Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Fakat onlarla alay edenleri, alay ettikleri gerçek kuşatıverdi. 11- De ki: "Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş, görün!" [2576]

Tefsir:

7- Kırtâs: üzerine yazı yazılacak kâğıt, ya da kâğıt yerine kullanılan yapay maddelerdir. Lebs: Aslında elbise

---

[2574] . Buhârî, Şehâdât: 9, Fedâilu Ashâbi'n-Nebiy: 1; Tirmizî, Fiten: 45, Şehâdât: 4; Menâkıb: 56; İbn Mâce Ahkâmı.
[2575] Ra'd Sûresi: 15; 27.
[2576] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/114-118.

demektir. Elbise nefsi örter, bir şeyi gizler. "Lebesnâ 'aleyhim: Onlara örterdik, gerçeği göremezlerdi, iş onlara karışık gelirdi" demektir.
Yüce Allah, yedinci âyette, kendilerine inen Kur'ân'ı inkâr eden, "Eğer Allah'ın sözü olsaydı, gökten bir kitap olarak inerdi" diyen inkarcılara cevaben buyuruyor ki: Eğer biz onlara, kâğıda yazılmış, elleriyle tutabilecekleri bir Kitap indirmiş olsaydık, inkâr edenler, bunun bir büyü olduğunu iddia ederlerdi.
Müşriklerin, gökten bir kitap inmesini istedikleri, Müddessir ve İsrâ Sûrelerinde anlatılır: "Hayır, onlardan her biri, kendisine açılan sahîfeler verilmesini istiyor."[2577] " 'Yahut altımdan bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Maamâfîh sen, bizim üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe senin göğe çıkmana da inanmayız'! dediler".[2578]
Bu âyet, gökten kitap inmesini isteyenlere cevap vermektedir. Cenabı Allah, Kur'ân'ın vahiy olarak inmesiyle, gökten kitap halinde inmesi arasında bir fark bulunmadığını, kitap halinde inmiş olsa da şimdi şüphe edenlerin, yine şüphe edeceklerini, ona büyü diyeceklerini bildirmektedir.
8 nci âyette müşriklerin, başka bir iddialarına cevap verilmektedir. Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini kabul etmeyen müşrikler, peygambere bir meleğin inip onunla beraber dolaşması gerektiğini söylemişlerdir. Onlardan kimi de insandan peygamber olamayacağını, eğer Allah elçi göndermek istese, melek göndereceğini ileri sürmüştür. Fakat bu sözlerin hepsi sırf Hz. Muhammed (s.a.v.) ile alay olsun diye söylenmiş sözlerdir. Yüce Allah bu sözlerin sahiplerine, melek indirmiş olsa, kendilerine hiç fırsat verilmeden işlerinin bitirileceğim bildirmektedir. Çünkü melek, peygamber olarak gelmez, insanlar arasında insan gibi dolaşmaz. Allah'ın takdir ettiği azabı bildirmeğe veya indirmeğe gelir.
Peygamberlerine inanmamakta direnen eski milletlere melekler, insan şekline girip gelince onlara azabın ineceğini bildirmişler ve o toplumları helak etmişlerdir. Eğer bunlara da melek gelse, bunlar da helak olup giderler.
9 ncu âyette, şayet onların iddia ettikleri gibi melek, elçi olarak gönderilmiş olsa, onlarla temas kurabilmek için onun, yine insan şeklinde görüneceği, bu takdirde de şimdi şüphe edenlerin, yine şüphe edecekleri, çünkü görünürde melekle diğer insanlar arasında fark olmayacağı, insan peygamberden şüphe edenlerin, yine insan sanacakları için melek peygamberden de şüphe edecekleri buyurulmakta ve müşriklerin, melek peygamber istemelerinin anlamsızlığı ortaya konmaktadır.
İnsan, meleği asıl şekliyle göremez. Allah'ın seçtiği bazı kimseler melekleri görebilirler. Onlar bile meleği asıl şeklinde gördükleri zaman sarsılmışlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Cebrâîl'i, gerçek şeklinde gördüğü zaman bayılmıştı. O bayıldıktan sonra diğer insanlar nasıl melekleri görmeğe dayanırlar? Demek ki meleği, asıl şeklinde göndermenin bir yararı olmaz, çünkü insanlar onu göremezler veya görünce bayılırlar, hayatlarını yitirirler. Eğer melek insan şekline sokulup gönderilirse o zaman da onun melek olup olmadığı bilinmez. İnsan peygambere inanmayanlar, insan şeklinde görünen melek peygambere de inanmazlar.
Müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)den, kendisinin peygamber olduğunu bildirmek üzere kendilerine bir melek getirmesini istedikleri, çeşitli âyetlerde anlatılır: "Dediler ki: 'Ey kendisine Zikir (Kur'ân) indirilmiş olan, sen mutlaka önlenmişsin! Eğer doğrulardan isen melekleri getirsene'!"[2579] "Belki sen: 'Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi?' demelerinden ötürü, sana vahyolunamn bir kısmım terk edeceksin ve bunu onlara okumaktan göğsün daralacak (sıkılacaksın) "[2580]"Dediler ki: 'Bu peygambere ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarda geziyor? Ona, kendisiyle beraber uyarıcı olacak bir melek indirilmeli değil miydi?' ".[2581]
10- Bütün bu sözleri, sırf Peyğamber'e inanmamak ve onunla alay etmek için söylediklerinden, yüce Allah, onuncu âyette Elçisini teselli ederek: ' 'Senden önce de peygamberlerle alay edildi, ama sonunda alay edenleri, alay ettikleri şey kuşativerdi." buyuruyor.
İnsanın yaptığı kötülüğün, kendi başına gelmesi, kendisini ku-şatmasıdır Müşriklerin alayları, çirkin hareketleri kendilerini kuşatmaktadır. Onlar, peygambere karşı gelmenin, kendilerine bir zararı olmayacağını sanıyorlardı. Gerçekte bu davranışları, kendilerini kuşatan, çepeçevre saran azap şekillerine dönüşüyordu; davranışları kendilerini sarıyordu ama onlar bunun farkında değillerdi. Sonunda helak olup gittiler. Bu, Allah'ın yasasıdır. İnsanın yaptığı kötülükler kendisini sarar, sonunda helak eder.
11- Yüce Allah, 11 nci âyette Elçisine, kendisiyle alay edenlere, eskilerin uğradıkları sonucu hatırlatmasını emrederek: "Söyle, ey Muhammed, Yeryüzünde dolaşın da, kendilerine gelen hakkı yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün!" diyor.
12- De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?", "Allah'ındır" de. O, rahmet etmeyi kendi üstüne yazmış (acımayı kendisine prensip edinmiştir). Sizi elbette varlığında şüphe olmayan Kıyamet gününde toplayacaktır. Ama kendilerini ziyana sokanlar, inanmazlar. 13- Gece ve gündüzde barınan herşey O 'nundur. O işitendir, bilendir. 14-De ki: "Gökleri ve yeri yoktan var eden, besleyen, fakat kendisi beslenmeyen Allah'tan başka dost

[2577] Müdessir Sûresi: 52.
[2578] İsrâ Sûresi: 93.
[2579] Hicr Sûresi: 6-7.
[2580] Hûd Sûresi: 12.
[2581] Furkan Sûresi: 7.

mu tutayım?", "Bana, İslâm olanların ilki olmam emredildi" de, ve sakın ortak koşanlardan olma! 15- De ki: "Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım!" 16-(O öyle bir gündür ki) O gün kimden azâb çevrilip savıiırsa gerçekten (Allah) acımıştır. İşte apaçık başarı budur! 17- Allah sana bir zarar do-kundursa, onu yine kendisinden başka açacak yoktur. Ve eğer sana bir hayır dokundursa, kuşkusuz O, herşeyi yapabilendir. **18-** O, kullarının üstünde tam hakimdir (onları istediği gibi yönetir). O, herşeyi yerli yerince yapan, (herşeyi) haber alandır. 19- De ki: "Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur'ân bana vahyolundu ki sizi ve ulaştığı herkesi uyarayım. Siz gerçekten Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik ediyor musunuz?", "Ben şahitlik etmem" de. "O, ancak tek bir Tanrıdır, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım" de. [2582]

Tefsîr:

12 nci âyette yüce Allah, göklerin ve yerin kendisine âidolduğunu, zâtı için rahmeti prensip olarak yazdığını, insanları mutlaka Kıyamet gününde bir araya toplayacağını, inanmayanların, kendilerini ziyana soktuklarım bildiriyor.

Rabbiniz, nefsine rahmeti yazdı" cümlesi, şu anlama gelir: Allah, acımayı kendisine prensip etmiştir. O'nun, kâfirlere mühlet vermesi, bu ezelî acıma prensibinin gereğidir. O, yaratıklarına acıdığından dolayı inkarcıları hemen cezalandırmaz, doğru yola gelmeleri için onlara fırsat verir. Yine rahmetinden dolayı insanları mutlaka Kıyamet gününde toplayacaktır. Tâ ki herkes dünyâda yaptığının karşılığını görsün. Eğer dünyâda zulme uğrayan, âhirette hakkını almazsa; ömrünü sefalet içinde geçirmiş, Hakk'a itaat eden kul, âhirette sabrının ödülünü görmezse ona haksızlık olur. İşte Allah, rahmeti gereği, insanları bir araya toplayacak, onlara dünyâda yapmış olduklarının karşılığını verecektir. Âhiret, Allah'ın rahmetinin eseridir. Cennet O'nun rahmetinin, cehennem gazabının tecellîsidir.

Ancak Allah'ın rahmeti, gazabından fazladır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Allah, yaratmayı bitirince 'Rahmetim, gazabımı geçti' diye yazdı!"[2583] buyurmuştur. Allah, gazabının eseri olan cehennemi yedi kapılı[2584], rahmetinin eseri olan cenneti de sekiz kapılıı yaratmıştır.

13 ncü âyette: Gecede, gündüzde sakin olan yani zaman içinde bulunan bütün canlıların, Allah'ın kulu, yaratığı olduğu, O'nun herşeyi görüp işittiği,

14 ncü âyette yokluk kılıfını yarıp gökleri ve yeri ortaya çıkaran, yaratıklarını yedirip besleyen, fakat kendisine yedirilmeyen, bir başkasının yedirmesine, bakıp beslemesine muhtacolmayan, varlığı yeme ve içmeğe dayanmayan Allah'tan başka tanrı edinmenin doğru olmadığı; Allah'ın, yalnız kendisine teslim olmayı, ortak koşmamayı emrettiği açıklanmakta,

15 nci âyette de Hz. Muhammed(s.a.v.)e: "Allah'a isyan edersem, büyük bir günün azabına uğramaktan korkarım!" demesi emredilmektedir.

14 ncü âyetteki fâtır kelimesi, ftr kökünden ism-i fâ'ildir. Fatr bir şeyi yarmak demektir. Canlı varlıklar hep bir şeyi yararak ortaya çıkarlar: Bitki dâneyi yarıp çıkar, civciv yumurtayı, yavru anne rahmini, tüm canlılar kabuklarını yarıp çıkar. İşte buna benzeterek yüce Mevlâ da yokluk karanlığını yarıp gökleri ve yeri ortaya çıkardığım bildiriyor. Sanki gökler ve yer, yokluk meşimesini (rahmini) yarıp varlık düyâsına çıkıyor. Bu ifade ile göklerde ve yerde bulunan yaratıklarda yarma ve birleşme düzeninin hakim olduğuna işaret vardır.

Yine bu âyetteki: 'Bana İslâm olanların ilki olmam emredildi' de,[2585] cümlesinde Peyğamber(s.a.v.)in, ümmetinden önce müslüman olduğu belirtilmektedir. Allah'ın vahyi, İslâm olma buyruğu, ümmetinden önce ona gelmiş ve ilk önce o, müslüman olmuştur. Bana böyle emredildi, ben müslümanların ilkiyim."[2586] Müslüman olmak, ilk önce ona emredilmiştir. Bu emre karşı gelmek insanı azaba sokar. Bundan dolayı hemen bunun ardından: "De ki: 'Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım'!" buyurulmuştur.

16- O günün azabı, öyle dehşetli bir azâbdır ki o gün azâb, kimden savılırsa işte o kimseye Allah acımıştır. O azâbdan kurtulmak, büyük bir başarıdır. Bu anlamı ifade eden 16 ncı âyet, insandan çevrilen azabın, ona verilen sevabın, Allah'ın rahmetinin eseri, bir lütuf ve keremi olduğunu gösteriyor. Çünkü O, dilediğini yapar. İnsanı Allah'ın nimetine erdiren, kendi ibadeti değil, Allah'ın rahmetidir. Yoksa Allah'a bir şeyi şöyte veya böyle yapmak farz

20- Kendilerine Kitâb verdiklerimiz, oğullarını tanıdıkları gibi onu tanırlar (onun Allah tarafından vahyedildiğini bilirler), ama kendilerini ziyana sokanlar inanmazlar. 21- Allah'a yalan uyduran, ya da O-nun âyetlerini

---

[2582] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/118-122.

[2583] Buhârî, Tevhîd: 15, 22, 28, 55; Müslim, Tevbe: 14-16; İbn Mâce, Zühd: 35; lbn Hanbel, Musned: 2/242, 258,...

[2584] Hicr Sûresi: 44.

[2585] Cennetin sekiz kapılı olduğuna dair hadisler vardır. Aşağıdaki hadîs bunlardandır: "Kim: Allah'tan başka Tanrı yoktur, O birdir, ortağı yoktur, Muhammed O'nun kulu ve elçisi-dir. îsâ Allah'ın kulu, cariyesinin oğlu, Meryem'e attığı kelimesi ve O'nun ruhudur. Cennet haktır, ateş haktır derse Allah onu, Cennetin sekiz kapısından hangisinden dilese oradan Cennete sokar." (Müslim, îmân: 46.)

[2586] En'âm Sûresi: 163.

yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Zâlimler de kurtuluş yüzü görmezler! [2587]

Sayfa 124 eksik.

Tefsir:

20-21: Bu âyetlerde Kitâb ehlinin, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini, ona gelen Kur'ân'ın, Tanrı vahyi olduğunu, oğullarım tanıdıkları gibi tanıyıp bildikleri; Allah'a yalan uydurandan veya O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kimsenin olmadığı; zâlimlerin ise asla başarıya ulaşamayacakları belirtiliyor.
Müfessirlerin anlattıklarına göre müşrikler, Hz. Peygamber (s.a .v.)e itiraz ederek: "Biz, yahûdî ve hırıstiyanlara senin durumunu sorduk. Onlar, Kitâblarında senden söz edilmediğini söylediler." demişler ve bunun üzerine 19 ncu âyet inmiş.
Bu rivayetin doğruluğu şüphelidir. Çünkü evvelâ bu Sûre, bütün olarak inmiştir. Âyetlerinin ayrı ayrı olaylar üzerine indiği söylenemez. Sonra âyet Mekke'de inmiştir. Gerçi Medine'de indiğini söyleyenler de vardır ama bu doğru değildir. Bütünüyle Mekke'de inmiş olan sûrenin her âyeti olduğu gibi bu âyeti de Mekke'de inmiştir.
Mekke'de bir kütle halinde Kitâb ehli yoktu. Ancak bir iki hırıstiyan veya Yahûdî olabilir. Mekke'de inen âyetlerde Kitâb ehlinden övgü ile söz edilir. O zaman dışarıdan, Hz. Peyğamber'in adını, kavmini Allah'a kulluğa çağırmağa başladığını duyan Kitâb ehlinin, Peyğamber(s.a.v.)e karşı tutumları olumlu idi. Bu bakımdan onun öğretilerini duyanlar veya tek tük kendisini dinleyenler, bu öğretilerin gerçekliğini, kendi Kitâblarının içeriğine uygun olduğunu itiraf ediyorlardı. Henüz Mekke devrinde Kitâb ehli ile Hz. Peygamber arasında bir sürtüşme yoktu. Bu sürtüşme, Hz. Muhammed(s.a.v.)in Medine'ye hicretiyle başlamıştır. Bunun sebebi de Medine Yahudilerinin, bölgede otoriteyi ve ekonomi hakimiyetini elden kaçırma endişeleridir.
Şimdi önceki âyetlerde Allah'ın bir, Hz. Muhammed(s.a.v.)in gerçek peygamber, Kur'ân'ın da Allah'ın vahyi olduğu çeşitli kanıtlarla anlatıldıktan sonra 19 ncu âyette Kur'ân'ın, insanları uyarmak için Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedildiğine Allah'ın tanık olduğu; 20 nci âyette de bilgili Kitâb ehlinin, Hz. Muhammed'e gelen sözlerin vahiy, kendisinin de peygamber olduğunu, oğullarını tanıdıkları gibi kesin olarak tanıyıp bildikleri vurgulanmış ve âyetin sonunda insaflı herkesin Kur'ân'a inanacağını belirtmek üzere, yalnız kendilerini ziyana sokan kasıtlı, peşin fikirli, inatçı kimselerin inanmayacakları ifade edilmiştir.
20 nci âyet, Medine'de inen Bakara Sûresinde de tekrar edilmiştir. Yalnız orada Kitâb ehlinin, bu Kur'ân'ı, oğullarını tanıdıkları gibi tanıyıp bildikleri ifade edildikten sonra onlardan bir grubun, bile bile hakkı gizledikleri belirtilmektedir. O ifade ile bu ifade arasında fark vardır. Bu âyet indiği sırada henüz Kitâb ehlinden olumsuz bir davranış görülmediğinden, burada onlardan bazılarının hakkı gizlediklerinden söz edilmiyor. Ama orada, ifadenin sonu biraz sertleşerek, Kitâb ehlinden bazılarının hakkı gizledikleri söyleniyor. Çünkü o âyet, Medine'ye hicretten ve Yahudilerle sürtüşme başladıktan sonra inmiştin Orada muhâtab yahûdîlerdir. Burada ise muhâtab müşriklerdir.
Kitâb ehlinden bazı kimselerin Kur'ân'a son derece saygı gösterdikleri, gerek Mekke devrinde, gerek Medine'de inen bazı âyetlerde anlatılmaktadır. Mekke'de inmiş olan A'râf Sûresinin 157 nci, Kasas Sûresinin 52-53 ncü, İsrâ Sûresinin 107-109 ncu âyetleri; Medine'de inmiş olan Âli İmrân Sûresinin 112-114, 119 ncu, Mâide Sûresinin 82-83 ncü, Furkan Sûresinin 7-8 nci âyetleri, Kitâb ehlinden bazı kimselerin, Kur'ân'a saygısını belirten sahneler sunar.
Bu âyetler, yıllarca okunmuş, çevredeki insanlar bunları duymuştur. Bunlara kimsenin itirazı olmadığına göre demek ki Kitâb ehlinden insaflı bilginler ve onların sözüne uyanlar, Kur'ân'a inanmışlar, müslüman olmasalar dahi onun vahiy eseri olduğunu kabul ve itiraf etmişlerdir. İşte bundan dolayı Kur'ân, Kitâb ehlinin, bunu, oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıklarını haber veriyor. Onların tasdik itirafını da kendisinin gerçekliğine tanıklardan bir tanık gösteriyor.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Medine'ye hicret ettikten sonra yahûdî bilginlerinden Abdullah ibn Selâm müslüman olmuştu. Hz. Ömer ona bu âyetten sordu:
"—Allah, bu âyeti Peygamberine indirdi (Kitâb ehlinin, onu, oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıklarını bildirdi). Bu tanıma nasıldır? dedi. Abdullah şöyle cevap verdi:
"—Ey Ömer, onu sizin aranızda görür görmez oğlumu tanır gibi tanıdım, hattâ Muhammed'i, oğlumdan daha iyi tanıdım. Onun, Allah'ın gerçek elçisi olduğuna tanıklık ederim". [2588]
Bu rivayetten, Kitâb ehlinin, oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıklarının, Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu anlaşılmaktadır. Fakat âyetlerde o tanıdıkları şey ile kasıt, Hz. Muhammed(s.a.v.)den ziyade, ona gelen Kur'ân'dır. Kitâb ehli, Kitâblarının dilini bilmeyen ve hiç Tevrat okumamış olan Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen sözlerin, Kitâblarında bulunan gerçeklere uyduğunu görmüş ve onun, ancak bir vahiy olabileceğini anlamışlardı. İşte onların tanımaları, Kur'ân'ın kendi Kitâblarındaki gerçeklere uyan bir vahiy eseri olduğunu bilmeleridir.

[2587] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/122-125.
[2588] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/179.

Yoksa onlar zaten Hz. Muhamme(s.a.v.)i tanıyorlardı. Önemli olan, onun şahsını tanımak değil, ona gelen sözlerin Tanrı vahyi olduğunu tanımak, onları kabul ve tasdik etmektir.
21 nci âyette: "Allah'a iftira eden veya Allah'ın âyetlerini yalanlayandan daha zalim kimsenin olamayacağı" vurgulanıyor. Burada Allah'a iftira edenle kasdedilen, Hz. peyğamber'dir. Yani eğer Hz. Muhammed (s.a.v.), kendi uydurduğu sözleri Allah'a mal edip "Bunlar Allah'ın vahyidir" derse, ondan daha zâlim kimse olamaz. Oysa Hz. Muhammed, Allah'tan korkan, doğru bir insandır. Böyle bir şeyi yapmayacağına göre bu sözler, Allah'ın vahyidir. O halde bu sözleri duyanlar, bunları kabul etmeyip yalanlarlarsa, onlardan daha zâlim kimse olamaz. Zira Allah'ın âyetlerini kabul etmeyenler, en haksız, en zâlim, en sapık insanlardır.
Bize bu mânâ doğru gelmektedir. Fakat müfessirlerin çoğu, "Allah'a iftira eden" kelimesiyle Allah'ın ortakları olduğunu iddia eden, kendi kendilerine helâl, haram hükümler koyup bunları Allah'ın buyruğu gösteren müşriklerin kasdedildiğini söyler. Gerçi bu mânâ da muhtemeldir ama birinci mânâ, âyetin sözgelimine daha uygundur.
22- Hepsini topladığımız, sonra ortak koşanlara: "Hani sandığınız ortaklarınız nerede?" dediğimiz gün; 23- Sonra onların: "Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz ortak koşanlar değildik!" demelerinden başka çareleri kalmadığı (gün); 24- Bak ki, nasıl kendilerine karşı yalan söylediler ve uydurdukları şeyler kendilerinden sapıp gitti! [2589]

Tefsîr:

22-24: Bu âyetlerde Allah'tan başka tanrı tanıyan müşriklerin, âhirette-ki durumlarından biri sergilenmektedir: Allah onların hepsini bir araya topladığı gün sorar: "Bana ortak sandığınız, ortaklarınız nerede?" Allah'ın yanında putlara da tapanlar, dâvalarının boş olduğunu görürler, işledikleri ağır suçtan utanır, ne diyeceklerini şaşırırlar, inkâr etmeğe kalkışırlar: "Vallahi Rabbimiz, biz ortak koşmadık!" demekten başka çareleri kalmaz.
Bu söz, yaptığının büyük suç olduğunu anlayınca neye uğradığını bilemeyen, sorumluluktan kurtulmak için şaşkınlıkla suçunu inkâra kalkışan suçlunun ruh haletini tasvir etmektedir. Belki de onlar, bu sözleriyle, dünyâda bile bile ortak koşmadıklarını, yaptıkları işi Allah'a tapınmaya aykırı sanmadıklarını ifâde etmek isterler. Çünkü kendileri, bu inançlarının doğru olduğunu sanıyorlar, bunu Allah'a ortak koşma kabul etmiyorlardı. Taptıkları tanrılar, kâinatın genel yöneticisinin emir ve kontrolünde, her biri bir işe bakan tanrılar sanıyorlardı. Allah'ın huzurunda, ortak koşmadıklarını söylemekle kendi kendilerini yalanlarlar, ortak koştukları şeyler de kaybolup gider. Çünkü onlar gerçek değil, sanılardan ibaret edi. Gerçekler âleminde zan-nın, vehmin işi yoktur. Gerçekler ortaya çıkınca vehimler, sanılar, tahminler yok olur. Allah'ın huzurunda kendilerine, tanrılarından ne yardımcı, ne de bir dost bulurlar. Dehşet ve ürperti içinde kalırlar.
Bugün ne zamandır? Müfessirler bugünün, kıyamet günü olduğunu söylerler. Bize göre ruhlar bedenlerden çıkıp Allah'ın huzuruna gittiği zamandır. Bedenden ayrılan ruh, Allah'ın huzuruna çıkarılır, yaptığının hesabını verir. Bu olayın, herkesin başına geleceğini belirtmek üzere "Onları, huzuruna topladığı gün" buyuruyor. Bedenlerden ayrılan ruhlar, hep İlâhî huzurda toplanır. İşte putatapanlar, bu huzura vardıklarında, yaptıklarının batıl olduğunu görür, dehşetten ne yaptıklarını şaşırır, kurtuluş için böyle söylerler. Her ruh cesetten ayrılınca böyle bir sahne olur. Her ân kim bilir nice ruhlar, bedenlerden ayrılıp o huzurda toplanmaktadırlar. Muhakkak ki Kıyamette de ruhlar, topluca Yüce Dîvân'a sevk edileceklerdir.
Yüce Allah, bu âyetlerle, bâtıla sapan, kibir ve gururlarında direnenle--in geleceklerine âit bir sahneyi açıp gösteriyor. Böylece gönüllerini ibret almaya, Hak'tan korkmaya hazırlıyor. Sonra tekrar o sahneyi kapatıp dünyâdaki hallerine dönüyor, onların, Kur'ân karşısındaki tutumlarını sergiliyor:
25- İçlerinden seni dinleyenler vardır; fakat biz, onu anlamalarına engel olmak için kalblerinin üstüne kılıflar, kulaklarının içine de ağırlık koyduk. (Onlar) her mu 'cizeyi görseler deyine ona inanmazlar. Hattâ sana geldiklerinde seninle tartışırlar, o kâfirler: "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" derler. 26- Onlar hem insanları ondan menederler, hem de kendileri ondan uzak dururlar. Böylece yalnız kendilerini mahvediyorlar ama farkında değiller! [2590]

Tefsir:

25-26: Bu âyetlerde kâfirlerin, Kur'ân karşısındaki tutumları tasvîr edilmektedir. Onlar Kur'ân dinliyorlardı ama kibir ve inatları, gönüllerine ve kulaklarına perde oluyordu. Bundan dolayı Kur'ân gönüllerine nüfuz etmiyordu.
Allah'ın, kalblerinin üzerine perdeler koyması, onların gerçeği anlama kabiliyetlerinin kapalı olduğunu gösterir. Bu kabiliyetlerini kapatan da kendi tutumları, cehaletleridir. Kur'ân, onların hakka karşı isteksizliklerini bu üslûp içinde anlatmıştır. Hakikati bir türlü kabul etmeyen, görmeyen kimseye: "Allah gözünü kör etmiş, gerçeği görmüyor" deriz. Kur'ân da aynı anlamı kasdetmiştir. Allah'ın, müşriklerin gönüllerine perdeler koyması, kendi

[2589] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/125-128.
[2590] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/128-129.

cehaletlerinin, şehvet ve ihtiraslarının, anlayış ve kabiliyetlerini köreltmesi anlamına gelir. Gerçeği görmüyorlar, sırf keyiflerine, heveslerine kapılıp itiraz ediyorlar, hasedleri, kibirleri, tarafsız olarak dinlemelerine, salim kafa ile düşünüp anlamalarına engel oluyor. Cehalet ve taassup, anlayışlarım kısırlaştırıyor. Böyle kimselere Kur'ân tesir etmez. Allah'ın ne kadar âyeti varsa hepsini görseler yine inanmazlar. Çünkü onlar inanmamakta kararlıdırlar.
Kendileri inanmadıkları gibi başka insanların da Kur'ân dinlemelerine, inanmalarına engel olurlar. Böylece hem kendilerini saptırırlar, hem de başkalarını şaşırtırlar. Ne kendileri yararlanırlar, ne de başkalarının yararlanmasına fırsat verirler. Böylece farkında olmadan kendi kendilerini mahvettikleri gibi etkileri alanına giren kimseleri de mahvederler.
Müfessirlerin anlattıklarına göre Ebû Süfyân, Velîd ibn Muğîre, Nadr ibn Haris, Ukbe ve Utbe, Ümeyye, Haris ibn Âmir ve Ebûcehl bir gün, Hz. Peyğamber(s.a.v.)i dinlemişler. Sonra Nadr ibn Hâris'e dinlediği sözler hakkında düşüncesini sormuşlar. Nadr:
—Ben, onun söylediklerinin bir kısmını doğru sanıyorum, demiş. Ebûcehl de:
—Hayır, bizim için ölmek, onun sözlerini kabul etmekten yeğdir, demiş.
Kalbierinin üzerine kılıflar koyduk " âyeti, ehli sünnete göre Allah'ın, inanmayı gönülden çevireceğini, dilediği kimselerin inanmalarına engel olacağını ifade eder. Çünkü Allah, kalbin üstüne, inanmasına engel olan perde koyduğunu bildirmiştir. Bu, Allah'ın, o kimsenin inanmasına engel olması demektir. Yani Allah, dilediğine iman ihsan eder, dilediğini kâfir yapar. İrâde O'nun elindedir.
Mu'tezileye göre bu âyet, Hz. Peyğamber'le alay için: "Senin bizi çağırdığın şey hakkında kalblerimiz kılıflar içindedir, söylediğin sözleri kalblerimiz anlamaz, kulaklarımız da perdelidir, duymaz" diyenlerin durumunu tasvîr için böyle söylemiştir. Böyle deyip inanmak istemeyenleri : "Hayır, Allah onları, küfürleri (inkârları) yüzünden lanet lemistir" âyetiyle kınamaktadır. Eğ:r onların inkâr etmelerini Allah yapmış ise böyle söylemelerinden dolayı niçin onları kınasın? Çünkü doğruyu söylemektedirler. Mu'tezile, bu âyeti birkaç şekilde yorumlar:
1) Müşrikler, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in Kur'ân okumasını dinliyorlardı. Maksatları Kur'ân dinlemek değil, gizlice Kur'ân okuduğu yeri öğrenip onu öldürmek idi. Onlar bu amaçla Kur'ân dinlemeğe geldiklerinden, Allah gönüllerine uyku verdi. İşte Allah'ın, kalblerinin üzerine koyduğu perdeler, onlara verdiği uykudur. Uyku dolayısıyle kulaklarına ağırlık basıyordu.
2) Allah, inanmayacağını, küfür üzerinde öleceğini bildiği kimsenin kalbine bir alâmet koyar. Bu alâmeti gören melekler, onun inanmayacağını anlarlar. İşte bu alamet, onların inanmayacağına delîl olur. Perde, Allah'ın, kalb üzerine koyduğu alâmettir.
3) Müşriklerin küfür ve inatlarında ısrarları, imandan dönmelerine se-bebolmuştur. Bu durum, inanmaya engel olan perdeler gibidir. Allah, onların durumlarını, kalblerinin üstüne perdeler koymakla anlatmıştır.[2591]
Bu düşünceler, toplumun gelişmesiyle ortaya çıkan Kelâm tartışmalarıdır. Kur'ân'ın amacı, ne Cebriyye, ne de Kaderiyye görüşünü isbattır. Kur'ân'ın amacı, böyle tartışmalardan uzaktır. Âyet, inatları yüzünden kâfirlerin basiretlerinin kapandığını; inatlarının, hasetlerinin, cehaletlerinin, anlayış yeteneklerini dumura uğrattığını belirtmektedir.
İnanmamak, müşriklerin gönül eylemidir. Fakat her eylem, Allah'ın izni ve O'nun yasaları aracılığı ile ortaya çıkar. Anlayışın kapanması, psikolojik bir olaydır. Her olay birtakım iç ve dış etkenlerle oluşur. Bu olayın sebepleri, müşriklerin cahillikleri, kibirleri, hasetleri, kendilerini üstün görüp Hz. Muhammed(s.a.v.)e uymağa tenezzül etmeme düşünceleridir. Buna benzer çeşitli sebepler birleşerek bu psikolojik olayı doğurmuştur.
Şimdi bu sebeplerin ruha tesir etmesi, Allah'ın koyduğu psişik yasaların sonucudur. Şu sebeplerin şu sonucu doğurması, Allah'ın koyduğu bir yasadır. Kâinat olayları, toplum olguları ince yasalara dayanmaktadır. Bu sebep ve sonuç yasalarını koyup yöneten Allah'tır. Bıyıdan dolayı bütün fiillerin dayanağı, üzerinde durduğu taban, İlâhî kudret ve irâdedir. Fiiller temelde bu irâde ve kudrete dayandığından, müşriklerin kalblerinin kapanması, Allah'ın sebep ve sonuç yasaları uyarınca oluştuğundan, bu psişik olay, Kur'ân'da: "Allah'ın, gönüllerine kılıflar koyduğu" şeklinde ifade edilmiştir. Yaptıkları olumsuz davranışlar, Allah'ın yasaları gereği bu sonucu verdi, demektir. Ama bu sonucun sebepleri, müşriklerin kendi davranışlarıdır. Bundan dolayı sonuçtan onlar sorumludurlar. Fi'li yapan Allah, mevcut sebepleri o sonuca ulaştıran, Allah'ın yasalarıdır. Ama sorumlu olan onlardır. Çünkü sebepler onlardan gelmiştir.
27- Onların, ateşin başında durdurulmuş iken: "Âh ne olurdu keşke biz (dünyâya) geri çevrilseydik de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık, inananlardan olsaydık!" dediklerini bir görsen! 28- Hayır, daha önce gizlemekte oldukları, onlara göründü. Geri gönderilselerdi yine menedildikleri şeyi yapmağa dönerlerdi. Çünkü onlar yalancılardır.129-132.

Tefsir:

27-29 ncu âyetlerde de yine müşriklerin, bir âhiret sahnesi sergileniyor: Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, ateşin

[2591] Mefâtî'ul-ğayb: 12/186-187.

karşısında durduruldukları zaman dünyada yaptıklarına pişman olurlar: "Keşke geri döndürülsek de bir daha Rabbimizin âyetlerini inkâr etmesek ve inananlardan olsak!" derler. 27 nci âyet, onların bu psikolojik durumlarını canlandırmaktadır.
28 nci âyet de bu âteşin mâhiyetini ve onlar tekrar dünyâya gönderilmiş olsalar ne yapacaklarını anlatmaktadır. Bu âyete iki mânâ verilmiştir: Kâfirler bu sözü, yani dünyâya geri dönme isteklerini samimî olarak söylemezler. İçlerinde küfür gizlidir. Fakat duydukları korku yüzünden böyle söylerler. Yoksa dünyâya döndürülseler, eskiden olduğu gibi yine inkâr ederler.
içlerinde gizlediklerinin ortaya çıkması, dünyâda gönüllerinde taşıdıkları küfrün gerçek yüzünün ortaya çıkmasıdır. Orada küfrün gerçek yüzü ortaya çıkınca o korkunç manzaradan kurtulmak için dünyâya döndürülmek isterler.
Bu mânâdan şu sonuç çıkar: Dünyâda içlerinde taşıdıkları küfür, âhirette ateş, azâb şeklinde karşılarına çıkar. Demek insanın içinde taşıdığı temel düşünceler, inançlar bu hayattan sonra bir şekle girerek insanın karşısına çıkmaktadır. İnsan, içinde sürekli taşıdığı, benimsediği inançlarının gerçek yüzünü, hakiki bir varlık gibi görür. Bu şekil, ya cennet nimeti veya cehennem azabıdır. Nitekim insanın amelleri de birer şekle bürünüp kendisine görünür.
İnsanın düşünceleri, düşünceye dayalı eylemleri, ruhsal âlemde birer şekle bürünmektedir. Âhiret nimeti veya azabı, dünyâdaki düşünce ve davranışlarının timsâlidir. Bunlar ruhanîdir, dünyâdaki nimet ve azâblara benzese de mâhiyetleri onlardan ayrıdır. Çünkü ma'nevîdir, maddî değildir. Şekilli göründüğünden dolayı biz bunlara maddî diyoruz. Fakat bunları, dünyadaki maddeler gibi sanmak hatalı olur. Nitekim: Onlara, dünyâdakilere benzer (nimetler) verilmiştir."[2592] âyeti, cennet nimetlerinin, dünyâdakilere benzer verildiğini bildiriyor. Demek cennet nimetleri, dünyâdaki nimetlerin aynı değil, fakat benzeridir. Şekilce benzer ama mâhiyetçe farklıdır.
tşte insanların, karşısında durduruldukları zaman korkudan ürperecekleri ateş de maddî bir ateş değil, içlerindeki küfür ve ilhâdın almış olduğu şekildir. Küfür ve ilhâdları kendilerine görünmüştür: "Hayır, içlerinde gizledikleri, kendilerine göründü, "âyeti bunu belirtmektedir. Münkirler, inkârlarının gerçek yüzünü gördüklerinde o düşüncelerinden ürperirler, o düşüncelerin elinden kurtulmak için dünyâya döndürülmek ve yeni yaşamlarında inanmak isterler. Fakat bu, onların o andaki psikolojik hallerinden doğan temennileridir, korkunun sonucudur. Dünyâya gelseler o hali unutur ve yine inkâr ederler.
Bu, insanın za'fıdır. İnsan nice işlerinin sonunda pişman olur, bir daha öyle yapmayacağını söyler, tevbe eder ama korkuyu atlatınca aynı sonuçları doğuracak hatâları yine işler, yine yapar, yine pişman olur. Binlerce kere tevbe edip yine günâhlarına dönenler vardır.
İkinci mânâya göre: Kâfirlerin dünyada gizledikleri, Peygamber'in doğru söylediğini bilmeleridir. Onlar Peygamber'in doğru söylediğini biliyorlar, fakat çevrelerine bunu söylemiyorlar; başkaları ona inanmasın diye bu düşüncelerini gizliyorlardı. Bu mânâ da muhtemel ise de birinci mânâ, âyetin sözgelimine daha uygundur.
29- Dediler ki: "Dünya hayâtımızdan başka bir hayât yoktur. Biz diriltilecek değiliz"30- Onları, Rablerinin huzurunda durdurulmuş iken bir görsen; (Allah): "Bu gerçek değil miymiş?"' dedi. Dediler ki: "Evet, Rabbimiz hakkı için gerçektir!", "Öyle ise inkâr ettiğinizden dolayı azabı tadın!" dedi. 31- Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten ziyana uğradılar. Nihayet kendilerine ansızın o saat gelip çatınca, günâhlarını sırtlarına yüklenmiş olarak: "Hayâtta (iyi işler yapmaktan) geri kalıp günâh işlememizden ötürü vah bize!" dediler. Bakın ne kötü işler yüklenip taşıyorlar! 32- Dünya hayâtı sadece bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Korunanlar için elbette âhiret yurdu daha iyidir. Düşünmüyor musunuz? [2593]

Tefsir:

İnkarcıların âhiretteki durumlarını belirleyen bir sahne takdim edildikten sonra dünyâya dönülüyor ve dünyâda onların neler söyledikleri anlatılıyor:
29- Onlar dünyânın ötesini inkâr etmişlerdi. Diyorlardı ki: "Ne varsa hep bu dünyâ hayatımızdır. Bu dünyâdan sonra bir hayât yoktur. Biz bir daha diriltilecek değiliz."
30- İşte dünyanın ötesini inkâr eden bu kimselerin, Allah'ın huzuruna çıkarıldıkları zamanki durumları şöyle tavsir ediliyor: "Sen onları, Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman bir görseydin: Allah onlara:' Bu gerçek değil mi?' diye sordu. Onlar da: 'Evet, Rabbimiz hakkı için gerçekmiş' dediler. " İnkâr etmediler, çünkü gerçeğin içinde yaşamaktadırlar. Allah da onlara: "Öyle ise inkârınızdan dolayı azabı tadın!" buyurdu.
Dünyâ ötesindeki yaşam, geçmiş kipiyle anlatılıyor. Müfessirlere göre âyetler, müşriklerin, Kıyametteki hallerini anlatmaktadır. Ancak Kvyâmetin, geçmişte vukubulmuş bir olay kadar gerçek olduğunu vurgulamak için gelecekteki olay, geçmiş zaman kipiyle anlatılmıştır.
Bizce bu ifâde, Kıyamet olayından daha geniş bir anlam taşır: Dünyâda her an ruhlar, bedenlerinden ayrılmakta ve Allah'ın huzuruna çıkarılmaktadır.

[2592] Bakara Sûresi: 25.
[2593] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/132-134.

Ölenlerin ruhları, Rabbin huzuruna çıkar, dünyâ hayâtının hesabını verirler. İşte bu âyetler, bu dünyâ yaşamını tamamlayıp Rabbin huzuruna çıkan inkarcı ruhların durumunu anlatmaktadır. Bu olay geçmişte olmuştur, şimdi olmaktadır, gelecekte olacaktır, her an devam etmektedir. Kıyamette ruhların, yeni bedenlere girip Yüce Dîvâna çıkmaları da ayrıdır. O zaman butun ruhlar o Dîvânda hesab verirler. Âyet bu hesapların hepsini kapsamına alır.
31 nci âyette Allah'ın huzuruna çıkmayı, Allah ile buluşmayı kabul etmeyenlerin durumları anlatılmaktadır. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar ziyana uğrarlar. Çunku inkârları içinde bocalarken birden bire omur bıtiverir, o saat gelip çatar. Gelip çatan saat de yine Kıyamet saati olarak tefsîr edilir. Bizce bu saat, omrun sona erme zamanıdır, insan dünyâya dalmış hiç olmeyecekmiş gibi davranırken birden bire omur sona eriyor, olum gelip çatıyor, sure bitiyor. Bu, herkesin başına gelen bir olaydır. Kur'ân, herkesin başına gelen bu olayı onlara hatırlatıyor ki oğut alsınlar. Çunku bu olay, er geç kendi başlarına da gelecektir. Ama Kıyamet onlar için çok uzak olabilir. Nitekim Kur'ân'ın ilk muhatabı olan peygamber devrindeki müşrikler, Kıyameti görmemişlerdir, Kıyametin daha ne zaman geleceğini de Allah bilir. Ama olum saati herkese olduğu gibi onlara da gelmiştir, işte Kur'ân, hayâtlarında mutlaka başlarına gelecek olayı hatırlatarak onları uyarıyor.
Ömürlerinin tükendiğini görenler, koca bir omru boşa harcayıp güzel işler yapmadıklarına yanarlar: "Yapmadığımız güzel amellerden dolayı vâh bize!" derler. Günâhlarını da sırtlarında taşırlar. Taşıdıkları şeyler utanç yu-kudur. Ne kotu şeyler taşıyorlar! Suddî şöyle demiş: "Her zâlim adam kabre girdiği zaman kara yuzlu, kotu kokan, kirli elbiseli bir adam da onunla beraber kabre girer. Bu kimse o adamı görünce:
—Senin yuzun ne kadar çirkin! der. O da:
—Senin yaptığın işler de böyle çirkindi, der.
—Sen ne kadar kotu kokuyorsun! der. O da:
—Senin yaptığın işler de böyle kokuyordu, der.
—Senin elbisen ne kadar kirli! der. O da:
—Senin işlerin de böyle kirli idi, der.
—Sen kimsin? der. O:
—Ben senin yaptığın işlerim, der.
O adam onunla beraber kabirde kalır, Kıyamet gunu dirildiği zaman ona:
—Ben seni dünyâda lezzetlerle, şehvetlerle taşıyordum, bugün de sen beni taşıyacaksın, der ve sırtına biner. Onu sürer, nihayet ateşe sokar, işte yüce Allah'ın: "Onlar, günâhlarını sırtlarında taşıyorlar, bakın ne kotu şeyler yüklenip taşıyorlar!" sözünün anlamı budur.[2594]
Müfessirler demişlerdir ki: Mü'min kabrinden çıktığı zaman yüzü en güzel, kokusu en nefis olan bir şey kendisini karşılar:
—Ben senin amelinim. Dünyâda ben sana binmiş idim, bugün de sen bana bin, der.
—Kâfir de kabrinden çıkınca onu en çirkin suratlı ve en pis kokulu biri karşılar:
—Ben senin amelinim. Dünyâda sen bana binmiş idin, bugün de ben sana bineceğim, der.[2595]
32 nci âyet de dünyâ hayâtının bir oyun ve eğlence olduğunu, Allah'ın azabından korunanlar için âtfiret hayatının, bu hayâttan daha hayırlı olduğunu söylüyor ve "düşünmüyor musunuz?" sorusuyla insanı ibrete, düşünceye sevk ediyor. Âhiret âlemine nisbetle dünyâ hayâtı, bir oyun gibidir. Oyun nasıl çabuk geçerse, dünyâ hayâtı da öyle çabuk geçer. Bu ifâde, âhiret hayâtının azametini, üstünlüğünü, ciddîliğini vurgulamaktadır. Âhirete oranla burası bir oyun ve eğlence durumundadır. Gerçek ve ciddî hayât, âhiret hayâtıdır. Ama çoğunlukla o gerçeği değil, bu eğlenceyi yeğlerler. Ömürlerini bir oyalanma içerisinde geçirirler.
Âhireti inkâr edenler, varsa yoksa dünyâ deyip, başka bir hayât kabul etmediklerinden onların bu düşüncelerinin yersizliğini belirtmek için yüce Allah, âhiret hayâtının, dünyâ hayâtından çok daha iyi olduğunu, âhirete oranla dünyâ yaşamının, bir oyun ve eğlenceden ibaret bulunduğunu, asıl gerçek yaşamın, âhiret yaşamı olduğunu belirtmek istiyor. Fahr-i Râzî şöyle diyor:
"İnsan, oyun ve eğlenceden, yaptığı anda zevk alır, ondan ayrıldıktan sonra pişman olur, huzursuzluk duyar. Eğlenceye dalınca da ömür çok çabuk geçer. İşte dünyâ hayâtı da böyledir. Yaşandığı sürece zevkli gelir, çabuk geçer ama ondan ayrılınca kişi, kendisini başka bir hayâta hazırlamamış ise dünyâdan kendisine sadece pişmanlık kalır.
"Oyun ve eğlencenin süresi azdır. Âhirete göre dünyânın süresi de çok azdır, bir göz açıp yumma kadar kısadır. İşte bunları düşünenler, bu eğlence ve oyalanma hayâtına dalmaz, âhiret yaşamı için hazırlanırlar. Âhireti dünyâya tercih ederler. Âhirete inanır, onu kazanmak için hidâyet yolunda yürürler. Bunun için dünyâlarını da güzel huylarıyle, açiâletleriyle, çahşma-larıyle onarırlar.
"Hep oyun, eğlence ve dış görünüş ile uğraşanlar aldanırlar, işlerin iç yüzünü düşünenler oyun ve eğlenceye dalmazlar. Gerçek hayâtı düşünenler de dünyâya dalmazlar. Oyun ve eğlence çocuklara, câhil ve gafillere yaraşır. Olgunlar, oyun ve eğlenceden uzak kalır. Ancak işlerin içyüzünü düşünmeyen câhil ve gafiller dünyâ lezzetlerine dalarlar. Gerçeği araştıran hekimler, bu dünyâ lezzetlerinin hep aldanma olduğunu, gerçek olmadığını bilirler. Âhiret yurdu, korunanlar için daha hayırlıdır. Çünkü dünyânın hayırları iki şehvetin (ağız ve bel şehvetlerinin) doyumundan ibarettir. Bunların doyumu, aslında düşük bir şeydir. Zira en âdî hayvanlar bu

[2594] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/130.
[2595] Mefâtîhu'1-ğayb: 12/199.

hususta insanla ortaktırlar. Hattâ hayvanlar bu konuda insandan daha ileridirler. Meselâ deve insandan çok yer. Horoz ve serçe isandan daha çok cinsel ilişkide bulunur. Kurt parçalamada, akrep ısırmada daha güçlüdür. Eğer bu iki şehvetin doyumu, şeref kazandırsaydı, bunları daha fazla yapan, daha şerefli olurdu. O zaman bütün ömrünü yemekle, ya da cinsel ilişki ile geçiren insanın daha şerefli olması, övülmesi gerekirdi. Halbuki böyle olmadığı, herkesçe bilinmektedir. Tersine böyle insanlar hakir görülürler. Bundan dolayı insanlar bu gibi şeylerle övünmezler, bunları gizlerler. Akıllılar, cinsel ilişkiyi gizli yaparlar, herkesin içinde yapmazlar. İnsanlar birbirlerine kızdıkları zaman cinsel ilişki ile ilgili sözlerle hakaret ederler. Bu, o ilişkinin çirkinliğinden dolayıdır.
"Yeme, içme ve cinsel ilişki, acıyı gidermek (ihtiyâcı karşılamak) içindir. Hal böyle olunca bu lezzetlerin bir hakikati yoktur. Bunlar arazdır, gelip geçici şeylerdir.
"Bütün bunlar, bu lezzetlerin düşüklüğünü gösterir. Ruhanî saadetler ise süreklidir, yücedir. Bundan dolayı bir kimsenin kendini çok ilme verdiğini, cismânî lezzetlerden el çektiğini görünce insanlar ona saygı beslerler, hizmet ederler. Bütün bunlar cismânî lezzetlerin yüceliğini gösterir." [2596]
33- Biliyoruz onların dedikleri seni üzüyor. Gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zâlimler, bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. 34- Senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Yalanlamalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler, nihayet onlara yardımımız yetişti. Allah'ın kelimelerini (yardım va'dini) değiştirebilecek kimse yoktur. Sana da elçilerin haberinden bir parça gelmiştir. 35- Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse, haydi (yapabilirsen) yerin içine (inebileceğin) bir delik, ya da göğe (çıkabileceğin) bir merdiven ara ki onlara bir mu'cize getiresin! Allah dikseydi, elbette onları hidâyet üzerinde toplardı. O halde câhillerden olma! 36- Ancak işitenler (çağırıya) gelir; ölülere gelince, Allah onları diriltir, sonra O'na döndürülürler! [2597]

Tefsîr:

33- Yüce Allah, inkarcıların ısrarlı inatları karşısında üzülen Elçisini teselli için buyuruyor ki: Onların sözlerinin, seni üzdüğünü biliyoruz. Fakat sen üzülme. Onlar gerçekte seni değil, Allah'ın âyetlerini yalanlıyorlar. Onların seni yalanlamaları, sana gelen âyetler yüzündendir. Allah'ın âyetlerini kabul etmek istemedikleri için seni yalanlıyorlar. Yalanlamaları, gerçekte sana değil, Allah'a yöneliktir.
Ebûcehl'in, Hz. Peyğamber'e: "Biz seni yalanlamıyoruz, fakat senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz" dediği rivayet edilir.[2598] Biz onların seni dinlerken ne sebeple dinlediklerini, kendi aralarında gizli konuşurlarken de o zâlimlerin: 'Siz büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz' dediklerini gayet iyi biliyoruz." [2599]âyetinin tefsirinde anlatacağımız üzre üç Kureyş lideri, birbirinden gizli olarak geceleyin Peyğamber'in evinin çevresine gidip onun Kur'ân okumasını dinlemişler, sabahleyin evlerine dönerken birbirleriyle karşılaşmışlar. Aynı şeyi üç kere yapmışlar, sonunda birbirlerine, dinledikleri sözler hakkındaki düşüncelerini sormuşlar. Ebucehl, şimdiye dek Abdi Menâf oğul-larıyle şerefte yarıştıklarını, şimdi onların içinden peygamber çıktığını; kendileri, aileleri içinden bir peygamber çıkaramayacakları için onu kabul etmeyeceklerini söylemiştir.[2600]
34- İşte bu inat ve direnmelerin, aslında Hz. Muhammed(s.a.v.)in şahsına değil, Allah'ın âyetlerine karşı olduğunu bildiren Kur'ân, yine Peyğamber(s.a.v.)i teselli için 34 ncü âyetinde, daha önceki peygamberlerin de yalanlandığını, fakat onların, Allah'ın yardımı gelinceye kadar sabrettiklerini, Allah'ın sözlerini, takdir ettiği olayları, kullarına takdir ettiği yardım ve zaferi hiç kimsenin değiştiremeyeceğini ifade ediyor.
Kelime, Allah'ın, mü'min kullarına yardım vaadidir. Gönderilen elçi kullarımıza, mutlaka kendilerine yardım edileceğine dair sözümüz geçmiştir"[2601] Allah mutlaka ben ve etçilerim galip geleceğiz diye yazmış(karar vermiş)tir. [2602]gibi kararlar, Allah'ın, peygamberlerine yardım edeceği hakkındaki sözleridir.
"Sana, elçilerin haberinden bir parça gelmiştir": Allah'ın, onlara nasıl yardım ettiğini, onları yalanlayanların nasıl mahvedildiklerini öğrendin. Sen de sabret, Allah sana da yardım edecektir.
35 nci âyette de şöyle buyuruluyor: Ey Muhammed, eğer onların yüz çevirmesi sana çok ağır geldiyse, yapabilirsen yerin altına bir geçit bul, ya da bir merdiven kurup göğe çık da onların istediği mu'cizeyi getir. Onlara Kur'ân âyetlerini getirdin, ama kabul etmediler. Başka mu'cizeler istediler. Eğer sen onların kabul etmediklerine üzülüyor da kabul etmeleri için mu'cize göstermek istiyorsan bir geçit bul, yerin altına git; merdiven kur, göğe çık da onların istediği mu'cizeyi getir.
Yüce Allah bu âyetle demek istiyor ki: Allah onlara en büyük mu'cizeyi göndermiştir. Onlar inanmıyorlarsa

---

[2596] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/201.
[2597] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/134-138.
[2598] Câmi'u'l-beyân: 7/182.
[2599] İsrâ Sûresi: 47.
[2600] İbn Kesîr, Sâbûnî Muhtasarı: 2/381; îbn Hişâm, Sîret: 1/337-338.
[2601] Sâffât Sûresi: 171-172.
[2602] Mücâdele Sûresi: 21.

senin üzülmene gerek yoktur. Senin görevin, onlara Allah'ın emirlerini duyurmaktır. Onların inanmamalarından sen sorumlu değilsin. Sen onların dilediği mu'cizeleri kendiliğinden getiremezsin. Ancak Allah dilediği mu'cizeyi yaratır. Allah, onların hidâyeti için en büyük mu'cize olan bu Kur'ân'ı sana indirmiştir. Onlar bununla yerinmiyorlarsa başka mu'cize getirmek senin elinde değildir. Boş yere üzülme, ne kadar üzülsen yararı yoktur. Sen kendi kendine mu'cize getirme imkânına sahip değilsin. Yerin altına insen, göğün üstüne çıksan da mu'cize araşan bulamazsın. Çünkü mu'cize aramakla bulunmaz, hazır değildir, Allah'ın ya-ratmasıyle olur. Sen sabret, üzülme, Allah ne dilerse onu yapar. "Allah dikseydi, onların hepsini hidâyette toplardı." Allah isteseydi hepsi inanırdı. Fakat Allah onları inanmaya zorlamadı, serbest bıraktı. Hikmeti gereği böyle yaptı. Allah'ın kudret ve hikmetini anlamazlardan olma!
Herşey Allah'ın koyduğu yasalara göre olur. İmân, insanın hür iradesine bağlıdır. İnsan inanmaya azmederse Allah, onun gönlünde îmân yaratır. Bu âyet, Allah'ın, insanları zorlamayıp serbest bıraktığını gösteriyor. îmân da, küfür de insanın isteğiyle olmakla beraber Allah'ın, insanın içinde ve dışında hüküm süren yasaları çerçevesinde olur. Bundan dolayı insanın gönlündeki düşünceler de yine genel İlâhî irâde içinde cereyan eder.
36 ncı âyet de ancak işitenlerin, yani inatları, düşüncesizlikleri yüzünden işitme ve anlama kabiliyetlerini köreltmemiş olanların, Peygamberin sözlerine uyacaklarını; düşünceden yoksun, ölü gibi insanların söz dinlemeyeceklerini bildiriyor.
Yüce Allah, kalbleri ölmüş kimseleri ölülere benzetmiştir. Bunlar ölü gibidirler. Ölüler söze uymazlar. Çünkü cesetler söz işitmez. Ancak işitebilenler söze uyarlar. Ölülere gelince Allah onları tekrar diriltecek ve dünyâda yaptıklarından hesap vermek üzere Allah'a döndürüleceklerdir.
İnsanlar çeşit çeşittir. Kiminin kalbi diri, anlayış yeteneği güçlü, kiminin kalbi ölü, anlayış yeteneği dumura uğramıştır. Bu ikincileri, ölüler gibidirler. İşitmezler, gerçi işitirler ama sözün gerçeğini anlamazlar, Hak çağırışına uymazlar. Bunlar âhiret hayâtında lâyıklarını bulacaklardır.
37- Dediler ki: "Ona Rabbinden bir mu 'cize indirilmeli değil miydi?" De ki: "kuşkusuz Allah, bir mu'cize indirmeğe kaadirdir, fakat çokları bilmezler. 38- Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kana-dıyle uçan hiçbir kuş yoktur ki, (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz Kitâbda hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra (onlar), Rableri(nin huzûru)/za toplanacaklardır. 39- Bizim âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah dilediği kimseyi şaşırtır, dilediği kimseyi de doğru yola koyar. [2603]

Tefsîr:

37 nci âyette müşriklerin, mu'cize isteklerine işaret ediliyor. Müşrikler, inkârlarına bahane olarak hep mu'cize isteyip durmuşlardır. Aslında bu isteklerinde, Peygamber ile alay da vardı. Yüce Allah, onlara diyor ki: Allah'ın, mu'cize indirmeğe gücü yeter. Fakat insanların çoğu, Allah'ın buna kaa-dir olduğunu takdir etmiyorlar. Eğer Allah, onların istedikleri anda mu'cize indirmiyorsa bu, yine onlara acıdığından dolayıdır. Çünkü istedikleri gibi hemen mu'cize inse, inen mu'cizeyi de çeşitli bahanelerle kabul etmeyecek, ona "büyü" diyecekler, hattâ onu doğal görüp başka mu'cizeler isteyeceklerdir.
Bir kavim, mu'cizeyi gördüğü halde inanmazsa, onların başına derhal azap iner. Nitekim geçmiş milletlerden bazıları, gönderilen mu'cizeleri de yalanlamış, bu yüzden helak olmuşlardır: "Bizi, âyetler (mu'cizeler) gönder-mekten alıkoyan şey, evvelkilerin, (onları) yalanlamış olmasıdır. Semûd(oğullann)o açık mu 'cize olarak dişi deveyi verdik, o yüzden kendilerine zulmettiler (deveyi boğazlayarak kendi canlarına yazık etmiş oldular). Biz mu'cizeleri, yalnız korkutmak için göndeririz"[2604]
38- Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı, iki kanadıyle uçan hiçbir kuş yoktur ki onlar da sizin gibi birer ümmet olmasın. Onlar da insanlar gibi sınıf, sınıftır. Yürüyen veya sürünen hayvanlardan her tür bir ümmet, kuşlar bir ümmet, insanlar bir ümmet, cinler bir ümmettir.
Bu âyette insanların da yeryüzündeki canlılardan bir sınıf olduğu belirtiliyor. Gerçekten insan da, tek hücreliden omurgalılara, sürünen ve ayakla-rıyle yürüyenlere varıncaya dek pek çok çeşitli hayvanlardan bir sınıftır. Ancak hayvanların en şereflisidir. Öteki hayvanların her biri birer sınıf oluşturur. Her sınıfın kendine özgü toplu yaşam kuralları vardır. Allah tek hücreliden insana kadar yüzbinlerce sınıf hayvanın toplu sınıflarının ve her sınıfa dahil bireylerin hareketlerini kontrol eder, yönetir. Hiçbiri hiçbir an O'nun yönetimi dışına çıkamaz. Her birinin rızkını verir, ihtiyâcını karşılar.
Âyet, her hayvan türünün, sosyal bir topluluk oluşturduğu ve birtakım sosyolojik kurallara göre hareket ettiği gerçeğini ortaya koymaktadır.
Bu kadar sayısız hayvanları ve bunların tâbi olduğu kanunları yaratmaktan ve yönetmekten daha büyük mu'cize olur mu? Bu mu'cizeleri her zaman gördükleri halde Allah'a ve O'nun elçilerine inanmayanlar, başka hangi mu'cize ile inanacaklar? Bir kuşun gökte uçması, bir damla sudaki milyonlarca menî hayvancığının sadece birinden şu mükemmel insanın yaratılması, şu alınan gıdalardan bu insan ve hayvan tohumlarının oluşması az

[2603] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/138-141.
[2604] isrâ Sûresi: 59.

mu'cize varken daha ne mu'cize istiyorlar? "Göklerde ve yerde nice mu'cizeler var ki onların yanından, onlara hiç aldırış etmeden geçip giderler"[2605]
Bu gerçeği beyan ettikten sonra Cenabı Hak: "Biz Kitâbda hiçbir şeyi eksik bırakmadık." buyuruyor. Burada el-Kitâb iki şekilde tefsir edilir: Birincisine göre Kitâb, Arşta saklanan, kâinatın ahvâlini içeren kitâbdır, Allah'ın ezelî ilmidir. Allah herşeyi orada tesbit etmiştir. Diğer tefsîre göre kasdedilen kitâb, Kur'ânı Kerîm'dir. Allah, Kur'ânı Kerîm'de insanlar için lüzumlu olan herşeyi açıklamış, hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır. Kur'ân dîn kitabıdır. İnsanların dînde muhtaç oldukları herşey Kur'ân'da vardır. Ama bütün varlıkların ayrıntılarının onda olması gerekmez. Çünkü o dîn kitabıdır.
Bizce bu kitâb, Allah'ın ezelî ilmidir. Katındaki plânda, ezelî bilgisinde her varlık, ismiyle, ömrüyle, harekât ve sekenâtiyle (tüm davranışlarıyle) mevcuttur. Bu İlâhî kilâb, bi/.im anladığımız mânâda mürekkeple yazılmış bir kitâb değil, kâinatın taslağıdır ki hadîslerde bundan Levh-i Mahfuz (korunmuş levha) diye söz edilir. Nasıl bütün dallanyle, budaklarıylc, çiçek ve yapraklarıyle koskoca ağacın planı, taslağı, küçücük çekirdekte ve şu insan da iç ve dış organlarıyle, saçı, kaşı, rengi ve kabiliyetleriyle gözle görülmez derecede küçük olan insan tohumunda mevcutsa bu kâinat da bütün ayrıntılarıyle Allah'ın ezelî iliminde, tasarısında mevcuttur. Ama bunun maddî kitâbla bir ilgisi yoktur. Herşey, Allah'ın kaybolmayan, eksilmeyen ve artmayan bilgisinde vardır. İşte o bilgiye göre yaratılan şu canlıların hepsi, yine Rablcrine sev kedi leceklerdir. O'nun huzurunda toplanacak, o huzurda hesap vereceklerdir.
O Rabbin huzurunda ki O, onların her hareketlerini, her sözlerini ve işlerini, taşıdıkları her düşünceyi bilmektedir, hiçbir şey O'nun bilgisinden gizli değildir.
Bu âyetten anlıyoruz ki Kıyamet gününde diriltilip Allah'a götürülecek olan, yalnız insanlar değildir, insanlar gibi birer ümmet olan butun hayvan sınıfları da Allah'a götürülecektir. Âhiret dünyânın ozu, ruhudur. Her ruh sahibi, o âlemde mevcudolacaktır. "Vahşîhayvanlar haşrolunduğu(suru\up bir araya toplandığı) zaman " [2606]âyeti de bunu ifade ediyor. Ebûzer (r.a.) diyor ki: "Biz Allah'ın Elçısi(s.a.v.)ın huzurunda idik. İki keçi birbirine tos vurdu. Allah'ın Elçisi: •
—Niçin dövüştüklerini biliyor musunuz? diye sordu.
—Hayır, dedik.
—Fakat Allah biliyor ve aralarında hukum verecektir, buyurdu".[2607]
Ebû Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Allah'ın Elçisi (s.a.v,): "Kıyamet gününde boynuzsuz hayvan, (kendisine tos vuran) boynuzlu hayvandan kısas hakkını alacaktır" [2608]buyurmuştur.
Mufessirler, hayvanların dünyâda çektikleri elemlerin ödüllerini görmek, haklarını almak için haşredileceklerını, sonra toprak olacaklarını söylüyorlar. Bizce haşr, sadece oc veya hak alıp sonra toprak olmak için değildir. Dünyâda bulunan hayvanlar, âhırette de daha mükemmel şekilde var olacaklardır. Ruh taşıyan her şey, bu âlemden o âleme intikal edecektir. Ruh ölmez. Bedeninden ayrılan her ruh, kendisine ozgu, kendi düzeyindeki bir ruhanî âleme gider. Hayvanlar da kendi düzeylerindeki hayvanlarla beraber olur. Âhiret hayâtı, dünyâ hayâtının uzantısı, daha mükemmeli; hayâtın gölgesi değil, gerçeğidir. Burada var olan her canlı, orada da vardır. Orada hayvanların, birbirinden haklarını aldıktan sonra toprak olacakları hakkındaki rivayet doğru değildir. Yüce Allah, sadece hayvanlar birbirinden haklarını almak için onları diriltip sonra toprak etmez. Bu, hikmetine aykırıdır. Ruh, maddeden soyutlanınca ölmez, toprak olmaz. Olum, şu dünyâdaki maddeye mahsustur. O âlemde olum yoktur, orası olumsuzluk âlemidir. Nitekim yüce Allah: "Orada ilk ölümden başka ölüm tadmazlar"[2609] buyurmuştur.
39 ncu âyet, Allah'ın âyetlerini yalanlayanların, karanlıklar içinde bocalayıp sağır ve dilsizler gibi olduğunu, Allah'ın, dilediğini saptırıp dilediğini doğru yolda yürüteceğini bildiriyor. Karanlıklar içinde kalan dilsiz, sağır,
doğru yolu nasıl bulur? İşte Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar da inkârlarının karanlığında kalmışlar, gerçeği anlama yetenekleri körelmiştir. Bir türlü o cehalet ve küfürlerinin karanlığından kurtulamazlar. Gerçi onlar, kendi istekleriyle o hale düşmüşlerdir ama onların isteği, yine Allah'ın izniyle, müsaadesiyle eyleme dönüşebilir. Kulun isteği, Allah'ın yarattığı psişik ve sosyo-fizik yasaların çahşmasiyle sonuca ulaşır. Kul reddeder, kabul etmez, hattâ dinlemez. Hakkı dinlememesi, öğrenmemesi, ibâdet etmemesi içinin kararmasına, kalbinin katılaşmasına, ğabî, c|hil, söz anlamaz duruma düşmesine yol açar. Ruhu aydınlanmaz. Kul aydınlanmak istemediği için Allah onu aydınlığa çıkarmamıştır. Böyle bir ruh haletine girmesi, kulun kendi irâdesiyledir. Ama kulda o karanlık ruh haletinin oluşması, yine Allah'ın psişik yasalarına göre olur. Bundan dolayı herşeyin faili Allah'tır. Hayrı da şerri de yaratan Allah'tır. Fakat Allah kul için şerri istemez. " O, kullan için küfre razı olmaz, ancak şükrederseniz ona razı olur" [2610]Şerri isteyen, kulun kendisidir. Kul isteyince Allah'ın, onun içinde yaratmış olduğu yasaları, onun isteği doğrultusunda çalışır, eyleme dönüşür.
Kulun işleri, düşüncesine dayalıdır. İnsan önce düşünür, sonra düşündüğünü yapar. Düşünce vücutta Allah'ın

[2605] Yusuf Suresi.
[2606] Tekvîr Sûresi- 5.
[2607] İbn Hanbel, Musned: 5/162, 173.
[2608] Ibn Hanbel, Musned. 2/235, 301.
[2609] Duhân Sûresi' 56.
[2610] Zumer Sûresi: 7.

yarattığı mekanizmanın çahşmasiyle olur. Kul, kafasında doğan, kendince üstün düşüncesine göre hareket eder. Bu düşüncenin oluşumu yine Allah'ın yaratmasına dayanır. Bundan dolayı herşeyin gerçek faili (yapanı) Allah'tır. Râzî şöyle diyor: "Kulun kâh hayra, kâh şerre yönelmesi, kalbinde uyanan birtakım düşüncelere dayalıdır. Bu düşünceler de Allah'ın yaratmasiyle olur".[2611]
İşte âyet, böyle psişik bir durumu özetlemektedir. Allah dilediğini yola iletir. Ama hak yola gelmek istemeyenleri, kendi sapıklıkları içinde bırakır. Yola gelip gelmemek, insanın yaratılışında bulunan kabiliyetin gereğidir. İnsana tâ uzak atalarından tevârüsen gelen bu kabiliyet, Allah'ın yaratmasıdır. Herşey Allah'ın yaratma kanunlarıyle olmaktadır. İnsan bu kanunların ancak denizde bir damlası kadarını çözebilmiştir.
İnsanın iradesi, kendisinde bulunan kabiliyetle birleşince kişi doğru yola gider. Fakat irade kabiliyetle birleşmezse, ya da yaratılışında kabiliyet yoksa doğru yolu bulamaz. Dediğimiz gibi insanın annesinden, babasından aldığı genler yanında ortamın da insan davranışı üzerinde etkisi vardır. Atalarından süzülüp gelen kabiliyet, insana Allah vergisidir. Öyle ise hidâyet de, dalâlet de Allah'ın lutfiyle olur. Ancak kabiliyetin gelişmesine ortamın tesiri vardır. Ortam, insanın iradesiyle değişebilir. Çocuğun ebeveyni, onu daha iyi bir ortamda, iman ortamında yaşatabilirler, yahut çocuğun kendisi öyle bir ortamı seçer. İşte kabiliyetin yönlenmesine, insanın iradesinin, yaşadığı ortamın tesiri olduğundan dolayı insan sorumludur.
Bu âyet, ilk bakışta Allah'ın bazı kimselere hidâyeti, bazı kimselere de dalâleti takdir ettiği zannını vermektedir. Âyetin amacı, böyle bir tartışma ortamı hazırlamak veya böyle bir anlayış uyandırmak değildir. Benzeri âyetler, bu âyeti tefsir etmektedir. Bakara Sûresinin 26 ncı âyeti, Allah'ın, yalnız fâ-sıkları saptırdığını; îbrâhîm Sûresinin 27 nci âyeti Allah'ın, zâlimleri saptırdığım; Ra'd Sûresinin 27 nci âyeti de Allah'ın, kendisine yöneleni, yani bunu isteyen kimseyi kendisine ileteceğini bildirmektedir. Bu âyetler gösteriyor ki Allah, insanları sapıklığa, ya da hidâyete zorlamıyor; fakat fıska, zulme yöneleni saptırıyor, saptığı yanlış yolda yürütüyor; kendisine yöneleni de doğru yola iletiyor.
Yönelmek irâde işidir. Kim, hangi yolda yürümek istiyorsa Allah ona o yolda yürümeyi kolaylaştırıyor. Râzî: "Delil ile sabittir ki Allah, ancak cezayı hak edenleri saptırmayı diler, inananlara da hidâyeti diler" diyor.[2612] Peygamber (s.a.v.): "Çalışınız, herkes yaratıldığı şeyde başarılı kılınır. "[2613] hadisleriyle insanın bu mecbur-muhtâr durumuna işaret buyurmuştur. Önce "çalışınız" diyerek insanın iradesiyle yapacağı eyleme, sonra da "Herkesyaratıldığı şeyde başarılı kılınır" sözüyle de insanın doğuştan gelen kabiliyetine işaret buyurmuştur. Kişi, kabiliyetli olduğu şeyi sever, ona eğilim duyar, hoşlandığı eylemi yapmağa çalışır. Allah da insanı, yapmağa karar verdiği işte muvaffak eyler. İşlerin içyüzünü Allah bilir. Zaten kadere ilişkin bu ince konuların tam mahiyetini Allah'tan başka kimse bilmez. İnsanın bilgisi sınırlıdır. Zira bilgisi duyularından gelir. Bilgi vasıtaları, duyulardır. En Önemli bilgi vasıtası olan göz duyusu, mevcut ışınların pek cüz'î bir miktarını algı-layabilir. Kulak da seslerin binde ancak üç veya dördünü algılayabildiğine göre insanın, şu sınırlı vasıtalarla kâinatın yaratıcısının esrarını çözmesi nasıl mümkün olabilir? Konunun mahiyetini Allah'ın bilgisine havale etmekten başka çare yoktur.
40- De ki: "Düşündünüz mü hiç? Size Allah'ın azabı gelse, ya da o (kıyamet) sâat(i) gelse, Allah 'tan başkasına mı yalvarırsınız? Doğru (sözlü) iseniz (söyleyin bakayım)." 41- "Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız: o da dilerse (kaldırmasını) istediğiniz belâyı kaldırır ve o zaman ortak koştuklarımız(putlar)ı unutursunuz." 42- Senden önce de ümmetlere elçiler göndermiştik. (İnkârlarından dönüp bize) yalvarsınlar diye onları darlık ve sıkıntı ile yakalayıp cezalandırmıştık. 43- Hiç olmazsa kendilerine böyle baskınımız geldiği zaman yalvarsalardı! Fakat kalbleri katılaştı ve şeytan da onlara, yaptıklarını süslü gösterdi. 44- Kendilerine yapılan uyarıları unutunca, üzerlerine herşeyin kapılarını açıverdik; kendilerine verilenle sevince daldıkları sırada da ansızın onları yakaladık, birden bire bütün umutlarını yitirdiler. 45-Böylece haksızlık eden milletin ardı kesildi. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun! [2614]

Tefsîr:

40-41: Yaratıklarını istediği gibi yöneten, kendisine duâ eden kulunun, dilediği zaman imdadına yetişen yüce Allah buyuruyor ki: Başınıza Allah'ın azabı gelse, ya da ecelinizin sona erme, Kıyametin kopma ânı gelip catsa ne yaparsınız? Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Hayır, Allah'a yalvarır, duâ edersiniz.
Eğer Allah'tan başka tanrılar olduğu iddianızda doğru iseniz, böyle zor durumlarda Allah'a yalvaracağınıza o tanrılara yalvarsanıza. Ama onlara değil, yalnız Allah'a yalvarırsınız. Çünkü onların size yardım edemeyeceğini bilirsiniz.
42-43: Yukarıdaki âyetlerde Allah'a ortak koşmanın ne kadar anlamsız olduğunu özlüce ifade eden Cenabı Hak, 42-43 ncü âyetlerde de müşriklerin olumsuz davranışları karşısında üzülen Hz. Muhammed(sa.v.)i tesellî için

[2611] Mefâtîhu'1-gayb: 12/225.
[2612] Mefâtîhu'I-gayb: 12/221.
[2613] Buhârî, Kader: 4, Tefsîr, Sûre: 92, Tevhîd: 54; Müslim, Kader: 7, 9; Ebû Dâvûd, Sünnet: 16; Tirmizî, Kader: 3; Tefsîr, Sûre: 92; İbn Mâce, Mukaddime: 10, Ticârât: 2; İbn Han-bel, Müsned: 1/6, 4/67, 427, 431.
[2614] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/141-146.

daha önceki milletlere de elçiler gönderdiğini, elçilerine karşı gelenleri uslandırmak için be'sâ' ve darrâ' ile yani yoksullukla, hastalıklarla sıkıştırdığını, Allah'ın gönderdiği felâketleri görünce bağışlanmaları için Allah'a yalvarmaları gerekirken bunu yapmadıklarını, keyiflerine uyup kalblerinin katılaştığını, yaptıkları kötü işleri, şeytanın onlara süslü gösterdiğini bildiriyor.
Azabımız onlara geldiği zaman **y**alvarmalı değil miydiler? Ama bunu yapmadılar. Allah'ın, uyarı niteliğindeki sıkıştırmasından ibret almadılar, O'na itaat etmediler" demektir.
44-45 nci âyetlerde de buyuruyor ki: Onlar, kendilerine verilen öğütleri unutunca onlara herşeyin kapılarını açtık. Sınamak için verdiğimiz nimetleri iyice bollaştırdık. Sıkıntıya düşürmekle uslanmadıklarını görünce bir kere de onları bol nimetler vererek denedik. Yoksulluğun karşıtı ile sınadık. Belki Allah'ın nimetlerini görüp akıllarını başlarına alırlar, şükrederler diye onlara nimetler verdik. Sıkıntı ile denediğimiz gibi onları bollukla da denedik. Verilen bol nimetlere sevindiler, onlarla şımarıp övündüler, fakat şükretmediler, Hakk'a yönelmediler. İyice keyiflerine daldılar. Bu servet ve nimetin, sürekli olarak ellerinde kalacağım sandılar. Onlar şımarıklıklarına devam edip dururken birden bire onları yakaladık. Artık hiç umutları kalmadı. Böylece zâlimlerin ardı kesildi. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur. O'nun yaptığı işler hikmetlidir, övülmeğe değer.
Hz.Peyğamber (s.a.v.): "Allah 'ın, günâh işleyene sevdiği nimeti verdiğini görürsen bil ki bu, Allah'tan bir istidrâctır (yavaş yavaş, farkına varılmadan onu cezalandırmaktır)" buyurmuş, sonra 44 ncü âyeti okumuştur [2615]
44 ncü âyetin sonundaki kelimesi, umudu kalmayanlar anlamına geldiği gibi şaşkınlar anlamına da gelir.
Bu âyetler, hak dâvaya karşı duranlara bir ihtar olduğu gibi Resul ve onun vârisi olan âlimler için de bir tesellidir. Hakk'a karşı gelenler birkaç gün üstün görünseler, servet, mevki ve ikbal içinde bulunsalar da bu, onlar için bir imtihandır. Hakk'a karşı gelen şımarıklar, er geç bir gün Allah'ın be'sâ' ve dar-râ'sına uğrar, zulümlerinin cezasını çekerler. Er geç hak ve hakka hizmet edenler üstün gelirler. Yüce Allah, böyle takdir buyurmuştur: Allah, ben ve elçilerim galip geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz Allah guçlüaur, üstündür!".[2616]
46- De ki: "Söyleyin bana, eğer Allah, işitme(duyu)nuzu ve gözlerinizi alsa, kalblerinizin üstüne de mühür vursa, Allah'tan başka bun(lar)ı size getnrıp ve)recek tanrı kimdir?" Bak, nasıl âyetleri döndürüp türlü türlü açıklıyoruz, sonra yine onlar yüz çeviriyorlar? 47- De ki: "Düşündünüz mü kendinizi hiç? Size Allah'ın azabı ansızın, ya da açıkça gelse, zâlim toplumdan başkası mı helak edilir?*' 48-Biz elçileri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim inanır ve uslanırsa onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. 49-Âyetlerimizi yalanlayanlara da, yaptıkları fenalık yüzünden azâb dokunacaktır. 50-De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazîneleri yanımdadır', demiyorum. Gaybı da bilmem. Size, 'Ben meleğim* de demiyorum. Ben, sadece bana vahyolunana uyuyorum." De ki: " Körle gören bir olur mu? Düşünmüyor muşunuzu?" [2617]

Tefsir:

46-47 nci âyetlerde Allah'a ortak koşanlara, hareketlerinin düşüncesizlik eseri olduğunu anlatmak için buyuruluyor ki: Ey Muhammed onlara söyle: Eğer Allah sizin işitme, görme duyularınızı alsa, kalblerinize mühür vur-sa; bir şey işitemez, göremez, düşünemez olsanız bu duyularınızı size geri verecek Allah'tan başka tanrı var mı ki Hak'tan yüz çeviriyorsunuz? Allah'ın azabı size birden bire, yahut açıkça gelse, yani hiç önceden birtakım işaretler belirmeden, yahut önceden beliren birtakım işaretlerden sonra gelse; yahut geceleyin, ya da gündüzün gelse o zaman, haksızlık edenlerden başkası mı helak olacak? Allah'ın azabı, puta tapmak suretiyle kendilerine yazık edenleri kuşatıp mahveder. Allah'ı birleyenler kurtuluşa ererler.
Gerçi bir topluma azâb geldiği zaman onların içinde bulunan iyiler de o azabı çekerler ama onların çekişi, sadece bu dünyâdadır. Âhirette onlar büyük ödüllere ererler. Fakat zâlimler dünyâlarını kaybettikleri gibi âhiretlerini de tamamen yitirirler. Bundan dolayı yüce Allah, azâb gelince zâlimlerden başkasının mahvolmayacağını söylüyor.
Bu âyetler, müşriklerin, Allah'ı tanıdıklarını ve O'nun, kâinatın hakimi olduğunu bildiklerini gösteriyor. Onların küstahlıkları, Allah'a ortaklar kabul etmeleridir.
48-49 ncu âyetler de peygamberlerin sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiğini, onlara inanıp uslananların korku ve üzüntü çekmeyeceklerini, Allah'ın âyetlerini yalanlayanları da, yaptıkları çirkin işler yüzünden azabın yakalayacağını ifade ediyor.
Bu âyetler de Peyğamber'den çeşitli mu'cizeler isteyen müşriklere, peygamberlerin görevinin mu'cize göstermek değil, sadece müjdeleyip uyarmak olduğunu bildirmektedir. Bu ifadede, doğru yola gelmeyen müşriklerin tutumlarından üzülen Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli vardır. Çünkü ona, kendi görevinin sadece tebliğ olduğunu anlatmaktadır. Bu, onların yola gelip gelmemesinden Peygamberin sorumlu olmadığı anlamını taşır.
50 nci âyette yüce Allah buyuruyor ki: Ey Muhammed, senden hazineler indirmeni, ırmaklar fışkırtmanı, gökten melekler indirmeni isteyen kimselere söyle: Ben size, Allah'ın hazînelerinin yanımda olduğunu, ğaybi bildiğimi, melek olduğumu söylemiyorum. Ben bir elçiyim. Bana ne vahyolunuyorsa ben ona uyuyor, onun gereğince

[2615] İbn Hanbel: 4/145.
[2616] Mücâdele Sûresi: 21.
[2617] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/146-149.

hareket ediyorum. Körle gören bir olur mu? Kör yolu görmediği için taşlara çarpar, önüne gelen çukura düşer. Ama gözü gören kimse, yolda güven içinde yürür. İşte düşünmeden câhil insanları taklideden, hurafeler içinde yüzen kör gibidir. Hak'tan gelen bilgiye uyan ise, gören insandır. Hiç düşünmüyor musunuz?
Yüce Allah, bu âyette Resulüne, üç şeyin kendisinde bulunmadığını söylemesini emretmiştir: "De ki: 'Ben size, Allah 'in hazîneleri yanımdadır' demiyorum." Bu, kavminin, kendilerine hazîneler indirmesini, ırmaklar fışkırtmasını, yerlerini genişletip çorak topraklarını verimli topraklara çevirmesini istemelerine cevaptır. Cenabı Hak, bu gibi şeylerin, Allah'ın elinde olduğunu, O'nun, dilediğine mülkü verip dilediğinden alacağını bildiriyor. "Ğaybi bilmem" cümlesi, kavminin, Peyğamber'den gelecekte olacak şeyleri kendilerine bildirmesini istemelerine cevaptır. "Ben size, 'Ben meleğim' de demiyorum": Peyğamber'in melek olması, peygamberle birlikte melek inmesi gerektiği hakkındaki sözlere cevaptır. Onlar Allah Elçisi'nden böyle şeyleri istemişler, peygamberin melek olması gerektiğini söylemişlerdir: "Dediler ki: Bu elçiye ne oluyor, yemek yiyor, çarşılarda geziyor? Ona, kendisiyle beraber uyarıcı olacak bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut kendisine (gökten) bir hazine atılmalı, yahut kendisinin bir bahçesi olmalı da ondan yemeli değil miydi?".[2618]
Yeri genişletmek, mal ve servet vermek Allah'ın elindedir. Ğaybi de yalnız Allah bilir. Allah peygamberine vahiy veya ilham ile ne bildirmiş ise peygamber ancak onu bilir. Kendiliğinden, gizliye âit bir şey bilemez. Peygamberin vahiy ve ilham ile ğaybe dâir bazı şeyler bilmesi, onun ğaybi bildiği anlamına gelmez. Yüce Allah: "Allah, görünmez bilgisini kimseye göstermez-Ancak razı olduğu elçiye gösterir."[2619] buyurmuştur. Peygamber melek değildir. İnsanlara yol gösterebilmesi, örnek olabilmesi için peygamberin insan olması, onlar gibi yaşaması gerekir. İnsanlar, ancak kendileri gibi yaşayan bir insanı örnek alabilirler. Peygamber bir ahlâk örneğidir. Meleğin hayât tarzı, insanınkine benzemez. Bundan dolayı melek, insanlara örnek ve dolayısiyle elçi olamaz. İnsanların liderleri kendi türlerinden olur. Bunun için her kavme, kendi içlerinden biri peygamber olarak görevlendirilmiştir.
51- Rablerin(huzurun)a toplanacakların(a inanıp bu durum)dan korkanları onunla uyar ki; kendilerinin, O'ndan başka ne dostları, ne de destekçileri yoktur. (Onları uyar), belki korunurlar. 52- Sabah akşam Rablerinin rızâsını isteyerek O 'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki, onları kovup da zâlimlerden olasın! 53- Böylece biz, onların kimini kimi ile denedik ki 'Allah aramızda şunlara mı lutfu lâyık gördü?' desinler. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi? 54- Âyetlerimize inananlar, sana geldikleri zaman: "Size selâm olsun, de, Rabbi-niz, kendi üzerine rahmeti yazmış(kullanna acımayı prensip edinmiş)tir. Sizden kim bilmeyerek bir kötülük yapar da sonra ardından tevbe eder, uslanırsa muhakkak ki O, bağışlayan, esirgeyendir.'* 55- Böylece âyetleri (tekrar tekrar) açıklıyoruz ki, suçluların yolu belli olsun. [2620]

Tefsîr:

51- Yüce Allah, 51 nci âyette Elçisine, bu Kur'ân ile; Rablerinin huzuruna çıkacakları, Allah'tan başka ne bir dostları, ne de aracıları olmayacağı gün; hallerinin nice olacağından korkanları uyarmasını emrediyor. Çünkü uyan onları etkiler. Onlar uyanlınca Allah'ın koyduğu sınırları aşmaktan çekinirler.
52 nci âyette de Elçisine, sabah akşam Allah'ın rızâsını umarak O'na yalvaranları, huzurundan kovmamasını, buyuruyor. "Onların hesabı, kendilerine, senin hesabın da sana aittir!" diyor. Herkes kendi yaptıklarının hesabını verecektir. Onların senin yanında oturmalarından sana bir zarar yoktur. Onların hesabı senden sorulacak değildir. Onların sana bir zararı yok ki o zavallıları yanından kovasın. Sana zararı olmayan o fakır mü'minleri yanından kovarsan, zâlimlerden olursun.
"Sana düşük insanlar tâbi olmuş iken biz sana inanır mıyız hiç?" diyen kibirli, eşraf takımına, Nuh (selâm ona): "Onların ne yaptıklarını bilmem. Onların hesabı Rabbime aittir, anlayışınız varsa bunu bilmeniz gerekir"[2621] demiş, onların hesabının Allah'a âidolduğunu, herkesin değerini ancak Allah'ın bileceğini anlatmıştı. Yüce Allah burada da Elçisine; kibirlilerin ayak takımı sayıp yanından kovmasını istedikleri yoksul, zayıf kimselerin hesaplarının Allah'a âidolduğunu bildirmekle, onların değerini ancak Allah'ın bileceğini anlatmak istemiştir.
Buradaki hesap ile rızkın kasdedildiğini söylerler. Onların rızıklannıh hesabı sana âit değil, senin rızkının hesabı da onlara âit değildir; onları sen besleyecek değilsin. Ya da Allah'ın, onlara az veya çok rızık vermesini hesâbetmek sana düşmez. Onları da, seni de rızıklandıran Allah'tır. Allah onlara az rızık vermiş diye niçin onları yanından kovacaksın?
Bu âyetten anlıyoruz ki kişinin değeri, yaptığı işlerden meydana gelir. Amellerin hesap ve takdiri de Allah'a aittir. Çünkü yapılan işlerin ne niyyetle yapıldığını ancak Allah bilir. Bu fakirlerin amellerinin hesabı Allah'a aittir. Demek ki kibirliler, fakir ve zayıf kimseleri adamdan saymıyor, onların yaptığı işlere, ibadetlere de önem vermiyor, "Bunların işlerinin ne değeri olur, eti ne ki budu ne olsun?" diyorlardı ki yüce Allah, onların

[2618] Furkan Sûresi: 7-8.
[2619] Cin Sûresi: 26^27.
[2620] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/149-151.
[2621] Şuârâ Sûresi: 111-113.

amellerinin hesabının, yani takdirinin Allah'a âidolduğunu vurguluyor. Nuh'un: "Onların yaptıklarını ben bilmem" sözünden, kibirlilerin, ayak takımı saydıkları kimselerin amellerinin bir değeri olmadığını sandıkları anlaşılmaktadır.
Başlangıçta, Allah Elçisi'nin yanında daha çok, fakirler, köleler veya köle âzâdlılan toplanmıştı. Onlar Allah Elçisi'nin yanında oturur, onun sohbetinden istifade ederlerdi. Mekke'de ileri gelenler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in yanında fakir kimselerin oturduğunu görünce onlarla birlikte gelip oturmağa tenezzül etmiyorlardı: "Muhammed'in adamlarını görüyorsunuz. 'Allah, aramızda (başka kimse kalmadı da) onlara mı ikram etti?[2622],'Eğer onun getirdiği, iyi bir şey olsaydı, biz onlardan önce onu kabul ederdik'[2623] diyorlardı.
Sa'd ibn Ebî Vakkas şöyle demiş: "Bu âyet, altı kişi hakkında inmiştir: Ben, Abdullah ibn Mes'ûd, Bilâl, Hüzeyl kabilesinden ismini hatırlayamadığım iki kişi. Müşrikler Peygamber(s.a.v.)e:
—Bunları yanından kov ki bize karşı cür'et ve cesaret bulmasınlar, dediler.
Allah'ın Elçisinin kalbinde, onların bu isteklerini kabul etme eğilimi belirdi. Yüce Allah, bu âyeti indirdi".[2624]
Rivayetlerden anlaşılıyor ki müşrikler, fakir müslümanlarla birlikte oturmağa tenezzül etmemişler, kendileri geldiği zaman bu fakirleri yanından çıkarırsa gelip Hz. Muhammed'in yanında oturarak kendisini dinleyeceklerini söylemişler; Allah'ın Elçisi de liderlerin müslüman olmasını çok arzuladığı için bunların önerilerini kabul etmeyi, bunlar geldikleri zaman fakir müslümanları yanından çıkarmayı düşünmüş olacak ki inen bu âyetler ona, fakirle zengin arasında bir ayırım yapmamasını, fakir insanları yanından kovmamasını emretmiştir.
Selmân ve Habbâb demişler ki: Bundan sonra Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bizimle beraber otururdu. Kendisine o kadar yaklaşırdık ki dizimiz dizine değerdi. İstediği zaman yanımızdan kalkardı. "Nefsini, sabah akşam Rızasına ermek için Rablerine yalvaranlarla beraber tut (onlarla beraber oturmağa sabret)..."[2625] âyeti indikten sonra artık biz kalkmadıkça o kalkmazdı. Buyurdu ki: "Beni öldürmezden Önce ümmetimden bir toplulukla beraber olmaya sabretmemi emreden Allah'a hamdolsun. Hayâtımda ve ölümümde sizinle beraberim"[2626]
Bu rivayetlerden, bu âyetin, sûrenin diğer âyetlerinden ayrı indiği anlaşılabilir. Fakat müfessirlerin ittifakına göre bu Sûre, bir defada, bütün olarak inmiştir. Bu takdirde bu âyetin, diğer âyetlerden ayrı olarak, sadece bu olay üzerine indiğini söylemek doğru olmaz. Son rivayette Selmân'ın da Mekke'deki fakirlerle beraber Peygamber(s.a.v.)in yanında oturduğundan söz edilir ki bu bir katmadır. Çünkü Selmân, Hz. Peygamber (s.a.v.)in, Medine'ye hicretlerinden sonra müslüman olmuş, Mekke devrinde onu hiç görmemiştir. O halde Selmân'ın da Mekke'de Peygamber Aleyhisselâm'ın yanında oturan fakir müslumanlardan olduğu ve bu âyetin kendileri hakkında indiği tarzındaki rivayet doğru değildir. Olayın bir aslı vardır ama, sonradan rivâyetçiler ve hikayeciler, müslüman oldukları tarihleri düşünmeden muhacir olsun, en-sâr olsun, ashabın hemen bütün fakirlerini âyete iniş sebebi olarak zikretmişlerdir.
Sûrede müşriklerin çeşitli davranışlarına işaret edilmiştir. Burada da onların, zayıf müslümanlarla alay ettiklerine, onlarla birlikte bulunmağa tenezzül etmediklerine, Hz. Peygamber(s.a.v.)den, kendileri geldiği zaman fakir kimseleri yanından çıkarmasını istediklerine işaret edilmiştir. Sûrede müşriklerin çeşitli davranışları kınandığı gibi bu böbürlenme, kendini beğenme davranışları da kınanmaktadır. Buna göre âyet, yukarıda sözü edilen olay üzerine inmiş değildir. Tevhîd inancını yerleştirmek ve tevhide aykırı davranışları belirleyip kaldırmak üzre bütün olarak inen Sûre içinde bu âyet de en belirgin şirk ahlakından olan böbürlenme, kendini beğenme, insanları küçük görme gibi huy ve sıfatları kınamaktadır. Fahr-i Râzî: " Âlimler, bu sûrenin bir defada indiğinde sözbirliği etmişlerdir. Öyle ise sûrenin bazı âyetleri için: 'Bu âyetin sebebi şu olaydır* demek mümkün değildir" diyor.[2627]
53 ncü âyette, insanların birbirleriyle sınandığı belirtiliyor. Mal ve mevkice güçlü olanlar, zayıfları küçümser, onlarla alay ederler. Fakirler de malı çok, mevkii yüksek olanları kıskanırlar. İşte toplumdaki sosyal farklar, Allah'ın bir sınamasıdır. Zengin, fakirle sınanır; fakir zengin ile sınanır. Dost olmak için bunların, Allah'a kullukta birleşmeleri ve kulluk uyarınca hareket etmeleri gerekir.
Müşrikler, zayıf, fakir, kölelikten yeni kurtulmuş müslümanlan ayak takımı, bayağı insanlar sanmışlar, mal ve mevkilerine aldanarak kendilerini onlardan üstün zannetmişlerdir. Onlarla alay edip: " (Başka kimse kalmadı da) Allah, aramızda bunlara mı ikram etti?"[2628] demişlerdir. Bu, yalnız Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde değil, ondan önceki peygamberlerin devrinde de böyle olmuştur. Onların çevresinde de önce fakirler, ezilenler, toplanmışlardı. Çünkü peygamberler, insanları eşitliğe çağırıyordu. Bu eşitlik, Allah'a kul olmakla sağlanırdı. Fakat kendini, kendine yeterli gören zengin tabaka, yoksullarla eşit olmayı kabul etmiyorlardı. Mal ve mevkilerinin, kendilerine üstünlük sağladığını sanıyor ve bu üstünlüğü elden çıkarmamak için peygamberlerin çağırışına uymuyorladı. Yüce Allah: "Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?"
cümlesiyle Allah'ın nimetlerine nankörlük edenlerin değil; Allah'a şükredip O'nun çağırışına koşanların, Allah

---

[2622] En'âm Sûresi: 53.
[2623] Ahkâf Sûresi: 11
[2624] Fethu'l-Kadîr: 2/121.
[2625] Kehf Sûresi: 38.
[2626] Mefâtîhu'l-ğayb: 12/234.
[2627] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/2-3.
[2628] Ahkâf Sûresi: 11.

katında değer kazandığını hatırlatmaktadır.
Bu âyetten anlıyoruz ki her devirde fakir tabaka daha dindar olmuştur. Mal ve mevki insanı kibir ve gurura götürür. İnsan kendisini, kendisine yeterli görür. Malı ve mevkii ile istediğini yapabildiği için Allah'ı hatırlamaz olur. Her zaman Allah'a muhtacolduğunu unutur. Çünkü görünürde ihtiyâcı yoktur. İşte Kur'ân, insanın bu halini: "İnsan kendini zengin, kendine yeterli gördüğü için azar."[2629] âyetiyle ifâde etmiştir.
Demek ki zenginlik ve mevki her zaman insanın yararına değildir. Kişi her halde Allah'a şükretmelidir: Fakir iken de, zengin iken de; bollukta da, darlıkta da. "Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?" cümlesi, Allah'ın, ancak şükreden kullarından memnun olduğunu gösteriyor. Öyle ise insan mal ve mevki istememeli, hakkında hayırlı olanı istemelidir. Zira mal ve mevki, çoğu kez insanın aleyhine olur, insanı mânâdan uzaklaştırır. Fakat malına ve mevkiine rağmen mânâ ile bağlantısını kesmeyip Hakk'm dâvetine koşanlar elbette çok bahtiyar kimselerdir.
54 ncü âyette yüce Allah, Elçisine, âyetlerine inanan kimseler kendisine geldikleri zaman onlara selâm vermesini, sağlık ve esenlik dilemesini, kendisine rahmeti yani acımayı prensip olarak yazan Allah'ın; cahillikle, nefsinin arzusuna kapılıp bir kötülük işledikten sonra tevbe ederek uslananları affedeceğini söylemesini emrediyor.
Bu âyette geçen câhil kelimesi, basitçe bilmez anlamına değil, nefsinin eğilimlerine kapılan, içgüdüsüyle hareket eden düşüncesiz insan anlamına* dır. Nefsinin dürtüsüne kapılan kimse yanlış hareket eder, günâh işler. Çünkü hareketleri, aklının kontrolünden çıkmıştır. İşte kim ki nefsinin dürtüsüne kapılarak günâh işler de sonra bundan dönüp Allah'a yönelirse Allah onu bağışlar. Çünkü Allah kendisine rahmeti yazmıştır. Rahmeti gazabından fazla, affı cezasından çoktur. Daha önce de söylediğimiz üzre Allah'ın Elçisi, Rabbin rahmetini şöyle anlatmıştır: "Allah yaratıkları yaratıp bitirdikten sonra katında, Arş'ın üstünde bulunan Kitâb'a şu hükmü yazdı: Rahmetim gazabımı yendi".[2630]
55 nci âyette yüce Allah, suçluların yolları belli olsun diye âyetlerini böyle güzelce anlattığını, rızâsına uygun yolu açıkça gösterdiğini buyuruyor. O-nun Kitabında açıkladığı yol, kendi yoludur. Buna ters düşen yol da suçluların yoludur.
56- De ki: "Ben, Allah'tan başka yaşardıklarınıza tapmaktan menolundum." De ki: "Ben sizin keyiflerinize uymam, çünkü o takdirde sapıtmış ve yola gelenlerden olmamış olurum.*' 57- De ki: "Ben, Rabbimden (gelen) açık bir delîl üzerindeyim. Siz ise onu yalanladınız Acele istediğiniz (azâb) da benim yanımda değildir. Hüküm vermek yalnız Allah'a aittir. (O) gerçeği anlatır ve O, (dâvayı çözüp) ayırdedenlerin en iyisidir." 58- De ki: "Eğer acele istediğiniz şey benim yanımda olsaydı, elbette benimle sizin aranızda iş, şimdi (çoktan) bitirilmişti." Allah zalimleri daha iyi bilir. 59- Gaybın (görünmez bilginin) anahtarları, Onun yanındadır, onları O'ndan başkası bilmez. (O), karada ve denizde olan herşeyi bilir. Düşen bir yaprak—ki mutlaka onu bilir—, yerin karanlıkları içine gömülen dâne, yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitâbda olmasın! [2631]

Tefsîr:

56 ncı âyette yüce Allah, Elçisine, katiyyen müşriklerin keyiflerine uyup Allah'tan başka taptıklarına tapmayacağını, onlara taptığı takdirde kendisinin de sapıklardan olacağını söylemesini emrediyor.
57 nci âyette de şöyle buyuruyor: Ey Muhammed, söyle: Ben körü körüne değil, Rabbimden gelen bir belge, bir şerî'at ile hareket ediyorum. Siz ise onu yalanladınız. Sizin, benden, çabucak gelmesini istediğiniz azâb, benim elimde değildir. Hüküm vermek Allah'a aittir. O dilerse azâbeder, dilerse affeder. O hakkı anlatır. Buradaki yakussu kelimesi, anlatır, hikâye eder, demektir. Bu kelime, yakdî şeklinde de okunmuştur. Hattâ kari'lerden çoğunun kırâeti böyledir. Bu takdirde mânâ: O, gerçek hüküm verir, O'nun verdiği hüküm gerçektir, demektir. Bu mânâ, âyetin sözgelimine daha uygundur. Çünkü hemen bunun ardından, Allah'ın, dâvaları çözenlerin, hüküm verenlerin en hayırlısı olduğu vurgulanmaktadır.
Bu okunuş farkı, ilk Kur'ân yazısının noktasız oluşundan doğmuştur, kelimesi, şeklinde de şeklinde de okunabilir. Ama " sözgelimine daha uygundur. Râzî de okunuşuna göre mânâ vermiştir.
58 nci âyette de şöyle buyuruluyor: Ey Muhammed, de ki: Eğer sizin acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda iş, derhal bitirilmiş olurdu. İstediğiniz azabı başınıza indirirdim. Ama azâb indirmek, buna karar vermek Allah'ın elindedir. Ben sadece bir elçi ve uyarıcıyım. Allah haksızlık edenleri çok iyi bilir.
Müşriklerin istedikleri şey azâb idi. Çeşitli âyetlerde Allah'ın çağırışına gelmeyen müşriklerin, alay maksadıyle azâb istedikleri anlatılmaktadır. Kur'ânı Kerîm, Allah'a itaat etmeyen eski kavimlerin başlarına azâb geldiğini, helak edildiklerini anlatıp onları uyardıkça Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğine inanmayan müşrikler: "Sözünde doğru isen, haydi çabuk başımıza azâb insin. Eğer gerçekten peygamber isen, senin getirdiğini kabul etmediğimiz için bizim de başımıza azâb inmesi gerekir. Haydi başımıza azâb indirsene!" diyorlardı. Onların bu

[2629] Alâk Sûresi: 6-7.
[2630] Hadîs daha önce geçmişti.
[2631] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/152-156.

tür istekleri, Yûnus Sûresinin 48-51 nci; Hûd Sûresinin 8 nci; Şu'arâ' Sûresinin 202-204 ncü âyetlerinde anlatılmaktadır.
59 ncu âyette: "Ğaybin mefâtihi, Allah 'in yanındadır" buyuruluyor. Me-fâtih, meftah'in çoğuludur. Meftah hazîne, miftah veya miftâh anahtar demektir. Bu kelime Mefâtîh şeklinde de okunmuştur. Mefâtîh, miftâh'm çoğuludur. Değerli eşyanın saklandığı yere meftah yani hazîne denir. Âyetin anlamı, ğaybin hazîneleri veya anahtarları, Allah'ın yanındadır, demektir. Hazînelerin anahtarları, ona sâhibolanm yanında bulunur. Demek ğayb (görünmeyen, gözden gizli kalan) hazînelerinin, bilgilerinin anahtarları Allah'ın yanındadır. Bütün hazîneler, bütün bilgiler O'nundur. Kâinatın mâliki O'dur. Herşeyin yönetimi O'na aittir. Zümer Sûresinde de: "Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur"[2632] buyuruluyor. Anahtarların elinde bulunması, yönetim ve mülkiyetin O'nun elinde olduğu anlamına gelir. Bir ülkenin başına geçen kimseye "İşlerin mekalîdi (anahtarları) onun eline verildi" denir ki, yönetimi o ele aldı demektir.
İmdi burada "Ğaybin anahtarları Allah'ın yanındadır" cümlesi, acele azâb isteyenlere cevaptır. Yani gizli şeyleri Allah bilir. Ben size ne zaman azâb geleceğini bilemem. Bu, ğaybe ait bilgidir. Ğayb hazîneleri Allah'ındır, anahtarları da O'nun yanındadır, o hazîneleri ancak kendisi açabilir, gizli şeyleri yalnız O bilir. O, karada ve denizde bulunan herşeyi bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki Allah onu bilmesin. Ne yerin karanlıklarına atılmış dâne, ne yaş, ne kuru hiçbir şey yoktur ki açık bir kitapta olmasın.
Bu kitap, Allah'ın, bütün oluş âleminin programını içeren bilgi hazînesidir. Allah herşeyi bu kitâbta tesbit etmiştir. Fakat bu tesbit ve kayıt, bizim yazışımıza benzemez. Bu, insanın gördüklerinin, algıladıklarının ve Öğrendiklerinin, beynine kayıt ve depo edilmesine benzer. Bunun mâhiyetini biz bilemeyiz.
Bu âyet, müşriklerin azâb isteklerine bir cevap niteliğindedir. Yüce Allah bu âyetiyle müşriklere demek istiyor ki: Başınıza gelecek azabın zamanını belirlemek Allah'a aittir. Sizin ne yaptığınızı Allah bilir. Yerin karanlıklarına atılan dâneyi, dalından düşen yaprağı bilen Allah, sizin de bütün davranışlarınızı, bütün sözlerinizi ve düşüncelerinizi bilir.
Âyet, ğaybin hazînelerinin Allah'ın yanında olduğunu söylemekle, gizlide kalan şeyleri yalnız Allah'ın bildiğini ifade ediyor. Ğayb, insan duyularının algılama sınırlarına çıkmamış olan olaylardır. İnsanların, hava değişimlerini, bir iki gün, bir iki hafta sonra sıcak, soğuk veya fırtına olacağı gibi meteorolojik tahminleri, ğaybi bilmek anlamına gelmez. Atmosferdeki değişiklikler, insanlar için ğayb değildir. Çünkü bunlar, duyuların algılama sınırları içine girmiş şeylerdir. Bunların izleri âlet üzerinde görülüp hesabedilmek-tedir.
Ğaybin sının da şahısların ufuklarına, bilgi oranlarına göre değişir. Yüzeyde duran kimse için dağın ardı ğaybdir. Ama uçaktan bakan için dağın hiçbir yanı ğayb değildir. Çünkü her yanı görünür. İnsan bilgisinin ulaşma olanağı bulunan, âletlerle, çeşitli metotlarla öğrenilebilecek şeyler ğayb değildir. Ama bunun ötesinde kişinin ne zaman öleceği, gelecekte başından neler geçeceği gibi şeyler ğaybdir, bunları ancak Allah bilir. Yalnız Allah vahiy veya ilham ile bir peygamberine, bir sevdiği kuluna bu gizli hazînesindeki bilgilerden bir şeyler açıp gösterirse o zaman o peygamber veya velî de Allah'ın, kendisine gösterdiği kadar bir şeyler bilir. İşte bu tür bilgi, peygamberler için mu'cize, velîler için keramettir. Bu, o kulların çalışarak Öğrendikleri bilgi değil, Allah'ın lutfuyla erdikleri bilgidir. Allah'ın lütuf ve kereminin eseridir.
60- O 'dur ki, geceleyin sizi öldürür (gibi uyutur), gündüzün ne işlediğinizi bilir; sonra belirlenmiş süre geçirilip tamamlansın diye gündüzün sizi diriltir. Sonra dönüşünüz O'nadır; sonra (O, dünyâda) yaptıklarınızı size haber verecektir. 61- O, kullarının üstünde tek hâkimdir. Size koruyucu melekler gönderir, nihayet birinize ölüm gelince elçilerimiz onun canını alırlar, onlar (bu hususta) hiç geri kalmazlar. 62-Sonra o(ca)nlar, gerçek tanrıları olan Allah'a döndü{rülüp götü)rülürler. Doğrusu hüküm, yalnız O'nundur. O, hesap görenlerin en çabuğudur. [2633]

Tefsir:

60- Alah, geceleyin algı gücünüzü alarak sizi uyutur, gündüzün de ne iş yaptığınızı bilir. Allah, belli bir sürenin tamamlanması için sizi uykudan uyandırır. Teveffî can almak anlamınadır. Bu âyetteki Teveffî, insanın uyku ile bilincinden geçirilmesidir. Ruhun özü bilinç olduğu için bilincin alınması, teveffî kelimesiyle ifade edilmiştir.
Araplar uykuya küçük vefat, ölüme de büyük vefat derlerdi. Uyku, adetâ ölümün bir çeşididir. însan, uyku esnasında bilincinden geçer. Can bedendedir ama canın özü olan bilinç, ondan alınmıştır. İnsan uykuda düşünemez. İşte canın düşünce yeteneğinin alınması, teveffî kelimesiyle anlatılmıştır. Çünkü şâirin dediği gibi:
Ademî dedikleri endîşedir; Gayri âdem, üstühân-ü rîşedir!:
Yani: insan denilen varlık, düşünceden ibarettir. Eğer düşünce olmazsa insan, kemik ve tüyden ibaret kalır.
Şüphesiz, uykuda insanın düşüncesini alan Allah'tır. Allah'ın yasaları gereği insan uyku esnasında düşünce yeteneğini yitirir.
Maddeden serbest kalan ruh ru'yâ görür, birçok yeri dolaşır, bahçelerde, ırmak kenarlarında gezer, sevinir veya sıkıntılar içinde kalır, azâb çeker, bunalır. Bu hal, ölümün bir çeşididir. Ölümde ruh, bedenden ebedî ayrılır.

[2632] Zumer Sûresi: 63.
[2633] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/156-159.

Uykuda bilinç yeteneği, bedenden muvakkaten ayrılsa da bedene canlılık veren hayvansal ruh, bedende kalır. Ölümde ise ruh, bilinciyle, bedene can veren kökleriyle bedeni tamamen terk eder ve bir daha ona dönmez.
İnsanın uyuması, bedenin dinlenmesi, beyninde biriken bunalımlarını atması için gereklidir. Uykudan sonra insan bilincine kavuşunca kendisini dinç-leşmiş, zinde hisseder. İşte yüce Allah bunun için: "Sonra belli bir sürenin tamamlanması için sizi diriltir." buyurmaktadır. Böyle uyuya, uyana insan, belli süreyi, yani ömrünü tamamlar. Sonra can tamamen bedenden ayrılır ve Allah'a sevk edilir: "Sonra dönüşünüz O'nadır, sonra O, size yaptıklarınızı haber verecektir."
61- "O, kulları üzerinde kaahirdir": Dilediğini öldürür, dilediğini yaşatır. Kimine mülk verir, kiminden mülkü alır; karanlığı götürüp aydınlığı getirir. Kâinatı istediği gibi yönetir. Yaratması ve öldürmesi sürüp gider. O, mutlak ve kesin kudret sahibidir." Size koruyucular gönderir."
İnsanın ve tüm canlıların hayâtlarını sürdürebilmeleri için Allah, birtakım koruyucular tayin etmiştir. Bunlar, insanları ve diğer canlıları» kendilerine zararlı şeylerden korurlar. Bu koruyucular, Allah'ın görevlendirdiği rûhânî melekler ve aynı zamanda her organı koruyan doğal yasalardır. Gözü zararlı ışınlardan koruyan kaş, kirpikler yanında yine gözü zararlı tozlardan, mikroplardan koruyan yaş salgılayıcı bezler vardır. Bunlar, Allah'ın, göz üzerine bekçi kıldığı koruyucularıdır. Mîdeyi, pankreası, karaciğeri koruyan maddeler olduğu gibi bedeni hastalıklardan, mikroplardan koruyan kan akyuvarları da bedenin bekçileridir. Bunlar, insanın içinde bulunan koruyucularıdır. Bir de insanın dışında, kendisini kazalardan koruyan ma'nevî bekçiler vardır: "Her insanı, önünden ve arkasından izleyen(melek)ler vardır, onu Allah'ın emrinden (kazasından) korurlar"[2634]
Bu koruyucular, ömrünün sonuna kadar insanı korurlar. Ama ömür tükenince artık koruyucular görev yapamaz, ondan ellerini çekerler. O zaman Allah'ın gönderdiği başka elçiler, başka yasalar çalışır, bedendeki canı alırlar.
Burada can alan melekler, çoğul olarak "elçilerimiz" şeklinde ifade edilmiştir. Olum meleği bir tek olarak bilinir. Burada can alıcı elçinin çoğul zikredilmesi, bunların birden fazla olduğunu gösterir. Mufessirlere göre olum meleğinin çoğul şeklinde ifade edilmesi, olum meleğinin yardımcılarına işarettir. Bu elçiler, olumu hazırlayan güçlerdir: "Onlardan birine olum gelince elçilerimiz onun canını alırlar, hiç gen kalmazlar." Allah ne emretmiş ise onu yaparlar; Allah'ın buyruğunu yerine getirmekte kusur etmezler. "Hiç gen kalmazlar" ifadesi, herkesin ömrü dolunca derhal canının alınacağını belirtir. Bu cümleyi, ruhu korurlar, Allah'ın dediği yere götürürler şeklinde tefsîr edenler de vardır.
"Sonra gerçek Mevtalarına götürülürler": Yanı ruhlar, bedenlerinden alındıktan sonra gerçek Mevtalarına, dostlarına götürülürler. Bu ifade, insanların mevlâ diye tanıdıkları, taptıkları, yalvardıkları şeylerin gerçek mevlâ olmadığını vurguluyor. Dünyâda onlar, gerçek olmayan mevlâlara bağlanıyorlardı. Şimdi o mevlâların hepsi kalktı, yalnız gerçek Mevlâ kaldı, işte ruhlar, bedenlerinden alındıktan sonra o gerçek Mevlâ'ya götürülürler.
Bu âyette götürülenlerin, melekler olduğunu söyleyenler de vardır. Ama âyetin sözgeliminden bunların, bedenlerden alınan canlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyet, insanın şu bedenden ibaret olmadığım açıkça ifade ediyor. Çünkü insanın, öldükten sonra Allah'a götürüleceğini söylüyor. Olunun Allah'a götürülmesi mumkun değildir. Zîra cansız bedenin Allah'a götürülmesi anlamsızdır. Allah'a götürülen, insana kişiliğini veren ruhtur. Demek ki insan ruhtan ibarettir.
Ahmed ibn Hanbel, Ebû Hureyre yoluyla şu hadîsi rivayet etmiştir: "Melekler olunun yanına gelirler. Eğer sâlıh bir adam ise derler ki:
—Ey güzel bedende olan güzel ruh, ovulmuş olarak çık, ravh ve reyhan ve kızmayan Rab ile sevin!
Bedenden çıkıncaya kadar ona böyle söylenir Sonra göğe çıkarılır, onun için giriş müsâadesi istenir. "Kimdir?" diye sorulur. "Falandır" denir.
—Merhaba ey güzel bedende olan güzel ruh, ovulmuş olarak gır, ravh ve reyhan ve kızmayan Rab ile sevin! denilir.
Tâ Allah'ın bulunduğu göğe varıncaya kadar ona böyle söylenir. Eğer adam kotu ise ona:
—Ey habîs bedende olan habîs ruh, yerilmiş olarak (bedenden) çık; hamım, ğassâk ve âharu mm şeklıhîezvâc (ve benzeri çeşit çeşit azâblar) ile sevin' denilir.
Bedenden çıkıncaya kadar ona böyle söylenir. Sonra göğe çıkarılır. Onun
için göğün açılması istenir. "Kimdir)?" diye sorulur. "Falandır" denilir.
—Ey habis bedende olan habîs ruh, sana merhaba yok, yerilmiş olarak dön, çünkü sana gök kapıları açılmaz.
O kimse gökten geri gönderilir, kabrine gelir. Salih adam oturur, ona birincide söylendiği gibi söylenir. Kötü adam da oturur, ona ikinci sözde söylendiği gibi söylenir"[2635]
Demek ki bedenden ayrılan ruhlar, Allah'ın huzuruna götürülürler.
İşte huzuruna gelen ruhlar hakkındaki hükmü yalnız Allah bilir. Bu gerçeği belirtmek için yüce Allah: "İyi bilin ki hüküm yalnız Allah'ındır ve O, hesap görenlerin en çabuğudur." buyuruyor.
Bu hesabın nasıl olacağı üzerinde tartışılmıştır. Kimine göre Allah, halkı bir defada hesaba çeker. Birinin hesabını görmesi, ötekinin de hesabını görmesine engel olmaz. Kimine göre Allah meleklere emreder, meleklerden her biri, bir kulun hesabım görür. Filozoflara göre bu hesap, rûhânî bir nitelik taşır. Bilindiği üzre her insanın yaptığı iş, ruhunda bir iz bırakır. Meselâ bir işi sürekli yapan kimse, o işin ustası olur, onu yapmağa

[2634] Ra'd Sûresi: 11.
[2635] İbn Hanbel, Musned: 2/364, 6/140; İbn Mâce, Zühd: 31.

yetenek kazanır. İşi ne kadar çok yaparsa yeteneği o kadar artar.
Şimdi kişinin o iş üzerinde başlangıçtan itibaren yaptığı çalışmaların her birinin, elde ettiği yetenekte bir payı vardır. Çünkü yeteneği, bu çalışmaların toplamı sağlamıştır.
Başka bir örnek verelim: Bir gemiye, kapasitesinin üstünde yük yüklen-se gemi batar. Geminin batışında yüklenen yükün her gramının, her dânesi-nin etkisi vardır. Bu gramlar toplana toplana sonunda geminin taşıma kapasitesini aşınca gemi batar. Bu yükün buğday olduğunu varsayalım. Her buğday dânesinin, geminin batışında payı vardır. Ama göz, her dânenin, gemiyi ne kadar batırdığını fark edemez. Ancak toplanan ağırlıkların sonucunu fark eder.
Yapılan iyi veya kötü işlerin her biri de ruhta bir iz bırakır. Ya iyi veya kötü bir iz. Günâh ruhu lekeler, sâlih amel ise aydınlatır. Nitekim Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "İnsanınyaptığı günâhın, kalbinde bir leke bıraktığını" bildir-miştir [2636]Yüce Allah: "Kim zerre ağırlığınca hayır yaparsa onu görür ve kim zerre ağırlığınca şer yaparsa onu görür"[2637] buyurmuştur.
Yapılan işler, yeteneklerin oluşmasına neden olduğuna göre her organın yaptığı iş, o organda bir alışkanlık meydana getirir. Meselâ el ile yapılan iş, el alışkanlığına, ayak ile yapılan iş, ayak alışkanlığına neden olur. Ruhtaki izler, bu organların yaptığı işlerle oluşur. Bunların her biriyle oluşan izlerin ayrı bir niteliği vardır. Ruhta meydana gelen lekenin hangi organdan geldiği belli olur. İşte Kıyamette ellerin, ayakların insanın aleyhinde tanık olması, ruhtaki izlerin, hangi organdan oluştuğunun belli olması anlamım taşır. Biz böyle anlıyoruz, gerçeği Allah bilir.
Hesabın çabukluğuna gelince: Yapılan işlerin her biri ruhta iyi veya kötü bir iz bırakır, demiştik. Hayır işlerin izi ruhta nur, şer işlerin izi karanlıktır. Bu iyi ve kötü işlerin karşılaşmasından, ruhta iyi ve kötü ahlâkın miktarı kalır. İnsan ölünce ruhtaki iyi ve kötü ahlâkın miktarı ortaya çıkar. Hangisinin ruhtaki etkisinin daha fazla olduğu belli olur. Bu iş, parçalanmayan, bölünmeyen an içerisinde olur. Çünkü ruh, kendindeki bütün izleriyle görünür, ibâdetlerin, güzel ahlâkın; kötülüklerin, kötü ahlâkın izleri açıkça ve bir ânda görünür. İnsanın işlerini, kalem kâğıda vurmağa gerek yoktur. Zaten her yapılan iş, o anda ruh şeridine kaydedilmiştir. Ruh, Allah'ın huzuruna götürüldüğü zaman, kaydedilen bütün faaliyetleri ortaya çıkar. İşte bu zaman, ruhun bedenle ilişkisinin kesildiği zamandır. Bu hâli yüce Allah, çabuk hesâb ile ifâde etmiştir.[2638]
63- De ki: "Gizli ve açık olarak 'Bizi bundan (bu güç durumdan) kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız* diye O'na yalvarıp yakar-dığınız zaman,, karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarıyor?" 64- De ki: "Ondan ve bütün sıkıntılardan sizi Allah kurtarıyor. Sonra siz yine O'na ortak koşuyorsunuz." 65- De ki: "O, sizin üzerinize üstünüzden, yahut ayaklarınızın altından bir azâb göndermeğe, ya da sizi parti parti birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tad-dırmağa kaadirdir." Bak, anlasınlar diye âyetleri nasıl açıklıyoruz! 66-O, gerçek iken kavmin onu yalanladı. De ki: "Ben size vekil değilim!" 67- Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır, yakında bilirsiniz! [2639]

Tefsir:

63 ncü âyetteki kelimesi, dâl'in şeddesiyle ve şeddesiz okunmuştur. İkisi de aynı anlama gelir. kelimesi da hâ'nın zammıyle hufye okunduğu gibi, kesriyle hifye şeklinde de okunur. Yüce Allah, bu âyette birliğinin kanıtı olarak: insanların darda kaldıkları zaman kurtuluş için kime yalvardıklarını ve kimin, kendilerini o zor durumdan kurtardığını soruyor.
Bu ifade gösteriyor ki Kur'ân'ın muhatabı olan müşrikler, bütün umutların söndüğü anda yalnız Allah'a yalvartacağını biliyorlar ve kendileri böyle yapıyorlardı. Yani Allah'ın varlığını kabul ediyorlardı. Onların suçları, Allah'a ortaklar koşmaları, Allah'tan başka varlıklarda tanrısal güç tasavvur etmeleriydi. Yüce Allah onlara diyor ki:
64- Sizi, karanın ve denizin karanlıklarından kurtaran yalnız Allah'tır. Darda kaldığınız zaman yalnız Allah'a yalvarırken, Allah sizi darlıktan kurtardıktan sonra ne diye O'na ortaklar koşuyorsunuz? Uydurma tanrılara yal-varıyorsunuz? O ortaklar mı sizi sıkıntılardan kurtardı? Sıkıntıya düştüğünüz zaman onlara mı yaîvardınız?
65 nci âyette de Allah, münkirlerin üstlerinden, ayaklarının altından azâb göndermeğe, üzerlerine fırtına gönderip evlerini, ağaçlarını sökmeğe, dondurucu soğuklarla ürünlerini mahvetmeğe, gökten dökeceği yağmurlarla âfetler yaratmağa, ayaklarının altından yani yerden depremlerle volkanlar fışkırtarak onların üstüne azâb indirmeğe, yahut onları partilere, fırkalara bölerek birbirlerine düşürmeğe, böylece birbirlerinin azabını onlara çektirmeğe kadir olduğunu bildiriyor
Bu âyette geçen siya1 kelimesi, şî'anin çoğuludur. Bir düşünce etrafında toplananlara şî'a denir. Genel anlamıyle şt'a, birinin taraftan, burada ise fırka, parti demektir. Yani Allah, sizi birbirine ters, karşıt düşüncelere sahip fırkalara ayırıp birbirinize düşman edebilir. Böylece birbirinize saldırır, birbirinizin acısını çekersiniz.

[2636] Müslim, îmân, 231; Tİrmİzî, Tefsîr, Sûre: 83; İbn Mâce, Zuhd: 29; İbn Hanbel, Musned: 2/297; Muvatta', Kelâm: 18.
[2637] Zelzele Sûresi: 7-8.
[2638] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/19-20.
[2639] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/159-164.

Bu âyet, düşünce ayrılıklarının, düşmanlıklara, kavgalara, savaşlara se-bebolduğuna işaret etmektedir. Allah sizi fırkalara ayırır demek, herşey Allah'ın yasalarına göre olur, O'nun yaratıkları alanında meydana gelir, demektir. Buna sebep fikir ayrılığı, herkesin aklına geleni doğru sanması ve yalnız kendi düşüncesinden başka düşünceye imkân tanımamasıdır. İnsanlar Allah'ın vahyettiği hak sözde birleşmezlerse, kendi akıllarından çıkan dinî düşünceler, onların bölünmesine, birbirlerine düşman olmasına neden olur.
Âyetin amacı, bu sosyolojik yasayı anlatmaktır. Ama herşey Allah'ın yaratma alanında olduğundan, fiil Allah'a mal edilmiş, Allah sizi fırkalara ayırıp birinizin acısını diğerinize çektirir, denmiştir. Bu, sosyolojik bir kanundur. Düşünce ayrılığı, düşmanlığa yol açar. Sosyolojik kanunlar da Allah'ın, toplum için koyduğu yasalardır. Yasalar Allah'ındır. Öyle ise herşeyin gerçek faili Allah'tır.
Böylece insanları uyaran yüce Allah, anlamaları için âyetlerini çeşitli biçimlerde döndürüp döndürüp açıkladığını bildiriyor. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): De ki: 'O, sizin üzerinize, üstünüzden bir azâb göndermeğe kadirdir'!" cümlesini okuyunca: Zâtına sığınırım!" dedi. Yahut ayaklarınızın altından" cümlesini okuyunca yine "Zâtına sığınırım!" dedi. Yahut sizi parti parti birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını taddırmağa kaadirdir" cümlesinde: "Bu daha hafif, yahut daha kolay" dedi.[2640]
66 ncı âyette de: "O, hak olduğu halde kavmin onu yalanladı." buyuruluyor. Hak olan nedir? Bazıları bunu, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğidir, diye tefsir etmişlerdir. Bazılarına göre de hak olan, azabın geleceği hakkındaki haberdir. Sözgelimine uygun olan da budur. Yani ey Muhammed, kavmin azâb geleceğini yalanladılar. Ama bu, boş bir tehdîd değil, gerçektir. İnkarcıların başlarına mutlaka azâb gelecektir. Fakat onlar onun geleceğine inanmıyorlar. Sen onlara, kendilerinin koruyucusu olmadığını söyle.
Vekil, koruyucu, bekçi anlamına gelir. Bir şeyi korumakla görevli kimse, onu korumazsa sorumlu olur. Koruyucu olmayan, sorumlu değildir.
67 nci âyette de "Herşeyin bir zamanı vardır, yakında azabın geleceğini anlarsınız." buyuruluyor. Bu uyarı, Bedir'de gerçekleşmiş; inkarcılar, Allah'ın Elçisi ile alay edenler, bir avuç müslümanın kılıçları altında can vermişler ve yaptıklarının cezasını çekmişlerdir.
68- Âyetlerimiz hakkında (münasebetsizliğe) dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir; eğer şeytan, sana (bunu) unuttursa hatırladıktan sonra
(hemen kalk), o zâlimler topluluğu ile beraber oturma! 69- (Günâhlardan) korunanlara, o(inanmaya)nların hesabından bir sorumluluk yoktur. Ama belki (inanıp) korunurlar diye bir hatırlatmak lâzımdır. 70- Bırak o dinlerini oyun, eğlence yerine koyan ve dünyâ hayatının aldattığı kimseleri de, sen o (Kur'ân) ile (şunu) hatırlat ki, bir kişi, yaptığı işin eline teslim edilmeyegörsün, (yoksa) Allah'tan başka onun ne bir dostu, ne de bir yardımcısı olmaz. (Amelinin elinden kurtulmak için) her türlü fidyeyi verse de ondan kabul edilmez, tşte onlar, kazandıklarının eline teslim edilmişlerdir. Onlar için kaynar sudan bir içki ve inkârlarından dolayı da acı bir azâb vardır! [2641]

Tefsîr:

68-Havd, aslında suya dalıp içinden geçmeğe denir. Sonra bu kelime, eğlence için söze dalmağa denmiştir. Yüce Allah bu âyette Elçisine, âyetleri hakkında münasebetsiz sözlere dalan kimselerle beraber bulunmamasını, onlar konuyu değiştirmedikçe onların aralarında oturmamasını, şayet unutarak oturmuş ise hatırlayınca hemen kalkmasını emrediyor.
Âyetten anlaşılıyor ki Hz. peygamber ve müslümanlar, Mekke'de iken bazan müşriklerle beraber otururlar, fakat müşrikler, söz arasında Allah'ın, Peygamberine vahyettiği Kur'ân âyetleriyle alay ederlerdi. Allah'ın Elçisi de müslümanlar da onların bu lâflarından rahatsız olurlardı. Yukarıdan beri müşriklerin çeşitli tutumlarını anlatan Sûre, burada da onların bu davranışlarına işaret etmektedir.
Burada Allah'ın Elçisine, Allah'ın âyetleri hakkında münasebetsiz lâflar söyleyenlerle beraber oturmaması emrediliyor. Ama hitâb, onun şahsında bütün mü'minleredir. Her zaman mü'minlerin, dine, îmana aykırı sözlerin söylendiği bir yerde oturmamaları gerekir. Çünkü küfre razı olmak, insanı küfre götürür.
Nisa* Sûresinin 140 ncı âyetinde de şöyle buyurulmuştur: "(Allah) size Kitâb'da indirmişti ki: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar (bu sözü bırakıp) başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Şüphesiz Allah, bütün ikiyüzlüleri ve kâfirleri cehenneme toplayacaktır". Nisa Sûresinin bu âyetinde, Allah'ın âyetleriyle alay edilen yerde oturulmamasının, Kitâbda emredildiği ifade edilmektedir. İşaret edilen emir, En'âm Sûresinin, tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyetidir. Çünkü En'âm Süresi Mekke'de, Nisa' Sûresi Medine'de inmiştir.
Nisa Sûresinin 140 ncı âyeti ile, En'âm Sûresinin 68 nci âyetinin neshe-dildiğini söyleyenler olmuştur. Fakat cumhurun ifâde ettiği üzre âyet muhkemdir - aslında bütün âyetler muhkemdir -, iki âyet arasında nesih söz konusu değildir. Çünkü Nisa' Sûresinin 140 ncı âyeti, geçmişte vukubulan bir olayı haber vermektedir. Haberlerde

[2640] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 6.
[2641] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/164-166.

nesih olmaz.[2642] O âyette, "Size daha önce de Allah'ın âyetleriyle alay edildiğini işitirseniz, bunu yapanlar konuyu değiştirmedikçe onlarla beraber oturmayınız, yoksa siz de onlar gibi olursunuz " diye emredildiği bildirilmekterdir. Bu ifâde, daha önce inmiş bulunan En'âm Sûresinin bu âyetini neshetmiyor, tam tersine pekiştiriyor, bu emri hatırlatarak buna uyulmasını vurguluyor.
Bu âyette unutma halinde oturmaktan ötürü insan sorumlu tutulmamış, ancak hatırladıktan sonra oturmaması emredilmiştir. Bu, dinin genel prensibidir. Unutmaktan ötürü sorumluluk yoktur. Unutmak, insanın elinde olmayan bir za'ftır. Allah insanı bundan affetmiştir. Bu âyetten, unutarak yapılan işlerden sorumluluk olmayacağı hükmü çıkarılmıştır. İbn Mâce'nin rivayet ettiği bir hadis de bunu teyîdediyor: "Allah, bu ümmetten üç günâhı affetmiştir: Hatâ ile, unutarak ve zor karşısında yapılan günâhlar".[2643]
Gerçi hatâ ile adam öldürene diyet gerekir ama bu diyet bir günâhın cezası değil, bir hakkın ödenmesidir. Çünkü bu olayda öldürülenin hakkına tecâvüz edilmiştir. Bu hak, diyet ile telâfi edilir
Bu âyet, dinle alay edilmedikçe kâfir ve fâsıklarla oturulabileceğini de gösterir. Çünkü insanlar toplu halde yaşarlar. Onlarla da iyi geçinmek lâzımdır. Ama bir mecliste dinle alay edilince hemen kalkmak gerekir. Fakat dîne müdâhele edilmediği sürece orada oturmakta bir sakınca yoktur.[2644]
Eğer şeytân sana (bunu) unutturursa" cümlesinde müfessirler, peygamberin unutmasının caiz olup olmayacağı üzerinde de tartışmışlardır.[2645]
Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, namazında bazan yanıldığı bir gerçektir. Şeytânın unutturması, şeytânın vesvese vermesine işarettir. Şeytân her insana vesvese verir. Fakat şeytânın vesvesesi, peygamberleri ve sâlih kullan etkileyip doğru yoldan çıkaramaz. CSnâbı Allah: "Benim hâlis kullanma karşı senin bir gücün yoktur. Sen ancak sana uyan azgınları yoldan çıkarabilirsin"[2646] buyurmuştur.
Burada şeytânın unutturmasından kasıt, insanın içine attığı dünya tasalarının, unutkanlığa sebebolmasıdır. Birçok şeyi düşünmekten ötürü insan, önemli bir şeyi unutabilir. Bu unutkanlığa sebep, dünyâ tasalarıdır. İnsanlar önemli bir şeyi unutunca: "Vah, şeytân unutturdu!" derler. Bu, dilde kullanılan bir üslûptur. Çünkü şeytânın telkinleri, insanın içine attığı gaileler, unutkanlığa sebebolur.
Kaldı ki âyette "Unutturdu" denmiyor, "Eğer unuttursa" deniyor. Bu ifâdeden, bir insan olan peygamberin de unutabileceğim anlıyoruz. Peyğamber'in, gelen vahiyleri hiç unutmadığı konusunda İslâm âlimleri genel bir kanı içinde olmakla beraber .Biz daha iyisini veya benzerini getirmedikçe bir âyeti neshetmez veya unutturmayız..." [2647] "Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın, yalnız Allah'ın dilediği başka (Allah'ın dilediğini unutursun)."[2648] âyetleri karşısında âlimlerin bu kanâatinin sağlam olmadığı açıktır. Demek ki Peygamber (s.a.v.) bazı vahiyleri unutmuş olabilir. Ama Allah, onun unuttuklarının yerine onların benzerini veya daha iyisini ona vahyetmiştir. Ancak Peyğamber'in unutmuş olduğu ihtimali bulunan vahiyler, asla dinin bütünlüğünü bozabilecek, dine zarar verebilecek ölçüde değildir. Belki o, kendisine inananların çok az olduğu, hele yazı bilenlerin daha da nâdir bulunduğu ilk Mekke yıllarında birkaç âyet, birkaç vahiy parçası unutmuş olabilir ve Allah o unuttuklarının yerine, kendisine onların benzerini veya onlardan da iyisini vahyetmiş, böylece dinde asla eksiklik ve boşluk bırakmamıştır. Gerçeği Allah bilir.
69 ncu âyette münkirlerin günâhlarından, korunanların sorumlu olmadıkları, korunanların görevinin sadece hatırlatma, öğüt verme olduğu vurgulanıyor. Yani korunanlar, şayet Allah'ın âyetlerine dil uzatanların yanında oturmak zorunda kalırlarsa —kendileri böyle münasebetsizlikten, küfürden ve fısktan korundukları takdirde— onların günâhlarından sorumlu olmazlar. Ancak onlara, yaptıklarının doğru olmadığını, uygun bir dille hatırlatıp öğüt vermeleri gerekir.
70 nci âyette yüce Allah, Elçisine, dinlerini oyun ve eğlence yerine koyan, dünya hayâtının aldattığı kimseleri bırakmasını; insanın, yaptığı işlerin eline teslim edileceği, hiçbir dost ve yardımcısının olmayacağı, ne kadar fid-ye verse kabul edilmeyeceği günü hatırlatmasını emrediyor. Sonunda da, işledikleri işlerin eline teslim edilen kişilerin, kaynar sudan bir içki içeceklerini, acı bir azâb çekeceklerini bildiriyor.
Bu Kur'ân ile veya bu dîn ile, bir canın, yaptığı işlerin eline teslim edileceği zamanı hatırlat!": Ibsâl, rehin ve tutsak etmek, teslîm etmek demektir. Demek ki cân, kendi yaptığı işlerin eline teslîm ediliyor. Çekeceği azâb, başkasından değil, kendi yaptığı işlerden oluşuyor. Kişi, yaptığı işlerin ma'nevî şekilleriyle karşılaşıyor. İşte o, yaptığı işlerin eline teslîm edilmektedir. Bu çirkin suratlı azâb ejderine dönmüş işlerin elinde kalıyor. Onların elinden kaçıp kurtulması mümkün değildir. Çünkü onlar, dünyada yapıp ruhuna yerleştirmiş olduğu şeylerdir. Kişi bu can yoldaşlarını kendi eliyle hazırlamıştır. Azabı başkasından değil, kendi yaptığı işlerdendir.
"Cehennem dediğin dal odun yoktur; İnsan âteşini bile getürür!"
Artık o durumda canın, Allah'tan başka bir dostu ve yardımcısı yoktur. Ne kadar fidye verse kendisinden kabul edilmez, o azâblan kimse ondan sa-vamaz. Yüce Allah bunu te'kîden açıklıyor: İşte onlar, kazandıklarının eline

---

[2642] Hâzin, Lubâbu't-te'vîl: 2/145.
[2643] İbn Mâce, Talâk, bâbu talâkı'l-mukrah, h. 2045.
[2644] Kasimî, Mehâsinu't-te'vîl: 6/2361.
[2645] Taberî, Menâr.
[2646] Hicr Sûresi: 106.
[2647] Bakara Sûresi: 106.
[2648] A'lâ Sûresi: 6-7.

teslim edilenlerdir. Onlar için kaynar bir içki ve acı bir azâb vardır. Bu içki ve azâb, hep kendi inkârlarından dolayıdır!
71- De ki: "Allah'tan başka, bize ne yaran ne zarar vermeyen şeylere mi yalvaralım? Ve A ilah bizi doğru yola ilettikten sonra, ökçelerimiz üzerinde (eski durumumuza) döndürülüp; şeytânların ayartarak şaşkın bir halde çölde bıraktıkları, arkadaşlarının ise .'"Bize gel!" diye doğru yola çağırdıkları kimse gibi (şaşkın bir duruma) mı düşelim?" Deki: "Yol gösterme, ancak Allah'ın yol göstermesidir. Bize, âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredilmiştir." 72- "Namazı kılın ve Ondan korkun (diye emredilmiştir)" Varıp huzuruna toplanacağınız O dur.
73- Gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ile yaratan O'dur. "Ol!" dediği gün, oluverir. Sözü haktır. Sûr'a üfleneceği gün de mülk O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir. O, hükümdardır, herşeyi haber alandır. [2649]

Tefsîr:

71- Müşrikler, bazan Peyğamber(s.a.v.)i ve mü'minleri, atalarının dinine dönmeğe, taptıkları putlara tapmağa davet ediyor, hattâ bu konuda müslümanlara öğüt verir bir tavır takmıyorlardı. Bu önerilerini doğrudan yaptıkları gibi Hz. Peyğamber'in yakınları vasıtasiyle de ona ulaştırıyorlardı. İşte 71 nci âyette yüce Allah, Elçisine buyuruyor ki: "Ey Muhammed, söyle, bize bir yarar ve zarar veremeyen âciz şeylere mi yalvaralım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra geriye mi dönelim? Şeytânların üzerine üşüşüp şaşırttıkları, ne yapacağını, nereye gideceğini bilemeyen, arkadaşları kendisini doğru yola çağırdıkları halde onların sesine kulak vermeyen şaşkın insanın durumuna mı düşelim?"
Burada inkarcı insanın durumu, şöyle bir temsil ile anlatılmaktadır: Adam arkadaşlarıyle beraber yola çıkar ama yolu şaşırır, çıkmaza girer. Şeytânlar onu şaşırtıp yoldan çıkarmıştır. Doğru yolda bulunan arkadaşları ona: Yol burada, buraya gel!" diye bağırırlar. Ama onları dinlemez, başka yol da olmadığı için vahşî çölün içinde şaşkın kalakalır.
Şimdi mü'minler, Hakk'ın yolunda yürümektedirler. Müşriklerin sözlerine kanıp Hak yolundan ayrılan kimse, yolunu yitirip çölde şaşkın kalanın durumuna düşer. Nereye gideceğini bilemez. Hidâyette, yani doğru yolda olan arkadaşları onu yola çağırırlar, onlara da gitmez, helake mahkûm olur. Çünkü kurtuluş çaresi yoktur. Çölde yolunu yitiren, açlık ve susuzluktan ölür.
Bu temsîl ile, îmâna geldikten sonra tekrar putataparlığa dönmenin, büyük bir şaşkınlık olduğunu anlatan yüce Allah, gerçek hidâyetin, ancak Allah'ın hidâyeti olduğunu ve yalnız Allah'a teslîm olmanın emredildiğini söylemesini, Elçisine buyurmaktadır.
72 nci âyet de 71'deki ye bağlıdır. Yani bize, âlemlerin Rabbine teslîm olmamız, namaz kılmamız, Allah'tan korkmamız, huzuruna toplanacağımız Tanrının, yalnız Allah olduunu kabil ve ikrar etmemiz emredilmiştir.
73 ncü âyette de gökleri, yeri Allah'ın yarattığı, O'nun "Ol!" dediği gün, herşeyin olacağı, sözünün hak, hükmünün geçerli olduğu, Sûr'a üflendiği gün mülkün yalnız O'na âidolacağı, dünyada kendisini mülk sahibi sananların, o gün yok olup, yalnız gerçek mülk sahibi Allah'ın kalacağı; O'nun, gizliyi ve görüneni bildiği, hikmet sahibi ve herşeyden haberdar olduğu vurgulanıyor.
Sur ;îsrâfîlin, Kıyamette, insanları Yüce Dîvân'a çağırmak üzere üfleyeceği içtimâ' borusunun adıdır. Genel kanıya göre bunun ilk üflenişiyle tüm canlılar ölür, ikinci üflenişinde ise canlar ayılırlar. Fakat çeşitli âyetlerin ifadesinden, bu borunun bir öldürme ve diriltme borusu değil, canları İlâhî Mahkemeye, o Yüce Dîvâna çağırma borusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu borunun ilk sesini duyan canlar, o Yüce Mahkemede hesâb verme korkusundan
titrer, kendinden geçerler. Yalnız Allah'ın desteklediği kullar sarsılmazlar. Ama bu borunun ikinci sesini duyunca kendilerine gelir, o Mahkeme'ye gitmekten başka çare olmadığını anlayıp hemen oraya koşar, yargıcı Allah olan o Yüce Dîvân'da toplanırlar.
Sûr'u, suret'm çoğulu olarak suver şeklinde okuyanlar da vardır. Bu takdirde suverz liflemek, suretlere hayât soluğu vererek onları canlandırmak anlamına gelir. Yani bedenlere can üflendiği gün, mülk sadece Allah'ındır, başkasının değildir.[2650] O gün, O'ndan başka tanrının ve mâlikin, hükümdarın olmadığı açıkça ortaya çıkar.
74- İbrahim, babası Âzer'e demişti ki: "Sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum," 75- Böylece biz İbrahim'e, göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki kesin inananlardan olsun. 76- Üzerine gece basınca (İbrâhîm) bir yıldız gördü: "Budur Rabbim", dedi. Yıldız batınca: "Batanları sevmem" dedi. 77- Ay'ı doğarken görünce: ıtBudur Rabbim", dedi. O da batınca: "Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi, elbette sapan topluluktan olurdum", dedi. 78- Güneşi doğarken görünce: "Budur Rabbim, bu daha büyük" dedi. (O da) batınca dedi ki: "Ey kavmim, ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."
79- "Ben, yüzümü tamamen gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben O(na) ortak koşanlardan değilim!" 80- Kavmi onunla tartışmaya girişti. (O onlara) dedi ki: "Beni doğru yola iletmiş iken Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam, ancak Rabbimin dilediği olur!

[2649] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/167-170.
[2650] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/33.

Rabbim, bilgice herşeyi kuşatmıştın Hâlâ (kendinize gelip) öğüt almıyor musunuz?" 81- "Hem siz, Allah'ın size (tanrı oldukları) hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri, O'na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben nasıl sizin (O'na) ortak koştuğunuz şeylerden korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki topluluktan hangisi (tek Allah'a inananlar mı, yoksa Allah'a ortak koşanlar mı) güvende olmağa daha lâyıktır? 82-înananlar ve îmânlarını bir haksızlıkla bulamayanlar., işte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır. 83- îşte bunlar, kavmine karşı İbrâhîm 'e verdiğimiz hüccetlerimizdir. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir. 84-Biz ona İshâk'ı ve (İshâk'ın oğlu) Ya'kub'u da hediye ettik; hepsine de doğru yolu gösterdik. Nitekim daha önce Nuh'a ve onun soyundan Dâ-vûd'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Musa'ya ve Harun'a da yol göstermiştik. Biz güzel davrananları böyle ödüllendiririz. 85- Zekeriyyâ, Yahya, îsâ ve İlyâs'a da (yol göstermiştik). Hepsi iyilerden idi 86- İs-mâ'îl'e, Yesa'a, Yûnus'a ve Lût'a da (yol gösterdik), hepsini âlemlere üstün kıldık. 87- Babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarını da... Onları seçtik ve onları doğru yola ilettik. 88- İşte bu, Allah'ın hidâyetidir, kullarından dilediğini buna iletir. Eğer (onlar Allah'a) ortak koşsalardı, yaptıkları (güzel) şeyler hiç olur, giderdi. 89-İşte onlar, kendilerine Kitâb, hüküm (hikmet ve hükümdarlık) ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Şimdi şunlar (yani Kureyş kavmi),
bunları inkâr ederse (bilsinler ki) biz, bunları inkâr etmeyecek (koruyacak) bir toplumu bunlara vekfl bırakmışadır. 90- İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy ve de ki: "Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum. O, sadece âlemlere bir öğüttür." [2651]

Tefsir:

74-82 nci âyetlerde Allah'ı birleyenlerin lideri olarak bilinen Hz. İbrahim'in, Allah'ın birer âyeti olan tabî'at varlıklarından istidlal ile yavaş yavaş nasıl Allah'ın birliğini aklı ile bulduğu anlatılmaktadır:
Hz. İbrahim, önce bir yıldız görür, yüksekliğine ve parlaklığına bakarak onu tanrı sanır. Fakat yıldız batınca batanların tanrı olamayacağını anlar. Ay'ı daha parlak görünce onu tanrı sanır, Ay da batınca onun da tanrı olmadığı kanısına varır. Güneşi bunlardan daha büyük, daha parlak görünce onu tanrı sanır. O da batınca batan, fânî şeylerin hiçbirinin tanrı olamayacağını anlayarak özünü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a döndürür, O'nun bir ve tek olduğuna kesinlikle inanıp, O'na ortak koşanların yaptıklarından uzak olduğunu vurgular.
Toplumunun insanları kendisiyle tartışırlar. 80 nci âyetin ifadesinden anlaşılıyor ki onu tanrıların gazabiyle tehdîdederler. Fakat Hz. îbrâhîm, Allah, kendisini tevhîd yolu olan gerçeğe ilettikten sonra onların tanrı diye taptıkları şey lerden korkmayacağını, Allah'ın dilediğinden başka hiçbir şeyin olamayacağını söyler. "Siz hiçbir esasa dayanmadan Allah'a ortak koşmaktan kork-madıktan sonra ben sizin ortak koştuğunuz tanrılardan nasıl korkarım?" der ve delilsiz olarak Allah'a ortak koşanların mı, yoksa delil ile bir tek Allah'a tapanın mı daha güvencede olduğunu onlara sorar.
Daha sonra 82 nci âyet, îmânlarına bir günâh, bir bâtıl karıştırmadan inanan kimselerin güvencede ve doğru yolda olduklarını anlatıyor. Bu âyet, ya Hz. İbrahim'in sözünün devamıdır veya şirkin yersizliğini anlatan delil-lerden sonra tevhidin doğru olduğunu belirten parantez cümlesi bir vahiydir.
Bu âyetlerde Hz. İbrahim'in, yıldızlara önce "Rab" deyip, battıklarını görünce de batanların Rab olamayacağını anlayarak bunları yaratana döndüğü anlatılmaktadır. Bundan İbrahim kavminin, yıldızlara taptığı anlaşılıyor. Demek ki Hz. İbrahim de yetiştiği ortamın etkisinde kalarak çocukluğunda, yıldızları tanrı saymış, ama aklı olgunluk düzeyine gelince bunların tanrı olamayacağını düşünmüş ve Allah'ın birliği inancına varmıştır.
Fahreddîn Râzî'nin, burada ilmî bir yorumu vardır ki özeti şudur: Târihi bize kadar gelen en eski peygamber Nuh'tur. Nûh, puta tapmakla savaşmıştır: "Dediler ki: 'Tanrılarınızı bırakmayın, ne Vedd'i, ne Suvâ'ı, ne
de Yeğûs'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i bırakmayın ".[2652] Demek ki putataparhk, yeryüzünde en eski dindir. Peki ama insanın, kendi eliyle yaptığı şeylerin, kendisini yaratmadığı gayet açıktır. O halde insan, eliyle yaptığı şeye nasıl tapar? Bunun bir yorumu olmalıdır ki o da şudur:
İnsanlar tecrübe ile yıldızların, dünyâ üzerindeki etkisini görmüşler, güneşin hareketiyle mevsimlerin oluştuğunu anlamışlar ve yıldızlarda büyük bir güç olduğunu sanmışlardır. Kimi bunların, varlığı vâcib (zorunlu) olduğuna, kimi sonradan meydana geldiğine inanmış, yaratılmış olsa da bunlar âlemi idare etmek için yaratılmıştır, demişler ve bunların en büyük Tanrı ile yaratıklar arasında aracı olduğunu sanmışlar, böylece bunlara saygı göstermeğe, tapmağa başlamışlardır. Bunların kaybolduğunu görünce, bunların sürekli olarak karşılarında bulunması için sembollerini yapmışlar: Güneş tanrısını altundan, Ay tanrısını gümüşten yapmışlar, bunlara tapa tapa bunların birer sembol olduğunu da unutarak bu taşları tanrılaştırmalardır. İşte puta tapmak bu suretle ortaya çıkmıştır.
İşte Hz. İbrâhîm, önce yıldızların tanrı olamayacağını söylemekle puta-taparlığın temelinin çürüklüğünü anlatmış, bu dini kökünden yıkmağa çalışmıştır. Burada işaret edilmesi gereken bir husus da, Hz. İbrahim'in babasının Âzer adiyle anılmasıdır. Oysa Tevrat'ta İbrahim'in babası, Tkreh olarak geçmektedir. Müfessirler bunu

[2651] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/171-175.
[2652] Nuh Sûresi: 23.

birkaç şekilde yorumlarlar:
Belki İbrahim'in babasının asıl adı Âzer, lakabı Tareh idi. Tevrat'ta la-kabiyle, Kur'ân'da ismiyle anılmıştır. İbrâhîm kıssasının, şifahî nakillerle Araplar arasında anlatıldığı muhakkaktır. Çünkü Araplar onu kendi ataları tanıyorlardı. Tevrat kıssalarının bir kısmı, Araplar arasında anlatılıyordu. Zîrâ bölgede hırıstiyan Araplar vardı. Fakat bu anlatımlar şifahî nakillerden ibaret idi. Hz. İbrahim'in babasının adı olan Tareh, Arapçaya Âzer şeklinde geçmiş olmalı ki Kur'ânı Kerîm, Arapların bildiği bu adı kullanmıştır. Eğer Kurân'ın söylediği isim, kendi bildiklerine aykırı olsaydı, Araplar buna itiraz ederlerdi. Demek ki İbrahim'in babasının adı, Araplar arasında Âzer olarak yayılmıştı. Nasıl ki bazı İslâm isimleri de Avrupa dillerine farklı telaffuzlarla geçmiştir. İbn Sînâ'nın Avisenna, İbn Rüşd'ün Averrof olması gibi. İsimler bir dilden başka dile geçerken böyle telaffuz farkları olur Arapça olan Dâru's-sınâ'a de Türkçemizde tersane olarak yerleşmiştir. İşte aynı şey İbranîceden Arapça'ya geçmiş olan bu isimde de olabilir. Belki de bazı Tevrat nüshalarında bu ad, doğrudan doğruya Âzer olarak geçmekte idi o nüshalar zamanla ortadan kalkmıştır.
Âzer'in, İbranicedeki Tareh'in karşılığı olması da muhtemeldir. Yahut bu ad, İbrahim'in babasının bir lakabının Arapça anlamıdır. Bir tefsîre göre Âzer İbranîcede hatâ eden anlamına gelir. Yüce Allah onu "hatâ eden" sıfatiyle anarak küfrüyle hatâda olduğunu belirtmek istemiştir. Ya da Âzer, İb-râhîm'in amcasının adı idi. Bazan amca baba yerine kullanılır. Nitekim Ya'kûb'un oğulları da Ya'kûb'a" "Senin Tanrın ve babaların îsmâ'îl ve îshâk'ın Tanrısı olan tek Tann'ya kulluk edeceğiz, biz O'na teslim olanlarız" demişlerdir.[2653] Bu âyette İsmâ'îl, Ya'kûb'un amcası olduğu halde, babası olarak anılmıştır.
Kıssaya, İbrahim'in, babasını, puta taptığından dolayı kınamasıyle girilmiştir. Bu tartışma, kıssaya bir giriştir. Bu kıssada İbrahim'in, Allah'ın birliğine hangi kanıtlarla ve nasıl ulaştığı anlatılacaktır. Kıssanın temeli, Allah'ı birleyenle Allah'a ortak koşanın tartışmasıdır. Bu işe de Hz. İbrahim'in, en yakını olan babasıyle yaptığı tartışmaya işaretle girilmiş, sonra onun,.nasıl yavaş yavaş bu olgun inanca ulaştığı açıklanmıştır.
Ayrıca bu âyetlerde zikrullah ile kalb nurunun yavaş yavaş büyüyerek sonunda her yanı kapladığına işaret de sezilmektedir. İmam Gazâlî, İhyasında bu hususa dikkati çekmiştir. Şâir Niyâzî-i Mısrî de İrfan Sofraları adiyle dilimize çevirdiğimiz Arapça Mevâidu'l-'irfân adlı eserinde şöyle diyor:
"Bu fakir kula da, Allah'a sülûküm sırasında, sülûkün istikameti bere-ketiyle Allah'a şükür aynı şey vaki oldu. Ben o günlerde oniki konaktan beşinci konakta idim. Hiç kararım kalmamıştı. Bir yandan öbür yana kaçıyor, mücâhedenin şiddetinden dolayı bir yerde ve bir halde duramadığım için kendimi minareden, yahut da dağlardan aşağı atacak oluyordum. Sülük günlerimin çoğunda gıdam, yirmi dirhem arpa ekmeği idi. Nihayet 1060 senesi Muharrem ayının son on gününde, Ayın dördüncü Cuma gecesinde sülük esnasında uyanık iken, bir de gördüm ki evin içinde, karşımda bir yıldız. Onu baş gözümle gördüğümü zannettim de gözümü yumdum, baktım ki hayır, yine öyle görünüyor. Gözümü açtım, yine önceki gibi karşımda. O zaman anladım ki bu, kalb gözüyle görülüyor. Birkaç gün o yıldız gözümden kaybolmadı. Sonra büyüdü, büyüdü, Ay kadar oldu. Birkaç gün de böyle devam etti. Sonra git gide büyüyerek Güneş kadar oldu. Birkaç gün de böyle gittikten sonra yine yavaş yavaş büyüdü, yükseldi, altı yönü kapladı. İlk gördüğüm zamanki ızdırabım, kalb çalkantım, nurun genişleyip altı yönü kaplayıncaya kadar yavaş yavaş tamamen dindi. Artık bundan sonra bedenle mücâhede ve riyazet yapamadım. Kalb ve rûh ile, bunların durumlarına uygun biçimde mücâhedeye devam ettim.
"Bu hali şeyhim, göz bebeğim Elmalılı Ümmi Sinân(kds.s.)a söyledim.
Dedi ki: 'İbrâhîm Aleyhisselâm'dan kalan beşinci menzilin hali budur. Bu menzil onun ilk makamı idi. Onun ilk menzili, ittibâ' bereketiyle Muham-med Aleyhisselâm'ın ümmeti için beşinci menzil oldu. Fakat Allah'ın Elçisi için bir makam yoktur. Bütün makamlar, onun ayaklan altında bir tek adımdan ibarettir.' Sonra buyurdu: 'Seni İbrâhîm Aleyhisselâm'a lütfettiği sırât-ı müs-takîme ileten ve seni onun izinde gittiğin için ona vâris kılan Allah'a hamdolsun.' Sonra şu âyeti okudu: 'Gece onu örtünce bir yıldız gördü..!.".[2654]
Fahredîn Râzî, "Batanları sevmem" cümlesinden:
1) Allah'ın cisim olmadığını, zîra cisim olsa bizden kaybolduğu için gafil olması (batması) gerektiğini, batanların ise Tanrı olamayacağını;
2) Allah'ın, inip çıkmaktan yüce olduğunu, zîrâ inip çıkmanın üfûl sayılacağını;
3) Dînin taklide değil, kesin kanıta dayanması gerektiğini;
4) Peygamberlerin Allah'ı bilmelerinin zorunlu değil, istidlal (akıl yürütme) ile olacağını;
5) Allah'ı bilmenin de ancak nakil ve istidlal ile olacağını çıkarmıştır .[2655]
Buhârî ve Müslim'in rivayetlerine göre 82 nci âyet, müslümanlara çok ağır gelmişti: "Ey Allah'ın Elçisi, hangimiz nefsine zulmetmiyor ki?" dediler. Allah'ın Elçisi buyurdu ki: "Burada kasdedilen o zulüm değildir, burada kasdedilen zulüm, şirktir. Lokman'ın, oğluna: 'Yavrum, Allah'a ortak koşma, çünkü şirk (Allah'a ortak koşmak), büyük bir zulüm(haksızhk)dır'.[2656] dediğini işitmediniz mi?".[2657]

[2653] Bakara Sûresi: 133.
[2654] Niyâzî-i Mısrî, İrfan Sofraları, Notlarla Çeviren: Süleyman Ateş, Emel Matbaası, 1971 Ankara, s. 37-38.
[2655] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/55-56.
[2656] Lokman Sûresi: 13.
[2657] Buhârî, Tefsir, Sûre: 5.

Yine bu âyetin tefsirinde İbn Hanbel şu olayı anlatıyor: "Cerîr ibn Abdillâh demiş ki: Allah'ın Elçisiyle Medine'den çıktık, bir adamın bize doğru geldiğini gördük. Adam geldi, selâm verdi. Peygamber (sa.v.) selâmını aldı:
—Nereden geliyorsun? dedi
—Ailemden, çoluk çocuğumun ve akrabamın içinden geliyorum, dedi.
—Nereye gidiyorsun?
—Allah'ın Elçisini görmek istiyorum.
—İşte gördün.
—Ey Allah'ın Elçisi, bana, îmânın ne olduğunu Öğret imân, Allah'tan başka tanrı olmadığına tanıklık etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan'da oruç tutman, Bey t'i haccatmendir.
—Bunu kabul ettim, dedikten sonra adamın, ayağı bir fare deliğine giren devesi yıkıldı, adam da başının üstüne düşüp öldü. Allah'ın Elçisi:
— Adama yetişin, dedi.
'Ammâr ibn Yâsir ile Huzeyfe ibn el-Yemân sıçradılar, adamı doğrulttular: —Ey Allah'ın Elçisi, ölmüş, dediler. Allah'ın Elçisi, yüzünü öteye çevirdi, sonra buyurdu ki:
—Adamdan yüzümü öteye çevirdiğimi gördünüz ya, bunun sebebi şu idi: İki meleğin, onun ağzına cennet meyvalanndan koyduğunu gördüm, onun aç iken öldüğünü anladım. Bu, yüce Allah'ın: 'İnananlar ve imanlarını bir haksızlıkla bulamayanlar... İşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır' buyurduğu kimselerdendir. Kardeşinizi kaldırın.
Adamı kaldırdık, yıkadık, kefenledik. Allah'ın Elçisi, kabrinin başına
geldi:
—Lahid yapınız, fakat yarmayınız. Çünkü lahid bize, yarmak başkalarına mahsustur, dedi"[2658]
83 ncü âyette yüce Allah »İbrahim'e, bu hüccetleri, yani bu tevhîdi savunma kanıtlarını verdiğini bildirdikten sonra: "Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz, Rabbin hakimdir, 'alimdir" buyuruyor. Bunun anlamı şudur: Biz, dilediğimize hikmet ve ilim verir, onu bilgi ve hikmet bakımından başkalarından kat kat üstün yaparız. Âyetin sonunda Allah'ın 'alim ve hakim sıfatlarının anılması, ibrahim'e hikmet ve ilmin, o Hakim ve 'Alim tarafından verildiğini, hikmetin ve ilmin, yaratıklara O'ndan dağıldığını belirtmek içindir. Konu, İbrahim'in, bilgi ve hikmet ile tevhîdi anlatmasıdır. Bunun için âyet, bu temaya uygun iki sıfatla bağlanmaktadır.
84-88 nci âyetlerde de yüce Allah, İbrâhîm'e, onun oğlu İshâk'a ve torunu Ya'kub'a lutuflarda bulunduğunu; Nuh'a, onun soyundan (İbrahim'in veya Nuh'un soyundan) gelen Davud'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Musa'ya, Harun'a, Zekeriyyâ'ya, Yahya'ya, îsâ'ya, İIyâs'a, İsmâ'îl'e, El-Yesa"a, Yûnus'a ve Lût'a hidâyet edip bunların atalarından, soylarından ve kardeşlerinden de birçok kimseyi seçip doğru yola ilettiğini açıklamakta; bunların, Allah'ın hidâyeti sayesinde böyle seçildiklerini, eğer Allah'a ortak koşmuş olsalardı, yaptıkları bütün iyiliklerin boşa gitmiş olacağını bildirmektedir.
89- "İşte bunlar, kendilerine Kitâb, hüküm (hâkimiyyet, hükümdarlık) ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir/'
Burada İsmâ'îl oğullarından onsekiz peygamberin adı anılmıştır. Bunlar hem peygamber, hem de kral idiler. Bu bakımdan onlara Kitâb ve peygamberlik yanında hüküm, yani krallık verildiği de anılmıştır.
Kitâb: ilim ve ma'rifet; hüküm: hâkimiyyet; nübüvvet ise en yüksek mertebedir. Şimdi şu müşrikler, Allah'ın vahyettiği bu gerçekleri inkâr ederler. Ama onlar inkâr etse de Allah, bunları inkâr etmeyecek bir toplumu görevlendirmiştir. Her zaman Allah'ın indirdiği hikmetlere inanan, onun gösterdiği yolda giden bir toplum bulunacaktır. Her nesilde Allah bir toplumu îmanla görevlendirmiştir.
90 ncı âyette de yüce Allah, Peygamberini ve onun şahsında mü'minleri, Allah'ın doğru yola iletmiş olduğu bu kimselerin yoluna uymağa çağırmakta; Hakk'a davet karşılığında bir ücret istemediğini, kendisine gelen vahyin bütün âlemlere bir öğüt ve uyarı olduğunu duyurmasını, Elçisine emretmektedir.
Araplar, özellikle Kureyşliler, kendilerinin, İbrâhîm soyundan geldiklerine inanırlardı. İbrâhîm kıssası, Şu'arâ' ve Meryem Sûresinde de anlatılır. Fakat her anlatılışında kıssanın, konuya uygun yanlan seçilir. Burada İbrahim'in, müşriklere hücceti anlatılmıştır. Putatapan- Araplara, âdeta İbrahim'in dilinden, bu taptıklarının yararsız, yollarının bâtıl olduğu ve tevhidin temsilcisi olan ataları İbrahim'in yoluna aykırı bulunduğu anlatılır.
Burada İbrâhîm, hanîf sifatıyle anılmaktadır. Hanîf, şirksiz olarak Allah'a inanan kimsedir. İslâmdan önce Allah'a ortak koşmadan inanan ve O'na kulluk eden kimseler vardı. Bunlara hanîf, çoğulu hunefâ' denirdi. Bunlar, kendilerinin, İbrâhîm yolunda olduklarını söylerlerdi. Demek ki Câhiliyye Arapları da Hz. İbrâhîm'i hantf biliyor ve onu bu sıfatla anıyorlardı. Kurbânı Kerîm de onların bilip kabul ettiği bir şeyi kendilerine hatırlatarak öğüt veriyor: "Allah uğrunda O'na yaraşır biçimde cihâdedin. O sizi seçti ve dinde size bir güçlük yüklemedi. (Sizin dîninizi de) babanız îbrâhîmin dini (gibi geniş kapsamlı yaptı, daraltmadı)".[2659] Âyette "Babanız îbrâhîm" deyimi, Arapların, Hz. İbrâhîm'i kendi ataları saydıklarını gösteriyor.
Bu âyetlerde onsekiz peygamberin adı anılmaktadır. Kur'ânı Kerîm'in başka âyetlerinde bunlardan ayrı olarak Âdem, îdrîs, Hûd, Salih, Şu'ayb ve Zü'1-Kifl de anılır. Gerçi Âdem'e vahyedildiğinden söz edilmez. Çünkü henüz o zaman yeryüyüzünde insan toplulukları yoktu. Bu bakımdan Âdem, kendisine şerî'at (hukuk düzeni)

[2658] Ebu Dâvûd, Cenâiz: 61; Tirmizî, Cenâiz: 53; İbn Hanbel, 4/357, 359, 363.
[2659] Hac Sûresi: 78.

vahyedilmiş anlamda bir elçi olmasa da, yaratıldıktan sonra Allah'ın konuşmasına nail olmuş, O'nun buyruğuyla cennetten çıkmış ve kendisine gösterilen yerde yaşamıştır ki Allah'ın hitabını duymuş olanlara peygamber diyoruz. Böylece Kur'ânı Kerîm'de yirmibeş peygamberin adı anılmıştır. Diğer âyetlerde anılanları da, burada zikredilenlerle beraber mütâlâa edip bunların kısa özgeçmişlerine topluca işaret etmek istiyoruz:

1- Âdem (selâm ona): İlk insandır, Kur'ânı Kerîm'de onun, peygamber olarak görevlendirildiğinden söz edilmez, fakat Allah'ın onunla konuştuğu anlatılır ki bundan, ilk insanın, aynı zamanda ilk peygamber olduğu anlaşılır. Kitabı Mukaddes'in Tekvîn sifrinin ilk babları, Âdem'in yaratılış öyküsünü anlatmaktadır. Kur'ânı Kerîm'de de Bakara Sûresinin 30-37 nci, A'râf Sûresinin 11-24 ncü, Tâhâ Sûresinin 115-123 ncü, Sâd Sûresinin 71-83 ncü âyetlerinde ilk insanın kıssası anlatılmaktadır. İşaret edilen âyetlerin tefsirlerinde, bu kıssa hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır.

2- îdrîs (selâm ona): Tevrat'a göre Âdem'in oğlu Şît'in oğluEnoş'tur. Sekizyüz onbeş yaşında çocuklar sahibi olduktan sonra dokuzyüz beş yaşında ölmüştür.[2660] Kur'ânı Kerîm'de insanlığı doğru yola sevk etmekle görevlendirilen peygamberler arasında anılır. Meryem Sûresinin 56-57 nci, Enbiyâ Sûresinin 85-86 nci âyetlerinde İdrîs'ten söz edilmektedir.

3- Nûh (selâm ona): Tevrat'ın ifadesine göre Nûh: Âdem'in oğlu, Şît'in oğlu, Enoş'un oğlu, Ken'ân'ın oğlu, Mahalel'in oğlu, Yared'in oğlu, Hanok'un oğlu, Metuşelâh'ın oğlu, Lamek'in oğludur. Yani Âdem'le onun arasında sekiz nesil vardır. Bundan Nuh'un, Âdem'den takriben dokuzyüz elli sene sonra doğduğu anlaşılır. Tabii ilk insandan Nuh'a kadar sadece dokuzyüz elli sene gibi kısa bir zamanın olması, tarîhen doğrulanmaz. Daha doğrusu milyonlarca yıla sığacak evrim ve olaylar, sadece dokuzyüz elli sene ile ifade edilemez, ama Tevrat böyle diyor ve bu peygamberlerden her birinin kaçar yıl yaşadığını da belirtiyor. Fakat Kur'ânı Kerîm, kat'iyyen böyle rakamlar ve tarihler vermez. Böylece tarihî belgeler Tevrat'ı, bu ayrıntılarda yalanlasa bile zayıf noktaları atmış olan Kur'ânı Kerîm'i yalanlayamaz.

Gerek Tevrat'ın, gerek Kur'ân'ın ifadelerine göre Nûh da peygamber olarak görevlendirilmiştir. Kur'ânı Kerîm'de Allah'ın vahyettikleri zikredilirken ilk defa Nuh'un adı anılmaktadır: "Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik".[2661] Bundan yeryüzünde çoğalmış olan insan topluluğuna ilk şerî'at getiren peygamberin, Nûh olduğu anlaşılmaktadır. Kendisini dinlemeyen kavmi, gökten boşalan, yerden fışkıran sularla boğulmuş, kendisi ve inananlar, her hayvandan birer çifti de alıp bindirdikleri gemi ile kurtarılmışlardır. Yalnız Nuh'un kâfir oğlu da ötekilerle birlikte boğulmuştur. Tevrat'ın ifadesine göre Nuh'un Hâm, Sâm ve Yâfet olmak üzere üç oğlu vardı. Tevrat'ta Nuh'un boğulan oğlundan söz edilmez. Kur'ânı Ke-rîm'de ise, Nuh'un oğullarından birinin, inanmadığı için kâfirlerle birlikte boğulduğu anlatılır, fakat oğullarının sayısından söz edilmez. Muhammed el-Fakî, İslâm kaynaklarına dayanarak Nuh'un boğulan oğlunun Ken'ân adını taşıdığını yazıyor.[2662] Nûh kıssası Tevrat'ın Tekvin sifrinin 5-9 ncu bablannda anlatılır. Kur'ânı Kerîm'de Hûd: 25-34., Mü'minûn: 23-31., Şu'arâ': 105-122., Ğâfir (Mü'min): 5-6., Kamer: 9-16., Nûh: 1-28. âyetlerde kısa veya uzun çizgilerle bu öyküden söz edilmektedir.

4- Hûd (selâm ona): Yemen topraklarında, Uman ile Hadramut arasında bulunan ve kum tepecikleri anlamına gelen el-Ahkâf "'ta yaşayan 'Ad kavmini irşada görevlendirilmiş bir Arap peygamberidir. Ya çadırlarda oturdukları veya sütunlar üzerine yüksek binalar yaptıkları için Kur'ânı Kerîm'de bu kavmin başkenti "Direkli îrem" diye nitelendirilmiştir. İlk defa Arapça konuşanın Hûd olduğu, Tûfan'dan sonra ilk defa putlara tapanların da onun gönderildiği 'Âd kavmi olduğu söylenir. Bunların kıssası, A'râf Sûresinin 65-72., Hûd Sûresinin 50-60., Mü'minûn Sûresinin 31-41., Şu'arâ' Sûresinin 123-140., Ahkâf Sûresinin 21-25. âyetlerinde anlatılır. Peygamberlerine inanmayan bu kavim, korkunç bir kasırga ile helak edilmiş, bir korunağa çekilen Hûd ile mü'minler kurtarılmışlardır.

5- Salih (selâm ona): Semûd kavmini irşâd ile görevlendirilmiş bir Arap peygamberidir. Nuh'un oğlu Sâm soyundan geldikleri ileri sürülen Semûd kavmi, âribe Araplarından olup Hicaz'la Tebûk arasında bulunan Hicr'de otururlar ve putlara taparlardı. Allah onlara Nûh oğlu, Sam oğlu, îrem oğlu, Âsir oğlu, Semûd oğlu, Hâdir oğlu, Ubeyd oğlu, Masih oğlu, Ubeyd oğlu Salih'i elçi olarak göndermiştir. Salih de kavmini, putları bırakıp yalnız Allah'a tapmağa çağırmış, bir kısmı kendisine inanmış ise de çoğunluk onu dinlemedikleri gibi bazı haydutlar da ona mu'cize olarak kayaların arkasından çıkmış olan deveyi öldürmek küstahlığını göstermişler, bu yüzden korkunç bir deprem ile helak edilmişlerdir. Allah Salih'i kurtarmıştır. Bu kavmin öyküsü de A'râf, Tevbe, îbrâhîm, Enbiyâ, Şu'arâ', Nemi, Secde, Sâd, Kaf, Necm, ve Fecr Sûrelerinde bazan işaretle, bazan biraz daha geniş olarak geçer. Bugün Suudî Arabistan'da, Hicâz-Tebûk arasında Medâin-i Salih denen bir harabe kent vardır ki kalıntılar, burasının vaktiyle bir uygarlık merkezi olduğunu gösterir.

6- İbrâhîm (selâm ona): İbrâhîm, İbranî bir kelimedir. Baba anlamındaki ab ile, cemâat anlamındaki raham'dan meydana gelmiştir. Arapçadaki ruhâm gibi. İbrâhîm, kamunun babası demektir. İbrahim'in, Süryanca bir isim olup merhametli baba anlamına geldiği de söylenmiştir. Hz. İbrâhîm, Irakta, Kildânlıların Ur kentinde doğmuş, orada vahye mazhar olmuş, kavminin puta tapmasına karşı çıkınca Kral Nemrûd onu ateşe attırmış, Fakat Allanın buyruğu ile ateşin yakmadığı İbrâhîm, karısı Sâre, kardeşi oğlu Lût ve kendisine inananlarla birlikte Milâttan

---

[2660] Tekvîn: 5/4-7.
[2661] Nisa Sûresi: 163.
[2662] Muhammed el-Fakî, Kasasu'l-enbiyâ ahdâsuhâ ve 'iberuhâ, s. 32-44, Kahire, 1399-1979.

Önce 1800 yılları civarında önce Harran'a (Urfa) gelmiş, diğer akrabasını orada bırakarak kendisi, ailesi ve yeğeni Lût ilebirlikte Ken'ân iline (Filistin'e) gitmiştir. Bir kıtlık üzerine erzak bulmak için Mısır'a da gitmiş ise de tekrar Filistin'e dönmüş, o yörenin yöneticisi olmuştur. Tek Allah'a inananların atası sayılır. Bugün yaşayan üç İlâhî dînin kurucuları, onun soyundan gelmişlerdir.
Tevrat'ın Tekvîn sifrinin 25 nci babında İbrâhîm'in, yüzyetmiş beş yaşında ölüp Makpela Mağarasında karısı Sâre'nin yanına gömüldüğü yazılıdır.
7- Lût (selâm ona): Hz. İbrâhîm'in kardeşi oğludur. Irak'ta ona inanmış ve onunla birlikte Harran'a, sonra Filistin'e hicret etmiş, bugün Ürdün Ölü Denizi kıyısında vaktiyle kurulu olan Sodom ve Gomorra halkının hem yöneticisi, hem de peygamberi olmuştur. Amonlulann ve Moablıların atasıdır. Uyarılarına rağmen çirkin livâta fi'lini bırakmayan kavmi, korkunç bir depremle helak edilmiş, Lût'un kâfir karısı dışındaki aile bireyleri kurtulmuştur. Öyküsü, Tekvîn sifrinin 18-20 nci bablarında anlatılır. Kur'ânı Kerîm'de A'râf Sûresinin 80-84 ncü, Hûd Sûresinin: 77-83 ncü, Hicr Sûresinin 61-77 nci, Nemi Sûresinin 54-58 nci, Ankebût Sûresinin 26-30 ncu, Sâffât Sûresinin 133-138 nci âyetlerinde geçer.
8- İsmail (selâm ona): Hz. İbrâhîm'in, Mısırlı câriye Hâcer'den doğma oğludur. İslâm kaynaklarına göre babası onu, annesi Hâcerle birlikte Filistin'den getirip bugün Mekke'deki Ka'be'nin bulunduğu yere koymuştur. Bu konuyu ve bu hususta Buhârî'de yer alan hadîsi, birinci cildimizde îzâh etmiştik.
İsmâ'îl, burada büyüyüp ok atmayı öğrenmiş ve bölgede yaşayan âribe Araplardan Cürhüm Kabilesinden bir kızla evlenmiş, işte Kureyş kabilesi onların soyundan türemiştir.
Ancak Yahûdî Kitabı Mukaddesinde İbrâhîm'in, Hâcer'le İsmâîl'i, yine Filistin'de bulunan Beer-Şeba'ya bıraktığı, Hâcer'in, büyüyen oğlunu Mısırlı bir kadınla evlendirdiği yazılıdır.[2663] Fakat kanâtimize göre Hz. Peygamber devrinde Hicaz Bölgesinde oturan yahûdîlerin ellerindeki Tevrat nüshasında İbrahim'in, karısını ve oğlunu Mekke'ye '.sürdüğü yazılı idi. Aksi takdirde Kur'ânı Kerîm, İbrâhîmin, karısını ve oğlunu Mekke'ye götürüp bıraktığını söylediği zaman bölgede yaşayan Yahûdîlerin buna itiraz etmeleri, 'Bizim Kitabımızda böyle bir şey yok', demeleri gerekirdi. Kur'ân'm anlatım tarzından, Arapların bu kıssayı gayet iyi bildikleri, olayın bölge halkı arasında anlatıldığı, Araplar ve Hicaz Bölgesi Yahûdîleri arasında kesin inanç haline geldiği anlaşılmaktadır. Gerçekten İbrâhîm'in, ailesini ve çocuğunu Mekke'ye götürmüş olması daha kuvvetlidir. Çünkü Kitabı Mukaddes'te de İbrâhîm'in, onları Faran Dağlarına bıraktığı yazılıdır. Gerçi yahûdîlere göre Faran Filistin-dedir ama, Mu'cemu'l-buldân'da Faran'ın Mekke'nin adı olduğu yazılmaktadır. Kıtlığın hüküm sürdüğü o devirlerde insanlar, erzak bulmak ve ticaret için çeşitli bölgelere, bu arada Yemen'e kadar giderlerdi. Hicaz Bölgesi ve Bölgenin başkenti Mekke, Yemen'e giden kervanların uğrak yeri ve önemli bir ticâret merkezi idi. Erzak için Mısır'a gitmiş olan İbrâhîm'in, Mekke'ye gitmiş olması da normaldir. Ayrıca dört bin yıl önce Arabistan, herhalde bugünkü gibi çölden ibaret değildi. Özellikle kervanların geçtiği yerler, insanların rahatça yolculuk yapacakları olanaklara sahip idi. Bu topraklar, insanların ağaçlan katletmesi ve kuraklığın etkisiyle zamanla çölleşmiştir. Arap Yarımadasında bol miktarda petrolün bulunması da buranın vaktiyle çok miktarda ağacın, ormanın ve hayvanların yaşadığı bir mıntıka olduğunu kanıtlar. Belki de İbrâhîm, zaman zaman ticaret için gidip geldiği Mekke'nin, çocuklarının hayâtı ve geçimi için uygun ve güvenli bir yer olduğu kanısına va-rarak ailesini oraya götürmüştür. Kaldı ki Allah'ın, İbrahim'e, oğlu İsmail'in neslinden ayrı bir millet yetiştireceğini vahyettiği de Tevrat'ta anılmaktadır. İsmâ'îl'in soyundan yetişen millet, müsta'rebe Arap olan Mekke halkıdır.
Kur'ânı Kerîm'de Bakara: 124436., Hûd: 69-76., îbrâhîm: 35-41., Hicr: 51-60., Meryem: 41-50., Enbiyâ: 51-73., Hac: ,26-29., Şu'arâ': 69-87., Anke-bût: 16-17., Sâffât: 84-113., Zuhruf: 26-28., Zâriyât: 24-33. âyetlerde İbrahim'in öyküsünden söz edilir.
9- İshâk (selâm ona): İbrâhîm'in karısı Sâre kısırdı. Çocuğu olmadığından dolayı, kocasının mülküne bir vâris yetişmesi için kendi cariyesi Hâcer'i İbrahim'e odalık vermişti. Hâcer İsmail'i doğurdu. Fakat Hâcer'in doğurduğu îsmâ'îl biraz büyüdükten sonra kocamış olan Sare de gebe kalıp İshâk'ı doğurdu. Kendi çocuğu olunca kocasının mülkünün, câriye'den doğan büyük oğul İsmâ'îl'e geçmesini istemediğinden Hacer'le çocuğunu o evden (belki de o bölgeden) uzaklaştırmasını kocasından istedi. Buna da huhuken hakkı vardı. Çünkü kölelik yasalarına göre evlenen câriye'nin çocuğu, cariyenin sahibinin mülküdür. İşte Sare bu hakkına dayanarak kocasından bu kadınla çocuğunu bölgeden uzaklaştırmasını istemiştir.
Tevrat'ın Tekvîn sifrinin 25-28 nci bablarında anlatıldığına göre Sare Is-hâk'ı doğurduğu zaman yüz yaşında olan İbrâhîm, oğlu büyüyünce onu kendi akrabasından bir kızla evlendirmek için vekil harcı olan kölesini Harran'a gönderdi. Kölenin Harran'dan getirdiği Rebeka ile evlenen İshâk'ın, bir doğumda ikiz olmak üzere Esav ve Ya'kûb adlı iki oğlu oldu. Büyüyen çocuklardan Esav kır adamı, avcı; Ya'kûb ise şehir adamı idi. İshâk, büyük oğlu Esav'ı, Rebeka ise doğumda ondan sonra gelen oğlu Ya'kûb'u daha çok severdi.
Kıtlık yüzünden Filistin kralı Abimelek'in yurduna giden İshâk, orada zengin, sürüler sahibi oldu. Onun güçlendiğini gören Abimelek, onu ülkesinden gönderdi. İshâk, kona göçe Beer-Şeba'ya geldi. İsmâ'îl ve İshâk, M.Ö. 18 nci yüzyılda yaşamışlardır.
10- Ya'kûb (selâm ona): Artık kocamış olan İshâk, büyük oğlu Esav'a, kıra gidip kendisi için hayvan avlamasını

[2663] Tekvîn: 21.

ve yemek yapıp kendisine yedirmesini, yemekten sonra Esav'a duâ edip onu mübarek kılacağını söyledi. Bunu duyan annesi, Esav kıra gittikten sonra, daha çok sevdiği küçük oğlu Ya'kûb'a, hemen iki oğlak kesip pişirerek babasına yedirmesini, böylece kardeşinin yerine kendisinin mübarek kılınmasını öğütledi. Ya'kûb, annesinin dediği gibi yapıp pişirilen yemeği babasının önüne koyunca babası, getirenin kim olduğunu sordu. O da Esav olduğunu söyledi. İshâk, Ya'kub'un ellerini tuttu: "Ses Ya'kûb'un sesi ama eller Esav'ın elleri" dedi. Çünkü Esav'ın elleri kıllı, Ya'kûb'un ise elleri hariç, bedeninin diğer kısmı kılsızdı. Ellerini tutunca Ya'kûb'u Esav sanan İshâk, sesin Y'akûb'un sesi olduğunu fark etti. Fakat yine de onu Esav sanarak mübarek kıldı (yani kendi yerine geçirdi).

Esav avdan dönüp durumu öğrenince çok kızdı, "Bu, iki keredir beni aldattı, daha önce de beni kandırıp büyük oğulluk hakkımı elimden almıştı" dedi ve babasının ölümünden sonra onu öldüreceğini söyledi. Bu yüzden Ya'kûb, annesinin önerisiyle Harran'a, dayısı Leban'ın yanına gitti.

Harran'a giderken geceyi geçirdiği bir yerde bir taş alıp başının altına koydu ve uyudu. Ru'yâsında göğe merdiven kurulduğunu (mi'râc), meleklerin inip çıktıklarını gördü. Allah, kendisine, zürriyetinin, yerin tozu gibi çok olacağını, tekrar ülkesine döneceğini söyledi. Ya'kûb, bu ru'yâyı gördüğü yere bir taş dikip taşın üstüne de zeytin yağı dökerek o yeri belli etti. Tekrar ülkesine dönmesi nasibolduğu takdirde orada bir mabed yaptıracağını adadı. Daha sonra döndüğünde Tanrı adına yaptırdığı mabede Beyt-el (Beytul-lah: Allah'ın evi) adını verdi.

Vardığı Harran'da dayısı Leban'a yirmi yıl hizmet edip onun iki kızı: Lea ve Rahel ile birer hafta ara ile evlendi. Bu iki kadından birincisi, Ya'kûb'a altı oğlan bir kız doğurdu ki adları şöyledir: Ruben, ŞİmeON, Levi, Yahuda,

İssakar, Zebulun ve kız: Dina. İkincisi olan Rahel ise iki oğul: Yûsuf ve Bünyâmin'i doğurdu. Ayrıca bu kadınlardan her biri, kendi cariyelerini de kocalarına verip onunla evlendirmişlerdir ki Lea'nın cariyesi Zilpa, Ya'kûb'a: Gad ve AşerH; Rahel'in cariyesi Bilha da ona Dan ve Neftali'yi doğurmuştur. Böylece Ya'kûb'un oniki oğlu, bir kızı olmuştur.[2664]

Yakub Kenan ilinde, kardeşi Esav ise Se'îr'de oturmuş, Allah tarafından kendisine İsrael (yani Allah'ın kulu) adı verilen Ya'kûb, İsrâiloğullarının atası olurken kardeşi Esav da Edomluların atası olmuştur. Esav'ın çocukları da şunlardır: Reuel, Teman, Elifaz, Omar, Timne,... ve Amalek. Bunlar Arap isimlerine benzer. Amalek'in Arapçası Amalika'dır ki Hicaz Bölgesinde yaşayan Araplar, Amalika Araplanndandır. Müncid yazarı, Hicazlıların Amalikadan olduklarını söylemektedir.

Ya'kûb, gelişen olaylar üzerine ailesiyle birlikte Mısır'a gitmiş, orada ölmüş ve vasiyeti üzerine cenazesi Filistin'e getirilip atalarının yanına gömülmüştür.

11- Yûsuf (selâm ona): Milâttan önce 1300 yıllarında yaşamış olan Yûsuf, Ya'kûb'un en çok sevdiği oğludur. Tevrat'ın ifadesine göre kardeşleriyle beraber sürü güden Yûsuf, bir gün gördüğü bir ru'yâyı kardeşlerine anlatarak der ki: "Biz tarlanın ortasında demetler bağlıyorduk. Benim demetim kalktı, dikildi, sizin demetlerinizin çevresini kuşattı. Sizin demetleriniz benim demetime eğildiler." Başka bir kere de Yûsuf, düşünde Güneşin, Ayın ve on bir yıldızın kendisinin önünde eğildiklerini görür.

Zaten babalarının onu, kendilerinden fazla sevmesini çekemeyen ve bu rüyalardan da onun, kendilerinin başına kral olacağını anlayan kardeşleri onu iyice kıskanırlar ve Kur'ân'a göre kuyuya atarlar, Tevrat'a göre îsmâ'îl oğulları tacirlerine satarlar. Onu kuyudan bulup çıkaran veya Tevrat'a göre kardeşlerinden satın alan îsmâ'îl oğlu tacirleri, Mısır'a götürüp ucuz bir pahaya satarlar. Önce Mısırlı bir bakanın kölesi olan Yûsuf, uzun ve güç bir İlâhî sınavdan sonra Fir'avn'ın hazine bakanı olur. Öyküsü, Tekvin sifrinin 35-50 nci bablarında anlatılır. Kur'ânı Kerîm'de ise Yûsuf'un kıssasına bir sûre tahsis edilmiştir. Kıssanın ayrıntılarına o sûrenin tefsirinde girilecektir.

12- Eyyûh (selâm ona): Edom halkındandır ki bu takdirde Esav soyundan olması gerekir. Öyküsü Tevrat'ın Eyyûb sifrinde yer almıştır. Onun, Allah'ın sınavına sabrı, Tevrat'ta olduğu gibi Kur'ân'da da insanlara bir ibret ve örnek olarak anlatılır. Enbiyâ Sûresinin 33-84 ncü, Sâd Sûresinin 41-44 ncü âyetlerinde Eyyûb'un güzel sabrı ve Allah'a bağlılığı anlatılmaktadır.

13- Şu'ayb (selâm ona): Medyen halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Medyen'in bir kabile veya kent adı olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Kuvvetli re'ye göre ashâbu'l-eyke Medyen halkıdır. Şu'ayb'in nesebini İbrâ-hîm'e dayandıran soy zincirleri de ihtilaflıdır. Şu'ayb de arap peyğamberlerindendir.

14- Mûsâ (selâm ona): Levi soyundan olan Mûsâ, Mısır'da, Fir'avn Tu-tankhamon (M.Ö.1352-1320) yahut yeni kaynaklara göre Ramses II (M.Ö 1301-1224) zamanında doğmuş, Fir'avn'm buyruğuyla Israîloğullannın yeni doğan erkek çocukları öldürüldüğü için annesi onu, bir sandığa koyup ırmağa atmış, Tevrat'a göre Fir'avn'ın kızı, Kur'ân'a göre karısı onu sudan çıkarıp evlâd edinmiştir. Böylece Mûsâ, Fir'avn'ın himayesinde yetişmiştir. Mısırlı ile kavga eden bir Israîloğlunu korumak için Mısırlıyı öldürmüş, bundan dolayı Mısır'dan kaçmış, Medyen'e gitmiş, orada on yıl kadar bir velîye veya peygambere hizmet eden Mûsâ, onun kızı ile de evlenmiş, tekrar Mısır'a dönerken yolda peygamberlikle ve Israiloğullarını Fir'avn'ın zulmünden kurtarmakla görevlendirilmiştir. Uzun mücâdeleden sonra İsrâiloğullarını Mısır'dan kaçırıp Sina çölüne getirmiştir. Kur'ân'da Tûr-i Sînâ diye geçen Horeb Dağında ona On Emir vahyedilmiştir. Musa'nın amacı, İsrâiloğullarını, vaktiyle atalarının sahibolduğu Arzı Mukaddes'e götürmek idi. Fakat henüz oraya giremeden Moab'da yüzyirmi yaşında iken ölmüştür.[2665]

[2664] Tekvîn: 35.

[2665] Sayılar: 21/25-29.

Öyküsü, Kitabı Mukaddes'in Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye sifirle-rinde anlatılır. Kur'ânı Kerîm'de en çok üzerinde durulan kıssa, Musa'nın kıssasıdır: 2,4,5,7,11,14,17,22,26,29,32,33,37,40,41,43,46,51,53,61,78 nci sûrelerde Musa'nın ve İsrâiloğuHarının hayât hikâyelerinden örnekler, parçalar, ibretler anlatılır.

15- Harun (selâm ona): Hz. Musa'nın kardeşi ve İsrail oğullarının da ilk habri(din adamı)dır. Hz. Mûsâ, peygamber olarak görevlendirilince dilinde rekâket bulunduğu için kendisinden daha güzel anlatım yeteneğine sahi-bolan kardeşi Harun'un da kendisine yardımcı olarak görevlendirilmesini Allah'tan niyaz etmiş ve Allah Harun'u da Musa'ya yardımcı peygamber olarak görevlendirmiştir. Mûsâ uzlete çekildiği zamanlarda kardeşi Hârûn, ona vekâlet ederdi. Harun, Musa'dan önce Hor Dağında ölmüş, Mûsâ onun elbiselerini oğlu Eleazar'a giydirmiş, böylece kendisinin yerine oğlu, İsrâîl kâhini (habri) olmuştur.[2666]

16-Dâvûd (selâm ona): M.Ö. 1010-970 yılları arasında hüküm sürmüş, ikinci İsrâîl oğlu kiralı ve Kur'ân'a göre Mûsâ ve Harun'dan sonra üçüncü İsrâîl Peygamberidir. Yahuda soyundan Yesse'nin oğlu olan Dâvûd, Filistin kralı Câlût(Golyat)ı öldürmüş, Saul'dan sonra kral olmuştur. Yahudi devletini güçlendirmiş, Orşelim'i başkent yapmıştır. Tevrat'a göre adaleti yanında, kumandanlarından Urya'nın karısı ile yatmış ve gebe kalan kadınla evlenmek için de, onun kocası Urya'yı cephe önüne sürerek öldürtmek za'fını da göstermiştir.[2667] Öyküsü, Tevrat'ın İkinci Samuel, Brinci Krallar sifirlerinde anlatılır. Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara: 251 nci, Enbiyâ: 78-80 nci, Nemi: 15-16 ncı, Sebe': 10-11 nci, Sâd: 18-26 ncı âyetlerde Davud'un kıssasından parçalar anlatılmaktadır.

17- Süleyman (selâm ona): M.Ö. 970-935 yıllarında babası Dâvûd'dan sonra kral olmuş bir İsrâîl Peygamberidir. O da yüksek dirayetiyle îsrâîl devletini güçlendirmiş, devlet Örgütlerini kurmuş, ekonomiyi kuvvetlendirmiş, onun zamanında yöre ülkelerin kıral ve prensleri, İsrâîl devletine vergi vermişlerdin Seba Melikesi Belkîs'in de ona vergi vermek ve onunla görüşmek üzere tâ Filistin'e geldiği, Nemi Sûresinde anlatılmaktadır. Kendisinin yedi-yüzü kral kızı, üçyüzü de câriye olmak üzere bin karısı olduğu, Kitabı Mukaddes'te anlatılır.[2668] Bilgisi, hikmetli sözleri her tarafa yayılmış, o kadar ki Süleyman adı, hikmetle eş anlamda kullanılmıştır. Öyküsü Kitabı Mukaddes'in, I. Krallar Sifrinin 2-11 nci bablannda anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara: 102 nci, Enbiyâ: 81-82 nci, Nemi: 16-44 nci, Sebe': 12-14 ncü, Sâd: 30-40 ncı âyetlerde Süleyman kıssasından parçalar sunulmaktadır.

18- İlyâs (selâm ona): Milâttan önce 880-850 yılları civarında yaşamış olan İsrâîl peygamberidir. Kitabı Mukaddes'te adı İlya olarak geçer. Kur'ân-ı Kerîm'de İlyâs olarak zikredilmektedir. Vâkidî'nin ifadesine göre gönderilen ilk peygamber İdrîs'tir. Daha sonra sırasiyle Nûh, îbrahîm, İsmâ'îi, İs-hâk, Hûd, Salih, Şu'ayb, Musa, Hârûn, İlyâs gelmiştir.[2669]

İlyâs (Kitabı Mukaddes'e göre İlya), kral Ahab'ın karısı lzebel'in ülkeye soktuğu putçuluğa karşı savaş vermiştir. Ülkesinin halkı, BaM adlı puta tapıyordu. Putçuluğa ve putçu din adamlarına karşı mücadele etmeğe başlayan îlyâs, kralın zulmünden iki kez kaçıp önce bir mağarada, sonra Tsarefat'ta bir kadının yanında gizlendi. Daha sonra kral Ahab'a görünüp putçu din adamlarıyla Karmel Dağı'nda bir doğruluk yarışması yaptı. Putçu Peygamberlerin sundukları kurbanlar kabul edilmeyip İlya'nınki kabul edilince Putçu Peygamberler yenildiler ve İlya 450 put Peygamberini Kişon Vadisi'ne indirip orada boğazladı.[2670] Daha sonra İlya, Tann'nm gönderdiği bir kasırga ile göklere kaldırıldı.[2671]

Kitabı Mukaddes Uya hakkında bunları söylüyor, gerçeği Allah bilir. Kuran'da onun göğe kaldırıldığından söz edilmez. En'âm: 85 nci, Sâffât: 123-129 ncu âyetlerde onun peygamberliğine ve Tevhîd mücadelesine işaret edilmektedir.

19- Elyesa' (selâm ona): Babasının adı Şafat olan Elyesa' Kitabı Mukaddes'te Elişa adıyla geçer. M.Ö. 9 ncu yüzyıl sonlarında yaşamıştır. İlyâs ile birlikte putçu Ba'lebek kralı Ahab'ın ve karısı İzebel'in putçuluğuna karşı mücadelede ÎIyâs'ın yardımcısı olmuştur. İlyâs, ölmezden (veya Kitabı Mukaddes'e göre kasırga ile göğe kaldırılmazdan) önce Elyesa'(Elişa'y)ı yerine peygamber olarak meshetmiştir:

"Ve vâki oldu ki onlar yürüyüp konuşurlarken işte ateşten araba ve ateşten atlar ve ikisini birbirinden ayırdılar ve İlya, kasırgadan göklere çıktı ve Elişa görüp bağırdı: Baba, ey baba, İsrail'in arabası ve onun atları! Ve artık onu göremedi ve kendi esvabını tuttu ve onları yırtıp iki parça etti ve İlya'nın üzerinden düşmüş olan cübbesini kaldırdı ve geri döndü ve Erden kenarında durdu ve llya'nın üzerinden düşmüş olan Cübbesini aldı ve sulara vurup dedi: İlya'mn Allah'ı Rab nerede? Ve o da sulara vurunca sular bu yana ve o yana ikiye bölündü ve Elişa geçti... İlya'nın ruhu Elişa'nın üzerine kondu".[2672]

Bunlar Kitabı Mukaddes'te anlatılanlardır. Kur'âm Kerîm'de En'âm: 86 ncı, Sâd: 48 nci âyetlerde diğer peygamberler arasında o da sayılır. Ama öyküsü hakkında bir şey söylenmez.

20-Zû 'l-Kifî (selâm ona): Bu lâkabın kime ait olduğunda ihtilâf vardır. Kimine göre bu îlyas, kimine göre Zekeriyyâ, kimine göre kendisini ibadete vermiş sâlih bir insandır. Bir rivayete göre Eyyûb'un oğludur. O da babası gibi sabırlıydı. Fakat müfessirlerin çoğunluğuna göre Zû'1-Kifl, Elyesa*ın halefi olan bir İsrâîl

---

[2666] Tesniye: 34/5-7.
[2667] Sâd: 24-25.
[2668] 1. Krallar: 11/3.
[2669] KasasuM-Enbiyâ: 352-353; Tabakat: 1/54.
[2670] 1. Krallar: 18. bab.
[2671] II. Krallar: 2 nci bab.
[2672] II. Krallar: 2/11-15.

peygamberidir. Elyesa': "Hayatımda yerime bir insanı bıraksam da onun halka nasıl muamele edeceğini görsem", demiş insanları toplayıp onlara kimin gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılmayı ve kızmamayı üstlenebileceğini sormuş, ağlayan bir genç kalkıp bu işi üstlenebileceğini söylemiş, onu kabul etmeyen Elyesa', aynı sorusunu ikinci ve üçüncü gün de sormuş, o gençten başka kabul eden olmayınca, onu söylenen şartla kendisine halef yapmış. Şeytan onun orucunu bozmağa çalışmış, başaramamış, onu kızdırmağa çalışmış, yine başaramamış.[2673]

Kur'an-ı Kerîm'de onun sabırlı, sâlih, hayırlı peygamberlerden biri olduğu, Enbiyâ Sûresinin 85-86 ncı, Sâd Sûresinin 45-48 nci âyetlerinde zikredilir. Kasasu'l-Enbiyâ yazarı Muhamed Fakı, Zû'l-Kifl'in Elyesa'a (Elişa'ya) halef olduğunu yazıyorsa da Kitabı Mukaddes'te onun adı geçmez. Müncid yazarı da onun, Arap Peygamberlerden olduğunu söylüyor. Mücâhid'in, onun hakkında bir hikâye anlatması [2674]kendisinin Hicaz Bölgesi Arapları arasında tanındığı ve Arap Peygamberlerden olduğu izlenimini vermektedir.

21- Yûnus (selâm ona): Amittay'ın oğlu olan Yûnus Tanrı tarafından Ninova'yı (Musul'u) irşad için peygamber olarak görevlendirilmiş, fakat görevin sorumluluğundan korkan Yûnus, gemiye binip Tarsus'a kaçmak istemiş, denizde fırtına çıkıp gemi sallanmağa başlayınca geminin yükünü hafifletmek için gemiciler, yolculardan birini denize atmak üzere kur'a çekmişler, birkaç kez tekrarlanan kur'a hep Yûnus'a isabet edince onu denize atmışlar. Bir balık yutmuş, sonra karaya kusmuş. Bu kez Rabbin buyruğunu dinleyerek Ninova'ya giden Yûnus, kırk gün sonra o kentin harab olacağını söylemiş. Kent halkı bu uyan üzerine gönülden tevbe edince Allah onları bağışlamış, azâbdan affetmiştir.

Yûnus'un öyküsü, Kitabı Mukaddes'in 874-875 nci sayfalarında anlatılır. Kur'ân-ı Kerîm'de Yûnus: 98 nci, Enbiyâ: 87-88 nci, Sâffât: 139-148 nci âyetlerde kıssanın bölümleri anlatılmaktadır.

22-Zekeriyyâ (selâm ona): Berhiyâ(Kitabı Mukaddes'e göre Berekya)nın oğlu olup nesebi Hz. Süleyman'a dayanır. Süleyman ma'bedinin din adamı, Yuhanna (Yahya) eI-Ma'medân(vaftizci Yahyâ'n)ın babası veElisabat'ın kocasıdır. İslâmî kaynaklara göre marangozluk yapıp elinin emeğiyle geçimini sağlardı. Yaşı hayli ilerlediği bir sırada Allah'tan kendisinin ilmine ve mülküne vâris olacak bir çocuk istedi. Allah da kendisi ve karısı hayli ihtiyarlamış oldukları halde ona Yahya'yı lütfetti. Muallim Bostanî'nin kaydına göre Melek Cebrâîl ona Yuhanna isimli bir oğlu olacağını müjdeleyince bu müjdeye inanmadığı için oğlu doğuncaya kadar ceza olarak dili tutulmuştur.[2675] Kur'ân-ı Kerîm'de ise onun üç gün konuşamayıp sadece işaretle meramını anlattığı ifade edilmektedir.[2676]

Kendisinin eceliyle öldüğü yanında, girdiği ağaç kovuğunda ağaçla birlikte biçildiği rivayeti de vardır: Filistin Vâlîsi Herodes, eylemlerini eleştiren Yahya'yı öldürmeğe karar verdiği zaman, oğlunu kurtarmağa çalışmış olan Zekeriyyâ, kendisinin de ölüm fermanı çıkınca kaçtı, bir ağacın kovuğuna saklandı. Vâlînin adamları, onu, kovuğuna saklandığı ağaçla birlikte ikiye biçtiler.[2677]

Kitabı Mukaddes'in 891-899 ncu sayfaları, onun adını taşıyan bir sifri içermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'deÂli İmrân: 37-41 nci, Meryem: 2-11 nci âyetlerde onun öyküsü anlatılmaktadır. Kitabı Mukaddes'te onun Kral Darius1 un günlerinde peygamber olarak görevlendirildiği ifade edilmektedir.[2678] Bu ad ile kasdedilen, Pers Kiralı Dârâ olamaz. Çünkü bu adı taşıyan üç Pers Kralından sonuncusu (M.Ö. 335-330) yıllarında hüküm sürmüştür. Oysa Zekeriyyâ Hz. İsa'nın teyzesinin kocası olduğuna göre Isâ ile çağdaştır. Peygamberliği de M.Ö. I. yüzyıl içinde olmuştur. Demek ki sözü edilen Darius bir İsrail kralıdır. Ve Zekeriyyâ M.Ö. I. yüzyılda yaşamıştır.

23- Yahya (selâm ona): Hıristiyan kaynaklarında adı Yuhanna el-Ma'me-dan (Vaftizci Yuhanna) olarak geçen Yahya, Zekeriyyâ ve Elisabat'ın oğlu, Hz. 'İsa'nın da teyzesinin oğludur. Yahudiye çölünde dolaşarak yaşayan ve hayatını daha çok üzüm yiyerek geçiren Yahya, daha sonra Ürdün ırmağı kıyısında insanları su ile tevbe ettirmeğe (vaftiz yapmağa) başlamıştır. Âhiret hayatının varlığı üzerinde ısrarla duran bir yahudi peygamberidir.[2679] Atalarından intikal eden din bilgisi ile Tevrat'ın kurallarına uygun olarak yaşayan Yahya, İsrâîl oğullarına doğru yola gelmeleri, günahtan sakınmaları, Allahın birliğine inanmaları için öğütler veriyordu. Hz. 'îsâ, peygamber olarak öğretilerini yaymağa başlayınca ona ilk inananlardan biri de Yahya oldu. isa'yı Ürdün ırmağında vaftiz ettiği için Vaftizci Yahya adıyla meşhur olmuştur.

Bu sıralarda İsrâîl oğullarından Herodes, Philippos'un karısı Herodias ile evlenmek için Yahya'dan fetva istedi. Bu evlenmeğe karşı çıkan Yahya, nikâhı kıymadı. Bunun üzerine kız ve annesi ona kin beslemeğe başladılar ve onların kışkırtmasıyla Kral Herodes, kendisini eleştiren Yahya'nın başını kestirip bir tepsi içinde karısına sundu. (M.S. 31 yılları).[2680] Bir rivayete göre bu kadın, çok güzel olan Yahya'ya sahibolmak istemiş, Yahya onun arzusuna râm olmayınca kocasına onu öldürtmüştür.

24- îsâ (selâm ona): Allah'ın bir mu'cizesi olarak bakire Meryem'den Beyt-lahm'de doğmuştur. Matta İncili îsa ile İbrahim arasında 42 nesil olduğunu söyler ve İbrahim'den îsâ'ya şu ataları sayar: İbrâhîm-İshâk-Ya'kub-

---

[2673] Câmi'u'l-beyân: 4/73-75; Kurtubî; 11/327-328.
[2674] Kasasu'l-Enbiyâ, s. 190-191.
[2675] Dâiretu'l-Ma'ârif, Zekeriyyâ maddesi.
[2676] Meryem Sûresi: 10-11.
[2677] Encyclopedia BrÎtanica, John the Baptist maddesi, 5/S94.
[2678] Zekarya: 7/1.
[2679] Encyclopedia Britanica, John the Baptist maddesi, 5/594.
[2680] Luka İncili, bab: 3, âyet: 18-20.

Yahuda-Perets-Hetsron-Ram-Amminadab-Nahşon-Salmon-Boaz-Obed-Yesse-Davüd-Süleyman-Rehoboam-Abbiya-Asa-Yehoşafat-Yoram-Uzziya-Yotam-Ahaz-Hizkiya-Manasse-Amon-Yoşiya-Yekonya-Şealtiel-Zerubbabel-Abiud-Elyakim-Azor-Sadok-Ahim-Eliud-Eleezar-Matta-Yakub-Yusuf. Yusuf 'îsâ'nın annesi Meryem'in nişanlısı idi. Henüz evlenmeden önce Meryem, Rûhu'l-Kudüs'ten gebe kalmış ve bu kendisine ru'yasmda bildirilmiş, doğduktan sonra karısını ve 'îsa adını verdiği çocuğu Mısır'a götürmüştür. Kral Herodes'in ölümünden sonra tekrar ülkesine dönmüş, Nâsıra'ya yerleşmiştir. Büyüyen 'îsâ, Ürdün ırmağı kıyısında insanları su ile vaftiz eden Yahya'nın yanına gidip onun .tarafından vaftiz edilmiştir. Yahyâ'ın yakalanıp öldürülmesi üzerine *îsâ Nâ-sıra'dan ayrılıp Zebulun ve Naftali sınırlarında deniz kıyısında bulunan Kefernahum'a gelmiş, bölgedeki yerleşim yerlerinde dolaşarak Yahudi dinini aslî safvetine kavuşturmaya çalışmıştır. "Benim serî'ati yıkmağa geldiğimi sanmayın, ben yıkmağa değil, tamamlamağa geldim" demiştir.[2681]
Peygamberlik misyonuna başlamazdan önceki hayatı hakkında, sadece Beytlahm'da doğup Mısır'a gitmesi ve bir süre sonra ailesiyle birlikte Nâsıra'ya dönmesinden başka birşey bilinmiyor.
Yahya tarafından vaftiz edildikten bir süre sonra kendisi peygamberlik misyonuna başlamış, yahudî din adamlarının mukavemetiyle karşılaşmış, bu yüzden Kudüs dışındaki bucak kentlere giderek öğretilerini yaymağa çalışmıştır.
Onun hayat ve öğretileri, Hıristiyan yazarlar tarafından İncil'lerde özetlenmiştir, 'îsa, öğretilerini yaymağa başladığı zaman, Filistin'deki Bizans uydusu Yahûdî devletinin başında Vali Pilatus vardı. 'îsâ'nın öğretileri, dini bir meta ve çıkar kaynağı haline getirmiş olan yahudi hahamlarım kızdırmış, onu Kayser'e karşı insanları kışkırtan, dini inkâr eden bir insan olarak göstermişlerdi. Hıristiyan kaynaklarına göre vali Pilatus 'îsâ'yı yakalatıp yahudi hahamları tarafından muhakeme ettirdikten sonra, çarmıha gerdirerek idam etti. Kur'ân-ı Kerîm'e göre de Allah onu korudu. Onu değil, başka birini ona benzeterek öldürdüler. Bu konuda tefsirimizin birinci cildinde geniş bilgi verilmiştir.
Bakara: 42-61 nci, Nisa: 156-159 ncu, 171-172 nci, Meryem: 16-34 ncü, Mü'minûn: 50 nci âyetlerde kısa veya uzun olarak 'îsâ'nın kıssası anlatılmaktadır.
25- Muhammed (selâm ona): "îsâ'nın doğumundan 571 yıl sonra Mekke'de, Abdu'l-Muttalib'in oğlu Abdullah ile Vehb'in kızı Âmine'den doğmuş, doğumundan birkaç ay önce babasını, altı yaşında iken de annesini kaybeden Hz. Muhammed (s.a.v.), sekiz yaşma kadar dedesi Abdu'l-Muttalib'in, daha sonra da amcası Ebûtalib'in yanında kalmış, yirmibeş yaşında Huvey-lid kızı Hatice ile evlenmiş, ondan: Kasim, Abdullah,[2682] adlarında iki oğlu; Fâtıma, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Kulsûm adlarında dört kızı; Medine'de Mı-sır'lı Mâriye adlı cariyeden de îbrahîm adlı bir oğlu olmuştur. Fakat Fâtıma dışındaki çocuklarının hepsi, kendi sağlığında ölmüşlerdir. Fâtıma da kendisinden altı ay sonra vefat etmiştir.[2683]
Kırk yaşında peygamberlikle görevlendirilen Hz. Muhammed (s.a.v.), on üç yıl Mekke'de, çetin mücadele vererek bu görevi sürdürdükten sonra 622 tarihinde Medine'ye hicret etmiş, bu hicreti müslümanlarca tarih başlangıcı kabul edilmiştir. On yıl da yine çetin mücadelelerle tslâmı Medine'den yaymış ve hicretin altıncı yılında Hudeybiye'de müşriklerle yapılan Barış And-laşmasından sonra tslâmın önündeki engeller bir bir kalkmağa başlamış, kendisi henüz hayatta iken İslâm, bütün Arap Yarımadasını kucaklamıştır.
Kendisine bu yirmiüç yıl içinde Allah'ın Kitabı Kur'ân-ı Kerîm, parça parça inerek tamamlanmış, kendisi de şirk düzenini yıkıp gönülleri yalnız Allah sevgisine, O'na kulluğa yönelterek îslâmı tamamlamış ve görevini yapmış olarak gönül huzuru içinde, refîk-i a'lâya (yüce arkadaşın yanına) gitmiştir. Salât ve selâm onun ve bütün peygamberlerin üzerine olsun.

Allah Elçisinin Huzurunda

Karanlık içinde yüzen Dünyâyı, Sen çıkardın nura yâ Resûlallah! Göklerden alarak Güneş'i Ay'ı, Sen indirdin yere yâ ResûIâllâh!
Sarmışken Cihanı zulüm kargaşa,
Ne saygı büyüğe, ne sevgi yaşa.[2684]
Tapan insanları toprağa, taşa;
Yönelttin Tek Bir'e yâ ResûIâllâh! Bir oldu hükmünde kullar kırallar, Yıkıldı köhne köhne kurallar. Açıldı ufuklar daracık yollar, Bunalan beşere yâ ResûIâllâh!
Şirkin tabuların başını ezdin,
Yüceldin mânâda gökleri gezdin.
Nice haller gördün ne sırlar sezdin!
Güç yetmez takdire yâ ResûIâllâh! Yıktın hurafeyi kırdın zinciri Zulmün ocağına diktin inciri Açıldı ruhlara

[2681] Matta: 5/17
[2682] tbn Hişam: Abdâllah yerine Tâhir ve Tayyib diye iki isim zikreder (1/46). Fakat ma'ruf olan Tâhir ve Tayyib'in ayrı çocuklar olmayıp Abdullah'ın lakabı olduğudur.
[2683] el-Fethu'r-Rabbânî: 22/97.
[2684] Yaş, Özbek lehçesinde genç demektir.

mânâ pancuru Doldu nûr sudûra yâ ResûIâllâh!
Âleme durmadan öğütler verdin
Güçlüklere mertçe göğsünü gerdin
Rahmet olup sonsuza umut getirdin
Her gence her pîre yâ ResûIâllâh!
Sen yaptın tarihte Büyük Devrimi Tamamladın dinde ruhsal evrimi Tanrı'nm Kelâmı, Arab acemi Erdirdi sürura yâ Resûlâllâh!
O Hakk'ın Kelâmı, ruhun güneşi,
Sağlam Sünnetin de onun bir eşi.
Eşiğine sürmek bu nâçiz başı,
Şereftir fakîre yâ Resûlâllâh! Huzurda yalvarır havâss-u 'avam, Dökülür dillerden niyaz ihtiram: Cümle okur sana salât-ü selâm, Kapılmaz gurura yâ Resûlâllâh!
Senden uzak kalmak yürekte acı,
Ayağın toprağı başımın tacı!
Sensin hiç kuşkusuz Arşın mirâcı,
Feyyâz-ı Kadîr'e yâ Resûlâllâh! Sendedir olgunluk sendedir vefa, Senin yolundadır huzur ve sefa. Kur'ân'dır Sırrı'nın gönlüne şifâ, Arkadaş kabire yâ Resûlâllâh!
Aklımız baştadır değildir sazda,
Kahvede, kumarda, barda ve cazda,
Bilirim sadece yüce namazda:
Erilir huzura yâ Resûlâllâh!
Bunlardan ayrı olarak Kur'ânı Kerîmde 'Uzeyr, Lokman ve Zû'l-Karneyn'den sözedilir ki bunların peygamber mi, velî mi oldukları ihtilaflıdır. Bunlar hakkında adlarının geçtiği âyetlerin tefsirinde gerekli izahat verilmiştir. Yalnız burada bir noktaya işaret etmeği yararlı görüyorum:
Kur'ânı Kerîm'de zikredilen peygamberler -Arap peygamberler hariç-daha ayrıntılı olarak Kitabı Mukaddes'in bölümlerinde anlatılır. Ancak orada peygamberlere yakışmayacak bazı fiiller de anılır. Meselâ kavmi, isyanlarından dolayı korkunç depremlerle helak edilmiş bulunan Lût'un, kavimlerinin yeniden üremesi için şarap sunup kendisini sarhoş ederek koynuna giren iki kızı ile yattığı, neslinin bunlardan türediği;[2685] Davud'un, kumandam Urya'-nın karısı ile zina ettiği ve kadın gebe kalınca, Davud'un, kadının kocası Ur-ya'yı cephenin ön safına sürdürüp orada yalnız bıraktırarak öldürttüğü,[2686] İlya'nın dörtyüz elli putçu din adamını vadiye indirip kestiği[2687] yazılmaktadır. Kur'ânı Kerîm'de ise bu peygamberler bu tür fiillerden arındırılarak anlatılmıştır.
Tevrat'ta zikredilen bazı olayların gerçekten vukubulmuş olması da mümkündür. Ancak Kur'ânı Kerîm, peygamberler hakkında kuşku uyandıracak olayları zikretmez. Fakat bu, peygamberlerin günâhtan ma'sum oldukları anlamına da gelmez. Onların ma'sumluğu, vahyin tebliği konusundadır. Diğer hususlarda onlar da günah işleyebilirler. Nitekim Hz. Âdem, kendisine yasak kılınan meyvadan yemiş, Hz. Mûsâ da bir Mısır'lıyı öldürmüştür. Bu olaylar peygamberlerin günahtan masum olmadıklarını gösterir. Kur'ânı Kerîm, peygamberleri, haklarında kötü imaj uyandıracak eylemlerden arındırarak anlatır.
91- Allah'ı, O'nun sânına yaraşır biçimde tanıyamadılar, zîrâ Allah: "insana bir şey indirmedi" dediler. De ki: "Öyle ise Musa'nın, insanlara nûr ve yolgösterici olarak getirdiği ki siz onu parça parça kâğıtlar haline getirip gösteriyorsunuz, çoğunu da gizliyorsunuz- ve ne sizin, ne de babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitâb'ı kim indirdi?'* "Allah" de, sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar. 92- Bu da kentlerin anası olan(Mekke'y)i ve çevresindeki (kasaba)ları uyarman için sana indirdiğimiz feyiz kaynağı ve kendinden önceki(Tanrı Kitabı)nı doğrulayıcı bir kitâbdır. Âhirete inananlar, buna inanırlar ve onlar, namazlarına devam ederler. [2688]

Tefsir:

91- Kadr: Bir şeyin ne olduğunu iyice bilmek, takdir etmek anlamlarına gelir. Âyette: "Onlar lâyikıyle Allah'ı takdir edemediler, O'nu gereği gibi bilemediler, O'na gereğince saygı göstermediler. Çünkü 'Allah, insana bir şey indirmedi', dediler" buyuruluyor.
Allah'ın insana bir şey indirmediğini söyleyen kimdir? Bazı müfessirlere göre Sûre, Mekke'de inmekle beraber bu âyet, Medîne'de inmiştir. Bu sözü söyleyen de Yahudî hahamlarından Mâlik ibn es-Sayf tır. îbn Abbâs şöyle demiş: "Yahûdî hahamlarından Mâlik ibn es-Sayf, şişman bir adamdı. Allah'ın Elçisi'nin yanına geldi. Allah'ın Elçisi ona:
—Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah hakkı için söyle, Tevrat'ta Allah'ın, şişman hahama buğzdeceği yazılı mıdır?

[2685] Tekvîn: 19/31-37.
[2686] II. Samuel, 1/2-27.
[2687] 1. Kırallar, 18/40
[2688] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/175-196.

Sen de şişmansın, Yahudilerin yedirdiği yemeklerle semirmişsin, demiş.
Orada bulunanlar gülmüşler. Buna kızan Mâlik, Ömer'e dönerek: —Allah, insana bir şey indirmemiştir, demiş. Kavmi ona kızmışlar: —İşittiğimize göre sen neler söylemişsin öyle? demişler. O da: Ne yapayım, o beni kızdırdı, demiş.
Bu sözünden dolayı yahüdîler, onu başkanlıktan atıp Ka'b ibn el-Eşref'i başkan yapmışlar.[2689]
îbn Abbâs'a atfedilen bu rivayet uydurmadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), hiç kimseyi yaratılışından ötürü kınanamış, hele bir insanı başkalarının içinde mahcubetmemiştir. O, birinin kusurunu görse cemâatin içinde ona: "Sen böyle yapıyorsun" demez, "Bazıları şöyle yapıyor" diyerek o işin yapılmaması gerektiğini anlatırdı. O işi yapan da kendini bilir, artık o işi yapmaktan vazgeçerdi. Hal böyle iken Allah'ın Elçisi, nasıl olur da herkesin yanında tâ Medine'den kendisini ziyarete gelen misâfiriyle, onun elinde olmayan bir kusurundan dolayı alay eder: "Tevrat'ta Allah'ın, şişman hahama gaza-bedeceği yazılı mıdır? Sen de şişmansın, yahûdtlerin yemeklerini yiye yiye semirmişsin" der? Kaldı ki bir yahüdî hahamının, Allah'ın insana bir şey indirmediğini söylemesi de olası değildir. Çünkü kendisi, Tevrat'ın Allah'tan geldiğini anlatmakta ve Yahûdîleri, Allah'tan gelen bu Kitâb'ın hükümlerini uygulamağa çağırmaktadır. Bu öğıetisinden dolayı itibar görmektedir.
Kendi itibarını da sıfıra indirecek bir sözü ne diye söylesin? Ayrıca şunu da bilmek lâzımdır ki sözü edilen hahamın yerine yahûdîlere başkan yapıldığı söylenen Ka'b ibn el-Eşref, Yahûdîlerin müttefiki olmakla beraber kendisi bir yahûdî değil, Arap kabile liderlerinden biriydi. Yahûdîlerin, onu kendilerine başkan yaptıkları doğru değildir.
Müfessirlerin oybirliğine göre bu sûrenin tamamı, Mekke'de ve bir kerede inmiştir. Kendinden önceki ve sonraki âyetlerle bağlantılı olan bu âyet de sûre içindeki diğer âyetlerle birlikte Mekke'de inmiştir. Öyle ise bu sözü söyleyenler, Yahûdîlerin etkisinde kalan müşriklerdir. Nitekim Taberî de bu görüştedir.[2690]
Bu âyetten de anlaşılıyor ki müşrikler, puta tapmakla beraber Yahûdîlerin dinine itibar ediyor, Tevrat'ın bazı parçalarını evlerinde bulunduruyorlardı. Tabii hepsi değil ama, okur yazar olanlarından bazıları veya hiç değilse Kitâb ehline eğilim duyanların yanında Kitabı Mukaddes'ten bazı parçalar vardı. Nitekim Hz. Hatice'nin amcası oğlu Varaka ibn Nevfel, hırıstiyanlığa âit kitaplar okumuş, Tevrat ve İncîl ehlinden bu kitapları dinlemiş, hırıstiyan olmuştu.[2691] Demek ki Kitabı Mukaddes, o çevrede mechûl değildi. Müşrikler, yahûdî ve hırıstiyanları, Kitâb ehli, okur, yazar, kendilerinden bilgili kabul edip onların dinlerine ve Kitâblarma saygı gösteriyorlardı. Hattâ tslâmdan önce bazı Medine Arapları, bilgili yetişsinler diye çocuklarını yahûdîlerin yanına vermişlerdi. Tek tük bazı kişiler hırıstiyan olmakla beraber bölge halkı kütle halinde din değiştirmemiş, kendi atalarının dininde kalmışlardı. Ama Kitâb ehli ile ilişkileri vardı.
Kur'ânı Kerîm inmeğe başlayıp onlara, taptıklarının batıl olduğunu söyleyerek atalarının yolunu taşlayınca müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e karşı geldiler. Kur'ân onların bildikleri kelimeleri kullanıyordu ama Kur'ân kontekstinde o kelimeler, onların bildiklerinden ayrı içerikler kazanıyordu. Bundan dolayı müşrikler, Allah'ın insana bir şey indirmediğini söylediler. Kur'ânı Kerîm de bu sözü söyleyenlere: "Öyle ise Musa'nın, insanlara nûr veyot-gösterici olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar haline soktuğunuz, bir kısmını gösterip çoğunu sakladığınız Kitâb'ı kim indirdi?'* buyurmuştur.
Bu cümledeki kelimelerini, Ebû 'Amr ve İbn Kesîr ğâib kipiyle şeklinde okumuşlardır. Bu takdîrde âyetin Mekkî olması, daha çok güç kazanır. Mânâ şöyle olur: "Musa'nın, insanlara nûr ve yol gösterici olarak getirdiği (Yahûdîlerin de) onu kâğıtlara koyup bir kısmını gösterdikleri ve birçoğunu da gizledikleri; ne sizin, ne de atalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitâb'ı kim indirdi?"
Ne sizin, ne de atalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği" cümlesiyle müşriklerin, Kitabı Mukaddes'ten bir şeyler öğrendiklerini gösteriyor. ' Onu gösteriyorlar, birçoğunu da gizliyorlar" cümlesi de -eğer bu fiillerin öznesi yahûdîler ise- yahûdîlerin, Kitabı Mukaddes'in tamamını değil, ancak bir kısmım gösterdikleri, birçoğunu da gizleyip yabancılara göstermedikleri anlamına gelir. Kitabın içeriğinden birçoğunu saklamaları da yabancıların, kendi dinlerini iyice öğrenmelerini istememeler indendir. Belki de hahamlar, din kültürünün herkese yayılmasını istemiyorlardı. Halkı daima kendilerine bağımlı kılmak için din bilgisini kendilerine özgü kılmış olabilirler.
cümlesindeki Kur'ân'a isâret olduğunu söyleyenler de vardır. Musa'ya inen, Yahûdîlerin kâğıtlara yazıp bir kısmını gösterdikleri ve birçoğunu gizledikleri Kitâb ile; "Sizin ve atalarınızın bilmediği şeylerin size Öğretildiği bu(Kur'â)n'ı kim indirdi?" demektin Fakat bu anlam hem sözgelimine uymaz, hem de bu cümlenin devamında zaten Kur'ân sarahatle anıldığı için bu anlam gereksiz tekrar olur, Kur'ân'ın îcâz üslûbuna uymaz.
Demek ki Araplar, Kitabı Mukaddes'ten bir şeyler öğrenmişlerdi. Bazıları onun ele geçirebildikleri bazı parçalarım evlerinde saklıyorlardı. Kitabın kâğıtlara konması, Tanrısal Kitabın orijininin kağıtsız, yazısız, söz olarak vahyedildiğini kanıtlar. Yine bu ifade, Tevrat'ın da diğer Tanrısal Kitâblar gibi vahy ile verildiği anlamına gelir. Aslı yazısız, harfsiz, sessiz olan o Kitâb da İlâhî mertebeden insanların anlayış düzeyine inince yazıya dökülmüş, kâğıt-"ıra yazılmıştır.
Yüce Allah, daha sonra Elçisine, Kitabı Allah'ın indirdiğini söylemesini ve bu kadar kanıtlara rağmen düşünüp gerçeği anlamayan o insanları, daldıkları boş laflarla oyalanıp durmağa bırakmasını emrediyor. Bu demektir ki:

[2689] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/74.
[2690] Câmi'u'l-beyân: 7/268.
[2691] İbn Hişâm, Sîretu'n-nebiy: 1/256.

"Sen, söz dinlemeyenlerle boş yere uğraşma. Ne kadar uğraşsan onlar yola gelecek değillerdir. O kabiliyetsizleri kendi hallerine bırak!'

92- Önceki âyette muhataplara Allah'ın, insana kitâb indirdiği ispat edildikten sonra 92 nci âyette de kendinden önceki kitapları doğrulayan bu mübarek Kitabın da Allah tarafından, Ümrnü'1-Kurâ ve çevresini uyarması için, kulu Muhammed'e indirildiği; âhirete inananların bu mübarek Kitaba inanacakları ve namazlarına devam edecekleri açıklanmaktadır. Mübarek kitâb, hayrı çok, kutlu, bereketli ve yararı sürekli kitap demektir. Ümmü'1-Kurâ (kasabaların anası, başkent) Mekke'nin adıdır. Çevrenin ticâret ve din merkezi .olduğu için Mekke bu adı almıştır.

Bu ifâde, bu âyetin Mekke'de indiğini açıkça göstermektedir. Çünkü Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Hicaz Bölgesinin başkenti olan Mekke ve çevresini uyarması için bu mübarek Kitâb Kur'ân'ın kendisine indirildiği bildirilmektedir. Demek ki onun herkesten önce uyaracağı halk, Mekke ve çevresindeki Araplardır. Onun ilk misyonu, içinde yetiştiği, dilini konuştuğu halkı uyarmaktır. Zaten her peygamber de evvel emirde dilini konuştuğu toplumu uyarmak için gönderilmiştir: ıBiz herkavme kendi diliyle konuşan bir elçi gönderdik ki onlar (gerçekleri) açıklayıp anlatsın"[2692] âyeti de bunu ifade etmektedir. ' Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ki düşünüp 'anlayasınız"[2693] 'O kitâb (Arapça) bilen bir toplum için âyetleri Arapça olarak açıklanmış bir Kur'an(okuma parçası)dır.[2694] âyetleri ve benzerleri, Peyğamber'in ilk görevinin, kendi diliyle konuşan kavmi uyarıp doğru yola getirmek olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz, onun mesajının içeriği, anlam olarak evrenseldir, bütün insanlık için geçerlidir. Ama dil olarak, Arapça konuşanlara hitaben indirilmiştir. Sonra bu evrensel mesajın içeriği, terceme aracılığı ile diğer insanlara götürülecek ve bütün insanlık bundan yararlanacaktır.

93- Allah'a karşı yalan uydurandan, ya da kendisine bir şey vahydilmemiş iken "Bana vahyolundu" diyenden ve : "Ben de Allah'ın indirdiği gibi indireceğim" diyenden daha zâlim kim olabilir? O zâlimler, ölüm dalgaları içinde, melekler ellerini uzatmış: "Haydi canlarınızı çıkarın, Allah'a gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı büyüklük taslamanızdan ötürü, bugün alçaklık azâbiyle cezalandırılacaksınız!" (derken) onların hâlini bir görsen! 94- "Andolsun, sizi ilk kez yarattığımız gibi, yine tek olarak bize geldiniz ve (dünyâda) size verip hayâline daldırdığımız şeyleri arkanızda bıraktınız. Hani, siz{in bize yaptığınız ibâdetlerde (bize) ortak olduklarını sandığınız şefaatçilerinizi de yanınızda görmüyoruz! Aranızdaki bağlar kesilmiş ve (şefâ'atçi) sandığınız şeyler sizden kaybolup gitmiştir. [2695]

Tefsir:

93-94 ncü âyetlerde Allah'a yalan uyduran, yani kendi uydurduğu yalanı Allah'ın sözü diye ileri süren, ya da vahiy almadığı halde kendisine vahiy geldiğini söyleyen, ya da kendisinin de Allah'ın indirdiği gibi âyetler indirebileceğini iddia eden kimseden daha zâlim (haksız) birinin olmayacağı vurgulanıyor ve bu tür iddialara sapan zâlimlerin, can verirken düşecekleri çetin durum tasvîr ediliyor.

Ğamerât: Gamre'nin çoğuludur. Ğamre, şiddet ve çokluk anlamına gelir. Şimdi hakkı inkâr ederek haksızlığa sapanların, ölüm sıkıntılarına düştüklerinde, melekler onların canlarını almak üzere ellerini onlara uzatırlar:

—Haydi, canlarınızı çıkarıp verin, yahut haydi bedenlerinizden çıkın, elimize gelin! Allah'a karşı gerçek olmayan sözler söylediğinizden ve Allah'ın âyetlerini kabul etmeyip böbürlenmenizden dolayı bugün alçaklık azâbiyle cezalandırılacaksınız! derler.

Yükseklik taslayanlara, böbürlenenlere en uygun ceza, alçaklık cezasıdır. Burada böbürlenenler, orada alçaltılırlar.

Bu ifâde, insan nefsinin, şu bedenden, şu görünen maddî cisimden ayrı bir şey olduğunu, asıl insan denen şeyin, ruh olduğunu gösteriyor. Ölümle nefis (ruh), şu bedeni terk ediyor, melekler onu elleriyle alıp götürüyorlar.

"Haydi canlarınızı çıkarıp verin, böbürlenmenizden dolayı bugün alçaklık azâbiyle cezalandırılacaksınız!" sözü, meleklerin sözü de olabilir, Allah'ın suçlulara azarlama hitabı da olabilir.

Yüce Allah, can alıcı meleklerin, can çekişenin başında durup onun canını almak için ellerini uzatarak beklediklerini tasvir ediyor. Sonra bu durumda olanlara hitaben: "Haydi, canlarınızı çıkarıp verin!" diyor ve devam ederek: "Sizi ilk kez yarattığımız zaman nasıl tek, çıplak, malsız, mülksüz idiyseniz, şimdi de bize öyle tek, yalnız ve herşeyden yoksun geldiniz. Malınız, mülkünüz, eşiniz, dostunuz yok. Sizi ilk defa nasıl tek olarak yaratmış idiysek yine öyle tek olarak huzurumuza geldiniz. Size verdiğimiz, hayâline daldığınız, düşünüp durduğunuz dünyâ varlıklarını arkanızda bıraktınız. Malınız, paranız, sevdikleriniz sizinle beraber gelmediler. Benim katımda size şefaatçi olacaklarını sanıp ibadette bana ortak yaptığınız; ibadet ederken benim yanımda onlara da taptığınız uydurma tanrılar nerede? Neden gelip size şefâ'atçi olmuyorlar? Onlarla bütün bağlantınız kesildi. O tanrı sandığınız şeyler kaybolup gitti. Çünkü onlar gerçek değil, sizin hayâllerinizden ibaret idi.

[2692] İbrahim: 4.
[2693] Yûsuf: 2.
[2694] Fussilet Sûresi: 3.
[2695] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/196-200.

Gerçekte benden başka Tanrı yoktur. Siz onları tanrı sandınız ve hayâllerinize taptınız. Gerçekler dünyâsında hayâller silinip gider." buyuruyor.
cümlesinde iki mânâ muhtemeldir: Birincisi, mealde verdiğimiz ve biraz önce açıkladığımız üzre: "İbâdetinizde bana ortak olduklarını sandığınız, bana ibadetiniz yanında onlara da ibadet etmek suretiyle bana ortak koştuğunuz şeyler" demektir. İkincisi de: -ki kanâ'atimize göre bu daha olasıdır- "Siz(in yaratılışınız)da (benim) ortaklarım olduklarını, sizi yaratırken bana yardım ettiklerini) sandığınız şeyler" demektir.
Bu âyette Allah'ın, inkarcı nankörlere hitabı anlatılmıştır. Başka âyetlerde ise Allah'ın, Kıyamet gününde kâfirlerin yüzüne bakmayacağı, yani onlara yüz vermeyeceği, onlarla konuşmayacağı anlatılır. Meselâ Âli İmrân Sûresinin 77 nci âyetinde şöyle buyurulur: "Fakat Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlar var ya, işte onların âhirette bir payı yoktur; Allah Kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onlara değer vermeyecektir. Onlar için acı bir azâb vardır!"
Bu iki âyet arasında bir çelişki yoktur. Çünkü buradaki hitâb, azarlamadır. Lütuf hitabı ve konuşma değildir. Konuşma ve hitâb, değer verme ve lütuf sonucudur. Pâdişâhlar pâdişâhının bir kuluna iltifat edip yüzüne bakması, onunla konuşması, nimetlerin en büyüğüdür. Allah bu lûtfu mü'min-lere bahşedecektir. O yüce Pâdişâhın, bir kulunun yüzüne bakmaması, onu azarlayıp kovması ise azapların en ağırıdır.
Bazı müfessirler, 93 ncü âyetin Medîne'de indiğini söylerler. Bazılarına göre âyet, peygamberlik iddia eden Yalancı Müseyleme ile el-Esved el-Ansî hakkında inmiştir. Bir kısım müfessirlere göre de vahiy kâtiplerinden olan Abdullah ibn Şerh hakkında inmiştir. Bu adam vahyi yazarken âyetlerin bazı kısımlarını değiştirmiş: " 'azîzun hakîm" yerine "gafurun ruhîm" yazarmış. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mü'minûn Sûresinin: âyetlerini yazdırırken bunların belâğetine hayran kalan Abdullah ibn Sa'd ibn Ebî Şerh: "; Yaratanların en güzeli kutlu olsun!" demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Yaz, demiş, senin dediğin gibi indi!" Bunun üzerine Abdullah: "Demek ki ben de Allah'ın indirdiği gibi indiririm" demiş .[2696]
Bu tür rivayetler hep:...Bana da vahy'olunuyor 've: 'Bende Allah'ın indirdiği gibi indireceğim'.. " sözlerine bir söyleyen bulmak çabasiyle ortaya atılmıştır. Müseyleme ve Esved, kendilerine vahiy geldiğini iddia ettiklerinden dolayı bu âyetin onlar hakkında indiği sanılmıştır. Diğer taraftan Abdullah ibn Şerh de Medine'den kaçıp dinden döndüğü için âyetin, onun hakkında indiği söylenmiştir. Eğer Abdullah hakkındaki bu rivayet doğru olsa, Mü'minûn Sûresinin Medine'de inmiş olması gerekir. Oysa Mü'minûn Sûresinin Mekke'de indiği, oybirliği ile kabul edilmiştir. Tefsirine çalıştığımız bu âyetin iniş sebebi olarak anlatılan bu rivayetlerin hiçbiri doğru değildir.
Bu âyet, kendinden önceki ve sonraki âyetlerle birlik ve uyum içindedir. Hele 94 ncü âyetteki hitâb, 93 ncü âyetin devamıdır. 93'te başlayan îlâhî hİ-tâb, 94'te sürmektedir. Bu iki âyette Allah, bedenlerinden çıkmakta olup huzuruna giden ruhlara hitâbetmektedir. 94 ncü âyetin, Medine'de indiğini söyleyen yoktur. O halde aynı sözün başı olan 93 ncü âyet, nasıl ondan ayrılır ve Medine'de iner? Çünkü 94 teki İlâhî hitâb, 93 ün devamıdır. 93 ncü âyette cümle bitmiyor, 94 te sürüyor. Cümlenin başının, sonundan sonra inmiş olması, akla uygun değildir, ilâhî bir sözde böyle bir şey olmaz.
94 ncü âyetin sonundaki: "Hani bize ortak sandığınız aracılarınızı da yanınızda görmüyoruz!" sözü, Mekke müşriklerinin inançlarını taşlamaktadır. O halde 93 ncü âyet de Sûrenin diğer âyetleri gibi Mekke'de inmiştir.
Müşrikler, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, Allah'a iftira ettiğini, kendi hayâlinden doğan sözleri Allah'a isnâdettiğini söylüyorlardı. Ayrıca müşrikler arasında Kur'ân ile alay edip: "istesek biz de buna benzer sözler söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir."[2697] diyenler vardı. Nadr ibn el-Hâris'in böyle söylediği rivayet edilir.
İşte yüce Allah, 93 ncü âyette onlara cevaben, bu sözleri, Muham-med(s.a.v.)in uydurmadığını, kendisine vahyedilmediği halde kendisine vahiy geldiğini söyleyenin en zâlim (haksız) kimse olacağını bildiriyor. Bu suretle Muhammed(s.a.v.)in böyle bir haksızlığı yapamayacağını, onun bilinen karakterinin buna müsâidolmadığmı anlatmak istiyor. Yani Hz. Muhammed (s.a.v.), kendi uydurduğu bir şey için: "Bunu Allah bana vahyetti" demenin, ne büyük bir sahtekârlık, haksızlık olduğunu bilir, o böyle bir şey yapmaz. Âyet bir yandan Hz. Muhammed(s.a.v.)in Allah'a iftira etmediğini, ona gelen sözlerin, Tanrı vahyi olduğunu anlatırken bir yandan da doğru söylediği halde onu yalanlayanların, onunla alay edip: "Ben de böyle sözler indirebilirim" diyenlerin, en büyük günâh altına girdiklerini bildirmekte ve böylece inkarcıları uyarmaktadır.
Müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Allah'a iftira ettiğini sanıyorlardı. Onların bu iddiaları, başka âyetlerde de anlatılmıştır:
"İnkâr edenler: 'Bu (Kur'ân), yalandan başka bir şey değildir. (Muhammed) onu uydurdu, başka bir topluluk da kendisine yardım etti' dediler de muhakkak bir haksızlığa ve iftiraya vardılar" [2698]
"Yoksa 'Allah'ayalan uydurdu'mu diyorlar? Allah dilesesenin kalbine mühür basar; bâtılı mahveder, hakkı sözleriyle yerleştirir. Şüphesiz O, göğüslerin özünü bilir".[2699]
"Yoksa 'Onu uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Eğer ben onu uydurmuş-sam, Allah'tan gelecek cezaya karşı sizin

[2696] Mefâtîh: 19/84; Câmi'u'l-beyân: 7/272-273.
[2697] Enfâl Sûresi: 31.
[2698] Furkan Sûresi: 4.
[2699] Şûra Sûresi: 24.

bana hiçbir yararınız olmaz. O, sizin ne taşkınlık yaptığınızı daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda O'nun şâhi-dolması yeter. O, bağışlayan, esirgeyendir. Deki: 'Ben bir türedi peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedile-ne uyuyorum ve ben apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim'.[2700]
"Eğer o, bazı lâflar uydurup bize iftira etseydi, elbette ondan sağ(el)ini alırdık, sonra onun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı. O (Kur'ân), korunanlar için bir öğüttür".[2701]
95-Dâney i ve çekirdeği yaran, kuşkusuz Allah'tır. (O), ölüden diriyi çıkarır, diriden ölüyü çıkarır. İşte Allah budur. O halde nasıl (yalnız O'na tapmaktan) çevriliyorsunuz? 96- Karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran O'dur. Geceyi dinlenme zamanı, Güneşi ve Ay'ı (vakitlerin bilinmesi için) birer hesap (ölçüsü) yapmıştır. Bu, o üstün ve bilen(Allah)m takdiridir. 97- O*dur ki karanın ve denizin karanlıklarında yolu bulmanız için size yıldızları yarattı. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık. 98- O'dur ki sizi bir tek nefisten inşâ etti. Sizin için bir kalış ve bir emânet olarak konuluş yeri ve süresi vardır. Gerçekten biz, anlayan bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık. 99- O'dur ki size gökten su indirdi. Onurtfa her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir filiz çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş dâ-neler; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; zeytin ve nar (bahçeleri) çıkarıyoruz. (Bunların) kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Her birinin meyvasına bakın: Meyva verirken ve olgunlaştığı zaman. Kuşkusuz bu size gösterilenlerde, inananlar toplumu için elbette çok ibret vardır. [2702]

Tefsîr:

95- Habb: Ekinlerin dânesi, ağaçların çekirdeğine denir. Yüce Allah, kudretini belirtmek için dâneyi ve çekirdeği yararak bitkileri ve ağaçları yarattığını, ölüden diri, diriden ölü çıkardığını anlatıyor ve "Bu Allah'ı nasıl bırakıp da şirke sapıyorsunuz?" diyor.
Âyette dâne ve çekirdeğin kabuğunu yararak filiz verişine işaret edilmektedir. Dâne ve çekirdek bize göre ölü durumundadır, cansızdır. Bu ölü gibi şeyden Allah, filizi yani hayatı çıkarmaktadır. Ölü olan dâne ve çekirdekten diri olan ekinler, ağaçlar; diri olan ekin ve ağaçlardan da ölü olan dâne ve çekirdek çıkarılmakta; Allah'ın yaratma işi böyle sürüp gitmektedir. Yumurtadan tavuk, tavuktan yumurta çıkar. Ölen, toprağa karışan bedenler yere gübre olur, onu besler. Ölülerin ufalanmış, gübreye dönüşmüş bedenleriyle beslenen topraktan ekin ve ağaçlar yetişir. Allah'ın evrendeki bu yasası sürüp gider. Bunlar kendi kendine, bir raslantı eseri olamaz. Bunlar ince bir kanunun, yüce bir kudret sahibinin eseridir. Kanun ve kudret, yüce bir akıl sahibine aittir. Kâinatta gözler önünde her zaman yinelenen bu kudret eserlerini görüp dururken insanlar nasıl Allah'ı bırakıp da O'nun ortağı sandıkları uydurma tanrılara taparlar, O'ndan başkasına yalvarırlar?
96- Önceki âyette toprağın karanlığına atılan dâneyi ve çekirdeği yararak bitkileri ve ağaçları ortaya çıkardığını söyleyen Allah, bu âyette de karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkardığım; geceyi dinlenme zamanı yaptığını; Güneşi ve Ay'ı ince, şaşmaz bir hesap ile yarattığını; yahut Güneşi ve Ay'ı insanların vakitleri hesâbetmeleri için birer araç kıldığını ve bunların, herşeyi bilen yüce Yaratıcının eseri olduğunu vurgulamaktadır.
Birinci âyette, yerdeki yaratma yasalarına, ikinci âyette gökteki yaratma yasalarına dikkat çekilmektedir. Kur'ân, insanı yerdeki ve gökteki İlâhî yaratma yasalarında gezdiriyor, bunlar üzerinde düşündürüp ona ders veriyor.
Güneş ve Ay, Allah'ın koyduğu ince hesaba göre yürürler. Bu hesap hiç şaşmaz. Ayın dünyâ çevresinde ve Güneş çevresinde dönüşü sürüp gider. Güneşimizin, uydusu olan bütün gezegenlerle birlikte başka bir merkez çevresinde seyri de yine hesaplı, şaşmaz biçimde sürer. Bunlar raslantı sonucu olamaz. Çünkü raslantıda kanun ve düzen olmaz. Bunlar bilgi ve kudret sahibi Allah'ın yaratmasıdır.
Güneşin ve Ayın hüsbân olması, bunların ince bir hesâb ile yörüngelerinde döndüklerine işaret olduğu gibi insanların, bunların hareketlerine göre zamanı hesaplamalarına da işarettir. Çünkü dünyânın Güneş çevresinde bir tam dönüş yapması, bir yılı meydana getirir. Bizim bulunduğumuz ılıman kuşakta oluşan mevsimlerin her biri, bu dönüşün dörtte birini alır. Ayın dünyâ çevresinde bir kez dönüşü de kâh otuz, kâh yirmi dokuz gün olan bir zaman birimini oluşturur. Ayın oniki kez dünyâ çevresinde dönüşü de bir Ay yılını meydana getirir.
Bu âyette insanların zaman hesaplarının değişikliğine de işaret olabilir. Çünkü bazı toplumlar Güneş yılını, bazıları da Ay yılını kulanırlar. Güneşin ve Ayın hüsbân olması, her ikisinin de zaman hesabında kullanıldığına işarettir.
97 nci âyette insanların, kara ve denizin karanlıklarında yıldızlara bakarak yol bulduklarına dikkat çekilmektedir. Özellikle kutup yıldızı gibi belirgin yıldızlar, eskiden beri yolcuların kılavuzu olmuştur. Hele pusulanın olmadığı zamanlarda çölü aşan kervanlar, denizlere açılan gemiler bu yıldızlara bakarak yönlerini tayin ederlerdi. Bu da Allah'ın insanlara nimetlerinden ve O'nun kudret ve hikmetinin işaretlerindendir.
98- Yüce Allah, yerdeki ve gökteki kudret ve hikmet İşaretlerini belirttikten sonra bu âyette de insanın

[2700] Ahkâf Sûresi: 8-9.
[2701] Hakka Sûresi: 44-48.
[2702] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/200-205.

yaratılışındaki kudret ve hikmet işaretlerine dikkati çekiyor, insanları bir tek nefisten yarattığını ve her insanın bir müs-tekarr ve bir müstevda'ı olduğunu bildiriyor.
Müstekarr. Karar kılacak, güvenlikle oturulacak yerdir. Müstevda' ise konulacak yerdir. İnsanın müstekarr ve müstevda'ı çeşitli biçimlerde açıklanırsa da bunun, ilk karar yeri olan babaların belleri ile ondan sonra konulacağı annelerin rahimleri olduğu şeklindeki îzâh, âyetin sözgelimine en uygun tefsirdir. Yani müstekarr babanın beli, müstevda' ise anne rahmidir.
Âyette insanın bir tek nefisten yaratıldığı bildiriliyor. Acaba insanın yaratıldığı tek nefis kimdir? Bu, insanların atası olabilir. İnsanın atası, akıllı varlık Âdem'dir. Fakat insanın kökü daha derinlere uzanır. Kanâatimize göre nefis ta'bîri, burada insanın tâ en başlangıcına, ilk kökenine işarettir. Eşeysiz olarak tek nefisten yaratılıp evrimleştirilen insan, ikili cinsel üreme düzeyine getirilmiştir. Bu üreme durumunda insanın özeti, menî hayvancığı olan insan tohumudur. İnsan tohumu olan sperm, insanın bütün programını taşır. Yani bu çıplak gözle görülmeyecek kadar küçücük olan bu hayvancık -ki Alak Sûresinde suda yüzen kuyruklu kurtçuk olarak anılır- zerre halinde bir insandır. İşte zerre halindeki insanın ilk durağı, babanın beli, ondan alınıp konulduğu müstevda' (anbar) da annenin rahmidir. Alınan gıdalar erkeğin bedeninde insan tohumu haline gelir. Bu tohum, anne rahmine düşünce de tıpkı dânenin tarlada filizlenmesi gibi gelişir, hayvancıktaki kabiliyetler büyüyüp biçimlenir, bütün uzuvlarıyle bir insan olarak ortaya çıkar.
Ayrıca burada bir hikmet daha vardır ki o da şudur: Âyet, insanın tek nefisten yaratıldığını söylüyor. Bu, insanların bir tek kökenden türediğine işaret olabilir ki bu takdirde bu kökeni izah ettik. Fakat insan kelimesi mutlak olduğundan, âyetten, yaratılmakta olan her insanın bir tek nefisten (canlıdan) yaratıldığı da anlaşılır. O zaman akla şu soru gelir: İnsan bir nefisten değil, baba ile anneden yani iki nefisten yaratılmaktadır. O halde insanın tek nefisten yaratılması ne demektir? Bu sorunun cevâbı şudur:
Gerçi insan, baba-annenin birleşmesiyle yaratılır ama insanın özeti, babadaki spermdir. İnsanın bütün programını içeren bu sperm, tam bir insandır. Ancak babada iki çeşit insan zerresi verdir: Bîri erkek, biri kız meydana getirecek olan bu tohumlardan biri x, diğeri y harfi ile belirtilir. Anne rahmi sadece tohumun yani insanın gelişme yeridir. İnsan tohumu ancak o ortamda gelişir. Tıpkı buğday başağının, buğday dânesinden çıkması gibi. Başak dâneden çıkar ama, dânenin gelişip başak olması için toprağa atılması gerekir. Toprağın kalitesi, atılan tohumun iyi gelişip gelişmemesini etkiler. Ama ne ekilmiş ise o biter. Atılan dâne arpa ise buğday bitmez, yine arpa olur. Tabii ürünün kaliteli olması için toprağın kalitesi yanında tohumun da kaliteli olması lâzımdır.
İşte insan tohumu da ancak ana rahmindeki yumurta içinde gelişir. Oraya atılmadan hiçbir sperm, insan olmaz. Nitekim şimdi bu tohum, anne rahminde döllendirildikten sonra rahmin özelliklerini taşıyan yapay bir tüp içinde de geliştirilip tekrar rahme konabilmektedir. Normal yoldan çocuk sahibi olamayan çiftlerin çocuk sahibi olması için uygulanan bu yöntemle doğan çocuklara tüp bebek denmektedir. Doğacak çocuğun cinsi, yani erkek veya kız oluşu, babanın vereceği spermin kromozom özelliğine bağlıdır. Eğer yumurtayı x karakterli bir sperm aşılarsa çocuk kız, y karakterli biri aşılarsa çocuk erkek olur. Öyle ise insan, yalnız babadan yaratılır, anne ise onun gelişme ortamıdır. Anne yumurtası, tohumun cinsini değiştirmez, sadece onun gelişme ortamıdır. Elbette bu tohum, anneden de bazı özellikler alır. Çünkü onun yumurtasiyle birleşip tek hücre olmaktadır. Fakat yumurtayı aşılayan tohumun cinsi ne ise odur, yumurta onu değiştirmez. Demek ki insanın erkek veya kız olması, temel özellikleri, babadan gelen nefse, yani sperm hayvancığına bağlıdır. İşte yüce Allah'ın: "Allah sizi bir tek nefisten (candan) yarattı" cümlesi, insanın sadece babanın sperminden yaratıldığını gösterir. Hemen bu cümleden sonra: Onun bir karar kılacağı yer ve bir konulacağı yer vardır" cümlesi de insanın aslı olan bu zerre canlının, bir süre babanın belinde kaldıktan sonra annenin rahmine konulduğunu gösterir.
Bu izahtan anlaşılıyor ki insanın cinsi tamamen babaya bağlıdır. Babanın belinde bulunan hayvancıkların yansı erkek, yarısı dişi yavru olacak vasıftadır.
İmdi bunlardan x karakterli sperm yumurtayı aşılarsa çocuk kız, y karakterli sperm aşılarsa çocuk erkek olmaktadır. Allah'ın hikmeti ve kudreti, bir ilişkide rahme dökülen takriben üçyüz milyon sperm içinden -ki bunların yarısı x, yansı y tipindedir-ya x'i veya y'yi yumurtayı aşılamağa sevk eder. İşte "Allah sizi bir tek nefisten yarattı" cümlesinde bu biyolojik yasaya işaret de vardır. Gerçeği Allah bilir.
98 nci âyette de yine Allah'ın yaratma yasalarına işaret buyurulmakta-dır: Allah'tır ki gökten yağmuru yağdırır, onunla çeşitli renklerde ve lezzetlerde ürünler veren bitkiler, ağaçlar çıkarır. Şüphesiz bu kadar güzel renkler, bu kadar göz alıcı, gönül doyurucu bağlar, bahçeler kör raslantının eseri olamaz. Bütün bu doğa olayları, bilgi ve kudret sahibi bir Yaratıcının yaratma-sıyle var olmaktadır. Bunların hepsi, sağduyu ile bakıp düşünenlere, kendilerinin bir yaratıcısı olduğunu haykırır. İnananlar bunlardan ibret alırlar.
100- (Tuttular) Cinleri Allah'a ortak yaptılar. Halbuki onları O yaratmıştır. Bilmeden O*na oğullar ve kızlar îcâdettiler. Hâşâ O, onların ileri sürdüğü niteliklerden münezzehtir! 101- (O), gökleri ve yeri yoktan var edendir. O'nun nasıl çocuğu olabilir ki? Kendisinin bir eşi yoktur, herşeyi O yaratmıştır ve O, herşeyi bilendir. 102- Rabbiniz Allah, işte budur. O *ndan başka tanrı yoktur. (O), herşeyin yaratıcısıdır. O'na kulluk edin, O herşeye vekildir. 103- Gözler O'nu görmez, O gözleri görür; O latif (gözle görülmez ve lütuf sahibi), herşeyi haber alandır. [2703]

[2703] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/205-208.

Tefsir:

Bu âyetlerde Arapların bazı inançlarına işaret edilmektedir:
100 ncü âyette Allah'ın yarattığı cinleri Allah'a ortak koştukları, bilmeden Allah'a oğullar ve kızlar uydurdukları; Allah'ın, onların nitelemelerinden yüce olduğu belirtilmektedir.
Cinn: gözlerden gizli kalan şeye denir. Altındaki toprağı örttüğü için ağaçlarla kaplı bahçeye cennet denmiştir. Ancak bir terim olarakCmn, gözle görülmeyen akıllı varlıklardır. Bu genel anlamıyle melekler de cinn tabirinin içine girer. Çünkü onlar da gözle görülmeyen akıllı varlıklardır. Ancak melekler sırf itaat için ve nurdan yaratılmışlardır. Onlar Allah'a isyan etmezler. Cinn denince insanlar gibi müslümanı da kâfiri de bulunan gizli varlıklar anlaşılır. Bunlar ateşten yaratılmışlardır. Cinlerin kâfirine şeytân denilir, çoğulu şeyâtîndıv. Kâfir cinlerin başı îblts'tir. Bu konuda Ahkâf ve Cin Sûrelerinde daha geniş bilgi verilecektir.
Araplar cinlerin zararlarından korunmak için onlara sığınırlardı, böylece onları tanrılaştırırlardı. Zararlı etkilerinden korunmak için cinlere tapanlar, onlarda tanrısal güç görürlerdi.
Müfessirler, bu âyette Arapların, meleklere de taptıklarına işaret edildiğini söylerler. Çünkü gözlerden gizli kalan varlık (cinn) sözü içine melekler de girer. Kur'âm Kerîm'in başka âyetlerinde Arapların, melekler hakkındaki düşüncelerine, melekleri Allah'ın kızları sandıklarına işaret edilmektedir:
"Rahman 'in kullan olan melekleri dişi saydılar. Onların yaratılışlarına mı tanık oldular ki (böyle hüküm veriyorlar)? Tanıklıkları yazılacak ve (bundan) sorulacaklardır. Ve dediler ki: 'Rahman dikseydi, biz onlara tapmazdik.' Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar"[2704] âyeti, Arapların, melekleri kadın saydıklarını gösteren âyetlerdendir.
Sebe Sûresinin 40-41 nci âyetlerinde şöyle buyurulmaktadır: "O gün, onları mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' der. (Melekler) derler ki: 'Sen yücesin, bizim velîmiz (koruyucumuz) onlar değil, sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı, çoğu onlara inanmıştı'. "
Nisa Sûresi'nin 117 nci âyetinde de şöyle buyurulur: "O(Allah'a ortak koşa)nlar, O'nu bırakıp birtakım dişilerden başkasına yalvarmıyorlar ve onlar inatçı şeytândan başkasına yalvarmıyorlar."
Nahl Sûresinin 57 nci âyetinde: "O sânı yüce Allah 'a kızlar veriyorlar da kendilerine hoşlandıkları (erkek çocukları)nı alıyorlar9', Sâffât Sûresinin 149-154 ncü âyetlerinde: "Şimdi sor onlara: 'Rabbine kızlar, onlara da oğlanlar mı?' Yoksa biz, melekleri onların gözleri önünde dişi mi yarattık? Onlar iftira ederek :'Allah doğurdu' diyorlar. Onlar elbette yalancıdırlar. (Allah) kızları seçip oğlanlara tercih mi etmiş? Size ne oldu, nasıl böyle bir yargıya varıyorsunuz?' Zuhruf Sûresinin 16 ncı âyetinde: "Yoksa Allah yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları sizin için mi seçip bıraktı?", Tûr Sûresinin 39 ncu âyetinde: "Yoksa kızlar O'na, oğullar size mi?", Necm Sûresinin 19-23 ncü âyetlerinde: "Gördünüz mü o Lal ve 'Uzzâ'yı, Ve üçüncüleri olan) öteki Menâfi? Demek erkek size, kadın Allah'a mı? O halde bu, insafsızca bir taksim! Onlar sizin ve babalarınızın taktığı kavramsız isimlerden başka bir şey değildir!" buyurulmaktadır.
Bu âyetlerden anlaşıldığına göre Araplar, melekleri Allah'ın kızları sanarak onlara tapınışlardır ki yüce Allah onların bu inançlarını kendisi reddettiği gibi meleklerin ağzından da reddetmektedir.
Gerek tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyetten, gerek Nisa Sûresinin 117 nci âyetinden Arapların, birtakım kadınlara ve şeytanlara taptıkları anlaşılmaktadır. Kadınlar, kadın şeklinde düşündükleri melek tanrılardır. Şeytân da cinlerdir.
Bilindiği gibi eski milletlerin birçoğunda tanrılar kadın şeklinde düşünülürdü. Özellikle Yunan dinlerinde bol miktarda kadın tanrılara rastlanmaktadır. Bu da o milletlerin ne denli şehvet düşkünü olduklarını gösterir. Muhakkak ki kadın tanrılara tapınma, eski milletlerden Araplara da geçmiştir.
Ayrıca melek, iyilik; şeytân, kötülük sembolüdür. İyilik ve kötülük tanrısı düşüncesi, Zerdüşt izm de vardır. Zerdüşt, kendisine Allah'tan Zend adlı bir kitap geldiğini söyleyen İranlı bir kişidir. Zendm nisbeti Zendîdir. Fakat kelime Arapçaya zındık şeklinde geçmiştir ki bunun çoğulu zenâdikadır.
Demek ki Araplar Zerdüşt dininden de esinlenmişlerdi. İyiliklerine ermek için meleklere, kötülüklerinden korunmak için de cinlere tapmışlardı. Meleklere ve cinlere duâ etmişler, yalvarmışlardı. Onların, güçlerini Allah'tan aldıklarını düşünmüyor, onları birer tanrı sanıyorlardı. İşte şirk olan buydu.
Melekler de, cinler de insan üstü güçlere sâhibolabilirler. Ama onlar güçlerini Allah'tan alırlar. Asıl güç verene değil de, O'nun yaratıklarına yalvarmak büyük sapıklıktır. Allah'ın izni olmadan onlar hiçbir şey yapamazlar. Allah'ı bırakıp cinlere sığınmak, onları şımartır. Aslında cinlerde öyle büyük güç de yoktur. Onların gücü, insandan uzun ömürlü olduklarından, insandan daha çok şey bilmeleri ve şeffaf olduklarından dolayı da insandan daha yükseklere çıkabilmeleridir. Ama insanların cinlere yalvarması, zaten insanları ayartmaktan büyük zevk alan cinlerin şımarıklıklarını artırır: "Doğrusu, insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da onların kibir ve azgınlıklarını artırırlardı".[2705]

[2704] Zuhruf Sûresi: 19-20.
[2705] Cin Sûresi: 6.

101-102 nci âyetlerde Allah'a ortaklar, oğullar, kızlar yakıştıranların, bâtıl inançlar içinde olduklarını belirtmek üzere, gökleri ve yeri yaratan Allah1 m eşi ve çocuğu olamayacağı, O'nun herşeyi yarattığı, O'ndan başka tanrı olmadığı bildirilmekte ve yalnız O'na kulluk edilmesi gereği vurgulanmaktadır.
102 nci âyette: Allah herşeyin yaratıcısıdır" ta'bîri, Kelâmcılar arasında hayli tartışmalara neden olmuştur. Âyetin genel ifadesine göre Allah herşeyin yaratıcısıdır. Allah'ın yaratması dışında kalan hiçbir şey yoktur. Bütün varlıklar O'nun yaratığıdır.
Mu'tezile, insanın sorumluluğu hakkındaki inançlarını korumak için, kulların işlerini, Allah'ın yaratması dışında tutarlar. Onlara göre eğer kulların işleri de bu âyetin kapsamına girerse, o zaman Allah, kendi yarattığı işleri kullara emretmiş olur. Bir işi hem Allah yaratmış, hem de kullar yapmış olamaz. Bu âyetle Allah, kendisini övmektedir. Eğer kulların işlerini O yaratmış olsa, zina, hırsızlık gibi çirkin işleri yaratmakla övünmüş olur.
"Rabbinizden size basiretler geldi. Kim (gerçeği) görürse kendi yararınadır, kim (gerçeklere karşı) kör olursa kendi zararınadır",[2706] "Kim iyi bir iş yaparsa kendi yararınadır, kim kötülük yaparsa kendi zararınadır"[2707] gibi âyetler, insana yaptığı işlerin sorumluluğunu yüklemektedir. Eğer kulların işlerini Allah yaratmış olsa, sorumluluğu insana yüklemez.
Bütün bu tartışmalar, Kur'ân'ın amacı dışındadır. Kur'ân'ın amacı, böyle bir tartışma yaratmak değildir. Allah bu âyetle, ortak koşanlara, evrende herşeyi Allah yaratmış iken, hiçbirşey yaratmamış ve yaratamayan şeyleri Allah'a ortak koşmanın doğru olmadığını anlatmaktadır. Asıl amaç budur. Fakat insan aklı, insanın yaptığı işleri de Allah mı yaratır, yoksa insanın kendisi mi yaratır sorusunu ortaya çıkarmıştır. Mutezilenin düşüncesi yanlıştır. Allah1 in yaratma alanı dışında kalan hiçbirşey yoktur. İnsan Allah'ın yaratığı olduğuna göre insanın fiilleri de dolayısıyle Allah'ın yaratığıdır. Kâinatta Allah1 in yaratma dâiresi dışında kalan bir varlık ve oluş yoktur.
İnsanın bir şey yapabilmesi için önce onu düşünmesi gerekir. Düşünmeden, yani kasıtsız yapılan işlerden sorumluluk yoktur. Fiilleri hazırlayan, insanın içine doğan düşüncelerdir. Düşünce, iç ve dış duyu organlarının çalışmasıyle oluşur. Bu organların çalışması, Allah'ın yarattığı güç ve yasalarla olur. Allah'ın yasaları çalışıp imkân vermese, insan hiçbir şey yapamaz.
İnsanın gücü, aldığı gıdaların kana geçip enerjiye dönüşmesiyle oluşur. Bu gfdaları Allah yarattığı gibi bunları insan bedeninde enerjiye dönüştüren de Allah'ın yasalarıdır. Şimdi fi'li yapan güç ve âletler hep Allah tarafından yaratıldığına göre o fi'li yaratan da temelde Allah'tır.
Öyle ise insanın sorumluluğu, yaptığı işi yaratmasından değil, seçmesinden doğar. Fi'li yapma gücünü Allah yaratır. İnsanın beyninin çalışması Allah'ın yasalarıyla olur. Fakat insanda iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırd etme yeteneği vardır. İşte Allah, insana yapacağı ve yapmayacağı işleri bildirdiği halde insan çaba harcamaz, düşüncesini kötüye yöneltir, kötüyü yapmak isterse Allah, ona o işi yapma gücünü verir. Daha doğrusu Allah, ona bahşettiği yapma gücünü kullanma müsaadesi verir. Gücü veren Allah'tır, ama onu yönlendirme insana verilmiştir. Fi'li yaratan Allah, yapan insandır. Yaratma başka şey, yapma başka şeydir. Yaratma bir şeyi yoktan var etme, bir şeyi yapabilmek için temel gücü vermedir. Yapma ise mevcut güç ile bir şey yapmadır. Temel güç olmasa bir şey yapmak mümkün olmaz. Bu bakımdan hayrı da şerri de yaratan Allah'tır, ama yapan insandır. Allah insana her ikisini de yapma güç ve yeteneğini vermiştir. Fakat şerri seçen sorumlu olur. İyi veya kötüyü isteme, seçme yeteneğine irâde-i cüz'iyye denir. İşte insanı sorumlu kılan, kendisine verilen bu seçme yeteneğidir.
103 ncü âyet ise Allah'ın gözlerden gizli kaldığını, gözlerin O'nu algılayamayıp O'nun gözleri idrak ettiğini, lâtîf ve habîr olduğunu bildirmektedir. Lâtif, Kesifin zıddıdır. O, lâtiftir, madde değildir. Cisimde mutlak letafet olmaz. Cismin letafeti mutlak değil, göreli (izâfî)dir. Mutlak (tam, kesin, genel) letafete ancak nûr denebilir. "Allah, göklerin ve yerin nurudur".[2708] Madde olmadığından gözle görülemez. Ama her yerde ve her varlıkta O'nun nuru vardır. Nuru her varlığa uzanmış, her şeyi kuşatmıştır. Âlemin ruhu O'dur. O'nun haberdar olmadığı hiçbirşey yoktur. Çünkü herşeyin içinde, özünde o vardır. Eşyadaki faaliyet, atomdaki enerji, tabiattaki canlılık O Hayyin her zerreye uzanmasıdır. O, herşeye kendisinden yakındır. Herşey O'nun bir görüntüsüdür. Eşyanın şekle bürünmesi mahlük(yaratılmış)tır. O'nu şekle sokan O'dur. Kendisi görünmez, gizlidir. Yarattığı şeylerle görünür. O açıktan açık, gizliden gizlidir. Eşyadaki dinamizm O'ndandır. Asıl O'dur, varlık O'dur, aslın aldığı şekiller ise O'nun yaratıklarıdır. Görünenler yaratıklar, gösteren Yaratıcıdır. "Verây-i halk Hak'tır, attığın taş incitir Hakk'ı!"
Bu âyetten de Allah'ın gözle görülüp görülemeyeceği tartışmaları doğmuştur. Âyetin anlamı şudur: Allah'ı maddî gözle görmek mümkün değildir.
Çünkü maddî goz, O'nu görecek kapasitede değildir. Fakat ruh gözü O'nu görebilir. Basar O'nu göremez, basiret görebilir. Basar gozu, dünyâya, basîret ruhaniyyet âlemine mahsustur, insandaki ruh gozu dünyâda da açılabilir. O zaman insan Allah'ı görebilir ama O'nu gorduğu zaman kendi varlığını yitireceği için gördüğünün farkında olamaz. Bundan dolayı O'nu gören, yine Kendisi olur. Hakk'ı görmek, ancak Hak ile mümkündür. Peyğamber(s.a.v.)ın, Mi'râc'da Allah'ı gorduğu rivayeti sağlam değildir. Kendisi, O'nun nûr olduğunu, bu gözle görülemeyeceğini söylemiştir. Ama Hak ile Hakk'ı görme hâlinin en mükemmeline muhakkak ki Allah'ın Elçisi

[2706] En'âm Sûresi: 104.
[2707] Fussilet Sûresi: 46.
[2708] Nur Sûresi: 35.

ermiştir. Allah, ancak basîret tam açıldığı zaman görülebilir. Basiretin tam açılması da, ruhun bedenden ayrılmasıvle olur. Bundan dolayı cennette mu'minler Allah'ı görürler. Peygamber (s.a.v.): "Siz, ayın ondorduncu gecesinde dolunayı gördüğünüz gibi Rabbınızı de açıkça göreceksiniz"[2709] buyurmuştur.
Hz. 'Âişe'nın şöyle dediği rivayet edilir: "Kim Muhammed'in, Rabbını gördüğünü sanıyorsa A ilah 'a yalan söylemiş olur. Çunku Allah: 'Gözler O'nu görmez, O gözleri gorur" buyurmuştur.[2710] Ibn Abbâs ise Peyğamber(s.a.v.)in, fu'âdiyle yani kalb gözüyle iki kez gördüğünü söylemiştir.[2711] Ibn Abbâs'm bu sozu, Peyğamber'in, Allah'ı gorduğu şeklinde yorumlanırsa da Müslim'deki rivayetlerden, Peyğamber(s.a.v.)in, kalb gözüyle Allah'ı değil, Cebrâîl'ı iki kez gorduğu anlaşılmaktadır. Ibn Abbâs'ın kasdı, Hz. Peyğamber'in, Cebrail'i gördüğünü anlatmaktır. Çunku konu, Peyğamber'in, kendisine vahiy getiren Cebrâîl ile karşılaşması üzerindedir.
Mu'tezileye göre goz, ne dünyâda, ne de âhirette Allah'ı göremez. Çunku âyet geneldir. Fakat ehli sünnet: "Yüzler var ki o gun ışıl ışıl parlar, Rabbına bakar."[2712] âyetini ve bu konuda tevâturen nakledilen hadîsleri delîl göstererek mu'minlerin, âhirette Allah'ı göreceklerini söylerler.
Bazılarına göre de idrâk başka, görme başkadır, idrâk, görmeden daha özel bir anlama sahiptir. Görülen şey sınırlı olur ve goz onu her yanıyla gorurse bu görmeğe idrâk denir. Fakat goz bir şeyi bütünüyle değil, sadece bir yanıyla görürse o idrâk değil, görmedir. Şimdi gözün Allah'ı idrâki, yani ihatası (tam kuşatıp kavraması) mumkun değildir. Gözler Allah'ı kavrayamaz. Fakat gözlerin Allah'ı kavrayamaması, O'nu görmesine engel değildir.[2713]
Esasen maddî gözle Allah'ı görmek mumkun değildir. Bedensel maddî goz, ancak şu görünen âlemi görebilir. Allah latiftir, bu göz, lâtîfi algılayamaz.
O'nu ancak ruh gözü görebilir. Bu dünyâda ruh gözü açılan kimse onunla Allah'ı görebilir ama O'nu görünce kendi varlık bilincini tamamen yitireceği için O'nu gördüğünün farkında olamaz. Tasavvufta bu hâle fena fîllâh (Allah'ta yok olma) denilir.
Yüce Allah, kâfirler hakkında : "Hayır, onlar o gün Rablerinden per-delenmişlerdir (O'nu göremezler)"[2714] buyurmuştur. Küfür âhirette Allah ile kul arasında perde ise îmân o perdeyi kaldıran bir kalb eylemidir. Mü'min-ler âhirette Rablerinden perdeli olmayacaklar, O'nu görme nimet ve hazzına ereceklerdir.
Esasen Kur'ân'ın ifâdesinden, her insan ruhunun, kısa bir süre için de olsa Allah'ı göreceği anlaşılır. Çünkü Kur'ânı Kerim, birkaç yerde insanların, Rabbin huzuruna çıkıp O'nun tarafından muhakeme edileceklerini, o Yüce Dîvânın yargıcı olan Allah'ın, muhakeme ettiklerinden bazılarını yumuşak hitâbiyle taltîf edip nimet cennetlerine göndereceğini, bazılarını da azarlayıp huzurundan tard ile cehenneme attıracağını tasvîr etmektedir. Burada iki örnek zikredelim:
"Sûr'a üflendi, (Yüce Mahkemeye davet borusu çalındı), göklerde ve yerde olanlar (Yüce Dîvân'da hesâb verme korkusundan) düşüp bayıldılar. Ancak Allah'ın dilediği ayık kalabildi. Sonra ona bir daha üflendi, birden onlar kalktılar, bakıyorlar. (Yüce Hâkimin gelmesini bekliyorlar) Yer, (Yüce Mahkemeye gelen) Rabbinin nuru ile parladı, kitap (belgeler) ortaya kondu, peygamberler ve tanıklar getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara asla zulmedilmez. Herkese yaptığının karşılığı tam verilir. O, onların ne yaptıklarını en iyi bilendir. Nankörler bölük bölük cehenneme sürüldüler... Korunanlar da bölük bölük cennete sevk edildiler".[2715]
"Sûr'a üflendi. İşte bu, o uyan günüdür. Her can, yanında bir sürücü ve şâhidle geldi. (Allah ona): 'Andolsun sen bundan gaflet içinde idin. Biz senden perdeni açtık; bugün artık gözün keskindir. * (dedi). Yanındaki arkadaşı: 'İşte yanımdaki hazır' dedi. (Allah, sürücü ve şahide buyurdu ki): 'Haydi ikiniz, atın cehenneme: Her inatçı nankörü! Hayra engel olan, saldırgan, şüpheciyi. O ki Allah ile beraber başka tanrılar edindi, bundan dolayı onu çetin bir azaba atın.' Yanındaki arkadaşı dedi ki: 'Rabbimiz, ben onu azdırmadım, zaten o kendisi derin bir sapıklık içinde idi.' (Yüce Allah) buyurdu ki: 'Huzurumda çekişmeyin, ben size daha önce uyarı göndermiştim. Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim.' O gün cehhenneme: 'Doldun mu?' deriz. 'Daha yok mu?' der. Cennet de korunanlara yaktaştınlmıştır, uzak değildir. 'İşle, (denildi), size va'dedilen budur. Dâima (tevbe ile) Allah'a dönen, (O'nun buyruklarını) koruyan, görmeden Rahmân'a saygı gösteren ve (Hakk'a) dönük bir yürek getiren herkesin ödülü budur! Ona esenlikle girin, bu ebedî yaşama günüdür!'.[2716]
Şimdi her cân, Allah tarafından muhakeme edildiğine ve yüce Allah onu ya yumuşak hitâbiyle taltîf veya azar hitâbiyle tekdîr ettiğine göre demek ki her can, kısa bir süre için de olsa Rabbini görecektir. Ancak mü'minlerin Ondan perdeli olmamaları, Rabbe bakmakla yüzlerinin parlaması, onlar için bu görme nimetinin sürekli olacağını ifâde eder. Onlar, cennette sürekli olarak Rableriyle beraberdirler. Nankörlerin Rablerinden perdeli olmaları da Yüce Mahkeme sonucunda O'unun huzurundan kovulup cehenneme atılacakları için O'nu görme nimetinden mahrum kalacakları anlamını verir.
104-Doğrusu size Rabbinizden basiretler geldi. Artık kim (gerçeği) görürse yararı kendisine, kim de (gerçeğe

---

[2709] Buhârî, Tevhîd: 24; Müslim, Mesâcıd. 211
[2710] Buhârî, Bed'u'1-halk- 7, Tefsîr, Sûre: 53; Müslim, îmân- 287, 289, Tırmızî, Tefsir: 6.
[2711] Müslim, îmân: 285
[2712] Kıyamet Sûresr 22-23
[2713] Mefâtîhu'1-ğayb" 13/127-128; Ibn Kesîr Muhtasarı 1/604-605
[2714] Mutaffifîn Sûresi: 15
[2715] Zümer Sûresi: 68-73.
[2716] Kaf Sûresi: 20-34.

karşı) kör olursa zararı kendisinedir. Ben sizin üzerinize bekçi değilim. 105- İşte böylece âyetleri döne döne açıklıyoruz ki (onlar sana) 'Sen ders almışsın (bunları bir yerden, okumuş, öğrenmişsin)' desinler ve bilen bir toplum için de onu iyice açıklayalım. 106- Rabbindan sana vahyolunana uy; O'ndan başka tanrı yoktur. (O'na) ortak koşanlara da aldırma! 107- Allah isteseydi, ortak koşmazlardı. Biz seni onların üzerine bekçi yapmadık. Sen onlara vekîl de değilsin! [2717]

Tefsîr:

104- Basar, baş gözüyle, basiret gönül gözüyle oluşan algının adıdır. Burada basiret in çoğulu olan besâir, Allah'ın gönderdiği açık kanıtlardır. Yüce Allah, Peygamberinin ağzından buyuruyor ki: Rabbinizden size açık deliller geldi. Artık gözünü açıp kendi yararına görür, bu kanıtlara gözlerini kapatıp kör olan da kendi zararına kör olur. Ben sizin üzerinizde bekçi değilim. Bu söz, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in sözüdür.
Kur'ân, vahy olduğu halde bu âyet nasıl Hz. Muhammed'in sözü olabilir? Kur'ân-ı Kerîm, meleğin vahyidir. Rabbın elçisi melek, Peyğamber'in dilinden böyle söylemektedir. Vahiy transına geçmiş olan Peygamber, bir an kendi kişiliğine getirilerek böyle söyletilmektedir. Tasavvufta, fena fillâh transından beşeriyete döndürülmeğe sahv (uyanma) veya tefrika (birlikten beşerliğe dönme) hali denilir.
Kur'ân vahiydir, ama Hz. Muhammed(s.a.v.)in ruhunun derinliklerinden geçerek gelen vahiydir. Bu vahiyde hitâb genellikle Allah'tan insanlaradır. Fakat üslûb gereği, ara sıra Peygamberden insanlara hitâb şekline de dönüştürülmüştür. Yalnız bu âyet değil, 102 nci âyetten buraya kadar olan âyetler hep Peyğamber'in şahsından insanlara hitab şeklindedir. Burada Peyğamber'in şahsiyeti, Allah'ın azamet ve kudretini, insanın sorumluluğunu anlatmaktadır. İbret alanın kendi yararına, almayanın da kendi zararına davrandığını belirtmektedir. Söz Allah'ın sözüdür, fakaL Hz. Muhammed(s.a.v.)e söyletilmektedir. Bu âyetler, vahyin, Hz Muhammed(s.a.v.)in iç benliğiyle ne kadar ilişkili olduğunu gösterir. Bu durumu mutasavvıfların, Hak sıfatiyle mevsûf (vasıflanmış) insan, tanımlarıyle îzâh etmek mümkündür. Görünürde insandır ama gerçekte Allah ondan insanlığını alıp bir süre kendi sıfatlarını ona giydirmiştir. "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı [2718]"Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir"[2719] âyetleri; bu yüce mertebeye, bu ma'nevî yükselişe işaret etmektedir. O'ndan insanlara seslenen Allah'tır. Ama Allah, onun ağzını kullanarak seslenmiştir.
105 nci âyetteki dereste kelimesi, okuyup öğrendin veya lekrar ede ede ezberledin, anlamlarına gelir. Birinci takdirde âyetin anlamı şudur: Biz âyetlerimizi böyle döndürüp döndürüp açıklıyoruz ki inanmayanlar, "Sen bunu başkalarından öğrendin" desinler. Kur'ân'a inanmayanlar, Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)e: "Sen bunu başkalarından, Kitâb ehlinden öğrenmişsin", "Muhammed'in söyledikleri, kendisine yazdırılıyor, öğretiliyor" diyorlardı. İşte âyette ."dereste" kelimesi, müşriklerin bu sözlerine işarettir.
İkinci takdirde mânâ şöyle olur: Biz âyetlerimizi böyle döndürüp döndürüp açıklıyoruz ki: "Tekrar tekrar açıkladın, senin anlattıkların eskidi, bayatladı, bunların modası geçti" desinler.
İnanmayanlar, gelen Kur'ân'ı, "Muhammed'e öğretilen, modası geçmiş, eskilerin masalları" sanıyorlardı. Ama mü'minler ondan kâinatın gerçeklerini öğreniyor, doğru yolu buluyorlardı. Bunun için Allah, âyetin birinci şıkkında "dereste" sözüyle kâfirlerin Kur'ân karşısındaki tutumlarına, ikinci şıkkında ise mü'minlerin Kur'ân karşısındaki tutumlarına işaret etmektedir: "Biten bir kavme âyetlerimizi açıklayalım". Bu cümle ile de Kur'ân'ın değerini anlayan mü'minlere, âyetlerin açıklandığı bildirilmektedir. Kur'ân, anlamayan kötü niyyetli kişiler için uydurma, eskilerin masalları gibi gelirken; iyi niyyetli, îmânlı insanlara, gerçeklerin açıklaması, doğru yolun kılavuzu olmaktadır.
106-107 nci âyetlerde de yüce Allah, Peygamberine, şirkte ısrar edenlerin tutumlarına üzülmemesini emrediyor ve buyuruyor ki: Allah isteseydi, onlar ortak koşmazlardı. Ama Allah onları zorlamak istemedi. İnanmayanı kendi irâdesine bıraktı. Allah onları inanmaya zorlamadıktan sonra sen mi zorlayacaksın? Senin görevin, insanları zorla yola getirmek değil, sadece gerçeği duyurmaktır. Biz seni onların üstüne bekçi koymadık. Onların vekili, sorumlusu sen değilsin. Herkes kendi yaptığından sorulacaktır.
Bu âyetler, müşriklerin olumsuz tutumlarına üzülen Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli etmektedir.
108- (Onların) Allah'tan başkayalvardıklarınasövmeyin ki, onlar da bilmeyerek taşkınlık yapıp Allah'a sövmesinler! Biz, her ümmete yaptıkları işi böyle süslü gösterdik; sonunda dönüşleri Rablerinedir. O, onlara, ne yaptıklarını haber verecektir. [2720]

[2717] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/209-215.
[2718] Enfâl Sûresi: 17.
[2719] Fetih Sûresi: 10.
[2720] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/216-220.

Tefsir:

108 nci âyette yüce Allah, müşriklerin, taşkınlık yapıp Allah'a sövmemeleri için; mü'minlere, onların tanrılarına sövmemelerini buyuruyor. İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre: "Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, cehennemin odunusunuz, oraya gireceksiniz-"[2721] âyeti indiği zaman müşrikler: "Eğer sen bizim tanrılarımıza sövmekten vazgeçmezsen, biz de senin Tanrını kötüleyeceğiz" dediler, onların bu sözü üzerine bu âyet indi.[2722]
Sûre bir defada indiğine göre bu âyetin, böyle bir olay üzerine indiği rivayeti doğru olamaz. Kaldı ki: "Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, cehennemin odunusunuz.." âyetinde sövme yoktur ki müşrikler böyle bir söz söylemiş olsunlar.
Herhalde müslümanlar, müşriklerle yaptıkları tartışmalarda onların inançlarını kınamış, tanrı diye taptıklarına hakaret etmişler. Müşrikler de Allah'ın varlığına inandıkları halde öfkeye kapılıp Allah'a sövmüşler.
Müşrik kelimesi, Allah'ı inkâr eden değil, Allah'ı kabul ettiği halde başka güçleri Allah'ın ortağı sanan ve Allah'ın ortağı sandığı şeylere tapan kimse demektir. Şimdi müşrikler Allah'a inandıklarına göre nasıl Allah'a söverler? Câhil insan kızınca, düşüncesi, kotrolden çıkar, ağzına geleni söyler. Belki de onlar kızdıkları zaman Allah'a sövmeyi âdet edinmişlerdi. Nitekim bizim bazı Güney bölgelerinde çok kimse gördüm ki kızdığı zaman hâşâ Allah'a, Peygambere, Kitaba sövmeğe başlar: "Senin Allah'ına, Kitabına..." der. Aslında onun amacı Allah'a değil, sövdüğü kimseye hakarettir. Onun bu ifadesinden, sanki sövdüğü insanın Allah'ı, kitabı, kendi Allah'ından, kitabından başka imiş gibi bir anlam çıkar. Sanki o, kâinatın yaratıcısı Allah'a sövmüyor da, kızdığı şahsın Allah'ına, kitabına sövüyor. Ama o böyle düşünse de yine gemi azıya almış öfkesinin tutsağı olarak Allah'a sövüyor. Çünkü Ondan başka Allah yoktur.
İşte müşrikler de inançlarını kınayan, tanrılarını hakîr gören mü'minle-re kızarak Allah'a sövmüşlerdir. Sövdükleri zaman da tıpkı bizim Güneylimizin düşündüğü gibi mü'minlerin Allah'ını, inandıkları Allah'tan başka sanarak sövmüş olabilirler.
Râzî'nin anlattığı bir rivayete göre müşriklerden bazıları, cehaletlerinden dolayı Hz. Muhammed(s.a.v.)i, peygamberlik dâvasına sevk edenin şeytân olduğunu zannetmiş ve onu Muhammed'in tanrısı sanarak ona sövmüşlerdir. Onların, Hz. Peyğamber(s.a.v.)le cinler arasında bir ilişki olduğuna, onun söylediği sözlerin, şeytanlar, cinler tarafından kendisine verildiğine inandıklarına bazı âyetlerde işaret edilmektedir.
Tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyetin işaret ettiği olay ne olursa olsun, taşıdığı hüküm şudur: Hakk'a davet, basiretle ve ölçülü olmalıdır. İslâmın dışında kalanlarla tartışırken onları birden öfkeye kaptırıp aşın sözler söylemeğe, hakaretler yapmağa itecek davranışlardan kaçınmak gerekir. Birinin batıl inancına hakaret etmek, hakaret edene bir yarar sağlamayacağı gibi ötekinin iyice küfrünü artırır. Yüce Allah, müslümanlan, İslama karşı nefret uyandıracak söz ve hakaretlerden menediyor. Daveti, iyiyi emir, kötüden men'i tatlı dille yapmak, iş kızgınlığa dönüşünce tartışmayı kesmek gerekir. "Onlarla en güzel biçimde mücâdele et"[2723] âyeti de aynı yumuşak metodu telkin etmektedir.
Bu âyet, din ve vicdan Özgürlüğünün ifadesidir. Kimsenin inancına hakaret etmek doğru değildir. "Böylece her millete, yaptıkları işi süsledik" âyetinin de belirttiği üzre her millet, kendi yaptığını beğenir. Allah'ın insanlara, yaptıkları işi süslü göstermesi, şu anlama gelir: İnsanların işleri, düşüncelerine dayanır. Düşüncelerin oluşumu, Allah'ın, insanın içinde ve dışında yarattığı yasaların işlemesiyledir. İnsan, içinde uyanan çeşitli düşüncelerden birini cazip görür, onu diğerlerine tercih ve ona göre hareket eder. Bu tercihinde insan serbesttir, kendisine cazip geleni yapar. Düşüncelerin oluşumundan seçimine kadar herşey Allah'ın yaratma alanı içinde olduğundan, kişinin içinde uyanan düşüncelerden birini beğenmesi; Allah'ın o düşünceyi ona süslü göstermesi şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü beynin işleme tarzı, hep Allah'ın yarattığı yasalara bağlı bulunmaktadır. Allah'ın yasaları, hayra yönelene hayrı cazip gösterir; şerre yönelene de şerri cazip gösterir. İşte bu gerçeği anlatmak üzere Cenabı Hak: "Biz her ümmete, yaptıkları işi böyle süslü gösterdik" buyuruyor. Yani onlardaki yasalarımız böyle çalıştı, onlar yaptıklarını beğendiler, iyi sandılar. Ayrıca âyette alışkanlığın, çirkin işleri, yapanların gözünde cazip hâle getirdiğine de işaret vardır.
Bu âyet de yine sosyolojik bir kuralı özetlemiştir: Her millet, yaptığını beğenir, cazip bulur, idrâk kapasitesine göre ne yapıyorlarsa onu hoş görür, iyi sanırlar. Zaten hoş sanmasalar, süslü bulmasalar yapmazlar. O işe devam ede ede, sonunda onun sonuçları başlarına gelir. Yaptıkları iyi ise başarı, kötü ise felâket ve çöküntü hazırlar. En doğru yol, Allah'ın, insan için beğenip seçtiğini yapmak; yaptığının Allah'ın rızâsına uygun olmasına çalışmaktır.
109- Eğer kendilerine bir mu 'cize gelirse ona mutlaka inanacaklarına, olanca güçleriyle Allah'a yemîn ettiler. Deki: "Mu'özeler ancak Allah'ın yanındadır." Hem bilir misiniz o (mu'cize) gelmiş olsa da onlar inanmazlar.
110- Gönüllerini ve gözlerini ters çevirirız, ilkin ona inanmadıkları gibi (mu'cizeyi gördükten sonra da

[2721] Enbiyâ Sûresi: 98.
[2722] Mefâtîhu'1-ğayb: 13/139.
[2723] Nahl Sûresi: 125.

inanmazlar) ve bırakırız onları, azgınlıkları içinde bocalayıp dururlar. 111- Biz onlara melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı, ve herşeyi toplayıp karşılarına getirseydik, Allah dilemedikten sonra yine inanmazlardı; fakat çokları (bunu) bilmezler. [2724]

Tefsir:

109-110 ncu âyetlerde müşriklerin, kendilerine bir mu'cize geldiği takdirde mutlaka inanacaklarına kuvvetle yemîn ettikleri, fakat mu'cize gelse dahi inanmayacakları; Allah'ın, onların gönüllerini ve gözlerini ters çevireceği; ilkin inanmadıkları gibi mu'cizeyi gördükten sonra da inanmayacakları; Allah'ın, onları azgınlıkları içinde bocalamaya bırakacağı anlatılmaktadır

Bu âyetler, yukarıdan beri sunulan kanıtlara inanmayıp ille başka mu'ci-zeler isteyen müşriklere cevâptır. Demek müşrikler, müslümanlarla tartışırken, Hz. Muhammed (s.a.v.) de eski peygamberlerin gösterdiği mu'cizeler gibi duyusal mu'cizeler gösterdiği takdirde ona inanacaklarına yemîn etmişler. Onların inanmasını çok arzulayan, bunun için Allah'tan bir mu'cize indirmesini uman müslümanlara hitaben İlâhî vahiy: "Âyet (mu'cize) gelse de onların inanmayacaklarını biliyor musunuz?" buyuruyor ve Allah'ın, onların gönüllerini ve gözlerini ters çevireceğini belirtiyor.

Yani onların duygtf ve düşünceleri ters çalışır. Bu kadar açık kanıtlar gördükleri halde inanmayanlar, istedikleri mu'cizeler gelse de inanmazlar. Onları da olağan veya büyü sanırlar. Azgınlıkları, sapık düşünceleri içinde bocalayıp dururlar. Allah, yola gelmek istemeyenleri sapıklıkları içinde bırakır. Kendisine yönelmek istemeyenleri, hallerine terk eder.

Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Mü'minin kalbi, Rahmân'ın iki parmağı arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir"[2725] buyurmuştur. Bilindiği gibi insandaki enerji, bir işi hem yapmaya, hem yapmamaya elverişlidir. Ancak insanın içinde doğan güçlü bir düşünce, bir istek, kişiyi bir işi yapmağa veya yapmamağa sevk eder. İnsanın içinde doğan düşünceler, Allah'ın yasalarıyle oluşur. İnsanın kalbine meleğin de, şeytânın de telkini vardır. Yani içine iyi düşünceler de, kötü düşünceler de atılır. Bu düşüncelerin atılışı, Allah'ın yasalarıyle olmaktadır. İnsanın içine atılan bu düşünceler, Rahmân'ın elinin, insanın kalbine, ruhuna uzantısıdır. Allah, bu düşünceler aracılığı ile kulunun kalbini İstediği yöne çevirir. Gönülde işi yapma isteği, ağır basınca kul eyleme geçer: Eylemi yapmama isteği ağır basınca da kul ondan vazgeçer. Bu iki arzu da Allah'ın, insanda yarattığı yasalarla oluştuğundan, meleğin veya şeytânın telkinleriyle oluşan bu arzular, hadîsi şerifte Rahmân'ın parmakları olarak nitelendirilmiştir. Çünkü melek de, şeytân da insanı yönlendirmekle görevlidirler. Her ikisi de insanın ilerlemesi için lâzımdır. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bir duasında: "Ey gönülleri ve gözleri çeviren, kalbimi senin dînin üzerinde sağlam tut!"[2726] demiştir.

Yüce Allah, âyette gönülü gözden önce zikrediyor. Çünkü asıl düşünce merkezi gönüldür. Gönülde istek olmayınca göz, bir şeye baksa da etkilenmez. Gözün ibretle görmesi, gönüldeki isteğe bağlıdır. Gönülün isteği de Allah'ın yarattığı dâ'iyeler (arzular, etkenler) ile olur.[2727] Demek ki Allah, yarattığı dâ'iyeler ile insanın gönlünü ve gözünü istediği biçimde evirir, çevirir. Hâsılı insanın gönlü ve her zerresi Allah'a bağlıdır. Allah'ın eli insana uzanmıştır. İnsanın ruhu, Rahmân'ın parmakları arasındadır.

111 nci âyette de Allah melekleri indirse, ölüleri diriltip konuştursa ve herşeyi karşılarına getirse yine onların inanmayacakları belirtiliyor. Ancak Allah dilerse inanırlar. Çokları bu gerçeği bilmezler. Âyette işaret edilen şeyler, müşriklerin istedikleri mu'cizelerdir. Onların bu tür mu'cizeler istedikleri, Ra'd Sûresinin 31 nci, tsrâ Sûresinin 90-95 nci âyetlerinde anlatılmaktadır

"Ancak Allah dilerse inanırlar" cümlesini müfessirler şöyle açıklıyorlar: Herşey Allah'ın dilemesine bağlıdır. Hidâyet eden de, sapıklıkta bırakan da O'dur. Bazıları da bu cümleyi, "Ancak Allah onları inanmaya zorlarsa inanırlar" şeklinde açıklamışlardır. Allah insanlara inanma özgürlüğü vermiştir. İnsan isterse Allah onu inanmağa yöneltir. Fakat insan istemezse Allah onu inanmağa zorlamaz. Kur'ân mantalitesine uygun olan da bu mânâdır. Yoksa Kur'ân'da doğru yolda olan insanları, Allah eğri yola düşürdü şeklinde bir anlam kat'iyyen yoktur. Allah insanlara yol gösterir. Eğri yolda olanlar, sağduyu sahibi iseler, doğru yola çağıranın sesine kulak verip sapıklıktan kurtulurlar. Ama sapıklığı yeğleyenler, o halde kalırlar. Allah istese, onların rağmına onları doğru yola getirir ama hikmetine aykırı olduğu için bunu yapmaz. Onları sapıklıkları içinde bırakır. Maamâfîh, herşeyin, Allah'ın dilemesi içinde olduğunda şüphe yoktur. Herşey, O'nun koyduğu evrensel, biyolojik ve sosyolojik yasalarla olur.

Bu âyette kâfirlerin davranışları kınanmaktadır. Âyetin anlamı şudur: Onlar bütün mu'cizeleri görseler yine inanmazlar. Meğer ki Allah dileyip onları îmâna getirsin. Yoksa onlar, kendiliklerinden düşünüp doğru yola

---

[2724] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/220-223.
[2725] Müslim, Kader: 17; İbn Mâce, Duâ: 2; Mukaddime: 13; İbn Hanbel: 2/168; 3/112, 257, 4/182.
[2726] Tirmizî, Kader: 7; Daavât: 89, 124; İbn Mâce, Duâ: 2; İbn Hanbel: 4/182, 418, 6/91, 251, 294, 302, 315.
[2727] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/147-148.

gelmezler. Bu ifâde, düşüncelerini kullanmayan kimseleri kınama ifadesidir. Bu üslûp, Kur'ân'da hâkim bir üslûptur. Türkçede de gerçeği kabul etmeyen kimse için: "Allah onun gözünü kör etmiş" denilir. Bu cümle, anlama gücünü kullanmayan adamı kınamak için söylenir. İnsanların anlama ve konuşma düzeyine indirilen Tanrı vahyi, insanların kullandığı üslûbu kullanmıştır. Âyetin ifâdesi, insandan sorumluluğu kaldıracak bir ifâde değildir. Çünkü o amaçla söylenmemiş, tersine, inanmayan kimseleri, düşüncesizliklerinden ötürü kınamak amacıyle söylenmiştir. Sözler, söylendikleri amaç ve kontekst içinde değerlendirilir. Öyle ise âyet insanın sorumluluğunu kaldırmaz, aksine, insana sorumluluk yükler.

112- Böylece biz, her peygambere, insan ve cin şeytânlarını düşman yaptık. (Bunlar) aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dikseydi onu yapamazlardı. Artık onları, uydurdukları şeylerle baş başa bırak.

113- Ki âhirete inanmayanların kalbleri, o(nların yaldızlı sözleri)ne kansın, ondan hoşlansınlar ve onlar, işledikleri suçları işlemeğe devam etsinler.[2728]

Tefsir:

112- Yukarıda: "Her ümmete yaptığı işleri süsledik" denmişti. Burada da yüce Allah, her peygambere, insan ve cin şeytanlarını düşman kıldığını; bunların birbirlerine yaldızlı sözler fısıldadığını; Allah istese bunların böyle yapamayacaklarını söylüyor ve Elçisine, onları uydurdukları şeylerle başbaşa bırakmasını emrediyor. "Böyle yaptık ki âhirete inanmayanlar, o şeytanların sözlerine eğilim duysunlar ve o sözlere kanıp işledikleri günâhlara devam etsinler." Yani âhirete inanmayanlar, o insan ve cin şeytanlarının sözlerine kulak asıp, yaptıkları kötülüklere devam ederler, peygamberin sözünü dinlemezler.

Allah'ın, her peygambere, insan ve cin şeytânlarından düşmanlar var etmesi, O'nun sosyolojik yasasına işarettir. Allah, insanlar arasında böyle bir sosyolojik kural koymuştur. Gerçi sonradan bu âyet de cebr ve ihtiyar (işleri yapmakta zorunlu veya hür olmak) meselesinde kullanılmıştır ama âyetin amacı, böyle bir sorun ortaya çıkarmak değildir.

Âyet, herşeyin Allah'ın yasalarına göre işlediğini bildiriyor. Her iyinin karşısında bir kötü bulunur. Her Mûsâ'nm bir Fir'avn'i, her Muhammed'in bir Ebûcehl'i olur. İyi ve kötü, dünyâda mücâdeleyi, yarışmayı doğurur. Bu mücâdele ve münâfese(yarışma)lardan toplumun dinamizmi sağlanır. Bu mücâdeleler olmasaydı, kitapların inmesine, peygamberlerin gönderilmesine gerek kalmazdı. Ama bunlar olacak, peygamberin karşısına düşmanlar çıkacak, onun yanında mü'minler, dostlar yer alacak; inananlar ve inanmayanlar mücâdele edecekler; âyetler inecek; iyi ve kötü işleri öğretecek; iyiler kendilerini savunacaklar, kendilerini koruyabilmek için güç hazırlayacaklar; kötüler de güçlenmeğe çalışacak; bu güçlerin karşılaşması, her zümreyi, ötekinden üstün olmağa itecek. Bu mücâdele, bilim ve tekniğin ilerlemesine, dünyânın onarımına sebebolacak. Bu mücâdelede bazı toplumlar yenilecek, ezilecek güçlüler seçilecek ve sonunda hak üstün gelecektir. Ama düşmanlık olmasa, mücâdele ve yarışma olmaz. Yarışma olmasa, isanhk olduğu yerde sayar, gelişme olmaz. Mücâdele, insanların gelişmesine yardım eder. Bu bakımdan Allah, insanlar arasında mücâdele olmasını dilemiştir: "Allah dikseydi, onların arkasından gelen milletler, kendilerine açık belgeler gelmiş olduktan
sonra birbirlerini öldürmezlerdi Fakat ihtilâf ettiler (anlaşmazlığa düştüler). Kimileri inandı, kimileri de inkâr etti"[2729]

Eğer Allah dileseydi, şeytânlar hiç insanları kandırmağa uğraşmazlardı. Fakat Allah'ın hikmeti, aksini gerekli kılmıştır. Bundan, insanın sorumlu olmayacağı anlamı çıkmaz. Şeytân da Allah'ın görevlisidir, O'nun yaratmasının tecellîsidir. Ama onun davranışları, Allah'ın sevmediği işlerdir. Melek de Allah'ın bir görevlisidir. Allah onun davranışlarını sever, onlardan razı olur. Birinin davranış ve hareketleri küfür, ötekinin îmân ürünüdür. Birine Allah1 m rızâsı yoktur, ötekine vardır. İnsan, kendisini o şeytânlar zümresinden kılmadığı için Allah'a şükretmelidir. Yoksa kaderin sırrını kavramamız mümkün değildir.

Şeytân deyince, cinlerin kâfirleri anlaşılır. Fakat burada insanları yaldızlı sözlerle kandırıp yoldan çıkaran insanlar da şeytân olarak nitelendirilmiştir. Bunların şeytânla ortak vasfı, fiskosla, fısıltı ile, gizli gizli sözlerle kandırmak, kötü düşünceler aşılamaktır. Böyle yapanlar şeytanlık sıfatını kazanırlar. "Birbirlerine süslü söz vahyetmeleri (fısıldamaları)" yaldızlı sözlerle kandırmağa çalışmalarıdır. Nâs Sûresinde de insanlara kötü düşünceler fısıldayan cin ve insan şeytânlarından Allah'a sığınılması emredilmektedir

Atâ, Mücâhid, Hasan ve Katâde, îbn Abbâs'ın şöyle dediğini anlatırlar: "Cirmin de şeytânları vardır, insanların da şeytânları vardır. Cin şeytânı mü'-mini aldatamazsa insan şeytânına gider, onu mü'mine saldırtır!' Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebûzerr'e:

'— Cin ve insan şeytânlarından Allah 'a sığındın mı? diye sormuş, Ebûzer: '— İnsandan da şeytân var mı? diye sorunca, Peygamber (s.a.v.): '— Evet, onlar cin ve şeytânlardan daha şerlidirler, demiştir".[2730]

[2728] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/223-225.
[2729] Âli İmrân Sûresi: 253.
[2730] Nesâî, İstiâze: 48; İbn Hanbel: 5/178, 265; Mefâtîhu'1-gayb: 13/154.

Râzî, filozoflara atfen şöyle diyor: Ruhlar ya göksel veya yerseldir. Yersel ruhların temiz, hayırlı, güzel şeyleri emredenleri vardır ki bunlar meleklerdir. Kötü, günâh şeyleri emreden habîs, şerli yersel ruhlar ise şeytânlardır. İyi ruhlar insanlara iyilikleri emrettikleri gibi birbirlerine de ibâdet ve tâati emrederler. Habîs ruhlar da insanlara kötülükleri emrettikleri gibi birbirlerine de kötülükleri emrederler. İnsan ruhlarıyle bu ruhlar arasında ilişki meydana gelmedikçe bunlardan herhangi birine katılmak mümkün olmaz. İnsan ruhları kötü sıfatlardan temiz olursa iyi ruhlar cinsinden olur ve onlara katılır. Kötü sıfatlarla nitelenirse kötü ruhlar cinsinden olur ve onlara katılır. Temizlik ve kötülük sıfatları pek çoktur. Bu sıfatların her birinde bulunan insanlar vardır. İşte her insan, bulunduğu sıfata uyan bir yersel ruhla ilişkide olur. Eğer insan iyi ahlâk ve sıfatta ise ilişkide bulunduğu ruh melektir. Meleğin ona telkin ettiği düşünce ilhamdır. Eğer insan kötü sıfatta ise ilişkide bulunduğu ruh şeytândır. Şeytânın telkin ettiği düşünce vesvesedir.[2731] Allanın Elçisi (s.a.v.), şu hadîslerinde bu noktaya işaret buyurmuştur: "Her birinizin melekten ve cinden bir arkadaşı vardır. —Senin de (cinden) arkadaşın var mı yâ Resûlailah?' dediler. '—Benim de var, fakat A ilah yardım edip beni ona galip getirdi de müslüman oldu. Bana iyilikten başka bir şey emretmez.' buyurdu".[2732]

114- Allah, size Kitabı açıklanmış olarak indirmiş iken, O'ndan başka bir hakem mi arayayım? Kendilerine Kitâb verdiklerimiz, onun gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler, hiç kuşkulananlardan olma. 115- Rabbinin sözü hem doğruluk, hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. O, işitendir, bilendir. 116- Yeryüzünde bulunan(insa.n)lann çoğuna uysan, seni A ilah 'in yolundan saptırırlar. Onlar sadece zannediyorlar ve onlar sadece saçmalıyorlar. 117- Rabbin, (evet) O, yolundan sapan(lar)ı çok iyi bilir ve O, yolda olanları da çok iyi bilir. [2733]

Tefsir:

114- Bu âyette Hz. Peyğamber'in dilinden, inkâr tarzında bir soru vardır: İlâhî Kitabı, anlayabileceğiniz biçimde açıklanmış olarak indiren Allah'tan başka bir hakem mi arayayım? Sonra, Allah'ın, daha önce kendilerine Kitâb vermiş olduğu kimselerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirilen sözlerin, Allah tarafından vahyedildiğini bildikleri, bundan hiç kuşku duyulmaması vurgulanıyor.

Hakem ve hâkim, aynı anlama gelir. Âyetin mânâsı şudur: Allah'ın verdiği hüküm gerçektir. Allah, bana, önceki İlâhî Kitabın özünü taşıyan sözleri, anlayabileceğiniz bir dille indirip, bu sözler uyarınca hareket etmemi bana emrettikten sonra ben nasıl O'ndan başka hakem arayabilirim? O, beni peygamber olarak görevlendirmiş ve buyruklarını bana vahyetmiştir. Daha önce kendilerine Kitâb verilmiş olanlar, bana vahyedilen bu sözleri bilir, tanırlar. Çünkü bu sözler, kendi Kitâblarının özünü içermektedir. Benim, dilini bilmediğim o Kitabı okuyup öğrenmediğimi bildikleri için Kitâb ehli, bana gelen bu sözlerin, Allah'ın buyruğu ile indirilmiş vahiyler olduğunu anlarlar.

Birkaç kez belirttiğimiz gibi bu Sûre Mekke'de inmiştir. Mekke devrinde Hz. Peygamber ile, Bölgedeki Kitap ehlinin çoğunluğunu oluşturan Medine ve yöresi yahûdîleri arasında bir sürtüşme yoktu. Bundan dolayı onlar, Mekke'de Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen sözlerin vahiy olduğunu kabul ediyorlardı. Ticaret veya herhangi bir münasebetle Mekke'ye gelen bazı Yahûdîler de bunu açıkça itiraf ediyorlardı. Ahkâf Sûresinin 10 ncu âyetinde buna işaret edilmiştir: "De ki: ' Baksanıza: ya bu Kur'ân Allah katından olduğu halde siz onu tammamışsanız; îsrâîloğullanndan bir şâhid, bunun benzerini (Tevrat'ta) görüp inandığı halde siz böbürlenip ınanma)mışsantz (durumunuz nice olur)?.."

115 nci âyet, Allah'ın sözlerinin, yani verdiği hükümlerin doğruluk ve adalet yönünden tam ve mükemmel olduğunu, Allah'ın sözlerini değiştirecek bir şeyin bulunmadığım, bu sözlerin değiştirilemeyecek kadar doğru ve mükemmel olduğunu, yahut Allah'ın kararlarının mutlaka yerine geleceğini, bunlara hiç kimsenin engel olamayacağını bildirmektedir.

116-117 nci âyetler, yeryüzündeki insanların çoğunun, inançlarında gerçeğe değil, zanna uyup saçmaladıklarını, onlara uyanların yoldan çıkacağını, kimlerin doğru yolda gidip kimlerin saptığını Allah'ın gayet iyi bildiğini açıklamaktadır. Bu demektir ki: Rabbin onları bilir. Sen onların sapmasına, yoldan çıkmasına üzülme. Allah o sapıkları, yaptıklarıyle cezalandıracaktır.

118- O halde Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılan(hayvan)lardan yeyiniz. 119- Üzerine Allah'ın adı anılmış olanlardan niçin yemeyesiniz? Çaresiz yemek zorunda kaldıklarınız dışında, size haram kıldığı şeyleri (Allah) size açıklamıştır. Doğrusu birçokları, bilmeden keyiflerine uyarak halkı şaşırtıyorlar. Muhakkak ki Rabbin, (evet) O, sınırı aşanları çok iyi bilir. 120- Günâhın açığını da, gizlisini de bırakın! Günâh kazananlar, yaptıklarının cezasını çekeceklerdir. 121- (Kesilirken) üzerine Allah'ın adı anılmayan(hayvan)lardan yemeyiniz! Çünkü o(nu yemek), yoldan çıkmadır. Şeytânlar, dostlarına, sizinle mücâdele etmeleri için

[2731] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/155.
[2732] Müslim, Münâfikîn: 69; Dârimî, Rikak: 25; İbn Hanbel, Musned: 1/385, 397, 401, 460.
[2733] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/226-228.

fısıldar(telkînde bulunur)lar: Eğer onlara uyarsanız, şüphesiz siz de ortak koşanlar(gibi olur)sunuz. 122- Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayan kimse gibi olw mu? İşte kâfirlere, yaptıkları (işler), öyle süslü gösterilmiştir. [2734]

Tefsir:

118-119 ncu âyetler mü'minlere, üzerine Allah'ın adının anıldığı şeyleri yemelerini emrediyor. Buradaki emir, mübâh bildirir. Mutlaka yeyin, anlamına değil, yiyebilirsiniz, anlamınadır. Zorunlu haller dışında müslümanların yemesi haram olan yiyeceklerin açıklandığını, fakat insanların çoğunun, bir bilgiye, kesin kanıta dayanmadan, keyiflerine göre Allah'ın helâlini haram, haramını da helâl sayarak yoldan saptıklarını, Allah'ın sınırı aşanları yani helâlini haram, haramını helâl sayanları gayet iyi bildiğini haber vermektedir.
120-121: Günâhın açığını da kapalısını da bırakmayı emreden bu âyetler, günâh işleyenlerin, cezalarını çekeceklerini vurguluyor. Üzerine Allah'ın adı anılmamış olan şeyleri yememeyi; bunun, Allah'ın çizdiği yoldan sapmak olduğunu; şeytanların, dostlarına, mü'minlerle uğraşmayı öğütlediklerini haber veriyor ve onlara uydukları takdirde mü'minlerin de onlardan olacağını ihtar ediyor.
Atâ'dan nakledilen rivayete göre âyetin genel anlamına göre, üzerine Allah'ın adı anılmayan bütün yiyecekler haramdır. Fakat diğer fakîhlere göre burada Allah'ın adı anılmayan şeylerden maksat, üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardır. Hayvan, Allah'ın adı anılarak değil de bir putun veya Allah'tan başka herhangi bir şeyin adı anılarak, yani onun adına kesilirse o hayvanın eti haram olur. Çünkü bu, tevhide karşı gelmektir. Hayvanı bu kirli rûh haleti, bu bâtıl inançla murdar etmektir.
Mâlik'e göre insan, kasden veya unutarak Allah'ın adını anmadan hayvanı keserse o hayvanın eti haram olur. Şafiî'ye göre Allah'ın adını anmak şart değildir. Maksat, hayvanı put adına kesmemektir. Put adına kesmedikten sonra Allah'ın adı kasden de, unutarak da söylenmese, bir zararı yoktur. Ebû Hanîfe'ye göre kasden Allah'ın adını anmamakla hayvan haram olur ama unutarak anmamanın bir zararı yoktur.
119 ncu âyette: ' 'A ilah, darda kaldığın iz haller dışında size haram kıldığı şeyleri açıklamış iken siz niçin Allah'ın adının anıldığı şeyleriyemey'esiniz?" buyuruluyor. Etleri haram kılınan hayvanlar, Mâide sûresinin 3 ncü âyetinde açıklanmıştır. Mâide Sûresi, En'âm Sûresinden çok sonra, Medîne'de inmiştir. Acaba: 'Allah size, haram kıldığı şeyleri açıklamış iken..." cümlesi, hangi âyete işaret etmektedir?
Bazıları bu cümle ile, Mâide Sûresinin üçüncü âyetinin kasdedildiğini söylerler ama, Mâide Sûresi, bu âyetten çok sonra indiği için bu görüş doğru olamaz. Zîrâ bu cümlede, Allah'ın haram kıldığı şeyleri açıklayacağı değil, daha önce açıklamış olduğu bildirilmektedir. O halde bu cümlenin işaret ettiği açıklama, bu âyetten önce veya bununla birlikte inmiş olmalıdır. Râzî, burada işaret edilen âyetin, Sûrede biraz sonra gelecek 145 nci âyet olduğunu söylüyor. Gerçi o âyet, Sûrenin düzeninde bundan sonradır ama, Sûre bir defada indiğinden, iniş zamanları aynıdır. Bu bakımdan, âyette işaret edilen açıklamanın, Sûrenin 145 nci âyeti olması uygundur. Veya bu cümle ile kasdedilen, o zamana dek Kur'ân'da haram kılınmış olan şeylerdir. Bu haram kılınanlar arasında henüz, Allah'ın adının anılmadan kesilmiş olan hayvanlar yoktur.
Mâide Sûresinin tefsirinde açıkladığımız üzere, zaruret (zorunluluk) hâlinde haram olan şeyleri yemek caizdir. Buradaki Yemek zorunda kaldığınız şeyler hariç" ve Mâide Süresindeki Kim açlıktan daralır, günâha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa ona günâh yoktur"[2735] cümlelerine istinaden; "Zaruretler, haram olan şeyleri mübâh kılar." şeklindeki fıkıh kuralı konmuştur. Yüce Allah, hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemez.[2736] Ancak kulun niyyetinin temiz olması, kasden günâh işlemekten sakınması gerekir.
120- İşte 120 nci âyette bu gerçeğe işaret vardır. Mü'min, açık ve gizli günâhlardan sakınmalı, Allah'ın haram kıldığı şeyleri, zorunluluk yok iken yapmamalıdır. Allah'ın kesinlikle haram kıldığı şeyleri, birtakım te'vîllerie yemek de kapalı günâhlardan sayılır. Günâhın açığından da, kapalısından da veya açık ve gizli bütün günâhlardan sakınmak lâzımdır.
Dahhâk: zâhire'l-ism (açık günâh)ı; kimseden çekinmeden, gizlemeden zina etmek; bâttne'l-ism(kapalı günâh)ı da, gizlice zina etmektir, şeklinde tefsir etmiştir. Câhiliyye halkı, gizli zinayı helâl saydıklarından yüce Allah, bu âyette zinanın açığının da, gizlisinin de haram olduğunu bildirmiş ve onu tamamen bırakmayı emretmiştir. Bazılarına göre günâhın açığı, bedenle işlenen günâh, kapalısı da kibir, kendini beğenme gibi kalb eylemleridir.[2737]
Aslında açık ve kapalı günâh ta'bîri, genel bir deyimdir. Belli bir günâh ile sınırlandırılamaz. Her günâhın açığını da, kapalısını da bırakmak, bütün günâhlardan sakınmak, Allah'ın buyruğudur.
121- Allah'ın adı anılmadan kesilmiş olan hayvanları yemek fısktır, yani

[2734] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/228-231.
[2735] Mâide Sûresi: 3.
[2736] Bakara Sûresi: 286.
[2737] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/167.

Allah'ın belirlediği doğru yoldan sapmadır, Allah'a isyandır. Üzerine Allah1 in adı anılmamış olan hayvanları yememeyi, bunun yoldan çıkma olduğunu bildiren 121 nci âyette şeytânların, dostlarına, Allah'ın bu yasağına karşı çıkmalarını öğütledikleri; onlara itaat ettikleri takdirde mü'minlerin de onlardan olacağı bildirilmektedir.'Herhalde müşrikler, bazı îmânı zayıf müslümanlara telkinlerde bulunarak bu yasağı çiğnetmek istemişlerdir.
Müşrikler, kendi kendine ölmüş hayvanın etini yerler ve kestikleri hayvanın üzerine Allah'ın adını değil, Allah ile kendileri arasında aracı kabul ettikleri tanrılarının adını anarlardı. Kur'ân, kendi kendine ölmüş veya üzerine Allah'tan başkasının adı anılarak boğazlanmış hayvanın etini yemeği haram kılınca dediler ki: "Hayvanın üzerine Allah'ın adı anılsın, anılmasın; yahut kesilerek veya kendi kendine ölsün, sonuç aynıdır. İkisi de ölmüş olduğuna göre arada fark yoktur." İşte müşrikler, bu tür sözlerle bazı müslümanları kandırıp Allah'ın yasağını çiğnemeğe sevk etmek istemişlerdir. Henüz câhi-liyye geleneklerinden tam sıyrılmamış olan bazı müslümanların da ilk anda bu yasağın hikmetini kavrayamayıp biraz tereddüdetmiş olmaları da olasıdır.
"Şeytanlar, dostlarına, sizinle mücâdele etmeyi fısıldarlar " cümlesinde, bazı müslümanların bu tereddüdü sezilmektedir. Burada dostlarına mücâdele etmeyi telkin eden şeytânlar, muhakkak ki İslâmın düşmanı olan inkarcı müşriklerdir. Bunların dostları da kendileri gibi müşrikler olabileceği gibi henüz gönüllerinden câhiliyye izleri tam silinmemiş olan bazı zayıf müslümanlar da olabilir.
122- Yüce Allah, müşriklerin, Allah'ın dinine karşı gelip mü'minlerle mücâdele ettiklerini belirttikten sonra 122 nci âyette de yolda giden mü'min ile yoldan şaşmış kâfirin durumlarını temsil için:
Ölü iken Allah'ın diriltip kendisine nûr verdiği ve o nûr ile toplum içinde yürüyen insan ile; düştüğü karanlıklardan çıkamayan ışıksız, kör insanın bir olamayacağım, kâfirlerin yaptıkları işlerin, kendilerine süslü gösterildiğini bildiriyor.
Küfür ve şirk, insan ruhunun yüce vasıf ve meziyetlerini öldürür. Bu âyet küfürde iken îmâna gelen insan ile, küfründe kalan insanın halini tasvir etmektedir. İnsanın yüce ruhsal meziyetleri küfür ve şirk ile ölmüş idi, îmân ile dirildi. Küfürde bulunan insan, ma'nen ölü gibi idi, îmân onu diriltti, Kur'ân onun karanlıklarını aydınlattı. Artık o insan, Kur'ân'ın sunduğu ışık ve bilgi ile yürür, gittiği yolu bilir. Fakat küfür ve cehalet karanlıklarında bocalayan, nereye gittiğini bilemez. Çünkü gözü görmez. Önüne gelen çukura düşer. Bu iki insanın durumu elbette bir olmaz. Biri diridir, diğeri ölü; biri görür, diğeri kör; biri aydınlıktadır, diğeri karanlıkta.
123- Böylece her kentte büyükleri, oranın suç işleyenleri yaptık ki, orada tuzak kursunlar. Onlar kendilerinden başkasına tuzak kurmuyorlar ama farkında değiller. 124- Onlara bir'âyet gelince: "Allah'ın elçilerine verilenin aynı bize de verilmedikçe kat'iyyen inanmayız!" dediler. Allah, elçiliğini nereye koyacağını (elçilik görevini kime vereceğini) bilir. Suç işleyenlere Allah katında bir aşağılık ve yaptıkları hileye karşı çetin bir azap vardır! [2738]

Tefsîr:

123- "Böylece her kentte büyükleri, oranın suç işleyenleri yaptık ki orada tuzak kursunlar", kendilerine tâbi olanları azdırsınlar. Burada Allah'ın, her köy ve kentte bazı ileri gelen, servet ve mevkii ile şımarmış kimselecin hevâ ve hevesleri peşinde koşup suç işlemelerine fırsat verdiği belirtiliyor. Her peygamberin karşısına, dünyâ maliyle şımarmış birtakım kimseler çıkmış, onlar tuzaklar kurup hak yoluna, peygamberlerin dâvalarının yayılmasına engel olmağa çalışmışlardır. Eski peygamberlerin karşısına nasıl ileri gelen azgınlar dikilmiş, onlara tuzaklar kurmuş iseler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in karşısına da böyle azgınlar çıkmışlardır. Bu, Allah'ın yasasıdır. İyilerin karşısında kötüler bulunur. Allah dâima "İnsanları birbiriyle denemiştir." Aksi takdirde mücâdele olmaz. Ama Hakka karşrtuzak kuranlar, farkında olmadan kendi ruhlarını, kurdukları tuzağın tutsağı yaparlar.
124- Peygamberlere karşı çıkanlara ne kadar âyet gelmiş ise onlar, "Allah'ın elçilerine verilenlerin aynısı bize de verilmedikçe inanmayız" demişlerdir. Onlar, peygambere gelen meleğin kendilerine de gelmesini, ona inen vahyin kendilerine de inmesini istemişler; "O da insan, biz de insanız, ona melek geliyor da bize niçin gelmiyor?" demişlerdir. Her peygamberin devrinde böyle olduğu gibi ey Muhammed senin devrinde de böyle olmaktadır.
Kendilerinin peygamberliğe, Hz. Muhammed(s.a.v.)den daha lâyik olduğunu iddia eden müşrikler, ona verilen, kendilerine de verilmedikçe ona inanmayacaklarını söylemişlerdir. Ebucehil: "Biz, şimdiye dek şeref yarışında Abdi Menâf oğullarıyle hep atbaşı yürüdük. Şimdi onlar, kendilerinden bir peygamber çıktığını söylüyorlar. Bize de ona geldiği gibi vahiy gelmedikçe ona inanmayız" demiştir. Kureyş liderlerinden Velîd ibn Muğîre'nin de: "Eğer peygamberlik hak olsaydı, bana gelmesi gerekirdi. Çünkü ben daha yaşlı ve daha zenginim" dediği rivayet edilir. İşte bu âyet, bu tür iddialara cevaptır. Müşriklerin: "O uyarı, aramızdan ona mı indirildi?",[2739] "Ve dediler ki: 'Bu Kuran, iki kentten, büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" [2740]âyetlerinde de müşriklerin bu tür sözleri

[2738] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/231-233.
[2739] Sad Sûresi: 8.
[2740] Zuhruf Sûresi: 31.

anlatılmaktadır.
Yüce Allah, peygamberliği, mal ve mevki ile Ölçenlere cevaben buyuruyor ki: "Allah elçilik görevini kime vereceğini, kimin peygamberliğe daha lâyik olduğunu bilir." Peygamberlik için mal, mevki ve yaş değil, ruh temizliği, keskin zekâ gerekir. Allah, lutfu olan peygamberliği dilediğine verir. Suç işleyenlere, Allah katında bir küçüklük ve kurdukları tuzaklardan dolayı çetin bir azap vardır. Allah, burada böbürlenenleri, huzurunda, küçültücü bir azaba atıyor, büyüklenenleri küçültüyor, burnu havada olanların burnunu kırıyor.
125- Allah, kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslama açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü (o kimse) göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar. Allah, inanmayanların üstüne işte böyle pislik çökertir. **126-** İşte Rabbinin doğru yolu budur. Biz» öğüt alanlar için âyetleri geniş, geniş açıkladık. **127-** Rableri katında esenlik yurdu onlarındır. Yaptıkları (güzel) işlerden dolayı O, onların dostudur. [2741]

Tefsir:

125- Yüce Allah, doğru yola iletmek istediğinin gönlünü İslama açacağını, saptırmak istediğinin gönlünü de, göğe doğru tırmanmak isteyen insanın göğsünün daralması gibi daraltıp sıkacağını bildirmektedir.
126-127 nci âyetlerde de Allah'ın yolunun, yani gönderdiği dinin dosdoğru yol olduğu; Allah'ın, düşünenlere, âyetlerini açıkladığı; onlar için Rableri katında barış ve esenlik yurdu yani cennet bulunduğu; yaptıkları işlerden dolayı Allah'ın, onların dostu olduğu belirtilmektedir.
125 nci âyette Allah'ın, hidâyet etmek istediği insanın göğsünü İslama açacağı, o kimsenin, İslâm ile sevinç ve huzur duyacağı; sapıklığında bırakmak istediğinin gönlünü de, göğe tırmananın göğsü gibi darlık ve tıkanıklık içinde bırakacağı bildirilmektedir. Burada: "Allah kimi saptırmak isterse" cümlesi, herşeyin, Allah'ın yasaları içinde olduğunu belirtmektedir. Kişinin gönlünün İslama açılması, içindeki düşüncelerin, dürtülerin işleyip ağır basmasıyle olur. Sapıklıkta kalması da yine içindeki düşüncelerin, karşıtlarına ağır basmasiyle olur. Bunların hepsi Allah'ın yasaları çerçevesinde oluşur. Yasalar Allah'ındır ama insanda bir isteme ve düşüncelerini tercîh etme özgürlüğü vardır. İnsan isterse Allah onun düşüncesini, gönlünü îmân tarafına yöneltir. İnsan istemez, cehdetmezse Allah onu, girdiği sapıklık içinde bırakır. Allah'tan başka kudret ve yönetim sahibi yoktur. Allah'ın Elçisi(s.a.v.), kendisine Allah'ın, mü'minin göğsünü nasıl açtığı sorulunca şöyle buyurmuştur: "Kalbine bir nûr atar, kalbi İslâm ile sevinir, ferahlık duyar. 'Bunun tanınacak bir belirtisi var mıdır?' dediler. 'Bunun belirtisi, ebediyyet yurduna yönelmek, aldanma yurdundan uzak durmak, ölmezden önce ölüme hazırlanmaktır' dedi". [2742]
Bu âyette bir fizik yasasına da işaret vardır. Yüce Allah: "Allah kimi saptırmak isterse, onun gönlünü göğe tırmanıyormuş gibi dar ve tıkanık yapar" buyuruyor. Âyet, mü'minle kâfirin ruhsal durumunu belirtmek için verdiği temsilde göğe yükselen insanın göğsünün daralacağına, tıkanacağına, o adamın güçlük çekeceğina işaret etmiştir.
Bilindiği üzre yükseğe çıktıkça hava basıncı düşer, nefes almak güçleşir. Nefes alması güçleştikçe göğsü daralıp sıkışmağa başlayan insan, boğulacak gibi olur. Her yüz metre yükseldikçe basınç bir derece azalır. 15-16 bin metre yükselince özel cihazlar olmadığı takdirde nefes alamaz, havasızlıktan boğularak ölür.
İşte hava basıncını ölçen âletlerin bulunmadığı bir zamanda inen Kuran, göğe yükselen insanın göğsünün daralıp tıkanacağını söylemekle bu fizik kanununa da işaret etmiş olmaktadır. Hiç kuşkusuz bu ifâde, bir Kur'ân mu'cizesidir.
Ayrıca yükseldikçe göğsün daralıp tıkanacağını canlandırmak üzere kelimesinin seçilmesi de fevkalâde dikkat çekicidir. Bu kelimeyi telâffuz ederken adetâ boğaz tıkanmakta, nefes daralmaktadır. Seçilen kelime, delâlet ettiği anlamı yansıtmaktadır.
128- Hepsini bir araya topladığı gün: "Ey cin(şeytân)lar topluluğu (der), siz insanlarla çok uğraştınız." onlanın, insan dostları derler ki: "Rabbimiz, birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna ulaştık." (Allah) buyurur ki: "Durağınız ateştir. Allah 'in, dile(yip affet)mesi hariç, orada sürekli kalacaksınız!" Kuşkusuz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir. **129-** İşte kazandıkları(günâh\an)ndan ötürü zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine böyle takarız. **130-**"Ey cin ve insan topluluğu, içinizden, size âyetlerimi anlatan ve bugününüzle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran elçiler gelmedi mi?", "Kendi aleyhimize şahidiz!" dediler. Dünyâ hayâtı onları aldattı ve kendilerinin kâfir olduklarına şahitlik ettiler. **131-** Bu böyledir, çünkü Rabbin, halkı habersiz iken ülkeleri zulüm ile helak edici değildir. **132-** Her birinin, yaptıkları işlere göre dereceleri vardır. Rabbin, onların yaptıklarından habersiz değildir. **133-** Rabbin zengin, rahmet sahibidir. Dilerse sizi götürür, sizi nasıl başka bir topluluğun soyundan yarattı ise, sizden sonra da dilediğini (yaratıp) sizin yerinize getirir. **134-** Size söylenen uyarı, muhakkak gelecektir, siz onu engelleyemezsiniz. **135-** De ki: "Ey kavmim, gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın, ben de yapacağımı yapıyorum. Yakında (dünya)yurdu{nu)n sonunun kime âidolacağını bileceksiniz. Zâlimler asla onmazlar!" [2743]

[2741] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/233-235.
[2742] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 8/26.
[2743] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/235-239.

Tefsîr:

128- Bu âyetlerde bir mahşer tablosu çizilmektedir: Allah insanları ve cinleri bir araya toplamış, sorguya çekmektedir. Olay geçmişte olmuş kadar kesindir, bunun için geçmiş zaman kipiyle anlatılmaktadır. Cinlere:
— Ey cinler, siz insanlarla çok uğraştınız, onları çok aldattınız, dedi.
Cinlerin insan dostları:
—Rabbimiz, hep birbirimizden yararlandık, nihayet bize tanıdığın sürenin sonuna geldik, dediler.
Cinler, insanların kendilerine yalvarmasından, saygı göstermesinden hoşlanıyorlardı. Cinlerin insanları saptırmasıyle de insanlar, dünya şehvetlerinden yararlanıyorlardı. Yüce Allah, sapıklıkta birbirine bağlanan her iki zümreyi de ateş azabına mahkûm etti, yalnız dilediğini bu azabın dışında tüttü. '— Sizin yeriniz, içinde sürekli kalacağınız ateştir. Meğer Allah, (kullarının ateşten kurtulmasını, yahut ona hiç girmemesini) dilemiş olsun." Yani siz ateşte kalırsınız, eğer Allah dilerse ondan kurtulursunuz.
Allah dilerse kulunu cehennemden affeder. Demek ki azabın sürekliliği, O'nun dilemesiyle sınırlıdır. O dilediği zaman azap kalkar. Allah'ın üzerine hiçbir şey vâcib (zorunlu) değildir. O dilerse ateşe girmesi gereken kullarını affedip cennetine sokar. İbn Abbâs, bu âyet hakkında şöyle demiş: "Bu âyet gösteriyor ki hiç kimsenin, 'Allah, yaratıklarına şöyle yapacaktır, şunları cennete, şunları cehenneme sokacaktır' diye kesin hüküm vermeğe hakkı yoktur." İbn Abbâs'a göre anlamındadır. Yani Allah'ın dilediği kimseler ebedî azaptan muaftır.
129- Allah, zâlimlerin yaptıkları işlerle onları birbirine dost yapar. İşleri birbirine uygun olanlar dost olurlar. Bu da sosyal bir yasadır. Sıfatları birbirini tutan, ortak yanlan bulunanlar, birbirleriyle ülfet eder, kaynaşırlar. Hak-severin, şeytanseverle gönülden dost olup kaynaşması mümkün değildir. Ama aynı vasıfta ve aynı işi yapan kimseler, arkadaş, hattâ meslektaş olurlar. Zânî, zânî ile; fâcir fâcir ile arkadaş olur. Dervîşler birbirleriyle, ayyaşlar da birbirleriyle kaynaşırlar. Hakseverler birbirlerinin velîsi olurlar. Kötü insanlarla habîs ruhlar arasında da böyle dostluk kurulur. Mü'minler iyi ruhlarla dost olurken, fâcirler de habîs ruhlarla, cin şeytânlarıyle dost olurlar, âhirette de birbirlerini savunmağa kalkarlar.
130- Yüce Allah, yoldan sapmış cinlere ve insanlara birlikte hitâbeder: Elçilerinin gelip kendilerini Allah'ın huzuruna çıkacakları bugüne karşı uyar-madılar mı, diye sorar. Bu soru, Öğrenme sorusu değil, inkâr ve azar sorusudur. Muhâtablar da elçilerin gelip kendilerini uyardıklarını itiraf etmekle kendi aleyhlerine tanıklık ederler. Dünya hayâtının kendilerini aldatıp elçileri dinlemekten alıkoyduğunu söylerler. Kendilerinin, elçileri yalanlayıp inkâr ettiklerine şâhidlik ederler.
131-132 nci âyetler, Allah'ın yasasını bildirmektedir: Allah'ın, elçi gönderip uyarmadan, kentleri helak etmeyeceğini ve herkesin yaptığı işlerle dereceler kazandığını; Allah'ın, yaratıklarının işlerini bildiğini açıklamaktadır.
Eğer Allah, elçi gönderip uyarmadan kentleri azap ile helak etseydi, halkına zulmetmiş olurdu. Allah zulümden münezzehtir. Bundan dolayı elçiler gönderir, insanları uyarır, onlara yola gelmeleri için fırsat verir; süre tanır; yola gelip gelmeyeceklerine bakar. Buna rağmen yola gelmezlerse o zaman cezayı hak ederler.
İnsanların yaptıkları boşa gitmez. Herkesin yaptığı, kendisine ma'nevî mertebeler, dereceler oluşturur. Bu dereceler ya cennet mertebeleri veya cehennem dereceleridir. İnsanın, bilinçle, niyyet ile attığı her adımı, kendisi farkında olmadan kendisine ma'nevî bir derece ve makam yapar. Allah'ın yaratma yasası böyledir. Hiçbir canlının tek nefesi dahi, Allah'ın bilgisi dışında değildir. Herşey hesap iledir. Nefesleri, sözleri, hareketleri. Bu hareketleri, dünyadan sonra insanın karşısına çıkar, hiçbir şey eksik olmaz. "İnsanın kitabı, ne küçük, ne büyük hiçbir şey bırakmaz, hepsim sayar (açık açık tesbît eder, gösterir. İnsanlar) yaptıkları herşeyi karşılarında bulurlar. Rabbin, hiç kimseye zulmetmez'9 .[2744]
133-134: 133 ncü âyette Allah'ın yolundan ayrılanlara ihtar vardır. Yüce Allah kendisinin zengin, rahmet sahibi olduğunu, rahmetinden dolayı onlara fırsat verdiğini bildiriyor. Yoksa "İstese sizi götürür, yerinize, kendisine itaat eden, buyruklarını tutan bir nesil getirir. Nasıl ki sizleri de başka bir toplumun zürriyetinden inşâ etmişti." dedikten sonra 134 ncü âyette kâfirlere geleceği söylenen azabın mutlaka geleceğini, buna engel olunamayacağını bildiriyor.
135 nci âyette de Peygamberinin, kibir ve inadında direnen müşriklere şöyle demesini buyuruyor: "Olduğunuz yerde, yaptığınızı yapın, işlediğiniz günâhlara devam edin; yürüdüğünüz küfür ve ilhâdyolunda yürüyün bakalım, ben de Rabbimin bana emrettiğini yapıyorum, O'nun gösterdiği yolda yürüyorum. Yakında şu yurdun sonunun kime kalacağını, yani kimin dünyaya hâkim olacağını veya dünyanın sonunun yani cennetin kime âidolacağını bileceksiniz. Allah, zâlimleri başarıya ulaştırmaz!"
Bu âyet, Peygambere karşı gelenlere son derece kesin bir uyarıdır. Onlara, sonlarının yakın olduğunu ihtar etmektedir. Nitekim bir süre sonra Allah, Elçisini Bedir'de zafere kavuşturmuş, daha sonra Mekke'ye ve Arap Yarımadasına hâkim kılmış; ona karşı gelenler ise helak olup gitmişler; müslümanlar onların ve doğuda, batıda birçok kâfir milletin yurduna hâkim olmuşlardır.

[2744] Kehf Sûresi: 49.

136- Allah'ın yarattığı ekin(ler)den ve hayvanlardan Allah'a pay ayırdılar. Zanlarınca: "Bu, Allah'a, bu da ortaklarımıza" dediler. Ortakları için ayrılan, Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan, ortaklarına ulaşıyor. Ne kötü hüküm veriyorlar! 37- Yine ortakları, müşriklerin çoğuna evlâtlarım öldürmeyi süslü gösterdi) ki hem onları mahvetsinler, hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar. Allah dikseydi bunu yapmazlardı. Öyle ise onları, uydurduklarıyle başbaşa bırak! 138- Zan-larınca dediler ki: "Bunlar dokunulmaz hayvanlar ve ekinlerdir. Bunları bizini dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da sırtı(na binilmesi) yasaklanmış hayvanlar." Bir kısım hayvanları da, üzerine Allah'ın adını anmaz(dan boğazlar)lar: (Bütün bunları) Allah'a iftira ederek ortaya çıkardılar. (Allah) onları, iftirâlarıyle cezalandıracaktır. 139- Dediler ki: "Bu hayvanların karınlarında olanlar, yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza haramdır." Eğer (hayvanın karnındaki yavru) ölü doğarsa, o zaman hepsi onda ortaktır. Bu nitelendirmelerinden dolayı Allah, onların cezasını verecektin Çünkü O, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir. 140- Bilgisizlik yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek haram kılanlar muhakkak ki ziyana uğradılar, saptılar, yola gelici de değiller![2745]

Tefsîr:

136 ncı âyet, müşriklerin, Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan Allah'a ve tanrılarına paylar ayırdıklarını; Allah'ın ortaklan sandıkları tanrılarının payından, Allah'ın payı tarafına bir şey geçirmediklerini; fakat Allah'ın payından, tanrılarının tarafına geçirdiklerini söylüyor.

Câhiliyye Araplarınm bazıları, ekinlerinden ve hayvanlarından bir kısmını, Allah ile putları arasında bölüştürürlerdi: Şu Allah'ın payı, şu da tanrılarımızın payı, derlerdi. Allah için ayırdıklarını konuklara, fakirlere harcarlar; tanrıları için ayırdıklarını da onların önünde yapılacak âyîn ve törenlere sarf ederlerdi. Eğer Allah'ın payından putların payına bir şey geçerse onu öyle bırakırlardı. Putların payından Allah'ın payı tarafına bir şey geçerse onu alıp tekrar putların payına katarlardı. Putlara ayrılan, sonunda yine kendilerine kalacağından, o paydan Allah'ın payı tarafına bir şey geçmemesine dikkat ederlerdi. İşte âyet, onların bu geleneklerine değinmektedir.[2746]

137 nci âyet, tanrı diye taptıkları şeylerin, ekin ve hayvanlardan Allah'a ve putlara pay ayırmayı süslü gösterdiği gibi müşriklerin çoğuna, evlâtlarını öldürmeyi de süslü, güzel bir şey gibi gösterdiğini; böylece şeytanların, hem onları mahvettiklerini, hem de dinlerini bozduklarım belirtmektedir.

Bazı müfessirlere göre buradaki şürekâ '(Allah'a ortak tannlar)dan maksat, onları fakirlikle korkutarak kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeğe yönelten şeytânlardır. Şeytânlara şürekâ' denmesi, müşriklerin, itaat ile onları tanrılaştırıp Allah'a ortak yapmalarındandır. Çünkü onlar, cinn kavramı altında toplanan ruhsal varlıklara, meleklere ve şeytânlara tapıyorlardı. Bunlarla Allah arasında soy birliği, akrabalık görüyorlar; melekleri Allah'ın kızları, cinleri de yine O'nunla yakın bağlılığı olan güçlü, ruhsal varlıklar kabul edip birincilerin şefâ'atine ermek, ikincilerin şerrinden korunmak için onlara tapıyorlardı. Burada kasdedilen şürekâ', cin şeytânlarıdır. Bu Sûrenin 100 ncü âyetinde de onların, şeytanları Allah'a ortak yaptıkları belirtilmiştir.

Kelbî'ye göre putların bakıcıları vardı. Bu bakıcılar, müşriklere evlâtlarını öldürmeyi öğütlerler, bunu cazip göstermeğe çalışırlardı. Belki de evlâdı Allah için kurban etmenin, Hz. ibrahim'den kalma büyük bir ibâdet oldu-ğunu söylüyorlardı. Câhiliyye çağında bir adam, şu kadar çocuğu olduğu takdirde bunlardan birini kurban edeceğine yemîn ederdi. Nitekim Abdu'l-Muttalib, kendisini koruyacak kadar oğlu olduğu takdirde birisini kurban etmeyi adamıştı.[2747]

Bu tefsîre göre şürekâ', putların bakıcılarıdır. Şeytânlara şürekâ' dendiği gibi cehâletleriyle insanları yanlış yollara saptıran bu tip insanlara da şürekâ' denmiştir.

Muhakkak ki Araplar, bu evlât kurban etme âdetini başka milletlerden almışlardır. Sâffât Sûresinde anlatıldığı üzre İbrâhîm Aleyhisselâm da ru'yâ-sında oğlunu Allah için kurban ettiğini görmüş ve bundan, oğlunu Allah'a kurban olarak takdim etmesi gerektiğini anlamıştı: "Ona halım bir erkek çocuk müjdeledik. Çocuk onun yanında (oynayıp) koşma çağına erişince İbrahim ona: 'Yavrum, dedi, ben uykuda seni boğazladığımı görüyorum, (düşün) bak, ne diyorsun?' (Çocuk): 'Babacığım, sana emredileni yap, inşâallah beni sabredenlerden bulacaksın' dedi".[2748]

Allah İbrahim'e indirdiği koç ile insan kurbanını kaldırmış, insan yerine hayvan kurban edilmesini buyurmuştur. Bu kıssa, Tevrat'ın Tekvin sifrinin 22 nci babında anlatılmaktadır. Herhalde Araplar da evlât kurbanını, bu eski geleneklerden almışlardır. Çünkü Mekkeliler, kendilerinin İbrâhîm evlâdından olduklarına inanıyorlar, evlât kurbanını ibâdet sayıyorlardı.

Bize göre bu âyetteki evlât öldürme, Arapların utanç veya fakirlik yüzünden çocuklarını öldürmeleri değil, onların eskiden beri süregelen bâtıl bir geleneğe uyarak çocuklarını kurban etmeleridir. Âyette ortaklarının

---

[2745] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/239-242.
[2746] İbn Hişâm, Sîretu'n-Nebîy: 1/84.
[2747] İbn Hışâm, Sîret: 1/164 ve devamı.
[2748] Âyet: 101-102.

(tanrılaştırdıkları insan ve cin şeytânlarının), bu işi onlara süslü gösterdiği bildirilmektedir Eğer burada evlât öldürmekten maksat, kurban etme değil de utanç veya fakirlikten ötürü kız çocuğunu toprağa gömme kasdedilmiş olsaydı, bunun için süslü gösterme deyimi kullanılmazdı. Çünkü nadiren bazı kimseler böyle şeyleri yapmakla birlikte toplumda bunu hoş karşılayan yoktu. Ama evlât kurbanı, herhalde Allah için büyük fedâkârlık kabul edildiğinden, şeytânların, bu işi onlara cazip gösterdiği ifâde edilmiştir.
Yüce Allah, yukarıdaki âyette Arapların, putlara paylar ayırma geleneklerini kınadığı gibi burada da onların, evlât kurban etme geleneklerini kınamakta ve sonunda da: "Allah dileseydi bunu yapmazlardı." buyurulmaktadır. Yani Allah, onlara düşünce serbestliği verdi. Onlar da akıllarını kötüye kullanıp bu çirkin işleri yaptılar. Allah dileseydi onlara bu fırsatı vermez, böyle yaptırmazdı, onlara engel olurdu. Ama engel olmadı. Onlara istediklerini yapma hürriyeti verdi ki yaptıklarından sorumlu olsunlar.
Her şey, Allah'ın müsâadesi çerçevesinde olur. Ama insan, bir şeyi isteyerek yaptığı için sorumludur. İnsanı iş yapmağa iten, içinde uyanan arzulardır. Uyanan iyi veya kötü arzulardan birinin ağır basmasıyle insan herhangibir işi yapar. Ağır basan arzu sonunda insan, şu veya bu işi kendisi için daha cazip bulur. İnsanın içinde uyanan düşünceler, Allah'ın yarattığı yasalarla oluşur. Ancak insanda, bunlar arasında bir tercîh yapma yeteneği vardır. İnsanı sorumlu kılan da bu tercîh yeteneğidir.
"Allah dileseydi bunu yapmazlardı." cümlesi, Allah'ın, o insanları zorlamadığı, onlara iradeleriyle seçtikleri kötü hareketleri yapma fırsat ve imkânı verdiği anlamına gelir. Nitekim sonunda da: "Onları, uydurduklarıyle başbaşa bırak!" cümlesi, kötü fi'li, o kimselere mal etmekte, hevâ ve hevesleri peşinde gidip Allah'a iftira edenleri şiddetle uyarmaktadır.
138 nci âyette Arapların, ekinler ve hayvanlar hakkındaki bazı törelerine işaret edilmektedir: Birtakım ekinleri ve hayvanları, yalnız kendilerinin dilediği kimselerin yiyebileceğini söylemişler; birtakım hayvanların sırtına binmeyi yasaklamışlardı. Sırtlarına binilmesi yasaklanan hayvanlar, Mâide Sûresinin 103 ncü âyetinde anlatıldığı üzre bahire, sâibe, vasile ve hâm idi. Mü-câhid diyor ki: Bazı hayvanları boğazlarken Allah'ın adını değil, putlarının adını anarlardı. Bir rivayete göre de sırtları haram kılınan hayvanlar üzerinde hac ve telbiye etmezlerdi.
139- Bahire ve sâibe yavruladığı zaman diri doğurursa o sadece erkeklere âidolurdu. Onun etinden sadece erkekler yerlerdi. Ama ölü doğurursa ona erkekler ve kadınlar ortak olurlardı. Bu da onların, kadınları birçok haktan yoksun bıraktıkları gibi ölü hayvanın etini yediklerini de gösterir.
140 ncı âyette akılsız ve bilgisizce çocuklarını öldürenlerin ve Allah'ın, kendilerine verdiği rızıkları haram kılanların hüsrana uğradıkları, doğru yoldan saptıkları vurgulanmaktadır.
141- Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekin(ler)i, zeytinleri, narları - birbirine benzer benzemez biçimde- yaratan hep O'dur. Her biri meyva verdiği zaman meyvasın-danyeyin, hasat günü hakkını (sadakasını) verin; fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez! 142- Hayvanlardan da (çeşit çeşit yarattı): Kimi yük taşır, kiminin tüyünden sergi yapılır. Allah'ın size verdiği rızıktan yeyin, şeytânın adımlarını izlemeyin. Zira o, sizin için ap açık bir düşmandır. [2749]

Tefsîr:

141 nci âyette yüce Allah, çeşit çeşit meyvalan, ekinleri yalnız kendisinin yarattığını bildiriyor. Allah'ın yetiştirdiği bu meyva ve ekinlerin ürünlerini yemeyi, biçim zamanında bunların hakkı olan zekâtı vermeyi, fakat savurganlıktan kaçınmayı emrediyor.
142 nci âyette de kimine binilecek, sırtında yük taşınacak, kiminin yününden, kılından sergiler yapılacak hayvanlar yarattığını bildiriyor ve: "Allah'ın, size verdiği nzıklardan yeyin, şeytânın adımlarım izlemeyin, çünkü o, sizin apaçık düşmanımzder" buyuruyor.
Hamule: yük demektir. Burada yük taşımak için yararlanılan hayvan kasdedilmiştir. Ferş: Henüz binilme çağına gelmemiş küçük hayvan veya yünlerinden, kıllarından sergi yapılacak hayvanlardır. Ferş, esasen sermek, döşemek anlamına gelir. Bazılarına göre de ferş binilecek ve sağılacak hayvanlardır.
Yukarıdaki âyetlerde müşriklerin, hayvanlar hakkında kendi hayalleriyle, din adına çeşitli yasaklar koymaları kınanmıştı. Bu iki âyette de Cenabı Hak, gerek ekinleri, gerek hayvanları Allah'ın yarattığını; hayvanlardan kimini binmek, yük taşımak, kimini yününden, kılından yaralanılmak üzre yaratmış olduğunu; O'nun yaratıkları hakkında, kendisinden başkasının yasaklar koymağa hakkı olmadığını bildirmekte ve yarattığı bitkilerden, meyvalardan, hayvanlardan olan rızıkları yemeyi, zekâtı vermeyi, israftan da kaçınmayı, şeytânın yolunda gitmemeyi buyurmaktadır. Allah'ın yarattığı şeyleri haram kılmak, onları yaratılış amacı dışında kullanmak, şeytâna uymak demektir. Çünkü bu gibi şeyler, şeytânın öğütleridir. İslâm, böyle hurafe zincirlerini kırıp insanları, evhamın tutsağı olmaktan kurtarmağa çalışmıştır.
141 nci âyetteki: "Hasad (biçim) gününde hakkını veriniz "cümlesinde nak, zekât olarak tefsir edilir. Bu sûre ve âyet Mekke'de indiğine göre demek ki zekât, tâ Mekke devrinde farz kılınmış ve toprak ürünlerine de teşmil edil-

[2749] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/242-245.

miştir. Âyette zekât, verilmesi gereken bir hak olarak nitelendirilmiştir. Toprak ürünlerinde zekât, yağmurla sulanan ürünlerde 'öşr, dolapla veya bir kaynaktan masraf ile getirilerek sulanan ürünlerde yarım 'öşrdür.
Bazıları, âyetteki hakkın, zekâttan ayrı bir sadaka olduğunu söylerler ama Hz. Peyğamber(s.a.v.)in: "Malda, zekâttan başka bir hak yoktur".[2750] mealindeki hadîsi, bu hakkın zekât olduğunu kanıtlar.
Din bilginlerinin çoğuna göre mahsûle zekâtın farz olması için onun, en az beş vesak (105,7 kg.) kadar olması lâzımdır. Bundan azına zekât düşmez. Fakat Ebû Hanîfe'ye göre :"Hasad gününde hakkını veriniz" emri geneldir, her ürünün hakkının verilmesini emretmektedir. Bundan dolayı ürün ne miktar olursa olsun, zekâtının verilmesi gerekir.[2751]
143- Sekiz çift (hayvan): koyundan iki, keçiden iki. De ki: " (Allah), iki erkeği mi haram etti, iki dişiyi mi, yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan(yswru)lan mı? Eğer doğru iseniz bana bilgi ile haber verin." 144- Ve deveden iki, sığırdan iki. De ki: "İki erkeği mi haram etti, iki dişiyi mi, yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan(ya.vru)ları mı? Yoksa Allah'ın size böyle vasiyyet ettiğine şahitler mi oldunuz?" Öyle bilmeden insanları saptırmak için Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Allah, o zâlim topluluğu doğru yola iletmez. 145-De ki: "Bana vahyolunanda, (bu haram dediklerinizi) yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut domuz eti -kipistir- ya da Allah'tan başkası adına boğazlanmış birfısk (murdar olmuş hayvan) olursa başka (bunlar haramdır). Ama kim çaresiz kalırsa, (başkasının hakkına) saldırmamak ve (zorunluluk) sınırı(m) aşmamak üzere (bunlardan yiyebilir). Çünkü Rabbin bağışlayandır, esirgeyendir. 146- Yahudilere, bütün tırnaklı hayvanları haram ettik. Sığır ve koyunun da yağlarını onlara haram kıldık, yalnız (hayvanların) sırtlarının, yahut bağırsaklarının taşıdığı, ya da kemiğe karışan yağlarını haram etmedik. Aşırılıkları yüzünden onları böyle cezalandırdık. Biz doğru söyleyenleriz. 147- Eğer seni yalanladılarsa de ki: "Rabbiniz bol rahmet sahibidir. Fakat O'nun azabı da suçlu toplumdan geri çevrilmez (gazabı suçluların üzerine bir indi mi, onu kimse geri çeviremez) [2752]

Tefsîr:

143-144 ncü âyetlerde yüce Allah, koyunun, keçinin, devenin, sığırın erkeğini de, clişisini de kendisinin yarattığını buyuruyor ve Peygamberine, bunlar üstüne yasaklar koymuş olanlara, Allah'ın, bu yarattıklarından hangisini yasakladığını sormasını emrediyor. Yani Allah, bu yarattığı hayvanlardan hiçbirini haram kılmamıştır. Ey müşrikler, siz, Allah'ın bunları haram kıldığım nereden biliyorsunuz? Yoksa Allah'ın size böyle tavsiye ettiğine tanık mı oldunuz? Hayır. Öyle ise Allah'a iftira edip bir bilgiye dayanmadan insanları Allah yolundan saptırandan daha zalim kim olabilir? Allah zâlim topluluğu doğru yola iletmez. Onlar yola gelmek isteyecekler ki Allah, onları yola iletsin. Zâlimler, yola gelmek istemeyen kimselerdir, haktan, hakikatten sapmışlardır. Allah da öylelerini doğru yola iletmez.
143 ncü âyetteki: "Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı haram etti?" cümlesi, Arapların: "Bu hayvanların karınlarında olanlar, yalnız erkeklerimize aittir, kadınlarımıza haramdır"[2753] sözlerini reddetmektedir.
145 nci âyette Allah'ın Elçisine vahyedilenlerde: leş, akıtılmış kan, domuz eti, ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanların etleri dışında haram bir şey bulunmadığı, darda kalanın ise başkasının malına saldırmamak şartıyle bu haram olan şeylerden de yiyebileceği belirtilmekte, Allah'ın ğafûr ve rahîm sıfatları anılarak, zaruret halinde haramlardan yemek zorunda kalan kullarını affedeceği îmâ edilmektedir.
İslâmda genişlik vardır. Allah, nimetlerini kullarına helâl kılmıştır. Güzel olan şeylerin hepsi helâldir. Yalnız Allah, bazı şeyleri, zararlarından dolayı haram kılmıştır. Bu haram kılmanın amacı da kulun maddesini ve mânâsını zararlı şeylerden korumaktır.
Hz. Peygamber (s.a.v.), yağ, peynir ve yaban eşeğinin helâl olup olmadığı sorusuna şöyle cevap vermiştir: "Helâl, Allah'ın, Kitabında helâl kıldıklarıdır. Haram da O'nun, Kitabında haram kıldıklarıdır. Hakkında bir şey söylemeyip sustuğu şeyler de affettiklerindendir (mübâh şeyleridir). "buyurmuştur.[2754] İbn Abbâs: "Câhiliyye halkı, bazı şeyleri yer, bazı şeyleri yemezlerdi. Allah, Peygamberini gönderip helâl ve haram kıldığı şeyleri açıkladı. Allah1 in helâl kıldığı şeyler helâl, haram kıldığı şeyler de haramdır." demiş ve 145 nci âyeti okumuştur.[2755]
Hz. Peygamber (s.a.v.)in, yaban eşeğinin, katırın, azı dişli yırtıcı hayvanların, pislik yiyen hayvanların etlerini haram kıldığı rivayet edilir. Fakat kendi aralarında çelişkili olan bu hadîslerin, yüzde yüz Hz. Peyğamber'in sözleri olduğuna ve bu âhâd (bir iki kişinin) haberlerinin, âyetin genel ve kesin hükmünü değiştirebileceğine inanmıyoruz. Çünkü Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Hâkim'in rivayet ettiği hadîste yaban eşeğinin helâl olduğu

[2750] İbn Mâce, Zekât: b. 3.
[2751] Zekât konusunda ayrıntılar için Yeni İslâm İlmihâli adlı eserimize bakılabilir.
[2752] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/242-245.
[2753] 1. 139 ncu yet.
[2754] Tirmizî, Libâs: 6; Ibn Mâce, At'ime: 60.
[2755] Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Hâkim rivayet etmişlerdir. et-Tâc: 3/92-93.

bildirilirken, Ebû Dâvûd ve Müslim'ın rivayet ettiği hadîste yaban eşeği haram sayılıyor. Hz. Âişe, bu âyete dayanarak yaban eşeklerinin etlerini yemekte bir sakınca görmezmiş.
Tefsirine çalıştığımız 145 nci âyet, Mekke'de inmiştir. Yine Mekke'de inmiş olan Nahl Sûresinin 115 nci âyetinde: "Allah, size ancak leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına boğazlanan(hayvan)ları haram kıldı. Kim mecbur kalırsa, (başkasının hakkına) saldırmadan, sınırı da aşmadan (bunlardan) yiyebilir." âyetinde de yine dört cins et haram sayılmıştır.
Medîne devrinde inen Bakara Sûresinin 173 ncü âyetinde: "Allah size ancak leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adım kesileni haram kıldı. Kim mecbur kalırsa (başkasının hakkına) saldırmadan ve sınırı aşmadan (bunlardan yemesinde) kendisine bir günâh yoktur" buyurularak de yine dört cins et haram sayılmış ve bu husus:" ancak" hasr edâtiyle pekiştirilmiştir. Yani "ancak bu sayılanlar haramdır, başka haram yoktur" demektir. Medîne devrinin sonlarında inen Mâide Sûresinin 3 ncü âyeti olan -"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, vurularak ölmüş, yukarıdan düşmüş, boynuzlanmış ve canavar parçalayarak ölmüş olan hayvanlar -henüz canları çıkmadan kesmeniz hâriç-, dikili taşlar üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyle kısmet aramanız size haram kılındı" âyetinde de yine bu dört cins etin dışında bir şey haram kılınmamıştır. Çünkü boğulan, düşerek, sopa gibi bir şeyle vurularak, toslanarak veya canavar tarafından parçalanarak ölen hayvanlar hep meyte(leş) çeşitleridir. Dikili taşlar üzerine boğazlananlar da Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlardır.
Eğer bunların dışında haram olan bir şey olsaydı, mutlaka daha sonra inmiş olan âyetlerde buna işaret edilirdi. Demek ki şerî'at, başında da, sonunda da yalnız bu dört tür etin haram olduğunda ısrar etmiş, bunun dışında bir şeyi haram kılmamıştır.
Aynı görüşü benimsemiş olan Fahreddîn Râzî: "Kur'ân'da yalnız bu dört tür haram et sayılmıştır, ama Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, bunların dışında bazı şeyleri haram kılması mümkündür. Bu konudaki haberler, haber-i vâhid (tek kişi haberi) ise de haber-i vâhid ile Kur'ân'ın genel hükmünü tahsis etmek (sınırlamak) caizdir" diyenlere, şöyle cevap veriyor:
"Âyetin saydıkları dışında başka haram olduğunu söyleyen rivayetlerle âyet tahsis edilmiyor, açıkça neshediliyor (hükmü yürürlükten kaldırılıyor). Çünkü Allah'ın: "De ki: bana vahyolunanda, yiyen kimseye haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut domuz eti —ki pistir— ya da Allah'tan başkası adına boğazlanmış ftsk (murdar hayvan) hariç" [2756] âyeti, bu dört tür etin dışında haram etin bulunmadığını söylüyor. Bakara Süresindeki 173 ncü âyet de haram olanların ancak bu dört şey olduğunu ifade ediyor. Çünkü "innemâ", hasr ifade eder. Şimdi:
'—Hayır, böyle değildir. Bunların dışında şunlar da haramdır" demek, biri Mekke'de, biri Medine'de inen bu iki âyetin hükmünü neshetmektir. Haber-i vâhid ile Kur'ân neshedilemez. Allah'ın kesin hükmüne aykırı olan haber-i vâhid kabul edilemez".[2757]
İnsanlar eskiden kalma geleneklerinin, yetiştikleri ortamın etkisiyle bazı hayvanları yemekten tiksindiklerinden dolayı, bunların haram olduğunu bildiren rivayetler îcâdetmişlerdir. Bu tür haramlar, kendi düşüncelerinden doğmuştur. Evham, vesvese ve hurafe ile Allah'ın verdiği nimetleri haram saymak büyük hatâdır. Yüce Allah, Nahl Sûresinin 116 ncı âyetinde Allah'a iftira edip "Şu helâldir, bu haramdır" demeyi yasaklamış, böyle yapanların onmayacaklarını, başarısız kalacaklarım bildirmiştir.
146 ncı âyette yahûdîlere bütün zufur'lu hayvanları, sığır ve koyunun bedenlerindeki yağları haram kıldığını bildirmekte, bunları haram kılmasının sebebinin de onların, sınırı aşmaları olduğunu belirtmektedir. Aslında bunlar helâl idi. Fakat yahûdîler, vehimlerine kapılıp kendi kendilerine bazı şeyleri haram saydılar. Onlar böyle isteyip de bu istekleri bir kamuoyu haline gelince Allah da onların sınırlarını daraltarak helâl olan bazı şeyleri onlara haram kıldı.
Bütün zufur'lu hayvanlar yahüdîlere haram kılınmıştır. Acaba zufur ne demektir? Bazı müfessirlere göre zufur tırnak demektir. Bütün tırnaklı hayvanlar yahüdîlere haram kılınmışlır. İbn Abbâs'a göre tırnaklı ile kasdedilen, yalnız devedir. Yine ondan gelen başka rivayete göre tırnaklı ile kasıt, deve ve deve kuşudur. Abdullah ibn Müslim'e göre "Bütün zufurlular": gagalı kuşlar, tırnaklı hayvanlardır. Fahreddîn Râzî'ye göre zufur burada genel anlamda tırnak değil, gagalı ve vahşî hayvanların yırtıcı, parçalayıcı tırnaklarıdır. Çünkü gaga, yırtıcı kuşların, berâsîn,[2758] köpeklerin, kedilerin parala-yıcı âletleridir. Yırtıcı hayvanlar ve gagalı kuşlar, yahüdîlere haram idi. Onlara haram olan bu şeyler, müslümanlara haram değildir. Yırtıcı hayvanlar içinde parçalayıcı dişleri olanların ve gagalı kuşların haram olduğu hakkında rivayet edilen haber zayıftır. Çünkü bu haber Allah'ın Kitabına aykırı, tek kişiye dayalı bir haberdir. Bunun reddi vâcibdir. Mâlik de bu görüştedir. Bu görüşte olan Mâlik'in düşüncesi güçlüdür.[2759]
145 nci âyette yüce Allah, saydığı dört cins etten başka etin haram olmadığını açıkladıktan sonra, aslında yahüdîlere de yalnız bu dört şey haram iken onların, aşın davranıp sınırı aşmaları yüzünden bütün gagalı, tırnaklı, para-layıcı hayvanların onlara haram kılındığını bildirmiştir

[2756] 145 nci âyet.
[2757] Mefâtîhu'l-ğayb: 13/223.
[2758] Bursun'un çoğuludur. Bursun: Yırtıcı canavarların ve kuşların parmağıdır.(Ahteri).
[2759] Mefâtîhu'1-ğayb: 13/223.

147 nci âyette de Allah, Elçisine, kavmi kendisini yalanladığı takdirde onlara, Allah'ın bol rahmet sahibi olduğunu ve azabının da suçlulardan geri çevrilmeyeceğim hatırlatmasını emrediyor. Bu da dinde kendi kendilerine yasaklar koyan müşrikler için ağır bir tehdîddir. Bu işlere yine devam ettikleri takdirde Allah'ın azabına uğrayacaklarını bildirmektedir.

148- (Allah'a) ortak koşanlar diyecekler ki: "Allah isteseydi, ne biz, ne de babalarımız ortak koşmazdık, bir şeyi haram yapmazdık." Onlardan önce yalanlayanlar da öyle demişlerdi de nihayet azabımızı tadmışlardı. De ki: "Yanınızda bize çıkartıp göstereceğiniz bir bilgi (yazılı bir belge) var mı ? Siz, sadece zanna uyuyorsunuz ve siz sadece saçmalıyorsunuz." 149- De ki: "Üstün delil, Allah'ındır. Allah dikseydi, elbette hepinizi doğru yola iletirdi." 150- De ki: "Haydi Allah' in bunu yasakladığına tanıklık edecek tanıklarızı getirin" Eğer (onlar) tanıklık ederlerse, sen onlarla beraber tanıklık etme, âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete inanmayanların keyiflerine uyma! (Nasıl uyarsın ki) onlar, Rablerine eş tutmaktadırlar? [2760]

Tefsir:

148- Yüce Allah, müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yaptıkları tartışmayı anlatıyor. Onlar diyorlardı ki: Allah istese, kendilerinin ortak koşmasına engel olur; ortak kusamazlardı. Demek ki ortak koşmaları, Allah'ın dilemesiyle olmaktadır. Öyle ise bunda kınanacak bir şey yoktur.

Yüce Allah, onlardan öncekilerin de bu bahane ile hakkı yalanlaya ya-lanlaya nihayet Allah'ın azabını taddıklarını haber veriyor. Yani eğer bu iddia doğru olsaydı, önceki müşrikler azaba çarpılmazlardı. Demek "Allah böyle istediği için biz ortak koştuk, yanlış yola gittik" iddiası, kimseyi sorumluluktan kurtarmaz. Gerçi insanın işleri, yine Allah'ın dilemesiyle olur ama Allah insana isteme özgürlüğü vermiştir. İnsan bir şeyin kötü olduğunu bile bile, "Allah böyle istediği için ben bunu yapıyorum" diyerek kendini sorumluluktan kurtaramaz. Çünkü kendisi, Allah'ın öyle istediğini bilemez. Yüce Allah bunu anlatmak için: ' 'Allah 'in size şirki dilediğine ve bunu yaptığınızdan razı olduğuna dair elinizde bize göstereceğiniz bir bilgi yani yazılı belge var mı? Allah 'in gerçekten böyle dilediğini biliyor musunuz? Hayır, sadece öyle sanıyorsunuz ve saçmalıyorsunuz!" buyuruyor.

Herşey Allah'ın iradesiyle olur. Bu doğrudur. Çünkü insanın içinde doğan arzular, kendisini herhangi bir eyleme sevk eder. Bu düşünceler, Allah'ın yasaları ile insanın içinde uyandığından dolayı sonuçta bunları doğuran da Allah'ın iradesidir ama insanın, içinde uyanan çeşitli düşüncelerden birini seçme ve uygulama yeteneği vardır. İnsanın, içindeki düşüncelerin doğmasında ve bunlardan birini seçmesinde yaşadığı ortamın da etkisi mevcuttur. Bu ortamı seçmek insanın elinde olduğu gibi, düşüncelerinden birini ter-cîh etmek de insanın elindedir.

İnsanın irâdesi, Allah'ın irâdesi içinde bir cüzdür. Çünkü o irâde dışında kalan bir şey yoktur. Yani herhangi bir işin seçimi, Allah'ın yarattığı yasaların çalışmasıyle olur. İnsan ister, Allah onu yaratır. Fakat bazan küllî irâde, insanın istediğini yapmasına engel olur. Meselâ kalkamayacak derecede hasta olan kimse, ayağa kalkmak istediği halde kalkamaz. Çünkü Allah ona bu gücü vermemiştir. İşte o durumda insan, gücünün üstündeki bir işi yapmamasından, meselâ ayakta namaz kılmamasından sorumlu değildir. Çünkü küllî irâdenin müsaade etmediği şeyi yapması imkânsızdır. Fakat gücünün içinde kalan işlerde Allah'ın dilediğine aykırı olanı yapmaktan ötürü sorumlu olur. Allah istese, ona engel olup o işi yaptırmaz ama engel olmaması, o yasağın yapılmasından memnun olduğundan, hoşlandığından değil, insanın hareketlerinden sorumlu olmasını dilediğinden ötürüdür.

149 ncu âyette yüce Allah, hüccet-i balığa 'nın, yani ispatlayıcı, kesin delillerin, gerçek bilginin Allah'a âid olduğunu buyuruyor. Sapıklıklarını Allah'ın dilemesine bağlayan müşriklerin düşünce ve delillerinin bâtıl, geçersiz olduğunu anlatıyor. "Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi" diyor. Yani Allah istese, hiçbiriniz O'nun irâdesi dışına çıkamazsınız, hepiniz aynı yola gitmek zorunda kalırsınız. Ama Allah sizlere de irâde verdi, hidâyetini sizin irâdenize de bağladı. Siz doğru yola girmek isteyeceksiniz ki Allah da sizi doğru yola götürsün. Allah doğru yolu gösterdiği halde siz yola girmezseniz, Allah sizi zorla yola sokmaz, kendi iradenizin sonucuna terk eder. Artık davranışlarınızın sorumluluğuna katlanırsınız. Yoksa elbette Allah, zorla insanları doğru yola götürmek istese O'nun irâdesini ve gücünü kim engelleyebilir? Kim O'nun fermanı dışına çıkabilir? "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'na secde eder(buyruğuna boyun eğer)." O, insanlar için sınırlı bir" özgürlük vermiştir. İnsan neyi isterse Allah onu yaratır. Eylem gücünü yaratan Allah'tır ama insan, isteyerek yaptığından dolayı, eylemlerinden sorumludur.

150 nci âyette de Allah Elçisine, müşriklerin şehîdlerinin, kendilerine "bu yasak" diye öğütledikleri şeyleri, gerçekten Allah'ın yasakladığına tanıklık edebilirler mi diye sorması emrediliyor. Bu, inkâr niteliğinde bir sorudur. Yani onlar, Allah'ın bu şeyleri yasakladığını nereden biliyorlar? Allah'ın böyle yaptığını görüp buna tanık mı oldular ki, "şu yasak, bu yasak" diyorlar? Hayır, onlar O'nun böyle yaptığına tanık olmamışlardır, bu konuda kesin bir bilgileri de yoktur. Dinlerini, inançlarını vehim ve hurafelere, zan ve hayâllerinin üzerine kurmuşlardır.

Daha sonra Allah Elçisine, onlar buna tanıklık etseler, Allah'ın bunları haram kıldığını söyleseler dahi kendisinin, onların bu bâtıl iddialarına katılmaması, Allah'ın âyetlerini yalanlayanların keyiflerine uymaması

[2760] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/245-249.

emrediliyor. Âhirete inanmayanların, hayâllerine, büyük diye tanıdıkları kimselerin sözlerine, fetvalarına uyarak onları Allah'a ortak yaptıkları, böylece Allah-ın yanında başka tanrılara da taptıkları belirtiliyor.
Buradaki şühedâ kelimesi, şehidin çoğuludur. Şehîd bir olaya şâhidolan, dâvanın ispatı için bilgisine başvurulan kişidir. Kur'ân'ın burada kasdettiği şehîdler, müşrikleri'bu bâtıl yollara ileten liderleri, din adamlarıdır. Bunlar putların bakıcıları, Ka'be'nin bekçileri, yahut Araplar yanında dînî hüviyeti olan kişilerdir. Müşrikler, bu adamların dedikleri biçimde hareket ediyorlardı. Yasak sayılan şeyleri de yine bu adamlardan, atadan dededen süregelen gelenekler olarak öğrenmişlerdi. İşte âyette Allah Elçisine, onlar bu şeyleri Allah'ın yasakladığını söylemiş olsalar bile, kendisinin onlara uymaması em-redilmektedir. Çünkü onların gerçeğe dayalı bir bilgileri yoktur. Sadece zanlarına uyup saçmalamaktadırlar. Gerçek bilgi, Allah'tan gelen bilgidir.
Âyetin son cümlesinden de müşriklerin, âhirete inanmadıkları anlaşılıyor.
151- De ki: "Gelin, Rabbinizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizi de onları da biz besliyoruz. Fuhuşların açığına da kapalısına da yaklaşmayın ve haksız yere, Allah 'in yasakladığı cana kıymayın! Düşünesiniz diye Allah size bunları tavsiye etti. 152- Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız erginlik çağına erişinceye kadar (onun malına) en güzel biçimde(yaklaşabilir, onu uygun tarzda sarfedebilirsiniz); Ölçü ve tartıyı tam adaletle (dengeli) yapın. Biz kişiye, gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz. Söylediğiniz zaman da akrabanız da olsa adalet yapın ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Hatırlayıp öğüt alasınız diye (Allah) size bunları tavsiye etti. 153- İşte benim doğru yolum budur, ona uyun, (başka) yollara uymayın ki sizi O'nun yolundan ayırmasın! Korunmanız için (Allah) size böyle tavsiye etti. [2761]

Tefsir:

151-152: Yüce Allah, yukarıdaki âyetler puta tapanların, vehimleriy-le koydukları yasakların bir esası olmadığını çeşitli kanıtlarla ispat ettikten sonra bu âyetlerde de Allah'ın, neleri haram kıldığını bildirmek üzere buyuruyor ki:
"Ey Muhammed, onlara söyle: Geliniz, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamatısınız, anne babaya iyilik etmelisiniz, imtâk (fakirlik) korkusuyla çıcuklarımzı öldürmemetisiniz, kötülüklerin açığına da, kapalısına dayaklaşmamahsımz, Allah'ın yasakladığı cana kıymamalısınız..."
Eğer Rabbiniz haram kıldı"dan sonra iki nokta düşünülürse âyetin anlamı böyledir. Şayet cümle de noktalanırsa mânâ şöyle olur: "Geliniz, size Allah Un yasakladığı şeyleri okuyayım ki Allah 'a hiçbir şeyi ortak koşmayasınız, anne babaya iyilik edesiniz, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyisiniz, fuhuşların açığına da, kapalısına da yaklaşmayasınız, Allah'ın yasakladığı cana kıy mayasınız."
Bu iki âyette dokuz şey yasaklanmıştır: 1) Allah'a ortak koşmak, 2) Anne babaya isyan etmek, 3) Fakirlik korkusuyla çocuk öldürmek, 4) Fuhuş, 5) Haksız yere cana kıymak, 6) Yetîm malına saldırmak, 7) Ölçü ve tartıya hîle karıştırmak, 8) Yalancı şahitlik, 9) Ahdi bozmak, sözde durmamak.
Bunları yapmak haram, bunların tersini yapmak ise farzdır. Şimdi bu yasaklan biraz açmağa çalışalım:
1) Yüce Allah, âyette, önce kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamayı emrediyor. Bu Sûrenin, daha önceki âyetlerinde çeşitli şirk şekillerine işaret edilmiştir: İnsanlardan kimi putlara tapar 74 ncü âyette puta tapmak kınanmıştır. Kimi yıldızlara tapar. 76-78 nci âyetlerde yıldızların, Ayın,f Güneşin battığı, batan şeylerin tanrı olamayacağı bildirilmiştir. Kimi birtakım ruhsal varlıklara: meleklere, cinlere, kimi de Allah'ın oğlu, kızı sandığı yaratıklara tapar. 100 ncü âyette gözden gizli birtakım varlıkları tanrı sananlar, Allah'a oğul, kız isnâdedenler kınanmıştır.
Sûrenin bu âyetinde de bütün şirk türlerinin haram olduğu belirtilmekte, Allah'a hiçbir şeyin: ne putların, ne yıldızların, ne cinlerin, meleklerin, ne de Allah'ın oğlu, kızı sanılan şeylerin Allah'a ortak koşulmaması em red ilmektedir.
Ebûzerr-i Gifârî (r.a.), Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in şöyle buyurduğunu anlatır: "Cebrail bana geldi, Allah'a ortak koşmayarak ölen kimsenin cennete gireceğini müjdeledi. (Ebûzer diyor ki:) Dedim:
—Zina etse, hırsızlık etse de mi?
—Zina etse, hırsızlık etse de, dedi.
—Zina etse, hırsızlık etse de mi? dedim.
—Zina etse, hırsızlık etse de, dedi.
—Zina etse, hırsızlık etse de mi? dedim.
—Zina etse, hırsızlık etse de, dedi. (Bazı rivayetlerde: Peygamber (s.a.v.): 'Ebûzerr'in burnu sürtülse de' diye ilâve etmiştir).
Böyle büyük günâhları işleyenin cennete girebilmesini garip karşıladığı için sorusunu üç kez tekrar etmiş ve her defasında Allah'ın Elçisinden aynı cevâbı almış olan Ebûzer, bu hadîsi anlattıktan sonra yine şaşkınlığını belirt-

[2761] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/249-252.

mek için '."Ebûzerr'in burnu sürtülse de" demiştir.[2762]
2) Allah'a ortak koşma yasağından sonra anne babaya iyilik etme emredilmiştir. Kur'ânı Kerîm'in birkaç yerinde anne babaya iyilik, Allah'a kullukla birlikte anılır. Çünkü insanda Allah'ın hakkından sonra anne babanın hakkı vardır. Allah insanın yaratıcısı, anne baba da bu yaratılışın sebepleridir. İnsanı besleyen, rızıklandıran Allah; yetiştiren, eğiten, şefkatle büyüten, koruyan anne babadır. Bundan dolayı Allah : "Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve anaya babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi, yahut her ikisi, senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara 'Öf!' deme, onları azarlama! Onlara güzel söz söyle. Onlara acıyarak küçülme kanadını indir ve :'Rabbim, bunlar beni küçükken nasıl yetiştirdilerse sen de bunlara (öyle) acı!'de" [2763]
"Biz insana, ana babasını tavsiye ettik Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek taşımıştır. Onun (memeden) ayrılması da iki yıl sürmüştür. (Onun için biz insana): 'Bana ve anana babana şükret, dönüş banadır. Eğer onlar seni, hakkında bir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyâda iyi geçin ve bana yönelen kimsenin yoluna uy' (demişizdir). Sonra dönüşünüz banadır, size yaptıklarınızı haber vereceğim".[2764]
"Biz, îsrâîloğullarından şöyle söz almıştık: Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin!".[2765]
Abdullah ibn Mes'ûd (r.a.) diyor ki: "Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e sordum:
—Hangi amel daha üstündür?
—Vaktinde kılınan namaz, dedi
—Sonra hangisi? dedim.
—Anne babaya iyilik, dedi.
—Sonra hangisi? dedim.
—Allah yolunda cihâd, dedi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bunları bana söyledi, eğer sormağa devam etseydim, daha da söyleyecekti".[2766]
3) Âyetteki üçüncü yasak, imlâktan dolayı evlât öldürmektir. İmlâk, fakirlik ve fesâd anlamlarına gelir. Fakat ' Sizi de, onları da biz besliyoruz." cümlesi, burada imlâkın, fakirlik anlamına geldiğini kanıtlar. Yüce Allah: "Fakirlik korkusuyla evlâdınızı öldürmeyiniz, sizi de, onları da biz besliyoruz, herkesin rızkını biz veriyoruz." buyurarak bu endîşenin yersiz olduğunu, yarattığı herkesin rızkını kendisinin garanti ettiğini bildiriyor.
Müfessirler, evlât öldürme ile kızları diri diri toprağa gömmenin kasdedildiğini söylerler. Çünkü bazı Arap kabileleri, fakîrlik korkusuyla, yahut kız çocuğu aileyi savunamaz, düşmanlarla savaşamaz, ailenin namus ve şerefine leke getirebilir düşüncesiyle kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Âyet, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi yasaklamaktadır.
Elbette âyette bu mânâ da vardır. Fakat âyetin anlamı geneldir. Her ne suretle olursa olsun çocuk öldürmeyi yasaklamaktadır. Arapların, fakîrlik korkusuyla bunu yaptıklarına da işaret edilmektedir. Burada anılan evlât öldürmenin sebebi fakîrlik ise, yalnız kız çocuğunun değil, erkek çocuğunun da fakîrliğe sebebolacağı düşünülebilir. Demek ki bazı kimseler, besleyememek endişesiyle çocuklarını anne karnında iken öldürmeğe, yani düşürmeğe çalışmışlardır. O zaman ilkel metotlarla başvurulan çocuk düşürme, kim bilir nice kadının hayatına mal olmuştur.
Kanâatimize göre Allah, bu âyetle fakîrlik yüzünden, anne karnında oluşmuş çocuğu düşürmeyi yasaklamaktadır. Ve bu, Kur'ân'ın genel prensibidir. Uzuvları teşekkül edip ruh üflenmiş olan çocuğu düşürmek, canlı bir varlığı öldürmektir. Hele fakîrlik korkusuyla bunu yapmak büsbütün haramdır. Şayet annenin sağlığı için çocuğun alınması zorunlu ise o zaman anneyi kurtarmak için çocuğu almak caiz olur. Çünkü "zaruretler, mahzurları mübâh kılar." Çocuk için anne feda edilemez.
'Azl (dışarı akıtma): Henüz ruh üflenmemiş olan çocuğu, meşru' ma'ze-retlerle aldırmak ise caiz olduğu gibi, hastalık, fakîrlik, iyi yetiştirememek gibi endîşelerle doğumu önleyici yollara başvurmak da caizdir.
Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), kendi devrinde bunun ilk şekli olan 'azl'e cevaz vermiştir. Câbir (r.a.) diyor ki: "Biz, Allah'ın Elçisi zamanında, Kuran nazil olup dururken azlederdik".[2767] Bir rivayette "Eğer, yasak olsaydı, Kur'ân bizi bundan menederdi" [2768]ziyâdesi de vardır. Müslim'in rivayetinde Câbir'in sözü şöyledir: "Biz Allah'ın Elçisi (s.a.v.) devrinde 'azlederdik. Bu husus kendisine söylendi, bizi bundan menetmedi".[2769]
Yine Câbir'in rivayetine göre : "Bir adam Allah'ın Elçisi(s.a,v.)e geldi: 'Benim bir cariyem var, hizmetimizi görüyor, hurmalarımızı suluyor. Ben kendisiyle ilişkide bulunuyorum ama gebe kalmasını istemiyorum.' dedi. Allah' in Elçisi (s.a.v.) buyurdu ki: 'İstersen ondan 'azlet (dışarı akıt), zîrâ onun için takdir edilmiş olan yine ona gelecektir".

[2762] Buhârî, Cenâiz: 1, Bed'u'l-halk: 6, Libâs: 24,...; Müslim, İmân: 153, 154, Zekât: 32, 33; Tirmizî, imân: 18; îbn Hanbel, Musned: 5/152, 159, 161,...
[2763] İsrâ Sûresi: 23-24.
[2764] Lokman Sûresi: 14-15.
[2765] Bakara Sûresi: 83.
[2766] Buhârî, Mevâkît: 5; Müslim, îmân: 139; Ebu Dâvûd, Taharet: 61; İbn Hanbel, Musned: 1/410, 418, 421,..
[2767] Buhârî, nikâh: 96; Müslim, Nikâh: b. 22; TirmiH, Nikâh: 39; İbn Mâce, Nikâh: 30; Müs-ned: 3/309.
[2768] Müslim, Nikâh: b. 22, h. 136.
[2769] Müslim; Nikâh: b. 22, h. 134.

Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a.) de şöyle demiş: "Mustalik Oğullan Gazasında Allah'ın Elçisi(s.a.v.)le beraber sefere çıktık, kadın esîreler aldık. Bekârlık bize
zorlaştı, kadınlara iştahımız çekti, (çocuk olmasını istemediğimiz için) 'azletmek istedik. Bunu Allah'ın Elçisine sorduk. 'Yapmamanız için bir neden yoktur. Çünkü Allah, kıyamet gününe kadar yaratacağını yaratacaktır (siz, Allah'ın takdîr ettiği çocuğa engel olamazsınız)' buyurdu".[2770]
Ebû Sa'îd el-Hudrî'den gelen benzeri bir hadîs de şöyledir: "Bir adam, Peyğatnber(s.a.v.)e geldi: 'Ey Allah'ın Elçisi, benim bir cariyem var, ondan 'azlediyorum, çocuk olmasını istemiyorum, sadece her erkeğin istediğini istiyorum. Yahudiler, 'azl'in, küçük mev'ûde (çocuğu diri diri toprağa gömme) olduğunu sanıyorlar, dedi. (Allah'ın Elçisi): 'Yahudiler yalan söylemiş, eğer Allah bir şeyi yaratmak dilemiş ise hiç kimse ona engel olamaz' buyurdu."[2771]
Gerçi 'azlin caiz olmadığına dair de bir iki rivayet vardır, fakat bunlar, 'azlin cevazını bildiren rivayetleri çürütecek güçte değildir. İbn Kayyim el-Cevziyye bu konuda şöyle diyor: "Bunlar, 'azl'in mübâh olduğunu ifade eden hadîslerle çatışamaz. Cüzâme binti Vehb'in: "Allah'ın Elçisine 'azl'den sordular, buyurdu ki: 'O, gizli çocuk gömmedir. Çocuk gömme de: (Diri diri toprağa gömülen kıza -/hangi günâhından ötürü öldürüldü?' diye sorulduğu zaman[2772] âyetinde belirtilmiş!ir"[2773]şeklindeki rivayet, Müslim'de yer almış ise de birçok hadîs, onun tersini ifade etmektedir. Meselâ Ebû Davud'un, Ebû Saîd el-Hudrî'den çıkardığı hadîste Peygamber (s.a.v.), 'azli küçük mev'ûde sayan Yahûdîleri tekzîbetmiştir. Bu hadîsin senedi gayet sağlamdır. Bütün râ-vîleri sika ve hafızdır. Câbir'in hadîsleri de 'azl'in caiz olduğunu tasrîh etmektedir. İmâm Şâfi'î: "Biz, Peyğamber(s.a.v.)in ashabından çoğunun buna ruhsat verdiklerine ve bunda bir sakınca görmediklerine dair rivayetleri aldık, onları sağlam bulup tercih ettik." demiştir. Beyhakî de Sa'd ibn Ebî Vak-kas, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Zeyd ibn Sabit, İbn Abbâs ve daha başka sahâbî-lerin buna ruhsat verdiklerini söylüyor. Mâlik, Şâfi'î, Küfe âlimleri ve bütün ilim erbabının görüşü budur."
İbn Kayyim el-Cevziyye daha sonra Cüzâme hadîsinin, öteki hadîsleri neshettiğini söyleyenlerin, hangi hadîsin daha önce söylenmiş olduğunu saptamak zorunda bulunduklarını, halbuki bunu bilemeyeceklerini söyleyerek 'azlin mübâh olduğunu ispat etmektedir.[2774]
Gazâlî'ye göre 'azl, tahrîmî veya tenzîhî bir kerahetle mekruh değildir. Çünkü nehy, ancak nass veya kıyâs ile sabit olur. 'Azl'in hürmetine delâlet edecek bir nass yoktur. Bunun kıyâs edilebileceği bir asıl da yoktur. Çocuk olmasının dört sebebi vardır: Evlenmek, cinsel ilişkide bulunmak, boşalın-caya kadar beklemek ve boşalma ile meninin rahme dökülmesi. Birbirine yakın olan bu eylemlerin dördüncüsünü yapmamak, üçüncüsünü yapmamak gibidir. Üçüncüsünü yapmamak, ikincisini yapmamak gibidir. İkincisini yapmamak da birincisini yapmamak gibidir. Bunların hiçbiri çocuk düşürme veya çocuk öldürme demek değildir. Zîrâ çocuk düşürme veya öldürme, mevcud bir varlığa karşı işlenen cinayettir.[2775]
"Alî, Zübeyr ve Sa'd, bir grup ashâb ile Ömer'in yanına gelip oturdular. 'Azl'i konuştular, onda bir günâh olmadığını söylediler. Bir adam : 'Yahûdî-ler bunun küçük mev'ûde olduğunu sanıyorlar' dedi. Alî şöyle dedi: Döllenmiş çocuğun üzerinden yedi târât (aşama) geçmedikçe (onu düşürmek) mev'ûde olmaz: çamurdan bir sülâle (süzme) olur, sonra nutfe olur, sonra alaka olur, sonra mudğa olur, sonra kemik, sonra et, sonra bambaşka bir yaratık olur.' Ömer: 'Doğru söyledin, Allah sana uzun ömür versin' dedi.".[2776]
İmam Gazâlî, 'azl caiz olmakla beraber iyi niyyete dayanmasını, kötü niyyet ile yapılmamasını söylüyor ve 'azli caiz kılan iyi niyyetleri şöyle sıralıyor:
1) Cariyenin doğumla helak olmasını önlemek,
2) Cariyenin güzelliğini ve şişmanlığını koruyup ondan yararlanmak,
3) Çocukların çoğalması yüzünden düşülmesi muhtemel geçim sıkıntısını önlemek. Bunlar, yasak olmayan niyyetlerdir. Çünkü az sıkıntı, dinin güçlenmesine yardım eder. Evet tevekkül ve Allah'ın: "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki onun rızkı Allah'ın üzerine olmasın"[2777] âyetiyle verdiği garantiye güven, kemâl ve fazîlet eseridir. Bu niyet ile azlde kemâlin zirvesinden aşağı düşme ve efdal olanı terk etme vardır ama sonunu düşünmek, mal biriktirmek tevekküle aykırı olmakla beraber yasak edilmiş değildir.
4) Fakat kız çocuğu olmaması,
5) Yahut kadının temizliğini bozan doğum, nifâs ve süt emzirme kaygısı gibi düşünceler, bozuk niyyetlerdir.[2778]
Bütün bu hadîslerden ve bilginlerin mütâlâalarından, azlin caiz olduğu sonucuna varıyoruz. 'Azl, doğumu önlemenin veya kısıtlamanın ilkel bir metodudur. O zaman bunun modern metotları, araçları yoktu. Tababetin, tıb tekniğinin henüz gelişmediği o devirlerde doğumu Önlemenin tek çaresi olan 'azl caiz görülüp uygulanmış olduğuna göre, bugün modern metot ve araçlarla kan kocanın, kendi rızalarıyle gebeliğe mâni olmaları,

---

[2770] Buhârî, Mağâzî, 32; Müslim, Nikâh: 125; Ebû Dâvûd, Nikâh: 48; Muvatta', Talâk: 95.
[2771] Ebû Dâvûd, Nikâh: 49, h. 2171; İbn Hanbel, Musned: 3/33, 51, 53; Tirmizî, h. 1136
[2772] Tekvîr Sûresi: 8-9.
[2773] Müslim, Nikâh: 141.
[2774] Zâdu'l-Me'âd fî hedyi Hayri'Pibad: 5/144-145.
[2775] İhya 'Ulûmi'd-dîn: 2/49.
[2776] Zâdu'l-Me'âd fî hedyi Hayri'Plbâd: 5/144-145.
[2777] Hûd Sûresi: 6.
[2778] îhyâu'ulûmi'd-din: 2/50.

istedikleri kadar çocuk yapmaları da caizdir. Gerçi bu da efdali terktir. Efdal olan, fıtrata engel olmamaktır. Evlenmenin asıl amacı, çocuk sahibi olmaktır. Peygamber (s.a.v.) de evlenip çoğalmayı, kendisinin, âhirette ümmetinin çokluğu ile övüneceğini söylediği rivayet edilir. Fakat kanâatimize göre onun istediği şey, bayağı bir kalabalık değil, kaliteli, bilinçli bir İslâm toplumudur. Bu da iyi bir eğitime bağlıdır. İyi eğitim için sayının, imkânlara göre ayarlanması gerekir.

İlk mutasavvıflar, günâha düşme tehlikesi yok ise evlenmemeyi öğütle-mişlerdir. Çünkü onlara göre çoluk çocuk, insanı meşgul ederek Allah'ı anmaktan alıkor. Cenabı Hak: "Ey inananlar, mallarınız ve çocuklarınız sizi, Allah'ı anmaktan alıkoymasın![2779] buyurmuştur. Demek kalbi meşgul edecek derecede fazla çocuk sahibi olmak, insana fitne olmaktadır. Hele otuz yıl içinde dünyâ nüfûsunun yüzde yüz arttığı günümüz şartlarında fazla çocuğun insan için ne büyük bir yük ve sorumluluk olduğu herkesçe bilinmektedir. O halde yeterinden ve istenenden fazla çocuğa engel olmak için gebeliği önlemenin bir sakıncası yoktur.

Azli kadının iznin» u^ğlayan rivayet ve görüşler, kadının çocuk yapma hakkını dikat nazarına almaktadır. Doğum kontrolü, ancak kan kocanın rızâ ve muvafakatiyle uygulanır. Hele erkeğin rızâsını almadan kadının, kendi kendine gizlice bu işi yapması doğru değildir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) fazla çocuğu olup da kadının bakamaması durumunda doğumu önlemeğe müsâade etmiştir. Karısından azletmek isteyen adama bunun sebebini sormuş o da: "çocuklarına acıyorum" deyince izin vermiştir. O halde ihtiyâç zamanında doğumu kısıtlamak caizdir. Ancak buna ihtiyâç zamanında başvurmalı, fakat ifrata da varmamalı, İmâm Gazâlî'nin yukarıda andığı sahîh niyyetlerle yapılmalıdır. Üst üste birkaç çocuğa bakmak kadın için bir külfet olduğu gibi, hem annenin hem de çocukların sağlığı için de iyi değildir. Çocuk fazlalaşın-ca onları kaliteli bir biçimde eğitip yetiştirmek de güçleşir. İşte bu ve benzeri nedenlerle gebeliği önleme yoluna başvurulabilir.

Yalnız Kıbrıs, Keşmir gibi nüfus itibariyle müslümanların çok olması gerekli olan yerlerde, Avrupa, Amerika vs. gibi müslümanların çoğalması gereken ülkelerde kanâatimizce doğum kortrolüne hiç başvurulmaması daha uygun olur. Müslümanlar oralarda ellerinden geldiği kadar çoğalmalı ve çocuklarını da kültürlü, bilinçli, güzel yetiştirmelidirler. Allah'ın Elçisi, İslâmı İyi anlamış mü-slüman çocuklarıyle övünecektir.

Çocuk yapmaya, yani döllenmeğe engel olmak, karı-kocanın rızâ ve muvafakati ve şeriatın de meşru saydığı ma'zeretler ile caizdir ama sırf kadının güzelliğinin bozulmaması için gebeliği önlemek caiz değildir. Çünkü nikâhın temel amacı, çocuk olmasıdır. Kur'ânı Kerîm, kadınla erkeğin birleşmesini, "boşa akıtarak değil, muhsın olarak evlenmek" gayesine bağlamaktadır. Yani ikisinin birleşmesi, sadece şehveti doyurmak ve insan tohumlarını boşa akıtmak için değil, çocuk olması içindir. Şehvet duyumu, kadınla erkeği birbirine yaklaştırıp birleştirmek ve nesli devam ettirmek gayesinden kaynaklanır. Temel amaç, şehvet doyumu değil, çocuğun olmasıdır. Öyle ise meşru' bir mazeret bulunmadan gebeliğe engel olmak, nikâhta temel amacın dışına çıkmaktır. Bir şeyi mâ hulika lehi, yani amacı dışında kullanmak doğru değildir.

Kürtaj: İslâm, anne karnında teşekkül etmiş çocuğu düşürmeyi yasaklamıştır. Hele rahimde organları teşekkül edip ruh üflendikten sonra çocuğu düşürmek âyette zikredilen çocuk öldürme, mevcut bir cana kıymadır. Çünkü ruh üflenmiş çocuk artık ayrı bir kişilik kazanmış candır. Onun dünyâya gelip yaşama hakkını elinden almak, cinayettir.

Şayet çocuğun doğumu, annenin ölümüne sebebolacaksa o zaman annenin hayâtını kurtarmak için çocuğu düşürmek caizdir.

İmâm Gazâlî, çocuk düşürmenin caiz olmadığını açıklarken azlin de çocuk düşürme gibi olduğunu söyleyenlere cevaben, azlin çocuk düşürme gibi olmadığını, onunla asla kıyaslanamayacağını anlatıyor ve diyor ki: "Çünkü çocuk düşürme, mevcudolan bir varlığa karşı işlenen bir cinayettir. Bu varlığın birçok mertebesi vardır. İşte bu varlık mertebelerinin birincisi erkek suyu damlasının rahme girmesi, kadının yumurtası ile karışması ve canlanmaya hazırlanmasıdır ki bunu bozmak cinayettir. Eğer cenîn, bir çiğnem et ve kan pıhtısı haline gelirse cinayet daha büyür. Eğer ruh üflenir, uzuvları belirlenirse cinayet daha da artar. Hele çocuk, anne rahminden diri olarak ayrılırsa bu, cinayetlerin en büyüğüdür".[2780]

4) Dördüncü yasak, açık ve kapalı fuhuştur. Fuhş ilk anda zina anlamına gelirse de her türlü çirkin, günâh işlere de fuhş denir. Câhiliyye çağında Araplar, açıkça yani herkesin bilip işitebileceği şekilde zina etmeyi kötü sayarlar, ama gizlice zina etmekte bir sakınca görmezlerdi. Açık zina, cariyeler arasında yaygındı. Bazı kişiler, ücret karşılığında cariyelerini zina etmeğe zorlarlardı ki para kazanmak için yapılan zinaya biğâ' denirdi. "Dünyâ hayâtının geçici menfaatini elde etmek için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları (fuhşa) zorlarsa, şüphesiz Allah, (fuhşa) zorlanmalarından
sonra (o kadınlara karşı) bağışlayıcı, esirgeyicidir."[2781] âyetiyle cariyelerin bu işe zorlanması yasaklanmıştır.

Gizli zina ise hür kadınlar arasında olurdu. Buna da ittihâz-i ahdân (dostlar edinme) denirdi. İşte yüce Allah: "Fuhuşların açığına da, gizlisine de yaklaşmayın." sözüyle zinanın açığını da, kapalısını da yasaklamıştır.

Ancak bu âyetle yalnız zina değil, her türlü çirkin işler de yasaklanmıştır. Çünkü fahişe, her türlü kötülüğe denir. Bunu delilsiz olarak yalnız zina ile sınırlamak doğru değildir. "Fuhuşların açığına ve gizlisine" ibaresinde şu incelik vardır: İnsan çoğu kez görünürde günâhtan kaçar ama, gizlide kaçmaz. Görünürde günâhtan kaçıp gizlide

---

[2779] Münâfikûn Sûresi: 9.
[2780] İhya: 2/64-65.
[2781] Nur Sûresi: 33.

fırsat bulunca günâh işlemek, Allah'a kulluk için değil, insanlara gösteriş ve kınanmamak içindir. Kim Allah'ın azabından çok insanların kınamasından korkarsa onda nifak alâmeti vardır. Nitekim yüce Allah, münafıkları: "Onların yüreklerinde sizin korkunuz, Allah'ınkinden fazladır (onlar Allah'tan çok sizden korkarlar). " şeklinde nitelendirmiştir.[2782] "Nîü'minler ise Allah'tan başkasının kınamasından çekinmezler."[2783]

5) Beşinci yasak, Allah'ın haram ettiği cana kıymaktır. Haksız yere adam Öldürmek, en büyük günâhlardandır. Yüce Allah, İsrâîloğullanna bir adam Öldürenin, bütün insanları öldürmüş gibi olacağını bildirmiştir. Çünkü insan, türünü temsil eder. Bir kişiyi haksız yere öldürmek, cinayetlerin topluma yayılmasına, can güvenliğinin kalkmasına sebebolur. Can veren Allah'tır. Onu yalnız Allah alabilir. Allah'ın verdiği canı başkasının almağa hakkı yoktur. Bu, hem insanın, hem de Allah'ın hakkına tecâvüzdür.

Din ve vatan için yapılan savaşta adam öldürmek hak olur. Haksız yere adam öldüreni öldürmek (kısas) da haktır. Bunların ikisi de Allah'ın emridir. Bu durumda öldürmek, Allah adınadır. Ancak kısası şahıslar d eğil, mahkeme kararıyle devlet uygular.

Savaş ve kısas dışında her insanın canı dokunulmazdır. Yüce Allah, Nisa Sûresinin 93 ncü âyetinde kasden bir mü'mini öldürenin, ebedî cehennem ateşinde kalacağını, Allah'ın gazabına ve lanetine uğrayacağını bildirmektedir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) de: "İki müslüman birbirine silâh çekip karşı karşıya gelirlerse öldüren de, öldürülen de ateştedir, buyurmuş. Demişler ki:

—Ey Allah'ın Elçisi, öldüren ateşte (bunu anladık) ama, öldürülen niçin ateştedir? Buyurmuş ki:

—O da arkadaşını öldürmek istiyordu da ondan".[2784]

6) Altıncı yasak, yetîm malına kötü niyyetle yaklaşmaktır. Yetîm, babası ölmüş çocuğa denir. Çocuk malında tasarruf edemediği için onun bakımını üstlenen velîsi, onun adına ve yararına malını kullanır. Velînin bu malı iyi niyyetle ve yetimin yararına kullanması gerekir. Yetîmin malım kendine mal etmesi, zimmetine geçirmesi, ona kötü niyyetle yaklaşmaktır. Allah bu tür yaklaşmayı haram kılmıştır. Ancak velî, yetîmin malından, yetîme yetecek kadarını alabilir, yetîmin masraflarını onun kendi malından karşılar. Yetîmin malını onun yararına geliştirmek, ona kazanç sağlamak üzere ticarî, ziraî vs. işlerde çalıştırabilir.

Yetîm rüşdüne erince malını ona teslîm eder. el-Eşüdd, şiddet'in çoğuludur. Şiddet, kuvvet ve sağlamlık demektir. Kuvvetli kişiye şedîd adam denir. Burada eşüdde erişmek, güçlülük, sağlamlık çağı olan erginliğe erip güç ve kuvvetine ulaşmak şeklinde tefsîr edilir. Demek ki ihtilâm olduğu görülen, iyiyi, kötüyü de birbirinden ayırdedecek aklî olgunluk düzeyine eriştiği anlaşılan yetîme, malı teslîm edilir. Rüşd yaşı konusunda Nisa Sûresinin 6 ncı âyetinin tefsirinde yeterli bilgi verilmiştir.

7) Yedinci yasak, ölçü ve tartıya hîle karıştırmaktır. Yüce Allah, bu yasağı vurgulamak üzere: "Ölçü ve tartıyı adaletle tam yapın." buyuruyor. Mutaffifîn Sûresinde ölçü ve tartıya hîle karıştıranların, hüsrana uğrayacaklarını bildiriyor. Allah, ölçü ve tartıya hîle karıştıran bir milleti helak etmiştir. Bu konuda önemli olan, insanın, ölçü ve tartıyı tam yapmağa çalışmasıdır. Kasıtsız olarak bazan insan, terazinin kefesini tam dengeleyemez veya metreyi bir iki milim eksik veya fazla tutabilir. Yüce Allah, kasıtsız olarak yapılan hatâların günâh olmadığını belirtmek üzere: "Biz, hiçbir cana, gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz." buyuruyor. İyi niyyetle hareket ettikten sonra kasıtsız yapılan hatâlardan dolayı insan sorumlu olmaz.

8) Sekizinci yasak, yalancı şahitliktir. Yüce Allah: "Akrabanızın aleyhinde de olsa, söylediğiniz zaman adalet yapınız, doğruluktan ayrılmayınız" buyuruyor. Dînin özü doğruluktur. Ahzâb Sûresinin sekizinci âyetinde Cenabı Hak, doğrulara doğruluklarından sorulacağını anlatarak, doğruluğun önemini vurguluyor. Peygamber (s.a.v.) de doğruluğun insanı cennete, yalancılığın da cehenneme çekeceğim bildirmiştir. Osmanlıca yazıda yalan ile yılan, aynı şekilde yazılır. Bir şâir buna işaretle şöyle demiş:

Dehen-i kâzib olur zehr-efşân, Birdir imlâde yalan île yılan!

Yani: yalancının ağzı zehir saçar. Çünkü yazımda yalan ile yılan aynı biçimdedir.

9) Dokuzuncu yasak, Allah'ın ahdini tutmamak, verilen sözden caymaktır. Yüce Allah: "Allah'ın ahdini tam yerine getiriniz, "diyor. Yani size verilen bu tavsiyelere uyunuz, bu emirlerin dışına çıkmayınız, bunları tam yerine getiriniz, emir ve yasaklarına uymak hususunda Allah'a verdiğiniz sözden caymayınız. Allah'a verdiğiniz sözleri olduğu gibi, insanlara verdiğiniz meşru' sözleri de yerine getiriniz. İnsanlara verilen sözlere de Allah tanık olduğu ve yapılan andlaşmalar, sözleşmeler Allah adı üzerine yapılan yeminlerle pekiştirildiği için insanlar arası sözler, ahidler de Allah'ın ahdi sayılır. Yapılan ahidlerin önemini belirtmek için bunlar Allah'a izafe edilmiş, "Allah'ın ahdi" denmiştir. Yüce Allah âyetin sonunda da öğüt için bu tavsiyeleri yaptığını bildiriyor.

153 ncü âyette de mü'minlere, Allah'ın dosdoğru yolunun bu olduğu ve bu yolda yürümeleri, ayrılığa düşürecek yollara girmekten kaçınmaları vurgulanmaktadır. Allah'ın gösterdiği yol, birlik yoludur. Buna uyanlar, birlik içinde olurlar. Ama kendi kafalarından emirler, yasaklar koyanlar ayrılığa düşerler. Çünkü herkesin ayrı bir düşüncesi vardır. Her toplum başka bir inanç geliştirir. Kimi yıldızlara tapar, kimi ateşi, kimi herhangi bir insanı veya hayvanı tannlaştırır. Kimi bir şeyi helâl, kimi haram sayar. Bu çeşitli düşünceler, birbirine zıd inançların, mezheplerin doğmasına, yolların ayrılmasına, insanlar arasında kavgalar, savaşlar çıkmasına neden olur. Ama

---

[2782] Haşr Sûresi: 13.

[2783] Mâide Sûresi: 54.

[2784] Buhârî, îmân: 22, Diyât: 2; Müslim, Fiten: 14,15; Ebu Dâvûd, Fiten: 5; Nesâî, Tahrîm: 29; İbn Mâce, Fiten: 11; İbn Hanbel, Musned: 4/401, 418,...

Allah'ın yolu birlik yoludur. Sağa sola sapmadan dosdoğru Allah'ın yolunda yürüyenler, birlik ve dirlik içinde bulunurlar. Câbir ibn Abdillâh diyor ki: "Biz, Allah Elçisinin yanında idik. Önüne bir hat çizdi:
—Bu, Allah'ın doğru yoludur, dedi. Sonra sağına ve soluna ikişer hat çizdi:
—Bu yolların her biri üzerinde insanları çağıran bir şeytân vardır, dedi. Sonra: 'îşte bu, benim doğru yolumdur, buna uyunuz, başka yollara uymayınız, yoksa sizi Allah'ın yolundan ayırır.' âyetini okudu".[2785]
Bu âyette birtakım te'vîilerle Allah'ın söylemediği, dînde olmayan şeyleri dîne sokmanın doğru olmadığına da işaret vardır. Çünkü bu te'vîller, birçok düşünce ayrılığının, mezhebin doğmasına yol açar, Kur'ânı Kerîm'-de neler emredilmişse onları yapmalı, neler yasaklanmışsa onlardan uzak durmalı, bunun dışında birtakım şeyleri te'vîuerle dîne sokmaktan kaçınmalıdır. Zaten Allah'ın Elçisi de böyle yapılmasını emretmişlerdir. İbn Ebî Hâtim'in rivayetine göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Hanginiz şu üç âyete uymak hususunda bana bey'at eder (söz verir) diye sormuş. Sonra: 'Gelin, Rabbinizin size (neleri) haram kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin...' âyetinden itibaren üçüncü âyetin sonuna dek okumuş ve buyurmuş ki:
"—Kim bunları tam yaparsa onun ecri Allah'a aittir. Kim bunlardan bir şeyi eksik bırakır da Allah ona dünyâda yetişir, onu dünyâda cezâlandırırsa bu, kusurunun cezası olur. Ama Allah onun cezasını âhirete bırakırsa artık onun işi Allah'a kalmıştır. Dilerse onu cezalandırır, dilerse affeder".[2786]
154- Sonra iyilik edenlere (nimetimizi) tamamlamak, herşeyi açıklamak ve yola iletici ve rahmet olmak üzere Musa'ya Kitabı verdik ki, Rablerinin huzuruna varacaklarına inansınlar. 155- İşte bu (Kur'ân) da indirdiğimiz mübarek Kitaptır. Ona uyun ve korunun ki size rahmet edilsin. 156- (Onu size İndirdik ki) "Kitâb, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik" demeyesiniz. 157- Yahut: "Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz. îşte size de Rabbinizden açık delil, hidâyet e rahmet geldi. Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız! [2787]

Tefsîr:

154 ncü âyette Allah, Musa'ya, yaptığı iyiliği tamamlamak üzere herşeyi açıklayan, hidâyet ve rahmet kaynağı olan Kitabı verdiğini bildirmektedir.
155-157 nci âyetlerde de Arapların, "Bizden önce iki zümreye, yani yahûdılere ve hırıstiyanlara Kitap indirildi ama biz onların Kitaplarını okuya-mıyorduk, dillerini bilmiyorduk" dememeleri, yahut: "Eğer kendilerine kitap indirilmiş olsaydı, Kitap sahibi olan yahûdî ve hırıstiyanlardan daha doğru yolda olurlardı, ama kendilerine bir kitap indirilmediği için doğru yolu bilemediklerini" bahane etmemeleri için bu mübarek Kitabın indirildiği bil-dirilmekte, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenlerin, Allah'ın ağır cezasına çarptırılacakları vurgulanmaktadır.
Burada olduğu gibi Kur'ân'ın birçok âyetinde, Musa'ya verilen Kitaptan sonra Kur'ân'ın indirildiği anlatılır: Bu Sûrenin 90-91 nci âyetleri, Hûd Sûresinin: 17 nci âyeti. Burada topluca dokuz emir sayıdıktan sonra Musa'ya verilen Kitâb'a dikkatin çekilmesi, bu emirlerin, Musa'nın getirdiği Kitapta da bulunduğuna işarettir. Bunlarla Kitabı Mukaddes'in on emri arasında ilişki vardır. Böylece iki kitabın da aynı kaynaktan geldiğine işaret edilmiştir.
" cümlesi çeşitli anlamlara gelebilir:
"İyilik eden sâlih kula verilen nimet ve ikramı tamamlamak üzere Mûsâ'ya Kitap verdik." Yahut:
"Tebliğ görevim güzel yapan kula nimet ve ikramı tamamlamak üzere Musa'ya Kitap verdik:9 Yahut:
' 'Mûsâ 'ya iyiliği dokunan, yararlı olan ilim ve serî 'ati tamamlamak üzere Kitap verdik." yahut:
"Musa'nın, İsrâîloğullarına yaptığı iyilikleri tamamlamak üzere Kitap verdik."
Bu mânâların hepsi muhtemel olmakla beraber son mânâ daha uygundur.
Biz onların okumasından habersizdik." cümlesi, Arapların, İçendi dillerinde olmadığından daha önceki Kutsal Kitabı okuyamadıklarını bahane etmemeleri için, bu Kitabın kendi dillerinde indirildiğini ifade ediyor. Gerçi Araplar, Kitabı Mukaddes'in bazı konularını ağızdan ağıza dolaşan anlatımlardan duymuşlardı, onun bazı hikâyelerini ve prensiplerini şifahî ve dolaylı yollardan işitmişlerdi ama asıl İbranî dilinde olan Kutsal Kitabı okuyamıyorlardı. İşte onların, o Kitabın dilini bilmediklerini, bundan dolayı onu okuyup anlayamadıklarını bahane etmemeleri için bu mübarek (hayırlı, bereketli) Kitâb indirilmiştir. Çünkü bir toplum, Allah'ın sözlerini anlamazsa ondan yararlanamaz. Önemli olan, insanların, Allah'ın sözlerini anlamalarıdır. Bunun için Allah, her mîllete kendi dilini konuşan bir peygamber göndermiştir:
"Biz her topluma, kendi diliyle konuşan bir elçi gönderdik ki o elçi onlara (buyruğumuzu) açıklasın".[2788]
"Ondan önce önder ve rahmet olarak Musa'nın Kitabı var. Bu da (kendinden öncekini) doğrulayan, (açık) bir

[2785] ibn Kesîr Muhtasarı, 1/634; îbn Mâce, Mukaddime: 1; hadisi Ahmed ibn Hanbel ve Be-zâr da rivayet etmişlerdir.
[2786] İbn Kesîr Muhtasarı: 1/634.
[2787] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/252-264.
[2788] İbrâhîm Sûresi: 4.

Arapça ile (gönderilmiş) bir Kitaptır. Zulmedenleri uyarmak ve güzel davrananlara müjde olmak için (gönderilmiştir)".[2789]
"Eğer biz onu, yabancı (dilde) bir Kur'ân yapsaydık, derlerdi ki: 'Âyetleri, (anlayacağımız) biçimde açıklanmalı değil miydi? Yabancı (bir söz) ve (hitâbedilen de) Arap öyle mi (Araplara yabancı dille mi hitâbediliyor)?".[2790]
Yahudi ve hırıstiyanlar arasındaki mezhep ayrılıklarını gören Araplar, herhalde onları tenkîdetmisler, kendilerine de onlara verilen Kitap gibi bir kitap verilmiş olsaydı, kendilerinin onlardan daha doğru yolda olacaklarını söylemişlerdir ki yüce Allah, onların bu sözlerine işaret ederek: "Eğer o Kitap bize indirilseydi, biz onlardan daha doğru yolda olurduk." dememeleri için bu Kitabı indirdiğini buyurmaktadır.
155-156 ncı âyetlerdeki hitap zamîrleri, gerçi umum ifade eder ama Kurân'ın indiği sırada bunların muhatabı Araplar idi. Bu âyetler, kendi dillerinde İlâhî bir kitap gönderilmemiş olanların, sorumlu olmayacaklarına da delâlet etmektedir. Yüce Allah, sözlerini anlayabilmeleri için her millete, kendi dilleriyle konuşan peygamberler göndermiştir.
Demek ki gelen kitabı, her milletin anlaması gerekir. Anlamadıktan sonra sorumluluk olmaz. İlk muhatabı Araplar olduğu için son inen Kitap, Arapça indirilmiştir. Fakat onun mesajı, evrenseldir, bütün insanlığı kapsar. Öyle ise bütün insanlığın Kitabı olan Kur'ân'ın herkes tarafından anlaşılması için her milletin diline çevrilmesi gerekir. İlâhî Kitabın anlaşılması için her dile çevrilmesi, Allah'ın kesin muradı ve buyruğudur. Çünkü O, Kitabı, anlaşılması için indirmiştir. Kitabı indirmekten gaye, anlamadan sözlerini tekrar etmek değildir. "Biz o Kitabı, Arapça bir okuma olarak indirdik ki anlayasınız."
158- (İnanmak için) ille meleklerin gelmesini, yahut Rabbinin gelmesini, ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Ama Rabbinin bazı âyetleri geldiği gün, daha önce inanmamış, ya da îmânında bir hayır kazanmamış olan kimseye, artık inanması fayda sağlamaz. De ki: "Bekleyin, biz de beklemekteyiz.'1159- Dinlerini parça parça edip grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi, Allah'a kalmıştır. Sonra (Allah) onlara yaptıklarını haber verecektir. 160- Kim iyilik getirirse ona, o(getirdiği)nin on katı vardır. Kim kötülük getirirse sadece onun dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar. [2791]

Tefsir:

158- Yüce Allah, bu âyette küfür ve ilhâd içinde yüzenlerin, daha ne zaman uyanacaklarını, inkâr ve kınama tarzında soruyor. Allah'ın bu kadar âyetleri, gerçeğin bu kadar açık kanıtları geldikten sonra onlar uyanmak için daha neyi bekliyorlar? Meleklerin, canlarını almağa gelmesini mi, yahut Rabbinin gelmesini mi, ya da Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Allah'ın bu âyetleri geldiği zaman daha önce inanmamış, inanarak bir hayır işlememiş kimseye, artık inanmasının bir yararı olmaz. Bunları bildiren yüce Allah, Elçisine: "Söyle, bekleyin bakalım, biz de bekliyoruz!" buyuruyor. Bu söz, gaflet içinde yüzenlere büyük bir tehdîddir.
Rabbin âyetleri nelerdir? Müfessirlere göre bunlar Güneşin batıdan doğması, Deccâlin ve yer hayvanının çıkması gibi Kıyamet alâmetleridir. Bu alâmetlerin çeşidi, muhtelif hadîslere göre değişir.
Fakat âyette böyle Kıyamet alâmetlerinin kasdedildiği, hiçbir sağlam delîle dayanmaz. Çünkü âyet, ilk anda Hz. Peygamber (s.a.v.)in çağdaşı olan müşrikleri uyarmakta, bu alâmetlerin onlara geleceğine işaret etmektedir. O adamlar, dünyânın sonunda olacağı söylenen Kıyamet alâmetlerini beklemezler. Zaten onları görmeleri de mümkün değildir. Öyle ise bu âyetin işaret ettiği âyetler, Kıyametle ilgili değil, o müşriklerin kendi sonlarıyle ilgilidir.
Yüce Allah, onların ölüm hallerine işaret ediyor. Bedenden çıkacak canı, meleklerin gelip aldığı, bu Sûrenin 93 ncü âyetinde olduğu gibi başka âyetlerde de anlatılır. İşte yüce Allah, onları uyarmak için diyor ki: Meleklerin, onların canlarını almağa gelmesini mi bekliyorlar? Tâ hayatlarının sona ereceği; bedenden ayrılan cana gerçeklerin görüneceği; canın Rabbin huzuruna çıkarılacağı; Rabbin ruhlar hakkında hüküm vermek üzere geleceği zamanı mı bekliyorlar? "Melekler sıra sıra dizili olduğu halde Rabbin gelmiştir"[2792] âyetinde ifade edildiği üzere yüce Allah, Yüce Dîvânda kulları arasında hüküm vermek üzere gelir. O mahkemenin hâkimi bizzat Allah'tır. Daha önce inanıp iyi işler yapmamış olan cana, gözden perde kalkarak Rabbin bazı âyetlerinin görüneceği zaman inanmasının bir yararı olmaz. Çünkü artık kişinin irâdesi elden gitmiş, iş işten geçmiş, dünyâ hayâtı sona ermiştir.
159 ncu âyette: "Dinlerini parça parça eden kimselerle senin hiçbir ilişkin yok"duyuruluyor ve onların işinin Allah'a çıkarılacağı, Allah'ın, onlara dünyâda iken neler yapmış olduklarını haber vereceği anlatılıyor.
Kur'ân'ın indiği çağda dinlerini parçalayanlar, Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Araplardır. Kasıt Mekkelilerdir. Onlar dinî birliklerini bozmuşlar, çeşitli inançlar ortaya çıkarmışlardı. Kur'ân indiği zaman Arap kabilelerinin dinî görünümü, onlar arasında dîn birliğinin olmadığını gösterir. Her kabîlenin, her boyun ayrı putu, tapınağı vardı.

[2789] Ahkaf Sûresi: 12.
[2790] Fussilet Sûresi: 44.
[2791] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/264-266.
[2792] Fecr Süresi: 22.

Müfessirler, âyetin, ileride ortaya çıkacak çeşitli İslâm fırkalarına, sürtüşmelere işaret olduğunu söylerler.[2793] Şüphesiz âyetin anlamı, her çağda zuhur edecek, İslâmın ruhuna aykırı fırkaları da kapsar. Tevhidi bozan, İslâm dîninin sâf, temiz, kolay aslını çeşitli te'vîllerle yozlaştıranlar ile Allah Elçisinin bir ilişkisi yoktur. Ama âyetin ilk muhatabı, Mekke müşrikleridir ve asıl kasıt da onların dinde ayrılığa düşmelerini, birliği bozmalarını kınamaktır.

160- Bir iyilik yapana on kat sevap verileceğini, kötülük yapanın, sadece yaptığı kötülük kadar cezalandırılacağım bildiren 160 ncı âyet, insanları iyiliğe teşvik etmektedir.

161- De ki: "Rabbim, beni doğru yola iletti. Dosdoğru dine, Allah'ı birleyen İbrahim'in-dînine. O, ortak koşanlardan değildi." 162-De ki: "Benim namazım, ibâdetim, hayâtım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah'a aittir." 163- O'nun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim." 164- De ki: "Allah, herşeyin Rabbi iken ben O'ndan başka Rab mi arayayım? Herkesin kazandığı (günâh), yalnız kendi aleyhinedir. Kendi (günâh) yükünü taşıyan hiç kimse, bir başkasının (günâh) yükünü taşımaz, sonra dönüşünüz Rabbini-zedir; (O), ayrılığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir." 165- Sizi yeryüzünün halîfeleri yapan, size verdiği şeylerde, sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur." Doğrusu Rabbin, cezası çabuk olandır ve O, bağışlayan, esirgeyendir. [2794]

Tefsîr:

161- Yüce Allah, birliğine, yegâne kudret ve tasarruf sahibi olduğuna dair çeşitli deliller getirdikten sonra Elçisine, müşrikleri red için, Rabbinin kendisini dosdoğru yola, değerli (yahut sağlam) dine, Allah'ı birleyen, O'na ortaklar koşmayan İbrâhîm dinine ilettiğini; yalnız Allah için namaz kılıp ibâdet edeceğini; kurban keseceğini; Allah için yaşayıp Allah için öleceğini; hayâtında da, Ölümünde de O'ndan başka Rab tanımayacağını; Allah'ın ortağı olmadığını ve O'na ilk önce kendisinin teslîm olduğunu söylemesini emrediyor.

Müşrikler putlara tapıyor, onlar adına kurban kesiyorlardı. Yüce Alah, Peygamberine yalnız Alah'a ibâdet edileceğini ve yalnız O'nun adına kurban kesileceğini, yaşamının ve ölümünün yalnız Allah'ın elinde ve O'nun yarat-masıyle olduğunu söylemesini buyuruyor. Bu suretle putlara ibâdet edilemeyeceğini, Allah'tan başka hiçbir şeyde yaşatma, öldürme gücü bulunmadığını, güçsüz varlıklara tapılamayacağını anlatıyor.

Bu ümmet içerisinde Resul, Allah'a teslîm olanların ilkidir. İslâm olma emri ilk defa ona gelmiş ve bu emre ilk uyan o olmuştur. "Millete İbrâhîm", İbrâhîm'in dîni demektir. Şirkten uzak, Allah'ı birleme, yalnız O'na ibadet etme dinidir. Daha önce işaret ettiğimiz gibi Araplar arasında yalnız Allah'a tapan bazı kimseler vardı ki bunlara hanîf denirdi. Bunlar, kendilerinin, İbrâhîm dîninden olduklarını söylerlerdi. Gelen rivayetlerden anlaşılıyor ki İbrâhîm milleti ta'bîri, Araplar arasında kullanılıyordu. Kur'ânı Kerîm, İbrâhîm'i kendilerinin atası bilen, onu taklîdettiklerini söyleyen müşriklere, îbrâ-hîm dininin, puta tapma değil, yalnız Allah'a kulluk etme dîni olduğunu, İb-râhîmin, Allah'a ortak koşanlardan olmadığını çeşitli vesilelerle hatırlatmaktadır.

164- Elçisine: "Herşeyin Rabbi Allah iken ben O'ndan başka Rab mi arayayım?" demesini emreden yüce Allah, herkesin yaptığı günâhın, kendi aleyhine olduğunu, hiç kimsenin, bir başkasının günâh yükünü çekemeyece-ğini, herkesin Allah'ın huzuruna çıkacağını, burada ayrılığa düştükleri şeylerin içyüzünü Allah'ın onlara haber vereceğini bildiriyor.

165- İnsanları yeryüzünün halîfeleri kıldığını, dünyâda verdiği nimetleri, yerine harcayıp harcamadıklarını denemek için insanları bazı hususlarda birbirinden üstün kıldığını söylüyor ve Allah'ın, hesabı çabuk gören, çok bağışlayan, çok esirgeyen olduğunu vurguluyor.

Bu âyetteki Sizi yeryüzünde halîfeler kıldı." cümlesi, üç şekilde açıklanır:

1) Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)i, peygamberlerin hâtemi kılmıştır. Ümmeti de diğer ümmetlerin halefidir, onların yerine geçmiş son ümmettir.

2) Sizi birbiri ardınca gelen nesiller yaptı.

3) Sizi, Allah'ın, yeryüzündeki halîfeleri yaptı. Yeryüzünde hâkim olur, yönetirsiniz.

Kanâatimize göre âyetin ruhuna en uygun mânâ, sonuncusudur. Kasıt da sadece müslümanlar değil, genel olarak bütün insanlıktır. Nitekim bu ifâdenin ardından gelen "Kiminizi kiminizden derecelerle üstün kıldı" cümlesi de hitabın, bütün insanlara yönelik olduğunu kanıtlar. Allah insanları, yeryüzünde kendisinin halîfeleri yapmıştır. Allah'ın halîfesi kılınan insanlar, Allah adına yeryüzüne hâkim olmakta, tasarruf etmektedirler. İnsanın, Allah'ın halîfesi kılınması, ona verilen değer ve şerefin göstergesidir.

Kiminizi kiminizden derecelerle üstün kıldı" : Allah, şerefte, akılda, malda, mevkide insanların bazılarını diğer bazılarından üstün (farklı) kılmıştır. Kimi güzel, kimi çirkin; kimi zekî, kimi bön; kiminin geçimi bol, kiminin dar; kiminin mevkii yüksek, kimi de mevkiinden duyar âr.

Allah insanları nimetlerde birbirinden üstün yapmıştır ki onları sınasın, verdiği nimetleri yerinde kullanıp kullanmadıklarını bildiği halde bunu fi'len de görsün. Allah insanı denemeden de, vereceği nimeti nasıl

---

[2793] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 8/105; İbn Kesîr Muhtasarı: 1/637.

[2794] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/266-268.

kullanacağını bilir ama sorumlu olması için insanın denenmesi, Allah'ın hikmeti gereğidir. Dünyânın imarı, dünyâ düzeninin devamı, insanların bazı hususlarda birbirlerinden farklı, üstün olmalarına ve bu nimetlerde denenmelerine bağlıdır. Allah'ın doğadaki yasası böyledir.
Sosyal tabakalar, toplum yapısının temel taşlarıdır. Bunlar birbirine lâzımdır. Toplumda başkan, yönetici, me'mur lâzım olduğu gibi esnaf, işçi de lâzımdır. Me'murlann ve işçilerin de çeşitleri vardır. Eğer insanlar birbirine muhtâc olmasalar çalışmazlar. Yönetici, me'mura, işçiye; işçi işverene, fabrikatöre; işveren işçiye; zengin fakîre, fakîr de zengine muhtaçtır. Me'murun ihtiyâcı olmasa ne diye çalışsın? İşverenin işçiye ihtiyâcı olmasa niçin ona para versin? İşte yüce Allah, toplumun sosyal tabakaları arasındaki farkların hikmetini ve her kesimin birbirine lüzum ve gereğini Zuhruf Sûresinin 32 nci âyetinde şöyle belirtiyor: "Dünyâ hayâtında onların geçimliklerini aralarında biz laksîm ettik ve onlardan kimini ötekine derece derece üstün kıldık ki biri diğerine iş gördürebilisin."
İnsan malında, mevkiinde, sağlığında, güzelliğinde, akıl ve zekâsında, hasılı kendisine verilen nimetlerin hepsinde denendiğini ve bir gün bunlardan hesap vereceğini unutmamalıdır. Bu gerçeği vurgulamak için âyetin sonunda Allah'ın, çabuk hesap gören olduğu yanında affının ve rahmetinin bolluğu da hatırlatılmaktadır. Bu demektir ki Allah, buyruğuna aykırı davrananların hesabını çabuk görür; gösterdiği yolda giden kullarına karşı da af ve merhamet sahibidir.
Allah'ın af ve rahmeti, azabından fazladır. Cezasını bildiren tek kelimeye karşılık merhametini bildiren iki sıfatı: "ğafûr (çok bağışlayıcı), rahim (çok merhametli, çok esirgeyen) sıfatları anılmıştır.
Ebûhüreyre (r.a.) Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in şöyle buyurduğunu anlatmıştır: "Eğer mü'mirt, Allah'ın yanında bulunan cezayı bilseydi, hiç kimse O-nun cennetini ummazdı. Kâfir de Allah'ın yanında bulunan rahmetin derecesini bilseydi, hiç kimse cennetten ümit kesmezdi." [2795] "Allah, yüz rahmet yaratmış, birini yaratıklarına vermiş, —yaratıklar onunla birbirlerine acırlar— doksandokuz rahmeti de kendi yanında bırakmıştır."[2796] [2797]

Bu Sûrede Getirilen Başlıca Prensipler:

Sûrenin inanç, ahlâk ve yüksek âdaba ilişkin genel prensipleri, 151-153 ncü âyetlerdeki on emirde belirtilmiştir ki bunlar şöyledir:
1- Allah'a hiçbirşeyi ortak koşmayıp yalnız O'na kulluk etmek,
2- Ana-babaya iyilik etmek,
3- Fakirlik korkusuyla çocuk öldürmemek, herkesin rızkını Allah'ın verdiğine inanmak,
4- Açık ve kapalı fuhuştan, gizli ve açık her türlü kötülüklerden uzak durmak,
5- Hiçbir masum cana kıymamak,
6- Yetimin malına, hakkına tecâvüz etmemek, yetîm erginlik çağına erinceye dek onun emanet malını iyi korumak, mümkün ise artırmağa çalışmak, fakat asla zimmete geçirmemek,
7- Ölçü ve tartıyı tam yapmak, alım satımda hîle yapmamak,
8- Doğru söylemek, söylenecek söz, akrabanın -hattâ anne babanın ve kendi nefsinin- aleyhinde olsa dahi doğruluktan ayrılmamak,
9- Verilen sözde durmak, randevuya riâyet etmek. Gerek Peyğam-ber(s.a.v.)e yapılan bey'atle Allah'a verilen sözün, gerek Allah'ın gözetiminde insanlara verilen sözlerin gereğini yerine getirmek, va'dden caymamak
10- Allah'ın Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyettiği dinî prensiplere aynen uymak, bunlardan ayrı yollara sapıp ayrılıklara düşmemek, tevhîd dîninin sağladığı birlik ve bütünlüğü bozmamak.
Bunlardan ayrı olarak sûredeki başlıca genel prensipleri şu maddeler altında toplayabiliriz:
11- Allah'ın gönderdiği tevhîd dininin özüne sarılmak, birlik ve beraberlik getirir. İndî görüşlerle ayrıntılara dalmak, Peyğamber'in gösterdiği birlik yolundan ayrılmak; dini parçalamak, tek yolu bırakıp başka başka yollara sapmak demektir. Böyle çeşitli yorumlarla ayrı ayrı akımlara, mezheplere tabi olmak toplum birliğini bozar. Böyleleri tevhîd dininin özünden ayrılmış olurlar -."Dinlerini parça parça edip grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara, yaptıklarını haber verecektir." (âyet: 159) Tafsilât için bu âyetin tefsirine bakınız.
12- İnsanların saadet ve şekavetleri (mutluluk ve bahtsızlıkları), içsel ve bedensel eylemlerine bağlıdır. Eylemlerin cezası, bunların ruhtaki etkilerine göredir. Birçok âyetin içeriğinden anlaşılan bu gerçek, özellikle 139 ncu âyette daha açık ifade edilmektedir: "Bu vasıflarından (nitelendirmelerinden) dolayı Allah onların cezasını verecektir."
Her canın sıfatları, âhirette onu yücelerde veya esfel-i sâfilîn'de tutar. Nasıl yoğunluğu hafif cisimler, ağır cisimlerin üzerine çıkarsa, yüce sıfatların sahibi can da düşük, sakil sıfat sahibi nefislerin üstünde olur.
Esasen ceza, kişinin inanç ve eylemlerinin, ruhundaki etkisinden kaynaklanır. Âyette vasf, masdar olduğu için

[2795] Müslim, Tevbe: 23; Tirmizî, Daavât: 99; İbn Hanbel, Musned: 2/334, 397, 484.
[2796] Müslim, Tevbe: 17-22; İbn Mâce, Zühd: 35; Dârİmî, Rikak: 69; îbn Hanbel, Musned: 2/433, 514.
[2797] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/269-271.

buna bir ma'mûl (tümleç) takdir etmek gerekir. Sözün takdiri şöyledir: "Allah, onların ibâdette, din konularında, Allah'a ortak koşmalarının; yahut dillerinin yalan nitelendirmesiyle şu helâldir, şu haramdır gibi sözlerle Allah'ın üstüne helâl haram iftira etmelerinin cezasını verecektir." Yalan söyleyen kimse için, "Dili yalan vasfediyor" denilir. "Gözü büyü vasfediyor" sözü de sözü edilen insanın gözünün büyüleyici olduğunu anlatır.
İmdi bu âyette de dillerinin nitelendirmesiyle Allah'a şirk koşmaları, kendi kendilerine koydukları hükümleri Allah'ın emir ve yasağı, helâl ve haramı diye nitelendirenleri Allah'ın cezalandıracağı buyuruluyor. Aslında cezalandırma, sözlerin ve eylemlerin etkisinden ileri gelir. Daha açık bir ifade ile: kişinin diliyle, uzuvlarıyle yaptığı eylemler, ya da içine attığı, uygulamak için fırsat kolladığı kararlı düşünceler, onun uhrevî mükâfat veya cezası haline dönüşecektir. Ayrıntı için 70 nci âyetin tefsirine bakınız.
Allah adaleti gereği, kötülüğü misliyle cezalandırır, kerem ve rahmeti gereği olarak da iyiliği on katiyle ödüllendirir. Cezanın suçtan ağır olması zulümdür. Allah zulümden münezzehtir. Dilerse kulunu cezalandırmaz, affeder. Ama cezalandıracaksa, onun yaptığına denk bir ceza verir. "Kim iyilik getirirse ona, o(getirdiği)nin on katı ödül vardır. Kim kötülük getirirse, sadece onun dengiyle cezalandırılır, onlar haksızlığa uğratılmazlar." (âyet: 160)
14- Her insanın yaptığı iyiliklerin karşılığı kendisine âidolduğu gibi kötülüklerinin cezası da kendisine aittir. Her fert, kendi yaptığının karşılığını görür. Kimse, başka birinin iyilikleriyle kurtulmaz, başkasının, kendisinin sebebolmadığı kötülükleriyle de ceza görmez: "Herkesin kazandığı, yalnız kendisine aittir. Kendi (günâh) yükünü taşıyan hiç kimse, bir başkasının (günâh) yükünü taşımaz."
15- Kişi bedensel eylemlerinden ötürü cezalandırılacağı gibi, içine yerleştirdiği, atmak için çaba harcamadığı, uygulamağa kararlı düşüncelerinden ötürü de ceza görür. Bundan dolayı: "Günâhın açığını da, gizlisini de bırakın! Günâh kazananlar, yaptıklarının cezasını çekeceklerdir." (âyet: 120) buyurulmaktadır. Zaten bedensel eylemlerin, ibâdetlerin asıl amacı, içi temizlemektir. Bu eylemler, bir kalb ve gönül eylemi olan îmâna dayanmazsa, Allah katında bir değer kazanmaz.
16- İnsanlar kendi irâde ve düşünceleriyle hareket ederler ama, tüm davranışları genel Tanrısal yasaların çerçevesinde olur, bu yasaların dışına çıkamazlar. Kendi cüz'î irâdeleri bakımından serbest, fakat İlâhî yasalar bakımından mecburdurlar. İnsanın annesini, babasını, doğacağı aile ve ortamı , vücut yapısını, kabiliyyetini, özelliklerini seçmesi kendi elinde değildir. Bunlar İlâhî genel yasalarca belirlenmiştir. Bu bakımdan insan mecburdur. Fakat kendi düşünceleriyle yaptığı eylemlerinde serbesttir. İşte birinci alandaki olaylardan ötürü insan sorumlu değil, fakat bunun içinde belirlenmiş küçük bir alanda kendi düşüncesine dayalı eylemlerden ötürü insan sorumludur.
Yüce Allah, kâinatta herşeyi sebep-sonuç zinciriyle birbirine bağlamıştır. Evrende raslantı yoktur. Her varlık ve olay ince kanunların düzenlemesi ve yönetimi sonucudur. İşte biz buna takdir diyoruz. Kulun içinden geçirdiği düşünceler, bu düşüncelerin sonunda vücut bulan eylemler de Allah'ın yasaları çerçevesinde, yani O*nun takdiriyle olmaktadır. Bundan dolayı hidâyet ve dalâlet kulun sorumlu olduğu eylemlerden ise de yine Allah'ın takdiriyle olur. Zira O'nun takdiri, tüm varlıklar âlemini kuşatıcı bilgisi dışında kalan hiçbirşey yoktur. "Allah kimi doğru yola iletmek isterse, onun göğsünü İslama açar." (âyet: 124), "İştekazandtkları(günâhları)ndan ötürü zâlimleri böyle birbiri ardına takarız..." (129), "(Allah'a) ortak koşanlar diyecekler ki: 'Allah isteseydi ne biz ne de babalarımız ortak koşmazdık.' Onlardan önceki yalanlayanlar da öyle demişlerdi de sonunda azabımızı tadmışlardı. De ki: 'Yanınızda bize çıkar{ıp gösttr)eceğiniz bir bilgi var mı? Siz, sadece zanna uyuyorsunuz ve siz sadece saçmalıyorsunuz'! De ki: 'Üstün delîl, Allah'ındır. Allah dikseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi'." (148-149)ncu âyetlerin tefsirine bakınız.
İşte Allah'ın, inkarcıların kalblerini mühürlemesi, kulaklarına ağırlık koyup, önlerine perde çekmesi gibi tabirler, hep onların yaşadıkları ortamda kazandıkları düşüncelerin, ön yargıların, muhakemelerini, serbest düşünme yeteneklerini örttüğünü anlatmaktadır. Allah'ın saptırması, hâşâ doğru yolda olan insanı eğri yollara düşürmesi değil; eğri yollara sapmış, Hak Elçisinin doğru yol çağırışını kabul etmeyen; sapıkların içinde kalmayı yeğleyen insanları, o hallerine bırakması, onları doğru yola girmeğe zorlamaması demektir.
17- Allah'ın, insanların eylemlerini gözlerinde süslemesi: (âyet: 108), insanları birbirleriyle denemesi: (âyet: 53), her kentte halka tuzaklar kuran, kötülükler yapan suçlu büyükler, beğler, önderler var etmesi (âyet: 123), fırkalara bölüp birbirine düşürmesi, hınçlarını birbirine taddırması: (âyet: 65), zâlimleri birbirinin ardına takması: (âyet: 129) ve bu anlamda diğer âyetler, hep Allah'ın yarattığı toplumsal ve psikolojik genel yasalar sonucunda oluşan olaylara işarettir.
18- İnanç, ancak kesin bilgi üzerine kurulmalıdır. Zan üzerine kurulan inanç çürüktür. Sûrede bu hususlar gönülde kuşku bırakmayacak derecede açık âyetlerle îzâh edilmiştir.
19- Dinde taklîd bâtıldır. Çünkü taklid, bilinçli, basiret üzre harekete engeldir. Dininde bilinçli, basiretli değil, ailesinden toplumundan ya da hocasından öğrendiği geleneklere göre hareket edenler, kesin kanıt sahibi değillerdir. Oysa Allah, Elçisinin ve ona uyanların, birer gelenekçi değil, bilinçli hareket eden basiretli insanlar olduklarını bildirmektedir: "De ki: 'İşte benim yolum budur: Allah'a basiretle davet ederim. Ben ve bana uyanlar...' Allanın (şanı yücedir), ben ortak koşanlardan değilim." (Yûsuf Suresi: 108)
Bu âyette bilinçsiz olarak, körü körüne atalarını taklideden müşriklere tariz vardır. İşte mukallid müslüman, Peyğamber(s.a.v.)e tabi olan basiretli mü'minler sınıfına girmemiştir. Bu sûrede ve öteki Kur'ân sûrelerinde Pey-

ğamber'e vahyedilenlerin ilim, açık kesin kanıtlar, belgeler olduğunu vurgulayan âyetler ve bu anlamdaki hadisler taklidi reddetmekte; yüce Allah, mukallid müşrikleri sağırlık, körlük ve düşüncesizlikle nitelendirmektedir.

20- Helâl ve haram ancak Allah'ın emri ve o emirleri açıklayan peygamber beyanı ile sabit olur. Bunun dışında hiç kimsenin Allah adına yasaklar koymağa, ya da Allah'ın koyduğu yasağı kaldırmaya hakkı yoktur. Kendi görüşü, bâtıl kıyası ve içtihadı ile yasaklar koyan kimse Allah'a iftira etmiş, onun gösterdiği geniş yolu daraltmış, böylece kendisini sıkıntıya soktuğu gibi toplumunu da bid'at sapıklığına düşürmüş olur. Böyleleri tıpkı koydukları hükümleri Allah'ın buyruğu sayan müşriklerin durumuna düşerler. Bu hususta 136-140 ncı âyetlerin tefsirine bakınız.

21- Allah sadece dört tür eti haram kılmıştır. Haram etlerin sadece dört olduğu da yalnız ve ancak" hasr edatı ile vurgulanmıştır: "De ki: 'Ben, bana vahyolunanda (bu haram dedikleriniz) yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut domuz eti - ki pistir-, ya da Allah 'tan başkası adına kesilmiş birfısk (hayvan) olursa başka (bunlar haramdır) Ama kim çaresiz kalırsa, (başkasının hakkına) saldırmamak ve (zaruret) sınır(m)t aşmamak üzere (bunlardan yiyebilir). Çünkü Rabbin, bağışlayandır, esirgeyendir." (âyet: 145)

22- Âyette belirtildiği üzre bu haram da normal zamanlar içindir. Zorunlu hallerde bu haram olan şeyleri, ölçülü biçimde, zorunluluk sınırını aşmamak kaydıyla yemek de mübâh olur.

23- Seyahat edip yer görmek, eski milletlerin kalıntılarına bakıp ibret almak da Kur'ân'ın buyruklarındandır. "De ki: 'Yeryüzünde yürüyün, yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün'!" âyeti, genel hükmüyle seyahati farz kılmaktadır. Fakat Zemahşerî ve Beydâvî, bu tür seyahat emirlerinin gereklik değil, ibâha ifade ettiğini söylerler. Gerçi burada âyetin kasdı, müşrikleri, gezip harabelerini gördükleri eski milletlerin başlarına gelen olayları düşünerek ibret almağa yöneltmektir, mutlaka sefer etmeyi emretmek değildir ama birçok âyette bu seyahat emri tekrarlanmaktadır: Meselâ Nahl: 36, Nemi: 69, 'Ankebût: 20, Rûm: 42 nci âyetlerde.

Âl-i 'İmrân: 137 nci, Rûm: 42 nci âyette hitâb mü'minleredir. Tevbe ve Tahrîm sûrelerinde ise seyahat eden mü'minler övülmektedir: "(Allah ile bu kârlı alışverişi yapanlar) Tevbe eden, ibâdet eden, hamdeden, seyahat eden, rükû' eden, secde eden, iyiliği emredip kötülükten meneden ve Allah'ın sınırlarını koruyan insanlardır. O mü'minleri müjdele." (Tevbe: 112), "O (Peygamber) sizi boşarsa belki de Rabbi ona, (sizin yerinize) sizden daha hayırlı, kendisini Allah'a veren, inanan, gönülden itaat eden, tevbe eden, seyahat eden dul ve bakire eşler verir." (Tahrirn: 5).

24- Geçmiş milletlerin ahvâlini, tarihini, kalıntılarını, zulüm ve fesatlarının kendilerini nasıl bir sonuca götürdüğünü inceleyip bunlardan ibret almak da bu sûrenin getirdiği prensiplerdendir. Buna göre arkeolojik kazılar yapmak, tarihî araştırmalarda bulunmak Kurân'ın öğütleri arasındadır.

Hac Sûresinin 46 nci âyetinde seferin amacı ve yararı, insan bilgi ve görgüsünü artırmaktaki rolü gayet vecîz biçimde ifade edilmiştir: "Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki düşünecekleri kalbleri, işitecekleri kulakları olsun? Zîra gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalbler kör olur."

Âl-i 'İmrân Sûresinin 137 nci âyetinde seferin, Allah'ın, toplumlara hakim kıldığı sosyolojik yasalarını öğrenmeğe yardım edeceğine işaret edilmiştir: "Sizden önce(ki toplumlara uyguladığımız) yasalar gelip geçti. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün."

'Ankebût Sûresinin 20 nci âyetinde de seferin çok önemli başka bir yararına işaret edilmektedir: "Yeryüzünde gezip dolaşın da bakın Allah, yaratmağa nasıl başlamış, sonra O, son yaratmayı da yapacaktın Çünkü O, herşeye kadirdir." Bu âyet, insanları dünyânın nasıl yaratıldığını incelemeğe, evrenin oluşumunu araştırmağa yöneltmektedir. Allah'ın şu sonsuz evreni nasıl ince kanunlarla yarattığı kavranırsa, âhiret hayâtını yaratacağı daha iyi anlaşılır.

Bakıp incelemek ve ibret almak için seferin farz olduğunda ihtilâf yoktur. Fakat böyle bir amaç olmadan sırf gezmek için seferin farz veya mübâh olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Sözün özü şudur: Aslında mübâh olan seferin hükmü, yapıldığı amaca göre değişir. İnceleme ve ibret alma gibi şer'î bir amaç için sefer farzdır. Bilgi ve görgüyü artırmak amacıyle sefer men-dupîur. Öğrenmesi farz olan bilgiyi öğrenmek için sefer herkese farzdır. Toplumun selâmet ve kalkınması için gerekli bilgiyi öğrenmek amacıyle sefer, farz-ı kifâyedir. Toplum içinde hiçbir kimse bu bilgiyi öğrenmek için sefer etmez de toplum geriliğe, perişanlığa, hattâ bağımsızlığını kaybetme tehlikesine maruz kalırsa toplumun her ferdi bundan sorumlu olur. Haram ya da mekruh bir işi yapmak için sefer etmek ise haram veya mekruhtur. Fısk ve fuhuş için Avrupa'ya gitmek gibi.

25- Zulüm, milletlerin helakine sebebolur. Zâlim milletler, bütün güçlerine rağmen sonunda yok olup gitmişlerdir: "Böylece zulmeden milletin ardı kesildi 'Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun!" (âyet: 45), "Zâlim toplumdan başkası mı helak edilir?" (âyet: 47) îman ve adalet ise güvenlik, mutluluk ve başarı vesilesidir: "İnananlar ve imanlarını bir zulüm ile bulamayanlar..,lşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır." (âyet: 83)

26- Sûrede, bilgiyi artırmağa, özellikle botanik, zirâat ve tabiat ilimlerini, biyolojiyi, üreme yasalarını öğrenmeğe teşvîk vardır: "Dâneyi ve çekirdeği yaran, şüphesiz Allah'tır. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır. İşte Allah budur. O halde nasıl (yalnız O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?"

' 'O 'dur ki size gökten su indirdi. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir filiz çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş dâneler, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; zeytin ve nar bahçeleri çı-

karıyoruz. Bunların kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Her birinin meyvasına bakın: meyva verirken ve olgunlaştığı zaman. Şüphesiz bu size gösterilenlerde, inananlar toplumu için elbette çok ibret vardır." (âyet: 99).

27- Hayvan türlerinin tabi olduğu toplumsal yasaları incelemeğe de teşvîk edilmektedir: "Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyle uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi birer ümmet (toplum) olmasın." (âyet: 38).

Bu âyet, hayvanların da insanlar gibi toplumsal yasalara tabi olduğunu bildirmektedir. Gerçekten de öyledir. Basit sandığımız karıncalar, haşereler, topluca hareket etmekte, çekirgeler, serçeler, arılar liderlerinin önderliğinde birlikte uçup konmakta, aynı tür balıklar, yabandaki aynı tür hayvanlar hep cemâat yasalarıyla hareket etmektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu âyetten köpeklerin öldürülmesinin yasak olduğu anlamını çıkarmış: "Köpekler de diğer toplumlar gibi bir toplum olmasaydı, onların öldürülmesini emrederdim: " buyurmuştur.[2798]

Hanım sahâbîlerden biri de bu âyetten hayvanlara acımanın, onlara iyi davranmanın farz, işkence etmenin ise haram olduğu anlamını çıkarmıştır.

28- Jinokolojiyi öğrenmeğe de teşvik vardır: "O'dur ki sizi bir tek nefisten inşâ etti. Sizin için bir kalış ve bir emanet olarak konuluş yeri ve süresi vardır. Gerçekten biz, anlayan bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık." (âyet: 98).

29- Coğrafya ve astronomi ilmini öğrenmeğe de teşvik vardır: "O'dur ki karanın ve denizin karanlıklarında yolu bulmanız için size yıldızları yarattı. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık." (âyet: 97).

Bu tabiat yasalarının her birine Allah'ın, insanlara bir lütuf ve nimeti olarak işaret eden her âyetin: "Biz, bilen, anlayan, düşünen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık!" ifadesiyle bitirilmesi, işaret edilen bu tabiat yasalarını, yarlıklarını dikkatlice incelemeğe yöneltmekten başka bir şey değildir. Özellikle buralarda açıklandığı bildirilen "âyetler" Kur'ân âyetleri olduğu gibi bundan daha muhtemel olarak da bu tabiat varlıklarıdır. Kur'ân, tabiat varlıklarının her birini Allah'ın birer âyeti olarak ele almakta ve bunları ibretle incelemeği, bunların tabi olduğu yaratma yasalarını araştırıp öğrenmeyi ve böylece bunları bu düzen içinde yaratan Allah'a daha bir gönülden bağlanmayı öğütlemektedir.

30- Dünya hayatı, âhirete nisbetle bir oyuncak durumunda kalır: "Dünyâ hayâtı, sadece bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Korunanlar için elbette âhiret yurdu daha İyidir. Düşünmüyor musunuz?" (âyet: 32) Dünyâ varlığının fazla bir değeri yoktur. Bu dünyâya gelişten gaye, buna bağlanıp kalmak değildir. Dünyâ, ruh için bir olgunlaşma okulu durumundadır. İmdi buranın bir olgunlaşma âlemi olduğunu unutup da tüm çabasını dünyâ toplamağa, zengin olmağa, şöhret ve mevki kazanmağa harcayan, âhireti hiç düşünmeyen kimse, ruhunu olgunlaştıramaz, alçaltır, manevî yeteneklerini köreltir. Ebedî hayâtında ruhunu cehennemin tutsağı yapar. Halbuki dört elle sarıldığı şu dünyâ hayâtı, ebedî âhiret hayâtına göre bir oyuncak, bir eğlence demektir. Büyük düşünce sahipleri, peygamberler, filozoflar kendilerini bu eğlence hayatına kaptırmazlar. Buna kapılanlar, çocuk gibi oyuncaklarla meşgul olmayı yeğleyen, onu kemâl sanan kimselerdir. Fakat dünyâyı gaye değil, ebedî hayâtı kazanmanın vasıtası bilen, âhireti kazanmakta gerekli ibadeti huzur ile yapabilmek için de dünyada rahat ve huzur ile yaşama şartlarını temine çalışan ve elde ettiği dünya nimetlerini, ihtiyacı için harcama yanında, âhireti kazanma yolunda da sarfeden kimse, bu dünyâyı onardı-ğı gibi âhiret hayatını da imar etmiş olur. Hem dünyâda -âhirettekilere oranla-oyuncak durumunda bulunan nimetlerden yararlanır, hem de âhirette ebedî nimet ve ikrama erer.

31- Müslümanlar, müşriklerin taptıkları, kutsallaştırdıkları şeylere sövmekten kaçınmalıdırlar ki, müşrikler de gazaba kapılıp Allah'a sövmesinler. Lanet etmek, sövmek, müslümanm diline yakışmaz. Kendisi asla sövmeyen, lanet okumayan, hakaret etmeyen [2799] Peygamber (s.a.v.): "Mü'min taşiayıcı, lanet okuyucu, kötü dilli olmaz!" demiştir.[2800]

Birinin inancına sövmek, bir yarar sağlamayacağı gibi üstelik onun da müslümanın taptığı Allah'a, bağlandığı mukaddesata sövmesine neden olur. Bunun için yüce Allah: "Siz onların, Allah'tan başka yalvardıklan şeylere sövmeyin ki onlar da cehaletle sının aşıp Allah'a sövmesinler..." (âyet: 108) buyurmuştur. Demek ki irşâd, başkalarının inancına hakaret ile değil, hikmet ve ikna metoduyla yapılmalıdır.

32- Üstünlük servette, soyda, mevkide değil, ruhsal değerde ve yeteneklerdedir. "Böylece biz onların kimini kimi ile denedik ki 'Allah, aramızdan şunlara mı lutfu lâyik gördü?' desinler. Allah şükredenleh daha iyi bilmez mi?" (âyet: 53). Herkesin içini, kemâl ve ihlâsmı Allah bilir. İnsanların değerlendirmesiyle, gerçek değer bilinmez. Gerçek değer, şekilde, görüntüde değil, gönüldedir. Gönüle muttali olan da yalnız Allah'tır. Kimin gönülden kendisine bağlı, halis mü'min olduğunu yalnız O bilir. Nice velî sanılan, Allah nez-dinde şeytan ve nice pejmürde, değersiz görülen, hattâ fâsık sayılan da Allah katında değerli olabilir. Göğüslerdeki düşüncelere vakıf olan Allah, hiçbir kulunu rahmetinden uzak tutmaz.

33- Allah, verdiği nimetlerle, yeryüzünün hakimleri kıldığı, yahut birbiri ardınca, nöbetleşe, kâh birini, kâh ötekini dünya mülküne sahib kıldığı insanları birbiriyle dener. Kimine mülk verir, kimine sağlık, kimine güzellik, cimine beden gücü, kimine daha çok akıl verir. Kiminin mevkiini diğerlerinden üstün yapar. Allah,

---

[2798] Ebû Dâvûd, Edâhî: 22; Tirmizî, Sayd: 16, 17; Ne-sâ'î, Sayd: 10; İbn Mâce, Sayd: 2; Dârimî, Sayd: 3; İbn Hanbel, Musned: 4/85, 5/54, 56, 57

[2799] Buhârî, Edeb: 38-44; İbn Hanbel, Mus-ned: 3/126, 144, 158

[2800] Tirmizî, Birr: 48; el-Mustedrek, îmân: 1/12; îbn Hanbel, Musned: 1/405, 416

kullarını, verdiği bu imkânlarla dener, onların bu imkânlar içinde diğerlerine karşı nasıl davrandıklarına bakar. İnsanları birbiriyle sınar. Zengini, fakirlere karşı davranışıyle; fakiri, zenginlere karşı taşıdığı duygularıyle; güçlüyü zayıf ile; zayıfı güçlü ile; âlimi, ilimden yoksun kalanlarla; yöneticiyi halk ile dener. Kendisine verilen imkânları kötü kullananları al aşağı eder; uslanıp düzelenleri de affeder, imkânlara kavuşturur: "Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, size verdiği şeylerde sizi denemek için, kimininizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesi. çabuk olandır ve O, bağışlayan, esirgeyendir" (âyet: 165), durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez..." (fîa'd Sûresi: 11).

34- Sâdık tevbe ve sâlih amel, Allah'ın rahmet ve mağfiretine sebebolur. Çünkü Allah, yaratıklarına rahmeti (onlara acımayı) üstüne almış, bunu prensip edinmiştir. Fakat O'nun rahmeti, samimî olarak günâhından dönüp usla-nanlara yöneliktir: "Rabbiniz, kendi üzerine rahmeti yazdı (kendisine öngördü) ki: Sizden kim, cehaletle bir kötülük yapar da sonra ardından tevbe eder, uslanırsa muhakkak kî O, bağışlayan, esirgeyendir." (âyet: 54).

Samimî tevbe, günahtan ızdırap duymak, Allah'tan utanmak, cezasından korkmakla olur. İmam Gazâlî (Allah rahmet eylesin), tevbeyi, "İlim, hal ve amelden oluşur. Günâhın kötü, Allah'ın gazabına ve cezasına sebeboldu-ğunu bilmek, hâli gerektirir. Hal de günâhtan elem duymaktır" şeklinde tanımlamıştır. Bu hal günâhı örtme eylemi olan salih amele sarılmağa götürür.

Sûrenin içerdiği genel prensiplerden özetleyebildiklerimiz bunlardır. Aynntılar, her âyetin tefsîrini dikkatle, düşüne düşüne okumakla öğrenilir. Bu özetlemede Reşîd Rızâ'nın tefsirinden de yararlanıldığım belirtmemiz, bir hakşinaslık ve vefa borcudur. Allah kendisine rahmet eylesin. [2801]

[2801] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/271-279.

En'âm Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No.	Kelime:	Kıreat Farkı:	Okuyanlar:
2		Fâ atıf harfi, mâzî fiil, ikinci den önce	Übeyy ibn Ka'b[2802]
		Ta'lîl lamı, muzâri' fiil, ikinci den , sonra	Talha ibn Musarrif [2803]
		atıf harfi, mazı fiil	Çoğunluk
10		İki sakinin birleşimini önlemek için dâl'in kesriyle	'Âsim, Ebû Amr, Hamza.
		Fiildeki tâ'ya uyum için dâl'-ın dammıyle	ötekiler.[2804]
14		Râ'nın ref iyle[2805]	İbrâhîm ibn Ebî 'Able.
		Velînin sıfatı, yahut ondan bedel veya hal olarak râ mansûb	Şâz bir kırâettir[2806]
		Mâzî kipiyle	Zührî.[2807]
		Birincide it'âm'dan etken ikincide edilgen	Çoğunluk.
		Birincisi it'âm'dan etken, ikincisi, yâ'nın fethiyle, ta'm kökünden	Mücâhid, İbn Cübeyr, A'meş, Ebû Hayve, Amr ibn 'Ubeyd ve bir rivayette Ebû 'Amr[2808]
		îki fiil de it'âmdan etken[2809]	Kıreattır.
		Birincisi edilgen, ikincisi etken [2810]	İbn Me'mun'dan rivayettir.
14		İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi.
		Yâ'mn sükûnuyla	ötekiler.
15		İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
		Yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler.
16		Yâ'nın fethi, râ'nın kesriyle, etken	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, Halef ve Ya'kûb.
		Yâ'nın damını, râ'nın fethiyle, edilgen	Ötekiler.
		Fül etken ve ism-i celâl ziyadesiyle	Übey ve tbn Mes'ûd.[2811]
18		Fi'l edilgen, Kur'ân merfû'	Çoğunluk.
		Fi'l etken, Kur'ân mansûb	Ebû Nehîk, İbn Semeyfa', İkrime ve Cahderî.[2812]
		Tam telaffuzlu iki hemze ile, soru	Çoğunluk.
		ikinci hemzenin yâ'ya teshîliyle	

[2802] Mesâhif: 129.
[2803] Mesâhif: 255.
[2804] Çünkü tâ üe dâl arasındaki engel sakin olduğu için zayıf bir engeldir, uyuma mâni değildir (el-Bahr: 4/80).
[2805] O göklerin yaratıcısıdır" demektir.
[2806] Mânâ: Allah'tan başkasını, göklerin, yerin yaratıcısı tanır mıyım hiç?" demektir. En güzeli, medh (övgü) için mansubolmasıdır.
[2807] el-Bahr: 4/85.
[2808] Mânâ: "Yüce Allah, yemekten münezzehtir, yaratıklara benzemez" demektir.
[2809] Burada iki İhtİmai var: Ya birincideki zamir Allah'a, İkincideki Allah'tan başkasına gider, mânâ: "Allah yedirir, O'ndan başkası yedirmez" şeklinde olur. Yahut iki fiildeki zamir de Allah'a gider. Mânâ: "Allah kâh yedirir, kâh yedirmez", hale göre uygun olanı yapar, demek olur. (Kurtubî: 6/397; el-Bahr: 4/86).
[2810] Bu takdirde zamir, Allah'tan başkasına gider: "O kendisi yedirilir, kendisi başkasını beslemez" demektir.
[2811] el-Bahr: 4/86; el-Mesâhîf: 40. Taberî'ye göre en doğru kırâet, etken şekliyle ve lafzâ-i celâlsiz okumaktır. Etken olan bunu göstermektedir. Şayet birinci fiil edilgen olsaydı, fi'li de zamîrsiz ve edilgen olurdu. İkinci fi'lin etken olması, birincisinin de etken olduğunu kanıtlar. Sözün anlamı: Allah kıyamet gününde kimden azabı çevirir, uzaklaştırsa, ona acımıştır, demek olur. (Câmi'u'l-beyân: 7/160).
[2812] el-Bahr: 4/91.

	İki hemze arasına yâ sokarak	
	Tek hemze ile, olumlu kip	[2813]
19		İbn Mes'ûd Çoğunluk.[2814]
22	Yâ ile ğâib kipi; burada ve i Sebe':40'da	Ya'kub, Sebe'de Hafs da öyle okumuştur.
	İki yerde de nûn ile	Ötekiler.
	Şîn'in kesriyle	Ebûhüreyre .[2815]
23	Yâ ile müzekker kipi	Hamza, Kisâ'î, Ya'kûb. 'Uleymî
	Tâ ile, müennes kipi	Ötekiler.
	yerine mâzî kipi	Übeyy, İbn Mes'ûd ve A'meş.[2816] Talha ibn Musarrif.[2817]
	Ref ile	İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Hafs.
	Nasb ile	Ötekiler.[2818]
	Ünlem [2819] ya da medh için bâ mansûb	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Bâ'nın cerriyle	Yedi kari'den geri kalanlar.
	İki ismin de ref'iyle	İkrime ve Sellâm ibn Miskîn.[2820]
25	Vâv'ın fethiyle	Çoğunluk.
	Vâv'ın kesriyle [2821]	Talna ibn Musarrif .[2822]
26	Hemze ile	Çoğunluk.
	Hemzenin harekesini nakil, kendisini hazf ile	Hasan.[2823]
27	Edilgen kipte	Çoğunluk
	Etken kipte	tbn Semeyfa' ve Zeydibn 'Alî.[2824]
27	Fiillerin nasbıyle	Hamza, Ya'kûb, Hafs, İkinci fiilde İbn 'Âmir de bunlara katılmıştır.
	Fiillerin ref'iyle	Ötekiler
	Vâv yerine fâ ile	îbn Mes'ûd mushafı.
	Fâ ile ve ziyadesiyle	Übey mushafı.[2825]
32	Tek lâm, hafif dâl ile, âhiret mecrûr	İbn Âmir ve Şâm mushafları.
	İki lâm, şeddeli dâl ile, âhiret merfû	ötekiler .[2826]
32	Hitâb tâsıyle, burada, A'râf: 169, Yûsuf: 40, Yâsîn: 68'de	Nâfi', Ya'kûb.[2827]
	Üç yerde de ğâib yâsıyle	ötekiler.[2828]
33	İhzân kökünden	Nâfi'.
	Hüzn kökünden	Ötekiler.
	İkzâb kökünden	'Alî, Nâfi4, Ki-sâ'î, Ca'fer-i Sâdık, A'meş.
	Tekzîb yönünden	İbn Abbâs ve öteki kari'ler.[2829]

[2813] el-Bahr: 4/92.İki hemzeli kelimeler için en-Neşr'e bknz.
[2814] el-Mesâhif: 40.
[2815] el-Bahr: 4/94.
[2816] Kurtubî: 6/403, el-Mesâhif: 317.
[2817] el-Bahr: 4/95; el-Mesâhif: 40.
[2818] Taberî'ye göre en doğrusu, nasb ile okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 7/166).
[2819] demektir.
[2820] el-Bahr: 4/95. Taberî'ye göre en doğrusu, rabb'ı nasb ile okumaktır. (Ey Rabbimiz, demek olur). (Câmi'u'Kbeyân: 7/167).
[2821] Devenin çekemeyeceği kadar ağır yüke vikr denilir.
[2822] Kurtubî: 6/404; el-Bahr: 4/97; el-Mesâhif: 40.
[2823] el-Bahr: 4/100.
[2824] el-Bahr: 4/101.
[2825] el-Mesâhi#f: 41, 130; el-Bahr: 4/102. Taberî diyor ki: "Ben iki fi'lin de ref'iyle kırâetinden başkasını tercih etmem... Nasb ile okumaya gelince: Sanıyorum ki bunu okuyan, Abdullah ibn Mes'ûd'un kırâetinin te'vîlini gözönünde tutmuştur. îbn Mes'ûd kırâeti fâ ile, temenninin cevâbı olarak mansûbdur ki bunun i'râb bakımından doğruluğunda şüphe yoktur (Câmi'u'l-beyân: 7/176).
[2826] en-Ncşr: 1/257. Yûsuf Sûresindekinin tek lâm ile olduğunda ittifak vardır, çünkü bütün mushaflarda öyle yazılmıştır (âyet: 109).
[2827] Burada, A'râf ve Yûsufta İbn Âmir de onlara katılmıştır. Ebûbekrise Yûsuf ta böyle okumuştur. Ebû Amr ise Kasas Sûresindekini yâ ile okumuştur.
[2828] Bu beş yerin dışında ihtilâf yoktur.

35	Nûn ve fâ'mn fethiyle Nûn'dan sonra elif ile[2830]	Çoğunluk.
36	Yâ'nin fethiyle, etken	Bir kırâettir.
	Yâ'nın damını ile, edilgen	Çoğunluk .[2831]
37	İnzal kökünden	İbn Kesîr.
	Tenzîl kökünden	Ötekiler.
38	Dâbbe'nin mahalline atfen merfû'	İbn Ebî 'Able.
	Mecrûr	Çoğunluk.[2832]
40,4	Birinci hemzenin	Nâfi
6, 47	harekesini öncesine verip ikincisini elife yumuşatma	
	Hemzeyi düşürüp yerine elif getirme	Nâfi"den rivayet.[2833]
44	Teftîh kökünden [2834]	İbn 'Âmir.
	Bir fâ ziyadesiyle, feth Kökünden [2835]	Ötekiler.
45	Fiil edilgen, dâbir merfû'	Çoğunluk.
	Fi'l etken, dâbir mansûb	'İkrime.[2836]
46	Vasi halinde, meksûr h'den sonra elifi düşürme	Çoğunluk.
	H, aslı üzre madmûm	Abdu'r-Rahmân el-A'rec.[2837]
46	Tasrîf kökünden	Çoğunluk.
	Sarf kökünden	Bir kırâettir.[2838]
47	Edilgen kipte	Çoğunluk.
	Etken kipte	İbn Muhaysın.[2839]
48	Nûn ile, imsâs kökünden	Alkame.
	Yâ ile, mess kökünden	Çoğunluk.[2840]
48	Sîn'in kesriyle	Yahya ibn Vessâb ve A'meş.
	Sîn'in dammıyle	Çoğunluk.[2841]
50	Lâm'ın kesriyle	lbn Mes'ûd, Sa'îd ibn Cübeyr, İkri-me, Cahderî.
	Lâm'ın fethiyîe	Çoğunluk.[2842]
52	Ğayn'ın dammı, sakin dâl	lbn Âmir, Sülemî.[2843]

[2829] el-Mesâhif: 332.
[2830] Uzatmalı nâfika, köstebeğin çıkış kapılarından biridir köstebek yuvasının iki kapısı vardır. Birine nâfika, diğerine kası'a denilir.(el-Bahr: 4/114).
[2831] el-Bahr: 4/118.
[2832] el-Bahr: 4/119.
[2833] Başında hemze olan kelimelerde Nâfi', birinci hemzeyi tahfif ederek hemze ile elif arasında bir sesle okumuştur. Verş ise Nâfi"in, hemzeyi elife çevirerek okuduğunu rivayet etmiştir, ancak bu rivayet zayıftır. Şifahî öğrenim ve nakil, Nâfi"in, o hemzeyi uzattığı yolundadır. Tam med ise bedel ile birlikte olur. Med ile bedel arasında bırakmak, Arapça usule daha uygundur. Ancak med, bedel gibi tam elif haline getirilerek yapılmaz.
Kisâ'î ise bu gibi kelimelerde ikinci hemzeyi hazfetmİştir:
gibi. Diğerleri de hemzeyi tam okumuşlardır: gibi- Ancak Hamza, vakıf halinde, ikinci hemzeyi, hemze ile elif arasında bir sesle okumuştur. O halde bu kelimelerde üç okuma vardır:
Nâfi' ve sadece vakıf
halinde Hamza.
Kisâ'î.
Ötekiler.
[2834] Burada. A'râf: 69'da Enbiyâ: %'da Kamer: ll'de
[2835] Bunların hepsi hafif tâ ile: Kendisinden sonra tekil bir isim
geldiği zaman bu kelimenin feth kökünden okunacağında İhtilâf yoktur. Hicr: 14'de Mü'minûn: 77'de gibi. Çünkü bu iki âyette geçen bâb (kapı) tekildir. Şedde çokluğu gerektirdiğinden buralarda şeddesiz okunması uygundur.
[2836] el-Bahr: 4/131.
[2837] Kurtubî: 6/428.
[2838] el-Bahr: 4/132.
[2839] el-Bahr: 4/132.
[2840] el-Bahr: 4/133.
[2841] el-Bahr: 4/133.
[2842] el-Mesâhif: 41.
[2843] Ebû 'Ubeyd bu kırâeti şöyle reddetmiştir: "Bunlar, kelime, Mushafta vâv ile yazıldığı için vâv ile okumuşlardır. Oysa Mushafta vâv ile yazılması, vâv ile okunmasına delîl değildir. Çünkü Mushafı yazanlar, salât ve da vâv ile yazmışlardır ama bu vâv'lar elife dönüştürülerek okunur. da böyledir. Araplar kelimeyi elif ile okurlar." Ebû Hayyân ise, lbn 'Âmir ve Sülemî'yi savunarak: "Onlar dili bilirlerdi, kırâet de uyulması gereken bir sünnettir" demiştir (el-Bahr: 4/136).

	sonra vâv ile	
	Ğayn'ın fethi, dardan sonra elif ile	Ötekiler.
	Şeddeli vâv ile, te'nîs tası yok	Sülemî'den rivayet.[2844]
	Sonda elif tâ ile çoğul	Übey mushafı, Ebû'l-Cevzâ ve Ebû's-Sevvâr .[2845]
54	İkisinde de hemzelerin fethiyle	lbn Âmir, Âsim, Ya'kub.[2846]
	İkisinde de hemzenin kesriyle	Ötekiler.
	Birincide hemzenin fethi, ikincide kesriyle	Nâfi
55	Yâ ile müzekker kipi	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Tâ ile, müennes kipi	Ötekiler.
55	Nasb ile	Nâfi'.
	Ref ile	Ötekiler .[2847]
56	Lâm'ın fethiyle	Çoğunluk.
	Lâm'ın kesriyle	Yahya ibn VesSâb ve Talha ibn Musarrif.[2848]
57	Şeddeli, madmûm sâd ile, kasas'tan	Nâfi', İbn Kesîr ve Âsım.
	Meftûh yâ, sakin kaf ile, ka-dâ'dan, sonda yâ ile	'Alî, Sülemî ve Sa'îd ibn Müseyyib .[2849]
	Kadâ'dan, fakat sadece vakıf halinde sonda yâ, vasılda yâ'sız	Yakûb.
	Hak'tan önce bâ cer harfiyle	İbn Mes'ûd, Übey, Neha'î ve Ameş.[2850]
57		Çoğunluk. İbn Mes'ûd mushafı.[2851]
59	Mifteh, yahut miftâh'ın çoğulu	Çoğunluk.
	Tâdan sonra yâ ile	îbn Semeyfa'.
	Mîm'in kesriyle, tekil	Rebî' ibn HuSeym.[2852]
	Mecrûr kelimenin lafzına atfen mecrûr	Çoğunluk.
	Varak'nın mahalline atfen merfü'	İbn Semeyfa ve Hasan.[2853]
60	Şeddeli bâ ile	Çoğunluk.
	fnbâ' kökünden	Übey, İbn Vessâb, Nehâ'î, Talha ve A'meş.[2854]
61, 71	Fâ ve vâv'dan sonra elif ile, tâ'sız; imâleli	Hamza.
	Fâ ve v'dan sonra t ile, elifsiz	Ötekiler.

[2844] el-Bahr: 4/136.
[2845] el-Mesâhif: 130.
[2846] Birincide, Nâfi' de onlar gibi okumuştur.
[2847] Taberî'ye göre en doğrusu, sebilin merfû' olmasıdır. Çünkü Cenabı Allah, hakkı bâtılı dan ayırdetmek için Kitabında âyetlerini geniş geniş açıkladığını bildirmiştir, sadece bazı kimselere değil, bütün muhâtablara, hak ile bâtılın belli olmasını dilemiştir (CamiVI-beyân: 7/210).
[2848] el-Mesâhif: 4İ; Kurtubî: 6/438; el-Bahr: 4/142.
[2849] el-Mesâhif: 186; Kurtubî: 6/439.
[2850] el-Mesâhif: 41, 130, 317; Kurtubî: 6/439.
[2851] Taberî'ye göre en uygun kırâet, hüküm anlamındaki 'Amr ibn 'Alâ'ya: mudur, yoksa midir diye sorulmuş; olsaydı derdi. Hiç böyle okuyan var mı? demiş. Ebû Hayyân ise buna cevaben; " 'Amr('ın söylediği gibi değildir. Çünkü yüce Allah buyurmuştur" diyor (el-Bahr: 4/134). dir
[2852] el-Mesâhif: 288; Kurtubî: 7/1.
[2853] Kurtubî: 7/5.
[2854] Kurtubî: 6/235; el-Bahr: 4/143.

	Yâ ile müzekker muzâri' kipi	A'meş.[2855]
61	Hafif r ile ifrat kökünden[2856]	A'rec ve Amr ibn Ubeyd
	Tefrît kökünden	Çoğunluk .[2857]
62	Cer ile	Çoğunluk.
	Nasb ile [2858]	Hasan ve A'meş.[2859]
63	Ha'nın kesriyle, burada ve A'râf: 55'de	Ebûbekr.
	Hâ'nın dammıyle	İbn Mes'ûd, Zeyd ibn 'Alî, Ebû'l-Mütevekkil ve A'meş.[2860]
	Hâ dan sonra yâ ile, havf 'ten	A'meş.
	Hâ'nın damını, kesri ve f'den sonra vâv ile	Ferrâ'.[2861]
63	Cîm'den sonra elif ile, yâ'sız ve te'siz (Hamza imâle yapmış, Âsim fetha ile okumuştur)	Kûfeliler ve mushafları.
	Cîm'den sonra yâ, sonra tâ ile; hitâb kipi	Ötekiler ve mushafları.[2862]
64	Tenciye kökünden	Kûfeliler ve Hişâm.
	İncâ kökünden	Ötekiler .[2863]
65	Yâ'nın fethiyle	Çoğunluk.
	libâs kökünden	Ebû 'Abdi'llah el-Medenî'den rivayet.[2864]
66	Yâ ile	Çoğunluk.
	Nûn ile	A'meş.[2865]
68	Müzekker kipi	Çoğunluk.
	Müennes kipi	İbrâhîm ibn Ebî 'Able.[2866]
68	Şeddeli tevkîd nûnu	Ötekiler.
	Hafif tevkîd nûnu	Ötekiler.
	Teksir için tensiye kökünden	İbn 'Âbbâs ve İbn 'Âmir[2867].
	İrtidâd'dan	İbn Mes'ûd.
	Redd kökünden	Çoğunluk .[2868]
71	Vâv'dan sonra elif ile; şeytân tekil	İbn Mes'ûd, Übeyy, Sülemî, A'meş ve Talha.[2869]
	V'den sonra t, şeytân çoğul	Çoğunluk.[2870]
	Aynı kırâet, şeytân v n ile çoğul	Kırâettir.[2871]
71	Hûda'dan sonra sıfat	İbn 'Abbâs, İbn Mes'ûd.[2872]
	Hûda'dan sonra mâzî çoğul	İbn Mes'ûd'dan bir

[2855] el-Mesâhif: 41, 317; Kurtubî: 7/7; el-Bahr: 4/148.
[2856] Emrolunduklan hususlarda haddi aşmazlar, kendilerine emredileni aynen yerine getirirler, demektir.
[2857] el-Bahr: 4/148.
[2858] Mevsûfundan ayrılmış sıfat olduğundan övgü için mansûbolmuştur.
[2859] el-Bahr: 4/149.
[2860] el-Mesâhif: 41.
[2861] Kurtubî: 7/8.
[2862] Yûnus Süresindeki 'nın muhâtab mâzî olduğunda ittifak vardır. Çünkü o, o kimselerin Allah'a yönelip bu şekilde duâ ettiklerinin bildirilmesidir. Yüce Allah: "Dîni yalnız O'na has kılarak içtenlikle Allah'a şöyle yalvardılar: Eğer bizi bundan kurtarırsan..." (Yûnus: 22) buyurmuştur. Böyle duâ, hitâb şeklini gerektirir. Bu sûrede olan öyle değildir. Buradaki hitâb da olatylir, hâlin hikâyesi de olabilir (en-Neşr: 1/259).
[2863] Fakat 63 ncü âyette fi'linin, tenciye kökünden olduğunda ihtilâf yoktur.
[2864] Kurtubî: 7/9; el-Bahr: 4/151.
[2865] el-Bahr: 4/151.
[2866] el-Bahr: 4/152.
[2867] el-Mesâhif: 198; Kurtubî: 7/13.
[2868] el-Mesâhif: 41.
[2869] el-Mesâhif: 41, 317.
[2870] el-Bahr: 4/158.
[2871] el-Bahr: 4/158.
[2872] Mesâhif: 118.

		rivayet.[2873]
	Hûda'dan sonra emir kipi	Çoğunluk.
73	Ref' ile	Çoğunluk.
	Nasb ile	İbn 'Âmir.[2874]
	Sâd'ın dammı, vâv'ın sükûnuyla	Çoğunluk.
	Sâd'ın dammı, vâv'ın fethiyle	Hasan .[2875]
	Yâ'nın dammıyle, edilgen	Çoğunluk.
	Yâ'nın fethi, fnin dammıyle etken	Bir kırâettir.
73	Ref ile	Çoğunluk.
	Cerr ile	Hasan ve A'meş.[2876]
74	İsimde ve fiilde elifin uzatımı; râ'nın fethiyle [2877]	Çoğunluk.
	Nida olarak zâ'ym dammıyle	'Âlî, İbn 'Abbâs, Hasan, Mücâhid ve başkaları.
	Nida harfi ve mâzî fiille	Übeyy mushafı.
	Soru hemzesi, meftûh hemze, sakin zây, mansub tenvinli râ, fiilden soru hemzesinin hazfi ile[2878]	İbn Abbâs'a nisbet edilir.
	Soru hemzesinden sonra meksûr hemze ile	Kırâettir.[2879]
	Soru hemzesinden sonra muzâri' fi'l	Çoğunluk.
	Mâzî fi'l	Übey.[2880]
75	Yâ'nın fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Amr.
76	Yâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk .[2881]
77	R ve hemzeyi imâle ile	îbn zekvân, Ebubekr, Hamza, Kisâ'î.[2882]
77,7	Râ'nın fethi, hemzenin	Ebû 'Amr.
8	imâlesiyle	
	R imâleii, hemze meftûh	Ebûbekr, Hamza.
	İkisinin de. fethivle	Ötekiler.
79	Yâ'nın fethiyle	Nâfi', îbn 'Amir, Hafs.
	Yâ'nm sükûnuyla	Ötekiler.
80	Hafif nûn ile [2883]	Nâfi', İbn 'Amir.
	Şeddeli nûn ile	Ötekiler.
	Vasi halinde yâ ile	Ebû Ca'fer ve Ebû 'Amr.
	İki halde de yâ ile	Ya'kûb.
	İki halde de yâ'sız.[2884]	Ötekiler.
81		Çoğunluk.
	(zulm) yerine (şirk) ile	Mücâhid, İkrime.
	Yâ'nın dammıyle[2885]	İkrime.
83	Burada ve Yûsuf: 76'da tenvîn ile	Kûfeliler ve sadece burada Ya'kûb.
	Tenvînsiz	Ötekiler.

[2873] el-Mesâhif: 41.
[2874] Kurtubî: 7/19-20,
[2875] Kurtubî: 7/20-21.
[2876] Kurtubî: 7/21; el-Bahr: 4/161.
[2877] Taberî'ye göre den sonra geldiği için Âzer'de râ'yi fethe ile okumak gerekir (Câmi'u'l-beyân: 7/243).
[2878] Allah'a karşı kuvvet ve destek mi ediniyorsun, demektir.
[2879] Mesâhif: 198; Kurtubî: 7/23; el-Bahr: 4/164.
[2880] Mesâhif: 130.
[2881] Kurtubî: 7/23.
[2882] Kesre ile fclha arasında bir sesle okumuşlardır.
[2883] Aslı iki nûn'ludur, biri ref alâmeti, ikincisi vikaye nûnudur. Bazı gramerciler, böyle hafif nün İle okumayı lahn (gramer hatâsı) saymışlardır. Mekkî (nûnların birini) kaldırmak, Arapçada uzak ihtimaldir, çirkindir, kötüdür. Ancak şiir zarureti dolayısıyle yapılabilir. Ama Kur'ân'ın buna ihtimâli yoktur, çünkü bunu gerektirecek bir durum yoktur, demiştir, (el-Bahr: 4/169).
[2884] en-Neşr: 1/267; Tebsırah: 507.
[2885] el-Mesâhif: 270; el-Bahr: 4/171.

85	Hemze'yi teshîl ile	İbn Abbâs, Hasan, Katâde.
	Teshîlsiz	Çoğunluk .[2886]
86	Biri diğeri içine sokulmuş iki lâm ile[2887]	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Sakin lâm ve meftûh yâ ile	Ötekiler.
		Hasan, Katâde, A'rec.[2888]
90	Vasi halinde hâ'nın hazfiyle	Hamza, Kısâ'î.
	Vasi hâlinde yâ'ya bitiştirilen hâ ile	Ibn Zekvân.
	Sonunda yâ olmayan meksûr hâ ile [2889]	Hişâm.
	Vasi halinde, vakf niyyetıyle hâ getirerek. Fakat hepsi hâ üzerine vakfetmişlerdir	Ötekiler.
91	Dâl'in şeddesiyle takdîr'den	Hasan ve 'îsâ ıbn Ömer.
	Hafif dâl ile	Çoğunluk .[2890]
	Uçunde de yâ ile	Ibn Kesîr, Ebû Amr.
	Uçunde de tâ ile [2891]	Ötekiler.
		Çoğunluk.
		Mucâhıd.[2892]
92	Yâ île ğâib kipi	Ebûbekr.
	Tâ ile, muhâtab	Ötekiler.
	Çoğul kipiyle	Halef, Ebûbekır'den
	Tekil olarak	Çoğunluk.
93		Çoğunluk.
		Übeyy .[2893]
93	He'nin fethi, vâv'dan sonra elif ile	Abdullah ve İkrirne.
	Mazmûm h'den sonra elif siz	Çoğunluk.[2894]
94	Ferdân'ın çoğulu	Çoğunluk.
	Tenvîn ile	Ebû Hayve.
	Dâl'dan sonra elifsiz	A'rec[2895]
	Nûn'un nasbiyle	Nâfi Kisâ'î, Hafs.
	Nûn'un refiyle	Ötekiler.
	Zarftan önce bir ziyadesiyle	İbn Mes'ûd, [2896]Ameş ve Mücâhid.[2897]
95	Yâ'nın sükûnuyla	İbn Kesîr, İbn 'Âmir.
	Yâ'nın kesri ve şeddesiyle	Ötekiler.
96	Hemze'nin kesriyle	Çoğunluk.
	Hemze'nin fethiyle, subhun çoğulu	Hasan ve 'îsa ibn 'Ömer.
	Mâzî fi'l, hemze meksûr, h	Neha'î, İbn Ves-sâb, Ebû Hayve .[2898]

[2886] el-Bahr: 4/173.
[2887] Burada ve Sâd Sûresi: 48 nci âyette
[2888] Kurtubî 7/32. Taberî'ye göre doğrusu, tek lâm ile okumaktır Çunku tarihçilerin ittifakı na göre ismi böyledir (Câmı'u'l-beyân 7/262)
[2889] Bu, Arapçada caiz olmayan bir hatâdır (Kurtubî 7/36, el-Bahr 4/76)
[2890] el-Bahr 4/177
[2891] Taberî'ye göre en doğrusu yâ ile ğâib kipinde okumaktır Yahudiler onu kırtâslara koyuyorlar, çoğunu gizliyor, az bir kısmını gösteriyorlar anlamındadır sozuyle hıtâb da Kureyş müşriklerine olur (Câmı'u'l-beyân 7/269)
Kanâatimize göre Taberî'nın bu goruşu doğru değildir Çunku Sûre Mekke'de inmiştir, hıtâb da yahûdîlere değil, Mekke müşriklerdedir Şayet kasıt yahûdfler olsaydı, sözde rekâket olurdu Zırâ yahûdîlerı kasdederek Yapıyorlar, koyuyorlar" diyor, sonra da müşrikleri kasdederek Sızın ve atalarınızın bilmediği şeyler size öğretildi"^deniliyor Kıtâb müşriklere mı öğretildi, yoksa yahûdîlere mı7 Yâsîn Sûresi nm 6 ncı âyetinin sarahatıyle müşriklerin atalarına bir şey oğretılmemıştır Vahyde böyle bir rekâket olmaz
[2892] el Mesâhıf 278
[2893] el-Mesâhif: 130.
[2894] el-Bahr: 4/180.
[2895] Kurtubî: 7/42; el-Bahr: 4/182.
[2896] el-Mesâhİf: 41.
[2897] Kurtubî: 7/43; el-Mesâhif: 278, 317.

	mansûb	
	'Ayn'ın ve lâm'ın fethiyle, elifsiz	Kûfeliler.
	ism-i fa'il kipi, leyi mecrûr e atfen şems, kamer	Ötekiler.[2899]
	mecrûr	Yezîd ibn Kuteyb es-Sükûnî, Ebû Hayve .[2900]
98	Kafin kesriyle	îbn Kesîr, Ebû'Amr ve Ravh
	Kaf ve dâl'm fethiyie	Ötekiler.
99	Ğâib kipi	ibn Mesûd ve A'meş.
	Çoğul mütekellim	Çoğunluk.[2901]
	Kafin kesriyle	Çoğunluk.
	Kafin fethiyle	Ibn Hürmüz .[2902]
	Kafin dammıyle	A'meş ve Süle mî'nin Hz. 'Alî den rivayeti.[2903]
	kesr ile	Çoğunluk.
	Ref' ile	İbn Mes'ûd, 'Alî, Mu hanım ed ibn'Abdi'r-Rahmân ibn Ebî Leylâ ve Asıma göre.Ameş.[2904]
	Dât ile	tbn Mesûd ve Übey.
	Za ile	Çoğunluk.[2905]
99	Şîn'in sükûnuyla	Çoğunluk.
	Meftûh şîn'den sonra elif ile	Şâzbir kırâettir.[2906]
99,1	Sâ'nın ve mîm'in	Hamza, Kisâ'î, Halef
41	dammıyle, burada ve Yâsîn: 35'de	
	Sâ ve mîm'in fethiyle	Ötekiler.
	Sâ'nın damını, mîm'in sükûnuyla	A'meş'ten rivayet.[2907]
99	Yâ'nın fethi, nûn'un sükûnu ile	Çoğunluk.
	Yâ'nın dammı; nûn'un sükûnu ile	Katâde, Dahhâk ve İbn Muhaysın.
	Yâ'dan sonra elif ile	İbn Ebî 'Able ve Muhammed ibn Semeyfa' el-Yemânî.[2908]
	ziyadesiyle	îbn Mes'üd ve Übey.
	Cinn nasb ile	Çoğunluk.[2909]
	Cinn cerr ile, tebyîn izafeti	Şu'ayb ibn Ebî Hamza, Ebû Hayve'den ve İbn Kutayb'den de rivayet.
	Fi'lde lâm'ın sükûnu ile [2910]	
	Mashar kipi	Yahya ibn Ya'mer.[2911]
	R şeddeli	Nâfi
	R hafif	Çoğunluk.
101	Cerr ile	Mansûr.
	Nasb ile	Salih eş-Şâmî.

[2898] Kurtubî: 7/45; el-Bahr: 4/85. Taberî mektedir (7/283). şeklinden başka kırâetİ caiz görmektedir.
[2899] Leyi'den sonraki mansubdur.
[2900] Kurtubî: 7/45; el-Bahr: 4/186.
[2901] el-Mesâhif: 41.
[2902] Kurtubî: 7/48.
[2903] el-Mesâhif: 4/189; el-Bahr: 4/189.
[2904] Kurtubî: 7/49. Ebû Ubeyd bu kırâeti inkâr etmiş, Ebû Hatim de bunun muhal olduğunu söylemiştir. Çünkü ona göre bahçeler hurmalardan değil, üzümlerden olur (el-Bahr: 4/190; Kurtubî: 7/49).
[2905] el-Mesâhİf: 41, 130. Taberî'ye göre kari'ler nasb ile kırâette ittifak ettikleri, başka vechi kabul etmedikleri için nasb'dan başka türlü okumak caiz değildir. Çünkü ref ile okumak, anlam bakımından uzak bir ihtimaldir (CâmiVl-beyân: 7/294).
[2906] el-Bahr: 4/191.
[2907] Kurtubî: 7/50; el-Bahr: 4/191. Taberî'ye göre doğruya en uygun kırâet, sâ ve mîm'in zam-mıyle olan vecihtir (Câmi'u'l-beyân: 7/295).
[2908] Kurtubî: 7/50; el-Bahr: 4/191.
[2909] el-Mesâhif: 41, 130; Kurtubî: 7/52.
[2910] Elleriyle yaptıklarını, Allah'a ortaklar yaptılar, demek olur, Taberî'ye göre en doğru okuma, mâzî kipiyle okumaktır. Çünkü kari'ler bunda icmâ etmişlerdir (Câmi'u'l-beyân: 7/296-297).
[2911] Kurtubî: 7/52.

	Ref ile	Çoğunluk.[2912]
101	Yâ ile müzekker kipi	Neha'î.
	Tâ ile, müennes kipi.	Çoğunluk.[2913]
105	Dâl'dan sonra elif ve meftûh t ile	'Alî, İbn 'Abbâs, İbn Zübeyr, İkrime, Mücâhid, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Dâl'dan sonra elifsiz, sakin t:	İbn 'Âmir, Ya'kub.
	Sakin sîn, meftûh t, hitâb kipi	Ötekiler.
	Madmûm dâl, meksûr r, edilgen	Hasan, Katâde ve Zeyd ibn 'Alî
	Müzekker mâzî	Übey, Talha ve A'meş.[2914]
	Aslı dir	İbn Abbâs'tan rivayet.[2915]
	nin çoğulu	Bir kırâettir.[2916]
	Filden vâv'ın hazfiyle	İbnMes'ûd.[2917]
105	Yâ ile	îbn Mes'ûd.
	Nûn ile	Çoğunluk.
108	Maümûm 'ayn, dâl ve şeddeli vâv ile	Ebû Recâ, Katâde ve Ya'kûb.
	Meftûh ayn, sakin dâl, hafif vâv ile	Ötekiler.[2918]
109	Birinci hemzenin kesriyle	İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Hemzenin fethiyle	Ötekiler.
	Hitâb tâsiyle	Hamza, Ibn 'Âmir.
	Ğâib yâsıyle	Ötekiler.
	nın hazfiyle ve müzekker kipi	îbn Mes'ûd. Übey mushafı.[2919]
110	Çoğul mütekellim nûnu ile	Çoğunluk.
	Ğâib yâsıyle, fail zamîri Allah'a gider	Neha'î.
	Birinci fı'l edilgen, sonraki iki isim merfû son fi'lde râ meczûm	Muğîre nin rivayetinde Neha'î.[2920]
111	Kafin kesri, bâ'nın fethi ile	Nâfi', İbn Âmir.
	Kaf ve bâ'nın dammıyle	Ötekiler.
	Kafin dammı, bâ'nın sükû-nu ile	Hasan.
112	Kafin fethi, meksûr bâ'dan sonra y ile	Kırâettir.[2921]
		Çoğunluk.
	Cinn, ins'ten önce	A'meş.[2922]
113	Tâ ve ğayn'ın fethiyle	Çoğunluk.
	Tâ nın darnmı, ğayn'ır kesriyle	Neha'î ve Cerrah ibn Abdillâh.[2923]
	Lâm'ın kesriyle	Çoğunluk.
	Lâm'ın sükûnuyla	Hasan .[2924]
114	Tenzîl den ism-i mefûl	İbn 'Âmir, Hafs.

[2912] el-Bahr: 4/195.
[2913] el-Bahr: 4/194.
[2914] Kurtubî: 7/59-60; el-Mesâhif: 180, 198, 227, 270.
[2915] el-Mesâhif: 198.
[2916] Eskiler, demektir. el-Bahr: 4/197.
[2917] el-Mesâhif: 41. Taberî'ye göre en doğrusu, dâl ile r arasında elif koymadan muhâtab mâzî kipiyle okumaktır. "Okudun, öğrendin" anlamındadır (Câmi'u'l-beyân: 7/305).
[2918] en-Neşr: 1/261. Tâberî'ye göre doğrusu, 'ayn'm fethi, hafif dâl ile okumaktır. Kari'ler bunda ittifak ettiklerinden (gerçekte ittifak yok), aksi caiz değildir (Câmi'u'l-beyân: 7/311).
[2919] el-Mesâhif: 130; Kurtubî: 7/65; el-Bahr: 4/201-202.
[2920] el-Bahr: 4/204. A'meş de birinci fi'li edilgen okumuştur.
[2921] el-Bahr: 4/204. Taberî'ye göre en uygun kırâet, kaf ve bâ'nın dammıyle
[2922] el-Mesâhif: 41, 130; Kurtubî: 7/67.
[2923] el-Bahr: 4/208.
[2924] Kurtubî: 7/69.

	İnzâl den ism-i mef'ûl	Ötekiler.
115	Tekil kipi. Burada Yûnus33'de	Kûfeliler, Ya'kûb.[2925]
	Üç yerde de mîm'den sonra elif ile, çoğul	Ötekiler .[2926]
115	Tebdil yönünden	Çoğunluk.
	İbdâl kökünden	Übey ve Zeyd ibn'Alî.[2927]
117	Yâ'nın fethiyle	Çoğunluk.
	Yâ'nm dammıyle, idlâl'den	Hasan ve Ahmed ibn Ebî Şureyh.[2928]
119	F ve sâd'ın fethiyle, tafsîl'der	Nâfi ve Kûfeliler.
	Hafif sâd ile fasl'dan	'Atıyyeel Avfî.[2929]
	Tafsil kökünden edilgen	Ötekiler.
119	Hâ ve r'nin fethiyle	Nâfi Ya'kûb ve Hafs.
	Hâ ve r'nin kesriyle	Ötekiler.
119	Tâ'nın dammıyle	Çoğunluk.
	Tâ'nın kesriyle	İbn Verdân.[2930]
119		Çoğunluk.
		Übeyy ibnKa'b.[2931]
119	Yâ'nın dammıyle, idlâl den[2932]	Kûfeliler.
	Yâ'nın fethiyle, dalâlden	Ötekiler.[2933]
122	Meksûr, şeddeli yâ ile	Nâfi' ve Ya'kûb.
	Yâ'nın şükûnuyla	Ötekiler.
123	Tekil ism-i tafdîl	Muhammed ibn Müslim.
	Çoğul ism-i tafdîl	Çoğunluk .[2934]
	yerine	Übeyy ibnKa'b.[2935]
124	T'nin hasbiyle, tekil	tbn Kesîr, Hafs.
	Çoğul kipi, kesre ile mansûb	Ötekiler.
125	Sakin ya ile, burada ve Furkan: 13'de	İbn Kesîr.
	İki yerde de şeddeli meksûr y ile	Ötekiler
125	R'nin kesriyle	Nâfî Ebûbekr.
	R'nin fethiyle	Ötekiler.
125	Sakin sâd ile, su'ûd'dan	İbn Kesîr.
	Tesâ'ud kökünden	Ebû Rezîn.[2936]
	T'nin sâd'a idğâmiyle	Ebûbekr ve Neha'î.
	Tesa 'ud'den, t'nin sâd'a idğâmı	Ötekiler.
	Tesa' 'ud'den, idğâmsız	İbn Mes'ûd.
128	Yâ ile, ğâib kipi.[2937]	Hafs.[2938]
	Nûn ile çoğul mütekellim	Ötekiler.

[2925] Yûnus ve öâfır'dekini, tbn Kesîr ve Ebû 'Amr da böyle okumuştur.
[2926] Tekil okuyanlar, tâ, yahut h üzerinde vakıf ve imâle hususlarında kendi metotları üzredirler.
[2927] el-Mesâhif: 130.
[2928] el-Bahr: 4/210.
[2929] Kurtubî: 7/73.
[2930] Bu konudaki görüşler, Bakara Sûresinde geçmişti: en-Neşr: 1/262; Çağdaş Tefsîr: 1/527
[2931] el-Mesâhif: 131.
[2932] Burada ve Yûnus: 88 rici âyette.
[2933] ibn Kesîr ve Ebî 'Amr (İbrâhîm: 30), (Hacc: 9, Lokman: 6, zümer: 8) âyetlerinde bu kelimeyi yâ'nın fethiyle dalâî kökünden okumuş, ötekiler idlâl'den okumuşlardır. Bu yerin dışında ihtilâf yoktur. Yalnız Tevbe Sûresinde bir yerde vardır ki onu yeri geldiğinde izah edeceğiz: Tebsıra: 502-503. Taberî'ye göre en uygunu idlâl kökünden okumaktır. Onlar başkalarını Allah'ın yolundan çeviriyorlar, O'nun yoluna engel oluyorlar, demektir.
[2934] el-Bahr: 4/215.
[2935] el-Mesâhif: 131.
[2936] Kurtubî: 7/82. Taberî, bu kırâetlerin hepsinin yakın anlamlı ve doğru olduğunu, ancak kendisinin, çoğunluk kırâeti olduğu için sâd ve 'ayn'ın şeddesiyle tercih ettiğini söylüyor (Câmi'u'l-beyân: 8/31).
[2937] Bu sûrede İkinci yer olan burada, Yûnus: 45, Furkan: 17 ve Sebe': 40'da Hafs kelimeyi yâ ile okumuştur. İbn Kesîr de Furkan'dakinde Hafs'a katılmıştır
[2938] Sûrenin 22 nci âyetinde, Yûnus: 28'de, bu fi'lin, nûn ile çoğul mütekellim kipi olduğunda İhtilâf yoktur

128	Çoğul	Bir kırâettir.
	Tekil	Çoğunluk .[2939]
130	Rusul, çoğul olduğu için müennes	A'rec
	Yâ ile, müzekker kipi	Çoğunluk.[2940]
132	T ile, hitâb kipi	îbn 'Âmir.
	Y ile, ğâib kipi	Ötekiler.
133	Zâl'in fethiyle	Zeyd ibn Sabit.
	Zâl'in dammıyle	Çoğunluk .[2941]
135	Bulunduğu her yerde nûn'dan sonra elif ile, çoğul	Ebûbekr.[2942]
	EIiFsiz, tekil	Ötekiler.
135	YiIe, ğâib kipi[2943]	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	T ile, hitâb kipi	Ötekiler.
136, 138	îki yerde de madmûm z ile	Kisâ'î.
	İkisinde de meftûh z ile	Ötekiler
	Meftûh z ve 'ayn ile	îbn Ebî 'Able.[2944] İbn Mes'ûd. Çoğunluk.[2945]
137	Fi'l edilgen, kati merfû', ev-lâd mansûb, şürekâ' mecrûr [2946]	îbn 'Âmir.
	Fi'l etken, kati mansûb, evlâd izafetle mecrûr, şürekâ' merfû'	Ötekiler.[2947]
138	Hâ'mn kesriyle	Çoğunluk.
	Hâ ve cîm'in dammıyle	Ebân ibn Osman.
	Hâ'nın fethi, cîm'in sükûnuyla	Hasan ve Katâde.
	R'nin cîm'e takdimiyle	îbn Mesûd, İbn Abbâs, îbn Zübeyr ve Übey mushafı.[2948]
139	Ref ile	Çoğunluk.
	Hâl olarak nasb ile	Katâde.
	Zamire izafetle	İbn 'Abbâs.
	Zamîrsiz	Kisâ'î.[2949]
139	T ile, müennes kipi	Ebûbekr, îbn 'Âmir.
	Y ile, müzekker kipi	Ötekiler.
139	Y sakin, kelime merfû'	İbn Kesîr, İbn 'Âmir.
	Meksûr şeddeli yâ, kelime merfû'	Ebû Ca'fer.
	Sakin y ve nasb ile	Ötekiler .[2950]
140	Taktîl kökünden	îbn Kesîr, îbn 'Âmir.
	Kati kökünden	Ötekiler.

[2939] el-Bahr: 4/220.
[2940] el-Bahr: 4/223.
[2941] el-Bahr: 4/225.
[2942] Burada, Hûd, Yasin ve Zümer sûrelerinde.
[2943] Burada ve Kasas: 37'de.
[2944] el-Bahr: 4/227.
[2945] el-Mesâhif: 42.
[2946] Şürekâ', katPc İzafetten dolayı mecrûrdur. Muzâf olan kati ile muzâfunileyh olan şürekâ' arasına mef'ûl olan evlâd girmiştir (en-Neşr: 1/263).
İbn Zekvân: yazıda ve okumada sabit bir iledir. İbn Temîm bana dedi ki: 'Kazasker Ebû Abdİ'l-Melîk'e okudum, 'benim mushafımda -ki eskidir- şeklindedir' dedim. Ebû Abdi'1-Melik yâ'yı sildi, yerine vâv yazdı. Sonra Yahya ibn Hâris'e vâv ile okudum. Yahya, okumamı kabul etmedi. Dedim ki: 'Daha önce benim mushafımda yâ ile idi, yâ silinip yerine vâv yazıldı'. Yahya: 'Sen, doğruyu silip, yanlışı yazmışsın' dedi. Ben de mushafta, kelimeyi, eski haline koydum" (en-Neşr: 2/265).
[2947] Taberî'ye göre fi'lin etken, katl'in mansûb, evlâd'ın mecrûr olduğu vecİhten başkası caiz değildir. Şürekâ' merfû'dur. Çünkü müşriklere, çocuklarını öldürmeyi caiz gösteren, Allah'a ortak yaptıkları tanrılarıdır (Câmi'u'l-beyân: 8/44).
[2948] el-Mesâhif: 42, 130, 227; Kurtubî: 7/94; el-Bahr: 4/231.
[2949] Kurtubî: 7/96; el-Mesâhif: 42; el-Bahr: 4/231-232.
[2950] Taberî'ye göre en doğrusu, sakin yâ ve nasb ile okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 8/72).

	Kati kökünden, sufehâ' çoğul	Muhammed ibn Semeyfâ' el-Yemânî.[2951]
141	Sakin kâf ile	Nâfi', tbn Kesîr.
	Madmûm kâf ile	Ötekiler.
141	Hâ'nın fethiyle	Ebû 'Amr, 'Âsim, ibn 'Âmir.
	Hâ'nın kesriyle	Ötekiler.
142	Hâ'nın ve tâ'nın dammıyle	Kunbul, Hafs.
	Hâ'nın dammı, tâ'nın sükûnuyla	Ötekiler.
	Hâ ve tâ'nın fethiyle	Ebû's-Semmâl, Ubeyd ibn Umeyr.
	Hâ ve tâ'nın dammı, vâv tize rinde hemze ile	Hz. A1i, Katâde, A'rec, 'Amr ibn Meymün ve A'meş.[2952]
143	Hemzenin sükûnu ile	Çoğunluk.
	Hemze'nin fethiyle	Talha ibn Musarrif .[2953]
	Mübtedâ olarak merfû'	Ebân ibn 'Osman .[2954]
143	Sakin ayn ile	Nâfi' ve Kûfeliler.
	Meftûh 'ayn ile	Ötekiler.
	Fa'lâ vezninde	Übey.[2955]
145	Edilgen	Çoğunluk.
	Etken	îbn 'Âmir.
145	Yâ ile ve tâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk.
	T ile, bir önceki gibi	Hz. 'Âişe.[2956]
	Şeddeli tâ İle	Tâlib.[2957]
		tbn Mes'ûd, Ubey, Muhammed ibn el-Hanefiyye.[2958]
145	T ile, müennes kipi	îbn Kesîr, Hamza, îbn 'Âmir.
	Y ile, müzekker kipi	Ötekiler.
145	Ref ile	ibn 'Âmir.
		Ötekiler .[2959]
		İbn Mes'ûd.
		Çoğunluk.[2960]
		Übeyy ibn Kab mushafı.[2961]
145	Nûtı ve tâ'nın kesri ile dam-mı konusundaki ihtilâf daha Önce geçmişti.[2962]	
146	Zâ ve f nin dammıyle	Çoğunluk.
	Zâ'nın kesri, f nin sükûnu ile	Ebû's-Semmâl.[2963]
148	Vâv ziyadesiyle	İbn Mes'ûd.
	Vâv'sız	Çoğunluk .[2964]
	Yâ ile ğâib kipi	Neha'î ve Yahya ibn Vessâb.
	T ile hitâb kipi	Çoğunluk.[2965]
152	Hafif zâl ile[2966]	Hamza, Kisâ'î, Hafs.
	Şeddeli zâl ile	Ötekiler.
153	Hemze'nin kesriyle	Hamza, Kisâ'î.

[2951] el-Bahr: 4/234.
[2952] en-Neşr: 1/266.
[2953] Kurtubî: 7/114.
[2954] Kurtubî: 7/116.
[2955] el-Mesâhif: 131; el- Bahr: 4/239.
[2956] el-Mesâhif: 42.
[2957] Kurtubî: 7/123.
[2958] el-Mesâhif: 42, 131.
[2959] Yâ'nın sakin, yahut şeddeli kesre ile okunması konusundaki ihtilâf geçmişti: Bkz. âyet: 139 Taberî, sakin yâ'yı tasvîbetmiştir (8/72).
[2960] el-Mesâhif: 42.
[2961] el-Mesâhif: 131.
[2962] Çağdaş Tefsir: 1/527
[2963] Kurtubî: 7/144.
[2964] el-Mesâhif: 42.
[2965] el-Bahr: 4/247.
[2966] Fiil hitâb kipinde t ile olur, t'nin yanında başka bir t'nin bulunması daha da güzel olursa Hamza, Kİsâ'î, Halef ve Hafs bu fı'li her yerde hafif zâl ile, diğerleri şeddeli zâl ile okumuşlardır.

	Hemze'nin fethiyle	Ötekiler.
	Hafif nûn ile	İbn 'Âmir.
153	İzafet yâ'sının fethiyle	İbn 'Âmir.
	îzâfet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler.
		Übey mushafı.[2967]
		tbn Mes'ûd mushafı .[2968]
		Başka bir rivayete göre Übey, İbn Mes'ûd ve A'meş.[2969]
154	Nasb ile	Çoğunluk.
	Ref' ile	Yahya ibn Ya'mer ve İbn Ebî İshâk.[2970]
		Übey.[2971]
156	T ile, hitâb kipi	Çoğunluk.
	Y ile, ğâib kipi	İbn Muhaysın .[2972]
157	Tekzîb kökünden	Çoğunluk.
	Kizb kökünden	İbn Vessâb ve İbnEbî'Able.[2973]
158	Y ile müzekker kipi[2974]	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	İki yerde de t ile, müennes kipi	Ötekiler.
	Y ile, müzekker kipi	Çoğunluk.
	T ile, müennes kipi	îbn Ömer ve İbn Zübeyr .[2975]
	T ile,.âyet tekil[2976]	Übey, İbn Mes'ûd ve Ca'fer-i Sâdık .[2977]
		Çoğunluk.
	İktisâb kökünden	İbn Miclez ve Ebû'I-Mütevekkil [2978]
159	Mufâraka kökünden mâzî	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Tefrîk kökünden mâzî	Ötekiler.
	Fark kökünden mâzî	Neha'î.[2979]
160	Tenvîn ile, emsal merfû'	Hasan, Sa'îd ibn Cübeyr, A'meş ve Ya'kûb.[2980]
	Tenvînsiz, emsal izafetle mecrûr	Ötekiler.
161	Meksûr kaf, hafif, meftûh yâ ile	îbn 'Âmir ve Kûfeliler.
	Meftûh kaf, şeddeli, meksûr y ile	Ötekiler .[2981]
161	Kelimesi üzerinde İbn Âmirin kırâeti için bak: en-Neşr, Bakara Sûresi.	
161	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi ve Ebû Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler.
	Nûn ve sın'in dammıyle	Çoğunluk.
161	Nûn'un dammı, sîn'in sükûnuyla	Hasan.
162	Yâ'nın sükûnu ile	Kalûn.
	Yâ'nın sükûn ve fethi ile	Verş.
	Yâ'nın fethiyle[2982]	Ötekiler.

[2967] el-Mesâhif: 131.
[2968] el-Mesâhif: 42.
[2969] el-Mesâhif: 42; el-Bahr: 4/254.
[2970] Kurtubî: 7/142. "En güzel olan biçimde Kitabı ona verdik" takdirindedir. Fakat Taberî'ye göre bir izah şekli olsa da, çoğunluk kırâetine aykırı olduğu için böyle okumak caiz değildir (8/91).
[2971] el-Mesâhif: 131.
[2972] el-Bahr: 4/257.
[2973] el-Bahr: 4/257.
[2974] Burada ve Nahl: 33'de.
[2975] Kurtubi: 7/148; elbahr: 4/259.
[2976] Burada ve Rûm: 32'de.
[2977] el-Mesâhif: 131, 332.
[2978] el-Mesâhif: 131.
[2979] İnkâr ettiler, demektir (Kurtubî: 7/149; el-Mesâhif: 42).
[2980] Kurtubî: 7/151.
[2981] Bunların ikisi de meşhur kırâettir, doğrudur. Ancak kafin fethi ve y'nin şeddesiyle olan kırâet, bence daha güzeldir, çünkü daha fasihtir (Câmi'u'l-beyân: 8/111).
[2982] gibi

162	Elif'siz, ikinci yâ'nın şeddesiyle' Yâ'nın fethiyle Yâ'nın sükûnuyla	İbn Ebî İshâk, İsâ ibn 'Ömer ve 'Âsim Cahderî.[2983] Nâfi'. Ötekiler. [2984]

7/39 A'RÂF SÛRESİ 583
Tefsîr: 583
Tefsir: 587
Tefsir: 589
Tefsîr: 591
Tefsîr: 593
Tefsîr: 594
Tefsir: 596
Tefsîr: 601
Tefsir: 606
Tefsîr: 608
Tefsir: 613
Tefsir: 618
Kur'ân-I Kerim'de Yahudî Kıssalarının Çok Anlatılmasmdaki Hikmet: 620
Tefsîr: 621
Tefsîr: 622
Tefsîr: 626
Tefsir: 626
Tefsîr: 627
Tefsir: 628
Tefsir: 630
A'râf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 631
A'râf Sûresi Kırâet Farkları 638

[2983] Kurtubî: 7/153. gibi.
[2984] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/281-307.

7/39 A'RÂF SÛRESİ

Sûrede Arapların bazı düşünceleri, gelenekleri, ibadetleri, münkirlerin Hz. Muhammed (s.a.v.) karşısındaki inatçı tutumları anlatılmakta, akidelerinin bozukluğuna dikkat çekilmekte; mü'minlerin ve kâfirlerin âhiretteki durumları tasvir edilmekte ve Allah'ın birliğine, kudretine kanıtlar sunulmaktadır.
Burada Âdem kıssası, biraz daha geniş olarak anlatıldığı gibi geçmiş peygamberlerin kıssaları, Özellikle tsrâil Oğullarının Fir'avn ile ilişkileri, Mısır' dan sonraki davranışları daha geniş olarak anlatılmakta, kıssa olayları arasında öğütler verilmekte, uyarılar yapılmaktadır.
Birden çok harfle başlayan sûrelerin ilki, Mekke'de inen sûrelerin en uzunudur. Bundan önce inen (Nun), (Kaf) ve (Sad) sureleri bir harfle başlar. Bu sûrenin başında dört harf vardır. Mekke'de inmiş olan bu Sûre, uzunluk bakımından Kur'ân'ın üçüncü sûresini teşkil eder. 163-170 nci âyetlerinin Medine'de indiği görüşünü, adı geçen âyetlerin üslûbu da pekiştirir.
1- Elif lam mim sâd. 2- (Bu), sana indirilen bir Kitâbdır. Onunla (insanları) uyarman ve inananlara öğüt (vermen) hususunda göğsünde bir sıkıntı olmasın. 3- (Ey insanlar), Rabbinizden size indirilene uyun ve O'ndan başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz! 4- Nice kent{ler)i helak ettik, gece yatarlarken, yahut gündüz uyurlarken azabımız onlara geliverdi. 5- Azabımız onlara geldiğinde "Biz gerçekten zâlimlermişiz!" demelerinden başka ya'varılan kalmadı. 6- Hem kendilerine elçi gönderilmiş olanlara soracağız, hem de gönderilen elçilere soracağız. 7- Ve elbette onlara, olan biten herşeyi bilgi ile anlatacağız» zira bizonlardan uzak değiliz. 8- O gün tartı, tam doğrudur. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtulanlardır. 9- Kimin tartıları hafif gelirse, işte onlar da âyetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü kendilerini ziyana sokanlardır.[2985]

Tefsîr:

1 nci âyet hurûf-i mukaatta'dandır. Bunların tefsîri hakkında çeşitli görüşler bulunduğunu; gerçek anlamını yalnız Allah ve Elçisinin bildiğini daha önceki sûrelerde söylemiştik. Biz bunların, yabancı dilde inmiş olan İlâhî Kitâb'a; inecek olan Kur'ân'ın, o Kitâb'ın özünü taşıdığına; o Kitâb nasıl bütün dillerin temeli olan harflerden oluşmuş ise bu Kitabın da öyle harflerden oluştuğuna işaret olduğu; aynı zamanda hem Peygamber'in, hem de dinleyenlerin dikkatini, inen vahye çekme görevi yaptığı kanısındayız.
2 nci âyet, Hz. Peygamber(s.a.v.)e güç vermekte, kendisine indirilen Kitâb ile insanları uyarmaktan, mü'minlere öğüt vermekten sıkılıp bunalmamasini emretmektedir. Yüce Allah, kâfirlerin inatçı tutumları karşısında üzülen Peygamberini, bu âyetle güçlendirmekte, teselli etmektedir. Buradaki (harec) kelimesi, darlık ve sıkıntı demektir. Bu cümle, "Onların yalanlamalarından ötürü sıkılma, üzülme" anlamım vermektedir.
3 ncü âyette yüce Allah, insanlara, Rablerinden indirilene uyup O'ndan başka velîler edinmemelerini buyurmakta, sonunda da "Ne kadar az öğüt alıyorsunuz!" cümlesiyle insanları düşünüp öğüt almağa teşvik etmektedir.
Bir işi üstlenmek, bir şeyi korumak anlamına gelen velayet, Âlemlerin Rabbi hakkında kullanıldığı takdirde iki kısma ayrılır:
Birincisi din, inanç ve ibâdet kurallarını koymak; ikincisi insanların gücü üstünde olan eylemlerin sebeplerini, tüm tabiat yasalarını yaratmaktır. Fi'len insanları doğru yola iletmek, kalbi teshir etmek, düşmanlara karşı zafer kazandırmak; âhirette kulları rahmet ve mağfirete nail eylemek, cennete sokmak, nimetlere erdirmek hep Allah'ın velayeti içindedir. Allah'ın velîliliğinden söz edildiği zaman bununla, kullarının yapamayacağı şeyleri yapması ve onlara dinî hükümler koyması kasdedilir.
Burada Allah'tan başka velîlere uymaktan menetmek, din konusunda Allah'ın vahyi dışında herhangi bir insanın sözünü din hükmü haline getirmeyi yasaklamaktır. "Hahamlarını ve râhiblerini Allah'tan ayrı rabler edindiler..."[2986] âyetinde hahamlarının ve râhiblerinin koydukları helâl ve haramlara Allah'ın buyruğu gözüyle bakıp onlara uyanların, o kişileri rablık, tanrılık derecesine çıkardıklarına işaret edilmekte ve bu tutumları kınanmaktadır. İnsanların, kendi düşünceleriyle koydukları hükme Allah'ın hükmü diye bağlanmak, o hükmü koyanları tanrılaştırmak olur. Bu suretle âyet, din âlimlerinin, devlet adamlarının inanç, ibâdet, helâl ve haram konusundaki ictihâd-kıyas hükümlerini İlâhî hüküm görmenin caiz olmadığım açıkça ortaya koymuştur. Âlimlerin görevi, Allah'ın koymadığı hükümleri koymak değil, Allah'ın indirdiklerini insanlara açıklamaktır. Hail ve akd, buyruk sahibi âlimlerin ve devlet adamlarının, kamu yararına olup zamanın değişmesiyle değişecek türden olan işlerde öngördükleri hükümlere uyulur. Ama tam dinî konularda kıyâs ve re'y batıldır.[2987]
4-5 nci âyetler, Allah'ın buyruğunu dinlemeyen nice kentlerin, geceleyin veya gündüzün uyudukları sırada birden bire gönderilen azap ile helak edildiklerini, Allah'ın azabını karşılarında görünce "Meğer biz haksızlık etmişiz" diye yalvarmaktan başka çareleri kalmadığını anlatmaktadır.

[2985] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/309-310.
[2986] Tevbe Sûresi: 31.
[2987] Tefsîru'l-Menâr: 8/309.

Bu son cümle de Allah'ın azabı geldikten sonra pişmanlık göstermenin, gerçeği itiraf etmenin bir yarar sağlamayacağını imâ etmektedir.
Bu âyette geçen, "kâ'ilûn" kelimesi, kail'in çoğuludur. Kail, kay lüle yapan, öğle uykusuna yatan veya öğlen vakti dinlenen kimse demektir. Allah'ın azabı, insanların ya gece veya gündüz uyudukları sırada geliyor. Öyle ise ne zaman geleceği belli olmayan o azâbdan korunmak için Allah'ın buyruklarına uymak gerekir.
Yaptığı günâhın sonucunu gören herkes pişman olur, hasret çeker. Günâhın o cezaya sebebolduğunu biliyorsa suçunu itiraf eder. Fakat her suçlu, o cezanın, yaptığı işlerin sonucu olduğunu fark edemez. Çoğu kez de ceza, hemen suçun ardından gelmez, gecikir. Bundan dolayı suçlu, cezanın; kendi hatâsının sonucu olduğunu anlamaz. Meselâ alkol alan, eyleminin ardından sarhoş olur, başı döner, kusar. Bunlar, o eylemin hemen görülen basit sonucudur. Fakat içkinin bedende yaptığı daha derin tahribat, kalb, karaciğer hastalıkları ve organizmada yaptığı diğer bozukluklar hemen değil, zamanla ortaya çıkar. İş işten geçtikten sonra suç eyleminin yaptığı kötü etkileri anlamanın da bir yararı olmayabilir.
Fertlerin işledikleri günâhların cezası böyledir. Milletlerin hatâ ve günahlarının cezası ise daha düzenlidir. Ancak bunların vukuu zamana bağlıdır. Bir kuşağın yaptığı hatâların cezası, ya hemen veya birkaç yıl sonra veya bir iki kuşak sonra ortaya çıkar. Bireylerin ömürleri kısa olduğu için suçlarının cezası da ona göre çabuk verilir. Ama milletlerin ömrü uzun olduğundan, suçlarının cezâlandırılmasıdır, Ömürleri oranında daha uzun zaman alır. Bir millette zulüm, kanunsuzluk, israf, fısk ve fücur zuhur ederse o millet ahlâk hastalığına yakalanmıştır. Onların gücü yavaş yavaş azalır, birlikleri çözülmeğe başlar. Birbirine düşman zümreler ortaya çıkar. Bu durumda onları yutmak için fırsat kollayan dış kuvvetler, üstlerine çullanır, onurlarını beş paralık ederler. Şimdi onları bu sonuca düşüren, sadece o son kuşak değil, çoğu kez onlardan önceki kuşaklardır. Atalarının ihmâli, beyinsizliği, israf ve günahı yavaş yavaş yayılarak milleti çürütmüş, güçlerini çözmüş ve sonunda esarete düşürmüştür. Bu duruma düştükten sonra hatâlarını anlayıp "Biz haksızlık etmişiz!" deseler bile artık bunun bir yararı olmaz.[2988]
6 ncı âyette Allah, peygamberlerden ve onları elçi olarak gönderdiği milletlerden soracağını bildirmektedir. Peygamberlerden, gönderilmiş bulundukları halkların, kendilerine nasıl davrandıklarını; onların elçi olarak gönderildikleri halklardan da peygamberlerin sözlerine uyup uymadıklarını soracaktır. Onların, peygamberlere nasıl davrandıklarını öğrenmek için değil, adaletin tam yerini bulması; o kimselerin, Allah'a karşı bir bahaneleri kalmaması; kendi suçlarını bizzat ağızlariyle Allah'ın huzurunda itiraf etmeleri ve İlâhî soru karşısında iyice ezilmeleri için onları böyle sorguya çekecektir.
Söz dinlemeyen kâfirler bu suretle uyarılmakta, yaptıklarından bir gün hesap vereceklerini, hem de herhangi bir kimseye değil, doğrudan Allah'a hesap vereceklerini düşünmeğe sevk edilmektedir.
7 nci âyette yüce Allah'ın, onların yaptıklarından gafil olmadığı, her yaptıklarım bildiği ve onlara haber vereceği; yoldan çıkmış insanların, yaptıkları kötülükleri saklamalarına imkân bulunmadığı vurgulanmaktadır.
8-9 ncu âyetlerde vezn'in, yani adalet terazisinin hak olduğu; tartısı ağır gelenlerin: iyilikleri ağır basanların kurtulacağı; tartısı hafif gelenlerin: kötülükleri ağır basanların, Allah'ın âyetlerine karşı haksızlık ettiklerinden dolayı hüsrana uğrayacakları belirtilmektedir.
Vezn: Ölçü, adalet demektir. Mevâzîn, mîzân'm çoğuludur. Bu âyetlerde mizanları ağır gelenlerin kurtulacakları, hafif gelenlerin hüsrana uğrayacakları bildirilmektedir. Kişinin amelleri, ma'nevî değeri; Allah'ın adalet ölçüsüyle tartılacaktır.
Mevâzîn üzerinde iki görüş vardır: Birincisine göre mevâzîn, tartı âletidir. İnsanların yaptıkları işler, âhirette Allah'ın, amelleri tartan bu terazisinde tartılacaktır. Bir rivayete göre Allah, kıyamet günü iki dili, iki kefesi olan bir terazi koyup kulların iyi ve kötü amellerini onda tartacaktır. İbn Abbâs'-tan gelen bir rivayete göre mü'minin iyi amelleri en güzel suretler içinde gelir, mizana konulur, tartılır, kötülüklerine ağır basar. İşte onlar: "Tartılan ağır gelenler, işle onlar başarı ve mutluluğa erenlerdir." âyetinde belirtilmişlerdir. Bir rivayete göre amellerin kendileri güzel veya çirkin şekillere konularak tartılırlar. Başka bir rivayete göre de amellerin kendisi değil, yazıldıkları sayfalar, yani amel defterleri tartılır.
İkincisine göre -ki Mücâhid, Dahhâk ve A'meş bu görüştedir- burada mizân'dan maksat adalet ve hükümdür. Sonra gelen âlimlerin çoğu bunu şöyle izah ederler: Vezni böyle açıklamak lügate uygundur. Deliller de bunu gerektirir. Alışverişte adalet, ölçü ve tartı ile sağlandığından veznin, adaletten kinaye olması, uzak bir anlam taşımaz. Bir adamın başkası yanında kadr ve kıymeti yoksa: "Falanın, falan yanında hiçbir ağırlığı yoktur" denilir. Gerçekte kasdedilen, onun tartısı değil, ma'nevî değeridir.
Yapılan işlerin kendileri, yok olmuş, sonuçlan kalmıştır. Amellerin bizzat kendileri var olsa bile, bunlar terazi ile tartılacak türden maddî şeyler değildir. Mizandan maksat, adalettir.
Gerçekte âyette kasdedilen, bakkal terazisi gibi bir âlet değil, kişinin ahlâkî değerini, iyilik ve kötülüklerini belirleyen manevî ölçüdür. Bu ölçü belki her şahıs için vardır. Her şahıs, o manâ ölçüsünden geçirilir. Bunun mâhiyetini Allah bilir. Allah'ın adaleti şaşmaz. Her insanın amelleri, ruhunda birtakım izler bırakır. O izler -nurlar veya lekeler, karanlıklar- kişinin neler yaptığını ortaya koyar.
Belki her iyi amelden bir nur doğar. Meselâ namazdan kendine mahsus bir nur, oruçtan kendine mahsus bir nur, zekât ve sadakadan kendine mahsus birer nur doğduğu gibi bunların karşıtı olan günahların her birinden de

[2988] Tefsîru'l-Menâr: 8/312-313.

kendilerine has karanlıklar, lekeler hasıl olur. İşte ruhâniyet âleminde, âhirette bu nurlar kişiden yansıyınca kişinin neler yaptığı, iyiliklerinin mi, kötülüklerinin mi ağır bastığı ortaya çıkar. Kişi, kendi işlerinin sonucunu kendi gözüyle görür.
Hasılı yapılan iyilik ve kötülük zayi olmaz. Bunlar, ruhta bıraktığı izlerle Allah'ın adalet divanında hükme bağlanır. Allah'ın adaleti şaşmaz. Mî-zân'm mâhiyetini bilemeyiz. Allah'ın adaletinin, hiç şaşmadan suçluyu, suçsuzu, iyiyi, kötüyü ayırdedeceğine inanmamız kâfidir.
İbn Hacer, Buhârî'de: Kıyamet günü için adalet mizanları koyarız"[2989] âyetinin şerhinde, mîzân konusunda söylenenleri toplamıştır:
"Seleften bazılarına göre mîzan, adalet ve kazâ'dan ibarettir. Taberî, Mü-câhid'in, bu âyetin tefsirinde bunun bir mesel olduğunu söylediğini naklet-miştir. Başka bir rivayette Mücâhid, mizanların adalet olduğunu söylemiştir. Fakat cumhurun görüşü tercihe şayandır. Ebû'i-Kâsım Hibetullah el-Lâlekâ'î, Sünnet'te, Selmân-ı Fârisî'nin: 'İki kefeli mîzân konulur. Kefesinden birine gökler, yer ve onlarda bulunan herşey konsa sığar" dediğini rivayet etmiştir. Hasan da: 'Mîzân'ın bir dili, iki kefesi vardır' demiştir.
"Fakat ehl-i sünnet haklıdır. Kıyamette ameller cisimlendirilir, ya da cisimlere konulur. İtaatkârların amelleri güzel suretler, günahkârların amelleri çirkin suretler içinde olur. Sonra bunlar tartılır. Kurtubî de amellerin yazıldığı defterlerin tartılacağı görüşünü benimsemiş, İbn Ömer'in de: 'Amel defterleri tartılır' dediğini nakletmiştir.
"Eğer defterler tartılacaksa defterler cisim olduğundan bir problem kalmaz. Bunu TirmizTnin güzel diye nitelendirdiği Bitâka hadîsi de güçlendirir ki hadiste: 'Amel defterleri bir kefeye konulur, bitâka (kart) da bir kefeye konulur...' denilmektedir.
"Fakat doğrusu, amellerin kendisinin tartılacağıdır. Ebû Dâvûd, Tirmi-zî ve İbn Hibbân'ın, Ebu'd-Derdâ yoluyla çıkardıkları bir hadiste Peygamber (s.a.v.), 'Kıyamet gününde mîzân 'a güzel ahlâktan daha güzel bir şey konulmaz.' demiştir. Câbir'in rivayet ettiği merfû' hadiste de: "Kıyamet gününde mizanlar konulur, hasenat ve seyyi'ât tartılır. Hasenatı seyyi'âtına zerre miktarı ağır gelen cennete girer. Seyyi'âtı hasenatına bir dâne kadar ağır gelen ateşe girer. -Ya hasenatı ve seyyi'âtı eşit olan? denildi- buyurdu ki: Onlar A'râf halkıdır (cennet ile cehennem arasında bir yerde bulunur)lar." Bu hadîsi Hay-seme Fuâd'ında çıkarmıştır. İbn Mübarek, Zühd'ünde, İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Ebû'l-Kâsım el-Lâlekâ'î de Kitabu's-sımne'de Huzeyfe'den mevkuf olarak: "Kıyamet gününde mizana, Cebrail Aleyhisselâm'dır' hadisini çıkarmıştır".[2990]
Muhammed Reşîd Rızâ, İbn Hacer'in bu özetinden sonra şöyle diyor:
"Süyutî, ed-Durru'I-mensûr'da âyetin tefsiri münâsebetiyle mîzân, vezn hakkındaki sahih, sakim rivayetlerin tamamını veya büyük bir kısmını zikretmiştir ki bunlardan sadece Ebû Hüreyre'den nakledilen hadis, iki sahihten yalnız Buhârî'de yer almıştır:
Dile kolay, mîzâna ağır, Rahmân'a sevgili iki kelime vardır: Subhânellâhi ve bihamdihi, subhânellâhi'l-'azîm.".[2991]
"Ne Buhârî'de, ne de güvenilir Sünen kitaplarında mîzânın vasfı, onun bir dili, iki kefesi olduğuna dair merfû' bir hadis olmadığına göre Zeccâc'ın: "Bu ehli sünnetin oybirliğiyle kabul ettiği bir husustur" demesine aldanma. Yazarların çoğu, özellikle hafız olmayanlar, bu icmâ kelimesini rastgele kullanırlar. Ehli sünnet mensuplarından bazılarının yazdığı kitaplarda bulunan her şeyi ehli sünnetin cemâatine nisbet ederler. O söz gerçekte selef arasında bilinmese de, halefin ittifak ettiği bir şey olmasa da bunu yapmışlardır.
"Bildiğin gibi bu tartı ve mîzân meselesi de selefin ve halefin ihtilâf ettiği bir meseledir. Amellerin mîzânda tartılacağını söyleyen ehli sünnet âlimleri, bu mîzânın bir tek mi, yoksa her kişi için, yahut her amel için ayrı ayrı mîzan mı olduğunda ihtilâf halindedirler. Tartılacak şey üzerinde de ihtilâf vardır. Amellerin değil, kişilerin tartılacağı da söylenmiştir. Tartılan şeyin ve tartının vasfında; tartı işleminin kimin için yapılacağı; yalnız mü'minler için mi, yoksa hem mü'minler, hem de kâfirler için mi uygulanacağı hakkında ihtilâf vardır. Bu ihtilâfın başlıca üç sebebi bulunmaktadır:
1. Seleften nakledilen haberlerin çelişkili oluşu. Bu konudaki haberlerin çoğu doğru değildir. Bunlar inançta değil, amelî konularda dahi kanıt olamaz.
2. Haberlerin yorumundaki ihtilâf.
3. Akıl ile bilinemeyecek ğayb konularında akıl ve kıyâs ile hüküm verme girişimleri.
Gayb âlemini, şu görünen şehâdet alemiyle kıyaslayıp: ameller a'râzdır, arazlar tartılamaz diyen mu'tezile, hatâ etmiştir. Çünkü mahiyetleri ayrı olan iki âlemi birbirine kıyas etmek yanlıştır. Bunlara cevap veren ehli sünnet de yine onlar gibi ğayb âlemini şehâdet âlemine kıyâs ederek yanılgıya düşmüşlerdir: Amellerin cisimleneceğini, güzel ve çirkin suretlere bürünüp tartılacağını; ya da amellerin değil, dünya defterleri gibi deri veya kâğıttan yapılmış zannettikleri amel defterlerinin teraziye konulup tartılacağını sanmışlardır.
"Oysa bu ümmetin selefi, Kitâb ve Sünnette haber verilen herşeyin hak olduğu, bunların mahiyeti hakkında fikir yürütülemeyeceği inancında idiler. O halde âhirette amellerin o âleme özgü bir mîzan ile tartılacağına inanırız, fakat bunun şeklini, nasıllığını, niceliğini araştırmayız. Birçok âyetten bu tartının, amellerin ruh üzerindeki

---

[2989] Enbiyâ Sûresi: 47.
[2990] Fethu'l-Bârî: 13/538-539.
[2991] Buhârî, Eymân: 19; Da'avât: 66; Tevhîd: 58; Müslim, Da'avât: 31; Tirmizî, Da'avât: 59; İbn Mâce, Edeb: 56.

olumlu veya olumsuz etkisi şeklinde olacağı, cezanın da bu tesirlere göre olacağı anlaşılmaktadır. İnsanlar sıcaklık, soğukluk gibi a'razları (depremin şiddetini, vasıtaların sür'atini, kalb atışlarını, tansiyonları vs.) ölçmek için ölçütler icadederken kâinatın Yaratıcısı, zihinsel ve bedensel amelleri, ruh üzerinde bıraktıkları iyi veya kötü etkileriyle ölçmekten, eylemlerin ruh üzerindeki etkilerini ölçecek ölçütler (mîzânlar) koymaktan âciz midir?
"Cezanın, değişmeyen ruhun, değişen sıfatlarına göre değil, fakat onda yer leşmiş, sabit sıfatlara göre olacağı hususunda nakil ve akıl birleşir. Yüce Allah Onları, vasıflarıyle cezalandıracaktır".[2992] "Nefse ve onu şekillendirene, ona bozukluğunu ve korunmasını ilham edene andolsun ki: Nefsini yücelten iflah olmuş, onu alçaltan da ziyana uğramıştır" [2993]buyurmuştur.
"Hesaptan sonra amellerin tartılması, yüce Rabbin büyük adalet ve hikmetinin tecellîsidir. Bu suretle insanlar, yaptıkları eylemlerin değerini, ruh üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerini görürler. Eylemlerin, ruhlar üzerindeki etkileri, her kişinin kendisine göründüğü gibi başkalarına da görünür. Eğer insanlar, düşünce ve hayali, bunların yetki alanı dışında kalan ğayb işlerine hakim kılmasalar, bu görüş ayrılıklarını anlatmamıza gerek kalmaz, sadece Kur'ân'da ve meşhur hadis kitaplarında yer alan sağlam senedli sahih hadislerdeki inancı açıklamakla yetinirdik.
"Bu bitâka hadisi de bu konuda anlatılan garib rivayetlerden biridir. Tir-mizî'nin, 'Abdullah ibn Amr ibn ‘Âs yoluyla rivayet ettiği bu hadise göre: "Allah, ümmetimden bir adamı, kıyamet gününde halkın içinde kurtaracaktır. Allah onun önüne, her biri, gözün görme mesafesi kadar uzun olan dok-sandokuz tomar açar (hepsi günâhlarla doludur). Sonra ona:
— Bunların içinde kabul etmediğin bir şey var mı? Koruyucu yazıcılarım sana haksızlık etmişler mi? den
— Hayır, yâ Rabbi, der.
— Bir özrün var mı? der.
— Hayır, yâ Rabbi, der.
— Var, var, der, senin bizim katımızda bir iyiliğin var, bugün sana haksızlık edilmez. (Üstünde 'Eşhedu en lâilâhe illallah ve eşhedu enne Muham-meden abduhû ve resûluh* yazılı bulunan bir kart çıkarır) Bunu senin tartına katacağım, der.
Kul der ki:
— Yâ Rabbi, bu koca tomarlar karşısında bu kart nedir ki? Allah:
— Sana haksızlık edilmez, der.
O tomarlar bir kefeye, bu kart da bir kefeye konulur. Kart tomarlardan ağır gelir. Hiçbirşey, Allah'ın adından daha ağır olamaz".[2994]
Tirmizî, bu hadîsin garîb; Hâkim sahîh olduğunu söylemiştir. Hâkimin sahîh demesi önemli değildir. Bu hadîsin senedinde, muhaddislerin güvenmedikleri, Cûzecânî'nin yalancılıkla nitelendirdiği Abdullah ibn Şerîk'in bulunması yeter. Kaldı ki başka illetleri de vardır. Hadîsi İbn Hibbân da Abdullah ibn Ömer'den rivayet etmiştir ki onun senedinde de, münker şeyler rivayet etmekte olan Abdullah ibn Ömer el-Horasânî vardır.
Ayrıca bu hadîs, mîzânın iki kefesi ve bir dili olduğu hakkında yeterli bir delîl de değildir. Çünkü sözde istiare olabilir. İnsanların anlaması için kelime-i şehâdetin, böyle bir benzetme ile anlatılmış olması mümkündür. Nitekim Hafız îbn Hacer de amellerin kendisinin tartılacağı yolundaki îbn Ömer görüşünü tercîh ederek: "Doğrusu, amellerin kendisi tartılacaktır" demiş ve ahlâkın tartılacağı hakkındaki sahih hadisi, görüşüne delil getirmiştir. Bu hadîs, sıhhat derecesi daha aşağı olan kart hadisine aykırıdır.
Kaldı ki bu kart hadisinde bir tek kelime-i şehâdetin, içinde tek iyilik bulunmayan, binlerce kilometre uzunluğundaki tomarlara yazılmış bulunan günahlara ağır geleceği bildirilmektedir ki insanı farzları ihmale, hattâ mutlak ibâhaya götürür nitelikteki bu haber, âlimler arasında problem olmuştur. Çünkü bu, her insanın, yaptığı zerre miktarı hayır veya şerrin karşılığını göreceğini bildiren âyetlere ve hadislere aykırıdır.
"Mürci'e, buna dayanarak imân ile beraber günahın zarar vermeyeceğini söylemiştir. Cumhur da buna çeşitli cevaplar vermişlerdir ama herhalde en makulü Tirmizî'nin işaret ettiği şu cevaptır: İki şehâdet kelimesinin, sahibinin kurtuluşuna sebebolması, îmân ile ölmesinden ötürüdür. Sözgeliminden anlaşılıyor ki bu hadiste temsil edilen adam kâfir idi, inandı ve henüz salih bir amel yapmağa fırsat bulamadan öldü. Bunun kurtulacağında ihtilâf yoktur".[2995]
10- Doğrusu biz, sizi yeryüzünde yerleştirdik, orada size geçimlikler verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!
11- Sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra da meleklere: "Âdem'e secde edin!" dedik; hepsi secde ettiler, yalnız İblîs etmedi, o secde edenlerden olmadı. 12- (Allah) buyurdu: "Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten alakoyan nedir?" (İblîs): "Ben, dedi, ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın"
13- (Allah) buyurdu: "Öyle ise oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık, çünkü sen aşağılıklardansın!" 14- (İblîs) dedi: "(Bari) bana (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar süre ver." 15- (Allah) buyurdu: "Haydi sen süre verilmişlerdensin." 16- "Öyle ise, dedi, beni azdırmana karşılık, and içerim ki ben de onlar{\ saptırmak) için senin doğru yolunun üstüne oturacağım." 17- "Sonra (onların) önlerinden, arkalarından,

[2992] En'âm Sûresi: 139.
[2993] Şems Sûresi: 7-10.
[2994] Tirmizî, îmân: 17.
[2995] Tefsîıu'l-Menâr: 8/322-325.

sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!" 18- (Allah) buyurdu: "Haydi sen, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık. Andolsun ki onlardan sana kim uyarsa (bilin ki) sizin hepinizden (derleyip) cehennemi dolduracağım (azdıran sizler de, size uyup yoldan çıkan insanlar da cehenneme gireceksiniz)!" 19- (Sonra Allah, Âdem'e hitabetti): "Ey Âdem, sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz" 20- Derken şeytân, onların kendilerinden gizlenmiş olan çirkin yerlerini, kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: "Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek, ya da ebedî kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan menetti" dedi. 21-Ve onlara: "Elbette ben size öğüt verenlerdenim." diye de yemin etti. 22- Böylece onları aldatarak aşağı sarkıttı (önceki mevkilerinden indirdi). Ağacı{m meyvasını) tadınca, çirkin yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarını üst üste yamayıp üzerlerine örtmeğe başladılar. Rableri onlara ünledi: "Ben sizi o ağaçtan menetmedim mi ve, şeytan size ap açık düşmandır, demedim mi?" 23- Dediler: "Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz!" 24- (Allah) buyurdu: "Birbirinize düşman olarak inin, sizin yeryüzünde bir süreye kadar kalıp geçinmeniz gerekmektedir." **25-** "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve yine oradan (dirilip) çıkarılacaksınız!'1 dedi. [2996]

Tefsir:

10 ncu âyette yüce Allah, insanın yaratılış olayına bir giriş yapıyor ve onu yeryüzünde yerleştirip orada yaşamını sağladığına işaret buyurduktan sonra:
11-15 nci âyetlerde bütün olarak insan türüne hitaben: "Bizsiziyarattık, sonra size suret verdik, sizi şu insan biçimine koyduk, sonra meleklere, Âdem'e secde etmelerini emrettik" buyuruyor. Ve Âdem kıssasını anlatmağa başlıyor: İblîs'in dışında meleklerin, Âdem'e secde ettiklerini bildiriyor. Sonra insan ile tblîs arasındaki düşmanlığın başlangıcını, İblîs'in kendi kanısınca Âdem'e secde etmeyişinin nedenini anlatıyor: tblîs, kendisinin ateşten, Âdem'in çamurdan yaratıldığını; âteşin çamurdan iyi olduğunu ileri sürerek Âdem'e secde etmemiş, böylece Allah'a âsi olmuştur. Yüce Allah da kibreden îblîs'i alçaltarak cennetten kovmuştur. İblîs, Allah'tan, yeniden diriliş gününe kadar kendisine yaşama fırsatı verilmesini istemiş, Allah ona bu fırsatı vermiştir.
"Oradan in" ifadesinde müfessirlerin çoğu, minhâ zamirinin cennete gittiğini, bu sözün: "Cennetten in" anlamına geldiğini söylerler. Fakat âyette daha önce cennet sözü geçmemiştir. Bu sözden, yüce melekût alemindeki durumundan inmesi anlamı da çıkar.[2997]
16-18: İblîs, Allah'a, Âdem yüzünden kendisini mevkiinden kovduğu veya şaşırttığı için, kendisinin de insanların yollan üzerinde oturup onları şaşırtmağa çalışacağını; bunun için önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından insanlara sokulup kötü düşünceler telkin edeceğini; böylece Allah'a şükreden kulların azalacağını söylemiştir. Yüce Allah, küstahlığından ötürü İblîs'i tekrar, hakaretle kovmuş, hem îblîs milletinden yani cinlerden bir kısmını ve hem de insanlar arasında İblîs'in sözlerine uyanları cehenneme atacağım söylemiştir.
19 ncu âyette Âdem'i cennette oturttuğunu, ona eşiyle birlikte orada dilediği herşeyden yeyip yalnız bir ağaca yaklaşmamalarını emrettiğini bildirmektedir.
20-22: Lûgatta kötü anlamına gelen sev'efv kadın ve erkeğin cinsel organa denir. Cinsel organının açılmasiyle insan utanıp kötü duruma düştüğü için sev'eh cinsel organdan kinaye olmuştur. Muvârât ise örtmek demektir. Bu âyetlerde şeytânın, cinsiyet organlarının açılması için Âdem ile eşini kandırmağa çalıştığı; melek olmamaları, ebedî yaşama kavuşmamaları için AHah-ın, onları o ağaçtan menettiğini ve kendisinin onlara iyilik etmek istediğini söyleyip onları kandırdığı ve ağaçtan yemeğe yönelttiği anlatılır.
Ağaçtan tadınca, cinsiyet organları görünmüş, cennetin yapraklariyle bu organlarını kapatmağa çalışmışlardır. Yüce Allah da azar tarzında onlara: "Ben sizi, o ağaçtan menetmemiş miydim ve şeytanın size düşman olduğunu söylememiş miydim?" demiştir.
23 ncü âyette Âdem ile eşinin tevbeleri, Allah'tan mağfiret dilemeleri, 24-25 nci âyetlerde de Allah'ın, onlara, birbirlerine düşman olarak inmelerini, yeryüzünde bir süre kalacaklarını, orada yaşayıp orada öleceklerini ve oradan diriltilip çıkarılacaklarını buyurduğu anlatılır.
Burada Allah'ın, insan ve İblîs ile konuşmasının mâhiyetini anlamamız mümkün değildir. Belki de bu, Allah, Âdem ve İblîs arasındaki halin sembolize edilişidir. Âdem'in kendi içinde pişmanlık duyduğu anlatılmaktadır. Gönülde uyanan düşünceler de yüksek düzeyde olursa sözsüz bir konuşmadır. Allah'ın, konuşması, harf ve sese muhtaç değildir. Buna nefsi kelâm (içten geçen düşünce, konuşma) denir. İşte Allah'ın, yaratılışta Âdem ve İblîs'e hitabı, bu tür bir nefsî kelâm, bir ilâhî ilham anlamını taşıyabilir. Gerçeği Allah bilir. Çünkü Şûra Suresinin 51 nci âyetine göre Allah, insan ile "ya vahy, ya perde arkasından veya elçi göndererek konuşur, başka türlü konuşmaz" buyurulmaktadır.
Râzî, "Birbirinize düşmansınız!" cümlesinin tefsirinde şöyle diyor: "Adı geçenler: Âdem, eşi ve İblîs'tir. 'İniniz'

[2996] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/310-320.
[2997] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/205.

sözü, bu üçünü de kapsar. 'Birbirinize düşmansınız* sözü, cinlerle insanlar arasında düşmanlığın kökleştiğini, bunun hiç kalkmayacağını ifade eder."
Bu âyette cinlerle insanlar arasındaki düşmanlık anatıldığı gibi insanlar .arasında düşmanlığın bulunduğuna da işaret olabilir. Çünkü insanlar arasında sürekli bir rekabet vardır.
Bu âyetlerde insanın, yeryüzünde ortaya çıkışı anlatılmaktadır. Yüce Allah, Kur'ân'da yedi yerde Âdem ile İblîs kıssasını beraber zikretmiştir. Âdem'in, yeryüzünde nasıl yaratıldığı, nasıl ortaya çıktığı hakkındaki teferruatı Allah bilir. 24 ncü âyette "İnin, birbirinize düşmansınız!" ifadesinden müfessirler, Âdem'in cennette yaratıldığı, cennetin gökte olduğu anlamını çıkarmışlardır. Fakat âyette böyle bir ifade yoktur. Bakara Sûresinin 30 ncu âyetinde Allah-ın, yeryüzünde bir halîfe yaratacağı buyurulmakta, "Biz sizi ondan (yani yerden) yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha ondan çıkaracağız"[2998] âyetinde de insanın şu topraktan yaratıldığı açıkça bildirilmektedir. Demek ki insan, gökteki cennette yaratılıp dünyaya düşürülmemiş, dünyada yaratılmıştır. Hattâ bu Sûrenin 25 nci âyetinde ve şimdi kaydettiğimiz Tâhâ Sûresinin 55 nci âyetinde insanın tekrar dirilişinin de bu dünyâda olacağı bildirilmektedir. Müfessir Ebu Müslim el-Isfahânî: "Âdem ve İblîs'in bulunduğu cennet, dünyâ cennetlerinden (bahçelerinden) biri idi." demiştir.[2999]
İniniz!" sözü, Âdem'in, ilk anda yüksek bir ormanlıkta zuhura gelip oradan düz araziye indirildiği anlamını ifade edebileceği gibi; bulunduğu manevî durumdan, yüksek makamdan inmesi anlamını da ifade edebilir. Nitekim, İbn Kesîr'in, biraz önce sözünü ettiğimiz tefsirinde buna işaret sezilmektedir.
Cennet, bahçe anlamınadır. Bir tepede bulunan bahçe gibi" âyeti ve benzerleri, yeryüzü bahçelerine de cennet dendiğini gösterir. Öyle ise Âdem'in yaratıldığı cennet, dünya bahçesidir. Ama ruhen veya kıyametteki dirilişinde gideceği cennet, sürekli yaşam cennetidir. Onun yerini ve mahiyetini Allah bilir.
Demek ki insan, şu yeryüzünün ürünüdür. Allah onu, çamurdan süze süze yaratmıştır. Yaratılışının ne gibi safhalardan geçirildiğini yalnız Allah bilir. 11 nci âyetteki: "Biz sizi yarattık, sonra size suret verdik, sonra meleklere: 'Âdem'e secde edin'dedik." ifadesinden anladığımıza göre Âdem ile, onun temeli arasında uzun safhalar vardır. Zira âyette "Sizi hemen yaratıp insan yaptık" denmiyor, önce insanın temelinin yaratıldığı, sonra insana şekil verildiği, en sonunda da meleklere, insana secde etmelerinin emredildiği buyuruluyor. İnsanın temeli, kökü yaratılır yaratılmaz hemen Âdem adını almamış; yüce Allah, yeryüzünde bir varlığı, bir ilk maddeyi, bir hücreyi veya hücreler manzumesini insan olma yönüne yöneltmiş, bu temel madde insan şeklini kazandığı zaman Âdem adını almış ve melekler ona boyun eğmişlerdir. "Biz sizi yarattık, sonra sizi şekillendirdik, sonra meleklere: 'Âdem'e secde edin' dedik " âyetinde aşamadan aşamaya geçişi belirleyen summe (sonra) kelimeleri, ilk maddenin insan şekline gelişinin uzun zaman aldığını gösterir. Çünkü summe terâhî yani bir şeyin, başka bir şeyden, bir zaman sonra olduğunu ifade eder. Ne zaman ki ilk temel, ilk hücre veya hücreler manzumesi veya Âdem'in aslı -mâhiyetini Allah bilir- insan şekline girmiş, işte o zaman ona Âdem adı verilmiş ve meleklerin ona secde etmeleri emredilmiştir.
Secde itaat, boyun eğmek, saygı göstermek anlamlarına gelir. İmam Gazâlî, Âdem'e secde eden meleklerin, gök melekleri değil, yer melekleri olduğunu söylemiştir.[3000] Gök melekleri, ruhanî meleklerdir. Onlar yalnız Allah'a secde ederler. Kanâatimize göre Âdem'e secde eden melekler, Allah'ın yeryüzüne hakim kıldığı tabiat kuvvetleridir. Tabiat kuvvetleri, insanın hizmetine verilmiş, insan akıl gücüyle onlara hakim olmuştur. Gerçeği Allah bilir.
Reşîd Rızâ da bu konuda: "Yüce Allah, yasalarını yönetmekte olan arz meleklerini, Âdem'in ve soyunun emrine verdi. Çünkü Allah, insan türünü, yasalarından yararlanma istidadında yarattı" diyor.[3001]
Şeytanın Âdem'e düşman oluşu da yine Allah'ın kanunu gereğidir. Âdem iki etken arasındadır. Kendisine dost olan meleklerle düşman olan şeytân. Düşmanı olan şeytân, onu makamından düşürmek için ona kötü telkinler, düşünceler aşılamağa çalışır. Dostu olan melekler ise kalbine düşürdükleri iyi düşüncelerle, ilhamlarla onu iyilik yönüne sevk ederler, tnsan psikolojisinde bu iki güç de vardır. Bunlar da Allah'ın, insanda yarattığı kanunlardır.
Burada melekler çoğul, şeytan ise tekil olarak zikredilir. Demek ki insanı iyiliğe sevk eden psikolojik etkenler, kötülüğe iten etkenlerden fazladır. Şeytânın telkinleri, gerçi insanı düşürür ama, insana ihtiras aşılamasından dolayı bir ölçüde yararlıdır. Allah, şeytanı da boş yere yaratmamıştır. Çünkü Allah, abes, anlamsız iş yapmaz. İnsanın içinde uyanan ihtiras, dünya tutkusu, insanı çalışmaya iter; dünyanın imârına, sanayi'in gelişmesine, insanların kalkınmasına sebeb olur. Fakat bu ihtiras, aşırı bir hal alırsa insan için zararb olur ve insan azar. O halde ihtirasın frenlenmesi gerekir.
Demek ki ölçülü dozajda kalır, iyilik etkenlerine tamamen galip gelmezse şeytanın dürtülerinin de yaran vardır. Bunlar, insanın rahatça yaşaması için gereklidir. Bunlar olmasa, insan dünyâ için hiçbir iş yapamaz, yaşamını dahi sürdüremez. Nitekim şeytanın dürtüsüyle insan, melekler gibi sürekli yaşamayı aramış, bunun için yasak meyvadan yemiştir. Dünyâ mülkü, ebedî yaşama arzusu, insanın en büyük tutkusudur. İnsan sürekli yaşamak, hiç ölmemek ister. Ama bu mümkün değildir. Ebedî yaşayabilmek için çare aramış, bunun için yasak meyvadan yemiştir.

[2998] Tâhâ Sûresi: 55.
[2999] Mefâtîhu'l-ğayb: 14/46.
[3000] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/111.
[3001] Tefsîru'l-Menâr: 8/332.

Acaba yasak meyva nedir? Âyette bunun mâhiyeti zikredilmemiştir. Fakat bunu yemekle, kadınla erkeğin aslında gizli olan cinsel organlarının açığa çıkıp görünmesi, bu meyva ile cinsel organ arasında bir ilişki bulunduğunu hatıra getirir. Biz bu yasak meyvanın, cinsel birleşmeden kinaye olduğunu sanıyoruz.
Kendi ömrünün sürekli olmadığını görünce insan, hiç değilse nesliyle, çocuklarıyle yaşamak istemiş, bunun yollarım aramış, daha önce bilemediği cinsel birleşmeye gitmiştir. Demek ki insanın bundan önceki safhası, eşeysiz üreme idi, bundan sonra insan, cinsel birleşme yoluyla üreme durumuna gelmiştir. İşte bu duruma geldikten sonra artık bilincine ermiş olan insan, cinsel organlarını örtme ihtiyacını duymuş, edep yerlerini, ağaç yapraklariyle örtmüştür. Cinsel birleşme ile nesli de çoğalınca artık bulunduğu dağlık, ormanlık bölgede yaşayamamış, düz araziye inip tarımla geçinmeğe başlamıştır.
İnsanlar çoğalınca fertler arasında, rekabet, düşmanlık da başlamıştır. İşte "Birbirinize düşmansınız" cümlesinde, insanlar arasındaki rekabete, insanın herşeye yalnız kendisinin sahibolma tutkusuna işaret edilmektedir. Zaten rekabet, düşmanlık, insanın herşeye yalnız kendisinin sahibolma tutkusundan doğar. Şeytandan gelen bu tutku, uygun dozajda kalırsa gereklidir, insanın ilerlemesine yardım eder, insana yaşama gücü ve arzusu verir. Ama aşırı olursa felâket halini alır. tşte dinler, bu tutkuyu zararsız halde tutmanın, frenlemenin yöntemlerini getirmişlerdir.
Mütekellimlere göre Âdem, nebî ve resuldür. Resuller, Allah'a isyandan masumdurlar. Böyle iken şeytân ona nasıl vesvese getirmiştir? Adem, Şey-tân'ın, Allah'ın sözüne aykırı olan sözünü nasıl doğrulamıştır?
Mütekellimlerin, kıssada problem olarak ortaya çıkardıkları bu hayallere, Reşîd Rıza şöyle cevap veriyor: "Âdem, ilk yaratılışı sırasında resul nebî değildir. Zaten daha insan bulunmayan o aşamada risâlete gerek de yok idi. Âyetlerden ve sahih hadislerden anlaşılıyor ki Âdem, hiçbir zaman resul olmamıştır. İlk resul, Hz. Nûh Aleyhisselâm'dır. Peygamberlerin, nübüvvetten önce ve sonra her günâhtan masum oldukları görüşü, sadece bazı rafızîlerden nakledilmiştir. Âdem'in masum olmasının ne kanıtı, ne de hikmeti vardır. Çünkü o zaman Âdem'in, kötü örnek olacağı bir kimse yoktu...".[3002]
26- Ey Âdem oğulları, size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Korunma elbisesi daha hayırlıdır. İşte bu(n\ar), Allah'ın âyetlerindendir, belki düşünüp Öğüt alırlar. 27- Ey Âdem oğullan, şeytân, ana babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belâya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytanları, inanmayanların dostları yaptık. 28- Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: "Babalarımızı bu yolda bulduk, bunu bize Allah emretti." derler. "Allah, kötülüğü emretmez de, Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"
29- De ki: "Rabbim, bana adaleti emretti. Her mescidde yüzlerinizi O 'na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na yalvann. İlkin sizi yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz." 50- (O), bir topluluğu doğru yola iletti; bir topluluğa da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar, şeytanları Allah'tan başka dost tuttular ve kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlar. [3003]

Tefsir:

Yukarıdaki âyetlerde insanın, yasak meyvadan yeyince cinsel organının ortaya çıktığını, onu yapraklarla kapatmağa çalıştığını bildirdikten sonra 26 ncı âyette yüce Allah, insan oğlunu, henüz elbise yapma becerisinden yoksun durumdan, yünden elbise yapıp giyinecek duruma getirdiğini hatırlatmaktadır: "Ey Âdem oğulları, biz size çirkin yerlerinizi Örtecek elbise ve rîş indirdik" buyurmaktadır.
Rîş: Süs olarak tefsîr edilir. Asıl lügat anlamına göre rîş, kuşların tüyü, hayvanların kılı demektir. "Size çirkin yerlerinizi örtecek elbise indirdik" cümlesinde, hayvanların yünlerinden, kıllarından, tüylerinden elbise, yatak yorgan, sergi yapıldığına işaret vardır. Kuşun tüyü nasıl onun süsü ise, elbise de insanın süsüdür. Bundan dolayı da elbiseye rîş (süs) denmiştir.
Yüce Allah, bedeni örtecek dış elbiseye işaret buyurduktan sonra insanın ruhunu koruyacak takva elbisesine dikkati çekiyor. Takva elbisesinin daha hayırlı olduğunu söylüyor. Çünkü takva, ruhu korur. Ruh, bedenden çok önemlidir. Takva elbisesi, Allah'ın buyruklarını tutma, yasaklarından kaçma, Allah'a yönelmedir.
Müfessirlerden kimi, libâsu't-takvâ'yı, vücudu koruyacak elbise diye tefsir ederler. Bu takdirde libâsu't-takvâ birinci kez adı geçen elbisenin kendisidir. Allah, elbise giymenin hayırlı olduğunu belirtmek için onu tekrar etmiştir. Çünkü câhiliyye Araplarından bazıları, Ka'be'yi çıplak tavaf ediyor ve bunu Allah katında makbul bir iş sanıyorlardı. Yüce Allah, vücudu örtecek, koruyacak elbise giymenin daha hayırlı olduğunu vurgulamıştır. Diğer bir tefsire göre libâsu't-takvâ, zırh, kalkan, miğfer gibi savaşta koruyucu olarak giyilen şeylerdir.
Bu görüşler muhtemel olmakla beraber takva elbisesinin, mecazî bir anlam taşıdığı ihtimâli daha kuvvetlidir. Katâde, Süddî ve İbn Cureyc'e göre takva elbisesi, imandır. İbn Abbâs'a göre de takva elbisesi salih ameldir.[3004]
Âyette elbisenin indirildiği ifade ediliyor. Elbise indirilmez. Dünyâda mevcut şeylerden yapılır. Ancak elbisenin

[3002] Tefsîru'l-Menâr: 8/354.
[3003] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/320-326.
[3004] Mefâtîhu'l-ğayb: 14/52.

yapıldığı eşya, yağmurun yağmasiyle meydana gelir. Ayrıca yerde olanlar, gökten inen buyruklara bağlı olduğundan yüce Allah, elbiseyi indirdiğini söylemiştir.
27 nci âyette de insan oğullarına, şeytandan sakınmaları, şeytanın ataları Âdem'i kandırıp ona yasak meyvadan yedirerek edep yerlerini gösterdiği ve cennetten çıkmasına sebeb olduğu gibi kendilerini de kandırmaması için dikkatli olmaları emredilmektedir. İnsanların, şeytanları göremedikleri yerden şeytanların, insanları görüp gözetledikleri, insanları kandırmak için fırsat kolladıkları belirtilmektedir.
Şeytanın, Âdem île eşinden soyduğu elbise ne idi? Bunun mahiyetini de Allah bilir. Anladığımıza göre şeytan, onları, 'avretlerinin farkında olmadıkları bir durumdan, 'avretlerini fark edecek duruma getirmiştir.
İnsan şeytanı görmez. Çünkü şeytan, mahiyet bakımından bu gözle görülemez. Ancak manevî gözle görülebilir. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri bir hadiste Allah'ın Elçisi şöyle buyurmuştur: "Bu gece cinden bir 'ifrit, namazımı kesmeğe çabaladı. Allah beni ona galip getirdi. Onu tuttum, mescidin direklerinden birine bağlayayım da hepiniz göresiniz diye düşündüm. Sonra kardeşim Süleyman'ın, "Ya Rabbi, bana, benden sonra hiç kimseye nasib olmayan bir mülk ver!"[3005] duasını hatırladım. Onu hakaret içinde salıverdim".
Muhakkak ki Peygamber, (s.a.v.) şeytanı, meleklere mahsus, manevî bir güçle görmüştür. Bu güç basiret gözüdür. Bazı velilerin, cinleri gördüklerini, bizzat kendi ağızlarından dinlemişizdir.
Bu âyette şeytanların,"kısanları, insanların hiç farkında olmadıkları yerden gözetledikleri ve saptırmak için daima fırsat kolladıkları belirtildikten sonra: "Biz şeytanları, inanmayanların dostları yaptık"buyuruluyor. Bu cümlenin anlamı şudur:
İnanmayan kimseler, şeytanların iğvâsına kandıkları için inanmazlar. Böylece inanmayanlarla şeytanlar arasında bir dostluk kurulur. Eğer o kimseler inanmış olsalardı, onların dostu Allah olacaktı. Çünkü "Allah mü'minlerin dostudur".[3006] Ama inanmadılar, şeytan gibi Allah'ın buyruğuna karşı çıktılar, böylece şeytanların dostu oldular. Artık şeytanlar, onları istedikleri gibi oynatabilirler.
Yine bu cümleden şeytanın, inananları azdıramayacağı da anlaşılmaktadır. Nitekim Hicr Sûresinin 42 nci, Isrâ Sûresinin 65 nci, Nahl Sûresinin 99-100 ncü âyetlerinde şeytanın ancak azgınları saptırabileceği, Allah'ın inanan kullarını azdıramayacağı, onları etkileyemeyeceği vurgulanmaktadır.
28- İşte şeytanların dostu olan inanmayanlar, bir kötülük yaptıkları zaman bunu iyi bir iş sanır, "Biz atalarımızdan böyle gördük, demek Allah böyle emretmiş ki atalarımız böyle yapmışlar" derler. Atalarının bâtıl geleneklerini Allah'ın buyruğu zannedip körü körüne onları taklid ederler.
İnsanlar geleneklerinden kolay kopamazlar. Geleneklere, Allah'ın buyruğuymuş gibi bağlanırlar. İyi gelenekler örftür, bunlara uyulur ama insanları bağlayıcı, akla mantığa, dinin ruhuna aykırı şeylere uymak kötüdür. Allah kötülüğü emretmez. Sağduyu sahibi, Allah'ın kötülüğü emretmeyeceğini anlar. Fakat şeytan ile dost olmuş imansızlar, şeytanın, gözlerinde süslediği kötü, batıl şeyleri, Tanrı buyruğu sanırlar. Yüce Allah, Elçisine, o imansızlara şöyle demesini emrediyor: "Allah kötülüğü emretmez. Siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"
29 ncu âyette Rabbin, eğriyi büğrüyü değil, adaleti; her ibadette, her secdede yalnız Allah'a yönelmeyi emrettiği bildiriliyor: "Size nasıl başladı ise, öyle avdet edeceksiniz," buyuruluyor. Yani Allah, sizi nasıl dünyaya getirdi ise, ölümünüzden sonra tekrar sizi hayata döndürecektir. Yok olup gitmeyeceksiniz. Yeni bir hayât ile Allah'ın huzuruna çıkacak, yaptıklarınızdan hesap vereceksiniz. Veya bu cümlenin anlamı şudur:
Siz hiçbir şey değil iken sizi dünyâda yarattığı gibi âhirette de diriltecektir. Yahut sizi dünyâya nasıl hiçbir şeye sahib olmayarak, çırılçıplak ve tek başına getirdiyse huzuruna da öyle hiçbirşeye sahibolmayarak, çırılçıplak döneceksiniz. Bu son anlamı, Peygamber(s.a.v.)in şu hadisi de teyidetmektedir: "Ey insanlar, siz Allah'a yalın ayak, başı kabak, ğurl olarak götürüleceksiniz. (Yüce Allah): 'Biz ilk yaratmağa nasıl başladıysak, onu tekrar iade ederiz. Bu, bizim üzerimize sözdür, biz bunu mutlaka yapacağız![3007] (buyurmuştur)" .[3008]
30 ncu âyette insanlar arasında hakim olan sosyolojik kanuna işaret buyurulmuştur: Allah, insanlardan bir kesimi doğru yola iletmiş, bir kesimi de yola gelmek istemediği için sapıklığı hak etmiştir. Sapıklık içinde kalmalarının sebebi de şudur: Onlar Allah'ı bırakıp şeytanları dost edinmişler ve bu yaptıklanyle kendilerinin, doğru yolda olduklarını sanmışlardır. Sapıklık içinde olduğu halde kendisinin, doğru yolda olduğunu sanan, sapıklığı doğru yol kabul eden kimse nasıl doğru yolu bulsun? Allah saptırmıyor, fakat insanların kendi hareketleri sapıklık içinde kalmalarına sebeb oluyor.
28-30 ncu âyetlerin, Ka'be'yi çıplak tavaf etme geleneğini kınamak üzre indiği rivayet edilir. Tefsirlerin anlattığına göre Kureyş dışındaki Arap kabileleri, Ka'be'yi tavaf etmek istediklerinde, içinde günâh işlenmiş olması ihtimali bulunan bir elbise ile tavaf etmemek için normal elbiselerini çıkarır, özel elbise giyer veya havlu kuşanırlardı. Bu elbise veya havluları, Ka'be'nin Ku~ reyşli bekçileri, ücret karşılığında verirlerdi. Ama Kureyşliler, normal elbiseleriyle tavaf ederlerdi. Dışarıdan gelenlere ücretle elbise vermek, tabii Kureyş-lilere kâr getiren bir iş idi.

[3005] Sâd Sûresi: 35.
[3006] Bakara Sûresi: 257.
[3007] Enbiyâ Sûresi: 104.
[3008] . Buhârî, Enbiyâ: 8, 48; Tefsîru Sûre: 5, Rikak: 45; Müslim, Cennet: 56, 59; Tirmizî, Kıyamet: 3, Tefsîru Sûre: 80; Nesâ'î, Cenâiz: 118, 119; İbn Mâce, Ztfhd: 33; Dârimî, Rikak: 80, 82; Ibn Hanbel, Musned: 1/220, 223, 229,...

Elbise veya havlu kiralayacak parası olmayan taşralılar, -kadın olsun, erkek olsun- elbiselerini çıkarıp çıplak tavaf ederler ve bunu, Hz. İbrahim'in, Allah'ın emriyle yerleştirdiği bir hac geleneği sanırlardı.[3009]
Bu âyetler, câhiliyye Araplarının bu hareketlerini reddetmekte, delilsiz olarak ataların koydukları batıl gelenekleri körü körüne taklid etmeyi kınamaktadır.
Yukarıdan beri insanın, edep yerini yapraklarla örtmesinin, insanların, yapraklarla örtünme durumundan, yünden kıldan elbise yapıp giyinme durumuna gelmelerine işaret edilmesinin ve elbisenin, Allah'ın indirdiği bir nimet olarak tanıtılmasının; Arapların, bu çıplak tavaf etme gelenekleriyle, bu ilkel tutumlariyle ilişkisi vardır. Burada atalardan görülen kötülüğün, yani çıplak tavaf etmenin, herkesin gözü önünde erkek ve kadınların çıplak dolanmalarının taklidedilmesi kınanmaktadır. Biraz sonra da her ibadette, her mescidde süsün alınması, güzel elbise giyilmesi emredilecektir. Bütün bunlar, çıplak olarak ibadet etmenin, saygısızlık olduğunu vurgulamak içindir.
31- Ey Âdem oğulları, her mescidiz gidişiniz)cte süs(lü, güzel elbiseler)imzi alın; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmez. 32- De ki: "Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızkı kim haram etti?" De ki: "O, dünyâ hayîtanda inananlarındır, kıyamet günü de yalnız onlarındır. "İşte biz, bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz. 33- De ki: "Rabbim, ancak fuhuşları, gerek açığını, gerek kapalısını; günâhı ve haksız yere saldırmayı; hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söyleminizi haram etmiştir." [3010]

Tefsîr:

31 nci âyette yüce Allah, Âdem oğullarına, her ibadet yerinde zinetlerini almalarını, yeyip içmelerini fakat israf etmemelerini emretmektedir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre burada zinet, avreti örtecek elbisedir. Avret yeri anlamına gelen sev'e'yi örten ve insanı güzel gösteren şeye zinet denir. Yüce Allah, kullarına, bazı Araplar gibi Ka'be'yi çıplak tavaf etmemelerini, her ibadet yerine tertemiz elbise giyinip gitmelerini, yahut ibadet esnasında güzel elbise giymelerini emretmiştir. Demek ki Allah, kulunun perişan, derbeder değil, tertemiz, derli toplu olmasını ister.
Bu âyetin ve bu anlamdaki hadislerin ifadesine göre kulun, namazda, özellikle Cuma ve bayram günleri süslenmesi, güzel koku sürünmesi müste-habdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), beyaz elbise giymeyi tavsiye etmiştir: "Beyaz elbise giyiniz, çünkü beyaz elbise, daha temiz, daha güzeldir. Ölülerinizi de beyaz kefene sarınız"[3011] buyurmuştur.
Özellikle sıcak ülkelerde beyaz elbise giymek yararlıdır. Çünkü insanı serin tutar. Ayrıca beyaz elbisede kir çabuk belli olduğu için insan onu temiz tutmaya çalışır.
Süddî'nin rivayetine göre Ka'be'yi çıplak tavaf edenler, hac mevsiminde vedek (içyağı) yemeyi haram sayarlardı. İşte Allah'ın nimetlerini kendilerine haram sayanlara hitaben Cenabı Allah, yeyip içmelerini, fakat israf etmemelerini, çünkü Allah'ın israf edenleri sevmediğini buyurmaktadır.
İsraf, bir nimeti gereğinden fazla kullanmak, telef etmektir. Buhârî, îbn Abbâs'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Dilediğini ye, dilediğini giy, ancak iki huy seni yanıltmasın: îsrâf ve kibir." Allah'ın Elçisi de şöyle buyurmuştur: "Kibirsiz ve israfsız olarak yeyiniz, içiniz, giyiniz ve sadaka veriniz. Zira Allah, kulunun üstünde nimetini görmek ister".[3012] "Âdem oğlu, karnından daha şerli bir kab doldurmamıştır. İnsana belini doğrultacak birkaç lokma yeter. Eğer mutlaka yemesi gerekli ise midesinin üçte birini yemeğe, üçte birini içmeğe, üçte birini de nefes almağa ayırsın".[3013]
32 nci âyette Allah'ın nimetlerini, kendi kendilerine haram sayanlara, Allah'ın yarattığı süsleri, rızıkları kimin haram kıldığı soruluyor. Bu soru, inkâr sorusudur, böyle bir şey olamaz anlamına gelir. Allah'ın, yarattığı nimetleri, güzel rızıkları kendisinin haram kılmadığını, O'ndan başkasının da Onun, kulları için yarattığı şeyleri yasaklamağa hakkı olmadığını belirtmektedir.
Bu âyet de Ka'be'yi tavaf ederken elbise giymeyi ve hac mevsiminde vedek (iç yağı) yemeyi haram sayanlara ve onlar gibi Allah'ın yarattığı şeylere yasaklar koyanlara hitâbetm ektedir. Allah süsü, güzel rızıkları kulları için yaratmıştır. Bunlar dünyâ hayâtında mü'minlerindir ama inanmayanlar da dünyâda bunlardan yararlanırlar. Allah, dünyâda onları da bu nimetlerden yoksun bırakmaz. Bu sınav dünyâsında herkese yaşama fırsatı verir. Fakat âhîrette bu nimetler yalnız inananlara mahsustur. Kâfirler bunlardan yoksundurlar. Demek ki süslenmek, güzel giyinmek, güzel rızıklardan yemek, içmek, dünyâ nimetlerinden yararlanmak mü'minlere helâldir ve Allah'ın emridir. Çünkü Allah, bunları evvel emirde kâfirler için değil, inananlar için yaratmıştır. Öyle ise müzminlerin, dünyâya zindan gözüyle bakıp ondan el etek çekmeleri, dünyâ nimetlerini kâfirlere bırakmaları,

---

[3009] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/209.
[3010] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/326-330.
[3011] Ebû Dâvûd, Tıb: 14, Libâs: 13; Tirmizî, Cenâiz: 18; Edeb: 46; Nesâ'î, Cenâiz: 38; Zînet: 97; îbn Mâce, Cenâiz: 12, Libâs: 5; İbn Hanbel, Musned: 1/247, 274, 328,...
[3012] Buhârî, Libâs: 1; Nesâ'î, Zekât: 66; İbn Mâce, Libâs: 23; İbn Hanbel, Musned: 2/181, 182.
[3013] Tirmizî, Zühd: 47; İbn Hanbel, Musned: 4/132.

kendilerinin de sefalet içinde yaşamaları doğru değildir. Dünyâ nimetlerinden en büyük ölçüde yararlanmak için ellerinden geldiğince çalışmaları, araştırma yapmaları, îslâmın izzetini, milletlerinin şerefini korumak, kâfirlere muhtaç olmadan yaşamak, ekonomilerini güçlendirmek için çalışmaları, Allah'ın buyruğudur. Meskeneti öğütleyen sözler, Kur'ân'ın prensiplerine aykırıdır. Allah'ın verdiğinden yararlanıp O'na şükretmek lâzımdır.
Dünyâya dalıp Allah'ı unutmak, kendisini put yapıp kendisine tapmak en büyük azâbdır. Yirminci Asrın, şu makine asrının adamı, teknolojik icadlar, servet ve sâmân karşısında Allah ile ilişkisini kesmiş, kendisini tannlaştırmıştır. Kibir ve gururdan kaçınmak, Allah'a kul olmak lâzımdır. İnsan âcizdir. Elde ettiği bu nimetlerin hepsi kendi icadları da dahil, Allah'ın vergisidir. O icad-ları yapan aklı, insan yaratmıyor, Allah veriyor. Allah'a şükrü unutmak, ruhun yüce vasıflarını öldürür. Bu da insanı, ebedî nimetlerden yoksun kılar. Mü'min, hem dünyânın, hem de âhiretin hakkını veren, maddesini de, mânâsını da onaran Ölçülü insandır. Râzî şöyle diyor:
"Âyetteki zinet, tüm zinet çeşitlerini içerir. Bedeni temizlemek, binek vasıtası, her çeşit süs eşyası, zinet kapsamına girer. Altun, gümüş ve ibrişimin erkeklere haram olduğu hakkında hadis olmasaydı, onlar da bu zinet kapsamına girerdi. Rivayet edilir ki: Osman İbn Maz'ûn, Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e geldi:
— Ey Allah'ın Elçisi, içimden gelen düşünce beni yendi. Kendimi büktürüp hadım olmağa karar verdim, dedi. Allah'ın Eçlisi (s.a.v.):
— Osman, dur bakalım, ümmetimin bükülmesi oruçtur, dedi. Osman:
— Nefsim bana ruhbanlığı (dünyadan el etek çekip bir köşeye çekilmeyi) emrediyor, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Ümmetimin ruhbanlığı, mescidlerde oturup namazı beklemektir, dedi. Osman:
— Nefsim bana seyahati emrediyor, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Ümmetimin seyahati gaza, hac ve ömredir, dedi. Osman:
— Nefsim bana bütün malımı bırakmayı söylüyor, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Senin kendi çoluk çocuğunu geçindirmen, yetîme ve yoksula acıyıp onlara yedirmenden daha iyidir, dedi. Osman:
— Nefsim bana Havle'yi boşamamı söylüyor, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Ümmetimin kadından uzaklaşması, Allah'ın yasaklarından uzaklaşmalarıdır, dedi. Osman:
— Nefsim bana onunla yatmamamı söylüyor, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Müslüman ailesiyle ya da, câriyesiyle yatarsa o birleşmeden çocuk olmasa dahi, o birleşme cennette kendisine vasîf (genç hizmetçi) olur. Eğer çocuk olursa kendisi İçin göz aydınlığı, kıyamette de sevinç vesiylesi olur. Eğer çocuk, erginlikten önce ölürse o, kıyamet günü kendisi için şefaatçi ve rahmet olur, dedi. Osman:
— Nefsim bana et yememeyi söylüyor, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Dur bakalım, ben bulursam et yerim, eğer Allah'tan istesem her gün bana et yedirir, dedi. Osman:
— Nefsim bana kokuya el sürmemeyi söylüyor, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Dur, dedi, Cebrail bana gün aşın koku sürünmeyi emretti. "Cuma günleri ise bunu hiç ihmal etme' dedi. Sonra Allah'ın Elçisi Osman'a 'Benim sünnetimden yüz çevirme, benim sünnetimden yüz çevirip tevbe etmeden ölen kişinin yüzünü melekler, benim havuzumdan öteye çevirirler" dedi" .[3014]
Bu rivayetin sıhhati çok şüphelidir, fakat sahih olmasa bile îslâmın ruhunu yansıtması bakımından önemlidir. Bundan dolayı buraya kaydetmeyi uygun bulduk.
33 ncü âyette de Allah'ın neleri yasakladığı bildirilmektedir: Allah açık ve kapalı her türlü fuhuşları (açık ve gizli zinaları, çirkin işleri, günâhları), haksız yere başkasına saldırmayı ve Allah'ın, tanrı olduklarına dair hiçbir delil indirmediği veya kendilerine hiçbir güç vermediği şeyleri Allah'a ortak koşmayı, bilmeden Allah hakkında (şunu helâl kıldı, bunu haram kıldı) gibi sözler söylemeyi haram kılmıştır.
Bu âyette yüce Allah, ancak tevhîdden sapma, insanlara saldırı, açık veya gizli fuhuş, kötülük olan şeyleri haram kıldığını bildirmektedir. Bunun dışında güzel olan şeylerin hepsi helâldir. Kur'ân, insanlara bağ vurmamış, onların önlerinde bulunan evham ve hurâfât dikenlerini, engellerini kaldırmıştır. İnsanların ufuklarını açmış, yollarını genişletmiştir.
34- Her ümmetin bir süresi vardır. Süreleri gelince (onlar), ne bir an geri kalırlar, ne de öne geçerler (tam vaktinde batıp giderler) 35-Ey Âdem oğulları, size kendi içinizden elçiler gelip size âyetlerimi anlattıkları zaman (günâhlardan) korunup uslananlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. 36- Âyetlerimizi yalanlayıp onları kabule tenezzül etmeyenlere gelince, onlar da ateş halkıdır; onlar orada sürekli kalacaklardır. 37- Allah'a yalan uyduran, ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Onlara Kitâbdan nasipleri erişir; nihayet (ömürleri tükendiği zaman) elçilerimiz gelip canlarını alırken: "Hani Allah'tan başka yalvardıklarınız nerede?" dediklerinde: "Bizden sapıp kayboldular9* dediler ve kendi aleyhlerine, kendilerinin kâfir olduklarına şahitlik ettiler. 38- (Allah) buyurdu: "Sizden önce geçen cin ve insan topluluklariyle beraber ateşin içine girin!" Her ümmet girdikçe yoldaşına lanet etti. Hepsi birbiri ardından orada toplanınca sonrakiler, öncekiler için dediler ki: "Rabbimiz, bunlar bizi saptırdılar. Bunlara ateşten bir kat daha azâb ver!" (Allah): "Hepsi için bir kat fazla (azâb) vardır, ama siz bilmezsiniz, dedi. 39- Öncekiler de sonrakilere dediler ki: "Sizin bize bir üstünlüğünüz yok. O halde siz de kazandıklarınıza karşılık azabı tadın!" 40- Bizim âyetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar

[3014] Mefâtîhu'l-ğayb: 14/63.

cennete giremeyeceklerdir! İşte suçluları böyle cezalandırırız. 41- Onlar için cehennemden bir döşek, ve üstlerinde de (yine ateşten) örtüler vardır, işte zâlimleri böyle cezalandırırız! [3015]

Tefsîr:

34 ncü âyette, her ümmetin belli bir ömrü, bir süresi olduğu, bu süreden bir ân dahi geri kalamayacakları, ileri de geçemeyecekleri bildirilmektedir. Bu âyet de sosyolojik kanunlardan birini ifade etmektedir. Gerçekten her toplumun bir yükselme devresi, bir yaşama süresi vardır. Bu süre sonunda çöküş başlar. Bu yasayı, Allah'tan başka kimse değiştiremez. Ömrünü tamamlamış milletin çöküşünü kimse önleyemez.
İşte Cenabı Allah, her ümmete tanıdığı bu süre içinde peygamberler gönderir, içlerinden âlimler, ıslahatçılar çıkarır. Allah'ın emirleri kendilerine anlatılır. Peygamberlerinin ve onların vârisleri durumundaki âlimlerin sözlerini dinleyip gidişlerini düzeltenler korunurlar. Ama Allah'ın âyetlerini yalanlayarak fırsatı kaçıranlar cehennem zindanına mahkûm olurlar.
Bu âyetin anlamına göre her millet, tıpkı bir fert gibi biyolojik bir hayâta, belli bir ömre sahiptir. Ibn Abbâs şöyle demiş: "Allah, peygamberini yalanlayan her ümmete belirli vakit tanımıştır. O vakit sona erinceye kadar Allah onlara azâbetmez. O vakit sona erince Allah'ın azabı iner."
35-36 ncı âyetlerde de Allah'ın âyetlerini anlatan peygamberlere uyup, Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınan kimselerin korku ve üzüntü çekmeyecekleri: Allah'ın âyetlerini yalanlayıp, onları kabule tenezzül etmeyenlerin de cehennemde ebedî kalacakları vurgulanmaktadır.
37-39 ncu âyetlerde, Allah'a iftira ederek kendiliklerinden Allah adına helâl ve haram koyanların, ya da Allah'ın âyetlerini yalanlayanların en zâlim (en haksız) kimseler oldukları vurgulanıyor, bunlara kitaptan nasiplerinin ulaşacağı belirtiliyor. Yani ezelde yazılmış, haklarında takdir edilmiş olan pay kendilerine mutlaka ulaşır. Bu pay ya Allah'ın azabıdır veya dünyâda onlara takdir edilmiş bulunan rızıkları, amelleri ve ömürleridir. Bu anlam, sözgelimine daha uygundur. Bu insanlar, Allah'ın yazgısında kendilerine takdir edilmiş bulunan rızıkları alırlar, nihayet dünyâ ömrünü tüketip can verme durumuna gelirler. İşte bunların, dünyâdan ayrılış durumları şöyle tasvir ediliyor:
Şimdi melekler, onların canlarını alırken, Allah'tan başka tanrı diye yalvardı klan nın nerede olduklarını sorarlar. Eğer o yalvardıkları şeyler tanrı olsalardı, şu en zor durumda bulunan tapanlarına yardım ederlerdi, onları ölümden kurtarırlardı. Fakat o tanrılardan hiçbiri yok. Ömür boyu onlara tapıp, şimdi can alan meleklerle yapayalnız karşılaşan güçsüz, zavallı insanlar, artık gerçeği itiraftan başka çare bulamazlar. "Bizden kayboldular" derler. Böylece dünyada inkâr etmiş olduklarına dair kendi aleyhlerine tanıklık ederler.
Şimdi dünyâ sahnesi bitmiştir, yeni bir sahne başlamaktadır. Dünyâ hayâtından sonraki safha. Yüce Allah, dünyâdan ayrılan ruhlara hitâbeder: "Sizden önce geçmiş olan, ateşteki cin ve insanlar arasına katılınız!" der.
Oraya her giren ümmet, kendinden önce, kendisine örnek olmuş kardeş toplumuna lanet eder, kötülükte kendilerine örnek olanları lanetler. Nihayet hepsi birbirine yetişip bir araya toplanınca sonrakiler, kendilerinden önce gelmiş olan atalarını Allah'a şikâyet eder, suçu onların üstüne atmak isterler: *- Ey Rabbimiz, işte şunlar bizi saptırdılar. Onlara iki kat ateş azabı ver!" derler. Böylece kendilerini sorumluluktan kurtarmak, azaplarını hafifletmek isterler. Ama kötülere uyup kötülük yapanlar, sorumluluktan kurtulamazlar. Yaptıkları işlerin kötü olduğunu bildiren peygamberler bulunduktan sonra yine atalarına uyup günâhlarında ısrar edenler, geçmiş atalariyle aynı azaba çarpılırlar. Bunun için yüce Allah: "Hepinizin azabı iki kattır, ama siz bilmezsiniz!" buyuruyor.
Öncekiler de kendilerini sorumlu tutan sonrakilere (yani selefler de haleflerine) derler ki: *- Sizin bize bir üstünlüğünüz yok, siz de bizim gibi saptınız, günâh işlediniz. Öyle ise yaptıklarınızın cezasını tadın!"
Cehennemde birbirlerini suçlayan sapık insanların, bu tartışma sahnesinden sonra yüce Allah, âyetlerini yalanlayanların, âhiretteki durumlarım sergiliyor:
40-41 nci âyetler de Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onları kabule tenezzül etmeyenlere, gök kapılarının açılmayacağını, deve iğne deliğinden geçinceye kadar onların cennete girmeyeceklerini, onlar için cehennemde bir yatak bulunduğunu ve üstlerine de ateşten yorganlar örtüleceğini bildiriyor.
40 ncı âyetteki "cemel" kelimesi, deve demektin Ancak bu kelimeyi tbn Abbâs, cîmin zammı, mîmin şeddesiyle cummel şeklinde okumuş, Saîd İbn Cübeyr de bu kırâeti tercih etmiştir. Cummel, kalın ip ve gemi halatı anlamına gelir. [3016]Halat ile iğne deliği arasındaki ilgi deve ile iğne deliği arasındaki ilgiden fazla görünürse de bu âyet, Matta încili'nde (19/24) aynı ifade ile geçmektedir: "Devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin adamın, göklerin melekûtunagirmesinden daha kolaydır."'Kur1'ân, İncil'i doğrulayıcı olduğuna göre Cumhurun verdiği deve anlamı daha doğrudur. Bu anlam sözgelimine daha uygun düşmektedir.
Bu, yürekleri hoplatan, tüyleri ürperten bir âhiret tablosudur. inşan göklerin kapılarını, girmek için bekleyenlere bu kapıların açılmayacağını düşünüyor. Gök kapıları, cennet kapılarıdır. Cennet kapılan suçlulara açılmaz. An-

[3015] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/330-335.
[3016] îbn Kesîr, Tefsîr: 2/215.

cak ne zaman açılır: Deve iğne deliğinden geçtiği zaman. Devenin iğne deliğinden geçmesi mümkün değildir. Öyle ise inkarcı suçlunun da cennetin kapısından içeri girmesi de mümkün değildir. Devenin iriliğiyle yalancı küstahın ruh kabalığı arasında bir ilişki de vardır. Bu tasvir, odun gibi kaba münkirlerin, cennete girme ihtimalinin bulunmadığını anlatmaktadır.

Gök kapılarının açılması deyiminde iki ihtimal vardır:

1) Mü'minlerin ruhları, bedenlerinden ayrıldıktan sonra göklere çıkarılırlar. Nitekim Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Mü'minin ruhu göğe çıkarılır. Ona gök kapısının açılması istenir. Kendisine:

— Merhaba, güzel bedende olan güzel ruh, denilir.

Tâ yedinci göğe varıncaya kadar ona böyle hitâb edilir. Kâfirin ruhu için de gök kapısının açılması istenir. Ona:

— Ey kötü ruh, dön, çünkü sana gök kapılan açılmaz! denilir.

2) Cennet göktedir, gök kapısından maksat, cennet kapısıdır. Kâfirlerin göğe çıkmalarına, cennete girmelerine izin verilmez. Onların yeri cehennemdir.

tnsan bulunduğu yerde dinlenmek ister. Dünyâdan gelen, uzun süre beden içinde dünyâ işleriyle ve düşünceleriyle boğuşmuş olan ruhun dinlenmesi gerekir. Bu kötü ruhun dinlenme yeri cehennem yatağıdır. Üstüne örtülecek örtü de ateşten yorgandır. Şimdi rahat etsin bakalım edebilirse!

Buna dayanılmaz. Öyle ise bu sonuçtan kurtulmanın tek çaresi, peygamberleri dinlemek, Allah'ın buyrukları doğrultusunda, Kur'ân'ın yolunda gitmektir. Kur'ân'ın gösterdiği yoldan ayrılanların hali yamandır.

42- İnanıp iyi işler yapanlar, -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yapmasını önermeyiz- işte onlar, cennet halkıdır, onlar orada ebedî kalacaklardır. 43- Göğüslerinde kinden (tasadan) ne varsa hepsini çıkarıp almışızdır. Altlanndaan ırmaklar akmaktadır. "Lütfedip bizi buraya getiren Allah'a hamdolsun, Allah bizi getirmeseydi, biz bunu bulamazdık!*' Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler (söyledikleri doğruymuş)." dediler. Onlara: "İşte size cennet; yaptıklarınıza karşılık o size mtrâs verildi!'* diye seslenildi. 44- Cennet halkı, âteş halkına seslendi: "Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbi-nizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" (Onlar da): "Evet," dediler. Ve aralarından bir ünleyici: "Allah'ın laneti zâlimlerin üzerine olsun!" diye ünledi. **45-** "Onlar ki Allah'ın yolundan menedip, onu eğriltmek isterler, âhireti de inkâr ederlerdi." 46- İki taraf arasında bir perde ve A'raf üzerinde de hepsini işaretleriyle tanıyan erkekler vardır. (Bunlar), henüz cennete girmemiş olan, fakat girmeyi bekleyen, cennet halkına: "Selâm size" diye seslendiler. 47- Gözleri ateş halkı tarafına çevrildiği zaman da: "Rabbimiz, bizi şu zâlim toplulukla beraber bulundurma!" dediler. 48- Araf halkı, yüzlerindeki işaretleriyle tanıdıkları bir takım adamlara da ünleyerek dediler ki: "Ne topluluğunuz, ne de büyüklük taslamanız, size hiçbir yarar sağlamadı." 49- "Allah onları hiçbir rahmete erdirmeyecek, diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?" (Cennetliklere dönerek): "Girin cennete, artık size ne korku vardır, ne de siz üzüleceksiniz!"1 dediler. 50- Ateş halkı, cennet halkına: "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bizim üzerimize akıtın (ne olur)/" diye seslendiler. (Onlar da) dediler ki: "Allah, bu ikisini kâfirlere haram etmiştir." 51- Onlar ki dinlerini bir eğlence ve oyun yerine koydular ve dünyâ hayâtı, kendilerini aldattı. Onlar, bugünleriyle karşılaşacaklarını nasıl unuttular ve âyetlerimizi bile bile nasıl inkâr ediyor idilerse, biz de bugün onları öyle unuturuz!

52- Gerçekten onlara, bilgiye göre açıkladığımız» inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olan bir Kitâb indirdik. 53- îlle onun te'vîlini mi gözetiyorlar? O'nun te'vîli geldiği (haber verdiği şeyler ortaya çıktığı) gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmiş. Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler, yahut tekrar geri döndürül(üp dünyâya gönderilmemiz mümkün mü ki (orada eski) yaptıklarımızdan başkasını yapalım? Onlar, kendilerini ziyana soktular ve uydurdukları şeyler, kendilerinden saptı (kaybolup gitti). [3017]

Tefsîr:

Yüce Allah, inanmayanların cehenneme gidişlerini ve cehennemdeki durumlarını tasvir ettikten sonra şimdi de inananların cennetteki durumlarını tasvir ediyor:

42- înanıp iyi işler yapanlar da cennet halkıdırlar, orada ebedî kalacaklardır. Bu âyetteki "Biz kimseye, gücünün üstünde bir şey önermeyiz" cümlesi, cennete götüren iyi işlerin, herkesin yapabileceği kolay işler olduğunu anlatıyor. Cennete götüren güzel işler, Allah'ın, yapılmasını emrettiği işlerdir. Allah, kimseye gücünün yetmeyeceği işler yapmayı buyurmaz. Demek ki Allah'ın buyurduğu bu güzel işler, herkesin yapabileceği güzel işlerdir, zor şeyler değildir.

43 ncü âyet, mü'minlerin yüreklerinden kinin çıkarıldığım, gönülleri gibi duru cennet ırmaklarının başında bulunup bu nimetleri kendilerine lütfeden Allah'a hamdettiklerini anlatıyor. Allah'ın, lûtfîyle kendilerini buraya getirdiğini, eğer Allah lütfedip getirmeseydi kendilerinin cenneti bulamayacaklarım söylüyorlar. Sadece kendi çabalarının sonucu olarak değil, fakat Allah'ın lütuf ve keremiyle cennete geldiklerini ikrar ediyorlar. "Demek ki Rabbimizin elçileri doğru söylemiş" diyorlar.

[3017] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/335-341.

Cennet halkı, ırmakların şarıl şarıl aktığı bu bahçelerde sefa sürerken duydukları bir ses zevklerini daha da artırıyor. Onlara: "Yaptıklarınıza karşılık olarak bu cennet size verildi!" diye sesleniliyor. Seslenen kimdir? Belki melekler, belki bizzat Allah. Ama bir âferîn niteliğindeki bu ses, cennet ehlinin neş'esine neş'e katıyor.
44- Şimdi cennet sahipleri, âhiret hayâtını inkâr eden cehennem halkına sesleniyorlar: "Biz, Rabbimizin bize va'dettiğini gerçek bulduk. Rabbimiz, bize verdiği sözü yerine getirdi. Siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" diyorlar. Yani Rabbimiz, inananlara cenneti, inanmayanlara cehennemi va'detmişti. Şimdi biz cennetteyiz. Rabbimizin, bizim hakkımızdaki sözü gerçekleşti. Ama siz cenneti, cehennemi inkâr ediyordunuz. Nasıl şimdi Allah'ın sözü gerçek miymiş yoksa yalan mı? Onlar da bin pişmanlıkla "Evet, gerçekmiş" diyorlar. Cennettekilere: "Yaptığınız işlerden Ötürü bu cennet size verildi!" diye hitâbedilmiş iken cehennemdekilere: "Allah'ın laneti zâlimleredir!""hitabı, acı bir şamar gibi iniyor. Demek ki yukarıda cennet halkına hitabeden de cennet meleklerinden biridir. Burada ünleyen, cehennem muhafızlarından biri olduğu gibi. Ve demek ki cehennem Allah'ın lanetidir. İşte bu lanet, zâlimlerin üstüne atılmıştır.
45 nci âyet, cehenneme giden zâlimlerin işlerini niteliyor, ne yüzden cehenneme gittiklerini anlatıyor: Onlar Allah yoluna engel oluyor, o düz yolu eğriltmeğe çalışıyor, âhireti de inkâr ediyorlardı.
46-47: Cennet ehli ile cehennem ehli arasında bir hicâb vardır. Hicâb, engel, perde demektir. Bu hicâb, cennetle cehennemi birbirinden ayıran Arâf, yani yüksek surdur. İşte cennet ile cehennem arasındaki surun üstünde duran, her ikisini de görebilen bir takım erkekler de vardır. Bunlar, cennet ehlini de, cehennem ehlini de yüzlerindeki işaretlerinden, amellerin, vücutlarından yansıyan ışık veya karanlıklarından tanırlar.
İşte cennet ile cehennem arasındaki surun yüksek burçlarında duran bu erkekler, henüz cennete girmemiş olan, fakat (cennetin kapısında duran), cennete girmeyi uman cennetlikleri: "Selâm size!" sözüyle selâmlarlar. Onların durumlarından hoşlanırlar. Bu A'raftakilerin gözleri, bir de ateş halkı tarafına ilişince onların durumundan da ürperir: "Rabbimiz, bizi şu haksızlarla beraber eyleme!" derler. Onların durumuna düşmemek için Allah'a sığınırlar.
48-49- Sonra A'râftakiler, cehennemde bulunan, simalarından tanıdıkları bazı adamlara seslenirler: "Sizin topluluğunuz, böbürlendiğiniz şeyler size bir yarar sağlamadı, sizi bu durumdan kurtarmadı. (Cennetteki mü'minleri göstererek) siz şunlar için mi 'Allah onlara hiçbir rahmet eriştirmez' diyeye-mîn ediyordunuz?" derler.
Dünyâda zengin takımı, fakir mü'minlerle alay edip: "Allah bunlara mı rahmet verecek, yani Allah'ın rahmeti bunlara mı kaldı?" diye alay ederlerdi. Şimdi o alay ettikleri kimselerin durumu kendilerine gösterilerek kendileriyle alay edilmektedir.
Cehennemdekilerle alay ettikten sonra cennetin önünde, cennete girmek içni bekleyen cennetliklere hitaben: "Haydi cennete girin, size korku yoktur ve siz üzüntü çekmeyeceksiniz!" derler. Bu sözleriyle onların gönüllerini ferahlatırlar.
A'râf örfün çoğuludur. Yerden yüksek olan herşeye örf denir. Yüksekliğinden dolayı horozun başının üstündeki ibiğe de örf denmiştir. Abdullah îbn Abbâs, A'râf'm, cennet ile cehennem arasında bir sur olduğunu söylemiştir. Müfessirler, A'râf halkı hakkında çeşitli görüşler rivayet ederler. Şöyle ki:
1) Bunlar kıyamet halkının eşrafıdır.
2) Cennet ve cehennem halkını tanıyan meleklerdir.
3) İyilikleri ve kötülükleri eşit olan, bundan dolayı cennet ile cehennem arasında kalan insanlardır.
4) Şehîdlerdir
5) Babalarından izinsiz olarak gazaya gidip şehîd düşen kimselerdir. Babalarına isyanları, cennete girmelerine; Allah yolunda öldürülmeleri, cehenneme girmelerine engel olmuştur.
6) Bunlar namaz ehlinin fasıklandır. Allah onları affedip cennet ile cehennem arasına koymuştur.[3018]
Bu görüşler içinde birincisi ile ikincisi, âyetlerin sözgelimine uygun düşmektedir. Diğer görüşler, tahminden ibarettir. Sözgeliminden, A'raftakilerin, melekler veya peygamberler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bunlar, hem cennetlikleri, hem de cehennemlikleri simalarından tanıyan irfan sahibi kişilerdir. Ayrıca bunlar cennetliklere selâm verip onları takdir ve taltif etmekte, cehennemlikleri azarlamaktadırlar. Bu da bunların, cennetlik ve cehennemlikler hakkında hüküm belirtecek, takdir ve tekdîr yetkisine sahip yüksek kimseler olduğunu gösterir.
Nahil Sûresinin 32 nci, Zümer Sûresinin 73 ncü âyetlerinden, cennet halkına selâm veren, onlara: "Cennete girin" diyenlerin, melekler olduğunu anlıyoruz. Bundan dolayı burada cennetin Önünde bekleyenlere: "Haydi cennete girin!" diyen A'râf halkının da bu melekler olması ihtimali kuvvetlidir.
Ancak burada A'râf halkı, rical (erkekler) olarak nitelendirilmiştir. Meleklerde erkeklik, dişilik yoktur. Fakat bunlar, erkek şeklinde görünen melekler olabilir. Çünkü melekler çeşitli şekillere girebilirler. Nitekim Allah'ın melekleri, İbrâhîm ve Lût'a (selâm onlara), genç delikanlılar şeklinde görünmüşlerdi.[3019] Cebrâîl Aleyhisselâm da Hz. Meryem'e, yine bir delikanlı şeklinde görünmüştü.[3020]
Tefsirler: Henüz girmemişler ama, girmeyi umuyorlar." cümlesinin, A'râf halkını nitelediğini söylerler. Yani A'râf halkı henüz cennete girmeyip, fakat girmeyi uman kimselerdir, derler. Fakat bu cümlenin, cennet halkının

[3018] Ibn Kesîr, Tefsîr: 2/217-218.
[3019] Hûd Sûresi: 69, 77; Zâriyat Sûresi: 24, 25.
[3020] Meryem Sûresi: 17.

sıfatı olması daha uygun ve daha kuvvetlidir. Sözgeliminden bu anlaşılmaktadır. Zira A'râf halkı, cennetlikleri de, cehennemlikleri de tanıyacak, birincileri selâmlariyle taltif, ikincileri azarlariyle tekdir edecek bir mevkidedirler. Makamları, cennet halkının makamlarından üstündür. Cennete girmeyi umanlar, A'râf halkı değil, cennetin önünde bekleyen ve içeri girmeyi arzu eden mü'minlerdir. İşte A'râf halkı onlara selâm verip: "Haydi cennete girin!" derler. Böylece cennetin önünde bekleyen mü'minleri sevince kavuştururlar. Kendileri ise cenneti de, cehennemi de kontrol edecek yüksek bir makamdadırlar. Biz mealde bu anlamı belirtmeye çalıştık.
50 nci âyet, cennet halkı ile cehennem halkı arasındaki bir konuşma sahnesini canlandırıyor. Cehennemdekiler, cennettekilere:
'— Suyunuzdan, ya da Allah'ın size verdiği rızıklardan biraz da bize akıtın" diye yalvarırlar. Ama cennettekiler:
'— Allah, bunları kâfirlere haram etmiştir." derler.
Taşırın, akıtın" sözünden cehennemdekilerin aşağıda, cenette-kilerin yukarıda olduğu anlaşılıyor. Cehennem halkı, yukarıda bulunan cennet halkından, kendilerine su ve rızık verilmesini istiyorlar.
51 nci âyette cehenneme giden kâfirlerin, dünyâda yaptıkları işler nitelendirilmektedir: Onlar dinlerini eğlence yerine koymuşlar, oyuncak gibi dinleriyle oynamışlar, kendi kendilerine haramlar koymuş, kaldırmışlar, dini istedikleri gibi değiştirmişler. Dünyâ hayâtı kendilerini aldatmış.
Yüce Allah, onların acıklı sonlarını sergiledikten sonra bütün insanlığı uyarıyor: "Onlar, bugünleriyle buluşmayı nasıl unuttular ve âyetlerimizi inkâr edegeldilerse, biz de bugün onları unuturuz!" buyuruyor. Cehennemin sahibi'Allah'tır. Onları oraya koyan da O'dur. Allah'ın, zindanda unuttuğu, yani hiç acımadan orada bıraktığı kimsenin halinin nasıl yaman olacağı, izâhan varestedir.
52-53 ncü âyetlerde de körü körüne değil, fakat bilgi ile onlara herşeyi açıklayan; inananlara yol gösterici ve rahmet olan bir Kitâb gönderdiğini, fakat onların o Kitâb gereğince hareket etmeyip onun te'vîlini beklediklerini açıklıyor.
Kitabın te'vîli: İçerdiği uyarılar, inanmayanlara yaptığı ihtarlardır. İşte inanmayanlar, Kitabın ihtar ettiği şeylerin başlarına gelmesini, ne olacaksa olmasını bekliyorlar. Yüce Allah, onun te'vîli, yani uyarılarının sonucu geldiği gün, daha önce onu unutmuş, Kitabın buyrukları gereğince hareket etmemiş olanların; peygamberlerin gerçeği söylemiş olduklarını anlayacaklarım, kendilerini o azâbdan kurtaracak şefaatçiler arayacaklarını, yahut geçirdikleri ömürlerine geri dönüp başka türlü davranmak isteyeceklerini belirtiyor. Ama nafile. Artık iş işten geçmiştir. Giden ömür geri gelmez, dünyâya geri dönülmez. Orada şefaatçi de bulunmaz. Kendilerini ziyana sokmuşlar, dayandıkları, güvendikleri adamlar, uydurdukları tanrılar kaybolup gitmiş, Allah'ın azâbiyle baş başa kalmışlardır.
54- Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş üzerine istiva etti (kuruldu). (O) geceyi, durmadan onu kovalayan gündüzün üzerine bürüyüp örter; güneşi, ay'ı ve yıldızları buyruğuna boyun eğmiş vaziyette (yaratan O'dur). İyi bilin ki yaratma ve emir O'nundur. Âlemlerin Rabbi Allah, ne uludur! 55- Rabbinizeyalvararak ve gizlice dua edin, çünkü O, haddi aşanları sevmez. 56- Yeryüzü düzeltildikten sonra onda bozgunculuk yapmayın, korkarak ve umarak O'na duâ edin. Muhakkak ki Allah'ın rahmeti, iyilik edenlere yakındır. 57- O ki rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci gönderir. Nihayet onlar, ağır ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir ülkeye yollarız; onunla su indirir ve türlü türlü meyvalar çıkarırız. İşte Ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız. 58- Güzel olan ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olandan ise yararsız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir toplum için âyetleri böyle döndürüp (tekrar tekrar) açıklarız.[3021]

Tefsir:

Yüce Allah, zihnimizi, âhiret sahnelerinde dolaştırdıktan sonra ibret almamız için tekrar dünyaya getiriyor. Yerdeki ve gökteki hârika kanunlarına, yaratılış gerçeklerine dikkatimizi çekiyor.
54- ' 'Rabbiniz o A Hah 'tır kî gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arşa istiva etti" buyuruyor. Kâinatın altı günde yaratılması, altı jeolojik devirde yaratılması demektir. Allah katında gün, yalnız bizim hesabettiğimiz 24 saatten ibaret değildir. Ândan, uzun devirlere kadar uzanan bir zaman sürecidir. Kur'ânı Kerîm'in başka âyetlerinde, Allah katında, insanların hesabınca bin yıl süren bir günün [3022] ve elli bin yıl süren bir günün [3023] bulunduğu haber verilmektedir. Rahman Süresindeki "O, her ân başka bir şa'n'dadır"* âyetinde ise gün, bir tek ân anlamınadır. Demek ki Allah katında gün, miktarını yalnız Allah'ın bileceği bir zaman sürecidir.
Göklerin ve yerin altı günde yaratılması, süresini yalnız Allah'ın bileceği altı devirde yaratılması anlamını taşır. Bilimsel teori de kâinatın, uzun devirler içinde oluştuğunu kabul etmektedir.
Tevrat'ın başında da göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı söylenir.[3024] Tefsirine çalıştığımız bu âyette, Tevrat'ın bu âyetine de işaret vardır. Fahred-dîn Râzî şöyle diyor: "Yüce Allah, Tevrat'ın başında gökleri ve yeri

[3021] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/341-346.
[3022] Secde Sûresi: 5.
[3023] Meâric Sûresi: 4.
[3024] Tekvîn, bab: 1, âyet: 1-31.

altı günde yarattığım söylemiştir. Yahudilerle temasta olan Araplar, göklerin ve yerin altı günde yaratıldığını onlardan işitmişlerdi. İşte yüce Allah, bu âyette, onlara, bildikleri bir şeyi hatırlatarak 'putlara tapmakla meşgul olmayın, bildiğiniz gibi gökleri ve yeri altı günde yaratan yegâne buyruk sahibi Allah'a kulluk edin. Sizin Rabbiniz putlar değil, gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır' buyuruyor".[3025]

İmam Fahru'd-dîn Râzî şöyle diyor: "Bu ma'mûre (imar edilmiş dünya), eski zamanlarda denizlerle kaplı idi. Sonra bundan çokça yapışkan çamur oluştu. Denizin çekilmesinden sonra çamur taşlaştı. Sellerin, rüzgârların aşındırmasıyle dağlar, tepeler meydana geldi. Birçok taşı kırdığımızda içinde, sedef, balık gibi deniz hayvanlarının fosillerine rastlamamız, bu tahmini güçlendirmektedir" .[3026]

Bazı kısa görüşlüler dünya bir plâna göre yavaş yavaş değil de, plânsız, projesiz, birden bire yaratılmış olursa Allah'ın varlığına ve ululuğuna daha çok delâlet edeceğini sanırlar.

Gerçekte şu nizam, Allah'ın birliğine, kudret ve hikmetine en güzel kanıttır. Kâinattaki düzen birliği, bunların bir tek Yaratıcı tarafından yaratıldığını gösterir. Nizamsız, düzensiz olsa, ya da her yıldızda başka başka yasalar bulunsa o zaman bunun bir raslantı olduğu düşünülebilir.

Bazı haberlerde âyetteki altı günün, bizim dünyâ günümüz olduğu zikredilmiş, bazı müfessirler de bunun üzerinde durmuşlardır. Müslim'in Ebûhüreyre'den çıkardığı bir hadiste Ebûhüreyre şöyle diyor: "Allah'ın Elçisi elimden tuttu, dedi ki: 'Allah azze ve celle toprağı Cumartesi günü yarattı; dağları Pazar günü yarattı; ağaçlan Pazartesi günü yarattı; mekruhu (kötülüğü, çirkinliği) Salı günü yarattı; nuru Çarşamba günü yarattı; hayvanları Perşembe günü yeryüzüne yaydı; en son yaratığı olarak Âdem'i de Cuma günü, en son saatte, ikindi ile akşam arasında yarattı".[3027]

Bu hadis, dünyanın birden bire, nizamsız, plânsız olarak bizim şu kısa dünya günlerimizle yaratılmış olduğunu gösterir. Bu konuda rivayet edilen haberlerin ve eserlerin hepsi İsrâiliyyâttan alınmıştır bunların içinde bir tek sahih hadis yoktur. Ebûhüreyre'den rivayet edilen bu hadis de önce Allah'ın Kitabına ters olduğu için metni bakımından merduddur. Senedine gelince bunu Müslim'in rivayet etmesine aldanmamak gerekir. Çünkü Müslim de bunu, başkaları gibi Haccâc ibn Muhammed el-Mıssîsî el-A'ver'den, o da tbn Cüreyc'den almıştır. Aslında doğru söyleyen bu râvî, ömrünün sonunda aklına halel gelince karıştırmaya başlamış ve bu halinden sonra da rivayete devam etmiştir. Son Bağdad'a gelişinde İbn Ma'în, onun karıştırdığını görünce oğluna, onun yanına kimseyi sokmamasını tenbih etmiştir.[3028] Haccâc'ın bu hadisi de, aklına bozukluk geldikten sonra rivayet ettiği anlaşılıyor. Zira İbn Kesîr, Tefsirinde, "Buhârî ve başkaları bu hadîsi eleştirmişler ve bunun merfû' hadis olmayıp, Ebûhüreyre'nin, Ka'bu'l-Ahbâr'dan rivayeti olduğunu söylemişlerdir" diyor.[3029] Yani Haccac, akit karıştığı sırada rivayet ettiği bu sözü, Peygamber sözü olarak rivayet etmiştir, oysa gerçekte bu, Peyğamber'in sözü değil, Ka'bu'l-Ahbâr'ın sözüdür. Ebûhüreyre de bu sözü ondan alıp nakletmiştir.[3030]

Arşa istiva etmek: Arşa kurulup oturmak demektir. Allah'ın, Arşa oturması, söz konusu olamaz. Bu ifade, Allah'ın, yaratıklarına hâkim olduğu, onları dilediği gibi yönettiği anlamına gelir. Yüce Allah, insanların kavrayış kapasitesine göre İlâhî mânâları anlatıyor. İnsanlar, Allah'ın büyüklüğlünü, kendi bildikleri şeylerle kıyaslarlar. Nasıl kral tahta oturup ülkesini yönetirse Allah da tahtına oturup kâinatı yönetmektedir. Bunun mahiyetini yalnız Allah bilir. Kaf-fâl şöyle demiş: Arş, kralların oturdukları tahta denir. Sonra mülkün kendisinden de kinaye olmuştur. Mülkü son bulan kral için "Arşı yıkıldı" denir. Mülküne hakim, işi yolunda olan kral için de- "Arşına istiva etti" yani tahtına kuruldu denir. İşte Allah'ın Arşa istiva etmesi, mülküne tam hakim olup onu istediği gibi yönetmesi demektir.[3031]

Kâinatın tahtından yaratıklarını yöneten Allah, geceyi gündüzün üstüne örter, gece gündüzü sür'atle izler, ona yetişmeğe çalışır.

Bilindiği gibi dünyâ döndükçe güneşi görmeyen yüzü gecedir. İşte bu yüzdeki gece, gündüzü örter. Dünyâ döndükçe gündüz tarafı, gece tarafına gelir, orası da gece olur. Bir yandan gece gündüze sarılıp onu örterken, bir yandan da gündüz geceye sarılıp onu örtmektedir. Gecenin gündüzü, gündüzün geceyi izleme hızı, dünyanın dönüş hızıdır. İşte gece gündüz, dünyanın dönüş hızına eşit bir hızla birbirini izleyip örtmektedir.

Yüce Allah, güneşi, ayı ve yıldızları yaratıp emrine boyun eğdirmiştir. Yaratma ve emir O'nundur. Yegâne buyruk sahibi O'dur. Âlemlerin Rabbi Allah, güçlüdür veya takdir ve emir âlemi O'nundur. Herşeyi O ölçer, biçer, şekillendirir ve yönetir.

ibtidâ ile merfu okunursa, mânâ, güneş, ay ve yıldızlar, O'nun emrine boyun eğmişlerdir, şekline girer.

55 nci âyet, Allah'a boyun eğerek duâ etmeyi emrediyor, duanın âdabını öğretiyor. Kulun ihtiyacını Allah'a arz etmesi olan duâ, ibadetlerin özüdür. Allah, insanın içinden geçen herşeyi bilir. O'nun huzurunda bağırıp çağırmaya gerek yoktur. Allah'a huşu' ile duâ edilir. Nutuk atar gibi bağırıp çağırmak, emreder gibi istemek haddi aşmaktır. "Allah haddi aşanları sevmez." Âyetin sonu, emredercesine bağırıp çağırarak yapılan saygısızca dualaların, Allah katında sevilmediği anlamını taşır.

[3025] MefâtîhuM-ğayb: 14/115.
[3026] Tefsîru'l-Menâr: 8/448.
[3027] Müslim, Münâfikîn: 27; İbn Hanbel, Musned: 2/327.
[3028] MîzânıTl-î'tidâl: 1/464.
[3029] İbn Kesîr, Tefsir: 2/221.
[3030] Tefsîru'l-Menâr: 8/448-449.
[3031] Mefâtîhu'l-ğayb: 14/115.

Demek Kur'ân'ın indiği devirde de riyakâr, insanlara beğendirmek için sun'î olarak bağırıp çağıran duacılar vardı. Şimdi de aynı şeyi, bazı hoca taslakları, radyo ve televizyon ekranlarına kurulan mevlidciler yapmaktadırlar. Bunların bağırtı, çağırtıları, duanın âdabına aykırıdır. Ebû Mûsâ'l-Eş'ârî şöyle diyor:
"Biz Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile bir gazada idik. İnsanlar yüksek sesle tekbir getirmeğe başladılar. Allah'ın Elçisi:
— Ey insanlar, kendinize acıyınız, siz sağıra veya burada olmayana çağırmıyorsunuz. Siz işiten, yakın ve sizinle beraber olana çağırıyorsunuz, buyurdu".[3032]
56 ncı âyette yeryüzü düzeldikten sonra onda bozgunculuk yapılmaması, korkarak ve umarak Allah'a duâ edilmesi emrediliyor ve Allah'ın rahmetinin iyilere yakın olduğu bildiriliyor. Düzelmiş olan yeryüzünü bozmak, esasında dünyanın bozuk olduğu anlamını taşımaz. Dünyâ güzel ve mükemmel yaratılmıştı. Ama insanlar onu bozdular, Allah'ın kanunlarına aykırı davrandılar, yeryüzünde bozgunculuk yaptılar. İnsanların müdâheleleri, kötü davranışları yüzünden dünyâda düzen bozuldu. Peygamberler düzeni kurmağa çalıştılar. Son peygamber gelip İlâhî düzeni hakim kıldı. Zulüm çekildi, ahlâksızlık can çekiştirmeğe başladı.
İşte yüce Allah buyuruyor ki: Allah, gönderdiği diniyle yeryüzünü düzelttikten, düzeni yeniden sağladıktan sonra siz onu bozmağa çalışmayın. Korkarak ve umarak Allah'a duâ edin. İsteyeceğinizi yalnız Allah'tan isteyin. Allah'ın Elçisi, Veda hutbesinde şöyle buyurmuştur: "Zaman döndü, dolaştı, Allah'ın yeri göğü yarattığı sıradaki haline geldi...".[3033]
57 nci âyette tabiat kanunlarına, rüzgârların nasıl bulutları sürüp ölü, yani kupkuru bir ülke üzerine getirdiklerine, bulutlardan inen yağmurla toprağın canlanıp çeşit çeşit meyvalar çıkardığına dikkati çeken yüce Allah, ölüleri de böyle çıkaracağını bildirmektedir.
Bu âyetteki kelimesini, çoğunluk şeklinde okumuştur. Nuşr, nuşûr'un çoğuludur. Bu takdirde mânâ: "Rahmetinin önünden rüzgârları gönderip yayar", şekline girer. İbn Âmir bunu " Hamza " ", Âsim " veya şeklinde okumuştur.[3034] Bu okuyuş farkları, ilk Kur'ân yazısının noktasız, harekesiz olmasından doğmuş olmalıdır.
Dünyâda her zaman bir ölümden sonra dirilme olayı cereyan eder. Üzerine yağmur düşen kuru toprak dirilir, kışın yapraklarından soyulan ağaçlar ilkbaharda yeniden yeşil elbiselerini kuşanır, yeni bir canlılık, yeni bir ürün dönemi başlar. Ekilen şeyler biçilir. Hayât yok olmaz, yeniden görünmek üzre gizlenir.
Kur'ânı Kerîm'de ve hadislerde aynen bu cesetlerin diriltileceğine dair kesin bir nas yoktur. Ceset her zaman değişmektedir, insanın hakikati sabittir, değişmez. Sa'ddu'dînTaftâzânî.ünlü Kelâm kitabı Mekasıd şerhinde Gazâlî'nin, "haşr, ruh ve cesete birlikte olacaktır" sözünü açıkladıktan sonra diyor ki:
"Gazâlî'nin ve haşrin rûhânî ve cismânî olacağını söyleyenlerin, herhalde şunu kasdettikleri anlaşılıyor: Allah, bu bedenin dağılmış parçalarından yeni bir beden yaratır, beden harabolduktan sonra yaşamakta olan ruhu o bedene sokar. Bu yeni bedenin, eski bedenden başka bir beden olması önemli değildir. Geiçi yok olanın, aynı ile geri çevrilmesi de mümkündür. Cennet. ehlinin curden murden (henüz yüzünde tüy bitmemiş taze gençler) olacağı;[3035] kâfirlerin ise azı dişlerinin Uhud Dağı kadar olacağı şeklindeki nasslar da bu görüşü destekler. "Derileri piştikçe, azabı îadsınlar diye onların derilerini, başka derilerle değiştireceğiz".[3036] "Gökleri ve yeri Yaratan, onların benzerlerini yaratamaz mı? "[3037] âyetlerinde de buna işaret vardır.
"Şayet, bu takdirde sevâb ve ceza gören beden, itaat etmiş veya günâh işlemiş olan beden değildir" denilirse, biz deriz ki: 'Önemli olan ruhtur, çünkü azabı algılayan odur. Ruh, nimet ve azabı başka bir beden içinde algılamış olsa da algılayan kendisi olduğu için sonuç değişmez. Ayrıca bu yeni bedenin temel unsuru da yine aynıdır. (Çünkü bu, eski bedenin cüzlerinden yapılmıştır). Bundan dolayıdır ki kişinin bedeni, çocukluğundan yaşlılığına kadar kaç kez değiştiği halde kişiliği aynıdır. Gençliğinde bir suç işleyen kimse, ihtiyarlığında yakalanıp cezalandınlırsa, suçu işleyenden başkası cezalandırıldı, denmez.
"Cesetlerin haşri konusunda güvenebileceğimiz tek temel sem' (nakil) kanıtıdır. Dinler içinde İslâm, Kitaplar içinde Kur'ân, peygamberler içinde Muhammed Aieyhisselâm kadar bunu açık biçimde ifade eden yoktur. Mutezile, akıl delili ile haşrin vâcib (zarurî, gerekli) olduğunu söylüyorlar. Onlara göre itaat edenleri ödüllendirmek, âsîleri cezalandırmak, hak sahiplerine haklarını iade etmek Allah'ın üzerine vâcibdir. (O'nun mutlak adaleti bunu gerektirir). Bu da ancak cesedleri aynen hasretmekle mümkündür. Çünkü vâcib olanın yapılmasına lâzım olan şeyi yapmak da vâcibdir. İsyan edeni cezalandırmamak zulümdür, Allah'tan böyle bir şeyin çıkması caiz değildir. İtaat ve isyan eden ruh ve beden kompleksi olduğundan ceza ve mükafat için yalnız ruhun haşri yetmez. Beden iade edilmedikçe ceza, hak edene ulaşmaz.
"Gerçeklik açısından düşünülürse mükâfat veya cezayı hak eden, ruhtur. Çünkü algı ve irâde ile yapılan itaat ve isyanın kaynağı ruhtur (iradesiz yapılan bedensel eylem suç sayılmaz. Uyurgezerin, eyleminden sorumsuz olması gibi). Gerçekte böyledir. Ama görünüş açısından düşünülürse sorumluluğun tâ başlangıcından ölünceye dek beden parçalarının tamamını iade etmek gerekir ki bunu mu'tezile de söylemiyor. Öyle ise en iyisi, bu konuda nakil delîli ile yetinmektir.

[3032] Buhârî, Tevhîd: 9; Meğâzî: 38, Kader: 7; Müslim, Zikir: 44, 45.
[3033] Buhârî, Tefsîru Sûre: 9; BecTuUhalk: 2; Meğâzî, 77, Adâhî, 5; Tevhîd: 24; Müslim, Kasâ-me: 29; Menâsik: 67; tbn Hanbel: 5/73.
[3034] Mefâtîhu'l-ğayb: 14/139.
[3035] Tirmizî, Cennet: 8, 12; Dârimî, Rikak: 104; Ibn Hanbel, Müsned: 2/295, 342.
[3036] Nisa Sûresi: 56.
[3037] Yasin Sûresi: 81.

"Bunun izahı da şudur: Haşr ve irâde doğru söyleyen habercinin (Pey-ğamber'in) bildirdiği mümkün bir olaydır. Doğru söyleyen bunu haber verdiğinden vukubulacağında kuşku yoktur. Var iken yok olanın, toplu iken dağılanın, sağ iken ölenin iadesi söz konusudur. Bu, mümkündür. Allah batan mümkünleri yaratmağa kadirdir, bütün kül ve cüzleri bilir. İmkân bakımından böyle. Haberlere gelince peygamberlerin hepsinin özellikle bizim peygamberimizin böyle söylediği tevâtüren sabittir. Kur'ânı Kerîm'de bu konuda te'vîli mümkün olmayan birçok âyet vardır:

"Sûr'a üflendi, işte onlar kabirlerden, Rablerine koşuyorlar. Dediler: 'Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?' tşte Rabbinin va'dettiği olay budur".[3038]

"Kendi yaratılışını unuttu da bize bir mesel verdi: !Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?' dedi. De ki: 'Onları ilk yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir".[3039]

"Deki: 'İster taş olun, ister demir. İster gönlünüzde büyüyen, herhangi bir yaratık (ne olursanız olun, Allah sizi mutlaka diri İtecektir), 'Bizi kim, tekrar (hayata) döndürecektir?' diyecekler. De ki: 'Sizi ilk defa yaratan döndürür.' Sana alaylı alaylı başlarını sallayıp 'Ne zaman o?' diyecekler. 'Pek yakında olabilir' de".[3040]

"Derilerine dediler ki: "Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz?' Derileri: 'Her-şeyi konuşturan Allah bizi konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı, işte yine O'na döndürülüyorsunuz'."[3041]

"Derileri piştikçe, azabı tadsınlar diye onların derilerini başka derilerle değiştireceğiz ".[3042]

"İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplamayacağımızı mı sanıyor? Evet, toplarız, onun parmak uçlarını düzenlemeğe gücümüz yeter".[3043]

"O gün yer, onlar(ın üstün)den yarıl(ıp açıl)ır: (Ve onlar, kabirlerden çıkıp) sür'atle koşarlar. İşte bu toplanmadır, bize göre kolaydır".[3044]

"Bilmez mi o, kabirlerde olanlar dışarı atıldığı, göğüslerde olanlar dev-şirildiği zaman, evet o gün Rabbin onların her halini haber almıştır".[3045]

Ve daha birçok âyet, bu konuda pek çok da hadis vardır. Hasılı haşr, dinî zarûriyyâttandır, inkârı küfürdür.

"Şayet denilirse ki: Cismânî haşrden söz eden âyetler, teşbîh, cebr ve benzeri şeyleri anımsatan âyetlerden daha açık değildir. Oysa bunları te'vîl, kesinlikle vâcibdir. O âyetler te'vîl edildiği gibi bu âyetler de bedenden ayrılan ruhların, ruhanî haşrini; saadet ve şekavet hallerini avamın anlayacağı bir tarzda ifade etmiştir, şeklinde te'vîl edilebilir. Çünkü peygamberler, bütün insanları Allah yoluna götürmek, ruhları istidatları ölçüsünde olgunlaştırmak ve kamu düzenini sağlayacak düzeni kurmakla görevlendirilmişlerdir. Bunun için halkı cennet va'diyle sevindirir, cehennem azâbıyle korkutup, lezzet ve kemâl olduğuna inandıkları şeyleri müjdeler; elem ve eksiklik olduğuna inandıkları şeylerle onları uyarırlar. Halkın çoğunluğu avamdır, gerçek olgunlukları, kemâlleri anlayamazlar. Onlar ancak alışageldikleri lezzet ve elemleri, bedenî kemal ve eksiklikleri anlayabilirler. Bundan dolayı peygamberler, onlara anlayacakları dil ile hitabetmek, gerçek me'âdı, avama misal yoluyla anlatmak zorunda kalmışlardır. Âlemin düzeni bunu gerektirmiştir. Ebû Nasr el-Fârâbî: Kelâm, felsefenin temsil ve hayâlinden ibarettir" demiştir.

Biz buna cevaben deriz ki: Eğer zahir mânâyı anlamak mümkün olmazsa, o zaman nassın te'vîli gerekir. Burada zahir mânâ imkânsız değildir. Özellikle, iade edilen beden, birincisinin aynı değil, meseli(benzeri)dir, demek gayet makul(anlaşılır)dır. Peygamberlerin, ruhanî me'âdı, halkın anlaması için birtakım temsillerle anlatmış olmaları iddiası ise onlara yalan isnadet-mek demektir. Yani onlar, halk anlamaz düşüncesiyle ömür boyu batılı yaymış, hakkı gizlemiş, insanları aldatmış, gerçek olmayan hayalleri söylemişlerdir.

Şayet 'Bu sözlerin açık anlamı geçerli olmakla beraber bunlarla ruhsal haşr, aklî lezzet ve elemler de kasdedilmiştir. Birçok islâm âliminin anlattığı üzre Kur'ân âyetlerinin çoğu da böyle ruhsal haşr, aklî lezzet ve elem anlamını vermektedir'[3046] denilirse bu, şüphesiz gerçektir, doğrudur. Bunu reddedenin sözüne değer verilmez" 58 nci âyette iyi tinetli, kabiliyetli insanla, kabiliyetsiz insanı anlatmak üzre bir benzetme yapılmaktadır: Yağmur alan iyi toprak, Allah'ın izniyle bitkisini çıkarır, ürününü verir. Ama kötü toprak zar zor bir şey çıkarır, zararlı ot, diken bitirir.

Yağmur nasıl iyi toprağın bol ürün vermesine, kötü toprağın da diken, zararlı ot bitirmesine sebebolursa, Peygamberin tebliği de kabiliyetli insanların uyanmasına, iyi işler yapmasına; kabiliyetsiz insanların da sapıklıklarının daha da artmasına sebebolur. Peygamberin tebliğinin, cibilliyeti bozuk, kabiliyetsiz insana pek tesiri olmaz. O tür insanlar bu tebliğden çok az yararlanırlar, hattâ bazan buna karşı koyarak küfür ve şirretliklerini artırırlar.

[3038] Yâsîn Sûresi: 51-52.
[3039] Yâsîn Sûresi: 78-79.
[3040] İsrâ Sûresi: 50-51.
[3041] Nisa Sûresi: 56.
[3042] Fussilet Sûresi: 21.
[3043] Kıyamet Sûresi: 3-4.
[3044] Kaf Sûresi: 44.
[3045] Âdiyât Sûresi: 9-11.
[3046] Tefsîru'l-Menâr: 8/471-475.

"Kur'an, mü'minlere şifâ ve rahmettir. Kâfirlere ise ziyanlarını artırmaktan başka bir katkı yapmaz".[3047]
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Allah'ın, benimle gönderdiği ilim ve hidâyet, şu bol yağmura benzer ki bir toprağa erişti, o toprağın bir kısmı iyidir, suyu kabul eder, yeşillik ve çok ot bitirir. Toprağın bir kısmı suyu tutar, Allah onunla insanları yararlandırır. Su içerlen hayvanlarını, ekinlerini sularlar. O toprağın bir kısmı ise taşlıktır, ne su tutar, ne ot bitirir, işte bu (benzetme), Allah'ın, dininde başarıya ulaştırdığı, benimle gönderdiği hidâyetten yararlandırdığı, onu öğrenen ve öğreten insanın durumu ile; benim davetime kulak asmayan, benimle gönderilen hidâyeti kabul etmeyen insanın durumunu gösterir".[3048]
59-Andolsun, Nuh'u kavmine gönderdik: "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, size büyük bir günün azâbın(m inmesin) korkuyorum." 60- Kavminden ileri gelenler dediler ki: "Biz seni açık bir sapıklık içinde görüyoruz!" 61- Dedi ki: "Ey kavmim, bende bir sapıklık yok, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim." 62-"Sİze Rabbimin gönderdiği ger-çekleri duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum." 63- "Korunup da merhamete uğramanız için, içinizden sizi uyaracak bir adam aracılığı ile bir zikir gelmesine şaştınız mı?" 64- Onu yalanladılar, biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler. 65- Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u (gönderdik); "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. (O'na karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?" dedi. 66- Kavminden ileri gelen inkarcılar dediler ki: "Biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve biz seni yalancılardan sanıyoruz! "67- "Ey kavmim, bende beyinsizlik yok, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim" dedi. 68- "Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyuruyorum
ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm." 69- "Sizi uyarması için içinizden bir adam aracılığı ile Rabbinizden size bir zikir gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki (Allah) sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine hakimler yaptı, üstelik yaratılışta size irilik verdi (sizi daha iri yapılı yarattı). Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki başarıya eresiniz" 70- Dediler ki: "Ya, demeksen, tek Allah'a kulluk edelim ve atalarımızın taptıklarını bırakalım diye mi bize geldin? Eğer doğrulardan isen bizi teh-didettiğin (o azâb)ı bize getir!" 71- Dedi ki: "Artık size Rabbinizden bir rics (pislik) ve gazab inmiştir. Allah'ın, kendileri için hiçbir delil indirmediği (ve hiçbir güç vermediği) sâdece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Bekleyin öyle ise, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!" 72- Onu ve onunla beraber olanları, bizden bir rahmetle kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanların ve inanmayacak olanların ardını kestik. 73- Semûd (kavmin)e de kardeşleri Salih'i (gönderdik): "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil geldi İşte şu Allah'ın devesi, size bir mu'cizedir; bırakın onu Allah'ın arzında yesin (içsin), sakın ona bir kötülük etmeyin, yoksa sizi acı bir âzab yakalar. 74- "Düşünün ki (Allah), Âd'dan sonra sizi hükümdarlar yaptı ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar ediniyorsunuz, dağlarını yontup evler yapıyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın." 75- Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, içlerinden zayıf görülen inananlara: "Siz, dediler, Salih'in, gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" (Onlar da): "(Evet), doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız!" dediler. 76- Büyüklük taslayanlar: "Biz, sizin inandığınızı inkâr edenleriz!" dediler. 77- Derken dişi deveyi boğazladılar ve Rablerinin buyruğundan dışarı çıktılar: "Ey Salih, eğer hakikaten elçilerdensen, bizi tehdidettiğin (azâb)/ bize getir!" dediler. 78- Bunun üzerine hemen onları, o sarsıntı yakaladı, yurtlarında diz üstü çökekaldılar. 79- (Salih), onlardan öteye döndü de: "Ey kavmim, ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz!" dedi. 80- Lût'u da (gönderdik). Kavmine dedi ki: "Siz, sizden önce dünyâlarda hiç kimsenin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?" 81- "Siz, kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere varıyorsunuz ha! Doğrusu siz, israfçı (aşırı) bir kavimsiniz!" 82- Kavminin cevâbı: "Onları (şu Lût taraftarlarını) kentinizden çıkarın; çünkü onlar, fazla temizlenen insantarmış!" demelerinden başka olmadı. 83- Biz de onu ve ailesini kurtardık, yalnız karısı, geride kalanlardan oldu. 84- Ve üzerlerine bir (taş) yağmur(u) yağdırdık; bak işte suçluların sonu nasıl oldu! 85- Medyen 'e de kardeşleri Şuayb 'i (gönderdik): "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil geldi. Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, düzeltildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın; eğer inanan (insan)/ûrr iseniz, böylesi sizin için daha iyidir!" 86- "Ve her yolun başına oturup da tehdidederek (insanları) Allah yolundan çevirmeğe ve o(AIlah yolu)nu eğriltmeğe çalışmayın; düşünün siz az idiniz, O sizi çoğalttı ve bakın bozguncuların sonu nasıl oldu!" 87- "Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilene inanmış, bir kısmı da inanmamış ise, Allah, aramızda hük-medinceye kadar sabredin; O, hükmedenlerin en iyisidir!" 88- Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: "Ey Şuayb, ya mutlaka seni ve seninle beraber inananları kentimizden çıkarırız, ya da dînimize dönersiniz!" Dedi ki: "İstemesek de mi?"
89- "Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer tekrar ona dönersek, Allah'ın üzerine yalan atmış oluruz. Rabbimiz Allah, dilemedikten sonra o (sizin dediğiniz d\)ne dönmemiz, bizim için olur şey değildir. Rabbimiz bilgice herşeyi kuşatmıştır. Biz Allah'a dayanmışız. (Ey) Rabbimiz, bizimle kavmimizin arasın(daki iş) gerçekle aç(ığa çıkar). Muhakkak ki sen (gerçekleri) aç(ığa çikax)anlann en iyisisin!" 90- Kavminden inkâr eden ileri

[3047] İsrâ Sûresi: 82.
[3048] Buhârî, îlm: 20; Müslim, Fedâil: 15; îbn Hanbel, Musned: 4/399-

gelenler dediler ki: "Eğer Şuayb'e uyarsanız muhakkak siz ziyana uğrarsınız!" 91- Derken o (müthiş) sarsıntı onları yakalayıverdi, yurtlarında diz üstü çökekaldılar. 92- Şuayb'i yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular. Şuayb'iyalanlayanlar, işte ziyana uğrayanlar onlar oldular! 93- (Şuayb), onlardan öteye döndü de: "Ey kavmim, dedi, ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim, artık kâfir bir kavme nasıl acırım?" [3049]

Tefsîr:

Bu âyetlerde birtakım peygamberlerin kıssaları anlatılır. Sûrenin baş tarafında insanlığın ilk babası Âdem'in kıssası anlatılmıştı. 59-64 ncü âyetlerde de insanlığın ikinci babası kabul edilen Hz. Nuh'un hayât hikâyesine işaret edilmektedir. Kıssanın amacı, peygamberlerine karşı gelen toplumların helak edilegeldiklerini bildirmek ve son peygamberin sözünü dinlemeyen insanları uyarmaktır. Bundan dolayı Kur'ân, kıssanın detayına girmez, sadece konunun ana çizgilerine temas eder, peygamberlerin hayatlarındaki ortak noktaları anlatır:
Bütün peygamberler insanları, bir tek Allah'a kul olmağa, Allah'tan başka tanrılaştırdıklan şeyleri bırakmağa davet etmişler; kavimlerinin, özellikle servet ve mevki ile şımarmış ileri gelen zengin takımı, onlara karşı çıkmışlar; onların getirdiklerini kabule tenezzül etmemişler; kibir ve inatlarında ısrar etmişler. Peygamber ne kadar öğüt vermiş, ne kadar uyarmış ise uyarıları kâr etmemiş, nihayet Allah'ın azabı birden bire inkarcı kavmi yakalayıp helak etmiştir.
Detaylar değişik olsa da bütün peygamberlerin davet kıssalarında ortak olan noktalar bunlardır. Cenabı Hak özellikle bu ortak noktaları anlatır. Çünkü bu noktalar, Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın daveti ile de ilgilidir. Onun toplumu da önceki peygamberlerin toplumları gibi kendisine karşı gelmektedirler. Bundan çıkan sonuç, bunların da öteki milletlerin sonucuna uğrayacaklarıdır. Kıssaların anlatılması, bir yandan Peygamberi ve mü'minleri tesellî etmek, diğer yandan da kâfirleri uyarmak amacını taşır. Şimdi âyetlerin tefsirine geçebiliriz:
59-64: Yüce Allah Nuh'u, toplumuna gönderdi. Nuh onları, Allah'a kulluğa çağırdı. O'ndan başka tanrı olmadığını, başka tanrılara tapmalarından, Allah'a isyanlarından dolayı başlarına azâb geleceğinden endişe ettiğini söyledi. Fakat kavminin ileri gelen zengin takımı, Nuh'a, yolunu şaşırmış olduğunu söylediler. Nuh şaşırmadığını, kâinatın sahibi Allah'ın elçisi olduğunu, Allah'ın buyruklarını duyurduğunu, Öğüt verdiğini, kendilerinin bilmediği şeyleri Allah'ın, kendisine bildirdiğini, kendi içlerinden bir uyarıcının çıkıp, kendisine inen kitâb ile insanları uyarmasında garip bir şey bulunmadığını söyledi.
Fakat kavmi onu yalanladılar. Allah da Nuh'u ve ona inananları bir gemi ile kurtardı, âyetlerini yalanlayanları tufanla boğdu.
Son âyetteki 'amîn kelimesi, a'nıâmn veya 'amiy'mn çoğuludur. A'mâ göz körü, 'âmiy ise kalb körüdür. Âyette onların kör bir kavim oldukları, yani körü körüne hareket eden insanlar oldukları için helak edildikleri ifade buyurulmaktadır.
Kitabı Mukaddes'e göre Nuh, Âdem'in sekizinci göbekten torunudur. Sülâlesi: Âdem oğlu, Şît oğlu, Enoş oğlu, Kenan oğlu, Mahalel oğlu, Yared oğlu, Hanok oğlu, Metuşelah oğlu Lamek oğlu Nuh'tur. Nuh beşyüz yaşında iken Sam, Ham ve Yafet'in babası olmuştur. Kavmini irşada çalışmış, fakat kavmi gittikçe daha çok yoldan çıkmışlar. Allah da ona bir gemi yapmasını ailesiyle ve kendisine inananlarla birlikte gemiye binmesini ve her temiz hayvandan erkek ve dişi olmak üzere yedişer, temiz olmayan hayvandan da erkek ve dişi olarak ikişer hayvan ve yeterince yiyecek almasını emretmiş. Nuh Allah'ın emrettiği şekilde taraftarlariyle birlikte gemiye bindikten sonra Tufan başlamış, her taraf suya batmış, dağların tepeleri dahi suya gömülmüş ve gemidekiler dışında bütün canlılar ölmüş, gemi altıbuçuk ay seyahatten sonra Ararat dağlarına oturmuştur.[3050]
Kur'ânı Kerîm'in anlattıkları da ana çizgileriyle Kitabı Mukaddes'in anlattıklarına uyar. Ancak Kitabı Mukaddes'teki teferruat, Kur'ân'da yoktur. Bu teferruatın, insan eliyle girdiğinde şüphe görmüyoruz. Kitabı Mukaddes'te geminin, Ararat dağlarına oturduğu ifade edilirken Kur'ân'da geminin, Cudî dağına oturduğu bildirilmektedir. Bundan anlıyoruz ki Kur'ân'ın indiği devirde Yahudilerin ellerindeki nüshada Ararat yerine Cudî geçmekte idi. Nitekim Yakut el-Hamevî, Mu*cemu'l-Buldan'da Kitâb-ı Mukaddes'ten bir parça naklederek Nuh gemisinin, Cudî'ye oturduğunu yazmaktadır. Yakut bunu Kitabı Mukaddes'ten naklettiğine göre demek ki onun gördüğü Kitabı Mukaddes nüshasında Cudî dağı geçmekte idi. Zamanla bu nüsha kaybolmuş ve Cudî yerine Ararat konmuştur. Bu da Kitabı Mukaddes'e tahrifat girdiğini gösterir. Kur'ân1 in anlattığı şekil, onun indiği çağdaki Kitabı Mukaddes nüshalarına uyar.
65-72 nci âyetlerde ikinci bir peygamber dizisi anlatılmakta, Hûd Aley-hisselâmın davet kıssasına kısaca göz atılmaktadır. Allah, Hûd Aleyhisselâm'ı da Âd kavmini uyarmak üzere göndermiştir. Âd kavmi, Yemen'deki Ahkaf (kumluk, dağlık bir bölge)de otururlardı. İrem oğullarından olan Âd kavmi, çadırlarda yaşayan, havyancılıkla geçinen, göçebe bir toplum olduğundan dolayı Fecir Suresinin 7 nci âyetinde çadırlarından kinaye olarak "Kazıklar sahibi İrem" şeklinde nitelendirilmişlerdir. İşte Hûd Aleyhisselâm, bunlara elçi olarak

[3049] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/346-359.
[3050] Kitabı Mukaddes, Tekvîn, bab: 5-8.

gönderilmiştir.
O da Nuh gibi toplumuna, Allah'tan başka tanrı olmadığını, yalnız Allah'a kulluk etmelerini söylemiştir. Onun toplumunun ileri gelenleri de onu budalalıkla, yalancılıkla suçlamışlardır. O da budala olmadığını, kendilerine öğüt verdiğini, kendilerini uyarmak üzere içlerinden birine Allah tarafından bir uyarı, bir kitap verilmesinde garip bir şey bulunmadığını söylemiş; Allah'ın, Nuh'tan sonra kendilerini yeryüzüne hakim kıldığını, sağlam yapılı, güçlü yarattığını kendilerine hatırlatmış; "Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki başarıya ulaşasınızt" demiştir. Fakat toplumu, atalarının taptıkları tanrıları bırakıp tek Allah'a kulluk etmeyi kabul etmemişler, eğer doğru söylüyorsa, kendilerini tehdidettiği azabı getirmesini söylemişlerdir.
Hûd da: "Rabbinizden, sizin üzerinize bir pislik (küfür, batıl itikadlar) ve gazap düştü. Sizin ve atalarınızın taktığı, Allah'ın hiçbir güç vermediği boş adlardan ibaret olan uydurma tanrılar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Öyle ise sonucu gözetleyin, ben de gözetliyorum!" demiş. Sonunda yüce Allah, Hûd'u ve taraftarlarını kurtarmış ve âyetlerini yalanlayanların ardını kesmiştir. Onların nesilleri de sonunda inananların arasına katıldığı için onların hiç nesli kalmamıştır. Nitekim Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ı inkâr edenlerin de ardı kesilmiştir. Onların müslüman olan çocuklarının, atalariyle bir ilişkisi kalmamış, küfrün beli kırılmıştır.
71 nci âyette geçen "rics" kelimesini, bazı müfessirler azâb diye tefsir ederler. Fakat kavminin Hüd ile tartışması sırasında onlara henüz azap gelmemişti. Kadı ve Râzî, bu tefsiri uygun bulmamıştır. Rics pislik demektir. Karşıtı tathîr ve tezkiyedir. Hûd Aleyhisselâm, rics sözüyle, onların ruhlarına sinen batıl itikadları, hurafeleri, yüreklerindeki küfür ve inad pasını kasdetmiştir. Bu batıl itikadlar, Allah'ın gazabına sebebolduğu gibi kendi aralarında düşmanlıklara da sebebolur. Bâtıl inançlar, hurafeler içinde yüzen cahil insanlar arasında kin, nefret, kavga çok görülür. Aralarında dostluk, kardeşlik değil, kavga, gazab hüküm sürer. İşte Hûd Aleyhisselâm onlara: "Rabbinizden sizin üzerinize rics ve gazab düştü!" sözüyle, küfürleri yüzünden ruhlarının karardığını, aralarında düşmanlıkların arttığını, dostluk ve güvenliğin kalmadığını, Allah'ın gazabına uğradıklarını, üzerlerine mâ'nen lanet indiğini belirtmek istemiştir.
Bu kıssa da Nuh kıssası gibi Kur'ân-ı KerînVin birçok yerinde anlatılır. Burada yeni olan taraf, 69 ncu âyetteki: cümlesidir. Hûd, kavmine, Allah'ın lütuf ve keremini hatırlatmak için: "Allah size, yaratılışta genişlik verdi." demiştir. Yani Allah sizi, iri yapılı, sağlam, güçlü yarattı demektir ki Kitabı Mukaddesin Tekvin, 6 ncı babında bunlar Nefîlim yani iri adamlar olarak nitelendirilmiştir (âyet: 4).
Yüce Allah, bu basta (genişlik, irilik) kelimesini, İsrail oğulları peygamberinin, kavmine kral olarak seçtiği Tâlût (Saul) hakkında da kullanmıştır.[3051] Kitabı Mukaddes'in I. Samuel Kitabında Saul, kavmi arasında durduğu zaman, om uzundan yukarısı bütün kavmin boyunu geçiyordu" şeklinde anlatılmıştır.[3052] Tefsirlerde bu kelime izah edilirken Nuh kavminin uzunluğu hakkında hiçbir delile dayanmadan garip rivayetler anlatılır ki, bunlar tsrâil rivayetlerinden geçmiş olan İsrâîliyyâttan ibarettir.
73-79 ncu âyetlerde de üçüncü bir peygamber dizisi sunulmaktadır. Yüce Allah, Semûd kavmine, kendi aralarından çıkan Salih'i uyarıcı olarak göndermiştir.
Semûd Kavmi, Arab-ı âribe kabilelerin dendir. Âd'dan sonra ve Hz. İbrahim'den önce Şam'la Hicaz bölgesi arasında Vâdî'1-Kurâ ve çevresinde yaşamışlardır. [3053] Nuh'un oğlu Sam soyundandırlar.[3054]
Salih de öteki peygamberlerin misyonunu yapmış, "Allah'a kulluk ediniz, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur" demiş. Peygamberliğine işaret olarak Allah'tan bir deve geldiğini, Allah'ın devesine kötülük etmemelerini, aksi takdirde acı bir azaba uğrayacaklarını; Allah'ın lûtf edip kendilerini Âd kavminin yurduna hakim kıldığını; düz yerlerde köşkler, saraylar, dağlan yontup evler, barınaklar yaptıklarını; kendilerine bu imkânları lütfeden Allah'a şükretmelerini; yeryüzünde bozgunculuk yapmamalarını söylemiş.
Kavminin ileri gelen kibirli, ezici takımı, ezilen zayıf tabakaya: "Yani siz, Salih'in, gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Bu konuda bir deliliniz var mı?" demişler. Bu sözleriyle inananları kuşkuya düşürüp imandan döndürmeğe çalışmışlar. Fakat inananlar, Salih ile gönderilen esaslara inandıklarını söylemişler. Kibredenler ise inanmamakta ısrar etmişler ve dokunmamaları emredilen deveyi kesmişler. Salih'e de: "Eğer peyğambersen, bizi tehdidettiğin azabı getir!" demişler. Nihayet deprem onları yakalayıp mahvetmiş.
Salih, kavminin mahvolmuş durumunu görünce üzülmüş, onların ardından üzüntü ile: "Ey kavmim, ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum, size öğüt verdim ama siz, öğüt verenleri sevmezdiniz!" demiş.
Semûd Kavmi, bugün Medine yöresinde Medâin-i Salih denen yerde otururlardı. Buradaki harabeler, dağlarda yontulmuş evler, buranın eski bir medeniyet bölgesi olduğunu gösterir. Dağlara evlerin yontulması, dağlık bölgede yaşayan bu insanların, düz yer bulamadıkları için dağların yamaçlarını yontarak evler, barınaklar yapmak zorunda kaldıklarını ifade eder.
Kur'ânı Kerîm'de Salih'in mu'cizesi olarak devenin çıkarıldığı bildiriliyor, fakat detaya girilmiyor. Nereden, nasıl çıktığı söylenmiyor. Bu konuda tefsirlerde, ağızdan ağıza dolaşan rivayetlere dayanan izahlar vardır. Râzî şöyle diyor: "Allah, Âd kavmine Salih'i gönderdi. Kavmi Salih'ten mu'cize istediler:
'— Hep beraber bayram yerine gidelim, sen Tanrından iste, biz de putlarımızdan isteyelim. Senin istediğin olursa

[3051] Bakara Sûresi: 247.
[3052] 1. Samuel, bab: 10, âyet: 23.
[3053] İbn Kesîr, Tefsir: 2/228.
[3054] Mefâtîhu'1-ğayb.

biz sana uyarız, bizim istediğimiz olursa sen bize uyarsın" dediler.
"Beraber çıktılar. Salih'ten, belli bir taşın içinden büyük bir deve çıkmasını istediler. O da bunu yaptığı takdirde inanacaklarına söz aldıktan sonra Allah'a duâ etti ve taş yarıldı, ortasından büyük bir deve çıktı.
"Orada su kıt idi. Bir gün deveye, bir gün de kendilerine su içme hakkı tanıdılar. Deve, bütün toplumun içtiği kadar su içiyordu. Gerçi devenin su içme gününde, kavim su içemiyordu ama o gün deve, bütün kavme yetecek kadar süt veriyordu. O gün insanlar, su ihtiyaçlarını süt ile karşılıyorlardı. Böyle bir zaman sürdü. Fakat devenin su içme nöbetinde birkaç şerli genç, su içmek istediler. Deve suyu içip bitirmiş olduğu için içecek su bulamadılar, susuzluktan iyice bunaldılar. İçlerinden en şerlisi deveyi kesti, yere düşürdü. Böylece Rablerinin buyruğunu çiğnediler ve Allah'ın azabına uğradılar".[3055]
Salih kıssası, İsrail Oğullan kıssalarından değil, Arap kıssalarındandır. Tefsirlerde bu rivayetlerin böyle detaylı olarak yer alması, Arapların, bunları bildiklerini ve anlattıklarını gösterir.
80-84 ncü âyetlerde dördüncü bir peygamber dizisine, Lût kıssasına işaret edilmektedir. Hz. Lût, İbrâhîm Aleyhisselâm'ın kardeşi Haran'ın oğludur. Hz. İbrahim'e inanıp onunla birlikte Irak'tan hicret etmiş, Yüce Allah onu Sodom ve çevresi (Ürdün) halkına peygamber yapmıştır.[3056]
Lût kavminin kötülükleri arasında en iğrenci, erkeklerin birbirleriyle cinsel ilişkide bulunmalarıdır ki bu kavme izafeten bu iğrenç fi'le livâta denmiştir. Lût, kavmine, dünyâda kimsenin yapmadığı bu iğrenç işi yaptıklarını, böylece israf ettiklerini söyleyerek onları uyarmıştır. Fakat bu işe müptelâ olan kavmi, Lût'un sözlerini dinlememişler, keyiflerini kaçırmaması için bu işe bulaşmayan Lût'u ve taraftarlarını ülkelerinden çıkarmak istemişler. Sonuçta Allah Lût'u ve inananları kurtarıp, Lût'un karısının da dahil olduğu bütün imansız suçluları helak etmiştir.
Hz. Lût'un kıssası da birkaç yerde anlatılır. Kıssa, Tevrat'ın Tekvin Kitabında da geçer. Bab: 19. Orada Lût'un, belâ inecek olan kentten kurtulmak için aile efradını çıkardığı, karısının ardına bakıp bir tuz direği haline geldiği yazılıdır (âyet: 26).
Lût'un karısının da öteki imansızlarla beraber helak olması, peygamberin karısı dahi olsa suçlunun cezasını çekeceğini; Allah'a karşı gelen insanı, hiç kimsenin, Allah'ın azabından koruyamayacağını gösterir. İyilik, insanın kendi şahsında olmalıdır. Böyle olmadıktan sonra iyilere akraba olmak, sâ-lihlerin soyundan gelmek insana bir yarar sağlamaz.
80 nci âyette Hz. Lût, kavmine: "Bu işi, sizden önce dünyâlarda kimse yapmamıştır." diyor. Livâta, muhakkak ki Lût kavminin icadı değildir. Onlardan önce de bu işi yapanlar olmuştur. Öyle ise neden Lût kavmi, daha önce kimselerin yapmadığı işi yapmakla suçlanmıştır? Müfessirlere göre gerçi bu iş, başka toplumlarda da yapılırdı ama, toplumsal bir düşkünlük halini almamıştı, bireysel olaylar olarak görülürdü. Ancak Lût kavminde toplumsal bir iptilâya dönüşmüştü. Bundan dolayı onlar, daha önce kimselerin yapmadığı bir işi yapmakla kınanmışlardır.[3057]
81 nci âyette bu işi yapanlar müsrifler olarak nitelendirilir. îsrâf: bir işi gereksiz yapmak, Allah'ın nimetini boşa harcamaktır. Cinsel birleşmenin asıl amacı, neslin üremesidir. Kadınla erkeğin birleşme arzularının altında Allah'ın bu hikmeti yatmaktadır. İnsanın, çocuk olmayacak tarzda sadece şehvetini defetmesi, arzusunu yerine getirmesi, milyonlarca insan tohumunun boşa dökülüp ölmesine neden olur. Her biri bir insan olma istidadında bulunan milyonlarca tohum tuvalete dökülür. Bu israftır, birleşmeyi, hikmet ve amacı dışına çıkarmaktır.
Allah, birleşme isteğini, sırf zevki tatmin için vermemiştir. O zevk Önemli bir amacın gerçekleşmesi için verilmiştir. Bu amaç, çocuk olmasıdır. Çocuk olmasını engellemek, menîyi boşa akıtmak israftır. Yaratılış yasasına aykırı olarak erkeklerle birleşmek, haram olduğu gibi kadını çocuk olmayacak tarzda kısırlaştırmak, onu sadece bir şehvet aracı olarak kullanmak da Allah'ın yaratma kanununa aykırıdır.
îmam Şafiî'ye göre livâta yapana had (ceza) uygulanır. Ebu Hanîfe'ye göre buna ceza gerekmez. Çünkü bu konuda bir hüküm yoktur. Şafiî'ye göre Lût şerîatinde haram olan bu işi yapanlar recmedilirdi. Onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir, onların yoluna uy" [3058] âyeti uyarınca bizden öncekilerin şerîatindeki hükümler bizim şerîatimizde neshedilmedikçe bizim için de geçerlidir. Livâtayı yapanları Cenabı Hak kınadığına göre demek ki buna uygulanan had (ceza) şerîatimizce neshedilmemiştir. Bundan dolayı livâta yapana had gerekir.
Şafiî'nin bu görüşü, uzak bir kıyâstır. Elbette livâta iğrenç bir iştir ama failini recmetmek için açık bir delil yoktur. Evvelâ recm, Kur'ân'ın koyduğu bir hüküm değildir. Kur'ân'da zina edene yüz değnek vurulması emredilmiştir. Recm, bazı âhâd haberleriyle sabittir. Bunlar ile, en ağır bir ceza olan recinin uygulanması geieğine kani değiliz ve bu cezanın, yahudilikten İslâm hukukuna sızdırıldığı kanâatindeyiz. Merhametli Allah, bir kulunun taş atıla atıla öldürülmesini istemez.
Ayrıca Lût şerîatinde livâta yapanların recm edildiğine dair bir delilimiz de yoktur. Olsa bile bunu Cenabı Allah, Kur'ân'da ne zina, ne de livâta hakkında bize emretmemiştir. Ebu Hanîfe'nin görüşü daha isabetlidir. Livâ-taya şerîatte bir had konmamıştır. Faili tevbe etmezse Allah'ın cezasına maruz kalacaktır. Kur'an-ı Kerîm'de bütün günâhlara ceza konmuş değildir. Şarap içmek de haramdır ama Kur'ân'da şarap içene bir ceza konmamıştır.

[3055] Mefâtîhu'l-ğayb: 14/162.
[3056] İbn Kesîr, Tefsir: 2/231; Tekvin, bâb: 13.
[3057] MefâtîhuM-ğayb: 14/168.
[3058] En'âm Sûresi: 90.

Böyle günâhların cezası Allah katı nd adı r.
Livâta, son derece çirkin bir sapıklıktır. Yaratılışa aykırıdır. Kur'ân, livâtanın fail ve mefûlüne ta'zîr cezası koymuştur. Bu da halk içinde hakaret etme, dövme ile olur. Fakat öldüresiye dövme değil, bir iki tokat vurmadan, yüzüne tükürmeden, sözle hakaret etmeden ibarettir. Maksat eylemcileri, halk içinde rezil edip onların, bir daha böyle bir eyleme cesaret etmelerini önlemektir.
Gerçi Nesâ'î dışındaki Sünen sahipleri, İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan: "Lût kavminin işini yapanlara rastlarsanız, MI ve mef'ûlü öldürünüz"[3059] sözünü rivayet etmişlerdir ama Nes'â'î, bu hadîsi münker görmüştür. İbn Mâce, bu hadisi Ebûhüreyre'den rivayet etmiş ise de senedi birinciden de zayıftır. Hafız (İbn Hacer), Ebûhüreyre hadîsinin sahih olmadığını söylemiştir. Hadisin başka bir varyantında "Üsttekini de, alttakini de recmedin" denmektedir ki bu da sahih değildir. Beyhakî'nin "Erkek erkeğe varırsa ikisi de zina edendir. Kadın kadına varırsa ikisi de zina edendir" rivayetinin senedinde Ebû-hâtim'in yalancılıkla suçladığı Muhammed ibn Abdi'r-Rahmân vardır. İbnu't-Talâ', Ahkâm'ında: "Peygamber(s.a.v.)in livâta yapanı recmettiği veya onun hakkında bir hüküm verdiği sübût bulmamıştır" demiştir.
Bu konudaki görüşleri toplayan Şevkânî, şöyle diyor: "İlim sahipleri, mütevâtir hadislere dayanarak livâtamn haram ve büyük günâhlardan; yapanların da mel'ûn olduğu kanısına vardıktan sonra cezası konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir grup sahâbî, evli olsun bekâr olsun, livâta yapanın da, yapılanın da öldürüleceği kanısındadır. Şafiî, Nasır, Kasım ibn İbrâ-hîm de bu görüşe varmışlar, görüşlerine de, Lütçunun recmedileceği hakkındaki -münker- hadisi delîl getirmişlerdir. Bu görüş sahipleri, Öldürmenin nasıllığı hakkında da ihtilâf halindedirler. Hz. 'Alî'den, bunun kılıç ile Öldürülüp sonra yakılacağı rivayet edilmiştir. Ömer ve Osman'a göre duvarın altına konulup üstüne duvar yıkılarak öldürülür. İbn Abbâs'a göre kentin en yüksek binasından başaşağı atılarak öldürülür. (Bu iki rivayet de zayıftır, ikincisi daha zayıftır). Kimine göre de recmedilir. Livâta aynen zina gibidir, cezaları birdir."
Daha sonra Şevkânî şöyle diyor:
"Muhakkak ki bu rezaleti işleyen kimseye, âleme ibret bir ceza verilir. Azgınların şehvetini kıracak şekilde işkence edilir... Ebû Hanîfe'ye ve ŞâfiîL den gelen başka bir kavle, Murtaza ve Müeyyedbillâh'a göre Lûtçu, yalnız ta'zîr edilir. Lûtçu hakkındaki delillerin özellik, zina hakkındaki deliller ise genellik arz ettiği için bu konuda büyük görüş ayrılıkları vardır...".[3060]
İbnu't-Talâ'nın da belirttiği gibi livâta yapanın öldürüleceği veya recme-dileceği hakkındaki hadislerin hiçbirisi sahih değildir. Zaten sahih olsaydı, sahâbîlerden, ceza konusunda bu kadar görüş ayrılığı nakledilmezdi. Bu ih-tilâflar, Hz. Peygamber'den sonra sahâbilerin, onlardan sonra da tabiîlerin, konu hakkında kendi görüşlerini belirttiklerinden, kimi Lûtçunun yakılacağını, kimi kılıçla öldürüleceğim, kimi üstüne duvarın yıkılacağını, kimi yüksek binadan aşağı atılarak öldürüleceğini, kimi öldürülmeyip ta'zîr edileceğini söylemiştir ki zaten Kur'ân'm bu konudaki cezası da ta'zîrdir. Onun için Ebû Hanîfe, bir kavle göre Şafiî de Lûtçunun sadece ta'zîr edileceğini söylemiştir.Çünkü Kur'ân: "İçinizden iki erkek, fuhuş yaparsa onlara eziyet edin; eğer tevbeeder, uslanırlarsa artık onlaıia eziyet)den vazgeçin. Çünkü Allah, tev-beleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir" [3061] buyurmuştur.
Muhammed Reşîd Rızâ da bu görüştedir:
"Hanefîlere göre ta'zîr, dövmek, böylelerini en kötü, pis bir yerde ölünceye, ya da tevbe edinceye dek hapsetmek suretiyle olur. Ebû Müslim el-Horâsânî: 'İçinizden iki erkek fuhuş yaparsa...' âyetinde, Lûtçu fail ve mef'ûlün kasdedildiğini söyler. Biz, o âyetin tefsîrinde Üstad İmam (Muhammed Ab-duh)un da Ebû Müslim'in görüşünde olduğunu söylemiştik, bu görüş, şöyle diyenlerin sözüne uygundur: Livâtanın cezası da ta'zîrdir ama eziyet olan herhangi bir tarzda yapılabilir (mutlaka dövmek gerekmez). Ta'zîr, sözle (hakaret ederek), fiMen (döverek) yapılabileceği gibi, işkencesiz de olabilir".[3062]
85-93 ncü âyetlerde beşinci bir halkaya, Hz. Şuayb'ın davet kıssasına temas edilmektedir. Şuayb Aleyhisselâm da Medyen halkına peygamber olarak gönderilmiştir, Medyen kabile adı da olabilir, şehir adı da. Hicaz yolunda, Maân yakınındaki şehre Medyen denir. Bu kıssada Medyen halkının en belirgin özellikleri üzerinde durulur. Medyenlilerin en kötü alışkanlıkları, ölçü ve tartıdan çalmak idi.
Hz. Şuayb onlara, Allah'a kulluk etmelerini, O'ndan başka tanrıları olmadığını, O'ndan başkasına tapılamayacağını söylemiş; Allah'tan gelen açık belgeye, Allah'ın buyruklarına uyup ölçü ve tartıda eksiklik yapmamalarını, başkalarının hakkını çalmamalarını, düzelmiş olan yeryüzünde bozgunculuk yapıp dünyânın düzenini bozmamalarını, insanları Allah'ın yolundan saptırmamalarını, Allah'ın düz yolunu eğriltmeğe çalışmamalarını; kendileri az iken Allah'ın, kendilerini çoğalttığını, buna şükretmeleri ve bozguncuların sonunun nasıl olduğunu düşünmeleri gerektiğini söylemiştir. "Eğer içinizden bir bölümünüz bana inandı, bir bölümünüz inanmadı ise Allah aramızda hüküm verinceye kadar sabrediniz, bekleyiniz- O, hüküm verenlerin en iyisidir." demiştir.
Fakat kavminin ileri gelenleri, Şuayb'i ve inananları, kendi dinlerine dönmedikleri takdirde yurtlarından çıkarmakla tehdidetmişler; Şuayb, Allah kendilerini o batıl yoldan kurtardıktan sonra tekrar ona dönmeleri

[3059] Ebû Dâvûd, Hudûd: 28; Tirmizî, Hudûd: 24; İbn Mâce, Hudûd: 12; îbn Hanbel, Musned: 1/269.
[3060] Neylu'l-Evtâr: 7/116-118.
[3061] Nisa Sûresi: 16.
[3062] Tefsîru'l-Menâr: 8/518-519. Reşîd Rızâ, Tefsirinin 4/434-439 ncu sayfalarına bakılmasını da tenbîh ediyor.

durumunda Allah'a iftira etmiş olacaklarını, mü'minlerin asla Allah'ın yolundan dönmeyeceğini, Allah'ın herşeyi bildiğini söylemiş ve kavmiyle kendileri arasında hak ile hükmetmesini Allah'tan niyaz etmiştir.
Kavminin ileri gelen kâfirleri, Şuayb'e uyanların ziyana uğrayacaklarını söylemişler, tehdid ile zayıfların inanmasına engel olmağa çalışmışlardı. Sonunda deprem, onları da yakalayıp yere sermiştir. Şuayb'i yalanlayanlar da öteki peygamberleri yalanlayanların sonuna uğramışlar, sanki bu dünyada hiç mal, mülk sahibi olmamış gibi silinip gitmişlerdir.
Şuayb de Lût gibi felâkete uğrayan kavminin ardından üzülmüş,: "Ey kavmim, ben size Rabbimin buyruklarını duyurdum, size öğüt verdim. Ama siz söz dinlemediniz." demiş. Sonunda da: "Ben kâfir toplum için nasıl üzülürüm?" diyerek kendi kendisini teselli etmiş, kâfir kavme üzülmenin bir yarar sağlamayacağını düşünmüştür.
Kıssa anlatımının amacı:
Kur'ân, bu kıssaları, detaylara dalmadan, öğüt vermek amaciyle anlatır. Bu peygamberler, adetâ bir tek millet olan insanlığa Allah tarafından, birbiri ardınca gönderilmiş elçiler olarak gelirler ve birbirlerinin misyonlarını devam ettirirler. Kur'ân'ın, peygamberlerin kıssasını birbirine benzer tarzda sunuşundan, tarih boyunca insanların birbirine benzer davranışlar gösterdiklerini; insanların bir bütün, peygamberlerin de aynı amacı, yani tevhidi yerleştirmek üzere gelen elçiler oldukları anlaşılmaktadır.
Sûrede şimdiye dek Âdem kıssasını istisna edersek beş kıssa anlatıldı. Dikkat edilirse görülecektir ki bu kıssaların anlatımından maksat, belli bir toplumun hayâtını hikâye etmek değil, tarih boyunca gelmiş, geçmiş milletler arasında ortak olumsuz davranışlar gösteren insanların sonucunu hatırlatarak öğüt vermektir. Daha doğrusu, Kur'ân'ın hitâbettiği toplumdaki olumsuz davranışlar, bu kıssalarda canlandırılarak kendi kötülüklerini müşriklerin gözleri önüne sermek, böylece onları uyarmaktır. Kur'ân'da kıssa, bir hayat hikâyesi olmaktan çok, hayâtın kendisidir. Asıl amaç, müşriklerin öteki peygamberlerin kavimlerinde bulunan vasıflarını, kıssa tarzında gözler önüne serip, diğer peygamberlere isyan edenlerin helak olduğu gibi bunların da helak olacaklarını vurgulamaktır.
"İslâm'a İ'tirazlar ve Kur'an-ı Kerîm'den Cevaplar" adlı eserimde bu hususta söylediğim birkaç cümleyi tekrar etmek istiyorum: "Şunu da belirtmek lâzımdır ki Kur'ân-ı Kerîm, belirli tarihî hadiseleri alıp tafsilâta girişmeden ana noktalara dokunmakta ve ders vermektedir. Daha çok kendi gayesine lâzım olan tarafları seçmektedir. Bu vak'alar, çeşitli yerlerde geçtiği halde her defasında ayrı bir tatlılık ve canlılıkla ifade edilmektedir. Kur'ân-ın ele aldığı tarihî vak'aların her birinde Arap milletinin müptelâ olduğu bir hakikat dile getirilmektedir. Dolayısıyla Arapların o fena huyları tel'în edilmektedir.
Aşılanmak istenen fikir, tarihî gerçeklerle ifade edilirse çok daha müessir olur. Kuru fikir insanı sıkar. Halk, müşahhas vak'alar dinlemek ister. İnsan tabiatı hikâyeden hoşlanır. İşte Kur'ân-ı Kerîm, insan ruhunun bu karakterini göz önünde tutarak "en güzel kıssaları" anlatmak, ifrata gitmeden tarihten örnekler vermek suretiyle fikir aşılamak yolunu tutmuştur. Öğüt ve irşâdda en güzel yol da budur. Bu vak'alar, Kur'ân'ın parlak, câzib üslubuyla âdeta bir sinema filmi gibi, tablo gibi halkın zihnine nakşedilmektedir. Sanki bu vak'alar birer öğretici film vazifesini görmektedir. Öyle söz haline gelmiş belgesel filmler ki bin defa görülse usanılmıyor, tekrar görülmek, seyredilmek isteniyor" .[3063]
Öteki peygamberlerin devirlerinde nasıl güçlüler zayıfları eziyor, küçümsüyor, onların din ve imanlariyle alay ediyor idilerse Hz. Muhammed(s.a.v.)in gönderildiği toplumda da aynı şeyler oluyordu. Zengin zorbalar köleleri, himayesizleri eziyor, onların dinleriyle alay ediyorlardı: "Allah, içimizden bunlara mı lütfetti, nimet verdi [3064](!)"diyorlardı. Ammâr'ın babası Yâsir, annesi Sümeyye gibi bazı müslümanlar, müşriklerin zulmü altında feci şekilde şehîd edilmişler, Mekke'de yaşama imkânı bulamayan bazı müslümanlar, inançlarına göre yaşayabilmek için Habeşistan'a sığınmak zorunda kalmışlardı.
Bu kıssaların anlatılmasındaki amaçlardan biri de Hz. Muhammed(s.a.v.)in, bir türedi olmadığını, yeni bir şey icadetmeyip kendinden önceki peygamberlerin bir devamı olduğunu belirtmektir: "De ki: 'Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum ve ben ap açık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim" [3065]"O size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, îbrâhtm'e, Musa'ya ve îsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (uyulacak yol) yaptı. Şöyle ki: Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat kendilerini çağırdığın şey, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah, dilediğini kendisine seçer ve (Ö'na) yöneleni kendisine iletir" [3066] âyetlerinde yüce Allah, bu gerçeği açıklamıştır.
Diğer taraftan bu kıssalar, Peygamber (s.a.v.)i ve mü'minleri güçlendirmekte, karşılaştıkları eziyetlere dayanma gücü, mücâdelelerine devam azmi vermektedir. Yüce Allah, bu kıssalar yoluyla hak yolunda güçlüklerin yenileceğini, sonunda inananların mutlaka zafere ulaşıp inanmayanların mahvolacaklarını anlatarak mü'minleri sevindirmektedir. Bu hususu şu âyetlerde açıkça görüyoruz:
"Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Fakat onlarla alay edenleri, alay ettikleri gerçek kuşatıverdi. De ki: 'Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş, görün".[3067]

[3063] İslama İtirazlar, s. 486-487, Ankara, 1983.
[3064] En'âm Sûresi: 53.
[3065] Ahkâf Sûresi: 9.
[3066] Şûra Sûresi: 13.
[3067] En'âm Sûresi: 10-11.

"Biliyoruz, onların dedikleri elbette seni üzüyor. Gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zâlimler, bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. Senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler, nihayet onlara yardımımız yetişti. Allah'ın kelimelerini (yardım va'dini) değiştirebilecek kimse yoktur. Sana da elçilerin haberlerinden bir parça geldi".[3068]

Yüce Allah, eski milletlerin hayât hikâyeleri hakkında Kur'ân'da anlatılanlardan az çok haberdar olan müşriklere, Allah'ın âyetlerini kabul etmedikleri takdirde kendilerinin de onlar gibi helak olacaklarını hatırlatıp onları uyarmaktadır.

Anlatım tarzı, hikâye veya tarih üslûbu değil, öğüt üslûbudur. Amaç tarihî olayları, bir tarih kitabı gibi detayiyle anlatmak değildir. Bu kıssaların bir kısmı Tevrat'ta vardır, bir kısmı da Araplar arasında söylenmekte idi. Tevrat'ta bulunan kıssalar da yine yahudiler veya onlarla temasta olan bazı kimseler tarafından Araplar arasında anlatılırdı. Bundan, Arapların bu kıssalardan az çok haberdar oldukları sonucu çıkmaktadır. Zaten Kur'ân'ın amacı da onların, bilip inandıkları şeyleri kendilerine hatırlatmak ve bu suretle onlara öğüt vermektir. Onun için Kur'ân bu anlatım tarzına tezkır veya zikrâ yani hatırlatma ve öğüt verme demiştir. İnsanın bildiği bir şey hatırlatılır. Bilmediği şeyi anlatmak hatırlatmak değil, öğretmektir.

94- Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, onun halkını -yalvarıp yakarsınlar diye- mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkmışadır. 95- Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik de (insanlar) çoğaldılar ve: "atalarımıza da darlık ve sevinç dokunmuştu (onlar da üzüntülü ve sevinçli günler geçirmişlerdi)" dediler (de olaylardan ibret alıp şükretmediler). Biz onları, hiç farkında olmadıkları bir sırada ansızın yakaladık. 96- (O) ülkelerin halkı inanıp (kötülüklerden) korunsalar-dı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık; fakat yalanladılar, biz de onları kazandıklariyle yakaladık. 97- Peki (o) ülkelerin halkı, geceleyin uyurlarken azabımızın kendilerine gelmeyeceğinden emin midirler? 98- Ya da{o) ülkelerin halkı, kuşluk vakti eğlenirlerken azabımızın onlara gelmeyeceğinden emin midirler? 99- Allah'ın tuzağından (kurtulacaklarına) emin mi oldular? Ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın tuzağından emin olmaz. 100- (Geçmiştekilerin başlarına gelenler), sahiplerinden sonra şu toprağa varis olanları yola getirmedi mi? (Hâlâ anlamadılar mı) ki biz dilesek, kendilerini de günahlarıyle cezalandırırız ve kalblerini mühürleriz, artık hiç işitmezler. 101- îşte o ülkeler; sana onların haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz. Andolsun, elçileri onlara açık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıklarından Ötürü inanmak istemediler. İşte Allah, kâfirlerin kalblerini böyle mühürler. 102- Onların çoklarını yoldan çıkmış bulduk ama, çoklarında sözde durma diye bir şey bulmadık. [3069]

Tefsir:

94-95- Yüce Allah, peygamber gönderdiği her ülke halkını be'sâ've darrâ' ile denemiştir. Be'sâ'beden hastalıkları, darrâLda fakirlik ve benzeri sıkıntılar olarak açıklanır. Akıllarını başlarına alıp kendisine yönelmeleri için Allah onları, çeşitli hastalıklarla, darlıklarla sıkıştırmıştır.

Bunlarla yola gelmeyince bu kez de iyiliklerle denemiş, hastalık yerine sağlık; fakirlik yerine bolluk; sıkıntı yerine sevinç vermiş; nimetlerle denemiş; çoğalmışlar, mallan artmış, yine ibret almamışlar: "Atalarımıza da sıkıntı ve bolluk erişmişti. Dünyâda insan sıkıntı da çeker, bolluk da. Bunları insanın başına getiren zamandır (felektir)." deyip bunların, kendilerine Allah'ın bir sınavı olduğunu anlamamış, O'na yönelmemişlerdir. Yüce Allah da hiç farkına varmadıkları bir sırada birden bire onları yakalamıştır. Allah'ın yakalaması, canlarını almasıdır. İnsan ölmeyecekmiş gibi nefsinin tutsağı olarak yaşarken birden ölüm kendisini yakalar, dünyâ yaşamı sona eren can bedenden alınır. Fakat mü'min, olaylardan ibret alınır. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Mü 'minin hali ne güzeldir! A ilah Un, başına getirdiği her şey onun için hayırlıdır. Eğer Allah onu sıkıntıya soksa sabreder, bu kendisi için hayırlı olur; eğer Allah ona sevinç verse şükreder, kendisi için hayırlı olur"[3070]

96-99 ncu âyetlerde ülkeler halkının, cezalara uğramasının nedeni açıklanmaktadır: İnanmadıkları, Allah'a yönelmedikleri için Allah onları sıkıştırmıştır. Eğer onlar inanıp Allah'a yönelselerdi, Allah onların üzerine gökten ve yerden bolluklar açardı. Bol, bereketli yağmurlar verir, bol ürünler bitirirdi. Fakat Allah'ın âyetlerini yalanladıkları için Allah onları cezalandırdı. Onların, Allah'ın cezasının gece veya gündüz ansızın bastırabileceğini düşünmeleri gerekirdi. Kotu fiillerine rağmen Allah'ın azabından nasıl emin oldular? Allah'ın tuzağından, bahtsızlardan başkası emin olamaz. Demek ki bunlar, ziyana uğramayı hak etmiş kötü tinetli insanlardı.

99 ncu âyette Allah'ın tuzağından, yalnız ziyana uğrayanların emin olacağı vurgulanıyor. Bu, büyük bir uyarı ve kınamadır. Akıllı kişiler Allah'ın cezasından korkarlar, her zaman O'na iltica ederler. Ama bahtsızlar, Allanın cezasına inanmadıkları için O'nun cezasını hiç düşünmezler, sonlarından emin gibi yaşarlar. Hasan Basrî şöyle demiş: "Mu'min ibadet eder, korkar, titrer; fâcir isyan eder, sonundan emindir."

[3068] En'âm Sûresi: 33-34.

[3069] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/359-372.

[3070] Müslim, Zuhd- 64; Dârımî: Rıkak 61; Ibn Hanbel, Musned: 4/332, 333, 5/24, 6/15, 16.

Birden bire, geldiğinden dolayı Allah'ın azabı mekr olarak isimlendirilmiştir. Adetâ onlar, hiç farkına varmadan, hareketleriyle Allah'ın tuzağına düşmüş olmaktadırlar.

100- Böyle isyan içinde hayatlarını geçirenlere, önceki milletlerden kalan harabelerin, kendilerini hiç mi düşündürmediği soruluyor. Allah'ın depremleriyle yerie bir olmuş sarayları helak edilmiş milletlerin harabeleri; dilediği takdirde Allah'ın, kendilerini helak edeceğini, onlara yaptığını bunlara da yapacağını düşünmediler mi? Akıllı insan, şu dünyâya nice insanların, nice padişahların gelip geçtiğini; malım, mülküm diye üzerine titrediği şeyleri bırakıp gittiklerini; herşeyin Allah'a âidolduğunu düşünür, Allah'a yönelir.

Bu âyetteki kelimesini şeklinde okuyanlar da vardır. O zaman mânâ: "Sahiplerinden sonra onların toprağına varis olanları da, dilesek, günahları yüzünden ötekilerin uğradığı azaba uğratırdık; kalblerini de mühürlerdik; işitmez, anlamazlardı." düşüncesine iletmedik mi? şekline girer. Muhatab müşrikler olur.

101-102 nci âyetlerde de yüce Allah, bu kıssaları anlattıktan sonra Kur-ân'ın muhatablarına Öğüt veriyor, bunları anlatmasının hikmetini bildiriyor:

İşte haberlerini anlattığımız o ülkelere peygamberler gelmişti. Ama onlar inanmamışlardı. Peygamberleri yalanlaya yalanlaya, küfürleri kalblerinin üstüne perde oldu. Allah'ın psikolojik kanunlariyle onların anlama kabiliyetleri kapandı, hiç anlamaz oldular. Allah'a verdikleri sözü bozdular. Allah kendilerini yaratırken tevhîd inancı üzre yaratmış, henüz tohum halinde bulundukları sırada bu inanç kabiliyetini onlara yerleştirmişti. Allah'ı birleme, babasının belinde sperma iken insanın içine yerleştirilmiş İlâhî bir ahiddir. İnkâr, bu ahdi bozmaktır. İşte yüce Allah, 102 nci âyette insanların çoğunda bu ahdi, bu tevhîd sözünü bulmadığını, çoğunun verdiği sözden caymış, yoldan çıkmış olduğunu haber vermiştir.

'Ahd: Bir şeyi tavsiye etmek, ya da yapmağa söz vermektir. Tek yanlı olabileceği gibi iki yanlı da olabilir. Mîsak ise, pekiştirme sözleriyle pekiştirilmiş olan 'ahd'dir. Yapılan 'ahdler, Allah'ın huzurunda ve Allah adına yemîn edilerek yapıldığından, gerek insanla Allah arasında, gerek insanların kendi aralarında geçen bütün 'ahdler, Allah'ın 'ahdi sayılır.

Râğıb şöyle diyor: Allah'ın 'ahdi, kâh akıllarımıza koyduğu düşüncelerle, kâh Kitabında ve peygamberleri vasıtasiyle bize buyurduğu şeylerle, kâh da bize emredilmediği halde bizim kendi üstlenmemizle olur.

Birinci 'ahd, Allah'ın insanları yarattığı fıtrat 'ahdidir. Bu, insanları sorumlu kılan bir 'ahddir. Allah'ın birliğini kabul ve ikrar bu 'ahdin kapsamındadır. Buna hanîflik 'ahdi denir. Aslında hamflik, batıl ve şer tarafından hak ve hayır tarafına yönelmektir. Allah, insan ruhlarını, bütün güçlerin üstünde görünmez bir gücün varlığını anlama; güzelleri tercîh, tersinden kaçınma; kemali sevme, eksiklikten hoşlanmama bilincinde yaratmıştır. İşte fıtrat 'ahdi, insanın içine konmuş olan bu bilinç ve yetenektir.

Fakat insanlar, bu iyiyi ve kötüyü belirlemede yanılgıya düşerler. Bunların açıklanması için İlâhî vahye muhtaçtırlar. Gönderilen vahyler, Allah'ın, (fıtrat ahdinin ayrıntılarını izah eden) mufassal ahdidir. Bu ahd nefsi temizleme, ona yapışan fesat, cehalet ve kötü seçim kirlerini gidermede fıtrat ahdine yardımcıdır.

Sûrenin baş tarafında insan-şeytan ilişkilerini, ikisi arasındaki düşmanlık ve nefret sebeplerini anlatan ve şeytandan kaçınmayı emreden âyetler, Allah'ın, bütün peygamberler tarafından bildirilen genel ahdidir.

En'âm Sûresinin 151-153 ncü âyetlerinde anlatılan ve dinin temeli olan on tavsiye de Allah'ın ahidlerindendir[3071].

Allah'ın, kalblerini mühürlemesi, küfürlerinin, psikolojik olarak anlayış kabiliyetlerini kapattığı, manevî duyularım dumura uğrattığı anlamına gelir. Bu tabir, birçok yerde kâfirler hakkında bir kınama ifadesi olarak kullanılır. Bu da onların, kendi hareketleri, kendi inkârları yüzünden bu hale düştüklerini anlatır. Hareketleriyle bu hale düştüklerinden dolayı müşrikler kınanırlar.

Sûrelerin iniş sırasına göre ilk defa bu surede nebiy kelimesi kullanılmıştır. Nebiy, nebe' kökünden gelir. Kendisine haber verilen, Allah'ın haberleri, sö[3072]zleri gelen kimse demektir. İslâm bilginleri, nebiy ile resul arasında fark görürler. Onlara göre yeni şeriat getiren peygamber resul, kendinden önceki peygamberin şeriatini ıslâh ile görevli olan peygamber ise nebiy'dit. "Senden önce hiçbir resul ve nebiy göndermemiştik ki o, arzu ettiği zaman, şeytân onun arzusu içerisine mutlaka (onu meşgul edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah, şeytanın attığını derhal iptal eder, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hikmet sahibidir" âyetinde iki kelime de beraber kullanılmıştır. Her ikisi için de gönderme fi'li kullanılmıştır. Tahrîm Sûresinin birinci âyetinde Hz. Peygamber (s.a.v.) için nebîy, Mâide Sûresinin 67 nci âyetinde resul, A'raf Sûresinin 157-158 nci âyetlerinde de onun hakkında hem resul, hem nebîy kelimesi kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de nebî ile resul arasında İslâm âlimlerinin tanımladığı şekilde bir fark anlaşılmamaktadır. Her ikisi de birbirinin sinonimidir. Arada anlamadığımız bir fark varsa bu, ulemânın dediği gibi değildir.[3073]

103- Onlardan sonra Musa'yı, mucizelerimizle Fir'avn'e ve onun ileri gelen adamlarına gönderdik, âyetlerimize haksızlık ettiler; fakat bak, bozguncuların sonu nasıl oldu! 104- Mûsâ dedi ki: "Ey Fir'avn, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim." 105- "Allah'a karşı gerçekten başkasını söylememek, benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık delil getirdim, artık İsrail oğullarını benimle gönder!" 106-(Fir'avn) dedi: "Eğer bir âyet (mu'cize) getirmiş isen, hakikaten doğru söylüyorsan göster onu bakalım!" 107- Bunun üzerine (Mûsâ),

---

[3071] Tefsîru'l-Menâr: 9/34.

[3072] Hac Sûresi: 52.

[3073] at-Tefsîru'1-hadîs: 2/152-153.

asasını attı, birden o, açıkça bir ejderhâ (oluverdi). 108- Ve elini (koltuğunun altından) çıkardı, birden o, bakanlar için bembeyaz parlayan bir şey oldu. 109- Fir'avn kavminden ileri gelen bir topluluk dediler ki: "Bu, çok bilgili bir büyücüdür!" 110- "Siziyurdunuzdan çıkarmak istiyor, ne buyurursunuz?" 111- "Onu da, kardeşini de beklet, dediler, şehirlere toplayıcılar yolla." 112- "Bütün bilgili büyücüleri (toplayıp) sana getirsinler." 113- Büyücüler Fir'avn'e gelip: "Eğer üstün gelen biz olursak, elbet bize bir ödül var, değil mi?" dediler. 114- (Fir'avn): "Evet, dedi, hem de siz (benim) yakınlar(ım)dan{olacak)smız. 115- Dediler ki: "Ey Mûsâ, sen mi (önce hünerini ortaya) atacaksın, yoksa (önce) atanlar biz mi olalım?" 116- "Siz atın" dedi. (Hünerlerini ortaya) atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları ürküttüler ve büyük bir büyü (ortaya) getirdiler. 117- Biz de Musa'ya: "Asanı at!" diye vahyettik. Bir de baktılar ki o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor. 118- Gerçek ortaya çıktı ve onların bütün yaptıkları bâtıl oldu. 119- Orada yenildüer, küçük düştüler. 120- Ve büyücüler secdeye kapandılar: 121-"Âlemlerin Rabbine inandık!" dediler. 122- "Mûsâ ve Harun'un Rab-bine!" 123- Fir'avn: "Ben size izin vermeden ona inandınız mı?" dedi. "Bu, bir tuzaktır, şehirde bu tuzağı kurdunuz ki, halkını oradan çıka-rasınız ama yakında (başınıza gelecekleri) bileceksiniz!" 124- "Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra hepinizi (hurma dallarına) asacağım!" 125- Dediler ki: "Biz zâten Rabbimize döneceğiz!" 126- "Rabbimizin bize gelmiş olan âyetlerine inandığımız için öc alıyorsun. (Ey) Rabbimiz, üzerimize sabır boşalt ve bizi müslüman-lar olarak öldür!" 127- Fir'avn kavminden ileri gelen bir topluluk dedi ki: "Musa'yı ve kavmini bırakıyorsun ki, seni ve tanrılarını terk edip yeryüzünde bozgunculuk mu yapsınlar?" (Fir'avn): "Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz dâima onların üstünde eziciler olacağız!" dedi. 128- Musa, kavmine: "Allah'tan yardım isteyin, sabredin!" dedi; yeryüzü Allah'ındır, onu kullarından dilediğine verir. Sonuç, (günahlardan) korunanlarındır!" 129- (Ey Mûsâ), sen bize gelmezden önce de, sen bize geldikten sonra da bize işkence edildi."dediler. (Mûsâ) dedi: "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı yok eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar." 130- Andolsun biz, Fir'avn ailesini tuttuk, öğüt alsınlar diye yıllarca kıtlıkla ve ürünleri azaltmakla sıktık. 131- Onlara bir iyilik geldiği zaman: "Bu, bizimdir" derler; kendilerine bir kötülük ulaşırsa, Mûsâ ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. İyi bilin ki, onların uğursuzluğu, Allah katındadır, fakat çokları bilmezler. 132- Ve dediler ki: "Bizi büyülemek için ne kadar mucize getirir-sen getir, biz sana inanacak değiliz!" 133- Biz de onların üzerine ayrı ayrı mu 'özeler olarak Tûfân, Çekirge, Kımıl (haşerât), Kurbağalar ve Kan gönderdik; ama yine büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular. 134- Üzerlerine azâb çökünce: "Ey Mûsâ, dediler, sana verdiği söz uyarınca bizim için Rabbine duâ et; eğer bizden azabı kaldırman muhakkak sana inanacağız ve mutlaka İsrail oğullarını seninle beraber göndereceğiz!" 135- Biz onlardan, geçirecekleri bir süreye kadar azabı kaldırınca, hemen yeminlerini bozmağa başladılar. 136- Biz de onlardan öc aldık, -onları yemm(su)da boğduk! Çünkü onlar, âyetlerimizi yalanlamışlardı ve onları umursamaz olmuşlardı. 137- Hor görülüp ezilmekte olan milleti de, içini bereketlerle donattığımız yerin, doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin, İsrail oğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri'jütünden tam yerine geldi. Fir'avn'in ve kavminin yapageldiği şeyleri ye yükseltmekte oldukları sarayları (ve bahçeleri) de yıktık! [3074]

Tefsîr:

Bu âyetlerde Hz. Musa'nın, İsrail oğullarını kurtarma ve Hakk'a davet yolunda Fir avn ile mücâdelesi anlatılmaktadır.

103-105: Yüce Allah, öteki peygamberlerin ardından, Musa'yı, Fir'avn'e ve adamlarına gönderdi. Mûsâ, Fir'avn ve adamlarına, kendisinin Allah tarafından gönderildiğini, peygamberliğini ispat eden kanıtlan bulunduğunu, İsrail oğullarını serbest bırakıp kendisiyle beraber göndermesini söyledi. İsrail oğullan, uzun süreden beri Fir'avn'in ülkesi Mısır'da esir olarak güç işler altında çalıştırılıyor ve eziliyorlardı.

106-108: Fir'avn, Musa'dan, söylediklerinin doğruluğunu ispat eden mu'cizeler göstermesini istedi. Mûsâ, değneğini yere attı. Değnek, küçük yılan gibi çevik hareket eden kocaman bir yılan oldu. Elini koltuğunun altına sokup çıkarınca eli parıl parıl parlamaya başladı. Bu parlaklık Musa'nın elindeki bir hastalıktan yani alacalıktan değil, Allah'ın lûtfiyle olmuş bir mu'cize idi.

109-112: Fir'avn'in adamları bu işleri görünce Musa'nın büyücü olduğu-ğunu, Mısırlıları yurtlarından çıkarıp oraları zaptetmeğe çalıştığını söylediler. Fir'avn'e, kentlere adamlar gönderip bütün usta büyücüleri getirtmesini ve böylece Musa'nın büyüsünü bozmasını önerdiler.

113-114: Fir'avn, büyücüleri getirtti. Onlara, galip geldikleri takdirde alacakları ödüller yanında, kendisinin yakınlarından olacaklarını söyleyip onları, Musa'yı yenmek için bütün meharetlerini göstermeğe teşvik etti.

115-118: Başka sûrelerde belirtildiği üzre karşılaşma, Mısır'ın bir şenlik günü, halkın toplandığı yerde oldu. Nazik büyücüler, Musa'ya önce kimin hünerini göstereceğini sordular. Böylece ona saygılı davrandılar. Mûsâ önce kendilerinin ne hünerleri varsa göstermelerini istedi. Büyücüler büyü ile halkın gözlerini bağladılar. Attıkları ipleri ve değnekleri yürür gibi gösterip halkı korkuttular.

[3074] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/372-379.

Aslında ip ve değnekler yürümemiş, fakat yapılan büyü veya göz hilesiyle, bunlar, yürür gibi gösterilmiş idi. yapılan büyüden ötürü bunlar, halka koşuyor gibi hayal ettiriliyordu"[3075] âyetinden bu anlam çıkıyor. Bir görüşe göre de büyücüler iplere cıva sürüp değneklerin içine yerleştirmişler. Açık havada yere atılan değneklerin içindeki cıva güneşin altında ısınıp genişleyince, içten yaptığı basınç ile değnekleri kıpırdatmış. Halk ise değneklerin, büyü ile hareket ettiğini sanmış.[3076]

Değneklerin kıpırdamasından halk korkmuş, "Bu yüzden Mûsâ içinde bir korku duydu"[3077] âyetinden anlaşıldığı üzre Musa'nın içinde de karşılaşmanın heyecanı belirmiştir. Fakat Allah'ın buyruğuyla Mûsâ değneğini atınca kocaman bir yılan olan değnek, büyücülerin yalan ve hilelerini yutmuş, büyüleri silinip gitmiş.. Değneklerin yürümediği, ortada olağanüstü bir şey olmadığı, görünenlerin, bir göz yanılgısından ibaret olduğu ortaya çıkmış, bütün çabaları boşa giden büyücüler küçülmüşler, halk nezdinde değerleri düşmüş.

120-122: Fakat kabiliyetli insanlar gerçeği anlayınca inadetmemişler, Allah'ın yüreklerine attığı ilham ile secdeye kapanmışlar. İçlerinde uyanan iman, onları secdeye itmiş, Mûsâ ile Harun'un inandığı, âlemlerin Rabbi olan Allah'a inandıklarını söylemişler. "Âlemlerin Rabbine inandık" dedikten sonra "Musa'nın ve Harun'un Rabbine" diye açıklama yapmaları, Fir'avn'ın, kendisini tanrı sanmasındandır. Onlar "Biz âlemlerin Rabbine inandık" deyince Fir'avn kendisine inandıklarını sanmasın diye Musa'nın ve Harun'un Rabbine inandıklarını vurgulamışlardır.

123-124: Kendisini tanrılaştırmış ve insanların vicdanlarını baskı altında tutmakta olan Fir'avn, büyücülerin, kendisinden izinsiz âlemlerin Rabbine inanmalarına kızmış ve onların, Mûsâ ile daha önceden sözbirliği edip bir tuzak hazırladıklarını, Mısırlıların yurtlarını ele geçirmek için böyle bir hileye başvurduklarını söylemiş ve onların elleriyle ayaklarını çapraz kesip hepsini hurma dallarına asacağını söylemiş.

125-126:akat Allah'a inanan büyücüler, şu dünyâda yapılan işkencenin, kendilerini imanlarından döndüremeyeceğini, şehid olmakla Rablerine döneceklerini, bir suç yüzünden değil, sadece Allah'a inandıkları için Fir'avn'ın kendilerinden öc almağa kalktığını söylemişler, Allah'tan bu zulme karşı dayanma gücü istemişler. Elin ayağın çapraz kesilmesi, dayanılmaz bir işkencedir, tfrâğ, kabdaki suyu tamamen boşaltmaktır. Büyücüler, bu dayanılmaz İşkenceye dayanmak için, Allah'tan, ne kadar sabır varsa üzerlerine boşaltmasını istemişler ve müs-lümanlar olarak canlarını almasını Allah'tan niyaz etmişlerdir.

Fir'avn ile büyücülerin sahnesi burada kapanmaktadır. Fir'avn, gerçekten dediği gibi yaptı mı, büyücülerin ellerini ayaklarını çapraz kesip onları hurma dallarına astı mı, bilmiyoruz. Âyet, mü'min büyücülerin duâ sahne-siyle kıssayı kapatmaktadır. İşin böyle kapanması, okuyucuya düşünme payı bırakmaktadır. Zihin, olayın sonucu üzerinde düşünür. Sahnenin böyle kapanması daha etkilidir. Mamafih, sözgeliminden Fir'avn'in, dediğini yaptığı anlaşılmaktadır.

127 nci âyette Fir'avn'in, danışmanlar i yle Mûsâ meselesini halletmenin çarelerini konuştuğu bir sahneyi canlandırmaktadır: Fir'avn'in adamları, Mû-sâ'nın ve İsrail oğullarının, kendisini ve tanrılarını bırakmalarına izin vermemesini, onları serbest bırakmamasını önermişler. Fir'avn de İsrail oğullarının erkeklerini- öldüreceğini, kadınlarını sağ bırakacağını söylemiştir. Erkeklerini öldürmek, bütün erkeklerini öldürmek değil, fakat doğan erkek çocukların öldürülüp kız çocukların sağ bırakılmasıdır. Fir'avn, böyle yapılmasını emretmiştir.

Bu konuda Tevrat'ın Çıkış Kitabının birinci babında şöyle deniliyor: "Ve Mısır üzerine Yusuf'u bilmeyen yeni bir kıral çıktı. Ve kavmına dedi: İşte İsrail oğullarının kavmi bizden çok ve kuvvetlidir. Gelin onlara karşı akıllıca davranalım, yoksa çoğalacaklar, ve olur ki cenk vukubulunca onlar da düşmanlarımızla birleşirler ve bize karşı cenk edip memleketten çıkarlar. Ve onlara yükleriyle eziyet etsinler diye üzerlerine angarya memurları koydular. Ve Fir'avn için Pitom ve Ramses ambar şehirlerini yaptılar. Fakat onlara ne kadar eziyet ettilerse o kadar çoğaldılar... Ve Mısırlılar İsrail oğullarını şiddetle işlettiler; ve şiddfetle işledikleri, tarlada her çeşit işte, harçta ve kerpiçte, ağır işle hayatlarını acı ettiler.

"Ve Mısır kiralı, birinin adı Şifra ve öbürünün adı Pua olan İbranî ebelere söyledi ve dedi: İbranî kadınları için ebelik hizmetini yaptığınız ve onları doğurma iskemlesi üzerinde gördüğünüz zaman, eğer bir erkek çocuksa onu öldüreceksiniz, fakat eğer kız çocuk ise o yaşayacaktır. Fakat ebeler Allah1 lan korkarlardı ve Mısır kiralının kendilerine emrettiğine göre yapmadılar ve erkek çocukları sağ bıraktılar... Fir'avn bütün kavmına emredip dedi: Her doğan erkek çocuğu ırmağa atacaksınız ve her kızı sağ bırakacaksınız".[3078]

Abdullah İbn Ömer, 127 nci âyetteki kelimesini, şeklinde okurmuş. îlâhetek, senin tanrılığın anlamınadır. Yani sen Musa'nın ve kavminin, senin tanrılığını, sana kulluk etmeyi bırakmalarına müsaade mi edeceksin? demektir. Bu ifadeden, tebeasının Fir'avn'ı tanrılaştırdıklarım, tanrı imiş gibi onun her dediğini yaptıklarını anlıyoruz. İnsanı hatasız, yanılmaz kabul etmek, onu tanrılaştırmaktır.

128-129: Mûsâ kavmine, Allah'tan yardım dileyip sabır ve sebat ile Özgürlük mücâdelelerine devam etmelerini; Allah'ın, şu toprağı, kullarından dilediğine vereceğini; Allah'ın koyduğu sınırlar dışına çıkmaktan sakınanların sonunda zafere ulaşacaklarını söylemiş. Kavmi de kendilerine, Musa'dan önce ve Musa'nın zamanında çok zulmedildiğini söylemişler, durumlarından yakınmışlar. Fakat Mûsâ, onlara ümit vererek: "Umulur ki Rabbiniz,

---

[3075] Tâhâ Sûresi: 66.
[3076] Mefâtîhu'1-ğayb: 14/203.
[3077] Tâhâ Sûresi: 67.
[3078] Çıkış, bab: 1, âyet: 8-17, 22.

düşmanınızı yok eder, sizi onların yurduna hakim kılar. Böylece sizin de nasıl davranacağınıza, buyruklarına uyup uymayacağınıza bakar" demiş.
130-136 ncı âyetlerde Fir'avn'm ve adamlarının söz dinlememeleri yüzünden, yıllarca çeşitli belalarla uyarıldıkları anlatılmaktadır. Yola gelmeleri için Allah onlara kıtlık vermiş, ürünlerini kısmış; bir iyilik gördükleri zaman bunu kendilerinden, yani kendi gayret ve çabalarından bilmişler; başlarına gelen kıtlık ve felâketlerin de Musa'nın ve İsrail oğullarının uğursuzlukları yüzünden meydana geldiğini söylemişler. "Bizi büyülemek için ne kadar âyet getirirsen getir, sana inanmayacağız" demişler.
131- ' İyi bilin ki onların tâirleri Allah katındadır". Tâir, kuş demektir. Araplar kuşun uçmasından hayır ve şer anlamı çıkarırlardı. Eğer kuş kendiliğinden uçmazsa kovalayarak uçururlardı. Kuş sağ yana uçarsa onu hayra, sol yana uçarsa şerre yorarlardı. İlk kuşa sânih, son kuşa bârih derlerdi. Daha sonra şûrna tayr ve tâir (kuş), şûm tutmağa da tetayyür denmiştir .[3079]
Allah üzerlerine Tûfân, Çekirge, Kımıl, Kurbağa, Kan musallat etmiş. Günlerce yağan yağmurlarla yurtlarım sular basmış, Kurtulmak için Hz. Mû-sâ'ya inanacaklarını söylemişler, fakat o hal geçince yine küfür ve zulümlerine dönmüşler. Bu kez bahçelerini, tarlalarını çekirgeler, kımıllar istilâ etmiş. Yine Musa'ya yalvarıp: "Bizi bundan kurtar, sana inanacağız" demişler. O halden kurtulunca inanmamışlar. Ardından yurtlarına, evlerine barklarına kurbağalar musallat olmuş. Her tarafı kurbağa tutmuş. Tevbe etmişler ama kurtulduktan sonra sözlerinden dönmüşler. Ardından Allah, sularını kan yapmış, ırmakları kokmuş. Çeşmeleri, ırmakları, gölleri kan olmuş. Tevrat'ta anlatıldığına göre bu mu'cize, Musa'nın, değneğiyle suya vurmasiyle olmuştur.[3080] Kımıl, çekirge gibi uçan, fakat daha küçük bir haşeredir. Tevratta bu haşereden, atsineği diye söz edilir. Çıkış Kitabının sekizinci babında Allah'ın emriyle, Hz. Musa'nın Fir'avn'ı şöyle uyardığı anlatılıyor: "...Kavmimi salıver ki bana ibâdet etsinler. Yoksa, kavmimi salıvermezsen, işte ben senin üzerine ve senin evlerinin içine at sinekleri göndereceğim; ve Mısırlıların evleri ve üzerinde bulundukları toprak da at sinekleriyle dolu olacak. Ve o günde kavmimin içinde oturdukları Goşen diyarını, orada at sinekleri olmasın diye ayıracağım; tâ ki dünya'nın ortasında Rab ben olduğumu bilesin. Ve senin kavmin ile benim kavmim arasına fark koyacağım, yarın bu alâmet olacaktır. Ve Rab böyle yaptı. Ve Fir'avn'ın evine, ve kullarının evlerine pek çok at sineği geldi ve at sinekleri yüzünden bütün Mısır diyarında memleket harab oldu."
Kımıl (kummel) aynı zamanda bit anlamına da gelir. Râğıb bunu sığâru'z-zubâb diye açıklamıştır. Fir'avn ve adamları uyarı olarak gösterilen bu mu'ci-zeler vukubulduğu zaman Musa'ya yalvarmışlar, kendilerini bu felâketlerden kurtarması için Allah'a duâ etmesini rica etmişler, kurtuldukları takdirde inanacaklarını, İsrail oğullarını serbest bırakacaklarını söylemişler» fakat Allah o belâyı başlarından kaldırınca yine sözlerim bozmuşlar.
136-137: Nihayet Allah, uslanmayan bu toplumdan öcünü almış, âyetlerini yalanlayan Fir'avn ve adamlarını suda boğmuş, ezilen İsrail oğullarını da o toprağın doğusuna, batısına hakim kılmış. İsrail oğullan, sabırlarının ödülünü görmüşler, Fir'avn ve adamları da kibir ve gururlarının cezasını çekmişlerdir. Allah, onların evlerini, bahçelerim yıkıp harabetmiştir.
kelimesi, yetiştirdikleri bahçeler anlamına gelir. Keşşafın kaydına göre bu kelimeyi şeklinde okuyanlar olmuştur. O zaman dikmekte, yetiştirmekte oldukları ağaçlar, demektir. İşte Yüce Allah, Fir'avn'in ve kavminin yaptıkları evleri, binaları, diktikleri ağaçlan, yetiştirdikleri bahçeleri yıkmış, onları Mûsâ kavmine vermiştir.
İsrail Oğullarının hakim olduğu toprak neresidir?
137 nci âyette o ülkenin doğularının ve batılarının İsrail oğullarına verildiği bildirilmektedir. Bundan, İsrâiloğullannın, bütün Mısır toprağına hâkim oldukları anlaşılabilir. Reşîd Rızâ da bu görüştedir.
Reşîd Rızâ, kıssanın kahramanı Fir'avn'ın, Menfîtah olduğunu söyledikten sonra, İsrâiloğullannın hakim olduğu toprak hakkında şöyle diyor:
"Bazı eski tarihlerde Hz. Musa'nın, Fir'avn'ın hezimetinden sonra kav-miyle birlikte bir süre Mısır'a hakim olup orayı yönettiği yazılmıştır. Ünlü yahûdî tarihçi Yosifus'un, Manisu'dan nakline göre Mısır Fir'avn'ı, Musa kar-şısında bozulunca Habeşistan'a kaçmıştır. Mûsâ, onüç yıl Mısır'ı yönetmiş, daha sonra Fir'avn, oğlu ile birlikte büyük bir ordu ile gelip İsrail oğullarını yenerek Mısır'dan Şam diyarına sürmüştür.
Post'un, Kitabı Mukaddes Kamus'unda (el, s. 410), M.Ö, Beşinci Yüzyılda, Yunanlı tarihçi Herodot'un şöyle dediği yazılıdır: "Sisuters'in oğlu, on yıl kör oldu. Sebebi de §u idi: Şiddetli bir hava bozukluğu sonucu, Nil nehrinin olağanüstü yükselmesi üzerine Fir'avn, mızrağını, dalgaları kabarmış suya attı."
Sisuters'in oğlu, İkinci Menfitah'dır. Çıkış kahramanı Fir'avn budur. Herodot'un bu sözünü, Mûsâ zamanındaki Fir'avn'ın boğulduğuna işaret sayarlar. Buna göre Fir'avn'ın Nil'de boğulması gerekir.
Birinci rivayete'göre Musa, Fir'avn'ın ardından onüç yıl Mısır'a hakim olmuştur. Bu iki rivayet, en eski ve en doğru rivayetlerdendir. Belki de konu hakkında yegâne rivayetlerdir.
Herhalde Mısırlılar, bozgun üzerine Habeş kralından yardım istemişler, ordu gönderilince Allah'ın emriyle, Hz. Musa, Mısır'dan ayrılmıştır. Mısırlılar da kralın boğulma olayını gizlemiş, onun Habeşistan'dan gelen ordu ile geri döndüğünü, Musa'yı bozguna uğratıp Mısır'dan sürdüğünü söylemişlerdir.
Buna göre Çıkış, Tevrat'ta anlatıldığı şekilde Mısırlıların boğulmasının ardından değil, ondan birkaç yıl sonra

[3079] Tefsîru'l-Menâr: 9/87.
[3080] Çıkış, bab: 7, âyet: 17.

olmuştur.
Şimdi Fir'avn'ın Nil'de boğulması ve Musa'nın, Mısır'ı onüç yıl yönetmesi hakkındaki bu iki rivayet, Kur'ân'ın anlatımına uygun düşer. Çünkü Kur'ân, Tâhâ Sûresinin 38-39 ncu âyetlerinde: " (Musa'nın annesine) Onu sandığa koy, yemm'e at, su onu sahile bıraksın,...diye vahyetmiştik" buyurulduktan sonra Musa hikâyesi anlatılıyor, sonunda da: "Fir'avn, askerleriyle onların ardına düştü, yemm'den onları örten örttü" (Âyet: 78) deniliyor. Bu iki âyetten, Musa'nın atıldığı su ile Fir'avn'ın boğulduğu su aynıdır. Çünkü ikisi de yemm adiyle zikredilmiştir. Kasas Sûresinin 7 nci âyetinde: "Musa'nın annesine: 'Çocuğunu emzir, onun başına bir şey gelmesinden korkuyorsan, bir sandık içinde onu yemme bırak...'." denildikten sonra Musa kıssasının bir kesiti anlatılıyor. Sonunda da: "Biz o(Fir'av)m ve askerlerini yakaladık, yemme attık! Bak o zâlimlerin sonu nasıl oldu!" buyuruluyor (âyet: 40). Bu iki âyet de yine Musa'nın atıldığı su ile, Fir'avn'ın boğulduğu suyun yemm olduğunu bildirmektedir.
Musa'nın atıldığı yemm, Nil idi. O halde Fir'avn'ın boğulduğu su da yemm(yani Nil)dir. Demek ki âyetler, şimdiye kadar bilinenlerin tersine tarihî gerçeklere uygun düşmektedir.[3081]
Mâide Sûresinde: "Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin, arkanıza dönmeyin, yoksa kaybedersiniz!" [3082]buyuruluyor. 137 nci âyetteki "Çevresini bereketli kıldığımız toprak" cümlesi, bu toprağın çok verimli bir toprak olduğunu ifade etmektedir. Bu sıfat, Arz-ı Mukaddes denilen Filistin bölgesine verilir. Nitekim "Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki geceleyin kulunu, Mescid-i Harâm'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksâya yürüttü..." [3083]âyetinde Mescid-i Aksâ'nın çevresinin bereketli kılındığı buyurulmaktadır ki Mescid-i Aksa Filistin'in merkezi olan Kudüs'te bulunmaktadır. Bundan İsrâiloğullarına va'dedilen toprağın, bütün Mısır toprağı değil, Filistin olduğu anlaşılır Hz. Musa'nın, bir süre için Mısır'ı yönetmiş olması da bu görüşe aykırı değildir. Hz. Müsâ, Nil'in doğusuna geçtikten sonra bir süre Filistin'in batısındaki Mısır diyarını yönetmiş, sonra Filistin'i yerli Araplardan almak üzere doğuda Sina'ya geçmiş olabilir.
İşte yüce Allah, Fir'avn'ın elinde bulunan, çevresi çok bereketli, çok mün-bit bu bölgeyi, Mûsâ kumandasındaki İsrail oğullarına vermiştir. Bundan dolayı Mûsâ kavmine: "Ey kavmim, Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin, arkanıza dönmeyin, yoksa kaybedersiniz!"[3084] demiştir.
Tabiî bu, Allah'ın, Musa'ya tabi olan mü'min İsrail oğullarına bir ikramıdır. Allah yoluna engel olan, insanların kanım emen, Kitab-ı Mukaddesin yolundan ayrılmış insanların, ilelebed Filistin'e hakim olacakları anlamına gelmez. Allah, buyruklarını dinleyen mü'minleri yeryüzüne hakim kılar. Buyrukları dışına çıkanların mülklerini ellerinden alır, onları perişan eder. Mü'min İsrail oğullarına, Mûsâ Kitabiyle Arz-ı Mukaddes (kutsal toprak) verilmiştir. Ama O'nun yolundan ayrılanlara da azabının erişeceği bildirilmiştir. İnananlar bir bütündür. Mûsâ kavminden inananlar, îsâ kavminden inanlar veya Muhammed kavminden inananlar ayrı nurun etrafında kümelenmiş kardeşlerdir. Her devirde bunlar Allah'ın yardımı ile desteklenecek lerdir. Ama Allah'ın gerçek yolundan çıkanlar azaba çarpılacaklardır. Kur1 ân'in anlatmak istediği, hangi peygamberin ümmetinden olursa olsun, bütün inananların zafere ulaşacağıdır.
Demek ki Kur'ân'ın amacı herhangi bir milleti ötekilerinden üstün veya hakim kılmak değil, Allah'ın emirlerine uyanların zafere ulaşacaklarını vurgulamaktır. Kur'an, Allah'ın yolundan ayrılan, O'nun buyruklarım çiğneyen İsrail oğullarının da kıyamete değin ezileceklerini, başlarına, kendilerini ezen insanların geleceğini söylemiştir: "Nerede olsalar, onlara alçaklık (damgası) vurulmuştur (ezilmeğe mahkûmdurlar). Meğer ki Allah'ın ahdine ve insanların ahdine sığınmış olsunlar. Allah'ın gazabına uğradılar ve üzerlerine miskinlik damgası vuruldu. Böyle oldu, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar, haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Ve çünkü onlar isyan etmişlerdi, haddi aşıyorlardı" [3085] "Rabbin, 'Elbette ta kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak kimseler gönderecektir!" diye ilân etmiştir. Şüphesiz Rabbin, çabuk ceza verendir ve O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir".[3086]
İsrail oğullarının hayâtı hakkında burada ve diğer sûrelerde anlatılanlar, Kitâb-ı Mukaddes'in Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye Kitaplarında daha uzun olarak geçer. Kur'ân'ın anlattıkları, özetle Kitâb-ı Mukaddes'in anlattıklarına uyar. Ancak Kitab-ı Mukaddes'te bir tarih üslubuyla çok uzun anlatılan bu olaylar, Kur'ân'da ana çizgileriyle ve öğüt üslubuyla anlatılmaktadır.
Tefsirlerde, Kur'ân'ın anlattığı bu kısa olaylar, çok genişletilmiş ve izahlar arasına çok garip rivayetler karıştırılmıştır. Bu haberler, tefsirlerin yazıldığı çağlarda bulunan Kitâb-ı Mukaddes parçalarından veya o zamanki ya-hudî din adamlarından alınmıştır. Tefsirlerdeki bu rivayetlerin bir kısmı bugünkü Kitab-ı Mukaddes nüshalarında vardır, bir kısmı yoktur. Bu durum, tefsirlere kaynak olan bazı Kitâb-ı Mukaddes parçalarının, bugün mevcudolmadığını gösterir. Hz. Peygamber (s.a.v.) devrindeki Kitâb-ı Mukaddes nüshalarının anlattığı olaylar, yahudiler, hıristiyanlar veya Kitâb-ı Mukaddes1 ten bir şeyler öğrenmiş bazı Araplar tarafından anlatılırdı. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v.) bunları vahyen öğrenmiş ve insanlara duyurmuştur.

[3081] Tefsîru'l-Menâr: 9/98-99.
[3082] Mâide Sûresi: 21.
[3083] Isrâ Sûresi: 1
[3084] Isrâ Sûresi: 1.
[3085] Âlî İmrân Sûresi: 112.
[3086] A'râf Sûresi: 167.

138- İsrail oğullarım denizden geçirdik, kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar: "Ey Mûsâ, dediler (bak)bunlann nasıl tanrıları var, bize de öyle bir tanrı yap!" (Mûsâ) dedi: "Siz gerçekten câhil bir toplumsunuz." 139- "Şunların içinde bulundukları (din) yıkılmıştır ve yaptıkları şeyler boşa çıkmıştır." 140- "Allah, sizi âlemlere üstün yapmış iken size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?" dedi. 141- (Ey İsrail oğulları), hatırlayın o zamanı ki biz sizi Fir'avn ailesinden kurtarmıştık. Onlar size azabın en kötüsünü yapıyorlardı: Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda size, Rabbiniz tarafından büyük bir sınav vardı. 142- Mûsâ ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Harun'a dedi ki: "Kavmim içinde benim yerime geç, ıslâh et, bozguncuların yoluna uyma." 143- Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmağa gelip de Rabbi ona konuşunca: "Rabbim, bana görün, sana bakayım!" dedi. (Rabbi) buyurdu ki: "Sen beni göremezsin, fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni göreceksin!" Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti ve Mûsâ da baygın düştü. Aydınca: "Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!" dedi 144- (Allah) buyurdu ki: "Ey Mûsâ, ben elçiliklerimle (verdiğim vahiylerle) ve konuşmamla seni insanların başına seçtim; sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol!" 145- Öğüte ve herşeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Mûsâ için levhalara yazdık: "Bunları kuvvetle tut, kavmine de emret, bunların en güzelini tutsunlar (bu en güzel buyruklar gereğince amel etsinler). Bize, yoldan çıkmışların yurdunu (nasıl tarumar ettiğimi) göste- !" 146- Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar her âyeti görseler de yine ona inanmazlar. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler, ama azgınlık yolunu görseler onu yol edinirler. Çünkü onlar, âyetlerimizi yalanladılar ve onları umursamaz oldular. 147- Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, yalnız yaptıklarıyle cezalanmıyorlar mı? 148- Mûsâ kavmi, kendisinin, Rabbi ile mülakata girmesin)den sonra kendilerinin zinet takımlarından yapılmış, böğürmesi olan bir buzağı heykelini (tanrı diye) benimsediler. Görmediler mi ki o, ne kendilerine söz söylüyor, ne de onlara yol gösteriyor? Onu benimsediler ve zâlim-fenden) oldular. 149- Ne zaman ki (pişmanlıklarından ötürü başlan) etleri arasına düşürüldü ve kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını gör{üp anladılar, dediler ki: "Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, elbette ziyana uğrayanlardan oluruz!" 150- Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün bir halde dönünce: "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız? Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?" dedi, levhaları yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeğe başladı. (Kardeşi); "Anamın oğlu, dedi, bu insanlar beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı. (Ne olur) düşmanları bana güldürme, beni bu zâlim kavimle beraber tutma!'* 151- (Mûsâ): "Rab-bim, dedi, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetinin içine sok, merhametlilerin en merhametlisi sensin!" 152- Buzağıyı (tanrı diye) benimseyenlere, muhakkak ki Rablerinden bir öfke ve dünyâ hayâtında bir alçaklık erişecektir! İşte biz iftiracıları böyle cezalandırırız. 153- Ama kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip inananlar^ karşı), muhakkak ki Rabbin, o(tevbe ve ima)ndan sonra, elbette bağışlayan, esirgeyendir. 154- Öfkesi dinince, Mûsâ, levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için yol gösterme ve rahmet vardı. 155- Mûsâ, bizimle buluşma vakti için kavminden yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca dedi ki: "Rabbim, dileseydin bunları da, beni de daha önce helak ederdin. İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helak mi edeceksin? Bu (iş), senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğine yol gösterirsin. Sen bizim velîmizsin, bizi bağışla, bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin!" 156- "Bize bu dünyâda da iyilik yaz, âhirette de. Biz sana yöneldik/' (Allah) buyurdu ki: "Azabıma dilediğimi uğratırım; rahmetim ise her-şeyi kaplamıştır. Onu korunanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım." 157- Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Elçiye, o Ümmı Peygamber'e uyarlar. O (peygamber) ki, kendilerine iyiliği emreder, kendilerini kötülükten meneder; onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. O 'na inanan, destekleyerek O'na saygı gösteren, O'na yardım eden ve O'nunla beraber indirilen nura uyanlar, işte felaha erenler onlardır. 158-De ki: "Ey insanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan, kendisinden başka tanrı bulunmayan, dirilten, öldüren Allah'ın elçisiyim. Gelin Allah'a ve O'nun ümmîpeygamberi olan Elçisine inanın -ki o (peygamber) de Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır-, O'na uyun ki doğru yolu bulaşınız!" 159- Mûsâ kavminden, doğrulukla Hak(yolun)a çağıran ve hak ile adalet yapan bir topluluk da vardır. 160- Biz onları (Ya'kûb'un on iki oğlundan gelen) on iki torun kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince Musa'ya: "Asanla taşa vur!" diye vahyettik. Taştan onikigöze fışkırdı. Her kabile içeceği yeri bildi. (Ayrıca) üzerlerine bulutla gölge yaptık ve onlara kudret helvasiyle bıldırcın eti indirdik: "Size verdiğimiz güzel rızıklardan yeyin!" (dedik). Ama onlar (saptılar, haksızlık ettiler. Böylece onlar) bize zulmetmediler, fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı. 161- Onlara: "Şu kentte oturun, orada dilediğiniz yerden yeyin, (Allah'a niyaz edip bizi) affet, deyin ve secde ederek kapıdan girin kî hatâlarınızı bağışlayalım; biz iyilik edenlere daha fazlasını da vereceğiz." denildi. 162- İçlerinden zulmedenler, (söylediğimiz) sözü, kendilerine söylenmeyen bir sözle değiştirdiler. Biz de haksızlık ettiklerinden dolayı üzerlerine gökten bir azâb gönderdik. [3087]

[3087] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/380-393.

Tefsir:

Bu âyetlerde İsrail oğullarının, Mısır esaretinden kurtulduktan sonraki hayâtları anlatılmaktadır:
138-140: Yüce Allah, İsrail oğullarını denizden salimen geçirip Fir'avn-ın elinden kurtardıktan sonra puta tapan bir toplumun yanına geldiler. Onların putlarını görünce buna heveslendiler, Musa'dan, onların tanrıları gibi kendilerine de bir tanrı yapmasını istediler. Mûsâ onları kınadı. Düşünmeden hareket eden insanlar olduklarını, puta tapma inancının yıkılmaya mahkûm bulunduğunu söyledi. "Allah, sizi âlemlere üstün kıldığı halde ben size O'ndan başka tanrı mı arayayım?" dedi. Yani sizi âlemlere üstün kılan, size bu lûtufları yapan Allah'tır başka bir tanrı değil. Artık O bırakılıp da hiçbir yararı olmayan şeylere tapılır mı?
141 nci âyette de yüce Allah, İsrail oğullarını her türlü işkenceler altında ezen, erkek çocuklarını öldürtüp kız çocuklarını sağ bırakan Fir'avn'ın elinden kurtardığını kendilerine hatırlatarak yalnız Allah'a tapmaları gerektiğini anlatmaktadır.
142-143 ncü âyetlerde Musa'nın, kırk gece ibadetten sonra yerine kardeşi Harun'u kavminin başına koyup Allah ile buluşmaya gittiği, Rabbinin kendisine hitâbetiği, fakat Musa'nın, Allah'ın konuşmasını duymakla yetinmeyip, bizzat O'nu görmek istediği, yüce Allah'ın da: "Sen beni göremezsin, dağa bak, eğer dağ ben göründüğüm zaman dayanabilir, yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dediği, Allah'ın tecellîsi karşısında dağın savrulup un ufak olduğu, Musa'nın da bu dehşet karşısında kendinden geçtiği, ayılınca tevbe edip "Ya Rabbi, sana inananların ilki benim." dediği anlatılmaktadır.
Mutasavvıflara göre dağ, Musa'nın kendi vücudundan kinayedir. Yüce Allah'ın tecellîsi karşısında Musa'nın insan bedeni yok olmuş, Mûsâ kendi varlığının bilincinden geçmiş, yalnız mutlak gerçek varlık olan Hak kalmıştır. Mamafih, Allah'ın kelâmına böyle tutarsız te'villerin uygulanmasını doğru bulmuyoruz. Kur'ân-ı Kerîm, belli bir zümreye değil, herkesin anlayış seviyesine hitabetmiştir. Musa'nın Allah ile konuşması Allah'ın ona tecellîsi olayları, anahatlariyle Kitâb-ı Mukaddes'te vardır. Ancak dağın darmadağın olmasını, Kitâb-ı Mukaddes'in bugünkü nüshalarında bulamadım. Muhakkak ki bunlar, Hz, Peygamber devrindeki nüshalarda vardı. Kur'an-ı Kerîm, öğüt için Kitâb-ı Mukaddes'te olanları anlattığına göre bunları böyle tevillere tabi tutmak doğru olamaz.
Musa'nın, müzminlerin ilki olması, kavmi içinde Allah'a şirksiz olarak inananların ilki olması demektir. Yeni bir din getiren her peygamber, elbette getirdiklerine önce kendisi inanır. Mü'minlerin sayısı onunla başlar. Allah'a inanıp teslim olanların ilki peygamberdir. Sonra diğerleri gelir.
Bu âyetlerde Allah'ın Musa'ya hitabettiği anlatılmaktadır. Tevrat'ın Çıkış Kitabının 19. ve devamı olan bablarında Musa'nın, dağa çıkıp Allah'ın hitabını işittiği anlatılmaktadır. Acaba Allah'ın konuşması nasıldır? Hanbelîler ve Haşvîler (öz değil, kabuk erbabı), Allah'ın konuşmasının, ezelî nitelik taşıyan harf ve sesler olduğunu söylerler. Ehl-i sünnetin çoğunluğunun inancına göre Allah'ın konuşması harf ve seslerle değildir. Allah'ın, cisim ve araz olmayan zâtını görmek nasıl mümkün ise, harfsiz ve sessiz olan konuşmasını işitmek de mümkündür. Ebu Mansûr Mâturîdî de şöyle demiştir:
"Mûsâ, ağaç ile ortaya çıkan kesik kesik (ayrı ayrı) harflere ait sesleri (ve bu seslerin yan yana gelmesinden oluşan) bileşik harfleri işitti. (Yani Mûsâ, Allah'ın kelâmının asimi değil, görüntüsünü işitti) Fakat onun harfsiz ve sessiz olan ezelî konuşma sıfatını işitmedi".[3088]
Bu âyetin tefsirinde, Allah'ın görülüp görülemeyeceği konusu, uzun uzadıya tartışılmıştır. Ehl-i sünnete göre Allah'ı görmek mümkündür. Eğer mümkün olmasaydı, Mûsâ, O'nu görme isteğinde bulunmazdı. Çünkü Allah'ın görülemeyeceğini bilir, muhal olanı istemezdi. Kaldı ki Allah, bu âyette görmeyi tamamen kaldırmıyor, şarta bağlıyor. Görünmesi karşısında dağ yerinde durursa, Musa'nın da O'nu görebileceğini söylüyor. Mu'tezile ise "Gözler O'nu idrak etmez, O gözleri idrak eder"[3089] âyetini de delil getirerek Allah'ın görülemeyeceğini söylerler.
Bu konuyu şöyle özetleyebiliriz: Şu baş gözüyle bu dünyâda Allah'ı görmek mümkün değildir. Çünkü Allah lâtîftir. Kesîf olan, lâtîfi göremez. Ancak insanda bir ruh gözü, bir mânâ gözü vardır ki ona basiret denir. İşte basiret gözüyle Allah'ı görmek mümkündür. Kişi kesafetinin etkisinden kurtulduğu zaman letafet kazanır, basireti açılır. Letafet ile Lâtîfi görebilir. Bu ancak bu dünyada, peygamberlere ve çok ileri gitmiş büyük velîlere nasibolabi-lir. Ahirette bütün mü'minler, dolunay gibi açık olarak Allah'ı göreceklerdir.
144-145: Yüce Allah, Musa'ya: "Ben seni risaleîierimi (buyruklarımı) duyurmak, konuşmamı dinlemek için seçtim..." diye hitabetmiş, kendisine verileni alarak şükretmesini emretmiştir. Kendisine verdiği levhalara her türlü öğütü yazdığını, onlarda herşeyi açıkladığını bildirmiş, bunları güzelce alıp bunlar uyannca hareket etmesini, kavminin de bunlara uymalarını emretmiş, fâsık-ların yurdunu kendilerine göstereceğini söylemiştir.
Tevrat'ın Çıkış Kitâbaının 24 ncü babında (âyet: 12-14), Allah'ın, Mû-sâ'ya buyruklarını taşıyan taş levhalar vermek için onu yanına çağırdığı; aynı kitabın 32 nci babında da (âyet: 15-20) Musa'ya, Allah'ın yazısını taşıyan iki levhanın verilmiş olduğu, fakat kavminin puta tapmasına kızan Musa'nın levhaları yere attığı ifade edilmektedir. Biz bu levhaların, bizzat Allah tarafından verildiğini değil de, Allah'ın Musa'ya vahyettiği sözlerin yazıldığı levhalar olduğunu sanıyoruz. Çünkü Tevrat'ın birçok yerinde Musa'nın, Allah'ın buyruklarını yazdığı ifade edilmektedir. Meselâ Çıkış Kitabının 19-24. bablarında Allah'ın Musa'ya vahyettiği buyruklar anlatıldıktan

[3088] Mefâtîhu'1-ğayb: 14/228.
[3089] En'âm Sûresi:103.

sonra şöyle deniyor: "Ve Mûsâ, Rabbın bütün sözlerini yazdı,, ve sabahleyin erken kalkıp dağın eteğinde bir mezbah, ve İsrail'in oniki sıptına göre oniki sütün kurdu"[3090]. Madem ki Mûsâ, Allah'ın sözlerini yazmıştır. O halde onun yazdığı, işte bu levhalardır. Demek ki Mûsâ Aleyhisselâm, kendisine gelen vahiyeri, taş levhalara yazmış veya yazdırmıştır, ki bunlar İsrail oğullarının temel kanunlarıdır. Nitekim eski kavimlerde temel kanunlar, tuğlalara veya taşlara yazılırdı. O zaman henüz kâğıt icadedilmemişti.
Musa'ya gösterilen fasıklar yurduna gelince: Katâdeye göre bu, zorba Amalikalıların oturdukları Şam diyarıdır. Kelbî'ye göre fasıkların yurdu, İsrail oğullarının yol esnasında gördükleri helak edilmiş kavimlerin harabeleridir.
146-147 nci âyetler, parantez cümleleridir. Kıssadan çıkarılacak dersi özetlemektedir. Yüce Allah, yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri âyetlerinden çevireceğini, her türlü âyeti, mu'cizeyi gösterse de onların yine inanmayacaklarım, doğru yolda değil, eğri yolda yürüyeceklerini, Allah'ın âyetlerini ve âhiret gününü yalanlayanların bütün işlerinin, bütün iyiliklerinin boşa çıkacağını bildirmektedir.
Allah'ın, kibredenleri âyetlerinden çevirmesi, onların içinde uyanan psikolojik etkenlerin, kafalarındaki inatların sebebolduğu bir isteksizlik ve hattâ nefret halini anlatmaktadır. Onların peşin hükümleri, bu âyetlere karşı kendilerinde bir isteksizlik, nefret uyandırır. Böylece onlar, Allah'ın âyetlerinden uzak kalırlar. Bütün işleri yapan, gerçekte Allah'tır. O'nun kanunları işlemese hiçbir yaratık iş yapamaz. Herşey Allah'ın kanunları içinde olur. Fakat kulun seçimidir ki kendisini sorumlu kılar. Onları Allah'ın âyetlerini anlamaz hale getiren, kendi inatları, peşin hükümleridir. Kulun inat ve günâhında ısrarı, iman kabiliyetinin kapanmasına neden olur. Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen: "Allah onların katblerini mühürledi", "Allah onları saptırdı", "Allah onları âyetlerinden çevirdi" gibi ifadeler, hep bu psikolojik gerçeği belirten ifadelerdir. İnsanın içindeki psikolojik düşüncelerin kendisinin, şu veya bu yöne yönelmesine sebebolduğunu belirtmektedir. Olayları meydana getiren Allah'ın kanunlarıdır, dolayısiyle Allah'tır. Gerçek fail O'dur. Fakat kulun inadı, kibri, aklını çalıştırmaması, o işin öyle sonuçlanmasına sebebolmuştur. Bundan dolayı kul sorumludur. Kur'ârTın bu ifadeleri, kuldan sorumluluğu kaldıran sözler değildir. Bunlar, inen vahye karşı olumsuz tavır takınan insanları kınama amaciyle söylendiği için onların sorumluluğunu daha çok vurgulamaktadır.
148-154 ncü âyetlerde İsrail oğullarının hayatından başka bir sahne sunulmaktadır. Mûsâ, Allah ile konuşmak üzere Sina Dağına gidince İsrail oğulları, kuyumcu Sâmirî'nin yaptığı, canlı gibi ses çıkaran altın buzağı heykeline tapmışlar, fakat sonunda hak yoldan saptıklarını anlayıp pişman olmuşlar: "Rabbimiz bize acıyıp bizi bağışlamazsa halimiz yaman olur!" demişlerdir.
149 ncu âyetteki "ellerinin üzerine düşürüldükleri zaman" tabiri, onların son derece pişmanlıklarını belirten bir ifadedir. İnsan bir şeyi yaptığına pişman olunca üzüntüsünden, yüzünü avuçlarının üstüne koyup düşünür. İşte buzağıya tapanlar da sonunda bu pişmanlık haline düşmüşlerdir.
Mûsâ döndüğü zaman kavminin durumuna esef etmiş, "Ardımdan ne kötü davrandınız!" demiş, öfkesinden elindeki Tevrat levhalarını yere atmış, kavminin sapmasına engel olmadığı için kardeşi Harun'un başından tutup çekmiş. Fakat kardeşinin, kabahatli olmadığını, düşmanları üstüne güldürmemesini, kendisini zalimlerle bir tutmamasını söyleyip özür dilemesi üzerine onu bırakıp hem kendisi, hem de kardeşi için Allah'tan af ve mağfiret dilemiştir.
Allah ile konuşmaya giden Musa'nın ardından kavminin sapıp altın bu-zağrya tapması olayı, Çıkış Kitabının 32 nci babında anlatılmaktadır. Ancak orada kavmin talebi üzerine altın buzağı heykelini yapan, Musa'nın kardeşi Harun'dur. Kur'ânı Kerîm, bu zâtın Sâmirî olduğunu söylüyor. Muhakkak ki Kur'ân'ın indiği çağlarda bu zatın Sâmirî olduğunu söyleyen Kitab-ı Mu kaddes nüshaları vardı. Yahut Kur'ân, Mûsâ ile birlikte Allah'ın birliği inancını yerleştiren bir peygamberi, buzağı heykeli yapıp kavmi ona taptırması iftirasından tenzih etmektedir. Çünkü bu bir çelişkidir, hattâ hiyanettir. Peygamberler hiyanetten münezzehtirler. Tevrat'ta peygamberler hakkında kullanılan çelişkili, yakışıksız ifadeler Kur'ân-ı Kerîm'de yoktur.
152-153 ncu âyetler, kıssadan ders vermekte, altın buzağıya tapanların, Allah'ın gazabına uğrayacaklarını, perişan olacaklarını, müfterilerin cezalandırılacağını, günahlarının ardından tevbe edip inananların da affedileceğini bildirmektedir.
155-156 ncı âyetlerde Hz. Musa'nın hayâtından başka bir sahne sunulmaktadır. Hz. Mûsâ, Cenabı Allah'ın, kendisiyle konuşmasını dinlemek uz-re kavmi içinden yetmiş kişi seçmiş. Râzî şöyle diyor:
"Hz. Mûsâ, bu yetmiş kişiyi Tûr-i Sînâ'ya goturdu. Dağa yaklaştıklarında, dağın üzerini buluttan bir direk kapladı. Hz, Mûsâ bu bulut direğin içine girdi. Adamlara da girmelerini söyledi. Girip secde ettiler. Allah'ın, Hz. Mûsâ ile konuşmasını, ona verdiği emirleri duydular. Daha sonra bulut açıldı. Allah'ın sozunu duymakla yetinmeyen bu adamlar, Musa'dan, Allah'ı kendilerine açıkça göstermesini istediler. O zaman onları bir sarsıntı yakaladı. (Onların bayıldıklarını görünce öldüklerini sanan) Mûsâ, kavminin 'Bunları sen götürüp oldurdun' demelerine korkarak ağladı, Cenabı Hakk'a niyazda bulundu: "isteseydin, daha önce bunları da, beni de oldururdun, içimizden birtakım düşüncesizliklerin yaptıkları yüzünden bizi öldürecek mısın' dedı'.[3091]
Mûsâ, bunları uyandırmasını Allah'tan niyaz etti: "Bize, dünyâda da, âhirette de iyilik yaz, biz sana donduk, sana sığındık!" dedi. Yüce Allah, kullarından dilediğine azâbedeceğini, herşeyi kaplayan rahmetini ise günahlardan koıunan, Zekât veren, ve âyetlerine inanan kımselere lütfedeceğini buyurdu.

[3090] Çıkış, bab: 24, âyet: 4.
[3091] Meiâtîhu'l-ğayb 15/17

157 nci âyetteki kelimesini, şeklinde okuyanlar da vardır. İmam Şafiî bu kırâeti tercih etmiştir. Bu takdiıde mânâ: "Kötülük edene azabımı ulaştırırım." demek olur.[3092]
Râzî'nin yukarıdaki izahı, herhalde Tevrat'ın Çıkış Kitabının 24. Babına dayanmaktadır. Orada şöyle deniyor: "Ve Mûsâ ile Harun, Nadab ve Abihu, ve Israilin ihtiyarlarından yetmiş kişi çıktılar ve İsrail'in Allah'ını gördüler; ve onun ayakları altında gök, yakuttan tuğla döşeme gibi, aydınlıkça asıl go-ke benzer bir şey vardı.... Ve Mûsâ Allah'ın dağına çıktı ve ihtiyarlara dedi: Size geri dönünceye kadar bizi burada bekleyin... Ve Mûsâ dağa çıktı ve bulut dağı örttü. Ve Rabbin izzeti Sina Dağı üzerinde durdu ve bulut onu altı gün örttü ve yedinci günde bulutun içinden Musa'yı çağırdı... Ve Mûsâ bulutun içine girip dağa çıktı ve Mûsâ kırk gün kırk gece dağda kaldı.[3093]
157 nci âyette de Mûsâ devrinden beri Allah'a inananlar, Hz. Muhammed Aleyhisselâm devrindeki mü'minlerle birleştirilmektedir. Allah'ın âyetlerine inananlar, yalnız Tevrat âyetlerine inanmakla kalmaz, bütün peygamberler vasıtasiyle gönderilen âyetlere inanırlar. Onlar, niteliklerini Tevrat ve İncil'de gördükleri, iyiliği emreden, kötülükten meneden, güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılan, üzerlerindeki ağırlıkları, zincirleri kaldıran ümmî peygambere tabi olurlar.
Bu âyetlerde, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, yahudî dininde bulunan birçok ağır hükmü kaldırıp insanları bu bağlayıcı zincirlerden kurtardığı anlatılıyor. Kur'ân'ın, bağlayıcı zincirler diye nitelendirdiği hükümler, aslında Allah'ın koyduğu hükümler değil, yahudilerin zaman içinde dine kattıkları şeylerdir. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, din diye ortaya atılan bu insan katmalarını, asıl dinden ayıklayıp kaldırmış, Kur'ân ile bütün dinlerin özü ortaya çıkmıştır. Ama ne yazık ki insan kafası, basit düşünceler, Kur'ân'ın bu geniş ufuklarını da daraltacak, onun getirmediği birçok şeyi akli spekülâsyonlarla (kıyaslarla) dine katacaktır. Allah'ın kolay yolunu güçleştirip daraltacaktır.
İşte insanları hurafe, batıl düşünce zincirlerinden kurtaran o ümmî peygambere inanıp onu destekleyen, ona yardımcı olan, onunla indirilmiş bulunan Kur'ân nurunu izleyenler, kurtuluş ve başarıya ererler. Böylece İsrail oğulları, Tevrat yanında Kur'ân'a da inanmaya davet edilmektedir. Çünkü Allah'ın âyetleri bir bütündür. Bir peygambere verilen vahyi kabul edip ötekine verileni inkâr etmek dinle bağdaşmaz.
Bu âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)in vasfının, Tevrat ve İncil'de yazılmış olduğu belirtilmektedir. Bugün mevcut Tevrat ve İncil'de Hz. Muham-med(s.a.v.)in geleceğine dair işaretler vardır. Fakat onu daha açık niteleyen bazı parçaların kaybolması, kuvvetle muhtemeldir. İslama İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerîm'den Cevaplar adlı eserimizin, "Kadîm Kitaplarda Muhammed Aleyhisselâm" adlı beşinci bölümünde Tevrat, Incîl ve doğu dinlerinin kitaplarında Hz. Muhammed(s.a.v.)in geleceği ve vasıfları hakkındaki işaretleri izah etmiştik. Burada özetle şunları söyleyelim:
Tevrat'ın Tesniye Kitabının 18 nci babında şöyle deniyor: "Allah'ın rab senin için aranızdan, kardeşlerinden benim gibi bir peygamber çıkaracak; onu dinleyeceksin; nasıl ki Horebde toplantı gününde: Bir daha Allahım Rabbin sesini işitmeyeyim, ve artık bu büyük ateşi görmeyeyim ve ölmeyeyim diye Allah'ın Rabden istedin. Ve Rab bana dedi: Söylediklerini iyi dediler. Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım, ve ona emredeceğim, herşeyi onlara söyleyecek. Ve vaki olacak ki benim adıma söyleyeceği sözleri dinlemeyecek olan adamdan ben arayacağım. Ancak bir peygamber, kendisine söylemediğim bir sözü küstahça benim adıma söyler, yahut başka ilâhların ismiyle söylerse o peygamber ölecektir. Ve Rabbin söylemediği sözü nasıl bilelim, diye yüreğinden dersen, Peygamber Rabbin ismiyle söylediği zaman o şey olmaz ve çıkmazsa, Rabbin söylemediği şey odur; peygamber küstahlıkla söylemiştir, ondan yılmayacaksın".[3094]
Burada tsrail oğullarının kardeşleri arasından, Mûsâ gibi bir peygamberin geleceği haber verilmektedir. Kureyş kabilesi, İbrahim'in oğlu Ismaîl soyundan, İsrail Oğullan da yine Hz. İbrahim'in diğer oğlu İshak soyundan gelirler. Demek ki Kureyş kabilesi, İsrail oğullarının kardeşleri sayılırlar. İsrail oğullarının kardeşleri olan Kureyş kabilesi arasından gelmiş olan Mûsâ gibi bir peygamber, hiç şüphesiz Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dan başkası değildir.
Tevrat gibi İncîller de çok tahrifata uğramıştır. Buna rağmen mevcut İncil nüshalarında meâlen de olsa ilk yazarlarının sözleri olan cümleler vardır. Aşağıdaki İncîl âyetleri, Hz. Muhammed(s.a.v.)in geleceğine işaret etmektedir: îsa Aleyhisselam şöyle diyor:
"Benden nefret eden, babamdan da nefret eder. Eğer başkasının etmediği işleri onların arasında etmemiş olsaydım, günâhları olmazdı. Fakat şimdi hem gördüler, hem benden ve Babamdan nefret ettiler. Fakat şeriatlerinde yazılmış olan: "Benden sebepsiz nefret ettiler" sözü, yerine gelsin diye oldu. Babadan size göndereceğim Tesellîci, Babadan çıkan hakikat ruhu, geldiği zaman, benim için o şehadet edecektir. Siz de şehadet edersiniz, çünkü başlangıçtan benimle berabersiniz [3095]
"Beni sevmeyen sözlerimi tutmaz; ve işittiğiniz söz benim değildir, fakat beni gönderen Babanındır. Yanınızda dururken size bu şeyleri söyledim. Fakat benim ismimle Babanın göndereceği Tesellîci, Ruhül-Kudüs, o size

[3092] Melâtîhu'İ-ğayb. 15/21
[3093] Kitabı Mukaddes, Çıkış, bab: 24, âyet: 9-11, 13-14, 18.
[3094] 15-22 nci âyetler.
[3095] Yuhanna İncili, Bab: 15, âyet: 23-27.

herşeyi öğretecek ve size söylediğim herşeyi hatırınıza getirecektir. Size selâmet bırakıyorum; benim selâmetimi size veriyorum; ben size dünyânın verdiği gibi vermiyorum. Yüreğiniz sıkılmasın ve korkmasın. Size: giderim ve size gelirim dediğimi işittiniz. Eğer b.eni sevseydiniz, Babaya gittiğim için sevinirdiniz; çünkü Baba benden büyüktür. Ve olduğu zaman iman edesiniz diye olmadan önce size şimdi söyledim. Artık sizinle çok şeyler konuşmayacağım; çünkü bu dünyanın reisi geliyor; ve bende onun hiçbir şeyi yoktur. Fakat dünya bilsin ki Ben Babayı severim, ve Baba bana nasıl emir verdiyse öyle ederim" [3096]"... Şimdi ise beni gönderene gidiyorum; ve sizden kimse: Nereye gidiyorsun? diye bana sormuyor. Fakat size bu şeyleri söylediğim için yüreğinizi keder doldurdu. Bununla beraber ben size hakikati söylüyorum; benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem Tesellîci size gelmez; fakat gidersem onu size gönderirim ve o geldiği zaman günâh için salâh için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir... Size söyleyecek daha çok şeylerim var; fakat şimdi dayanamazsınız. Fakat o, hakikat Ruhu gelince size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitilirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir..."

İncil'deki bu son âyet, Kurân-ı Kerîm'deki: "O kendiliğinden konuşmaz, Onun söyledikleri, kendisine vahyedilen bir vahiydir" âyetinin mealini anlatmaktadır. Kaydettiğimiz bu âyetler, kâh hakikat Ruhu, kâh Ruhu'l-Kudüs diye tavsif edilen, kendinden konuşmayacak, fakat kendisine vahyedilenleri duyuracak, insanlara bilmedikleri şeyleri öğretecek ve onları doğru yola iletecek olan peygamber, hiç şüphesiz Hz. Muhammed(s.a.v.)den başkası değildir. Bu konuda daha fazla bilgi için İslama İtirazlar adlı eserimize bakılabilir. 158 nci âyette Hz. Muhammed'in, yalnız Araplara değil, bütün insanlara Allah'ın elçisi olduğu vurgulanmakta, felaha ermek için ona uyulması emredilmektedir. Hz. Muhammed'in, bütün insanlığa gönderilmiş Allah elçisi olduğunu bildiren bu âyet, Mekke'de inmiştir. O halde bazı müsteşriklerin iddia ettikleri gibi Hz. Muhammed Aleyhisseiâm, ancak hayâtının son yıllarında değil, peygamberliğinin daha başlangıcında, risâletinin bütün insanlığa yönelik olduğunu ilân etmiş, Mekke devrinde inen âyetler ona, bütün insanlığın peygamberi olduğunu bildirmiştir.

Onun risaleti, dil bakımından Araplaradır. Önce kendi kavminin anlaması için İlâhî vahiy ona Arapça inmiştir. Ama risâletinin niteliği geneldir, bütün insanlığa yöneliktir. Yalnız onun değil, bütün peygamberlerin risaletleri de böyledir. Dil itibariyle kendi kavimlerine özgüdür, nasyonaldır; fakat anlam itibarıyla enternasyoneldir, evrenseldir. Onların anlamını kavrayıp uygulayan her insan, mutluluğu bulur. Hangi peygamberin izinde gidilse selâmete çıkılır. Ona tâbi olunuz!" emri, 3 : Ona indirilen nura tâbi olunuz!" emrinden daha geneldir. Çünkü birincisi, yalnız Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân'a uymayı emrederken, ikincisi, onun kendisine uymayı emretmektedir. Bu âyet, Hz. Peygamberin, din konusunda, vahy dışında kendi ictihâdiyle koyduğu hükümlere uymayı gerekli kılar. Ancak uyulması gerekli hususlar, dinî nitelikteki hükümlerdir. Âdet kabilinden olan hükümlere uymak gerekli değildir.

Bize emir ve yasak edilen şer'î meseleler ya Allah'a ibadettir, ya bizi bir zarardan kurtarmak veya kamu yararını korumak içindir. Allah'ın hukuku ile ve kamu yararı ile ilgisi bulunmayan ameller şerîat değildir: Âdetler, sanatlar, tecrübeye dayalı ziraat, bilim ve teknoloji gibi hususlar insanların serbest oldukları gelenek türündendir. Bu konuda gelen emirler, bağlayıcı değil, irşâd niteliğindedir. Farz veya haram bildirmez. Bunların yapılmasına sevâb, yapılmamasına ceza verilmez. Ancak yasak bildiren sözden sonra yapana âhiret cezası bildirilmiş ise o zaman onu yapmak, delile göre haram veya mekruh bir hüküm alır.

Bazı sahâbîler, Hz. Peyğamber'in, dünyaya ilişkin bazı yasaklarım dinî hüküm sanarak bunlardan kaçınmışlar, sonunda Peygamber (s.a.v.) bu tür emirlerinin bağlayıcı olmadığını bildirmiştir. Meselâ Hz. peygamber Medine'ye geldiklerinde halkın hurmaları aşıladıklarını görünce bundan hoşlanmamış, kendisinin bu sözünü duyanlar hurmalarını aşılamamışlar, sonuçta verim düşmüş. Bu durumu arz ettikleri zaman Allah'ın Elçisi: "Siz dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz. Ama din işleriniz bana aittir".[3097]

Hadîsin başka varyantında Peygamber (s.a.v.): "Bu birzandır. Yaran varsa yapınız. Ben de sizin gibi bir insanım. Zan yanılabilir de, doğru da çıkabilir. Ben size: 'Allah buyurdu' demedim ki, Allah'a karşı yalan söylemem" buyurmuştur.[3098]

Bundan dolayıdır ki sahâbîler, bazı zamanlarda Peyğamber'in bir mesele hakkındaki görüşünü öğrenince, bunun Allah'ın vahyi mi, yoksa kendi görüşü mü olduğunu sorarlar; kendi görüşü olduğunu söylerse, onun uygun olup olmadığı konusunda kendi düşüncelerini belirtirlerdi. Sahâbîleri onun, bazı görüşlerinin uyulması gerekli tlâhî hüküm olup olmadığında tereddüd ettiklerine göre onlardan sonra gelen nesiller de elbette bazı meselelerdeki hadislerin hüküm niteliği hakkında tereddüd ederler. Peygamberin kendi düşüncesiyle söylediği sözler bu mahiyette olursa, başka insanların sözleri elbette uyulması gerekli İlâhî emirler olamaz. Şayet insanlar, Peyğamber'den sonra, âlimlerin düşünce ve ictihâdlarına, uyulması gerekli dinî hükümler gözüyle bak-masalardı din kolaylığını korurdu. Fakat âlimlerin düşünce ve ictihâdları, dinî hükümler haline getirilince teklifler çoğaldı, din zorlaştı, insanlar ona uymakta güçlük çekmeğe başladılar. Bunları uygulamayı zor bulunca da terk ettiler. Bu ictihâdları terk ederken, uygulanması kolay kesin dinî emirleri de terk etmeğe vardılar. Daha sonra da bu durum, bütün bütün dini terk etme sonucuna vardı. Âlimlerin düşüncelerini din hükmüne getiren mukallidler, bu sonuca kendilerinin sebebolduğunu anlamadılar.

[3096] 15-22 nci âyetler.

[3097] Müslim, Fezâil: 140; İbn Mâce, Ruhun: 15; İbn Hanbel: 1/162, 3/152.

[3098] İbn Mâce, Ruhun: 15; İbn Hanbel, Musned: 1/162.

Bazılarının şiddetle üzerinde durduğu, dine değil, dünyaya ilişkin, âdet türündeki meselelerden biri de sakalı siyaha boyamaktır. Bu da din ile ilgisi olmayan, Allah'ın veya insanların hukukuna ilişkin bulunmayan meselelerden biridir.

Bu hususta gelen haberlerden biri, Hz. Ebûbekir'in babası Ebûkuhâfe ile ilgilidir. Mekke'nin fethi gününde Ebûkuhâfe, Hz. Peyğamber'in yanına getirilmiş, Hz. Peygamber, Ebûkuhâfe'yi, beyaz çiçekli seğâme otu gibi bembeyaz saç ve sakalıyla görünce: "Bunu biraz değiştirin (saç ve sakalını boyayın), ancak siyahtan kaçının" demiştir. [3099] Şâfiîler bu hadîsi, sakalı siyah ile boyamanın haram olduğuna delil saymışlardır. Oysa hadîs, helâl ve haram ile ilişkili değil, tamamen özel bir meseleye ilişkindir. Ayrıca bu hadis, herkes için genel olan boyama emrine tersdir. O genel emir şudur: İhtiyarlığı değiştirin, yahûdîlere benzemeyin".[3100]

Yahudiler ve Hıristiyanlar boyamazlar. Siz onların tersini yapın".[3101] İhtiyarlığın değiştirildiği en güzel şey, kına ve ketem'dir".[31023103]

İlk iki hadis, boyamayı herhangi bir renk ile sınırlamamış, renk seçimini tamamen serbest bırakmıştır. Üçüncü hadis ise, en güzel rengin, kına ve ketem olduğunu bildirmiştir. Bundan sakalı hem kına, hem de ketem ile boyamanın uygun olduğu anlaşılır. Hz. Peyğamber'in kendisi kına ve ketem ile boyandığı gibi Hz. Ebûbekir de böyle yapmıştır. İbnu'1-Esîr, bunların ikisiyle birlikte boyanınca siyah renk olacağını belirtiyor. Bazıları da bunların karışımıyla halis siyah değil, kırmızıya çalar bir renk ortaya çıkacağını söylemişlerdir. Bu iki görüş şöyle bağdaştırılabilir: Kına ve ketem koyu olursa koyu siyah renk, hafif olursa kırmızıya çalar siyah renk verir. Ama her iki durumda da asıl renk siyahtır.

Bazı âlimlere göre Hz. Peyğamber'in, Ebûkuhâfe'nin saç ve sakalının siyah ile boyanmamasını söylemesi saç ve sakalı seğâme gibi bembeyaz olmuş çok yaşlı ihtiyara siyah rengin uygun düşmemesinden ötürüdür. Nitekim İbn Şihâb Zührî'nin şu sözü de bunu gösterir: "Biz, yüz taze ise (sakalı) siyah ile boyardık ama, yüz sarkar, dişler sallanırsa boyamayı bırakırdık*'. Bundan dolayı usulcüler, özel vak'aların umum ifâde etmeyeceğini söylemişlerdir.

Hafız İbn Hacer diyor ki: "Siyah ile boyamayı caiz görenler, Ukbe'nin rivayet ettiği: 'Allah'ın elçisi (s.a.v.), acemlere benzememek için saçı boyamayı emrederdi' hadisindeki genel hükme uymuşlardır. Âlimlerden kimi cihâd sırasında (düşmana genç, güçlü görünmek için) siyah ile boyamayı caiz görmüş, kimi de bunu genel olarak her zaman caiz görmüştür. Bence evlâ olan mekruh olmasıdır. Nevevî de tahrîmen mekruh olduğu görüşünü benimsemiştir. Fakat Seleften Sa'd ibn Ebî Vakkas, 'Ukbe ibn âmir, Hasan ve Hüseyn, Cerîr ve başkaları siyah ile boyamayı caiz görmüşlerdir. İbn 'Âsim da Kitâbu'l-Hidâb'ında, bu görüşü benimsemiştir".[3104]

Kadı lyâd ise şöyle diyor: "Sahabe ve tâbiûn, boyanma ve boyanın rengi konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları boykanmamanın efdal olduğunu söylemiş ve Hz. Peygamber'in, boyanmayı nehyettiği, kendisinin boyanmadığı hakkında bir hadis rivayet etmişlerdir. Başkaları da boyanmanın efdal olduğunu söylemişlerdir. Sahâbîler, tabiîler ve onlardan sonrakilerden bir cemâat, Müslim'in ve başkasının rivayet ettiği hadislere dayanarak boyanmışlardır. Boyananlardan kimisi sarı rengi tercih etmiştir ki İbn Ömer, Ebûhüreyre ve başkaları bunlardandır. Bu da Hz. 'Alî'den rivayet edilmiştir. Bir grup da kına ve ketem ile, kimi za'firan ile, kimi siyah boya ile boyanmıştır. Bu da Hz. Osman, Hz. 'Âlî, oğulları Hasan-Hüseyin, 'Ukbe ibn 'Âmir'den, İbn Sî-rîn'den, Ebûhüreyre'den ve başkalarından rivayet edilmiştir.

Daha sonra Kadî, Taberânî'nin şu sözünü naklediyor: "Doğrusu, ihtiyarlığı değiştirme hakkında rivayet edilen eserlerin hepsi doğrudur.ijunlarda çelişki yoktur. Mesele boyanan şahsa göre değişir. Ebûkuhâfe gibi yaşlı olanlara (siyah boya uygun değildir). Kaldı ki bu konudaki yasak, bil-icmâ' vücûb ifade etmez. Bundan dolayı bu görüşü benimseyenler, muhaliflerinin davranışını da inkâr etmemişlerdir. Bu hadisler arasında nâsih mensuh meselesi de sözkonusu değildir...

Şöyle diyenler de vardır: Bu mesele, iki durum arz eder: Boyamanın âdet olduğu bir yerde bulunan kimsenin o âdetin dışına çıkması şöhret olur, mekruhtur. (Onlar gibi boyanması uygundur). Bir kavle göre de bu husus, yaşlının temizliğine göre değişir. Boyamamakla daha temiz görünen ihtiyarın boyamaması daha uygundur. İhtiyarlığı çirkin görünen kimsenin de boyaması uygundur.

İmam Taberî de bu ve benzeri meselelerde emrin vücûb (gereklik), nehyin de tanrım (yasaklık, haramhk) bildirmediğini, çünkü bu tür meselelerin bölgelere göre değişen âdet ve geleneklere bağlı şeyler olduğunu, bunlarda haramın yeri bulunmadığını, kolay olan İslâm şerîatinin, zararlı olmayan bir şeyi haram kılmadığını söylemektedir.

Tefsirinde Kadî'nin, Taberî'nin ve diğer âlimlerin görüşlerini nakleden M. Reşîd Rızâ, siyah ile saçı sakalı boyamayı kötüleyen veya haram sayan hadislerin sahih olmadığını izah etmektedir.[3105] Zaten aynı şahıslardan boyamanın hem haram hem de güzel olduğunun nakledilmesi, bu sözlerin çürüklüğünü gösterir. Hasılı İslâmda

---

[3099] Ebû Dâvûd, Tereccul: 18; Nesâ'î, Zînet: 15; İbn Hanbel, Müsned: 3/247.
[3100] Tirmizî, Libâs: 20; Zînet: 14; îbn Hanbel, Müsned: 1/165, 2/261, 499.
[3101] Buhârî, Enbiyâ: 50, Libâs: 67; Müslim, Libâs: 80; Ebû Dâvüd, Tereccul: 18; Nesâ'î, Zînet: 14; İbn Mâce, Libâs: 32; îbn Hanbel, Müsned: 2/240.
[3102] Ebû Dâvûd, Tereccul: 18; Tirmi2î, Libâs: 20; Nesâ'î, Zînet: 16; İbn Mâce, Libâs: 32; ibn Hanbel, Müsned: 5/147, 150, 154,...
[3103] İbn Hanbel, Müsned: 3/223, 227, 262, 4/163; Müslim, Fedâil: 101.
[3104] Bkz. Fethu'1-Bârî: 10/354.
[3105] Tefsîru'l-Menâr: 9/303-307.

kesin Kur'ân emri ve dinî mahiyetteki sağlam sünnet ile nehyediimeycn herşey mubahtır. Kur'ân'ın kesin ifadesi ile, süslenme, zinet haram değil, güzeldir. Allah kulunun tertemiz olmasını, güzel giyinmesini ister.
159. ncu ayette Musa'nın kavmi içinde de hakka götüren ve hak ile adalet yapan bir topluluğun bulunduğu belirtilmektedir. Aynı anlam, 181 nci âyette de vurgulanmaktadır. Bu âyetlerde Kur'ân'ın evrensel görüşünü vurgulayan âyetlerdendir. Kur'ân hiçbir ırkı veya toplumu toptan kötülemez. Her toplum içerisinde kötülerin yanında iyilerin bulunduğunu söyler. Önceki âyetlerde Yahudileri çeşitli olumsuz davranışlarından ötürü kınarken, her yerde olduğu gibi burada da iyileri istisna edip övmektedir. Böyle iken bazı kimselerin herhangibir ırkı tümüyle mahkûm etmeleri, Kur'ân'ın evrensel düşüncesine aykırıdır.
160-162 nci âyetlerde İsrail oğullarının hayâtından başka bir sahne seıgilenmektedir:
İsrail oğulları, oniki şıpta (boya) ayrılmıştı. Bu boylar, Yakub'un oniki, oğlundan türeyen nesillerdi. Bunlar çölde, susuzluk çekince Musa'dan su istediler. Hz. Mûsâ, Allah'ın adiyle vurduğu zaman birçok mu'cizeler meydana getiren değneğini bir kayaya vurdu, kayadan her boy için bir kaynak olmak üzere oniki kaynak fışkırdı. Allah, kızgın çölde yaşayan İsrail Oğullarının üzerine bulutla gölge yaptı, menn ve selva indirdi. İbn Kesîr'in tefsirine göre menn, zahmetsiz olarak verilen bütün gıdaların adıdır. Fakat Tevrat'ın Çıkış Kitabının onaltıncı babından anlaşıldığına göre menn (man) "çölün yüzünde, toprağın üzerine kırağı gibi düşen, kişniş tohumu gibi beyaz, ballı yufka gibi lezzetli bir gıda" idi. Selva ise, ordugâhın üzerini kaplayan bıldırcınların etidir.[3106] Bu kelimeler ve bulutun İsrail oğullarına gölge yapması üzerinde Bakara Sûresinin 57 nci âyetinin tefsirinde de izahat vermiş İdik.
Allah, Mısır'dan ayrılıp, birçok zahmetle çölü aşan İsrail Oğullarına birçok kolaylık ihsan etmiş, sonunda onlara şu kentte yani Kudüs'te oturmalarını, diledikleri yerden yeyip hitta (yani ya Rabbi bizi affet) demelerini, kentin kapısından tevazu ile girmelerini emretmişti. Fakat İsrail Oğulları, söylemeleri emredilen sözü değiştirdiler hitta (bizi affet) yerine hınta (buğday, başağında dâne ver) dediler. Kudüs'ün kapısından da uygun olmayan bir biçimde (kıçları üzerine emekleyerek) girdiler.
İşte Allah'ın buyruğuna karşı gelmeleri yüzünden başlarına Allah'ın azabı
Burada anlatılanların büyük kısmı Kitabı Mukaddes'in Çıkış, Say lar, Tesjıiye kitaplarında çok detaylı olarak anlatılır. Bunlar, ibret üslubuyla oradakilerin özetidir. Ancak orada geçen, peygamberlere yakışmayacak iş ve sıfatlar, Kur'ân-ı Kerîm'de yer almamıştır.
163- Onlara, deniz kıyısında bulunan kent (halkın)m durumunu sor. Hani onlar Cumartesine saygısızlık edip haddi aşıyorlardı. Çünkü Cumartesi (tatil) yaptıkları gün balıkları onlara akın akın gelirdi. Cumartesi (tatil) yapmadıkları gün balıkları gelmezdi. Biz onları, yoldan çıkmalarından ötürü böyle sınıyorduk. 164- İçlerinden bir topluluk: "Allah'ın helak edeceği, yahut şiddetli bir şekilde azâbedeceği bir kavme artık ne diye öğüt veriyorsunuz?" dedi. Dediler ki: "Rabbinize ma 'zeret (beyân edebilmek) için, bir de belki korunurlar diye (öğüt veriyoruz)/' 165- Ne zaman ki onlar, kendilerine hatırlatılanı unuttular, biz de kötülükten menedenleri kurtardık; zulmedenleri de, yoldan çıkmaları yüzünden çetin bir azâb ile yakaladık. 166- Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince onlara: "Aşağılık maymunlar olun!'* dedik. 167- Rabbin, "Elbette tâ kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak kimseler gönderecektir!" diye ilân etmişti. Doğrusu Rabbin, çabuk ceza verendir ve o, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 168- Onları yeryüzünde topluluklara ayırdık. Onlardan kimi iyi kişilerdi, kimi de alçak! Belki dönerler diye onları iyiliklerle de, kötülüklerle de sınadık.
169- Onların ardından, yerlerine geçip Kitaba vâris olan birtakım insanlar geldi ki onlar, şu al-(dünyân)m menfaatini alıyorlar: "Biz nasıl olsa bağışlanacağız!" diyorlar. Kendilerine, benzeri bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki Allah hakkında, gerçekten başkasını söylememeleri hususunda kendilerinden Kitâb mîsâkı (yazılı söz) alınmamış mıydı? Ve onun içindekini okuyup öğrenmediler mi? Âhiret yurdu, (günahlardan) korunanlar için daha hayırlıdır, düşünmüyor musunuz? 170- O(komna)nlar ki Kitaba sımsıkı sarılırlar ve namazı kılarlar. Elbette biz, iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz. 171- Bir zaman da üzerlerine dağı, bir gölge gibi kaldırmıştık, üstlerine düşecek sanmışlardı: "Size verdiğim(Kitab)ı kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlayıp yap)m ki (azabımızdan) korunasınız!" (demiştik). [3107]

Tefsir:

Bu sûredeki İsrail oğulları ı kıssasının son dizisini oluşturan bu âyetler, İsrail oğullarının bazı davranışlarıyle karakterlerini anlatmaktadır.
163 ncü âyette yüce Allah, Peygamberine, deniz kıyısında bulunan bir İsrail oğlu kasabasının başından neler geçtiğini, İsrail oğullarına sormasını emrederek olayı özetliyor: Bu kent halkı, Cumartesi çalışma ve avlanma yasağını çiğnemişlerdi. Cumartesi yasağına uydukları gün kendilerine çokça balık gelirdi. Ama yasağı çiğnedikleri

[3106] Kitabı Mukaddes, Çıkış, Bab: 16, âyet: 13-14, 31.
[3107] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/393-407.

gün balık gelmezdi. Allah böylece onları sınıyor, koyduğu sınırı aştıklarından dolayı balıkların gelmediğini anlatmak istiyordu.

164- Onların yaptıklarına katılmayan iyi kişiler, onlara öğüt veriyor, onları uyarıyor, yola getirmeğe çalışıyorlardı. Fakat bir türlü yola gelmediklerini, bütün öğütlerin boşa gittiğini gören bazı Öğütçüler, diğer öğütçü arkadaşlarına, söz dinlemeyen şu insanlara ne diye boş yere öğüt verdiklerini, nefes tükettiklerini sordular. Ama daha derin düşünen arkadaşları, iki şeyden dolayı öğüt vermeğe devam ettiklerini söylediler: Biri Allah'a karşı vazifelerini yapmış olmak, özür beyân edebilmek; diğeri de belki bir gün yola gelirler ümidinde bulunmak. Söz dinlemez olanlar belki bir gün dinlerler. Bugün inkâr edenin, yarın inanmayacağı bilinmez. Öyle ise hayâtın sonuna kadar tebliğden geri kalmamak lâzımdır. Eğer âlimler tebliğ etmezlerse yarın Allah'ın huzurunda dileyecek özür bulamazlar. Yüce Allah: "Niçin tebliğ etmediniz?" dediğinde, Allah'a ne cevap verecekler? İşte bundan dolayı, Musa'dan sonra peygamberlerin vârisleri olan âlimler, öğüt vermeğe devam etmişlerdir.

165-166: Fakat sının aşan sapıklar, uyarılan dinlememekte ısrar edince yüce Allah, kötülükten menetmeğe çalışan öğütçüleri kurtardı, yoldan çıkanları şiddetli azaba çarptırdı. Allah'ın yasaklarım çiğneyenleri aşağılık maymunlar yaptı.

Cumartesi yasağını dinlemeyen bu kıyı halkının maymun olmaları hakkında İki görüş vardır. Birine göre bunlar gerçekten maymun olmuşlar, üç gün böyle maymun kılığında kalmışlar, sonra ölmüşler. Diğerine göre bunlar şeklen değil, fakat manen maymun kılığına sokulmuşlar, huyları, sıfatları maymun huyu ve sıfatına benzejmiş. Âyette onların, maymunlar gibi taklitçi olduklarına işaret edilmiştir.[3108] Bu konu, Bakara Sûresi, 65 nci âyetin tefsirinde de izah edilmiştir.[3109]

Mâide Sûresinin 60 nci âyetinde de belirtildiği gibi yahudî kabilelerinden bir grup, dejenere edilip hınzır ve maymun şekline konulmuşlardır. Bir insanın şeklinin değiştirilip bir hayvan şekline sokulmasına mesh denir. Eski milletlerde mesh olurdu. Bu, bozulan insanlara, Allah tarafından verilen bir ceza idi. Ancak bunun, gerçekten insanın maymun kılığına sokulması mı, yoksa ahlaken bozulup maymun gibi taklitçilik ve aç gözlülük durumuna düşürülmesi mi olduğu hakkında görüş ayrılığı vardır. Eğer âyet, ahlâkî bir dejenerasyona (bozulmaya) işaret ise bu, her zaman ve her millette olur. İnsanlar nefislerinin zebunu oldukları zaman şeklen değil, fakat sireten yani huy itibariyle herhangi bir hayvanın huyuna girmiş olurlar. Bunlar şeklen insan görünseler de mânâda havyan derecesindedirler. Eğer âyet, şeklî bir değişme bildiriyorsa o takdirde bazı insanlar bozula bozula maymun kılığına dönmüşler, demektir. Hasılı eski milletlerde bulunduğu hakkında rivayetler gelen bu şeklî mesh olayı, bu ümmetten kaldırılmıştır. Yalnız insan, ahlâkını korumalıdır ki insan ahlâk ve sıfatından çıkıp herhangi bir hayvanın huy ve sıfatına bürünmesin, nefsinin tutsağı olmasın.

Cumartesi avlanma yasağını dinlemeyen bu yahudî kenti sakinlerinin maymun kılığına sokulduklarını anlatan bu fıkra, bugünkü Kitab-ı Mukaddes'te yoktur. Fakat bunun, Hz. Peygamber devrindeki Kitab-ı Mukaddes nüshalarında bulunduğu ve yahudiler arasında anlatıldığı muhakkaktır. Çünkü Kur'ânı Kerîm, bunu Bakara Sûresinin 65 nci, Nisa Süresinin 47 nci, Mâide Sûresinin 60 nci âyetlerinde ve bu sûrede olmak üzere birkaç yerde anlatmaktadır. Şimdi Kur'ân'ın çeşitli vesilelerle ve muhtelif zamanlarda anlattığı bu olay, eğer yahudiler tarafından bilinmeseydi, yahudilerin, Tevrat'ta böyle bir şey yoktur diye itiraz etmeleri gerekirdi. Oysa böyle bir itiraza ne Kur'ân-ı Ke-rîm'de, ne de tarih kitaplarında işaret vardır. Demek ki Kur'ân'ın, İsrail oğulları hakkında anlattığı bütün olaylar gibi bu olay da yahudîler arasında anlatılıyordu. Kur'ân, yahudîlerin bildikleri bir şeyi kendilerine hatırlatarak onları Allah'ın buyrukları dışına çıkmağa karşı uyarmaktadır.

Müfessirler, 163-170 nci âyetlerin Medine'de indiğini söylerler. Sözgelimi de bunların, Medine'de indiğini gösterir. Demek ki bazı İsrail oğullarının, Allah'ın söylemelerini emrettiği sözü değiştirdiklerinden dolayı cezalandırıldıklarını anlatan âyetlerin sonuna, haddi tecavüz eden kıyı halkının cezalandırıldığını anlatan bu âyetlerin konması uygun görülmüştür.

167 nci âyette yüce Allah, kıyamete kadar yahudilere azâbedecek insanlar göndereceğini, kendi kendisine bildirmiş olduğunu haber veriyor. Yani Allah, böyle sapıklıkları yüzünden kıyamete dek, her devirde onlara azâbedecek insanları onlara musallat edeceğini kendisine duyurmuş, kendi nefsine böyle söylemiş, böyle karar verip takdir buyurmuştur. Bu ifadenin anlamı açıktır:

Allah, onları vaktiyle birçok millete üstün kılmış, çeşitli nimetlerle beslemiş iken yine Allah'ın emirlerini çiğnemişler, buzağıya tapmışlar, Cumartesi yasağı dışına çıkmışlar, birçok günah işlemişler. Bunun için Allah onlara, her devirde azabedeceğini üzerine almıştır. Bu da Allah'ın bir kanunudur. Adalet sınırını aşan, milletlere, çeşitli vasıtalarla zulmeden insanları kimse sevmez. Başka milletlerden insanlar çıkar, onları yaptıklarına pişman eder.

Sinsi davranışları yüzünden yahûdiler her devirde bir yerden bir yere sürülmüşlerdir. Yirminci Asırda uğradıkları belâ, Nazi katliâmıdır. Kendi iddialarına göre bu katliâmda altı milyon yahudî feci şekilde öldürülmüştür. Asırlarca Alman ekonomisini ellerinde tutup halkı sömürmeleri, sonunda Alman kamu oyunda yahudiye karşı biriken kini patlatmış ve bilinen olay meydana gelmiştir.

Bugün yahûdiler Filistin'de bir üstünlük sağlamışladır ama, o toprağın öz evlâtlarının omuzları üzerine kurulan

---

[3108] Cilt: 1, s. 77.

[3109] Mefâtîh: 15/40.

yahudî saltanatının ne kadar süreceğini Allah bilir. Dünya milletlerinin, yahudileri sevmediği bir gerçektir. Bunun başlıca sebebi, asırlık tecrübeleriyle dünya ekonomisini, büyük ülkelerde bankaları, basını ellerinde tutmaları, milletlerin idare sistemini kendi istedikleri gibi yönlendirmeleri ve milletlerin ekonomisini yahudî lehine sömürmeleridir. Asırlardan beri dünya iktisadiyatına hakim oldukları gibi bugün de genellikle her yerde ekonominin anahtarları yahudilerin elindedir. Bu kadar katliâma rağmen Almanya'da yine büyük mağazalar, bankalar yahudî şirketle-rinindir. Fransa'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın bankalarına onlar hakimdir. Kurdukları banka sistemleriyle herhangi bir paranın değerini düşürüp ötekini yükselterek bir anda milyonları yoksulluğa mahkûm ederken mutlu azınlığın ceplerini doldurmaktadırlar. İşte dünyâ tamahları, insanların nzıklariyle oynamaları, Allah'ın hışmına sebebolmakta ve bir gün azâbolup canlarına yapışmaktadır. Allah'ın adaleti şaşmaz. Dünyâ tamahı yahudilerin karakterini bozmuş, bu yüzden dinleriyle de oynamışlar, işlerine gelmeyen parçaları zamanla kitaplarından çıkarmışlardır.
168-169 ncu âyetlerde yüce Allah, onları gruplara, bölüklere ayırdığını, içlerinde iyilerin de, kötülerin de bulunduğunu, yola gelmeleri için onları iyiliklerle ve kötülüklerle; nimetlerle, belâlarla sınadığını, fakat onların yerine gelip Kitabı miras alan neslin, yani Hz. Muhammed (s.a.v.) devrindeki yahudilerin "Biz affedileceğiz" diyerek bu alçak dünyâ malım aldıklarım, aldıkları kadar bir daha olsa onu da'asılacaklarını; yalnız gerçeği söyleyeceklerine dair kendilerinden yazılı söz-alındığını, ellerindeki Kitapta bu hükmü okudukları halde dinlemeyip dünya malını aldıklarını, oysa korunanlar için âhi-ret yurdunun daha hayırlı olduğunu bildirmektedir. Burada yahudilerin rüşvet alıp rüşvet ile hüküm verdiklerine işaret olduğu gibi onların dünya tutkularına da İşaret vardır.
Esasında Kur'ân, bir ırk olarak yahudileri kötülemiyor. Onların içinde de iyilerin bulunduğunu söylüyor. Âli İmran Sûresinin 110, 113-115, 119 ncu, Mâide Sûresinin 13, 66 ncı âyetlerinde de onların içinde sâlih, ılımlı kişilerin bulunduğu, ama çoklarının sapık olduğu belirtilmektedir. Demek ki asırların kalıntısı olarak yahudîye dünyâ tutkusu yerleşmiştir. Bu da onun başına belâlar açmıştır ve açacaktır. Çünkü bir avuç insan hesabına kütleleri sömürmek, parayı altun buzağı gibi tanrılaştırmak, başlarına Allah'ın hışmını indirir. Yahudilerin, altundan yapılmış buzağıya tapmaları, onların para tapı-cılığını, pintiliklerini ve tutkularını sembolize eder.
îbn Kesîr, 169 ncu âyetteki: "Biz bağışlanacağız derler, onlara benzeri bir dünyâ malı daha gelse onu da alırlar." cümlesi üzerine Süddî'den şu tefsiri naklediyor: "İsrail oğullarının hakim yaptıkları kimseler, rüşvet almadıkça hüküm vermezlerdi. İsrail oğullarının iyileri toplanıp rüşvet almamak için birbirlerine söz verdiler. Sonra içlerinden biri hakim olup da rüşvet alınca, ona:
— Ne yapıyorsun, rüşvetle mi hüküm veriyorsun? denildiğinde;
— Ben bağışlanacağım (Allah beni affedecek) derdi.
Diğer İsrail oğulları onu kınarlardı. Fakat o ölür veya azledilir de kınayanlardan birisi onun yerine atanırsa, yeni atanan da rüşvet alırdı: "Dünyâ malı, ötekilerine de gelse alırlar" derdi.[3110]
170- Fakat yahudiler, düzeltilmesi imkânsız bir toplum değildir. Allah onlardan nice peygamber göndermiştir. Onların içinde de kendini Allah'a vermiş âlimler, habrler, zâhidler vardır. Allah'ın buyruklarım dinledikleri tak-dirde onlar da diğer insanlar gibi Allah'ın lûtfuna ererler. İşte 170 nci âyette yüce Allah, bu gerçeği açıklayarak: '-'Kitaba tutunup namazı kılanların, iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyeceğini" vurgulamaktadır.
171 nci âyette de yine yahudî tarihinden bir olay sergilenmektedir. Yüce Allah, yoldan çıkan yahudilerin başına dağı kaldırıp bir gölge gibi bekletmiş, dağın üzerlerine düşeceğini kesinlikle anlamışlar. Yüce Allah bu vaziyette onlara, Kitabının hükümlerine sımsıkı sarılmalarını, aksi takdirde dağın altında ezileceklerini buyurmuştur. Bu olay da Bakara Sûresinin 63 ncü âyetinde geçmişti. İbn Kesîr'in Haccâc İbn Muhammed - Ebubekr İbn Ab dullâh'dan aldığı rivayete göre yüce Allah, İsrail oğullarına, kitabını alıp uygulamalarını emretmiş, yahudiler Kitap açılıp da farzlarının ve cezalarının kolay olduğunu görmedikçe kabul etmeyeceklerini söylemişler, Allah da dağa, onların başları üzerine kalkmasını buyurmuş, dağ başları üzerine yükselince Hz. Musa: "Baksanıza yüce Rabbim buyuruyor ki:. Eğer Tevrat'ı kabul etmezseniz, bu dağı başınıza atarım!" demiş. Hasan Basrî bu rivayete devamla, dağı görenlerin, sol kaşı üzerine secdeye kapanıp sağ gözüyle dağın düşüp düşmediğine baktıklarını ifade etmiştir. [3111]Bu konuda gelen rivayetler de gösteriyor ki bu dağın, yahudilerin başına kaldırılması olayı da Hz. Peygamber devrindeki yahudiler arasında söyleniyordu. [3112]

Kur'ân-I Kerim'de Yahudî Kıssalarının Çok Anlatılmasmdaki Hikmet:

Kur'ân-ı Kerîm'in anlattığı kıssalar içinde, İsrail oğullarının hayatlarına ait sahneler büyük yer tutar. Bunun başlıca sebeplerinden biri, yahudilerin, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile aynı kentte yan yana yaşamaları, müslümanlarla sıkı ilişkileridir. Allah'ın Elçlisi, Mekke'de müşriklerle, Medine'de yahudilerle mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu yüzden Mekke'de inen sûrelerde inanmayan muhataplar daha ziyade müşrikler iken,

[3110] Îbn Kesîr, Tefsîr: 2/261.
[3111] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/261-262.
[3112] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/407-411.

Medine'de yahudîler olmuştur.
Aynca Kitâb-ı Mukaddesle uzun uzun İsrail oğullarının hayât hikâyeleri anlatılır. Bu kıssalar, ağızdan ağıza yahudî ve Arap çevrelerinde dolaşıyordu. Çevrede bilinen en eski ve tek Mukaddes Kitap, Yahudilere ait idi. Onun hikâyeleri, bazı meraklı Araplar arasında dahi yayılmıştı. Kur'ân-ı Kerîm de halkın kısmen duyduğu bu olayları, peygamberlere yakışmayan sözlerden, ayıplardan ayıklayarak anlatmak suretiyle insanlara öğüt vermektedir.
Ayrıca ileriki devirlerde yahudilerin, dünya tarihi üzerinde etkileri olacaktır, îşte tarihi etkileyecek bu insanlara Cenabı Hak dikkati çekiyor ve onların karakterlerini iyice belirtiyor.
172- Rabbin, Âdem oğullarından, onların bellerinden zihniyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutmuştu. "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye. "Evet (buna) şahidiz!" dediler. Kıyamet günü "biz bundan habersizdik!*' demeyesiniz. 173- Yahut: (Ne yapalım) daha önce babalarımız (Allah'a) ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesil old(uğumuz için öyle yapt)ık: (Gerçekleri) iptal edenlerin yaptıktan yüzünden bizi helak mi ediyorsun?" demeyesiniz diye (sizin Rabbiniz olduğum hakkıda sizi şahit tutmuştuk). 174- İşte biz, âyetleri böyle açıklıyoruz, artık herhalde döner(yola. gelir)ler. [3113]

Tefsîr:

94-102 nci âyetler, kendinden önceki kıssa dizisinin yorumu olarak geldiği gibi 172-174 ncü âyetler de kendinden önceki kıssa dizisinin yorumu olarak gelmektedir.
172-173 ncü âyetlerde yüce Allah, Âdem oğullarının bellerinden zürriyetlerini aldığını, yani insanları babalarının bellerindeki tohumlardan yarattığım, onların içlerine Allah'ı bilip tanıma yeteneği, duygusu koyduğunu bildirmektedir, insanlara Allah'ı bilme duygusu vermiştir ki kıyamet gününde, dünyâdaki inkârları için Allah'a karşı bir bahaneleri kalmasın: "Biz bilmiyorduk, haberimiz yoktu" demesinler. Ya da atalarından ne görmüşlerse onu yaptıklarını, ataları şirk koştukları için kendileri de şirk koştuklarını, içlerinde Allah'ı tanıma sezgisi olmadıktan sonra O'nu nasıl tanıyacaklarını ileri sürmesinler.
174 ncü âyette de Allah'ın, gerçeğe dönmeleri için insanlara, âyetlerini böyle izah ettiği anlatılmaktadır.
172. ayette müfessirler, ayetin ruhu ile hiç ilgisi olmayan bir yığın açıklamalar yapmışlardır: Bir kısmına göre bu âyet, dünyaya gelmezden önce, insanların, ruhlar âleminde Allah'ın, kendilerinin Rabbi olduğuna şahitlik ettiklerini bildirmektedir. İşte bu tefsirden Elest Bezmi veya Elestu Devri denen bir terim doğmuştur. Buna göre Allah, bedenlerden önce ruhları yaratmıştır. Ruhlar, bu bedenlere girmeden kendilerine özgü bir âlemde bulunmaktadır. İşte bu âlemde iken Allah onlara: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demiş. Onlar da: "Evet, sen bizim Rabbimizsin" demişler. Âyet, ruhlar alemindeki bu tanıklık durumunu hikâyet etmektedir.
Gerçekte müfessirler, kendi kafalarındaki düşünceyi âyette okumuşlardır. Zira âyette ruhlar âlemine işaret yoktur. İnsan bir bütündür. Ruh ve bedeni birlikte yaratılır. Ruhlar âlemi, bedenlerden önce değildir, bedenlerden ayrılan ruhların bulunduğu bir âlemdir. İnsanın ruhu, bedeninden önce bağımsız bir varlık halinde değildir. Bedeniyle birlikte yaratılır.
Âyette bedenlerden önce ruhlar âleminin bulunduğunu ve Allah'ın, oradaki insan ruhlarına, kendisinin, onların Rabbi olduğuna dair şahitlik ettirdiğini gösteren bir ifade yoktur. Âyet, insan nesillerinin, atalarının bellerinden alındığını, bundan sonra insanların içine Allah'ı tanıma duygusunun verildiğini, insanın yaratılışından gelen bu duygu ve sezgi ile Allah'ın varlığını ve birliğini kabul ve itiraf ettiğini anlatmaktadır. Her insanda Allah inancı vardır. Bu inanç insanın içinden gelir. Sonradan kazanılmış değil, yaratılışından kaynaklanır. "Her çocuk, İslâm (yani Allah'ı tanıma ve O'na teslim olma) yaratılışı üzerinde doğar"[3114] hadîsi de bu inancın, insanda yaratılıştan var olduğunu gösterir. Bu konuda daha geniş bilgi için "İnsan ve İnsanüstü" adlı eserimizin 161-167 nci sayfalarına bakınız.
Zemahşerî şöyle diyor: "Bu ibare temsil ve tahyîl (düşündürme, canlandırma) türündendir. Âyetin anlamı şudur: Allah, Rablığına, birliğine dair insanlara deliller verdi. İnsanlara verdiği akılları ve basiretleri de Allah'ın varlığına ve birliğine tanıklık etti. Ve bu itirafı, sapıklık ile doğru yolda gitmeyi birbirinden ayıran ölçü yaptı. Bu suretle Allah, sanki onları kendi kendilerine şahitlik ettirmiş: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demiş, onlar da: 'Evet, sen bizim Rabbimizsin, senin birliğini doğruladığımız hususunda kendi nefsimize şahitlik ettik" demiş oldu. Böyle temsîl üslûbu, Allah ve Elçisinin sözlerinde çoktur. Bunun benzeri Biz, bir şeyi yapmak istersek, ona sadece ol deriz, derhal oluverir"[3115] âyetidir. O makamda söz olmadığı malûmdur. Buradaki söz, bir temsildir, ma'nânın canlandırılmasıdır.
Zemahşerî'nİn bu yorumu, âyetin ruhuna uygundur. Özellikle âyetin sözgelimi, atalarından gördüklerine uyduklarını söyleyip şirk ve inkârlarım mazur gösteren, kendilerini temize çıkaran inkarcıları kmama üzerindedir.

[3113] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/411-412.
[3114] Müslim, Kader: 25; İbn Hanbel, Musned: 4/24.
[3115] Nahl Sûresi: 40.

tbn Kesîr de bazı selef âlimlerine dayanarak bu şehâdetin, insanın içindeki Allah'ı tanıma sezgisi olduğunu söylüyor: "Allah burada Âdem oğullarının zürriyetlerini bellerinden çıkardığım, Allah'ın, kendilerinin Rabbi ve padişahı olup O'ndan başka tanrı bulunmadığını, kendi kendilerine şahitlik ettirdiğini bildirmektedir. Yani Allah onları, kendisinin varlığını itiraf kabiliyeti üzere yaratmış ve bu itirafı onların cibiliyetlerine koymuştur!' Hasan Basrî de âyeti bu şekilde tefsir etmiştir.[3116]
Bazı tefsirlerde bütün Âdem oğullarının, Âdem'in belinden çıkarılıp o zerreciklere şahitlik yaptırıldığına dair rivayetler yer almıştır ki bu rivayteler itimada şâyân değildir.[3117] Çünkü âyette Âdem'den değil, Âdem'in oğullarından söz edilir. Bütün Âdem oğulları, âyetin kapsamına girer. Eğer söz konusu Âdem olsaydı, "Âdem oğullarının zürriyetlerini Âdem'in belinden aldık" denirdi. Ayrıca âyette bel de çoğul olarak "zuhur: beller" şeklinde geçer. "Âdem oğullarının bellerinden" kasıt, her insanın zürriyetinin kendi belindeki meniden alındığıdır.[3118] Her çocuk babasının belindeki meni hayvancıklarından yaratılır. Âyetin delâletine göre daha sperm halinde iken insanda Allah'ı tanıma kabiliyeti vardır. Allah, bu kabiliyeti insanın nüvesine yerleştirmiştir.
175- Onlara şu adamın haberim de oku; Kendisine âyetlerimizi verdik de onlardan sıyrıldı, çıktı, şeytan onu peşine taktı, böylece azgınlardan oldu. 176- Dileseydik elbette onu o âyetlerle yükseltirdik, fakat o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu, tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur, tşte âyetlerimizi yalanlayanların durumu budur. Bu kıssayı anlat, belki düşünür(öğüt alır)lar. 177- Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine de zulmeden topluluğun durumu ne kötüdür!
178- Allah kime yol gösterirse, işte yolu bulan odur. Kimi de saptırırsa, işte ziyana uğrayanlar onlardır. 179- Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık ki kalbleri var, fakat onlarla anlamazlar; gözleri var, fakat onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler, tşte onlar hayvanlar gibidir, hattâ daha da sapık. Ve işte gafiller onlardır. 180- En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na onlarla dua edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın; onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir. [3119]

Tefsîr:

Yüce Allah, yukarıda Allah'a karşı inkârlarına bir bahaneleri kalmaması için insanlara, doğuştan Allah'ı tanıma sezgisi verdiğine işaret buyurduktan sonra burada da içindeki bu kabiliyete, sezgisinin ve aklının kendisini bu itirafa yöneltmesine rağmen Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin durumunu bir temsil ile anlatmaktadır,
175 nci âyette Allah'ın âyetleri kendisine geldikten sonra "onlardan sıyrılıp çıkan", tabiri, içindeki inancın, sezginin, Allah'ı tanıma duygusunun, kendisini Allah'ın âyetlerini kabul ve tasdike doğru iterken bunlardan sıyrılan, vicdanının sesini dinlemeyen insanın durumunu tasvir ediyor. Bu kimse Allah'ın âyetlerinden sıyrıldığı için şeytan onu kendi ardına takmış, böylece azgınlardan olmuştur.
176- Allah dileseydi, âyetleriyle o kimseyi yükseltirdi. Fakat o ebediyen yerde kalmayı yeğledi, yükselmek istemedi, keyfine uydu. Bu yüzden Allah onu âyetleriyle yükseltmedi. Çünkü kanunu gereği Allah, iradesini hayra kullanan kimseyi yükseltir. Kötülüğü tercih edip, Allah'ın hükümlerini kabul etmeyeni yükseltmez. Bu adam, durmadan soluyup duran köpeğe benzer. Sıcakta köpeğin dilini çıkarıp soluması, bir bunaltı halini sembolize eder. İşte Allah'ın âyetlerini inkâr edenler de durmadan dilini çıkarıp soluyan köpekler gibi bunalım içindedirler. Üzerlerine yük vursan da vurmasan da bunalım içindedirler. Meşakkatleri olmasa da mutlu değillerdir. Çünkü imansızlık onların vicdanlarım rahatsız eder.
177 nci âyette de Allah'ın âyetlerini yalanlayanların çok kötü durumda oldukları vurgulanmaktadır. Burada tavsir edilen şahıs kimdir? Bu zatın kimliği hakkında tefsirlerde çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre bu adam, önce iyi bir kişi iken müşrik kavminin ısrarı üzerine Mûsâ aleyhine beddua eden, bundan dolayı da gönlünden manevi bilgileri alınan Bel'am İbn Bâurâ'dn. Bir rivayete göre de bu adam, Ümeyye İbn as-Salt'tır. Eski mukaddes kitapları okumuş olan bu zat, bir peygamberin geleceğini, fakat bu peygamberin kendisi olacağını sanıyordu. Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ı kıskandığından kâfir olarak öldü. Âhireti tasvir eden güzel şiirleri vardır. Bundajı dolayı Peygamber (s.a.v.) onun için: "Şi'ri mü'min, kalbi kâfir" demiştir.[3120] Bir başka rivayete göre de burada karakterize edilen kişi, Ebu Amr ar-Râhib'dir. Câhi-liye devrinde râhib geçinirdi. İslâm gelince Şam'a kaçtı. Münafıklara, Mescid-i Dırâr'ı yapmalarını öğütledi. Bizans'a gidip, Peyğamber'e karşı savaşmak üzere yardım istedi, tek başına orada öldü.[3121]
Kur'ân, şahıs ismi belirtmiyor, karakter çiziyor. Bu adam bir tane değildir. Her devirde böyle insanlar çoktur. İşte Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, sürekli bir huzursuzluk ve bunalım içindedirler. Gönüllerinde huzur ve mutluluk yoktur. İmandır ki insana ebedî huzur ve mutluluk verir.

[3116] Tefsir: 2/265.
[3117] Bu konudaki rivayetler için bakınız: İbn Kesîr, Tefsîr: 2/262-265.
[3118] tbn Kesîr, Tefsîr: 2/265.
[3119] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/412-415.
[3120] tbn Kesîr, Tefsir: 2/500.
[3121] Mefâtîhu'1-ğayb: 15/53-54.

178 nci âyette hidâyet ve dalâletin, Allah'ın lûtfu olduğu, Allah'ın sapıklıkta bıraktığı insanların ziyanda olacakları bildirilmektedir. Kâinatta herşey, esasen Allah'ın elindedir. Allah'ın çağırışına gelmeyeni Allah, kendi haline bırakır. Kendi halinde kalan da kendi başına yol bulamaz, şaşkın, perişan olur, ziyana uğrar. Bu ifade ile Allah'ın âyetlerinden sıyrılıp köpek gibi bunalımlar içinde kalanlar kınanmaktadır. Bundan, Allah'ın insanı kasden saptırdığı anlamı çıkmaz.
tik ânda bu tür âyetlerden Allah'ın insanı doğru yola veya sapıklığa zorladığı mânâsı anlaşılabilir. Fakat âyetleri bulundukları kontekst (sözgelimi) içinde düşünmek gerekir. Âyet, Allah'ın, insanları doğru yola veya sapıklığa zorladığını kasdetmiyor, tam tersine bu üslûb ile Allah'ın yoluna gelmeyen inkarcıları kınıyor.
179- Nitekim 179 ncu âyet bu hususu gayet güzel açıklığa kavuşturmaktadır: Yüce Allah, akılları varken düşünmeyen, gözleri varken görmeyen, kulakları varken bir türlü Hakkın Sesini işitmeyen kimseleri cehenneme atmaktadır. Çünkü bunlar, kendilerinde bulunan yetenekleri kullanıp Hakkın yoluna gelmemişler, Hakkın sesini dinlememişlerdir. Bu halleriyle bunlar, düşüncesiz, söz anlamaz hayvanlara benzemişlerdir.
Demek ki yeteneklerini kullanıp Allah'ın âyetlerini düşünenleri Allah, içlerinde uyanan etkenlerle yola getirir. Onlar doğru yolu bulurlar. Ama yeteneklerini kullanmayan, Allah'ın âyetlerini dinlemek istemeyen, inkârda direnip duranların içlerinde iman etkeni uyanmaz. Allah, o sapıklığı yeğleyenleri, zorla hidâyete götürmez, kendi hallerine bırakır. İşte ziyana uğrayanlar da onlardır.
Fakat insanın içinde ve dışında vukubulan olayların hepsi, Allah'ın kanunları çerçevesinde oluştuğundan dolayı hidâyet de, dalâlet de Allah'ın yaratmasıdır. Çünkü kanunsuz iş olmaz. Faktörler bulunmadan hiçbir iş meydana gelmez. Kanunlar Allah'ındır. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Herşeyi Allah yaratır. Hidâyet de, dalâlet de Allah'ın yaratmasıdır. Ama bunlar insanın seçimine bırakılmıştır. İnsan seçer, Allah yaratır. İnsan akliyle herhangi bir yönü seçtiği için yaratan Allah olduğu halde sorumlu insandır.
el-Kulûb, kalbin çoğuludur. Bilindiği üzre kalb, vücuda kan pompalayan bir orgammızdır. Fakat Kur'ânı Kerîm'de kalb sözcüğü ile, insanın algı ve bilinç merkezi kasdolunur.
Âyette kelimesinin kökü olan fıkh ise ilim diye tefsîr edilir. Bu kelimenin asıl anlamı, açmak, yarmaktır. Anlamak manasında kullanılır. Hekîm-i Tirmizî, fıkhı şöyle tanımlıyor: "Fıkh, bir şeyin içyüzünü bilmek demektir. İşlerin içyüzünü bilmeyip sadece yüzeyde kalanlara fakîh denmez."
Gazâlî'ye göre nakle dayanarak değil, fakat asıl anlamından çevirerek garip fetvaları, ayrıntıları bilenlere, fakîh adını vermişlerdir. Oysa İslâmın ilk asrında fıkıh bu anlamda kullanılmıyor, sadece âhiret yolunu, nefsin hastalıklarını, amellerin ruhsal değerini bozan işleri, dünyanın adiliğini iyi bilen; âhiret nimetlerin: göz diken, kalbini Allah korkusu sarmış kimselere fakîh deniyor idi. Yüce Allah: "Her kabileden bir cemâatin dini iyice fıkheîmeleri ve dönüp kavimlerine geldikleri zaman onları, Allah'ın yasaklarından kaçınmaları için uyarmaları gerekmez miydi?"[3122] âyet-i kerîmesi de bunu gösterir. İşte fıkıh budur. Yoksa Talâkın, köle âzedetmenin, Liân, Selem ve İcâre gibi meselelerin ayrıntılarım bilmek fıkıh değildir. Çünkü bunları bilmek ile ne uyarma, ne korkutma hasıl olmaz. Aksine sürekli bunlarla uğraşmak, kalbi katılaştı-rır, kalbden haşyeti çıkarır. Nitekim kendini tamamen bu işe verenlerin böyle olduklarını görüyoruz. İşte yüce Allah: "Kalbleri var, fakat onunla fıkhetmezler,..." buyurmuş, fıkıh ile fetva meselelerini değil, imân manalarını anlamayı kasdetmiş, düşünüp de inanmayanları kınamıştır".[3123] Ebû Hanîfe de fıkhı: "Nefsin leh ve aleyhinde olanları bilmesidir" şeklinde tanımlamıştır.
Kur'ânı Kerîm'de yirmiyedi yerde kullanılan bu kelime, bunların ondo-kuzunda ince bir anlayış, derin bir bilgi, bir şeyin içyüzünü anlamak mânâsındadır. Ancak bu dikkatli ve ince düşünce ile sözün asıl mânası kavranabilir.[3124]
180 nci âyette de en güzel isimlerin Allah'a âidolduğu, onlarla Allah'a duâ edilmesi, Allah'ın isimleri hususunda doğrudan sapanların bırakılması ve Allah'ın isimlerini gerçek anlamlarından saptıranların cezalandırılacağı bildirilmektedir.
Allah'ın isimleri hususunda doğrudan sapanlarla, Allah'a ait isimleri uydurma tanrıları için kullanan müşrikler kasdedilmektedir. Müşrikler tanrılarına "er-Rahmân", "er-Rabb", "e!-İlâh",ve el'Azîz"m dişili olan "el- 'Uzzâ" isimlerini vermişlerdi. Oysa bu isimler, yalnız Allah'a ait isimlerdi. Allah'a âit isimleri, hiçbir gücü olmayan cansız putlara takmaları, bunları gerçek anlamı dışına çıkarmaktır. Cenabı Hak mü'minlere, kavramları yözlaştıran müşriklerin yolunda gitmemelerini buyurmaktadır.
"En güzel isimler" tabiri, mutlaktır. Bir sayı belirtmeden bütün güzel isimlerin Allah'a âidolduğunu ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah hakkında kullanılan isim ve sıfatların toplamı doksan dokuz olduğundan, müslümanlar arasında Allah'ın doksandoksuz ismi olduğu kanaati yayılmıştır. Allah-ın, doksandokuz ismi olduğuna dair bir de hadis mevcuttur: "Allah'ın doksan dokuz adı vardır, yüzden bir eksiktir. Kim bunları sayarsa cennete girer. Allah tektin teki sever".[3125]
Kanaatimize göre bunlar, Allah'ın, sadece Kur'an-ı Kerîm'de geçen isim ve sıfatlarıdır. Allah'ın isim ve sıfatlarının bunlardan ibaret olduğu, bunların dışında Allah'ın isim ve sıfatı olmadığı anlamına gelmez. Hadis-i

---

[3122] Tevbe Sûresi: 122.
[3123] Ihyâu Ulumi'd-din: 1/48, 3/487.
[3124] Te'fsîru'l-Menâr: 9/420-421.
[3125] Buhârî, Daavât: 69; Müslim, Zikir: 5, 6; İbn Mâce, Duâ: 10; Tirmizî, Daavât: 82; İbn Hanbel: 2/258,...

Şerîfte de dua edildiği zaman duanın makbul olacağı isimler sayılmıştır. Bu hadis de Allah'ın doksan dokuz ismi dışında bir isim ve sıfatı olmadığı anlamını vermez. Allah'ın tecellîleri gibi sıfatları da sonsuzdur. "De ki: 'Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir." Yardım için bir o kadarını-daha getirsek (yine O'nun sözlerini yazmağa yetmez)" [3126]âyetinden de Allah'ın isim ve sıfatlarının sonsuz olduğunu anlıyoruz. İbn Kesîr de İbn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadise dayanarak Allah'ın isimlerinin doksandokuzdan ibaret olmadığını söylüyor. Hadîs şöyledir: "Başına bir keder, tasa gelen kimse şöyle dua ederse, Allah onun keder ve tasasını giderir, üzüntüsünü sevince çevirir: 'Allahım, ben senin kulunum, kulunun ve cariyenin oğluyum. Perçemim senin elindedir. Hakkımdaki hükmün yürümektedir. Takdirin âdildir. Kendini isimlendirdiğin, kitabında bildirdiğin, ya da insanlardan herhangi birine öğrettiğin, yahut ğayb ilminde senden başka kimsenin bilmediği ne kadar adın varsa onların hepsi yüzü hürmetine senden dilerim: Kur'an'ı gönlümün enîsi, göğsümün nuru yap, Kuran yüzü hürmetine kederimi kaldır, tasamı gider!".[3127]

Burada "yahut senin ğayb ilminde, senden başka kimsenin bilmediği isimlerin yüzü hürmetine" ifadesi, Allah'ın, Kur'ân-ı Kerîm'de sayılanlar dışında isimlerinin bulunduğunu gösterir. Gerçeği Allah bilir.

Bu konuda İbn Hacer ve M.Reşîd Rızâ'nın görüşlerini gözden geçirmekte yarar vardır:

Allah'ın doksandokuz ismi olduğu, bunları sayanın cennete gireceği hakkındaki hadîs, Buhârî'de ve diğer hadis mecmualarında vardır. Ancak bu isimlerin neler olduğu belirtilmemiştir. İsimleri belirleyen rivayet sağlam değildir. İbn Hacer, Velîd ibn Müslim'in rivayetinden, sayılan isimlerin müdrec (katma) olduğu anlaşılmaktadır" diyor. Ebû'l-Hasan el-Kabisî de: "Allah'ın isim ve sıfatları, Kitâb ve Sünnet'in tevkîfiyle olur. Kur'an'da belirli bir sayı yoktur. Sünnette Allah'ın doksandokuz ismi olduğu söylenmiş, ama bu isimler belirtilmemiştir" diyor.[3128]

İbn Hacer, Fethu'l-Bârî'de, bu isimler üzerindeki ihtilâfları, İbn Hazm, Kadî Ebûbekr el-Arabî gibi âlimlerin, bu isimleri içeren hadisin merfû olduğu hakkındaki görüşe itirazlarını zikrettikten sonra diyor ki:

"Bu isimleri bu şekilde sıralamanın merfû' (Peygamber sözü) olmadığı ağırlık kazanınca bir cemâat bunları, bir sayıya bağlı olmaksızın Kur'ân'dan aramağa koyulmuştur. Muhammed ibn Yahya ez-Zühelî'nin bu isimleri Kur'-ân'dan çıkardığı Ebû Osman es-Sâbûnî'nin Kitâbu'l-Mieteyn'inde anılmaktadır. Ebû Nu'aym, Taberânî'den, Ahmed ibn 'Amr'den, el-Hallâl'-den, İbn Ebî 'Amr'dan, Ca'fer İbn Muhammed es-Sâdık'a el-Esmâu'I-Husnâ'yı sordum. Onların Kur'ân'da olduğunu söyledi.' Temmâm'ın Fevâ-id'inde Ebû't-Tâhir ibn es-Serh yoluyla İbn Hibbân, Nâfi'den, Süfyan ibn 'Uyeyne'den: Allah'ın doksandokuz ismi vardır hadisinde sayılan isimleri Kur' an'dan çıkarması istenmiş, bunu yapacağını va'deden Süfyân, gecikmiş. Ebû Zeyd'e gitmişler. Ebû Zeyd, bu isimleri Kur'ân'dan çıkarmış. Sonra Ebû Zeyd'in tesbit ettikleri, kendisine arz edilince Süfyan 'Evet, işte onlar budur' demiş.

"Ca'fer ve Ebû Zeyd'in tesbitlerine göre bu isimlerin beşi Fâtiha'da-dır: (Allah, Rabb, er-Rahmân, er-Rahîm, Mâlik). Bakara'da olanlar: (Muhît, Kadîr, Hakîm, 'Alîyy, 'Azîm, Tevvâb, Basîr, Velî, Vâsi', Kâfî, Re'ûf, Bedî', Şâkir, Vâhid, Semî', Kâbıd, Bâsıt, Hayy, Kayyüm, Ğanîyy, Hamîd, Gafur, Halîm)dir. Ca'fer-i Sâdık bunlara: (İlâh, Karîb, Mucîb, 'Azîz, Nasîr, Kaviyy, Şedîd, Serî', Habîr)i de ilâve etmiştir. Âl-i İmran'da olanlar: (Vehhâb, Kâ-im)dir. Ca'fer-i Sâdık (Bâ'is, Mün'im, Mütefaddıl) isimlerini de ilâve etmiştir. Nisa Sûresinde olanlar: (Rakîb, Hasîb, Şehîd, Mukît, Vekîl)dir. Ca'fer: ('Alîyy, Kebîr)i de eklemiş, Süfyân da ('Afuvv)u ziyâde etmiştir. En'âm Sûresinde olanlar: (Fâtır, Kâhir)dir. Ca'fer bunlara (Mumît, Ğafûr, Burhân)ı, Süfyân da: (Latîf, Habîr, Kâdir)i ilâve etmiştir. A'râf Sûresinde olanlar: (Muhyî, Mumît); Enfal'dekiler: (Ni'me'l-Mevlâ ve Ni'me'n-Nasîr); Hûd'dakiler: (Na-fîz, Mecîd, Vedûd, Fa"âlun limâ yurîd)dir. Süfyân Hûd'da (Karîb, Mucîb) isimlerini de ilâve etmiştir. Ra'd'dakiler: (Kebîr, Müte'âl), İbrahim'deki: (Men-nân)dır. Ca'fer, İbrâhîm'de (Sâdık, Vâris)i de ilâve etmiştir. Hicr'de (Hallâk); Meryem'de (Sâdık, Vâris), Ca'fer'e göre bunun yanında (Ferd) de vardır. Tâ-hâ'da yalnız Ca'fer'e göre (Ğaffâr) ismi vardır. Mü'minin'de (Kerîm), Nûr'-da (Hakk, Mübîn) vardır. Süfyân Nûr Sûresinde (Nûr) ismini de bulmuştur. Furkan'da (Hâdî), Sebe'de: (Fettâh), Zümer'de: ('Âlim) vardır. Yalnız Ca'fer'e göre Mü'min(Ğâfir)de (Kabilin zî't-Tavl, Refî') vardır. Süfyân (Şedîd)i de ilâve etmiştir. Zâriyât'ta (Rezzâk, Zû'1-Kuvveti'I-Metîn), Tûr'da: (Berr), İkterebet'te: (Muktedir) vardır. Ca'fer-bunlara (Melîk)i de ilâve etmiştir. Rahmân'da (Zû'l-Celâli ve'1-İkrâm) vardır. Ca'fer (Rabbu'I-meşrikayn ve Rabbu'I-mağribeyn, Bakî, Mu'în)i ilâve etmiştir. Hadîd'de: (Evvel, Âhir, Zahir, Bâtın), Haşr'de: (Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, 'Azîz, Cebbar, Mütekebbir, Halik, Bari', Musavvir) isimleri vardır. Ca'fer (Melik) ismini de eklemiştir. Burûc'da (Mubdi', Mu'îd), Fecr'de: yalnız Ca'fer'e göre (Vetr) vardır. İhlâs'ta (Ehad, Samed) vardır.

Ca'fer ve Ebü Zeyd'in, Kur'ân'dan araştırıp buldukları, Süfyân'ın da kabul ettiği isimler bunlardır. Bu isimlerde çok ihtilâf ve tekrar vardır. Birkaç isim de isim kipiyle zikredilmemiştir ki bunlar Sâdık, Mün'im, Mütefad-dıl, Mennân, Mübdi', Mu'îd, Bâ'is, Kâbıd, Burhan, Mu'în, Mumîfr, Bâki'dir.

"Ebû Abdillâh Muhammed ibn İbrâhîm ez-Zâhid'in el-Maksadu'i-Esnâ'da el-Esmâ'ul-Husnâ'yı, Kur'ân'dan araştırıp çıkardığını öğrendim. Onun listesini de araştırdım, onun da birkaç ismi tekrar ettiğini ve isim kipinde zikredilmemiş kelimeleri de aldığını gördüm. Bunlar (es-Sâdik, el-Kâşif, el-AIlâm)dır. (Fâliku'l-habbi ve'n-Nevâ)daki muzâf ismi de zikretmiş. Oysa (Kabilu't-tevbi)de (Kabil)i zikretmesi gerekirken bunu yapmamış.

"Ben Kur'ân'da isim kipiyle zikredilmiş, fakat Tirmizî'nin rivayetinde yer almamış isimleri şöyle tesbit ettim: (er-

---

[3126] Kehf Sûresi: 109.
[3127] İbn Hanbel: 1/391, 452.
[3128] Fethu'1-Bârî: 11/216.

Rabb, el-İlâh, el-Muhît, el-Kadîr, el-Kâfî, eş-Şâkir, eş-Şedîd, el-Kâim, el-Hâkim, el-Fâtır, el-Ğâfir, el-Kâl.ir, el-Mevlâ'n-Nasîr, el-Ğâlib, el-Hâlik, er-Refî', el-Melîk, el-Kefîl, el-Hallâk, el-Ekrem, el-AMâ, el-Mubîn, el-Hafîyy, el-Karîb, el-Ehad, el-Hâfız)dır ki yirmi-yedi isimdir. Bunlar, Tirmizî'nin rivâyetindeki isim kipinde zikredilenlere eklenince, sayı doksandokuza varır. Bunların hepsi Kur'ân'da geçer. Ancak bazısı izafet halindedir: de geçen Şedîd, ta geçen Refî', de geçen Kâim, ta geçen Fâtır, de geçen el-Kâhir, de geçen el-Mevlâ, en-Nasîr, de geçen el-Âlim, de geçen el-Hâlik, de geçen el-Ğâfir, de geçen el-Gâlib, da geçen el-Hâfız.
Tirmizî'nin rivayetinde zikredilen bazı isimler de böyle izafet kipiyle geçer:, da geçen el-Muhyî, de geçen el-Mâlik, da geçen en-Nûr, da geçen el-Bedî, ta geçen el-Câmi', de geçen el-Hakem, da geçen el-Vâris isimleri.
Tirmizî'nin rivayetinde yer alıp da Kur'ân'da isim kipiyle zikredilmeyen isimler de onyedidir ki şunlardır:
el-Kabid, el-Bâsıt, el-Hâfıd, er-Râfi', el-Mu'izz, el-Muzill, el-Adl, el-CelîI, el-Bâ'is, el-Muhsî, el-Mubdi', el-Mu'îd, el-Mumît, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Vâlî, Zû'1-Celâh ve'1-İkrâm, el-Muksıt, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', el-Bâkî, er-Reşîd, es-Sabûr.
Şayet Tirmizî'nin rivayetinde geçen öteki isimler alınıp bu onyedi isim de Kur'ân'da isim kipiyle geçen yirmiyedi isimle değiştirilirse hepsi Kur'ân'da isim olarak zikredilmiş doksandokuz isim elde edilmiş olur. Hepsinin yeri Kur'ân'da açıktır. Yalnız Meryem Sûresinde İbrahim'in sözünde geçen (Hafiyy) ismi hariç. Çünkü kimse bu ismin farkına varmamıştır.
"Bundan sonra sadece tek sıfattan türemiş isimlere bakmak kalıyor: el-Kadîr, el-Kâdir; ei-Ğafûr, el-Ğaffâr, ei-Ğâfir; el'Alîyy, el-AHâ, el-Müte'âl; el-Melik, el-Melîk, el-Mâlik; el-Kerîm, el-Ekrem; el-Kâhir, el-Kahhâr; el-Hâlik, el-Hallâk; eş-Şâkir, eş-Şekûr; el-Alim, el-Alîm gibi. Ya bunları saymakta bir engel yoktur, çünkü aynı sıfattan türemiş olsalar da aralarında hafif anlam farkı vardır. Bunlardan her biri, ötekinden daha özel bir sıfat bildirmektedir. Nitekim Rahman ve Rahîm aynı sıfat kökünden türemiş olmakla beraber bunlar, birbirinden biraz farklı bir anlama sahiptirler. (Rahman, dünyaya özgü geçici bir rahmeti bildirirken Râhîm, âhirete mahsus sürekli rahmeti bildirmektedir). Aynı kökten türemiş, farklı kipteki sıfat isimleri saymayı uygun görmeyen kimsenin, Halik, Bari', Musavvir gibi, anlamları aynı olan isimleri de saymaması gerekir, oysa bunlar sayılmaktadır. Çünkü bunların hepsi îcâd ve yaratma mânasında ortak ise de her birinde ayrı bir anlam vardır. Halik, yaratma kudretini, Bari' yaratılanın ana maddesini icâdedeni, Musavvir ise yaratılanı o biçim içinde yaratanı ifade eder. Şimdi bu isimlerin, bir anlamda ortak bulunmaları, birbirlerinden ayrı anlama da sahip olmalarına engel olmadığına göre, aynı sıfattan türemiş, fakat aralarında hafif anlam farkı bulunan isimleri saymakta da bir engel yoktur. Bunların sayılması, iyi niyetle yapıldığından tekrar olsa bile, affedilir. Şöyle sayılır:
Allah, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddüs, es-Selâm, eî-Mu'min, el-Muheymin, eljAzîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlik, el-Bâri', el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, et-Tevvâb, el-Vehhâb, el-Hallâk, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-'Alîm, el-Halîm, el-Azîm, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Hayy, el-Kayyüm, es-Semî', el-Basîr, el-Latîf, el-Habîr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Muhît, el-Kadîr, el-Mevlâ, en-Nasîr, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Karîb, el-Mucîb, el-VekîI, el-Hasîb, el-Hafîz, el-Mukît, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Vâris, eş-Şehîd, el-Veliyy, el-Hamîd, el-Hakk, el-Mubîn, el-Kaviyy, el-Metîn, el-öaniyy, el-Mâlik, eş-Şedîd, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Kâhir, el-Kâfiv. es-Sâkir. el-Müstevân, el-Fâtır, el-Bedî', el-Ğâfir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Kefîl, el-Gâlib, el-Hakem, el-'Âlim, er-Refî', el-Hâfız, el-Muntekim, el-Kâim, el-Muhyîy, el-Câmi', el-Melîk, el-Müte'âlî, en-Nûr, eUHâdî, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Afuvv, er-Raûf, el-Ekrem, el-A'lâ, el-Barr, el-Hafiyy, er-Rabb, el-İlâh, el-Vâhid, el-Ehad, es-Samed, el-lezî, lem yelid ve lem yûled velem yekun lehû kufuven ehad.
Daha sonra Hafız İbn Hacer diyor ki: "Hadiste zikredilen bu doksan-dokuz sayısı üzerinde de ihtilâf edilmiştir. Acaba Allah'ın güzel isimleri bunlardan mı ibarettir, yoksa bunlar, sadece sayanın cennete gireceği doksandokuz isim midir? Çoğunluk ikinci görüştedir. Hatta Nevevî, âlimlerin bunda oybirliği ettiklerini ifade ile demiştir ki: 'Hadiste Allah'ın isimleri bu sayı ile kısıtlanmamıştır. Hadis, Allah'ın bu doksandokuz isminden başka ismi yok-, tur anlamı taşımaz. Hadis, sadece sayılmakla cennete girilecek isimleri haber vermekte, Allah'ın tüm isimlerini bildirmemektedir. Ahmed ibn'Hanbel'in çıkardığı ve İbn Hibbân'ın sahih gördüğü İbn Mes'ûd hadisi de bunu göstermektedir: Senin kendini isimlendirdiğin, Kitabında indirdiğin, yahut yaratıklardan herhangi birine bildirdiğin, yahut da kendi ğayb bilginde sakladığın bütün isimlerinle senden istiyorum, sana yalvarıyorum!" İmâm Mâlik de Ka'b el-Ahbâr'dan, Hz. Peygamber (s.a.v.)in, bir duasında şöyle dediğini çıkarmıştır: "Bildiğim ve bilmediğim bütün güzel isimlerinle senden istiyorum".
Bu sayılan isimlerin çoğu sıfat bildirmektedir. Allah'ın sıfatları sonsuzdur, tükenmez.[3129]
181- Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet var ki doğrulukla Hakk(yolun)a çağırırlar ve hak ile adalet yaparlar. **182-** Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helake yaklaştıracağız. 183- Onlara mühlet veriyorum, çünkü benim tuzağım sağlamdır. 184- Düşünmediler mi ki arkadaşları(Muha.mmed)de hiçbir cinnet yoktur, o apaçık bir uyarıcıdır? 185- Göklerin, yerin melekûtuna ve Allah 'in yarattığı şeylere ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bak(ıp ibret al)madılar mı? Peki bun(a inanmadık)tan sonra hangi söze inacaklar? 186- Allah kimi saptırırsa artık onun için yol gösteren olmaz-Ve bırakır onları, azgınlıkları içinde bocalayıp dururlar. [3130]

[3129] Fethu'1-Bârî: 11/215-220; Tefsîru'l-Menâr: 9/434-438.
[3130] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/415-424.

Tefsîr:

181- Yukarıda haktan sapan düşüncesiz, gafil insanların durumuna işaret ettikten sonra bu âyette de yüce Allah, bütün insanların gaflet içinde olmadığını, yarattıkları içinde hakkı bulana uyan hak ölçülerle adalet yapan insanların da bulunduğunu bildirmektedir.
182-183 ncü âyetlerde Allah, âyetlerini yalanlayanları, bilmedikleri yerden istidracedeceğini, onlara fırsat verdiğini, tuzağının da sağlam olduğunu bildirmektedir.
Istidrâc: derece, derece, azar azar yükseltmek veya indirmek, yavaş yavaş toplamak anlamlarına gelir. Yüce Allah, âyetlerini yalanlayanları onlar hiç farkına varmadan yavaş yavaş helaklerine yaklaştırır. Günâh işledikleri zaman Allah onları hemen cezalandırmaz, onlara mühlet verir, daha da şımarırlar. Şımarıklıkları kendileri için tuzak olur, kendilerini azaba sürükler. İnsan şehvetlerinin peşinde koşup durur. Hiç Allah'ı düşünmez, yaptıklarından hesap vermeyeceğini sanır. Ama o yaptığı kötülüklerin, kendisi için birer tuzak olduğunun hiç farkına varmaz. Ve hiç farkına varmadan birden bire yaptığı işlerin tutsağı olur. Ne kadar çabalasa, teslim edildiği o kötü işlerinin elinden kurtulamaz. Bunlar Allah'ın, söz dinlemez, yola gelmez kişiye tuzağıdır. Allah'ın tuzağı sağlamdır.
184-185 nci âyetlerde yüce Allah, müşrikleri iki konuda düşünceye çağırıyor: Önce bunlar, arkadaşlarının, yani Hz. Muhammed'in deli olmadığını, onda hiçbir cinnet yani delilik izi bulunmadığını, onun ap açık bir uyarıcı olduğunu düşünmüyorlar mı? Bir delinin ağzından bu hikmetler çıkar mı? Bunu söyleyen dosdoğru bir uyarıcıdır. Onun doğruluğunu bildikleri halde ne diye uyarılarına kulak vermiyorlar? Sonra bunlar, göklere, yere Allah'ın yarattığı diğer şeylere bakmıyorlar mı? Bu olayları düşünüp ibret almıyorlar mı? Bu ince düzeni yalnız Allah'ın yarattığını, O'nun emrine karşı gelenlerin cezalandırılacağını, kendilerinin de sonlarının yaklaşmış olabileceğini düşünmüyorlar mı? Bu gerçekler gerçeği Kur'an'a inanmadıktan sonra artık hangi söze inanacaklar?
186 ncı âyette hak yola gelmeyenler kınanmaktadır: Allah'ın şaşırttığını artık kimse yola getiremez. Allah onları azgınlıkları, şaşkınlıkları içinde bırakır, öyle bocalayıp dururlar. Âyette aklını kullanıp da Hakkın gösterdiği yola gelmeyenler, Allah'ın şaşırttığı kimseler olarak nitelendirilmiştir. Bu ifade, Allah'ın, onların iradesini ellerinden aldığı anlamına gelmez. İradesini kullanmayanları kınama anlamını taşır. İradesini iyiye kullanmayanlar, Allah1 in psikolojik kanunları uyarınca şaşkınlık içinde kalırlar. Allah'ın çağırışına uyup hak yola gelmedikten sonra artık onları kim yola getirebilir? Çünkü Allah'ın gösterdiği yoldan başka doğru yol yoktur. Allah'ın görevlendirdiği çağmadan başka doğru yola çağıran da yoktur ki onları şaşkınlıklarından kurtarıp doğru yola götürsün.
187- Sana (kıyamet) saat(in)den soruyorlar: Gelip çatması ne zaman diye. De ki: "Onun bilgisi, ancak Rabbimin yanındadır. Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan, yalnız O'dur. O, göklere de, yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir." Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler/' 188- De ki: "Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda, ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybi bilseydim, elbette çok hayır (mal, mülk) elde ederdim. Bana kötülük dokunmamışım cin çarpmamış); Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiçiyim." [3131]

Tefsir:

187 nci âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)den, kıyametin ne zaman kopacağını soranlara, bunu ancak Allah'ın bileceği; vaktini Allah'ın açığa çıkaracağı; O'ndan başka kimsenin, kıyametin ne zaman kopacağını bilemeyeceği haber verilmektedir.
Bu âyetteki hafiyy" kelimesi üzerinde iki açıklama vardır: Birine göre hafiyy, dost, arkadaş, iyilik eden anlamına gelir. Bu takdirde mânâ şudur: Sanki sen onların dostu imişsin, onlarla senin aranda bir sevgi varmış, seninle çok samimi dost imişler gibi gelip senden kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. Diğer açıklamaya göre hafıyye, bir şeyi ısrarla istemektir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Sanki sen onu ısrarla sorup vaktini öğrenmişsin gibi kıyametin ne zaman kopacağını senden soruyorlar.[3132]
188 nci âyette de Allah dilemedikçe Elçinin, kendi kendisine bir yarar ve zarar vermeğe gücünün yetmeyeceği, ğaybi de bilmediği, onun ancak inanan insanlar için bir uyarıcı ve müjdeleyici olduğu bildirilmektedir. Bu âyetteki "ğaybi bilseydim, kendime çok hayır elde ederdim" cümlesinde iki mânâ muhtemeldir: Cümlenin de bittiği kabul edilirse mânâ şöyle olur: "Eğer ğaybi bilseydim, kendime çok mal, mülk sağlardım. Bana kötülük (yani delilik) dokunmamıştır. Ben inananlar için açık bir uyarıcı ve müjdeleyici-yim." Fakat doğru olan tefsire göre cümle "tnine'l-hayr"dç bitmez, devam ederse mânâ şöyle olur: "Eğer ğaybi bilseydim, kendime çok mal sağlardım, bana hiç kötülük dokunmazdı..."
Bu âyetler de yukarıdaki âyetlere bağlıdır, onların devamıdır. Yukarıdaki âyetler âhirete karşı insanı uyarınca

[3131] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/424-426.
[3132] Ibn Kesîr, 2/272; Mefâtîhu'1-ğayb: 15/82.

insanlar kıyametin ne zaman kopacağını sormağa başlamışlar. Cenabı Hak bu âyetleri indirmiştir.
Acaba kıyametin ne zaman kopacağını soranlar kimlerdir? Bu konuda kesin bir delîl yoktur. Bunların Araplar, ya da yahudiler olduğu tahmin edilir. Fakat İbn Kesîr'in de dediği gibi âyetler Mekke'de indiğine göre bu soruyu soranların Araplar olması daha kuvvetlidir. Mekke müşriklerinin, Hz. Peyğamber'den, alay niteliğinde olarak kıyametin ne zaman kopacağını sordukları, birçok âyette anlatılır: Yunus Sûresi: 48, Hûd Sûresi: 7, Enbiyâ Sûresi: 38, Nemi Sûresi: 71, Mü'minûn Sûresi: 82-83, Yâsîn Sûresi: 48 nci âyetlerde onların, bu inkâr niteliğindeki sorularına işaret vardır. Fakat tefsirini yaptığımız bu âyetteki soru, inkâr ve alay sorusu değil, samimî öğrenme sorusudur. Bu bakımdan soruyu soranların, kâfir olmadıkları ihtimali güçlüdür.
Soruya cevap olarak Peyğamber'in ğaybi bilmediği, bundan dolayı kıyametin ne zaman kopacağım da bilemeyeceği vurgulanmaktadır. O, sadece bir uyarıcıdır. Kendisine gelen vahiyleri insanlara duyurmakla yükümlüdür. Allah'ın dilemediği bir şeyi yapamaz. Kendiliğinden ğaybi de bilemez.
Bu âyet karşısında kıyamet alâmetleri hakkında ileri sürülen rivayetlerin, yeniden akılcı bir gözle değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyim. Çünkü bu rivayetler kendi aralarında son derece çelişkilidir. Meselâ Hz. Âişe'ye dayandırılan bir rivayete göre bedevî Araplar, geldiklerinde, Allah'ın Elçisinden, kıyametin ne zaman kopacağını sorarlardı. O da onların, içinde bulunan en genç insana bakar: "Eğer şu yaşarsa, henüz İhtiyar olmadan kıyamet kopar, derdi" .[3133]
Çeşitli yollardan, Peyğamber'den rivayet edilen bu söz, doğru olsa Peyğamber'in, kıyametin pek yakın zamanda, bir nesilden az bir zaman içinde kopacağım söylemiş olması gerekir ki bu söz, Peyğamber'in, kıyametin zamanını takriben tesbit ettiğini gösterir. Bu ise, âyete tamamen aykırıdır. Ayrıca söylediği zamanda kıyamet kopmadığına göre bu, hâşâ Peyğamber'in şahsına gölge düşürür. Cenabı Hak, gerek bu âyette, gerek Naziât Sûresinin 42-44 ncü âyetlerinde Peyğamber'in, kıyametin kopacağı zamanı bilmediğini vurgulamıştır. Onun bilgisi, Allah'a aittir. Hikmeti gereği bu bilgiyi kendisinden başkasına açmamıştır.
189- O 'dur ki sizi bir tek nefisten yarattı, gönlü ısınsın diye ondan eşini var etti; eşini sarıp örtünce (eşiyle birleşince) eşi, hafif bir yük yüklendi, onu gezdirdi. (Yükü) ağırlaşınca ikisi beraber Rableri Allah 'a duâ ettiler: "Eğer bize iyi, güzel bir çocuk verirsen elbette şükreden-lerden oluruz/" (dediler). 190- Fakat (Allah) onlara, iyi, güzel bir çocuk verince, kendilerine verdiği şeyde A ilah 'a ortaklar koşmağa başladılar. Allah ise onların ortak koştukları şeylerden yücedir. 191- Hiçbir şey yaratmayan, kendileri yaratılan şeyleri (Allah'a) ortak mı koşuyorlar? 192- (O putlar), ne onlara bir yardım edebilirler, ne de kendilerine yardım ederler. 193- Onları doğru yola çağırsanız size uymazlar. Ha onları çağırmışsınız, ha susmuşsunuz, sizin için birdir. 194- Allah'tan başka yalvardıklarınız da sizler gibi kullardır. (Onların tanrı olduğu hakkındaki iddianızda) doğru iseniz, çağırın onları da size cevap versinler. 195- Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var, yoksa görecekleri gözleri mi var, yahut işitecekleri kulakları mı var? De ki: "(Allah'a) ortak(koştuk)larıntzı çağırın, sonra bana tuzak kurun, haydi (elinizden geliyorsa) hiç göz açtırmayın bana!" 196-Benim velîm, Kitabı indiren Allah'tır. O, iyileri yönetir (korur). 197-O 'ndan başka yalvardıklarınız ise, ne size yardım edebilirler, ne de kendilerine yardım ederler. 198- Onları hidâyete çağırsanız işitmezler. Onların sana baktıklarını sanırsın, oysa onlar görmezler. [3134]

Tefsîr:

189- Bu âyetlerde yüce Allah, müşriklerin tanrı diye tapıp yalvardıkları şeylerin tanrı olamayacağını açık delillerle belirtiyor. Önce insanları bir tek nefisten yani bir tek candan yarattığına, o tek canın eşini de kendisinden yarattığına işaretle Allah'ın ince hikmetini, büyük kudretini düşünmeğe sevk ediyor. Bu mânâya göre insanın temeli olan tek canın eşi de kendisinden yaratılmış, ondan sonra insanın ikili (cinsel) üreme safhası başlamıştır.
Bu âyette işaret edilen tek nefsin Âdem olduğunu söyleyenler vardır. Fakat âyetin açık anlamında Âdem sözü geçmez. Eğer burada kasdedilen nefis Âdem olsa, Âdem ile eşinin şirk koşmuş olmaları gerekir. Çünkü bu nefis ve eşi, çocukları olduktan sonra başka şeyleri, çocuğun yaratılmasında Allah'a ortak koşmuşlardır. Âdem ile eşi bundan uzaktırlar. Kanaatimize göre bu âyette bir biyolojik kanuna işaret edilmektedir: "Rabbin, Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye onları, kendilerine şahit tutmuştu. "Evet, buna şahidiz!" dediler" [3135]âyetinde anlatılan gerçek, burada başka bir biçimde vurgulanmaktadır:
Bütün insanlar, erkekler ve kadınlar, bir tek nefisten, yani babanın tohumundan yaratılmaktadır. Gerek erkek, gerek kadın tohumlar, babanın belinden gelmektedir. Demek Allah, erkeği de, kadını da bir tek nefisten, yani belinden almaktadır. Babadaki spermlerden erkek karakteri taşıyan biri, yumurtayı aşılarsa çocuk erkek, kadın karakteri taşıyan biri aşılarsa çocuk kız olur. Âyette bu gerçeğe işaret buyurulmuştur.

[3133] Buharı, Edeb: 95; Rıkak: 42; Müslim, Fiten: 136-139; Ibn Hanbel: 3/192, 213, 228, 270, 283.
[3134] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/426-429.
[3135] 172 nci âyet.

Bir diğer yoruma göre: "O'dur ki sizi bir tek nefisten yarattı, gönlü ısınsın diye ondan eşini var etti..." âyetinin mânâsı şudur: Allah her birinizi bir tek candan yarattı. Eşini de kendi cinsinden, kendine eşit bir insandan yaptı... Bu, mesel türünden bir ifadedir. Ondan eşini yarattı." yani eşini de o nefis cinsinden yarattı, onu da kendisi gibi insan yaptı, demektir. Burada kasıt insan cinsidir, yoksa nefsin bizzat kendisi değildir. Bu mânâya göre nefsin eşi, kendisinden değil, fakat kendi cinsinden yaratılmış, kendisi gibi insan yapılmıştır,[3136]
Erkeğinin kendisine yaklaşması, kendisiyle birleşip sükûn bulmasiyle kadın, hafif bir yük alır, gebe kaldığı çocuğu karnında taşır. Çocuk karnında gittikçe büyür, belirgin hale gelir. Anne baba, kendilerine iyi bir çocuk vermesini Allah'tan niyaz ederler.
190- Bu işleri yapan hep Allah'tır. Allah onlara iyi bir çocuk verdikten sonra önce sadece Allah'a yalvarıp iyi bir çocuk vermesini niyaz eden bu insanlar, Allah'ın yarattığı şeyde, Allah'tan başka şeyleri O'na ortak koşarlar. Çocuğu sadece Allah yaratmış iken ona "Abdul-Uzza: Uzzâ'nın kulu", "Abdul-Lât: Lâfın kulu" gibi adlar verirler, bu putları da yaratmada Allah'a ortak yaparlar. Oysa yaratan yalnız Allah'tır. Yalnız O'na kulluk edilir. Çocuğu başka birine kul yapmak, Allah'a karşı küstahlıktır.
Araplar, doğan çocuğa, puta kulluk belirten isimler taktıkları gibi çocuğun sağlığı için putlara kurban keser, duâ eder, onlardan şifâlar dilerlerdi. Bu son putperestlik belirtisi, bugün de halk arasında farkında olunmadan yaşanmaktadır. Ocak denilen yerlere gidilir, şahıslardan şifâlar dilenilir. Bunlar doğru değildir. Duâ yalnız Allah'a yapılır. Şifâyı veren yalnız O'dur.
191-193: Peki hiçbir şey yaratmayan, kendisi yaratılmış olan, ne kendisine ne de başkasına yardım edemeyen, çağınlsa duymayan, hiç konuşamaz, cevap veremez şeyleri nasıl Allah'a orîak koşuyorlar?
194-195: Müşriklerin, Allah'tan başka tanrı diye yalvardıkları, taptıkları şeyler de kendileri gibi Allah'ın kulları, yaratıklarıdır. Onların bir gücü yoktur. Yalvarılarını duymaz, kendilerine cevap veremezler. Yürüyemeyen, konuşamayan, göremeyen, işitemeyen şeyler nasıl tanrı olur?
196 nci âyette yüce Allah, Peygamberinin dilinden, Allah'tan başkalarına tanrı diye bel bağlayan, onları kendilerinin velisi, hâmîsi yapanlara sesleniyor: Onlara söyle: "Benim velim, koruyucum, dostum, bu Kitabı indiren Allah'tır. O, sâlihleri korur."
197-198 nci âyetlerde de Allah'tan başka tapılan şeylerin, ne kendilerine, ne de tapıcılarına yardım edemeyecekleri, yola çağırılsalar sesi duyamayacakları, bakar gibi göründükleri halde görmedikleri buyurulmaktadır.
Bu kanıtlarla Allah'tan başka tapılan şeylerin asla tanrı olamayacakları vurgulanmaktadır. Âyetler, Allah'tan başka bütün tapılanları: İnsan, hayvan, cin, melek, taş ve sair şeyleri kapsamına almakla beraber ilk anda müşriklerin tanrı sandıkları şeylerin sembolü olarak yapılan heykelleri kasdetmektedir. Onlar ruhanî varlakların sembolü sandıklan bu tanrılara tapmakla Allah'a yaklaşacaklarını, bunların Allah ile kendileri arasında şefaatçi olacaklarını sanıyor, onun için bu varlıklara yalvarıyor; koku, yağ sürüyor; bunların önünde kurban kesip merasim yapıyor; böylece Allah indinde dualarının kabul edileceğini sanıyorlardı. Yüce Allah, bu âyetlerle, bu batıl inanç sahiplerine, böyle şeylere yalvarmanın boş olduğunu, çünkü onların söz duymadıklarını, cevap da veremeyeceklerini bildirmektedir.
199- Affı al, iyiliği emret, câhillere aldırış etme. 200- Ne zaman şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse, Allah'a sığın; çünkü Ot işitendir, bilendir. 201- Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen bir vesvese dokunduğu zaman (Allah'ın sevâb ve cezasını) hatırlarlar, hemen (gerçeği) görürler. 202- Kardeşleri ise onları azgınlığa çekerler, hiç yakalarını bırakmazlar. 203- Onlara bir âyet getirmediğin zaman: "Bunu da (şuradan buradan) toplasaydın ya!" derler. De ki: "Ben, ancak Rabbimden bana vahyolunana uyuyorum. Bu (Kur'ân), Rabbinizden gelen basîretler(gönül gözlerini açan nurlar, gerçeğe ileten kanıtlar)dır. Ve inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmettir!" [3137]

Tefsir:

199-203 ncü âyetlerde yüce Allah, Elçisine affı almasını, Örfü emretmesini, câhillerden yüz çevirmesini, şeytandan bir dürtü geldiği zaman Allah'a sığınmasını emretmekte ve korunanların, şeytandan bir vesvese geldiği zaman düşünüp gerçeği göreceklerini, yani şeytanın kandırışına kapılmayacaklarını; müşrik kardeşlerinin ise, durmadan onları sapıklığa çekmeğe çalışacaklarını bildirmektedir.
Afv: Malın fazlası (yani zekât), hatâyı bağışlamak, özrü kabul etmek anlamlarına gelir. Burada her iki mânâ da muhtemeldir. Eğer afv ile malın fazlası kasdedilmiş ise o zaman Cenabı Hak, Elçisine, mü'minlerden bütün mallarını değil, mallarının fazlasını almasını emrediyor. Fakat afvı takibeden örf kelimesine uygunluk bakımından burada afv'ın bağışlamak, affetmek anlamında olması daha kuvvetlidir. Yüce Allah, Elçisine, sert davranmamasını, af ve müsamaha ile hareket edip hatâları bağışlamasını, iyiliği emredip câhillere aldırış etmemesini buyurmaktadır.

[3136] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/85.
[3137] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/429-432.

Örf: İyilik demektir. Güzel, hayırlı olan herşey örftür.Ma'ruf da aynı anlamdadır. Örfü emretmek de Allah'ın elçisine ve ümmetine görev olarak verilmiştir.
Câhil: Düşüncesiz hareket eden, inkarcı, bir şey bilmez anlamlarına gelir. Burada câhil, düşünmeden his ve şehvetlerine göre hareket eden, birden bire kızan; düşüncesiz, kaba, münkir insan anlamınadır. Yüce Allah, Elçisine böyle câhillere aldırmamasını, onların kaba davranışları ve kırıcı sözleri yüzünden moralini bozmamasını, şeytandan bir dürtü gelince Allah'a sığınmasını emrediyor. Şeytandan gelecek dürtü, câhil ve küstah davranışlar karşısında Elçinin şahsiyetinde uyanabilecek kızgınlığa işarettir. Münkirlerin kaba davranış ve sözleri, bir insan olan Elçiyi kızdırabilir. îşte Cenabı Hak ona, içinde böyle bir kızgınlık uyanırsa Allah'a sığınmasını buyuruyor. İbn Kesîr, âyeti "Şayet şeytandan bir gazab erişir de bu seni, câhile karşı koymağa, onu cezalandırmaya sevk etmek isterse Allah'a sığın" şeklinde tefsir eder.[3138]
Şu hadîs de bu âyetin anlamını daha güzel izah etmektedir: "Huzurunda iki kişinin birbirlerine sövdüklerini gören Allah'ın Elçisi, 'Ben bir kelime biliyorum ki bunu söyleyen kişinin gazabı geçer: Eûzu billahi mine'ş-şeytâni'r-racîm (Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım)" [3139]buyurmuştur.
200 ncü âyet, kelâmcilar arasında Peygamber'in, şeytanın vesvesesine maruz kalıp kalmayacağı, şayet kalırsa bunun vahylere yansıyıp yansımayacağı tartışmalarını doğurmuştur. Bize göre âyetin anlamı açıktır. Âyet, çeşitli olaylar, davranışlar karşısında Peygamber'in ruhunda uyanabilecek tepkiye, kızgınlığa işaret etmektedir. Nezğ: gazabla bozulmak, kızgınlıkla canın sıkılmasıdır. Peygamber de insandır. Müşriklerin küstah davranışları karşısında elbette kızıp canı sıkılırdı. Nitekim "Ona bir hazine indirilmeli, yahut onunla beraber bir melek gelmeli değil miydi? demelerinden canın sıkılıyor".[3140] "Demek onlar bu söze inanmazlarsa, onların peşinde (üzüle üzüle) kendini helak edeceksin (ha)!".[3141] "Biliyoruz onların dedikleri elbette seni üzüyor. Gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zâlimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar!"[3142] âyetleri, onun ters sözler karşısında canının sıkıldığını, üzüldüğünü ifade eder. îşte burada işaret edilen nezğ (şeytanın dürtüsü, kızgınlık aşılaması) de onun nefsinde uyanacak kızgınlık tepkisidir. Bu, her insanda olabilecek psikolojik bir davranıştır.
Fakat şeytanın ona musallat olup onu yoldan çıkarması mümkün değildir. Çünkü Allah'ın sâlih kullarını yoldan çıkarmağa şeytanın gücünün yetmeyeceği, Hicr Sûresinin 40-42 nci, Nahl Sûresinin 99 ncu âyetlerinde açıklanmaktadır. Peygamber, sâlih kulların başında gelir.
Bazı müfessirler, affı almayı, örfü emretmeyi, câhillere aldırmamayı buyuran 199 ncu âyetin, kâfirlerle savaşmayı emreden âyetlerle neshedildiğini söylemişlerdir. Âyette neshi gerektiren bir husus yoktur. Yüce Allah, bu âyetlerde Peygamberine ve müslümanlara, insanlara karşı nasıl davranacaklarını öğretmektedir. Af ve hoşgörü, iyiliği emir, câhillere aldırış etmeden hakkı ve hakikati hikmetle yayma, İslâmın prensibidir. Müslümanların her zaman bu prensiplere uymaları, Hakka hikmetle davet etmeleri gerekir. Özellikle liderlerin geniş yürekli olmaları, hoşgörülü olup öfkeye kapılmamaları başarılarının sırrıdır. Yüce Allah, Kur'ân'ın birçok yerinde bu prensipleri emretmiştir:
"Allah onların kalblerinde olanı biliyor. Onlara aldırma, onlara öğüt ver ve onların içlerine tesir edecek güzel söz söyle!".[3143]
"iyilikle kötülük bir olmaz. (Sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman (bakarsın ki) seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir".[3144]
"Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandır. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi. Öyleyse onlar(m ku-surların)ctort geç, onlar için mağfiret dile. (Yapacağın) iş(ler) hakkında onlara danış, bir kere de azmettin mi artık Allah'a dayan; çünkü Allah kendine dayanıp güvenenleri sever".[3145]
Elbette bu âyetler, iyilikten anlamayan saldırgan düşmanlarla savaşmağa engel değildir. İyiliğin tesir edebileceği yerde iyilikle davranılması; iyiliğin tesir etmeyeceği, kuvvetten başka bir şeyden anlamayan düşmanlara da kuvvetle karşı konulması Allah'ın buyruğudur.
"Nush ile yola gelmeyeni etmeli tekdir; Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir?'
203 ncü âyette Kardeşlerini ise" kelimesindeki zamirin şeytana gittiği söyleniyor.[3146] Zamîrin şeytana gitmesi, dil bakımından uygun değildir. Âyetin sözgeliminden bu zamîrin, 201 nci âyette vasıfları anlatılan müttakîlere gittiği anlaşılmaktadır. İyi ama kâfirler, müttakîlerin nasıl kardeşleri olabilir diye itiraz edilebilir. Eğer bu mânâ kasdedilmiş ise burada Cenabı Hak, insanları bütün olarak düşünmektedir. Ayrıca Mekke'de inen bu âyetler, ilk anda Kureyş kabilesinde yetişmiş olan insanları nitelemektedir. Bunlar birbirlerinin akrabaları, aynı kabilenin insanları idiler. Birbirlerinin kardeşleri sayılırlardı. İşte bu birbirinin kardeşleri sayılan bu insanlardan bir kısmı inanmış, bir kısmı inkâr etmişti. İnananlar şeytanın sözüne kapılmazlar. Şeytan, inanmayanları azdırır. İşte şeytanın sözüne kapılanlar, inanan kardeşlerini de kendileri gibi saptırmağa çalışırlar. Bu her zaman böyledir.

[3138] Tefsir: 2/279.
[3139] Buhârî, Bed'ul-halk, bâbu sıfati Cunûdi tblîs.
[3140] Hûd Sûresi: 12.
[3141] Kehf Sûresi: 6.
[3142] En'âm Sûresi: 33.
[3143] Nisa Sûresi: 63.
[3144] Fussilet Sûresi: 34.
[3145] Âli İmran Sûresi: 159.
[3146] Ibn Kesîr, Tefsîr: 2/280.

İnanmayanlar, inanan arkadaşlarını da kandırmağa, sapıklığa düşürmeğe çalışır, dururlar: "Hepiniz küfürde eşit olmanız için, onlar sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler"[3147] âyeti de bu mânâyı güçlendiriyor. İnsana en büyük kötülük, kötü arkadaştan gelir.
203 ncü âyette yüce Allah, küstah müşriklerin âyet isteklerine ve Peyğamber'Ie alay etmelerine işaret buyuruyor: Onların istedikleri bir âyeti getirmediğin zaman "Bunu da derleseydin ya" dediler. Demek ki onlar, Resulün, kendi isteğiyle Kur'ân âyetlerini söylediğine, şuradan buradan derlediğine inanıyorlardı. Ondan, istedikleri şekilde bir âyet talebetmişler, istedikleri anda âyet, Allah'ın Elçisine inmeyince: "Uydursana!" demişler. Yüce Allah Elçisine, kendisinin ancak vahyedilene tabi olduğunu söylemesini emrediyor. Âyet getirmek peygamberin elinde değildir. Çünkü âyetler onun kendi sözü değildir. Allah, istediği zaman âyetlerini ona vahyeder. O da kendisine vahyedilene uyar. O sadece bir elçidir. Zaten istenilen anda Peygamberin bir âyet getirememesi, vahyi beklemesi, bu sözleri kendi iradesiyle değil, ancak meleğin vahyiyle söylediğinin kanıtıdır.
204- Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin. 205- Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an, gafillerden olma! 206- Rabbinin yanında olanlar, büyüklük taslayıp O'na kulluktan geri kalmazlar, (dâima) O'nu tesbîh ve O'na secde ederler. [3148]

Tefsir:

204 ncü âyette Kuran dinlemenin âdabı öğretilmektedir. Bundan önceki âyette Kur'ân'ın, inananlara yol gösterici ve rahmet olarak Allah tarafından vahyedildiği belirtildikten sonra burada da mü'minlere, Kur'ân okunurken ona karşı saygılı olmaları, onu can kulağıyle, huzur ve huşu içinde dinlemeleri emredilmektedir. Ancak o zaman Kur'ân gönüllerine tesir eder. "Bu Kurân'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin ki galip gelesiniz"[3149] diyen kâfirler, Kur'ân okunurken saygısızlık ediyorlardı. Yüce Allah, mü'minlere, Kur'ân'ı saygı ile dinlemelerini emrediyor.
Bu âyetin hükmüne göre saygı gösterilmeyecek yerde yüksek sesle Kuran okumak doğru değildir." Kur'ân okunurken onu huşu ile dinlemek gerekir. Herkesin alışveriş ettiği çarşı pazarda, sokaklarda yüksek sesle Kur'ân okunursa, insanlar durup da Kur'ân dinlemeyecekleri için Kur'ân'a karşı saygısızlık artar. Bundan dolayı camilerden, mikrofonlarla Kur'ân'ı sokaklara vermek doğru değildir. Zira duyanların, durup Kur'ân dinlemeleri gerekir. Herkesin böyle yapmasına imkân yoktur. Kur'ân'ı duydukları halde gülüp eğlenmeğe, lâübâli davranmaya devam edenler, saygısızlık etmiş olurlar. Onları bu duruma düşürmemek için Kur'ân, onu dinleyeceklere okunmalı, çarşıda pazarda Kur'ân'ı camilerden, mikrofonlarla sokaklara taşırmamalıdır.
Fakihler, bu âyetten cemaatle namazda Kur'ân okunurken, cemâatin de imamla beraber Kur'ân okuyup okuyamayacağı tartışmalarını ortaya çıkarmışlardır. Bazılarına göre imamın açık okuduğu namazda cemaatin okumayıp imamı dinlemesi, fakat imamın gizli okudğu namazda cemâatin de gizli olarak Kur'ân okuması hükmünü çıkarmışlardır. Önce bu hükmü benimseyen Şafiî daha sonra açık okunan namazda dahi, imam Fatiha'yı bitirip durduğu sırada cemâatin gizli olarak Fatiha'yı okumasını gerekli görmüştür.
Ebu Hanife ve Ahmed İbn Hanbel'e göre cemaatle namazda imamın okuması yeterlidir. Ne açık, ne de gizli okunan namazlarda cemâatin Kur'ân okuması gerekmez. İmam Buhârî ise gerek açık, gerek gizli okunan namazda cemâatin de Kur'ân okumasının farz olduğunu söylemiştir.
Kur'ân'ın amacı bu tartışmalar değildir. Kur'ân, okunurken kasden saygısızlık etmeyi menetmektedir. Namazda imamla beraber Kur'ân okumak saygısızlık değildir. O halde Kur'ân bunu menetmemiştir. Bu âyetten böyle bir hüküm çıkarılamaz.
205 nci âyette Hz. Peyğamber'e sabah akşam huzur ve huşu ile, içinden hafif bir sesle Allah'ı anması emrediliyor. Kur'ân'ı dinleme emrinden sonra Allah'ı anmasının emredilmesi, Kur'ân'ın insanı Allah'ı anmaya götürdüğünü belirtir. Ğuduvv, gündüzün evveli, asîl'm çoğulu olan1 âsâİ da gündüzün sonudur. Günün Önünde de, sonunda da Allah'ın anılması; güne Allah'ı anarak başlanması, Allah'ı anarak bitirilmesi emredilmektedir. "Gafillerden olma!" cümlesi de hiçbir zaman Allah'ın unutulmamasını emrediyor. Râzî şöyle diyor:
"Gafillerden olma" kalbî zikrin sürekli olmasını, hiçbir zaman Allah'ın unutulmamasını gerekli kılır. Ruh ile beden arasında harika bir ilişki vardır. Ruhun üzerinde meydana gelen her olayın tesiri bedene iner; bedende hasıl olan her olayın sonuçlan da ruha çıkar. Baksana insan ekşi bir şey
düşünse, dişleri kamaşır; kötü bir şey düşünse, kızsa bedeni ısınır, kızarır. Bu, ruhtan bedene inen etkilerin sonucudur.
İnsan bir işi çok yaparsa ruhta o iş hakkında bir yetenek meydana gelir. Bu da bedenden ruha çıkan tesirlerin sonucudur. Bunu anladınsa deriz ki:
Kişi huzur ile zikrederse bu dil zikri, hayale tesir eder. Bu hayale yapılan tesirden ruha nurlar doğar. Bu doğan ruhsal nurların tesirleri, dile, oradan da hayale yansır. Sonra da akla yansır. Bu nurlar, dil, akıl, hayal, ruh aynala-

[3147] Nisa Sûresi: 89.
[3148] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/432-435.
[3149] FussiIet Sûresi: 26.

rından birbirine yansımağa devam eder. Birinden diğerine yansıdıkça daha da güçlenir. Ma'nevî mertebelerin nurları sonsuzca artar. Bu nurların artmasının nasıl sonu yoksa, bu kudsal makamlarda seyreden ariflerin seferinin sonu da yoktur. Bu, kıyısı olmayan bir deniz, sonsuz bir amaçtır".[3150]
206 ncı âyette de Allah'ın huzurunda bulunanların, O'na kulluktan böbürlenmeyecekleri, O'nu teşbih ve O'na secde ettikleri bildirilmektedir. Allah'ın huzurunda bulunan ve O'na ibadetle meşgul olanlar meleklerdir. Bu ifade, Allah'a ibadet etmeğe tenezzül etmeyen münkirlere şunu hatırlatmak istiyor:
Eğer siz, Allah'a kulluk etmeğe tenezzül etmiyorsanız biliniz ki Allah'ın huzurunda bulunan kulları, melekler O'na kulluktan böbürlenmezler. Sürekli olarak O'nu teşbih ve O'na secde ederler.
Büyük mutasavvıflardan Ebubekr el-Asamm, 206 ncı âyete dayanarak meleklerin insandan üstün olduğunu söylemiştir. Gazâlî, Âdem'e secde eden meleklerin, yer melekleri olduğunu; gök meleklerinin Allah'tan başkasına secde etmediklerini söylemiştir.[3151] Bundan anladığımıza göre Âdem'e secde edenler (yani ona boyun eğenler) birer melekî nitelik gösteren tabiat kuvvetleridir, ruhanî melekler değildir. Çünkü onlar insana tabi değillerdir. Yalnız Allah'a secde ederler ve yalnız O'nun buyruğunu yerine getirirler. Gerçeği Allah bilir. [3152]

A'râf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Bu sûrenin getirdiği prensipler, beş ana başlıkta toplanabilir:
1. Allah ve sıfatlarıyle ilgili prensipler.
2. Vahy ve peygamberlikle ilgili prensipler.
3. Âhiret, ödül ve cezasıyla ilgili prensipler.
4. Şeriat ile ilgili prensipler.
5. Tabiat yasaları ve sosyolojik yasalar.

A. Allah ve sıfatlarıyle ilgili prensipleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Allah'tan başka tanrı yoktur, tapılmağa lâyık olan yalnız O'dur. Ondan başkasına tapmanın hiçbir yararı olmaz: "Her mesciddeyüzlerinizi O'na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na yalvann..." (Âyet: 28).
İnsana şefaatçi olur zannıyla tapılan, güvenilen şeyler, gerçekte şefaatçi olamazlar. Allah'ın huzurunda O'nun izni olmadan ne melek, ne put, ne herhangi bir insan şefaat etme yetkisine sahip değildir. Herkes kendi ruhunun meziyetleriyle değerlendirilir. Orada tam adalet tecellî eder. Allah'ın huzuru, dünyadaki gibi iltimasın yarar sağladığı bir makam değildir. Kurtarıcı zannıyla bağlanılan, tanrılaştırman şeyler, veya kimseler Hakk'ın huzurunda kaybolur. Çünkü bu zan bir hayaldir, hakikat karşısında hayal yok olur: "Nihayet elçilerimiz gelip canlarını alırlarken, 'Hani Allah'tan başka taptıklarınız nerede?' dediklerinde: 'Bizden sapıp gittiler' dediler ve kendi aleyhlerinde, kendilerinin kâfir olduklarına (Hak'tan başkasına yalvarmakla Allah'a nankörlük ettiklerine) şahitlik ettiler" (Âyet: 37).
"A'raf ehli, yüzlerîndeki işaretleriyle tanıdıkları birtakım adamlara da (inleyerek dediler ki: 'Ne topluluğunuz, ne de büyüklük taslamanız, size hiçbir yarar sağlamadı'." (Âyet: 48).
2) Allah, kendisine yapılan duayı, kullarının içinden geçen düşünceleri bilir. O'na duâ ederken edeb sınırını açmamalı, gönülden ve alçak sesle duâ etmelidir, bağırıp çağırmaya gerek yoktur. "Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin, çünkü O, haddi aşanları sevmez" (Âyet: 56).
3) Dini indiren Allah'tır. Yalnız O'nun buyruklarına uyup yasaklarından kaçmak gerekir. Başkalarının uydurduklarını T^nrı buyruğu yapmak O'na kulluğa aykırıdır: "Rabbinizden size indirilene uyun ve O'ndan başka velîlere (koruyucu dostlara) uymayın. Ne de az öğüt alıyorsunuz!*' (Âyet: 3).
Allah'tan başkasının emir ve yasaklarını din kuralları haline getirmek, o kimseleri tanrılaştırmak demektir: "Hahamlarını ve râhiblerini, Allah'tan ayrı rabler edindiler, Meryem oğlu Mesih'i de Öyle. Oysa kendilerine, yalnız tek Tanrı olan Allah 'a ibâdet etmeleri emredilmişti. O 'ndan başka Tanrı yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir" (Tevbe Sûresi: 31).
Yahûdî ve hırıstiyanların, hahamlarını ve râhiblerini tanrılaştırmaları, on-.ların her sözünü Tanrı sözü, din buyruğu kabul etmeleri suretiyle olmuştur.
4) Bir delile dayanmadan Allah hakkında ve O'nun adına bir şey söylemek haramdır: "Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: 'Babalarımızı bu yolda bulduk, bunu bize Allah emretti' derler. 'Allah, kötülüğü emretmez, de, Allah 'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyor{Allah'in emri olup olmadığını bilmeden, uydurma şeyleri Allah'ın üstüne mi arıyor)sunuz?" (Âyet: 27).
5) Allah'ın, Arşa istiva etmesi (kuhjlması) (âyet: 54), Musa'ya hitâb edip konuşması (âyet: 143) gibi Allah'ın sıfatlarına ilişkin âyetleri, yaratıkların sıfatlarına benzetmeden, Allah'a cisim vermeden, Arap dilinin gösterdiği

[3150] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/109-110.
[3151] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/109-110.
[3152] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/435-437.

anlam içinde anlamak ve selefin yaptığı gibi bunların mâhiyetini Allah'a havale etmek lâzımdır.
6) Allah'ın hidâyet etmesi, dalâlette bırakması (Âyet: 178, 186) insanları zorla yola götürmek veya sapıklığa düşürmek anlamında değil, onları seçimlerinde serbest bırakıp hidâyete zorlamaması demektir: "Allah, zâtim topluluğu yola iletmez", "Bu Kur'ân ile, Allah, sapıklardan başkasını şaşırtmaz" gibi âyetler, Allah'ın şaşırtmasının, düz yolda olanları şaşırtmak değil; fakat sapıklık içinde olup Hakk'ın çağırışına gelmek istemeyenleri zorla yola getirmemesi anlamında olduğunu kanıtlar. Ayrıca bu tabirlerde, ortamın ve çevrenin, insanın yetişme tarzında ve eylemlerindeki etkinliğe de işaret vardır. Bütün eylemler, Allah'ın yaratma yasalarıyla vücut bulduğundan insanın seçimiyle oluşan eylemler de sonuçta Allah'ın yaratmasıyle olur. Bundan dolayı gerçek yaratıcı Allah'tır. Tüm eylemlerin gerçek faili Allah olduğu halde bunlardan kimi kulun isteğiyle olur. İşte hidayet ve dalâlet de kulun isteğiyle fakat Allah'ın yaratmasiyle var olan eylemlerdir. Ancak insan, iradesiyle ve seçimiyle yaptığı işlerden sorumludur.
Allah merhametlilerin en merhametlisidir. Rahmeti, bağışlaması, iyilik ve tevbe edenlere yakındır: "Güneşi, ayı ve yıldızları size boyun erdirmiştir" (Âyet: 54). "Ama kötülük yaptıktan sonra ardından tevbe edip inananlara karşı muhakkak ki Rabbin, o(tevbe ve imandan sonra elbette bağışlayan, esirgeyendir!" (Âyet: 153), "...Rahmetim herşeyi kaplamıştır. Onu korunanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım" (Âyet: 156).
8) En güzel isimler O'nundur. O'nun güzel isimleriyle Allah'a yalvarmak gerekir. Allah'a yakışmayan isimlerle Allah'a duâ edilmemelidir: "En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na, onlarla duâ edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir" (Âyet: 180).
9) Daima Allah'ı, yalvarıp, yakararak, tesbîh ederek anmak, secde ile O'na yaklaşmağa çalışmak lâzımdır. Çünkü zikir ve ibâdet, ruhun gıdasıdır: "Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an; gafillerden olma! Rabbinin yanında olanlar, büyüklük taslayıp O'na kulluktan geri durmazlar. Dâima O'nu tesbîh ederler ve O'na secde ederler" (Âyet: 205-206).

B. Vahy ve Peygamberlikle İlgili Prensipler:

10) Bu Kur'ân, insanlara öğüt, onların şan ve şereflerini, değerlerini
artırmak için vahyedilmiştir (Âyet: 2).
11) İnananlar, şereflerim artıracak, kendilerini maddeten ve manen yükseltecek bu İlâhî buyruklara uymalı, batıl düşüncelere tabi olmamalıdırlar (Âyet: 3). Bu sözler, insan sözü değil, meleğin vahyidir. İnsanlar buna inan-mayıp da başka hangi söze inanacaklar? (Âyet: 185).
12) Allah, her peygambere, konuştuğu dil ile vâhy verdiği gibi, Arapların anlaması için de onların içinden seçtiği Hz. Munammed'e de kendi diliyle vahyetmiş, buyruklarını anlaşılır bir dille indirmiştir (Ayet: 52).
13) İnanmayanlar, davranışlarının sonucunu pek yakında görecekler, Allah'ın cezalandırma vakti gelince hiç kimse kendilerini kurtaramayacak, pişman olacaklar, yeniden hayata dönüp uslanmayı temenni edecekler ama bunun bir yararı olmayacak, perişan bir halde azaba mahkûm olacaklardır (Âyet: 53).
14) Kitabı indiren Allah, peygamberinin koruyucusu, dostu olduğu gibi mü'minler de onun destekçisi ve dostudurlar (Âyet: 196).
15) Kur'ân'ı saygı ile dinlemeli, onun buyruklarını yerine getirmelidir. Ancak bu suretle Allah'ın rahmetine, başarıya ermek mümkündür.
16) Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın elçisidir, ona verilen sözler de Allah'ın gönderdiği meleğin vahyidir. Bu sözlerde cin şeytanlarının bir rolü yoktur: "Arkadaşlarında hiçbir cinnet (cin eseri, delilik) yoktur, o apaçık bir uyarıcıdır" (Âyet: 184).
17) Hz. Muhammed (s.a.v.), meleğin vahyettiği İlâhî sözleri insanlara taşıyan bir elçidir. Kendisine vahyedilenlerin dışında ğayb bilgisine sahip değildir. Kendisi yarınları, istikbalde neler olacağını bilmez. İstediği mu'cizeyi getirmek de onun elinde değildir. Onun görevi, kehânetlerde bulunmak, gelecekten haber vermek değil, insanları uyararak Hak yoluna yöneltmektir: "De ki: 'Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda, ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim, elbette çok hayır (mal, mülk) elde ederdim. Bana kötülük dokunmamış(beni cin çarpmamış)//r. Ben, sadece inanan bir kavim için uyarıcı ve müjdeteyiciyim" (Âyet: 188).
18) Ğaybi bilmeyen Hz. Muhammed (s.a.v.), Kıyamet Saatinin ne zaman geleceğini de bilmez: "Sana(kvySimct)sâat(in)den soruyorlar. Gelip çatması ne zaman? diye. De ki: 'Onun bilgisi, ancak Rabbimin yanındadır. Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan yalnız O'dur. O, göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir.' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi, Allah'ın yanındadır, fakat insanların çoğu bilmezler" (187).
19) Hz. Muhammed'e verilen vahyin dili, ilk anda Araplara, ama onun
içeriği bütün insanlığa yöneliktir: "Deki: 'Ey insanlar, ben sizin hepinize göklerin ve yerin sahibi olan, kendisinden başka tanrı bulunmayan, yaşatan, öldüren Allah'ın Elçisiyim. Gelin Allah'a veO'nun ümmîPeygamberi olan Elçisine inanın ki o (peygamber) de Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır. O'na uyun ki doğru yolu bulaşınız!" (Âyet: 158).

20) Allah, her millete, her ülkeye bir peygamber göndermiştir. Her peygamberin risâletinin dili, kendi toplumunun dili ise de, içeriği cihanşümuldur. Çünkü Allah'tan vahyedilen prensiplerdir. Aynı şekilde Hz. Muhamnıed(s.a.v.)in risâletinin dili de Arapça, fakat içeriği cihanşümuldur, sadece belli bir topluma veya bölgeye özgü değildir. Çünkü İlâhî prensipleri içermektedir: "Ey Âdem oğulları, size kendi içinizden elçiler gelip size âyetlerimizi anlattıkları zaman (günâhlardan) korunup uslananlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Âyet: 35).
21) Peygamberlerin görevi, risaleti teblîğ ve bizzet uygulamaktır: "Bu, sana indirilen bir Kitâbdır. Onunla (insanları) uyarman ve inananlara Öğüt (vermen) hususunda göğsünde bir sıkıntı olmasın" (Âyet: 2).
"Size, Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum" (Âyet: 62).
"Şuayb, onlardan öteye döndü de: 'Ey kavmim, dedi, ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim, artık kâfir bir kavme nasıl acırım?!" (Âyet: 93).
"Ben ancak inanan bir kavim için uyarıcı ve müjdeleyiciyim" (Âyet: 188).
22) Allah, gönderdiği dinin hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını, toplumdan da, onlara gönderilen elçilerden de soracaktır: "Kendilerine elçi gönderilmiş olanlara da soracağız, gönderilen elçilere de soracağız" (Âyet: 6).
23) Peygamberlerin gösterdikleri mu'cizeler, sağduyu sahipleri için inanmayı gerektirir ama, imanı zorunlu kılmaz. Öyle olsaydı mu'cize gören her milletin inanması gerekirdi. Oysa Firavunlar, Nemrudlar ve tabileri, mu'cize gördükleri halde inanmamışlardır. Toplumun inanıp inanmamasında, başlarında bulunan liderin büyük etkisi vardır. Fir'avn'ın inkârı, toplumunun kâfir kalmasına neden olmuştur. Nitekim Sebe' Sûresinin bir kıyamet sahnesini canlandıran 31 nci âyetinde, zayıfların liderlerine: "Siz olmasaydınız, biz inanırdık!" diyecekleri belirtilmektedir. Bu sûrenin 38 nci âyetinde de âhirette, cehennem ateşine atılan her kuşağın, kendinden öncekileri, yoldan şaşmalarına neden olan atalarını lanetleyecekleri bildirilmektedir.

C. Âhirete İlişkin Prensipler:

24) İnsanları topraktan yaratan Allah, onları tekrar yaratacaktır: "Sizin yeryüzünde bir süreye kadar kalıp geçinmeniz gerekmektedir. Orada yaşayacaksiniz, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız. (Âyet: 24-25), "İlkin sizi yarattığı gibi O'na döneceksiniz" (Âyet: 29).
25) Her insanın yaptığı işler, âhirette İlâhî Mahkemenin adalet terazisinde tartılacak, iyilikleri ağır basanlar kurtulacak, iyilikleri kötülüklerinden hafif gelenler hüsrana uğrayıp cehenneme atılacaklardır: "O gün tartı tam doğrudur (herkesin yaptığı tartılır), kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtulanlardır. Kimin (sevap) tartıları hafif gelirse işte onlar da âyetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü kendilerini ziyana sokanlardır" (Âyet: 8-9).
26) Her can, dünyadaki eylemine uygun karşılığı, ya ödül veya ceza görecektir: "Korunup uslananlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Âyetlerimizi yalanlayıp onları kabule tenezzül etmeyenler ise ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır" (35-36).
"Onlar için cehennemden bir döşek ve üstlerinde de (ateşten) örtüler vardır. İşte zâlimleri böyle cezalandırırız! İnanıp iyi işler yapanlar -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yapmasını yüklemeyiz- işte onlar cennet halkı-dır, orada ebedî kalacaklardır" (41-42, 147 ve 179 ncu âyetler).
27) Cennet halkı ile cehennem halkı arasında bir konuşma olacak, cennet halkı cehennemliklerle alay edecek (çünkü onlar da dünyâda bunlarla alay etmişlerdi), cehennemlikler de cennetliklere bakıp imrenecek, kendilerine acıyıp biraz su, biraz nimet vermelerini istiyecekler, fakat cennet halkı, Allah'ın izni olmadığı için böyle bir şey yapamayacaklarım bildireceklerdir (44, 45, 48 nci âyetler).
28) Cennet ile cehennem arasında yüksek bir yerde bulunan her iki taraf
halkını da tanıyan bir cemâat, cennetliklere bakıp onları kutlayacak, cehennemliklere bakıp onları azarlayacaktır (46, 49 ncu âyetler).
29) O zaman cehennem halkı, dünyâda peğyamberlerin doğru söylemiş olduklarını anlayıp itiraf edecek ve onların sözünü tutup uslanmak üzere tekrar dünyâya dönme temennisinde bulunacaklar, fakat bunun bir yararı olmayacaktır.-' Çünkü iş işten geçmiştir.
30) Dünyanın da âhiretin de iyiliğini istemelidir. Hz. Musa'nın duası bu konuda bir örnektir: "Bize bu dünyâda da iyilik yaz, âhirette de. Biz sana yöneldik!" (156). Bütün İlâhî dinlerin gayesi, iki cihanın saadetidir.
31) Mutlaka vukubulacak olan Kıyamet, birtakım belirtilerle değil, ansızın kopacaktır: "O size ansızın gelecektir" (187 nci âyetin tefsirine bakınız).

D. Dinin Esaslarıyla İlgili Prensipler:

32) Din koyucu Allah'tır: "Rabbinizden size indirilene uyun" (Âyet: 3). O'ndan başkasının din hükümleri koymağa hakkı yoktur: "O'ndan başka velîlere uymayın" (Âyet: 3). Dînin hükümleri, uyulması gereken, uygulayanlara sevâb, uygulamayanlara ceza verilen hükümlerdir. Dînin âhiret hükümleri böyledir. Dünyâya

ilişkin hükümleri ise insanların dünyâda muhtâcolduk-ları hükümlerdir. Bu konuda Allah'ın Elçisinin ve buyruk sahibi âlimlerin ve emirlerin de genel İlâhî yasalar çerçevesi içinde ictihâd hükümleri koyma yetkisi vardır: "Ey insanlar, Allah 'a, Elçi'ye ve sizden olan buyruk sahibine itaat ediniz" (Âyet: 59).
33) Üçüncü âyette yalnız Allah'ın indirdiğine uyulup Allah'tan başka velîlere tâbi olunmaması buyurulduğuna göre insanlar, kendi kafalarının ürünü olan, yahut ataların mîrâsı bulunan hüküm ve geleneklere Tanrı buyruğu gözüyle bakmamalıdırlar. Hele bunlar tevhîd prensiplerine aykırı, insanları bağlayıcı nitelikte ise bunlara uymak haramdır: "Çirkin bir iş yaptıkları zaman: 'Biz atalarımızı böyle yapar bulduk' derler." Bunları Tanrı buyruğu sanırlar. "De ki: Allah çirkin şeyleri emretmez" (Âyet: 28).
34) Akıl ve düşüncenin önemi büyüktür. İnsan ancak salim düşünce, sağduyu ile gerçeklere ulaşır. Zan ile, bilgi hasıl olmaz. Düşünenler, Allah'tan başkasının koruyucu olamayacaklarını; Kur'ân'ın Tanrı buyruğu, Hz. Muhammed(s.a.v.)in de Hak Elçisi olduğunu anlarlar: "Düşünmüyor musunuz?" (Âyet: 169). "Bu kıssayı anlat, belki düşünür(ögüt a\ır)lar" (Âyet: 176). "Onların kalbleri var, fakat onunla düşünüp anlamazlar. Gözleri var, fakat onunla bakıp gerçeği görmezler. Kulakları var, fakat onunla işitmezler. Onlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da sapık" (Âyet: 179).
35) Yalnız doğruyu söylemek, delîl ile konuşmak, dîn hakkında konuşurken kesinlik olmayan şeyleri söylememek gerekir: "Allah hakkında gerçekten başkasını söylememeleri hususunda kendilerinden Kitâb mtsâkı alınmamış mıydı?" (Âyet: 169).
36) Allah, güzel şeyleri kullarına haram kılmamıştır. Haram kıldıkları, zararlı şeylerdir. Her mescide (toplu yerlere) giderken güzel giysiler giymeli, süslenmeli, temiz kıyafetle gitmelidir. Allah, süsü, zineti kullarına ne dünyâda, ne de âhirette haram kılmamıştır. Dünyâda mü'min kâfir herkes nimetlerden, güzel şeylerden yararlanır ama âhirette güzel şeyler sadece inananlara mahsustur. Yahut güzel şeyler ne kadar güzel olsa da yine dert ve üzüntülerle karışıktır. Mü'minler dünyâda onları bu karışık durumlarıyle kullanırken âhirette her türlü tasa, kederden uzak, halis halde yiyecek ve kullanacaklardır: "De ki: Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü, güzel yiyecekleri kim haram etti? De ki: Onlar dünyâda inananlarındır, Kıyamet gününde de hâlis olarak onlarındır" (Âyet: 32).
37) Dînde aşırı gitmek doğru değildir. Çünkü aşırılık, sonunda dini yozlaştırır: "Ey inananlar, Allah 'in size helâl kıldığı güzel şeyleri haram kılmayın, sının aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez" (Mâide Sûresi: 87).
38) İnsanlara doğruyu söylemek, adaletten ayrılmamak gerekir: Yüce Allah, 159 ncu âyette Mûsâ kavminin iyilerini bu vasıfla andığı gibi, 181 nci âyette de genel olarak Allah'a bağlı insanları bu vasıfla anmıştır: "Mûsâ kavminden, gerçeğe götüren ve hak ile adalet yapan bir topluluk da vardır", "Yarattıklarımız içinde gerçeğe götüren ve hak ile adalet yapan bir ümmet vardır".
"De ki: Rabbim adaleti emretti" (Âyet: 18).
39) Allah fuhuşları, açık ve kapalı her türlü çirkin işleri, günâh şeyleri, haksız yere saldırıyı, bir delile dayanmadan Allah'a ortaklar koşmayı, Allah adına hükümler koyup dinin sınırlarını daraltmayı yasaklamıştır: "Rabbim, ancak fuhuşları, gerek açığını, gerek gizlisini, günâhı ve haksız yere saldırmayı; hakkında hiçbir delil indirmediği, yahut kendisine güç vermediği bir şeyi Allah 'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi haram etmiştir" (Âyet: 33).
40) Affetmek, iyiliği buyurmak, câhillere aldırmamak, onlarla bir olmamak gerekir: "Affı (kolaylık yolunu) tut, iyiliği emret, câhillere aldırış etme!" (Âyet: 199).

E. Yaratılış Yasaları, Sosyolojik Kanunlar ile İlgili Prensipler:

41) Allah gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra Arşına (tahtına) kurulup yaratıklarını yönetmeğe başlamıştır. Gece ve gündüzün birbiri üstüne örtülmesi, Güneşin, Ayın, yıldızların bu düzen içinde yürütülmesi hep O'nun buyruğuyla olmaktadır. Yaratma ve yönetim O'nundur. O'ndan başka buyruk sahibi yoktur. Kâinatın yaratılışını, yaratmanın ve yönetimin yalnız Allah'a âidolduğunu özlüce belirten 54 ncü âyetin üslûbunda astronomi ilmine, kâinat yasalarını öğrenmeğe teşvik vardır.
42) Yaratma ve yönetmenin tamamen Allah'a âidolduğu belirtildikten sonra yalnız O'na dua edilmesi, O'na tapılması, gönülden ve alçak bir sesle O'na yalvarılması; ibâdette dahi aşırı davranışlardan sakınılması, düzeltilmiş olan toplumun dirlik ve birliğinin, huzur ve asayişin bozulmaması emredilmekte ve tekrar umarak ve korkarak Allah'a duâ edilmesi, O'nun rahmetinin güzel davrananlara yakın olduğu vurgulanmaktadır (Âyet: 55-56).
43) Daha sonra Allah'ın, kullarına acıyarak rüzgârları gönderip yağmuru yağdırdığı, yağan yağmur ile çeşit çeşit ürünler çıkardığı anlatılmıştır ki bu üslûbda coğrafya ilmini, yağmuru yağdıran yasaları öğrenmeğe teşvik vardır (Âyet: 57-58).
44) Toprağın kalitesinin, tarım üzerindeki etkisine de dikkat çekilerek zirâatın önemine ve bilinçli zirâat yapmağa özendirilmiştir (Âyet: 58).
45) Sûrenin son taraflarında Allah'ın bir lutfu olarak insanın nasıl bir tek nefisten yaratıldığı anlatılır ki bunda da insanın yeryüzünde ilk yaratılışı ile, döllenme ile devam eden ikinci aşamadaki yaratılışına işaret, jinokoloji ve biyoloji ilimlerini öğrenmeğe teşvik sezilmektedir.

46) İnsan Allah'ı tanıma ve O'na tapma kabiliyeti ile yaratılmıştır. İnsanın mayasında Allah'a tapma ve O'na yönelme güdüsü vardır: "Rabbin, Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye onları kendilerine şahit tutmuştu. 'Evet, (buna) şahidiz! dediler" (Âyet: 172).
47) Her insanda Allah'ı tanıma istidadı bulunmakla beraber, insana hür irade de verilmiş olduğundan insanların eğilimleri değişik olmaktadır. Kötülüğe eğilimi fazla olanlar, dikenden başka bir şey bitirmeyen çorak toprak gibi yararsız düşünceden başka bir şey vermezler. İyilik eğilimi fazla olanlar güzel ürün veren verimli toprak gibi güzel düşünceler ve eylemler üretirler. "Güzel olan ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olandan ise yararsız bitkiden başka bir şey çıkmaz" (Âyet: 58). Bu âyette bir şeyi eseriyle, eseri de kaynağı ile bilip anlamağa, eşyanın iyisinin kötüsünün, kalitelisinin kalitesizinin bulunduğuna işaret vardır.
48) 20-23 ncü âyetlerde şeytân İblîs'in hasedi yüzünden Âdem'e düşmanlığı, onu bulunduğu nimet cennetinden çıkarmak için vesvese île kandırıp ona yasak meyveden yedirttiği; böylece Âdem'in ve eşinin cennetten çıkarılmalarına neden olduğu anlatılmaktadır.
49) Melekler Âdem'e secde etmiş iken İblîs, hasedi yüzünden ona secde etmemiş, bundan dolayı Allah'ın huzurundan kovulmuş, kovulmasına sebe-bolan Âdem'e ve soyuna düşman olmuş, kendisine ebedî yaşama yetkisi verilmiştir. Demek ki yeryüzünde insan var oldukça şeytân da vardır. Şeytân, insanın atası Âdem'i kandırıp yasak meyvadan yedirterek cennetten çıkmasına neden olduğu gibi soyunu da kandırıp saadetten yoksun bırakmak için bütün çabasını harcamaktan geri kalmaz.
O halde Âdem oğlunun, ilk atasından beri sürekli düşmanı olan şeytânın ve yardımcılarının sözlerine kanmaması; ona değil, kendisini saadet yollarına iletmek isteyen meleklerin ve peygamberlerin gösterdiği yolda yürümesi gerekir.
50) "Biz şeytanları, inanmayanların velîleri yaptık" {Ayet: 27) âyetinde belirtildiği üzre, inanmayanların lideri olup onları istediği gibi oynatan şeytan, Allah'a inanıp O'na sığınanları egemenliği altına alamaz. Çünkü onlar, Allah'a sığınınca gerçeği görürler, şeytânın vesveselerine kapılmazlar: "Ne zaman ki şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse Allah'a sığın, çünkü O, işitendir, bilendir. Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen bir vesvese dokunduğu zaman (Allah'ın sevap ve cezasını) hatırlarlar, hemen gerçeği görürler" (Âyet: 200-201).
51) Allah, lutfiyle her'canlıya olduğu gibi insana da geçimini sağlama imkânı vermiştir: "Doğrusu biz sizi yeryüzünde yerleştirdik, orada size geçimlikler verdik; ne kadar da az şükrediyorusunuz!" (Âyet: 10).
52) Yine lutfuyla insana örtünecek, soğuktan, sıcaktan korunacak elbise, tüy (saç) vermiştir (Âyet: 26). Kur'ân'ın özendirdiği ve Allah'ın insana bir lütuf ve nimeti saydığı giysi, zinet ve güzel şeylerden yararlanma, güzel rızıkları yeme, içme, medeniyetin ve teknolojinin temelidir. Bu güzel hükümler; dini nefse eziyet, onu tüm dünyâ nimet ve lezzetlerinden mahrum kılma esasına dayandıran Brahmanizmi, ruhbanlığı reddetmektedir.
Toplumda bazı insanlarda aşırılık eğilimi güçlüdür. Nitekim ibadette aşırı gitmek isteyen, et yemeyi, eş ile ilişkiyi bırakmayı düşünen bazı sahâbîler, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bundan menedilmişlerdir: "Ey inananlar, Allah 'in helâl kıldığı güzel şeyleri haram kılmayın, sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez" (Mâide Sûresi: 87) âyeti bu münasebetle inmiştir.
53) Musa ve İsrail oğulları kıssası ile Allah'ın, inananlara olan lutufları, mü'minleri destekleyip koruduğu, kâfirleri sonunda yenilgiye uğratacağı anlatılmakta; dolayısıyle imânın yükselmeğe, egemenliğe, imansızlığın çöküşe, hezimete neden olduğu vurgulanmaktadır.
54) Zulüm (gerek kişinin kendi canına, gerek başkalarına karşı yaptığı haksızlık) en büyük günâhlardan biridir. Zulmün başı da şirktir. Cezası helaktir. Allah, birçok milleti, zulümleri yüzünden mahvetmiştir (Âyet: 4, 5). Allah, zulümden dönüp kendisine yönelenleri affeder: "(Âdem ile eşi) Rab-bimiz, biz nefislerimize zulmetmişiz. Sen bizi bağışlamaz, bize acımazsan, kaybedenlerden oluruz' dediler" (Âyet: 23).
55) Bireylerin olduğu gibi milletlerin de ömrü vardır. Bu ömür dolunca o millet egemenliğini kaybeder, başkalarının egemenliği altına girer. Hâkim iken mahkûm olur: "Her ümmetin bir süresi vardır. Süreleri gelince (onlar), ne bir an geri kalırlar, ne de öne geçerler (tam vaktinde batıp giderler)" (Âyet: 34).
56) Allah, peygamber gönderdiği toplumu, inanmadıkları için çeşitli belâlarla, sıkıntılarla sıkmıştır ki o kötü hallerinden dönsünler. Gerçekten felâketler karşısında akıllarını başlarına almış, tevbe etmişler ama bolluğa çıkınca o sıkıntılı günleri unutup zevk-ü sefaya dalmışlar, taşkınlık yapmışlardır. İşte insanların çoğu böyledir. Sıkıntı içinde bunalır, sızlanır, tevbe eder ama o durumdan kurtulunca unutur, yine hatâ işler, aykırı hareketler yaparlar. Nice insan vardır ki mevki sahibi olmuş, kanunlara aykırı davranmış, bu yüzden devrilip hapse atılmış, idam edilmiş. Onların ardından iktidara gelenler, bir süre geçince ötekilerin kötülüklerini, belki de daha fazla yapmağa başlamışlar, sonunda bunlar da ötekilerin sonucuna uğramışlardır. Kendilerinden öncekilerin durumundan ibret alsalardı, suç işlemez, kötü sonuca düşmezlerdi. Ama ibret almazlar ve devrilip giderler. "İbret alınsaydı tarih tekerrür mü ederdi?"
57) Allah'a îmân ve sâlih amel, bolluğa, ruh huzuruna; küfür de darlığa, huzursuzluğa sebebolur. Allah öyle sâlih kimseleri mutlu yaşatır: "(O) ülkelerin halka inanıp korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık; fakat yalanladılar, biz de onları kazandıklarıyle yakaladık" (Âyet: 96). Hûd Sûresinin 52 nci âyeti de aynı şeyi vurguluyor: "Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin (O'na yönelin) ki gökten üzerinize bol rahmet göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın. Suç işleyerek yüz çevirmeyin."
Tâhâ Sûresinin 123-124 ncü âyetleri de Allah'ın gösterdiği yolda yürüyenlerin sıkıntı çekmeyeceklerin; Allah'ı

anmaktan yüz çevirenlerin dar geçim içine düşeceklerini vurgulamaktadır: "...Kim benim hidâyetime uyarsa o sapmaz, sıkıntıya düşmez. Ama kim beni anmaktan yüz çevirirse onun için de dar bir geçim vardır. Kıyamet günü onu kör olarak hasrederiz."
"Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü O, çok bağışlayandır. (Mağfiret dileyin) ki, üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve size çok mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin" (Âyet: 10-12). "Şayet yolda doğru gitselerdi onlara bol su verirdik (rızıklarını bollaştırırdık) ki onları onunla imtihan edelim. Kim Rabbini anmaktan yüz çevirirse (Rabbi) onu, alt eden bir azaba sokar." (Cin Sûresi: 16-17) âyetleri de îmânın ve sâlih amelin bolluk ve saadete; imansızlığın ve Allah'ı anmaktan yüz çevirmenin darlık, sıkıntı ve azaba sebebolduğunu vurgulamaktadır.
58) Allah kâfirleri hemen cezalandırmaz, onlara fırsat verir. Hattâ nimetini daha da artırarak onları dener. Sonunda cezalandırır. Allah'ın, inkarcı bir kula bol nimet vermesi, onun Allah katında değerli olduğunu göstermez. Dünyâ varlığı sınavdır. Allah, kulunu, kabiliyetine uygun bir biçimde sınar. Kimini bollukla, kimini darlıkla, kimini sağlıkla, k imini hastalıkla. Kula verilen nimetler, eğer onu aşırı davranışlara sürüyorsa helakine sebebolur. Hiç farkında olmadan bir gün felâket veya ölüm onu yakalar: "Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helake yaklaştıracağız (veya onlara derece derece daha çok imkân vererek onları dünyâya daldıracağız ki iyice azsın, cezayı hak etsinler). Onlara mühlet veririm, doğrusu benim tuzağım sağlamdır" (Âyet: 182-183).
59) Fir'avn İsrailoğullarına her türlü baskıyı yaparak onları sindirmeğe çalışmıştı. Fakat içlerinden çıkan bir peygamber, onlara bağımsızlık ümidi aşıladı: "Allah'tan yardım dileyin, sabredin. Allah bu toprağı dilediği kullarına miras verir. Sonuç korunanlarındır. (Sabrederseniz) Rabbiniz, düşmanınızı helak edip sizi onların yerine geçirebilir, dedi" (Âyet: 128-129).
Bu kıssa bize, baskının düşünceleri öldüremeyeceğini anlatıyor. Haki-miyyet irade gücüne dayalıdır. Çarpışan iradelerden kuvvetli olan kazanır. Yeryüzüne silâh, Allah'ın yasalarına uygun davranan insanlar egemen olur: "Andolsun biz, Tevrat'tan sonra Zebur'da da: 'Arza mutlaka iyi kullarım vâris olacaktır' diye yazmıştık." (Âyet: 105).
Bâtıl, bir süre üstün görünse de sonunda hak galip gelir: "Köpük yok olup gider, insanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır" (Ra'd Sûresi: 17).
Fir'avn, o kadar gücüne ve ordusuna rağmen, zulmü yüzünden, Hak yolunda olan bir avuç İsrailoğluna yenik düşmüştür. Tarihte bunun örnekleri çoktur: "Nice az topluluk vardır ki Allah'ın izniyle, kalabalık topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir" (Bakara Sûresi: 249):
Yüce Allah, İsrail oğullarını kurtarıp, kendilerine söz verdiği toprağa hakim kılmıştır. 137 nci âyette bir cümle vardır ki son derece önemlidir: " Rabbinin Isrâiloğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri yüzünden tam yerine geldi". Burada Rabbin, İsrâiloğuliarına verdiği güzel sözün, onların sabırları sayesinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Demek ki Allah'ın, inananlara va'dettiği zaferin gerçekleşmesi, onların güzel davranışlarına, sabır ve sebatlarına bağlıdır. Dâvalarına sabırla, azimle bağlı kalanlar, eninde sonunda zafere ulaşırlar. Ama azimleri sarsılır, ümidleri kırılırsa başarısız kalırlar. Her dava, her ülkü de böyledir. Allah'ın genel yasası gereği, gerekli şartlara uyularak yılmadan savunulan dâvalar gerçekleşir. Ama sözde kalan dâvalar hayalden öteye geçemez. Düşman ne kadar güçlü olursa olsun, mü'min dâvasında umutsuzluğa düşmemelidir: "Biz istiyoruz ki o yerde zayıflatılanlara lütfedelim, onları önderler yapalım, onları (ötekilerin mülküne) mirasçı kılalım" (Kasas Sûresi: 5).
M.Reşîd Rızâ, bu noktada şöyle diyor: "Görüyorsun ki müslümanlar, bu ilâhî yasaları bilmiyorlar. Zaten bunları bilmemeleri ve bunların gereklerini yerine getirmemeleri, egemenliklerim kaybetmelerine neden olmuştur. Cehaletlerinin sebebi de Kur'ân'dan yüz çevirmeleri, Kur'ân hidâyetine muhtacolmadıklarını sanmalarıdır. Onlar, kelâmcıların, uydurma kelâm kurallarına dayalı olarak yazdıkları akaid kitaplarına; fakîhlerin (zanlanna dayalı olarak) yazdıkları ibâdet, hukuk, ceza ve benzeri konuları içeren kitaplara bakarak artık bugün bu tür şeylere muhtacolmadıklarını söylemeğe başlamışlardır.
Bu sânı büyük A'râf Sûresi, bu tür fıkıh hükümlerinden, kelâm akidelerinden ve kurallarından uzaktır. Yalnız bu sûre değil, diğer Mekkî sûreler de öyledir. Şimdi Allah, bu sûreleri, mânasını düşünmeden sırf sözlerini tecvîd kurallarıyla okumak, ya da bunlarla afsun ve muska yapılmak, yahut ölüm olaylarında Kur'ân okuyuculara kazanç sağlamak için mi indirmiştir?
Daha garibi de şudur: Selefin yolundan ayrılıp ortaçağ kitaplarına bağlı kalan taklitçi gruba düşman olan bir grup, İslâm dininin, müslümanların geri kalmasına, zayıflamasına sebebolduğunu iddia etmeğe başlamıştır. Onlara göre bize hakim olan gayri müslimlerin sosyal ve tabii ilimlerini, teknolojisini alıp uygulamadıkça yaşamamız mümkün değildir.
Bu iddianın sahipleri, tslâmı hiç bilmeyen insanlardır. İslâmın Kitabı, sosyal ve teknolojik yasaları öğrenmeğe yönelten ilk mürşiddir. Fakat müslümanlar onun yolundan ayrılıp kısır kelâm tartışmalarına, fıkhın ayrıntılarına daldıkları için, bilimsel hayat aşamalarında Kur'ân'ın yönelttiği tabiat ilimlerini geliştirmekte geri kalmışlardır. Artık bu çağda herkesten çok bu konuya ağırlık vermeleri, bu alanda herkesten bilgili olmağa çalışmaları

gerekir.[3153]

[3153] Tefsîru'I-Menâr: 9/579.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/437-449.

A'râf Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
3			Çoğunluk.
			Mâlik ibn Dînâr dan bir rivayet.[3154]
		Yâ, tâ ve hafif zâl ile	İbn Âmir'in ve diğer Şam'hların mushafları.
		Tek tâ ve hafif zâl ile	Hamza, Kisâ'î, Halef mushafları da böyledir,
		Şeddeli zâl ile	ötekiler.
4			Çoğunluk.
10			Übeyy.[3155]
		Eliften sonra yâ ile	Çoğunluk.
		Eliften sonra hemze ile	A'rec ve Nâfî'den bir rivayet.[3156]
11		Vasi halinde melâike'nin tâ'sı madmûm	Ebû Ca'fer.
		Tâ meksûr	Ötekiler,[3157]
		Zemm'den ism-i mef'ûl	Çoğunluk.
		Madmûm dâl'dan sonra mîm'siz	Bir kırâettir.[3158]
18		Lâm'ın kesriyle	Ebûbekr ibn 'Ayyaş,
		Lâm'ın fethiyle	Çoğunluk.[3159]
20			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd.[3160]
		Tekil, hemzenin vâv'a tebdîli, vâv'ın vâv'a idğâmı	Mücâhid, Hasan.[3161]
		Hemze'nin teshîli ve şeddeli vâv ile	Ebû Ca'fer Yezîd ibn Ka'ka'.
		Tek vâv ve hemze'nin hazfiyle	Kırâettir.[3162]
		Lâm'ın fethiyle	Çoğunluk.
		Lâm'ın kesriyle	İbn Abbâs, Hasan ibn 'Alî, Dahhâk İbn Kesîr, Zührî.[3163]
22		Fâ'mn kesriyle	Çoğunluk.
		Fâ'nm fethiyle	Ebû's-Semmâl.[3164]
		Yâ'nın fethi, hâ'nın sükûnuyla	Çoğunluk.
		Yâ'nın fethi, hâ'nın ve şeddeli sâd'ın kesriyle	Hasan, A'rec, Mücâhid ve îbn Vessâb.
		Yâ'nın, hâ'nın ve şeddeli sâd'ın fethiyle	lbn Bureyde ve Ya'kûb.
		Yâ'nın dammı, hâ'nın fethi, şeddeli sâd'ın kesriyle	Caiz bir kırâettir.
		Yâ'nın dammı, hâ'nın sükûnu ile	Zührî.
		Yâ'nın, hâ'nın dammı,	Bir kırâettir.[3165]

[3154] Kurtubî: 7/162.
[3155] Kitâbu'l-Mesâhif: 131.
[3156] Kurtubî: 7/167. Taberî'ye göre doğrusu, hemzesiz olarak yâ ile okumaktır. Çünkü kelimenin aslı dir. Tekilinde yâ'mn harekesi kendinden önceki harfe nakledilmiştir (Câ-mi'u'l-beyân: 8/1). Zeccâc da hemzeli kırâeti güvenilemeyeceğini söylemiştir (el-Bahru'l-muhît: 7/271).
[3157] en-Neşr fTl-kırââti'l-'aşr: 1/210.
[3158] Buna göre kelime ya hemzeli dendir, hemze teshîl ile hazfedilip harekesi zâl'a nakledilmiştir. Ya da hemzesiz dendir (el-Bahr: 4/271).
[3159] Kurtubî: 7/177.
[3160] Mesâhif: 42.
[3161] Mesâhif: 278.
[3162] el-Bahr: 4/279.
[3163] el-Bahr: 4/297. Taberî'ye göre meftûh lâm İle olan vecihten başka türlü okumak caiz değildir (Câmi'u'l-beyân: 8/140-141).
[3164] el-Bahr: 4/280.
[3165] Kurtubî: 7/181; el-Bahr: 4/280.

	şeddeli sâd'ın kesriyle	
		Çoğunluk.
		Übeyy ibn Ka'b.[3166]
23		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.[3167]
25	Tâ'nm fethi, râ'nın dammıyle, burada ve Rûm'da	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Madmûm tâ, meftun râ ile, dört yerde de edilgen:	Ötekiler.[3168]
26		Çoğunluk.
	Yâ'dan sonra elif ile, çoğul	İbn 'Abbâs, Zeyd ibn 'Alî, Mücâhid .[3169]
		Übeyy.[3170]
	Nasb ile	Nâfi', İbn Âmir, Kisâî.
	Ref ile	Ötekiler.[3171]
		'Abdullah ve Übeyy .[3172]
		Übeyy, Mu'âz ve Cahderî.[3173]
27	Yâ'nın fethi ve şeddeli tevkîd nûn'uyla	Çoğunluk.
	Yâ'nın dammıyle, iftân kökünden	Yahya ve İbrâhîm Neha'î.
	Tevkîdsiz	Zeyd ibn 'Alî.
		Çoğunluk.
	Huve'nin kaldınlmasıyle	Übeyy, İbn Miclez ve Mu'âz.[3174]
	Çoğul zamiriyle	Çoğunluk.
	Tekil zamiriyle	Şâz bir kırâettir,[3175]
29		Çoğunluk.
30		Übeyy ve Hz. 'Alî.[3176]
32		Çoğunluk.
		Katâde.[3177]
	Ref' ile	Nâfi'.
	Nasb ile	Ötekiler.[3178]
	ziyadesiyle	Hz. 'Alî.[3179]
33	Yâ'nın sükûnuyla	Hamza.
	Yâ'nın fethiyle	Ötekiler.
34	Tekil olarak	Çoğunluk.
	Çoğul olarak	İbn Mes'ûd, Übey,
		'îsâ Sekâfî, İbn Şîrîn.[3180]
	Yâ ile	Çoğunluk.
35	Cemâ'at müennes olarak tâ ile	Übey ve A'rec.[3181]
38	Şeddeli dâl'dan sonra elif	Çoğunluk.

[3166] Mesâhif: 131.
[3167] Mesâhif: 42.
[3168] Rûm: 19 Zuhruf: 11, Câsiye: 35 '"âyetleri. İbn Zekvân, A'râf ve Zuhruf takinde, Hamza ve Kisâ'î gibi okumuştur. Ancak Rûm Sûresinde bunlar gibi okuduğu rivayeti yanında, çoğunluğun kırâetiyle okuduğu da rivayet edilmiştir. Rûm Sûresinin ikinci yerinde (25 nci âyet) tâ'nın fethi, râ'nın dammıyle okunacağında İttifak vardır. Keza Haşr: 12: " âyetlerinde kelimenin, yine yâ'nın fethiyle etken kipiyle okunacağında ittifak etmişlerdir (en-Neşr: 1/268).
[3169] Mesâhif: 198, 270, 278; Kurtubr: 7/184.
[3170] Mesâhif: 131. Taberî'ye göre en doğrusu, şîn'den sonra elifsiz
[3171] Taberî, nasb ile olanı tercîh etmektedir (Câmi'u'l-beyân: 8/150).
[3172] el-Bahr: 4/283; Mesâhif: 42, 13!, 318.
[3173] Mesâhif: 131.
[3174] Mesâhif: 132.
[3175] el-Bahr: 4/283-284.
[3176] Kurtubî: 7/188; el-Bahr: 4/288; Mesâhif: 132, 186.
[3177] el-Bahr: 4/291.
[3178] Taberî'ye göre en doğrusu, nasb ile okumaktır. Çünkü Araplar, fiil isimden sonra geldiğinde nasbi tercih ederler. Gerçi bu durumda ref de caizdir ama nasb daha çok kullanılmaktadır (Câmi'ü'l-beyân: 8/166).
[3179] Mesâhif: 186. Bir rivayette Hz. 'Alî, okumuş, diğer rivayette de okumuştur. Bu son rivayet, eğer doğru ise, Hz. 'Alî'nin, âyeti tefsir ederek, anlamıyle okuduğu anlaşılmaktadır.
[3180] Kurtubî: 7/202; el-Bahr: 4/293; Mesâhif: 43, 132, 186.
[3181] el-Bahr: 4/294; Mesâhif: 132.

	ile	
	Dâl'dan sonra elif'siz	Mücâhid, Humeyd el-A'rec.[3182]
	Meftûh tâ, sonra dal, sonra elif ile	İbn Mes'ûd, Übey ve A'meş [3183].
	İki sakinin birleşimini önlemek için îzâ'nın elifinin ve dâl'dan sonraki elifin kaldınlmasıyle	Kırâettir.[3184]
	Gâib yâ'sıyle	Ebûbekr.
	Hitâb t 'siyle	Ötekiler.
	Hafif tâ ile, müzekker kipi	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Yine hafif tâ ile, müennes kipi	Ebû 'Amr, Übey.
	Şeddeli tâ ile, müennes kipi	Ötekiler.
40	Cîm'in. fethiyle	Çoğunluk.
	Cîm'in damını ve hafif mîm ile[3185]	Sa'îd ibn Cübeyr.
	Madmûm cîm ve mîm ile	İbn 'Abbâs.
	Madmûm cîm ve sakin mîm ile	İkrime ve Sa'îd ibn Cübeyr.
	Madmûm cîm, şeddeli, meftûh mîm ile	îbn Mes'ûd, Übey ve bir rivayette tbn 'Abbâs .[3186]
	ilavesiyle	tbn Mes'ûd.
	Meftûh sîn ile	Çoğunluk.
	Madmûm sîn ile, sonra hiyât yerine mahît	lbn Mes'ûd, Talha ve lbn Şîrîn [3187].
41	Cerr ile	Çoğunluk.
	Ref ile	Bir kırâettir.[3188]
43		Çoğunluk.
		Humus mushafı.[3189]
43	dan önce vâv yok	İbn Âmir ve Şam'hlann mus-h a fi arı.
	'dan önce vâv ile	Ötekiler ve mushafları.
44	Bazıları tâ yı sâ'ya idğâm ile, bazıları İdğâmsız okumuşlardır.[3190]	
44	Meksûr ayn ile	Kisâ'î.
	Meftûh ayn ile	Ötekiler.[3191]
	şeddeli, lanet mansûb	Bizzî, İbn 'Amir, Hanıza, Kisâ'î.
44	hafif, lanet merfû'	Ötekiler.
47		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd, Übey, A'meş ve Salim [3192].
		Çoğunluk.
		Übey ve İbn Miclez.[3193]
49	Duhul'den emir kipi	Çoğunluk.
	İdhâl'den edilgen mâzî	Talha ibn Musarrif.
	Duhul'den etken mâzî	Übey, İkrime ve Ebû 'İmrân el-Cavnî.[3195]
	Bazıları hâ'ya ittibâ'an rahmet'in tenvînini ref ile,	

[3182] Mesâhif: 278.
[3183] Mesâhif: 43, 132, 318.
[3184] Kurtubî: 7/204; el-Bahr: 4/296.
[3185] İp demektir.
[3186] Gemiyi iskeleye bağlayan halata denilir. Kurtubî: 7/207; Mesâhif: 132.
[3187] el-Bahr: 4/297; Mesâhif: 43, 256. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâetidir ki meftûh cîm ve hafif meftûh mîm ile: de de meftûh sîn ile olan kırâettir. Çünkü ülke kari'le-rinin çoğunluğu böyle okumuştur. Çoğunluk kırâetine aykırı okumak caiz değildir (Câ-mi'u'l-beyân: 8/181).
[3188] el-Bahr: 4/298.
[3189] Mesâhif: 340.
[3190] Kurtubî: 7/209.
[3191] Taberî'yc göre doğrusu, ayn'ın fethiyle olan çoğunluk kırâetidir. Meşhur fasih lehçe de böyledir (Câmi'u'l-beyân: 8/187).
[3192] Mesâhif: 43, 132, 318.
[3193] Mesâhif: 132.

	bazıları da cer ile okumuşlardır.[3194]	
52	Sâd ile	Çoğunluk.
	Dât ile	İbn Muhaysın ve Cahderî [3196].
	Birincisinin ref'i, ikincisinin nasbıyle	Kırâettir.
	İkisinin de nasbıyle	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ya'kub.
	İkisinin de ref'iyle [3197]	
	Tağşiye kökünden	
54	Burada ve Ra'd: 3'de	
	İki yerde de iğşâ kökünden	Ötekiler.
	Üç kelimenin refiyle	İbn 'Âmir.
	Üç kelimenin de nasbıyle	Ötekiler.
	Hâ'nın kesriyle, burada ve En'âm: 63'de	Ebûbekr.
	Hâ'nın dammıyle	Ötekiler.
	Havf ten	Bir grup.[3198]
	Zamîr	Çoğunluk
	Zamîr yerine açık isim	Übey ve İbrâhîm ibn Ebî 'Able .[3199]
57	Tekil olarak	Hamza, Kisâ'î, İbn Kesîr.
	Çoğul olarak	Ötekiler.
	Madmûm bâ, sakin şîn ve tenvîn ile	Âsim.
	Meftûh bâ, sakin şîn ve tenvîn ile	Âsım'dan başka bir rivayet
	Kısa elif ile, hublâ vezni	Muhammed ibn Semeyfa el-Yemânî.
	Madmûm bâ ve şîn ile	îbn 'Abbâs ve Sülemî.[3200]
	Madmûm nûn ve şîn ile	Mekke, Medîne halkı veEbû'Amr.
	Madmûm nûn, sakin şîn ile	İbn Mes'ûd İbn Âmir, Hasan ve Katâde.[3201]
	Meftûh nün ve sakin şîn ile	Hamza, Kisâ'î, Halef ve A'meş.
	Meftûh nûn ve şîn ile	Ebû'l-Feth'in nakline göre Mesrûk.[3202]
	Şeddeli, meksûr yâ ile	Çoğunluk.
	Sakin yâ ile	Bazıları.[3203]
	Meftûh, hafif zâl ile[3204]	
	Şeddeli zâl ile	
	Edilgen kipi	İbn Ebî 'Able, Ebû Hayve, 'îsâ ibn Ömer.
	Madmûm yâ ile lhrâc'dan etken	İbn Verdân.
	Yâ'mn fethiyle, hurûc kökünden etken	Çoğunluk ve İbn Verdân'dan başka bir rivayet.
	Kâfin fethiyle	Ebû Ca'fer.
	Kâfin kesriyle	Ötekiler.[3205]
	'deki zamire uyum için ğâib kipi	Bir kırâettir.
	Nün ile, çoğul mütekellim	Çoğunluk.[3206]
	Râ'nın cerri ve zâmîr'in	Ebû Ca'fer, Kisâ'î.[3207]

[3195] Kurtubî: 7/214; Mesâhif: 132, 270.
[3194] en-Neşr: 1/269.
[3196] Onun üstünlüğe lâyık olduğunu bilerek onu, bütün kitaplara üstün kıldık (el-Bahr: 4/306).
[3197] Kurtubî: 7/218; el-Bahr: 4/306.
[3198] İbn Seyyİde'nin nakline göre bir grubun kırâetidir. Ebû Hâtim'e göre de A'meşin kırâeti olduğu sanılmıştır (el-Bahr: 4/311; Mesâhİf: 318).
[3199] el-Bahr: 4/311; Mesâhif: 132.
[3200] nin çoğuludur. nİn " ğul olması gibi.
[3201] Son iki şekil, in çoğuludur.
[3202] Tebsirah: 510-511; Kurtubî: 7/229; el-Bahr: 4/316. kari'lerin hepsi, kelimenin, bulunduğu her yerde râ'sını tenvinlemişlerdir. Taberî'ye göre kelimeyi meftûh nûn ve sakin şîn ile, yahut madmûm nûn ve şîn İle okumak iki meşhur kıraettir. Bâ İie okumak İse anlam bakımından doğru ise de Taberî indinde sevimli bir kırâet değildir (Câmi'u'l-beyân: 8/209).
[3203] Bu konudaki ihtilâf, Bakara Sûresinde de geçmişti.
[3204] Bu konudaki ihtilâf En'âm'da da geçti.
[3205] Taberî'ye göre doğrusu, meftûh nûn, meksûr kâf ile okumaktır. Çünkü kari'lerin çoğunluğu böyle okumuştur (Câmi'u'l-beyân: 8/211-212).
[3206] el-Bahr: 4/319.
[3207] Kejime burada, Hûd ve Mü'minûn sûrelerinde böyledir. Fâtır: 3'deki " âyetinde Hamza da Yezîd İbn Ka'ka' ve Kisâ'î'ye

	kesriyle	
59	Râ'nın ref'i, hâ'nın dammıyle[3208]	Ötekiler.
	İstisna ile mansûb	îsâ ibn Ömer .[3209]
	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler.
60	Hemze ile	Çoğunluk.
	Lâm'dan sonra vâv ile	Şam mushafları ve İbn 'Atıyye'ye göre İbn Âmir.[3210]
62	İblâğ kökünden	Ebû 'Amr.[3211]
	Tebliğ kökünden	Ötekiler.
69	Sîn ile	Çoğunluk.
	Sâd ile	Kisâ'î ve Nâfi'den rivayet.
	Fetha ile, gayr-i munsarif	Çoğunhık.
70	Tenvînli cer ile munsarif	İbn Vessâb, Âmeş.[3212]
74		Çoğunluk.
	İn fi'âl babından	Sa'îd ibn Cübeyr.[3213]
	Meksûr tâ ile	A'meş.
	Meftûh tâ ile	Çoğunluk.[3214]
	en önce bir vâv ile	İbn 'Âmir ve Şâm mushafları.
75	Vâv'sız	Ötekiler ve mushafları.
	nın ilk hemzesini damme yâv'ına çevirme	Verş, A'meş.
77	Sakin hemze ile	Yedi kari'den, ötekiler.
	Hemzenin dammesini tam yaparak	Âsim Cahderî.[3215]
81	Tek hemze ile fâhişe'yi açıklayan haber kipi	Nâfı', Hafs.
	tki hemze ile, azar tarzında soru	Ötekiler.[3216]
82	Nasb ile, kâne'nin haberi	Çoğunluk.
	Ref ile, kâne'nin ismi	Kırâettir.[3217]
83	Eliften sonra bâ	Çoğunluk.
	Eliften sonra dâl ile	Übey, Ebû Recâ ve Ebû'l-Cevzâ.[3218]
85		Çoğunluk. Hasan .[3219]
93		Çoğunluk. Talha ve A'meş .[3220]
96	Hafif tâ ile	Çoğunluk.
	Şeddeli tâ ile	İbn 'Amir ve îsâ Sekafî.[3221]
98	Sakin vâv ile	İbn Âmir .[3222]
	Meftûh vâv, sonra hemze ile	Ötekiler.
100	Muzâra'at yâ'siyle	Çoğunluk.
	Çoğul mütekellim nûn'uyla	Kırâettir.[3223]

---

uymuştur.

[3208] nin mahalline atfen madmûm olmuştur. Çünkü zâiddir.

[3209] el-Bahr: 4/320. Taberî şöyle diyor: "Kûfeli ve Basra'h bazı kari'ler, "yünıerfû' okumuşlar, nin mahalline göndermişlerdir. Çünkü ref mahallinde bulunmaktadır. kaldırılsa ref avdet eder: CâmÎ'u'l-beyân: 8/213.

[3210] el-Bahr: 4/320.

[3211] Cumhura göre bu kelime, bir kabile ismidir.

[3212] Onlara göre bu kelime bir kabile ismidir (el-Bahr: 4/327).

[3213] Mesâhif: 247.

[3214] el-Bahr: 4/329.

[3215] el-Bahr: 4/331.

[3216] Kurtubî: 7/245; Tebsira: 511; en-Neşr: 1/270.

[3217] el-Bahr: 4/335.

[3218] Mesâhif; 132.

[3219] el-Bahr: 4/336.

[3220] Mesâhif: 256, 318.

[3221] el-Bahr: 4/348.

[3222] Verş ve Hüzelî, HâşİmÎ ibn Cemmâz'dan rivayet ederler. Bunlar hemzenin harekesini vâv'a nakl ile, hemzeyi hazfetme hususundaki metotları uzredirler. Böylece kelime şeklinde okunur.

101		Çoğunluk.
	İmâle ile	Übey.
105	İzafet yâ'sı kabul edilen yâ'mn şeddesiyle	Nâfi'.
	Lâm'dan sonra elif ile, cer harfi	Ötekiler.
		Übey ve bir rivayette İbn Mes'ûd [3224]. 'Abdullah ibn Mes'ûd ve A'mcş.[3225]
	Meftûh yâ ile	Hafs.
	Sakin yâ ile	Ötekiler.
111	Hemze ile ve hâ'yı mu kadder vâv'a bitiştirerek	İbn Kesîr ve Hişâm.[3226]
	Hemze ve madmûm hâ ile, vâv'a bitiştirmeden	Ebû Amr.
	Hemze ve meksûr hâ ile	İbn Zekvân.
	Hemze'nin hazfi, hâ'nın kesriyle	Kalûn.
	Hemzenin hazfi, hâ'nın yâ'ya vasliyle	Verş, Kisâ'î.
	Hâ'nın sükûnuyla, hemzesiz	'Âsim ve Hamza.[3227]
112	Fa"âl vezninde, burada ve Yûnus: 79'da	Hamza, Kisâ'î.
	Fâil vezninde	Ötekiler.[3228]
	Tek hemze ile, haber kipi	Nâfi, İbn Kesîr.
113	Birincisi meftûh, ikincisi meksûr iki hemze ile	Ötekiler.[3229]
	Bulunduğu her yerde lâm'ın sükûnuyla	Hafs.
117	Lâm'ın fethi, kafin şeddesiyle	Ötekiler .[3230]
	Fâ yerine mîm ile	Sa'îd ibn Cübeyr ve Ebû Hâtim'den nakil.[3231]
	Lâm'ın sükûnu ve mîm ile	Übey.[3232]
	Soru hemzesinden sonra biri med, iki elif ile	Nâfi, Hamza, Kisâ'î.[3233]
123	Tek hemzeden sonra med elifiyle, olumlu	Hafs.[3234]
124	Sülâsî'den tevkîd nûn'u ve yerine ile	Mücâhid, Humeyd ibn el-Mekkî ve İbn Muhaysın.[3235]
	İkisi de tef'îl babından	Çoğunluk.[3236]
126	Kafin kesriyle	Çoğunluk.
	Kafin fethiyle	Übey, Hasan ve Ebû Hayve.[3237]
127	Râ'nın kesriyle	Çoğunluk
	Râmn ref'iyle	îbn Mes'ûd ve Nu'aym ibn Meysere.

[3223] el-Bahr: 4/349-350.
[3224] el-Bahr: 4/355; Mesâhif: 43, 132.
[3225] el-Bahr: 4/356; el-Mesâhif: 43, 132.
[3226] Burada ve Şu'arâ' Sûresi: 36 ncı âyette.
[3227] Hepsi vakıf halinde sakin h üzerinde durmuş, yâ ve vâv getirmemişlerdir (Tebsıra: 512). Taberî'ye göre en doğru ve Arapça bakımından en fasîh vecih, hemzesiz, mecrûr h ile olan kırâettir (Câmi'u'l-beyân: 9/17).
[3228] Şu'arâ: 37 nci âyettekinin fa"âl vezninde olduğunda ihtilâf yoktur.
[3229] Kurtubî: 7/258.
[3230] Bİzzî, vasi halinde tâ'yı İdğâm etmiştir.
[3231] Mesâhif: 247; Kurtubî: 7/260; el-Bahr: 4/363. Sa'îd ibn Cübeyr, Mu'âz ve Ebû Nehîk de böyle okumuşlardır.
[3232] Mesâhif: 132.
[3233] Burada, Tâhâ ve Şu'arâ* sûrelerinde.
[3234] Şu'arâ Sûresinde bir hemze, sonra med elifiyle okumuştur, bu sûrede de başlama halinde öyle okur, ancak vasi halinde hemzeyi kısmen vâv'a çevirir. Başlama halinde hemzeyi tam okur. Kari'Ierin, bu gibi kelimelerde, olumlu, soru, teshîl vs. metotları en-Neşr'İn İki hem-zeli kelimeler konusunda izah edilmiştir. Bkz. en-Neşr ffl-Kırââti'1-aşr: 1/271; el-Bahr: 4/365.
[3235] tkinci kelimenin, lâm'ın fethi ve kesriyle okunduğu rivayet edilmiştir.
[3236] el-Bahr: 4/365-366; en-Neşr ve Tebsıra.
[3237] Mesâhif: 132; Kurtubî: 7/261.

	Râ'nın cezmiyle	Eşheb 'Ukaylî.
	Çoğul mütekellim nûnuyla	Enes ibn Mâlik .[3238]
		Übey ve İbn Mes'ûd .[3239]
		A'meş.[3240]
	Çoğul kipi	Çoğunluk.
	Tekil kipi	Hz. Alî, İbn Mes'ûd, îbn Abbâs, Enes ibn Mâlik, Sa'îd ibn Cübeyr ve bir cemâ'at.[3241]
	Meftûh nûn, hafif madmûm tâ ile	Nâfi. İbn Kesîr.
	Madmûm nûn, şeddeli, meksûr tâ ile	Ötekiler.
128	Yâ ile, etken	Çoğunluk.
	Râ'nın fethiyle, edilgen	Bir grup.
	Tevrîs kökünden	îbn Mes'ûd, Hasan, Hafs'tan da bir rivayet.[3242]
	Ref ile	Çoğunluk.
	Ard'a atfen nasb ile	İbn Mes'ûd ve Übey.[3243]
131	Muzâri' fi'l [3244]	Çoğunluk.
	Mâzî fi'l	Talha ibn Musarrif.[3245]
		Mücâhid .[3246]
		Çoğunluk.
	Tâir'in çoğulu	Hasan .[3247]
135	Kâfin dammıyle	Çoğunluk.
	Kafin kesriyle	Ebû Hâşim ve Ebû Hay ve . [3248]
137		Çoğunluk.
		İbn Mes'üd.[3249]
	Burada ve Nahl: 68'de râ'nın dammıyle	Ebûbekr, İbn 'Âmir.
	İki yerde de râ'nın kesriyle	Ötekiler.
	Ta'rîş kökünden	İbrahim ibn Ebî 'Able.[3250]
141	Mücâveze kökünden	Çoğunluk.
	Tecviz kökünden	İbrâhîm .[3251]
	Kâfin kesriyle	Hamza, Kisâî.
	Kâfin dammıyle	Ötekiler.
	Tekil kipi	İbn 'Âmir ve Şam mushafları.
	Çoğul mütekellim kipi	Ötekiler ve mushafları.
	Hafif, madmûm tâ ile, kati kökünden	Nâfi'.
	Taktîl kökünden	Ötekiler.
	Burada ve Bakara: 51'de, vâv'dan sonra uzatımsız	Ebû Ca'fer, Ebû'Amr.
142	Vâv'dan sonra uzatımh, muvâ'ade kökünden	Ötekiler.[3252]
		Çoğunluk.
		Übey .[3253]
	Uzatımh, meftûh hemze ile	Hamza, Kisâ'î, Halef.[3254]

[3238] Kurtubî: 7/261-262; Mesâhif: 43.
[3239] Mesâhif: 43, 132.
[3240] Mesâhif: 318.
[3241] CâmiVl-beyân: 9/25; Mesâhif:43, 187, 216, 247; Kurtubî: 7/262; cl-Bahr: 4/367. 'Riberî, çoğunluk kırâeti olan çoğul şeklinden başkasıyle okumayı caiz görmemektedir.
[3242] el-Bahr: 4/368; Mesâhif: 43.
[3243] Mesâhif: 43, 132 ve diğerleri.
[3244] Aslı dur. idğam sonucu
[3245] Kurtubî:" 7/264; el-Bahr: 4/370.
[3246] Mesâhif: 278.
[3247] Kurtubî: 7/266.
[3248] el-Bahr: 4/375.
[3249] Mesâhif: 43.
[3250] Kurtubî: 7/272.
[3251] el-Bahr: 4/377.
[3252] en-Ncşr: 1/212.
[3253] Mesâhif: 132.

	Hemzesiz, kasr ve tenvîn ile	Ötekiler.
		Çoğunluk.
		Ikrime.[3255]
144	tzâfet yâ'sının fethiyle	îbn Kesîr, Ebû 'Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler.
	Lâm'dan sonra elif siz, tekil	Nâfi', İbn Kesîr.
	İkisi de lâm'dan sonra elifsiz, ikincisi kelime'nin çoğulu	Ebû Recâ.
	îkisi de lâm'dan sonra elif'li	Çoğunluk .[3256]
	Zamîr müennes	Çoğunluk.
	Zamîr müzekker	İbn Mes'ûd .[3257]
		Çoğunluk.
		İbn 'Abbâs.[3258]
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Hamza, İbn 'Âmir.
	İzafet yâ'sının fethiyle	Ötekiler.
	Yâ'mn fethiyle, etken	Çoğunluk.
	Yâ'nın dammıyle edilgen	Mâlik ibn Dînâr.[3259]
	Râ ve şîn'in fethiyle	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Râ'nın dammı, şîn'in sükûnuyla	Ötekiler.
	Zamîr müzekker	Çoğunluk.
	Zamîr müennes	Übey ve İbrâhîm ibn Ebî Able.[3260]
148	Hâ'nın kesriyle	İbn Mes'ûd, Hamza, Kisâ'î.
	Hâ'nın dammıyle	Ya'kûb dışındakiler.
	Hâ'nın fethi, yâ'nın sükûnu, hafif yâ ile	Ya'kûb.
	Fiiller hitâb tâ'sıyle, rabbenâ merfû'	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Fiiller ğâib kipi, rabbunâ merfû'	Ötekiler.[3261]
	tzâfet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
149	İzafet yâ'sının sükûnu ile	Ötekiler.
	Burada ve Tâhâ: 94'de meksûr mîm ile:	İbn 'Âmir, Ebûbekr, Hamza, Ki sâ'î, Halef.
150	Meksûr mîm'den sonra izafet yâ'sıyle	Bir kırâettir.
	İki yerde de meftûh mîm ile	Ötekiler .[3262]
	Tâ'nın dammıyle işmât kökünden:	Çoğunluk.
	Tâ'nın fethi, mînTin kes riyle, şmt'ten	İbn Muhaysın.
	Tâ'nın ve mîm'in fethiyle	Mücâhid.[3263]
154	Sülâsî'den etken	Çoğunluk.
	Rubâiden edilgen	Hafsa'nın mushafı.
	Sükûn'dan	Talha.[3264]

[3254] Burada ve Kehf Sûresi: 98 nci âyette, Ke.hf Sûresindekini 'Âsim da böyle okumuştur. Tabe-rî de en doğru kırâetin bu olduğunu, çünkü Feyğamber(s.a.v.)den böyle rivayet edildiğini söylemektedir (Câmi'u'l-beyân: 9/54).
[3255] Mesâhif: 270.
[3256] el-Bahr: 4/386-387.
[3257] Mesâhif: 43
[3258] Mesâhif: 198, 270.
[3259] Kurtubî: 7/283.
[3260] el-Bahr: 4/390; Mesâhif: 133..
[3261] Mesâhif: 43, 133. "Biberi, ikinci vechİn daha doğru olduğunu söylüyor (CâmiVl-beyân: 9/63).
[3262] el-Bahr: 4/396.
[3263] el-Bahr: 4/396. T&berî'ye göre işmât kökünden olan vecihteh başkasıyle okumak caiz değildir. Çünkü bunda kurrâ'nın icma'ı vardır, başka vecihler şazdır (Câmi'u'l-beyân: 9/68).

		'Abdullah ibn Mes'ûd mushafı.
		Übey mushafı.[3265]
	Hâ'nın dammıyla, zamîr, hidâyet'ten	Çoğunluk.
156	Hâ'nın kesriyle den zamîr faildir	Kırâettir .[3266]
	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi'.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler.
157	Meşîet kökünden	Çoğunluk.
	İsâet kökünden	Zeyd ibn 'Alî, Hasan, Tâvûs ve Amr ibn Fâid .[3267]
		Çoğunluk.
	tire arasındaki cümle idesiyle	Talha ibn Musarrif.
		Çoğunluk.
		Ialha ibn Musarrif'.[3268]
	Meftûh hemze, med, sâd, sonra elif ile, çoğul	îbn 'Âmir.
	Meksûr hemze, sakin sâd ile, elifsiz, tekil	Ötekiler.
	Râ ile	Çoğunluk.
	iki "z" ile	Ca'fer ibn Muhammed es-Sâdık .[3269]
158		Çoğunluk.
		Mücâhid ve 'îsâ es-Sekafî.[3270]
		A'meş.[3271]
160	Taktî' kökünden	Çoğunluk.
	Hafif tâ ile, kat' kökünden	MufaddaPın Âsım'dan rivayeti.[3272]
	Şîn'ın kesriyle, keza fethiyle	Yahya ibn Vessab, A'meş, Talha ibn Süleyman ve Talha ibn Musarrif.
	Şîn'in sükûnuyla	Çoğunluk .[3273]
		Çoğunluk.
		A'rneş'.[3274]
	Madmûm tâ ile, edilgen, müennes kipi	İbn 'Âmir ve Nâfi'.
161	Meftûh nûn, meksûr fâ ile, mü tekellim çoğul	Ötekiler.
	Meftûh tâ ve fâ ile	İbn Hürmüz .[3275]
	Cem'i müennes-i salim, tâ merfû'	Nâfi'.
	Tekil, tâ merfû'	tbn 'Âmir.
	Cemi müennes-i salim, tâ kesre ile mansûb	Ötekiler.
	Cem'-i teksîr kipiyle, burada ve Bakara:58 de	Ebû Amr.
	Yâ'mn fethi, bâ'mn dammıyle	'îsâ ibn Ömer ve Âsim.[3276]
	Yâ'nın fethi, bâ'mn kesriyle	Çoğunluk.
	Yâ'nın damım, bâ'nın	Hasan .[3277]

[3264] Mesâhif: 214, 256.
[3265] Gazabı taşınca anlamındadır: el-Bahr: 4/398; Mesâhif: 133.
[3266] el-Bahr: 4/401. Mânâsı: Kendimizi sana itaate sürdük, demektir. Bu anlamda fi'lin edilgen olması da muhtemeldir.
[3267] Ebû 'Amr ed-Dânî: "Bu kırâetin, Hasan, Tâvûs ve 'Arar ibn Fâid'e âıdolduğu, doğru değildir" demiştir (el-Bahr: 4/402).
[3268] Mesâhif: 256,
[3269] Mesâhif: 278.
[3270] Mesâhif: 318.
[3271] el-Bahr: 4/404: Mesâhif: 332.
[3272] Kurtubî: 7/303.
[3273] Bu kırâet, Hicaz lehçesidir: el-Bahr: 4/406.
[3274] Mesâhif: 318.
[3275] Mağfiret talebi olduğundan, sanki hilta affediyor (el-Bahr: 4/409).
[3276] 'Âsım'ın böyle okuduğu ihtilaflıdır.

	fethiyle, edilgen	
164	Nasb ile	Hafs.
	Ref ile	Ötekiler.
	Bâ'nın kesri, sonra sakin yâ ile	Nâfi'.
165	Meksûr bâ'dan sonra sakin hemze, sonra meftûh sîn ile	Hasan, îbn 'Âmir.
	Meftûh bâ, meksûr hemze, meftûh sîn ile	Bir kırâettir.
	Meftûh bâ, sakin yâ'dan sonra meftûh hemze ile	Ebûbekr'den rivayet.
	Meksûr hemze'den sonra tenvinli, meksûr sîn ile	Zeyd ibn Sabit.[3278]
	Önceki'gibi, ancak hemze şeddeli	A'meş.
	Önceki gibi, ancak hemze yerine yâ ile	'İkrime, Nasr ibn 'Âsim.
	Meksûr bâ, sakin hemze, meftûh yâ ile	Bir kırâettir.
	Meftûh bâ, meksûr hemze, sakin yâ, meksûr tenvinli sîn ile	Ötekiler .[3279]
	Hemzenin hazfi ve sakin yâ ile	Talha ibn Musarrif, Katâde, Zührî ve Hârice.[3280]
169	Yâ ile	Çoğunluk.
	Tâ ile, hitap kipi	'Âsim el-Cahderi .[3281]
	Ders kökünden	Çoğunluk.
	İfti'âl babından, tâ'nın dâl'a idğâmıyle	'Alî ve Ebû 'Abdi'r-Rahmân .[3282]
	Geçmiş zamirlere uymak için yâ ile	Ebû 'Amr ve Mekkeliler.
	Hitap tâsiyle	Çoğunluk.[3283]
170	İmsak kökünden	Ebûbekr.
	Temsîk kökünden	Ötekiler.
	Temessük kökünden	Übey.[3284]
		'Abdullah ibn Mes'ûd ve A'meş.
	Şeddeli zâl ile, izzikkâr kökünden, idğâmh	A'meş.
171	Tezekkür kökünden	İbn Mes'ûd.
	Tezzekkür'den şeddeli zâl ile[3285]	Bir kırâettir .[3286]
172	Meftûh tâ ile, tekil	Kûfeliler, İbn Kesîr.
	Meksûr tâ ile, çoğul	Ötekiler.
	Yâ ile, ğâib kipi	Ebû 'Amr.
173	Tâ ile, muhâtab kipi	Ötekiler.
175	İtbâ kökünden	Çoğunluk.
	Ittibâ kökünden	Talha ve bir rivayette Hasan [3287]
176	Kimi sâ'yı zâl'a idğâm	

[3277] el-Bahr: 4/411.
[3278] Mesâhif: 225.
[3279] Taberî'ye göre en doğru vecih, meftûh bâ, meksûr hemze.sonrayâ ile fa'îl vezninde okumaktır. Çünkü yorumcular bunun, şiddetli, güçlü anlamına geldiğinde ittifak etmişlerdir. Bu anlam, bu vechin doğru olduğunu kanıtlar (Câmi'u'l-beyân: 9/101; Tebsıra: 518-519; en-Neşr: 1/272-273; Mesâhif: 270).
[3280] Mesâhif: 256.
[3281] el-Bahr: 4/417.
[3282] Kurtubî: 7/312; Mesâhif: 187.
[3283] el-Bahr: 4/417.
[3284] el-Bahr: 4/420; Mesâhif: 43, 318.
[3285] anlamındadır.
[3286] el-Bahr: 4/420.
[3287] el-Bahr: 4/423.

	etmiş, kimi de izhâr ile okumuştur [3288]	
	Ref ile	Hasan, 'îsâ ibn'Ömer ve A'meş.
	Mîm'in kesri, sâ'mn sükû nuyla merfû'	'Âsim Cahderî.[3289]
	Tenvinli nasb ile	Çoğunluk .[3290]
	Burada, NahI: 130, Secde40 da meftûh yâ ile	Hamza.[3291]
180	Bu yerlerde hep madmûm yâ ile, ilhâd'dan	ötekiler .[3292]
182	Yâ ile	Neha'î ve Yahya ibn Vessâb.
	Nûn ile	Çoğunluk .[3293]
	Hemze'nin fethiyle [3294]	'Amdu'l-Hamîd'in İbn 'Âmir'den nakli.
	Söz başı olarak hemzenin kesriyle	Çoğunluk .[3295]
185		Çoğunluk.
		Übey ve Cahderî.
	Çoğul mütekellim nûnuyla	Nâfi', İbn KeSîr, îbn 'Âmir, Ebü'Amr.
186	Yâ ile	Ötekiler.
	Yâ ile, meczûm olarak	İbn Musarrif, A'meş, Hamza, Kisâ'î.
187	Hemze'nin fethiyle	Çoğunluk.
	Hemze'nin kesriyle	Sülemî.[3296]
		Çoğunluk
		îbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs .[3297]
188	Nûn'dan sonra elif ile	Çoğunluk.
	Elifin hazfiyle	Karun'dan rivayet.[3298]
189	Meksûr hâ ile	Hammâd ibn Seleme'nin İbn Kesîr'den rivayeti.
	Meftûh hâ ile	Çoğunluk.[3299]
	Şeddeli râ ile	Çoğunluk
	Hafif râ ile, Mirye'den [3300]	îbn 'Abbâs, Ebû'l-'Âliye, Yahya ibn Ya'mer ve Eyyûb.
	Mîm'den sonra elif ile	'Abdullah ibn 'Amr ibn 'Âs ve 'Âsim Cahderî .[3301]
	Sîn ile	'Abdullah ibn Mes'ûd.
		Sa'd ibn Ebi Vak kas, tbn 'Abbâs ve Dahhâk.
		Übeyy ibn Ka'b ve Ebû 'Amr el-Cermî.[3302]
	Meksûr şîn ve tenvîn ile, hemzesiz, uzat imsiz	Nâfi' ve Ebûbekr.[3303]
190	Tenvinsiz, uzatimli, şerîk'in çoğulu	Ötekiler.
	Ce'alâ'nın hazfiyle, şirk	Übey mushafı[3304]

[3288] en-Neşr: 1/273.
[3289] Bu rivayet ihtilaflıdır.
[3290] el-Bahr: 4/426.
[3291] NahI Sûresinde Kisâ'î de Hamza'ya katılmıştır.
[3292] Taberî, iki kırâeti de doğru bulmakla beraber ilhâd kökünden olanı daha fasîh görmekte ve bunu tercîh etmektedir (Câmi'u'l-beyân: 9/134).
[3293] el-Bahr: 4/431.
[3294] çünkü benim tuzağım, demektir.
[3295] el-Bahr: 4/431.
[3296] el-Bahr: 4/435.
[3297] el-Bahr: 4/435; Mesâhif: 43, 198.
[3298] kelimesinden sonra harekeli bir hemze geldiği takdirde nin elifinin hazfedilip edilmeyeceği konusunda ihtilâf vardır. Nâfi', 'den sonra madmûm, ya da meftûh hemze geldiğinde elifi okumuştur. den sonra meksûr hemze geldiğinde elifin kalıp kalmayacağı hususunda Kalûn'dan gelen rivayetler ihtilaflıdır. Ondan hem kaldığı, hem de kaldırıldığı rivayet edilmiştir. da, da okumuştur (en-Neşr: 1/231).
[3299] el-Bahr: 4/439.
[3300] Yani başına gelenin bir hastalık mı, yoksa gebelik mi olduğunda şüphe etti, demektir.
[3301] Onu getirdi, götürdü, yönetti anlamına gelir.
[3302] Mesâhif: 133, 199; et-Bahr: 4/439.
[3303] Fİ'l vezninde masdardir.
[3304] el-Bahr: 4/440; Mesâhif: 133.

	tesniye mâzî kipinde	
	Yâ ile	Çoğunluk.
	Hitâb tâ'sıyle	Sülemî.
191	Hitâb tâ'sıyle	Sülemî.
	Ğâib yâ'siyle	Çoğunluk.
		Übey ibn Ka'b.[3305]
	Burada ve Şu'arâ: 224'de hafif tâ, meftûh bâ ile	Nâfi'.
193	İki yerde de ittibâ' kökünden	ötekiler.
	'İbâd ve emsâl'in nasbiyle	Sa'îd ibn Cübeyr .[3306]
194	'İbâd mansûb, emsal merfû'	Sa'îd ibn Cü beyr'den başka bir rivayet.
	İkisininde refiyle	Çoğunluk[3307]
	Burada, Kasas ve Duhân'da tâ'nın dammiyle	Ebû Ca'fer.
195	Hepsinde tâ'nın kesriyle	Ötekiler.
	İki halde de yâ ile	Hişâm.
	Yalnız vasi halinde yâ ile	Ebû 'Amr, Ebû Ça'fer.
	tki halde de yâ'sız	Ötekiler.
196	Şeddeli, meftun bir yâ ile	Sûsî'den başka bir rivayet.
	Şeddeli, meksûr bir yâ ile	Sûsî'den bir rivayet.
	Şeddeli meksûr yâ'dan sonra hafif, meftûh yâ	Ötekiler.
		Çoğunluk.
		Talha.[3308]
199	Sakin râ ile	Çoğunluk.
	Madmûm 'ayn ve râ ile	'îsâ ibn 'Ömer.[3309]
201	Tâ ile fâ arasında sakin yâ ile	Sa'îd ibn Cübeyr, tbn Kesîr, Kisâ'î.
	Tâ'dan sonra elif ve meksûr hemze	Ötekiler.
	Fey'il vezni, idğâm ile	İbn 'Abbâs ve Sa'îd ibn Cübeyr .[3310]
		İbn Zübeyr, İbn Cübeyr.
		Übey mushafı
		Çoğunluk .[3311]
	Madmûm yâ, meksûr mîm ile	Nâfi'
202	Meftûh yâ, madmûm mîm ile	Ötekiler.
	Mufâ'ale babından	'Âsim Cahderî .[3312]
	İksâr kökünden	Çoğunluk.
	Yâ'nın fethiyle kasr kökünden	îsâ ibn 'Ömer .[3313]
	Uzatmalı elif ile, çoğulu:	Çoğunluk.
205	Masdar	Ebû Miclez.[3314]

[3305] Mesâhif: 133.
[3306] Nehhâs'a göre üç bakımdan bu vechi okumamak gerekir, önce bu, resmî mushafa aykırıdır. İkincisi olumsuzluk ifâde ettiği zaman Sîbeveyh haberinde refi tercih eder. Üçüncüsü: Kisâye göre nin sonrası ancak olumlu olduğu zaman olumsuzluk ifâde eder.
[3307] el-Bahr: 4/444; Mesâhif: 247.
[3308] Mesâhif:: 256. Ebû'l-Mutevekkil ve İbn Miclez de böyle okumuştur.
[3309] Kurtubî: 7/346; el-Bahr: 4/448.
[3310] Mesâhif: 199, 247.
[3311] Mesâhif: 133; 247; el-Bahr: 4/450. Taberî'ye göre en doğrusu, fâ'il veznindeki kırâettir. Çünkü müfessirler bu kelimeyi, gazab diye açıklamışlardır. Kusur ise, kendisine dokunulandan zuhur eder (Câmi'u'l-beyân: 9/157).
[3312] Kurtubî: 7/352.
[3313] Kurtubî: 7/352. Taberî, yâ'nın fethiyle, medd'den olan kırâetin doğru olduğunu söylüyor (Câmi'u'l-beyân: 9/160).
[3314] Kurtubî: 7/355; el-Bahr: 4/453.

8/93 ENFAL SURESİ 651
Tefsîr: 651
Tefsir: 653
Bedir Olayının Özeti: 654
Tefsîr: 655
Tefsir: 657
Tefsir: 659
Tefsir: 660
Tefsîr: 661
Tefsir: 662
Tefsir: 665
Tefsir: 666
Tefsir: 667
Tefsir: 668
Tefsîr: 668
Tefsir: 669
Tefsir. 670
Tefsîr: 673
Enfâl Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 675
A. Genel Kurallar: 675
B. Savaşla İlgili Prensipler: 676
Enfâl Sûresi Kirâet Farkları 679

8/93 ENFAL SURESİ

Bu Sûrede Bedir Savaşının safhalarına ve sonuçlarına temas edilir. Ganimet mallarının taksim şekline, müslümanların Peyğamber'le, birbirleriyle ve inanmayanlarla ilişkilerini ve Allah'ın dininin yerleşmesi için gerekli tedbirlere ilişkin prensipler getirilir.
Bu sûrede başlıca üç konu yer alır. Bedir Savaşı, Kaynuka Oğullan yahûdilerinin sürülmesi ve müslümanların kuvvet kazanıp, güçlü olmaları buyruğu.
Sûrede anlatılan olaylar birbirine öylesine bağlıdır ki sûrenin, Bedir Savaşının hemen ardından, bir kerede veya birbiri ardınca indiği söylenebilir. 30-36 ncı âyetlerinin Mekke'de indiği rivayet edilirse de bu âyetlerin, sûrenin konusuyla sıkı ilgisi, bu rivayetlerden kuşkulanmamızı gerektiriyor.
Bu sûre, iniş sırasına göre Medine'de inen sûrelerin ikincisi veya üçüncüsü olabilir. Hattâ bunun, Medine sûrelerinin dördüncüsü olduğunu söyleyenler de vardır. Fakat sûrenin, Bedir Savaşının ardından indiğinde şüphe yoktur. Bedir Savaşı, Hz. Peyğamber'in Medine'ye hicretinden bir yıl, birkaç ay sonra olmuştur. Bakara Sûresinin 217-218 nci âyetleri, Abdullah İbn Cahş kumandasındaki seriyyeye işaret eder. Bu seriyye, Bedir Savaşından önce düzenlenen son seriyye olduğuna göre Bakara Sûresinden sonra Enfâl Sûresinin inmiş olması gerekir. Medine'de inen sûrelerin ilki Bakara Süresidir. Onda Bedir'den önce vukubulan bir seriyyeye işaret edilmiştir. O olaydan hemen sonra vukubulan Bedir Savaşı da, olayın hemen ardından inen Enfâl Sûresinde anlatılmış olmaktadır. Yalnız Âli İmran Sûresinin 12-13 ncü âyetleri Kaynuka Oğullarıyla ilgilidir ve onlara bir ihtar niteliği taşımaktadır. Enfâl sûresinin 55-56 ncı âyetlerinin de Kaynuka Oğullarının kuşatılıp sürülmesiy-le ilgili olarak indiğine dair rivayetler vardır. Bu rivayetlerin doğruluğu şüpheli olmakla beraber şayet doğru ise Enfal Sûresinin, Âli İmran Sûresinden sonra inmiş olması gerekir. Çünkü Âli lmran'daki âyetlerin, Enfal'de Kaynuka Oğullarıyla ilgili âyetlerden önce indiği, sözgeliminden anlaşılır. Bu varsayıma göre Medine'de inen ilk Sûre Bakara, sonra Âli İmran, daha sonra da Enfâl Süresidir, Sûrenin tamamı 75 âyettir.
Rahman veRahîm Allah'ın adiyle. 1- Sana enfal(savaş ganimetlerinde/î sorarlar. Deki: "Ganimetler, Allah'ın ve Elçi(si)nindir. Siz gerçekten inanan insanlar iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Elçisine itaat edin!" 2- Mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler. 3- Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) harcarlar. 4- İşte gerçek mü 'minler onlardır. Onlara Rablerinin katında dereceler, bağışlanma ve tükenmez rızık vardır.[3315]

Tefsîr:

1- Yüce Allah, birinci âyette Enfâl'in, Allah'a ve Elçisine âit bulunduğunu bildiriyor. Allah'ın sınırları dışına çıkmaktan sakınmayı, müslümanların birbirleri arasındaki sözleri ve işleri düzeltmelerini, Allah'a ve Elçisine itaat etmelerini emrediyor. "Eğer gerçekten mü'min iseniz böyle yaparsınız" buyuruyor. Demek ki inananlar, Allah'ın sınırları dışma çıkmazlar, arayı katmazlar, düzeltirler, Allah'a ve Elçisine itaat ederler.
2-4 ncü âyetlerde de mü'minlerin nitelikleri anlatılıyor: Allah anıldığı zaman yürekleri titrer, Allah'ın âyetlerini duyunca imanları artar, Rablerine tevekkül ederler; namazlarını kılarlar, Allah'ın verdiği rıziktan Allah uğruna harcarlar. İşte böyle gerçekten inanmış insanlara Allah, yüksek dereceler ve büyük ödüller verecektir.
Nefet Nafile, asla ilâve edilen şeydir. Birinin üzerine farz olmadığı halde kendiliğinden yaptığı iyiliğe nefel veya nafile denir. Asıl olan farza ziyâde olduğundan dolayı fazla ibâdete nafile denmiştir. Enfâl ise nefel'in çoğulu olup savaş ganimetleri anlamınadır. Ganimete ne/el denmesinin sebebi, Allah'ın, lûtfuyla bunları düşmanlarından alıp müslümanlara vermesinden ötürüdür. Müfessirlere göre nefel ile ganimet arasında fark vardır. Nefel: Savaş-ta Öldürülenin üzerinden alınan eşyadır.[3316] Fakat burada kasdedilen enfâl, Bedir'de elde edilen bütün savaş ganimetleridir.
Âyetlerden anlaşıldığı ve rivayetlerin de belirttiği üzre müslümanlar, Bedir'de alınan ganimetlerin paylaştırılmasında ihtilâfa düşmüşler, birbirleriyle tartışmışlar, yüce Allah indirdiği bu âyetlerle ganimetlerin hep Allah'ın Elçisine götürülmesini ve onun tarafından paylaştırılmasını emretmiştir. Ebu Ümâme el-Bâhilî -öyle diyor:
"Ubâde İbn es-sâmit'e, Enfal'in, kimler hakkında indiğini sordum, dedi ki:
— Biz, Bedir'e katılanlar hakkında indi. Ganimetler üzerinde ihtilâfa düştük, bu hususta ahlâkımız bozuldu. Allah bu âyeti indirerek ganimeti bizden alıp Elçisine verdi. Allah'ın Elçisi de onu müslümanlar arasında eşit bi-çimde paylaştırdı".[3317]
İmam Ahmed'in rivayetine göre de Ubâde İbn es-Sâmit şöyle demiştir: "Allah'ın Elçisiyle beraber çıktık, Bedir'i gördüm, insanlar karşılaştılar. Allah düşmanını bozdu. Müslümanlardan bir grup, düşmanı kovalıyor, bir grup

[3315] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/483-484.
[3316] Mefâtîh: 15/115.
[3317] İbn Hişâm: 2/284.

ganimetleri topluyor, bir grup da düşmanın saldırısından korumak için Allah'ın Elçisini bekliyordu- Bunlar gece bir araya gelince ganimet toplayanlar:
— Ganimeti biz topladık, kimsenin, bizim topladığımız şeylerde hakkı yoktur, dediler. Düşmanı izleyenler de:
— Düşmanı biz kovaladık da o mallar öyle geriye kaldı. Biz düşmanı kovalamasaydık, o mallar kalmazdı. Siz bizden daha çok hak sahibi değilsiniz. Bizim de onlarda sizin kadar hakkımız var, dediler.
Allah'ın Elçisini bekleyenler de:
— Biz Allah'ın Elçisini bekledik. Düşmanın ona gizlice saldırmasından korktuğumuz-için onun çevresinden ayrılmadık. Bizim de sizin kadar hakkımız vardır, dediler".[3318]
Bu ve benzeri rivayetler gösteriyor ki Bedir'de elde edilen ganimetlerin taksiminde müslümanlar ihtilâfa düşmüşler, herkes topladığı mala sahiplenmek istemiş, böylece kimine ganimetten hisse düşmüş, kimine düşmemiş, ganimet toplayamayanlar üzülmüşler, arkadaşlarına gücenmişler. Yüce Allah, indirdiği bu âyetlerle ganimetleri şahıslardan alıp Elçisine vermiş ve onun, ashabı arasında paylaştırmasını istemiştir. "Allah'tan korkun, aranızı düzeltin" cümlesi, ganimet yüzünden ashâb arasında bir gücenme, kırgınlık olduğunu gösteriyor. Yüce Allah, kırgınlıkların düzeltilmesini emrediyor.
Allah'ın Elçisi ganimetleri ashabı arasında âdil biçimde paylaştırmış, meşru mazereti dolayısıyle savaşa katılamayan bazı sahâbilerine de pay ayırmıştır. Bedir'e katılmadıkları Halde kendilerine ganimetten pay ayrılan sahâbiler: muhacirlerden üç, ensârdan beş olmak üzre sekiz kişi idiler. Hz. Osman, karısı ve Peyğamber'in de kızı olan Rukiyye'nin ağır hastalığı yüzünden Bedir'e katılamamıştı. Peygamber(s.a.v.)in, düşmanın durumu hakkında haber almak üzere gönderdiği, muhacirlerden Talha ve Saîd de Bedir'e yetişememişlerdi. Allah Elçisinin başka görevler verdiği beş ensârlı da Bedir'e katılamamıştı. İşte Allah Elçisi, ayrı görev verdiği bu kimselere de ganimetten pay ayırmıştır. Çünkü bunlar da yine savaşın gereği olan geri hizmeti yapmışlardı. Bu görevleri olmasaydı, savaşa katılacaklardı.
Âyet, ganimetlerde tasarruf ve taksim hakkını Allah'ın Elçisine bırakıyor ve mü'minlere, Allah Elçisine itaati farz kılıyor. Burada belirsiz bırakılan taksim işi, Sûrenin 41 nci âyetinde açıklığa kavuşturulmuştur. 41 nci âyetin hükmüne göre ganimetlerin beşte biri Allah'a, Elçisine ve ihtiyaç sahiplerine ayrılır, beşte dördü müslümanlara taksim edilir. Taksim şekli de yine Allah Elçisinin seçimine bırakılmıştır. O dilediği biçimde taksim etme hakkına sahiptir.
Bazı müfessirler, 41 nci âyetin, birinci âyeti neshettiğini söylemişlerdir .[3319] Gerçekte iki âyet arasında nesh söz konusu değildir. Birinci âyet, ganimetlerde tasarruf yetkisini Allah'ın Elçisine vermekte, 41 nci âyet de bu tasarrufun nasıl yapılacağını izah etmektedir. İki âyet arasında nesh yoktur. Müphem olan birinci âyeti, ikincisi (yani 41 nci âyet) tefsir etmektedir. Buna göre Allah'ın Elçisi, tasarrufunda bulunan ganimetleri beşe böler. Beşte birini kamu giderleri için ayırdıktan sonra geri kalan dört payı da uygun gördüğü biçimde bölüştürür. İki âyet arasında bir aykırılık yoktur ki biri diğerini neshetmiş olsun.
2 nci âyetteki "îmanlarını artırır" cümlesi, imanın artıp artmayacağı münâkaşasını doğurmuştur. Âyet, Allah'ın âyetlerinin, onları okuyan mü'min-lerin imanlarını artıracağını söylüyor. Bazı âlimlere göre iman, esasında ne artar, ne eksilir, çünkü imanın eksilmesi, imana şüphe girmesi demektir. İmanda şüphe olmaz. Buradaki artma, imanın kendisine değil, sıfatına aittir. İmanın kökleşmesi, kalbe iyice yerleşmesi anlamınadır. Nitekim Allah'ın: "İnanmadın mı?" sorusuna Hz. İbrâhîm: "Hayır, inandım ama, kalbim iyice kuvvet bulsun diye" cevabım vermişti. [3320]Demek ki imanın artması, kalbde itmi'nan bulması, yerleşmesi anlamınadır.
İmam Buhârî, Şafiî ve İbn Hanbel gibi bir kısım âlimler de imanın artıp eksileceğini söylerler ve bu görüşlerini ispatlamak için bazı hadisler zikrederler: "îman, yetmiş küsur, ya da altmış küsur şubedir. Bunların en üstünü 'lâilâhe illallah: Allah'tan başka tanrı yoktur' sözü, en aşağısı da yolda eziyet veren şeyleri gidermektir. Utanma da imanın bir dalıdır".[3321]
Biz de imanın dereceleri .olduğuna kaniiz. İmanlarına ara sıra şüphe giren samimi mü'minler olduğu gibi imanın bütün ruhlarını istilâ ettiği müminler de vardır. Herkesin inanış gücü bir değildir. Bazı kimseleri Allah sevgisi öylesine sarar ki yürekleri yufkalaşır, Allah'ın âyetlerini duyunca ağlarlar, adetâ merhamet kaynağı olurlar. İslama kuru bir bağlanış ile, Allah sevgisini yürekten hissetmek arasında fark vardır. İmanın artması, hiç şüphe bulaşmayacak bir güce, itmi'nâna erişmesidir. Bu, psikolojik bir olgudur. Bazan insanın elinde olmadan imanına şüphe girebilir. İçindekini belli etmez. Çok insanda görülebilen böyle şüpheler gelip geçicidir, münafıklık değildir. İnsanın ruhundaki düşünce esintilerinin etkisiyle oluşan bir haldir. Ama insan bu şüphelerle mücâdele eder, bunları kovar. Bazan da insanın imanı, canının her zerreceğini saran bir aşk, bağlılık, derin bir heyecan halini alır. Şimdi bu iki hal arasında elbette fark vardır.
Kelâmcılar ne derlerse desinler yüce Allah, imanın böyle derin bağlılık ve aşk halini almasını, imanın artması olarak nitelendirmiştir. Rivayete göre: Hasan-ı Basrî:

[3318] İbn Hanbel, Musned: 5/324; tbn Hişâm: 2/283-284; îbn Kesir, Tefsîr: 2/284.
[3319] Ibn Kesîr, Tefsîr: 2/285; Taberî: Beğavî, Zemahşerî ve Hâzin de bu nesh görüşüne işaret etmişlerdir. İbn Zeyd ise âyetin mensuh olmadığını söylemiştir.
[3320] Bakara Sûresi: 260.
[3321] Buhârî, îmân: 3; Müslim, îmân: 57, 58; Ebû Dâvûd, Sünnet: 14; Tirmizî, îmân: 6; Nesâî, îmân; 16; İbn Mâce, Mukaddime: 9; İbn Hanbel, Musned: 2/379, 414, 445.

— Sen mü'min misin diye soranlara, şöyle cevap vermiş:
— İman iki türlüdür. Eğer bana; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inandığımı soruyorsan, evet ben mü'minim. Fakat bana: "Mü'minler o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman imanlarını artırır ve Rab-lerine tevekkül ederler!" âyetinden soruyorsan, ben o mü'minlerden olup olmadığımı bilmiyorum".[3322]
5- Nitekim hak uğruna (savaşa gitmek için) Rabbin seni evinden çıkardığı zaman, mü'minlerden birtakımı bundan hoşlanmıyorlardı. 6-Hak ortaya çıkmış iken sanki gözleri göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle çekişiyorlardı. 7- Allah size, iki topluluktan birinin sizin olduğunu vazediyordu; siz ise kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu. 8- Ki suçlular istemese de hakkı gerçeklestirsin, bâtılı da ortadan kaldırsın. 9- Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz, O da: "Ben size birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim " diye duanızı kabul buyurmuştu. 10- Allah bunu ancak müjde olsun ve kalbiniz bununla yatışsın (güven ve huzura kavuşsun) diye yapmıştı. Yardım, yalnız Allah katındandır. Allah daima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir. 11- O zaman sizi, Allah'tan bir güven olmak üzere hafif bir uyku buruyordu, üzerinize sizi temizlemek, şeytanın pisliğini sizden gidermek, kalblerinizi bağlamak ve ayakları(nm) pekiştirmek için üzerinize gökten bir su indiriyordu. 12- Rabbin, meleklere vahyediyordu ki: "Ben sizinle beraberim, siz inananları pekiştirin; ben inkâr edenlerin yüreklerine korku salacağım; vurun (onların) boyunlarının) üstüne, vurun onların her parmağına!" 13- Böyle (olacak), çünkü onlar Allah ve Elçisine karşı geldiler. Kim Allah'a ve Elçisine karşı gelirse muhakkak ki Allah'ın cezası çetin otur. 14- "İşte siz şimdi tadın onu; (ayrıca) kâfirler için ateş azabı da vardır!" [3323]

Tefsir:

Bu âyetlerde Bedir Olayının safhaları özetlenmektedir:
5-6: Yüce Allah, Peygamberinin gönlüne İslâm düşmanlarına galip geleceğini ilham ederek onu, Medine'deki evinden yola çıkarmıştır. Fakat bir kısım mü'minler sefere gitmeyi istememişler, düşmana karşı gitmek onlar için göz göre göre ölüme sürüklenmek gibi çetin gelmiş, gitmemek için Allah'ın Elçisiyle tartışmışlardır. Şimdi ganimetler hakkında tartıştıkları gibi o zaman da sefere gitmemek için tartışmışlar.
7-8: Allah ise müslümanlara, iki taifeden birini: ya kervanı elde etmeyi veya düşman ordusunu yenmeyi va'detmiştir. Yüce Allah'ın kudretli, silâhlı olduğuna işaret ettiği düşman grubu, Kureyş ordusudur. Fakat müslümanlar güçlü, büyük gruba değil, güçsüz gruba yani kervana sahibolmak, kervanın adamlarıyla dövüşüp onu elde etmek istemişler. Oysa Allah, sözleriyle hakkı yerine getirmek, kâfirlerin ardını kesmek, bâtılı ortadan kaldırmak için müs-lümanları, güçlü olan grupla, düşman ordusuyla karşılaştırmak istemiştir.
9-10: Savaş başlayınca müslümanlar Allah'tan yardım dilemişler; yüce Allah, onların dualarını kabul buyurmuş; bin melek ile onlara yardım edeceğini söz vermiştir. Âyette geçen murdefîn, birbiri ardınca demektir. Allah, bir-biri ardınca inen bin melekle müslümanlara yardım edeceğini bildirmiştir. Müslümanları sevindirmek, gönüllerini huzura kavuşturmak, onlara güven vermek için bunu yapmıştır. Yardım ancak Allah'tan gelir. Zaferi lütfedecek Allah'tır. O, galiptir, hakimdir.
11- Yüce Allah'dan gelen bir uyku müslümanları sarıp huzura kavuşturduğu gibi Allah'ın indirdiği yağmur da müslümanlann temizlik yapmalarına, susuzluk endişelerinin gitmesine, kendilerine güven gelmesine, kaygan olan kumsal yerin de sertleşip ayaklarını rahatlıkla hareket ettirmelerine yardım etmiştir.
12- Yüce Allah, meleklere de müslümanlara yardımcı olmalarını, güven duygusu verip onları sağlamlaştırmalarını, kendisinin de melekleriyle beraber olduğunu, mü'minlere yardım edeceğini, kâfirlerin yüreklerine de korku salacağını bildirmiştir. Meleklere veya mü'minlere, kâfirlerin boyunlarına ve parmaklarına vurmalarını emretmiştir. "Boyunların üstüne ve onların her parmağına vurun!" ifadesinde şu hikmet vardır: Boyunların üstü baştır. Baş düşünce merkezidir. El de baştan çıkanı icra eder. Yüce Allah, bu emriyle İslama karşı olan başların ve bu başların emrine uyarak müslümanlara silâh çeken parmakların koparılmasını emretmektedir. İfade tarzından düşmanı vurmanın, müslümanlara çok kolaylaştırıldığı anlaşılmaktadır.
13- O kâfirler, Allah ve Elçisine karşı geldikleri için böyle cezaya çarptırılmışlardır. Allah, kendisine ve Elçisine karşı gelenleri böyle çetin cezaya çarptırır.
14 ncü âyette de cezalandırılan kâfirlere hitâbedilmektedir: "Cezanızı tadın!" buyurulduktan sonra, cezalarının bununla da bitmediği, onların ateş azabına da uğrayacakları vurgulanmaktadır.
Bu âyetlerin, Bedir olayından sonra indiği, üslûptan anlaşılmaktadır. Amaç olayı anlatmak olmadığından, savaşın detayına girilmemiş, ana çizgilerine işaret edilmiştir. Asıl gaye olayı hatırlatarak öğüt vermektir. "Allah, seni evinden çıkardığı gibi", "Allah size, iki topluluktan birini va 'dediyordu" âyetleri, Peygamber'e Kur'ân dışında da vahiy ve ilham geldiğini gösterir. Yüce Allah, Peygamberinin kalbine evinden çıkmasını, müslümanların, mutlaka kâfirlerin iki grupundan birine: ya kervana veya düşman ordusuna galip geleceğini

[3322] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/122.
[3323] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/484-489.

ilham etmiştir. Bu vahiy Kur'ân'da olmadığına göre demek Peygamber (s.a.v.) Kur'ân dışında da bildiriler almıştır ki biz buna ilham diyoruz. [3324]

Bedir Olayının Özeti:

Tefsîr ve siyer kitaplarının özetlediğine göre Bedir Savaşı şöyle geçmiştir: Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Ebu Süfyân kumandasında bîr Kureyş kervanının, Şam'dan Mekke'ye doğru gitmekte olduğunu ve kervanı koruyacak büyük bir kuvvetin bulunmadığını haber almıştı. Allah'ın ilhamı uyarınca üçyuzon küsur sahâbisiyle birlikte kervanı vurmağa çıktı. İlk anda bir soygun gibi görünen bu hareket, soygun değil, tamamen yerinde ve haklı sebeplere dayanıyor idi. Çünkü Kureyşliler müslümanlan yurtlarında rahat bırakmamışlar; müslümanlar mallarını, dükkânlarını bırakıp Medine'ye göçmek zorunda kalmışlardı. Kureyşliler, müslümanların Mekke'de kalan mallarına kondular. Şimdi Kureyşin bu kervanını zaptetmek de müslümanların hakkı idi. İşte bunun için yola çıktılar.
Fakat kervanın izlendiğini anlayan Ebu Süfyân, Mekke'ye adam salarak acele yardım istedi ve yolunu değiştirip tehlike bölgesinden çıkmayı başardı. O sırada Abdulmuttalib oğlu Abbâs'ın kızkardeşi, yani Hz. Muhammed (s.a.v.)in halası, gördüğü acâib ru'yâyı kardeşine şöyle anlatmıştı:
— Ru'yâmda gördüm ki gökten bir melek indi, dağdan bir kaya alıp yuvarladı. Parçalanan kayadan, Mekke evlerinden her birine bir parça isabet etti.
Abbâs, kardeşinin gördüğü bu ru'yâyı anlatınca Ebucehil:
— Erkeklerinin peyğamberliğiyle yetinmediler, şimdi kadınları da peygamberlik taslamağa başladı, dedi.[3325]
Yardım çağrısı gelince Kureyşliler, kervanı kurtarmak, müslümanları ezmek ve âleme de ibret olmak amacıyla büyük bir kuvvet hazırlayarak yola çıktılar.
Müslümanlar Ravhâ Kuyusu'na geldikleri zaman kervanın başka yoldan sıvıştığını, bin kişilik bir Kureyş ordusunun geldiğini öğrendiler. Bu durum karşısında müslümanlardan bazıları, savaşmak için değil, kervanı vurmak için geldiklerini, kendilerinden üç kat fazla bir kuvvetle savaşacak durumda bulunmadıklarını söyleyerek dönmeyi önerdiler. Allah'ın Elçisi ise savaşmak istiyordu. Çünkü Allah ona, iki gruptan birini söz vermişti. Bunun için ashâbiyle istişarede bulundu. Önce muhacirlerin düşüncelerini sordu. Muhacirler savaşmak düşüncesinde idiler. Fakat Allah'ın Elçisi, daha çok ensârm düşüncelerini öğrenmek istiyordu. Çünkü ensâr, Akabe bey'atinde kendisini savunacaklarına, çocuklarını korudukları gibi koruyacaklarına söz vermişlerdi. Bunun için herkese hitaben:
— Bana düşüncenizi söyleyiniz, diyordu.
Gerçi sözü ortaya söylüyordu ama kasdı, ensâr idi. Bunun ürerine Evs Kabilesinin lideri Sa'd İbn Muâz:
— Yâ Resûlâllah, herhalde sen bizi kasdediyorsun. Biz sana inandık ve senin söylediklerini doğruladık. Senin bize getirdiklerinin gerçek olduğuna tanıklık ettik. Sana itaat etmeğe söz verdik. Ey Allah'ın Elçisi, istediğini yap, biz seninle beraberiz. Seni hak ile gönderen Allah'a andolsun ki bizi denize götürsen de denize dalsan, biz de seninle beraber denize dalarız. Bir tek adamımız geri kalmaz. Yarın bizi düşmanla karşılaştırırsan üzülmeyiz. Biz savaşa dayanıklıyız, düşmanla karşılaşınca savaşmasını biliriz. İnşâallâh, bizden seni memnun edecek şeyler görürsün. Allah'ın izniyle bizden yana müsterih ol! dedi.
Bu sözden memnun olan Allah'ın Elçisi şöyle buyurdu:
— Yürüyünüz, müjde, yüce Allah, iki gruptan birini bana söz verdi. Vallahi şimdi düşmanın devrilecekleri yerleri görüyorum.
17 Ramazan Cuma sabahı, iki kuvvet karşılaştı. Üçyüz on küsur müslü-man, Kureyşin gözde cenkçilerinden dokuzyüz-bin kişilik, çoğu süvari bir kuvveti bozdu. Bütün tabiat kuvvetleri, gökten inen melekler müslümanlara yardımcı olmuştu. Müslümanlar, Peygamberin azılı düşmanlarından olan yetmişten fazla KureyşlİyI öldürdüler ve bir o kadarım da esir aldılar. Bu savaş, İslâm için bir dönüm noktası oldu. Bundan dolayı İslâm tarihinde en önemli savaş, Bedir Savaşıdır. Bu savaşa katılanlar, ilelebed tebcile lâyık görülmüşlerdir.
Gayet gizli sürdürülen Mekke'nin Fethi hazırlıklarını, hoş görünmek için Kureyşlilere bir mektupla bildirmeğe çalışan, yazdığı mektup yakalanınca özür dileyen Hâtıb İbn Ebî Belte'a'mn öldürülmesini isteyen Hz. Ömer'e Allah'ın Elçisi şöyle demiştir:
—O, Bedir'e katılanlardandır. Ne bilirsin belki Allah, Bedir ehline bakmış da: 'Dilediğinizi yapınız, ben sizi bağışladım' demiş olabilir".[3326]
Hz. Ömer diyor ki:
"Bedir günü Allah'ın Elçisi (s.a.v.), müşriklere ve ashabına baktı. Müşrikler bin, ashabı ise üçyüzon küsur kişi idi. Kıbleye döndü, ellerini uzattı, Rabbine yalvarmağa başladı:
— Allahım, bana verdiğin sözü yerine getir! A ilahım, bana verdiğin sözü yerine getir! Allahım, eğer şu bir avuç

[3324] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/490-491.
[3325] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/126.
[3326] Buhârî, Megâzî:9, 46,Tefsîru Sûre: 60, Edeb: 74; Istitâbe: 9, Cihâd: 141; Müslim, FedâiluV sahâbe, 161; Ebû Dâvûd, Cihâd: 98, Sünnet: 8; Tirmizî, Tefsir, Sûre: 60; Dârimî, Rikak: 48; Ibn Hanbel, Musned: 1/80, 105, 331; 2/109, 225; 3/350.

müslüman ölürse yeryüzünde artık sana ibâdet edilmez!
Kıbleye yönelik, ellerini uzatmış vaziyette o kadar yalvardı ki ridâsı omuzlarından düştü. Ebubekir gelip ridâsını aldı, omuzlarına koydu. Sonra arkasında durup:
— Yâ Resûlâllâh, yeter Kabbine yalvardın, Allah sana verdiği sözü yerine getirecek! dedi. İşte yüce Allah, bunun üzerine: "Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz..." âyetlerini indirdi".[3327]
Bu rivayetten, bu âyetlerin, Bedir'de Peygamberimizin duasının hemen ardından indiği anlaşılırsa da rivayetin kasdı, bu âyetlerin, bu olaya işaret ettiğidir. Yoksa âyetler, Bedir'den sonra ve kanaatimizce sürenin diğer âyetleriyle birlikte inmiştir.
Melekler en çok bu savaşta müslümanlara yardım etmişlerdir. Müslümanlar, meleklerin kendilerine yardım ettiklerini çok yakından hissetmişler ve buna kesinlikle inanmışlardır. Bazı rivayetlere göre melekler bizzat çarpışmamışlar; ancak müslümanlara cesaret duygusu aşılayarak, düşmanlarını gözlerinde küçülterek, düşmanların yüreklerine de korku salarak müslümanlara yardım etmişler; bazılarına göre de melekler bizzat çarpışmışlardır.[3328]
Kur'ân-ı Kerîm, meleklerin, müslümanlara yardım ettiklerini, gerek burada, gerek başka âyetlerde anlatır. Melekler Allah'ın ruhanî güçleridir. Yüce Allah, istediği zaman kullarını bu güçlerle destekler. Bunu kabul ve tasdik farz, inkâr ise küfürdür.
Yüce Allah, onuncu âyette müslümanlara güven vermek için melekleri yardıma gönderdiğini bildirdikten sonra, Allah'ın dışında meleklere bağımsız bir güç verilmemesi için hem meleklere: "Ben sizinle beraberim" diyor, hem de yardımın yalnız Allah'tan olacağını vurguluyor. Allah'a yaklaşmak için meleklere tapan Araplar, onları tanrılaştırmalardı. Yüce Allah, müslümanları böyle bir düşünce ve inançtan korumak için zaferin meleklerden değil, Allah'tan geldiğini bildirmiştir.
Melekler bağımsız güce sahip değillerdir. Onlar da güçlerini Allah'tan alırlar. Allah'tan izinsiz hareket edemezler. O halde meleklerden yardım almak isteyen, Allah'a yalvarmahdır. Çünkü melekler, Allah'ın izni olmadan kimseye yardım edemezler. Bundan dolayı Cenabı Allah, yardımın Allah'tan geldiğini, asıl güç ve hikmet sahibinin Allah olduğunu Önemle belirtmiştir.
11 nci âyette: "O'ndan gelen bir uyku sizi kaplıyordu ve Allah sizi temizlemek, ayaklarınızı sağlam bastırmak için gökten de üzerinize yağmur indiriyordu." buyuruluyor. Bundan anlaşıldığına göre müslümanlar Bedir'e geldikleri zaman kervanın kaçtığını duyunca üzülmüşler, bir yandan yol yorgunluğu, uykusuzluk, diğer yandan susuzluk iyice canlarını sıkmıştı. İşte Allah'ın verdiği bir uyku ile rahat uyumuşlar, dinlenmişler. Bu uyku ile birlikte kendilerine güven de gelmiş. Çünkü insan, korku halinde uyuyamaz. Uyumak, güven alâmetidir. Bu arada yağan yağmur da su ihtiyaçlarını gidermiş, yıkanıp temizlenmişler, dinçleşmişler.
Müslümanlar, Bedir'e geldikleri zaman düşmanın, kendilerinden önce su başını tuttuğunu görmüşlerdi. Çoğu ihtilâm olmuş, yıkanacak su bulamamıştı. Ayrıca bulundukları yer kumsal olduğu için toprak, ayaklarının altından kayıyor, yürümelerini güçleştiriyordu. Düşmanın çokluğu, silâh üstünlüğü de kendilerini düşündürüyordu. İşte bu sırada Allah'tan gelen bir güvenle uyuyup rahatlamaları, sonra da yağmur yağması, bir zafer ışığı yakmıştı. Dinlenmiş olan müslümanlar su içtiler, çukur açıp yağan yağmuru depo ettiler, ihtiyaçlarını karşıladılar. Yağmurla yer de sertleşti, toz durdu. Müslümanların içi rahat etti... Uykusuzluğun, yorgunluğun uyandırdığı bezginlik, tedirginlik gitti, bunun yerini içlerine dolan güven duygusu aldı. İşte yüce Allah, bütün bunları, müslümanlarm moralini düzeltmek, onları desteklemek ve zafere ulaştırmak için yaptı.
15- Ey inananlar, inkâr edenlerle toplu halde karşılaşırsanız, onlara arkalarınızı) döndür(üp kaç)mayın. 16- Kim o gün -savaşmak için bir tarafa çekilmek, ya da başka bir birliğe katılmak dışında- arkasını döner(kaçar)sa o, Allah'tan bir gazaba uğrar, onun yeri cehennemdir. O, ne kötü varılacak bir yerdir! 17- (O gün) onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü; (ey Muhammed), atığın zaman sen atmadın, fakat A ilah attı. Mü 'minleri güzel bir imtihanla sınamak için (bunu yaptı). Doğrusu Allah, işitendir, bilendir. 18- İşte size böyle yaptı, çünkü Allah, kâfirlerin tuzağını zayıflatır. 19-Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih eldi. Eğer (eski yaptıklarınızdan) vazgeçerseniz bu, sizin için daha iyidir. Ama yine (eski yaptığınız işlere, Peyğamber'in buyruğuna itaatte tereddütlere) dönerseniz biz de döneriz (size yardım etmekten vazgeçeriz). O zaman topluluğunuz çok da olsa size hiçbir yarar sağlamaz. Allah, mu'mînlerle beraberdir. [3329]

Tefsîr:

15-16: ez-Zahf, çocuğun emeklemesi demektir. Ağır ağır yürümek, sürünmek anlamlarına da gelir. Burada ez-zahf düşmanın yaklaşması demektir. Yüce Allah, "Düşmanın geldiğini görürseniz, arkanızı dönüp kaçmayınız" buyuruyor, düşmanın önünden kaçmayı yasaklıyor. Bir savaş taktiği veya başka bir birliğe katılıp düşmanla çarpışmak için geri çekilmeğe veya kaçar gibi görünmeye müsâade ediyor. Savaş taktiği gereği veya başka bir

[3327] Müslim, Cihâd: 23, 58; Buhârî, Cihâd: 89, Meğâzî, 4; Tefsîr, Sûre: 54; Tirmizî, Tefsir, Sûre: 8; İbn Hanbel, Musned: 1/30, 32, 117; et-Tâc: 4/123.
[3328] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/130-131.
[3329] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/491-495.

birliğe katılıp çarpışma amacı olmadan korkaklıkla düşmanın önünden kaçanların, Allah'ın gazabına uğrayıp cehenneme gideceklerim bildiriyor.
Abdullah İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: Abdullah'ın da dahil olduğu birkaç kişi bir seriyyeden kaçmışlar. Sonra demişler ki:
— Şimdi biz ne yapacağız? Düşmanın önünden kaçmakla Allah'ın gazabına uğradık. Medine'ye gidelim, bir gece yatalım, sonra gidip durumumuzu Allah'ın Elçisine arz edelim. Tevbemiz makbul ise ne a*lâ, değilse çekip gidelim.
Bunlar öğle namazından önce Allah'ın Elçisine gelmişler. Allah'ın Elçisi dışarı çıkmış, elini öpmüşler.
— Topluluk kimdir? demiş.
— Biz firar edenleriz, demişler. Buyurmuş ki:
— Hayır siz, hamle edicilersiniz. Düşmana saldırmak için geldiniz. Ben de sizin katılacağınız birliğinizim. Ben müslümanların, dönüp katılacakları birliğim, demiş ve yukarıdaki âyeti okumuş.[3330]
Buhârî ve Müslim'de bulunan hadislerde savaştan kaçmak, büyük günâhlardan sayılmıştır.
17 nci âyette yüce Allah, Elçisine ve mü'minlere olan yardım ve desteğini bildirmek üzere: "Onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü. Ey Muhammed, attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı!" buyuruyor. Böylece mü'minlere olan büyük yardımını belirtiyor. Mü'minler savaşta Allah'ın düşmanlarını öldürmüşler ama, gerçekte onları Allah öldürmüştün Çünkü Allah, mü'minlere yardım etmiş, onlara güç vermiş, yüreklerine güven, cesaret, bedenlerine kuvvet lütfetmiş; düşmanlarının yüreklerine korku salmış; Allah'ın yardımıyle ve sarsılmaz iman ile savaş meydanına atılan mü'minler, arslanlar gibi düşmanı biçmişler. Bu, onların kendi güçleriyle değil, Allah'ın yardımıyle olmuştur. Adetâ Allah, mü'minlerin ellerini kullanarak kâfirleri öldürmüştür.
Tefsirlerdeki rivayetlere göre müslümanlar, Bedir'de öldürdükleriyle övünmüşler veya "falanı ben öldürdüm, yok falanı ben Öldürdüm" diye birbirleriyle tartışmaya girmişler, yüce Allah, indirdiği bu âyetle onların, gerçekte Allah'ın yardımıyle Öldürüldüğünü bildirilmiştir.[3331]
Allah'ın Elçisi (s.a.v.), savaş başlamazdan önce yerden bir avuç toprak alıp kâfirlere doğru: "Yüzleri kötü olsun!" diyerek atmıştır. Âyette Elçinin bu atışma işaret edilerek: "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı!" buyurulmuştur. Allah'ın Elçisi, o bir avuç çakıl taşını atarken Allah ile öylesine ruhanî bir yakınlık, öylesine bir fena fillâh makamında idi ki kendilîeşerî varlığından geçmişti. Vücudunu Allah sevgisi istilâ etmişti. Onu Allah yönetiyordu. "Kulum öyle bir dereceye gelir ki onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı ben olurum. Benimle görür, benimle işitir, benimle tutar, benimle yürür..."[3332] kudsî hadisinin belirttiği ma'nevî yüceliğe erişmişti. İşte bu halde attığı çakıl taşlarını, gerçekte onun eliyle Allah atmıştı. Artık bu İlâhî tecellî, bu ilâhî yardım karşısında hangi maddî güç durabilir?
Allah'ın yardımı, mü'minler için güzel bir sınav idi. Allah önce onları, kendilerinden çok büyük bir güç karşısında bırakarak sabır ve imanlarını denemiş, sonra yardımıyle galip getirerek şükürlerini denemiştir.
18 nci âyette de Allah, mü'minlere bu şekilde yardım ederek kâfirlerin tuzağını küçültüp etkisiz hale getirdiğini bildirmektedir.
19 ncu âyette yüce Allah, bazı insanları uyarmaktadır: "Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi. Eğer şimdiye dek yaptığınız işlerden vazgeçerseniz, sizin için iyi olur. Yok eğer yine aynı şeylere döner, eski yaptıklarınızı yapmağa kalkarsanız, biz de döner, tekrar sizi perişan ederiz. Sizin topluluğunuz çok olsa bile size hiçbir yarar sağlamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir."
Şimdi bu âyetin muhatapları kimlerdir? Bu konuda iki görüş vardır. Birine göre hitap kâfirleredir. Rivayete göre müşrikler Bedir'e hareket edecekleri zaman: "Allahım, iki ordunun en doğru yolda, en makbul ve en iyi dinin taraftarı olanına yardım et!" diye duâ etmişlerdi. Yüce Allah, indirdiği bu âyetle onların bu sözlerine işaret etti. Yani eğer siz iki topluluktan en doğru yolda olanına fetih ve zafer istiyor idiyseniz, işte yardım geldi, Allah'ın hükmünü gördünüz, buyurdu.
Fakat bu tefsîr, kesin kanaatimize göre âyetlerin ruhuna kat'iyen uymuyor. Çünkü yukarıdan beri hitap mü'minleredir. Âyetlerin indiği sırada müminlerin içinde yaşayan müşrikler de yok idi ki onlara hitâbedilsin. Bu durumda müşriklere yapılacak hitap, muhatabı olmadığından askıda kalır. Ayrıca fetih, mü'minlere özgü bir terimdir, kâfirler için kullanılmaz. Biz, bunun aksini söyleyen müfessirlerin görüşlerini doğru buluyoruz:
Bu âyette de hitap mü'mirileredir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), müşrikleri görünce fetih dilemiş, iki gruptan birini kendilerine vermesini niyaz etmiş, sa-hâbîler de Allah'tan yardım ve fetih dilemişlerdi. Sonunda Allah, mü'minle-re istediklerini verdi. Fakat savaştan önce bazı müslümanlar, savaşmamak için Allah'ın Elçisiyle tartışmaya girdikleri gibi zaferden sonra da "Falanı ben öldürdüm, onun ganimeti bana aittir" gibi sözler söyleyerek herkes, kendi öldürdüğünün ganimetini almak istemiş; esirleri fidye karşılığında serbest bırakıp bırakmamak gibi meseleler yüzünden de tartışmalara girmişlerdir. Bu tutum, toplum içinde ister istemez kırgınlıklara yol açmış, Allah'ın Elçisi de buna üzülmüştür.

[3330] Ebû Dâvûd, Cihâd: 96; Tirmizî, Cıhâd: 36; Ibn Hanbel: 2/70, 86, 100, 111.
[3331] Mefâtîh: 15/139.
[3332] Buhârî, Rikak: 38.

İşte 19 ncu âyette yüce Allah, mü'minlere buyuruyor ki: Siz eğer fetih istiyor idinizse, istediğiniz fetih size geldi, zafere ulaştınız. Eğer bu tartışmalara, ayrılıklara son verirseniz sizin için iyi olur. Fakat tekrar böyle tartışmalara girer, Allah'ın Elçisine itiraz ederseniz, biz de size yardım etmekten döneriz. O zaman toplumunuz böyle az değil, çok bile olsa, yine size yarar sağlamaz.
Cenabı Hak âyeti, Allah'ın inananlarla beraber olduğunu vurgulayan cümle ile bitirmektedir.[3333]
20- Ey inananlar, Allah'a ve Elçisine itaat edin, işittiğiniz halde ondan dönmeyin. 21- İşitmedikleri halde "İşittik" diyenler gibi olmayın. 22-Allah katında, canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir. 23- Allah onlarda bir iyilik olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Onlara işit-tirseydi de yine aldırmayarak dönerlerdi. **24-** Ey inananlar, sizi yaşatacak şeylere çağırdıkları zaman Allah'ın ve Elçisinin çağırışına koşun ve bilin ki Allah, kişi ile onun kalbi arasına girer ve siz, O 'nun huzuruna toplanacaksınız. 25- (Öyle) bir fitneden sakının ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz (hepinize erişir). Bilin ki Allah'ın azabı çetindir! 26- Düşünün ki bir zaman siz azdınız, yeryüzünde hırpalanıyordunuz, insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Allah sizi barındırdı, sizi yardımıyle destekledi, sizi güzel şeylerle besledi ki şükredesiniz. 27- Ey inananlar, bile bile emanetlerinize hıyanet etmek suretiyle Allah'a ve Elçisine hiyânet etmeyin. 28-Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer fitnedir. Allah'a gelince, işte büyük ödül, O'nun yanındadır. 29- Ey inananlar, Allah'tan korkarsanız O size iyi ile kötüyü ayırdedici bir anlayış verir, kötülüklerinizi Örter ve sizi bağışlar. Allah büyük lütuf sahibidir. [3334]

Tefsir:

20-21: İnananlara, Allah'a ve Elçisine itaat etmeleri, Allah Elçisinin emrini işittikleri halde ondan yüzçevirip gitmemeleri, Allah'ın ve Elçisinin sözlerini dinlemedikleri halde dinlemiş gibi görünmemeleri emrediliyor. İşitmedikleri halde "işittik" diyenler, sözün gerçek mânâsım anlamayan, gereğine uymayan kimselerdir.
İbn İshak'a göre işitmiş gibi görünen münafıklar, Taberî'ye göre müşriklerdir. Râzî'ye göre siyak (sözgelimi), cihâd üzerinde olduğundan buradaki çağın, Allah ve Elçisinin cihâd çağırışıdır. Yüce Allah, mü'minlere, Elçisinin cihâd çağırışına uymalarını emrediyor.Âyetin anlamı şudur: Ey mü'min-ler, siz Elçimizin cihada çağırdığını duyduğunuz halde duymazlıktan gelmeyin, derhal onun çağırışına uyun. Sözü duyup mânâsını anlamayanlar gibi davranmayın.[3335]
22- Yüce Allah, sözü duyup da mânâsını anlamazlıktan gelen bu kimseleri, yeryüzünde deprenen canlıların en kötüsü saymaktadır; Allah katında devâbb (deprenen canlalır)ın en kötüsü, sağır, dilsiz ve düşüncesiz olanlardır. İşte bu insanlar öyle dilsiz, sağır ve düşüncesiz hayvanlar durumundadır. Çünkü sözü işitmiş görünürler ama gerçekte işitmez, mânâsını anlamazlar. İçlerindekini de söylemezler. Allah bu insanları hayvanlara benzetiyor. Biz ât hayvan sayıyor. Çünkü devâbb yeryüzünde hareket eden canlılardır. İnsanlar da bu tabirin içine dahildir. İnsanı diğer hayvanlardan ayıran, duyduğu sözün mânâsını anlaması, düşünmesidir. Bunlar düşünmediklerine göre demek ki hayvanların en kötüsü bu düşüncesiz insanlardır.
23- Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, sözü onlara işittirir-di. Ama işittirseydi de dinlemez, gereğince hareket etmez, dönüp giderlerdi. Yani eğer Allah onların gerçeği kabul edeceklerini veya onlarda gerçeği kabul etme kabiliyeti bulunduğunu bilseydi onlara işittirirdi. Fakat onlarda gerçeği kabul etme istidadı olmadığını bildiği için sözü onlara işittirmedi.
Bu ifade, kabiliyetsizlikleri yüzünden o kimselerin, sözü düşünüp anlamadıklarını belirtiyor ve düşünmeyen insanları kınıyor. Onaln insanlık derecesinden indirerek diğer hayvanlarla ortak olan: deprenme, hareket etme, canlılık vasfına düşürüyor. Ve onları bu sıfatla yâdediyor. Hidâyet ve dalâletin, insanın yaratılışındaki kabiliyete bağlı olduğunu gösteriyor. Kabiliyet olmayınca söz anlatmak mümkün değildir. Maamâfih unutmamak lâzımdır ki insanın kabiliyeti, çevrede, ortamda gelişir. Öyle olmasa, Allah onları inanmadıklarından ötürü kınamaz.
24 ncü âyette yüce Allah, mü'minlere, Elçisinin sözlerini dinlemelerini, Elçisi kendilerine hayat verecek önemli şeylere çağırdığı zaman onun çağırışına uymalarını emrediyor. Allah'ın, insanın kalbine, bütün düşüncelirene vâkıf olduğunu, insanların O'nun huzuruna çıkacaklarını, yani içlerinde taşıdıkları kötü niyet ve düşüncelerin, Allah'ın huzurunda açığa çıkacağını hatırlatıyor.
"Biliniz ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer." cümlesini bazı müfessirler şöyle mânâlandırıyorlar: Allah sizi birden bire öldürüverir, artık Allah'a ve Elçisine uyma fırsatını kaçırırsınız.
Bu ifade, insanları derhal söze uymağa teşvik etmektedir. Bazı müfes-sirlere göre de bu ifade: "Biz ona, şah damarından daha yakınız"[3336] ifadesi gibidir. Allah, kişiye, yapacağı işten daha yakındır. İnsanın düşüncesiyle yapacağı işler arasına girer, onu şaşkınlık içinde bırakır. Her iki takdirde de Allah ve Elçininin emirlerine sür'atle uymağa teşvik vardır.
25-26 ncı âyetler, müslümanlara, zararı yalnız haksızlık edenlere değil, bütün topluma dokunacak bir fitneden

[3333] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/141-142.
[3334] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/495-499.
[3335] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/143.
[3336] Kaf Sûresi: 16.

sakınmalarını emrediyor. Fitne, sınav ve mihnet demektir. Âyetin anlamı şudur: Eğer siz, Allah ve Elçisinin sözünü dinlemezseniz, başınıza öyle bir belâ gelir ki suçsuzlar da o zaman suçluların ateşine yanar. Çünkü gönderilen azab, toplumun üzerine gelir. Bir deprem, bir yangın, bir savaşın sonuçlarını yalnız günâh işleyenler değil, masumlar da çeker. Âyetin sonunda da Allah'ın azabının çetin olduğu vurgulanıyor.
Bu âyetteki fitnenin, Hz. Osman devrinin sonunda ve Hz. Ali döneminin başında ortaya çıkan karışıklıklar, özellikle Cemel Vak'asına işaret olduğunu söyleyenler vardır. Bu tefsire göre ashâb-ı kiram, Bedir Savaşı sırasında tartışmalara girdikleri için, ileride başlarına büyük bir fitnenin geleceğine iş aret edilmiş ve Cemel Olayında birbirleriyle savaşmaları, Bedir'de tartışmalarının cezası olmuştur.[3337]
Aslında bu tür görüşler, yorumlar, toplumsal şartlar içinde yaşayan insanların, âyetleri kendi yaşadıkları şartlara uydurma isteğinden; o şartlann.i çlerinde uyandırdığı kanaatlerden doğmuştur. Âyet Bedir Savaşı ve o günkü şartlarla ilgilidir. Bedir'den sonra müslümanlar, Peygamberin sözünü dinlemeleri yüzünden yenilgiye uğramış, acı çekmişlerdir. Belki âyette Uh yenilgisine işaret olabilir. Ama yıllar sonra zuhur eden Cemel Va'kasının bu âyetlerle ilgisi çok uzaktır.
Yukarıda bazı mü'minlerin, daha önce savaşa katılmak istemediklerine, ve Allah'ın Elçisiyle bayağı tartışkalarına, savaştan sonra da ganimet alma yüzünden ortalığı bulandıracak laflar ettiklerine işaret edilmişti. İşte bu âyetler, böyle olumsuz davranışlar gösteren ve hareketleriyle toplumda huzursuzluk çıkaran bazı mü'minler hakkındadır. Yüce Allah, onlara, böyle hareketlere devamla müslümanların birliğini bozarsanız, zararı bütün topluma dokunacak bir belâya uğrarsınız, buyuruyor. Çünkü müslümanların birliği, dayanışması
bozulunca güçleri azalır. Kendileri bir avuç topluluk iken imanları, dayanışmaları sayesinde büyük bir kuvveti yenmişlerdi. îşte 26 ncı âyette herkesin kapıp götüreceği bir avuç topluluk iken Allah'ın yardımı sayesinde nasıl büyük bir kuvveti yendiklerine, Allah'ın nasibettiği güzel rızıklara erdiklerine işaret buyurulmaktadır.
27-28 nci âyetlerde Allah'a, Elçisine ve bile bile emanetlere hıyanet edilmemesi emrediliyor. Malların ve çocukların bir fitne yani sınav, insanın yoldan çıkmasına sebebolduğu, büyük mükâfatın ise Allah katında bulunduğu belirtiliyor. Bu âyetler de Bedir Olayıyla ilgilidir. Savaştan sonra mücâhidler, savaş alanında topladıkları mallara sahib olmak istemişler. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), herkesin, aldgığı ganimeti getirip bir yere bırakmasını, ganimetlerin bir yerde toplanmasını emrettiği halde bazıları ağırdan almış, öldürdükleri adamlardan aldıkları eşyayı götürüp genel ganimetler arasına katmak istememişlerdi. İşte yüce Allah, bu düşüncede olanlara, bile bile emanetlere hi-yânet etmek suretiyle Allah'a ve Elçisine hiyânet etmemelerini emretmiştir. "Bile bile emânetlere hiyânet ederek Allah'a ve Elçisine hiyânet etmeyiniz", âyetinde kasdedilen emânet, mücâhidlerin aldıkları mallardır. Yüce Allah, bunların birer emânet olduğunu, bunları yanında tutmanın, Allah'a ve Elçisine hiyânet olacağını bildirmekte, derhal bunların Allah Elçisine teslim edilmesini anlatmaktadır.
Mal ve evlâd birer sınavdır. Mal da, evlâd da insanın bozulmasına yol açabilir. Yüce Allah, 28 nci âyette mal ve evlâd tutkusunun, yani çocuklarının istikbalini düşünmenin, insanı yoldan saptırabileceğini ifade ediyor. Mal ve evlâdı olduğu halde doğruluktan ayrılmayan, haktan sapmayan, bu dünya sınavını kazanır. Mala ve evlâda düşkünlüğü, kendisini doğru yoldan kaydırdığı, haksızlığa düşürdüğü kimse sınavı kaybeder, büyük hüsrana uğrar. Yüce Allah, mal ve evlâd düşkünlüğü yüzünden ganimet mallarını vermek istemeyenlere, bu yaptıkları hareketin, kendilerini ziyana uğratacağını, asıl büyük mükâfatın Allah yanında bulunduğunu, dünyâ malını değil, Allah'ın yanındaki mükâfatı istemelerini vurguluyor.
27 nci âyetteki hiyâneti kimlerin yaptığı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu hıyanetin, Kurayza Oğullan kuşatmasında, ya da Mekke'nin Fethi arefesinde yapıldığı hakkında rivayetler de bulunmaktadır. Fakat biz, bu âyetlerin Bedir Savaşiyle ilgili olduğuna inanıyoruz. İşaret edilen hiyânet de Bedir'de bazı kimselerin topladıkları ganimet eşyasını kendilerine mal etme davranışlarıdır. Yüce Allah, bunu hiyânet olarak nitelendirmiş ve müslümanları böyle bir davranıştan, cimrilikten, egoizmden kaçındırmıştır.
29 ncu âyette de hiyânetten, başkasının hakkına sâhibolmaktan kaçınmak suretiyle Allah'ın azabından korunanlara, Cenabı Hakk'm bir furkan vereceği, onların kötülüklerini Örtüp günâhlarını bağışlayacağı bildiriliyor ve Allah'ın büyük kerem sahibi olduğu vurgulanıyor. Bu âyetteki furkan, kurtuluş, yardım olarak da tefsir edilirse de, asıl geniş anlamiyle furkan hak ile bâtılı, iyi ile kötüyü birbirinden ayırdetme yeteneğidir. îşte Allah, yasaklarından korunan, emanetlere hiyânetten çekinen müzminlere böyle bir yetenek verir ki bu yetenek onların dünyâ ve âhiret mutluluklarına sebebolur. Ayrıca onların kötülüklerini örter, günahlarını bağışlar. Onları ummadıkları mükâfatlara nail eyler. Çünkü O, büyük lütuf sahibidir.
30- İnkâr edenler, seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir! 31-Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman "İşittik" dediler. "İstesek, biz de bunun gibisini söyleriz- Bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir!" 32- Ve: "Allahım, eğer bu, senin yanından gelmiş gerçekse, başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azâb getir!" demişlerdi. [3338]

[3337] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/199-200; Mefâtîhu'1-ğayb: 15/149.
[3338] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/500-503.

Tefsir:

Bu âyetlerde Mekke'de müşriklerin, Hz. Peygamber(s.a.v.)e karşı tutumları anlatılmaktadır. Bedir zaferinden sonra Mekke müşriklerinin, vaktiyle Peyğamber'e ve Kur'ân'a karşı tutumlarının anlatılması, Allah Elçisine karşı gelen, Kur'ân'a meydan okumaya kalkanların böyle acı bir sonuca uğradıklarını belirtmek içindir. Bedir Savaşı, küfrün belinin kırıldığı savaştır. Bu savaşın büyük sonucunu anlatmak için yüce Allah, burada müslümanlann karşısına dikilen adamların, bundan önceki kibir ve gururlarına, müstümanlar üzerindeki baskılarına dikkati çekerek buyuruyor ki:

30- Bir zamanlar o kâfirler seni bağlamak, hapsetmek, öldürmek, ya da yurtlarından çıkarmak istiyorlardı. Bunun için tuzaklar kuruyor, plânlar tasarlıyorlardı. Fakat Allah da onların tuzaklarını başlarına geçirecek plânlar hazırhyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir. Hiç kimse O'nun kadar güzel tuzak kuramaz. O'nun plânı, bütün tuzakları bozar.

Mekke'de müşrikler, Peyğamber'in, nasıl olsa bir gün öleceğini ve ondan kurtulacaklarını düşünüyorlardı. Peyğamber'in en büyük destekçisi olan amcası Ebû Tâlib, ve hayat arkadaşı olan eşi Hadice, peygamberliğinin onuncu yılında vefat edince durumu kritikleşmişti. Mekke liderleri, ona karşı düşmanlıklarını gitgide artırıyorlardı. Hz. Peygamber, davasına destek aramak için Taife kadar gitti ise de orada da kendisine iltifat eden olmadı. Hattâ serseriler tarafından yolda taşlandı.

Nihayet Medine'den gelen Evs ve Hazrec hacılarına dâvasını anlattı. Onlar kendisine ilgi gösterdiler. Varıp kavimlerine durumu anlatacaklarını, onların bu dâvaya yanaşıp yanaşmayacaklarını araştıracaklarını ve ertesi yıl bu konuda kendisine haber ileteceklerini söylediler. Akabe mevkiinde geçen bu buluşma ve anlaşmaya Birinci Akabe Bey'ati denir. Ertesi yıl, Evs ve Hazrec'ten büyük bir hey'et geldi, yine Akabe'de buluştular. Ona inandılar ve kendi ülkelerine hicret ettiği takdirde canlarını, mallarını korudukları gibi, kendisini koruyacaklarına söz verdiler. Hz. Peygamber, amcazadelerinden MuVab İbn Umeyr'i, din öğretmeni ve davetçi olarak onlarla birlikte Medine'ye gönderdi. İslâm, Medine'de yayılmağa başladı. Peygamber (s.a.v.), ashabını hicrete teşvik ediyor, kendi hicreti için de müsait zamanı bekliyordu,

Mekke müşrikleri, Peyğamber'in, Medinelilerle bir andlaşma yaptığını, müslümanlann sayısının da günden güne artmağa başladığını görünce, işin gittikçe tehlikeli bir durum aldığını anladılar. Hz. Muhammed'in göçmesini önlemek ve dâvasını tamamen ortadan kaldırmak için ünlü Dâru'n-nedve (toplantı evi) de toplandılar. Peyğamber'in hicretine engel olmak için çareleri konuştular. Kimi onu bağlayıp hapsetmeyi, kimi bir yere sürmeyi, kimi de öldürmeyi önerdi. Sonunda öldürmeyi uygun buldular.

Hâşim Oğullarının, kan dâvasında bulunmamaları için de şöyle bir plân kurdular: Kureyşin her kolundan birer genç seçtiler. Bunlar Hz. Muhammed'i gözetleyecek, fırsatı bulunca hepsi birden üzerine çullanıp ona vuracak, böylece onu kimin öldürdüğü belli olmayacak, Hâşim Oğulları da kan dâvasında bulunamayacaklardı.

Yüce Allah, Elçisine durumu bildirdi. Allah'ın Elçisi, önce kendi yatağına Hz. Ali'yi yatırdı. Üzerine örtmekte olduğu yeşil örtüyü Ali örttü. Karanlık basınca evinden çıktı, yerden bir avuç çakıltaşı alıp kendisini gözetle-yenlere doğru serpti. Adamları bir gaflet ve uyku bastı. Allah'ın Elçisi bir kenardan geçip gitti, Ebubekir'in evine uğradı. Onunla birlikte, Mekke yakınlarındaki Sevr dağında bulunan mağaraya gelip orada üç gün saklandılar.

Müşrikler, Hz. Muhammed'in, yatağında yattığını sanıyorlardı. Vakti gelince içeri saldırdılar. Hz. Ali ile karşılaşınca onu bırakıp çevreyi aramağa başladılar. Her tarafa kolcular saldılar. Allah, Elçisini korudu. Onların gözlerinden sakladı. Saklandıkları mağaranın ağzına kadar geldikleri halde onu göremediler. Kureyşin araması tavsadıktan sonra kendilerine getirilen bineklere binerek Medine'ye hareket ettiler. Müslümanlar, kendilerini Medine dışında karşıladılar. Yüce Allah, Elçisini sağlıkla Medine'ye ulaştırdı.[3339]

Hicret olayı, İslâm için büyük bir dönüm noktası olmuş, bundan sonra müslümanlık sür'atle yayılmaya başlamış, Medine'de bir tslâm devleti kurulmuştur.

İşte yüce Allah, Elçisinin, Mekke'deki o kritik durumuna işaret buyurarak: "Bir zamanlar seni bağlamak, yahut öldümek, ya da yurtlarından çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlar ama Allah da tuzak kurar. Allah'ın tuzağı, onların tuzağını boşa çıkarır." buyurmaktadır.

31-32: Onlara Allah'ın âyetleri okunduğu zaman: "İstesek biz de bunlar gibi sözler söyleyebiliriz. Bunlar eskilerin masallarından başka bir şey değildir" demişlerdi. Yine onlar, Kur'an'ın Allah'ın sözü değil, Hz. Muhammed'in uydurması olduğunu belirtmek için: "Allahım, eğer bu, senin tarafından gelmiş bir gerçek ise, başımıza gökten taş yağdır, ya da bize acı bir azab getir!" demişlerdi. Kur'an'ın, Allah tarafından indirildiğine inanmadıkları için böyle söylüyorlardı. Demek istiyorlardı ki: "Biz bunu inkâr ediyoruz. Eğer gerçekten Allah'ın sözü olsa, inkârımızdan dolayı başımıza taş yağar, üstümüze
azâb iner. Böyle birşey olmadığına göre Kur'ân, Muhammed'in kendi uydurmasıdır."

Bu sözü söyleyenin, en-Nadr îbn el-Hâris olduğu ve Bedir'de tutuklanarak idam edildiği rivayet edilir. İşte bu gibi sözlerle Allah'ın Elçisine karşı gelenler, Bedir'de, hak ettikleri cezayı çekmişlerdir. Ama neden ilk inkârları sırasında hemen başlarına azâb inmemiştir? Yüce Allah, bunun sebebini de gelecek âyette açıklamaktadır:

33- Oysa sen onların içinde bulundukça Allah onlara azâbedecek değildi ve onlar istiğfar ederlerken de Allah

---

[3339] Ibn Kesîr, Tefsir: 2/303-304.

onlara azâbedecek değildi. 34- Onlar (inananları) Mescidi Harâm'dan geri çevirdikleri ve onun velîsi (bakıcısı, okruyucusu) olmadıkları halde neden Allah onlara azâbetmesin? Onun velîleri, sadece müîtakîler (günâhlardan korunanlar)dır. Fakat çokları bilmezler. 35- Onların Beyt(ullah) yanındaki namazları da ıslık çalmadan ve el çırpmadan ibarettin "O halele inkârınızdan dolayı azabı tadın (şimdi)" [3340]

Tefsir:

33- Yüce Allah, Elçisi onların içinde bulunduğu sürece onlara azâbetmeyeceğini ve onlar istiğfar ettikleri sürece de onlara azâbetmeyeceğini bildirmektedir.
Allah, hiçbir kavme, peygamberleri aralarında iken azâbetmemiş, ancak
peygamberleri aralarından ayrıldıktan sonra inatçı kâfirleri yok edecek azaba çarptırmıştır. Şimdi bu âyette, azâb isteyenlere, vaktiyle neden azâb gönderilmediği açıklanmaktadır. Azabın gönderilmemesinin iki sebebi vardı: Birincisi Allah Elçisinin, henüz aralarında bulunması idi. Azâb gelse, yalnız onlara değil, Allah'ın Elçisine de dokunacaktı. Bundan dolayı Allah, onlara vereceği azabı Elçisinin aralarından çıkmasına dek ertelemişti. İkincisi de onların ya kendilerinin veya çocuklarının istiğfar etme ihtimâlinin bulunması idi. İstiğfar ederlerse Allah azâbetmez. Yanlış yolda olmalarına rağmen onlar Allah'ı tanır ve ara sıra O'na istiğfar da ederlerdi. Yüce Allah, istiğfar ettikleri zaman onlara azâb etmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca onların içinde yaşayan, iyi niyetli kişiler, imanını gizleyen mü'minler de vardı: "Eğer orada, kendilerini bilmediğiniz için tepeleyeceğiniz ve bilmeyerek tepelemenizden ötürü kınanacağınız inanmış erkekler ve inanmış kadınlar olmasaydı (Allah sizin savaşmanıza engel olmazdı)..." [3341]âyetinde bu mü'minlere işaret edilir. İşte bu mü'minlerin korunması için Allah kâfirlere hemen azâb indirmemiştir.
Sonra bu kâfirlerin çocukları da ileride müslüman olmuş, İslama hizmet etmişlerdir. Bunlardan dolayı Allah kâfirlerin üzerine Mekke'de yok edici bir azâb indirmemiş, fakat onları Mekke dışına çekmiş, zayıfları şerlerinden korumuş ve Mekke'nin dışında cezalarını vermiştir. İbn Abbâs şöyle demiş: "Onların iki güvencesi vardı: Biri Allah'ın Elçisi, diğeri istiğfar. Peygamber gitti ama istiğfar kıyamet gününe kadar bakidir". [3342]
Mutasavvıflardan bazılarına göre Resul'ün sünnetine uyulduğu sürece Resul, o kavmin arasında bulunmaktadır. Çünkü ruhaniyyeti onların arasındadır. Demek ki Resul'ün sünnetini yaşatanlara Allah azâbetmez.
34 ncü âyette yüce Allah, kendileri Mescid-i Haram'ın dostu yani onun ehli, ona lâyık olmadıkları halde Allah'ın kullarını Mescid-i Haram'dan me-neden bu insanlara mutlaka azâbedeceğini, olumsuz soru tarzında vurguluyor. Ve Mescid-i Haram'ın dostlarının, sadece Allah'tan korkan mü'minler olduğunu belirtiyor.
35 nci âyette de onların, neden Mescid-i Harâm'a lâyık olmadıkları açıklanıyor. Mescid-i Haram, Allah'ın evi, ibadet yeri olduğu, ona yakışır tarzda huşu ile ibadet edilmesi gerekirken bunlar, oradaki namazlarını, ıslık çalma ve el çırpma şekline dönüştürmüşlerdir. İbadet esnasında ıslık çalıp el çırparlar, ve bununla da gûyâ Allah'a ibâdet ettiklerini sanırlardı. Ayrıca Ka'be'yi çıplak tavaf etmeyi de bir meziyet sanmışlardı. Mescid-i Haram'da böyle saygısız, âdaba aykırı şeyleri ibadet sananlar, nasıl ona lâyık olurlar? Yüce Allah, âyetin sonunda vaktiyle azab isteyen, şimdi cezalarını çekmiş bulunan kâfirlere: "İnkârınızdan dolayı şimdi azabı ladin!" buyuruyor. Alaylı alaylı azâb isteyenlere, ardından bu azar hitabını suratlarına indiriyor.
Bu âyetten, Araplar arasında, İslâmdaki muntazam şekliyle değil ama, onun çekirdeği olacak nitelikte bir namaz kılmanın varlığı anlaşılmaktadır. Âyette mukâ' ve tasdiyeh kelimeleri geçer. Mukâ' ıslık çalmak, tasdiyeh el çırpmak demektir. Abdullah İbn Ömer, âyetin tefsirinde ıslık çalmış, yanağını eğmiş, ellerini birbirine vurmuştur. Yine ondan rivayete göre Araplar, yanaklarını yere koyar, el çırpar ve ıslık çalarlardı. Böyle ibadet ederlerdi.[3343] Secdenin Araplar arasında bilindiği ve yapıldığı, Prof. Takui Izutsu'nun kitabında genişçe izah edilmiştir. İslâm, aslı mevcudolan namazı geliştirmiş, muntazam, disiplinli hale sokmuştur. Namazın, İslâmdaki gelişmesinin de yine Peyğamber'in Mekke devrinin sonuna, hattâ Medine devrinin başlarına kadar sürdüğü, daha sonra sabit bir hal aldığı söylenebilir. Konuya ilerideki ciltlerde daha geniş yer verilecektir.
36- İnkâr edenler, Allah yoluna engel olmak için mallarını harcarlar ve harcayacaklar da. Sonra bu, kendilerine dert olacak, nihayet yenilecekler ve inkâr edenler, cehenneme sürüleceklerdir 37- Ki Allah, murdarı temizden ayıklasın ve bütün murdarları birbiri üzerine koyup yığsın da hepsini cehenneme atsın. İşte ziyana uğrayanlar onlardır! 38- İnkâr edenlere söyle: "Eğer vazgeçerlerse, geçmişteki (günahları) kendilerine bağışlanır; yok yine (eski hallerine) dönerlerse, (öncekilerin başlarına gelen Allah) kanunu, geçmiştir (eskilerin olduğu gibi bunların da başına gelecektir)., 39- Fitne kalmayıncaya ve din, tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse muhakkak ki Allah, ne yaptıklarını görmektedir. 40- Eğer dönerlerse bilin ki Allah sizin sâhibinizdir. O, ne güzel sâhib, ne güzel yardımcıdır! [3344]

[3340] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/504-506.
[3341] Fetih Sûresi: 25.
[3342] MefâtîhıTl-ğayb: 15/158-159.
[3343] ibn Kesîr, Tefsîr: 2/208.
[3344] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/506-509.

Tefsîr:

36 ncı âyette kâfirlerin, insanları Allah'ın yolundan menetmek için mallarını harcadıkları ve ileride de harcayakları; fakat harcadıklarının, kendilerine hasretten başka bir sonuç vermeyeceği; yenilip cehenneme sürülecekleri bildirilmektedir.
37 nci âyette de cehenneme sürüleceklerdir ki "Allah kötüyü iyiden ayıklasın, kötüleri birbiri üstüne koyup yığsın ve hepsini cehenneme koysun, buyuruluyor. Kâfirler topladıkları malları nasıl birbiri üstüne yığarlarsa, Allah da onların fiillerine uygun olarak kendilerini birbirini üzerine koyup yığmakta ve hepsini cehenneme atmaktadır. Yahut onların harcadıkları malları birbiri üstüne koyup cehenneme atar. Her iki mânâ da muhtemeldir.[3345]
Kâfirler bu mallan, müslümanlarla savaşmak için toplayıp yığmışlardı. İşte o yığdıkları mallar mü'minler için değil, kendileri için ateş olmuştur. Yüce Allah, onların, kaybedenler olduklarını vurgulamaktadır. Yani bütün çabalarının boşa gideceğini, hiçbir suretle mü'minleri yenemeyeceklerini, malla-riyle birlikte canlarının da birbiri üstüne devrilip cehenneme gideceğini bildirmektedir.
Kâfirlerin birbiri üstüne yığılmasında, savaş alanında devrilip ölenlerin, birbiri üstüne düştüğüne iş aret olabileceği gibi, bunların bir çukura doldurulmuş olmasına da işaret vardır. Bilindiği üzre Allah'ın Elçisi, bunları bir kuyuya doldurmuş, sonra: "Biz Rabbimizden bize va'dini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" diye hitâbetmişti. İşte âyette onların cesetlerinin öyle birbiri üzerine yığılmasına işaret olduğu kanaatindeyiz.
Âyetler Bedir Olayının sebeplerine ve sonuçlarına iş aret ediyor. Müşrikler, Bedir'den önce müslümanlan tamamen yok etmek üzre mal toplamış, para harcamış, büyük hazırlık yapmışlardı. Elbette büyük bir kuvvetin yola çıkarılması, günlerce yürütülmesi, az masrafla olmaz. Onlar büyük masraflarla Bedir'e gelmişlerdi. Daha harcayacaklar da." cümlesiyle de onların, sadece Bedir'le yetinmeyeceklerine, ileride de İslâmı ve müslümanlan imha etmek için masraflar yapacaklarına işaret buyurulmaktadır. Bu kelimede müşxriklerin, Bedir'den sonra daha çok çaba ve mal harcayacaklarına, fakat çabalarının kendilerine'hasret, dert olmaktan başka bir sonuç ver-meyeceğine işaret ve müslümanlar için ileride de birçok zaferin müjdesi vardır.
38 nci âyette yüce Allah, Elçisi vasıtasiyle, inkâr edenleri bir kez daha uyarmaktadır: Söyle ey Muhammed, eğer onlar, bu yaptıklarından vzageçer-lerse, geçmişte yaptıkları affedilir. Ama yine küfür ve inatlarına devam eder-lerse, Allah'ın, önceki milletlere uyguladığı yasası geçmiştir. Böyle yapanların sonuçları gözleri önündedir. Allah, inkâr edenleri, eninde sonunda yok edegelmiştir. Onun eskiden beri uyguladığı yasa budur. Bunlar da nöceki münkirlerin sonucuna uğrar, yok olup giderler. Hz. Peygamber (s.a.v.): "İslâm, kendinden önceki günâhları siler"[3346] buyurmuştur. Kişi ne yapmış olursa olsun, müslüman olunca geçmiş günâhları affedilir. Âyette bu husus, açıkça belirtiliyor "Eğer yaptıklarına son verirlerse kendilerinin geçmiş günahları affedilir," Yahya İbn Muâz er-Râzî şöyle demiş: "Bir saatlik tevhîd, yetmiş yıllık küfrü yıkar da, yetmiş yıllık tevhîd nasıl bir saatlik günâhı yıkmaz?!".[3347]
39 ncu âyette de fitne tamamen kalkıncaya ve din, yani ibadet yalnız Allah için oluncaya dek kâfirlerle savaşılması emrediliyor. İçinde bulundukları küfür ve isyandan vazgeçenleri Allah'ın göreceği, yani onların günâhlarını bağışlayacağı buyuruluyor. Siz onların içini görmezsiniz de Allah onların içini görür, işlerini bilir. Küfre son verenlere düşmanlık olmaz. Düşmanlık, yalnız haksızlık edenlere yapılır.
Bu âyette "onlarla savaşınız" cümlesindeki zamir, Mekke müşriklerine gider. Demek ki âyelin anlamı, Mekke ve havalisinde din yalnız Allah'ın oluncaya, ibadet yalnız Allah'a yapılıncaya, şirk tamamen ortadan kalkıncaya kadar müşriklerle savaşılması emredilmektedir. Hz. Peyğamber(s.a.v.)in de: "Arap yarımadasında iki din birlikte olamaz"[3348]dediği rivayet edilir.
Burada âyet, herkese saldırmayı emretmiyor; fitne kalkıncaya, yalnız Allah'a ibadet edilinceye kadar müşriklerle savaşmayı emrediyor. İslâm, puta tapmayı müsâade etmemiştir. Hicaz bölgesinde müşrikler, müslümanlara sal-dırıyor, onların özgürlük içinde Allah'a ibadet etmelerine engel olmak istiyorlardı. İşte âyet, muslümanlann, serbestçe Allah'a ibadet edebilmeleri için müşriklerle savaşıp şirkin gücünü kırmalarını emrediyor. Âyetin indiği sıralarda müslümanlar, müşriklerin saldırılarına maruz idiler. İnançlarından dolayı müslümanlara her türlü baskı yapılmıştı. Bu yüzden müslümanlar, İki defa Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. İşte yüce Allah', bu baskıların kalkması, vicdan özgürlüğünün sağlanması için savaşılmasını emrediyor. Yoksa kılıç zoruyla bütün dünyâyı müslüman yapmayı emretmiyor. Ayrıca âyette, din yalnız Allah'a yapılıncaya, yani yalnız Allah'a ibadet edilinceye kadar savaşmak emredilmiştir. Puta tapmak, Allah-tan başkasına ibadettir. Müslümanların bölgesinde buna müsâade edilmemiştir. Çünkü bu, insan ruhunu alçaltın Bunun dışında Allah'ı bilip, herkesin kendi dinine göre ibadet etmesi, yine Allah'a ibadettir. Allah'a ibadet eden başka din mensuplarına saldırılması emir değil, yasak edilmiştir: "Dinde zorlama yoktur". [3349]Hiç kimse zorla

---

[3345] Mefâtîh:
[3346] İbn Hanbel, 4/199, 204, 205.
[3347] Mefâtîhu'1-ğayb: 15/163.
[3348] Muvalta': Medine: 18, 19.
[3349] Bakara Sûresi: 256.

dine sokulmaz.
Şirk kalkıncaya ve yalnız Allah'a ibadet edilinceye kadar onlarla savaşmayı emreden bu âyet, İmam Fahreddin Râzî'ye göre de Mekke ve çevresi müşrikleriyle savaşmayı kasdetmektedir,[3350]
Üsâme, bir adama kılıcını dayamış, adam "Lâilâhe illallah"dediği halde onu vurup öldürmüş. Bu durum Allah'ın Elçisine haber verildiğinde:
— Lâilâhe illallah, dedikten sonra onu nasıl öldürdün? Peki kıyamet gününde lâilâhe illâllâl ile ne yapacaksın? buyurmuş. Üsâme:
— El Allah'ın Elçisi, o, canını kurtarmak için böyle söyledi, demiş. Allah'ın Elçisi:
— Kalbini yarıp baktın mı? demiş ve: "Kıyamet gününde lâilâhe illallah ile ne yapacaksın?" sözünü o kadar tekrar etmiş ki Üsâme, içinden, keşke daha önce değil de o gün müslüman olsaydım, dişe geçirmiş".[3351]
40 ncı âyette de yüce Allah, kendisinin, mü'minlerin dostu, koruyucusu olduğunu bildiriyor. Müşrikler hakkı kabul etmez, müslümanlara saldırırlarsa, müslümanlar yalnız değillerdir. Müşriklerin sayısı çok olsa da önemli değildir. Çünkü Allah, mü'minlerle beraberdir. Onların koruyucusudur. Allah'ın koruduğunu kimse yenemez. "O ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır!"
41- Eğer Allah'a ve (hak ile bâtılın) ayrılma gününde, o iki topluluğun karşılaştığı günde kulumuza indirdiğimize inanmışsanız bilin ki, aldığınız ganimetin beşte biri, Allah'a, Elçisine ve akrabalığı bulunanlara, yetimlere, yoksullara ve yolcu(lar)a aittir. Allah, herşeye kadirdir. 42- O gün siz, (vâdînin) yakın kenarlarında idiniz. onlar da uzak kenarlarda idiler. Kervan da sizden daha aşığıda idi. Eğer sözleşmiş olsaydınız dahi, sözleştiğiniz vakitte öyle buluşamazdınız. Fakat Allah, yapılması gereken bir işi yerine getirmek için (sizi böyle buluşturdu) ki helak olan, açık delille helak olsun; yaşayan da açık delille yaşasın. Doğusu Allah, işitendir, bilendir. 43-Allah, sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi, çekinirdiniz ve (savaş) iş(in)de çekişirdiniz. Fakat Allah, (sizi bundan) kurtardı. Doğrusu O, göğüslerin özünü bilir. 44- Karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki yapılması gereken bir işi yerine getirsin. İşler hep A ilah 'a döndürülecektir. [3352]

Tefsir:

41- Yüce Allah, alınan ganimetlerin beşte birinin Allah yoluna, Elçisine, akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara harcanmak üzere ayrılmasını emrediyor. Bu âyette geçen el-Furkân gününden maksat, hak ve batılda bulunanların birbirinden ayrıldığı Bedir Savaşı günüdür. İki topluluk o gün karşılaştığında hak ve bâtıl yolda olanlar belli olmuştur. Allah, hak yolda olanları yardımıyla zafere ulaştırmıştır. "Eğer Allah'a inandınız ve hak ile bâtılın birbirinden ayrıldığı gün kulumuza indirdiğimiz zafere inandınızsa, ganimetleri, Allah'ın buyurduğu biçimde paylaştırınız. Beşte birini kamu işleri için ayırınız" buyurulmaktadır. Hak ile batılın ayrıldığı, İslâm topluluğu ile şirk topluluğunun karşılaştığı gün, onyedi Ramazan sabahı idi.
Ganimet: Savaşta alınan maldır. Savaşsız ele geçen düşman malına fey' denir. Bu âyet, ganimetlerin beşte birinin Allah ve Resulü yani kamu işleri için ayrılmasını buyuruyor. Sûrenin ilk âyetlerinin tefsirinde, müslümanların, Bedir'de alınan ganimetlerin bölüştürülmesinde ayrılığa düştüklerine işaret edilmişti. Rivayetlerden biri, bu fikir ayrılığının, humus (beşte bir) yüzünden çıktığını söylüyor. Allah'ın Elçisi, ganimetlerin beşte birini kamu işleri için ayırmak istemiş, tamamen yeni bir uygulama olan bu hareket, bazı müslümanlara ağır gelmiş. Artık İslâm devleti kurulmağa başladığı için Allah'ın Elçisi, ayırdığı beşte bir ganimet ile devlet masraflarını karşılamayı amaçlamıştır. Ama henüz kabile hayâtı alışkanlığının etkisinde bulunan, devlet nizâmı görmemiş bazı kimseler, Allah Elçisinin bu uygulamasını ağır bulmuşlar.'
Ganimetlerin beşte biri çıkınca kendilerinin payının'azalacağını düşünmüşler. İşte yüce Allah, indirdiği bu âyetle ganimetlerin beşte birinin Allah'a, Elçisine, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolculara aidolduğunu bildirmiştir.
"Allah ve Allah'ın, furkan günü Elçisine indirdiğine inanıyorsanız bu böyle olacaktır", buyurmuş, inananlar için bu hükmün dışına çıkmalarına hiç bir fırsat tanımamıştır. Bunun dışına çıkanlar, Allah'ın, Furkân günü, elçisine indirdiğine inanmıyorlar demektir.
Burada "aldığınız ganimetler" sözünden asıl amaç. Bedir ganimetleridir. Fakat âyetin hükmü geneldir, bütün ganimetler âyetin kapsamına girer.
Humus (beşte bir), İslâm şerîatinin malî yapısını oluşturur. Kur'ân malî düzeninde yoksullara, yetimlere, bakıma muhtaç kimselere yardım esas alınmıştır. Devletin en önemli geliri olan ganimetlerin beşte biri, devlet işlerine, fakirlere, yetimlere, kimsesizlere, yolculara harcanır.
Hz. Peygamber (s.a.v.), ganimet mallarını beşe taksim eder, 4/5 ini mücâhidlere dağıtırdı. 1/5 ini de kendi ailesinin nafakasına, devlet harcamalarına, âyette sayılan akrabaya, yetîmlere, yoksullara ve yolculara harcardı.

[3350] Mefâlîhu'l-ğayb: 15/163-164.
[3351] Müslim, İmân: 158-160;
[3352] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/509-513.

Bu beşte birde kendisi istediği gibi tasarruf etme hakkına sahipti. Ubâde ibn es-Sâmit'in anlattığına göre Allah'ın elçisi, bir gazada, ashabına bir devenin yanında namaz kıldırmış, selâmdan sonra kalkıp bu ganimet devesinden bir kıl alarak şöyle demiştir: "İşte şu, sizin ganimetlerinizdendir. Bu ganimetlerden benim payım, sadece humus(beşte biri)dir. Humus da yine size geri harcanmaktadır. İğne, iplik, her ne ganimet almışsanız, onu getiriniz, sakın aşırmjf-yınız. Zira aşırmak sahibine dünyada utanç, âhirette ateştir. Ey insanlar, yakına da uzağa da gidip Allah uğrunda cihadediniz. Allah'ın buyruğunu yerine getirme hususunda hiçbir kınayıcının kınamasına aldırış etmeyiniz. Seferde de, hazarda da Allah'ın hadlerini yerine getiriniz (cezalarını uygulayınız). Allah yolunda cihadediniz. Zira cihâd, cennetin büyük kapılarından biridir, Allah onunla insanları kederden, tasadan kurtarır".[3353] Bu hadisi İbn Hanbel'in rivayetinden alan İbn Kesir, bu hadîsin büyük bir hasen hadîs olduğunu, fakat Kütüb-i Sitte'de buna rastlamadığını, ancak Ebu Dâvûd ve Nesâ'î'de benzeri olan şu hadisin bulunduğunu söylüyor: "Sizin ganimetlerinizden şu kıl kadarı dahi bana helâl değildir. Yalnız beşte bir helâldir ki zaten beşte bir de yine size geri verilmektedir".[3354]

Allah'ın hakkı ile Resulün hakkı birdir, saygı için Allah zikredilmiştir. Allah'ın Elçisi, onu dilediği gibi kullanır.[3355] Öyle sanıyoruz ki Allah'ın hakkı

tabiri, sadece tazim için değildir. Ganimetlerden ayrılan 1/5: Allah, Allah'ın Elçisi, akraba, yetimler, miskinler ve yolcular için harcanır. Bazıları, Allanın hakkının, Ka'be'ye harcanacağını söylemişlerdir. Ama gerçekte Ka'be şart değildir. Allah'ın hakkı, Allah'ın dini için, Allah uğruna harcanır. Allah'ın Elçisinin hakkı, kendi ailesinin geçimine âidolup bunun için ayrılan bir çeşit maaştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) humus'un bir payını kendi ailesinin geçimine ayırır, gerisini Beytulmâle verir veya muhtaçlara dağıtırdı. Peygamberin vefatından sonra kendisinin almakta olduğu payın kime verileceği hakkında ihtilâf edilmiştir. Kimine göre bu pay onun yerine geçen halifeye verilir. Kimine göre kamu işlerine harcanır, kimine göre de bu pay, diğer masraf sahiplerine yani akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara harcanır. Yalnız Hz. Ebube-kir ve Ömer zamanında bu pay, Allah yolunda savaş için at ve silâh gibi şeylere harcanmıştır.

Zevî'l-kurbâ: Akrabalığı bulunan demektir. Akrabâ'nın kim olduğu üzerinde de hayli görüş farkları yardır. Kimine göre bunlar Hâşim oğullarıdır, kimine göre hem Hâşim, hem Muttalib oğullarıdır. Kimine göre bütün Ku-reyştir. Rivayete göre Hz. Osman ibn Affân ve Cubeyr ibn Mut'im, Allah'ın Elçisine gelmişler:

— Ey Allah'ın Elçisi, demişler, şu kardeşlerin Hâşim oğullarına bir diyeceğimiz yok, onların fazileti inkâr edilemez. Çünkü sen onlardansın. Ama Muttalib oğullariyle bizim aramızda ne fark var? Oysa onlara pay verdin, bizi mahrum bıraktın? Allah'ın Elçisi:

— Onlar ne câhiliyye, ne de îslâm devrinde benden ayrılmadılar. Hâşim oğullariyle Muttalib oğulları aynı şeydir, demiş ve parmaklarını birbirine ke-netiemiştir.[3356] Başka rivayetlere göre burarada zevî'l-kurbâ, Peyğamber'in, kendilerine sadaka verilmesi caiz olmayan akrabasıdır.[3357]

Nasıl tefsir edilirse edilsin âyette, Peyğamber'in akrabasına da ganime-, tin beşte bir kısmından bir pay ayrılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in başka âyetlerinde de Allah Elçisinin akrabasına özel bir önem verilmiştir. Tabii burada kasdedilen akraba, ne Allah'ın Elçisine can düşmanı kesilen Kureyş azılıları, ne de amcası Ebuleheb gibi yakınlarıdır. Akrabadan kasıt, Peyğamber'e inanmış, onun safında yer almış olan yakınlarıdır. Bu yakınlar içinde başta onun aile efradı ve Ehl-i Beyti yani hane halkı gelir. Sonra derece derece bütün müs-lüman akrabası, âyetin belirttiği akrabanın kapsamına girer.

Ama akrabası olsalar bile kâfirleri, Kur'ân'ıfı kasdettiği akraba tabiri içinde düşünemeyiz. Çünkü kâfirle müslümanın bağlantısı kopar. "Akraba bile olsalar, cehennemin halkı oldukları belli olduktan sonra(Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne Peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir, ibrahim 'in, babasına dua etmesi, sâdece ona yaptığı bir vaadden ötürü idi. Fakat onun, bir Allah düşmanı olduğu, kendisine belli olunca ondan uzak durdu. Gerçekten İbrahim çok içli ve yumuşak huylu idi"[3358] âyetleri gereğince Allah'ın düşmanı olana sevgi beslenmez, öyleleri himaye edilmez ve onlar için mağfiret de dilenmez. Onlara ganimetten hisse de ayrılmaz. Ancak Peyğamber'in müslüman akrabasına tahsisat ayrılır.

Taberî ve Beğavî'nin nakline göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.), akrabasına uygun gördüğü kadar hisse ayırırdı. Sonra gelen buyruk sahipleri de böyle yapmışlardır. Bu müfessirlere göre Resulün devrinden sonra artık kendisinin ve akrabasının payı Beytu'l-mâle verilerek kamu işlerine harcanır. Çünkü artık onun akrabası kalmamıştır. Âyetin, akraba hakkındaki hükmü, o zaman yaşayan insanlar içindir. Resulün akrabası o zaman mevcud idi.

Ebu Hanîfe'ye göre Peyğamber'in vefatiyle kendi sehmi düştüğü gibi akrabanın sehmi de düşmüştür. Ancak onların fakirlerine de, diğer müslüman fakirlere verildiği gibi verilir. Zenginlerine verilmez, Humus(l/5)ün kalanı yetimlere, yoksullara, yolculara harcanır.[3359]

Eğer Peyğamber'in, Hz. Fâtıma'dan gelen torunları, akrabası kabul edilirse onlara humus'tan pay ayrılması

[3353] İbn Hanbel: 5/316, 326: İbn Mâce, Cihâd: 34.
[3354] Ebû Dâvûd, Cihâd: 149; Nesâ'î, Fey': 6; Muvatta', Cihâd: 22; İbn Hanbel, Musned: 1/88; 5/319, 330.
[3355] İbn Kesîr, Tefsir: 2/312.
[3356] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/165; İbn Kesîr, Tefsir: 2/313. Hadisi Müslim rivayet etmiştir; Nesâ'î, Fey": 5; İbn Hanbel, Musned: 4/81'de de vardır.
[3357] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/313.
[3358] Tevbe Sûresi: 113-114.
[3359] Mefâtîhu'I-ğayb : 15/165.

gerekir. Tabii akrabalığın ne kadar devam edeceği de tartışma konusudur. Maamafih, Osmanlı devrinde Hz. Peygamber(s.a.v.)in soyundan olanlara maaş bağlandığını biliyoruz. Hattâ yalnız Peygamber soyundan gelenler değil, bütün Mekke ve Medine halkına, her yıl önemli miktarda para gönderilerek dağıtılmış, bu paraları İstanbul'dan göndermek için özel muhafız birlikleri tayin edilmiştir ki bunlara "Surre Alayları" denir. Merhum Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşıh'nın bu konuda bir kitabı vardır.
Peygamberimizin vefatından sonra Hz. Fâtıma ile Abbâs, Hz. Ebube-kir'e gelip, Peyğamber'in Hayber'deki payı ile Fedek fey'ini kendilerine vermesini istemişler. Hz. Ebubekir: "Ben Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in 'Biz miras bırakmayız, bıraktığımız sadakadır' dediğini işittim. Muhammed'ın çoluk çocuğu bu maldan yer. Ben Allah'ın Elçisinin yaptığını gördüğüm hiçbir şeyi bırakmam, hepsini yaparım" demiştir.[3360]
Sonradan Peyğamber'e akraba olmak, Hâşimîlerle Emevîler arasında rekabete yol açmış, her biri kendi görüşünü güçlendirmek için pek a'lâ hadisler uydurup ortaya atmışlardır. Bu tür rivayetlere itimâdedilemez. Biz âyetin kedisine bakarsak, zevî'l-kurbâ ile, Allah Elçisinin devrinde kendi safında-yer almış bulunan akrabasının kasdedildiğini anlarız.
Âyet, savaştan alınan ganimetlerin beşte birini Allah'a, Elçisine, onun akrabasına, yetimlere, miskinlere ve yolculara ayırıyor. Fakat şîaya göre yalnız ganimet değil, bütün kazançların ve servetlerin beşte biri, âyetin bildirdiği kimseler için ayrılır. Tabiî, bütün servetlerin beşte birini, Peygamber ve ondan sonra gelen imamlar adına toplayan, şî'a âlimleridir. Onlar, topladıkları korkunç servetleri, diledikleri yere harcarlar. Din adamlarının maaşları da bu humus'tan verilir. Bundan dolayı İran'da dinî teşkilâtın korkunç serveti vardır. Bu servetlerin, gerçekten yoksullara ulaşıp ulaşmadığını Allah bilir.
42 nci âyette Bedir Savaşından önceki durumun tablosu hatırlatılarak buyuruluyor ki: "Siz vâdînin, yakın tarafında, Medine yakasında idiniz, onlar da vadinin uzak tarafında, Mekke yakasında idiler. Kervan da sizin aşağınızda idi." Müslümanlar kervanı vurmak, Kureyş de kervanı korumak için gelmişler ve iki topluluk burada öyle uygun bir tarzda karşılaşmış İdi ki sözleşmiş olsalardı dahi böyle uygun biçimde buluşamazlardı. Dilediğini yerine getirmek, ölenin delil ile ölmesi, yaşayanın da delîl ile yaşaması için Allah, iki toplumu böyle uygun bir zaman ve pozisyonda karşılaştırdı. Allah herşeyi işiten, bilendir.
Artık bundan sonra küfür içinde kalan, Allah'ın müslümanlara yardımını, müslümanların doğru yolda olduğunu görüp bildikten sonra, bile bile küfür içinde kalacak; inanan da kuşkusuz doğru yolda olduğunu anlayarak, bilinçli ve kanıtlı imana sahibolacak.
43- Daha Önce Allah, düşmanın durumunu Elçisine, ru'yâda göstermiş, Elçisi, düşmanın az olduğunu görmüş ve sahabilerine de düşmanın az olduğunu söylemişti. Yüce Allah, ru'yasında onları neden az gösterdiğini anlatıyor: Allah onları, az göstermişti ki müslümanlar birden bire ürkmesinler. Düşmanın tamamını gösterseydi, müslümanlar korkarlar, maneviyatları bozulur, cesaretleri kırılır ve savaşıp savaşmama konusunda birbirleriyle anlaşmazlığa düşerlerdi. Fakat Allah onları bu durumdan kurtardı, işi düzeltti. O, göğüslerin özünü bilir. Gönüllerin sağlamlığı için gerekeni yapar.
Allah'ın, çoğu az göstermesi nasıl olur? Bu konu üzerinde görüşler vardır. Hâşâ Allah, bir şeyi yanlış göstermez. Ama kişinin haline uygun biçimde gösterir. Ya Elçisine düşmanın tamamını değil, bir bölümünü göstermiş, ya da düşmanın gerçek durumunu göstermiştir. Düşman görünüşte çok idi ama manen azdı. Bir ülkü etrafında birleşmiş, ahenkli bir topluluk değil, çeşitli düşünceleri olan, imansız, kof bir topluluk idi. İşte yüce Allah, onlann o gerçek durumlarını göstermiş olabilir. Hasılı Allah, müslümanlar için uygun olanı yapmıştır ki cesaretleri kırılmasın, müşriklerin kuvvetinden ürkmesinler. Onların kuvveti görünüşte fazla, gerçekte cılız idi. Allah onların gerçek durumları olan cılız hallerini göstermiştir.
44- İki topluluk karşı karşıya geldikleri zaman da Allah, müslümanların göderinde müşrikleri az gösterirken, ötekilerin gözlerinde de müslümanları az gösteriyordu ki yapılması gereken bir işi yerine getirsin. Bütün işler Allah'a götürülür. Tarihlerin kaydına göre Ensâr'dan Sa'd ibn Muâz, savaş başlamazdan önce Allah'ın Elçisine dedi ki:
— Yâ Resulâllâh, biz sana bir gölgelik yapalım, sen orada dur; deveni, bineğini de yanına koyalım. Biz düşmanla savaşalım, eğer Allah bizi galip getirirse istediğimize kavuşmuş oluruz. Eğer aksi olursa, bineğine biner, arkamızda bulunan kavmimize gidersin. Vallahi geride kalan bazı arkadaşlarımız, seni bizden daha az sevip korumazlar.
Allah'ın Elçisi Sa'd'e duâ etti. Peyğamber'e bir gölgelik yapıldı. Peygamber (s.a.v.), Ebubekir'le birlikte orada durdular. Rabbine duâ ediyordu, bir aralık daldı. Ayıklığında, yanında bulunan Ebubekir'e:
— Müjde, Allah'ın yardımı geldi. İşte Cebrâîl, ağzında su bulunan bir atın yularım tutmuş güdüyor, dedi.
Sonra dışarı çıkıp ashabını savaşa teşvik etti:
— Muhammed'in nefsini elinde bulunduran Allah'a andolsun ki bugün sat?ırla, sebatla, Allah rızâsı için kaçmadan düşmanla savaşanı Allah cennete sokar, dedi.
Umeyr ibn el-Humâm, elinde yemekte olduğu birkaç hurmayı atarak:
— Demek şimdi benimle cennete girmem arasında şu adamların beni öldürmesi varmış, dedi.
Kılıcını alıp savaşa daldı ve Öldürülünceye kadar savaştı.[3361]

[3360] Ibn Kuteybe, el-İmâmeh ve's-siyâseh: 1/13.
[3361] İbn Hişâm, Sîret: 2/267-268.

45- Ey inananlar, bir toplulukta karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki başarıya eresiniz. 46- Allah'a ve Elçisine itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız, devletiniz gider. Sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. 47- Yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan me-nedenler gibi olmayın. Allah, onların bütün yaptıklarını kuşatmıştır. 48- O zaman şeytan onlara yaptmları işi süslemiş: "Bugün insanlardan bizi yenecek kimse yoktur, ben sizin yanınızdayım!" demişti. Fakat iki topluluk birbirini görünce iki ökçesi üzerinde geri dönüp; Ben sizden uzağım, ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah'lar korkarım, zira Allah'ın cezası çetindir!" demişti. 49- Münafıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar (sizin için); "Bunları dinleri aldatmış." diyorlardı. Oysa kim Allah'a dayanırsa Allah, dâima galip, hüküm ve hikmet sahibidir. [3362]

Tefsir:

45-46 ncı âyette yüce Allah, mü'minlere, düşmanla karşılaştıkları zaman sağlam durmalarını; Allah'ı anarak, O'na güvenerek çarpışmalarını, Allah'a ve Elçisine itaat etmelerini; birbirleriyle çekişmeden, kavgadan uzak durmalarını emrediyor. Çekişmenin, mü'minleri başarısızlığa götüreceğini, devletlerini, kuvvetlerini gidereceğini bildiriyor ve böyle bir duruma düşmemeleri için sabretmelerini buyuruyor, Allah'ın sabredenlerle beraber olduğunu vurguluyor.
İnanan topluma yakışan budur. Mü'minler Allah'a dayanır, Allah için hareket ederler. Allah için birbirlerini sever, gösterişten hoşlanmazlar.
47-48 nci âyetlerde de kâfir Kureyş ordusunun durumu çizilmektedir. Onların bütün çabası gösteriş ve Allah yoluna engel olmaktır. Şeytan, onların yaptıkları kötü işleri gözlerine süslü göstermiş, kalblerine kendilerini kimsenin yenemeyeceğini telkin etmiş, kendisinin de onlarla beraber olduğunu söyleyerek onları aldatıp savaşa sürmüş, fakat iki topluluk karşılaştığı zaman kâfirlerin göremediği şeyleri; mü'minlerin sarsılmaz durumunu, Allah'ın onlara yardımını görünce aldattığı insanları bırakıp dönmüş, onların hareketlerinden uzak olduğunu, Allah'tan korktuğunu söyleyip gitmiş.
49 ncu âyette münafıkların ve yüreklerinde hastalık bulunan kimselerin, mü'minlerin ardından: "Bunları dinleri aldatmış, baksana kendilerinden çok üstün bir kuvvetle savaşa gidiyorlar" dedikleri anlatılıyor, güçlü ve galip Allah'ın, kendisine tevekkül edenlere yardım edeceği vurgulanıyor.
47-48 nci âyetlerin tefsirinde şu olay anlatılır:
Mekke ordusu yola çıktığı zaman Ebu Süfyân, yolunu değiştirip kervanı tehlikeli noktadan kurtarmış ve Kureyş ordusuna da Kafilenin kurtulduğunu, artık gelmelerine gerek kalmadığını bildirip geri dönmelerini istemiş. Fakat Ebucehl ibn Hişâm:
— Hayır, demiş, dönmeyeceğiz, Bedir'e gidip orada üç gün kalacağız; hayvanlar kesip yemekler yiyeceğiz; şarap içeceğiz; cariyeler bize şarkı söyleyecek. Araplar ünümüzü, gücümüzü duyacaklar; bundan böyle daima bizden korkacaklar; yürüyün!. [3363]
Bedir, Arapların her yıl belli mevside toplandıkları panayırlardan biri idi. Demek ki o zaman panayır mevsimi idi. Kureyş diğer Arap kabilelerine gücünü göstermek istiyordu. Ebucehl'in bu sözleri, Kureyş ordusunun nasıl bir şımarıklık, kaba kuvvet gösterisi peşinde olduğunu ifade eder. İşte 47 nci âyetteki batar ve riâen-nâs (şımarıklık ve insanlara gösteriş için) tabirleri, onların bu niyetlerini ve ruh haletlerini yansıtmaktadır.
Kureyş ile Kinâne oğulları arasında bir kan dâvası vardı. Kureyş, yollan üzerinde bulunan Kinâne oğullarının kendilerine saldırmasından çekiniyordu. Tefsirlerde ve siyer kitaplarında anlatıldığına göre şeytân, Kureyşlilere cesaret verip onları müslümanlarla savaşa sürmek için Kinâne oğullarının liderlerinden "Sürâka ibn Mâlik ibn Cu'şum" şekline girerek gelmiş:
— Ben Kinâne oğullarından size, arkanızda herhangi bir saldırıda bulunulmayacağına dair söz veriyor, kefil oluyorum. Ben sizinle beraberim, deyip onları kışkırtmış. Kureyş de derhal yola çıkmış. [3364]
İki topluluk karşılaştığı zaman şeytân, müslümanların sarsılmaz imanını, kahramanlık ve cesaretlerini, melekler tarafından da desteklendiğini görünce geriye dönmüş, o sırada eli Haris ibn Hişâm'ın elinde imiş, Haris ona:
— Ey Sürâka, hem bizi koruyacağını söylüyor, hem de bırakıp gidiyor musun? deyince şeytân:
— Ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah'tan korkarım, demiş. [3365]
Bu rivayet, öyle sağlam irvâyetlerden değildir. Âyetteki şeytân kelimesiyle Arapların ileri gelen liderlerinden birinin kastedilmiş olması daha kuvvetlidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de kötülüğe teşvik eden insanlara da şeytân denmiştir: "Böylece biz her peygambere, insan ve cin şeytanlarım düşman yaptık..."[3366] "De ki: Sığınırım ben, insanların Rabbine, pâdişâhına, Tanrısına: İnsanlara kötü şeyler ftsıldalayan o sinsi vesvecinin şerrinden. O ki insanların göğüslerine fısıldar. Gerek cinlerden, gerek insanlardan (olan bütün ves-vesecilerin şerrinden Allah'a

[3362] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/513-519.
[3363] İbn Hişâm: 2/257-258.
[3364] Aynı eser, 2/250; îbn Kesîr, Tefsir: 2/318.
[3365] ibn Kesîr, Tefsir: 2/318; MefStîhu'l-ğayb: 15/174.
[3366] En'âm Sûresi: 112.

sığınırım)".[3367]
İşte bu gerçeği göz önünde tutarak tefsirini yaptığımız âyetteki şeytân tabiriyle de, Kureyşlileri kışkırtıp savaşa sürükleyen, işin ciddiyetini görünce de kendisi savaş alanından dönüp giden veya hiç savaşa katılmayan müşrik liderlerden birinin kasdedildiği kanaatini benimsiyoruz. Yahut bu âyetle kâfirlerin, şeytânın vesveselerine kapılarak, kaba kuvvetlerine güvenerek kendilerini helake sürükledikleri anlatılmıştır. Hasan Basrî'ye göre şeytan insan şekline girmemiş, fakat vesvesesiyle müşriklerin kalblerine attığı düşüncelerle onlara, yaptıkları işi süslü göstermiştir.[3368]
İki ordunun durumunda tam bir tezâd simetriği var: Biri Allah'a güveniyor, Öbürü kendi gücüne. Birinin yardımcısı melâike, diğerinin teşvikçisi şeytân. Melekler mü'minlerin yanından ayrılmazken, dostlarını kışkırtıp savaşa süren şeytân, kritik anda onları bırakıp kaçıyor ve yaptıkları işten de el çekiyor.
Kâfirler güçlerine dayanarak yola çıkmışlardı. Müslümanların dayanağı ise Allah'a imanları, O'nun yardımına güvenleri idi. Müslümanların azlığını gören bazı hasta yürekliler: "Bunları dinleri aldatmış, ne yaptıklarını bilmi-yorlar. Şu bir avuç insanla kendilerinden kat kat fazla bir kuvvete karşı nasıl çarpışacaklar?" demişlerdi.
Münafıklar, Medine müslümanları içinde bir gruptur. Kalblerinde hastalık bulunanların ise Kureyş içinde müslüman olmuş, fakat imanları kuvvetlenmemiş, hicret etmemiş olan müslümanlar olarak tefsir edilir. Bizim kanaatimize göre yüreklerinde hastalık bulunanlar, Mekke'deki hicret etmemiş müslümanlar değil, Medine'de bulunan bazı müslümanlardır. Bunlar mü'-min insanlardı ama zaman zaman yüreklerine şüphe düşüyordu, imanları tam kökleşmemiş idi. Bunlar hâlis münafık olmamakla beraber münafkların güdümünde ve etkisinde idiler. İşte bunlar savaşa katılmamışlar ve müslümanların Kureyşe karşı gidişini alayla karşılamışlardı. Hasan-ı Basrî'nin rivayetine göre bunlar, Bedir savaşına katılmayan bir topluluktur. Bundan dolayı bunlara münafık adı verilmiştir.[3369]
50- Görseydin o inkâr edenleri: Melekler onların canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar: "Haydiyangın azabını tadın!" (diyorlardı). 51- "İşte bu, ellerinizin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir. Yoksa Allah, kullara zulmedici değildir." 52- (Bunlar da) tıpkı Fir'avn ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi (davrandılar. Onlar da): Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi; Allah da onları, günâhlanyla yakalamıştı. Kuşkusuz Allah güçlüdür, cezası çetindir. 53- Bu böyledir, çünkü bir millet kendilerinde bulunan (güzel meziyet) değiştirmedikçe Allah, onlara verdiği nimeti değiştirmez. Allah işitendir, bilendir. 54- (Evet) Fir'avn ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi: Rable-rinin âyetlerini yalanlamışlardı: biz de onları günâhlanyla mahvetmiştik ve Fir'avn ailesini boğmuştuk. Hepsi de zulmedicilerdi. [3370]

Tefsir:

50-52 nci âyetlerde kâfirlerin can verme halleri anlatılıyor: Âyetlerin hepsi Bedir Savaşiyle ilgilidir ve sözü edilen kâfirler de Bedir'de müslümanlarla çarpışan müşriklerdir. Bu savaşta müslümanları destekleyen, onlara güç veren melekler, müslümanların kılıçlariyle can vermekte olan kâfirlerin suratlarına ve arkalarına vura vura canlarını alıp cehenneme götürmüş ve onlara: "Haydi, yangın azabını tadın!" demişlerdir. Kâfirlerin azabı, acı şekilde can vermekle bitmiyor, bedenlerinden ayrılan ruhlarını da melekler vura vura cehenneme sürüyorlar. Kılıç azabını tadmış olan bedenlerinden sonra canları da yangın azabını tadmaya başlıyor. Melekler onlann suratlarına ve sırtlarına vura vura götürüp cehenneme kapattıktan sonra onlara, kendi elleriyle yaptıkları işler yüzünden bu sonuca düştüklerini, yoksa Allah'ın, kullarına haksızlık etmediğini söylüyorlar. Bu azar da onlara, şiddetli bir tokat gibi iniyor. ' 'Siz de Fir 'avn ve ondan öncekiler gibi davrandınız! Onlar da Allah 'in âyetlerini inkâr etmişlerdi. Neticede Allah, günâhları yüzünden onları yakalayıp çetin azaba çarptırmıştı. İşte siz de yaptığınız kötü işler yüzünden onlann sonucuna uğradınız!" diyorlar. Ve Allah'ın azabının çetin olduğunu vurguluyorlar. Bu son cümle, meleklerin sözü de olabilir, Allah'ın sözü de olabilir.
53-54 ncü âyetlerde Allah'ın adaleti, kâinattaki kanunu hatırlatılıyor: Bir millet, kendindeki meziyeti, güzel ahlâkı, değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez. Siz kendi ahlâkınızı bozdunuz, tıpkı Fir'avn ve ondan önceki zâlimlerin yoluna girdiniz. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı. Allah da günâhları yüzünden onları cezalandırmış, Fir'avn'i boğmuştu. Allah, zulme, haksızlığa başlayan Fir'avn ailesinden nimetlerini alıp kendilerini helak ettiği gibi, içlerinden çıkan Peygambere ve ona inanan insanlara haksızlık eden, baskı yapan müşriklerin de nimetlerini ellerinden alıp canlarını cehenneme göndermiştir.
Burada Kureyş müşrikleri, iki kere Fir'avn ailesine benzetilmektedir. Birincide bunların da Fir'avn ailesi gibi cezalandırıldığı, ikincide Fir'avn ailesinin elinden nimetlerinin alınıp mazlumlara verildiği gibi bunların elindeki nimetlerin de alınıp mazlumlara verildiği anlatılmıştır. Bunların gerek zulmetmede, gerek ellerindeki nimetlerin, meziyetlerin kadrini bilmeyip onları bozmakta Fir'avn ailesine benzer tarafları vardır. Onun için bunlar da onlar gibi cezalandırılmışlardır.

[3367] Nâs Sûresi.
[3368] Mefâtîh: 15/174.
[3369] lbn Kesir, Tefsir: 2/319-320
[3370] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/520-523.

53 ncü âyet, bir toplumsal kuralı anlatıyor: Bir toplum, kendindeki güzel ahlâkı ve meziyetleri değiştirmedikçe Allah onların ellerindeki nimetleri almaz. Yahut daha genel bir deyişle bir toplum, kendi kendini bozmadıkça Allah onların iyi hallerini kötüye çevirmez. Ama toplum kendim bozarsa Allah onların ellerindeki nimetlerini alır, iyi hallerini kötüye çevirir. Başlarına felâket gelir, sıkıntılar, ızdıraplar, anarşiler içinde kalırlar. Allah kullarına zulmetmez. Allah'ın kanunları, toplumun davranışlarına göre toplumda kendini gösterir. Kötülük edenler yaptıklarının kötü sonuçlariyle karşılaşırlar. Kuvvetleri, servetleri bir gün elden gider. Nimetleri, yurtlan başkalarının eline geçer. Kendilerini düzeltip uslananların hallerini de Allah düzeltir. İşlerinin iyi gitmesine yardımcı olur. Hasılı Allah'ın kanunları iyiye yönelenlere o yönde yardımcı olur; kötüye meyledenlere de o yönde tecellî edip onları bozar. Her ikisi de Allah'ın yasaları gereğidir. Allah'ın şu dünyâdaki yasası böyledir.
55- Allah'a göre canlıların en kötüsü kâfirlerdir; artık onlar inanmazlar. 56- Sen kendileriyle andlaşma yaptığın halde onlar, hiç çekinmeden her defa andlaşmalarını bozarlar. 57- Savaşta onları yakalarsan, oniar(a. vereceğin ceza) ile arkalarında bulunan kimseleri de dağıt ki ibret alsınlar. 58- Bir kavmin, (andlaşmaya) hıyanet etmesinden kor-karsan, sen de (onlarla yaptığın andlaşmayı) aynı şekilde onlara at; çünkü Allah, hâinleri sevmez. 59- İnkâr edenler (bizim elimizden kurtulup) geçtiklerini sanmasınlar. Onlar (bizi) âciz bırakamazlar.[3371]

Tefsir:

55-56 ncı âyetlerde inanmayan, yaptıkları andlaşmayı her fırsatta bozmaktan çekinmeyen kâfirlerin, Allah'a göre yeryüzünde deprenen canlıların en kötüsü oldukları belirtilmektedir. Dâbbe, yeryüzünde deprenen her canlıya denir, çoğulu devabb'dır. İnsan da bu tabirin içine girer.
57-59 ncu âyetlerde yüce Allah Elçisine, böyle kimseleri, arkada kalanlara ibret olacak biçimde cezalandırmasını, hiyânet edip andlaşmalarını bozacaklara, misliyle muamele edip onlarla yaptığı andlaşmayı onlara atmasını emrediyor ve Allah'ın hainleri sevmediğini, kâfirlerin Allah'ın azabından kurtulamayacaklarını vurguluyor.
Bu âyetler, yahudîler hakkında inmiştir. Bazı müfessirler, 55-56 ncı âyetlerin, Hendek Savaşında muslümanlarla ittifaklarını bozup birleşik kâfir ordusuyla birleşen Kurayza yahudîleri hakkında indiğini söylerler. Fakat Bedir Savaşının olaylarını anlatan bu Sûre, adı geçen savaşın ardından inmiştir.
Hendek Savaşı ise Bedir'den üç yıl sonra vukubulmuştur. îki olay arasında hayli zaman farkı vardır. Üç yıl sonra inen âyetlerin bu sûreye konması, biraz uzak bir ihtimaldir. Binaenaleyh bu âyetlerin, Kaynuka yahudîleri hakkında inmiş olması daha kuvvetlidir.
Allah'ın Elçisi, Medine'ye geldiği zaman müslümanların yahudilere, yahudîlerin de müslümanlara saldırmamaları, dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı da birbirlerine yardımcı olmaları konusunda yahudîlerle andlaşma yapmış, onlardan bu konuda söz almış, kendisi de onlara güvence vermişti.[3372]
Bu sözlerine rağmen yahudîler, müslümanlara karşı gittikçe artan bir kin beslemeğe başladılar. Zaman zaman adlaşmalarının şartlarına aykırı davranmaktan çekinmediler. Bedir Savaşından sonra Allah'ın Elçisi, Kaynuka oğulları çarşısına gidip onlara nasihat etti; Allah'tan korkmalarım, Kureyş'in uğradığı sonuca uğramaktan çekinmelerini söyledi ama Kaynuka oğullan:
— Ey Muhammed, galiba sen bizi senin kavmin gibi sanıyorsun. Savaşmasını bilmeyen bir toplulukla savaşıp onları yenmiş olman, seni aldatmasın. Vallahi eğer bizimle savaşırsan, bizim ne yaman kahramanlar olduğumuzu anlarsın! dediler.
İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Âli İmran Sûresinin 12-13 ncü âyetleri bunlar hakkında indi.[3373]
Mâide Sûresinin 51-53 ncü âyetleri münasebetiyle de anlattığımız üzre hayvanını satmak üzere Kaynuka oğulları pazarına giden ve orada bir yahu-dî kuyumcunun dükkânında oturan müslüman bir kadının eteğini, yahudî kuyumcu, arkadan gizlice kadının beline iliştirmiş ve kadın ayağa kalkınca edep yeri açılmış. Kadının feryadını duyan bir müslüman, hücum edip kuyumcuyu öldürmüş, yahudiler de onu öldürmüşler. Bu olay, müslümanlarla yahudîlerin arasını iyice açmış. Kaynuka oğullarından, müslümanlara karşı hi-yânet, gizli tertipler, andlaşmaya aykırı davranışlar görülmeye başlayınca yüce Allah, yukarıdaki âyetleri indirerek andlaşmayı bozanlara, andlaşmaları-nı geri vermeyi ve onları geride kalanlara ibret olacak biçimde cezalandırmayı Resulüne emretmiştir. Geride kalanlardan maksat da öteki yahudî kabileleridir. Kaynuka oğullan kuşatılmış ve Allah'ın emrine uygun olarak yurtlarından çıkarılıp sürülmüşlerdir.
Verilen sözde durmak, Allah'ın kesin emridir. Fakat karşı tarafın andlaşmayı bozduğu sezilince müslümaların da gafil avlanmamak için andlaşmayı bozup karşı tedbir almaları gerekir. Bu âyetler, islâm siyâsetinin temellerindendir. Barışı ilk bozanlar müslümanlar olmazlar. Fakat barışı bozanlara misliyle karşılık verirler.
Ahmed ibn Hanbel'in rivayetine göre Muâviye Anadolu'da yürürken, andlaşma yaptığı, henüz andlaşmanın

[3371] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/523-525.
[3372] İbn Kesîr, Tefsir: 4/331.
[3373] Ibn Hişâm, Sîret: 2/426-427.

bitimine zaman bulunan bir kavme yaklaşmak, andlaşmanın sonunda hemen saldırmak istedi. Hayvan üzerinde bulunan bir ihtiyar: "Allahu ekber, Allahu ekber, dedi, vefa gerekir, gadir değil. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir kavimle arasında andlaşma bulunan kimse süre sona erinceye kadar andlaşmanın ne bir düğümünü çözsün, ne de bağlasın. Ama karşı taraf andlaşmayı bozarsa, bu da onlara karşı andlaşmayı bozar".[3374]
60- Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihâd için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız tam olarak size ödenir, hiç haksızlığa uğratılmazsınız. [3375]

Tefsir:

60- Yüce Allah, bu âyette Allah'ın ve müslümanların, bilinen ve bilinmeyen düşmanlarını korkutmak, sindirmek, İslama baş kaldırmalarını önlemek için gerekli at ve her türlü kuvvet hazırlamayı ve bu uğurda Allah için mal harcamaktan geri durmamayı emrediyor. Allah yolunda harcanan şeylerin eksiksiz olarak kendilerine verileceğini bildiriyor.
Bakara Sûresinin 59 ncu âyetinde: "Allah yolunda harcayınız da, kendinizi tehlikeye atmayınız" buyurulmuştur. Düşmana karşı zamanın gereklerine göre kuvvet hazırlamak Allah'ın buyruğudur. Yüce Allah, bilinen ve bilinmeyen Allah düşmanlarını korkutmak, onların müslümanlara saldırı cesaretlerini kırmak için elden geldiğince kuvvet hazırlamayı emretmiştir. Kuvvet, savaş için gerekli herşeydir. Bir zaman at, ok, yay, kılıç, kalkan savaş aracı idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında savaş bunlarla yapıldığından âyette mutlak söylenen kuvvet yanında özellikle at hazırlanması vurgulanmış; Hz. peyğamber'in hadislerinde de savaş için at beslemenin fazileti üzerinde durulmuştur. Bundaki amaç sadece at hazırlamak değil, zamanın gereğine göre savaş aracı hazırlamaktır. At burada kuvveti temsil eder. Zaten Hz. Peygamber (s.a.v.): "İyi bilin ki kuvvet atmaktır!"[3376] sözünü üç defa tekrar ederek atım tarzındaki silâhların önemini belirtmiştir.
Allah'ın Elçisi, ata binmek, ok atmak gibi savaş eğitimleri yapmaya teşvik etmiş: "Atınız, bininiz, atmanız, binmenizden daha iyidir!"[3377] hadisleriyle de atış taliminin önemini vurgulamıştır. Başkalarına saldırmak için değil, fakat saldırıyı önlemek için savaşa hazırlıklı olmak gerekir. "Hazır ol cenge eğer, ister isen sulh-ü salâh." İşte İslâmın amacı özgürlük ve barışı korumaktır.
Nisa Sûresinin 71 nci âyetinde de yüce Allah, mü'minlere her zaman ihtiyatlı ve uyanık bulunmalarını, korunmaları için gerekli tedbirleri almalarını emretmiştir. Fakat saldırmayı emretmemiş, saldıranlara karşı korunmayı buyurmuştur. Başkalarının müslümanlara saldırma cesaretlerim kırmak için kuvvetli ve hazırlıklı olmak gerekir. Yüce Allah, böyle olmayı emrediyor. Fakat durup dururken başkalarına saldırmayı yasaklıyor: "Saldırmayınız, zira Allah saldırganları sevmez!"[3378] buyuruyor.
61- Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve A ilah 'a dayan. Çünkü O, işitendir, bilendir. 62-Eğer sana hile yapmak isterlerse (korkma) Allah sana yeter. O ki yardımıyle seni ve müzminleri destekledi. 63- Ve onların kalblerinin arasını uzlastırdı. Sen yeryüzünde bulunan herşeyi verseydin, yine onların kalblerinin arasını uzlaştıramaz-dın; fakat Allah, onların arasını uzlastırdı. Çünkü O, dâima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. [3379]

Tefsîr:

61-63 ncü âyetlerde yüce Allah, Elçisine, düşmanlar barışa yanaştıkları takdirde kendisinin de barışa yanaşmasını, işiten ve bilen Allah'a dayanmasını; düşmanların aldatma ihtimaline karşı Allah'ın, Elçisine yeteceğini bildirmekte; yardımıyle Peygamberini ve mü'minleri zafere kavuşturduğunu: müminleri birbirleriyle kaynaştırdığını hatırlatmaktadır. Dağınık, birbirine düşman kalbleri Allah öylesine birbiriyle kaynaştırmıştır ki eğer dünyâda bulunan herşey harcansaydı o kalbleri öyle kaynaştırıp insanları birbirine kardeş yapmak mümkün olmazdı. Fakat galip ve hikmet sahibi Allah, bu insanları böylesine birbirine dost yapmıştır.
Kanaatimizce bu âyetler de Kaynuka oğullarının barış isteklerine cevap olarak inmiştir, îslâmın temel amaçlarından birini koymaktadır. İslâmın asıl amacı barıştır. İslâmın savaşları saldırı değil, savunma amacına yöneliktir. Yüce Allah, burada düşman barışa yanaştığı takdirde Elçisine de barışa yanaşmasını emretmektedir. Düşman barış taleb ederse barışmak gerekir. Ancak düşmanın, aldatmak için barış istediği anlaşılırsa tabii barış kabul edilmez. Ama böyle bir belirti yoksa Allah'a tevekkül edip düşmanın barış teklifini kabul etmek gerekir.

[3374] Ibn Hişâm, Sîret: 2/426-427.
[3375] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/525-257.
[3376] Müslim, imaret: 167; Ebû Dâvûd, Cihâd: 23; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 8; Ibn Mâce, Cihâd: 19; Danmî, Cihâd: 14; İbn Hanbel, Musned: 4/157.
[3377] Ebû Dâvûd, Cihâd: 23; Nesâ'î, Hayl: 8; İbn Mâce, Cİhâd: 19; Dârimî, Cihâd: 14.
[3378] Bakara Sûresi: 190.
[3379] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/527-529.

Yüreklerin içini, insanların gizli düşüncelerini yalnız Allah bilir.
Âyetlerde işaret edilen zafer, Bedir zaferi veya daha büyük ihtimalle Kaynuka oğullarına karşı kazanılan zaferdir. Bu zafer sonunda Kaynuka oğulları, umutlarını kesip barış teklif etmek zorunda kalmışlardır.
Allah'ın uzlaştırdığı kalbler de Evs ve Hazrec kabilelerinin kalbleridir.
Hz. Peyğamber(s.a.v.)in Medine'ye gelmesinden önce bu iki kabile birbirine düşman idi ve zaman zaman aralarında çıkan savaşlar, iki kabileyi de yıpratmış, zayıflatmış idi. Akabe bey'atinde Allah'ın Elçisiyle görüşen birkaç Hazreçli, ona şöyle demişlerdi: "Biz kavmimizi bıraktık, geldik. Onlar gibi birbirine düşman başka bir kavim yoktur. İnşaallâh, Allah senin sayende onları birleştirir. Eğer Allah onları birleştirirse o zaman senden daha güçlü bir adam olmaz".[3380]
İşte birbirine düşman olan bu insanlar müslüman olup, aralarına teşrif buyuran Allah Elçisinin çevresinde toplanınca dünyada eşi görülmemiş bir dostluk içine girmişlerdi. Yüce Allah bu gerçeğe işaret buyurarak: "Eğersen, dünyada bulunan herşeyi harcasaydın, o kalbîeri uzlaştıramazdın, fakat Allah onları uzlaştırdı" buyurarak, müslümanlara olan büyük lûtfunu hatırlatıyor. Tabii Allah'ın lûtfu, Allah'ın Elçisi yüzü hürmetine onlara gelmişti.
İbn Abbâs ve Mücâhid'in, barışı emreden 61 nci âyetin, Tevbe Süresindeki: "Allah'a ve âhiret gününe inanmayanlarla savaşınız" [3381]âyetiyle neshedildiğini söyledikleri rivayet edilir. Bazı müfessirler, bu ve benzeri âyetlerle Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetini, hattâ mezkûr âyetten sonra inmiş olan âyetlerini dahi neshetmek çabası içine girmişlerdir. Bu görüş doğru değildir. Taberî, âyetin neshedildiğine ne Kitâbda, ne sünnette, ne de aklen bir delil bulunmadığını söylemiştir. İbn Kesîr de Allah Elçisinin, Hudeybiye'de müşriklerle barış yaptığını, bu âyetle Tevbe Süresindeki âyet arasında bir aykırılık bulunmadığını söylüyor.[3382] Çünkü Tevbe Süresindeki âyet, saldıranlara karşı savaşmayı emrediyor, buradaki âyet ise barış isteyenlerle barış yapılmasını buyuruyor. İki âyet arasında bir çelişki yoktur ki biri diğerini neshetsin. İslâmın amacı barıştır. Savaşmak, müslümanlara saldıran düşmanlara karşı olur. İnsanları zorla dinlerinden döndürüp müslüman yapmak için savaş emredilmemiştir. Zira "Dinde zorlama yoktur" [3383]Kâfirûn Sûresinde de İslâmın getirdiği vicdan özgürlüğü gayet güzel ifade edilmiştir: "Ey nankörler, ben sizin yaptığınız ibâdeti yapmam. Siz de benim yaptığım ibâdeti yapmazsınız. Ben asla sizin yapmış olduğunuz ibâdeti yapıcı değilim. Siz de benim yapmakta olduğum ibâdeti yapıcı değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır!" Barış isteyen düşman ile barış yapmak, Allah'ın emridir. Kaldı ki Tevbe Sûresinin, mealini verdiğimiz âyeti, müşrikler hakkında değil, Kitap ehli hakkındadır. Özel bir durumu bildiren âyet, genel bir prensip getiren âyeti neshedemez.
64- Ey peygamber, A ilah sana ve sana tabi olan mü 'minlere yeter. 65- Ey peygamber, müzminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa, iki yüz (kâfir)i yenerler. Sizden yüz kişi olsa, kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü kâfirler, anlamaz bir topluluktur. 66-Şimdi Allah sizden hafifletti ve sizde zayıflık bulunduğunu bildi. Bundan böyle sizden sabreden yüz kişi olsa iki yüz kafiri yenerler. Ve eğer sizden bin kişi olsa Allah'ın izniyle ikibin(kâür)i yenerler. Allah sabredenlerle beraberdir. [3384]

Tefsir:

64-66: Yüce Allah, peygamberine hitaben: "Allah sana ve sana tabi olan mü'minlere yeter." Yahut bir başka tefsire göre: "Allah ve sana tabi olan mü'minler sana yeter" buyurduktan sonra mü'minleri savaşa teşvik etmesini emrediyor. Sabreden yirmi mü'minin, ikiyüz kâfire; yüz mü'minin de bin kâfire galip geleceğini bildiriyor. Müteâkib âyette ise mü'minlerde zaaf görerek bu hükmü hafifletiyor, bire iki oranına düşürüyor: Sabreden yüz mü'minin, Allah'ın izniyle ikiyüz kâfire, 'bin mü'minin de ikibin kâfire galip geleceğini ve Allah'ın sabredenlerle beraber olduğunu bildiriyor.
Yirmi mü'minin ikiyüz kişiye, yüz mü'minin bin kişiye galip gelmesi, gücünün, nereden geldiğini, 65 nci âyetin sonundan anlıyoruz: Mü'minler bilinçli, inançlı, anlayışlı insanlardır, maneviyatları kuvvetlidir. Kâfirler ise bilinçsiz, maneviyatsız bir topluluk olduklarından güçsüzdürler. Allah'a iman, ruhsal hayâta bağlılık, insan maneviyatını güçlendirir.
Önceleri yirmi mü'min ikiyüz kâfire, yüz mü'min bin kâfire denk tutulmuş iken sonradan bu hüküm hafifletilerek yüz mü'min ikiyüz kâfire, bin mü'min de ikibin kâfire denk tutulmuştur. Bu âyetleri orantıya vurursak birinci âyetteki bire on; ikinci âyetteki bire ikiye düşer. Bundan bir mü'minin on kişiye veya en az iki kişiye galip geleceği anlaşılırsa da Cenabı Hak bir mü'minin on kişiye veya iki kişiye galip geleceğini söylemiyor. Yirmi kişinin ikiyüz kişiye, yüz mü'minin ikiyüz kişiye galip geleceğini söylüyor. Bu ifadenin derin hikmeti vardır. Belki bir mü'min on kişiye galip gelemez ama, yirmi mü'min, ikiyüz kişiye galip gelebilir. Çünkü yirmi mü'min bir birlik teşkil eder. Ferdin yapamayacağını topluluk yapar. İnsanlar bir araya gelip birbirlerine destek olunca

[3380] İbn Hişâm, Sîret: 2/38.
[3381] Tevbe Sûresi: 29.
[3382] Tefsir: 2/323-324.
[3383] Bakara Sûresi: 256.
[3384] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/529-531.

ayrı ayrı insanların yapamayacağı işlerden çok daha fazlasını yaparlar. Çünkü inşan sosyal bir varlıktır. Topluluk halinde birbirlerinden cesaret alırlar. Bir insan yalnız başına tehlikeli bir işe kolay girişemez ama birkaç kişi beraber olunca rahatlıkla buna cesaret ederler.
İşte âyetin bir mü'minin on kâfire değil de, yirmi mü'minin ikiyüz kâfire galip geleceği şeklindeki ifadesinde bu toplumsal destek ve cesaret sezilmektedir. Bundan her mü'iminin, mutlaka on kâfiri yeneceğini anlamak yanjış olur, âyetin ruhuna aykırı düşer. Bundan, küçük mü'minler topluluğunun, kendilerinden on misli veya en az iki misli büyük toplulukları yeneceği anlaşılır.
Ayrıca âyette Hz. Peygamber(s.a.v.)in tertibine de işaret vardır. Allah'ın Elçisi, düzenlediği seriyyelere çoğunlukla yirmi kişi ile yüz kişi arasında kuvvetler gönderirdi. Yirmiden az, yüzden fazla göndermezdi.
Rivayetlere göre 65 nci âyet inince müslümanlar bunun, kendilerinden on kat fazla bir kuvvetle çarpışmalarını farz kıldığını sanarak, ağır buldukları bu hükmü hafifletmesini Allah'tan temennî etmişler. Bunun üzerine bir süre sonra 66 nci âyet inerek bunu bire iki oranına düşürmüştür.[3385]
Müfessirlerin çoğunluğuna göre 66 nci âyet, 65 nci âyeti neshetmiştir. Neshi kabul etmeyen müfessir Ebu Müslim el-Isfahânî ise, birkaç delil ile bu âyetler arasında neshin bulunmadığını söylemiştir. Ona göre birinci âyette emir yoktur, biri durum bildirilmektedir. Yüce Allah, sabreden yirmi mü'min olursa, bunların ikiyüz kâfiri yeneceğini söylüyor. İkinci âyette ise çoğunlukla bir cemâatin, kendilerinden on kat fazla bir cemâate dayanamayacağını bildirerek, mü'minler topluluğunun, en azından kendilerinden iki kat fazla bir topluluğu yeneceğini haber veriyor. Birinci âyet, sabreden mü'minlerin durumunu, ikinci âyet ise onlar kadar sabırlı olmayan mü'minlerin durumunu bildirmektedir. Bunlar arasında nesih, söz konusu değildir. Çünkü birinci âyet-teki sabır ve azim vasfını taşıyan küçük mü'minler topluluğu, her zaman büyük işler başarırlar. Ama bunlar azdır. Herkesi bunlarla bir tutmak doğru olmaz. İkinci âyet genel olarak bütün mü'minlerin durumunu belirtmektedir. Birinci âyet özel bir şartı, ikinci âyet genel şartı değerlendirmektedir.
Razî: "Eğer Ebu Müslim'den önce bu âyetler arasında nesih bulunduğu hakkında icma olmuşsa bir diyeceğimiz yok ama, böyle bir icma olmamışsa Ebu Müslim'in sözü doğrudur" diyor.[3386]
Yüce Allah, bu âyetlerin sonunda kendisinin, sabredenlerle beraber olduğunu vurguluyor. Bu demektir ki eğer yirmi mü'min sabreder, sağlam dururşa benim yardımım onlarla beraberdir. Onları başarıya ulaştırırım. Bu da Ebu Müslim'in görüşünün doğruluğunu gösterir. Eğer yirmi mü'min, ikiyüz kişi karşısında sağlam durursa Allah'ın izin ve yardımıyle onları yener. Ama buna dayanamazlarsa, bunlar hakkında birinci âyetin hükmü değil, ikinci âyetin hüküm geçerli olur. Demek ki bunlar, o çok sabırlı, dayanıklı mü'minler-den değil, genel mü'minlerdendir.[3387]
67- Yeryüzünde ağır bas(ıp küfrün belini iyice kır)ıncaya kadar hiçbir peygambere, esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz, geçici dünyâ malını istiyorsunuz, Allah ise (sizin için) âhireti istiyor. Allah, dâima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir. 68- Eğer Allah'tan, bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız fidyeden dolayı size mutlaka büyük bir azâb dokunurdu. 69- Artık aldığınız ganimetten helâl ve temiz olarak yeyin ve Allah'tan korkun. Kuşkusuz Allah, bağışlayan, esirgeyendir. 70- Ey peygamber, ellerinizde bulunan esirlere söyle: "Eğer Allah, sizin kalb-lerinizde bir hayır olduğunu, bilirse size, sizden alınan(ûdye)den daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah bağışlayan, esirgeyendir. 71- Eğer sana hainlik yapmak isterlerse, daha önce Allah'a da hainlik yapmışlardı. Bu yüzden (Allah) onlara karşı (sana) imkân verdi (seni onlara galip getirdi) Allah, bilendir, (herşeyi) yerli yerince yapandır. [3388]

Tefsir.

67 nci âyette geçen ishân: kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak, kalınlaştırmak demektir. Sehânet, kalınlıktır yeryüzünde kuvvet ve şiddet bulup düşmanları iyice ezinceye kadar anlamına gelir. Bu âyette yüce Allah, bir peygamberin yeryüzünde iyice kuvvet bulup dâvasını kökleştirmeden elinde esirler tutmasının doğru olmayacağı belirtiyor.
68-69 ncu âyetlerde: "Allah'tan bir kitâb geçmemiş olsaydı, yani Allah, kendisine merhametli olmayı, affetmeyi yazmamış olsaydı, esirleri serbest bırakmak için fidye aldığınızdan dolayı size büyük bir azâb dokunurdu. Artık aldığınız fidyeleri helâl ve temiz olarak yeyiniz, Allah'tan korkunuz" buyuruluyor. Allah'ın çok bağışlayan, çok esirgeyen sıfatları vurfulanıyor.
70 nci âyette esirler teselli edilmektedir: Eğer Allah, sizin gönüllerinizde hayır, samimiyet bulursa size, sizden alınan fidyeden daha iyisini vereceği gibi üstelik sizi af ve rahmetine de lâyık görür.
71 nci âyette de Allah'a ve Allah'ın Elçisine hiyânet edenlerin sonlarının perişan olacağı bildirilmekte, Allah'a ve Elçisine hiyânet edenler uyarılmakta ve Allah'ın, herşeyi bilip hikmetle yaptığı vurgulanmaktadır.
Bu âyetler, Bedir'de alınan esirler hakkındadır. Allah'ın Elçisi, bu esirler hakkında ne yapılacağını ashabına

[3385] Buhârî, Tefsîr: Sûre: 8; Ibn Kesîr, Tefsîr: 2/325.
[3386] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/194-195.
[3387] Mefâtîhu'l-ğayb: 15/196.
[3388] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/531-534.

danıştı. Hz. Ebubek,ir:
— Bunlar senin kabilenin adamları, yakınlarındır. Bunları serbest bırak, dedi.
Hz. Ömer ise bunların öldürülmesini önerdi. Kimi de bunların yakılmasını ileri sürdü. Allah'ın Elçisi, Ebubekir'in düşüncesinde idi. Fidye karşılığında bunları serbest bırakmayı uygun buldu. Sonunda alınan esirler fidye karşılığı serbest bırakıldı. İşte bu âyetler de, Bdeir esirleri hakkındaki bu fidye istemine işaret buyurmaktadır.
Tabii, savaşı müteâkib bu esirler Medine'de bir süre bekletilmişlerdir. Daha sonra bunlar hakkında yapılacak muamele görüşülmüş ve serbest bırakılmaları kararlaştırılmıştır. Bu karardan sonra da hepsi bir anda fidyelerini veremediklerinden, bunların tamamının serbest bırakılması, epey zaman almıştır. O zaman müslümanlar, sıkıntı içinde idiler. Her bir müslümanın birer ikişer evlerinde baktığı bu esirler, müslümanlara malî külfet yüklüyordu. Bundan dolayı âyette "bir peygamber yeryüzünde iyice kuvvet buluncaya kadar, esirler sahibi olması doğru değildir" buyuruluyor. Bu âyetlerin, Benû Kaynuka ya-hudîlerine işaret eden âyetlerden sonra konması, bu esirlerin serbest bırakılmasının, Bedir Savaşından epey zaman sonra olduğunu gösterir.
Âyet, esir almayı veya onu fidye karşılığı serbest bırakmayı yasaklamıyor; ancak bir peygamberin, dâvasını iyice yerleştirmeden, muarızlarının gücünü iyice kırıp onları kendisine başkaldıramayacak duruma getirmeden elinde esirler bulundurmasının, esirlerle uğraşmasının doğru olmadığım belirtiyor. Âyetin ifadesinde, daha iyi olanı, iyi olana tercih etmediğinden dolayı Peyğamber'e bir çeşit tekdîr vardır. Hâşâ bu, Peyğamber'in günâh işlediği anlamına gelmez. Bunun anlamı şudur: Peygamber henüz İyice güçlenmeden esirler alıp onların muhafaza ve geçimiyle uğraşmasaydı daha iyi olurdu. Çünkü esirler almak, onları bir yerde bekletip geçimlerini sağlamak veya onlarır birer ikişer müslümanlara dağıtıp baktırmak, henüz yeni kurulmakta olan İslâm toplumuna külfet olur. Aslında yapılan iş iyidir ama peğyambere ve mü'minlere külfettir. Bu bakımdan bununla uğraşılmasaydı daha iyi olurdu, demektir. Fakat düşman iyice sindirildikten, müslümanlar güçlendikten sonra esirler almak ve bunları fidye karşılığında serbest bırakmakta bir sakınca yoktur. Yüce Allah, şöyle buyurmuştur:
— " (Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarım vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (onları esir alın). Ondan sonra artık ya lütfen veya fidye karıştığında bırakırsınız. Harb ağırlıklarını bırakıncaya (savaş sona erinceye) kadar (böyle yaparsınız)...".[3389]
Maksat, İslâmın ezilmekten kurtulması, kâfirlere, güçlenip İslama saldırma fırsatı verilmemesidir. İslâm kuvvet bulduktan sonra gerekirse esirler fidyesiz de serbest bırakılır. Biraz önceki âyette buna işaret vardır. Yüce Allah, bu konuda İslâm devletine yetki vermiştir. Durumun gereğine göre, bu ruh doğrultusunda çıkarılacak kanunlarda bu husus belirtilir ve buna göre hareket edilir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.), alınan esirleri Medine'ye getirmiş, bunları ashabına birer ikişer dağıtmış, herkese götürdüğü esire iyi muamele etmesini, kulak burun kesmemesini emretmiştir.[3390] Yalnız iki kişinin öldürülmesini emretmiştir ki bunlar da, Mekke'de müslümanlara çok işkence etmiş bulunan Nadr ibn el-Hâris ile 'Ukbe ibn Ebî'l-Muayt'tir. Bunlar öldürülmüştür.
Az zaman sonra esirlerin adamları, Mekke'den gelip fidye vererek onları kurtarmışlardır. Konulan fidye, kişinin malî durumu göz önüne bulundurularak bin dirhem ile dört bin dirhem arasında değişmekte idi.[3391] Maamâfîh, çok fakir olanlar hiç fidye alınmadan bırakılmışlardır.
Bu savaşta Hz. Peyğamber'in amcası Abbâs, amcası oğlu Akıl ibn Ebî Tâlib, damadı Ebû'l-Âs da düşman safında çarpışmış ve esir düşmüşlerdi. Amcası Ebuleheb savaşa katılamamış, yerine birini bedel göndermişti. Ebu-leh'eb yenilgi haberini duyduktan birkaç gün sonra vebaya yakalanıp ölmüştür.
Bir rivayete göre amcası Abbâs, içinden müslüman olmuştu. Fakat kavminin düşüncelerine, inançlarına saygı gösterirdi, onlara aykırı davranmamak için savaşa katılmıştı.[3392] Ama katılması, gönül rızâsiyle değildi. Savaş başlamazdan önce Allah'ın Elçisi, arkadaşlarına:
— Ben Hâşim oğullarından bazı kimselerin istemeyerek savaşa katıldıklarını biliyorum, bizim onlarla çarpışmamız gerekmez. Kim Hâşim oğullarından birine rastlarsa onu öldürmesin. Kim Hâşim oğlu Ebû'l-Buhturî'ye, Abdu'l-Muttalib oğlu Abbâs'a rastlarsa onu öldürmesin. Çünkü o, istemeyerek savaşa getirilmiştir demişti. Ebu Huzeyfe ibn Utbe:
— Demek babalarımızı, oğullarımızı, kardeşlerimizi öldüreceğiz de Abbâs'ı mı bırakacağız? Vallahi onu görürsem kılıcımla şişlerim, dedi.
Bu söz, Hz. Peyğamber'in kulağına gidince Hz. Ömer'e şöyle buyurdu:
— Ey Ebu Hafs, Allah'ın Elçisinin amcasının yüzüne kılıçla vurulur mu?
Sonradan, söylediği söze çok pişman olan Ebu Huzeyfe, Yemâme'de şe-hid düşmüştür.[3393]
Abbâs esir düştü. Kendisi zengin idi. Kendisinden fidye olarak yüz okye altun istendi. Ensârdan bazı kimseler:
— Yâ Resûlâllâh, müsaade buyur, kızkardeşimizin oğlu Abbâs'tan fidye almayalım, dediler. Allah'ın Elçisi:
— Vallahi bir dirhem bile bırakmayacaksınız, hepsini alacaksınız, buyurdu. [3394] Abbas:

[3389] Muhammed Sûresi: 4.
[3390] îbn Hişâm, Sîret: 2/293.
[3391] İbn Hişâm, Sîret: 2/306.
[3392] Bu konuda 2 nci cildde, Nisa Sûresi, 97 nci âyetin tefsirine de bakınız.
[3393] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/327-328.

— Yâ Resûlâllâh, ben müslüman idim, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Senin müslüman olduğunu Allah bilir. Eğer dediğin gibi ise Allah sana mükâfat verir. Fakat görünüşte bize karşı idin. Hem kendin için, hem de iki kardeşinin oğlu Nevfel ve Akîl ve andlın Ömer oğlu Utbe için fidye vereceksin, dedi. Abbâs:
— Yâ Resûlâllâh, ben o kadar malı nereden bulayım? Kureyşe el açıp dilenmemi mi istiyorsun? dedi. Allah'ın Elçisi:
— (Karın) Ümmü'l-Fadl ile birlikte gömdüğünüz: "Ben bu seferimde ölürsem, bu gömdüğüm mâl oğullarım Fadl, Abdullah ve Kusem'indir" dediğin mal nerede? dedi. Abbâs:
— Vallahi yâ Resûlâllâh, şimdi anlıyorum ki sen hiç kuşkusuz Allah'ın Elçisisin. Bari yanımda bulunan ve savaştan sonra benden aldığınız o yirmi okyeyi de fidyeme sayın, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Hayır, o Allah'ın, senden bize verdiği ganimettir, dedi.
Neticede Abbâs, kendisinin, iki kardeşi oğlunun ve andlısının fidyesini verdi. Sonradan Abbâs demiş ki:
— Allah, yirmi okye yerine bana îslâmda yirmi köle verdi ki her birinin malı, dillere destandır. Rabbimden beklediğim mağfiret de ayrıdır.[3395]
Allah'ın Elçisinin damadı Ebû'l-Âs da esirler arasında idi. Mekke'nin sayılı tüccarlarından olan Ebû'l-Âs, sözüne güvenilir, herkesçe sevilen mert bir insandı. Hz. Hadîce'nin yeğeni olurdu. İslâmdan önce Hz. Hadîce, kızmı yeğenine vermeyi teklif etmiş, Allah'ın Elçisi de onu kırmamıştı. Böylece Peyğamber'in kızı Zeyneb, teyzesinin oğlu ile evlenmişti.
İslâm gelince Allah'ın Elçisinin hanımı ve kızları hep kendisine inandılar. Damadı Ebû'l-Âs inanmadı. Fakat Bedir savaşına kadar Zeyneb, müşrik kocasının yanında kaldı. Ebû'l-Âs, Bedir'de esir düşünce Zeyneb, kocasını kurtarmak için, annesi Hadice'nin, kendisine düğün hediyesi olarak verdiği gerdanlığı gönderdi. Allah'ın Elçisi onu görünce çok duygulandı:
— Eğer isterseniz onun esirini, gönderdiği fidye ile birlikte geri gönderiniz, dedi. Derhal:
— Peki yâ Resulâllah, dediler.
Ebû'l-Âs'ı fidyesiz serbest bıraktılar. Zeyneb'in gerdanlığını da iade ettiler. Yalnız Allah'ın Elçisi, Ebû'l-Âs'tan, Zeyneb'i göndereceğine dair söz aldı. Ashabından iki kişiyi de Zeyneb'i getirmeleri için onunla birlikte Mekke'ye gönderdi.
Zeyneb'in, herkesin gözü önünde Medine'den gelen iki kişi ile gitmesine, Mekke müşrikleri, özellikle Ebu Süfyân'ın karısı Hind razı olmadı. Bu arada Zeyneb, yolda bir çocuk kaybettiğinden geri döndü. Bir hayli hastalıktan sonra Medine'ye getirildi. Mekke'nin Fethine yakın zamana kadar Medine'de, babasının yanında kaldı.
Kocası Ebû'l-Âs, ticaret için Şam'a gitmiş, dönüşünde Allah Elçisinin bir birliği tarafından yine esir alınmış idi. Medine'ye varınca geceleyin gizlice Zeyneb'e iltica edip kendisini korumasını istedi. Zeyneb onu himayesine aldı. Allah'ın Elçisi onu esîr alanlara, aldıkları malı geri vermelerim uygun bulduğunu söyleyince malını geri verdiler. Ebû'l-Âs Mekke'ye gitti, Şam'a giderken kendisine birtakım emanetler ısmarlayanlar vardı. Herkesin ısmarladığı emanetleri sahiplerine verdikten sonra müslüman olduğunu ilân edip Medine'ye geldi. Aradan altı yıl geçmiş olmasına rağmen Allah'ın Elçisi, yeni bir nikâha lüzum görmeden Zeyneb'i tekrar ona verdi.[3396]
Fidye verip kurtulan, sonradan müslüman olan o esirler, İslâmdaki fütûhâtın geliri ile çok büyük servetlere ermişlerdir. İşte 70 nci âyette müslü-manlann, ileride erecekleri büyük ganimet ve servetlere işaret buyurulmaktadır.
70-71 nci âyetin, Abbâs, Akîl ibn Ebî Tâlib ve Nevfel ibn el-Hâris hakkında indiği rivayet edilirse de âyet geneldir, bütün esirler hakkındadır. Nüzul sebebi Abbâs olsa bile bütün esirlere hitâbetmektedir.
Bu âyetlerin ifadesinden, esirlerden bazılarının müslüman olduklarını veya iyi niyetle davrandıklarını, yüreklerinde İslama ve müslümanlara kin ve düşmanlık beslemediklerini anlıyoruz. Rivayetler Abbâs'ın müslüman olduğu gibi, altı yıl sonra Ebû'l-Âs'ın da müslüman olduğunu söylüyor. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), esirleri serbest bırakırken bir daha müslümanlara karşı savaşmyacak-larına dair kendilerinden söz almıştır. İşte Cenabı Hak onları kasdederek: "Eğer sana hıyanet etmek isterlerse, önceden Allah'a da hıyanet etmişler, O'na şirk koşmuş, tevhîd dinine karşı savaşmışlardı. Allah onlardan öncünü aldı," buyuruyor. Ve hıyanet ettikleri takdirde yine Allah'ın cezasına çarpılacaklarını anlatıyor.
72- Onlar ki inandılar, hicret ettiler, Allah yolunda mallariyle, canlariyle savaştılar ve onlar ki (yurtlarına göçenleri) barındırdılar ve yardım ettiler; işte onlar, birbirlerinin velisi(dostu, koruyucusu)durlar: İnanıp da hicret etmeyenlere gelince, onlar hicret edinceye kadar onların velayetinden size bir şey yoktur. Fakat dinde yardım isterlerse (onlara) yardım etmeniz gerekir. Yalnız, aranızda andlaşma bulunan bir topluma karşı (yardım etmeniz) olmaz. Allah yaptıklarınızı görmektedir.
73- İnkâr edenler, birbirlerinin velîsidirler. Eğer bunu yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve büyük bir kargaşa olur.
74- Onlar ki inandılar, hicret ettiler, Allah yolunda savaştılar ve onlar ki (göç edip gelen mü'minleri) barındırdılar ve (onlara) yardım ettiler; işte gerçek mü'minler onlardır. Onlar için bağış ve bol rızık vardır. 75-

---

[3394] Buhârî, Meğâzî: 12.
[3395] ibn Kesir, Tefsir: 2/328.
[3396] ibn Hişâm, Sîret: 2/296-304.

Onlar ki sonradan inandılar, hicret ettiler, sizinle beraber savaştılar; işte onlar da sizdendir. Rahim sahipleri (kan akrabaları), Allah'ın Kitabına göre birbirlerine daha yakın dostturlar. Allah herşeyi bilir. [3397]

Tefsîr:

Bu âyetler, mü'minlerin birbirleriyle ve kâfirlerle olan ilişkilerini düzenlemektedir. Şöyle ki:
72- İnanıp hicret eden, Allah yolunda mallariyle, canlariyle savaşan Mekkeli ilk mü'minlerle, onları barıncjıran ve onlara yardım eden Medineli müminler birbirlerinin velîleri, koruyucuları, yardımcılarıdır. İnandıkları halde çeşitli nedenlerle hicret edemeyen mü'mînler de vardı. Bunların içinde gücü yetmediği için hicret edemeyen mü'minlere yardım etmeyi, yüce Allah başka âyetlerde emretmiştir. Fakat burada imkânı olduğu halde hicret etmeyen müminlerin durumu ele alınmaktadır. Bu kimseler hicret etmedikçe tslâm toplumunun, bunları koruması gerekmez. Eğer bunlar, dinlerini hürriyet içinde yaşayabilmek için müslümanlardan yardım isterlerse bu konuda bunlara yardım edilir ama bu yardımın, müslümanların müttefiki bulunan bir topluma karşı olmaması gerekir. Müslümanların müttefiklerine karşı onlara yardım edilmez. Hicret etmeyen müslümanlar, müslümanlarla ittifakı olmayan bir kavme karşı kendilerine din uğrunda yardım edilmesini isterlerse o zaman müslümanlar onlara yardım ederler.
Velayet: Fetha ile dostluk, nesep, korumak anlamlarına, kesre ile vilâyet ise imaret, sultanlık anlammadır. Müfessirlerden bazıları buradaki velayet kelimesinin mîrâs anlamına geldiğini söylemişlerdir. Onlara göre âyet, mü'minleri birbirlerine mirasçı yapmakta, hicret etmeyen mü'minlerin, hicret edenlere mirasçı olamayacağını bildirmektedir.
73- Kâfirler ise birbirlerinin velîsi(koruyucusu)durlar. Mü'minlerle onlar arasında koruyuculuk, dostulk ilişkisi yoktur. Yüce Allah, âyetin sonunda "Böyle yapmaz, onları korumaya, onlarla dostluğu sürdürmeğe kalkarsanız, yeryüzünde karışıklık ve büyük bir kargaşalık olur" buyurmaktadır. Çünkü o zaman kâfir mü'min birbirine karışır. Mü'min kâfiri korursa, İslâm toplumu içinde dayanışma kalmaz, toplumun gücü azalır, mü'minler birbirine düşerler.
74 ncü âyette hicret eden, Allah yolunda savaşan muhacirlerle, onları barındıran, onlara yardım eden ensârın gerçek mü'minler oldukları; Allah'ın mağfiretine ve bol rızka erişecekleri vurgulanıyor. Bir ve ikinci âyette hicret edenler tabiriyle ilk hicret eden Mekke'li müslümanlar kasdedilmektedir ki bunlara: "esz-sâbikune'l-evvetûn: İlk ileri geçenler" de denir.
75 nci âyette de daha sonra inanıp hicret ve mü'minlerle barebar cihâd eden müslümanların, İslâm toplumundan oldukları belirtiliyor. İnananların hepsi, birbirinin dostu, koruyucusudurlar. Ancak bunlar içinde rahim sahipleri (kan akrabaları), Allah'ın kitabına yani yazgısına göre birbirlerine daha yakındırlar. Allah'ın yasası böyledir. Kişinin akrabasını koruması, onu daha çok sevmesi, kendi içinden gelen psikolojik bir duygudur. Cenabı Hak, burada insan cemiyetlerine hakim olan sosyolojik bir kanunu anlatmaktadır.
Buradaki velayeti irs (mîras) mânâsına alanlar, bu âyete göre rahim sahiplerinin (kan akrabalarının) birbirlerine mirasçı olacağını ve bu âyetin, daha önce yürürlükte olan yernûı ve kardeşlik yoluyla mirasçı olmayı neshettiğini söylerler.[3398]
Gerçekte âyetin amacı, akrabanın birbirine mirasçı olacağını belirtmek değil, insanın akrabasına duyduğu eğilimi anlatmaktır. Yukarıda 72 nci âyette mü'minlerin birbirlerinin dostu, koruyucusu oldukları bildirilmişti. 74-75 nci âyetlerde de gerek önce, gerek sonra hicret eden ve hicret eden mü'minleri barındıran bütün mü'minlerin birbirlerinin dostu, koruyucusu olduğu vurgulandıktan sonra, özellikle akraba olanların birbirlerine daha yakın oldukları, birbirlerini daha çok sevmeleri gerektiği belirtilmekte ve Allah'ın, her-şeyi bildiği buyurulmaktadır.
İlk anda bu âyetlerle öncekiler arasında bir bağlantı olmadığı samlabilir. Fakat dikkat edilince arada sıkı ilişkinin bulunduğu görülür: Bedir Savaşı, muhacirlerle ensâr arasındaki kardeşliği daha da perçinlemişti. Çünkü iki cemâat birlikte savaşa katılmış, aynı amaç için omuz omuza dövüşmüş idi. Aynı zamanda bu savaş, müslümanlarla Kureyş müşrikleri arasındaki düşmanlığı da iyice bilemişti. Muhacir müslümanların, Kureyş müşrikleriyle kabile, kan ve hısımlık bağları vardı. İşte yüce Allah, indirdiği bu âyetlerle, müslümanlarla kâfirler arasındaki bağların koptuğunu, müslümaların dostunun ancak müslümanlar olduğunu bildirmiş ve müslümanların birbirleriyle olan bağlılık ve ilişki derecelerini belirlemiştir.
İbn Abbâs'a ve tabiîlerin bazılarına dayandırılan görüşe göre 72 ve 73 ncü âyetteki velilik, birbirine mirasçı olma anlamına gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye geldiği zaman muhacirleri birer birer ensâr fertlerine kardeş yapmıştı. İslâmın ilk devirlerinde bu kardeşler birbirlerine mirasçı olurdu. Miras âyetleri inmekle bu din kardeşleri arasındaki tevarüs kaldırılmıştır. İşte 72 nci âyette birbirleriyle kardeş olan muhacirlerle ensârın birbirine mirasçı olacağı belirtilmiş, 73 ncü âyette de mü'minlerle kâfirler arasında miras ilişkisi olmadığı bildirilmiştir.
Bazı müfessirler ise âyetteki tevellî'nin, dostluk, koruyuculuk, dayanışma anlamına geldiğini, miras ile bir ilişkisi

[3397] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 3/534-540.
[3398] İbn Kesir, Tefsir: 2/331-332.

olmadığını söylemişlerdir. Âyetlerin sözgelimi ve ruhu, ikinci görüşü haklı çıkarır. Birinci âyette muhacirlerle ensârın, hicret etmeyen mü'minlere hangi şartlarla yardım edeceklerinin anlatılması da bu görüşün doğruluğunu ortaya koyar. İkinci âyette bu hükümlere aykırı davranarak mü'minlerin kâfirlerle dostluk ilişkisi kurmaları halinde büyük karışıklıkların çıkacağının bildirilmesi de buradaki velayetin, yardımlaşma, koruma anlamlarına geldiğini gösterir. Mü'minlerin, akrabaları olan kâfirlerle dostluk ilişkilerini sürdürmeleri, İslâm cemaatine zarar verir. Âyetlerin miras ile bir ilgisi yoktur. Böyle âhâd haberleriyle Kur'ân'ın genel mânâsı tahsis edilemez. Çünkü sonuçta bu anlayış, Kur'ân adına yanlış hükümler konmasına sebebolmuştur. Bu hükümler İslâm hukukuna girmiştir. Kur'ân'ın hiç kasdetmediği bir şey Kur'an'a mal edilmiş, insan kafasından çıkan şey, Allah'ın kanunu imiş gibi gösterilmiştir. Bu gibi şeyleri Kur'ân hukukundan ayıklamak gerekir.

Tevellîyi irs mânâsında kabul edener, 75 nci âyetin, kendinden öncekileri neshettiğini söylerler. Aynı zamanda inmiş olan bu âyetlerin, birbirini neshetmesi söz konusu olamaz. Gerçekte tevellî, muhacirlerle ensâr arasındaki kardeşlik ilişkisidir. Mirasla bir ilgisi olmadığı için nesih de söz konusu değildir.

72 nci âyette "İnanıp da hicret etmemiş olanlar" ifadesi, Mekke'de, ya da bâdiyede hicret edemeyen mü'minler bulunduğunu göstermektedir. Bunlardan kimi güçsüzlüğünden hicret edememişti. Bunlar arasında imanını gizleyenler de vardı. Nisa Sûresinin 75, 98-99 ncu, Fetih Sûresinin 25 nci âyetlerinde hicret edemeyen, kâfirler içinde baskı altında yaşayan mü'minlerin durumu anlatılır. Nisa Sûresinin 97 nci âyetinde hicret etme imkânı varken hicret etmeyen, kendi isteğiyle kâfirler arasında yaşamağa razı olan, onlar gibi yaşayan kimselerin, cehenneme gidecekleri bildirilir: "Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler: 'Ne işte idiniz?' dediler. (Bunlar): 'Biz yeryüzünde âciz düşürülmüştük' diye cevap verdiler. Melekler dediler ki: 'Peki, Allah'ın yeri geniş değil miydi ki onda göçedip gönlünüzce yaşayabileceğiniz bir yere gid)eydiniz?' İşte onların durağı cehennemdin ne kötü bir gidiş yeridir orası!"

İşte açıklamasına çalıştığımız bu Enfâl Sûresinin 75 nci âyetinde de hicret imkânı varken hicret etmeyen mü'minlerle, İslâm cemâati arasında bir velayet (koruma) ilişkisi olmadığı, onlara din dışında yardıma gerek bulunmadığı bildirilmektedir. Yalnız onlar, dinî özgürlükleri için yardım istedikleri takdirde, müslümanların, müttefiklerine karşı olmamak şartiyle onlara yardım etmeleri gerektiği açıklanmaktadır. Demek ki kendi gönlüyle hicret etmeyip kâfirler içinde yaşamağa razı olan mü'minlerle, İslâm cemâatinin tevellî ilişkisi kalmaz. Fakat onlar da hicret edip İslâm cemaatine katılırlarsa aralarında derhal tevellî ilişkisi kurulur. Oniar da ötekilerinden olurlar. Mü'minler birbirleriyle dost olup birbirlerini korurlar.

Hicretten amaç, İslâm cemâatinin bir araya gelip çoğalması, müslümanların kuvvetlerinin artmasıdır. Müslümanların, Medine'deki ilk zamanlarında hicretin önemi çok büyüktü. Bedir'in akabinde inen bu sûre, İslâm toplumunun, devlet şeklinde örgütlenmesi sırasında indiğinden hicret, imanın meziyetlerinden biri olarak belirtilmiştir. Hicret, Mekke'nin Fethine kadar bu önemini korumuştur. Ama Mekke'nin Fethinden sonra artık İslâm yurdu olan Mekke'den hicret kalkmıştır. İslâm yurdunun herhangi bir yerinden diğerine hicret, Fetihten önceki makbul ve faziletli hicret sınırına girmez. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Fetih'ten sonra hicret yoktur. Ancak niyet ve cihâd vardır. Savaşa çağırıldığınız zaman koşunuz" [3399]buyurmuştur. Bu konu, Nisa Sûresinin 97 nci âyetinin tefsirinde de izah edilmişti.

72 nci âyette hicret etmeyen mü'minler, din hürriyetleri için de yardım isteseler, müslümanların müttefiklerine karşı onlara yardım yapılmayacağı bildirilmektedir. Bu da İslâmda, yapılan andlaşmanın şartlarına uymanın, verilen sözü yerine getirmenin önemini gösterir. Demek ki herhangi bir yerde bulunan azınlık müslüman grup, müslümanlardan yardım istediklerinde, eğer müttefiklerin aleyhine değilse onlara yardım edilir. Fakat müslümanlar, kendilerini müttefikleriyle savaşa sokacak bir yardım isteğini karşılamazlar. Bunlara yardım edilmez, çünkü bunlar kendi istekleriyle kâfirlerin içinde oturmağa razı olmuşlardır. İsteseler pekâlâ dinlerinin gereklerini rahatça yapabilecekleri yerlere hicret edebilirler. Allah'ın arzı geniştir.

Fakat elinde olmayan sebeplerle kâfirlerin içinde yaşamak zorunda kalanlar, kendi istekleriyle oturanlar gibi değillerdir. Nisa Sûresinin 75 nci âyetinde aczinden dolayı kâfirlerin içinde kalan zayıflara yardım edilmesi emredilir: "Size ne oldu ki Allah yolunda ve: 'Rabbimiz, bizi şu halkı zulmeden şehirden çıkar, bize katından bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver!

diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?"

Bu âyetlerde mü'minlerin, düşmanları olan kâfirlerle dost olmaları menedilmiştir. Kasdedilen kâfirler; müslümanlann can düşmanı olan Kureyş müşrikleridir. Müslümanların düşmanları olan kâfirlerle sıkı dostluk kurmaları, onları korumağa çalışmaları, kendi sırlarının öğrenilmesine, güçlerinin azalmasına, hattâ birbirlerine düşmelerine sebebolur. Bu dostluk, müslümanlann güvenliği açısından menedilmiştir. Fakat bu âyetler, müslümanlara düşman olmayan başka din mensuplariyle iyi ilişkiler kurmağa, onlara insanca davranmağa mani değildir. Cenabı Hak, müslümanlarla savaşmayan insanlara iyi davranılmasmı öğütlemiştir: "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletti davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak din hakkıda sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte zâlimler onlardır".[3400]

[3399] Buhârî, Cihâd, bâbu fadli'l-cihâd, Müslim, İmaret: 85; Tirmizî, Siyer: 32; Nesâî, Bey'at: 15

[3400] Mümtehine Sûresi: 8-9.

Görüldüğü üzre Kur'ân, tam bir vicdan özgürlüğü getirmiştir. Ancak saldırgan düşmanlara karşı düşmanlık edilir: "Artık zâlimlerden (yani haksızlardan) başkasına düşmanlık yoktur".[3401] Durup dururken insanlara düşman olmak, insanlığı unutmak, herkese surat sallamak, dinle imanla bağdaşmaz.

Enfâl Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

Müşriklerin hükümran olduğu Mekke şartlarında inen sûrelerin ana konusu, Allah'ın birliğini; ibâdetin yalnız O'na yapılacağını; peygamberliğin, vahyin ve âhiretin hak olduğunu vurgulamak iken, mü'minlerin hükümran olduğu Medine şartlarında inen sürelerin anakonusu ise toplum düzeniyle ilgili ahlâk ve hukuk kurallarıdır. İşte Medîne de inmiş bulunan bu sûre de başlıca şu hususları içermektedir: [3402]

A. Genel Kurallar:

1. sûrede Allah'ın güzel isimleri sıkça anılır ve sûre, Allah'ın herşeyi bildiği vurgulanarak bitirilir. Kelâmcıların çeşitli biçimlerde te'vîl ettikleri bu isimleri, selef, Arapçada ifade ettikleri mânâsı içinde düşünmüş; nasıllı-ğının, niceliğinin bilinemeyeceğini; Yaratan'ın, yaratıklara benzetilemeyece-ğini söylemişlerdir.
2. Yüce Allah, sûrenin baş taraflarında Resulüne olan lütuf ve inayetine dikkati çekerek onu nasıl adım adım izlediğim, belli hedefin tahakkuku için yönettiğini belirtmiştir:
Mekke'de Elçisini, tutuklamayı, sürgün etmeyi veya öldürmeyi plânlayan müşriklerin tuzağından korumuş; onlara korkunç plânlarını uygulama fırsatı vermemiştir: "İnkâr edenler, seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da (yurtlarından) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak ku-. rarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir" (30 ncu âyet).
3. Allah, dâima Elçisine yardım etmiş, onun eylemlerini etkili kılmıştır: "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı" (17 nci'âyet).
4. Elçisini korumak için, o Mekke'de iken müşriklere azâb indirmemiş-tir. Çünkü Elçi orada iken azâb inse, ona ye inananlara da isabet edebilirdi:
"Sen onların içinde olduğun sürece Allah onlara azâbedecek değildi" (33 ncü âyet).
5. ömür boyunca Elçisine yardım edeceğini müjdelemiştir: "Allah sana yeter. O kiyardımıyle seni ve müminleri destekledi" (62 nci âyet). "Ey Peygamber, Allah sana ve sana tâbi olan mü'minlere yeter!" (64 ncü âyet).
6. Bedir olayında Peygamber'inin yardım isteğini kabul buyurarak müf-minleri meleklerle desteklemiş; yağmur indirerek su ihtiyaçlarını gidermiş; gönüllerine de huzur ve güven vermiştir (9-13 ncü âyetler).
7. Elçi'ye itaatin, Allah'a itaat olduğunu belirterek, Elçisi'nin, katındaki değerini vurgulamıştır(420, 46 ve Nisa': 80 nci âyetler).
8. Peygamberce ve dolayısıyle kumandana itaat, mü'minlerin üstüne farzdır (1, 2, 24, 46 ve Nisa': 59 ncu âyetler).
9. Peyğamber'in verdiği emir, tartışmasız ve itirazsız kabul edilmelidir (6, 13 ncü âyetler).
10. Peyğamber'e hıyanet, Allah'a hıyanettir (27 nci âyet).
11. 20-29 ncu, 46-47 nci, 53-61 nci âyetler Peyğamber'in mü'minleri nasıl güzel eğittiğini göstermektedir.
12. Doğru îman, takvayı, arabulmayı, Allah'a ve Elçisine itaati ve benzeri sâlih amelleri gerektirir: 'Gerçekten inanan insanlar iseniz, Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Elçisine itaat edin!" (1 nci âyet). Âyetteki şart edatı iseniz, bu güzel işlerin, gerçek îmânın şartı olduğunu-gösterir. ÜltTl-emr'in meşru' emirlerine itaat, Allah ve Elçisine itaat gereğidir (Nisa: 59 ncu âyet).
13. Gerçek îmânın beş şartı (takva, arabulma, Allah'a itaat, Elçiye itaat ve Ülü'1-emre itaat) kendisinde bulunan mü'minleri ma'nevî mertebelerin en yücesine eriştirmiş; onları en ince duygularla, en güzel meziyetlerle bezemiştir: ' 'Mü 'minlerp kimselerdir ki A ilah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman (o âyetler onların) imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rtzıktan (Allah yoluna) verirler, işte gerçek mü 'minler onlardır (2-4 ncü âyetler).
14. Alİah'a gönülden bağlı mü'minler, yalnız Allah'a iltica eder, O'ndan yardım beklerler. Nitekim herkese örnek Peygamber ve onun sahâbîleri de yardımı Allah'tan beklemişlerdi: "Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da 'Ben size, birbiri ardınca bin melekJleyardım edeceğim' diye duanızı kabul buyurmuştu" (9 ncu âyet).
15. Allah, Bedir mücâhidlerine özel yardım yapmıştır (9-12 nci âyetler).
16. Allah kullarını kâh lutfuyla, kâh da kahrıyla dener. Kulun haline en uygun sınav hangisi ise Allah kulunu onunla sınar (17 rrci âyet).
17. Allah, inananları, Elçisi vasıtasıyle hayvansal hayattan, yüce ma'nevî hayâta çağırır: "Ey inananlar, sizi yaşatacak şeylere çağırdıkları zaman Allah'ın ve Elçisi'nin çağırışına koşun!" (24 ncü âyet).

[3401] Bakara Süresi: 193.
[3402] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/5.

18. Allah, mal ve evlâd sevgisini bir imtihan aracı yapmıştır. Gerçek îmân, Allah sevgisini her sevginin üstünde tutmayı gerektirir: "Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer fitne(imtihan)dır. Allah'a gelince, büyük mükâfat O'-nun yanındadır" (28 nci âyet).
Bu âyet indiği zaman mü'minlerden birçoğunun evlâdı henüz müşrik idi. Keza hicret ile mallarını da Mekke'de bırakıp çıkmış olan mü'minler, insanın kalbinde en büyük yeri olan bu iki dünyâ varlığından ayrılmakla sulanmışlardı. İşte onlara, mal ve evlâdın birer imtihan olduğu, kim AUah sevgisini mal ve evlât sevgisinin de üstünde tutarsa Allah katında büyük Ödüller alacağı belirtilerek ümit, güven verilmektedir.
19. Âyetlerde mü'minlere, geçmişteki zayıf durumları da hatırlatılmaktadır ki İslâmm kendilerine sağladığı maddî ve ma'nevî gücün değerini anlasınlar: "Düşünün ki bir zaman siz azdınız, yeryüzünde hırpalanıyordunuz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Allah sizi barındırdı, sizi yardımıyle destekledi, sizi güzel şeylerle besledi ki şükredesiniz" (26 ncı âyet).
20. İman insanı maddî ve ma'nevî güç yanında firâset sahibi yapar; hak ile batılı birbirinden ayırdetme yetisiyle donatır: "Ey inananlar, Allah'tan kor-karsanız O size iyi ile kötüyü ayırdedici bir anlayış verir" (29 ncu âyet).
21. Aklını kullanmayan mukallid müşrikler, canlıların en kötüsüdür: "Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir" (22 nci âyet). A'râf Sûresinin 179 ncu âyetinde, de duyu ve düşüncelerini 'kullanmayan gafil mukallidler kınanmakta, cehenneme atılacağı vurgulaıan o kimselerin, hayvanlardan da sapık oldukları belirtilmektedir. Bu, bîr hicv değil, gerçeğin ifadesidir. Çünkü körü körüne taklîd, fıtrata aykırıdır, ilerlemeğe engeldir. Körü körüne taklidciler bu ifadelerle kınanmıştır ki mü'minler ifrat ve tefritten uzak kalmayı, ölçülü davranmayı öğrensinler. Âyetlerden anlaşılıyor ki aynen o mukallidler gibi körü körüne taklîde sapan müslümanlar da onlarhi düzeyine inerler ve sadece İslâm adı,onları kurtarmağa yetmez. Zira İslâm, söz değil, öz ister. Lâf değil, eylemi gerekli kılar.
22. Namaz ve ibâdet, şekilden ibaret bir eylem değildir. Bu eylemlerden asıl gaye, Allah'ı anmaktır. Bu temel amaç bulunmadıkça sadece şekil, namaz olmaktan uzak, bir âdetten ibaret kalır: "Onların Beytlullah) yanındaki namazları da, ıslık çalmadan ve el çırpmadan ibarettir" (35 nci âvetV
23. Toplum içinde haksızlığın çoğalması; bütün toplumun cezalandırılmasına neden olur: "Öyle bir fitneden sakının ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz (hepinize erişir). Bilin ki Allah'ın azabı çetindir" (25 nci âyet). Bozulma, toplumu zayıflatır, perişan eder. Böylece iyiler de kötülerin ateşine yanar. İyiliği emir, kötülükten menetme görevini yapmayan toplum, sonunda bu umumî belâya uğrar: "Fir'avn ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi: Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı; biz de onları günâhlarıyle mahvetmiştik ve Fir'avn ailesini boğmuştuk. Hepsi de zulmedicilerdi" (54 ncü âyet).
24. Aşırı mal ve evlât sevgisi,, yakınları kayırma za'fı, adaletin kaybına, hakların gasbına yol açıp toplumun bozulmasına sebebolan bir belâdır: "Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için birJıtne(imtih3Ln)dır." (28 nci âyet).
25. Eski milletlerin helaki, iki davranıştan biri sebebiyle olmuştur: Onlar ya peygamberlerden istedikleri mu'cizeleri gördükleri halde inanmadıkları için toptan helak edilmişler; ya da peygamberlere düşman olup onlara karşı savaşmışlar ve sonunda yenilip tepelenmişlerdir. Fakat tevbe edenler bağışlanmıştır. İkinci çeşit davranışı izlemiş olan Kureyş kavminin lider kadrosu da Bedir'de tepelenmişler, feci bir şekilde öldürülmüşler; ileride tevbe edecek olanlar ise sonunda affedilmişlerdir. [3403]

B. Savaşla İlgili Prensipler:

26. Hakkı engellemek için harcanan, mallar, harcayanlara dert olmaktan başka bir sonuç, vermez. Hak ne kadar engellenmeğe çalışılsa da sonunda galip gelir: "İnkâr edenler, Allah yoluna engel olmak için mallarını harcarlar ve harcayacaklar da. Sonra bu, kendilerine yürek acısı olacak, nihayet yenilecekler ve inkâr edenler cehenneme sürüleceklerdir!' (36 nci âyet).
Bu gerçek Ra'd Sûresinin 17 nci âyetinde su ile köpük, maden ile tortu örneğiyle anlatılmaktadır. Selin üstüne çıkan köpük atılır, mecranın kenarına yapışır, yok olur. Ama tarlaları sulayan su ekinler, sebzeler, ağaçlar bitirir. Eritilen madenlerin üstüne çıkan tortu da atılır, asıl cevherden mücevherat ve yararlı eşya yapılır. İşte hak ile bâtıl da öyledir. Bâtıl, bir süre hakkın üstünde görünse de sonunda zail olur; hak üstün gelir.
27. Hakka karşı gelen kâfirler, dünyâda yenilgiyi âhirette de cehennem azabını tadarlar: "Görseydin o inkâr edenleri: Melekler onların canlarını alırken yüzlerine ve sırtlarına vuruyorlar; 'Haydi, yangın azabını tadın!' (diyorlardı)/" (50 nci âyet).
28. Dünyâda hakka karşı savaşta birleşenler, âhirette de üst üste konulup cehenneme atılacaklar, cehennemin içinde birbiri üstüne yığıtacaklardır. Fakat Allah, hatâlarından dönenleri affedecektir (37-38 nci âyetler).
29. Savaşta kumandana güvenmek ve itaat etmek gerekir. Ona güvende ve itaatte tereddüd, tartışma, birliğin bozulmasına, savaş gücünün kırılmasına ve yenilgiye yol açar (6, 46 ncı âyetler).
30. Düşman karşısında sebat etmek, savaştan kaçmamak gerekir: "Ey inananlar, inkâr edenlerle toplu halde

[3403] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/5-8.

karşılaşırsanız, onlara arkanızı döndürüp kaçmayınız" (15 nci âyet).
31. Savaştan, ancak bir taktik icabı geri çekilinir: "Kim o gün savaşmak için bir tarafa çekilmek, ya da başka bir birliğe katılmak dışında arkasını döner(kaçar)sat Allah'tan bir gazaba uğrar!" (16 ncı âyet).
32. Dâima savaşa hazırlıklı bulunmak, savaş araç ve gereçleri sağlamak lâzımdır (60 ncı âyet).
33. Kendine güvenli, sadık mü'minler, kendilerinin en az iki katı bir kuvveti yenebilecek ma'nevî güce, İlâhî desteğe ve savaş tekniğine sahibolmalı-dırlar. Savaşta moral gücü, her kuvvetin başında gelir. Moral gücü olmayan asker savaşamaz.
Çünkü mümin, ölmekten korkmaz. Korkmadan düşmanın üstüne yürüyen topluluklar da zayiat verseler de sonunda zafere ulaşırlar. Bize ikiyü-zeHi bin şehide mal olan Çanakkale Savaşlarımız, bunun en güzel örneklerinden biridir.
"Garbın âfâkınt sarmışsa çelik zırhlı duvar, Benim îmân^oJu göğsüm gibi serhaddim var!"
34. Kibir ve gurur şeytanın iğvâsıdır. Müslümanlar bundan sakınmalı, güçlü olmalı, fakat kendi güçlerine değil, Allah'ın yardımına güvenmelidirler: "O zaman şeytan onlara yaptıkları işisüsle(yip güzel göster)m/£- 'Bugün insanlardan sizi yenecek kimse yoktur, (korkmayın), ben sizin yanınızdayım!' demişti. Fakat iki topluluk birbirini görünce (şeytan) iki ökçesi üstünde geri dönüp; 'Ben sizden uzağım, ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah'tan korkarım, ztrâ Allah'ın cezası çetindir!' demişti".
35. Hiçbir topluluk küçük görülmemelidir. Zira savaşı, sadece sayı üstünlüğü ile değil, moral gücü, îmân kuvveti, savaş tekniği ile kazanılır. Üstünlüğü, sayı fazlalığında görenler aldanırlar. Nasıl ki müşriklerin sayı üstünlüğünü ve müsülmanların azlığını görüp de bu az kuvvetin, kendilerinin üç katı müşrik ordusuyla savaşamayacağını sanan münafıklar da aldanmış-lardı (49 ncu âyet). Oysa Allah'a bağlı olan mü'minler: "Nice tiz topluluğun, A Hah 'm izni ve yardımı ile kendilerinden çok topluluğa galip geldiğini bilerek *' ya zafer, ya ölüm azmiyle çarpışmış ve galip gelmişlerdir.
36. İslâmın savaştan gayesi, insanları öldürmek veya zorla dini yaymak değil, vicdan özgürlüğünü sağlamaktır. Bundan dolayı barış isteyenlerle savaşılmaz: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O, işitendir, bilendir" (61 nci âyet).
37. Ahde vefa gerekir. Müslümanlar, kendilerinden yardım isteyen din kardeşlerine yardım ederler. Ancak müttefiklerine karşı din kardeşlerine de yardım etmezler. Çünkü bu, verilen sözden caymak, andlaşmayı bozmak, müttefike saldırmak demektir. Oysa îmânın temel vasfı, ahde vefadır: "İnandığı halde hicret etmeyip müşrikler arasında yaşayanlara gelince, onlar hicret edinceye kadar siz onları korumakla yükümlü değilsiniz- Fakat dinde yardım isterlerse onlara yardım etmeniz gerekir. Yalnız aranızda andlaşma bulunan bir topluma karşı (yardım etmeniz) olmaz- Allah yaptıklarınızı görmektedir" (72 nci âyet).
38. Ahde hiyânet edenler, ibret olacak biçimde cezalandırılır ki bir daha kimse böyle bir hiyânete cesaret edemesin (55-59 ncu âyetler).
39. Verdikleri sözde durmayanlarla yapılmış olan andlaşma derhal feshedilir: "Bir kavmin (andlaşmaya) hiyânet etmesinden korkarsan, şen de (onların s.eninle yaptıkları andlaşmayı) aynı şekilde onlara at; çünkü Allah, hâinleri sevmez" (58 nci âyet).
40. Özellikle savaş halinde ihtilâftan, bölünmeden kaçınmak gerekir: "Allah'a ve Elçisine itaat edin, birbirinizle çekişmeyin, yoksa korkuytf kapılırsınız, devletiniz gider. Sabredin, -çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (46 nci âyet).
41. Sebat, Allah'a ve Elçisine itaat, za'ferin şartlarındandir. (15, 46 nci âyetler). Kumandana itaat de Allah'a ve Elçisine itaat gereğidir (Nisa Sûresi: 59 ncu âyet). Peygamber (s.a.v.); "Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş; bana isyan eden, Allah'a isyan etmiş olur. Emîrime itaat eden, bana itaat etmiş; emîrime isyan eden de bana isyan etmiştir". (Buhârî, Ahkâm: 1, Ci-hâd: 109; Müslim, İmaret: 32-33; Nesâ'î, Bey'at: 27; İbn Hanbel, Müsned: 2/244, 253,...). Buhârî'niri rivayetinde^ "İmâm kalkandır, arkasında savaşılır, onunla korunulur (ona uyularak teftHkeleÇfen korunulur, ona itaat toplumun siperi olur). Eğer imam Allah 'tan korkjnayı emredip adaletli davranırsa kendisine sevap verilir. Bunun tersini söyierüe günâhı boynunadır". (Buhârî, Cihâd: 109, Müslim, İmaret: 43; Ebtf Dâvûd, Cihâd: 151; Nesâ'î, Bey'at: 30) ziyâdesi vardır.
42. Güçlü durumlarda kendilerinden on kat fazla düşmanla çarpışmak azimet, zayıf durumlarda kendilerinden bir kat fazla düşmanla çarpışmak: ruhsat kabilindendir. Müslümanların, kendilerinden en az bir kat fazla kuvvete karşı savaşmaları, düşmandan daha sabırlı ve savaş tekniğini daha iyi bilmeleri ve Allah'ın yardımına daha çok güvenmeleri dolayısıyledir. Çünkü çarpışacakları düşman kuvveti: "Anlamaz, bir şey bilmez" (65 nci âyet) şeklinde tanımlanmaktadır. Demek ki iyi yetişmiş, az bir cemâat, kendilerinden kat kat fazla olan eğitimsiz, moralsiz kuru kalabalıkları yenebilir (65-66 ncı âyetler).
43. Henüz düşmana tam galip gelip Islâmın otoritesini kabul ettirmeden düşmandan esîrler alıp onlarla uğraşmak uygun değildir. Çünkü esirlere bakmak, mücâhidleri meşgul edebilir. 67-71 nci âyetlerde esirlerle ilgili hükümler özetlenmiştir.
44. Savaş ganimetleri ve esirlerden alınacak fidyeler helâldir. Ganimetlerin beşte biri, Allah Elçisinin tasarrufundadır. Bunları istediği gibi harcar, fakirlere dağıtır, dilediğine dilediği kadar verir. Ama ganimetlerin beşte dördü, savaşçılara bölüştürülür.
45. Mü'minler birbirlerinin velîsi, yardımcısıdlı lar. Fakat ayrı yurtlarda (dâr-i İslâm, dâr-i harbde) yaşayan

mü'minlerin birbirlerine karşı koruma velayetleri yoktur. Maamâfîh, müslümanlar, düşman yurdunda veya İslâm yurdu dışında yaşayan mü'minlere de ellerinden geldiğince yardım ederler. Ancak bu yardımları, müttefiklerine karşı olamaz (72 nci âyet).

46. Mü'minler birbirlerinin koruyucusu oldukları gibi kâfirler de birbirlerinin koruyucusudurlar. Çünkü fikir birliği, ülküdaşlığa, dostluğa götürür. Her topluluk, kendi fikrinde olanları korur, onlan sever. [3404]

[3404] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/8-11.

Enfâl Sûresi Kirâet Farkları

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1			Çoğunluk.
			İbn Mes'üd, Übey, 'İkrime, Talha.[3405]
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd'un ashabı. [3406]
2			Übey.
			İbn Mes'ûd.
		Cîmin fethiyle:	Bir kırâettir.
		Cîm'in kesriyle:	Çoğunluk . [3407]
		Bâ'nın dammıyle, edilgen:	İbn Mes'ûd.
6		Meftüh tâ ile etken:	Çoğunluk.
7		Zincirleme harekelerden dolayı dâl'ın sükûnuyla;	Muhârib.
		DâlMn dammıyle:	Çoğunluk
		Hemze'nin düşürülmesiyle:	îbn Muhaysın.
		Hemze île:	Çoğunluk . [3408]
9			Çoğunluk.
			Ca'fer-i Sâdık .[3409]
		Dâl'in fethiyle:	Nâfi'.
		Dâl'in kesriyle :	Ötekiler.
		Râ'nın fethi, dâi'in şeddesi ve kesriyle	Bir kırâettir.
		Bir önceki gibi, yalnız râ'-nın da kesriyle :	Bir kırâettir.
		Râ'nın dammı, dâl'in kesriyle:	Yine bir kıraattır.[3410]
		Yâ'nın fethi, ğayn'ın sükûnu, rrfeftûh şîn'den sonra elif ile':	Mücâhid,.İbn Kesîr ve Ebû 'Amr.
11		Madmum yâ ile, iğşa kökünden:	Nafi.
		Tağşıye kökürjden:	Ötekiler. [3411]
		Ref ile	Ebû 'Amr ve İbn Kesîr.
		Nasb ile:	Ötekiler
		Meftûh mîm ile :	Çoğunluk.
		Sakin mîm ile :	Bir kırâettir. [3412]
		Tâ'nın sükûnuyla., ithâr kökünden :	İbn Müseyyib.
		Tathîr kökünden	Çoğunluk.
		Cezm ile	İsâ ibn 'Ömer.
		Nasb ile	Çoğunluk.
		Râ'nın ciammıyle	İbn Muhaysın
		Râ'nın kesriyle	Çoğunluk.
		Sîn ile	EbüM-'Âliye.[3413]

[3405] Mesâhif: 44, 256, 270, 286, 333.
[3406] Mesâhif: 44; el-Bahr: 4/457.
[3407] el-Bahr: 4/457; Mesâhif: 44, 133.
[3408] el-Bahr: 4/463.
[3409] Mesâhif: 333.
[3410] el-Bahr: 4/464; Kurtubî: 7/371. Taberî'ye göre en doğrusu, irdâf kökünden ism-i fa'il kipiyle okumaktır. Çünkü müfessirlerin icma'ına göre anlamı: birbiri ardınca gelenler demektir. Yani âyet, meleklerin birbiri ardından geldiklerini ifade etmektedir. Bu anlam, kelimenin, irdâf kökünden ism-i fa'il olduğunu kanıtlar (Câmi'u'l-beyân: 9/192).
[3411] Mesâhif: 278. Taberî'ye göre doğrusu, tağşiye kökünden muzâri'- oluşudur. Çünkü karilerin hepsi okumuşlardır. Yağmur indirme Allah'ın işi olduğuna göre uyku verme de O'nun işi olmalıdır ki tenzîl(indirmeişin)e uygun düşsün (Câmi'u'l-beyân: 9/194).
[3412] el-Bahr: 4/468.
[3413] el-Bahr: 4/469.

12	Bulunduğu her yerde 'ayn'ın dammıyle	İbrâhîm, Kisâî, Ebû Ca'fcr, Ya'kub.
	Her yerde 'ayn'ın silk unuyla	Ötekiler.
13	Hemze'nin kesriyle	Hasan, Zeyd ibn 'Alî ve Süleyman et-Teym"
	Hemze'nin fethiyle	Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd
		Çoğunluk.
14		İbn Mes'ûd. [3414]
17	de nûn'un kesri	İbn 'Âmir, Hamza,
	merfü'	Kisâ'î. Halef
	Nûn şeddeli, mansûb	Ötekiler.
	Nûn, hafif, meksür	İbn 'ÂmirT Harnza, Kisâî, Halef.
	Nûn şeddeli, meftun daki imâle ihtilâfı, önce anılmıştı. [3415]	Ötekiler.
18	Tevhîd kökünden, keyd Mansûb	Nâfi'j İbn Kesîr Ebö 'Amr.
	îhân'dan, ism-i fâ'il, keyd yine mansûb	İbn Âmir, Ebübekr, Hamza, Kisâ'î.
	Aynı kırâet, keyd izafetle mecrûr	Hafs.
19	Tâ ile	Çoğunluk.
	Yâ ile	Bir kırâettir.[3416]
		Çoğunluk.
		İbn 'Abbâş[3417]
		Nâfi', İbn Âmir
	Hemze'nin fethiyle	Hafs
	Hemze'nin kesriyle	Ötekiler.
	Tevkîd lâmıyle	Abdullah ibn Mes'ûd ve Übey. [3418]
20	Mîm'in fethiyle	Çoğunluk.
	Mîm'in kesriyle	İbn Ebî îshâk.
	Hemzesiz, şeddeli mîm ile	Hasan. [3419]
25	Olumsuz edatı ile	Çoğunluk.
	Lâm'dan sonra elifsiz tevkîd kipi	Hz. 'Alî, Zeyd ibn Sabit, Übey, ibn Mes'ûd, Muham-med Bakır, Rebî' ibn Enes ve Ebû'l-'Âliye. [3420]
27	İkincisi sız	Çoğunluk.
	İkincisi ile	İbn Mes'ûd.[3421]
	Tekil kipi	Mücâhid, 'İkrime ve Ebû 'Amr'dan rivayet.
	Nûn'dan sonra elif ile	Çoğunluk. [3422]
30	Tebyît kökünden	İbrahim Neha'î.
	İsbât kökünden	Çoğunluk. [3423]
	yahut	İbn 'Abbâs ve Übey. [3424]
37	Birinci yâ'nın dammı, i kincisinin şeddesiyle, bu rada ve Âl-i 'İmrân 179 da	Ya'kub, Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Birincinin fethi, ikincinin tahfifi ile	ötekiler.

[3414] Mesâhif: 44.
[3415] Bkz. en-Neşr: 1/276.
[3416] el-Bahr; 4/479.
[3417] Mesâhif; 199
[3418] Mesâhif: 44/133. T&berî'yegöreen doğrusu, hemzenin kesriyle okumaktır. Çünkü önceki cümle tamamlanmıştır. Nitekim İbn Mes'ûd kırâeti de hemzenin kesriyledir (Câmi'u'l-beyân: 9/210).
[3419] el-Bahr: 4/482.
[3420] el-Bahr: 4/484; Mesâhif: 33, 187, 225, 270.
[3421] Mesâhif: 44.
[3422] el-Bahr: 4/486; Mesâhif: 44, 278.
[3423] el-Bahr: 4/487.
[3424] Mesâhif: 133, 199, 278.

38	İkisi de ğâib kipiyle	Çoğunluk.
	Birincisi hitâb tâsıyle	'Abdullah ibn Mes'ûd mushafı. [3425]
	İkincisi etken kipinde	Bir kırâettir. [3426]
39	Ref ile	A'meş.
	Nasb ile	Çoğunluk. [3427]
	Hitâb tâsıyle	Ruveys.
	Ğâib yâsıyle	Ötekiler.
41	Hemze'nin kesriyle	Übey, A'meş, Ebû 'Amr ve Cufi'nin, Hârûn ve Ebûbekr'den rivayeti.
	Hemze'nin fethiyle:	Çoğunluk.
	siz :	Neha'î.[3428]
	'Ayn'ın fethi, bâ'nın sükûnu ile	Çoğunluk.
	'Ayn'ın ve bâ'nın dammıyle çoğul kipi	Zeyd ibn 'Alî. [3429]
42	Bu sûredeki iki yerde de meksûr 'ayn ile	İbn Kesîr, Ebû Amr.
	İkisinde de madmûm 'ayn ile	Ötekiler.
	Meksûr 'ayn ve vâv'ın yâ'ya dönüştürülmesiyle:	Bir kırâettir. [3430]
		İbn Mes'ûd.
		Zeyd ibn 'Alî. [3431]
	Esfel merfû'	Zeyd ibn 'Alî.
	Esfel mansûb	Çoğunluk. [3432]
	Lâm'm fethiyle	A'meş, İsmet'in Ebûbekr ve 'Âsım'dan nakli.
	Lâm'ın kesriyle	Çoğunluk.[3433]
	Birincisi meksûr, ikincisi : meftûh iki yâ ile:	Nâfi', Bizzî, Ebû-bekr, Ya'kub, Halef.
	Şeddeli, meftûh yâ ile:	Ötekiler.
44	Kelimeyi kimi imâle ile, kimi imâlesiz okumuştur .	
	Tâ'nın fethi, cîm'in kesriyle, etken	Ya'kub.
	Tâ'nın dammı, cîm'in fethiyle edilgen	Ötekiler. [3434]
		Übey. [3435]
	Kendinden önce kesre bulunan hemzeleri, bazıları yâ'ya dönüştürerek, bazıları da tam telaffuz ederek okumuşlardır. [3436]	
45-46	Meksûr şîn ile	Hasan ve İbrahim. [3437]
47		
	Meftûh şîn ile	Çoğunluk.

[3425] Kurtubî: 7/401 Mesâhif: 44.
[3426] el-Bahr: 4/494.
[3427] el-Bahr: 4/495.
[3428] el-Bahr: 4/499; Mesâhif: 133.
[3429] Buna göre Peygamber ile, yanında bulunan mü'minler kasdedilmektedir (el-Bahr: 4/499).
[3430] Ebû 'Amr, 'ayn'ın dammıyle olan kırâeti kabul etmemiş, Ahfeş de: "Araplardan, meksûr 'ayn ile olandan başkası işitilmemiştir" demiştir. Ebû 'Ubeyd ise dammın, kesr'den çok kullanıldığım söylemiştir.
[3431] el-Bahr: 4/499-500; Mesâhif: 44.
[3432] el-Bahr: 4/500.
[3433] el-Bahr: 4/500.
[3434] en-Neşr: 1/208.
[3435] Mesâhif: 133.
[3436] en-Neşr: 1/276.
[3437] Ebû Hatim, bu tur okumanın ma'ruf olmadığını söylemiştir

	Yâ ve nasb ile	Ebû Hayve, Ebân ve İsmet'in "Âsim'dan rivayeti.
	Yâ ile meczûm olarak	'îsâ ibn 'Ömer.
	Tâ ile, mansûb olarak	Çoğunluk. [3438]
48	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr Ebû 'Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler.
50	İki tâ ile, müennes	İbn Âmir.
	Zâl'in tâ'ya idğâmıyle	hişâm.
	Yâ ile, müzekker kipi	Ötekiler.
57	Zâl ile	İbn Mes'ûd mushafi ve A'meş.[3439]
	Dâl ile	Çoğunluk.
	Câr ve mecrûr ile	Ebû Hayve ve bir rivayette A'meş [3440].
	İsm-i mevsul, mansub	Çoğunluk[3441].
58	Meksûr sîn ile	Zeyd ibn 'Alî.
	Meftûh sîn ile	Çoğunluk [3442].
	Yâ ile gaib kipi	Hafs, Hamza, İbn'Âmir, Ebû Ca'fer.
59	Tâ ile, hitâb kipi	Ötekiler.
	Yâ ile, tevkîdsiz	İbn Mes'ûd ve Ameş[3443].
	Hemze'nin fethiyle	İbn 'Âmir.
	Hemze'nin kesriyle	Ötekiler .
	Meksûr nûn'dan sonra yâ	îbn Muhaysın.
	Nûn'dan sonra yâ'sız	Talha ibn Musarrif.
	Şeddeli, meksûr nûn ile	İbn Muhaysın'dan bir rivayet.[3444]
60	Meksûr râ ve bâ'dan sonra elif	Çoğunluk.
	Meksûr râ ve bâ'dan sonra elif	Çoğunluk.
	Madmûm râ, bâ ile, elifsiz. [3445]	Hasan, 'Amr ibn Dînâr ve Ebû Hayve. [3446]
	Şeddeli' hâ ile terhîb'den	Ruveys.
	İrhâb'dan	Ötekiler.
	yerine	İbn 'Abbâs, İkrime, Mücâhid. [3447]
	Tenvîn ve cer Iâmıyle	Sülemî. [3448]
	Tenvînsiz, izafetle	Çoğunluk.
61	Meksûr sîn ile	Ebûbekr, İbn Muhaysın ve Mufaddal.
	Meftûh sîn ile	Ötekiler
	Meftûh nûn ile, Temîm lehçesi	Çoğunluk.
	Madmûm nûn ile, Kays lehçesi	Eşheb 'Ukaylî.
64	İttibâ kökünden	Çoğunluk.
	İtbâ kökünden	Şa'bî. [3449]
65	Sâd ile	A'meş.
	Dât ile	Çoğunluk.[3450]
65,66	Yâ ile müzekker	Kûfeliler. [3451]

[3438] el-Bahr: 4/503.
[3439] Bazıları Arapçada bu söylenişin olmadığını söylemişlerdir. Kurtubî ise zâl ile teşrîz'in, tenkîl; dâl'ile teşrîd'İn ise tefrik anlamına geldiğini söylemiştir (el-Bahr: 4/509)
[3440] in tümleci hazfedilmiştir. demektir. deki zamirin, teşrî-dedilenlere gittiği anlaşılmaktadır. Yani onlarla, onların aralarından bir cemâ'ati teşrîdet ki sözden cayanların nasıl cezalandırılacağını anlasınlar, yahut senin uyarından öğüt alsınlar (el-Bahr: 4/509).
[3441] el-Bahr: 4/509.
[3442] el-Bahr: 4/510.
[3443] el-Bahr: 4/510; Mesâhif: 44, 318. Kurtubî diyor ki: "Nahivcilerden bir grup -ki Ebû Hatim de bunlardandır- fi'lı böyle yâ ile ğaıb kipiyle okumanın hatâ olduğunu, Arapça i'râbı bilenin böyle okumayacağını söylemiştir" (el-Câmi'lİ-Ahkâmi'1-Kur'ân: 8/33-34).
[3444] Taberî'ye göre en doğrusu, fi'Ii hitâb kipiyle yü de hemzenin kesriyle okumaktır (Câmi'u'l- beyân: 10/28-29).
[3445] el-Bahr: 4/511.
[3446] Ribât'ın çoğuludur. Kitâb-kütüb gibi.
[3447] Kurtubî: 8/36; el-Bahr: 4/512.
[3448] el-Bahr: 4/512; Mesâhif: 199, 270, 278.
[3449] el-Bahr: 4/512; Mesâhif: 199, 270, 278.
[3450] Fâ'il Allah'tır. Yani Allah ve Allah'ın sana tabi kıldığı mü'minler sana yeter, demektir.
[3451] el-Bahr: 4/517.

	Tâ ile	Ötekiler[3452].
	Meftûh dât ile	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Meftûh dât ile	Ötekiler.
	Meftûh 'ayn, fa'dan sonra elif ile	EbûCa'fer[3453].
67	Iâm ile ma'rife	Ebû'd-Derdâ' ve Ebû Hayve.
	Teksir için nekire	Çoğunluk[3454].
	Tâ ile, müennes kipi	Ebû 'Amr.
	Yâ ile, müzekker kipi	Ötekiler.
	Fi'l müzekker, usârâ, esîr'in çoğulu	Ebû Ca'fer.
	Fİl müennes, isim, önceki gibi	Ebû Amr.
	Teshin kökünden	Ebû Ca'fer, îbn Ya'mur, İbnVes§âb.
	îshân kökünden	Çoğunluk.
	Yâ ile	Bir kırâettir.
	la ile:	Çoğunluk.[3455]
70	İsim, çoğul:	Ebû Cafer.
	Sîn'den sonra elifsiz:	Ötekiler.
	İsim tekil ve nekire:	îbn Muhaysın [3456].
	İsabet kökünden:	A'meş.
	Itâ' kökünden:	Çoğunluk.
	Hemze'nin fethiyle:	Hasan, Ebû Hayve, Şeybe ve Humeyd.
	Hemze'nin dammıyle, edilgen:	Çoğunluk [3457].
	Burada ve Kehf: 44'de	Ameş, Yahya ibnVessâb ve Hamza.
72	Vâv'ın kesriyle:	[3458]
	İki yerde de vâv'ınfethiyle:	Ötekiler.
	Yâ ile, ğâib kipi:	Sülemî ve Arec.
	Tâ ile, hitâb kipi:	Çoğunluk[3459].
73		Bir grup
	Zamîr ile:	Çoğunluk.
	Zamîrsiz:	Talna, Übey ve İbn Mussarrif [3460].
	Sâ ile:	Kisâî'den rivayet.
	Bâ ile:	Çoğunluk.
	Hz. Peyğamber'in böyle okuduğu rivayet edilmiştir. [3461]	

9/113 TEVBE SÛRESİ 686
Tefsir: 687
Tefsir: 691

[3452] Ebu 'Amr da birincisini yâ ile, ikincisi tâ ile okumuştur. Tâ ile okuyanlar, 'in müennes olduğunu düşünerek o kanıya varmışlardır.
[3453] en-Neşr: 1/277. laberî, çoğul şeklindeki ikinci vechin şâi olduğunu, bunun bir izah yönü varsa da böyle okumayı sevmediğini söylemektedir. Bu söz, kendisinin, bu kırâetin, Peygamber Aleyhisselâm'dan sadir olmadığı görüşünde bulunduğunu kanıtlar
[3454] el-Bahr: 4/518.
[3455] el-Bahr: 4/518.
[3456] el-Bahr: 4/518.
[3457] el-Bahr: 4/521; Mesâhif: 318.
[3458] Bu kelime, iki şekilde de söylenir. Ahfeş'İn bu görüşünü kabul etmeyen Asmâ'î, kesre ile okumayı gramer hatâsı saymıştır. Ebû 'Ubeyd de fetha İle okumayı tercih etmiştir. Çünkü anlamı, dinde müvâlât(dostluk, destek olmak, bağlılıktır (el-Bahr: 4/522).
[3459] el-Bahr: 4/522.
[3460] el-Bahr: 4/523; Mesâhif: 13.
[3461] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/13-23.

Tefsir: 692
Tefsir: 693
Tefsir: 694
Tefsir: 697
Tefsîr: 698
Huneyn Savaşının Özeti: 699
Hz. Peygamber'in Katıldığı Gazaların Sayısı: 701
Tefsir: 702
Tefsîr: 703
Cizye Kimlerden Alınır? 710
Tefsîr: 715
Tefsir: 718
Tefsir: 720
Tefsir: 723
Tefsir: 725
Tefsir: 725
Tefsir: 728
Tefsir: 731
Tefsîr: 731
Tefsîr: 732
Tefsir: 733
Tefsir: 734
Tefsîr: 735
Tefsîr: 737
Tefsîr: 738
Tefsîr: 739
Tefsîr: 740
Tefsîr: 741
Tefsîr: 742
Tefsir: 743
Tefsîr: 745
Tefsîr: 746
Tefsir: 749
Tefsir: 751
Tefsir: 753
Tefsir: 755
Tefsir: 757

Tefsir: 758
Tefsîr: 760
Tefsîr: 761
Tefsir: 762
Tevbe Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 763
A) Allah'ın İsim Ve Sıfatları, Fiilleri; 764
B) Hz. Muhammed (s.a.v.) in, Allah Katındaki Değeri: 765
İslâm Dîninin Vasıfları: 766
E) Müşriklere Karşı Cihad Ve Münafıklar: 769
Tevbe Sûresi Kıraet Farkları 772

9/113 TEVBE SÛRESİ

Sûrenin, Tevbe, Berâe adlarından başka Fâdıha, Muba'sire, Mukaşkışe, Mudemdime, Hâfîre, Musire, Azâb gibi adları da vardır. İçinde anlatılan başlıca konular şunlardır:
Sözlerinde durmayan müşriklerle savaş, müşriklerin necis olup Mescid-i Harâm'a yaklaştırılmaması, akraba olan müşriklerin dahi sıkı dost tutulmaması, onlar için duâ ve istiğfar edilmemesi; Allah'a ve âhirete inanmayan ve Allah'ın, kendilerine indirdiği kitabın helâl ve haram hükümlerini dinlemeyen saldırgan kitap ehli ile de, onlar boyun eğip cizye verinceye kadar savaşılması, haram ayların sayısı, bu ayların yerini değiştirmenin doğru olmadığı, münafıkların hîlekâr, kaba davranışları, mü'minlerin dereceleri, Allah Elçisinin yüce ahlâkı.
Sûrenin büyük kısmı Tebûk Gazâsıyla ilgilidir. Bir defada indiğine dair bir rivayet varsa da[3462] bazı âyetlerinin Tebûk seferinden önce, büyük kısmının sefere gidiş dönüş esnasında, bazılarının da seferden döndükten sonra indiği anlaşılmaktadır.
Bu sûrenin başına besmele konmamasının sebebi birkaç türlü izah edilir:
1) Birine göre Araplar, bir kavimle yaptıkları andlaşmayı bozmak isterlerse onlara bir mektup yazarlar, mektubun başına besmele yazmazlardı. Müşriklerle yapılan andlaşmayı bozmayı emreden bu sûre inince Peygamber (s.a.v.), sûreyi Mekke'de herkese okuyup duyurmak üzre IJz. Alî'yi görevlendirdi, Alî onlara Arap âdeti uyarınca sûreyi besmelesiz okudu. Bu yüzden bu sûrenin başına besmele yazılmamıştır.
2) İbn Abbâs da Hz. Alî'ye: "Niçin Berâe'nin başına besmele yazmıyorsun?" diye sormuş, Hz. Alî: "Çünkü bismiİlâhirrahmanirrahîm, güvence verir. Berâe ise kılıcı emretmiştir" şeklinde cevap vermiştir.[3463]
3) Hz. Osman, Mushaf'ında, bu sûrenin başına besmele konmamasını şöyle izah etmiştir: "Zaman olurdu ki Peygamber (s.a.v.)e birkaç bölümü olan sûreler inerdi. Kendisine bir şey indiğinde yazıcılardan bazılarını çağırıp: 'Şu âyetleri, falan falan şeylerin zikredildiği sûreye koyun' derdi. Enfâl Sûresi, Medine'de inen sûrelerin ilklerinden, Berâe ise son inen sûrelerdendir, tki sûre de birbirine benzer olayları anlatır. Ben iki sûrenin, bir tek sûre olduğunu sandım. Peygamber (s.a.v.) de hayâtında Berâ'e'nin, EnfâPden olduğunu bize açıklamadı. Bundan dolayı ikisini birbiri ardınca yazdım, araya bismil-Iâhirrahmânirrahîm koymadım ve bunu yedi uzun sûreye kattım"[3464]
4) Başka bir rivayete göre de sahâbîler Enfâl ile Berâ'e'nin bir sûre mi yoksa ayrı ayrı sûreler mi olduğu hakkında görüş ayrılığına düşüp, hiçbir görüş diğerine tercih edilemediği için iki sûre arasına bir açıklık konmuş ve ikincisinin başına besmele yazılmamıştır. Böylece hem ikisini ayrı sûre kabul edenlerin, hem de bir tek sûre kabul edenlerin görüşüne işaret edilmiştir. Çünkü aradaki açıklık, birini diğerinden ayırmakta, arada besmele olmayışı da ikisini birbirine bağlamaktadır.
5) Bir başka rivayete göre de gûyâ Berâe Sûresi, Bakara kadar, ya da ona yakın uzunlukta imiş. Baş tarafı kaybolduğu için besmele de düşmüş[3465].
Müslim'de dahi Ebu Musâ'l-Eş'arî'den bu konuda bir rivayet gelmektedir ki Kur'ân'ın bir kısmının kaybolduğu anlamına gelen bu tür rivayetlerin kabulü mümkün değildir.
Kur'ân-ı Kerîm'in sûre sırası, uzundan kısaya doğru yapılmıştır. En başa en uzun sûreler konmuştur. Enfâ'lden önceki A'râf Sûresi, 206 âyet, Enfâl 75, Berâe 129 âyettir. Eğer ikisi bir sûre kabul edilmeseydi Berâ'e'nin, Enfâl-den önce yazılması gerekirdi. Fakat Bedir savaşiyle ilgili olaylar üzerine inen Enfâl Sûresinde konu birliği olduğu gibi Tebûk seferiyle ilgili

---

[3462] Fethu'l-Kadîr: 2/331.
[3463] Fethu'l-Kadîr: 2/331.
[3464] Tirmi2î, Tefsîr, Sûre: 9; et-Tâc, 4/127-128; Fethu'l-Kadîr: 2/331.
[3465] Fethu'l-Kadîr: 2/332.

olaylar üzerine inen Berâ'e Sûresinde de konu birliği vardır. Medine devrinin ilk safhalarında inen sûre ile, son safhalarında inen sûreyi bir sûre saymak da makul değildir.
Belki de Mushaf tertib edilirken bu sûrenin başına besmele konması unutulmuş veya vaktiyle Hz. Peygamber yazdırmamış ve böylece devam etmiştir. Maamâfîh, 2 nci görüşte belirtildiği üzre ahdi bozma ve güvenceyi geri alıp öldürme emriyle başladığından besmele konmamış olması da doğru olabilir. Gerçeği Allah bilir.[3466]

1- Allah ve Elçisinden, andlaşma yaptığınız müşriklere ihtardır:
2- Dört ay daha yeryüzünde dolaşın, bilin ki siz» Allah'ı âciz bırakamazsınız ve Allah, kâfirleri rezîl edecektir.
3- En Büyük Hac günü, Allah ve Elçisinden insanlara duyurudur: Allah ve Elçisi, putatapanlar dan uzaktır. Eğer tevbe ederseniz bu, sizin için daha iyidir ve eğer dönerseniz bilin ki siz, Allah 'ı âciz bırakacak değilsiniz. (Ey Muhammed), kâfirleri acı bir azâb ile müjdele!
4- Ancak andlaşma yaptığınız müşriklerden (andlaşma şartlarından) hiçbirşeyi size eksik bırakmayan ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların andlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın. Çünkü Allah korunanları sever.
5- Haram ayları çıkınca (Allah'a) ortak koşanları nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde oturup onları bekleyin. Eğer tebve ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah bağışlayan, esirgeyendir. [3467]

Tefsir:

1-2 nci âyetlerde yüce Allah, müslümanlara, Allah ve Elçisinin, müşriklerden uzak olduğunu; andlaşma yapmış oldukları müşriklerle Allah ve Elçisinin bir ilişkisi kalmadığını bildirmekte; müslümanlarla andlaşması bulunan müşriklere dört ay süre tanımaktadır. Onların dört ay yeryüzünde güven içinde gezebileceklerini, fakat Allah'ı âciz bırakamayacaklarını (O'nun buyruğunun yerine gelmesine engel olamayacaklarını), Allah'ın, inkâr edenleri perişan edeceğini bilmelerini buyurmaktadır. Böylece müşriklere dört ay düşünme payı verilmektedir. Bu süre içinde ya gerçeğe dönecekler veya savaşı göze alacaklardır.
3 ncü âyette de En Büyük Hac günü, Allah ve Elçisinin, müşriklerden uzak olduğunun; tevbe etmedikleri takdirde acı bir şekilde cezalandırılacaklarının duyurulması emredilmektedir.
4 ncü âyette andlaşma şartlarını tam yerine getiren, müslümanlara karşı başkalarına yardım etmeyen müşriklerle yapılan andlaşma uyarınca onlara tanınan sürenin tamamlanması, süre sonuna kadar onlara dokunulmaması buyurulmaktadır.
5 nci âyette de haram ayları geçtikten sonra müşriklerin her tarafta araştırılması, nerede bulunurlarsa yakalanıp öldürülmeleri, ancak tevbe edip namazı kılar, zekâtı verirlerse serbest bırakılmaları buyurulmakta ve Allah'ın ğafûr (çok bağışlayan), rahîm (çok merhametli, çok esirgeyen) sıfatları hatırlatılmaktadır.
Kendilerine dört ay süre tanınan bu müşriklerin kimler olduğu üzerinde hayli görüş ayrılığı vardır. Genel kanıya göre bunlar, andlaşma süreleri dört aydan az olan müşriklerle, an ulaşmalarında bir süre belirtilmemiş olan müşriklerdir. İşte bunlara dört aylık süre verilmiştir. Fakat Allah'ın Elçisi ile belli bir süre için andlaşma yapmış olanlar andlaşmada belirtilen sürenin sonuna kadar güvence içindedirler.[3468]
Beğavî ve Râzî'nin yazdıklarına göre de Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebûk seferine çıkınca münafıklar ve müşrikler andlaşmalarını bozmağa başladılar. Yüce Allah, bu âyetleri indirerek andlaşması dört aydan az olana da, çok olana da dört ay süre tanıdı.

[3466] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/25-26.
[3467] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/27-28.
[3468] İbn Kesîr, Tfefsîr: 2/332.

Bu tefsir, âyetin anlamına açıklık getirmektedir. Sûrenin 4 ncü ve 7 nci âyetleri, andlaşmalarına uyan müşriklerin, andlaşma şartlarının yerine getirilmesini emretmektedir. Demek ki burada dört ay süre tanınan müşrikler, andlaşmalarını bozarak müsrijmanlara hiyânet eden müşriklerdir. İşte bu hâinlere son olarak dört ay süre verilmiştir. Bu süre içinde ya Hakka teslim olacaklar veya öldürüleceklerdir. Ama andlaşmalarını bozmamış olan müşriklerin andlaşmaları devam eder. Onlara saldırılmaz. Râzî, andlaşmanın üç halde bozulabileceğini söylüyor:

1) Andlaşma yapanlardan gizli bir hiyânet görülmesi halinde: "Bir kavmin hiyânet yapmasından korkardan, sen de aynı şekilde (onların seninle yaptıkları andlaşmayı) onlara at!"[3469]

2) Andlaşma yapılırken Allah Elçisinin, bu andlaşmanın, Allah'ın bozmayı emredinceye kadar süreceğini şart koşması halinde.

3) Andlaşma süresinin sona ermesi halinde.

Bu üç hal dışında andlaşmayı bozmak caiz değildir. Çünkü ahdi bozmak zulüm(haksızlık)tır, verilen sözden caymadır. Allah ve Elçisi, böyle bir şey yapmaz. Bundan dolayı Cenabı Hak, sözlerinde duran müşriklerin andlaşmalarını sonuna kadar tamamlamayı buyurmuştur[3470].

Üçüncü âyet, bu âyetlerin Mekke'nin Fethinden sonra indiğini gösterir. Bu, Beğavî'nin sözünü de destekler. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Fetih'ten bir süre sonra Tebûk seferine çıkmıştır. Dördüncü âyetten açıkça anlaşılıyor ki kendilerine dört ay süre tanınan müşrikler, andlaşmalarını bozmuş olan müşriklerdir. Çünkü âyette sözlerinde duran müşriklerle yapılmış andlaşmaya, sonuna kadar uyulması emredilmektedir.

Beşinci âyetten de hiyânet eden müşriklere verilen dört aylık sürenin, haram ayları sonunda biteceği anlaşılmaktadır. İşte bu dört ay geçtikten sonra müslümanlara hiyânet eden müşriklerin her yanda araştırılmaları, nerede bulunurlarsa yakalanıp öldürülmeleri, ancak tevbe edip İslama döndükleri takdirde serbest bırakılmaları emredilmektedir. Âyetin, Allah'ın ğafûr ve rahim (çok bağışlayan, çok esirgeyen) sıfatlarıyla bitirilmesi de müslümanlara, affetmenin, şefkatli ve merhametli davranmanın önemini anlatmaktadır.

Bu âyetler, müslümanlarla müşrik kabileler arasında barış andlaşmalan yapıldığını, bazı müşriklerin verdikleri sözde durduklarını, bazılarının da sözlerinden cayıp müslümanlara hıyanet ettiklerini, müslümanların düşmanla-riyle birleştiklerini göstermektedir. Dördüncü âyette bu husus, gayet açık olarak görülmektedir.

Beşinci âyetteki "el-eşhuru'l~hurum"un, müşriklere güvence tanınan dört aylık süre mi, yoksa Arapların bildiği haram ayları mı olduğu üzerinde görüş ayrılığı vardır. Taberî'ye göre bunlar Şevval ile üç haram ayıdır. Çünkü âyetler Şevvâl'de inmişti. Tanınan dört aylık süre Muharrem'in çıkmasiyle sona erer. İbni Kesîr'e göre bunlar haram ayları değil, herhangi dört aydır[3471].

Müfessirler, seyf (kılıç) âyeti dedikleri beşinci âyetin, müşriklere hoşgörü göstermeyi, fırsat vermeyi, onlara aldırmamayı emreden bütün âyetleri nes-hettiğini; onlarla mutlaka savaşmayı, müslüman olmadıkça peşlerini bırakmayıp onları öldürmeyi emrettiğini söylemişlerdir. Kur'ân'ın ruhuna, Allah'ın muradına aykırı olan bu görüş, dinde aşırılıktır. Dört ay sonra müşriklerin öldürülmesini emreden âyet, andlaşmaları-nı bozarak müslümanlara hiyânet etmiş olan müşrikleri kasdetmektedir. Müslümanlara hiyânet eden müşriklerin, uslanmadıkları takdirde öldürülmeleri gerekir. Ama müslümanlara hıyanet etmeyen, onlarla barış içinde yaşamak isteyen müşriklere saldırmak haramdır. "Allah, saldırganları sevmediğini"^ bu-yurmuştur.[3472] "Dinde zorlama yoktur"[3473] hükmü de Kur'ân'ın genel prensiplerindendir. Allah'ın yoluna hikmetle, güzel öğütle çağırmak da Allah'ın emirlerindendir. Yüce Allah, Nisa

---

[3469] Enfâl Sûresi: 58.
[3470] Mefâtîhu'1-ğayb: 15/318.
[3471] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/33o 337.
[3472] Bakara Sûresi- 190.
[3473] Bakara Sûresi: 256.

Sûresinin 90 ncı âyetinde, tarafsız kalan müşriklere dokunulmayacağını bildirmiştir. Mümtehine Sûresinin dokuzuncu âyetinde müslümanların dinleriyle uğraşmayan, onları yurtlarından çıkarmayan kimselere iyilik etmenin, onlara adaletli, ölçülü davranmanın menedilmediği, Allah'ın âdil davrananları sevdiği buyurulmaktadır.
Kur'ân'ın, müslümanlara saldırmayan herkesle barış içinde yaşamayı emreden bu kadar âyeti varken sadece Berâe Sûresinin bu âyetini, indiği şartların ve amacın dışına çıkarıp Kur'ân'ın bütün temel prensiplerinin nâsihi saymak, çok aşırı ve basit bir anlayıştır. Bu, Kur'ân'ın ruhunu anlamamaktan doğmuştur.
Dördüncü âyette andlaşmaya riâyet eden müşriklerin antlaşmalarının, sürenin sonuna dek götürülmesi emredilmiştir. Acaba andlaşma süresi sona erince bu müşrikler de öteki müşrikler gibi mi olurlar? Yani bunların da yakalanıp öldürülmeleri mi gerekir? Yoksa bunlarla andlaşmayı tazelemek mümkün müdür?
Allah'ın Elçisi devrinde müslümanlarla andlaşma yapanlar iki grupa ayrılırdı. Bir kısmı daha önce müslümanlara düşman, onlarla savaş halinde olup sonradan müslümanlarla andlaşma yapmış olanlardı ki Kureyş böyleydi. Bir kısmı da müslümanlarla hiç savaşa girmemiş, barış içinde, onların müttefiki veya tarafsız kalmış olan kimselerdi. İşte Nisa Sûresinin 90 ncı âyeti, bu tarafsız müşriklere dokunulmayacağını bildirmiştir.
Müslümanların, kendilerine düşman olmayan, dinlerine saldırmayan, hi-yânet etmeyen müşriklerle andlaşmalarını tazelemelerine engel bir hüküm yoktur. Âyetlerde engel bir hüküm olmadığı gibi sahih hadislerde de ypktur. Müslümanlar, onlara karşı tutumlarını, kendi yararlarına, günün şartlarına göre ayarlarlar, andlaşmalarını tazeleyebilirler.
Fakat müslümanlara düşman olan, onlarla yaptıkları andlaşmayı bozup onlara hiyanet eden müşriklerle savaşmak Allah'ın emridir. Bunlar ya tevbe edip İslâmın hükümlerine uyacak, namazlarını kılacak, zekâtlarını verecekler, veya Ölünceye dek savaşı göze alacaklardır. Şirk, insan ruhunu kirleten bir inançtır. Buna bir de hiyânet eklenirse sahibi, ölümü hak eder.
Müşrikler hajckındaki kesin hükmü bildiren Berâe Sûresinin baş tarafındaki bu âyetlerin i'lânı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bilindiği üzre Mekke, hicretin sekizinci yılında fethedilmişti. Dokuzuncu yılda Allah'ın Elçisi hacca gitmedi. Ka'be'yi çıplak olarak tavaf eden müşriklerle beraber hac yapmak istemedi. Ka'be, müşrik kalıntılarından temizlendikten sonra haccetmek istiyordu. Onun için dokuzuncu yılda hac emîri olarak Ebubekir'i, hacca gidenlerin başında gönderdi. Ebubekir yola çıktıktan sonra Berâe Sûresinin baş tarafı indi. Bunları herkese duyurmak üzere de Hz. Alî'yi görevlendirdi.
Hz. Alî, Ebubekir'e yetişti, emîr olarak değil, âyetleri duyurmak vazifesiyle geldiğini söyledi. Beraber Mekke'ye vardılar. Ebubekir, hac emîri olarak hac ibadetlerini yaptırdı, Alî de teşrik günlerinde halka hitâbederek Berâe Sûresinin başından itibaren otuz, kırk âyet, Mücâhid'in rivayetine göre on üç âyet okudu.
Allah ve Elçisinin, hiçbir müşrikle ilişkisi kalmadığını, müşriklerin ancak dört ay güvence içinde gezip dolaşabileceklerini, ondan sonra kendilerine güvence tanınmayacağını, o yıldan sonra hiçbir müşrikin ve çıplağın Ka'be'yi tavaf edemeyeceğini, yalnız mü'min olanın cennete gireceğini bağırarak ilân ediyor, Alî yorulunca Ebubekir kalkıp Allah Elçisinin emirlerini duyuruyordu[3474].
Hz. Alî'nin, bu sûrenin baş tarafını duyurmak için görevlendirilmesi işine, sonradan hayli şîa parmağının karıştığı ve onların ustalıklı ilâvelerinin hadis kitaplarına geçtiği anlaşılmaktadır. Bu rivayetlere göre Alî âyetleri duyurmak üzere Ebubekir'e yetişince Ebubekir, Hz. Peyğamber'in yanına gelmiş: "Benim hakkımda bir şey mi indi ki bunları duyurma görevini Alî'ye verdiniz?" demiş. Hz. Peygamber de: "Hayır, fakat onları ya benim veya ehli beytim-den birinin duyurması bana emredildi" demiştir.

[3474] Buhârî, Tefsîr; Tirmizî, Tefsîr; et-Tâc: 4/130.

Bu konuda kelimeleri farklı, fakat aynı anlamı veren rivayetler çoktur. Bunların ifadesine göre: Allah'ın Elçisine gelen âyetleri tebliğ vazifesi, ancak Peyğamber'in manevî vârisi olan Alî'nin hakkıdır. Bundan çıkan sonuç, ha-lîfeliğin, Alî'nin hakkı olduğudur.
Gerçekte teblîğin verasetle bir ilgisi yoktur. Hz. Peygamber, Ebubekir'i hac emîri yapmakla zaten onu kendisine halîfe kılmıştır. Ama Ebubekir yola çıktıktan sonra Ebubekir'e söylenmemiş olan bazı yeni hükümlerin tebliği gerekince, Hz. Alî arkadan gönderilmiştir. Fakat Alî, emîr olarak değil, me'-mur olarak Hz. Ebubekir'in cemâatine katılmıştır. Ebubekir de, Alî de ilk ve en güzîde müslümanlardandır. Daha yaşlı olan Ebubekir hac emîrliği ile şereflendirilmiş, daha genç olan Alî de âyetleri tebliğ göreviyle taltif edilmiştir. Çünkü tebliğ işi bağırmayı gerektirir, gür ses ister. Yaşının da gereği olarak Hz. Alî'nin durumu buna daha uygundu. Eğer Ebubekir tebliğe ehil olmasaydı, hac emiri de olamazdı. Ebubekir yola çıktıktan sonra bazı yeni şeylerin tebliği gerekince Hz. Alî bununla görevlendirilip arkadan gönderilmiştir. Aksi takdirde Hz. Alî, Hz. Ebubekir'le birlikte gönderilirdi. Arkadan gönderilmesi, Ebubekir'in ayrılmasından sonra tebliği gereken yeni hükümlerin indiğini gösterir. Şimdi Hz. peygamber (s.a.v.), bu hükümleri detayiyle Tye öğretmiş ve böylece duyurmasını emretmiştir. Bunları Alî'nin tebliğ etmesi gayet normaldir. Çünkü Alî de Ebubekir'e anlatsa, sonra Ebubekir bunları tebliğ etse, ağızdan ağıza dolaşırken bazı cümleler unutulabilir. Hz. Alî bu âyetleri ezberlemişti. Ebubekir ayrıldıktan sonra inmiş olan bu âyetleri, yol esnasında Ebubekir'in de hemen ezberlemesi güç de olabilir. Bir değişikliğe uğramadan halka duyurulması için bunların, doğrudan Peyğamber'den öğrenmiş olan Alî tarafından tebliğ edilmesi uygun görülmüştür. Bunun, Ebubekir'in ehliyetiyle bir ilgisi yoktur. Kaldı ki rivayetlere göre tebliğ sırasında Alî yorulunca emirleri Ebubekir tebliğ ediyordu[3475]..
İnsanlar düşüncelerine destek bulmak için hadisler arasına gayet ustalıkla cümleler sokuşturarak o rivayetleri yozlaştırmışlardır. Hz. Osman devrinden itibaren başlayan siyâsî kargaşalar, fikir ayrılıkları, birbirinin karşısında olan insanların fikirlerini desteklemek üzre hadis rivayetlerini, kendi fikirleri açısından değerlendirmelerine ve hattâ yozlaştırmalarına sebebolmuş; pekâlâ sağlam senetler de bulup bu rivayetleri bir sahâbî vasıtasiyle Peyğamber'e kadar götürebilmişlerdir. Rivayetleri yozİaştıranlar önce Emevîler, şiî-Ier, sonra çeşitli akide ve fıkıh mezhepleridir. Felsefecilerin, kelâmcılarm, mutasavvıfların ve sair fikir ekollerinin de bu konuda paylan az değildir.
İşte hadis diye ortaya atılan, sağlam diye bilinen hadis kitaplarına da geçen bu rivayetler ile, Allah'ın her çağı kucaklayan geniş dini daraltılmış, Kurân"da olmayan yasaklar dine eklenmiş ve bunlar Allah'ın buyruğu sanılarak İslâmın görüş açısı küçültülmüş, geniş ufukları daraltılmış, Allah'ın kolay dini güçleştirilmiştir.
Hz. Peygamber(s.a.v.)e atfedilen: "Ben size iki kaynak bıraktım, bunlara uyduğunuz sürece sapmazsınız: Allah'ın Kitabı ve benim sünnetim"[3476] sözü de gerçekte bu hadisleri dînin kaynağı yapmak düşüncesinden doğmuştur. Başka rivayette onun: "Ben size öyle bir şey bıraktım ki ona yapıştığınız takdirde sapmazsınız' Allah'ın kitabı." dediği anlatılır[3477].
Doğrudur, onun bıraktığı, Allah'ın kitabıdır. Zâten gerek Kur'an vasıtasiyle, gerek kendi sözleriyle o, daima kendisinin, kendisine vahyedilene tabi olduğunu söylemiş ve vahiyden ayrı olarak kendi sözlerine bir değer vermemiştir. Hayâtında yanıldığını anladığı hükümlerinden dönmüş, "Siz dünyanızı benden iyi bilirsiniz" demiştir. Böyle iken kendi sözlerini ve hareketlerini, Allah'ın kitabından ayrı bir kaynak olarak bıraktığını söylemiş olması makul değildir. Çünkü o bilirdi ki insan davranışları, bulunulan ortama, yaşanılan zamana göre değişir. Bir yerde bir davranışı gösteren aynı insan, başka yer ve şartlarda başka bir davranış gösterebilir. İnsan davranışları dondurulamaz. O halde insanlar için değişmeyecek, çağlar boyunca uygulanacak genel prensipler gerekir ki işte bunlar, vahiy ile

[3475] Adı geçen kaynaklar.
[3476] Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik: 56; Muvatta', Kader: 3.
[3477] Ebû Dâvûd, Menâsik: 56; Ibn Mâce, Menâsik: 84; Muvatta', Kader: 3.

ona bildirilen Allah sözleri yani Kur'an-ı Kerîm'dir. O kendisinden sonra bize Allah'ın kelâmını bırakmıştır. İnsanların uyması gereken hükümler, Allah'ın kitabının hükümleridir. Üç asır boyunca ağızdan ağıza dolaşan, her ağızdan diğerine geçtikçe nâkilin düşünce yapısına göre şekillenen haberler değildir. Kaldı ki Hz. Peyğamber'in iki şey bıraktığı hakkındaki hadis yine Müslim'in rivayetinde değişmekte, Allah'ın Kitabı yanında bırakılan ikinci kaynak ehli beyt olmaktadır[3478]. Bu da rivayetler üzerinde nasıl oynanmış olduğunu gösterir.
Üçüncü âyetteki Hacc-ı Ekber: En büyük Hac günü'nün arefe günü veya bayram günü olduğuna dair rivayetler vardır. Ömre küçük hac, hac da büyük hac olarak tanınırdı. Arafat'ta insan kütlelerinin toplandığı hacca, Hacc-ı Ekber denmiştir. Bugün, Arefe gününden, bayramın kurban kesilebilecek üç gününe şâmil olabilir. Fakat bütün insanların bir yerde toplu bulunduğu Arefe günü bu duyurunun yapılması daha etkili olur. Bu bakımdan Hacc-ı Ekber gününün, Arefe günü olması ihtimali daha kuvvetlidir. [3479]

6- Ve eğer ortak koşanlardan biri güvence dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki Allah'ın sözünü işitsin; sonra onu güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Böyle (yap), çünkü onlar, bilmez bir topluluktur. [3480]

Tefsir:

6 ncı âyette yüce Allah, güvence isteyen müşrike güvence verilmesini, sonra onun güvenle yaşayacağı yere, yani kendi bölgesine götürülmesini emrediyor. Bir şey bilmeyen bu ümmî kimseler, böylece bir süre müslümanların içinde kalmakla Allah'ın sözünü duyar, İslâm dininin yüceliğini, müslümanlann yüksek ahlâk ve meziyetlerini görüp anlama imkânım bulurlar. Yüce Allah, âyetin sonunda: "Çünkü onlar bilmeyen bir topluluktur." demekle bilmeyenlere, kelâmının hikmetlerini duyurmak gerektiğini anlatmış oluyor.
Demek ki bu müşriklerden Allah'ın dinini öğrenmek, konuşmak, düşünmek için delil bulmak amacıyla gelip himaye isteyen olursa, gerçeği anlaması, Allah'ın kelâmını işitme imkânını bulması için kendisine güvence verilir ve kendi bölgesine kadar da götürülür.
Bu da İslâmdaki düşünce özgürlüğünü gösterir. Kanaat sahibi olmak isteyen kimseye din izah edilir. Fikrinden dolayı ona saldırılmaz. Güvence ile yerine kadar götürülür. Delil isteyene din, hikmetle izah edilir, ona saldırılmaz, hakaret edilmez. [3481]

7- Ortak koşanların Allah'ın yanında ve Elçisinin yanında nasıl andlaşması olabilir? Ancak Mescid-i Harâm'da andlaşîıkiarınız hâriç. Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın, çünkü Allah (günahlardan) korunanları sever.
8- Evet (Allah ve Elçisi yanında onların) nasıl (ahdi olabilir)? Eğer onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne and ne de andlaşma gözetlemezlerdi. Ağızlariyle sizi razı ederler, fakat kalbleri (sizi) istemez. Çokları da yoldan çıkmışlardır.
9- Allah'ın âyetlerini az bir paraya sattılar da O'nun yoluna engel oldular. Onların yaptıkları gerçekten ne kötüdür!
10- Bir mü 'mine karşı ne and, ne de andlaşma gözetmezler. îşte saldırganlar onlardır.
11- Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse, dinde sizin kardeşlerinizdirler. Biz, bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzun açıklıyoruz.
12- Eğer andlaşma yaptıktan sonra andlarım bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür önderleriyle savaşın. Çünkü onların andları yoktur; belki (böylece yaptıkları kötülüklerden) vazgeçerler. [3482]

[3478] Müslim, Fedâil, b.4, h. 36; Tirmizî, Menâkıb, 31; İbn Hanbel:" 3/14, 17.
[3479] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/28-34.
[3480] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/34.
[3481] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/34.

Tefsir:

7 nci âyette müşriklerin, Allah ve Elçisi yanında andlaşmaları bulunmadığı, ancak Mescid-i Harâm'da andlaşma yapılmış olan müşrikler, andlaş-malarına sadık kaldıkları sürece kendilerine verilen sözde durulması buyu-rulmakta; Allah'ın, korunanları sevdiği belirtilmektedir.
8-10 ncu âyetlerde müşriklerin, karakterleri çizilmektedir: Onlar müslü-manlara karşı bir üstünlük sağlasalar, ahid, zimmet dinlemez, akrabalık, dostluk gözetmezler. Ağızlariyle müslümanları memnun etmeğe çalışırlar ama içleri dost değildir. Çokları yoldan çıkmış insanlardır. Allah'ın âyetlerini az bir para karşılığında satarlar: Dünyâ menfaati karşılığında insanları Allah yolundan döndürmeğe, Hakkın yoluna engel olmağa çalışırlar. Fırsat buldular mı verdikleri sözü atar, ahid ve'zimmet tanımaz, saldırırlar. Çünkü tabiatlerinde saldırganlık vardır.
11- Şimdi bu adamlar bu hareketlerinden vazgeçer, namazlarını kılar, zekâtlarını verirlerse müslümanların kardeşleri olurlar. Ama sözlerinden cayar, yeminlerini bozar, müslümanların dinine saldırırlarsa bu küfür liderleri bu haince hareketlerine son verinceye kadar onların yeminlerine itibar edilmez, cezalandırılmaları gerekir.
Bu âyetlerde sözü edilen müşrikler, önceki âyetlerde geçtiği üzre ahidle-rini bozup müslümanlara hıyanet eden müşriklerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) hicretin, altıncı yılında Hudeybiye'de bir andlaşma yapmış idi. On yıl süreli bu andlaşmayı, iki yıl sonra Kureyş ve taraflısı olan Bekr oğulları bozup müslümanların taraflısı olan Huzâ'a kabilesine saldırdılar. Böylece müslümanların, Mekke üzerine yürüyüp onu fethetmelerine zemin hazırlamış oldular. Fetihten sonra müslüman olanlar serbest bırakıldı. Sayıları iki bin kadar olan bu kimselere et-Tuleka (âzâd edilmiş, serbest bırakılmış kimseler) dendi. Küfründe ısrar edip kaçanlara da dört ay güvence tanındı. Safvân ibn Ümeyye ve Ebucehl'in oğlu İkrime de bu kaçanlardandı. Sonradan bunlar müslüman olmuşlardır'[3483].
12 ve daha sonra gelecek olan 13 ncü âyetler, yukarıdan beri kendileriyle savaşılması, öldürülmeleri emredilen müşriklerin, müslümanların dinine saldıran Kureyş müşrikleri ve yandaşları olduğunu göstermektedir. Fakat müslümanlara saldırmayan, andlaşmalarına sadık kalanlara dokunulmaz. Yüce Allah: "Onlar size sadık kaldıkan sürece siz de onlara sadık kalınız" buyurmaktadır. Demek ki âyetlerin, kendileriyle savaşıp öldürülmelerini emrettiği müşrikler, bütün müşrikler değil; sözlerinden cayan, müslümanlara hiyânet eden, müslümanların dinlerine saldıran müşriklerdir. Onlarla savaşmak farzdır. Ama müslümanların dinine saldırmayan, barış içinde yaşamak isteyen insanlarla barış içinde yaşamak da Allah'ın emridir. Çünkü herkes Allah'ın kuludur.
Öyle ise Kur'ân-ı Kerîm'in, bütün müşrikleri ya müslüman olmak veya kılıcı seçmek zorunda bıraktığını söylemek hatâdır. Kur'ân, müslümanların dinlerine saldıran müşriklerin öldürülmesini emretmiştir. Müslümanların kendilerine veya dinlerine saldırmayan insanlara -müşrik de olsalar- saldırılmaz. Onlar müslümanlara sadık kaldıkları sürece müslümanların da onlara sadık kalmaları Allah'ın buyruğudur. Bu, îslâmın tam bir vicdan hürriyeti getirmiş olduğunu kanıtlamaktadır.
Taberî, bu âyetlerle Kureyş müşriklerinin kasdedildiğini ve âyetlerin, Mekke'nin fethinden sonra indiğini; yedinci âyette Mescid-i Harâm'da andlaşma yapıp ahidlerini bozmadıkları bildirilen müşriklerin de Bekr oğullarının bir kolu olan Cuzeyme Oğulları olduğunu söylüyor[3484]. Bekr oğullarının diğer kolları Kureyşle beraber andlaşmayı bozdukları halde bunlar bozmamışlardır. Yüce Allah, böyle andlaşmalarını bozmamış olanlara dokunmamayı

[3482] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/35-36.
[3483] İbn Kesir, Tefsir: 2/338-339.
[3484] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 10/81, 87-89.

emrediyor. Belki de Mescid-i Haram civarında oturan ve Mekke'nin Fethinden sonra Allah'ın Elçisiyle andlaşma yapmış olan başka müşrik kabileler de vardı. Âyetlerin özel amacı ne olursa olsun, taşıdıkları genel hüküm şudur:
Müslümanlara saldıran müşriklere savaş ilân edilir. Hattâ müşrik olmaları da şart değildir. Müslümanlara saldıran Kitap ehline karşı da savaşa girilir. Fakat müslümanlarla iyi geçinen müşriklere ve diğer din mensuplarına, iyi niyetlerini bozduklarına dair bir belirti olmadıkça dokunulmaz, onlarla barış içinde yaşanır. [3485]

13- Analarını bozan, Elçiyi (Mekke'den) çıkarmağa yeltenen ve ilk Önceki kendileri sizinle savaş) başlamış olan bir kavimle savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçekten inanan insanlar iseniz, kendisinden korkmanıza en lâyık olan Allah'tır.
14- Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onlara azâbetsin, onları rezil etsin, sizi onlara üstün getirsin ve inananlar toplumunun göğüslerine şifâ versin.
15- Yüreklerinin öf kesini gidersin. Allah, dilediğinin tevbesi-ni kabul eder..Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
16- Yoksa siz, Allah içinizden cihâdeden ve Allah'tan, Elçisinden ve mü'minlerden başkasını kendisine sırdaş edinmeyenleri bilmeden, bırakılacağınızı mı sandınız? Allah, yaptıklarınızı haber almaktadır. [3486]

Tefsir:

13- Yüce Allah mü'minleri, yeminlerini bozan, Peygamberi yurdundan çıkarmağa yeltenmiş olan, durup dururken müslümanlara saldıran hain toplumla savaşmağa teşvik ediyor. "Bu işleri yapmış olan bir toplumla savaşmayacak mısınız? Yoksa korkuyor musunuz? Eğer inanan insanlar iseniz onlardan değil, Allah'tan korkmanız gerekir!" cümleleri, mü'minlere onlara karşı mutlaka savaşmaları gerektiğini anlatmaktadır.
14-15 nci âyetler de mü'minlere moral vermektedir. Allah'ın, mü'minle-rin elleriyle onları cezalandıracağını, mü'minleri onlara galip getirerek inanan toplumun gönüllerine şifa vereceğini, yani onları sevindireceğini; gönül-lerindeki öfkeyi gidereceğini: Allah'ın dilediğini affedeceğini; ilim ve"hikmet sahibi olduğunu bildirmektedir.
"Sizi onlara galip getirir ve inanan bir toplumun gönüllerine şifâ verir, gönüllerinin öfkesini giderir" cümlesinde mü'mirilerin, Kureyşe galip gelmesiyle sevinecekleri bildirilen mü'min kavim, Huzâ'a kabilesidir. Hudeybiye Andlaşmasına göre Arap kabilelerinden isteyen müslümanların, isteyen de Ku-reyşin tarafını tutabilirdi. Huzâ'a kabilesi müslümanların, Bekr Oğulları da Kureyşin tarafına geçtiler. Huzâaliler müslüman olmuşlardı.
Bekr oğullan, Andlaşma hükümlerine aykırı olarak Huzâ'aya saldırdılar. Kureyş de onlara yardım etti. Birçok Huzâ'aliyi Harem'de öldürdüler. Ku-reyş, taraftarlariyle birlik olup Huzâaîilere saldırmakla Hudeybiye Andlaş-masını bozmuş oldu.
Huzâ'aden bir cemaat Medine'ye gelip durumu Allah'ın Elçisine anlattılar. Bu olay, Mekke'nin fethi ile sonuçlanan seferin hazırlıklarına başlama sebebi oldu.
İşte müslümanların galip gelmesiyle sevinecek, gönüllerindeki öfke gidip rahatlayacak olan mü'minleF toplumu Huzâalilerdir. Onlar, kendilerine saldıran Bekr oğullan ve Kureyşe karşı intikam hisleriyle dolu idiler. Yüce Allah mü'minleri galip getirmekle onların gönüllerini huzura kavuşturmuştur.
Bu âyetler de gösteriyor ki savaşılması, öldürülmesi emredilen kişiler, ahid-lerini bozmuş olan müşriklerdir. "Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder." cümlesi ile Allah, tevbe eden bu insanlara da af ve rahmet kapısını açık tutmuştur. Bu cümlede Kureyşin müslüman olacağına işaret görülmektedir.

[3485] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/36-37.
[3486] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/37-38.

13 ncü âyetteki: "İlk önce onlar sizinle savaşa başladılar." cümlesi de kasdedilen müşriklerin, Kureyş olduğunu gösterir. Çünkü Allah'ın Elçisini yurdundan çıkarmağa yeltenen, Andlaşmayı bozup günahsız insanlara saldıran ve onları Harem'de öldüren kimseler onlardı. Ancak bu âyetler Mekke'nin Fethinden sonra indiğine göre kasıt Kureyş müşrikleri ise, geleceğe değil, geçmişe âit bir olaya işaret etmiş olurlar. Fakat Cenabı Hak: "Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onlara azâb etsin" cümlesiyle, müslümaniara, savaşmayı emrediyor. Mekkelilerle savaşılmamış-tır. Bundan ötürü savaşılması emredilen müşriklerin, Fetihten sonra hiyânet etmiş olan bazı kabileler olması muhtemel bulunduğu gibi bu âyetlerin, Mekke müşrikleri örneğini genelleştirerek, böyle ahidlerini bozan müşriklerle savaşın ki Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın, mânâsına gelmesi de muhtemeldir. Buna göre âyetlerin anlamı şöyle olur:
Müşriklerden ne diye çekineceksiniz? Mekke müşriklerinden de çekini-yordunuz ama gördünüz ya Allah, sizin ellerinizle onları cezalandırdı. Binaenaleyh size hiyanet eden ne kadar müşrik varsa onlarla savaşın ki Allah, sizin vasıtanızla onları cezalandırsın.
Bu ifâdede, müslümanların, savaştan önceki çekingen durumuna işaret vardır. Allah, onlara, galip geleceklerini anlatarak, çekinmelerini gideriyor, moral veriyor. Eskiden de çekinirdiniz, ama galip geldiniz. Yine galip geleceksiniz, korkmayın, savaşın, Allah onları bozguna uğratacaktır, demektir. Yani geçmişteki bir olay, gelecekteki gibi anlatılıyor. Bu da teşvikte etkili bir üslûptur.
16 ncı âyette yüce Allah, Elçisinden ve mü'minlerden başka dost tutmayan kimseleri bilip ortaya çıkarmadan müslümanları bırakmayacağını söylüyor.
Allah kullarını dener. Çeşitli olaylarla deneye deneye kimlerin cihâdetti-ğini, kimlerin yalnız Allah ve Resulünü sevdiğini, mü'minlerin sadık dostu olduğunu ortaya çıkarır.
İnsanların gerçek karakterleri, güç olaylar içinde belli olur. Mü'min Allah yolunda cihâddan kaçmaz. Yalnız Allah'ı, Elçisini ve mü'minleri can dostu, koruyucu tanır, içini onlara döker. Allah'a ve Elçisine inanan, gerçekten onları seven bir mü'min, onların düşmanı olan müşrikleri kendisine dost ve hami tanımaz. Hasılı bu âyette mü'minlerin denendikleri belirtilmekte ve kendileri cihâda teşvik edilmektedir. [3487]

17- (Allah'a) ortak koşanlar, nefislerinin küfrünü göre göre Allah'ın mescidlerini şenlendiremezler. Onların yaptıkları işler boşa çıkmıştır ve onlar, âteşte sürekli kalacaklardır.
18- Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar şenlendirirler. İşte onların, doğru yolu bulanlardan olacakları umulur.
19- (Ey müşrikler siz), hacılara su verme ve Mescid-i Harâm'ı şenlendirmeyi; Allah'a, âhiret gününe inanan ve Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Bunlar, Allah katında bir olmazlar. Allah, zâlimler topluluğuna yol göstermez.
20- İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanların, Allah katında dereceleri daha büyüktür. İşte kurtuluşa erenler onlardır.
21- Rableri onlara, kendisinden bir rahmet, rızâ ve içinde sürekli kalacakları, nimeti bol cennetleri müjdeler.
22- Orada sürekli kalacaklardır. Allah, işte büyük ödül O'nun yanındadır! [3488]

Tefsir:

Bu âyetler, Sûrede yeni bir bölüm oluşturur. Bir ve ikinci âyetler, diğer, dört âyetin anlattığı konuya bir giriş niteliğindedir. Yüce Allah bu âyetlerde:

[3487] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/38-40.
[3488] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/40-41.

17- Müşriklerin, Allah'ın mescidlerini imar etmeğe, onların bakımını üsIenmeğe hakları olmadığını bildiriyor. Halleri, küfürlerine tanık olan bu insanlar, Allah'ın mescidlerini imar edemezler. Onların yaptıkları işler boşa çıkar.
:Nefislerinin küfrüne tanık oldukları halde, yani küfürlerim kendi gözleriyle göre göre" cümlesi, halleri kendilerinin kâfir olduklarını gösteriyor, demektir. Yoksa onların kendileri, kâfir olduklarını asla kabul etmezlerdi. Fakat putlardan meded ummaları, davranışları, kâfir olduklarını gösteriyordu.
18- Allah'ın mescidlerini imâr etmeğe lâyık olanlar, ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namaz kılıp zekât veren ve yalnız Allah'tan korkan kimselerdir.
İbn Kesîr ve Ebu Amr, bu iki âyetteki "mescid" kelimesini tekil olarak diğerleri çoğul olarak okumuşlardır.
18-19 ncu âyetlerde mescidleri ve özellikle Mescid-i Harâm'ı i'mâr etmenin önemine işaret edilir. İ'mâr, 'imaret: bakmak, onarmak, şenlendirmek anlamına gelir, mescidler, içinde ibâdet yapanlarca şenlenir. Mescidi i'mâr, sadece yapısını onarmak değil, aynı zamanda ibâdet edenlerle dolup şenlen-mesidir. İbâdet eden olmazsa mescid bakımsız kalır, harâbolur.
Hac ve ömre yapmak da Mescid-i Haiâm'ı imâre etmektir. "Adam malını, evini imâre etti" denilir; malına baktı, sâhiboldu, demektir. Evde oturana âmir denir ki çoğulu ummâr'dn. Eî-Beytu fl-ma 'mûr da hizmet edilen, bakılan, içinde şenlik bulunan ev demektir. Aynı kökten gelen ömre, özel şartlar içinde Ka'be'yi ziyaret, etmeğe denilir.
Ayette geçen; imâreîu'l-Mescidi'l-Harâm"Ka'be'yi onarmak anlamından ziyade ibadet maksadıyle Ka'be'de bulunmak, ziyaret ve ibâdet ile onu şenlendirmek, ziyaretsiz, bakımsız bir halde bırakmamak mânâsmdadır. Daha kapsamlı olduğunu düşündüğümüz için mealde şenlendirmek kelimesini, âyetteki 'imaret karşılığında kullandık.
Fahreddîn Râzî "Namaz kılmanın ve zekât vermenin, Mescid'i imâre ile beraber zikredilmesi, imârenin, mescide-gelmek anlamında kullanıldığını kanıtlar. Çünkü insan namaz kılarsa mescide gelir, onun gelmesiyle de mescid şenlenir. Zekât verirse fakirler, yoksullar zekât almak için mescide gelirler. Yine mescid şenlenir. Fakat imâreyi onarmak mânâsında kabul etsek de yine zekât vermenin, bununla ilgisi vardır. Çünkü zekât vermek farz, mescid yapmak nafiledir. Kişi, üstündeki farzı tamamlamadan nafile ile meşgul olmaz. Öyle ise zekâtını vermeyen kimse, mescid yapımıyle uğraşmaz."
Râzî, kendi akıl yürütmesiyle bu sonuca varmıştır, âyette böyle bir mânâ yoktur. Farz, nafile gibi terimler, Kur'ân'ın kullandığı terimler değil, fa-kihlerin terimleridir. Âyette, bütün İlâhî dinlerin özü, bütün peygamberlerin temel öğretileri anılmıştır ki bu, Allah'a îmân, âhirete îmân ve namaz kılmak, zekât vermek gibi sâlih amellerdir.
Bütün peygamberler, insanları bu esaslara çağırmışlardır. Allah'a şirk-siz, âhirete seksiz inanan ve yalnız Allah'a tapan, ma'bedlerde O'na ibâdet eden insanlar ebedî saadete erecek insanlardır: "Şüphesiz, îmân edenler, ya-hûdîler, hırıstiyanlar ve sabitler; bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, sâlih amel yaparsa elbette onlara Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"[3489]
19- Hacılara su vermek, Mescid-i Harâm'ı imar etmek; Allah'a ve âhiret gününe inanmak ve Allah yolunda savaşmakla bir olamaz. Önemli olan temiz imandır.
20- İnanan, hicret eden, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda savaşan kimselerin, Allah katında dereceleri daha büyüktür. Başarıya erişecek olanlar onlardır.
21-22 nci âyetlerde de bu mü'minlerin, Allah'ın rahmetine, rızâsına sürekli nimetlerin bulunduğu bahçelere erişip orada ebedî kalacakları, büyük mükâfatın yalnız Allah katında bulunduğu bildirilmektedir.
Bu âyetlerden anlaşılıyor ki hacılara su verme, yemek yedirme, Mescid-i Harâm'a bakma, temizleme,, omı-'onarma gibi işleri yapan müşrikler, bu hareketleriyle Allah katında büyük dereceler kazandıklarına inanıyorlardı.

[3489] Bakara Sûresi: 62; Mâide Sûresi: 69

Vaktiyle bu işleri yapıp sonra müslüman olmuş bazı kimselerin, müşrik devirlerinde bu işleri yapmaktan ötürü kendilerine övünme payı çıkardıkları da rivayet edilir. Meselâ Hz. Abbâs'ın, Bedir'de esir düştüğü zaman kendisiyle sert konuşan Hz. Alî'ye şöyle dediği rivayet edilir: "Eğer siz, bizden önce müslüman olmak, hicret ve cihâd etmekle bizi geçtinizse, biz de Mescid-i Harâm'ı imar eder, hacılara su verir, esiri özgürlüğe kavuştururduk"[3490].
Başka bir rivayete göre de hacılara su verme, Mescid-i Harâm'a bakma görevini yapan Kureyşliler, bununla övünmüşler, bu işleri yaptıklarından dolayı hiç kimsenin kendilerinden üstün olamayacağını iddia etmişler. Bu âyet, onların bu iddialarını reddetmek üzere inmiştir[3491].
Şimdi eğer birinci rivayet doğru olsa, bu âyetlerin, Bedir Savaşını takiben inmiş olması gerekir. Biz bu âyetlerin, sürenin diğer âyetleri gibi Mekke'nin Fethinden sonra indiği kanaatindeyiz. Belki de fethi müteâkib yeni müslüman olan bazı kişiler, müslümanhkta geç kalmakla kendilerini güçümse-yenlere karşı, Ka'be'ye bakmak, hac hizmetlerini yapmak gibi güzel işlerinden dolayı Allah katında değerli kimseler olduklarını ileri sürerek övünmek istemişlerdir.
İşte bu tür düşünceler üzerine inmiş olan bu âyetler, Mescid-i Harâm'a bakmanın, hacılara su vermenin insanlara iyilik etmenin de yararlı olduğunu, fakat Allah'a iman ve Allah yolunda cihâd ile bir tutulamayacağını bildirmiştir. "Allah'a inanıp, O'nun yolunda cihâdedenlerin dereceleri daha büyüktür" cümlesinden, müşrik de olsa insanlara iyilik etmek, Mescid-i Haramı onarmak gibi iyi şeyler yapanların, Allah katında bir derece aldıkları, fakat bu derecenin, inananların dereceleriyle bir olmadığı anlaşılır. Kur'ân-ı Kerîm'in başka âyetleriyle de karşılaştırılınca Allah'a inanmadan yapılan iyiliklerin, sahiplerini azaptan kurtarmayacağı fakat yine de müşrik veya kâfirin iyiliği nin kendisine yaran olduğu anlaşılır. Bu yarar, onun azap derecesinin hafif olmasıdır. Bu da bir derecedir ama bu derece, mü'minin cennetteki derecesiyle kayıslanamaz.
Elbette her iyilik, sahibine ruhanî (psikolojik) bir derece kazandırır. Şirret bir müşrik ile, iyiliksever bir müşrik bir değildir. Onun iyi ahlâkı, psişik durumunu ötekinin üstüne çıkarır. Fakat imansızlığı, kendisinin cennete girmesine engel olur. Cennete giremez ama, cehennemdeki durumu da şirret, zâlim, kötü huylu bir müşfik ile de bir olmaz. Cehennemin de dereceleri vardır. Cehennemdeki azâb derekelerinden, cennetteki nimet derecelerine kadar hepsi Allah'ın mülkü, şu dünyâ hayâtından sonraki ruhanî hayâta mahsus mertebeleri bulunduğundan, 20 nci âyette iyilik eden müşriklerle, iyiliklerin en üstününü yapan mü'minlerin ruhanî durumları karşılaştırılmış ve ikincilerin, Allah katında yani ruhanî hayâttaki derecelerinin daha büyük olduğu bildirilmiştir.
Câhiliyye çağında Mekke, liderlerin yönetiminde bir site devleti idi. Her liderin ayrı bir görevi vardı. Bu görevlerin başlıcaları: Şikayet, reâdet, liva, kıyâdet, sefaret, diyât, sidânet, dâru'n-nedve riyaseti, emvâl-imuhcere, A'inne idi.
Şikâyet: Hacıların içecekleri suyu hazırlamak, temin etmek; refâdet: hacılara ikram, yoksulları doyurmak; diyât: Kureyş fertlerinin ödemek zorunda kaldıkları kan bedelini toplayıp fertler hesabına ödemek; liva': Savaş bayrağını taşımak ve kumandana teslim etmek; kıyâdet: Savaş kumandanlığı; sefaret: Kureyş ile diğer kabileler arasında elçilik görevi; sidânet: Ka'be bekçiliği; emvâl-i muhcere: Ka'be'ye ve putlara vakfedilen malların kontrol ve bakımı; Ainne: At kumandanlığı.
Bu görevleri yapanlar bir yerde toplanırlardı ki bunların toplantı yerine dâru'n-nedve denirdi. Burası bir nevi meclis idi.
Bu yönetim şeklinin Mekke'ye, İslâmdan yüz elli sene kadar önce yerleştiği anlaşılmaktadır. Bu görevlerin, Kusay tarafından düzenlendiği rivayet edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)

[3490] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/342.
[3491] CâmiVl-beyân: 10/95; İbn Kesîr, Tefsîr: 2/343.

zamanında şikayet görevi, amcası Abbâs'ın uhdesinde, hıcâbet denilen Ka'be bekçiliği de Şeybe oğlu Osman oğlu Talha'nın üzerinde idi.[3492]

23- Ey inananlar, eğer îmâna karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi velîler edinmeyin. Sizden kim onları velî tamr(âo$ı tutarca işte zâlimler onlardır.
24: De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticâret(iniz), hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, Elçisinden ve O'nun yolunda cihâdetmekten daha sevgili ise o halde Allah emrini getirinceye kadar gözetleyin (başınıza gelecekleri göreceksiniz)/ Allah, yoldan çıkmış topluluğu (doğru) yola iletmez."[3493]

Tefsir:

23 ncü âyette yüce Allah, mü'minlere, küfrü imana tercih eden babalarını ve kardeşlerini velî edinmemelerini emrediyor, onların peşine takılanların zâlim olduğunu vurguluyor.
24 ncü âyette de babalarını, oğullarım, kardeşlerini, eşlerini, hısım akrabasını, mallarını ve ticaretlerini ya da hoşlandıkları evlerini Allah'tan ve Elçisinden fazla sevenler şiddetle uyarılmakta, onlara "Allah, buyruğunu getirinceye kadar bekleyin!" buyurulmaktadır. Bu, dünyâda herhangi bir şeyi Allah ve Elçisinden fazla sevenler için büyük bir uyarıdır. Bu sayılanlardan herhangi birini Allah ve Elçisinden fazla sevmek, fısk kabul edilmiş; Allah'ın, fasıkları doğru yola ulaştırmayacağı vurgulanmıştır.
Burada iyilik edilmesi yasaklanan babalar, kardeşler, eşler ve hısım akraba, küfrü imana tercih eden İslâm düşmanı kimselerdir. Mekke'de inmiş olan Kur'ân âyetlerinde müslümana, dünyâ işlerinde ebeveynine iyilik etmesi, yalnız kendisini şirke zorlarlarsa bu hususta onlara itaat etmemesi emrediliyor. Yani kâfir anne babanın, din dışındaki sözlerine itaat gerekli kılınıyor. İsrâ Sûresi: 23-24; Lokman Sûresi: 14-15; Ankebût Sûresi 8 nci âyetlerde insana anne babasına iyilik etmesi, kâfir de olsalar onların şirk dışındaki sözlerine uyması emredilmektedir. Mücâdele Sûresinin 22 nci âyetinde mü'min-lerin, babaları, oğulları, kardeşleri ve hısım akrabası da olsa Allah ve Elçisine düşmanlık edenleri sevmeyecekleri bildirilmiştir. Bu konuda en son gelen Berâ'e Sûresinin 23 ncü âyetinde de küfrü imana tercih eden bu en yakın akrabanın velî edinilmemesi buyurulmuştur.
Bütün bu âyetlerden anlıyoruz ki mü'min, dininin düşmam olanlarla sıkı dost olmayacak ama dünyâ işlerinde ebeveyni ile, akrabasiyle ilişkilerini sürdürecektir. Velî edinmek, birini kendine koruyucu dost edinmek, ona gönülden bağlanmak demektir. Mü'min, İslâm düşmanını kendisine velî edinmez, ona gönülden bağlanmaz. Dine düşman olmayan, müslümanlara saldırmayan insanlarla ilişkilerini sürdürmesinde bir sakınca yoktur. Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever"[3494] âyeti gereğince müslümanların dinine saldırmayan herkese iyilik yapılabileceğine göre elbette akrabaya da iyilik yapılır. İnsanın, başkalarının inancına saygılı olan insanlarla ilişkilerini sürdürmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü dinin amacı insanları birbirine düşman etmek değil, dost edip barış içinde yaşatmaktır.
Âyette, önce mü'minler, Allah'a ve Elçisine düşman olanları dost -velî-tutmaktan menedilmekte; sonra da Peygamber(s.a.v.)e hitaben: babalarını, oğullarını, kardeşlerini, eşlerini, aşiretlerini, mal ve ticaretlerini, ev-barklarını Allah'tan, Elçisinden ve Allah yolunda cihâdetmekten daha çok seven kimselerin Allah'tan gelecek bir belâya çarpılacakları bildirilmektedir.

[3492] et-Tefsîru'l-hadîs: 12/93-94.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/41-44.
[3493] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/45.
[3494] Mümtehine Sûresi: 8.

Birinci âyette bütün mü'minlere hitaben: "Küfrü îmâna tercih eden babalarınızı ve kardeşlerinizi velîler edinmeyin!" buyuruluyor. İkinci âyette ise: "Eğer babalarınızı, oğullarınızı... Allah'tan, Elçisinden ve Allah yolunda ci-haddan daha çok seviyorsanız, Allah buyruğunu (yerine) getirinceye kadar gözetleyiniz!"uyarısında bulunuluyor. Şimdi burada "Babalarınızı, oğullarınızı,... sevmeyin" denilmiyor. "Bunlara karşı beslediğiniz sevgi, Allah'a, Elçisine ve A ilah yolunda cihâda beslediğiniz sevgiden daha fazla ise..." deniliyor. Çünkü baba, anne, evlât, kardeş, akraba ve mal sevgisi insanın mayasında vardır. Bu sevgiyi söküp atmak yaratılışa aykırıdır. İnsan bunları, yaratılışı gereği olarak sever. Hattâ müslüman olmasalar da yine insan yakın akrabasına sevgi duyar. Bu normaldir ve yararlıdır da. Ancak hiçbir sevgi, insana herşeyden daha yakın olan Allah, sonra Peygamber sevgisinden ileri olmamalıdır. Peygamber, mü'minlere, canlarından da ileridir. Çünkü onları babalarından, annelerinden daha çok sever: ' 'Mü 'minlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."
Allah ve Peygamber sevgisi, her sevginin üstünde olmalıdır. Gerçek mü'min, Allah'ın ve Elçisinin rızâsını, Allah yolunda savaşı, herşeyin üstünde tutar. Allah ve Elçisi hakkında üstüne düşeni yaptıktan sonra akrabasını da sever, onlara karşı görevini yapar.
Müfessirlerin rivayetlerine göre bu âyetler, Fetihten önce hicret etmeyen mü'minler hakkında inmiştir.
Gerçekte âyetlerin bu rivayetle pek ilgisi yoktur. Zira bunlardan hemen sonra gelen 25 nci âyet, bu âyetlerin Mekke'nin fethinden ve'Huneyn Olayından sonra inmiş olduğunu österir. Oysa bu rivayet, FetüYten önceki olayları yansıtmaktadır. 25 nci âyet, 23-24'ün devamıdır.[3495]

25- Andolsun Allah size birçok yerlerde, Huneyn gününde de yardım etmiştir. Hani (o gün) çokluğunuz sizi böbürlendirmişti fakat size hiçbir yarar da sağlamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü başınıza dar gelmişti, nihayet bozularak arkanızı dönmüş(ka.çmağa. baş-lamış).
26- Sonra Allah, Elçisinin ve müzminlerin üzerine sekîne-tini (güven veren rahmetini) indirdi, sizin görmediğiniz askerler indirdi ve kâfirlere azâbetti İşte kâfirlerin cezası budur!
27- Sonra Allah, bunun ardından yine dilediğinin tevbesini kabul'eder. Allah bağışlayandır, esirgeyendir. [3496]

Tefsîr:

25- Yüce Allah, daha önceki âyetlerde küfrü imana tercih eden akrabayı velî edinmemeyi buyurduktan sonra 25 nci âyette de müslümanlara, öyle imansız kimselerin değil, Allah'ın yardım ettiğini; bundan dolayı kâfirleri değil, Allah'ı dost edinmelerini hatırlatıyor.
Birçok yerde olduğu gibi Huneyn gününde de Allah, müslümanlara yardım etmişti. Başka olaylarda müslümanların sayısı azdı. Müslümanlar her-şeyden önce Allah'ın yardımına güveniyorlardı. Fakat Huneyn'e büyük bir kuvvetle gelmişlerdi. Sayıları çoktu. Bu üstün güce güvendiler, belki de ihtiyatlı olmaya gerek görmediler. Nasıl olsa bu büyük kuvvetin yenilemeyeceğini sandılar.
Yüce Allah, sayı çokluğunun kendilerine bir şey kazandırmadığını, düşmanın saldırısı karşısında şaşırdıklarını, geniş dünyanın başlarına dar geldiğini yani nereye sığınacaklarım bilemediklerini, geri dönüp kaçmaya başladıklarını anlatıyor.
26- Demek ki insanı başarıya ulaştıran sadece sayı çokluğu değil, Allah'ın yardım ve desteğidir. Yüce Allah, sözü bu noktaya getirdikten sonra 26 ncı âyette de Allah'ın, Elçisine ve mü'minlere sekine (gönül huzuru, güven duygusu) indirdiğini, gözle görülmeyen askerlerle mü'minleri destekleyip kâfirleri cezalandırdığını bildiriyor.

[3495] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/45-47.
[3496] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/47-48.

27 nci âyette de Allah'ın, daha sonra dilediğinin tevbesini kabul buyuracağını, ğafûr ve rahîm olduğunu belirtiyor. [3497]

Huneyn Savaşının Özeti:

Âyette işaret buyurulan "Huneyn Günü", hicretin sekizinci yılında, Mekke'nin Fethinin ardından, Şevval ayında vukubulmuş bir savaştır. Hevâzin kabileleri, kureyşlilerin müttefiki idiler. Kureyş, Hz. muhammed(s.a.v.)in, Mekke üzerine yürüdüğünü haber alınca adam gönderip bu kabilelerden yardım istedi. Hevâzin kollan ve Sakîf kabilesi, Malik ibn Avf kumandasında toplanıp Kureyşe yardım etmek üzre yola çıktılar. Ama onlar yetişemeden müslü-manlar Mekke'yi fethetmişlerdi. Bunun üzerine Sakif'in bir kısmı evlerine döndüler, bir kısmı da Hevâzin kabileleriyle birlikte Tâif yönünde, Mekke'ye üç günlük (takriben 90 km.) mesafede bulunan Huneyn vadisinde toplandılar.
Allah'ın Elçisi Mekke'de onbeş gün kaldı. Bu sırada namazları kısa kıldı. Arap kabilelerinin Huneyn vadisinde toplandığını haber alınca oniki bin kişilik bîr kuvvetle bunların üzerine yürüdü. Bu kuvvetin ikibini, henüz yeni müslüman olmuş Mekkelilerdi.
Rivayetlerden birine göre sahabilerden biri; diğerine göre Hz. Peyğam-ber'in kendisi: "Artık bugün azlık yüzünden yenilmeyiz" demişti. Hz. Pey-ğamber'in böyle bir söz söylemesi olası değildir. Çünkü o, her zaman Allah'ın yardımına güvenirdi. Âyetin anlamından, bu sözü bazı müslümanların söyledikleri anlaşılıyor.
Düşman kuvveti dört bin kişi civarında idi. Düşman bütün kadınlarını, çocuklarını, hayvanlarını da getirmişti. İçlerinde çok usta ok atıcıları bulunan düşman, müslümanlar gelmezden önce Vadide mevzilenmişler, ok atıcılarını sırtlara yerleştirmişlerdi. Müslümanlar Huneyn Vadisine girdiklerinde daha önce mevzilenmiş olan Hevâzin okçuları, müslümanların üzerine ok yağdırmağa başladılar ve bütün kabileler hep birlikte hücum edip müsiümanla-rın saflarını bozdular, onları şaşkına çevirdiler. Birden bire neye uğradıklarını bilemeyen müslümanlar, kaçacak yer aradılar. Koca dünyâ başlarına dar geldi. "Genişliğine rağmen yer onlara dar geldi" cümlesi, bu psikolojik durumu anlatmaktadır. Yalnız âdetleri veçhile Peygamber (s.a.v.) ve birkaç saha-bisi savaş alanından ayrılmadılar. Yanında Ebubekir, Ömer, kendi ailesinden de amcası Abbâs, onun oğlu Fadl, amcası oğlu Alî, diğer amcası oğulları: Ebûsüfyân ibn el-Hâris, Rebî'a ibn el-Hâris, Eymen ibn Ubeyd ve Üsâme ibn Zeyd ibn Harise vardı.
Mekke'de yeni müslüman olmuş, fakat gönüllerindeki düşmanlık duygusu henüz silinmemiş bulunanlar, içlerindekini döğmeğe başladılar. Ebûsüfyân ibn Harb: "Bunların bozgunu ancak (Kızıl) Denizde son bulur. (Mu-hammed), oklarını torbasından çıkaramadan denize dökülürler" demişti. Cebele ibn Kelede de: "Bugün artık büyü bozuldu!" diye bağırdı. Fakat yanında bulunan anne bir kardeşi ve henüz müşrik olan Safvân ibn Ümeyye: "Sus, Allah ağzını mühürlesin. Vallahi Kureyşli bir adamın başımızda bulunması, Hevâziri'li birinin başımızda bulunmasından iyidir" dedi.
Burada Peyğamber'le beraber durduğu belirtilen Ebûsüfyân, birkaç gün öncesine kadar Peyğamber'in en yaman düşmanı, Kureyşin kumandanı Ebûsüfyân ile karıştırılmamalıdır. O, Ebûsüfyân ibn Harb (Harb oğlu Ebûsüfyân), bu ise Ebûsüfyân ibn Haris ibn Abdi'l-Muttalib'dir. Yani bu zat, Ab-dulmuttalib'in oğlu Hâris'in oğludur. Abdu'l-Muttalib, Hz. Peyğamber'in dedesi, Haris de amcasıdır. Rivayetlerden anlaşıldığına göre Mekke'nin fethine kadar müşrik kalan bu zat, Mekke'nin fethinde samimî olarak müslüman olmuş ve Huneyn'deki çok kritik anlarda Hz. Peyğamber'in yanından ayrılmamıştır. Bir yandan amcası Abbâs, bir yandan da amcası oğlu Ebûsüfyân ibn Haris, katırının yularını tutmuş iken

[3497] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/48.

Peygamber Aleyhisselâm, dönüp Hâ-ris'e bakınca ilk anda onu fark edememiş ve: "Bu kim?" demiş, Haris de: "Senin annenin (herhalde amcanın) oğlu, ey Allah'ın Elçisi!" demiştir.[3498]
Allah'ın Elçisi: "Ey Allah'ın yardımcıları, ey Allah'ın Elçisinin yardımcıları!" diye çağırdı. Gür sesli olan amcası Abbâs'a da müslümanları çağırmasını söyledi. Kendisi orada meşhur: "Ben peygamberim yalan yok, ben Abdulmuttalib'in oğluyum!" beytini söylemiştir.
Yerden bir avuç toprak alıp düşmanın üzerine doğru atmış: "Allah'ım, bana verdiğin sözünü gerçekleştir!" diye duâ etmişti.
Abbâs'ın çağrısı üzerine müslümanlar toparlandılar. Yüce Allah'ın desteğiyle müşrik kabileleri bozdular. Onların kadınları, çocukları, hayvanları ve eşyaları müslümanların eline geçti. Müslümanlar orada altı bin esir, 24 bin deve, 40 bin koyun ve 4 bin okye gümüş ele geçirdiler.
Bozulan kabileler Taife çekildiler. Allah'ın Elçisi Şevval ayında Tâif i kuşattı. Kuşatma 17 veya 21 gün sürdü. Tâif surları mancınıkla dövüldü. Halkı müslümanlara karşı çıkmadı. Ancak taraflar birbirlerine ok atıyorlardı. Müslümanlardan bir grup, bir hayvanın altına girerek kale duvarına yaklaşıp duvarı yıkmayı denedilerse de atılan oklarla bunların çoğunluğu şehid oldu.
Allah'ın Elçisi, Tâiflileri teslim olmağa zorlamak için üzümlerinin kesilip yakılmasını emretti. Fakat halk surlar ardından bağırıp akrabalık adına merhamet dilediler. Allah'ın Elçisi: "Allah ve akrabalık adına bırakıyorum!" dedi. Ashâbiyle görüştükten sonra kuşatmayı kaldırmağa karar verdi: "Alla-hım, Sakîflilere hidâyet et, onları bana getir!" diye duâ etti. Ve emirleri üzerine ashâb: "Âyibûne tâibûne, âbidûne lirabbinâ hâmidûn: Tevbe ederek, Rab-bimize ibadet ve hamdederek dönüyoruz"[3499] diyerek, oradan ayrıldılar.
Allah'ın Elçisi, dönüşte Hevâzin'den alınan esirler ve ganimetleri ashabına dağıtmak için Ci'râne'de durdu. Mekke'nin yeni müslüman olmuş eşrafına ve kabile liderlerine ganimetten fazla pay verdi. Meselâ, Ebu Süfyân'a yüz deve, oğlu Muâviye'ye yüz deve, Hakîm ibn Hizâm'a yüz deve, Haris ibn Kelede'ye yüz deve, başka birkaç kişiye de yüzer deve, kimine elli deve, kimine bir koyun, kimine bir gümüş verdi. Geri kalanın beşte birini Beytu'l-mâl'e ayırdıktan sonra diğerini insanlara dağıttı. Esirleri de paylaştırdı.
Olaydan yirmi gün kadar sonra Hevâzin elçi gönderip müslüman olduklarını, kendilerinden alınmış olan malların ve esirlerin geri verilmesini istediler. Allah'ın Elçisi malları ve esirleri dağıttığını söyledikten sonra gelen hey'-ete sordu:
— Oğullarınızı ve kadınlarınızı mallarınızdan çok seversiniz, değil mi?
— Evet, dediler.
Öyle ise Öğle namazından sonra gelip cemâatin içinde kendisinden bunları istemelerini tenbih etti. Onlar da öyle yaptılar. Allah'ın Elçisi, herkesin içinde, kendisine ve Abdulmuttalib oğullarına âit esirleri geri verdi. Allah'ın Elçisinin esirleri geri verdiğni görünce muhacirler, ensâr ve Süleym oğulları da öyle yaptılar. Fakat bazı kabile liderleri buna yanaşmak istemediler. Allah'ın Elçisi:
— Kim bana esirleri bırakırsa bundan sonra alacağım esirlerden ona, bıraktığı her insan yerine altı hisse vereceğim, dedi. Bunun üzerine onlar da bıraktılar[3500].
Hevâzin kumandanı olup Taife sığınmış bulunan Mâlik ibn Avf de Allah'ın Elçisinin gönderdiği haber üzerine gizlice Tâif'ten çıkıp Ci'râne'ye gelmiş, müslüman olmuş ve Allah'ın Elçisi tarafından kedisine yüz deve verilip kavminin başına valî yapılmıştır.
Bazı yeni müslüman olmuş kimselere fazla fazla ganimet verilrhesi, en-sârin hoşuna gitmemişti. Kimi:
— Artık Allah'ın Elçisi, kavmine kavuştu, dedi.

[3498] İbn Hişâm, Sîret: 4/72; Taberî, Târîhu'l-umemi ve'1-mulûk: 3/128-129.
[3499] Buhârî, Daavât: 51.
[3500] İbn Hişâm'ın Sîretinden özetlenmiştir: 4/65-İ48; keza bkz. İbn Kesîr, Tefsir: 2/344-346

Bu sözle Allah Elçisinin, artık Medine'ye gelmeyeceği hakkındaki endişelerini dile getiriyorlardı.
Hazrec lideri Sa'd ibn Ubâde, huzura gelerek ganimet taksiminde Ku-reyşlilere fazla verilip ensâra bir şey kalmamasından, kabilesi adamlarının, içlerinde kızgınlık duygularının belirdiğini söyledi. Allah'ın Elçisi, ensârı topladı ve onlara şöyle dedi:
— Sizden duyduğum sözler nedir? İçinizden bana kırıldınız mı yoksa? Ben size geldiğimde sizler sapık değil miydiniz? Allah sizi doğru yola getirdi. Fakir değil miydiniz? Allah sizi zengin etti. Birbirinize düşman değil miydiniz? Allah sizin kalblerinizi uzlaştırdı.
— Evet, dediler, Allah ve Elçisi lütuf ve kerem sahibidir.
— Bana cevap versenize ey ensâr topluluğu!
— Sana ne diyelim ey Allah'ın Elçisi, lütuf ve kerem Allah ve Elçisine aittir.
— İsterseniz şöyle diyebilirsiniz ve sözünüz de doğru olur: Sen bize yalanlanmış olarak geldin, biz seni doğruladık; perişan geldin, biz sana yardım ettik; kovulmuş geldin, biz seni barındırdık; fakir geldin, biz sana yardım ettik! Ey ensâr bir kavmin gönlünü Islama ısındırmak için verdiğim dünyâ malı için bana kırıldınız mı? Oysa ben sizi müslümanlığınıza bırakmış (sizi İslama ısındırmağa gerek görmemiş, imanınızı öyle sağlam bulmuş) idim.
Ey ensâr, herkes koyun deve götürürken siz Allah'ın elçisiyle birlikte evlerinize dönmeğe razı değil misiniz? Muhammed'in nefsini elinde bulunduran Allah'a andolsun ki hicret olmasaydı ben, ensârdan bir kimse olurdum. İnsanların hepsi bir mahalleye gitse, ensâr da başka bir mahalleye gitse, ben ensârın mahallesine giderim. Allah'ım ensâra, oğullarına ve oğullarının oğullarına rahmet eyle!.[3501]

Hz. Peygamber'in Katıldığı Gazaların Sayısı:

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde tahrîclerine göre Zeyd ibn Erkam, Hz. Peyğamber'in ondokuz gazveye çıktığını, kendisinin de onyedi gazvede Pey-ğamber'le beraber sefere katılmış olduğunu söylemiştir. İbn Hacer bu hadîsin şerhinde şöyle diyor:
"Zeyd'in maksadı, Peygamber (s.a.v.)in len çarpışmış olsun olmasın, çıktığı seferleri belirtmektir. Fakat Ebû Ya'lâ'nın İbn Zübeyr yoluyla Câbir'-den rivayetine göre Peyğamber(s.a.v.)in katıldığı gazvelerin sayısı yirmibirdir. Senedi sağlam olan bu hadisin aslı Müslim'de vardır. Buna göre Zeyd ibn Erkam, iki gazveyi kaçırmıştır. Herhalde bunlar Ebvâ ile Buvât seferleridir. Demek Zeyd küçük olduğu için bunları bilememiştir.
Mûsâ ibn Ukbe: "Peygamber (s.a.v.), sekiz gazvede çarpışmıştır ki bunlar: Bedir, Uhud, Ahzâb, Mustalik, Hayber, Mekke, Huneyn ve TâİF gazveleridir. Kurayza gazvesi Ahzâb'a bitişik olduğu için onu ayrıca saymamıştır. Fakat başkaları onu da ayrı bir gazve olarak sayarlar. Bazıları birbirine yakın olduğundan Huneyn ile Tâif'i bir, bazıları ayrı gazve saymışlardır. İbn Sa'd, Hz. Peyğamber'in bizzat çıktığı gazvelerin sayısını yirmiyediye çıkar-mıştır. Bu sayı, İbn İshâk'ın verdiği sayıya uygundur. Ancak İbn îshâk, Vâ-dî'l-Kurâ'yı Hayber'den ayırmamıştır. İşte gazvelerin sayısını yirmibir gösteren görüş ile Vakıdî'nin sayısındaki altı fazlası bu türden farklardır. Birbirine bitişik iki gazveyi bir sayanlar, gazvelerin sayısını yirmibir; her savaşı ayrı ayrı gösterenler ise sayıyı yirmiyedi göstermişlerdir.
İbn İshâk'a göre Seriyye ve bu'usun sayısı otuzaltıdır. Vâkıdî, bunları kırksekiz hesabetmiştir. İbnu'l-Cevzî, Telkîh'te ellialtı saymış, Mes'ûdî altmışa çıkarmıştır. Şeyhimiz "Nazmu's-sîre: Manzum Sîret" yazan da bunların yüzden fazla olduğunu söylemiştir. Herhalde gazveleri de seriyye ve bu'us'a ekleyerek bu sayıya varmıştır[3502]. Bazı âlimlere göre gazve ve seriyyelerin hepsi seksendir[3503].

[3501] et-Tâc, 4/432-433; İbn Hişâm, Sîret: 4/146-148.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/48-52.
[3502] Fethu'l-Bârî: 7/280-281.
[3503] Tefsîru'l-Menâr: 10/245.

28- Ey inananlar, (Allah'a) ortak koşanlar pisliktir, artık bu yıllarından sonra Mescid-i Harama yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluğa düşmekten korkarsanız, biliniz ki Allah dilerse yakında sizi kendi lûtfun-dan zengin eder. Kuşkusuz Allah bilendir, hikmet sahibidir.[3504]

Tefsir:

28 nci âyette yüce Allah, müşriklerin necis (pislik) olduğunu, bu yıldan sonra bir daha Mescid-i Harâm'a yaklaştırılmamalarını emrediyor. Onlar hacdan menedildikleri takdirde alışverişin düşeceğini, gelirlerinin azalacağını düşünen müslümanlara da fakirlikten korkmamalarını; Allah'ın, keremiyle kendilerini zengin edeceğini; O'nun herşeyi bildiğini, bütün işlerinin hikmete dayandığını buyuruyor.
Yukarıda yüce Allah, ahidlerini bozan müşriklerle savaşmayı, onların Mescid-i Harâm'ı imara lâyık olmadıklarını, akraba dahi olsa müşriklerin sıkı dost tutulmamasını, mü'minlerin koruyucusunun yalnız Allah olduğunu buyurduktan sora bu âyette de bundan sonra müşriklerin Mescid-i Ha-râm'a yaklaşmasını yasaklamıştır.
Bu âyet, kendinden önceki âyetlerle birlikte, hicretin dokuzuncu yılının haccında Hz. Alî tarafından duyurulduğuna göre Mekke, Huneyn ve Tâif'in fethinden sonra, fakat dokuzuncu hicret yılının hac günlerinden önce nazil olmuştur.
Bu sırada Mekke halkı, Hicaz Bölgesinin en büyük kabileleri olan He-vâzin ve Sakîf kabileleri müslüman olmuş, Hicaz Bölgesi İslâm hâkimiyetine girmiş idi. İslâm, çevreye böyle yayılıp yerleşmeye başladıktan sonra yüce Allah, İslâmın kıblegâhında şirk ile mülevves olmuş kimselerin dolaşmasını istemediği için bundan böyle müşriklerin Mescid-i Harâm'a yaklaşmaların] yasaklamıştır.
Mekke halkı ticaretle geçinirdi. Bölgenin geçimi ticarete, dışarıdan gelip gidenlerin çokluğuna bağlı idi. Ömre ve hac için bölgeye gelenlerin yaptıkları alışverişler, bölgedeki ticarî ekonomiye canlılık veriyordu. Şimdi bu müşrikler Mescid-i Harâm'a yaklaştırılmayınca ekonominin gerileyeceğinden endişe edilebilir. İşte yüce Allah, bu endişeyi bertaraf etmek için: "Eğer fakirlikten korkarsanız iyi bilin ki A Hah, dilerse yakında sizi kendi lûtfundan zengin eder." buyurmuştur. Nitekim müslüman olan Cidde, San'â ve Huneyn halkı Mekke'ye yiyecek taşımışlar, Allah Mekkelileri müşriklerin alışverişine muhtaç bırakmamıştır'.[3505]
Yüce Allah, müşriklerin necıs olduğunu söylüyor:
1) Müşrikin bizzat bedeni mi necistir, yoksa onun necisliği, taşıdığı batıl inancın, ruhunda bıraktığı manevî bir pislik midir? Bazı müfessirlere göre müşrikin bedeni pistir. Müşrik ile el sıkışanın eli pis olur, onun elini yıkaması gerekir. Zemahşerî ve Râzî bu görüştedirler. Bazılarına göre de müşrikin pisliği maddî değil, manevîdir. Fıkıh mezheplerinin çoğu bu görüştedir. Onlara göre Peygamber (s.a.v.) müşrikin kabından su içmiştir. Müşrikin bedeni temizdir. Pislik, itikadından gelen, manevî bir pisliktir. Batıl inançları, onun ruhunu kirletmiştir. Ka'be'yi çıplak tavaf etmek, ölü eti yemek, cünüplükten yıkanmamak, Mescid-i Harâm'ın kutsallık ve temizliğiyle bağdaşmayan manevî pisliklerdir. Onların küfürleri, canlarına yapışmış necaset gibidir[3506].
2) Mescid-i Harâm'ın sınırı da ihtilâf konusudur. Kimine göre müşrik, Mescid-i Harâm'ın kendi içine, kimine göre Haram bölgesine sokulmaz.
3) Kur'ân'ın kasdettiği müşrikler, Allah'a ortak koşan, putlara tapanlardır. İbn Hanbel'in Câbir yoluyla kaydettiği hadîs de bu men'in müşriklere mahsus olduğunu gösterir. Kitap ehli, bunun dışında kalır!.[3507]

Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/52-53.
[3504] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/53.
[3505] Mefâtîhu'l-ğayb: L6/26.
[3506] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/25.
[3507] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/347; İbn Hanbel, Musned: 1/3, 2/299.

Taberî ise bu konuda birbiriyle çelişkili iki görüş getirmiştir. Biri zimmî-lerin Mescid-i Harâm'dan menedileceğini, diğeri menedilmeyeceğini söylüyor.
Doğrusu bu çelişkili haberleri bir kenara bırakır, Kur'ân'ın kendisine bakarsak, Kur'ân'ın, ehli kitabın bir kısmına, peygamberi kabul etmediklerinden dolayı kâfir dese de müşrik demediğini görürüz. Mescid-i Harâm'a sokulması yasaklanan müşrikler, putlara tapan basit düşünceli insanlardır. Kitap ehlini bu âyetin kapsamına almak, Kur'ân'ın ruhuna aykırıdır. Kur'ân, Allah'a ve âhiret gününe inanan müslümanlann, yahudilerin, hıristiyanlarm ve sâbiîlerin Allah katında mükâfata ereceklerini, korku ve üzüntü çekmeyeceklerini bildiriyor[3508] . Birçok âyette Kitap ehlinden kendisini Allah'a vermiş, ibadetle meşgul olan gerçek dindarlar övülmektedir. Şimdi onları bu müşrikler zümresine katıp Mescid-i Harâm'dan menetmek, dinde aşırılıktır. Allah'ın haram kılmadığını haram kılmaktır. Bunun İslâmın aleyhinde olduğunu da söyleyebiliriz. Zira hıristiyan insanların buralara gelmelerine müsaade edilse, gelip haccın ihtişamını gören nice hıristiyan belki müslüman olur. Toplu ibadetlerin, insan ruhu üzerindeki etkisi başkadır. İki milyon insanı bir anda ibadette birleştiren başka bir din yoktur. Bu kuvvet, pek çok gönülleri çekebilir.
Öyle anlaşılıyor ki bu anlayış, Emevîler zamanında hakim olmuştur. Nitekim Ömer ibn Abdulâziz'in: "Yahudi ve hıristiyanları, müslümanlann mes-cidlerine girmekten menediniz" diye yazdığı mektuba, tefsirine çalıştığımız 28 nci âyeti de eklediğini İmam Evzâ'î nakletmiştir[3509]. Ömer ibn Abdulâziz'in şahsına çok saygımız vardır. Belki de zamanındaki şartlar bu mektubun yazılmasını gerektirmiştir. Fakat şunu unutmamak lâzımdır ki Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Necran hıristiyan hey'etini tam bir ay, kendi mescidinde ağırlamış, orada kendi dinlerine göre ibadet etmelerine müsaade buyurmuştur. Hal böyle iken hıristiyanları mescidlerden menetmek, dinin ruhuna uygun değildir. [3510]

29- Kendilerine Kitâb verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek dini din edinmeyen kimselerle küçül(üp boyun eğjerek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın.
30- Yahudiler: "Uzeyir, Allah'ın oğludur*' dediler. Hıristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu onların, ağızlariyle geveledikleri sözleridir. (Sözlerini) önceden inkâr etmiş(o\an müşrik)/en« sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da (haktan bâtıla) çevriliyorlar!?
31- Hahamlarını ve rahiplerini Allah 'tan ayrı rablar edindiler. Meryem oğlu Mesih 'i de öyle. Oysa kendilerine, yalnız tek Tanrı olan Allah'a ibadet etmeleri emredilmişti. O'ndan başka tanrı yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.
32- Allah 'in nurunu ağızlariyle söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler hoşlanmasa da Allah, mutlaka nurunu tamamlamak ister (bundan başka bir şeye razı olmaz).
33- O, Elçisini hidâyetle ve hak dinle gönderdi ki (Allah'a) ortak koşanlar hoşlanmasa da o(hak di)m, bütün din(\er)in üstüne çıkarsın.
34- Ey inananlar, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve (insanları) A ilah yolundan çevirirler. A Itun ve gümüşü yığıp da onları A l-lah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele!
35- O gün cehennem ateşinde bunların üzeri ısıtılı(pullanı); bunlarla; onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır: "İşte nefisleriniz için yığdıklarınız, yığdıklarınızı tadın!" (denilir). [3511]

Tefsîr:

[3508] Bakara Sûresi: 62.
[3509] İbn Kesîr: 2/347.
[3510] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/53-55.
[3511] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/56-57.

29 ncu âyette mü'minlere, Kitap ehli içinde Allah'a ve âhirete inanmayan, Allah'ın ve Elçisinin yasaklarını tanımayan, gerçek dine uymayan kimselerle, onlar küçülüp boyun eğerek fidye verinceye kadar savaşmaları emrediliyor.
30 ncu âyette yahudîlerin Üzeyir'e, Hıristiyanların da Mesih'e Allah'ın oğlu dedikleri ve bu sözlerinin, daha önceki kâfirlerin sözlerine benzediği belirtiliyor.
31 nci âyette yahudilerin hahamlarını, hırıstiyanların da papazlarını ve îsâ'yı Allah'tan ayrı tanrılar derecesine çıkarmaları kınanıyor.
32-33 ncü âyetlerde yolunu şaşırmış kimselerin, Allah'ın, nurunu söndürmek istedikleri, fakat kâfirler istemese de Allah'ın, nurunu mutlaka tamamlayacağı, gerçek dini yani yalnız kendisine tapılmak olan tevhidi bütün dinlerin üstüne çıkarmak için Elçisini gönderdiği bildiriliyor.
34-35 nci âyetlerde de dünyâ tutkusuna kapılan yahudî ve hırıstiyan din adamlarının, halkın mallarını bâtıl yollarla yedikleri ve Allah'ın yoluna engel oldukları belirtildikten sonra, altun ve gümüşü yığıp, onları Allah yolunda harcamayanların, acı azaba uğrayacakları; yığdıkları altun ve gümüşün, âhirette cehennem ateşinde pullandırılıp alınlarına, böğürlerine ve sırtlarına yapıştırılacağı bildiriliyor.
Bu âyetler, yahudî ve hırıstiyanlarla ilgilidir. Yüce Allah, sûrenin başından buraya kadar müslümanlara hainlik eden müşrikler hakkındaki hükümlerini bildirdikten sonra, burada da, gelişmekte olan İslâm dininin durumundan telâşa kapılan ve İslâmı söndürmeğe kalkan Kitap ehlinden bazı kimseler hakkındaki hükümlerini bildiriyor.
Bu âyetler de Mekke'nin fethinden sonra ve Tebûk Gazasından önce inmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Kitap ehlinden gerçek dindarları överken, gerçek dinden, yani dinin ruhundan uzaklaşmış, dine dünyayı karıştırmış, onu bozmuş kimseleri kınar. Kınadığı kimseler, dinin gerçek kurallarından sapan, İslama düşman olan kimselerdir, bütün Kitap ehli değildir. Zaten "min ehli'l-kiiâb: Kitâb ehlinden bazıları" demektir. İşte yüce Allah, gerçek dini din edinmeyen, dinin gerçek kurallarına uymayan Kitap sahibi insanlarla da savaşmayı emretmiştir.
Âyetteki hak dinden amaç, yalnız Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a gelen İslâmiyet değildir. Bütün peygamberlerin getirdiği gerçek dindir. Kitap ehli, eğer Musa'nın ve îsâ'nın getirdiği dinin gerçek kurallarına uymuş olsalardı, yeni peygamberin getirdiği nuru söndürmeğe kalkmazlardı. Çünkü bu nur da öteki peygamberlere gelen nurların kaynağından geliyordu. Fakat dini yanlış anlayıp bozdukları, menfaatlerine âlet ettikleri için Hakkın nurunu söndür-meğe kalktılar. Böyle insanlara karşı da tedbir almak gerekir. Allah, İslama her fırsatta saldıran ve saldırmak için fırsat kollayan bu kimseler, İslâmın hakimiyetini kabul edip fidye verinceye kadar bunlarla savaşılmasını emretmiştir.
Allah'ın, kendileriyle savaşmayı emrettiği Kitap ehli, dinlerinin gerçek kurallarından ayrılmış olup İslama ve müslümanlara saldıran kimselerdir. Müslümanlara saldırmayan Kitap ehline saldırmak, Kur'ân'ın hiçbir yerinde em-redilmemiştir. Esasen müslümanlara saldırmayan, barış içinde yaşamak isteyen müşriklere dahi saldırmak emredilmemiş, hattâ bu, yasaklanmıştır. Hz. Peygamber ve halifeleri devrinde müslümanlarla savaşmayan kadın, çocuk, ihtiyar ve rahiplere dokunulmaraası emredilmiştir[3512].
Ayrıca âyetteki sözü, kitap ehlinin hepsiyle değil, ancak gerçek dini yozlaştıran, din barışı emrederken müsl umanlara saldıran kısmiyle savaşmayı getirmektedir. Böyle dini bozmuş, din adamlarını tanrılık derecesine çıkarmış, Allah'a ve âhirete inanmayan kimselerin, bu tutumla-rıyle şirke dahi saptıkları, 31 nci âyetin sonundan anlaşılmaktadır. Mamafih Kur'ân yine de Kitap ehline tam müşrik vasfını vermemiştir.
Müslümanlara saldırmayan, kendi dinleri gereğince yaşayan Kitap ehliyle kardeşçe yaşamak da Kur'ân'ın emridir. Çünkü onların amacı da Allah'a kulluktur. Allah'a kulluk edenlerin boğazlaşmaları, düşman olmaları doğru olmaz. Allah'ın yolu, dostluk yoludur.

[3512] Ebu Ubeyd ibn el-Kasim, Kitâbu'l-emvâl, s. 37-39; İbn Hişâm: 4/90-91.

"Ne Allah'a, ne de âhirete inanmazlar." cümlesi, kendileriyle savaşılması emredilen Kitap ehlinin, dinin ruhundan uzaklaşmış, Allah'a ve âhiret gününe inanmayacak kadar madde tutkusuna kapılmış, dünyâya hakim olmaktan başka düşünceleri olmayan materyalist insanlar olduğunu gösterir. Bunlar gerçek dindarlar değillerdir. Nitekim bunun ardından gelen âyetler de bunların hahamlarının ve rahiplerinin, dünya tutkusuyla altun ve gümüş yığmağa çalıştıkları anlatılmaktadır. Böyle dünyâ tutkusuna kapılmış insanların, hangi dinden olurlarsa olsunlar, gerçek dinle ilgileri yoktur. Bunların ayarttığı cahiller takımı ise farkına varmadan, liderleri gibi dinden sapar, batılı gerçek sanırlar. İşte Kur'ân'm hedef aldığı insanlar bu materyalist, Haktan ayrılmış, "Kayser'in hakkını Kayser'e verin" diyen isa'nın yolunu bırakmış insanlardır. "Kitap ehlinden ve müşriklerden inkâr edenler, kendilerine açık delil gelinceye kadar (bulundukları halden) ayrılacak (veya kendi başlarına bırakılacak) değillerdir"[3513] âyetinde de yine Kitap ehlinin tamamının değil, bir kısmının kâfir (inkarcı) olduğunu bildirmektedir.

Bu âyetten anlaşılıyor ki Kur'ân'ın, savaşılmasını emrettiği Kitâb ehli, dinlerinin ruhuna sâdık kalan samimî dindarlar değil, Hak dinden ayrılmış olan kimselerdir. Hak din ile kasıt da kendi dilleriyle, kendilerine gelmiş olan din, yahûdîlere göre Tevrat'ın hükümleri, hırıstiyanlara göre de İncil'in hükümleridir. Şirksiz olarak Allah'a, seksiz olarak âhirete inanan, Kitaplarının hükümlerini doğruca uygulayan iyi niyetli Kitâb ehli ile savaşmak değil, barış içinde yaşamak Kur'ân'ın emridir: "içlerinden zulmedenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücâdele edin ve deyin ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir!"[3514]

"De ki: 'Ey Kitâb ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi Allah'tan başka Rabler edinmeyelim'. Eğer yüz çevirirlerse, 'Şâhid olun, biz müslümanlarız' deyin"[3515].

"Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşuşurlar. îşte onlar iyilerdendir. Yaptıkları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Allah korunanları bilmektedir"[3516]

"Şüphesiz, îmân edenler, yahûdiler, hınstiyanlar ve sabitler; bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi iş yaparsa elbette onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" [3517]3*.

Fahr-ı Râzî de Yahudilerin muvahhid ve mücessim olarak ikiye ayrıldıklarını; muvahhid yahûdîlerin, bu âyetin kapsamına girmediğini yani onlarla çarpışmak gerekmediğini söylüyor. Sonra birtakım Kelâm sorunlarına girerek kendince bazı sonuçlara varıyor ve bunların ilmî hakikatler olduğunu söylüyor[3518] Aslında Kur'ân'ın ruhuyla ilgisi olmayan bu meseleler, kelâmcıların aklî üretimlerindendir. Reşîd Rızâ da Râzî'nin tahkik dediği bu meselelerin, gerçekte tahkik değil, ilim de değil, sadece kelâm nazariyelerinden ibaret şeyler olduğunu belirttikten sonra diyor ki:

"Yahûdî muvahhidler için söylenen, eskilerden Arius ve taraftarları, şimdikilerden rasyonalist Avrupalılar gibi muvahhid hınstiyanlar için de doğrudur" [3519].

Kendi dinlerinin hükümlerine bağlı, muvahhid hınstiyanlar ile savaşmak gerekmez. Onlar savaşılması emredilen kimseler değildir. Hıristiyanların çoğu, sonradan teslis inancını benimsemekle gerçek tevhîdden ayrılmışlar, dinlerine şirk sokmuşlardır. Bununla beraber samimiyyetle kendi dinlerinde kalıp müslümanlara saldırmadıkça bunlara da saldırılmaz. Kur'ân bunları müşrikler kategorisine sokmamış, bunlara Kitap ehli demiştir. Bunlar içinde

---

[3513] Beyyine Sûresi: 1.
[3514] Ankebût Sûresi: 46.
[3515] Âl-i İmrân Sûresi: 64. . 2.
[3516] Âl-i Imrân Sûresi: 113-115.
[3517] Bakara Sûresi: 62, Mâide Sûresi: 69.
[3518] Bkz. Mefâtîhu'l-ğayb: 16/27-30.
[3519] Tefsîru'l-Menâr: 10/284.

Hz. Peygambere ve müslümanlara düşman olanlar kâfir olarak nitelendirilmiştir ama, Kitap ehlinin hepsi değil, sadece bir kısmına denmiştir. Biraz sonra izah edeceğimiz üzre Kitap ehlinden kâfir olanlar" tabiri, hepsinin değil, bir kısmının kâfir olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu âyetlerdeki" ba'ziyyet ifade eder. Bazı insanlar anlamını verir.: Kitap ehlinden, Hakk'm dinini (yahut gerçek dini) din edinmeyenler (onun hükümlerine bağlı kalmayanlar)" cümlesinin tefsirinde iki görüş vardır. Birine göre hak din, Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen dindir. Kitap ehli, Hz. Muhammed'e gelen gerçek dini kabul etmedikleri için suçlanmaktadırlar. Diğerlerine göre hak din ile kasıt, kendi peygamberleri tarafından getirilen dindir. Onlar Kitaplarının hükümlerini doğru uygulamadıkları, dinlerini çıkarlarına âlet ettikleri için kınanmaktadırlar.

İşte doğru olan, bu ikinci görüştür. Kur'ân-ı Kerîm Mâide Sûresinin 43 ncü âyetinde: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar, ondan sonra da (verdiğin hükümden) dönüyorlar?" diyerek Yahudileri, Tevrat'ın hükümlerini doğru dürüst uygulamaya çağırıyor ve Allah'ın hükümlerini uygulamayanların kâfir olduklarını vurguluyor. Aynı sûrenin 47 nci âyetinde de: "İncilsahipleri, Allah'ın onda indirdi-ğiyle hükmetsinler!" diyerek hırıstiyanlara, İncîl'i uygulamayanların fâsık olduklarını vurguluyor.

Seyyid Muhammed Sıddîk de Fethu'l-Beyân'da, âyetin tefsirinde diyor ki: "Kitaplarındaki yasaklan çiğnerler. Allah onlara iç yağını haram etmişti. Onu eriterek sattılar, parasını yediler. Allah'ın haram kıldığı birçok şeyi helâl yaptılar. Saîd ibn Cübeyr, bu âyette: 'Yani Allah'ın birliğini tasdik etmezler, Allah'ın yasakladığı şarabı içer, domuz etini yerler; demiştir. Bunun, Allah'ın Kur'ân'da, Resulünün Sünnette haram kıldığı şeyleri tanımazlar, anlamında olduğu söylenmiştir ama doğrusu birinci görüştür" [3520].

Şimdi tefsirine çalıştığımız âyetlerde Allah'ın emrettiği savaş, gerçekte saldırı savaşı değil, savunma savaşıdır. Konuyu daha iyi kavramak için âyetlerin inişinden önceki duruma bir göz atalım:

Medine'deki yahudîler, çeşitli zamanlarda müslümanlara hıyanet etmişler, neticede kimisi sürülmüş, kimisi de hak ettiği cezaya çarptırılmıştır. Böylece Hicaz Bölgesinde yahudî entrikası önlenmiştir. Fakat Suriye Bölgesi ve Mısır, Bizans'a tabi hırıstiyan bölgelerdi. İslâmın gelişmesi, buralardaki hı-rıstiyanlan kuşkulandırmağa başladı.

Hz. Peygamber (s.a.v.), hicretin yedinci yılında Ortadoğunun belli başlı kıral ve emirlerine elçiler gönderip onları Islama davet etmişti. Peyğamber'in Busrâ emîrine gönderdiği elçisi Haris el-Ezdî, Gassânîlerin Mu'ta valisi tarafından öldürülmüştü.[3521] Kayser'e gönderdiği elçisi Dihye el-Kelbî de Tebuk yöresindeki Cuzâmu'n-nâzilîn'de hırıstiyanlar tarafından soyulmuştu[3522]. Muân valisi Ferve ibn Amr da müslüman olduğu için Rumlar tarafından öldürülmüştü[3523]. Hıristiyan Kelb, Cüzam ve Kudâa kabileleri, müslüman kafilelere saldırıyor ve Medine'yi istilâ etmek için de zaman zaman toplanıyorlardı[3524]. İşte kuzeydeki hırıstiyanların bu saldırılarından dolayı Peygamber (s.a.v.) zaman zaman kuzeye birlikler göndermiştir.

Hicretin beşinci yılıda Medine'ye 15-16 günlük mesafedeki Devmetul-Cendel'e gönderdiği savaşçılar, kabileler kaçtığı için savaş yapmadan dönmüşlerdi[3525]. Daha sonra Zeyd ibn Harise kumandasındaki bir birliği Dihye'yi soyan Cüzâmîleri uslandırmak için Vâdî'1-Kurâ gerisindeki Hasmî'ye göndermiş, Zeyd zaferle geri dönmüştü[3526]. Abdurrahman ibn Avf kumandasındaki bir birliği de Devmetu'l-Cendel'e göndermiş, müslüman olmayanlara cizye vurulmuştur[3527].

[3520] Aynı eser: 10/286.
[3521] İbn Sa'd, Tabakat: 3/174, Kahire, Dâru Cem'iyyeti'l-Cihâdi'l-İslâmiyy.
[3522] Aynı eser: 3/131.
[3523] Aynı eser: 2/117.
[3524] Aynı eser: 3/103-104.
[3525] Aynı eser: 3/103-104.
[3526] Aynı eser: 3/131-132.
[3527] Aynı eser: 3/132.

Hicretin sekizinci yılında Mekke'nin Fethinden önce Peygamber, elçisini katleden Mu'ta valisinden öc almak için Zeyd ibn Harise kumandasında büyük bir kuvvet göndermiş, bu kuvvet, Mu'ta yakınındaki Belka'da hırıstiyan kuvvetleriyle çarpışmış, çarpışmada Zeyd ibn Harise, Ca'fer ibn Ebî Tâlib ve Abdullah ibn Ravâha adlı üç değerli kumandan şehid düşünce kumandayı eline alan Hâlid ibn Velîd, askerî bir taktikle İslâm ordusunu büyük düşman kuvvetlerinin önünden geri çekip kurtarmıştır[3528].
Görülüyor ki âyetlerin inişinden önce kuzey hırıstiyanları, müslumanları çok rahatsız etmeğe başlamışlardı. Özellikle müslümanlar için hayâtı önem taşıyan Şam ticaret yolu da bu hırıstiyan bölgelerinden geçiyordu.
İşte Hicaz bölgesinde yahudîlerin hiyanet ve saldırı tehlikeleri önlendikten, andlaşmalarını bozup müslümanlara saldıran müşrikler de yola getirildikten sonra yüce Allah, gittikçe büyüyen üçüncü tehlikenin de önlenmesini emretmiştir. Bu tehlike de müslümanlara saldıran kuzey hırıstiyanları idi. Buraların da güven altına alınıp İslâm devletinin, güvenli sınırlara kavuşturulması gerekmiştir.
Bazı müfessirlerin, cizyenin ilk defa 29 ncu âyetle emredildiği[3529] şeklindeki sözleri doğru değildir. Bu âyetin amacı, cizyeyi emretmek değil, İslâm düşmanlarının, İslâmın hakimiyetine boyun eğinceye kadar süreceğini belirtmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bundan önce gerek yahudilerden, gerek bazı müşrik kabilelerden cizye almıştır.
Şiblî-i Nu'mânî'nin, Menar Dergisinde yayınlanmış bulunan makalesine göre kökü Farsça gizyet kelimesinden gelen cizye, ilk defa İran Kralı Enu-şirvân tarafından yasallaştırılmıştır. İmparatorluğa tabi müstemlekelerden cizye almıştır. Hîre krallığı da onlara cizye verirlerdi. İmam Taberî de Kisrâ'nın haraç vergisi emrini şöyle açıklıyor:'"...Her kişiden gücü ölçüsünde oniki dirhem, sekiz dirhem, altı dirhem, dört dirhem cizye alırsınız. Yirmi yaşın altında, elli yaşın üstünde olanlardan cizye alınmaz."
Demek ki cizyeyi ilk koyan İslâm şerîati değildir. O zaman örf haline gelmiş olan bu sistem, İslâmda da uygulanmıştır[3530].
Cizye, canlarını koruma karşılığında zimmet ehlinden alınan bir vergidir. Cizye alınanlar savaşa katılmazlar. Eğer zimmîler, müslümanlarla beraber savaşa katılmağa razı olurlarsa onlardan cizye alınmaz. Şimdi bu hususu belgeleyelim:
Halid ibn Velîd, Fırat'a geldiği zaman Salûba ibn Nastuna'ya ve kavmine şu andlaşmayı yazmıştır: "Hâlid ibn Velîd'den Salûba ibn Nastuna'ya ve kavmine: Ben sizinle cizye alıp sizi korumak üzere ahdettim. Zengin olan, gücü ölçüsünde, eli darda olan da gücü ölçüsünde her yıl cizye verecektir. Sen, kavminin başkanısın. Kavmin senden memnundur. Ben ve yanımdaki müslümanlar bu şartlan kabul ettik, kavmin de kabul etti. Sen bizim zimmetimizde ve himayemiz altındasın. Biz sizi korudukça bize cizye verirsiniz. Sizi korumazsak, cizye vermezsiniz. İşbu mu'âhede, Hicretin onikinci yılında Safer Ayında yazılmıştır"[3531].
Hâlid, zimmî Irak nâiblerine de şunları yazmıştır: "Halid ve müslümanlar, şöyle olanlardan bu şekilde cizye alınmasına karar vermişlerdir. Halid'in bu barış şartlarını ve anlaşmış bulunduğumuz cizyeyi değiştirene itiraz hakkınız vardır. Sizin güvenceniz güvence, sulhunuz sulhtur. Biz size verdiğimiz sözde dururuz"[3532].
Irak zimmîleri, müslüman kumandanlara şöyle yazmışlardır: "Biz, gerek müslümanların, gerek başkalarının saldırısından bizi korumaları için sâ-lih kul olan Halid'e cizye verdik"[3533].
Hz. Ömer'in kumandanlarından Süveyd ibn Mukarrin, Ruzbân'a, Di-histân halkına şunu yazmıştır: "Bu, Süveyd ibn Mukarrin'in; Ruzbân Sûl ibn Ruzbân'a, Dihistan halkına ve Cürcân'ın diğer halkına verdiği sözdür: Zimmet

---

[3528] Aynı eser: 3/174-177; İbn Hişâm, Sîret: 3/427-447.
[3529] Taberî: 10/108.
[3530] Tefsîru'l-Menâr: 10/292.
[3531] Taberî, Târîhu'l-umemi ve'1-mulûk: 3/367-368.
[3532] Aynı eser: 4/18.
[3533] Aynı eser: 4/18.

hakkı sizin, koruma görevi bizimdir. Korumamıza karşılık sizden her ergin kişi, her yıl bize, gücü ölçüsünde bir cizâ (cizye) verecektir. Ama içinizden (savaşta) kendisinden yararlandığımız kimse olursa onun bize yardımı cizye yerine geçer. Canlan, malları, dinleri güvence altındadır. Bunların hiçbiri değiştirilmez. Vergilerini verdikleri, yolcuya yol gösterdikleri, öğüt verdikleri, müs-lümanları konukladıkları, herhangi bir saldırı ve ihanette bulunmadıkları sürece bu konuda yapılan andlaşmada hiçbir değişiklik yapılmaz"[3534].

Hz. Ömer'in valilerinden Utbe ibn Ferkad de şunu yazmış:

"Emîru'l-mü'minîn Ömer ibn el-Hattâb'ın 'âmili Utbe ibn Ferkad Azer-beycan halkına, ovasına, dağına, yaylasına ve bütün dinlerinin mensuplarına verdiği güvencedir: Canları, mallan, dinleri ve şerîatleri (hukukları), güçleri ölçüsünde verecekleri cizye karşılığında güvencededir. Çocuğa, kadına, yoksul yatalağa, kendini ibâdete vermiş fakır zahide ve bunların yanında bulunan aile efradına cizye yoktur. Zimmet halkı, müsiüman askerlerden biri geldiği zaman onü bir gündüz ve gece konuk edecek ve ona gideceği yere yol göstereceklerdir. Bu zimmet halkından herhangi birisi savaşa götü-rülürse o yıl, o kimseden cizye alınmaz. Savaşa götürülmeyip yerinde kalan, diğerleri gibi cizye verir"[3535].

Hz. Ömer'in valilerinden Sürâka da Azerbaycan halkına verdiği güvencede şunları yazmıştır:

"Bu, Emîru'l-mü'minîn Ömer ibn el-Hattâb'ın valisi Sürâka ibn Amr'-ın Şehrberâz'a, Ermenistan halkına verdiği güvencedir: Onlara can, mal ve din özgürlüğü güvencesi vermiştir: Kendilerine zarar verilmeyecek, baskı yapılmayacaktır. Herhangi bir hücum veya savaş ânında, valinin gördüğü lüzum üzerine savaşa yardım eden olursa o kimseden cizye kaldırılır. Fakat halktan savaşa katılmayıp evinde kalmak isteyen olursa o da Azerbaycan'ın diğer halkı gibi cizye verir. Savaşa katılırlarsa onlardan cizye kaldırılır. Şâhid: 'Abdu'r-Rahmân ibn Rebî'a, Süleyman ibn Rebî'a ve Bukeyr ibn 'Abdillâh. Kâtib ve şâhid: Mardî ibn Mukarrin..."[3536].

Görülüyor ki zimmet halkından alınan cizye, bir zulüm vergisi değil, onlara can, mal ve din güvenliği sağlama karşılığında alınan âdil ve cüz'î bir vergidir. Şayet onlar öteki müsiüman savaşçıları gibi savaşa katılıp ülke savunmasına yardım ederlerse onlardan bu vergi de alınmaz.

: elden" tabiri, peşin olarak demektir. da küçülerek, boyun eğerek anlamına gelir. Burada âyetin anlamı: Onlar böbürlenmeyi, saldırmayı bırakıp İslâmın otoritesine boyun eğerek peşin cizye vermeyi kabul edince saldırganlarla savaşı bırakınız, demektir. Âyet, onlar cizye vermeyi kabul ettikten sonra onlara hakaret edilmesi, küçük görülmesi anlamına gelmez. On-ların, boyun eğip İslâmın hakimiyetini kabul etmeleri anîamınadır.

İyâd ibn Ganem, Irak civarında oturan bir kavme cizye yüzünden işkence edildiğini görünce tahsildara şöyle demiş: "Ben Peyğamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğunu işittim: Yüce Allah, dünyâ yüzünden insanlara azâbedenlere, kıyamet gününde azâbedeceğini buyuruyor"[3537].

Kendisine çok miktarda cizye malı getirilen Hz. Ömer:

— Korkarım ki siz, insanları mahvettiniz, demiş.

— Hayır, demişler, vallahi bağışlayarak, insaf ile aldık.

— Kamçısız ve işkencesiz mi aldınız? demiş.

— Evet, demişler.

— Benim elimle ve benim iktidarımda işkence yaptırmayan Allah'a ham-dolsun, demiş[3538].

Hz. Ömer Şam'dan dönerken yolda, güneşin altına dikilmiş, başlarından aşağı zeytin yağı dökülmek suretiyle kendilerine işkence edilen birtakım kimseler görmüş. Bunlara niçin böyle yapıldığını sormuş. Cizye vermedikleri için böyle yapıldığını söylemişler. Hz. Ömer, ne sebeple cizye vermediklerini sormuş.

[3534] Taberî, Târîhu'l-umemi ve'1-mulûk: 4/153.
[3535] Taberî, Târîhu'l-umemî ve'1-mulûk: 4/155.
[3536] Taberî, Târîhu'l-umemî ve'1-mulûk: 4/157; Tefsîru'l-Menâr: 10/294-297.
[3537] Kitâbu'l-emvâl: s. 43; Ebû Yûsuf, Kitâbu'l-harâc, s. 125, Beyrut, 1399/1979.
[3538] Aynı.

— Cizye verecek malları olmadığını söylüyorlar, denilince Hz. Ömer:
— Onları bırakınız, onlara güçlerinin üstünde bir şey teklif etmeyiniz. Ben Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in şöyle buyurduğunu işittim: "İnsanlara işkence etmeyiniz. Dünyâda insanlara işkence edenlere, Allah da kıyamet gününde işkence eder." demiş![3539].
İmam Ebû Yûsuf, Kitâbu'l-harâc'ında, cizye ödemeleri için zimmîlerin dövülemeyeceğini, bedenlerinin sakatlanamayacağını söylüyor[3540].
İşte birçok hırıstiyan, müslümanların bu adaletini görünce kendiliklerinden İslâmı kabul etmişlerdir. Suriye, Kuzey Afrika, Anadolu, Balkanlar, tamamen hırıstiyan idi. Buraların halkı, büyük çoğunlukla kendi istekleriyle müslüman olmuşlardır. Bunların müslüman oluşunda müslüman yöneticilerin âdil davranışlarının payı büyüktür. Bunlardan bir örnek verelim:
İmam Ebû Yûsuf Kitâbu'l-harâc'ında şöyle diyor: "Zimmet ehli (yani mü slü manlar m himayesine, zimmetine girmiş, yahudî, hırıstiyan ve başka din mensupları), müslümanların kendilerine karşı vefakârlığını, güzel davranışlarını görünce onların düşmanlarına şiddetle düşman, ve kendilerine de yardımcı olmuşlardır. Kendiliklerinden Rumların durumunu öğrenip müslüman-lara haber getirmek üzere adamlar gönderdiler, bu adamlar döndüklerinde hemşerilerine, Rumların eşi görülmemiş bir ordu topladıklarını söylediler. Kentlerin liderleri, o sırada Şam'da bulunan Ebu Ubeyde'nin tayin ettiği emire gelip durumu anlattılar. Şehrin valisi, durumu fcıir mektupla Ebu Ubeyde'ye iletti. Ebu Ubeyde bu konuda birbiri ardınca aynı nitelikte haberler gelmeğe başlayınca durumun, müslümanlar için ciddî bir mahiyet aldığını gören Ebu Ubeyde, her valiye, zimmîlerden topladığı bütün cizye ve haraçları geri vermelerini ve onlara şöyle demelerini emretti: "Biz, sizin mallarınızı geri veriyoruz. Çünkü bizimle çarpışmak için büyük bir kuvvetin toplandığını haber aldık. Siz bize, bizim sizi korumamızı şart koşmuş idiniz. (O şartla bize teslim olup cizye vermiştiniz). Bu durumda biz sizi koruyamayız. Eğer Allah bizi onlara galip getirirse biz yine aramızda yaptığımız andlaşmaya bağlıyız."
Valiler böyle yapınca şehirlerin halkı: "Allah, sizi tekrar başımıza döndürsün. Sizi onlara galip getirsin. Eğer onlar bize hiçbir şey geri vermeselerdi, hattâ elimizde kalan herşeyi alıp bize hiçbir şey bırakmasalardı bile (yine biz, müslümanların galip gelmesini isterdik)." dediler[3541].
Allâme Belâzurî, Futûhu'l-buldân'da diyor ki: "Harakl'in, asker toplayıp Yermûk savaşı için geldiğini duyan müslümanlar, Humus halkına, kendilerinden topladıkları cizyeyi geri vererek demişlerdir ki: "Artık sizi korumağa vaktimiz yok, bizim başka işimiz çıktı. Siz, kendi başınızın çaresine bakınız". Humus halkı da: "Sizin velayetinizi ve adaletinizi, daha önce içinde bulunduğumuz zulme, barbarlığa tercîh ederiz. Biz arkadan, sizin valinizle birlikte kenti, Herakl'in askerlerine karşı savunacağız!" demişlerdir.
Yahudiler de kalkıp: "Tevrat'a andolsun ki biz, yenilip ezilmedikçe Herakl'in valisi bu kente giremez!" demişler ve kentin kapılarım kapatıp kenti beklemişlerdir. Kendileriyle barış yapılmış bulunan öteki hırıstiyan ve yahû-dî kentlerin halkı da böyle yapmışlar: "Eğer Rumlar ve uyrukları, müslü-manlara galip gelirlerse biz de eski halimize döneriz. Ama müslümaniar var oldukça biz sözümüzdeyiz" demişlerdir.
Allâme Ezdî de Futûhu'ş-Şâm'da Rumların, müslümanların üzerine yürüdüğü haberi gelince Ebû Ubeyde'nin Humus'tan ayrılışı üzerine şunları söylüyor:
"Ebû Ubeyde, harekete karar verince Habîb ibn Mesleme'yi çağırdı ve:
— Kent halkından aldığımız vergiyi geri ver. Onları korumadan onlardan vergi almamız doğru olmaz. Onlara de ki: 'Biz, sizinle yaptığımız barış şartlarına bağlıyız. Siz dönmedikçe

[3539] Ebû Yûsuf, Kitâbu'l-harâc, s. 125.
[3540] Kitâbu'l-harâc, s.123.
[3541] KıtâbıTl-harâc, s. 138-139.

biz sözümüzden dönmeyiz. Kentinizi korumadan sizden bir şey almak istemediğimiz için malınızı size iade ediyoruz.'
Ertesi gün Habîb ibn Mesleme, halktan alman vergileri geri verirken Ebû Ubeyde'nin sözlerini söyledi. Halk: "Allah size tekrar bu maları geri versin, daha önce bize hakim olan Rumlara Allah lanet etsin. Valîâhi onlar olsaydı bize aldıklarından bir şey vermezler, tersine başka mallarımızı da gasbederlerdi" dediler.[3542]
İbn Kesîr, âyetin ": Küçülerek peşin cizye verinceye kadar" cümlesini, yani zeiîl ve hakir olarak, aşağılanarak cizye verinceye kadar şeklinde tefsir ediyor ve Hz. Ömer'in, Kitap ehline hakaret edilmesini, onların aşağılanmasını şart koştuğunu söylüyor[3543]. Şam halkının Hz. Ömer'e verdiği yazılı bir belgeyi de kaydediyor. Güya hınstiyanlar, Hz. Ömer'e verdikleri yazılı belgede her bakımdan aşağılanmayı kabul ettiklerini, şehirde kilise yapmayacaklarını, kiliselerini onarmayacaklarını, kiliselerin çanlarını hafif çalacaklarını, çocuklarına Kur'an öğretmeyeceklerini söylemektedirler. Bu mektubun ifadesinden, Hz. Ömer'in, Şam'ın fethinde hazır bulunduğu, hı-nstiyanlara emân (güvence) verdiği, böylece hırıstiyanların ona teslim oldukları anlaşılmaktadır.
Bu mektup uydurmadır. Hz. Ömer, Kudüs'ten başka bir şehrin fethinde hazır bulunmamıştır. Hıristiyanların, çocuklarına Kur'an öğretmeyeceklerini şart koşmaları, İslam yararına birşey değildir ki böyle bir şey yazsınlar. O zaman hırıstiyanları, böyle bir belge yazmağa zorlayacak hiçbir sebep yoktu. Hz. Peygamber ve halifeleri devrinde din özgürlüğü vardı. Zaman geçtikçe müslümanlara ve hırıstiyanlara hâkim olmağa başlayan taassup, iki tarafta da bu dinlerin kendilerine ve mensuplarına düşmanlık şekline dönüşmüş ve müslümanların ülkesinde yaşayan hırıstiyanlara hakaret edilmesi fikri, bu tür rivayetlerle yerleştirilmeğe çalışılmıştır. Hıristiyan ülkelerde görülen İslâm ve müslüman düşmanlığı ise bundan kat kat fazla olmuş, bazı yerlerde müslümanları koyun gibi boğazlayıp, ölülerinin etini ağzına alıp çiğnemek ibadet sayılmıştır. Böylece insanları Allah yolunda dost, kardeş yapmak için gelen İlâhî dinler, mensuplarının karşılıklı saldırılarını, birbirlerini öldürmelerini önleyememiştir.[3544]

Cizye Kimlerden Alınır?

Müfessirlerden bazıları, cizyenin yalnız yahudî ve hınstiyanlardan, bazıları da kitabı olan başka din mensuplarından, bazıları ise kitap sahibi olsun, olmasın, Arap, acem bütün kâfir ve müşriklerden alınacağını söylemişlerdir[3545] '. Tabii her birinin dayandığı rivayetler eksik değildir.
Muhammed İzzet Derveze'ye göre bu âyette belirlenen nitelikteki kitap ehliyle, cizye vermelerine kadar savaşılması emri, cizyenin yalnız bunlardan alınacağı anlamına gelmez. Âyetin amacı, müslümanları bu saldırgan düşmana karşı savaşa teşvik ve onlara cesaret vermektir.
Arap, yabancı bütün kâfir ve müşriklerden cizye alınabileceği görüşü, İmam Mâlik'indir. En doğrusu da budur. Çünkü Hz. Peygamber(s.a.v.)in, Yemen taraflarındaki Zî Rain, Meâfir ve Hemdân halkından, müslüman olmadıkları takdirde cizye alınmasını[3546], Yemen'e gönderdiği Muâz'a, Meâfir'in her hakiminden (vali, yöneticisinden) bir dinar ya da bunun karşılığını almasını emrettiği rivayet edilir[3547]: Bu insanlar Kitap ehli değillerdi. Demek ki Kitap ehli olmayan, İslâm otoritesini kabul eden herkesten cizye alınabilir. Kendileriyle barış yapılan her

[3542] Futûhu'l-buldân: 143, Dâru'l-Kutubi'I-'tlmiyye, Beyrût-Lübnân 1398 H., 1978 M; Tefsîru'I-Menâr: 10/295.
[3543] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/348.
[3544] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/57-67.
[3545] Ibn Kesîr, Tefsir: 2/348.
[3546] Kitâbu'i-emvâl, s. 27.
[3547] Kitâbu'l-emvâl, s. 26.

toplumdan cizye almak da şart değildir. Cizyesiz and-laşma da yapılabilir: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O, işitendir, bilendir"[3548].
İmam Ebû Ubeyd ve Ebû Yusuf müslüman halifelerin, Hz. Ömer devrinde vurulan cizyeyi artırmadıklarmı, ödeyemeyecek durumda olanların cizye miktarını azalttıklarını, ayrıca kadınları, çocukları, kör, bunak, sakat, yoksul ve rahipleri de cizyeden muaf tuttuklarını yazıyor. Keza halifeler, cizye verecek kimselere insaflı davranılmasım, onların mutlaka altun ve gümüş vermeğe zorlanmamalarını, para yerine toprak mahsullerinden, havyanlardan, el sanatlarından cizye alınmasını emrederiermiş[3549].
30 ncu âyette yahudîlerin Uzeyir'e, hırıstiyanların da îsâ'ya Allah'ın oğlu dedikleri anlatılmaktadır. Uzeyr, Kitabı Mukaddes'te Ezra olarak geçer. Ezra'nın, şifahî yolla gelen Tevrat'ı derleyen bir haham olduğu rivayet edilir. Tevrat'ı derlediği için bazı yahudilerin ona insan üstü bir varlık gözüyle baktıkları anlaşılmaktadır. Taberî'de bulunan bazı rivayetler, Hz. Peygamber zamanındaki yahudilerin, Ezra'nın Allah'ın oğlu olduğuna inandıklarını ifade eder. Bugünkü Tevrat nüshalarında Ezra Kitabı vardır. Bu kitabın yedinci babında Ezra'nın "Musa'nın şerîatinde zeyrek (yani mahir) bir yazıcı olduğu", ve Fars Kiralı Artahşaşta'nın, İsraillileri Babil'den Kudüs'e götürmek için kendisine yetki verdiği, İsrail'in kendisine son derece saygı gösterdiği ifade ediliyor. Muhakkak ki Hz. Peygamber devrinde Ezra'nın, Allah'ın oğlu olduğunu söyleyen bazı dinî metinler vardı veya bu inanç yahudiler araşma yayılmıştı.
: Önceden inkâr etmiş olanların sözlerine benzetiyorlar." Uzeyr'e ve îsâ'ya Allah'ın oğlu demek, daha önceki kâfirlerin sözlerine benzemektedir. Ötedenberi hak yoldan sapanlar, kutsal tanıdıkları kimseleri, peygamberlerini veya liderlerini Allah'ın oğlu sanmışlardır. Duyanın çeşitli yerlerinde bu inanç kendini göstermiştir. Müşrikler de melekleri Allah'ın kızları sanıyorlardı. Aynı inanç putperestlikten yahudiliğe ve hırıstiyanlığa da geçmiştir. Bu âyet, herhangi bir kimseye Allah'ın oğlu demenin, putperestlikten yahudiliğe ve hırıstiyanlığa geçtiğine işaret ediyor. Çünkü "bunların sözleri de daha önceki kâfirlerin sözlerine benzemekteir." Yüce Allah, bu batıl inanca sapanları kınamaktadır.
Reşîd Rızâ, teslîs (üçleme) inancının, ne Tevrat, ne de İncil'de bulunmadığını misalleriyle kanıtlamağa çalışıyor. Matta İncilinin (19/28)deki şu söz teslise delil sayılır: "Onları baba, oğul ve kutsal ruh adına vaftiz ettiler". Şimdi bu söz, üç mukaddes varlıktan söz etmekle beraber bu üç ismin, cevheri aynı olan üç uknum (eleman), üçünün bir tek varlık olduğu anlamına gelmez. Aslında teslîs inancını bugünkü hırıstiyanlığın temeli yapan, önce ya-hûdî ve Hz. İsa'nın yaman düşmanı iken, İsa'nın vefatından sonra hırıstiyan olan Paulus'tur. Hz. İsa'dan üçleme anlamına gelecek bir söz nakledilmemiştir[3550].
Alman Kralı İkinci Wilhelm, bazı Alman bilginlerinin, Irak'ta Hamura-bi yazıtlarına rastlayıp, Tevrat'ın büyük kısmının bu kanunlardan alınmış olduğunu söylemeleri üzerine, bir arkadaşına yazdığı kitapta (herhalde mektupta) bu olayın, dinin ruhuna zarar vermeyeceğini çünkü hırıstiyanlığın, Tevrat'ın nasları üzerine değil, ruhu üzerine kurulu olduğunu söylüyor ve devamla diyor ki:
"Bana göre Tevrat'ın içerdiği birkaç tarihî fasıl, Allah'ın vahyi değil, insanların sözüdür. Allah'ın Sînâ Dağında Musa'ya, İsrâiloğulları şerîatini verdiği hakkındaki fasıl da böyledir. Çünkü bu yasaları -şi'rî ve remzî üslûbu hariç-Allah'ın vahyi saymak mümkün değildir. Zira Mûsâ bunları büyük ihtimalle daha önceki şerîatlerden nakletmiştir. Belki de bunun aslı Hamurabi kanunlarından alınmıştır."
Wilhelm, Mesih'in tanrılığı meselesini de, Allah'ın, yarattığı bir insan şeklinde görünmesi ile izah ediyor: "Yani Allah, o insana kendi zatından canlı bir nefs vermiştir. Allah kâh bir kâhinde, kâh bir müşrik veya yahüdi-hırıstiyan kralda görünür. Hamurabi de Allah'ın,

---

[3548] A'râf Sûresi: 61.
[3549] Kitâbu'l-emvâl, s. 36-47; Kitâbu'l-harâc, s. 122-124.
[3550] Tefsîru'l-Menâr: 10/334.

kendisiyle göründüğü adamlardan biriydi. Musa, İbrâhîm, Homeros, Şarlman, Luter, Şekspir, August Kont, İmparator Büyük Wilhelm (yani dedesi) de öyle (Allah'ın göründüğü insanlar). Allah'ın görünümü, insanların istidadına, kavimlerinin medeniyet düzeylerine göre olur. Bu görünümün zamanımıza kadar da sürmüş olduğunu söyleyen Wilhelm, kendi şahsının da bir tanrı görüntüsü olduğunu anlatmak istemiştir[3551].

Bu tür iddiaların hepsi bâtıl hayâllerden ibarettir. Âciz insan, Tanrı olamaz. Kâinatın yaratıcısı olan Allah, böyle hayallerden münezzehtir.

31 nci âyette de habrlerini, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i tanrılaş-tırdıkları bildirilmektedir. Habr, yahudî din âlimine denir. Çoğulu ahbâr'dır. Râhib de hırıstiyan din âlimi demektir. Çoğulu ruhban 'dır. Kur'ân'ın bu ifadesinden, yahudî ve hırıstiyanların» din adamlarını tanrı veya Tanrının oğlu sayacak derecede kutsallaştırdıkları anlaşılıyor.

Kişinin derdini, Allah'a değil hahama, papasa dökmesi, Allah yerine pa-pasa yalvarması, din adamını Allah ile kul arasında aracı yapması onu tanrılaştırmak demektir. İnsan, bir noktaya gelir ki Allah'ı bırakır da kendisi gibi âciz insanı yanılmaz kabul eder. Onun her dediğine şartsız uyar. Dine aykırı da olsa onun sözünü yerine getirir. İşte yüce Allah, böyle yapan insanları kınamaktadır.

Hıristiyan iken kızkardeşinin teşvikiyle Hz. Peyğamber'in yanına gelen meşhur Hâtem TâTnin oğlu Adiyy, Peyğamber'in, Tevbe Sûresini okuduğunu görür: "Hahamlarını ve rahiplerini, Allah'tan ayrı rabler edindiler..." âyetini duyunca:

— Biz onlara tapmayız, der. Hz. Peygamber:

— Onların haram yaptığını siz haram, helâl yaptığını da siz helâl kılmaz mı idiniz? İşte bu onlara tapmaktır, buyurur[3552].

Bu rivayetten de anlaşıldığı üzre herhangi bir kimsenin, Allah'ın emrine aykırı sözlerini kabul edip ona uymak, onu tanrılaştırmak demektir. Hattâ Allah'ın Kitabında olmadığı halde birtakım akıl oyunlarıyla Allah'ın helâl ve haramı arasına sokulmuş şeyleri helâl ve haram kabul etmek de bunu yapan din adamlarını tanrılaştırmaktır. Maalesef İslâm dinine mezhepler tarafından böyle oyunlarla çok helâl ve haram sokulmuş, Allah'ın dini daraltılmıştır.

er-Rabî' diyor ki: Ebû'l-Âliye'ye, İsrail oğulları arasında bu tanrılaştırma nasıl olmuştur? diye sordum. Dedi ki: Herhalde Allah'ın Kitabında Habr-lerin ve râhiblerin sözlerine aykırı şeyleri buldukları zaman onların sözlerini kabul edip Allah'ın Kitabının hükmünü kabul etmiyorlardı.

Bu rivayeti kaydeden Râzî, devamla diyor ki: Şeyhimiz ve mevlâmız, muhakkiklerin ve müc-tehidlerin hâtemi -Allah kendisinden razı olsun- şöyle dedi:

"Mukallid fakihlerden bir cemâat gördüm, bazı meseleler hakkında Allah'ın Kitabından âyetler okudum. Kendi mezheplerinin görüşü bu âyetlere aykırı idi. Ayetleri kabul etmediler, hiç onlara önem vermediler. Geçmişlerimizden bunun tersi rivayet edilmiş iken bu âyetlerin açık anlamiyle nasıl amel edilebilir diye bana hayretle baktılar. Bunu iyice düşünürsen, dünyâ ehlinin çoğunun damarlarında bu hastalığın dolaştığını görürsün"[3553]

İnsanların, din adamlarının, liderlerinin her dediklerini yapmaları, çoğunlukla onlarda İlâhî bir güç olduğuna inanmalarından kaynaklanmıştır. İnsanlar ötedenberi din adamlarını, liderlerini böyle inançlarla tannlaştırmış, putlaştırmışlardır. İnsanı tanrılaştırmak, Allah'ın dinine aykırıdır. Şu kâinatın sayısız yaratıkları içinde bir zerre dahi sayılamayacak kadar küçük, âciz insanı tanrılaştırmak, yaratılış yasalarına aykırıdır. İşte Kur'ân, bu tür putlaştırmaları reddetmekte, yalnız Allah'a tapılacağım bildirmektedir.

34-35: İnsanları hak yoldan saptıran haham ve papasların, bu Hak nuruna neden düşman oldukları ve neden insanları buna karşı durmağa kışkırttıkları, 34-35 nci âyetlerin içeriğinden anlaşılmaktadır.

[3551] Tefsîru'l-Menâr: 10/348-349.
[3552] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/349; Taberî, Câmi'u'l-beyân, Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb: 16/37.
[3553] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/37

Havraların, kiliselerin ellerinde çok mallar vardı. Bugün de Hıristiyan kiliseleri, korkunç malî güce sahiptir. Avrupa'nın birçok zengin mağazası, kilisenindir. Din adamları kilisenin serveti içinde yüzerler. Şimdi Avrupa lâ-yiktir. Görünüşte din siyaset dışında kalmıştır ama gerçekte dinin siyasette etkin rolü vardır. Kilise, istediği partiyi iktidara getirebilecek güce sahiptir. Papa'nın, 1979'da Polonya ve İrlanda'ya yaptığı görkemli ziyaretlerde milyonlarca insan kendisini görmek için yollara dizilmiştir. Bugünkü layik Avrupa'da din adamının gücü bu ise, 1500 yıl önce onların rolü ne idi? O zaman din herşeye hakimdi. Din adamı aynı zamanda yönetici idi veya yöneticiye yön veriyordu. Onun istediği olur, istemediği olmazdı.
Şimdi bu adamlar, Allah ile kul arasındaki vasıtayı kaldıran İsîamı kabul ettikleri takdirde kendi otoritelerini kaybedeceklerini, halktan bir fert gibi olacaklarını biliyorlardı.
Kurban, adak, davayı halletmek, günâh bağışlamak gibi çeşitli vesilelerle halktan para sızdırıyorlardı. Hepsi değil ama çoğunluğu böyle yapıyordu. Bu gelir kaynaklarının elden çıkmaması, itibarlarının sarsılmaması için kavimlerinin dinî durumunu aynen muhafazayı uygun görmüşlerdir. İslama karşı koymayıp kendi dinlerinde kalsalar, Kur'ân buna bir şey demez. Ama onlar böyle yapmamış, Hakkın nurunu söndürmeğe kalkmış ve bunun için halkı kışkırtmışlardır.
İşte yüce Allah, 34-35 nci âyetlerde halktan bâtıl yollarla toplayıp yığdıkları o 'paraların, bir gün sahiplerinin canlarına ateş olarak yapıştırılacağını bildirerek bu durumdan onları uyarmaktadır.
Bu âyetler, ilk anda cimri hırıstiyan din adamlarını kasdetmiş olsa bile, genel hüküm taşımakta ve İslâmm ruhunu yansıtmaktadır. İslâm sosyal adaleti getirmiştir. Altun ve gümüş, toplanıp yığılmak için değil, toplumda dağılıp iş görmek içindir. Para dolaşırsa iş yapar, çok kimsenin karnı doyar. Belli ellerde birikirse birkaç kişi doyar, büyük kesim aç kalır. Bu, Allah'ın adaletine aykırıdır. Herkesin şu havada, suda, toprakta, Allah'ın yarattığı nimetlerde hakkı vardır. Herkes bu nimetlerden yararlanmalıdır. İnsan ihtiyacını kar-şilamalı, ama fazlasını muhtaçlara vermelidir.
Paranın belli ellerde birikimini önlemek için Kur'ân zekâtı, sadakayı ve humus'u emretmiştir. Toprak mülkiyeti, büyük ölçüde devlete bırakılmıştır. Fethedilen arazi devletindir. Hz. Peygamber (s.a.v.): Kimin yanında ihtiyacından fazla susu var, busu varsa olmayanlara vermesini emretmiş, bu sözünü o kadar tekrar etmiştir ki dinleyen sahâbîler, hiç kimsenin, ihtiyaçtan fazla bir şey saklamağa hakkı olmadığını sanmışlardır[3554].
Zekâtı verilmeyen mal, âyette şiddetle uyarılan kenz'dir[3555]. Zekâtı verilen ihtiyaç fazlası malın dahi kenz olup olmadığı hakkında hadisler vardır. Zekâtı verilmeyen malın, kıyamet gününde yılan olup sahibinin boynuna dolanacağına, ateş olup canına yapıştırılacağına dair hadisler mevcuttur[3556].
Ebuzerr-i Ğifârî, ihtiyaçtan fazla mal biriktirmeyi kesinlikle haram sayan ve bu konuda çok titizlik gösteren sahâbîlerdendir. Kendisi Şam'a gitmişti. Halka bu yolda telkinler yapınca fakirler, zenginlerin böyle yapmalarını gerekli görmüşler (bu telkinler, zenginler aleyhine bir kamu oyu oluşturacak boyutlara ulaşmış) ki Muâviye Ebuzzer'i Hz. Osman'a şikâyet etmiş ve onu Şam'dan geri almasını istemiş, Hz. Osman Ebuzer'i Şam'dan getirtip Medine köylerinden Rebze'de oturtmuştur[3557].
Zeyd ibn Vehb Ebuzerr'e:
— Seni burada oturtan nedir? diye sormuş. Ebuzer şöyle cevap vermiş:
— Şam'da idim: "Altun ve gümüşü yığıp da Allah yolunda harcama-yanlar..." âyetini okudum. Muâviye: "Bu âyet Kitâb ehli hakkındadır" dedi. "Hem onlar hakkında, hem bizim hakkımızdadır" dedim. İşte bu tartışma, aramızın açılmasına sebeboldu. Osman'a, beni oradan aldırmasını yazdı. Medine'ye geldiğimde insanlar, sanki beni önceden görmemişler gibi

[3554] Müslim, Lukata: 18; Ebû Dâvûd, Zekât, 32; tbn Hanbel: 3/34.
[3555] Bkz. et-Tâc: 2/6.
[3556] Buhârî, Zekât: 3, Tefsîr, Sûre: 3; Nesâî, Zekât, bâbu mâni'i zekâti mâlihî.
[3557] Taberî, Târîhu'l-umemi ve'I-mulûk, 3/335; el-istiâb, 1/252; et-Tefsîru'1-hadîs: 12/131-132.

başıma üşüşmeğe başladılar. Bu durumu Osman'a şikayet ettim. "Biraz kenara çekil, fazla da uzağa gitme!" dedi. İşte o sebeple burada oturuyorum. Başıma bir Ha-beşliyi de emîr yapsalar sözünü dinler, ona itaat ederim[3558] '.
Fethu'l-Bârî'de bu hadisi şerh eden İbri Hacer, Osman'ı sevmeyenlerin, bu olayı istismar ederek onun, Ebûzerr'i sürgün ettiği yolundaki iddialarını çürütmek üzere Ebûzerr'in, oraya zorla değil, kendi isteğiyle gittiğini söylediğini anlatmaktadır. îbn Sa'd'ın Tabakat'ında ise Kûfelilerden bazı kişilerin, Rebze'de bulunan Ebuzerr'e: "Bu adam sana yaptığını yaptı, bize bir bayrak aç, senin bayrağın altında toplanıp Osman ile savaşalım" dedikleri, Ebûzerr'in ise: "Hayır, Osman beni Doğudan Batıya da sürse ona itaat ederim" dediği anlatılır"[3559].
Buhârî ve Müslim, Ahnef ibn Kays'ın şöyle dediğini nakletmektedirler: "Kureyşli bir cemâatin yanına oturmuştum. Kaba kıllı, kaba elbiseli, pejmürde görünüşlü bir adam geldi, cemâatin yanında durdu, onlara selâm verdi ve şöyle dedi: "(Altun ve gümüş) yığanları, cehennem ateşinde pullandırılıp her birinin memesinin üstüne konacak, oradan girip kıçından çıkacak; sonra kıçından konulup memesinin ucundan çıkacak bir ateşte pullanmış maden, taş ile müjdele. Böylece o adam sarsılacak, kıvranacak!" Böyle dedikten sonra döndü, ben de onu izledim, gidip yanında oturdum. Kim olduğunu bilmiyordum. Dedim ki:
— Sanıyorum ki cemâat senin sözlerinden hoşlanmadılar.
— Onlar bir şey bilmiyorlar, bana dostum (böyle) söylemişti, dedi.
— Dostun kimdir? dedim.
— Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: 'Ey Ebûzer, Uhud'u görüyor musun? Günün sonundaki güneşe baktım, sanıyordum ki Allah'ın Elçisi beni
bir hizmetine gönderecek.
— Evet, dedim.
— Uhud dağı kadar altunum olsa, üç dinar hariç, hepsini harcamadıkça rahat etmem! dedi. Bu adamlar düşünmüyorlar, ha bire dünyâ yığmağa çaba harcıyorlar. Hayır vallahi ben onlardan dünyâ varlığı istemem ve Allah'ın dini hakkında da yüce Allah'a kavuşuncaya dek onlardan fetva sormam, (ben dinimi biliyorum, kimseden fetva sormağa ihtiyacım yoktur)[3560].
Ebuzerr'in sözlerinden de anlaşıldığı üzre kenz anlayışında sahâbiler arasında fikir ayrılığı belirmiştir. Bir kısmı ihtiyaçtan fazla malı haram saymış, bir kısmı ise zekâtı verilen malın helâl olacağını söylemiştir. Bu anlayış tabiîlere de geçmiştir.
Kenz hususunda selef âlimleri iki görüşten birini benimsemişlerdir: Bir kısmına göre zekâtı verilen mal, miktarı ne olursa olsun helâldir. Haram olan kenz değildir, tbn Ömer'in: "Zekâtın' verdiğin mal, yedi arz altında yığılmış olsa bile kenz değildir" dediği rivayet edilir. Ayrıca ashâb arasında Hz. Osman, Abdurrahman ibn Avf gibi zengin insanlar vardı. Allah'ın Elçisi bunları, mü'minlerin büyüklerinden sayar, kendilerine itibar ederdi. Peygamber (s.a.v.), hastaya malının en çok üçte birini tasadduk etmesini tavsiye etmiştir[3561]. Eğer mal haram olsaydı, bütün malını tasadduk etmesini emrederdi.
İkinci kısmın görüşüne göre âyetin anlamı geneldir. Âyet mal yığmanın kötülüğünü anlatmaktadır. Zekâtı verilince malın sahibine helâl olacağını söylemek, âyetin açık anlamından delilsiz olarak ayrılmak olur. Salim el-Ca'd'in rivayetine göre bu âyet indiği zaman Allah'ın Elçisi (s.a.v.) üç defa: "Yuh olsun ahuna, yuh olsun gümüşe!" demiş:
— Yâ Resulâllâh, öyle ise hangi mala sahibolalım? demişler. Buyurmuş kv
— Zikreden dile, huşu' eden kalbe, dininize yardım edecek sâlihc zevceye[3562].
Ve yine buyurmuş: "Kim san (yani altun), beyaz (yani gümüş) terk edersi onunla dağlanır. Bir adam öldü, gömleğinde bir dinar bulundu. Peyğambeı Aleyhisselâm: 'Bir dağlamadır' dedi.

[3558] Mefâtîhu'i-ğayb: 16/43.
[3559] Tabakat: ?
[3560] Buhârî, Zekât: 4; Rikak, Tefsîru'I-Menâr: 10/406-407.
[3561] Buhârî, Cenâiz: 36, Vasâyâ: 2, Menakıbu'l-ensâr: 49, Meğâzî: 64, Nefekat: 1; Marda: 16, Daavât: 43, Ferâid: 16; Müslim, Vasiyyet: 5,8; Ebû Dâvûd, Vasâya: 2; Tirmizî, Vasâya: 1; Nesâ'î, Vasâyâ: 3; İbn Mâce, Vasâyâ: 5; Dârimî, Vasâyâ: 7; Muvatta', Vasâyâ: 4; Ibn Hanbel, Musned: 1/168, 172, 173, 176, 179.
[3562] İbn Hanbel, Musned: 5/366.

Bir başka adam öldü, gömleğinde iki dinar bulundu. Peygamber Aleyhisselâm: 'iki dağlamadır' dedi'"[3563]. Hz. Alî' nin: "Dört bin dirhemden fazla mal, zekâtım versen de kenzdir" dediği, Ebu-hüreyre'nin: "Sahibinin dağlanacağı her sarı ve beyaz kenzdir" dediği rivayet edilir[3564].
Bu rivayetler eğer yüzde yüz sahih ise -ki biz son hadisin sıhhatinden şüphe ediyoruz- bunlar, alın teriyle kazanılmış malın haram olduğunu göstermez. Bunlar, ihtiyaçtan fazla malı Allah yolunda harcamağa teşvik niteliğinde söylenmiştir. Râzî şöyle diyor:
"Bu konuda doğru yol şudur: Dini arzu eden adamın çok mal yığmaması uygundur. Fakat şeriatta mal yığmak yasaklanmamıştır. Birincisi (fazla mal yığmamak) takva, ikincisi (zekâtı verdikten sonra mal yığmak) fetvaya dayalıdır"[3565].
İslâm âlimlerinin genel kanâatine göre zekâtı, sadakası verilen malı biriktirmekte bir sakınca yoktur. Yalnız kişinin sadece kendisini ve zürriyetini düşünmesi doğru değildir. Malını topluma hayırlı işlerde kullanması, bankalarda faizle saklama yerine fabrikalar açıp millet çocuklarına iş imkânları sağlaması, böylece toplum yararına üretim yapması uygun olur. Yoksa insanın ihtirası tükenmez. Kişi milyonunu milyar, milyarını trilyon yapmak ister. Bu da sosyal dengeyi bozar. Sonunda toplumda sosyal patlamalar görülür, komünizm ahtapotu, toplumun üzerine musallat oldu mu kapitalizm belâsından daha zalim bir belâ altında toplum ezilir. İnsanlık için bu ikisinin ortasında dengeli bir ekonomik düzen gerekir ki Kur'ân'm hedefi böyle bir düzenin kurulmasıdır! [3566]

36- Gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre A Hah 'in katında ayların sayısı onikidir. Bunlardan dördü haram(ay)lar(ı)dır. İşte doğru din budur. O aylar içinde (konulmuş yasağı çiğneyerek) kendinize zulmetmeyin ve (Allah'a) ortak koşanlar nasıl sizinle topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın ve bilin ki Allah, (günâhlardan) korunanlarla beraberdir.
37- (Haram ayını başka bir aya) ertelemek, küfürde daha ileri gitmektir. înkâr edenler, onunla saptırılır. O (haram ayı) bir yıl helâl sayarlar, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığının sayısını denk getirip, Allah'ın haram kıldığını helâl yapsınlar. Yaptıkları işin kötülüğü, kendilerine süslü gösterildi. Allah, kâfirler toplumuna yol göstermez. [3567]

Tefsîr:

36-37 nci âyetlerde Allah'ın, gökleri ve yeri yarattığı günden beri koyduğu yasaya göre yılda on iki ay bulunduğu, bunların dördünün haram ayı olduğu bildirilmekte; haram aylarda insanların, Allah'ın yasakları dışına çıkarak kendilerine yazık etmemeleri: saldırgan müşriklerle topyekûn savaşmaları emredilmektedir. iVesr(erteleme)in, aşırı küfür olduğu; kâfirlerin, Allah'ın haram kıldığı ayların yerine başka aylar getirdikleri: Allah'ın, asıl haram ayında haram kıldığı şeyleri helâl kılmak için ertelemeyi bir yıl helâl, bir yıl da haram savdıkları; Allah'ın yasasına aykırı olarak yaptıkları işlerin kendilerine süslü gösterildiği belirtilmekte, böylece nesî' uygulaması kaldırılmaktadır.
İlk bakışta bu âyetlerin, daha önceki âyetlerle ilgisi yok gibi görünür. Gerçekte bunlar da yukarıdaki âyetlere bağlı olup onların devamıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), hicretin dokuzuncu yılı Receb ayında Tebuk seferine çıkmıştı. Receb ayı, haram aylardandır. O ayda savaşmak haramdır. Öyle anlaşılıyor ki Peyğamber'in Receb ayında sefere çıkmasına bazı çevreler tarafından itiraz edilmiş, bunu dedikodu konusu yapanlar olmuştur.

[3563] İbn Hanbel, Musned: 1/101, 137, 138, 412, 415, 421, 457, 2/356, 429, 493.
[3564] Ebû Davûd, Buyu': 34; İbn Mâce, Zekât: 18. Bu rivayetleri Râzîde kaydetmiştir. Mefâtîh: 16/44-45.
[3565] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/45.
[3566] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/68-75.
[3567] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/75-76.

Gerçekte Peyğamber'in sefere çıktığı ay Receb değil, Cumâdâ es-Sâniye ayı idi. Arapların, ayları ileri geri almaları sebebiyle Cumâdâ es-Sâniye ayı, Receb ayı sayılmıştı.
Hz. Ebubekir'in hac emiri olarak Mekke'ye gittiği yıl, Zu*l-Ka'de ayı, Zu'1-hicce yerine, Zu'1-Hicce de Muharrem yerine geçmişti. Bu yüzden Mu-harrem'den altı ay sonra gelen Receb'in yerine de ondan bir önceki ay olan Cumâdâ es-Sâniye geçmişti. Peygamber (s.a.v.) gerçekte Receb ayında değil, Cumâdâ es-Sâniye'de sefere çıkmıştı. İşte bu itirazlara cevap niteliğinde inmiş olan 37 nci âyet, Arapların nesV uygulamasını kaldırmaktadır.
Araplar neden nesV uygulamasına gerek görmüşlerdir? Ka'be ziyareti, bütün Arabistan'ın ortak ibadeti haline gelince Araplar, hac mevsimini, herkesin kolayca gelip gidebileceği mu'tedil bir mevsime getirmeyi gerekli görmüşlerdir. Araplar Ay takvimini kullanıyorlardı. Ay yılı, güneş yılından az olduğundan, hac mevsimi, yılı dolaşmakta, çok sıcak yaz günlerine veya çok soğuk kış günlerine de rastlamakta idi. Bu ise gelen hacıların sayısının düşmesine, dolayısiyle ticaretin ziyanına, ekonominin gerilemesine sebeboluyor-du. İşte bu sakıncayı önleyip hac ibadetini her zaman ılımlı bir mevsime rastlatmak için nesî'e başvurdular. Bunu şöyle yapıyorlardı:
Güneş yılındaki fazlalık bir aya vardığı zaman, o yılı on üç ay sayıyorlardı. Güneş yılı ay yılından 11 gün fazladır. Bu, üç yılda 33 gün eder. İşte her üç senede bir, yıllar on üç ay hesabedilince ayların yerleri de değişir. Muharrem ayı Safere, Safer Rebîu'l-evvele, Rebîu'l-evvel Rebî'us-sânîye, Rebîu's-sânî Cumâdâ el-ûlâ'ya, Cumâdâ el-ûlâ Cumâdâ es-sânîyeye, Cumâdâ es-sâniye de Recebe, Receb Şa'ban'a rastlar.
Şimdi bu uygulama, Allah'ın Ay yılı yasasına aykırıdır. Madem ki Ay yılı kullanılmaktadır. Ayın dünyâ çevresindeki bir dolaşımı bir aydır. On iki dolaşımı, 355 gün eder. Aylar bu hesapla dolaşır, her ay, 33 yılda bir kere aynı mevsime rastlar. Bunu değiştirmek, pratik bir ihtiyaçtan doğmuş olsa da Allah'ın yeri göğü yarattığı zamandan beri koyduğu Ay hesabına aykırıdır. Çünkü görünürde adı değiştirmekle Ayın seyir süresi değişmez, Ay yine öyle seyre-der. Allah'ın yasası değişmez. Eğer zaman hesabını değiştirmek ve hac mevsimini sabit tutmak lazımsa güneş hesabını kullanmak icabeder.
Dediğimiz gibi bu erteleme, vaktiyle hac mevsimini ılımlı bir zamana rast-4atmak amaciyle konulmuş olsa bile sonradan kötüye kullanılmış, haram ayında yasak olan saldırma, öldürme, çapul işlerini yapabilmek için de ertelemeye başvurulmuştur. Bundan dolayı Allah, erteleme'nin, aşırı küfür olduğunu buyuruyor.
Allah'ın haram kıldıklarının sayısını muvâta'-eh etmek için onu bir yıl helâl bir yıl haram sayıyorlar."
Muvâta'eh: Bir şeye muvafakat etmek, birinin gittiği yerden gitmek, bir şeyi başka bir şeye denk getirmek anlamlarına gelir. Burada Allah'ın haram kıldıklarının sayısına uydurmak, ona uygun getirmek için demektir. Fakat Râzî'nin anlatımına bakılırsa vat'den gelen muvâta'eh, çiğnemek anlamına gelebilir. Bu takdirde Arapların, Allah'ın yasakladığı ayların sayısını çiğnedikleri, haram ayında yapılmayacak işleri yaptıkları anlaşılır. Ertelemede haram ayının sayısını değiştirmiyorlar, bir haram ayını helâl sayınca onun yerine başka bir ayı haram sayıyorlar. Böylece yine haram ayları dört kabul ediyorlardı ama Allah'ın helâl kıldığı ayı haram, haram kıldığı ayı helâl yapıyorlardı.[3568]
İşte doğru hesap veya doğru ibadet budur, demektir. Birinci anlam siyaka daha uygundur. Yüce Allah, ayların sayısının on iki olmasının, yarattığı yasaya, doğru hesaba uygun olduğunu bildiriyor.
Hz. Peygamber (s.a.v.) Veda hutbesinde şöyle buyurmuştur: "Zaman döndü, dolaştı, Allah'ın, gökleri ve yeri yarattığı andaki durumuna geldi. Sene on iki aydır, dördü haram ayıdır. Bunların üçü ard arda gelir Zu 'l-Ka 'de, Zu 7 hicce, Muharrem, Receb ise tektir, Cumâd ile Şa'ban arasındadır"[3569].

[3568] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/58.
[3569] Buhârî, Tefsir, Sûre: 9, Bed'ul-halk: 2, Meğâzî, 77; Müslim, Kasâme: 29; Ebû Dâvûd, Me-nasik, 67; İbn Hanbel, Musned: 5/37.

Peygamber (s.a.v.) bu hadisleriyle nesf uygulamasına son verilip Allah'ın yasasına dönüldüğünü bildirmiştir.
"Allah'a ortak koşanlar nasıl sizinle topyekun savaşıyorlarsa siz de onlarla topyekûn savaşın.." cümlesinin, konu ile ilgisi olmadığı sanılabilir. Çünkü konu müşriklerle ilgili değildir, Tebûk seferiyle ilgilidir. Burada savaşılacak kimseler Kitap ehlidir. Bu cümlenin manâsını anlamak için 31 nci âyeti düşünmek gerekir. Orada habrlerini, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i Allah'tan başka Rabler edinen Kitap ehlinin bu hareketleri şirk sayılmış, "Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir" buyurulmuştu. Daha sonra Allah'ın nurunu söndürmeğe çalışan, hak yoldan sapmış, dünya tutkusuna kapılmış kimselerle, onlar boyun eğip cizye verinceye kadar savaşılması emredilmişti.
İşte 36 ncı âyette de Allah'ın dinine şirk sokan o kimselerle topyekûn savaşılması emrediliyor. Çünkü kuzeydeki hırıstiyanlar, müslümanlarla savaşmak için büyük ordular kurmuşlar, büyük hazırlıklara girmişlerdir. Mu'ta'-da büyük kuvvetlerle müslümanlara saldırmışlardır. Tebuk seferi de Bizan-sın, büyük bir ordu ile Medine üzerine geleceği haberi sebebiyle düzenlenmişti. İşte Cenabı Allah, burada onlar nasıl müslümanlara karşı topyekûn savaşıyorlarsa müslümanların da onlara karşı topyekûn savaşmalarını emretmiştir.
Ancak bu âyetin amacı herkese saldırmak değildir. Hedef, müslümanlara saldıran düşmanlardır. îslâma ve müslümanlara saldırmayanlara saldırılmayacağım daha önce çeşitli vesilelerle vurgulamıştık.
Bu âyetin, bu cümlesiyle, müslümanlara topyekûn saldıran Sakîf, Hevâ-zin gibi müşrik kabileler de kasdedilmiş olabilir.
Ama müfessirler, bu âyeti de sûrenin beşinci âyeti gibi kılıç âyeti kabul edip bütün müşrikler müslüman oluncaya veya ölünceye dek onlarla savaşmayı emrettiğini ileri sürmüşlerdir. Âyette böyle bir mânâ yoktur. Bakara Sûresinin 190 ncı âyetinde saldırmayanlara saldı olmayacağı belirtildiği gibi Nisa Sûresinin 90 ncı âyetinde de müslümanlara saldırmayan, tarafsız kalmak isteyen insanlara saldırılmayacağı, Allah'ın böylelerine saldırmaya müsaade etmedi'ği vurgulanmıştır.
Yüce Allah, 36 ncı âyette "O aylarda kendinize zulmetmeyin" cümlesiyle haram ayın yasaklarını çiğnemeyi menetmiştir. Buna göre haram ayında savaşmak haramdır. Fakat aynı âyette daha sonra müşriklerle topyekûn savaşmayı emrediyor. Acaba müşriklerle topyekûn savaşmayı emreden cümle, haram ayında savaşmayı yasaklayan cümleyi nesih mi ediyor? Bir kısım müfessirler, son cümle ile birinci cümlenin nesh edildiğin i, haram ayında savaşma yasağının kaldırıldığını söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Tâif'i Zu'1-Ka'de ayında kuşatmıştı.
Diğer müfessirlere göre haram ayında savaş yasaktır. Müslümanların bu aylarda, savaşa başlamaları haramdır. Ama kendilerine saldırı olduğu takdirde saldırıya cevap verirler, kendilerini savunurlar. Allah'ın Elçisi, Mekke'nin Fethinden sonra haram ayında saldırmadı. Fakat kendilerine saldırmak üzre toplanan Hevâzin ve Sakîf kabilelerine karşı koydu. Yani Allah Elçisinin hareketi, gerçekte bir saldırı değil, savunma savaşıdır. "Müşriklerle topyekûn savaşın" cümlesi, teşvik ifade etmektedir. Yani onlar sizinle savaşmak için nasıl toplanıyorlarsa siz de onlarla savaşmak için öyle toplanınız, onların sizinle savaştıkları gibi siz de onlarla savaşınız, demektir.
Hasılı bazı müfessirlere göre haram ayında savaşma yasağı kaldırılmıştır, bazılarına göre de haram ayında savaşa başlamak yasaktır. Ama saldırı olursa savunma için cevap verilir.[3570]

38- Ey inananlar, size ne oldu ki: "Allah yolunda topluca savaşa çıkın! dendiği zaman yere çakılıp kaldınız? Âhirettense dünyâ hayâtına mı razı oldunuz? Ama dünya hayâtının geçimi, âhiretin yanında pek azdır.

[3570] Ibn Kesîr, Tefsir: 2/356-357.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/76-79.

39- Eğer topluca savaşa çıkmazsanız, (Allah) size acı bir (şekilde) azâbeder ve yerinize sizden başka bir topluluk getirir, O'na hiçbir zarar veremezsiniz- Allah, herşeyi yapabilendir.
40- Eğer siz o(Hak elçisine) yardım etmezseniz, iyi bilin ki, Allah ona yardım etmişti: Hani yalnız iki kişiden biri olduğu halde, inkâr edenler kendisini (Mekke'den) çıkardıkları sırada ikisi mağarada iken arkadaşına: "Üzülme, Allah bizimle beraberdir!" diyordu. (İşte o zaman) Allah (ona yardım etti) üzerine sekînesini (huzur ve güven duygusunu) indirdi ve onu, sizin görmediğiniz askerlerle destekledi; inanmayanların sözünü alçalttı. Yüce olan, yalnız Allah 'in sözüdür. Allah dâima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.
41- Gerek hafif, gerek ağır olarak (silâhlı, silâhsız; binekli, bineksiz, kolay, zor hangi halde olursa olsun) topluca savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihâdedin. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. [3571]

Tefsir:

38-39 ncu âyetlerde yüce Allah, kendi yoluna cihâda çağırıldıkları zaman ağır, gönülsüz davranan mü'minleri kınamakta; Allah yolunda savaşa çıkmadıkları takdirde acı bir azaba uğrayacaklarını, kendilerinin götürülüp yerlerine başka bir toplumun getirileceğini bildirmektedir.
40 ncı âyette de müslümanlar, Elçisine yardım etmeseler dahi Allah'ın ona yardımcı olup onu güç durumlardan kurtardığını hatırlatmaktadır: Münkirler onu yurdundan çıkardıkları zaman yanında bir tek arkadaşından başka kimse yoktu. İkisi birlikte mağaraya sığındıkları zaman o, korkuya kapılan arkadaşına: "Üzülme, Allah bizimle beraberdir!" demişti. O-zaman Allah ona huzur ve güven indirmiş, onu görülmeyen askerlerle desteklemiş, kâfirlerin sözünü alçaltıp kendi sözünü yükseltmişti. Her zaman galip, güçlü olan Allah, her işi hikmetle yapar.
41 nci âyette de imVminlerin hafif ve ağır olarak, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihâda çıkmaları emredilmekte ve bunun kendileri için daha hayırlı olduğu vurgulanmaktadır.
Bu âyetlerde çıkılması emredilen savaş, Tebuk seferidir. Savaşılacak kimseler de daha önceki âyetlerde belirtildiği üzre hırıstiyan topluluklarıdır. Bu sefer, ekonomik sıkıntıların bulunduğu bir zamanda ortaya çıkmıştı. Düşman ise Bizansa bağlı kalabalık kuvvetlerdi.
Bazı müslümanlar bu savaşa çıkmak istememiş, ağır davranmıştı. Bunu yapanlar, yalnız münafıklar değildi, yürekleri zayıf bazı kimseler de öyle davranmıştı.
Tebûk Seferi, Hz. Peyğamber'in son seferi olduğuna göre demek ki tâ hayâtının sonlarına kadar Peyğamber üzen, onun çağrısına uymakta te-reddüd gösteren müslümanlar vardı. Yani insan, her zaman insandır. Zayıf durumlarda, kritik anlarda çekinir. Zaten müslüman olurken canlarını tehlikeye atmaktan çekinmeyen ilk müslümanlar, Peyğamber'in hayatının sonuna kadar onun buyruğuna uymakta tereddüd göstermemişlerdir. Bu sefere katılmayan münafıkların sayısının seksen küsur olduğu söylenir.
Tebûk seferi Mekke'nin Fethinden bir yıl sonra, hicretin dokuzuncu yılında olmuştur. Allah'ın Elçisi, Tâif kuşatmasından döndükten sonra Rumların Medine'ye saldırmak için Şam'da büyük yığınak yaptıklarını, Lahm, Cuzâ', Âmile, Gassân gibi hırıstiyan Arap kabilelerini topladıklarını haber aldı. Kendisi de asker toplayıp bunların üzerine yürümeyi uygun gördü. Köylü, kentli bütün müslümanları bu sefere katılmağa ve mâlî yardım yapmağa çağırdı.
Nefr: Önemli bir iş için topluca bir yere gitmektir. Burada kasıt, sefere gitmektir. Allah'ın Elçisi, müslümanları sefere çağırmıştı. Mevsim çok sıcak, Medine meyvalarınm devşirme zamanı idi. Ayrıca müslümanların ekonomik durumları da iyi değildi. Medine'de kıtlık vardı. Gidilecek mesafe hayli uzak, çarpışılacak düşman çok kalabalıktı. Rumlarla çarpışmak, müslümanların gözlerinde büyümüştü.
İşte bu sebeplerden dolayı müslümanların birçoğu, güç bulduğu bu sefere hazırlanıp katılmakta ağır davranmıştı. "Size ne oldu ki yere ağırlaştı-mz, yere çakılıp kaldınız" cümlesi,

[3571] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/79-80.

müslümanların bu durumunu tasvir et-mektedir. ağırlaştınız demektir. Fakat kelimenin söylenişi, ağızdan o kadar güçlükle çıkmaktadır ki çıkış tarzı, toplumun yere çakılıp kalmasını, bir türlü yerden kalkmamasını tasvir etmektedir. Güçlüklerinden dolayı bu sefere güçlük seferi, bu orduya da güçlük ordusu denmiştir.
Bütün güçlüklerine rağmen bu sefer için on bini süvari olmak üzere otuz bin kişilik bir ordu toplanmıştır. Zengin sahâbîler, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için büyük yardımlaç yapmışlardır.
Allah'ın Elçisi, Receb ayında yola çıktı. Tebuk'e kadar gitti. Orada yirmi gün kadar kaldı, daha öteye gitmedi. Kedisine iletildiği şekilde büyük bir asker topluluğuna rastlamadı. Toplananlar, Allah Elçisinin geldiğini haber alınca dağılmışlardı.
Tebuk'te kimse ile bir çatışma olmadı. Yalnız çevredeki bazı kabilelerle andlaşmalar yapıldı. Bazı hırıstiyan ve yahudî kabileleri, andlaşmalarla cizyeye bağlandı. Bir savaş olmamasına rağmen bu seferin siyasî yararları olmuş, müslümanların büyük bir kuvvet ve devlet haline geldikleri haberleri yakın sınırları aşmağa başlamıştır.
40 ncı âyette Allah'ın, Elçisine dâima yardımcı olduğu, özellikle yalnız iki kişi olarak mağarada bulundukları sırada onu, yardımıyla koruyup tehlikeli durumdan kurtardığı belirtilmektedir. Bu âyet, İslâm tarihinde en büyük olay olan Hicrete işaret etmektedir. Hicret olayını, Enfâl Sûresinin 30 ncu âyetinin tefsirinde anlatmıştık.
Daha önce anlattığımız gibi Hz. Peygamber (s.a.v.), geceleyin, yatağına Hz. Alî'yi yatırdı, kendisi bir avuç toprak alıp evi kuşatanlara doğru serpti. Allah'ın verdiği bir gaflet onları sararken aralarından geçip Ebubekir'in evine uğradı. İkisi beraber Sevr Dağındaki mağaraya sığındılar.
Kureyşliler, bekledikleri saat gelince Peyğamber'in evine hücum ettiler, fakat Hz. Alî ile karşılaşınca evden çıktılar. Hz. muhammed(s.a.v.)i yakalamak için çevreye adamlar saldılar. Onu yakalayana büyük ödüller va'dettiler. İzcileri, onları Sevr Mağarasına kadar götürdü. Mağaranın önüne kadar tırmananlar, mağaranın ağzında örümcek yuvasını görünce kendi kendilerine buraya yıllardan beri adam girmemiş olduğunu söylediler. İşte onlar dışarıda birbirleriyle konuşurken içeride Hz. Ebubekir:
— Yâ Resûlâllâh, ayaklarının ucuna baksalar bizi görürler! dedi. Allah'ın Elçisi:
— Korkma, Allah bizimle beraberdir! diyerek onu teselli etti.
İşte yüce Allah, burada Elçisinin, arkadaşına söylediği bu sözü yâdedi-yor ve Allah'ın ona huzur ve güven duygusu verip görünmeyen güçlerle desteklediğini, sonunda kendi sözünü kâfirlerin sözünün üstüne çıkardığını, Allah'ın dâima ona yardımcı olduğunu anlatıyor.
Allah'ın Elçisi, arkadaşiyle beraber burada üç gün kaldılar. Araştırma işi gevşeyince mağaradan çıktılar, gizli bir yoldan sağlıkla Medine'ye ulaştılar.
41 nci âyette /h/3/ve sikâl olarak savaşa çıkılması emredilmektedir. Hi-fâf: Hafif, sikâl: ağır demektir. Burada hafif ve ağır sözleriyle neyin kasde-dİldiği, çeşitli şekillerde yorumlanmıştır:
Hifâf: Savaşa çıkmaya istekli olarak, sevinçten hafiflemiş, uçarcasına;
Sikâl: Savaş size ağır, güç gelerek, her iki halde de savaşa çıkın. Yahut, çoluk çocuğunuzun azlığından dolayı hafif; külfetinizin çokluğundan ötürü ağır olarak savaşa çıkın. Yahut zengin, fakir olarak savaşa çıkın; yahut hafif ve ağır silâhlarla savaşa çıkın; yahut binekli ve yaya olarak; yahut genç ve ihtiyar; yahut zayıf ve şişman olarak savaşa çıkın demektir.
Âyette bu mânâların hepsi de muhtemeldir. Gerçeği Allah bilir.
Bu âyetin, Sûrenin 91 nci âyeti olan: "Zayıf lara güçlük yoktur..." âyetiy-le neshedildiğini söyleyenler vardır[3572]. Neshin sebebi de gûyâ bu âyetin, savaşı herkese farz kılmasıdır. 91 nci âyetle bu hüküm hafifletilmiştir.
Gerçekte âyet, Tebuk seferiyle ilgilidir ve müslümanlara kolay da olsa, güç de olsa sefere çıkmalarını emretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) herkesi bu savaşa götürmemiştir. Âcizleri,

[3572] İbn Kesîr, Tefsir: 2/360; Mefâtîhu'l-ğayb: 16/70.

kendileri için binek hayvanı bulamayanları bırakmıştır. Eğer bu âyet, sefere çıkmayı herkese' farz kılsaydı, her ferdin sefere katılması gerekirdi. Demek ki âyet, seferi herkese değil, katılma gücü bulunanlara farz kılmaktadır. Savaşma gücünde olanların kimine savaş kolay, kimine zor gelir. İşte Cenabı Hak, bunlara, kolay da olsa, zor da olsa sefere çıkmalarını emretmektedir.
Bu âyet, mutlak olarak savaşa çıkmayı emrediyor. 91 nci âyet ise bu genel hükümden bazı kimseleri, özürlüleri çıkarıyor. Burada nesih yok, tefsir vardır. İkincisi, birincisini tefsir etmektedir. Arada nesih söz konusu değildir. [3573]

42- Yakın bir dünyâ menfaati ve orta bir yolculuk olsaydı, elbette' sana tâbi olurlardı. Fakat güç aşılacak mesafe, kendilerine uzak geldi. Birde: "Gücümüz yetseydi, sizinle beraber çıkardık!" diye Allah'a yemin edecekler. Boşuna kendilerini mahvediyorlar. Allah onların yalancı olduklarını biliyor.
43- Allah seni affetsin, doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalan söyleyenleri bilmezden önce niçin onlara izin verdin?
44- Allah'a ve âhiret gününe inananlar; mallarıyle, canlarıyle ci-hâdetmekten geri kalmaları için senden izin istemezler. Allah, korunanları bilir.
45- Ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, kalbleri kuşkuya düşmüş ve şüphelen içinde bocalayıp duranlar (geri kalmak için) senden izin isterler.
46- Eğer (cihâda) çıkmak isteselerdi, onun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarından hoşlanmadığı için onları durdurdu: tfOturan(kadm ve çocuk)larla beraber oturun!" denildi.
47- Sizin içinizde (sefere) çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı. Sizi birbirinize düşürmek için hemen aranıza sokulurlardı, içinizde de onlara kulak verenler vardı. Allah, zâlimleri bilir.
48- (Onlar) önceden de fitne çıkarmak istediler ve sana nice işleri ters çevirdiler. Nihayet hak geldi, onlar istemedikleri halde Allah'ın emri galebe çaldı.
49- İçlerinden öylesi var ki: "Bana izin ver, beni fitneye düşürme" der. İyi bilin ki, onlar zâten fitneye düşmüşlerdir. Cehennem de kâfirleri kuşatacaktır.
50- Sana bir iyilik ulaşsa (bu), onların hoşuna gitmez ve eğer sana bir kötülük ulaşsa: "Biz önceden (sefere katılmamakla) başımızın çaresine bakmışız!" derler, sevinerek döner(giĞçr)ler.
51- De ki: "Allah bizim için ne yazmış (ne takdir etmiş) /5e ancak o bize ulaşın bizim sahibimiz O'dur. İnananlar Allah'a dayansınlar"
52- De ki: "Bizeyalnız iki iyilikten (ya gazilik veya şehîdlikten) birini gözetlemiyor musunuz? (Bundan başka ne olabilir?) Ama biz, Allah'ın, size ya kendi tarafından veya bizim ellerimizle bir azâb ulaştırmasını gözetliyoruz- Haydi gözetin, biz de sizinle beraber gözetenleriz!" [3574]

Tefsir:

Önceki âyetlere bağlı olan bu âyetler de konu bakımından onların devamıdır. Burada Tebuk seferi sırasında münafıkların ve zayıf karakterli bazı kimselerin davranışları anlatılmaktadır.
42 nci âyetin ifadesinden münafıkların, Tebuk seferine katılmak istemediklerini; uzun mesafeye gitmenin, kendilerine güç geldiğini; hemen yakında, kolay elde edilecek bir ganimet olsaydı Peyğamber'e uyacaklarını; Allah rızâsı için değil, menfaat için hareket ettikerini öğreniyoruz. Uzun mesafeyi aşıp Rumlarla savaşmayı göze alamadıkları ve bu seferden bir ganimet ummadıkları için mazeret beyan edip izin almış ve geri kalmışlardır.

[3573] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/81-83.
[3574] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/84-86.

"Eğer gücümüz yetseydi, sizinle beraber sefere çıkardık' diye Allah'a yemin edecekler" cümlesinden, bu âyetlerin yol esnasında indiği anlaşılır. Çünkü münafıkların ileride yapacakları hareket, vaktinden önce müslümanlara haber verilmektedir.

43 ncü âyet, Allah'ın Elçisine, doğru ve yalan söyleyenler iyice belli olmadan neden onlara izin verdiğini, tatlı bir azar şeklinde soruyor. Yani izin vermemiş olsaydı, bunun daha iyi olacağını belirtiyor. Yüce Allah, "Allah seni affetsin!" sözüyle, Elçisine olan yakınlığını belirtmiş oluyor.

Bu âyet, Peygamber (s.a.v.)in, vahiy dışındaki hareketlerinin, vahye dayalı olmayıp kendi ictihâdiyle olduğunu gösterir. Çünkü Resulün, onlara izin vermiş olması, bir yanılmadır. Fakat bu yanılmanın, günâh ile ilgisi yoktur. Burada onun temiz yürekliliği, şefkati sebebiyle münafıkların mazeretlerine inandığı anlaşılır. Şefkat ve safiyeti dolayısiyle Allah'ın Elçisi, onları gösterdikleri mazeretleri doğru sanıp onlara izin vermiştir. Cenabı Hak, gerçekte onların Özürlü olmadıklarını, yalan söylediklerini, Peygamber izin vermeseydi bunun daha iyi olacağını bildiriyor. Şimdi Peyğamber'in onlara izin vermesi, eğer vahye dayalı olsaydı bunda yanılma olmazdı. Halbuki âyetin açık anlamından, bu izin vermenin yanılma olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki Pey-ğamber'in ağzından çıkan her sözü vahiy ve ilham saymak hem hatalı, hem de aşırılıktır. Onun vahy ile söylediği sözler Kur'ân'dtr, bunda yanılma ol-maz. Fakat beşer haliyle söylediği sözlerde onun da yanılması mümkündür. Çünkü o da insandır. "De ki: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana vahyolunuyor"[3575] âyeti, vahiy dışında Peyğamber'in, diğer insanlardan farkı olmadığını bildirmektedir.

44-45 nci âyetlerde gerçek mü'minlerle şüphe içinde bocalayanların güç şartlar karşısındaki davranışları çizilmektedir. Allah'a ve ve âhirete gerçekten inananlar, mallarıyla, canlarıyla Allah uğrunda savaşmaktan geri kalmaz, savaştan kaçmak için izin almazlar. Fakat Allah'a ve ahirete inanmayıp şüphe içinde bocalayanlar, savaştan kaçmak için izin isterler.

46-47 Eğer onlar gerçekten savaşa katılmak isteselerdi, bunun için vaktiyle hazırlık yaparlardı. Hiçbir hazırlık yapmamışlardır. Esasen Allah da onların sefere katılmalarını istemediği için onları geri bıraktırmıştır.

înbi'âs: Bir işe atılmak, tesbît: ise bir şeyden alıkoymak, geri bırakmaktır. Allah'ın, münafıkları savaştan geri bırakması, İlâhî kanunlar gereği, onların yüreklerinde uyanan isteksizliğin ağır basması demektir. Allah'ın yasalarının işlemesiyle uyanan bu isteksizlik, tabii olarak Allah'a mal edilmiş, Allah onları geri bıraktı denmiştir. Çünkü her iş O'nun yasalarının çalışmasıyle olur. O halde işin gerçek faili Allah'tır. Bunlar katılmak istemeyince, bunun için hiçbir çaba harcamayınca içlerinde savaşa katılmama arzusu kuvvetlenmiş, böylece geri kalmışlardır. Geri kalmaları da, savaşa katılmaları da Allah'ın içlerinde uyandırdığı dâiyeler (etkenler) sebebiyle olur. Ama onlar çaba harcamadıklarından, Allah'ın kanunları, savaşa katılmamaları yönünde çalışmış ve onlar geri kalmışlardır.

Geri kalmakla onlara: "Oturanlarla beraber oturunuz!" denmiştir. Korkup da savaşa katılmayanlar, her yerde böyle kınanır. Müslümanlar, bu sefere katılmayanların ya yüzlerine veya kendi aralarında: "Haydi kadınlar gibi oturun bakalım" demiş olmalıdırlar ki yüce Allah, onların böyle söylenerek kınandığını ve bu sözü de hak ettiklerini bildirmektedir.

Allah'ın, onların sefere katılmalarını hoş görmemesi, samimi insanlar olmadıklarından dolayıdır. İslama yardım için gönülden savaşmak istemediklerinden Allah, böyle isteksizlerin sefere katılmasını hoş görmemiştir. Çünkü bu adamların işi gücü gösteriş yapmak, arayı katmaktır. Eğer katılsalardı, müslümanlann arasını bozmaktan, aralarına fitne sokmağa çalışmaktan başka yararlan olmazdı. "Sizin içinizde de onları dinleyenler vardır" cümlesi, müslümanların içinde onların sözlerini dinleyen, dediklerine inanıp uyan kimseler bulunduğunu gösterir. Onların yalan sözlerine inananlar da olunca sonunda mü'minlerin arası bozulur. Öyle ise bu gibi bozguncuların, mücâhidler arasına katılmamaları daha uygundur.

[3575] Kehf Sûresi: 110, Fussitet Sûresi: 41.

48- Onlar daha önce de her fırsatta fitne çıkarmak, işleri ters çevirmek istemişler, Peyğamber'in ve ashabının yenilip, kendilerinin iş başına geçmelerini arzu etmişler, bunun için entrikalar çevirmişler ama gerçek yerini bulmuş, onların istememesine rağmen Allah'ın buyruğu üstün gelmiştir.
49- Bunlardan kimi de: "Bana izin ver de beni fitneye düşürme" demiştir. Bu âyetin tefsirinde birkaç görüş ileri sürülmüştür: Birine göre "Bana izin vermemekle beni günaha düşürme, çünkü senden izinsiz geride kalırsam günahkâr olurum" demektir. Eğer âyet bu anlamda ise bu sözü söyleyen kişi, ya alay tarzında veya inanarak böyle söylemiştir. Yahut cümlenin anlamı: "Bana izin ver, şu sıcak zamanda beni mahvetme'*, yahut "Beni fitneye düşürme, seninle çıkarsam perişan olurum, sıcağa dayanamam" demektir. Bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına savaşa hazırlanmalarını emrettiği zaman Cedd ibn Kays adlı biri: "Yâ Resûlâllah, bana izin ver, beni fitneye düşürme. Kavmim bilirler ki kadınlara benden daha düşkün bir adam yoktur. Eğer Asfer oğullarının (Rumların) kadınlarını görürsem onlardan uzak duramayacağımdan korkarım" demiş. Allah'ın Elçisi de ondan yüz çevirmiş. İşte 49 ncu âyetin, onun bu sözüne işaret ettiği rivayet edilir[3576].
Yüce Allah, aslında onların, davranışlarıyla zâten fitneye düştüklerini ve cehennemin kendilerini kuşattığını bildiriyor. Çünkü cehennem azabına dönen hareketleri kendilerini sarıp durmaktadır ama onlar bunun farkında değillerdir.
50- Şimdi bu savaşa katılmayanlar, Allah Elçisinin zaferini istemezler. Eğer Allah'ın Elçisine bir iyilik, bir zafer ulaşırsa buna bozulurlar. Eğer Allah'ın Elçisi ve arkadaşları bir felâkete, yenilgiye uğrarsa, kendileri: "Biz vaktiyle tedbirimizi aldık, ihtiyatlı davrandık" diye sevinirler.
51- Yüce Allah, Elçisine, Allah'ın takdirinden başka hiçbirşeyin olmayacağını söylemesini ve mü'minlere de Allah'a dayanmalarım emrediyor. Kâinatta Allah'ın dilemediği şey olmaz. Allah insanın bütün hayat safhalarım bilir. İnsanın hayâtı, Allah'ın ezelde belirlediği programa göre cereyan eder. İnsan tedbirini alır, elinden geleni yapar ama Allah'ın takdir ettiği şeyi de kimse önleyemez. Allah insan için ne takdir etmişse o olur. Falan zamanda Ölmesi mukadderse insan ölür, yaşaması mukadderse yaşar. Allah dilerse insanı zafere ulaştırır, dilerse yenilgiye uğratır.
İnsan tedbirini alır, gerisi Allah'ın elindedir. Savaştan kaçmak, kurtuluş çaresi değildir. Bilâkis insanın zillet içinde ölmesine sebebolur. Bazan savaş, şerefle yaşamanın gereklerindendir.
Müslümanlar saldırmak için değil, onurlarını korumak için savaşa gidiyorlardı. Ötede büyük bir kuvvetin müslümanları imha etmek, yurtlarını çiğnemek için toplandığı haber alınmıştı. Bunları oturup beklemek, bile bile şerefsizliği kabul etmek olurdu. Bunun için Allah'ın Elçisi, kendisine inananların hepsini savaşa çağırmıştı. Allah'a dayanıp yürümek lâzımdı. İnananlara yakışan bu idi.
52- Cenabı Hak Elçisine, müslümanların zaferini değil, felâketini isteyenleri uyarmasını emrediyor: Onlara söyle, siz bizim ancak iki iyilikten birine uğramamızı bekleyebilirsiniz. Ya şehîd olur veya zaferle döneriz. Zaferle dönmek de bizim için iyiliktir, şehid olmak da en yüce rütbedir. Ama biz sizin ya bizzat Allah'ın kendi azabına veya bizim elimizle vereceği azaba uğramanızı bekleriz. Bu hareketleriniz böyle devam ederse cezasız kalmaz.
Bu âyetler, münafıklara ihtardır. Böyle olumsuz, yıkıcı tutumlarına devam ettikleri takdirde kendilerinin cezalandırılacaklarını bildirmektedir. Artık münafıkların güçlerinin kırıldığını göstermektedir. Çünkü ilk devirlerde münafıkların liderleri, Medine toplumuna etkili insanlardı. Şimdi artık cezalandırılacak kadar güçlerinin azaldığı anlaşılmakadır.
Daha önce inen sûrelerde (Münâfikun ve Haşr Sûreleri), münafıkların kaba, mağrur davranışları anlatılmış iken Medine devrinin sonlarında inen bu sûrede onların, sinsice, haince hareketlerini riyakârlıkla, yalanlarla örtbas etmeğe çalıştıkları anlatılmaktadır. Yani

[3576] Taberî, Câmi'u'l-beyân, 10/104. Beyrut baskısı: 1980.

davranışları, kibir ve gururdan yaltaklanmaya inmiştir. Buna sebep artık güçlerinin kırılmış olmasıdır. [3577]

53- De ki: "İster gönüllü, ister gönülsüz sadaka verin; sizden kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkan bir kavimsiniz!"
54- Sadakalarının kabul edilmesine engel olan sadece şudur: Onlar, Allah'a ve Elçisine karşı nankörlük ettiler; namaza da üşene üşene gelirler ve istemeye istemeye sadaka verirler.
55- Onların ne mallan, ne de evlâtları seni imrendirmesin. Allah, bunlarla onlara dünyâ hayâtında azâ-betmeyi ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor. [3578]

Tefsir:

53-54 ncü âyetlerde münafıkların, Allah rızası için değil, fakat gösteriş için yardım ettikleri, verdikleri sadakaların, Allah katında makbul olmayacağı; zira onların, Allah'a ve Elçisine karşı nankörlük ettikleri; namaza üşene üşene geldikleri, verdiklerini istemeyerek verdikleri bildirilmektedir.
55 nci âyette de onların mallarının ve evlâtlarının çokluğuna imrenilme-mesi emrediliyor. Allah'ın o mal ve evlâtlarla o kimselere düyada azabedece-ği ve onların kâfir olarak ölecekleri belirtiliyor.
İbn Abbâs'ın rivayetine göre 53 ncü âyet, "Bana izin ver, ben evde kalayım, ben sana malımla yardım edeyim" diyen Cedd ibn Kays hakkındadır[3579]!. Gerçekte âyet belli bir sebeple ötekilerden ayrı inmemiştir. Ötekilere bağlıdır ve onlarla beraber inmiştir. Yalnız Cedd değil, varlıklı diğer münafıklar da savaşa katılmamakla beraber Peyğamber'e ve ashabına hoş görünmek için malî yardım yapmışlardır. İşte yüce Allah gösteriş için yapılan bu yardımların makbul olmadığını bildirmektedir. Çünkü bu adamlar istemeyerek yardım etmişlerdi. İnanmadıkları için, verdiklerini gönül rızâsiyle değil, gösteriş ve durumu kurtarmak için veriyorlardı. Gönül rızâsiyle verilmeyen, Allah katında makbul olmaz.
Bu âyetten inanmayan insanın verdiği sadakanın makbul olmadığı anlaşılır. Zelzele Sûresinde ise: "Zerre kadar hayır yapanın, hayrını göreceği" bildirilir. İki âyet aslında birbiriyle çelişik değildir. Burada inanmadan, istemeyerek yapılan iyiliğin makbul olmadığı bildiriliyor. Orada zerre miktarı hayır yapanın, yani bilerek ve isteyerek iyilik edenin, yaptığı iyiliğin karşılığını göreceği anlatılıyor. Ancak imansızın iyiliği, azabını hafifletse de kendisini cennete götürmez. O da cehennemdeki azâb derecesi düşmekle iyiliğinin karşılığım görmüş olur. Fakat yaptığım istekle ve bile bile yapmak şartıyle. Ameller, niyyetlere göre değerlendirilir. Hayır tabirinden bu anlaşılıyor. İstemeyerek yapılan iyiliğin makbul olmayacağı bu âyetle sabittir.
55 nci âyetten anlaşılıyor ki münafıklar, genellikle servet ve söz sahibi kimselerdi. Sözü dinlenen, kendilerine saygı gösterilen bu insanlar, Allah Elçisinin Medine'ye gelmesiyle geri plânda kalmışlar, bu yüzden kendilerine rakib bildikleri Allah Elçisine bir türlü yürekten ısınıp iman getirmemişlerdir.
Mal aslında kötü şey değildir. Hz. Peyğamber'in: "İyi adama iyi mal, ne güzeldir!"[3580] dediği rivayet edilir. Fakat mal, çoğunlukla insanı gurura, kendini beğenmeğe sevk eder. İşte malıyla gurura kapılan kimseler, Allah'tan uzaklaşırlar. Genellikle dindar tabaka fakir halktır. Zengin tabaka, çoğunlukla Allah ile ilgisini kesmiş, gururlu, fukarayı kendilerinin kölesi sanan insanlardır. Mekke'de Allah Elçisine ilk inananlar zayıf, ezilmiş tabaka, karşı gelenler ise za-yıfları ezen şımarık, zengin tabaka idi. Medine'de de ona halk tabakası inanmış ama genellikle mutlu azınlık gurupu inanmamış, münafıklık yapmıştır. Çünkü dinin prensiplerini, liderliklerini sürdürmelerine engel görmüşlerdir.

[3577] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/86-89.
[3578] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/90.
[3579] Câmi'u'l-beyân: 10/152.
[3580] İbn Hanbel, Musned: 4/197.

Her insanın böyle olduğunu söylemiyoruz. Kuralların istisnaları olur. Şimdi dini sömürü âleti gören komünizm, dinlerin çıkışı sırasında peygamberlere ilk defa kimlerin inandığını görmek istemiyor. Bütün peygamberlere önce fakir halk tabakaları inanmış, şımarık zenginler onlara karşı çıkmışlardır: "Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, içlerinden zayıf görülen inanlara: 'Siz, dediler, Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?' (Onlar da): '(Evet), doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız!' dediler"[3581] âyeti bu tarihî gerçeği dile getirmektedir. Demek ki din, sosyal açıdan zenginlerin bir sömürü âleti değil, bilâkis fakir halkın sömürü tabakasına karşı kurtarıcısı ve savunmasıdır.
İslâm, servetin belli ellerde yığılmasını istememiş, haika yayılmasını emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında halk tabakaları arasında sosyal denge sağlanmış, aradaki büyük farklar erimiştir. Ama insan karakteri kolay değişmez. Zaman geçince insanların servet tutkusu yine üste çıkmış, yine mülkler, büyük sayıda köle ve cariye sahibi zenginler, ağalar ve ezilen geniş halk kütleleri görülmeğe başlamıştır. Ne Emevî idaresini, ne Abbasî idaresini, ne de Osmanlı idaresini, tam İslâmın ruhuna uygun idareler olarak görmek mümkün değildir. İslâm dengeli bir servet dağılımı istemektedir. Bu idarelerde denge mi vardı? Üç beş zenginin köyünde ırgat olarak çalışan halk kütleleri, ya da onların zekât ve fitrasına bakan insanlar. Ne yazık ki bunlar, bu despotluklarını sürdürebilmek için İslâmı da kendi servetlerine kalkan yapmasını bilmişlerdir. Muâviye'nin, denge isteyen Ebuzzer'i Şam'dan nasıl kovduğunu, kenz âyeti denilen 35 nci âyet münâsebetiyle anlatmıştık. Muhteris kişilerin iş başına gelişi, Islâmın ruhuna uygun idarenin kurulmasına engel olmuştur. Nasıl Arap müşrik ve münafıkları, geleneklerini, inanmalarına engel, daha doğrusu yönettikleri sömürü düzenine kalkan yapmış idiyseler.
Mal, karakteri zayıf insanları çabuk bozar. Siyaset de öyledir. Ama sağlam karakter sahibi şahsiyetleri mal bozamaz. Bunların elinde mal, hayra vesile olur. Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Abdurrahmân ibn Avf gibi kişileri servet bozmamış, onlar servetlerini, ülkülerinin yayılmasına vasıta kılmışlar, Hz. Ebubekir, fakir düşünceye kadar malını harcamıştır. İşte bu ruhu yaşatmaya çalışan İslam tasavvufu, fakir düşünceye dek malını Allah yolunda harcamayı temel prensiplerinden biri olarak benimsemiştir.
Tamahkâr insanın elindeki mal ve evlât kendisine azâbdır. Çünkü öyleleri hep malın muhafazasını düşünürler. Düşündükçe tamahları artar, düşmanları da çoğalır. Vicdanen rahatsız olurlar. Çünkü Allah'ın, kişiye malı ile azâbetmesi, malının kendisini huzursuz edip dertlere sokmasıdır. Evlâdiyle azâbetmesi de evlâdının kendisine karşı gelmesiyle, hasta olmasıyledir. İnsan çeşitli şekillerde evlâdından çeker.
Şimdi insan şöyle bir düşünmeli, acaba sadece karnını doyurabilen orta halli bir insan mı mutludur, yoksa yüz yerde apartmanları, bahçeleri, arsaları, otomobilleri olan zengin mi? Sanıyorum orta halli, kanaatkar insan mutludur. Çünkü onun taşıyacağı yükü yoktur. Ötekinin her apartmanı, her otomobili, kendisine ayrı ayrı derttir, yüktür. Otomobilinin bozulması, kaza yapması, çalınması; bahçesinin sulanmaması, meyva vermemesi; apartmanının kiracısız kalması veya kiracının kirayı ödememesi, ayrı ayrı dertlerdir. Malı, mal olarak düşünenler için bu böyledir. Ama malı Allah'ın rızâsını kazanmak için bir vâsıta, Allah'ın emaneti bilenler için mal dert olmaz. Onlar ellerinde oldukça Allah uğruna harcarlar. Ellerinden çıkarsa "Veren de Allah, alan da Allah" der, üzülmezler. İşte böyle "İyi insanlar için helâl mal ne güzeldir!" Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Malın içinde gerçekten senin malın olan şey, sadece yeyip tükettiğin; giyip eskittiğin; ya da sadaka verip ileriye gönderdiğindir".[3582]

[3581] A'râf Sûresi: 75.
[3582] Müslim, Zuhd: 3; Tirmizî, Zuhd; 31, Tefsir, Sûre: 102; Nesâ'î, Vasâya: 1; İbn Hanbel, 4/24, 26.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/90-92.

56- Sizden olduklarına Allah'a yemîn ediyorlar. Oysa onlar sizden değiller, fakat onlar korkak bir topluluktur. **57-** Eğer (sizden korunmak için) sığınacak bir yer, yahut (barınacak) mağaralar, ya da sokulacak bir delik bulsalardı, hemen oraya doğru koşarlardı. [3583]

Tefsir:

Geçen âyetlerin devamı olan,bu âyetler de münafıkların, kendilerini hâlis müslüman göstermek için harcadıkları çabayı anlatmaktadır:
56-57: Allah'a yemîn ederek kedilerinin müslüman oldukarını söylerler ama gerçekte onlar İslâm toplumundan değillerdir. Ayrılıkçı, korkak insanlardır. Müslümanların güçlendiğini gördükçe korkuları artar Eğer korunacakları bir kale, dağlarda bir mağara, ya da yerin altında bir delik bulsalar hemen koşup oraya girerler. Müslümanlarla beraber olmak istemezler.
Bu âyetler de münafıkların güçlerinin kırıldığını, bir değerlerinin kalmadığını göstermektedir. Hem hoşlanmadıkları, hem de yüzleri kalmadığı için müslümanlarla buluşmak, onlarla oturup sohbet etmek istemiyor, kendi aralarında görüşmek istiyorlar. Ayrıca âyetlerde münafıkların, gizli yerlerde toplanıp kendi aralarında konuştuklarına da işaret görüyoruz. [3584]

58- Onlardan kimi de sadakaların bölüştürülmesi hususunda sana dil uzatır. Eğer o sadakalardan kendilerine pay verilirse hoşlanırlar, onlardan kendilerine pay verilmezse hemen kızarlar.
59- (Ne olur) onlar, Allah'ın ve Elçisinin kendilerine verdiğine razı olup: "Allah bize yeten yakında Allah da bize bol lûifundan verecek. Elçisi de; biz sadece Allah'a rağbet ederiz (yalnız O'ndan umarız)." deselerdi! [3585]

Tefsir:

58 nci âyette münâfıkardan bazılarının sadaka dağıtımı sırasında Peygamber'i kınayıp çekiştirdikleri anlatılmaktadır. Burada sadaka ile kasdedilen, zekâttır. Toplanan zekâttan bunlara da verilirse memnun olurlar, verilmezse kızarlar.
59 ncu âyette de bunların, Allah ve Elçisinin verdiğine razı olup "Allah bize yeter, O keremiyle daha fazlasını verir, biz sadece Allah'ın rızâsını arzu ediyoruz!" demeleri gerektiği anlatılmaktadır.
Buhârî ve Müslim'in rivayetlerine göre Zu'1-Huvasyıra isimli bir adam, Huneyn ganimetlerinin taksiminde, Hz. peygamber (s.a .v.)e itiraz etmiş:
— Âdil ol, çünkü adaletli davranmadın! demiş. Peygamber (say.):
— Eğer ben âdil değilsem, sen mahvoldun! demiş. Sonra adamın ardından bakıp buyurmuş ki:
— Bu adamın soyundan bir kavim çıkacak, kendileriyle beraber namaz kılan, kendileriyle beraber oruç tutan birinize hakaret edecekler. İşte onlar, ok yaydan çıkar gibi dinden çıkacaklar. Onları nerede bulursanız öldürünüz, çünkü onlar, gök kubbe altında en şerli öldürülenlerdir[3586].
Taberî, aynı hadisi daha uzun anlatır. Onun anlatımına göre Zu'l-Huvaysıra, Allah'ın Elçisine "Âdil ol*' deyince, Peygamber: "Yazık sana, ben âdil değilsem kim âdildir?" demiş. Ömer bu adamın boynunu vurmak için Peyğamber'den izin istemiş. Peygamber (s.a.v.):
— Bırak, demiş, onun, içinizden birine hakaret edecek adamlan var. Kendileriyle beraber namaz kılan, oruç tutan birine hakaret edecekler, böylece ok yaydan çıkar gibi dinden çıkacaklardır. Kuzezine bakar bir şey göremez, nashna bakar bir şey bulamaz, risâfına bakar

[3583] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/93.
[3584] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/93.
[3585] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/93-94.
[3586] Buhârî, Tefsir, Sûre: 10, Enbiyâ: 6, menâkıb: 25, Meğâzî: 61, Fedâilu'l-Kur'ân: 36, Edeb: 95, Tevhîd: 23, 57, İstitâbe: 95; Müslim, Zekât: 142, 144, 147, 148, 154,156, 159; Ebû Dâ-vûd, Sünnet: 28; Tirmizî, Fiten: 24; Nesâ'î, Zekât: 79; Tkhrîm: 26; İbn Mâce Mukaddime: 12;...

bir şey bulamaz. Fers (fışkı) ve kan geçmiştir. Alâmetleri: îki elinden biri kadın memesi, yahut çiğnenmiş et parçası gibi olan siyah bir adamdır. Bunlar, insanların fetret (karışıklık) zamanında çıkacaklardır.
Hadisî rivayet eden Ebû Sâîd demiş ki: "Bu hadisi Allah'ın Elçisinden duyduğuma tanıklık ederim. Ve yine tanıklık ederim ki Alî haricîleri öldürdüğü zaman aralarında tam Allah'ın Elçisinin dediği şekilde bir adam getirildi"[3587].
Gelelim bu rivayetin değerine: Evvelâ bu âyet, kendinden önceki âyetlerin devamıdır. Huneyn Gazasından hayli sonra inmiştir. Huneyn Gazvesiyle ilgili bir olay üzerine inmemiştir. Âyette münafıkların, Peyğamber'i çekiştirme konusu, sadaka dağıtmasıdır, ganimet taksimi değildir. Sadaka başka, ganimet başkadır. Âyetin, Huneyn ganimetlerinin dağıtımı ile bir ilgisi yoktur. Gerçekte âyet, belli bir olay üzerine değil, münafıkların genel davranışlarını belirtmek üzere, kendinden önceki âyetlerle beraber inmiştir. Yukarıdan beri onların çeşitli davranışları sayılmaktadır. Burada da zekât dağıtımı karşısındaki tutumları ele alınmaktadır.
Münafıklar, hep kendilerini düşünen bencil, menfaatçi insanlardır. Bunlar zekâtların dağıtımında da Peyğamber'e itiraz etmişler, istedikleri kadar pay alamayınca kızmışlar, onu çekiştirmişlerdir. Böyle yapan bir tek kişi değil, birçok kişidir.
Sonradan haricîlerin başı olan Zu'1-Huvaysıra'ya gelince bunun adı Hur-kûs ibn Züheyr'dir. Bir cemâatin başında Basra'dan Medine'ye gelmiş, Hz. Osman'ın öldürülmesine sebebolan olaya katılmış, Hz.Alî'ye bey'at etmiş, Cemel ve Sıffin savaşlarında onun saflarında çarpışmış, Hz. Alî Sıffîn'de hakem tayinine razı olunca ona karşı çıkmış, adamlariyle birlikte ayrılmış, Haricîler adını alan bu kişilerle Alî taraftarları arasında geçen Nehrevân olayında öldürülmüştür[3588].
İşte Buhârî'ye ve Müslim'e de girmiş olan bu rivayet, gerçekte Hz. Alî'nin, Nehrevân olayını meşru göstermek için ustaca ortaya sürülmüş uydurma bir hadis olarak gözükmektedir. Yoksa Hz. Peygamber, bir adamın hatâsı yüzünden neslini kınamaz. Ayrıca ğaybi de Allah bilir. "Hiçbir nefis, yarın ne yapacağını bilemez"[3589] âyeti, gelecekteki olayları ancak Allah'ın bileceğini, başka kimsenin bilemeyeceğini göstermektedir. Böyle istikbal olaylarını bildiren haberlerin çoğuna şüphe ile bakmak gerekir. Peyğamber'in, kı-yâmetİn ne zaman kopacağını bilemeyeceği, iki âyette açık açık vurgulanmıştır: "Onun vaktini, Allah'tan başka kimse açığa çıkaramaz",[3590]
"Sana kıyametin ne zaman demir atacağını (yani onun ne zaman limana yanaşacağını) soruyorlar. Sen or\u nereden bileceksin? Onun bilgisi Allah'a aittir"[3591].
Bu âyetler, kıyametin ne zaman kopacağını Peyğamber'in kesinlikle bilmediğini bu kadar açıklıkla vurgularken, kıyametin kopma saatlerini aşağı yukarı belirleyen, hemen hemen kopmak üzere olduğunu gösteren kıyamet alâmetleri hakkındaki hadislerin ne kadar şüpheli olduğu açıktır. Çünkü bunlar eğer doğru ise âyete terstir. Allah'ın söylediğine aykırıdır. Allah kıyametin bağtaten yani ansızın geleceğini söylüyor. Bunlar ise önce alâmetlerinin belireceğini söylüyor. Alâmetler beliriyorsa ansızın gelmiyor demektir. Hâşâ Peygamber, Allah'ın söylediğine aykırı bir söz söylemez. Ğaybi Allah'tan başka kimse bilmez.
İşte yukarıya kaydettiğimiz, en sağlam hadis kitaplarına geçmiş hadis de Peyğamber(s.a.v.)den sonraki siyasî olayların, Peyğamber'in sözleri üzerinde nasıl rol oynadıklarını gösterir.
Reşîd Rızâ, Kıyamet alâmetleri hakkındaki rivayetlerin çürüklüğünü ay-rıntılarıyle anlattıktan sonra ğayb haberleri hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemiştir:
1. 188 nci âyette belirtildiği üzre Peygamber (s.a.v.) ğaybi bilmezdi. Ancak Allah, kendisine bazı olayları bildirmiştir ki bu bildirim de açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılır. Melekler,

---

[3587] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 10/109; et-Tefsîru'1-hadîs: 12/157.
[3588] Taberî, Târîhu'1-umem ve'l-ımılûk: 5/104, 6/40 ve devamı.
[3589] Lokman Sûresi: 34.
[3590] A'râf Süresi: 187.
[3591] Nâzı'ât Sûresi: 42-44.

cennet, cehennem ile ilgili haberler, açık vazıh haberlerdir. Bazı işaretlerle anlatılan haberler, kapalı (müstenbat) haberlerdir. "Şu fitneden sakının ki içinizden yalnız zulmedenlere erişmez (hepinize erişir)" (Enfâl: 25) âyeti indiği zaman bunun ileride, Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayan fitne olaylarına işaret olduğunu kimse fark etmemişti.

2. Yüce Allah, Kur'ân vahyinden ayrı olarak, ileride vukubulacak bazı olayları da Peygamberine bildirmiştir (bizim kanaatimize göre bu tür ğayb haberleri, çok ilerideki zaman hakkında değil, Peygamber Aleyhisselâm'ın kendisinin ve sahâbîlerinin hayatlarıyle ilgilidir). Meselâ Hendek kazılırken ashabının eliyle fethedilecek ülkeler gözünün önüne getirilmiş; keza Medine'nin yüksek evlerinin birinden bakarken ashabı arasında vukubulacak fitneler, gözünde canlandırılmış: "Benim gördüğümü görüyor musunuz?" demiş, "Hayır" demeleri üzerine: "Ben sizin evlerinizin arasına damlanın düşmesi gibi fitnelerin düştüğünü görüyorum!" demiştir[3592]. Bu olay, Osman'ın öldürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Kitap ehli, bu tür istikbal haberlerine teneb-büât (peygamberlik sayesinde söylenen haberler, kehânetler) derler. Peyğamber'in gerçekten söylediği sözler aynen çıkmıştır.

3. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın kendisine bildirdiği, dinin esaslanyle ilgili olmayan bu tür ğayb haberlerini herkese değil, ancak bazı sahâbilerine söylemiştir. Münafıkların isimlerini, sadece Huzeyfe ibn Yemân'a söylemiş olması gibi.

4. Bu ğayb ile ilgili haberler, Peyğamber'in söyediği aynı kalıplarla değil, mânâ olarak nakledilmiştir. Hadislerin varyantlarındaki farklar, eksiklikler, fazlalıklar bunun açık kanıtıdır. Her râvî, Peyğamber'den duyduğunu, kendi anlamasına göre nakletmiştir. Râvî, Peyğamber'in sözünü yanlış anlamış;.ya da o sözü kendi anladığı şekilde açıklayarak aktarmış olabilir. Allah, Peygamberine bildirdiklerinin hepsini ayrıntılarla değil, bazılarını ipuçlarıy-le, işaretlerle bildirmiş; bundan dolayı Peygamber (Aleyhisselâm), bunları izah ederken tereddüd göstermiş, -İbn Sayyâd olayında olduğu üzre-; karinelerden yararlanmış iken; onun sözlerini nakledenlerin, duyduklarını naklederken hatâlara düşmeleri, karıştırmaları, bunları kendi anladıkları şekilde nakletmeleri gayet doğaldır.

5. İslâm ile oynayıp onu bozmak, müslüman kavimleri birbirine düşürmek, İslâmın şevket ve saltanatını yıkmak isteyen yahûdî, Fars zındıkları; Eme-vîlik, Alevîlik ve Abbâsîlik taraftarı olan bid'at ehli, bazı Peygamber sözlerine katmalar yapmışlar; salâh-i hâl göstererek uydurdukları ve hadislere kattıkları düşüncelerin halk arasında revaç bulmasını sağlayabilmişlerdir. Hattâ bazı hadislerin uydurma olduğu, ancak tevbe eden uydurucunun gerçeği itiraf etmesinden sonra anlaşılmıştır. Bundan dolayı Üstâz İmâm (Muhammed Abduh): "Doğru İslâm, fitne olayından önceki ilk çağ İslâmıdır" derdi ve fitne olayları hakkında, sahih hadis mecmualarında rivayet edilen haberlerin pek azına inanırdı (Biz de bu kanâatteyiz).

6. Bazı sahâbî ve tabiîler, ayırım yapmadan her müslümandan haber naklederlerdi. Oysa her müslüman sâdık mü'min değildir. Haber nakledenler, bizzat Peyğamber'den duydukları sözlerle, başkaları vasıtasiyle duydukları sözler arasında ayırım yapmadan rivayet etmişlerdir. Sahâbîlerin, birbirlerinden ve hattâ Ka'bu'l-ahbâr gibi tabiîlerden rivayet ettikleri de ma'lûmdur (Ebû-hüreyre gibi). Ehl-i sünnete göre sahâbîlerin hepsi udûldür. Onlardan birinin, râvî olarak isminin bilinmemesi, senedin sağlamlığını bozmaz. Oysa bu, çoğunlukla böyle olabilir ama kesin bir kural olamaz. Peyğamber'in sahâbî-leri arasında münafıklar da vardı: "Çevrenizdeki bedevi Arablardan ve Medine halkından ikiyüzlülüğe iyice alışmış insanlar vardır. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz"[3593] âyetiyle, nifakları açıkça bilinmeyen usta münafıkların bulunduğu haber verilmiştir.

Rivayette en büyük belâ da Ka'bu'l-ahbâr gibi insanlardan rivayettir ki Ebûhüreyre, İbn Abbâs gibi sahâbîler de ondan rivayet etmişlerdir. Me'sûr tefsirin çoğu ondan ve onun

---

[3592] Buhârî, Medine: 8, Mezâlim: 25, Menâkıb: 25, Fiten: 4; Müslim, Fiten: 9; Ibn Hanbel, Musned: 5/200.
[3593] Tevbe Sûresi: 101.

öğrencilerinden nakledilmiştir. Öğrencileri arasında müdellisler vardır. Katâde, İbn Cüreyc ve büyük müfessirler gibi.
İmdi metni, senedi muzdarib, yahut Allah'ın yasalarına, dinin usulüne, kesin naslara, görülen gerçeklere aykırı rivayetler zannîdir. Bunlar üzerine itikad bina edilemez. Ama anlam bakımından böyle bir illeti bulunmayan, senedi sağlam hadislerde aslolan doğru olmasıdır. Bir hadisi duyan, onda böyle bir illet bulmazsa onu doğrular. Hadiste böyle bir illet görürse ona güvenmez. Çünkü o söz, bir İsrâîl haberi, ya da mânâ olarak naklin hatâsı veya başka bir sebeple bozuktur. Ama böyle bir illeti omayan mütevâtir hadisin, Peygamber tarafından söylendiğinde kuşku yoktur"[3594].
Maalesef İslâm hukuku diye ortaya sürülen bir sürü, Kur'ân'ın ruhuna aykırı teferruat da bu türhadislere dayandırılmıştır. Kur'an'a dönmek lâzımdır. Kur'ân'ın ruhuna aykırı rivayetleri ayıklamak, Kur'ân'ın genel ve her zaman için geçerli prensiplerinin etrafına kümelenmiş bu tür gecekondu sözleri, onun etrafından çekip Kur'ân Prensiplerinin çevresini açmak, Kur'ân nurunu ortaya çıkarmak, Kuran düşünce yapısının bütün şa'şaasiyle parlamasına yardım etmek lâzımdır. [3595]

60- Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, düşkünlere, onlar üzerinde çalışan (zekât toplayan memm)lara, kalbleri ısındırılacak olanlara, kölelik altında bulunanlara, borçlulara, Allah yolunda ve yolcuya mahsustur. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. [3596]

Tefsir:

60- Önceki iki âyette zekâtın hep kendilerine verilmesini isteyen, böyle olmayınca canları sıkılan bencil, cimri kişilere işaret edildikten sonra bu âyette de zekâtın kimlere verileceği bildirilmektedir. Burada "sadakalar" sözüyle zekâtın kasdedildiği, âyetin sonundaki ": Allah'tan bir farz olarak" cümlesinden de anlaşılmaktadır. Zekât, tâ Mekke devrinde farz kılınmıştır. Mekke'de inen Meâric Süresindeki: "Onların mallarında dilenciye ve yoksula belli bir hisse vardır"[3597] ' âyetleri, Mekke devrinde zekâtın belli bir hak olarak müslümanlara farz kılındığını gösterir. Burada açıklanan, zekâtın kendisi değil, zekâtın verileceği kimselerdir. Yoksa zekât, zaten daha önce farz kılınmış idi.
Yüce Allah, Peygamberini çekiştiren insanlara diyor ki: Zekât, öyle herkese verilmez, ancak fakirlere, miskinlere, zekât toplamak için çalışan memurlara, kalbleri İslama ısındırılanlara, kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara Allah yoluna ve yolcuya verilir.
Âyette Peyğamber'in kendisi zikredilmemiştir. Malın kiri kabul edilen zekât ve sadaka, Hz. Peyğamber'in kendisine ve ailesine helâl değildir, çünkü "Sadaka, insanların kirlerindendir"[3598] demiştir. Muhammed evlâdına ve ailesine zekâtın helâl olmadığı hakkında muhtelif rivayetler vardır[3599]. Âyette şu anlam da vardır: "Seni, bize az verdin, diye çekiştiriyorlar. Oysa sen onlara az verip de bu malı kendin almıyorsun ki. Bu sadakalar, fakirlerin, düşkünlerin,... hakkıdır."
Şimdi zekât ve sadaka, âyette sayılan zümrelerin hepsine mi dağıtılacaktır, yoksa bunlardan yalnız birine vermek kâfi midir? Bu konuda âlimler arasında görüş ayrılığı vardır. İmâm Şafiî ve bir topluluğa göre zekâtın, bunların hepsine bölüştürülmesi gerekir. İmam Mâlik ve bir cemâate göre de hepsine dağıtmak şart değildir. Bunlardan herhangi birine vermek yeterlidir. Tabii İmam Şafiî'nin görüşünü uygulamak güçtür. İmam Mâlik'in görüşü daha uygundur.

[3594] Tefsîru'I-Menâr: 9/505-507.
[3595] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/94-98.
[3596] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/98.
[3597] Meâric Sûresi: 24-25.
[3598] Dârimî, Zekât: 16; Nesâ'î, Zekât: 94; Muvatta', Sadaka: 13; İbn Hanbei: 2/279.
[3599] Müslim, Zekât, 161; Ebû Dâvûd, Zekât: 29; Dârimî, Salât: 214; İbn hanbei, Musned: 1/201.

Fakir: Dilenmekten utanan yoksuldur. Miskin ise dilenen yoksuldur. İbn Cerîr'e göre Fukara, en çok muhtaç kimseler olduğu için miskinden önce zikredilmiştir. Ebu Hanîfe'ye göre de miskîn, fakirden daha muhtacolan yoksuldur. Bazılarına göre de fakirle miskin arasında fark yoktur. İkisi de aynı anlamı veren kelimelerdir[3600].

el-Âmilûne 'aleyhâ: Zekât toplamağa memur edilen kişilerdir. Bunlara da zekâttan bir miktar verilebilir. Ancak bunların zekât alabilmeleri için Pey-ğamber'in akrabasından olmamaları gerekir. Çünkü zekât, Peygamber nesline haram sayılmıştır.

el-Muellefetu kuiûbuhum: Kalbleri İslama ısındırılan, yeni müslüman olmuş kişilerdir. Hz. Peyğamber'in, kendilerine fazla ganimet malı verdiği müelllefetu'l-kulûb, on beş kişi idi. Bunlar: Ebu Süfyân, Akra' ibn Habis, 'Uyeyne ibn Hısn, Huvaytıb ibn 'Abdu'l-'Uzzâ, Sehl ibn 'Amr, Haris ibn Hi-şâm, Süheyl ibn (Amr el-Cühenî, Ebu's-Senâbil, Hakîm ibn Hizam, Mâlik ibn 'Avf, Safvân ibn Ümeyye, Abdurrahmân ibn Yerbû', Cedd ibn Kays, 'Amr ibn Birdâs, 'Alâ ibn el-Hâris[3601].

Safvân ibn Ümeyye henüz müslüman olmamıştı. Önce Peyğamber'den nefret eden bu zât, ganimeti alınca onu sevmeğe başlamıştır.

Peyğamber'in, kalblerini İslama ısındırmak için ganimet verdiği bu kişilere, yüce Allah, zekâttan da pay ayırmıştır. Acaba bu, yalnız Peyğamber'e mahsus bir uygulama olup, onun vefatiyle sona mı ermiştir, yoksa onun vefatından sonra da uygulanacak ve bu kimselere yine zekât verilecek midir?

Hz. Ömer, Şa'bî ve sahâbîlerden bir cemâate göre Peyğamber'den sonra bunlara zekât verilmez. Çünkü Allah, artık müslümanları güçlendirmiş, İs-lâmı ülkelere hakim kılmış, bunların desteğine ihtiyaç kalmamıştır.

Bir kısım sahâbîye göre de Peyğamber'in vefatından sonra da bunlara zekât verilir.Çünkü Peygamber bunlara, Mekke'nin Fethinden ve Huneyn zaferinden sonra, yani İslâmın bunların desteğine ihtiyacı bulunmadığı bir zamanda vermiştir. Öyle ise bunu devam ettirmek gerekir. Bu anlayış, âyetin hükmünü şahıslara bağlamaktan doğmuştur. Evvelâ bu âyet, ganimet hakkında değil, zekât hakkındadır. Huneyn Savaşından çok sonra, Tebuk seferi sırasında inmiştir. O halde bunun, Peyğamber'in fazla ganimet malı dağıttığı kişilerle ilgisi yoktur. Kur'ân, mutlak olarak gönlü İslama ısındırılması gereken kişilere zekâttan bir fon ayırmıştır. Yalnız Peyğamber'in devrinde değil, her zaman ve her yerde gönlünün İslama ısındınlmasında yarar bulunan kişiler bulunur. İşte bunları kazanmak için bunlara zekâttan pay verilir. Ama bunun her zaman belli şahıslara verilmesi gerekmez. Bir yıl falan yerdeki falan kişilere, öbür yıl başka yerdeki başka kişilere verilebilir. Bu tıpkı çeşitli vesilelerle konulmakta olan ödüller gibidir. Şu var ki bu, Allah'ın koy'duğu bir ödüldür. Bu ödül, İslama ve müslümanlara faydalı, müslüman veya İslama yararlı gayri müslim kişilere verilir.

Hz. Ömer'in, yukarıda müellefe-i kulûb olarak gösterilen kişilere zekât vermemesi gayet yerindedir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) onlara, Allah'ın emriyle değil, kendi ictihadiyle ganimet vermiştir. Eğer Allah'ın emriyle vermiş olsaydı ashab itiraz edemezdi. Halbuki ensârın buna hayli gücendiğine yukarıda işaret etmiştik. Demek ki bu tasarruf, Peyğamber'in kendi içtihadıydı.

Âyette kasdedilen müellefe-i kulub'un, onlarla bir ilgisi yoktur. Çünkü âyet, ganimet değil, zekât hakkındadır. Huneyn'deki ganimet taksiminden çok sonra inmiştir. Demek ki Huneyn'de fazla ganimet alanların, bu âyeti kendi haklarında sanmaları ve buna dayanarak zekât almağa çalışmaları haksızlıktır, Hz. Ömer bu haksızlığı kabul etmemiştir.

Fakat kalbleri İslama ısındırılması gereken şahıslara her zaman bu zekât fonundan yardım edilmesi, Allah'ın emridir. Allah'ın koyduğu bu ödülün devam ettirilmesi farzdır. İmam Fahreddîn Râzî de imamın (devlet başkanının) İslama ve müslümanlara yararlı gördüğü kimselerin kalbini ısındırmak için zekât verebileceğini söylüyor. Kalbleri kazanılacak

---

[3600] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 10/161-162.
[3601] Mefâtihu'l-ğayb: 16/111.

kimselerin müs-lüman olmaları şart değildir. Müslüman olanlara da, olmayanlara da bu amaçla zekât verilebilir'.[3602]
Fî'r-rikâb: Köle olan, boyunduruk altında bulunan kimsedir. Köleleri özgürlüğe kavuşturmak için ya kedilerine zekât verilir veya zekât ile bunlar satın alınıp serbest bırakılır.
el-Ğârimîn: Borçlular demektir. Herhangi bir suretle borç altına girmiş kimseyi bu durumdan kurtarmak için zekât verilir.
Fî-sebîliUâh: Allah yolunda demektir ki Allah için yapılan herşey bunun içine girer. Gazilere, Hasan Basrî'ye göre Hacca gidenlere de zekât verilebilir[3603]. Köprü, kale, mescid yaptırmak, savaş araçları yapmak veya satın almak hep "Allah yoluna" tabirinin kapsamına girer[3604].
İbni's-sebtl: Bir yere giderken yolda parası tükenen yolcu demektir. Bu adamı varacağı yere ulaştırmak için zekât verilir. Kendi memleketinde zengin de olsa, eğer memleketinden para temin edecek durumda değilse ona zekât verilir.
Âyetin anlamı geneldir. Zekât verilecek kimselerin müslüman olması kaydı konulmamıştır. Âyetin genel hükmüne göre' hangi dinden olursa olsun fakir olanlara zekât ve sadaka verilebilir. Ancak zekâtın yalnız müslüman fakirlere verileceğine dair haberler varsa da[3605] biz bu âhâd haberlerinin, âyetin genel anlamını tahsis edemeyeceği kanısındayız. Kur'ân, Allah'ın muhtaç kulları arasında bir ayırım yapmamış, herkese yardımı emretmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, eşi Safiyye'nin akrabası olan iki yahudi'ye sadaka (zekât) vermiş, bu sadaka otuz bin dirheme satılmıştır[3606]. Hz. Ömer de, kör bir yahudî fakire maaş bağlatmıştır[3607].
İslâm âlimlerinden bazıları gayri müslim fakirlere zekât verilebileceğini, bazıları verilemeyeceğini, bazıları da müslüman fakir yoksa onlara da verilebileceğini söylemişlerdir. Belki bu üçüncü görüş en uygunudur. Tabii önce müslümanın elinden tutmak lâzımdır. Maamafih bir memlekette çok muhtaç gayri müslim varsa onları tamamen ihmal etmek de doğru olmaz. Allah'ın kullarını sevindirmek lâzımdır.
Hz. Peygamber (s.a.v,), zekât toplamak için âmiller (memurlar) gönderirdi. Bunlar daha ziyade mahsul ve hayvanların zekâtını toplarlardı. Bazı rivayetlere göre de Peygamber (s.a.v.), zenginlerden, paralarının da zekâtını alırdı. Dört halife de Peyğamber'in yaptığı şekilde zekât toplamağa devam etmişlerdir. Rivayete göre Ebubekir, Ömer ve Osman, zekât vermesi gerekenlerin tahsisatlarından zekâtlarını keserlerdi[3608].
Hz. Peygamber zamanında zekât, Peyğamber'in kendisine veya emrettiği kimseye teslim edilirdi. Ebubekir, Ömer ve Osman zamanlarında da böyle olmuştur. Hz. Osman'ın şehâdetinden sonra görüş ayrılıkları belirmiş, kimi mevcut halifelere vermeyi uygun görmüş, kimi de artık ısırıcı kıratların eline geçen Beytu'1-mâle zekât verilemeyeceğini ileri sürerek bizzat dağıtmayı tercih etmiştir[3609].
Şi'îler ise zekâtın ancak Ali soyundan gelip gizlenmiş olan imama verileceği kanaatindedirler. Şimdi gizli imam adına zekâtı en yüksek din âlimleri olan Âyetullâhlar toplar, kendilerince uygun yerlere dağıtırlar. Şi'îlerde zekât humus(beşte bir)dir.
Âlimler toprak ürünlerinin ve hayvanların zekâtını Beytu'l-MaPin yani devletin toplayacağını kabul etmişlerdir. Çünkü bunları vermemek veya gizlemek kişinin elinde değildir. O istese de istemese de devlet ondan bunların zekâtını alır. Bunların zekâtı, bir çeşit vergidir. Fakat diğer mallan gizlemek mümkündür. Kişi bunların zekâtını da devlete verirse ne alâ, vermezse kendi eliyle fakirlere dağıtır.

[3602] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/111.
[3603] Ibn Kesîr, tefsir: 2/367.
[3604] et-Tefsîru'1-hadîs: 12/173.
[3605] Mefâtîhu'1-ğayb: 16/115.
[3606] Kİtâbu'l-emvâl, tercemesi: Cemaleddin Saylık, s. 570-571.
[3607] et-Tefsîru'1-hadîs: 12/171.
[3608] Ebu Ubeyd el-Kasim ibn Sellâm, Kıtâbu'I-emvâl, 349 ve devamı.
[3609] Kitâbu'l-emvâl, s. 567 ve devamı; Tercemesi, s. 535, ist. 1981.

Kur'ân'a göre zekâtın bütün çeşitlerini İslâm devleti toplar ve Kur'ân'ın saydığı yerlere dağıtır ki devletin takriben bütün masrafları bununla karşılanır.
Zekât şahsın keyfine bırakılmaz, iyice hesab edilip alınır ki İslâm toplumunda büyük dengesizlikler, uçurumlar meydana gelmesin. Nitekim Hz. Ebu-bekir, zekâtın bir zerresinden dahi vazgeçmeyeceğini söylemiş, vermek istemeyenlerle onları yola getirinceye kadar savaşmıştır. [3610]

61- İçlerinden bazıları da Peygamberi incitirler: "O, (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır." derler. De ki: "{O) sizin için hayır kulağıdır. Allah'a inanır, müzminlere inanır. Sizden inananar için de o bir rahmettir. Allah*ın Elçisini incitenlere acı bir azâb vardır!" [3611]

Tefsir:

61 nci âyette münafıklardan bazılarının, Hz. Peyğamber'i "kulak", yani her söyleneni dinleyen, her söze inanan diye çekiştirip incittikleri anlatılmakta; onun Allah'a ve mü'minlere inanan hayırlı bir kulak, mü'minler için rahmet olduğu; Allah'ın Elçisini incitenlerin acı azaba uğrayacakları bildirilmektedir.
Hz. Peygamber (s.a.v.), münafıkların kötü hareketlerini yüzlerine vurmaz, mü'minlerin sözlerine itimad ederdi. Çünkü herkese iyi zan beslerdi. Herkesten kuşkulanmak, kötü zan sahibi olmaktır ki bu, Peyğamber'e yakışmaz. O, rahmet ve şefkati gereği herkese değer veren, huzuruna gelip konuşanı dinleyen, yalan olduğuna dair bir belirti olmadıkça anlatılanı doğrulayan bir insandı.
Âyetin sözgeliminden anlıyoruz ki münafıklar, kendileri hakkında anlatılanları dinleyip kabul ettiğini kasdederek: "O sanki bir kulaktır, her söyleneni dinliyor" demişler. Kendileri hakkında anlatılanları dinlemesine kızdıkları için böyle söylemişlerdir. Aslında kendileri hakkında anlatılanlar doğru idi. Demek ki samimi müslümanlar, gördüklerini, duyduklarını Allah'ın Elçisine haber veriyorlar, o da onlara itimad ediyor, sözlerini dinliyordu. İşte kendilerinin foyaları'meydana çıktığı için münafıklar, Peyğamber'in, kendileri hakkında söylenen sözlere inanmasına kızmışlar, bu yüzden onu çekiştirmişlerdir.
Yüce Allah, âyetin devamında onun, Allah'a ve mü'minlere inanan hayırlı bir kulak olduğunu bildirmektedir. Taberî'nin de belirttiği gibi bu cümleden, Peyğamber'in herkese değil, ancak gerçek mü'minlere inandığı anlaşılmaktadır. Ve o, rmVminler için rahmettir. Merhametinden dolayı kimsenin gönlünü kırmak istemez. Elbette Allah'ın Elçisini incitenler acı bir azaba çarpılırlar. [3612]

62- Gönlünüzü hoş etmek için size (gelip) Allah'a yemin ederler. Halbuki inanmış olsalardı, A ilah 'ı ve Elçisini hoşnudetmeleri daha uygundu.
63- Bilmediler mi ki kim Allah'a ve Elçisine karşı koymağa kalkarsa onun için sürekli kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte büyük rezillik budur. [3613]

Tefsîr:

62-63: Münafıklar, samimi müslümanları memnun etmek için Allah'a yemîn ederler, böylece müslümanları, doğru söylediklerine inandırmağa çalışırlar. Eğer onlar gerçekten inanmış olsalar Allah'ı ve Elçisini memnun etmeğe çalışırlardı. Bunlar hâlâ Allah ve Elçisiyle mücâdeleye girişenlerin, sürekli cehennem ateşine gireceklerini öğrenmediler mi?

[3610] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/99-103.
[3611] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/103.
[3612] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/103-104.
[3613] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/104.

Bu âyetlerin, Tebûk'ten geri kalan, müslümanlar Tebuk'ten döndükten sonra Allah'ın Elçisine gelip özür dileyen, işleri dolayısiyle sefere katılmadıklannı, engelleri olmasa kendilerinin de katılmış olacaklarını söyleyerek müs-lümanları hoşnudetmeğe çalışan bir grup münafık hakkında indiği rivayet edilir.
Bir rivayete göre de münafıklardan biri Hz. Peygamber aleyhinde konuşmuş; olaya tanık olan bir müslüman, durumu Allah'ın Elçisine haber vermiş; Allah'ın Elçisi de kendisine öyle söyleyip söylemedpiğini sorunca, mü nâfık inkâr etmiş, bir şey söylemediğine yemîn etmiş. Müslüman: "Ya Rab-bi, doğruyu doğrula, yalancıyı yalanla" diye niyazda bulunmuş, 62 nci âyet inmiş[3614].
Bu rivayetlerin ne derece doğru olduğunu bilmiyoruz. Fakat âyetler birbirinden ayrı değildir. Bunlar da yukarıdaki âyetlere bağlıdır ve cümleler hep. çoğul gâib (üçüncü çoğul şahıs) kipiyle başlamakta ve birbirine atfedilmektedir. Demek ki münafıkların çeşitli davranışlarını anlatan bu âyetler, her biri ayrı bir sebep üzerine ve ayrı ayrı zamanlarda değil, hepsi aynı zamanda inmiştir. Muhakkak ki rivayetlerde anlatılan olaylara benzer olaylar da olmuştur ama bunlar, âyetlerin inişinden önce vukubulmuş ve bu olayların hepsine cevap vermek üzere bu âyetler inmiştir. [3615]

'64- Münafıklar, kendileri hakkında, kalblerinde bulunanı kendilerine haber verecek bir sûrenin indirileceğinden çekiniyorlar. De ki: "Siz alay edin, Allah çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır.
65- Eğer onlara sorsan: "Biz, sadece lâfa dalmış, şakalaşıyorduk'* derler. De ki: "Allah ile, O'nun âyetleriyle ve (O'nun) Elçisiyle mi alay ediyordunuz?"
66- Hiç özür dilemeyin, siz inandıktan sonra inkâr ettiniz. Sizden bir kısmını affetsek bile suç işlediklerinden dolayı bîr kısmına da azâbedeceğiz! [3616]

Tefsîr:

64- Yüce Allah, münafıkların, kendihri hakkında içlerindeki düşünceyi açığa vuracak bir sûrenin yani bir vahiy parçasının ineceğinden korktuklarını bildiriyor. Sonra da: "Alay edin, muhakkak Allah, korktuğunuz şeyi ortaya çıkaracaktır!" buyuruyor.
Bundan anlaşılıyor ki münafıklar, kendi aralarında Allah'ın Elçisi ve müslümanlarla alay ediyor, aynı zamanda bu gizli fiskoslarını, dedikodularını ortaya çıkaracak bazı âyetlerin inmesinden korkuyorlardı.
Bu insanlar içlerinden kâfir olmakla beraber uzun süre Peygamberdin yanında yaşadıkları, birçok gizli oyalyarın vahiy ile ona bildirildiğini gördükleri için yine de içlerinde bir iman ışığı vardı. Zaten Bakara Sûresinin 19 ncu âyetinde onların, karanlık gecede kesif yağmur ve fırtına altında yürüyen, zaman zaman çakan şimşeğin ışığından azıcık yararlanıp önünü gören, sonra tekrar karanlığa gömülen kimsenin durumuna benzetilmesi, bunların kalblerinde zaman zaman bir iman ışığının belirdiğini anlatır. İçinde hiç iman belirmeyen de olur. O, katı kâfir ve münafıktır. Ama içlerinde zaman zaman iman ışığı belirenler, tam münafık değil, yürekleri manen hastalıklı insanlardır.
İşte burada anlatılanlar da böyle kişilerdir. Bunlar bir araya geldiklerinde birbirinden cesaret alarak Allah'ın Elçisiyle ve müslümanlarla alay ederlerdi ama bu yaptıklarını açığa vuracak bir vahiy parçasının inmesinden de çekinirlerdi.
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır ki bunların özeti şudur: Tebuk seferine katılan bazı münafıklar, sefer esnasıda, kendi aralarında Hz. Peyğamber'le alay edip; "Bak hele, Rumları yenecek, Şam'ın kalelerini, saraylarını alacak(!)" demişler[3617].

[3614] Câmi'u'l-beyân: 10/170.
[3615] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/104-105.
[3616] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/105-106.
[3617] Câmi'u'l-beyân, 10/172-173; Mefâtî'ul-ğayb: 16/122; et-Tefsîruıl-hadîs: 12/182.

Başka bir rivayete göre de sefer esnasında münafıklardan biri Mâlik ibn Avf'a: "Neden bizim şu Kur'ân okuyanlarımız, en obur, en yalancı ve karşılaşma sırasında da en korkak insanlardır?" demiş. Mâlik: "Yalan söyledin, sen münafıksın, senin bu dediğini Allah'ın Elçisine haber vereceğim" demiş ve olayı haber vermek için Allah'ın Elçisine gittiğinde kendisinden önce Kur'-an'ın, olayı haber verdiğini görmüş. Sonra adam gelip Allah'ın Elçisinin üzengisine yapışıp: "Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk!" demiş. Peygamber (s.a.v.): "Siz Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Elçisiyle mi alay ediyordunuz?"[3618] demişı. Herhalde olay, yalnız Tebuk Seferi sırasında olmuş tek bir olay değildir. Münafıklar, her toplantılarında buna benzer habis dedikodular yapıyorlar, ama haklarında âyetler inmesinden de korkuyorlardı. Allah'ın Elçisi durumu haber alıp, yaptıklarının sebebini sorunca da inkâr ediyor, sözlerine inandırmak için de doğru söylediklerine yemîn ediyorlardı.
65 nci âyette "Onlara neden.böyle söylediklerini sorsan, biz lafa dalmış eğleniyorduk. Ağzımızdan bir söz çıkmış olsa da kötü niyetle değil, şaka olarak böyle söylemişizdir" diyecekleri bildiriliyor. Sonra da Allah ile, O'nun âyetleri ve Elçisiyle alay edilemeyeceği, inkâr ifade eden bir soru ile vurgulanıyor.
66 ncı âyette de boş yere özür dilememeleri, inandıktan sonra inkâr ettikleri belirtiliyor. "Sizin bir kısmınızı affetsek bile, suçlu olan bir kısmınızı azaba uğratacağız!" buyuruluyor. Bundan anlaşılıyor ki münafık tamamen imansız değildir, inanmış, inkâr etmiştir. Kalbinde tereddüt vardır. İmanla küfür arasında bocalayan bir insandır. "Bir kısmınızı affetsek bile" cümlesi, bu affa uğrayacakların, kasıtsız, elebaşıların iğfallerine kapılan zavallı kimseler olduğunu gösteriyor. Allah'ın azabına uğrayacak olanlar da asıl kasıtlı hareket eden suçlulardır. [3619]

67- Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir. Kötülüğü emreder, iyilikten meneder ve ellerini sıkı tutarlar. Allah'ı unuttular. O da onları unuttu. Münafıklar, işte yoldan çıkanlar onlardır.
68- Allah münafık erkeklere ve münafık kadınlara ve kâfirlere içinde sürekli kalacakları cehennem ateşini va'detmiştir. O, onlara yeter. Allah onları lânetlemiştir. Onlar için sürekli bir azâb vardır.
69- (Siz de), sizden öncekiler gibi (yaptınız). Onlar kuvvetçe sizden daha yaman, mal ve evlâtça sizden daha çok idiler. Onlar, (dünyâ malından) kendi paylarına düşenle zevklerine baktılar. Sizden öncekilerin, (dünyâdan) kendi paylarına düşenle zevklerine baktıkları gibi, siz de kendi payınıza düşenle zevkinize baktınız ve (bâtıla) dalanlar gibi siz de (bâtıla) daldınız. Onlar, yaptıkları işler, dünyâ ve âhireüe boşa gitmiş kimselerdir ve ziyana uğrayanlar da onlardır.
70- Onlara kendilerinden öncekilerin: Nûh, Âd, Semûd kavminin, İbrâhîm kavminin, Medyen halkının ve başları üstüne ters dönen şehirlerin haberi sana. gelmedi mi? Elçileri, onlara açık deliller getirmişti (ama inanmadılar, bundan dolayı Allah'ın gazabına uğradılar). Allah onlara zulmedecek değildi, onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. [3620]

Tefsir:

Bu âyetlerde yüce Allah, birbirlerinden olan, huyları birbirine benzeyen münafıkların genel vasıflarını özetliyor:
67- Onlar birbirlerini tutan insanlardır. Kötülüğü emreder, iyilikten me-neder, ellerini sıkı tutarlar. Cimridirler, Allah uğrunda mal harcamaktan kaçınırlar. Allah'ı unuttukları için Allah da onları unutmuş, kendi hallerine bırakmıştır. Doğru yoldan ayrılmışlardır.

[3618] Câmi'u'l-beyân: 10/170.
[3619] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/106-107.
[3620] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/108-109.

68-69: 68 nci âyette münafıklara ve kâfirlere, içinde sürekli kalacakları cehennem ateşini hazırladığını, bu ateş azabının onlara yeteceğini vurgulayan Allah, 69 ncu âyette bu insanların da daha önce yaşamış, kendilerinden daha güçlü, daha zengin inkarcıların âkibetlerine uğrayacaklarını vurguluyor. Onlar kendi paylarını almışlar, yani dünyadan yararlanmışlar veya dinle alay etmelerinin cezasını bulmuşlardı. Bunlar da kendi paylarını alacaklar, dünyâdan bir miktar yararlanacaklar veya dinle alay. etmelerinin cezasını çekeceklerdir. Bâtıla dalanların sonu hüsrandır.
70: 69 ncu âyette genel olarak şimdiki münafıklardan daha güçlü olan eski kâfir milletlerin sonucuna işaret buyurulduktan sonra 70 nci âyette de bu milletlerin kimler olduğu açıklanıyor: "Bu münafıklara daha önceki Nuh, Âd, Semûd, İbrâhîm kavimlerinin, Medyen ve Mu'tefikât halkının haberleri gelmedi mi?" deniliyor. Bunlar kendilerine açık açık kanıtlar getirmiş olan peygamberlerini yalanladıkları için Allah'ın cezasına çarpılmış, evleri barkları üstlerine yıkılıp helak edilmişler, böylece yaptıklarının cezasını bulmuşlardı. Gerçekte Allah onlara haksızlık etmiyordu, fakat onlar, kendi kötü davranışlarıyla kendilerine haksızlık ediyorlardı.
Tâ 37 nci âyetten buraya kadar hep münafıkların davranışları anlatılmaktadır. Konu birliğinden dolayı bu âyetlerin hep beraber inmiş olması kuvvetle muhtemeldir.
Burada münafık erkekler yanında münafık kadınlar da anılmıştır. Kadınlar pek savaşa katılmazlar ama bu âyetler, onların da münafık erkeklerle beraber toplumda bozguncu rol oynadıklarını gösteriyor. [3621]

71- İnanan erkekler ve inanan kadınlar birbirlerinin veltsidirler. İyiliği emrederler, kötülükten menederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Elçisine itaat ederler. İşte onlara, Allah rahmet edecektir. Allah dâima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.
72- Allah inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler ve Adn Cennetlerinde güzel meskenler va'detmiştin Allah'ın rızâsı ise, hepsinden büyüktür. İşte büyük başarı budur!. [3622]

Tefsir:

71-72: Yüce Allah, münafıkların durumlarım belirttikten sonra bu âyetlerde de onların karşıtı olan mü'minlerin durumlarını belirtmektedir. Mü'minler de birbirlerinin dostudurlar. Münafıkların tersine bunlar iyiliği emreder, kötülükten meneder, namazlarını kılar, zekâtlarını verir, Allah'a ve Elçisine itaat ederler. Yüce Allah, rahmetine nail kılacağı mü'minlere, içinde sürekli kalacakları, altlarından ırmaklar akan bahçeler, bu bahçeler içinde oturulmağa değer güzel evler va'detmiştir. Ayrıca Allah'ın onlardan razı olması ise, bu nimetlerin hepsinden daha büyüktür. İşte büyük kurtuluş ve başarı budur!
Allah, münafıklara cehennem ateşini va'detmişken mü'minlere altından ırmaklar akan, durulmağa değer bahçeler ve bunların içinde güzel evler va'dediyor. 67 nci âyette anlatılan insanların karakterleri, 70 nci âyette anlatılanların tam tersidir. Mü'min, beş sıfatla münafıktan ayrılıyor:
1) Münafık kötülüğü emreder, iyilikten meneder. Mü'min bunun tersini yapar.
2) Münafık namaza üşenerek kalkar, mü'min istekle namaz kılar.
3) Münafık cimridir, zekât ve sadaka vermek istemez. Mü'min cömerttir, zekât ve sadakayı esirgemez.
4) Münafık cihâda gitmek istemez, mü'min derhal Allah yolunda savaşa koşar.
5) Münafık Allah'a ve Elçisine itaat etmez. Mü'min, Allah'a ve Elçisine itaat eder[3623].

[3621] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/109.
[3622] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/110.
[3623] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/131.

68 nci âyette münafık ve kâfirlere va'dedilen cehennem ateşi, sürekli azâb, 72 nci âyette mü'minlere va'dedilen bahçeler ve güzel meskenler de onun tersine sürekli nimettir. Karakterleri birbirine zıd bu iki toplumun varacağı sonuçlar da birbirine zıddır. 67-70 nci âyetlerdeki tablo, 71-72 nci âyetlerde çizilen tablonun tam karşıtıdır. İki âyet grupu arasında tam anlam karşıtlığı vardır. Bu birbirine zıd tablolar, iki grupun da halini karşılaştırma yaparak anlamamıza yardım etmektedir. İnsan cehennem ateşini, harabeye dönen evleri seyrettikten sonra; alt taraflarından, yani tepelerin eteklerinden şarıl şarıl ırmakların aktığı bahçelerdeki saraylarda yaşayan insanların mutluluğunu daha iyi anlamaktadır.
72 nci âyetteki tabirindeki 'adn kelimesi üzerinde başlıca iki tefsir vardır. Birine göre 'adn cennette belli bir yerin, bir bölümün adıdır. Diğerine göre 'adn bir yerde durmak anlamınadır. Bir kimse bir yerde durunca ": Falan kes şu yerde ikamet etti" denilir. Ma'den sözü de bu kökten türemiştir. Ma'den, cevherin bulunduğu yer demektir. Buna göre 'adn cennetin bir bölümü değil, kendisidir. Bütün cennetler, 'adn cennetleridir. Yani ikamet edilecek, içinde durulacak yerlerdir. Âyetlerde mü'-minlerin varacakları güzel evlerin, oturulmağa değer bahçeler içinde bulunduğu anlatılmaktadır. "Altlarından ırmaklar akan" tabiri de bu bahçelerin, tepeler üstünde bulunduğunu gösterir. Cenabı Hak, âhiret nimetlerini, insanların dünyâda görüp alıştıkları kavramlarla anlatmaktadır. Batı Arabistan'ın, Tâif'ten aşağı: Ebhâ, Necrân gibi bölgelerinde tepeler üzerinde sıralanan bahçelerin eteklerindeki vadilerden sular akar. Bahçeler de bu vadilerden getirtilen sularla sulanır. İşte buna teşbihen âhiretteki bahçelerin de böyle tepeler üzerinde bulunduğu ve bunların eteklerinden de suların aktığı anlatılmaktadır.
Gerek 67, gerek 71 nci âyette erkeklerle beraber kadınların da zikredilmesi, toplumda kadının da erkeğe eşit olduğunu, onunla ortak sorumluluklar taşıdığını gösterir. [3624]

73- Ey Peygamber, kâfirlerle ve münafıklarla cihâd et, onlara sert davran; onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir gidiş yendir o!
74- Söylemediklerine, Allah'a yemin ediyorlar. Halbuki o küfür sözünü söylediler, İslâm olduktan sonra inkâr ettiler, başaramadıkları bir şeye yeltendiler. Sırf Allah ve Elçisi, Allah'ın lûtfiyle kendilerini zengin etti diye (şimdi) öc almağa kalktılar (Allah ve Elçisinin iyiliğine karşı böyle nankörlük ettiler). Eğer tevbe ederlerse kendileri için daha iyi olur. Yok eğer (inkâr yoluna) dönerlerse Allah onlara dünyâda da, âhirette de acı bir biçimde azâbedecektir. Yeryüzünde onların ne velîsi, ne de yardımcısı yoktur. [3625]

Tefsîr:

73- Yüce Allah, münafıkların durumunu anlattıktan sonra bu âyette Elçisine, kâfirlerle ve münafıklarla cihâdetmesini, onlara karşı sert davranmasını emrediyor ve onların yerinin cehennem olduğunu bildiriyor. Tahrîm Sûresinde de tekrar edilen (âyet: 9) bu âyetteki "cihâd et" ibaresini müfessirler birkaç şekilde açıklarlar. Âyetin açık anlamından, münafıklarla savaşmak gerektiği anlaşılır. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) münafıklarla savaşmamış, onların öldürülmesini emretmemiştir. Bu davranışından, Peygamber (s.a.v.)in, âyetteki emri, zorlayıcı bir emir değil, bir izin olarak değerlendirdiği anlaşılır. Râzî şöyle diyor:
"Cihâd, çaba harcamaktan ibarettir. Âyette cihâdın kılıçla, ya da dille veya herhangi bir yöntemle yapılacağına dair bir açıklık yoktur. Bize göre âyet, kâfirlerle ve münafıklarla cihâdın farz olduğunu gösterir. Fakat cihâdın niteliği, âyette belirtilmemiştir. Bu husus, ancak başka bir delil ile bilinir. Kâfirlerle cihâd kılıçla olur. Münafıklarla cihâd ise yerine göre kâh kanıt göstererek, kâh hoşgörü ile, kâh azarlayarak yapılır"[3626]

[3624] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/110-112.
[3625] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/112.
[3626] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/135.

Cehd kökünden olan cihâd, çaba harcamak, bir şeyi başarmak için var-gücüyle çalışmak demektir. Savaşmak da gayenin gerçekleşmesi için en son çabayı harcamak olduğundan cihâd'ın kapsamına girerse de bu kelimenin asıl anlamı savaş değil, çalışmak, çabalamak, didinmek, uğraşmaktır. Savaş anlamındaki harb'den çok daha kapsamlıdır. Harb de Cihâdın bir parçası olabilir. Ama cihâdı, basitçe savaş dîye terceme etmek yanlıştır. Râzî'nin izahı yerinde olmakla beraber "kâfirlerle cihâd'ın kılıç ile olacağı" görüşü bizce isabetli değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken de İslâm'ın yayılması için kâfirlerle cihâdediyordu ama cihâdı savaş değil düşünce alanında idi. Bir mes'elenin aslını öğrenmek bütün zihin çabasını harcamak anlamındaki ictihâd da bu köktendir.

74 ncü âyetten de anlaşılıyor ki münafıklardan bazıları birtakım münasebetsiz sözler söylemişler, sonra kendilerine: "Siz şöyle demişsiniz" denilince korkup böyle söylemediklerine yemin etmişler.

Bu âyetin iniş sebebi olarak da çeşitli olaylar zikredilir. Bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.) Tebuk'te kaldığı sırada münafıklardan Cilâs ibn Suveyd ibn es-Sâmit: "Eğer Muhammed'in getirdiği doğru ise, biz eşeklerden de kötüyüz" demiş. Üvey oğlu, kendisine: "Vallahi ey Allah'ın düşmanı, bu söylediğini Allah'ın Elçisine haber vereceğim, eğer bunu yapmazsam, başımıza bir belâ inmesinden, senin günahın yüzünden belâya uğramaktan korkarım!" demiş. Peygamber (s.a.v.) Cilâs'ı çağırıp: "Şöyle şöyle söylemişsin" demiş. Cilâs da söylemediğine yemîn etmiş. Onun üzerine Allah bu âyeti indirmiş[3627].

Bunun benzeri bir olay, 62-63 ncü âyetin iniş sebebi olarak da zikredilmişti.

Diğer rivayete göre de bu âyet Abdullah ibn Übeyy hakkında inmiştir. Mustalik oğullan Gazvesinde bazı ensâr ve muhacirler arasında çıkan, kavgaya yol açabilecek nitelikte olup çabuk önlenen bir olay üzerine Abdullah ibn Übeyy: "Bizim Muhammed'le durumumuz, köpeğini semizlet, seni yesin" diyenin durumuna benzer. Fakat Medine'ye dönersek, şerefli olan, alçak olanı oradan çıkaracaktır" demişti. Allah'ın Elçisi bu sözü duyunca Abdullah ye-mînle sözünü inkâr etmiş, bu âyet o münâsebetle inmiş[3628].

Esasen Abdullah hakkında anlatılan bu olay üzerine Münâfikun Sûresi inmiştir. O olayın geçtiği Mustalik oğullan Gazvesi de çok öncedir. Bu âyet ise Tebuk seferi sırasında, yani o olaydan çok sonra inmiştir. Ayrıca âyet "yemîn ederler" şeklinde çoğul kipiyle başlıyor. Yemîn eden bir kişi değil, birkaç kişidir. Münafıklar böyle yaparlar, demektir. Âyeti böyle tek kişinin yaptığı bir olaya bağlamak uygun değildir.

Bir rivayete göre de bu âyet, Tebuk dönüşünde münafıkların, Hz. Pey-ğamber'e karşı bir sui kasd girişimi üzerine inmiştir. Tebuk'ten dönerken on-beş kadar münafık, geceleyin Peygamber bir geçitten geçerken onu hayvanından itip uçuruma düşürmeyi planlamışlar. Ammâr ibn Yâsir Peyğamber'in hayvanının yularını çekiyor, Huzeyfe de arkadan hayvanı sürüyormuş. Birden deve ayağı sesleri ve silâh şakırtısı duyan Huzeyfe, geri dönmüş, yüzleri-ni bir kumaşla kapatmış bir topluluk görmüş. "Ey Allah'ın düşmanları ha geldim!" deyince kaçmışlar[3629].

Bu sui kasd olayı doğru olabilir. Demek ki münafıklar, Tebuk seferi esnasında Peygamber aleyhinde bazı sözler sarfetmişler, hattâ ona karşı başarısız bir sui kasd girişiminde dahi bulunmuşlardır. Yüce Allah, onların kötü sözler söylediklerine, başaramadıkları bir işe yeltendiklerine işaret buyurmuş, fakat detaya girmemiştir. Çünkü Kur'ân'ın metodu, olaylara genel bir göz atıp ders vermektir.

Sonra Cenabı Hak nankörlüklerine temas ediyor: "Onların intikam almaları için başka bir sebep yok, sadece Allah ve Elçisi, onları lûtfiyle zengin ettiği için intikam almağa kalktılar." buyuruyor. Peygamberin yüzü hürmetine Medinelilerin zengin olduklarına işaret ediyor. Gerçekten Peyğamber'in hicretiyle birlikte Medine'de siyâsî ve ekonomik hayât canlanmış,

---

[3627] CâmiVl-beyân: 10/184-185; İbn kesîr, Tefsîr: 2/373.
[3628] Aynı eser, 10/186; İbn Kesîr, 2/372.
[3629] İbn Kesîr, Tefsîr: 2/373; Mefâtîhu'l-kulûb: 16/136.

alınan ganimetler de özellikle Peyğamber'in hayâtının sonlarına doğru müslümanları zenginleştirmiştir.
Medineliler bu ekonomik düzeyi ve çevrede kazandıkları saygınlığı, daha önce hayâl edemezlerdi. Kabile hayâtından, birden bire devlet seviyesine çıkmışlardı. Şimdi bu hallerine sebep olan Peyğamber'e teşekkür etmeleri gerekirken ondan öc almağa yeltenmek, kör hased saplantısının sonucudur.
Yüce Allah, böyle yapanları yine tevbeye çağırıyor, tevbe ederlerse kendileri için daha iyi olacağını, haktan döndükleri takdirde dünyâda da, âhi-rette de Allah'ın acı azabına uğrayacaklarını, yeryüzünde bir dost ve yardımcılarının bulunmayacağını bildiriyor. Bu da münafıkların kuvvetlerinin iyice kırılmış olduğunu gösteriyor. [3630]

75- Onlardan kimi de: "Eğer Allah, lûtfundan bize verirse elbette sadaka vereceğiz ve yararlı insanlardan olacağız" diye A Hah 'a and içti.
76- Ne zaman ki Allah, lûtfundan onlara verdi, O(nun verdiği)/!? cimrilik ettiler ve yüz çevirerek (sözlerinden) döndüler.
77- Kendisine verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalblerine ikiyüzlülük sokmuştur.
78- Bilmediler mi ki Allah, onların sırlarını ve gizli konuşmalarını bilir ve Allah, gizlileri bilendir!? [3631]

Tefsîr:

75-77 nci âyetlerde yüce Allah, münafıklardan bazılarının, Allah kendilerine mal verdiği takdirde onu Allah yolunda harcayacaklarını ve iyi, yararlı insanlardan olacaklarını va'dettiklerini; fakat Allah kendilerine mal verince sözlerinden cayıp cimrileştiklerini; sözlerinden caymaları yüzünden Allah'ın, ta huzuruna çıkacakları güne kadar onların yüreklerine iki yüzlülük koyduğunu bildirmektedir.
78 nci âyette de Allah'ın, onların gizli konuşmalarını bildiği ve bütün gizlilere vakıf olduğu vurgulanmaktadır. Kim gizli veya açık bir şey söyler, gizli bir toplantı, konuşma yaparsa Allah onu bilir. O'ndan gizli kalan bir şey yoktur. O, bütün gizlileri bilendir.
Bu âyetlerden anlaşıldığına göre fakir iken: "Allah bize mal verirse fakirlere veririz, iyi insanlardan oluruz" diyen bazı insanlar, zengin olunca cimrilik etmişlerdir. Zaten genellikle insanın karakteri budur. Birçok insan zenginlere bakar, onları cimrilik ile suçlar. "Hele Allah bana versin, bakın ben nasıl fakirlere yardım ederim, malımı Allah yolunda harcarım!" der. Der ama zengin olunca kendisi de öteki zenginler gibi cimri olur. İşte Kur'ân, bu "ahlâkı nifak alâmeti olarak saymıştır.
Bu âyetlerin iniş sebebi olarak da birçok hikâye anlatılmıştır. Gerçekte âyetler, münafıkların davranışlarını anlatan geçmiş âyetlere bağlıdır. Tek bir olay üzerine değil, genel karakter belirtmek üzere, önceki âyetlerle beraber inmiştir. Bu âyetin iniş sebebi olarak hemen bütün tefsirlerde anlatılan Sa'le-be ibn Hâtib olayı uydurmadır:
Gûyâ Sa'lebe, Hz. Peygamber'den, zengin olması için kendisine duâ etmesini dilemiş. Peygamber de duâ etmiş. Sa'lebe'nin aldığı bir koyun haşerât gibi üreyip, yavrularından oluşan hayvanlar şehre sığmaz olmuş. Sa'lebe vadiye inmiş ve ikindiden başka namazları terk etmeğe başlamış. Cumayı dahi terk edecek duruma gelmiş. Zekât almayı emreden âyet inince, Peygamber, zekâtını vermesi için Sa'lebe'ye adam göndermiş. Sa'lebe: "Bu, cizyeden başka bir şey değildir" demiş, zekâtını vermemiş. İşte onun davranışı üzerine bu âyet inmiş. Sa'lebe kendisi hakkında âyet indiğini duyunca zekâtını getirmiş ama Peygamber kabul etmemiş. Sa'lebe başına toprak saçıp gitmiş. Ebube-kir devrinde getirmiş, Ebubekir kabul etmemiş,

[3630] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/112-115.
[3631] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/115.

Ömer devrinde getirmiş, Ömer kabul etmemiş, Osman devrinde getirmiş, Osman kabul etmemiş ve Osman devrinde ölmüş[3632].
Bu kassâs uydurması, maalesef tefsirlere girmiştir. Önce Peyğamber'in Medine hayatı on sene sürmüştür. On yılda bir tek koyundan, Medine'ye sığmayacak kadar koyun üremez. Sonra zekâtı farz kılan âyet Medine'den önce Mekke'de inmiştir. Buna birkaç kez işaret etmiştik. Kaldı ki bu adam zekâtını nasıl vermez? Vermezse kendi keyfine bırakılmaz, zorla kendisinden alınır. Nitekim Ebubekir, vermeyenlerden zorla almıştır. Ayrıca Peygamber, şefkat ve merhamet sahibidir. Hatâsından tevbe edeni kabul eder. Sa'lebe ilk anda zekâtını vermek istemeyerek hatâ etmiş olsa da sonradan gönülden pişman olup getirince, Peygamber onu reddetmez. Onun şefkat ve merhameti, özür dileyeni reddetmeğe müsait değildir. Hasılı neresinden tutulsa çürük olan bu hikâye, halkı etkilemek isteyen hikayeci vaizlerin uydurmasıdır. Vaizler hâlâ bu uydurmaları bol bol sermaye olarak kullanmaktadırlar. [3633]

79- Sadakalar hususunda gönülden veren müzminleri çekiştiren ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlarla alay edenler yok mu, Allah onlarla alay etmiştir. Onlar için acı bir azâb vardır! [3634]

Tefsîr:

79- Yüce Allah, mü'minlerin el emeği ve alın teriyle kazandıklarından, gönül rızasiyle ve güçleri ölçüsünde verdikleri sadakaları, münafıkların alayla karşıladıklarını; birbirlerine kaşla gözle işaretler yapıp fakir insanların sadakalarını küçümsediklerini; bu hareketleriyle kendilerinin, Allah katında alay edilecek bir duruma düştüklerini; Allah'ın azabına uğrayacaklarını bildirmektedir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.), ashabını Tebuk seferi için yardım etmeğe çağırınca hali vakti yerinde olanlar bol yardım ettiler. Fakat trgatlık edip aldıkları ücretin yansını tasadduk edenler de vardı. Zengin olan Abdurrahmân ibn Avf malının yarısını vermiştir ki dört bin dinar veya dirhem idi. Âsim ibn Adîy de yüz vaşak hurma bağışlamıştı. Fakir sahâbîlerden olan Ebu Akıl ise bir ölçek hurma getirip sadakalar arasına döktü. İlk ikisini: "Riya için bu kadar veriyorlar" diye çekiştiren münafıklar, Ebu Akil'in sadakası için de: "Allah'ın, Ebû Akîl'in bir ölçek hurmasına ihtiyacı yoktur" dediler[3635].
Yukarıdan beri münafıkların çeşitli karakterlerini anlatan yüce Allah, bu âyetle de onların, elinin emeğini, alnının terinin karşılığını veren fakir müslümanlarla alay etmelerini kınamaktadır. Âyetler, bu olayların oluşundan hayli sonra inmiştir. Elinin emeğini veren fakir, samimi müslümanlarla alay etmekle yüce Allah'ı o derece gücendirmişlerdir ki Allah da kendileriyle alay etmiştir. Allah'ın onlarla alay etmesi onların, âhirette çok perişan, çok zayıf, çok acınacak bir duruma düşeceklerini belirten bir ifadedir. Allah mazlum insanlarla beraberdir. Onların küçük görülmesine, onlarla alay edilmesine razı olmaz. Önemli olan, verilen malın azlığı veya çokluğu değil, ihlâs ile verilmesidir. Alnının teriyle kazandığını verenin bir kuruşu, münâfıkın verdiği milyondan daha makbuldür. [3636]

80- Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş defa af dilesen, yine Allah onları affetmez. Böyledir, çünkü onlar Allah'ı ve Elçisini tanımadılar. Allah, yoldan çıkan kavmi yola iletmez. [3637]

[3632] Câmı'u'l-beyân: 10/189.
[3633] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/115-117.
[3634] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/117.
[3635] CâmiVl-beyân: 10/194-195; ibn Kesir, Tefsîr: 2/376.
[3636] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/117-118.
[3637] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/118.

Tefsîr:

80 nci âyette Cenabı Hak Elçisine, münafıklar için mağfiret dilemesinin bir yararı olmayacağını, onlar için yetmiş kere de mağfiret dilese yine Allah'ın, onları bağışlamayacağını, çünkü onların Allah'ı ve Elçisini tanımadıklarını, onlara saygı göstermediklerini bildirmektedir.
Müfessirlerin anlattıklarına göre kendileri hakkında, geçen âyetler indikten sonra münafıklar, Allah'ın Elçisine gidip özür dilemişler. Kendileri için af dilemesini istemişler, Peygamber de istiğfar etmiş veya etmek istemiş, bu âyet inmiş.
Eğer bu rivayet doğru ise Allah'ın Elçisine gelip özür dileyen, ondan kendileri için Allah'tan mağfiret dilemesini isteyenlerin, samimi olmayıp gösteriş ve zevahiri kurtarmak için böyle yaptıkları anlaşılır. Zira samimi olarak özür dileyenlerin tevbeleri makbuldür. Nitekim Nisa' Sûresinin 146-147 nci âyetlerinde münafıkların, cehennem ateşinin en alt düzeyinde olacakları onlara yardımcı bulunmayacağı, fakat tevbe edip uslanan, Allah'a yapışan, gönül-den yalnız Allah'a tapan kimselerin, mü'minlerle beraber olacağı, onlara da büyük mükâfat verileceği buyurulmaktadır.
Burada onlar için ne kadar istiğfar edilse de Allah'ın, onları affetmeyeceğini buyurması, onların özürlerinde ve istiğfar isteklerinde samimi olmadıklarından dolayıdır. Zaten âyetin sonunda bu husus açıklanıyor: "Çünkü onlar Allah'ı ve Elçisini tanımamışlardır. Allah yoldan çıkan toplumu doğru yola iletmez." Bu adamlar, inkârlarında ısrar etmekte ikiyüzlülüklerini sürdürmektedirler. Yüce Allah, onların niyetlerini bildiği için: "Yetmiş kere de istiğfar etsen yine Allah onları bağışlamaz." buyurmaktadır.
Buradaki yetmiş sözü, belli bir sayı değil, kesinlik ifade etmektedir. Aynı şey halk arasında kullanılır: "Yüz kere söylesen anlamaz" denilir. Bu sözün anlamı, bir insanın anlayış kabiliyetinin kıtlığıdır. İşte âyetteki yetmiş sözü de bu anlamda kullanılmıştır. Yani Allah, küfür ve ikiyüzlülüklerinden vazgeçmeyen münafıkları asla bağışlamaz, demektir. Yoksa âyetten yetmiş kere istiğfar edince bağışlamaz, daha fazla istiğfar edince bağışlar anlamı çıkmaz.
Bu bakımdan: "Bu âyet inince Hz. Peyğamber(s.a.v.)in: 'Rabbimin onlar hakkında bana izin verdiğini işitiyorum. Vallahi, yetmiş kereden çok istiğfar edeceğim, belki Allah oları bağışlar' dediği, bunun üzerine Allah'ın çok kızarak: "İstiğfar etsen de, etmesen de onlar için birdir, Allah onları bağışla-mayacaktır. Allah, yoldan çıkan kavmi doğru yola iletmez!' buyurduğu"[3638] şeklindeki rivayetin çürüklüğü anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) âyetin anlamını bilir. Münafıklığında ısrar edenler için Allah'tan mağfiret dilemez. Zira Allah onu, kâfirler için mağfiret dilemekten menetmiştir. Esasen onun ruhunun derinliklerinden geçerek gelen İlâhî ses, onun kendi düşüncesini de yansıtmaktadır. [3639]

81- Allah'ın Elçisinin arkasından oturmakla sevindiler, mallarıyle ve canlariyle cihâdetmekten hoşlanmadılar: "Sıcakta sefere çıkmayın." dediler. De ki: "Cehennemin ateşi daha sıcaktır!" Keşke anlasalardı!
82- Artık kazandıkları işlere karşılık az gülsünler, çok ağlasınlar!
83- Eğer Allah, seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de (onlar savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse, "Asla benimle çıkmayacaksınız, benimle beraber düşmanla savaşmayacaksınız. Siz ilk önce oturmağa razı olmuştunuz, öyle ise geri kalanlarla beraber oturun (kadınlar gibi evde durun)" de.
84- Ve onlardan ölen birinin üzerine asla namaz kılma, onun kabri başında da durma. Çünkü onlar, A ilah *ı ve Elçisini tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler.

[3638] CâmiVl-beyân: 10/200; İbn Kesîr, Tefsîr: 2/377.
[3639] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/118-119.

85- Onların malları ve evlâtları seni imrendirmesin: Allah onlara dünyâda, bunlarla azâbetmeyi ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor. [3640]

Tefsîr:

81-82: Hilaf, arka veya muhalefet anlamlarına gelir. 81 nci âyette Allah'ın Elçisinden geri kalan, onunla beraber sefere katılmayan veya ona aykırı davranarak sefere çıkmayan ve bununla da sevinen kimselerin, dünyâ sıcağından çok daha fazla olan cehennem ateşine düşecekleri belirtilmektedir. Münafıkların: "Bu sıcakta sefere çıkmayın!" sözlerinden, Tebuk Seferinin sıcak yaz günlerine rastladığı anlaşılmaktadır. 82 nci âyette bu hareketlerine sevinmek, gülmek yerine üzülüp ağlamaları gerektiği bildirilmektedir. Çünkü ma'-nevî halleri, ağlanacak durumdadır.
83 ncü âyette Peygamber (s. a .v.)e, Medine'ye döndüğünde, sefere katılmayanlar gelip bundan sonraki seferlere katılmak için izin isterlerse bunların katılmasına müsâade etmemesi, 84 ncü âyette de onlardan ölen birinin üzerine cenaze namazı kılmaması, kabri başında da durmaması emredilmektedir.
85 nci âyette de yüce Allah, Elçisine, onların mallarının ve çocuklarının çokluğuna imrenmemesini; Allah'ın, dünyada o mal ve çocuklarla o insanlara azâbedeceğini ve onların kâfir olarak can vereceklerini bildirmektedir.
Münafıkların üzerine namaz kılmayı ve kabirleri başında durmayı yani defin merasimine katılmayı yasaklayan **84** ncü âyetin tefsirinde çok acaip rivayetler yazılmıştır:
Münafıkların lideri Abdullah ibn Übeyy can verirken onun oğlu Hubâb, Peyğamber(s.a.v.)e gelip, Peyğamber'i, babasının cenazesine davet etmiş. Peygamber ona kim olduğunu sormuş veya "Adın nedir?" demiş. O da "Hu-bâb"dır deyince, Peygamber: "Hayır, sen Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'ün oğlu Abdullâhsın, Hubâb şeytandır." demiş. Ve cenazeye giydirilmek üzere gömleğini vermiş ve kendisi de cenaze namazını kıldırıp defin merasiminde hazır bulunmuştur. Peygamber İbn Übeyy'in cenaze namazını kıldırmak üzere öne geçerken Ömer Peyğamber'in elbisesinden tutup çekmiş: "Bu İbn Selûl, münafıktır. Allah seni bu münâfıkın üzerine namaz kılmaktan menetmedi mi?" demiş. Peygamber (s.a.v.): "Rabbim beni serbest bıraktı, (İstiğfar etsen de etmesen de onlar için birdir. Onlar için yetmiş kere de istiğfar etsen, Allah onları affetmeyecektir! dedi. Ben de yetmişten fazla istiğfar ederim" demiş. Ömer: "Fakat bu münafıktır!" demiş. Peygamber (s.a.v.) Abdullah üzerine namaz kıldıktan sonra, münafıklar üzerine namaz kılmayı meneden 84 ncü âyet inmiş[3641].
Bu çeşit varyantları olan rivayet, çelişkilerle doludur. Evvelâ Hz. Ömer'in, henüz münafıklar üzerine namaz kılmayı meneden âyet inmeden önce: "Allah seni münafıklar üzerine namaz kılmaktan menetmemiş miydi?" dediği söyleniyor. Bu âyet, Peygamber, münafık üzerine namaz kıldırdıktan sonra inmiş ise, Hz. Ömer'in, Peyğamber'e: "Allah seni münafıklar üzerine namaz kılmaktan menetmemiş miydi?" demiş olması makul değildir. Çünkü henüz münafıklar üzerine namaz kılmayı meneden âyet inmemiştir. Hz. Ömer neye dayanarak böyle itiraz etsin? Bu âyetler, Tebuk Seferi esnasında, büyük ihtimalle seferden dönerken inmiştir. 80 nci âyette Peyğamber'e, Allah'ın, münafıkları affetmeyeceği bildirilmiş iken onun: "Ben yetmişten fazla istiğfar ederim, belki Allah affeder" demiş olması da muhtemel görülmez. Çünkü Peygamber âyetin anlamının belli bir sayı değil, kesinlik ifade ettiğini Allah'ın münafık ve kâfirleri affetmeyeceğini bildirdiğini bilir. Bunu bildiğine göre: "Ben de yetmişten fazla istiğfar ederim" demez. Çünkü Cenabı Hak: "Ne peygamberin, ne de mü'-minlerin, akrabaları dahi olsa müşriklere istiğfar etmesi doğru değildir"[3642] âye-tiyle müşriklere istiğfarı menetmiştir.

[3640] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/120.
[3641] Buhârî, Cenâiz: 23; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 9; Nesa î, Cenâiz: 40; İbn Mâce, Cenâiz: 31; İbn Hanbel: 2/18; CâmiVl-beyân: 10/199, 205-206.
[3642] Tevbe Sûresi: 113.

Ayrıca âyetler bir bütün oluşturur. Biri bir olay üzerine, öteki başka bir olay üzerine ayrı ayrı zamanlarda inmiş değil, hepsi birlikte inmiştir. Münafıkların karakterlerini ve onlara karşı izlenecek yolu belirtmektedir. Âyetteki çoğul gâib zamirleri ve atıf harfleri, âyetlerin birbirine nasıl bağlı olduklarını gösterir. Böyle iken şu âyet şu olay üzerine indi, demek doğru olmaz. Sonra RâzTnin rivayetine göre Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in itirazına şöyle cevap vermiş: "Benim gömleğim ve üzerine namaz kılmam, ona bir yarar sağlamaz. Fakat ben böylece kavminden bin kişinin müslüman olmasını umuyorum." Peyğamber'in, Abdullah üzerine namaz kıldığını gören münafıklardan bin kişi o gün müslüman olmuş[3643].
Bu rivayetten, münafıkların binden çok fazla oldukları anlaşılmaktadır. Halbuki Uhud Savaşı sırasında bile münafıkların sayısı üçyüzü geçmezdi. Bunların bile hepsinin halis münafık olduğu söylenemez. Çoğu, liderlerin iğfallerine kapılmış zayıf insanlardı. Tebuk Seferi sırasında münafıkların gücü tamamen kırılmış, sayıları da çok azalmıştı. Bu yüzden her hareketlerini çekine çekine yaparlardı. Bu husus, âyetlerin anlatımından belli olmaktadır. Kaldı ki Abdullah'ın kavminden bin kişinin müslüman olması ne demektir? Abdullah Medine liderlerindendi. Medine halkı zaten müslüman idi. Münafıklar da müslüman görünen insanlardı. Yeniden müslüman olmaları anlamsızdır. Olsa olsa tevbe ettikleri söylenebilir ama bu kadar çok sayıda münafık yoktu.
En önemli husus da, Tebuk dönüşünde Abdullah'ın sağ olup olmadığı meselesidir. Abdullah, Münâfikun Sûresinin inişinden sonra fazla yaşamamış, ölmüştür[3644]. Münâfikun sûresi, hicretin altıncı yılında vukubulan Mus-talik oğulları Gazvesi sırasında inmiştir[3645].
Hasılı Peyğamber'in, Abdullah ibn Übeyy'e giydirilmek üzere gömleğini vermesi, onun cenaze namazını kıldırması ve kabri başında durması olayının, âyete iniş sebebi olarak gösterilmesi hiçbir suretle doğru değildir. Bu olay doğrudur ama âyetin inişinden çok önce vukubulmuştur. Bu âyetin olayla bir ilgisi yoktur. Bu âyet, diğerleriyle birlikte inmiştir. Bundan böyle kesin olarak münafık ve kâfir olarak ölen kişinin üzerine namaz kılmayı menetmektedir. Çünkü namaz, ölü için Allah'tan mağfiret dilemedir. Bu Sûrenin 113 ncü âyetinde Allah, Allah'ın düşmanı oldukları belli olan müşriklere istiğfar edilemeyeceğini buyurmaktadır.
"Onun kabri başında durma" cümlesinden, Hz. Peyğamber'in, cenazeyi gömdükten sonra kabri başında ona duâ ettiği, Islâmdan önceki Araplar arasında da böyle yapılageldiği anlaşılmaktadır[3646].

86- "Allah'a inanın, Elçisiyle beraber cihâdedin!" diye bir sûre indirildiği zaman, içlerinden servet sahibi olanlar, senden izin istediler: "Bizi bırak, oturanlarla beraber oturalım" dediler.
87- Geride kalan kadınlarla beraber olmağa razı oldular, kalbleri mühürlendi, artık onlar anlamazlar.
88- Fakat Elçi ve onunla beraber inananlar, malla-rıyle, canlarıyle cihâdettiler. îşte bütün hayırlar onlarındır ve işte başarıya erenler onlardır.
89- Allah, onlar için altlarından ırmaklar akan, içlerinde sürekli kalacakları cennetler hazırlamıştır. îşte büyük başarı budur! [3647]

Tefsîr:

Münafıkların kötü davranışlarını anlatmağa devam eden yüce Allah, 86-87 nci âyetlerde Allah'a inanmayı ve O'nun Elçisiyle birlikte cihâda gitmeyi emreden bir sûre indiği zaman,

---

[3643] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/152.
[3644] Taberî, Târihu'l-Umemi ve'l-mulûk: 2/261-262, Kahire, 1357.
[3645] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/371.
[3646] Ahzâb Sûresi: 18-19.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/120-123.
[3647] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/123-124.

zengin münafıkların, savaşa katılmamak için izin istedikleri, böylece evde oturan kadınlar, âcizler gibi oturmağa razı oldukları belirtilmektedir.
el-Havâlif: Hâlife'nin çoğuludur. Savaşmaktan âciz kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar anlamına gelir. Yüce Allah, bu ifade ile münafıkların korkaklığını anlatıyor. Savaştan geri kalmak için izin isteyenler de daha çok zengin münafıklardır. Çünkü Allah'a ve Elçisine inanmayan kişi, dünyadaki durumu da iyiyse bunu kaybetmek istemez. Ölümden sonra bir şey beklemediği için ondan kaçmağa çalışır.
Münafıklar tehlikeli zamanlarda korkak, normal zamanlarda övüngen-dirler. Atıp tutmasını becerirler. Yüce Allah, onların halini başka bir âyette şöyle belirtmiştir: "Onlar, savaşa pek az gelirler. Size karşı cimridirler. Savaşta korku, (tehlikeli bir durum) gelirse onların, üstüne ölüm baygınlığı çökmüş insan gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün, korku gidince, mala düşkünlük göstererek sizi sivri dillerle incitirler..."[3648].
88-89: Önceki iki âyette korkak münafıkların durumları tasvir edilmişti. Bu âyetlerde de güç zamanlarda mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda savaşan kahraman Peyğamber'in ve onun yanında bulunan gerçek mü'minle-rin durumları tasvir edilmektedir. Yukarıdakiler korkudan, kadınlarla âcizlerin yanında otururken, bunlar Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşırlar. Onlar yaptıklarının sonucu olarak başarısızlığa ve Allah'ın azabına uğrarken bunlar Allah'ın lûtfuyla dünyada zaferlere, âhirette de yamaçlarından ırmaklar akan bahçeler içinde yaşamağa nail olacaklardır. İşte en büyük başarı da budur! [3649]

90- Özür bahane eden bedevi Araplar, kendilerinin savaşa katıl-mamasın) izin verilsin diye geldiler; Allah'a ve Elçisine yalan söyleyenler oturdular. Onlardan inkâr edenlere acı bir azâb erişecektir! [3650]

Tefsîr:

Yüce Allah, buraya kadar Medine münafıklarının durumunu anlatmıştı. Bu âyetten itibaren de çevrede yaşayan bedevî Araplar arasındaki münafıkları anlatmaktadır.
90 ncı âyette bazı bedevilerin, sefere katılmamak için izin almağa geldikleri, Allah'a ve Elçisine karşı.yalan söyleyen bu adamların, sefere katılmayıp oturdukları, bunlardan inkâr edenlere acı bir azabın ulaşacağı bildirilmektedir.
Bizim anladığımıza göre "Bedevî Araplardan özür dileyenler, kendilerine izin verilmek için geldiler, Allah'a ve Elçisine yalan söyleyenler oturdular" cümlelerinde anlatılan şey, sefere katılmamak için özür dileyen bedevî Arapların oturduklarıdır. Fakat müfessirlere göre izin alanlar bir grup, oturanlar da ayrı bir gruptur. Bedevilerden bir kısmı sefere katılmamak için gelip özür dilemişler, bir kısmı da özür dilemeğe gerek görmeden katılmayıp oturmuş-lardır[3651]. İlk bakışta âyette böyle bir mânâ vehmedilirse de asıl anlatılmak istenen, yalan özür beyan edenlerin sefere katılmadıklarıdır.
Bu özür dileyen kabilelerin isimleri, rivayetlere göre değişiyor. Kimine göre bunlar Ğifâr oğullarından, kimine göre Gatafan'dan bir gruptur, kimine göre de Âmir ibn et-Tufeyl'in adamlarıdır[3652].
Bu âyet de gösteriyor ki Allah'ın Elçisi (s.a.v.), yalnız Medine halkını değil, çevredeki Arap kabilelerini de sefere götürmüştü. Ancak henüz iman gönüllerine yerleşmemiş bazı bedeviler, özür dileyip sefere katılmamışlardı. [3653]

[3648] Ahzâb Sûresi: 18-19.
[3649] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/124.
[3650] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/125.
[3651] Râzî, Mefâtîhu'l-ğayb: 16/159; tbn Kesîr, Tefsîr: 2/382.
[3652] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/158; et-Tefsîru'l-hadîs: 12/202.
[3653] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/125.

91- Zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara, Allah ve Elçisi için öğüt verdikleri takdirde (sefere katılmamalarından ötürü) bir günâh yoktur. İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur. Allah, bağışlayan, esirgeyendir.
92- Kendilerini bindirmen için sana geldikleri zaman, sen: "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" deyince, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözlerinden yaş aka aka dönen kimselerin aleyhine de (yol yoktur. Onlar da kınanmazlar).
93- Ancak şu kimselerin kınanmasına yol vardır ki, zengin oldukları halde (geri kalmak için) senden izin isterler. Geri kalan kadınlarla beraber oturmağa razı oldular. Allah da onların kalblerini mühürledi; artık onlar bilmezler. **94-** (Seferden) geri dönüp onların yanına geldiğiniz zaman sizden özür dilerler. De ki: "Hiç özür dilemeyin, size inanmayız! Allah bize, sizin haberlerinizden (birçok şeyi) bildirdi. Yaptığınızı Allah da görecek, Elçisi de. Sonra görülmeyeni ve görüleni bilenin huzuruna döndürüleceksiniz, O'Sİze yaptıklarınızı haber verecek."
95- Siz yanlarına geldiğiniz zaman kendilerinden vazgeçesiniz diye Allah'a yemin edecekler. Onlardan vazgeçin, çünkü onlar murdardır. Kazandıkları işlerin cezası olarak varacakları yer de cehennemdir.
96- Size yemin ediyorlar ki kendilerinden razı olasınız. Siz onlardan razı olsanız bile Allah, yoldan çıkan topluluktan razı olmaz. [3654]

Tefsir:

91-92: Yukarıda yalan bahaneler uydurup savaşa katılmayanlar şiddetle kınanmış, onların acı azaba uğrayacakları belirtilmişti. Bu âyetlerde ise savaşa katılamayacak durumda olanlar mazur sayılmaktadır: Zayıflar, hastalar, sakatlar, yol harçlığı bulunmayanların geride kalmasında bir sakınca yoktur. Ancak bunların, bulundukları yerde öğüt vermeleri (eğitim, öğretim, va'z ve irşad görevi yapmaları) gerekir. Güzel davrananları kınamağa yol yoktur. Orduda kendilerini bindirecek yeterli miktarda hayvan bulunmayan kimselerin de geri kalmasında bir sakınca yoktur. Bunlar vücutça sağlam oldukları halde nöbetleşe de olsa binecekleri hayvan bulunmadığı için geri bırakılmışlardı. Çünkü o kadar uzun mesafeyi tamamen yaya gitmek mümkün değildi. Bunların sefere katılmaları, ordunun işini güçleştirmekten başka bir işe yaramazdı. Onun için bunların geride kalıp müslümanlara öğüt vermeleri, eğitim hizmeti yapmaları uygun görülmüştür.
93- Kınanacak, sorumlu tutulacak olanlar böyle zayıflar, fakirler değil, katılabilecek malî ve bedenî güce sâhiboldukları halde geri kalan kimselerdir. İşte onlar, kadınlarla beraber bulunmağa razı olmuş, kalbleri mühürlenmiş anlayışsız kimselerdir.
94- Yüce Allah, Tebuk'ten döndükten sonra bu adamların gelip özür dileyeceklerini bildiriyor; bo yere özür dilememelerini, özürlerinin kabul edilmeyeceğini, Allah ve Elçisinin, onların davranışlarını, yapacakları işleri göreceğini, huzuruna çıkarıldıkları gün, Allah'ın, onlara neler yapmış olduklarını söyleyeceğini buyuruyor.
95 nci âyet, müslümanlar Tebuk'ten döndükleri zaman, sefere katılmayanların, gelip Allah'a yemîn ederek özür dileyeceklerini; böylece müslüman-ların kendilerine dokunmamasını sağlamağa çalışacaklarını bildiriyor. Ve Cenabı Hak, müslümanlara, cehennemi hak etmiş olan murdar insanlara dokunmamalarını emrediyor.
96- Bunlar, müslümanları razı etmek için yemin ederler. Müslümanlar onlardan razı olsa bile Allah o fasıklardan razı olmaz. Çünkü Allah, onların içlerini görmekte, özürlerinin samimi değil, korku belâsı olduğunu bilmektedir.
94-95 nci âyetlerdeki: Onlara geri döndüğünüz zaman" Onlara döndüğünüz zaman" cümleleri, âyetlerin Tebuk seferi esnasında indiğini gösterir. Zaten 83 ncü âyette de bu husus bellidir.

[3654] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/125-127.

Yüce Allah, 91 nci âyette muhsinlere, geri kalmalarından ötürü bir yol, yani kınanma sebebi olmadığını belirtmektedir. Muhsin: iyilik yapan, güzel davranan demektir. İyiliklerin başı: "Lâilâhe illallah: Allah'tan başka Tanrı yoktur" demektir. Bu kerimeyi inanarak söyleyen müslüman olur. Demek ki "İhsan edenlere bir yol yoktur" sözü, bütün müslümanlardan günâhı kaldırmıştır. Âyet, bu genel anlamiyle her müslümanın zimmet berâetini (temelde suçsuz olduğunu) bildirmiştir. Yine bu âyet gereği, müslümanın kanına ve malına dokunulması yasaktır. Çünkü onun zimmet berâeti vardır. Ancak başka bir sebeb olursa o zaman canına veya malına dokunulabilir. Kendisi herhangi bir işe koşulamaz, ancak başka bir delil ile koşulabilir.

Bu anlamiyle âyet, zimmet berâetİnin asıl olduğu prensibini getirmiştir. Herhangi bir olayda Özel bir hükmü uygulamayı gerekli kılan bir nass gelirse o zaman özel nassa göre hareket edilir, yoksa bu genel nass, kişinin temelde suçsuz olduğunu, suçlanamayacağını gösterir.

Kıyâsı kabul etmeyenler, bu âyete dayanarak derler ki: Bu âyet, berâet-i zimmetin asıl olduğunu, ilzam ve teklifin (bir şeye koşmanın, zorlamanın) olmadığını gösterir. Kıyâs ya zimmetin berâetine veya zimmetin bir şeyle işgal edilmiş olduğuna delâlet eder. Birincisi batıldır. Çünkü zimmetin berâeti zaten nass ile sabittir, bunun tekrar kıyas ile sübûtu,abes olur. İkincisi de batıldır, zira bu takdirde kıyâs, nassın genel anlamını tahsis eder ki bu caiz olamaz. Zira nass, kıyâstan kuvvetlidir (zayıf, kuvvetliyi tahsis edemez).

Böylece şeriat mazbut (tamamlanmış, kuralları konmuş), ma'lum, öz, karışıklıktan, sınırsız fikir ayrılıklarından uzak olur. Bir pâdişâh, valilerinden herhangi birini bir kenti yönetmeğe gönderirken ona: "— Ey adam, benim sana ve o ülke halkına buyruğum şudur" dese ve mese-lâ yüz çeşit teklif saysa, sonunda da:

"— Bu teklifler dışında hiç kimseye bir sorumluluk yoktur" dese, bu söz onun, o teklifler dışında onlara bir emir ve teklifi olmadığını gösterir. Eğer bu pâdişâh, bu yüz teklifin dışındaki şeyleri bir bir saymağa kalksa (şunu da yapmak günâh değildir, bunu da yapmak günâh değildir dese), başa çıkılmaz. Çünkü günâh olmayan şeylerin sonu yoktur. Onun için pâdişâhın: "Hiç kimsenin, bir başkasını, bu saydıklarım dışında sorumlu tutmağa hakkı yoktur" demesi yeterlidir.

îşte bu âyette Cenabı Allah: "îhsan edenler aleyhine bir yol yoktur'"buyurmuştur. Bu ifade, hiç kimseye bir teklifin yönelmemesini gerektirir. Sonra Cenabı Hak Kur'ân'da bin teklif, yahut bundan az veya çok (emir, nehiy) saymıştır. Bu âyet, Allah'ın tekliflerinin, ancak Kur'ân'da sayılan o bin tekliften ibaret olduğunu, bunların dışında bir teklifi, yani emir ve nehyi bulun-madığını gösterir.

Bu suretle şeriat mazbut (sının kesin belli), yükü hafif, yardımı çok; Kur'-ân, teklif ve hükümleri açıklamağa yeterli, "Bugün size dininizi ikmal ettim"[3655] "insanlara ne indirildiğini açıklaman için bu zikri sana indirdik"[3656] sözü gerçek yerini bulmuş olur. Herhangi bir hüküm çıkarmak için kıyâsa başvurmağa asla gerek yoktur.

Dâvud el-Isfahânî ve taraftarlarının ve kıyâsı kabul etmeyen benzeri âlimlerin görüşü budur[3657], Bu görüşü detayiyle nakleden Râzî, bu açıklamağa her-hangibir cevap koymadığına göre, kendisinin de bu görüşe katıldığı anlaşılmaktadır.

92 nci âyet, iman ve İhlasın şahika örneklerinden birini anlatmaktadır: Mücâhid'in nakline göre Müzeyne Kabilesinin kolu olan Mukarrin oğullarından yedi kişilik fakir bir cemâat, Allah'ın Elçisine gelip sefere katılmak için kendilerine binek sağlamasını rica ettiler. Allah'ın Elçisi: "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum" deyince gözlerinden yaş aka aka geri döndüler[3658]. Sîret kitaplarında bunlar: "Bekkâûn: Çok ağlayanlar" olarak tanımlanır. Bun-ların, Medine halkından çok çevre Araplarından olması daha uygundur. Çünkü konu, çevre Arapları hakkındadır. Onlar içinde yalan bahanelerle geri kalanlar olduğu gibi, sefere

---

[3655] Mâide Sûresi: 3.
[3656] Nahl Sûresi: 44.
[3657] Mefâtîhu'1-ğayb: 16/160-161.
[3658] Câmi'u'l-beyân: 10/212.

katılamadıkları için böyle üzülüp ağlayanlar da vardı. Yüce Allah, böyle kimselerin geri kalmasında bir günâh, suçlanacak bir şey bulunmadığını bildiriyor. Günâh ve kusur, insanın gücü yettiği halde Allah'ın emrini yapmamasıdır. Kudretin üstünde teklif yoktur. [3659]

97- Bedevi Araplar küfür ve iki yüzlülükçe daha yaman ve Allah'in, Elçisine indirdiği şeylerin sınırlarını tanımamağa daha müsaittirler. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.
98- Bedevi Araplardan kimi var ki verdiğini angarya sayar ve sizin başınıza belâlar gelmesini gözetler. Kötü belâ onların başına gelsin. Allah, işitendin bilendir.
99- Bedevi Araplardan kimi de var ki Allah'a ve âhiret gününe inanır, verdiğini Allah'a yakın dereceler kazanmağa ve Elçinin dualarını almağa vesile sayar. Gerçekten o (verdikleri), kendileri için yakın dereceler vesile)tffr. Allah, onları rahmetinin içine sokacaktır. Muhakkak ki Allah, bağışlayandır, esirgeyendir. [3660]

Tefsîr:

97 nci âyette bedevî Arapların küfür ve nifakta şiddetli, Allah'ın indirdiği buyrukların sınırını tanımaz insanlar oldukları belirtilmektedir. Soyu Arap olana 'arabf denir. Çoğulu 'arab'dır. Fakat 'arabîkelimesi, nisbet yası kaldırılarak 'arab şeklinde kullanılır. Bedevî araba da (r) ile (b) arasına bir (a) ilâvesiyle a'râbîdenir. Bunun çoğulu el-a'râb veya el-e'ârîb'dir. Köy ve kasabada oturan 'arabî, çölde göçebe yaşayan da a'râbî'dk.
Kur'ân-ı Kerîm, çöl Araplarımn, küfür ve nifakta çok ileri olduklarını, Allah'ın sınırlarını tanımamağa elverişli bulunduklarını bildiriyor. Çünkü be-devî Arap, sıcak ve kuru havanın etkisinde, hiçbir eğitim görmeden yetişmiş insandır. însan kültür ve eğitim gördükçe ahlâkı düzelir, olgunlaşır. Kültürsüz, eğitimsiz, katı çevre içinde ve birbiriyle kavga ede ede yetişen insan bencil, menfaatçi, hırçın, katı ve kaba olur. Allah'ın sınırlarını çiğnemekten çekinmez, yasa tanımaz.
Râzî bedevi Arapların huy ve karakterlerini anlatırken kuru ve sıcak havanın onları kibirli, övüngen, kendini beğenmiş yaptığını, hiçbir eğitim görmedikleri için vahşî hayvanlara benzediklerini söyler. Bunların, Peyğamber'-in eğitimi altında yetişenlerle bir olamayacağını belirterek: "Dağda yetişen meyvalarla bahçede yetişen meyvaları karşılaştır, şehir halkı ile çö! halkı arasındaki farkı anlarsın." der'.[3661]
İbn Haldun, Mukaddime'sinde, bedevî Arapların karakteri üzerinde uzun uzadıya durmuştur. Ona göre bedevî Araplar, medeniyetten son derece uzak, medenî eserleri yıkmağa eğilimli insanlardır[3662]. Esasen yalnız Araplar değil, bütün çölde yetişen cahil insanlar genellikle böyle kaba, medeniyetten uzak, saygısız olurlar. Bu, ortamın ve kültürsüzlüğün, görgüsüzlüğün sonucu bir huydur. Onun için Mevlâna:
"Köye gitme köy kişiyi ahmak eder, aklı renksiz ve fersiz bırakır" der.
İslâm, hurafeler, batıl inançlar, katı gelenekler içinde bocalayıp duran bu insanları kurtarmak üzre dünyânın hiç şüphesiz en büyük insanının kalbinden bir nur olarak fışkırmış ve dünyânın en büyük devrimini gerçekleştirmiştir. Ama Arap kafası birçok uydurma rivayetle o büyük nurun etrafını örmüş, çevresine yığdığı gecekondu düşüncelerle o nurun ışığını zayıflatmıştır. Çöl Araplarının müslümanlığı, çoğunlukla gösteriş ve korkudan ibaret idi. İslâm, onların ruhlarına sinmemişti. Nitekim Peyğamber'in vefatından sonra bunlardan bir kısmı zekât vermemek için dinden dönmüşlerdi. Hz. Ebu-bekir, bunları yola getirmek için savaşmıştır.
98- Bu bedevî Araplardan öylesi vardır ki verdiği sadakayı bir ziyan telâkki eder. Bunu Allah rızâsı için değil korku ve gösteriş için verir. İçinden de müslümanların başına dâireler gelmesini ister.

[3659] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/127-129.
[3660] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/130.
[3661] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/166.
[3662] Mukaddime.

Dâire: Çepe çevre saran belâ, felâkettir. İşte o bedevîler, sadaka, zekât gibi bağlardan kurtulmak için müslümanların başına belâlar gelmesini, böylece onların yönetiminden kurtulmayı temenni ederler. Cenabı Hak, kötü dâirenin, kendi başlarına dönmesini beddua şeklinde bildiriyor.
Bu âyetlerde münafık, Allah'ın sınırlarını dinlemeyen katı, kaba insanların tablosu çizilmiştir, **99** ncu âyette de bunların tersi olan insanların tablosu çizilmektedir: Be-devî Arapların hepsinin böyle olmadığı, onların içinde Allah'a ve âhîret gününe inanan; verdiği sadakaları, yardımları ziyan değil, Allah'a yaklaşmağa ve Peyğamber'in duasını almağa vesiyle sayan insanların da bulunduğu haber veriliyor. Bu sadakaların, kendileri için Allah'a yaklaşma vesiylesi olduğu, Allah'ın onları cennetine sokacağı vurgulanıyor.
Hz. Peygamber (s.a.v.), sadaka verenlere bereketle duâ eder, onlar için mağfiret dilerdi. İşte Allah'a ve âhirete inananlar, sadakalarını Allah'a yaklaşmak ve Allah'ın Elçisinin duasını almak, istiğfarına nail olmak için verirler. Onun duasını almak, en büyük mutluluktur! [3663]

100- Muhacirlerden ve Ensâr'dan (İslama girmekte) ilk öne geçenler ile bunlara güzelce tabi olanlar... Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. (Allah) onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük Kurtuluş budur!
101- Çevrenizdeki bedevi Araplardan ve Medine halkından, ikiyüzlülüğe iyice alışmış münafıklar vardır. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz. Onlara iki kere azâbedeceğiz, sonra da onlar, büyük azaba itileceklerdir.
102- Başka bir kısmı da günâhlarını itiraf ettiler, iyi işle kötü işi birbirine karıştırdılar. Belki Allah, onların tevbesini kabul eder. Çünkü Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.
103- Onların mallarından kendilerini temizleyeceğin, yücelteceğin bir sadaka al ve onlara duâ et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah, işitendir, bilendir.
104- Bil-mediler mi ki, kullarından tevbeyi kabul eden, sadakaları alan Allah'tır ve Allah, tevbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir?!
105- De ki: "Yapın (yapacağınızı); yaptığınız işleri Allah da görecek, Elçisi de, mü'-minler de. Sonra görülmeyeni ve görüleni bilena döndürüleceksiniz. O, size yaptıklarınızı haber verecek.
106- Başka bir takımları da var ki Allah 'in emrine bırakılmışlardır: (Allah) ya onlara azâbeder, ya da onları affeder. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. [3664]

Tefsîr:

100 ncü âyette Muhacirlerden ve Ensâr'dan ilk ileri geçenlerle onlara güzelce tabi olanlardan Allah'ın razı olduğu, onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler hazırladığı bildirilmektedir. Hz. Ömer'in, "el-ensâr" "es-sâbikun"a atfederek " cümlesinden de atıf vâvını kaldırarak: şeklinde okuduğu rivayet edilir. Bu takdirde âyetin anlamı şöyle olur: "İlk iman eden muhacirlerle, onlara güzelce tabi olan ensâr..." Bu suretle üstünlük, en büyük fazilet muhacirlere aid olur. Ensâr ise onlara tabi kılınır[3665].
Yukarıda bedevî Araplar içinde münafıkların ve hâlis mü'minlerin bulunduğu belirtildikten sonra bu âyette de imanın doruğuna ulaşmış insanlar övülmektedir:
1) İlk inanan muhacirler, bunlar Mekke'de Allah'ın Elçisine inanmış, sonra onun emriyle Medine'ye hicret etmiş müslümanlardır.
2) İlk iman eden ensâr da Peyğamber'in hicretinden önce ve hicretini mü-teâkib, müslümanların henüz kritik durumda bulundakları ilk Medine günlerinde inanmış, İslâm için çalışmış, çarpışmış Medine'lilerdir.

[3663] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/130-132.
[3664] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/132-133.
[3665] Kurtubî: 8/238; el-Bahru'l-muhît: 5/9.

3) Bunlara güzelce tabi olanlar da daha sonra müslüman olmuş samimi insanlardır. Böylece bütün müslümanlar, âyetin kapsamına girmektedir. İlk iman eden muhacirler, ensâr ve onlara güzelce tabi olan bütün müslümanlar, Allah'ın cennetlerine girecek, büyük kurtuluşa ereceklerdir.
Ashabı kiramın fazileti inkâr edilemez. Ama ashabın dereceleri olduğu, onların içinde de münafıkların bulunduğu, Kur'ân'ın açık ifadesidir. Ashabı tenkidden korumak için bazı hadisler zikredilir: "Ashabıma sövmeyin, biriniz Uhud dağı kadar altun sadaka verse, onlardan birinin ne müddüne, ne de nasîfine ulaşamaz"[3666] yahut: "Ashabım konusunda Allah'tan korkun, benden sonra onları taşlama hedef i yapmayın. Onları seven, beni sevdiği için onları sevmiştir; onlara buğzeden, bana buğzettiğinden onlara buğzetmişür. Onları inciten beni incitmiştir; beni inciten Allah'ı incitmiştir; Allah'ı incitenin de Allah pek yakında canını alır"[3667] gibi hadislerin,. Dört Halîfe devrinden sonra çıkan bölünmeler yüzünden, her fırkanın kendi görüşüne ters gördüğü sa-hâbîlere karşı yönelttikleri hücumları önlemek amaciyle söylenmiş, sonraki devirlerin ürünü olan sözler olduğu anlaşılmaktadır. Ashabın derecesine kimsenin ulaşamayacağına dair Kur'ân'da bir hüküm yoktur. İnsanın Allah katındaki derecesini yalnız Allah bilir.
Peyğamber'in devrinde onun sahâbisine söven mi vardı ki Peygamber (s.a.v.) böyle söylesin. Ayrıca ifadelerde Peygamber (s.a.v.), sanki sahâbî olmayanlara, sahâbîlerine sövmemelerini emrediyor. Oysa kendi devrinde, kendisinin hitabına mazhar mü'minlerin hepsi onun sahâbisidir.
101- Çevrede bulunan bedevî Arapları içerisinde ve Medine halkı arasında ikiyüzlü insanların bulunduğu, yalnız Allah'ın bildiği bu insanların iki kat azaba çarptırıldıktan sonra büyük azaba sürülecekleri bildirilmektedir.
Allah'ın onlara iki defa azâbetmesi, dünyâda hastalıklarla, belâlarla azâbetmesi, âhirette de cehenneme atmasıdır. Yahut birinci azâb dünyâda uğrayacakları belâlar, hastalıklar, felâketler, ikinci azâb kabir azabı, büyük azâb da kıyametten sonraki âhiret azabı olarak tefsir edilir.
102- Yüce Allah, iyi işlerine kötü işler de katmış, fakat günâhlarını itiraf edip tevbe etmiş insanların da bulunduğunu, çok bağışlayan, çok esirgeyen Allah'ın, bunların günâhlarını bağışlamasının umulduğunu bildirmektedir.
Buhârî, Peygamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiş: "Geceleyin bana iki kişi geldi, beni uyandırdılar, altun ve gümüş kerpiçten yapılmış bir şehre götürdüler. Karşımıza bir tarafları insanın görebileceği en güzel biçimde, diğer tarafları insanın görebileceği en çirkin biçimde o/an erkekler çıktı. Beni götürenler onlara:
— Gidiniz, şu ırmağa giriniz, dediler. Adamlar gidip ırmağa girdikten sonra tekrar bize geldiler. O çirkinlik kendilerinden gitmiş, en güzel biçime girmişlerdi. O iki kişi bana:
— İşte burası Adn cennetidir. Şu da senin yerindir, dediler ve devam ettiler: Yarısı güzel, yarısı çirkin olan adamlar, iyi amellerine kötü amel karıştırmış olup, Allah'ın kendilerini affettiği kişilerdir"[3668].
103-104: Peygamberine, onların mallarından bir miktar sadaka almak suretiyle onları temizleyip yüceltmesini, onlar için duâ edip mağfiret dilemesini emreden Cenabı Allah, Peyğamber'in duasının mü'minlere huzur ve sükûn vereceğini bildiriyor. Duanın olduğu yerde duayı işitip kabul edenin de bulunması gerekir. Bunun için âyetin sonunda Allah'ın işitici ve bilici olduğu vurgulanıyor. Yani sen onlar için duâ et, Allah senin duanı işitir, bilir demektir. 104 ncü âyette de kullarının tevbesini kabul buyuranın, sadakaları alanın yalnız Allah olduğunu hatırlatarak inananlara ümit veriyor, onları tevbe-ye teşvik ediyor.

[3666] Buhârî, Fedâİlu Ashâbi'n-nebİy, 5; Müslim, Fedâilu's-sahâbe: 221, 222; Ebû Dâvûd, Sun-ne: 10; Tirmizî, Menâkıb: 58; İbn Hanbei: 3/11.
[3667] Tirmizî, Menâkıb: 58; İbn Hanbei, Musned: 4/87, 5/54, 57.
[3668] 24-25 nci âyetler.

102 nci âyetin bildirdiği "iyiliklerine kötülük karıştırmış olanlar" hakkında çeşitli rivayetler varsa da biz bunların, Tebuk olayı sırasında sefere katılmayan, yanlış harekette bulunan bazı samimi müslümanlar olduğu kanısındayız. Sonradan yaptıklarına pişman olanları Allah'ın affedeceği bildiriliyor. Peygamber'in, bunların mallarından sadaka alarak bunları temizlemesi ve bunlara duâ etmesi emrediliyor.
103 ncü âyette alınması emredilen sadakanın anlamı üzerinde başlıca üç tefsir vardır:
1) Birincisine göre günahlarını itiraf edenler mallarını Allah'ın Elçisine takdim ettiler: "Bunu al, sadaka ver ve bize duâ et bizi günâhımızdan temizle!" dediler. Hz. Peygamber: "Sizin malınızdan bir şey almam, bana emredilmedi." dedi. Yüce Allah, bu âyeti indirerek onların mallarından bir miktar almasını Elçisine emretti. Tevbeden sonra tasadduk edilen bu mal, farz olan zekât değil, günâha keffâret yerine geçen bir sadakadır.
2) İkincisine göre bu âyetle kasdedilen sadaka zekâttır. Tebuk'tan geri kalanlara zekât farz idi. Bunlar seferden geri kaldıklarına pişman olup tevbe edince Allah bunların verdiği zekâtı almasını Elçisine emretti.
3) Üçüncüsüne göre bu âyet yeni bir cümledir. Bununla zenginlerden zekât alınması farz kılınmıştır. Fakihlerin çoğu, zekâtın bu âyetle farz kılındığını söylemişlerdir.
Bu âyetlerin Tebuk Seferi esnasında indiğini söylemiştik. Tebuk Seferi, Peygamber'in hayâtının sonlarına doğru, hicretin dokuzuncu yılında vuku-bulmuş bir seferdir. Halbuki tâ Mekke devrinde inen Meâric Süresinin: "Onların mallarında dilenciye ve yoksula belli bir hak vardır"[3669] âyetleriyle zekâtın, belirli bir hak olarak mü'minlere farz kılınmış olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ise tefsirine çalıştığımız 103 ncü âyetle zekâtın farz kılındığını söylemek hatâdır. Bu âyette kasdedilen sadaka, zekât bile olsa, bu, zekâtın bu âyetle farz kılındığını göstermez. Ancak bu âyet, çok daha önce farz kılınmış olan zekâtın, verebilecek olanlardan alınmasını pekiştirir, vurgular.
Âyet, kendi başına bağımsız bir olay üzerine inmiş değildir. Kendinden önceki ve sonraki âyetlere bağlı olarak onlarla beraber inmiştir. Burada Peygambere emredilen, günâhlarını itiraf edip sadaka verenlerin sadakasını almasıdır. Mücâdele Sûresinin 12-13 ncü âyetlerinden de anlaşıldığı üzre yapılan bir hatânın ardından sadaka verip af dilemek Kur'ân'ın emirlerindendir. Demek ki sahâbiler hatâlarının ardından, kamu işlerine harcanmak üzre sadaka veriyorlardı. İşte burada da emredilen, yapılmış olan bu hatânın keffa-reti olarak, verilen sadakanın alınmasıdır. Bundan kasıt, kanaatimize göre zekât değildir. Nitekim Râzî de bu âyet uyarınca, günâh işleyen kimsenin, tevbe edince bir miktar sadaka vermesinin gerekli olduğunu, bu sadakanın, günâhına keffâret olacağını söylüyor[3670].
Bu âyette, Peygamber'e, günâhlarını itiraf edenlerin sadakalarını alırken onlara duâ etmesi, duasının onları gönül huzuruna kavuşturacağı buyuruluyor. Hz. Peygamber (s.a.v.), sadakayı, kamu giderlerini karşılamak üzre alırdı. Bu, bir çeşit yardım idi. Müslim'in rivayetine göre Hz. Peygamber, günâhını itiraftan sonra sadaka veren Ebû Evfâ'ya şöyle duâ etmiştir: "Allah'ım, Ebu Evfâ'nın ailesine ve soyuna rahmet eyle, onları bağışla"[3671].
105 nci âyette bir hatâya düştükten sonra kusurunu itiraf edenlere umut verilerek, kendileri iyi işler yapmağa yöneltiliyor. Peygamber'e, onlara şöyle demesi emrediliyor:
"Haydi çalışınız, güzel işler yapınız, yaptığınız işleri Allah, Elçisi ve mü'-minler görecektir. Kendinizi düzeltiniz, uslanınız, gerçekten pişman olup iyi işler yapmağa döndüğünüzü Allah da görecek, Elçisi de, mü'minler de. Bunların hepsi sizin gerçek mü'minler olduğunuza şâhid olacaklardır. Sonra da görünmeyen ve görünen herşeyi bilen Allah, size dünyâda yaptığınız işleri haber verecektir, hiçbir işiniz O'ndan gizli kalmaz. Yaptığınız işlere göre karşılık göreceksiniz."

[3669] 24-25 nci âyetler.
[3670] Mefâtîhu'l-gayb: 16/177.
[3671] Buhârî, Daavât: 32; Ebû Dâvûd, Zekât: 7; Nesâ'î, Zekât: 13; İbn Mâce, Zekât: 8; İbn Hanbel, Musned: 4/353-355, 381, 383.

106 ncı âyette de işleri Allah'ın buyruğuna kalmış, mü'min mi münafık mı oldukları belli olmayan bazı kimselerin bulunduğu, Allah'ın, ya bunlara azâb veya bunları affedeceği bildirilmektedir. Âyetin sözgeliminden, bu kimseler hakkında kesin bir hüküm verilemeyeceği, bunların içyüzünü Allah'ın bileceği, kendi bilgisine göre bunlara dilediği işlemi yapacağı anlaşılmaktadır. Yani halleri belli olmayan kimseler hakkında kesin hüküm vermekten, onları kâfir veya münafık damgasiyle damgalamaktan kaçınmak lâzımdır. Çünkü onların içyüzünü Allah bilir.
100-106 ncı âyetlerde Allah Elçisinin arkadaşları, iman bakımından şöyle sınıflandırılmıştır:
1) İmanın doruğunda bulunan ilk Muhacirler,
2) Yine imanın doruğunda bulunan Medine'li ilk müslümanlar (Ensâr),
3) Bunlardan sonra müslüman olup buların yolunda gidenler,
4) Medine ve Çevresi münafıkları,
5) İyi işler yanında kötü işler de yapan, fakat hatâlarına tevbe eden müslümanlar,
6) Kendileri hakkında hükmü Allah'ın vereceği, mü'min mi münafık mı olduğu belli olmayan insanlar.
Görülüyor ki âyetler baştan aşağı bir iman sınıflandırması yapmakta, insanları inanç derecelerine göre değerlendirmektedir. Bir konu bütünlüğü taşıyan bu âyetlerin hep beraber indiği gayet açıktır. Artık falan âyet şu olay üzerine, filân âyet de şu olay üzerine indi demek doğru olmaz. İniş sebebi olarak anlatılan olaylar, daha önce vukubulmuş olabilir. Bu olaylar, âyetlerin inmesine ortam hazırlamıştır. Fakat âyetler ayrı ayrı olaylar üzerine inmiş değil, birlikte inmiştir. Birini diğerinden ayırınca konuda kopukluk, eksiklik görülür. [3672]

107- (Seferden geri kalanlar arasında) zarar vermek, nankörlük etmek, mü'minlerin arasını açmak ve önceden Allah ve Elçisiyle savaşmış olan(adam)ı gözetlemek için bir mescid yapanlar da var. "İyilikten başka bir niyetimiz yoktu" diye de yemîn edecekler. Oysa Allah, onların yatan söylediklerine şahittir.
108- Orada asla namaza durma. Tâ ilk günden takva üzere kurulan mescid, elbette içinde namaza durmana daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. A ilah da temizlenenenleri sever.
109- Yapısını, Allah'tan korku ve rızâ üzerine kuran mı hayırlıdır, yoksa yapısını bir yarın kenarına kurup onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.
110- Yaptıkları bina, kalbleri parçalanıncaya dek, yüreklerinde bir kuşku olarak kalacaktır. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. [3673]

Tefsir:

107- Yüce Allah, münafıklardan bazılarının da zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasında ayrılık çıkarmak, daha önce Allah'a ve Elçisine karşı mücâdele etmiş olan adamın gelmesini beklemek için bir mescid yaptıklarını, bunu iyi niyetle yaptıklarına dair yemin de edeceklerini, fakat onların yalan söylediklerini bildiriyor.
108- Peygamberine, orada asla namaz kılmamasını emrediyor. Tâ ilk günden temeli takva ile atılmış bulunan mescidin, Elçisinin namaz kılmasına daha uygun olduğunu; orada temizlenmeyi seven insanlar bulunduğunu; Allah'ın temizlenenleri sevdiğini söylüyor.
109- Bu iki mescidin adamları arasındaki farkı belirtmek için, yapısını Allah korkusu ve rızâsı ile kuran kimsenin; yapısını bir ateş deresinin kenarında kuran ve kenarın kaymasıyla birlikte ateşin içine yuvarlanan kimsenin durumunu karşılaştırıyor. Takva ile sağlam yere kurulan

[3672] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/133-138.
[3673] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/138-139.

birinci mescidin cemâati güvendedirler; ateş dolu vadinin kenarına kurulan binanın adamları ise kurdukları bina ile birlikte ateşe yuvarlanıp giderler.
Hz. peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret buyurduklarında, şehre beş kilometre mesafede bulunan Kubâ mevkiinde iki üç gün kalmış ve orada kendisine bir namazgah yeri çevrilmişti. Daha sonra Kubâ halkı, Peyğamber'in namaz kıldığı yerde bir mescid yaptılar. Onun izniyle, soğuk, sıcak zamanlarda, gece vakitlerinde orada namaz kılarlardı.
Küba'da bir başka mahalle daha vardı. Sakinleri, Ganem ibn Avf oğul-lanndandı. Bunlar ikiyüzlü insanlardı. Bunların yanına, peyğamber'in yaman düşmanı olan Ebu Âmir adlı kişi gelip giderdi. Hazredi olan Ebû Âmir, câ-hiliyye devrinde müşrik iken Allah'ın birliğine inanmış, hınstiyan omuş , hı-nstiyan dini üzerinde çalışıp rahib olmuş ve mesûh giymiş idi. Râhib olarak tanınan bu adamın, Hazrecliler yanında büyük itibarı vardı.
Peyğamber'in Medine'ye gelmesiyle din liderliği elinden gittiğinden ona son derece düşman olmuş, Kureyş'e gidip onları, müslümanlara karşı kışkırtmıştı. Hz. Peyğamber'in yüzüne:
— Seninle çarpışacak bir topluluk bulamıyorum, eğer bulsam, seninle çarpışırım, demişti.
Huneyn Savaşına kadar Peyğamber'le mücâdelesini sürdürdü. Huneyn'de müşrikler bozulunca Şam'a gitti. Şam'dan Kubâ'daki adamlarına: "Elinizden geldiği kadar kuvvet ve silâh hazırlayın, benim için de bir mescid yapın; ben Kaysere gidiyorum, onun yanından asker getirip Muhammed'i ve arkadaşlarını Medine'den çıkaracağım" diye bir mektup yazdığı rivayet edilir. Eğer Ebu Âmir, medine'lilere kendisi için bir mescid yapmalarını yazmışsa onun müslüman olduğu anlaşılır. Bu mektup haberinde bir çelişki vardır.
Fakat âyetin kendisinden anladığımıza göre Kubâ'daki münafıklar, gizli plânlar kurmak, müslümanlardan uzak bulunmak, müslümanların arasını bölmek ve bu Ebû Âmir'in gelmesini beklemek için bir mescid yapmışlardır. Mescidi bitirince Allah'ın Elçisine gelmişler; ilk Kubâ mescidinin kendilerine uzak olduğunu, ihtiyar ve hastaların oraya gidemediklerini; sırf iyi niyetle bu mescidi yaptıklarını söylemişler ve teberrüken gelip mescidlerinde bir namaz kılmasını rica etmişler. Allah'ın Elçisi de:
— Şimdi sefer hazırlığı içindeyiz, seferden döndüğümde inşâallâh kılarım, demiş.
Hz. Peygamber sefer dönüşünde Medine'ye doğru yaklaştığında onlardan bazıları gelip Peyğamber'e, mescidlerinde namaz kılacağına dair verdiği sözü hatırlatmışlar. İşte o sırada bu âyetler inmiş. Peygamber (s.a.v.) de birkaç kişi gönderip bu mescidi yıktırmış ve yaktırmıştır. Böylece münafıkların bir hiyâneti daha ortaya çıkmış ve yıkılan mescid-le birlikte son güçleri de yıkılmıştır. Ebu Âmir de Şam'da Kınnesrin'de Ölmüştür[3674].
108 nci âyette "İlk günden takva üzerine yapıldığı" bildirilen mescidin Kubâ mescidi, yahut Peyğamber'in Medine'deki mescidi olduğu hakkında iki görüş vardır. Tirmizî ve Müslim'in rivayetlerine göre bu, Peyğamber'in Mescididir[3675]. Fakat âyetin sözgeliminden, bunun Küba Mescidi olduğu anlaşılmaktadır. Peygamber (s.a.v.) ara sıra kâh yürüyerek, kâh binek üzerinde gelip namaz kıldığı bu mescid için: "Kubâ Mescidinde namaz kılmak, bir ömre yapmak gibidir"[3676] buyurmuştur[3677].
107 nci âyette münafıkların, mescidlerini, zarar vermek, inkâr etmek, mü'minler arasında ayrılık çıkarmak, Allah ve Elçisiyle mücâdele etmiş olanın gelmesini beklemek için yaptıkları, içlerinin böyle kötü niyetlerle dolu olduğu bildirilmişti. 108 nci âyette de takva üzerine kurulan mescidde bu kötü sıfatlardan arınmış, içi dışı temiz insanların bulunduğu; Allah'ın, temizlenenleri sevdiği buyurulmaktadır. Birinci mescidde içi fısk ve fücur dolu, manen ve maddeten kirli insanlar; ikinci mescidde Allah'tan korkan, içi dışı temiz insanlar var. İkinci tablo, birincinin tam karşıtıdır.
109 ncu âyetteki şefâ, kenar demektir. Cüruf ise: Vadiden geçen sel, geçtiği yerin kenarını oyar, kenarda düştü düşecek bir çamur bırakır. İşte her zaman düşme tehlikesi bulunan bu

---

[3674] Câmi'u'l-beyân: 11/23-26; Ibn Kesîr, Tefsir, 2/388-389; Mefâtîhu'l-ğayb: 16/193; Tııberî, Târîhu'l-umemi ve'1-mulûk: 2/373-374.
[3675] Tirmizî, Tefsir, Sûre: 9; Müslim, Hacc; et-Tâc: 4/136.
[3676] îbn Mâce, İkamet, 197; Tirmizî, Mevâkît: 125.
[3677] Ibn Kesîr, Tefsîr: 2/390.

çamura cüruf denir. Har da düşmek üzere olup henüz düşmemiş bulunan cüruftur. Bu açıklamadan sonra âyetin mânasını şöyle açabiliriz:
Dinini sağlam temeller üzerine kuran -ki bu sağlam temel, Allah korkusu ve rızâsıdır- bâtıl düşünceler üzerine kurandan elbette daha hayırlıdır. Nifak, cehennem vadisi kenarında kaymak üzere bulunan bir cüruf gibidir. Kayınca üzerinde bulunan her şey onunla birlikte ateşe yuvarlanır. Ama dinini Allah korkusu üzerine kuranın binası sağlam temeller üzerinde durur, yıkılmaz. Biz, binanın cehennem ateşi kenarındaki cüruf üzerine kurulması ve cehennem ateşine düşmesinde, münafıkların yaptıkları mescidin yakılacağına işaret görüyoruz.
110 ncu âyette yaptıkları mescidin, kalbleri parçalamncaya kadar içlerinde kuşku olarak kalacağı bildirilmektedir. Çünkü onlar, esasen bu mescidi; Peyğamber'in hicretlerinde konakladığı yerde Kubâ Mescidini yapan Ku-bâ halkına nisbet olsun diye yapmışlardı. Bununla da iyi bir iş yaptıklarını sanıyorlardı. Mescid yıkılıp yakılınca fesatlarının anlaşılmasından ötürü korktular. Peyğamber'e olan düşmanlıkları ve onun peygamberliğinden şüpheleri daha da arttı.
"Kalbleri parçalamncaya kadar" tabiri, ölünceye kadar anlamına geldiği gibi, bu şüphe yüreklerini parçalayıncaya, kendilerini bitirinceye kadar anlamına da gelir.
aslı Bu kelimeyi tâ'mn zammiyle meçhul şeklinde okuyanlar olduğu gibi, tâ'mn fethi, kafin sükûnuyla okuyanlar da vardır. Bu takdirde mânâ: Sen onların kalblerini kesip parçalayıncaya kadar şüpheleri devam eder, demektir.
Her ne suretle okunsa cümle, münafıkların, Peyğamber'e karşı şüphelerinin, kendilerini rahatsız ettiğini ve bu rahatsızlıklarının, ölünceye kadar yüreklerinde kalacağını anlatmaktadır. Âyetin sonunda Allah'ın alîm (bilen), hakîm (hikmet sahibi) sıfatları hatırlatılmakla, insanların neler düşündüklerini O'nun bildiği ve herşeyi hikmetle yaptığı anlatılmaktadır. [3678]

111- Allah, mümirilerden canlarını ve mallarını, cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır. Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da üstlendiği gerçek bir sözdür! Kim Allah'tan daha çok sözünde durabilir? O halde O'nunlayaptığınız bu alışverişten ötürü sevinin. Gerçekten bu, büyük başarıdır!
112- Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, seyahat edenler, rükû' edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten me-nedenler ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar... İşte o müzminleri müjdele! (ne mutlu onlara!) [3679]

Tefsir:

111-112 nci âyetlerde yüce Allah, müzminlerden cennet karşılığında canlarını ve mallarını satın aldığım; mü'minlerin Allah yolunda savaşıp öldüreceklerini ve öleceklerini; Tevrat'ta da, İncil'de de, Kur'ân'da da Allah yolunda savaşanlara cennet va'dettiğini bildiriyor; Allah'tan daha çok sözünde duran bir kimsenin olamayacağım soru şeklinde vurgulayarak mü'minlere, Allah ile yaptıkları bu alışverişe sevinmelerini; bunun en büyük başarı olduğunu buyuruyor ve gerçek mü'minlerin niteliklerini sayıyor.
Taberî ve diğer müfessirlerin ortak rivayetlerine göre Ensârdan bir grup, Akabe gecesinde Hz. Peygamber(s.a.v.)e bey'at ettikleri zaman içlerinde Abdullah ibn Ravâhe:
— Rabbin için ve kendin için bize ne şart koşmak istiyorsan koş, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Rabbim için yalnız O'na tapmanızı; kendim için de canlarınızı ve mallarınızı koruduğunuz şeyden beni de korumanızı şart koşarım, dedi.
— Böyle yaparsak karşılığında bize ne var? dediler.

[3678] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/139-141.
[3679] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/142.

— Cennet var, dedi.
— Alışverişimiz kazançlı oldu, bu alışverişi ne feshederiz, ne de bunun feshedilmesini isteriz, dediler
"Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını, cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır..." âyeti indi[3680].
Bu âyet de yukarıdaki âyetlere bağlıdır. Orada entrikalar peşinde koşan münafıkların şüpheler içinde bocalayıp sonunda cehennem ateşine yuvarlanacakları anlatılmıştı. Burada da Allah uğrunda canlarıyla ve mallarıyla savaşıp öldüren ve öldürülen mü'minlerin cennete girecekleri anlatılmak suretiyle, Kur'ân'ın âdeti olduğu veçhile bir tablonun karşısına karşıtı olan bir tablo konulmaktadır. Bu âyetlerin hepsi Tebuk seferi esnasında, özellikle seferden dönerken inmiştir. Buna göre âyetin, hicretten önce vukubulan Akabe bey'a-ti münasebetiyle indiğim söylemek gerçeğe aykırıdır.
Ayrıca Akabe bey'atinde Peygamber onlara, canlarını ve mallarını korudukları şeyden kendisini de korumalarını şart koşmuştu ama savaşmalarını, öldürülmelerini şart koşmamıştı. Böyle bir şart olmadığından dolayıdır ki Peygamber, Bedir'de, savaştan önce Ensâr'ın, savaşmağa razı olup olmayacağını öğrenmek üzere onlarla konuşmayı uygun görmüştü. Çünkü Ensâr, Akabe bey'atinde Peyğamber'i saldırıya karşı korumağa söz vermişlerdi ama bir saldırı olmadan kendi taraflarından bir savaşa başlamayı sözkonusu etmemişlerdi.
Kaldı ki âyette mü'minlerin canlarıyla, mallarıyla savaştıkları, öldürdükleri ve Öldürüldükleri, tevbe ettikleri, ibadet ettikleri, hamd, seyahat, rükû ve secde ettikleri, iyiliği emir, kötülükten menettikleri anlatılmaktadır. Oysa Akabedeki mü'minlerin temel vasıfları henüz imandan ibaret idi. Âyetlerde sayılan vasıfları henüz kazanmamışlardı. Öyle ise Akabe bey'atini bu âyetin iniş sebebi saymak, yakıştırmadan başka bir şey değildir.
Âyet Tebuk dönüşünde, diğer âyetlerle beraber inmiştir.
Yüce Allah, mücâhide büyük şeref ve mükâfat verir. Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Allah, sırf kendi yolunda cihâ-detmek, peygamberlerini doğrulamak üzere sefere çıkan mü'mine, eğer onu öldürecekse cennete sokmayı, yaşatacaksa sevap ve ganimet ile evine döndürmeyi garanti etmiştir.[3681]
112 nci âyetteki kelimelerin anlamları şöyledir:
et-Tâibûtv Şirk, küfür ve her türlü günahtan tevbe edenler yani dönenler; el- 'âbidûn: Allah'a kulluk edenler; el-hâmidûn: Din ve dünyâ hususundaki nimetlerine karşı Allah'a teşekkür ile O'nu övenler; es-sâihûn; Seyahat edenler demektir.
Genel olarak müfessirler es-sâihûn kelimesini es-sâimûn (oruç tutanlar) şeklinde tefsir etmişlerdir. Hz. Peygamber'in: "Seyahat edenler oruç tutanlardır" dediği rivayet edilir[3682].
Râzî, seyahatin neden sıyâm (oruç) anlamında tefsir edildiğini izaha çalışırken "Seyahat edenin, her zaman yanında azığı bulunmadığı için yemekten uzak durduğunu, bu yüzden oruç tutana da sâih (seyahat eden) dendiğini söyler. Yahut seyahat eden, akar su gibi sürekli dolaşmaktadır. Oruç tutan da sürekli ibadette olduğundan ona da sâih (gezgin) denmiştir[3683].
Bu açıklamalar tutarlı değildir. Bazı kimseler de es-sâihûn kelimesini kendi lügat mânasında anlamışlardır. Yeryüzünde gezip dolaşanın, dağ başlarında, mağaralarda, yazı yabanlarda yalnız başına yaşamanın ibadet olduğunu söylemişlerdir. İbn Kesîr, Buhârî'deki bir hadise dayanarak böyle inzivaya çekilmenin ancak fitne, dinin sarsıntıya uğradığı zamanlarda meşru olacağını söylüyor[3684].
Bize göre es-sâihûn kelimesini asıl lügat anlamından uzaklaştırmak doğru olmaz. Bilindiği üzre âyet, Tebuk seferi münâsebetiyle inmiştir. Burada seyahat edenler sözüyle başı boş

[3680] Câmi'u'l-beyân: 11/35-36; İbn Kesîr, Tefsîr: 2/392; Mefâtîh: 16/199.
[3681] Buhârî, Humus: 8, Tevhîd: 28, 30; Müslim, İmaret: 104; Nesâ'î, Cihâd: 14; Muvatta', Cihâd: 2.
[3682] Hâkim Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etmiştir. Feydu'l-Kadîr: 4/134; Ibn Kesîr, Tefsir: 2/393.
[3683] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/203.
[3684] İbn Kesîr, Tefsir: 2/293; Buhârî, îmân: 12, Fiten: 14, Rikak: 34, Menâkıb: 25, Bed'u'l-halk: 15; Ebû Dâvûd, Fiten: 4; Nesâ'î, îmân: 30; İbn Mâce, Fiten: 13.

dolaşanlar değil, Allah yolunda sefere çıkan mü'-minler kasdedilmiştir. İşte Allah, onların bu cihâd seyahatini övmektedir.
Sûfîler, bu âyete dayanarak nefsi terbiye için diyar diyar gezmeyi, dağlarda tepelerde dolaşıp inzivaya çekilmeyi, çeşitli şehirlerdeki kemal erbabını ziyaret etmeyi sülûkün gereklerinden saymışlardır. Bu anlamda seyahat, Is-lâmdan önce de bilinmekte idi. Hz. Yahya, köylerde vadilerde dolaşarak bitkilerle, meyvalarla geçinirdi. Kamus sahibinin ifadesine göre seyahat, ibadet için yeryüzünde dolaşmaktır. Bunun için Hz. îsâ'ya Mesîh denilmiştir[3685].
er-Râikûn, es-sâcidûn: Rükû ve secde edenler yani namaz kılanlardır. el-Âmirune bi'l-ma'rûfi ve'n-nâhûne 'ani'l-munker: İyiliği emir, kötülükten menedenler demektir ki bu, İslâm toplumunu bozulmaktan koruyan yapıcı bir tenkid kurumudur. Yerinde ve uygun biçimde yapıldığında çok yararlı olur.
el-Hâfizûne lihudûditlâh: Allah'ın belirlediği sınırlar dışına çıkmayanlar demektir. Allah'ın sınırları, Kur'ân ile belirlediği emir ve yasalardır, tşte mü'minler bunları çiğnemezler.
Yüce Allah, âyetin sonunda böyle mü'minleri müjdelemesini, Elçisine emrediyor. "Mü'minleri müjdele"cümlesi, "ne mutlu onlara" anlamını ifade etmektedir. [3686]

113- Akraba bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra Allah'a ortak koşanlar için mağfiret dilemek, ne Peyğamber'in, ne de inananların yapacağı bir iş değildir.
114- İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Fakat onun, bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzak durdu. Gerçekten îbrâhîm, çok içli ve yumuşak huylu idi! **115-** Allah bir kavmi doğru yola ilettikten sonra, sakınmaları gereken şeyleri kendilerine açıklamadıkça onları saptıracak değildir. Allah herşeyi bilendir.
116-Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındın yaşatan, öldüren O'dur. Sizin Allah'tan başka ne bir dost, ne de yardımcınız yoktur. [3687]

Tefsir:

113-114 ncü âyetlerde Peyğamber'in ve mü'minlerin, akrabaları dahi olsa cehennem halkı oldukları belli olan müşrikler için mağfiret dilemeyecekleri; İbrahim'in babası için mağfiret dilemesinin, ona söylediği bir sözden dolayı olduğu; fakat onun bir Allah düşmanı olduğunu iyice anlayınca ondan uzak durduğu; İbrâhîm'in çok merhametli, çok yumuşak huylu olduğu belirtilmektedir. Birinci âyetteki evvâh kelimesi, *'»jt" kökünden gelir, insan çok üzülünce içinde biriken hüznü hafifletmek için "ooh!" der. İşte İbrâhîm, çok ooh diyen, halkın dertlerine üzüldüğünden çok ooh çeken biri olduğu için "evvâh" sıfatiyle nitelendirilmiştir. Bu şefkat ve merhametinden dolayı babasına, belki doğru yola gelir umuduyla Allah'tan mağfiret dilemiştir. Ama onun kararlı bir kâfir olduğunu anlayınca ondan el çekmiştir.
115 nci âyette de Allah'ın, yola getirdiği bir topluluğu, kendilerine sakınmaları gereken hususları açıklamadan saptırmayacağı, O'nun herşeyi bildiği buyurulmakta; 116 ncı âyette ise göklerin ve yerin mülkünün yani hükümranlığının Allah'a âidolduğu, öldürenin ve diriltenin Allah olduğu, mü'-minlerin Allah'tan başka dost ve yardımcılarının bulunmadığı vurgulanmaktadır.
113-114 ncü âyetlerin iniş sebebi olarak da çeşitli olaylar anlatılır. Rivayetlerden birine göre güya Hz. Peygamber, amcası Ebûtâlib'in vefatı sırasında ona:
— Amca lâilâhe illallah de ki bu sözünden dolayı Allah'ın huzurunda seni savunayım, demiş. Orada bulunan Ebucehil ve Abdullah ibn Ebî Ümeyye de:
— Ey Ebu Tâlib, Abdulmuttalib dininden dönmek mi istiyorsun? demişler.
Ebu Tâlib:

[3685] Tefsîru'l-Menâr: 11/53.
[3686] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/142-145.
[3687] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/145-146.

— Ben Abdulmuttalib dinindeyim, demiş. Peygamber (s.a.v.):
— Men olunmadığım sürece senin için istiğfar edeceğim, demiş.
İşte o sırada: "Akraba bile olsalar... Allah'a ortak koşanlar için mağfiret dilemek, ne Peyğamber'in, ne de inananların yapacağı bir iş değildir" âyeti inmiş[3688].
Diğer rivayete göre Peygamber, Mekke fethedildikten sonra annesinin mi babasının mı daha önce öldüğünü sormuş. Annesinin daha sonra öldüğünü öğrenince kabrini ziyaret edip ağlamış.
Birinci rivayet doğru olamaz, çünkü Peyğamber'in amcası Hicretten önce Mekke'de ölmüştü. Bu âyetler ise Medine devrinin sonlarında inmiştir. Bu rivayet Ebutalib'in müşrik olarak öldüğünü kanıtlamak ve böylece Hz. Alî'yi bir müşrikin oğlu olarak göstermek amaciyle uydurulmuş olabilir. Hz. Mu-hammed (s.a.v.) gibi zarif bir insan, can çekiştirmekte olan bir insanla pazarlık eder mi? Bu cahilce uydurulmuş rivayetin hiçbir makul yanı yoktur. Tek amacı Ebutalib'i cehennemlik yapmaktır. Bu insanlar Kur'ân âyetleriyle dahi nasıl oynamışlar, yazık!!! îşin garibi bu rivayet, "Sen sevdiğine hidayet edemezsin, fakat Allah dilediğine hidâyet eder"[3689] âyetinin de iniş sebebi olarak zikredilmiştir ki o âyetin de Ebutalib'le bir ilgisi yoktur.
İkinci rivayet de doğru olamaz. Çünkü Peygamber (s.a.v.) doğumundan Önce babasını kaybettiğinden onu hiç görmemiş idi. Annesi ise, kendisi altı yaşında iken vefat etmişti. Babasını hiç görmemiş, annesiyle altı yıl beraber yaşamış olan Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi çok zekî bir insan, annesinin mi babasının mı daha önce öldüğünü sorar mı? Kaldı ki Peyğamber'in annesi, Medine'den dönerken Ebvâ'da ölmüştür, kabri Mekke'de değil Ebvâdadır[3690].
Taberî'nin kaydettiği başka bir rivayete göre sahâbîlerden biri, müşrik ebeveyni için mağfiret dilemiş. Hz. Alî ona, neden müşrik anne-babasına mağfiret dilediğini sormuş. O da:
— Ne olur, İbrâhîm de müşrik olan babasına mağfiret dilememiş miydi? demiş.
Hz. Alî bu durumu Peyğamber'e haber verince bu âyetler inmiş[3691].
Başka bir rivayete göre de Peyğamber'in kendisi anne babasına istiğfar ediyormuş, bu âyetler inince bundan vazgeçmiş[3692]. Bir başka rivayete göre de bazı sahâbiler: "Ey Allah'ın peygamberi, babalarımızdan komşuya iyi davranan, akrabayı ziyaret eden, köleyi özgürlüğe kavuşturan, yoksula yardım eden, emânete hiyanet etmeyen iyi insanlar vardı. Bunlar için mağfiret dileyebilir miyiz?" diye sormuşlar. Peygamber de: "Evet, demiş, İbrâhîm babasına mağfiret dilediği gibi ben de babam için mağfiret dilerim" demiş, 113 ncü âyet inmiş[3693].
Bu âyetler yeni bir bölüm oluşturmakla beraber herhalde Tebuk dönüşünden sonra cereyan eden olaylar üzerine indiği için Tebuk Seferiyle ilgili âyetler zinciri arasına konmuştur.
115 nci âyet, dinde önemli bir prensip getirmektedir. O da şudur: Allah, hükmünü açıklamadığı bir şeyden ötürü insanı sorumlu tutmaz. Demek ki Kur'ân'da, hakkında bir hüküm bildirilmeyen herşey mubahtır. Hiç kimsenin, Allah adına hüküm koyup kaldırmağa hakkı yoktur. Allah peygamberine indirdiği Kitabiyle hükümlerini bildirir. Ondan sonra bunları dinlemeyen olursa o kimse yoldan çıkmıştır. Allah o kimseyi sapıklığına terk eder. Allah'ın saptırması, yola gelmeyen insanı kendi sapıklığı içinde bırakması anlamındadır. Yoksa hâşâ Allah, doğru yola girmiş bir insanı, yoldan çıkarıp batıl yollara düşürmez. Eğer böyle yapsaydı peygamber göndermesine, kitap indirmesine gerek kalmazdı.
116- Kendinden önceki âyetlerin bir sonucu olan bu âyet, mü'minlere, böyle müşrik yakınlarına değil, göklerin ve yerin sahibi, yaşatan, öldüren Allah'a dayanmalarını, kendilerinin O'ndan başka dost ve yardımcılarının olmadığını vurgulamaktadır. [3694]

[3688] Câmi'u'l-beyân: 11/41.
[3689] Kasas Sûresi: 56.
[3690] et-Tefsîru'1-hadîs: 12/226.
[3691] Câmi'u'l-beyân: 11/43; İbn Kesîr: 2/394.
[3692] Câmi'uM-beyân: 11/43.
[3693] Câmi'u'l-beyân:' 11/43.
[3694] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/146-148.

117- Andolsun Allah, Peyğamber'i ve o güçlük saatinde ona uyan Muhacirleri ve Ensar'ı affetti. O zaman içlerinden bir kısmının kalbleri kaymağa yüz tutmuş iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Çünkü O, onlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.
118- Ve (seferden) geri bırakılan o üç kişinin de tevbesini kabul buyurdu. Bütün genişli-ğiyle beraber dünyâ başlarına dar gelmiş ve canlan sıkıldıkça sıkılmış ve Allah'tan, yine kendisine sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Allah onların tevbesini kabul buyurdu ki tevbe etsinler. Çünkü Allah, tevbeyi çok kabul eden, çok esirgeyendir.
119- Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun. [3695]

Tefsir:

117 nci âyette Allah'ın, Peyğamber'i ve o çetin saatte yani çetin şartlar içinde geçen Tebuk seferinde Peyğamber'e tabi olan Muhacirleri ve Ensârı affettiği müjdeleniyor. Bu sefer o kadar güç şartlar içinde geçmişti ki Peygamberin arkadaşlarından kiminin nerdeyse yürekleri kayacak, şüpheye düşecekti. Seferin güçlükleri orfları öylesine bunaltmıştı. Fakat şefkatli, merhametli Allah, sonunda onların tevbesini kabul buyurdu.
Tebuk seferi sıcak yaz aylarında olmuştu. Bir yandan sıcak, bir yandan binek, yiyecek ve su yetersizliği müslümanları bunaltıyordu. Üç, dört hattâ bazan on kişi bir deveye nöbetleşe biniyorlardı. Susuzluktan insanların boğazları kesilecekmiş gibi oluyordu. Kimisi günde birkaç hurma ile idare ediyor, kimisi yorgunluktan yürüyemeyip geride kalıyor, sonra gelip yetişiyordu. İşte bu çetin zamana rastlayan bu sefere yüce Allah, 'usre saati (çetinlik saati) demiştir.
Bu çetin şartlar içinde insan ne yapacağını şaşırır, sabredemez, bazan Allah'a da isyan eder, içinden olmayacak düşünceler geçer. İşte bu ağır şartlar altında canından bezen bazı müslümanların yüreklerinde isyan duyguları, şüpheler belirmiş olmalı ki yüce Allah, müslümanlardan bir topluluğun yüreklerinin nerdeyse kayacak duruma geldiğini söylüyor. Fakat bu şartlar geçmiş, yüreklerinde kayma duyguları belirmiş olanlar tevbe etmişler, Allah da onları affetmiştir.
Yüce Allah, Peyğamber'i ve ona tabi olan Muhacirleri ve Ensârı da o güçlük saatinde affettiğini buyuruyor. Güçlük saatinde istemeyerek insanın içinden bazı olumsuz düşünceler geçebilir. Buna hadîs-i nefsî (kişinin içinden kendi kendine konuşması) denir. Hattâ insanlar bu yolculuğun bunalımı ve sinir bozukluğuyla birbirlerine kırıcı sözler de söyleyebilirler, istemeden hatâlar işleyebilirler. İşte Allah, onların bu gibi hatâlarım affettiğini bildiriyor. Peygamberin de affedilenler arasında sayılması, ya Muhacir ve Ensâr'a şeref vermek içindir veya bu esnada Peyğamber'in, daha iyi olanı yapmamış olmasından ötürüdür. Meselâ münafıklara izin vemesi, kasıtlı bir hatâ değil, daha iyi olanı terk etmedir. İzin vermemiş olsaydı, daha iyi olurdu. Fakat o, kendi ictihâdiyle böyle uygun görmüş, sonra Allah, tersinin daha uygun olduğunu bildirmiştir. Daha iyi olanı terke zelle denir. O da insandır. Onun da canı sıkılabilir, o da bunalabilir. Bu psikolojik bir haldir. İşte yüce Allah, onun ve ashabının o güçlük saati içindeki zellelerini, tasalarını, bunalımlarını affettiğini buyurmuştur.
Gerçi İslâm kelâmında peygamberlerin günâhtan ma'sûm oldukları inancı yerleştirilmiştir ama Kur'ân'da peygamberlere böyle bir ma'sûmluk verilmemiştir. Onların ma'sûmluğu, kendilerine gelen vahyin korunması ve Hakk'ın vahiylerini aynen teblîğ ile ilgilidir.
118 nci âyette de Tebuk'e katılmamış, fakat sonra pişmanlıklarından dünyâ başlarına dar gelecek kadar sıkılmış, Allah'a sığınmaktan başka çare bulamamış üç kişinin de günâhını affettiğini bildirmektedir.
Seferden geri kalan sadece bu üç kişi değildi. Rivayetlere göre seksen küsur kişi idi. Fakat ötekiler, Allah'ın Elçisi Tebuk'ten döndüğü zaman yalan bahanelerle özür dilemişler, Allah'ın

[3695] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/148-149.

Elçisi de onların içyüzlerini bilmediği için bir şey dememiş, özürlerini kabul edip içyüzlerini Allah'a havale etmişti. Zaten yukarıda inen âyetler, onların yalancılıklarını ortaya dökmüştü. Fakat bu üç kişi samimi insanlardı. Peyğamber'in sevdiği, güvenilir müslümanlar-dandı. "Gönül umduğundan küser" denilir. Peygamber (s.a.v.), sevdiği kişilerin bu olumsuz davranışlarına kırılmıştı. Bu üç kişi: Ka'b ibn Mâlik, Hilâl ibn Ümeyye ve Merâre ibn Rabîa idi.

Hz. Peygamber (s.a.v.) seferden dönünce âdeti üzre Mescide geldi, iki rek'at namaz kıldı. Ka'b ibn Mâlik, Allah'ın Elçisinin huzuruna girdi, selâm verdi. Allah'ın Elçisi, acı bir tebessümle selâmını aldıktan sonra:

— Gel, dedi, neden geri kaldın, sen sefere katılmak için binek satın almamış miydin? Ka'b:

— Ey Allah'ın Elçisi, dedi, eğer senden başka birinin huzurunda olsaydım, özür dileyerek onun öfkesinden kurtulmasını bilirdim. Bana konuşma kabiliyeti verilmiştir. Fakat yalan söyleyip seni razı etmeğe kalksam, çok geçmeden Allah sana gerçeği bildirir, yine bana kızarsın. Doğruyu da söylesem bana kırılacaksın ama sonucunu Allah'tan bekliyorum. Allah'a hamdolsun ki bir özrüm yoktu. Katılmak için şartlarım gayet uygundu. Ama yine de geri kaldım. Allah'ın Elçisi (etrafında bulunanlara):

— Bu doğru söyledi, dedi. (Ka'b'a da:) Allah, senin hakkında bir hüküm verinceye kadar kalk, git, dedi.

Diğer iki kişi de böyle doğruyu söylemişler, Allah'ın Elçisi onlara da Ka'b'e söylediklerini söylemişti. Sonra Allah'ın Elçisi, kimsenin bunlarla konuşmamasını, hattâ kadınlarının dahi bunlardan ayrı durmasını emretti. Halkın kendileriyle konuşmaması, bu üç müslümanı büyük üzüntüye soktu. Bunların en genci olan Ka'b, namaz vakitlerinde Mescide geliyor, sonra çarşıda dolaşıyor ama kimse kendisiyle konuşmuyordu. Mescide geldiğinde Hz. Peyğam-ber'e selâm veriyor, acaba Peygamber dudaklarını kımıldatıp selâmını aldı mı diye tereddüdediyordu. Namazda Peyğamber'e yakın duruyor, acaba kendisine bakıyor mu diye ona göz atıyor, kendisi namaza durunca Peyğamber'-in kedisine baktığını, ama kendisi Peyğamber'e bakınca onun öteye döndüğünü fark ediyordu.

Öteki iki kişi ise hiç evlerinden çıkamıyor, günlerini ağlamakla geçiri-yorlardı. Böylece elli gün geçti. Dünyâ başlarına zindan olmuştu. Canları öyle bunalmıştı. Nihayet Allah, yukarıdaki âyetleri indirerek onları affettiğini bildirdi. Allah'ın Elçisi, onlar hakkındaki âyeti sabah namazında cemaate duyurdu. Ka'b, ellinci günü evinin damında sabah namazını kılarken birisinin, âvâzı çıktığı kadar:

"— Ey Ka'b! Müjde!" diye bağırdığını duyunca secdeye kapandı. Elbisesini çıkarıp haberi getirene müjde verdi. Kendisi emanet bir elbise alıp Pey-ğamber'in arkasında namaz kılmağa gitti. Herkes tevbesinin kabulünden dolayı kendisini tebrik ediyordu. Fakat tebrik edenler Ensârdan idi. Muhacirlerden sadece Talhâ ibjn Ubeydullâh kendisini tebrik etti, diğerleri etmediler. Ka'b olayın sonunu şöyle anlatıyor:

"Kendisine selâm verdiğimde Peyğamber(s.a.v.)in yüzü sevinçten parlıyordu:

— Annenin seni doğduğundan beri üzerinden geçen günlerin en hayırlısı ile sevin! dedi.

— Bu lütuf senin katından mı, Allah'ın katından mı? dedim.

— Allah katından, dedi.

Allah'ın Elçisi bir şeye sevindiği zaman yüzü bir ay parçası gibi parlar ve biz bunu bilirdik. Ben kendilerinin önünde oturunca:

— Ey Allah'ın Elçisi, dedim, tevbemin kabulünden dolayı malımdan vazgeçiyor, onu Allah ve Elçisi için sadaka veriyorum.

— Malının bir kısmuıı yanında tutarsan senin için iyi olur, dedi.

— Öyle ise Hayber'deki hissem bende kalsın, dedim ve dedim ki: Ey Allah'ın Elçisi, Allah beni doğrulukla kurtardı. Tevbem gereği, bundan böyle hayâtta daima doğru konuşacağım.

Vallahi, Peygamber'e böyle söylediğimden bu yana, Allah'ın, doğru sözle beni denediği kadar hiç kimseyi böyle güzel denediğini bilmiyorum. Allah'ın Elçisine öyle söylediğimden bu güne kadar hiç yalan söylemedim. Allah, bundan sonraki ömrümde de beni yalandan korusun!"[3696]
Allah'ın Elçisi, toplum birliğine aykırı olan davranışları, başkalarına ibret olmak için böyle ma'nevî bir cezaya çarptırmıştır. Kendisi bunlar hakkında karar vermemiş, vahyi beklemiştir. Vahiy gelinceye kadar da kimsenin bir daha böyle bir şeye cesaret edememesi için bu samimi üç kişiyi manen toplumdan ayırmıştır. Bunlar da yaptıklarına pişman olmuşlar ve herkese ibret olacak şekilde tevbe etmişlerdir. Ka'b'in, tevbesinin kabulünden sonra malını sadaka olarak vermesi de, o zaman tevbeden sonra sadaka vermenin âdet olduğunu ve Sûrenin 103 ncü âyetinde kasdedilen sadakanın da zekât değil, tevbeden sonra verilecek sadaka olduğunu gösterir.
119 ncu âyette de yüce Allah, mü'minleri, Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınmaya ve doğrularla beraber olmaya çağırıyor. Doğru insanları affettiğini bildirdikten sonra doğrularla beraber olmayı emretmesi, doğru müminlerin Allah'ın af ve merhametine erişecekleri düşüncesini aşılamaktadır.
Abdullah ibn Mes'ûd, 119 ncu âyetin sonunu: "Doğrulardan olunuz!" şeklinde okur ve cümlenin, yalanı menettiği anlamını çıkarır ve: "Ne ciddî, ne de şaka tarzında yalan helâl değildir. İsterseniz " âyetini okuyunuz" dermiş.[3697]

120- Ne Medine halkının, ne de onların çevresinde bulunan bedevi Arapların, Allah'ın Elçisinden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarının kaygısına düşmeleri onlara yakışmaz. Böyledir, çünkü Allah yolunda uğrayacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk, açlık; kâfirleri öfkelendirecek bir yeri çiğne(yip zaptet)/ne/en ve düşmana karşı başarı kazanmaları yoktur ki mutlaka bunlarla kendilerine iyi bir amel yazılmış olmasın. Allah, güzel davrananların ecrini zayi etmez.
121- Küçük, büyük bir masraf yapmaları, bir vadiyi geçmeleri mutlaka onların lehine yazılır ki Allah onları, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirsin.[3698]

Tefsir:

120-121 nci âyetlerde Medine halkının ve çevrelerinde bulunan Arapların, Peygamber'den geride kalıp kendi canlarını düşünmelerinin doğru olmadığı bildiriliyor. Çünkü Allah yolunda çekecekleri yorgunluk, açlık, susuzluk, topluca bir yere konup oradaki kâfirleri korkutmaları ve kıskandırmaları, düşmana karşı bir zafer kazanmaları hep kendileri için iyi birer amel olarak yazılacak şeylerdir. Bu yolda yaptıkları küçük büyük harcamaları, bir vadiyi geçmeleri de kendi lehlerine yazılacak güzel amellerdir. Allah bu yaptıkları işlerden dolayı onları en güzel biçimde ödüllendirir. Allah, iyi davrananların işini boşa çıkarmaz, yaptıklarının karşılığını tam verir.
Bu âyetlerin de yukarıdaki âyetlerden hemen sonra veya onlarla beraber indiği anlaşılmaktadır. Çünkü konunun devamıdır.
120 nci âyetten de anlaşılıyor ki hem Medine halkından, hem de çevre Araplanndan sefere katılmayanlar vardı. Ancak Medine halkının büyük kısmı katılmıştı. Katılmayanlar, içlerinde bazı münafıklarla yukarıda anlatılan üç kişi idi. İşte Cenabı Hak, bütün müslümanlara, böyle bir şeyin bir daha tekerrür etmemesi için Allah'ın Elçisi savaşa giderken kendilerinin canlarını düşünerek geride kalmalarının asla doğru olmayacağını, onunla beraber çıkmalarının,

---

[3696] Câmi'u'l-beyân: 11/59-61; İbn Kesîr, Tefsir: 2/397-399; et-Tâc, 4/138-146: Buhârî, Tefsir, Sûre: 9; Müslim; Tevbe: 53, 54.
[3697] Câmi'u'l-beyân: 11/63.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/149-152.
[3698] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/152-153.

yürümelerinin, konmalarının ve çarpışmalarının kendileri için çok hayırlı olacağını vurgulamaktadır. [3699]

122- İnananların hepsi toptan sefere çıkacak değillerdi ama, her kabileden bir cemâatin, dini iyice öğrenmeleri ve dönüp kavimlerine geldiklerinde, sakınmaları umuduyla onları uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez miydi? [3700]

Tefsir:

122- Yukarıdaki âyetlerde Allah'ın Elçisi savaşa giderken mü'minlerin geride kalamayacakları belirtilmişti. Bundan, geride hiç kimsenin kalamayacağı, bütün müslümanların savaşa gitmeleri gerektiği anlaşılır. Oysa bu ne mümkündür, ne de uygun. Çünkü herkes cepheye gidince, geride cephedeki-leri besleyecek, kadınlara, çocuklara, âcizlere bakacak kimse kalmaz. îşte böyle yanlış bir anlamayı savmak için 122 nci âyette bütün inananların savaşa gitmesine gerek olmadığı, her fırkadan bir topluluğun Peygamberle beraber sefere gidip ondan dini öğrenmeleri, döndüklerinde de kavimlerini uyarmaları gerektiği bildirilmektedir. Tebuk seferiyle ilgili olan bu âyetin hükmü, bütün hüküm âyetlerinin hükmü gibi geneldir, her zamanı kapsar. Gerçekte cihâd âyetlerinin devamı olan bu âyeti, bazıları onlarla hiç ilgisi olmayan, ayrı bir konu getiren âyet gibi telâkki etmişlerdir. Cihâd âyetlerinin devamı olduğuna göre âyet için iki anlam muhtemeldir:
1) Birincisine göre müslümanların büyük kısmı savaşa giderken bir grup da kalıp Allah'ın Elçisine hizmet edecek ve bu suretle ona gelen yeni vahiyleri öğrenecek, sonra kavimleri dönüp geldikerinde onları uyaracaklardır. Bu anlamı verebilmek için âyetin şöyle takdir edilmesi gerekir:
:Her fırkadan bir taife savaşa gitmeli, bir taife durup dini Öğrenmeli, savaştan dönen kavimlerini uyarmalıdırlar," İşte genellikle müfessirler âyeti böyle takdir edip bu anlamı vermişlerdir.
2) İkincisine göre tefekkuh, savaşa giden grupun dini anlayıp öğrenmesidir. Hasan-ı Basrî'ye âidolan bu görüşe göre âyetin anlamı şöyledir: İnananların hepsi savaşa gidecek değildi. Ama her kabileden bir grup savaşa çıkmalı, dinde anlayış sahibi olmalıdırlar. Bu anlayıştan amaç, müslümanlann müşriklere-üstün geldiklerini, az bir topluluğun, kendilerinden üstün bir top-luluğu yendiğini, Allah'ın müslümanlara yardımcı olup dinini yüceltmek istediğini bizzat görüp kesin iman sahibi olmaktır[3701]. Allah'ın, sefer esnasında indirdiği âyetleri, Peygamber (s.a.v.)in sohbetlerini işiten ve Allah'ın müslümanlara olan yardımlarını gören bu insanlar, seferden döndükleri zaman da kavimlerini uyarır, duyduklarını ve gördüklerini anlatarak onları Hak yola yöneltirler.
3) Bazılarının sandığı gibi eğer âyet Tebuk seferiyle ilgili olmayıp bağımsız bir konu başlatmış olsaydı, o zaman mana şöyle olurdu: Mü'minierin hepsinin dini öğrenmek için çıkıp Peyğamber'in yanına gelmeleri gerekmez. Her kabileden bir grup Allah'ın Elçisinin huzuruna gelip dini öğrenmeli ve kavimlerine dönüp onları uyarmalıdırlar.
Bu suretle âyetin savaşla ilgisi kalmaz, dini öğrenmek üzere bir yola gitmek anlamı ortaya çıkar. Âyete bu anlamı verenler âhâd haberinin, dinde hüccet olacağı görüşünü de bu âyete dayandırmışlardır. Onlara göre dini öğrenmek için herkesin Peyğamber'in yanına gitmesi gerekmez. Sadece bir taifenin gitmesi yeter. Taife, üçten aza da denir. Bu da ya iki veya birdir. Binaenaleyh dini iki veya bir kişinin öğrenip kavmine duyurması hüccetin Böylece tek kişinin haberi hüccet olmaktadır. Ancak Kadı, tek kişinin haberiyle amel etmenin farz

[3699] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/153.
[3700] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/154.
[3701] Câmi'u'l-beyân: 11/67-70.

olmadığını söyler. Çünkü taife, söylediği haber hüccet olacak topluluk anlamına da gelir (bir iki kişinin haberi hüccet olmaz).
"Kavim/erini uyarmaları için" cümlesinden, bir kişinin kavmini uyarması doğru olsa bile, bu uyarıya uymak vacib değildir. Nitekim olayı görenin tanıklık etmesi gerekir ama o tek kişinin tanıklığını kabul etmek gerekmez. Ayrıca inzâr, korkutma ifade eder. Sadece inzâr ile amel vacib değildir[3702].
Bu üçüncü anlam, Kur'ân'ın sözgeliminde yoktur. Âyetler baştan sona Tebuk seferiyle, cihâdla ilgilidir. Tamamen savaşla ilgili bir sözgelimi içine, bu konu ile hiç ilgisi olmayan bir âyetin konması makul olamaz. Kaldı ki Kur'-ân, tâ yukarıdaki âyetlerden beri nefr kelimesini savaşa gitmek anlamında kullanmıştır: "Nefr etmezseniz, yani savaşa gitmezseniz A ilah size acı bir azâbeder"[3703] âyetinde de nefr savaşa çıkmak anlamındadır. Normal bir yere gitmek anlamında değildir. Bundan dolayı son ihtimal doğru olmadığı gibi bu âyete dayanarak vâhid (tek kişi) haberini hüccet saymak da temelden çürüktür.
Çoğunluk, genellikle âyete birinci mânâyı vermiştir. Yani müsrümanlardan bir grup savaşa giderken bir grubun da Peygamberle beraber kalıp dini öğrenmeleri ve savaştan dönüp gelenleri uyarmaları gerektiği anlamını benimsemişlerdir.
Fakat Hasan Basrî'nin verdiği anlam, âyetlerin siyakına daha uygundur. Çünkü konu Tebuk seferiyle ilgilidir. Bu seferde Peygamber geri kalmamıştı ki onunla beraber bir grup da kalıp ondan dini öğrensinler ve savaştan dönenleri uyarsınlar. Ayrıca Allah yolunda canlarıyla mallarıyla cihâda çıkmış insanlar için "Belki sakınırlar diye onları uyarmaları gerekmez mi?" ifadesi kullanılmaz. Çünkü zaten onlar sakınmasalar, Allah yolunda canlarını feda etmek için sefere çıkmazlar. Uyarma tabiri, sapık ve kâfirler için kullanılır. Âyet için tek doğru mânâ, Hasan Basrî'nin verdiği mânâ olduğu için biz meale bu mânayı yazdık.
Yüce Allah, Tebuk'ten geri kalan kimseleri kınadıktan sonra bu âyette de "Mü'minlerin hepsinin savaşa çıkması gerekmez. Ama her fırkadan bir cemaat Peygamberle beraber savaşa çıkmalı ki Peyğamber'in yanında bulunup, Allah'ın müslümanlara yardımını, derme çatma insanların nasıl Bizans'a dahi karşı koyacak bir güce eriştiğini görüp dinin birleştirici ruhunu anlasınlar ve kavimlerine döndüklerinde onları uyarsınlar.
İşte bu âyette sefere katılmanın fazilet ve önemi belirtilmektedir. Böylece âyet, diğer âyetlere yabancı değil, onlarla tam uyum halinde olmaktadır. Öteki manalar birtakım takdirleri, katmaları gerektiriyor ki Allah'ın sözü, böyle ilâve ve takdirlerden uzaktır. Eğer öyle olsaydı o şekilde vahyedilirdi. Madem ki vahiy böyledir, onda olmayan sözleri ona katmak anlamsız ve onu değiştirme olur.
Taberî'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) bir cemaati, İslâmı Öğretmek üzere çöle göndermişti. "Ne Medine halkının, ne de onların çevresinde bulunan bedevi Arapların, Allah'ın Elçisinden geri kalmaları... kendilerine yakışmaz--" mealindeki 120 nci âyet inince bu gönderilenler, Allah'ın Elçisinden geri kalanlardan olmamak için çölden dönüp geldiler. Bunun üzerine mü'minlerin hepsinin sefere gitmesinin gerekmediğini, her kabileden bir topluluğun gitmesinin yeterli olduğunu bildiren 122 nci âyet indi.[3704]
Bu rivayete göre çöle gidenlerin, Tebuk seferinden Önce çölden dönmeleri ve dolayısiyle bu âyetlerin seferden önce inmiş olması gerekir. Oysa açıkça anlaşılıyor ki âyetler sefer esnasında ve dönüşünde, bir kısmı da döndükten sonra inmiştir. Binaenaleyh bu rivayetin doğruluğu çok şüphelidir. Âyet, kendinden önceki âyetlere bağlıdır ve onlarla birlikte inmiştir.
Bazı bilginler, bu âyete dayanarak cihâdın farzı kifâye olduğunu, bir topluluk cihâda gidince diğerlerinden bu farzın düşeceğini söylemişlerdir. Bu anlayış doğrudur. Ancak Bakara Suresinin 216 ncı âyeti, cihâdı bütün mü'min-lere farz kılmıştır. İhtiyaç olduğu zaman cihâd,

---

[3702] Mefâtîh: 16/225-227.
[3703] Âyet: 39.
[3704] Câmi'u'l-beyân: 11/66-67.

her mü'mine farzı ayndir. Ama herkesin katılmasına ihtiyaç yok ise o zaman cihâd farzı kifâye olur. Bir kısmının yapmasiyle diğerlerinden düşer.
Bugün düzenli ordu devrinde cephe cihâdı, ordunun görevidir. Geride kalan mü si umanlar da üzerlerine düşen görevleri yaparlar, çağırıldıkları zaman da savaşa koşarlar. Geride yaptıkları hizmet de bir cihâddır. [3705]

123- Ey inananlar, yakınınızda bulunan kâfirlerle savaşın, onlar sizde bir katılık bulsunlar. Bilin ki Allah, korunanlarla beraberdir. [3706]

Tefsîr:

Yüce Allah, mü'minlere, kendilerine yakın olan kâfirlerle savaşmalarını, onlara karşı katı davranmalarını emrediyor ve kendisinin, korunanlarla beraber olduğunu bildiriyor.
Fahreddîn Razî'ye göre bu katılık, dine davetle ilgili hususlarda olur. Fakat alışveriş, oturup kalkma, âdabı muaşeret gibi dünyâ ile ilgili hususlarda olmaz. Yani dünyâ ile ilgili hususlarda kâfirlere karşı iyi davranmak gerekir. Ama savaşta onlara acınmaz, savaşın gereği yapılır. Dinden ödün de verilmez.
Taberî, bu âyetin tefsirinde şöyle diyor: "Allah, müslümanlara, kendilerine yakın olan kâfirlerle savaşmalarını emretmiş, uzakta olan kâfirlerle savaşmalarını emretmemiştir. O gün âyetin muhâtablarına en yakın kâfirler Rum-lardı. Çünkü Şam'da oturuyorlardı. Şam, Medine'ye Irak'tan yakındır. Fakat fetihlerden sonra her bölge müslümanlannın, kendi yakınlarındaki kâfirlerle savaşmaları gerekir. Uzaktaki herhangi bir İslâm ülkesi sakinleri, kendilerine muhtacolup yardım istemedikçe uzağa gitmeleri gerekmez. Şayet uzaktaki ülke müslümanları, yardıma muhtacolurlarsa onlara yardım etmek gerekir. Bunun için âyeti yorumlayanların hepsi, her bölge halkına kendilerine yakın düşmanlarla savaşmalarının farz olduğunu söylemişlerdir"[3707].
Bu âyetin de Tebuk Seferinden sonra indiği kanaatindeyiz. Öteki âyetlerden sonra inmiş olsa da onlara bağlıdır. Tebuk Seferinde müslümanlar, kesin bir sonuç almadan geri dönmüşlerdi. Mu'ta Savaşının öcü alınmamıştı. Bundan dolayı Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Tebuk'ten döndükten sonra büyük bir ordu hazırlamağa başladı. Üsâme ibn Zeyd kumandasında toplanan bu orduya büyük sahâbilerinden birçoğunu da kattı. O sırada artık Arap Yarımadasında, kuzeydeki Bizans yönetiminde bulunan hırıstiyanlardan başka bir düşman kalmamıştı. Müslümanların sınır düşmanı onlardı.
İşte bu âyette yüce Allah, "Size yakın olan kâfirlerle savaşın" derken bu düşmanları kasdetmektedir. Çünkü Kur'ân'da hırıstiyanlar için bazan kâfir tabiri kullanılmıştır. Netice itibariyle âyette, bu hınstiyanlarla savaşmak üzere kurulmakta olan ordunun desteklenmesi, b'i orduya katılarak kuzeyde müs-lümanlara en yakın düşmanlarla savaşılması emredilmektedir.
Kur'ân'ın genel içeriğinden ve bu âyetin iniş şartlarından anlıyoruz ki Allah, bütün kâfirlerle savaşmayı değil, müslümanların düşmanı olan kâfirlerle savaşmayı emrediyor. Nitekim Taberî de "Âyeti yorumlayanların hepsi, her bölge halkına, kendilerine en yakın düşmanlarla savaşmalarının farz olduğunu söylemişlerdir" sözüyle yalnız düşman kâfirlerle savaşılacağını söylemiş olmaktadır. Müslümanlara düşman olmayan, onlara saldırmayan, barış içinde yaşamak isteyenlere -dinleri ne olursa olsun- saldırılmaz. Bu gerçek Kur'ân'ın birçok âyetinde belirtilmiştir.
Âyette önemli bir savaş taktiği de vardır. O da kuvvetin uzak bölgelere dağıtılmayıp, en yakın düşmanlara yöneltilmesidir. Taberî'nin: "Uzaktaki müslümanlar yardıma muhtacolurlarsa onlara yardım etmek gerekir" sözü çok yerindedir. [3708]

[3705] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/154-157.
[3706] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/157.
[3707] Câmi'u'l-beyân: 11/71.
[3708] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/157-158.

124- Ne zaman bir sûre indirilse, onlardan kimi: "Bu, hanginizin imanım artırdı?" der. Bu, inananların imanını artırır, onlar sevinirler.
125- Fakat yüreklerinde hastalık olanlara gelince bu, onların pisliklerine pislik katar ve onlar kâfir olarak ölürler. **126-** Kendilerinin her yıl bir iki defa sınandıklarını görmüyorlar mı? Yine de tevbe etmiyor, öğüt almıyorlar
127- Bir sûre indirildiği zaman; "Bizi birisi görüyor mu?" diye birbirlerine bakar, sonra sıvışırlar. Anlamaz bir topluluk oldukları için Allah onların kalblerini çevirmiştir. [3709]

Tefsîr:

124-125 nci âyetlerde de münafıkların sinsi, habis tutumlarına işaret edilmektedir. Bunlardan bazıları, bir vahiy parçası indirildiği zaman inen vahyi küçümsemek için: "Bu, hanginizin imanını artırdı?" derler.
Tabii bu sözü ya kendi aralarında veya etkili olabildikleri bazı kimselere söylemişlerdir. Bu sözle amaçları, Kur'ân'ın kimseye tesir etmediğini, kimsenin imanına bir şey katmadığını belirtmektir. Yüce Allah, onlara cevaben Kur'-ân'ın, inananların imanını artırdığını, onların Kur'ân'ın inişine sevindiklerini, fakat Kur'ân'ın inişinin, hasta ruhlu olanların kötü düşüncelerini daha da kötüleştirdiğini belirtiyor.
Âyetteki pislik sözüyle onların batıl inançları, kötü düşünceleri kasde-dilmiştir. Kur'ân'ın, münafıkların pisliklerine pislik katması şu demektir: Onlar zaten kötü düşünceler içindedirler. Ruhları kararmış, berbad olmuştur. Kur'ân indikçe, bir yandan onunla alay ettiklerinden ruhları daha da kararmakta, manevî pislikleri daha da artmaktadır. Bir yandan da Kur'ân'ın inen her sûresi ve bölümü, onların Kur'ân'a karşı kin ve düşmanlıklarını artırmaktadır. Müslümanlar inen vahiy parçalarına sevinirken bunların kin ve öfkesi büyümektedir. Hakka düşmanlık ruha lekedir. Onlar, böyle pis düşünceler içinde bocalaya bocalaya, sonunda inkâr içinde ölüp giderler.
126 ncı âyette yüce Allah, münafıkların, her yıl bir iki kere sınandıklarını, davranışlarıyle, ikiyüzlülüklerinin ortaya çıkarıldığını gördükleri halde yine tevbe edip öğüt almadıklarını belirtiyor. Sınanmaları, ortaya çıkan ciddî olaylar karşısındaki tavır ve hareketleriyle içyüzlerinin anlaşıl maşıdır ki sözgelimine uygun olan mânâ budur. Yahut sınanmaları, çeşitli hastalıklarla, belâlarla imtihan edilmeleri demektir.
127 nci âyette de yine bunların, başka bir saygısız, inkarcı davranışlarına işaret ediliyor. Bunlar, bir Kur'ân parçası indirilmesine sıkılırlar. "Sizi biri gördü mü?" diye birbirlerine bakar ve sıvışıp giderler. Cemâatin içinde durup da inen Kur'ân'ı dinlemek, onun feyzinden yararlanmak istemezler. Daha doğrusu buna tahammülleri yoktur. Esasen dünyâ sevgisiyle dolu, düşünceleri basit, gafil insanlar oldukları için Hz. Muhammed'den akan îlâhî nur ve feyze dayanamazlar. Onu anlamağa çaba harcamazlar. Kendileri imana yönelmedikleri için Allah kalblerini inkâr yönüne çevirmiştir.
İnanmak istemedikleri için içlerinde düşünceyi oluşturan faktörler, hep inkâr düşünceleri üretir. Bunlar, Allah'ın insanda yarattığı düşünce sisteminin kanunlarıdır. Her düşünce, her yönelim, Allah'ın kanunlarından ibaret bulunan dış ve iç faktörlerle oluşur. Bu faktörlerin imana veya inkâra yönelmesi, Allah'ın yaratma sistemiyle olur. Fakat yönelimde insanın istemesinin etkisi vardır. İnsan iyiyi değil, kötüyü düşünmek isteyince düşünce aygıtı faktörleri o yönde işler. Düşünce aygıtı faktörlerinin şu veya bu yönde çalışması, gerçekte Allah'ın işidir, çünkü O'nun kanunlarıyla işler. İşte onlar, inkâr istediklerinden dolayı "Allah kalblerini inkâra çevirmiştir."
Bu âyetler, bozguncu, saygısız, kültürden, maneviyattan hoşlanmayan cahil ve yobaz insanların karakter ve tutumlarını anlatmaktadır. [3710]

[3709] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/159.

128- Andolsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, müzminlere şefkatli, merhametlidir.
129- Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Allah bana yeter! Ondan başka tanrı yoktur. O'na dayandım, O büyük Arşın sahibidir!" [3711]

Tefsir:

128 nci âyette yüce Allah, insanlara hitaben, kendi aralarından, kendi dillerini konuşan, dertlerini dinleyen, sıkıntıya uğramalarına üzülen, hep toplumunun iyiliğini, güvenlik ve mutluluğunu isteyen, rmVminlere şefkatli, merhametli bir elçi geldiğini hatırlattıktan sonra 129 ncu âyette de elçisine, kendisini dinlemedikleri takdirde kâinatın tek hakimi olan Allah'a dayanmasını emrediyor.
Hasan Basrî, bu iki âyetin, en son inen Kur'ân âyetleri olduğunu, bundan sonra Kur'ân inmediğini söylemiştir. Übeyy ibn Kab ve Sâid ibn Cübeyr de bu görüştedirler.
Tevbe Sûresi âyetlerinin Tebuk seferine giderken, seferden dönerken ve döndükten sonraki olaylar üzerine indiğini söylemiştik. Demek ki Sûrenin âyetleri, tamamen iniş sırasına göre dizilmiştir. Eğer bu iki âyet de en
son vahiy ise, Tevbe Sûresi, en son inen sûredir.
Taberî'nin rivayetine göre: "Ömer iki adam şahitlik etmedikçe Mushafa bir âyet yazdırmazdi. Ensâr'dan biri bu iki âyeti getirince Ömer:
— Ben, bu iki âyet için senden delil istemeyeceğim, gerçekten Allah'ın Elçisi böyle idi, dedi"[3712]
Zeyd ibn Sabit, Hz. Ebubekir ve Ömer'in, kendisine Kur'ân'ı derleyip yazmayı teklif ettiklerini anlattıktan sonra şöyle diyor: "Kur'ân'ı araştırmağa, hurma dallarından, yassı taşlardan ve insanların hafızalarından derlemeğe başladım. Tevbe Sûresinin sonunu Ebu Huzeyme el-Ensârî'nin yanında buldum, başka kimsede bulamadım"[3713]
Bu iki rivayette bu âyetlerin Mekke ve Medine'de indiğine dair bir şey söylenmiyor. îbn Kesîr'in, Abdullah ibn Zübeyr'den rivayet ettiği hadise göre bu iki âyetin hangi sûre içinde indiği bilinmiyordu. Bundan dolayı Ömer ibn el-Hattâb, üçüncü bir âyet bulunduğu takdirde bunları bağımsız bir sûre olarak yazmayı düşünmüş, sona Berâe Sûresinin sonuna koydurmuştur[3714].
Tevbe Sûresinin, son sûre olduğuna dair rivayetler vardır. Herhalde diğer sûreler yazılıp tamamlanmış, sonradan bu iki âyet bulununca öteki sûrelerde eklenecek yer olmadığı için bunlar, Tevbe Sûresinin sonuna eklenmiştir.
Bu rivayetlerde bu iki âyetin"yerinin bilinmediği veya bunların, yalnız Ebu Huzeyme'nin yanında bulunduğu, başka bir kimsenin yanında bulunmadığı belirtiliyor. Her iki halde de Kur'ân'ın bütün âyetlerinin, Hz. Peygamber tarafından sıraya konmadığı, hiç değilse bazı âyetlerinin Ebubekir devrinde yapılan derleme ve yazım sırasında sıraya konduğu anlaşılır. Zira Hz. Peygamber tarafından sıraya konmuş olsaydı, bu âyetlerin yerinin bilinmemesi veya bunların yalnız bir tek kişinin yanında bulunması söz konusu olmazdı.
Özellikle Reşid Rızâ, ibn Ebî'l-Feres'e atfen bu iki âyetin Mekke'de indiğini söyler. Bu âyetlerin üslûbu da Mekke üslûbudur. Çünkü iki âyette de hitâb Araplaradır. "Eğer dönerlerse" sözü, herkesin grup grup Islama girdiği Medine devri sonlarında kullanılacak bir ifade değildir. Bu ifade, Mekke müşriklerine yönelik bir ifadedir.

[3710] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/159-160.
[3711] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/160-161.
[3712] Câmi'u'l-beyân: U/78.
[3713] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 3,4; Ebû Dâvûd, Kitâbu'I-Mesâhif: 6-7
[3714] tbn Kesîr, Tefsîr: 2/406.

Şimdi bu âyetler Mekkî olduklarına göre yıllarca okunmuştur. Yıllarca okunan âyetlerin yerinin bilinmemesi, makul değildir. Ancak bu âyetler, Übeyy'in dediği gibi Medine'de inmiş en son âyetler olduğu takdirde yerinin bilinmemesi ihtimali varid olabilir ki bunların Medenî olması tezi çok zayıftır.
. Huzeyfe'nin şöyle dediği nakledilir: "Siz bu Sûreye Tevbe Sûresi diyorsunuz, aslında bu Sûre Azâb Süresidir. Her birinize o azaptan bir pay erişecektir. Vallahi siz, bu sûrenin ancak dörtte birini okuyorsunuz"[3715]. Ebu Huzeyfe'den nakledilen bu rivayet için Râzî şöyle diyor: "Bu rivayeti yalanlamak gerekir. Zira bunun doğruluğunu kabul etmemiz halinde Kur'ân'a fazlalık ve eksiklik girdiği anlaşılır. Bu da Kur'ân'ı hüccet (kesin delil) olmaktan çıkarır. Bu söz batıldır, Allah muradını daha iyi bilir"[3716].
Müslim de Ebû Mûsâ'l-Eş'arî'nin, vaktiyle Berâeh Sûresinin şiddet ve uzunluğunda bir sûre okumakta olduklarını, fakat sonradan bunun kendisine unutturulduğunu söylediğini rivayet etmiştir[3717]. Bu tür rivayetler, Kur'ân'ın bir kısmının kaybolduğu anlamına gelir. Ya bu sözler uydurmadır veya o günün şartlan içinde bazı vahiy parçalan muhafaza edilememiştir. Özellikle Mekke devrinin ilk yıllarında Hz. Peyğamber(s.a.v.)in çevresinde çok sayıda kâ-tiblerin olduğu söylenemez. O zaman bazı parçaların kaybolması mümkündür. Nitekim: "Sana Kur'ân'ı okutacağız, Allah'ın dilediğinden başkasını unutmayacaksın"[3718] âyetinden de bazı vahiylerin unutulduğu veya kaybolduğu anlaşılmaktadır. Ama bunlar, Kur'ân'a eksiklik getirecek kadar çok değildir. Kalanlar, müslümanlara anayasa olarak ilelebed yeter. Çünkü Allah: "Biz daha iyisini veya benzerini getirmedikçe bir âyeti neshetmez veya unutturmayız"[3719] âyetiyle hükmü yürürlükten kaldırılan veya kendisi unutturulan âyetlerden daha hayırlısını getirdiğini bildirmiştir.
Kur'ân'ın açık ifadesi karşısında gerçek budur. Birtakım tevillerle Kur'-ân'ın açıkladığı gerçeklerden kaçmağa gerek yoktur. Biz bu sözü, araştırmalarımız sonucu bir kanaate vardığımızdan ve gerçek ilme bağlılığımızdan söylüyoruz. Kur'ân'a sarsılmaz imanımız vardır. Yazı bilenlerin nadir olduğu bir zamanda Kur'ân'dan bazı parçaların kaybolması, onun yüceliğine asla gölge düşürmez. Çünkü kaybolanların yerine daha iyisi veya benzeri konulmuştur.
Şunu da belirtmek lâzımdır ki bu ziya', insan çabasiyle yapılmış kasıtlı bir şey değildir. Bazı kişiler ondan kasden bazı âyetleri çıkarmış değillerdir. Bi'setin özellikle ilk zamanlarında çeşitli ilkel malzemeler üzerine yazılan ve gelişi güzel yerlerde saklanan parçalardan bazılarının kaybolmuş olması mümkündür. Bilhassa ilk zamanlarda, peygamberin yanında kimsenin bulunmadığı gecenin ileri saatlerinde inen her vahyin yazılmış olması güçtür. İşte âyetler böyle elde olmayan kasıtsız nedenlerle yazılmayıp unutulan âyetlerin yerine yenilerinin gönderildiğini bildirmektedir. Gerçeği Allah bilir. Kasıtsız hatâlarımızı bağışlamasını yüce Mevlâdan niyaz ederiz. [3720]

Tevbe Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

Bu sûrenin içeriğini birkaç bölüme ayırabiliriz:
A) Allah'ın isim ve sıfatları, fiilleri,
B) Hz. Muhammed(s.a.v.)in Allah katındaki değeri,
C) İslâm Dîninin vasıfları,
D) Mâlî konular, Allah yolunda savaşın finansı ile ilgili meseleler.
E) Münafıkların tutum ve davranışları. [3721]

[3715] Fethu'l-Kadîr: 2/332.
[3716] Mefâtîhu'l-ğayb: 16/238-239.
[3717] Muslini, Zekât, b. 39, h. 119.
[3718] A'lâ Sûresi: 6-7.
[3719] Bakara Sûresi: 106.
[3720] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/161-163.
[3721] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/163.

A) Allah'ın İsim Ve Sıfatları, Fiilleri;

1. Sûrede Allah, ğafûr, rahîm, re'ûf, 'alîm, hakîm, 'azîz, semî', 'âlimu'l-ğaybi ve'ş-şehâdeh gibi sıfat isimleriyle anılır. Bu sıfatların bazıları üç kez tekrar edilir. Bu suretle okuyucuya ve dinleyene, Yaratıcının yüce sıfatları hatırlatılarak gönülde Allah sevgisi, saygısı, rahmetini umma, azabından kaçma duyguları verilir. Allah'ın dâima kullarıyle beraber olduğu, kullarını koruyup ödüllendireceği vurgulanarak Allah'a güven aşılanır.
Allah'ın, kötülüklerden korunanları sevdiği, kâfirlerin davranışına kızdığı gibi eylemlerinden söz edilir. Kur'ân ve hadiste Allah hakkında kullanılan sevmek, sevmemek, kızmak, intikam almak gibi yaratıklara mahsus eylemler türünden eylemleri, Arapçadaki anlamıyle kabul edip mahiyetini Allah'a havale etmek gerekir. Selef bu eylemler ve sıfatlar hakkında hiçbir yorum yapmamışlar, bunları aynen kabul etmiş, fakat bu eylemlerin asla yaratıkların eylemleri cinsinden olmadığını, Allah'ın hiçbir suretle yaratıklara benzet ilemeyeceğini söylemişlerdir. Sonradan gelen kelâmcılar ise, Allah'ı yaratıklara mahsus tepkilerden tenzih için bu tür sıfatlan te'vîl yoluna gitmişler, fakat te'vîl konusunda da çok ayrılığa düşmüşlerdir. Kimi Allah'ın eli'ni, Allah'ın rahmeti, kimi nimeti, kimi kudreti şeklinde te'vîl etmiştir. Ama işin doğrusu, selefin yaptığı gibi bu sıfataı, Arapçadaki anlamıyle, ancak teşbîh ve tecsîme kaçmadan kabul edip bunların mâhiyetini yalnız Allah'ın bileceğini söylemektir. Şunu da unutmamak lâzımdır ki Allah, ancak insanların dillerinde bulunan ve onların kavrayabilecekleri sözlerle anlatılmıştır. Aksi takdirde âciz insanın, kâinatın Yaratıcısını, bütün mahiyetiyle kavraması mümkün değildir. "Gözler O'nu algılayamaz, O gözleri algılar. O, lâtiftir, haber alandır", "O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur". Kaldı ki sevmek eksiklik değil, kemaldir. Zulümden hoşlanmamak, adaleti sevmek en yüce vasıflardandır.
2. Başka sûrelerde olduğu gibi bu sûrede de kulların yaptıkları ve dola-yısıyle sorumlu olduklau bazı eylemler Allah'a nisbet edilmiştir. Eylemler gerekli sebep ve yasaların çalışması ile var olur. Bu sebep ve yasaların asıl yaratıcısı Allah olduğu için eşya, gerçek failine nisbet edilmiştir. "Allah zâlim kavme hidâyet etmez" (19), "Allah, yoldan çıkan toplumu doğru yola iletmez" (24, 80), "Allah, kâfir kavme hidayet etmez" (37) gibi âyetler, Allah'ın kimlere hidâyet edeceğini vurgulamaktadır.
Allah, sağduyu sahibi, iyi niyetli, küfürle şartlanmamış, gerçeği görünce inadı bırakıp hakikati kabul eden kimselere hidâyet eder. Ama küfrü imana yeğleyen, şirkinde direnen, sapıklığını hidâyet sanıp onda kalan, gerçeği görmek için aklını kullanmayan basiretsiz, düşüncesiz insanlara hidâyet etmez. Çünkü onlar küfürle şartlandıkları, bu konuda sabit fikir sahibi oldukları için hidâyeti kabul etmezler. Allah, Elçisi aracılığı ile onlara doğru yolu gösterir ama onlar Elçiye uymayı gururlarına yediremezler. Taklitleri, kıskançlıkları, doğru yola gelmelerine engel olur. Bulundukları küfür ve sapıklık içinde kalırlar. Allah da gerçeği görmek için aklını kullanmayan o adamları kendi hallerine bırakır. Zorla doğru yola iletmez. Çünkü din amelleri, seçme özgürlüğüne dayanır, zorlamağa değil; zorlama olsa, sorumluluk olmaz.
3. Allah, kendisine inanıp güvenenleri korur. O'nun takdir etmediği bir şey olmaz: "De ki: Allah bizim için ne yazmış ise ancak o başımıza gelir. Bizim sahibimiz O'dur. İnananlar Allah'a dayansınlar" (51).
4. Allah'ın yaptığı işlerin hepsi hikmete bağlıdır. Sevgisi günahlardan korunmağa yakındır: 'Allah, korunanları sever". Rahmeti tevbe edenlere yöneliktir: "O, tevbe edenler için çok bağışlayandır". Kullarına acıdığından dolayı elçiler göndermiş; bilmeyenlerin, gerçeği görüp anlamaları için bir süre Peyğamber'in ve mü'minlerin, onları yanlarında bulundurmalarını emretmiştir:

"Eğer ortak koşanlardan biri, güvence dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki Allah 'in sözünü işitsin; sonra onu güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Böyle (yap), çünkü onlar, bilmez bir topluluktur" (6). [3722]

B) Hz. Muhammed (s.a.v.) in, Allah Katındaki Değeri:

5. Elçisinin ismini, kendi adiyle beraber anarak onun, katındaki değerini belirtmiştir: 'Allah'tan ve Elçisinden berâettir" (1). 'Allah'tan, Elçisinden ve mü'minlerden başka sırdaş edinmediler" (16).
6. Allah ve Elçisini, her sevginin üstünde tutmayı, kâmil îmânın şartı kılmıştır: "De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticâretiz), hoşlandığınız meskenler, size Allah'tan, Elçisinden ve O'nun yolunda cıhâdetmekten daha sevgili ise o halde Allah, emrini getirinceye kadar gözetleyin!" (24).
7. Allah'ın buyrukları yanında Peyğamber'in buyruğuna da uymak gerekir: "Allah'ın ve Elçisinin haram kıldıklarını haram tanımazlar" (29). Gerçi bu âyette eleştirilenler Kitap-ehli Ve Resul de onların peygamberleridir ama âyet, her din ve ümmet için geçerli bir kuraldır. Allah'ın ve Elçisinin koyduğu yasaları çiğneyenler, gerçek dindar sayılmazlar. Böylece dinin temel kaynağı Allah'ın Kitabı, ondan sonraki kaynak da Peyğamber'in, dinî nitelikteki sözleridir. Bunlar eğer kesinlikle. Peygamber tarafından söylenmiş ise bağlayıcıdır.
8. "Onlar, Allah'a ve Elçisine karşı nankörlük ettiler" (54), "Çünkü onlar Allah'ı ve Elçisini tanımadılar" (84) gibi âyetler, gerek Allah'a, gerek O'nun Elçisine karşı nankörlüğün, güzel işleri boşa çıkaracağını gösterir.
9. Elçiye düşmanlık, Allah'a düşmanlığa eş bir küfürdür: "Bilmediler mi ki kim Allah'a ve Elçisine karşı koymağa kalkarsa onun için, sürekli kala cağı cehennem ateşi vardır. İşte büyük rezillik budur!" (63).
10. Gerçek mü'min, Allah'ın ve Elçisinin verdiğine razı olup Allah'a tevekkül eder: "(Ne olur) onlar, Allah'ın ve Elçisinin, kendilerine verdiğine razı olup: Allah bize yeter, yakında Allah da bize bol lutfundan verecek, Elçisi de; biz sadece Allah'a rağbet ederiz (yalnız O'ndan umarız)/' deselerdi" (59).
11. Bazı kimseler, sözlerini yeminle pekiştirerek insanları kandırmağa çalışırlar. Gerçeğe aykırı olan bu davranış, nifak alâmetidir. Gerçek îmân, insanlardan önce Allah'ı ve Elçisini razı etmeği gerektirir: "Gönlünüzü hoş etmek için size (gelip) Allah'ayemîn ederler. Halbuki inanmış olsalardı Allah'ı ve Elçisini hoşnûdetmeleri daha uygundu" (62).
12. Resule yalan söylemek, Allah'a yalan söylemektir: "Özür bahane eden bedevîAraplar, kendilerinim savaşa katılmamasın) izin verilmesi için gter; Allah'a ve Elçisine yalan söyleyenler oturdular..." (90).
13. Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Elçisiyle alay etmek, onları küçümsemek küfürdür: "Eğer onlara sorsan: 'Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk!' derler. De ki: 'Allah ile, O'nun âyetleriyle ve O'nun Elçisiyle mi alay ediyordunuz?' Hiç özür dilemeyin, siz inandıktan sonra inkâr ettiniz. Sizden bir kısmını affetsek bile suç işlediklerinden dolayı bir kısmına da azâbedeceğiz" (65-66).
14. Allah, Peygamberine sekîne indirmiş, birçok yerde olduğu gibi Hu-neyn'de de onu, görünmeyen güçlerle, meleklerle desteklemiştir (25 nci âyet).
15. Gerçek mazeretleri olmadan birtakım bahanelerle izin isteyen münafıklara izin vermekle yanılgıya düşen Elçisine, bu yanılgısını hatırlatmadan önce kendisini affettiğini bildiren bir ifade ile hitâbetmiştir: "Allah seni affetsin; doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalan söyleyenleri bilmezden önce niçin onlara izin verdin?" (43).
16. Onun duası, mü'minleri huzura kavuşturur: "Senin duan, onlara huzur verir" (103).

[3722] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/163-165.

17. Peygamber (selâm ona), inananlar için rahmettir, Allah, insanları iki cihan sâadetine erdirmek için Elçisini göndermiştir. O, müzminlerin, saadet ve felahlarının sebebidir. Allah, kendi sıfatlarından olan re'ûfv rahîm sıfatlarını, Elçisi için de kullanmıştır: "O, mü'minlere re'uf (çok şefkatli), ra-hîm(çok merhametli) (128). [3723]

İslâm Dîninin Vasıfları:

18. Allah, İslâmdan başka bir dîne razı olmaz. İslama saldıran müşrikler, bundan böyle ya şirki bırakıp Allah'a teslim olacaklar, ya da Allah'ın cezasına çarpılacaklardır: Allah ya bizzat, ya da müslümanların elleriyle onları cezalandıracaktır: "Bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakamazsınız. Allah, kâfirleri rezîl, perişan edecektir" (2), "Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onlara azâbetsin, onları perîşân etsin, sizi onlara galip getirsin" (14).
19. İslâm Allah'ın nurudur. Allah, nurunu tamamlamayı üzerine almıştın "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler hoşlanmasa da Allah, mutlaka nurunu tamamlamak ister (bundan başka bir şeye razı olmaz). O, Elçisini, hidâyetle ve hak dinle gönderdi ki (Allah'a) ortak koşanlar hoşlanmasa da o(hak di)ni, bütün din(\ev)in üstüne çıkarsın" (32-33).
20. Şirki bırakıp Allah'a teslîm olan, yalnız O'na kulluk edileceğini kabul eden, güvenceye kavuşur: "Tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse onların yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah, bağışlayan, esirgeyendir"
(5), "Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse sizin din kardeşlerinizdirler" (11).
21. İslâm itikadı zanna, taklide değil, yakîn bilgiye dayalıdır: "Biz, bilen bir kavim için âyetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz" (11). Helâl ve haram, ancak Allah'ın ve Elçisinin beyâmyle sabit olur. Onlardan başkasının din hükmü koymağa hakkı yoktur. Başkalarının, akıl yürütmelerle koydukları hükümleri, Allah hükmü saymak, o hükümleri koyanları tanrılaştırmak olur: "Hahamlarım ve râhiblerini, Allah'tan ayrı Rabler edindiler, Meryem oğlu Mesîh 7 de öyle. Oysa kendilerine yalnız tek Tanrı olan Allah 'a ibâdet etmeleri emredilmiştir. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir" (31 nci âyetin tefsirine bakınız).
22. Sûrede, başlangıçtan beri müslümanlara saldırmakta olan müşriklere, dört ay süre tanınmaktadır. Bu dört ay sonunda ya İslâmı kabul edecek, ya da öldürüleceklerdir: "Haram ay'ı çıkınca (Allah'a) ortak koşanları nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde otur(up) onları bekleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah, bağışlayan, esirgeyendir" <5).
Ancak bu hüküm, İslâm için tehlike oluşturan Yarımada müşrikleri hakkındadır. Arap Yarımadası dışındakiler, müşrik de olsalar, saldırmadıkça onlara dokunulmaz. Hz. Peygamber, Yarımadada din birliği sağlanmasını, bütün Arapların tevhîd dininde toplanmasını, böylece mütecanis bir toplum kurulmasını istemiştir.
23. İslama saldıran Kitap ehli de İslâmın egemenliğini kabul edip müslümanlara cizye verinceye kadar onlarla savaşılır. Cizye, müslümanlann koruması, zimmeti altına girdikleri için zımmî denilen Kitap sahiplerinden alınan bir vergidir. Bunun karşılığında onların savaşa katılmadan can güvenlikleri sağlanır. Şayet onlar da müslümanlarla beraber düşmana karşı savaşa*ka-tılırlarsa cizye vermezler.
24. Allah katında kadın, erkek eşittir. Allah ikisine de aynı ödülü söz vermiştir: "Allah, inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel konutlar va'detmiştir. Allah'ın onlardan razı olması ise hepsinden büyüktür. İşte büyük başarı budur" (72).
25. Gerçek mü'minler, savaşlarda, çetin günlerdeki sadakatleriyle belli olurlar (25-26 ncı âyetler).

[3723] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/165-166.

26. Sadık mü'minler, Allah ve Resulünün sevgisini ve rızâsını-her sevginin ve rızânın üstünde tutarlar (24 ncü âyet).
27. İslâmın hükümlerini yerine getirenler, din kardeşidirler (11).
28. Mü'minler birbirlerinin velîsidirler, kadın erkek birbirlerini korurlar. Birbirlerine iyiliği emreder, kötülükten menederler (71).
29. Şirk karışık ibadetlerle mescidler şenlenmez. Mescidler, halisane Allah'a ibadet edenlerin bulunmasıyle şenlenir.
30. Gerçi hacılara su vermek, insanlara iyilik etmek, mescide gelmek, ona bakmak, hizmet etmek de güzel şeylerdir ama bunlar, Allah'a şirksiz îmân ve ibâdet gibi olamaz. Güzel işler, ancak tevhîd ile değer kazanır (18).
31. Mü'minlerin en hayırlıları üç tabakadır: Muhacirler, ensâr ve onlara güzelce tâbi olanlar (100-101 ve 117 nci âyetler).
32. Herkes onlar gibi değildir. Mü'minlerin bir kısmı da iyi ameller yanında kötü işler de yaparlar (102). Allah, kiminin tevbesinin kabulünü ertele-miştir (106).
33. Makbul sadaka, yalnız Allah'a yaklaşmak, Elçisinin duasını almak maksadıyle verilen sadakadır (99).
34. Dünyaya ve âhirete yararlı amel, ancak Allah'ı ve Elçisini memnun eden ameldir.
35. Mü'minler, canlarını ve mallarım, cennet karşılığında Allah'a satmışlardır (111).
36. Bunlar Allah'a halisane ibadet, daima Allah'a saygı ile rükû ve secde ederler, Allah'ın sınırlarını aşmazlar (112).
37. Yakınları dahi olsa müşrikler için mağfiret dilemezler (113).
38. Dinde bilgili olur, insanları uyarırlar (30, 122).
39. Savaşta mertçe dövüşürler (123).
40. Kur'ân indikçe imanları artar. İnen her âyet, gönüllerindeki iman coşkusunu artırır (124, 125).
Malt Konular, Cihâd Finansı ile İlgili Meseleler:
41. İslâm ekonomisinin genel prensipleri şöyledir:
a) Özel mülkiyet meşru, batıl yollarla, insanların mallarına yemek haramdır.
b) Ribâ ve kumar yasaktır. Çünkü bunlar, başkasının malını batıl yolla yemektir.
c) Servet, belli ellerde toplanmaman, geniş halk kütlelerine yayılmalıdır.
d) Yetimlerin, sefihlerin mallarını korumak için rüşde erinceye, temyiz yeteneğini kazamncaya dek onların, mallarında tasarruf yetkileri kısıtlanır.
e) Fey' ve ganimet helâldir. Fey, savaşsız olarak düşmandan ele geçirilen mal, ganimet ise, savaş ile ele geçen maldır.
f) îslâmın başlangıcından itibaren namaz gibi zekât da farzdır. Ancak îslâm, devlet haline geldikten sonra zekâtın miktarı belirlenmiştir. Çünkü zekât dinî vergi olduğundan devletsiz bunu toplamak zor idi. Şayet Mekke'de İslâm devleti olsaydı, zekât sosyalizmi, yani zenginlerin mallarından zorla değil, onların gönül hoşluğuyla, ihtiyaç sahiplerine verilmek üzre belli bir miktar vergi alma usulü uygulanırdı.
g) Para ve ticaret mallarında zekât miktarı °7o 2,5, toprak ürünlerinde sulama sistemine göre % 10 veya % 5'tir. Hayvanlarda zekât miktarı da fıkıh kitaplarında belirtilmektedir.
h) Erkek, karısının, baliğ olmayan çocuklarının, anne babasının geçimlerini sağlamağa mecburdur.
i) Hangi milletten veya dinden olursa olsun, her insanın geçimini sağlamak, kalacak yeri olmayan, otel parası bulunmayan garipleri barındırmak devletin görevidir. Ancak İslama karşı savaşanlar, öldürülmesine hüküm verilmiş bulunanlar bu yardımı alamazlar.
j) Yoksullara Allah rızâsı için yardım etmek, bazı hatâların keffâreti sayılmıştır (zıhâr, oruç, yemîn keffâretleri gibi).
k) Farz olan zekâttan ayrı olarak nafile sadaka teşvik edilmiştir.

1) İsraf ve savurganlık kötü olduğu gibi bunların karşıtı olan buhl ve şuh (aşırı derecede cimrilik) de kötüdür. Mü'min daima orta yolu izler.
m) Süs ve güzel rızıklar helâldir. Ancak başkalarının hasedini, kıskançlığını uyandıracak davranışlardan kaçınmak gerekir.
n) Şükreden zengin, sabreden fakirden; veren el, alan elden iyidir. "Allah'ın sana verdiği (mal) içinde âhiret yurdunu kazanmağa çalış, fakat dünyâdan da payını unutma!" âyeti iki cihan için çalışmayı emrettiği gibi: "Rab-bimiz, bize dünyâda da iyilik ver, âhirette de iyilik ver!" mealindeki duâ âyeti, insana iki cihan için de çalışmayı telkin etmektedir.
Bunlar İslâm ekonomisinin genel prensipleridir. Bunlardan ayrı olarak Enfâl Sûresinde ğanîmet mallarının taksimi ile ilgili meseleler, bu sûrede ise daha ziyade savaş finansı ile ilgili sorunlar ele alınmıştır.
42. Zekât da namaz gibi temel hükümlerdendir. Namaz ile birlikte anılır. Namazı kılmak, zekâtı vermek İslâmın alâmeti, bunları yapmamak şirk alâmeti sayılmıştır. Müşrik iken halinden dönüp namaz kılmağa, zekât vermeğe başlayan, müslümanların din kardeşi olur, can güvenliğine kavuşur (5, 11 nci âyetler).
43. Allah yolunda infâk da, Allah yolunda cihâd ile beraber anılır. Bu da, cihâd için in fakın, cihâda eş değerde olduğunu gösterir. Çünkü savaş para ile devam ettirilebilir. Zamanın şartlarına göre savaş araç ve gereçlerini sağlamadan savaşa girmek, peşinen bozgunu kabul etmek olur. İlk müslüman-lar, günün şartlarına göre gerekli savaş malzemesini, kendi bağışlanyle sağlamışlardır. Böylece mallarıyle savaşı desteklemişler, canlarıyle de savaşmış-lar; mal ve canı Allah yolunda fedadan çekinmemişlerdir. Bundan dolayı da onlar, Allah katında en yüksek dereceye ermişlerdir: "İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyle, canlarıyle savaşanların, Allah kalında dereceleri daha büyüktür. İşte kurtuluşa erenler onlardır. Rableri onlara, kendisinden bir rahmet, rızâ ve içinde sürekli kalacakları, nimeti bol cennetleri müjdeler" (20-21).
44. Cimrilik edip Allah yolunda infaktan geri durmak, küfür ve nifak alâmetidir. Kritik dönemlerde bundan kaçınanların, o kritik dönemlerden sonraki harcamaları da makbul değildir. Mallan, dünyâda da, âhirette de onların başlarına belâ olacaktır: "Deki: 'İster gönüllü, ister gönülsüz sadaka verin, sizden kabul edilmeyecektin Çünkü siz, yoldan çıkan bir kavimsiniz.' Sadakalarının kabul edilmesine engel olan, sadece şudur: Onlar, Allah'a ve Elçisine karşı nankörlük ettiler; namaza da üşene üşene gelirler ve istemeye istemeye sadaka verirler. Onların ne malları, ne de evlâtları seni imrendirmesin. Allah, bunlarla onlara, dünyâ hayâtında azâbetmeği ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor" (53-55).
45. Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez. Herkes gücü ölçüsünde sadaka verir. Önemli olan, verilenin miktarı değil, verildiği niyettir, İhlâs ile verilen az sadaka, riya ile, ard niyyetle verilen milyonlardan iyidir: "Sadakalar hususunda gönülden veren mü'minleri çekiştiren ve güçlerinin yettiğinden başka verecek bir şey bulamayanlarla alay edenler yok mu, Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için acı bir azâb vardır" (79). Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Bir hurmanın yarısı dahi olsa verdiğiniz o sadaka ile kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz!" hadisleriyle, ihlâs ile verilen sadakanın önemini belirtmiştir.
46. Çok kimse vardır ki yoksul iken, malı olunca Allah yolunda harcayacağını ahd eder ama zenginleşince cimrileşir, sadaka vermek kendisine zor gelir: "Onlardan kimide: 'Eğer Allah, lutfundan bize verirse, elbette sadaka vereceğiz ve faydalı insanlardan olacağız!' diye Allah'a and içti. Ne zaman ki Allah lutfundan onlara verdi, O(nun verdiği) cimrilik ettiler, yüz çevire-rek döndüler" (75-76).
47. Dünyaya kapılmış, mal yığma sevdasına üşmüş din adamları, gerçekte dindar değil, dini sömüren cehennemlik insanlardır: "Ey inananlar, hahamlardan ve râhiblerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yoluna engel olurlar. Altun ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar var, işte onlara acı bir azabı müjdele: Ogün cehennem

ateşinde bunların üzerinde ısıtılı(p pullanı)r; bunlarla, onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır: 'İşte, nefisleriniz için yığdıklarınız, yığdıklarınızı tadın!'(denilir)"(34-35). Ebuzerr-i Ğifari gibi bazı sahabiler, bu ayete ve: "Ve sana Allah yolunda ne vereceklerini soruyorlar. De ki: 'af (yani ihtiyaçlarınızdan) fazlasını veya helal ve güzel olan şeyleri verin" (Bakara Suresi: 219) âyetine dayanarak zekatı verilmiş dahi olsa ihtiyaçtan fazla mal biriktirmenin kenz sayılacağını söylemiş ve böylece İslama has bir sosyalizmin savunucusu olmuşlardır.

48. Cizye, zimmet ehlinden alınan bir baş vergisidir. Yirmi yaşın altında ve elli yaşın üstünde olanlardan alınmaz. Cizye verenler, savaşa katılmadan İslam devleti içinde güvence içinde yaşarlar. Şayet bunlar ülke savunması için müslümanlarla birlikte savaşa katılırlarsa cizye de vermezler.

49. Toplanan zekat, 60 ncı ayette sayılan sekiz sınıftan birine verilir veya bunlara dağıtılır. Bunlar: fakirler, düşkünler, zekat toplayan memurlar, kalpleri islama ısındırılacak olanlar, kölelikten kurtulmak isteyenler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda parasız kalmış gariplerdir. [3724]

E) Müşriklere Karşı Cihad Ve Münafıklar:

50. Mekke müşrikleri, Peygambere ve müslümanlara düşman idiler. Yarımadanın öteki müşrikleri de genellikle, herkesin saygı duyduğu Mekke halmının etkisinde, İslam davasına karşı vaziyet almışlardı. Müşrikler hicretten önce kimsesiz müslümanlara her türlü baskı ve işkencelerini sürdürmüşler, hicretten sonrada müslümanların bulundukları yere saldırmaktan geri durmamışlardı. Nihayet Hubeydiye barış antlaşmasıyla, müslümanlarla müşrikler arasında on yıl süreli bir saldırmazlık anlaşması imzalandı. Ancak Mekke müşrikleri iki yıl sonra müslümanların tarafını tutan Huzzâ kabilesine saldırarak bu andlaşmayı bozmuş oldular. İşte bu tutumları, Mekke'nin fethinden bir yıl sonra inen bu surede, şimdiye dek İslam için büyük tehlike oluşturan yarımada müşriklerine dört ay süre tanındı. Bu dört ay sonunda ya müslümanlığı kabul edecek veya savaşıp öldürüleceklerdi. Fakat bu hüküm andlaşmayı bozan müşriklerle ilgiliydi. Müslümanlara andlaşma yapmış olan müşriklerin, andlaşma sona erinceye dek güvenceleri devam edecekti(5 nci ayet).

51. (Radyo, televizyon, gazetenin olmadığı, okuma yazma bilenlerin, iki elin parmak sayısından fazla bulunmadığı o devirlerde, halkın birden bire ani bir sürprizle karşılaşmamaları için, durum genellikle Yarım ada halkının hac için gelip topluca bulunduğu Kurban Bayramı gününde halka duyrulması, İslâm adaletinin bir tecellîsidir. Çünkü Islâmda gadr, zulüm, arkadan vurma, gafil avlama yoktur. Durum teblîğ edilir, karşı tarafa düşünme fırsatı verilir. Adam yanlış tutumunu değiştirmezse o zaman gereken yapılır.

52. Bu müşrikler, dört ay, istedikleri yerde güven içinde dolaşacaklar, kendilerine saldırılmayacaktır. Bu da onlara verilmiş bir düşünme, karar verme fırsatıdır. Onlar isterlerse bu süre içinde ülkeyi terk edip herhangi bir ülkeye meselâ İran'a veya Bizansa sığınabilirlerdi.

53. Şirkinden dönüp İslâmın hükümlerini uygulayanlar, müslümanların din kardeşi olurlar. Geçmişte yaptıkları bağışlanır. Artık kimse onlardan kan davası veya herhangi bir hak talebedemez. Çünkü İslâm, kendinden önceki günâhları siler.

54. Müşriklerden güvence isteyene güvence verilir, o kimse koruma altına alınır ve gitmek istediği yere £ötürülür. Tâ ki bir süre müslümanların yanında bulunsun, onların davranışlarını, güzel ahlâkını, medeniyetini görüp aydınlansın (6 ncı âyet). Bu âyetin hükmüne göre bugün de yabancı kişilerin, islâm cemiyetleri içinde bulunmalarına, hattâ turistlerin müslümanların ibadetlerini görmeleri, Kur'ân dinlemeleri için ma'bedleri ziyaretlerine fırsat vermek gerekir Bu ziyaretler sırasında onlara, kendi dilleriyle Kur'ân meali okumak, anlayacakları dille aydınlatıcı bilgiler vermek, hattâ turistlere mahsus bir bölümde İslâm hakkında banddan

[3724] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/166-171.

çeşitli dillerde öz, çekici, komprime bilgiler vermek, tasavvuf musikîsi dinletmek çok yararlı ve fethedici olur.
55. Kâfirlerle mü'minler arasında velayet bağı kalmaz. Babası dahi olsa mü'min, bir kâfiri velî tanımaz (23 ncü âyet).
56. Haram aylarını erteleme geleneği kaldırılmıştır (37 nci âyet).
57. Gerektiğinde topluca savaşa gidilir ki buna nefîr-i ânım denilir (38, 39, 41 nci âyetîer). Böyle bir durum yoksa her topluluktan bazı kişilerin savaşa katılması kâfidir (122 nci âyet).
58. Cihâddan geri kalmak için bahane aramak nifak alâmetidir (44, 45, 86-93 ncü âyetler).
59. Fakat özürlüler, cihâda katılmak zorunda değillerdir: "Zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara, A ilah ve Elçisi için öğüt verdikleri takdirde (sefere katılmamalarından ötürü) bir günâh yoktur" (93).
60. Müşrik olan kavimler ile dahi andlaşmalar, ittifaklar yapılabilir: "Ancak andlaşma-yaptığınız müşriklerden andlaşma şartlarını tam yerine getiren ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların andlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın" (4).
61. Andlaşmaların hükümlerine sadakat gerekir. Karşı taraf andlaşma şartlarına riâyet ettikçe müslümanlar da bu şartlara riâyet ederler (4, 7, 12, 13 ncü âyetler).
62. Geçici andlaşma, sürenin dolmasıyle sona erer: "andlaşmalarım, kendilerine tanınan süreye kadar tamamlayın" (4), "Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın" (7).
63. Muahede şartlarını tanımadıkları, saldırmak için fırsat kolladıkları, tecrübe ile sabit olan kavimlerin andlaşmaları feshedilir ve öyleleriyle andlaşma yapılmaz: "Evet (Allah ve Elçisi yanında) nasıl (öyle kimselerin ahdi olabilir)? Eğer onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne ahd, ne zimmet gözetmezlerdi. Ağızlartyle sizi razı ederler ama gönülleri bunu istemez" (8).
Reşîd Rızâ, sûrenin sonunda yaptığı özeti, din özgürlüğü ve münafıklara nasıl davranılacağı hakkında bir fasıl ile tamamlamaktadır. Onun bu konudaki görüşlerini aktarmayı yararlı kabul ediyorum:
64. İnsanlar, inanç özgürlüğüne sahiptir. Yöneticilerin, öğreticilerin ve mürşidlerin, vicdanlara baskı yapmağa haklan yoktur. Bunlar ancak eğitir, öğretirler ama baskı yapamazlar. Hiç kimse, küfür ve hıyaneti görülmedikçe küfr ve milletine hainlikle suçlanamaz, cezalandırılamaz, medeni haklarından yoksun bırakılamaz.
65. İçinde küfür gizleyen kimse, küfrünü yayıp insanları saptırmağa, söz veya eylemiyle müslümanların din ve mukaddesatını taşlamağa hakkı yoktur. Müslüman olduğunu iddia ettiği halde bunu yapan, eğer yaptığı te'vîle ihtimali bulunmayacak derecede açık küfür ise tevbeye çağırılır. Tevbe etmezse cezalandırılır: (Meselâ müslümanlara vâris olma hakkı düşürülür, müslüman kadınlarla mevcut nikâhı bozulur, cenazesine gidilmez, namazı kılınmaz, müslüman kabristanına gömülmez). Çünkü her insanın hürriyeti, başkalarının hürriyeti ile sınırlıdır. Özellikle içinde yaşadığı milletin inancına, mukaddesatına saygılı olmak gerekir.
Ancak okuyucu bilmelidir ki:
Fakîhlerin çoğu, insanı dinden çıkaran irtidâd konularında, mübalağaya kaçmışlar, verdikleri hükümleri açık naslara değil, çok uzak ihtimaller üzerine bina etmişlerdir. Bu sûrenin, münafıkların tutum ve vasıfları hakkındaki âyetleri, fakîhlerin bu tutumları aleyhine kanıttır. Gerçi eski âlimler, "Peygamber (s.a.v.) zamanında, Islâmin zahirine aykırı olmayan nifak, şimdi tam küfürdür. Böyle bir nifakı bulunan kimsenin, İslâm iddiası kabul edilmez" demişler ise de bu söz, batıldır. Zira dinde hüccet, Allah'ın Kitabı ile, Pey-ğamber(s.a.v.)in sünnetidir. Kıyamete dek, o iki kaynağa uymak gerekir. O halde müslüman olduğunu söyleyen herkesi, -Tevile ihtimali bulunmayan, gayet açık bir sözle bunun aksini söylemedikçe- müslüman kabul etmek gerekir. Usulde kural olduğu üzre, nasların zahirine aykırı görünen ilmî bahislerin hepsi, te'vîle ihtimâli bulunan bahislerdir. (Demek ki nassın zahirine ters görünen ilmî bir

görüşü benimseyen kimse, hemen tekfîr edilmez, çünkü o kimse benimsediği görüşü, te'vîl ile nassa uydurabilir).
66. Buyruk sahibi (devlet başkanı veya görevlendirdiği kimseler), şerîatte bir had ve ta'zîr cezası bulunmayan bir nifak eylemi gösteren kimseye, önce üstü kapalı, sonra açıkça öğüt verir. Dilerse onu, saygın yerlere girmesini yasaklayarak, bazı medenî haklarından mahrum ederek uyarır: "Kâfirlerle ve münafıklarla savaş, onlara katı davran!" (73). Peygamber (s.a.v.), özürsüz olarak Tebuk seferine katılmayan, ona yardımcı olmayan kişileri, bundan sonraki savaşlara katılmamak, sadakalarını kabul etmemekle cezalandırmıştır: "De ki: İster gönüllü, ister gönülsüz sadaka verin, sizden kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkan bir kavimsiniz. Sadakalarının kabul edilmesine engel olan sadece şudur: Onlar Allah'a ve Elçisine karşı nankörlük ettiler; namaza da üşene üşene gelirler ve istemeye istemeye sadaka verirler" (53-54), "Eğer Allah seni, onlardan bir topluluğun yanına döndürür de (onlar savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse: 'Asla benimle çıkmayacaksınız, benimle beraber düşmanla savaşmayacaksınız, çünkü siz ilk önce oturmağa razı olmuştunuz. Öyle ise, geri kalanlarla beraber oturup (kadınlar gibi evde durun)/' de" (83).
İşte Peygamber Aleyhisselâm böyle yapmış, münafıkları yanında bulundurmak istememiştir. Ama diktatörlerin çevresini dalkavuklar, münafıklar sarar, onların fesadını artırırlar. Böylece başka kimseleri de nifaka, topluma hiyanete sevk ederler. Şimdi artık dini mevkiler bile, ancak nifak ile elde edilir, sıdk ve ihlâs sâhibleri, o mevkilerden kovulur hale gelmiştir. Şikâyet(imiz) Allah'adır. Güç, kuvvet ve eylem O'nun yardımıyledir[3725].

[3725] Tefsîru'I-Menâr: 11/139-140.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/ 171-174.

Tevbe Sûresi Kıraet Farkları

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Ref'ile:	Çoğunluk.
		Nasb ile demektir:	İsa ibn Ömer[3726]
3			Çoğunluk İkrime[3727].
		Resul mübteda olarak merfu'[3728]:	Çoğunluk.
3			
		Allah'ın ismine atfen Resul de Mansub:	Hasan ve başkası.
		Resul kasem olarak mecrur[3729]:	Hasan'dan rivayet edilen şâz bir kırâettir.[3730]
		Tam telafuz edilen iki hemze ile:	Kufeliler.
		Hemzelerden birincisinin tahkiki, ikincisinin teshili ile:	Ötekiler.[3731]
		Sâd ile:	Çoğunluk
		Dât ile:	İkrime ve Atâ ibn Yesâr.[3732]
7			Çoğunluk. İbn Mes'ud.[3733]
8			Çoğunluk. İbn Abbâs.[3734] Çoğunluk. Talha ibn Musarrif.[3735] Çoğunluk.
		Dâl ile:	İbn Mes'ud mushafı.[3736]
12		Hemze'nin kesriyle, masdar:	Hasan Basri, 'Ata, Zeyd ibn 'Ali ve İbn Amir.[3737]
		Hemze'nin fethiyle, yemin'in çoğulu:	Hicaz ve Irak kari'leri.[3738]
13		Hemzesiz:	Zeyd ibn 'Ali.[3739]
		Hemzeli:	Çoğunluk.[3740]
14		Yâ'sız:	Çoğunluk.

[3726] Kurtubî: 8/63.
[3727] Mesâhif: 270.
[3728] Haberi mahzûftur, takdiri: dür.
[3729] demektir.
[3730] Kurtubî: 8/70.
[3731] Gramercilere göre ikinci hemze, meksûr yâ'dır. Fakat Zemahşerî'ye göre ikinci hemzeyi tam yâ telâffuz etmek, kırâet değildir, hatâdır, böyle okumak caiz değildir (el-Keşşâf 'an-hakaiki't-Tenzî: 2/142; el-Bahr: 5/15).
[3732] Bir muzaf takdiriyle Sonra ahidlerinibozmadılar"demektir (Kurtubî: 8/71).
[3733] Mesâhif: 44.
[3734] Mesâhif: 199.
[3735] Mesâhif: 271.
[3736] Mesâhif: 44.
[3737] Ebû 'Alî'ye göre bu görüş zayıftır. Çünkü bu takdirde küfür ehli, imansızlıkla nitelendirilecekleri için bu kırâet, sözde tekrar oluşturur. Zira küfür ehli deyince zaten imansızlar anlaşılır.
[3738] Taberî'ye göre doğrusu, hemzenin fethiyle okumaktır. Başka vech ile okumak caiz değildir (Cârrji'u'l-beyân: 10/89).
[3739] Zeyd, nın hemzesi yâ'ya teshîl edilince olmuştur. Fi'l, çoğul vâv zamirine dayandırılınca yâ düşmüş olmuştur.
[3740] el-Bahr: 5/16; Mesâhif: 271.

	Sonda yâ ile:	Übey.[3741]
15	Fi'l mansub[3742]	Ruveys'ten bir rivayet.
	Fi'l merfu':[3743]	Çoğunluk.
16	Gaib ya'sıyle:	Hasan, Ruveys ve Sellâm'ın rivâyetine göre de Yakub.
	(Sandınız mı ki) kavline uygun olarak hitâb tâsıyle:	Çoğunluk.[3744]
	Yâ'nın fethi, mîm'in dammıyle:	Çoğunluk.
	Yâ'nın damını, mîm'in kesriyle:	Semeyfa'[3745].
17	Tekil olarak:	îbn 'Abbâs, Ibn Cübeyr, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, ibn Muhaysın, Atâ, Mücâhid.
	Çoğul olarak:	Ötekiler.[3746]
	Sîn'in kesriyle, mescid mecrûr:	Çoğunluk.
19	Sîn'in dammıyle, mescid mecrûr:	Kırâettir.
	Bir önceki gibi, mescid mansûb:	İbn Zübeyr, İbn Cübeyr[3747].
21	Meftûh yâ, sakin ba, madmûm şîn ile:	A'meş, Talha, ve Humeyd ibn Hilâl.
	Ibşâr kökünden	İbn Mes'ud.
	Yâ'nın dammıyle, tebşîr kökünden:	Çoğunluk.
	Râ'nın dammıyle:	Ebubekr'in rivayetinde 'Asım.
	Râ'nın kesriyle:	Çoğunluk.
24	Râ'dan sonra elif ile çoğul	Çoğunluk.
	Elifsiz:	Ötekiler.
	Şin'den sonra elif:	Übey ve Hasan[3748]
	Bâ'nın nasbıyle:	Çoğunluk.
	Bâ'nın ref'iyle:	Haccâc ibn Yusuf.[3749]
26	Meksûr sîn, şeddeli, meksûr kâf ile:	Zeyd ibn 'Ali.[3750]
	Meftûh sîn, hafif meksûr kâf ile:	Çoğunluk.
28	Meftûh nûn ve cîm ile:	Çoğunluk.

[3741] Mesâhif: 134.
[3742] Bu takdirde fi'l, emrin cevâbıdır Ibn 'Aüyye'ye göre ma'nâ şöyle olur: ey mü'minler, kâfirleri öldürmek, Allah yolunda cihâdetmek, sizin için tevbedir (en-Neşr: 1/278; ei-Bahr: 5/17).
[3743] Anlamı: Allah, mü'minlerin elleriyle onlara azâbeder, dilediğini de bağışlar, azâbetmez demek olur.
[3744] el-Bahr: 5/18.
[3745] Kurtubî: 8/89.
[3746] Mesâhif: 199,247, 278, 286. Eb0 'Ubeyd de bu kırâeti tercih etmiştir. Ancak bu kelimenin, 18 ncİ âyette çoğul olduğunda oybirliği vardır.
[3747] Kurtubî: 8/91; el-Bahr: 5/20; Mesâhif: 228, 247.
[3748] Mesâhif: 134.
[3749] el-Bahr: 5/21-22.
[3750] el-Bahr: 5/25. şirrîb gibi mübalağa bildirir.

	Nûn'un kesri, cîm'in sükûnuyla:	Ebu Hayve.
	Necs'in, ya de necis'in çoğulu:	İbn Semeyfa'.[3751]
28	'Ayn'ın fethi, yâ'nın sükûnuyla:	Çoğunluk.
	'Ayn'dan sonra elif ile:	İbn Mes'ud ve Alkame.[3752]
30	Tenvin ve vas halinde tenvinin kesriyle:	Âsim, Kisâ'î, Ya'kub, Medînelilerin çoğunluğu ve bazı Mekkeli ve Kûfeliler.[3753]
	Tenvînsiz:	Ötekiler[3754].
	Meksûr hâ'dan sonra madmûm hemze ile:	'Âsim.
	Hemzesiz, madmûm hâ ile:	Ötekiler[3755].
32	Hemzenin hazfîyle öncesi nin dammı:	Ebû Ca'fer[3756].
	Hemzenin tam telâffuzu ile:	Çoğunluk.
34	Vâvsız:	Talha. Çoğunluk.
	Yâ'nın dammı, nûn'un kesriyle	Ebûs-Semmâl, İbn Ya'mer.
	Yâ'nın fethi, nun'un dammıyle:	Bir kırâettir.
	Yâ'nın fethi, nûn'un kesriyle:	Çoğunluk.[3757]
35	Yâ ile, müzekker kipi:	Çoğunluk.
	Tâ ile, müennes kipi:	Hasan ve bir rivayette ibn Âmir.[3758]
	Yâ ile, müzekker kipi:	Ebû Hayve.
	Tâ ile, müennes kipi:	Çoğunluk.[3759] Çoğunluk. Übey.[3760]
36	'Ayn ve şîn'in fethiyle:	Çoğunluk.
	Şîn'in sükûnuyla:	Ebû Ca'fer Yezîd ibn Kaka.
37	Sakin sîn ile medsiz:	Sülemî, Talha, îbn Eşheb ve Şibl.
	Meftûh nûn, sinden sonra vâv, hemze:	Mücâhid, Talha ve Sülemî'den de bir rivayet.
	Meksûr sîn'den sonra şeddeli yâ ile:	Zührî, Muhammed Bakır, oğlu Cafer-i Sâdık.

[3751] el-Bahr: 5/28.
[3752] el Bahr: 5/28; Mesâhif: 44, 243. 'Afiyet vezninde masdardır.
[3753] Câmi'u'l-beyân: 10/113.
[3754] Tkberî'ye göre en doğrusu, 'Uzeyr'i ref tenv^niyle ibn'i de merfû' okumaktır. Çünkü Araplar, ibn ismin na'ti olduğu zaman onu tenvînsiz okurlar. Ama burada ibn na't değil, 'Uzeyr'-in haberidir (Câmi'u'l-beyân: 10/113).
[3755] en-Neşr: 1/397.
[3756] Aynı.
[3757] Birinci halde mcvsûlün, geçmişte anılanların sıfatı olduğu daha belirgindir. İkinci halde âyet geneldir, mal yığan müslümanlar da âyetin kapsamına girer. Bu takdirde mevsûl, şart anlamı taşıyan mübtedâ olduğundan haberine fâ girmiştir ki haber,(l»yuj) kavl-î kerîmi-Bahr: 5/35-36).
[3758] el-Bahr: 5/36-37.
[3759] Bahr: 5/37.
[3760] Mesâhif: 134.

	Meftûh nûn, meksûr sîn'den sonra yâ, hemze:	Ötekiler ve Bağdâdlılara göre Verş[3761].
	Hemzenin hazfiyle, harekesinin öncesine verilmesi:	Ebû Cafer.[3762]
	Hemze'nin kısmen yaya dönüştürülmesi:	A'meş ve Ebû Ca'fer.[3763]
	Yâ'nın şeddesiyle:	Zührî'den rivayettir.[3764]
	Meksûr tâ'dan sonra madmûm hemze ile:	Çoğunluk.
	İdlâl kökünden:	İbn Mes'ûd Hasan ve Ebû Recâ[3765].
	Yâ'nın fethi, dât'ın kesriyle:	Medine, Basra karileri ve bazı Kûfeliler.
	Zay ve yâ'nın fethiyle, etken:	İbn Mes'ûd ve Zeyd ibn 'Alî.
	Zây'ın dammı, yâ'nın kesriyle:	Çoğunluk[3766].
38	Meksûr elif, şeddeli sâ, sonra elif ile[3767]:	Çoğunluk.
	Aslı üzre tâ, §â, elif ile:	İbn Mes'ûd ve A'meş[3768].
40	Yâ'nın fethiyle:	Çoğunluk.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Bir grup[3769].
	İmâle ile:	Dûrî'den rivayet.
	Fetna ile:	Ötekiler[3770].
	îki zamîr tesniye ile:	Hafsa mushafı[3771]
	Zamîrler tekil:	'Osmân mushafı.[3772]
	Kelime, mansûb:	Ya'kub.
	Kelime merfu':	Ötekiler.
	Kelime'den önce ce'ale zi yadesiyle, (Allah) ismi ye rine de zamîr:	Übey mushafı[3773].

[3761] Tkberî, bu çoğunluk kırâetini terdh etmiş, başka vecihleri caiz görmemiştir (Câmi'u'I-beyân: 10/129; el-Bahr: 5/39-40; Mesâhif: 256, 278, 333).
[3762] Ebû Ca'fer'in metodu budur. O, kesreden sonra gelen ve kendisinden sonra vâv bulunan madmûm hemzeyi hazfedip harekesini önceki harfe vermektedir (en-Neşr: 1/397). Ebû Hayyân da Ebû Ca'fer'in böyle okuduğunun doğru olduğunu söylemektedir (el-Bahr: 5/40).
[3763] Ebû Hayyân, Ebû Ca'fer hakkında bu kırâeti de zikretmektedir, fakat doğrusu, onun kırâetinin, bir önceki olduğudur.
[3764] el-Bahr: 5/40.
[3765] Câmi'û'l-beyân: 10/129; Kurtubî: 8/139; Mesâhif: 44.
[3766] el-Bahr: 5/41; Mesâhif: 44.
[3767] Kelimenin aslı dür. Mahreç yakınlığından dolayı tâ, §â'ya idğam edilince telâffuz imkânı kalmamış, bunun için başka bir vasi hemzesi getirilmiştir: kelimeleri de böyledir. Bunların aslı dür.
[3768] Kurtubî: 8/139-140; Mesâhif: 45, 318.
[3769] Kurtubî: 8/139-140.
[3770] Bu kelimede ve kendisinden sonraki kelimenin son harfi olarak râ gelen eliflerde bazıları tabii med ile, bazıları elifi yâ'ya doğru yumuşatarak imâle ile okumuşlardır. Tafsilât için en-Neşr: 2/54-59'a bakınız.
[3771] el-Bahr: 5/43; Mesâhif: 214.
[3772] İki mushaf arasında bulunduğu söylenen bu farklar eğer doğru ise, ilk mushaf ile, yeniden derlenen Osman mushafı arasında ufak-tefek bazı ayrılıklar bulunduğunu gösterir. Bu da doğaldır. Çünkü Osman mushafı, yalnız ilk mushafın kopyası değil, Kur'ân'ı daha titiz bir çalışma İle derleme ve tertîbetme sonucu meydana gelmiştir.
[3773] el-Bahr: 5/44; Mesâhif: 214.

42	'Ayn ve şîn'in dammıyle:	Çoğunluk.
	Ayn ve şîn'in kesriyle:	îsâ ibn 'Ömer[3774].
	Vâv'ın dammıyle:	A'meş ve Zeyd ibn Ali
	Vâv'ın fethiyle:	Hasan.
	Vâv'ın kesriyle:	Çoğunluk[3775].
46	Madmûm 'ayn ile, tâ'sız:	Muhammed ibn 'Abdi'l-Melik ibn Mervân ve oğlu Mu'âviye.
	Meksûr 'ayn, sonra zamîr ile:	Zirr ibn Hubeyş ve Ebân'ın 'Asım'dan rivayeti.
	Madmûm 'ayn ve müennes tâ'siyle:	Çoğunluk[3776]
47	Dâl'dan sonra vâvsız, tekil	îbn Mes'ûd ve îbn Ebî 'Able.
	D âl'dan sonra vâvlı, çoğul	Çoğunluk[3777].
	Sür'atli yapmak anlamındaki îfâd kökünden:	Mücâhid ve Muhammed ibn Zeyd.
	Râ ile, irfâd kökünden:	İbn Zübeyr[3778].
	îdâ' kökünden:	Çoğunluk[3779].
49	Hemzeyi tam telâffuz ile:	Çoğunluk.
	Öncesi madmûm olan hemzenin vâva dönüştürülmesi:	Verş'in Nâfi"den rivayeti[3780].
	Çoğul kipi:	Çoğunluk.
	Tekil kipi:	Übey.[3781]
	Madmûm tâ ile, iftân kökünden:	'îsâ ibn Ömer, İbn Semeyfa ve İsmâ'îl el-Mekkî.
	Tâ'nın fethiyle, ftn kökünden:	Çoğunluk.[3782]
51	Len ile mansûb:	Çoğunluk.
	Len yerine hel ile:	İbn Mesûd ve Talha ibn Musarrif[3783].
	Fi'l, şeddeli tevkîd nûnuyla:	Rey kadısı A'yen[3784].
52	Lâm'ın tâ'ya idğâmıyle:	Kûfeliler
	idğâmsız:	Ötekiler[3785].

[3774] kelimesinde A'rec de 'isa'ya katılmıştır.
[3775] el-Bahr: 5/46.
[3776] el-Bahr: 5/48.
[3777] el-Bahr: 5/49; Mesâhif: 45, 134.
[3778] Mesâhif: 228, 279. Yine hemen koştular, anlamındadır.
[3779] el-Bahr: 5/49; Mesâhif: 279.
[3780] Kurtubî: 8/158; en-Neşr: 2/279.
[3781] Mesâhif: 134.
[3782] el-Bahr: 5/51.
[3783] el-Bahr: 5/51; Mesâhif: 45.
[3784] Kurtubî: 8/160; el-Bahr: 5/51. EbÛ Hatim, A'yen'in kirâeti hakkında: "Caiz değildir, çünkü tevkîd nûnu ile beraber olmaz, ama ile beraber olur. Bundan dolayı eğer tevkîd nûnu, Talha'nın kırâetinde olsaydı, caiz idi" demiştir (el-Bahr: 5/51).
[3785] Kurtubî: 8/160.

	Hemzenin hazfiyle:	Ibn Muhaysın, Talha.
	Hemzeyi telaffuz ile:	Çoğunluk[3786].
53	Burada, Nisa ve Ahkaf'ta kâfın dammıyle:	Hamza, Kisâ'î, Halef.[3787]
	Kâfın fethiyle;	ötekiler.[3788]
54	Yâ ile, müzekker:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Tâ ile, müennes:	Ötekiler.[3789]
	Tekabbul'den etken:	İbn Mes'ûd.[3790]
	Çoğul mütekellim nûnuyla	Sülemî.[3791]
	Çoğul:	Çoğunluk.
	Tekil:	A'meş.
57	Meftûh mîm, sakin dâl ile:	Hasan, Ibn Ebî îshâk, İbn Muhaysın, Ya'kub.
	MadmÛm mîm, şeddeli, meftûh dâl ile:	ötekiler.
	Madmûm mîm, meftûh ve şeddeli dâl ve hâ ile:	Bir kırâettir[3792].
	Tevliye kökünden çoğul mâzî:	Çoğunluk.
	Müvâlât kökünden:	Eşheb 'Ukaylî.
	Birincisi tedahül, ikincisi müvâlât kökünden:	Übeyy ibnKa'b.[3793]
	Mîm'den sonra hâ ile:	Çoğunluk.
	Cîm'den sonra meksûr mîm, zây ile:	A'meş.[3794]
	İştidâd kökünden:	Übey[3795].
58	Üçü de mîm in dammıyle:	Ya’kub.
	Üçü de mîm'in kesriyle:	Ötekiler.
	Mülâzeme kökünden:	Hammâd ibn Se-leme'nin îbn Kesîr'den rivayeti[3796].
60	Ref ile:	Bir kırâettir.[3797]
	Nasb ile:	Çoğunluk [3798].
	Sakin zâl ile:	Nâfi’.
	Madmûm zâl ile:	ötekiler[3799].

[3786] el-Bahr: 5/52; Mesâhif: 256.
[3787] Ahkâf sûresinde 'Âsim, Ya'küb ve Ibn Zekvân da onlara katılmıştır.
[3788] en-Neşr: 2/248.
[3789] el-Bahr: 5/53.
[3790] Mesâhif: 45.
[3791] Keşşaf: 2/157; el-Bahr: 5/53.
[3792] Kurtubî: 8/165.
[3793] Mesâhif: 134; el-Bahr: 5/55.
[3794] kelimelerinin aym anlama geldiği söylenmiştir (el-Bahr: 5/55; Mesâhif: 134, 216, 319).
[3795] Mesâhif: 134.
[3796] el-Bahr: 5/56.
[3797] İşte' bunlar farzdır" demektir.
[3798] el-Bahr: 5/61.

	İzafetle:	Çoğunluk.
	Ref ve tenvîn ile:	Hasan ve Ebûbekr'in rivayetine göre Âsım.[3800]
	Cer ile:	Übey, İbn Mesûd, Ameş ve Hamza.[3801]
	Üzn'e atfen ref ile:	Ötekiler.[3802]
63	Ya ile:	Çoğunluk.
	Hitâb tâsıyle:	İbn Hürmüz ve Hasan.
	Yâ ile, tekil:	Übey.[3803]
63	Hemzenin fethiyle:	Çoğunluk.
	Hemze'nin kesriyle:	Ebû Amr ed-Dânî'nin, İbn Ebî 'Able'den hikâyesi.[3804]
66	Birincide meftûh, ikincide madmûm nûn ile, meczûm:	'Asım.
	İkisi de edilgen, meczûm; ikincisi müennes, taife merfû':	Ötekiler.[3805]
73		Çoğunluk. Übey.[3806]
75	İkisinde de hafif nûn ile:	A'meş.
	îkisinde de şeddeli tevkîd nunuyla:	Ötekiler[3807].
77	Sülâsiden:	Çoğunluk.
	Mufâ'ale babından:	Übey[3808].
81	Lâm'dan sonra elif ile:	Çoğunluk.
	Lâm'dan sonra elifsiz:	İbn Mes'ûd, İbn'Abbâs, Ebû Hayve ve 'Amr ibn Meymûn[3809].
83	Yâ'nın sükûnuyla:	Ya'kûb, Hamza, Kisâ'î, Halef ve Ebûbekr.
	Yâ'nın fethiyle:	Ötekiler.
	Yâ'nın fethiyle:	Hafs.
	Yâ'nın sükûnuyla;	Ötekiler.
	Hâ'dan sonraki elifin kaldırılmasıyle:	Mâlik ibn Dînâr ve 'İkrime.
	Hâ'dan sonra elif ile:	Çoğunluk[3810].
90	İ'zâr'dan ism-i fâ'il:	İbn 'Abbâs, Ya'kub[3811].
	Th'zîr'den ism-i fâ'il:	Ötekiler.
	î'tizâr*dan ism-i fâ'il:	Sa'îd ibn Cübeyr.[3812]

[3799] en-Neşr: 2/216.
[3800] Kurtubî: 8/192; Câmi'u'l-beyân: 10/168.
[3801] Kurtubî: 8/192; el-Bahr: 5/163; Mesâhif: 45.
[3802] Tıberî, bu kırâeti tercih etmiştir: (Câmi'u'l-beyân: 10/169).
[3803] Kurtubî: 8/194; Mesâhif: 134.
[3804] Ebû Hayyân, bu kırâeti beğenmekte ve vechinin kuvvetli olduğunu söylemektedir (el-Bahr: 5/65).
[3805] el-Bahr: 5/64. Zemahşerî, müzekker, gâib edilgen; ikincide müennes gâibeh kipini daha güzel bulmakta, bunun çoğunluk kırâeti olduğunu, Mücâhid'in fi'illeri müennes edilgen olarak şeklinde okumasının gârib olduğunu söylemektedir (Keşşaf: 2/161).
[3806] Mesâhif: 199.
[3807] el-Bahr: 5/74.
[3808] Mesâhif: 134.
[3809] Kurtubî: 8/216; el-Bahr: 5/79; Mesâhif: 45.
[3810] el-Bahr: 5/81.
[3811] Taberî, bu kirâeti doğru bulmaktadır: Câmi'u'I-beyân: 10/210.

	Şeddeli zâl ile:	Übey ve meşhur rivayette Hasan, Nûh ibn İsmâ'îl.
	Hafif zâl ile:	Çoğunluk[3813]
		Çoğunluk
		Übey ve Ebû 'İm-rân el-Cevnî[3814].
91	İsm-i celâl'in nasbiyle:	Ebû Hayve.
	İsm-i celâl'in cerriyle:	Çoğunluk[3815].
	ziyadesiyle:	İbn 'Abbâs.[3816]
92	Çoğul mütekellim nûnuyla:	Ma'kil ibn Hârûn.
	Hitâb tâsıyle:	Çoğunluk.[3817]
98	Burada ve Fetih: 6'da sîn'in dammıyle:	İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
	İki yerde de sîn'in fethiyle:	Ötekiler.[3818]
	Râ'nın dammıyle:	Verş'in Nâfi"den rivayeti.
	Râ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
100	Râ'nın ref'iyle:	Ya'kub.
	Râ'nın cerriyle:	Ötekiler[3819].
	ziyadesiyle tahtihâ mecrûr:	İbn Kesîr ve Mekke mushafları
	siz, tahtehâ mansûb:	Ötekiler ve mushafları[3820].
101	Tâ ile:	Übey mushafı.
	Nûn ile:	Çoğunluk[3821].
103	Tâthîr kökünden:	Çoğunluk.
	İthâr kökünden:	Hasan Basrî[3822].
	Tekil, tâ mansûb:	Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs[3823].
	Çoğul, tâ kesre ile mansûbdur:	Ötekiler[3824].
	Kâfin fethiyle:	Çoğunluk.
	Kâfin sükûnuyla:	Bir kırâettir.[3825]
104	Hitâb tâsıyle:	Übey mushafı, Alî ve bir rivayette Hasan.
	Ğâib yâsiyle:	Çoğunluk.[3826]
	Hemze'siz:	Nâfi', Hamza, Kisâ'î.
	Madmûm hemze, sonra vâv ile:	Ötekiler
106		Çoğunluk

[3812] el-Bahr: 5/83; el-Bahr: 247.
[3813] el-Bahr: 5/84; Mesâhif: 134.
[3814] Mesâhif: 134.
[3815] el-Bahr: 5/85.
[3816] Mesâhif: 199. Ebû Hayyân, bu ziyâdeyi tefsir saymaktadır (el-Bahr: 5/85).
[3817] el-Bahr: 5/86.
[3818] Vâv'ı uzatmada Verş, kendi metodu üzredir (Tebsıra: 528; en-Neşr: 2/280). Taberî, İkinci kırâetidoğru bulmaktadır (Câmİ'u'l-beyân: 11/5). (Meryem Sûresi: 28); (Furkan Sûresi: 40); (Feth Sûresi: 6) âyetlerinde ittifakla sîn'ifctha ile " (A'râf Sûresi: 188); (Yûsuf Sûresi: 53); (Ahzâb Sûresi: 17) âyetlerinde sîni ittifakla damme ile okumuşlardır (en-Neşr: 2/280).
[3819] Taberî, cerrin dışında bir kırâeti caiz görmemektedir (Câmİ'u'Ubeyân: 11/8-9).
[3820] el-Bahr: 5/92.
[3821] el-Bahr: 5/94; Mesâhif: 134.
[3822] Kurtubî: 8/249.
[3823] Taberî şöyle diyor: "Tekil okuyanlar, tekil kipin daha doğru olduğu kanısında bulunduklarını gösteriyorlar" (Câmi'u'l-beyân: H/18).
[3824] Tebsıra: 529; en-Neşr: 2/281; el-Bahr: S/96.
[3825] Kurtubî: 8/250.
[3826] Mesâhif: 134; el-Bahr: 5/96.

		İbn Mes'ûd.[3827]
107	Vâv'sız:	Hz. 'Ömer, Nafî', İbn 'Âmir, Medîne ve Şam halkının mushafları
	Vâv'lı:	Ötekiler ve mushafları.
		Übey mushafı[3828].
	Fi'l çoğul:	İbn Mes'ûd ve A'meş.
	ve fi'l tekil halde:	Çoğunluk.[3829]
108	Birinci hâ meksûr, ikincisi madmûm:	'Abdullah ibn Yezîd.
	İkisi de meksûr:	Çoğunluk.[3830]
		Çoğunluk.
		Talha ve A'meş.[3831]
		Çoğunluk.
		Hz. 'Alî.
	Te'sîs[3832] kökünden edilgen, bünyân merfû':	Nâfi', îbn 'Âmir.
	Te'sîs kökünden etken:	Ötekiler
	Birincisi edilgen, ikincisi etken:	'İmâre ibn 'Âid.
	Hafif meftûh sîn, sonra madmûm sîn:	Nasr ibn 'Âsim.
	îki sîn arasında elif ile:	Yine ondan rivayet.[3833]
	Sakin râ ile:	Ebûbekr, Hamza, İbn Âmir.
	Madmûm râ ile:	Ötekiler.
109		Çoğunluk
	ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd[3834].
	Bir önceki kırâet, fi'l müennes:	Übey mushafi.[3835]
	İmâle ile:	İbn Zekvân, Ka-lûn, Ebûbekr, Ebû (Amr, Kisâ'î.[3836]
	îmâlesiz, fetha ile:	Ötekiler.[3837]
110	Cer harfi olarak hafif lâm ile:	İbn Ya'mer.
	İstisna edatı olarak şeddeli lâm ile:	Ötekiler.[3838]
	Meftûh tâ ile, tekattu' kökünden etken:	Hafs, Hamza, İbn Âmir.
	Madmûm tâ ile, edilgen:	Ötekiler.

[3827] Mesâhif: 45.
[3828] Mesâhif: 134.
[3829] el-Bahr: 5/99; Mesâhif: 220, 319.
[3830] el-Bahr: 5/99.
[3831] Me-âhif: 256, 319.
[3832] Mesâhif: 187.
[3833] Kurtubî: 8/264; el-Bahr: 5/110.
[3834] Mesâhif: 45.
[3835] Mesâhif: 134; el-Bahr: 5/100.
[3836] Verş, beyne'l-lafzeyn okumuştur.
[3837] Tebsıra: 531; en-Neşr: 2/57.
[3838] en-Neşr: 2/281.

	Kat' kökünden, edilgen, fî'1-kabri ziyadesiyle:	İkrime[3839].
	Kat' kökünden etken:	İbn Kesîr ve Şibl'-den bir rivayet. Übey ve Talha[3840]. 'Abdullah ibn Mes'ûd'un ashabı[3841]. Hasan, Ya'kub ve Ebû Hatim[3842].
111		Hz. 'Ömer ve A'meş[3843].
	ziyadesiyle:	Çoğunluk[3844].
	Edilgen, etkenden önce:	Hamza, Kisâ'î
112	Etken, edilgenden önce:	Ötekiler[3845].
	Hemze ile ve merfû':	Çoğunluk.
	kadar medh için nasb ile:	İbn Mes'ûd, Übey ve A'meş[3846].
114	Her yerde hâ'dan sonra elif ile	Ötekiler.
	Hâ'dan sonca yâ ile:,	Ebu Ca'fer[3847]. Çoğunluk Talha ibn Musarrif. Çoğunluk Hasan, Hammâd er-Râ'viye, İbn Semeyfâ', Ebu Nehîk ve Mu'âz el-Kari'[3848].
117	Sîn'in dammıyle:	Ebû 'Amr.
	Sîn' sükûnuyla:	Ötekiler.
	Yâ ile, müzekker kipi:	Hamza, Hafs.
	Tâ ile, müennes kipi:	Üb'ey ve başkası.
	siz, mâzî fi'l:	İbn Mes'ûd[3849] .
118	Hâ'nın dammı, lam'm kesri ve şeddesiyle, edilgen:	Çoğunluk.
	Hafif lâm ile, edilgen:	Ebû Mâlik [3850]
	Hâ ve lâm'ın fethiyle, etken:	'İkrime ibn Hâlid[3851].
	Hâ ve şeddeli lâm'ın fethiyle, etken:	Ebû'1-ÂHye, Ebû'l Cevza[3852]
	Hâ'dan sonra elif ite:	Ca'fer-i Sâdık, zeyd ibn 'Alî ve

[3839] Mesâhif: 271.
[3840] Mesâhif: İ34, 257.
[3841] Ebû Hayyân'ın tesbitine göre'Abdullah: "Onların kalbterini kessen dahi..." şeklinde okumuştur. Hitâb, Hz. Peygamber'edır (el-Bahr: 5/101). Kitâbu'l-Mesâhif'te ise onun, fiMi edilgen olarak: "Kalbierİ kesilmiş olsa dahi..." şeklinde okuduğu belirtilir (Mesâhif: 45).
[3842] Kurtubî: 8/266. Taberî, birinci ve ikinci kırâetten başkasını caiz görmemektedir (CâmiVl-beyân: 11/35).
[3843] Mesâhif: 319.
[3844] Mesâhif: 220; el-Bahr: 5/104.
[3845] en-Neşr: 2/246.
[3846] el-Bahr: 5/104; Mesâhif: 45, 134, 319.
[3847] en-Neşr: 2/221.
[3848] eI-Bahr: 5/105; Mesâhif: 257.
[3849] el-Bahr: 5/109; Mesâhif: 45, 135.
[3850] el-Bahr: 5/110.
[3851] Kurtubî: 8/282.
[3852] el-Bahr: 5/110.

		Ebû Recâ[3853]
	siz, sonra ism-i mef'ûl kipi:	'Alî ve A'meş. [3854]
	İmâle ile:	Hamza.
	İmâlesiz':[3855]	Ötekiler.
119	Çoğul kipi:	Çoğunluk.
	Tesniye kipi:	Zeyd ibn 'Alî, İbn Semeyfa', Ebû'l-Mütevekkil vs. [3856]
	Çoğul ve yerine	İbn 'Abbâs. [3857]
	Hemze ile, medsiz:	Çoğunluk.
	Hemze ile, medli:	'Ubeyd ibn 'Umeyr. [3858]
120	Hemzeli:	Çoğunluk.
	Birincide hemze'nin hazfi, ikincide yâ'ya dönüştürülmesiyle:	EbûCa'fer[3859]
	Yâ'nın fethiyle:	Çoğunluk.
	Iğâza kökünden, yâ madmûm:	Zeyd ibn 'Alî. [3860]
		Çoğunluk.
122		İbn Mes'ûd. [3861]
123	Ğayn'ın kesriyle, Esed lehçesi:	Çoğunluk.
	Ğayn'ın fetryyle, Hicaz lehçesi:	A'meş, Ebân ibn Sâa'leb ve Mufaddalın Âsım'dan rivayeti.
	Ğayn'ın dammıyle:	Ebû Hayve, Sülemî İbn Ebî 'Able.[3862]
	Temim lehçesi:	
126	Hitâb tâsıyle:	Hamza, Ya'kûb
	Ğâib yâsıyle:	Ötekiler2.[3863]
	Olumsuz edatı ve hitâb kipi:	İbn Mes'ûd A'meş. Übey ve TalHa ibn Musarrif[3864].
128	Madmûm fâ İle, nefs'in çoğulu:	Çoğunluk.
	Meftûh fâ ile, nefâseten:	İbn 'Abbâs, Ebû'l-'Al îye, İbn Muhaysın ve 'Abdullah Kusayt[3865].
129	Rabb'ın sıfatı olarak merfû':	İbn Muhaysın» İbn Kesîr'den bir rivayet. [3866]
	'Arş'm sıfatı olarak	Çoğunluk.[3867]

[3853] Mesâhif: 333; Kurtubî: 8/282.
[3854] el-Bahr: 5/110; Mesâhif: 187, 319.
[3855] Hamza, ortasında elif bulunan on sulâsî fi'li, imâle ile okumuştur. (en-Neşr; imâle bahsi)
[3856] el-Bahr: 5/111.
[3857] el-Bahr: 5/111; Mesâhif: 45, 199.
[3858] Kurtubî: 8/290; eJ-Bahr: 5/112.
[3859] Ebû Ca'fer, kendisinden önce fetha bulunan madmûm hemzeyi hazfedip harekesini kendinden pnceki harfe vererek; kendisinden önce kesre bulunan meftûh hemzeyi de kuvvetli rivayete göre yaya dönüştürerek okumuştur (en-Neşr: 1/396-397).
[3860] el-Bahr: 5/112.
[3861] Mesâhif: 45.
[3862] el-Bahr: 5/115.
[3863] taberî'ye göre doğrusu budur (Câmi'u'l-beyân: 11/73).
[3864] Kurtubî: 8/299; el-Bahr: 5/116; Mesâhif: 45, 257, 319.
[3865] Kurtubî: 8/301; el-Bahr: 5/118. En şerefliniz olan bir elçi gönderdi, demektir.
[3866] Ebûbekr el-Asamm: "Bu kırâeti daha çok beğeniyorum Çünkü 'azîm'İ Allah'ın sıfatı yapmak, 'Arş'ın sıfatı yapmaktan daha iyidir" demiştir (el-Bahr: 5/119).
[3867] Kurtubî: 8/303.

mecrûr:

10/51 YÛNUS SÛRESİ 784
Tefsîr: 784
Tefsîr: 785
Tefsîr: 787
Tefsir: 788
Tefsir: 788
Tefsir: 789
Tefsîr: 790
Tefsîr: 792
Tefsîr: 794
Tefsîr: 795
Tefsir: 796
Tefsir: 796
Tefsîr: 797
Tefsir: 798
Tefsîr: 800
Tefsir. 801
Tefsîr: 801
Tefsir: 802
Tefsir: 804
Tefsîr: 805
Tefsir: 805
Tefsîr: 806
Yûnus Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 806
Kur'ân'in Hedefleri: 808
Yûnus Sûresinin Kırâet Farkları 815

Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/175-195.

10/51 YÛNUS SÛRESİ

Sûrede kâfirlerin çeşitli tutumlarına, bâtıl inançlarına değinilir; Allah'ın, kâinattaki kudret işaretlerine dikkat çekilir; âhiret hesabı, sevap ve cezası hakkında müjdeler verilir, uyanlar yapılır; imanın ve inkârın insan ruhundaki etkilerine işaret edilir.
Peyğamber'in görevinin ne olduğu, hidâyet ve sapıklıkta insanın sorumluluğu belirtilir; Nuh ile kavmi, Mûsâ ile Fir'avn arasında geçen olaya temas edilerek azgınların vahim sonuca düşecekleri; mü'minlerin kurtuluşa erecekleri anlatılır.
Sûrenin tamamı 109 âyettir. 40, 94-96 ncı âyetlerinin Medine'de, gerisinin Mekke'de indiği rivayet edilir. Bir rivayete göre de başından itibaren kırk âyet Mekke'de, diğer âyetelri Medine'de inmiştir. Ancak Medine'de indiği söylenen âyetlerin içeriği, Mekke âyetlerinin içeriğine uyar. Bu bakımdan bütün âyetlerinin Mekke'de indiği söylenebilir. Resmî sıralamaya göre 10., iniş sırasına göre 51. sûredir. [3868]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle,
1- Elif lam râ. İşte şunlar, o hikmetli Kitabın âyetleridir.
2- İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar ve inananlara, Rableri katında kendileri için bir doğruluk kademesi bulunduğunu müjdele!" diye vahyetmemiz, insanlara tuhaf mı geldi, kâfirler: "Bu apaçık bir büyücüdür" dediler. [3869]

Tefsîr:

1- Sûre, elif, lâm, râ harfleriyle başlamaktadır. Gerçek anlamlarını yalnız Allah ve Elçisinin bildiği bu başlama harflerinin, daha önce başka dillerde indirilmiş bulunan İlâhî Kitaba işaret yanında, vahyedilecek sözlerin önemine dikkati çekme görevi de yaptığını daha önce belirtmiştik. Nitekim bu harflerden hemen sonra, okunan bu sözlerin, Kitabın âyetleri olduğu vurgulanıyor.
Hakim: Sağlam, hikmetli anlamınadır. İlâhî Kitâb, hem sağlam, hem de hikmetlidir. Hikmet, ilim ve akıl ile gerçeğe ulaşmaktır. Allah hakkında hikmet: Eşyayı gayet iyi bilip sağlam yaratmasıdır. İnsan hakkında hikmet, varlıkları bilmek ve iyi işler yapmaktır[3870]. Bir tefsire göre de el-Hakîm, hâkim anlamınadır. Yani Kur'ân, hakkı batıldan ayırma hükmünü verendir, bu konuda hâkimdir. Nitekim, "Onlarla beraber Kitabı hak ile indirdi kijo kitâb, insanlar arasında hükmetsin"[3871].
2 nci âyette insanları uyarmak, inananların da Rableri katında doğruluk derecesine ereceklerini müjdelemek için insanların, kendi aralarından bir adama vahyedilmesinde garip, tuhaf karşılanacak bir şey olmadığı belirtiliyor.
Bu âyetteki "deyimi: geçmiş doğruluk, fazilet, makam, yüksek derece anlamlarına gelir. "Kadem" ashnda ayak demektir. Yapılan her-şey çalışma ile elde edilir. Çalışma da genellikle ayak yardımiyle yapıldığından, çalışmanın temel sebebi olan ayak, uğurlu iyi işler anlamında kullanılır. Bizim Türkçemizde "Kademli" derler, uğurlu demektir.
"Kademesıdkın" fazilet, yüce makam anlamınadır. Kademin doğruluğa bağlanması, yalnız mü'minlerin inancının doğruluğuna, kâfirlerin sözlerinin bâtıl olduğuna işaret etmektedir. Çünkü doğruluk derecesi yalnız mü'-minlere verilmektedir. Yalnız onların erecekleri mertebe doğrudur. Ötekilerin inançları, sözleri hayalden ibarettir. O yalan söz ve inançlarla meşgul olanlar doğruluk derecesine eremezler. [3872]

3- Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arşa istiva etti (kuruldu), emri tedbir-eder (tahtından kâinatı yönetir). O'nun izni olmadan hiç kimse şefaat edemez. İşte Rabbiniz Allah budur. O'na kulluk edin, düşünmüyor musunuz?
4- Hepinizin dönüşü, O'nadır. Bu, Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür. O yaratmağa başlar, sonra inanıp iyi işler yapanlara adaletle karşılık vermek için yeniden yaratır. İnkâr edenlere gelince, küfürlerinden dolayı onlara kaynar sudan bir içki ve acı bir azâb vardır.
5- Güneşi ziya, Ay 'ı 'nur yapan; yılların sayısını ve (vakitlerin) hesâbı(m) bilmeniz için Ay'a (dolaşma) konaklar düzenleyen O'dur. Allah, bunları (boş yere değil) gerçek ile yaratmıştır. Bilen bir kavim için âyetleri açıklamaktadır.
6- Gece ve gündüzün değişmesinde ve Allah'ın, göklerde ve yerde yarattığı şeylerde korunan bir topluluk için nice ibretler vardır. [3873]

[3868] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/197.
[3869] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/197-198.
[3870] Rağıb, el-Mufredât, s.127.
[3871] Bakara Sûresi: 213.
[3872] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/198.
[3873] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/199-200.

Tefsîr:

3- insanları uyarmak ve müjdelemek için görevlendirilmiş olan Peyğam-ber'e vahyedilen sözlerin esası, onları tek yaratıcı olan Tanrı'ya kulluğa çağırmaktır. İbâdete lâyık olan Allah odur ki gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra mülkünün tahtına kurulmuştur. Kâinatın işlerini tahtından yönetmektedir. O, öyle bir hükümdardır ki kendisi izin vermeden kimse şefaat edemez, bir ricada bulunamaz.

Yüce Allah, kendisine ortak koşanlara hitaben: "Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratandır" diyor. Bu ifadeden, muhatabların, göklerin ve yerin altı günde yaratıldığına inandıkları anlaşılmaktadır. Gerçekten yahudiler ve hınstiyanlar kâinatın altı günde yaratıldığına inanırlar. Kitabı Mukaddes'in Tekvîn Sifri'nin 1-2 nci bablarında Allah'ın, kâinatı akı günde yaratıp yedinci günde istirahat ettiği ifade ediliyor.

Yahudilerle temas halinde bulunan Araplar, onlardan, Kitabı Mukad-des'e âit bazı hikâye ve inançları duymuş, Öğrenmişlerdi. İşte Kur'ân-ı Kerîm, onlara bildikleri bir şeyi hatırlatarak: "Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratmış olan Allah'tır" buyuruyor. Şunu da belirtmek lâzımdır ki Kur'ân, Tevrat'ta bulunan bazı inançları veya hikâyeleri naklederken, kendi temel görüşüne aykırı şeylerden ayıklayarak nakleder. Burada da aynı şeyi görüyoruz: Burada Allah'ın, kâinatı altı günde yarattığını söylerken, Tevrat'ın, tevhîde aykırı olan: Allah'ın yedinci günde istirahat ettiği görüşünü almıyor. Çünkü Allah'ın yorulduğu mânâsını hatıra getiren bu inanç, Kur'ân'ın, düşünce yapısına aykırıdır. Allah yorulmaktan münezzehtir, dinlenmeğe ihtiyacı yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de gökleri ve yeri yaratmasının, Allah'ı yormadığı'vur-gulanmaktadır. Tevrat'ın "yedinci günde dinlendi" ifâdesi yerine burada gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra "Arşa oturdu, işi düzenliyor, kâinatı yönetiyor" buyurulmaktadır.

Modern müfessirlere göre bu âyetlerde kasdedilen gün, insanların kullandığı 24 saatlik takvim günü değil, süresi Allah katında bilinen uzun zaman sürecidir. İbn Abbâs'ın: "Bunlar, her biri, sizin saydığınız bin yıl kadar olan altı âhiret günüdür" dediği rivayet edilir[3874].

Allah'ın, gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra Arşa istiva ettiği belirtiliyor. Arş, hükümdarın tahtıdır. Arşa istiva etmek de tahta oturmak, kurulmaktır. Allah'ın, bir cisme oturması, cisim tarafından tutulması, kap-sanması mümkün değildir. Kur'ân'daki bu ifade, çeşitli şekillerde tefsir edilmiştir.

'Arş nedir? Müslümanların genel kanısına göre 'Arş, gökleri kaplayan büyük bir cisimdir. Burada kasdedilen o cisim midir, yoksa başka bir şey midir? Bu konuda üç görüş ileri sürülmüştür:

1. Ebu Müslim Isfahânî'ye göre buradaki 'Arş ile o büyük cisim kasde-dilmemiştir. Kurulmuş, çatılmış her bfhâya da 'arş denir. Âyette Allah'ın göklerin ve yerin esasını yarattığı belirtildikten sonra bunların her birinin arşını yani şeklini; yüksekliğini yarattığı, her birine uygun biçimini verdiği belirtilmektedir. Nitekim: "Yaratılışça siz mi daha çetinsiniz, yoksa gök mü? (Allah) onu yaptı, yükseklik miktarını yükseltti, onu düzenledi"[3875] buyurulmuş-tur. Demek kâinat cisimlerinin maddesini var etmek tahlîk (yaratmak), onları uygun şekle koyup biçimlendirmek de ta çatısını çatmak)tır.

2. Cumhura göre 'Arş ile kasdedilen, gökleri kaplayan o büyük cisimdir. O, göklerden ve yerden önce yaratılmıştır. "Arşı su üstünde idi"[3876] âyeti de Arşın, göklerden ve yerden önce yaratıldığını gösterir. Bu âyeti açık anlamında değil, başka şekilde yorumlamak gerekir. O da şudur: "
Sonra 'Arşa oturmuş olarak emri tedbir eder (buyruğunu yürütür)".

3. Arş'tn maksat mülktür. "Falan kimse 'arşına hâkim oldu" denir. Bu ifade, o kimsenin, mülküne sahibolduğu anlamım taşır. Bu âyetteki "Sonra Arşa istiva etti" cümlesinin anlamı da gökleri ve yeri yaratıp felekleri yuvarlattıktan, kâinat mülkünü var ettikten sonra tahtına oturdu, yani mülküne hâkim oldu, demektir. Allah önce kâinatı yaratmış, sonra yarattığı mülke, yalnız kendisi hakim olmuştur. Mülkünde ortağı yoktur. Arş mülk anlamı-nadır. Allah'ın mülkü yaratıklarıdır. Yaratıklarının varlığı, gökleri ve yeri yarattıktan sonradır. Onun için Allah'ın, gökleri ve yeri yarattıktan sonra Arş'a oturduğu, yani mülküne hakim olduğu bildirilmiştir.

Mülküne hakim olan Allah, emri düzenler: "Mülkünde her varlığın işlerini takdir eder, devamı için gerekli olan yasaları koyar. Her şey Allah'ın düzenlediği ince, hikmetli kanunlara göre varlığını sürdürür. 'Raslantıya kalmış bir şey yoktur. Herşey O'nun tedbir ve hikmetiylej ince, muhkem kanun-lariyle yönetilmektedir.

Esasen âyet, insanların anlayış ölçüsüne göre Allah'ın, mülkünde, ortağı olmayan, buyruğunu istediği gibi yürüten mutlak bir hükümdar olduğunu anlatmaktadır. Öyle bir hükümdar ki kendisi izin vermedikçe huzurunda hiç kimse konuşmaya, aracılık, iltimas yapmaya kalkamaz.

Şefî': Yardımsız kalan tek kişiye destek olup onu çift yapmak, onu yalnız bırakmamak anlamına geldiği gibi birinin huzurunda iltimas, aracılık yapmak anlamına da gelir. Âyette her iki anlam da vardır. Müşrikler meleklerin sembolleri olarak taptıkları tanrıların, Allah'ın yardımcıları olduğuna ve 0'-nun huzurunda kendilerine aracılık yapacaklarına inanıyorlardı. Yüce Allah: "O'nun izni olmadan kimse şefaat edemez" cümlesiyle Allah'ın, mutlak yaratıcı olup yardıma ihtiyacı bulunmadığına işaret ettiği gibi, kendisinin izni olmadan huzurunda kimsenin aracılık yaparo ayacağını da belirtmektedir. Böylece müşriklerin batıl inançları reddediliyor ve âyetin sonunda da yalnız bu tek, ortağı, yardımcısı bulunmayan Allah'a kulluk etmenin gereği vurgulanıyor.

[3874] Mefâtîhu'l-gayb: 17/12.
[3875] Nâziât Sûresi: 27-28.
[3876] Hûd Sûresi: 7.

Kur'ân'a göre âhirette herkes kendi amelleri ve ruhsal değeriyle ölçülür. yüce Dîvân, şefaat ve iltimas yeri değildir, "öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse kimsenin cezasını çekmez, kimseden şefaat kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım yapılmaz"[3877].
Âhiret hesap ve cezası, ancak vahy ile bilinebilecek ğayb olaylarıdır. Bunlar hakkında zan ve tahmine dayanarak hüküm vermek, gerçekte hiçbir mânâ taşımaz. Allah'ın Kur'ân'da bildirdiğine göre Kendisinin izni olmadan hiç kimse şefaat etmeğe kalkamaz: "O'nun izni olmadan kim şefaat edebilir?"[3878], "Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiçbir işe yaramaz. Meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye, (şefaat edilmesi için) izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman meleklerin şefaatinin yararı olur)"[3879].
Bu âyetlerden, bazı meleklerin Allah'ın izniyle şefaat edebilecekleri anlaşılırsa da bunların şefaati, yine Allah'ın razı olduğu kimselere olacaktır. Bunlar Allah'ın razı olmadığına şefaat edemezler: "Rahman çocuk edindi, dediler. O yücedir, çocuk edinmekten münezzehtir. (Rahmân'ın çocukları sandıkları melekler), Allah'ın değerli kullarıdır. O'ndan önce söz söylemezler, O'nun buyruğunu yerine getirirler. Allah onların önlerinde ve arkalarında olanı (yaptıkları her işi) bilir. Onlar, Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat edemezler. Ve O'na saygıdan titrerler"[3880] At "O gün... Rahmân'a saygı için sesler kısılmıştır, fısıltıdan başka bir şey işitemezsin. O gün Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığı kimseden başkasının şefaati fayda vermez"[3881].
Demek ki Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaatin bir yararı olmaz. Zaten O'nun razı olduğundan başkasına şefaat edilmez. Kimse böyle bir şey yapmağa cesaret edemez. Esasen O'nun rızâsı, cennette en büyük nimet olduğu için O'nun rızâsına mazhar olanın şefaate de ihtiyacı olmaz. Belki şefaat, onu Hakk'a daha da yaklaştırır.
Şefaat konusunda Kur'an böyle söylerken bazı kimselerin şeyhlerinden aldıkları garantilere bağlanmaları, Kur'ân'ı bilmemekten kaynaklanmaktadır. Herhalde müridlerine böyle garantiler verenler de bu âyetleri bilseler ve anlamım düşünseler ğayb âlemi hakkında böyle cür'etli sözlerden ve hareketlerden çekinirler. Şefaat konusunda Tefsirimizin birinci cildinde daha uzun durmuştuk (s. 157-160).
4 ncü âyette de insanların hep Allah'a dönecekleri belirtilmektedir. Herkes mutlaka O'na dönecektir. Yaratmaya ilk başlayan Allah, dönüp yeniden yaratır. Yaratması sürüp gider. Yaratıklarını öldürür, yeniden yaratır. Yaratır ki ilk yaşamlarında inanıp iyi işler yapanları adaletle ödüllendirsin, inkâr edenleri de acı azaba çarptırsın.
5-6 ncı âyetlerde güneşi ziya, ay'ı nûr vermek ve zamanı hesaplamak için yarattığı, bilenler için âyetlerini inceden inceye açıkladığı; gecenin, gündüzün birbirini izlemesinde ve Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde günahlardan korunanlar için Allah'ın birliğine, O'nun kudret ve hikmetine işaretler bulunduğu belirtilmektedir.
Burada önemli bir nokta Güneşin ziya, Ayın da nûr olduğunun belirtil-mesidir. Bazı müfessirlere göre ziya ile nûr aynıdır. Zemahşerî'ye göre ziya, nurdan güçlüdür. Bundan dolayı Allah, hidâyetini ziyâya değil, nura benzetmiştir. Çünkü ziyâya benzetseydi hiç kimse sapmazdı.
"Ve ayı, bunların içinde bir nûr yaptı. Güneşi de bir sirâc (kandil) yaptı"[3882].
"Yücedir o Allah ki gökte burçlar yaptı ve orada bir kandil ve aydınlatıcı bir Ay var etti"[3883].
"Orada parti parıl (alev alev yanan) bir kandil yaptık"[3884] âyetlerinden Güneşin bir sirâc yani alev alev yanan bir enerji ve ışık kaynağı; Ayın da bir ışık yansıtıcısı olduğu anlaşılır. Sirâc, ışığı kendi ateşinden doğan kandildir. Bunun verdiği ışığa ziya denmiştir. Bunun ışığı olan ziya, kaynağın kendisinden oluşmaktadır. Güneşin ışığı, hidrojeni heliuma dönüştüren, zincirleme nükleer patlamalardan oluşmaktadır. Güneş, her an sayısız atom bombalarının patladığı bir kaynaktır ki bu patlamalardan kendisine tabi yıldızlara korkunç enerji ve ışık gitmektedir. Güneşin kendinden olan enerjisi, kendi sisteminin hayat kaynağıdır. İşte Güneşin kendinden olan ışığı, ziya tabiriyle anlatılmıştır. Fakat Ay sönmüş, soğumuş, kabuk bağlamış bir gezegendir. Kendinden bir ışığı yoktur. Ancak Güneşten kendisine vuran ışığı yansıtır. İşte aydan yansıyan bu ışığa da nûr denmiştir.
Âyetteki bir başka incelik de ziya kelimesinin, dav'ın çoğulu olma ihtimâlidir. Zeccâc'a göre ziya, dav'ın çoğuludur. Bu takdirde Güneşten bir ışık değil, ışıklar geldiği anlatılmış olur. Gerçekten Güneşin her ân patlayan sayısız atomlarının her birinden ayrı ayrı ışıklar oluşur. Bu ışıklar tayftaki yedi rengi oluşturur. Demek ki Güneşin ışığı bir değil, yedi çeşittir. İşte bu ince noktaya işaret için Güneşin ışık değil, gıklar gönderdiği belirtilmiştir.
Şimdi ondört asır önce, ümmî toplum içinde yetişmiş, ümmî bir insanın bu ilmî gerçekleri kendi kendine bilmesi mümkün müdür? Hatta ümmî değil, o zamanın eğitim görmüş bir insanının dahi, ancak çağımızda keşfedilmiş bu gerçekleri bilmesi mümkün müdür? Bunun, vahyden (Hakk'ın gönderdiği bilgiden) başka bir izah tarzı olabilir mi?
Güneşin, ziya, Ayın nûr kılındığı belirtildikten sonra "Yılların sayısını ve hesabi" bilmeniz için "Allah'ın, Aya konaklar belirlediği bildirilmektedir. Ay, her gece birinde bulunan 28 konaktan geçer ki Araplar, Ayın geçtîği

---

[3877] Bakara Süresi: 48.
[3878] Bakara Sûresi: 255.
[3879] Necm Sûresi: 26.
[3880] Enbiya Sûresi: 26-28.
[3881] Tâhâ Sûresi: 109.
[3882] Nûh Sûresi: 16.
[3883] Furkan Sûresi: 61.
[3884] Nebe' Sûresi: 13.

her noktayı, karşısında bulunan yıldız kümesiyle adlandırmışlardır. Bunlar: Se-retân, Butayn, Süreyya, Deberân, Hek'a, Hen'a, Zira', Nesre, Tarf, Ceb-he, Zübre, Sarfe, 'Avvâ', Simâk-i A'zel, Gafr, Zübânî, İklîl, Kalb, Şavle, Ne'âim, Belde, Sa'd ez-Zebâih, Sa'd-i Bul', Sa'du's-su'ûd, Sa'dû'l-ahbiye, Birinci Farğ, İkinci Farğ ve Rişâ'dır.
Bunlar, Ayın çıplak gözle görülebildiği noktalardır. Ay yirmidokuz çektiği zaman bir, otuz çektiği zaman iki gece vardır ki çıplak gözle görülmez. İşte Ayın, bu konaklardan geçip tekrar eski noktasına gelmesi, ümmî toplumların zaman hesabına yardımcı olur. Gerçi Dünyanın Güneş çevresinde bir dönümü tamamlaması da Güneş yılını oluşturur ama Güneş Ay gibi değişik yerlerden görünmediği için Güneş takvimini bulmak astronomi bilgisini gerektirir. Fakat Ay takvimi, ümmî-kültürlü, köylü-kentli herkes için kolaylıkla kullanılabilir. Maamafîh, Kur'ân-ı Kerîm, Güneşin ve Ayın da zaman hesabında kullanılabileceğini belirtmiştir: "Güneş ve Ay hesâb iledir"[3885], "Biz, gece ve gündüzü, kudretimizi gösteren iki âyet yaptık. Gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık ki hem yaşamınız için Rabbinizin lutfunu arayasınız (çalışıp rızkınızı temin edesiniz), hem de yılların sayısını ve hesabı bilesiniz"[3886].

7- Bizimle buluşmayı ummayan, dünya hayâtına razı olup onunla rahat edenler ve bizim âyetlerimizden gaflet edenler,
8- işte kazandıkları işlerden ötürü onların varacakları yer ateştir!
9- İnanıp iyi işler yapanlara gelince imanlarından dolayı Rableri, onları altlarından ırmaklar akan nimet cennetlerine iletir.
10- Onların orada duası: "Allahım, sen, her türlü eksiklikten uzaksın! (birbirlerine) sağlık dilekleri: "Selâm", dualarının sonu da: "Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun!" sözleridir. [3887]

Tefsîr:

7-8: Bu dünyâ hayâtından sonra Allah'ın huzuruna çıkmaya inanmayıp dünyâ yaşamına razı ve onunla tatmin olan, Allah'ın âyetlerini düşünmeyenlerin varacakları yer ateştir. Yaptıkları işler, kendilerini ateşe sürükler. Âhiret hayâtını inkâr edip dünyâda elinden geldiğince kötülük yapan, günâh işleyen kimsenin yaptığı işler, bu dünyâ hayâtından sonra ruhunu yakan, acılara sokan birer azâb oluverir.
Her can ölümü taddıktan sonra amellerinin nimet veya azâbiyle karşılaşır ki bu nimet veya azâb, maddî değil ruhanîdir. Bu, âhiret nimet veya azabından ayrıdır. Tâ kıyamete kadar her ruh, amellerinin ruhanî şekilleriyle baş-başa kalır. Onlar onun için ya nimet veya azâb oluvermiştir. Fahreddin Râzî, ruhanî ateşi şöyle bir misalle anlatır:
"İnsanın çok sevdiği bir şey, bir daha eline geçmeyecek biçimde kaybolursa içi yanar. Bu kimse için 'Falanın, ayrılıktan içi yanıyor' derler. Bu ateşin acısı, maddî ateşin acısından fazladır.
"Şimdi cisimlere âşık olmuş, ruhanî âlem sevgisinden gafil ruflar, sevdiklerinden ayrılmış, hiç bilmedikleri, sevgi ilişkisi kurmadıkları bir âleme* gelmiş olurlar. Bunlar, sevgilisinden ayrılıp hiç bilmediği, sevmediği karanlık bir kuyuya atılan, yalnızlık içinde kalan kimseye benzerler. İşte âhiret alemiyle hiç ilişki kurmayan, ona yönelmeyen ruh da birden bire o âleme düşünce ızdırap çeker.
"Fakat eğer ruh, daha önce dünyâ cisimlerinden kaçan, bunların kötülüklerini, kusurlarını bilen, sağlam kulpa iyice yapışan, Allah'ı çok seven biri olsaydı âhirete varınca o; karanlık, kokmuş, zararlı haşerelerle müthiş felâketlerle dolu bir kuyudan kurtulup büyük padişahın meclisinde dostlarına, ahbaplarına kavuşmuş olurdu. Nitekim yüce Allah: "Kim Allah'a ve Elçisine itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddikler, şehîdler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar da ne güzel arkadaştır"[3888] buyurmuştur"[3889].
9-10: Allah, inanıp iyi işler yapanları, iman ve amelleri sebebiyle nimet bahçelerine götürür. Onlar, amellerinin bahçeleri içinde mutlu olurlar. Orada "Allahım, sânın yücedir, sen eksikliklerden uzaksın!" derler. Birbirlerine esenlik dileyerek selâm verirler, verdiği nimetlerden ötürü Allah'a hamd-ü sena ederler. Birbirlerini severler. Aralarında düşmanlık, huzursuzluk yok, tam birlik, dirlik ve mutluluk vardır.
10 ncu âyette, duâ diye terceme ettiğimiz da'vâ kelimesi geçer. Da'vâ, çağırmak, ihtiyaç duyulan şeyi istemek, dilekte bulunmaktır. Mü'minler cennette Allah'ın sânının yüceliğini vurgularlar. O'nu tesbîh ve tebcîl ederler. "Orada tehiyyeleri de selâmdır". Tehiyye, ilk karşılaşılan kişiye sağlık dilemek, dirlik temenni etmek, onu selâmlamak demektir. Cennetlikler ya birbirlerini "selâm: esenlik" sözüyle selâmlarlar. Ya da Rableri, yahut melekler tarafından kendilerine bu sözle selâm verilir.
Bu ifade, Ahzâb Sûresinin 44 ncü âyetinde de geçer: "O'na kavuştukları gün tehiyyeleri selâmdır". Yâsîn Sûresinin 58 nci âyetlerinde de: Cennette mü'-minlere, "Çok merhametli Rabden, sözlü selâm" verildiği buyurulmaktadır.

[3885] Necm Sûresi: 5.
[3886] Isrâ Sûresi: 12.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/200-204.
[3887] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/205.
[3888] Nisa' Sûresi: 69.
[3889] Mefâtîhu'l-ğayb: 17/40.

Melekler de mü'minleri selâmlarlar: "Melekler, canlarını aldıkları iyi insanlara: 'Selâm size, yaptıklarınıza karşılık cennete girin!' derler"[3890]. "Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar: 'Sabretmenize karşılık selâm size, (bakın) yurdun sonu ne güzel! (derler)"[3891], "Rablerinin (azabından) korunanlar da bölük bölük cennete sevk edildiler. Kapıları daha önce açılmış bulunan cennete vardıklarında onun bekçileri onlara: 'Selâm size, (ne) hoşsunuz, ebedî olmak üzere buraya girin' dediler"[3892].
Cennette mü'minler de birbirlerini selâmlarlar: "Orada boş söz değil, yalnız selâm işitirler"[3893], "Orada ne boş bir söz, ve ne de günâha sokan bir laf işitmezler. Yalnız selâm, selâm, sözünü duyarlar"[3894].

11- İnsanların, hayrı acele istemeleri gibi, Allah da onlara şerri acele verseydi, süreleri hemen bitirilmiş olurdu. Ama biz, bizimle buluşmayı ummayanları bırakırız azgınlıkları içinde bocalar, dururlar.
12- İnsana bir darlık dokunduğu zaman, yanı üzere yatarken yahut otururken ya da ayakta bize yalvarır; ama biz onun darlığını açınca sanki kendisine dokunan bir darlıktan ötürü bize hiç yalvarmamış gibi hareket eder. İşte aşırı gidenlere, yaptıkları iş böylesine süslü gösterilmiştir. [3895]

Tefsir:

11- İnsanlar, kendileri için iyi olan şeyin hemen çabucak olmasını isterler, hemen hayra ulaşmak dilerler. Bunun için Allah'a yalvarırlar. Allah'a ortak koşanlar, Hz. muhammed(s.a.v.)in söylediklerine alay etmiş: "Allahım, onun söyledikleri gerçek ise başımıza taş yağsın, azâb insin!" demişlerdi. Kendileri için kötü olan şeyi, hayır imiş gibi istemişlerdi. İşte bu âyette Peygamberle alay ederek, eğer onun sözleri doğruysa kendilerine azâb inmesini dileyenlere hitaben buyuruluyor ki:
Eğer Allah onların hayır ister gibi istedikleri şerri hemen verseydi süreleri bitirilmiş olur, artık uslanmaları için hiç fırsat kalmazdı. Bunların kendileri uslanmasa bile kendilerinden, iyi çocuklar gelebilir. Allah, kendilerine uslanma fırsatı vermek, gelecek iyi kuşakları korumak için bunların istedikleri şerri hemen başlarına indirmez, bunları cezalandırmakta acele etmez. Bir süre bunları serbest bırakır, azgınlıkları ve sapıklıkları içerisinde yuvarlanıp giderler.
"İnsan hayra dua eder gibi şerre dua etmektedir, insan pek acelecidir"[3896] âyeti de bu âyetin anlamındadır. İnsan, sonucu bilmeden birçok şeylerin olmasını ister, onları kendi lehine sanır. Ama istediği o şeylerin bir kısmı, gerçekte kendisinin yararına değil, zararınadır. Bu âyetten anlaşılıyor ki Allah, insanın istediği hayırlı şeyleri verir. Kendisine hayırlı olmayan şeyleri vermez veya vermekte acele etmez, sonucu bilmeyen insan ise, kısır görüşüyle iyi sandığı şeyin olmamasından üzülür. Oysa o iş olsa, kendisi daha büyük sıkıntılara, üzüntülere düşecektir. Bunu bilerek Allah'tan dileyip, Rabbin vermediği şeylere üzülmemeli, o İşin olmamasının, kendisi için hayırlı olduğunu düşünmelidir.
Ayrıca bazı kimseler, canları sıkılınca: "Allah canımı alsın da kurtulayım", yahut kızdıkları bir çocukları için: "Allah şunu kahretsin, şöyle yapsın, böyle yapsın!" gibi sonucu kendi aleyhlerine çıkacak dualar ederler. Kişinin kendisine veya ailesi fertlerine ve malına kötülük istemesi doğru değildir. Peygamber (s.a.v.): "Kendinizin, çocuklarınızın ve mallarınızın zararına olan şeyleri istemeyin. Sonra duanız, Allah'ın, dileklerin verildiği bir saatine rastlar da Allah o duanızı kabul eder" buyurmuştur[3897].

13- Sizden önce, zulmettikleri ve peygamberleri kendilerine açık kanıtlar getirdikleri halde inanmadıkları için nice nesilleri helak etmişizdir! İşte suç işleyen kavmi böyle cezalandırırız.
14- Sonra onların ardından, bu dünyâda onların yerine sizi geçirdik ki sizin de nasıl davranacağınızı görelim. [3898]

Tefsir:

13-14: Yukarıdaki âyetlerde inkâr eden gafil insanların davranışları anlatıldıktan sonra bu âyetlerde de Kur'ân'ın muhâtablarına hitaben deniyor ki:
Sizden önce haksızlık eden, açık kanıtlarla ortaya çıkan peygamberleri yalanlayan nice nesilleri helak ettik. Sizin de ne yapacağınıza bakmak, sizi de sınavdan geçirmek için şu dünyâda onların yerine sizi getirdik. Eğer siz de onlar gibi inkâr eder, âyetlerimizden yüz çevirirseniz, onların uğradıkları sonuca uğrar, yok olup gidersiniz.

[3890] Nahl Sûresi: 32.
[3891] Ra'd Sûresi: 23.
[3892] Zumer Sûresi: 73.
[3893] Meryem Sûresi: 62.
[3894] Vakıa Sûresi: 25.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/205-207.
[3895] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/207.
[3896] îsrâ Sûresi: 11.
[3897] Müslim, Zühd, bâb: 18, hadîs: 74; Ebû Dâvûd, Vitr: 27.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/208.
[3898] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/208-209.

Bu dünyâ sınav dünyasıdır. Allah, insanları davranışlarıyla sınamaktadır. Güzel davrananlar, iyi huylarını korudukça varlıklarını sürdürürler. Ama iyi meziyetlerini bozup haksızlığa, kötülüklere, günâhlara başlayınca ve bu bütün toplumu çürüten bir beliyye haline gelince Allah o toplumu ya büyük bir dünyâ felâketiyle mahveder veya düşmanlarını o kavme musallat edip, başkalarının eliyle cezalandırır. Bu defa o yeni gelenler sınanır. Onlar da ahlâklarını bozarsa sonunda yıkılırlar. Hâsılı bir kanun-i İlâhîdir: Bir toplum iyi meziyetlerini korudukça varlığını sürdürür; iyi huylarını kötüleriyle değiştirince yok olup gider. [3899]

15- Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman bizimle buluşmayı ummayanlar: "Buğdan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir" derler. De ki: "Ben onu kendi tarafımdan değiştiremem, ben sadece bana vahyolunana uyarım. Şayet ben Rabbime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım".
16- De ki: "Eğer Allah dikseydi, onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım, düşünmüyor musunuz?
17- Uydurduğu yalanı Allah'ın üzerine atan, yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Kuşkusuz, suçlular asla onmazlar. [3900]

Tefsir:

15 nci âyette Allah'ın huzuruna çıkmayı ummayan müşriklerin, Hz. Muhammedi: "Bu Kur'ân'dan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir" dedikleri anlatılmaktadır. Bunlara cevaben Peyğamber'e, kendisine vahyedilen sözleri, kendiliğinden değiştiremeyeceğini, âyetlerini değiştirmek suretiyle Allah'a karşı çıkınca O'nun azabına uğramaktan korktuğunu söylemesi emredilmektedir.
Bu âyetin tefsirinde Kureyşlilerden bazı kişilerin, Peyğamber'e gelip, Kur'-ân'ın bazı âyetlerini, özellikle tanrılarını hor gören kısımlarını değiştirmesini, böyle yaptığı takdirde kendisine uyacaklarını, karşı çıkmayacaklarını söyledikleri, âyetin bunun üzerine indiği rivayet edilir.
16 ncı âyette Kur'ân'ın vahyinden önce Hz. Muhammed'in, onların aralarında uzun süre yaşadığı halde böyle sözler söylemediği, bu sözlerin, onun kendi sözü olamayacağı, Allah dilemese onun bu sözleri insanlara duyura-mayacağı; bu sözleri, Allah'ın kendilerine ulaştırdığı, bunu iyice düşünüp gerçeği kabul etmeleri gerektiği belirtilmektedir.
Bazı âyetlerden, Hz. Peyğamber'den önceki bazı peygamberlerin, bir miktar eğitim gördükten, bilgi sahibi olduktan sonra peygamber oldukları anlaşılmaktadır. Bunların en bariz örneği Hz. Musa'dır. Kasas Sûresinin 14 ncü âyetinde: "Mûsâ, güçlü çağına erip olgunlaşınca biz ona hüküm ve ilim verdik..." buyurulmaktadır. Musa'ya hükmün ve ilmin verilmesi, Mısırlı'yı öldürüp Medyen'e gitmesinden önce zikredildiğine göre demek ki Mûsâ Aley-hisselâm, gençliğinin en güçlü çağında eğitim görmüş, bilgi sahibi olmuştur. Zaten de Fir'avn'ın evinde bir şehzade gibi yetiştiğine göre tahsilsiz, eğitimsiz bırakılması olası değildir. Ayrıca Medyen'de Şuayb'ın yanında kaldığı sekiz-on yıl da onun için aynı zamanda bir eğitim devresidir.
Yûsuf Aleyhisselâm'ın da Mısır'da Azîz'in evinde eğitim gördüğü anlaşılmaktadır: "Yûsuf güçlü çağma kavuşunca ona hüküm ve ilim verdik..." [3901] Yûsuf'a daha Azîz'in evinde bulunduğu sırada kendisine ilmin ve hikmetin verildiği ifade edildiğine göre demek ki Yûsuf henüz peygamber olmazdan önce bir eğitim görmüştü, zaten.de Başbakanın yanında evlâtlık olarak büyütülen Yûsuf'un eğitimsiz bırakılması makul değildir.
Keza bir peygamber olan Zekeriyyâ'nın yanında yetişen Yahya ve aynı aileden olan îsâ da birer dîn adamı olarak yetiştirilmişlerdi. Yahya hakkında: "Henüz çocuk iken ona hüküm verdik"[3902] buyurulmaktadır.
İmdi bu peygamberlerin, henüz peygamber olmazdan önce az çok bir eğitim gördükleri anlaşılmaktadır. Fakat son peygamber Hz. Muhammed Aleyhisselâm tamamen ümmî bir toplum içinde yetişmiş, peygamberliğinden önce ne okuma ne yazma öğrenmemiştir: "Sen bundan önce bir kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyorsun (yazı yazmasını da bilmiyorsun)"[3903]. Okuma yazma bilmediği gibi şifahî bir eğitim de görmemiştir: "Sen, Kitap nedir, îmân nedir bilmezdin; fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ileteceğimiz bir nûryaptık"[3904] âyetleri onun, vahye ermezden önce okuma yazma bilmediği gibi önceki Kitapların muhtevasını, îmânın nasıl olacağım bilmediğini de belirtmektedir.
Şimdi kırk yaşına kadar hiç eğitim görmemiş, kültür ve bilgi sahibi olmamış bir insanın, asırlarca kâinatı yönetecek hikmetler, kanunlar getirmesi; insan ve evrenin yaratılması hakkında ancak çağımızın en son bilim verilerinin ulaştığı hakikatlere işaret etmesi mümkün müdür?
İlim adamlarının tesbitine göre insan, hayatının ikinci ve üçüncü onunda kazandığı bilgilerde kendisini gösterir. Otuzbeş yaşına kadar hiçbir ilim kazanmamış, uğraştığı dalda olgunlaşmamış bir kimsenin, bundan sonra sıç-rama yapması olası değildir. Peygamber Aleyhisselâm, âyette belirtildiği üzre peygamber oluncaya dek

[3899] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/209.
[3900] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/209-210.
[3901] Yûsuf Sûresi: 22.
[3902] Meryem Sûresi: 12.
[3903] Ankebût Sûresi; 48.
[3904] Şûra Sûresi: 52.

doğruluğundan başka, ilim ve hikmet alanında hiçbir varlık göstermemiştir. Bu yaştan sonra birden bire onun ağzından taşan irfan, bu hikmet, bu ince hukuk düzeni elbette onun kendi eseri olamaz. Bunların, vahy ile kendisine verildiğinden başka îzâhı yoktur.
17 nci âyette de kendisine vahiy gelmediği halde kendi uydurduğu sözü Allah'ın vahyi diye göstererek Allah'a iftira eden, yahut Allah'ın âyetlerini yalanlayan kimseden daha zâlim bir insanın olmayacağı, suçluların ise onmayacağı vurgulanmaktadır.
Allah'a yalan uydurmak, yani kendi sözünü Allah'ın sözü diye göstermek ne kadar büyük küstahlık, günâh, haksızlık ise, Allah'ın âyetlerini inkâr etmek de öyle küstahlık, haksızlık ve büyük günâhtır. Hz. Muhammed, Allah'tan korkar, kendi sözünü Allah'ın vahyi diye ileri süremez, Allah'a iftira edemez. Onun şahsiyeti buna müsait değildir. Öyle ise muhâtabların, ona gelen vahiyleri kabul etmeleri, yalanlamamaları gerekir. Çünkü Allah'ın sözlerini yalanlamak da, Allah'a iftira etmek kadar büyük haksızlık ve günâhtır. Birinci tarafta böyle bir haksızlık sözkonusu olmadığına göre bu sözleri yalanlayanlar büyük haksızlık içindedirler. [3905]

18- Allah 'ı bırakıp kendilerine ne zarar, ne de yarar veremeyen şeylere tapıyorlar ve: "Bunlar, Allah katında bizim şefâatçilerimizdir!" diyorlar. Deki: 'Allah'ın, göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?' O, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir.
19- İnsanlar bir tek milletten başka bir şey değildi, ama ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden bir söz geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri konuda hemen aralarında hüküm ver(işleri bitirilir).
20-"Ona Rabbinden bir mu'cize indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Ğayb, Allah'ındır. Bekleyin, ben desizinle beraber bekleyenlerdenim".[3906]

Tefsîr:

18 nci âyette müşriklerin, Allah'tan başka taptıkları şeyleri, Allah katında kendilerine şefaatçi, yardımcı sandıkları; oysa o şefâtçi tanrı sandıkları şeylerin, kendi nefislerine dahi zarar veya yarar veremeyecek âciz, güçsüz şeyler oldukları; Allah'ın ortaklardan münezzeh bulunduğu belirtilmektedir.
Daha de yeri geldikçe işaret ettiğimiz gibi Arap müşrikleri, Allah'ın, kâinatın yaratıcısı olduğuna inanıyorlardı. Fakat birtakım gizli, ruhsal güçler taşıdıklarına inandıkları putların da Allah katında kendilerine yardım ve şefaat edeceklerine inanıyor, bundan dolayı onlara tapıyorlardı. Çünkü taptıkları putlar, esasen gizli varlıkların sembolleriydi.
Aslında bu tür inanç o zaman olduğu gibi bugün dahi dünyanın birçok yerinde, çeşitli adlar altında görülmektedir. Kimi yerde bir insanın Allah katında yardımcı olacağına inanılır, ona tapılır; kabri mabedleştirilir; kimi yerde kendisinde tanrısal güç vehmedilen herhangi bir varlığın sembolüne tapılır.
Fahreddîn Râzî şöyle diyor: "Bazı insanlar putlara tapmanın, Allah'a son derece saygının ve kulluğun bir sonucu olduğunu sanmışlardır. Onlara göre bizim Allah'a ibadet etme yetkimiz yoktur. Ancak biz yıldızlar, göksel ruhlar gibi Allah'ın yüksek kullarına ibadet ederiz. Onlar da Allah'a ibadet eder ve Allah katında bize şefaatçi olurlar.
Putların şefaatçi olması konusunda çok görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre insanlar, dünyâda her iklimi (bölgeyi) felekler âleminden bir ruhun yönettiğine inanmışlar, işte bu ruh için belli bir put yapıp onun adına bir puta tapmağa başlamışlardır. Asıl amaçlan o ruha tapmaktır. O ruhun büyük Tanrının kulu olduğuna ve O'na ibadetle meşgul bulunduğuna inanmışlardır.
Bir görüşe göre de yıldızlara tapan insanlar, yalnız yıldızların Allah'a ibadet etmeğe yetkili bulunduğuna inanmışlar, yıldızların doğup battığını görünce, onların sembollerini yapıp o sembollere tapmağa başlamışlardır. Asıl amaçları yıldızlara tapmaktır.
Diğer bir görüşe göre de insanlar kendi peygamberlerinin ve liderlerinin heykellerini yapmışlar, bu heykellere tapmakla o büyüklerin, Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarım sanmışlardır. Bunun benzeri, zamanımızda birçok insanın, büyük kişilerin kabirlerine saygı şeklinde kendini gösterir. Bu büyüklerin kabirlerine saygı göstermekle onların kendilerine şefaatçi olacaklarına inanırlar.
Bir görüşe göre de insanlar Allah'ın, büyük bir nur olduğunu, meleklerin de nurlar olduğunu sanmışlar; büyük Tanrı için büyük put, melekler için de putlar yapıp onlara tapınışlardır.
Başka bir görüşe göre de bazı insanlar, Allah'ın, bazı yüksek cisimlere gireceğine inanmışlar ve o cisimlere tapınışlardır. İşte bu tür düşüncelerle puta tapmak ortaya çıkmıştır. Bunların hepsi bâtıldır"[3907].
Kur'ân-ı Kerîm, Allah'tan başka bir varlığa tapmayı, o tapılan şeyi tanrılıkta Allah'a ortak yapma (şirk) sayıyor ve bu inançla amansız, ödünsüz mücâdele ediyor. Çünkü $irk, insan ruhunu alçaltır, kirletir. Ruh, âciz yaratıklara değil, yalnız ve ancak tek yaratıcı olan Allah'a tapmalıdır. Ancak O'na tapmak ve O'nu anmakla huzur bulur.
19 ncu âyette de bütün insanların bir tek millet olduğu, fakat sonradan ayrılığa düştükleri, eğer Allah, ezelde insanlara bir süre tanıyacağına söz vermiş, hükmetmiş olmasaydı, düştükleri ayrılıklar yüzünden derhal aralarında hüküm verilip cezalandırılmış olacakları belirtilmektedir.

[3905] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/210-212.
[3906] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/213.
[3907] Mefâtîhu'l-ğayb: 17/59-60.

Âyetteki ümmet kelimesi, din anlamına gelir. Ancak bu din, nazariyattan ibaret, soyut fikir halindeki din değil, toplumu oluşturan, toplumca uygulanan toplumsal dindir.
Kur'ân kelimelerinin kök anlamlarıyle Kur'ân'da kazandığı anlamları izah için önemli bir eser yazan Japon Prof.Toshihiko Izutsu, hükmetmek, itaat etmek anlamlarına gelen dinin, Allah'a ibadet ve itaat anlamını aldıktan sonra yürüye yürüye millet şekline geldiğini şöyle izah ediyor:
"Kur'ân, bu kelimeyi, hem somutlaştırılmış, hem de soyut din manasında kullanır. Somut olmayan din için en güzel örnek, 'dini Allah'a özgü yapmak' ifadesidir. Burada din, sadece fertlerin Allah'a inanmasını gösterir. Somut olan din için en güzel örnek de Âli İmran Sûresinin 73 ncü âyetidir: 'Sizin dininize uyandan başkasına inanmayın'.
"Yukarıda geçen 'Bugün sizin dininizi olgunlaştırdım...[3908] mealindeki âyette dinin, daha ziyâde objektif din mânâsına geldiği anlaşılmaktadır.
"Eğer bu doğrultuda, yani toplumsal ameller sistemi doğrultusunda biraz daha ileri gidecek olursak, o zaman dîn kavramı, millet kavramına dönüşür. Millet kavramı içinde din, kelimenin tam mânâsiyle objektif bir şeydir; din bir toplum birliği meydana getiren ve o toplumdaki sosyal hayâtın temelini teşkil eden inançlar ve törenler sistemidir. Yalnız şu var ki ameller sistemi istikâmetinde ne kadar ileri gitmiş olsak yine din, asıl manası olan kişisel inanç anlamını korur. Halbuki millet daha katı, objektif ve şeklî bir şeyi gösterir. Dâima müşterek bir dine dayalı bir toplumu hatırlatır"[3909].
İnsanların hepsi, yaratılış dini olan Allah'a teslim ve Allah'ın birliğini ikrar dini üzerine yaratılmışlardır. Her insanın hamurunda bu ikrarın gizli olduğu, "Rabbin, Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve onları: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye kendilerine şahit tutmuştu. 'Evet Rabbimizsin'demişlerdi"[3910] âyetinde de açıklanmıştır. İnsan, Allah'ı tanıma ve birleme istidadında yaratılmıştır ama sonradan kimi bu yaratılış dininde devam eder, kimi de çeşitli etkenlerle bu yoldan sapar. İşte bu yaratılış dininden sapmalarla1 ihtilâf başlar, birbirine zıd inançlar ortaya çıkar.
Kur'ân-i Kerîm'de bu anlamı güçlendiren âyetler vardır: "Sen yüzünü hanîf olarak doğruca dine çevir: Allah'ın, insanları, o ikrar üzreyarattığı yaratılış dinine dön. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur, fakat insanların çoğu bilmezler"'[3911]. Hanîf, Allah'ı birleyen, doğru inanca sâ-hib kişidir. İbrâhîm Aleyhisselâm bu sıfatla nitelendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamberlerin milleti, yani getirdikleri din, bir tek millet olarak nitelendirilmiştir: "Bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettin ben de sizin Rabbini-zim, bana ibadet edin!"'[3912]. Aynı mealde bir âyetin sonu da: "...benden korunun!" şeklindedir[3913].
Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Her çocuk fıtrat (doğal din olan tevhîd inancı) üzerine doğan sonra annesi babası onu ya yahudî, ya Hıristiyan, ya da mecu-sî yapan Nasıl ki hayvan da uzuvları tam olarak doğurur. Hiç doğan hayvanda bir eksiklik görür müsünüz? İsterseniz: 'Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrat (yaratılış kanunu) budur. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur' âyetini okuyunuz"[3914] hadisleriyle bu fıtratı anlatıyor.
Âyette insanların, yalnız kendi zamanında değil, eskiden beri ihtilâf ede-geldikleri belirtilerek Hz. Peygamber tesellî edilmektedir.
20- Nitekim yirminci âyette söz, müşriklerin mu'cize isteklerine getirilmektedir: Onlar inkârlarına gerekçe bulmak için: "Eğer Muhammed gerçekten peyğamberse ona Rabbinden bir mu'cize indirilmeliydi" diyorlar; inkâr ettikleri halde kendilerine hiçbir şey olmamasını, başlarına felâketler gelmemesini haklı olduklarına delil sayıyorlardı.
Onların Peyğamber'den olağanüstü şeyler istedikleri, birçok âyette olduğu gibi burada da haber verilmektedir. Yüce Allah, Elçisini teselli için: "öay-bi Allah bilir, sonucu bekleyin, şimdi size bir şey olmuyor ama bu, hiç olmayacak demek değildir. Sonunda neler olacağını bilemezsiniz. Siz de bekleyin, ben de bekliyorum. Bakalım neler olacak, iş nereye varacak?" demesini emrediyor. Bu âyet, inkarcılara ağır bir tehdiddir. [3915]

21- Kendilerine dokunan bir darlıktan sonra insanlara bir rahmet taddırdığımız zaman bakarsın ki yine onların, âyetlerimiz hakkında bir tuzağı vardır. De ki: "Allah daha çabuk tuzak kurar!" Elçilerimiz, sizin kurduğunuz tuzakları yazıyorlar.
22- Sizi karada ve denizde yürüten O'dur. Gemide olduğunuz zamân{düşünün); Gemiler, içinde bulunanları hoş bir rüzgârla alıp götürdüğü ve (yolcular) bununla sevindikleri sırada, birden gemiye şiddetli bir kasırga gelip de her yerden gelen dalgalar onları sardığı ve artık kendilerinin tamamen kuşatıldıklarını sandıkları zaman, dini yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na şöyle yalvarmağa başlarlar: "Andolsün, eğer bizi bundan kurtarırsan şükreden-

---

[3908] Mâide Sûresi: 3.
[3909] Kur'ân'da Allah ve İnsan, S. Ateş çevirisi, s. 215-216.
[3910] A'râf Sûresi: 172.
[3911] Rum Sûresi: 30.
[3912] Enbiyâ Sûresi: 92.
[3913] Mu'minûn Sûresi: 52.
[3914] Buhârî, Cenâiz: 79, 80, 92. Tefsîr, Sûre: 30, Kader 3; Müslim, Kader: 22-24; Tırmızî, Kader: 5; Ebû Dâvûd, Sünnet: 17; Muvatta', Cenâiz: 53; Ibn Hanbel: 2/233, 275, 293, 315
[3915] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/213-216.

lerden olacağız!
23- Ama (Allah) onları kurtarınca hemen yeryüzünde haksız yere taşkınlık yaparlar. Ey insanlar, taşkınlığınız kendi aley-hinizedir, sadece şu yakın (geçici) hayâtın zevkinden ibarettir. Sonra dönüşünüz bizedir, size bütün yaptıklarınızı haber veririz.
24- Şu yakın hayât, tıpkı gökten indirdiğimiz bir suya benzer: İnsanların ve hayvanların yediği arz bitkisi o su ile karıştı; nihayet yer zinetini takınıp süslendiği ve halkı da on(\ın ürününü devşirmeğ)e kaadir olduklarını zannettikleri sırada birden buyruğumuz ona gece veya gündüz geldi; sanki dün o, hiç (bitkisiyle süslenip) şenlenmemiş gibi, onu biçilmiş yaptık. İşte biz, düşünen bir toplum için âyetleri böyle geniş geniş açıklarız.
25-Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru bir yola iletir. [3916]

Tefsîr:

21-23 ncü âyetlerde insanın karakteri tasvir edilmektedir. Darlık zamanında içtenlikle Allah'a yalvaran insanın, genişliğe çıkınca, sıkıntıdan kurtulunca Allah'ın âyetlerini inkâra başladığı; fakat yaptığı kötülüklerin yanına kalmayacağı; çünkü Allah'ın elçilerinin, insanın bütün davranışlarını, plânladığı tuzakları yazmakta oldukları bildirilmektedir. İnsanın Allah'ın âyetlerine tuzak kurması, onları inkâr yollarını araması ve inkâra kalkışmasıdır. Allah'ın insana tuzak kurması da insanın davranışlarına uygun karşılık vermesi, insanı kendi kötü davranışlarıyla cezalandırmasıdır.
Allah'ın koyduğu kanunlar gereği, insanın kötü davranışları, kendisi hiç farkına varmadan kendisine tuzak olmaktadır. Yüce Allah, insanın hareketlerini tesbit eden elçiler, güçler yaratmıştır. Bu güçler, bu Tanrısal kanunlar, insanın hareketlerini zaptetmekte, onları manevî şekillere çevirip muhafaza etmektedir. İnsanın yaptığı en küçük bir şey dahi bu güçlerin dikkatinden kaçmaz. Herşeyi tesbit edilir; işleri kendilerine uygun şekillere büründürüle-rek ruhsal âlemde insanın karşısına çıkarılır. İnsanın imanı, iyi davranışları kendisine bahçeler, nimetler olurken inkârı, kötü davranışları da kendisine tuzak olmakta, cehennem azabına dönüşmektedir.
İnsanları karada ve denizde çeşitli araçlarla taşıyan Allah'tır. Kara ve deniz taşıtları, Allah'ın kanunları sayesinde insanları taşır. İnsanlar gemiye binip güzel esen rüzgârın etkisiyle akıp giden geminin içinde şen şakrak seyahat ederlerken birden bire çıkan fırtına ve her taraftan gemiyi kuşatan dalgalar arasında ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalınca putlara, uydurma tanrılara değil, sadece Allah'a yalvarırlar: "Bizi bu durumdan kurtarırsan, sana şükredeceğiz, nankörlük etmeyeceğiz" derler. Fakat Allah onları tehlikeli durumdan kurtarınca yine yeryüzünde haksızlık etmeğe kalkarlar.
Yüce Allah, haksızlıklarının, dünyâ hayatının bir geçiminden ibaret bulunduğunu, dünyâ menfaati sağlamak için birbirlerine saldırdıklarını, haksızlık ettiklerini, fakat sonunda Allah'a döneceklerini, Allah'ın, kendilerine, dünyâda yaptıkları herşeyi haber vereceğini bildiriyor, böylece onları kötülüklerden uzaklaştırmak istiyor.
İkrime'nin rivayetine göre Arapların suç önderlerinden Nadr ibn el-Hâris: "Kıyamet günü olursa bana Lât ve 'Uzza şefaat eder" demişti. Zaten ruhun varlığına inanıp Allah'tan başka varlıklara da tapan herkes, o tanrıların, Allah katında kendilerine şefaat edeceği inancını taşıyordu. Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın ne yerde, ne de gökte kendisinden başka, kendisiyle kulları arasında aracı tanrılar bulunduğunu bilmediğini söyleyerek böyle bir şeyin asla olmadığını vurguluyor.
Şefaat meselesi ğaybe âit bir meseledir. Ancak vahy ile bilinir. Allah hiçbir peygamberine böyle bir şey olduğunu vahyetmediğine göre insanlar kendi kendilerine nasıl böyle şeyler iddia edebilirler?
M.Reşîd Rızâ, Allah ile kulları arasında vâsıtalar edinmek, şirkin tâ kendisi iken Ezher bilginleri arasında kendi görüşleriyle bunu varsayanlar bulunduğunu; bunların, indî görüşleri esas kabul edip, aslolan âyet ve hadisleri tahrif ederek ölülere duâ etmeyi, kabirlerde onlardan meded ummayı mü-bâh gördüklerini söylüyor. Bunlara göre dini fakihlerin ve kelâmcıların (hem öncekilerin değil, sonraki fakih ve kelâmcıların) sözlerinden almak gerekir. Resmî Ezher Dergisi, bütün İslâm âlemine, bu bid'at ve hurafeleri yaymakta, Sünnete yapışıp selef-i sâlihînin izinden gidenleri taşlamaktadır'.[3917]
23 ncü âyetin son cümlesinden: Müşrik Arapların, çok tehlikeli zamanlarda taptıkları tanrıları tamamen unutup yalnız Allah'a yöneldikleri, kurtuluşu yalnız O'ndan diledikleri anlaşılmaktadır. Reşîd Rızâ, bu noktada şöyle diyor:
"Bu âyet, müşriklerin dahi şiddet zamanlarında yalnız Allah'a yalvar-dıklarını bildiriyor. Ne yazık ki bugün müslümanlar arasında sayısız kimse, en şiddetli ve sıkıntılı zamanlarında bile Bedevî, Rifâ'î, Düsûkî, Ceylânî, Meb-tûlî, Ebî Serî' ve daha başka sayısız ma'bud(tanrı)larına yalvarırlar. Hattâ bazı sarıklı Ezherliler de bunu yaparlar. Özellikle ziyaretçilerden çıkar sağlayan türbe bekçileri, tevessül gibi isimler adı altında halkı şirke teşvîk ederler."
"Aynı olayların yaşandığı Suriye ve Mısır'da -ki İslâm âleminin çoğu da böyledir- bu şirk durumu şu hikâye ile sembolize edilir: Bir topluluk gemiye biner. Fırtınanın salladığı gemi, nerdeyse batacak duruma gelir. İçindekiler inançlarına göre yalvarmağa başlarlar. Kimi:
— Yâ Seyyid, yâ Bedevî, der. Kimi:

[3916] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/216-217.
[3917] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 11/326-327.

— Yâ Rifâ'î, diye bağırır. Kimi:
— Yâ Abdu'l-Kadir, yâ Ceylânî! der.
Nihayet içlerinde bulunan bir muvahhid bu durumdan sıkılarak:
— Yâ Rabbi, batır, batır! artık seni tanıyan kimse kalmadı! der."
Sonra Reşîd Rızâ, Fethu'r-Rahmân sahibi, Hindli Seyyid Hasan Sıddîk'in şu sözlerini nakleder: "Bu âyet, insanların, sıkıntı ve şiddet zamanlarında Allah'a yalvarma güdüsüyle yaratıldığını; kâfir de olsa darda kalmışın duasının kabul edileceğini gösterir. Yine bu âyet, müşriklerin, böyle sıkıntı zamanlarında putlarına değil, sadece Allah'a yalvardıklarını kanıtlar. Ne gariptir ki son zamanlarda müslüman gruplar ölülere öyle bir bağlandılar ki aynen o müşrikler gibi denizdeki o tehlikeli durumla karşılaşsalar yine ölülere yalvarırlar da o müşriklerin yaptıkları gibi hiç değilse o durumda yalnız Allah'a yalvarmazlar. Allah seni doğru yola iletsin, hele bak ki bu şeytân inançları neler yapmış, bu inanç sahipleri nereye varmışlar? Şeytân onları nerelere kadar atmış? Nasıl onlara musallat olup istediği gibi onları boyunduruğu altına almış? Onlar putperestlerden daha fazla şeytâna teslim olmuşlar. Innâ lil-lâh ve innâ ileyhi râci'ûn!"[3918]
Reşîd Rızâ, burada Alûsî'nin de benzeri görüşünü naklettikten sonra: "iki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İkisinden de inci ve mercan çıkar. Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Denizde dağlar gibi akıp giden kocaman gemiler de O'nundur (O'nun yarattığı yasalarla yürümektedir)'[3919] âyetlerinin ve denizlerle ilgili diğer âyetlerin İngilizce tercemesini okuyup bunlar üzerinde uzun uzun düşündükten sonra müslüman olan bir îngilizden söz ediyor. Hem tuzlu, hem tatlı denizden taze et, inci ve mercan çıkarıldığını ifade eden; iki denizin birbirine kavuştukları halde özelliklerinin birbirine karışmadığını; yelkenli gemilerin, rüzgâr ile yürüdüğünü ifâde eden âyetleri düşünen bu İngiliz, Hind kıyı kentlerinden birine varınca oradaki bir müslümana:
— Sizin peygamberiniz Muhammed, denizlerde seyahat etti mi? diye sorar.
— Hayır, bildiğimize göre o denizde seyahat etmemiştir.
Bu cevâbı alan İngiliz gemici, Kur'ân'ın vahyden başka bir yolla Pey-ğamber'e gelemeyeceğine inanır. Kur'ân'ın tevhîd ve hukuka ilişkin âyetlerini düşünüp bunları Tevrat ve İncil'dekilerden daha doğru ve anlamlı bularak kendi kendine müslüman olur. Daha sonra Mısır'a gelip oradaki âlimlerle görüşen bu zât, Mr. Abdullah Bravvn'dur. Reşîd Rızâ'nın kendisine yetişip tanıdığı bu zât, Kur'ân ile tanıştığı o ilk zamanlarında Kur'ân'dan anladığı şekliyle namaz kıldığını anlatmıştır ki Üstâz Muhammed Abduh, gönülden Allah'a yönelerek kılınan o namazların, Allah'a yöneldiğini hatıra getirmeyenlerin kıldıkları geleneksel şekil namazından daha makbul olduğunu söylermiş[3920].
24 ncü âyette, uğrunda menfaat sağlamak için insanların haksızlık ettikleri şu dünyâ hayâtının kısalığı ve değersizliği şöyle bir benzetme ile anlatılıyor:
Gökten inen yağmurun etkisiyle insanların ve hayvanların yiyecekleri bitkiler yeşerdi, yeryüzü süslendi, yeşillendi, şenlendi. Her yanda gür ürünler başgösterdi. Sahipleri bu ürünleri devşireceklerini, buna sahibolacaklarını sandılar, sevindiler. Onlar böyle mutlu bir umut içinde iken gece veya gündüzün herhangi bir saatinde Allah'ın buyruğuyla ansızın çıkan dondurucu bir kasırga veya sel gibi bir felâket o ürünleri, ekinleri biçti, attı; bugün yere serilen o ürünler dün sanki hiç yokmuş, ya da yeryüzü bu ürünlerle hiç şenlenmemiş gibi oldu.
İşte dünyâ hayâtı da böyle kısa süren bir bahar mevsimine benzer. İnsan gençlik çağma gelir, kuvvetini kazanır, hiç ölmeyeceğini sanır. Birden bire ölüm gelir, kuvvetli, canlı şanlı bedeni deviriverir, sanki o kimse hiç yokmuş gibi olur.
Âyette iman ve amelle süslenen ruhun küfr ile mahvedileceğine de işaret vardır. Küfür, insan ruhunun bütün güzelliklerini mahveden dondurucu bir kasırga gibidir. İnsanın imanı ve güzel işleri ruhunu süsler. Fakat içinde esen küfür rüzgârları, bütün iyiliklerini silip götürür.
25- Bu misalle insanın za'fı, dünyâ hayatının geçiciliği anlatıldıktan sonra yirmibeşinci âyette de Allah'ın, esenlik, kurtuluş yurduna çağırdığı ve dilediğini doğru yola ileteceği bildirilmektedir. Felâketlere maruz kalan bu dünyâ hayâtı yerine Allah, felâketlerden uzak, esenlik yurduna, cennete çağırmaktadır. Ne mutlu o yurda yönelenlere! [3921]

26- Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de horluk. İşte onlar, cennet halkıdır, orada ebedî kalacaklardır.
27- Kötü işler yapanlara da kötülüğün aynen cezası verilir ve onların yüzlerini bir horluk kaplar. Onları Allah'tan kurtaracak hiç kimse yoktur. Sanki yüzleri karanlık geceden parçalara bürünmüştür/İşte onlar da ateş halkıdır, hep orada kalacaklardır.
28- O gün onları hep bir araya toplarız, sonra ortak koşanlara: "Haydi siz ve koştuğunuz ortaklar, yerlerinize!" deriz. Artık aralarını açmışızdır. Koştukları ortaklar: "Siz bize tapmıyordunuz" demektedirler.

[3918] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 11/338-339.
[3919] Rahman Sûresi: 19-24.
[3920] 'Kfsîru'l-Kur'âıi'l-hakîm: 11/341-342.
[3921] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/218-221.

29- "Şimdi bizimle sizin aranızda Allah'ın tanık olması yeter; doğrusu bizsizin (bize) tapmanızdan tamamen habersizdik!"
30- İşte orada her can, geçmişte yaptıklarını dener. Gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler ve uydurdukları şeyler, kendilerinden kaybolup gider. [3922]

Tefsîr:

Yüce Allah, bu âyetlerde iyilerle kötülerin, dünyâ yaşamından sonraki durumlarını tasvir etmektedir:
26-27: İyilik edenler, yaptıkları iyiliğin fazlasiyle karşılığını bulacaklar, yüzlerinde üzüntü, tasa olmayacak, bahçeler içinde sevinç ve huzur ile sürekli kalacaklardır.
Kötülük edenler ise yaptıkları kötülüğün dengiyle cezalandırılacaklardır. İyilik edenler, yaptıklarının fazlasiyle ödüllendirilmekte, kötülük edenler ise sadece yaptıkları kötülük kadar cezalandırılmaktadırlar. Allah, lütuf, kerem ve rahmeti ile yapılan iyiliğe fazlasiyle karşılık verir. Yapılan iyiliğin fazlasını vermek lûtuftur. Fakat yapılan kötülüğe, suçtan fazla ceza vermek haksızlıktır. Allah haksızlık etmez. Adaleti gereği işlenen suçun cezası ne ise ınu verir, suçtan daha ağır ceza vermez.
Suçluyu Allah'ın elinden kurturacak kimse yoktur. Suçlu, suçunun cezasiyle karşılaşınca yüzü, üzüntüden, kapkaranlık geceden kesilmiş parçalarla kaplanmış gibi kararır; tasadan kapkara kesilir. Ateş halkı olan bu insanlar, cehennemde sürekli kalacaklardır.
"Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var" cümlesi, iki şekilde açıklanmıştır: Bir kısım müfessirlere göre güzel davrananlara verilecek el husnâ (daha güzel), cennet, daha fazlası ise nimetlerin en büyüğü olan Allah'ı görmedir. Mu'tezileye göre âyetteki ziyâde'yı Allah'ı görmek şeklinde açıklamak doğru değildir. "el-Husnâ" kişinin hak ettiği sevâb, "ziyâde" ise Allah'ın lûtfiyle, hak edilen sevaptan fazlasını vermesidir. Her iki taraf da görüşlerini güçlendirmek için âyet ve hadislerden delil getirmişlerdir[3923].
Bize göre cennette Allah'ı görmek mümkündür. Bunu Kur'ân, açıkça ifade buyurmuştur. Ama âyetteki ziyâde'yi Allah'ı görmek şeklinde açıklamak uygun değildir. Âyetin amacı, Allah'ın yapılan iyiliği, fazlasiyle ödüllendireceğini belirtmek; O'nun lütuf ve kereminin bolluğunu anlatmaktır. Allah, bir iyilik yapana on, yüz kat ve daha fazla sevap verir. Bu, O'nun kereminin ve bol rahmetinin görüntüsüdür. Fakat yapılan kötülüğü, adaleti uyarınca ancak-misliyle cezalandırır veya rahmetinin tecellisiyle affeder. Kişiyi, işlediği suçtan daha ağır bir ceza ile cezalandırmaz. Âyetin vurgulamak istediği, Allah'ın bol ikram ve sonsuz rahmet sahibi olduğudur. O'nun rahmeti herşeyi kaplamıştır.
28-29 ncu âyetlerde yüce Allah, suçluların durumunu anlatan tabloyu daha da açmaktadır: Yeryüzü halkını (cinleri, insanları) diriltip mahkeme alanına sürerken müşriklere:
— Siz ve bize ortak yaptığınız şeyler, olduğunuz yerde durun! diye emreder.
Şimdi tapanlar, tapılanlar Allah'ın huzurunda hesap vereceklerdir. Fakat tapanlarla tapılanlar arasında, dünyadaki gibi dostluk kalmamış, araları açılmıştır. Çünkü tanrı sanılan şeylerin âciz oldukları anlaşılmıştır. Yüce divanda, Allah'ın ortağı diye tapılan şeyler, kendilerine tapanların kulluğunu kabul etmezler:
— Siz, bize tapmıyordunuz! Allah tanıktır ki biz sizin, bize taptığınızın farkında değildik! derler.
Bu tablo ile Allah'a ortak sanılan ve tanrı diye tapılan şeylerin aslında kendilerine tapanlardan habersiz oldukları, onlara tapanların, boş yere kendilerini küçülttükleri anlatılmaktadır.
30- İşte orada her can, dünyâ hayâtında yapıp gönderdiği şeyleri dener, onların ne olduğunu, içyüzünü görür, tadını tadar. Yararlı mı, yararsız mı olduğunu görür. Tanrı diye tapılan şeylerin bir işe yaramadığını anlar. İnsanlar gerçek Tanrılarına döndürülürler. O uydurma tanrıların hepsi kaybolup gider. Çünkü gerçek karşısında batıl yok olur.
Acaba şürekâ' (Allah'a ortak yapılan tanrılar) nelerdir? Kimine göre bunlar meleklerdir. Tapanlar ve tapılanlar yüce divanda yüzleştırıldığına göre bunların akıllı, canlı olmaları gerekir. Kimine göre bunlar putlardır. Gerçekte kas-dedilenler, putlar da olsa, onlar da aslında canlı, akıllı varlıkların sembolleri olduklarından, yine burada şürekâ' (Allah'a ortak yapılan şeyler)in melek, cin, insan gibi akıllı varlıklar veya Güneş, Ay, yıldız gibi akıllı sanılan varlıklardır. Burada ne türden olursa olsun, Allah'a ortak koşulan bütün tanrılar kasdedilmiştir. Ayrıca bu âyetin, Allah'a ortak sanılan şeylerin batıl olduklarını anlatmak üzere bir temsil olarak geldiği unutulmamalıdır. Kasdedilen, cansız putlar da olsa, onların acizliğini vurgulamak üzere böyle somut bir tablo ile temsil edilmiş olabilirler.
Âhiret âleminin mâhiyetini bilemeyiz. Belki de Allah, tapanları ve taptıkları putların hayallerini huzuruna getirtip o putların bâtıl olduğunu böyle bir tablo ile anlatacaktır, ama âyetin asıl hedefi, âhiretteki insanlardan çok, dünyadakileri düşündürmek ve onlara gerçeği buldurmaktır. İşte bunun için onlara, âhiret alemindeki müşriklerin durumunu tasvir etmektedir. [3924]

31- De ki: "Sizi gökten ye yerden kim rızıklandırıyor? Ya da o ku-laki}ax)ın ve gözlerin sahibi kimdir? Ölüden

[3922] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/221-222.
[3923] Bkz. Zemahşerî, Keşşaf: 2/233-234; Mefâtihu'1-ğayb: 17/77-78.
[3924] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/222-224.

diriyi, diriden ölüyü kim çifcarıyor? Kim buyruğu(nu) yürütüyor (kâinatı yönetiyor)?", "Allah" diyecekler. "O halde korunmuyor musunuz? de.
32- İşte sizin gerçek Rab-biniz Allah budur. Gerçekten sonra sapıklıktan başka ne var? Öyleyse nasıl (gerçekten) çevriliyorsunuz?
33- Böylece Rabbinin, yoldan çıkanlar için söylediği; "Onlar inanmazlar" sözü gerçekleşti
34- De ki: "Sizin koştuğunuz ortaklardan, ilk defa yaratacak, sonra onu çevirip yeniden yaratacak olan var mı?" De ki: "Allah, ilk defa yaratır, sonra onu çevirip yeniden yaratır. Öyleyse nasıl (doğru yoldan) çevriliyorsunuz?
35- De ki: "Sizin ortaklarınızdan gerçeğe götürecek var mı?" De ki: "Allah gerçeğe götürür. Gerçeğe götüren mi uyulmağa daha lâyıktır, yoksa yola götürülmedikçe kendisi doğru yolu bulamayan mı? O halde neyiniz var, nasıl hükmediyorsunuz?"
36- Onların çoğu, zandan başka bir şeye uymuyorlar. Zan ise gerçekten hiçbir şey kazandırmaz. Doğrusu Allah, onların ne yaptıklarını bilir. [3925]

Tefsîr:

31- Bu âyetlerde de müşriklerin, Allah'a ortak sanıp tanrı diye taptıkları şeylerin tanrı olamayacağı, çeşitli kanıtlarla belirtilmektedir. Tapanlardan soruluyor:
— Sizi gökten, yerden rızıklandıran kimdir? Ağaçlardan yere asılan mey-vaları, yerden çıkan bitkileri kim yaratıyor? Yahut gökten yağmur yağdırıp yerden ürünler bitirerek sizi besleyen kimdir? Size bu kulakları, gözleri veren.
- sizi işitici-görücü yapan; ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran; işi düzenleyen; kâinatı yöneten, kanunlarını koyup yürüten kimdir?
Bu sorulara, müşriklerin cevâbı: "Allah" olacaktır. Çünkü onlar bu işleri Allah'ın yaptığına inanıyorlar. Ama buna inandıkları halde yine de O'na birtakım ortaklar koşmaktan geri durmuyorlar. Bu, düşüncesizlikten başka nedir?
"Ölüden diri, diriden Ölü çıkarır" sözünün anlamı şudur: Hayy, yani diri, gıda alıp büyüyen canlı varlıktır. Meyyit, yani ölü ise bu nitelikte olmayandır. Buna göre çekirdek, tohum, nutfe, yumurta Ölü durumundadır. Bunlar o halde kaldıkça büyümez, gelişmezler. İşte yüce Allah, kanunlariyle bu varlıklardan çeşitli bitkileri, hayvanları çıkarır, tekrar bu canlı varlıklardan da bunların tohumlarını var eder. Bitkiden tohum, tohumdan bitki; yumurtadan tavuk, tavuktan yumurta; nutfeden insan, insandan nutfe yaratır. Allah'ın bu yaratması: Ölüden diri, diriden ölü çıkarması sürüp gider.
32 nci âyette, işte ancak bu işleri yapanın gerçek tanrı olacağı belirtiliyor. Gerçek Tctnrı varken katıla tapmak sapıklıktır. Bu sapıklık insanın düşüncesizliğinden, bozuk duygularından doğmaktadır. Onun için 33 ncü âyette: "Fasıklar inanmazlar" sözünün gerçekleştiği bildirilmektedir.
Fâsık, yoldan çıkan kimse demektir. Doğru yoldan ayrılan kimse, Allah'ın birliği hakkında bu kadar kanıtlar varken bunları hiç düşünmeyen kimsedir. O, düşünmeden batıla sapmıştır. Körü körüne atalarını taklid ile put-lara tapan beyinsiz kimseler, akıllarını kullanmaz, düşünmezler. Düşünmedikleri için de inanmazlar. İşte 33 ncü âyette bunlar kınanmakta: "Böylece Allah'ın fasıklar inanmazlar sözü gerçekleşti" denmektedir. Bu ifade bizim kabiliyetsiz birine "Yok canım, ben demedim mi bu adam yola gelmez" sözümüze benzer. Bu söz, adamın kabiliyetsizliğini, düşüncesizliğini belirtmek için söylenmiş bir kınama sözüdür.
Ayrıca burada Allah'ın ezelî bir kanununa işaret vardır: îman akıl ve kanıta dayanır. Kâinatta Allah'ın birliğinin kanıtları çoktur. Yalnız aklın düşünüp bunlarla bir yargıya varması gerekir. Taklid içinde yuvarlanan kimse aklını kullanmaz, körü körüne batılı taklid eder. Aklını kullanmayınca da inanmaz. İşte bu gerçeği belirtmek üzere yüce Allah, batılı taklid bataklığında yuvarlanan fasıkların inanmayacaklarını vurgulamaktadır. Şirksiz iman, sağduyu sahiplerinin ereceği bir inanç mertebesidir.
34-35 nci âyetlerde de yüce Allah, müşriklere, Allah'a ortak yaptıkları tanrıları arasında yaratmaya başlayıp, yarattığını yeniden yaratan var mı diye sormasını; ilk yaratanın, sonra yaratmayı tekrar edenin Allah olduğunu; taptıkları tanrıların gerçeğe iletemeyeceğini; yalnız Allah'ın doğru yola götüreceğini; öyle ise doğru yola götüremeyen, kendisi güdülene değil, o yola götürene tapmak gerektiğini müşriklere bildirmesini Elçisine emrediyor.
Yaratmaya başlayan, varlıkların aslını yaratan, onlara biçimlerini veren, sonra biçimlerini bozup yeniden yaratan, yeniden biçim veren Allah'tır. Allah'ın, ilk defa yaratıp sonra yaratmasını tekrar etmesi, bu dünyâ yaşamında da sürüp gider. Doğada hayât kendi kendini tazeler. İhtiyarlayan canlı varlıklar ölür, onların tohumlarından yenileri yaratılır. Dünyâ durdukça Allah'ın hayâtı tazelemesi, yaratıp yeniden yaratması devam edecektir. Âhirette ise canlıları yeniden yaratacaktır. Ruhları, o âleme mahsus bedenlere sokacaktır. Onun mahiyetini Allah bilir.
36 ncı âyette de müşriklerin, hiçbir delile dayanmadan zan üzre hareket ederek putlara taptıkları, zan ile gerçeğe ulaşılamayacağı belirtilmektedir.

[3925] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/224-225.

Kıyâsı kabul etmeyenler, zanna dayanan kıyâsın, 36 ncı âyetin hükmüyle geçersiz olduğunu, zan ile herhangi bir şey hakkında helâl haram hükmünün verilemeyeceğini ileri sürerler. Kıyâsçıların da buna cevaplan vardır. Fakat biz bu münâkaşalara dalmak istemiyoruz. Çünkü bu âyetin amacı ne kıyasın varlığını, ne de geçersizliğini ispattır. Bu tür istidlaller zamanla ortaya çıkmış, insan kafasının ürünüdür. [3926]

37- Bu Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir. Ancak kendinden öncekilerin doğrulaması ve Kitabın açıklamasıdır. Onda asla şüphe yoktur, âlemlerin Rabbi tarafındandır.
38-Yoksa "Onu uydurdu " mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru iseniz haydi onun benzeri bir sûre getirin ve A Hak'tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın!"
39- Hayır, bilgisini kavrayamadıkları, yorumu kendilerine gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Bak o zâlimlerin sonu nice oldu?! [3927]

Tefsir:

Müşrikler, Kur'ân'ın, Allah'ın sözü değil, Hz. Muhammed'in kendi sözleri olduğunu, kendinden uydurduğu sözleri Allah'a iftira ettiğini söylüyorlardı. Onlara göre Muhammed, duyup öğrendiği şeyleri kendi düşünce kalıpları içinde yoğurarak söylüyor, fakat bunları Allah'ın vahyi diye ileri sürüyordu. İşte:
37-38 nci âyetlerde Kur'ân'ın, Allah'tan başkası tarafından söylenecek, uydurulacak bir söz olmadığı; kendinden önceki İlâhî Kitapları doğrulayan, Allah'ın farz kıldığı hükümleri açıklayan; Allah tarafından indirilmiş kuşkusuz bir Kitâb olduğu belirtiliyor.
Kur'ân'a, Muhammed'in uydurması diyenleri, sözlerim ispat için onun bölümleri gibi bir bölüm, birkaç âyet getirmeğe davet ediyor. Eğer Kur'ân insan uydurması İse kendileri içinde yetişmiş ünlü şairler, edipler de ona benzer sözler söyleyebilirler. Eğer bunu yapamıyorlar, ona benzer bir söz söylemekten âciz kalıyorlarsa bu, Kur'ân'ın insan sözü olmadığını gösterir.
Daha önce aralarında yaşadığı uzun zaman içinde olağanüstü bir şiir veya nesir söylediği görülmemiş olan insanın ağzından birden bire en usta şair ve hatiplerin bütün çabalarına rağmen benzerini söylemekten âciz kaldıkları sözlerin dökülmesi, bu sözlerin ona, başka bir kaynaktan geldiğini, Allah tarafından vahyedildiğini gösterir.
39 ncu âyette de kavrayamadıkları, yorumunu, amacını anlayamadıkları bir sözü, sırf inatları yüzünden inkâr ettikleri bilirtiliyor. Bu âyette te'vîli henüz kendilerine gelmemiş olan sözü yalanladıkları belirtilmektedir. Bura-da te'vîl, Kur'ân'ın anlattığı hakikatlerin gerçekleşmesi, uyarıların vukuu, inkarcıların uğrayacakları azâbdır. Bu uyarılar henüz başlarına gelmediği için inkarcılar yalanlamağa devam etmektedirler.Daha önce geçmiş münkirler de düşünmeden inkâr etmişlerdi, ama haksızların sonu nasıl oldu? Onlar peygamberlerinin uyarılarını inkâr etmelerinin cezasını nasıl çektiler? İşte bu inkarcılar da kendilerinden önceki inkarcıların sonucuna uğrayacaklardır. Bu âyet, Hz. Muhammed Aleyhisselâm için teselli, münkirler için de uyarıdır. [3928]

40- Onlardan kimi, ona inanır, kimi de inanmaz. Rabbin bozguncuları çok iyi bilir.
41- Eğer onlar seni yalanladılarsa de ki: "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız da size. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım!"
42- İçlerinden sana kulak verip dinleyenler de vardır. Fakat sağırlara sen mi duyuracaksın? Hele akıllarını da kullanmıyorlarsa!
43- İçlerinden sana bakanlar da var. Fakat körleri sen mi yola götüreceksin? Hele sezgileriyle de görmüyorlarsa!
44- Allah, insanlara hiç zulmetmez, fakat insanlar kendi kendilerine zulmediyorlar.
45- Onları bir araya toplayacağı gün, sanki onlar, sadece gündüzün, görüşüp tanıştıkları bir saati kadar (dünyâda) kalmış olurlar. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayıp, yola gelmemiş olanlar en büyük ziyana uğramışlardır. [3929]

Tefsir:

40-41 nci âyetlerde bunlardan kiminin Kur'ân'a inandığı, kiminin inanmadığı; Allah'ın, bozguncuların kimler olduğunu çok iyi bildiği belirtiliyor. Hz. Muhammed Aleyhisselâm'a da, kendisini yalanlayanların hareketlerine üzülmemesi, "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız size. Siz benim yaptığımdan sorumlu değilsiniz, ben de sizin yaptığınızdan sorumlu değilim" demesi emrediliyor. Hz. Muhammed'in görevi duyurmadır. O duyurma görevini yaptıktan sonra fısk ve fücurunda direnen inatçıların yaptıklarından sorumlu değildir.
41 nci âyette cümlesini biz, "Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir" şeklinde dilimize geçirdik. Ancak burada amel kelimesiyle kasıt, herhangi bir eylemden ziyade ibâdettir. Yani cümlenin anlamı: "Benim yapmakta olduğum amelim, ibâdetim bana; sizin yapmakta olduğunuz amel ve ibâdetiniz de sizedir. Herkes kendi

[3926] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/225-227.
[3927] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/227-228.
[3928] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/228.
[3929] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/229.

davranışından demektir ki buâyet:: Sizin dininiz size, benim dînim banadır"[3930] âyeti gibi dîn ve inanç özgürlüğünü vurgulamaktadır.
Kırkıncı âyette kiminin inandığı, kiminin inanmadığı ifade edilmektedir. Acaba inananlar, müşriklerin içinden inanıp müslümanların safına katılanlar mıdır? Yoksa onların içinden, Kur'ân'ın Allah sözü olduğuna inandığı halde inadı, kibri, kabile içindeki mevkiini koruma tutkusu yüzünden inancını açığa vuramayan kimseler midir? Her iki ihtimal de variddir. Fakat âyet kâfirleri anlattığına göre ikinci ihtimal daha kuvvetlidir. Buna göre onların içinden bazı kimseler Kur'ân'ın, Allah sözü olduğuna inanıyor, fakat çeşitli nedenlerle inandığını açığa vuramıyordu. İnat ve gururu, buna engel oluyordu. Nitekim çeşitli rivayetler Kur'ân'ı dinleyen Velîd ibn Muğîre'nin, Ebu-süfyân'ın, içlerinden Kur'ân'a inandıklarını, hattâ bunu itiraf dahi ettiklerini, fakat Ebucehil gibi kişilerin tahrikleriyle imandan caydıklarını anlatır.[3931]
Bazı müfessirler de kelimesini şimdiki zaman değil de gelecek zaman anlamında kabul ederek âyete onlardan kiminin inanacağı, kiminin inanmayacağı şeklinde manâ vermişlerdir[3932].
42-43 ncü âyetlerde onlardan kiminin Hz. Muhammed'i dinlediği, fakat dinlediğini düşünmeyen sağırlara söz anlatılamayacağı; onlardan kiminin Hz. Muhammed'e baktığı, fakat görmeyen, yol gösterene de uymayan körü yola götürmenin mümkün olamayacağı bildiriliyor.
Sağırlık, söz işitmeğe, körlük de görmeğe engel olan hallerdir. Birine karşı beslenen düşmanlık da ondan o derece nefrete sevk eder ki insan o adamın sözünü duysa da o sözün amacını düşünüp anlayamaz. Düşmanlık, bir insanın yiliklerini görmeğe engeldir. İşte o beyinsizlerin Hz. Muhammed(s.a.v.)e düşmanlıkları da onun sözünü dinleyip amacını anlamalarına, onun güzel davranışlarını, yüksek ahlâkını görmelerine engel olmuştur.
44 ncü âyette Allah'ın, insanlara asla haksızlık etmediği, fakat insanların kendi kendilerine haksızlık ettikleri bildiriliyor. Allah inkâr edenleri, inkârlarından dolayı cezalandırır. Ama bu ceza, Allah'ın onlara zulmü değil, onların kendi hareketlerinin sonucudur. Herkes yaptığını çeker, ektiğini biçer, ettiğini bulur. İlâhî adalet, ezelî kanun böyle konulmuştur.
45 nci âyette de ibret için bunların âhiretteki halleri kısa bir tablo şeklinde gösteriliyor: Dünyâ yaşamından sonra Allah'ın huzuruna götürüldükleri zaman onlar, dünyâda sanki gündüzün bir saati kadar kalmış gibi olurlar. Sürdükleri ömür, kendilerine bir saat gibi gelir. İnsan ne kadar yaşasa geçen ömrü geçmiştir. Altmış, yetmiş yıl yaşamış olsa insan, ömrünü düşünse, sürdüğü ömür kendisine bir saat gibi kısa gelir. Çünkü geçen geçmiştir. İnsanın asıl hayâtı, içinde bulunduğu saattir.
Ayrıca âyette insanın yaşama tutkusu da dile getirilmiştir. Ne kadar yaşasa, yaşadığı kendisine az gelir. Şimdi dünyâ süresi bitmiştir, yeni bir yaşam devresi başlamıştır. Orada da insanlar dünyâdaki gibi birbirlerini tanırlar. Fakat Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayıp yola gelmemiş olanlar kaybederler. Kayıpları, kendi inkâr ve davranışlarının sonucudur.
46- Ya onları uyardığımız şeylerin bir kısmını sana gösteririz ya da, (bundan Önce) seni vefat ettiririz; nasıl olsa dönüşleri bizedir. Sonra Allah, onların yaptıklarına da şahittir.
47- Her ümmetin bir elçisi vardır. Elçileri gelince, aralarında adaletle hükmolunur, onlara hiç haksızlık edilmez. [3933]

Tefsîr:

46- Yüce Allah, Elçisine buyuruyor ki: Onları uyardığımız şeylerin bir kısmını sana göstersek, başlarına gelecek azabın bir kısmını sen gözlerinle görsen veya henüz onlar cezalarım tadmadan senin canını almış olsak fark etmez. Nasıl olsa bize dönecekler, bizden kaçıp kurtulacak değillerdir. Biz de onların yaptıklarım görmüyor değiliz. Her yaptıklarını tesbit etmekteyiz. Eninde sonunda yaptıkları işlerin sonucu kendilerini saracaktır.
Ra'd Sûresinin 40 ncı âyeti de aynı uyarıyı ifâde etmektedir. Bu âyetlerde peygambere karşı çıkanların, er veya geç mutlaka cezalandırılacakları vurgulanmaktadır.
47- Her milletin bir elçisi vardır. Elçileri kendilerine gelince aralarında adaletle hüküm verilir, hiç haksızlığa uğratılmazlar.
Bu âyetin dünyâ halini de, âhiret halini de tasvir etmesi mümkündür. Dünyadaki durumu tasvir ettiği takdirde anlamı şudur: Bir millete peygamberleri geldiğinde onun duyurularına uyup uymadıklarına göre aralarında adaletle hüküm verilir. Herkes ona karşı iyi veya kötü davranışının sonucunu görür. Ona inananlar Allah tarafından mükâfatlandırılır, kötü davrananlar da Allah'ın cezasına uğrarlar! Allah, peygamber gönderip uyarmadıkça bir milleti cezalandırmaz.
Âhiretteki durumu tasvir ettiği takdirde anlamı şudur: Allah, âhirette her milletin peygamberini, kendi yanlarına getirir. Her milletin elçisi yanlarında bulunur. Her millet, kendi elçisinin huzurunda hesaba çekilir. Elçi, onların bilirkişisidir. Her milletin elçisinin bilirkişiliği, tanıklığı ile hasaba çekileceğini anlatan başka âyetler de vardır:

[3930] Kâfirûn Sûresi: 6.
[3931] et-lfefsîru'l-hadîs: 4/29.
[3932] Fethu'l-Kadîr: 2/447.
[3933] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/229-231.

"Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimiz zaman (halleri) nice olur?"[3934] "Sûra üflendi, göklerde ve yerde olanlar düşüp bayıldı, ancak A Hah 'in dilediği kaldı. Sonra ona bir daha üflendi, birden onlar ayağa kalktılar, bakıyorlar. Yer Rabbinin nuru ile parladı, kitâb ortaya kondu, peygamberler ve şâhidler getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara hiç zulmedilmez"[3935]

48- "Doğru iseniz bu (bizi) tehdîd (ettiğiniz azâb) ne zaman?" diyorlar.
49- De ki: "Ben kendime dahi, Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar, ne de bir yarar verme gücüne sahip değilim. Her ümmetin bir süresi vardır. Süreleri gelince ne bir an geri kalırlar, ne de ileri giderler."
50- De ki; "Bakın, eğer O'nun azabı size geceleyin, ya da gündüzün gelirse... Suçlular bundan hangisini acele istiyor?"
51- Başınıza geldikten sonra mı ona inanacaksınız? Şimdi mi? Ya onu çabuk isteyip duruyordunuz (nasılmış)?
52- Sonra zulmedenelere: "Sürekli azabı tadın!" denilecek, "yalnız kazandığınız şeylerle cezalandırılmıyor musunuz?"
53- "Sahiden o gerçek midir?" diye senden soruyorlar. De ki- "Evet, Rabbim hakkı için o gerçektir. Siz önleyemezsiniz!"
54- Kendisine zulmeden her kişi, yeryüzünde ne varsa hepsi kendisinin olsaydı, (o azâbdan kurtulmak için) onu fidye verirdi. Azabı gördükleri zaman, içlerinde pişmanlık duyarlar, aralarında adaletle hükmedilir, asla haksızlığa uğratılmazlar.
55- İyi bil ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi A ilah 'indir. İyi bil ki A ilah 'in va 'di gerçektir, fakat çokları bitmiyorlar.
56- O, yaşatır, öldürür ve siz O'na döndürülüp götürüleceksiniz.
57- Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerde olana bir şifâ ve inananlara bir yol gösterici ve rahmet gelmiştir.
58- De ki: "Allah'ın lûtfiyle, rahmetiyle, (evet) ancak onunla ferahlansınlar. O, onların toplayıp yığdıklarından hayırlıdır." [3936]

Tefsir:

48- İnanmayanlar, başlarına belâ geleceği, azaba uğrayacakları şeklinde tekrarlanan Kur'ân uyarılarını duyunca alay ederek müslümanlara: "Hani dediğiniz doğru ise bizi tehdid ettiğiniz şu azâb ne zaman gelecek?" diyorlardı.
49- Yüce Allah, onların bu sözerine karşı Peyğamber'ine şöyle demesini emrediyor: "Ben kendi kendime bir zarar ve yarar verme imkânına sâhibol-madığım gibi size de zarar ve yarar verecek güçte değilim. Eğer buna gücüm yetseydi belki hemen sizi cezalandırırdım. Her şey Allah'ın elindedir ve O'-nun dilemesine ve buyruğuna bağlıdır. Her milletin bir süresi vardır. Süreleri dolunca ileri geri bırakılmazlar. Yaşama süresini dolduran milletler mahvolup gitmişlerdir. Sizler de öyle olacaksınız." Aynı mânâ Ra'd Sûresinin 38-40 ncı âyetlerinde de vurgulanır.
Bu âyet, tıpkı fertler gibi canlı birer organizma olan her milletin belli bir hakimiyet, yükselme süresi bulunduğunu, bunu doldurunca hakimiyetinin sona ereceğini belirten sosyolojik bir kanunu anlatmaktadır. Gerilemenin, yok olmanın çeşitli nedenleri vardır. Bunların en belirgini, yaşam kanunlarına ters düşerek Allah'a isyan etmektir.
Allah'a isyan eden, şu putatapanlar da kendilerine tanınan o belli süreyi doldurunca cezaya çarpılacaklardır. Nitekim öyle olmuş, onlar yurtlarındaki hakimiyetini kaybederek müslümanların yönetimine geçmişler, kimileri de öldürülmüşlerdir.
50-52 nci âyetlerde Allah'ın azabının çabuk gelmesini isteyen müşriklere, Allah'ın azabı gece veya gündüz, birden bire geldiği zaman, acele istedikleri azabın ne demek olduğunu anlayacakları, o azâb geldikten sonra artık tevbe edip uslanmaya fırsat kalmayacağı, azâb içindeki suçlulara: "Süreklilik azabını tadın, siz sadece yaptığınız işlerin, kendi davranışlarınızın cezasını çekiyorsunuz!" denileceği anlatılmaktadır.
53 ncü âyette müşriklerin, kendilerine söylenen sözleri ciddîye almayıp: "Sahiden bu Kur'ân'ın anlattıkları gerçek mi?" diye sordukları bildiriliyor. Ve bu söylenenlerin, muhakkak ve şüphesiz doğru olduğu; onların, Allah'ın azabına engel olamayacakları vurgulanıyor.
54- Kur'ân'ın haber verdiği, dünyâda ve âhirette başlarına gelecek azâb, başlarına geldiği zaman daha önce inkâr edenler, o azâbdan kurtulmak için, yeryüzündeki herşey kendilerinin olsa, onu fidye vermek isterler ama artık kurtuluş zamanı geçmiştir. İnkarcılar azabı gördüklerinde içlerinde pişmanlık duyarlar ama ne çare. Aralarında adaletle hüküm verilir, kimseye haksızlık edilmez. Herkes yaptığının cezasını bulur.
Âyette azâb, genel olarak zikredilmiştir, kıyamet azabı olarak nitelendi-rilmemiştir. Yukarıda her milletin yaşama süresi bulunduğuna ve bu süre dolunca ileri geri bırakılmayıp mahvedileceklerine de işaret edildiğine

[3934] Nisa' Sûresi: 41-42.
[3935] Zümer Sûresi: 68-69.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/231-232.
[3936] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/232-234.

göre âyette anlatılan azabın, Kureyş'in başına gelecek dünyâ azabı olduğu anlaşılıyor. Nitekim bu azâb, Bedir'de ve daha sonraki olaylarda onların başlarına gelmiş, hakimiyetlerini sürekli sanan münkirler silinip gitmişlerdir.
Âyette insanların, yaptıkları kötü işlerin acı sonucunu gördüklerinde pişmanlık duyacakları belirtiliyor. Bu, inkarcıların, Allah'ın cezasını gördükleri zaman duyacakları üzüntüyü ifade etmektedir.
55-56 ncı âyetlerde kâinatın asıl sahibinin Allah olduğu, O'nun sözünün gerçek, yaşatan ve öldürenin O olduğu, insanların O'na dönecekleri vurgulanmaktadır. Daha önceki âyetlerden sonra bu âyetler, insanın tam dikkatini çekiyor, zihni öğüt almağa, Allah'a teslim olmağa hazırlıyor. Kur'ân'ın asıl amacını vurguluyor:
Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. O'nun söylediği söz gerçek ve mutlaka yerine gelecektir. Yaşatan da, öldüren de O'dur. O'nun huzuruna varılacak, O'na hesap verilecektir. Öyle ise başka varlıklara boyun eğmek yerine O'na teslim olmalıdır.
57 nci âyet gayet tatlı bir üslûpla insanlara hitabedip Rablerinden kendilerine öğüt, gönül hastalıklarına şifâ, inananlara kılavuz ve rahmet geldiğini bildiriyor.
"Burada Kur'ân için dört vasıf zikredilmiştir: Öğüt, şifâ, kılavuz, rahmet. Öğüt, insanların dışını gereksiz şeylerden temizlemeğe işarettir. Bunu yapacak olan şerîattir. Öğüt şerîate işarettir. Şifâ: ruhu bozuk inançlardan, kötü huylardan temizlemeğe işarettir ki bu da tarikatin işidir. Şifâ ile tarikate işaret edilmiştir. Huda (kılavuz): Hak nurunun, sıddîklerin kalblerinde görünmesine işarettir ki bu da hakikattir. Rahmet: Eksiklikleri tamamlayan peygamberliğe işarettir. İşte bu âyette bu dört aklî dereceye ve burhânî mertebeye işaret edilmiştir"[3937].
58 nci âyet de Allah'ın lütuf ve rahmetiyle, işte yalnız bununla sevinmelerini, zira O'nun lütuf ve rahmetinin, insanların yığdıkları dünya malından çok daha hayırlı olduğunu bildiriyor.
Kur'ân, insanlara öğüttür, gönül hastalıklarına, ruhsal bunalımlara şifâdır. İnananlara yol gösterir, Allah'ın rahmetidir. Onun nurundan yararlananlar, karanlık düşüncelerin yarattığı nıhsal bunalımlardan uzak kalır, huzur içinde olurlar.
Bu aydın düşünce, bu gönül huzuru Allah'ın lûtfudur, rahmetidir. Başka her şey geçer ama Kur'ân'ın ruha attığı nur, ebediyen insanla birliktedir. Öyle ise insanlar dünyâ varlıklariyle değil, fakat Allah'ın kendilerine verdiği bu lütuf ve rahmetiyle sevinmelidirler. Çünkü bu ebedî lütuf ve rahmet, dün-yatapıcılarımn yığdıkları geçici varlıklardan hayırlıdır. [3938]

59- De ki: "Baksanıza, Allah 'in size rızık olarak indirdiği şeylerin bir kısmını haram, bir kısmını helâl yaptınız. De ki: "Allah mı size böyle izin verdi, yoksa siz Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"
60- Allah'a yalan uyduranların, kıyamet günü hakkındaki zanları nedir? Allah, insanlara karşı çok lütuf sahibidir ama çokları şükretmiyorlar. [3939]

Tefsir:

59 ncu âyet, müşriklere, Allah'ın indirdiği rızıkların bazısına haram, bazısına helâl damgasını neden vurduklarını, bu hususta Allah'tan izin mi aldıklarım, yoksa Allah'a iftira mı ettiklerini soruyor. Bu âyet, kimsenin, Allah'ın yarattığı rızıkları kendi kendine haram helâl kılamayacağını, bu hükmü ancak Allah'ın vereceğini anlatmaktadır.
En'âm Sûresinde daha ayrıntılı olarak anlatıldığı üzre müşrikler, çeşitli hayvanlar hakkında haram, helâl hükümler koymuşlardı, kendi kendilerine koydukları bu hükümleri de Tanrı buyruğu sanıyorlardı. İşte âyet, onların kendi kendilerine koydukları bu hükümlere, tabulara bağlanmalarım ve hurafelere kapılarak Allah'ın yarattığı güzel şeyleri haram saymalarını, Allah'ın nimetlerine şükredecekleri yerde kendi vehimleriyle o nimetlere yasaklar koymalarını kınamakta, bunu Allah'a karşı nankörlük saymaktadır.
60 ncı âyette de uydurdukları yalanı Allah'ın hükmü diye gösterip Allah'a iftira etmiş olanların, kıyamet gününde hallerinin nice olacağı soruluyor. "Allah'a yalan uyduranlar, kıyamet gününde durumlarının ne olacağını sanıyorlar? Onlar o gün kurtulacaklarını mı zannediyorlar?" deniyor. Bu suretle onların, Allah'ın cezasından kurtulamayacakları vurgulanıyor. Âyetin sonunda da Allah'ın, insanlara karşı çok lûtufkâr olduğu, fakat insanlardan çoğunun O'na şükretmedikleri hatırlatılıyor.
Müşrikler bâtıl düşüncelere, hurâfî geleneklere dayanarak Allah'ın güzel nimetlerinden bir kısmını kendilerine haram saymışlardı. Bugün de böyle birtakım kıyâslara, akıl yüyrütmelerine, tutarsız sözlere dayanarak birçok ni-meti haram kılan kimseler vardır. Âyet, kendi akıllariyle böyle yasaklar koyan herkesi uyarmaktadır.
Allah'ın güzel azıklarını haram saymak kınandıktan sonra Allah'ın, insanlara çok lûtufkâr olduğunun hatırlatılması; bu nimetlerin, insanlara birer lütuf olarak verildiği, batıl zanlara dayanılarak bunların yasaklanamaya-cağı anlamını taşımaktadır. [3940]

61- Ne işte bulunsan, Kur'ân'dan ne okusan ve siz ne iş yapsanız, mutlaka biz, içine daldığınız an üzerinizde

[3937] Mefâtîhu'l-ğayb. 17/117.
[3938] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/234-236.
[3939] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/236.
[3940] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/237.

şahidiz. Ne yerde, ne de gökte zerre ağırlığınca bir şey, Rabbin(\n bilgisinde/ı kaçmaz. Ne bundan küçük, ne de büyük hiçbir şey yoktur ki, hepsi apaçık bir kitapta olmasın.
62- İyi bil ki Allah'ın velilerine korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.
63- Onlar ki inandılar ve korunurlardı.
64- Dünyâ hayâtında da, âhirette de müjde onlara! Allahfın kelimeleri değişmez. İşte bu, büyük kurtuluştur. [3941]

Tefsîr:

61- fiillerindeki hitap zamirleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)e, diğer fiillerdeki zamirler ise diğer insanlara aittir. Yüce Allah, kullarının yaptığı her işi görüp bildiğini, yerde gökte en küçük bir şeyin, bir olayın Allah'ın bilgisinden kaybolmayacağını bildirmektedir.
62 nci âyette Allah'ın velîlerine yani sevdiklerine korku olmadığı, onların üzüntü çekmeyecekleri vurgulanmaktadır.
63 ncü âyette Allah'ın velîlerinin nitelikleri Özetlenmiştir: Onlar inanan ve korunmakta olan insanlardır. İşte Allah'ın, Elçisine inanan ve O'nun buyrukları dışına çıkmaktan korunanlar korku ve üzüntü çekmeyeceklerdir.
64- Dünyâda da, âhirette de müjde onlara: Dâima mutlu olacaklardır. Çünkü iman ve amelleri gönüllerini tam huzura kavuşturur. Allah, inananları mutlu kılacağına söz vermiştir. İmanın, insana gönül huzuru vermesini kararlaştırmış, ya sal aştır m ıştır. O'nun sözünde değişiklik olmaz. Mü'minler daima huzurlu, mutludurlar. Dünyâ dertleri olsa, fakirlik çekseler dahi Allah'a ve O'nun kaderine imanları, kendilerini derin bir huzur içinde yaşatmağa yeter. İşte büyük başarı, dünyâ ve âhirette böyle iman huzuruna ve mutluluğuna ermektir.
63 ncü âyet, dünyâ ve ahirette mutlu yaşayacak olan velîlerin kimler olduğu belirlemiştir: Bunlar, Allah'a inanıp O'nun buyrukları dışına çıkmak-tan korunanlardır. Buna göre inanan ve Allah'ın buyruklarını tutan herkes, Allah'ın velîleri sınıfına girer. Allah böyle kullarını sever ve mutlu yaşatır.
Mutasavvıflara göre velînin özel bir anlamı vardır. Velî, Allah sevgisiyle olgunlaşmış, bencillik duygularını kırmış, tam Peygamber ahlâkına ermiş kimsedir. Evliya İslâm ümmeti içinde yüksek manevî vasıflar kazanmış olan özel bir tabakadır. Velîleri görmek, insana âhireti hatırlatır. Onların huzur, hudu ve huşuu, insana âhiret sevgisi verir. Yüce Allah, onların simalarının, yüz-lerindeki secde izlerinden belli olduğunu bildirmiştir. Ebubekr el Asamm: "Allah'ın velîleri şu kimselerdir ki Allah onlara burhan ile yol göstermeyi üzerine almıştır. Onlar da Allah'a kulluk etmeyi üzerlerine almışlardır" demiştir.
İştikak (kelime türetme) ilminde vâv, lâm ve ya'nın bir araya gelmesi, yakınlık ifade eder. Herşeyin velîsi ona yakın olandır. Mekân ve yön bakımından Allah'a yakın olmak mümkün değildir. O'na yakınlık, manevî bir haldir. Kalb Allah'ın nuruna' dalınca Allah'a yakınlık olur. O zaman görünce Allah'ın kudretini görür. İşitince Allah'ın âyetlerini işitir. Konuşunca Allah'ı över. Yürüyünce Allah'a hizmet için yürür. Çalışınca Allah'a kulluğa çalışır. İşte o insan Allah'a çok yakın olur. O kimse Allah'ın velisi olduğu gibi Allah da onun velisi olur. Nitekim "Allah, inananların velîsidir"[3942] buyurmuştur" [3943].
Bir kudsî hadiste yüce Allah, Peygamberine şu anlamı ilham etmiştir: "Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmağa devam eder. O kadar yaklaşır ki ben onu severim. Ben onu seversem onun işittiği kulağı, gördüğü gözü... olurum"[3944].
Râzî, kemal sıfatlariyle vasıflanan mü'minin, herkesin sevgilisi olacağını söylüyor: İnsanın gönlünün ma'rifetullâh, dilinin zikrullâh, uzuvlarının ubû-diyetullâh ile dolmasından daha yüce bir mertebe yoktur. Kulda bu hallerden biri görününce diller onu övmeğe başlar, gönüllere onun sevgisi akar. Kulda bu sıfatlar ne derece kuvvetli olursa ona karşı duyulan sevgi de o derece kuvvetli olur.
Ma'rifetullâh'in nuruna da hizmet edilir. Hangi Kalbde ma'rifetullâh nuru bulunsa o insana hizmet edilir. Baksana insandan güçlü olan hayvanlar, canavarlar insanı görünce korkup kaçarlar. Bu, insandaki nefs-i natıkanın hey-betinden ileri gelir[3945].

65- Onların sözü seni üzmesin. Üstünlük tamamen Allah'ındır, işiten ve bilen O'dur.
66- İyi bil ki, göklerde ve yerde kim varsa hepsi Allah'ındır. Allah'tan başkasına yalvaranlar, (gerçekte koştukları) ortaklart(m)a uymuyorlar. Onlar sadece zanna uyuyorlar (hayâllerine kapılıyorlar) ve onlar sadece saçmalıyorlar.
67- Geceyi sizin istirahat etmenize elverişli gündüzü de aydınlık yapan O'dur. Şüphesiz bunda, işiten bir toplum için ibretler vardır.
68- "Allah, çocuk edindi" dediler. Hâşâ, Allah bundan uzaktır. O, zengindir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Bu hususta hiçbir kanıtınız yok. Allah hakkında bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?

[3941] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/238.
[3942] Bakara Sûresi: 257.
[3943] Mefâtîhu'1-ğayb: 17/125-126.
[3944] Buhârî, Rikak: 38.
[3945] Mefâtîhu'1-ğayb: 17/128.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/238-239.

69- De ki: "Allah hakkında yalan uyduranlar, iflah olmazlar!"
70- Dünyâda biraz geçinir, sonra bize dönerler. Sonra da biz» inkârlarından dolayı onlara şiddetli azabı taddırırız. [3946]

Tefsir.

65 nci âyet, Peygamber'i teselli ederek müşriklerin sözlerine üzülmeme-sini, izzetin yani üstünlüğün tamamen Allah'a âit bulunduğunu, O'nun işiten ve bilen olduğunu bildiriyor. Allah'ın izzet sahibi, işiten ve bilen olduğu-nun hatırlatılması, şu anlama gelir: Müşriklerin tanrı diye Allah'a ortak koştukları şeylerin hiçbir gücü yoktur. Onlar kendilerine yalvaranı duymazlar, hiçbir şey de bilmezler. Bu nitelikte olan şeyler Tanrı olamaz. Allah ise üstündür, kuvvet, şeref ve büyüklük O'nundur. O, kendisinden başka tapılan-ları ve kendisinden başkasına tapanları kahretmeğe kadirdir. Yaratıkların ne dediklerini işitir, ne düşündüklerini bilir.
66 ncı âyette de göklerde ve yerde bulunan herşeyin Allah'a âidolduğu; müşriklerin, birtakım aciz şeyleri Allah'a ortak koşmalarının hiçbir bilimsel temele dayanmadığı, onların zanlarına uyup saçmaladıkları belirtilmektedir.
Bu âyetteki cümlesinde nın olumsuz edatı olması da, soru edatı olması da mümkündür. Biz, birinci ihtimâle göre mânâ verdik. Yani Allah'tan başka yalvardıkları şeyler Allah'ın ortakları değildir. Allah'ın ortağı yoktur. Sadece onlar, kendi hayalleriyle öyle sanıyorlardı. Taberî'nin tercîh ettiği ikinci ihtimâle göre mânâ şöyle olur: "Allah'tan başka ortaklara yalvaranlar, neye yalvarıyorlar? Onlar sadece zanna uyuyorlar ve onlar sadece saçmalıyorlar!" Onların Allah'ın ortakları olduğuna dair hiçbir delilleri yoktur. Onlar saçmalıyorlar.
67 nci âyette de Allah'ın, kâinattaki tasarrufu, tedbir ve düzeni anlatılmaktadır: Kullarının istirâhati için karanlığıyle üstlerini örten geceyi; çalışıp kazanmaları, işlerini görmeleri için de çevreyi aydınlatan gündüzü var eden Allah'tır. Söz dinleyenler, kâinattaki bu düzeni düşünür, Allah'ın büyüklük ve kudretini anlar, yalnız O'na taparlar.
68 nci âyette çeşitli şirk şekillerinden birine işaret edilmektedir. Allah'a ortak koşanlar, Allah'ın çocuğu olduğunu söylemişlerdir: Kimi herhangi bir insanı Allah'ın oğlu sanmış, kimi melekleri Allah'ın kızları sanmış, kimi şu veya bu şekilde Allah'a çocuk vermiştir. Yüce Allah, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Zaten göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır. Çocuk sahibi olmak, geçici, sonlu varlıkların ihtiyacıdır. Çünkü sonlular, sınırlı yaşamlarını çocuklariyle uzatmak, nesilleri aracılığı ile sürekli yaşamak isterler. Fakat önü, sonu olmayan Allah'ın, çocuğa ihtiyacı yoktur.
Eğer Allah'ın çocuğu olsa, onun da babası gibi sonsuz kudrete ve yaşama sâhibolması gerekir. Allah ile aynı nitelikte bir varlık, Allah demektir. Birden fazla Tanrı olması halinde yerin ve göğün düzeni bozulur. Hiçbir ba-kımdan Allah'ın çocuk sahibi olması mümkün değildir. Bütün yaratıklar O'nun kullarıdır.
Âyetin sonunda bu tür iddiaların bir temeli olmadığı belirtiliyor. "Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" cümlesiyle bu tür sözleri söyleyenlerin, Allah'a karşı ne derece saygısızlık ettikleri anlatılıyor.
69-70 nci âyetlerde de uydurdukları yalanı Allah'a atan, yani kendi batıl düşünce ve inançlarını Allah'ın buyruğu gibi gösterenlerin onmayacakları, şu dünyâda azıcık yaşadıktan sonra Allah'ın huzuruna gidecekleri ve Allah'ın, inkârlarından dolayı onlara acı azabı taddıracağı belirtiliyor. [3947]

71- Onlara Nuh'un haberini oku. Kavmine: "Ey kavmim, demişti, eğer benim kalkıp size Allah 'in âyetlerini hatırlatmam size ağır geldiyse, o halde ben Allah'a dayandım, siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınız işi kararlaştırın da işiniz başınıza dert olmasın. Sonra hükmünüzü bana uygulayın, bana hiç fırsat da vermeyin/'
72- "Eğer yüz çevirdiyseniz (neden?) ben sizden bir ücret istemedim ki! Benim ücretim ancak Allah'ın üzerinedir. Bana müslümanlardan olmam emredilmiştir."
73- Yine de onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla beraber bulunanları kurtardık, onları egemen yaptık ve âyetlerimizi yalanlayanları da boğduk. Bak işte o uyarılanların sonu nice oldu?
74- Sonra onun ardından birçok elçileri kavimlerine gönderdik; onlara belgeler getirdiler. Fakat onlar, önce yalanlamış oldukları şeye bir türlü inanmıyorlardı. İşte haddi aşanların kalblerini böyle mühürleriz. [3948]

Tefsîr:

71-73: Kur'ân-ı Kerîm, genellikle Peygamber (s.a.v.) ile münkirler arasında geçen tartışmalara değinerek onların itirazlarını cevapladıktan sonra konunun gereğine göre geçmiş peygamberlerden bazılarının hikâyelerini anlatır. Bu anlatım kimi yerde uzun, kimi yerde kısa olur. Kıssanın, konu ile ilgili bir yanı seçilir. Bundaki amaç, eski peygamberleri yalanlayanların, nasıl inkârları yüzünden Allah'ın cezasına uğradıklarını hatırlatmak suretiyle Kur'ân'ın muhataplarını, davranışlarından ötürü uyarmak, onlara öğüt vermektir. Çünkü kıssa yoluyla verilen öğüt ruha daha etkili olur.
İşte 71-73 ncü âyetlerde de inkarcıları uyarmak için Nûh kıssasına işaret edilmektedir: Allah'ın buyruğu ile

[3946] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/240.
[3947] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/241-242.
[3948] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/242-243.

kavmini uyaran, onlara tatlı öğütler veren Nuh'u, kavmi yalanlamış; Allah da onu ve ona inananları kurtarıp âyetlerini yalanlayanları, her tarafı basan Tufan sularında boğmuştur.
71 nci âyette kelimesi birkaç anlama gelebilir: Benim aranızda bulunmam, benim makamım, toplantı yerlerinizde kalkıp size Öğüt vermem gibi. Siyaka son şıkkı daha uygun bulduğumuz için o mânâyı tercih ettik.
74- Nuh'tan sonra daha birçok elçi, toplumlarına gönderilmiş, peygamberliklerini belgeleyen kanıtlarla onlar, kavimlerinin karşısına çıkmışlar ama bütün kanıtlara rağmen kavimleri kendilerini yalanlamış. Bu ters tutumları gönüllerinin mühürlenmesine, duygusuz, anlayışsız insanlar olmalarına se-bebolmuştur. Yüce Allah: "Böylece saldırganların kalblerini damgalarız" cümlesiyle peğyamber sözü dinlemeyenlerin yüreklerinin katılaşacağmı; duygusuz, düşüncesiz ve anlayışsız insanlar olacaklarını; davranışlarının bu duruma düşmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Kalblerin katılaşması psikolojik bir haldir. Bu hal, Allah'ın kanunları çerçevesinde meydana gelir. Fi'li yapan Allah'tır ama sebebolan insandır. [3949]

75- Sonra onların ardından Mûsâ ve Harun'u, âyetlerimizle birlikte Fir'avn'e ve adamlarına gönderdik; böbürlendiler ve suç işleyen bir topluluk oldular.
76- Onlara katımızdan, gerçek gelince: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler.
77- Mûsâ: "Size gelen gerçek için böyle mi diyorsunuz? Büyü müdür bu? Halbuki büyücüler iflah olmazlar!" dedi.
78- Dediler ki: "Sen bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden çeviresin de yeryüzünde büyüklük yalnız ikinize kalsın diye mi bize geldin? Biz size inanacak değiliz!"
79- Fir'avn: "Bana bütün bilgili büyücüleri getirin" dedi.
80- Büyücüler gelince Mûsâ onlara: "Atacağınızı atın" dedi.
81- Onlar: (iplerini ve değneklerini) atınca Mûsâ: "Sizin getirdiğiniz şey büyüdür, dedi, Allah onu mutlaka boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, bozguncuların işini düzeltmez!'1
82- "Ve suçlular istemese de Allah, sözleriyle gerçeği ortaya çıkaracaktır!"
83- Fir'avn'tn ve adamlarının, kendilerine kötülük yapmasından korktukları için kavminin içinde Musa'ya, yalnız genç bir kuşaktan başkası inanmadı. Çünkü Fir'avn, yeryüzünde çok ululanan ve çok aşırı gidenlerden idi.
84- Mûsâ dedi ki: "Ey kavmim, eğer Allah'a inandıysanız, gerçekten müslüman insanlar iseniz O'na dayanın."
85- Dediler ki: "Allah'a dayandık, Rabbimiz, bizi o zulmeden kavme sınav yapma."
86- "Rahmetinle bizi o inkarcı toplumdan kurtar!"
87- Mû-sâ'ya ve kardeşine: "İkiniz kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın (ey İsrâi! oğullan) evlerinizi karşı karşıya kurun, namaz kılın ve (ey Mûsâ) mü'minleri müjdele"diye vahyettik.
88- Mûsâ: "Rabbimiz, dedi, Sen Fir'avn'a ve adamlarına şu yakın hayâtta süs ve nice matlar verdin. Rabbimiz, senin yolundan saptırsınlar diye mi? Rabbimiz, onların mallarını yok et, kalblerini sık ki acı azabı görünceye kadar inanmasınlar!"
89- (Allah): "İkinizin duası kabul olundu, dedi, doğru olun, bilmezlerin yoluna uymayın".
90- İsrail oğullarını denizden geçirdik; Fir'avn ve askerleri de zulmetmek ve saldırmak için onların arkalarına düştü. Nihayet boğulma kendisini yakalayınca (Fir'avn): "Gerçekten İsrail oğullarının inandığından başka Tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım!" dedi.
91- "Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun?"
92-"Bugün senin bedenini kurtarıp bir tepeye atacağız ki senden sonra gelenlere ibret olasın. Ama insanlardan çoğu, bizim âyetlerimizden gafildir."
93- Andolsun biz, İsrail oğullarını iyi bir yere yerleştirdik ve onlara güzel rızıklar verdik. Kendilerine bilgi gelinceye kadar ayrılığa düşmediler (de bilgi geldikten sonra ayrılığa düştüler). Şüphesiz Rabbin, kıyamet günü, anlaşmazlığa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir. [3950]

Tefsir:

Bu âyetlerde ibret için Mûsâ ile Harun'un hikâyesi anlatılmaktadır. Üzerinde en çok durulan bu kıssa çeşitli surelerde anlatılır. Bunun sebebi, Arapların, İsrail oğullarıyla yakın ilişkileri ve onların peygamberlerinin hikâyeleri hakkında oldukça bilgi sahibi olmalarıdır. Tabii Arapların bilgileri kulaktan dolma idi, İsrail oğullarından duyduklarına dayanıyordu. Kur'ân-ı Kerîm onların duydukları, az çok bilgi sahibi oldukları kıssaları anlatarak onları ibret almağa yöneltmektedir. Her yerde kıssanın, konu ile ilgili bir yanı anlatılır. Bu âyetlerde anlatılanların özeti şudur:
75-77: Yüce Allah, Nuh'un ve ondan sonraki peygamberlerin ardından Mûsâ ile kardeşi Harun'u, Eir'avn ile adamlarını uyarmak ve İsrail oğullarını onların zulmünden kurtarmak için gönderir. Fakat Fir'avn ve adamları, Musa'nın gösterdiği mu'cizelere "büyü" derler. Mûsâ ise gösterdiklerinin büyü değil, Allah'ın verdiği mu'cizeler olduğunu, büyücülerin başarıya ulaşamayacaklarım söyler.
78-82: Bâtıl geleneklerinin ve dünyâ tutkusunun esiri olan Fir'avn ve adamları, Musa ve Harun'un, kendilerini

[3949] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/243.
[3950] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/244-247.

atalarının yolundan çevirip mülklerini ellerinden almak, hâkimiyet kurmak için geldiklerini, onlara asla inanmayacaklarını söylerler. Musa'nın, büyü sandıkları mu'cizelerini yenmek için ünlü büyücüleri toplayıp Mûsâ ile yarıştırmak isterler. Toplanan büyücüler göz boyacılığı yaparak attıkları değnekleri halka, yürür gibi gösterirler. Fakat Musa'nın mu'cizesi, onların büyülerini yutar. Böylece Musa'nın doğru, ötekilerin yalancı oldukları ortaya çıkar.

83- Buna rağmen Musa'ya, kendi kavminin dahi tamamı değil, ancak genç bir kuşağı inanır; diğerleri, Fir'avn ve adamlarının zulmünden korkarak inanmaya cesaret edemezler.

İbn Abbâs'a göre kelimesindeki zamir, Musa'ya değil, Fir'avn'e aittir. Yani Fir'avn'm kavminden ancak bazı gençler Musa'ya inanmışlardır. Fakat İsrail oğullarının tamamı Musa'ya inanmıştır. Ancak bu açıklama, âyetlerin sözgelimine uymaz. Birinci tefsir daha uygundur.

84-86: Mûsâ, kavmine gerçekten Allah'a teslim olmuş kimseler iseler Allah'a dayanmalarını, korkmamalarını, sabretmelerini öğütler. Onlar da Allah'tan, kendilerini zalimlerin tuzağına düşürüp ezmek suretiyle imtihan etmemesini, zulüm altında ezerek sınamamasını, kâfirlerin zulmünden kurtarmasını niyaz ederler.

87- Yüce Allah, Mûsâ ile kardeşi Harun'a, toplumlarının dayanışma içinde bir arada bulunmalarını sağlamak için Mısır'da, karşılıklı, birbirine bakan evler yapmalarını, İsrail oğulları için böyle bir mahalle kurmalarını, namaz kılmalarını emreder ve inananların er geç kurtulacaklarını müjdeler.

88-89: Mûsâ ile Hârûn, Allah'tan, Fir'avn ve adamlarının mallarını yok etmesini, kalblerini de mühürlemesini dilerler. Duaları kabul edilir, kendilerine doğru hareket etmeleri, zâlimlerin yolunda gitmemeleri emredilir. Mûsâ'nın " Kalblerinin üzerine baskı yap" demesi, kalblerini ka-tılaştır, diye tefsir edilmiştir. Fakat bizce bu cümlede "yüreklerini sık, içlerine korku sal" anlamı vardır.

88 nci âyette hem "hem kökünden okunan kelimesindeki hakkında hayli ihtilâf vardır. Kimi bu lamı akıbet lamı, kimi key lamı, kimi ta'lîl-hafd lamı kabul etmiştir. Kurtubî'ye göre en kuvvetli görüş, bu lamın "akıbet ve sayrûret" lamı olduğu görüşüdür. Bu takdirde mânâ: "Rabbimiz, demek sen, senin yolundan sapmaları (veya saptırmaları) için dünyâda Fir'avn'a ve adamlarına ztnet ve mallar vermişsin. Verdiğin bu dünyâ maliyle bunları sınamışsın!" şeklinde olur.

Mûsâ Aleyhisselâm, onların olumsuz davranışlarım görüp yola gelmelerinden tamamıyle umudu kesince, Allah'ın, o kavmi mal ile deneyip sapıklıkta kalmalarım dilediği kanâatine vararak böyle söylemiştir.

Eğer lâm ta*lîl ve hafd içinse mânâ şöyledir: "Rabbimiz, sen Fir'avn ve adamları, senin yolundan sapacakları (veya insanları saptıracakları, yoluna engel olacakları) için dünyâda onlara böyle ztnet ve mallar verdin. Âhirette nasipleri olmayan bu insanlara sadece dünyâ malını verdin, bununla aldandılar, sapıklıklarına daldıkça daldılar". Bu âyet, tıpkı Kasas Sûresinde: Fir'avn ailesi, onu aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına derd olsun"[3951] âyeti gibidir. Fir'avn ailesi, bile bile Mûsâ'yı kendilerine düşman ve başlarına derd olmak için almamıştı. Âyet, onun ileride böyle olacağına işaret etmektedir; yoksa onların, bu amaçla onu sudan çıkardıklarını söylememektedir. Arapçada bu lâm, bu mâ'nada çok kullanılır. İşte Kasas Sûresinin bu âyetinde olduğu gibi tefsîri sadedinde olduğumuz âyette de lâm, Allah'ın verdiği malın, o imansızların sapıklığına sebebolduğu ve olacağı belirtilmektedir. Allah, onların yoldan çıkması amacıyle onlara mal vermemiştir ama bir nimet ve sınav için verilen mal, kötü insanların sapıklığına neden olmuştur. Bu, Allah'ın yasasıdır. İnsan kendisini zengin, kendisine yeterli, istediğini elde eder görünce azar. Nitekim: "İnsan kendisini zengin görünce azar!"[3952] buyurulmuştur. İşte burada da Mûsâ Aleyhisselâm, Fir'avn'-ın ve adamlarının, dünyâ maliyle gurura düşüp Hakk'ın yolundan saptıklarını belirtmektedir.

Daha sonra, Allah'ın verdiği nimetlere şükredecekleri yerde O'na karşı nankörlük eden, sadece kendileri yoldan çıkmakla kalmayıp başkalarını da ayartan, Hakk'ın yoluna engel olan kimselere beddua ediyor: Allah'tan onların mallarını silip batırmasını, kalblerini mühürleyip katılaştırmasını, sıkmasını istiyor. Bir beddua cümlesi olan: " .. ya bir önceki ile, bir sonraki haber cümleleri arasında bir itiraz (parantez) cümlesidir. Bundan sonra gelen cümlesi de ya ma'tûftur ve fiil, atıt dolayısıyle mansûbdur. Bu takdirde son cümlenin mânâsı: "Artık acı azabı görünceye kadar inanmazlar" demektir. Yahut da son cümle de ortadaki gibi Musa'nın duâsıdır. Bu takdirde mânâ: "Acı azabı görünceye kadar inanmasınlar!" demek olur.

Bundan, Hz. Musa'nın,, sanki Fir'avn ve adamlarının küfürde kalmalarını istediği hatıra gelirse de cümlenin amacı bu değildir. Amaç, Hak devam ede ede sonunda acı azaba düşeceklerini vurgulamaktır. Ayrıca bu sözde Hz. Musa'nın, da'veti esnasında karşılaştığı güçlükler sonucunda zaman zaman içine düştüğü üzüntü ve umutsuzluk hali de yansımaktadır. Peygamberlerin, da'vet mücâdelelerinde zaman zaman bunaldıkları ve normal zamanda söylemeleri kendilerine uygun olmayan umutsuzluk alâmeti sözler söyledikleri, Yûsuf Sûresinin 110 ncu, Bakara Sûresinin 214 ncü âyetlerinde belirtilmiştir.

Bazı kari'ler de "yi iki hemze ile, soru kipinde okumuştur ki mealde bu kırâet gözönünde bulundurulmuştur: "Rabbimiz, sen Fir'avn'a ve adamlarına, dünyâda süs ve malı, senin yoluna engel olmaları için mi verdin?" Bazıları da lamdan sonra gizli en bulunduğu için bir de lâ takdir ederek mânâsım vermişlerdir: "Sen onlara, yolundan sapmamaları, saptırmamaları için süs ve mal verdin" demek olur. Nahhâs'a göre bu güzel bir îzâh tarzıdır ama Araplar, lâ'yı ancak zahir den sonra hazfederler. Arapçada böyle bir uygulama yoktur. Bazılarına

---

[3951] Âyet: 8.

[3952] Alâk Sûresi: 6.

göre de buradaki lâm lamıdır. Yani "Rabbimiz, sen onlara, yolundan sapacakları için dünyâda zînet ve mal verdin" demektir.
Bu görüşlerin en güçlüsü, Taberî'nin ve Kurtubî'nin dedikleri gibi ilk iki görüştür.[3953]
90-92: Mûsâ toplumunu Mısır'dan kaçırırken Fir'avn ve askerleri, haksız yere onların ardına düşerler. Mûsâ, bir mu'cize olarak kendisine açılan denizden adamlarını geçirirken Fir'avn de onun ardından denize girer. Fakat Mûsâ ve adamları kıyıya çıkınca deniz kapanır. Fir'avn, dalgalar arasında can çekiştirirken İsrail oğullarının inandığı Tanrıdan başka tanrı olmadığına inandığını söyler. O sırada kendisine bir ses: "Şimdi mi inanıyorsun? Daha önce isyan etmiş, bozgunculuk yapmıştın?! Bugün senin canını bedeninden kurtaracağız, seni boğup cansız bedenini sahile atacağız ki sen, senden sonrakilere, zorbaların sonunun nasıl olacağı hakkında ibret olasın" der. Âyetin sonunda insanların çoğunun, Allah'ın âyetlerinden gaflet içinde bulundukları, onlara aldırmadıkları vurgulanır.
93- Yüce Allah, düşmanlarından kurtardığı İsrail oğullarını gerçekten güzel bir bölgeye yerleştirir, onları güzel nimetlerle besler. Fakat onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra ayrılığa düşerler.
Bazı müfessirlere göre burada ayrılığa düştükleri anlatılan yahudiler, Hz. Peygamber devrindeki yahudilerdir. Bilgi de Kur'ân'dır. Âyette Kur'ân geldikten sonra yahudilerin onu kabul etmeleri gerekirken ayrılığa düştükleri anlatılmaktadır. Ancak bu tefsir, tutarlı değildir. Âyetin ruhundan, yahudîle-rin, kendi dinlerinde ayrılığa düştükleri anlaşılmaktadır. Nitekim Nemi Süresindeki: "Bu Kur'ân, İsrail oğullarına, ayrılığa düştükleri şeylerin birçoğunu anlatıyor"[3954] âyeti de onların, kendi dinlerinde ayrılığa düştüklerini bildirmektedir.
Bilgi insanları birleştirir. Bunların, Allah'ın gönderdiği bilgi ile birleşmeleri gerekirken her biri o bilgiyi başka bir biçimde yorumlayarak ayrılığa düşmüş, dinde çeşitli mezheplere, gruplara bölünmüşlerdir. Yüce Allah, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde onların aralarında hüküm verecek, kimin doğru, kimin yanlış yolda olduğunu açıklayacaktır. Şimdi her grup, kendisinin haklı, doğru yolda olduğunu iddia eder. Ama bu, onların kendi kuruntularıdır. Onların arasındaki dâvayı Allah çözecek; gerçeği, yanlışı, hakkı, batılı, haklıyı, haksızı ortaya çıkaracaktır.
Her dinin mensupları, peygamberlerinden sonra onun sözlerini şu veya bu şekilde yorumlayarak ayrılığa düşmüşlerdir. Mezhepler böyle doğmuştur. Her mezhep mensubu da kendisinin doğru yolda olduğunu sanmıştır. İşte son âyette gerçeği batıl yorumlarla hedefinden saptıranlar hakkındaki hükmün, kıyamette verileceği, orada haklının ve haksızın ortaya çıkarılacağı bildirilmektedir. Şâirin dediği gibi: "Er yarın Hak divânında bellolur".
Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu kıssa, birçok sûrede tekrar edilir. Burada yeni olan taraf, Fir'avn boğulurken İsrail oğullarının Tanrısına inandığını söylemesi ve Allah'ın da hayâtı boyunca isyan edip bozgunculuk yapmış olan Fir'avn'a, yaşama umudu kalmayınca mı inandığını, ihtar ve inkâr tarzında sorması, artık yaşama umudu kalmadığı bir zamanda inanmasının, kendisine bir kurtuluş sağlamayacağını, kendisini boğacağını ve başkalarına ibret olsun diye cesedini sahile bırakacağını buyurmasıdır. Mevcut yâhûdî kitaplarında bulunmayan bu fıkra, mutlaka Hz. Peygamber zamanındaki yahudiler arasında biliniyordu. Zamanla bu parça kaybolmuştur. Aksi halde yahudiler, böyle bir şey yok diye itiraz ederlerdi. Böyle bir itiraz gelmemiştir. [3955]

94- Eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitabı okuyanlara sor. Andolsun sana Rabbinden hak geldi, sakın kuşkulananlardan olma!
95- Ve sakın, Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma, yoksa ziyana uğrayanlardan olursun.
96- Üzerlerine Rabbi-nin (azâb) kelimesi hak olanlar inanmazlar.
97- Onlara bütün âyetler gelmiş olsa bile, acı azabı görünceye kadar (inanmazlar). [3956]

Tefsir:

Kitâb-ı Mukaddes'in içeriğinden olan Nûh ve Mûsâ kıssalarının anlatılmasından sonra 94-97 nci âyetlerde Peyğamber'e hitaben, kendisine gelen vahiyde bir kuşku bulunmadığı, şayet kendisinin bu hususta bir kuşkusu varsa bu gelen sözlerin daha önceki Kitaplara uyup uymadığını Kitap ehline sorması, bu sözlerin Allah'ın vahyi olduğundan asla şüphe etmemesi, Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olmaması, aksi takdirde kaybedenlerden olacağı buyuruluyor ve Allah'ın cezasını hak etmiş olanların, o acı azabı görmedikçe ne kadar mu'cize görseler de yine inanmayacakları belirtiliyor.
Müfessirler, ilk üç âyetin Medine'de indiğini söylerler. "Kitap ehlinden sor" cümlesi de bunların Medine'de indiği görüşünü güçlendiriyor. Çünkü bu ifade, Peyğamber'in, Kitap ehli ile görüşmekte olduğunu belirtir. Bu da Medine devrinde olmuştur. Mekke'de iken Peyğamber'in, Kitap ehli ile yakın teması yoktu. Ancak orada bir iki hırıstiyan vardı, onlarla görüşürdü.
İlk iki âyet, Peyğamber'in kalbine bazan şüphe geldiği imajım verirse de âyetlerin amacı bu değildir. Âyetlerin

---

[3953] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 11/156-160; Zemahşerî, Keşşaf: 2/200-201; Kurtubî, el-Câmı' lı-ahkâmi'l-Kur'ân: 8/374-375; Âlûsî, Rûhû'l-Ma'ânî: 4/172-273; R.Rızâ, Tefsîru'l-Menâr: 11/472-473.
[3954] Neml Sûresi; 76.
[3955] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/247-251.
[3956] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/251.

amacı, Kur'ân'ın, kesinlikle Allah'ın sözü olduğunu muhataplara vurgulamaktır. Hitap Peygambere olmakla beraber bütün dinleyenler kasdedilmiştir. Âyetler, Peyğamber'e moral vermekte, onun gönlüne gelmesi muhtemel üzüntüleri dağıtmaktadır. [3957]

98- Keşke bir kasaba olsaydı da inansaydı ve inanması kendisine fayda verseydi! Yalnız Tunus'un kavmi inanınca, dünyâ hayâtında onlardan rezillik azabını kaldırmış ve onları bir süre daha yaşatmıştık. [3958]

Tefsîr:

Bu âyette şöyle buyuruluyor: Bir kasaba olsaydı da inansaydı ve inanması kendisine faydalı olsaydı! Ama ne gezer. Helak etmiş olduğumuz hiçbir kentin bütün halkı inanmadı. Bir kısmı inansa da çoğu inanmadı. Bu yüzden cezaya çarpıldılar. Yalnız Yûnus kavmi hariç. Onlar cezaya çarpılacaklarını anlayınca akıllarını başlarına alıp inandılar. Biz de dünyâ hayatındaki ezici azabı onlardan kaldırdık ve onları bir süre daha yaşattık.
Tefsirler âyete: Hiçbir kent yoktur ki Allah'ın azabını gördükten sonra inansın da o zaman inanmasının kendisine bir yararı olsun, şeklinde mâna vermişlerdir.
Aslında âyette azabı gördükten sonra inanmasının, bir yarar sağlamayacağına dair bir anlam yoktur. Müfessirler, yukarıdaki Fir'avn kıssasını ve Fir'avn'in, boğulurken inandığını söylemesi üzerine kendisine: "Şimdi mi inandın, daha önce isyan etmiş, bozgunculardan olmuştun!*' denmesini göz-önünde bulundurarak âyete bu mânâyı vermişlerdir. Halbuki âyetin anlamı şudur:
Ne olur bir kasaba olsaydı da inansaydı ve inanması kendisine yarar sağ-lasaydı. Ama hiçbiri tam inanmadı, bu yüzden helak oldular. Yalnız Yûnus kavmi tamamen inandılar, önce inkâr ettikleri halde başlarına felâket geleceğini anlayınca iman ettiler. Onlar iman edince biz de onların üzerinden azabı kaldırdık. Uslandıkları için, artık onları cezalandırmadık.
Bu âyet, Hz. Peyğamber'i teselli etmektedir. Yüce Allah bu âyetle Pey-ğamber'ine demek istiyor ki: Peygamberine karşı çıkan yalnız senin kavmin değildir. Daha önceki kavimler de peygamberlerine karşı çıktılar. Peygamberlerine karşı çıkmayan, bütün halkı, gelen peygambere inanmış olan hiçbir kent olmamıştır. Yalnız Yûnus kavmi, azâb işaretlerini görünce topluca tevbe edip peygamberlerine inanmışlar ve Allah'ın affına erip cezasından kurtulmuşlardır.
Yûnus kavmi, Ninova denen Musul halkıdır. Onlar, önce aralarında yetişen Yûnus Aleyhisselâm'a inanmamışlar, fakat başlarına felâket geleceğini anlayınca inanmışlardır.
Yûnus kıssasına da çeşitli sûrelerde atıflar yapılır. Burada Yûnus kavmine kısa bir atıf yapılması, bu kavmin hikâyesinin, Araplar arasında da bilindiğini gösterir. [3959]

99- Rabbin isteseydi, yeryüzündeki/erin hepsi mutlaka inanırdı. O halde sen mi insanları, inanmaları için zorlayacaksın?
100- Allah'ın izni olmadan hiç kiıt.se inanamaz. (Allah), pisliği, akıllarını kullanmayanların üzerine kor.
101- "Göklerde ve yerde olanlara bakın!" de; ama o âyetler ve uyarılar, inanmayacak bir kavme yarar sağlamaz.
102- Onlar, sadece kendilerinden önce gelip geçenlerin başlarına gelen günler gibisini bekliyorlar öyle mi? De ki: "O halde bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"
103- Sonunda elçilerimizi ve inananları kurtarırız. İşte böyle, üzerimize borçtur: Müminleri kurtarırız! [3960]

Tefsir:

99-100 ncü âyetlerde, Allah istediği takdirde ycryüzündekilerin hepsinin inanacağı, Allah'ın izni olmadan hiçbir canın inanamayacağı bildirilmektedir. Bunun anlamı şudur: Allah insanları serbest bırakmıştır. Eğer isteyip de zorlasa, inanmayan kalmaz, herkes inanır.
Kişinin inanması, birtakım iç ve dış etkenleri, dayanır. Dış etkenlerin zihinde bıraktığı izlenimler, Allah'ın insanda yarattığı bedensel ve ruhsal etkenlerle şekil alır, kişiye bir yön verir. Bunların hepsi Allah'ın yaratmasiyle olur. Gerçekte Allah, kişinin düşüncesini şu veya bu yöne çevirebilir. Hidâyete götüren de sapıklıkta bırakan da gerçekte O'dur. Çünkü her hareket, her güç, her atılım O'na dayanır. O halde inadında, inkârında direnenlerin davranışlarına üzülmemek lâzımdır. Elçilerin görevi duyurmaktır. Herşeye rağmen küfründe ısrar eden kimseyi -kendi içinde hiçbir iyi düşünce çabası göstermediği için- Allah, düşüncelerinin bunalımları içinde bırakır. Onun gönlü bir türlü imana yatmaz. Çünkü bundan haz duvmaz. O hep küfürde, kötü düşünceler içinde bocalar. İşte "Allah, düşünmeyenlerin üzerine pislik kor" cümlesinin anlamı budur. İyiye yönelmek istemeyenler, kötü düşünceler, inkârlar içinde kalırlar.
İnsanın kabiliyeti, tâ eskilere uzanan atalarından, yaşadığı ortamdan gelir. İnsana atalarından gelen genler

[3957] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/251-252.
[3958] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/252.
[3959] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/252-253.
[3960] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/253-254.

vasıtasiyle kabiliyet veren, Allah'ın kanunlarıdır. Bunu temelinden değiştirmek mümkün değildir. Öyle ise Allah'ın takdirini kabul edip ona boyun eğmek gerekir.
Âyette kavminin, özellikle yakınlarının inanmasını çok isteyen, fakat bunlardan bir kısmının mama sına üzülen Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli edilmekte, onların inanmamasının, kabiliyetsizliklerinden ileri geldiği bildirilmektedir.
101 nci âyette göklerde ve yerde bulunan âyetlere bakıp ibret alınması emrediliyor. Kâinatta herşey, şu mükemmel düzen Allah'ın varlığını ve birliğini gösterir ama inanmayan, şu ince düzenin nasıl ve kimin tarafından yaratıldığı üzerinde düşünmeyen insanlar için âyetler, uyarılar bir yarar sağlama/.. Onlar inkâr ve cehaletlerini sürdürürler.
102-103 ncü âyetlerde Hz. Peyğamber'e inanmamakta ısrar eden müşrikleri de, daha önceki inkarcı milletlerin uğradıkları sonucun beklediği, Allah'ın, sonunda peygamberlerini ve inananları, verdiği sözü tutarak kurtardığı bildirilmektedir. Bu âyetler de kâfirler için uyarı, mü'minler için umut ve tesellidir.
102 nci âyetin sonundaki cümlesi, iki mânâya gelebilir: " olumsuz edatı olduğuna göre cümlenin anlamı şöyledir: "Âyetler ve uyanlar inanmayan topluma bir yarar sağlamaz" nın soru edatı olması da mümkündür. Bu takdirde cümle şu anlamı verir: "Âyetler ve uyarılar, inanmayan topluma ne yarar sağlar?" [3961]

104- De ki: "Ey insanlar, benim dinimden kuşkuda iseniz, ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam; fakat sizi öldürecek olan Allah'a taparım. Bana, inananlardan olmam emredilmiştir.
105- Ve: "Yüzünü hanîf olarak dine çevir; şakın ortak koşanlardan olma!"
106-"A ilah'tan başka: sana ne fayda, ne de zarar veremeyecek olan şeylere yalvarma! Eğer böyle yaparsan, sen muhakkak zâlimlerden olursun!" (diye emredilmiştir).
107- Eğer Allah sana bir zarar dokundursa, onu yine O 'ndan başka kaldıracak yoktur ve eğer sana bir hayır dilese, O '-nun keremini de geri çevirecek yoktur, (O), Hayrını kullarından dilediğine verir. O, bağışlayan, esirgeyendir.
108- De ki: "Ey insanlar, işte size Rabbinizden gerçek geldi Artık yola gelen, kendisi için gelir; sapan da kendi zararına sapar. Ben sizin üzerinize vekil değilim!"
109-Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en iyisidir. [3962]

Tefsîr:

104 ncü âyette Hz. Peyğamber'e, dininden kuşkulananlara, dininin esasını açıklaması emrediliyor: Dinin esası, Allah'tan başkasına tapmamak, yalnız Allah'a tapmak ve O'na inanmaktır. Yalnız Allah'a kulluk dininde kuşkulanacak ne vardır.
105-107 nci âyetlerde Hz. Peyğamber'e, yüzünü dosdoğru olarak Allah'a çevirmesi, Allah'a ortak koşanlardan olmaması, Allah'ı bırakıp insana ne yarar, ne zarar veremeyen şeylere yalvarmaması, aksi takdirde zalimlerden olacağı bildiriliyor. Onlara niçin kulluk etsin ki? İnsanın başına gelen zararı Allah'tan başka kimse kaldıramaz. Allah'ın lütfedeceği bir iyiliğe de kinişe engel olamaz. O, kullarına dilediğini yapar. Öyle ise âciz şeylere değil, yaratıklarını istediği gibi yöneten, bağışlayan, esirgeyen Allah'a tapmak, O'ndan istemek gerekir.
108- Yukarıdan beri yalnız Allah'a tapmanın gereği, çeşitli kanıtlarla an-, latıldıktan sonra bu âyette de Hz. Peyğamber'e, bütün insanların anlayış kulağına seslenerek şöyle demesi emrediliyor:
Ey insanlar, size Rabbinizden bu gerçek geldi. Artık yola gelen kendi yararına yola gelmiş olur. Sapanın da zararı kendisinedir. Ben sizin vekiliniz değilim. Benim görevim, bana vahyedilen gerçeği sizlere duyurmaktır. Yola gelip gelmemek herkesin kendi isteğine kalmıştır.
Bu âyet, 99-100 ncü âyetlerin anlamını da açığa kavuşturmaktadır. Şöyle ki: Allah, kimseyi zorlamaz. Peyğamber'in görevi de zorlamak değil, duyurmaktır. Aklını kullanıp yola gelen, kendi yararına; sapıklığında direnen de kendi zararına hareket etmiş olur. Herkes kendi yaptıklarından sorumludur. Sapıkların hareketlerinden Peygamber sorumlu değildir. Çünkü Peygamber onların vekili değildir. O, sadece gerçeği duyurmakla görevlendirilmiştir.
İbn Abbâs'tan bu âyetin-, kılıç âyetiyle neshedildiği rivayet edilirse de bu rivayetin bir değeri yoktur. Zira bir gerçeği belirten bu âyetin neshedilecek yanı yoktur. Zaten müfessirler, bu kılıç âyetiyle Kur'ân'ın pek çok âyetini nes-hetme çabası içine girmişlerdir. Allah onları affetsin, demekten kendimizi alamıyoruz.
109 ncu âyette de Peyğamber'e, kendisine vahyedilene uyup, inanmayanlarla kendisi arasında Allah hükmünü verinceye kadar sabretmesi, en iyi hüküm verenin Allah olduğu buyurulmaktadır. [3963]

Yûnus Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

Mekke'de inmiş bulunan bu sûrenin de temel konusu, öteki Mekke sûrelerinde olduğu gibi Allah'ın birliği,

[3961] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/254-255.
[3962] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/255-256.
[3963] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/256-257.

yegâne hâkimiyyet sahibi olduğu, âhiret sevâb ve cezası, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği, Peygamber'in Allah tarafından görevlendirildiği ve benzeri akîde konularıdır. Bunları madde madde özetleyelim:

1. Allah'ın Rablık ve Tanrılık tevhîdleri, sânının yüceliği, yegâne yaratıcı olduğu vurgulanır. Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra sânına yaraşır biçimde Arş'ına çıkıp mülkünü yönettiği belirtilir.

2. O'ndan başka tapılmağa lâyık kimse yoktur. Yaratan, besleyen, yöneten, duaları işiten, dilediğini yapma gücüne sahibolan yalnız O'dur. Bu sıfatları hâiz olmayana tapılamaz. O'ndan başka bu sıfatta bulunan hiç kimse olmadığına göre O'ndan başkasına tapılamaz.

3. Allah ile kul arasında hiçbir vasıta yoktur. Kul, doğrudan Allah'a tapar, isteyeceğini O'ndan ister. Hiçbir yararı olmayan şeyleri şefaatçi sanmak, boş hayaldir (18, 22-23 ncü âyetler).

4. O'nun herşeyi kapsayan ilmi dışına çıkan hiçbir şey yoktur (11 nci âyet).

5. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Hz. Muhammed'in peygamberliği, O'nun dilemesi ve tayîni ile olmuştur.

6. İlk defa yaratan Allah, yaratıklarını tekrar yaratmağa da kadirdir. Âhiret hayâtı, O'nun hikmet ve adaletinin gereğidir.

7. İndirdiği rızık ile yaratıklarını besleyen, Güneşi ziya, Ayı nûr kaynağı yapan, ölüden diri, diriden ölü yaratan, yarattığı canlara kulak, göz gibi duyu organları veren, tüm kâinatı yöneten O'dur. Bütün kâinat O'nun mülküdür.

8. Gerçek bilgi, kesin kanıta dayanır. Zan ile bilgi doğmaz.

9. Allah, görevlendirdiği elçisini korur. Tuzak kurarak onun risâletini engellemeğe kalkanların tuzaklarını kendi başlarına geçirir.

10. Kendisine vahy gelmediği halde, uydurduğu sözleri Allah'ın sözü diye gösteren kişi en haksız, en zâlim insan olduğu gibi; Peygamberin getirdiği hak sözü inat ve gururuna kapılarak yalanlayan da en zâlim insandır (17 nci âyet).

11. Şirk, insan ruhuna en büyük kötülük, haksızlıktır. Çünkü canın kirlenmesine, cehenneme tutsak olmasına sebebolur. Önceki milletler, şirk ile kendilerine haksızlık ettikleri ve kendilerini bu haksızlıktan kurtarmağa çalışan peygamberleri dinlemedikleri için helak edilmişlerdir (13, 71-73, 75-93 ncü âyetler).

12. Peygamberin görevi, mu'cize yaratmak değil, kendisine verilenleri duyurmaktır. Mu'cize yaratmak Allah'a aittir, peygamberin elinde değildir. Esasen mu'cize isteyenler, samimi olmadıkları için ne kadar mu'cize görseler yine inanmazlar (15-16, 49 ncu âyetler).

13. Peygamberlik, sadece belli bir kavme özgü değildir. Allah her kavme bir elçi, uyarıcı göndermiştir (47 nci âyet).

14. Peygamber geldikten sonra onun sözünü dinlemeyenler, Allah'ın adaletli hükmüyle mahvedilirler.

15. Önceki milletler, peygamberlerine karşı geldikleri gibi Hz. Muhammed'in kavmi olan Kureyşliler de ona karşı gelmiş, onun vahy almasını büyü, kendisini büyücü sanmışlardır (2 nci âyet).

16. Oysa bu Kur'ân, insan uydurması olamaz. O, daha önceki kitapların içerdiği prensipleri içeren bir Tanrı indirmesidir, meleğin vahyidir.

17. Kur'ân'ın melek vahyi olduğundan kuşkulananlar, ona benzer bir söz getirmelidirler. Basiretsizlikleri yüzünden gerçek mânâsını anlayamadıkları Kur'ân'ı yalanlayanlar, dünyâda da, âhirette de cezalandırılırlar.

18. Müşrikler, uyarıldıkları azabı mutlaka göreceklerdir. Ama herşeyin bir zamanı olduğu gibi, onları mahvedecek azabın da bir zamanı vardır. Vakti gelince Kur'ân'a karşı gelenler mahvedilecek terdir (40-54 ncü âyetler).

19. Müşriklerin olumsuz tutumlarına üzülen Peygamber (s.a.v.) teselli edilmekte, Allah'ın, önceki peygamberleri ve onlara inananları zafere ulaştırdığı gibi kendisini de zafere ulaştıracağı anlatılmaktadır (65, 96-101 nci âyetler).

20. İnsanlar, bu dünyâdan sonra kendilerini yaratmış olan Rabbin huzuruna dönüp, dünyâ ömürleri içindeki davranışlarından hesap verecek; iyiliklerinin ödülünü, kötülüklerinin cezasını göreceklerdir. Âhiret hesabı, mükâfat ve cezası, Allah'ın adaletinin, hikmetinin gereğidir.

21. 7-11, 23-30 ncu âyetlerde mü'min ve kâfir zümrelerinin âhiretteki cezaları, ayrıntı ile tasvîr edilmektedir.

22. 45-46 ncı âyetlerde, dünyâ ömrünün, âhirete oranla kısalığı, yalanla-yıcıların âhiretteki perişanlığı, kâinatın sahibinin Allah olduğu vurgulanır.

23. Allah'a iftira edenler onmazlar. Dünyâda biraz yaşarlar ama sonra çetin azaba çarpılırlar (69-70 nci âyetler).

24. İşin içyüzünü bilmeyen insan, şerri hayır sanır. İnadına kapılır, hayır ister gibi şer ister, "Eğer bu Kur'ân hak ise, başıma belâ gelsin", "Şu iş şöyle ise, başıma felâket gelsin" der. Oysa böyle şeyler söylemek, Allah'a karşı cür'ettir. İnsan hep akıllı, ihtiyatlı, ölçülü davranmalı, kötüyü değil, iyiyi istemelidir. Şayet Allah, insanların istediği herşeyi verseydi, onlar çabucak mah-volup giderlerdi. Çünkü iyi sanarak istedikleri birçok şey, kendilerinin iyiliğine değil, kötülüğünedir. Lehlerine değil, aleyhlerinedir. Onun için Allah kulları için uygun olanı yapar. O'nun yaptığına teslîm olmak, kazasına rızâ göstermek gerekir (11 ve 50 nci âyetler).

25. Allah'a şirk koşmak, atalardan gelen bir gelenektir (18, 28, 34, 35, 66, 71 nci âyetler).

26. Dünyâ ve âhiret saadetinin temeli iki îmandır: Allah'a şirksiz îmân, âhirete seksiz îmân ve bu îmânların gereği olarak sâlih ameldir.

27. İyilik yapan iyilik bulur, fazlasını da alır. Kötülük yapan da sadece cezasını çeker (26-27 nci âyetler).

Sûrenin prensiplerini bu şekilde özetledikten sonra gerek bu sûrenin, gerek bütün Kur'ân sûrelerinin genel hedeflerini özetlemek istiyoruz: [3964]

Kur'ân'in Hedefleri:

Kur'ân'm temel hedeflerini şu yedi noktada toplayabiliriz:
1. Kur'ân 'in birinci hedefi, dinin üç temelini düzeltmektir. Bu temeller: Allah'a îmân, âhirete îman, sâlih ameldir.
A. Bakara Sûresinin 62, Mâide,Sûresinin 69 ncu âyetlerinde Allah'a şirk-siz, âhirete seksiz inanan bütün İlâhî din mensuplarının (müslümanların, ya-hûdîlerin, hırıstiyanların ve sâbiîlerin, korku ve üzüntüye uğramayacakları, Allah katında ödüllendirilecekleri vurgulanır. Her peygamber, insanlığa, bir tek Allah'a inanmayı ve yalnız O'na kulluk etmeyi öğütlemiştir. Ama zamanla peygamberlerin öğütledikleri bu temiz îmâna şirki karıştırmışlar, peygamberlerin bizzat kendilerini, yahut din adamlarını veya liderlerini veya ruhsal varlıkları tanrılaştırmalar; Allah'ın kızı sandıkları meleklere tapmışlar, böylece tevhîd inancından ayrılmışlardır. Onun için Kur'ân'ın baş konusu, Allah'ın birliğini, ibâdetin yalnız O'na mahsus olduğunu, O'ndan başkasına tapmanın, O'na karşı nankörlük ve küfür olduğunu vurgulamaktır. Zihinlere iyi perçinlenmesi için bu konu, her sûrede olduğu gibi bu sûrenin bölüm aralarında da değişik üslûplarla tekrar edilir. Bilindiği gibi Araplar Allah'a inanıyorlardı ama kendileriyle Allah arasında şefaatçi olacaklarım sandıkları meleklere ve onların sembollerine tapıyorlardı. İçlerinde tevhîd inancında bulunan az sayıda bazı insanlar da vardı ama çokları müşrik idiler: "Onların çoğu, ancak şirk koşarak Allah'a inanır"[3965].
B. Dînin ikinci temeli öldükten sonra dirilmeğe, âhiret mükâfat ve cezasına inanmaktır. Müşriklerin çoğu buna inanmıyorlardı. Âhiret hesap ve cezasına inanmadıkça Allah'a imânın fazla bir etkinliği olmaz. Allah'a inanıp da âhirete inanmayan insan, imkân bulunca haklara saldırmaktan çekinmez. Onun için her peygamber, Allah'a îmân yanında âhirete îmânı dinin temeli olarak öğütlemiştir. Musa ve îsâ, Allah'a ve âhirete gerçek îmânı getirdikleri halde bu îmân, zamanla yahûdîlikte milli bir renk almış; sanki sadece İsrail Oğullarının Tanrısı olarak düşünülen Allah'ın diğer milletleri İsrâîl milletine köle olarak yarattığı sanılmıştır. Âhiret inancı da gücünü kaybetmiştir. Öyle ki bugünkü Tevrat'ta sadece kısa ve belirsiz birkaç âyetten ibaret kalmıştır. Bu durumu düzeltmek için gelen îsâ'nın tâbi'lerinin çoğu da onun getirdiği tevhîdi bozmuş; îsâ Allah'ın birliğini, ibâdetin sadece O'na yapılacağını söylemiş iken bazı hırıstiyan mezhepleri îsâ'yi Allah'ın bir parçası ve Allah ile aynı yapmışlar ve Allah'ın yanında oturan îsâ'nın, kıyamette insanları muhakeme edeceği inancına varmışlardır. Aslında bu inanç, eski putperest Hint dinlerinden, Yunan felsefesinden adapte edilmiştir.
Nihayet son peygamber gelerek tevhîdi olduğu gibi bu âhiret inancını da asıl hüviyetine kavuşturmuş, saadet ve şekaveti insanın kendi çabasına bağlamıştır. Nefsi yaratıp ona iyiliği ve kötülüğü seçme yeteneği veren Allah'tır. Allah'ın verdiği yetenekle iyiyi, doğruyu seçip sadece Allah'a tapan can felah bulur, O'ndan başka varlıklara tapan can alçalır, perişan olur[3966].
C. Dînin üçüncü temeli de sâlih ameldir. Allah'a ve âhirete îmânın gereği olan sâlih amel, ibâdete ve dünyâya ilişkin her eylemi kapsar. Allah'a ibâdet, ana-babaya iyilik, yetimlere bakma, İsrâ Sûresinin 23-39 ncu âyetlerinde ve En'âm Sûresinin 151 nci âyetinde sayılan buyrukları yerine getirme ve benzeri tüm güzel işleri yapmak sâlih ameldir. Allah'a ibâdet, insanı her bakımdan salih amele (eyleme) yöneltir: "Muhakkak ki namaz, fuhuştan ve çirkin işlerden meneder. Elbette Allah'ı anmak en büyüktür"[3967] "Doğrusu insan hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır; kendisine hayır dokundu mu (yoksullara) yardım etmez (eli sıkıdır). Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır. Onlar ki: Namazlarını sürekli kılarlar (aksatmazlar). Mallarında da belli bir Hisse vardır: Sâile ve mahruma (isteyene ve iffetinden dolayı istemeyip mahrum kalana). Ve onlar ceza gününü tasdik ederler"[3968].
2. Kur'ân'm ikinci hedefi: Peygamberlik görevini öğretmektir. Peygamberler, insanlığın ıslâhı için Allah'ın vahyinin duyurulmasına aracıdırlar. Bütün peygamberler, insanları yalnız Allah'a tapmağa, Allah'tan başka varlıklara tapmaktan kaçınmağa çağırmışlardır: "Andolsun biz, her millet içinde: 'Allah'a kulluk edin, şeytan{& tapmaktan kaçının' diye bir elçi gönderdik..."[3969] "Hiçbir ümmet yoktur ki onun içinde bir uyarıcı çıkmış olmasın"[3970] Peygamberlerin görevi, kullar ile Allah arasına girmek veya kulları kendilerine taptırmak değil, Allah'ın buyruklarını duyurmaktır: "Elçiye düşen, sadece açıkça duyurmaktır"[3971]
Bütün peygamberler aynı inançları öğütledikleri için onlar arasında bir ayırım yapılmaz: "Biz, O *nun elçileri arasında bir ayırım yapmayız, hepsine inanırız"[3972]
Peygamberler, müşriklerin tanrıları hakkında düşündükleri şefaat gibi bir şefaatten de söz etmemişlerdir.

[3964] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/257-259.
[3965] Yûsuf Sûresi: 106.
[3966] Şems Sûresi: 7-10 ncu âyetlere bakınız.
[3967] Ankebût Sûresi: 45.
[3968] Meârİc Sûresi: 19-26.
[3969] Nahl. Sûresi: 36.
[3970] Fâtır Sûresi: 24.
[3971] Mâide Sûresi: 9; 'Ankebût Sûresi: 18.
[3972] Bakara Sûresi: 285, Âl-i tmrân Sûresi: 84.

Kur'ân'ın açık ifadesine göre Allah katında,
O'nun izin verdiğinden başkası konuşamaz ve şefaat edemez: "O gün Ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Rahmân'ın izin verdiğinden başka kimse konuşamaz. (Rahmân'ın, konuşmasına izin verdiği de) doğruyu söyler" (günahkârı günahsız göstermeğe çalışmaz)"[3973], "O'nun izni olmadan, kendisinin katında kim şefaat edebilir?"[3974]
Onun şefaat izni verdiği kimseler de sadece O'nun razı olduklarına şefaat edebilirler: "Ancak Allah'ın razı olduğu kimseye şefaat ederler"[3975].
Esasen Allah'ın rızâsı, cennet nimetlerinin en büyüğü olduğu için Allah'ın razı olduğu kimselerin şefaate de pek ihtiyâcı olmaz. Ama bunlar hakkında şefaatten söz edildiğine göre demek ki bunlar, şefaatle Allah katında daha yüksek mertebeye çıkarılırlar. Gerçeği Allah bilir. Yalnız burada sözü edilen şefaatin, meleklerin şefaati olduğu, siyaktan anlaşılmaktadır.
3. Kur'ân'ın üçüncü hedefi: İslâmın insan yaratılışına uygun, akla, hikmete, ilme dayalı tek dîn olduğunu belirtmektir. Yüce Allah: "Sen yüzünü, Allah'ı birleyici olarak .doğruca dine çevir; Allah'ın yaratma yasasına (uygun olan dîne dön) ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez, tşte doğru dîn budur. Fakat insanların çoğu bilmezler"[3976].
İslâm'da akla, ilme, hikmete aykırı bir şey yoktur. Birçok âyet, insanı kâinatı incelemeğe, evrendeki yasaları araştırmağa davet etmektedir: "Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip, ölmüş olan yeri dirilttiği suda ve yeryüzüne yaydığı her çeşit canlıda, rüzgârları ve yer ile gök arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için (Allah'ın varlığına, birliğine ve sonsuz kudretine) deliller vardır"[3977].
Birçok âyet, düşüncenin önemini vurgulayarak sona erer: "Düşünmeniz için Allah size bunları tavsiye etti"[3978]. Aklını kullanmayan insanlar kınanmıştır: "Düşünmezler mi?"[3979], "Düşünmüyor musunuz?"[3980] Aklı kullanmamanın, âhiret azabına sebebolduğu belirtilmiştir: "Dediler: '(Dünyâda) söz dinlesek, ya da düşünseydik, şu çılgın âteşin halkı arasında olmazdık!."[3981]
"Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık ki kalbleri var, fakat onlarla anlamazlar; gözleri var, fakat onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler, İşte onlar hayvanlar gibidir, hattâ daha da sapık. Ve işte gafiller onlardır!"[3982], "Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki düşünecekleri kalbleri, işitecekleri kulakları olsun?"[3983].
İlk defa "Oku!" emriyle başlayan Kur'ân ilme büyük değer vermiş, ilmi ışık, cehaleti karanlık saymış[3984], bilenlerle bilmeyenlerin bir olamayacağını;[3985], ancak bilgin kulların, Allah'a gereğince saygı duyacaklarını[3986], zan ve tahmin peşinde gitmemeyi[3987] çünkü zannın gerçeği yansıtmadığını[3988], zan ve tahmine değil, kesin bilgiye dayanmayı[3989] ve dâima ilme uymayı emretmektedir: "Bana, bundan önce inmiş bir Kitap ya da bir ilim kalıntısı getirin!"[3990].
Kur'ân, insanların çoğunun, işin içyüzünü bilmeden, görünüşe aldan-dıklarını[3991], kendi zanlarına dayanarak din hükümleri koyup bunları Allah'ın emir ve yasağı saydıklarını, oysa bunların Allah'a iftira olduğunu[3992], dünyâ işlerinde anne babaya iyilik e,tmeyi, fakat insanın ebedî hayâtını tayin edecek din konusunda onların yanlış yollarına uymamayı[3993] buyurmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in daha birçok âyetinde gerek dünyâ, gerek dîn işlerinin bilgi üzerine dayalı olması gerektiği vurgulanmakta, gerçeğe vakıf din adamlarının şahitliği, Tanrı'mn şahitliğiyle beraber anılmaktadır[3994].
Kur'ân, bilgiye ulaşmak için hüccet ve burhanın önemini de vurgulamıştır: "Kim Allah ile beraber, varlığını ispat edecek hiçbir delîl bulunmayan bir tanrıya taparsa onun hesabı Rabbinin yanındadır"[3995], "Delilinizi getirin, de-

---

[3973] Nebe' Sûresi: 38.
[3974] Bakara Sûresi: 255.
[3975] Enbiyâ Sûresi: 28.
[3976] Rûm Sûresi: 30.
[3977] Bakara Sûresi: 164.
[3978] En'âm Sûresi: 151.
[3979] Yâsîn Sûresi: 68.
[3980] Bakara Sûresi: 44.
[3981] Mülk Sûresi: 10.
[3982] A'râf Sûresi: 179.
[3983] Hac Sûresi: 46.
[3984] Sebe' Sûresi: 20.
[3985] Zümer Sûresi: 9.
[3986] Fâtır Sûresi: 28.
[3987] Hucurât Sûresi: 12.
[3988] Necm Sûresi: 28.
[3989] Isrâ Sûresi: 36.
[3990] Ahkaf Sûresi: 4.
[3991] Rum Sûresi: 6.
[3992] A'râf Sûresi: 28, En'âm Sûresi: 136-140, 145-146; Nahl Sûresi: 116.
[3993] Lokman Sûresi: 15.
[3994] Âl-i İmrân Sûresi: 18.
[3995] Mü'minûn Sûresi: 117.

dik"[3996], "Ey insanlar, size Rabbinizden bir burhan geldi ve size apaçık bir nur indirdik"[3997].
Allah'ın birliği, akıl ve burhan ile isbât edilir: "Göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, gökler ve yer bozulurdu"[3998].
"Yahut yaratmağa kim başlıyor, sonra onu (kim) iade ediyor (ölüp ortadan kalkan şeyleri yeniden yaratıyor)? Sizi gökten ve yerden kim besliyor? Allah ile beraber başka tanrı mı var? De ki: 'Doğru iseniz, burhanınızı getirin!'."[3999]
Hz. İbrahim'in, tevhidi isbât konusunda söylediği kanıtlardan sonra: "İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim 'e verdiğimiz hüccetlerimizdir. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir"[4000] buyurulmuştur.
İlmî düşünceyi böyle öğen Kur'ân, körü körüne taklidi kınar: "Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun' dense, 'Hayır biz, atalarımızı üzerinde bulduğu-muz(yo\)a uyarız' derler. Peki ama, ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (atalarının yoluna uyacaklar)?"[4001].
Körü körüne taklitçiler, iki yönden kınanmaktadır: Birincisi atalardan görülenle yetinmeleri ki bu, ilim ve eylem bakımından gelişmeğe engeldir. Zira hayat doğma, büyüme dinamizmine sahiptir. Akıl artma, gelişme, yenilik ister. Görülenle yetinmek ise hayâtı dondurmak demektir ki hayâtın kuralına aykırıdır. İkincisi de atalardan her görüleni, hiçbir eleştiriden geçirmeden aynen uygulamakla, düşünce ve bilgi ile iyiyi kötüyü ayırdetme özelliğini kaybetmeleridir: "Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: 'Babalarımızı bu yolda bulduk, bunu bize Allah emretti' derler. 'Allah kötülüğü emretmez de, siz Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?' "[4002] "Hayır, sadece: 'Biz babalarımızı bir dîn üzerinde bulduk, biz de onların izlerinde gidiyoruz' dediler. İşte böyle, senden önce de hangi memlekete uyarıcı gönderdiysek, mutlaka onun varlıklıları: 'Biz, babalarımızı bir dîn üzerinde bulduk, biz de onların izlerinde gideriz' dediler"[4003]
Kur'ân inançta tam vicdan özgürlüğü getirmiş, baskıya yer vermemiştir: "Dinde zorlama yoktur!"[4004], "Fitne (baskı) kalkıncaya ve ibâdet yalnız Allah'a yapılıncaya dek onlarla savaşınız!"[4005] buyurmuş, Peyğamber'in de zorlayıcı değil, sadece uyarıcı olduğunu vurgulamıştır: "öğüt ver, sen; ancak öğüt verensin, onların üzerinde zorlayıcı değilsin!" [4006]
4. Kur'ân'm dördüncü hedefi: Sosyal ve siyâsî birliği, adaleti sağlamaktır. Kur'ân'a göre bütün peygamberler, hedefleri, prensipleri aynı olan tek dîn -ki ruhu îslâmdır- getirmişlerdir: "İşte bu sizin ümmetiniz (olan tevhîd ve İslâm milleti), bir tek ümmettir. Rabbiniz de benim, yalnız bana kulluk edin!"[4007] "Ve işte sizin bu ümmetiniz, bir tek ümmettir (bir tek topluluktan ibarettir. Aralarında din ve inanç ayrılığı yoktur. Çünkü hepsi tek makbul dîn olan İslama bağlıdır). Ben de sizin Rabbinizim, benden korkun!"[4008]
Çeşitli milletlerden oluşan insanlık âlemi, Allah katında birdir. Milletler, ümmeti oluşturan birer âiîe birimi gibidir. Herhangi bir milletin, diğerine üstünlüğü yoktur. Renk, dil, bölge farkları üstünlük vesilesi olamaz. Üstünlük ölçüsü ruhsal değerdir ki bu da takva ile ifade edilir: "Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstün olanınız, (Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan) en çok korunanızdır. Allah bilendir, haber alandır"[4009].
Yaratılış bakımından eşit olan insanlar, hukuk ve adalet önünde de eşittir: "Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Doğrusu Allah adalet yapanları sever!"[4010]
Kur'ân istibdadı, despotizmi değil, parlamenter yönetimden ibaret olan şûra düzenini getirmiştir: "İşleri, aralarında görüşüp danışma iledir"[4011] Allah'ın vahyi desteğinde olan Peygamber Aleyhisselâm'a bile, vahy dışındaki işleri, ashâbiyle danışarak yürütmesi emredilmiştir. "Yönetimde onlara danış!"[4012] Peyğamber'in dahi yönetimde ashabına danışması emredilmiş iken, yanılması doğal olan diğer insanların danışması elbette elzemdir. Gerçi tarihte bu prensip saptırılmıştır ama bunu gereğince uygulamağa çalışanlar da yok değildir. Ömer ibn Abdi'l-Azîz, Salâhaddîn-i Eyyûbî bunlardandır. Sa-lâhaddin, biri tarafından aldatılan adama şöyle demiştir:
— Havas avam (seçkinler ve halk), bütün müslümanlar arasında hüküm verecek, emir ve yasaklan geçerli bir hakim tayin edeceğim. Ben de şeriata ve şerîatin polisine itaat ederim. Hâkimin, hukuka göre senin lehinde veya

---

[3996] Kasas Sûresi: 75.
[3997] Nisa Sûresi: 173.
[3998] Enbiyâ Sûresi: 22.
[3999] Nemi Sûresi: 64.
[4000] En'âm Sûresi: 81-83.ğ
[4001] Bakara Sûresi: 170; Mâide Sûresi: 104.
[4002] A'râf Sûresi: 28.
[4003] Zuhruf Sûresi: 22-23.
[4004] Bakara Sûresi: 256.
[4005] Bakara Sûresi: 191.
[4006] Ğâşiye Sûresi: 21-22.
[4007] Enbiyâ Sûresi: 92.
[4008] Mü'minûn Sûresi: 52.
[4009] Hucurât Sûresi: 13. Hucurât Sûresi: 13.
[4010] Mâide Sûresi: 42.
[4011] Şûra Sûresi: 38.
[4012] Âl-i İmrân Sûresi: 159.

aleyhinde vereceği hükme uyarım!" Sultanın bu sözünden, hâkimin (yani yargının) bağımsızlığı, sultanın ise sadece şerîatin hükmünün bir uygulayıcısı olduğu anlaşılmaktadır ki bunların, hukuk tarihi bakımından değeri büyüktür. Demek ki İslâmın ruhunu anlayan yöneticiler, yargının bağımsızlığı prensibini uygulamışlardır ki zaten Kur'ân da bunu emretmektedir. Kur'ân'a göre temel yasaları koyan Allah'tır, devlet düzeni de onun uygulayıcısıdır.

5. Kur'ân'm beşinci hedefi: Malı korumaktır.

Kur'ân'a göre mal, yaşamın kıvamı ve Allah'ın insana bir sınavıdır: "Mallarınız ve canlarınız hususunda deneneceksiniz"[4013], "Biz, yeryüzündeki şeyleri, kendisine süs olsun diye yarattık ki insanların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim"[4014], "İnsanların malları içinde artması için verdiğiniz faiz (malı), Allah katında artmaz. Ama Allah'ın yüzünü (rızâsını) isteyerek verdiğiniz zekât(a gelince, onu verenler, mallarını ve sevaplarını) kat kat artırırlar"[4015], "Ne mallarınız, ne de evlâtlarınız size katımızda bir yakınlık sağlamaz. Ancak inanıp yararlı iş yapanlar başka. Onlara, yaptıklarının kat kat fazlası mükâfat verilir ve onlar, saraylarda güven (ve huzur) içindedir.[4016]

Kur'ân, servetin belli ellerde toplanmasını değil, topluma yayılmasını ister. Çünkü servet, belli ellerde toplanırsa bu, azınlığın çoğunluğa tahakkümüne, haksızlığa yol açar. Mal, çok insanı azdırır: "Hayır, insan kendisini zengin görüp azar, taşkınlık eder"[4017], kendisine muhtâcolanları ezmeğe kalkar. Onun için refahtan toplumun her kesimi, geniş halk kütlesi pay almalıdır: "(Savaştan alınan ganimetler, fakirlere, yetîmlere, yolculara) dağıtılmalıdır ki (o mallar) Sadece zenginleriniz arasında dolaşan bir şey olmasın".[4018]

Cimrilik çok kötü bir huydur, insanın ruhsal meziyetlerini bozar. Cimrilik edilip yerine harcanmayan mal, kıyamette sahibine azâb olur: "Allah'ın, kereminden kendilerine verdiğine cimrilik edenler, onu kendileri için ha-yırlı sanmasınlar. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet günü boyunlarına dolandırılacaktır!"[4019]

Kur'ân, cimrilikle mal yığmayı kınarken, helâlinden kazanılıp, yerine harcanan malı Allah'ın lütuf ve nimeti görmektedir: "Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü O bağışlayandır. (O'ndan mağfiret dileyin) ki üzerinize gökten bol yağmur göndersin. Ve size birçok mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin!"[4020].

Berâe Sûresinde, artık bundan böyle müşrikleri Mescid-i Harâm'a bırakmamayı emreden âyet, fakirlikten korkmamalarını, Allah'ın, lutfuyla kendilerini zengin edeceğini buyurmuştur: "Eğer fakirlikten korkarsanız, yakında Allah sizi lutfuyla zengin edecektir!"'. [4021]

Yüce Allah, Elçisine hitaben: "Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"[4022] diyerek ona olan lutfunu hatırlatmaktadır.

Keza Kur'ân, hayâtın kıvamı (yani canın yongası) olarak tanımladığı malı korumayı, onu iyi kullanamayacak, telef edecek kimselerin eline teslîm etmemeyi tenbîh etmiştir: "Allah'ın, sizin için kıvam yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin"[4023].

Kur'ân'a göre cimrilik kötü olduğu gibi bunun karşıt ucu olan israf da kötüdür. Çünkü malı yersiz harcamak demek olan israf, sonunda insanın başkalarına muhtacolmasına yol açar. O halde insan ne cimrilik etmeli, ne de israf: "Elini boynuna bağlanmış yapma (cimrilik etme), tamamen de açma (müsrif olma),' sonra kınanır, hasret içinde kalırsın"[4024] Müslüman dâima orta yolda gitmeli: "Tutumlu yürü!"[4025] Orta çizgiyi izlemelidir: "Harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisinin arasında dengeli olur"[4026].

6. Kur'ân'ın altıncı hedefi: Savaşta saldırganlığı önlemektir:

İnsanlar arasında barış esastır. Fakat bazan savaş da kaçınılmaz olmaktadır. Savaş durumunda Kur'ân'ın prensipleri şöyledir:

A. Saldırıyı önlemek için savaşılır. Saldırmayanlara saldırmak yasaktır. "Sizinle savaşanlarla savaşın, fakat saldırmayın. Allah saldırganları sevmez".[4027]

B. Savaştan maksat, zulmü önlemek, güvenliği sağlamak, tüm İlâhî dinleri korumak, özgürce inanma güvencesine kavuşmaktır: "Kendileriyle savaşı-lanimü'minyiere (savaşma) izn{\) verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir. Allah onlara yardım etmeğe kadirdir. Onlar sırf 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah'ın, bazı insanları diğer bazı-larıyle savunması olmasaydı, içlerinde Allah'ın ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılırdı. (Fakat Allah, bazı insanları güçlendirerek

---

[4013] Âl-i İmrân Sûresi: 186.
[4014] Kehf Sûresi; 7.
[4015] Rûm Sûrpsi: 39.
[4016] Sebe' Sûresi: 37.
[4017] Alâk Sûresi: 6-7.
[4018] Haşr Sûresi: 7.
[4019] Âl-i İmrân Süresi: 180.
[4020] Nûh Sûresi: 13-17.
[4021] Tevbe Sûresi: 28.
[4022] Duhâ Sûresi: 8.
[4023] Nisa Sûresi: 5.
[4024] İsrâ Sûresi: 29.
[4025] Lokman Sûresi: 19.
[4026] Furkan Sûresi: 67.
[4027] Hac Sûresi: 39-41

onlar vasıtasiyle mü'min kullarını savunur. Kendisine inananlar ile, isminin anıldığı mabedleri korur). Allah, kendi(dmi)ne yardım edene elbette ardım eder. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, galiptir. O (Allah'ın dinine yardım ede)nleri yeryüzünde iktidara getirdiğimiz takdirde (zorbaların yoluna sapmazlar, bilâkis) namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten menederler. Bütün işlerin sonu Allah'a aittir (Herşeyin hükmünü O verecektir)"[4028]

Bu âyette savaşmayı gerektiren üç sebep zikredilmiştir:

1) Zulme uğramak, saldırıya maruz kalmak,

2) Ma'bedleri saldırıdan korumak,

3) Dînin buyruklarını özgürlük içinde yerine getirmek; yeryüzünde âdil, Allah'a saygılı bir yönetim kurmak. Bakara Sûresinin 193 ncü âyetinde de baskı kalkıncaya kadar saldırganlarla savaşılması; baskı ve saldırıya son verenlere karşı saldırılmaması, zîra haksızlardan başkasına düşmanlık yapılmayacağı buyurulmaktadır.

Demek ki tslâmda toprak kazanmak, yahut başkaları üzerinde hakimiyyet kurmak için değil, baskıyı önlemek, vicdan özgürlüğünü sağlamak için savaşılır. Saldırmayanlara saldırmak haramdır. Barış isteyenlere düşmanlık yapılmaz.

C) Dâima barış, savaşa tercih edilmelidir: "Eğer onlar, barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O, işitendir, bilendir"[4029]. Peygamber (s.a.v.), Medîne'ye geldikleri zaman Yahudilerle ittifak yapmıştı. Hicretin ileri yıllarında da birçok hırıstiyan ve müşrik kabile ile barış andlaşma-sı yapmıştır.

D) Saldırıdan korunmak, gafil avlanmamak, barışı sağlamak için daima savaşa hazırlıklı olmalıdır: "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihâd için bağlanıp beslenen atlar (savaş araçları, jipler, kamyonlar, tanklar, uçaklar, toplar, füzeler ve her türlü savaş gereçleri) hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne har-carsanız onlar tam olarak size ödenir, hiç haksızlığa uğratılmazsınız"[4030]

E) Savaşta merhametli davranmalıdır. Savaşta zafer sağlandıktan sonra tutsaklara iyi muamele edilmeli, savaş esnasında tutulan esirler, zaferden sonra ya fidyesiz veya fidye ile serbest bırakılır: "Nihayet onları iyice vurup sindirince (yakalayıp) bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Ondan sonra artık ya lütfen, ya da fidye ile serbest bırakırsınız"[4031].

F) Andlaşmanın şartlarına uyulur, hiyânet edilmez. Çünkü verilen sözde durmak, Kur'ân'm en çok vurguladığı, hattâ îmânın ilk vasfı saydığı konulardandır: "Andlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini tam yerine getirin (verdiğiniz sözü tutun), pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Çünkü Allah'ı üzerinize kefil (şahit) yaptınız. (Artık nasıl o andı bozarsınız?) Allah yaptıklarınızı bilir. Bir topluluk, diğer bir topluluktan (sayıca ve malca) da-ha çok olduğu için, yeminlerinizi aranızda bozucu bir vâsıta yaparak, ipliğini kuvvetli büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın (yani kuvvetli taraf, ettiği yemîni bir hîle vâsıtası yaparak zayıf tarafa zulmetmesin. Kuvvetliye verdiğiniz sözde durup da zayıfa karşı ettiğiniz yeminden caymayınız). Çünkü Allah, sizi bununla dener (sayıca ve malca fazla olduğunuz zaman doğru hareket edip etmediğinizi sınar). Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri Kıyamet günü size açıklayacaktır"[4032].

Bu iki âyet, savaşta verilen sözü bozmayı, fırsat bulunca ahde hiyânet edip saldırmayı yasaklamaktadır. îslâm, barışta olduğu gibi savaşta da sözde durmayı, doğruluğu, hiyânetten kaçınmayı emretmektedir.

G) Savaşta saldırmış iken yenik düşen düşmandan bir vergi alınır ki buna cizye denilir. Esasen cizye, müslümanların zimmetine giren Kitap ehlinden, canlarını koruma karşılığında alınan küçük bir vergidir ki İslâmdan önce bunu ilk defa uygulayan, bildiğimize göre İran kralı Enûşirvân'dır. O bu konuda kurallar koymuştur. Müslümanlar bu vergiyi daha âdil bir şekle sokmuşlar, sadece savaşacak güçte olanlara vurmuşlar; kadınları, çocukları, din adamlarını bundan muaf tutmuşlardır. Savaş gücü olanlar da bizzat müslü-manlarla birlikte savaşa katıldıkları takdirde vergi ödemezler. Şayet müslü-manlar, zimmîlere can güvenliği sağlayamayacak durumda olurlarsa cizye almazlar ve aldıkları cizyeyi de geri verirler. Suriye İslâm orduları komutanı Ebû Ubeyde, böyle bir durum belirince valilere, aldıkları vergiyi zimmet ehline geri vermelerini emretmiştir. Biz bu hususu Enfâl Sûresinin tefsirinde izah etmiştik.

7. Kur'ân'ın yedinci hedefi: Kadınlara her türlü medenî ve sosyal hakları sağlamak olmuştur:

İslâmdan önce kadına, insan gözüyle bakılmaz, hattâ kadının ruhu olup olmadığı tartışılırdı. Roma meclisinde, ebedî ruhu olmadığına, hizmet için yaratılmış bir hayvan ve şeytan olduğuna inanılan kadının gülmesini önlemek için, ağzına gem vurulmasına karar verilmiştir.

Zamanın en büyük hukuk düzeni, babaya, kızını satma hakkını veriyordu. Bazı Araplar, kızlarını diri diri toprağa gömme hakkına sâhib idiler. Hattâ bazılarına göre kadın öldürmeğe kısas ve diyet gerekmezdi.

Yakın zamana kadar Fransa'da evli kadının mülkiyet hakkı, kocasına geçerdi. İsviçre'de kadınlara oy hakkı, daha birkaç yıl önce verildi.

A) İşte dünyanın çeşitli toplumlarında kadının durumu böyle olduğu bir sırada Kur'ân, onun toplumun bir parçası

[4028] Hacc Sûresi: 39-41.
[4029] Enfâl Sûresi: 61.
[4030] Enfâl Sûresi: 60.
[4031] Muhammed Sûresi: 4.
[4032] Nahl Sûresi: 91-92.

olduğunu vurguladı: "Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık"[4033], "Sizi bir tek candan yarattı, ondan eşini yarattı ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yaydı"[4034].

B) Avrupa'da bazı toplumlarda kadının dini olmadığına, mukaddes kitapları okuyamayacağına inanılırken Kur'ân: "Rableri onlara karşılık verdi: 'Ben sizden erkek kadın, hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz"[4035], "Müslüman erkekler, müslüman kadınlar, inanan erkekler, inanan kadınlar... Allah onlara mağfiret ve büyük ödül hazırlamıştır"[4036], "İnanan erkekler, inanan kadınlar birbirlerinin velîsidirler. İyiliği emreder, kötülükten menederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Elçisine itaat ederler, İşte onlara Allah,rahmet edecektir. Allah dâima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler va'delmiştir..."[4037] demiştir.

Dikkate şayandır ki Peygamber Aleyhisselâm'a ilk inanan, kendisinin eşi Hz. Hadîce olmuş ve ikinci Halîfe Hz. Ömer'in vefatı üzerine, tek nüshası bulunan resmî Mushaf, Peyğamber'in zevcesi ve Halîfe'nin de kızı Hz. Hafsa'nın yanına emânet bırakılmıştır.

C) Kur'ân indiği çağda bazı toplumlar, kadının ebedî ruhu olmadığı için cennette erkeklerle beraber bulunamayacağını söylerken Kur'ân, biraz önce meallerini yazdığımız âyetlerde kadınların da erkeklerle beraber cennetlerde ödüllendirileceğini belirtmiş, kadın-erkek hiç kimsenin yaptığının boşa gitmeyeceğini, kadın ve erkeğin birbirinden ürediğini ve birbirinin velîsi olduğunu söylemiştir : "(İş), ne sizin kuruntularınız, ne Kitap ehlinin kuruntularına göre olmaz. Kötülük yapan, onunla cezalandırılır ve kendisine, Allah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulunmaz. Erkek veya kadından her kim güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar"[4038].

D) Bazı insanlar kadınların, erkeklerle beraber ma'bede gelemeyeceklerini söylerken, Kur'ân kadınların ve erkeklerin birbirlerinin velîsi olduğunu vurgulamış, Hz. Muhammed (s.a.v.) de bayram namazlarında kadınları da mescide getirtmiştir. Hattâ Cuma namazlarında kadınların da bulunduğuna dair kayıtlar vardır.

E) Avrupa'da ve başka yerlerde kadın, mîras ve mülkiyet hakkından yoksun idi. Araplar da erkeğin yanında kadınlara mîrâs vermezlerdi. Kur'ân bu zulmü iptal etti ve kadına mîrâs, mülkiyet ve mülkünde tasarruf hakkı tanıdı: "Ana-babanın ve akrabanın geri bıraktığı maldan erkeklere de bir pay vardır; ana-babanın ve akrabanın, geri bıraktığı maldan kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan (hem erkeğe, hem kadına) bir hisse ayrılmıştır"[4039], "...Erkeklere de kazandıklarından bir pay var, kadınlara da kazandıklarından bir pay var. Allah'ın lutfundan bir parça isteyin, Allah her-şeyi bilendir"[4040].

F) Arap kabileleri kadını eşya gibi mîras alınan bir meta' telâkki ederken ve onu bir köle gibi kullanırken Kur'ân onun mîrâs alınamayacağını söylemiş: "Ey inananlar, kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Onlara verdiklerinizin bir kısmını ellerinden almak için onlara baskı yapmayın..."[4041].

G) Başka toplumlarda kadın, evleneceği erkeğe yüksek mehrler öderken Kur'ân, bunu kadın lehine değiştirmiş, erkeğe, evleneceği kadına belli bir ücret (mehr) vermesini gerekli kılmıştır: "Kadınlara mehrlerini, bir hak olarak (seve seve) veriniz"[4042].

H) Başka yerlerde kadına şeytân gözüyle bakılırken Kur'ân onu, erkeğin, yanında huzur ve sükûn bulacağı, sevgi ve şefkat kaynağı, İlâhî bir mu'-cize ve lütuf görmüştür: "O'nun âyetlerinden (mu'cizelerindeh) biri de size, kendi nefislerinizden, kendisiyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranıza sevgi ve merhamet koymasıdır..."[4043].

İ) Toplumda kız çocukları utanç kabul edilirken Kur'ân, kızın da erkek gibi Allah'ın hediyesi olduğunu söylemiştir: "Allah dilediğine kadınlar, dilediğine erkekler hibe eder. Yahut onları çift yapar: erkekler, dişiler verir. Dilediğini de kısır yapar. O bilendir, herşeye gücü yetendir"[4044]. Birinci âyette, dişinin erkekten önce anılması, kadına öncelik tanındığını gösterir.

J) Kur'ân'a göre kadın, insanlık açısından erkeğe eşittir, karı-koca, karşılıklı birbirleri üzerinde haklara sahiptir. Ancak aile reîsi olarak ailesini geçindirmekle yükümlü bulunan erkeğin, kadın üzerindeki hakkı, kadının kendisi üzerindeki hakkından bir derece fazladır: "Erkeklerin, kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin, kadınlar üzerindeki haktan, bir derece daha fazladır"[4045].

K) Arap kabileleri ve çağın öteki toplumları, erkeğe sayısız kadınla evlenme hakkı tanırken, Kur'ân, erkeğin çok evlenmesini dört kadınla sınırlamış, bunu da kadınlar arasında adalet şartına bağlamıştır: "Adalet yapama-

---

[4033] Hucurât Sûresi: 13.
[4034] Nisa Sûresi: 1.
[4035] Âl-i İmrân Sûresi: 195.
[4036] Ahzâb Sûresi: 36.
[4037] Tevbe Sûresi: 71-72.
[4038] Nisa Sûresi; 123-14.
[4039] Nisa Sûresi: 7.
[4040] Nisa Sûresi: 32.
[4041] Nisa Sûresi: 19.
[4042] Nisa Sûresi: 4.
[4043] Rûm Sûresi: 21.
[4044] Şûra Sûresi: 49-50.
[4045] Bakara Sûresi: 228.

yacağınızdan korkarsanız, bir tane alınız"[4046] buyurmuştur,

L) İslâmdan önce erkek, kadını istediği kadar boşayıp tekrar boşamadan cayarak yıllarca onu askıda bırakır, ne serbest bırakır, ne de ona kocalık ederdi. Kur'ân, erkeğe sadece iki kez boşama hakkı tanıyarak kadını onun elinde oyuncak olmaktan kurtardı.

8. Kur'ân'm sekizinci hedefi: İnsanları kölelik boyunduruğundan kurtarmaktır. Kur'ân geldiği zaman insanları köle yapmanın birçok yolu vardı. İslâm biri dışında bu yollan kapadı. O zaman tıkanması, İslâm toplumunun lehine olmayacağı için açık bıraktığı yol, savaşta alınan tutsakların köle yapılmasıydı. İslâm bunu kabul etmekle beraber yine de devlet başkanının irâdesine bağladı. Devlet başkanı isterse, tutsakların fidyesiz serbest bırakılmasına karar verebilirdi. Bunun dışında hür insanlar kaçırılarak, yahut satın alınarak köle yapılamaz. Mevcut kölelerin serbest bırakılması için de oruç, zıhâr, yemîn keffâreti olarak köle azadını getiren Kur'ân'm ruhu istikâmetinde gidilse, kölelik sisteminin İslâm dünyâsından, Amerika'dan çok önce kalkması gerekirdi. Çünkü Kur'ân, bu keffâretler yanında ayrıca köleleri özgürlüğe kavuşturmak için zekâttan bir fon ayırmıştır (Tevbe Sûresi: 60 ncı âyet).

Burada özetlediğimiz, Kur'ân'm başlıca hedefleridir. Ayrıntılara girilirse Kur'ân'm hedefleri için böyle özetlere ayrılmış sayfalar yetmez. Sözün özü şudur: Kur'ân'm, toplumun özellikle ezilen kesimine sağladığı haklar ve bütün insanlığa açtığı ufuklar, saadet yolları hayâl edilemeyecek kadar geniştir. [4047]

[4046] Nisa Sûresi: 3.

[4047] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/260-272.

Yûnus Sûresinin Kırâet Farkları

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Râ, imâle ile:	Ebû Amr, Hamza, Kisâ'î, Halef ve Ebûbekr.
		Râ, beynelafzayn (elif ile yâ arasında bir ses) ile:	Verş'ten bir rivayet.
		Râ fetha ile:	Ötekiler[4048].
2		nin ismi olarak merfû[4049]	Abdullah ibn Mesûd ve îbn Abbâs.
		Haberi olarak mansûb[4050]:	Çoğunluk [4051]
		Sakin cîm ile, Temîm lehçesidir:	Ru'be.
		Madmûm cîm ile:	Çoğunluk [4052].
		Sîn'den sonra elif ile, burada ve ikinci âyette:	İbn Mes'ûd, Ebû Rezîn, Hamza, Kisâ'î, Halef, tbn Kesîr ve Âsim[4053]
		Meksûr sîn'den sonra sakin hâ ile:	Ötekiler. [4054]
			Übey[4055].
			A'meş[4056].
4		Hemzenin fethiyle:	İbn Mes'ûd, Ebû Ca'fer ve A'meş.
		Hemze' nin kesriyle:	Ötekiler.
		Va'd ve hak merfû', hemze meksûr:	İbrâhîm ibn Ebî 'Able.
		Sülâsı'den muzari':	Çoğunluk.
		Rubâi den muzârî':	Talha[4057].
		Mâzî:	İbn Mes'ûd ve Übey[4058].
5		Aralarında elif bulunan iki hemze ile:	Kunbul[4059].
		Eliften önceki hemzenin yaya dönüştürülmesiyle:	Ötekiler.
		Hâ'nın fethiyle:	Talha ibn Musarrif.
		Hâ'nın kesriyle:	Çoğunluk.[4060]
		Yâ ile, âyet mansûb:	tbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hafs.
		Nûn ile, âyet mansûb:	Çoğunluk. [4061]
7		Hemzenin teshili:	Verş'ten rivayet.
		Hemze'nin tam telaffuzu:	Çoğunluk[4062].
		Med ile:	Hz. 'Alî, Ca'fer-i Sâdık, Şeybe, Dahhâk ve Zührî[4063].
10		Masdar edatı, hamd	Çoğunluk.

[4048] Bazı sûre başlarında bulunan hurûf-i mukatta'adan: Hûd, Yûsuf, tbrâhîm ve Hicr sûrele-rindeki (^) ve Ra'd Sûresinin başında bulunan mn râ'sını; Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, Hamza, Kisâ'î, Halef ve Ebûbekr imâle ile- yani yaya benzeterek-, öteki kari'ler bunları imâlesiz, fetha ile okumuşlardır (en-Neşr: 2/66-67).
[4049] Haberi dır.
[4050] İsmi dır.
[4051] el-Bahr: 5/122; Mesâhif: 46.
[4052] el-Bahr: 5/122.
[4053] İbn Kesîr ve 'Âsim, sadece bu âyette ism-i fâ'ü vezninde okumuşlardır.
[4054] Câmi'u'l-beyân: 11/83; en-Neşr: 2/256; el-Bahr: 5/123.
[4055] Mesâhif: 135.
[4056] Mesâhif: 319.
[4057] el-Bahr: 5/124.
[4058] Mesâhif: 46, 135.
[4059] İbn MücâhİD, Kunbül'ün böyle okuduğunu kabul etmekle beraber bu kırâetin hatâ olduğunu sanmıştır. Maamâfîh İbn Mücâhid'in, çoğunluğun kırâetîyle okuduğu da rivayet edilmiştir (en-Neşr: 1/406). Kari'ler arasında birbirine karşı olan, birbirini suçlayan bu tür İtirazlar; onların, kendi kırâetlerine aykırı olan kırâetlerin, Hz. Peygamber(s.a.v.)den gelmeyip, kari Merin içtihadından kaynaklandığı görüşünde olduklarını kanıtlar.
[4060] el-Bahr: 5/126.
[4061] Kurtubî: 8/311.
[4062] Bkz. en-Neşr: 1/398.
[4063] Mesâhif: 333.

	merfû':	
	Şeddeli ve hamd'in nasbıyle:	İbn Muhaysın, Bilâl ibn Ebî Burde[4064].
11	Çoğul mütekellim:	İbn Mes'ûd, İbn Muhaysın ve A'meş [4065].
	Meftûh kâf, dât, elif ile, ecel de mansûb:	îbn 'Âmir ve Şamlılar.
	Madmûm kaf ile, edilgen, ecel merfû':	Otekiler.
13	Yâ ile:	Bir grup.
	Nün ile:	Çoğunluk.[4066]
14	Tek nûn, şeddeli zâ ile:	Yahya ibn Haris ez-Zimârî [4067]
	İki nûn ile:	Çoğunluk.
	İzafet yâMannın fethiyle:	Nâfi(, Ebû 'Amr[4068].
	İzafet yâ'lannın sükûnuyla:	Ötekiler [4069]
15	Tevkîd lâmıyle:	İbn Kesîr, Kunbul, Bizzî.
16	Lâm'dan sonra elif ile:	Ötekiler.
	Asl'daki yâ'yı elife dönüştürerek [4070]:	Hasan, İbn Mes'ûd ve 'Âlî'den rivayet.
	Nûn ve zâl ile inzâr'dan:	A'meş ve İbn Mes'ûd'dan rivayet [4071].
		Übey.
	Madmûm mîm ile:	Çoğunluk.
	Sakin mîm ile:	A'meş.[4072]
	Hazfedilen hemzenin dammesini öncesine verme:	Ebû Ca'fer. [4073]
	Hemze'nin tam telaffuzu ile:	Çoğunluk.
	Hafif bâ ile, inbâ' kökünden:	Ebû's-Semmâl el-'Adevî[4074]
18	Hitâb tâsıyle; [4075]	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Gâib yâsıyle:	Ötekiler.
19		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd. [4076]
21	Ğâib yâsıy:	Ravh'ın rivayeti.
	Hitâb tâsıyle:	Ötekiler
		Übey mushafı[4077]

[4064] Kurtubî: 8/313; el-Bahr: 5/127.
[4065] Mesâhif: 46, 319.
[4066] el-Bahr: 5/131
[4067] Yahya, kırâetini: "Ben, 'Osman (r.a.) mushafında böyle gördüm" diyerek açıklamış, yani kelimenin orada tek nûn ile yazılmış olduğunu söylemek istemiştir. Gerçekte noktalar, harekeler, şeddeler, 'Osman devrinden sonra konmuştur. Herhalde Yahya, tek nûn dişiyle görmüş olmalıdır. Onun mushafta böyle görmesi, nûn'un hazfine, ya da zâ'ya idğâm edildiğine delâlet etmez. Çünkü nûn, zâ'ya idğâm edilmez. Ebû Hayyân'a göre herhalde Yahya, ğunneyi çok gizlemiş, duyan da onun nûnu hazfettiğini sanmıştır (el-Bahr: 5/131).
Ancak bize göre Ebû Hayyân'ın bu görüşü ilmî değildir. Çünkü Yahya, kelimeyi 'Osman mushafında böyle gördüğünü sanmıştır. Gerçi Hz. Osman devrinde yazılan mushaf-larda noktalar, harekeler yok idi ama, ondan sonraki devirlerde mushaflara nokta konmağa başlanınca 'Osman mushafına da biri tarafından nokta konmuş olabilir. Görmenin, ğunne ile bir ilgisi yoktur
[4068] Birincisi ile, sonuncusu de İbn Kesîr de onlara katılmıştır.
[4069] İkincisi de İbn Kesîr de onlar gibi okumuştur.
[4070] Böylece olumsuz edatı olur. ibn Zekvân, Ebûbekr, Ebû 'Amr, Hamza ve Kisâ'î râ'yı imâle etmiş; Verş beyne beyne okumuş, diğerleri açık fetha ile okumuşlardır (Tebsıra: 533; en-Neşr: 2/35, 40, 282).
[4071] Çünkü kelimenin aslı dur. Ebû 'Ubeyd'e göre Hasan'ın kırâeti yanlıştır. Bafralılardan biri, Hasan'ın kırâetinin yanlış olduğunu, çünkü bu kelimenin aslının olduğunu söylemiştir. gibi. aslında yâ ise de 'Akîl oğulları, yayı elife çevirerek derler. Taberî, aslında sevilmeyen Hasan kırâetini caiz görmemiştir (Câmi'u'l-beyân:ll/96-97).
[4072] el-Bahr: 5/133.
[4073] en-Neşr: 1/397.
[4074] Kurtubî: 8/323.
[4075] Burada, Nahl: 1, 3'de, Rûm: 40'da. Üç imâmın dışındakiler, bu dört yerde de kelimeyi ğâib kipiyle okumuşlardır. Ancak Nemi: 59'da âyetini Ebû 'Amr ve 'Âsim yâ ile, diğerleri tâ ile okumuşlardır. Bu beş yerin dışında ihtilâf yoktur.
[4076] Mesâhif: 46.
[4077] Mesâhif: 135. Ebû Hayyân, bu kırâeti tefsir sanıyor. Biz ise İbn Mes'ûd ve Übey gibi bazı sahâbîlerin, semâ'larmda yanılarak Kur'ân'ın bazı kelimelerini aynı anlamı veren sıno-nimleriyle okudukları kanısındayız. Zaten İbn Mes'ûd'un, Kur'ân'ın bazı sözlerini, anlamı bozmamak şartıyle sinonim kelimelerle okuduğunu önsözümüzde izah etmiştik.

22	Meftûh yâ ile, nüşûr kökünden:	İbn 'Amîr, Ebû Ca'fer ve Şam mushafları.
	İnşâr kökünden:	İbn Mes'ûd ve Hasan. [4078]
	Tesyîr kökünden:	Ötekiler ve mushafları.
		Çoğunluk.
		İbnMes'ûd.[4079]
		Çoğunluk.
	Nisbet yâsıyle:	Ebû'd-Derdâ ve Ummu'd-Derdâ. [4080]
	Müennes kipi:	İbn Ebî Abie.
	Müzekker kipi:	Çoğunluk[4081].
	Elifin kaldırılmasıyle:	İbn Mes'ûd, Übey ve Zeyd ibn 'Alî.
	Elif ile:	Çoğunluk [4082].
		Çoğunluk.
		Humus mushafı[4083].
23	Metâ"m nasbiyle:	Hafs.
	Metâ°ın refiyle:	Ötekiler.
	Meta' tenvinli, hayât mansûb:	Îbn Ebî îshâk[4084].
24		Çoğunluk
		îbn Mesûd, Übey ve 'îsâ Sekafî [4085].
24	Aslı tir. Tâ zâ ya idğâm edilip telaffuz için elif getirilmiştir:	Çoğunluk.
	Aslı üzre:	İbn Mes'ûd, Übey ve Zeyd ibn 'Alî.
	Başta kat hemzesiyle:	Sa'd ibn Ebî Vak-kas, Sülemî, İbn Ya'mer, Hasan, A'rec, Ebû'l-Âliye, Katâde ve başkaları.
		Bazıları.
	Vasi hemzesiyle:	Ebû 'Osman en-Nehdî[4086].
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd, İbn Ebî 'Able ve Übey [4087].
	Tâ ile, müennes:	Çoğunluk.
	Yâ ile, müzekker, fail zuhruf olur:	Katâde[4088].
		Übey mushafı[4089].
		İbn Abbâs.
24	Fâ ile, tefekkür'den:	Çoğunluk.

[4078] Mesâhif: 46.
[4079] Mesâhif: 46.
[4080] el-Bahr: 5/138.
[4081] el-Bahr 5/139.
[4082] el-Bahr: 5/139; Mesâhif: 46, 135.
[4083] Mesâhif: 340.
[4084] el-Bahr: 5/140.
[4085] Mesâhif: 46, 135.
[4086] Câmi'u'l- beyân: 11/103; el-Bahr: 5/143; Mesâhif: 135.
[4087] Mesâhif: 46. Başka rivayette Übey okumuştur.
[4088] Kurtubî: 8/328; el-Bahr: 5/144.
[4089] Mesâhif: 135, 199; el-Bahr: 5/144. Ebû Hayyân: Ebû Seleme ibn 'Abdi'r-Rahman, Übey kırâetiyle: şeklinde okurdu. Fakat sahabe ve tâbi'îlerin üzerinde birleştikleri 'Osman mushafına aykırı olan bu kırâeti, hiçbir kimsenin okuması İyi değildir" diyor. Bu sözü muhakkak ki doğrudur, fakat ilk asırda resmî mushafı, çoğunlukça kabul edilmiş olmasına rağmen ona muhalif sahâbîler ve tabiîler de bulunduğu için henüz o zaman tam icmâ' halinde bir kabul görmemiş, ancak birinci hicrî asrın son yarısından itibaren resmî 'Osman mushafı kamu mü'rnİnler tarafından gönül rahathğıyle benimsenmiştir.
Kitâbu'l-Mesâhifte Übeyy ibn Ka'b'ın, dan sonra bir vet ilâvesiyle:
okuduğu rivayet edilir (el-Bahr: 135). Tabiî bu tür âhâd haberleriyle Kur'ân sabit olmaz. İşte kafasını bu tür rivayetlere takan bazı kimseler, bunları hükmü kalıp kendisi neshedİ-len âyetlere misal verirler. Oysa Kur'ân'ın rivayeti de, nakli de tevatür gerektirir. Böyle bir iki kişinin rivayeti ile Kur'ân sabit olamayacağı için neshi de sözkonusu olamaz. Bundan dolayı biz neshin ancak tek nev'i bulunduğunu, o-da âyetin lafzının da hükmünün de ortadan kaldırılması olduğunu, bunun dışındaki iki çeşit nesih iddiasının tutarlı bir yönü ve sağlam bir dayanağı bulunmadığını daha önce, birinci cildde vurgulamıştık.

	Zâl ile, tezekkür'den:	Ebû'd-Derdâ.[4090]
26	Sakin tâ ile:	Hasan, Ebû Recâ, îsâ ibn 'Ömer, A'meş.
	Meftûh tâ ile:	Çoğunluk [4091].
27	Sakin tâ ile:	Kisâ'î.İbn Ke§îr, Ya'kub,
	Meftûh tâ ile	Ötekiler[4092].
		Çoğunluk.
		Übey[4093].
28	Yâ ile:	Bir grup.
	Nûn ile:	Hasan, Şeybe ve yedi kurrâ[4094].
	Tezyîl kökünden:	Çoğunluk.
	Müzâyele kökünden:	Bazıları[4095].
	İki tâ ile, tilâvet kökünden	îbn Mes'ûd, Hafsa mushafları, Hamza, Kisâ'î, Halef.
30	Nûn ve bâ ile kökünden:	'Âsım'dan bir rivayet[4096]
	Tâ ve bâ ile	Ötekiler.
	Meksûr râ ile:	Yahya ibn Vessâb.
	Madmûm râ ile:	Çoğunluk.
33	Burada, En âm ve Ğâfir de elifsiz tekil:	Kûfeliler ve Ya'kûb. [4097]
	Anılan yerlerde elifli, çoğul:	Ötekiler.
	Meksûr hemze ile:	İbn Ebî 'Able.
	Meftûh hemze ile:	Çoğunluk. [4098]
35	H'nin harekesini ihfâ ile:	Kalûn ve Ebû 'Amr.
	Yâ ve h nin kesri, dâl'ın şeddesiyle:	Ebûbekr.
	Yâ'nın fethi, h'nin kesri, dâl'ın şeddesiyle:	Hafs.
	Meftûh yâ, sakin h, hafif dâl ile:	Hamza, Kisâ'î.
	İhtida kökünden:	İbn Mes'ûd.
	Meftûh yâ, h, şeddeli dâl ile:	Ötekiler. [4099]
36	Hitâb tâsıyle:	îbn Mes'ûd.
36	Ğâib yâsıyle:	Çoğunluk[4100]
38	Sûre'nin misPe izâfetiyle:	'Amr ibn Fâid.
	Sûre meksûr tenvinli:	Çoğunluk [4101].
42	Çoğul:	Çoğunluk.
	Tekil:	İbnMes'ûd[4102].
	şeddeli:	Çoğunluk.
	hafif:	Hamza, Kisâ'î[4103].
45	Yâ ile:	Ameş, Hafs.
	Nûn ile:	Ötekiler[4104].
46	Sâ'nın fethiyle:	îbrahîm ibn Ebî (Able.

[4090] cl-Bahr: 5/144.
[4091] cl-Bahr: 5/147.
[4092] Uberî'ye göre bundan başka türlü okumak caiz değildir (Câmi'u'l-beyân: 11/110).
[4093] Mesâhif: 135.
[4094] cl-Bahr: 5/151.
[4095] Me'ânî'l-Kur'ân: 1/462; Keşşaf: 2/189; Kurtubî: 8/333.
[4096] el-Bahr: 5/153; Mesâhif: 46, 214.
[4097] Yûnus ve öâfir Sûrelerinde tbn Kesîr ve Ebû 'Amr da Kûfeliler gibi tekil şekliyle okumuşlardır. Tekil okuyanlardan her biri, t veya h üzerinde durma ve İmâle hususlarında kendi metotları üzerindedirler (en-Neşr: 2/262).
[4098] el-Bahr: 5/155.
[4099] Tebşire: 535; en-Neşr: 2/283; Câmi'u'l-beyân: 11/116; Mesâhif: 46.
[4100] el-Bahr:5/157.
[4101] el-Bahr: 5/158.
[4102] Mesâhif: 46.
[4103] Kurtubî: 8/347.
[4104] el-Bahr: 5/162-163.

	Sâ'nın dammıyle:	Ötekiler [4105].
51	Sâ'nın fethiyle:	İbn Mes'ûd, Zeyd ibn 'Alî ve Talha.
	Sâ'nın dammıyle:	Çoğunluk[4106].
51	Hemze'yi elife çevirip uzatmak;	Çoğunluk [4107]
53	Soru hemzesiyle,uzatımsız:	Talha ve A'rec [4108].
	Hazfedilen hemzenin harekesinin öncesine nakli:	Ebû Ca'fer.
	Hemze'nin telaffuzu:	Çoğunluk.[4109]
		Çoğunluk.
	"Soru hemzesinden sonra vasi hemzesi:'	A'meş[4110].
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', Ebû 'Amr.
	tzâfet yasının sükûnuyla:	Ötekiler.
56	Ğâib yâsıyle:	Hasan'dan rivayet ve îsâ ibn 'Ömer.
	Hitâb tâsıyle:	Çoğunluk.
	İki fiil de muhâtab:	Übeyy ibn Ka'b ve seleften bir cemâ'at[4111].
		Übey mushafı[4112].
	İkisi de ğâib kipi:	Çoğunluk.
59	Fethadan sonra gelen hemzenin yumuşatılması[4113]	Nâfi, Ebû Ca'fer.
	Hemze'nin tam telaffuzu:	Ötekiler.[4114]
	Soru hemzesinden sonraki vasi hemzesini elife çevirme	Verş'in Nâfi'den rivayeti.
	Hemzeyi yumuşatma:	Ötekiler.[4115]
61	Burada ve Sebe 3'de zây'ın kesriyle:	Yahya ibn Vessâb, A'meş, Talha ve Kisâ'î.
	Zây'ın dammıyle:	Ötekiler.
	ikisi de merfû':	Ya'kûb, Hamza, Halef.
	İkisi de mansûb[4116];	Ötekiler[4117].
66	Yâ ile, ğâib kipi:	Çoğunluk.
	Tâ ile, muhâtab:	Hz. 'Alî ve Sülemî[4118].
71	Madmûm mîm ile:	Ebû Miclez, Ebû Recâ' ve Ebû'I-Cevzâ.
	Meftûh mîm ile:	Çoğunluk [4119].
	İcmâ' kökünden emir:	Hasan, İbn Ebî İshâk ve Ya'kûb.
	Cem' kökünden emir:	'Âsim Cahderî, Zührî, A'meş, Ebû Recâ ve Arec [4120]

[4105] el-Bahr: 5/16.
[4106] el-Bahr: 5/167; Mesâhif: 46.
[4107] Bu kelimenin aslı, biri istifham, öteki asıl olmak üzere iki hemzelidir. İstifham hemzesinden sonra gelen vasi hemzesi, ya meftûh veya meksûr olur. Burada olduğu gibi vasi hemzesi meftüh ise, karİ'lerin çoğunluğu bunu elife çevirerek istifham hemzesini uzatmak suretiyle okumuşlardır. Kimi de tam elife çevirmemiş, hemze ile elif arasında bir sesle yumuşatmıştır (teshîl). Şayet istifham hemzesinden sonra gelen vasi hemzesi meksûr ise, o hemze hazfedilir (en-Neşr: 1/377-378).
[4108] el-Bahr: 5/167.
[4109] en-Neşr: 1/397.
[4110] el-Bahr: 5/170.
[4111] Taberî, Ubeyy'e isnâdedilen bu kırâeti redî, Arapça bakımından düşük bulmaktadır. Yani, bu kırâetin Peyğamber'den sabit olmadığını söylemek istemiştir. Çünkü eğer bu kırâet Peyğamber'den sadir olsaydı, değil Taberî gibi celîl bir imam, hiçbir müslüman dahi ona redî demek cür'etinİ gösteremezdi. (Bkz. Câmi'u'l-beyân : 11/126). Kitâbu'l-Mesâhif'te Übeyy'in mushafında âyetin, şeklinde olduğu ifade ediliyor ki, Ebû Hayyân da bunu kaydetmiştir (Mesâhif: 46, 135; el-Bahr: 5/172).
[4112] Mesâhif: 135.
[4113] Bu teshîl hususu da İhtilaflıdır. Kimi hemzeyi tam elife çevirip, İki sakinin birleşiminden kaçınmak için med yapmış, kimi beyne beyne okumuştur.
[4114] en-Neşr: 1/397-398.
[4115] en-Nesr: 1/377.
[4116] Zerre'ye atfen cer mahallindedir. Taberî'ye göre doğrusu budur. (Câmi'u'l-beyân: 11/13).
[4117] Sebp': 3'de bu kelimelerin ref'inde ittifak vardır. Çunku bunlar, merfû' olan miskal'e atfedilmektedir (en-Neşr: 2/285).
[4118] İbn 'Alıyye, bu kırâetin izah edilemeyeceğini söylüyor: (el-Bahr: 5/177).
[4119] el-Bahr: 5/178.
[4120] Kurtubî: 8/362; el-Bahr: 5/179.

		Übeyy ibn Ka'b[4121]
	daki zamîre atfen merfû:	Ya'kûb.
	Mecrûr:	Bir grup.
	Mansûb:	Ötekiler[4122].
	Vasi elifiyle, kadâ kökünden emir:	Çoğunluk.
	Kat' hemzesiyle, ifâda'dan emir:	Ferrâ'nın bazı kari'lerden hikâyesi[4123].
72	İzafet yâ'sımn fethiyle:	Nâfi', Ebû Amr, İbn 'Âmir, Hafs.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
76	Masdar kipi:	Çoğunluk.
	îsm-i fâ'il kipi:	Sa'îd ibn Cübeyr, Mücâhid ve A'meş [4124].
78	Yâ ile, müzekker:	Bir rivayette İbn Mes'ûd ve 'Uley-mî'nin Ebûbekrden rivayeti.
	Tâ ile, müennes:	Ötekiler ve başka rivayette Ebûbekr.
79	Fa"âl vezninde mübalağa kipi;[4125]	Talha, A'meş, Hamza, Kisâ'î, Halef.
	İsm-i fâ'il vezninde:	Ötekiler. [4126]
81	İstifham ve med ile:	Mücâhid, Ebû 'Amr[4127].
	Sadece vasi hemzesiyle, olumlu:	Ötekiler.
	Öncekiyle bunda mâ mevsûl, ondan sonraki cümle de sılasıdır:	İbn Mes'ûd, Übeyy ibn Ka'b ve A'meş [4128].
88	Olumlu cümle:	Çoğunluk.
	Soru cümlesi:	Ebû'1-Fadl er-Rekaşî.[4129]
	İdlâl kökünden:	Kûfeliler.
	Dalâl kökünden:	Ötekiler.
89	Fi'l icâbet'ten edilgen, da'vet merfû:	Çoğunluk.
	Da'vet çoğul:	Hz. 'Alî ve Sülemî.
	Fi"l tekil mütekellim, da'vet mansûb:	İbn Semeyfa'[4130].
	İtbâ'dan, tevkîdsiz emir:	İbn Mes'ûd.
	İkinci tâ sakin, nûn şeddeli, tb' kökünden emir:	İbn Zekvân'dan rivayet ve Ahfeş.[4131]
	Şeddeli nûn ile, ittibâ'dan emir:	Ötekiler.
90	Cîm'den sonra elif ile:	Çoğunluk.
	Tecvîz kökünden:	Hasan [4132].
	Kat elifiyle:	Çoğunluk.
	Vasi elifiyle:	Katâde.
	Madmûm 'ayn, dâl ve şeddeli vâv ile:	Kırâettir.
	Meftûh 'ayn, sakin dâl ile:	Çoğunluk [4133].
	İsti'nâf üzre, hemze meksûr:	tbn Mes'ûd Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Varsayılan bir bâ'nın haz	Ötekiler.

[4121] Mesâhif: 135.
[4122] Taberî'ye göre doğrusu, nasb ile olandır (Câmi'u'l-beyân: 11/142).
[4123] Kurtubî: 8/364; el-Bahr: 5/180. Anlamı: "Üstüme geliniz, hücum ediniz!" demektir ki tehdîd mânâsı vermektedir.
[4124] Mesâhif: 247, 249, 319.
[4125] Burada ve A'râf Suresinde.
[4126] en-Neşr: 2/270; Mesâhif: 257, 319.
[4127] Mesâhif: 279.
[4128] Kurtubî: 8/368; el-Bahr: 5/183; Mesâhif: 46, 135, 319.
[4129] el-Bahr: 5/187
[4130] Kurtubî: 8/376
[4131] en-Neşr: 2/286.
[4132] Kurtubî: 8/377.
[4133] Kurtubî: 8/377; Mesâhif: 187.

	fiyle, hemze meftûh:	
92	Incâ kökünden:	Ya'kûb.
	Şeddeli cîm ile, tenciye kökünden:	Ötekiler.
	Şeddeli hâ İle, tenhiye kökünden:	İbn Mes'ûd, el-Yezîdî el-Berberî ve İbn Semeyfa'[4134]
	Bâ ile, tekil:	Çoğunluk.
	Elif ile, beden'in çoğulu:	Ebû Hanîfe.[4135]
	Nûn ile, nida kökünden:	Übey, İbn Semeyfa İbn Mes'ûd'-dan da hikâye edilmiştir [4136].
92	Kaf ile, mâzî fi'l:	Bir grup.
	Fâ ile, yine mâzî fi'l:	Kırâettir.
	Sakin lâm ile:	Çoğunluk[4137].
94	Harekesi sakine nakledilen hemzenin kaldırılması:	İbn Kesîr, Kisâ'î, Halef.
	Hemzenin tam telaffuzu:	Ötekiler. [4138]
	Kütüb çoğul:	Yahya ibn VesSâb, İbrâhîm ibn Ebî 'Able.
	Kitâb tekil:	Çoğunluk [4139]
96	Mîm'den sonra elifsiz:	Ebû 'Amr.
	Mîm'den sonra elif ile:	Ötekiler.
		Çoğunluk.
98	yerine	Übey ve İbn Mes'ûd mushafları[4140].
99	Hemzeyi hafif elife çevirme ve med:	Nâfi', Ebû Ca'fer.
	Meftûh hemze ile:	Ötekiler.[4141]
100	Yâ ile:	Çoğunluk.
	Çoğul mütekellim nûnuyla:	Hasan, Ebûbekr ve Mufaddal[4142].
	Zây ile:	A'meş[4143].
103	Incâ' kökünden:	Ya'kûb.
	İkinci fi'l incâ kökünden:	Kisâ'î ve Hafs.
	İkisi de tenciye kökünden:	Ötekiler. [4144]

11/52 HÛD SÜRESİ 823

Tefsir: 823

Tefsîr: 824

Tefsîr: 825

Tefsîr: 825

Tefsir: 826

Tefsîr: 827

Tefsîr: 828

[4134] en-Neşr: 2/259.
[4135] el-Bahr: 5/188. Mesâhif: 47, 136 da ibn Mes'ûd ve İbn Semeyfa"ın kırâetleri, inha kökünden veçhiyle verilmektedir.
[4136] Şâz bir kırâettir (Kurtubî: 8/379; el-Bahr: 5/189; Mesâhif: 47, 136).
[4137] Kurtubî: 8/381; el-Bahr: 5/189.
[4138] en-Neşr: Babu'n-nakl.
[4139] el-Bahr: 5/191 ve en-Neşr'e bakınız.
[4140] Kurtubî: 8/383; Mesâhif: 47, 136.
[4141] en-Neşr: 1/397-398.
[4142] Mesâhif: 319.
[4143] Kurtubî: 8/386.
[4144] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/273-289.

Tefsir: 831
Tefsîr: 832
Tefsir: 832
Tefsîr: 833
Tefsîr: 834
Tefsir: 835
Tefsir: 836
Tefsir: 840
Tefsir: 841
Tefsir: 844
Hûd Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 845
A) Ülûhiyetle İlgili Hususlar: 845
B) Peygamberlikle İlgili Hususlar: 847
C) Genel Yasalar: 848
Hûd Süresînîn Kırâet Farkları 851

11/52 HÛD SÜRESİ

Bu sûre ile Yûnus Sûresi arasında çok benzerlikler vardır. Burada da inkarcılara cevaplar verilir, kâfirlerin ve mü'minlerin varacakları sonlan belirtmek üzere geçmiş peygamberlerin ve milletlerin hayât hikâyeleri anlatılır.
Bölümleri birbirine bağlt olan sûrenin âyetlerinin birbiri ardınca ve aradaki benzerlikten dolayı Mekke'de Yûnus Sûresinin hemen ardından indiği söylenebilir. 12, 17 ve 114 ncü âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de bu âyetlerin konuya bağlılığı, önceki ve sonraki âyetlerle yakın ilgisi, bu rivayeti şüpheli kılar.[4145]
Sûrenin tamamı 123 âyettir.[4146]

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adıyla.

1- Eliflâm râ. (Bu), bir Kitaptır ki, hikmet sahibi, herşeyden haberi olan tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış ve güzelce açıklanmıştır.
2- Tâ ki Allah'tan başkasına tap-mayasınız. Ben de O'ndan size (gönderilmiş) bir uyarıcı ve müjdeleyi-ciyim.
3- Ve Rabbinizden mağfiret dileyesiniz ve O'na tevbe edesiniz ki, sizi belirtilmiş bir süreye kadar güzelce yaşatsın ve her lütuf sahibine lütfetsin. Ve eğer yüz çevirirseniz ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım!
4-Dönüşünüz Allah'adır. O, herşeyiyapacak güçtedir.
5- İyi bilin ki, onlar O'ndan gizlenmek için göğüslerini bükerler. Yine iyi bilin ki onlar örtülerine büründükleri zaman dahi (Allah onların) içlerinde gizlediklerini ve açığa vurduklarını hep bilir. Çünkü O, göğüslerin özünü bilendir.
6- Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'a âidolmasın. (Allah), onun durduğu ve emânet bırakıldığı yeri bilir. Bunların hepsi apaçık bir Kitâbdadır. [4147]

Tefsir:

1. Sûre, ilk âyeti olan ile başlamakta, daha sonra Kitabın âyetlerinin sağlamlaştırıldığı, hikmetlerle doldurulduğu, açık açık izah edildiği bildirilmektedir. Daha önce de birkaç kez işaret ettiğimiz üzere bu harflerin bulunduğu yerlerde bunlardan hemen sonra vahiy, Kitap veya Kur'ân'dan söz edilir. Demek ki bu harfler, dinleyicinin, vahyedilmekte olan Kitabın, âyetlerin önemine dikkatini çekme görevi yapmakta, gelen vahyi, inen Kur'ân'ı iyice düşünmek için zihinleri uyarmaktadır.
Bu Kitâb, öyle gelişi güzel, insan eliyle yazılmış bir kitâb değil, herşeyi yerli yerince yapan, herşeyden haberi olan Allah tarafından indirilmiş, âyetleri hikmetli, sağlam kılınmış, açıklanmış bir Kitaptır.
1 nci ve 3 ncü âyetlerdeki zaman aralığı bildirmez, atıf göu\ ı ya bildii par, durum bildirir, anlamınadır. Birinci âyetteki ihkâm kökünden edilgen dili geçmiştir. "Bu, âyetleri sağlam kılınmış bir Kitâbdır" anlamına gelir. Zemahşerî'nin açıklamasına göre kâfin zammiyle 'den hemze nakliyle yapılmış bir fiil de olabilir. O takdirde, "Bu, âyetleri hikmetli kılınmış bir Kitâbdır" anlamına gelir.[4148]
2-3: Âyetleri sağlam ve hikmetli kılınan bu Kitâbda şu husus açıklanmıştır: Ey insanlar, Allah'tan başkasına tapmayınız, ben size.Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim. Rabbinizden mağfiret dileyiniz, O'na tevbe ediniz ki sizi belli bir süreye kadar güzelce yaşatsın ve iyilik eden, fazilet gösteren herkesin karşılığını versin. İşte Kitapta Peyğamber(s.a.v.)e bunları halka duyurup açıklaması emredilmiştir.
Birinci âyette konuşan Allah'tır. İkinci ve üçüncü âyetlerde söz, Peyğam-ber'in kendi ağzından söylenmektedir. Çünkü İlâhî vahiy, onun ruhundan geçerek, insan sözleri kalıbına dökülmektedir. Allah, Peyğamber'in diliyle konuşmakta, ona böyle söylenmesini emretmektedir. Söz, İlâhî vahiydir fakat bu vahiy, Peyğamber'in ruhaniyyetini dolaşarak gelmektedir. Peyğamber'in ruh haletinin bu vahiyde rolü vardır. Çünkü gerçekte kalıplardan münezzeh olan Allah sözü, insan düzeyine inmekte, insanın düşünce sisteminden geçerek kalıplara dökülmektedir. Seçilen elçi Arap olduğundan vahiy Arapça kalıplara dökülmüştür. Eğer Türk veya başka milletten olsaydı o dil kalıplarına dökülecekti. Musa'ya ve îsâ'ya İbrânîce gelmiş vahiyler gibi. Demek gerçek vahiy, şekilsizdir; insan düzeyine inerken inşânın ruh haline ve konuşma kalıplarına göre şekillenir. Nitekim: "Biz, her peygamberi, mutlaka kendi toplumunun diliyle gönderdik ki onlara açıklasın"[4149] âyeti de bunu bildirmektedir.
İlâhî mânâları dil kalıplarına dökerek vahyeden de melektir.
İşte bundan dolayı ikinci ve üçüncü âyetlerde konuşan, Peyğamber'in kendisi gibi olmaktadır. Yani ona, insanlara, Allah'a tapmalarını; O'ndan mağfiret dilemelerini, böyle yapanları Allah'ın, bir süre güzelce yaşatacağını ve iyilik eden herkesin hakkını vereceğini; bu buyruklara uymadıkları takdirde büyük bir günün azabına uğrayacaklarından tasalandığını duyurması emredilmiştir.

[4145] et-Tfefsîru'l-hadîs: 4/55.
[4146] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/291.
[4147] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/291-292.
[4148] Keşşaf: 2/207.
[4149] İbrâhîm Sûresi: 14.

4 ncü âyette de insanların, güçlü olan Allah'a dönecekleri hatırlatılmakta, bu suretle O'nun huzurunda verecekleri hesap için hazırlıklı olmaları bildirilmektedir.
5 nci âyette insanların, işlerini Allah'tan gizlemek için göğüslerini başka yana döndürmek veya elbiselerine sarılmakla bir şeyi Allah'tan gizleyemeyeçekleri; Allah'ın bütün işlerden haberdar olduğu gibi göğüslerin içindeki yani ruhlardaki düşünceleri dahi bildiği anlatılmaktadır. Ruhlardaki düşünceleri dahi bilen Allah'tan herhangi bir şeyi gizlemek mümkün değildir.
İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Araplarda bir âdet yerleşmişti: Tuvalet yaparken, cinsel ilişkide bulunurken edep yerlerinin göğe doğru gelmesini, görünmesini istemediklerinden elbiselerine bürünürler, örtülerinin altına girerlerdi. îbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre kötü bir şey söyledikleri veya kötü bir iş yaptıkları zaman göğüslerini çevirir, böylece o yaptıklarını Allah'tan gizleyeceklerini sanırlardı.[4150]
Bir başka rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.) yanlarından geçtiği zaman kâfirlerden bazıları, göğsünü başka tarafa çevirir, sırtını döner, elbisesini üstüne örterek ondan gizlenmeğe çalışırmış.[4151] Bu rivayete göre deki zamir, Peygamberce gitmektedir. Oysa sözgeliminden, bu zamirin Allah'a gittiği açıkça bellidir. Kaldı ki Mekke'de müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)den gizlenecek kadar zayıf değillerdi. Neden ondan gizlenmeğe çalışsınlar?
Birinci ve ikinci rivayetlerin belirttiği gibi onlar, utanılacak bir iş yaptıkları zaman göğüslerini insanların göremeyecekleri tarafa çevirerek, örtülerine sarılarak bunu gizlemeğe çalışırlardı. Yalnız onlarda değil, bu âdet her toplumda vardır. Çekinilecek bir iş yaparken göğüslerini dönerek onu gizlemeğe çalışırlar. Bazı kimseler de cüzdanlarından para çıkarırken, başkası görmesin diye göğüslerini başka yana çevirirler, arkalarını dönerler.
İşte yüce Allah ne tarafa dönseler, ne kadar sarılsalar, saklansalar, hiçbir şeyi Allah'tan gizleyemeyeceklerini; göğüslerini döndükleri zaman da, elbiselerine sarıldıkları zaman da yaptıkları işi Allah'ın bildiğini; bir şeyi O'ndan gizlemenin mümkün olmadığını belirtmektedir.
6 ncı âyette de Allah'ın, yeryüzündeki her canlının rızkını verdiği, onun bulunduğu ve konulduğu yeri bildiği, herşeyin O'nun huzurunda yazılıp tes-bit edilmiş olduğu bildirilmektedir. Âyette geçen apaçık Kitap, Kur'ân'dan önce inmiş olan İlâhî Kitâb, yahut Allah'ın ezelî ve değişmez bilgisidir. Allah'ın bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur.
Müstakarr: Canlının şu dünyâ üzerinde bulunduğu yer, müstevda': yeryüzündeki istikrarından önce babanın belinde veya ananın rahminde bulunduğu yerdir. Yahut müstekarr, hayatta iken bulunduğu yer, müstevda'öldükten sonra konulacağı yerdir.[4152]

7- Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. (O zaman) Arşı su üzerinde idi. (Bu kâinatı yarattı) ki, hanginizin daha güzel iş yaptığınızı denesin. Böyle iken yine sen: "Öldükten sonra diriltileceksiniz" desen, inkâr edenler, mutlaka: "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir" derler.
8- Andolsun onlardan azabı, sayılı bir ümmete ertele-sek, "Onu engelleyen nedir?" derler. İyi bilin ki o, başlarına geldiği gün, bir daha onlardan geri çevrilmez ve alay ettikleri şey kendilerini kuşatmış olur. [4153]

Tefsîr:

7 nci âyette Allah'ın, gökleri ve yeri altı günde yarattığı, bunları yarattığı sırada tahtının su üzerinde bulunduğu bildirilmektedir. Daha sonra, gökleri ve yeri yaratmasındaki amacın da yaptıklarından sorumlu olacak, kendi kendini yönetecek insanın yaratılması olduğu ima ediliyor.
cümlesinin anlamı, gökleri ve yeri yarattı ki sizin hanginizin daha iyi iş yaptığınızı denesin, demektir. Yani göklerin ve yerin en mükemmel yaratığı olacak akıl sahibi insanı yaratsın ve insanı kendi işleriyle sınavdan geçirsin. Demek ki kâinatın yaratılmasından amaç, insanın yaratılmasıdır.
Burada ve başka âyetlerde göklerin ve yerin yaratıldığı altı gün, bizim hesabettiğimiz yirmi dört saatlik zaman birimi değil, süresini yalnız Allah'ın bildiği tlâhî gündür. İlâhî gün, uzun devir anlamına gelir. Bu ifadelerden, göklerin ve yerin altı uzun zaman süreci içinde yaratılıp bu şekline konduğu anlaşılmaktadır.
Gökleri ve yeri yaratırken Arşının su üstünde olması da şu anlama gelebilir: Asıl hayy (gerçek hayât sahibi) Allah'tır. Bu hayât O'ndan yaratıklara taşar. Yaratıklara hayât ile hâkimdir. Her yaratığın hayâtı kendisine bağlıdır. Kâinattaki hayât ise büyük ölçüde suya bağlıdır. İşte kâinat yaratılırken Arşının su üstünde olması, kâinata verdiği hayâtın suya bağlı olduğunu anlatmış olabilir.
Fakat bu tefsir, bir tahminden ibarettir. Arşının su üstünde olmasını bizim kavramamız mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerîm, Mukaddes Kitabın, gerçeğe aykırı olmayan sözlerini benimsemiştir. Tevrat'ın Tekvin Kitabının birinci ve ikinci babında Allah'ın kâinatı altı günde yaratıp yedinci günde dinlendiği, Allah gökleri ve yeri yarattığı zaman yerin ıssız ve boş olduğu, Allah'ın ruhunun suların yüzü üzerinde hareket ettiği ifade

[4150] Câmi'u'l-beyân: 11/185.
[4151] Câmi'u'l-beyân: 11/183; İbn Kesir, Tefsir: 2/437.
[4152] Mefâtîh: 17/186.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/292-294.
[4153] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/295.

edilmektedir: "Başlangıçta Allah gökleri ve'yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu; ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Allah'ın ruhu, suların yüzü üzerinde hareket ediyordu...".[4154]
Tevrat'ın bu ifadesi, Araplar arasına geçmiş olmalıdır. İşte bu âyette onlara, bildikleri bir şey hatırlatılarak: İşte Allah, bildiğiniz gibi gökleri, yeri altı günde yaratandır. Gökleri ve yeri yarattığı zaman Arşı su üstünde idi, buyuruluyor, ancak yedinci günde dinlendiği inancı alınmıyor. Çünkü Allah, yorulmaktan ve dinlenmekten münezzehtir.
Daha sonra, insanlara, öldükten sonra dirilecekleri söylenince inkâr edenlerin buna "büyü" diyecekleri anlatılıyor. Demek ki onlar, öldükten sonra dirilmeyi büyü sayıyorlardı. Büyü, olmayan şeyi olmuş gibi göstermek, hayal ettirmektir. Bazı kâfirler, öldükten sonra dirilmeyi, gerçek olmayan hayalden ibaret kabul ediyorlardı.
8- Kur'ân'ı inkâr edenler, başlarına azâb inmemesinden cesaret alarak inkârlarında daha ileri gitmiş, "Eğer gerçekten Muhammed peygamber, söyledikleri de Allah'ın sözü ise, neden inkâr ettiğimizden dolayı başımıza azâb gelmiyor?" demişlerdir.
Âyetteki ummetun ma'dûde*ye gelince: Ümmet, ya din veya zaman birliği bulunan topluluğa denir.
bir zaman sonra yani bir kuşak geçtikten, hakim yöneticilerin bir kısmı değiştikten sonra hatırladı demektir. Burada "cümlesi de: "Belli bir topluluğun zamanı geçinceye kadar ertelesek" anlamına gelir. Keşşafın beyanına göre ummetun ma'dûdeh vakitler topluluğu demektir ki biz bunu sayılı bir süre diye terceme ettik.
İşte sekizinci âyette o inkarcılara verilecek azâb, bir süreye kadar ertelenince: "Onu geri bırakan nedir? Eğer bu gerçek ise, inkârımızdan dolayı bizim başımıza hemen azâb inmesi gerekir" dedikleri; fakat o azâb başlarına geldiği zaman artık bir daha geri çevrilmeyeceği, alay ettikleri azabın, mutlaka bir gün kendilerini kuşatacağı bildirilmektedir.
Sözü edilen bu azap, ya âhiret azabıdır veya Bedir'deki vahîm sonuçlarıdır. Bunun, Bedir azabı olması daha kuvvetlidir. O zaman Ümmet-i ma'dûde tabirinde şöyle ince bir anlam sezilir: "Biz azabı sayılı bir topluluğa, yani müşriklerin hepsine değil, Bedir'de öldürülecek küfür önderlerine ertelediğimiz takdirde inanmayanlar, azabı engelleyen nedir? derler". Bu ümmet-i ma'dûde tabiri, ileride vukubulacak azabın, müşriklerin hepsine değil, asıl yönetici kâfir kadroya isabet edeceğini gösterir ki Bedir'de öyle olmuştur. [4155]

9- Eğer biz insana, bizden bir rahmet taddırsak da sonra onu kendisinden çekip alsak, hemen o, umutsuzluğa kapılır, nankör olur.
10- Ve eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet taddırsak, mutlaka; "Kötülükler benden gitti*' der, sevinir, övünür.
11-Ancak sabredip iyi işler yapanlar böyle değildir. İşte onlar için mağfiret ve büyük mükâfat vardır. [4156]

Tefsîr:

9-11 nci âyetlerde genel insan karakteri tasvir edilir. İnsan, elindeki nimet gidince umutsuzluğa düşer; o nimeti kendisine vermiş olan Allah'a karşı nankörlük eder. Fakat darlıktan bolluğa çıkınca sıkıntılarından kurtulunca: "Oh, kötülükler benden gitti!" diye sevinir. Kendisini sıkıntılardan kurtaran Allah'ı unutur da kendi çabasiyle o duruma geldiğini sanır. Allah'a hamde-deceği yerde gurura kapılır, böbürlenir, övünür. İşte bu, insanın genel karakteridir: Darlığa düşünce üzülme, sabır yerine Allah'a âsî olma; bolluğa çıkınca sevinme, övünme, hamd yerine gururlanma.
Oysa her iki halde de Allah'a hamd ve şükretmek gerekir. Ancak sabredenler, iyi ahlâk sahibi olanlar böyle değildir. İmanları onları darlıkta sabra, bollukta şükre iletir. İşte onlar bağışlanacak, büyük ödüle lâyık insanlardır. [4157]

12- Herhalde sen: "Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi?" demelerinden ötürü, sana vahyoluna-nın bir kısmını bırakacaksın ve bununla göğsün sıkılacak. Ama sen, sâdece bir uyarıcısın, herşeye vekîi olan Allah'tır.
13- Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki; "Öyleyse siz de onun benzeri on uydurulmuş sûre getirin; eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildikleri-nizi de çağırın!"
14- Eğer size cevap vermedilerse bilin ki (O), Allah'ın bilgisiyle indirilmiştir ve O'ndan başka Tanrı yoktur. Nasıl, artık müslüman oldunuz mu? [4158]

Tefsîr:

[4154] Kitabı Mukaddes, Tfekvîn: İ/1-2.
[4155] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/295-297.
[4156] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/297.
[4157] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/297-298.
[4158] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/298.

12 nci âyette yüce Allah, müşriklerin sürekli taşlamaları, sözlü saldırıları karşısında bunalan Peyğamber'e: "Eğer gerçekten Peyğamberse, kendisine hazine indirilsin, yanında bir melek bulunsun" demeleri yüzünden, "neredeyse sana vahyedilenin bir kısmını terk edeceksin ha?" buyuruyor. Bu âyet, Pey-ğamber'in, bazan müşriklerin sataşmalarından son derece bunaldığını gösterir. Belki de müşriklerin dillerinden kurtulmak için onların tanrılarını yeren âyetleri onlara okumamayı, bunları duyurmamayı öneren kişiler olmuştur. İşte Kur'ân'ın, herhangi bir âyetini saklama düşüncesine karşı İlâhî vahiy, Peyğamber'i güçlendiriyor, ona cesaret veriyor: "Onların bu tür sözleri yüzünden sana gelen vahiylerin bir kısmını gizleyecek, duyurmayacak değilsin ya, sen aldığın emirleri duyurmaya devam et, onların sözlerine aldırma!" diyor. Âyetin asıl anlamı budur.
13 ncü âyet, Kur'ân'a Muhammed'in uydurması diyenleri, sözlerinin doğruluğunu ispat için Kur'ân parçalarına benzer on parça getirmeğe çağırıyor. Sözgeliminden hiç kimsenin Kur'ân'a denk bir söz getiremeyeceği anlaşılıyor.
14 ncü âyette de yüce Allah, jnü'minlerin hepsine birden hitâbederek inkarcılar Kur'ân âyetlerine benzer bir şey getiremedikleri takdirde onun, Allah'ın bilgisiyle indirildiğini; yani Allah'tan başkasının onu indiremeyeceğini; Allah'tan başka Tanrı olmadığını kesinlikle bilmelerini ve Allah'a teslim olmalarını buyuruyor. [4159]

15- Kimler dünyâ hayâtını ve süsünü isterse onlara oradaki işlerimin karşılığını) tam veririz ve onlar orada hiçbir eksikliğe uğratılmazlar.
16- Ama onlar öyle kimselerdir ki âhirette onlar için ateşten başka bir şey yoktur ve orada, yaptıklarının hepsi boşa çıkmıştır, işleri hep bâtıl olmuştur! [4160]

Tefsir:

15-16 ncı âyetlerde sadece dünyâ yaşamını ve süsünü isteyenlere, dünyâdaki çalışmalarının karşılığının tam verileceği, fakat onların âhirette ateşten başka bir payı bulunmayacağı, dünyâda yaptıklarının, âhirette boşa çıkacağı bildiriliyor.
Yukarıdaki âyetlerin devamı olan âyetlerin, dünyâ hayâttan yani en yakın, yahut alçak, düşük hayattan başka bir yaşam tanımayan, öteki hayâtı inkâr eden kimselerin sözleri üzerine indiği belli olmaktadır. Sadece şu yakın hayât ve bunun süsü, geçici varlıkları için çalışanlar, inkarcılardır. Âyet, inkarcıları kasdetmekle beraber sosyolojik bir kanunu da belirlemektedir. O da insanın, çalışmasının karşılığını alacağıdır.
Dünyâ için çalışan, buranın servetine, refahına erer. Fakat âhirete inanmadığı için dünyâdaki çalışmasının âhirete bir yararı olmaz. Onun âhiretteki yeri ateştir.
"Kim bu aceleciyi isterse, burada ona, (evet) istediğimiz kimseye hemen çabucak dilediğimiz kadar veririz; ama sonra ona cehennemi durak yaparız. Kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer. Kim de âhireti ister ve inanarak ona yaraşır biçimde çalışırsa, öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir"[4161], "Kim âhiret ekinini istiyorsa onun ekinini artırırız; kim dünyâ ekinini isterse ona da dünyâdan bir şey veririz. Fakat onun âhirette bir payı olmaz"[4162] âyetleri de aynı gerçeği anlatmaktadır.
Allah'a ve âhirete inanarak hem bu yakın hayat, hem de bundan sonraki hayât için çalışanlar, dünyâdan da, âhiretten de paylarını alırlar. Bunu yüce Allah şu âyetlerde ne güzel izah etmiştir:
"İnsanlardan kimi: 'Rabbimiz, bize dünyâda ver!'der; onun âhirette bir payı yoktur. Onlardan kimi de: 'Rabbimiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi ateş azabından koru!' der. İşte, onların, kazandıklarından bir payları vardır. Allah hesabı çabuk görendir.[4163]
Görülüyor ki Tanrı sözü yüce Kur'ân, ne sadece dünyâya, ne de sadece
âhirete çalışmayı değil, her ikisine de ölçülü biçimde çalışıp ikisinin de imarını; insanın hem ma'nen, hem maddeten kalkınmasını, ilerlemesini istemektedir: "Allah'ın sana verdiği (servet ve nimet) içinde âhiret yurdunu ara; dünyâdan da nasibini unutma..."'.[4164]

17- Hiç böyleleri, şu kimse gibi olur mu ki o, Rabbinden bir delil üzerinde bulunur, ayrıca O'ndan bir şahit de onu takibeder. O(Hak Şahidi Kur'd)ndan önce de bir önder ve rahmet olarak Musa'nın Kitabı var. İşte onlar o(Kur'a)na inanırlar. Topluluklardan kim onu inkâr ederse, onun yeri ateştir! O(K\ır'â)ndan hiç kuşkun olmasın, muhakkak o, Rabbinden gelen gerçektir. Fakat insanların çoğu inanmazlar.
18- Allah'a yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Onlar, Rablerine sunulacaklar, şahitler de: "İşte Rablerine karşı yalan söyleyenler bunlardır!" diyecekler. İyi bilin ki Allah'ın laneti zâlimlerin üzerinedir.
19- Onlar ki Allahın yoluna engel olurlar ve onu eğriltmek isterler ve onlar, (evet) onlar, âhireti de inkâr ederler.
20- Onlar dünyâda (Allah'ı) âciz bırakacak değillerdir ve onların Allah'tan başka dostları da yoktur. Onlar için

[4159] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/298-299.
[4160] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/299.
[4161] îsrâ Sûresi: 18-19.
[4162] Şûra Sûresi: 20.
[4163] Bakara Sûresi: 200-202.
[4164] Kasas Sûresi: 77
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/299-300.

azâb kat kat yapılır. Zira (gerçeği) işitmeğe tahammül edemezlerdi ve (onu) görmezlerdi.
21- İşte onlar, canlarını ziyana sokan kimselerdir ve uydurdukları şeyler, kendilerinden kaybolup gitmiştir.
22- Elbette âhirette en çok ziyana uğrayanlar onlardır.
23- İnanıp iyi işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenlere gelince; işte onlar da cennet halkıdır, onlar orada sürekli kalacaklardır.
24- Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten gibidir. Bunlar bir olur mu hiç? Hâlâ ibret almaz mısınız? [4165]

Tefsîr:

17 nci âyette şöyle buyuruluyor: Şimdi sadece dünyâ için çalışan, âhirette hiç payı bulunmayan bu kimse ile; Rabbi tarafından kendisine verilmiş bir kanıtla hareket eden, yine Allah'tan gelen tanıkla -yani Kur'ân ile- ve kendinden önce insanlara kılavuz ve rahmet olarak inmiş bulunan Musa'nın Kitabı ile de doğruluğunu belgeleyen kimse bir olur mu?
Acaba Rabbinden kendisine verilen bir kanıt üzerinde bulunan kimdir? Bunun, Peygamber'in kendisi olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi Abdullah ibn Selâm gibi müslüman olmuş yahudîler olduğunu söyleyenler de vardır. Bu ikinci ihtimal uzaktır, çünkü bu âyet Mekke'de inmiştir, henüz o zaman Abdullah ibn selâm müslüman olmamıştı.
Bizim kanaatimize göre Rabbinden kanıt üzerinde bulunan, Hz. Muham-med'in kendisi ve onun getirdiği dine inananlardır. Onlar ona inanırlar" cümlesinde failin çoğul olması da bu mânâyı doğrular.
Beyyine: Gerçek dinin doğruluğunu gösteren aklî kanıttır. Şahit ise Kur'-ân'dır. Kur'ân da bu dinin doğruluğunu ispatlayan ikinci kanıttır. Çünkü bir insanın, kendiliğinden Kur'ân stilinde bir söz söylemesi mümkün değildir.
Ayrıca Kur'ân'ın söyledikleri, Hz. Musa'ya vahyedilmiş Kitabın sözlerine de uymaktadır. O Kitabı okumamış bir insanın, o Kitapta anlatılanları en beliğ ve gerçeğe uygun biçimde anlatması, bu sözlerin Allah tarafından ona vah-yedildiğini gösterir. Ayrıca Musa'nın Kitabı da Islâmın, yani yalnız Allah'a kulluk etmenin, âhirete inanmanın doğruluğunu gösterir. Üç kanıtla ispatlanan bir şeyin doğruluğunda şüphe kalmaz.
İşte böyle kanıtlara dayananlar, Kur'ân'ın Allah tarafından vahyedildi-ğine inanırlar. Hangi kabile veya topluluk onu inkâr ederse, onun varacağı yer ateştir.
Âyette daha sonra Hz. Muhammed'e hitaben insanların çoğu inanmasa da Kur'ân'ın, Allah tarafından gelen gerçek olduğundan asla kuşku duymaması emrediliyor.
18 nci âyette kendi uydurduğu yalanı Allah'ın üzerine atandan, kendi söz ve düşüncesini Allah'ın buyruğu diye gösterenden daha zâlim bir kimsenin olamayacağı; böylelerinin, Râblerinin huzurunda çetin hesap verecekleri; tanıkların da aleyhlerine tanıklık edip: "Yalan uydurup Râblerinin üzerine atanlar işte şunlardır!" diyecekleri belirtilmekte ve zâlimlere, Allah'ın lanetinin ulaşacağı vurgulanmaktadır. Tanıklar ya peygamberler, ya melekler veya her ikisidir. Peygamberlerin ve meleklerin, kıyamet günündeki hesap sırasında tanıklık edeceklerine dair âyetler vardır.
Allah'a atılan iftira, müşriklerin taptıkları putları Allah'a ortak koşmaları, uydurdukları inanç ve gelenekleri Allah'ın buyruğu olarak göstermeleridir.
19 ncu âyette Allah'ın lanetine uğrayacak zalimler nitelendirilmektedir: Bunlar, insanları Allah'ın yolundan çeviren, Hakkın doğru yolunu eğriltmeğe, yani doğru dini çarpıtmağa çalışan, âhireti de kabul etmeyen kimselerdir.
20-22 nci âyetlerde bu zâlimlerin, Allah'ın cezasına engel olamayacakları, o zaman kendilerine yardım edecek tanrılar, dostlar da bulamayacakları, canlarını ziyana uğratacakları, uydurdukları tanrıların da kaybolup gideceği, işte âhirette kayba uğrayanların onlar olacağı vurgulanmaktadır.
23 ncü âyette de Allah'a inanıp O'na itaat eden, güzel işler yapanların, girecekleri âhiret bahçelerinde sürekli kalacakları belirtilmektedir.
24 ncü âyette bu iki topluluk birbiriyle karşılaştırılmaktadır: İnanmayanlar kör, sağır; inananlar gören ve işiten gibidirler. Çünkü birinciler körü körüne taklid bataklığında yuvarlanmakta, Hak sözü dinlememektedirler; ikinciler ise kanıtlara dayanmakta, gerçeği görüp işitmektedirler. Bunlar elbette bir olmazlar. [4166]

25- Andolsun biz, Nuh'u da kavmine gönderdik: "Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım".
26- "Allah'tan başkasına tapmayın. Gerçekten ben sizin, acı bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum" (dedi).
27- Kavminden ileri gelen inkarcılar dedi(\er) ki: "Biz seni de bizim gibi insan görüyoruz ve sana bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz; tersine sizi yalancı sanıyoruz!"
28- Dedi ki: "Ey kavmim, bakın, ya ben Rabbimden bir kanıt üzerinde isem ve (Rabbim), kendi katından bana bir rahmet vermiş de o rahmet, sizin gözlerinizden gizli bırakılmış ise? Şimdi siz onu istemezken biz sizi ona

[4165] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/300-302.
[4166] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/302-303.

zorla mı sokacağız?"
29- (fEy kavmim, buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, benim cüretim Allah'a aittir. Ve ben, inananları kovacak da değilim. Onlar Rabtehne kavuşacaklardır. Fakat ben sizi cahillik eden bir kavim görüyorum".
30- "Ey kavmim, ben onları kovarsam, Allah'a karşı beni kim savunur? Düşünmüyor musunuz?"
31- "Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ğaybi de bilmem. 'Ben meleğim' de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için: 'Allah onlara bir hayır vermeyecek' de demem. Allah, onların içlerinde olanı daha iyi bifir. Böyle bir şey yaptığım takdirde ben, mutlaka zâlimlerden olurum".
32- Dediler ki: "Ey Nuh, bizimle mücâdele ettin, hem bizimle mücâdelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen haydi bizi tehditettiğin şeyi bize getir!"
33- Dedi: "Onu ancak Allah dilerse size getirir; siz engel olamazsınız".
34- "Eğer Allah sizi azdırmak diliyorsa ben size öğüt de vermek istesem öğütüm size yarar sağlamaz. Rabbiniz O'dur ve siz O'na döndürüleceksiniz".
35- Yoksa: "O(Kur'â)m uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurmuşsam, suçum banadır. Ama ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım."
36- Nuh'a vahyolundu ki: "Kavminden, inanmış olanlardan başka kimse inanmayacak, onların yaptıklarından dolayı üzülme!"
37- "Gözlerimizin önünde ve vahyimiz gereğince gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana hitâbetme. Onlar mutlaka boğulacaklardır!"
38- Nûh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler yanından geçtikçe onunla alay ediyorlardı. "Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz" dedi.
39- "Yakında bileceksiniz: İnsanı rezîl eden azâb kime geliyor, sürekli azâb kimin başına konuyor?"
40- Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca (iş ciddîleşip sular fışkırmağa başlayınca Nuh'a) dedik ki: "Her şeyden iki çifti ve aleyhlerinde hüküm verdiklerimiz hariç olmak üzere aileni ve inananları gemiye yükle!" Zâten onunla beraber inanan pek azdı.
41- "Haydi gemiye binin, dedi, onun akıp gitmesi de, durması da Allah'ın adiyledir. Rabbim, elbette bağışlayan, esirgeyendir!"
42- Gemi onları dağlar gibi dalga(\ar) arasından geçirirken Nûh, bir kenarda duran oğluna: "Yavrum bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma!" diye seslendi.
43- (Oğlu); "Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. (Nûh); "Bugün Allah'ın emrinden koruyacak hiçbir şey yoktur, ancak O'nun acıdığı (kurtulur)" dedi. Ve aralarına dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.
44- "Ey yer suyunu yut, ve ey gök tut!" denildi Su azaldı, iş bitirildi (gemi) Cû-dî'ye oturdu. "Haksızlıkyapan kavim, yok olsun!" denildi.
45- Nûh Rabbine seslendi: "Rabbim, dedi, oğlum benim dilemdendir; senin sözün elbette haktır ve sen hâkimlerin hâkimisin!"
46- (Rabbi); "Ey Nûh, dedi, o senin ailenden değildir. O yaramaz iş yaptı. Bilmediğin bir şeyi benden isteme. Sana câhillerden olmamanı öğütlerim!'
47- (Nûh) dedi ki: "Rabbim, bilmediğim bir şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz bana acımazsan, ziyana uğrayanlardan olurum!"
48- "Ey Nûh, denildi, sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere bizden selâmet ve bereketlerle in. Ama Öyle ümmetler de var ki onları bir süre yaşatacağız, sonra onlara bizden acı bir azâb dokunacaktır!"
49- (Ey Muhammed), bunlar sana vahyettiğimiz ğayb haberlerindendir. Ne sen, ne de kavmin, daha önce bunları bilmiyordunuz. O halde sabret, sonuç korunanlarındır. [4167]

Tefsîr:

25-34 ncü âyetlerde Hz. Nuh'un, kavmine uyarıcı olarak gönderilişi, kavminin zengin takımının Nuh'a karşı çıkışları, onunla sürekli tartışmaları; onun çevresinde sadece yoksul, zayıf kimselerin toplandığını görünce Nuh'un yanına gelip o yoksullarla oturmaya tenezzül etmeyişleri; Nûh, yola gelmedikleri takdirde Allah'ın cezasına çarpılacaklarını söyledikçe onların uyarılara aldırmayıp: "Sözünde doğru isen, bizi tehditettiğin şu azabı getir(!)" dedikleri; kavminin bu inatçı tutumu karşısında Nuh'un, azabı getirmenin kendi elinde olmadığını; onu Allah'ın, dilediği zaman göndereceğini; Allah'ın azabına kimsenin engel olamayacağını söylediği; fakat verdiği öğütlerin onları etkilemediğine bakarak Allah'ın, onlara hidâyet nasibetmediğini; herkesin Allah'ın huzurunda yaptıklarından hesap vereceğini söylediği anlatılmaktadır.
35 nci âyet, bir parantez cümlesidir. Hz. Muhammed'in anlattığı vahiyler için: "Bunları Muhammed kendisi uydurup Allah'a yakıştırıyor" diyenlere cevaptır. Burada Hz. Muhammed teselli edilerek kendisine şöyle deniyor: "Onlara söyle: Eğer ben onu uydurup Allah'a yakıştırıyorsam, işlediğim suçtan ben sorumluyum, fakat ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım. Asıl Allah'a iftira edenler, hayal ve vehimlerini Allah'ın dini diye gösterenler, boş düşüncelere kapılarak uydurma tanrılara tapanlardır."

[4167] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/304-308.

36-37: Nuh'a kavminden o zamana dek inananlardan başkasının inanmayacağı, onların yaptıklarından umutsuzluğa düşmemesi, o zalimler hakkında boş yere Allah'a yalvarmaması, zira onların affedilmeyip mutlaka boğulmak suretiyle cezalandırılacakları vahyedilmiştir.
37 nci âyetin son cümlesinden anlaşılıyor ki Nûh, kavmini cezalandırmaması, onları affetmesi için Allah'a çok yalvarmıştır. Allah da Nuh'a, cezayı hak etmiş o imansızlar için yalvarmasının, bir yaran olmayacağını vahyetmiştir.
38-39: Allah'ın vahyi ile Nûh, gemiyi yapmağa başlamış, kavminin ileri gelen takımı, onun gemi yapmasıyle alay etmişlerdir. Herhalde Nûh, gemiyi, Allah'ın tufanından kurtulmak için yaptığını söylemiş ki onlar da bunun saçma olduğunu söyleyerek onunla alay etmişlerdir. Çünkü 39 ncu âyette Nûh, alay edenlere: "Siz bizimle şimdi nasıl alay ediyorsanız, biz de sizinle alay edeceğiz. Pek yakında kimin sürekli azaba uğrayacağım görürsünüz!" demektedir.
40-44: Nihayet Allah'ın buyruğu gelmiş. Her cins hayvandan birer çitf ile ailesini ve kendisine inananları gemiye bindirmesi, ancak ailesinden kendisine inanmayanı gemiye almaması Nuh'a vahyedilmiştir. Nûh, kendisine em-redilenleri gemiye bindirmiş, onlar da esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adına sığınarak gemiye binmişlerdir.
Gökten boşanan, yerden fışkıran sular yükselince gemi yürümeğe başlamış; Nûh, inanmadığı için gemiye binmeyip ötede duran oğluna seslenerek gemiye binmesini, inkarcılardan olmamasını öğütlemiş; fakat oğlu bir dağa sığınarak kendisini kurtaracağım söylemiş; Nûh, bugün hiçbir şeyin insanı Allah'ın cezasından kurtaramayacağını ifade etmiş; tam bu konuşma sürerken bir dalga, Nuh'un kâfir oğlunu altına alıp boğmuştur.
Nihayet Allah'ın kararı yerini bulunca Allah tarafından yere suyunu yutması, göğe de suyunu tutması emredilmiş, sular çekilmiş ve gemi Cûdî dağına oturmuştur. Küfürlerinin kurbanı olan kimseler için: "O zâlimler uzak olsun, yok olup gitsin!" denmiştir. Bu sözü söyleyen meçhul bırakılmıştır ki adetâ bütün varlıkların onlar için böyle söylediği anlaşılsın.
45-47 nci âyetlerde Nuh'un, Allah'ın cezasına çarpılacağını anladığı oğlunu kurtarmasını Allah'tan istediği anlatılır: "Yâ Rabbi, oğlum benim âi-lemdendir. Ailemi kurtaracağına söz vermiştin. Senin sözün gerçektir. Sen hüküm verenlerin en iyisisin!" demiştir. Fakat Allah, Nuh'a, oğlunun, kötü işler yapmak suretiyle kendi ailesinden çıkmış olduğunu, içyüzünü bilmediği bir şeyi istememesini söylemiş, yani kalbine böyle vahyetmiştir.
Bu âyetlerden anlaşılıyor ki peygamberlerin, velîlerin çocukları, ahlâk ve hareketleriyle babalarının yolunda gidenlerdir. Salih atasının yolundan ayrılan kimse, peygamber oğlu da olsa onunla ruhsal bağını koparmıştır. Gö-rünürde onun oğludur ama mânâda oğlu değildir. "Bel oğludur, yol oğlu değil*'. Madde oğludur, mânâ oğlu değil.
Nûh, kalbine doğan bu İlâhî vahiy karşısında câhillerden olmaktan, bilmediği şeyleri istemekten Allah'a sığınarak Onun mağfiret ve rahmetini dilemiştir.
46 ncı âyette cümlesindeki kelimesini çoğunluk masdar şeklinde, îbn Abbâs, tkrime, Kisâ'î ve Ya*kub mazî fiil şeklinde okumuşlardır.[4168] İkincilerin kırâeti sözgelimine daha uygun olduğu için çeviride bu kırâeti esas aldım.
48- Sular çekilip gemi dağa oturunca Allah tarafından Nuh'a: Selâmetle gemiden inmesi, Allah'ın kendisine ve kendisine uyan topluluklara bolluklar vereceği, bir kısım toplulukları da bir süre yaşatıp sonra acı bir azaba çarptıracağı söylenmiştir.
49 ncu âyette hitap, Hz. Muhammed(s.a.v.)e yöneltilmektedir. Daha önce ne kendisinin, ne de kavminin bilmediği bu haberlerin, kendisine vahye-dildiği bildirilmektedir. Burada ğayb haberleri, Hz. Muhammed'in bilmediği haberlerdir. İşte onun bilmediği bu haberler kendisine vahy ile bildirilmiştir.
Nûh kıssası, A'râf, Yûnus, Şuarâ ve Nûh Sûrelerinde de anlatılır. Fakat yerine göre başka başka çeşnilerle. Burada daha geniş anlatılmıştır. Nuh'un gemi yapması, Tûfân'ın oluşumu, Nuh'un her hayvandan birer çift alması, geminin, dağlar gibi büyük dalgalar arasından geçmesi, Cûdî Dağına oturması, Nûh ile kâfir oğlu ve Nûh ile Allah arasında geçen konuşma sahneleri bu Sûrede yenidir.
Nûh kıssası, Tevrat'ın Tekvin Kitabında vardır. Olay, bugünkü Tevrat'ta, Kur'ân'ın anlattığı biçimde geniş anlatılmaz, Nûh ile oğlu arasında geçen konuşmadan söz edilmez. Fakat geminin eni, boyu, odaları, binen hayvanların cinsleri hakkında teferruat vardır. Tevrat'a göre Nûh, kendisine vahyedil-diği şekilde gemiye bindikten sonra kırk gün, kırk gece tufan olmuş, sular onbeş arşın yükselip dağları Örtmüş ve yer üzerinde hareket eden bütün beden sahipleri hep ölmüşler. Gemiye binerken altıyüz yaşında olan Nûh, beraberindekilerle gemide yüz elli gün yol almış, yedinci ayda, ayın onyedinci gününde Ararat Dağları üzerine oturmuş.[4169]
Kur'ân, gereksiz olan böyle teferruata girmez. Ancak yukarıda işaret ettiğimiz hususlar Tevrat'ta yoktur. Bunlar teferruat değil, İslâm davetinin özüyle ilgili olduğu için anlatılmıştır. Herhalde Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanındaki Tevrat nüshalarında bu hususlar vardı, zamanla kaybolmuştur. Nitekim Taberî, îbn Kesîr ve Hazin gibi müfessirlerin, Tufan olayı hakkında anlattıkları detaylı rivayetler, îbn Abbâs, Ka'b el-Ahbâr gibi Peygamber'in çağdaşı olup yahudilerden haberler nakleden insanlardan gelir. Bunlar bu bilgileri kendileri uydurmamışlardır. Demek ki bu teferruat, o zamanki yahudî Mukaddes Kitabında ve bunun şerhlerinde vardı.
Tevrat, geminin Ararat dağlarına oturduğunu söylerken Kur'ân-i Kerimî Cûdî'ye oturduğunu söylemektedir. Bundan da Kur'ân'ın indiği sırada ya-hudîlerin ellerinde bulunan Tevrat nüshalarında geminin Cûdî üzerine otur-

[4168] Fethu'l-Kadîr: 2/502.
[4169] Tfekvîn, bab: 6-8.

duğunun söylendiği anlaşılmaktadır. Aksi takdirde yahudiler, Kur'ân'ın söylediğine itiraz ederlerdi. Böyfe bir itiraz varid olmamıştır. Nitekim Yakut el-Hamevî, bu konuda motamot Arapçaya çevrilen bir Tevrat metnini kaydediyor:
"Allah, Nûh Aleyhisselâm'a üçyüz arşın boyunda, elli arşın genişliğinde, otuz arşın yüksekliğinde bir gemi yapmasını emretti. Gemi Şimşâd ağacından yapıldı, zift ile kaplandı. Tufan Nuh'un ömrünün altıyüzüncü yılında, ikinci ayın onyedinci gününde vukubuldu. Yağmur kırk gün kırk gece sürdü. Su yeryüzünde yüz elli gün kaldı. Gemi Tufanın yedinci ayının onyedinci gününde Cûdî'ye oturdu. Nuh'un ömrü altıyüz bir yılına varınca birinci ayın birinci gününde su yeryüzünde alçalmağa başladı, ikinci ayın yirmi yedinci gününde yer kurudu. Nuh ve beraberindekiler gemiden çıktılar. Bir mescid ve Allah için kurban yeri yaptı ve kurban takdim etti".[4170]
Tevrat'tan aynen aktarıldığı ifade edilen bu parçada geminin Cûdî'ye oturduğu söylenmektedir. Yakut'un vefat tarihi 1229 M. dur. Demek ki Milâdî XIII. asra kadar geminin Cûdî'ye oturduğunu söyleyen Tevrat nüshası vardı.
Şimdi Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat'ta bulunan bu kıssaları, temelde ona uygun biçimde anlattığına göre bunlara ğayb haberleri denmesini nasıl yorumlayacağız? Zira Kur'ân'ın anlattıkları yahudî kitaplarında vardı. Yahudilerle teması olan bazı Araplar da Nuh Tûfânı, diğer Tevrat kıssaları hakkında kulaktan dolma da olsa bazı bilgilere sahib idiler. Ayrıca Araplar arasında, tek tük hırıstiyan olmuş, hınstiyan ve yahudî kitaplarını okumuş kimseler de vardı. Meselâ ilk vahyi müteâkib, Peyğamber'in gidip görüştüğü Varaka ibn Nevfel, hırıstiyan olmuş, İbranice bilen, bir şeyler yazan kimselerden idi[4171].
Sonra Araplar arasında Nûh kavmine âidolduğuna inanılan putlar kullanılırdı. Nûh Sûresinin 23 ncü âyetinde Nûh kavmine âidolup Araplar arasında da kullanılan bu putlara işaret edilir.
Bütün bunlar, o zamanki Arap toplumu içinde Nûh ve Tufan olayı hakkında kırık dökük bilgilerin bulunduğunu gösterir. Fakat bunlar, herkesin bildiği şeyler değildi. Bunları bilenler azdı. Toplum genellikle bilgiden yoksun idi. Bu ümmî ortam içinde yetişmiş olan Hz. Muhammed de Kitabı Mukaddesi okuyarak bu hikâyeleri öğrenmiş değildi. O da Nûh ve Tûfân hakkında bir şeyler duymuştu ama bilgileri derli toplu değildi.
İşte burada olay, sistemli olarak ve Kitabı Mukaddes'te gereksiz, doğruluğu çok şüpheli teferruattan ayıklanarak anlatılır ki bu sistemli ve öğüt kalıbına dökülmüş şekliyle bunları ne Hz. Muhammed, ne de kavmi bilmiyordu. Çünkü Nûh olayı, katmalardan ayıklanmış, tam öğüt haline getirilerek anlatılmıştır. Bu haliyle kıssa yepyenidir.
Daha önce söylediğimiz gibi Kur'ân'm kıssa anlatmasından amacı, hikâye anlatmak değil, hikâye yoluyla öğüt vermektir. Bundan dolayı Kur'ân, Peygamber kıssalarının, Hz. Muhammed'in davetiyle ortak olan yönlerini seçerek anlatır. Şimdi bu kıssanın, 27-30 ticu âyetlerinde kavminin, Nuh'a, kendisine uyanların basit düşünceli, ayak takımı kimseler olduğunu, onların üstün bir yanlan bulunmadığını söyledikleri anlatılmaktadır. Âyetlerin sözgeliminden anlaşılıyor ki zenginler, Nuh'tan, bu yoksul kişileri yanından kovmasını istemişler, Nûh da onları yanından kovmayacağını söylemiştir.
İşte bu olay Peyğamber'in kendi hayatiyle yakından ilgilidir. Çünkü Hz. Muhammed'in kavmi olan Kureyş liderleri, Peyğamber'in çevresinde toplanan yoksullarla beraber oturmağa tenezzül etmiyor, kendisiyle oturup konuşmaları için onları yanından kovmasını öneriyorlardı. İşte bu kıssa yoluyla geçmiş peygamberlerin kavimlerinin de aynı şeyleri yaptıkları, fakat zayıfların kovulmadığı, haksızlık eden zenginlerin ise boğulduğu anlatılarak Peyğam-ber'e ve mü'minlere karşı böbürlenen kimselere yaptıklarının kötülüğü anlatılmakta ve onlar bu yolla uyarılmaktadır.
En'âm Sûresinin 52-53 ncü, Kehf Sûresinin 26 ncı âyetlerinde Peyğam-ber'e; yoksulları yanından kovmasını isteyen müşriklerin sözlerine uyarak o zavallıları kovmaması, onlarla beraber oturması emredilmektedir.
Nûh kavmi Nuh'tan birçok mu'cize istemişler ki Nûh onlara: "Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yanandadır' demiyorum, öaybi de bilmem. 'Ben meleğim' de demiyorum" diye cevap vermiştir. Hz. Muhammed'in kavmi de aynı şeyleri istiyorlar: "Ona melek indirilmeli, Mekke'den dağları kaldırıp arazimizi ziraate uygun düz bir arazi yapmalı, nehirler fışkırtmak, üstüne bir hazine düşmeli, Ölüler diriltilmeli" diyorlardı. Onların bu isteklerine karşılık şöyle demesi emredilmiştir: "Ben size, Allah'ın hazineleriyanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Ben size, ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum".[4172]
Görülüyor ki Nün olayında anlatılanların hepsi Peyğamber'in kendi davetiyle ilgidir. Bu kıssa yoluyla müşrik Araplara tutumlarının yanlış olduğu, kendilerini kötü sonuca sürükleyeceği anlatılmaktadır. İşte diğer kıssalar da hep böyledir. Yani bu kıssalar mazi olmaktan çok haldir. Hz. Muhammed'in kavminin tutumları, bu kıssalarda sembolleştirilmektedir. [4173]

50- Âd'a da kardeşleri Hûd'u (gönderdik); "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, O'ndan başka tanrınız yoktur; siz, sadece uyduruyorsunuz."
51- "Ey kavmim, ben sizden bunun için bir ücret istemiyorum. Benim ücretim beni yaratana aittir. Aklınızı kullanmıyor musunuz?"

[4170] Mu'cemu'l-buldân: 3/162-163.
[4171] Buhârî, Vahyin Başlangıcı Babı.
[4172] En'âm Sûresi: 50.
[4173] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/308-313.

52- "Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki gökten üzerinize bol bol rahmet göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın. Suç işleyerek yüz çevirmeyin!"
53- Dediler ki: "Ey Hûd, bize bir mu 'cize getirmedin. Biz senin sözünle tanrılarımızı terk edecek değiliz ve biz sana inanacak değiliz!"
54- "Seni tanrılarımızdan biri fena çarpmış!' * demekten başka bir söz bulamıyoruz. Dedi ki: ' 'Ben A ilah 'ı şahit tutuyorum, siz de şâhid olun ki ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım/'
55- "O Allah'tan başka (taptığınız tanrılardan). Haydi hepiniz bana tuzak kurun, sonra bana hiç göz açtırmayın."
56- "Ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın. Gerçekten Rabbim, doğru bir yol üzerindedir."
57- Eğer yüz çevirirseniz, artık ben, görevlendirildiğim şeyi size duyurdum. Rabbim, sizin yerinize başka bir kavim de getirebilir; siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, herşeyi koruyandın
58- Emrimiz gelince Hûd'u ve onunla beraber inanmış olanları bizden bir rahmetle kurtardık, onları katı bir azâbdan kurtardık.
59- İşte Âd, Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler, peygamberlerine karşı geldiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular.
60-Böylece hem bu dünyâda, hem de kıyamet gününde peşlerine lanet takıldı. İyi bilin ki Âd, Rablerini inkâr ettiler; iyi bilin ki Hûd'un kavmi Âd uzak olsun (yok olup gitsin). [4174]

Tefsir:

50-58 nci âyetlerde insanları irşad için birbiri ardınca gönderilen davetleri, mücâdeleleri birbirine benzeyen peygamberler dizisinden Hûd kıssası anlatılmaktadır. Bû kıssa, sûrenin ikinci dizisini oluşturur. Dikkat edilirse Hûd'un mücâdele hayâtının da Hz. Muhammed'in mücâdele hayatiyle ortak olduğu, Hz. Muhammed'in karşılaştığı tartışmalar, inatlaşmalarla Hûd'un da karşılaştığı görülür. Daha doğrusu Hûd'un özgeçmişi, adetâ Hz. Muhammed'in .özgeçmişinin bir kopyasıdır.
Âd kavmi arasında yetişmiş olan Hûd, onlara uyarıcı olarak görevlendirilmiş, onjarı Allah'a kulluğa çağırmış; kavmi ona inanmayıp kendisine ve taraftarlarına: "Siz kendi sözlerinizi Allah 'a mal ediyorsunuz, siz yalan söy-lüyorsunuz!" demişlerdir.
Hûd, kendilerini sırf Hak rızası için Hakka davet ettiğini, davetine karşılık kendilerinden bir ücret istemediğini, bolluk ve bereketlere kavuşmaları, güçlü olmaları için Allah'a yönelmelerini söylemiştir.
Kavmi: "Sen bize bir kanıt yani mu 'cize getirmedin. Senin sözünle biz tanrılarımızı bırakıp sana inanacak değiliz" demişler ve kendisini tanrılarından birinin çarptığını, bu yüzden delirip böyle saçma sözler söylediğini ileri sürmüşler. Hz. Muhammed'in kavmi de kendisine aynı şeyi söylüyordu.
Hûd, Allah'ı ve herkesi tanık tutarak kavminin Allah'a ortak koştukları tanrılardan uzak olduğunu; Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmadığını; kendisine karşı ellerinden geleni geri koymamalarını; her canlının perçemi elinde bulunan, yani her canlıyı istediği gibi güden, yöneten ve herkesin Rabbi olan Allah'a dayandığını; Allah'ın dosdoğru yolda bulunduğunu yani âdil olup herşeyi doğru yaptığını; kendisine verilen duyuru görevini yerine getirmeğe devam ettiğini söylemiş: "Eğer siz bunları yapmazsanız, Allah sizi mahveder, yerinize buyruklarını tutan başka bir kavim getirir. Siz Allah 'a hiçbir şey yapamazsınız" diyerek kavmini uyarır. Hz. Muhammed de aynı sözlerle karşılaşıyor ve aynı uyarıları yapıyordu.
Nihayet Allah'ın azâb buyruğu gelmiş, Allah Hûd'u ve ona inananları kurtarmış, diğerlerini mahvetmiştir.
59-60: Rablerini inkâr eden, peygamberlerine başkaldıran, inatçı zorbaların emirlerine boyun eğen Âd kavmi de Allah'ın lanetine uğrayarak mah-volup gitmiştir. Zaten böylelerine yok olup gitmek gerekir.
Bu kıssa da birkaç sûrede tekrar edilir. Hûd ile kavmi arasında geçen konuşma dizisi burada yenidir, öteki sûrelerde yoktur. [4175]

61- Semûd'a da kardeşleri Salih'i (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, O'ndan başka tanrınız yoktur! Sizi yerden inşâ eden ve orada yaşatan O'dur. O'ndan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin!.. Çünkü Rabbim yakındır, duaları kabul edendir".
62- Dediler ki: "Ey Salih, sen bundan önce bizim aramızda ümit beslenen bir kişi idin. Şimdi atalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun? Biz, senin bizi çağırdığın şeyden şüphe içindeyiz, kuşkulanıyoruz!"
63- "Ey kavmim, dedi, bakın, ya ben Rabbimden bir kanıt üzerinde isem ve O, bana kendinden bir rahmet vermişse? Peki bu durumda O'na karşı gelirsem beni Allah'tan kim kurtarır? Sizin bana, ziyanımı artırmaktan başka bir katkınız olamaz!"
64- "Ey kavmim, işte şu, Allah'ın devesi size bir mu'cizedir. Bırakın onu, Allah'ın arzında yesin, ona bir kötülük dokundurmayın, yoksa sizi yakın bir azap yakalar!"
65- Fakat onu kesip devirdiler. (Salih) dedi ki: "Yurdunuzda üç gün yaşayın, bu, yalan olmayan bir uyarıdır!"

[4174] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/313-315.
[4175] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/315-316.

66- Nihayet emrimiz gelince Salih'i ve onunla beraber inanmış olanları, bizden bir rahmetle kurtardık; (onları) o günün zilletinden (kurtardık). İşte Rabbin öyle güçlü, öyle galiptir.
67- Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında çöküp kaldılar.
68- Orada hiç şenlik kurmamış gibi oldular. İyi bilin ki Se-mûd, Rablerini inkâr ettiler ve iyi bilin ki Semûd, defolup gittiler! [4176]

Tefsîr:

61-62: Sûrenin üçüncü kıssa dizisini anlatan bu bölümde Semûd kavmini uyarmak için de kendi içlerinden yetişmiş olan Salih'in görevlendirildiği anlatılmaktadır. Salih, onları Allah'a kulluğa, tevbe ve istiğfara davet eder. Tanrılarından vazgeçmek istemeyen kavmi: "Ey Salih, sen daha önce aramızda istenen, ümit beslenen bir kimse idin. Şimdi sen bizi atalarımızın taptığı tanrılardan uzaklaştırmak mı istiyorsun? Biz senin söylediğin şeylerin doğruluğundan kuşkulanıyoruz" derler.
Hz. Muhammed de peygamberliğinden önce toplumu arasında "el-Emîn: kendisine güvenilir" sıfatiyle vasıflanmış, sevilen, güvenilen bir insan idi. Fakat onları, tanrılarını bırakıp yalnız Allah'a kulluğa çağırınca: "Tanrıları bir tek Tanrı mı yaptı? Bu cidden tuhaf bir şeydir! Bunu başka dinde işitmedik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir"[4177] dediler. Âd ve Semûd kavminin, peygamberlerine söyledikleri sözleri, bunlar da Hz. Muhammed'e söylediler.
63-65: Salih, kavmine, kendisinin Allah tarafından verilen bir kanıtla hareket ettiğini, davasının gerçekliğinden asla şüphesi bulunmadığını, Allah'ın lütfettiği bu rahmeti bırakıp ataların batıl yoluna dönmek suretiyle Allah'a karşı geldiği takdirde kendisini Allah'ın gazabından kimsenin kurtaramayacağını söyler. Ve Allah'ın, mu'cize olarak verdiği deveye dokunmamalarını, aksi takdirde derhal çarpılacaklarını tenbih eder. Fakat onun sözlerini dinlemez, deveyi kesip devirirler. Salih: "Öyle ise üç gün yurdunuzda yaşayın, bu yalanlanmayacak bir uyarıdır!" der.
66- Nihayet Allah'ın azap buyruğu gelir. Allah Salih'i ve ona inananları kurtarır; haksızları da o feci gürültü yakalayıp yere yapıştırır. Sanki dünyâya hiç gelmemiş, yeryüzünde hiç şenlik kurmamış gibi olurlar. İşte inkarcı Semûd kavmi de böyle mahvolup gider.
61 nci âyette: buyuruluyor. Bu cümleye iki türlü mânâ verilmiştir: İnsanlar Âdem soyundandır, Âdem de toprak-tan yaratılmıştır. Ataları topraktan yaratıldığı için insanların da kök itibariyle topraktan yaratıldıkları belirtilmektedir.
İkinci anlama göre insan meniden yaratılır. Meni kandan, kan gıdalardan oluşur. Gıdalar ya bitkisel, ya hayvansaldır. Hayvansallar da yine bitkisel gıdalardan meydana gelir. Bitki ise topraktan hâsıl olmaktadır. Dolayısıyla insanların ve hayvanların tohumları topraktan kaynaklanmaktadır. Buna göre insan da dahil her canlının bedeni topraktan yapılmaktadır. İşte âyette, cansız topraktan canlıların en olgunu olan insanı inşâ eden Allah'ın yüce kudretine işaret edilerek insanlar O'na hamd ve şükre teşvik edilmektedir.
cümlesi, iki anlam taşıyabilir: İsti 'mâr yâ ömürden gelir. "Allah sizi yeryüzünde yaşattı" demektir. Yahut imardan gelir. "Allah sizi yeryüzünün onarıcıları yaptı, yeryüzünde size medeniyetler kurma, yeryüzünü onarma Özelliği verdi" demektir.[4178]

69- Elçilerimiz İbrahim'e müjde getirip: "Selâm!" demişlerdi. O da "Selâm!" dedi Çok durmadan hemen kızarmış buzağı getirdi
70- Ellerinin buzağıya uzanmadığını görünce durumlarını beğenmedi ve onlardan ötürü içinde bir korku duydu. "Korkma, dediler, biz Lût kavmine gönderildik."
71- Ayakta durmakta olan karısı güldü, biz de ona İshâk'ı müjdeledik, îshâk'ın ardından da Ya'kub'u.
72- "Vay dedi, ben bir koca karı, bu kocam da bir pir iken doğuracak mıyım? Bu, cidden şaşılacak bir şeydir!"
73- Dediler ki: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir ey ev halkı! O, övül-meğe lâyiktir, iyiliği boldur."
74- İbrahim'den korku gidip kendisine sevinç gelince Lût kavmi hakkında bizimle tartışmağa başladı.
75- Çünkü İbrâhîm, gerçekten halimdir, içlidir, Rabbine yalvarandır.
76- "Ey İbrâhîm, dediler, bundan vazgeç. Zira Rabbinin emri gelmiştir, mutlaka onlara geri çevrilmez azap gelecektir!"[4179]

Tefsir:

69-71: Sûrenin dördüncü kıssa dizisini anlatan bu bölümde yüce Allah'ın, meleklerini Hz. İbrahim'e gönderdiği

[4176] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/316-317.
[4177] Sâd Sûresi: 5, 7.
[4178] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/17.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/317-318.
[4179] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/318-319.

anlatılmaktadır. İbrahim insan şeklinde gelen melekleri misafir sanarak onlara yemek hazırlar, önlerine kızartılmış buzağı sunar. Fakat misafirlerin ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce içinden korkmağa başlar. Çünkü eve gelen kişinin, önüne konulan yemeği yememesi, genellikle düşmanlık anlamına gelir. Tanımadığı kişilerin bu tutumlarından acaba bir kötülük yapmak için mi geldiler diye düşünmüş, tasası bu düşünceden kaynaklanmış olabilir.
İbrahim'in tasalandığını gören melekler, ona korkmamasını, kendilerinin Lût kavmini helak etmek için gönderildiklerini söylerler. Konuklarının karşısında gülümseyerek ayakta duran ihtiyar karısına da, îshâk isimli bir çocuğunun olacağını müjdelerler.
72-73: Karısı, kendisinin ihtiyar bir kadın, kocasının da yaşlı bir insan olduklarını söyleyerek, kendilerinden çocuk olacağına şaşkınlığım belirtir. Melekler de Allah'ın, rahmet ve bolluklarına mazhar kıldığı bu ev halkına, Allah'ın işine şaşmamalarını, O'nun dilediğini yapacağını söyleyerek İbrâhîm ve karısını, çocukları olacağına inandırırlar.
74-76: Çocuğunun olacağına sevinen, yüreğinden de tasa gitmiş olan İbrâhîm, bu kez Lût kavmine azâb etmemeleri için Allah'ın melekleriyle tartışmağa başlar. Bu tartışma meleklere veya Allah'a itiraz değil; yalvarma, onlara fırsat vermeyi dilemedir.
Yüce Allah, insanların affı için kendisine yalvaran İbrahim'i: "Çünkü o, halım ve evvâh munîb idi" diyerek övmektedir. Halım, yumuşak huylu, cezalandırmakta acele etmeyen, teenni ile hareket eden; evvâh, başkalarına çok acıdığından âh çeken, yalvaran, içi yanan; munîb, Allah'a yönelen, tevbe eden demektir. İşte kendisinde bu vasıflar bulunan İbrâhîm, meleklerden, o kavmi cezalandırmakta acele etmemelerini, tevbe etmeleri için onlara fırsat vermelerini dilemiştir.
Yüce Allah, melekleri vasıtasiyle İbrahim'e, onların affı için uğraşmaktan vazgeçmesini, Allah'ın buyruğunun geri döndürülemeyeceğini, onlara mutlaka azabın ulaşacağını söyler.
71 nci âyette İbrâhîm'in karışma İshâk ve ardından Ya'kub'un olacağının müjdelendiği bildirilmektedir. Ya'kub, Hz. İbrâhîm'in oğlu değil, İshak'tan olan torunudur. İshâk'ın ardından tabiriyle Ya'kub'un, İshâk vasıtasiyle verileceğine işaret edilmektedir. Torunu da kendi oğluna katılmak suretiyle İbrâhîm neslinin devam edeceği, bu bereketli yuvanın dumura uğramayacağı bildirilmektedir. Tefsirlerin ifadesine göre bu müjde verildiği zaman İbrâhîm yüz, karısı doksan küsur yaşında imiş.[4180]
Bu yaştaki insanların, Özellikle kadının çocuk yapması olağan değildir. Biz Kur'ân'ın anlattığı bu olaya mu'cize der, geçerdik. Fakat 1979 yılı Haziran Ayında Sovyet Rusya'ya yaptığımız gezi çerçevesinde Azerbaycan'a uğradığımızda, bir kasaba doktorunun Baku yöresinde bir köy sofrasında bize anlattığı şey, Kur'ân'ın anlattığı bu mu'cizeyi doğrulamıştı. Doktorun anlattığına göre 1959 yılında Azerbaycan'ın güneyinde bulunan Lerik'te 92 yaşındaki bir kadın, 120 yaşındaki kocasından ikiz çocuk doğurmuş ve çocuklar hayatta imişler. Yine 1970'lerden sonra 76 yaşındaki bir kadın da çocuk doğurmuş.
lbrâhîm kıssasına da birkaç yerde işaret edilir. Burada anlatılanlar, Tek-vîn Kitabında anlatılanların özetine uyar. Farklı olan taraf, meleklerin, getirilen yemeği yememeleridir. Halbuki Tevrat'ta, meleklerin, îbrâhîm'in getirdiği pideleri ve buzağıyı yedikleri anlatılır.[4181] Meleklerin yemek yememeleri, tabiatlerine daha uygundur. Herhalde Hz. Peygamber devrinde meleklerin, yemeği yemediklerini anlatan Tevrat parçası vardı. Kur'ân'ın anlattığı, o zamanki parçaya uygundur ki buna bir itiraz vaki olmamıştır. Gerçeği Allah bilir. [4182]

77- Elçilerimiz Lût'a gelince onlar yüzünden kaygılandı, onlar için arşını daraldı (gücünün üstünde bir şeyle karşılaştığından bunaldı, ne yapacağını şaşırdı) "Bu, çetin bir gündür!" dedi.
78- Daha önceden kötü işler yapan kavmi de koşarak ona geldiler: (%Ey kavmim, dedi, işte kızlarım, onlar sizin için daha temiz! Allah'tan korkun, konuklarımın içinde beni rezîl etmeyin! İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?"
79- Dediler ki: "Senin kızlarında bizini bir hakkımız olmadığını bilmişsindir. Ve sen bizim ne istediğimizi de pekâlâ bilirsin".
80-"Keşke sizi savacak gücüm olsaydı, yahut da çok sarp bir kaleye sığı-nabilsem!" dedi.
81- (Melekler) dediler ki: "Ey Lût, biz senin Rabbi-nin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Gecenin bir kısmında aileni yürüt; içinizden, karından başka hiç kimse geri dönüp bakmasın. Çünkü ötekilerine erişen (azâb) ona da erişecektir. Başlarına gelecek azap zamanı sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi?"
82- Emrimiz gelince oranın üstünü altına getirdik; üzerine de tas yağdırdık: çamurdan pişmiş, hazırlanmış, istif edilmiş,
83- Rabbinin katında işaretlenmiş (taşlar). Bu, zâlimlerden uzak değildir. [4183]

Tefsîr:

[4180] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/26.
[4181] Tevrat, Tfekvîn, bâb: 17, 18/1-6 ncı âyetler.
[4182] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/319-321.
[4183] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/321-322.

Sûrenin beşinci kıssa dizisini oluşturan bu âyetlerde anlatılanların Özeti şudur:
77-80: Melekler Lût'un evine gelmişler; güzel delikanlılar biçiminde gelen melekleri Lût, insan sandığı için sıkılmağa başlamış, oğlanlara düşkün olan kavminin bu genç konuklarına saldıracaklarından korkmuş.
Gerçekten Lût'un evine gayet güzel delikanlıların geldiğini duyan kavmi, hemen Lût'a gelmişler, delikanlıları kendilerine teslim etmesini istemişler. Lût, konuklarını kurtarmak için kavmine, tertemiz kızlarını teklif etmiş, kendisini konuklarına karşı utandırmamalarını rica etmiş, "içinizde hiç aklı başında bir adam yok mu?" demiştir.
"İşte bu kızlarım, sizin için daha temizdir"sözünde, Lüt kavminin yaptıkları işin pisliği de zımnen anlatılmaktadır. Çünkü onların irtikâbettikleri iş, cidden yaratılış amacına aykırı, âdi bir şehvet sapıklığından ibaret, maddeten ve manen çirkin bir iştir.
Fakat kavmi, Lût'un kızlariyle bir işleri olmadığını, ille gelen oğlanları istediklerini söylemişler. Bu umutsuz durum karşısında son derece üzülen Lût, delikanlı konuklarına: "Keşke sizinle bir güç sahibi olsaydım, sizin gücünüzle bunlara karşı koyabilseydim, yahut sizi savunacak bir gücüm olsaydı veya sağlam bir yere sığınıp sizleri koruyabilseydim!" diyerek durumun veha-metini anlatmıştır.
81- Melekler Lût'a kendilerinin insan değil, Allah'ın elçileri olduklarını, o azgınların hiçbir şey yapamayacaklarını, sabaha karşı azaba çarpılacaklarını, aile fertlerini geceleyin kentten çıkarıp karısı hariç, hiç kimsenin arkasına bakmadan gitmelerini, ancak karısının da öteki azgınların çarpılacakları azaba çarpılacağını söylemişlerdir.
82-83: Nihayet Allah'ın buyruğu gelmiş, o yurdun üstünü altma getirmiş, üzerlerine ateşten pişmiş taşlar, (belki de yerden fışkırıp gökten\yağmur gibi üzerlerine lavlar) yağdırılmış, böylece mahvedilmişlerdir. Allah'ın böyle, azabı haksızlardan uzak değildir.
Bu kıssa da başka sûrelerde anlatılır. Burada yeni olan taraf, misafirlerin gelmesinden Lût'un, onları koruyamama tasasiyle sıkılmasıdır. Bu kıssa, Tevrat'ın Tekvin Sifrinin 19 ncu babında anlatılmaktadır. Burada anlatılanlar, oradakilere uyar. Ancak Kur'ân, olayın özetini almış ve onu hikâye üslûbundan öğüt üslûbuna dökerek anlatmıştır. Ancak delikanlı şeklinde görünen meleklerin gelmesinden Lût'un sıkılmış olduğu, bunaldığı cümleleri, bugünkü Tevrat'ta yoktur. [4184]

84- Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'i (gönderdik): "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur; ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi bolluk içinde görüyorum ve ben sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum!"
85- "Ey kavmim, Ölçüyü ve tartıyı tam dengeli yapın, insanların eşyasını eksik vermeyin ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak kötülük etmeyin! "
86- ' 'Eğer inanan insanlar iseniz, Allah'ın bıraktığı (kâr), sizin için daha iyidir. Fakat ben sizin üzerinizde bekçi değilim!"
87- "Ey Şu (ayh, dediler, senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor? (Oysa) sen, yumuşak huylu, akıllı (bir insan)sm.
88- Ey kavmim, dedi, bakın, ya ben Rabbimden bir kanıt üzerinde isem ve (O), bana kendinden güzel bir rızık vermişse? Ben sizi menettiğim şeylerde size aykırı davranmak istemiyorum. Sadece gücümün yettiği kadar düzeltmek istiyorum. Başarım, ancak Allah iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim!"
89- "Ey kavmim, bana karşı gelmeniz, sakın sizi Nûh kavminin, yahut Hûd kavminin veyahut Salih kavminin başlarına gelenler gibi bir felâkete uğratmasın! Lût kavmi henüz sizden uzak değildir."
90- "Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin! Doğrusu Rabbim, çok esirgeyen, çok sevendir".
91- Dediler ki: "Ey Şu'ayb, senin söylediklerinden çoğunu anlamıyoruz, biz seni içimizde zayıf görüyoruz. Kabilen olmasaydı seni mutlaka taşla(yarak ö\dwür)dük. Senin bizim yanımızda hiç bir değerin yoktur!"
92- "Ey kavmim, dedi, size göre kabilem, Allah'tan daha mı değerli ki O'nu arkanıza atıverdi-niz? Şüphesiz Rabbim, yaptıklarınızı kuşatıcıdır (herşeyinizi bilmektedir).
93- "Ey kavmim, olduğunuz yerde (yaptığınızı) yapın, ben de yapıyorum. Yakında kime azabın gelip kendisini rezil edeceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetin, ben de sizinle beraber gözetmekteyim!"
94- Emrimiz gelince, Şu 'ayb'i ve onunla beraber inanmış olanları bizden bir acıma ile kurtardık; zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında çöküp kaldılar.
95- Sanki orada hiç şenlik kurmamışlardı. İyi bilin ki Semûd nasıl uzaklaşıp gittiyse Medyen halkı da öyle uzaklaşıp gitti. [4185]

Tefsîr:

Sûrenin altıncı kıssa dizisini oluşturan bu âyetlerde Şu'ayb'in davet mücadelesi anlatılmaktadır:
84-86: Öteki peygamberler gibi kavminin içinden yetişmiş olan Şu'ayb de Uyarıcı olarak görevlendirilmiş, onları Allah'a kulluğa, doğru ölçüp tartmağa, hile ile insanların mallarını çalıp çırpmamağa, yeryüzünde bozgunculuk yapmamağa çağırmış; inananlar için Allah'ın bakiyyesinin (alışverişten geri kalan helâl kârın) daha hayırlı

[4184] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/322-323.
[4185] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/323-326.

olduğunu söylemiş, kuşatıcı azaba karşı kavmini uyarmıştır.
Bakıyyelullâh kelimesi, tekıyyetullâh şeklinde de okunmuştur. O zaman mânâ: "Allah'tan korkmak, çekinmek daha hayırlıdır" şekline girer.
87- Atalarının taptığı tanrıları, onlardan miras aldıkları batıl gelenekleri bırakmak istemeyen kavmi, kendi mallarını istedikleri gibi kullanmakta serbest olduklarını, bu hususta kimsenin kendilerine karışamayacağını söylemişlerdir.
88-90: Şu'ayb, sadece toplumu düzeltmek amaciyle çalıştığını; söylediği sözleri kendisinin de bizzat uyguladığını; kendisinin, verdiği öğütlerin dışına çıkmadığını; sözü özü bir insan olduğunu; yalnız Allah'a dayanıp başarıyı O'ndan beklediğini; kendisine aşın düşmanlıkları yüzünden ters işler yaparak Nûh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerinin sonuçlarına uğramamalarını söyleyip onları istiğfara davet etmiştir. Kavmi Ona: "Senin sözlerinin çoğunu anlamıyoruz. Aramızda zayıf bir kimsesin. Eğer kabilen olmasa seni taşlayıp öldürürüz. Senin bizce hiçbir değerin yoktur" demişlerdir.
92-93: Şuayb onlara, Allah'tan korkmayıp da kabilesinden çekinmelerini hayretle karşılar: "Kabilem size göre Allah'tan daha mı değerli?" der. Yola gelme isteği göstermeyen o kabiliyetsizlere: İstediklerini yapmalarını, yakında kimin azaba uğrayacağının, kimin doğru ve kimin yalancı olduğunun belli olacağını söyler. Bu, kavme son ihtardır.
94-95: Allah'ın buyruğu gelir, yüce Allah rahmeti yani acımasiyle Şu-ayb'i ve ona inananları kurtarır; inanmayanları da bir sayha yani dehşetli bir ses, korkunç bir gürültü ile yere serer. Hiç dünyada yaşamamış, yuvalar yapıp şenlikler kurmamış gibi olurlar. Medyen kavmi de Semûd kavmi gibi dünyadan defolup gider.
Bu kıssa da Şuarâ ve A'râf Sûrelerinde birbirine yakın ibarelerle anlatılır.
Şimdi burada anlatılanlar, soyut bir hikâyeden ibaret değildir. Hz. Muham-med'in davet hayatiyle ortak noktalardır. Yani Kur'ân'ın ilk muhatapları, bu âyetlerde geçmiş bir olayı okuyup hatırlamakla kalmıyor; kendi huylarını, Hz. Mufrâmmed'e karşı tutum ve davranışlarını, özetle kendi yaşantılarını da buluyorlardı. Zaten asıl önemli olan da bu kıssalar yoluyla onlara kendi kötü durumlarını gösterip anlatmak ve onları bu kötü davranışlarından vazgeçirmekti.
Araplar arasında livâta (oğlancılık) vardı. Lût kavminin hayât hikâyesi içerisinde özellikle bu nokta üzerinde önemle durulması, Arapların müptelâ oldukları bu huyun kötülüğünü onlara anlatmak ve onları bu işten tiksindirmek içindir.
Kureyş kabilesi ticaretle geçinirdi. Kışın Yemen, yazın Şam taraflarına ticaret kervanları gönderirlerdi. Bol para kazanan kabiliyetli tüccarlar, aynı zamanda tefecilikle de halkın kanını emerler, tartı ve ölçüde hile yaparak halkın malını eksik verirlerdi. Şimdi bile ölçü ve tartıda değil ama fiyatlarda Arap tacirlerinde -bir istikrar yoktur.
İşte Şu'ayb'in kavmine söylediği: "Ölçü ve tartıyı tam yapın, halkın malım eksik vermeyin" sözü, Kur'ân'ın dinleyicileri için de söyleniyordu.
Hz. Muhammed (s.a.v.) yalnız Allah'a kulluğa, dürüst davranmağa çağırdıkça bunlar, atalarının yolundan ayrılmayacaklarını, mallarında istedikleri gibi tasarruf edeceklerini söyler, Kur'ân'ın derin anlamlı sözlerini de düşünüp iyice anlamazlardı. Nitekim geceleyin Peyğamber'in evinin çevresinde Kur'ân dinleyen Ebusüfyan, duyduğu sözler hakkındaki düşüncesi sorulduğunda şöyle demiştir: "Vallahi ondan öyle sözler duydum ki hem manasını biliyorum, hem de ne istediğini anlıyorum. Öyle sözler de duydum ki ne mânâsını anlıyorum, ne de ne istenildiğini biliyorum".[4186]
Yine Kureyş, Hz. Muhammed'in ailesi olan Hâşim oğullarından çekindikleri için ona dokunamıyor, fakat zayıf buldukları müslümanlara işkence ediyorlardı. Birkaç kez Peyğamber'in amcası Ebutâlib'e başvurarak ya yeğenini iddialarından vazgeçirmesini, ya da onu himaye etmemesini istemişlerdi.
92 nci âyette anlatılan Şu'ayb'in kavmine söylediği sözler, Hz. Muhammed'in kendi kavmine de söylenmektedir: "Ailem, sizce Allah'tan daha mı değerli ki Allah'ı bırakıp ailemden çekmiyorsunuz?"
Açıkça görülüyor ki bütün kıssalar gibi bu kıssa da sadece geçmiş insanların hikâyesi değil, Hz. Muhammed'in davet safhalarını yansıtan olaylardır. Bunlar tarihî olaylardan çok, Hz. Muhammed'in mücâdele hayatını, karşılaştığı olumsuz davranışları yansıtmaktadır. [4187]

96- Andolsun Musa'yı âyetlerimizle ve açık bir delil ile gönderdik;
97- Fir'avn'e ve adamlarına; ama Fir'avnın buyruğuna uydular. Oysa Fir'avn'ın buyruğu doğruya iletici değildi.
98- O, kıyamet günü kavminin önünde gidiyor, işte onları ateşe getirdi. O varılan yer de ne fena bir yerdir!
99- Bu dünyâda da onların ardına lanet takılmıştır, kıyamet gününde de! (Buradarda lanetle anılacaklardır, orada da). Bu vergi, ne kötü bir vergidir! [4188]

Tefsir:

[4186] İbn-İ Hişâm, Sîretun'n-Nebîy: 1/338, Beyrut.
[4187] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/326-327.
[4188] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/328.

96-99: Sûrenin yedinci kıssa dizisini oluşturan bu âyetlerde de Musa'nın Fir'avn ve adamlarına gönderilişine işaret edilmektedir. Dünyâda kavminin lideri olan Fir'avn, âhirette de onları güderek âteşe götürmüştür.
Vird: Suya gitmek için kullanılır. Susayanlar su içmek için çeşmeye giderler. İşte Fir'avn'ın kavmi de liderlerinin önderliğinde su içmeğe gidiyorlar ama, insanı kandıran suya değil, yandıran ateşe varmışlardır. Dünyâda lanete uğradıkları gibi âhirette de lanete uğruyorlar. Pünyada Allah'ın cefasına çarpılmışlar, arkalarından sürekli olarak kendilerine lanet okunmuştur. Kıyamette "de Allah'ın lanetinin görüntüsü olan ateşe girmişlerdir.
er-Rifdu'l-merfûd: Birbiri ardınca gelen lanettir. Dünyadaki lanetten sonra âhiret laneti onlara ulaşmıştır. [4189]

100- (Ey Muhammed,) bu sana anlattıklarımız, o kasabaların ha-berierindendir. Onlardan kimi hâlâ ayakta, kimi de biçilmiştir.
101- Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. Rabbinin emri geldiği zaman onların Allah 'tan başka yalvardıklan tanrıları, kendilerine hiçbir yarar sağlamadı ve onların ziyanlarını artır-maktan başka bir işe yaramadı!
102- îşte Rabbin, zulmeden kasabaları yakaladığı zaman böyle yakalar. Doğrusu O 'nun yakalaması çok acı ve çok çetindir!
103- Şüphesiz âhiret azabından korkanlar için bunda elbette bir ibret vardır. O, bütün insanların toplandığı bir gündür ve o, görülecek bir gündür!
104- Biz onu, sadece sayılı bir süre için erteliyoruz
105- O geldiği gün, hiç kimse O'nun izni olmadan konuşamaz. Onlardan kimi şaki (bahtsız) kimi saîd{mut\u)dur.
106- Şakiler ateştedirler. Onların orada bir soluk alışverişleri vardır ki!..
107- Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır. Meğer Rabbin, çıkmalarını dilemiş olsun. Çünkü Rabbin, istediğini yapandır,
108- Muttu kılınanlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır. Meğer Rabbin çıkmalarını dilemiş olsun. Bu, kesintisiz bir vergidir! [4190]

Tefsir:

100- Kur'ân'da anlatılan bu kentlerden kiminin harabeleri gözler önünde durmaktadır, kimi de tamamen silinmiş, görünür izi kalmamıştır. Üzerlerini topraklar örtmüş, belirsiz olmuşlardır. Nitekim yapılan kazılar sonunda toprak altından nice kentlerin harabeleri çıkmaktadır.
101- Allah, o Kentleri yıkmakla onlara haksızlık etmemiş, fakat onların halkları kendi kendilerine haksızlık ederek kötü huylarının kurbanı olmuşlardır. Hak yoldan sapmaları, adaletten ayrılmaları, hurafelere saplanmaları, şehvetlerine dalmaları, huylarını, düzenlerini bozmuş; kendilerini zayıflatmış; mahviyetlerine sebebolmuştur. Hakk'ın buyruğu geldiği zaman o batıl tanrıların kendilerine hiçbir yararı dokunmamıştır.
102-104 ncü âyetlerde Allah'ın, halkı haksızlık eden kenti cezalandırdığı zaman işte böyle şiddetle cezalandırdığı; âhiret azabından korkanlar için bu anlatılan hikâyelerde ibret bulunduğu; âhiretin mutlaka vukubulacağı; o günün, meleklerin, peygamberlerin ve tüm canlıların toplanacağı görülecek bir gün olduğu; sadece sayılı birkaç gün için geri bırakıldığı belirtilmektedir. Çünkü henüz dünyâya gelip yaşaması mukadder olan canlılar vardır. Allah'ın yaşamasını takdir ettiği bütün canlılar ömürlerini tamamladıktan sonra kıyamet kopacak, âhiret günü başlayacaktır.
104 ncü âyet, insanlara, ibret almak için henüz vaktin bulunduğunu, şu kalan birkaç gürrlük süre içinde akıllarım başlarına alıp yol ve hallerini düzeltmelerini imâ etmektedir.
105-108: O gün geldiği zaman herkes o mutlak pâdişâhın huzurunda hesap verir. Herkes O huzurda edeple boyun eğer, sessiz durur, kendisinin izin verdiğinden başkası konuşamaz. Kimi canlar bahtsız, kimi mutludur. Bahtsızlar, öfkeden homurdayan ateşte, mutlular da bahçededirler. Her ikisi de gökler ve yer durdukça bulundukları yerde kalırlar. Ancak Allah, dilerse durumlarını değiştirir.
Zefir: Tasalı kişinin göğsünün nefesle dolması, şehîk ise üzüntüden dolayı ciğerine dolmuş bu nefesin dışarı çıkmasıdır. Bu ifade bahtsızların, cehennem içinde üzüntüden, sıkıntıdan ve korkudan derin derin soluk alıp ver-diklerini anlatır. Ayrıca bu zefîr ve şehîk cehennemden kendilerine yönelik de olabilir. Bu takdirde cehennemin, bu suçlulara karşı kin ve öfke ile dolu olduğunu gösterir. Mülk Sûresinin 7 nci âyetinde de cehennemin suçlulara karşı öfkeden soluyup kaynadığı belirtilmektedir.
"Gökler ve yer durdukça" tabiri, süreklilik belirtir. Araplar bir şeyin sürekli olduğunu belirtmek istedikleri zaman: "Gökler ve yer durdukça bu şey vardır" derler. Ayrıca bu ifadeden, âhirette de göklerin ve yerin bulunacağı anlaşılır. Ancak "O gün arz başka arza, gökler de başka göklere değiştirilir"[4191] âyeti, o gün yerin ve göklerin başka yer ve göklerle değiştirileceğini söylüyor. Bu iki âyet karşılaştırılınca yerin göğün kendisinin

[4189] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/328.
[4190] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/329-330.
[4191] İbrâhîm Sûresi: 48.

değil, fakat durumlarının değişeceği anlaşılabilir. Bazı dağlar savrulup yeri düz olur, bazı yerler volkanik olaylarla yükselip dağ olur. Yahut bu değişim manevî bir değişimi de gösterebilir. Bir ülkede veya kentteki ilerleme veya gerileme sonunda meydana gelen değişikliği ifade için: "Şimdi falan yer eskisi gibi değil, bambaşkadır" denilir. Meselâ: "Şimdi Ankara, elli yıl önceki Ankara değil, bambaşka bir Ankara'dır" sözümüzle, Ankara'nın son derece gelişip modernleştiğini, evlerinin, sokaklarının değiştiğini, köhnelikten kurtulup geliştiğini anlatmış oluruz. İşte İbrâhîm Sûresinin 48 nci âyetinde de: "O gün yer başka yere ve gökler de başka göklere değiştirilir" âyetinde de böyle manevî bir değişime, yepyeni, bambaşka bir düzenin kurulacağına işaret olabilir. Bu takdirde bu yer ve göklerin âhirette de bulunacağı, ancak o zaman bambaşka bir düzenin yer yüzüne ve göklere hakim olacağı anlaşılır.

Yahut bu değişme, gerçek bir değişmedir: Yer gök kalkacak, âhiretin yeri ve gökleri, bu yer ve göklerden başka olacaktır. Bu takdirde kıyamet, içinde bulunduğumuz güneş sistemimizin yok olması, yeniden diriltilecek canlıların başka bir yerde ve gökler altında toplanacakları düşünülebilir. Kâinatta nice yıldızların kıyameti kopmakta ve nice yenileri oluşmaktadır. Kur'ân'ın genel muhtevasından, kıyamette dağların pamuk gibi atılacağı, Güneşin ve Ayın kararıp dağılacağı anlaşılmaktadır ki bu, o zaman Güneş sisteminin dengesinin bozulup dağılacağını gösterir. Ama Güneş sisteminin yok olmasından bütün kâinatın yok olması gerekmez. Bizim tasavvurumuzdan çok geniş olan ve yıldızları arasındaki mesafeler için sayılar yetmeyip ışık yılları kullanılan bu genişlik içinde bizim Güneş sistemimiz, milyarlarca güneş sistemlerinden sadece biridir. Âlimlerin tesbitlerine göre kâinatta yeni oluşmağa başlayan güneş sistemleri vardır. Ve kim bilir nice yıldızların ve güneş sistemlerinin kıyametleri de kopmuştur. Bu olayın mâhiyetini Allah bilir. Allah'ın bize bildirdiği kadarına inanmak görevimizdir. Gerçeği Allah bilir demekten başka çaremiz yoktur.

"Bazı kişiler, 'Gökler ve yer durdukça ateştedirler' deyiminden, âhiret azabının sürekli olmayıp geçici olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre suçlular, gökler ve yer durdukça ateşte kalırlar. Ama gökler ve yer sürekli değildir, bir gün yok olacaklardır. O zaman ateştekiler de ateşten kurtulacaklardır.

Bu söze çeşitli cevaplar verilmiştir. Ehl-i sünnetin çoğunluğuna göre suçlu mü'min, cehennemden çıkacak, kâfir orada ebedî kalacaktır. Fakat biz, zorlama tevillerden sarfı nazarla 107 nci âyetin sonundaki istisnadan bu azabın, Allah'ın dilediği kadar olacağını, O dilediği zaman son bulacağım anlıyoruz. Zira bu istisnanın açık anlamı budur. Başka yönlere çekmek, âyetin özünden uzaklaşmak olur. Kaldı ki merhametlilerin en merhametlisi Allah, altmış, yetmiş yıllık bir ömrün cezasını milyarlardan da fazla, hiç zamansız yapmaz. "Kötülüğün cezası, onun benzeri bir kötülüktür".[4192] Yani ceza işlenen suç kadardır. Fazlası zulüm olur. Allah zulümden münezzehtir. "Orada çağlar boyu kalacaklardır"[4193] âyetinde belirtildiği üzere suçlular, suç derecelerine göre cehennemde devirlerce, milyonlarca yıl kalsalar sonunda bu azaptan kurtulurlar. Gerçeği Allah bilir.

Ebûhüreyre (r.a.): "Cehennem için bir gün gelir ki içinde hiç kimse kalmaz" demiş, sonra -."Bahtsızlar ateştedirler. Onların orada (o bunaltıcı ateş içinde) bir soluk alıp verişleri vardır kiL.Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır. Meğer Rabbin çıkmalarını dilemiş olsun. Çünkü Rab-bin, istediğini yapandır/' (Hûd Sûresi: 106-107) âyetini okumuştur. İbrâhîm Neha'î de ateş halkı için: 'Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır, meğer Rabbin, çıkmalarını dilemiş olsun* âyetinden daha ümid verici bir âyet yoktur." demiştir.

'Abdullah ibn Mes'ûd (r.a.) da : "Cehennem için öyle bir zaman gelir ki kapıları serbest bırakılır; içinde çağlar boyu kalmış olanlar çıkarlar; artık hiç kimse orada kalmaz." demiştir.

Şa'bîde: "Cehennem, hem 'umrân (yapım, şenlendirme), hem de ha-râb (yıkılma) bakımından, iki âhiret yurdunun en çabuğudur (yani cehennem cennetten önce harâbolacaktır)" demiştir.[4194]

'AllâmeSadru'd-dîn 'Alî, Ebû'l-İzzel-Hanefî(731-792/1330-1389), İmâm Tahâvî'nin 'Akîde'sine yazdığı şerhte şöyle diyor:

"Cehennemin ebedîliği ve devamı konusunda insanların sekiz görüşü vardır:

1- Birincisine göre cehenneme giren bir daha çıkmaz, ebede'1-âbâd orada kalır. Bu, haricîlerin ve mu'tezilenin görüşüdür.

2- tkinicisine göre cehennem halkı orada azâbedilirler, sonra tabiatleri ateş tabiatine döner, artık tabiatine uydukları ateşten zevk alırlar. Bu görüş, vahdet-i vücutçuların imamı İbn 'Arabî et-TâTye aittir.

3- Üçüncüsüne göre cehennem halkı, cehennemde bir süre azâb görür, sonra çıkarlar. Yerlerine başkaları girer. Bu görüş de Yahûdîlerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)e söyledikleri görüştür. Peygamber (s.a.v.) onların bu görüşlerini yalanladığı gibi Allah da bu sözlerini şöyle yalanlamıştır: "Ateş bize, sadece sayılı birkaç gün dokunacaktır dediler. De ki: 'Bu konuda Allah'tan bir söz mü aldınız-ki şayet öyle ise Allah sözünden caymaz- Yoksa siz, A ilah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz. Hayır, her kim bir kötülük yapar da yaptığı kötülük kendisim kuşatırsa, işte onlar ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır'!".[4195]

4- Dördüncü re'ye göre cehennem halkı cehennemden çıkarlar ve cehennem boş olarak kendi kendine kalır.

5- Beşinci re'ye göre cehennem yok olacaktır. Çünkü sonradan yaratılmıştır. Sonradan yaratılan şey, sürekli kalamaz. Bu da Cehmiyye ve şî'a'nın görüşüdür. Bu görüşe göre cehennem ile cennet arasında fark yoktur. İkisi

---

[4192] Şûra Sûresi: 40.
[4193] Nebe' Sûresi: 23
[4194] Câmi'u'l-beyân: 12/118
[4195] Bakara Sûresi: 80-81

de bir gün yok olacaktır.
6- Altıncı re'ye göre cehennem halkının hareketleri yok olur, kendileri acı duymayan cemâda dönüşürler. Bu söz de Ebû'l-Hüzeyl Allâf in görüşüdür.
7- Yedincisine göre Allah, dilediğini cehennemden çıkarır, dilediğini orada bırakır, sonra cehennemi yok eder. Çünkü Allah, cehennem için bir ömür koymuştur. O ömür sonunda cehennem yok olur.
8- Sekizincisine göre Allah, hadiste belirtildiği üzre dilediğini cehennemden çıkarır, kâfirleri sonsuzca orada bırakır. İmam Tahâvî (rh.) da bu görüştedir. Bu son iki görüşten başkası batıldır...".[4196]
Muhakkik İbn Kayyim el-Cevziyye de Hâdî'l-ervâh adlı kitabında konuyu daha geniş elarak ele almıştır. Önce Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye(rh.)ın cehennemin ebedîliği hakkındaki görüşlerini vermektedir. Şerhu't-Tahâviyye'de zikredilenleri aynen zikreden İbn Teymiyye'nin, yedinci görüş hakkında şöyle dediğini anlatıyor: Yedinci görüş, Hz, Ömer, îbn Mes'ûd, Ebûhüreyre, Ebû Sa'îd el-Hudri ve başka sahabîlerden (Allah hepsinden razı olsun) nakledilmiştir. Hadîs imamlarından 'Abd ibn Humeyd, ünlü tefsirinde şöyle demiştir:
"Bize Süleyman ibn Harb, Hammâd ibn Seleme, Sabit, Hasan yoluyla Hz, Ömer'in şöyle dediği bildirildi: 'Ateş halkı, yığın yığın kumlar sayısı kadar bir zaman ateşte kalsa dahi, mutlaka oradan çıkacakları bir gün olacaktır.' 'Abd bu sözü, bir Süleyman ibn Harb, bir de Haccâc ibn Minhâl'den rivayet etmiş, onlar da Hammâd ibn Seleme'den almışlardır. Hammâd da Sabit ve Humeyd'den, onlar da Hasan'dan rivayet etmişlerdir. Bu sened, gayet güvenilirdir. Gerçi Hasan Hz. Ömer'den işitmemiş, bazı tabiîlerden rivayet etmiştir ama doğruluğuna emin olmasa, kesin bir dille :"Ömer böyle söyledi* demezdi.
İmdi bu sözü Ömer'den nakledenler, muhakkak ki genel olarak cehennem halkını kasdetmiş, sadece günahları yüzünden muvakkaten cehenneme girip sonra çıkacak olan mü'minleri kasdetmemişlerdir. Çünkü onlar, günahkâr mü'minler, cehenneme gitseler dahi, ne öyle yığınlarca kumlar sayısı kadar, ne de ona yakın uzun süre cehennemde kalmayacaklarını bilirler,
'Alî ibn Ebî Talha el-Vâlibî: "Durağınız âteştir, Allah'ın dile(yip af-fQt)mesi hariç, orada ebedî kalacaksınız. Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir"[4197] âyetinde İbn 'Abbâs'ın şu tefsîrini veriyor:
"Hiç kimse, Allah'ın, yaratıklarına ne yapacağı hakkında hüküm verme, onları cennete veya ateşe sokma hak ve yetkisine sahip değildir. Yüce Allah: 'Hepsini bir araya toplayacağı gün: 'Ey cinler topluluğu, (der), siz insanlarla çok uğraştınız.' Onların, insanlardan olan dostları derler ki: 'Rabbi-miz, birbirimizden yararlandık ve bize verdiğin sürenin sonuna ulaştık.' (Allah) da buyurur ki: 'Durağınız ateştir. Allah 'm, dile(y\p affet)me» hariç, orada ebedî kalacaksınız.' Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir. İşte kazandıklarından ötürü zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine böyle takarız."[4198] Demek ki burada âteşe girdikleri bildirilenler, şeytânın dostu olan kâfirlerdir. Çünkü onlar, cinlere dost olmağa, günahkâr mü'-minlerden daha uygundurlar. Yüce Allah, birçok âyette şeytânın velîlerinin cehenneme gireceklerini bildirmiştir. O halde âyetteki istisna, yani Allah'ın dilemesiyle affedip cehennemden çıkarması, şeytânın dostu kâfirler hakkındadır. Allah, cehennemin asıl halkı olan kâfirlerin, kendisinin dilemesiyle kurtulabileceklerini bildirmiştir. Öyle ise hiç kimsenin, Allah'ın, kullarına ne yapacağı hakkında kesin hüküm vermeğe hakkı yoktur".[4199]
Nitekim İbn Murdeveyh'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.): "Bahtsızlar ateştedirler, onların orada bir soluk alıp verişleri vardır kiL.Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır. Meğer Rabbin, çıkmalarını dilemiş olsun. Çünkü Rabbin, istediğini yapandır"[4200] âyetini okumuş ve âyetteki istisnayı şöyle îzâh etmiştir: "Şayet Allah, şakilerden bazı insanları ateşten çıkarıp cennete sokmak dilerse bunu yapar"[4201].
Daha sonra tbn Kayyım, cehennem azabının sonsuzluğunu ve muvak-katliğini iddia eden iki grupun delillerini sıralıyor ve azabın, ne kadar uzun sürse de bir gün son bulacağı hakkındaki kendi görüşünü şöyle kanıtlıyor:
1. Yüce Allah, cennet nimetinin devamını, bekasını, bitip tükenmeyeceğini haber vermiş, fakat ceherınem hakkında, ehlinin onda muhalled (sürekli) olduklarını, oradan çıkmayacaklarını, ne öleceklerini, ne de yaşayacaklarını, üzerlerine kapılarının kapatılıp sürgüleneceğini; azabının sargın, dolaşık, oturaklı, usanmaz olduğunu söylemiş, ama bitip tükenmeyeceğini söylememiştir. İki ifade arasındaki fark açıktır.
2. Üç âyette cehennemden söz ederken, onun ebedî olmadığı anlamını veren bir ifade kullanmıştır. Bunlar: " Durağınız ateştir. Allah'ın dilemesi hariç, orada ebedî kalacaksınız"[4202], " Bahtsızlar ateştedirler. Onların orada bir soluk alıp verişleri vardır kiL.Gökler ve yer durdukça orada sürekli kalacaklardır, meğer Rabbin (çıkmalarını) dilemiş olsun. Çünkü Rabbin, istediğim yapandır. Mutlu kılınanlar ise cennettedirler. Gökler ve yer durdukça onlar orada sürekli kalacaklardır. Meğer Rabbin (çıkmalarını) dilemiş olsun. Bu (nimet), kesintisiz bir vergidir!"[4203], Orada çağlar boyu kalacaklardır"[4204] âyetleridir. Eğer cennetin ebedîliğini ve sürekliliğini gösteren kesin kanıtlar olmasaydı, 107 nci âyette cehennemin sürekliliğinden istisna ile, 108 nci âyette cennetin

[4196] Şerhu't-Tahâviyye fi'l-'akîdeti's-selefiyye, s. 381
[4197] En'âm Sûresi: 143
[4198] En'âm Sûresi: 128-129
[4199] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (el-Menâr): 8/71-74
[4200] Hûd Sûresi: 106-107
[4201] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm: 8/76
[4202] En'âm Sûresi: 128
[4203] Hûd Sûresi: 106-108
[4204] Nebe' Sûresi: 23

sürekliliğinden istisna aynı olurdu. İki istisna arasında fark vardır. Çünkü birincisinde: "Rabbin, dilediğini yapandır"buyurarak cehennemlikler hakkında bir şey yapacağını anlatmıştır. Ama cennetliklere verilen nimet hakkında: "Kesintisiz bir vergi, lütuf" buyurarak bu verginin onlardan hiç kesilmeyeceğini bildirmiştir. Demek ki azâb muvakkattir, nimet ebedîdir.

3. Yüce Allah, kıyamet gününde cennet için yeni bir halk yaratıp onları cennete sokacağını bildirmiş, fakat cehennem hakkında böyle bir haber gelmemiştir. Gerçi râvî, cennet hakkındaki bu ifadeyi, cehennemin durumunu anlattıktan sonra zikretmiştir ama bu, râvînin rivayetteki hatasıdır, Buhârî, bu vasfın cennet hakkında olduğunu tasrîh etmiştir:

(Hadîsin aslı şöyledir: "Cennet ile Ateş (cehennem, Allah'ın huzurunda) tartışırlar. Ateş: 'Bana büyüklenenler, zorbalık yapanlar gönderiliyor. Ben daha üstün kılındım' diyerek cennete karşı övünür. Cennet de: 'Neden hep bana halkın zayıfları, horlanan insanlar geliyor?' der. Yüce Allah cennete:

— Sen benim rahmetimsin, seninle dilediğim kullarıma rahmet ederim, der. Ateşe de der ki:

— Sen de benim azâbımstn, seninle de dilediğim kullarıma azâbederim.

İkisi de dolar ama, Ateş dolmak bilmez. Nihayet Allah, gelip de ayağını Ateşin üstüne koyunca Ateş: 'Yeter, yeter!' der, etrafı toplanır, büzülür. Allah hiçbir yaratığına zulmetmez. Cennete gelince Allah onun için yeni bir halk yaratır".[4205]

(İbn Hanbel'in Müsnedinde bu hadîsin son kısmı daha açıktır: "İçine insanlar atıldıkça cehennem: 'Daha yok mu?' der. Nihayet Yüce Allah, ona gelip ayağını üstüne koyunca cehennem: 'yeter' der. Cennete gelince halkı, Allah'ın, kalmalarım dilediği kadar orada kalırlar. Sonra Allah, onun için dilediği bir halk yaratır"[4206].

4. Cennet, Allah'ın rahmetinin, cehennem gazabının gereğidir. Allah'ın rahmeti, gazabına galiptir, onu geçer. Nitekim Ebûhüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste Peygamber (s.a.v.): "Allah yaratıkları yarattığı zaman, yanında, ArşUn üstüne koyduğu bir kitaba şunu yazdı: Rahmetim, gazabımı yenecektir!"[4207]. İmdi rızâsı, gazabını geçmiş, ona galip ise, rızâsının gereği olan ile gazabının gereği olanı bir tutmak doğru olamaz.

5. Rahmet ve rahmetin gereği olan şey, bizzat maksûddur. Bunların kendisi istenir, var olması arzu edilir. Ama gazabın kendisi ve gereği bizzat arzu edilen şey değildir. Bunlar, başka bir nedenle (ıslah ve terbiye etmek amacıyle) arzu edilir. Gazab ve gereği, gaye değil, vâsıta olduğu için rahmet ve gereği, gazab ve gereğine galiptir.

6. Cehennem, mü'minleri korkutmak, günahkârları ve suçluları hatâlarından temizlemek için yaratılmıştır. Şayet kul, burada nasûh tevbesiyle günâhlarından temizlenirse âhirette ateş ile temizlenmesine gerek kalmaz. O da kendilerine: "Selâm size, güzel yaptınız, iyi oldunuz, sürekli kalıcılar olarak cennete giriniz!"[4208] denilecek olan iyilerle beraber bulunur. Ama burada tevbe ile temizlenmeyen ruhlar, kirlerinden temizlenmek için ateşe atılırlar. Onların ateşte kalması, kirlerinden arınmalarını sağlar. Çünkü ateş temizleyicidir. Kirlerinden tam temizlenince de ateşten çıkarılırlar. Allah, kullarım, kendisini birleme istidâdiyle yaratmıştır. Eğer onlar dünyâda bu kabiliyetleri üz-re kalsalar, tevhîdden ayrılmazlar. Fakat çeşitli sebepler bu fıtratı bozar. Bundan dolayı cehennem, insanlardan, cennetten daha çok pay alır.

Fakat Allah, gereksiz yere kullarına azâbetmekten zevk almaz. "Siz, şükreder, inanırsanız, Allah size azâbetmeyi ne yapacak (size azâbetmek O'nun ne işine yarar)?"[4209] buyurmuştur. Kullar, üzerinde yaratıldıkları doğal dîni bozup ruhlarını kirlettiklerinden dolayı o ruhların temizlenmesi gerekli olmuştur. İşte cehennem, ruhlara sinen şirk, günâh kirlerini giderip onları 'temizlemek için yaratılmıştır. Ama azabı gerektiren sebep ortadan kalkınca azabın kendisi de kalkar, sadece rahmetin gereği olan cennet kalır. (Onun için hadîste, Allah'ın, cennet için yeni bir halk yaratacağı belirtilmiştir.) Karşıtsız olarak nimet cenneti devam eder.

7. Allah'ın her işi, hikmet, rahmet ve adaletten kaynaklanır. Allah boş iş yapmaz, zulmetmez. Allah bu tür eksikliklerden münezzehtir. Böyle olunca, Allah'ın kullarına azâbetmesi, ruhlarına yapışan kirlerin giderilmesi için, rahmetinin gereği ise, bu azabın hikmeti açıktır. Azâb bu hikmete dayalı olduğuna göre arzu edilen hikmet gerçekleşince azâb da kalkar. Kendisinin sonsuzluğu gibi, kullara sonsuzca azâbetmek, Allah'ın hikmetine aykırıdır. Eğer azâb, kulların kendi yararları için yapılıyorsa, sonsuzca azâb içinde kalmaları onların yararına değildir. Eğer azâb, velîlerinin nimetlerini daha da artırmak gayesiyle yapılıyorsa, bu da azabın ebedî olmasını gerektirmez. Allah'ın velîleri, atalarının, evlâtlarının ve eşlerinin sürekli azâb içinde kalmasından huzur duymazlar.

8. Allah, azâbettiklerine, bu azâbdan önce rahmet etmiştir. Çünkü onları rahmetiyle yaratmış, beslemiş, büyütmüş, sağlıkla yaşatmış, doğru yola iletmek için onlara elçiler göndermiştir. Gazab ve azâb sebebleri, rahmet se-beblerinden sonra gelir. Allah'ın, yaratıklarına rahmeti, gazabından öncedir.

9. Yüce Allah, azaptan: " 'akîm (kısır) bir günün azabı", "büyük bir günün azabı", "acı bir günün azabı" şeklinde söz etmiştir. Yani azabı, kendince bilinen bir gün ile sınırlamıştır. Fakat nimeti yani cenneti hiçbir yerde böyle bir gün ile sınırlamamıştır. Sahih hadislere göre kıyamet günü, elli bin yıldır. Azab ehlinin, azab içinde kalma

---

[4205] Buhârî, Tevhîd: 25; Ibn Hanbel, Musned: 2/507.
[4206] İbn Hanbel, Musjjed: 3/13
[4207] Tirmizî, Da'avât: 9; Ibn Mâce, Mukaddime: 13, Zuhd: 35; İbn Hanbel, Müsned: 2/381, 433, 466.
[4208] Zümer Sûresi: 73.
[4209] Nisa Sûresi: 147.

süreleri de suçlarına göre değişir.
10. Sonsuzca azâbedeceği yaratıklar, yaratması, hâkimlerin hâkimi, âdillerin âdili Allah'ın hikmetine uygun değildir. Kuluna azabı da aslında yine onun kendi yararınadır. Azâbda Allah'ın bir yararı olamaz. Dünyâda kullarının yararı için koyduğu şer'î cezaların bir miktarı olduğu gibi, âhiretteki azabın da bir miktarı olmalıdır.
11. Yüce Allah'ın, büyük günâh işleyen mü'minlere hulûd azabı va'det-mesi, bunu te'bîd (ebedîlik) ile de kayıtlaması, bu azabın bir gün kesilip bitmesine aykırı değildir. Yüce Allah: "Kim Allah'a ve O'nun Elçisine karşı gelir, O'nun sınırlarım aşarsa, Allah onu, ebedî kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azab vardır"[4210], "Her kim bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezası, içinde sürekli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazabetmiş; lanet etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır"[4211] buyurmuştur. (Bu sarahate rağmen, ehl-i sünnet imamlarının ittifakına göre Allah'ın birliğine inanmak, kuldan ebedî azabı kaldırır). İşte nasıl büyük günâh işleyen mü'mine, yapılacağı bildirilen sonsuzluk azabı, sonunda kaldırılıyorsa, kamu cehennem halkı için olan hulûd azabı da öyle kaldırılır. Çünkü iki va'îd ve te'bîd arasında bir fark yoktur (esasen âyetlerdeki te'bîd ve hulûd, sonsuzluk değil, uzun çağlar, devirler anlamındadır). Nefsine Rahmeti ön gören, rahmeti gazabım geçmiş bulunan merhametlilerin merhametlisi Allah'ın, bu ezelî rahmeti gereği, bir gün kamu cehennem halkından azabı kesmesi de umulur. Eğer kâfir, Allah'ın rahmetinin ne derece bol olduğunu bilseydi, O'nun rahmetinden umud kesmezdi. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Allah rahmeti yarattığı gün, onu yüz rahmet yaptı, doksan dokuz rahmeti kendi yanında bıraktı, yaratıklara sadece bir rahmet verdi. Eğer kâfir, Allah katında bulunan bütün o rahmeti bitmiş olsa, cennetten umut kesmezdi; mü 'min de A ilah katında bulunan bütün azabı bilseydi, ateş(c girmeyeceğin) emin olmazdı"[4212].
105 nci âyette kıyamet gününde, Allah'ın izin verdiğinden başka hiç kimsenin konuşamayacağı belirtilmektedir. "O gün ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Rahmân'ıty izin verdiğinden başka kimse konuşamaz. (O'nun konuşmasına izin verdigfe-de) doğruyu söyler"[4213] âyetinde de aynı şey ifade edilmiştir. Halbuki NahI Sûresinin 111 nci âyetinde o gün her canın kendini savunacağı, Sâd Sûresini 59-64 ncü âyetlerinde suçluların birbirleriyle tartışacakları anlatılmaktadır.llk bakışta Hûd ve Nebe' Sûrelerindeki âyetlerle Nahl ve Sâd Sûrelerindeki âyetler arasında bir çelişki var gibi görünür. Gerçekte böyle bir çelişki yoktur. İlk iki âyet, kıyamette yalnız Allah'ın hükmünün geçerli olduğunu, o huzurda kimsenin öyle istediğini söylemeğe, dünyadaki gibi atıp tutmağa cesaret edemeyeceğini, herkesin o padişahlar pâdişâhının huzurunda boyun eğdiğini bildirmektedir. Yani bu âyetler Allah'ın büyüklüğünü ve ihtişamını, heybetini anlatmakta müşriklerin, taptıkları şeylerin kendilerine şe-fâ'at edecekleri hakkındaki inançlarını reddetmektedir. Hesap sırasında herkesin kendi canının kaygısına düşeceği, canını kurtarmağa çalışacağı belirtilen son âyetlerde ise âhiret hesabının çetinliği ve korkunçluğu anlatılmaktadır. Allah'ın huzurunda kimse konuşamaz. Hükümdarın huzurunda kimsenin, izinsiz konuşmağa cesaret edemediği gibi. Ama hesap sırasında Allah, melekleri vasıtasiyle herkesten hesap sorar, yüce divanında herkese kendisini savunma fırsatı verir. Adaleti bunu gerektirir. Canının kaygısına düşen herkes kendisini savunur. [4214]

109- Şunların taptıkları şeylerin yararsızlığın) hiç kuşkun olmasın. Onlar da önceden atalarının taptığı gibi tapıyorlar. Biz onların da paylarını eksiksiz vereceğiz.
110- Andolsun Musa'ya Kitabı verdik, onda da ayrılığa düşüldü. Rabbin (süre tanıyacağına) söz vermemiş olsaydı, derhal aralarında hüküm verilmiş oturdu. Onlar, bu(Kur'â)ndan kuşkulu bir şüphe içindedirler.
111- Şüphesiz Rabbin, hepsinin işlerinin karşılığını tam verecektir. Çünkü Allah, yaptıklarım bilmektedir. [4215]

Tefsir:

109- Yüce Allah, Elçisine, hitaben: "Şu adamların taptıklarının bâtıl olduğundan asla kuşkun olmasın. Onlar" da daha önce atalarının taptıkları gibi gerçek olmayan şeylere tapıyorlar. Biz ataları gibi onların da paylarını eksiksiz vereceğiz!" buyuruyor.
Bunlara verilecek pay nedir? Yukarıda peygamberlerini dinlemeyen milletlerin cezalandırıldığı anlatılmıştı. İşte o kıssalardan sonra söz, Hz. Mu-hammed'in çağındaki müşriklere yöneltiliyor: Bunların da ataları gibi yani kendilerinden önceki insanlar gibi azaptan paylarını alacakları belirtiliyor. Yahut öncekiler, bir süre dünyâda beslenip dünyâdan paylarını almışlardı. Bunların da onlar gibi bir süre yaşayıp dünyâdan paylarını alacaklarına işaret ediliyor.
Bu âyetten anlaşılıyor ki müşrikler, Allah'a inandıklarını ileri sürerek kendilerini savunmuşlardır ki bu âyette, Allah'a ortak koştukları sürece bunların da kendilerinden öncekiler gibi kâfir oldukları ve onların sonucuna uğrayacakları vurgulanmıştır.
110 ncu âyette Musa'ya verilen Kitap üzerinde de ayrılığa düşüldüğüne, fakat Allah'ın, cezalandırmakta acele

[4210] İbn Mâce, Mukaddime: 13, Zühd: 35; Tirmizî, Da'avât: 99; İbn Hanbe!, Müsned: 2/381, 433, 466
[4211] Nisa' Sûresi: 147
[4212] Nİsâ' Sûresi: 14
[4213] Nebe' Sûresi: 38.
[4214] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/330-339.
[4215] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/339.

etmeyeceğine, insanlara bir düşünme ve geçinme süresi tanıyacağına ezelde söz vermemiş olsaydı bu ihtilâfa düşenler arasında derhal hükmün verilip haklının ve haksızın belli edileceğine, haksızların cezalandırılacağına dikkat çekiliyor. Onların, ondan kuşkuda bulundukları belirtiliyor.
deki zamirlerin mercii hakkında iki olasılık vardır. Eğer zamirler Tevrat üzerinde ayrılığa düşenlere aitse mânâ şöyle olur: Eğer Allah'ın vermiş olduğu bir söz olmasaydı, Tevrat'ta ayrılığa düşenler arasında hüküm verilir, onların işleri bitirilirdi. Onlar hâlâ Tevrat'tan kuşku içindedirler. Yahut yahûdîler, Kur'ân'dan kuşku içindedirler.
Eğer zamirler Hz. Muhammed'in kendi kavmine aitse o zaman mânâ şöyle olur: Musa'ya verdiğimiz Kitapta da ihtilâfa düşülmüştü. Eğer Alah'ın ezelde söylediği bir söz olmasaydı, sana karşı gelenlerin de aralarında hüküm verilirdi. Çünkü onlar da Kur'ân'dan kuşku içindedirler.
Yahudilerin Kitaplarında ihtilâf ettikleri, fakat Allah'ın, ezelde va'det-tiği sözü yüzünden azaplarının ertelendiği, Şûra Sûresinin 14 ncü âyetinde de belirtilmiştir: "Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belli bir süreye kadar (yaşamaları için) söz geçmiş olmasaydı derhal aralarında hüküm verilirdi Onlardan sonra Kitaba vâris kılınanlar, ondan kuşkulu bir şüphe içindedirler."
Tefsirine çalıştığımız âyette yahudiler sözkonusu edilmiş ise de asıl kas-dedilenler, Hz. Muhammed'in kendi kavmidir. Eğer kasıt yahudiler ise bu âyetin Medine'de inmiş olması gerekir. Çünkü yahudilerin Hz. Peygamberle ayrılığa düşmeleri, Medine devrinde olmuştur. Eğer kasıt, genel olarak Pey-ğamber'e karşı gelenler olup âyet Mekke'de inmiş ise -ki sûre Mekkî'dir- o zaman ikinci anlam daha kuvvetlidir. Yani nasıl Musa'ya verilen Kitapta ihtilâfa düşüldü, ondan şüphe edildi ise sana verilen Kitaptan da şüphe edilmektedir, buyurularak Hz. Muhammed teselli edilmektedir.
Allah'ın ezelde geçen sözü, inkarcılara bir süre fırsat vereceği, rahmetinin gazabına üstün geleceği hakkındaki ezelî kararıdır.
111 nci âyette herkesin ergeç, yaptığını tam bulacağı, işlerinin sonucuyla karşılaşacağı, herşeyi bilen, herşeyden haberi olan Allah'ın her yapılanı gördüğü ve bildiği, hiçbir işin O'ndan gizli kalmadığı belirtilmektedir. [4216]

112- Öyleyse emrolunduğun gibi doğru ol; seninle beraber tevbe edenler de (doğru olsunlar), aşırı gitmeyiniz! Zira O, yaptıklarınızı görmektedir.
113- Sakın zulmedenlere dayanmayın, sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım edilmez.
U4- Gündüzün iki tarafında ve geceye yakın saatlerde namaz kıl; çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir öğüttür.
115-Sabret, çünkü Allah, güzel davrananların ecrini zayi etmez. [4217]

Tefsir:

112-113: Peygambere ve kendisiyle beraber tevbe eden, hak yola giren kimselere doğru olmaları; haksızlık edenlere karşı eğilim duymamaları; onların davranışlarına heves etmemeleri emredilrnekte, aksi takdirde ateş azabına uğrayacakları, kendilerini o ateşten koruyacak velîlerin de bulunmayacağı bildirilmektedir.
Doğruluğu emreden bu iki âyet, İslâm dininin asıl çekirdeğini oluşturur. Mü'minin, gerek yaratana, gerek yaratıklara karşı doğru olması, haksız davrananlara dayanmaması, onlara ilgi ve iltifat göstermemesi, hareketlerine heves etmemesi gerekir. Abdullah ibn Abbâs'ın, bu emrin önemine, şu sözüyle dikkati çektiği rivayet edilir: "Allah'ın Elçisine, bu âyetten daha zor gelen bir âyet inmemiştir. O kadar ki Peygamber: 'Hûd Sûresi ve kardeşleri beni ihtiyarlattı!" dedi. Sûrenin nesinin kendisini ihtiyarlattığı sorulunca Emrolunduğun gibi doğru ol!1 âyetinin kendisini ihtiyarlattığını söyledi[4218]. Bu rivayeti İbn Merdeveyh tefsirinde, İmran ibn Husayn'den, Bezzâr da İbn Ab-bâs'tan çıkarmışlardır[4219]. Aynı mealde bir sözü de Tirmizî, Vakıa Sûresinin tefsirinde İbn Abbâs'tan rivayet eder ve garip hasen hadis olduğunu söyler. Hadis olarak doğruluğu çok şüpheli olmakla beraber sahabilerin, bu âyete verdikleri önemi göstermesi bakımından mühimdir,
Haddi aşmayınız, Allah'ın belirlediği sınırların dışına çıkmayınız, başkalarının hakkına saldırmayınız" demektir.
114 ncü âyet, gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın saatlerinde veya gündüze yakın bir zamanında namaz kılmayı emrediyor. İyiliklerin, kötülükleri gidereceğini belirtiyor.
115: Sabrı emreden 115 nci âyet de Allah'ın iyi davrananların mükâfatını zayi etmeyeceğini vurguluyor.
Gündüzün iki tarafı, gece ile birleşen iki ucudur. Bu iki uç, güneşin tam doğma ve batma zamanlarıdır. Fakat güneşin tam doğuş ve batış zamanlarında namaz kılmak, Peyğamber'in tatbikatiyle meşru olmadığından iki uç ile, güneşin doğmasından biraz önceki ve batmasından hemen sonraki zamanların kasdedildiği anlaşılmaktadır. Demek ki emredilen namaz, sabah ve akşam namazlarıdır. Abdullah ibn Abbâs da bunların sabah ve akşam na-

[4216] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/339-341.
[4217] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/341.
[4218] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/71.
[4219] Keşfu'l-hafâ ve Muzîlu'l-ilbâs: 2/20.

mazları olduğunu söylemiştir[4220].
Geceye yakın zamanlar" yahut başka bir kırâete göre: Geceye yakın bir zaman "demektir[4221]. Eğer kelime e'nin çoğulu ise geceye yakın zamanlar, akşam namazından sonra kılınan yatsı namazının vakti ve sabah namazından önce kılınan teheccüd namazının vaktidir.
Kelime zulfen şeklinde tekil ise geceye yakın zaman, kuvvetli ihtimale göre yatsı vaktidir.
Mekke'de inen bu âyet, iki veya üç vakit namaz kılmayı emrediyor. Bunlar da sabah ve akşam namazianyla yatsı namazıdır. İbn Kesîr de bu âyetin, Mi'rac gecesinde namazın beş vakit olarak farz kılınmasından önce[4222] inmiş olabileceği ihtimalini belirtiyor. Çünkü o zaman ancak iki namaz güneş doğmazdan ve batmazdan önceki namazlar farz idi. Sonra ümmet hakkında gece kalkma neshedildi, Peyğamber'in kendisi hakkındaki farz devam etti.[4223]
Demek ki bu âyetin indiği zamanda yalnız sabah ve akşam namazlariyle geceye yakın zamanda kılınan namaz farz idi. Haricîler bu âyete dayanarak ancak sabah ve yatsı namazlarının farz olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Allah, gündüzün iki ucunda namaz kılmayı emretmiştir. Sabah ve yatsı namazları, bu emrin yerine gelmesi için yeterlidir. Bu emirden sonra: "İyilikler kötülükleri giderir" buyurulması, gündüzün iki ucunda namaz kılma iyiliğinin, günâhlara keffaret olacağını gösterir. Öteki namazların farz olduğu kabul edilse bile, sadece sabah ve yatsı namazlarını kılmak, diğer namazlara keffaret olur. Râzî, naklettiği bu sözün, icmâ' ile batıl olduğunu söyler.[4224]
Râzî'nin ifadesine göre gündüzün iki ucu, sabah ve ikindi namazlarıdır. Çünkü gündüzün bir ucu güneşin doğma, ikinci ucu da batma vaktidir. İkinci uç, akşam namazı olamaz, zira akşam vakti: Geceye yakın bir zaman veya zamanlar"a dahildir.[4225]
Tâhâ Sûresinin 130 ncu âyeti de Râzî'nin bu görüşünü teyideder. Bu takdirde güneş batmazdan önce kılınması emredilen namaz, akşam namazı değil, ikindi namazıdır. Fakat gündüzün bir ucunun sabah namazı, diğer ucunun akşam namazı vakti olduğu hakkındaki görüş daha makul görünüyor. Hattâ "zulefen tninelleyl" tabiri, bu iki ucu niteleyen, açıklayan bir tabir de olabilir. Yani: Gündüzün iki ucunda; geceye yakın olan zamanlarında namaz kılınız, demek olur.
Bizim kanaatimize göre gündüzün iki ucu, güneşin doğma ve batma zamanlarıdır. Güneşin doğmasından biraz önce ve batmasından hemen sonraki zamanlar, gündüzün uçları, geceye de yakın olan zamanlarıdır. Öyle ise âyette emredilen namazlar, İbn Abbâs ve Hasan Basrî'nin dedikleri gibi sabah ve akşam namazlarıdır. Ancak İsrâ ve Müzemmil Sûrelerinde teheccüd kılmak da Peyğamber'e emredilmiştir: "Ey örtüsüne bürünen, geceleyin kalk (namaz kıl); yalnız gecenin birazında uyu. Gecenin yarısında (kalk), yahut bundan biraz eksilt veya bunu artır ve ağır ağır Kur'ân oku!"[4226], "Gecenin bir kısmında sana özgü bir ibâdet olarak namaz kılmak üzere uyan; böylece Rabbinin, seni övülmüş bir makama ulaştıracağı umulur".[4227]
İsrâ Sûresinin 78-79 ncu âyetlerinde Peygamber (s.a.v.)e, Güneşin dülû-künden, gecenin karanlığına değin ve tan yeri ağarırken namaz kılması, gecenin bir kısmında da kendisine özgü bir ibâdet olarak namaza kalkması emrediliyor ve bu suretle kendisinin, yüce bir makama ulaştırılacağı belirtiliyor.
Âyetteki "dülûkü'ş-şems", Güneşin ya ufkun altına sarkması veya günün ortasında ufkun sağına kayması anlamına gelebilir. Birinci takdirde akşam vaktini, ikinci takdirde öğle vaktini belirler. Ancak Tefsirine çalıştığımız Hûd Sûresinin 114 ncü âyeti ile karşılaştırılınca dülûkü'ş-şems ile akşam vaktinin kasdedildiği ve her iki âyette de değişik üslûb ile gündüzün iki ucu ile, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kılmanın emredildiği anlaşılır. Bu, güne ve geceye namaz ile başlayıp onları namaz ile bitirme amacını taşır.
Sabah ve akşam namazı dışındaki namazlar için kesin vakitler belirtilmemiştir. Öteki namaz vakitleri, Hz. Peyğamber'in uygulamasıyle sabit olmuştur. Kanâatimize göre Hz. Peygamber (s.a.v.), sabah ve akşam namazlarını, âyetlerde belirtilen vakitler içinde kılmış, gece ve gündüzün belli başlı değişim zamanlarında da namaz ve tesbîh ile Rabbini anrnıştır. Fakat bu iki vakit dışındaki namazlar için katı çizgiler koymamıştır.
Vakitler arasını birbirinden ayıran kesin çizgiler, sonradan çıkan mezhep ihtilâflarından doğmuştur. Hz. Peyğamber'in, fakihlerin, mezheplerine göre kesin çizgilerle belirledikleri vakitlerin dışına hiç çıkmadığı söylenemez. Eğer o, sürekli olarak o çizgiler içinde namaz kılmış ve onların dışına hiç çıkmamış olsaydı, mezhepler arasında bu kadar görüş ayrılıkları olmazdı. Kimi öğlenin vakti için şöyle, kimi böyle demiş. Kimi ikindinin vakti, eşyanın gölgesi, kendisinin bir katı, kimi iki katı olunca başlar; akşamın vakti şu kadardır veya bu kadardır; yatsının vakti şöyle başlar, böyle başlar demiş; fıkıh kitapları bu ihtilâflarla dolmuştur. Bu ihtilâfların sebebi, Peyğamber'in şu zamanda veya bu zamanda namaz kıldığı hakkındaki çeşitli rivayetlerdir. Eğer bu rivayetler doğru ise şunu gösterir:
Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'da belirtilen iki vakit dışındaki gündüz ve gece namazları için kesin vakit

---

[4220] ibn Kesîr, Tefsîr, 2/462-463; Câmı'u'l-beyân: 12/128.
[4221] Keşşaf: 2/297.
[4222] Biz beş vakit namazın, Mi'râc gecesinde farz kılındığı hakkıdaki görüşe katılmıyoruz. Bu konudaki düşüncelerimiz ileriki ciltlerdedir.
[4223] İbn Kesîr, Tefsir: 2/463.
[4224] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/72-73.
[4225] Mefâtîh: 18/73.
[4226] Muzemmİl Sûresi: 1-4.
[4227] Isrâ Sûresi: 79.

belirtmemiş; bazan öğleyi geç, bazan erken kılmış; bazan öğle ile ikindiyi, akşamla yatsıyı birleştirerek eda etmiş; bazan da zaruret dolayısıyle dört beş vakti birlikte kılmıştır.
Bu hoşgörü, ümmet için ruhsat ve kolaylıktır. Önemli olan, insanın, Rabbıyle bağlantı içinde olmasıdır. Bunun için Kur'ân'ın belirttiği bu genel vakitlerde namaz kılınır. Esas olan, müslümanların çoğunluğunca ittifak edilen beş vakit içinde ve her namazı vaktinde kılmaktır. Ama görev, yolculuk, hava şartlan gibi zorunlu durumlar içinde bulunanlara da ruhsat, kolaylık vardır. Onlar, zevâl'den, akşama kadar olan zaman içinde öğle ile ikindiyi; güneşin batmasından itibaren tan yeri ağarıncaya kadar olan zaman içinde de akşamla yatsıyı birlikte kılabilirler. Buna cem' denilir ki hem takdîm cem'i, hem de te'hîr cem'i caizdir. Yani bir namazı erteleyip ötekinin vakti içinde ve onunla birlikte kılmak veya henüz vakti girmeyen bir namazı, kendinden Öncekinin vakti içinde, onunla birlikte kılmak. Peygamberimiz, ikisini de yapmıştır.
Hz. Peyğamber'in bazı zamanlarda özellikle sefer esnasında iki namazı birlikte kıldığına dair hadîsler çoktur. Ashâb-ı kiramdan Abdullah ibn Ömer (r.a.) diyor ki: "Allah'ın Resulü (s.a.v.), sefer esnasında acele yürümek gerektiğinde akşamla yatsıyı beraber kılardı".[4228] Hz. Enes de şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.) seferde iki namazı beraber kılmak istediği istediği zaman öğle'yi te'hîr eder, ikindi vakti girince öğle ile ikindiyi beraber kılardı".[4229]
Abdullah ibn Abbâs da: "Allah'ın Resulü (s.a.v.), bir korku ve sefer olmadığı halde Medine'de öğle ile ikindiyi birlikte kıldı" demiş; Hz. Peyğamber'in, neden böyle yaptığını soran kimseye: "Ümmetine güçlük çıkarmak istemediği için böyle yaptı!" cevâbını vermiştir[4230]. Bu konuda Buhârî ve Müslim'den ayrı olarak öteki hadîs mecmualarında da birçok hadîs mevcuttur.
İşlerin çok sıkı, toplumsal ilişkilerin yoğun olduğu bu asırda -ilerideki asırlarda bugünkünden çok daha ağır şartların doğacağı muhakkaktır- müslümanlar, zorunlu hallerde namazları cem'edebilirler. Fabrikada, özellikle Avrupa'da çalışan işçilerimiz, öğle paydosunda öğle ile ikindiyi; gece vardiye-sinde çalışanlar da akşamla yatsıyı takdim veya te'hîr cem'iyle birlikte kılabilirler. Namazı cemâatle kılmak hedeftir. Böylece müslümanlar üç vakitte toplanıp beş namazı cemâatle edâ etme feyzine ulaşırlar.
Namaz için gönlün boş, huzurlu zamanların seçilmesi önemlidir. Huzursuz namaz, gerçek namaz değildir, bir şekildir. Gerçek namaz, kulun gönül huzuru ile, kendisini Allah'a teslim ederek, daha doğrusu tam müslüman olarak kıldığı namazdır.
Bilhassa teheccüd namazı, son derece önemlidir. Çünkü gece biraz uyuyunca fikir dinlenir. O saatte gönül yalnız Allah'a hasredilerek yani tam ihlâs ile namaz kılınır. Ve o saattaki ibadetin ruha etkisi büyüktür. Yüce Allah: "Gerçekten gece kalkıp ibadet etmek daha oturaklı ve (ruha) daha etkilidir"[4231] âyetiyle gece ibâdetinin ruh üzerindeki olumlu etkisini belirtmiştir.
Bakara Sûresinde önemle üzerinde durulan "Orta namaz", herhalde diğer âyetlerde ânâelleyl ve atrâfennehâr: Gece saatleri, gündüzün uçları diye gösterilen gündüz ve gecenin ortalarında, o tenha zamanlarda kılınan namaz-dır. Sanıldığı gibi ikindi namazı değildir.
Bazı kimseler, her zaman Allah'ı anmayı, teşbih etmeyi öğütleyen: "Öyle ise akşama girerken ve sabaha ererken teşbih Allah 'adtr. Göklerde ve yerde, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz zaman da hamd O'na mahsustur"[4232] âyetleriyle de beş vakit namazın farz kılındığını ileri sürmüşlerdir. Bunlar akıl yürütmelerden ibaret hükümlerdir. Evvelâ bu âyetlerde tesbîh dahi emredilmemekte, Allah'ın azameti, şanının yüceliği vurgulanmakta, bu zamanlarda hep yüceliğin, övgünün O'na mahsus olduğu belirtilmektedir. Kaldı ki buradaki teşbih, belli rükünlerden ibaret olan namaz değil, daha genel anlamıyla Allah'ı anmaktır.
Eğer Kur'ân'da kesin vakit belirtilmiş olsaydı, onun dışına çıkılamazdı. Kur'ân'ın hedefi, insanı Allah'a yöneltmektir. Önemli olan, kulun Allah'ın dîvânına durması, gönülden bağlılık ve saygı ile O'nu anmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de namaz için, iki vakit dışında kesin vakit belirtilmediğine, Peygamber (s.a.v) de kendi ictihâdiyle belirlediği vakitleri ileri, geri aldığına göre bu ayarlamada bir sakınca yoktur. Aksi takdirde din, toplumda pek küçük bir zümreye münhasır kalır; cemiyet dini olmaktan çıkar, fertlere inhisar eder. Oysa Kur'ân'ın hedefi bazı kişileri değil, toplumu mutluluğa kavuşturmaktır. "Allah, kolaylığı ister, güçlüğü emretmez".[4233]

116- Sizden Önceki nesillerden akıllı kimselerin, yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan menetmeleri gerekmez miydi? Fakat onlar arasından, ancak kendilerini kurtardığımız pek az kişi böyle yaptı. Zulmedenler ise kendilerine verilen refahın peşine düşüp şımardılar ve suç işleyen (insan)/ar olup çıktılar.
117- Halkı, uslu kimseler olsaydı, Rab-bin o kasabaları haksız yere helak edecek değildi
118- Rabbin dilesey-di, insanları bir tek ümmet yapardı. Ama ihtilâf edip durmaktadırlar.
119- Yalnız Rabbinin acıdığı kimseler bu ihtilâfın dışındadır. Zâten onları bunun için yaratmıştır. Rabbinin: "Andolsun, ben cehennemi hep cinlerden ve insanlardan dolduracağım! sözü tam yerine gelmiştir.

[4228] Buhârî, TaksîruVsalâh, bâbu'l-cem'i fi's-seferi beyne'l-mağribi ve'l-işâ; Müslim, Müsâfi-rîn: bâb: 5.
[4229] Müslim, Müsâfirîn, bâb: 5; Buhârî, Taksîr: 13; Tirmizî, Salât: 24.
[4230] Müslim, Müsâfirîn: 6/50.
[4231] Müzemmil Sûresi: 6.
[4232] Rûm Sûresi: 17.
[4233] Tâhâ Sûresi: 130.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/341-347.

120-Peyğamberlerin haberlerinden, senin kalbini sağlamlaştıracak herşeyi sana anlatıyoruz. Bunda da sana hak ve inananlar için bir Öğüt ve ibret gelmiştir.
121- İnanmayanlara de: "Olduğunuz yerde yapacağınızı yapın, biz de yapıyoruz!"
122- "Bekleyin, bizde bekliyoruz!
123-Göklerin ve yerin ğaybi Allah'a aittir. Bütün işler hep Allah'a döndürülüp götürülür. O'na kulluk et ve O'na dayan, Rabbin sizin yaptıklarınızdan gafil değildir. [4234]

Tefsir:

116-117: Yüce Allah, geçen nesiller içinde insanları bozgunculuktan me-neden akıllı, faziletli kişilerin bulunması gerekirken böyle pek az kimsenin bulunduğunu, onların da bozguncuların içinde, kurtardığı kimseler olduğunu, geri kalanların haksızlığa, suç işlemeğe devam edip durduklarını belirtiyor. Ve halkı, doğru, uslu olan hiçbir kenti zulm ile helak etmediğini bildiriyor.
116 ncı âyetteki bakiyye: kalıntı anlamına gelirse de burada fazilet, akıl ve hayır demektir. İnsan iyi şeyin kalmasını istediği için iyiliğe bakiyye adı verilmiştir.
Bu âyetteki anlamındadır, "olmalı değil miydi?" demektir. Âyetin sonundaki fi'li de kökünden edilgen çoğul mâzîdir. " türfe" nimettir. Mutref: Nimet içinde, istediğini bulan, nimet ile şımarmış zengin insandır.
Yûnus Sûresinin ": Keşke bir kasaba olsaydı da inansaydı ve inanması kendisine fayda verseydi! Yalnız Yûnus kavmi inanınca onlardan rezillik azabını kaldırdık..."[4235] âyeti ile aynı anlamı taşıyan bu âyette, akıllı kimselerin, toplumu uyarıp, kötü işlere engel olmaları gerekirken; dünyâ nimetlerinin ardına düşüp bunu yapmadıkları, mala tamah yüzünden işlenen suçlara ses çıkarmadıkları belirtilmektedir. Kötü davranışlara sapan halktan çok, onları doğru yola yönlendirmeyen bilginler, yöneticiler kınanmaktadır. Böylece toplumdaki bozuk gidişi gördükleri halde, ellerindeki nimetleri tutabilmek için halka, ya da yöneticilere hoş görünme düşüncesiyle, uyarı görevini ihmâl eden bilginlerin, ağır sorumluluk altında bulundukları vurgulanmaktadır.
117 nci âyette iki anlam muhtemeldir:
1) Burada zulüm şirk anlamınadır. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Rab-bin, halkı iyi, dürüst davranan bir kenti sadece şirk ve inkârları yüzünden helak etmez. Fakat onlar huylarını bozar, halka zulmederlerse o zaman Allah onlara mahvedici azabı gönderir. Zira Allah'ın hukuku, hoşgörü ve kolaylığa dayalıdır. Allah, kendisine karşı işlenmiş günâhları affeder. Fakat kullarının hakkına saldırmayı derhal cezalandırır. Bundan dolayı: "Mülk küfr ile devam edebilir ama zulm ile devam etmez"[4236] denilmiştir. Sûrede anlatılan Nûh, Hûd, Salih, Lût ve Şu'ayb kavimlerinin hepsi halka kötülük ve haksızlık yaptıklarından dolayı cezaya çarptırılmışlardır.
2) Daha kuvvetli olan ikinci ihtimale göre burada zulüm, Allah'ın ceza-landırmasıyla ilgilidir. Yani: Halkı dürüst davranan kenti, Allah zulüm ile (haksız yere) helak etmez. Zîrâ iyi insanları helak etmek, zulümdür. Allah kullarına zulmetmez. Fakat kullar kendi zulümleri yüzünden helake uğrarlar. Yani uygun davranışlardan ayrılıp taşkınlıklar yapmaları, yasaları çiğnemeleri, haklara saldırmaları, haram yollara sapmaları, yenilgilerine, batmalarına se-bebolur. Bu, İlâhî genel yasanın gereğidir. Aynı hakikat: "Bir millet, kendilerinde bulunan (güzel meziyet)/ değiştirmedikçe, Allah onlara verdiği nimetleri değiştirmez"[4237] "Bir millet, kendi durumlarım değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez "[4238] âyetlerinde de ifâde edilmiştir.
Reşîd Rızâ'ya göre âyette zulüm ile şirk kasdedilmiş ise şu ma'nâ vardır: Bir ülke halkı, Şu'ayb kavmi gibi alışverişte hîle, haksızlık yapmaz; Hûd kavmi gibi halkı ezmez, Lût kavmi gibi iğrenç fuhuşlar yapmaz, Fir'avn kavmi gibi halkı ezen zorbalara boyun eğmez; dünyâ işlerinde muameleleri dürüst olur, kalkınmaya önem verir, âdil davranırlarsa, sadece şirk koşmaları yüzünden Allah onları helak etmez. Zîrâ güzel davranan insanları helak etmek zulümdür. Ama şirklerine, kötü davranışları da eklenirse; Allah'a ortak koşmakla kalmayıp kötü işler yapar, zulme saparlarsa Allah onları helak eder. Taberânî, Ebûş-Şeyh, Ibn Merdeveyh ve Deylemî, Cerîr ibn Abdillâh'ın şöyle dediğini çıkarmışlardır: "Bu âyetin tefsirinde, Peyğamber(s.a.v.)in şöyle dediğini işittim: 'Halkı birbirine insaf eden (dürüst ve şefkatli davranan ülkeyi, Allah zulm ile helak etmez)". Sosyal ahlâkın bozulması, kalkınmayı, ilerlemeyi engeller ve yok eder.
Zulm'ün, nekire olarak getirilmesi, azlık da belirtebilir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Halkının büyük çoğunluğu, genelde uslu, doğru, insaflı hareket ettikleri takdirde, toplumda az bir grubun kendilerine yaptıkları az zulüm yüzünden Allah, o kent halkını helak etmez. Ne zaman ki haksızlık genelleşir, toplumun çoğunluğunu sarar, işte o zaman o toplum helak edilir. Bu âyet, güzel davrananları helak etmenin (cezalandırmanın) zulüm olduğunu, Allah'ın da zulümden münezzeh (uzak) bulunduğunu kanıtlar .[4239]
118-119: Allah dileseydi, insanların hepsini bir tek millet yapardı. Onları bir tek düşünce ve inançta birleştirirdi. Fakat bunu dilemedi, insanları serbest bıraktı. Bundan dolayı insanlar ayrılığa düştüler. Aralarındaki düşünce

[4234] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/347-348.
[4235] 98 nci .âyet.
[4236] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/76.
[4237] Enfâl Sûresi: 53.
[4238] Ra'd Sûresi: 11.
[4239] Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm (el-Menâr): 12/192.

farklılıkları, inançlarda da ayrılığa sebeboldu. Yalnız Allah'ın acıdığı kimseler ayrılıktan uzak, dinin özüne sadık kaldılar. "Zaten Allah onları bunun için yaratmıştır". Bu son cümle üç şekilde yorumlanır:
1) Allah onları rahmeti için yaratmıştır. İbn Abbas'tan rivayet edilen bu tefsiri mu'tezile benimsemiştir.
2) Allah onları ihtilâf etmek için yaratmıştır.
3) Allah rahmet ehlini rahmet için, ihtilâf ehlini de ihtilâf için yaratmıştır. Râzî, bu üçüncü yorumun tercihe uygun olduğunu söyler.
Böylece Allah'ın, hem insanlardan, hem de cinlerden bir kısmını cehenneme dolduracağına dair sözü, ezelî kararı yerini bulmuştur. İnsanlar ihtilâfa düşmekle dinin ruhundan ayrılmış, cehennem yoluna girmişlerdir.
120- Bu peygamber kıssaları, Hz. Muhammed'in gönlünü güçlendirmek, inananlara da öğüt vermek ve ibret olmak için anlatılmaktadır.
121-122 nci âyetlerde yüce Allah, Peygamberine güç vererek, inanmayanlara diledikleri gibi hareket etmelerini, sonucu beklemelerini bildirmesini emrediyor. Hakkı kabul etmeyenleri şiddetle uyarıyor.
123 ncü âyette de göklerde ve yerde bulunan ğaybi (duyulardan gizli şeyleri) yalnız Allah'ın bildiği; her işin O'na döndürülüp sunulacağı; Allah'ın, yapılan işlerden habersiz olmadığı belirtilerek O'na kulluk edilmesi ve O'na dayanılıp güvenilmesi vurgulanıyor. [4240]

Hûd Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A) Ülûhiyetle İlgili Hususlar:

1. Sûrenin anakonusu, ülûhiyyet, rubûbiyyet tevhidi ve Allah'ın sıfatlarıdır. İbâdetin yalnız Allah'a özgü olduğu vurgusu, ubûdiyyet tevhidinin; kâinatın tek yöneticisinin Allah olduğu, O'ndan başka yöneticinin bulunmadığı vurgusu da rubûbiyyet tevhîdinin gereğidir.
Bütün peygamberler, insanlara, ibâdetin yalnız Allah'a yapılacağını bildirmişler: "Allah'tan başkasına tapmayınız!" (4, 26, 50, 61 nci âyetler), "5ı-zin O'ndan başka Tanrınız yoktur" (84 ncü âyet) demişlerdir. Bütün yaratıkları var eden, yediren, içiren, besleyen, yaşatan yalnız O'dur: "Yeryüzünde bulunan her canlının rızkını veren Allah'tır" (6 nci âyet).
2. Peygamberlerin da'veti, üç temele dayalıdır: Allah'a şirksiz îmân, âhi-rete seksiz îmân ve sâlih amel. Bu üç temel, hemen her sûrede olduğu gibi bu sûrede de vurgulanmıştır. Sûrenin başında Allah'a ve âhirete îmân vurgulanır (1-7 nci âyetler). Salih amel ise: "İnanıp iyi işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenlere gelince; işte onlar da cennet halkıdır, orada ebedî kalacaklardır" (23 ncü) âyetinde vurgulanmıştır. Salih amel, Allah'a ve âhirete îmânın gereği ve belirtisidir.
3. Allah'ın hakîm, habîr, 'alîm, kadîr, vekîl, afuvv, rahîm, hafız, ka-rîb, mucîb, kaviyy, 'azîz, rakîb, vedûd, basîr gibi sıfatları, her biri kendilerine uygun yerlerde yer almıştır.
Allah'ın bilgisi dışında kalan hiçbir şey-yoktur. O'ndan gizlenmek mümkün değildir. Çünkü O, yaratığına kendi hayât damarından daha yakındır. Bazı kimseler, Allah'tan gizlenmek için göğüslerini çevirirler. Oysa Allah ör-tünün içinde saklananı, gecenin karanlığında ve gündüzün aydınlığında olanı bilir. Hiçbirşey O'nun bilgisi dışına çıkamaz.
5. Tek hücreli, çok hücreli, sürünen, yürüyen ve uçan tüm canlıları besleyen Allah, onların nerede bulunduklarını, ne halde olduklarını da bilir. Her yaratığını bulunduğu yerde besler. Yeter ki yaratığı, İlâhî yasa uyarınca rızkının sebebine yapışsın. Rızkını arasın, kuşlar gibi: Sabahleyin rızkı aramak üzre karnı aç çıkan kuşlar, akşamleyin tok dönerler. Rızıklarını güzel arayan o hayvanlara Allah rızıklarını verir (3, 6 ncı âyetler). Yaşatan, besleyen Allah olduğuna göre O'ndan başkasına tapmanın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü O'ndan başkası, kendisine tapanların ne halini, ne de yerini bilir. Bilse bile onu besleme gücünde değildir.
6. Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah, dünyâyı bir sınav yapmıştır. Bu dünyadaki olaylarla yaratıklarım sınayıp olgunlaştırır: "Sizin hanginizin daha güzel iş yapacağınızı sınamak için ölümü ve hayâtı yarattı" (Mülk Sûresi: 2). Madem ki hayât, sınav için yaratılmıştır, o halde bu hayâttan sonra, sınav sonuçlarının ortaya çıkacağı bir hayât vardır. Yoksa sınavın anlamı kalmaz (7 nci âyet).
Allah'ın Arşı'nın su üstünde olduğu belirtilmektedir (7 nci âyet). Tevrat'ta da geçen bu ifade, kâinatta hayâtın suya dayalı olduğuna işaret olabilir, ama bu bir tahmindir, gerçeği Aliah bilir.
7. Kâinatın mi'mârı olan Allah, ince düzeni ve yaratıkların akıllarını durduracak hârika güzellikteki kâinat varlıklarının, önce projesini, plânını yapmıştır. Kâinatta olmuş ve olacak herşey o İlâhî bilgi hazinesinde mevcut-tur: "Herşey apaçık bir kitapta mevcuttur" (6 ncı âyet).
8. İnsanın tabiatinde nankörlük vardır. Nimet görünce sevinir, ikbâlin ebedî kalacağını sanarak şımarır, kibreder. Ama dara düşünce de sızlanır, umutsuz olur. Oysa bolluğun da darlığın da bir sınav olduğunu, Allah'ın, her kulu, kendi yaratılışına ve kabiliyetine uygun bir şeyle sınadığını, her iki halde de sabredenlerin olgunlaşacağım düşünse ne birinci halde şımarır, ne ikinci halde umutsuzluğa düşer. Her iki halde de Mülkün Sahibine şükreder (9-11 nci âyetler).

[4240] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/348-350.

9. Zenginlik, çoğu kez insanı kibre ve suç işlemeğe götürür. 116 ncı âyette zenginlik ile şımarmanın zararına işaret edilmiştir.
10. Şehvetlere dalmak, hele insan yaratılışına aykırı olan Lûtculuğa sapmak, Allah'ın gazabına sebebolur. Allah, bu suça mübtelâ olan milletleri çeşitli cezalara çarptırmıştır. Yirminci asırda hiçbir ahlâk kuralı tanımadan erkeğin erkekle evlenmesinin dahi hoş karşılandığı toplumları, Aids belâsıyle cezalandırmaktadır.
11. Bazı insanlar, küstahlıkta o kadar ileri giderler ki Hakk'ın da'vetçi-lerine uymamakla yetinmez, onlarla alay eder, eğer onlar gerçek ise başlarına belâ gelmesini söylerler. Hayır ister gibi şer isterler. İyilik dileyecekleri yerde kötülük dilerler. Peygamberlerle alay etmelerinin cezasız bırakılacağını sanırlar (Ra'd Sûresi: 6) Hattâ: "Eğer bu katından gerçek ise, başımıza taş yağdır, üstümüze azâb getir!" diyenler olmuştur (Enfâl Sûresi: 32). Fakat Allah : "Eğer insanların hayrı acele istemeleri gibi şerri acele verseydi (yaptıklarıyla onları hemen cezalandır saydı) süreleri derhal bitirilmiş olurdu" (Yûnus Sûresi: 11), "Allah, insanları, yaptıkları haksızlıklar yüzünden cezalandıracak olsaydı,
yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı. Fakat onları (cezalandırmayı) bir süre geri bırakır (Fâtır Sûresi: 45).
12. Allah'ın, onları cezalandırmayı bir süre ertelemesi, hiç cezalandırmayacağı anlamına gelmez. Her insan ve her millet er geç, yaptıklarının karşılığını görür. İyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır. Allah'ın kötülüğün cezasını hemen vermemesi, kullarının tevbe ve uslanmalarına fırsat tanımak içindir. Ama bunu yapmayacakları kesinleşince İlâhî azâb, hiç beklenmedik bir zamanda onları yakalar. Allah'ın cezasına hiç kimse engel olamaz. Dünyânın en ileri ülkesi Amerika, yurdunda meydana gelen kazaları, apartmanları yerle bir eden fırtınaları, tayfunları engelleyebiliyor mu?
13. Allah, dünyâyı isteyene, dilerse dünyâyı verir ama öylelerinin âhiret-te bir nasibi olmaz. Çünkü sadece dünyâ arzusu, insanın ruhsal değerlerini zayıflatır (15,16, 19 ncu âyetler). Öyle kimseler, şehvetlerinin esiri olurlar. Şehvetleri gemi azıya alıp onları istediği gibi oynatır. Böyle devam ede ede, ruhlarında hiçbir güzel iz kalmaz: "İnkâr edenler, âteşe sunulacakları gün: 'Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz (orada) bunlarla sefa sürüp güzelliklerinizi tükettiniz (burası için hicbirşey bırakmadınız). Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azâb ile cezalandırılacaksınız' denilir" (Ahkâf Sûresi: 20), "Sadece dünyâ hayâtım ve zînetini isteyen kimseye dünyâ için yaptıkları işlerin karşılığım tam veririz, hiç eksiklik yapılmaz. Ama onlar için âhirette ateşten başka bir şey yoktur! Âhiret için yaptıkları boşa gitmiş olur" (15, 16. âyetler). Öyle ise mü'min, maddesi kadar ruhuna da değer vermeli, ikisini de ıslâh edecek işleri yapmalı, dünyâ ile âhiret amellerini dengeli tutmalıdır: "Rabbi-miz, bize dünyâda da iyilik ver, âhirette de iyilik ver!" (Bakara Sûresi: 201) demelidir.
14. Âhiret mükâfat ve cezasının sürekliliği, son derece belîğ bir üslûb ile ifade edilmiştir (106-108 nci âyetler). Hulûd, sonsuzluk değil, uzun zamanı ifade eder. Yüce Allah'ın, Kur'ân'da defalarca vurguladığı üzre Allah, yapılan iyiliklere onların çok üstünde ödüller verir. Ama kötülüklerin cezası, onlara denk olur. Zîrâ cezanın, işlenen suçtan ağır olması, zulümdür. Allah zulümden münezzehtir. Bundan dolayı iyiliklerin karşılığı olan cennet hulûd ile vasıflandığı gibi genellikle başka sûrelerde ebediyyet ile de te'kîd edilir. Ama suçların cezası olan cehennem, hulûd ile vasıflanmıştır. Bundan çoğunlukla âlimler, azabın çok uzun sürse de bir gün biteceğini söylemişlerdir. Konu üzerinde İbn Kayyim el-Cevziyye, Şevkânî ve Hasan Sıddîk durmuşlardır. Biz de bunu yerinde îzâh etmiştik. Reşîd Rızâ da-Tefsîrinin altıncı cild 127 nci ve 8 nci cild 99 ncu sayfalarında bu konuyu inceler.
15. Bu Kur'ân, Peyğamber'in kendi sözü olamaz. Çünkü öyle olsa, toplumun içinde edebiyâtiyle ünlü şâirlerin ve hatiblerin, onun gibi on sûre getirmeleri mümkün olur. Kur'ân'ın, kendinden önceki Tevrat'ın prensip ve kıssalarını, daha vecîz bir üslûb ile anlatması da bunun Peyğamber'in sözü olmadığını kanıtlar (17 nci âyet). Çünkü o Kitabın dilini bilmeyen, bir hocadan da öğrenim görmemiş olan Hz. Muhammed'in, onun içeriğini, eğitim görmemiş bir insanın ağzından çıkması mümkün olmayacak bir belagat lc anlatması, ancak vahy yoluyla mümkün olabilir (17, 18, 49 ncu âyetler).
16. Kendi sözlerini Allah'ın üstüne atan kimse, dünyâda da, âhirette de iflah olmaz, Allah'ın lanetine uğrar.
17. Şirk ve günâh, nefsin, değerlerini kaybedip cehenneme gitmesine neden olur. Bunların ziyanı sadece dünyada kalmaz, âhirete de uzanır: "İşte onlar, canlarını ziyana sokan kimselerdir. Ve uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitmiştir. Elbette âhirette en çok ziyana uğrayanlar onlardır" (21-22 nci âyetler).
18. Âhirete inanmayan Kur'ân düşmanları, Kur'ân'ın gönüllere hakim olacağı hakkındaki Tanrı muradına engel olamazlar. Onlar kat kat azaba çarpılır, ebedî ziyana uğrarlar (20 nci âyet).
19. Ama Allah'a ve âhirete îman ile güzel işler yapanlar ebedî cennetlere girerler (23 ncü âyet).
20. Basîretle hakkı görüp ona bağlanan mü'min insan, gören insan gibidir. Aklını kullanmayıp başkalarını taklîdeden müşrik insan da önünü göremeyen kör gibidir (17 nci âyet). "Körle gören bir olur mu?" (Ra'd Sûresi: 16).
Körü körüne taklîd, ilerlemeğe engeldir. Kişinin doğru düşünmesine doğru karar vermesine mâni olur. Taklîd, birinin hareketlerini aynen yapmaktır. Eğer bilgiye bağlı olarak yapılırsa güzeldir. Peygamberi ve onun yolundan giden âlimleri, bilinçli olarak taklîdetmek gibi. Fakîhler taklidi: "Delilini bilmediği kimsenin sözüyle amel etmektir" şeklinde tanımlarlar. Bu tür taklîdi Kur'ân reddediyor: "Onlara 'Allah'ın indirdiğine uyun'dense, 'biz atalarımızın yoluna uyarız' derler. Ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan insanlar olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?" (Bakara Sûresi: 170).

Mü'minin, delilini bilmediği, doğru yolda olduğundan emîn olmadığı birini taklîdetmesi caiz değildir. Âlim, şeriat koyan değil, şerîati açıklayandır. Bu mânâda taklîd, çocuğun, babasını, talebenin hocasını taklîdi gibidir. Ama olgunluk çağma erişince artık bu taklîd uygun değildir. Ancak şer'î nas-ları, nakledenlerden öğrenmek; yahut bilimi, tekniği üstâdlarmdan öğrenmek taklîd değil, Kur'ân'ın teşvik ettiği tahsildir.
Cümle meçhulün edegör ma'lûm.
İlme sarf eyle var ömrünü hep
Deme geçti zamanı tahsilin
Mehdden lâhde dek kılânı taleb! [4241]

B) Peygamberlikle İlgili Hususlar:

21. Hakk'ın da'vetçisi olan peygamberlere karşı çıkanlar, bu davetten çıkarı zedelenecek olan zengin ve mevki sahipleridir. Her peygamberin devrinde böyle olmuş; toplumda yerini almış, çıkarlarını sağlamış kimseler durumlarının sarsılmasını istemedikleri için Allah önünde kulların eşitliğini söyleyen peygamberlere engel olmağa, zayıfları da arkalarına katarak İlâhî da've-tin yerleşmesini önlemeğe çalışmışlardır. İnsanlığın ikinci atası olan Nuh'tan itibaren her peygamber, zorba, zayıfları ezen, çıkarlarına gördükleri gelenekleri taklîdle sıkı sıkıya korumağa çalışan zengin tabakanın direnişiyle karşılaşmıştır.
22. Peygamberlere ilk uyanlar da gençler, ezilenler olmuştur. Çünkü gençler, yenilikleri kabule daha yeteneklidir, daha açık düşünceye sahiptirler. Ama kırk elli yıl bir inanca bağlanmış insanların, bu inançlarını terk etmeleri güçtür. Bundan dolayı peygamberlere ilk inananlar, yeniliklere açık gençler olmuştur. Hakk'ın da'vetini engellemek isteyen çıkarcı, gelenekçi, orta ve ileri yaştaki tabaka ise peygamberin çevresinde toplanan bu genç ve yoksul tabakayı küçümsemiş: "Sana bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz...*' (27 nci âyet) demişlerdir. Nuh'un, Hûd'un, Salih'in, Lût'un, Şuayb'in ve Musa'nın öyküleri, hep bu olguyu sergilemiştir.
23. Allah katında üstünlük, insanların değer ölçülerine göre değil, ruhsal meziyyet, ahlâkî fazilet ile sabit olur. Allah'ın hiçbir kulu hakir görülmemelidir. Çünkü o hakir görülen insan, Allah yanında çok değerli olabilir, görünüşe aldanılmamahdır. Allah'ın zavallı kullarını hakîr görenler Allah'ı gücendirmiş olurlar. Bundan dolayı peygamberler, kendilerine gelen fakirleri, köleleri korumuşlar; onlarla beraber oturmaya tenezzül etmeyen, kendileri geldiği sırada o fakirleri yanlarından çıkarmasını isteyenlerin önerisini reddetmişlerdir: "Ben, inananları kovamam!" (29 ncu âyet) demişlerdir. Allah'ın sevgisinin ve rahmetinin kime yönelik olduğunu yalnız kendisi bilir: "Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için 'Allah bunlara bir hayır vermeyecek' demem. Allah, onların içlerinde olanı daha iyi bilir" (31 nci âyet).
İnsan, ne maliyle, ne mevkiiyle, ne de ibadetiyle kendisini başkalarından üstün görmemeli. Zaten büyükler: "Faziletini görmediğin sürece faziletlisin. Faziletini görünce artık fazîletin kalmaz!" demişlerdir. Bu mânâda İbrâhîm Hakkı Hazretlerinin büyük oğlu Zâkir'in, kendisini küçümseyen zâ-hid kardeşi Şâkir'e şöyle dediği anlatılır:
Hârâbat ehline hor bakma Şâkir, Defineye mâlik viraneler var!
24. Peygamber, sadece kendisine vahyedilen insandır. Allah'ın bildirdiği dışında ğaybi bilmez. Melek de değildir, diğer insanlar gibi bir insandır: "Ben ğaybi bilmem, melek olduğumu da söylemiyorum" (31 nci âyet). "Ben de sizin gibi bir insanım, sadece bana vahyolunuyor" (Kehf Sûresi: 110).
O da diğer insanlar gibi bir insan olduğuna göre onun da za'fları vardır. O da unutur, yanılır, iyilik hisleri galip olmakla beraber günâh işleme eğilimi de vardır. Kelâmcılar, peygamberlerin, büyük küçük günâhtan ma'sûm oldukları inancını yerleştirmişlerdir. Fakat bu görüşleri, hem Kur'ân'a hem de sağlam hadislere aykırıdır. İşte bu sûrede Kur'ân, Hz. Nuh'un, babalık şefkatine uyarak kâfir oğlunun kurtarılmasını Allah'tan istediği, Allah'ın ise kâfirlerin, sâlih atalarıyle bir ilgisinin kalmayacağını belirterek: "Ben sana, câhillerden (yani nefsinin güdülerine uyanlardan) olmamanı öğütlerim!" dediği bildirilmektedir (45-46 nci âyetler). Burada câhiller, nefsinin arzularına göre hareket edenler demektir. Bu, günâh olan bir eylemdir. Demek ki Nûh, günâh olan bir işi yaptığı için Allah tarafından azarlanmıştır. Gerçekten: "Akraba bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir" (Tevbe Sûresi: 113).
Bakara ve A'râf Sûrelerinde Hz. Âdem'in, cennette yemesi yasaklanan meyvadan yediği (Bakara: 36, A'râf: 19-22) anlatılmaktadır. Yûsuf Aleyhis-seiâm, kendisine aşk ilân eden Zelîha'ya eğilim duymuş, (Yûsuf Sûresi: 24) fakat Allah korkusu bir günâha girmesine engel olmuştur. Hz. Mûsâ, kendi kavminden bir adamı korumak için Mısırlı'yı öldürmüştür (Kasas Sûresi: 15). Hz. Davud'un da üstü kapalı olarak anlatılan günâhından tevbe ettiği belirtilmiştir (Sâd Sûresi: 22-25).
Hz. Peyğamber'in, zaman zaman müşriklerin bazı önerilerine eğilim duyduğu, fakat Allah'ın korumasıyla bunu yapmadığı, şayet yapmış olsaydı şiddetle cezalandırılacağı: "Az daha onlar seni, sana vahyettiğimizden ayırarak ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi. İşte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz seni

[4241] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/350-354.

sağlamlaştırmamış olsaydık, nerdeyse bir parça onlara yanaşıyordun. O takdirde sana hayâtın da, ölümün de kat A:ö/(azâb)/m taddırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın" (îsrâ Sûresi: 75). Zeyd ile Zeyneb olayında Peyğamber'in, açığa vurmaktan çekindiği bir şeyi içinde tuttuğu, oysa insanlardan değil, Allah'tan çekinmesi gerektiği (Ahzâb Sûresi: 37) bildirilmektedir. Bedir esirlerini fidye ile serbest bırakması Tebûk Savaşına katılmamak için bahane uydurup izin isteyenlere izin vermesi, hatalı bulunmaktadır (Enfâl Sûresi: 67-68; Tevbe Sûresi: 43).

Demek ki peygamberler de birer insandır, onların da za'fları vardır. Peygamberlerin ma'sumluğu, günâh işlemeyecekleri anlamında değil, vahyi teb-lîğ ile ilgilidir. Önce onlara gelen vahye şeytân sözü karışamaz. Çünkü Allah, vahy meleğini, yine birtakım melek muhafızların eşliğinde gönderir. İlâhî sözlere, şeytan sözü karışmaktan korur. Ayrıca peygamberler kendilerine gelen vahyi hiç gizlemeden, olduğu gibi teblîğ ederler. Onlar tebliğlerinde ma'sumdurlar.

İşte kelâmcılann, peygamberlerin günâh işlemeyecekleri tarzındaki ma'sumluğu tezlerini benimseyen bazı müfessirler, Lût'un, konuklarını korumak için kızlarını kavmine sunma önerisini te'vîl ederek: onun, kavmine kızlany-le veya kendi kızları durumundaki kavmin kadınlarıyle evlenmelerini önerdiğini söylemişlerdir. Bu doğru olamaz. Önce Lût'un sadece iki kızı vardı. İki kızla bütün kavmin evlenmesi mümkün değildir. Kaldı ki gelenlerin evli olmadıkları nereden bellidir? Bu adamlar, evli bekâr, hepsi bu işe tutulmuşlardı. Kavmin çoğu bunu yapıyordu, bu çirkin iş, bir âfet halini almıştı.

Hâsılı, peygamberler de birer insandır. Onun için onlardan bazılarının Kur'ân'da da işaret edildiği üzre günâh işlemiş olmaları veya günâha eğilim duymuş olmaları, asla peygamberlik görevlerine aykırı değildir. Onlar birer insan olmaları hasebiyle günâh işlemiş veya günâha eğilim duymuş olsalar bile, Allah'a sağlam îmânları gereği hemen dönerler. Bile bile günâhta ısrar etmezler. İşte olgun mü'minlerin vasfı budur: "Rabbinizden bir bağışa ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, korunanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun! O(koruna) bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutkunurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever. Ve onlar, bir fuhuş (çirkin bir iş) yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman hemen Allah'ı hatırlayarak günâhlarının bağışlanmasını dilerler. -Günâhları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir?- Ve onlar yaptıklarında bile bile ısrar etmezler. İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlerdir. Çalışanların ecri ne güzeldir!" (Âl-i İmrân Sûresi: 133-136).

25. Allah doğru yola gelmek istemeyeni zorla doğru yola getirmez. Allah'ın, sapıklığı içinde bıraktığı kulu da doğru yola getiren olmaz. Peygamberler de öğüt verse bir yararı olmaz. "Eğer Allah sizi azdırmak dilemişse, ben size nasihat de etmek istesem nasihatim size fayda vermez" (34 ncü âyet).

26. Peygambere veya sâlih kişilere akraba olmak, kurtuluş için yeterli değildir. Peygamberin oğlu dahi olsa kâfir, küfründe ısrar ederse cezasını görür. Nuh'un kâfir oğlu, Lüt'un kâfire karısı, ilâhî cezadan kurtulamamışlardır (43, 46, 81 nci âyetler).

26. Kötülüklerden vazgeçip Allah'a tevbe ve istiğfar etmek, nimetin bollaşmasına sebebolur, toplumun maddî ve ma'nevî gücünü artırır (3, 52 nci âyetler). Allah'a tevbe ve istiğfar, kulluğun en belirgin vasıflarındandır. Bundan dolayı Allah'a kulluktan sonra tevbe ve istiğfar emredilmiştir (2, 3, 52 nci âyetler).

27. Peygamber ve onun vârisi olan da'vetçiler, para, menfaat için değil, sırf Allah rızâsı için Hakk'a çağırmahdırlar: "Ey kavmim, buna karşılık sizden bir mal istemiyorum, benim ücretim Allah'a aittir" (29; 51; Şuarâ: 109, 127, 145, 164, 180; En'âm: 90; Yûsuf: 104; Şûra: 23 ncü âyetler).

28. Da'vetçiler, söylediklerini, önce kendileri uygulamalı, işleri, sözlerine aykırı olmamalıdır: "Ben, size yasakladığım şeyleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum (söylediklerime kendim de uyuyorum)" (88 nci âyet).

29. Dînde zorlama yoktur. Gönül ve vicdan işi olan îmân, zorla kalbe sokulamaz. Allah'ın fıtrî (insan yaratılışına uygun) dîninde inanç özgürlüğü vardır: "Siz istemedikten sonra ben sizi zorla mı o(Allah'ın rahmeti)/te soka-cağım?" (28 nci âyet).

30. Dünyâperestlerle ıslahatçılar arasında sürekli bir kavga olmuştur. Çünkü biri mal yığmaktan başka şey düşünmez, bunun için her vasıtayı mubah görür. Öteki ölçülü olmayı, helâl kazanmayı, zayıfları ezmemeği öğütler. Nitekim Şu'ayb'in kavmi, her türlü hîleli yollarla kazançlarını artırmağa çalışmışlardı. Islahatçı (reformcu) Şu'ayb ve taraftarları ise toplum zararına olan hileli kazanç yollarını kapamağa çalışmışlardı. Böylece iki taraf arasında kavga başlamıştı: "Ey Şuayb, dediler, senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor?" (87 nci âyet).

Mal ve servet dengesizliği, toplumun en zor problemi olmakta devam etmektedir. Bazı iktisatçılara göre İslâmın mal ve servet üzerindeki reformu, İslâm esaslarının en büyüğüdür. Bu reformdan dolayıdır ki Kureyş, Hz. Mu-hammed'in karşısına çıkmıştır. [4242]

C) Genel Yasalar:

31. Namaz, mü'mini, puta tapmaktan, Allah'a eş koşmaktan, kazançta hîleye başvurmaktan, bütün çirkin işlerden

[4242] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/354-358.

alıkor, biraz önce mealini yazdığımız 87 nci âyet bunu kanıtladığı gibi Ankebût Sûresinin 45 nci âyeti de bunu vurgulamaktadır: "Kitaptan sana vahyedileni oku ve namaz kıl Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden meneder. Elbette Allah'ı anmak, en büyük{ibâ-dei)tir". Çünkü namaz, Allah'a saygı ile yönelmek, O'nun insanı gözettiği inancını her zaman beslemektir. Allah'a yönelen, O'ndan başkasına kulluk edemez. O'nun gözetimine kesinlikle inanan da hîle ve çirkin işler yapamaz, haramı kursağına indiremez. Kazandığı helâl rızık ile yetinir, mutlu olur. Az ve temiz helâl malı, hîle ile kazanılmış çok harama yeğler. Başarıyı sadece Allah'tan bekler. Allah'tan başkasına dayanmaz. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.)in: "Kimin namazı, kendisini fuhuştan, kötü ve çirkin işlerden me-netmezse o namazın, o insana, kendisini Allah'tan uzaklaştırmaktan başka bir katkısı olmaz" buyurduğu rivayet edilir (Taberânî, îbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Feyd: 6/221).

32. Ticârette, ölçü ve tartıda hîle yapmak, bütün toplumun kuşatıcı bir azaba çarpılmalarına sebebolur (84-85). Helâl ticâretten kalan az kâr, haramdan kalan çok kârdan iyi ve bereketli olur (86 nci âyet).

33. Mü'min, asla doğruluktan ayrılmamalıdır: "Öyleyse emrolunduğun gibi doğru ol! (Sen de) seninle beraber tevbe edenler de (hep doğru olunuz)/" (112 nci âyet).

Doğru olmak, doğru söylemeyi, doğru davranmayı gerektirdiği gibi, dîni de doğru uygulamayı, dinin emirlerini te'vîllerle, tahriflerle bozmamayı
gerektirir.

34. Mü'min yalnız Allah'a güvenir, O'na tevekkül eder (56, 92 nci âyetler). Zâlimlere dayanananlar, onları kendilerine destek yapanlar, Allah'ın gazabına uğrarlar, Allah'ın cezasından kurtulamazlar: "Sakın zulmedenlere dayanmayınız, yoksa size ateş dokunur! Sizin Allah 'tan başka velîleriniz yoktur (Zâlim müşriklerin, size dost olacaklarını, sizi koruyacaklarını sanmayınız. Sizin koruyucunuz onlar değil, Allah'tır. Eğer o zâlimlere dayanırsanız) sonra size yardım edilmez (sizi kimse kurtaramaz)/" (113 ncü âyet).

35. Küfür liderlerine tâbi olanlar, liderlerinin izinde gide gide sonunda cehenneme varırlar: "Fir'avn, kıyamet günü kavminin önünde gidiyor. İşte onları âteşe getirdi. Varılan yer de ne fena bir yerdir!" (98 nci âyet).

36. Herkes, ne yaparsa âhirette karşılığını görür. Allah, kulunun neler yaptığını bilir. Çünkü O, dâima kulunu gözetlemektedir. Kulun hiçbir eylemi, hattâ düşüncesi Allah'ın bilgisinden kaçmaz.

37. Misafir, ev sahibinin ikramını reddetmemelidir. Aksi takdirde ev sahibi misafirin dostluğundan kuşku duyabilir (70 nci âyet).

38. Günün önünde, sonunda ve gecenin gündüze yakın saatlerinde Allah'a iltica etmek, namaz kılmak, yalvarmak gerekir. Çünkü insan dünya işleriyle uğraşırken bunalır, hatâlar yapar. Ama gününe ibadetle başlarsa iyi bir moralle başladığı için işinde daha başarılı olur. Günün sonunda yapılan ibâdet, gündüzün biriken bunalımlarını, hatâlarını gönülden temizler, ruhu rahatlatır. Gece ibâdetleri de insanı Rabbine daha çok yaklaştırır. Hasılı ibâdet, ruhu bunalımlarından, hatâlarından temizler, kişiye moral verir, irâdesini güçlendirir, ona düzen aşılar. Kötülüklerin ardından yapılan iyilikler, kötülüklerin ruhtaki izini siler: "Zira iyilikler, kötülükleri giderir" (114 ncü âyet). Namazları vaktinde kılmak, kula mutluluk verir.

39. Öğütçülerin, kamuyu aydınlatmaları gerekir. Çünkü onlar, peygamberlerin vârisleridirler. Peygamberler, öğüt ve irşadlarıyle toplumlarını aydınlatmışlardır (34, 68, 79, 93 ncü âyetler).

40. Sabır zafere götürür. "Sabret, çünkü Allah, iyi davrananların ecrini zayi etmez" (115 nci âyet). Sabır, güzel amellerin başında gelir.

41. Kurân-ı Kerîm, bir yandan sabrı öğütlerken, bir yandan da sonucun, müttakîlere (korunanlara) âid olduğunu vurgulamaktadır (49 ncu âyet). Bu kural, başarının baş temelidir. "Sonuç korunanlarındır" vecizesi, en büyük İlâhî yasalardan biridir. Korunmak, sadece günâhlardan korunmak demek değildir. Toplumu bozan bütün zayıf davranışlardan, yükselmeyi engelleyen eylemlerden korunmayı da kapsar. Gelişmenin şartlarına uyup, buna aykırı davranışlardan korunanlar zafere ulaşırlar. Gelişmeğe aykırı, bozuk davranışlar içine girenler için yenilgi kaçınılmaz olur. Allah egemenliği, sâlih amel (eylem) sahiplerine, korunanlara va'detmiştir. Bu va'd, gerek Kur'ân'da, gerek Kur'ân'dan önceki Kitaplarda vurgulanmıştır: "Andolsun; Tevrat'tan sonra Zebur'da da 'Arza mutlaka iyi kullarım vâris olacak (bu yer onların eline geçecek) diye yazmıştık" (Enbiyâ Sûresi: 105). "Arz, Allah'ındır. Onu kullarından dilediğine verir. Sonuç korunanlarındır" (A'râf Sûresi: 128), 'Allah sizden inanıp iyi işler yapanlara va'detti: onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, onları da yer yüzünde hükümran kılacaktır,.." (Nûr Sûresi: 55).

42. Bir cemâat, iyiliği emredip kötülükten menetmek suretiyle toplumu iyi işlere yöneltmeli, kötülükleri engellemeğe çalışmalıdır. Uyarıcıların çaba-larıyle toplum zulümden vazgeçer, kurtulur. Çünkü toplum zulümden, kötü işlerden vazgeçip uslanırsa Allah onları cezalandırmaz: "Halkı uslu kimseler olsaydı Rabbin, o şehirleri haksız olarak helak edecek değildi" (117 nci âyet), "Ben, kullara zulmedici değilim!" (Kaf Sûresi: 29).

43. İnsanların ihtilâfı doğaldır. Çünkü ihtilâf, Allah'ın bir toplum yasasıdır. Bunun pek çok yararı vardır. Toplumun ilerlemesinin kamçısı ihtilâf ve münâfesedir, yani rekabettir. Fakat ihtilâf dünyâ işlerinde olur. Dinde ihtilâfın olmaması gerekir. Dîn birleştiricidir. Allah dini, insanları bölünmeden korumak, dost ve kardeş yapmak için göndermiştir. Dinde ihtilâf, bölünmelere, savaşlara yol açar. Dinde meydana gelen ihtilâflar, insanların dîni istedikleri gibi yorumlamalarından doğmuştur. Dinin özünde birleşenler, ihtilâftan, tefrikadan korunurlar. İşte bu kimseler, Allah'ın rahmet ettiği, acıyıp koruduğu, dinin ruhuna bağlı temiz insanlardır. Dinin özünden ayrılıp ihtilâfa düşenler, dini bozdukları için cehennemi hak ederler: "Rabbin dile-seydi, insanları bir tek ümmet

yapardı. Ama ihtilâf edip durmaktadırlar. Yalnız Rabbinin acıdıkları (ihtilâfın dışında kalmışlardır). Zaten Allah onları bu (rahmet) için yaratmıştır. Rabbinin: Andolsun ben cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmiyle dolduracağım' sözü tam yerini bulmuştur" (118-119 ncu âyetler).

44. Kur'ân'da vahyedilen kıssalar, Peygamber'in ve ona inananların gönlünü sağlamlaştırır. Bunları okudukça onların, dâvalarına inançları artar, mücâdele azimleri güçlenir. Bu kıssalarda mü'minlere güzel öğütler vardır. İnananlar bunlardan ibret alırlar.

45. Allah, göklerde ve yerde olan bütün gizlilikleri bilir. O'nun bilmediği bir şey yoktur. Her iş O'na götürülecek ve bunlar hakkında hükmü O verecektir. O halde yalnız O'na kulluk etmeli, O'na dayanmalıdır: "Göklerin ve yerin ğaybi (görünmez bilgisi) Allah'a aittir. Bütün işler hep Allah'a döndürülüp götürülür. O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabbin, sizin yaptıklarınızdan gafil değildir!" (123 ncü âyet). [4243]

[4243] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/358-360.

Hûd Süresînîn Kırâet Farkları

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Fâ'nın dammıyle, tafsîl kökünden, edilgen:	Çoğunluk.
		Fâ'nın fethiyle, fasl kökünden etken[4244]:	'İkrime.
3		İmtâ' kökünden:	Hasan, İbn Hürmüz, Zeyd ibn Alî ve İbn Muhaysın.
		Temtî' kökünden:	Ötekiler[4245].
		Tevliye kökünden muzâri':	Yemânî ve 'îsâ ibn 'Ömer.
		îlâ' kökünden muzârî'	A'rec.
		Tefa'ul babından mâzî:	Çoğunluk.
		Bir önceki gibi, yalnız fâ ile:	Übey[4246].
		İzafet yâ'sınm fethiyte:	Nâfi İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
		Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
5		Yâ ile, nûn'dan sonra yâ'siz:	Çoğunluk.
		Meftûh tâ ile, if'av'ale veznindeki isnevnâ'nın muzâri':	İbn 'Abbâs, 'Alî ibn Hüseyn, Zeyd ibn 'Alî, Ca'fer-i Sâdık ve Mücâhid.[4247]
		Yâ ile, aynı vezinde, ikisinde de sudur merfû:	İbn 'Abbâs, İbn Ya'mer, İbn Ebî İshak.
		Tevkîd lâmıyle, sondaki yâ mahzûf isim merfû:	Yine İbn 'Abbâs.
		Nûn'un sâ'ya takdimi, vâv'dan sonra nursuz:	İbn 'Abbâs.[4248]
		den yef'av'ilu vezni:	'Urve, İbn İbzî, vd.
		Vâv'ın hemzeye kalbi:	'Urve ve Mücâhid.[4249]
		Yef'aİûne gibi, sudur mansûb:	A'şâ .[4250]
		Nûn'un saya takdimiyle:	Nasr ibn 'Âsim,İbn Ya'mer, İbn Ebî İshak[4251].
			Çoğunluk.
			Übey[4252].
7		Fâ'il vezninde:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
		Meksûr sîn ve sakin h ile:	Ötekiler.
10		Yâ'nın fethiyle:	Nâfi, Ebû 'Amr.
		Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
		Ra'nın kesriyle:	Çoğunluk.
		Râ'nın dammıyle:	Bir grup.[4253]
12			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd ve Übey.
12			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd.[4254]
13			Çoğunluk.
			İbn Mas'ûd ve Übey.[4255]

[4244] Yani gerçek İle hüküm verdi.
[4245] el-Bahr: 5/201
[4246] Mesâhif: 136.
[4247] Muhammed ibn 'Alî, oğlu CaTer-i Sâdık, Mücâhid, Nasr ibn 'Âsim, 'Abdu'r-Rahman ibn İbzî, 'Âsim Cahderî, İbn Ebî İshâk, Ebû'I-Esved ed-Duelî, Ebû Rezîn ve Dahhâk böyle okumuşlardır.
[4248] Ebû Hatim: "Bu kırâet yanlıştır, bunun îzâh tarzı yoktur." demiştir.
[4249] Aslı dür. Idğâm ve i'lâl sonucunda olmuştur.
[4250] Üzerine kesre ağır gelen vâv hei.ızeye dönüştürülmüştür.
[4251] Câmi'u'l-beyân: 11/184; el-Bahr: 5/202; Mesâhif: 199, 279, 333.
[4252] Mesâhif: 136.
[4253] el-Bahr: 5/206.
[4254] Mesâhif: 47, 136.
[4255] Mesâhif: 47.

14	İnzal kökünden etken:	Çoğunluk.
	Tenzil kökünden:	Zeyd ibn 'Alî.[4256]
15	Tevfiye'den çoğul mütekellim:	Çoğunluk.
	îfâ kökünden ğâib:	Zeyd ibn 'Alî.[4257]
16	İsm-i fâ'il, merfû':	Çoğunluk.
	Ism-i fâ'il, mansûb:	Übey ve İbn Mes'ûd.
	Mâzî fi'l:	Zeyd ibn 'Alî.[4258]
17	Kitâb merfû':	
	Kitâb mansûb:	Muhammed ibn Sâib el-Kelbî ve başkası.[4259]
	Meksûr mîm ile, Hicaz k'ırâeti:	Çoğunluk.[4260]
	Madmûm mîm ile:	Sülemî, Ebû Recâ' Hasan ve başkaları.
	Esed ve Temîm lehçesi-sidir.[4261]	
25		Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[4262]
25	Hemze'nin fethiyle:	İbn Kesîr, Ebu 'Amr, Kisâ'î.
	Hemze'nin kesriyle:	Ötekiler.
26	İzafet yasının fethiyle:	Nâfî', İbn Kesîr, Ebû Amr.
	İzafet yasının sükûnuyla:	Ötekiler.
27	Dâl'dan sonra meftûh hemze ile:	Ebû 'Amr.
	Meftûh yâ ile:	Ötekiler.[4263] Mücâhid.[4264]
28		Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[4265]
	Madmûm 'ayn, şeddeli, meksûr mîm ile:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Fâ, yerine vâv ile:	'A'meş.[4266]
	Meftûh 'ayn, hafif mîm ile:	Ötekiler
	Fi'l müzekker, zamîr müennes:	Übey, Alî, Sülemî, Hasan ve A'meş.
	ziyadesiyle:	İbn Abbâs ve Übey.
	ziyadesiyle:	İbn 'Abbâs'tan rivayet.
	Ziyâdeler yok:	Çoğunluk. [4267]
29	İzafet yâsnın fethiyle:	Nâfi, İbn Âmir,Ebu Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
	İzafetle:	Çoğunluk.
	Tenvîn ile:	Kırâettir.[4268]
	İzafet yasının fethiyle:	Nâfi, İbn 'Âmir, Bizzî.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
31	İzafet yasının fethiyle:	Nâfî', Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
32	Meksûr cîm, dâl'dan sonra elif ile:	Çoğunluk.
	Meftûh cîm ile, elifsiz:	İbn 'Abbâs, Dahhâk ve 'İkrime.[4269]

[4256] el-Bahr: 5/209.
[4257] el-Bahr: 5/209.
[4258] Kurtubî: 9/15; el-Bahr: 5/210; Mesâhif: 47, 136.
[4259] el-Bahr: 5/210-211.
[4260] eI-Bahr:5/211.
[4261] eİ-Bahr: 5/211
[4262] Mesâhif: 47
[4263] Taberîye göre en doğrusu, yâ ile olan çoğunluk kırâelİdir (Câmi'u'l-beyân: 12/27).
[4264] Mesâhif: 279.
[4265] Mesâhif: 47.
[4266] Kasas SûresİndekininmeftûhIayn ile olduğunda ittifak vardır. Tebsıra: 538; el-Bahr: 5/216; Mesâhif; 187, 199.
[4267] eI-Bahr: 5/217; Mesâhif: 136.
[4268] el-Bahr: S/218

34	İzafet yasının fethiyle:	Nâfi', Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
	Liyezon dolayısıyle meftûh nûn ile:	'îsâ ibn 'Ömer.[4270]
35	Meksûr hemze ile, masdar:	Çoğunluk.
	Meftûh hemze ile:	Bir kırâettir.[4271]
36	Fi'l edilgen, hemze meftûh:	Çoğunluk.
	Fi'l etken, hemze meksûr:	Ebû'1-Birr Hüşeym. [4272]
38		Çoğunluk.
	İdğâm ile:	Talha ibn Musarrif'.[4273]
38		Çoğunluk.
	ayrı:	İbn Mes'ûd. [4274]
40	Burada ve Mü'minûn 27'de küllin tenvinli:	Hafs.
	İki yerde de izafetle:	Ötekiler.
41	(M) Birincide meftûh ikincide madmûm: r, imâleli	Hafs, Hamza, Kisâ'î. [4275]
	(M) İkisinde de madmûm, r imâlesiz, meftûh:	Çoğunluk . [4276]
	(M) İkisinde de metfûh, r ve s imâlesiz, meftûh:	Yahya ibn Vessâb ve Ameş'ten bir rivayet.
	(M) İkisinde de madmûm, r ve s meksûr:	Mücâhid, Âsim Cahderî, Ebû Recâ'. [4277]
42	Zamiri vâv ile uzatma (sıla):	Çoğunluk.
	Vâv'm hazfi, h'nin fethiyle:	Hz. 'Alî'den rivayet edilen şâz bir kırâet.[4278]
	Zamîr müennes:	Hz. 'Alî, 'Urve ibn Zübeyr, 'Alî ibn Hüseyn, Muhammed Bakır.[4279]
	tbn'in sonu elif ve susma h'sı:	Süddî.[4280]
	Burada, Yusuf: 5, Lokman: Sâffât: 102'de yâ'nın fethiyle:	Asım, Hafs ve yalnız burada Ebubekr.
	Yâ'nın kesriyle:	Ötekiler.
	Sakin bâ'dan sonra mîm gelince idğâm ile:	Ebû 'Amr, Kisâî, Ya'kûb.
	İzhâr ile:	Bir cemâ'at.[4281]
44		Çoğunluk.
		İbnMes'ûd .[4282]
46	Meksûr mîm, meftûh lâm ile, mâzî kipi gayr mansûb:	Hz. 'Âişe, Yakûb, Kisâî.

[4269] Kurtubî: 9/28; Mesâhİf: 199
[4270] el-Bahr: 5/219
[4271] el-Bahr: 5/220
[4272] el-Bahr: 5/220
[4273] Mesâhif: 257
[4274] Mesâhif: 47
[4275] Taberî de bu kırâeti tercîh etmiştir: (Câmi'u'l-beyân: 12/44)
[4276] Ancak Ebü 'Amr imâle etmiş, Verş, beyne beyne okumuştur.
[4277] Câmi'u'l-beyân: 12/43; Kurtubî: 9/37
[4278] Kurtubî: 9/38
[4279] Ebû Hayyân'a göre bu, geçen kırâetin tefsiridir (el-Bahr: 5/226; Kurtubî: 9/47; Mesâhif: 187). Z^amîr, Nuh'un karısına gider.
[4280] en-Neşr: 2/11
[4281] Mesâhif: 47
[4282] Mesâhif: 271

		İkrime.[4283]
	Mîm meftûh, gayr mansûb:	Ümmü Seleme, İbn 'Abbâs ve bir cemâ'at.
	Mîm meftûh, lâm ref tenvinli, gayr merfû':	Ötekiler
		îbn Mes'ûd mushafı.[4284]
46	Şeddeli, meftûh, tevkîd nûnuyla:	İbn Kesîr
	Şeddeli, meksûr nûn ile:	Nâfi\ İbn Âmir.
	Sâkih lâm, hafif nûn ile	Ötekiler.
	Vasi halinde sonda ya ile:	Verş Ebû Amr.[4285]
		İbn Mes'ûd[4286].
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', İbn KeSîr, Ebû 'Amr.
	İzafet yâ'sının sükünuyla:	Ötekiler.
47	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', İbn Ke§îr, Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükünuyla:	Ötekiler.
49		Çoğunluk.
		ibn Mes'ûd. [4287]
50		Übey veTalha.[4288]
		Çoğunluk.
		Übey.[4289]
51	İzafet yasının fethiyle:	Nâfi', İbn 'Âmir,
		Ebû 'Amr, Hafs.
	Yâ'nın sükünuyla:	Ötekiler.
	Yâ'nın fethiyle:	Nâfi', Bizzî.
	Yâ'nın sükünuyla:	Ötekiler.
54	Yâ'nın fethiyle:	Nâfi'.
	Yâ'nın sükünuyla:	Ötekiler.
	Vasi ve vakf halinde yâ ile:	Ya'kûb.
	İki halde de yasız:	Ötekiler.
57	Tâ'nln fethiyle, tevellâ'nın Muzâri'i;[4290]	Çoğunluk.
	Tâ'nın ve lâm'ın dammıy le, vellâ'nın muzâri'i:	A'rec ve îsâ Sekafi.[4291]
57	Fi'lin ref'iyle:	Çoğunluk.
	Cezâ'nın mahalline atfen fi'lin cezmiyle:	Hübeyre'nin riva yetine göre Hafs.[4292]
	Zarardan merfu':	Çoğunluk.
	Meczûm:	İbn Mes'ûd.[4293]
61	Dâl'ın fethiyle:	Çoğunluk.
	Dâl'ın tenvinli cerriyle:	Yahya ibn Vessâb.[4294]
	Hizyin tenvinli, mîm meftûh:	Talha ve Ebân ibn Tağlib.[4295]
	îzâfet ve mîm'in fethiyle:	Nâfi\ Kisâ'î.
	İzafet ve mîm'in kesriyle:	Ötekiler.[4296]
68	Tenvinsiz, burada, Furkan 38,'Ankebût 38, Necm 51:	Ya'kûb, Hamza, Hafs.
	Anılan dört yerde de	Ötekiler.

[4283] Câmi'u'l-beyân: 12/53; Mesâhif: 235
[4284] Taberî'ye göre en doğru kırâet, çoğunluğun okuduğu gibi, 'amel'in, tenvîn ile merfû' olmasıdır. (Mesâhif: 47; CâmiVl-beyân: 12/53; el-Bahr: 5/229).
[4285] Taberî'ye göre doğrusu, hafif ve meksûr nûn ile okumaktır (Câmİ'u'l-beyân: 12/54).
[4286] Mesâhif: 47.
[4287] Mesâhif: 47.
[4288] Mesâhif: 136, 257.
[4289] Mesâhif: 136.
[4290] Bazılarına göre mâzîdir. Fakat kuvvetli re'ye göre aslı olup tahfif için tâ'sı kaldırılmış muzâri'dir.
[4291] Mesâhif: 5/234
[4292] el-Bahr: 5/234
[4293] el-Bahr: 5/235. Fakat İbn Mes'ûd'un, şeklinde okuduğu da rivayet edilir (Mesâhif: 47).
[4294] Kurtubî: 9/55
[4295] el-Bahr: 5/240.
[4296] Nemi: 89'daki yerinde zikredilecektir (Tebsıra: 540).

	tenvinli:	
68	Tenvinli:	Kisâ'î[4297].
	Tenvinsiz:	Ötekiler.[4298]
69	Meksûr sîn, sakin lâm ile:	A'meş, Hamza, Kisâ'î.[4299]
	Meftûh sîn, lâm'dan sonra elif:	Ötekiler.[4300]
70	Hemzeyle uyum için rânın imâlesiyle:	Hamza, Kisâî, Halef.
	İmâlesiz, fetha ile:	Çoğunluk.
71		Çoğunluk.
	ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd.[4301]
		Übey.[4302]
	Nasb ile:	Zeyd ibn 'Alî Hafs, Hamza, İbn 'Âmir.
	İshâk'ın lafzına, ya da mahalline atfen cer ile:	Bir kırâettir.[4303]
	Muahher mübtedâ olarak merfû':	Ötekiler.[4304]
72	Tâ'dan sonra, izafet yasından bedel olan bir elif ile:	Çoğunluk.
	Elifin imâlesiyle:	'Âsim, Ebû 'Amr, A'şâ.
	Aslı üzre yâ ile:	Hasan.[4305]
72	Hal olarak mansûb:	Çoğunluk.
	Mübtedânın haberi olarak merfû':	İbn Mes'ûd, Übey ve A'meş.[4306]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.[4307]
74		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
76		Çoğunluk.
	İmâle ile:	Übey .[4308]
78	Yâ'nın fethiyle, etken:	Bir grup.
	Yâ'nın dammıyle, edilgen:	Çoğunluk.[4309]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.[4310]
	Nasb ile:	Hasan, Zeyd ibn Alî, 'îsâ ibn 'Ömer, Sa'îd ibn Cübeyr ve Muhammed ibn Mervân es-Süddî.[4311]
	Ref ile:	Çoğunluk.[4312]
	Vasl halinde yâ ile:	Ebû 'Amr.
	İki halde de yasız:	Ötekiler.
	İzafet yasının fethiyle:	Nâfi Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.

[4297] Ebûbekr de Necm Sûresindekini onlar gibi tenvînsiz okumuştur.
[4298] Bu beş yerin dışında ihtilâf yoktur.
[4299] Burada ve İâriyât: 25 nci âyette (Mesfthif; 319).
[4300] KitâbuM-Mesâhif'te cumhurun şeklinde okuduğu âyetin, Sa'îd ibn Cübeyr'in mushafmda: ziyadesiyle yazılı olduğu ifade edilmekledir. Muhakkak ki bu ziyâde lelsırdir. Çünkü ibâ,re Karışıktır (Mesâhif: 248).
[4301] en-Neşr: 2/46. Ebû 'Amr, burada yalnız hemzeyi İmâle etmiştir.
[4302] Kurtubî: 9/66; Mesâhif: 47
[4303] Ebû Hayyân' göre İshâk'ın lafzına, ya da mahalline atfen Ya'kûb'u mecrur kılmak, zayıf bir görüştür. Çünkü iki 'atf harfiyle, mecrûr olan ma'tûf'u zarf İle, ya da mecrûr ile ayırmak caiz değildir (el-Bahr:5/244).
[4304] Taberî'ye göre en doğrusu, ref' ile okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 12/76)
[4305] el-Bahr: 5/244
[4306] Kurtubî: 9/70; el-Bahr: 5/244; Mesâhif: 47, 136, 319
[4307] Mesâhif: 47.
[4308] Mesâhif: 47.
[4309] el-Bahr: 5/246
[4310] Mesâhif: 47, 136
[4311] Sîbeveyh, bu kırâetin hatâ olduğunu söylemiştir. Mesâhif'te de Saîd ibn Cübeyr'in böyle okuduğu kaydedilmemiştir.
[4312] el-Bahr: 5/247

80	Vâv'ın kesriyle:	Çoğunluk.
	Yâ'nın nasbıyle:	Bir kırâettir. [4313]
81	Vasl hemzesiyle: [4314]	Nâfi', İbn Kesîr.
	Kat' hemzesiyle:	Ötekiler.
		Çoğunluk.
	olmadan:	îbn Mes'ûd.
	olmadan:	Yine 'Abdullâ"tan rivayet. [4315]
	Ref ile:	Übey, İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
	Nasb ile:	Ötekiler.
	Bâ'nın sükûnuyla:	Çoğunluk.
	Bâ'nın dammıyle, bir lehçedir:	îsâ ibn Ömer.[4316]
84	İzafet yasının fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	İzafet yasının sükûnuyla:	Ötekiler.
	izafet yasının fethiyle:	Nâfi', Ebû Amr, Bizzî.[4317]
	İzafet yasının sükûnuyla:	Ötekiler.
86	SâkİN kaf, meftûh yâ ile:	İsmâ'îl ibn Cafer.
	Meksûr kaf, şeddeli yâ ile:	Çoğunluk.
	Tâ ile:	İbn 4Abbâs, Mü-câhid, Hasan.[4318]
87	Vâv'dan sonra elifsiz, tekil:	Hamza, Kisâ'î, Halef ve Hafş.
	Vâv'dan sonra elifli, çoğul:	Ötekiler.
	İki,fil de çoğul mütekellim:	Çoğunluk.
	İki fi'l de muhâtab:	Dahhâk ibn Kays, İbn Ebî 'Able, Zeyd ibn Alî.
	Birincisi nûn, ikincisi tâ ile:	Sülemî ve Tâlha.[4319]
88	İzafet yasının fethiyle:	Ebû 'Amr, İbn 'Âmir.
	İzafet yasının sükûnuyla:	Ötekiler.[4320]
89	Yâ'nın fethiyle:	Çoğunluk.
	Yâ'nın dammıyle, icmâ'dan:	İbn Vessâb, A'meş Zemahşerî'ye göre İbn Kesîr. [4321]
	İzafet yasının fethiyle:	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekî!er.
	Lâm'ın fethiyle:	Mücâhid, Cahderî, İbn Ebî İshâk.
	Lâm'ın dammıyle:	Çoğunluk. [4322]
92	İzafet yâsımn fethiyle:	Kûfelilerin dışındaki kari'ler.
	İzafet yasının sükûnuyla:	Kûfeliler.
93	Nûn'dan sonra elif ile çoğul:	Ebûbekr.
	Nûn'dan sonra elifsiz, tekil:	Ötekiler.
95	'Ayn'ın kesriyle:	Çoğunluk.
	'Ayn'ın dammıyle:	Kisâ'î'ye göre Sülemî. [4323]
100	Merfû':	Çoğunluk.

[4313] Kuvvetene atfen mansûbolur. Sanki Lût şöyle demiştir: Keşke gücüm, ya da sağlam bir yere sığınma imkânım olsaydı!" (Kurtubî: 9/78).
[4314] Kurtubî: 9/80
[4315] Mesâhif: 48; Câmi'u'l-beyân: 9/80. tbn Mes'ûd'a atfedilen kırâetlerden birincisini Kurtubî, ikincisini Taberî ve ibn Ebî Dâvûd zikretmektedir. Bu ayrılıklar, bu rivayetlerin sağlam olmadığını, b*u tür bazı rivayetlerin, bu sahâbîlere yakıştırıldığı ihtimâlini güçlendirir.
[4316] Kurtubi: 9/8Î; el-Bahr: 5/249
[4317] el-Bahr: 5/549.
[4318] Mesâhif: 279
[4319] el-Bahr: 5/253
[4320] en-Neşr: 2/290
[4321] el-Bahr: 5/255. fi'li, O gibi bir mef'ûl de, iki mef'ûl de alabilir.
[4322] el-Bahr:5/255
[4323] Kurtubî: 9/92; el Bahr: 5/257-258

	Mansûb:	Übey, Ca'fer-i Sâdık ve İbn Zer. [4324]
101		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
102	masdar mecrûr:	îbn Mes'ûd ve bir cemâ'at.
	Mâzî merfû:	Übey, Talha, 'Âsim Cahderî.[4325]
104	Yâ ile:	A'meş.
	Nûn ile:	Çoğunluk. [4326]
		Çoğunluk.
	Aynı anlamda:	Übey, Ebû Recâ. [4327]
105	Vasi ve vakf halinde sonda yâ ile:	Übey, İbn Mes'ûd ve İbn Kesîr.
	Yalnız vasi halinde sonda yâ ile:	Ebû 'Amr, Nâfi', Kisâ'î.
	İki halde de yasız:	Ötekiler.
	Çoğul nûnuyla:	İbn Mes'ûd mushafı ve A'meş . [4328]
106	Madmûm şîn ile:	Hasan.
	Meftûh şîn ile:	Çoğunluk.
108	Madmûm sîn ile edilgen:	Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs.
	Meftûh sîn ile etken:	Ötekiler.
109	îfa'dan ism-i fâ'ilin çoğulu	İbn Muhaysın.
	Tevfiye'den ism-i failin çoğulu:	Çoğunluk.
111	Hafif nûn, sonra ile:	Übey mushafı.[4329]
	ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd . [4330]
	Nûn yine hafif yerine:	Nâfi, İbn Kesir, Ebûbekr.
	Nûn ve nın mîmi şeddeli:	Âsim, Hamza, İbn 'Âmir.
	Aynı kırâet, yalnız mîm hafif:	Çoğunluk.
	hafif, merfû, şeddeli:	A'meş'ten rivayet. [4331]
	Hitâb tâsıyle:	İbn Hürmüz.
	Ğâib yâsiyle:	Çoğunluk.[4332]
113	Ğâib yası, meftûh kâf ile:	Çoğunluk.
	Madmûm kâf ile, Temîm lehçesi:	Übey, Talha, Katâde ve başkaları. [4333]
	Lâm'ın dammıyle zelîf'in, ya da zülfe'nin çoğulu:	Ebû Ca'fer İbn Ka'ka' ve İbn Ebî İshâk.
	Lâm'ın sükûnuyla, yine zülfe'nin çoğulu:	İbn Muhaysın.
	Kurbâ vezninde:	Mücâhid.

[4324] Mesâhif: 137, 333
[4325] Kurtubî: 9/95; el-Bahr: 5/261
[4326] el-Bahr: 5/261
[4327] Mesâhif: 137
[4328] el-Bahr; 5/262; Mesâhif: 48, 137, 320. Ebû Hayyân'ın ifadesine göre 'OSmân mushafı olan imam (temel) nüshada nûn düşmüştür (el-Bahr; 5/261).
[4329] el-Bahr: 5/265.
[4330] el-Bahr: 5/266; Mesâhif: 48, 137.
[4331] Taberî'ye göre bu vecİhlerin en doğrusu ve gramer bakımından Arapçaya en uygun olanı, şeddeli, hafif mîm ile olandır (Câmi'u'l-beyân: 12/126).
Burada nın hafif mîm ile olmasının îzâhı şudur: nin haberine dahil olan lamdır. zâiddir. deki lâm, hazfedilmiş olan kasemin cevabıdır. O kasem, nin haberi durumundadır, de o hazfedilmiş kasemin cevabıdır. Cümlenin takdiri: şeklindedir.
da mîm'in şeddeli olmasının îzâhı da şöyledir: Bu edat, cezm edatıdır. Siyaktaki a/ilamın delâletinden dolayı meczûm fi'l hazfedilmiştir. Cümlenin takdiri: şeklindedir. sözü, buna delâlet etmektedir. O kimselerin sevâblarının eksikliği anlatılınca bu husus, kasem ile pekiştirilmiştir. (en-Neşr: 2/291; Kurtubî: 9/104-106).
Fakat Müberrid'e göre nın şeddeli olması hatâdır. Araplar demezler. Müberrid'in bu sözü de Taberî'nin ve başka bilginlerin zaman zaman işaret ettiğimiz sözleri gibi, kırâetlerin, aynı zamanda birer dil uzmanı olan kari'leın içtihadından kaynaklandığını gösterir.
[4332] el-Bahr: 5/268.
[4333] Kurtubî: 9/108; el-Bahr: 5/269; Mesâhif: 137.

	Lâm'ın fethiyle, yine zülfe'nin çoğulu; [4334]	Ötekiler. [4335]
116	Sakin kaf, hafif yâ ile:	Nâfi'den rivayet.
	Bâ'nın fethi, kafin kesri, yâ'nın şeddesiyle:	Ötekiler.
	Tâ ile:	İbn Mes'ûd. [4336]
	İttibâ'dan etken:	Çoğunluk.
	İtbâ'dan edilgen:	Ca'fer-i Sâdık, Dahhâk ve 'îsâ'. [4337]
123	Yâ'nın dammı, cîm'in fethiyle edilgen:	Nâfi', Hafs.
	Yâ'nın fethi, cîm'in kesriyle, etken:	Ötekiler.
	Burada ve Nemi: 93'de hitâb tâsiyle:	Nâfi' ve İbn 'Âmir.
	Ğâib yâsıyle:	Ötekiler.

12/53 YÛSUF SÛRESİ 859
Tefsîr: 859
Tefsir: 859
Tefsir: 861
Tefsîr: 862
Tefsir: 864
Tefsîr: 867
Tefsir: 870
Tefsir: 871
Yûsuf Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 872
Yûsuf Süresi Kırâet Farkları 876

[4334] Mesâhif: 279. Ğurfe'nİn çoğulu ğuref gibi.
[4335] Taberî, lamın fethiyle olan çoğunluk kırâetini daha çok beğenmektedir (Câmİ'u'l-beyân: 12/210).
[4336] Mesâhif: 48, 137.
[4337] Mesâhif: 333.

12/53 YÛSUF SÛRESİ

Başından 101 nci âyetine kadar Yûsuf kıssasını anlatan bu Sûre, içinde tek kıssa taşıyan ve onu en ayrıntılı biçimde anlatan sûredir. 111 âyettir. 1, 2, 3 ve 7 nci âyetlerin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat bu âyetlerin konu ile bağlantısı, bu rivayeti geçersiz kılar. Sûrenin tamamının Mekke'de ve bölümlerinin, birbiri ardınca indiği anlaşılmaktadır. 101 nci âyetine kadar Yûsuf kıssası anlatılır. Ondan sonra müjde ve Öğütler verilir. Resmî sıraya göre 12 nci, iniş sırasına göre 53 ncü sûredir.[4338]

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle.

1- Elif lam râ. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir.
2- Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ki anlayasınız.
3- Biz, bu Kur'ân'ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen ondan önce bilmeyenlerden idin. [4339]

Tefsîr:

1. Elif lâm râ. Bazı sûrelerin başlarında bulunan bu harflerin, başka dillerde inmiş İlâhî Kitaba işaret olduğu gibi, indirilen vahyin Önemine dikkati çekme görevi yaptığını daha Önce izah etmiştik. Nitekim burada da bu harflerin ardından vahyedilen sözlerin, apaçık Kitabın âyetleri olduğu bildirilmektedir. Yani ey insanlar, dikkat edin, bu size okunan sözler, gelişi güzel sözler değil, apaçık ilâhî Kitabın âyetleridir.
2-3 ncü âyetlerde insanların anlaması için bu kitabın Arap diliyle indirildiği ve indirilen bu Kur'ân ile Muhammed'e, daha önce bilmediği en güzel kıssanın anlatıldığı belirtilmektedir.
el-Kasas: İzin ardından gitmek, yani iz sürmek anlamına gelir. Olayları birbirini izlediği için hikâyeye de kasas, kıssa adı verilmiştir.
Bu üç âyet, Yûsuf kıssasına bir giriştir. Bu kıssa, en güzel hikâye olarak nitelendirilmiştir. Gerçekten Yûsuf kıssası, araya fasıla girmeden olayları birbirini izleyen, en etkili kıssadır. Ruh üzerindeki etkisinden dolayı bu, en güzel kıssa olarak nitelendirilmiştir. Bu kıssa üzerinde çeşitli dillerde muhtelif tefsirler yazılmıştır. Çünkü kıssa, aşkın, iffetin ve imanın sembolü olarak görülmüştür. Sırrı Paşa'nın Ahsenu'l-Kasas adlı eseri, bu kıssayı Türkçe tefsir eden hacimli bir kitaptır.
Sen ondan önce bilmeyenlerden idin" cümlesi, Yûnus Sûresinin: "De ki: 'Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım. Düşünmüyor musunuz?"[4340] , Kasas Sûresinin:' "Sen, bu Kitabın sendin kalbin) bırakılacağını ummazdm. Ancak Rabbin bir rahmet olarak bu Kitabı sana vahyetti. Öyleyse kâfirlere arka olma!"[4341] âyetlerinin anlamım pekiştirmektedir.
Yûsuf kıssası, Tevrat'ın Tekvîn Kitabının 37-45 nci babında anlatılmaktadır. Kur'ân'ın anlattıkları, özet olarak Tevrat'ın anlattıklarına uymaktadır. Ayrıntılarda ufak tefek farklar vardır. Taberî, İbn Kesîr, Beğavî, Hâzin gibi müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer kıssalarını olduğu gibi bu kıssayı da Kur'-ân'da ve hattâ Tevrat'ta olduğundan çok geniş ve çeşitli rivayetlerle anlatırlar. Bu rivayetler, yahudilerden haberler nakleden bazı sahabî ve tabiîlere atfedilir. Demek ki Peygamber devrindeki yahudilerin ellerinde bulunan" bazı nüshalarda Yûsuf kıssası, tam Kur'ân'ın anlattığı biçimde anlatılıyordu. Fakat zamanla bu Tevrat nüshaları kaybolmuştur. [4342]

4- Hani bir zaman Yûsuf, babasına: "Babacığım, demişti, ben düşümde on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm, bunların bana secde ettiklerini gördüm."
5- "Yavrum, dedi, düşünü kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır!"
6- "Böylece Rabbin seni seçecek ve sana düşlerin yorumundan bir parça öğretecek, sana ve Ya'kub soyuna nimetini tamamlayacaktır; nasıl ki daha önce ataların İbrâhtm'e ve îshâk'a da nimetini tamamlamıştı. Şüphesiz Rabbin, bilendir, hikmet sahibidir." [4343]

Tefsir:

4-6: Hz. Yûsuf düşünde 11 yıldız ile güneşin ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüş, düşünü anlattığı babası Ya'kub Aleyhisselâm, bu düşten Yusuf'un büyük bir makama erişeceğini, kendisine sözlerin yorumu ilminden bir parça verileceğini anlamış ve kıskançlığa kapılıp kendisine bir kötülük etmemeleri için bu düşü kardeşlerine

[4338] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/381.
[4339] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/381.
[4340] Yûnus Sûresi: 16.
[4341] Kasas Sûresi: 86.
[4342] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/381-382.
[4343] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/383.

söylememesini Yûsuf'a tenbih etmiştir.
6 ncı âyette geçen ictibâ kökünden gelir. İcübâ değerli bir şeyi seçip ayırmak demektir. Ya'kub, oğluna, Allah'ın, kendisini seçip yüksek derecelere ulaştıracağını söylemiştir.
cümlesi, üç şekilde açıklanmıştır:
1. Allah sana ru'yaların yorumunu öğretecek. İnsanların gördükleri düşleri doğru yorumlayacak ve bu düşlerin ne anlama geldiğini bileceksin.
2. Sana Allah'ın kitaplarını, peygamberlerin sözlerim iyi anlama yeteneği verecek, onların gerçek anlamlarını öğretecek.
3. el-ehâdîs, hadîs'in çoğuludur. Hadîs, hâdıs: yani olay demektir. Te'vî-li de olayın yorumudur. Allah sana olayların iç yüzünü, çeşitli ruhsal ve bedensel varlıkların nasıl Allah'ın kudret ve hikmetini gösterdiğim öğretecek, olayların hikmetini anlatacak, doğru yargı yeteneği verecektir.[4344]
Hadîs, kök itibariyle olay anlamına da gelirse de konuşulan söz anlamında kullanılmaktadır. Çünkü söz de sonradan olan bir olaydır. Hadîs' in çoğulu olan el-ehâdîs, sözler anlamına gelir. Burada kasdedilen de düştür. Âyette düş, bir konuşma olarak gösterilmiştir. Gerçekten düş, ya çevre ile nefis arasında, veya nefsin kendi kendine veya nefis ile melek arasında bir konuşmadır. İnsan uyurken yakınında vukubulan olaylar, düşünde benzeri şekillerle kendisine yansır. Bu, çevrenin, kendisini nefse anlatmasıdır. Yahut kişinin gündüz yaşayıp şuur altına atılan olaylar ve açlık, susuzluk gibi doğal ihtiyaçlar düş ile kendisini anlatırlar. Meselâ susayan uykuda su içer. Bu suretle nefis, düş ile kendisini tatmin eder. Fakat düşlerin hepsi bu tür değildir. Ruhları sâflaşmış bazı kişiler de gelecekte olacak şeyleri görürler. İşte bu tür düş, meleğin nefse konuşmasıdır, keşfi ru'yâdır. Bu tür düşler, geleceğin bugünden var olduğunu, yani Allah'ın kaderini ispat eden ve maddenin düşünceden önce olduğunu iddia eden maddeci görüşü yıkar. İşte Yûsuf Aleyhis-selâm'a bu nefis konuşmaları şeklinde ifâde edilen, düşleri yorma yeteneğinin verildiği anlatılmaktadır.
Ya'kub'un sözlerinden, kardeşlerinin Yûsuf'u kıskandıkları anlaşılmaktadır. Ya'kub'un on iki oğlu vardı. En küçük oğulları Yûsuf ile Bünyâmîn aynı anadan doğmuşlardı. Ötekilerin anneleri başkaydı. Yûsuf çok güzeldi. Ya'kub, Yûsuf ile özkardeşini ötekilerden fazla seviyordu. Bunu içlerine sindiremeyen kardeşleri, özellikle Yûsuf'u kıskanıyorlardı. Yûsuf bu düşü gördüğü zaman on iki yaşında idi.[4345]
Yûsuf un ru'yâsı, ufak farkla Tevrat'ta anlatılır: "Ve İsrail, Yûsuf'u bütün oğullarından ziyade severdi. Çünkü o, ihtiyarlığının oğlu idi; ve ona alaca entari yaptı. Ve babalarının, bütün kardeşlerinden ziyâde onu sevdiğini kardeşleri gördüler ve ondan nefret ettiler...
"Ve Yusuf ru'ya görüp kardeşlerine bildirdi ve ondan daha ziyade nefret ettiler ve onlara dedi: Rica ederim, gördüğüm bu rüyayı dinleyin; işte tarlanın ortasında biz demetler bağlıyorduk ve işte benim demetim kalktı ve dikildi ve işte sizin demetleriniz etrafını kuşatıp benim demetime eğildiler. Ve kardeşleri ona dediler: Gerçek üzerimize kıral mı olacaksın?.. Ve yine başka rüya gördü ve onu kardeşlerine anlatıp dedi: İşte bir ru'ya daha gördüm ve işte güneş ve ay ve on bir yıldız bana eğildiler. Ve babasına ve kardeşlerine anlattılar. Ve babası onu azarlayıp kendisine dedi: Bu gördüğün ru'ya nedir? Gerçek ben ve anan ve kardeşlerin yere kadar sana iğilmek için mi geleceğiz?.. Kardeşleri onu kıskandılar; fakat babası bu sözü yüreğinde tuttu".[4346]

7- Andolsun Yusuf ve kardeşlerinde soranlar için ibretler vardır.
8- (Kardeşleri) demişlerdi ki: "Yûsuf ve kardeşi, babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatiz. Babamız, açık bir yanlışlık içindedir!"
9- "Yûsuf'u öldürün, ya da onu bir yere bırakın da babanızın yüzü yalnız size kalsın. Ondan sonra da iyi bir topluluk olursunuz!"
10- İçlerinden bir sözcü: "Yûsuf'u Öldürmeyin, onu kuyunun dibine atın, kervanlardan biri onu görüp alsın; eğer yapacaksanız (böyle yapın) "dedi
11- Dediler ki: "Ey babamız, neden Yûsuf'u bize güvenmiyorsun? Oysa biz ona öğüt verenleriz.*'
12- "Yarın onu da bizimle beraber gönder, gezsin, oynasın; biz onu elbette koruruz".
13- Dedi ki: "Onu götürmeniz beni üzer; korkarım ki sizin haberiniz yokken onu kurt yer!"
14- Dediler ki: "Biz bir topluluk olduğumuz halde onu kurt yerse, o zaman biz tamamen beceriksiz kimseleriz, demektir."
15- Nihayet onu götürüp de kuyunun dibine atmağa topluca karar verdikleri zaman biz, Yûsuf'a: "Andolsun sen, onların bu işlerini, hiç farkında olmayacakları bir sırada kendilerine haber vereceksin!" diye vahyet-tik.
16- Akşamlayın ağlayarak babalarına geldiler.
17- "Ey babamız, dediler, biz gittik, yanşıyorduk; Yûsuf'u yiyeceğimizin yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın!
18- Gömleğinin üstünde yalan kan getirdiler. (Ya'kub): "Hayır, dedi, herhalde nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürükledi. Artık (tek çarem) güzelce sabretmektir. Dediğinizi dayanmak) için ancak Allah'tan yardım istenir.

[4344] Mefâtîh: 18/89-90.
[4345] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/87.
[4346] Tekvîn: 37/3-11.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/383-385.

19- Bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, kovasını sarkıttı: "Müjde, dedi, işte bir oğlan!" Onu ticaret için sakladılar. Halbuki Allah onların ne yaptıklarını biliyordu.
20- Nihayet onu düşük bir pahaya, birkaç paraya sattılar. Onlar ona karşı isteksiz idiler. [4347]

Tefsir:

7- Yusuf ve kardeşlerinin hikâyesinde, soranlar için ibretler bulunduğuna dikkat çekildikten sonra kıssanın anlatımına başlanıyor:
8-10: Yûsuf'u ve onun özkardeşini kıskanan kardeşleri, Yûsuf'u öldürmeyi veya babalarının göremeyeceği ıssız bir yere koymayı, Yûsuf'tan kurtulup babalarının sevgi ve teveccühünü kendilerine çevirdikten sonra iyi insanlar olmayı kurarlar. İçlerinden biri Yûsuf'u öldürmemelerini, mutlaka ona bir iş yapmaları gerekiyorsa bir kuyunun bucağına atıvermelerini önerir. Böylece oradan gelip geçenlerden biri Yûsuf'u alıp götürecek, kendileri de ondan kurtulacaklardır. t
11-14: Bu düşünceyi benimseyen kardeşler, babalarından, oynayıp açılması için Yusuf'u da kendileriyle beraber kıra koyun otlatmağa göndermesini ister ve onu koruyacaklarına dair babalarına güvence verirler.
15- Yusuf'u götürüp oy birliğiyle kuyunun dibine bıraktıkları sırada yüce Allah, Yusuf'un gönlüne güç verir ve bir gün kardeşlerinin yaptıkları bu kötülüğü yüzlerine vuracağını ona vahyeder.
16-18: Yusuf'u kuyuya bırakanlar, akşamlayın ağlar çehre ile babalarına gelirler, kestikleri bir hayvanın kanıyla buladıkları Yusuf'un gömleğini de göstererek, kendileri oynarken Yusuf'u kurdun parçalamış olduğunu söylerler. Sabırdan başka çare olmadığım söyleyen Ya'kub, oğullarına: "Hayır, nefisleriniz size bir iş düzenledi" diyerek Yusuf'u kurdun parçaladığına inanmadığını, fakat anlatılanlara göre Allah'tan sabır beklediğini belirtir.
19-20: Sözgeliminden anlaşılıyor ki Yusuf'un atıldığı kuyu, yol üzerinde bulunan bir kuyudur. Yolculardan bir grup su almak için adamlarını kuyuya göndermişler, suya gelenler kuyuda Yusuf'la karşılaşınca: "Müjde! Burada bir oğlan var" demişler. Kimseye söylemeden çocuğu satmak üzere alıp götürmüşler ve buluntu olduğu için pek değer vermedikleri Yusuf'u Mısır'da ucuz pahaya satmışlardır.
Onu ticaret için sakladılar'* cümlesinde çoğul zamirinin mercii hakkında iki ihtimal vardır:
1) Birincisine göre zamir, su almağa gelenlere raci'dir. Bunlar Yusuf'u bulunca sevinmişler, "Bu çocuğu bulduğumuzu kimseye söylemeyelim, saklayıp satalım, parası bizim olsun' demişler. Çocuğu kervandaki diğer arkadaşlarından gizlemişler, ucuz pahaya da satmışlar.
2) İkincisine göre çoğul zamiri Yusuf'un kardeşlerine aittir. Onlar Yusuf'u kuyuya attıktan sonra gitmemişler, o yörede beklemişler, su almağa gelenler kuyuda Yusuf'a rastlayınca kardeşleri, Yusuf'un, kendi köleleri olduğunu söylemişler, Yusuf da onlardan korktuğu için köle olmadığını söylememiş. Kardeşleri Yusuf'u köle olarak kervanın adamlarına satmışlar.
Birinci anlam âyetlerin sözgelimine daha uygun, ikinci anlam da Tevrat'ın anlattığına uygundur. Kardeşlerinin Yusuf'a yaptıkları bu iş, Tekvin Kitabının 37 nci babında anlatılmaktadır. Kur'ân'ın anlattığı özet, Tevrat'ta anlatılanlara uyar. Ancak küçük farklar vardır.
Yusuf'u, kardeşleriyle göndermek isteyen, babası Ya'kub'dur. Onu Heb-ron vadisinden kardeşlerinin bulunduğu Şekem'e göndermiştir. Kardeşlerinin Şekem'den Dotan'a gittiklerini öğrenen Yusuf bu kez oraya gitmiş, kardeşleri Yusuf'un geldiğini uzaktan görünce: "İşte bu rüyalar sahibi geliyor, şimdi gelin onu öldürelim ve onu kuyulardan birisinin içine atalım. Kötü bir canavar onu yedi deriz" demişler. Yusuf'un üvey, büyük kardeşi Ruben, Yusuf'u kurtarmak için onu öldürmeyip susuz bir kuyuya atmayı önermiş. Öyle yapmışlar. O sırada İsmailîlerden bir kervan geldiğini görünce Yusuf'u kuyudan çıkarıp İsmailîlere yirmi gümüşe satmışlar. Entarisini de kana bulayıp babalarına getirmişler. Ya'kub, oğlunun mutlaka parçalandığını söyleyip elbisesini yırtmış, beline çul sarmış, çok günler yas tutmuş. Oğulları ve kızları onu ne kadar teselli etmişlerse de teselli kâr etmemiş. Kervancılar Yusuf'u Mısır'da muhafız askerlerinin başkanı (İçişleri Bakanı) Potifar'a satmışlar.[4348]

21- Onu satın alan Mısırlı, karısına: "Ona iyi bak, belki bize yararı dokunur, ya da onu evlât ediniriz dedi. Böylece biz Yûsuf a o yerde güzel bir imkân verdik ki ona düşlerin yorumunu öğretelim. Allah, buyruğunu yerine getirendir, fakat insanların çoğu bilmezler.
22- (Yusuf) Kuvvetli çağına erişince ona hüküm ve ilim verdik. İşte biz, güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız.
23- Yûsuf'un, evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murâd almak istedi ve kapıları kilitleyip: "Haydi gelsenef dedi. (Yusuf). "Allah'a sığınırım, dedi, efendim bana güzel baktı, zâlimler iflah olmazlar!"
24- Andolsun, kadın onu arzu etmişti, eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi o da onu arzu etmişti. Böylece biz, kötülüğü ve fuhşu ondan çevirmek istedik; çünkü o, ihlâsa erdirilmiş (temiz) kullarımızdandır.
25- Kapıya doğru koşuştular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında kadının beyine rastladılar. Kadın: "Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası nedir? Zindana kapatılmak veya acı bir

[4347] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/385-387.
[4348] Tekvin: 37/12-36.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/387-388.

biçimde işkence edilmek değil midir?" dedi.
26- (Yusuf): "O benden murâd almak istedi" dedi. Kadının ailesinden birtşâhit de şöyle şahitlik etti: "Eğer Yûsuf'un gömleği önden yırtılmışsa kadın doğrudur, o yalancılardandır"
27-"Ve eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalancıdır, o, doğrulardandır!"
28- (Kadının kocası, Yûsuf'un) gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce (kadına); "Bu, sizin düzeninizdendir, dedi, gerçekten sizin düzeniniz büyüktür!"
29- "Yûsuf sen bundan vazgeç (bunu kimseye söyleme) ey kadın, sen de günâhının bağışlanmasını dile! Çünkü sen, günahkârlardan oldun!"
30- Şehirde birtakım kadınlar: "Vezirin karısı, uşağının nefsinden murâd almak istemiş! Sevda onun bağrını yakmış! Biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz!" dediler.
31- (Kadın) onların düzenlerini işitince, onlara (adam) gönderdi (evine davet etti). Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı ve her birine de birer bıçak verdi. (Kadınlar, önlerine konan meyvaları soymakla uğraşırken) Yûsuf'a: "Çık, karşılarına!" dedi. Kadınlar onu görünce (gözlerinde) büyüttüler, ellerini kestiler ve: "Allah için hâşâ, bu insan değildir; bu ancak güzel bir melektir!" dediler.
32- (Kadın) dedi ki: "İşte siz beni bunun için kınamıştınız! Andolsun ben kendisinden murâd almak istedim de o, iffetinden ötürü reddetti. Ama kendisine emrettiği-miyapmazsa, elbette zindana atılacak ve alçalanlardan olacaktır!"
33- (Yûsuf).' "Rabbim, dedi, bana göre zindan, bunların beni çağırdığı şeyden iyidir. Eğer onların düzenini benden savmazsan onlara kayarım ve câhillerden olurum!"
34- Rabbi onun duasını kabul buyurdu da onların düzenlerini ondan savdı. Şüphesiz O, işitendir, bilendir.
35- Sonra bu delilleri gördükleri halde yine onu bir süre zindana atmaları kendilerine uygun geldi. [4349]

Tefsîr:

21-22: Yusuf'u satın alan büyük mevki sahibi kişi, karısına Yûsuf'a iyi bakmasını, onun kendilerine yararlı olabileceğini, yahut onu evlât edinebileçeklerini söyler. Böylece Allah, Yûsuf'u Mısır'da iyi bir yere yerleştirir, yükselme imkânlarına kavuşturur. Bu imkânları bol, görgülü evde kalmakla bilgi ve görgüsü artacak, ülke yönetimini Öğrenecektir. Allah dilediği işi yerine getirir, buna kimse engel olamaz. Nitekim Yûsuf tam güçlü, olgun çağına erişince ona hüküm ve ilim vermiş, Mısır'ı bilgi ile yönetme düzeyine yükseltmiştir.
Son âyet, Yûsuf'un ileride kavuşacağı iktidara işaret etmektedir. Buradaki hükmü, hikmet olarak tefsir ederler. Fakat hükümden sonra ilmin zikredilmesi, hükmün iktidar anlamına geldiğini gösterir. Böylece iktidar ile bilgi birleştirilmiş, ilim hükmün ayrılmaz parçası olmuştur. Eğer hüküm, hikmet olarak açıklanırsa ilmin içinde hikmet de olduğuna göre aynı şey tekrar edilmiş olur. Ayrıca 101 nci âyette Yûsuf'un duasından da buradaki hükmün, mülk ve iktidar anlamında kullanıldığı anlaşılır. Çünkü orada Yusuf, kendisine mülk veren, düşlerin yorumunu öğreten Allah'a hamdetmektedir. Mülk ve hüküm eş anlamlıdır.
Keşşafın beyanına göre Yûsuf'u satın alan zat, Azîz unvaniyle anılan Mısır Hazine Bakanı Kıtfîr veya Itfîr'dir. Karısının adı da Râîl veya Zelîhâ'-dır. Satıldığı zaman on yedi yaşında olan Yusuf, otuz yaşında vezir olmuştur.[4350]
Tevrat'a göre Yusuf'u satın alan, muhafız askerleri reisi Potifar'dır. Kadının asıl adından söz edilmez.
23-24: Evin hanımı, Yûsuf'a âşık olur, arzusuna erişmek için kapıları kilitleyerek bütün çekiciliğiyle Yusuf'u kendisine davet eder; "Haydi gel! İşte senin için süslendim, seninim!" der. Yusuf, kendisine iyilik ve itimad etmiş olan efendisine hiyanet etmekten Allah'a sığınır, zalimlerin onmayacaklarını söyler. Aslında çekici kadına karşı delikanlı Yusuf'un içinde de güçlü bir istek uyanmıştır ama Allah'ın verdiği akıl ve peygamberlik nuruyla Yusuf, nefsinin arzusunu yenmekte ve kötülükten uzak durmaktadır.
25-29: Yusuf, kendisini yakalamak isteyen kadının elinden kurtulmak için kapıya doğru koşar, kadın da ardından gelir, arkadan gömleğini yakalayıp çeker ve yırtar. Tam bu sırada kocasiyle karşılaşırlar. Kadın durumunu kurtarmak için Yusuf'un kendisine saldırdığını, cezalandırılması gerektiğini söyler. Yusuf da kendisini savunur. Kadının ailesinden bir tanık; gömlek Önden yır-tılmışsa kadının haklı, arkadan yırtılmışsa Yusuf'un haklı olduğuna hüküm verir. Gömleğin arkadan yırtıldığını gören aziz, Yusuf'a olayı kimseye söylememesini, karısına da günahından tevbe etmesini, tenbih eder.
30-35: Fakat olay, zamanın sosyetesinde duyulur, sosyete kadınları, azizin karısının bir köleye âşık olmasını kınarlar. Kadınların dedikodularını duyan hanım, onları evine davet eder, yaslanıp oturacakları yerler hazırlar, önlerine yiyecekler, meyvalar ve birer bıçak koyar. Kadınlar önlerine konan mey-vaları soymakla meşgul iken hanım, Yusuf'a içeriye girmesini emreder. Yusuf'u görüp güzelliğine hayran olan kadınlar, şaşkınlıktan ellerini keserler; "Bu, insan değil, melektir!" derler. Hanım: "İşte siz bu genç yüzünden beni kınadınız. Ben kendisinden murad alayım dedim, kabul etmedi. Ama dediğimi yapmazsa zindana atılacak ve alçaltılacaktır!" der.
Yusuf ise zindana atılmayı, bu kadınların çağırdıkları fuhşa tercih eder ve Allah'tan kendisini bu kötülükten korumasını diler. Yusuf'un, hanımının isteğine boyun eğmesi için baskı yapan kadınlar, isteklerini kabul

[4349] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/388-391
[4350] Keşşaf: 2/308; Mefâtîhu'l-ğayb: 18/108.

etmeyince onu iftira ile zindana attırmağa çalışırlar. Kadınların Yusuf'u şikâyetlerini görüşenler, Yusuf'u zindana atmayı uygun görürler.
31 nci âyette cümlesi, şeklinde de okunmuştur. O zaman mana: Bu satın'alınacak bir köle değildir şekline girer. Bu takdirde "in de lâm'in kesriyle " okunması gerekir. Yani bu satın alınacak bir köle değil, bir prens, bir kıraldır, demek olur.
Bu âyetlerde anlatılan kıssanın ikinci dizisi, Tekvîn Kitabının 39 ncu babında geçmektedir: Orada özetle şöyle denmektedir: Firavun'un memuru, muhafız askerleri reisi Mısırlı Potifar, Yusuf'u İsmailîlerin elinden satın aldı. Yusuf'un girdiği bu eve bereket doldu. Potifar, ona çok güvendi ve evinin yönetimini ona verdi. Karısı Yusuf'a göz atıp kendisiyle yatmasını söyledi. Kadın ne kadar zaman Yusuf'u kandırmağa çalıştıysa da başaramadı. Nihayet bir gün evde kimse yok iken: "Benimle beraber yat" diyerek onu esvabından tuttu; Yusuf esvabını onun elinde bırakıp kaçtı ve dışarı çıktı." Kadın onun kaçtığını görünce evinin adamlarını çağırıp Yusuf'un kendisiyle yatmak için yanına geldiğini, fakat kendisi bağırınca kaçtığını söyledi. Efendisi geldiği zaman ona da bunları anlatınca efendisi Yusuf'u kralın mahpuslarının bağlandığı yere teslim etti. Fakat Yusuf'u seven zindan müdürü, hapishanenin yönetimini Yusuf'a verdi.
Tevrat'ta bazı sosyete kadınlarının, azizin karısını dedikodu konusu yaptıkları, Zelîha'nın onları davet edip önlerine yiyecek ve bıçak koyduğu, Yusuf'u gören kadınların ellerini kestikleri kısımları yoktur. Fakat Peygamber (s.a.v.) zamanındaki nüshalarda bu parçanın da var olduğu kanaatindeyiz. [4351]

36- Onunla beraber iki genç daha zindana girdi. Onlardan biri dedi ki: "Ben düşümde şarap sıktığımı görüyorum". Ötekide: "Ben de görüyorum ki başımın üstünde ekmek taşıyorum, kuşlar ondan yiyor. Bunun yorumunu bize haber ver, zira biz seni güzel davrananlardan görüyoruz" dedi.
37- (Yusuf) şöyle dedi: "Size rızık olarak verilen yemek henüz size gelmezden önce bunun yorumunu size haber vermiş olurum. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Ben Allah'a inanmayan, âhireti de inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim."
38- "Atalarım İbrahim, îshâk ve Ya'kub'un dinine uydum. Herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmağa hakkımız yoktur. Bu (tevhid), bize ve bütün insanlara
Allah'ın birlûtfudur, ama insanların çoğu şükretmezler."
39- "Ey benim zindan arkadaşlarım, çeşitli tanrılar mı iyi, yoksa herşeyi kahredici (herşeye hâkim) tek Allah mı?"
40- "Siz, O'nu bırakıp ancak sizin ve atalarınızın taktığı birtakım (boş) isimlere tapıyorsunuz. Allah onlara hiçbir güç vermemiştir. Hüküm (yönetim) yalnız Allah'ındır. O, yalnız kendisine tapmanızı buyurmuştur. İşte doğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler."
41- "Ey zindan arkadaşlarım, biriniz (eskisi gibi) yine efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak, kuşlar onun başından yiyecek. Sorduğunuz iş, (bu şekilde) kesinleşmiştir."
42- O ikisinden, kurtulacağım sandığı kimseye: "Beni efendin(kıral)ın yanında an" dedi. Fakat şeytan o adama, efendisine söylemeyi unutturdu, (bundan ötürü Yusuf), birkaç yıl zindanda kaldı.
43- (Bir gün) Kıral dedi ki: "Ben düşümde yedi semiz inek görüyorum, bunları yedi zayıf inek yiyor. Ve yedi yeşil, yedi de kuru başak (görüyorum). Ey efendiler, eğer siz, düş yorumluyorsanız bu düşümün yorumunu bana anlatın."
44-(Yorumcular) dediler ki: "Bu, karışık düşlerden ibarettir, biz karışık düşlerin yorumunu bilmeyiz."
45- İki kişiden kurtulan adam, uzun bir süre sonra (bu olay üzerine) hatırladı da dedi ki: "Ben size onun yorumunu haber veririm, hemen beni gönderin."
46- (Zindana geldi); "Yûsuf, ey çok doğru söyleyen insan, bize şu düşü çöz: Yedi semiz ineği, yedi zayıf (inek) yiyor ve yedi yeşil, yedi de kuru başak (neyi gösterir)? Umarım ki (senin yorumunla) insanlara dönerim, onlar da bilirler."
47- Dedi ki: "Siz, âdetiniz üzere yedi yıl (ürün) ekersiniz. Biçtiğinizi başağında bırakırsınız, ancak yiyeceğiniz az bir miktarı (alırsınız)."
48-"Sonrü onun ardından yedi kurak yıl gelir ki sakladığınız az miktar dışında, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirir."
49- "Sonra onun ardından bir yıl gelir ki o yıl insanlara bol yağmur yağdırılır ve insanlar o yıl (bol bol meyva) sıkarlar."
50- (Elçi bu yorumu getirince) Kıral: "Onu bana getirin!" dedi. Elçi Yusuf'un yanına gelince (Yûsuf)-' "Efendine dön de ona sor, ellerini kesen o kadınların amacı neydi? (Bunu ortaya çıkarsın). Şüphesiz Rabbim, onların tuzaklarını biliyor" dedi.
51- (Kıral kadınlara); "Yûsuf'un nefsinden murâd almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?" dedi. Dediler ki: "Hâşâ, Allah için (doğruyu söylemek lâzım), bizondan hiçbir kötülük görmedik!" Azizin karısı da şöyle dedi: "işte şimdi hak yerini buldu, ben onun nefsinden murâd almak istemiştim. O tamamen doğrulardandır!"
52- Gerçeği söyledim ki Yusuf, benim, kendisine arkadan hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin tuzağını

[4351] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/391-393.

başarıya ulaştırmayacağını bilsin.
53- Ben, kendimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, dâima kötülüğü emredicidir. Meğer Rabbin esirgediği bir nefis ola. Rabbim, bağışlayan, esirgeyendir,
54- Kırat "Onu bana getirin, dedi, onu kendime özel (dost) yapayım! Kendisiyle konuşunca: "Sen, dedi, artık bugün yanımızda mevki sahibi, güvenilir kimsesin!
55- (Yûsuf Kirala); tkBeni ülkenin hazineleri üstüne bakan yap, çünkü ben iyi korur, (yönetmesini) iyi bilirim. edi.
56- Böylece biz Yûsuf a o ülkede iktidar verdik. Orada dilediği yerde konaklardı. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi ulaştırırız, güzel davrananların ödülünü zayi etmeyiz.
57- tnanıp (kötülüklerden) korunanlar için, elbette âhiret ödülü daha hayırlıdır. [4352]

Tefsir:

36-42: Yusuf'la beraber iki genç de zindana atılır. Bunlardan biri düşünde, şarap yapmak için üzüm sıktığını, diğeri de başının üzerinde ekmek taşıdığını, kuşun gelip o ekmekten yediğini görür; Yûsuf'tan düşlerinin yorumunu sorarlar.
Yusuf, düşlerinin yorumuna başlamadan önce onları şirkten uzaklaşıp Allah'ın birliğini tanımağa; hiçbir gücü, yetkisi olmayan, boş isimlerden ibaret bulunan tanrıları bırakıp tek hüküm ve yetki sahibi Allah'a kul olmağa, yalnız O'na tapmağa çağırır.
40 ncı âyetteki "cümlesi: *'Allah, onların tanrı olduklarına dair hiçbir delil indirmedi" şeklinde tefsir edildiği için biz de vaktiyle âyeti böyle terceme etmiştik. Fakat önce bu tanrıların boş isimlerden ibaret oldukları, sonra hükmün yani yönetimin yalnız Allah'a âidolduğu belirtildiğine göre bu âyetteki sultari kudret, otorite anlamına gelmesi daha uygundur. Bundan dolayı âyeti: "Allah onlara hiçbir güç indirmemiştir" şeklinde terceme ettik. Onların bir hükmü, otoritesi yoktur. Hüküm yalnız Allah'a aittir. Tapılmağa lâyık olan da yalnız O*dur.
Daha sonra Yusuf, gençlerin düşlerini yorumlar: Birinin kurtulup kiralın sakisi olacağını, diğerinin de asılacağını; düşlerin bu anlama geldiğini söyler. Kurtulacağını sandığı gence de kirala, kendisinin suçsuzluğunu anlatmasını tenbih eder. Fakat çıktıktan sonra gencin unutması, Yusuf'un birkaç yıl daha zindanda kalmasına neden olur.
42 nci âyetteki cümlesinde bulunan iki zamirin mercii hakkında iki ihtimal vardır:
1) Zamirler Yûsuf'a aittir. Yûsuf, zindan arkadaşına, kirala kendisini hatırlatmasını söyledi de, Allah'ı hatırlamayı unuttu. Şeytan o anda vesvese vererek Yûsuf'a Rabbini anmayı unutturdu. Kurtuluşu Allah'tan bekleyeceğine halktan umdu. Bundan dolayı Allah'tan bir ceza olarak birkaç yıl zindanda kaldı. Nitekim Hz. Peyğamber(s.a.v.)in: "Allafi, Yûsuf'a rahmet etsin, eğer Rabbinin yanında beni an, demeseydi, zindanda kalmazdı" dediği rivayet edilir[4353]. Bu mânâyı tercih eden Râzî de: "Ömrümün 57 nci yılına vardığım şu âna kadarki tecrübemden anladım ki insan ne zaman yalnız Allah'a müracâat eder, bir şeyi yalnız O'ndan beklerse istediği, en güzel şekilde olur. Fakat ne zaman ki Allah'tan başkasına müracaat ederse o, onun sıkıntı ve meşakkate düşmesine sebebolur[4354] diyor.
2) Bu iki zamir, zindandan çıkan gence aittir. Şeytan ona, kiralın yanında Yûsuf'u anmayı unutturmuş, o kirala Yûsuf'un suçsuzluğunu anlatmadığı için Yûsuf birkaç yıl daha zindanda kalmıştır.
Kanaatimize göre sözgelimine bu anlam daha uygundur. Ayrıca Tevrat'taki: "Fakat baş saki Yusuf u hatırlamadı ve onu unuttu"[4355] ifadesi de bu anlamı güçlendirir. Zulmü savmak için Allah'tan başkasından yardım istemek caizdir. Yusuf arkadaşının yardımını istemekle günah işlememiştir' ki cezalandırılmış olsun. 45 nci âyetteki "Bir süre sonra hatırladı" cümlesi de unutanın, Yusuf'un zindan arkadaşı olduğunu gösterir.
üçten ona kadar sayılar için kullanılan bir sözcüktür. Bizdeki birkaç, küsur sözcüklerine karşılıktır.
43-49: Nihayet kıral, düşünde yedi cılız ineğin, yedi semiz ineği yediğini; yedi yeşil ve yedi kuru başak görür ve yorumculardan düşünün yorumunu sorar.
Âyetlerde ta'bır kelimesi geçer. Ta'bîr, ırmak kıyısı anlamına gelen *abr'den alınmıştır. 'Ubûr bir kıyıdan diğer kıyıya, bir kenardan diğer kenara geçmek demektir. Ta'bîr ise görülen düşteki şekillerin nelere delâlet ettiğini düşünüp misâlî şekillerden dünyâ kavramlarına geçmektir ki biz buna yorum diyoruz.
Yorumcular, yormaktan âciz kaldıkları bu düşe adğâs-ü ahlâm derler. Adğâs dığs'm çoğuludur. Çeşitli bitkilerden oluşan demete dığs denh.Adğâs-ü ahlâm düşlerin birbirine karışması, karmakarışık ru'yâlar anlamınadır. Düşler birbirine karışınca çeşitli bitkilerden oluşan demete benzetilmiştir. Çünkü yedi semiz, yedi cılız inek, yedi yeşil ve yedi kuru başak aynı türden olmayan şeylerdir. Yorumcular, birbirine karışmış bu düşü yormaktan âciz olduklarını söylemişlerdir.
Râzî, ta'bîr ilmini şöyle izah ediyor: Yüce Allah, nefs-i natıka cevherini felekler âlemine çıkabilecek, Levh-i Mahfûz'u okuyabilecek kabiliyette yaratmıştır. Buna engel olan, nefsin, bedeni yönetmekle meşgul olmasıdır.

[4352] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/393-398.
[4353] Câmi'u'I-beyân: 12/223.
[4354] Mefâtîhu'1-ğayb: 18/145.
[4355] Tekvîn: 40/23.

Uyku halinde bedenle uğraşması azalır, Levh-i Mahfuzu okuma gücü artar. Ruhun aldığı bir ruhsal algı, hayal âleminde kendine özgü izler bırakır. İşte yorumcu, bu hayal izlenimleri ile o ruhsal algıları çıkarır, bu izlerin hangi ruhsal algıya delâlet ettiğini sezer[4356].

50-53: Bu yorumu çok beğenen kıral, Yûsuf'un kendisine getirtilmesini ister. Fakat Yûsuf, zindandan çıkmaz, gelen elçiye önce, kendisine iftira etmiş olan kadınların sorguya çekilip gerçeğin ortaya çıkarılmasını ister. Kiralın huzurunda sorguya çekilen kadınlar, Yusuf'un masumluğunu itiraf ederler. Vezirin karısı: "İşte şimdi gerçek ortaya çıktı, o bana değil, ben onasahi-bolmak istemiştim; o doğru söylüyor" der ve kendisinin, Yusuf'un ardından ona hıyanet etmediğini; doğruyu söylediğini Yusuf bilsin diye hakikati itiraf ettiğini; kendisini temize çıkarmadığını, her zaman kötülük emreden nefse bir kere uymuş olduğunu; ancak çok bağışlayan, çok esirgeyen Allah'ın acıdığı kimselerin nefsin şerrinden kurtulacaklarını söyler.

Râzî ve İbn Kesîr'e göre 52-53 ncü âyetler, Zelîha'nın sözlerinin devamıdır, Yusuf'un sözü değildir. Zeliha bu sözleriyle, evinde bulunduğu sırada Yusuf'a haksızlık etmekle beraber, Yusuf zindana girdikten sonra ardından ona hiyânet etmediğini, gerçeği itiraf ettiğini belirtmektedir. Çünkü bu sözler, kadınların sorgusu sırasında kiralın huzurunda söylenmektedir. O sırada Yusuf orada değil, zindanda idi. Şayet bu sözler Yusuf'a âidolsaydı, Yusuf'un, kadınların itirafını duyduktan sonra böyle söylemiş olması gerekirdi. Halbuki bu husus âyette yoktur. Çünkü henüz Yusuf zindandadır, orada değildir. Daha sonra söylenen sözlerin de kiralın huzurunda geçen konuşmalar arasına konması uygun olmaz. Sözgeliminden bellidir ki öteki kadınların itirafından sonra sözü Zelîha almış 51'in sonu ile 52 ve 53 ncü âyetlerin anlattığı sözleri söylemiştir. Özellikle 53 ncü âyetin ifadesi Yusuf'un değil, Zelîha'nın tutumuna uygundur[4357].

Bazılarına göre de bu sözleri söyleyen Yusuf'tur. Fakat birinci anlam daha doğrudur. Dediğimiz gibi o sırada Yusuf huzurda yoktu. Ayrıca söylenen sözler, kadının durumuna uygundur.

"Nefis, çok kötülük emredicidir": Filozoflara göre insan nefsi birdir, sıfatları çoktur. Nefis, İlâhî âleme yönelirse mutmainne olur. Şehvet ve gazab yönüne yönelirse emmâre (çok kötülük emredici) olur. Emmâre olmasının sebebi de şudur: Yaratılışından itibaren madde âlemine alışır. Soyutlar âlemini düşünmesi ve ona eğilimi çok nadir olur. Bu tecerrüd (dünyâdan soyutlanma), ömrünün çok az zamanlarında olur. Çoğunlukla maddeler âleminin çekiciliğine kapılır. Yüce âleme çıkma eğilimi nâdir olduğundan ona "çok kötülük emredici" denmiştir.[4358]

54-57: Kıral Yûsuf'u getirtir, kendisine özel danışman ve hazine bakam yapar. Böylece Yusuf, sûrenin 22 nci âyetinde işaret edildiği üzre Mısır'da iktidara kavuşur, dilediği gibi hareket eden en etkili bir yönetici olur.

Kıssanın bu dizisi de Tekvin Kitabının 40-41 nci bablarında geçmektedir. Ancak orada Fir'avn'ın ilci memurunun Yusuf'tan daha sonra zindana, Yusuf'un yanına konulduğu, muhafız askerleri reisinin, Yusuf'u onların üzerine âmir yaptığı anlatılır. Bir de Yusuf'un suçsuzluğunu ispat için kadınların sorguya çekilmeleri sahnesi orada yoktur. Tekvine göre Fir'avn, yedi cılız ineğin, yedi semiz ineği yediği düşü ile yedi cılız başağın yedi yeşil, dolgun başağı yuttuğu düşlerini ayrı ayrı zamanlarda görmüş, yorumcular bu düşü yoramayınca saki Yusuf'u hatırlayıp kirala söylemiş, kıral Yusuf'u yanına getirtip rüyasını ona anlatmış ve tabirini almıştır. Bunun üzerine kıral onu, kendisi hariç bütün memurların ve tebeanın başı yapmış yani başbakan tayin etmiş ve on şehrinin kâhini Poti-fera'nın kızı Asenat ile evlendirmiş ve Yusuf'a Zafenat-paneah unvanını vermiştir. Diğer taraflar aynıdır. Başlıca fark, üslûp farkıdır. Kısa, Kitabı Mukaddes'tekine bu kadar yakınlıkla Kur'ân-ı Kerîm'de zikredildiğine göre muhakkak ki kadınların itirafı sahnesi de, Kur'-ân'ın indiği devirdeki Kîtâb-ı Mukaddes nüshalarında vardı. [4359]

58- Yusuf'un kardeşleri geldiler, onun yanına girdiler, o onları tanıdı, fakat onlar onu tanımıyorlardı.

59- (Yûsuf) onların yüklerini hazırlatınca dedi ki: "Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin, görüyorsunuz ya ben ölçüyü tam yapıyorum ve ben konukseverlerin iyisi-yim!"

60- "Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size Ölçü yok. Bana yaklaşmayın!"

62- Dediler ki: "Onu babasından isteyip getirmeğe çalışacağız, bunu mutlaka yapacağız"-

62- (Yusuf) uşaklarına: "Onların sermayelerini yüklerinin içine koyun, belki ailelerine döndükleri zaman bunun farkına varırlar da yine gelirler" dedi.

63-Babalarına döndüklerinde dediler ki: "Ey babamız, bizden ölçü me-nedildi, kardeşimizi bizimle beraber gönder de (ihtiyacımız olanı) ö/f(üp dX)alım. Biz onu mutlaka koruruz."

64- (Ya'kub) dedi ki: "Daha önce kardeşi için size güvendiğim gibi onun için de size güveneyim öyle mi? En iyi koruyan Allah'tır ve O merhametlilerin merhametlisidir!"

65-Zahîre yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler. Dediler ki: "Ey babamız, daha ne istiyoruz? İşte sermayemiz de bize geri verilmiş! Yine ailemize yiyecek getiririz. Kardeşimizi koruruz, bir deve yükü de fazla alırız. Bu (getirdiğimiz) az bir ölçüdür."

66- (Ya'kub): "Hepiniz kuşatılıp engellenmedikçe siz, onu bana getireceğinize dair Allah adına bana sağlam söz vermeden onu asla sizinle göndermem!" dedi. Ne zaman ki sözlerini verdiler, "Söylediğimize Allah vekildir!"

[4356] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/135.
[4357] Mefâtîhu'1-ğayb: 18/156; İbn Kesir, Tefsîr: 2/482.
[4358] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/157.
[4359] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/398-401.

dedi.
67- Ve dedi ki: "Oğullarım, (Mısır'a) bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ben, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm, yalnız A ilah 'indir. Ben O 'na tevekkül ettim, tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler!"
68- Babalarının buyurduğu yerden (Mısır'a) girdiler. Gerçi bu, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı ama sadece Ya 'kub, içindeki bir dileği söylemişti. O, kendisine öğrettiğimizden ötürü bilgi sahibi idi, fakat insanların çoğu bilmezler.
69- Yusuf'un yanına girdiklerinde (Yusuf öz) kardeşini yanına aldı: "Ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme!" dedi.
70- Onların yüklerini hazırlatırken su tasını, (öz) kardeşinin yükünün içine koydu. (Kervan hareket ettikten) sonra bir ünleyici şöyle seslendi: "Ey kervan, siz hırsızlarsınız!"
71- Bunlara döndüler: "Ne kaybettiniz?" dediler.
72- "Kiralın su tasını kaybettik, dediler, onu getirene bir deve yükü (öcfül verilecektir). Ben buna kefilim."
73- (Kardeşleri); "Allah, Allah! dediler, herhalde siz de bilmişsinizdir ki biz, buraya bozgunculuk yapmak için gelmedik ve biz hırsız değiliz!"
74-(Yusuf'un adamları); "Peki dediler, ya yalancı çıkarsanız, onun cezası nedir?"
75- "Cezası, (tas) kimin yükünde bulunursa iste o, onun karşılığıdır (hırsızlığının cezası olarak kendisine el konur). Biz haksızları böyle cezalandırırız!" dediler.
76- Bunun üzerine (Yusuf), kardeşinin kabından önce Ötekilerin kablarını aramağa başladı; sonra tası, kardeşinin kabından çıkardı. İşte Yusuf'a böyle bir çare öğrettik; yoksa kiralın /(kanunu)/ıa göre (Yusuf) kardeşini alamazdı. Meğer Allah dilemiş olsun. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her bilgi sahibinin üstünde daha bir bilen vardır.
77- (Kardeşleri) dediler ki: "Bu çal-dıysa, bundan önce kardeşi de çalmıştı." Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (İçinden); "Siz fena bir durumdasınız, Allah sizin anlattığınızın içyüzünü çok iyi biliyor!" dedi.
78- Dediler ki: "Ey vezir, onun büyük bir ihtiyar babası var! (Onun alıkonduğuna çok üzülür). Onun yerine (bizden) birimizi al; doğrusu biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz!'
79- "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız, yoksa biz zulmedenler oluruz!" dedi.
80- Ondan umudu kesince aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden.Allah adına kesin söz aldığını; daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana izin verinceye, yahut Allah benim için hükmedinceye
kadar bu yerden ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en iyisidir!"
81- 'Babanıza dönün, deyin ki: 'Babamız, oğlun hırsızlık etti! Biz ancak bildiğimize tanıklık ettik (tasın onun yükünden çıktığını gördük, ötesini bilmiyoruz), biz gizliyi bilenler değiliz
82- " 'içinde bulunduğumuz kente ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz doğru söylüyoruz!' "
83- (Dönüp babalarına geldiler ve kardeşlerinin sözünü söylediler. Ya'kub): "Herhalde, dedi, nefisleriniz size bir işi süsle(yip sizi ona sürükle) Artık (bana) güzelce sabretmek gerek. Belki de Allah, onların hepsini bana getirir. Çünkü O, bilendir, herşeyi hikmetle yapandır."
84- Ve yüzünü onlardan öteye çevirdi de: "Ey Yusuf üzerindeki tasam!" dedi ve tasadan gözleri ağardı; acısını yutkunuyordu.
85- Dediler ki: "Vallahi sen, Yusuf'u ana ana hasta olacaksın, yahut öleceksin!"
86- "Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ederim ve Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim" dedi.
87- "Ey oğullarım, gidin Yusuf]u ve kardeşini araştırın, Allah'ın rahmetinden umudu kesmeyin; zira kâfir kavimden başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez."
88- (Ya'kub'-un oğulları, tekrar Mısır'a) Yusuf'un yanına döndüklerinde dediler ki: "Ey vezir, bize ve çocuklarımıza darlık dokundu, değersiz de bir sermaye ile geldik, ama sen bizim için tam ölçü ver, bize tasadduk eyle; çünkü Allah tasadduk edenleri mükâfatlandırır."
89- (Yusuf) dedi: "Sizler câhil iken Yusuf'a ve kardeşine (neler) yaptığınızı bildiniz mi?"
90- "A, yoksa sen Yusuf musun?" dediler. "Ben Yusuf'um, bu da kardeşimdir" dedi, Allah bize lütfetti. Doğrusu kim Allah'tan korkar ve sabrederse, Allah, iyilik edenlerin ecrini zayi etmez!"
91- "Vallahi, dediler, Allah seni bizden üstün kıldı. Doğrusu biz suç işlemiştik!"
92- "Bugün sizi kınama yok, Allah sizi bağışlar; O merhametlilerin merhamet-lisidir!" dedi.
93- "Şimdi benim şu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun da gözü açılsın. Ve bütün ailenizle birlikte bana gelin."
94-Kervan (Mısır'dan) ayrılınca, babaları: "Eğer bana bunak demezseniz, ben Yusuf'un kokusunu buyuyorum!" dedi.
95- "Vallahi, sen hâlâ eski şaşkınlığın içindesin!".dediler.
96- Müjdeci gelip cte(Yusüf un gömleği)m" yüzüne koyunca, derhal gözü görür oldu: "Size demedim mi ben, Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim?" dedi.
97- (Oğulları); "Ey babamız, Bizim günahlarımızın bağışlanmasını dile. Gerçekten biz günâh işledik" dediler.

98- "Sizin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim, dedi, şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir!"
99- Nihayet Yusuf'un yanına vardıklarında (Yusuf) anaba&kşmı kendine çekip kucakladı ve: "Allah'ın dileğiyle güven içinde Mısır'a girin!" dedi.
100- Ana-babasını tahtın üstüne çıkardı ve hepsi onun için secdeye kapandılar (önünde yere kadar eğildiler. Yusuf)." "Babacığım, dedi, işte bu, önceden gördüğüm düşün yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi ve bana iyilik etti Zira şeytan, benimle kardeşlerim arasına fitne soktuktan sonra O, beni zindandan çıkardı, sizi de çölden getirdi Gerçekten Rabbim, dilediği şeyi çok ince düzenler. O, bilendir, herşeyi yerli yerince yapandır."
101- "Rabbim, sen bana bir parça mülk verdin ve bana düşlerin yorumunu öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyâda da, âhi-rette de benim yârim sensin! Beni müslüman olarak öldür ve beni iyilere kat!" [4360]

Tefsîr:

58-68 nci âyetlerde Yusuf'un kardeşleriyle karşılaşması, kendisini tanımayan kardeşlerine, evlerinde bulunan bababir kardeşlerini yani kendisinin öz kardeşi olan Bünyâmîn'i de getirmelerini, aksi takdirde bir daha geldiklerinde kendilerine yiyecek vermeyeceğini söylediği; kardeşlerinin dönüşlerinde babalarını ikna ederek Bünyâmin'i beraber götürmelerine razı ettiklerini; babalarının, onlara Mısır'a hep bir kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girmelerini öğütlediği; oğullarının da babalarının dediği biçimde Mısır'a girdikleri anlatılmaktadır.
Hz. Ya'kub'un, oğullarına ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmesi iki şekilde açıklanır:
1. Ya'kub, yakışıklı, genç oğullarının, hep birlikte aynı kapıdan girdikleri takdirde onlara göz değeceğinden korkmuş, onun için ayrı ayrı kapılardan girmelerini istemiştir.
Göz değmesinin bir gerçek yanı olup olmadığı ta tefsirlerde tartışma konusu olmuştur. Mu'tezile, göz değmesini kabul etmez. Ehli sünnetin çoğunluğuna göre nazar (göz) değmesi vardır. Bunun bilimsel izahı da mümkündür. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Hasan ile Hüseyin'i koruması için Allah'a şöyle duâ etmiştir:
Her-türlü şeytandan, zararlı şeylerden ve kem gözlerden bütün sözleri yüzü hürmetine Allah'a sığınırım". [4361]
Hz. Peyğamber'in, nazar değmesine afsun yapılmasını salık verdiği, 'Göz değmesi haktır, eğer kaderi geçecek bir şey olsaydı, .göz değmesi kaderi geçerdi"[4362] dediği; nazarı değenin abdest almasını, onun abdest suyu ile kendisine nazar değmiş olanın yıkanmasını emrettiği rivayet edilir.
Râzî, nazar değmesi olayını şöyle açıklıyor: İnsan bir şeyi beğendiği zaman ya o şey hoşuna gittiği için kalmasını ister; ya da ondan rahatsız olur, sahibinin elinden çıkmasını ister. Her iki istek de ruhta ısınma meydana getirir. Ama ruhun ısınma derecesi aynı değildir. İsteğin olumlu veya olumsuzluğuna göre değişir. İşte bu algıların etkisiyle meydana gelen ısınma, gözden, beğenilen cisme doğru bazı parçaların (ışınların) akmasına neden olur. Gözden yansıyan bu parçalar (ışınlar), beğenilen şeyi zehir veya ateş gibi etkiler.
2. İkinci görüşe göre halk, sayılarının çokluğunu ve güzelliklerini, güçlü yapılarını görüp kıskanmasınlar diye Hz. Ya'kub oğullarına ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmiştir. Halk bunları kıskanır, büyük kıral da onları böyle topluca görürse kendisine karşı isyan çıkarmalarından kuşkulanabilir diye düşünmüştür. Oğullarını böyle kuşkulardan uzak tutmak için ayrı kapılardan girmelerini istemiştir. Bunun nazar değmesiyle bir ilgisi yoktur.
"Hüküm yalnız Allah'ındır". Hüküm: İnsanı bir şeye bağlayıp bunun tersine engel olmaktır. Mümkün olan iki taraftan birini tercih edip diğerini imkânsız hale getirmeğe hüküm denir. Kısaca hüküm dediğini yaptırmaktır. Ya'kub'un: "Hüküm yalnız Allah'ındır" sözü, kâinatta yalnız Allah'ın buyruğunun geçtiğini, herşeyin O'nun fermanına boyun eğdiğini, O'nun takdirine kimsenin engel olamayacağını ifade etmiştir. [4363]
59 ncu âyet münasebetiyle, Yusuf'un kardeşlerinin yiyecek yüklerini aldıktan sonra evde, babalarıyla beraber bir kardeşlerinin de bulunduğunu, onlar için de birer hisse vermesini Yusuf'tan rica ettikleri, bunun üzerine Yusuf'un, o kardeşlerini de beraberlerinde getirmelerini istediği rivayet edilir. [4364]
63 ncü âyetteki fi'lini Hamza ve Kisâî üçüncü şahıs muzâri olarak şeklinde okumuşlardır. Bu takdirde: "Kardeşimizi de gönder ki o da ölçüp yiyecek payını alsın" anlamını verir.
65 nci âyetteki ailemize yiyecek getiririz, demektir, "«jsll" yiyecek anlamınadır.
69-79: Yusuf, huzuruna giren kardeşleri arasından kendi öz kardeşini ayrı bir odada konuklar; ona kendisinin, özkardeşi Yusuf olduğunu, ötekilerin yaptıklarına üzülmemesini söyler. Öz kardeşini yanında bırakabilmek için kiralın su tasını Bünyâmin'in dengine koydurur, sonra denkleri arattırır. Tas, öz kardeşinin denginden çıkar. Ya'kub'un kanununa göre hırsız, yakalandığı zaman malını çaldığı kimsenin kölesi yapılırmış. Yusuf bu kanuna göre kardeşini yanında alıkor.
îşin içyüzünü bilmeyen öteki kardeşleri, onun yerine kendilerinden birini alıp onu bırakmasını; ihtiyar babasının onun için çok üzüleceğini söylerler ama Yusuf, suçlunun yerine başkasını cezalandırmanın haksızlık olduğunu, haksızlık yapmaktan Allah'a sığındığını söyler.

[4360] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/401-409.
[4361] Buhârî, Bed'u'l-halk: bâbu mâ-yezifûne'n-neslân fî'l-meşy.
[4362] Buhârî, Tıb: 36, Libâs: 86; Müslim, Selâm: 41, 42; Ebû Dâvûd, Tıbb: 15; Tirmizî, Tib: 17, 19; İbn Mâce, Tıb: 33, Muvatta', 'Ayn: 1, 3; Ibn Hanbel, Musned: 1/274.
[4363] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/174.
[4364] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/166.

77 nci âyette kardeşlerinin: "Eğer bu çaldıysa, bunun Öz kardeşi de çalmıştı" sözleriyle, vaktiyle Yusuf'un da bir şey çalmış olduğunu söylemek istemişlerdir. Onların Yusuf'a yakıştırdıkları hırsızlık hakkında çeşitli rivayetler vardır:
Kimine göre Yusuf'un annesinin babası puta taparmış. Annesi Yusuf'a dedesinin putlarını çalmasını, bu suretle onun, puta tapmaktan vazgeçeceğini söylemiş.
Başka bir rivayete göre Yusuf, babasının sofrasından ekmek çalıp fakirlere verirmiş. Bir başka rivayete göre halası, çok sevdiği Yusuf'u kendi yanında alıkoymak için İshak'tan kalma mintakasını (kuşağını) Yusuf'un beline bağlamış, sonra da Yusuf'un, mintakayı çaldığını söyleyip onu yanında bırakmak istemiş.
Bir başka rivayete göre de Yusuf hiçbir şey çalmamış. Fakat hâlâ onu kıskanan kardeşleri ona iftira etmişler.[4365]
Bunların hepsi yakıştırma rivayetlerden ibarettir. Kur'ân-ı Kerîm, bu konuda bir şey söylemediğine göre bir hüküm verilemez. Yusuf'un ekmek çalıp fakirlere dağıtması ise saçmadır. Çünkü Peygamber babası, oğlunun fakirlere ekmek vermesine engel olmaz ki ekmek çalıp fakirlere dağıtsın. Ancak: "Eğer bu çaldıysa, daha önce kardeşi de çalmıştı" dedikleri zaman: "Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı" sözünden, vaktiyle çalma olayının geçtiği, fakat bunun iç yüzünü, Yusuf'un onlara söylemediği, olayın, onların bildikleri gibi olmadığı anlaşılmaktadır.
80-87: Yusuf'tan umudu kesen kardeşleri, kendi aralarında konuşurlar. En büyükleri (Ruben): "Onu geri götüreceğinize dair babanıza söz vermiştiniz. Bundan önce de kardeşi Yusuf'a karşı işlediğiniz suçu düşünün" der. Ve babası, kendisine izin verinceye ya da Allah'ın hükmü belirinceye kadar Mısır'dan ayrılmayacağını; kendilerinin, babalarına dönüp durumu anlatmalarını söyler. Bu kardeş, vaktiyle Öteki kardeşlerin Yusuf'u öldürme arzularına karşı onu kuyuya atmayı önererek ölümden kurtarmıştı.
Babalan, yine nefislerinin kendilerine bir iş düzenlediğini, kendisinin sabretmekten başka çaresi olmadığını, bir gün Allah'ın hepsini (Yusuf'u, kardeşi Bünyamin'i ve Ruben'i) kendisine döndüreceğine dair beslediği umudu belirtir.
Bu sözünden de anlaşıldığı üzere Ya'kub, Yusuf'un öldüğüne inanmamıştır, bir gün geleceğini umudetmektedir. Üzüntüsünden sürekli ağlamaktadır. O kadar ki tasadan gözlen ağarmıştır. Gözlerinin ağarması üzerinde üç görüş vardır:
1. Gözlerin ağarması, çok ağlamaktan kinayedir. Çok ağlamakla göz, içine dolan yaştan dolayı beyaz görünür. "Falanın gözü ağardı" sözü, onun çok ağladığını belirtir.
2. Üzüntüden gözleri kör olmuştur.
3. Gözleri kör olmamış, fakat görme gücü zayıflamıştır.[4366]
Durumuna acıyarak, Yusuf için üzüle üzüle çöp gibi kalacağını, ya da kendisini mahvedeceğini, bunu yapmamasını söyleyen çevresine Ya'kub, onların bilmediği şeyleri bildiğini söyleyerek Yusuf'un hayatta olduğu kanısını belirtir. Oğullarına da gidip Yusuf'u ve kardeşini araştırmalarını, umudu kesmemelerini, ancak inançsızların Allah'ın rahmetinden umudu keseceklerini söyler.
Cismi ve aklı bozulmak, canlı ölü gibi olmak, Mâlik'in kırâe-tine göre, hânın zammı, râmn sükûnuyla " Je'y" diş çöpü yani kürdan demektir. Biz, üzüntüden dolayı yeyip içmekten kesilerek zayıflayan kimseye "Çöp gibi kaldı" deriz.
Yaymak ve şiddetli tasa anlamına gelir. Hemm'in şiddetlisine hüzün, hüzn'ûn şiddetlisine de bess denir. Hüzn kelimesi, hâ'nın ve zâ'nın fet-hiyle ve ikisinin zammiyle "oji" şeklinde de okunmuştur.
Tehassüs, bir şeyi araştırmak, soruşturmaktır. Tecessüs de aynı anlama gelir. Yalnız tecessüs, gizli kapaklı şeyleri, birinin gizli kalmasını istediği şeyleri öğrenmeğe çalışmak; tehassüs ise bulunması arzu edilen şeyi bulmağa çalışmaktır. Tehassüs iyi, tecessüs ise kötü bir huydur. kelimesi, cîm ile şeklinde de okunmuştur.
lâtîf hava esintisidir. İnsanı çok dinlendirir, zevklendirir. İbn Abbâs'a göre âyetteki ravh ile Allah'ın rahmeti kasdedilmiştir. Katâde de şeklinde okuduğu bu kelime ile rahmetin kasdedildiğini söylemiştir.[4367]
88-98: Kardeşleri tekrar yiyecek almak için Yusuf a gelirler. O zaman Yusuf kendisini tanıtır. Kusurlarını itiraf edip özür dilerler. O da onları bağışladığını belirtir, gömleğini götürüp babasının yüzüne koymalarını, bu suretle babasının tekrar göreceğini ve bütün aile bireylerini de alıp Mısır'a gelmelerini söyler.
Kafile, Mısır'dan Ya'kub'un ülkesi Ken'ân iline doğru yola çıkınca Ya'kub, Yusuf'un kokusunu almağa başlar. Çevresi: "Sen hâlâ eski şaşkınlığındasın" derler. Nihayet müjdeci gelir, gömleği Ya'kub'un yüzüne koyar veya Ya'kub kendisi gömleği yüzüne koyar, gözleri görmeğe başlayan Ya'kub, özür dileyen oğulları için Allah'tan af dileyeceğini belirtir. Ya'kub'un gözlerinin tekrar görmesi, tasadan görme gücü zayıflayan gözlerine, sevinçten güç, fer gelmesi şeklinde de tefsir edilir[4368].
Cumhurun iki hemze ile şeklinde okuduğu kelimeyi, İbn Kesîr haber olarak, Nâfi soru hemzesinden sonra yâ ile, Ebu Amr de soru hemzesini uzatarak şeklinde okumuşlardır.[4369]
99-101: Bütün aile Mısır'a gider. Yusuf anababasını tahta oturtur. Bunun anlamı şudur: Değerli konuğa, ev

[4365] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/184.
[4366] MefâtîhuM-ğayb: 18/195.
[4367] Aynı eser.
[4368] Mefâtîhu'l-ğayb: 18/206.
[4369] Mefâtîhu'1-ğayb: 18/203.

sahibi, oturduğu yeri ikram eder. Yusuf da kendi koltuğunu anababasına ikram etmiştir. Veya onları kendi koltuğuna değil, herhangibir koltuğa oturtmuştur. Huzuruna giren ailesi, kıral-dan sonra en yüksek mevki sahibi Yusuf'un önünde saygı ile yere kapanırlar. Secde burada saygı ile yere kadar eğilmek anlamınadır. Gerçi tefsirlerde bu ifâde: "Kendilerini Yusuf'a kavuşturduğu için Allah'a secde ettiler" şeklinde tevil edilirse de doğru değildir. Çünkü Tevrat'ta da Yahuda ve kardeşlerinin Yusuf'un önünde yere kapandıkları ifade edilmektedir.[4370]
Yusuf, babasına böylece düşünün gerçekleşmiş olduğunu söyler. Yani düşünde kendisine secde etmiş olan güneş, ay ve onbir yıldızın, önünde saygı ile eğilen anababası ile on bir kardeşine işaret olduğunu anlatmak ister.
Daha sonra Yusuf, kendisine mülk, iktidar ve bilgi veren, olayların yorumunu öğreten Allah'a hamd ile kendisini müslüman olarak öldürmesini ve iyilere katmasını O'ndan niyaz eder. Kıssa, Yusuf'un bu tevhidi vurgulayan duâsiyle sona erer.
Kıssanın bu dizileri de Tekvîn Kitabının 42-46 ncı bablarında az farkla anlatılır. Tevrat'a göre Yûsuf ilk defa yanına gelen kardeşlerini tanıyıp kendini belli etmeden onlara casus olduklarını, ülkenin çıplaklığını görmek için geldiklerini söyledi. Onlar Kenan diyarında iyi bir adamın oğulları ve on iki kardeş olduklarını, küçük kardeşlerinin babalarının yanında kaldığını söylediler, biri de yoktur dediler. Yusuf işte bunun için kendilerini casuslukla suçladığını, doğru söyleyip söylemediklerinin anlaşılması için tutuklanacaklarını söyledi. Bunları üç gün tutukladıktan sonra içlerinden Şimon'u alıkoyup diğerlerini serbest bıraktı, serbest bıraktıklarına da gidip öteki kardeşlerini getirmelerini söyledi. Uşaklarına da onların paralarının, yüklerine konmasını emretti.
Yolda giderken biri, konakladıkları yerde eşeğine yem vermek için çuvalın ağzını açınca parasını gördü, parasının geri verilmesine hepsi şaştı. Babalarının yanına gelip olan biteni anlattılar. Yüklerini açtıklarında hepsinin parasının geri verilmiş olduğunu gördüler. Ya'kub: "Beni çocuklarımdan ettiniz; Yusuf yok ve Şimon yok, Bünyamin'i de alacaksınız; bütün bunlar benim başıma geliyor. Ve Ruben babasına söyleyip dedi: Eğer onu sana getir-mezsem, benim iki oğlumu öldür; onu benim elime ver, ben de onu sana geri getiririm." Oğullarının kesin söz vermesi üzerine Ya'kub Bünyamin'i göndermeğe razı olup oğullarını .birtakım hediyelerle Mısır'a gönderdi. Geri verilmiş olan paraları da götürmelerini, bir yanlışlıkla paranın yüklerine konmuş olabileceğini söyledi.
Yusuf kâhyasına, kardeşlerini kendi evine götürmesini, öğle yemeğini onlarla beraber yiyeceğini söyledi. Kardeşleri Yusuf'un evine götürülürken tutuklanacaklarını sanarak korktular. Fakat kâhya kendilerine güvence verdi, Şimon'u da yanlarına getirdi. Yusuf da gelip babalarının hal ve hatırını sordu, onlarla yemek yedi, güzel vakit geçirdiler.
Yusuf kâhyasına bunların yüklerini hazırlattı ve kendi kâsesini kardeşi Bünyamin'in yüküne koydurdu. Kervan hareket ettikten biraz sonra Yusuf'un kâhyası, arkalarından, niçin iyiliğe karşı kötülük ettiklerini ünleyip tasın çalındığını söyledi. Her birinin yükü tek tek indirilip arandı, sonra Bünya-min'in yükü aranıp tas bulundu. Ve tasın bulunduğu kimsenin, Yusuf'a köle olacağı kararlaştırıldı. Yahuda, kocamış babalarının, bu çocuğun ayrılığına dayanamayacağını, onun yerine kendisini alıkoymasını Yusuf'tan rica etti. O zaman Yusuf, dayanamayıp yanında bulunan yabancıları çıkardı, bağırarak kendisinin Yusuf olduğunu söyledi: "Mısır'a sattığınız kardeşiniz Yusuf benim. Ve şimdi beni buraya sattığınıza kederlenmeyin ve size güç gelmesin; çünkü Allah hayâtı korumak için beni önünüzden gönderdi. Çünkü bu iki yıldır memlekette kıtlık var; ve daha beş yıl var ki onlarda çift sürme ve biçme olmayacaktır. Beni buraya gönderen Allah'tır dedi. Sonra gidip bütün aileyi Mısır'a getirmelerini söyledi. Firavun da bu fikri beğendi. Kardeşleri bol hediye ve dolgun yüklerle geri geldiler. "Ve ona Yusuf hâlâ yaşıyor ve o bütün Mısır diyarına hükümdardır" diye bildirdiler. Ve yüreği donuk kaldı, çünkü onlara inanmadı. Ve Yusuf'un kendilerine dediği bütün sözleri ona söylediler ve kendisini taşımak için Yusuf'un gönderdiği arabaları görünce babalan Ya'kub'un canı dirildi; ve İsrail dedi: Yeter oğlum Yusuf hâlâ yaşıyor; gideyim ve ben ölmeden evvel onu göreyim."
Ya'kub çocuklarını, torunlarını, karılarını alıp eşyalarını da arabalara yükletti. Bütün aile davarları ve eşyalariyle birlikte Mısır'a geldiler. Yusuf onları Mısır'ın Goşen şehrine yerleştirdi Ramses civarında onlara mülk verdi.
147 yaşında ölüm yatağına düşen Ya'kub, oğlu Yusuf'a kendisini Mısır'a değil, atalarının yanına defnetmesini vasiyet edip bu konuda söz aldı. Bütün oğullarım toplayıp onlara Allah'ın kendilerine olan lütuf ve nimetlerini saydıktan ve onlara vasiyetler yaptıktan sonra öldü.
Mısırlılar ürün almak için paraları tükenince hayvanlarını verdiler. Hayvanları da tükenince Yusuf onlardan topraklarını alıp Fir'avn'a mal etti. Ve hasat zamanı beşte biri Fir'avn'a aidolmak üzere halkın tarlaları ekip biçmelerini söyledi: "Ve mahsul vaktinde beşte birini Firavun'a vereceksiniz ve dört kısmı tarla tohumu için, ve yiyeceğiniz için, ve evinizde olanlar için ve yavrularınıza yiyecek olarak sizin olacaktır". Ve Yusuf bunu Mısır toprağı üzerine kanun yaptı.[4371]
Görülüyor ki Tevrat'ın üslûbu hikâye üslûbu iken Kur'ân bu kıssayı bir öğüt üslûbu içinde anlatmaktadır. Olayın özü aynıdır. Teferruattaki bazı küçük farklar, kanaatimize göre Tevrat nüshalarının farkından doğmuştur. Muhammed İzzet Derveze'nin belirttiği gibi Hz. Peygamber devrinde Araplarla ilişkisi olan yahudilerin ellerinde, olayı tam Kur'ân'ın anlattığı biçimde anlatan Tevrat nüshaları vardı. Nitekim yahudilerden haberler nakleden bazı sa-hâbî ve tabiîlerin, Kur'ân'da ve hattâ Tevrat'ta bulunmayan ayrıntılar nakletmeleri, o zamanki yahudilerin

[4370] Tekvîn: 44/14.
[4371] Tfekvîn: 42-49 ncu bablar.

ellerinde bu tür rivayetleri içeren nüshaların veya Tevrat şerhlerinin bulunduğunu gösterir. Yoksa bu haberlerin nakli mümkün olmazdı. [4372]

102- (Ey Muhammed,) bunlar, sana vahyettiğimiz ğayb haberle-tindendir. Onlar kararlarını verip tuzak kurarlarken sen onların yanında değildin.
103- Ama sen, ne kadar istesen de yine insanların çoğu inanacak değillerdir.
104- Sen buna karşılık onlardan bir ücret istemiyorsun. O, sadece bütün âlemler için bir öğüttür.
105- Göklerde ve yerde nice âyet var ki onların yanından yüzlerini çevirerek geçerler.
106-Onların çoğu, Allah'a ortak koşmadan inanmazlar.
107- Onlar, Allah'ın azabından sargın bir belânın, kendilerine gelmeyeceğinden veya hiç farkında değillerken ansızın o (kıyamet) sâat(m)in kendilerine gelmeyeceğinden emin midirler?
108- De ki: "İşte benim yolum budur: Allah 'a basiretle davet ederim. Ben ve bana uyanlar... Allah'ın sânı yücedir, ben ortak koşanlardan değilim!" [4373]

Tefsir:

102 nci âyette yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e, bilmediği haberleri kendisine vahyettiğini bildirmektedir. Biraz önce kıssanın son dizilerinin de Tevrat'ın Tekvin Kitabının 42-46 ncı bablarında anlatıldığını söylemiş ve bunların özetini de sunmuştuk. Kıssa, Tevrat'ta bulunduğuna göre bunların bilinmeyen haberler olarak nitelendirilmesinin anlamı şudur:
Bu haberler yahudilerle teması olan bazı Araplar tarafından biliniyordu. Ama bunlar kulaktan dolma bilgilerden ibaretti. Bu konuda Arapça bir metin yoktu. Kur'ân-ı Kerîm, kıssayı, özünde yahudilerin ellerinde bulunan nüshalara uygun biçimde fakat ona bir hayat vererek anlatmıştır. Bu haliyle bunlar, bilinmeyen yepyeni haberlerdir. Ayrıca Arapça yazılı, son derece edebî bir metin olarak da yenidir. Hz. Peygamber bunları okuyarak değil, fakat vahy ile öğrenmiştir.
103-104 ncü âyetlerde yüce Allah, Peygamberine, ne kadar istese de insanların çoğunun buna inanmayacaklarını bildiriyor. Sen geçmiş kitapları okumadığın halde onlardaki kıssaları, onlara tam uygun biçimde böyle anlatman, senin peygamber olduğunu gösterir ama onlar yine de inanmazlar.
Böylece kendilerinden hiçbir ücret, karşılık beklemeyen Peygamberin okuduğu öğütleri dinlemeyenlerin, düşüncesizliklerine işaret edilmiş oluyor. "Yani sen onlardan bir ücret istesen, bunu menfaat için yaptığını söyleyebilirler. Ama bir ücret istemiyorsun, bir karşılık beklemiyorsun. Okuduğun şeyler, herkes için öğüttür. Daha niçin düşünüp öğüt almazlar?"
105-108 nci âyetlerde göklerde ve yerde bulunan nice âyetlerin yanından, hiç ibret almadan geçen, Allah'a ortak koşmadan inanmayan kimseler kınanıyor. Ve Allah'a doğru dürüst inanmalar» için daha neyi bekledikleri soruluyor. Bunlar, Allah'ın, herşeyi kaplayıp altına alan azabının kendilerini sarmayacağından, yahut o azap saatinin ansızın gelmeyeceğinden emin midirler ki böyle keyiflerinin peşinde gidiyor, düşünüp ibret almıyor, yalnız Allah'a kulluk etmiyorlar, O'na ortaklar koşuyorlar? İnsanın onlardan ibret alıp batıl inançları bırakması ve yalnız Allah'a kulluk etmesi gerekir. Çünkü kâinatın hâkimi yalnız O'dur.
Daha önce birkaç kez tekrarladığımız üzere âyet, bir şeyin varlığını gösteren işarettir. Göklerde ve yerde Allah'ın pek çok âyeti, varlığının ve birliğinin işareti mevcuttur. Bütün tabiat olayları, Allah'ın birliğinin, yüce kudret ve bilgisinin açık kanıtlarıdır. Çıplak gözle görülmeyen meni hayvancığından şu mükemmel insanın yaratılması, denizlerden suyu buharlaştınp toprağa yağmur indiren tabiat kanunları, akla ve hayale gelmeyecek kadar çeşitli renk ve vasıftaki hayvanlar, kuşlar ve bitkiler hep Allah'ın birliğinin, kâinatın bir tek Yaratıcı tarafından düzenlenip yönetildiğinin belirtileridir.
Şimdi'düşünceli insan, bunların yanından körü körüne geçmez. Bunların nasıl veıkimin tarafından yaratıldığını, hangi kanunlara göre yönetildiğini, yağmurun nasıl yağdığını,-bitkinin nasıl filizlendiğini, insanın nasıl yaratıldığını, kuşun nasıl uçtuğunu düşünür; tabiat olaylarındaki incelikleri, kâinata hakim olan kanunları keşfetmeğe çalışır. İşte 108 nci âyette Peygamberin ve mü'minlerin yolunun, körü körüne batıllara saplanmak değil; basiretle, kanıtlarla Allah'a davet ve şirkten uzak durmak olduğu vurgulanmaktadır. [4374]

109- Senden Önce de kentler halkından, yalnız kendilerine vahyet-tiğimiz erkeklerden başka elçi göndermedik. Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Korunanlar için âhiret yurdu daha iyidir. Aklınızı kullanmıyor musunuz?
110- Ne zaman ki elçiler umutsuzluğa düştüler ve kendilerinin yalana çıkarıldıklarını (kendilerine söz verilen yardımın yapılmayacağını) sandılar, işte o zaman onlara yardımımız geldi de dilediğimiz kimseler kurtarıldı. Azabımız, suçlular topluluğundan asla geri çevrilmez.
111- Elbette onların hikâyelerinde akıl sahipleri için ibret vardır. Bu, uydurulacak bir söz değildir; ancak

[4372] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/409-415.
[4373] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/415-416.
[4374] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/416-417.

kendinden önceki Kitapların tasdiki, herşeyin açıklaması ve inananlar için bir yol gösterme ve rahmettir. [4375]

Tefsir:

109 ncu âyet, "Eğer Allah, elçi göndermek isteseydi melek gönderirdi" diyen kimselere cevaptır. Yüce Allah'ın, Hz. Muhammed'den önce gönderdiği elçiler de melekler değil, uyarmak istediği halklar arasından seçtiği insanlardı. Onların uyarılarına uymayanların, sonunda nasıl mahvedildikleri, o halkların yaşadığı kentlerin harabelerinden bellidir.

Âlimlerin çoğunluğuna göre peygamberlerin hepsi erkektir. Fakat bazıları, Hz. İbrahim'in karısı Sara'nın, Musa'nın annesinin ve İsa'nın annesi Meryem'in de peygamber olduklarını iddia etmişlerdir. Delilleri: Melekler Sara'-ya İshâk'ı, onun ötesinden Ya'kub'u müjdelemişlerdir. "Musa'nın annesine, onu emzir diye vahyettik"[4376] âyeti, Musa'nın annesine vahyedildiğini gösterir. Meryem'e de melekler gelip: "Ey Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve dünyaların kadınlarına üstün kıldı"[4377] demişlerdi. Bunların peygamber olmaları için bu kadarı yeterlidir. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'ye göre kadınlardan peygamber yok, sıddîka vardır.[4378]

Peygamberlik ile vahy almak kasdediliyorsa bunun, sadece erkeklere mahsus bir şey olduğu, kadınlara vahiy gelmediği iddia edilemez. Erkek, kadın hepsi Allah'ın kuludur. Allah, istediği kulunun ruhuna vahyeder, ışıklar gönderir. Âyetlerden kadınların da vahiy aldığı anlaşılmaktadır. Fakat insanları irşadetmek, şeriat kurmak görevi erkeklere verilmiştir.

110- Peygamberler, gönderilmiş bulundukları halkların inanacağından, yola geleceğinden umudu kesince, Allah'ın kendilerine söz verdiği yardım ve zaferin gecikmesinden ötürü artık kendilerine yardım edilmeyeceğini; kavimlerini azâb ile tehdidetmelerinin yalana çıkacağını; bu yüzden de kavimleri tarafından yalancılıkla suçlanacaklarını sanmışlar. İşte tam böyle umutsuzluğa düşüp iyice bunaldıkları sırada Allah'ın yardımı gelmiş; Allah'ın dilediği kimseler kurtarılmış; suçlular cezalandırılmışlardır.

Bu âyetteki cümlesinin anlamı şudur: Peygamberler, Allah tarafından kendilerine söz verilen zaferin gelmeyeceğini, kendilerine uymayanlara, başlarına azâb geleceğine dair söyledikleri sözün yalana çıkacağını; insanlara karşı yalancı duruma düşeceklerini sandıkları sırada yardımımız onlara geldi.

Burada Allah'ın yardımını bekleyen peygamberlerin, yardım gecikince kavimlerinin sürekli sataşmaları, incitmeleri karşısında sarsılarak Allah'ın yardımının geleceğinden kuşkuya düştükleri, bunaldıkları bir sırada bu yardımın geldiği buyurulmaktadır.

Peygamberler Allah'ın yardımından nasıl şüphe ederler? diye bir soru hatıra gelebilir. îbn Abbâs, bu soruya cevaben: "Onlar da insandır" sözüyle insan olan peygamberlerin de içinde böyle bir duygunun uyanabileceğim söylüyor ve Bakara Süresindeki: "Yoksa siz, sizden öncekilerin durumu başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu, öyle sarsılmışlardı ki nihayet peygamber ve onunla birlikte inananlar: 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek olmuşlardı..."[4379] âyetine dikkati çekiyor.

Kimi de fi'lindeki ve ondan sonraki zamirleri, peygamberleri yalanlayan insanlara götürmüştür. O zaman mânâ şöyle olur: Peygamberler, kavimlerinin imanından umudu kestikleri, kavimleri de peygamberlerin yalanlandığını, yani kendilerinin tehdidedildiği azabın ve yenilginin yalan olduğunu sandıklan sırada Allah'ın yardım ve zaferi geldi.[4380]

Bize göre birinci mânâ doğrudur, ikincisi zorlamadır. Bakara Sûresinin 214 ncü âyeti de birinci mânânın doğru olduğunu kanıtlar. Peygamberler şöyle düşünür mü, şüphe eder mi gibi laflarla Kur'ân'ın ruhundan uzaklaşmak doğru olmaz. Peygamberler de insandır. Onlar da bunalır, sıkılırlar elbette. İnsan sıkıldığı zaman da Hakkın yardımı yetişir. Halk arasında "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez" sözü de kulun dar zamanında Allah'ın yardımının ulaştığını gösterir. İbrahim Hakkı Hazretleri bu anlamı ne güzel şiirleştirmiştir:

Nâçât kalacak yerde Nâgâh açar ol perde
Derman eder ol derde Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler!

111 ncî âyette, eski peygamberlerin ve milletlerin hayatları hakkında anlatılanların hikâye olmak için değil, ibret için anlatıldığı vurgulanmakta; bu Kur'ân'ın, uydurulmuş bir söz değil, kendinden önceki kitaplarda bulunanı doğrulayıcı, herşeyi açıklayıcı, insanlar için bir kılavuz ve rahmet olduğu bildirilmektedir.

Buradaki "Onların kıssaları "ndan maksat ya Yusuf, babası ve kardeşlerinin kıssalarıdır veya genel olarak peygamberlerin kıssalarıdır. Râzî'ye göre Yusuf ve kardeşlerinin kıssalarının kasdedilmiş olması daha uygundur. Bize, göre kasıt yalnız bu sûrede anlatılan Yusuf ve kardeşlerinin kıssası değil, bütün peygamberlerin kıssalarıdır. Nitekim âyette peygamberler zikredildikten sonra onların kıssalarında ibret olduğu belirtilmektedir. Zamirin, en yakın kelimeye gitmesi daha uygundur. Gerçeği Allah bilir. [4381]

[4375] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/418.
[4376] Kasas Sûresi: 7.
[4377] Âli İmrân Sûresi: 42.
[4378] İbn KeSîr: 2/497.
[4379] Bakara Sûresi: 214.
[4380] Keşşaf: 2/347; Mefâtîhu'l-ğayb: 18/228.
[4381] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/418-420.

Yûsuf Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

1. Birçok Mekkî sûre gibi bu sûrenin de bir defada indiği anlaşılmaktadır.
2. Okur-yazar olmayan ve yabancı dil bilmeyen Hz. Muhammed(s.a.v.)e, yabancı dilde inmiş olan o İlâhî Kitabın içeriği vahy yoluyla bildirilmiştir. Bu vahy olayından önce Hz. Muhammed (s.a.v.), şimdi anlatılacak olan ve daha önce anlatılmış bulunan kıssaları bilmiyordu-. Kur'ân'ın Arapça indirilmesindeki hikmet, toplum tarafından anlaşılmasıdır. Bu kıssayı düşünenler, başından sonuna, kıssanın bütün dizilerinden ibret alırlar. Şöyle ki:
3. Yûsuf, düş görmüştü. Peygamber olarak yaratılmış bulunan Yûsuf'un gördüğü düş, mutlaka çıkacaktı. Çünkü "Peygamberlerin gördükleri düşler, sabah aydınlığı gibi çıkar".[4382]
4. Kardeşlerinin, Yûsuf'u kıskanmalarından, hasedin kötülüğü ve en temiz, soylu insanları dahi bazan kötü işlere sürükleyeceği; birer peygamber olan kardeşlerinin hasedetmesinden, peygamberlerin dahi bu nefis za'fından, yani günâhtan masum olmadıkları anlaşılır.
5. Kardeşlerinin kendisini kuyuya atmaları, Yusuf'a ağır gelmişti. Ama böyle olmasaydı, Yusuf'un gördüğü düş gerçekleşmeyecekti. Demek ki insanın nefsine ağır gelen şeylerin altında Allah'ın nice nimeti ve hikmeti gizlidir ve insan o anda o hikmetleri anlayamaz. Onun içindir ki Cenabı Hak: "Bazan hoşunuza gitmeyen bir şey hakkınızda iyi olabilir ve hoşunuza giden bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz"[4383] buyurmaktadır.
İbrahim Hakkı Hazretleri Ma'rifetname'sinde bu mânâyı şöyle ifade eder:

Hak serleri hayreyler
Zannetme ki ğayreyler
Arif anı seyreyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

Deme şu niçün şöyle
Yerincedir ol öyle
Bak sonuna sabreyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

6. O halde Allah'ın takdirine, Hz. Ya'kub gibi: "Fesabrun cemîl: Bana güzel sabretmek gerekir" deyip sabır ve rıza göstermek lâzımdır.
7. Ana-baba, çocukları arasında çok ölçülü, adaletli hareket etmeli, aralarında ayırım yapmamalıdır. İçlerinden birini, gönülden daha çok sevse de bunu ötekilerine hissettirmemelidir. Açıkça çocuklarından birini daha çok kayırması, kardeşler arasına kıskançlık girmesine neden olur. Çoğu kez insan, içteki bu duygusunu gizleyemez. Nitekim Ya'kub da Yusuf'a olan sevgisini gizleyememiş, bu da öteki oğullarının Yusuf'u kıskanmalarına sebebolmuş-tu: "Yusuf'u öldürün, ya da onu bir yere bırakın da babanızın (gönlü) yalnız size kalsın (bundan böyle babanız yalnız sizi görsün ve sevsin)/ Ondan sonra da Allah'a levbe eder, iyi bir topluluk olursunuz!" (9 ncu âyet).
8. Çocukların evde sürekli kapalı kalması uygun değildir. Çocuğun kıra gitmesi, koşup eğlenmesi, spor yapması, böylece bedenen ve ruhen sağlıklı yetişmesi gerekir: "Yarın onu da bizimle beraber (kıra) gönder, gezsin, oynasın!" (12 nci âyet).
9. Cevherin değerini ancak cevahirci bilir. Yoldan geçen yolcular, buldukları Yusuf'un nasıl bir kabiliyet olduğunu anlamamış, onu birkaç para karşılığında satmışlardı (20 nci âyet)
10. Yusuf'u satın alan bakan, onun zekâsını fark etmiş, ona köle muamelesi değil, evlât muamelesi yapmış ve onu kendi çocuğu gibi yetiştirmiş, eğitmiş, tahsilini yaptırmıştı (21-22 nci âyetler).
11. Karısı Zelîhâ, Yusuf'un güzelliğine hayran kalıp ona kendisini sunmuş, fakat O: "Allah'a sığınırım, efendim bana güzel baktı (ona hiyânet edemem). Çünkü zâlimler iflah olmazlar!" demişti. Bu suretle, iyilik görülen yere nankörlük, hiyânet edilmemesi telkîn edilmektedir (23-24 ncü âyetler).
12. Yusuf da öteki delikanlılar gibi duygulara, arzulara sahipti. "Kadın onu arzu etmişti, eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi, o da onu arzu etmişti". Demek ki peygamber olan Yusuf'un da nefsânî istekleri vardı. Ama yüksek duygulan, Hakk'a olan sarsılmaz îmânı, onun günâha düşmesini önlemişti. O halde peygamber de olsa, insanın nefsî arzuları vardır. O da nefsinin çektiğine yönelir, fakat Hakk'a îmân, onun günâha düşmesini veya günâhta ısrarını Önler. Her mü'minin de böyle olması, Hakk'ın gözetimini düşünerek günâhtan, kötülükten kaçınması gerekir.

[4382] Buhârî, Bed'uM-vahy: 3, Tefsîr, Sûre: 96/1; Ta'bîr: 1; Müslim, îmân: 252; Tirmizî, Menâ-kıb: 6; îbn Hanbel, Müsned- 6/153, 232.
[4383] Bakara Sûresi: 216.

13. Yusuf'un kaçtığını, kadının arkasından koştuğunu gören bakan; karısının Yusuf aleyhindeki sözlerine inanmamış, yanındaki bilirkişinin görüşüne başvurduktan sonra âdilâne davranıp ikisine de öğüt vermişti. Bu suretle olaylarda hissiyata kapılmamamız, acele etmeden, meseleyi iyice inceleyerek tarafsız hüküm vermemiz öğütlenmiş oluyor.
14. Bilirkişilik yapan insan, kadının ailesinden olduğu halde taraf tutmamış adaletten ayrılmamıştı. Bundan, bilirkişinin yansız, hakkane hüküm vermesi gereği anlaşılır.
15. Kadının tuzağının büyük olduğu vurgulanıyor: "Sizin tuzağınız, büyüktür!" (28 nci âyet).
16. Zelîhâ'yı bu yola iten, dayanılmaz aşkı idi. Demek ki aşk ferman dinlemez: "Sevda onun bağrını yakmış!" (30 ncu âyet).
17. Gören kadınlar Yusuf'un güzelliğine hayran kalıp, hanımının arzusunu yerine getirmediği takdirde zindana attıracakları tehdidinde bulundukları halde Yusuf iffetini korumayı, hiyanet etmemeyi zindana atılmamağa tercih etmişti, tşte inanmış insan her zaman iffetini böyle mertçe korumalıdır.
18. 37 nci âyetten, Mısırlıların ve Yusuf'un yetiştiği ortamlardaki birçok insanın Allah'a inanmadıkları, âhiret hayâtını kabul etmedikleri anlaşılmaktadır.
19. Bütün peygamberler, bütün İbrâhîm soyu nebileri, tevhîd inancım getirmişler; insanlara putperestliği, Allah'a ortak koşmayı bırakıp sadece Allah'a kulluk etmeği öğütlemişlerdir. Çünkü Allah'tan başka, kendisinde tanrılık olduğu sanılan şeylerin hiçbir gücü yoktur. Bu tür inançlar, boş vehimden başka bir şey değildir. Böyle insanlar, gerçekte kendi vehimlerine tapmaktadırlar (37-40 nci âyetler).
20. Zindanda Yusuf'un arkadaşları gördükleri düşü Yusuf'a anlatmışlardı. Yusuf da düşleri, onların anlattıklarına göre yorumlayarak birinin kurtulacağım, diğerinin asılacağını söylemişti. Rivayete göre düşün yorumu hoşuna gitmeyen kimse, bunu uydurmuş olduklarını söyledi ise de: "Artık iş, sizin dediklerinize göre böyle yapıldı" dedi. O halde düşü, tam doğru anlatmak lâzımdır (36, 41-42 nci âyetler).
21. Fir'avun'un düşünü kimse yoramamış, buna düşlerin birbirine karışması (adğâs-ü ahlâm) demişlerdi. Bunu ancak Hz. Yusuf yorumladı ve yorumu olduğu gibi çıktı (43-49 ncu âyetler). O halde düşü herkese söylemek doğru değildir. Ehline söylemelidir. Ru'yâyı, ancak vehbî ilme vâkıf olan kimse tabir edebilir. Meşhur sözdür: "Ma'rifet, ru'yâyı görende değil, yorandadır."
22. Yusuf, kendisini kral çağırdığında, hemen acele ile gitmemiş, bedeninin zindandan kurtulmasından önce, iffet ve şahsiyyetinin, sürülen lekeden temize çıkmasını istemiş; bunun için, vaktiyle suçlanmış olduğu meselenin içyüzünün ortaya çıkarılmasını talebetmiştir. Demek ki büyük şahsiyetler acele etmezler, kişiliklerine, canlarından çok değer verirler. Şerefleri, canlarından ileridir. Hattâ Yusuf'un bu olgunluğunu belirtmek için Peygamberimiz: "Şayet ben, Yusuf'un kaldığı kadar zindanda kalmış olsaydım, krala götürmek için gelen kişinin sözünü hemen kabul edip giderdim!"[4384] demiştir.
23. Burada önemli bir nokta da Yusuf'un, iyiliğini gördüğü ve gerçekten kendisini seven Zelîhâ'nın adını tasrîh etmeyip, kadınlar topluluğunun kendisini suçlamasının araştırılmasını istemesidir. Burada Yusuf, kendisine iyilik yapan efendisinin şerefine saygısı yanında, Zelîhâ'ya da acıyarak onun adını anmamış, ona iftira suçunu bulaştırmamıştır.
24. Hiç kimse nefsini tamamen suçsuz sanmamalıdır. Çünkü nefis, zaten kötülüğü emretme özelliğiyle yaratılmıştır. İnsanın üstünlüğü, nefsin kötü arzularıyla savaşıp onu yenmesidir. İşte Allah'ın rahmet ettiği, acıdığı kullan, nefislerinin kötülük telkinlerini bastırabilen kimselerdir: "Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefîst dâima kötülüğü emredicidir. Meğer Rabbimin esirgediği bir nefis ola" (53 ncü âyet).
25. Nihayet Hz. Yûsuf, doğruluğunun karşılığını görmüş, Mısır'a başbakan olmuştu. Sonunda yalanları ortaya çıkan, iftiracı kadınlar da mahcû-bolmuşlardı. Bu kıssa gösterir ki hiçbir hakikat gizli kalmaz, eninde sonunda meydana çıkar.
26. Vaktiyle Yusuf'a iftira etmiş olan kadınlar, sonunda gerçeği itiraf etmişler, bakanın karısı da, nihayet gerçeğin ortaya çıktığını; suçsuz olarak zindana atılmış olan Yusuf'un arkasından ona hiyanet etmemek için gerçeği söylediğini açıklamıştır. Bundan, insanın vaktiyle yaptığı bir yanlışı, yalan ifadesini mutlaka düzeltmesi gerektiğini, geç de olsa gerçeği itiraf etmenin fazilet olduğunu anlıyoruz. Sürekli olarak hakikati gizlemek büyük hiyânettir. Allah hâinlerin tuzağını başarıya ulaştırmaz (51-52 nci âyetler).
27. Memleket yönetiminde herhangi bir konuda uzman olan insanın, kendi nefsi için değil, fakat kamunun iyiliği için ülke yöneticisinden görev tale-betmesi yerinde bir harekettir. Nitekim Yusuf da Başbakanlığın veya Maliye Bakanlığının kendisine verilmesini, kendisinin bu işi iyi bildiğini Krala söylemiş: "Beni ülkenin hazîneleri üstüne bakan yap. Çünkü ben onları iyi korur (yönetmesini) iyi bilirim demişti" (55 nci âyet).
28. Bolluk zamanlarında, darlık zamanım düşünmeli, ileride başgöste-rebilecek herhangi bir kıtlığa, sıkıntıya karşı tedbir almalı; ülkeyi açlıktan korumak için devlet olarak, dar günler için gıda ve ihtiyaç maddeleri stoku yapmalıdır. Nasıl ki Yusuf da Krala, bolluk yıllarında alınan fazla mahsulün bir kısmını, darlık zamanlan için stok etmeyi önermişti (47-49 ncu âyetler). Peygamberimiz de ailesinin bir yıllık geçimini devlet gelirinden ayırırdı.[4385]

[4384] Buhârî, Tk'bîr: 9, Enbiyâ: 11,19; Tefsîr, Sûre: 12/5; Müslim, îmân: 238. Fedâilu's-sahâbe: 152; Tirmizî, Tfefsîr, Sûre: 12/1; Müsned: 6/326, 332.
[4385] Buhârî, Meğazî: 14

29. Ülke yönetimini, ehil ellere vermek, birer emânet olan devlet kurumlarının başına ehil kişileri getirmek lâzımdır. Nasıl ki Mısır Kralı, ülkenin başbakanlığını, Mısırlı olmayan, fakat emânetine ve dirayetine güvendiği Yusuf'a teslim etmişti (55-56 ncı âyetler).
30. Kardeşini görmek için sabırsızlanan, fakat hiçbir zaman acele davranmayan, dâima temkinli hareket eden Yusuf, ilk ziyaretlerinde kendisini kardeşlerine tanıtmamış, herşeyin zamanını beklemişti. Çünkü vaktinden önce kendisini tanıtmış olsaydı, işleri karıştırabilirdi (59-69 ncu âyetler).
31. Yabancılara, kendi yasalarıya hükmetmek adalet gereğidir. Yusuf da hırsızlıkla suçlanan kardeşine, onların kendi yasalarına göre hüküm vermiş, böylece onu yanında alıkoymuştu (76 ncı âyet).
32. Suçlunun yerine bir başkasını cezalandırmak zulümdür. Suç, bedel kabul etmez: "Dediler kU 'Ey vezîr, onun büyük bir ihtiyar babası var! (Onun alıkonduğuna çok üzülür). Onun yerine (bizden) birimizi al; zîrâ biz seni iyilik edenlerden görüyoruz.' 'Ğşyâmtzt yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız, yoksa biz zulmedenler oluruz!' dedi" (78-79 ncu âyetler).
33. Hiçbir zaman Allah'tan ümit kesmemek gerekir. Üzücü olaylara sab-retmeli ve işlerin düzelmesini Allah'tan beklemeli, umutsuzluğa kapılmamalıdır (18, 83, 87 nci âyetler).
34. Kişi derdini Allah'a arz etmelidir. Çünkü dertlerin çaresi O'nun elindedir (86 ncı âyet).
35. Hiçbir hasedçinin hasedi, Allah'ın bir insana nasibettiği nimetin önüne geçemez. İşte Yusuf'un kardeşlerinin hasedi, onun yücelmesine engel olamamış, bilâkis onu yükselme yoluna sokmuştu. Sonunda hased edenler pişman olur: "Vallahi, Allah seni bize üstün kıldı!" derler (90-91 nci âyetler).
Zâlimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ: Tallahi lekad âserekellâhu 'aleynâ!
Nitekim Kureyş'in Hz. Muhammed(s.a.v.)e hasedi de onun, tslâm dinini yerleştirip insanlığı onunla aydınlığa kavuşturmasına engel olamamış ve o kıskançlar sonunda ondan af ve merhamet dilemek zorunda kalmışlardı.
36. Geç de olsa gerçeği itiraf etmek fazilettir (91 nci âyet). Hakkı itiraf eden, hatâsını kabul eden kimseleri mahcubetmemeli, artık hatâlarını anıp onları ma'nen yıkmamalıdır. Nasıl ki Yusuf, özür dileyen, üstünlüğünü kabul edip önünde küçülen kardeşlerini mahcubetmemiş: "Bugün sizi kınamak yok. Allah sizi bağışlar! O, merhametlilerin merhametlisidir!'demişti (92 nci âyet).
37. Allah'ın nimetine şükretmeli, nimeti verenin Allah olduğunu bilip gönülden Orna iltica etmelidir (101 nci âyet).
38. Hz. Muhammed(s.a.v.)in bilmediği bu kıssa, öğüt ve ibret olmak için kendisine Arapça olarak vahyedilmiştir. Peygamber, kendisine vahyedilenle-ri, hiçbir dünyâ menfaati, hiçbir ücret beklemeden insanlara teblîğ etmektedir.
39. Hz. Muhammed'in da'veti, düşünceye, basirete dayalıdır. O, insanları basiretle, açık kanıtlarla Hak yoluna çağırmaktadır. Kendisi böyle olduğu gibi kendisine uyanlar da böyledir. Düşüncesiz hareket etmezler. Bilinçli inanır ve bilinçli olarak davet ederler. Körü körüne taklîd yolunu bırakmış, Hak'tan gelen ilim ışıklarına uymuşlardır (108 rci âyet).
40. Gökte, yerde nice âyetler var ki insanlar bunları hiç düşünmez, bunların neye delâlet ettiğini anlamaz; körü körüne bunların yanından geçip giderler. Kâinat âyetlerinin, yalnız Allah tarafından yaratıldığını, Allah'tan başka hiçbir varlığın, kendinden bir gücü olmadığını; bir gücü olmayanın da tanrı olamayacağını düşünmedikleri için kendi kendilerine birtakım yaratıklarda tanrılık vehmederek onlara taparlar (105-106 ncı âyetler).
41. Peygamberler de, öteki insanlar gibi birer insandır. Onların da arzuları, şehvetleri vardır. Zaten kavimlerine önder olabilmeleri için diğer insanların hissettiklerini hissetmeleri gerekir. Melek insana lider olamaz. Çünkü meleklerin yaratılışları insanın yaratılışına benzemez. Günah işleme eğilimleri, za'fları, bağımsız iradeleri olmayan meleklerin, insanlara örnek lider olmaları mümkün değildir: "Senden önce de şehirler halkından, yalnız kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka (elçi) göndermedik" (109 ncu âyet). Öyle ise peygamberi melek sanmak, evlenmeyi, çocuk, sahibi olmayı, öteki insanlar gibi dolaşmayı, çalışıp kazanmayı onlara yakıştırmamak, onları hatâdan ma'sum saymak yanlıştır (Bu konuda Hûd Sûresinin prensiplerinde de yeterli malûmat vermiştik).
42. Kavimlerinden çok olumsuz davranışlar gören peygamberler de ba-zan o kadar üzüntü çekmiş, o kadar sıkılmışlardır ki kendilerine va'd edilen zaferin yalan olduğunu sanmışlar; bu derece bir bunalım içine düşmüşlerdir. İşte tam bu sırada yetişen Allah'ın imdadı onları ve inananları kurtarıp muhaliflerini batırmıştır: "Ne zaman ki elçiler umutlarını kestiler ve kendilerinin yalana çıkarıldıklarını (kâfirlere karşı kendilerine va'dedilen yardımın yapılmayacağını) sandılar, işte o zaman onlara yardımımız geldi de dilediğimiz kimseler kurtarıldı. Azabımız suçlular topluluğundan asla çevrilmez" (111 nci âyet).
Demek ki bunalım karşısında üzülmek, hattâ bazan şüpheye düşmek doğaldır. Peygamber de olsa insandır, hiçbir insan bu za'ftan kurtulamaz. İnsanın en çaresiz kaldığı durumlardaki bunalımını ifade eden âyet, tam bu anlarda Allah'ın yardımının yetişeceğini de vurgulamaktadır. Gerçekten öyledir. İnsan bütün gayretine rağmen umudunu kesecek kadar bir çaresizlik içine düştüğünde birden Allah'ın yardımı yetişir:
Nâçar kalacak yerde, Nâgâh açar ol perde, Derman eder ol derde! Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler!
43. Azgın, yoldan çıkmış kavme verilecek İlâhî ceza, hiç beklenmedik bir zamanda gelir: "Onlar, Allah'ın azabından, herkesi saracak bir belânın kendilerine gelmeyeceğinden veya hiç farkında değillerken ansızın o

(kıyamet) sâatin(in) kendilerine gelmeyeceğinden emîn midirler?" (107 nci âyet).
44. Kur'ân'ın anlattığı bu peygamber kıssalarında ibretler vardır. Kur'-ân, bunları hikâye için değil, ibret alınması için anlatmaktadır. Kur'ân, insanın uydurabileceği bir söz! değildir. Çünkü insan uydursa, o sözün aslı olmaz. Oysa Kur'ân'm anlattıkları, bundan önceki İlâhî Kitapta mevcuttur: "Doğru iseniz, Tevrat'ı getirip okuyun (Kur'ân'ın anlattıklarının onda mevcudot-duğunu göreceksiniz)/" (Âl-i İmrân: 93).
O Kitabı okumayan, dilini de anlamayan bir insanın, onda anlatılanları, ona uygun biçimde, fakat bambaşka canlı bir üslûb ile anlatması, vahy-den başka bir yolla olamaz. Bu Kur'ân, inananlara yol göstermek ve rahmet için Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir: "Bu Kur'ân, uydurulacak bir söz değildir; ancak kendinden önceki(l\âhî Kitâb)/« doğrulanması, herşeyin açıklanması, inananlar için bir kılavuz ve rahmettir!" (111 nci âyet).
45. Son âyetten de Kur'ân'ın, Kitap ehlinin ellerinde bulunan Kitâb'a uygun olarak indirildiği, ona ters ve aykırı olmadığı anlaşılmaktadır.
İşte Yusuf kıssasından çıkardığımız birkaç prensip, birkaç ibret dersi. Daha nice prensipler ve ibretler vardır. Kur'ân'ın bütün kıssaları da böyledir. Onlar hikâye değil, toplumun dile getirilmiş dertleri ve bu dertlerin çareleridir. Onları okurken dikkatle üzerinde durmalı, onlar vasıtasıyle verilmek istenen dersleri, ibretleri anlamağa çalışmalıdır. [4386]

[4386] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 4/421-427.

Yûsuf Süresi Kırâet Farkları

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar
4		Sîn'in dammıyle:	Çoğunluk.
		Yâ'dan sonra hemze ile ve sîn'in kesriyle:	Talha ibn Musarrif.
		Hemze ile ve sîn'in fethiyle:	Ebû Yezîd'in hikâyesi.[4387]
		Her yerde, vasi halinde tâ'nın fethiyle:	Ebû Cafer, A'rec ve Abdullah ibn Âmir.
		Her yerde hâ üzerine vakf	İbn Kesîr, İbn Âmir.
		Vaslda Tâ'nın kesriyle ve tâ üzerine vakf ile:	Ebû Amr, Âsim, Nâfi, Hamza, Kisâ'î.
		Hemze'nin teshiliyle:	Verş.
		Hemze'yi tam telaffuz ile:	Ötekiler.
		Meftûh dâl'dan sonra 'ayn'ın sükûnuyla:	Ebû Ca'fer.
		Ayn'ın fethiyle:	Ötekiler.[4388]
5		Şeddeli yâ'nın fethiyle:	Hafs.
		Şeddeli yâ'nın kesriyle:	Ötekiler.
		îdğâm ile:	Zeyd ibn Alî.
		îdğâmsız:	Çoğunluk.
		İmâlesiz, açık hemze ile:	Çoğunluk. [4389]
		Hemzesiz, imâle ile:	Kisâ'î.
6			Çoğunluk. Übey. [4390]
7		'Tekil olarak:	îbn Kesîr.
		Çoğul olarak:	Ötekiler. [4391] Übey mushafı. [4392]
8		Ref' ile:	Çoğunluk.
		Nasb ile:	İbn Mes'ûd ve Alî. [4393]
10			Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. [4394] Übey, Mücâhid ve Cahderî.
10,15		Yâ'dan sonra elif ile, çoğul	Nâfi'.
		Yâ'dan sonra elifsiz, tekil:	Ötekiler.[4395]
		Yâ'nın şeddesi ile çoğul:	İbn Hürmüz . [4396]
11		İdğâm ile, işmâmsız:	Yezîd ibn Ka'ka Amr İbn Ubeyd ve Zührî.
		İkincisi şeddeli iki nûn ile:	Tklha ibn Musar-rif, Übey, Ameş ve Hasan. [4397]
		Tâ'nın kesriyle, Temîm Lehçesidir:	Yahya ibn Vessâb ve Ebû Rezîn. [4398]
		İkisinde de yâ ile, birincide 'ayn sakin:	Kûfeliler.
		Yâ ile, birincide ayn meksûr:	Nâfi'.

[4387] Kurtubî: 9/120.
[4388] en-Neşr: 2/279.
[4389] el-Bahr: 5/280.
[4390] Mesâhif: 137.
[4391] Taberî'ye göre iki kırâetin en doğrusu, çoğul olarak okumaktır: Câmi'u'l-beyân: 12/154; Mesâhif: 279.
[4392] el-Bahr: 5/282; Mesâhif: 137.
[4393] Mesâhif: 48.
[4394] Taberî, tekil okumayı daha çok beğeniyor: Câmi'u'l-beyân: 12/156.
[4395] Mesâhif: 48, 137.
[4396] el-Bahr: 5/284.
[4397] Mesâhif: 137, 320.
[4398] Kurtubî: 9/138.

	İkisi de nûn ile:	Ebû Amr, İbn Âmir.
	Birincide 'ayn meksûr:	İbn Kesîr.
	Birincide (ayn'dan sonra yâ ile:	Ca'fer-i Sâdık, MücâhİD A'rec ve Kunbul.
	Birincide yâ mazmûm, ifâl babından, ikincisi isti'nâf üzre merfû':	Übey Mushafı. [4399]
		îbn Mes'ûd. [4400]
13	Nûn'un şeddesiyle[4401]	İbn Mes'ûd, Zeyd ib'n Alî, Talha, İbn Hürmüz ve İbn Muhaysın. [4402]
	İzafet yâ'sının fethi ve id-ğâm'ın çözümü ile:	Nâfi, İbn Kesîr.
	İzafet yâ'sının sükûnu ile:	Ötekiler.
	Hemzenin yâ'ya değişimiyle:	Verş, Kisâî, Halef.
	Hemze ile:	Ötekiler. [4403]
17		Çoğunluk. İbn Mes'ûd. [4404]
18	Ref ile:	Çoğunluk.
	Nasb ile:	Sehl ibn Yûsuf, Eşheb el-Ukaylî, Enes ve İbn Mes'ûd, Übey mushafı. [4405]
	Noktasız dâl ile: [4406]	Âişe ve Hasan.
	Noktalı zâl'in kesriyle mübalağa kipi; mecrûr:	Çoğunluk.
	Aynı kiple, mansûb:	Bir kırâettir. [4407]
	Maksûr eliften sonra yâ'sız:	Kûfeliler.
	Eliften sonra meftûh yâ ile[4408]	Ötekiler.
	Öncesi meksûr olan elifin yâ'ya çevrilip izafet yâ'sına idğâmıyle;	Ebû't-Tlıfeyl ve el-Cahderî.[4409]
22		Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Übey ve îsâ es-Sekâfî. Çoğunluk. Enes mushafı ve Muâz, Ebû 'îmrân ve Ebû Recâ'.[4410] Çoğunluk. îbn Mesûd.[4411] Übey.[4412]
23	Meksûr hâ'dan sonra yâ ile ve tâ'nın fethiyle:	Nâfi', İbn Zekvân ve Îbn Âmir.
	Meksûr hâ'dan sonra sakin hemze ve tâ'nın fethi ile:	Hişâm'dan rivayet.
	Hâ ve Tâ'nın fethiyle:	Ötekiler. Bu îbn Mes'ûd kırâetidir.
	Hâ'nın fethi, tâ'nın	Sülemî, İbn Kesîr.

[4399] Tebsırah: 545; en-Neşr: 2/293; Mesâhif: 33.
[4400] Mesâhif: 48.
[4401] Mesâhif: 481 279.
[4402] el-Bahr: 5/286; Mesâhif: 257.
[4403] EbÛ Amr, her halde, Hamza, vakf halinde hemze'yi terk etmiştir. Tebsırah: 546; en-Neşr: 1/394.
[4404] Mesâhif: 48.
[4405] Sehl ibn Yûsuf, îsâ ibn Ömer'in böyle okuduğunu sanmıştır: Kurtubî: 9/151; el-Bahr: 5/280, Mesâhif: 48, 137, 216.
[4406] Bulanık, ya da taze, yahut kuru kan anlamına gelir.
[4407] Yâ mef'ûl li-eclih veya hal yerinde masdardır: el-Bahr: 5/289.
[4408] Hamza ve Kisâî imâle etmiş, Verş iki lafız arasında bir sesle okumuştur.
[4409] Câmi'u'l-beyân: 12/167. Tâberî'ye göre en güzeli, yâ'yı irsal ve teskîn ile okumaktır. Yâ'yı izafetle şeddeli yapmak, şazdır. Taberî, böyle okumayı caiz görmemiştir (Bkz. 12/168).
[4410] Mesâhif: 216.
[4411] Mesâhif: 48.
[4412] Mesâhif: 138.

	dammıyle:	
	Meksûr hâ, sakin hemze, madmûm tâ ile:	Hişâm'dan rivayet.[4413]
	Meksûr hâ, sakin yâ, madmûm tâ ile:	İbn Muhaysın ve başkası.
	Meftun hâ, sakin yâ, meksûr tâ ile:	Hasan, İbn Muhaysın.
		Bu İbn Abbâs kırâetidir.[4414]
		Übey.[4415]
		'Alî ve Mu'âz el-Kari'.
23	İzafet yâ'sımn fethiyle:	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amı.
	İzafet yâ'sımn sükûnuyla:	Ötekiler.
24	Ğâib yâ'sıyle, zamîr, Rabbe gider	A'meş.
	Çoğul mütekellim nûn'uyla:	Çoğunluk.[4416]
	İhlâs'tan ismi mef'ûl kipiyle:	Nâfi', Kûfeliler.
	İhlâs'tan ismi fail kipiyle:	Ötekiler
25		Çoğunluk. [4417]
		İbn Mes'ûd.[4418]
25	Nasb ile takdiriyle:	Zeyd ibn Alî.
	Ref' ile:	Çoğunluk[4419].
29	Kesre'den sonra geldiği ve kendisinden sonra yâ bulunduğu için hemze'nin hazfiyle:	Ebû Ca'fer.
	Hemze'nin telaffuzu ile:	Ötekiler.
30	Nûn meksûr:	Çoğunluk.
	Nûn madmûm:	A'meş, Mufaddal, Sülemî.[4420]
	Gayn'ın kesriyle:	Sabit el-Bunânî.
	Gayn'ın fethiyle:	Çoğunluk.[4421]
	Noktasız meftûh ayn ile:	Alî ibn Ebî Tâlib, Alî ibn Hüseyn, oğlu Muhammed Bakır, oğlu Ca'fer, Şa'bî ve Avf el-A'râbî.
	Meksûr 'ayn ile:	Sabit el-Bunânî'den rivayet ve îbn Recâ'.[4422]
	Muttekâ gibi sondaki hemzenin hazfiyle:	Ebû Ca'fer.
	Med ve hemze ile:	Hasan.[4423]
	Medsiz, hemze üzerinde nasb tenvîniyle:	Ötekiler.
	Hemzesiz, tenvînle:	ibn Abbâs, İbn Ömer, Mücâhid, saîd ibn Cübeyr.[4424]
	Önceki gibi, ancak mîm'in fethiyle:	Abdullah ibn Mes'ûd.

[4413] Ebû Amr, bu okumayı kabul etmemiş, Ebû Ubeyde Ma'mer ibn el-Musennâ da, Ebû Amr'ın bu kırâete bâtıl dediğini rivâvet etmiştir: Kurtubî: 9/164.
[4414] ibn Abbâs'ın şekillerinde okuduğu da rivayet edilir: Mesâhİf: 200. Taberî'ye göre en uygun kırâet, hâ ve tâ'nın fethi, yâ'nın sükûnuyla okumadır. Çünkü bu, Feyğamber(s.a.v.)in kırâetidir: (CâmÎ'u'l-beyân: 12/181). Taberî'nin bu İfadesi, kendisinin.diğer kırâetlerin, Hz. Peyğamber'in kırâeti olmayıp kari'lerin ve dilcilerin İçtihadı olduğu kanısında bulunduğunu gösterir. Kırâetler için bkz. Tebsırah: 546; en-Neşr: 2/293-294.
[4415] Mesâhif: 138, 187.
[4416] el-Bahr: 5/296.
[4417] Mesâhif: 48.
[4418] el-Bahr: 5/297.
[4419] el-Bahr: 5/297.
[4420] Kurtubî: 9/176; en-Neşr: 1/397.
[4421] el-Bahr: 5/301.
[4422] Mesâhif: 333. İbn Zeyd: "Şeğaf sevgi, şe'af buğz için kullanılır" demiştir. Şa'bî de: "öayn ile şeğaf sevgi için, noktasız 'ayn ile şe'af ise delice aşk yani kara sevda için kullanılır" demiştir (el-Bahr: 5/301). Taberî'ye göre doğrusu, ğayn ile okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 12/201).
[4423] el-Bahr: 5/302.
[4424] en-Neşr: 1/399, el-mutk, kıbtî dilinde turunç demektir (Kurtubî: 9/178; el-Bahr: 5/302).

31,51	Vasi halinde şîn'den sonra elif ile:	A'meş, Ebû Amr ve AsmaTnin rivayetine göre Nâfi'.
	İki halde de elifin hazfiyle:	Ötekiler[4425].
	Şîn'in sükûnuyla:	Hasan.
	Lafza-i celâl yerine el-llâh:	Yine Hasan'dan rivayet.
	Lafza-i celâl'den önce elif ile:	İbn Mes'ûd ve Übey.[4426]
	Rama vezninde:	Bir grup.[4427]
31	Nasb ile, değildir, anlamındadır.[4428]	Çoğunluk.
	Merfû nasb ile:	İbn Mes'ûd.[4429]
	Bâ ile mecrûr:	Ğaznevî'nin nakline göre Hafsa mushaft.
	Bâ ve şîn'in kesriyle:	İbn Mes'ûd ve Hasan'dan rivayet. Übey ve
	"Bu, satılacak türden bir köle değildir":[4430]	İbn Mes'ûd'dan başka bir rivayet.[4431]
32	Şeddeli nûn ile: Ancak çoğunluk kırâetine riâyet için mushafa elif yazılır:	Bir grup.
	Tek nûn ile ve elif üzerine durulur:	Çoğunluk.[4432]
33		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd, Übey ve ibn Semeyfa'den rivayet.[4433]
		Çoğunluk.
		Übey ve İbn Mes'ûd.[4434]
33	Masdar olarak sîn'in fethiyle:	Ca'fer-i Sâdık, İbn Ebî İshâk, Abdurrahmân, A'rec ve Ya'küb.[4435]
	Masdar değil, zindanın ismi olarak sîn'in kesriyle:	Ötekiler.
35	Birinin azîze hitabı olarak tâ ile:	Hasan.
	Gâib yâ'sıyle:	Çoğunluk.[4436]
	Hâ'yı 'ayn'a çevirerek. Bu, Hüzeyl kabilesinin lehçesidir:	İbn Mes'ûd.
	Aslı üzre hâ ile:	Çoğunluk.[4437]
36	Üçünde de yâ'nın fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Üçünde de yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.[4438]
	Hamren yerine 'ineben:	Übey ve 'Abdullah ibn Mes'ûd.[4439]
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', İbn Kesîr, Ebu Amr. İbn Mes'ûd.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
	Yâ'nın fethiyle:	Nâfi, Ebû Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
	Yâ'nın fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Kûfeliler.

[4425] Mes. 320. Vakıf halinde elifin hazfı hususunda Ebû Amr da onlara katılmıştır.
[4426] Kurtubî: 9/181; Mesâhif: 138.
[4427] el-Bahr: 5/303. Taberî'ye göre ilk iki kırâet doğrudur, diğerleri, okunması caiz olmayan klrâctlcrdir (Câmi'u'l-beyân: 12/208).
[4428] Aslı dır. "Bu insan değildir" demektir. Bâ hazfedilince mecrûr, mansub olmustur.
[4429] Mesâhif: 49.
[4430] Kurtubî: 9/182-183. Taberî, kurrâ'nm icmâına muhalif olan bu kırâetİ caiz görmemektedir. (Câmi'u'l-beyân: 12/205).
[4431] Mesâhif: 49, 138. 5.
[4432] el-Bahr: 5/306.
[4433] Mesâhif: 49, 138.
[4434] Mesâhif: 138.
[4435] 36, 41, 42 nci âyetlerdeki sicn'in sînin kesriyle olduğunda ittifak vardır. Taberî sîn'in fethiyle okumayı eâiz görmektedir (12/211; Mesâhif: 333).
[4436] el-Bahr: 5/307. Mesâhif: 49.
[4437] Aynı.
[4438] Tebsırah, Neşr.
[4439] Kurtubî: 9/190; el-Bahr: 5/308.

		Çoğunluk
		İbn Mes'ûd.[4440]
41	Yâ'nın fethiyle, sülâsî kökten	Çoğunluk.
	Yâ'nın dammıyle,iskâ'dan:	Bir grup[4441]
43	îzâfet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd ve Ca'ferî Sâdık.
45	Hemze'nin dammı, mîm'in şeddestyle:	Çoğunluk.
	Hemze'nin kesrî, hafîf mîm ile:	Eşheb el-Ukaylî.[4442]
	Mîm'in fethi ve hâ ile:	İbn Abbâs'ın bilinen kırâeti[4443].
	Mîm'in sükûnu ve hâ ile:	İkrime, Mücâhid ve Şubeyi ibn 'Azre.[4444]
	İtyanköküden mütekellim muzâri':	Übey ve Hasan[4445].
	Tenbie köküden muzârî mütekellim:	Çoğunluk. [4446]
	Sonunda izafet yâ'sıyle:	Ya'kûb.
	Yâ'nın hazfiyle:	Ötekiler.
46	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Kûfeliler.
47	Meftûh hemze ile:	Hafs.
	Sakin hemze ile:	Ötekiler.
		İbn Mes'ûd veÜbey. [4447]
		Çoğunluk.
		Çoğunluk . [4448]
		Ca'fer-i Sâdık.
49	Hitâb tâ'sıyle:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Tâ'nın dammı, Sâd'm fet hiyle edilgen muhâtab: [4449]	îsâ, Ca'fer-i Sâdık.
	İ'sâr'dan muhâtab:	Bir kırâettir. [4450]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd. [4451]
		Übey8. [4452]
	Gâib yâ'sıyle:	Ötekiler.
53	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi Ebû Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, Ebû Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
		Çoğunluk.
		Hums mushafı.
56	Nûn ile:	İbn Kesîr.
	Yâ ile:	Ötekiler.
59	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
60	Sonda yâ ile:	Ya'kûb.
	Yâ'nın hazfiyle:	Ötekiler.

[4440] Mesâhif: 49.
[4441] el-Bahr: 5/311, 333.
[4442] el-Keşşâf; 2/374.
[4443] Unutma anlamınadır. Unuttuktan sonra hatırladı, demektir: Kurtubî: 9/201" Câ-mi'u'l-beyân: 12/228.
[4444] el-Bahr: 5/314. Zemahşerî'ye göre mîm'in sükûnuyla okumak hatâdır. el-Keşşâf: 2/374.
[4445] İmâm mushafta da böyledir; Mesâhif: 138.
[4446] el-Bahr: 5/314.
[4447] Mesâhif: 49, 138.
[4448] Mesâhif: 333.
[4449] Bir önceki gibi, üzerinize yağmur yağdırılır demektir. Kurlubî: 9/205; el-Bahr: 5/315; Mesâhif: 333.
[4450] Taberî, cumhur'un kırâetine muhalif olduğu gerekçesiyle yâ ile ğâib kipindeki okumayı caiz görmüyor. {CâmiVl-beyân: 12/233).
[4451] Mesâhif: 49.
[4452] Mesâhif: 138.

62	Yâ'dan sonra elif, sonra meksûr nûn ile:	Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs ve Abdullah ibn Mes'ûd mushafı.
	Yâ'dan sonra meksûr tâ ile elifsiz:	Ötekiler.[4453]
63	Yâ ile:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Nûn ile:	Ötekiler.
	Keyl kökünden	Übey.[4454]
64	Hâ'dan sonra elif ile, fâilen vezninde:	Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Meksûr hâ'dan sonra sakin fâ:	Ötekiler.
	İzafetle:	Übey ve A'meş.[4455]
	İzafetle ve ikinci isim çoğul:	Ebû Hüreyre.[4456]
	Erhamu'r-rahımın yerine hayru'I-hâfızîn:	İbn Mes'ûd.[4457]
65		Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve Ebû Hayveh.[4458]
	Râ'nın dammıyle:	Çoğunluk.
	Râ'nın kesriyle:	Alkame'den rivayet.
	Nûn'un fethiyle:	Çoğunluk.
	Nûn'un dammıyle:	Sülemî.[4459]
66	Vasi ve vakf halinde yâ ile:	İbn Kesîr, Ya'kûb[4460] Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[4461] Çoğunluk. A'meş.
	İzafet yâ'sımn fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
70		Çoğunluk. İbn Mes'ûd. İbn Mes'ûd. İbn Mes'ûd.[4462]
71	İfkad kökünden:	Sülemi.[4463]
	Sülâsî'den tâ'nın fethiyle:	Çoğunluk.
	Vâv'dan sonra ğayn ile:	Hasan ve İbn Cübeyr.[4464]
	Vâv'dan sonra elifsiz, sonra ğayn:	İbn Mes'ûd, Zeyd ibn Alî, Yahya ibn Ya'mer.
	Aynı vezinde, fakat 'ayn ile:	Ebû Recâ.
	Meksûr sâd'dan sonra yâ, sonra elif:	Übeyy ve İbn Cübeyr.
	Meftûh sâd'dan sonra elif ile:	Ebûhüreyre, Mücâhid, Katâde ve Dahhâk.[4465]
76	Meksûr vâv:	Çoğunluk.
	Meksûr hemze:	Übeyy.[4466]
	Derecât'ın tenvîniyle:	Kûfeliler.

[4453] Medine halkının, Ebû Amr'ın ve Âsım'm kırâetidir. Ebû Hatim ve Nehhâs da bu kırâet i tercîh etmişlerdir (Kurtubî: 9/222).
[4454] Mesâhif: 138.
[4455] Mesâhif: 138, 320.
[4456] Zemahşerî'nİn nakline göre Ebû Hüreyre böyle okumuştur.
[4457] el-Bahr: 5/323.
[4458] Mesâhif: 49.
[4459] Kurtubî: 9/224; el-Bahr: 3/323.
[4460] Vasi halinde Ebû Amr ve Ebû Ca'fer de Ya'kub'a katılmıştır.
[4461] Mesâhif: 320.
[4462] Mesâhif: 45.
[4463] Ebû Hatim bu kırâeti zayıf görmektedir (el-Bahr: 5/330.
[4464] el-Bahr: 5/330.
[4465] Kurtubî: 9/230; Mesâhif: 138, 279.
[4466] Mesâhif: 138, 248.

	Derecât'ın, sonrasına izâfetiyle:	Ötekiler.
	Derecât izafetle, sonraki fiil de ğâib yâ'sıyle:	Ya'kûb.[4467]
		Çoğunluk. İbn Mes'ûd .[4468]
77	Zamîr müennes:	Çoğunluk.
	Zamîr müzekker:	İbn Mes'ûd ve İbn Ebî 'Able.[4469]
78		Çoğunluk. Übeyy[4470]
80,87 ,110 (Rad: 31).	Sakin yâ'dan sonra meftûh hemze ile:	Çoğunluk.
	Hemze'nin yaya takdimiyle medd yapılmasıı:[4471]	İbn Kesîr.
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Yânın sükûnuyla:	Ötekiler.
81	Sîn ve râ'nın fethiyle etken:	Çoğunluk.
	Tesrîk kökünden edilgen:	İbn Abbâs, Kisâî.[4472]
	İsmi fail kipiyle:	Dahhâk.[4473]
		Çoğunluk. Übey.[4474]
83		Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[4475]
	Hâ ve râ'nın fethiyle:	Çoğunluk.
	Hâ'nın dammı, râ'nın sükûnuyla:	Enes.
	Hâ ve râ'nın dammiyle:	Hasan Basrî.[4476]
86	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, İbn Âmir, Ebû Amr.
87	izafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.[4477]
88		Çoğunluk.
	ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd mushafı.[4478]
90	Tek hemze ile, olumlu cümle:	îbn Kesîr, Ebû Ca'fer, İbn Muhaysm.
	İki hemze ile, soru kipi:	Kûfeliler.[4479]
	İkinci hemzeyi teshîl edip hemze ile yâ arasında bir sesle okuma:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer.
	yerine soru	Übeyy ibn Ka'b.[4480]
90		Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[4481]
	Fiiller merfû' ismi mevsûl;[4482]	İbn Kesîr, Kunbul.

[4467] en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr: 2/296.
[4468] Mesâhif: 49, İbn Mes'ûd'un yahut okuduğu da rivayet edilir. (Mesâhif: 49).
[4469] Mesâhif: 49.
[4470] Mesâhif: 138.
[4471] Aslı dir. Hemze yâ'ya takdim edilip yâ tehir edilmiş, sonra sakin olup üst tarafı da üstün olduğu için hemze elife çevrilmiştir (Kurtubî: 9/241; el-Bahr: 5/335).
[4472] Yani oğluna hırsızlık nisbet edildi, demektir (Kurtubî: 9/244; el-Bahr: 5/337; en-Neşr: 1/405).
[4473] el-Bahr: 5/337.
[4474] Mesâhif: 49.
[4475] Mesâhif: 138.
[4476] Harad, kırba sapına denilir (Kurtubî: 9/251).
[4477] Mesâhif: 49, 138.
[4478] Mesâhif: 49, Câmi'u'l-beyân: 13/51.
[4479] Taberî, soru kipindeki kırâeti doğru bulmaktadfr (Câmi'u'l-beyân: 13/55).
[4480] Mesâhif: 138; Câmi'u'l-beyân: 13/55; el-Bahr: 5/342; en-Neşr: 1/372.
[4481] Mesâhif: 50.
[4482] ismi mevsûl, birinci fiil onun sılası olarak merfû', ikincisi de birinciye ma'tûftur.

	Birincisi yâ'nın hazfiyle, ikincisi açıkça meczûm:	Ötekiler.[4483]
91	Hemze'nin hazfiyle:	Ebû Ca'fer.[4484]
	Hemze ile:	Ötekiler
94	Fasl'dan müennes:	Çoğunluk.
	İnfisâ'lden müzekker:	İbn Abbâs[4485]
	İki halde de yâ ile:	Ya'kûb.
	İki halde de yâ'sız:	Ötekiler.[4486]
96		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd. [4487]
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, Ebû Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
99		Çoğunluk.
	ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd mushafı. [4488]
100		Çoğunluk.
		Übey ve îbn 'Abbâs.
		Çoğunluk.
		Übey.
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, Ebû Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Verş.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
101		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd. [4489]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd. [4490]
105	Bulunduğu her yerde uzatıcı elif, sonra meksûr hemze ile:	İbn Kesîr, Ebû Ca'fer.
	Kaftan sonra meftûh hemze, sonra meksûr şeddeli yâ ile:	Çoğunluk.
108	Ard mecrûr:	Çoğunluk.
	Ard, mukadder bir fiil ile mansûb:	Süddî.
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.[4491]
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
109	Nûn ile, îhâ'dan çoğul mütekellim: [4492]	Hafs. [4493]
	Yâ ile, edilgen:	Ötekiler.
	Ta'rîf lamı olmadan:	Çoğunluk.
	Ta'rîf lâmıyle; sıfat veya bedel:	Nâfi, Âsim ve başkaları. [4494]
	Hitâb tâsıyle:	Nâfi, Ya'kub, İbn Âmir, Hafs, Ebûbekr.
	Gâib yâ'siyle:	Ötekiler. [4495]

[4483] Kurtubî: 9/256-257.
[4484] en-Neşr: 1/397.
[4485] el-Bahr: 5/345; Mesâhif: 200.
[4486] en-Neşr: 2/297.
[4487] Mesâhif: 50.
[4488] el-Bahr: 5/347.
[4489] Mesâhif: 50.
[4490] Mesâhif: 50.
[4491] Kurtubî: 9/272.
[4492] Burada, Nahl: 43'de ve Enbiyâ: 7, 25'de. Enbİyâ'nın ikinci yerinde Hamza, Kisâ'î ve Halef de Hafs'a katılarak nûn İle okumuşlardır.
[4493] Bu dört yerin dışında, sadece Şûra Sûresinde ihtilâf vardır. Tebsırah: 549-550; en-Neşr: 2/296.
[4494] Kurtubî: 9/275.
[4495] en-Neşr: 2/257.

110	Hafif meksûr zâl ile, edilgen:	İbn Abbâs, İbn Mes'ûd, Sülemî, Ebû Ca'fer ibn el-Ka'ka', Hasan, Ka-tâde, Ebû Recâ' el-Utâridî, Âsim, Hamza, Kisâ'î, Yahya ibn Vessâb, A'meş ve Halef. [4496]
	Hafif meftûh zâl ile, etken:	Mücahid, Humeyd.
	Şeddeli meksûr zâl ile,edilgen:[4497]	Ötekiler.
	Hafif zâl ile edilgen":	Übey. [4498]
	Tek nûn ile, tenciye kökünden, edilgen:	İbn Âmir, Ya'kûb.
	İkincisi sakin iki nûn ile, incâ' kökünden, sondaki yâ sakin: İsm-i mevsûl durumundadır:	Ötekiler. [4499]
	Sülâsî'den mâzî, ismi mevsûl, fail durumundadır:	îbn Muhaysın[4500]
	Tenciye kökünden etken mâzî: [4501]	Bir kırâettir. [4502]
	Yâ ile: [4503]	Ebû Hayveh.
	Nûn ile:	Çoğunluk. [4504]

13/87 RA'D SÛRESİ

Ra'd, gök gürültüsü demektir. Onüçüncü âyetinde gök gürültüsünün Allah'ı teşbih ettiği anlatıldığından sûreye bu ad verilmiştir. Mekke'de mi, Medine'de mi indiği hakkında görüş ayrılığı vardır. Fakat Sûrenin, hurûf-i mukatta'a ile başlayan ve Mekke'de inmiş olan Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâ-hîm ve Hicr Sûreleri arasına konmuş olması, Mekke'de indiği görüşüne güç kazandırmaktadır. Üslûbu da Mekke üslûbunu taşır. Âyetlerinin birbirleriyle yakın ilişkisi, hepsinin aynı anda veya birbiri ardınca indiğini gösterir.

Mekke'de indiğini söyleyenlerden kimi, baştan otuz âyetinin Medenî, gerisinin Mekkî: kimi de 31 ve 33 ncü âyetlerin Medenî; bazıları da 11-13 ncü âyetlerin Medenî olduğunu söylemişlerdir. Fakat âyetlerin üslûbu ve birbiriyle insicamı, bu rivayetleri şüpheli kılmaktadır.

Sûrede Allah'ın yüce kudretini gösteren tabiat kanunlarına en belîğ ifadelerle işaret edilir. Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasındaki mücadelelere, müşriklerin Peygambere karşı olumsuz tutumlarına yer verilir, iyilerle kötülerin davranış ve vasıfları karşılaştırılır. Mü'min ve kâfirlerin âhiretteki sonuçları belirtilir. Sûre 43 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 13., iniş sırasına göre 87. sûredir.

450 RA'D SÛRESİ Cüz': 13, Sûre: 13/87

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1-Eliflâm nüm râ. Şunlar Ki: tabın ayetleridir; Rabbinden sana indirilen haktır, fakat insanların çoğu inanmazlar. 2- Allah O'dur ki gökleri, görebileceğiniz bir direk olmadan yükseltti, sonra Arşa oturdu, güneşi ve ayı irâdesine boyun eğdirdi: Her biri belli bir süre için akıp gitmektedir. İşi düzenler, âyetleri açıklar ki Rabbinizle karşılaşacağınıza kesin olarak manasınız. 3- O'dur ki arzı uzattı, orada sabit dağlar ve ırmaklar var etti, orada her meyvayı iki çift (erkek-dişi) yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örter; şüphesiz bunda düşünen bir toplum için âyetler vardır. 4- Arzda birbirine komşu ktfalar, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır ama ürünlerini birbirinden üstün yaparız. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için âyetler vardır.

Tefsir:

1-4: Bu sûreye de hurûf-i mukatta' ile başlanmıştır. Bazı sûre başlarında

Cüz': 13, Sûre: 13/87 RA'D SÛRESİ 451

bulunan bu harfler, daha önce yabancı dilde inmiş bulunan İlâhî Kitâb'a işaret olduğu gibi dinleyicilerin, vahyedilen âyetlere dikkatini çekme görevi de yapmaktadır. Harflerin başında bulunduğu sûrelerde bu harflerden

[4496] Taberî de bu okumayı tercih etmiştir (Câmİ'u'l-beyân: 13/855.

[4497] Kavimleri, Allah'ın fırsat verdiğini görünce elçilerin yalan söylediğini sandılar, anlamındadır.

[4498] Mesâhif: 138.

[4499] Bütün mushaflar, kelimenin tek nûn ile yazımında birleşir: Câmİ'u'l-beyân: 13/89; Tebsı-rah: 550; en-Neşr: 2/296. Ancak Taberî, yalnız iki nûn ile incâ kökünden olan kırâeti doğru bulmakta ve kari'lerin icmâ'i bulunan bu okumanın dışında bir kırâetin caiz olmadığını söylemektedir: 13/89.

[4500] Kurtubî: 9/277.

[4501] Allah'ın yardımı, O'nun dilediğini kurtardı, demektir: el-Bahr: 5/355.

[4502] el-Bahr: 5/355.

[4503] Allah'ın, kurtulmasını istediği kimse kurtarıldı veya kurtuldu.demektir.

[4504] el-Bahr: 5/355.

hemen sonra kitaptan, vahiyden veya âyetlerden söz edilir. Nitekim burada da: "İşte şunlar, şu sana okunanlar, Kitabın yani daha önceki İlâhî Kitabın âyetleridir. Rabbinden sana indirilen, gerçektir ama insanların çoğu inanmazlar" buyuruluyor.
Şimdi burada zikredilen el-Kitâb Katâde'ye göre Kur'ân'dan önceki Kitaplar, Mücâhid'e göre Tevrat ve İncîl, cumhura göre Kur'ân'dır '. Biz, Ka-tâde ve Mücâhid'in görüşünü doğru buluyoruz. Çünkü " iu; " uzağa işarettir. "Şunlar" demektir. Bu işaret zamîriyle, Arapların anlama seviyelerinden uzak olan o yabancı dilde inmiş İlâhî Kitaba işaret edilmekte ve o Kitabın âyetlerinin Arap diline dökülerek Hz. Muhammed'e vahyedildiği bildirilmektedir.
Buna göre mânâ şöyledir: "Şunlar, O Kitabın âyetleridir. Rabbinden sana indirilen gerçektir". Yani O Kitabın âyetleri gerçek olarak sana vahyedil-miştir. Buradaki O) nin ibtidâiyye olması da, âtıfa olması da mümkündür. Vâvâtıfa olursaKitâb ile kasıt önceki Kitâblar, "-^j^jJJJJ^İ.V'ile kasıt Kur'ân olur. Mânâ: "Şunlar o Kitabın ve sana indirilen Kur'ân'ın âyetleridir, haktır. Fakat insanların çoğu inanmaz" şekline girer.
Allah'ın âyetleri iki kısımdır. Biri sözlü âyetlerdir ki vahiy yoluyla gelmiştir. İkincisi de kâinat olayları, tabiat kuvvetleridir. Bunlar sözsüz âyetler kategorisindendir. Yüce Allah burada indirmekte olduğu sözlü âyetlere dik-kati çektikten sonra gözlerimizi sözsüz kâinat âyetlerine çeviriyor. Üzerinde düşünenlerin fikrine, ruhuna Allah'ın birliğini, büyüklüğünü ve kudretini haykıran tabiat olaylarını düşünmeğe çağırıyor:
Gökleri bizim görebileceğimiz bir direk olmadan yarattığını, sonra Arşa (kâinatın tahtına) kurulup gökleri yönettiğini, Güneşi ve Ayı buyruğuna boyun eğdirdiğini, bunların her birinin belli bir süreye kadar akıp gitmekte olduğunu, yaratma işini düzenlediğini düşünüp anlamamız için âyetleri açık açık izah ettiğini bildirmektedir.
Düşüncemizi göklerdeki inceliklerde dolaştırdıktan sonra bu kez de yerdeki hikmet ve kanunlarına yöneltmektedir: Yeri yayıp döşediğini, yerde yüksek dağlar, ırmaklar, çeşit çeşit meyvalar yarattığını, her meyvayı (her bitkiyi) de çift ikili (erkekli dişili) yaptığını, geceyi gündüzün üzerine örterek gündüzü geceye çevirdiğini, yeryüzünde birbirine komşu kit'alar, bu kıt'alar üzerinde üzüm bahçeleri, ekinler, bir kökten çıkıp çatallanmış veya kök üzerinde tek olarak dikilmiş hurma ağaçlan bulunduğunu, hepsinin aynı sul ile sulandığı
1. Câmi'u'l-beyân: 13/92.

halde kiminin meyvasını ötekinden üstün kıldığını, bunda düşünenler için ibretler bulunduğunu açıklamaktadır.
İkinci âyet, bir tabiat kanununa işaret etmektedir: Allah, gökleri bizim görebileceğimiz bir direk olmadan yükseltmiştir. Demek gökleri birbirinden uzakta tutan, birbiri Üstüne düşmekten koruyan bir kuvvet vardır ama biz bu kuvveti göremeyiz. Bu kuvvet bizim görebileceğimiz bir madde değil, gözle görülmesi mümkün olmayan bir kanundur. Gök cisimleri arasında bir itme gücü vardır. Her biri diğerini iter. Eğer bu cisimler arasındaki itme gücü sonsuz olsaydı, bunların birbirinden sonsuzca uzaklaşmaları gerekirdi. Oysa bunlar, birbirlerinden belli uzaklıkta bulunurlar. Öyle ise bunların birbirinden sonsuzca uzaklaşmalarım engelleyen bir karşı güç vardır. Bu güç de gök cisimleri arasındaki çekme gücüdür. Her cismin kendine özgü bir çekme gücü vardır. Yüce Allah: "Göğü tutuyor, yer üzerine düşmesini Önlüyor. Ancak O'nun izniyle düşebilir"1 âyetiyle de gök cisimleri arasındaki çekim gücüne işaret buyurmuştur.
Göklerde buna benzer nice kanunları yaratan Allah, bütün kâinatı kucaklayan Arşına kurulmuştur. Burada insanların kavraması için Allah, tahtına oturup ülkesini yöneten bir kirala benzetilmiştir. Allah, bütün kâinatın padişahıdır. O da kendine mahsus tahtından, yarattığı ülkesini yönetmektedir.
"Güneşi ve Ayı emrine boyun eğdirmiştir. Her biri, O'nun takdiriyle belli bir süreye kadar akıp gider." Güneş ve Ay sabit değildir, hareket etmektedir. Ay dünya çevresinde döner. Güneş ise kendisine tabi yıldızlarla birlikte sistem olarak yürümektedir.
Yaratma işini düzenleyen, Allah'tır. "Emrini düzenler" cümlesi, her gök cismine hakim olan kanunları, mülkünü yönetme işini düzenler şeklinde tefsir edilir.
"Arzı da uzatmıştır". Gök cisimlerini direksiz olarak birbirinden uzakta tutan Allah, insanların yaşadığı dünya gezegenini de yaymış; orada ovalar, yaylalar, dağlar, ırmaklar ve çeşit çeşit meyvalar yaratmıştır. Meyvaların hepsini de çift (erkekli dişili) yapmıştır.
Her ağaç, her bitki, ancak erkek ve dişi tohumlarının birleşmesiyle ürün verir. Ağaçların çoğunda erkek ve dişi organlar vardır. Bazı türlerde erkek ve dişi organlar ayrı ağaçlardadır. Ağaçların çoğunda erkek ve dişi aynı çi-çekte olur. Bazılarında ise ayrı çiçeklerde olur 2. Allah yalnız bitkileri değil, bütün canlıları böyle erkekli dişili yaratmıştır.
1. Hac Sûresi: 65.
2. el-Cevâhir fi Tfefsîru'l-Kur'ân: 7/80-81.

"Geceyi gündüzün üzerine örter** Bu olay, ancak yuvarlak cisimde olur. Dünyanın her noktasında, her zaman gece, gündüzün üzerine, gündüz de gecenin üzerine örtülmektedir. Bir yandan gece gündüzü sarmalarken, öte yandan gündüz geceyi sarmalayıp karanlığını açmaktadır. Güneşin karşısında saat yelkovanı yönünde dönen dünya yuvarlağında bir yandan güneş ışığı, karşısına gelen gece kısmını gündüze çevirirken, güneşin karşısından ayrılan gündüz kısmını da gece karanlığı sarmalayıp geceye çevirmektedir. "Allah, geceyi gündüzün üzerine dolar, gündüzü de gecenin üzerine dolar"1. Her saniye tekrarlanan bu ikili dolama olayı, ancak güneşin

karşısında bulunan küre cisimlerde olur. Bundan, Kur'ân'ın, işaret yoluyla dünyânın yuvarlaklığını haber verdiği anlaşılmaktadır.
Ayrıca burada edebî bir incelik, bir isti'âre sanatı vardır: Bir önceki cümlede Allah'ın her meyvayı iki çift (erkek-dişi) yarattığı belirtilmişti. Canlılarda erkek, dişisini sarar, kucaklar, örter. İşte bununla uyum için gecenin de gündüzü sarıp örttüğü ifâde edilmektedir. Âdeta gece erkek, gündüz de güzel kadındır. Gece, sevgilisi olan gündüzü sarmalayıp örtmektedir.
1. Zürner Sûresi: 5.

5- Eğer şaşacaksan, onların şu sözlerine şaşmak lâzım: "Biz toprak olduğumuz zaman mı, biz mi yeniden yaratılacağız?" İşte onlar, Rablerine nankörlük edenlerdir. Ve onlar, boyunlarında halkalar bulunan kimselerdir. Onlar ateş halkıdır. Onlar orada sürekli kalacaklardır. 6- Senden, iyilikten önce kötülüğü acele istiyorlar. Oysa onlardan önce benzerleri gelip geçti. Şüphesiz Rabbin, onların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir fakat Rabbinin azabı da pek çetindir! 7- İnkâr edenler diyorlar ki: (tOna Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" Sen, ancak bir uyarıcısın, her toplumun bir yol göstericisi vardır.
Tefsîr:
5- Göklerde ve yerde büyüklüğünün ve kudretinin bunca kanıtlarını, öldükten sonra dirilme olayının tabiatta her zaman tekrarlandığını gördükleri halde ibret almayıp âhireti inkâr edenlerin sözlerine şaşmak gerekir doğrusu. Bunlar: "Biz toprak olduktan sonra yeniden mi diriltileceğiz?" derler. Aklı eren herkes bilir ki gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan çok zordur. Bir şeyi birinci defa yaratmış olanın, onu çevirip yeniden yaratması daha kolaydır. Allah'ın, bu kâinatı yoktan var ettiğine inandıktan sonra, ölmüş olan canlıları yeni bir yaşam için yeniden diriltmesine inanmamak cidden şaşılacak bir şeydir.
İşte âhiret hayatına inanmayanlar, boyunlarına halkalar takılarak ateş zindanına sürüleceklerdir. Çünkü onlarda ibret yok, düşünce yok. Bundan dolayı onlar, hayvanlar gibi boyunlarına takılan halkalarla güdülmektedir. Dünyada liderlerinin, hayvanlar gibi peşlerinden sürükledikleri bu kimseler, dünyadaki hallerine uygun olarak âhirette de hayvanlar gibi halkalarından tutularak cehenneme götürülmektedirler.
Kâfirlerin boyunlarında halkalar bulunması, âhirette zincirlere vurulup cehenneme götürülüşlerini tasvir olabileceği gibi, dünyada vehim ve hurâfat zincirleriyle bağlı olduklarını da anlatabilir. Küfür ve batıl inançları, boyunlarına halka olmuş; kibir ve inatları boyunlarına demir halka gibi geçmiş, sağa-sola bakıp hakikati görmelerine imkân bırakmamıştır.
"Biz» onların boyunlarına halkalar geçirdik" * âyeti gibi bu âyet de kâfirlerin küfür ve inatlarının tutsağı olduklarını anlatmış olabilir. Maamâfî âyet, "Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde, kaynar suda sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır"2 âyetleri gibi kâfirlerin
1. Yâsîn Sûresi: 8.
2. Ğâfir (Mu'min) Sûresi: 71-72.

âhiret hallerini de anlatabilir. Her iki mânâ da uygundur; ikisinin de Kur'-ân'da örneği ve kanıtı vardır.
6- Âhirete inanmayan müşrikler, Peygamber (s.a .v.)e, eğer kendisinin söyledikleri doğru ise, inkârlarından dolayı başlarına azâb gelmesi gerektiğini alay tarzında söyler; bu sözleriyle âhiretin asla vukubulmayacağını vurgulamak isterlerdi. Doğru söyleyen Peygamberi inkâr etmekle günâha giriyorlar, haksızlık ediyorlarsa başlarına azap gelsin istiyorlardı. Kendilerinden önceki milletler de bu tür sözlerle peygamberlerimle alay etmişlerdi ama sonunda Allah'ın cezasına çarpılmışlardı. Bunların, onların harabolmuş yurtlarını gördükleri halde ibret almayıp inkâr etmeleri çok tuhaftır.
Sonra yüce Allah, insanların haksızlıklarına, isyanlarına karşı mağfiret sahibi olduğunu belirtiyor. Eğer O'nun af ve mağfireti olmasaydı^ münkirlerin işleri çoktan bitirilmiş olurdu. Fakat Allah aceleci değildir. Bir günâh iş-leyen kulunu hemen cezalandırmaz. Ona fırsat verir, bir süre dener onu. Tev-be etmesi için zaman tanır.
7 nci âyette de yüce Allah, inkâr edenlerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)den âyet (mu'cize) istediklerini bildiriyor. Peyğamber'in sadece bir uyarıcı olduğunu belirtmek suretiyle mu'cize getirmenin, onun görevi olmadığını anlat-mak istiyor. Her toplumun bir uyarıcısı bulunduğunu söyleyen bu âyete göre her millet içinde uyarıcı bir peygamber çıkmıştır. İbn Abbâs, her kavmin bir uyarıcısı olduğunu söylemiştir ı.
îsrâ Sûresinin 90-93 ncü, Furkan Sûresinin 7-8 nci âyetlerinde müşriklerin çeşitli mu'cizeler istedikleri anlatılmaktadır. Bunlar, Hz. Muhammed'in, söylediği gibi peygamber olmadığını belirtmek için bu tür isteklerini tekrarlayarak onunla alay ediyorlardı. Küfürlerinde o derece ileri gitmişlerdi ki: "Al-lahım, eğer bu, senin yanından gelmiş gerçekse, başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azâb ver!" demişlerdi2.
Âhirete kesinlikle inanmadıklarını, âhiretin olacağını söyleyen Peygamberin sözlerinin doğru olmadığını vurgulamak için böyle söylüyorlardı. "İşte biz onu inkâr ediyoruz, eğer onun söylediği doğru ise niçin başımıza taş yağmıyor?" diyorlardı. Oysa Allah müşrikleri cezalandırmayı ihmal etmiyor, fakat tevbe etmeleri için onlara fırsat tanıyordu. Ayrıca azâb gelse toptan geleceği için onların içinde Allah'a inanan birçok kimse de bu azaba çarpılırdı. Çünkü onların bu istekleri, Peyğamber'in Mekke'de bulunduğu sırada olmakta idi. Yüce Allah, Enfâl Sûresinin 33 ncü âyetinde Peygamberinin, onların içinde bulunduğu veya onlar istiğfar ettikleri sürece onlara azâbetmeyeceğini bildirmektedir.

1. tbn Kesîr, Tefsîr: 2/502.
2. Enfâl Sûresi: 32.

8- Allah, her dişinin neyi yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir. O'nun yanında her şey bir miktar iledir. 9- (O), gizliyi
ve açığı bilendir, büyüktür, yücedir. 10- Aranızdan sözü gizleyen de, onu açık söyleyen de; geceleyin gizlenen de, gündüzün görünen de
(O'nca) birdir. 11- İnsanın, önünden ve arkasından izleyicileri vardır, onu Allah'ın emrinden korurlar. Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez. Allah da bir kavme kötülük istedi mi artık onu geri çevirecek yoktur. Zâten onların, O*-ndan başka koruyucuları da yoktur.
Tefsîr:
8-11 nci âyetlerde yüce Allah, her dişinin karnında ne taşıdığını, rahimlerin eksiltip artırdığı şeyleri, gizli ve açık herşeyi bildiğini haber vermektedir. Allah, sözün gizlisini de açığını da işitir; gecenin karanlığında gizlenmiş olanı, gündüzün ışığında bulunanı bilir. Bilgisi dışında kalan hiçbir şey bulunmadığını açıklayan yüce Allah, son âyette de insanın başına birtakım izleyiciler diktiğini, bu görünmez varlıkların, onu Allah'ın emrinden yani birtakım âfetlerden, tehlikelerden koruduğunu buyurmaktadır.

T
JT JJJ U pİİÎ iLi" Allah'tan gizli kalan bir şey yoktur. O, her hamilenin karnında ne taşıdığını, rahimlerin neyi içerdiğini bilir. "j$\ jsT " deyimi içine küçük büyük bütün doğurucu canlılar girer. Allah, bütün doğurucu varlıkların rahimlerinde bulunan yavruları bilir. Rahimdeki yavru dişi midir, erkek midir; güzel midir, çirkin midir; şakî mi olacaktır, saîd mi olacaktır; ne kadar ömür sürecektir, bunların hepsini bilir. Yavrunun rahimde an be ân geçirdiği evrim ve değişikliklerden haberdardır. Zaten rahimde döllenen yumurta, O'nun verdiği dinamizm ile gelişir, şekilden şekle girerek insan haline gelir: "O sizi daha iyi bilir: Gerek yerden inşâ ettiği, -gerek annelerinizin karınlarında cenîn olduğunuz zaman (sizin her halinizi bilir)" ı.
"ilSj; U 3 f^JVl ^jâ U 3»': "^» ">^": Eksik olmak, izdiyâd ise fazla olmak anlamına gelir. Yüce Allah, rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını bilir. İlk döllenme anında rahim küçüktür, sonra yavaş yavaş büyür. Yüce Allah, rahimdeki yavrunun ne kadar büyüdüğünü bilir. Ya da rahim-lerdeki yavrunun eksik uzuvlu mu, artık uzuvlu mu, yahut normal mi olduğunu; normal gebelik süresi dokuz ay on gün iken kadınların bu normal süre içinde mi, bundan eksik bir zamanda mı doğurduklarını bilir.
"Allah'ın yanında her şey bir miktar ile yani ölçü ve sayı iledir." Başı boş, hesapsız, kitapsız değildir. Allah'ın, bütün işleri hikmete, ince kanunlara dayalıdır, tesadüfi değildir. O, gizliyi ve görüneni bilir. Zaten O'nun için gizli diye bir şey yoktur. Gayb ve şehâdet yani görünmeyen ve görünen, yahut gizli ve açık, yaratıklara mahsustur. Allah için her şey şehâdettir, açıktır. Allah'tan hiçbir şeyi gizlemek mümkün değildir. Çünkü O, kişiye can damarından daha yakındır. Kişi düşüncesini açığa vursa da, içinde gizlese de Allah onu bilir. O, gecenin karanlığında gizlenen, gündüzün ışığında görünen ne kadar yaratık varsa hepsini bilir, her birinin hareket ve davranışından haberdar olur.
"Jjî J»\ ly» '-Cjk^H *JüJ- Ij» 3 4-%- q* Cf- °^* *J**: Her insanı izleyen birtakım güçler, onu gece ve gündüz bekleyen, kötü olaylardan koruyan melekler vardır. Eğer bu koruyucular olmasa, insanın yaşaması dahi mümkün değildir. İbn Ebî'd-dunyâ, Ebû Umâme'den merfû olarak şu hadisi naklediyor: "Mü'mine, kendisini korumak için üçyüz altmış melek vekil kılınmıştır. Onu, başına gelmesi mukadder olan olaylardan korurlar. Meselâ gözü koruyan yedi melek vardır: sıcak yaz gününde sinekler bal çanağından balı nasıl savunursa onlar da gözü öyle savunurlar"2. Ebu Umâme: "Hiçbir insan
1. Necm Sûresi: 32.
2. Kazvinî, Acâibu'l-mahlûkât: 1/94, Hayâtu'l-hayavân kenarında; el-îmânu bi'I-melâiketi, s. 161.

yoktur ki kendisiyle beraber olup kendisini savunan bir melek bulunmasın. Melek onu, kendisi için takdir edilen şeye teslim edinceye kadar savunur"
demiştir'.
Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Sizi gece gözetleyen melekler, gündüz gözetleyen melekler vardır. Bunlar sabah namazında ve ikindi namazında buluşurlar. Gece sizinle beraber bulunan melekler Allah'a çıkınca, sizin halinizi gayet iyi bilen Allah, yine de meleklerine: 'Kullarımı ne halde bıraktınız?' diye sorar. 'Yanlarına gittiğimizde namaz kılıyorlardı, yanlarından ayrıldığımızda da yine namaz kılıyorlardı (onları hep namazda gördük)' derler"2.
Kişinin iyi ve kötü işlerini saptamakla görevli gece ve gündüz melâikesi vardır. Sağında ve solunda bulunan iki melek kişinin iyi ve kötü işlerini yazar: Sağındaki iyiliklerini, solundaki kötülüklerini yazar. Önünde ve arkasında bulunan iki melek de onu bekler ve korurlar3.
Peygamber (s. a.v.)in ba§ka bir hadislerinde de şöyle buyurdukları rivayet edilmiştir: "Hiçbiriniz yoktur ki onun için cinlerden bir arkadaş ve meleklerden bir arkadaş vekil kılınmış (görevlendirilmiş) olmasın. Sana da cin arkadaşı görevlendirilmiş midir yâ Resûlâllah, dediler. Evet, bana da görevlendirilmiştir, fakat Allah beni ona galip

getirdi, bana iyilikten başka bir şey emretmez, dedi"4.
Katâde"*Ui ş\ ^ â£ıÂ*Jy cümlesindeki " ü* "in bâ anlamına geldiğini söylemiş ve cümleye "Onu Allah'ın emriyle korurlar" mânâsını vermiştir.
Bir adam Hz. Alî'ye gelip: "Murad'dan bazı kimseler seni öldürmek istiyorlar, kendini bekletsen iyi olur" demiş, Alî ona: "Her adamla beraber iki melek vardır, bunlar, onu mukadder olmayan şeylerden korurlar. Fakat kader gelince melekler onunla o hâdise arasından çekilirler. Ecel sağlam bir kalkandır" demiştir5.
Tabii bu sözü, tedbiri terketmek gerektiği anlamına almamalıdır. Kişi elinden gelen tedbiri almakla yüküjnlüdür.
Bazı insanlar Hz. Peyğamber'e
sormuşlar:
"— Yâ Resulâllâh, ne dersin afsun yapalım mı? Acaba afsun, Allah'ın kaderini bizden savar mı? demişler.
1. Ibn Kesîr, Tefsir: 2/505.
2. Buhârî, Mevâkît: 16, Tevhîd: 23, 33; Müslim, Mesâcid: 210; Nesâ'î, Salât: 21; Muvatta', Sefer: 82; îbn Hanbel, Musned: 2/257, 312, 486.
3. İbn Kesîr, Tefsîr: 2/504.
4. Müslim, Munâfikîn, 69; İbn Hanbel: 1/257, 385, 401, 460.
5. İbn Mâce, Tıb: 1; Tirmizî, Tıb: 21, Kader: 12; İbn Hanbel, Musned: 3/421.

— O da Allah'ın kaderlerindendir, buyurmuş". Yani hastalık nasıl Allah'ın kaderi ise onun tedavisi de Allah'ın kaderidir. Bazı etkenlerin hastalık yapmalarını takdir buyuran Allah, bazı karşı etkenlerin de o hastalığı tedavi etmesini takdir buyurmuştur. Bunların ikisi de Allah'ın takdiridir. Hastalığın çaresini aramak, Allah'ın bir kaderiyle diğer kaderini savmağa çalışmaktır, bir kaderinden diğerine geçmektir. Nitekim Şam'da veba hastalığı bulunduğunu duyunca Şam'a girmekten vazgeçip geri dönmeğe karar veren Halîfe Ömer, Şam kumandam Ebu Ubeyde'nin:
**— Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun?" sözüne:
"— Allah'ın bir kaderinden diğer kaderine kaçıyoruz" demiştir.
Hasılı bu âyette insanı izleyen birtakım ruhanî varlıkların, onu belâlardan, kazalardan korudukları bildirilmektedir. İnsanın iyilik ve kötülüklerini yazan; onu kötü olaylardan, belâlardan koruyan ruhanî melekler yanında, hayâtını sürdürmesi için Allah'ın onda yarattığı koruyucu güçlere de işaret sezilmektedir. Bunlar pek çoktur. Ebu Umâme'nin yukarıda kaydedilen hadisinden de bu anlaşılmaktadır. Meselâ kanımızdaki alyuvarlar hücrelere besin götürürken akyuvarlar da vücudumuza saldıran mikroplarla savaşır, bedenimizi mikroplardan korurlar. Gözün salgıladığı su, gözü mikroplardan koruyup zararlı maddelerden temizlediği gibi gözün üstüne dikilen kirpikler ve kaşlar da gelen güneş ışığını süzer, onun göze zarar vermesini önlerler. Daha bunun gibi nice bekçiler bizim sağlığımızı ve hayatımızı korumakla görevlendirilmiştir. Bunlar Allah'ın koyduğu yasalardır.
İnsanı koruyan manevî varlıklara gelince bunların miktarını Allah bilir. Bunların on tane olduğuna dair rivayetler vardır x. Sayılan hakkındaki rivayetler pek kesinlik ifade etmez. Ancak insanın üzerinde birtakım koruyucuların bulunduğunda asla şüphe yoktur. İnsanın başına öyle olaylar gelir ki o olaylardan kendi iradesiyle kurtulması mümkün değildir. Bir gizli el, onu o kesin felâketten kurtarır. Çok işitiriz:
Falan yerdeki trafik kazasında dört kişi öldü, ancak annesinin kucağındaki çocuk, kınlan pencereden birkaç metre dışarıya fırlayıp hiç yara almadan kurtuldu. Yahut falan apartmanın altıncı katından düşen çocuk, burnu kanamadan kurtuldu. Arabadan birkaç metre dışarıya fırlayan çocuğu hangi kuvvet tutup da, onu paramparça olmaktan korumaktadır? Yahut onbeş yirmi metre yükseklikten düşen çocuğu parçalanmaktan koruyan nedir? İşte Allah'ın, insanın başına diktiği ruhanî güçler, henüz ecelini doldurmamış o çocuğu korumakta, o insanı kurtarmaktadır. Özellikle kendisini korumaktan âciz çocuklara, Allah'ın riâyeti ve koruması daha fazladır.
l.Câmi'u'l-beyân: 13/115; Ibn Kesir, Tefsîr: 2/505.

İlâhî hikmete bakın ki, küçük çocukların kemiklerini, birden değil, yavaş yavaş sertleştirmektedir. Çocukta kemik dokusu tam sertleşmeyip, yumuşak olduğundan ânî çarpmalarda, düşmelerde kolay kırılmaz. Pamuk yahut plastik gibi kasılır, yine eski haline gelir. Ama kemikler sertleşince, çarpmalarda, düşmelerde kırılabilir. Kudret-i İlâhiyye, kendini korumaktan âciz çocuğun iskeletine bu elastikiyyeti vererek onu korumak istemiştir. İşte kazalarda çocukların daha az zarar görmesinin görünür bir nedeni budur. Elbette onları ma'ne-vî güçler daha çok korumaktadır.
Belki her insanın geçirdiği tehlikeli olaylar vardır. İnsan bunları iyi düşünmeli, kendisinin yalnız, başı boş bırakılmadığını, ruhsal varlıkların gözetimi altında bulunduğunu bilmeli ve onlardan mahcubolmayacak işler yapmalıdır.
1980 yılı Temmuz ayı başında ailece Ankara'dan Yalova'ya gidiyorduk. Gece saat 12 sularında Yalova'ya 5-6 km. mesafede idik. Çocuk susadı, kayınbiraderim Lokman su almak üzere yolun kenarındaki çeşmeye gitti. Ben arabayı durdurmuştum. Çeşme biraz geride kaldığı için geri gideyim de çocuk o kadar yolu yürümesin, dedim. Geri geri gidiyordum, fakat yolu görmeden. Meğer tam yolun ortasına, karşıdan gelecek arabaların önüne çıkmı-şım. Birden karşıma sür'ati yüksek bir kamyon çıktı. Üstüme geliyor, benim kaçmama imkân yok. O da ne yapacağını şaşırdı. Aniden direksiyonu kırarak bizim sağımızdan geçti. Onun ardından başka bir kamyon çıktı,

bu kez de ben ani bir süratle sağa fır layı verdim. Bu sırada ailece kamyonun altında kalmamız muhakkaktı. Fakat İlâhî bir kuvvet, birinci kamyonun şoförünü uyardı ve onu sanki bizim üzerimizden sağa attı, bizi kurtardı. Bu Allah'ın bir lûtfu idi. O anda da yüce Allah'ın bu âyetini hatırladım: "İnsanın önünden ve arkasından izleyicileri vardır, onu Allah'ın emrinden korurlar."
1982 yılınm Şubat ayında Riyad'dan ömre için gittiğimiz Mekke ve Medine'den dönüyorduk. Medine ile Riyad arasındaki yolu yarılamıştık. Benden başka eşim ve kızım Esra'nın bulunduğu arabanın sür'ati 135-140 km. idi. Birden arabanın tekeri, rüzgârın asfalta savurduğu kuma değdi ve araba süratle sağa sola zikzak yapmağa başladı. Direksiyonu sağa sola ne kadar çevirdiysem arabaya hakim olamadım. Bir yolun sağına, bir soluna giren araba, birden geriye dpndü. Önce sağ şarampola girdi, oradan çıkıp yolu keserek sol şarampola girdi ve tam bir kayanın önünde durdu. Yanımda duran kızım Esra'nın, o sırada İhlâs Sûresini okuduğunu duyuyordum. Arkamızdan gelen bir araba vardı. Bizim zikzak yaptığımızı görünce durmuş, beklemişti. Onlar da ömreye gelmiş, Irak'a dönüyorlarmış. "Elhamdülillah 'alâ selâmetik" dediler ve kurtuluşumuzun bir mu'cize olduğunu söylediler. Gerçekten araba zikzak yaparken veya geri dönerken herhangi bir yönden bir araba gelseydi çarpıp ezilirdik. Yahut araba şarampollara girerken devrilseydi, veya önümüz-.

deki kayaya çarpsaydı çok kötü bir sonuca uğrardık. Bizi o halden kurtaran, Allah'ın emrindeki ruhanî güçlerdi. Allah'a şükrettik.
1983 yılı Haziran ayında da Yalova'ya giderken, İstanbul yolunda yağmur yağıyordu. Yol arabalarla dolu idi. Yağmurdan arabanın tekeri kaydı ve araba zikzak yapmağa başladı. Ben de o sırada sağımdaki bir tın geçmeğe çalışıyordum. Zikzak yapınca araba nerdeyse tırın altma girecek ve hepimiz ezilecektik. Fakat Allah'ın kudreti bizi korudu, araba tam tır'ın altına gireceği sırada durdu. Karşıdan gelen arabalar da durdular. Böylece kurtulduk. Oğlum Muharrem dedi ki: "Baba, bu keramet değil mi, Allah bizi tırın altına girip ezilmekten kurtarıyor? Keramet başka nasıl olur?" Allah'a binlerce ve binlerce şükrolsun. İnsan böyle dar zamanlarda Allah'a daha gönülden ve bütün hulûsiyle yalvarıyor: "Gemiye bindikleri zaman (gemi bir fırtınaya tutulup batma tehlikesiyle karşı karşıya kalınca) dini Allah 'a hâlis kılarak O 'na yalvarırlar Fakat (Allah) onları kurtarıp karaya çıkarınca hemen O'na ortak koşarlar"'.
İnsanda bulunan koruyucu meleklerin, insanın iyi ve kötü işlerini yazan melekler olduğu da rivayet edilir. Meleklerin, bizim işlerimizi yazması, bizim bildiğimiz yazı türünden değildir. Bu, tıpkı öğrenilen şeyin beyne tesbit edilmesine benzer. Râzî'nin de dediği gibi: İnsanın yaptığı her iş, ruhunda bir iz bırakır. Bu iş tekrar edildikçe bir meleke hasıl olur. Eğer bu meleke (yetenek), yararlı işlerle kazanılmış sevindirici bir meleke ise kişinin ruhsal mutluluğu artar, ölümünden sonra onunla sevinir. Eğer bu meleke ruhuna zararlı ise ölümünden sonra ruhu onunla rahatsız olur. İnsanın her hareketi, her sükûnu, ruh cevherinde az çok bir saadet veya şekavet izi bırakır. İşte İslâm filozoflarına göre amelleri yazan melekler, fiillerin etkilerini ruha ileten kuvvetlerdir. Yazılanlar da yapılan işlerin, ruh üzerindeki etkileridir2.
"rÇ~"\ u hJ* ur*- /^ u JÜ~ ^ '*$ ji" Bir millet, kendilerinde bulunan iyi ahlâk ve meziyetleri değiştirip isyana dalmadıkça Allah onların elindeki nimetleri değiştirmez. Bir millet ahlâkını bozar, serlere, kötülüklere, fesatlara dalar, isyan ederse Allah da onlara lütfettiği nimetleri ellerinden alır, onları perişan eder. Böylece güçlerini kaybeder, küçülürler. Bu, Allah'ın sosyal kanunlarındandır. Sağlam karakter sahibi milletler kuvvetli, müreffeh olmuşlar; karakterleri bozulunca zayıflamış, perişan olmuş, başka milletlerin egemenliği altına girmişlerdir. Böyle kimseler, Allah'ın cezasını hak ederler. Bu, onların mahvı, egemenliklerini kaybetmeleri demektir. Allah bir milleti cezalandırmak dilerse O'nun cezasını kimse engelleyemez.
1. Ankebût Sûresi: 65.
2. Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb: 19/21.

Enfal Süresindeki: "Bu, böyledir, çünkü bir millet kendilerinde bulunan (güzel meziyet)/ değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez. Allah, işitendir, bilendir"x âyeti de aynı anlamı ifade eder. Her iki âyet de işlerinin sonucundan insanların kendilerinin sorumlu olduklarını vurgulamaktadır.
12- O'dur ki size kqrku ve umud içinde şimşeği gösterir ve ağır ağır bulutları yapar. 13- Gök gürültüsü övgüsüyle, melekler de korkusundan O'nu teşbih ederler. Yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini
çarpar. Allah'ın tuzağı (cezası) pek çetin olduğu halde onlar hâlâ O'nun hakkında tartışmaktadırlar.
Tefsîr:
12-13: Yüce Allah, bu âyetlerde ibret için tabiat kanunlarına işaret buyurmaktadır: "Allah, insanlara korku ve umud içinde bark'ı gösterir." Bark: Bulutların sürtüşmesinden doğan elektrik şeraresidir ki biz buna şimşek diyoruz. Şimşek olayı genellikle yağmurdan önce görünür ve yağmurun bir belirtisi olur. Yıldırım çakınca insanlar korkarlar. O sırada meydana gelen gök gürültüsü, yürekleri hoplattığı gibi yıldırımın isabet ettiği şey veya kimse de yanar. Yıldırımı gören insanlar, kendilerine çarpacağından korkarlar. Fakat yağmur yağacak diye de sevinirler. Korku ve umud herkeste olur.'Gökgürül-tüsü, şimşek her insanda önce korku, ardından da umud yaratır. Yahut korku ve umud ayrı ayrı kişilerde görülür: Tarlada ekini olanlar yağmurun yağacağına sevinirler. Ama yağmurun işlerine zarar vermesinden korkanlar da üzülürler. Meselâ açıkta kerpici veya çimentosu olan inşaatçı, yağmurun eşyasını harabetmesinden korkar. Kimi yağmurun yağmasını isterken kimi de istemez.

Kimine göre hayır olan, kimine göre şer görünür.
İşte bu halde bulunan insanlara Allah, önce şimşeği gösterir. Sonra
l. Enfâl Sûresi: 53.

yağmurla yüklü ağır ağır bulutları birbiri üstüne yığar. Bulutların birbiriyle sürtüşmesinden gök gürültüsü doğar. Gök görültüsü Allah'ı överek teşbih eder. Teşbih, Allah'ın eksikliklerden uzak, sânının yüce olduğunu söylemektir. Gök gürültüsü, hal diliyle kendisini oluşturan tabiat kanunlarının yaratıcısı yüce Allah'ın büyük kudretini ibret kulaklarına haykırmakta kendisinin bir ras-lantı eseri değil, hikmet ve kudret sahibi Allah'ın ince kanunlarıyla meydana geldiğini söylemektedir. Düşünenler, bu tabiat âyetinin sesinden, ne demek istediğini anlarlar. "Allah'ı teşbih etmeyen, O'nun şanının yüceliğini haykır-mayan hiçbir şey yoktur"ı.
Tabiat kanunları ve olayları Allah'ın şanının yüceliğini hal diliyle söyledikleri gibi melekler de O'nun heybetinden korkarak şanının yüceliğini anarlar.
Allah, bulutların sürtüşmesinden doğan yıldırımları dilediği yere gönderir ve onunla dilediğini vurur. Bu olayları görüp durdukları halde hâlâ Allah hakkında tartışanlar vardır. Tuzağı şiddetli, vurması çok çetin olan Allah'ın cezasından, intikamından,çekinmezler.
Son âyetteki el-mihâl, tuzak, kuvvet anlamlarına gelir. Şedîdu'l-mihâl, tuzağı çetin, intikamı acı demektir. O'nun intikam tedbirinden kimse kurtulamaz.
Son âyete iniş sebebi olarak bazı olaylar rivayet edilir. Biz bu rivayetlerin doğruluğundan emin değiliz. Bu rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Arap azgınlarından birine adam gönderip yanına çağırtmış, giden elçi adama:
*— Allah'ın Elçisi seni çağırıyor, deyince adam:
— Allah'ın elçisi kimdir? Allah kimdir? Altundan mı, gümüşten mi, bakırdan mıdır? demiş.
Peygamber üç kez adam gönderdiği halde her seferinde o kimse böyle ters sözler söylemiş. Yüce Allah da bir intikam bulutu göndermiş, düşen yıldırım adamın tepesini uçurmuş. Bu olay üzerine "JpljtaJf J_-Jj j ; Yıldırımları gönderir..." âyeti inmiş.
Mücâhid'den nakledilen rivayete göre de adam, Hz. Peygamber'e alaylı bir ifade ile: "Rabbin nedir, bakırdan mı, inciden mi, yakuttan mı?" demiş. Yüce Allah, bu âyeti indirmiş.
Başka bir rivayete göre de Âmir ibn et-Tufeyl ve Erbed ibn Rebîa adlı iki kişi, Allah'ın elçisine suikasd yapmak üzre gelmişler. Âmir Allah'ın Elçisini söze tutup onunla tartışmaya girmiş, öteki de kılıcını çekip onu vurmak
1. İsrâ Sûresi: 44.

istemiş. Durumu fark eden Allah'ın Elçisi, kendisini bunlardan kurtarmasını Allah'tan dilemiş. Derhal Allah, gönderdiği yıldırım ile Erbed'i, veba ile de Âmir'i öldürmüş ve "js>\f*$ ^y. j " âyetini indirmiş ı.
Bu rivayetler, âyetin değil, son cümlesinin iniş sebebi olarak anlatılmaktadır. Eğer bunlar doğru olsa, âyetin sonunun başından ayrı inmiş olması gerekir ki bu doğru olamaz. Zira âyet bütündür. Bir cümlesi, diğer cümlelerinden ayrı inmez. İnse, o inen cümle müstakil âyet olur.
Enfâl Süresinin 33 ncü âyetinde yüce Allah, Elçisi onların içinde olduğu sürece onlara azâbetmeyeceğini söylüyor. Bu Sûre Mekke'de inmiştir. Peygamber henüz Mekke'de, Kureyşin içinde iken onlara azab inmiş olması, Enfal Suresinin ifadesine aykırıdır.
Bu âyet, kendinden önceki ve sonraki âyetlere bağlıdır, onlarla birlikte indiği bellidir. Öyleyse bu rivayetlerde anlatılan olayları âyetin iniş sebebi olarak göstermek doğru değildir. Ancak Allah'ın Elçisiyle alay edenler, belki de kendileri hiç farkında olmadan Allah'ın cezasına çarpılmışlardır. Fakat âyetin bu olaylarla ve şahıslarla ilgisi yoktur. Bunlar, yakıştırmalardır.
l.Câmi'u'l-beyân: 13/125-126; İbn Kesîr, Tefsir:.2/506-507.

14- Gerçek duâ ancak O'na yapılır. O'ndan başka duâ ettikleri ise kendilerinin hiçbir isteklerini karşılayamazlar. (Onlara yalvaranların durumu) tıpkı ağzına gelsin diye suya avuçlarım uzatan kimse gibidir. Oysa su onun ağzına gelmez. İşte kâfirlerin duası böyle boşa gitmektedir. 15- Göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez A Hah 'a secde ederler. Gölgeleri de sabah akşam (secde eder). 16- De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır!", "O halde, de, O'ndan başka kendilerine dahi bir yarar ve zarar veremeyen velîler mi edindiniz?" De ki: "Körle gören, yahut karanlıklarla aydınlık bir olur mu?" Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar mı buldular da ikisinin yaratması onlara benzer mi göründü? De ki: "Herşeyin yaratıcısı Allah'tır. O, tektir, kahreden(heTşeye üstün gelen)rf/>."
Tefsir:
14 ncü âyette yalnız Allah'a duâ edileceği belirtildikten sonra Allah'tan başka tanrılara yalvaranlar; uzaktan suya avuçlarını uzatıp suyun ağzına ulaşmasını bekleyen kimseye benzetilmektedir. İnsan ellerini suya uzatmakla su ağzına gelmez. İşte müşriklerin taptıkları tanrılar da su gibi cansızdır, kendilerine el açıp yalvaranlardan habersizdir. Onlara yalvarmak boştur, insana hiçbir yarar sağlamaz.
15 nci âyette de göklerde ve yerde bulunan herşeyin, ister istemez Allah'a secde ettiği belirtilmektedir. Secde burada itaat etmek, boyun eğmek anlamındadır. Göklerde ve yerde bulunan herşey Allah'a boyun eğmiştir.

Âyetteki "İster istemez" deyimi, Allah'ın hükmünün herşeyde, her zaman ve her yerde geçerli olduğunu, hiçbir şeyin O'nun buyruğu dışına çıkamayacağım vurgulayan bir ifadedir. Kimse hastalanmak, yaşlanmak, ölmek; yahut yüzünün çirkin, bedeninin sakat, gayr-i mütenâsib olmasını istemez ama Allah'ın irâde ve yasasını önlemek mümkün değildir. Mikrobu alan, hasta olur, her cân, istemeye istemeye yaşlanır ve eceli dolan ölür. Her varlık ister-istemez Allah'ın buyruğuna, yasalarına itaat eder.
Gölgelerin sabah akşam Allah'a secde etmesi de, gölgelerin kısahp uzamasının, özellikle sabah ve akşam vakitleri çok belirgin şekilde görülmesine işarettir. Sabahın ilk saatlerinde uzun uzun gölgeler, zaman ilerledikçe kısalır,

zeval vakti en kısa durumuna varır; güneş batıya kayınca tekrar uzamağa başlar, ikindiden sonra uzama çok belirgin şekle gelir. İşte gölgenin böyle kısalması ve uzaması, Allah'ın yasaları uyarınca olmaktadır. Demek herşeyin hem kendisi, hem de gölgesi, O'nun yasalarına boyun eğmektedir. Bu boyun eğme, onların isteğiyle değil, hilkatin icbariyledir. Bu ezelî kanunlara itaat ettirmesi bakımından Allah cebbardır. Yaratma işinde kimse O'na tesir edemez, O'nun irâdesi dışına çıkamaz.
16 ncı âyette müşriklere, gökleri ve yeri kimin yarattığı sorulmakta ve Hz. Peyğamber'e "Allah yarattı" demesi emredilmektedir. Esasen onlar, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını kabul ve itiraf ediyorlardı. Zaten müşrik kelimesinden de anlaşıldığı üzre Kur'ân'ın ilk muhataplarının, kâinatı Allah'ın yarattığına inandıkları, fakat O'nun yanında başka şeyleri de tanrılaştırıp onlardan yardım bekledikleri anlaşılmaktadır. Onlara göre insan, doğrudan doğruya Allah'a ibadet edecek nitelikte değildir. İnsan bu tanrılara tapar, bu tanrılar da insan ile Allah arasında aracı, yardımcı olurlar, onun kulluğunu Allah'a sunarlar.
İşte bu âyette değil başkasına, kendi kendilerine dahi bir yarar ve zarar vermekten âciz şeylere tapmanın anlamsızlığı vurgulanmaktadır. Körle gören, karanlıklarla aydınlık bir değildir. Kör, körü körüne atalarını taklideden müşrik, gören ise taklidden kurtulup ilim ve tevhîdin aydınlığına çıkan mü'-mindir. Karanlıklar cehalet, hurâfât karanlıklarıdır. Aydınlık da iman ve ilim aydınlığıdır. İman ve ilim ile insan, cehalet ve hurâfât karanlıklarından kurtulur, doğru yolu bulur, ışıkta yürür.
Tanrı olanın bir şey yaratması gerek. Şimdi Allah'a ortak koşulan putlar acaba Allah'ın yarattığı gibi bir şey mi yarattılar? Yoksa Allah yaratırken bunlar O'na yardım mı ettiler ki tanrılıkta Allah'a ortak olsunlar? Hayır, herşeyi Allah yaratmıştır. Herşeyi yaratan Allah, süresi dolan varlıkları mahveder. Yaratan da yok eden de O'dur. Öyle ise bu uydurma tanrıları tapmanın anlamı nedir?
"<^r~*" kelimesini Hamza, Kisâî ve Âsım'dan rivayet eden Amr dışındaki kari'ler, tâ ile "<^=~j" okumuşlardır.

17- Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçüşünce çağlayıp aktı. Sel, üste çıkan köpüğü taşıdı. Süs, yahut eşya yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük (posa) vardır. Allah, hak ile batılı böyle benzetme ile anlatır. Köpük yok olup gider, insanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır, işte Allah böyle güzel meseller verir.
Tefsîr:
17- Hakkın yararlı, Tcalıcj; batılın bir süre üste çıksa da yararsız, gidici olduğu belirtilmek üzere şöyle bir misal veriliyor: Allah'ın yağdırdığı yağmurdan seller oluşur. Her derenin büyüklüğüne göre çağlayıp akan seller üzerinde köpük, çer çöp belirir. Süs eşyası, kap kaçak yapmak için altında ateş yakılarak eritilen madenlerin üzerinde de posa görülür. Gerek sel, gerek maden üzerindeki köpük atılır, yok olur, selin hareketi zayıflayınca köpük dağılır, çer çöp derenin kenarlarına yapışır, geriye yararlı olan su kalır. Madenin tortusu atılır, yararlı olan cevher kalır. Yararlı olan köpük ve tortu değil, kalıcı olan su ve madendir. îşte hak karşısında batılın durumu da böyledir. Batıl bir süre hakkın üstüne çıkmış olsa da sonunda söner, gerçek ortaya çıkar. Gerçek kalıcı, .batıl ise köpük .ve tortu gibi geçicidir.

18- Rablerinin buyruğuna uyanlara en güzel karşılık vardır. O'na uymayanlar ise, yeryüzünde bulunan herşey ve bunun bir o kadarı daha kendilerinin olsa, (Allah'ın azabından kurtulmak için) onu fidye verirlerdi. Onların hesabı çok kötüdür, gidecekleri yer de cehennemdir, ne kötü bir yataktır o! 19- Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (bunu kabul etmeyen) kör gibi olur mu? Ancak sağduyu sahipleri öğüt alır: 20- Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler ve and-laşmayı bozmazlar. 21- Ve Allah'ın, bitiştirilmesini istediği şeyi bitişti-rirler. Rablerine karşı saygılı olur ve en kötü hesaptan korkarlar. 22-Rablerinin yüzünü (rızâsını) arzu ederek sabrederler; namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak (hayır yoluna) harcarlar ve kötülüğü iyilikle savarlar. İşte şu yurdun sonucu onlarındır: 23- Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından

iyi olanlar da kendileriyle beraber olur. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar: 24- "Sabretmenize karşılık selâm size, yurdun sonu ne güzel!" (derler). 25- Ama Allah'a verdikleri sözü iyice pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah 'in, bitişürilmesini istediği şeyi kesenler ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte lanet onlara, yurdun kötü sonucu da onlaradır!
Tefsîr:

18 nci âyette Rablerinin emirlerine itaat edenlerin, en güzel karşılığı bulacakları; O'nun emirlerine itaat etmeyenlerin ise, cezasına çarpılacakları; o cezadan kurtulabilmek için dünyada bulunan herşey ve bunun bir misli daha kendilerinin olsa, onları fidye verecekleri: onların en çetin hesaba çekilip sonra da cehenneme sürülecekleri belirtilmektedir.
19 ncu âyette Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân'ın gerçek olduğunu bilenin, bunu bilmeyen düşüncesiz, basireti kapalı kimse gibi olmayacağı, an-caksağduyu sahiplerinin düşünüp gerçeği anlayacakları vurgulandıktan sonra 20-22 nci âyetlerde bu sağduyu sahiplerinin vasıfları sayılmaktadır. Bunlar, Allah'a verdikleri kulluk sözünü tutar, bey'atlerini bozmaz, başka kimselerle yaptıkları anlaşmaları da yerine getirir, sözlerinden caymazlar. Allah'ın, bi-tiştirilmesini istediği şeyleri bitiştirirler: Akraba, konu komşu, eş, dost ile ilişkilerini kesmezler; ibâdetleri, güzel işleri bırakmaz, sürdürürler; fakirlere yardımdan kaçmazlar. Allah'ın çetin hesabından korkarlar. Allah'ın rızasına ermek için sabreder, namazlarını kılar, O'nun verdiği nzıktan açık ve gizli olarak hayır yaparlar; kötülüğü de kabalıkla değil, iyilikle savarlar. Kötülükleri iyilikle, güzellikle, tatlılıkla düzeltmeğe çalışırlar.
23-24 ncü âyetlerde yurdun sonuna yani dünyadan sonraki yurda sahi-bolacak bu mü'minlerin, salih ataları, eşleri ve çocuklarıyla beraber adn cennetlerinde, durulmağa değer o bahçelerde sürekli olarak kalacakları, her kapı-pıdan yanlarına giren meleklerin, kendilerini selâmlayıp dünyada hak dinin buyrukları uyarınca gitmeğe, günahlardan kaçıp ibadetleri yapmağa sabrederek bu nimet yurduna girmelerinden dolayı kutlayacakları bildirilmektedir.
'Adn: İkamet demektir. " J-U ot": İkamet edilecek bahçelerdir. Dah-hâk, "adn cennetleri"ni, peygamberlerin, şehîdlerin ve mürşidlerin gidecekleri cennet diye tefsir etmiştir. Halk bu insanların çevresinde toplanır, bu cenneti de başka cennetler kuşatır ı. Fakat "Adn cennetleri"nin bazı rivayetlerde belirtildiği gibi cennetin bir bölümü olmayıp, onun genel vasfı olması daha
1. İbn Kesîr, Tefsîr: 2/511; Câmi'u'l-beyân: 13/142.

uygundur. Bütün cennetler 'adn cennetleridir yani durulmağa, eğlenmeğe değer yerlerdir.
"Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar: "Sabretmenize karşılık selâm size, yurdun sonu ne güzel!" âyetlerinin tefsirinde Râzî, meleklerin, mü'min-lerin yanına varmasını şöyle açjkhyor: "Bunun iki anlamı vardır:
1) Birisi sözün açık anlamına göre cennette meleklerin, mü'minlerin yanına gelip onlara selâm vermeleridir. Bu, mü'minler için büyük bir mertebedir. Çünkü Allah kendisine itaat edenlerin, sürekli olan cennetlere gidecekle-rini, orada ataları, eşleri ve çocuKlariyle birlikte neş'e içerisinde bulunacaklarını bildirmiştir. Onlar bu yüce mertebe içinde bulunurken bir de melekler yanlarına girip kendilerini selâmlamakta ve: "Yurdun sonu ne güzelmiş!" sözleriyle de onları kutlamaktadırlar. Peyğamber(s.a.v.)in, her yıl başında şehîd-lerin kabirlerine gidip: "selâmun aleykum bimâ sabertum fe-ni'me 'ukbâ'd-dâr" dediği, dört halifenin de böyle yaptıkları rivayet edilir.
2) Diğer tefsir de şudur: Melekler çeşitli kısımlara ayrılırlar: Ruhanîler, Kerûbîler meleklerin kısımlarındandır. Kul nefsini sabır, şükür, murakabe, muhasebe gibi çeşitli riyazetlere sokarsa ruhu bu sıfatlarla ihtisas kazanır. Çünkü bu mertebelerin her birine mahsus kutsal bir cevher ve yüce bir ruh vardır. Riyazat ile insanın ruhu, o mertebelere özgü kutsal, ruhanî sıfata erer. Ölüm ile ruh bedenden ayrılıp kazandığı cevherler açığa çıkınca göksel ruhların her birinden, nefsin riyazatla kazandığı sıfatlara nurlar akar. Meselâ sabır meleklerinden ruha yalnız sabır makamında doğan ruhsal kemaller akar. Şükür meleklerinden, yalnız şükür makamında görünen ruhsal kemaller taşar. Böylece her huy ve sıfatın meleklerinden kendisine ruhsal nurlar görünür" '.
25 nci âyette de verdikleri sözden cayan, bey'atlerinden dönen, yaptıkları sözleşmeyi bozan; Allah'ın bitiştirilmesini istediği şeyi kesen ve yeryüzünde bozgunculuk yapanların lanete uğrayacakları, yurdun en kötüsüne gidecekleri bildirilmektedir. Allah'ın bitiştirilmesini istediği şey akrabayı, konu komşuyu, eşi dostu ziyaret, fukaraya yardım etm«k, güzel işleri devamlı yapmak, ara vermemek anlamlarına gelir. Allah'ın bütün emirlerini yerine getirmek de bu anlama girer. Verilen sözden caymak, akraba ile ilişkiyi kesmek, insanların arasını bozmağa çalışmak, insanı Allah'ın lanetine uğratacak büyük günühlardandır. Bir hadiste: "Yalan söyleyenin, sözünden dönenin, emânete hıyanet edenin münafık olduğu" haber verilmiştir.
"^L-l^ jjiy_ ıij\\; Allah'ın 'ahdini yerine getirirler." Ahdullâh (Allah'ın ahdi) sözünün üç anlamı vardır:
l.Mefâtîhu'l-ğayb: 19/45.

1. Doğrudan doğruya Yaratıcının, insandan aldığı ahd (söz) ki buna Mî-sâk da denilir. A'râf Sûresinin 172 nci âyetinde bu ahdden söz edilmektedir: "Rabbin, Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' diye onları, kendilerine şahit tutmuştu. 'Evet, (buna) şahidiz' dediler..."
Bu âyette anlatılan ahd, Allah'ın, daha tohum halinde bulunan insanın mayasına, Yaratanını tanıma kabiliyyeti koyması, onu bu özellikle yaratmasıdır. İnsanın hamurunda Rabbini tanıma kabiliyyeti vardır. Hamuruna katılan bu kabiliyyet, insanın Rabbini tanıyacağı hakkında kesin söz(misâk)tır. Çünkü spermine katılan bu kabiliyyet, insandan hiç ayrılmaz. Bundan daha sağlam söz olmaz. İnsan ne kadar aykırı davranışlar içine girse, ne kadar Rab-binin buyruğundan kaçsa da yine O'nu tanıma ve O'na yönelme arzusu, içinde sürekli bir dürtüdür.
Ayrıca peygamberler aracılığı ile insanlardan aldığı söz de Allah'ın ahdi kapsamındadır.
2. Peyğamber'in sahâbîleri, kendisine bey'at etmiş, Peygamber bu esnada elini, onların elinin üzerine koymuş,

onlardan Islama bağlı kalıp onu koruyacaklarına dair söz almıştır. Peyğamber'e yapılan bu bey'at de Allah'ın ahdi sayılır. Çünkü Peygamber (aleyhisselâm), Allah adına onlardan bey'at almıştır: "Sana bey'at edenler, Allah'a bey'at ederler. Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir"x âyeti bu bey'at ahdini anlatmaktadır. Müslüman doğan ve müslümanlığı kabul eden herkes de doğal olarak Peyğamber'e bey'at etmiş ve bu ahdi üzerine almıştır.
3. İnsanların birbirlerine verdikleri sözler, yaptıkları andlaşmalar da Allah'ın ahdi kapsamındadır. Çünkü insanlar sözleşirken, genellikle bu sözlerine Allah'ı şahit tutafjar veya Allah'ın adına yemîn ile sözlerini pekiştirirler. Böylece verilen söz, Allah'ın şahitliğinin, gözetiminin garantisine girer, güçlenir, değer kazanır. Artık Allah'ın zimmetinde olan bu sözün bozulması, suç olur.
İşte gerek kul ile Allah arasında, gerek kul ile peygamber arasında, gerek kul ile kul arasında olsun, bütün ahdler, Allah'ın ahdidir, meşru' olan bütün ahdlerin, sözlerin yerine getirilmesi gerekir.
Kişinin, verdiği söze, yaptığı anlaşmaya sadık kalması gerekir. Bütün meşru anlaşmalar, âyetin kapsamına girer. Fakat burada ilk kasdedilen söz, Allah'a verilen sözdür. İslâm dairesine giren kimse, Allah'ın Elçisine bey'at ederek Allah'ın buyruklarına uyacağına söz vermiştir. İşte onun, ömrünün her safhasında bu sözüne sadık kalması gerekir. Müslüman olduktan sonra İslama
1. Feth Sûresi: 10.

aykırışeyler yapmak, Allah'a verdiği sözden caymak demektir. Kişinin, her-şeyden önce Allah'a verdiği sözde durması gerekir. İnsanlara verilen sözde durmak da Allah'a verilen sözde durmanın çerçevesine girer. Çünkü İslama giren kişi, doğru olacağına, sözünde duracağına da söz vermiştir. Diliyle böyle söylemese de Kur'ân'ın tümüne inandığını ve bağlandığını söylemekle kişi, bu doğruluk sözünü vermiş olur. Sözünden caymak, Allah'a verdiği sözden caymak demektir.
26- Allah dilediğinerızkı açar da kısar da. Onlar dünyâ hayatiyle sevindiler. Oysa âhiretin yanında dünyâ hayâtı, bir geçimden ibarettir.
Tefsir:
26- Allah, dilediğine rızkı bol, dilediğine dar verir. Rızkın bol olması, kişinin zenginlik ve refah içinde yaşaması, kendisinin Allah katında makbul bir kişi olduğunu göstermeyeceği gibi, darlık ve sıkıntı içinde bulunması da Allah katında sevilmeyen kişi olduğunu göstermez. Dünyâ varlığının mânâ ile ilgisi yoktur. Dünya varlığı, şu geçici hayata özgü bir şeydir. Asıl insana yarayan şey, manevî vasıflardır. Ruhu yücelten, maddî servet değil, ruhsal olgunluktur. Bunu anlamayanlar, dünyâda bolluk içinde bulunan kişinin, Allah katında da makbul olduğunu sanır, manevî kemali, maddî varlıkla ölçerler. Kimi kendisine mal ve mevki verilmesini, Allah tarafından sevildiğine delil sanarak sevinir; kimi de âhirete hiç inanmaz, dünyâ ile övünür. Oysa ne mal kişinin Allah tarafından sevildiğine delildir, ne de hayât, bu dünyâ hayatından ibarettir. Bu dünyâ devresinden sonra başlayacak "olan asıl sürekli hayâtın refahına, dünyâ maliyle değil, manevî olgunluklarla erilir/Dünyâ geçicidir, insan burada bir yolcu gibidir. Onun için âyetin sonunda: "Dünyâ hayatiyle sevindiler. Oysa âhiret karşısında şu yakın hayât geçici bir faydadan, yolcunun yanına aldığı azıktan ibarettir" buyuruluyor.
Bu âyet, Peygamber (s.a.v.)in muarızı olan, mal ve mevkilerine güvenen ve bununla kendilerinin Allah katında makbul kişiler olduklarınusanan zengin liderlerin düşüncelerini reddetmektedir. Onlara göre Allah kendilerini sevmese, bu nimetleri kendilerine vermezdi. Böyle nimetleri kendilerine lâyık

gördüğüne göre, Allah kendilerini seviyor. Halbuki Hz. Muhammed(s.a.v.)e inananlar fakir, zayıf insanlardır. Şayet onlar, Allah'ın sevdiği kişiler olsay-dıtAllah onları bolluklar içinde yaşatır, sıkıntılar içinde bırakmazdı.
işte onlar, bu basit düşünceleriyle dünyâ varlıklariyle övünmüş, üstünlük iddia etmişlerdir. Malın, insana fazilet vermediğini, bilâkis çoğu insanın faziletini soyup kendisini azdırdığını bilememişlerdir. Allah'ın verdiği mal, bir imtihandır: "Mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir fitne(deneme)dir" ' buyurulmuştur. Allah insanı bollukla da, darlıkla da dener. Hattâ sevdiği kişilerin imtihanı daha da ağır olabilir. Kişinin çektiği sıkıntılar ya günâhlarına keffaret veya manen yükselmesine sebeptir. Ne varlığa övünmeli, ne yokluğa sızlanmahdır. "Lütfün da hoş, kahrın da hoş" diyerek O yüce Yaratıcının takdir ve hikmetine gönülden bağlanmalıdır. Dünyâ görüntüleri manevî kemâli göstermez. Manevî kemâl güzel ahlâk, ruhsal vasıflarladır. "Zenginlik mal çokluğuyla değildir; asıl zenginlik, nefis zenginliğidir"2.
1. Teğâbün Sûresi: 15.
2. Buhârî, Rikak: 15; Müslim, Zekât: 120; Tirmizî, Zühd: 40; İbn Mâce, Zühd: 9; İbn Han-bel, 2/243, 261, 315, 390, 438,...

27- İnkâr edenler; "O 'na Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" diyorlar. De ki: "Allah, dilediğini (bu tür sözlerle) saptırır, yöneleni de kendisine iletir." 28- Onlar inanan ve Allah'ı anmakla gönülleri huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki ancak Allah'ı anmakla gönüller huzur bulur. 29- İşte mutluluk ve güzel gelecek, o inanıp güzel işler yapanlarındır. 30- Seni de böylece, kendilerinden önce nice milletler geçmiş bulunan bir millete gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Oysa onlar Rahman'a nankörlük ederler. Deki: "Rahman, benim Rabbimdir, O'ndan başka tanrı yoktur. O'na dayandım, tevbem, yalnız O'nadir."
Tefsir:

27- Müşrikler her fırsatta Hz. Muhammed(s.a.v.)den mu'cizeler istemişler: "Eğer peygamberse ona da öteki peygamberler gibi mu'cizeler verilmelidir. Gökten ona yardımcı bir melek, kendisini bolluğa kavuşturacak hazine indirilmeli, ölüleri diriltmeli, dağları yerinden kaldırıp Mekke'yi suların aktığı yemyeşil, ekilir biçilir arazi haline getirmeli, göğe çıkıp bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmelidir" demişlerdir. Bu âyette onların bu sözlerine işaret edildikten sonra Peygamber teselli edilerek: "Ey Muhammed, sen onlara söyle: Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola iletir" buyuruluyor.

Bu ifade onları kınama amacını taşır. Allah'ın saptırması, onları doğru yoldan alıp eğri yola sokması değil, onları kendi hallerine bırakmasıdır. Asıl onları saptıran, bu tür sözleridir. Âyet, onların, bu tür sözlerle saptıklarını anlatmaktadır. Zaten âyetin sonu, Allah'ın saptırmasının ne anlama geldiğini açıklıyor: "Allah, yöneleni doğru yola iletir". Ama kendisine yönelmek istemeyen insanı da zorla doğru yola iletmez. Çünkü o, doğru yola gitmek istememiş, bulunduğu halde kalmayı tercih etmiştir. İyiye, güzele, doğruya yönelmemiştir. Böyle bir çaba göstermeyeni zorla doğru yola götürmez. İstese onu da doğru yola zorlar ama bunu yapmak ezelî hikmetine ve insanın sorumluluğuna aykırıdır. Ezelî hikmeti ve kanunu gereği, hakka yönelmeyi, insanın kendi seçimine bırakmıştır ki herkes yaptığından sorumlu olsun, amellerinin mükâfat veya cezasını görsün.

28-29 ncu âyetlerde Allah'a yönelenlerin kimler olduğu belirtiliyor. Bunlar: "İnanan ve Allah'ın zikriyle gönülleri huzur bulan kimselerdir. Ne mutlu böyle inanıp, güzel işler yapan kimselere!"

28 nci âyetin sonunda bir parantez cümlesi olarak, ancak Allah'ın zikriyle gönüllerin huzur bulacağı vurgulanıyor. Gönüllerin huzur bulacağı

zikrullâh (Allah'ın zikri): Kur'ân okumak, dinlemek, subhanellâh, elhamdü Hllâh, Allahu ekber, lâilâhe illallah gibi sözlerle Allah'ı anmak veya Allah'ı içinde tutmaktır. Genellikle Allah'ı anmak, insanın gönlüne sevinç ve huzur verir. Bu âyette Allah'ın zikriyle böyle genel olarak Allah'ı anmak kasdedi-leceği gibi Kur'ân da kasdedilmiş olabilir. Çünkü Kur'ân'ın bir adı da zikirdir: "Bu indirdiğimiz mübarek bir zikirdir. Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz?"1 "O zikri biz indirdik, biz; ve onun koruyucusu da elbette biziz"2.

Cenabı Hak: "Mü 'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman, imanlarım artırır ve (onlar) Rabterine tevekkül ederler"3 âyetinde hem genel zikrin, hem de Kur'ân okumanın, mü'min insanın ruhu üzerindeki derin etkisini ifade buyurmuştur. Ama bunlar mü'minin ruhunu huzura kavuşturur. İmansıza ise sıkıntı verir: "Allah, (onların tanrılarından ayrı olarak) tek başına anıldığı zaman âhirete inanmayanların kalbleri ürker. Ama O'ndan başka tanrıları anılınca sevinirler"4» "Biz'Kur'ân'dan, mü'minler(in gönlüne) şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. Fakat bunlar, zâlimlere, ziyan artırmaktan başka bir katkıda bulunmaz"5.

30 ncu âyette de geçmiş milletlerin ardından Hz. Muhammed'in de Allah'ın kendisine vahyettiği âyetleri okumak üzere bu topluma gönderildiği, oysa onların, kendilerine bu nimeti lütfeden Rahmân'ı tanımadıkları belirtiliyor. Sonra Rahmân'm, kendisinden başka tanrı olmayan AJlah olduğu, ancak O'na dayanılması ve O'na tevbe edilmesi vurgulanıyor.

Araplar Allah'ın varlığını ve kâinatın yaratıcısı olduğunu kabul ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın Rahman, yani rahmeti çok bol, çok esirgeyen, çok acıyan sıfatiyle anılması, onlara garip geldi. Rahman fa'lân vezninde bir sıfat-i müşebbehe'dir. Fa'lân vezninde yapılmış sıfatlar, huluv (boşluk, gereksinim) veya karşıtı olan imtilâ' (doygunluk, doluluk) bildirir. Fa'lân vezninde bir sıfat olan Rahman da rahmetle dolu, herşeyi kapsayan rahmet sahibi anlamını vermekle beraber geçici bir duruma işaret eder. Çünkü bu rahmet, bütün kâinat varlıklarını kucaklarsa da dünyâya özgüdür. Âhirete mahsus olan sonsuz İlâhî rahmet ise, Rahîm sıfatının içeriğidir. Önün için:" L>

ünyâ'nın Rahmanı, âhiretin Rahîmi!" diye hitâbedîlir.

1. Enbiyâ Sûresi: 50.
2. Hicr Sûresi: 9.
3. Enfâl Sûresi: 2.
4. Zümer Sûresi: 45.
5. İsrâ Sûresi: 83.

Araplar, huluvve ve imtilâ' gibi geçici bir durum ifade eden fa'lân vez-nindeki bu sıfatın Allah hakkında kullanılmasındaki bu inceliği fark edemediklerinden, bu kelime ile Allah'tan başka bir tanrı kasdedildiğini sandılar. "Onlara: 'Rahmân'a secde edin!" dendiği zaman: 'Rahman nedir? Senin bize emrettiğin şeye secede eder miyiz hiç?' derler. Ve (bu), onların nefretini artırır"1 âyeti, onların bu düşüncelerini yansıtmaktadır.

Hattâ Hudeybiye Barış Andlaşması yazılacağı sırada Hz. peygamber Alî'ye: "Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle" yazmasını emredince Kureyş delegesi Süheyl ibn 'Amr ve beraberindekiler: "Biz, Yemâme sahibinden başka Rahman bilmeyiz. Bismike Allâhumme (Allahım senin adınla) yaz" dediler. Hz. peygamber de Alî'ye, onların dedikleri gibi yazmasını emretti. Onlar "Yemâme sahibi" ile, Rahman lakabiyle amlan yalancı peygamber Müseyleme'-

yi kasdetmişlerdi2.

31- Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yahut arzın parçalandığı, yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân

olsaydı!.. Hayır, bütün işler Allah'a aittir. İnananlar hâlâ anlamadılar mı ki Allah dileseydi, bütün insanları doğru yola iletirdi. Yaptıkları işler yüzünden inkâr
1. Furkan Sûresi: 65.
2. Kurtubî, el-Câmi'H-Ahkâmi'1-Kur'ân: 9/317-318.

edenlerin, başlarına belâ gelmeğe devam edecek, yahut yurtlarının yakınına konacak (yahut sen onların yurtlarının yakınına konacaksın). Allah'ın va'di gelinceye kadar bu böyle sürüp gidecektir. Allah, sözünden caymaz. 32- Senden önceki peygamberlerle de alay edildi de inkâr edenlere bir süre'meydan verdim, sonra onları yakaladım. Cezam na-sılmış (gördüler)!
Tefsir:
31 nci âyet de müşriklerin mu'cize taleplerine cevaptır. Onlar alaylı bir ifade ile Peyğamber'den dağları yerinden kaldırmasını, gökten melek indirmesini, yerden ırmaklar fışkırtmasını ve kendisini inkâr ettiklerinden dolayı başlarına azap getirmesini istemişlerdi. Onlara göre Hz. Muhammed gerçekten Peygamber olsa, dualar okuyarak dağları yerinden kaldırır, ölüleri diriltip konuştururdu. İşte bu âyette onların bu sözlerine işaret vardır. Bizim ka-naatimize göre buradaki Kur.'ân, okunacak söz anlamınadır. Bununla da duâ okuyup dilediğini yaptırmak kasdedilmiştir. Âyet, onların bu sözlerine işaret ediyor: "Okunacak bir söz olsaydı, dağlar yürütülseydi, yer yarılsaydı, ölüler konuşturulsaydı... dediler. Ama okumakla öyle dağların kaldırıldığı, yerin varıldığı, ölülerin diriltilip konuşturulduğu bir Kur'ân, öyle bir duâ yoktur. Olsaydı bu Kur'ân olurdu. Bu işler okumakla, duâ etmekle olmaz. Hz. Muhammed'in okudukları, böyle mu'cizeler yapmak için değil, insanları ir-şad içindir. O önerilen mu'cizeler Allah'ın yapacağı işlerdir. Bütün işler Allah'ın elindedir."
Daha sonra küfür ve inatlarında ısrar eden müşriklerin olumsuz davranışlarından rahatsız olan mü'minler tesellî edilmektedir: "İnananlar: Allah dilese, bütün insanları doğru yola getireceğini bilmediler mi?" buyuruluyor. Yani Allah istese, onları doğru yola getirir. Kimse O'nun isteğine karşı koyamaz. Fakat hikmeti gereği bunu istememiştir. Çünkü bu istek zorlamadır. Zorlama ise seçime yer bırakmaz ve sorumluluğu ortadan kaldırır. Halbuki Allah, insanı sorumlu kılmıştır. Yaptıklarından sorumlu olması için, seçim yeteneğine sahibolması gerekir. Bundan dolayı Allah, bütün insanları hidâyete zorlamamıştir. Madem ki Allah, onları zorla hidayete götürmemiştir, o halde mü'minler de onların tutumlarına üzülmesinler. Seçimlerini kullanmayıp küfürde kalanlar kabiliyetsiz insanlardır. Onlar, kendi kendilerine haksızlık etmektedirler.
Burada "^-^r1*1" kelimesini, "p-U* ^UÎ: Bilmediler mi" şeklinde tefsir etmişlerdir. Çünkü Hevâzin dilinde " ^r-* ^ : Bitmediler mi?" anlamında kullanılır. İbn Abbâs gibi bazı sahâbîler de bu kelimeyi " ûs«i ^»\ : Anlamadılar mı?" şeklinde okumuştur. Ye's, aslında umudsuzluk demektir.

Bazı müfessirlere göre bu kelime, kendi asıl anlamı ile siyaka daha uygun düşmektedir. Âyetin mânâsı şöyledir: "İnananlar, Allah'ın dilediği takdirde bütün insanları doğru yola ileteceğini düşünüp de bu inkarcıların inanmasından hâlâ umudu kesmediler mi? Demek Allah onların inanmasını dilememiş (onları buna zorlamak istememiş) ki inanmamışlar. Allah dileseydi, inanırlardı" '.
Daha sonra iman etmemekte direnen bu kabiliyetsiz insanlar hem kınanıyor, hem tehdid ediliyor: "Yaptıkları işler yüzünden o kâfirlere sürekli bir felâketin erişeceği, yurtlarının yakınına felâketler ineceği, Allah'ın va'di ge-linceye dek bunun böyle süreceği bildirilmektedir. Onlara isabet edecek ka-ri'a: Birden bire başlarına gelecek bir felâket, yenilgi, esaret, öldürülme, kıtlık ve benzeri olaylardır. İbn Abbâs'a göre kari'a, Peyğamber'in göndereceği seriyyeierdir. Bunlar yağmalar, adamlarını kaçırır, baskınlar yapıp içlerine korku salarlardı.
Bu âyetteki "J>^" j\ " fi'lindeki zamir kari'aya gider. Karia yurtlarının yakınına konar, demektir. Bu fi'li ikinci şahıs muhatap kabul edenler de vardır. Bu takdirde hitap Hz. Muhammed'e olmaktadır. Yani ey Muhammed, sen onların yurtlarının yakınına konarsın demektir. Bu takdirde âyette, yıllar sonra Peyğamber'in Hudeybiye'ye ve daha sonra Mekke'nin fethinde askeriyle Mekke dağlarına konmasına işaret görülmektedir.
32 nci âyette de Hz. Muhammed teselli edilmektedir: Bunlar seninle alay ediyorlarsa üzülme, senden önceki peygamberlerle de alay edildi? İnkâr edenlere bir süre şans tanıdım, akıllarını başlarına alıp doğru yola girmeleri için onlara fırsat verdim. Ama yola gelmemekte ısrar edince onları cezalandırdım. Cezamın nasıl feci olduğu görüldü.
Bu âyetin birinci şıkkından anlıyoruz ki Kureyşin mu'cize istekleri, gerçekten inanmak, şüphelerini gidermek amaciyle değil, alay amaciyle olmuştur. Onlar Hz. Muhammed'in peygamberliğine asla ihtimal vermiyorlardı. Onunla alay için böyle söylüyorlardı. Tabii onların bu tutumları, Hz. Mu-hammed'i üzüyordu. Onun için Cenabı Hak, daha önceki peygamberlerle de alay edildiğini söyleyerek elçisini teselli ediyor. Peygamberlerle alay eden eski milletlerin feci şekilde helak edildiklerini bildirerek, kendisiyle alay edenlerin de bir gün, öteki milletler gibi cezalandırılacağına işaret ediyor. Ve birtakım âciz şeylere tanrı diye tapmanın anlamsızlığını belirtmek üzre şöyle buyuruyor:
1. Câmi'u'l-beyân: 13/154.

33- Her nefsin yaptığı işin başında duran, (hiçbir şeyden haberi olmayanla bir olur) mu? Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onları isimlendirin (tapılacak neleri varsa anlatın). Yoksa siz, Allah'ın, yeryüzünde bilmediği

bir şeyi mi kendisine haber veriyorsunuz? Yoksa boş söz mü söylüyorsunuz? Hayır, inkâr edenlere, tuzakları süslü gösterildi, yoldan çıkarıldılar, Allah kimi yoldan saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz. 34- Dünyâ hayâtında onlar için azap vardır, âhiret azabı ise daha zordur. Onları Allah'tan koruyacak kimse de yoktur. 35- Korunanlara va'dedilen cennetin durumu şöyledir: Altından ırmaklar akar; yemişi de süreklidir, gölgesi de. İşte korunanların sonu budur. İnkâr edenlerin sonu da ateştir!

Tefsir:

33 ncü âyette daha etkili olmak için haber cümlesi insan zihnine bırakılmıştır. Takdiri: "U*atf o-v ^-J ^^'"dir. Yani her canın yaptığı işin başında duran, herkesin yaptığı işi gören, bilen, her işe tanık olan yaratıcı, böyle

olmayan tanrılar gibi olur mu? Onlarla bir tutulur mu? Hiçbir şeyden haberi olmayan şeyler nasıl Allah'a ortak koşulur?

Âyette daha sonra insanların, birtakım âciz şeyleri Allah'a ortak koştukları belirtiliyor. Ve Hz. Muhammed'e hitaben: "Söyle, onları bize isimlendirin, ne meziyetleri var, tapılacak ne tarafları varsa bize izah edin. Onlar adı anılmağa dahi değmeyecek âciz şeylerdir" buyuruluyor. Sonra müşriklere inkâr sorusu yöneltiliyor: "Yoksa siz, Allah'a, kendisinin yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi kendisine haber veriyorsunuz?" Allah hiçbir suretle kendisinin ortağı olduğunu bilmiyor. Siz O'nun ortakları olduğunu söylemekle, O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Siz O'ndan bilgili misiniz ki bir takım âciz şeylerin Allah'ın ortağı olduğunu söylüyorsunuz? O, böyle bir şey bilmiyor. Yoksa siz, boş bir söz mü söylüyorsunuz? Düşünmeden ağzınıza geleni mi atıyorsunuz?"

Daha sonra Allah'ın ortağı olmadığı, fakat müşriklerin tuzaklarının kendilerine süslü gösterildiği,- bu yüzden böyle boş inançlara saplandıkları, doğru yoldan ayrıldıkları belirtiliyor. Allah'ın saptırdığını kimsenin doğru yola getiremeyeceği vurgulanarak tevhide karşı çıkanların olumsuz davranışları kınanıyor. Kâfirlerin tuzağının kendilerine süslü gösterilmesi, onların yaptıkları işleri beğenmeleri, yaptıkları kötü işlere alışkanlık kazanmalarıdır. İnsanın kötülüklere alışkanlık kazanması ve buna tutkusu, yaptığının, gözüne hoş görünmesinden başka bir şey değildir. Kişi kötülüğe alışkanlık kazanınca yaptığı gözüne hoş görünür. Alkolik kimse fi'line o kadar alışır ki onu bırakamaz. Vücudu kemiren sigara tiryakiliği, yapanın gözünde öyle hoş görünür ki ondan vazgeçmesi büyük mesele olur. Küfür de aynen böyledir. Batıl inanca saplanan kimse, o inanç ve fiillerini kolay kolay bırakamaz.

Allah'ın saptırması, gerçeğe inanmak istemeyenleri kendi hallerine bırakması anlamınadır. Yoksa doğru yolda olanları, o yoldan çıkarıp eğri yollara düşürmesi anlamına değildir. "Allah, sapıkları değil, ancak kendisine yönelen iyi niyetli insanları doğru yola iletir."

34 ncü âyette de o kimselerin dünyâ hayâtında da cezalandırılacakları, fakat âhirette daha çetin bir azaba çarptırılacakları ve hiç kimsenin, onları Allah'ın cezasından kurtaramayacağı vurgulanmaktadır.

35- Kâfirlerin âhiretteki halleri belirtildikten sonra Kur'ân'ın genel üslûbu uyarınca mü'minlerin de âhiretteki hallerine işaret ediliyor ki iki zümrenin durumu karşılaştırılarak aradaki fark: mü'minlerin nimet ve refahı karşısında; kâfirlerin azabının ne çetin olduğu anlaşılsın. Dünyâda kâfirler, dünyâ hayatiyle, dünyâ varlıklariyle sevinmiş, zayıf mü'minleri küçümsemiş, onlarla alay etmişlerdi. Şimdi işler tersine döndü. Burada da mü'minlerin nimet ve refahı karşısında kâfirler acınacak duruma düşmüşlerdir.

Günahlardan korunan mü'minlere söz verilen cennet de şöyledir: Altından ırmaklar akar, meyvası ve gölgesi süreklidir. Öyle anlışılıyor ki bu bahçe, tepe üstünde bulunmakta ve bahçenin eteğindeki vadilerden ırmaklar akmaktadır. Altından ırmakların aktığı, meyvası tükenmez, gölgesi eksilmez güzel bahçelere karşılık ateş, ne dayanılmaz bir durumdur. Allahım, bizi ikincilerin hallerinden koru, birinci durumda bulunanlarla beraber eyle âmin!

36- Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilenden sevinirler. Fakat kabilelerden, onun bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki: "Bana, yalnız Allah'a kulluk etmem ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamam emredildi. Ben O'na çağırırım, dönüşüm de O'nadir." 37- Ve işte biz onu, Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan, artık seni Allah'tan kurtaracak ne bir velî, ne de bir koruyucu olmaz. 38- Andolsun, biz senden önce de elçiler gönderdik, onlara da eşler ve çocuklar verdik. A ilah 'in izni olmadan hiçbir elçi bir mu 'cize getiremezdi. Her sürenin bir yazısı vardır (herşeyin zamanı yazılmış, tesbit edilmiştir). 39- Allah, dilediğini siler (dilediğini) bırakır. Ana kitap O'nun yanındadır.

Tefsir:

36 ncı âyetin üç şıkkı vardır. Birinci şıkkında kendilerine kitap verilmiş olanların, Hz. Muhammed'e indirilen kitaba sevinecekleri: ikinci şıkkında hiziplerden bir kısmının, o kitabın bir kısmını inkâr ettikleri; üçüncü şıkkında Hz. Muhammed'e yalnız Allah'a kulluk etmesinin, O'na ortak koşma-masının emredildiği, insanları yalnız Allah'a kulluğa çağıracağı ve O'nun huzuruna varacağı bildirilmektedir.

Birinci şıkkında Kur'ân'ın indirilmesine sevinen Kitap ehli geneldir. Gerçi burada Kitap ehliyle kasdedilenlerin Abdullah ibn Selâm, Selmân-i Farisî gibi müslüman olmuş Kitap ehlinin kasdedildiğini söyleyenler varsa da bu görüş tutarlı değildir. Çünkü bu âyetlerin indiği Mekke devrinde henüz Abdullah ve Selmân müslüman olmamışlardı. Âyette genellikle Kitap ehlinin, Kur'ân'ın indirilmesine sevindikleri belirtilmektedir. Çünkü

Kur'ân'ın anlattığı hikâyeler ve getirdiği prensipler, onların kitaplarında bulunanlara uymaktadır. "Kendinden önceki kitapları doğrulayıcı"ı diye vasfedilen Kur'ân, onların söylediklerini doğrulamaktadır. "İçlerinden haksızlık edenleri hariç, kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücâdele edin ve; "Bize indirilene de, size indirilene de inandık! Tanrımız ve Tanrınız birdir, biz O'na teslim olanlarız' deyin"2 âyeti de müslümanların, Mekke devrinde kitap ehliyle dostça yaşadıklarını göstermektedir. Onların Peygamber'e karşı cephe alışları, Hicretten sonra başlar. Arap kabilelerinin, Peygamber'in çevresinde kenetlenmeleri, siyasî bakımdan yahudileri endişelendirmiş, kendi geleceklerini tehlikede görenler, Hz. Muhammed'e ve Kur'ân'a karış cephe almağa başlamışlardır. Mekke devrinde böyle bir durum olmadığı için orada Kitap ehlinin tutumu genelde olumlu gitmiştir.

Âyetin ikinci şıkkında, Kur'ân'ın bir kısmına cephe aldıkları bildirilen hiziplerden bazıları kimlerdir? Bununla Kitap ehlinin bazı fırkalarının kasdedildiğini söyleyenler olduğu gibi Arap kabilelerinin kasdedildiğini söyleyenler de vardır. Şayet birinci ihtimal varid ise, Mekke'de genelde Kitap ehlinin tutumu müsbet olmakla beraber onlar içinde o devirde de Peygamber'e gelenlerin bir kısmını kabul etmeyen insanların bulunduğu anlaşılır ki bu ihtimal çok zayıftır.

Asıl kuvvetli olan ikinci ihtimaldir. Arap kabilelerinden bazıları, Kur'ân'ın tamamını değil, fakat tek Allah'a kulluğa ve âhirete inanmaya çağıran âyetlerini kabul etmezlerdi. Araplar Allah'ın varlığını ve kâinatın yaratıcısı olduğunu kabul ediyor, Kur'ân'ın bu konudaki âyetlerine karşı çık iniyorlardı.

1. Mâide Sûresi: 48.
2. Ankebut Sûresi: 46.

Ama Kur'ân'ın, yalnız Allah'a kulluk çağırışını ve öldükten sonra dirilip hesap verme, mükâfat ve ceza görme inançlarını kabul etmiyorlardı. Onlara göre Allah ile kul arasında vasıta gerekti. Nasıl herhangi bir kiralın huzuruna aracısız girilmezse, kâinatın yaratıcısının yanına da aracısız girilemez. Allah'ın birtakım yardımcıları, ortakları vardır. İnsan olarak ibadet etmelidir ki onlar da onun ibadetini Allah'a sunsunlar. Ölümle hayat biter. Ondan sonra bir daha dirilme, hesap verme, ceza görme yoktur.

İşte âyetin üçüncü şıkkında onların bu düşünceleri reddedilerek, Allah'ın, sadece kendisine kulluk etmeyi, kendisinden başkasına tapmamayı emrettiği vurgulanıyor ve ' 'Gideceğim yer orasıdır, O 'nun huzuruna döneceğim" cümlesiyle de ölmekle hayatın bitmediği; öldükten sonra insanın, Allah'ın huzuruna gideceği bildirilmektedir. Bu son şık, ikinci şıkta belirtilen ahzâb (hiziplerin, toplulukların) Arap müşrikleri olduğunu gösterir. Çünkü Allah'a ibadet eden, âhirete de inanan Kitap ehline böyle söylenmesi uygun düşmez. Bu söz, Allah'tan başkasına tapan ve âhirete inanmayan müşriklere söylenecek sözdür.

37 nci âyette Allah'ın, daha önceki peygamberlerin her birine, kendi konuştukları dil ile kitap gönderdiği gibi Hz. Muhammed'e de kendi konuştuğu dil olan Arapça ile bu kitabı indirdiği; kendisine gelen bu bilgiden sonra müşriklerin keyiflerine uyduğu takdirde kendisini Allah'ın cezasından kurtaracak bir velî ve koruyucu bulamayacağı bildirilmektedir.

Yukarıdakilerin devamı olan bu âyet de, Kur'ân'm yalnız Allah'a kulluğu, O'ndan başkasına tapmaktan vazgeçmeyi ve âhirete inanmayı emreden âyetlerinin değiştirilmesini isteyen müşriklere cevaptır. Onlar, kendi atalarından kalan dinin inançlarına aykırı buldukları bu tür âyetleri beğenmiyor, bunların değiştirilmesini istiyor, bunları değiştirdiği takdirde Hz. Muhammed ile barış içinde yaşayacaklarını söylüyorlardı. Hele âhiret sorumluluğunu asla kabul etmiyorlardı. Bu husus, Yunus Sûresinin 15 nci âyetinde gayet açıkça ifade edilmiştir: "Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman bizim huzurumuza çıkmayı ummayanlar: 'Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir' dediler. De ki: 'Onu benim değiştirmem mümkün değildir. Ben sadece bana vahyolunana uyarım. Şayet ben Rabbime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım'."

Yunus Sûresinin bu âyetinde olduğu |ibi, tefsirine çalıştığımız 37 nci âyette de Hz. Muhammed'e, kendisine ilim geldikten sonra müşriklerin önerilerini kabul ederse, hiç kimsenin kendisini, Allah'ın azabından kurtaramayacağı belirtilmektedir. Buradaki: "^LJı ^ %\±. U j£ ^Jiî cJŞ J]: Sana ilim geldikten sonra onların keyiflerine uyarsan" ifadesi, Hz. Muhammed'in, kendisine peygamberlik gelmezden önce Kur'ân'ın sunduğu tevhîdi bilmediğini gösterir.

Çünkü âyetten, ilim gelmezden önce onlara uymasının hoş karşılanacağı, fakat ilim geldikten sonra onlara uymasına asla müsamaha edilmeyeceği anlaşılmaktadır. Ona gelen ilim, peygamber olduktan sonra kendisine verilen vahiylerdir. Daha önce bu ilim gelmemişti. O da toplumunun diğer insanları gibi yaşıyordu. "Allah seni, sapık buldu da seni doğru yol iletti"ı âyeti de bunu göstermektedir.

38- Müşrikler, peygamberin bir melek olması, hiç olmazsa yanında bir melek yardımcının bulunması gerektiğini; diğer insanlar gibi eş, çoluk çocuk sahibi olmasının kendisine yakışmayacağını söylüyorlardı: "Dediler: Bu elçiye ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarda geziyor? Ona, kendisiyle beraber uyana bir melek indirilmeli değil miydi? Yahut üstüne gökten bir hazine atılmalı, yahut kendisinin bir bahçesi olmalı, ondan yemeli değil miydi?"2.

İşte yüce Allah, onlara cevaben bu âyette, daha önce gönderdiği elçilerin de Hz. Muhammed gibi insan olduklarım; onların da eşleri ve çocukları bulunduğunu belirterek eş ve çocuk sahibi olmanın, peygamberliğe

engel oluşturmadığını anlatmaktadır.
Peyğamber'den alaylı tarzda mu'cizeler talebeden, "Eğer gerçekten peygamber ise, kendisini inkâr ettiğimizden dolayı başımıza azap inmesi gerekir" diyen müşriklere cevap olarak: "Her ecelin bir kitabı varaf/rr'buyuruluyor. Yani yapılacak her şeyin bir zamanı, her sürenin yazıldığı bir zaman vardır. Bunların başına gelecek cezanın zamanı da yazılmış, tesbit edilmiştir. O zaman gelince şiddetle cezalandırılacaklardır.
39- Allah dilediğini mahveder, siler, ortadan kaldırır; dilediğini yerinde bırakır, sağlamlaştırır. Kendinden önceki âyetlerin ışığı altında okununca bu âyetin mânâsı gayet açıktır. Âyet, "Her sürenin bir yazısı vardır*' cümlesinin anlamını tamamlamaktadır. Yani yapılacak her şeyin yazılmış, tesbit edilmiş bir zamanı vardır. Zamanı gelince Allah azabını indirir, dilediğini mahveder, silip ortadan kaldırır, dilediğini bırakır. Şirkin temsilcilerini yok eder, imanın temsilcilerini bırakır; batılı siler, hakkı kökleştirir. Hz. Alî de âyeti buna yakın bir anlamla tefsir ederek: "Allah dilediği kuşakları siler, kaldırır; dilediğini bırakır" demiştir. Bu âyet: "Görmediler mi, kendilerinden önce nice kuşakları helak ettik?"3, " "Sonra onların ardından başka kuşaklar yaptık" 4 âyetlerinin anlattığı mânâyı anlatmaktadır.
Ama müfessirler bu sınırda durmamışlar, âyeti istedikleri gibi çekip uzat-
1. Duhâ Sûresi: 7.
2. Furkan Sûresi* 7-8.
3. Yâsîn Sûresi: 31.
4. Mü'minun Sûresi: 31.

mışlar ve düşüncelerini desteklemek için tâ sahâbilere ve Peyğamber'e kadar uzanan rivayetler kaydetmişlerdir. Ancak Kur'ân'ın prensiplerine aykırı ve birbiriyle çelişik olan bu rivayetler sağlam değildir.
Rivayete göre İbn Ömer, Peyğamber(s.a.v.)in şöyle dediğini işitmiş: "Allah dilediğini mahveder, dilediğini ispat eder. Yalnız saadet, şekavet ve ölüm hariç". İbn Abbâs'ın da: "Allah dilediğini mahveder, dilediğini ispat eder. Ancak kişinin yaratılışı, biçimi, ahlâkı, eceli, rızkı, saadet ve şekaveti hariç.", "Mahv ve ispat, ümmü'l-kitâptan ayrı iki kitaptır. Allah onlardan dilediğini siler, dilediğini bırakır. Ümmü'1-.kitâp ise yanındadır, onda hiçbir şey değişmez" dediği rivayet edilir.
ibr^Ömer'den ve tbn Abbas'tan gelen bu rivayetlerde saadet, şekavet ve Ölümün, hattâ yaratılışın, yani şeklin, huyun, ecelin, rızkın değiştirilmeyece-ği söylenirken Hz. Ömer'den ve Abdullah ibn Mes'ud'dan rivayet edilen dualardan da saadet ve şekavetin de değişeceği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer Ka'be'-yi tavaf ederken: "Allahım, e'ğer beni saadet ehlinden yazmışsan beni oradan sil, saadet ve mağfiret ehli arasına yaz. Çünkü sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın, ümmü'l-kitâp senin yanındadır" dediği; Abdullah ibn Mes'ud'-un da aynı mealde bir duâ okuduğu rivayet edilmektedir'.
Allah'ın kaderinden bazılarının değişeceği, bazılarının değişmeyeceği anlamına gelen bu tür rivayetler, birer tahminden ibarettir. Bu konuda tevatürle sabit, kesin bir hadis de yoktur. Böyle zayıf irvayetler üzerine itikad bina edilemez.
Özellikle âyet, daha Önceki zincirin bir devamıdır. Peygamberin destekleneceğini, zamanı gelince onunla alay edenlerin başlarına azâb indirileceğini ve o zaman Allah'ın, dilediği kimseleri yok edip dilediklerini bırakacağını buyurmaktadır. Bu rivayetler ise kader meselesinin detayına girmektedir ki bu meseleyi tartışmanın hiçbir yararı olmaz. Tirmizî'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.), bazı sahabilerinin yanına gelmiş, onların kader üzerinde tartıştıklarını görünce: "Siz bununla mı emredildiniz? Ben size bunun için mi gönderildim. Sizden öncekiler, bu konu üzerinde tartışmaya başlayınca helak oldular. Sakın ha sakın, bu konuda tartışmayın!" demiştir2. Allah'ın kaderini, O'nun gizli işlerini, neyin değişip neyin değişmeyeceğini Allah'tan başka kimse bilemez. Çünkü bu ğaybdir. Ğaybi de yalnız Allah bilir.
1. Câmi'u'l-beyân: 13/165-167; Kurtubî, el-Câmi: 9/329-332. 2.Tirmizî, Kader: 1, Tefsir, Sûre: 68; îbn Hanbel, Musned: 2/178, 196.

40- Ya onları uyardığımız şeylerin bir kısmını sana göstereriz, ya da (bundan önce) senin canım alırız (fark etmez). Sana düşen, sadece duyurmaktır. Hesap görmek bize düşer. 41- Bizim o yere gelip nasıl onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi? Hüküm veren Allah'tır, O*-nun hükmünün ardına düşüp onu iptal edecek yoktur. O, hesabı çabuk görendir. 42- Onlardan öncekiler de tuzak kurmuştu. Fakat bütün tuzaklar Allah'ındır. O, her canın ne kazandığını (ne yaptığını) bilir. Kâfirler de yurdun sonunun kime âidolduğunu bileceklerdir. 43- İnkâr edenler: "Sen gönderilmiş bir elçi değilsin" diyorlar. De ki: "Benimle sizin aranızda A ilah 'in ve yanında Kitap bilgisi bulunanların şa-hidliği yeter"
Tefsir:
40-42: Yukarıdan beri sürüp gelen zincirin son halkasını oluşturan bu âyetlerde Cenabı Hak şöyle buyuruyor: Ey Muhammed, onları tehdidettiği-miz azabın bir kısmını ya sana göstereriz, ya da bunu sana göstermezden önce senin canını alırız. Onların başına mutlaka azâb inecektir, bunda şüphe yok. Ama bunu sen görürsün veya görmezsin, önemli değil. Senin görevin duyurmaktır. Onlardan hesap sormak bize aittir. Onlar bizim, yurtlarına gelip-

onu, çevrelerinden yavaş yavaş eksiltmekte olduğumuzu görmüyorlar mı? Yurtlarının yakınlarında bulunan yerleri harabettiğimizi görüp bundan ibret almıyorlar mı? Allah hüküm verince O'nun hükmünü kimse geçersiz kılamaz, engelleyemez. O hesabı çabuk görür. Pek yakında indireceği azâb ile bunların da hesabını görecektir.
Bunlardan önceki kâfirler de peygamberlerine tuzak kurmuşlar, onları tökezletmeğe çalışmışlardı. Ama Allah onların tuzaklarını boşa çıkardı. Peygamberlere tuzak kuranları mahvetti. Tuzakların hepsi Allah'ındır. Tuzak kuranları, tedbirleriyle önler ve kendi tuzaklarını kendilerinin başına geçirir. Allah, herkesin, her canın ne yaptığını bilir, onların hiçbir hareketlerinden gafil değildir. Yakında o kâfirler, kimin güzel sonuca kavuşacağını ve kimin acı duruma düşeceğini bileceklerdir.
"Onlar görmediler mi ki biz onların yurtlarına geliyoruz ve onun uçlarından eksiltiyoruz?" cümlesi, Kureyş müşriklerinin yurtlarının, ileride fütuhat ile müslümanların eline, geçeceğine işaret olabilir. Çünkü bu âyetlerin indiği Mekke devrinde henüz müslümanlar, kâfirlerden toprak alacak durumda değillerdi. Bu, ancak ileride müslümanların kâfirlerin yurtlarım fethedeceklerine işaret olabilir. Tefsirlerde bu cümle: "Biz, onların topraklarını fetihlerle müslümanların eline verdiğimizi görmüyorlar mı?" Yahut: "Onlar görmüyorlar mı biz Muhammed'e toprak üstüne toprak veriyoruz, ülkeleri fethettiriyoruz" şeklinde açıklanmıştır '. Bundan âyet indiği zaman müslümanların, kâfirlerin yurtlarını fethetmeğe başladıkları anlaşılmaktadır ki âyet Mekke'de indiğine göre o zaman böyle bir şey olmamıştı. Eğer âyette eksiltmekten maksat, toprakların, müslümanların ellerine geçmesi ise bu, ancak ileride vukubulacak bir olaya işarettir.
Daha kuvvetli ihtimâle göre Arzdan maksat, Hicaz bölgesidir. Arzın etrafı ise, o bölgeye sınır olan kenar bölgelerdir. Araplar, kışın Yemen, yazın Şâm ve Mısır tarafına yaptıkları seferler esnasında yol üzerinde harabolmuş kentler görüyor ve bu kentlerin, Hakk'a isyan eden insanlar yüzünden böyle alt üst edilip harabeye çevrildiğini duyuyor, birbirlerine de anlatıyorlardı.
İşte Kur'ân-ı Kerîm onlara: Allah'ın, kendi bölgelerinin kenarında, çevresinde bulunan kentlere gelip, isyan eden halkı nasıl cezalandırdığını, depremlerle kentleri helak edip insanlarını öldürdüğünü görmüyorlar mı? diyerek isyanları yüzünden helak olmuş halkların durumundan ibret almalarını hatırlatıyor. Kentlerin harâbolup, halkının ölmesi, Arzın kenarlarının, yani Hicaz Bölgesine komşu ülkelerin eksilmesi demektir. Kent, mülktür. Mülkün yıkılması, toprakların halkın elinden alınması, Arzın eksilmesidir. Bu, Hicaz
1. Câmi'u'l-beyân: 13/172-173.

bölgesine komşu topraklarda olduğundan, Arzın etrafının, yani Hicaz Bölgesi kenarlarında, çevresinde olan toprakların eksiltilmesi şeklinde ifade edilmiştir.
Ayrıca âyette yağan yağmurlar, esen rüzgârlarla dağların aşınmasına da işaret olabilir. Bazıları da bu âyette, dünyânın iki ucu kabul ettikleri kutup bölgelerinin basık olmasına işaret görmüşlerdir. Gerçek muradını Allah bilir.
43 ncü âyette kâfirlerin, Hz. Muhammed'e: "Sen gönderilmiş elçi değilsin*' dedikleri anlatıldıktan sonra onun peygamberliğine Allah'ın ve Kitap ehlinin tanıklık etmesinin yeterli olduğu belirtiliyor.
Katâde, âyette "Yanında Kitap ilmi bulunan"ın, Abdullah ibn Selâm olduğunu söylemiş ise de tabiî âlimlerinden Şa'bî ve Sâid ibn Cübeyr: "Sûre Mekke'de inmiştir, nasıl bu âyetle Abdullah ibn Selâm kasdedilir?" diyerek Katâde'nin bu sözünü haklı olarak reddetmişlerdir. Mekke devrinde Kitap ehlinin, Hz. Muhammed'e karşı olumlu ve ılımlı bir tutum içinde bulunduklarına işaret eden başka âyetler de vardır. İşte bu âyette de Kitap ehlinin, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettikleri bildirilmektedir. Tabii bundan, onların müslüman olduğu manası çıkmaz. Onlar, kendi dinlerinde kalmış, Hz. Muhammed'e gelenlerin vahiy olduğunu ve kendi kitaplarının prensiplerine uyduğunu kabul etmişlerdir.
Zaten Kur'ân'ın anlattığı hikâyeler, getirdiği prensipler, Tevrat'ın hikâyelerine ve prensiplerine uymaktadır. Tevrat'ın anlattıklarına benzer şeyleri, Arap halkına, Arapça vahy île anlatan bir peygambere, Kitap ehlinin karşı koymasına bir sebep yoktur.
Ancak bu, Mekke devrinde böyledir. Medîne devrinde durum değişmiş, Yahudiler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e düşman olmuşlar, karşı koymuşlar, onu engellemeğe çalışmışlardır. Bunun sebebi, dinî değil, siyâsîdir. Araplara karşı hakimiyetlerini yitirecekleri endişesi içine düştükleri için Yahûdîler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemişlerdir. Yoksa onun Öğretilerine bir itiraz ileri sürememişlerdir. Onların itirazları, Peyğamber'in öğretileri değil, Arap kavmine başbuğ olup o dağınık, birbirine düşman kavmi kardeş yapıp İslâm bayrağı altında birleştirmesine idi. Bunun, Yahudilerin, hâkimiyyetle-rini yitirmesi sonucunu doğuracağında şüphe yoktu. İşte Yahûdîler bu durumu kabullenemiyorlardı. Ama Mekke'de böyle bir durum olmadığı için gerek Medîne Yahudilerinin, gerek Mekke'de bulunan bazı ljırıstiyan ve Yahudilerin tutumları gayet olumlu olmuştur.
Bazılarına göre de "Yanında Kitap ilmi bulunan" müslümanlardır. Kitap da Kur'ân'dır. Yani Allah, müslümanların, Hz. Muhammed'in peygamberliğine şâhid olmalarının yeterli olduğunu söylemiştir. Fakat müslümanların

dinini kabul etmeyen müşriklere, onların tanıklığının delil gösterilmesi, uygun değildir. Kimi de âyeti {^0 ^ «ip V }), "Allah'ın ve katından Kitabın bilindiği zâtın tanık olması yeter" şeklinde bir kırâet ve te'vile tabi tutmuştur ı. Yani ismi mevsûlu harfi cer, masdar olan ilmi de mechûl mâzî yapmıştır ki bunlar zorlama te'villerdir.

Doğrusu, bu cümle ile Kitap ehlinin tanıklığı kasdedilmiştir. Çünkü Kur'ân'da Kitâb, ma'rife olarak el-Kitâb şeklinde kullanıldığından, genellikle bununla Kitâb-ı Mukaddes (Tevrat-İncîl) kasdedilmiştir. Kitâb ehlinin şâhid gösterilmesi, Kur'ân'ın anlattıklarının, o Kitapta bulunanlara uygun olduğunu belirtmek içindir. Yûsuf Sûresinin başında.' "Şunlar, o apaçık Kitabın âyetleridir. Biz onu, Arapça bir Kur'ân (okuma) olarak indirdik ki anlayasınız" buyurulmaktadır. Bu ifâde, Kur'ân'ın, Arapça olmayan o Kitabın, yani Tevrat'ın, Arapların anlaması için Arapça olarak vahyedildiğini anlatır. Nitekim o apaçık Kitaba dikkat çekildikten sonra, Kitâb-ı Mukaddes'in Yûsuf kıssası, ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Demek ki İsrâîl oğlu peygamberlerine vahyedilenler, Hz. Muhammed'e de Arapça olarak vahyedilmiştir. Kur'ân'm anlattıkları, o Kitâb'ın anlattıklarına uyar. İb-rânîce değil, Arapça dahi okumasını bilmeyen bir insanın, o Kitaptaki kıssa ve prensipleri, zamanla onlara girmiş katmalardan da arındırarak en vecîz bir üslûb ile anlatması, onun peygamberliğini kanıtlar. Kitap ehli, Kur'ân'ın anlattıklarının, kendi Kitaplarına uygun olduğuna tanıktır.

Kur'ân'ın Aydın Düşüncesine Çağrı:

Kur'ân, bütün peygamberleri, aynı misyonu yerleştirmek üzere gönderilmiş, birbirini doğrulayan Tanrı elçileri olarak tanımlamakta ve onların getirdikleri vahylerin birbirine aykırı değil, birbirine uygun hükümler taşıdığı m; İlâhî dînler arasında bir fark olmadığını vurgulamaktadır.

Fakat Kur'ân İlâhî dînlerin birliğini vurgulayadursun, dîn adamları, dînlerin birbirini neshettiği düşüncesini yerleştirmiş ve her dm mensubu cenneti yalnız kendilerine özgü sanmıştır. Kur'ân'ın, çağları kucaklayan geniş görüşünü, aydın ruhunu yansıtma çabamızdan rahatsız olan bazı bağnaz düşünce sahipleri, aleyhimizde karalama kampanyası başlatmışlardır. Bunların bir kısmı art niyyetlidir, onları ikna' etmek mümkün değildir. Ama büyük bir kısmı da bilmedikleri için böyle yapmaktadırlar. İşte temiz niyyetli insanları aydınlatmak ve yerleşmiş bazı yanlış sanıları düzeltmek üzre aşağıdaki açıklamayı yapmayı gerekli görüyorum:

Kur'ân'ı Kerim, evrensel bir mesaj getirmiş, âhiret saadetine erip cennete girmek için gerekli şartlan açıklamıştır. Bunlar: Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanmak ve sâlih amel (dünyâya ve âhirete yararlı güzel işler) yapmaktır.

1. Ebû's-Suûd, İrşâdu'l-akü's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbı'l-kerîm: 3/29; Fethu'l-Kadîr: 3/91-92.

Kur'ân'a göre İslâm, yalnız Allah'a tapmak, ibâdeti yalnız O'na özgü kılmaktır. Bu ânlamıyle bütün peygamberler Islâmı getirmiştir. Kur'ân'da İslâm kelimesi, yalnız Hz. Muhammed(s.a.v.)in getirdiği din için değil, bütün peygamberlerin getirdiği din için kullanılmıştır. Çünkü peygamberlere verilen mesajın mâhiyeti aynıdır. Hepsi insanları tek Allah'a kulluğa, âhirete îmâna ve sâlih amele çağırmıştır. Bu bakımdan misyonları aynı olan peygamberler arasında bir ayırım yapılamaz: "*İ.J ^ j^i 'JS JjifV." Allah'ın elçileri arasında bir ayırım yapmayız"' '• Yüce Allah, ilk elçisi olan Nuh'a neyi vahyetmiş ise, son elçisi Muhammed(ikisine de selâm olsun)a da onu vahyetmiştir: "?■***' j* o^fij ,-^y J\ l£-jl Us* i4j L^jî İJl.' Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik..."2.

"Rabbi ona (İbrahim'e): 'İslâm ol!' demişti. 'Alemlerin Rabbine teslim oldum'dedi. İbrâhtm de bunu kendi oğullarına vasiyet etti, Ya'kubda: 'Oğullarım, Allah, sizin için o dini seçti; bundan dolayı sadece müslümanlar olarak Ölünüz!' (dedi). Yoksa siz, Ya'kub'a ölüm (hâli) geldiği zaman orada mı idiniz? O zaman (Ya'kûb), oğullarına: 'Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?'demişti 'Senin tanrın ve ataların îbrâhîm, Ismâîl ve îshâk'ın tanrısı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz, biz O'na teslim olanlarız!' dediler"1 âyetleri, bütün peygamberlerin müslüman olup İslâmı getirdiklerini:

"* 'Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâ'île, îshâk'a, Ya'kub'a ve to-runlar{m)a indirilene, Musa'ya ve isa'ya verilene ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık, onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz de Allah'a teslim olanlarız' deyin!'"4 âyeti de peygamberlerin mesajının bir olduğunu, onlar arasında bir ayırım yapılmayacağını bildirmektedir.

1. Bakara Sûresi: 285.
2. Nisa Sûresi: 163.
3. Bakara Sûresi: 131-133.
4. Bakara Sûresi: 136.

"; Havarilere: 'Bana ve elçime inanın!' diye vahyetmiştim. 'inandık, bizim müslümanlar olduğumuza şâhid ol!' demişlerdi"i âyeti, Hz. îsâ'ya inanan Havarilerin de müslüman olduğunu söylemektedir. Demek ki İslâm, sadece son dînin adı değil, bütün İlâhî dinlerin ortak adıdır. Bu dinlerin, dillere göre adları başka başka olsa da ruhları İslâm'dır.

Kur'ân'a göre Allah, yalnız belli bir zümrenin rabbi değil, bütün âlemlerin Rabbidir. " ^-JUİf L>j Jj IUji •' övg&> âlemlerin Rabbine mahsustur" âyeti, namazın her rek'atinde okunarak, Allah'ın, bütün yaratıkların Rabbi olduğu vurgulanır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın, rahmeti de belli bir zümreye özgü değil, her yaratığına şâmildir. Evet O'nun gazabı da var ama, rahmeti, gazabını geçmiştir: "isJ-)\ a^Jü Js- X] Ç&^ftabbiniz, kendisine rahmeti yazmış(sıcımayı prensip edinmiş)?//*"z, "iks^ J^ Jf^'j <~*-?'y Rahmetim, herşeyi kaplamıştır"1. Bir kudsî hadiste de Allah'ın rahmetinin, gazabını geçtiği buyurulmuştur 4.

Her peygamber, insanlığa bu sonsuz İlâhî rahmeti sunmağa çalışmış ve Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanan ve sâlih amel yapan her İlâhî din mensubunu cennetle müjdelemiştir. Ama insanların bencilliği, İlâhî mesajın geniş

ufkunu daraltmış, her din mensubu, sadece kendilerinin cennete girebileceğini iddia etmiştir. Yahûdîler, cenneti yalnız kendilerine tahsis ederken, Hıristiyanlar da kendilerinden başkasına cennet vizesi vermemişlerdir:
"Dediler: 'Yahûdî, ya da Hıristiyan olandan başkası cennete girmeyecek! O onların kuruntularıdır. Doğru iseniz (bu konuda) delilinizi getirin!' de"5.
Cennetin belli bir zümreye mahsus olduğu iddiasını böylece reddeden Kur'ân, onun iddia ile değil, gerçek îmân ve eylem ile olacağını: Yahûdîliği ve hırıstiyanlığı getiren peygamberlerin atası İbrahim'in gejçek tevhîdi getirmiş olduğunu; onun yolunda giden her insanın cennete gireceğini açıklıyor:
1. Mâide Sûresi: 112.
2. En'âm Sûresi: 12.
3. A'râf Sûresi: 156.
4. Buhârî, Tevhîd: 55, Bed'uPhalk: 1; Müslim, Tevbe: 14-16; Ibn Mâce, Zühd: 35.
5. Bakara Sûresi: 111.

"Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı, Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"ı.
Nisa Sûresinde bu genel prensip, daha açık ve net olarak ortaya konmuştur:
"(îsX Ne sizin kuruntularınız, ne Kitâb ehlinin kuruntularına göre olmaz. Kötülük yapan, onunla cezalandırılır ve kendisine Allah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulamaz. Erkek veya kadından her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar"7-.
İşte bu genel prensibi her yerde vurgulayan Kur'ân, Arabistan'da bilinen din mensupları içinde bu prensibe bağlı kalan insanları cennetle müjdelemiştir:
"Şüphesiz (Hz. Muhammed'e) îmân edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabitler, bunlardan her kim, Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi iş yaparsa elbette onlara Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"3.
Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın bu geniş rahmetini tevhîd erbabına sunmuş iken bizim Allah'ın rahmetini daraltmağa; son din mensuplarından başka kimsenin cennete girmeyeceğini iddia etmeğe hakkımız var mı? Kur'ân, peygamberler ve İlâhî dinler arasında bir ayırım yapmıyor ki!? Son din ne ise, ilk din de odur. Peygamberin misyonu, yeni din îcadetmek değil, İbrahim'in getirdiği tevhîd dinini aslî safvetine kavuşturmak; kendinden öncekileri kendisine tabi kılmak değil; îbrâhîm'e ve onun soyundan gelen peygamberlere uymaktır:
1. Bakara Sûresi: 112.
2. Nisa Süresi: 123-124.
3. Bakara Sûresi: 62; Mâide Sûresi: 69.

"De ki: 'Ben elçiler içinde bir türedi değilim (peygamberliği ilk defa ben ortaya atmadım, önceki peygamberlerin söylemedikleri bir şeyi söyleyen bir elçi değilimX* bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vah-yedilene uyuyorum..."1.
"(Allah), size dinde bir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine (sizi iletti). O, daha önce de size müslümanlar adını vermişti bunda da (yine müslümanlar dedi)..."2. O halde, Peyğamber(s.a.v.)in getirdiği din, yeni değil, atası ibrahim'in getirdiği İslâmdır. Yahudilik ve hırıstiyanlık da aslî hü-viyetleriyle İbrahim'in getirdiği tevhîd dinidir. Peygamberin görevi İbrâhîm dinine uymaktır:
"Hangi insanın dini, iyilik edici olarak yüzünü Allah'a teslim edip dosdoğru îbrâhîm dinine tâbi olanın dininden daha güzel olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti"*.
Bu âyette, "İbrâhîm dînîne tâbi olan"Ğan kasıt, Hz. Peyğamber'in kendisidir. İbrâhîm dinine tâbi olmakla onun, en doğru yolda olduğu belirtilmektedir. Demek ki Peyğamber(s.a.v.)in öteki peygamberlere göre durumu, metbû* değil, tâbi' olmaktır.
En'âm Sûresinin 83-89 ncu âyetlerinde İbrâhîm'den itibaren îsrâîloğlu peygamberleri zikredilip bunların da'vetleri övgü ile anıldıktan sonra 90 ncı âyette, Peyğamber(s.a.v.)e, anılan o peygamberlerin izinde gitmesi emredilmek-tedir: "âjüf liUi-i üüf ^Ju^-Âİt &Âİ: İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy..."
Çünkü onların yolu, İslâm yohıdur. Kur'ân, onların yolunun izahıdır. Kur'ân'ın hükümleriyle, Tevrat'ın hükümleri arasında büyük fark yoktur. Tevrat'ın meşhur on emri, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok sûresinde değişik üslûplarla tekrar edildiği gibi, Tervât'ın kıssaları da öğüt olarak Kur*ân-ı Kerîm'de nakledilmektedir.
1. Ahkaf Sûresi: 9.
2. Hac Sûresi: 78.
3. Nisa' Sûresi: 125.

Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Geçen "Ei-Kitâb" Hangi Kitâp'ür?
Kur'ân-ı Kerîm'de özellikle "el-Kitâb" şeklinde ta'rîfli olarak anılan Kitâb, Kur'ân değil, daha önce Musa'ya verilmiş olan Tevrat'tır. Çünkü Kur'ân, Kitâb olarak indirilmemiştir. Ama Kur'ân'ın ifadesine göre Tevrat Musa'ya yazılı levhalar olarak verilmiştir: "Öğüte ve herşeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Mûsâ için

levhalara yazdık: 'Bunları kuvvetle tut, kavmine de emret, bunların en güzelini tutsunlar (bu en güzel buyruklar uyarınca amel etsinler)!.." '.
Âl-i İmrân Sûresinin 7 nci âyetinde, Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirildiği biidirilen Kitap, Hz. Musa'ya verilen Kitâb'm Arapça anlamıdır. Musa'ya verilen o İlâhî prensipler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e de kendisinin ve kavminin konuştuğu Arap diliyle vahyedilmiştir. Âl-i İmrân: 7 nci ve Zümer 23 ncü âyette geçen Kitâb, Kur'ân'ın aslı olan Mûsâ Kitabı olduğu için, âyetlerinin müte-şâbih olduğu bildirilen Kitâb da Kur'ân değil, Mûsâ Kitabıdır. îşte birbirinden güzel âyetleri içeren Kitabın anlamı, melek tarafından Hz. Muham-med(s.a.v.)e vahyedilmiştir ki Arapça konuşan kavmi, O Kitâb'm içeriğini anlayıp uygulasınlar:
jİ\ Î £&[dj;l l-i: Biz o Kitâb'ı sana hak ile indirdik"1,
j üTji ÜL'T JÜj ^Ş-.^jÎ cP±$ 'csı yp r^' Hamım, (Bu),
Rahmân-Rahîm tarafından indirmedir. Bu bir Kitâbdır ki bilen bir toplum için âyetleri, Arapça bir okuma olarak açıklanmıştır"*.
Musa'ya İbranî diliyle verilmiş olan o İlâhî Kitap, Hz. Muhammed'e Arapça olarak vahyedilmiştir ki Arapça konuşan toplum onu anlasın. Zira o, Hz. Muhammed'e, eski dili olan îbrânca ile vahyedilseydi, Araplar anla-yamazlar, vahyin hikmeti gerçekleşmezdi:
işi âiî 3...Jj> 3 J^îî iJjuT i£j Sıjj :ijîüi çj$ vjTJî id^ jî j
"Biz onu, yabancı dilde bir Kur'ân (okuma) yapsaydık, 'Âyetleri açıklanmalı değil miydi? Araba yabancı dille mi hitâbediliyor?' derlerdi... An-dolsun biz Musa'ya Kitâb'ı verdik, onda da ayrılığa düşüldü"4.
dV ^ h 3 <s& oufi" jjıpı jS &jj 3 ^x$ J-y o jü 3
"Andolsun biz, Musa'ya hidâyet verdik ve Israîloğullarına o Kitâb'ı mî-râs kıldık". (O), sağduyu sahiplerine bir yol gösterici ve öğüttür"5.
1. A'râf Sûresi: 145.
2. Zümer Sûresi: 41.
3. Fussilet Sûresi: 1-3.
4. Fussilet Sûresi: 44-45.
5. Gâfir (Mü'min) Sûresi: 53-54.
Cüz': 13, Sûre: 13/87RA'P SÛRESİ495
"Musa'nın, insanlara nûr ve yol gösterici olarak getirdiği Kitâb't kim indirdi?.."] âyetinde Mûsâ Kitabı nûr ve hidâyet kaynağı olarak gösterildikten sonra:
tyj>- j* j lS^ (-1 J-^4 i 4'^- J* &-$ 3-Ca* ^j1»* o\3y\ <Jtâ iJıi j
"#« cto kentlerin anası(Mekke)yi ve çevresindeki kasabaları uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden önce/ciÇIkan Kitabı)/!/ doğrulayıcı bir Kitâbdır" 2 buyurulmakta ve böylece iki Kitabın muhteva birliğine işaret edilmektedir.
Ahkâf Sûresinde de iki Kitabın birbirine benzerliği, birincisinin esas olduğu belirtilmektedir:
"De ki: 'Hiç düşündünüz mü? Eğer bu Kur'ân Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız; îsrâîloğullarından bir şâhid de bunun benzerinin Tevrat'ta olduğun)** tanık olup inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül et-memişseniz (durumunuz nice olur)?... Ondan önce de imam ve rahmet olarak Musa'nın Kitâb't var. Bu da (kendinden Öncekileri) doğrulayan, Arap diliyle (vahyedilmiş) bir Kitaptır. Zulmedenleri uyarmak ve güzel davrananları müjdelemek için (indirilmiştir)"3.
Ahkaf Sûresinin bu onuncu âyetinde Kur'ân'ın, Tevrat'ın benzeri olduğuna, onikinci âyetinde de Tevrat'ın, asıl (imam), Kur'ân'ın da onu tasdik edici olarak indirildiğine dikkat çekilmektedir. Yani Kur'ân, Tevrat'a uygun olarak indirilmiştir.
Esasen İlâhî Kitaptan yoksun Araplar, kendilerine, kendi dillerinde İlâhî bir Kitap verilmesinin ihtiyaç ve özlemi içinde idiler. Kur'ân-ı Kerîm, çeşitli âyetlerinde onların bu özlemine işaret etmektedir:
"S-ü & Ü& °r4\ li-jî U j \^^jX ^ yi ,UUjT u i; Halbuki biz onlara (daha önce) okuyacakları bir Kitap vermemiştik ve senden önce onlara bir uyarıcı göndermemiştik"'4;
1. En'âm Sûresi: 91.
2. En'âm Sûresi: 92.
3. Ahkaf Sûresi: 10, 12.
4. Sebe' Sûresi: 44.
496RA'D SÛRESİCüz': 13, Sûre: 13/87
"ü£~Z£Ja <i Iji *l!s ly> LİSf [UlŞl fi" Jötotf bundan önce onlara bir Kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?"1.
j J^^f (A »t; Yoksa bir Kitabınız var da onda mı (]û\ı koyduğunuz hükümleri) okuyorsunuz?"2.
"ifâ lA^f tfjl* J>; ^i- İJİJj, ^jî ^ j: B/'zmı üzerimize, okuyacağımız bir Kitap indirmedikçe göğe çıksan dahi (sana inanmayız)"3.
"Kitap, yalnız bizden Önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik (o kitapları okuyamıyorduk)' demeyesiniz, yahut: 'Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk' demeyesiniz diye (bu Kitap size indirildi)"4.
"Eğer yanımızda evvelkiter(t gelen Kitaplar)ıiû« bir uyarı olsaydı, elbette biz, Allah'ın temiz, samimî kulları olurduk!' diyorlardı"s.

"Yeminlerinin bütün gücüyle: 'Andolsun, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklar' diye Allah'a yemin ettiler"6.
"ûjUU ^4* r*]^1 j^ ^ ^i* j4^4 r^r^1 jej^î" jt-fi: Babaları uyarılma-mış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (bu Kur'ân sana), Rahman ve Rahim tarafından indirilmiştir"1.
Âl-i İmrân Sûresinin gerek 3 ncü, gerek 7 nci âyetlerinde geçen el-Kitâb ile hangi kitabın kasdedildiğini anlamak için bu sûreden çok önce inmiş bulunan Ankebût Sûresinin 45-49 ncu, Ra'd Sûresinin 36-37 nci âyetlerini dik-katle düşünmek gerekir. Ankebût Sûresinde Kitabı Mukaddes kıssaları anlatıldıktan sonra Hz. Muhammed'e hitaben: "O Kitâb'dan sana vahyedileni oku... Kendilerine O Kitabı verdiğimiz kimseler, o(sana indirilene inanırlar... O (sana indirilenler) kendilerine ilim verilmiş olan(K\tab sahiplerinin göğüslerinde açık anlamlı âyetlerdir..." buyuruluyor. O âyetlerin tefsirinde ayrıntılı
1. Zuhruf Sûresi: 21.
2. Kalem Sûresi: 37.
3. Isrâ Sûresi: 93.
4. En'âm Sûresi: 156-157.
5. Sâffât Sûresi: 167-169.
6. Fâtır Süresi: 42.
7. Yâsîn Sûresi: 5-6,

olarak açıkladığımız gibi o âyetlerde sözü edilen Kitâb, Hz. MuHammed'den Öncekilere indirilmiş olan Kutsal Kitâb'dır. İşte o Kitabın açık anlamlı, hikmetli, tahrife uğramamış âyetleri: "Güvenilir rûh tarafından açık bir Arapça ile Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir"1.
Bu husus, Ra'd Sûresinin 36-37 nci âyetlerinde daha açık olarak ifade edilmiştir: "Kendilerine kitabı verdiğimiz kimseler, sana indirilenden ötürü sevinirler. Fakat şu hiziblerden (Arap kabilelerinden) onun bir kısmını inkâr edenler vardır. Ve işte biz onu, Arapça bir hüküm olarak sana indirdik..." 37 nci âyette: "Jdj-î: Onu indirdik" kelimesindeki "onu" zamiri, kendinden önceki âyette anılan "el-Kitâb';& gider. O âyetteki el-Kitâb da Kitâb ehli peygamberlerine verilen ilâhî Kitâbdır.
Mücâhid ve Katâde gibi tabiî müfessirler, hurûf-i mukatta'a ile başlayan Ra'd, Hicr, Yûsuf gibi sûrelerin başında anılan "Kitâb" ile Tevrat ve İncil'in kasdedildiğini söylemişlerdir. Bu hususu, Ankebût, Vâkı'a, Abese ve Bürûc Sûrelerinin tefsîrinde ayrıntılı ^olara^k ele alacağız.
Kur'ân-ı Kerîm'de: 'ÇlKJf iJjl ^JJI: Kendilerine Kitâb verilenler" de-yımi, bütün Kitâb ehli; "iiJi ıyji '^>_Ş\ j: Kendilerine ilim verilenler", 'iLjT^j^LjJJÎ j: îtimde râsih olanlar (derin bilgi sahipleri)" deyimleri de Kitâb ehli bilginleri hakkında kullanılmaktadır.
Nisa Sûresinin 153-161 nci âyetlerinde Kitâb ehlinin, özellikle Ya-hudîlerin çeşitli olumsuz davranışları anlatıldıktan sonra 162 nci âyette:
"Onlardan ilimde râsih olanlar ve (bu) mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar..." buyuruimaktedır. Buradaki "Onlardan" ıa.-mîri, biraz önceki âyetlerde davranışları anlatılan Kitâb ehline gitmektedir. "inananlar" tabiriyle kasdedilenler de müslüman olan Araplardır. Demek ki "îtimde râsih olanlar", Kitâb ehlinin bilginleridir. Gerek müslüman olmuş, gerek henüz İslama girmemiş Araplar hakkında ümmî ta'bîri kullanılır. Hz. Peyğamber(s.a.v.)in kendisi ümmî olarak tanımlandığı gibi (A'râf Sûresi: 157 nci âyete bakınız), gönderildiği ve kendisine inanan Arap toplumu da ümmî olarak vasfedilmektedir:
i_
"O'dur ki daha önce açık bir şaşkınlık içinde bulunan ümmtler arasında, kendi aralarından, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir Elçi gönderdi." (Cumu'a Sûresi: 2). Hz. Peygamber (s.a,v.) de Ramazan ayının süresini anlatırken: "Biz ümmt bir milletiz, yazı ve hesap bilmeyiz; ay şöyle, şöyledir" (Buhârî, Savm: 13) diyerek Arap kavmini, ümmt sıfatıyle nitelendirmiştir. l.Şu'arâ Süresi: 193-195:

Şimdi Araplar ümmî olduklarına ve râsih âlimler ta'bîri ile de Kitâb ehlinin insaflı bilginleri kasdedildiğine göre; Âl-i İmrân Sûresi 7 nci âyette kasde-dilen Kitâb, Kur'ân öncesi İlâhî Kitâb, yani Tevrat-İncil'dir ve müteşâbih âyetler de Kur'ân'ın değil, o Kitâb'ın âyetleridir. Müteşâbihlerin ardına düşenler de müslümanlar değil, kitaplarının âyetlerini kasden yanlış anlamlara çeken, istedikleri biçimde tefsir edip ayrılıklara, bölünmelere, çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasına sebebolan Kitâb ehlidir. Bilhassa dinlerini parça parça eden Tevhidi bozup, peygamberlerini Tanrılaştıran, üçleme inancına sapan Hırıstiyanlardır. Peygamber Aleyhisselâm'ın sahâbîleri, onun zamanında bu tür davranışlardan, te'vîllerden uzak idiler. Onlar sâf îmân düzeyinde yaşıyorlardı. Henüz mezhep ayrılıklarına neden olacak kelâmî tartışma düzeyine varmamışlardı. Bu, ancak İslâm, ilim olarak işlenmeğe başladıktan sonra, yani sahâbî asrından sonra belirmeğe başlamıştır.
Kur'ân-ı Kerîm, kendinden önceki İlâhî Kitapları neshetmiş midir?
Zamanla tefsirlere, Kur'ân-ı Kerîm'in, önceki kitapları neshettiği fikri yerleştirilmiştir. Bu, dar düşüncenin, her kavmin, Hakk'ın rahmetini sadece kendisine özgü kılma çabasının sonucu olarak ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Kur'ân'ın kendisinde asla böyle bir anlam yoktur. Evvelâ Kur'ân-ı Kerîm, kendisini, önceki Kitabı neshedici

değil, tasdik edici (doğrulayıcı) olarak nitelendirmektedir. Bakara Sûresinin 40 ncı âyetinde İsrail Oğullarına hitaben:
"Sizin yanınızda bulunan(Kitâb)ı doğrulayıcı olarak indirdiğimiz(K.ut'-ân)a inanın, onu ilk inkâr eden siz olmayın"; Mâide Sûresinin 48 nci âyetinde de Hz. Peyğamber'e hitaben: "Biz sana bu Kitabı, kendinden önceki Kitâb'ı doğrulayıcı olarak indirdik" buyurulmaktadır.
Kur'ân'ın doğruladığı Kitap, ortadan kalkmış, mevcudolmayan bir Kitap değil, Kur'ân indiği sırada Kitap ehlinin ellerinde bulunan Kitâb'dır. Çünkü "Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı" ifadesi, bu Kitabın, o zamanki Ya-hûdîlerin ellerinde bulunduğunu gösterir.
Âl-i İmrân Sûresinin 93 ncü âyetinde:
"Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in, kendisine haram kıldığı şeyler dışında, İsrâîl oğullarına bütün yiyecekler helâl idi. De ki: 'Doğru iseniz Tevrat'ı getirip okuyun!'" buyurulmaktadır.
Bu âyette, Hz. Ya'kub'un, kendisine haram kıldığı şeyler dışında bütün yiyeceklerin, İsrâîl oğullarına helâl olduğu; bunun Tevrat'ta böyle yazıldığı;

aksini iddia edenlerin, Tevrat'ı getirip okumaları belirtilmektedir. Şimdi eğer Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat, Kur'ân'ın kasdettiği Tevrat değilse, o zaman Kur'ân, nasıl Yahudilerden, Tevrat'ı getirip okumalarını istemektedir? Adamlar, olmayan Tevrat'ı nasıl getirsinler? Demek Tevrat var ki Kur'ân onun getirilip açıkça okunmasını emretmektedir. Ya'kub'un kendisine haram kıldığı yiyecek, Tevrat'ın 32 nci babında anlatılır: Ya'kub, "Gece kalkıp iki karısını ve iki cariyesini ve onbir çocuğunu aldı ve Yabbok geçidini geçti... Ve Ya'kub, yalnız başına kaldı ve seher sökünceye kadar bir adam onunla güreşti. Ve onu yenmediğini görünce uyluğunun başına dokundu ve Ya'kub'un uyluk başı incindi... Ve PenuePi geçtiği zaman güneş üzerine doğdu ve uyluğu üzerine aksıyordu. Bunun için bugüne kadar İsrailoğulları, uyluk başı üzerindeki kalça adalesini yemezler; çünkü Ya'kub'un uyluk başına, kalça adalesine dokundu"'.
İşte Kur'ân-ı Kerîm, İsrail oğullarına, dinde aşırılıkları yüzünden Tevrat'ta kendilerine birçok şeyin haram kılındığını; oysa Tevrat inmezden önce Ya'kub'un bu hadise üzerine-yemeyip kendisine haram saydığı uyluk başındaki et dışında hayvanın herhangi bir yerini yemenin haram olmadığını belirtiyor; bunun böyle olmadığı iddiasında doğru iseler, Tevrat'ı getirip okumalarını emrediyor. Demek ki Tevrat kendi ellerinde vardı, aksi takdirde Tevrat'ı nasıl getirsinler?
Peki ama, Yahudilerin yanlarında mevcut Tevrat'ı tasdik edici olarak indirildiği kesinlikle ifade edilen Kur'ân, Bakara Sûresinin 79 ncu âyetinde de: ' * Vay haline o kimselerin ki, elleriyle Kitabı yazıp, az bir paraya satmak için: 'Bu, Allah kalındandır' derler. Ellerinin yazdığından ötürü vay haline onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların!1' buyurulmaktadır. Bu âyet, diğerleriyle nasıl bağdaştırılır?
Burada Yahudilerin, elleriyle yazdıkları Kitap, Tevrat değil, onun âyetleri üzerine yaptıkları tefsirler, şerhler, Tevrat âyetlerini arzuları doğrultusunda yorumlayarak meydana getirdikleri ahkâm kitaplarıdır. Yani Tevrat'ın tefsirleri -ki Talmud en meşhurudur- ve fıkıh kitaplarıdır. Din adamları, yazdıkları şerhleri, Kitabın aslında bulunmayan ayrıntılara dair ictihâd hükümlerini Allah'ın buyrukları olarak görüyor ve halka bunların da Tanrı buyruğu olduğunu söylüyorlardı. Oysa o adamların kendilerinin ve hakim tabakanın arzu ve çıkarlarından başka bir şey olmayan bu tür kitaplar, insanları geniş, kolay Hak yoluna iletmek için gelen İlâhî Kitabın genel prensiplerine aykırı idi. İşte bundan dolayı dini amacından saptırma rağmına çıkar sağlayan insanların "durumlarına, kazançlarına yazıklar olsun!" denmektedir.
l.Tekvîn: 32/22-31.

Yahudi din adamları, kendi keyiflerine göre böyle hükümler koydukları gibi müşı>k Araplar da kendi kendilerine böyle hükümler koyup, bunları Allah'ın hükmü göstermişlerdir. Onun için yüce Allah, müşriklere hitaben de:

"Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü fŞu helâldir, şu haramdır'demeyin, sonra Allah'ın üstüne yalan atmış olursunuz. Uydurdukları yalanı Allah'ın üstüne atanlar iflah olmazlar"1 buyurmaktadır.
Kur'ân'ın işaret ettiği bu eylem, yalnız Yahudilere veya müşriklere münhasır kalmamıştır. Zamanla her dine böyle katmalar olmuş, din adamlarının zanna dayanarak verdikleri hükümler, Allah'ın hükmü kabul edilmiştir. Müslüman fakîhler de bu konuda Yahudilerden geri kalmamışlardır. Zaten onların bu dinin ruhundan uzak ayrıntı hükümleridir ki, kolay dini güçleştirmiş, din hakkında kuşkular uyanmasına sebebolmuştur.
Özetle Bakara Sûresinin 79 ncu âyetinde geçen kitap, Tevrat'ın kendisi değil, ona yazılan şerhlerdir. Cenabı Hak, Musa'ya vahyen verilen Tevrat'ın dışında, insanların kendi elleriyle yazdıkları kitapların, Allah'ın sözü olma-dığını vurgulamaktadır. Tevrat'ın kendisine gelince Kur'ân-ı Kerîm, indiği sırada Yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ın Hakk'ın sözü olduğunu söylemekte, onu doğrulayıcı olarak indiğini belirtmektedir.
. Şimdi Kur'ân, kendinden önceki Kitapları doğrulayıcı ise neshedici olamaz. Eğer o Kitaplarda bulunanlar yanlış, uygulanmaz hükümler ise Kur'ân onları nesheder. Ama Kur'ân öyle görmüyor, tam tersine, onları birer nûr, rahmet ve hidâyet kaynağı görüyor.
"jy j l?^a I4-» îojsfi' liijîl l5l: Tevrat'ı biz indirdik. Onda hidâyet ve nûr vardır"2.

"îsâ'ya içinde hidâyet ve nûr bulunan, önündeki Tevrat'ı doğrulayan ve korunanlar için yol gösterici ve öğüt olan înctl'i verdik"*.
OUŞ3Î jjîi *J* Jî
* 'De ki: 'Öyleyse Mûsâ 'nın, insanlara nûr ve yol gösterici olarak getirdiği Kitâb'ı kim indirdi?"*.
l.Nahl Sûresi: 116.
2. Mâide Sûresi: 44.
3. Mâide Sûresi: 47.
4. En'âm Sûresi: 91.

Kendinden önceki Kitâb'ı neshetmek şöyle dursun, ona sâhibolucu, koruyucu ve doğrulayıcı olarak indirildiği bildirilen Kur'ân ', Kitâb ehline, Kitaplarının hükmünü olduğu gibi uygulamalarını emretmektedir:
"içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar da sonra (senin verdiğin hüküm işlerine gelmeyince) dönüyorlar? Onlar inama değiller"2.
Mâide Sûresinin 44-45 nci âyetlerinde Tevrat'ın hükümlerini güzel uygulayan Yahûdî din adamları övülüp, Tevrat'taki İlâhî hükümleri uygulamayanların kâfir oldukları vurgulandıktan, Tevrat'ın içerdiği İlâhî kısas hükümleri özetlendikten sonra îsâ'ya da İncil'in verildiği bildirilmekte ve:
"încîlsahipleri, Allah'ın onda indirdiğiyle hükmetsinler. Allah'ın indir-diğiyle hükmetmeyenler yoldan çıkmışlardır"'3 deniliyor. Aynı sûrenin birkaç âyet ilerisinde de:
"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni uygulasalardı, muhakkak ki üstlerindeki ağaçların meyvalarında)/! ve ayaklarının altındaki ürünlerden yerlerdi. İçlerinde doğru yolda giden ılımlı bir topluluk var ama, çoğu ne kötü işler yapıyorlar?... De ki: 'Ey Kitâb ehli, siz, Tevrat'ı ve İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz'!" *•
Şimdi eğer Kur'ân indiği sırada Tevrat ve İncîl muharref, aslı yok ve Kur'ân onları tamamen neshetmiş, ortadan kaldırmış ise nasıl Yahûdîlere, Tevrat'ın hükmünü uygulamaları; Hırıstiyanlara İncîPin hükmünü uygulamaları ve genel olarak Kitap ehline, Tevrat ve İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni uygulamaları emredilir? Olmayan, yahut neshedilen şey nasıl uygulanır? Kur'ân Kitap ehline, Kitaplarını doğru dürüst uygulamalarını vurguladıktan sonra bütün İlâhî dinlerin özde birliğini ve bunları gereğince
1. Mâide Sûresi: 48.
2. Mâide Sûresi: 43.
3. Mâide Sûresi: 47.
4. Mâide Sûresi: 66-68.

uygulayanların hepsinin mutluluğa ereceğini belirtmek üzere şöyle buyuruyor:
"inananlar, Yahudiler, Sabitler ve Hıristiyanların) Allah'a ve âhiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"'.
Kur'ân, hiçbir milleti topyekün cehenneme mahkûm etmez. Her milletin içinde iyilerin ve kötülerin bulunduğunu, Yahudilerin de çoğu sapmış olsa dahi içlerinde ılımlı, iyi işler yapan, temiz kalbli sâlih kişilerin bulunduğunu söyler.
5 sJL^UÎ İli jLJL.; İçlerinde aşırı gitmeyen, mu'-tedil bir ümmet var ama, çokları sapmaktadır"2.
"j^jûo <j j J^JU Ojiie V1 ^î* ri* 'üt y- Mûsâ kavmi içinde hakka uyup hak ile adalet yapan bir topluluk da vardır"3.
"j^jjJ 4j j JAJL jj-4î **' ^*- <>*^ >' Yarattıklarımız içinde hakka uyup hak ile adalet yapan bir topluluk vardır"*.
İşte Allah'ın, cennetle müjdelediği kimseler, bu ılımlı, insaflı, iyi yürekli insanlardır. Bu gerçeği, daha açık olarak aşağıdaki âyetlerde de görüyoruz:
"Onların ardından, yerlerine geçip Kitâb'a vâris olan bir takım insanlar geldi ki, onlar, şu alçak{dünyân)ın menfaatini alıyorlar: 'Biz, nasıl olsa bağışlanacağız!' diyorlar. Kendilerine, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki Allah hakkında, gerçekten başkasını söylememeleri hust"iunda kendilerinden Kitâb mısâkı alınmamış mıydı? Ve onun içindekini okuyup öğrenmediler mi? Âhiret yurdu, korunanlar için (dünyâ menfaatinden) daha hayırlıdır. Düşünmüyor musunuz? Ama Kitâb'a sımsıkı sarılanlar ve namazı kılanlara gelince elbette biz, iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz"*-
\. Mâide Sûresi: 69.
2. Mâide Sûresi: 66.
3. A'râf Sûresi: 159.
4. A'râf Sûresi: 181.
5. A'râf Sûresi: 169-170.

Bu âyetler, Yahudilerden söz etmektedir. Önceki âyetlerde Yahudilerin içindeki gruplara; güzel davrananlara, yoldan çıkmış olanlara, çeşitli davranışlar gösterenlere işaret edildikten sonra söz, Hz. Peygamber (s.a.v.) devrindeki Yahudilerin davranışlarına getirilir ve Kitâb'a, yani Tevrat'a vâris olan bu kuşağın da, Tevrat'ı okuyup

hükümlerini anlamalarına rağmen yine dünya tutkunu oldukları, Hakkın dışına çıktıkları ifade edilir. Fakat Kitâb'a sımsıkı sarılan, ona bağlı kalıp namazlarını kılan sâlih kimselerin ecrinin zayi edilmeyeceği vurgulanır.
<
"Sonra Kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçendir. İşte büyük lütuf budur!"ı âyeti de Kitâb'ın yani Tevrat'ın hükümlerine bağlı kalan kimselerin, büyük mükâfata ereceklerini açıklıkla belirtiyor.
Âl-i İmrân Sûresinin 112 nci âyetinde de İlâhî mesaja, peygamberlere karşı olumsuz davranışlar içine giren Yahudilerin, Allah'ın gazabına uğradıkları belirtildikten sonra; hepsinin bir olmadığı; Kitâb ehli içinde Allah'a ve âhire-te inanıp, geceleri ibâdet eden, hayır işlerine koşan sâlih kimselerin de bulunduğu ve öyle kimselerin ödüllendirileceği bildirilmektedir:
"Ama hepsi bir değildir. Kitâb ehli içinde, gece saatlerinde kalkıp Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar Allah'a ve âhirete inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşarlar. İşte onlar iyilerdendir. Yapacakları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecek (yaptıklarının karşılığı verilecek)///: Allah, korunanları bilmektedir."
Görülüyor ki Kur'ân-ı Kerîm, bir milleti topyekün azaba mahkûm etmemiş, indirilen Hak Kîtâbı'nın ruhuna bağlı kalanların ödüllendirileceğini; onun yolundan ayrılanların da cezalandırılacağını belirtmiştir. Bu, Allah'ın genel yasası, İlâhî prensibidir. Son Peygamber Hz. Muhammed'e inanmış olduklarını söyleyen herkesin de cennete gideceğini söylemez, ancak Allah'a ve âhirete inanıp sâlih amel yapanların cennete vâris olacaklarını
l.Fâtır Sûresi: 32.

vurgular. Kur'ân'a göre îmân, sadece kuru bir sözden ibaret değildir. Güzel eylemler biçiminde görünen kesin düşüncedir. Ra'd Sûresinin 19-24 ncü âyetlerinde cennetlik olan müzminlerin vasıfları anlatılmaktadır. Bunlar sadece "İnandık" diyenler değil, fakat sözlerinde duran, Allah'ın buyruğunu yerine getiren, Allah'a saygılı, âhiret hesabına inanıp bundan korkan, Hak yolunda çekilecek eziyetlere sabreden, namazlarını kılan, Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan gizli ve açık sadaka veren, kötülüğü iyilikle savan kimselerdir.
Mü'minûn Sûresinin 1-11 nci âyetlerinde de yine cennete girecek olan mü'-minlerin vasıflan anlatılmaktadır. Bunlar, sözle inanmış olduklarım iddia edenler değil, fakat saygı ile namazlarını kılan, yalandan, boş sözlerden uzak duran, zekâtlarını veren, namuslarını koruyan, sözlerinde duran, emânetlere hi-yânet etmeyen sâlih insanlardır. Eski ümmetler içinde böyle temiz kişiler olduğu gibi bu ümmet içinde de vardır. İşte cennete girecek olanlar, bu iyi yürekli, Hakk'a bağlı insanlardır.
Kur'ân'ın getirdiği bu prensip bu kadar açık iken neden bilmem, bu âyetleri, hep önyargıların sislendirdiği renkli gözlüklerle görüp, ille dinini bırakmayan bütün Kitap ehlinin cehennemlik olduğu iddia edilmiştir? Sanki Allah, kullarını yakmaktan zevk mi alır? Hâşâ O, iyi kullarını yakmayacak ka-dar merhametlidir. "o-J fiU* ^-J <dJi jij : Allah, kullara zulmedici değildir!*'1. Yalnız müslümanlar değil, bütün insanlar O'nun kullarıdır. Ve O'-nun merhameti, insanların merhametiyle kıyaslanamayacak derecede geniştir, boldur, insanların dar düşüncesi, egoizmi O'nun geniş rahmetini daraltmak istemiş; düz yolunu eğri büğrü göstermiştir. Dar düşünce ile yapılan yorumlar, İslama hizmet değil, köstek olmuştur. Kendi düşüncelerini Allah'ın hükmü görenler, Kur'ân'ın açık ifadesine göre onmazlar. Çünkü onlar, kendi düşüncelerini Allah'a iftira etmişlerdir. "Uydurduğu yalanı Allah'ın üstüne atanlar, onmazlar"2-
Tekrar vurgulayarak belirtmek isteriz ki: Kur'ân'a göre Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanan ve sâlih amel yapan her İlâhî din mensubu cennetle müjdelidir. Ancak herhangi bir kimseyi veya peygamberi Allah'ın oğlu sanmak, Allah'a kızlar, oğullar, eşler, ortaklar vermek; yahut Allah'ın üç varlıktan biri olduğunu söylemek küfürdür:
"'J.yj&~$£ İı 01 ytî 'jı$ 'jk JÜ Allah; Meryem oğlu Mesih'tir diyenler kâfir olmuşlardır"3, "*?.%*• *iJlî ÜJI jl yu ^ötf JİT & Allah, üçün üçüncüsüdür, diyenler kâfir olmuşlardır" A.
1. Âl-i İmrân: 182; Enfâl: 51; Hac: 10; Fussüet: 46; Kaf: 29.
2. Nahl Sûresi: 116.
3. Mâide Sûresi: 7h
4. Mâide Sûresi: 73.

Kur'ân-ı Kerîm, Kitap ehli içinde bu tür inanç sahiplerini, bundan vazgeçip tevhide gelmeğe çağırmaktadır: "Ey Kitap ehli, dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin! Meryem oğlu îsâ Mesih, sadece Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. Allah'a ve elçilerine inanın, (Allah) üçtür, demeyin. Kendi yararınıza olarak bundan vazgeçin. Çünkü Allah, yalnız bir tek Tanrıdır. Hâşâ CJ çocuk sahibi olmaktan yücedir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur"1.
Bakınız Kur'ân-ı Kerîm, Kitap ehlinin dinlerini kötülemiyor, onlardan dinlerini bırakmalarını da istemiyor, fakat tevhîde aykırı inançları bırakıp Allah'a ve elçilerine inanmağa, aşırılıktan vazgeçmeğe çağırıyor. Çünkü onları bu tür inançlara götüren, îsâ'ya olan sevgilerini aşırılığa vardırmaları olmuştur. Bu ifrat sonunda onları, insan olan peygamberi Allah'ın parçası sanmağa götürmüştür.
Kur'ân-ı Kerîm, Mâide Sûresinin 73 ncü âyetinde teslîs inancını bırakmayanlara acı bir azabın dokunacağını bildirmekte ve onları bu sözden vazgeçmeğe çağırmakta; Âl-i îmrân Sûresinin 64 ncü âyetinde de onları tevhîd

inancında birleşmeğe davet etmektedir:
"Ey Kitâb ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi, Allah'tan başka Rablar edinmeyelim!..." Âyetin sonunda ve devamında da îslâmın bu olduğunu vurgulamaktadır.
Demek ki Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanıp sâlih amel yapan herkes islâm dâiresi içindedir. Peyğamber'in vazifesi Allah ile kul arasına girmek, yahut insanları kendisine taptırmak değil, Allah'a kulluğa götürmektir. Allah'a îmân ve yalnız O'na kulluk gereğini duyurmakla, peygamberin görevi son bulur. *<*y$ *i\ iilip ö\: Sana düşen, sadece tebliğdir"2. Ne Peygamber, ne de herhangi bir varlık, Allah ile kul arasına giremez ve Allah'tan başka tanrı gibi tapınılamaz.
"Allah, îsâ'ya dedi ki: 'Sen mi insanlara, beni ve Anamı, Allah'tan başka iki tanrı edinin, dedin? îsâ: 'Hâşâ, gerçek olmayan şeyleri söylemek benim haddim değildir... Senin buyruğun veçhile ben onlara, sadece: 'Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, yalnız O'na tapın!'
1. Nisa' Sûresi: 171.
2. Şûra Sûresi: 48 ve aynı mealde: Âl-i İmrân: 20, Mâide: 92, 99, Ra'd: 40; Nahl: 35, 82, Nûr: 54, Ankebût: 18 nci âyetler.

dedim..." K .
Ancak Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini duymuş Kitâb kehli-nin, onun gerçekten Hak tarafından vahy alan bir peygamber olduğunu, ona gelen Kur'ân'ın da Hakk'ın vahyi olduğunu kabul etmesi, buna inanması gerekir. Bunu kabul ederse, kendi dininin hükümlerine göre amel etse de -Allah'a şirk koşmadıkça- mutlu olacaktır. Mutlaka dinini bırakıp müslüman olması şart değildir. Zaten onun mesajının hak olduğunu kabul eden Kitâb ehli, kendi dini üzre gitse de son peygamberin getirdiği dinin ruhuna tabi olmuştur. Çünkü peygamberlerin misyonu, insanları sadece Hakk'a taptırmaktır. Hakk'a tapan, peygamberin mesajına uymuştur. Bütün peygamberlerin mesajları aynıdır. Herhangi bir kul Allah'a yöneliyor, yalnız O'na kulluk ediyorsa, o Pey-ğamber'in yolundadır.
"Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye o ümmîpeygambere uyarlar. O (Peygamber) ki, kendilerine iyiliği emreder, kendilerini kötülükten meneder; onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar; üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona inanan, destekleyerek ona yardım eden ve onunla beraber inen nura uyanlar; işte felaha erenler onlardır"2 âyeti, son Peyğamber'in da'vetine karşı çıkmayıp ona yardımcı ve destek olmayı; onun getirdiği nura (aydınlık düşünceye, mesajının ruhuna) tabi olanları övüyor. Yahudilerle ilgili bir siyakın ardından gelen bu âyet, İsrâiloğullarından kendi dinlerini bırakmayı değil, Peygamber Aleyhisselâm'ın da'vetine engel olmamayı, ona yardımcı olmayı istemektedir. Peyğamber'in getirdiği nura tâbi olmak, İlâhî düşünceye uymak demektir. Önyargılardan, ard düşüncelerden uzak olarak kendi kitaplarına bağlı kalanlar, yeni Peyğamber'in mesajına engel olmazlar. Çünkü bu mesaj, aslında yeni değildir, kendi Kitaplarında bulunan gerçeklerdir. Peygamber Aley-hisselâm bu îlâhî mesajı, onun dilini anlamayan insanlara, yeni bir ruh ile sunmaktadır. O halde ard düşünceden, bağnazlıktan uzak olan insanlar, peygamberin misyonunu engellemeğe kalkmaz, bilâkis ona yardıma ve destek olurlar. İşte Kur'ân, yeni Peygambere köstek değil, destek olacak insanları
1. Mâide Sûresi: 116-117.
2. A'râf Sûresi: 157.

övmektedir. Ayrıca âyette uyulması öğütlenen "nûr" Kur'an'ın vasfı olduğu gibi Tevrat'ın da vasfıdır:
' 'De ki: 'Mûsâ 'mn, insanlara nûr ve yol gösterici olarak getirdiği Kitâb *ı
kim indirdi?"{. Hz. Muhammed'e indirilen nûr, Hz. Musa'nın getirdiği nurdur. Birine uyan, diğerine de uymuş demektir. Ancak Önemli olan lâf ile değil, İlâhî Kitabın getirdiği nura, ruha, aydın inanca uymaktır.
Kur*ân'ın sadece bir tek âyeti ile hüküm verilemez. Kur'ân âyetleri birbirini tefsîr etmektedir. Burada Peyğamber'e yardımcı olan, onun getirdiği nura uyan Kitap ehlinin, dinlerini bırakıp nıüslüman oldukları anlamına gelmediği, ancak onun Hak tarafından gelmiş, kendi ellerindeki Kitabın içerdiği gerçeklere uygun vahyler olduğunu kabul ve itiraf etmek anlamına geldiği, aşağıdaki âyetlerden daha güzel anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm, Peyğam-ber'i dinleyip onun mesajının vahy eseri olduğunu itiraf eden Kitap ehlini övmektedir:
"Bundan önce kendilerine Kitâb verdiklerimiz, o{Kur'a)na inanırlar. Kur'ân onlara okunduğu zaman: 'Ona inandık, o, Rabbimizden gelen gerçektir... Zaten biz» ondan önce de müslüman(A\\ahfa teslim olan)/o/- idik' derler. İşte sabretmelerinden ötürü onlara, mükâfatları iki kere verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan (yoksullara) verirler..."2.
Şimdi burada Kur'ân'a inanan Kitâb ehli, dinlerinden ayrılıp kütle halinde müslüman olmuş değillerdir. Burada övülenler, Kur'ân'ın, kendi Kitaplarına uygun Hak Kitabı olduğunu kabul edip ona ve onun mübelliği Hz. Muhammed'e saygılı davranan iyi yürekli Yahûdî ve hırıstiyan bilginlerdir. Kur'ân, öylelerini birçok yerde övmektedir:
"De ki: 'Siz ister ona inanın, ister inanmayın; o, daha önce kendilerine bilgi verilenlere (yani Kitap ehli âlimlerine) okunduğu zaman onlar, derhal
1. En'âm Sûresi- 91.

2. Kasas Sûresi: 52-53.

çeneleri üstüne secdeye kapanırlar. Rabbimizin sânı yücedir, gerçekten Rab-bimizin sözü mutlaka yerine getirilir!' derler. Ağlayarak çeneleri üstüne kapanırlar ve Kür'ân onların derin saygısını artırır" *.
Burada "^UJÎ I y\: Bilgi verilenler" diye nitelendirilenler, hakperest Kitap ehli bilginleridir. Bunlar, dinledikleri Kur'ân'ın, vahy olduğuna inanarak duygulanan, ağlayan iyi niyetli insanlardı, Kur'ân'ın vahy olduğunu anlamış, Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul etmişlerdi fakat kendi dinlerini bırakmış değillerdi. Kur'ân'ın da vahy olduğunu kabul eden bu iyi yürekli, temiz düşünceli insanlar Mâide Sûresinin 82-85'nci âyetlerinde de övül-mekte ve gerçeği itiraf eden o insanların da cennete gireceklerini bildirmektedir:
"İnsanlar içerisinde inananlara en yaman düşman, Yahudileri ve ortak
koşanları bulursun, inananlara sevgice en yakınları da- 'Biz hırıstiyanlarız' diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşişler ve râhibler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar. Resûl'e indirilen(Kur'3Ln)ı dinledikleri zaman tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: 'Rab-bimiz, inandık, bizi şâhidlerle beraber yaz!'. Biz, Rabbimizin, bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım?' Bu sözlerinden dolayı Allah onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler verdi Güzel hareket edenlerin mükâfatı işte budur!" 2.
Kur'ân-ı Kerîm, Kitap ehlinin, Kur'ân'ın inişine sevindiklerini belirtmektedir:
"Kendilerine Kitap verdiklerimiz, sana indirilenden sevinç duyarlar"3. Bu sevinçlerinin nedeni, Kur'ân'ın, kendi kitaplarının içeriğine uygun düşmesidir. Çünkü Kur'ân da o Kitâb'ın genel prensiplerini, kıssalarını, öğütlerini
1. Isrâ Sûresi: 107-109.
2. A'râf Sûresi: 82-85.
3. Ra'd Sûresi: 36.

içermektedir. Bundan dolayı:
...-jiftUjl Jy^M U5 *>j*j*ı v^N' ı**^' cjiTM'
"Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, oğullarım tanıdıkları gibi o(Kur'â)m tanırlar"1.
Kitap ehli, Kur'ân'ı, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kişi, oğlunu nasıl tanırsa, onlar da Kur'ân'ı öyle tanımaktadırlar. Neden? Çünkü onun içerdiği prensipleri bilmekte, kendi Kitaplarında okumaktadırlar. Kendi kitaplarının dilini bilmeyen bir insanın ağzından çıkan bu sözleri duyunca, derhal bunun vahy ile ona verilmiş olduğunu anlarlar. Zira iki Kitabı da vahyeden, aynıdır. İlâhî sözler değişmez: "<JJÎ oUİO jl^ Sf: Allah'ın sözlerini değiştirecek kimse yoktur"2. Tevrat'ı, încîl'i vahyeden Allah, Kur'ân'ı da vah-yetmiştir. Her Peygambere, kendi kaviminin diliyle mesajını iletmiştir. Sözlerin kalıplan değişik ama içeriği aynıdır: " ^^ : Jp\ j&İJ\ jû ili ö\ ^r j ^]?t- Bu (hüküm), elbette ilk sahîfelerde de vardır, ibrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde"3. ,
Bazı Peygamber kıssa ve öğütlen anlatıldıktan sonra: "Bunların doğruluğundan şüphe ediyorsanız, daha önce Kitap okuyanlara, Kitap ehline sorun!"4 denmekte ve böylece, Kur'ân vahyinin, önceki Kitâb'a uygun olduğu vurgulanmaktadır.
Bu muhteva birliğinden dolayıdır ki İmam A'zam Ebû Hanîfe, namazında Kur'ân âyeti yerine Tevrat'tan âyet okuyan ve okuduğu âyet Kur'ân'a uygun düşen kimsenin namazının sahih olacağına hükmetmiştir 5.
İşte Kur'ân, bütün insanlığa bu geniş İlâhî rahmeti sunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'a aykırı bir şey söylemez ve söyleyemez. Çünkü onun görevi, kendisine gelen vahye tâbi olmaktır: "Jİl ^-J U Vi ijî $: Ben, ancak bana vahyolunana tâbi oluyorum"6. Zaten kendisine, vahyden asla ayrılmaması, bundan azıcık ayrıldığı takdirde şiddetle cezalandırılacağı ihtar edilmiştir: "Az daha onlar, seni, sana vahyettiğimizden ayırarak ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi. İşte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz seni sağlamlaştırmasaydık, onlara (yani müşriklerin arzularına) bir parça yanaşacaktın. O takdirde sana hayâtın da, ölümün de kat kat(zzab)ını taddırırdık. Sonra bize karşı sana bir yardımcı da bulamazdın"7.
Kur'ân-ı Kerîm'de İlâhî dinlerdeki ruh birliği, asla kuşkuya yer bırakmayacak biçimde açık ve kesindir:
1. Bakara Sûresi: 146; En'âm Sûresi: 20.
2. En'âm Sûresi: 34, 115; Kehf: 27; Kaf: 29. 3.A'lâ Sûresi: 18-19.
4. Yûnus Sûresi: 94; NahI: 43; Enbiyâ: 7.
5. Serahsî, el-Mebsût: 1/234.
6. En'âm Sûresi: 50, Ahkaf Sûresi: 9, Yûnus Sûresi: 15; A'râf Sûresi: 203.
7. İsrâ Sûresi: 73-75.

"O, size, dinden, Niîh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Mûsâ 'ya ve îsâ 'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki: dini doğru tutun (Allah'ın birliğine inanın ve O'nun vahyettiği hükümlere tes-lîm olun; hurafeler karıştırıp dini bozmayın) ve onda ayrılığa düşmeyin (İşte Allah'ın gönderdiği bütün dinlerin temeli, ruhu budur). Fakat kendilerini çağırdığın bu esas, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendine seçer ve yöneleni Kendisine iletir"1.
Temeli, ruhu aynı olan İlâhî dinlerin, tek ayrıldıkları taraf, dilleridir. Çünkü Allah, anlaşılması için yasalarını, görevlendirdiği peygamberlerin konuştukları dille kendilerine vahyetmiştir2. İşte bu gerçeği de Mâide Sûresinin

48 nci âyetinde belirtmiştir: "Wl^ 3«*J^ ^1* UU>- j&.* Biz, sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik". Peygamberlere verilen bu şerîatler birbirine zıd, birbirini ibtâl eden değil, birbirini doğrulayan, destekleyen sistemlerdir.
"^İX* ^ ^öJf 'jL ^ajî j jji3 j£j İDÎ ^ij.: Allah size (helâl ve haram olanı) açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yasalarına iletmek ister..."3 âye-tiyle Peyğamber(s.a.v.)in, öncekilerin yasalarına iletildiği, yani kendisine öncekilere vahyedilen İlâhî yasaların verildiği bildirilirken:'* l*üi J^âjT Üıl.l eJÜÎ (Uıj+î* İJJÎ •' İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy..."4, "'^/^S 'ja jlT U j lL>- '^\y\ ÜL ^î o! :iTİı UXj! L;: Sowra 5ö«ö: 'İbrahim'in yoluna uy; o ortak koşanlardan değildi' diye vahyettik"5 âyetleriyle de Peygamber Aleyhisselâm'a, önceki Peygamberlerin yoluna, İb-râhîm'in getirdiği tevhîd dinine uyması emrediliyor. Şimdi Allah, peygamberine, öncekilerin yoluna uymasını, kedisini onların getirdiği yasalara iletmek istediğini açıkça bildirdikten ve Kur'ân'ın getirdiği, onlara verilen Kitâb'ın ruhuna uyup onları doğruladıktan sonra Kur'ân onları nasıl nesheder? Bu, son derece büyük bir çelikşi olur.
1. Şûra Sûresi: 13.
2. İbrâhîm Sûresi: 4.
3. Nisa' Sûresi: 26.
4. En'âm Sûresi: 90.
5. Nahl SCresi: 123.

Biz bu satırları yazdıktan sonra, görev icâbı, Prof.Dr. Abdullah Draz merhum'un, "Initiation Au Koran" adlı eserinin "Kur'ân1 m Anlaşılmasına Doğru" adiyle yazılmış Türkçe çevirisini okuduk ve ömrünü Kur'ân tetkikiyle geçirmiş olan Merhum Profesör'ün, bizim açıklamak istediğimiz evrensel Kur'ân düşüncesini yakaladığını hayranlıkla müşahede ettik. Merhum Profesör diyor ki:
"Allah'ın peygamberlerinin, birbirlerini te'yidedip, birbirlerine destek olduklarını görmek ne kadar huzur verici bir şeydir! Hz. Mûsâ, kendisini dâima Hz. İbrâhîm'e, Hz. İshâk'a ve Hz. Ya'kub'a nisbet etmiyor muydu? Hz. îsâ da eski şerîatleri ve peygamberleri tasdîk için gönderilmemiş miydi?
"İşte Kur'ân-ı Kerîm, bu fikir üzerinde daha kuvvetli ve ısrarlı bir şekilde durmuştur. O, bütün peygamberlerin, sadece Allah'ın himayesinde tek ve bölünmez bir cemâat teşkîl ettiklerini * değil, aynı zamanda bu birliğin, başlangıçta bütün insanların birliği olduğunu, ancak sonrakilerin ya İlâhî emirlerin bir kısmını unutmaları2 veya bu emirleri kusurlu bir şekilde takdim etmeleri 3, yahut da hırs ve menfaatleri peşinde koşmaları yüzünden ihtilâfa düşüp bölündüklerini4 kesin bir şekilde belirtmiştir.
"Kendi içinde her yönüyle tutarlı olan Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ı hiçbir zaman Yahûdî ve Hıristiyanlıkla çekişen ve sadece kendisinin hak olduğunu kabul ettirmek isteyen bir din olarak tavsîf etmemiştir. Müslüman olmak demek, aynı zamana Hz. Musa'ya, Hz. îsâ'ya ve insanlığın yaratılışından bu yana gelmiş geçmiş bütün peygamberlere ve teblîğ ettikleri şerîatlere, aralarında herhangi bir ayırım yapmaksızın îmân etmek demektir5. Daha doğrusu Allah'a teslîm olmak ve peygamberlerin birbiri ardından teblîğ ettikleri İlâhî irâdeye tâbi olmaktır6. O halde gelin, tefrika ve çekişmelere son verelim7. Çünkü falan adamın teblîğ ettiği doktrinin şayet benimkisiyle aynı olduğu doğruysa, bu adamın ağzından çıkmış olduğu gerekçesiyle benim onu reddetmem için bencil, kıskanç 9 ve kendimi beğenmiş olmam 10 dışında hiçbir makul sebep mevcut değildir.
1. Enbiyâ Sûresi: 92; Mü'mİnûn Sûresi: 52.
2. Mâide Sûresi: 13, 14.
3. Bakara Sûresi: 75; Mâide Sûresi: 41.
4. Bakara Sûresi: 174, 253; Enbiyâ Sûresi: 93; Mü'minûn Sûresi: 53, Yûnus Sûresi: 19; En'âm Sûresi: 159.
5. Bakara Sûresi: 136, 285; Âl-i İmrân Sûresi: 84; Nisa' Sûresi: 150.
6. Bakara Sûresi: 131-133; Âl-i tmrân Sûresi: 84.
7. En'âm Sûresi: 159; Şûra Sûresi: 13; Âl-i İmrân Sûresi: 64.
8. Bakara Sûresi: 90; Âl-i İmrân Sûresi: 19.
9. Bakara Sûresi: 109. 10. Mâide Sûresi: 18.

"Demek ki Kur'ân-ı Kerîm'in çağrısı, ilk tevhidedir. Yüce ruhların, candan sevdikleri ve arzu ettikleri öyle bir tevhîd'e ki, sadece ismini anmak dahi, müsait kalbleri fethetmeğe yeterlidir" 1.
İlâhî dinlerin birbirini neshetmeyip desteklediğini daha iyi belirtebilmek için burada Kur'ân-ı Kerîm ile, Kitâb-ı Mukaddes'in ta'lîmâtı arasında bir mukayese yapmak istiyoruz. Biz bu karşılaştırmayı "İşte islâm Tasavvufu" adlı eserimizde yapmıştık. Şimdi daha özet bir karşılaştırma için Prof.Dr. Abdullah Draz'ın, adı geçen eserinden alıntılar yapacağız. Onun mukayesesi daha özet olduğundan bu sayfalan iktibas etmeyi uygun gördük. Ayrıca bu mukayeseyi yapmakla, bizden çok önce, fakat bizim haberimiz olmadan onun da bugün bizim vardığımız sonuca varmış olduğunu göstermek ve Kur'ân-ı Ke-rîm'i, önyargısız, tedebbür ile okuyan tarafsız her ilim adamının, aynı sonuca varacağını ispat etmek; sağduyu için yolun bir olduğunu vurgulamak istiyoruz. Prof. Draz şöyle diyor:
"İşte bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm'in kendinden önceki kitaplara sıkı bir şekilde bağlanmaya ve zamanla solmaya yüz tutan nurlarını tekrar canlandırmaya büyük önem verdiğini görmekteyiz. Hakikat ilmi gibi, temel vecibeler

de Kur'ân-ı Kerîm tarafından daha önce eski milletlere tebliğ edilmiş olarak gösterilmektedir. Allah'ın bütün elçileri, adalet terazisini beraberlerinde getirmişler 2, hepsi de helâl kazanmak, Allah'a ibadet etmek ve iyi işler yapmakla emrolunmuşlardır3. Namaz ve zekât daha çok önceleri Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Ya'kub4, Hz. İsmail5, Hz. Mûsâ6, Hz. Îsâ7'ya da farz kılınmıştır. Aynı şekilde oruç da daha önceki milletlere emredilmiştir8. Hac ibadeti ise Hz. İbrahim ile başlamıştır 9. Her kavmin kendine has mukaddes menâsiki olmuşturı0. Maddecilik, aşın dünya sevgisi, düşmanlık ve ahlâksızlık, Hz. Hûd ve Hz. Salih tarafından da kınanmıştır n. Hz. Lût, halkının ahlâksızlığına, Hz. Şu'ayb de ticarette hile yapmasına karşı çıkmıştır12. Lokman hekim de oğlunu terbiye ederken, insanları iyiliğe teşvik etmesini, kötülükten menetmesini ve bu şerefli yolda karşılaşabileceği meşakkatlere katlanmasını kendisine sıkı bir şekilde tavsiye etmiş ve daima halim ve mütevazi olmasını emretmiştir 13.

1. Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, Çeviri: Y.Doç.Dr. S.Akdemir, s. 74-76, Ankara, 1983.
2. el-Hadid: 25.
3. el-Mu'minÛn: 51-52.
4. el-Enbiyâ: 73. •5. Meryem: 55.
6. Tâ-Hâ: 14.
7. Meryem: 31.
8. el-Bakara: 183.
9. el-Hacc: 27.
10. el-Hacc: 34, 67. H.eş-Şuarâ: 128, 151-152. I2.eş-Şuarâ: 165, 181-183. 13. Lokman: 17-19.

Hz. Muhammed'in kendinden önceki peygamberlerin şeriatlerini aynen tebliğ etmiş olması, bir tesadüf sonucu değildir. Kur'ân-ı Kerîm bu konuda müslümanlara şöyle hitab eder: "Allah size, sınırlarını bildirmek ve sizi sizden evvel geçenlerin yoluna iletmek ister"ı. Kendinden önceki peygamberleri zikrettikten sonra Hz. Muhammed'e de şu şekilde hitapta bulunur: "Onlar A ilah 'in hidâyet ettiği kimselerdir. Öyleyse sen de onların gittikleri yola tâbi ol"2. Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyetinde bir peygamber veya bir ha-kîm tarafından tebliğ edilmiş olan ahlâkî bir kaidenin, başka bir âyette, İslâm cemaati için de bir vecibe olarak kabul edildiğini müşahade ederiz.

Mukaddes kitapta geçtiği "şekliyle, Hz. Mûsâ ve Hz. îsâ tarafından teb-liğ edilmiş olan ahlâkî kaidelere bir göz atacak olursak, hepsinin de Kur'ân-ı Kerîm'de ufak üslûp farkı dışında, aynen zikredildiğini görürüz. Ancak, gerek Hz. Musa'nın "On Emir"inde ve gerekse Hz. îsâ'nın "Dağdaki Vaaz'-'ında olduğu gibi bu kaideler, Kur'ân-ı Kerîm'de bir bütün olarak verilmemiş, fakat Mekkî ve Medenî sûrelerde, dağınık bir şekilde ve çok defa her biri bir durum hakkında hüküm olarak gelmiştir.

Mahallî ve şartlı bir vecîbe olarak kabul ettiği Sebt dışında, Tevrat'ın Çıkış bölümünde 20. babta geçen on emrin Kur*ân-ı Kerîm tarafından aynen tasdik edildiği görülür:

Tevrat,	Kur'ân-ı Kerim
Karşımda başka ilahların olmayacaktır	el-tsrâ, 23.
Kendin için oyma put... yapmayacak ve onlar önünde secde etmeyeceksin... (Çıkış: 20/3,4)-	el-Hacc, 30.
Rabbinin ismini boş yere ağzına almayacaksın (Çıkış: 20/7).	el-Baka-
ra: 224; el-Mâide: 89.	
Babana ve anana hürmet et (Çıkış: 20/12).	el-İsrâ: 23.
Katletmeyeceksin (Çıkış: 20/13)	en-Nisâ: 29.
Zina etmeyeceksin.	en~Nûr: 30-31.
Çalmayacaksın.	el-Mâide, 38: el-Mumtahine: 12.
Komşuna karşı yalan şehadet etmeyeceksin.	el-Hacc: 30.
Komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin (Çıkış: 20/14-17)	el-Mâide: 32.

İşte bunlar, ahlâkî kaidelerin dayandığı esaslardır. Bu esaslarla ilgili olarak Hz. tsa şöyle demiştir: "Kim bu küçük emirlerden birini kaldıracak olursa o, göklerin krallığında küçük olarak çağrılacaktır; buna mukabil kim bunlara uyar ve başkalarına da uymayı öğretecek olursa, bu kişi göklerin krallığında büyük olarak çağırılacaktır."

1. en-Nisâ: 26. 2.el-En'âm: 90.

Fakat Hz. Musa'nın tebliğini, bu aslî vecibelerden ibaret saymak onu küçümsemek olur. Zira Tevrat'taki araştırmamızı sürdürdüğümüzde, orada (Çıkış: 22,23; Levililer: 19-25; Tesniye: 6) biraz dağınık bir şekilde, gerek kalbe, gerekse zahiri amele taalluk eden ve İncil'deki emirleri, daha o zamandan haber veren diğer bazı emirlerin de mevut olduğunu görürüz:

Tevrat	Kur'ân-ı Kerîm.
Yalan haber taşımıyacaksın (Çıkış: 23/1).	en-Nûr: 11-19;
Hucurât: 12.	
Kötülük için çokluğun peşinde olmayacaksın.	

(Çıkış: 23/2) el-Mâide: 2.
Ve fakiri davasında kayırmayacaksın.
(Çıkış: 23/3) en-Nisâ: 135.
Yakınına yardım edeceksin. el-Mâide: 2.
Sizinle misafir olan garip aranızda yerli gibi olacak ve onu kendin gibi seveceksin.
(Levililer: 29/34) ■ ' en-Nisâ: 36.
Kendi memleketinde kardeşine, hakirine ve fakirine elini açacaksın. (Tesniye: 15/11) el-Maâric: 24-25.
Garibe haksızlık etmeyeceksin ve ona gadretmeyeceksin (Çıkış: 22/21) en-Nisâ: 36.
Hiçbir dul kadım ve öksüzü incitmeyeceksiniz.
(Çıkış: 22/22) en-Nisâ: 127; ed-Duhâ: 9.
Hükümde haksızlık etmeyeceksiniz. (Levililer: 19/15) en-Nisâ: 58.
Yalan şeyden uzak oi(Çıkış: 23/7) eUBakara, 204; en-Nisâ: 107, 108.
Öç almayacaksın. (Levililer: 19/18) Âl-i İmrân: 134.
Uzunluk, tartı, miktar ölçüsünde haksızlık
etmeyeceksiniz (Levililer: 19/35) el-Mutaffifîn: 1-3.
Kavminin oğullarına kin tutmayacaksın
(Levililer: 19/18) el-Haşr: 10.
Azizler olunuz. Âl-i İmrân: 79; et-Tevbe: 108.
Komşunu kendin gibi seveceksin (Levililer: 19/18). el-Haşr: 9.
Allah'ını bütün kalbinle seveceksin.
(Tesniye: 5/9). el-Bakara: 165.
Ne olursa olsun, hem derin, hem yüce bir söz, kendini "Dağdaki Vaazda" duyuracaktır. Gerçek bir ahlâk hazinesi olan bu vaaz, paha biçilmez bir değere sahiptir. Bu hususta da, bütün mukaddes kitapların koruyuculuk görevini Kur'ân-ı Kerîm mükemmel bir şekilde yerine getirmektedir'. Ancak gözde metoduna dâima sâdık kalan Kur'ân-ı Kerîm bütün bu nasihatlann hepsini
1. Mâide: 48.

bir yerde toplamak yerine, herbirini yeri geldikçe vermeyi tercih etmiştir. O halde önce İncil'de geçen bu nasihatları birer birer gözden geçirelim, sonra da Islâmın mukaddes kitabı Kur'ân-i Kerîm tarafından nasıl tasdik edildiklerini gösterelim:
İncil Kur'ân-ı Kerîm
Ne mutlu ruhta fakir olanlara; çünkü göklerin
melekûtu onlarındır (Matta: 5/3) el-Bakara: 212, Âl-i îmrân: 14.
Ne mutlu yaslı olanlara; çünkü onlar teselli edilecekler (Matta: 5/4)
el-Bakara: 155-157.
Ne mutlu halım olanlara; çünkü onlar yeri miras alacaklar (Matta: 5/6) et-Câsiye: 21; el-Mutaffifîn: 29-36.
ne mutlu merhametli olanlara; çünkü onlara merhamet edilecek. (Matta: 5/7) el-Beled: 17-18.
Ne mutlu yüreği temiz olanlara; çünkü onlar
Allah'ı görecekler (Matta: 5/9) en-Nisâ: 114.
Ne mutlu salâh uğrunda eza çekmiş olanlara; çünkü göklerin melekûtu onlarındır (Matta: 5/10) el-Bakara: 214; Âl-i İmrân: 186.
Arzu edilirse bu karşılaştırmaya daha da devam edilebilir.
Kendinden önceki şeriatleri değiştirmek için değil, fakat onları uygulamak için geldiğini ifade eden Hz. İsa'nın sözü, ne kadar isabetlidir. Yine "Sizden öncekilere şöyle dendiğini biliyorsunuz. Fakat ben size böyle diyorum" şeklindeki sözüyle de Hz. İsa, kendinden önce başlamış olan, ahlâkı güzelleştirme işine devam ettiğini, ancak bu konuda tekâmüle ve daha iyiye de yer ayırdığını söylemek istemiştir.
İncîl Kur'ân-ı Kerîm
İşittiniz ki, eski zaman adamlarına denildi: "Katletmeyeceksin"...
Fakat ben size derim: "Kardeşine kızan her adam hükme müstahak olacaktır; ve kardeşine "Raka" derse Millet Meclisinin hükmüne müstahak olacaktır; ve kim "Ahmak" derse cehennem ateşine müstahak olacaktır (Matta: 5/21-22) Âl-i İmrân: 134; eş-Şûrâ: 37.
İmdi takdimeni mezbahta arzederken, kardeşinin sana karşı birşeyi olduğu, hatırına orada gelirse takdimeni orada mezbahanın önünde bırak ve git, önce kardeşin ile barış ve o vakit gel, takdimeni arzet. (Matta: 5/23-24) el-Hucurât: 10; el-Enfâl: i; el-Mâide: 27.
"Zina etmeyeceksin" denildiğini işittiniz, fakat ben size derim: Bir kadına
şehvetle bakan her adam zaten yüreğinde onunla zina etmiştir.

(Matta: 5/27-29) en-Nûr: 30-31.

Ve yine, eski zaman adamlarına; Yalan yere and etmeyeceksin ve andlarını Rabb'e ödeyeceksin" denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: "Hiç andetmeyin" (Matta: 5/33-34) el-Bakara: 224.
"Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin" denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: "Düşmanlarınızı sevin ve size eza edenler için dua edin ki..." (Matta: 5/43-45) Âl-i İmrân: 119; er-Ra'd: 22;
Fussilet: 34; et-Tevbe: 128.
Yalnız kardeşlerinizi selamlarsanız fazla ne yapmış olursunuz? (Matta: 5/47) el-Furkân: 63; ei-Mumtahine: 8.
Senden isteyene ver, senden ödünç isteyene sırtını çevirme. el-Bakara: 177; Gösteriş için iyilik yapmayınız. ez-Zâriyât: 19; el-Mâûn: 7, el-Mâûn: 6. Çünkü insanlara suçlarını bağışlarsanız, semavî Baha'nız da sizi bağışlar. (Matta: 6/14) en-Nisâ: 149; en-Nûr: 22.
Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin... Fakat kendinize gökte hazineler biriktirin. (Matta: 6/19-20) el-Fer: 19-20; eş-Şurâ: 20. Hiç kimse iki efendiye kölelik edemez.
Matta: 6/24 ez-Zümer: 29.
Bunun için size diyorum: Ne yiyeceksiniz yahut ne içeceksiiz diye hayatınız için, ne giyeceksiniz diye bedeniniz için de kaygı çekmeyin. Hayat yiyecekten ve beden giyecekten daha üstün değil midir? Gök'ün kuşlarına bakın, onlar ne ekerler ne biçerler ne de ambarlara toplarlar; ve semavî Baha'nız onları besler. Siz onlardan daha değerli misiniz?
(Matta: 6/25-26) el-Ankebût: 60.
Hükmetmeyin ki hükmolunmayasınız... Ve niçin kardeşinin gözündeki çöpü görürsen de kendi gözündeki merteği seçmezsin.
(Matta: 7/1-3) el-Hucurât: 11.
Mukaddes olanları köpeklere vermeyin.
(Matta: 7/6) el-A'lâ: 9.
Dileyin, size verilecektir.
(Matta: 7/7) el-Bakara: 186; el-Mu'minûn: 60.
İmdi, insanların size her ne yapmalarını istiyorsanız, siz de onlara öyle yapın. (Matta: 7/12) el-Bakara: 267; en-Nisâ: 9.
Dar kapıdan girin (Matta: 7/13) el-Beled: 11.
Yalancı peygamberlerden sakının, onlar size koyun esvabıyla gelirler, fakat iç yüzden kapıcı kurtlardır.
(Matta: 7/15) el-Bakara: 204-206 K
O halde Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın sayısız sıfatlarını, ölümden sonra lâyık gördüğü akıbeti ve bildirdiği diğer hakikatleri; hiç taviz vermeden aynı zamanda Kitab Ehlinin elinde bulunan Kitâb-ı Mukaddes'le olan
1. Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 94-101.

şaşırtıcı benzerliklerine hiç halel getirmeden hangi ışıkla keşfetmiştir? Vahiyle yönetilmeyen saf bir akim, böyle bir yolda, bu kadar emin ve basiretli bir şekilde yürüyemeyeceği aşikârdır '.
Kur'ân-ı Kerîm'in, bir yandan Kitâb hakkında ilim sahibi olan kimselerin şehadetine devamlı bir şekilde müracaat ettiğini2 diğer yandan da şeytanın yoluna tabi olmuş ve onunla birleşmiş bulunan kitâb ehline karşı cephe aldığını görüyoruz3. Buna mukabil, Kur'ân-ı Kerim daima, şahit olarak kabul ettiği âlimler karşısındaki tutumunu Medine'de de aynen muhafaza etmekte, ancak aralarından bir kısmının bu şehadeti yerine getirmek istediklerini bildirmektedir4. Böylece iki durumda da Kur'ân-ı Kerîm, bizzat Mukaddes kitablar ve onlara ihlaslı bir şekilde tabi olan âlimlerle, kendilerinin Yahudi veya Hıristiyan olduklarını söyleyen fakat sadece nevalarına uyan kimseler arasında açık bir ayırım yapmaktadır 5.
Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerîm aynı konulardan bahsettiklerinde temelde şaşırtıcı bir benzerlik'göze çarpmakta ve sadece bazı talî hususlarda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Çok defa, Kur'ân-ı Kerîm, ifadelerindeki sadelik ve kıssanın kendisinden çok ondan alınacak ibrete verdiği önem ile temayüz eder. "Analogie et Divergence entre les legendes riligieuses de la Bible et du Koran" adlı makalesinde Jules David bu konuda şöyle söyleyebilmiştir: "Temel aynı olup, farklıhklar-sadece, ya ifade şeklinde veya önemsiz bazı teferruattadır" 6.
İşte biz, Kur'ân'ı, Peygamber (s. a.v.)e gelen anlamıyle sunmak için tefsî-rimizi önyargılardan uzak, ilmî bir metod, çağdaş araştırıcıya yakışır ilmî bir yaklaşımla yazmağa çalıştık. Köhne düşünceleri yıkılan bazı primitif kafaların saldırılarına hedef olacağımızı biliyorduk. Ama Kur'ân nurunun önündeki bulutları kaldırma azmiyle çabalarımızı sürdüreceğiz. Bu konuda Allah'ın yardımına güveniyoruz. Tarih boyunca fikir sahiplerinin, haksız saldırılara hedef olduklarını hatırlamamız, bizi teselli etmektedir. İmam Ebû Ha-nîfe'nin, hem Emevîler, hem Abbasîler tarafından dövüldüğünü, en sonunda da zehirlenerek öldürüldüğünü; Şafiî'nin, Bağdad'ı terk edip Mısır'a gitmek zorunda kaldığını; İbn Hanbel'in dövülüp hapsedildiğini; İbn Teymiyye'nin
1. Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 154.

2. Ra'd Sûresi: 43; Nahl Sûresi: 43.
3. Nahl Sûresi: 63. '.
4. Bakara Sûresi: 121, 144, 146.
5. Aynı eser, s. 166.
6. Rev. de La Societe des Etud. Hist. IV Serie T. II, Mart-Nisan 1884, s. 125.

ömrünün çoğunu zindanda geçirdiğini biliyoruz. Bugün adı saygı ile anılan birçok bilgin, kendi zamanlarında hiç de öyle saygı görmemiş, horlanmış, saldırılara uğramıştır. Müfessirlerin imamı Taberî, primitif düşüncelilerin hücumuna uğramış, günlerce evinden dışarıya çıkmamıştır. Onlara öyle yapıldıktan sonra, bize yapılan bu saldırıları hoşgörü ile karşılıyor ve Allah'tan, saldıranların da düşüncelerini Kur'ân nuruyla aydınlatmasını diliyoruz.
Din bilgininin görevi mümkün olduğu kadar fazla insanı cehenneme doldurmak değil; insanları Hakk'ın rahmetine çekmek olmalıdır. Şâirin dediği gibi:
Yetişir kibr ile şiştin vaiz, Yetişir bunca esiştin vaiz.
Fazl-ı Hak yok mu ki hep dûzah ile, Halkı inzâra giriştin vaiz!
Doldurup ibadullahı nâr-ı Cahîme, Sonra sen 'Adn'e sıvıştın vaiz!
Cüneyd der ki: Kâmil insan, Güneş gibidir, Önünde hiç karanlık görmez, vurduğu her yer aydınlık olur. Ama eksik insan da gece gibidir, nereye yönel-se hep karşısında karanlık görür.
İşler, öyle insanların değerlendirmesiyle değildir. Hak dilediğini cennetine kor. Zaten insanların elinde olsaydı, dünyada herşeye kendileri sahibol-mak istedikleri gibi âhirette de cenneti parsellerler, kimseye zerre kadar bir şey vermezlerdi. Ama Hakk'ın rahmeti, insanın tasavvur edemeyeceği kadar boldur. O, kullarını yakmaktan hâşâ zevk almaz. "Rabbin, kullarına zulme-dici değildir!" Âlemlerin Rabbi olan o yüce Zât, kendisinin birliğini kabul edip O'na yönelen, iyi işler yapan, ibâdeti yalnız O'na özgü kılan bütün tevhîd ehli mü'minleri, rahmetinin eseri olan cennetine sokacaktır. Bu va'd, bizim sözümüz değil, O'nun ebedî müjdesidir. "O'ndan daha doğru söyleyen var mı?"
Gelelim Hz. Peygamber(s.a.v.)in tutumuna: Ebûhüreyre'nin rivâyef ettiği, Bu-hârî'de yer alan bir hadiste şöyle denilmektedir:
"Malını satmakta olan bir Yahûdî, verilen fiyata razı olmayıp:
— Musa'yı bütün insanlardan üstün kılan (Tanrı) hakkı için olmaz, demiş.
Ensârdan biri, bu söze kızıp Yahudi'nin yüzüne bir tokat vurmuş. Yahudi, kendisine vuranı, Hz. Muhammed(s.a.v.)e şikâyet etmiş. Allah'ın Elçisi, vuran adama, niçin vurduğunu sormuş. Oda Yahûdtnin söylediği sözü anlatmış. Kızdığı, yüzündeki işaretlerden belli olan Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuş:

— Allah'ın peygamberlerini birbirinden üstün tutmayın. Çünkü sûra üfleneceği gün göktekilerin veyerdekilerin hepsi helak olur, yalnız Allah'ın dilediği katır. Sonra tekrar sûra üflenir, ben ilk dirilen olurum (veya ilk dirilen-lerin arasında bulunurum), bir de bakarım ki Mûsâ, Arşı(n kenarından) tutmuş. Artık bilmem, Tûr'da bayılıp düşmesiyle mi hesabı görülmüş (bundan dolayı mı artık kıyamette bayılmamış), yoksa o, benden önce mi dirilmiş. Ben, kimsenin Matta oğlu Yunus'tan daha üstün olduğunu söyleyemem"1.
Burada Peygamber Aleyhisselâm, kendisine yakıştırılan bazı rivayetlerin tersine, kendisinin bilinen tevâzuunu vurgulamakta ve kendisinin, peygamber kardeşlerinden biri olduğunu belirtmektedir. Daha başka birçok sözle-rinde kendisi, peygamber kardeşleriyle beraber olma arzusunu göstermiştir: "Onların arkadaşlığı (onlarla arkadaş olmak) ne güzeldir!"1. Kendisinin de öteki insanlar gibi bir insan olduğunu, sadece kendisine vahy geldiğini söylemesi emredilen Peygamber: "Ben, Meryem oğlu isa'ya, dünyâda da, âhirette de insanların en yakınıyım. Peygamberler baba bir kardeşlerdir, anneleri ayrıdır. Dinleri birdir"'3 buyurmuştur.
Hattâ kendisi Medine'ye geldiği zaman Yahûdîlerin, Âşûrâ günü oruç tuttuklarını görmüş, neden böyle yaptıklarını sormuş, onlar da Allah'ın, Mû-sâ'yı ve kavmini, Fir'avn'ın ve kavminin zulmünden kurtarıp düşmanlarını boğduğu gün olduğu için o gün oruç tuttuklarını söylemişler. Peygamber (s.a.v.): "Ben Musa'ya sizden daha yakınım!" deyip kendisi de oruç tutmuş ve ashabına da o gün oruç tutmalarını emretmiştir4.
"Allah'ın Elçisi (s.a.v.) saçını düz salıverirdi, müşrikler ise ortasından ayırırlardı. Kitâb ehli de, saçlarım salıverirlerdi. Allah'ın Elçisi, hakkında bir (vahy) emri almadığı hususlarda Kitap ehline uymayı severdi, (bu yüzden o da onlar gibi saçlarını salardı). Sonra (müşrikler İslâmı kabul ettiğinden, ayrıcalık olmaması için, aldığı emir uyarınca) saçlarını ortadan ayırmağa başladı"5.
1. Buhârî, Enbiyâ: 35; Müslim, Fedâil, hadis: 159.
2. Nisa Sûresi: 69.
3. Buhârî, Enbiyâ: 48; îbn Hişâm, Sîret: 2/658.
4. Buhârî, Sıyâm: Savmu Âşûrâ', h. 111, 3/96.
5. Buhârî, Menâkıb: 23, Libâs: 70; Fethu'1-Bârî: 6/566, 10/361-362.

îbn Hacer, bu hadîsin izahında: "Çünkü Kitap ehli, temelde bir şeriat sahibiydiler. Peygamber Aleyhisselâm, müşriklere muhalefet pahasına da olsa, şeriat sahibi olan Kitap ehline uymakla onlara yakınlık, onlarla dostluk

istedi... Bazıları bu hadîse dayanarak, Peygamber (s. a.v.)in, kendisine vahy gelmeyen ve Kitap ehlinin değiştirmediklerini bildiği şeylerde Kitap ehline uymakla yükümlü olduğunu; bazıları da, bizim şerîatimizde aksi gelmedikçe, bizden öncekilerin şeriat hükümlerinin, bizim için de geçerli olduğunu söylemişlerdir" diyor1,
Yahûdî âlimlerinden Abdullah ibn Selâm müslüman olmuştu. Bir gün Hz. Peygamber onu yorgun görüp sebebini sordu. Abdullah gece boyunca uyumadığını, hem Tevrat'ı, hem de Kur'ân'ı okuduğunu söyledi. Peygamber Aleyhısselâm, (gece bir parça dinlenebilmesi için) öyle iki Kitabı aynı gecede okumamasını, bir gece Kur'ân'ı, bir gece de Tevrat'ı okumasını emretti2.
Hendek Olayında, müslümanlarla andlaşmalarını bozup müşrik ordusuyla, müslümanlara karşı işbirliği yapan Kurayza Oğulları Yahûdîlerine, Hz. Peygamber Tevrat'ın belirlediği cezayı vermiştir. Yani Yahûdîlere, kendi Ki-taplarıyle hükmetmiştir.
Hicretin dokuzuncu yılında Necran hırıstiyanlanndan altmış kişilik bir hey'et gelmişti. Hz. Peygamber, bu insanları kendi mescidinde konukladı ve mescidde, bir ay hırıstiyan usulüne göre ibadet etmelerine müsaade buyurdu.
Hz. Ebubekir, gönderdiği ilk ordunun kumandanı Üsâme'ye, ma'bed-lerde kendini ibadete vermiş din adamlarına dokunmamasını emretmişti3. Bütün bunlar, İslâm'ın, İlâhî din mensuplarına karşı taşıdığı hoşgörüyü sim-gelemektedir. Şayet bu insanlar, tamamen cehennemlik insanlar olsaydı, İslâm Hukukunda Kitap ehline ayrıcalık tanınmaz, tıpkı müşriklerin olduğu gibi onların da kestiklerini yemek, kadınlarıyle evlenmek haram kılınırdı.
îlâhî dinlerin ruhu birdir. Bütün peygamberlerin temel görevi insanları yaratıklara tapmaktan kurtarıp, yalnız Allah'a kulluğa yöneltmektir. Allah'ın varlığına ve birliğine, âhirete ihlâs ile inanıp sâlih amel yapan sadece Al-lah'a kulluk eden her insan ruhen müslümandır. Peygamber (s.a.v.) kendinden önce geçmiş peygamberlerin yoluna uymuş, onlar gibi zaman zaman uzlete çekilip ibâdet etmiş ve onların söylediği bazı benzetmeleri kendisi de îs-Iâmı anlatmakta kullanmıştır. Çünkü O, kendisini onlarla bütünlük içerisinde görüyordu. Bakızın Hazreti îsâ Aleyhisselâm şöyle diyor: Markos: 3/28-29:
1. Buhârî, Menâkıb: 23.
2. Siyeru A'lâmFn-Nubelâ, 2/418-419.
3. Tkberî, Târîhu'l-umemi ve'1-mulûk: 3/213, Beyrut.

"însanoğullarına bütün günahları ve yapacakları bütün küfürleri bağışlanır fakat Kutsal Ruh'a küfreden ebediyyen bağışlanmaz, o ebedî cezaya çarpılır.'* Resullerin İşleri 17/24-25: "Dünyâyı ve içinde olan bütün şeyleri yaratan Allah, göğün ve yerin Rabbi olduğundan ellerle yapılmış ma'bedlerde oturmaz herşeye hayat ve soluk veren O'dur. Sanki birşeye muhtaçmış gibi insanların elleri O'na hizmet etmez. (O'nun hizmete ihtiyacı yoktur)."
Nisa Sûresinin 48 nci âyetinde: "Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan büyük bir günah işlemiştir."
Zümer Sûresinin 7 nci âyetinde de: "Eğer nankörlük ederseniz Allah zengindir (sizin ibâdetinize ihtiyacı yoktur). Ama kullarının küfrüne (başkalarına tapmak suretiyle nankörlük etmelerine) razı olmaz. Eğer şükrederseniz (yani nimetin sahibi olan kendisini tanır ve yalnız O'na kulluk ederseniz) sizden razı olur" buyrulmaktadır.
Görülüyor ki încîl'de söylenenle Kur'ân'da söylenen aynı mânâdır. Değişik olan sadece üslûptur, dildir.
Hazreti îsâ: "Kim bir kadına şehvet gözüyle bakarsa, kalbinde O'nunla zina etmiştir" diyor. (Matta: 5/28). Peygamber (s.a.v.) de: "Birbiri ardınca bakma, çünkü birincisi lehinedir ama, ikincisi lehine değildir", "Gözlerin zi-/lâsf(şehvetle) bakmadır"(Buhârî, İsti'zân: 1) buyurmuştur.
Nasıl Hz. Mûsâ ve Hz. îsâ, tenhada yalnız başlarına ibadet için dağa çıkmış iseler, Hz. Muhammed (a.s.) de Hira Dağı'ndaki mağarada ibadete çekilmişti.
Peygamber (s.a.v.), Hz. îsâ'nın kullandığı bazı benzetmeleri kendi getirdiği dini anlatmak için kullanmıştır. Bunun çarpıcı örneklerinden biri Matta: 21/31-46'da anlatılan şu temsildir: "Fakat İnsanoğlu bütün melekler ken-disiyle beraber olarak izzet ile gelince, o zaman izzetinin tahtı üzerine oturacaktır: Bütün milletler onun önünde toplanarak, çoban koyunları keçilerden ayırdığı gibi, onları birbirinden ayıracaktır. Koyunları sağına ve keçileri soluna koyacaktır. O zaman Kıral, sağındakilere diyecektir: Ey sizler, Babamın mübarekleri, gelin, dünya kurulduğundan beri sizin için hazırlanmış olan me-lekûtu miras alın. Zira aç idim, bana yiyecek verdiniz; susamıştım, bana içecek verdinizi yabancı idim, beni içeri aldınız; çıplak idim, beni giydirdiniz; hasta idim, beni aradınız; zindanda idim, yanıma geldiniz. O zaman salihler ona cevap verip diyecekler: Ya Rab, biz seni ne zaman aç görüp yedirdik, veya susamış görüp içirdik? Ve ne zaman seni yabancı görüp içeri aldık, veya çıplak görüp giydirdik? Ve ne zaman seni hasta, veya zindanda görüp yanına geldik? Kıral cevap verip onlara diyecek; Doğrusu size derim: Madem ki bu kardeşlerimden, şu en küçüklerinden birine yaptınız, bana yapmış oldunuz.

O zaman solundakiler de diyecek: 'Ey lânetliler, benim yanımdan İblis ile onun meleklerine hazırlanmış olana ebedî ateşe gidin. Çünkü aç idim, bana yiyecek vermediniz; susamıştım, bana içecek vermediniz; yabancı idim, beni içeri almadınız; çıplak idim, beni giydirmediniz; hasta ve zindanda idim, beni aramadınız. O zaman onlar da cevap verip diyecekler: Ya Rab, seni ne vakit aç, veya susamış, yahut yabancı, veya çıplak, yahut hasta, veya zindanda gördük de, sana hizmet etmedik? O zaman onlara cevap verip diyecek: Doğrusu size derim: Madem ki

bu en küçüklerden birine yapmadınız, bana da yapmamış oldunuz. Ve bunlar ebedî azaba, fakat salihler ebedî hayata gideceklerdir."
Ebü Hüreyre'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah azze ve celle, kıyamet gününde buyurur ki:
~ Ey Âdem oğlu, hasta oldum, beni sormadın. Kul:
— Ya Rabbi, der, sen-Âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl sormağa geleyim?
Allah buyurur ki:
— Hatırlamıyor musun, falan kulum hasta olmuştu, onu sormağa gitmemiştin? Bilmiyor musun, onu sormağa gitseydin, beni onun yanında bulurdun? Ey Âdem oğlu, beni yedirip doyurmam istedim, beni doyurmadın.
— Ya Rabbi, der, sen Âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl doyurayım? Buyurur ki:
— Bilmiyor musun, falan kulum senden kendisine yemek vermeni istedi, ona yiyecek vermedin? Bilmiyor musun, ona yemek yedirmiş olsaydın, harcadığım benim yanımda bulurdun? Ey Âdem oğlu, senden su istedim, bana su vermedin.
— Ya Rabbi, der, sen Âlemlerin Rabbi iken ben sana nasıl su vereyim?
— Buyurur kv Falan kulum senden su istedi, ona su vermedin. Şayet ona su verseydin, yaptığın iyiliği benim yanımda bulurdun!"1.
Misyon ve hedef birliğinden dolayı Peygamber (s.a.v.) bütün peygamberlerin baba bir kardeşler olduğunu bildirmiş: "Biz peygamberler 'Allat oğullarıyız (aynı babanın oğullarıyız)." (Buhârî, Enbiyâ: 48) buyurmuştur, peygamberler arasında bir ayırım yapmamıştır. Ayırım yapmak peygamberlerin da'vetinin özünden değil, insanların egoizminden, bencilliğinden, hırsından
1. Müslim, Birr, hadis: 43.

kaynaklanmaktadır. Yoksa İslâm, hangi dine mensubolursa olsun fazilet ve kemâl ehlinden yararlanmakta bir sakınca görmemiştir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) hikmeti, mü'minin yitiği saymış, nerede bulsa alacağını bildirmiştir.
İbn Asâkir'in İbn Mes'ûd'a dayandırdığı bir habere göre gûyâ Peygamber (s.a.v.): "Kitâb ehline bir şey sormayın, korkarım ki onların doğru söyledikleri bir şeyi yalanlarsınız, yahut yalan söylediklerini tasdik edersiniz. Size Kur'ân yeter. Çünkü onda sizden öncekilerin hikâyeleri, sizden sonrakilerin haberi, aranızdaki meselelerin çözümü vardır" demiş. Beyhakî'nin Suab'de -Deylemî'nin ve Ebû Nasr'ın da Câbir'den rivayet ettikleri bir haberde de Peygamber (s.a.v.)in: "Kitap ehline bir şey sormayın, çünkü o sapık kimseler, size doğru yolu göstermezler. (Onlardan sorarsanız) ya bir bâtılı tasdik etmiş, ya da bir gerçeği yalanlamış olursunuz. Eğer Mûsâ sağ olsaydı, bana uymaktan başkası ona helâl olmazdı" dediği anlatılır ı.
Bu haberlerin uydurma olduğunda kuşku yoktur. Zira bunlar Kur'ân'a aykırıdır. Çünkü Kur'ân: "Bilmiyorsanız, Zikr (Kur'ân'dan önce inmiş olan Tevrat) ehline sorun"2; Yûnus Sûresinin 71-93 ncü âyetlerinde Nûh ve ondan sonra gönderilen peygamberlerin, Mûsâ-Hârûn ve İsrâîloğullarının kurtuluşu kıssalarına işaret ettikten sonra 94 ncü âyette:
"Eğersen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitâb okuyanlara sor. Andolsun sana Rabbinden hak geldi, sakın kuşkulananlardan olma!" buyurulmaktadır.
Kur'ân, Peyğamber(s.a.v.)e vahyedilen haberlerin doğruluğunu anlamak içni, bunları Kitap ehline sormasını emrederken, Peygamber nasıl: "Kitap ehline bir şey sormayın, onlar sapmışlardır". Adamların, din konusunda söyledikleri, hep uydurma, güvenilmeyecek sözler ise Kur'ân nasıl, Peyğamber'e, kendisine gelen vahiylerin doğruluğunu anlamak için onlara sormasını emreder? Kur'ân'ın, Kitap ehline sormayı emreden âyetlerime tamamen ters ve aynı zamanda senede bakımından da zayıf olan bu âhâd rivayetlerinin hiçbir değeri yoktur. Eğer Peygamber (s.a.v.), Kitap ehline bir şey sormayı yasaklamış, onların söylediklerine inanmamayı öğütlemiş olsaydı, bizzat kendisi onlardan bazı haberler nakletmez ve kendisinin Ebûhüreyre, İbn Abbâs ve Übeyy ibn Ka'b gibi gözde sahâbîleri Kitap ehlinden sormaz, onların anlattıklarını aynen rivayet etmezlerdi. Oysa tefsirler, bu sahâbîlerin, Kitap ehlinden anlattıkları haberlerle doludur.
Son rivayetin son şıkkı da uydurmadır. Çünkü Kur'ân, Hz. Peyğamber'e, kendisinden önceki peygamberlerin izinde gitmesini emretmektedir. Böyle iken "Mûsâ gelseydi, bana tâbi olurdu" sözü, Nisa': 26, En'âm: 90 ncı âyetlere aykırıdır. O âyetlere göre Peygamber (s.a.v.), önceki peygamberlerin metbû'u değil tabiidir. Onların izinden gitmektedir.
I. Kenzu'l-Ummâl: 1/200, h. 1006, 1007.

İşte İslâmın bu geniş düşüncesini, hoşgörüsünü iyi anladıkları içindir ki bencillikten uzak olan ilk sûfîler, diğer din mensubu olan zühd ve fazilet erbabı ile buluşup konuşmaktan kaçınmamışlardır. Çünkü "cümlenin maksûdu bir amma rivayet muhtelif" dedikleri gibi bütün zâhidlerin, gerçek dindarların hedefi birdir, ama o hedefe gidiş yolları değişik olabilir. Allah'a varan yollar, yaratıkların nefeslerinin sayısı kadar çoktur. Yüce Allah: "Bizim uğrumuzda cihâdedenleri, yollarımıza iletiriz" (Ankebût Sûresi: 69) buyurmuştur. Şâir bu anlamı belirtmek üzre şöyle demiş:
Kâh kilisede mu'tekif, kâh mescidde sakinim. Her kapıda Allah'ım, seni bulmaktır dînim!

İlâhî dinlerdeki bu öz birliğinden dolayı ilk mutasavvıflardan bazıları, samimi hırıstiyan rahipleriyle görüşüp konuşmuşlar, onların hikmetli buldukları sözlerini çevrelerine anlatmışlardır. Safîlerin önderi İbrâhîm ibn Edhem diyor ki:
"Ma'rifeti, Sem'ân adlı bir râhibden öğrendim. Bir gün ibâdet ettiği ma'bede girdim:
— Ey Sem'ân dedim, ne zamandan beri sen bu ma'beddesin?
— Yetmiş yıldan beri buradayım, dedi.
— Ne yiyorsun? dedim.
— Ey Hanîfî, neden bunu sordun? dedi.
— Bilmek istedim, dedim.
— Gecede sadece bir nohut yerim, dedi.
— Kalbinde kim dolaşıyor (da içini dolduruyor) ki, öyle bir nohutla idare edebiliyorsun? dedim.
— Karşında olanları görüyor musun? dedi.
— Evet, dedim.
— İşte onlar, senede bir gün gelip savma'ami süsler, çevremde dolaşır, bana saygı gösterirler. İbadet bana güç geldikçe o (bana saygı gösterilen) günü hatırlayıp, bir saatin şerefi hatırına bir yıllık güçlüğe katlanıyorum. Ey hanîfî, sen de ebedî şeref için bir saatlik sıkıntıya katlan (dünyâ Ömrünü ibadetle geçir), dedi. Bu sözle kalbime ma'rifet oturdu.
— Daha söyleyeyim mi? dedi.
— Evet, dedim.
— Savma'a(ma'bed)den in, dedi.
İndim, bana, içinde nohut bulunan bir dağarcık sarkıttı ve dedi ki:
— Şimdi manastıra gir, oradakiler sana sarkıttığım şeyi gördüler. Manastıra girdim, hırıstiyanlar çevremi sardılar:
— Ey hanîfî, Râhib sana ne sarkıttı? dediler.
— Kendi yiyeceğinden bir miktar verdi, dedim.
— Sen onu ne yapacaksın? O bize yaraşır. Kaça satarsın? dediler.
— Yirmi dinara dedim.

Hemen bana yirmi dinarı verdiler. Şeyhe (rahibe) döndüm.
— Hatâ ettin, dedi, yirmi bin dinar isteseydin, yine verirlerdi.
O'na (Allah'a) kulluk etmeyenin şerefi böyle olursa, O'na kulluk edenin şerefi nasıl olur, bir düşün, ey hanîfî, Rabbine dön!" '.
Peygamber (s.a.v.)in Hazreti isa'nın bazı söz ve temsillerini kullanmış olması kendisinin onları birilerinden Öğrendiği veya kitaplardan okuduğu an-lajnına gelmez. Çünkü O, ne okuma-yazma bilirdi, ne de bir yerde öğretim görmüştü. Kur'ân-ı Kerîm'in anlatılan kıssaların sonunda: "Bunlar sana vah-yettiğimiz ğayb haberleridir. Bunları daha önce ne sen, ne de kavmin biliyordu" âyetiyiz vurguladığı üzre bu hikmetli kıssalar, benzetmeler, prensipler Hz. Peyğamber(s.a.v.)e melek tarafından vahyedilmiştir. Mûs'ya ve îsâ'ya vahiy götüren melek, aynı prensipleri Hazreti Muhammed(s.a.v.)e de kendi diliyle getirmiştir. Öyle ise kaynağı bir olan bu dinlerin aynı ruh birliğine sahip olması, aynı ülküyü öğütlemesi gayet doğaldır. Peygamberin vazifesi Hz. İbrâhîm tarafından en hâlis şekliyle kurulmuş olan tevhîd dinini şirkten temizleyip aslî temizliğine kavuşturmaktır. Hiçbir insanı tanrılaştırmayan, Allah ile kul arasına aracı sokmayan ve sadece Allah'a tapan her mü'min gerçek müslümandır.
İki Hâtıram:
Suudî Arabistan'da, İmam Muhammed Üniversitesi Usûlü'd-dîn Fakültesi Tefsîr Bölümü toplantısındayım. Bir mastır talebesinin sunduğu tez plânı görüşülüyor. Tezi sunan, nerdeyse kılıcı alıp hırıstiyanlarm içine dalacak, önüne geleni katledecek kadar dar bir anlayışla bir tez plânı yapmış. "Düşmanlarınıza karşı kuvvet hazırlayınız..." âyetini bu yönde yorumlamış.
Söz aldım:
Kur'ân bir şey söylüyor, biz müslümanlar başka bir şey söylüyoruz,... dedim ve Kur'ân'ın, ehl-i tevhîd hakkındaki görüşlerini anlatmağa çalıştım.
Başta Şeyh Muhammed Râvî«olmak üzere İslâm âleminin tefsîr otoriteleri orada idiler. "Üstâz Süleyman'ın görüşlerine bazı mülâhazalarımız var" demekten başka bir cevap veremediler. Çünkü maalesef en otorite saydıımız insanların bilgileri de doğrudan Kur'ân'dan değil, çevreden otorite kabul edilen şeyhlerden geliyordu. Ancak Dr. Zahir Elma'î -ki kendisi iyi kalbli, çalışkan bir SuudMudur- "Üstâz'ın tanımladığı biçimde Allah'a inanmak ve salih amel yapmak, zaten İslâmdır" dedi.
Toplantıdan sonra Dr. Muhammed Şerîf:
— Siz her gediği kapattınız, itiraz edilecek bir açıklık bırakmadınız, dedi. Cezayir'de Yüksek Lisans öğrencilerine Tefsîr dersi veriyordum. Bir gün
Ahmed İsâvî adlı gayet zekî bir genç dedi ki:
— Üstâz, sizinle bu derslere başlayandan beri benim bütün bildiklerim sarsıldı, sallandı, alt üst oldu. Birçok doğru bildiğim, bağlandığım şeylerin yanlış olduğunu anladım.

1. İhyâu Ulûmi'd-din; Telbîsu İblîs: 147-148.

— Ben eğer bildiklerimi söylersem, senin değil, bütün hocalarının da bilgisi sarsılır dedim ve misal olarak şunu anlattım:
Bakara Sûresinin son üç âyetinin, Mi'râc gecesinde Hz. Peygamber'e doğrudan doğruya verildiği hadis rivayetlerinde geçer. Bu yanlıştır. Çünkü Mi'râc olayı Mekke'de vukubulmuştur, tarihi de ihtilaflıdır. Oysa Bakara Sûresinin tamamı, bütün âlimlerin ittifakıyle Medine'de inmiştir. İçinde Mekkî âyet yoktur...
Hasılı Kur'ân-ı Kerîm, insanlığa sonsuz İlâhî rahmeti sunmuş, cenneti belli bir zümreye değil, Âdem'den Muhamme'de (hepsine selâm olsun) bütün peğyamberlerin getirdiği İslâm'ın, yani tevhîd dininin ruhuna bağıl kalan ve tevhîd ahlâkını uygulayan her kula mutluluk, cennet va'detmiştir. Ama insan egoizmi, toplumun düşüncelerini hadis şekline döküp Kur'ân'ın açık ifadelerini hükümsüz bırakacak; Kur'ân: "içlerinden haksızlık edenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücâdele edin ve: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık; Tanrımız ve Tanrınız birdir. Biz de O'na teslim olanlarız!' deyin"' deyip bütün tevhîd ehlini bu üç ortak noktada, yani Allah'a, âhirete îman ile sâlih amelde birleştirmek isterken; bu maksatla: "Ey Kitâb ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan söze gelin: Allah'tan başkasına tapmayalım ve Allah'tan başka birbirimizi rablar edinmeyelim...*12 derken mukal-lid din adamları, Kur'ân'ın, kendinden önceki Kitapları neshettiğini iddia edip diğer din mensuplarını, müşrik, muvahhid ayırımı yapmadan cehenneme dolduracaklardır. Önceki Kitapları doğrulayıcı olarak indiğini söyleyen Kur'ân, nasıl onları nesheder? Onları neshetmek için kendisinin onları doğrulama-ması, onlara ters olması gerekir. Çünkü nesh, ancak zıt şeyler arasında olur.
Kur'ân, Hz. Peygamber'e, kendinden önce gelen peygamberlerin yoluna uymasını3, onların izinde gitmesini emrederken; insanlar, hadis şekline soktukları bazı düşüncelerle önceki peygamberleri, Hz. Peygamber'e ümmet yapma çabası içine girmişlerdir.
Kur'ân prensiplerine ters düşen bu tür iddialar batıldır. Hem zaten İslâm âleminde cehalet, egoizm, dar düşünce o boyutlara varmış ki, türeyen gruplar, ekoller, başka din mensupları şöyle dursun, kendi cemaatlerinden olmayan müslümanları kâfirlikle itham edip cehenneme sokmaktadırlar. Falan cemâat, kendinden başkalarına cennet vermiyor, filân cemâat da fırka-i nâciye'nin sadece kendileri olduğunu söylüyor. Falan kişinin yolunda olmayan hiç kimse, ne kadar ibadet ederse etsin, cennete giremez diyecek kadar işi çığırından çıkaranlar, dini yozlaştıranlar var. Eğer gerçekten cennet onların elinde olsaydı, orada beş milyar insan içinde sadece en büyük ihtimalle yarım veya bir milyon insana yer verir, ötekilerin hepsini topluca cehenneme atarlardı. Cenabı Hak öyle düşünenlere ne güzel cevap veriyor:
1. Ankebût Sûresi: 46. 2. En'âm Sûresi: 90. 3. En'âm Sûresi: 90.

&]* vtLÜr tf 4 i/» r»J r); Yoksa mülkte onların bir payı mı var? Eğer biraz mülkleri olsa, mülk onların elinde olsaydı, insanlar çekirdek zerresi kadar bir şey dahi vermezlerdi1. Onlara, vaktiyle ünlü Dîvân edebiyatı şâirimizin sözüyle cevap vermek uygundur:
"Bize kâfir demiş Müftt Efendi,
TUtalım ben ana dîyem müselmân
Varıldıkta yarın rûz-i cezaya,
İkimiz de çıkarız anda yalan!"
Konuyu noktalamadan önce bir hususa daha dikkati çekmek istiyorum: Yüce Allah, Zümer Sûresinin 53 ncü âyetinde:
u V f+yju\ ji- lyjLı ^jjî ^u ı; Ji
-ir '* '?
"(Tarafımdan onlara) De /:/: 'r£y nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin. Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir!" buyurmaktadır. Zümer Sûresi, Mekke devrinin ortalarında inmiştir. Medine devrinin ortalarında inmiş olan Nisa Sûresinin 166 ncı âyetinde ise:
"Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başka herşeyi dilediğine bağışlar" buyurmuştur.
Bu son âyet, birincideki mutlak mağfireti kayıtlamakta, şirki Allah'ın mağfireti dışında tutmaktadır.
Şimdi biz, tefsirimizde Hz. îsâ'yı veya herhangi bir varlığı Allah'ın oğlu, vasıtası sayıp O'ndan başka İlâh tanıyan insanları değil, fakat Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanıp sâlih amel yapan kimselerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini ve ona gelen Kur'ân'm da Hakk'ın vahyi olduğunu kabul etmekle birlikte müslüman olmayıp kendi dini üzre giden insanların da cennete gireceğini söylemiştik. Aslında bu şekilde Allah'a inanan kimse, sadece Allah'a ibâdet ettiği için müslümandır. İslâmın mânâsını izah etmiştik. Ancak onun eksiği, Hz. Peygamber'in tanımladığı ibâdet yöntemini ve din kurallarını kabul etmekle beraber, kendi dininde kalmasıdır. Bu adam, kendi dininde kalsa da yine muvah-hiddir. Peygamber'e tabi olmak, tevhidin şartı değildir. Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir yerinde tevhîd, böyle bir şarta bağlanmamıştır
Bize saldıranların mantığına göre düşünülse de bu adam, Allah'a şirksiz inandığına göre muvahhid, fakat Hz. Peygamber'e zahiren tâbi olmadığı için, yani ibâdeti onun getirdiği biçimde yapmadığı için günahkâr olur. Allah, şirk dışında bütün günâhları affedeceğine göre bu adamın -şayet günahkâr ise- günâhını affetmez mi? Âyet, bütün muvahhidleri Allah'ın rahmetiyle kaplamıyor mu?

1. Nisa Sûresi: 53.

Bunun en güzel misâli Necâşî'dir. Mekke devrinde bazı müslümanlar, Ku-reyşin işkencesinden kurtulmak için Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Kureyşliler, bunları geri getirtmek içni Amr ibn el-'Âs ile, 'Abdullah ibn Ebî Rebî'a'yı birtakım hediyelerle gönderdiler. İki elçi, Necâşî'ye ve papaslarına hediyelerini sunduktan sonra ülkesine sığınanların ne îsâ'yı, ne de kendi dinlerini tanımayan sapıklar olduğunu, onları ülkesinden çıkarmasını söylediler. Bunun üzerine müs-lümanları da dinleyip, Peyğamber'in öğreti ve düşünceleri hakkında bir fikir edindikten sonra, Necâşî, Ca'fer'in okuduğu Kur'ân'dan da etkilenip, çevresindeki papaslarla birlikte ağlamış ve: "Bu (sizin okuduğunuz Kur'ân) ile isa'nın getirdikleri, aynı kandilden çıkan ışıklardır" demiş ve hediyelerini geri verdiği Ku-reyş elçilerini kovmuştur.
Müslümanlar, ülkesinde güven içinde yaşadıkları Necâşî'nin galibiyyetine duâ etmişlerdir. Ümm-i Seleme (r.a.) diyor ki: "Biz orada güven içinde yaşarken Habeşli bir adam Necâşî'ye baş kaldırıp onu devirmek istedi. Vallahi o zaman, bize İyilik eden Necâşî gider de yerine bize hak tanımayan bir adam gelir diye korkup üzüldüğüm kadar üzüldüğüm bir zaman hatırlamıyorum. Biz, Necâşî'nin, düşmanını yenmesi için Allah'a duâ ettik. Biz bu halde iken Zübeyr koşarak gelip: "Müjde, Necâşî galip geldi, Allah onun düşmanını helak etti!" dedi. Kendimi bildim bileli, o gün sevindiğimiz kadar hiç sevinmemiştik..." *.
Medine'de bir gün Peygamber (s.a.v.) ashabına, Necâşî'nin öldüğünü haber vermiş ve namazgaha çıkıp müslümanları saf düzenine sokarak: "Kardeşiniz için mağfiret dileyin!" demiş ve döıt tekbîr alıp, gıyaben ona cenaze namazı kılmıştır2.
Görüldüğü üzre Peygamber Aleyhisselâm, kendisinin getirdiklerinin hak olduğunu kabul edip müslümanlan korumuş olan bir hınstiyam, îmân kardeşi bilmiş ve ona namaz kıldırmıştır. Necâşî'nin yaptığı, sadece Peyğamber'in hak olduğunu kabulden ibarettir. Yoksa o, dinini bırakıp da müslümanlarla birlikte namaz kılmamıştır. Zaten dininden ayrılmış olsaydı, hırıstiyan ülkede hükümdarlığına devam edemezdi. Onun yaptığı, Peyğamber'in doğruluğunu, Kur'ân'ın vahy olduğunu kabulden ibaret idi. Sadece bu kadarı, onun ebedî saadeti için kâfi görülmüştür. Allah'ıh geniş rahmetini daraltmağa hiç kimsenin hakkı yoktur.
Hayır, hayır. Allah, kullarını yakmak için yaratmamıştır. Kimse O'nun bol rahmetini daraltamaz: "Allah'ım, bana ve Muhammed'e rahmet et! Bizimle beraber başka kimseye rahmet etme!" diyen bedevî'ye Hz. Peygamber (s.a.v.): "Sen (Allah'ın) geniş(Tahmet)ini daralttın" demiştir3.
Şinâsî'nin:
"Bir nokta ise eğer bu semâvâta göre Arz,
Binnisbe etmeliyim kendimi yok farz!"
beytiyle büyüklüğünü anlatmağa çalıştığı bu kâinatın Pâdişâhı, tek olan Allah'tır. "O, belli bir cemâatin değil, bütün âlemlerin rabbidir", "Rahmeti,
1. Sîreiu İbn Hişâm, 1/357-361, Mısır ve Beyrut: 1355-1936.
2. Buhârî, Cenâiz:4,54,55,61,65; Müslim, Cenâiz:63-68;Ebû Dâvûd, Cenâiz:62; Tirmizî:8/37,48; Nesâ'î, Cenâiz:27,72,76; İbn Mâce:6/33; İbn Hanbel, Miısned: 1/254, 2/241, 3/369. 3. Buhârî, Edeb: 27.

herşeyi kaplamıştır". Hiç kimse O'nun kâinattaki tüm varlıkları kucaklayan rahmetini tekeline alamaz. Allah'ın, Elçisine buyurduğu üzre: "Lütuf ve kerem Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah'ın lutfu boldur. Rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir"2.
Genç müslüman araştırıcıların, Kur'ân'ı çevreden kazanılan önyargıların sislendirdiği renkli gözlüklerle değil; sağduyu ve tedebbür ile okumalarını; İslâmı, Kur'ân'a ters fikirlerle dolu, on-onbeşinci elden yazılmış kitaplardan değil; doğrudan doğruya Kur'ân'dan öğrenmelerini tavsiye ederiz. Burada Akif'in sözünü yâdetmek yerinde olur:
"Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı, asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmı!"
Ra'd Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:
Ulûhiyyetle İlgili Prensipler;
Bu sûrede ülûhiyyet tevhidi, çok büyük ağırlık kazanmıştır. Allah'ın yegâne tapılmağa lâyık Tanrı olduğu, çarpıcı güçlü kanıtlarla ispatlanmıştır. Sûrede edebî i'câz yönleri de son derece etkilidir. Şimdi çıkarabildiğimiz prensipleri özetlemeğe çalışalım:
1. Hz. Muhammed'e indirilen sözler, kıssalar daha önceki İlâhî Kitâb'ın âyetleridir. Önceki İlâhî Kitap hak olduğu gibi, Kur'ân da haktır (1 nci âyet).
2. Tapılmağa lâyık olan Tanrı Allah'tır, O'dan başka tapılacak tanrı yoktur. Çünkü tapmak, şükrün en son sınırıdır. Şükür de iyilik yapana, nimet verene yöneltilir, sonsuz görünene yıldızları direksiz olarak uzayda tutan, yıldızları birbirinden belli uzaklıkta durduran, güneşi, ay'ı canlıların yaşamı için yürüten, tahtından kâinatı yöneten, Arzı yaşanmağa elverişli kılan yalnız Allah'tır. O'ndan başka yönetici yoktur (2 nci âyet).
3. Allah'tan gizli hiçbir şey yoktur. Her dişinin karında ne taşıdığını, ne doğurduğunu; gecenin bağrında gizleneni, gündüzün aydınlığında yapılan işleri bilir. O'nun bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur (8-10 ncu âyetler).
4. Tabiat olayları, Allah'ın buyruğuyla vukubulur. Evrendeki yasalar, olaylar, Allah'ın sânının yüceliğini

haykırır: "O'dur ki size korku ve umud içinde şimşeği gösterir, ağır ağır bulutlar yapar. Gök gürültüsü, övgüsüyle, melekler de korkusundan O'nu tesbîh ederler. Yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini yakar" (12-13 ncü âyetler).
5. Su, nasıl uzaktan ellerini kendisine uzatanın ağzına dolmazsa, putlar

da kendilerine yalvaranlara bir yarar sağlayamazlar. Duayı işitip, gereğim yapacak olan yalnız Allah'tır. Allah'tan başkasına yalvarmanın hiçbir yararı yoktur. Ondan başkasına yalvarmak boştur (14 ncü âyet).
6. Bütün kâinat varlıkları, Allah'ın yasalarına boyun eğer. Hiç kimse suratının çirkin, vücudunun cılız, hastalıklı olmasını istemez ama ister istemez Allah'ın yaratılış yasalarına tâbi olur. Herşey Allah'ın irâdesine, dilemesine göre yürür. Ömrü dolan ölür, miadını dolduran millet özgürlüğünü kaybeder; kimi toplumlar tarih sahnesinden silinirken onların yerini başka toplumlar alır. Kimi iner, kimi çıkar. Yükselten de, alçaltan da Allah'tır. Kâinatın mutlak hâkimi O'dur. O'ndan başka yaratıcı ve yönetici olmadığına göre O'ndan başka tapılacak varlık da yoktur.
Genel Yasalar:
7. Hayvanlar ve insanlar erkekli-dişili olduğu gibi ağaçlar, bitkiler de erkekli dişilidir. Kur'ân'ın ilmî bir mu'cizesi olan bu ifade, Yâsîn Sûresinin 36 ncı âyetinde daha açık-olarak belirtilmiştir: "Ne yücedir O (Allah) ki toprağın bitirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri (erkekli-dişili) yaratmıştır!".
Âyetlerden, bütün canlıların karşıt cinsleri olduğu anlaşılır. Karşıt cinsler, birbirini cezbederler. Yani kâinat, sevgi, aşk yasası üzerine kurulmuştur.
21 Ağustos 1989 tarihli Hürriyet Gazetesi'nin, ikinci sayfasında Bebek'teki evinin balkonunda çeşit çeşit çiçek yetiştirmeği bir tutku haline getiren, Aydın-Boysan adlı bir emekli mimar, bitkilerin aşkı konusunda şunları söylüyordu:
"Çiçekler de sevişir. Ama sevişmede aracı kullanır. Arı, çiçeklerin sevişmelerinde aracı rol oynar. Balıklar birbirlerine sürtünerek çiftleşirler. Şehveti ve zevki bu yolla tadarlar. Arı vasıtasiyle de olsa, çiçeklerde de böyle bir durum söz konusudur. Zaten bence, çiçek açma olayının temelinde de bu neden yatıyor: Kokuyla ve renkle arıyı cezbetmek ve çiftleşmeyi sağlamak..."
"Bitkiler de yaşayan nesneler. Görevlerinin cinsel olduğunu düşünüyorlar. Koparılmamaları halinde görevlerinin bittiğine kanâat getiriyor, ya uykuya yatıyor, ya da ölüyorlar. Bundan dolayı olgunlaşmış çiçeği kopartmak şarttır. Yoksa tohuma kaçar, çiçek vermemeye başlar. Hiçbir çiçeğin iyice olgunlaşmasını, lahana gibi olmasını beklememek lâzımdır. Çiçeği koparmak, bitkiyi aşka teşviktir... Ben bitkilerin bir şuurlarının olduğuna inanıyorum. Bunun nasıl bir şuur olduğunu bilmiyorum ama var!"
8. Yeryüzü, birbirine bitişik toprak parçalarından oluşur. Her toprak parçasının ayrı özelliği vardır. Bazı bölgelerde yetişen bitkiler, başka bölgelerde yetişmez. Meselâ Akdeniz Bölgesi'nde yetişen narenciye ve muz, Orta

Anadolu'da yetişmez. Aynı topraktan oluşan komşu bölgelere, ayrı özellikler veren, Allah'tır (4 ncü âyet).
9. Bütün bitkiler, aynı su ile sulanır. Çünkü su, H2O atomlarından meydana gelir. Aynı gıdayı ve suyu alan bitkilerin her çeşidi, başka renk, koku ve tada sahiptir. Bunlara böyle ayrı ayrı özellikler veren Allah'tır. Sadece bit-kileF değil, insanlar da öyledir. Aynı ana-babadan olan çocukların özellikleri, güzellikleri, kabiliyyetleri farklıdır. Bu farkları yaratan, Allah'ın koyduğu yasalardır.
10. İnsanlar geçmiş olaylardan ibret alıp uslanacakları yerde, eskilerin yaptıkları hatâları tekrar ederler. İyilik isteyecekleri yerde kötülük isterler. Peygamberlerin uyarılarına inanmayıp onlarla alay eder, o tehdidlerin başlarına gelmesini söylerler. Fakat Allah merhametlidir. Onların düşünmeden söyledikleri sözlerle onları hemen cezalandırmaz, azâb istekleri üzerine hemen başlarına azâb indirmez. Uslanmaları için onlara fırsat verir. Fakat inâd ve günâhında kararlı olanları, sonunda cezalandırır (6, 3-41 nci âyetler).
11. Herşcy bir ölçü iledir, İlâhî yasada raslantının yeri yoktur. Kâinat bir plân ve ölçü ile yaratılmıştır. Evrende ne kadar yıldız olacağı, her yıldızı oluşturan atomların sayısı, yıldızların taşıdığı canlı ve cansız varlıklar, her canlının alıp vereceği nefes miktarı ve yapacağı eylemler, herşey, her olay Allah'ın bilgisinde vardır: "O'nun katında herşey bir miktar (ölçü) iledir" (8 nci âyet). O'nun katında raslantıya yer yoktur. Çünkü raslantı, düzensizlik demektir. O, düzensizlikten yücedir, münezzehtir.
12. Allah, her canın üstüne birtakım koruyucular tayin etmiştir. Bu İlâhî güçler, her canın önünden, arkasından, sağından, solundan onu izleyip belâlardan korurlar. Bu ruhsal koruyucular olmasa yaşamak imkânsız olur (11 .nci âyet).
13. Allah, nimet ve rahmetinin gereği olarak kullarını korur. Kullar da O'nun yasalarına uygun davrandıkları sürece nimet içinde yaşamlarını sürdürürler. Kullar, iyi hallerini kötüye değiştirip bozmadıkça Allah onların güzel hallerini değiştirmez, verdiği nimetleri onların elinden almaz. Fakat kul, halini, niyyetini bozar, yolunu iyiden kötüye değiştirirse Hakk'ın gazabına hedef olur. Allah bir kavme kötülük (azâbetmek) isterse artık kimse onları kurtaramaz.
14. Allah'ın takdirine engel olunamaz. Birçok olay, insanın hiç farkına varmadığı, hiç ummadığı zamanda olur:

"Allah'ın tuzağı (cezası) pek çetin olduğu halde, onlar hâlâ O'nun hakkında tartışmaktadırlar!" (13 ncü âyet).
15. Hak ile bâtıl, sel ile köpüğü, maden ile tortusu gibidir. Su ve maden yararlı, kalıcıdır. Köpük ve tortu, bir süre üste çıksa da sonunda yok olucudur (17 nci âyet).

16. Hakk'ın buyruğuna itaat edenler, ebedî ödüllere ererler. O'nun buyruğu dışına çıkanlar, kötü hesaba çekilip cehenneme giderler (18 nci âyet).
17. îmân, soyut bir söz ve düşünceden ibaret değildir. Bilinçli îmân, güzel eylemler biçiminde ortaya çıkan kesin düşüncedir. Gerçek îmân sahiplerinin belli vasıfları vardır. Kur'ân'da bu vasıflar şöyle sıralanmıştır:
a) Ahde vefa, sözde durmak,
b) Akrabayı ziyaret etmek, dostlarla ilişkiyi sürdürmek; iyi işleri, güzel ibâdetleri her zaman yapmak;
c) Allah'a saygı,
d) Korkunç olan âhiret hesabından korkmak (bir gün yaptıklarından hesaba çekileceğini düşünmek ve buna göre davranmak);
e) Hak rızâsı, Hakk'ın hükümlerinin yerleşmesi için sabretmek, azimle
mücâdele etmek,
f) Namaz kılmak,
g) Allah'ın verdiği maldan gizli ve açık harcamak, zekât ve sadaka vermek, h) Kötülüğü iyilikle savmak.
Mü'minûn sûresinde de gerçek mü'minlerin vasıfları ana çizgileriyle net olarak belirtilmiştir:
a) Allah'a saygı ile namaz kılmak; ibâdete ara vermeden her gün yapmak,
b) Yalandan, boş sözlerden uzak durmak,
c) Zekât vermek,
d) Eşler ve cariyeleri dışında kalanlara karşı namusu korumak,
e) Verilen sözde durmak.
İşte cennete girmeyi hak eden mü'minler, bu vasıflan taşıyan kimselerdir. Söz ile mü'min olduğunu iddia edip îmân ile asla bağdaşmayan kötülükleri yapanlar, yalan ve hasedden, iftiradan geri durmayanlar değil.
Mü'minlerin karşıtı olan insanların vasıfları da:
a) Sözde durmamak,
b) Akraba, dostlarla ilişkiyi sürdürmemek,
c) Güzel işlere, ibâdetlere devam etmemek,
d) Bozgunculuk yapmaktır.
Mü'minler grubuna en güzel âhiret yurdu va'dedilirken, bunların"karşıtı olan inkârcı-bozguncu insanlara da en korkunç âhiret yurdu olan cehennemin durak olduğu belirtilmektedir. Bunların ardına dünyâda lanet, âhirette

azâb takılacaktır (19-25 nci âyetler).
18. îyi insanlar, cennette, yine kendileri gibi iyi olan ataları, eşleri ve ço-cuklarıyle birlikte olacaklardır. Fakat kendileri gibi iyi olmayan atalar, eşler ve çocuklar, nimet yurdunda kendilerine eşlik edemezler. Salâh (iyilik) cennete girmenin temel şartıdır. Peygamber oğlu da olsa sâlih ve müttekî olmayan kimse, kurtuluşa eremez. Takva ve salâh, soydan mîrâs olarak geçecek bir şey değildir. Kişi kendi irâdesi ve eylemi ile sâlih veya fâcir olur ve davranışlarının karşılığını bulur (23 ncü âyet).
19. Rızkı bollaştıran veya daraltan Allah'tır. Rızkın bolluğu veya darlığı, bir sınavdır. Allah herkesi, kabiliyyetine göre bol veya dar rızıkla sınar. Rızkın bolluğu, kişinin Allah katında değerli olduğunu kanıtlamayacağı gibi, darlığı da Allah tarafından sevilmediğini göstermez. Allah dilediğini bollukla, dilediğini de darlıkla imtihan eder (26 ncı âyet).
20. İtmi'nân derecesine ermiş olan mü'minler, dünyâ varlığına aldan-mazlar, buna gönül bağlamaz, yalnız Allah'ı anmakla huzur bulurlar (28 nci âyet).
21. "Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola iletir" (27 nci âyet). Bu son cümleden, Allah'ın hidâyetinin mânası gayet iyi anlaşılmaktadır. Hangi kul Allah'a yönelir, O'na gitmek dilerse Allah onu kendi yoluna sokar. Ama kul böyle bir istek göstermezse Allah onu, içinde bulunduğu sapık haline terk eder. Hâşâ Allah, doğru yolda olanı, o yoldan çıkarıp eğri yollara düşürmez. Eğri yolda olanları, elçisi vasıtasiyle doğru yola çağırır. O yola gelme istek ve eğilimi gösterenleri doğru yola iletir. Ama böyle bir istek göstermeyeni, doğru yola zorlamaz. Kendi haline terk eder. Demek ki Allah'ın idlâl ve hidâyeti (saptırması ve doğru yola iletmesi) kulun isteğine bağlıdır. Zorlama yoktur. Zorlama olsa, sorumluluk olmaz. İnsan muhtar (hür) yaratıldığı için sapıklığı ve hidâyeti kendi isteğine bağlı kılınmıştır. Allah'ın, zâlimleri, fâsıkları, kâfirleri doğru yola iletmeyeceğini vurgulayan âyetlerin hepsi, kulun hidâyet ve dalâletinin kendi isteğine bağlı olduğunu anlat-maktadır. İşte 27 nci âyet de bunu açıklamaktadır.
22-32 nci âyette inanmayan kavminin olumsuz davranışlarına üzülen Peygamber (s.a.v.) teselli edilmektedir. Kendisinden önceki peygamberlerle de kavimleri alay etmişti ama Allah, bir süre fırsat verdiği o kimselerin, inanmamakta kararlı oldukları ortaya çıkınca şiddetle cezalandırmıştı, helak olup gitmişlerdi.
23-33-34 ncü âyetler de Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin, gerçekte hiçbir gücü olmayan, boş isimlerden ibaret olduğunu vurgulamaktadır.

24. İnsanlar kötü işi yapa yapa alışkanlık kazanırlar. Alışkanlıkları, o

işi gözlerinde süsler. Artık o kötülüğün, o yanlışın doğru, hak olduğunu sanırlar. Nasıl ki batıl dinleri, gelenekleri, alışkanlık sonucunda müşriklerin gözünde câzib hale gelmiş; o uydurma, engelleyici gelenekleri Hakk'ın buyruğu sanıp bağlanmışlar, sapmışlar ve saptırmışlardı.
25. O gün olduğu gibi bugün de aynı şeyler olmaktadır. Fakîhlerin, mü-fessirlerin yanlış yorumlan din haline gelmiş; Kur'ân'a açıkça aykırı olan sözler âyetin üstüne çıkmış; âyet o düşüncelerin tersini söylerken o düşüncelerle büyüyüp dolan âlimler (!) âyetleri hep parantez içine koydukları açıklamalarla kendi düşüncelerine göre te'vîl etmiş, hattâ tahrif etmişlerdir. Öşte böyleleri, tıpkı müşrikler gibi dünyâda bu eylemlerinin sonucu olarak geri kalmağa mahkûm olmuşlar, yalnız kendilerini geri bırakmamışlar, toplumlarının da geri kalmasına sebebolmuşlardır. işte kaç asırdan beri İslâm âlemine hâkim olan geriliğin temeli, bu insanların yanlış yorumlarıdır. Bunlar, onların dünyâdaki cezalandır. Âhirette de bunlar, dini tahriflerinin cezasını ağır biçimde çekecekler, Kur'ân'ı gerçek mânâsıyle açıklamağa çalışan ma'sûm insanlara attıkları iftiraların bedelini Ödeyeceklerdir!
26. Batıl geleneklerinin ve alışkanlıklarının peşinde koşanlar, şiddetli cezaya çarpılacaklar; o batıl düşünce ve eylemlerden korunanlar ise meyvası ve gölgesi sürekli olan bahçelere gireceklerdir. Dünyâda birbirinin karşıtı olan bu iki zümrenin, âhiretteki halleri de karşıttır. Biri bahçede, daimî meyvalar arasında, gölgeler arasında sefa sürmekte, öteki de âteşte yanıp kıvranmaktadır.
Peygamberlikle İlgili Prensipler:
27. Hz. Muhammed'e indirilen vahyler, kıssalar, daha önce indirilmiş bulunan İlâhî Kitâb'ın âyetleridir. Onlar hak olduğu gibi, bunlar da haktır.
28. Kitap ehli, kendi Kitaplarını doğrulayan Kur'ân'ın inmesinden sevinç duymuşlardır. Çünkü Kur'ân'ın, Kitaplarım doğrulaması, kendi durumlarını güçlendirir. Tevhide bağlı olan Kitap ehli, ibâdetin yalnız Allah'a yapılacağını, yalnız O'nun yasalarına uyulacağım söylüyorlardı. Ancak onların Kitabı, jbrânîce olduğu için Araplar onu anlayamıyorlardı. Şimdi o Kitabın içeriği, son derece vecîz ve mu'ciz bir üslûb ile Hz. Muhammed'e vahyedil-mekte, böylece Araplar da şirki bırakıp yalnız Allah'a kulluk etmeğe çağınlmaktadır.
İlâhî Kitapların ve dînlerin özü birdir. Kendilerinin inandıklan temel prensipleri Araplara ve bütün müşrik kavimlere inandırmak üzre indirilen ve İlâhî Kitabı doğrulayan; onları reddetmeyen, tersine koruyan, gereğinin yapılmasını isteyen Kur'ân'ın inmesinden, insaf sahibi her Kitâb ehlinin-elbette sevinç duyması gerekir.
İlâhî dinlerin özü birdir. Bu dinler, insanları birbirine düşürüp düşman

etmek, kırdırmak için değil, aynı ülkü ve ideâlde birleştirip kaynaştırmak için gönderilmiştir. Dinlerdeki ayrılıklar, insan egoizminin ürünüdür.
Üç İlâhî Kitap dikkatle okunursa, bunların özünün bir olduğu, hepsinin de insanları Allah'a kulluğa, güzel işler yapmağa, hümanizme çağırdığı anlaşılır. Ya bu düşmanlıklar, sürtüşmeler, kavgalar? Bunların kaynağı İlâhî Kitaplar değil, onları istedikleri gibi yorumlayan din adamlarının yorumlarıdır. Halkı bu yorumlarla şartlandırmakla din adamları veya âlimleri(!), İlâhî irâdenin hilâfına, insanlar arasına düşmanlık tohumlarını ekmişlerdir. Demek ki düşmanlık, dinden değil, onu yanlış yorumlamaktan doğmuştur. (Bu konuda 36-38 nci âyetlerin tefsirine bakınız).
28. Artık batıl olduğu anlaşılan düşüncelere değil, inen Hak nuruna tâbi olmak gerekir. Hak geldikten sonra bile bile bâtıla bağlı kalanlar, Allah'ın büyük azabına çarpılırlar. Çünkü onlar, dünyâda şöhret, mevki ve menfaat sağlamak için bâtıla bağlı kalmışlar, dünyâyı âhirete yeğlemişlerdir (37 nci âyet).
29. Peygamberlerin görevi, mu'cize yaratmak değil, kavimlerini uyarıp onlara doğru yolu göstermektir. İnanmayanlar, davranışlarına bahane bulmak için peygamberlerinden mu'cizeler istemişler: dağlan yürütmelerini, ırmaklar fışkırtmalarını, ölüleri diriltmelerini... önermişlerdir. Bu gibi olağanüstü şeyleri yapmak, peygamberin elinde değil, Allah'ın elindedir. Peyğam-ber'in görevi, vahyi teblîğ ile irşâddır.
Her kavme bir uyarıcı gönderildiği gibi, Araplara da Hz. Muhammed (s.a.v.) gönderilmiştir (7, 27 nci âyetler). Ona karşı çıkanlar, istedikleri mu'ci-zeleri görseler de inanmayacak kadar basiretleri bağlı, küfürde kararlı insan-lardır (31 nci âyet).
30. Müşrikler, Peyğamber'in evlenip çoluk çocuk sahibi olmasını garipsiyorlardı. Onlara göre Allah'ın elçisi, melek gibi yemeğe, içmeğe, evlenmeğe, çalışmağa ihtiyaç duymamalı idi. Eğer o, gerçekten peygamber ise kendisini inkâr edenlerin başına hemen azabın inmesi gerekirdi.
Kür'ân bu düşünceleri red için onlara, eski peygamberleri hatırlatmaktadır: Onlar da birer melek değil, insan idiler. Çalışırlar, evlenirlerdi, çocukları vardı. Zaten peygamber melek olsa idi, insanlara örnek olamazdı. Mu'-cize getirmek, peygamberin elinde olmadığı gibi, onun görevi de değildir. Onun görevi teblîğ ve irşâddır (7, 40 nci âyetler).
Peyğamber'i inkâr edenler, eğer inkârlarında kararlı iseler, mutlaka davranışlarının cezasını göreceklerdir. Eski peygamberleri inkâr edenler nasıl ce-zalandırılmışsa, son peygamberi inkârda kararlı müşrikler de mutlaka cezalandırılacaklardır. Ama herşeyin bir zamanı olduğu gibi, müşriklerin başına inecek azabın da bir zamanı vardır. Onların cezalandırılacakları zaman, Allah'ın

katındaki kayıt kütüğünde mevcuttur. Vakti gelince mukadder azâb, mutlaka bunlara da inecektir.
31. O azâb İnince Allah, dilediği düşünceleri, inançları silip kaldıracak, dilediğini de yerleştirecektir. Yahut dilediği insanları helak edecek, dilediği toplumu yerleştirecektir. Hangi düşüncelerin veya toplumun silineceği, hangilerinin yerleştirileceği de Allah katında tesbît edilmiştir. Kâinatın ve olaylarının plânı O'nun yanındadır. Kâinatta hiç raslantı yoktur. Herşey, İlâhî bilgi hazînesinde ayrıntı ile tesbît edilmiştir.
32. Hak da'vetçisine karşı koyan kararlı inkarcıların, cezaya çarpılacakları muhakkaktır ama, bunun zamanını Allah bilir. Bu müşriklere verilecek ceza, peygamber hayâtta iken de olabilir, onun vefatından sonra da. Er geç, mutlaka inkarcılar, cezalandırılacaklardır.
33. Daha önceki inkarcıların tuzakları, Hakk'm yayılmasına engel olmadığı gibi, bu müşriklerin tuzakları da Kur'ân'ın ve İslâmın yayılmasını engelleyemeyecek, kâfirlerin tuzakları, kendi ayaklarına dolanacaktır (41-42 nci âyetler).
34. Muhammed (s.a.v.) mutlaka peygamber ve ona vahyedilen Kur'ân haktır. Bir da'vânm doğruluğu, iki tanıkla belli olur. Bu da'vânın doğruluğunu ispatlayan iki tanıktan biri Allah, biri de Kitap ehli âlimleridir.
Önce Allah, Muhammed'in peygamberliğine, Kur'ân'ın vahy olduğuna tanıktır. Muhammed'in söylediklerini yalan çıkarmamakta, doğrulamaktadır. Onun söyledikleri, gerçekleşmektedir. Bu ifadeden, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, bütün samîmiyyet ve ihlâsı görünmektedir. O, bütün samimiy-yetiyle, kendisinin peygamberliğine, Allah'ın tanık olduğunu söylemektedir. Bu ifadede bir yemîn üslûbu vardır: "Allah şâhiddir ki ben peygamberim; Kur'ân da meleğin vahyidir!" demektir.
İkinci tanık da Kitap ehli âlimleridir. Kitap ehli, inen Kur'ân'ın anlattıklarının, kendi Kitaplarında bulunana uygun düştüğünü söylemektedirler. O Kitabın dilini bilmeyen, onları okuyamayan, öğrenim görmemiş Muhammed(s.a.v.)in, o Kitapta bulunan prensipleri, kıssaları anlatması, ancak vahy ile mümkündür. İşte Kitap ehlinin insaflı âlimleri, Kur'ân'ın muhtevasını düşününce, Hz. Muhammed'in peygamberliğine tanıklık etmişlerdir. Böylece en güçlü iki şâhid ile Hz. Muhammed'in peygamberliği, Kur'ân'ın da vahy eseri olduğu isbât edilmiştir (43 ncü âyet). Yine Mekke'de inmiş bulunan Ahkaf Sûresinde de Kitap ehli âlimlerinin tanıklığına işaret edilmektedir: "De ki: 'Hiç düşündünüz mü; Eğer bu (Kur'ân), Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanızi İsrail oğullarından bir şâhid de bunun benzerini (Tevrat'ta) görüp inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)?' Şüphesiz Allah, zâlim bir toplumu doğru yola iletmez!" (Ahkâf Sûresi: 10).
RA'D SÛRESİNÎN KIHÂET FARKLARI
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
İk İki damme ile:
İki fethâ ile: İkisinde de nün ile:
İkisinde de yâ ile: Tağşiye kökünden muzâri' Burada ve A'râf: 54'de: İğşâ'dan muzâri': j ^33 Hepsinde ref ile:
jljl^j L>J 3 £Jj i Hepsinde cer ile:
l.el-Bahr: 5/359.
2. el-Bahr: 5/360.
3. Hepsi " öL> " ref\ ğayru'den sonra gelen "
Okuyanlar:
Ebû Hayveh, Yahya ibn Vessâb. Çoğunluk '. Neha'î, Ebû Rezîn ve Ebân ibn Sa'-Ieb'in Katâde'den rivayeti, Ebû Amr ed-Dânî'nin de Hasan'dan rivayeti. Çoğunluk 2.
Ebûbekr, Hamza.
Ötekiler.
Ebû Amr, İbn Ke-
sîr, Hafs.
Ötekiler3.
'ı izafetle cerretmişlerdir.
538
RA'D SÛRESÎ
Cüz': 13, Sûre: 13/87
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Sâd'ın dainmıyle: Sâd'ın kesriyle: Madmûm yâ ile, edilgen müzekker: Madmûm tâ ile, müennes, edilgen: 4 Yâ ile, edilgen:
^a4 Yâ ile, tafdîl'den etken:
lîı l'iy
ü; Nûn ile, tafdîl'den etken: Kâfin sükûnuyla: Kâfin dammıyle: IİT lill Birincide soru, ikincide olumlu kip:
Okuyanlar:
Mücâhid, Sülemî. Ötekiler1. Ya'kûb, İbn Âmir, Âsim.

Ötekiler 2. Yahya ibn Ya*mur, Ebû Hayveh ve Halebî'nin Abdu'l-Vâris'ten rivayeti. Yahya ibn Ya'mur'un musha-finda da böyledir3. Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler 4. Nâfi, İbn Kesîr. Ötekiler5.
Nâfi', Kisâ'î6.
1. Kurtubî: 9/282.
2. Tkberî'ye göre en güzel kırâet, tâ ile edilgen şeklinde okumaktır. Çünkü anlamı: "Bahçeler, ekinler aynı su ile sulanır" demektir. Fakat yâ ile okumak da doğrudur. O takdirde mânâ: "Bunların hepsi aynı su ile sulanır" demek olur (Câmi'u'l-beyân: 13/102).
3. el-Bahr: 5/367.
4. Taberî'ye göre iki kırâet de doğru olmakla beraber, yâ ile okumak daha güzeldir: Câmi'u'l-beyân: 13/102.
5. en-Neşr: 2/216.
6. Mü'minûn: 35, 82'de, Nemi: 67'de Nâfi, Kisâ'î'nin tersini yapmıştır. Nâfi, Neml'de kendi aslına bağlı kalmış, yalnız bir nûn ilâvesiyle okumuştur. Kisâ'î, Mü'minûn'da iki istifham ile okumuştur.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
5	l!i; tfj; IÎT \l\	Birincide olumlu, ikincide soru:	İbn Âmir ı.
ı5if ili- ı!r bi;		İkisinde de soru kipi:	Ötekiler 2.
6	■ -^ E	Mîm'in fethi, sâ'nın dammıyle, (s&jı)nin çoğulu:	Çoğunluk.
		Mîm'in dammı, sâ'nın sükûnuyla, ($&\ )nin çoğulu:	A'meş'ten rivayet.
		Mîm'in fethi, sâ'nın sükûnuyla:	Yine A'meş'ten rivayet3.
7, 11, 34, 37	i(ı£)Jjj ı(tfyL* (^)JL' '0-O^İ	Hör yerde, vakıf halinde yâ ile:	îbn Kesîr.
jb'. tjlj tjlj Ol»		Her iki halde de yâ'sız, tenvîn ile:	Ötekiler.
8	u^V ^ j		Çoğunluk.
			Übey mushafı4.

1. Ancak İbn Âmir, Nemi ve Nâzi'ât'ta tersini, yani birinciyi soru, ikinciyi olumlu okumuş, Neml'de Kisâ'î gibi nûn ilâve etmiştir. Yalnız Vâkı'a 47'de iki istifham ile okumuştur.
2. Yalnız İbn Kesîr ve Hafs, Mü'minûn'da birinciyi olumlu, ikinciyi soru şeklinde okumuştur:

£\ tf j & '. liî. bi'		Birinciyi soru, ikinciyi olumlu:	Kisâ'î.
	m;- er j	Ui. ijji Soru kipi ve ikinci hemze'yi teshîl ile, ikinciyi olumlu:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
Ciî		U- bi Birinciyi olumlu, ikinciyi soru:	ibn Âmir.
£»	ı'ı;! ı!r ^	U-U iOji İki hemze arasına elif sokarak:	Kalûn ve Ebû Amr.
ıjiT		Lî. bil İki hemze arasına bir elif sokarak ve iki hemze ile:	Hişâm.
Cıî	^ j	Uî* bil Birincide de ikincide de soru kipiyle, iki hemze ile:	Ötekiler.

(Tebsırah : 552- en-Neşr: 2/370)-374).
555;
3. 9/284-
Kurtubî: 285
4. el- 5/369.
Bahr:
540
RA'D SÛRESİ
Cüz': 13, Sûre: 13/87
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
*£•%
üî
14
16
17
JUHİÎl Vasi ve vakf halinde yâ ile: İbn Kesîr.
îki halde de yâ'nın JJ Ta'kîb kökünden ismi fail:
3
Ü Muâkebe kökünden tekil 'i ismi fail:
kökünden ismi fail:
JU«Jl Mîm'in kesriyle: J Mîm'in fethiyle:
jjkJo Yâ ile:
jyûî Hitâb tâ'siyle:
Yâ ile, müzekker kipi:
Tâ ile, müennes: Dâl'ın fethiyle:
li JLL dâl'ın sükûnuyla:
1. Bu, Übey ve İbrâhîm Neha'î'nin kırâetidİr.
2. el-Bahr: 5/372.
3. el-Bahr: 5/376.
4. el-Bahr: 5/376.
5. el-Bahr: 5/381.
Ötekiler.
Çoğunluk.
Ubeyd ibn
Ziyâd'. Bir kırâettir. Übey kırâeti.
İbn Abbâs kırâeti2.
Çoğunluk. Dahhâk ve A'rec3.
Çoğunluk. Yezî'dî'nin Ebû Amr'dan rivayeti4. Ebûbekr, A'meş, Hamza, Kisâ'î. Ötekiler. Çoğunluk. Eşheb el-Ukaylî ve Zeyd ibn Alî5.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
&		öâib yâsıyle:	Humeyd, İbn Muhaysın, Yahya, A'meş, Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
		Hitâb tâsıyle:	Ötekiler.
17		Hemze ile:	Çoğunluk.
l\jJr		Hemze yerine lâm ile:	Ru'be1.
19	I-'M'*! M" "m	Fâ ile, fiil edilgen:	Çoğunluk.

- of	s(,.....*	Eliften -sonra vâv ile, fiil etken:	Zeyd ibn Alî2.
91 <?•' /.,ı t J L^^		- Çoğul olarak:	Çoğunluk.
		Tekil olarak:	Neha'î3.
		Yâ'nın fethiyle, etken:	Çoğunluk.
		Yâ'nın damını, hâ'nin fethiyle edilgen:	İbn Kesîr'den rivayet ve Ebû Amr4.
		Lâm'ın fethiyle:	Çoğunluk.
i		Lâm'ın dammıyle:	İbn Ebî Ableh5.
24	^	Nûn'un fethi, 'ayn'ın kesriyle:	İbn Ya'mer.
		Nûn'un fethi, 'ayn'ın sükûnuyla:	İbn Vessâb.

1. el-Bahr: 5/382.

2. el-Bahr: 5/384.
3. el-Bahr: 5/386.
4. el-Bahr: 5/387.
5. el-Bahr: 5/387.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	iwc*	Nûn'un kesri, 'ayn'ın sükûnuyla:	Çoğunluk *.
26	J-u;	Dâl'ın kesriyle:	Çoğunluk.
	jJU;	Dâl'ın dammıyle:	Zeydibn Alî2.
30	, JZ> a5\ \	Vasi ve vakf halinde yâ ile:	Ya'kûb.
	v& <Ş\ j	İki halde de yâ'sız:	Ötekiler.
31	i^ı ^JJ\ -^ İU1	iki meftûh yâ arasında bir elif ile, hemzesiz:	Bizzî.
	ijiıı OÖJÎ ^jj^ jlii ı	Öncesinde iki yâ bulunan hemze ile:	Ötekiler.

	ijiıı jıJ}\ ^şi Ii*\ (,j^) yerine (jsrf)	Alî, İbn Abbâs,
	ile:	İkrime, Alî ibn el-
		Hüseyn, Zeyd ibn
		Alî, İbn Ebî Melî-
		ke, Cahderî...3.
r	*Jb Lrf ^y J>" jl Tâ ile, müennes veya	
	muhâtab:	Çoğunluk.
h	jij ^ C/ J^i j 1 Ğâib yâ'sıyle ve çoğul:	Mücâhid, tbn
		Cübeyr 4.
32	, c>Up İki halde de vâ ile:	Ya'kûb.

I.el-Bahr: 5/387.
2. el-Bahr: 5/388.
3. Kurtubî: 9/320; el-Bahr: 5/393. Taberî, ibn Abbâs'ın (\JÛİ ^j&j&ljî) okuduğunu, "Kâ-tib ötekini uyuklarken yazmış" dediğini rivayet etmektedir (el-Bahr: 13/154). Fakat İbn Abbâs'ın böyle söylediğini sanmıyoruz. Kurtubî de bu rivayetin tbn Abbâs'a yakıştınldığı kanısındadır.
4. el-Bahr: 5/393.

Âyet No.	Kelime: Kıraet farkı:	Okuyanlar:
	viİp İki halde de yâ'sız:	Ötekiler.
33	IjjİT J^Iu ^!j j; Zây'ın fethiyle etken,	
	lijC mekr mansûb:	Mücâhid.
	• bs^ Üİ-& j*j J1' **"* edilgen, mekr merfû':	Çoğunluk'.
	±* j Tenvîn ile, mekr*e ma'tûf:	İbn Ebî İshâk2.
	Ijju* j Edilgen mâzî3;	Hamza, Kisâ'î.
	lyu* 3 Sâd'ın fethiyle etken	
	mâzî:	Ötekiler.
	1^1^ 3 Sâd'ın kesriyle:	Yahya ibn Vessâb,
	-	Alkame 4.
33	il* j^ İ1 Ui Sonda yâ'sız:	Çoğunluk.
	j^U ^ Ü Uİ Sonda yâ ile:	Bir kırâettir5.
34	jlj 'ja Sonda yâ'sız:	Çoğunluk.
	\J)3 ot Sonda yâ ile:	Bir kırâettir 6.
35	iî^Jf Jl£j Misâl, çoğul:	Alî ve İbn
		Mes'ûd.
	«jü^Jl Jî; Mesel, tekil:	Çoğunluk 7.
36	İljil V • A'budu*ye atfen nasb ile:	Çoğunluk.

V j Söz başlangıcı olarak ref ile:
Ebû Hâlid 8.

l.el-Bahr: 5/395.
2. el-Bahr: 5/395.
3. Burada ve Mü'min: 37'de.
4. Kurtubî: 9/324.
5. Kurtubî: 9/322.
6. Kurtubî: 9/324.
7. el-Bahr: 5/396.
8. l&ni: "Yalnız Ona taparım, O birdir, ortağı yoktur, ortak koşanların eylemlerinden uzak dururum."

Ayet
No.
39
41
42
43
Kelime: Kırâet farkı:
Vasi ve vakf halinde yâ ile:
İki halde de yâ'sız: Hafif bâ ile isbât kökünden:
Tesbît kökünden, şeddeli bâ ile: ı j *.>■;# Tenkis kökünden:
■
Naks kökünden: Kâfir tekil:
~£ j
X- j Küffâr, çoğul:
j Vâv, nün ile çoğul: -* i Mevsûl'den sonra çoğul
mâzî kipi:
°ja j Men mevsûl, (o-up) feth üzre mebnî:
öî 3 (Öî)cer harfi' ("M ^
mecrûr:
0^ i Bir önceki gibi, ^ tekil edilgen mâzî kipi, merfû':
l.el-Bahr: 5/400.
2. Taberî de bu kırâeti tercih etmiştir: 13/175.
3. Câmi'u'l-beyân: 13/175.
4. Câmi'u'l-beyân: 13/178-179; Kurtubî: 9/336; el-Bahr: 5/401.
Okuyanlar:
Ya'kûb. Ötekiler. Ebû Amr, İbn Kesîr, Âsim. İbn Abbâs ve Ötekiler. Dahhâk. Çoğunluk'. Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr. Ötekiler 2. İbn Mes*ûd.
Übeyy ibn Ka'b3. Çoğunluk.
Hasan, Dahhak. Mücâhid, İbn Abdi'1-A'lâ, İsmail İbn Muhammed el-Yemânî4.

14/72 İBRAHİM SÛRESİ..... 929
Tefsir: 929
Tefsîr: 929
Tefsir: 933
Tefsîr: 933
Tefsîr: 934
Tefsir: 935
Tefsîr: 935
Tefsir: 936
Tefsîr: 937
Tefsîr: 937

Tefsîr: 939
İbrahim Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:.....940
İbrahim Sûresi Kırâet Farkları 943

14/72 İBRAHİM SÛRESİ

35-41 nci âyetlerinde Hz. İbrahim'in duası anıldığından sûreye bu ad verilmiştir. Son Mekke sûrelerindendir. Yalnız 28-29 ncu âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat bu âyetlerin, önceki âyetlere bağlılığı, bu rivayeti şüpheli kılar.
Nûh Sûresinden sonra inen ve 52 âyet olan bu sûrede: Peygamber'in görevine işaret edilir, küfür liderlerinin tutumu kınanır, geçmiş milletlerin peygamberlerine karşı davranışlarına yer veriljr, tevhidin temsilcisi olan İbrâhîm'in Allah'a duasına, suçluların ve inananların âhiretteki yerlerine dair sahneler sunulduktan sonra Kur'ân'ın, insanların uyarılması için gönderildiği vurgulanarak sûre bitirilir.
Âyetleri birbirine o derece bağlıdır ki sûrenin tamamının aynı zamanda ya da bölümlerinin birbiri ardınca indiği söylenebilir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. î- Elif lâm râ. Bu, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan çıkarıp O güçlü ve övgüye lâyık olanın yoluna iletmen için sana indirdiğimiz bir kitaptır. 2- O Allah ki, göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. Çetin azâbdan dolayı vay şu kâfirlerin haline. 3- Ki onlar, dünyâ hayâtını âhirete tercih ederler, Allah'ın yoluna engel olur ve onun eğrilmesini isterler. İşte onlar, derin bir sapıklık içindedirler!

Tefsir:

1- Vahy ile inen kitabın önemine dikkati çekmek için sûreye elif, lâm râ harfleriyle başlanmakta, böylece dinleyicinin zihni dinlemeğe hazır hale getirilmektedir. Daha sonra Kitabın, Hz. Muhammed'e indirilişinin sebebi açıklanmaktadır: Bu kitap, insanları batıl inançların, cehaletlerin karanlıklarından çıkarıp aydınlığa kavuşturması, sapıklıktan doğru yola iletmesi için Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Daha sonra dünya yaşamını âhiret yaşamından çok seven, Allah'ın yolundan sapan ve başkalarını da saptıran, Allah'ın doğru yolunu eğriltmeğe, tevhid inancını çarpıtmağa çalışan inkarcıların çetin azaba uğrayacakları belirtilmektedir.
"Yüce Allah, dünyâ hayâtını âhiret hayatından çok sevenleri kınamaktadır. İnsanın, yaşaması için gerekli olan şeyleri sevmesi, dünyâda yaşamak istemesi kötü değildir. Kötü olan dünyâ değil, dünyâyı âhiretten çok sevmek, sadece dünyâ için çalışmak ve âhireti unutmaktır. Böyle kimselerin âhiretten bir payı olmaz. Âhirete inanıp hem dünyâ, hem de âhiret için çalışmak kötü değil, tersine Allah'ın buyruğudur. Allah indinde makbul kullar, Allah'tan, dünyânın da, âhiretin de iyiliğini isterler: "Rabbimiz, bize dünyâda da iyilik ver, âhirette de iyilik ver!" [4505] derler.
4- Biz, her elçiyi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın. Allah dilediğini saptırır, dilediğini yola iletir, O azizdir, hikmet sahibidir.

Tefsîr:

4- Biraz sonra anlatılacak kıssaya bir giriş niteliğinde olan bu âyette yüce Allah, her millete ancak kendi diliyle konuşan bir elçi gönderdiğini, elçi gittikten sonra dilediğini şaşırtıp dilediğini doğru yola ilettiğini bildirmektedir. Elçi göndermenin amacı, Allah'ın emirlerini insanlara açıklamasıdır. Gönderilen elçi, milletinin dilini bilmezse, söyledikleri anlaşılmazsa insanlar doğru yolu nasıl öğrenirler ve nasıl hidâyeti bulurlar? İnsanlar, Allah'ın buyruklarını anlasınlar diye her millete kendi diliyle konuşan elçiler gönderilmiştir. Âyetin amacı şunu anlatmaktır:
Nasıl her millete kendi diliyle konuşan bir elçi gönderdiysek, Araplara da Arapça konuşan bir elçi gönderdik. Şayet Araplara, İbranice konuşan bir elçi gönderseydik, Araplar: "Bu nasıl şey, Araplara yabancı dille konuşan bir elçi gelir mi?" derlerdi.
Öyle anlaşılıyor ki müşrikler, işitip duydukları kitapların hep İbranice olduğunu düşünerek Hz. Muhammed'e Arapça vahiy gelmesini gaep karşılamışlar: "Eğer gerçekten ona Allah'ın sözü geliyorsa niçin ötekiler gibi îbranice gelmiyor?" demişlerdir. Bundan dolayı Kur'ân'ın birçok yerinde her peygambere, anCak kendi konuştuğu dilde vahiy geldiğine işaret edilmektedir: "Eğer biz onu, yabancı dilde bir Kur'ân yapsaydık derlerdi ki: Âyetleri açıklanmalı değil miydi? Yabancı (bir söz) ve (hitâbedilen de) Araplar öyle m/7..."[4506]
İşte bu ve benzeri âyetler, müşriklerin: "Neden Muhammed'e de öteki kitapların dilinde kitap gelmiyor? Bunlar vahiy olsa, Muhammed'in bilmediği bir dilde gelirdi, biz onun Allah sözü olduğunu anlardık. Ama bu sözler, Muhammed'in kendi konuştuğu dilde, kendi sözleridir" şeklindeki sözlerine cevap oluşturmaktadır. Yüce Allah, anlamaları için Kur'ân'ı Arapça indirmiştir. Peygamber (s.a.v.) de: "Allah, her peygamberi kendi milletinin diliyle göndermiştir" demiştir.[4507]
Demek ki asıl amaç, inen sözlerin anlaşılmasıdır. Yoksa hiç anlaşılmadan sırf tekrarlanmak amaciyle sözler, kalıplar indirilmemiştir. Yüce Allah, her millete kendi diliyle konuşan bir elçi göndermiş, buyruklarını o elçinin konuştuğu dille indirmiştir. Şayet elçi, sadece bir millete özgü ise o milletin, gelen sözleri anlaması yeterlidir,

[4505] Bakara Sûresi: 201.
[4506] Fussilet Sûresi: 44.
[4507] İbn Hanbel, Musned: 5/158.

başka milletler anlamasa da olur. Fakat görevlendirilen elçinin, elçiliği bütün insanlığa ise, ona gelen vahiylerin anlaşılması için iki ihtimal vardır: Ya herkesin, o elçinin dilini öğrenmesi, ya da ona gelen sözlerin dünya dillerine çevrilmesi gerekir.
İmdi Hz. Muhammed'in elçiliği Araplara mahsus değil, bütün insanlığadır: "Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bilmezler" [4508], "De ki: Ey insanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim..." [4509] âyetleri, Hz. Muham-"med'in risaletinin cihanşümul olduğunu gösterir. Gerçi her iki âyetteki "en-nâs" sözüyle Kureyş kabilesinin, yahut Arapların kasdedildiğini söyleyenler vardır [4510] ama hangi topluma gelirse gelsin, gelen söz Allah'ın sözü ise, bu, bütün insanlık için buyruktur. Bütün insanlık o İlâhî ırmaktan feyz alır. Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın cihanşümul bir peygamber olduğunda asla şüphe yoktur.
Kendisi ve hitabettiği ilk toplum Arap olduğu için yüce Allah ona, buyruklarını Arapça indirmiştir. Nasıl ki önceki milletlere gönderdiği peygamberlere de kendi dilleriyle vahiy indirmişti. Şimdi Arap olmayanların hepsinin ona gelen vahiyleri anlamak için Arapça öğrenmeleri mümkün değildir. Zorlama ile bir milletin dilini ortadan kaldırıp yerine Arapçayı yerleştirmek de doğru olamaz. Çünkü: "Onun âyetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır" [4511] âyeti uyarınca insanların renklerinin ve dillerinin değişik olması, Allah'ın âyetlerinden, Tanrı yasalarındandır. Çeşitli tabiat olgulariyle nasıl insanların renkleri farklı ise dilleri de öyle farklı olmuştur. Bir milletin dilini değiştirmeğe kalkmak, Allah'ın tabiat yasalarına aykırıdır.
Öyle ise diğer milletlerin, Kur'ân'ı anlayabilmeleri için tek çare kalıyor: O da tercemedir. Kur'ân, mümkün olan en büyük titizlik ile dünyâ dillerine terceme edilmeli ve Allah'ın her kulu, O'nun buyruklarını anlama imkânına kavuşturulmalıdır. Kur'ân her dile çevrilir. Arapça bilmeyenler, namaz dışında Kur'ân'ın tercemesini okurlar. Namazda mümkün ise Kur'ân'ın Arapça aslı okunmalıdır. Arapça bilmeyenler namaz kılacak kadar Arapça Kur'ân öğrenirler. Arapçaya hiç dili dönmeyen kimselerin, kendi dillerindeki terce-me ile namaz kılmalarında hiçbir sakınca yoktur. Nitekim 'Abdullah ibn Mes'ûd'un, dili dönmeyenin, Kur'ân'ı aynı anlamı veren başka kelimelerle okumaya cevaz verdiğini anlatmıştık [4512]. Din kimsenin tekelinde değildir. Falan şöyle demiş, filân böyle demiş, bunların Önemi yoktur. Önemli olan Allah'ın dediğidir. Allah, Kur'ân'ı, anlaşılması için indirdiğini söylüyor. Peygamber (s.a.v,) de Kur'ân'ın tercemesi okunamaz diye bir şey söylememiştir. Onlardan başka da hiç kimsenin din hakkında yasaklar koyup kaldırmaya hakkı yoktur. Allah her dili anlar. Onun için kalıp değil, ruh, mânâ önemlidir. Kişi Hakk'ın divanına durduğu zaman gönlünden ne dediğini bilmeli, bilinçli olarak ibâdet etmelidir.
Arapça, İslâm milletleri arasında müşterek dil olabilir. Nitekim olmuştur da. Fakat bu dil, sadece âlimler arasında geçerlidir. Halk tabakasının Arap-çayı öğrenip Kur'ân'm manâsını anlayacak hale gelmesi imkânsız denecek ka-dar güçtür. Halk anlamadan ftır'ân'ın Arapça okunmasında fazla yarar yoktur. Namaz kılabilecek derecede Arapça Kur'ân metni öğrenilir ve onunla namaz kılınır. Fakat namaz dışında Kur'ân'ın tercemesinin okunması ve her müs-lümanın her fırsatta, her gün mutlaka Allah kelâmının mealinden birkaç sayfa okuyup öğrenmeğe çalışması gerekir. Ramazanda cemâatin, camilerde oturup saatlerce Kur'ân dinlemeleri güzel ama, hiç anlamadan dinlemenin yararı nedir? Camilerde bir cüz, iki cüz Arapça Kur'ân okunacağına yarım cüz Kur'ân ve sonra da onun meali, -katma ve çıkarma yapmadan- okunursa çok daha yararlı olur. İnsanlar, Allah'ın ne dediğini anlayarak camilerden çıkarlar.
Gerçi vaizler va'zediyorlar ama bu va'zların, hiçbir zaman Kur'ân'ın yerini tutması mümkün değildir. Çünkü bunların çoğu, hissiyata dayanan uydurma hikâyelerle doludur. Hattâ çoğu, gerçekte Allah kelâmının ruhuna da aykırıdır. Dinimiz vaizlerin ya da fakİhlerin kitaplarından değil, doğrudan Allah'ın kelâmından öğrenilmelidir.
Maalesef İslâm fıkıh kitapları diye öne sürülen kitapların çoğu, Kur'ân'ın ruhundan uzak hükümlerle doludur. Bunlar Allah'ın buyruğu değil, daha sonraki çağlarda yetişen din adamlarının, zamanlarının etkileri altında kıyaslara dayanarak koydukları hükümlerdir. Bunların çoğu, ilmin gerçeklerine, günümüzün şartlarına aykırıdır. Ve bunlar, insana bıkkınlık veren teferruat ile doludur. Dinin Özü bu teferruat değil, esaslardır. Bundan dolayı dini, son çağların hükümlerini taşıyan fıkıh kitaplarından değil, doğrudan Allah'ın kelâmından öğrenmek lâzımdır. Çünkü Allah'ın kelâmı kolaydır. Fakat din, bu fıkıri kitaplarında zorlaştırılmış, teferruata boğulmuştur. "Allah size kolaylığı ister, size güçlüğü istemez" [4513] Asıl din kolaydır ama, ulemâ takımının zamanın şartları altında yaptıkları ilâvelerle, kıyaslarla ortaya çıkardıkları din, güçtür ve bu din, Kur'ân'ın açıkladığı din değildir. Onun için herkesin Kur'ân'ı okuması, Allah'ın buyruğunu kaynağından öğrenmesi lâzımdır. Allah ne diyorsa din odur. Onu katmasız, çıkarmasız olduğu gibi kabul etmek lâzımdır.
Dediğimiz gibi herkesin namaz kılacak derecede Arapça Kur'ân öğrenmesi uygundur. Arapça bilmeyen, öğreninceye kadar Türkçe mealden okuyarak namazım kılabilir. İmamı A'zam'a göre Farsça ve diğer dillerle

[4508] Sebe* Sûresi: 28.
[4509] A'râf Sûresi: 158.
[4510] Bkz. M.Reşîd Rızâ, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/326-327.
[4511] Rum Sûresi: 22.
[4512] Bkz. 1/37, 50.
[4513] Bakara Sûresi: 185.

Kur'ân okuyup namaz kılmak caizdir. Bundan dolayı Kur'ân'a uygun olan Tevrat ve İncîl âyetlerini okuyarak namaz kılmak da caizdir. Çünkü bunlar Kur'ân'a uygun ise Süryânîce ve İbrânîce okumak gibidir. Ona göre bu dillerle Kur'ân okuyup namaz kılmak caizdir.[4514]

Büyük İmâm, devrinde henüz taassub yayılmadığı için gayet hür ve Kur'ân'ın ruhuna uygun düşünerek, halkın yararını gözeterek bu fetvasını vermiştir. Onun bu fetvası da Selmân-ı Fârisî'nin görüşüne dayanmaktadır. İranlılar, Selmân-ı Fârisî'ye mektup yazıp kendileri için Fâtiha'nın Farsça anlamını yazmasını istemişler. Dilleri Arapçaya yatıncaya dek Fâtiha'nın Farsça anlamını okuyarak namaz kılmışlardır. [4515] (el-Mebsût, 1/37, Beyrut: 1406/1986).

Yüce Allah, Yûsuf Sûresinin başında önce "Şunlar, o apaçık Kitâb'ın âyetleridir, düşünüp anlamanız için o Kitabı Arapça indirdik" buyurmakta, sonra Kitabı Mukaddes'in Yûsuf kıssasını anlatmaktadır. Şimdi apaçık Kitabın âyetleri dendikten sonra Kitabı Mukaddes'in Yusuf Kıssasının anlatılması, "Apaçık Kitâb" ile Tevrat'ın kasdedildiğini gösterir. Yani "Şunlar o apaçık Kitâb olan Tevrat'ın âyetleridir." Bu âyetler, Hz. Muhammed'e Arapça olarak indirilmiştir. Tâ ki îbrânîce olan o Kitabı okuyamayanlar, ondaki âyetlerden yararlansınlar. İşte bunun için o Kitabın âyetleri, Hz. Muhammed'e Arapça vahyedilmiştir. Bu vahyin asıl amacı, îbranice olan o Kitabı okuyamayanlara ve anlayamayanlara, ondaki âyetleri, ilim ve hikmetleri anlatmaktır. Nasıl başka dillerdeki kitapları anlayamayan Araplara, o kitaplardaki âyetler Arapça vahyedilmişse, Arapça olan Kur'ân'ı anlamayanlara da onun âyetlerinin terceme edilip sunulması gerekir. Kur'ân'ın ruhundan anlaşılan budur. Allah: "Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt ve uyarı için kolaylaştırdık, öğüt alan yok mu?" [4516] âyetiyle de Kur'ân'ın Araplara anlayacakları bir dille indirilerek kolaylaştırıldığını bildirmiştir. Ama sonradan ulema, Arapçadan başka bir düle okunmayacağını söylemekle Allah'ın kolaylaştırdığı Kur'ân'ı zorlaştırmışlar, hele o koydukları tecvîd kuralları, o medler, o ğunneler, o kalka-lelerle adetâ Allah'ın Kitabıyla istedikleri gibi oynamışlardır. Hâşâ ki Hz. Peygamber ve sahâbîsi bunların yaptığı gibi kalkale, ğunne, idğâm, ihfâ gibi kurallarla ve o medlerle okumuş olsunlar.

Zemahşerî, bu âyetin tefsirinde: "Kur'ân Arapça indirildiğine göre Araplara hüccettir. Başka milletlere hüccet olabilmesi için her dilde indirilmesi gerekmez mi?" sorusuna şöyle cevap veriyor: "Her dilde Kur'ân indirilmesine gerek yoktur. Çünkü terceme bu vazifeyi yapar. Bir dilde inen Kur'ân, terce-me ile başka dillere aktarılır. Nitekim yabancı milletlerin hepsinde tercemele-rin, Kur'ân'ın yerini tuttuğunu görürsün" [4517]' diyor.

Tekrar vurgulamak isterim ki namazda, mümkün olduğu takdirde Kur'ân Arapça okunmalıdır. Fakat rukû'larda, secdelerdeki teşbihler namazın rüknü değil, tesbîh ve duadır. Bunların Arapça okunması şart değildir. Türkçe okunsa, anlaşıldığı için daha iyi olur. Dualar Türkçe okunmalıdır ki insanlar ne dediklerini bilsinler. Yüce Allah, henüz şarabı yasaklamazdan önce, sarhoş iken namaz kılmayı yasaklamıştır. Sebep de sarhoş iken insanın ne dediğini bilmemesidir. Yüce Mevlâ şöyle buyurmuştur: "Ey inananlar, sarhoşken namaza yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz".[4518]

Şimdi ne dediğini bilmeden Arapça duaları tekrar etmenin anlamı nedir? Bunlar Allah'ın sözü değil, insanların sözleridir, başkasının hiç anlamadığı sözleri tekrar etmek yerine kişinin gönlünden kopan duaları yapması elbette daha iyidir.

Yüce Allah, bütün dilleri bilir. Arapça Allah'ın kendi dili değildir ki O'na kendi diliyle yalvaralım da bizim dilimizi anlasın. O bütün dilleri bilir. Biraz önce yazdığımız âyeti kerime uyarınca Allah, bizim, ibâdet ederken ne dediğimizi bilmemizi istemiştir. Burada ilginç bir hikâye kaydedeceğim. Lise talebeliğim sırasında hocamız merhum Ömer Naimî Efendi'den dinlediğimiz olay şudur:

Cumhuriyetten önce, Harput'un Çarsancak adlı kasabası, derebeylerin yönetiminde idi. İşte bu derebeylerinden biri (galiba Mehmet Bey), Harput'un şair ye nüktedan âlimlerinden Nusret Efendi'ye gelir, kendisine, hiç kimsenin bilmediği etkili bir duâ öğretmesini ister. Nusret Efendi de ona şu duayı öğretir: "Allâhummec'alnî dubben kebîren fî cebelin 'azîm."

Bu kimsenin bilmediği duâyı(!) öğrenmekten sevinen Mehmet Bey, dört yıl bu duayı okur. Bir gün evine, bizim Naimî Bey'in babası, Harput'un ünlü âlimlerinden Kemal Efendi gelir. Namaz kılarlar. Mehmet Bey Müftü Kemal Efendi'ye, kimsenin bilmediği dualar bildiğini işittirmek için namazın ardından ellerini kaldırıp işitilecek bir sesle: "Allâhummec'alnîdubben kebîrenfî cebelin 'azım" der. Duayı duyan Kemal Efendi, Mehmet Bey'e, o duayı bir daha okumamasını söyler. Mehmet Bey sebebini sorar. Kemal Efendi duânm anlamını açıklar: "Canım sen, Allah'ım, beni büyük bir dağda büyük bir ayı yap!" diyorsun", der.

Nusret Efendi'ye karşı gazapla dolan Mehmet Bey, duasının kabul edilmediğine şükreder ve silâhını kaptığı gibi Harput'a gelir. Amacı Nusret Efen-di'yi öldürmektir. Fakat Nusret Efendi durumu öğrenince derhal herkesin saydığı Beyzade Efendi'ye sığınır. Beyzade, kendisini tehlikeli durumdan kurtarır. Mehmet Bey'e:

— Canım' sen ne diye ondan duâ soruyorsun? O bilmez, buna benzer bir duâ var ama, o bilmeyerek sana yanlış öğretmiş, deyip Mehmet Bey'i yatıştırır.

Bu olay vukubulmuş bir hâdisedir. Birçok mevlit törenlerinde o bağıra, yırtıla duâ edenlerin bazan o kadar ters,

---

[4514] Şemsu'd-dîn es-Serahsî, Kitâbu'l-Mebsût, 1/234, Dâru'l-ma'rifeh, Beyrut-Lubnan.
[4515] el-Mebsût, 1/37, Beyrut: 1406/1986,
[4516] Kamer Sûresi: 17, 22, 32, 40.
[4517] Keşşaf 2/366.
[4518] Nisa' Sûresi; 43.

anlamsız Arapça ibareler tekrarladıklarına şahidolmuş ve hayretler içinde kalmışızdır. Ama halk bu adamların her söylediğine âmîni basmaktadır. Bundan dolayı şekilden, kalıptan dinin özüne, ruhuna dönmeli, dualarımızı anladığımız dilde, içimizden geldiği biçimde ve kendimizi Allah'a vererek yapmalıyız. Dinin özü kelime kalıpları değildir; gönülden kopan sözlerle Allah'a yalvarmaktır. İşte böyle gönülden Allah'a bağlanan bütün tevhîd dinlerinin adı "İslâm"dır.

Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın daveti umumîdir. Onun getirdiği Kur'-ân'a uyan herkes selâmete çıkar. Fakat Kur'ân'ın, daha önceki İlâhî kitapları neshettiğini, o kitapların mensuplarının müslüman olmadıkça Allah katında ibadetlerinin kabul edilmeyeceğini söylemek doğru değildir. Kur'ân, kendinden önceki İlâhî kitapların hükümsüz olduğunu söylememiştir. Bir İlâhî kitaba bağlı olmayanları bu kitaba uymağa çağırmış, ellerinde İlâhî kitap bulunanları ise ille bu kitaba uymağa çağırmamış, fakat kendi kitaplarını doğru dürüst uygulamalarını istemiştir. Yüce Allah: "Kendi yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken seni nasıl hakem yapıyorlar da sonra bunun ardından dönüyorlar" [4519] buyurmuştur. Bu âyet, aralarında çıkan dâvada anlaşmazlığa düşüp bunun halli için Hz. Muhammed'e gelen, sonra onun verdiği hükme de razı olmayan yahudiler hakkındadır. Hıristiyanlar için de:

"İndi sahipleri, Allah'ın onda indirdiği şeylerle hüküm versinler" [4520] buyurmuştur.

Bu iki âyet, ne Tevrat'ın, ne de İncil'in neshedilmediğini, yahudî ve hı-rıstiyanların, kendi dinlerinin hükümlerini uygulayabileceklerini, fakat dinlerinde aşırılığa gitmeyip dinin özüne bağlı kalmalarının gerektiğini gösterir. Bakara Sûresinin: "Şüphesiz imân edenler, yahûdiler, hırıstiyanlar ve sabitler; bunlardan kim ki Allah'a veâhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara, Rableri katından mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" [4521] âyeti de Allah'a kulluk eden ve âhirete inanan bütün insanların korku ve üzüntü çekmeyeceklerini bildirmektedir. "Kim îslâmdan başka bir din ararsa o ondan kabul edilmeyecektir ve o kimse âhirette kaybedenlerden olacaktır" [4522] âyetinde ve başka âyetlerde geçen "İslâm" ile kasde-dilen, yalnız Hz. Muhammed'in getirdiği din değil, bütün peygamberlerin, insanları davet ettiği Allah'a kulluk etmek, yalnız O'na teslim olmak ve yalnız O'na tapmaktır. Bu anlamiyle başka dillerde adı ne olursa olsun, Allah tarafından gönderilmiş bütün dinlerin Kur'ân'daki adı İslâmdır. Yahudilik de, hırıstiyanlık da, sabitlik de İslâm'dır. Çünkü bunların hepsi Allah'a tapmayı öğütler ve bunların mensupları Allah'a taparlar:

Ölmek üzere olan Ya'kub, oğullarına, kendisinden sonra neye tapacaklarını sormuş; onlar da: "Senin Tanrın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshâk'-ın Tanrısı olan Tek Tanrıya" tapacaklarını, O'na İslâm (yanı teslim) olduklarını söylemişlerdir. [4523] Bakara Sûresinin 67 nci âyetinde İbrahim'in dosdoğru bir müslüman olduğu vurgulanmaktadır. Yani tek Allah'a kulluk eden, âhirete inanan ve sâlih amel yapan herkes müslümandır.

Öyle ise her İlâhî din mensubunun, ötekini kâfirlikle suçlayıp cennetin dışına atması doğru değildir. Hıristiyanlar, müslümanlan kâfir kabul edip cehenneme sokmuşlar, müslümanlar da yahûdî ve hırıstiyanları kâfir kabul edip cehenneme sokmuşlardır. Allah, bu İlâhî dinlerin özüne sarılan, taassuba kapılıp dinin özünden ayrılmayanların hepsine cennetin kapılarını açmış iken insanların böyle taassuba kapılması, aralarında düşmanlıklara yol açmış, din adına asırlarca birbirlerini kırıp geçirmelerine sebebolmuştur. Herkes kendisinin doğru yolda olduğunu sanmıştır. Allah'ın, insanları kurtarıp barış içinde yaşatmak için gönderdiği dinler, insanların elinde böylece özünden saptırılarak düşmanlıklara âlet edilmiştir. Oysa hepsi Allah'a yalvarmakta, hepsi Allah'a gitmektedir. Hepsinin amacı birdir. Fakat iş, insanların anlayışına kalınca ihtilâflar başlamıştır. Bu ayrılıklar, düşmanlıklar dinin özünden değil, zaman içinde dinin yanlış anlaşılmasından ve özünden sapılmasından doğmuştur. İnsanları cennete koymak şunun bunun elinde değil, Allah'ın elindedir. Cennet yalnız müslümanlara değil, Allah'a yönelen bütün kullara mahsustur. Yüce Allah buyurmuştur: "İş ne sizin kuruntunuza, ne kitap ehlinin kuruntusuna göre olmaz. Kötülük yapan, cezasını çeker ve kendisine A ilah '-tan başka bir dost ve yardımcı bulamaz. Erkek veya kadından her kim inanarak iyi işlerden bir iş yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar. [4524] Bu ve benzeri âyetler cennete girmek için üç temel şart koymaktadır:

1) Allah'a îmân, 2) Âhirete îmân, 3) Salih amel.

5- Andolsun biz, Musa'yı da: "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkan onlara A ilah 'in günlerini (geçmiş milletlerin başlarına gelen olayları) hatırlat!" diye âyetlerimizle birlikte göndermiştik. Şüphesiz bunda, sabreden, şükreden herkes için âyetler vardır. 6- Mûsâ, kavmine demişti ki: "Allah'ın, üzerinizdeki nimetini hatırlayın, O sizi Fir'avn soyundan kurtardı. Onlar sizi işkencenin en kötüsüne koşuyorlar, oğullarınızı kesiyorlar, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda Rabbiniz-den size büyük bir imtihan vardı." 7- "Ve Rabbiniz size şöyle bildirmişti: Andolsun, şükrederseniz elbette size daha fazla veririm ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir'." 8- Ve Mûsâ dedi ki: "Siz ve yeryüzünde bulunanlar hep nankörlük etseniz, iyi bilin ki Allah zengindir, övülmüştür (sizin şükrünüze muhtaç değildir)."

[4519] Mâide Sûresi: 43.
[4520] Mâide Sûresi: 47.
[4521] Bakara Sûresi: 62.
[4522] Âl-i 'İmrân Sûresi: 85.
[4523] Bakara Sûresi: 133.
[4524] Nisâ Sûresi: 123-124.

Tefsir:

5-8: Yüce Allah, bir önceki âyette, her millete kendi içinden, kendi dilini konuşan bir elçi gönderdiğini belirttikten sonra bu âyetlerde de İsrail oğullarına, Allah'ın günlerini hatırlatarak öğüt vermek için mu'cizelerle, kanıtlarla gönderdiği Musa'nın davet sahnelerinden bir parça sunmaktadır.
Yevm'in çoğulu olan eyyam, günler demektir. Buradaki günler, önemli olayların geçtiği günlerdir. Allah, isyanları yüzünden birçok milleti cezalandırmıştır. İşte gerek İsrail oğullarının, gerek başka milletlerin başlarına gei-miş olan felâketlerin geçtiği günleri hatırlatarak, insana öğüt vermesi Mû-sâ'ya emredilmiştir.
İsrail oğullarını Fir'avn'ın zulmünden kurtaran Musa, onlara Allah'a şük-retmeyi öğütlemiş; Allah'ın, şükreden kuluna daha fazla nimet vereceğini, nankörlük edeni ise cezalandıracağını, yeryüzünde bulunan herkes nankör-lük etse dahi Allah'a bir ziyan olmayacağını, zira Allah'ın zengin ve övülmüş olduğunu bildirmiştir.
Allah, nankörlük edenin elinden nimetini almak suretiyle onu cezalandırır. Hadiste: "Kul, işlediği günâh yüzünden rızıktan mahrum edilir [4525]' buyurulmuştur.
İbnMes'ûd, " yerine " okumuştur. Birincisi "Rabbin duyurdu", diğeri "Rabbin buyurdu" demektir.
9- Sizden öncekilerin: Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenler ~ki onları A ilah 'tan başka kimse bilmez- haberi size gelmedi mi? Elçileri onlara kanıtlar getirdi de onlar, ellerini ağızlarına koydular: "Biz, sizin görevlendirildiğiniz şeyi inkâr ettik ve biz, sizin bizi çağırdığınız şeyden kuşkulu bir şüphe içindeyiz!" dediler. 10-Elçileri: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe edilir mi? O sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi belirtilmiş bir süreye kadar ertelemek için sizi davet ediyor" dediler. Onlar: "Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Bizi, atalarımızın taptığı şeylerden çevirmek istiyorsunuz- O halde bize açık bir delil getirin!" dediler. 11- Elçileri onlara dediler ki: "Doğru, biz de sizin gibi insandan başka bir şey değiliz. Fakat A ilah, kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan biz size delil getiremeyiz. İnananlar Allah'a dayansınlar." 12- Bize yollarımızı göstermişken neden biz Allah 'a dayanmayalım? Sizin bize yaptığınız eziyetlere katlanacağız. Dayananlar, Allah'a dayansınlar. " 13- İnkâr edenler, elçilerine dediler ki: "Ya sizi mutlaka yurdumuzdan çıkarırız, ya da bizim dinimize dönersiniz!" Rableri de onlara şöyle vahyetti: "Zâlimleri mutlaka helak edeceğiz!" 14- "Ve onların ardından sizi o yere yerleştireceğiz. Bu, makamından korkan ve tehdidimden korkan için verdiğim sözdür. " 15- (Elçiler, düşmanlarına karşı Allah'tan)/e/r7r istediler ve her inatçı zorba perişan oldu! 16- Ardından da, kendisine, irin (gibi bir) suyun içirileceği cehennem vardır! 17- O(cehemnem suyu)nu yutmağa çalışır, fakat boğazından geçiremez ve her yandan ona ölüm geldiği halde yine ölemez. Bunun ardından da kaba bir azap!

Tefsîr:

9- İbret için Mûsâ hikâyesine kısa bir atıfta bulunduktan sonra yüce Allah, bu âyetlerde de dinleyicilerin dikkatini Nûh, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelen, Allah'tan başka kimsenin bilmediği kavimlerin kıssalarına çevirmektedir.
Bu âyette "Onlardan sonra gelen, Allah'tan başka kimsenin bilmediği kavimler" cümlesiyle Âd ve Semûd'dan sonra daha birçok kavmin geldiği, fakat onları Allah'tan başka kimsenin bilmediği belirtilmektedir. Bu cümle, yahudilerin ve Arapların soyunu tâ Nuh'a kadar kopuksuz anlatan soy rivayetlerinin bilimsel bir yanı bulunmadığını gösterir. Çünkü Araplarla, yahut yahudilerle Nuh arasında yalnız Allah'ın bildiği, başka kimsenin bilmediği birçok kavim vardır. Yüce Allah, bu aradaki kavimleri kimsenin bilmediğini belirttikten sonra Araplar veya yahudiler nasıl kopuksuz olarak Nûh'â kadar ulaştırılır? Aynı şey Nuh'tan Âdem'e kadar olan zamanı on nesle indiren rivayetler için de geçerlidir. Hangi on nesil? İbn Mes'ûd bu âyeti okuduğu zaman: "Soycular, soyu bildiklerini ileri sürerek yalan söylemişlerdir. Çünkü Allah, bunların bilinmeyeceğini haber vermiştir" dermiş.[4526] "Bu arada birçok nesiller..." [4527], "Onlardan kimini sana anlattık, onlardan kimini de sana anlatmadık" [4528] âyetleri de soyları, kopuksuz olarak Âdem'e kadar götürenlerin bilimsel bir temele dayanmadıklarım gösterir. Peygamber (s.a.v.), kendi soyunun ancak Ma'd ibn 'Adnan ibn 'Uded'e kadar bilindiğini, bundan öteye geçmediğini söylemiştir. Âdem'den bu zamana dek kaç yıl geçtiğini söylemek mümkün değildir.[4529]
İşte daha önce gelip geçmiş milletler, kendilerine gerçeği duyurmak için peygamberler geldikçe ellerini ağızlarına götürmüşlerdir. "Ellerini ağızlarına götürdüler" sözü, ya peygamber konuşurken elleriyle onun ağzını kapatıp konuşmasına engel oldular: "Sus, konuşma, seni dinlemeyiz" dediler. Yahut peygamberlerin, yalnız bir tek Tanrıya tapmaya çağırdıklarım duyunca şaşkınlıktan parmaklarını ısırdılar, "Bu nasıl sözdür, hiç tanrıların hepsi bırakılıp bir tek Tanrıya tapılır mı?" dediler. Yahut ellerini kendi ağızlarına götürerek peygambere susmasını işaret ettiler, anlamlarına gelir.

[4525] İbn Mâce, Fiten: 22; İbn Hanbel, Musned, 5/277, 280, 282.
[4526] Câmi'u'l-beyân: 13/187.
[4527] Furkan Sûresi: 38.
[4528] Mu'min Sûresi: 78.
[4529] Mefâtîhu'l-ğayb: 19/88.

Birinci anlam daha doğrudur. Çünkü biri konuşurken dinlemek istemeyenlerden kiminin, elleriyle onun ağzını kapatarak: "Sus, seni dinlemiyoruz" demesi olağandır. İşte "ellerini ağzına kapattı" deyimi, konuşan kimsenin sözünü kesti anlamında kullanılır.
Peygamber konuşmağa, gerçekleri anlatmağa çalıştıkça kavimleri, elleriyle onun ağzını kapatarak sözünü kesmişlerdir. Onu dinlemeyeceklerini, ça-ğırılarım kabul etmeyeceklerini, çünkü söylediklerinin gerçek olduğundan şüphe ettiklerini belirtmişlerdir.
10- Kendilerini Allah'a kulluğa davet eden peygambcueri, onlara: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe edilir mi?" diyerek kâinat, Allah'ın varlığının ve birliğinin âyetleriyle dolu iken Allah'tan şüphe edilemeyeceğini söylemişlerdir. Fakat kavimleri, onların da kendileri gibi insan olduğunu» kendilerini atalarının dininden döndürmeğe çalıştıklarını ileri sürerek, gerçekten peygamber olduklarını ispat için mu'cizeler getirmelerini istemişlerdir,
11-12: Peygamberleri, kendilerinin de insan olduklarını, fakat Allah'ın lûtfuna erdiklerini, Allah'ın izni olmadan mu'cize getiremeyeceklerini, kendilerine doğru yolu gösteren Allah'a dayandıklarını, Allah uğrunda kavimlerinden görecekleri eziyetlere katlanacaklarını, inananların Allah'a dayanmaları gerektiğini söylemişlerdir.
13-15: İnkâr edenler, peygamberlerini: "Ya bizim dinimize dönersiniz, ya da sizi yurdumuzdan çıkarırız" diyerek tehdidetmişler, yüce Allah, kendisinden yardım dileyen peygamberlere: haksızları helak edeceğini, onların yurduna kendilerini oturtacağını, uyarılarından öğüt alanları böyle mükâfatlandıracağını vahyetmiştir. Peygamberler Allah'tan fetih ve yardım dileyince Allah inatçı zorbaları perişan etmiştir. Son âyetteki Hesap zamanı huzurumda durup hesap vermekten korkan, yahut benim daima kendisinin başında bulunduğumdan, kendisini kontrol ettiğimden korkan anlamına gelir.
14-15 nci âyetlerdeki " fiilleri, üçüncü şahıs geniş zaman kipiyle " şeklinde de okunmuştur.
16-17: Kâfirlerin azabı dünyâda helak olmalariyle bitmez. Dünyânın ardından da cehennem onları beklemektedir. Orada boğazlarından bir türlü geçmeyen, irin gibi kokuşmuş su içerler. Her yandan öldürücü azaplar içindedirler, ama bir türlü ölmezler. Böyle katı işkenceler içinde kalırlar.
Taberî, Ebu Müslim Isfahanı ve başka müfessîrler, bu âyetlerin, Hz. Mû-sâ'nın sözlerinin devamı olduğunu söylemişlerdir'.[4530] Fakat Râzî, bu görüşü benimsememiş, bu sözlerin, Hz. Peyğamber'in kavmine yöneltildiğini söylemiştir. Yüce Allah, müşriklere öğüt için önce Mûsâ kıssasından bir parça sunmuş, sonra da Arapların bildiği milletlerin kıssalarından genel bir tablo göstermiştir.
Burada zikredilen 'Âd ve Semûd kavimleri, Kitabı Mukaddes'te geçmez. Bunlar Arap Yarımadasında yaşamış Arap kabileleridir. Araplar bunların ha-rabolmuş yurtlarını bilir ve peygamberlerine karşı geldikleri için yurtlarının harabolduğuna inanırlar, bunlara âit hikâyeler anlatırlardı. İşte Kur'ân, onlara, bildikleri bu kavimlerin, peygamberlerine karşı gelmeleri yüzünden helak olduklarını hatırlatarak, peygamberlerine karşı gelen her kavmin de onlar gibi helak olacağını anlatmaktadır.
Gerçekten Hz. Muhammed'e karşı gelen liderler, birkaç yıl sonra Bedir Savaşında ve diğer savaşlarda öldürülmek suretiyle cezalarını çekmişler, onların yurtları da müslümanların egemenliği altına geçmiştir.
18- Rablerine karşı nankörlük edenlerin (iyi) işleri, tıpkı fırtınalı bîr günde rüzgârın savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi ele geçiremezler. İşte derin sapıklık budur. 19- A ilah 'm, gökleri ve yeri hak (ve hikmet) ite yarattığını görmedin mi? Dilerse sızı götürür ve yepyeni bir halk getirir. 20- Bu, Allah'a güç değildir.

Tefsîr:

18 nci âyette Allah'a karşı nankörlük edenlerin yaptıkları işlerin, iyiliklerin boşa çıkacağı, rüzgârın savurduğu kül gibi havaya savrulup gideceği belirtilmektedir. İyi işlerin Allah tarafından kabul edilmesi için Allah'ı bir bilerek yapılması lâzımdır Allah'ı inkâr etmek, yahut O'nun yanında başka tanrılara tapmak nankörlüktür. Nankörlerin yaptıkları iyilikler, Allah katında makbul değildir. Rüzgâr nasıl külü savururs a, nankörlük de iyi amelleri öyle savurur, yok eder.
Acaba kâfirlerin bütün iyi işleri boşa mı çıkar? Yoksa boşa çıkacak olan, putlara tapmaları mıdır? Bazı müfessirlere göre puta tapmaları yüzünden kâfirlerin yaptıkları bütün iyilikler boşa çıkar. Şirkleri yüzünden müşriklerin, fakirlere yaptıkları yardımlar, verdikleri sadakalar, âna-babalarına itaatleri hep boşa çıkar. Bazı müfessirlere göre de boşa çıkan, onların iyi işleri değil, putlara tapmaları, yalvarmalarıdır. O tapmaları, yalvarmaları boşunadır. Ne kadar yalvarıp yakarsalar, onlardan bir yarar göremezler. Boş yere kendilerini yormuş olurlar'.[4531]
Sözgeliminden anlaşıldığına göre Hz. Muhammed'in tevhîd çağırışım kabul etmeyenler, kendilerinin de insanlara iyilik ettiklerini, fakirlere sadaka verdiklerini, bu hareketleriyle Allah katında sevap alacaklarını söylemişlerdir. Onlara cevap niteliğinde olan bu âyette küfrün, bütün iyilikleri savurup yok edeceği belirtilmektedir. Burada kasdedilen küfür, ilk emirde Kureyş müşriklerinin küfrüdür ki bu, Allah'tan başka şeylere tanrı diye yalvarmak suretiyle Allah'a karşı saygısızlık ve nankörlük etmeleridir. Kendilerini yaratan, koruyan, nimetleriyle donatan Allah olduğu halde O'ndan başkasını da tanrı diye kabul etmeleri, Allah yanında o

[4530] CâmıVI-beyân: 13/187.
[4531] Mefâtîhu'I-ğayb: 19/105.

tanrılara da tapmaları, Allah'a karşı saygısızlıktır. Elbette Allah'a hiç inanmamak da küfürdür. Fakat burada Allah'a ortak koşmak kasdedilmiştir. Bu bakımdan küfrü, Allah'a inanmamak şeklinde terceme etmek yanlıştır. Çünkü müşrikler Allah'a inanıyorlardı. Âyeti, Allah'a nankörlük edenler, Allah'ın birliğini kabul etmeyenler şeklinde mâ-nâlandırmak gerekir, tik tercememizde, diğer tefsirlerin ve tercemelerin tesirinde kalarak küfrü Allah'ı inkâr etmek şeklinde mânâlandırmıştık. Fakat şimdi bu hatâmızı düzelterek âyeti "Allah'a nankörlük edenler" şeklinde terceme ediyoruz.
"Yaptıkları her işin önüne geçtik de onu saçılmış toz haline getirdik" [4532] "Onların bu dünyâ hayâtında harcadıklarının durumu, tıpkı bir dondurucu rüzgâra benzer ki kendi kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinine vurdu da onu mahvetti..." [4533] âyetleri de Allah'ın birliğini kabul etmeyen kimselerin iyiliklerinin boşa çıkacağım bildirmektedir.
19-20 nci âyetlerde gökleri ve yeri gerçek olarak yaratmış olan Allah'ın, dilerse sözlerini kabul etmeyen insanları götürüp onların yerine buyruklarım tutan bir nesil getireceği, bunu yapmanın, Allah'a güç olmadığı belirtilmektedir. Bu, müşriklere bir uyarıdır. Nankörlüklerini bırakıp Allah'ın çağırışını kabul etmedikleri takdirde Allah'ın kendilerini öldürüp, yerlerine yeni bir nesil getireceğini anlatmaktadır. Kendileri ölünce elbette âhiret hesabı başlayacaktır. Zaten ölüm, dünyada yapılanların hesabının sorulacağı yüce Divana açılan bir kapıdır. Şimdi Allah, ölerek huzuruna gelen sapıkların, divamndaki duruşmalarını sahnelemek üzere buyuruyor ki:
21- Hepsi Allah'ın huzurunda göründüler. Zayıflar, büyüklük taslayan-lara: "Biz size tabi idik. Şimdi siz bizden, Allah'ın azabından ufak bir şey savabilir misiniz?" dediler. (Büyüklük taslayanlar) dediler ki: "Allah bize yol gösterseydi, biz de size yol gösterirdik. Artık şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir, kaçıp sığınacak bir yerimiz yoktur!" 22- İş bitirildikten sonra şeytan şöyle dedi: ' 'A ilah size gerçek va 'detti, ben de size va 'dettim ama ben sözümden caydım! Benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu, sadece sizi davet ettim, siz de benim davetime koştunuz. O halde beni kınamayın, kendi kendinizi kınayın! Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz! Ben, önceden beni Allah'a ortak koşmanızı da tanımamıştım zaten. Doğrusu zâlimler için acı bir azap vardır!" 23- İnanıp iyi işler yapanlar da, Rablerinin izniyle sürekli kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokuldular. Onların orada dirlik temennileri "selâm"dtr.

Tefsir:

21-23 ncü âyetlerde bedenlerden ayrılan ruhların, bedensiz yaşamları hakkında sahneler takdim edilir. Önce ruhların, yüce Divandaki duruşmalarına bir göz atılır:
açığa çıktılar, göründüler, kendilerini gizleyen bir şey kalmadı demektir. Ruhlar bedenlerle örtülmüştü. Bedenlerden ayrılmakla örtülerini atar, açığa çıkarlar. İşte beden elbiselerinden soyulmuş olan ruhlar, böyle soyut olarak Allah'ın huzurunda dururlar. Kendileri apaçık ortaya çıktığı gibi işledikleri fiiller de bütün çıplaklığıyla ortaya çıkar.
Allah'ın birliği çağrısına uymadıkları için azaba çarpılacaklarını anlayanlar, birbirlerini suçlamağa başlarlar. Zayıflar, güdülenler; büyüklük taslayan güdücüleri, liderleri suçlayarak: "Size uyduğumuzdan dolayı bu duruma düştük. Şimdi siz bizi Allah'ın azabından kurtarabilir misiniz?" derler. Ama büyüklük taslayanlar kendilerini mazur gösterirler: "Ne yapalım, Allah bizi doğru yola iletseydi, biz de sizi doğru yola iletirdik. Biz kendi yolumuzun doğru olduğunu sanıyorduk. Meğer yolumuz yanlış imiş. Biz hangi yolda idiysek sizi de o yolda yürüttük" derler. Artık burada birbirlerini suçlamanın, sızlanmanın bir yararı olmayacağını, güçleri yetse de yetmese de bu işkenceye katlanacaklarını belirtirler.
İş bitirildikten, herkes hüküm giydikten sonra şeytan da onlara şöyle der:. "Allah size doğruyu söz vermişti. Ben de size söz vermiştim ama benim sözüm doğru değildi. Sizi aldatmağa çalıştım. Benim sizi kötülüğe zorlayacak bir gücüm yoktu. Sadece birtakım vesveselerle sizi bana uymağa çağırdım, siz de bana uydunuz. Öyle ise beni değil, kendi kendinizi kınayınız. Şimdi ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Esasen ben, dünyada sizin beni Allah'a ortak koşmanızı da tanımamıştım" der.
Âyetin sonunda zâlimlerin acı azaba uğrayacakları vurgulanır. Bu son hüküm de şeytanın, kendisine uyanlara söylediği sözdür. Yahut bu cümle Allah'ın sözü de olabilir. Allah, sahnenin sonunda, şeytana uyan zâlimlerin acı azaba uğrayacaklarını vurgulamaktadır.
23 ncü âyette ise Allah'a inanıp iyi işler yapanların varacakları güzel sonuca işaret edilmektedir.
24- Görmedin mi Allah, nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir, **25-** O ağaç, Rabbi-nin izniyle her zaman yemişini verir. Allah, öğüt almaları için insanlara böyle benzetmeler yapar. 26- Kötü sözün durumu da gövdesi yerin üstünden koparılmış, sabit olmayan kötü bir ağaca benzer. 27- Allah, inananları, dünya hayatında da, âhirette de sağlam sözle tesbit eder; Allah zâlimleri de saptırır ve Allah, dilediğini yapar.

Tefsîr:

[4532] Furkan Sûresi: 23.
[4533] Â1-İ 'tmran Sûresi: 117.

24-26 ncı âyetlerde güzel söz, kökü yere yerleşmiş, dallan da göğe doğru uzamış, Allah'ın izniyle her zaman, her mevsim ürününü veren güzel ağaca; Çirkin söz de kolayca savrulan, yerinden koparılmış kötü ağaca benzetilir. Güzel söz, köklü, meyvalı ağaç gibi sağlam, yararlıdır. Çirkin söz ise hafif, rüzgârın esmesiyle şuraya buraya sürüklenen köksüz, yararsız ağaca, zararlı ota-benzer. Güzel sözün "lâilâhe illallah", güzel ağacın da "mü'min" olduğuna dair İbn Abbâs'a dayanan bir tefsir rivayet edilir'. Güzel ağacın mü'-minin kendisini; sabit olan aslının, Allah'a itilâsını; göğe uzanan dallarının da Allah'tan korkusunu; çirkin ağacın ise kâfirin kararsız tutumu ile Allah'a isyanını temsil ettiğine; yahut güzel, sabit ağacın hurma, köksüz olan çirkin ağacın da Ebucehil karpuzu olduğuna dair İbn Ömer'e, Enes ibn Mâlik'e dayanan rivayetler vardır. [4534] Bunlar güzel sözlerdir. Ancak âyetin genel bıraktığını öyle değerlendirmek daha doğrudur. Güzel olan, iyiliğe sevk eden her söz, meyvalı ağaç gibi yararlıdır.

Kelime, söz anlamına gefdiği gibi, bilgi mânâsına da gelir. Bilgi ruhun gıdasıdır.- Beden nasıl besin maddelerinden gıda alırsa ruh da bilgiden gıda alır. Ma'rifet mevsim mevsim değil, her zaman ürün veren ruhsal ağaçtır. Rûh daima onunla beslenir. Çirkin söz ise ruha zararlıdır.

27 nci âyette Allah'ın, inananları dünyâ ve âhiret yaşamında sağlam sözle sağlamlaştıracağı, zâlimleri ise şaşırtacağı, O'nun, dilediğini yapacağı belirtilir. Buhârî'nin Berâ ibn 'Âzib'den rivayet ettiği bir hadise göre: "Müslüman kabrine konulduğu zaman Allah'tan başka Tanrı olmadığına, Muham-med'in de Allah'ın Elçisi olduğuna tanıklık eder. İşte Allah'ın, inananları dünyâ ve âhiret hayâtında sağlam sözle sağlamlaştırması budur".[4535]

Bu hadisin âyetle bir ilişkisi yoktur. Ancak sözün güçlendirilmesi için hadis, âyetle desteklenmiştir. Gerçekte âyet kabir sorusundan ve cevabından söz etmez. Mü'minlerin, dünyada da, âhirette de sağlam söz üzerinde bulunacaklarını belirtir. Ruh dünyâda neye alışmış, kendisine hangi düşünce yerleşmiş ise bedenden ayrıldıktan sonra da onunla meşgul olur. Nitekim insan en çok ne ile meşgul ise rüyalarında onunla veya onun manevî, hayâlı şekilleriyle uğraşır. Ru'yâ, ruhun, bedenle bağlantısını azaltıp kısmen serbest kalması halinde görülür. Ölüm ise ruhun bedenle bütün bağlantılarını kesip tamamen serbest kalması, bedenden ayrılma hâlidir. Bedenden ayrılan ruh, beden içinde edindiği alışkanlıkların, kazandığı vasıfların manevî şekilleri arasında kalır, onlarla meşgul olur. Dünyâda doğruya ahşan, âhirette doğruluğun sonuçlarıyla karşılaşır. Dünyâda yalana alışan, batıl düşüncelere saplanan kimse, dünyâ yaşamından sonra da o inanç ve düşüncelerinin manevi şekilleri içinde bocalar. Mü'minin sözü, düşüncesi dünyâda da sağlam, âhirette de sağlam olur. Zâlimin (yani müşrikin) söz ve düşüncesi dünyada batıl, âhirette de hali perişandır.

İşte âyet bu gerçeği belirtmekte, dünyâda sağlam söz söyleyen, Allah'ın birliğini ikrar eden mü'minin, dünyadan sonraki hayatında da sağlam söz üzerinde bulunacağını bildirmektedir.

28- Baksana şunlara, Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirdiler, kavimlerini de helak yurduna kondurdular. 29- Yaslanacakları cehenneme (götürdüler). Ne kötü bir duraktır o! 30- Allah'ın yolundan şaşırtmak için O'na eşler koştular. De ki: "(Azıcık) eğlenin, gideceği-nizyer ateştir!"31- inanan kullarıma söyle: "Namazı kılsınlar, ne alış-verişin, ne de dostluğun olmadığı bir gün gelmeden önce, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık hayretsinler."

Tefsir:

28-30 ncu âyetlerde Kureyş liderleri şiddetle uyarılmaktadır. Çünkü onlar, Hakk'ın çağrısını bırakıp puta tapmakla Allah'ın nimetine karşı nankörlük etmişler, tevhide girmeyi kabul etmeyerek kavimlerini kâfirlerin kalacağı yer olan cehenneme sürüklemişlerdir. Allah'a eşler, ortaklar tanımakla kendileri şaştıkları gibi başka insanları da doğru yoldan şaşırtmışlardır. "Varacağınız yer ateştir!" cümlesi, müşriklere büyük tehdiddir.

31 nci âyette de Peygamber'e, Allah'ın inanan kullarına namaz kılmalarını, ne alışverişin, ne dostluğun olmayacağı, yahut ne fidyenin ve ne de dostluğun para etmeyeceği âhiret günü gelmezden önce Allah'ın verdiği rızıklardan gizli ve açık olarak hayır yoluna harcamalarını öğütlemesi, emrediliyor.

Âyet üç şeyi önemle emrediyor: İnanmak, namaz kılmak ve Allah yolunda harcamak. İşte bunlar dinin üç temelidir: îmân, ibadet ve infak. Dünyâda bunları yapmak gerekir. Öldükten sonra malın insana yararı yoktur. Çünkü insan malı burada başkasına bırakıp gider. Malının, ölümünden sonra da kendisine yarar sağlaması için onu Allah yolunda harcamahdır.

28-29 ncu âyetlerin Medine'de indiği rivayet edilir. Muhammed İzzet Der-veze, âyetlerin konu ile yakından ilişkisi, kendinden önceki ve sonraki âyetlere bağlılığı dolayısiyle bu rivayeti şüpheli görmektedir.[4536]

32- Allah O'dur ki gökleri ve yeri yarattı, gökten su indirdi de onunla size rızık olarak çeşitli meyvalar çıkardı. Buyruğuyla denizde akıp gitmesi için gemileri emrinize verdi, ırmakları emrinize verdi 33- Sürekli olarak görevlerini yapan güneşi ve ayı emrinize verdi, geceyi ve gündüzü de emrinize verdi. 34- Ve kendisinden istediğiniz her şeyden size bir parça verdi: Eğer A ilah 'in nimetini saymak isteseniz sayamazsınız! Doğrusu insan çok haksızlık edendin çok nankördür!

[4534] Câmi'u'l-beyân: 13/203-212.
[4535] Buhârî, Sûre: 14, et-Tâc: 4/153-154.
[4536] et-TefsîruM-hadîs: 6/145.

Tefsîr:

32-34 ncü âyetlerde Allah'ın, gökleri ve yeri yaratıp, yağdırdığı yağmur ile besin maddeleri yetiştirdiği; koyduğu kanunlarla denizde gemilerin yürümesini sağladığı; ırmakları, güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü insanların hizmetine tahsis ettiği; istedikleri her şeyden insanlara bir parça verdiği; Allah'ın nimetlerinin saymakla tükenmeyeceği; fakat buna karşın insanın haksız ve nankör olduğu, yani kendisine bu kadar nimetler veren, iyilikler eden Rabbi-ne hamdetmeyip ortaklar koştuğu, nankörlük ettiği belirtilmektedir.
Yüce Allah denizleri, ırmakları, güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü insanın hizmetine vermiş, insana boyun eğdirmiştir. Arşimed Kanununa göre cismin taşırdığı suyun ağırlığı, kendi hacim ağırlığından az ise cisim batar, ağırlığına denk ise yarıya kadar dalar, ağırlığından fazla ise batmaz, su üstünde kalır. İşte gemiler Allah'ın suya verdiği bu özellikle su üzerinde yürür, insanları ve yükleri taşır. Denizler, ırmaklar masrafsız, doğal yollardır. İnsanlar çok eskiden beri bu yollardan yararlanmış, basit de olsa gemiler yapıp uzak mesafelere gidebilmişlerdir. Irmaklar da üzerinde gemileri taşıdığı gibi önüne konulan barajlarla yüksekten tazyikle akıp jeneratörleri çalıştırır, elektrik üretir, böylece bir yandan kentleri ve köyleri aydınlatırken, bir yandan da açılan kanallarla arazi sular, arza hayât verirler.
Ovalardan, vadilerden çağlayıp akan ırmaklar, suladıkları araziye canlılık, tabiata hayat verdikleri gibi çevreye de bambaşka bir letafet ve güzellik kazandırırlar. Irmak kıyısına gelen insanlar, ırmakta yıkanarak, güzel manzarayı seyrederek, akıp giden duru, berrak suyun etkisi ile kafalarını bulanık düşüncelerden durular, neş'e ve zindelikle dolarlar, işte bu akıp giden büyük güç kaynağı suları Allah, insanın hizmetine vermiştir.
Güneşin ve ayın, canlıların, bitkilerin yaşamında büyük etkileri vardır. Bitkiler, güneş ışığı ile besinlerini sindirirler. Güneş ışığı görmeyen bitki solar. İnsanların ve hayvanların da güneş ışığına büyük ihtiyaçları vardır. Vücutta kemikleri sertleştiren güneş ışığıdır. Güneş ışığı birçok zararlı mikrobu öldürür, çevreyi zararlı maddelerden temizler.
Gündüzün ışığı, insanın çalışıp kazanmasını, gecenin karanlığı da uyuyup dinlenme ortamını sağlar. Bütün bunlar, insanın rahat yaşaması için Allah'ın verdiği temel nimetlerdir. Bu nimetlerden herkes yararlanır. Bu hava, toprak ve su yeryüzündeki bütün canlıların ortak malıdır. Daha bunların dışında Allah'ın yaratıp insanın istifadesine verdiği o kadar nimetler vardır ki saymakla tükenmez. İnsanın, kendisine bu kadar nimetleri bahşeden Allah'a hamd ve şükür edeceği yerde baş kaldırması, O'nun birliğini tanımayıp, O'na ortaklar koşması elbette büyük saygısızlık ve nankörlüktür.
35- Bir zaman İbrahim şöyle demişti: "Rabbim, bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!" 36- "Rabbim, onlar, insanlardan birçoğunu şaşırttılar. Artık bundan böyle kim bana uyarsa o bendendir; kim bana karşı gelirse şüphesiz Sen, bağışlayan, esirgeyensin!'" 37- Rabbimiz, ben çocuklarımdan bazısını senin Haram Evi'nin yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı kılsınlar diye (böyle yaptım). Artık sen de insanlardan birtakım gönülleri, onları sever yap ve onları çeşitli meyvalarla besle ki şükretsinler." 38- "Rabbimiz, sen bizim gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu bilirsin. Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz." 39- "İhtiyarlık çağımda bana tsmâîl'i ve İshak'ı lütfeden Allah'a hamdolsun. Şüphesiz Rabbim, duayı işitendir" 40- "Rabbim, beni ve zürriyetim-den bir kısmını namazı kılan yap; Rabbimiz, duamı kabul buyur!" 41- "Rabbimiz, hesabın görüleceği gün beni, anamı-babamı ve mü'minle-ri bağışla!"

Tefsîr:

35-41 nci âyetlerde, karısını ve çocuklarından birini getirip ekinsiz Mekke vadisine yerleştiren Hz. İbrâhîrh'in duası anlatılır. 37 nci âyette İbrahim'in: "Ya Rabbi, zürriyetimden bir kısmını senin dokunulmaz, çevresinde kan dökülmez Evinin yanına yerleştirdim" dediği anlatılır. Bu sözden İbrahim'in, Ka'be'yi yaptıktan sonra böyle duâ ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü "el-Beytu'l-Muharrem" Ka'be'dir. Ka'be henüz yapılmadan böyle söylemesi uygun olmaz. İbn Kesir de 35-36 ncı âyetlerde anlatılan duanın Ka'be yapılmadan, İbrahim'in karısı Hacer'le oğlu İsmail'i getirip Mekke yöresine bıraktığı zaman, 37 nci âyetteki duanın da Ka'be'nin yapımından sonra yapıldığı kanaatindedir.[4537]
İbrahim'in bu duasına bakarak Ka'be'nin ta Âdem'den önce melekler tarafından yapıldığı hakkında rivayetler ortaya atılmıştır ki bunların akla, mantığa sığar tarafı yoktur. Melekler niçin Ka'be'yi yapsınlar? Ka'be'nin Âdem tarafından yapılmış olmasına inanmak da safdilliliktir. İlk insan, oldukça sanat ve teknik isteyen bir yapı yapma becerisine sahip değildi. Kur'ân'ın söylemediği şeyleri Kur'ân'a yakıştırmak doğru olmaz.
Mekke'de inen âyetler içinde ilk defa burada İbrahim'in çocuklarından birinin Mekke ile irtibatı anlatılmakta, daha sonra bu çocuğun İsmâîl olduğuna işaret edilmektedir. Bazı kimselere göre ancak Hz. Peygamber Medine'ye hicret edip Yahudilerle ilişki kurduktan sonra inen âyetlerde İbrahim'in Mekke'ye geldiği, İsmâ'îi'in babası olduğu zikredilmiştir. Yani Peygamber Aleyhisselâm, İbrahim'in, Arapların atası olduğu düşüncesini Medine'ye geldikten sonra yahudilerden öğrenmiştir .[4538]

[4537] Tefsîr: 2/542.
[4538] Tâhâ Hüseyin, el-Edebu'l-câhiliyy .

Yukarıdaki âyetlerin Mekke'de indiği, ittifakla kabul edilir. Böyle olduğuna göre Peygamber'in, Arapların İbrahim'le ilişkisini Medine'de öğrenmiş olması doğru olamaz. Hz. Peygamber Mekke'de iken de bazı yahudilerle görüşürdü. Ahkâf Sûresinin tefsirinde açıklandığı üzre bazı yahudiler Peygamber'in yanına gelip giderlerdi. Hattâ onların içinde Peygamber'e inananlar da vardı.

Mekke'de ve Medine'de inen âyetler, Arapların, özellikle Hicaz Bölgesi Araplannın, İsmail soyundan geldiklerine, İsmail'in de İbrahim'in getirip Mekke'ye bıraktığı oğlu olduğuna inandıklarını gösterir. Ka'be'nin yanında Makâm-ı İbrahim denen bir yer vardır. Rivayetlere göre Makâm-ı İbrahim, Hz. İbrahim'in, Ka'be'yi yaparken iskele olarak kullandığı taştır. Ka'be'nin duvarlarını ören İbrahim, taş üzerinde dura dura güya ayak izleri taş üzerine çıkmıştır. Araplar buna böyle inanıyorlardı. Kur'ân-ı Kerimedeki iki âyet, Arapların bu taşı, İbrahim Makamı olarak bildikleri konusunda şüphe bırakmamaktadır:

1- "BizBeyt'i, insanlara toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrahim'in Makamından bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsma'îl'e: 'Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû' ve secde edenler için Evimi temizleyin!' diyt emretmiştik"[4539]

2- "Doğrusu insanlara ilk kurulan ev (mabed), Mekke'de olandır. Âlemlere uğur, bereket ve hidayet kaynağı olarak kurulmuştur. Orada açık açık deliller ve îbrarhim'in Makamı vardır".[4540]

İşte Kur'ân-ı Kerîm, Araplara, ata olarak tanıdıkları ve yalnız Allah'a taptığına inandıkları İbrahim'in tevhid yolunu hatırlatarak onları putlara değil, sadece Allah'a duâ etmeğe, yalvarmağa yöneltmektedir.

Hz. İbrahim'in, gerçekten Mekke'ye gelip gelmediği, Arapların atası olup olmadığı meselesi ise tartışma konusudur. Kitabı Mukaddes'in Tekvin Sifri-ne göre İbrahim'in karısı Sara, kısır olduğu için kocasını, cariyesi Hacer'le birleşmeğe yöneltir. Hacer'in doğurduğu çocuk epey büyüdükten sonra çok kocamış olmasına rağmen Sara da bir çocuk doğurur. Kurala göre İbrahim'in tahtına varis olması gereken büyük oğlu (İsma'îl'i) kıskanan Sara, kendi cariyesi olan Hacer'i ve oğlunu kentten uzaklaştırmasını kocasından ister. Önce Sara'nın bu isteğini hoş görmeyen İbrahim, Allah'ın vahyi üzerine kabul eder ve Hacer'le çocuğunu götürüp Faran'a bırakır. İsmail Mısır'lı bir kızla evlenir. Tevrat'ın ifadesinden, Faran'ın Şeba Kuyusu çölünde olduğu anlaşılmaktadır.[4541]

Tevrat'ta İbrahim'in Mekke'ye gittiğine bir işaret yoktur. Ancak Mu 'cemu'l-Buldan'da bazı âlimler, Faran'ı, Mekke civarında sıra dağlar olarak gösterirken Kudâ'î, Faran'ın ve Tûr'un, Mısır dağlık yerleşim bölgelerinden olduğunu söylemiştir [4542]. Ancak Hz. Peygamber zamanında İbrahim'in, karısı Hacer'le oğlu İsma'îl'i Mekke'ye götürdüğünü anlatan Tevrat nüshaları veya şerhlerinin olması ve bunların zamanla ortadan kalkması çok muhtemeldir.

Tefsir Kitaplarında İbn Abbas'a atfedilen rivayetin özeti şudur:

Sara, Hacer'e ve İsmail'e karşı katı davranınca İbrahim onları alıp Mekke vadisine getirdi, oraya bıraktı. Neden böyle yaptığını soran Hacer'e, Allah'ın böyle buyurduğunu söyledi. Hacer ve çocuğu, susadılar. Hacer, su bulmak için Safa ile Merve arasında o yana bu yana koşarken bir ses duydu, meleğin ayağıyla yere vurduğunu gördü. Meleğin ayağını vurduğu yerden Zemzem suyu fışkırdı. Bu sırada Cürhüm'den bir kabile oradan geçiyordu. O zamana dek vadide su yoktu. Su belirtilerini görünce geldiler, kendileri de oraya konmak için Hacer'den izin istediler. Hacer'in müsaadesi üzerine onlar da oraya kondular. Onların yanında büyüyen İsmail, onlardan birbiri ardınca iki kızla evlendi. Babası İbrahim, kendisini birkaç kez ziyarete geldi. Son gelişinde oğluna, Allah'ın kendisine bu vadide Allah adına bir ev yapmayı emrettiğini söyledi. İsmail de ona: "Öyle ise Rabbinin buyruğunu yap" dedi. İkisi birlikte temel eşip Ka'be'yi yapmağa başladılar. İsma'îl, taşıdığı taşları babasına verir, babası da duvarları örerdi, temel yükselince İsmail, babasının üzerine basması için büyük bir taş getirdi. İbrahim taşın üzerine çıktı. Ayakları taşta iz yaptı. Bu taş Ka'be'nin kenarında kaldı ve İbrahim Makamı olarak tanındı'.[4543]

İşte biraz önce yazdığımız iki âyette sözü geçen ve Hz. Peygamber zamanında da mevcudolan Makâm-ı İbrahim budur. İsmail'in, Cürhümlü kadından doğan oğulları, Arap kabilelerinin ataları olmuşlardır.

Mu'tezile'den Kadî'ye göre bu hikâyede anlatılanların çoğu, mantığa aykırıdır. Çünkü Hz. İbrahim'in, ailesini ve çocuğunu, yiyecek ve içecek bir şeyin bulunmadığı bir yere götürüp koyması caiz değildir. Sara'nın sözüne uyarak onları evden uzaklaştırması gerekince Şam diyarında herhangi bir yere götürmesi mümkün iken ne diye süsüz bir yere götürüp bıraksın? .[4544]

Hz. İbrahim'in, Filistin'den bin kilometre uzakta bulunan bir çöle, karısını ve çocuğunu götürüp bırakması ve oraya birkaç kez gidip tekrar Filistin'e dönmesi, garîb görünebilir. Fakat bütün İslâm kaynaklarının böyle anlatması, olayın doğruluğunu kanıtlar. Ayrıca yahûdîlerin, Güney Yemen'de yerleştikleri ve orada bir devlet kurdukları da bilinmektedir. Demek ki eskiden beri Yahudiler, Yemen'le Filistin arasında seyahat etmişlerdir.

Müsteşriklere göre Medine'ye yerleşmiş olan yahudî kabileleri, İbrahim'in, İsmail'i Mekke'ye götürüp bıraktığını Araplara telkin etmek suretiyle yahu-dilerle Arapların kardeş olduklarına, aynı kökten geldiklerine inandırarak

---

[4539] Âl-i 'İmrân Sûresi: 96-97.
[4540] Bakara Sûresi: 125.
[4541] Tekvîn, 21/1-21.
[4542] Mu'cemu'l-buldân, Faran maddesi.
[4543] Câmi'u'l-beyân: 13/230-232; et-Tefsîru'1-hadîs: 6/147-150.
[4544] Mefâtîhu'1-ğayb: 19/136.

onları kendilerine bağlamağa ve onlar arasında güven içinde yaşamağa çalışmışlardır.
Unutmamak gerekir ki, bu hikâye, orijinal Kur'ân vahyi değil, ibret için, bilinen bir kıssanın vahyen anlatılmasıdır. Önsözümüzde vurguladığımız gibi bu tür anlatımlarda önemli olan, hikâyenin târihî vukuundan ziyâde, Peygamber zamanında yayılmış ve halkın vak'aya inanmış olmasıdır. İşte Kur'ân-ı Kerîm, onların inandığı bir olayı anlatarak onları ataları İbrahim'in tevhîd yoluna girmeğe çağırmıştır.
Eğer Kur'ân, İbrahim kıssasını, onların bildiğinden başka türlü anlatsa, meselâ Ka'be'yi İbrahim'in yapmadığını söyleseydi, çok büyük itirazlar olurdu. Hele bilhassa o zaman Medine ve civarında yaşayan yahudiler de İbrahim'in Mekke'ye geldiğini söylüyorlardı. Bu hikâye böyle yerleşmiş, gerek Araplar, gerek yahudiler o zaman bu inançta birleşmişlerdi. Esasen itikada dayanan bir mesele olmadığından Kur'ân, kıssayı onların bildiği şekilde anlatarak putatapanlan, İbrahim'in tevhid yoluna çağırmıştır.
Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssalar, hep o zaman halk arasında anlatılanlara uygun şekilde gelmiştir. Çünkü bunlar hatırlatma ve öğüt vermek için anlatılmaktadır. Onların bilmedikleri şeyler veya bildiklerinin tersine şeyler söylense, kabul etmezlerdi. İlâhî hikmet, bu kıssaların, onların bildikleri şekilde anlatılmasını uygun görmüştür ve öyle anlatılmıştır ki insanlara etkili olsun. İnsanların bildikleri önemli olaylar, etkin şekilde anlatılırsa kalbe tesîr eder. İşte Kur'ân'ın amacı da gönülleri etkilemektir.
Konu üzerindeki görüşlere işaret için bunları anlattık." Bizim kanâatimize göre olay,, İslâm tarihçilerinin anlattığı biçimde geçmiştir.
42- Zâlimlerin yaptığından Allah'ı gafil sanma. O, sadece onları, gözlerin dehşetten donup kalacağı bir güne erteliyor. 43- (O gün) başlarını dikerek koşarlar, bakışları kendilerine dönmez- Yüreklerinin içi de bomboş havadır. 44- İnsanları, kendilerine azabın geleceği şu günden uyar ki, zâlimler: "Rabbimiz, derler, bizi yakın bir süreye kadar ertele desenin çağırma gelelim, elçilere uyalım!", "Peki önceden sizin için hiç zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz?" 45- "(Sizden önce *Âd ve Semûd gibi) kendilerine yazık eden milletlerin yerlerinde oturmuştunuz, onlara nasıl yaptığımız size belli olmuştu ve size benzetmeler de yapıp anlatmıştık." 46- Onlar tuzaklarını kurdular. Oysa dağlan yerinden kaldıracak türden tuzakları olsa bile onların tuzakları Allah'ın yanındadır. 47- Sakın Allah'ı, elçilerine verdiği sözden cayar sanma! Allah, daima üstündür, öc alandır! 48- O gün yer başka yere değiştirilir, gökler de (Öyle). Bütün insanlar tek ve kahredici A ilah 'in huzurunda görünürler. 49- Ve o gün suçluları, birbirlerine yaklaştırılarak zincirlere vurulmuş görürsün! 50- Gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş kaplamaktadır. 51-Ki Allah, her canı kazandığıyle cezalandırsın. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir. 52-Bu, insanlara bir tebliğdir. İnsanlar bununla uyarılsınlar ve O'nun tek Tanrı olduğunu bilsinler ve sağduyu sahipleri öğüt alsınlar diye (gönderilmiştir)/

Tefsîr:

42-43: Allah, zâlimlerin yaptıklarından habersiz değildir. Fakat onların cezasını gözlerin hayretten donup kalacağı, sadece bir noktaya takılacağı güne ertelemektedir. Gözlerin hareket edememesi, donup kalması, şaşkınlık halini anlatan bir deyimdir.
i" koşarcasına yürümektir.' ise başı kaldırmak demektir. Şaşkınlık hali insanı hareketsiz bırakır. Hayretten gözü bir yere sabitleşen adam, dikilip kalır. Fakat zâlimler, başlarını dikerek koşuyorlar. Bu durum, onların dünyadaki hallerini tasvir etmektedir. Müşrikler, Yâsîn Süresindeki mukmehûn kelimesinin anlattığı gibi dünyâda, boyunlarında odun varmış gibi hakka başlarını eğmez, kabara kabara gezer; gözleri bir noktaya takılmış, ne yaptıklarını, nereye gittiklerini düşünmeden hayvanlar gibi birbirinin ardından koşmakta idiler. Şimdi âhiretteki durumları da dünyadaki hallerine uygun olmuştur. Gözleri hareketsiz hale gelmiş, bir yere takılmış, odun yutmuş gibi başları dik ama, düşünmeden koşmaktadırlar. Gözleri kapanıp açılmaz, sabitleşmiş, gönülleri de boştur. İçlerinde hiçbir umut, sevinç belirtisi yoktur.
44-46: Yukarıda zalimlerin, âhirette nasıl şaşkına döneceklerine işaret bu-yurulduktan sonra bu âyetlerde de insanların şöyle bir azaba karşı uyarılmaları emrediliyor: O azap geldiği gün, haksızlık edenler, yola gelmeleri için kendilerine bir süre fırsat tanınmasını isterler. Fakat yüce Allah onları azarlayarak buyurur ki: Siz daha önce: "Bize bir zeval yoktur. Bu nimet bizim elimizden gitmez. Dünyâ hayâtından başka bir hayât yoktur. A ilah ölen kimseyi bir daha diriltmez" diye yemin edip durmuyor muydunuz? Siz, sizden önceki Âd ve Semûd kavimleri gibi zâlim milletlerin yurtlarına oturmuştunuz. Haksızlık ettiklerinden dolayı onlara neler yaptığımızı gördüğünüz ve size çeşitli benzetmelerle, kıssalarla gerçeği anlattığımız halde yine söz dinlemediniz. Sizden önceki zalim toplumlar da peygamberlerine, mü'minlere karşı tuzaklar kurmuşlardı. Fakat Allah, bütün tuzakları bilir, dağları yerinden kaldıracak derecede büyük tuzaklar da olsa, onları yok eder.
46 ncı âyetteki zamirin mercii hakkında iki görüş vardır: Birine göre zamir, helak edilen kavimlere gitmektedir. Bu görüş kuvvetlidir, sözgelişi de bunu gösteriyor. Diğerine göre zamir, Hz. Muhammed'in kavmine gider. O zaman mâna şöyle olur: Senin kavmin tuzaklarını kurdular ama Allah onların kurdukları tuzakları bilmektedir. Dağları sökecek türden de olsa Allah, kurdukları- tuzakları boşa çıkarır.
47 nci âyette de Allah'ın, peygamberlerine baş kaldıranlardan öcünü alacağı vurgulanarak Peygamber (s.a.v.) teselli edilmektedir.
48 nci âyette Allah'ın ceza gününde yerin ve göklerin başka yer ve göklere değiştirileceği ve canların, kahreden

tek Allah'ın huzurunda görünecekleri bildirilmektedir. Yerin ve göklerin değiştirilmesi hakkında iki ihtimal vardır: Ya kıyamet gününde yerin ve göklerin kendileri değil, vasıflan değişecek, yahut bizzat kendileri değişecektir.

1) İbn Abbâs ve Ebu Hüreyre'den gelen rivayetlere göre yer ve gökler yok edilmeyecek fakat sıfatları değişecektir. O takdirde mana şöyle olur: "O gün yer ve gökler bambaşka olacaktır." İbn Abbâs şöyle demiş: "Yer yine aynıdır, fakat sıfatları değişir. Dağları kaldırılır, denizleri fışkırtılır, dünyâ dümdüz olur. Üzerinde engebe, tümsek, çukur kalmaz." Ebu Hüreyre de Hz. Peygamber (s.a.v.)in şöyle dediğini rivayet eder: "Allah dünyayı bambaşka yapar, uzatır, düz yapar, çukur, tümsek göremezsin."

2) İbn Mes'ûd ise: "Dünya o gün temiz, gümüş gibi parlak, üzerinde kan dökülmemiş, günah işlenmemiş bir dünyaya değişir" demiştir [4545]

Yerin ve göklerin aslının değil, sıfatlarının değişeceğini söyleyen birinci görüşü daha kuvvetli bulan Râzî ise: "İhtimâldir ki yüce Allah dünyâyı cehennem, gökleri de cennet yapar. Yüce Allah'ın: "Hayır, iyilerin yazısı yücelerdedir" [4546], "Hayır, sapanların yazısı siccîn(aşağ\ zindan)dadır" [4547] âyetleri bunun kanıtıdır" diyor [4548]

Ka'bu'l-ahbâr'ın da: "Gökler cennetlere çevrilir, denizlerin yerinde ateş olur, arz da başka arza değiştirilir" dediği rivayet edilir.[4549]

49-50 nci âyetlerde suçluların, kıyamet gününde birbirlerine yaklaştırılarak bağlanacakları, kendilerine katrandan şalvar giydirileceği, yüzlerini de ateşin kaplayacağı bildirilmektedir.

Mukarrenîn: Eşleştirilmiş, birbirine yaklaştırılmış, çift yapılmış anlamlarına gelir. Bu kelimeden suçluların, kelepçe ile elleri, yahut zincirle ayakları birbirine bağlanarak cehenneme sürülecekleri anlaşılmaktadır. Dünyada nasıl mahkûmlar, elleri kelepçe ile veya ayakları zincirle bağlanarak hapishaneye götürülürse Allah'a karşı suç işlemiş olanlar da âhirette böyle elleri veya ayakları birbirine bağlanarak Cehenneme götürülürler. Bazı müfessîrler de suçluların kendi elleri veya ayakları birbirine bağlanacak, demişlerdir. Fakat birinci manayı daha uygun görmekteyiz.

51 nci âyette de suçluların cezalandırılmasının hikmeti anlatılır: Allah böyle yapar ki her can, dünyada yaptığının karşılığını görsün. Allah, hesabı çabuk görendir. Birinin hesabını görmesi, O'nu, diğerlerinin hesabını görmekten alıkoymaz. Herkesin iyilikleri ve kötülükleri O huzurda görünür, ortaya çıkar, hiçbir şey gizli kalmaz. Herkes yaptığı işlerin gerçek yüzünü görür. Kimi dünyâda yaptıklarının manevî şekilleri karşısında sevinir, kimi de onlardan ürperir. Çünkü bu-şekiller, yapılan işlerin iyiliğine veya kötülüğüne göre değişir.

52 nci âyette de bu vahyedilenlerin, insanlara bir duyuru olduğu, insanların uyarılması, yalnız bir tek Tanrı bulunduğunu bilmeleri ve öğüt almaları için gönderildiği bildirilir.

İbrahim Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

1. Kur'ân, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, kâinatın tek Yaratıcısına ibâdete yöneltmek için indirilmiştir (1-3).

2. Allah, her millete, kendi diliyle konuşan bir peygamber göndermiştir ki o, insanlara, Hakk'ın buyruğunu anlatabilsin, doğru yolu gösterebil-sin. Eğer peygamber bir dil konuşur, toplumu onun konuştuğu dili anlamaz-sa o toplumun gerçekleri öğrenip doğru yolu bulmaları güçleşir. Bundan dolayı her millete, kendi dilini konuşan bir peygamber gönderilmiş (4 ncü âyet), ona, kendi dillerinde bir mesaj indirilmiştir: "Rabbimiz, onlara, kendi içle-rinden, senin âyetlerini okuyan, onlara Kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyip yüceltecek bir elçi gönder!" [4550]

"O'dur ki ümmîler içinde kendilerinden olan, onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdi" [4551]

"Eğer biz onu, yabancı (dilde) bir Kur'ân yapsaydık, derlerdi ki: 'Âyetleri, (anlayacağımız) biçimde açıklanmalı değil miydi? Araba yabancı sözle mi hitâbediliyor?' " [4552]

"Onu size (kendi dilinizle) indirdik ki 'Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahûdîlere,hınstiyanlara) indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik (O Kitabı okuyamıyor, dilini anlayamıyorduk)' demeyesiniz"[4553]

"Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı gelmiştir" [4554]

Allah, her millete gönderdiği elçisi aracılığı ile, Tevhîd dininin genel inanç esaslarını, ibâdet ve hukuk düzenini koymuştur: "Sizin her biriniz için bir şerîat ve bir yol belirledik. Allah isteseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı.

[4545] Câmi'u'l-beyân: 13/249-252; Keşşaf, Mefâtîh.
[4546] Mutaffifîn Sûresi: 18.
[4547] Mutaffifîn Sûresi: 7.
[4548] Mefâtîhu'l-ğayb: 19/146-147.
[4549] Câmi'u'l-beyân: 13/252; İbn Kesîr, 2/545.
[4550] Bakara Sûresi: 129.
[4551] Cum'a Sûresi: 2.
[4552] Fussilet Sûresi: 44.
[4553] En'âm sûresi: 156.
[4554] Fâtır Sûresi: 24.

Fakat size verdiği nimetler içinde sizi sınamak istedi..." [4555]
"Biz her ümmet için bir kurban ibâdeti koyduk...", "Biz her ümmete, uydukları bir ibâdet yolu (şerîat) yaptık. Onun için (din) iş(m)de seninle asla çekişmesinler..." [4556]
"Herkesin yöneldiği bir yönü vardır. O halde hayır işlerine koşun!" (Bakara Sûresi: 148).
3. Hz. Muhammed (s.a.v.) de, daha önce kavimlerine gönderilen ve tevhidi yerleştirme uğrunda uğraş vermiş olan peygamberler gibi bir peygamberdir. Önceki peygamberler tevhîd yolunda güçlüklerle karşılaştıkları gibi Hz. Muhammed'in de bu yolda benzeri güçlüklerle karşılaşması doğaldır.
Bu gerçeği anlatmak üzere Musa'nın da'vet öyküsünden bir kesit sunulmakta ve peygamberlerin, Allah'ın birliğini ispat konusundaki kanıtları, kavimlerinin onlara karşı inatçı tutumları sergilenmektedir (5-7, 9-13).
4. Allah, şükredenin nimetini artırır, nankörü cezalandırır. Allah'a şükür, nimetlerin O'ndan olduğunu bilip yalnız O'na tapmak, O'ndan başkasına tapmamaktır. O'ndan başkasına tapmak, en büyük nankörlüktür. Çünkü bu, nimet vereni unutup da hiçbir yarar sağlamayan şeylere teşekkür etmek anlamına gelir. Teşekkür nimetin sahibine yapılır. O'ndan başkasına teşekkür, kadir-kıymet bilmezliktir. Normal bir insana karşı yapılması dahi nankörlük olan bu davranış, Allah'a karşı yapılınca küfür adını alır. Gerçi Allah, insanların teşekkürüne, ibâdetine muhtaç değildir. Ama kullarına merhameti dolaytsiyle onların küfrüne razı olmaz. Çünkü küfür ve şirk, kulu ma'-nen alçaltır, ruhunu azâblara tutsak eder. Yoksa: "Siz ve yeryüzünde bulunan herkes küfretse, Allah zengindir, onların ibâdetine muhtaç değildir" (7), "Eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz Allah, zengindir, muhtaç değildir. Fa-kat.kulları için küfre razı olmaz ve eğer şükrederseniz ona razı olur" [4557]
5. Peygamberler, Hak yolunu savunmuş ve bu uğurda ellerinden gelen bütün çabayı harcamış, eziyet ve belâlara katlanmış, güçlüklerin yenilmesine çalışırken Allah'a tevekkül etmişlerdir. İnananların, Allah'a dayanması gere-kir. Bu konuda peygamberlerin hayât mücâdelesi ve tevekkülü bize örnektir. Tevekkül, işi Allah'a bırakmak değil, çalışırken O'na güvenmektir.
Onlar, da'vâlarım ortaya atıp oturmamışlar, ülkülerinin yerleşmesi için öğütlerine devam etmişler, onları susturmağa uğraşan küfür ehli, üzerlerine üşüşmüş "Elleriyle onların ağızlarını kapatmak, onları susturmak istemişler" onları sürgün ile tehdidetmişler; fakat peygamberler, Allah'a güvenerek irşâd mücâdelelerini, en tatlı biçimde sürdürmüşlerdir.
İşte tevekkülün ma'nâsı, başarı hususunda Allah'ın yardımına güvenerek yapılan işe devam etmek, işin sonuçlanması için elden gelen her çabayı harcamaktır. Bu eylemin başı cihâd, sonu tevekküldür. Yani kul, bir yandan işinin sebeplerini yerine getirirken öte yandan Allah'ın, kendisini başarıya ulaştıracağına inanacaktır. Bu açıdan bakılınca tevekkülde tenbellik değil, tersine, cihâd (elden gelen her türlü çabayı harcamak) vardır. "Bize, yollarımızı göstermişken neden biz Allah 'a dayanmayalım? Elbette sizin bize yaptığınız eziyetlere katlanacağız (da'vâmızdan vazgeçmeyeceğiz). Tevekkül edenler, Allah'a dayansınlar" (12).
6. Allah, peygamberlerine, zâlimleri helak edip onların topraklarını inananlara vereceğini, zâlimleri dünyâda cezalandıracağı gibi âhirette de cehennem azabına çarptıracağını vahyetmiştir (13-17). Mülk, zulüm ile devam edemez. Mülkün temeli adalettir. Bir millet şirke, haksızlığa dalarsa, yavaş yavaş çökmeğe başlar ve sonunda topraklarını da kaybeder. Bu husus, devletler, imparatorluklar kurmuş her milletin tarihinde görülmüştür.
Cihanın en büyük imparatorluklarından birini kurmuş olan Osmanlı Devleti de adaletli davrandığı sürece yükselmiş, ilerlemiş; fakat işler ehil olmayan kişilerin eline geçip, rüşvet, iltimas, haksızlık yaygınlaşmağa başlayınca çöküntü de başlamıştır. İşte yüce Allah, 13-14 ncü âyetlerde bu gerçeği anlatmaktadır: "Rableri onlara şöyle vahyetti: 'Zâlimleri mutlaka helak edeceğiz ve onlardan sonra sizi o yere yerleştireceğiz!" Nûr Sûresinin 55 nci âyetinde de aynı gerçek, başka bir üslûb ile dile getirilmiştir: "Allah, sizden inanıp iyi işler yapanlara va'detmiştir: Onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümran kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini sağlamlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini (tam) bir güvene erdirecektir."
"Bir millet, kendilerinde bulunan(gıızc\ meziyetler)/ değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez" (Enfâl Sûresi: 53), "Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez" (Ra'd Sûresi: 11) âyetleri de aynı gerçeği ifade etmektedir.
7. Gökleri ve yeri yaratıp onlara biçim veren Allah, dilerse bir milleti giderip onların yerine başka bir millet getirir. Bu, O'nun için güç bir iş değildir (19-20). Ancak biz insanlara göre uzun süren bu iş, Allah'a göre kısadır,. bir an içinde olur. Çünkü bize göre yüzlerce yıl, Allah'a göre bir an sayılır.
Zamanın da yaratıcısı olan Allah, zaman üstüdür. Bütün zamanlar O'nda bir ân'a dönüşür: "Onlar onu uzak görüyorlar biz ise onu yakın görüyoruz" (Meâric Sûresi: 6-7) âyetlerinde zamanın izafîliğine işaret vardır.
8. Küfür-şirk, bütün güzel eylemleri geçersiz kılan, affedilmez bir davranıştır. Rüzgârın külü savurması gibi küfür de güzel eylemleri öyle savurup dağıtır, güzel eylemlerden eser bırakmaz. Zira iyi işler, ruhta güzel etkiler bırakan eylemlerdir. Fakat şirk, ruhu karartır, alçaltır ve güzel işlerin etkilerini ruhtan siler. Böylece kişinin şirki, Allah'tan başkasına tapması, nankörlüğü, tüm güzel davranışlarını etkisiz, geçersiz kılar (18).
9. Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları göğe doğru yükselmiş meyvalı ağaca benzer. Kötü söz de yerden

[4555] Mâide Sûresi: 48.
[4556] Hac Sûresi: 34, 67.
[4557] Zümer Sûresi: 7.

koparılmış, her yana yuvarlanan yaramaz ağaca benzer. Güzel söz, meyvalı ağaç gibi ürün verir, güzel işler yapılmasına neden olur. Kaba söz ise, meyvasız ağaç gibi bir işe yaramaz, ürün vermez, iyi işlere neden olmaz, tersine zarar verir. İşte Hakk'ın birliğini söylemek güzel sözdür. Tevhîd kelimesi, güzel sözlerin başında gelir: "Allah'tan başka tanrı yoktur!" (24-27).

10- Kâinatı yaratıp yöneten, yağmuru yağdıran, yasalarıyle gemileri su üstünde yürüten, canlıların yaşamı için Güneşi, Ayı, geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirip götüren ve insanlara istediklerini veren Allah'tır. Öyle ise O'ndan başkasına tapmanın anlamı yoktur. Allah'ın sayısız nimetleri içinde bulunan insan, O'ndan başkasına tapmakla büyük nankörlük ve haksızlık etmektedir (32-34).

11. Allah, dünyâda da, âhirette de inananları güçlü sözle sağlamlaştırır. Mü'minler, sağlam söz olan tevhîd ile güç bulurlar, doğrulukla güçlenirler. Ama zalimler, gerçekten saparlar, Allah'ın nimetini küfr ile değiştirirler. Allah'ın en büyük nimeti olan İslâmı bırakıp nankörlük içine düşerler. Böylece kendi elleriyle kendilerini cehenneme sürüklerler (27-30).

12. İnsan, Allah'a ibâdet, namaz, zekât, sadaka, başkalarına yardım gibi güzel eylemlerle ruhunu temizlemeli, alışverişin ve dostluğun olmadığı âhiret gününde ruhunu azaba düşmekten korumağa çalışmalıdır.

Âhirette alışveriş ve dostluk yoktur. Orada rüşvet, iltimas ve aracılığın yeri olamaz. Her can, dünyâda yaptıklarının karşılığını alacak, İlâhî adalet tam yerini bulacaktır (31). Bu âyet de: "Ey inananlar, ne alışverişin, ne dostluğun, ne de şefaatin olmadığı gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıktan Allah için harcayın!" (Bakara Sûresi: 254) âyeti gibi mü'minleri, ibâdete ve Allah yoluna infaka teşvik ederken, Kur'ân düşüncesinin en Önemli bir yönünü de vurgulamaktadır. O da Kur'ân'ın, en çok üzerinde durduğu İlâhî adalettir. İlâhî adaletin tam tecellî edeceği Yüce Mahkemede aracılığın ve dostluğun yeri yoktur. O Mahkemede hâkimlerin hâkimi Allah'ın müsâadesi olmadan hiç kimse konuşmağa cesaret edemez (Nebe* Sûresi: 38, Tâhâ Sûresi: 109). O'nun, konuşmasına izin verdiği kimse de -ki kasıt, Mele'-i A'Iâ cemâati olan meleklerdir- sadece doğruyu söyler, suçluyu suçsuz göstermeğe çalışmaz. Bu âyetler, müşriklerin, taptıkları meleklerin, Allah'ın huzurunda kendilerine şefaat edeceği inancını reddetmektedir. Onların bu düşüncelerini reddeden âyetler, herhangi bir insanı veya velî'yi Allah ile kendileri arasında şefaatçi olup kendilerini işledikleri günâhlardan kurtaracağını sanan kimselerin düşüncelerini de reddetmekte; orada tek yararlı şeyin, tevhîd ve Allah'a ibâdet olduğunu vurgulamaktadır.

13. 35-41 nci âyetlerde, karısını ve küçük çocuğunu, ekinsiz bir bölgeye yerleştiren Hz. İbrahim'in, tevhîdi vurgulayan duası anılmaktadır. İbrâhîm, duasında Allah'tan, ailesini yerleştirdiği o toprağı, güvenlik bölgesi yapmasını, kendisini ve soyunu puta tapmaktan korumasını, halkın gönlünü bu bölgeye meylettirip, gelen giden insanlarla burayı şenlendirmesini, bolluk içinde yaşatmasını, kendisini ve anne-babasını bağışlamasını niyaz etmektedir.

14. 42-43 ncü âyetlerde müşriklerin, âhiretteki perişan hali, ana çizgilerle tasvir edilmiştir: Allah, zâlimlerin yaptıklarım bilir. Suçluları hemen cezalandırmaması, onları hiç cezalandırmayacağı anlamına gelmez. Allah onları cezalandırmayı, gözlerin dehşetten donup kalacağı, başların gövde üstünde öne düşüp kas katı kesileceği, gönüllerde düşünce adına bir şeyin kalmayacağı korkunç bir güne ertelemektedir.

15. O gün suçlular, kısa bir süre için de olsa tekrar dünyaya dönüp hatâlarını telâfi etmeyi isterler ama onlara bu imkân verilmez. Kendilerine: "Siz, dünyâda haksızlıkları yüzünden helak ettiğimiz insanların yerinde oturdunuz, ama ibret almadınız, siz de onlar gibi haksızlık yaptınız" denilerek dünyâya döndürülmüş olsalar da yine ibret almayıp suç işleyecekleri îmâ' edilir (45-47).

16. Bu husus, genel bir kuraldır. İnsanlar kötülükleri yüzünden felâketlere uğramış insanları görürler. Hattâ birbirlerine onların öykülerini anlatırlar ama, aynı şeyleri kendileri de yaparlar. Hatâsı yüzünden al aşağı edilmiş veya milletini felâkete sürüklemiş, bozguna uğratmış yöneticileri görür, yahut okurlar ama kendileri de iktidara gelince onların hatâsını yapar ve sonunda onların sonucuna uğrarlar. İnsan oğlunun, hatâlarını unuttuğu hakkında Kehf: 57, Tâhâ: 88, Yâsîn: 78, Zümer: 8 nci âyetlerin tefsirine bakılabilir.

Buna kendi tarihimizden çok örnek vermek mümkündür. Bir sadr-ı a'zam veya başbakan, yahut komutan, hatâsı veya su-i isti'mâli yüzünden al aşağı edilip asılmış, onun yerine gelenlerin bir kısmı da aynı hatâları yapmışlardır. Yakın komşumuz Yunanistan'da bir cunta iş başına geldi. Hatâsı yüzünden milletinin başına dertler açan cunta devrildi. Bir zaman saltanat süren komutanlar, tutuklandılar, cezalandırıldılar. Sonra Papandreu başbakan oldu, milletini yönetti. Daha sonra iktidar sarhoşluğu ile, yaşına başına yakışmayan hatâlar işledi, milyarlarca rüşvet aldığı söylentisi, bardağı taşıran son damla olarak onu al aşağı edip Yüce Divana gönderdi.

Demek ki insanlar, yaptıkları kötülüklerin cezasını, er geç bu dünyada gördükleri gibi âhirette de göreceklerdir. Allah, zâlimlerin yaptıklarını bilmektedir. O, herşeyi, hikmetle, yerli yerince yapar. Mühlet verir, fakat ihmal etmez. İlâhî gazab, zâlimleri hiç ummadıkları bir zamanda yakalayıp perişan eder.

Hiç ibret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?

Allah, sözünden caymaz, zâlimler mutlaka cezalarını bulurlar. Allah öcünü yâ bizzat veya bir kulu vasıtasıyle alır ama yeri ve zamanı gelince.

Hak kulundan intikamı yine ahdiyle alur Bilmeyen ilm-i ledünnü anı kul etti sanur.

17. 48-51 nci âyetlerde suçlulara uygulanacak azabın dehşetini anlatan bir tablo gösterilir. Bu tablonun ardından her canın, yaptığı işlerin karşılığını göreceği vurgulanır. Yapılan hiçbir iş zayi olmaz, ruhta bir iz bırakır. Âhi-

rette ortaya çıkacak ruhta, amellerin bütün izleri görünür. Ruh, yapılan eylemlerin bir kayıt defteri gibidir. İnsanın, eylemlerinden kaçması mümkün değildir. Her can, eylemlerinin sonucuna katlanır:
"Her insanın (amel) kuşunu boynuna doladık, kıyamet günü onun için, açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız: Kitabını oku, bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter!" [4558]
"O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Allah sizi kendisinin emirlerine karşı gelmek)de/* sakındırıyor. Allah kullarına şefkatlidir" [4559]
"Kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür. Ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür" [4560]
18. Kur'ân, bir uyarıdır, insanlara Allah'ın, bir olduğunu, O'ndan başkasına tapmanın, afeddilmez bir nankörlük olduğunu bildirmek ve insanlara öğüt verip onları âhiret azabından korunmağa yöneltmek üzre vahyedil-miştir. Sağduyu sahipleri bu uyarıdan ibret alıp tevhide yönelirler.

İbrahim Sûresi Kırâet Farkları

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Vasi ve vakf halinde ism-i celâl merfû': Çünkü müptedâ'dır. .	Nâfi', İbn Âmir '. [4561]
		Bedel olarak iki halde de mecrûr:	Ötekiler [4562]
		k Sîn'in sükûnuyla:	Ebû's-Simâl, Ebû'l-Cevzâ' ve Ebû İmrân el-Cûnî.
		Lâm'ın ve sîn'in dammıyle:	Ebû Recâ', Ebû'l-Mütevekkil ve el-Cahderî.
		Olli; Lâm'ın kesri, sîn'in fethi, sonra elif ile:	Çoğunluk.[4563]
5		Çoğunluk. ziyadesiyle:	Übey
6		Çoğunluk.	İbn Mes'ûd [4564]
		Yâ'nın fethiyle, sülâsî'-den muzâri':	İbn Nfuhaysın.
		X Yâ'nın dammıyle tezbîh kökünden:	Çoğunluk.[4565]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Açık hemze ile:	Bir rivayete göre Verş.
		Hemzeyi yâ ile hemze arasında bir sese yumuşatarak:	Başka bir rivayete göre yine Verş [4566].
			Abdullah ibn Mes'ûd [4567]
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd.
8			Çoğunluk.

[4558] İsrâ Sûresi: 13.
[4559] Âl-i 'İmrân sûresi: 30.
[4560] Zilzâl Sûresi: 7-8.
[4561] Özellikle kırâete bununla başlama halinde Ruvey£ de onlara katılmıştır.
[4562] Lafzâ-i Celâl'i bedel kabul edenlere göre okumaya bununla başlamak uygun değildir. Üstünden bedel olduğu için onunla birlikte okunmalıdır.
[4563] el-Bahr: 5/405.
[4564] el-Mesâhif: 140.
[4565] el-Bahr: 5/407.
[4566] en-Neşr: 1/399.
[4567] el-Mesâhif: 51.

		İbn Mes'ûd[4568]
9		Çoğunluk.
		İbn Me_s'ûd [4569]
1	Bâ'nın sükûnuyla:	Ebû Amr.
2		
	Bâ'nın dammıyle:	Ötekiler [4570]
	Gâib yâ'sıyie:	Ebû Hayveh.
	Mütekellim nûnuyla:	Çoğunluk [4571]
1	Vasi halinde yâ ile:	Verş.
4		
	İki halde de yâ ile:	Ya'kûb.
	İki halde de yâ'sız:	Ötekiler.
1	Çoğul:	Ebû Ca'fer, Nâfi\
9		
	Tekil:	Ötekiler [4572]
	İkisinin de tenvînyle:	Çoğunluk.
	Birincisi izafet dolayı-	
	siyle tenvinsiz	İbn Ebîİshâ [4573]
	Elifsiz.	İbn Mes'ûd.
	Fail vezninde merfû',	Hamza, Kisâ'î,
	semâvât ve ard mecrûr:	Halef.
	Hâ'dan sonra elifsiz,	
	kafin fethiyle, mâzî kipi:	Ötekiler.
2	Şeddeli râ'nın kesriyle,	
1		
	tebrîz'den edilgen mâzî:	Zeyd ibn Alı.

Âyet No.
22
Kelime: Kırâet farkı:
23
25
26
Sülâsî'den etken mâzî: İzafet yâ'sımn fethiyle: Yâ'nın sükûnuyla: Yâ'nın kesriyle: Yerbû oğullarının lehçesidir: Yâ'nın fethiyle: Nûn'dan sonra, yalnız vasi halinde izafet yâ'sıyle: İkİ halde de yâ ile:
iki halde de yâ'sız: Sondaki lâm'ın fethiyle, edilgen mâzî: Lâm'ın ref'iyle, müte-kellim muzâri': Tayyibe'den sonra sabit ile asl'ın yer değişimiyle: Asi önce, sabit sonra: Semâ yerine ard: Kâfin sükûnuyla:
Kâfin dammıyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk !.[4574]

[4568] el-Mesâhif: 51.
[4569] Câmi'ı 1-beyân: 13/185.
[4570] en-Neşr: 2/215.
[4571] el-Bahr: 5/411.
[4572] en-Neşr: 2/223; el-Bahr: 5/415.
[4573] Kurtubî: 9/354; el-Bahr: 5/415.

[4574] el-Bahr: 5/416.

Hafs. Ötekiler.
A'meş, Hazma [4575] Ötekilen
Ebû Ca'fer ve Ebû Amr. Ya'kub ve bir rivayete göre de Kunbul. Ötekiler.
Çoğunluk. Hasan [4576]
Enes ibn Mâlik. Çoğunluk [4577]. İbnMes'ûd [4578]. Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr. Ötekiler [4579]. Çoğunluk. Übey[4580]
Âyet
No.
30
31
32 34
35
36
37
Kelime: Kırâet farkı:
Yâ'nın fethiyle1:
Yâ'nın dammıyle: İzafet yâ'sının
sükûnuyla: İzafet yâ'sının fethiyle:
İki ismin de tenvînsiz nasbıyle: İki ismin de tenvînli
ref'iyle:izâfetiyle: Kull'un tenvîniyle:
Vasi hemzesiyle: 3 Kat' hemzesiyle, icnâb'dan:
İmâle ile: İmâlesiz:
İzafet yâ'sının fethiyle:[4581]
Yâ'nın sükûnuyla:
Hemze'den sonra yâ ile:
Okuyanlar:
îbn Kesîr ve Ebû
Amr.
Ötekiler.
İbn Âmir, Hamza,
Kisâî, Ravh.
Ötekiler.
Ya'kûb.
Ötekiler [4582]Mes'ûd [4583]
Çoğunluk. İbn Abbâs, Dah-hâk ve başkaları [4584] Çoğunluk.
Âsim el-Cahderî ve îsâ [4585] Kisâ'î. Ötekiler [4586] Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr. Ötekiler. Übey[4587]
Bir rivayete göre Hişâm [4588]
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
40
Hemze'den sonra yâ'sız: [4589] Faile vezninde: öJkil Fe'ile vezninde [4590] Syi Hemze yerine meksûr
vâv ile:[4591]
İşaret vezninde, hemze,

[4575] Bu kırâeti nahivcilerden çoğu taşlamış, Ferrâ şöyle demiştir: Herhalde bu, kari'ierin veli imlerindendir. Çünkü onlardan pek azı vehimden kurtulabilmiştir. Herhalde böyle okuyan, baştaki bâ'nın, kelimenin tamamını cerredeceğinİ sanarak yâ'yı mecrûr okumuştur. Oysa, sondaki yâ, kelimenin kendisinden değil, hariçtendir (el-Bahr: 5/411).
[4576] Kurtubî: 9/358.
[4577] el-Bahr: 5/422.
[4578] el-Mesâhif: 51, 217.
[4579] en-Neşr: 2/216.
[4580] el-Mesâhif: 140.
[4581] Burada ve Hac: 9, Lokman: 6, Zümer: 8'de.
[4582] en-Neşr: 2/211.
[4583] el-Mesâhif: 52.
[4584] Kurtubî: 9/367.
[4585] Anlamı aynıdır: Kurtubî: 9/368; el-Bahr: S/431.
[4586] en-Neşr: 2/299.
[4587] el-Mesâhif: 140.
[4588] Bazı âlimler, bu kırâeti şöyle yorumlamışlardır: Hişâm, hemzeyi teshil ederek okumuş, râvî bu teshili yâ ile rivayet etmiş, anlayışında,yamtan da bunun hemze'den sonra yâ olduğunu sanmıştır. Bu tahrif, Ebû Amr'ın^y'li da i'râb dolayısıyle harekeyi sakin okuduğu hakkındaki rivayet tahrifine benzer. Gerçekte Ebû Amr'm yaptığı iskân değil, ihtilastır (harekeyi gizlemedir).
[4589] en-Neşr; 2/300.
[4590] Bu takdirde isim, fu'âd'ın çoğulu olabilir. Hemze hazfedilince harekesi kendinden önceki sakin harf olan fâ'ya götürülmüştür. Ancak bu durumda hemzenin teshîli (elif ile yâ arasında bir sese dönüştürülmesi) daha uygundur.
[4591] el-Bahr:5/432-433; el-Mesâhif: 140

meksûr vâv'dan
bedeldir: Tâ'nın dammı ile
ehvâ'dan edilgen
muzâri'[4592]
Hevâ'dan etken muzârî [4593]
Yine hevâ'dan, fakat *ın fethiyle:
Vasi ve vakf halinde yâ ile:
Yalnız vasi halinde yâ ile:
İki halde de yâ'sız:
Okuyanlar:
Ötekiler ı. Bir kırâettir. Bir kırâettir.
Ümmü'l-Heysem.
ve Zeyd ibn Alî3.
Mesleme ibn Abdillâh.
Çoğunluk. Hz. Alî, Zeyd ibn Alî, oğlu Muharn-med ve torunu Ca'fer [4594]
Bizzî ve Ya'kûb. Verş, Ebû Amr, Hamza.
Ötekiler.
Ayet No.
41
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
42, 47
42
46
Vâv'dan sonra elif, sonra meksûr lâm, şeddeli yâ ile: Yâ'nın sükûnuyla: Vâv'dan sonra elifsiz, lâm'in fethiyle (oğlunu kasdetmiş oluyor):
Tevkîd nûnu olmadan:
Tevkîd nûnuyla: [4595] Nûn ile:
Yâ ile:
Nûn ve cezm ile, mâzî
anlamında müstakbel[4596]
Meftûh tâ ile, mâzî
kipi:
Nûn ile:
Dâl ile:
Birinci lâm'ın fethi, ikincinin dammıyle: Birinci lâm'ın kesri, ikincinin fethiyle:
Çoğunluk. Saîd ibn Cübeyr.
Neha'î, Yahya
ibn Ya'mer.
Übey'den rivayet.
Talha ibn
Musarrif.
Çoğunluk1.
Ruveys'in Hasan
Basrî'den rivayeti.
Ötekiler.
Ebû Abdi'r-Rahmân
es-Sülemî.[4597]
Çoğunluk.
Çoğunluk.
Ömer, Alî, İbn Mes'ûd ve Übey [4598]Hz. Ömer, Hz. Alî, Kisâ'î [4599]
Ötekiler [4600]Übey[4601]

[4592] Fiil, lâzım olan hevâ'dan, if'âl babına nakledilerek geçişli yapılmıştır. Bundan da edilgen olmuştur.
[4593] anlamınadır. Eğilim anlamını taşıdığı için (Jl) ile geçişli yapılmıştır: el-Bahr: 5/433.
[4594] el-Bahr:5/433
[4595] Kurtubî: 9/375; el-Bahr: 5/435; el-Mesâhif: 140.
[4596] sözüne de uygundur.
[4597] Kurtubî: 9/379; el-Bahr: 5/436.
[4598] CâmiVl-beyân: 13/245, 247, 14/97; Kurtubî: 9/380; el-Bahr: 5/437; el-Mesâhif: 52, 187, 217, 221.
[4599] Câmi'u'l-beyân: 13/245-247.
[4600] Taberî'ye göre doğrusu, lâm'ın kesriyle okumaktır. Çünkü lâm meftûh okununca sözün anlamı: "Onların tuzağı dağlar yerinden kalkacak

Ayet No.
48
Kelime: Kırâet farkı:[4602]
Okuyanlar:
3
50
52 52
Mazmûm tâ ve meftûh dâl ile edilgen, arz merfû*.
Nûn ile ve dâl'in kesriyle, etken, arz mansûb:
Bâ ve hafif râ'nın fethiyle, etken: Bâ'nın dammı, şeddeli râ'nın kesriyle, edilgen: Kafin fethi, tâ'nın sükûnu, râ'nın tenvîni üe, ji de sıfattır: Kafin fethi, tâ'nın kesri, râ'nın fethi ile bir tek kelimedir[4603]
Mazmûm tâ, meksûr zâl ile:
Meftûh yâ ve zâl ile: Madmûm yâ, meftûh zâl ile, inzâr'dan edilgen muzâri':
Çoğunluk.
Bir kırâettir'. Çoğunluk. Zeyd ibn Alî [4604]
Hasan [4605]
Çoğunluk. Çoğunluk. [4606]îbn Mes'ûd. Çoğunluk. Hz.Ali [4607]
Mücâhid. Yahya ibn İmâre.
Çoğunluk [4608]

15/54 HİCR SURESİ 948
Tefsir: 948
Tefsir: 948
Tefsir: 950
Tefsir: 951
Tefsir: 952
Tefsîr: 954
Tefsîr: 955
Tefsîr: 956
Tefsir: 956
Tefsîr: 957
Tefsir: 957
Hicr Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 959
Hicr Sûresi Kırâet Farkları 960

kadar güçlü idi", öyle olsaydı artık dağlar kalmazdı. Dağların yerinde bulunması, onların yerinden kalkmadığını gösterir. O halde bu okuma doğru değildir, doğrusu çoğunluğun okuduğu üzre lâm'ın kesriyle okunmasıdır (Câmi'u'l-beyân: 13/246).
[4601] el-Mesâhif: 140.
[4602] el-Bahr: 5/440.
[4603] Müfessİrler bu kelimeyi bakır olarak tefsir ederlerse de kelimenin dilde asıl anlamı katran, yani zifttir. Bu anlam, bizce siyaka daha uygundur. Zira eritilmiş zifttten elbise yapılması, azabın korkunçluğunu belirtme yanında vakıa da uygundur. Zifttten elbise yapılabilir. Bugün yapılan naylon türü giysilerin, kumaşların temel maddesi vaktiyle katran diye ifade edilen petrol ve onun bir ürünü olan zifttir.
[4604] el-Bahr: 5/440.
[4605] Bu takdirde kelime diye iki kelimeden oluşmaktadır. bakır, da sıcak anlamında onun sıfatıdır. Sıcak bakır, demektir.
[4606] el-Mesâhif: 52.
[4607] el-Mesâhif: 188.
[4608] Taberî, çoğunluk kırâeti olduğundan bu kırâeti tercih etmiştir: Bkz. 13/256; el-Mesâhif: 188, 200, 221.

15/54 HİCR SURESİ

Hicr, Semûd kavminin oturduğu bölgenin adıdır. 80-84 ncü âyetlerinde Hicr halkından söz edildiği için bu adı alan sûrede inkarcıların bazı sözlerine, Peyğamber'e karşı davranışlarına, Âdem'in yaratılışına ve Âdem'le İblis arasındaki düşmanlığın başlangıcına, Allah'ın buyruğuna karşı geldiklerinden dolayı yurtları harabedilen bazı geçmiş milletlerin hayât hikâyelerine işaret edilir. Peyğamber'e ve mü'minlere verilen müjdeler yanında inkarcılara uyanlar yapılır.
Âyetlerinin birbirine son derece bağlılığı, sûrenin bir defada, yahut birbiri ardınca indiği kanısını güçlendirmektedir. 87 nci âyetinin Medine'de indiği rivayet edilirse de bu âyetin, konuya bağlılığı dolayısiyle rivayet şüpheli görülmektedir. 99 âyettir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1-Elif lam râ. Şunlar Kitâb'ın ve apaçık Kur 'ân 'in âyetleridir. 2- Bir zaman gelir ki nankörlük edenler: "Keşke müslüman olsaydılar!" diye arzu ederler. 3- Bırak onları yesinler, eğlensinler; arzu onları oyalasın. Yakında bilecekler. 4- Biz hiçbir kenti helak etmedik ki onun mutlaka bilinen bir yazısı olmasın. 5- Hiçbir millet ne süresini geçebilir, ne de geri kalır (hepsi süresi gelince helak olup gider).

Tefsir:

1- Sûre, elif, lâm, râ harfleriyle başlamakta, daha sonra Hz. Muham-med'e gelen sözlerin, Kitâb'ın ve Kur'ân'ın âyetleri olduğu belirtilmektedir. Daha önce söylediğimiz gibi bu harflerle başlayan âyetlerde hemen bu harf-lerden sonra Kitap, Kur'ân ve vahiyden söz edilir. Yani bu harfler, vahyedilen bu kitabın âyetlerine dikkati ,çekici tenbih harfleridir. Burada Kitâb, Kur'-ân'dan ayrı ma'rife olarak zikredilmiştir. Bundan, Kitâb ile, Kur'ân'dan önce gelmiş olan Tevrat'ın kasdedilmiş olması çok kuvvetle muhtemeldir. Allah, Musa'ya ve İsrail Peygamberlerine İbrânice indirdiği hikmetleri Hz. Mu-hammed'e de Arapça vahyetmiştir. Tabiî müfessirlerden, Mücâhid de bu kanâattedir '.[4609] Esasen sûrenin büyük bölümü Kitabı Mukaddes'in yaratılış, İb-râhîm ve Lût kıssalarını içerir ki bunlar Tevrat'a uygun biçimde, yalnız üslûp farkıyle anlatılmıştır. Bu durum da birçok sûrenin baş tarafında olduğu gibi buradaki ma'rife "el-Kitâb" ile Kitâb-ı Mukaddes'in kasdedildiğini kanıtlar.
Nâfi ve Âsim, ikinci âyetteki' kelimesini şeddesiz, diğerleri şeddeli olarak okumuşlardır.
2 nci âyette belki inkâr edenlerin, bir gün yaptıklarına pişman olup keşke vaktiyle müslüman olsalardı, diye temenni edecekleri bildiriliyor. Kâfirler ne zaman yaptıklarına pişman olup müslüman olmayı temenni ederler? Yaptıklarının kötülüğünü anladıkları, sonuçlarını gördükleri zaman. Ya öldükleri zaman âhiretteki yerlerini görünce böyle temenni ederler. Yahut kıyametten sonra âhiretteki azap ile karşılaştıkları zaman. Bu dünyâ hayâtından sonra gerçeği görüp müslüman olmayı temenni ederler.
Esasen bu âyette asıl kasdedilen kâfirler, Mekke müşrikleridir. Bu âyetlerin inişi sırasında Hz. Muhammed'e ve İslâmiyete karşı çıkan o kâfirlerin, bir gün keşke vaktiyle inanıp müslüman olsalardı diye temenni edecekleri bil-dirilmektedir ki bu ifade, İslâmın zaferine, kâfirlerin yenilip perişan ve vaktiyle yaptıklarına pişman olacaklarına işaret etmektedir. Gerçekten hicretten sonra başlayan zaferler, Mekke'nin fethiyle taçlanmış ve kâfirler o zaman kaçacak delik aramışlar, kumandanları Ebusüfyan da dahil Peyğamber'den af dilemişlerdir. İşte âyette ölüm halinden ziyade, müslümanların bir gün zafer ve galibiyete ereceklerine, kâfirlerin de yenilip yaptıklarına pişman olacaklarına işaret edilmektedir.
3 ncü âyette hitap Hz. Muhammed'edir. İnkarcıları kendi sapıklıklarına terk etmesi emredildikten sonra 4-5 nci âyetlerde helak edilen her milletin yazılıp tesbit edilmiş bir vakti olduğu, o vakti ileri geçemeyecekleri, ondan geri de kalamayacakları, tam zamanında helak edilecekleri belirtilmektedir.
Bu âyetler de kâfirlerin yaptıklarına pişman olup keşke müslüman olmalarını temenni edecekleri zamanın geleceğini belirten 2 nci âyetten neyin kasdedildiğini gösterir. Kâfirlerin pişmanlık duyacakları zaman, Allah'ın ce-zasiyle helak olacakları zamandır. Zamanı gelince Allah onları çetin bir cezaya çarptırır. O ceza ile fecf şekilde can verirken vaktiyle müslüman olmayı çok arzu ederler ama artık iş işten geçmiştir. Müslümanların kılıçları altında can verip giderler. Gerçekten yıllar sonra Bedir Savaşında küfür liderleri böyle pişmanlıklar içinde can verip gitmişlerdir.
Bu âyetler, türlü sözlerle Hz. Muhammed(s.a.v.)i inciten, onunla alay eden müşriklere uyarıdır ve onların, biraz sonra anlatılacak sözlerine ve tutumlarına bir giriş niteliğindedir. İnkarcıların sonucuna kısaca işaret edildikten sonra onların söz ve düşünceleri ele alınıp cevaplandırılıyor.
6- Dediler ki: "Ey kendisine zikir indirilmiş olan, sen mutlaka cin-lenmişsin!" 7- "Eğer doğrulardansan bize melekleri getirseneV* 8- Biz melekleri ancak hak ile indiririz» o zaman da kendilerine asla göz açtırılmaz. 9- O zikri biz indirdik biz; ve onun koruyucusu da elbette biziz!

Tefsir:

[4609] Kurtubî, 8/304, 10/1.

6-7: Hz. Muhammed'e inanmayanlar, ona gelen sözlerin, Allah'ın sözü değil, cinlerin sözü olduğunu, onun cin çarpması sonucu delirip bu sözleri söylediğini iddia ediyor: "Ey kendisine Tanrı sözü indirildiğini sanan kimse, sen cinlenmişsin, seni cin çarpmış, delirmişsin, cinlerin tesiriyle böyle saçmalıyorsun. Eğer gerçekten peygambersen bize melekleri getirsene!" diyorlardı.

Eskiden Arabistan'da şiir, bir sanat olmaktan çok, cinlerle, gizli kuvvetlerle temas kurup onlardan birtakım bilgiler alma mesleği idi. Cin herkes ile konuşmaz, ancak bir adam seçip onunla konuşurdu. Her cinnin seçtiği bir şair vardı. Erkek veya dişi cin, bir adamı sevgisine lâyık görünce hemen o kimsenin üzerine çullanır, onu yere atar, göğsüne çıkar ve onu dünyâda kendisinin sözcüsü olmağa zorlardı. İşte şiir seremonisi böyle başlardı. O andan itibaren o adama şâir denirdi. Şâirle cin arasında çok içten bir ilişki kurulurdu. Her şâirin, zaman zaman kendisine ilham veren özel bir cinni vardı. Şâir, genellikle kendi cinnine haKl (samimi dost) derdi. Şâirle ilişki kuran cin, insan isimlerinden biriyle anılırdı. Meselâ büyük şâir el-A'şâ'nın cinninin adı, "Mishel" idi. Mishel, kesici bıçak demektir.

İşte müşrikler, Hz. Peygamber'i de böyle cinden ilham alan bir şâir zannettiklerinden dolayı ona "mecnun-şâ'ir", "öğretilmiş mecnun", "kâhin", "büyücü" demişlerdi. Mecnun, cin çarpmış demektir. Basitçe "deli" anlamına gelir, fakat kelimenin böyle tarihi bir anlamı da vardır. Ve Araplar, Hz. Peygamber için bu kelimeyi, bu tarihi anlamda kullanıyorlardı. Bundan dolayı biz bu kelimeyi "cinlenmiş" şeklinde terceme etmeyi uygun gördük.

8 nci âyette yüce Allah, bunlara cevap olarak melekleri ancak gerçek ile yani Allah'ın azap buyruğunu uygulamak üzere indireceğini ve melekler indiği zaman da artık suçlulara hiç fırsat verilmeyip helak edileceklerini bildiriyor.

tef'îl babından fi'li muzari mütekellim şeklinin çoğulu olarak okunduğu gibi fi'li muzari müennes meçhul olarak " şeklinde de okunmuştur. Birinci takdirde fail Allah, ikinci takdirde naibi fail (sözde özne) me-lâikedir. Tefe'ul babından ma'lûm fiili muzari (etken fiil) olarak şeklinde de okunmuştur. Yine fail melâikedir.

9 ncu âyette zikri Allah'ın indirdiği ve onu koruyacağı buyurulmakta-dır. Gerçekten Kur'ân-ı Kerim inince yazı bilenler tarafından o zaman mevcut malzemeye yazılmış ve Peygamber'in işaretiyle âyetler sûrelerdeki yerlerine konmuştur. Peygamber'in vefatından altı ay sonra, dağınık halde bulunan vahiy parçalan bir araya toplanarak Mushaf şeklinde yazılmış've böylece Kur'ân-ı Kerîm, öteki kitaplar gibi büyük kısmı kaybolmadan zamanımıza kadar korunup gelmiştir.

Özellikle Peygamberin ilk Mekke devirlerinde çevresinde henüz fazla kimsenin bulunmadığı sırada inen bazı âyetlerin yazılamadığı için unutulmuş olması muhtemeldir. "Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın, yalnız Allah'ın dilediğî(m unutursun)" [4610] "Biz daha iyisini veya benzerini getirmedikçe bir âyeti neshetmez veya unutturmayız" [4611] âyetleri ve bazı sağlam rivayetler bazı Kur'ân âyetlerinin unutulduğunu gösteriyor. Fakat yazılmadığı veya yazılıp da sonradan bulunamadığı için kaybolan ve zamanla unutulan âyetler Kur'-ân'ın bütünlüğüne zarar verecek miktarda değildir. Muhafaza edilenler, Hz. Muhammed'e gelen vahiylerin tâ kendisidir. Onlarda bir değişiklik ve tahrif olmamıştır. Gerçi bazı özel şahıs mushafiarında bazı âyetlerin cümlelerinde veya kelimelerinde farklar görülür. Bazı kıraetlerde kelime hem gaip, hem muhatap, hem tekil, hem çoğul okunduğu gibi bazı kelimeler de aynı anlamı veren başka kelimelerle okunur. Ama bunlar, cümlenin anlamını değiştirecek nitelikte değildir. Meselâ îbn Mes'ûd'un özel mushafında: "U.ul"yerine Übeyy ibn Kâ'b'in mushafında Talâk Sûresinde: "i«. yerine " Ra'd Sûresinde kelimesini, İbn Abbâs'ın: " şeklinde okuduğu ve: "Sanıyorum ki kâtip uyuklarken kelimeyi yazmış, bazı harfler ziyade etmiş, böylece kelime " şekline girmiştir" dediği rivayet edilir. [4612] Bu tür cüz'î farklar, Tâ-berî'nin Câmi'u'l-beyân'ı, Zemahşerî'nin Keşşafı, Râzî'nin Mefâtîh'i, Kur-tubî'nin el-Câmi' li-Ahkâmi'1-Kur'ân'ı gibi kaynak tefsîr kitaplarında gösterildiği gibi Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin oğlu 'Abdullah'ın cemettiği ve Arthur Jefferry'nin yayınladığı Kitâbu'l-Mesâhif'te daha detaylı olarak zikredilmiştir.

Bazı âyetleri Peygamber'in unutmuş olmasını din adamlarının çoğu kabul etmezler. Onlara göre bazı âyetleri unutması ihtimali, peygamberin masumluğuna gölge düşürür. Bu tür iddialar, kelâmcıların ortaya attıkları, dini bir temele dayanmayan görüşlerdir. Kur'ân-ı KerîmMn birçok yerinde peygamberin de insan olduğu tasrih edilir. İnsan olduğuna göre onda da insanlığın za'fları vardır, unutması gayet normaldir. Namazda yanıldığı kendisine hatırlatıldığında yanılma secdesi yaptığı, "Rabbim, unuttuğum şeylerden ötürü beni bağışla!" diye duâ ettiği kaynaklarda zikredilmiştir. [4613] Hâşâ bilerek yalan söyler, gerçeği değiştirir, iftira ederse işte masumluğa aykırı olan budur. Yoksa unutması gayet tabiidir. Onu vahiy dışında insan üstü gösterme çabalarının, halk seviyesinde bir değeri olsa bile bilimsel bir değeri yoktur.

"Kaynaklarda mevcut deliller, bazı âyetlerin unutulmuş olduğunu gösterdiği gibi bazı şahısların da özel mushaflarmda, Hz. Osman'ın resmi mus-hafındaki bazı kelimelerin eş anlamlılariyle yazıldığını gösterir. Ya özel mus-haf sahipleri yanılarak bu kelimeleri yanlış yazmışlardır veya onların yazış şekli doğrudur ama resmi olduğu için Hz. Osman'ın mushafı çoğunlukça kabul edilmiştir. Fakat kırâetlerde bu farklara işaret edildiği gibi

---

[4610] A'la Sûresi: 6-7.
[4611] Bakara Sûresi: 106.
[4612] Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, 9/320; Fethu'l-Kadîr: 3/84.
[4613] Nesâî, Sehv: 22; ibn Mâce, ikâme: 131; Buhârî, Tefsîr, Sûre: 18, Eymân, 15; Müslim, Fe-dfiil, 170; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 18; İbn Hanbel, 5/119, 120.

Sicistanî de bunları kitabında derlemiştir. Âyetin anlamı değişmedikten sonra herhangi bir kelimenin sinonimi ile yazılmış olması, fazla bir şey ifade etmez ve Kur'ân'ın korunmuş olduğu hükmünü de bozmaz.
"Kur'ân korunmuştur. Hz. Peyğamber'den sonra, özellikle Hz. Osman zamanının yarılarından itibaren başlayan bölünmeler, ortaya çıkan fırklara, kendi görüşlerini desteklemek, fıkıh mezhepleri de ictihadlanna destek bulmak için birçok hadis uydurup bu sözleri Peyğamber'e mal etmişlerdir ama Kur'ân'a uydurma âyetler sokmağa muvaffak olamamışlardır. Allah'ın buyurduğu gibi Kur'ân, bozulmaktan, tahriften korunmuştur" [4614] Bazı kelimelerin eş anlamlılariyle okunmasına veya bazı fiillerin kiplerinin değişmesine neden olan kıraet farkları, sanıyorum ki o zaman henüz tekâmül etmemiş olan Arap yazısının noktasız ve harekesiz olmasından da kaynaklanmıştır.
İmâmiyye şî'ası da Kur'ân'a değiştirme, eksik ve fazla arız olduğu inancındadır. Onların bu görüşüne karşı olan Kadî: "Zikri biz indirdik biz ve onun koruyucusu da biziz" âyetini delil getirerek Kur'ân'a ziyade ve eksik arız olsaydı, Kur'ân mahfuz kalamazdı, demiştir. Fahreddîn Râzî, mu'tezilî olan Kadî Abdu'l-Cebbâr'ın bu cevabını yetersiz buluyor. Çünkü Kur'ân'a değiştirme, fazla, eksik ânz olduğunu söyleyen İmâmiyye, bu âyetin de o katmalardan olduğunu söyleyebilir. Bu bakımdan bir şeyi kendisi ile ispat etmek batıldır, diyor [4615] Ama kendisi de yeterli bir cevap vermiyor.
Bu âyetin tefsirinde, Ferrâ'ya âidolan orijinal bir görüşe işaret edelim. Ferrâ'ya göre " "deki zamir Kur'ân'a değil, Hz. Muhammed'e raci'dir. O zaman âyetin anlamı şöyle olur: "Zikri biz indirdik ve onu (yani Muham-med'i kötü cinlerin dokunmasından) koruyan biziz".[4616]
Ferrâ, âyetin amacına biraz yaklaşmıştır ama, herhalde maksadını tam anlatamamıştır. Bizim kanâatimize göre bu âyet, Kur'ân'ın vahyden sonraki durumuyla değil, vahy anındaki durumuyla ilgilidir.
Allah, peygamberine gönderdiği vahyini, şeytan müdahalesinden korumuştur. Şeytân, hiçbir suretle vahy sözlerine sokulup bâtıl sözler karıştıramaz.
Çünkü Allah, vahy götürmekle görevlendirdiği meleğin, bu görevini güvenlikle yapabilmesi için muhafız melekler de görevlendirir. Melek, o koruyucuların gözetimi ve koruması altında vahyi getirip insan peygambere ulaştırır. Bu husus, vahy meleğinin ağzından şöyle ifade edilir:
"Biz, ancak Rabbinin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan herşey O'nundur. Rabbin, asla unutkan değildir".[4617]
Âyette "Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında (yani sağımızda, solumuzda) olan herşey O'nundur" cümlesi, vahy meleklerinin Allah'ın buyru-ğundaki muhafızlar tarafından korunduğunu gösterir. "Rabbin asla unutkan değildir!" sözü şu anlama gelir: Allah, bizim aracılığımızla peygamberine hangi sözleri göndermiş olduğunu bilir. O, bize verdiği sözleri unutmaz. Şayet O'nun bize verdiği herhangi bir mânâyı değiştirmiş veya teblîğ etmemiş olsak O bunu bilir ve bizi şiddetle cezalandırır.
Aynı mânâ, Cin Sûresinin 26-27 nci âyetlerinde vurgulanmıştır:
' 'Gaybi bilen O 'dur. Gizli bilgisini kimseye göstermez. A ncak razı olduğu elçiye gösterir. Çünkü O, elçisinin önüne ve arkasına gözetleyiciler (koruyucular) koyar (onlara verilen bilgileri şeytanların kapmasına, yahut o bilgilere yanıltıcı sözler karıştırmasına engel olur). (Böyle yapar) ki onların, Rab-lerinin kendilerine verdiği buyrukları duyurduklarını bilsin. Ve (Allah), onların yanında bulunan herşeyi kuşatmıştır (kendilerine neleri duyurmalarını emretmiş olduğunu bilir), herşeyi bir bir saymıştır (Verdiği emirlerin, anlamların hiçbirini unutmaz)."
İşte Kur'ân'm korunması, vahyi esnasında onun sözleri arasına şeytân sözünün karışmasından korunmasıdır. Gerçeği Allah bilir.
10- Andolsun, senden önce, evvelkilerin kollarına da elçiler gönderdik. 11- Onlara hiçbir elçi gelmezdi ki onunla alay etmesinler. 12-İşte biz onu suçluların kalblerine böyle sokarız. 12- Kendilerinden öncekilerin âdeti (inkarcıların mahvedileceği kuralı) geçtiği halde yine ona inanmazlar. 14- Onlara gökten bir kapı açsak da oraya çıkacak olsalardı: 15- "Herhalde gözlerimiz döndürüldü, biz büyülenmiş bir topluluğuz" derlerdi.

Tefsir:

10-13: Şiyâ', şî'a'nm çoğuludur. Şî'â taraftar, millet anlamına gelir. Bu âyetlerde Hz. Muhammed'den önceki milletlere de peygamberler gönderildiği, ama gelen her peygamberle kavimlerinin alay ettikleri; Allah'ın, suçluların gönüllerine zikr'i veya alay ve inkâr etmeyi böyle soktuğu; yani o insanların yaptıkları bu kötü işleri beğenip sevdikleri; bu Arap müşriklerinin de önceki milletler gibi inanmayacakları bildiriliyor.
14-15 nci âyetlerde de müşriklerin inanmamaktaki inatları belirtiliyor: Eğer Allah onlara gökten bir kapı açsa, göğe çıkmağa koyulsalar, yine inanmazlar. "Gözlerimiz sarhoş oldu, biz büyülendik, hayâl görüyoruz'* diyerek inkârlarına devam ederler.
Bu âyetler, Peygamberden kendilerine melek indirilmesini, çeşitli mucizeler göstermesini isteyen müşriklere

[4614] Bkz. Muhammed İzzet Derveze, el-Kur'ânu'l-raecîd, s. 52-115.
[4615] Mefâtîhu'l-ğayb: 19/161.
[4616] Mefâtîhu'l-ğayb: 19/160.
[4617] Meryem Sûresi: 64.

cevaptır. Onlar için ne yapılsa nafile olduğunu, göğe dahi çıkarılsalar, bunun büyü olduğunu söyleyip inkâr edeceklerini belirtmektedir. Onların bu kör taassuplarına En'âm Sûresinin: "Eğer sana kâğıt üzerine yazılı bir kitap indirmiş olsaydık da onu elleriyle tutsalar-dı, yine inkâr edenler, "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir" derlerdi" [4618] âyetinde de işaret edilmişti.
12 nci âyet, kelâmcılar arasında hayli münakaşalara yol açmıştır. es-Silk, bir şeyi diğer bir şeyin içine sokmaktır. Ehl-i sünnete göre " Biz küfrü, suçluların kaîblerine böyle sokarız" demektir. Gerçi âyetten Önce küfür kelimesi geçmemiştir ama istihza geçmiştir. Peygamberle veya Allah'ın âyetleriyle istihza küfürdür. Buna göre küfür ve istihzayı, suçluların kaîblerine sokan Allah'tır. Ehli sünnet kelâmcıla-rı, bu yorumlariyle hidâyet ve dalâlete sevk edenin, yalnız Allah olduğu hakkındaki görüşlerini desteklerler.
Allah'ın dalâlete sevk etmesini kabul etmeyen mu'tezileye göre âyetten önce küfür kelimesi geçmediğinden " 'deki zamirin, küfre gitmesi mümkün değildir. Küfür ve istihzayı suçluların kaîblerine sokan Allah olsa, kâfir-lerin inkârlarında mazur sayılmaları gerekir. "deki zamir zikre gider. Yüce Allah: "Zikri biz indirdik" dedikten sonra bu âyette de: "İşte biz onu yani zikir olan Kur'ân'ı, suçluların kaîblerine böyle sokarız" buyurmuştur. Allah'ın, Kur'ân'ı onların.kaîblerine sokması, onlara Kur'ân'ı işittirmesi ve kalblerinde Kur'ân'ı belleme ve manalarını anlama olgusu yaratmasıdır. İşte Allah, Kur'ân'ı işittikleri, mânâsını anladıkları halde inat ve cehaletleri yüzünden ona inanmayanları kınamaktadır. Bu görüşü destekleyen iki delil vardır:
1) deki zamirin, Kur'ân'a gittiğini herkes kabul etmiştir. "(*)deki zamir Kur'ân'a gittiğine göre " "deki zamirin de Kur'ân'a gitmesi gerekir. Çünkü bunlar, birbiri ardınca gelen zamirlerdir.
2) " kelimesi, kendinden sonraki sokma işlemini, kendinden önceki işleme benzetmektedir. Bu âyetten önce: "Biz zikri indirdik "den başka Allah'ın yaptığı bir iş zikredilmemiştir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: "Biz zikri indirdiğimiz gibi onu, suçluların kaîblerine de sokarız."
Ehli sünnetin de buna cevaplan vardır ki bu tartışmaları uzatmak, Kur'-ân'ın asıl amacı dışına çıkmaktan başka bir sonuç vermez. Kur'ân'ın amacı böyle tartışmalar doğurmak değildir. Bu âyet tıpkı: "Böylece Rabbinin, yoldan çıkanlar için söylediği: 'Onlar inanmazlar' sözü gerçekleşmiş oldu" [4619] âyeti gibidir. Yüce Allah, inanma istemi göstermeyenlerin inanmayacaklarını belirtmektedir. Herşey Allah'ın kanunları çerçevesinde olur. Ama kulda bir istek vardır. Kulun isteğine göre Allah'ın yasaları çalışır ve iş meydana gelir. Kul eğer inanma, sağduyu ile düşünme istemi gösterse, taassubunu atsa, duyduğu Kur'ân'a inanacaktır. Ama başından reddetmek kararıyle dinleyenlerin gönlünde iman değil, küfür uyanır. Kur'ân, onların kalbine nefret hisleri içinde girer. Öyleleri inanmazlar. İman da, küfür de Allah'ın yasaları çerçevesinde olur. Fakat aldığı algıyı küfür veya imana çeviren kulun isteğidir. Bundan dolayı isteğine bağlı işlerden kul sorumludur. Allah'ın yasaları dışında bir iş olmaz.
16- Andolsun biz, gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için süsledik. 17- Ve onu, her recîm (taşlanarak kovulmuş) şeytandan koruduk. 18- Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş şu'lesi kovalar. 19- A rzı da yaydık, oraya sağlam dağlar attık ve orada ölçülü, mütenasip herşeyi bitirdik. 20- Orada sizin için ve sizin beslemediğiniz kimseler için geçimlikler var ettik. 21- Hiçbirşey yoktur ki onun hazineleri, bizim yanımızda olmasın, ama biz onu bilinen bir miktar ile indi-ririz. 22- Rüzgârları, aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten su indirdik, böylece sizi suladık, onu depolayan siz değilsiniz. 23- Biziz, elbette biz ki yaşatır ve Öldürürüz; gerçek vâris olan da biziz. 24- Andol-sun, sizden önce geçenleri de bildik, sonra gelenleri de bildik. 25- Gerçekten onları toplayacak olan, Rabbindir. O, hükümdardır, bilendir.

Tefsir:

16-21: Allah, gökte burçlar yaratmış, güneş, ay ve yıldızlarla süslediği göğü, taşlanmış şeytandan korumuştur. Şeytan göğe sokulamaz. Ancak kulak hırsızlığı yapmağa yeltenen şeytanlar vardır ki onları da açık bir kıvılcım kovalar.
Burç, yüksek köşk demektir. Gökte toplanan birtakım yıldızlar kümesine burç denir. 16 ncı âyet, gökte bulunan çeşitli yıldız kümelerine işaret etmektedir.
Recm, taşlamak anlamına gelir. Sövme ve yermeye de recm denir, er-Racîm, taşlanmış, kovulmuş, lanetlenmiş, yahut uydurma sözler atan şeytan anlamına gelir. Gökten haberler çalmağa yeltenen şeytanlara atılan şihâb (kı-vılcım) ile kovalandığı için şeytana recim denmiştir.
Göğü yıldızlarla süsleyen Allah, yeri de uzatıp döşemiş, üzerine yüksek yüksek dağlar atmış, üstünde ölçülü, güzel güzel bitkiler yaratmış, gerek insanların, gerek diğer canlıların geçimlerini, azıklarını var etmiştir. Herşeyin hazinesi Allah'ın yanındadır. O'nun yanında herşey boldur ama o, herşeyi bir ölçü ile indirir.
22-23: Allah'ın, bütün canlıların rızıklarını yarattığı belirtildikten sonra bu âyetlerde de O'nun, rızkın sebebi olan rüzgârları nasıl aşılayıcı olarak gönderdiğine, rüzgâr ile sevk edilen bulutlardan yağmur yağdırıp canlıları sula-dığı gibi, suların bir kısmını da yerin dibinde depo edip belli noktalardan çeşmeler fışkırttığına işaret edilmektedir.
Rüzgârlar bulutları birbirine sürtüştürür. Bu sürtüşmeden elektron akımı sonucunda gök gürültüsü ve şimşek olur. Sıkışan bulutların içerdiği sular süzülmeğe, yağmur olarak yeryüzüne inmeğe başlar. Rüzgârlar, bulutların

[4618] En'âm Sûresi: 7.
[4619] Yûnus Sûresi: 33.

birbirine elektron aşılamasına sebebolduğu gibi bitkiler arasındaki döllenmede de önemli rol oynar. Canlılar döllenme ile ürerler. Bitkiler de canlıdır. Onlarda da dişi ve erkek vardır. İşte rüzgârlar, erkek tohumları dişi çiçekler üzerine kondurmak suretiyle aşılama yaparlar. Sanıyoruz ki âyette rüzgârların bu aşılayıcı rolüne işaret vardır.
Yağan yağmur ve akan sularla tabiat canlanır. Kurduğu düzenle tabiatı canlandıran, öldüren, tekrar dirilten hep Allah'tır. İşte 23 ncü âyette bu gerçek vurgulanıyor: "Dirilten ve öldüren biziz, vâris olan da biziz!" Yani her şey ölür, kalıcı yalnız biziz. Mülk bizimdir. Bütün mülk sahipleri, kendilerine mal ettikleri şeyleri bırakıp gideceklerdir. Mülk, o geçici sahiplerden bize kalacak, onların mülküne biz varis olacağız. "Mülk benimdir" diyenler sonunda ister istemez mülklerini bize bırakacaklardır. Burada asıl mülk sahibinin, Allah olduğu vurgulanıyor.
24-25 nci âyetlerde Allah'ın önce yaşayıp geçenleri, sonra yaşayacak olanları, önce ve sonra gelenlerin, ileride ve geride kalanların hepsini bildiği; her-şeyi hikmetle, bilgi ile yapan o yaratıcının gerek önce, gerek sonra yaşamış olanların hepsini bir araya toplayacağı vurgulanıyor.
26- Andolsun biz insanı pişmemiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık. 27- Cinne gelince onu da daha önce, kavurucu ateşten yarattık.

Tefsir:

26-27: Yüce Allah, kudretini belirtmek üzere bu iki âyette insanı ve cân-nı yaratmasına dikkati çekiyor: İnsanı bir salsâl'dan, bir hame-i mesnûn'-dan, cânnı da semûm ateşten yarattığını bildiriyor.
A) Salsöl: Vurulunca ses veren, çınlayan, pişmeden kurumuş çamurdur, pişincz fahhâr adını alır. Diğer bir görüşe göre salsâl, bozulmuş, kokuşmuş çamura denir. Hame': Kokuşmuş kara çamur, mesnûn: Vasfı değişmiş demektir. Hame-i mesnûn: Kala kala kokuşmuş, vasfı değişmiş kara çamurdur.
Gerek bu âyetin, gerek diğer âyetlerin ifadesinden insanın yaratılışının bir evrim geçirdiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah, çamuru insan olma yoluna yöneltmiş, kala kala vasfı değişen bu çamurdan oluşan hücreler, süzüle süzüle çeşitli aşamalar geçirerek insan düzeyine ulaşmıştır. "Âdem gibi, Allah onu topraktan yarattı" [4620] âyetinde Âdem'in topraktan yaratıldığı bildirilmektedir.
Demek ki insanın aslı topraktır. Fakat toprak birden değil, çeşitli aşamalardan geçirilerek insan yapılmıştır. Önce su ile karışan toprak çamur olmuş: "Ben çamurdan bir beşer yaratacağım" [4621], sonra su ile toprağın karışımı olan sahil çamuru, kala kala değişiklikler geçirmiş, kokuşmuş, vasfı değişmiş, ondan hücreler süzülmeğe başlamış: "Biz insanı çamurdan bir sülâleden (süzmeden) yarattık" [4622], insan olacak hücre, önce kendi kendine bölünerek üre-miş, eşi kendisinden yaratılmış: "Sizi bir tek candan yarattı, ondan eşini yarattı" [4623], daha sonra dişisiyle birleşmek suretiyle eşeyli üreme düzeyine gelmiş ve erkekle dişinin birleşmesinden insanlar çoğalmağa başlamıştır: "O ikisinden birçok erkekler ve kadınlar yaratıp yeryüzüne yaydı". [4624]
Müfessirler, âyetteki insan sözüyle Âdem'in kasdedi İd iğini söylerler. Fakat Muhammed Bâkır'dan nakledilen bir söze göre: "Bizim atamız Âdem'den Önce bin kere bin (yani bir milyon) yahut daha fazal Âdemler gelip geç-miştir. [4625] Bize göre bu ifade, ilk insandan Âdem'e kadar birçok insanlar gelip geçtiğini, yani insanın evrimleşe evrimleşe Arz meleklerinin boyun eğdiği mükemmel insan Âdem düzeyine ulaştığını gösterir.
İnsanın evrimi, şüphesiz uzun zaman almıştır. Nitekim: "Biz sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra meleklere: 'Âdem'e secde edin' dedik" [4626] âyetindeki yani (sonra)Iar, insanın kökeninden, meleklerin boyun eğdiği Âdem haline gelinceye dek çok aşamalardan geçirildiğini gösterir. Bazı basit düşünceli insanlar, insanın evrimini kabul etmeyerek: "Allah'ın, Âdem'i bir anda yaratmağa gücü yetmez mi ki bu kadar uzun zamanda yaratsın?" der ve evrim düşüncesini Kur'ân'a ve Allah'ın kudretine aykırı bulurlar.
Düşünmezler ki Allah için zaman söz konusu değildir. O'na göre milyonlarca yıl ile bir an birdir. Biz yaratıklara göre milyonlarca yıl süren olay, Allah için bir anda meydana gelmiştir. Çünkü sonlu varlıklar olan bizler, zamanı böler ve parça parça algılarız. Ama Allah, parçalan bütünleştirir. Çokluklar O'nda bir olur. Katralar denizde birleşir. Kesret, vahdete döner. Allah'ı insan ile karıştırmak, sınırsız kavramı sınırlı algılarla karşılaştırmak insanı yanlış yargılara götürür.
Kaldı ki birden bire yaratıvermek basit bir şeydir. Ama ince plânlar, kanunlar ile milyonlarca yıl içinde dünyadan süzüle süzüle meydana getirilmiş varlığın değeri büyüktür. Bundan dolayı Allah, insan için: "Gerçekten biz, insan oğluna çok ikramda bulunduk, onu çok şerefli yaptık" [4627] buyurmak suretiyle insanın değerini belirtmiştir.
Kâinatın tamamı tekâmül kanununa göre yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesine göre üzerindeki canlıların

[4620] Âli 'İmran Sûresi: 59.
[4621] Sâd Sûresi: 71.
[4622] Mü'minûn Sûresi: 12.
[4623] Nisa' Sûresi: 1.
[4624] Nisa' Sûresi: 1.
[4625] Mefâtîhu'l-ğayb: 19/179.
[4626] A'râf Sûresi: 11.
[4627] İsrâ Sûresi: 70.

anası olan şu dünya dört İlâhî günlük, yani dört büyük zamanlı evrim sonucu bu şekline gelmiştir. Canlıların züb-desi insan da çok derin bilgi, ince hesap ve plânların sonucunda süzüle süzüle tabiat kuvvetlerine hükmeden, dünyayı onaran, daima ilerleyen, kalkınan bir mükemmel varlık haline getirilmiştir. Ama yine tekrarlayalım ki bu uzun süre bize ve bizim ölçülerimize göredir. Bize göre milyonlarca yılda yaratılmış olan insan, Allah'a göre bir anda yaratılmış demektir. Çünkü O'nun için bütün zaman bir andan ibarettir. Zamanın parçaları O'nun katında bütünleşir. Milyonlarca yıl ân-ı vahide döner. Gerçeği Allah bilir.

B) Cânn: Çoğunluğun kanısına göre cinn'in babasıdır. Gözlerden gizli kaldığından dolayı gizlenen anlamına ismi fail olarak cânn denmiştir. Gizlenme kökünden gelen cinn kelimesi, gözle görülmeyen birtakım varlıklara verilmiş çoğul isimdir, tekili cinnî'dk. Fakat biz bu kelimeyi de çoğul olarak kullanırız.

Yüce Allah, bu âyetlerde insanı kokuşmuş çamurdan, insandan önce cânnı da nâr-i semûm 'dan yarattığım bildirmiştir. Rahman Sûresinin 15 nci âyetinde: Cinni de mâric (karışık) bir ateşten yarattı" b\xywvvL\muştux. Izdırap (çalkantı) anlamındaki merc kökünden gelen mâric "ateşten ibaret bir çalkanan" yani halis ateş, dumansız, sâf alev diye tefsir edilmiştir. Tefsirine çalıştığımız bu âyette ise bu ateş "es-semûm" olarak nitelendirilmiştir. Semûm, gündüz esen, bizim Sâm yeli dediğimiz ateş gibi sıcak rüzgârdır. Semm, zehir, semmu'l-hiyât ince delik manasına gelir. Bedenin ince gözeneklerine de semm denir. Mesâmm, mesâmmât bu kökten türemiş çoğul isimdir. Vücut gözenekleri demektir.

Sâmm ve semûm ateşten yaratılmış olması, cinnin, insanın gizli gözeneklerinden vücuduna girecek, onu zehirleyecek, yakacak nitelikte olduğunu ifade eder.[4628]

Demek ki cinnin yaratıldığı unsur, zerrelerin aralarından geçebilen, dumanla karışık veya çalkanan bir ateştir. Yani nurun azıcık yoğunlaşarak aldığı şekildir. Nurun maddeye doğru uzantısı olan duman ile karışık ve karışması da tam dengeli olmadığı için çalkanan bir unsurdan yaratılmıştır. Melek kadar sâf nur olmamakla beraber kendisinde ışık tarafı ağır bastığı için zerrelere nüfuz edebilir, vücudun delikçiklerinden geçebilir.

"Hasılı demek oluyor ki insan yaratılmâzdan evvel güneşte veya arzın başlangıcında olduğu gibi çalkanıp duran, muzdarıp, müteheyyic bir halde bulunan halis bir ateş, veya elektrik halinde olduğu gibi herşeye karışabilen nafiz bir ateş veyahut eşyayı birbirine karıştırmak hassasını haiz bir ateşten, biz insanların gözlerine bermutad görünmeyen gizli birtakım hayat kuvvetleri, hayâtı unsurlar yaratmıştır ki bunlara cânn denir" '.[4629]

'Abdu'r-Raûf el-Munâvî de şöyle diyor: "Cinn, hava ile karışık, alevli bir ateşten yaratılmıştır. Merc karışmak demektir. Cin hava ve ateşin karışımından yaratılmıştır. Âdem de toprakla suyun karışımından yaratılmıştır. Su ile toprağın karışımına tın (çamur), ateşle havanın karışımına da mâric denmiştir." Sonra Munâvî, Gazâlî'nin şu görüşüne yer veriyor: "Çamurun tabiatı sükûndur, âteşin tabiatı harekettir. Alevli bir ateşin durduğu düşünülemez. O, tabiatı gereği sürekli hareket eder. Ateşten yaratılan varlığın, durup topraktan yaratılana secde etmesi emredilmiş, fakat o böbürlenip Âdem'e secde etmeyi kabul etmemiştir" [4630]

Bu konuda âlimlerin görüşlerini özetledik. Bu tefsirlerin kesinlik ifade etmediğini, birer tahminden ibaret olduğunu, yaratılışın mahiyet ve teferruatını bilmemize imkân bulunmadığını hatırlatmak yerinde olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'den anladığımıza göre cinlerin de mü'minleri ve kâfirleri vardır. İblîs, cinlerin atası değil, ilk isyan eden cinnîdir. Çünkü yüce Allah onun hakkında: "O, cinlerden idi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı" [4631] buyurmuştur. Nasıl insanların ilk şakisi Âdem'in oğlu Kabil ise, cinlerin ilk şakîsi de İblîs'tir. Cinlerin kâfirine şeytân, kâfir olmayanına sadece cinnî denir. Şeytân, Hakk'tan uzaklaşan Hakk'a karşı gelen varlık demektir.

28- Bir zaman Rabbin, meleklere demişti ki: "Ben kupkuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan yaratacağım!" 29- "Onu düzenlediğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanınV* 30- Meleklerin hepsi topluca secde ettiler. 31- Yalnız İblîs, secde edenlerle bareber olmayı kabul etmedi. 32- "Ey îblîs, nen var ki sen secde edenlerle beraber olmadın?" dedi. 33- "Ben, bir çamurdan, değişken bir balçıktan yarattığın insana secde edemem!" dedi. 34- "Öyleyse çık oradan, dedi, çünkü sen kovuldun!" 35- Tâ ceza gününe kadar üzerine lanet edilecektir!" 36- "Rabbim, dedi, bari tekrar dirilecekleri güne kadar beni(m canımı almayı) ertele." 37- "Haydi, dedi, sen ertelenmişlerdensin!" 38- "O bilinen vaktin gününe kadar!" 39-"Rabbim, dedi, beni azdırmandan ötürü andolsun ki ben de yer yüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini azdıracağım." 40- "Ancak içlerinden, kendilerine ihlâs verilen kulların hariç."41- (Rab-bin) buyurdu ki: İşte bana varan doğru yol bu(ih\âs)tır." 42- "Benim halis kullarıma karşı senin bir gücün yoktur. Ancak sana uyan azgınlar^ azdırabilirsin)."4?-jCWîe/7/îem o(şeytana uya)nların hepsinin buluşma yeridir. 44- Onun yedi kapısı vardır, her kapıya onlardan bir bölüm ayrılmıştır. 45- Korunanlar ise cennetlerde, pınar başlarındadır-lar. 46- (Onlara): "Oraya esenlikle, güven içinde girin!" (denilir). 47-Onların göğüslerindeki kini çıkarıp atmışızdır; kardeşler olarak divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar. 48- Orada onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz ve onlar oradan çıkarılacak da değillerdir. 49- Kullarıma haber ver: İşte ben öyle bağışlayan, öyle esirgeyenim. 50- Fakat benim azabım da çok acı bir azaptır!

[4628] Hak Dini Kur'ân Dili, 4/3059.
[4629] Aynı eser, 4/4670.
[4630] Feydu'l-Kadir, 3/450. Bu konuda daha detaylı bilgi için insan ve İnsan-üstü adlı eserimizin 35-50 nci sayfalarına bakılabilir.
[4631] Kehf Sûresi: 50.

Tefsîr:

28-31: Yüce Allah, meleklere, kokuşmuş çamurdan bir beşer, yani derili bir beden sahibi insan yaratacağını bildirmiş ve şekillendirip kendi ruhundan üflediği insana secde etmelerini emretmiş; meleklerin hepsi ona secde etmişler, yalnız İblîs secde etmekten kaçınmıştır.
Üflenmek suretiyle insana verilmesi, ruhun rüzgâr gibi üflenen bir şey olduğunu gösterir. îsrâ Süresindeki ruhla ilgili âyette, ruh hakkında gerekli bilgi verilecektir.
Daha önceki âyetlerin tefsirinde söylediğimiz gibi insan, kendisine üflenen Hak ruhuyla üstün zekâ ve düşünce kabiliyetine ulaşmıştır. Allah'ın bahşettiği düşünce yeteneği sayesinde melekler ona boyun eğmiştir. Son asrın bazı âlimlerine göre insana secde etmekle emredilen melekler, tabîat kuvvetleridir. Çünkü melekler çok çeşitlidir. Cebrâîl, Mîkâîl gibi ruhanî melekler yanında tabiat kuvvetleri de birer melek niteliği taşır. Nitekim eski âlimlerden de, Âdem'e secde ile emredilen meleklerin, büyük melekler değil, yer melekleri olduğunu söyleyenler vardır. Filozoflara göre de göksel yüce ruhların, insan nefislerine boyun eğmesi muhaldir. Secde ile emredilenler, konuşan ruha itaat eden insan cisminin güçleridir '.[4632]
Maamafih, ezelî yaratmanın mahiyetini, o sahnede cereyan etmiş olayların içyüzünü anlamamız mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in söylediklerine aynen inanmak vazifemizdir. Meleklerin Âdem'e secde etmesi iki şekilde yorumlanır. Bazı âlimlere göre, Âdem'e secde, sadece bir ikram, saygı ve selâmlama secdesidir, ibâdet secdesi değildir. Çünkü Allah'tan başkasına ibadet caiz değildir. Secdeden maksat boyun eğme ve saygı göstermedir, alnı yere koymak değildir. Bir kısmına göre de bu secde aynen Allah'a secde gibi alnı yere koymaktır. Fakat Âdem'e secde, Allah'ın emriyle olduğundan yine Allah'a itaattir.[4633]
Aklı ve düşüncesiyle insan, tabiat kuvvetlerini emri altına alabilmiş, kendisine hizmet ettirmiştir. Allah'ın ona üflediği ruh sayesinde de ruhanî melekler ona hizmet etmekte, onu birçok tehlikelerden korumaktadırlar. "Onun önünden arkasından izleyicileri vardır, onu Allah'ın emrinden korurlar" [4634] âyetinin bildirdiği üzre ruhanî melekler de insana hizmet etmekte, onu korumakta, hattâ günahlarının bağışlanması için Allah'tan mağfiret dilemektedirler. İnsanın gönül gözü açılsa, kendisini ne kadar ruhanînin koruduğunu görür ve Allah'ın ikramına şükreder.
Hasılı melekler Âdem'e secde etmiş, yalnız İblîs ona secdeden kaçınmıştır.
32-38: Ona göre insan beşerdir, yani derili, yoğun bir cisimdir. Bu derili, yoğun cisim, kokuşmuş çamurdan yaratılmıştır. Kendisi ise ateşten yaratılmış, lâtîf bir cisimdir, beşerden yüksektir. Lâtif cismin, yoğun cisme secde etmesi doğru değildir.
Bu düşünce ile kendisini haklı çıkarmağa çalışan şeytân, Allah'ın buyruğuna karşı gelmekle O'nun huzurundan kovulmuş, aşağılaştırılmış, kendisinin kovulmasına sebebolan insanın, neslini sürekli olarak yoldan çıkarmak için Allah'tan, kendisine insanların yeniden dirilecekleri güne kadar yaşama yani ölümsüzlük verilmesini istemiş, bu isteği kabul edilmiştir.
"Vakt-i ma'lûm" ne zaman olacağını yalnız Allah'ın bildiği dirilme günüdür. Bu, âhiret hayâtının başlangıcıdır. Dirilme gününe kadar sağ kalan, artık ondan sonra ölmez. Çünkü o günden sonra ölüm yoktur. Bundan, ruhanî varlıkların ölümsüz olduğu anlaşılmaktadır. Şeytân da ruhanî varlıklardandır, o da ölümsüzdür. Ölümlülük, yoğun cisimlere özgüdür. Yoğunluktan uzak ruhlar için ölüm yoktur.
39-44: Şeytân, kendisinin kovulmasına sebebolan inşam azdırmağa çalışacağını, yalnız Allah'ın hâlis, kullarına dokunamayacağını söylemiş, Allah da bunun doğru yol olduğunu, yani doğru yolda olanları şeytanın azdıramayacağım, onun sadece azgınları şaşırtabileceğini, cehenneme toplanacak olan o azgınların da küfür ve sapıklık derecelerine göre yedi kapılı cehennemin kapılarının birinden gireceğini bildirmiştir. Tefsirlere göre yedi kapı, cehennemin yedi tabakasıdır. Bu tabakalar üst üste bulunur. Her grup, günahına göre cehennemin bir bölümüne girer.
41 nci âyette: "Bana varan doğru yol budur" sözüyle ya bana varan doğru yol ihlâstır, veya senin onlara dokunamayacağın sözün doğrudur, ya ben onları korurum anlamlarınadır.
Meleklerin hepsinin secde edip şeytanın etmemesinde de Allah'ın hikmeti vardır, insan akıl ile tabiat kuvvetlerine hakim olur. Fakat insanın içinde ihtiras olmasa, çalışma isteği de olmaz. İşte şeytan insana ihtiras aşılar, * dünyayı sevdirir: "Yeryüzünde onlara süsleyeceğim" mealindeki âyette bu olguya işaret edilmektedir. Her insanda bu tutku olduğundan, biri diğerinden daha çok dünyâya sahibolmak için insanlar arasında mücadele, yarışma başlar. Bu yarışma, her insanı, kendini savunmaya, ötekinden üstün veya onunla aynı düzeyde olmaya iter. Bunun için çalışmak, çabalamak gerekir. Çalışma da, kalkınmaya, ilerlemeye yol açar.
Demek ki ihtiras, dünyâ tutkusu, ölçülü olursa yararlıdır; insanı melekten ayıran bu duygudur. Kalkınmanın, ilerlemenin sırrı olan bu duygu, ölçüyü aştığı takdirde zararlı olur. Bundan dolayı insan ihtirasının dizginlenmesi gerekir. Eğer dizginlenmezse, gittikçe büyüyen ihtiras kavgalara, savaşlara, kan dökmeğe, zulüm ve işkencelere sürükler. İşte dinlerin görevi, aslında yararlı olan bu duyguyu frenleyip dengelemektir.
Allah'ın buyruğuna uyan, ihtiraslarını frenleyen halis kullan şeytan az-dıramaz; taşkınlıklara, kötülüklere

[4632] Mefâtîhu'l-ğayb: 1/238.
[4633] Ibn Kesîr, Tefsir, 1/78-79; Kurtubî. el-Câmi': 1/293.
[4634] Ra'd Sûresi: 11.

götüremez. İşte Allah'ın doğru yolu, ih-lâs sahibi olmak, taşkınlıktan kaçınmak, ölçülü davranmaktır. Bu da Tanrının sesini duyan, peygamberlerin yolunda giden, yahut kendi içlerindeki iyilik duygularına uyanların yapacağı iştir. Doğru yol, aşırılıktan uzak, orta yoldur. İnsan ne melektir, ne şeytan. İnsan melek değildir, çünkü kendisine ihtiras aşılanmaktadır. Bununla dünyayı sever, mal mülk sahibi olmak ister. Bu ihtiras ona şeytandan gelir. Fakat insan şeytandan gelen ihtirası dengelemez, herşeyin yalnız kendisinin olmasını isterse kötülük kaynağı olup çıkar. İhtirası dizginleyecek olan dindir. Dinin amacı, insanın sivri taraflarını törpüle-yip, insanları hep bir arada birlik ve dirlik içinde yaşatıp olgunlaştırmak, dünyâda da âhirette de mutlu etmektir.
Ölçülü davrananlar, dünyâda mutlu oldukları gibi âhirette de cennete girmek mutluluğuna ererler. Ama şeytanın emirlerine girip taşkınlık yapanlar, ruhanî hayatta işledikleri suçun derecesine göre cehennemin bir derecesine girerler. Her suçlu, suçuna uygun bir cezaya çarptırılır. Cehennemin yedi kapısı, yedi bölümü vardır. Suçlular, suç derecelerine göre bu yedi bölümden birine sokulurlar.
Allah'ın Âdem'i yaratması, meleklere Âdem'e secde etmelerini emretmesi, meleklerin hepsinin secde edip yalnız İblis'in, âyetlerde belirtilen sözleri söyleyerek secde etmekten kaçınması, bu yüzden kovulması, daha önceki sûrelerde de geçer. Bu âyetler çeşitli şekillerde tefsir ve te'vil edilir.
Âdem'in yaratılışı sahnesi, Tevrat'ın Tekvîn Kitabının 2 ve 3 ncü babla-rında anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in anlattıkları, özet olarak Tervat'ta anlatılanlara uyar. Detayda farklar vardır. Fakat ikisinin özeti de aynıdır, fraklı kelimelerle de olsa, aynı şeyler anlatılmaktadır. Ancak Tevrat'ta meleklerin Âdem'e secde etmesi, şeytanın etmemesi ve şeytan ile Allah arasında geçen konuşmalar yoktur. Hz. Peygamber devrinde bu parçaların da ya Tevrat'ta veya şerhlerinde mevcudolup zamanla kaybolduğu muhtemeldir. Tevrat'ın ikinci babında Allah'ın, Âdem'e eş olmak üzere, Âdem'in kaburga kemiğinden Havva'yı yarattığı ifade edilmektedir ki, hadis şeklinde rivayet edilen bir sözde kadının, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı söylenmektedir.
Şimdiye kadar çeşitli Kur'ân kıssalarını gördük ve bunların, büyük çoğunluğunun, Tevrat'ta bulunduğuna ve orada anlatılanlara uyduğuna işaret ettik. Peki ama Cenabı Hak birkaç yerde "Ey Muhammed, bunlar sana vah-yettiğimiz ğayb haberleridir. Bunları ne sen, ne de kavmin bilmiyordunuz" [4635] buyurmaktadır. Bunlar Tevrat'ta bulunduğuna göre bilinmez haberler değildir. O zaman bu âyeti, gerçek ile nasıl te'lif edeceğiz?
Kanaatimize göre bunlar gerçi Tevrat'ta anlatılan veya bazıları Araplar arasında söylenen şeylerdi ama, Peygamber (s.a.v.) kitapları okuyarak bunları öğrenmiş değildi. Duydukları kulaktan dolma şeylerdi. Halbuki Kur'ân'-da anlatılanlar, hemen tıpa tıp Tevrat'a uymaktadır. Özellikle Peygamber Devrindeki Tevrat nüshalarına tamamen uyduğu kanısındayız. Kulaktan dolma şçylerin, aynen Tevrat'ta olduğu gibi anlatılması mümkün değildir. Hele o zaman Tevrat Arapçaya da çevrilmiş değildi. Bunun tek izahı şudur: Kur'ân'ı Hz. Peyğamber'e vahyeden ruhanî, Tevrat'ta bulunanları, tevhide, peygamberlerin yüce ahlâkına aykırı şeylerden ayıklayarak vahyediyordu. Bu bakımdan bunlar peygamber için ğayb (bilinmez) haberlerdi. Tevrat'ı okumayan, İbranice de bilmeyen bir insanin, Tevrat'ta olanları, şirk izlerinden, Allah'ın sıfatlarına, peygamberlerin evsafına yakışmaz sözlerden veya kelimelerden ayıklayarak anlatması, vahiyden başka bir şeyle izah edilemez.
45-50: Önceki âyetlerde şeytanın iğvâsına kapılıp azanların, taşkınlık derecelerine göre cehennemin yedi kapısından birinden cehenneme girecekleri belirtilmişti. Bu âyetlerde de şeytanın sözüne uymayan, şirk ve küfürden korunanların cennete girecekleri; o bahçelerde şarıl şarıl akan su başlarında güven içinde yaşayacakları; kin, çekememezlik duygularından arınmış olarak dostluk, kardeşlik içinde karşılıklı oturup sohpet edecekleri; hiçbir yorgunluk çekmeyecekleri ve o bahçelerden hiç çıkarılmayacakları haber veriliyor. Bu nimetler sayıldıktan sonra Allah'ın, çok affeden, çok acıyan, fakat cezasının da çok çetin olduğu vurgulanıyor.
"İslâm filozoflarına göre 'Göğüslerinde bulunan kini çıkarıp attık' âyeti, kutsal konuşan ruhların, şehvet ve gazap kirlerinden temiz, vehim ve hayal olaylarından uzak olduğuna işarettir. "Kardeşler olarak yüksek diyânlar üze-rinde karşılıklı otururlar" âyeti de şu anlamı taşır: Bu ruhlar, cisimler dünyâsının kirlerinden, hayâl ve vehim dürtülerinden durulup üzerlerine kibriyâ ve celâl âleminin nurları düşünce, o tanrısal nurlarla parlar, o samedî ışıklarla parıldar, hangisinin üzerine bir nur düşse diğerine yansır. Paralel bulunan meziyetlerin birbirine yansıması gibi. O ruhanî varlıkların durumu: "Divânlar üzerinde kardeşçe karşılıklı oturanlar" tabiri ile anlatılmıştır"[4636]
51- Onlara ibrahim 'in konuklarından haber ver: 52- Onun yanına girmişler: "Selâm"demişlerdi. Oda: "Bizsizden korkuyoruz"dedi. 53- "Korkma, dediler, biz sana bilgin bir çocuk müjdeleriz!" 54- Bana ihtiyarlık dokunduktan sonra mı beni müjdelediniz? Ne tuhaf bir şeyle müjdeliyorsunuz?" dedi. 55- Sana gerçeği müjdeledik, umut ke-senlerden olma!" dediler. 56- "Sapıklardan başka kim Rabbinin rahmetinden umut keser?" dedi. 57- "Ey elçiler, dedi, işiniz nedir?" 58-"Biz, suç işleyen bir kayme gönderildik" dediler. 59- "Yalnız Lût ailesi, suçlu değildir. Biz onların hepsini kurtaracağız." 60- "Ancak karısı hariç. Onun da (suçlularla beraber) kalanlardan olmasını uygun gördük."

Tefsîr:

51-60 ncı âyetler, ibret için Hz. İbrahim'in hayâtından bir sahneyi anlatmaktadır: Melekler konuk şeklinde Hz.

[4635] Hûd Sûresi: 49.
[4636] Mefâtîhu'I-ğayb: 19/194.

İbrahim'e giderler, artık çocuğu olmaktan umudunu yitirecek kadar ihtiyarlamış olan İbrâhîm'e bir çocuğu olacağını müjdelerler, oradan da suç işleyen Lût kavmine gidip suçluları cezalandıracaklarını, yalnız Lût ailesini kurtaracaklarını, sadece Lüt'un karısının da ötekiler gibi helak edileceğini söylerler.
Bu kıssa, Hûd Sûresinin 69-76 net âyetlerinde de geçmişti. Yalnız orada melekler, çocuğu olacağını, İbrahim'in kendisine değil, karısına müjdelerler. Bu konudaki konuşma da meleklerle, İbrahim'in karısı arasında geçer. Burada ise müjde, İbrahim'in kendisine verilir ve konuşma kendisi ile melekler arasında olur. Kitabı Mukaddes'in Tekvin Sifrinde ise yalnız İbrahim'le melekler arasındaki bu konuşma anlatılır, karısı ile melekler arasındaki konuşmadan söz edilmez. Her halde o konuşma da, vaktiyle Kitabı Mukaddes nüshalarında vardı, zamanla kaybolmuştur. Gerçeği Allah bilir.
61- Elçiler Lût ailesine geldiklerinde: 62- (Lût); "Siz tanınmamış kimselersiniz!" dedi. 63-Dediler ki: "Doğrusu biz, onların, hakkında şüphe ettikleri şeyi sana getirdik." 64- "Sana gerçeği getirdik, biz elbette doğru söyleyenleriz!" 65- "Hemen gecenin bir parçasında aileni yürüt, sen de arkalarından git, içinizden hiç kimse ardına dönüp bakmasın. Emredildiğiniz yere gidin!" 66- Ona: "Şunlar, sabaha girerlerken arkaları kesilecektir!" şeklindeki buyruğ(\xmuz)u bildirdik. 67- Kent halkı, sevinerek geldiler. 68-(Lût): "Bunlar benim konuğumdur, dedi, beni mahcubetmeyin!" 69- "Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!" 70-"Seni âlemlerden (başkalarının işine karışmaktan) menetmemiş miydik? dediler. 71- "Eğer yapacaksanız, işte kızlarım!" dedi. 72-Senin ömrüne andolsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı. 73- Güneşin doğma zamanına girerlerken korkunç ses onları yakaladı. 74- O kentin üstünü altına getirdik ve onların üzerine çamurdan pişmiş taşlar yağdırdık. 75- Şüphesiz bunda işaretten anlayanlara nice ibretler vardır. 76- O kent, (herkesin gelip geçtiği) bir yol üzerinde durmaktadır. 77- Elbette bunda, inananlar için bir ibret vardır.

Tefsîr:

61-74 ncü âyetlerde suç işleyen Lût kavminin sonucu anlatılmaktadır: İbrahim'den sonra melekler Lût'un yanına gelirler, kendilerini tanımayan Lût'a, suçlu kavmini cezalandırmak için görevlendirilmiş elçiler olduklarını; gece yarısından sonra ailesiyle birlikte hiç arkalarına bakmadan kentten uzaklaşmalarını, sabah olurken bu kavmin ardının kesileceğini söylerler. Gelen konuklan, genç delikanlılar sanan kavmin erkekleri, sevinerek Lût'un evine gelirler. Lût onlardan konuklarına dokunmamalarını, konuklarına karşı kendisini rezil etmemelerini rica ile konuklarını korumak için kızlarını dahi kavmine teklif eder. "Ömrüne andolsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı!" âyetinden anlaşılıyor ki oğlanlara çok düşkün olan kavmi, söz dinlemez, ille konukları isterler,
Şimdi bu âyet, yâ meleklerin Lût'a söyledikleri sözdür, Kur'ân'da anlatılmıştır. Yahut söz arasında onların halini belirtmek üzere Peyğamber'e yöneltilen bir parantez cümlesidir.
Nihayet güneş doğarken onları yakalayan müthiş gürültü, o ülkenin altını üstüne getirir, üzerlerine pişmiş taşlar yağar.
Kavmi, Lût'un evinin önünde toplandığı zaman Lût, henüz konuklarının melek olduğunu bilmiyordu. Kavminin davranışı karşısında onun son derece üzüldüğünü gören melekler, ona gerçek durumu anlatmışlardır. Bu husus, Hûd Sûresinde sırasiyle anlatılır. Burada ise önemine binaen meleklerin Lût'a söyledikleri sözler öne alınmıştır. Fakat bu, konuşmanın, kavminin, Lût'un evinin önünde toplanmalarından önce olduğunu göstermez. Çünkü atıf vavı sıra bildirmez, sadece cümleleri birbirine bağlar. Lût, konuklarının melek olduğunu, ancak kavminin, evinin önünde toplanıp onları istemelerinden sonra öğrenir.
75-77 nci âyetlerde de Lût kavminin uğradığı sonuçta, iyi düşünen insanlar için ibretler bulunduğu, harabedilen o yurdun, herkesin gelip geçtiği yol üzerinde durduğu, inananların bundan ibret alacağı vurgulanmaktadır.
Bu kıssa da Hûd Sûresinin 77-83 ncü âyetlerinde anlatılmıştı. İbret için kıssaya burada da işaret edilmekte ve son âyetlerde de kıssanın anlatılmasın-daki hikmet belirtilmektedir. O da Hz. Muhammed'e karşı gelen, Lût kavmi-nin yaptıklarını da yapan Arapları uyarmaktır. Lût kavminin harabolmuş yurtlan, Arapların gelip geçtiği Hicaz-Şâm yolu üzerinde bulunmakta idi. Araplar buraların Lût kavmine âidolduğunu, o çirkin işleri yüzünden harabedil-diğini biliyorlardı. Yüce Allah, onlara bildikleri bu hikâyeyi anlatarak ders veriyor. Lût kavminin uğradığı sonucun birkaç sûrede tekrarlanması, Kur'-ân'ın ilk muhatabı olan Araplar arasında da livâtanın yaygın olduğunu kanıtlar.
78- Gerçekten Eyke halkı da zâlim kimselerdi. 79- Onlardan da Öcümüzü aldık, her ikisi de hâlâ (gözler) ön(ün)de apaçık durmaktadır.

Tefsir:

78-79 ncu âyetlerde de Eyke'li suçluların sonuçlarına işaret edilir. apaçık, gözönünde duran şeydir. "İşte onların yurdu da gözlerinizin önünde apaçık durmaktadır" demektir.
Eykelilerin harabeleri de 'Akabe tarafında, Arap kafilelerinin gelip geçtiği yol üzerinde idi. Bunlar, Şu'ayb'in kavmi olan Medyen halkıdır. Bunların kıssası, Şuarâ Sûresinde de anlatılır. Âyetler, haksızlığa sapan bu kavmin de Allah'ın cezasına uğradığını hatırlatarak öğüt vermektedir.
Eyke: Birbirine girmiş ağaç demektir. Sık ağaçlı, bağlı, bahçeli olduğu için bunların yurduna Eyke denmiştir. "

"daki tesniye (ikil) zamiri, Eyke ile Medyen'e gitmektedir. Eyke, Medyen'i de içine aldığından zamir, tesniye getirilmiştir.
80- Andolsun Hic'r halkı da elçileri yalanladılar. 81- Onlara âyetlerimizi verdik, ama onlardan yüz çeviriyorlardı. 82- Dağlardan güvenli evler yontuyorlardı. 83- Sabaha girerlerken onları da o korkunç ses yakaladı. 84- Kazandıkları, kendilerinden hiçbir şeyi savamadı.

Tefsîr:

80-84: Hicrliler, büyük ihtimale göre Salih'in kavmi olan Semûd kabileleridir. Bunların peygamberlerine karşı olumsuz tutumları da Hûd, Şuarâ, Nemi ve A'raf Sûrelerinde anlatılır. Bugün ülkeleri, Suudî Arabistan'da Medâin-i Salih denen yerdir. Burası da Arap kabilelerinin gelip geçtiği Hicaz Şam yolu üzerinde bulunmaktadır.
Öyle anlaşılıyor ki Araplar bu yollardan geçerken bu harabeleri görüyor, buralarda yaşayanların Allah'ın hışmına uğrayarak cezalandırılıp yurtlarının, başları üzerine yıkıldığına inanıyorlardı. İşte Kur'ân-ı Kerîm onlara, bildikleri bu olayları hatırlatarak öğüt vermektedir.
85- Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları hak ile yarattık. O saat de mutlaka gelecektir. Şimdi sen, güzel bir hoşgörü ile hareket et. 86- Yaratan, bilen ancak Rabbindir. 87- Andolsun, sana ikililerden yedi ve büyük Kur'ân'ı verdik. 88- Onlardan bazı çiftlere (sınıflara) verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme ve onlara üzülme, mü '-minlere kanadını indir. 89- Ve: "Ben, ancak ben apaçık bir uyarıcıyım!" de. 90- Tıpkı o bölücülere (veya and içenlere) indirdiğimiz gibi (sizin başınıza da azâb indiririz). 91- Onlar ki Kur'ân'ı bölük bölük eltiler. 92- Senin Rabbin hakkı için biz onların hepsine mutlaka soracağız,- 93-Yaptıkları şeylerden. 94- Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve ortak koşanlara aldırma. 95- O alay edenlere karşı biz sana yeteriz. 96- O Allah ile beraber başka tanrı tutanlar, yakında bileceklerdir. 97- Andolsun, onların söylediklerine senin canının sıkıldığım biliyoruz. 98-Sen Rabbinİ hamd ile teşbih et ve secde edenlerden ol. 99- Ve Rabbine kulluk et ki sana yakın gelsin (kesin bilgiye eresin)/

Tefsir:

85-86: Önceki âyetlerde buyruğu dışına çıkıp haksızlık yapanları nasıl cezalandıracağına işaret eden yüce Allah, bu âyetlerde de gökleri ve yeri ve bunlar arasında bulunanları gerçek olarak yarattığını belirtiyor ve Peygamber'e, kendisini inkâr eden zâlimlerin de cezalandırılacakları zamanın mutlaka geleceğini, şimdilik onlara aldırmamasını, göz yummasını, Allah'ın, her-şeyi yaratan ve bilen olduğunu bildiriyor.
Böylece yukarıdaki kıssaları anlatmasının amacını ortaya koyuyor; Bu amaç, öğüt verip zalimleri uyarmak ve Peygamber'i teselli etmektir. Bu suretle tarih, yaşanan günlere bağlanıyor. Öteki peygamberlerin devrinde zâlimlerin sonu nasıl berbâd olmuş ise bu zâlimlerin sonunun da öyle berbâd olacağı vurgulanıyor.
Bu âyetlerde dünyâyı bir hayâl gören, gerçek olup olmadığına karar veremeyen şüpheci filozofların görüşlerine cevap da vardır.. Çünkü göklerin ve yerin ve bunlar arasında bulunan herşeyin bir hayâl değil, gerçek olarak yaratıldığı, bu varlıkların birer hakikat olduğu belirtilmektedir. Varlıkları hayâl sanan, hiçbir gerçek kabul etmeyen düşüncede ilmî ilerleme olamaz. Çünkü hayâl üzerine ilim ve tecrübe yapılamaz. İnsanın ilerleyebilmesi için önce üzerinde yaşadığı, gördüğü âlemin gerçek olduğuna inanması ve bu gerçek alana dayanması, burada yaptığı deneylerin sonuçlarına bağlanması gerekir. İşte âyetlerde Allah, insana bu dayanağı vermektedir. Birçok âyette Allah'ın, gökleri ve yeri gerçek olarak yarattığının tekrar edilmesi, bu hikmete bağlı olsa gerektir.
87-89 ncu âyetlerde Peygamber'e, ikililerden yedi tane ve bir de Kur'ân'-ın verildiği, bundan dolayı inkarcılardan birçoğuna verilen dünya malına göz dikmemesi, onlara imrenmemesi; kendisine verilen bu hikmetlerin, onlara verilen dünyâ malından çok daha iyi olduğu; mü'minlere karşı alçak gönüllü davranması; kendisinin bir uyarıcı olduğunu söylemesi buyuruluyor.
Peygamber'e verildiği belirtilen es-Seb'ul-mesânî(yedi ikili) geneldir. Bunlar yedi âyet, yedi sûre veya yedi faydalı şey olabilir. "MeSânî, mesnât'm çoğuludur. İkiye katılan şeye mesnâi denir. Yedi mesânî, ikili olan her şey olabilir, bu bakımdan yedi mesânî belirsizdir. Fâtîha'mn, ya da Kur'ân'ın ilk yedi uzun sûresinin es-seb'ul-mesânîolduğuna dair rivayetler bulunduğu gibi Tıvâl ve miîn'in altında; mufassal'ın üstünde olan sûreler olduğuna dair rivayetler de vardır. Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre: "Ümmü'l-Kur'ân (Fatiha), yedi ikilidir." Fâtiha'nın, besmele ile beraber yedi âyeti vardır. Fatiha, önce ikişer rek'at olarak farz kılınan namazların her rek'atinde okunur. Yedi âyetli Fatiha, her namazda iki kere okunduğundan es-seb'ul-mesânî denmiştir.
Es-Seb'ul-mesânîile Kur'ân'ın ilk yedi uzun sûresinin kasdedilmiş olması, çok zayıf bir ihtimaldir. Çünkü bu âyet Mekke'de inmiştir. Henüz o zaman Kur'ân'ın yedi uzun sûresi inmemişti. Onlar Medine devrinde inmiş ve sıraya konmuştur. Bu âyetin, daha sonra inecek ve sıraya konacak sûreleri kasdet-miş olması doğru olamaz. Çünkü ifade, âyet indiği zaman bu yedi ikilinin Peygamber'e verilmiş olduğunu gösterir. Gerçi bu âyetin Medine'de indiğine dair bir rivayet de vardır ama bu rivayet doğru değildir.
Bir görüşe göre es-seb'u'l-mesânî, Kur'ân'ın tamamıdır. Çünkü Allah Kur'ân'ı, Benzer, ikili bir kitap" olarak

nitelendirmiştir. Gerçeği Allah bilir'.[4637]
88 nci âyetin tefsîrinde şöyle bir rivayet zikredilir: Güya Peygamber (s.a.v.) kendisine gelen konuğu ağırlamak için Medine'deki bir yahudiden borç istemiş, yahudi vermemiş, bunun üzerine bu âyet inerek Peyğamber'i, kâfirlerin ellerindeki mala imrenmekten menetmiş.
Tabii bu rivayetin uydurma olduğu gayet açıktır. Çünkü âyet Medine'de değil, Mekke'de inmiştir. Kaldı ki evine gelen misafiri ağırlamak için Peyğam-ber'in, yahudiden borç istemeğe ihtiyacı yoktur. Gerektiğinde onun konuğunu sahâbileri ağırlardı.
Tâhâ Sûresinde de bulunan bu âyet, Peyğamber'i tesellî etmekte, kendisine verilen es-seb'ul-tnesânî'nin, her türlü dünya malına değer olduğunu, artık bu nimete sahiboldukta sonra dünyâ malına imrenmemesini bildirmektedir.
90 nci âyetin tefsîrinde başlıca iki ihtimal vardır:
1) Âyetin başındaki cer harfi kâf 87 nci âyetteki: ye taalluk eder. Âyet: uyu Muktesittiler olan Kitap ehline indirdiğimiz gibi sana da yedi ikili ve büyük Kur'ân'ı verdik" takdirindedir. Buna göre muktesimler yani bölücüler, kitap ehlidir. Âyetin indiği Mekke devrinde kitap ehlinin Kur'ân'a karşı tutumları genelde iyi olduğu için bu mânâyı gerçek durumla te'Iif etmek zordur. Maama-fih onlardan bazılarının, Kur'ân'ın bazı âyetlerini beğenip bazılarını beğenmemiş olmaları, yahut bazı âyetlerini kendi kitaplarına uygun bulmamış olmaları muhtemel ise de uzak bir ihtimaldir. Bizim hatırımıza başka bir ihtimal geliyor: 91 nci âyetteki Kur'ân kelimesiyle Hz. Muhammed'e inen Kur'-ân değil de kitap ehlinin ellerinde bulunan okuma parçaları, yani kendi kitapları kasdedildiği takdirde bu mâna gayet uygun düşer. Yani okuyacakları kitapları parça parça eden, ondan çeşitli çelişik anlamlar çıkararak bölünen; çeşitli mezheplere, hiziplere ayrılan kimselere kitap verdiğimiz gibi sana da yedi ikili ve büyük Kur'âri'ı verdik, demek olur.
2) İkinci ihtimale göre âyetteki kâf, kendinden önceki âyete bağlıdır.
% Allah'ın, sizden önce peygamberlerine karşı gelmekte andlaşan ve yemin eden kimselere indirdiği azâb gibi bir azaba karşı uyarıyorum. Sonra onların başına gelen azap sizin de başınıza gelir" takdirindedir.
Bu âyetteki " kelimesi üzerinde de farklı görüşler vardır. Birine göre muktesimler, paylaşanlar demektir ki bunlar, Mekke liderlerinden bir grup idi. Bölük bölük olup Mekke'nin kapılarını, girişlerini paylaştılar, kente gelen taşralıları, çeşitli sözlerle Peyğamber'den uzak durmağa çağırdılar.
Birine göre muktesimler yemin edenler anlamınadır. Bunlar, Peyğamber'e karşı koymak üzre yemin etmiş, andlaşmış kimselerdir.
Bir başka tefsire göre muktesimler, yahudi ve hınstiyanlardır. Çünkü onlar Kur'ân'ın Tevrat'a uyan kısmını kabul, uymayan kısmını inkâr etmişlerdir. Biraz önce bu ihtimale işaret,etmiştik.
91 nci âyetteki "" kelimesi, parça anlamındaki " nin çoğuludur. Bununla Kur'ân'ı-parçalara ayıran, bir kısmını kabul edip diğerini kabul etmeyenlerin kasdedildiği, yahut Kur'ân'ın bir kısmına bir sıfat, diğer kısmına başka bir sıfat yakıştıranların kasdedildiği söylenir.
Başka bir görüşe göre "nın aslı, iftira ve yalan anlamına gelen dir.Tahfif için:" nin hâsı kaldırılarak " yapılmıştır. Âyetin anlamı: "O muktesimler, Kur'ân'ı yalan, uydurma saydılar" demektir.
Görüldüğü üzre bu âyet üzerinde müfessirlerin hayli tereddüdleri ve görüş ayrılıkları vardır. Bizim anladığımıza göre bu âyetler, Kur'ân karşısında inkarcı ve inatçı bir tutum içerisine giren, inkârlarına tutanak bulmak için Kur'ân'a çeşitli sıfatlar yakıştıran, kimi ona deli sözü, kimi şair sözü, kimi büyücü sözü, diyen müşrik liderleridir. İşte yüce Allah, Kur'ân'a böyle çelişik sıfatlar takanların da başlarına azâb ineceğini bildirmektedir. Azabın kesinlikle ineceğini belirtmek üzere: "İndireceğiz" yerine "indirdik" şeklinde geçmiş zaman kipi kullanılmıştır. Nitekim Bedir Savaşında bu adamların birçoğu, Allah'ın azabını tadmış, müslümanların kılıçları altında can vermiş: lerdir. Demek ki bu âyet, kendinden önceki âyete bağlıdır ve anlamı şöyledir: "Ey Muhammed, sen onlara: 'Ben apaçık bir uyarıcıyım' diyerek onları uyar. Hakka karşı koymağa and içen, Kur'ân'a da çeşitli adlar takan o kimselerin, başlarına indirdiğimiz azap gibi bir azaba karşı onları uyar".
94-99: Nitekim bu âyetlerde Hz. Muhammed'e, Kur'ân'a karşı olumsuz tavır takınan müşriklerin davranışlarına aldırmadan davasını savunması; Allah'ın, kendisine ortak koşan o alaycıların şerrinden onu koruyacağı; onların sözlerine üzülmemesi; Allah'a hamdederek güven içinde olması; tam kesin bilgiye kavuşuncaya, yahut ölünceye dek Rabbine kulluk etmesi emrediliyor. Gerçekten Allah, Elçisini alaycıların şerrinden korumuş, onun sözlerini gerçekleştirmiş, düşmanlarını ise mahvetmiştir.
94 ncü âyetteki kelimesi, kökünden emirdir yarmak, ayırmak anlamınadır. " O gün ayrılırlar demektir. Kafatası ızdıraptan çatlar gibi olduğundan baş ağrısına denir. Bir şeyi açıkça savunmaya da denir. İşte em-rolunduğun gibi gerçeği batıldan ayır, yahut emrolunduğun şeyi açıkça savun, onların sözlerine aldırma demektir.
99 ncu âyetteki "yakın" kelimesi, aslında kesin bilgi demektir. Buhârî'-nin, Salim ibn Abdullah'tan rivayetine göre buradaki yakîn ölüm anlamına gelir. Buna Kur'ân'da bir delil de vardır. " [4638] âyetinde yakîn ölüm anlamınadır. Bu âyet, "yakîn gelinceye kadar biz âhiret cezasını yalanlardık" demektir.
Son âyette kasdedilen ölümün kendisi değil, ölümden sonra ruha açılan kesin bilgidir. Âyetlerde yakîn, ölüm manasına değildir. Herhalde yakînin ölüm şeklinde tefsiri, ikinci, üçüncü Hicrî asırlarda ortaya çıkan bazı fikir akımlarının, sapık mezheplerin, marifete ulaştıktan sonra teklif kalkar, ibadete ihtiyaç kalmaz şeklindeki

[4637] Mefâtîhu'l-ğayb: 19/209-210.
[4638] Müddessir Sûresi: 47.

görüşlerine bir tepki ve cevap olarak ortaya atılmıştır. Âyetin asıl anlamı şudur: "Rabbine kulluk et ki sana kesin bilgi gelsin; gerçeğe ulaşasın."

Hicr Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

1. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilenler, daha önceki peygamberlere verilmiş olan Kitabın âyetleri ve açık seçiktir okumadır. Bu okumanın gösterdiği tevhîd voluna girmeyen nankörler, bir gün gelir, pişman olurlar, keşke vaktiyle müslüman olsalardı diye temenni ederler ama artık pişmanlık yarar sağlamaz. Kur'ân da'vetine karşı çıkan kimseler, bir gün cezalarını göreceklerdir (1-5).
2. Hakk'a karşı gelmiş her milletin, helak edileceği bir zaman vardır. O zamanı yalnız Allah bilir. Allah katında belirlenmiş zaman gelince İlâhî ceza, âsîlerin üstüne iner. Her zorba millet, tam zamanında helak edilir, onu ne ileri geçerler, ne de ondan önce ceza görürler. Ceza tam zamanında gelir.
3. Müşrikler, Hz. Muhammed'den, meleklerin inip kendisiyle beraber gezmesini istemişlerdir. Oysa melekler, insanların keyiflerine göre değil, Hak ile, kavmi cezalandırmak üzre inerler ki o zaman inkarcılara hiç fırsat verilmez (7-8).
4. Kur'ân'ı Allah indirmiştir, onun indirilişinde asla bir cin ve şeytân müdâhalesi olmamıştır. Daha önce şâirler ve kâhinler, cinlerle temas kurar, onlardan birtakım telkinler alırlardı. Bu temas sırasında fizikî yapılarında birtakım değişiklik, sarsılma görülürdü. Vahy geldiğinde Hz. Peyğamber'in fizikî yapısında da beniz sararması, kendinden geçme, terleme, horultu gibi değişiklikler olduğunu gören Arap müşrikleri, onun da cinlerle temas kurduğunu, sözlerini cinden aldığını sanmış, bundan dolayı ona "Sen mecnun(cin-\enmiş)sin" demişlerdi.
İşte Kur'ân, bu düşünceyi red için Kur'ân'ın cinler tarafından değil, bizzat Allah'ın buyruğu uyarınca melekler tarafından indirildiğini, onun indiri-lişinden tebliğine kadar asla ona bir şeytan sözünün karışmasına fırsat verilmediğini, çünkü onun koruma altında indirildiğini bildirmektedir (6-9). Vahy indiren melek de, başka meleklerin gözetimi ve koruması altında tutulduğu için şeytanlar onun getireceği vahye, kendi sözlerini karıştırma imkânı bulamamışlardır: "Biz ancak Rabtynin emriyle ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O 'na aittir. Rabbin asla unutkan değildir (neyin indirilmesini emrettiğini bilir)". [4639] "Ğaybi bilen O'dur. O, gizli bilgisini kimseye göstermez. Ancak razı olduğu elçiye gösterir. Çünkü O, elçisinin önüne ve arkasına gözetleyiciler (koruyucular) koyar (onlara verilen bilgileri şeytanların kapmasına, yahut şeytanların, o İlâhî sözlere yanıltıcı sözler karıştırmasına engel olur)" [4640] âyetleri de vahyin, şeytân müdâhelesinden korunduğunu anlatmaktadır.
5. Daha önceki peygamberlerle de alay edilmiştir. Tutucu zümre, getirilen her yeni düşünceye karşı çıkmış, onunla alay etmiştir; "Kendilerine Rab-lerinden gelen her yeni uyarıyı mutlaka eğlenerek dinlerler" [4641]"Rahmandan onlara hiçbir yeni uyarı gelmez ki mutlaka ondan yüz çevirmesinler" [4642]
İşte önyargılı, şartlanmış insanlar, yeni düşünceleri hep böyle olumsuz bir tutumla algılarlar. Yeni düşünceler, onların yüreklerinde nefret uyandırır. Çünkü eski düşüncelerle beslenmiş, şartlanmışlardır. Onları bırakmak kendilerine zor gelir. Bundan dolayı yeni peygamberin da'vetine inanmazlar. Ne kadar mu'cize görmüş olsalar da yine gördüklerini büyü sanır, gerçeği kabul etmezler (10-15).
6. Allah, göğü, birtakım ışınlarla korumaktadır. Şeytanlar, yücelerde-ki melekler topluluğuna sokulup gizli haberleri çalamazlar. Çalmağa yeltenen şeytân, ışınlarla kovulur (16-18).
7. Yeri uzatıp üstünde dağları yükselten, her türlü bitkiyi yaratan Allah, herşeyi bilir. O'nun bilmediği bir şey yoktur. Bütün bilgi hazineleri O'-nun yanındadır. Bilgisine göre yapacaklarını, zamanı gelince yapar (19-21).
8. 22-24 ncü âyetler, Allah'ın, kâinata hükümran yasalarını anlatmaktadır: Rüzgârlar, buharı kaldırır, bulutları sıkıştırır, böylece yağan ve toprak tarafından emilen yağmur suları, yerin katmanlarında depolanır. Kuyulardan, çeşmelerden çıkan sular, toprağı sular, bitkiler bitirir, canlara hayat verir. Yaşatan, öldüren Allah'tır. Her mülk sahibi ölecek, bütün mülk yalnız Allah'ındır ve O'nun olacaktır. Gerçek mülk sahibi olan Allah, gelmiş, geçmiş her ferdi ve toplumu bilir.
9. İnsan ruhları, bu dünyâdan sonra Yüce Dîvân'da muhakeme edileceklerdir. O Dîvân'ın hâkimi, Allah'ın kendisidir (25).
10. İnsanın pişmemiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan; cinlerin de maddeden geçen kavurucu ateşten yaratıldığını ifade eden 26-27 nci âyetlerden sonra Şeytânın, özenle yaratılan Âdem'e secde etmeyerek Rabbine baş kaldırdığı, bu yüzden kovulduğu, kendisine kıyamete dek yaşama süresi istediği, bu süre verilince devamlı olarak Âdem oğullarım azdırmağa çalışacağını, fakat Allah'ın iyi kullarını-azdıramayacağını söylediği anlatılır (29-40).
11. Şeytân, insanı zorla yoldan çıkaramaz. Sadece attığı düşüncelerle onu kandırmağa çalışır. Fakat sağduyu sahibi olan kutlardaki iyilik duyguları, melekten gelen ilhamlar, şeytanın vesvesesini etkisiz hale getirir. Bunun tefsiri, yerinde yapılmıştır. Şeytan ancak kendisinin etkisinde kalanları azdırabilir. Allah'a sığınan ihlâslı kullar,

[4639] Meryem Sûresi: 64.
[4640] Cin Sûresi: 26-27.
[4641] Enbiyâ Sûresi: 2.
[4642] Şuarâ Sûresi: 5.

ondan korunurlar (41-42).
12. Şeytana uyanlar, yedi kapının birinden cehenneme girerler. Demek ki şeytâna uyanlar da çeşit çeşittir. Herkes kendi durumuna, işlediği suça uygun bir kapıdan cehenneme sokulur.
Ama korunanlar da güven içinde cennetlere girerler. Cehennem çeşitli tabakalara ayrıldığı gibi cennet de tabakalara ayrılmıştır. Herkes derecesine göre bir cennete girer. Cennetliklerin içinde ruhlarını rahatsız eden hiçbir kin, kötü düşünce yoktur. Nimetler altında, karşılıklı divanlara oturup sohpet ederler. Rahattırlar, orada işleri de yorucu değil, eğlendirici, zevk vericidir. Bu nimet yurdundan hiç çıkarılmazlar (43-48).
13. Allah, büyük mağfiret ve rahmet sahibi olduğu gibi, acı azap sahibidir de. Kendisine yönelen kullarını bağışlar, yüz çevireni de şiddetle cezalandırır. O'nun merhameti sonsuz olduğu gibi azabı da dayanılmazdır (49-50).
14. 50-84 ncü âyetlerde İbrahim, Lût ve Hicrlilerin öyküsü anlatılır.
15. İnsanlar ne kadar sağlam binalarda yaşasalar, yine kendilerini Allah'ın azabından koruyamazlar. Bir deprem, bir gürültü, kayalardan yontma binaları yıkar, bir fırtına, bir tayfun, çelik gökdelenleri pestile çevirir. Etna'dan fışkıran lavlar, köyleri, kentleri sürükler, götürür. O durumda zenginlik, kazanılan malların değeri kalmaz. Zaten öyle durumlarda can kaygısına düşen insan, artık malı mülkü düşünemez (83-84).
Hügo kasırgasının, Amerika'da kagir binaları nasıl yıktığını televizyonda izledik. O halde insan hiçbir şeye güvenmemeli, Allah'ı unutmamalı, O'-nun huzurunda yaptıklarından hesap vereceğim daima hatırında tutmalıdır.
16. Dünyâ malına göz dikmemeli, mal ile şımarmamah, alçakgönüllü, hoşgörülü olmalıdır. Hz. Peyğamber'e olan hoşgörü ve tevazu* emri, onun şahsında tüm inananlara yöneliktir (85, 88).
17. Kendisine ikişerli yedi'nin ve yüce Kur'ân'ın verilmesi nimeti hatırlatılarak, müşriklerin davranış ve sözlerine karşı Peyğamber'in gönlü teselli edilmektedir. Kur'ân'a olumsuz tutumlarla cephe alanların, mutlaka Allah'a hesap verecekleri vurgulanmaktadır ki bu, Peygamber düşmanlarına karşı büyük bir tehdîddir (87, 91-97).
18. Dâima Allah'ın himâyesi altında bulunduğu bildirilen Peyğam-ber(s.a.v.)e yakîn'e erinceye dek Rabbine ibadet etmesi emrediliyor. İbâdet insanı güvene, huzura ve kesin bilgiye ulaştırır. Öyle ise insan ibadeti, yakîn bilgiye ulaştıracak bir huzur ve aşk ile, kendisini öylesine Allah'a vererek yapmağa gayret etmelidir. Gerçi buradaki yakîn'in, ölüm anlamına geldiği söylenmiş ise de asıl maksat, ölümden ziyâde, ibâdetin, insanı huzura, kesin îmâna ulaştıracağını anlatmaktır. Âyetin anlamı: "Rabbine ibâdet et kiyakîne ula-şasın!" demektir. Allah bize de yakîn derecesine erdiren ibâdet nimetini bahş eylesin, âmîn!

Hicr Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No. Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Hafif bâ ile:	Şeddeli bâ ile:	
Sülâsî'den etken mâzî,		
Melâike merfû':	Tenzîl kökünden mütekellim çoğul;	
melâike mansûb: .	Yine tenzîl kökünden, tâ'nın dammıyle edilgen, melâike merfû':	Meftûh tek tâ ile etken, melâike merfû
Râ'nın kesriyle:	Hüzeyl lehçesi:	
Râ'nın dammıyle:	Hafif kâf ile:	
Şeddeli kâf ile teskîr'den:		
Nâfi* ve Âsim. Ötekiler. Çoğunluk.	İbn Mes'ûd. Çoğunluk. Übey, İbn Ebî 'Able ve İbn Zer. Çoğunluk, ibn Mes'ûd [4643] Zeyd ibn Alî [4644]	
Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.		
Ebûbekr.		
Ötekiler. Çoğunluk.		
İbn Mes'ûd ve Übey. A'meş ve Ebû Hayveh. Çoğunluk [4645]		Mücâhid, İbn Kesîr.
Diğerleri.		
Âyet No. 17		

[4643] el-Mesâhif: 52, 140.
[4644] el-Bahr: 5/446.
[4645] Câmi'u'l-beyân: 14/7; el-Bahr: 5V448.

22
Kelime: Kırâet farkı:
yerine hâ ile
Çoğul:
6?1 Tekil:
27
40
41
44
45-46
İkinci kelimenin hazfiyle:
Meftûh lâm ile ismi mef ûl:
Lâm'in kesriyle ismi fail:
Lâm'ın kesri, yâ'nın ref'i ve tenviniyle:
Lâm'ın ve tenvînsiz yâ'nın fethiyle: Zâ'nın dammıyle: Zâ'nın sükûnuyla: Zâ'nın şeddeli tenviniyle, hemzesiz: Uyûn'un tenvînini damme ile hâ'nın da kesriyle: Edilgen kipi, hemz^esi.kat' hemzesidir, harekesi tenvîne nakledilmiştir:
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd,
Übey ve
Ebân ibn Tağlib[4646]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [4647]
Ebû Ca'fer, Nâfî\ İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsim, Kisâ'î. Ötekiler. Çoğunluk.
İbn Mes'ûd. Kûfeliler ve Nâfi.
Ötekiler [4648]
İbn Şîrîn, Katâde,
Hasan, Kays,
Humeyd ve
Ya'kûb.
Ötekiler [4649]. Ebûbekr [4650]. Ötekiler. Yezîd ibn Ka'ka' 6.
Ruveys'ten rivayet.
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
49
51
52 52
53
Uyun mecrûr,
madmûm, hemzesi vasi
hemzesidir, çünkü emir
fi'lidir:
İzafet yâdlarının
fethiyle:
İzafet yâ'lannm
sükûnuyla:
Nûn'un fethi, hafîf şîn'in fethi ve dammıyle:
Nûn'un dammıyle, tebşir kökünden: Ibş'âr kökünden:
Tâ'nın fethiyle, etken emir:
Tâ'nın dammıyle, îcâl'dan edilgen emir:
Vâv'ın elife çevrilmesiyle: Muvâcele'den:
Ötekiler [4651]
Nâfi', İbn Kesîr ve
Ebû Amr.

[4646] Tkberî'ye göre kâfin tahfif ve teşdîdiyle okumak, anlam bakımından yakındır. Ancak çoğunluk kâfin şeddesiyle okuduğundan Tkberî, başka türlü okumayı caiz görmemektedir (Câmi'u'l-beyân: 14/13; el-Mesâhif: 52).
[4647] el-Mesâhif: 52.
[4648] Câmi'u'l-beyân: 14/33; en-Neşr: 2/295.
[4649] Taberî'ye göre doğrusu, bu ikincisidir {Câmi'u'l-beyân: 14/34).
[4650] en-Neşr: 2/216.
[4651] 'Ayn, aslı üzre madmûm da okunur, kendinden sonra yâ geldiği için meksûr da okunabilir (Kurtubî: 10/32).

Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd.
Hamza [4652]
Ötekiler [4653]. İbn Mes'ûd [4654]
Çoğunluk.
Bir kırâettir. İbn Mes'ûd[4655]
Âyet No.
54
Kelime: Kırâet farkı:
55
56
59
Şeddeli şîn, hafif, meksûr nûn ile:
Şeddeli şîn, hafif, meftûh nûn ile:
Şeddeli ve meksûr şîn ve nûn ile: Elif ile:
Elifsiz:
Nûn'un kesriyle, burada ve, Rûm: 36, Zümer: 53'de: Nûn'un fethiyle:
İncâ'dan:
Cîm'in şeddesiyle, tenciyeden:
Okuyanlar:
Nâfi'. Ötekiler.
İbn Kesîr. Çoğunluk.
A'meş, Yahya ve Ru'be'nin Ebû Amr'dan rivayeti' [4656]. Hamza, Kisâ'î, Halef.
Ötekiler [4657] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [4658] Ya'kûb, Hamza, Kisâ'î.
Ötekiler [4659]

Âyet No.	Kelime:	Ktrâet farkı:	Okuyanlar:
60	Nemi: 57'de:	Hafif dâl ile, burada ve Mufaddal.	Ebûbekr ve
	üJIİ takdirden:	Şeddeli dâl ile,	Ötekiler.
65			Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [4660]			
66	Hemze'nin kesriyle: ziyadesiyle: Mes'ûd . [4661]	Hemzenin fethiyle: A'meş ve Zeyd ibn Abdullah ibn	Çoğunluk.
68	İki izafet yâ'sımn sübûtuyla: Yâ'ların hazfiyle:	Ya'kûb. Ötekiler.	
71	İzafet yâ'sımn fethiyle: sükûnuyla:	Nâfi'.li' İzafet yâ'sımn Ötekiler.	
79		Çoğunluk.	
İbn Mes'ûd [4662]			
72	Sîn'in fethiyle ve tekil: Sîn'in dammıyle, tekil: Çoğul halinde: İbn Ebî 'Ableh.	Çoğunluk. Eşheb. İbn Mes'ûd ve	
86	Tâ'sız:	A'meş [4663]	
	Fail vezninde:	Zeyd ibn 'Âli,	

Cahderî, A'meş, Mâlik ibn Dinar, Übey ve Osman mushafları.

[4652] en-Neşr: 2/239.
[4653] Kurtubî: 10/35.
[4654] el-Mesâhif: 52.
[4655] el-Bahr: 5/458. Başka rivayete göre ibn Mes'ûd ve Übey okumuştur (el-Mesâhif: 52, 140).
[4656] Câmi'u'l-beyân: 14/40; Kurtubî: 10/36. Taberî, birinci kırâeti doğru bulmaktadır.
[4657] Taberî, nûn'un fethini doğru bulmaktadır (14/40). Fakat mazî kipi olan (ijki)'da nûn'un fethinde ihtilâf yoktur.
[4658] el-Mesâhif: 52.
[4659] Tebsırah: 56/; en-Neşr: 2/258-259.
[4660] el-Mesâhif: 52.
[4661] el-Bahr: 5/461; el-Mesâhif: 52.
[4662] el-Mesâhif: 52.
[4663] el-Bahr: 5/462; el-Mesâhif: 52.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Fa âl vezninde mübalağa:	Çoğunluk'.[4664]	
89		İzafet yâ'sımn fethiyle:	Nâfi', Ibn Kesîr ve Ebû Amr. İzafet yâ'sımn sükûnuyla: Ötekiler.

16/70 NAHL SURESİ 964
Tefsir: 964
Tefsîr: 966
Tefsîr: 967
Tefsir: 968
Tefsîr: 968
Tefsir: 969
Tefsîr: 971
Tefsir: 971
Tefsir: 972
Tefsîr: 974
Tefsir: 975
Tefsir: 975
Tefsir: 976
Tefsir: 977
Tefsir: 978
Tefsir: 979
Tefsir: 985
Tefsir: 986
Tefsir: 987
Tefsir: 987
Tefsîr: 988
Nahl Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 989
Nahl Süresî Kırâet Farkları 993

[4664] M.el-Bahr: 5/465; el-Mesâhif: 140.

16/70 NAHL SURESİ

68 nci âyetinde Allah'ın, bal ansına dağlarda ev yapma içgüdüsü verdiği anlatıldığından Nahl Sûresi adını alan bu sûrenin genel teması, Allah'ın nimetlerini, kudret ve büyüklüğünün eserlerini anlatıp, yalnız Allah'ın tapılmağa lâyik olduğunu vurgulamaktır. Sûrede birçok yüksek ahlâk prensibi yanında Arapların bazı inanç ve geleneklerine ilk müslümanların karşılaştıkları güçlüklere, müşriklerin Peygamber'e karşı olumsuz tutumlarına işaretler vardır.
Birbirine sıkıca bağlı olan bölümlerinin, birbiri ardından indiği anlaşılmaktadır. Mekke'de inen ve inişine göre 70 nci sırayı alan sûre, 128 âyettir. 126-128 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de bu âyetlerin üslûbu, Mekke'de indiklerini gösterir.
Rahman ve Rahtm Allah'ın Adiyle. 1- Allah'ın emri geldi, artık onu acele istemeyin. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir. 2~ Melekleri, kullarından dilediğine, emrinden olan rûh ile indirir: " 'Benden başka Tanrı yoktur, benden korkun!' diye uyarın!" (der). 3- Gökleri ve yeri hak ile (hikmeti uyarınca) yarattı. O, onların ortak koştuklarından yücedir. 4- İnsanı nutfeden yarattı, birden o, konuşkan bir karşı koyucu olup çıktı. 5- Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısınma(mzı sağlayan şeyler) ve daha birçok yararlar vardır. Ve onlardan kimini de yersiniz. 6- Ve akşamleyin mer'adan getirdiğiniz, sabahleyin mer'aya götürdüğünüz zaman onlarda sizin için bir güzellik de vardır (onların gidiş gelişleri sizin çok hoşunuza gider). 7- Ağırlıklarınızı öyle (uzak) bir şehre taşırlar ki (onlar olmasa) canlar büyük zahmet çekmeden oraya varamazdınız. Doğrusu Rabbiniz, çok şefkatli, çok acıyandır. 8- Binmeniz ve süs için atlan, katırları ve merkepleri (yarattı) ve daha sizin bilmediğiniz nice şeyler yaratmaktadır. 9- Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Ama ondan sapan da var. Allah dikseydi, hepinizi doğru yola iletirdi. 10- O'dur ki sizin için gökten bir su indirdi. İçecek ondandır ve hayvanları otlattığınız ağaç(\av bitkiler) ondan(su\amp filizlenmekte)rf/>. 11- Onunla size ekin, zeytin, hurma, üzümler ve her çeşit meyvalardan bitirmektedir. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibret vardır. 12- Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da O'nun emriyle (size) boyun eğdi-rilmiştir. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır. 13- Yeryüzünde yarattığı çeşitli renklerdeki şeyleri de (size boyun eğdirdi). Şüphesiz bunda, öğüt alan bir toplum için ibret vardır. 14-O, denizi de (sizin hizmetinize) verdi ki ondan taptaze et yiyesiniz ve ondan kuşanacağınız süsler çıkarasınız. Görüyorsun ki gemiler, denizi yara yara akıp gitmektedir: Allah'ın lûtfunu aramanız ve O'na şükretmeniz için. 15- Sizi sarsar diye arza ağır baskılar attı, ırmaklar ve yollar yaptı ki doğru yolu bulaşınız. 16- (Yol bulmak için) işaretler de yarattı. Onlar, yıldızlarla da yol bulurlar. 17- Yaratan, yaratmayan gibi olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz? 18- Eğer Allah'ın nimetini saysanız, sayamazsınız. Doğrusu Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 19- Allah, gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz herşeyi bilir. 20- Allah'tan başka yalvardıkları (tanrılar) hiçbir şey yaratamazlar, zaten kendileri yaratılmaktadırlar. 21- Onlar ölüdürler, diri değillerdir, ne zaman dirileceklerini de bilmezler. 22- Tanrınız bir tek Tanrıdır. Ama âhirete inanmayanların kalbleri inkarcıdır, onlar büyüklük taslarlar. 23- Gerçekten Allah, onların gizlediklerini de bilir, açığa vurduklarını da. O, büyüklük taslayanlan sevmez.

Tefsir:

1 nci âyette "Allah'ın buyruğu geldi acele etmeyin" buyuruluyor. Bu suretle Peygamber'in uyarılariyle alay edip "Hani o bizi korkuttuğun azap ne zaman gelecek?" diyenler şiddetle uyarılıyor. Burada hitap bütün inkarcılar olmakla beraber ilk anda müşrikleredir.
2 nci âyette Allah'ın, melekleri vasıtasiyle kullarından dilediği kimselere, emrinden olan ruhu indirip onları, insanları uyarmak ve Allah'ın birliğini duyurmak ve O'nun buyrukları dışına çıkmaktan sakındırmakla görevlendireceği1 belirtiliyor.
Bilginlerin çoğunluğuna göre bu âyette geçen ruhtan maksat, vahiydir. Nitekim: "Böylece biz sana emrimizden bir ruh indirdik" [4665] "Emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir" [4666] âyetlerinde de ruh ile kasdedilen, Allah'ın sözü vahiydir. Ruh maddeye hayat verir. Ölü hücreleri dirilten, bedeni yürüten, eşyaya can veren ruhtur. Gönüllere hayat verdiği, kararıp katılaşmış olan kalbleri yumuşatıp aydınlattığı için Allah'ın kelâmı olan vahye de ruh denmiştir.
Ancak Ebû 'Ubeyde'ye göre ruh, Cibrîl Aleyhisselâm'dır. "deki bâ anlamına gelir. Âyetin anlamı: Allah, melekleri, ruh yani Cebrâîl ile birlikte indirir, demektir.[4667]
3-4 ncü âyetlerde Allah'ın gökleri ve yeri hak ile, boş yere değil bir hikmet ile, hayâl değil gerçek olarak yarattığı; O'nun ortak koşulan şeylerden yüce olduğu vurgulanmakta, bir nutfeden, yani meni hayvancığından yaratılan insanın nasıl açıkça itirazcı kesilip küstahlaştığına işaret buyurulmaktadır.
5-7 nci âyetlerde yüce Allah'ın, insanların, yünlerinden elbise ve çadırlar yaparak soğuktan korundukları, etlerinden yedikleri ve daha birçok yarar sağladıkları; otlağa gidip gelirken güzel manzara sergileyen, insanların kendilerini ve yüklerini uzak yerlere kadar taşıyan hayvanlar yarattığım;

[4665] Şûra Sûresi: 52.
[4666] Mü'minûn Sûresi: 15.
[4667] Mefâtîhu'1-ğayb: 19/220.

8 nci âyette de insanların binmeleri ve süs olmak için atlar, katırlar ve merkepler yarattığını ve daha insanların bilmedikleri nice hayvanlar yaratmakta olduğunu bildirmektedir.
Bu son âyetten, Allah'ın yaratmasının her zaman devam ettiği, her ân yeni yeni canlılar yarattığı anlaşılmaktadır. Denizde ve karada irili ufaklı nice hayvanların yaratıldığı; haşerelerin, tek hücreli mikropların nasıl sür'atle üredikleri düşünülürse âyetin anlamı daha iyi kavranır.
Müfessîr-lere göre insanların, tüylerinden, sütlerinden yararlandıkları; etlerini yedikleri hayvanlar: deve, sığır, koyun ve keçidir. Yüce Allah, bunların etlerinden yararlanıldığını belirttiğinden bunların etleri yenilir. Fakat sekizinci âyette zikredilen at, katır ve eşekleri binmek ve süs için yarattığını buyuruyor. Bunların etlerinden yararlanıldığını söylemiyor. Demek ki birinciler yararlanmak, ikinciler binmek ve süs içindir. Bundan dolayı bazı fakihler bu âyetten at, katır ve eşek etinin haram olduğu anlamını çıkarmışlardır. Ebû Hanîfe ve Mâlik de bunlardandır. Taberî'nin rivayetine göre bu görüş, İbn Abbas'a dayanır: "Allah: 'Hayvanları da yarattı, onlarda sizin için ısınma ve daha birçok yararlar vardır. Ve onlardan kimini de yersiniz" buyuruyor.
Bu hayvanlar yemek içindir. "At, katır ve eşek de yarattı ki bittesiniz" buyurmuştur. Bu hayvanlar da binmek içindir" .[4668]
Tabii bu, İbn Abbâs'ın kendi anlayışı olabilir. Âyette atın, katırın eşeğin etinin yenilmeyeceğine dair bir hüküm yoktur. Âyet bir vakıayı dile getiriyor: İnsanlar, at, katır ve eşeği binmek ve süs için kullanırlardı. Bunları bir evin şanı, şerefi kabul ederlerdi. İşte âyette bindikleri, evlerinin süsü saydıkları bu hayvanları kendilerine Allah'ın verdiği belirtiliyor. Âyetin amacı helâl, haram belirtmek değildir. Taberî de âyette, bu hayvanların etlerinin haram olduğuna dair bir işaret bulunmadığını, el-Esved'in, at eti yediğini, evcil eşek ile katır etinin bu âyetle değil, Peygamber'in beyaniyle haram olduğunu söylüyor .[4669]
Gerçekten bu hayvanların etleri haram olsaydı, konu ile ilgili olan ve muhtelif zamanlarda inmiş bulunan âyetlerde belirtilirdi. Kur'ân'da haram olan etlerin dört çeşit olduğu, birkaç kez tekrar edilmiştir. Bunlar: Ölü eti, akmış kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etidir.
9 ncu âyetten insanın önünde iki yol bulunduğu; doğru yolun, Allah'a giden ve O'nun gösterdiği yol olduğu, bu yoldan ayrılanların eğri yollara girdiği; Allah istese, insanların hepsini doğru yola ileteceği belirtilmektedir. Allah, insanların hepsini doğru yola sürebilir, buna gücü yeter. Ama bu zorlama olur. O zaman insanın özgürlüğü kalmaz. Onun için Allah bunu yapmaz. İnsanları düşüncelerinde serbest bırakır, yollarını kendi iradeleriyle seçmelerini ister.
Kaldı ki herkes doğru yolda olsa, insanlar arasında mücadele de olftıaz. Mücedele olmayınca kalkınma da olmaz. Çünkü mücadele kalkınmanın kam-çısıdır. Demek ki Allah, hikmeti gereği, bazı kimselerin doğru yolda, bazı kimselerin de eğri yollarda gitmelerini dilemiştir. Fakat onları buna zorla-mamıştır. İnsan, önünde doğrusu ve eğrisi gösterilen yollardan birini seçmekte serbesttir. Hangi yolu seçerse Allah ona o yolda yürüme gücü verir. Hikmeti gereği böyle yapmış, kâinatı bu düzene göre kurmuştur. Şunu da unutmamak lâzımdır ki Allah, herkesin tüm ömrü boyunca neler yapacağını bilir. Bu kaderdir ki Kader, Allah'a mahsus bir sırdır. Onu bizim çözmemize imkân yoktur.
10-11: Önceki âyetlerde Allah'ın, yarattığı hayvanlardan, insanların yararlandığı belirtildikten sonra bu âyetlerde de tabiatın insanlara sağladığı yararlara işaret buyurulmaktadır. Allah gökten su indirir. Yerin altına geçen, kuyulardan, çeşmelerden akan sudan insanlar ve hayvanlar içerler. O su ile ağaçlar, ekinler sulanır, çeşit çeşit meyvalar, bitkiler yetişir. Düşünen insanlar için bunda Allah'ın kudretine ve hikmetine işaret vardır.
12-13: Karadaki nimetlere işaret buyurulduktan sonra bu âyetlerde de zamandaki ve kâinattaki nimetlere işaret buyurulmaktadır: Allah geceyi, gündüzü, ayı, güneşi insanların yararına vermiştir. Geceleyin dinlenir, gündüzün çalışırlar. Güneş dünyayı ısıtır, aydınlatır. Bitkilerin ve hayvanların yaşaması için gerekli ısıyı ve ortamı sağlar. Ayın ve yıldızların şu dünya üzerinde büyük etkileri vardır. Bunlar ve yeryüzünde Allah'ın yarattığı çeşitli renkteki varlıkların hepsi, en mükemmel yaratık olan insanın daha rahat yaşaması içindir. Akıllılar, bunların Allah'ın bir Iûtfu olduğunu anlayarak O'na şükrederler.
14 ncü âyette Allah'ın, denizde insanlara sağladığı faydalara işaret ediliyor: İnsanlar, denizden taze balık çıkarıp yerler, inci mercan gibi süs eşyası çıkarıp kuşanırlar. Ayrıca deniz, masrafsız, doğal yollar sağlar. Suyun kaldırma gücünden yararlanarak denizi yara yara giden gemilerle denizde seyahat ederler. Bunlar, insanların, Allah'ın nimetlerinden yararlanıp O'na şükretmeleri içindir.
15-16: Allah'ın üzerinde yaşadığımız dünyayı boşlukta tutması, onu sallanmaktan, çalkalanmaktan koruması için yarattığı dağlar, hayâtın devamı için akıttığı sular, ırmaklar, insanların bir yerden-bir yere yolculuk yapabilmeleri için koyduğu işaretler hep insanların yararına olan şeylerdir. Dağlar, ırmaklar, yolların nirengi noktalarıdır. İnsanlar bu noktalara bakarak gidecekleri yönü buldukları gibi yol ve yön bulmakta yıldızlardan da yararlanırlar.
17-19 ncu âyetlerde de bunları yaratan Allah'ın, elbette hiçbir şey yaratmayan put gibi olamayacağı bildirilerek putlara tanrı diye tapanların nasıl düşünmeden hareket ettikleri ima edilmektedir. Allah'ın nimetinin tükenmeyeceği, O'nun çok bağışlayan, çok esirgeyen olduğu, gizli ve açık bütün düşünceleri ve olayları bildiği vurgulanmaktadır.
20-21 nci âyetlerde de Allah'tan başka tapılan şeylerin hiçbir şey yaratmadıkları, kendilerinin yaratılmış

[4668] CâmiVl-beyân: 14/82.
[4669] Câmi'uM-beyân: 14/84.

oldukları, aslında onların diri olmayıp ölü oldukları, ne zaman dirileceklerini de bilmedikleri belirtilmektedir.
Bu âyetlerden Arapların, Allah'ın kâinatın yaratıcısı olduğuna, tanrı diye taptıkları şeylerin; yaratıcı değil, Allah ile kendileri arasında vasıta olduklarına inandıkları anlaşılmaktadır. Câhiliyye Arapları, genellikle Allah'ın kızları sandıkları meleklere taparlardı. Belki de meleklerin veya bazı tarihî kişilerin sembolleri olarak yapılan birtakım taş heykellere de tapar, bunlara kurban keser, yalvarıp dilekte bulunurlardı. İşte âyetler, o tanrı diye yalvardıkla-rı şeylerin diri değil, ruhsuz, kupkuru taşlardan ibaret olduğunu, hiçbir şey bilmediğini, kendilerine yalvaranların farkında bile olmadıklarını bildirerek onlara tapmanın, yalvarmanın boş olduğunu, kendileri yaratılmış olan cansız şeylerin tanrı olamayacağını anlatmaktadır. cümlesinde fail zamiri, ya putlara tapanlara veya putların kendilerine gider. Yani putlar, kendilerine tapanların ne zaman dirileceklerini, yahut kendilerinin ne zaman diriltileceklerini bilmezler. İkinci takdirde tapılan putların, diriltilecek türden canlı şeyler olması gerekir. Herhalde burada kasdedilen putlar, adına heykeller dilcik ı 'e sonra kendileri unutulup heykellerine tapılan tarihî kişilerdir. Bu kişiler gerçekten kahraman da olabilirler. Ama zamanla heykelin sadece bir anı için yapıldığı unutularak bizzat heykele tapılmıştır. İşte âyette ne ululuların kendilerine, ne de heykellerine tapmanın bir yararı olmadığı belirtilmektedir.
22-23 ncu âyetlerde yalnız bir tek Tanrının var olduğu, âhirete inanmayanların gönüllerinin inkarcı ve kendilerinin de kibirli oldukları, onların gizli ve açık yaptıkları herşeyi Allah'ın bildiği ve O'nun, böbürlenenleri sevmediği belirtilmektedir.
Cahiliyye Arapları, Allah'ın varlığına, kâinatın yaratıcısı olduğuna inanır, fakat öldükten sonra'dirilmeyi kabul etmezlerdi. Peyğamber(s.a.v.)in tebliğ ettiği inanç prensiplerinde en çok karşı konulan konu, âhiret inancı idi. Araplara göre ölümle herşey biterdi. Çürümüş kemiklerin yeniden diriltilmesi mümkün değildi. Maddî haşr imkânsızdı.
Öldükten sonra ruhun, yeniden maddeye sokulmasına ba's (yeniden diriltme) denir. Araplar böyle bir şeye kesinlikle inanmazlardı. Fakat acaba ölümle ruhun da yok olduğuna mı inanıyor, ruhanî bir âlemin varlığını da kabul etmiyorlar mı idi? Öyle anlaşılıyor ki onlar, ölümle birlikte ruhun da yok olduğuna inanıyor, ölümden sonra ruhsal da olsa bir ceza ve mükâfat dünyâsının bulunduğunu kabul etmiyorlardı. Belki öldükten sonra ruhun, varlığını koruduğuna, ruhanî bir hayatın bulunduğuna inanan bazı kişiler vardı, meselâ Ümeyye ibn Ebî's-Salt bunlardan biriydi. Ama genellikle Cahiliyye devri Araplanna egemen olan düşünce, ölümle herşeyin bittiğiydi. Öldükten sonra bir mükâfat ve ceza hayâtının varlığına inanmıyorlardı. Eğer buna inansa-lardı, öldükten sonra dirilmeyi vurgulayan Kur'ân âyetlerine bu kadar sert tepki göstermezlerdi. Çünkü öldükten sonra ruhsal bir mükâfat ve cezayı kabul etmek, âhiret hayatını kabul etmek demektir ki Kur'ân'ın birçok yerinde onların, âhireti reddettikleri, kalblerinin bunu kabul etmediği belirtilmektedir.
24- Onlara: "Rabbiniz ne indirdi?" dendiği zaman: "Evvelkilerin masalları'* derler, 25- Ki kıyamet günü hem kendi veballerini tam olarak yüklensinler, hem de bilgisizce saptırdıkları kimselerin veballerinden bir kısmım. Bak, ne kötü şey yükleniyorlar! 26- Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da Allah, binalarına temellerinden gelmiş, üstlerindeki tavan başlarına çökmüştü ve azap, onlara ummadıkları yerden gelmişti! 27-Sonra kıyamet günü de onları rezil eder ve: "Hani uğurlarında kavga ettiğiniz ortaklarım nerede?" der. Kendilerine ilim verilmiş olanlar: "Bugün rezillik ve kötülük kâfirleredir!" der(ter). 28- Nefislerine zul-mederlerken meleklerin, canlarını aldığı kimseler: "Biz hiçbir kötür lükyapmıyorduk" diye teslim olurlar: "Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı biliyor". 29- "Onun için, içinde sürekli kalmak üzere cehennemin kapılarına girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!*' 30- (Allah'ın azabından) korunanlara da "Rabbiniz ne indirdi?" dendi. "Hayır (indirdi)" dediler. Bu dünyâda güzel iş yapanlara, güzellik vardır. (Onlar için) âhiret yurdu ise daha hayırlıdır. Korunanların yurdu ne güzeldir: 31- Altlarından ırmaklar akan Adn cennetlerine), girerler. Orada onlar için diledikleri herşey vardır. İşte Allah, korunanları böyle mükâfatlandırır. 32- Melekler, iyi insan olarak canlarını aldığı kimselere de: "Selâm size, yaptıklarınıza karşılık cennete girin" derler.

Tefsîr:

24-25: Âhirete inanmayan müşrikler, Kur'ân'ın, Allah'ın sözü olduğuna da inanmıyor; Kur'ân'ın anlattığı kıssaları, eskilerin masalları olarak görüyor ve kendilerine Kur'ân hakkında ne düşündüklerini soranlara: "O eskilerin masallarından ibarettir" diyorlardı. Böylece kendileri saptıkları gibi, bilmeden başkalarını da saptırıyor, birçoklarının inanmasına engel oluyorlardı. İşte 25 nci âyette bunların, kıyamette kendi günahlarını yüklenecekleri gibi saptırdıkları kimselerin günahlarını da yüklenecekleri belirtilmektedir. '
Mekke'de bir peygamberin çıktığı, kabileler arasında duyulmuştu. Hac mevsiminde ve başka vesilelerle Mekke'ye gelenler, Hz. Muhammed'in gerçek durumunu Öğrenmek için Mekke'lilerden onu soruyorlardı. Eğer sordukları kimseler müşriklerden ise Hz. Muhammed'in büyücü, deli, şair vs. olduğunu; söylediği sözlerin de eskilerin masallarından ibaret bulunduğunu söylerlerdi. Böylece işin içyüzünü bilmeyen birçok kimsenin doğru yola gelmesine engel olurlardı. Eğer taşralının karşılaştığı kimseler mü'minlerden ise onlar ona doğru bilgi verir ve Allah'ın, kendilerine hayır indirdiğini söyler, başkalarının da yola gelmesine yardımcı olurlardı.
Tabii kamu oyunu yanıltıp insanları saptıranlar, kendi günahları yanında başkalarını saptırmanın günahını da yüklenirler. Sapan herkes işlediği günahın sorumluluğunu taşır. Ayrıca o, her günah işledikçe onu yanıltıp bu gü-

naha sürüklemiş olan da onun günahından pay alır. İyiliğe sebebolan da o iyilik yapıldıkça sevap kazanır. Peygamber (s. a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kim bir hidayete çağırır da kendisine uyutursa, uyan kimsenin sevabı kadar ona da sevap verilir. Uyanların sevabından da hiçbir şey eksilmez. Kim de bir sapıklığa çağırır da ona uyulursa, kendisine uyanların günahı kadar ona da günah verilir, ötekilerin günahlarından da hiçbir şey eksilmez".[4670]
Bu hadis, başkalarını ayartıp sapmalarına sebebolmanın büyük sorumluluk taşıdığını gösterir.
26 ncı âyette Hz. Muhammed'e karşı gelen, onun davetine engel olmak için entrikalar çeviren şu müşriklerden önceki milletler arasında da peygamberlerine tuzak kuran insanlar bulunduğu, fakat kötü hareketleri yüzünden Allah'ın, onların evlerini başlarına yıktığı ve ummadıkları yerden azaba yakalandıkları belirtiliyor.
27 nci âyette: Kıyamet güpünde de Allah'ın, onları perişan edeceği, "Bana ortak koştuğunuz, onlar yüzünden ayrılığa düştüğünüz, başkalarına düşmanlık ettiğiniz ortaklarım nerede?" diyerek onları azarlayacağı bildiriliyor.
. 26 ncı âyet, bir âhiret sahnesi canlandırmaktadır. Yüce Allah, perişan halde bulunan müşriklere:
— Hani bana ortak yaptığınız, tanrı olduklarını iddia ettiğiniz ve kendileri uğrunda tartışmalara girdiğiniz, ayrılıklar çıkardığınız, düşmanlık ettiğiniz şeyler nerede? diye sorar. Bilgi sahipleri:
— Bugün inkarcıların hâli yamandır, derler.
28-29 ncu âyetlerde inkarcıların, dünyâdan âhirete geçiş halleri canlandırılıyor: İnkâr etmekle dünyada canlarına yazık etmiş olanlar, canlarını almağa gelen meleklere* teslim olurlar. O zaman gerçeği anlarlar:
— Biz, hiçbir kötülük yapmıyorduk, derler. Çünkü onlar iyi yaptıklarını sanıyorlardı. Fakat melekler:
— Hayır, Allah sizin ne yaptığınızı gayet iyi biliyor, der ve sürekli kalacakları cehennemin kapılarından girmelerini emrederler. Bu sahne, kibirlilerin kalacakları yerin kötülüğü vurgulanarak kapatılır.
30-32: Yukarıdaki âyetlerde inkârları yüzünden cehenneme kapatılan müşriklerin halleri tasvir edilmişti. Bu âyetlerde de o inkarcılar sahnesinin karşısına inananlar sahnesi konmaktadır:
Bunlara.Kur'ân hakkında ne düşündükleri sorulduğunda: Onun, Allah tarafından indirilmiş bir hayır olduğunu söylemişlerdir. Bu dünyâda iyilik edenler, iyilik bulurlar. Ayrıca âhiret yurduna da sahibolurlar. 31 nci âyette kötülüklerden korunmuş olanların varacakları âhiret yurdu tanımlanıyor:
Alt taraflarından ırmaklar akan, istenen herşeyin bulunacağı, durulmağa değer bahçeler. İşte Allah, şirk ve küfürden korunanları böyle ödüllendirir. 32 nci âyette de korunanların, dünyâdan ayrılışları sahnelenmektedir:
İyi insanlar olarak" vasfı, müşriklerin halini tasvir eden: " Canlarına yazık edenlerde karşılıktır. Müşrikler şirk ile canlarına yazık ederken, melekler onların canlarını almağa gelmişler ve onları nefislerine yazık eder vaziyette bulmuşlardı. Ama bunlar onların tersine, güzel işler yaparken melekler canlarını almağa gelmişler, onları bu güzel işler içinde bulmuşlardı. Ötekiler ömürlerini kötülük ve şirk ile bitirirken bunlar ömürlerini imanla ve güzel işlerle bitirmişlerdir. Melekler, bu güzel halde buldukları mü'minlere: "Yaptığınız iyiliklere karşılık cennete girin" derler. Kötülük edenlerin canlarını alırken onları azarlayan melekler, iyilik edenleri tatlı selâm ve müjdeleriyle okşarlar. Allah bizi de onlardan kılsın!
30 ncu âyette bu dynyâda iyilik edenlerin, iyilik bulacakları, hareketlerinin güzel karşılığını görecekleri buyurulmuştur. Birçok âyette olduğu gibi burada da Kur'ân, insanları yalnız cennet va'diyle değil, aynı zamanda dünyâda başarı, nimet va'diyle de çalışmaya teşvik etmektedir. İnsan yaptığı iyiliğin, güzel hareketlerinin karşılığını âhiretten önce şu dünyâda görür. Bu, Allah'ın kanunudur. Allah, çalışanların ecrini zayi etmez.
33- file kendilerine meleklerin gelmesini, yahut Rabbinin buyruğunun gelmesini mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de öyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı. 34- Nihayet yaptıklarının kötülükleri onlara ulaştı ve alay ettikleri şey, onları kuşattı. 35- (Allah'a) ortak koşanlar; "Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka bir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbir şeyi haram kılmazdık*' dediler. Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Elçilere düşen, yalnız açıkça tebliğ etmek değil midir?

Tefsîr:

33-34: Yüce Allah, bir türlü yola gelmeyen: "Doğru söylüyorsan bize melekleri getir, hani bizi korkuttuğun azap nerede?" gibi sözlerle Allah'ın Elçisiyle alay eden müşrikleri kasdederek: "Onlar, inanmak için ille meleklerin gelmesini, yahut Allah'ın azap buyruğunun gelmesini mi bekliyorlar?" diyor, sonra onlardan önceki inkarcıların da böyle yaptıklarını, fakat bu hareketleriyle kendi canlarına yazık ettiklerini, zira yaptıkları kötü işlerin, sonunda kendilerine ulaştığını, alay ettikleri azabın başlarına indiğini bildiriyor.
35 nci âyette de müşriklerin: "Allah dilese, ne biz, ne de atalarımız O'-ndan başkasına tapmaz, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi haram kılmazdık" dedikleri, onlardan önceki inkarcıların da böyle söyledikleri belirtiliyor.
Müşriklerin bu sözleri, En'âm ve Zuhruf sûrelerinde de geçer. Peyğam-ber'le ve mü'minlerle mücadele eden müşrikler, bu sözleriyle kendilerinin doğru yolda olduklarını; yaptıklarının, Allah'ın dilemesine uygun bulunduğunu; eğer Allah ortak koşmalarına, bazı şeyler üzerine yasaklar koymalarına razı olmasa bunu yapamayacaklarını ileri sürüyorlardı. Bu sözleri temelde doğruydu. Gerçekten Allah dilemedikçe hiçbir şey olmaz. Fakat Allah, kulları kendi düşüncelerinde serbest bırakmıştır. Kul düşünür, bir işi seçer. Düşüncesi,

[4670] Hadisi İbn Mâce, Enes'ten rivayet etmiştir. Mukaddime, 14. Az farkla hadis: Müslim, 'İlm: 16, Zikr: 1; Ebû Dâvûd, Sünnet: 6; Tİrmizî, 'İlm: 15, Sevâbu'I-Kur'ân 14; Dârimî, Fedâİlu'l-Kur'ân l'de mevcuttur.

Allah'ın âfâkî ve enfüsî (sosyo-psişik) kanunları çerçevesinde olur. Fakat kulun seçme yeteneği vardır. Allah, kulunun seçme yeteneğini herhangi bir yöne zorlamaz. Kulun şöyle veya böyle yapması, yine Allah'ın dilemesiyle olur. Çünkü kulun dilediği bir işi, Allah yaptırmak istemese yaptırmaz, ona bunu yapacak gücü vermez. Ama böyle yapması, kulu belli bir işe zorlaması demektir ki o zaman kulun, iradesi dışında yaptığı bu işlerden sorumlu olmaması gerekir. Allah, kulun seçim yeteneğini zorlamaz. Kulun yapmak istediğini Allah da diler, yani müsâade eder. Böylece kulun isteği doğrultusunda İş meydana gelir.
Fakat Allah, dilediğinin bir kısmından razıdır; kulun, emrine aykırı olarak yaptığı, kendisinin de kulunun dilemesine göre dileyip müsâade buyurduğu bir kısım işlerden de razı değildir. O iş her ne kadar Allah'ın dilemesiyle fiziksel ve sosyo-psikolojik kanunlar içerisinde olursa da Allah ondan razı değildir. "Allah, kullan için küfre razı olmaz" buyurmuştur [4671]. Çünkü küfür, bildirdiği emirlerine aykırıdır. Onda kulun hem kendisine, hem de hemcinslerine zarar vardır. Bundan dolayı "Allah, böyle dilemeseydi ben bunu yapamazdım, madem ki bunu yaptım veya yapıyorum, demek ki Allah bunu böyle yapmamı dilemiştir" demekle kişi, kendisini sorumluluktan kurtaramaz. Nitekim âyetin sonunda önceki milletlerin de böyle bahanelerle günâh ve şirklerine devam ettiklerini, fakat bu sözlerinin, kendilerini Allah'ın azabından kurtarmadığını, Allah'ın onları helak ettiğini vurgulamaktadır.
36- Andolsun biz, her millet içinde: "Allah 'o kulluk edin, şeytandan kaçının" diye bir elçi gönderdik. Onlardan kimine Allah hidayet etti, onlardan kimine de sapıklık gerekti. İşte yeryüzünde gezin de bakın, yalanlayanların sonu nasıl olmuş? 37- Sen, onların yola gelmelerini ne kadar ıstesen de A ilah, şaşırttığını yola getirme?, ve onların yardımcıları da olmaz! 38- Yeminlerinin bütün şiddetiyle: 'Allah, öfen kimseyi diriltmez!" diye Allah'a yemin ettiler. Hayır, diriltecek tir, bu, O'-nun gerçek olarak verdiği sözdür. Ama insanların çoğu bilmezler. 39- (Diriltecektir ki) hakkında ihtilâf ettikleri şeyi onlara açıklasın ve inkâr edenler de yalancı olduklarım bilsinler. 40- Biz bir şeyi istediğimiz zaman, söyleyeceğimiz söz, sadece ona "ol!" dememizdir; derhal oluverir1.

Tefsir:

36-37 nci âyetlerde Allah'ın, birliğine davet için her millete bir peygamber gönderdiği; o insanlardan kiminin doğru yola geldiği, kimine de sapıklığın gerekli olduğu bildirilmekte; yeryüzünde peygamberleri yalanlayanların nasıl mahvedildİğini gösteren nice harabe kentler bulunduğu belirtilmektedir. Hz. Muhammed'e hitaben de: "Sen ne kadar islesen de Allah, saptırdığını yola getirmez" buyurutmaktadır.
Allah'ın, kimi yola getirdiği ve kimin sapıklığı hak ettiği, gerek bu âyetin, gerek başka âyetlerin ruhundan anlaşılmaktadır: Doğru yola gelmek isteyenleri, Allah yola iletir. Ama yola gelmek istemeyenleri Allah /orta yola götürmez, bulundukları sapıklık içinde bırakır. Onlar, inkârlaıma devam ede ede kalbleri iyice katılaşır, doğruyu görme kabiliyetleri tamamen dumura uğrar. Davranışları, anlayışlarını kapatır. Doğru düşünemez, hakikati göreme? olurlaı. Allah'ın saptırdığı kimseler, yola gelmek istemeyenler, körü körüne taklidle-rine devam eden fasıklardır. Yoksa Allah, yola gelme isteği gösterenleri saptırmaz: "Allah verdiği misal ile birçoğunu saptırır ve yine onunla hu çoğunu doğru yola iletir. Onunla /asıklardan başkasını saptırmaz" [4672] "Allah, Zâlimleri saptırır" [4673], "Allah, dilediğini saptırır (Hakka) yöneleni de kendisine iletir" [4674] âyetleri, Allah'ın durup dururken insanları doğru yoldan eğri yollara düşürmediğini, kendisine yönelmek istemeyen, yoldan çıkmış, haksız kimseleri kendi sapıklıklarına terk ettiğini göstermektedir. İşte Kur'ân'da Allah'ın saptırmasından söz eden bütün âyetler, Kur'ân'ın genel konteksti içinde böyle anlaşılmalıdır.
38-39 ncu âyetlerde de yine müşriklerin, Allah'ın, ölüyü asla diriltmeyeceğine bütün güçleriyle yemin ettikleri anlatılıyor. Ve onların düşüncelerinin tersine Allah'ın, mutlaka ölüyü dirilteceği, bunun, Allah'ın kesin sözü olduğu belirtiliyor. Allah ölüleri diriltecektir ki öldükten sonra dirilme hakkında ayrılığa düşenlere gerçeği açıklasın, o zaman inkarcılar da iddialarında yalancı olduklarını anlasınlar.
40 ncı âyette de Allah için zor bir şey olmadığı, yapmak istediği bir şeyin, O'nun "ol" demesiyle derhal oluvereceği bildiriliyor.
41- Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri, dünyâda güzelce yerleştireceğiz, (onlara vereceğimiz) âhiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilseler! 42- Onlar ki sabrettiler ve Rablerine dayanmaktadırlar.

Tefsîr:

41 nci âyette Allah'ın; uğradıkları zulüm yüzünden Allah uğrunda hicret eden kimseleri, dünyada güzel bir yere yerleştireceği, âhirette de daha büyük mükâfatla ödüllendireceği bildirilir.
42 nci âyette ise yurtlarından hicret eden bu mü'minler Allah yolunda sabırları ve Allah'a güvenleri yüzünden övülür.

[4671] Zumer Sûresi: 7.
[4672] Bakara Sûresi: 24.
[4673] Ibrâhîm Sûresi: 27.
[4674] Ra'd Sûresi: 27.

İlk anda bu âyetlerin, müşriklerin tutum ve davranışlarını anlatan âyetler arasında yabancı olduğu sanılabilir. Yukarıda müşriklerin çeşitli sözlerine, Peygamber'e ve mü'minlere karşı tuzak ve entrikalarına işaret edilmişti. Bu arada onların zulüm ve baskıları yüzünden yurtlarından göç etmek zorunda kalan sabırlı, Allah'a dayanan mü'minlerin durumuna işaret edilmekle müşriklerin zulüm ve baskılarına bir örnek verilmektedir. Allah için göç eden mü'minlerin; hem dünyâda, hem de âhirette Allah'ın lûtfuna mazhar olacakları, fakat müşriklerin bunu anlamadıkları belirtilmektedir.

Hz. Ömer, muhacirlerden birine bir bağışta bulunduğu zaman: "Allah sana mübarek eylesin. Bu, Allah'ın sana dünyada söz verdiği nimettir. Senin için âhirete sakladığı nimet ise daha büyüktür der ve" âyetini okurmuş.[4675]

Bu âyetlerin, Mekke'de, dinleri uğrunda işkenceye uğrayan, fakat işkenceleri artık dayanılmaz hale gelince Habeşistan'a hicret eden mü'minler hakkında indiği rivayet edilir. Kureyşin, özellikle himayesiz mü'minlere zulmü artınca Peygamber (s.a.v.) onlara: "Habeşistan'a gitseniz iyi olur. Orada, yanında bulunan kimselere zulmedilmeyen bir hükümdar vardır. Orası, doğruluk yurdudur. Allah sizi, bulunduğunuz durumdan kurtarıncaya kadar oraya gidin!" buyurdu.

Allah Elçisinin izin ve tavsiyesi üzerine müslümanlardan bir grup, Habeşistan'a gittiler. Hz. Ömer müslüman olunca Habeşistan'dakiler, Mekke halkının müslüman olduğunu duydular, dönmeğe karar verdiler. Fakat Mekke'ye yaklaştıkları zaman duydukları haberin doğru olmadığını; Kureyşlilerin, zulüm ve işkencelerine devam ettiklerini öğrendiler. Mekke'ye, ancak birinin himayesinde veya gizlice girebildiler. Sonra tekrar Habeşistan'a hicret ettiler. Bu kez kendilerine başkaları da katıldı. İlk hicret edenler, on bir erkek, dört kadın idi. İkinci kafilede hicret edenler seksen üç erkek, onsekiz kadına çıktı. Bunların çoğu, müşriklerin, müslüman olan oğulları idiler.

Bunlar, ta Peygamber'in Medine'ye hicretinin altıncı yılına kadar Habeşistan'da kaldılar. Sonra oradan Medine'ye geldiler.[4676]

Gençlerin, çocukların hicret etmesi; müşriklerin, başkalarının müslüman olmasına örnek olmamaları için kendi çocuklarına dahi son derece baskı yaptıklarını gösterir. Bazı kadınlar da hicret ettiklerine göre demek ki kadınlar da inançları yüzünden baskı ve işkenceye uğruyorlardı. Dinlerini kurtarmak için hicret etmek zorunda kalmışlardı.

43- Biz, senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını elçi göndermedik. Zikir ehline sorun; eğer bilmiyorsanız: 44-Açık delilleri ve Kitapları. Sana da o Zikri indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın, tâ ki düşünüp öğüt alsınlar.

Tefsir:

43-44 ncü âyetlerde Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyip: "Allah elçi gönderse melek gönderir" diyenlere cevabolarak, Allah'ın, daha önce gönderdiği elçilerin de kendilerine vahyettiği erkekler olduğu; onları açık kanıtlarla, mu'cizelerle ve kitaplarla kavimlerine gönderdiği açıklanıyor ve insanlara indirileni açıklaması için Hz. Muhammed'e de bu zikrin, yani Kur'-ân'ın vahyedildiği belirtiliyor.

Şimdi burada müşriklere, daha önceki peygamberlerin de kendilerine vah-yedilen erkekler olduğu hatırlatılmakta ve bunu bitmiyorlarsa zikir ehlinden yani kitap ehlinden sormaları emredilmektedir. Bundan anlaşılıyor ki müş-rikler, önceki peygamberlerin de kavimleri arasında yetişmiş erkekler olduklarını biliyorlardı. "Bilmiyorsanız zikir ehline sorun" cümlesinde müşriklerin, kitap ehli dedikleri yahudi ve hırıstiyanlara İtibar ettiklerini gösterir. Çünkü onlar arasında okur, yazarlar vardı, ellerinde bulunan Kitabı okur, birşeyler öğrenirlerdi. Müşriklere göre daha bilgili idiler.

Zikir ehliyle kimlerin kasdedildiği üzerinde değişik görüşler vardır. Kimine göre zikir ehli, Allah'ın kitabının mânâlarını bilen Kitap ehlidir. Kimine göre de geçmişlerin haberlerini bilen ilim sahipleridir. Râzî'ye göre bura-da zikir ehliyle kasdedilen, yahudî ve hırıstiyanlardır. Çünkü Allah, âyette daha önceki peygamberlerin de kendilerine vahyedilen erkekler olduğunu bildirdikten sonra bilmeyenlerin, bunu zikir ehline yani bilenlere sormalarını emretmiştir. Müşrikler, yahûdî ve hırıstiyanların bilgi ve kitap sahibi olduklarını kabul ediyorlardı. İşte bu hususu, bilgili olduklarını kabul ettikleri o kimselere sorup öğrenmeleri kendilerine emredilmektedir. Âyetin özel hükmü budur. Genel hükmü ise her konuyu, bilenlerden, mütehassıslarından sorup öğrenmektir.

Burada bir soru hatıra gelebilir: Araplar, Kitab ehli bildikleri yahûdî ve hırıstiyanlan, kendilerinden bilgili kabul ettiklerine göre neden yahudilik ve Hıristiyanlık Araplar arasında fazla yayılmamıştır? Bu sorunun iki cevabı olabilir:

1) Birincisi Arapların, geleneklerine son derece bağlı bir millet olmalarıdır. Geleneklerine bağlılıkları yüzünden yeniliğe kapalı kalmışlardır. Bundan dolayı başka milletler arasında çıkmış peygamberlere uymak şöyle dursun, kendi içlerinden çıkan Hz. Muhammed'in getirdiklerini de geleneklerine aykırı bulduklarından, kolay kolay onu dahi kabul etmemiş, ona son derece karşı koymuşlardır.

2) İkincisi de önceki peygamberlerin, yalnız kendi kavimlerine gönderildiği kanışıdır. Çünkü onların söyledikleri sözler, tebliğ ettikleri prensipler, Arapça değildi. Bu sûrenin 4 ve 36 ncı âyetlerinde açıklandığı üzre Allah, her

[4675] Câmi'u'l-beyân: 14/107; İbn Kesîr, Tefsîr: 2/571.
[4676] İbn Hişâm, Sîretu'n-nebîy: 1/343, 388; et-Tefsîru'1-hadîs: 6/68.

millete kendi içinden, kendi dilini konuşan peygamber gönderir. Böyle yapar ki peygamber, onlara Allah'ın buyruklarını açıklasın. Başka dilde konuşan yabancı bir peygamber gönderse, söyledikleri anlaşılmaz. îşte: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de kendilerine vahyeîüğimiz erkeklerden başkası değildi", "Sana da bu zikri indirdik ki insanlara ne indirildiğini açıkİayasın" âyetlerinde yüce Allah, daha önce peygamberler gelmiş iken, neden ayrıca Hz. Muhammed'i gönderdiğini ve ona Kur'ân'ı indirdiğini açıklıyor. Hz. Muhammed'i de, Arapçadan başka dil bilmeyen Araplara elçi olarak görevlendirmiştir ki onlara, Allah'ın buyruklarını kendi anlayacakları dilde açıklasın. Çünkü Araplar, daha önce başka dillerde inmiş kitapları anlamıyor, kendilerine de kendi dillerinde bir kitap inmesini temenni ediyorlardı. Onların bu özlemine başka âyetlerde de işaret edilmiştir:
'fKendi elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felâket geldiği zaman: 'Ey Rabbimiz, bize bir elçi göndersen de âyetlerine uyup mü'minlerden olsaydık' diyecek olmasalardı (seni göndermezdik). Fakat onlara, tarafımızdan hak gelince, 'Mûsâ 'ya verilenin eşi buna da verilmeli değil miydi?' dediler... [4677], "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onları oku-yamıyorduk, demeyesiniz. Yahut: Eğer bize Kitap indirilseydi biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk, demeyesiniz. İşte size de Rabbinizden açık delil, hidâyet ve rahmet geldi...". [4678]
"Sana da bu zikri indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayastn" cümlesi, Hz. Peyğamber'in, kendisine indirileni açıklamakla görevli olduğunu bildiriyor. Kendisine indirileni açıklaması, onları halka duyurması ve izah etmesidir. Demek ki Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ın ilk müfessiridir. O, kendisine gelen vahiyleri duyuruyor, söz ve uygulamalariyle de Kur'ân'ın anlamını izah ediyordu. Sahabileri de inen Kur'ân'ı okuyor ve anlayış derecelerine göre mânâsını da atılıyorlardı.
Peygamber (s.a.v.)in dine dair sözleri ve tatbikatı, Kur'ân'ın tefsîri niteliğindedir. Bu sözler ve tatbikat, Kur'ân'dan sonra ikinci şer'î kaynaktır.Çün-kü bunlar Kur'ân'ın içeriğini izah mahiyetindedir. Fakat Kur'ân'ın nassına aykırı olan sözler, Peyğamber'in kendi sözü olarak kabul edilemez. Çünkü Kur'ân, Allah'ın vahyi olduğu gibi Peyğamber'in de ruhuna hakim olan düşüncelerini taşır. Peygamber, Kur'ân'a aykırı söz söylemez. Zira Kur'ân onun ruhundan taşmış, fikir ve düşüncelerini kaplayarak gelmiştir. Onun düşünceleri, hep Kur'ân'ın prensipleri doğrultusundadır.
Peygamber (s.a.v.), kendi hayatında iken Kur'ân'a karışmaması için kendi sözlerinin yazılmasını yasaklamıştır. Çünkü Allah'ın buyruğu olan, Kur'-ân'dır. Kendisinin, zamanın şartlarına göre söylediği normal sözler, şartların değişmesiyle değişebilir. Bunun için Kur'ân'da onun, vahiy alması hariç, bir beşer olduğu hatırlatılmış, kendisi de normal zamanlarda, bir insan olarak söylediği sözlerin, Allah kelâmı olan vahiy sözlerine karışmamasına özen göstermiştir. Kendisi Medine'ye geldiğinde Medine'lilerin, hurmalarını aşıladıklarını görmüş, bunun yapılmamasını daha uygun bulmuş, Medine'liler de o sene hurmalarını aşılamayınca hurmaların kalitesi düşmüş. Bunu kendisine bildirdiklerinde: "Dünyanıza ilişkin işleriniz size aittir. Dininize ilişkin işleri de ben bilirim"[4679] demiş. Başka bir rivayette ise şöyle buyurmuş: "Bu bir tahmindir. Eğer faydalı ise yapın. Ben de sizin gibi bir insanım. Tahminde insan hatâ da edebilir, isabet de edebilir. Ben size: 'Allah böyle söylüyor' demedim ki. Ben asla Allah'a karşı yalan söylemem". [4680]
Buna rağmen Abdullah ibn 'Amr ibn el-Âs gibi az sayıda bir iki sahâbî Peyğamber'in bazı sözlerini yazmışlardır, fakat bunlar birkaç hadisi geçmeyecek kadar azdır.
Peyğamber'in vefatından sonra sahâbiler çeşitli yerlere dağıldılar. İslâm devletinin sınırları genişledi. Müslümanların sayısı arttı. Aralarında ihtilâflar, hilâfet ve saltanat kavgaları başladı. Kelâm, fıkıh, tasavvuf ve felsefe gibi çeşitli fikir akımları ve okulları doğdu. Ortaya çıkan fikir akımı ve mezhep mensuplarından her grup, kendi düşüncesini haklı çıkarmak için önce Kur'ân'dan delile dayanmak ihtiyacını duydu. Fakat herkesin, düşüncesine ve mezhebine Kur'ân'da delil bulması mümkün değildi. Bu kez ta Peyğamber'e kadar varan senetlerle birçok sözler Peygamber sözü olarak ortaya çıkarıldı. Böylece yüzbinleri aşan hadisler meydana geldi.
Hadis derlemesi işi, Hicrî 99-101 yılları arasında hilâfet makamında bulunan Ömer ibn Abdulâzîz'in emri üzerine resmen başlamıştır. O zaman hafif bir tempo ile başlayan hadis derleme işi, Hicretin ikinci ve üçüncü asırlarında hızlanmış, böylece kocaman hadis mecmuaları ortaya çıkmıştır.
Şimdi Peyğamber'den yüz yıl sonra, ağızdan ağıza aktarılan sözler, ne derece değişmeden Peyğamber'in kendi sözü olarak kalabilir? Bu sözler, her râvînin kendi kültür ve anlayışı içerisinde nakledilmiştir. En muteber hadis mecmuası, İmâm Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'idir. İmâm Buhârî, 194-256 Hicrî yılları arasında yaşamıştır. Yani Peyğamber'den dört beş nesil sonra ağızdan ağıza dolaşan rivayetleri veya kendinden önce derlenmiş olanları mecmuasına kaydetmiştir. Dört beş nesil ağızdan ağıza dolaşan sözler, ne derece asıl söyleyenin söyleyiş biçim ve amacına uygun olur? Kendi aralarında da çeşitli derecelere ayrılan bu sözleri, yüzde yüz Peyğamber'in kendi sözü diye kabul etmek, ilmî gerçeklere aykırıdır. Modern ilmin ışığı altında tetkik edildiğinde, Peyğamber'in vefatından sonraki siyâsî olayların, fikrî cereyanların bu sözler üzerinde etkileri derhal ortaya çıkar. Ancak Hz. Peyğamber(s.a.v.)den mütevatir olarak gelen sözlerdir ki Kur'ân'ın tefsiridir ve dinin ikinci kaynağıdır. Hiçbir suretle Kur'ân'ın ruhuna aykırı olmayan meşhur veya âhâd haberleri de Kur'ân'ın tefsîri olarak kabul edilip onlarla amel edilir.

[4677] Kasas Sûresi: 47-48.
[4678] En'âm Sûresi: 156-157.
[4679] İbn Mâce, Ruhun, bab: 15, hadis: 2471.
[4680] İbn Mâce, Ruhun, bab: 15, hadis: 2470.

Ama her şeyden önce bu kocaman hadis yığınları arasında hangilerinin gerçekten Peyğamber'in sözü olduğunu, hem metin, hem de senet bakımından ilmî kritikten geçirip tesbit etmek ve çeşitli inançlardan sızarak hadis şekline gelmiş, İslâm itikadına kadar da sokulmuş haberleri temiz Kur'ân inanç ve itikadından ayıklamak gerekir. Allah daha iyi bilir.
45- Kötülükler yapmayı kuranlar, Allah'ın, kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut hiç ummadıkları bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden emin midirler? 46- Yahut dönüp dolaşırlarken onun, kendilerini yakalamayacağından (emin midirler) ? Kendileri buna engel olacak değillerdir. 47- Yahut azabın, kendilerini bir korku üzerinde yakalamayacağından (emin midirler)? Doğrusu Rabbiniz, çok şefkatli, çok acıyandır.

Tefsîr:

45-47 nci âyetlerde müşrikler uyarılmaktadır. Allah'ın istese, kötülük edenleri yerin dibine geçireceği; yurtlarında, yahut seferde gezip dolaşırlarken onları birden bire azaba uğratabileceği; yahut azabın gelmesini fark ederek korku içinde bulundukları bir durumda ya da azar azar cezalandırıp helak edebileceği bildirildikten sonra Allah'ın çok şefkatli, çok acıyan olduğunun hatırlatılması, şefkatinden dolayı onlara fırsat verdiğini anlatmaktadır.
47 nci âyetteki kelimesi iki mânâya gelebilir. Birincisi korku, ihtiyatlı olmak, gelecek bir olayıbeklemek, diğeri de tenakkus yani eksilme, anlamıdır. Birincisine göre âyet, kendinden önceki âyetteki durumun aksini gösterir. Öncejti âyette Allah'ın, onları hiç farkında olmadıkları, ummadıkları yerden yakalaması, bu âyette de korktukları, gözetledikleri bir belâyı başlarına getirmesi anlatılmaktadır. Tenakkus anlamına göre ise Allah'ın, kendilerini mallarından, ürünlerinden, sağlıklarından eksilte eksilte yakalayacağı haber verilmektedir.
Âyetlerin amacı, kötülük yapanları uyarıp iyiliğe çevirmek; Allah'ın fırsat vermesinin, hiç azâbetmeyeceği anlamına gelmediğini belirtmektir. Nitekim bu husus: "Ancak çok bağışlayan, çok esirgeyen Rabbin, eğer onları yap-tıklariyle hemen cezalandıracak olsaydı, onların azabını çabuklaştırırdı" [4681] "Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları hemen cezalanâırsaydı, yer yüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı. Fakat onları belirtilmiş bir süreye kadar erteler. Süreleri geldiği zaman, Allah kullarını görmektedir" [4682] âyetlerinde daha açık şekilde anlatılmıştır.
48- Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin dahi nasıl sağdan, soldan sürünerek, Allah'a secde ederek döndüğünü görmediler mi? 49-Göklerde ve yerde bulunan canlıların, meleklerin hepsi Allah'a secde ederler, onlar asla büyüklük taslamazlar. 50- Üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve emredildikleri şeyiyapârlqr. 51- Allah: "îki tanrı tutmayın, O, ancak tek Tanrıdır, yalnız benden korkun!" dedi. 52- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Kulluğun da yalnız O'na yapılması lâzımdır. Siz Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz? 53- Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra size bir sıkıntı dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız. 54- Sonra sizden o sıkıntıyı kaldırdığı zaman içinizden bir grup, hemen Rablerine ortak koşarlar. 55- Ki kendilerine verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük etsinler. Öyleyse eğlenin, yakında bileceksiniz!

Tefsir:

48-50 nci âyetlerde Allah'ın yarattığı her şeyin sağında, solunda kısalıp tekrar uzanan gölgesinin, Allah'a secde ettiği, meleklerin de hiç böbürlenmeden Allah'a secde ettikleri, üstlerinde bulunan Rablerinden korktukları ve kendilerine emredileni yaptıkları bildirilmektedir.
Gölgenin sağa, sola kayması, Allah'ın yarattığı kanunların gereğidir. Herşey gerek kendisi, gerek gölgesi, Allah'ın yarattığı kanunlara uymaktadır. Allah'ın kanunlarına uymak, O'na secde etmek, yani boyun eğmek demektir.
Bu âyetlerde kısaca bütün eşyanın, canlıların ve meleklerin Allah'ın buyruğuna boyun eğdikleri: hiçbirşeyin, O'nun kanunları dışına çıkmadığı anlatılmaktadır. Eşyanın Allah'a secdesi, ne amaçla yaratılmış ise onu yapması, Allah'ın yasalarına uymasıdır. Bu yasalar dışına çıkan hiçbir şey yoktur. Canlı cansız herşey, hattâ bunların gölgeleri dahi Allah'ın buyruklarına uyarken insanın bunların dışına çıkması, Yaratanına başkaldırması, O'na ortak koşması doğru olur mu?
Âyetler, herşeyin Allah'a secde ettiğine dikkati çekmekle, Allah'a ortak koşan, O'nun buyrukları dışına çıkan insanları öğüt almağa sevk ediyor.
Son âyette: "Üstlerindeki Rablerinden korkarlar" cümlesinden AÜah'-ın, meleklerin üstünde olduğu anlaşılıyor. Allah, mekân ve yön olarak meleklerin üstünde değil, rütbe ve şeref itibariyle her şeyin üstündedir. Allah için mekân ve yön bakımından üstlük, altlık yoktur.
51-52 nci âyetlerde Allah'ın iki tanrı edinmeyi yasakladığı belirtilmiştir. Çünkü kendisinden başka tanrı yoktur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O1-nundur. Tapılmaya lâyık yalnız O'dur. O'ndan başkasından ne korkulur, ne de bir şey beklenir. Çünkü başkasının elinde bir şey yoktur. Mülkün sahibi O'dur.
53-54 ncü âyetlerde bütün nimetleri verenin Allah olduğu, darda kaldıkları zaman insanların içtenlikle Allah'a

[4681] Kehf Sûresi: 58.
[4682] Fâtır Sûresi: 45.

yalvardıklan, ama genişe çıkınca kendilerini sıkıntılardan kurtaran Allah'a ortak koşmaya başladıkları bildirilmektedir.
Râzî şöyle diyor: "Bu yaprakları yazdığım tarih olan altıyüz iki yılı Muharrem ayının birinci gününde sabahleyin şiddetli bir deprem oldu. Herkesin, dualarla, yalvarmalarla çığladıklarını gördüm. Deprem durup hava güzelleşince, mevsimin de güzel vakti gelince derhal depremi unuttular, yine eski sefahet ve cehaletlerine döndüler. İşte Allah'ın, bu âyette açıkladığı durum, insanların bu durumudur" [4683]
55 nci âyette de şirk koşmak suretiyle Allah'ın verdiği nimetlere karşı nankörlük edenler uyarılmaktadır: "Yaşayın, eğlenin, yakında başınıza neler geleceğini görürsünüz" buyurulmaktadır.
56- Kendilerine verdiğimiz nzıkîan, hiçbirşey bilmeyen {imx\)lar{\n)a pay ayırıyorlar. Allah'a andolsun ki siz, bu uydurduğunuz şeylerden mutlaka sorulacaksınız! 57- O şanı yüce Allah'a kızları veriyorlar da kendilerine hoşlandıklarını alıyorlar. 58- Onlardan birine dişi (çocuğu olduğu) müj-delendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü kapkara kesilir. 59- Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu hakaretle tutsun mu, yoksa onu toprağa mı gömsün? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar! 60- Âhirete inanmayanların durumu kötüdür. En yüce durum Allah'ındır. O üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 61- Eğer Allah, insanları, yaptıkları haksızlıkla cezalandırsaydı, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir süreye kadar erteler. Süreleri geldiği zaman da bir saat dahi ne geri kalırlar, ne de ileri geçerler. 62- Kendilerinin hoşlanmadıkları şeyi Allah'a veriyorlar, üstelik de dillen, "En güzel sonuç kendilerinin olacak" diye yalan söylüyor. Onlara mutlaka ateş vardır ve onlar ona sürüleceklerdir. 63- Allah'a andolsun ki senden önceki milletlere de elçi gönderdik; şeytan onlara yaptıkları işleri süsledi. O, bugün deyine onların dostudur. Onlar için acı bir azap vardır. 64- Biz sana Kitabı indirdik ki, hakkında ayrılığa düştükleri şeyi onlara açıklayasın ve inanan bir kavim için yol gösterici ve rahmet olsun.

Tefsir:

56 nci âyette Arapların ortaya çıkardıkları ve din emri gibi kutsallaştır-dıklan törelerine işaret edilir. Önce onların, Allah'ın verdiği azıklardan, hiçbir şey bilmeyen, tapanlarından haberi olmayan putlara pay ayırdıkları belirtilerek: "Allah 'a andolsun ki siz, bu uydurduğunuz şeylerden sorutacaksınız!" buyurulur.
En'âm Sûresinde geçtiği üzre Cahiliyye Arapları, ekinlerinden, hayvanlarından bir kısmını Allah ile putları arasında bölüştürür, "Bu Allah'ın, bu da bizim tanrılarımızın" derlerdi. [4684] Allah için ayırdıklarını konuklara ve yoksullara harcarlar; tanrıları için ayırdıklarını, onların huzurunda yapılacak dini törenlere sarfederlerdi.[4685]
Sonuç ne olursa olsun, put için mal ayırmak, onun huzurunda yapılacak âyine para harcamak hurafedir, insan kafasını örümcek düşüncelerle kirleten şeylerdir. İşte Kur'ân-ı Kerîm, bu batıl düşünce ve inançları kınayarak, bu hurafelere saplanan insanların sorumlu olacaklarını bildiriyor.
57 nci âyette Arapların, kızları Allah'a mal etmeleri kınanmaktadır. Araplar, meleklerin, Allah'ın kızları olduğuna inanırlardı. Râzî'nin açıklamasına göre melekler gözlerden gizli kaldığı için onlara Allah'ın kızları demişlerdir. Nitekim güçlü ışığı yüzünden kursuna fazla bakılamadığı, âdeta gözden gizli kaldığı için güneşi de kadın kabul etmişlerdir.[4686]
Bu îzâhtan anlaşılıyor ki Araplar eskiden beri kadınları kapalı tutarlardı. Bundan dolayıdır ki gözden gizli kalan güze! şeyleri de dişil kabul etmişlerdir. Demek ki onlara göre müennes (dişil) kapalı olur. Kapalı güzel şeyler de müennestir.
Sebep ne olursa olsun melekleri Allah'ın hoşlanmadıkları kızları sanmak, hiçbir kanıta dayanmayan batıl bir sanıdır. Bu inanç, Allah'a çocuk vermek olur. Allah, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir.
Ayrıca kendileri kız çocuklarından hoşlanmaz, hep erkek çocuk isterlerken Allah'a kız çocuklar vermenin anlamı yoktur. İşte âyetin sonunda: "Hâşâ O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Hem Allah'a kızları veriyor, kendilerine de hoşlandıkları erkek çocukları alıyorlar" cümlesiyle onların bu düşünce ve inançlarının anlamsızlığı ortaya konuyor.
58-59 ncu âyetlerde Allah'a kız çocuk yakıştırmaktan çekinmeyen bu insanların, kendi açılarından kız çocuklarından nefret ettikleri; birine kız çocuğu olduğu söylendiği zaman gazabından yüzünün kapkara kesildiği; öfkesini yutkunup durduğu; utancından ötürü toplumdan gizlendiği: "Neyapsa, kendisine utanç veren o çocuğu tutsa mı, yoksa toprağa mı gömse" diye düşünüp durduğu anlatılıyor ve onların ne kötü bir yargıya sahiboldukları vurgulanıyor.
60 ncı âyette de âhirete inanmayanların, bu sözleriyle Allah'a kötü benzetmeler yakıştırdıkları, oysa en güzel durumun Allah'a âidolduğu, kendilerinin durumunun ise kötü olduğu belirtilmektedir.
Bu âyetlerin hepsi, Allah'a kız çocuğu yakıştıranların düşüncelerini kınama amacını güder. Kendileri âciz, yoksul iken kız çocuklarını beğenmiyorlar da hiçbir şeye muhtacolmayan, en yüksek durumda bulunan Allah'a kız çocuğu mu veriyorlar?

[4683] Mefâtîhu'l-ğayb: 19/51-52.
[4684] En'âm Sûresi: 136.
[4685] İbn Hişâm, Sîret: 1/180.
[4686] Mefâtîh: 19/54.

Araplar, kız çocukları kavgada kendilerine yardım edemez, savaşa m az, ileride belki namuslarına zarar getirir düşüncesiyle onları istemezlerdi. Namus duygusu onlarda son derece güçlü idi. Bu yüzden Arap kabileleri arasında küçük kız çocuklarım öldürenlere, toprağa gömenlere rastlanırdı. Tabii bunun, Araplarda yaygın bir gelenek olduğu, herkesin böyle yaptığı söylenemez. Ama tek tük görülen bu olaylar, öyle anlaşılıyor ki çoğunlukça hoş karşılanmazdı. Rivayete göre bir müslüman, Allah'ın Elçisine şöyle dedi:
— Ey Allah'ın Peygamberi, müslüman olduğumdan beri İslâmın tadını alamıyorum. Çünkü cahillik devrimde bir kızım vardı. Kanma onu süslemesini emrettim. Sonra onu götürüp yüksek bir uçurumdan aşağı attım. Kız:
— Baba, niçin benf öldürdün? dedi.
Onun bu sözünü hatırladıkça hiçbir şey beni tesellî etmiyor. Allah'ın Elçisi:
— İslâm, Cahillik devrinde olan şeyleri götürür. İslâm devrinde olan günahları da tevbe ve istiğfar götürür, buyurdu .[4687]
61- Eğer Allah, haksızlıkları yüzünden insanları derhal cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde deprenen bir tek canlı bırakmazdı. Fakat hikmeti gereği suç işleyenleri hemen cezalandırmaz, belli bir süreye kadar erteler. Ama o süre gelince derhal cezalarını görürler.
Bu âyette, yukarıda anlatılan hareketlerin, Allah'a karşı isyan olduğu, bunu yapanların cezayı hak ettikleri, ama Allah'ın, onlara tevbe etmeleri için süre tanıdığı, bu süre içinde bu haksızlıklarından, başkaldırmalarından vazgeçmedikleri takdirde Allah'ın cezasına uğrayacakları belirtilmektedir.
"Eğer Allah, zulümleri yüzünden insanları hemen cezalandıracak olsaydı yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı" ifadesinden zulmün, yani haksızlığın büyük felâketlere sebebolacağı anlaşılmaktadır. İnsanların zulmü yüzünden bütün canlıların mahvolması, insanlara verilecek deprem, yangın, sel gibi âfetlerin diğer canlılara da dokunmasındandır. Bu hayvanlar insanların yararına hizmet etmektedir. Bunların mahvolması, insan için ayrı bir felâkettir. Bu konuda müfessirler, bir adamın: "Zâlim, yalnız kendisine zarar verir" dediğini duyan Ebu Hüreyre'nin: "Hayır, vallahi hibârâ (tavuktan büyük, uzun boyunlu bir kuş) Tâlimin zulmü yüzünden yuvasında ölür" dediğini, Abdullah ibn Mes'ûd'unda: "İnsan oğlunun günahı yüzünden nerdeyse böcekler dahi yuvalarında ölecekler" dediğini rivayet ederler '.[4688]
Zulmün kötülüğünün, yalnız zâlimin şahsına özgü kalmayıp topluma da dokunacağında şüphe yoktur. Ancak âyetin ifâdesi, bunu belirtmekten çok, ruhta korku duygusunu uyandırıp insanları, en büyük zulüm olan şirkten uzaklaştırmaktır.
62 nci âyette kendilerinin hoşlanmadıkları kız çocuklarını Allah'a mal eden insanların tutumu kınanmakta, onların sandıkları gibi güzel sonucun değil, cehennemin onlara âidolacağı, oraya kapatılıp unutulacakları belirtilmektedir.
Bu mânâ âyette kelimesinin ismi mef'ûl olarak okunduğuna göredir. Mufratûn: Ya unutulurlar, yahut sür'atle cehenneme kapatılırlar demektir. Suçluların cehenneme kapatılıp orada unutulması, oradan kurtarıl-maması anlamını veren bu ifâde, korkunç bir süreklilik tablosu çizmektedir. Nâfi', Kuteybe, KisâTden naklen bu kelimeyi râ'nın kesriyle mufritûn şeklinde ismi fail kipinde okumuşlardır. Bu takdirde âyetin anlamı: Onlar, günahta çok aşırı gidiyorlar, Allah'a iftira ediyorlar, demektir.[4689]
Hurafeler içinde yüzen müşrikler, kendilerinin doğru, iyi yolda olduklarını sanıyor; öldükten sonra dirilmenin olmayacağına, olsa bile kendilerinin o hayatta da dünyada olduğu gibi iyilik ve güzellik içinde olacaklarına inanıyorlardı. "Kıyametin kopacağım sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülsem bile, orada bundan daha güzel bir sonuç bulurum" [4690] âyetinde onların bu düşünceleri açıklanmaktadır.
İşte 62 nci âyette onların yollarının güzel olduğunu, yahut cennete gideceklerini söylemelerinin, yalan bir zandan, kuru bir dâvadan ibaret bulunduğu belirtiliyor.
63 ncü âyette Allah'ın, elçi gönderdiği eski milletlerin de aynı şeyleri yaptıkları; şeytanın, kendilerine, yaptıkları işlerini süslü gösterip onları da aldattığı; o zamanlar onları aldatan şeytanın, bugün de dost görünüp bu müşrikleri kandırdığı belirtilmekte ve şeytana uyanların, acı bir azaba uğrayacakları vurgulanmaktadır.
Âyetteki "el-yevm" kelimesi, bugün, şu dünyâda anlamına gelir. Bu dünyâda şeytan onların dostudur, demek olur. Yahut "el-yevm" o gün anlamına gelir. \ani şeytan, onları azdırdığı gün onların dostuydu demektir. Eğer "hum" zamiri Kureyşe aitse âyetin anlamı: Şeytan, bugün de bu müşriklerin dostudur, demek olur.
64 ncü âyette insanların ayrılığa düştükleri konuların, içyüzünü onlara açıklaması ve inananlara yol gösterici ve ölü gönüllere hayat veren bir rahmet olmak için bu Kitabın Hz. Muhammed'e indirildiği bildirilmektedir.
Son iki âyet, Hz. Muhammed'i teselli niteliğindedir. Ona, kavminin yaptıklarının yeni olmadığını, eski milletlerin de peygamberlerine aynı şeyleri yaptıklarını, kendisinin buna üzülmemesini, zira kendisinin görevinin, Allah'ın vahyettiklerîni insanlara açıklamak olduğunu anlatmaktadır.
65- Allah, gökten bir su indirdi, onunla yeri ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda, işiten bir millet için ibret vardır. 66- Hayvanlarda da sizin için ibret vardır. Size, onların karınlarından, fışkı ile kan arasından çıkan, hâlis, içenler için içimi kolay süt içiriyoruz. 67- Hurma ağaçlarının meyvatanndan ve üzümlerden de içki ve güzel rızık

[4687] Mefâtîhu'l-ğayb, 20/55; hadîsi bu lâfızla bulamadım. Ama benzeri hadîs: îbn Hanbel, 5/150'de vardır.
[4688] Câmi'u'l-beyân; 14/126.
[4689] Mefâtîhu'l-ğayb: 20/61.
[4690] Kehf Sûresi: 36.

elde edersiniz. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için ibret vardır. 68-Rabbin, bal arısına şöyle vahyetti: "Dağlardan, ağaçlardan ve kurdukları çardaklardan evler edin!" 69- "Sonra her çeşit meyvalar-dan ye de Rabbinin yollarında boyun eğerek yürü!** Onun karınlarından, renkleri çeşit çeşit bir içecek çıkar ki onda insanlara şifâ vardır. Şüphesiz bunda, düşünen bir millet için ibret vardır.

Tefsîr:

65-67: Allah'ın, gökten yağmur indirip kupkuru yeri diriltmesinde söz dinleyenler için Allah'ın kudretine işaret bulunduğu gibi hayvanların karın-larındaki/ers ile dem arasından lezzetli sütü çıkarmasında; insanların, mey-vasından keyf veren içki ve gıdalar aldıkları hurma ve üzümü sulayıp yetiştirmesinde de Allah'ın kudretine ve birliğine işaretler vardır,

65 nci âyette, hayvandaki sütün fers ile dem arasından çıktığı belirtilir. Fers: Yenilen gıdaların özü sindirildikten sonra barsaklarda kalan tortusudur ki halk dilinde buna fışkı denir. İnce barsaklar, gıdaların özünü emerek kana naklederler. Kan, besinleri vücudun bütün hücrelerine götürür. Akciğer keseciklerinden kaptığı oksijenle besini yakar. Bu suretle hücrelerin yaşaması için gerekli enerji ortaya çıkar.

İşte bu âyette hayvanlardaki sütün, vücutta kana ve fışkıya ayrılan gıdadan yaratıldığı; yahut basraklardaki fışkı ile damarlardaki kan arasında, yaratıldığı buyurulmaktadır. Yani vücudun bir yanında kan, öteki tarafında fışkı varken, vasfı tamamen bunlardan ayrı, lezzetli, içenlere yararlı süt yaratması, süte fışkının ve kanın karışmaması, Allah'ın hikmet ve kudretinin işaretidir. Süt kandaki gıdalardan meydana gelmekle beraber vasfı tamamen de-ğişiktir, insanın ihtiyacı olan bütün maddeleri içeren fevkalâde yararlı bir besin maddesidir. Fışkı ile kan arasından bu mükemmel gıdayı yaratması, elbette Allah'ın kudretinin ve hikmetinin eseridir. Elbette bunu yapan yaratıcı, tapılmağa, şükredilmeğe lâyiktir.

67 nci âyette insanların, hurma ve üzüm meyvalarından sarhoşluk ve güzel rızık elde etmeleri, Allah'ın kudretinin bir işareti olarak gösterilir.-" şarab olarak tefsîr edilir. Güzel nzık ise hurma ve üzümden yapılan sirke. Pekmez ve çeşitli yiyecek ve içeceklerdir.

Peki şarap haram iken şarâbın elde edilmesi, nasıl Allah'ın kudretinin işareti olarak gösterilmiştir? Bu soruya şöyle cevap verilir:

1) Bu âyet Mekke'de inmiştir. O zaman şarap haram kılınmamıştı. İşte henüz haram kılınmazdan önce, insanların bol miktarda kullandıkları şarabın da Allah'ın nimetlerinden olduğu belirtilmiştir. Nitekim daha şarap haram kılınmadan inen Bakara Sûresinin 219 ncu âyetinde de şarabın zararlarına rağmen bazı faydaları olduğu da belirtilmiştir.

2) Âyetin, şarabın helâl veya haram olmasiyle ilgisi yoktur. Çünkü âyet bir gerçeği belirtmektedir. O da insanların, bu meyvalardan sarhoş edici içkiler yapmalarıdır. Kendilerine keyif veren bu içkiyi, Allah'ın yarattığı meyvalardan elde etmektedirler. Bu da Allah'ın, kendilerine neler yaratmış, ne imkânlar vermiş olduğunu gösterir.

3) Ayrıca âyette bu meyvalardan şarabın elde edildiği belirtilmekle beraber ona rızık denmemiştir. Bunlardan elde edilen diğer besin maddeleri "güzel rizık" olarak nitelendirilmiştir. Şarabın güzel rızık olarak nitelendirilme-mesi» iyi bir şey olmadığını gösterir.

4) Bir kavle göre de âyette kasdedilen seker, nebîzdir. Nebîz: üzüm ve hurma suyundan elde edilir. Bu meyvaların suyu, üçte biri uçuncaya kadar kaynatılır, sonra dinlenmeye bırakılır. Ebu Hanîfe'ye göre nebîz'in sarhoş etmeyecek miktarı helâldir. Bu âyet, nebîz'in helâl olduğunu gösterir. Çünkü Allah, onu nimetleri ve lûtufları arasında saymıştır. Hz. Peyğamber'in: " Hamrın bizzat kendisi haramdır" [4691] hadisi, hamr'ın haram olduğunu gösterir. Bu hadis de âyetteki seker'in, hamr'dan başka bir şey olduğuna delâlet eder.[4692]

68 nci âyette Allah'ın, bal ansına, dağlarda, ağaçlarda ve çardaklar arasında yuva-yapıp her çeşit meyvadan yiyerek emrine boyun eğmesini vahyet-tiği bildirilir. Arıların karınlarından çıkan çeşit çeşit renkteki balda da, düşünenler için Allah'ın büyüklüğüne, hikmetine işaret bulunduğu belirtilir.

Allah'ın arıya vahyi, ona ilhamı, verdiği içgüdüdür. İmam Fahreddîn Râzî, arıya verilen bu içgüdünün belirtilerini birkaç madde ile açıklıyor:

1) Arı dalağını eşit kenarlı altıgen gözcükler şeklinde yapar. Birbirine eşit bu gözcükler o kadar mükemmeldir ki insanın bunu cedvelsiz, pergelsiz yapması mümkün değildir.

2) Şayet bunlar altıgen değil de başka geometrik biçimde olsaydı, gözcükler arasında işe yaramaz boşluklar kalacaktı. Altıgen olduğundan gözcükler arasında hiç boşluk yoktur.

3) Anlar arasında bir başkan vardır. Vücutça ötekilerinden büyük olan başkan, diğerlerine hükmeder. Uçup konarken diğerleri, başkana tabi olurlar. Bu da acaip hikmetlerdendir.

4) Arılar yuvadan topluca giderler. Arı sahipleri arıları eski yuvalarına döndürmek için tanbur ve diğer müzik âletleri çalar, bağırıp çağırır, şarkı söylerler. Bu ses ve şarkılarla arıları yuvalarına döndürebilirler. Böyle müzikten anlayıp yuvasına dönmesi de arıya verilen özelliklerdendir. İşte hayvandaki' zekâyı gösteren bu acaip özellikler, Allah'ın ona verdiği içgüdü ile olur. Bu içgüdü vahye benzediğinden "Rabbin, arıya vahyetti"

[4691] Nesâ'î, Eşribeı.48; İbn Hanbel, Musned: 2/25.
[4692] Mefâtîhu'1-ğayb: 20/68.

buyurulmuştur.
Arı çeşitli çiçeklere konar, onların özünden yer, sonra yediğini kusar. îş-te bal, arının kamından çıkan kusmuğudur. Balın rengi, arının yaşadığı çevreye göre değişir. Balın vücuda şifa olduğu ise tıbben sabittir. Balın şifa olduğuna dair çeşitli hadisler de rivayet edilir.
Ebû Sâid'in anlattığı bir hâdise göre Peyğamber(s.a.v.)e bir adam geldi, kardeşinin ishal olduğunu (veya bir rivayete göre karnının ağrıdığını) söyledi. Peygamber, ona bal içirmesini emretti. Adam gitti, kardeşine bal içirdi, tekrar geldi:
— Ey Allah'ın Elçisi, bal içirdim ama ishalini artırmaktan başka bir işe yaramadı, dedi. Allah'ın Elçisi:
— Allah doğru söyledi, kardeşinin karnı yalan söyledi. Git ona bal içir, dedi.
Adam bal içirdi ve kardeşi iyi oldu .[4693]
70- Allah sizi yarattı, sonra öldürür; içinizden kimi de ömrün en reziline itilir ki biraz bilgiden sonra hiçbir şey bilmez olsun! Doğrusu Allah, bilendir, kaadirdir. 71- Allah, rızıkta kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar ellerinin altında bulunanlara kendi rızıklarını verip de hepsi rızıkta eşit olmuyorlar. Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar? 72- Allah, size kendi nefislerinizden eşler yarattı ve eşlerinizden de size oğullar ve torunlar yarattı ve sizi güzel rızıklarla besledi. Böyle iken onlar batıla, inanıp Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?

Tefsir:

70 nci âyette insanları yaratan, kimini genç iken öldüren, kimini de bildiklerini unutup bunayacak bir çağa kadar yaşatanın Allah olduğu belirtiliyor, O'nun bilici ve kudret sahibi olduğu vurgulanıyor. Âyetteki inceliğe dikkat etmek lâzımdır: "Allah sizi yarattı, sonra öldürür" diyor. Yaşatan öldüren Allah'tır. Daha sonra: "Kiminiz de ömrün en reziline itilir" deniyor. Allah sizi bu en rezil ömre itti denmiyor. İşte bu Kur'ân'ın genel üslûbu ve belagat inceliğidir. Kur'ân'da kötü sayılabilecek bir şey Allah'a mal edilmemiştir. İnsanı bunayıp bir şey bilmeyecek duruma götüren de Allah'ın takdiridir ama bunaklık hoş görülen bir hal olmadığı için "Allah sizi bunaklığa itti" denmemiş, "Bir şey bilmeyecek rezil ömre itilirsiniz" denmiştir.
71 nci âyette kimine dar, kimine bol rızık verenin Allah olduğu; kendilerine bol rızık verilenlerin, fazla mallarını kölelerine verip onlarla eşit olmayı istemedikleri belirtiliyor. Yani kendileri fazla mallarını kölelerine, hizmetçilerine verip onlarla eşit olmayı istemezlerken, Allah'ın kullarını ve yaratıklarını nasıl Allah ile eşit tutarlar? Rûm Sûresinin 28 nci âyeti de aynı mânâyı ifade etmektedir: "Size kendinizden bir misal verdi: Size verdiğimiz rızıklar-da, sizin ellerinizin altında bulunanlardan, sizinle eşit derecede, birbirinizden çekindiğiniz gibi onlardan da çekindiğiniz ortaklar var mı?" Siz, kendi kölelerinizi, hizmetçilerinizi eşit yapmıyorsunuz da, Allah'ın kullarını nasıl O'na ortak ve eşit yapıyorsunuz?
Allah'a ortak koşmanın tutarsızlığı anlatılan bu âyetlerde bize göre daha önemli bir mânâ vardır. Âyetler, zenginleiin, fazla mallarını yoksullara verip onları kendilerine eşit yapmalarını öğütler bir nitelik taşımaktadır.
71 nci âyetin bu cümlesine şöyle bir mânâ da verilmiştir: Rızıkları fazla olanlar, kendi rızıklarını köle ve cariyelerine verip onları beslemezler. Hem kendilerinin, hem de köle ve cariyelerinin rızıklarını veren Allah'tır. Rızkı Allah 'tan alma hususunda her ikisi de eşittir. Biz daha önce bu anlamı tercih etmiş idiysek de, Rum Sûresinin, bu âyeti tefsîr eden 28 nci âyeti karşısında bu anlamı zayıf bulduğumuz için şimdiki anlamı tercih ettik.
Bu âyet, insanlar arasındaki geçim farklılıklarını teşvik etmiyor. Dünyada kiminin zengin, kiminin fakir olduğunu belirtiyor. Fakat zenginlerin, fazla mallarını fakirlere verip onlarla eşit olmalarını da zımnen teşvik ediyor. Demek ki Kur'ân'ın hedefi bu eşitliği sağlamaktır. Dinin amacı, herkesi eşit yaşama olanaklarına kavuşturmaktır. Nitekim: "Sana Allah yolunda ne vereceklerini soruyorlar, de ki: Fazla malınızı verin" [4694] âyetinde fazla malın, fakirlere verilmesi, açıkça öğütlenmiştir.
72 nci âyette de insanlara eşler, oğullar, yardımcılar, torunlar, damadlar veren ve onları-güzel güzel rızıklarja besleyen Allah olduğu halde nasıl hiçbir yaran olmayan şeylere inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük ettikleri, olumsuz soru biçiminde ortaya konuyor.
73- Allah'tan başka, göklerden ve yerden kendileri için hiçbir rı-zık veremeyecek ve bunu asla yapamayacak olan şeylere mi tapıyor-lar? 74- Allah'a meseller vermeğe kalkmayın! Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz! 75- Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile; kendisine güzel rızık verdiğimiz, o rızıktan gizli ve açık harcayan kimseyi misal olarak anlattı. Hiç bunlar bir olurlar mı? Hamd Allah'a mahsustur, fakat çokları bilmezler. 76- Ve Allah, şu iki adamı da misal olarak anlattı: Birisi dilsizdir, hiçbir şey yapamaz, efendisinin üzerine bir yüktür, efendisi onu nereye gönderse bir hayır getirmez. Şimdi bu, doğru yolda giderek adaleti emreden kimse gibi olur mu?

Tefsir:

73-74 ncü âyetlerde müşriklerin, göklerde ve yerde bir rızık sahibi olmayan; yani yağmur yağdıramayan, ekin

[4693] Buhârî, Tıb: 24; Müslim, Selâm, 91; Tirmizî, Tib: 31; İbn Hanbei, 3/19.
[4694] Bakara Sûresi: 219.

bitiremeyen, kimseye bir rızık veremeyen, hiçbir yararı olmayan tanrılara tapmaları ve onları Allah'a benzer yapmaları kınanıyor. Onlar Allah'ın yanında başka tanrılarını şöyle benzetmelerle anlatmaya çalışıyorlardı. Normal insanlar, doğrudan kiralın huzuruna çıkamazlar, onlar kiralın hizmetçilerine, muhafızlarına başvururlar, onlar da bunların dileklerini kirala sunarlar. Kendi durumlarını böyle kıral, muhafızları ve geniş halk kitlelerinin durumuna benzetenlere; Allah için böyle benzetmeler, böyle misaller vermemeleri, Allah'ın herhangi bir kirala benzetile-meyeceği, bu işleri kendilerinin bilmeyeceği, yalnız Allah'ın bileceği belirtiliyor.
75-76 ncı âyetlerde de putlarla Allah arasındaki farkı anlatmak için iki örnek veriliyor:
1. Hiçbir şeyi olmayan köle ile, Allah vergisiyle bol rızık sahibi olan ve malını dilediği gibi harcayan kimse bir olur mu? Olmaz. Nasıl bunlar bir olmazsa, hiçbir şeyi olmayan put ile bütün kâinatın sahibi olan Allah da bir olamaz. Âciz, yoksul şeyler kâinatın pâdişâhına denk, eş tutulamaz.
2. Yine dilsiz, elinden bir şey gelmeyen, efendisi nereye gönderse bir iş beceremeyen, daima efendisine yük olan bir adam ile; adaleti emreden, daima doğru iş yapan, doğru yolda giden akıllı, becerikli hür adam da bir olmaz. Nasıl âciz, dilsiz, beceriksiz köle ile; buyruk sahibi, konuşan, akıllı, hür adam bir olmazsa; konuşmaktan, bir iş yapmaktan âciz putlarla, kullarına adaleti emreden, kâinatın Rabbi Allah da bir olmaz.
77- Göklerin ve yerin ğaybi Allah'a aittir. O saatin işi, bir göz açıp yumma gibi, yahut daha yakındır. Şüphesiz Allah, herşeye gücü yetendir. 78- Allah sizi, hiçbir şey bilmediğiniz durumda annelerinizin karnından çıkardı, size işitme duyusu, gözler ve gönüller verdi ki şük-redesiniz. 79- Göğün boşluğunda, O'nun emrine boyun eğdirilmiş olan kuşlara bakmadılar mı? Onları Allah'tan başka tutan yoktur. Şüphesiz bunda, inanan bir kavim için âyetler vardır. 80- Allah, size, evlerinizi oturma yeri yaptı ve size hayvan derilerinden, göç gününüzde ve ikamet gününüzde kolayca kullanacağınız hafif evler ve yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar giyilecek, döşenecek eşya ve geçimlik yaptı. 81- Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve sizin için dağlarda oturulacak barınaklar var etti ve sizi sıcaktan koruyan elbiseler ve savaşta sizi koruyan elbiseler var eyledi. Allah, size nimetini böyle tamamlıyor ki siz müslüman olup esenliğe eresiniz. 82- Eğer yine yüz çevirirlerse, artık senin üzerine düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır. 83- Allah'ın nimetini bilirler, sonra da bu nimetleri inkâr ederler. Çokları da nankördürler.

Tefsir:

77 nci âyette Allah'ın, göklerde ve yerde gizli olan herşeyi bildiği, kıyamet işinin de bir göz açıp yumma kadar, ya da daha kısa olduğu belirtiliyor.
Lemh-i basar: Sür'atle bakmak, göz kapağını açıp hemen kapatmaktır. İşte kıyamet zamanı Allah'a göre bu kadar kısadır. Bir şeyin çok kısa zamanda olacağını belirtmek için "Göz açıp yumma içinde olur" denilir.
Kıyamet, bu dünyânın sona ermesi, yahut buradaki yaşam düzeninin tamamen değişmesi, bambaşka bir yaşam düzeninin başlaması zamanıdır. Allah'a göre bu zaman çok kısa, çok yakındır, bir ân gibidir. Fakat Allah katında göz açıp yumma gibi kısa olan bir zaman süresi, biz yaratıklara göre bin-. lerce, milyonlarca yıl uzun olabilir. İlâhî bakış açısıyla insanî bakış açısı arasındaki fark: "Onlar onu uzak görüyorlar, biz ise onu yakın görüyoruz"[4695] âyetleriyle belirtilmiştir. Çünkü Allah katında zaman bütünleşir, bir tek ân'a döner. Yaratıklara göre zaman parçalara ayrılır, saniyelere, dakikalara, saatlere, günlere, aylara, yıllara bölünür. Yaratıklar zamanı ancak böyle parça parça algılarlar, bütün olarak kavrayamazlar. Onun için Allah indinde ân-i vâhid olan zaman, yaratıklar düzeyinde uzanır, binlerce, milyonlarca, milyarlarca yıllara varır.
Bu âyette anlam "sâ'at "ile mutlaka Kıyâmet'in kasdedildiğine dair kesin kanıt yoktur. Sâ 'at sözüyle, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmayan müşriklerin başlarına gelecek azâb vakti de kasdedilmiş olabilir. Hattâ inşânın, hesap vermek üzere İlâhî huzura çıkarılacağı ölüm ânının da kasdedilmesi muhtemeldir.
Hasılı âyet, Allah'ın her şeyi bildiğini; insanlara göre çok uzun zaman sonra olacağı düşünülen kıyametin, Allah'a göre çok yakın olduğunu; Allah'ın, herşeyi yapacak güce sahib bulunduğunu belirtmekte; insanları, putları bırakıp yalnız Allah'a tapmaya yöneltmektedir.
78-81 nci âyetlerde de Allah'ın, yaratıklarına olan çeşitli lütuf ve nimetleri sayılmaktadır: Allah insanı anne karnından âciz, bir şey bilmez durumda çıkarmış; ona işitme, görme duyuları ve düşünme yeteneği vermiştir. Havada uçan kuşları, onlara verdiği bedensel özelliklerle havada tutan Allah'tır. İnsanlara ev yapma, hayvan derilerinden çadırlar, yünlerinden, kıllarından, tüylerinden elbise, ev eşyası, geçim araçları yapma olanağı vermiş; onları güneşten korumak için gölgeler, dağlarda barınaklar, ısıdan ve soğuktan koruyucu elbiseler, savaşta insanları koruyan zırhlar var etmiştir. Bunların hepsi Allah'ın nimetleridir. İnsanların, kendilerine bu nimetleri veren Allah'ın yanında, hiçbir yararı olmayan putlara da tapmaları, elbette Allah'a karşı nankörlüktür. Bu noktayı belirtmek için: "Kendisine teslim olmanız, yalnız O'na tapmanız için Allah size nimetlerini böyle tamamlıyor" buyurulmaktadır.
Za'n: Hayvanları sulamak veya onlara otlak bulmak için çölde surdan şuraya gitmeğe denir. Havyancılıkla geçinen göçebe Araplar, derilerden yapılan çadırları, kondukları yellere kurup orada otururlardı. Bu âyetlerde Kur'-ân'ın ilk muhatabı olan Arapların yaşam tarzına da ışık tutulmakta, onlara Allah'ın yarattığı kolaylıklar,

[4695] Meâric Sûresi: 6-7.

nimetler hatırlatılmaktadır.
Serâbît Giyilen her şeyin genel adı olan sirbal'in çoğuludur. Elbiseye sirbâl dendiği gibi zırha da sirbâl denir.
82 nci âyette Hz. Muhammed'e hitaben Allah'ın bütün bu nimetlerine karşı yine Allah'a kulluğa yanaşmaz, söz dinlemezlerse kendisine düşenin, açıkça gerçekleri duyurmak olduğu bildiriliyor.
83 ncü âyette de müşriklerin, Allah'ın nimetlerini bildikleri halde Allah'a ortak koşmak suretiyle nankörlük ettikleri belirtiliyor. Bu âyet de müşriklerin, kâinatı Allah'ın yarattığına, bütün nimetleri verenin Allah olduğuna inandıklarını gösterir. Onlar bu nimetleri Allah'ın verdiğine inanmakla birlikte, birtakım tanrısal güçler taşıdıklarını sandıkları şeylere de tapar, bu suretle Allah'a yaklaşacaklarını sanırlardı. Onlara göre Allah çok büyüktü. Kendileri doğrudan O'na kulluk edemezlerdi. Allah'ın bu yardımcılarına taparlar, bu yardımcılar da onların kulluğunu Allah'a sunar, Allah ile kendileri arasında vasıta olurlardı. Her ne düşünce ile olursa olsun, Allah'tan başkasını tanrılaştırmak, onda tanrısal güç vehmedip ona tapmak Allah'ın nimetine nankörlüktür.
84- Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz gün, artık ne nankörlere izin verilir, ne de onların özür dilemeleri istenir. 85- Zulmedenler, azabı gördükleri zaman, artık azap onlardan ne hafifletilir, ne de onlara fırsat verilir. 86- Ortak koşanlar, ortak koştukları şeyleri gördükleri zaman: "Rabbimiz, işte senden başka yalvardığımız ortaklarımız bunlar!derler. Onlar da bunlara: ' 'Siz tamamen yalancılarsınız!" diye soz atarlar. 87- (Ortak koşanlar), o gün Allah'a teslim olmuşlar ve uydurup durdukları şeyler kendilerinden sapıp gitmiştir. 88- Nankörlük edip Allah 'in yoluna engel olan kimselerin, bozgunculuklarından dolayı azaplarının üstüne azap kalmışızdır. 89- Her ümmet için, kendi aralarından aleyhlerine bir şahit getireceğimiz gün, seni de bunların aleyhine şahit getirmiş olacağız. Sâna bu Kitabı, herşeyi açıklayan ve müslü-manlara yol gösterici, rahmet ve müjde olarak indirdik!

Tefsir:

84-85 nci âyetlerde, âhiret sahnelerinden biri gösterilmektedir. O gün İlâhî mahkeme huzurunda her millet için bir şâhid getirilir. Şahitler, dünyâda nankörlük etmiş olanların aleyhlerine tanıklık ederlei, onların, Allah'ın birliğine inanmadıklarını söylerler. Artık orada inkarcılardan mazeret kabul edilmez. Suçlular cezalarını çekerler. Tefsirlerin açıklamasına göre her ümmetin şahidi peygamberleridir. Peygamberler, ümmetlerinin hallerine tanıklık edecek; duyurdukları tevhîc! prensiplerine ümmetlerinin uyup uymadıklarını söyleyeceklerdir. Artık orada kimseye, ö/ür dilemesi için fırsat verilmeyecek, suçlu kâfirin azabı da hafifletil-meyecektir.
86-88 nci âyetlerde, dünyâda Allah'a ortak koşanların, âhireüe ortak koştukları şeyleri görünce: "Ya Rabbi, işte bizim ortak koştuklarımız bunlardır" diyecekleri, fakat ortak koştukları şeylerin, onlara: "Siz yalan söylüyorsu-nuz.'" diye söz atacakları, müşriklerin tanrı diye uydurdukları şeylerin kendilerinden kaybolup gideceği bildirilmektedir.
Müşriklerin, âhirette görecekleri ortaklar, taptıkları tanrılardır. Bunlar, birtakım heykeflerden, semoollerden ibaretti. Bazı müfessîrlere göre müşrikler, dünyada kutsallaştırdıkları putları görür, putlar ise onların, kendilerini Allah'a ortak koşmalarını tanımazlar. Allah, âhirette putlara can verir, böylece tapanlarla putlar arasında bu konuşma geçer.
Bazı müfessîrlere göre de cansız şeylerden ibaret olan putlar konuşmaz. Burada Allah'a ortak yapılan şeyler cinler, melekler gibi ruhsal varlıklardır. Arapların taptıkları heykeller, aslında ruhsal varlıkların sembolleriydi. Dünyadaki bütün putlar, tanrısal güce sahiboldukları sanılan yıldızların, meleklerin, ya da birtakım ruhsal varlıkların sembolleridir. İşte putatapanlar, âhirette o sembollerin aslı olan ruhsal varlıklarla karşılaşırlar, yahut taptıkları put şeklinde düşündükleri o varlıkları, hayal ettikleri biçimde görürler. "İşte ortak koştuklarınız bunlardır!" derler. Ama ruhsal varlıklar, onların, kendilerine tapmış olmalarını kabul etmezler.
Buradaki konuşmaya benzer bir sahne de Yûnus Sûresinin 28-29 ncu âyetlerinde geçmişti: "O gün onları, hep bir araya toplarız, sonra ortak koşanlara: 'Haydi, siz ve konuştuğunuz ortaklar yerlerinize!' deriz Artık onlarla tan-rılarının arasım açmışızdır. Koştukları ortaklar: 'Siz bize tapmıyordunuz. Şimdi bizimle sizin aranızda Allah'ın şâhidotmasıyeter; doğrusu biz, sizin bize tapmanızdan tamamen habersizdik!' demektedirler." Yine benzeri bir sahne de İbrâhîm Sûresinin 22 nci âyetinde geçmektedir. Şeytan'ın, kendisini tanrılaş-tıranlara: "Ben sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı da tanımamıştım zaten" diyeceği anlatılmaktadır.
Şeytân, cinler (gözle görülmez varlıklar) grubundandır. Melekler de gözle görülmeyen ruhsal varlıklar olduğu için gözden kapalı, görünmez anlamındaki genel cin varlıkları içine girer. Demek ki İslâm'dan önceki cahiliyye çağı insanları, cinleri, melekleri tanrılaştırmiş, onların sembollerine tapmışlar-dı. Tabii melek veya cin şeklinde taptıkları semboller, aslında kendi hayallerinde yarattıkları şekillerdi. Bunların melekle veya cinle ilgisi yoktu. Onlar, gerçekte kendi hayallerine tapıyorlardı. İşte âhirette gerçek ortaya çıkar, hayaller kaybolup gider.
89 ncu âyette de her ümmetin peygamberinin kendi aleyhlerine tanık olarak getirileceği gün, Hz. Muhammed'in de şu müşriklerin aleyhine tanık olarak getirileceği, Kur'ân'ın, herşeyi açıklamak ve müslümaniara yol göstermek, rahmet ve müjde olmak için indirildiği bildirilmektedir.
Kur'ân-ı Kerîm'in, herşeyi açıklamak için indirilmesi, insanların muh-tacoldukları inanç, ahlâk ve hukuk kurallarını açıklamak için indirilmesi demektir. Bu cümle, bütün ilimlerin, tabiat kurallarının, bütün fizik, kimya, astronomi kanunlarının Kur'ân'da bulunduğu anlamını taşımaz. Son çağın buluşlarını Kur'ân'dan çıkarmağa çalışmak, aslında âyetleri insanın kafasındaki düşünceye göre yönlendirmektir. Kur'ân'ın amacı fizik kanunlarını

açıklamak veya tarih olaylarını nakletmek değildir. Eğer modernistlerin sandıkları gibi Kur'ân'da bu kanunlar açıklanmış olsaydı, bunları Avrupalılardan önce Kur'ân'ı okuyanların bulup ortaya çıkarmaları gerekirdi. Avrupalılar çalışmış, ilim yolunda ilerlemiş, Kur'ân'ın, Allah'ın âyetleri dediği tabiat kanunlarını bulup ortaya çıkarmışlar; modernistler de onların buluşlarını Kur'-ân'a uydurmuşlardır ve bu işe devam etmektedirler. Tıpkı çeşitli akımlara men-subolanların, kendi felsefî veya mezhebi görüşlerini Kur'ân'a uydurdukları gibi.
Bir zamanların dünyanın düz olduğu, dönmediği hurafesi pekâlâ Kur'-ân tefsirlerine girmiş ve bu husus, âyetlerle ispat edilmeğe çalışılmıştır. Ama dünyanın yuvarlaklığı saptanınca bu kez de dünyanın yuvarlaklığı yine âyetlerle ispata kalkışılmıştır. Bu sözümüzle şunu demek istiyoruz: Her çağın adamı, kendi çağındaki bilgileri, daha doğrusu kendi müktesebâtını Kur'ân'da bulmağa çalışmıştır.
Bunlar insanları yanıltır, hattâ bazan sukut-i hayale götürerek Kur'ân'-dan şüpheye dahi düşürebilir. Kur'ân'ın, Arapça'da ifade ettiği mananın dışına çıkmak, sözü amacı dışına çekip uzatmak doğru değildir. Kur'ân'ın amacı-bilimsel buluşları açıklamak değil, insanları Allah'a yöneltmek, güzel ahlâk sahibi yapmaktır. Kur'ân'ın gösterdiği şekilde çalışanlar ve o yolda gidenler elbette her alanda ilerlerler. İlk beş asırda müslümanların gösterdikleri başarılar bunun kanıtıdır. Çünkü Kur'ân, daima ilerlemeyi, iyi, temiz, dürüst, hurafelerden uzak, bilgili, örnek insan olmayı buyurmaktadır.
90- Allah adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder; fuhuş'tan, münkerden ve bağy'den meneder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir. 91- Andlaşmayaptığınız zaman Allah'ın ahdini tam yerine getirin, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Çünkü Allah'ı üzerinize kefil yaptınız. Allah yaptıklarınızı bilir. 92- Bir topluluk, diğer bir topluluktan daha çok olduğu için yeminlerinizi aranızda bozucu bir vâsıta yaparak, ipliğini kuvvetle büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın! Allah, sizi bununla dener. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri, kıyamet günü size açıklayacaktır. 93- Allah dikseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Ve siz, mutlaka yaptığınız şeylerden sorulacaksınız. 94- Yeminlerinizi aranızı bozan bir şey yapmayın, sonra sağlam basmış olan ayak kayar ve Allah'ın yoluna engel olduğunuzdan dolayı kötülüğü tadarsınız ve büyük bir azaba uğrarsınız. 95- Allah'a verdiğiniz sözü az bir paraya satmayın. Zira bilirseniz Allah'ın yanında olan, sizin için daha hayırlıdır. 96- Sizin yanınızda bulunan tükenir, Allah'ın yanında bulunan ise kalıcıdır. Biz, sabredenlerin karşılığını, yaptıklarının en güzeliyle vereceğiz. 97- Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu hoş bir hayatla yaşatırız ve onların ücretini yaptıklarının en güzeliyle veririz.

Tefsir:

Bundan önceki âyette Kur'ân'ın, herşeyi açıklamak için indirildiği bildirilmişti. İşte bu âyetler de o açıklanacak şeyleri bildirmektedir. Bu âyetler, 89 ncu âyetin son cümlesinin izahıdır. Kur'ân'ın bu âyetlerde açıkladığı şeyler, dinin genel prensipleridir. Şöyle ki:
90 ncı âyette dünyâ ve âhiretin düzenini sağlayan üç güzel şey emredil-mekte, düzeni bozan üç çirkin şey de yasaklanmaktadır:
'Adalet: Her şeyi tam yerine koymak, her hususta ölçülü hareket etmek, hakkı yerine getirmek demektir ki zulmün, yani haksızlığın karşıtıdır. Allah bunu emrediyor.
Fahşâ': Özellikle aşırı derecede şehvetlere uyarak, zina gibi yasaklara saparak ölçü dışına taşmak demektir. Allah, bu çirkin hareketi de yasaklamaktadır.
îhsân: Güzellik, iyilik demektir. Güzel iş yapmak ihsan olduğu gibi başkasına iyilikte bulunmak da ihsandır. İbâdette en yüksek mertebe olan ihsan: "Allah'ı görür gibi kulluk etmektir". Allah ihsanı emrederken bunun karşıtı olan münker'i yani çirkin şeyleri yasaklamaktadır. Herkese, özellikle akrabaya yardım etmek emredilirken bunun karşıtı olan bağy, yani insanlara saldırmak, başkasının hakkını ğasbetmek, zorbalık, egoizm menedilmektedir.
Kapsamlı anlamından dolayı Abdullah ibn Mes'ûd: "Eğer bundan başka âyet olmasaydı, bu âyet Kur'ân'ın herşeyi açıklayıcı ve âlemlere hidâyet ve rahmet olması için yeterdi" demiştir.[4696]
91-92: İnsanların,, verdikleri sözde durmaları, Allah'ın adına and içtikten sonra andlarını bozmamaları, andlarmı ve ahidlerini aldatma vesilesi yapmamaları, bir topluluğa verdikleri sözü, o topluluktan daha güçlü bir topluluğun hatırı için bozmamaları; Allah'ın daima kendilerini gözettiğini, ahlâk ve davranışlariyle imtihan ettiğini, kıyamet gününde yaptıkları işleri kendilerine haber vereceğini yani yüzlerine vuracağım bilmeleri gerekir.
'Ahdullâh (Allah'a verilen söz): İki anlam taşır. Biri mü'minlerin, Allah'ın Elçisine bey'at edip ona itaat edeceklerine dair .verdikleri sözdür. Bu söz, Allah'a verilmiş bir söz sayılır. Ve mü'minlerin, b*u sözlerinde durmaları gerekir. Diğeri de insanların»birbirlerine verdikleri sözler, yaptıkları va'dlerdir.
Verilen söz, Allah'ın adiyle pekiştirilir. Yemin edilmek suretiyle Allah o söze tanık yapılır. Bundan dolayı o söz, Allah'a verilen söz sayılır. Verilen meşru' sözde durmak, Allah'ın haklarındandır. Verilen sözü bozmak, yünü eğirip büktükten sonra tekrar çözen kadının işine benzetilmiştin Araplar bir toplulukla andlaşma yaparlar, şayet andlaştıkları topluluktan daha güçlü bir topluluk karşılarına çıkarsa, zayıf topluluğa verdikleri sözü bozar,

[4696] Envâru't-tenzîl: 1/697.

güçlülerle andlaşırlardı. Âyette zayıflara verilen sözün, güçlülerin hatırına bozulmaması, zayıf durumda verilen sözün, güçlenince de tutulması emrediliyor. Verilen söze daima sadakat göstermek de genel ahlâk prensiplerindendir.
93- Allah istese, bütün insanları aynı düşünce ve inançta yaratırdı. Fakat hikmeti uyarınca dilediğini şaşırtır, dilediğini yola getirir. Yola gelmek isteminde bulunanı doğru yola iletir. Ama yola gelmek istemeyeni zorla yola iletmez, onu kendi şaşkınlığı içinde bırakır. Ve insanlar, yaptıklarından sorumlu tutulurlar,
94 ncü âyette andlann, aldatma vesilesi yapılmaması tekrar edilir. Çünkü bu, ayakların doğru yoldan kaymasına ve Allah'ın gösterdiği yoldan sapmaya sebebolur. Zira böyle olunca artık kimsenin sözüne güven kalmaz, toplum içinde karşılıklı güven duygusu sarsılır ve bu yüzden insanlar birbirlerine düşerler, kavgalar, savaşlar toplumu yeyip bitirir.
95- Allah için verilen söz, az bir paraya, şu değersiz dünya malına satılmamalıdır. Sözünde duranlara, Allah'ın, katından vereceği ödül, dünya malından çok daha hayırlıdır.
96- İnsanların vereceği dünyâ malı tükenir, ama Allah'ın vereceği ödül tükenmez, süreklidir.
97- Allah, güzel davranan, iyi hareket eden mü'min erkek ve kadını dünyâda güzel yaşatır, âhirette de onları, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirir. Yaptıkları en güzel şey ne ise ömürleri boyunca hep onu yapmışlar gibi mükâfat verir. Bu âyette de erkek ve kadının eşitliği açık olarak belirtilmiştir. Erkek ve kadının eşitliği, Kur'ân'm genel prensiplerindendir.
98- Kur'ân okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. 99- Çünkü inananlara ve Rablehne dayananlara onun bir gücü yoktur. 100- Onun gücü, sadece kendisim dost tutanlara ve Allah'a ortak koşanlaradır. 101- Biz, bir ayetin yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman-Allah ne indirdiğini bilirken- "Sen, iftira ediyorsun!"derler. Hayır, onların çokları bilmiyorlar. 102- De ki: "İnananları sağlamlaştırmak ve müslümanlara yol gösterici ve müjde olmak üzere onu, Kutsal Ruh, Rabbinden hak ile indirdi. 103- Biz onların, "Ona bir insan öğretiyor!" dediklerini biliyoruz- Haktan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili acemi, bu ise apaçık Arapça bir dildir. 104- A llah'ın âyetlerine inanmayanları, Allah doğru yola iletmez. Onlar için acı bir azap vardır. 105- Yalanı ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur, yalancılar, işte onlardır.

Tefsir:

98-100 ncü âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e, Kur'ân okurken şeytandan Allah'a sığınması emrediliyor. Şeytanın, inanan ve Rablerine dayananlara tesir edemeyeceği, ancak kendisine uyanları ve onu Allah'a ortak koşanları etkileyeceği belirtiliyor.
101-102 nci âyetlerde Allah, bir âyeti başka bir âyetle değiştirdiği /.aman, müşriklerin, Hz. Muhammed'e: "Sen Allah'a iftira ediyorsun" dedikleri anlatılıyor.
103 ncü âyette müşriklerin, Hz. Muhammed'in, bu sözleri bir insandan öğrendiğini söyledikleri, oysa Hz. Muhammed'e öğrettiğini söyledikleri adamın dilinin yabancı olduğu, bir yabancının bu kadar güzel, akıcı Arapça söz söylemesine imkân bulunmadığı anlatılıyor.
104-105 nci âyetlerde Allah'ın, kendisine inanmayanları doğru yola götürmeyeceği, onların acı azaba uğrayacakları, yalancı oldukları ve Allah'a yalan uydurdukları belirtiliyor.
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında bir rivayet gelmemiştir. Fakat sözgelij sinden bunların, Kur'ân'la ilgili bir tartışma üzerine indiği anlaşılmaktadır.
101 nci âyetten açıkça anlaşılıyor ki Hz. Muhammed'in davet yıllarında inen bazı âyetler, şartlar değişince başka âyetlerle değiştirilmiş veya onlar unutulunca yerlerine yenileri kidir ilmi ştir. Kur'ân'ın, Allah kelâmı olduğunu kabul etmeyen müşrikler, bunu ele alarak: "Allah indirdiğini değiştirmez" demişler, bu sözleri Hz. Muhammed'e verenin Allah değil, şeytan olduğunu; Hz. Muhammed'in, şeytandan yani cinlerden aldığı sözleri Allah'ın üzerine attığını ileri sürmüşlerdir. Âyetlerde Hz. Muhammed'e, Kur'ân okurken şeytandan Allah'a sığınması emredildikten sonra şeytanın, inanan ve Allah'a dayananlara bir tesiri olamayacağı, onun sadece kendisini dost ve Allah'a ortak yapanları etkileyeceği, Kur'ân'ın, Rûhu'l-Kudüs (Kutsal ruh) tarafından indirildiği belirtilir. Bunlar, Kur'ân'ın, cin tarafından Hz. Muhammed'e telkin edildiğini söyleyenlere cevaptır.
101 nci âyette gerektiğinde bir âyetin, başka bir âyetle değiştirildiğine işaret edildiği gibi Bakara Sûresinin 106 nci âyetinde de bir âyet neshedilip veya unutturulunca onun yerine ondan daha hayırlı bir âyetin veya onun denginin getirildiği belirtilmektedir. Bu iki âyet, Kur'ân'da bazı âyetlerin neshedildiğini veya unutturulduğunu açıkça göstermektedir. Nesih bir şeyi silmek, yerinden kaldırmak, hükmünü geçersiz kılmak demektir. Unutmak da malumdur. Nesih meselesi, İslâm bilginleri arasında çok tartışma konusu olmuştur.
Kimi Kur'ân'da neshi hiç kabul etmez. Onlara göre Kur'ân'da işaret edilen nesih, eski kitapların Kur'ân ile neshidir. Bunların başında Ebu Müslim el-Isfahânî (ö. 323/933) gelir. Tabii bu, uzak bir tevildir. Kur'ân'ın, eski kitapları neshettiğine dair Kur'ân'da hiçbir hüküm yoktur. Yukarıdaki âyetler, Kur'ân'da neshin var olduğunu açıkça belirtir. Kur'ân'da neshin Varlığını kabul edenler de neshi üçe ayırmışlardır:
1) Hükmü neshedilip metni duran âyetler, 2) Metni neshedilip hükmü duran âyetler, 3) Hem hükmü hem metni neshedilen âyetler.
Bunlara âit bazı misaller de verirler. Birinci kısma misal olarak "Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır"1

âyetinin, [4697]"Bundan böyle yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir"2 âyetiyle neshedildiğini söylerler.
Ölmek üzere olan kimsenin, yakınlarına vasiyet etmesini emreden Bakara 180 nci âyetin; akrabanın, mirastan paylarını belirten Nisa Sûresinin 11 nci âyetiyle; keza bir topluluk içinde Peygamber ile gizli konuşanlara, bu konuşmalarının ardından sadaka vermelerini emreden Mücâdele Sûresi 12 nci âyetin, aynı sûrenin bu konuşmadan dolayı sadaka vermeyi affeden 13 ncü âyetiyle neshedildiği; müslümanların, kendilerinden on kat fazla kuvvetle çar-pışabileceklerini bildiren Enfal Sûresinin 65 nci âyetinin, bunu hafifletip iki kat fazla kuvvetle çarpışabileceklerini bildiren 66 nci âyetle neshedildiği hakkındaki rivayetler de bu konuda verilen misallerdendir.
İkinci çeşide misal olarak da: Zina eden yaşlı erkek ve kçidını Allah'tan bir ceza olarak recmedin!"3 hadisi verilir. Hz. Ömer'den rivayet edilen bu hadis, gûyâ âyetmiş, metni neshe-dilmiş, hükmü kalmış.
Üçüncü çeşide misal olarak da çeşitli rivayetler zikredilir. Meselâ Kur'ân-ı Kerîm'de önceleri: On bilinen emme ile evlenmenin haram olacağına dair âyet vardı: " sonra bu neshedilip "beş bilinen emme"ye indirildi. Sonra bunun da hem metni, hem hükmü kaldırıldı. Hadis kitaplarında yer alan bazı rivayetlerin, önce Kur'ân'dan birer âyet iken sonradan lâf-zan ve hükmen neshedildiğini söyleyenler olmuştur. Rivayete göre:
sözü âyet iken sonradan neshedilmiştir.
Sebbeha Sûrelerinden birinde: " âyeti varken sonradan neshedilmiştir. Bu rivayetlere göre sözleri, vaktiyle âyet iken lâfız ve hüküm olarak neshedilmiştir
Neshi kabul edenler, nâsih mensuh âyetlerin sayısında anlaşamamış, kimi bunları ikiyüzden fazlaya çıkarmış iken kimi de beşe kadar indirmiştir.[4698]
Neshi kabul edenlerin bu tür abartmalı görüşleri yanında neshi kabul etmeyenlerin görüşleri de gerçeğe uygun değildir. Yukarıda söylediğimiz gibi iki âyet, Kur'ân'da, neshin mevcudolduğunu tevile yer bırakmayacak şekilde belirtmiştir. Bunları eski kitapların, Kur'ân ile neshedildiği şeklinde yorumlamak doğru olmaz. Çünkü Kur'ân, kendisini eski kitapları neshedici değil, onları doğrulayıcı olarak nitelemektedir. Âyet tabirini de kendi âyetleri için kullandığı açıktır.
Demek ki yüce Allah, zayıf bulundukları sırada müslümanlara verdiği bazı emirleri, ruhsatları, şartların değişmesiyle değiştirmiş, onların yerine yenilerini getirmiştir. Bu, bazılarının iddia ettiği gibi bidâ'yani Allah'ın, önceden bir şeyi bilmeyip sonradan onun iç yüzünü anladığı için değiştirdiği anlamına gelmez. Bir babanm, üç dört yaşındaki çocuğuna yasakladığı bazı şeyleri, çocuk büyüyünce serbest bırakması, önceden onların içyüzünü bilmeyip sonradan anladığı için değildir. Allah da, kullarının zayıf zamanlarında verdiği emirleri, sonradan değiştirmişse, onların tersinin sonradan daha iyi olduğunu anladığı için değiştirmiş değildir. O emri indirirken sonradan değiştirmek üzre indirmiştir. Bu, O'nun ezelî hikmeti gereğidir. Toplumun yapısı, sosyolojik değişim de bunu gerektirir. Bir zaman için zorunlu olan bazı hukuk kuralları, şartlar değişince gereğini kaybeder, onların yerini başka kurallar alır.
Hasılı bazı âyetlerin şartların değişmesiyle neshedilip, Peygamberdin hafızasından silindiğinde şüphe yoktur. Kur'ân'da kasdedüen nesh, âyetin metin ve hükmüyle birlikte kaldırılmasıdır. Metni Kur'ân'da mevcud olan her âyetin uygulanır hükmü vardır. İkinci ve üçüncü tür neshler, insanların kendi görüşleridir. Peygamber sözüne dayanmaz. Hele hükmü durduğu halde âyetin metninin Kur'ân'dan çıkarılmış olmasını akü ve mantık kabul etmez. Bu, Allah'ın kitabını değiştirmek anlamına gelir ki kimsenin haddi değildir. Ve Allah'ın, âyetlerde belirttiği nesihle bunun hiçbir ilgisi yoktur. Bu, düpedüz Kur'ân'ı tahriftir, Kur'ân bundan münezzehtir.
Bakara Sûresinin 106 ncı âyetinde neshin hemen ardından insâ'dan söz edilir. İnşâ', unutturmak demektir. Orada Allah'ın, Elçisine unutturduğu herhangi bir âyetin yerine ondan daha iyisini veya onun dengini vahyedeceği bildirilmektedir.
Bundan anlaşılıyor ki Hz. Peyğamber'in unuttuğu bazı âyetler olmuştur. "Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın, ancak Allah'ın dilediğini unutursun" [4699] âyetlerinden de bu husus açıkça anlaşılmaktadır.
Muhammed Abduh ve Reşid Rızâ gibi âlimler, unutmayı, Peygamberin masumluğuna aykırı bularak reddetmektedirler. Ama Kur'ân'da açıkça bildirilen bir gerçeği, tevillerle değiştirmenin anlamı yoktur. Kaldı ki unutmak, peygamberin masumluğuna aykırı değildir. Çünkü gezmek, yorulmak gibi unutmak da insanî bir haldir. Peygamber de insandır. Kendisi birkaç kez "falan veya filân meseleyi unuttuğunu söylemiştir." Namazda eksik kıldığı kendisine hatırlatılınca namazı tamamlayıp yanılma secdesi yapmıştır. Masumluğa aykırı olan, kasden kendisine geleni değiştirmek, duyurmamak veya ona ilâveler yapmaktır. Peygamber böyle şeylerden münezzehtir. Yüce Allah: "Eğer o, bazı lâflar uydurup bize iftira etseydi, elbette onun sağ elini alırdık, sonra onun can damarım keserdik" [4700] buyurmuştur.
Peyğamber'in bir şeyi kasden değiştirmesi veya gizlemesi, masumluğa aykırıdır. Fakat unutmak, psikolojik bir olgudur. Bundan dolayı âyette unutmak, peygamberin kendisine değil, Allah'a mal edilmiştir. Peyğamber'in kendisi unutmuyor, fakat Allah unutturuyor. Derhal yazılmamış olan bazı âyetleri Peyğamber'in unutmuş olması, Allah'ın psikolojik kanunları gereğidir ve normal bir hâdisedir. Çünkü o da insandır, unutur. İnsanın unutması

[4697] et-Tefsîru'l-hadîs: 6/99-100.
[4698] Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, LII, LII.
[4699] A'lâ Sûresi: 6-7.
[4700] Hakka Sûresi: 44-46.

normaldir.
tik sıralarda gelen vahiylerin derhal yazıldığım söylemek güçtür. Çünkü o zaman henüz Peyğamber'in çevresinde toplanan çok insan yoktu. İşte o sıralarda inen bazı âyetlerin, zamanla unutulmuş olması normaldir. Fakat bunlar Kur'ân'ın bütünlüğünü bozacak oranda değildir. Bazı âyetlerin unutulmuş olması, Kur'ân'ın korunmuş olması gerçeğine aykırı değildir. Çünkü o unutulanların yerine aynı anlamı verecek yeni âyetler gelmiştir. Kur'ân'da mev-cudolanlar, insanları doğru yola götürmeğe yeterlidir. Peyğamber'in vefatından sonra Kur'ân kısa zaman içinde derlenerek bir cilt haline getirilmiş ve insan eliyle kasdî bir tahrifata uğramaktan korunmuştur.
Zerkeşî, Bakara Süresindeki "inşâ' "nın, unutturmak anlamına değil de erteleme anlamına geldiğini söylüyor. Fiil yâ'lı nakıs olursa unutturmak an-lamınadır. MiSâl olursa erteleme anlamına gelir. Şayet inşâ' Zerkeşî'nin dediği gibi ertelemek anlamına ise, neshedilen âyetin hükmünün tamamen ortadan kalkmayıp uygun zamana ertelendiği anlaşılır. Yani neshedilen âyet, uygulanmasını gerekli kılan şartların ortaya çıkacağı zamana ertelenmiştir. Fakat bu anlam, "Sana okutacağız ve sen unutmayacaksın. Ancak Allah'ın dilediğini unutursun" [4701] âyetine ters düşer. Gerçi "Tefsîr Dersleri" adlı eserimizde biz, insâ'nın ertelemek anlamına geldiğini savunmuştuk [4702] ama, şimdi bu görüşümüzün hatalı olduğu kanısına varmış bulunuyoruz.
Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor: "Seyyid Reşîd Rrzâ, Bakara Sûresinin Tefsirinde Muhammed Abduh'un, Hz. Peygamber (s. a.v.)in bazı âyetleri unutmuş olmasına, dolayısıyle unutma şeklindeki neshe itiraz ettiğini an-latıyor. Halbuki âyet, ister erteleme, ihmal anlamına, ister unutma anlamına gelsin, insâ'yı Allah'a nisbet ediyor. Artık bunun, Peyğamber'in masumluğuna aykırı olduğunu ileri sürmenin anlamı yoktur. Ancak biz, hükmü dur-duğu halde metni neshedilen âyetlerin bulunduğu görüşünü kabul etmiyoruz. Zira bunun, anlamlı bir yanını görejniyoruz. Bu konuda zikredilen recm âyetini, sahih hadis mecmuaları sahipleri rivayet etmiş olmasına rağmen. Çünkü hükmü dururken âyetin metninin neshedilmiş olması, çok tehlikelidir" [4703]
Nesh konusundaki kuşkuları izâle için, görüşlerimize itiraz eden bazı kişilere cevâb olarak yazdığımız yazının bazı bölümlerini de buraya ilâve etmeyi yararlı görüyoruz:
Hz. Peyğamber'in unutması gayet doğaldır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, onun da'aynen öteki insanlar gibi bir insan olduğunu söylemektedir: "De ki: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana vahyolunuyor"[4704]
Peygamber (s.a.v.) bazan namazda yanılır, bu kendisine söylenince sehv secdesi yapardı. Ebû Hüreyre'nin bir rivayetine göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.), öğle veya ikindi namazlarından birini kıldırdıktan sonra mescidin önündeki, kıble yönündeki dalın yanına gelmiş, sırtını ona dayayarak oturmuş, eliyle de ağaca dayanıp sağ elini sol elinin üzerine koyup parmaklarım birbirine geçirmiş, sağ yanağını sol elinin tersi üzerine koymuş, kızgın bir biçimde oturmuş. Herhalde müslümanların bazı işlerine cam sıkılmış. Cemâatten bazıları, mescidin kapılarından, "Namaz kısaltıldı" diyerek hızlı hızlı çıkmağa başlamışlar. Ebubekir ve Ömer (r.a.mâ) da orada olmalarına rağmen, Hz. Pey-ğamber'e saygılarından dolayı soramamışlar. Ancak iki elinin uzunluğundan dolayı "Zu'l-yedeyn" lakabiyle çağırılan zât: "Yâ Resûlullah, unuttun mu, namaz mı kısaltıldı" demiş. Allah'ın Elçisi: "Unutmadım, namaz da kısaltılmadı" demiştir. Zu'l-yedeyn: "Ama sen sadece iki rek'at kıldın?" demiş. Allah'ın Elçisi, Zu'l-yedeyn'in dediği doğru mu? diye sormuş, "Evet" demişler. Peygamber (s.a.v.) geçip kılmadığı rek'atleri kılmış, selâm vermiş, tekbir almış, ilk secdesi gibi hattâ daha uzun secde etmiş, başını kaldırmış, tekbir almış, yine ilk secdesi gibi ya da daha uzun bir secde daha yapıp başını kaldırmış, tekbir almıştır.[4705]
Başka bir rivayette de namazda eksik veya fazla kılmak suretiyle yanıldığı kendisine söylendiğinde Peygamber (s.a.v.): "Ben de sizin gibi bir insanım, sizin gibi hatırlarım ve sizin gibi unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın. Biriniz namazında şekk ederse, doğruyu arasın, kaç kıldığına kani ise onun üzerine tamamlasın, sonra iki secde yapsın" demiştir.[4706]
Âyetlerin yanında bu hadîsler de Peygamber (s.a.v.)in de bir insan olarak bazan unuttuğunu bildirmektedir. Artık ondan unutma olgusunu" kaldırmaya çabalamanın anlamı yoktur. Çünkü o da beşerdir. Beşer unutur, bunun nisbeti bazı çok zeki insanlarda az olsa bile, yine de her insan unutabilir. "Hâfıza-i beşer, illet-i nisyân ile ma'lûldur".
Peygamberlerin unutmayacağına dair hiçbir delîl yoktur, fakat unuttuklarına dair delîl çoktur. Evvelâ Kur'ân bunu ifâde etmektedir. İlk Peygamber, Hz. Âdem'dir. Yüce Allah, onun hakkında şöyle buyurmaktadır: "An-dolsun biz, önceden Âdem'e {yasak ağaçtan yememesini) tavsiye etmiştik, (tavsiyemizi) unuttu. Biz onda azim (ve sebat) bulmadık" [4707] buyurmaktadır.
Kadir GeceSi hakkındaki rivayetlerde de Peygamber(s.a.v.)in unuttuğu ifâde edilmektedir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadiste: "Peygamber (s.a.v.), Ramazandın orta onunda i'tikâfa girerdi. Bir sene yine i'tikâfa girdi. Sabahında i'tikâftan çıkacağı yirmibirinci gece olunca şöyle dedi: Benimle beraber i'tikâfa girmiş olan, son

[4701] A'lâ Sûresi: 6-7.
[4702] Tefsir Dersleri: s. 56.
[4703] et-Tefsîru'l-hadîs: 6/101.
[4704] Kehf Sûresi: 110; Fussilet Sûresi: 6.
[4705] Buhârî, Ezan: 69, Sehv: 4; Müslim, Mesacid: 97-99; Fethu'l-Barî: 3/98, el-Fethu'r-Rabbânî: 4/140-143.
[4706] Buhârî, Salât: 31, Müslim, Mesâcid: 90, 92, 93, 94; Ebû Davud, Salât: 195, Nesâ'î, sehv: 25-26; İbn Mâce, İkame: 129, 133; Müsned: 1/379.
[4707] Tâhâ Sûresi: 115.

onunda da j'tikâfetsin. Çünkü bana o gece -yani Kadir gecesi- gösterildi, sonra unutturuldum..." [4708] denilmektedir. Ubâ-de ibn Sâmit'in rivayetinde de: "Peygamber (s.a.v.), Kadir Gecesini bize bildirmek üzere geldi; iki kişi tartıştı. Allah'ın Elçisi buyurdu ki: 'Size Kadir Gecesi'ni bildirmek üzere çıktım: iki kişi kavga etti, o bilgi kalbimden silindi, kaldırıldı. Herhalde bu, hakkınızda daha iyidir. Onu dokuzuncu, yahut yedinci, ya da beşinci gecede arayın (başka rivayette) onu son onun dokuzuncu, yahut yedinci, ya da beşinci gecesinde arayın!" buyurulmaktadır.[4709]

Nesh yanlıları, saldırganlara karşı savaşmayı emreden âyetlerin, Kur'ân'-daki hoşgörü âyetlerini neshettiğini iddia etmişlerdir. Bu, doğru değildir. Zira: Kur'âh'da, müşriklerin öldürülmesini emreden âyetlerin hepsi, saldırgan İslâm düşmanları ve özellikle de Kureyş müşrikleri hakkındadır, genel değildir. Uslu, kendi halinde duran insanların öldürülmesini, âlemlerin Rabbi olan Allah emretmez. Kur'ân'da: "Onlarla savaşın ki fitne ortadan kalksın, din yalnız Allah'ın dîni olsun (yalnız O'na tapılsın). Eğer onlar (fitneden) vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık olmaz" [4710] buyurulmaktadır. Burada fitne, baskı anlamındadır. Âyet, Allah ibâdetin serbestçe kendisine yapılıncaya ve vicdanlar üzerindeki baskı kalkıncaya, ibâdet özgürlüğü sağlanıncaya kadar müşriklerle savaşmayı buyurmakta; onlar baskıya son verdikleri takdirde artık zâlimlerden başkasına düşmanlık edilmeyeceğini bildirmektedir. Biraz önce, 190 ncı âyette de: "Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah, haksız yere saldıranları sevmez" buyurulmaktadır.

İşte Tfevbe Sûresinin: "Haram ayları çıkınca, müşrikleri nerede bulursanız öldürün; sonra onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde oturiup) onları bekleyin..." [4711] âyetini, Bakara Sûresi'nin, mealini yazdığımız âyetlerinin ışığı altında değerlendirmek lâzımdır. Kur'ân âyetleri birbirini tefsîr eder. Burada öldürülmeleri emredilen müşrikler, kendi halinde insanlar değil, İslâm'ı yok etmek için var güçleriyle uğraşmış ve fırsat buldukları takdirde yine uğraşacak olan Kureyş müşrikleri ve onların destekçileridir. Müslümanlara saldırmayan, zayıflara baskı yapmayan insanlara saldırmak haramdır. İs-lamda hiç kimse baskı ile din değiştirmeğe zorlanamaz. Kur'ân: "Dinde zorlama yoktur" [4712] buyurmuştur.

Eğer müslümanlara saldırmayan kimseler, kılıç zoruyla din değiştirmeye zorlanmış olsa, "Dinde zorlama yoktur" âyetinin bir anlamı kalmaz. Peygamberimiz, hayatlarının sonunda birçok müşrik kabile ile andlaşmalar yapmıştır. Bu konuda geniş bilgi için Tefsirimizin Berâe Sûresi'ne bakılabilir. Âyetler arasında bir çelişki yoktur ki nesih de olsun. Kur'ân'da nesh yok değil, vardır ama mensûh âyetler, Kur'ân'a yazılmamıştır. Onların lafzı da mânâsı da kaldırılmıştır. Kur'ân'ın mevcut âyetlerin hepsinin uygulanır hükümleri vardır. Allah'ın vahyi, insanların sözleriyle mukayese edilemez. İnsanlar bir hüküm koyup, sonra yararını kaybetmesi, toplumu engelleyici bir duruma gelmesi durumunda onu kaldırmaları normaldir. Çünkü insanlar bulundukları şartlar içinde düşünür, ileride neler olacağını bilmezler. Ama Allah öyle midir? Allah'ın indirdiği hangi âyet yararsızdır? Hepsinin de hükmü de, lafzı da yararlıdır.

Peygamber (s.a.v.) ile gizli konuşmanın ardından sadaka vermeyi emreden (Mücâdele: 12) âyetten sonra gelen âyette bu hükmü ağır bulup uygulamayanlara kolaylık getirilmekte, bunu yapmadıklarından dolayı Allah'ın kendilerini cezalandırmayacağı, affettiği bildirilmektedir. İkinci âyet, birincinin hükmünü kaldırmıyor. Bundan sonra sadaka vermeyin, demiyor. Yine toplum içinde Peygamber ile gizli konuşan sadaka verir. Uygun olan da budur. Ama vermezse, Cenabı Hak onu cezalandırmaz, namazı kılıp, zekâtı verdiği takdirde, bu kusurundan dolayı Allah onu bağışlar. Burada nesih yoktur. Çünkü âyetin hükmü bakîdir. Gizli konuşan kimsenin, bunun ardından sadaka vermesi daha efdaldir. Ama yapmayan için de kolaylık getirilmiştir. Burada nesih yoktur, tahfif vardır. Çünkü nesih olduğu takdirde mensûh'un hükmü uygulanmaz, uygulanırsa sevap değil, günâh hasıl olur. Bu iki âyet arasında böyle bir zıddiyet var mı? Hayır. Öyle ise âyet neden mensûh sayılır? Uygulanmasından sevap hasıl olan bir hükmü mevcut iken âyet nasıl mensûh sayılır? O âyetlerin tefsîrinde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Bizim nesh hakkındaki izahlarımızı anlamak istemeyen bir zat, "Had âyeti, Nûr Sûresinin ikinci âyetidir, Recm âyeti ise tilâveti mensûh ve hükmü kıyamete kadar mer'iyyette kalan âyettir" diyor. Bu da tutarsız bir iddiadır. Çünkü Kur'ân haber-i vâhid ile sabit olmaz ve onunla neshedilmez. Kur'ân'ı ancak ondan daha iyisi veya dengi neshedebilir. Kur'ân'ın dengi, sadece Kur'-ân'dır. Hadislere gelince, bunlar mütevâtir olsa dahi Kur'ân'ın dengi olamaz. Çünkü Kur'ân'ın lafzı da mânâsı da Allah'tan vahydir. Oysa dinî mâhiyetteki hadisler, Peyğamber'in kendi sözleridir. Şayet bunların mânâsı mülhem ise kudsî hadis adını alır. Ama kudsî hadis dahi âyetin dengi değildir, çünkü sözleri, Peyğamber'in kendi sözleridir. Hattâ rivayetlere göre lafızları dahi değiştiğinden bu sözleri yüzde yüz Peyğamber'in kendi söz kalıpları olarak kabul etmek dahi yanlıştır. Lafzî tevatür olan hadisler çok azdır. Ma'nevî tevatür bulunan hadîsler de çok değildir. Ötekiler, şahısların duydukları sözleri kendi ifadeleriyle anlatmalarıdır. Bunlar nasıl âyetlerin dengi olabilir?

Kaldı ki Recm âyeti diye rivayet edilen sözler, haber-i vâhidden ibarettir. Muhammed izzet Derveze, bu konuda özetle şöyle diyor: "Önce bu sözün, âyet olup sonra lafzının kaldırıldığı, hükmünün baki kaldığı şeklindeki riva-

---

[4708] Buhârî, İ'tikâf: 1.
[4709] el-Fethu'r-Rabbanî: 10/269-270.
[4710] Bakara Sûresi: 193.
[4711] Tfevbe Sûresi: 5.
[4712] Bakara Sûresi: 256.

yetin hiçbir hikmeti anlaşılmaz, özellikle recm gibi tehlikeli bir cezada (lafzın kaldırılmış olmasının anlamı yoktur). Saniyen: recm âyeti olarak rivayet edilen sözün metni değişik biçimlerde rivayet edilmektedir; bu bir, sonra cezanın sadece yaşlı kadın ve erkeğe (çünkü rivayetten şeyh ve şeyhe geçiyor ki, yaşlı demektir) tahsîs edilmesi acâiptir. Sâlisen: Önerisiyle Kur'ân'ı yazdırmış olan Ömer, eğer rivayette söylendiği şekilde sözün âyet olduğuna kani olsaydı, kimseyi dinlemez, onu mushafa yazdırırdı. Ebû Ya'lâ'nın rivayetine göre "Bir adam, Peyğamber(s.a.v.)e gelip: 'Ya Resûlallah, bana Recm âyetini yaz!' demiş. Peygamber (s.a.v.) 'Şimdi bunu yapamam' demiş veya benzeri bir söz söylemiştir". Rivayette Peygamber bu sözü söylerken Ömer de mecliste imiş. Şimdi Ömer, Peygamberin yazdırmadığı bir sözü, ondan sonra nasıl âyet olarak yazdırır ve buna âyet der? Gerçekten bu konuda Ömer'den rivayet edilen sözler, kuşkuludur. Râbian: Nisa Sûresinin 25 nci âyeti, zina eden evli câreyinin haddini, hür kadının haddinin yansı olarak belirlemektedir. Kur'ân'da hür kadın için Nûr Sûresinde belirtilen yüz değnekten başka had olmadığından cumhur, cariyenin cezasının elli değnek olduğuna hükmetmiştir. Eğer evli kadının zina cezası recm olsaydı, bunun yarıya bölünmesi mümkün değildi. Öyle ise Kur'ân'ın zinaya koyduğu ceza, hürler için yüz, evli cariyeler için elli değnektir.

Peyğamber'in recmettiğine dair rivayetler ise, Kur'ân'ın bu kesin emirlerinden önce, Peygamber tarafından uygulanan cezayı gösterebilir. Ama Kur'ân, Tevrat'ın da hükmü olan Recm cezasını neshetmiş ve evli kadın zina suçu işleyen kimselere yüz değnek cezası getirmiştir"[4713]

Ölenin karısının, dört ay on gün iddet beklemesini emreden âyetin (Bakara: 234), ölenlerin, geride bıraktıkları eşlerinin bir yıl evden çıkarılmamasını tavsiye etmelerini öğütleyen âyeti neshettiği şeklindeki iddia da çürüktür. Önce mensûh denilen âyet, sûrede 240 ncı âyettir. Nesheden âyet ise 234-ncü âyettir. Yani normalde neshedilmiş olan âyet, neshedenlerden sonra inmiş demektir. İki âyet arasında nesh olsaydı, tersi olması gerekirdi. Mensûh, nasih-ten sonra iner mi?

İki âyet arasında çelişki yoktur. Zira biri, kocası ölmüş kadının beklemesi gereken iddeti belirlemektedir. Öbürü de ölürken geride eş bırakacak olan kocalara hitaptır. Bunlar eşlerinin perişan olmaması için bir yıl evden çıkarılmamalarını tavsiye ederler. Ama kadın kendisi çıkmak isterse çıkar. Evlenmek isterse çıkıp evlenir. Fakat kocasının ölümünden dört ay on gün geçmeden evlenemez. İki âyet arasında ne çelişki, ne de nesh yoktur.

234 ncü âye,t, dul kadının, beklemek zorunda olduğu süreyi tayin etmektedir. 240 ncı âyet ise evden çıkmak istemeyen dul kadına, bir yıl süre ile evde kalma hakkının verilmesini ve geçiminin sağlanmasını emretmektedir. İki âyetin hükmü birbirine aykırı değil, birbirini tamamlar niteliktedir. İkisi arasında aykırılık olmadığı için nesih de yoktur. Ancak bu bir yıl, yas tutma süresi değildir. Dört ay on günden fazla yas tutulmaz.

Araplarda vefat iddeti bir yıl idi. İslâmın başlangıcında da bu süre böyle kaldı. Ancak sonradan dört ay on güne indirildi. İsteyen kadın, kocasının vefatından dört ay on gün sonra evlenebilir. Ama evlenmek istemediği takdirde yoksulluk içine düşmemesi için bu âyette ona bir güvence getirilmiş oluyor. Kocalara, hanımlarının bir yıl geçimlerinin ve mesleklerinin sağlanmasını vasiyyet etmeleri emrediliyor. Tabiî bu bir yıl iddet değil, yas süresi de değil, sadece kadına bir güvencedir. Kocasının evinden çıkmak istemeyen kadının perişan duruma düşmesini önleme amacına yöneliktir. Fakat kadın bir yıl kocasının evinde kalmak zorunda değildir. İsterse evinden çıkar, iddetini bitirince de evlenir. Ama evden çıkmakla nafaka hakkını kaybeder.

Görüldüğü gibi bu âyetler arasında bir çelişki yok, birbirini tamamlama ve açıklama vardır. Âyetin mensûh olduğu görüşünü kabul etmeyen Râzî, bu iddiayı birkaç yolla reddetmektedir:

1) Önce nesh, esas değildir. İmkân ölçüsünde bundan kaçınmak gerekir. (Çünkü Allah, sözünü neshetmek için indirmemiştir. Zaten neshedilen âyetler, yazılmamış, Peyğamber'in hafızasından silinmiş âyetlerdir).

2). Nesheden âyetin, neshedilenden sonra inmesi gerekir. Nesheden âyet, daha sonra indiğine göre-Mushaf ta neshedilen âyetten sonraya konması gerekir. Oysa nesheden âyet, neshedilenden öncedir. Demek ki o âyet nâsih, bu âyet de mensûh değildir.

3) Mücâhid'in dediği gibi iki âyeti bağdaştırmak mümkün iken âyetler arasında nesh aramak gerekmez.

102 nci âyette Kur'ân'ı Rûhu'l-Kudüs'ün indirdiği belirtilmektedir. Ruhu 7-Kudüs, temiz, kutsal ruh demektir. Bu kelime, melek Cebrail olarak tefsir edilir [4714] "De ki: 'Allah'ın izniyle Kur'ân'ı, kendinden öncekini doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeci olarak senin kalbine indirdiği için kim Cebrail'e düşman olursa, kim Allah'a, meleklerine, Cebrail'e ve Mîkml"e düşman olursa bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır" [4715] âyetinde Kur'-ân'ı Cebrail'in indirdiği açıklanmıştır. Demek ki Rûhu'I-Kudüs Cebrâîl'dir. Şuarâ Sûresinin 193 ncü âyetinde ise Kur'ân'ı indiren melek, "er-Rühu'l-emîn" olarak nitelendirilmiştir. Bunların hepsi, Kur'ân'ın, temiz, güvenilir bir ruh tarafından indirildiğini belirtir. Bu, Kur'ân'ın, şeytân'ın, yani bir cinnin telkini olduğunu söyleyenlere cevaptır. Kur'ân, bir cin-şeytan tarafından değil, temiz, güvenilir bir ruh tarafından indirilmiştir. Allah'a inanan, O'na dayananları, şeytan etkisi altına alamaz.

Eskiden beri şâirlerin, kâhinlerin, büyücülerin, cinlerle temas kurup onlardan telkin aldıklarına inanan Araplar, Hz. Muhammed'in de vahiylerini cinlerden aldığını sanmışlardı. İşte bunlara cevabolarak Kur'ân'ın, şeytan tarafından değil, temiz, güvenilir bir ruh, yani melek tarafından indirildiği belirtilmektedir. Şuarâ Sûresinin 19-26 ncı âyetleri de Kur'ân'm, şeytanla bir ilgisi olmadığını belirtmektedir.

[4713] et-Tefsîru'I-hadîs: 10/840.
[4714] Câmi'u'l-beyân: 14/177.
[4715] Bakara Sûresi: 97^98.

103-105 nci âyetlerde müşriklerin, Hz. Muhammed'in söylediklerini, kendisine bir insan öğretiyor dedikleri anlatılıyor ve yabancı bir insanın, bu kadar güzel Arapça sözler söyleyemeyeceği; Allah'ın âyetlerine inanmayanları, Allah'ın doğru yola götürmeyeceği; ancak onların, uydurdukları sözleri Allah'a iftira edecekleri belirtilmektedir. Son âyetten Allah'a inanan ve dayanan Hz. MuhammedMn, Allah'a iftira etmeyeceği anlaşılmaktadır.
Müşrikler, Hz. Muhammed'in söylediği sözleri, bir insandan öğrendiğini sanıyorlardı. Peygamber'e Kur'ân'ı öğrettiğini sandıkları zât hakkında çeşitli isimler verilir. Taberî'nin kaydettiği bu çeşitli rivayetlerin özeti şudur:
İbn 'Abbâs'tan: Peygamber (s.a.v.) Mekke'de kılıç yapan Bel'âm'a Kur'-ân öğretirdi. Müşriklerv Peyğamber'in, Bel'âm'ın yanına gelip gittiğini görünce, "Ona Bel'âm öğretiyor" dediler.
'îkrime'den: Peygamber (s.a.v.) Muğîre oğullarının yabancı kölesi olan Ya'îş'e Kur'ân öğretirdi. Katâde'den: Âyette işaret edilen yabancı kişi, Had-ramî oğlu'nun kölesi Ya'îş idi. Kitapları yazardı. İbn îshak'tan: Peygamber (s.a.v.) Benî Bayâda el-Hadramî'nin kölesi Cebr'in yanına gelir, onunla beraber Merve'de otururdu. Kureyşliler: "Muhammed'in söylediklerinin çoğunu, Hadramî'nin hırıstiyan kölesi Cebr Öğretiyor" dediler. Bu kölenin epey kitapları vardı.
Abdullah ibn Müslim'den: Hadramî'nin, Yemenli iki kölesi vardı. Birinin adı Yesâr, ötekinin Cebr idi. Bunlar kendi dillerinde Tevrat'ı okurlar, ba-zan Peygamber (s.a.v.)de onların yanında otururdu. İşte Kureyş, Peyğamber'in bu iki çocuktan öğrendiğini ileri sürdüler.
Rivayetlerde zikredilen isimler değişik olmakla beraber, esası Mekke'de demircilik yapan, yahut falanın veya filânın yanında köle olan bazı hırıstiyan kişilerin bulunduğunu ve Peyğamber'in bunların kendi dillerinde Tevrat okumalarını dinlemiş olduğudur. O zaman henüz Tevrat Arapçaya çevrilmemişti. Peyğamber'in de, bunların okuduğu Tevrat'ı anlamadığı muhakkaktır. Ancak bunlar, okuduklarını, şifahen Arapça olarak anlatabilirler.
Mekke'de müşriklerin inanç ve davranışlarından hoşlanmayan, kendilerine hanîf denen bazı kişilerin, yahudî ve hırıstiyan kitaplarına ilgi duydukları tarihî bir gerçektir. İşte Hz. Muhammed (s.a.v.) de henüz kendisine peygamberlik gelmezden önce Mekke'deki bazı hırıstiyanlarla görüşmüş, onları dinlemiştir. Rivayetlerden, peygamberlik geldikten sonra da onlarla ara sıra görüştüğü anlaşılmaktadır.
Fakat kendisine gelen vahiyleri onlardan öğrendiği doğru değildir. Çünkü o adamlar, ancak yarım yamalak Arapça konuşan yabancı kimselerdi. Ayrıca köle oldukları söylenen bu adamların, öyle kendilerinden büyük hikmetler öğrenilebilecek derecede yüksek kültüre sahiboldukları söylenemez. Peygamber (s.a.v.), onlardan Kitabı Mukaddessin bazı kıssalarını dinlemiş olabilir. Kendisine gelen vahiyler, ruhunun ötesinden, Kutsal Ruh'tan kendi ruhuna akmıştır. Bir insanın söyleyemeyeceği ölçüde yüksek, fasih Arapça ile gelmiştir. Şimdiye dek hiçbir Arap şair ve edibinin, benzerini söyleyemediği bu olağanüstü hikmetli sözleri, bir yabancının öğretmesine imkân yoktur. İşte Kur'ân, iftira ettikleri şahsın yabancı, bu Kur'ân'ın ise apaçık bir Arapça olduğunu söyleyerek onların bu iddialarını reddetmektedir.
A'cemîıi?**) kökünden gelir. Bu kök bir şeyin belirsizliğini ve anlaşıl-mazlığını belirtmek için konulmuştur. Açık konuşamayan erkeğe a'cem, kadına da 'ucmâ'denir. Hayvanlara da 'ucmâ' denmiştir. Çünkü hayvanlar düşüncelerini anlatamazlar. Kelimenin kök anlamı budur. Fakat sonradan Arap-çayı iyi bilmeyen, iyi konuşamayan kimseye de a'cem ve a'cemî denmiştir. Arap-çayı güzel konuşamayan -Arap, gayri Arap- herkese a'cemî denir. Bu âyetten, müşriklerin bu sözleri nisbet ettikleri adamın, Arapçayı iyi konuşamayan bir yabancı olduğu anlaşılmaktadır.
Râzî şöyle diyor: "Varsayalım kiMuhammed mânâları o a'eemî'den öğrensin, ama Kur'ân, sözlerindeki, cümlelerindeki fesâhetle de mu'cizedir. Mu-hammed'in, mânâları o adamdan öğrendiği hakkındaki sözünüz doğru olsa bile bu, Kur'ân'ın değerini düşürmez. Çünkü Kur'ân, fesâhetiyle mu 'cizedir. Sizin iddianız, Kur'ân'ın fesâhetini bozmaz"[4716]
106- İnandıktan sonra Allah 'a nankörlük eden, -kalbi imanla yatışmış olduğu halde zorlanan değil, fakat nankörlüğe göğüs açan- kimselere Allah'tan bir gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır. 107-Bu, onların dünyâ hayâtını âhirete tercih etmelerinden ve Allah'ın, inkâr eden kavmi doğru yola iletmeyeceğinden ötürü böyledir. 108- Onlar, Allah'ın, kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte gafiller onlardır. 109- Elbette onlar, âhirette ziyana uğrayacaklardır. 110- Sonra Rabbin, şunların, şu işkenceye uğratıldıktan sonra göç eden, sonra savaşan ve sabredenlerin yanındadır. Elbette bütün bunlardan' sonra Rabbin, bağışlayan, esirgeyendir. 111- O gün herkes gelir, kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese yaptığının tam karşılığı verilir, onlara asla haksızlık edilmez.
Tefsir:
106-109 ncu âyetlerde zor karşısında gönülden değil, dil ile inkâr edenlerin sorumlu olmayacağı, ancak isteyerek gönülden inkâr edenlerin, büyük azaba uğrayacakları; Allah'ın, dünyâ yaşamını âhiret yaşamına tercih eden kimselerin gönüllerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği, o gafillerin mutlaka âhirette ziyana uğrayacakları belirtilmektedir.
110-111 nci âyetlerde her canın, kendini savunacağı ve herkese yaptığı işin tam karşılığının verileceği, hiç kimsenin haksızlığa uğratümayacağı âhiret gününde Allah'ın, her nasılsa fitneye kapılıp aldanan, sonra dönüp

[4716] Mefâtîhu'l-ğayb: 20/118.

hicret, ci-hâd ve sabredenleri bağışlayıp esirgeyeceği bildirilmektedir.
106 ncı âyetin tefsirinde Mekke'de bazı kimselerin müslüman olmuş iken işkence karşısında sadece dil ile inkâr etmek zorunda kaldıkları rivayet edilir. Bu zorlananlar arasında 'Ammâr, babası Yasir, annesi Sümeyye, Suhayb, Bilâl, Habbâb, Salim ve Hadramî'nin kölesi Cebr de vardı. Babası ve annesi işkence ile öldürülen 'Ammâr, gönülden değil, fakat diliyle inkâr £tmek zorunda kalmış, böylece ölümden kurtulmuştu.
— Ammâr inkâr etti, denilince Hz. Peygamber:
— Hayır, 'Ammâr, başından tâ ayağına kadar imanla doludur, iman onun etine, kanına karışmıştır, demiş, ağlayarak yanma gelmiş olan 'Ammâr'ın gözlerini silmiş ve ona:
— Ağlama, eğer sana kötülük etmeğe kalkarlarsa onlara söylediğin sözleri yine söyle, buyurmuştur'.[4717]
110 ncu âyetin tefsîrinde iki ihtimal vardır:
1) Kendilerine işkence edilerek dinlerinden döndürülenler demektir. Bunlar, işkence karşısında dil ile inkâr eden müslümanlardır.
2) dinlerinden döndürülenler demektir. Bunlardan maksat, ken-' di istekleriyle dinlerinden dönmüş olanlardır.
İşte bu âyette böyle işkence sonucu dil ile inkâr eden, yahut kandırılarak dinlerinden dönen, sonra tekrar iman edip dinleri uyarınca yaşamak için hicret eden, çaba harcayan ve sabreden kimseleri Allah'ın 'bağışlayacağı bildirilmektedir.
Hasan'ın rivayetine göre bunlar Mekke'de bulunan bazı mü'minlerdi. Fitneye kapılıp İslâmdan döndüler. Sonra müslüman olup hicret ettiler. Âyet bunlar hakkında indi. Bir başka rivayete göre de bu âyet, Abdullah ibn Sa'd ibn Ebî Şerh hakkında inmiştir. Peyğamber'in kâtibi olan bu adam şeytanın iğvasına kapılıp dinden dönmüş, Mekke'nin Fethinde, Peygamber onun öldürülmesini emretmiş, Hz. Osman onun için himaye istemiş, Peygamber (s.a.v.) de,Osman'ın ricasını kabul edip ona güvence vermişti.[4718]
Tabii bu son rivayetler de âyete yakıştırılmış olan iniş sebepleridir. Bunların doğru olması için âyetin Medine devrinde inmiş olması gerekir. Halbuki âyet, Mekke devrinin ortalarından sonra inmiştir.
Hasılı âyetler, gerek ikrah ile dilden, gerek istekle gönülden bazı inkâr ve dinden dönme olaylarının vukubulduğunu ve bu olaylardan hem Peyğamber'in, hem de müslümanların üzüldüğünü gösterir.
Bu olaylar, Mekke devrinin ilk sıralarında olmuştu. Herhalde şartların değişmesiyle herhangi bir âyetin hükmünün değiştirilmesini vesiyle yaparak: "Allah, indirdiği sözü değiştirmez" diyen müşriklerin başlattıkları yaygara, imanı zayıf olan bazı kişileri sarsmış; müşriklerin propagandalarına kapılıp dinlerinden dönen bu kimseler, sonradan hatâlarını anlayıp yeniden inanmış, imanlarını korumak için sabretmiş, uğraşmışlardır. İşte bu olaya da 110 ncu âyette işaret buyurulmaktadır. Yani 110 ncu âyette işaret edilen dinden dönme olayının, 101 nci âyette bildirilen bir âyeti başka bir âyetle değiştirme olayıyla ilgili olması, muhtemeldir.
İrtidâd, Allah'a verilen sözden dönme, Allah'a verilen ahdi bozmadır ki çok büyük bir günâhtır. Cebir karşısında sadece dil ile inkâr etmek günâh olmadığı gibi, şahsiyle ilgili olmak üzere herhangi bir günahı yapmağa zorlanan da o işi yapmaktan sorumlu olmaz. Meselâ şarap içmeğe, domuz eti yemeğe zorlanan, yemediği takdirde ölümle tehdidedilen ve yapmazsa öldürüleceğini bilen (cimse bunları yapar. Çünkü "Kendi ellerinizle kendinizi teh-likeye atmayınız" [4719] buyurulmuştur. Ama birini öldürmeğe zorlanan kimse, onu öldürdüğü takdirde sorumlu olur. Çünkü kendi canını kurtarmak için bir günahsızı öldürmeğe hakkı yoktur.
Rivayete göre Müseylemetu'l-Kezab (yalancı Müseyleme), iki müslüma-nı yakaladı. Bunlardan birine:
— Muhammed hakkında ne diyorsun? diye sordu. O da:
— Allah'ın Elçisidir, dedi.
— Peki ya benim hakkımda ne diyorsun? dedi. Müslüman:
— Sen de, dedi. Onu serbest bırakan Müseyleme, ötekine sordu:
— Muhammed hakkında ne dersin? dedi. Müslüman:
— Allah'ın Elçisidir, dedi.
— Ya benim hakkımda ne dersin? dedi. Müslüman:
— Ben sağırım, dedi.
Sorusunu üç kere tekrarlayan ve her seferinde aynı cevabı alan Müseyleme o müslümanı öldürdü. Bu haberi duyan Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:
— Birincisi Allah'ın verdiği ruhsattan yararlanmış, ikincisi de açık söylemiş. Ne mutlu ona! .[4720]
112- Allah, şöyle bir kĞnti misal olarak anlattı: Güven, huzur içinde idi; her yerden rızkı bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük etti, bunun üzerine, (halkının) yaptıklarından ötürü Allah ona açlık ve korku elbisesini taddırdı. 113- Andolsun, onlara, kendilerinden bir elçi geldi, onu yalanladılar. Bunun üzerine onlar zulümlerine devam ederken azâb onları yakaladı.

Tefsir:

[4717] Mefâtîhu'l-gayb: 20/121; İbn Kesîr Muhtasarı: 2/348.
[4718] Câmi'u'l-beyân: 14/184; el-Isâbe fî Temyîzi's-sahâbe, 6/100-101, Tahkîk: Tâhâ Muham-med ez-Zeynî, Kahire: 1396-1976.
[4719] Bakara Sûresi: 196.
[4720] Mefâtîhu'l-ğayb, 20/122; İbn Kesîr, Tefsir: 2/589.

112-113 ncü âyetlerde güvenlik ve huzur içinde, her taraftan kendisine bol bol rızık gelirken Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiği için Allah'ın, açlık ve korkuya müptelâ ettiği bir kentin durumu örnek verilmektedir. Bu kent halkı, içlerinden çıkan Allah elçisini yalanlayarak haksızlık ettikleri için Allah'ın azabına çarpılmışlardır.
Müfessîrlerin kanısına göre kent Mekke'dir. Mekke, Arap Yarımadasının en güvenli yeri idi. Orada kan dökülmez, oraya giren hayatından emin olurdu. Oysa çevresinde insanlar kaçırılıp, öldürülürdü: "Görmediler mi çevrelerinde insanlar kaçırılırken biz, (kendi kentlerini) güvenli, dokunulmaz bir bölge yaptık?".[4721]
Ayrıca Mekke, Yarımadanın önemli bir ticaret merkezi idi. Tarımdan yoksun bu ülkeyi, Allah, ticaretle her taraftan akın akın gelen hacıların bıraktıkları paralarla besliyordu. Halkı bolluk içinde yaşıyordu: "Biz onlara, kendi katımızdan bir rızık olarak herşeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yeri mekân vermedik mi?"[4722]
Fakat bu kent halkı, içlerinden çıkan Peyğamber'e ve ona inananlara haksızlık ettiler. Bu yüzden Allah azıklarını kıstı, açlık ve korku içine düştüler. Duhân Sûresinin tefsirinde de anlatıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken, kentte açlık, kıtlık çıkmış, bu durum halkı çok korkutmuş, rahatsız etmişti. Bu âyetlerde o açlık ve korkuya işaret ediliyor ve bunun, Peyğamber'e yapılan haksızlığın bir sonucu olduğu belirtiliyor. Duhân Sûresinin inişi de bu sûrenin inişi zamanına yakındır.
İmâm Fahreddîn Râzî'ye göre bu âyetlerde Mekke halkına, bir kent halkının durumu misal verilmektedir. Bu kent Mekke değil, herhangi bir kenttir. Bu kentin gerçekten var olması da gerekmez. Çünkü bu bir benzetme, bir misaldir. Uyarı için zikreflilmiştir.
Bize göre bu âyetler, Peygamber Mekke'de iken Mekke'de kıtlık çıkmasından çok, Peyğamber'in Mekke'den çıkmasından sonra Mekke'de artık eski güvenin kalmayacağına, kıtlığın ve güvensizliğin başlayacağına işaret etmektedir. Gerçekten Peygamber Mekke'den ayrıldıktan, Mekke'nin fethine kadar geçen sekiz yıl içinde Mekke halkı güven ve huzur bulamamıştır. Ancak bu takdirde bu iki âyetin Medine devrinde inmiş olması gerekir. Bu mümkündür, fakat bu konuda bir rivayet gelmemiştir. Şayet âyetler, Mekke'de inmiş ise, ileride Mekke halkının düşeceği duruma işaret etmiş olur veya âyetler indiği sırada Mekke halkının böyle bir sıkıntı içine girmiş olduğunu göstermiş olur.
Bu âyetlerden çıkarılan sonuç şudur: Zulüm, haksızlık; güvenin kalkmasına, korkunun yayılmasına, ekonominin bozulmasına, açlık ve kıtlığa sebe-bolur. Adalet, başkalarının hakkına saygı ise, güven ve huzurtm kurulmasına, ekonominin düzelmesine, bolluk ve refaha neden olur.
114- Allah'ın size verdiği rızıktan helâh hoş olarak yeyin de Allah'ın nimetine şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız. 115- Allah size ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen hayvanları haram kıldı. Kim mecbur kalırsa başkasına saldırmadan, sınırı aşmadan (bunlardan) yiyebilir. Şüphesiz Allah, bağışlayan, esirgeyendir. 116- Dillerinizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü: "Şu helâldir, şu haramdır" demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar. 117- Azıcık yaşama(mn ardından) onlara acı bir azap vardır. 118- Yahudilere de, bundan önce sana anlattıklarımızı haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar, kendi kendilerine zulmediyorlardı! 119- Sonra Rab-bin şunlardan yanadır ki cehaletle kötülük işlediler, sonra onun ardından tevbe ettiler, uslandılar. Bütün bunlardan sonra Rabbin, elbette bağışlayandır, esirgeyendir.

Tefsir:

114 ncü âyet, Allah'ın verdiği rızıktan yeyip Allah'a şükretmeyi emrediyor. 115 nci âyette, haram olan etler sayılıyor. Bunlar: leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvanların etleridir. Normal zamanda bunları yemek haramdır. Fakat bunlardan başka yiyecek bir şey bulamayan kimsenin, sınırı aşmamak, başkasının hakkına saldırmamak şartiyle bunları yemesinde bir sakınca yoktur.
Bu âyette haram olan etler dört çeşide hasredildiği gibi: "De ki: Bana vahyolunanda yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut domuz eti -kipistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir murdar hariç (bunlar haramdır). Ama kim çaresiz kalırsa saldırmamak, sınırı aşmamak üzre (bunlardan yiyebilir)..." [4723] âyetinde de haram olan et çeşitleri dörde hasredilmiştir. Bu iki âyet Mekke'de inmiştir. Tefsirini yaptığımız âyet Medine'de inmiş olan, Bakara Sûresinde de aynen tekrar edilmiştir [4724]. Yine Medine'de inen Mâide Sûresinin 3 ncü âyetinde de sadece bu dört çeşit etin haram kılındığı açıklanmaktadır.
Görülüyor ki gerek Mekke'de, gerek Medine'de inmiş olan bütün âyetlerde dört çeşit et haram kılınmıştır. Mâide Sûresi, Medine'de inen son sûredir. Hz. Peygamber (s.a.v.)in hayatının sonlarına doğru inen bir sûrede sadece bu dört etin haram kılındığı bildirildiğine göre demek ki tslâm'da bunların dışındaki etler, yiyecekler helâldir. Allah'ın koyduğu yasaklara ilâveler yapmak doğru değildir. Bu ilâveler, Allah'ın yasaklan değil, gelenek ve göreneklerinin etkisinde kalan insanların kafalarının ürünü olan yasaklardır. Eğer bu sayılanların dışında haram olsaydı inen son sûrede buna işaret edilirdi. Halbuki Peyğamber'in hayatının sonlarında inen sûre, tâ

[4721] Ankebut Sûresi: 67.
[4722] Kasas Sûresi: 57
[4723] En'âm Sûresi: 145.
[4724] Bakara Sûresi: 173.

peygamberliğinin ilk yıllarında inen sûreye uymakta, aynı yiyecekleri haram kılmakta, bunların dışında kalanların helâl olduğunu bildirmektedir.
116-117 nci âyetlerde öyle: "Kendi dillerinizle şu helâl, şu haramdır deyip Allah'a iftira etmeyiniz" buyuruluyor ve kendi uydurma sözleriyle Allah'ın yarattığı şeyler üzerine yasaklar koyup bunları Allah'ın buyruğu gibi gösterenlerin iflah olmayacakları vurgulanıyor. Böylece birtakım akıl yürütmelerle, kıyaslarla Allah'ın mubah kıldığı yiyecekler üzerinde yasaklar koymanın, Allah'a karşı büyük saygısızlık olduğu anlatılıyor.
118 nci âyette de yahudilere haram kılman şeylerin de daha önce Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e anlatılanlar olduğu, fakat onların haksızlık ederek kendi kendilerine birtakım şeyleri haram kıldıkları anlatılmaktadır ki bu ifade ile ya-hudilerin kendiliklerinden Allah'ın nimetleri üzerine yasaklar koymaları kınanmaktadır. Çünkü Allah'ın açık emri olmadan Allah'ın nimetlerine yasaklar koymak haksızlıktır. Toplumun kendisini engellemesi, kendisine yazık etmesidir. Allah insanlara zulmetmemiş, onların yollarını daraltmamış, ama insanlar kendi düşünceleriyle kendilerine zulmetmişlerdir. Yahudilere haram kılınan şeyler, En'âm Sûresinin 146 ncı âyetinde anlatılmıştır.
Şimdi burada yahudilere haram kılınan şeylerin, daha önce Hz. Muham-med'e anlatılanlar olduğu, bunlar da En'âm Sûresinde anlatıldığına göre demek ki En'âm Sûresi, Nahl Sûresinden önce inmiştir.
119 ncu âyette, cehaletle kötülük yaptıktan sonra, ondan dönüp uslanan-Iarı Allah'ın affedeceği bildirilmektedir. Uygun olmayan her şeye kötülük denir. Bu âyette kullanılan cehalet kelimesi bilmezlik anlamına geldiği gibi, şehvanî hislerine kapılarak, düşünmeden hareket etmek anlamına da gelir ve âyette bu anlamda kullanılmıştır. Yani düşünmeden, kötü hislerine kapılarak kötülük yapıp, bizim tabirimizle şeytana uyup sonra kötülükten vazgeçen, uslanan kimseleri Allah'ın bağışlayacağı anlatılmaktadır. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok acıyandır.
120- îbrâhîm, Allah'ı birleyerek O'na itaat eden bir ümmet idi, ortak koşanlardan değildi. 121- O'nun nimetlerine şükredici idi Allah onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. 122- Ona dünyada iyilik vermiştik. O, âhirette de iyilerdendir. 123- Sonra sana: "Allah'ı birleyerek İbrahim'in yoluna uy; o, ortak koşanlardan değildi" diye vahyettik. 124- Cumartesi, o konuda ayrılığa düşenlere farz kılındı. Rabbin, elbette ayrılığa düştükleri şey hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.

Tefsir:

120-122: Yukarıda Allah'ın nimetleri üzerinde kendi kendilerine yasaklar koyan kimseler kınanmış ve: "Kendi dillerinizin nitelendirmesiyle şu helâldir, şu haramdır deyip Allah'a iftira etmeyin" buyurulmuştu. Bu yasakları koyanlar, İbrâhîm soyundan geldiklerine ve ataları İbrâhîm'in dini üzerinde olduklarına inanan müşriklerdi. Herhalde onlar, kendi uydurdukları bu helâl ve haram hükümlerinin de İbrâhîm dininden kalma olduğuna inanıyor ve bunu iddia ediyorlardı ki 120-122 nci âyetlerde onların bu iddiaları reddedilerek İbrâhîm'in, müşriklerden değil, Allah'ı birleyen, O'nun nimetlerine şükreden ve Allah'ın lûtuflanrta ermiş sâlih bir lider olduğu belirtilmektedir.
123 ncü âyette de Hz. Muhammed(s.a.v.)e, müşriklerden olmayan İbrâhîm'in tevhîd dinine uyması emrediliyor. Bu suretle İbrâhîm'e bağlılıklarını iddia eden müşriklerin, gerçekte onunla bağları bulunmadığı, çünkü onun, bir müşrik atası değil, Allah'ı birleyen bir lider olduğu vurgulanıyor.
120 nci âyette geçen ümmet, her türlü iyiliği kendinde toplayan insan, hayır öğretmeni, çok değerli lider anlamlarına gelir. İşte, bu vasıflara sahip İbrâhîm, elbette bir müşrik atası olamaz, onun koyduğu dinde şirk bulunamaz.
124 ncü âyette yahudîlerin, Cumartesi yasağı üzerindeki ihtilâflarına işaret edilmektedir. Cumartesi, yahudilerin, haftalık bayram ve tatil günüdür. Yahudilerin ihtilâfı, Cumartesinin, tatil günü olmasında değil, o günde avlanıp avlanmama üzerinde olmuştur. Yahut ihtilâf, yahudilerle hırıstiyanlar arasında olabilir. Çünkü yahudiler, Cumartesini Allah'ın dinlenme günü kabul ederken hırıstiyanlar pazarı dinlenme günü kabul etmişlerdir.
Yahudilerde Cumartesi günü avlanmak yasaktı. Yahudilerden bir grup, Cumartesi sabahı çok miktarda gelen balıkları avlamak için birtakım hilelere baş vurmuşlar ve bu şer'î hilelerin, Allah'ın yasağına aykırı olmadığını id-dia etmişler ve sonunda onlar cezalandırılmışlardır.
İşte bu âyette yahudilerin, Cumartesi avlanma yasağı hakkındaki çeşitli düşünceleri, hileleri kendiliklerinden uydurdukları; Allah'ın, kıyamet gününde onların aralarında hüküm verip haklıyı ve haksızı ortaya çıkaracağı belirtilmektedir.
Görülüyor ki bu âyet de insanların, kendi kendilerine helâl ve haram hükümleri koymalarıyle ilgilidir ve konu itibariyle bu beş âyet, daha önceki âyetlere bağlıdır. O âyetler, müşriklerin helâl ve haram koymalarını kınamıştı, bu âyetler de yahûdîlerin helâl ve haram hükümleri koymalarını kınamaktadır. Yani kimin tarafından olursa olsun, birtakım akıl yürütmelerle Allah'ın helâl nimetleri üzerinde yasaklar koymanın; yasakladığı şeyleri helâllaştır-mamn, Allah'ın buyruğuna, dinin ruhuna aykırı olduğu belirtilmektedir.
Hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel biçimde mücâdele et. Kuşkusuz Rabbin, işte yolundan sapanları en iyi. bilen O'dur ve o, yola gelenleri de en iyi bilendir.

Tefsir:

125- Allah yoluna hikmet ve güzel öğütle çağırmayı ve en güzel biçimde mücâdele etmeyi emreden bu âyet, İslâm davet prensibini ortaya koymaktadır. Konu itibariyle yine kendi kendine helâl ve haram hükümler koymayı kınayan âyetlere bağlıdır. Bu tür yasaklar koyan müşrikleri, Allah yoluna, yani yalnız O'nun koyduğu helâl ve haram hükümlere uymaya çağırırken hikmet ve güzel sözle çağırmayı emretmektedir. Çünkü bilgisiz, hikmetsiz, kaba davetle, taassupla hareket etmenin bir yararı olmaz. Ancak hikmet, tatlı dil gönülleri etkiler, insanları yumuşatır, yoldan çıkmışları yola getirir.
Burada dikkat edilecek husus şudur: Allah yoluna sadece hikmetle, güzel öğütle davet edilmesi emredilmiştir. Çünkü mücâdele, davet metodu değildir. Mücâdelenin amacı karşıdakini susturmaktır. Hasım cevap vermeyip susabilir ama gönlü kabul etmez. Onun için âyette mücâdele yani cedel, davet metodu yapılmamış, Allah yoluna sadece hikmetle ve güzel öğütle çağırılması ve en güzel biçimde mücâdele edilmesi buyurulmuştur'[4725]
Bazı müfessîrler, bu âyetin, savaşı emreden âyetlerle neshedildiğini söyledikleri gibi bazı müsteşrikler de Peyğamber'in zayıf durumunda gelen bu âyetin, Peyğamber'in durumu kuvvetlendikten sonra uygulanmadığını, bu emrin dışına çıkıldığını ileri sürmüşlerdir. Bu iki görüş de yanlıştır.
Birincilerin görüşü yanlıştır, çünkü âyetin neshedilecek tarafı yoktur. Hiçbir zaman Allah, hikmeti, tatlı dili bırakıp kaba kuvvetle İslama çağırmayı emretmemiştir. Çünkü dinde zorlama yoktur. Savaş hakkındaki âyetler, müs-lümanların mallarına, canlarına, namus ve şereflerine saldıranlarla savaşmayı emreder. Yoksa insanları zorla dine sokmak için savaşmayı emretmez. "Dinde zorlama yoktur". İkincilerin görüşü de yanlıştır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) âyetlerin ruhuna dâima sadık kalmış, kimseyi dîn değiştirmeğe zorlamamış, sözlerine bağlı kalanlara, tarafsızlara saldırmamış, onlarla yaptığı andlaşmaları sürdürmüştür. Ancak saldırganlara karşı savaş emredilmiştir. Saldırganlara karşı İslâmın şerefini savunmak başka, İslama davet etmek başkadır. İslama davetin ana metodu hikmet ve güzel öğüttür. Daveti etkili ve sürekli kılacak olan da ancak bu metoddur. İslâm kılıçla değil, hikmetle ve güzel öğütle yayılmıştır.
126- Eğer azâbedecekseniz, size yapılan azap kadar azâbediniz. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir. 127-Sabret, sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlara üzülme, kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme. 128- Allah, korunanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.

Tefsîr:

126 ncı âyette müslümanlara yapılan kötülüğe, düşmanlığa karşılık vermek istediklerinde aşırı gitmemeleri, kendilerine yapılan kötülüğe denk bir ceza vermeleri, fakat sabretmelerinin daha iyi olacağı bildiriliyor.
127 nci âyette Peyğamber(s.a.v.)e, müşriklerin hareketlerine sabretmesi, üzülmemesi emrediliyor.
128 nci âyette de Allah'ın, şirkten ve günahlardan korunanlarla ve güzel davrananlarla beraber olduğu vurgulanıyor.
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkındaki rivayetlerin özeti şudur: Uhud savaşında müslümanlar yetmiş şehîd verdiler, Şehîdler arasında Peyğamber'in amcası Hz. Hamza da vardı. Müşrikler, şehîdlerin karınlarını yarmış, burun ve kulaklarını kesmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu şehîdleri ve özellikle amcası Hamza'yı karnı yarılmış, ciğerleri parçalanmış, tenasül uzvu, burnu ve kulakları kesilmiş vaziyette görünce çok üzüldü: "Allah beni onlara galip getirirse senin yerine onlardan yetmiş kişinin böyle uzuvlarını keseceğim!" dedi. Ölülerinin uzuvlarının kesilmiş olduğunu gören Medine'liler de: "Allah bizi onlara galip getirirse, bu yaptıklarına öyle bir karşılık vereceğiz ki şimdiye dek Araplardan hiç kimse öyle bir şey yapmamış olacak!" dediler. İşte bunun üzerine bu âyetler indi.
Bir başka rivayete göre müşriklerden bazı güçlü kimseler müslüman olmuştu. Bunlar: "Ya Resulallâh, dediler, eğer Allah bize izin verirse şu köpeklere galip geliriz." Bunun üzerine inen 126 nci âyet, onlara sabretmelerini emretti'.[4726]
Birinci rivayete göre bu âyetlerin, Medine devrinde, Uhud savaşından sonra inmiş olması gerekir. Âyetleri bu rivayete denk getirmek için Nahl Sûresinin tamamının Mekke'de, yalnız son üç âyetinin Medine'de Uhud Savaşından sonra indiğini söylemişlerdir.[4727]
İkinci rivayete göre bu "âyetler de sûrenin diğer âyetleri gibi Mekke'de inmiştir. Nitekim Fahreddîn Râzî de şöyle diyor: "Bu âyetleri, daha önceki âyetlerle hiç ilişkisi olmayan bir hikâyeye bağlamak, Allah'ın kelâmında tertip bozukluğunu, düzensizliğini ifade eder. Gerçek şudur:
Allah, Muhammed(s.a.v.)e, insanları hak dine hikmetle, güzel öğütle, en güzel tartışma ile davet etmeyi buyurdu. Davet edilenlerin, atalarının yollarından ayrılıp birden bire bu daveti kabul etmeleri kolay değildi. Bu daveti kabul etmeyenlerden bir kısmı, davet edene sövmeğe, onu incitmeye, hattâ öldürmeğe yetlenebilirlerdi. İşte yüce Allah, böyle bir hal yukuunda davet edenlere, ölçülü davranmayı, kendilerine herhangi bir kötülük yapılır da buna karşılık vermek durumunda kalırlarsa, sadece kendilerine yapılan kötülük kadar karşılık vermelerini, sabrederek hiç karşılık vermemelerinin ise daha hayırlı olacağını bildirmektedir.[4728]

[4725] Mefâtîhu'l-ğayb: 20/139-140.
[4726] Câmi'u'l-beyân: 14/195-196.
[4727] Câmi'u'l-beyân: 14/195.
[4728] Mefâtîhu'1-ğayb: 20/141.

Demek ki bu âyetlerin, tefsirlerde anlatılan Uhud savaşındaki temsil (organları kesmek) olayıyla ilgisi yoktur. Çünkü bunlar Mekke'de inmiştir. Bunların içeriği, Mekke'de indiklerini kanıtlar. Meselâ 127 nci âyetin son kısmı, Nemi Sûresinin 70 nci âyetinde de vardır: "Onlara üzülme, onların kurdukları tuzaklardan ötürü de sıkıntıya düşme." Nemi Sûresi, Mekke devrinin ortalarında inmiş sûrelerdendir.
Peygamber (s.a.v.)in, amcasının öldürülmesine üzüldüğünü bildiren rivayetle bu ibare arasında bir bağlantı yoktur. Çünkü âyet, Peyğamber'e, müşriklerin tutumlarına, tuzaklarına üzülmemesini emrediyor. Amcasının durumundan ötürü onu teselli etmiyor.
Allah yoluna hikmetle, güzel öğütle davet etmek esastır. Fakat mücadele gerektiğinde de yapılan harekete sadece karşılık verilmeli, ölçüyü kaçırmamalıdır. Kötülüğe, ondan daha kötü bir karşılık vermek, zulüm olur. "Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder, barışırsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zâlimleri sevmez"[4729]
Demek ki kötülüğe misliyle karşılık vermek adalet, kötülüğü sabırla karşılayıp yapanı affetmek ise büyük bir fazilettir. Bu âyetler, Peyğamber'in şahsında muslumanlara daima olculu davranmayı, güzel hareket etmeyi emretmektedir.
126 ncı âyetin de kılıç âyetiyle neshedildiğini söyleyenler yanında muhkem olduğunu söyleyenler de vardır. Âyetin mensûh olduğunu söyleyenlere Râzî şöyle cevap veriyor: "Bu, gerçekten çok tuhaf bir görüştür. Çünkü âyetin aiuacı, Allah'a davet hususunda güzel ahlâkı almayı, saldırganlık ve aşırılığı bırakmayı öğretmektir. Bunların kılıç âyetiyle bir ilgisi yoktur. Müfes-sîrlerin birçoğu bu nesih sözüyle çok ilgilenmişlerdir. Ben bunda bir yarar görmüyorum"[4730]

Nahl Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

I. Allah'ın birliği (tevhîd) ile ilgili prensipler:
1. Topluma hayat veren bir ruh olan bu Kur'ân, melekler tarafından Allah'ın kuluna indirilmiştir. Bunun indiriliş amacı: göklerin ve yerin yaratıcısı Allah'ın birliğini vurgulamak ve Allah'tan korkmayı, O'nun sınırları dışına çıkmaktan korunmayı öğütlemektir (1-2).
Temel İlâhî Kitabın muhtevası, insanlara bilmedikleri şeyleri öğretmek ve yol göstermek için Hz. Muhammed'e, kendi diliyle vahyedilmiştir (89).
2. Gökleri, yeri, insanları, her çeşit canlıyı ve cansızı yaratan, yağmuru yağdırıp ekinleri, ağaçları bitiren, geceyi, gündüzü, Güneşi, Ayı ve yıldızları yöneten Allah'tır. Bunları yapan Allah olduğuna göre ibâdet (kulluk), yalnız O'na yapılır (10-13).
3. Allah, karada olduğu gibi denizde de insanlara çok yararlı, taze et, inci mercan yaratmıştır. Gemiler rahatça denizde dolaşıp kıt'alar arasında yolcu ve yük taşır (14). Âyette denizin büyük yararına işaret edilmiştir. Denizde insan vücuduna yararlı balıklar olduğu gibi, deniz yosunlarından da gıda üretimi imkânı vardır. Denizler, insanların, eskiden beri külfetsiz seyahat ede-geldikleri masrafsız, doğal yollardır.
4. Bunların hepsi Allah'ın lutfudur. O halde insan, bu nimetleri kendisine veren Allah'a ibâdet etmelidir. O sayısız nimet sahibinden başkasına tapmak nankörlüktür.
5. Çünkü Allah'tan başka tapılan şeylerin hiçbir gücü yoktur. O şeyler hiçbir şey yaratamazlar, bir yarar sağlayamazlar. Hattâ onlar canlı da değil, ölüdürler. Çünkü onlar ya meleklerin veya geçmiş insanların sembolleri olan taş heykellerdir.
"Onlar, ne zaman diriltjleceklerini bilmezler" (20) ifadesinden, tanrı diye tapılan şeylerin, ölmüş insanlar, liderler veya din adamları oldukları anlaşılır.
6. Her canın içinde tuttuğunu ve açığa vurduğunu bilen, herşeyden haberdar olan yalnız Allah'tır.
7. Allah böbürlenenleri sevmez. Çünkü kulluğa tevazu yaraşır. Kibir Tann'nın işidir, O'na uygundur. Kibreden kimse, bir çeşit tanrılık sıfatına ortak olmaktadır ki bu, büyük küstahlıktır.
8. Tüm yaratıklar, kendileri ve gölgeleri Allah'ın yasalarına boyun eğer (48). Aynı gerçek, Ra'd Sûresinin 15 nci âyetinde de ifade edilmiştir: "Göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez Allah'a secde ederler. Gölgeleri de sabah akşam (uzanıp kısalarak O'na secde etmektedirler)". Her iki âyette de secde, Allah'ın yasalarına boyun eğmeği, buyruğuna, irâdesine itaati simgeler. Göklerde ve yerde deprenen her canlı ve her melek Allah'a secde eder, O'ndan korkar ve O'nun dediklerini yapar (49-50). 49 ncu âyetten, göklerde, meleklerden ayrı olarak bedensel canlılar olduğu, yani uzaydaki sistemlerde de hayatın bulunduğu kanâati uyanmaktadır. Çünkü âyette "göklerde ve yerde deprenen her canlı ve melekler" denmektedir ki bundan, göklerde de meleklerden ayrı olarak deprenen bedensel canlılar olduğu anlaşılır.
9. 78-81 nci âyetlerde Allah'ın, kâinatta hükümran olan kudret ve yasalarına, insanlara olan nimetlerine dikkat çekilerek O'na teslim olunması, O'na tapılması gereği anlatılır. Allah'ın nimetine karşı bile bile nankörlük edenlerin, şiddetle cezalandırılacakları; o kimselerin, Yüce Dîvân'da, dünyâda tanrılaştırdıkları şeyleri Allah'a şikâyet edecekleri ve uydurma tanrıların kaybolup gideceği, Allah'a nankörlük edip üstelik Allah yoluna engel olan bozguncuların, azâb üstüne azâb çekecekleri vurgulanır.

[4729] Şûra Sûresi: 40.
[4730] Mefâtîhu'I-ğayb, 20/143; Hâzin: 4/126.

10. Hakk'ın da'vetine engel olmağa kalkan zorbalar, hiç ummadıkları bir zaman ve biçimde Allah'ın bir azâb depremiyle çöken evlerinin altında kalmış, yok olup gitmişlerdir. Eskiden öyle olduğu gibi şimdi Hz.Muhammed(s.a.v.)in çağrısına engel olanlar da tarihteki benzerlerinin sonucuna uğrayacaklardır (26).
11. İbâdet, yaratan, besleyen, nimet veren, dertleri açan, başı sıkışınca insanın sığınacağı Allah'ın hakkıdır. Bazı varlıkları Allah'a ortak koşmak, yahut tanrılaştırmak, cahilliğin, düşüncesizliğin eseridir.
12. Melekler Allah'ın kızları değildir. Allah'ın çocuğu, oğlu kızı yoktur.
13. 58-59 ncu âyetlerde Arapların, kız çocuklarından hoşlanmamaları kınanmakt x\r. Bunlardan birinin kız çocuğu olunca canı sıkılır. Hepsi erkek çocuk sahibi olmak ister. Bu ne düşüncesizliktir ki kendileri, hoşlanmadıkları çocuğu Allah için uygun görmektedirler. Kız çocuğu kötü ise neden onu Allah'a nisbet ediyorlar? Allah çocuk edinse, çocukların en iyisini edinir. Bunlar hep batıl düşüncelerdir. Kız da, erkek de Allah'ın lutfudur. Allah dilediğine erkek, dilediğine kız çocuk, dilediğine ikiz verir; dilediğini de kısır yapar. Herşey O'nun iradesiyle ve yasalarıyle olmaktadır. Kendisi çocuğa muhtaç değildir. Çünkü çocuk, sonlu olan bedensel canlıların, ebedî yaşama özleminin sonucudur. Allah ise ezelî ve ebedîdir. Varlığının başı ve sonu yoktur. Varlığını sürdürmek için çocuğa muhtaç değildir. Zaten kâinatta ne varsa hepsi O'nun isim ve sıfatlarının görüntüsünden ibarettir. Ayrıca çocuğa muhtaç değildir.
14. 65-73 ncü âyetlerde Allah'ın, yaratıklarına ve özellikle insanlara olan nimetleri anılmakta, bu nimetlerin sahibine tapmaları gerekirken insanların, hiçbir gücü olmayan âciz şeylere tapmaları kınanmaktadır. Put ile Allah arasındaki fark, hiçbir şeyi olmayan köle ile, istediği gibi harcayacak malı olan hür adamın durumu karşılaştırılarak belirtilir. Hiçbir şeyi olmayan köle ile, mal mülk sahibi, hür adam nasıl bir değilse, putlar da Allah ile bir olamaz. Malı olmayan, elinden birşey gelmeyen âcizlere değil, mülkün sahibi Allah'a tapmak, O'na itaat ve ibâdet etmek gerekir (74-76). Yalnız Allah'a tapanla, hem Allah'a, hem de başka varlıklara tapan kimse, tek efendiye kul olanla, birkaç efendiye birden kulluk eden köle ile karşılaştırılmaktadır. Tek efendisi olan, yalnız onun dediğini yapar. Ama birkaç efendisi olan, her biri başka bir emir veren efendilerinden hangisinin sözünü yapacağını bilemez, şaşırır, kalır. İşte çeşitli tanrılara tapan müşrik, birkaç efendisi olan köle gibi şaşkındır. Yalnız Allah'a tapan da, tek efendisi olan köle gibi huzurlu ve rahattır [4731]

II- Âhiretle ilgili prensipler:

15. Herkes âhirette, yaptığının karşılığını alacaktır. İnananlar, âhirete intikallerinden itibaren ağırlanırlar. Melekler onların ruhlarını bedenlerinden, incitmeden alırlar, cennete götürürler, orada onları selâmlarlar. Meleklerin, hışm ile, "yüzlerine ve sırtlarına vura vura canlarını alacakları" [4732] zorbalar ise Allah'ın huzurunda azarlanır ve cehenneme sokulurlar. Her can, dünyâda yaptığının tam karşılığını görür, kimseye haksızlık edilmez.
16. İnsanların âhirette uğrayacakları ceza, bir zulüm değil, Allah'ın adaletinin gereğidir. Esasen bu azâb, insanların kendi eylemlerinden oluşmaktadır. Dünyâda insanlara cazip gelen kötü işlerin iç yüzü orada ortaya çıkar ve sahiplerini kuşatır. Herkes yaptığı ile cezalanır. Ceza, dışarıdan değil, kendi eylemindendir: "Her can, yaptığı ile bağlanmıştır" (Tûr: 21, Müddessir: 38). Tatlı gelen yasak eylemler, aslında birer işkencedir. İnsan bunun farkına varmadan kötü işleri yapa yapa canına ateş, işkence olacak eylemler gönderir. İşte eylemlerinin, ortaya çıkan hakikati kişiyi kuşatır, kendi yaptığı» kendisinin cezası olur. Bu gerçeği anlatmak için 34 ncü âyette: "Nihayet yaptıklarının kötülükleri onlara ulaştı ve alay ettikleri şey onları kuşattı" buyurulmak-tadır. Pir Sultan Abdal, bu noktaya şöyle işaret etmiş:
"Cehennem dediğin dal odun yoktur, İnsan ateşini bile getürür!"
17. Müşrikler, öldükten sonra bedensel dirilmeyi kesinlikle kabul etmiyorlardı. Kur'ân-ı Kerîm, bunun mutlaka vukubulacağını vurgulamaktadır. Allah için güçlük yoktur. Allah bir şeye, sadece "Ol" demek isterse o şey derhal oluverir (38-40).
18. Kıyamet, ya da kâfirlere inecek azâb saati, Allah'a göre bir göz açıp yumma gibi, yahut daha kısa bir zamanda olur. Çünkü bize göre uzayan zaman, Allah'a göre kısadır. Yıllar, asırlar bize uzun gelir ama O'na göre bir ân'dan ibarettir (77).

III- Peygamberlikle ilgili prensipler:

19. 98 nci âyette Kur'ân okurken Allah'a sığınmak emredilmiştir. Bu suretle insan, şeytânın dürtülerinden kurtulur. Çünkü şeytân, Allah'a inanıp güvenenleri kandıramaz. Ancak o, kendisini Allah'a ortak yapan, Allah'a taparken şeytana da tapan, onun sözlerini dinleyen dostlarını kandırabilir (99-100).
20. Allah, hikmeti uyarınca bir âyeti, Peyğamber'in hafızasından kaldırıp onun yerine başka bir âyet vahyeder. Bir âyeti, benzeri veya ondan daha iyi bir âyetle değiştirir. Ama gerçeği bilmeyenler, bir âyetin başka biriyle değiş'tirildiğini görünce, âyetleri Hz. Muhammed'in uydurduğunu söylerler. Oysa Kur'ân âyetleri, Hz. Muhammed'in uydurabileceği sözler değil, Kutsal Ruh'un indirdiği vahylerdir. Allah, inananların yüreklerini pekiştirmek, müslüman-ları doğru yola iletmek ve müjdelemek için o âyetleri Kutsal Ruh vasıtasiyle Elçisine vahyetmiştir (101-102).
21. Kur'ân, herhangi bir insanın öğretisi değil, meleğin vahyidir. Hiçbir insan, Kur'ân stilinde bir söz öğretemez. Hele doğru dürüst Arapça dahi bilmeyen yabancı kökenli bir insan bunu hiç yapamaz (103).

[4731] Zümer: 29.
[4732] Enfâl Sûresi: 50, Muhammed Sûresi: 27.

22. Hz. Muhammed, yalan söylemez. İnsan sözünü Allah'ın sözü diye göstermez. Bunu ancak Allah'ın âyetlerine inanmayan yalancılar yaparlar. Ama çocukluğundan beri dürüstlüğü ve güvenilirliğiyle şöhret bulan ve Allah'a bütün kalbiyle bağlı olan Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'a yalan uydurmaz, kendi sözünü veya başkalarından duyduğu sözleri Allah'ın vahyi diye öne sürmez (105).
23. Müşrikler, kendi dinlerinin de Allah'ın dilemesiyle olduğunu söyleyerek kendilerini mazur göstermek istemişler: "Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbirşeyi haram kılmazdık!" demişlerdir.
Bu söz, insanı sorumluluktan kurtarmaz. Çünkü Allah kişiye iyi ve kötü yolu göstermiş, ayrıca peygamber de gönderip ona doğru yolu bildirmiş; ama seçimi kulun isteğine bırakmıştır. Evet Allah dilese, bütün insanları bir tek inançta birleştirir ama bu, onları tek inanca zorlamak olur. Böyle bir durumda seçim yeteneği olmayan kul, sorumlu olmaz. Oysa Cenabı Hak, insanı sorumlu yaratmış, bunun için onu, kendi başına karar vermeğe, seçtiği yolda gitmeğe yetenekli kılmıştır. Öyle ise "Allah dileseydi biz böyle yapmazdık" demekle kul, sorumluluktan kurtulamaz. Allah kulu bir eyleme zorlamak istememiş, kulun iradesiyle karar vermesini ve böylece yaptığından sorumlu olmasını dilemiştir.
24. Peygamberin görevi de insanları bir inanca zorlamak değil, hakikatleri açıkça anlatmaktır. Bundan ötesi, kulun kendi iradesine kalmıştır.
25. Daha önce de peygamberler gelmiş, insanları Allah'a kulluğa, şeytana uymayı bırakmağa çağırmışlar ama onları zorlamamışlardır. Dileyen onların çağrısına uymuş, dileyen de sapıklığı yeğlemiş, sonunda kötü eyleminin cezasını görmüştür. Yeryüzünde harâbolmuş nice kentler, peygamberleri yalanlayanların, nasıl bir sonuca uğradıklarını göstermektedir.
26. 120-123 ncü âyetlerde İbrahim'in, müşrik olmayıp Allah'ı birleyen bir tevhîd önderi olduğu vurgulanır ve Hz. Peyğamber'e de, İbrahim'in getirdiği tevhîd dinine uyması emredilir. Burada bir kez daha, Hz. Muhammed'in, İbrahim'in izinde gitmesi vurgulanmaktadır. O halde Peygamber Aleyhisselâm, daha önceki peygamberlerin, özellikle tevhîdin simgesi olmuş Hz. İb-râhîm'in yolundadır. Kendisi öteki peygamberlerin metbu'u değil, tabiidir. "Allah size (helâl ve haram olanı açıklamak) ve sizi, öncekilerin yasalarına iletmek ve sizin günâhlarınızı bağışlamak istiyor. Allah bilendir, hikmet sahibidir" [4733]
En'âm Sûresinde tevhîd'i yerleştirmek uğraşı veren Nûh, İbrâhîm, îshâk, Ya'kûb, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, Yusuf, Mûsâ, Hârûn, Zekeriyyâ, Yahya, îsâ, îlyâs, İsmâîl, el-Yesa', Yûnus ve Lût peygamberler (hepsine selâm olsun) anıldıktan, bunların, Allah'ın Kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği, doğru yola ilettiği kimseler olduğu belirtildikten sonra Hz. Muhammed'e hitaben: "İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy!..." [4734] buyurulmaktadır.
27. Peygamberler melek değil, birer insandır. Önceki peygamberler de Hz. Muhammed gibi vahy alan birer insan idiler. Kitap ehli buna tanıktır. Çünkü Kur'ân'dan önce inmiş olan Kitapta, o peygamberlerin öyküleri anlatılmaktadır. Onlar, kavimlerine, peygamberliklerini ispatlayan kanıtlar getirdikleri gibi Hz. Muhammed de Allah'ın indirdiği vahyi getirmiştir. Daha önceki peygamberlere verilen hakikatler, Hz. Muhammed'e de kendi diliyle vahyedilmiştir ki bunları toplumuna anlatsın da insanlar düşünüp yola gelsinler (43-44). "Peygambere düşen, açıkça duyurmaktır" (82).
28. Yüce Dîvân kurulduğunda, her peygamber gelip, hidâyete gelmeyenlerin aleyhinde tanıklık yapacaktır (84). Onların kendisine nasıl davrandıklarım, da'vetine karşı izledikleri tavrı anlatacaktır. Hz. Muhammed de, kendi ümmetinin, kendisine karşı nasıl davrandığı hakkında tanıklık edecek, suçluların kendisine karşı takındıkları olumsuz tavrı anlatacaktır.
Burada tanık olarak getirilen her peygamber, Allah'tan, suçluların affedilmesini istemiyor, tersine, onların, Hak çağrısı karşısındaki olumsuz davranışlarını anlatarak onların aleyhinde tanıklık ediyor. Peygamberlerin, suçlular aleyhinde bu tür tanıklığı, Hak yoluna engel olmağa kalkanlar için ağır bir uyarı olduğu gibi, şefaat hakkındaki abartmalı rivayetleri de kuşkulu kılmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın hiçbir yerinde peygamberlerin şefaatinden söz edilmez, ancak meleklerin, Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu kimseye şefaat edebileceklerine işaret edilir. Allah'ın izni olmadan şefaat mümkün olmadığı gibi, O'nun razı olmadığına da kimse şefaat edemez. Şefaat hakkındaki âyetler, meleklerin şefaatine güvenen müşriklerin inançlarını red amacını taşır, Kur'ân'da peygamberlerin şefaati değil, tanıklığı söz konusudur. Bu tanıklık da suçluyu affettirmek amacıyle değil, suçunu belgelemek maksadıyle yapılmaktadır. Tâ ki İlâhî zabıtlar, ruh defterine kaydedilmiş olan suçlar, ayrıca peygamberlerin tanıklığı ile de sabit olsun; yazı yanında şahsî tanık ile de ispat edilsin de, hiçbir kuşkuya yer kalmadan İlâhî hüküm tam ve kesin iki kanıt (yazı ve tanık) üzerine verilsin, adalet tam yerini bulsun.
Âhirette her can, kendi kaygısına düşer, kendini savunur, kendini kurtarmağa bakar: "İşte o gün kişi kaçar: Kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. O gün onlardan kerkisinin, kendisine yeter derecede işi vardır" [4735]
"Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse, kimsenin cezasını çekmez; kimseden şefaat de kabul edilmez;

[4733] Nisa: 26.
[4734] En'âm: 83-90.
[4735] Abese: 34-37.

kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım yapılmaz" [4736]
* Herkese, dünyâda yaptıklarının sevap ve cezası tam verilir, hiç kimseye haksızlık edilmez (111).
O Yüce Dîvân'ın hâkimi Allah'tır. O'nun hükmünde haksızlık olmaz: "Sûr'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar düşüp bayıldılar. Ancak Allah'ın dilediği kaldı. Sonra ona bir daha üflendi, birden onlar kalktılar, bakıyorlar. Yer, Rabbinin nuruyla aydınlandı, kitap (amel defteri) kondu, peygamberler ve tanıklar getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara asla zulmedilmez. Herkese, yaptığının karşılığı tam verildi. O, onların ne yaptıklarını en iyi bilendir" [4737]
IV- Genel Yasalar;
29. İyi niyyetli, temiz kalbli insanlar, önyargılı değillerdir, iyi zan beslerler. Hak'tan gelene inanır, Allah'ın, kendilerine hayır indirdiğine inanırlar. Ama kötü niyyetliler, vahy gerçeğini masal olarak nitelendirirler. Böylece kötü niyyetleri yüzünden hem kendi günâhlarını, hem de bilgisizce ayartıp yanlış yola sürdükleri insanların vebalini boyunlarına alırlar (24-25).
30. Allah, kötülük yapanları birden bire yerin dibine geçirebilir. Gezip dolaşırken onları yakalar, ya da azâbdan korku içinde, azabın belirtilerini gösterip onları korkutarak yakalar. Başlarına azâb geleceğini bile bile, bundan korka korka azaba uğrarlar ki bu korku da ayrı bir azâbdır. Meselâ kişinin, bir uçurumdan atılmak üzre götürüldüğünü, yahut bir evin içinde oturanların, evin başlarına çökmekte olduğunu; ya da deniz altında bulunanların, geminin batmakta olduğunu anladıklarını düşünün. Şimdi, bu durumda kişi, uçurumdan atılıncaya, yahut ev başına çökünceye, yahut gemi batıp kendisi boğuluncaya, yahut idama götürülenin, ipte ölünceye, yahut onulmaz bir hastalığa -meselâ Aids'e- yakalanmış olduğunu bilen kişinin, her saniye canını verinceye dek ne büyük bir korku ve huzursuzluk çekeceği bilinmektedir. İşte Allah'ın, insanları korku içinde yakalaması, onları, sonuçlarını göre göre cezalandırması anlamını ifade eder.
31- Allah, kulun her günâhını cezalandırmaz. Eğer her günâhı cezalandırsaydı, yeryüzünde tek canlı kalmazdı. Kullarına fırsat verir, kötülükten dönmelerini bekler. Ama uslanmayacakları anlaşılıp, verilen süre de dolunca âsîler cezalandırılırlar. Allah katında belirlenen ceza zamanını ne ileri geçebilirler, ne de ondan geri kalabilirler. Zamanından önce ve sonra değil, tam zamanında cezalandırılırlar.
32. İnsanlar, yaptıkları kötü işleri iyi sanırlar. Alışkanlıklar, gelenekler, kötü eylemleri cazip gösterir. Şeytan da insanları körü körüne taklid yoluna sürer. Bu, sadece müşriklere özgü bir şey değildir. Bugün İslâmda olmayan birçok gelenek ve bid'at, insaniara sevdirilmiştir. Bunları din adamları da uygular ve uygulamağa teşvik ederler. Mevlidler, devirler, toplanıp on dakika içinde birer cüz okuyarak bir iki saat içinde Kur'ân hatimleri, 40 ncı, ellii-kinci gece mevlid törenleri, kametten önce sürekli lhlâs Sûresi okumak hep böyle bid'at işlerdendir. Peygamber (s.a.v.), her bid'atin sapıklık olduğunu söylediği halde onlar, din adına bunları yapmaktan geri durmazlar. Böylece dini ayrıntılara boğar, güçleştirirler. Onu halka sevdirecekleri yerde ondan ürkütürler. Bunların bid'at olduğunu söyleyen kınanır, bunları yapanlar, halkın taltifine mazhar olur. Demek ki önce bireyde başlayan bid'at, gittikçe yayılıp gelenek halini alır. Bu düzeye gelince de dine katılır. Peygamberlerin ve din bilginlerinin görevi, dini her türlü katmalardan arındırıp asıl sadeliğine kavuşturmaktır (62-64).
33. Öyle ise Allah'ın verdiği rızıklardan yeyip O'na şükretmek gerekir. Kendi düşünceleriyle Allah adına yasaklar koyanlar, nefislerine ve şeytâna tapmış, Allah'a nankörlük etmiş olurlar (114-117).
Dîn, Allah'ın Kitabında açıklanandır. İnsanların kendi düşünceleriyle koydukları hükümler, din olamaz. Hiç kimsenin, Allah adına yasaklar koymağa, ya da Allah'ın koyduğu yasakları kaldırmağa hakkı yoktur: "Dilleri-nizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü: 'Şu helâldir, şu haramdır' demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar" (116 ncı âyet).
Böyle buyurulduktan sonra Yahudilerin, dinde taşkınlık yaparak kendi kendilerine yasaklar koydukları, bu yüzden kendi kendilerine yazık ettikleri belirtilmek suretiyle, dinde kendi düşüncesiyle yasaklar koyup dinin sınırlarını daraltanlar tehdîdedilmektedir. Çünkü din daraltılınca uygulanması güçleşir ve geniş kitleler dinden uzaklaşırlar, din belli bir azınlığın tekelinde kalır. Bunu yapanlar toplumlarına zarar vermiş olurlar. Çünkü onları dinin büyük feyzinden mahrum ederler.
34. Adalet, ihsan, yakınlara yardım etmek, zekât-sadaka vermek; zinadan, fuhuştan, her türlü çirkin şeylerden ve azgınlıktan, taşkınlıktan uzak durmak dinin temel buyruklarıdır (ayrıntı için 91 nci âyetin tefsîrine bakınız).
35. Güçlü, zayıf ayırımı yapmadan, herkese karşı verilen meşru* sözde durmak, yapılan andlaşmaların şartlarına uymak Kur'ân'ın emridir. Çünkü Allah, insanları denemektedir. Güçlüye verdikleri sözü yerine getirip, zayıfa verdikleri sözden cayanların kaypak davranışları, kıyamet gününde, Yüce Dî-vân'da yüzlerine çarpılacaktır: "Bir topluluk, diğer bir topluluktan (sayıca ve malca) daha çok olduğu için, yeminlerinizi aranızda bozucu bir vâsıta yaparak, ipliğini kuvvetli büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın. Çünkü Allah, sizi bununla dener. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri, kıyamet günü size açıklayacaktır" (92).
Sözderi caymak, Allah'ı tanık kıldığı, O'nun zimmeti altına giren ahdi menfaat karşılığında satmak demektir. Sözden caymakla basit dünyâ menfaati sağlansa bile, sözde durmağa verilecek İlâhî menfaat kaybedilir: "Allah katında olan mükâfat, dünyâ menfaatinden çok daha hayırlıdır". Çünkü dünyâ menfaati geçicidir, tükenir. Ama Allah katındaki mükâfat, kalıcıdır. Allah sabredip sözünde duranları, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirir (95-

[4736] Bakara: 48.
[4737] Zümer: 68-70.

96).
36. Kadın-erkek, her kim inanır ve güzel iş yaparsa Allah onu, hoş, rahat bir hayât içinde yaşatır ve âhirette en güzel biçimde ödüllendirir (67). Birçok âyette olduğu gibi 67 nci âyette de Kur'ân, ebedî saadetin temel prensibini koymuştur. Bu da îmân ve sâlih ameldir. Burada mutlak olarak anılan îmân, başka âyetlerde açıklanmıştır: Allah'a ve âhirete kesin îmân ve bunlara bağlı olarak sâlih amel. Bu konuda şu âyetleri hatırlatalım:
"Şüphesiz, îmân edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabitler; bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rab-leri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" [4738]

"İş ne sizin kuruntularınız, ne de Kitap ehlinin kuruntularına göre olmaz. Kötülük yapan, onunla cezalandırılır ve kendisine Allah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulamaz (kimse onu Allah'ın azabından kurtaramaz). Erkek veya kadından her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar" [4739]
Bu konuda Ra'd Sûresinin son âyetinin tefsirine de bakınız.
37. Allah'a inanıp, O'nun yasaları uyarınca hareket edenler, bolluk içinde, rahat ve mutlu yaşarlar. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük edenler, sıkıntılar içine düşerler: "Allah, şöyle bir kenti misâl olarak anlattı: Güven ve huzur içinde idi; her yerden rızkı bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük etti, bunun üzerine (halkının) yaptıklarından ötürü Allah ona açlık ve korku elbisesi taddırdı" (112), "Rabbiniz size şöyle bildirmişti: 'Andolsun, şükrederseniz elbette size (nimetimi) artırırım ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir!" [4740]
38. Allah, âyetlerine inanmayanları doğru yola iletmez. Çünkü doğru yola gelmek, Allah'ın âyetlerine inanmakla olur. O âyetleri kabul etmeyenler, kendi sapıklıkları içinde ısrar ederler. Allah öylelerini kendi hallerine bırakır, hidâyete zorlamaz. Çünkü Allah hidâyeti, kişinin seçimine bağlı kılmıştır (104).
39. İnandıktan sonra, kendi isteğiyle küfre dönen Allah'ın gazabına ve büyük azabına çarpılır. Çünkü o, kendi gönlüyle dünyâyı âhirete yeğlemiştir. Dünyâ sevgisiyle kalbi mühürlenmiştir. Artık hakikat sözlerini duymaz, gerçekleri görmez. Dünyâyı âhirete yeğleyenler, âhiret hayatlarını kaybeder, canlarını çok büyük ziyana sokarlar (106-109).
40. Fakat gönülden inkâr etmeden, zor karşısında diliyle inkâr etmek, insanı dinden çıkarmaz, küfre sokmaz, cezaya çarptırmaz. Çünkü Allah, insanlara, güçlerinin üstünde bir şey buyurmamıştır. Zor karşısında kişi, diliyle inkâr edebilir. Ancak yürekten inkâr etmek, gönülden küfre razı olmamak şartıyle (106).
41. Hak yolunda uğradığı baskıya sabredip Allah'a güvenen, sonra inandığı gibi yaşayabilmek için hicret edenler, dinlerini korumak için cihâdın güçlüklerine katlananlar, dünyâda güzel bir yurt bulacakları gibi âhirette de Allah'ın af ve mağfiretine, büyük ödüle ereceklerdir (41-42, 110 ncu âyetler).
42. Allah, cehaletle (nefsinin arzusuna kapılarak) bir kötülük yapıp da ardından tevbe eden, uslanan kimseleri bağışlar. İşte öylelerinin tevbeleri makbuldür. Çünkü onlar, iyi niyyetlidirler. İnsan nefsine yenilerek bir kötülük işleyebilir. Fakat günahta bile bile ısrar etmemeli, hemen Allah'a yönelip O'-ndan af dilemelidir. Allah öyle yapanları affeder: "Allah'a göre şu kimselerin tevbesi makbuldür ki, cahillikle bir.kötülük yapıp hemen ardından dönerler. İşte Allah, onların tevbesini kabul eder" [4741], "Sizden kim, cehaletle bir kötülük yapar da sonra ardından tevbe eder, uslanırsa O, bağışlayan, esirgeyendir" [4742], "Ve onlar bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler. Günâhları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler. İşte onların mükâfatı, Rableri ta-rafından bağışlanma ve altından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlerdir. Çalışanların ecri ne güzeldir!" [4743]
43. 124 ncü âyette, Yahûdîlerin, Cumartesi yasağı üzerindeki ihtilâflarına işaretle, dinde ihtilâfa düşmenin zararlı olacağı anlatılmaktadır.
44. Hak yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet etmeli, bu konuda kabalıktan kaçınmalıdır. Çünkü kabalık ürkütür, nefret uyandırır. Tatlı söz, gönüllerde sevgi yaratır (125).
45. Kötülüğe, dengi bir ceza vermek adalet gereğidir. Ama kişinin, kendi şahsına yapılmış bir kötülüğü bağışlaması daha iyidir. Çünkü sabır, Allah katında büyük ödüllere dönüşür. Sabır için de Allah'tan yardım istemelidir. Zira nefis, ancak Allah'ın yardımıyle sabredebilir. Sabır, kötü olayları tatlı sonuca bağlar. Allah korunanlarla ve güzel davrananlarla beraberdir (126-128).

Nahl Süresî Kırâet Farkları

[4738] Bakara Sûresi: 62, Mâide Sûresi: 69.
[4739] Nisa Sûresi: 123-124.
[4740] İbrâhîm Sûresi; 7.
[4741] Nisa: 17.
[4742] En'âm: 54.
[4743] Âl-i İmrân: 135-136.

Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Yâ ile ğâib nehy kipi: Saîd ibn Cübeyr.
Tâ ile hitâb emri: Tâ ile muhâtab,
Çoğunluk '. [4744] Hamza, Kisâ'î,
burada, Yûnus ve Rûm Halef.
sûrelerinde. Hepsinde yâ ile ğâib
kipi: Tâ ile, edilgen kipi:
Ötekiler [4745] Kisâ'î'nin Ebûbe-kir yoluyla Âsım'-dan rivayeti ve
A'meş.
Cu'fî'nin, Ebûbekr
yoluyla Âsim'dan
Nûn ile, etken kipi; melâike mansûb:
rivayeti. [4746] İnzal kökünden çoğul
mütekellim: Katâde'den
rivayet.

Âyet No.	Kelime: Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Tâ ile, tenezzül kökünden etken, melâike merfû':	Ravh.
	Yâ ile, inzal kökünden etken, melâike mansûb:	İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ruveys. Ötekiler.
	Tâ'nın fethiyle, sülâsî-den, melâike merfû':	A'meş [4747] Vasi ve vakf ta izafet
	yâ'siyle:	Ya'kub.
	İki halde de yâ'sız:	Ötekiler [4748]
	Si Fâ'nın şeddesi ve tenviniyle:	Zührî ve Ebû Ca'fer. Tenvinli merfû' hemze
	ile:	Çoğunluk [4749]
	Şîn'in fethiyle:	Ebû Ca'fer (Yezîd ibn Ka'ka').
	Şîn'in kesriyle:	Ötekiler [4750]

Âyet No.
8
Kelime: Kırâet farkı:
10
11
12 o
Ref ile:
En'âm'a atfen nasb ile:[4751]
Vâvsız:[4752]
Te'r.ıs hasiyle: [4753] Çoğul muhâtab zamiriyle:
Vâv yerine fâ[4754]
ziyadesiyle:[4755]
Meftûh şîn:[4756]
Meksûr şîn:[4757]
Tâ'nın fethiyle:

[4744] el-Bahr: 5772.
[4745] Taberî'ye göre hitâb lâ'sıyle okumak daha doğrudur (Câmi'u'l-beyân: 14/76; en-Neşr: 2/282),
[4746] Kurtubî: 10/67.
[4747] Kurtubî: 10/67. Taberî'ye göre en doğrusu şeklindeki okumadır (Câmi'u'I-beyân: 14/76).
[4748] en-Neşr: 2/306.
[4749] el-Bahr: 5/475.
[4750] Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun kırâetidir ki, şîn'in kesriyledir. Câmı'u'l-beyân: 14/81.
[4751] el-Bahr: 5/478.
[4752] el-Mesâhif: 140, 200.
[4753] Câmi'u'l-beyân: 13/84; Kurtubî: 10/82.
[4754] el-Bahr: 5/477.
[4755] el-Mesâhif: 140.
[4756] el-Bahr: 5/478.
[4757] el-Mesâhif: 53.

Tâ'nın dammıyle:
Nûn ile, inbât[4758]
kökünden:
Nûn ile, tenbît
kökünden:
Yâ ile:
Yâ'nın fethiyle,
sülâsî'den, bu takdirde[4759]
zer' merfû'dur:
Dördünün de ref'iyle: İlk ikisi mansûb, son ikisi merfû': Dördü de mansûb: Nücüm yerine
Okuyanlar:
İbn Ebî 'Able. Çoğunluk [4760] Çoğunluk. Übey ve îbn 'Abbâs [4761] Çoğunluk.
Alî ve Abdullah İbn Mes'ûd mu s hafi [4762] Hz. Alî'nin
kırâet i [4763]. Çoğunluk. Übey. [4764] Zeyd ibn Alî. Çoğunluk .[4765]
Ebûbekr.
Zührî [4766]. Ötekiler.
Übey8.
İbn Mes'ûd 9.
İbn Âmir.
Hafs.
Ötekiler I0.
İbn Mes'ûd ve Talha u.
Ayet No.
16
Kelime: Kırâeî farkı:
19
19
u
20
21 26
Nûn'un fethi, cım'ın
sükûnuyla: Nûn'un dammı, cîm'in
sükûnuyla: Nûn'un ve cimîn
dammı ile: Hitâb tâsıyle:
Gâib yâ'sıyle:
Üçünde de tâ ile:
sondaki tâ üe:
Yâ ile ğâib kipi: nıuhâtab kipi:
Hemze'nin fethiyle:
Hemze'nin kesriyle:
Çoğul olarak:
Tekil olarak:
Beytehum:
rjsî Beyt'in çoğulu:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Yahya ibn Vessâb.
Hasan. Çoğunluk.
Hübeyre'nin Hafs'tan
rivayeti2. A'meş ve İbn Mes'ûd'un öğrencileri. Talha ibn Musarrif3. Âsim, Ya'kub.
Ötekiler.
Çoğunluk.
îbnMes'ûd4.

[4758] Kurtubî: 10/83; en-Neşr.
[4759] el-Mesâhif: 53.
[4760] Kurtubî: 10/91.
[4761] Kurtubî: 10/94; el-Bahr: 5/482.
[4762] el-Bahr: 5/482.
[4763] el-Mesâhif: 53.
[4764] Kurtubî: 10/94; el-Bahr: 5/482.
[4765] el-Bahr: 5/485.
[4766] el-Mesâhif: 140.

Çoğunluk.
Sülemî5.
Çoğunluk.
Bir grup.
Ca'fer.
Dahhâk 6.
Übey7.
Ayet No.
27 28-32
30
37
Kelime: Kırâet farkı:
Sîn'in fethi, kafin sükûnuyla: Sîn'in dammı, kafin sükûnuyla: " Sîn'in ve kafin dammıyle:
İ Meftûh yâ ile,
uzatmasız, hemzesiz:
Uzatımlı, hemzeli ve meftûh yâ ile:
Nûn'un kesriyle: [4767] Nûn'un fethiyle: [4768] Yâ ile müzekker: [4769] İkisinde de te'nîs ile: [4770] ikisinde de tek tâ ile:
Nasb ile:
Ref ile [4771]
Yâ ile müzekker kipi:
Tâ ile, müennes kipi:
Râ'nın kesriyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Mücâhid.
Übey, İbn Hürmüz ve İbn Muhaysın'.
Bizzî'den zayıf bir rivayete göre.
Ötekiler ve Bizzî2. Nâfi'. Ötekiler. Hamza, Halef. Ötekiler 3. Abdullah ibn Mes'ûd mushafı4.
Hamza, Kisâ'î.
Ötekiler.
Çoğunluk.
Âyet No,
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:

den önce bir vâv ziyadesiyle, fiiPde	
râ'nın fethiyle:	Nehâ'î.
Birinci fiilde yâ meftûh, ikincisinde madmûm:	KûfeMer.
Birincide yâ'nın fethiyle beraber hâ'nın kesri ve dâl'ın şeddesiyle:	İbn Mes'ûd'un da bulunduğu bir cemâat'.[4772]
Birincide yâ madmûm ve fiil edilgen:	Taberî'ye göre en doğru bir
ikincide fiil idlâPdan ve etken:	kırâettir[4773]
İki fiiî de idlâl babından etken:	Bir grup[4774] Übey[4775]

[4767] Kurtubî: 10/97; el-Bahr: 5/485;el-Mesâhif: 140.
[4768] Bundan başka yerde ihtilâf yoktur.
[4769] Hamza ve Kisâ'î imâle ile, diğerleri fetha ile okumuşlardır.
[4770] el-Bahr: 5/486; el-Mesâhif: 53.
[4771] el-Mesâhif: 140.
[4772] el-Bahr: 5/490.
[4773] Allah tarafından saptırılan kişiyi kimse doğru yola getiremez, demektir {Câmİ'u'l-bçyân: 14/104).
[4774] el-Bahr: 5//9O.
[4775] Yahut: (el-Mesâhif: 141).

40	Altı yerde nûn'un nasbıyle:	îbn Âmir. Nahl ve Yâsîn'de Kisâ'î de.
	Hepsinde nûn'un refTyle:	Ötekiler[4776]
41		Çoğunluk.
		Übey[4777]
	Makabli meksûr olan meftûh hemzenin yâ'ya çevrilmesiyle:	Ebû Ca'fer.
	Hemze'nin telaffuzu ile:	Ötekiler.

Âyet
No.
Kelime: Kırâet farkı:
Sâ ile, (muzârii: nın
43
Nûn ile etken:
48
Yâ ile etken: Yâ ile edilgen: Hemze'nin hazfiyle5:
Hemze ile:
İstifham hemzesinden
sonraki hemzeyi teshil ile: Hemze'nin açık
telaffuzu ile: Hitâb tâsiyle:
Pıı Ğâib yâ'sıyle:
Ikı tâ ile, müennes: Yâ ile, müzekker: Zıll'ın çoğulu: Zulle'nin çoğulu:
Okuyanlar:
Alî, Abdullah, Nuaym ibn Meysere ve Rabî ibn Huseym'.[4778] Başka bir rivayete göre Hz. 'Alî okumuştur [4779]Abdullah, Sülemî ve Hafs'ın Âsım'dan rivayeti. Bir grup [4780]. Ötekiler [4781]. İbn Kesîr, Kisâ'î, Halef. Ötekiler. Isfahânî'nin Verş'ten rivayeti.[4782]
Ötekiler [4783]
Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Ötekiler[4784]
Ebû Amr.
Ötekiler.
Çoğunluk.
Îsâ [4785]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [4786]
Ayet
No.
51

[4776] . en-Neşr: 2/220. Bu alti yer: Bu sûre, Bakara, Âl-i 'İmrân, Meryem, Yâsîn ve Mü'min sûreleridir.
[4777] el-Mesâhif: 141, 53.
[4778] el-Bahr: 5/492.
[4779] el-Mesâhif: 188.
[4780] el-Bahr: 5/493.
[4781] en-Neşr: 2/296.
[4782] Emir fi'linde sinden önce vâv veya fâ olursa hemze'nin harekesi kendinden önceki sakin harfe verilir ve iki sakinin birleşimini önlemek İçin hemze hazfedilir.
[4783] en-Neşr: 1/398.
[4784] Taberî'ye göre en doğru kırâet, yâ ile okumaktır: CâmıVI-beyân: 14/114
[4785] el-Bahr: 5/496.
[4786] el-Mesâhif: 53.

Kelime: Kırâet farkı;
53
54
55
59
İki halde de izafet
yâ'siyle:
İki halde de yâ'sız:
Hemze'yi hazf ile,
harekesini makabline
vererek:
Cîm'İn sükûnu ve
hemze ile: FâİI vezninde: Mâzî kipiyle:
Tâ ile: Madmûm yâ ile,
kökünden edilgen:
Vftv'dan sonra elifsiz: ili' Hâ'nın fethi ve vâv*dan
sonra elif ile: Hâ'dan sonra elifle ve
fiilden sonra te'nîs zamiri:
yerine '
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbnMes'ûd'.[4787]
Ya'kûb. Ötekiler.
Zührî.
Çoğunluk. [4788] Katâde. [4789] Çoğunluk. Übey ve Ebû'l-Mütevekkil [4790] Çoğunluk.
Ebû'l-Âliye [4791] Çoğunluk [4792]
îsâ Sekâfî[4793]
Cahderî.
Nehhâs'ın zikrine göre A'meş[4794]
Âyet No.
62
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
66
Kâfin fethi, zâl'in keş-
riyle bâ mefûl olarak
mansûb:
Kâf, zâlın dammı ite, bâ
da'elsine'nin sıfatı olarak merfû':
İfrat kökünden ismi fail:
Râ'nın fethiyle, ismi mef'ûl kipi: Tefritten ismi fail:
Aynı kip, nasb ile: Meftûh tâ ile, burada ve Mü'minûn: 21'de: İki yerde de madmûm yâ ile:
İki yerde de meftûh nûn ile:
tki yerde de madmûm
nûn ile:
Fail vezninde:
Yâ'mn teşdidiyle: Hafif yâ ile:
Çoğunluk.
İbn Abbâs, Ebû'l-Âliye, Mücâhid, İbn Muhaysın'. [4795] tbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Nâfi ve Medine halkının çoğunluğu.
Ötekiler [4796] Ebû Ca'fer [4797]

[4787] el-Mesâhif: 53.
[4788] el-Bahr: 5/502.
[4789] el-Bahr: 5/502.
[4790] el-Mesâhif: 141.
[4791] el-Bahr: 5/502.
[4792] en-Neşr: 2/306.
[4793] Kurtubî: 10/117.
[4794] Kurtubî: 10/117; el-Bahr: 5/504.
[4795] Kurtubî: (0/121; el-Bahr: 5/506.
[4796] en-Neşr; el-Bahr: 5/506; el-Mesâhif: 53.
[4797] en-Neşr; Kurtubî: 10/121. T&berî'ye göre en doğrusu, râ'nın fethiyle olan Basra ve Kûfelilerin kırâetidir (CâmiVl-beyân: 14/129).

Übey [4798] Ebû Ca'fer. Ebû Recâ'[4799]
Nâfi, İbn Âmir, Ya'kûb, Ebûbekr.
Ötekiler [4800]
Çoğunluk.
Bir grup.
îsâ ibn Ömer[4801]
Çoğunluk.[4802]
Cüz': 14, Sûre: 16/70
Âyet No.
68
69
Kelime: Kırâei farkı:
71
Râ'nın dammıyle, burada ve A'râf ta: İki yerde de râ'nın kesriyle:
İhtilâftan ismi fail: Masdar:
Tâ ile, muhâtab: Yâ ile, ğâib kipi:
72
73
Yâ ile ğâib kipi:
Tâ ile muhâtab kipi:
76
Tevcih kökünden etken muzâri' (sonunda mef ûl zamiri var): Aynı kökten edilgen muzâri': Mâzî fiil:
77 78
halinde hemze ve mîm'in kesriyle: ^as^ halinde yalnız hemze'-nin kesriyle:
Okuyanlar:
ibn Amir, Ebûbekr.
Ötekiler'. [4803] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [4804] Çoğunluk. İbn Mes'ud. Ebûbekr ve Ruveys. Ötekiler, oğunluk.
îbn Mes'ûd [4805] Çoğunluk,
Ebû Abdi'r-Rahmân
es-Sülemî[4806]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [4807]
Çoğunluk. Yahya ibn Vessâb [4808] Ibn Mes'ûd'dan rivayet [4809] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[4810]
Hamza. Kisâ'î[4811]
Ayet No.
79
Kelime: Kırâet farkı:
81
85 86
96
101
Hemzenin dammı, mîmin fethi: Hitâb tâ'sıyle:
Gâib yâ'sıyle: 'Ayn'ın sükûnuyle: 'Ayn'ın fethiyle:
İtmâm'dan yâ ile, nimet mansûb

[4798] el-Mesâhif: 141.
[4799] el-Bahr: 5/508.
[4800] Tebsırah: 565; en-Neşr: 2/304; el-Mesâhif: 53, Furkan: 49 daf hepsi ittifakla nûn'u madmûm; Kasas: 23'te de de ittifakta nûn'u meftûh okumuşlardır. Taberî nûn'un madmûm olmasını beğenmektedir: Câmi'u'l-beyân: 14/131.
[4801] el-Bahr: 5/510.
[4802] el-Mesâhif: 53.
[4803] en-Neşr: 2/271; Kurtubî: 10/134; el-Bahr: 5/512.
[4804] el-Bahr: 5/508.
[4805] el-Mesâhif: 53. Bir rivayette Ibn Mes'ûd "dan önceki zamirini hazf ile okumuştur.
[4806] Kurtubî: 10/145; el-Bahr: 5/516.
[4807] el-Mesâhıf: 54.
[4808] Kurtubî: 10/150; el-Bahr: 5/520.
[4809] İbn Mes'ûd'un, yahut yahut okuduğu da rivayet edittr. Kurtubî- 10/150.
[4810] el-Mesâhif: 54.
[4811] un çoğul zamînne muzâf olduğu dört yerde -ki bunlar Nahl, Nûr, Zumer ve Neon sûrelerindedir- Kisâ'î, vasi halinde hemze'yi meksûr okumuş, Hamza ise hem hemze'yı, hem de mîm'i meksûr okumuştur.

Meftûh tâ ile, nimet fail
olduğu için merfû':
İslâm kökünden etken
muhâtab:
Sim kökünden meftûh
tâ ve lâm ile:
Nûn ile çoğul mütekellim: Yâ ile:
İnzal kökünden muzâri': Tenzîl kökünden:
Okuyanlar:
Ötekiler.
Hamza, İbn Âmir, Ya'kûb, Halef. Ötekiler.
Kûfeliler, İbn Âmir. Ötekiler. İbn Mes'üd. Çoğunluk.
İbnMes'ûd [4812]
Çoğunluk.
BİR kırâettir.
Çoğunluk. İbn Abbâs ve İkrime [4813] Çoğunluk. Übey [4814]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [4815] İbn Kesîr, Âsim, Ebû Ca'fer. Yedi kurrâ'nın diğerleri ve bütün Şamlılar [4816]. İbn Mes'ûd [4817] Çoğunluk. İbn Mes'ûd İbn Kesîr, Ebû Amr. Ötekiler[4818]
Âyet No.
102
Kelime: Ktrâet farkı:
103
110
115
Bulunduğu her yerde
dâPın sükûnuyla Bulunduğu her yerde
dâPın dammıyle: Lisân ta'rîf lâmıyle: Lisân izafetle: .
Yâ ve hâ'nın felhiyle:
Yâ'nın dammı, hâ'nın
kesriyle:
Fâ ve tâ'nm fethiyle:
Fâ ve tâ'nın dammıyle:
Libâs'sız ve havf in cû'a takdimiyle:
Her yerde yâ'nın
şeddesiyle:
Her yerde yâ'nın sükûnuyla: Her yerde tâ'nın kesriyle:
Her yerde tâ'nın dammıyle:
Okuyanlar:
İbn Kesîr.
Ötekiler. Hasan. Çoğunluk'. Hamza, Kisâ'î, Halef.
Ötekiler. İbn Âmir.
Ötekiler. Çoğunluk.[4819]
İbn Mes'ûd, Übey [4820]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [4821]
Ebû Ca'fer. Ötekiler.' Ebû Ca'fer [4822]. Ötekiler[4823]
Âyet No.
116
124
126
127
Kelime: Kırâet farkı:

[4812] el-Mesâhif: 54.
[4813] el-Mesâhif: 54.
[4814] Câmi'u'l-beyân: 14/156; Kurtubî: 10/161; el-Bahr: 5/524.
[4815] el-Mesâhif: 141.
[4816] el-Mesâhif: 141.
[4817] Fakat hepsi nûn ile okumuştur.
[4818] en-Neşr: 2/305.
[4819] el-Bahr; 5/536.
[4820] eİ-Bahr: 5/543; el-Mesâhif: 54, 141.
[4821] el-Mesâhif: 54.
[4822] Nehrevânî de 'de Ebû Ca'fer'e katılmıştır.
[4823] en-Neşr: 2/226.

Hâ'dan sonra elif ile:
Hâ'dan sonra yâ ile: Zâl'ın kesri ve harfi cerrin hazfiyle bâ'nın nasbi:
Üç harfin de damını ile:[4824]
Zâl ve bâ'nın kesriyle (limâ'nın na'ti olarak): Cîm'in dammıyle edilgen, sebt merfû':
Cîm'in ve 'ayn'ın fet-hiyle etken (sebt mef'ûl durumunda, mansûb):
yerine sebt mansûb: tki kaf da şedde ile, ta'kîb kökünden: Muâkabe kökünden: Burada ve Nemi: 70'de dât'ın kesriyle: tki yerde de dât'ın sükûnuyla:
Okuyanlar:
Hişâm ve bir rivayete göre îbn Zek-vân ve İbn Âmir. Ötekiler'.[4825]
Çoğunluk.
Hasan [4826] Çoğunluk.
Ebû Hayveh. îbn Mes'ûd ve A'meş [4827] Muhammed ibn
Şîrîn. Çoğunluk[4828]
İbn Kesîr.
Ötekiler.

17/50 İSRÂ SÛRESİ 1003
Tefsîr: 1003
Tefsir: 1007
Tefsir: 1009
Tefsir: 1009
Tefsir: 1010
Tefsir: 1010
Tefsîr: 1011
Tefsîr: 1011
Tefsir: 1012
Tefsîr: 1015
Tefsir: 1016
Tefsîr: 1017
Tefsir: 1018
Tefsir: 1019
Tefsîr: 1020
Tefsîr: 1020
Tefsîr: 1021
Tefsir: 1021
Tefsîr: 1022
Tefsir: 1024
Tefsir: 1024
Tefsir: 1026

[4824] Câmi'u'l-beyân: 14/189.
[4825] en-Neşr: 2/221-222.
[4826] Kurtubî: 10/196; el-Bahr: 5/545.
[4827] el-Bahr: 5/549İ el-Mesâhif: 54.
[4828] el-Bahr: 5/549.

Tefsir: 1027
Tefsîr: 1028
Tefsir: 1028
Tefsir: 1029
Tefsir: 1029
İsrâ' Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1030
İsrâ Süresi Kırâet Farkları 1033

17/50 İSRÂ SÛRESİ

Bu sûre, Hz. Peygamber (s. a.v.)in, geceleyin Mekke'den Kudüs'e götürülmesine, o manevî seyahat ve müşahedesine işaretle başlar. İsrail oğullan tarihindeki önemli yükselme ve gerileme devirlerine temas eder. Allah'ın yerdeki ve gökteki kudret işaretlerine dikkat çekerek öğütler verir. Allah'a kulluk, ana babaya iyilikten başlayarak dinin ruhu olan ve daha önceki mukaddes kitaplarda da yer almış bulunan ahlâk kurallarını öğretir; Allah'a kulluk, anaba-baya iyilik, akrabaya, yoksullara, yolculara yardım, cimrilik ve israftan kaçınmak, çocuk öldürmemek, zina etmemek, adam öldürmemek, yetim malı yememek, sözde durmak, ölçü ve tartıyı tam yapmak, zan üzerine başkaları hakkında dedi kodu yapmamak, böbürlenmemek. İşte bunlar, sûrenin üzerinde önemle durduğu başlıca ahlâk kurallarıdır.
Sûrede Allah'ın eşi, ortağı olamayacağı belirtildikten sonra müşriklerin Kur'ân karşısındaki İnatçı tutumları, öldükten sonra dirilmeye inanmadıkları anlatılır. İnsanın yaratılış sahnesine, şeytanla Âdem düşmanlığının menşe-ine kısa bir işaret yapılır. Ruh hakkındaki soruya cevap verilir. Müşriklerin, Peyğamber'den çeşitli mu'cizeler istediklerine işaret edildikten sonra, Musa'nın davasına engel olup onu yurdundan çıkarmağa çalışan Fir'avn ve adamlarının helak edildiği belirtilerek Muhammed(s.a.v.)in davasına engel olmağa çalışanların da helak edilecekleri ima edilir. Kitap ehlinden bazı kimselerin, Kur'-ân'ı duyunca saygıdan ağladıkları anlatılır ve sûre, Allah'a hamd, O'nun eksikliklerden uzak olduğunun yâdedilmesi emriyle bitirilir.
111 âyeti içeren sûrenin, 26, 32-33, 57, 73-80 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayeti vardır. Muhammed İzzet Derveze'ye göre bu âyetlerin, bulundukları konu ile kaynaşmış olması, bu rivayeti şüpheli kılmaktadır. İsrail oğullarına geniş yer verildiğinden, hattâ ahlâkî emirleri, Kitabı Mukaddes'in on emrine uygunluğundan dolayı bu sûreye: "Sûretu benî İsrâîl: İsrâîl Oğullan Sûresi" de denmiştir.
Peyğamber(s.a.v.)in, manevî seyahatinin ardından maddî bir seyahate çıkacağının da.sezildiği bu sûre, resmî sıralamada 17., iniş sırasına göre 50 nci sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Eksiklikten uzaktır O ki geceleyin kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksa 'ya yürüttü. Tâ ki ona âyetlerimizden bir kısmını gösterelim. Gerçekten O, işitendir, görendir.

Tefsîr:

1- Bu âyette, Allah'ın, âyetlerinden bir kısmını kulu Muhammed'e göstermek için geceleyin onu, Mescid-i Harâm'dan, çevresi bereketli kılınan Mescid-i Aksâ'ya götürdüğü bildirilmektedir. Mescid, secde, ibadet edilecek yerdir. Mescid-i Haram, Ka'bedir. Ka'be'nin kendisine Mescid-i Haram dendiği gibi, Harem denen çevresine de Mescid-i Haram denir. Âyetten, Hz. Mu-hammed'in, Ka'be'nin yanında bulunduğu sırada olayın vukubulduğu anlaşılır.
Bir hadise göre Peygamber Ka'be'de Hacer-i Esved'in yanında, uyku ile uyanıklık arasında bir durumda iken, bir başka rivayete göre de amcası Ebutalib'in kızı Ümmü Hâni'in evinde iken olay meydana gelmiştir. Bu durumda âyette, Mescid-i Haram ile kasdedilen, Mescid-i Harâm'ın çevresidir. Uzak Mescid anlamına gelen Mescid-i Aksa ise Kudüs'te bulunan Süleyman ma'bedidir. Kur'ân indiği zamanlarda bu ma'bed harabe idi... Sonradan müs-lümanlar tarafından burada yapılan mescide de Mescid-i Aksa denmiştir.
O mescid ki çevresini bereketli kıldık" cümlesi, Kudüs'ün çok verimli topraklarla çevrili olduğunu gösterir. Bu toprakların çok bereketli olduğu, A'râf Sûresinin 135 nci, Enbiyâ Sûresinin 71 nci âyetlerinde de belirtilir.
îsrâ*, gece yürütmek demektir. Peygamber (s.a.v.)in, geceleyin Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya götürülmesine îsrâ, göklere çıkarılmasına da Mi'râc denir. Âyette Peyğamber'in, Mescid-i Aksâ'dan göklere çıkarıldığına dair bir işa-ret yoktur. Ancak bu husus, hadislerde geçer:
Enes ibn Mâlik'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.), henüz kendisine vahiy gelmezden önce, Mescid-i Harâm'da uyurken üç kişi gelmiş, birincisi:
— O, hangileridir? İkincisi: Ortancalarıdır, üçüncüsü: En hayırlılarıdır. En hayırlılarınızı alınız, demiş.
Allah'ın Elçisi, o gece kimseyi görmemiştir. Sonra bunlar, başka bir gece, gözü uyuyup kalbi uyumayan Peyğamber'e: -peygamberlerin gözleri uyur, kalbleri uyumaz- gelmişler, hiçbir şey söylemeden onu kaldırmışlar, Zemzem kuyusunun yanına koymuşlar. Cebrâîl, onun boğazından göbeğine kadar karnını yarmış, göğsünde ve karnında olanları boşaltmış, Zemzem şüyu ile yıkamış, altun bir teşt getirmiş, testin içinde iman ve hikmet dolu altun bir kab varmış. O hikmet ve imanla Peyğamber'in göğsünü ve boyun damarlarını doldurup kapatmış. Sonra onu en yakın göğe çıkarmış, gök kapılarından birini çalmış. Gök halkı:
— Kim o? diye bağırmışlar.
— Cebrâîl, demiş.
— Yanında kim var? demişler.
— Yanımda Muhammed var, demiş.
— Ona (gelmesi için haber gönderildi mi?) demişler.
— Evet, demiş.

— Hoş geldi, safa geldi, demişler.
Gök halkı onu görünce sevinmiş -Gök halkı, yer yüzünde Allah'ın ne yapmak istediğini, Allah kendilerine bildirmedikçe bilmezler- (Hz. Muhammed), en yakın gökte Hz. Âdem'i görmüş. Cebrail ona:
— Bu, senin atan Âdem'dir, demiş. Âdem (Hz. Muhammed'e):
— Sen ne güzel evlâtsın! demiş.
Henüz en yakın gökte İken iki ırmak görmüş:
— Ey Cebrâîl, bu iki ırmak nedir? diye sormuş. Cebrâîl:
— Bunların kaynağı Nil ile Fırattır, demiş.
Sonra onu gökte dolaştırmış. Üzerinde inci ve zebercedden bir köşk bulunan bir ırmak görmüşler. (Hz. Muhammed), elini ırmağa dokundurunca halis misk olduğunu anlamış.
— Ey Cebrâîl, bu nedir? demiş. (Cebrâîl):
— Bu, Rabbinin, senin için ayırdığı Kevser'dir, demiş.
Sonra onu ikinci göğe çıkarmış. Buradaki melekler de birincideki meleklerin söyledikleri gibi:
— Kim o? demişler.
— Cebrâîl, demiş.
— Yanında kim var? demişler.
— Muhammed var, demiş.
— Muhammed'e haber gönderildi mi? demişler.
— Evet, demiş.
— Hoş geldi, safa geldi, demişler.
Sonra Cebrâîl, onu üçüncü göğe çıkarmış. Oradakiler de birinci ve ikinci göklerdeki meleklerin söylediklerini söylemişler. Sonra onu dördüncü göğe çıkarmış, oradakiler de öyle söylemişler. Sonra beşinci göğe çıkarmış, onlar da öyle demişler. Altıncı göğe çıkarmış, onlar da öyle demişler. Yedinci göğe çıkarmış, onlar da öyle demişler. (Râvî Şerîk '[4829] şöyle diyor): Enes, her gökte bulunan peygamberlerin adlarım söyledi. Fakat sadece ikinci gökte İd-rîs'in, dördüncü gökte Harun'un adını belledim. Beşinci gökte de bir peygamber vardı ama adını hatırda tutamadım. Altıncı gökte İbrâhîm, yedincide Mûsâ vardı. Allah ile konuşmasının bereketiyle Mûsâ, yedinci göğe yükseltilmişti. Mûsâ:
— Rabbim, Senin, benim üstüme bir başkasını çıkaracağını sanmıyorum,, dedi.
Sonra Cebrâîl onu, yalnız Allah'ın bileceği makamlara yükseltti; Sidretu'l-muntehâ'ya geldi, yüce Rabbe yaklaştı, (Rab) sarktı, arada iki yay kadar, ya da daha az bir mesafe kaldı. Allah ona, orada vahyettikleri arasında: "Senin ümmetine her gün ve gecede elli vakit namaz" vahyetti. Sonra onu indirdi. Musa'nın yanma geldiler. Mûsâ, onu yanında tuttu:
— Ey Muhammed, Rabbin senden ne sözü aldı? dedi.
— Bir gün ve gecede elli vakit namaz söz aldı, dedi.
— Ümmetin bunu yapamaz, dön, Rabbin senden hafifletsin, dedi. Peygamber (s.a.v.) Cebrail'e döndü, onunla danışır oldu. Cebrâîl de:
— Doğru, istersen dön, dedi.
— Tekrar onu yüce Rabbe çıkardı. Peygamber yerinde durarak:
— Ya Rabbi, bizden hafiflet, çünkü ümmetim bunu yapamaz, dedi.
On vakit namaz kaldırıldı. Tekrar Musa'nın yanına döndü. Mûsâ, yine ona bunun çok olduğunu söyledi. Her seferinde onu geri döndüre döndüre nihayet namazlar beşe indirildi. Sonra Mûsâ:
— Ya Muhammed, vallahi ben kavmim Isrâîl oğullarına bundan daha azını getirmiştim, gevşeklik gösterdiler, terk ettiler. Senin ümmetin, bedence, kalbce, göz ve kulakça benim kavmimden daha zayıftır; dön, Rabbin senden hafifletsin, dedi.
Musa'nın-her itirazında Peygamber Cebrail'e döner, ona danışır, o da Musa'nın düşüncesini uygun bulurdu. Cebrâîl, Peyğamber'i beşinci kez çıkardı. Peygamber:
— Ya Rabbi, ümmetim zayıftır, bedenleri, kalbleri, kulakları, gö/leri zayıftır. Bizden hafiflet, dedi. Yüce Rab:
— Ya Muhammed, hay hay, ancak katımda söz değiştirilmez, namaz asıl Kitapta sana farz kıldığım gibidir, her iyiliğe on kat sevap verilir. O size beş vakit farz ise de Kitapta ellidir, dedi.
Peygamber tekrar Musa'ya döndü. Mûsâ (selâm ona):
— Ne yaptın? dedi. Peygamber:
— Bizden hafifletti ama her iyiliğe on kat sevap verdi, dedi. Mûsâ:
— Vallahi ben, tsrâîl oğullarına bundan daha azını getirmişimi, terk ettiler. Rabbine dön, senden hafifletsin, dedi.
Peygamber (s.a.v.):
— Ey Mûsâ, vallahi ben artık yüce Rabbime itiraz etmekten utandım, dedi.
— Öyle ise Allah'ın adiyle in, dedi.
Peygamber uyandı ki kendisi Mescid-i Haranı'dadır'.[4830]
Mi'râcın detayı hakkında bundan az veya çok farklı rivayetler vardır. I Icp-sini burada anmağa gerek

[4829] Asıl adı Şerîk ibn 'Abd-İ 'Amr'dır. Kendisi ve kardeşi, Uhud'e katılmış sahâbîlerdendır. el-Isâbe: 5/77.
[4830] Bıhüıî, Salât: ', Hac: 76, Enbiyâ: 5, Tevhid, 37, Menâkıb: 24; Müslim, îmân: 259, 263; Ibn Hanbcl, Musned: 3/148, 149; 5/143.

görmüyoruz. Hepsinin omurgasını, Buhûıî'nin rivayetinde anlatılanlar oluşturmaktadır.
Ancak bu rivayette gerek metin, gerek anlam bakımından sakatlıklar vardır. Meselâ " Allah, vahvet-tikleri arasında senin ümmetine elli vakit namaz vahyetti" cümlesi, üçüncü şahıstan, ikinci şahıs tekile geçmektedir. Sözü anlatan Encs'tir. Allah, vahyedilenler arasında, ümmetine elli vakit namazı vahyetti1' denmesi gerekirken: " Allah, vahyedilenler arasında senin ümmetine elli vakit namaz vahyetti" denmekledir.
Keza Musa'nın: sökünde elc aynı anlamda olan ecsâd ve ebdân tekrar edilmiştir.
Biraz yukarıda: "Rabbim, Senin, benim üstüme kimseyi çıkaracağını sanmıyordum" demesi, Musa'yı» diğer peygamberlerin üstüne, Hz. Muham-med'i de onun üstüne çıkaran bir anlam taşır. Maamafîh, hadîsin ravisi Şerik ibn Abdullah'ın bu hadisi karıştırdığı, iyi ezberleyip tesbit edemediği belirtilmektedir '.[4831] Buhârî'nin rivayetinde olay, Peyğamber'in, henüz peygamberliğinden önce gördüğü bir ru'yâ'dan ibarettir ve âyette anlatılan İsrâ olayıyla ilgisi yoktur.
Ahmed ibn HanbelMn, Sabit el-Benânî yoluyla Enes'ten rivayet ettiği benzeri ve daha detaylı hadiste ise ru'yâ'dan ve olayın vukuu tarihinden söz edilmemektedir. Bezzâr'ın Müsned'indeki rivayette de olay bir ru'yâ olarak anlatılır. Hadis gariptir. Bu rivayetten de olayın, îsrâ ile ilgisi olmadığı anlaşılır [4832] İbn EbîHâtım'in, Ebu Malik yoluyla Enes'ten rivayet ettiği hadiste ise Mi'râc olayı, İsrâ olayına bağlanmaktadır. İbn Kesîr, bu siyakta çok tuhaf ve garib şeyler olduğunu söylüyor.[4833]
Bütün rivayetlerin özünü, Buhârî'nin Enes'ten naklettiği rivayet teşkil etmektedir. Olay bir ru'yâ şeklinde anlatılsa da gerçeklere ters düşen şeylerle doludur. Allah namazı, farz ettikten sonra Hz. Muhammed'in, Musa'nın sözüyle Cebrail'e danışması, beş kere Allah'a dönüp: "Yâ Rabbi bunu bizden hafiflet, hafiflet" demesi, akıl ve mantığın kabul edeceği bir şey değildir. Allah, verdiği emri henüz tebliğ etmeden değiştirir mi? Değiştirecekse niçin emretsin? Verdiği emri, şartların değişmesiyle değiştirmesi yani nesh ve tebdil etmesi, sosyolojik kurallara uygundur. Fakat emrini, daha tebliğ edilmeden, aradan zaman geçmeden geri alması makul değildir. Kâdî'ye göre bu, henüz ortaya konmayan bir hükmü neshetmektir ki bidâ' demektir. Bidâ, iyi olmadığı sonradan anlaşılan şeyi ortadan kaldırmaktır. Yani Allah, önce insanların buna dayanamayacağını bilmeyip sonra bunu anlamış ve değiştirmiş, hafifletmiş demektir ki muhaldir. Kabulü caiz olmayan görüşleri taşıyan bu rivayetin reddedilmesi gerekir.[4834]
Kaldı ki mi'râc, ruhanî bir yükseliştir. İnsan o anda beşerî iradesini kaybeder, normal düşünce sınırlarını aşar. Bütün hareketleri Allah'ın iradesi içinde olur. Oysa bu istişareler, gelip gitmeler normal insan düşüncesi düzeyinde olan şeylerdir.
Burada Peyğamber'in, Allah ile tıpkı bir insanla konuşur gibi normal duyu ve düşünce sınırları içinde konuştuğu anlatılıyor ki bir insanın, Allah ile normal duyu ve düşünce düzeyinde konuşması muhaldir. Allah'ın tecellîsine mazhar olan dağ, pamuk gibi atılırken O'nun huzuruna çıkan insanda beşerî düşünceden eser kalır mı? O'na: "Ya Rabbi, bunu bizden hafiflet" deme gücü kalır mı? Allah'ı gören, kendinden geçer. Mutasavvıfların diliyle beşer Allah'ı göremez. Ancak Allah, insanın beşerî düşüncelerini alır, ona kendi varlığını unutturur. O zaman insan Allah'ı görse de kendi insanî varlığıyla değil, Hakkın varlığıyla görür ki gören yine Allah'tır. Nitekim Peyğamber'in, Allah'ı görmediği, "Nurdur, O'nu nasıl göreyim?" dediği anlatılır.[4835]
Bu rivayette Allah'ın sarktığı, yaklaştığı zikredilir. Hz. Âişe'nin ve Abdullah ibn Mes'ûd'un kanaatine göre yaklaşan, sarkan Cebrail'dir. Necm Sûresinde Peyğamber'in, sarkarak kendisine yaklaşan Cebrâîl'i gördüğü anlatılır [4836] Yüksek ufukta oturmuş olan Cebrâîl, kendisine yaklaşmış, sarkmış, iki yay arası kadar ya da daha az bir mesafe kalmış, o şekilde Peyğamber'e vah-yetmiştir ve Peygamber onu, bir kez daha Sidretu'l-Muntehâ yanında görmüştür .[4837]
Bu rivayette, Necm Sûresinde geçen yukarıdaki âyetler delil getirilerek Peyğamber'in Allah'ı gördüğü anlatılır. Halbuki Necm Sûresinde tasvir edilen olay, Peyğamber'in Cebrail'i görmesidir. Yani Peyğamber'in Cebrail'i görmesi olayı ile İsrâ ve Mi'râc olayları birbirine karıştırılmıştır. Hattâ kanaatimize göre bu rivayetlerde, Peyğamber'in çeşitli zamanlarda gördüğü ru'yâlar, birbirine karıştırılıp tek olaymış gibi anlatılmıştır.
Mi'râc rivayetlerinde Peygamber, Mûsâ ile görüştükten sonra Allah'a varınca, bir rivayette farz kılınmış olan elli namazın şatrını (yarısını), diğer rivayette onar vaktini kaldırdığı, başka rivayette ise beşer vaktini kaldırdığı anlatılır [4838] Bunlar birbirine aykırı şeylerdir.
Ayrıca yukarıya kaydettiğimiz Buhârî rivayeti, Mi'râc'm, henüz peygamberlik gelmezden önce vukubulduğunu ve beş vakit namazın o zaman farz kılındığını anlatıyor. Bundan çıkan sonuç, beş vakit namazın, peygamberlik gelmezden önce bir ru'yâ üzerine farz kılındığıdır ki makul değildir. Peygamberlikten önce namaz farz olmaz. Namazın farz olması için, önce onu tebliğ edecek peyğamber'in görevlendirilmiş olması gerekir.
Hasılı bu rivayetlerin içine çok katmalar girmiştir. Beş vakit namazın, mi'rac'da farz kılındığı rivayeti kanıttan

[4831] İbn Kesîr, Tefsir: 3/4.
[4832] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/6.
[4833] Tefsîr: 3/8.
[4834] Mefâtîhu'1-ğayb: 20/152.
[4835] Müslim, îmân: 291; Tirmi2î, Tefsîr: Sûre: 53; îbn Hanbel de rivayet etmiştir. İbn Kesîr, Tefsir: 3/10.
[4836] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/4.
[4837] Necm Sûresi: 5-14.
[4838] İbn Kegîr, Tefsîr: 3/4-21; Hâzin: 4/135.

yoksundur.. Eğer öyle olsaydı, ondan sonra Peygamber bir süre Mekke'de, on yıl da Medine'de kaldı. Namaz hakkında vahiyler geldi.-Bu vahiylerin hiçbirinde namazın beş vakit olduğu belirtilmemiştin Ancak günün başında, sonunda, gecenin bir kısmında namaz kılınması, Allah'ın anılması emredilmiştir. Fakat beş namaz hakkında kesin âyet bulunmayınca bunu sağlam esasa bağlamak için mi*rac gecesinde farz kılındığı ortaya atılmış ve yayılmış olmalıdır. Oysa Mi'râc olayının da en sağlam rivayete göre bir ru'yâ'dan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sûrenin başında anlatılan, Hz. Peygamber(s.a.v.)in, Mekke'den Kudüs'e götürülmüş ve Allah'ın âyetlerinin kendisine gösterilmiş olmasıdır. Sûrede bunun dışında bir şey anlatılmıyor. Ancak 60 ncı âyette: "Sana göster-diğimiz ru'yâyı ve Kur'ân'da lanetlenmiş ağacı, insanları sınama (aracı) yaptık" buyurulmaktadır ki bundan da olayın, Peyğamber'e gösterilen ruhanî bir müşahede, garip bir ru'yâ olduğu anlaşılmaktadır.

Mi'râc hakkındaki rivayetler, genellikle olayı görmeyen, ancak Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicre^ettikten sonra onun hizmetine girmiş olan Enes ibn Mâlik, Câbir ibn AbdullârTve Medjne devrinin son yıllarında gelip müs-lüman olan Ebu Hüreyre gibi sahâbiler tarafından nakledilmiştir. Rivayetlerin, birbirinden farklı yanları çoktur ve H^. Peyğamber'in, başka ru'yâsın-daki olaylar Mi'râc olayına karıştırılmıştır. IbnKesîr şöyle diyor:

"Bu hadislerin tümüne: Sahihine, hasenine ve zayıfına vakıf olunca bunların hepsinin, Peyğamber(s.a.v.)in Mekke'den Beytu'l-Makdis'e gittiğinde ve bunun bir kere vukubulduğunda ittifak ettikleri görülür. Gerçi râvîlerin nakilleri birbirini tutmaz. Kimi eksik, kimi fazla şeyler rivayet etmiştir. Bu da normaldir, çünkü peygamberlerin dışında insanlardan hatâ çıkabilir. Bazı kimseler, bu rivayetlerin her birinin ayrı bir olayı anlattığını, böylece birçok isrâ-lar olduğunu ileri" sürmüşlerdir ki bu fevkalâde tuhaf bir görüştür. Bunlar, kaçılmayacak yere kaçmış ve bir yere de varamamışlardır" [4839]

Bu sûrenin, Necm Süresindeki âyetlerin ve Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinin ışığında Mi'rac olayının, îsrâ'dan ayrı ve ondan önce vukubulduğu-na, İsrâ'nın ise Mekke devrinin sonlarına doğru vukubulduğu kanaatine varmış bulunuyoruz.

Isrâ denen, Peyğamber'in Mekke'den Kudüs'e seyahat ettirilmesi olayının, ruhanî mi, cismanî mi yani sadece ruhla mı yoksa hem ruh hem cisimle mi olduğu da ihtilâf konusudur. Çoğunluğun kanısına göre îsrâ, hem ruh hem bedenle olmuştur. Fakat azınlıkta kalan âlimlere göre İsrâ ruh iledir. Hz. Âi-şe'nin: "Allah'ın Elçisinin cesedi yerinden kaybolmadı, fakat o ruhuyla seyahat ettirildi" dediği, Mûâviye'nin de: "O, Allah'tan sadık bir ru'ya idi" dediği [4840] rivayet edilir. Bu görüşü savunan Muhammed ibn İshâk ibn Yesâr, sûrenin 60 ncı âyetiyle Hz. İbrahim'in, ru'yâsında oğlunu boğazladığım gördüğünü anlatan Sâffât Sûresinin 102 nci âyetini delil getirmekte, peygamberlere uyanık iken olduğu gibi uykuda da vahiy geldiğini, işte bu müşahedesinin de uykuda vukubulmuş bir müşahede olduğunu söylemektedir. Çünkü Peygamber (s.a.v.): "Benim gözlerim uyur, kalbim uyumaz [4841] buyurmuştur. Onun ru'yâda gördükleri de haktır[4842]

Biraz önce anlattığımız Buhârî hadisinin son cümlesinden Mi'râc'ın ruhsal bir seyahat olduğu anlaşılır: "Peygamber uyandı ki Mescid-i Haram'dadır". Ancak bu hadiste anlatılan, İsrâ'dan önce vukubulmuş olan Mi'râc olayıdır. Burada İsrâ'dan söz edilmez.

Kanaatimize göre hem Mi'râc, hem de İsrâ olayları, ruhanî olaylardır. Bunların ruhanî olduğunu söyleyenler azınlıkta kalmasına rağmen bizce onların görüşü, âyetlerin ruhuna ve vakıa uygundur. Ancak bizim kanaatimize göre her iki olay da ru'yâ'da değil, Peygamber (s.a.v.) uyanık iken vukubulmuş, ruhanî yükselmedir. Onun ruh gözünden perdeler kalkmış, beşerî varlığından geçen, tasavvuf diliyle Allah sevgisinde kendisini yitiren Peygamber Aleyhisselâm, ruhanî seyahate çıkarılmış, ruhanî makamları dolaşmıştır.

Bu ruhanî seyahatinde önce İsrail Oğullarının yurduna götürülmesi, ileride kendisinin, İsrail Oğullarıyla karşılaşacağına, yani hicretine işarettir. Onun rûhânî seyahati, bedensel seyahatinden önce olmuştur.

Eğer Mi'râc ve İsrâ, çoğunluğun söylediği gibi bedenle olmuşsa -ki bizce bu çok uzak bir ihtimaldir- bunun da izahı mümkündür. Tasavvufta zik-rullâh ile insan cisminin nura dönüşeceğine inanılır. Yani zikirle, sevgi ile vü-cut, yoğunluğunu kaybeder, nur olur. Nur, ışık demektir. Işık, saniyede üç-yüz bin kilometre hıza sahiptir. İşte yoğunluğunu kaybederek nur haline gelen insanın, birkaç saniyede dünyaları dolaşması mümkündür. Gerçeği Allah bilir.

İsrâ'mn vaktine gelince: Bir rivayete göre peygamberlikten önce, bir rivayete göre peygamberlikten on beş ay, başka bir rivayete göre peygamberlikten beş yıl sonra, diğer bir rivayete göre de hicretten bir yıl önce olmuştur [4843]Rivayetlerden kimine göre İsrâ sadece bir kere ve bi'setle hicret arasında; kimine göre bir kere uyanık, bir kere de uykuda olmak üzere iki kere ve bi'setle hicret arasında; kimine göre biri bi'setten önce, ikisi de bi'setle hicret arasında olmak üzere üç kere olmuştur. Bunların birisi ru'yâda, diğerleri uyanık iken bedenle vukubulmuştur.

Kimine göre îsrâ, Peyğamber'in Mekke'den Kudüs'e götürülüp oradan tekrar Mekke'ye döndürülmesinden ibarettir. Kimine göre İsrâ'dan sonra Mi'râc vardır. Kudüs'ten sonra Peygamber göklere çıkmış, tekrar Kudüs'e

---

[4839] İbn Kesîr, Tefsir: 3/23.
[4840] İbn Kesîr, Tefsir: 3/24.
[4841] Müslim, Musâfirîn: 186; Tirmizî, Fiten: 63; İbn Hanbel, Musned: 5/40, 49, 51.
[4842] tbn KeSîr, Tefsir: 3/2*.
[4843] Keşşaf: 2/437.

inmiş, Mekke'ye dönmüştür. Kimine göre İsrâ uyanık iken, Mi'râc uykuda olmuştur [4844] Âyet ise Peyğamber'in, sadece Mekke'den Kudüs'e götürüldüğünü anlatıyor. Mi'râc'tan söz etmiyor.
Muhammed İzzet Derveze'nin ifadesine göre İsrâ Sûresi, Mekke devrinin birinci yarısında, henüz müslümanlar Habeşistan'a hicret etmeden önce inmiştir. Bu takdirde İsrâ olayının, Habeşistan'a hicretten önce vukubulması gerekir. Fakat âyetlerin, özellikle İsrail Oğullarının tarihine işaretinden, olayın Peyğamber'in hicretine yakın zamanlarda vukubulduğu seziliyor. Derve-ze şöyle diyor:
"Mi'râc hakkında Necm Sûresinde yeterli bilgi vermiştik. İsrâ Sûresinde sadece İsrâ'dan söz edilir, Mi'râc'dan söz edilmez. Necm Sûresinde de yine Mi'râc'dan söz edilmemiştir. Mi'râc, hadislerde geniş geniş anlatılır.
"îsrâ uyanık iken olmuştur. Hadislerin bir kısmı bunun uykuda olduğunu söylerler. Bu rivayetlerde cennetin, cehennemin vasfı, cennetliklerin ve cehennemliklerin nimet ve azabı; Allah'ı, melekleri ve peygamberleri görme; göğün, Arşın, Levh'in, Kürsî'nin, Kalem'in maddî biçimde nitelendirilmesi. hakkında çok acâip şeyler vardır" [4845] ki kanaatimize göre Buhârî'de bul m-mayan bu muhteva, Hz. Peygamber devrinden sonraki zamanların ürünüdür.
2- Biz Musa'ya Kitâb't verdik ve onu İsrail oğullarına: "benden başka bir vekil tutmayın" diye bir kılavuz yaptık. 3- "Ey Nûh ile beraber {gemide) taşıdıklarımızın çocukları!" Doğrusu o (atanız-Nûh), çok şükreden bir kuldu. 4- Kitâp'ta İsrail oğullarına şu hükmü verdik: "Siz o ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız ve çok böbürleneceksiniz (zorbalık edeceksiniz)". 5- Birincisinin zamanı gelince üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik, evlerin aralarına girip (sizi) araştırdılar. Bu, yapılması gereken bir va'd idi. " 6- "Sonra tekrar size onları yenme imkânı verdik ve sizi mallarla, oğullarla destek/edik ve savaşçılarınızı çoğalttık. " 7- "İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi a/eyhinizedir. Son taşkınlığınızın zamanı gelince (yine öyle kullar göndeririz) ki yüzlerinizi kötü duruma soksunlar ve ilk kez girdikleri gibi yine Mescid'e girsinler ve ele geçirdiklerini mahvetsinler!" 8- "Belki Rabbiniz size acır, ama siz (bozgunculuğa) dönerseniz, biz de (sizi cezalandırmaya) döneriz. Biz, cehennemi, kâfirleri kuşatıcı yapmışızdır.

Tefsir:

2-8 nci âyetlerde yüce Allah, Musa'ya verdiği kitabı İsrail oğullarına rehber kıldığını ve kitap vasıtasiyle onlara şöyle buyurduğunu anlatıyor: **Ey Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın çocukları, benden başka kimseyi koruyucu tutmayın!" Musa'ya verilen Kitâb Tevrat'tır. 2 nci ve 4 ncü âyetlerde geçen el-Kitâb, yahûdîlerin ellerinde bulunan Kutsal Kitâb'dır. Yüce Allah o Kitâb'da yahûdîlere olan buyruklarını ve uyarılarını hatırlatmaktadır. Kutsal Kitâbda onlara yeryüzünde iki kere bozgunculuk ve zorbalık yapıp yükseleceklerinin yani böbürleneceklerinin bildirildiği; birincisinin zamanı geldiğinde yani birinci bozgunculuk ve zorbalıklarında Allah'ın, onların üzerine çok güçlü kullarım gönderdiği ve onların, İsrail oğullarının evlerine girip yurtlarına hakim olduğu; sonra îsrâîl oğullarına yine fırsat verdiği; mal ve evlât verip onları güçlendirdiği; son bozgunculuklarının zamanı gelince de yine Allah'ın, gönderdiği kulların, mabedlerine girip yurtlarını tahribettikle-ri; Allah'ın yine de onlara acıyacağı, ama kötü eylemlere döndükleri takdirde onları tekrar cezalandıracağı bildirilmiştir.
7 nci âyette iki ihtimal vardır: "Güzel hareket ederseniz, kendi yararını-zadır, kötülük yaparsanız, o da kendi zarannızadır. Son taşkınlığınızın zamanı gelince Allah, yine öyle kullar gönderdi ki yüzlerinizi kötü yapsınlar (yani sizi üzüntüden somurtur duruma soksunlar) birinci kez girdikleri gibi yine Mescid'e (Kudüs'e) girsinler ve üzerine çıktıkları şeyleri tahribetsinler." Bu mânâya göre âyet, geçmişte olan bir olayı nakletmektedir.
İkinci ihtimale göre âyetin mânâsı şöyledir: "Güzel hareket ederseniz kendi yararınızadır, kötülük yaparsanız kendi zarannızadır. Son taşkınlığınızın zamanı gelince (üzerinize yine düşmanlar göndeririz) ki yüzlerinizi kötü yapsınlar ve birinci kez girdikleri gibi yine Mescid'e girsinler ve üzerine çıktıkları şeyi tahribetsinler." Bu ihtimale göre âyet, iletide vukubulacak bir olayı haber vermektedir. Bu âyetlerdeki hitap Tevrat'ın "hitabının naklidir. Peygamber (s.a.v.) devrindeki yahûdîlere âit değildir. Binaenaleyh ileri tabiri, Kur'ân'ın indiği zaman için değil, Tevrat'taki bu âyetlerin veya sözlerin geldiği zaman içindir. Yani Allah, İsrail oğullarına, birinci zorbalıkları sırasındaki cezalandırmasından ibret alıp uslandıkları, güzel davrandıkları takdirde kendileri için iyi olacağını, aksi takdirde tekrar kötülük, zorbalık yaparlarsa yine üzerlerine düşmanlar saldırtıp yurtlarını tahribettireceğini ve kendilerini perişan duruma sokacağını bildirmek suretiyle onları uyarmaktadır. Daha doğrusu onları, kitaplarında böyle uyardığı anlatılmaktadır. Biraz sonra kanıtlayacağımız üzre bu âyetler, yine ibret olmak için İsrail oğullarının Kitabı Tevrat'tan, İsrail oğulları tarihiyle ilgili parçalan, öğütleri özetlemektedir. Bu âyetleri, Kur'ân indikten sonraki olaylara işaret sayıp bunlardan birtakım rumuzlu, kehanetli anlamlar çıkarmak, gerçeğe uygun değildir. Zaten 4 ncü âyette, bunların Kitapta yani Tevrat'ta yazıldığı buyurulmaktadır.
Bu âyetlerde özetlenen.durum, Levililer Kitabının 26 ncı babında çok daha geniş olarak anlatılmaktadır ki özeti, Kur'ân'ın anlattıklarıdır. Orada şöyle deniyor:
"Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz ve önünde secde

[4844] et-Tefsîru'l-hadîs: 3/215.
[4845] et-Tefsîru'1-hadîs: 3/217.

etmek için memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız; çünkü ben Allanınız Rabbim...
"Eğer kanunlarımda yürürseniz ve emirlerimi tutarsanız ve onları,yaparsanız; o zaman yağmurlarınızı vakitlerinde göndereceğim ve yer mahsulünü verecek ve kırın ağaçları meyvalarını verecekler... Ve memlekete selâmet vereceğim ve yatacaksınız ve sizi korkutan olmayacak ve kötü hayvanları memleketinizden kaldıracağım ve memleketinizde kılıç geçmeyecektir. Ve düşmanlarınızı kovalayacaksınız ve Önünüzde kılıçla düşecekler. Ve sizden beş kişi, yüz kişiyi kovalayacak ve sizden yüz kişi, on bin kişiyi kovalayacak ve düş-manlarınız önünüzde kılıçla düşecekler. Ve yüzümü size çevireceğim sizi semereli edeceğim ve sizi çoğaltacağım...
"Fakat beni dinlemez ve bütün bu emirlerimi yapmazsanız;... ben de size şunu edeceğim: Dehşeti gözleri söndüren ve canı yıprandıran veremi ve sıtmayı üzerinize koyacağım ve tohumunuzu boş yere ekeceksiniz ve onu düşmanlarınız yiyecek. Yüzümü size karşı koyacağım ve düşmanlarınızın önünde vurulacaksınız, sizden nefret edenler, üzerinize hükümdar olacaklar; ve sizi kovalayan yokken kaçacaksınız. Ve eğer bunlarla da beni dinlemezseniz, o zaman suçlularınız için sizi yedi kat daha tedib edeceğim. Ve kuvvetiniz gururunu kıracağım; ve göklerinizi demir gibi, edeceğim...
"Ve eğer bana karşı yürür ve beni dinlemeğe razı olmazsanız, suçlarınıza göre üzerinize yedi kat daha belâ getireceğim... Ve benim tarafımdan bunlarla da ıslâh edilmezseniz, ben de size karşı yürüyeceğim ve ben de suçlarınız için sizi yedi kat vuracağım. Ve üzerinize ahdin öcünü alan kılıcı getireceğim. Ve şehirlerinize toplanacaksınız ve aranıza veba göndereceğim ve düşman eline vereceğim.
"Ve eğer bununla da'beni dinlemezseniz ve bana karşı yürürseniz; o zaman ben size karşı öfke ile yürüyeceğim; ben de suçlarınız için sizi yedi kat tedib edeceğim. Ve oğullarınızın etini ve kızlarınızın etini yiyeceksiniz. Ve yüksek yerlerinizi yıkacağım ve güneş putlarınızı devireceğim ve leşlerinizi putlarınızın leşleri üzerine koyacağım ve canım sizden nefret edecek... Ve sizi milletler arasında dağıtacağım ve ardınızdan' kılıç çekeceğim ve diyarınız ıssız olacak ve şehirleriniz çöl olacaklar.
"Ve siz düşmanlarınızın diyarında iken bütün ıssızlık günlerinde, diyar o zaman Sebtlerinin tadını alacak; o zaman diyar rahat edecek ve Sebtlerinin tadını alacak; bütün ıssızlık günlerinde siz orada otururken sebtlerinizde görmediği rahatı görecekler. Ve sizden artakalanlara gelince düşman memleketlerinde onların yüreklerine korkaklık vereceğim. Ve yelin sürüklediği yaprağın sesi onları kovalayacak ve kılıçtan kaçar gibi kaçacaklar ve kovalayan yokken düşecekler. Ve düşmanlarınız önünde durmağa kudretiniz olmayacak. Ve millet arasında helak olacaksınız ve düşmanlarınızın diyarı sizi yiyecek ve sizden artakalanlar, düşman memleketlerinde fesatlarında yıpranacaklar...
"Ve bana karşı ettikleri suçlarındaki fesatlarını ve babalarının fesadını, bana karşı yürüdüklerinden ötürü benim de onlara karşı yürüdüğümü ve onları düşmanlarının memleketine getirdiğimi ikrar edecekler. Eğer-o zaman sün-netsiz yürekleri alçalırsa, o zaman fesatlarının cezalarına razı olurlarsa; ben de Ya'kub'la olan ahdimi hatırlayacağım... ve diyarı hatırlayacağım. Diyar da onlar tarafından bırakılacak... Ve fesatlarının cezasına razı olacaklar; çünkü hükümlerimi reddettiler ve canları kanunlarımdan nefret etti. Ve bununla beraber düşman memleketlerinde oldukları zaman, onları tamamen yok etmek ve kendileriyle olan ahdimi kırmak üzre kendilerini reddetmeyeceğim ve onlardan nefret etmeyeceğim; çünkü ben onların Rabbiyim; ve onların Allah'ı olmak için kendilerini Mısır diyarından milletlerin gözü önünde çıkarmış olduğum atalarının ahdini onlar uğruna hatırlayacağım; ben Rabbim" [4846]
Açıkça görüldüğü üzere bu âyetler, Hz. Peygamber devrindeki yahudile-re değil, eski yahudilere âit olayları anlatmaktadır ve hitap da Tevrat'takinin naklidir. Yani Tevrat'ta onlara böyle hitabedildiği anlatılmaktadır. Binaenaleyh, âyetlerin, Hz. Peygamber devrindeki Yahudilerle ilgisi yoktur. Bu âyetlerden Peygamber devrindeki ve sonraki yahudilerin geleceği hakkında anlamlar çıkarmak, kesin bir mânâ ifade etmez.
Âyetlerin ifadesine göre İsrail oğulları, güçlenince zorbalığa, haksızlığa başlamışlar; Allah da güçlü kullarını onların üzerine saldırtmış, yurtlarını istilâ ettirmiş, İsrâîl oğullarının birinci zorbalığı böylece cezalandırılmıştır.
Tefsirlere göre İsrail oğullarının birinci zorbalığı, Eş'iyâ'yı [4847] öldürmeleri, yahut Ermiyâ'yı [4848] hapsetmeleri, yahut da Tevrat'ın hükümlerine ters düşmeleridir. Bunun üzerine Allah Buhtunnasır ve askerlerini, ya da Câlût'u onların üzerine saldırtmak suretiyle onları cezalandırmıştır. İsrâîl oğullarının ikinci bozgunculuğu da Zekeriyyâ oğlu Yahya'yı öldürmeleridir ki Yahûdî kı-rallarından Hirodes'in, Yahya'yı zindana attırdığı, İnciller'in baş taraflarında yer almıştır. Sebebi de Yahya'nın, Hirodes'in kötülüklerine karşı koyması ve bu kötülük ve günahlarından ötürü kendisini kınaması idi. [4849] Bunun üzerine Allah, onlara yurtlarını yıkıp harabeden düşmanları musallat etmiştir.[4850]
Âyetler İsrail oğullarının iki kere kuvvetlenip zorbalık ettiklerini, bunun üzerine Allah'ın, onlara düşmanlar

[4846] Kitabı Mukaddes, Levililer, bab: 26, s. 127-128.
[4847] Yahudi Kutsal Kitabında adı İşaya olarak geçer. Dört büyük İsrâîl Peygamberinden biridir. M.Ö. 8. asırda yaşamış, Kıral Ahaz'a karşı koymuştur. Hizkiyâ'nın danışmanlarından idi. M.Ö. 701 tarihinde şehîdedildiği rivayet edilir (Müncid). Kitabı Mukaddes'in 673-723 ncü sayfaları onun öyküsünü ve sözlerini anlatır. Bakirenin çocuk doğuracağını haber vermiştir (Işaya, 7/14).
[4848] M.Ö. 650-585 yılları arasında yaşamış bir İsrâîl Peygamberidir. Kudüs'ün düşeceğini, Babîl Kralına teslim olmayı önermiş, Kudüs'ün düşmesinden sonra Mısır'a kaçıp orada ölmüştür. Kutsal Ki-tabda adı Yeremya olarak geçer (Müncid)
[4849] Luka İncili, bâb: 3; âyet: 18-20.
[4850] Fethu'l-Kadîr: 3/209-210.

saldırtarak onları cezalandırdığını söylüyor. Herhalde âyetlerde işaret edilen, İsrail oğulları tarihinde çok önernli iki olaydır. Yoksa İsrail oğulları tarihînde güçlenmeler, yenilmeler çok olmuştur. İsrail oğulları tarihinde iki olay Özellikle çok önemlidir:
1) Milâttan önce sekizinci yüzyıl sonlarında Asur Kralları, İsrail Oğulları yurdunu istilâ edip Filistin'in büyük kısmına hükmeden İsrail devletini yıkmış, halkını sürmüşler, yerlerine ülkelerinden getirdikleri toplulukları oturtmuşlardır.
2) İkincisi de Milâttan önce altıncı yüzyılın ilk yansında Babil Kiralı Na-bukodanasır tarafından, "Yahûdâ Devleti"nin yıkılması, başkenti Orşelim'-in tahribedilip halkının Babil'e sürülmesidir.
Yine tarihin kaydına göre bu olaydan sonra İsrail devleti, Şam Bölgesine hakim olan Yunanlılar tarafından iki defa istilâya uğramış, yahudilere işkence edilmiştir. Bu da Milâttan önce üçüncü yüzyıl ile birinci yüzyıl arasında olmuştur. Yahudi devleti, Milâttan önce birinci yüzyıl ortalarında da Romalıların istilâsına uğramıştır. Sonra Babil Devletini yıkan Fars Kiralı Kuruş, yahudileri serbest bırakıp Filistin'e göndermiştir. Filistin'e dönen yahudiler, başkentlerini onarmış, mabetlerini yenilemişlerdir. Fakat yine şımarıp taşkınlıklara başlamışlar bu kez de Sulukiler Devleti tarafından yenilip ezilmişlerdir. Tekrar güçlenmişler, bu kez de Milâttan sonra birinci yüzyılda Romalıların saldırısına uğramışlar, başkentleri yıkılmış, mabetleri harabedilmiş, birçok insanları öldürülmüştür. Böylece şansları ters dönen yahudiler dağılmışlar, mabetleri harab kalmıştır. Kur'ân indiği zaman yahudiler bu durumda idiler.[4851]
9- Gerçekten bu Kur'ân da, en doğru yola iletir ve iyi işler yapan mü'minlere, kendileri için büyük bir ecir olduğunu müjdeler. 10- Âhi-rete inanmayanlara da acı bir azap hazırlamışızdır. 11- insan, hayra duâ eder gibi şerre duâ etmektedir (hayrı ister gibi şerri istemektedir). İnsan pek acelecidir.

Tefsir:

9-10: Bundan önceki 2-8 nci âyetlerde yüce Allah, İsrail oğullarına, kendilerini doğru yola ileten bir Kitap verdiğini ve orada İsrail oğullarına olan buyruk ve uyarılarını bildirmişti. İsrail oğullarına verilen Kitap gibi müslü-manlara da Kitap verdiğini, Mûsâ Kitabı insanları tevhîd yoluna yönelttiği gibi, mü'minlere indirilen bu Kur'ân'm da en doğru yola ilettiğini, bunda da inanıp güzel işler yapan kimselerin büyük ödüle ereceklerinin* inanmayanların da acı azaba çarpılacaklarının bildirildiğini anlatmakta, 11 nci âyette de aceleci olan insanın, hayrı ister gibi şerri istediğini vurgulamaktadır. Âyette iki Kitabın da rûh birliğine işaret vardır.
İnsanın hayrı ister gibi şerri istemesi üç anlama gelebilir: Bundan kasıt, Kur'ân'a inanmayan kimselerin: "Allahım, eğer bu gerçek ise başımıza taş yağdır" gibi sözlerle Hz. Muhammed ile alay edip azap istemelerini kınamaktır. İşte yüce Allah, o insanların Kur'ân'a inanıp doğru yola gelecekleri yerde bu hayrı, iyiliği bırakıp şerri istediklerini anlatmakta, böyle doğru yoldan ayrıldıkları için türlü azaplara, sıkıntılara uğrayan yahûdîlerin sonuçlarına benzer bir cezaya çarpılacaklarını îmâ etmektedir. Âyetlerin sözgelişine en uygun mânâ budur.
İkinci ihtimâle göre insanın şer istemesi, bunaldığı zaman kendi aleyhine duâ edip lanet okumasıdır. İnsan bunalınca: "Âh, ölsem de kurtulsam!" der. Yahut çoluk çocuğuna beddua eder. Halbuki o istediği şey kendi lehine değil,-aleyhinedir. Allah göstermesin, ölümünü istediği çocuğu, onun dediği gibi ölse, yine kendisinin içi yanar, ağlar, sızlanır. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Canınız ve malınız aleyhine duâ etmeyin. Sonra Allah'ın kabul saatine rastlarsınız da duanızı kabul eder" [4852] buyurmuştur.
Üçüncü ihtimale göre insan, bazan aleyhine olacak bir şeyi hayır sanarak ister, olması için duâ eder, yalvarır, olmayınca üzülür. Gerçekte onun olması, kendi aleyhinedir, olmaması lehinedir. Ama insan, işlerin içyüzünü bilmediği için farkına varmadan aleyhinde olacak şeyleri ister. Hayrı istediği gibi o şerli şeyi de hayır sanarak ister.
Âyette bu üç anlam da muhtemeldir. Daha doğrusu âyet bu mânâların hepsini kapsar, fakat yukarıda da söylediğimiz gibi birinci anlam, sözgelişine en uygun olandır.
12- Biz gece ve gündüzü iki âyet yaptık. Gecenin âyetini sildik, gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık ki hem Rabbinizin lûtfunu ara-yasınız ve hem de yılların sayısını ve hesabı bilesiniz. Biz her şeyi açık açık anlattık.

Tefsir:

12 nci âyet, Allah'ın, gece ve gündüz için birer âyet yarattığını; gecenin âyetini silip kararttığını; insanların, Allah'ın nimet ve keremini aramaları ve yılların sayısını ve hesabı bilmeleri için gündüzün âyetini aydınlık yaptığını ve her şeyi açık açık izah ettiğini bildirmektedir.
Bu âyette gecenin âyeti (yani işareti) karanlık, gündüzün âyeti ışık diye bir anlam hatıra gelebilir. Fakat îbn Abbâs ve daha birçok sahâbîden nakledilen haberlere göre gecenin âyeti, ay, gündüzün âyeti güneştir. İnsanlar genellikle gündüz ışığında çalışır, rızıkiarını temin eder, geceleyin dinlenirler. Bunun için Allah, gecenin âyetini silmiş, yani ışığını almış, gündüzün âyetini ışıklı kılmıştır. Ta ki insanlar gün ışığında çalışıp işlerini görsün, geçimlikle-, rini kazansın, gece karanlığında da uyuyup dinlensinler ve gece've gündüzün değişmesinden de

[4851] et-Tefsîru'l-hadîs: 3/220.
[4852] Ibn Kesîr, Tefsir: 3/27; Müslim, Zuhd: 74; Ebû Dâvûd, Vitr: 27.

zamanı hesaplasınlar.
"Gecenin âyetini sildik" cümlesi, aytn ışıksız olduğunu gösterir. Gerçekten ayın kendisi ışık vermez. Aydan gelen ışık, kendisine vurup yansıyan güneş ışığıdır. Âlûsî'ye göre gecenin âyetinin silinmesi: Ya Ayın aslında ışıksız yaratılması, ya da Güneşten yansıttığı ışığın, görünürde yavaş yavaş azalıp ay sonuna doğru kaybolması anlamına gelir ki birinci anlam daha uygundur. Çünkü Ay ışığının artıp eksilmesinin, denizlerin gelgit olayı gibi dünyâ düzeni üzerinde büyük etkinliği vardır.[4853]
Ayrıca "Gecenin âyetini sildik" ifâdesinden Ayın, bir zamanlar Güneş gibi ışik veren bir yıldız Olup, zamanla soğuyarak ışık ve ısısını kaybettiği ihtimâlini de düşündürmektedir. Nitekim İbn Abbâs'ın: "Vaktiyle Ay da (iıneş gibi ışık verirdi" dediği rivayet edilmiştir. [4854] Bir gün Güneş de ışık ve ısısını kaybedecektir ki bu, sistemindeki gezegenlerde hayâtın sona ermesi, dünyâmızda kıyametin kopması demektir.
"Gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık ki hem Rabbinizin lûtfunu arayası-ntz, hem de yılların sayısını ve hesabı bilesiniz" cümlesinden, doğru zaman hesabının güneşe göre yapılacağı anlaşılır. Gerçeği Allah bilir.
13- Her İnsanın tâir{kuş)ini boynuna bağladık. Kıyamet günü onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız: 14- "Kitabım oku, bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter". 15- Kim yola gelirse kendisi için yola gelmiş olur, kim de saparsa kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr, başkasının günâh yükünü taşımaz. Biz elçi göndermedikçe azap edecek değiliz.

Tefsir:

13-15: Tâin Uçan kuş demektir. İnsandan çıkan, uçup giden işlere de tâir denir. Boynuna bağlamak, kişi ile daima beraber bulunmak demektir. İnsanla her zaman beraber olan şey, tıpkı boynuna asılan gerdanlık gibi kendisinden ayrılmaz.
Bu âyetler, insandan çıkan eylemlerin, kuş gibi uçup gitmediğini, her insanın yaptığı işlerin yazılıp boynuna bağlandığını, kıyamet gününde bunların, açık bir kitap olarak önüne konulacağını ve âhirette insanın, dünyâda yapmış olduğu iyi, kötü her şeyi o kitapta bulacağını bildirmektedir.
İnsanın yaptığı işler zayi olmaz , kaybolup gitmez. Allah'ın yasaları uya-rmca manevî şekillere bürünür. İyi ve kötü her işin kendine uygun manevî bir şekli vardır. İnsanın yaptığı işlerin, sembolik şekillere bürünerek ru'yâ-sında karşısına çıkması gibi. İnsanın yaptığı işlerin manevî şekilleri her zaman kendisiyle beraberdir. Kişinin ruhsal yanı onlarla değer kazanır, yükselir veya alçalır, aydınlanır veya kararır. Nitekim yapılan her eylemin ruhta bir leke bırakacağı, abdest uzuvlarının ise âhirette parlayacağı hadislerde belirtilmiştir.
İnsan, baş gözüyle, yaptığı işlerin ruhundaki etkilerini göremez. Ama ruh, beden kalıbından çıkınca yaptıklarının bütün şekillerini ve etkilerini görür. Yapmış olduğu işler ya sevindirici veya üzücü şekillere bürünerek karşısına çıkar. Herkes ne yapmışsa hepsini görür. Doğru hareket eden, yaptıklarının iyi sonuçlariyle; kötü hareket eden de yaptıklarının çirkin ve korkunç so-nuçlariyle karşılaşır.
Bundan dolayı yüce Allah, 15 nci âyette doğru yolda gidenin kendi yararına hareket ettiğini, yoldan sapanın da kendi zararına saptığını; hiç kimsenin, başkasının günâh yükünü çekmeyeceğini ve peygamber göndermedikçe de kimseye azâbetmeyeceğini bildirmektedir.
Demek ki Allah, insana verdiği doğru ve eğriyi seçme yeteneği yanında bir de emirlerini duyuracak, insanlara yol gösterecek elçi gönderir. İnsanlar, Allah'ın elçilerini dinlerlerse dünyâda da, âhirette de mutlu olurlar. Ama kendilerini sapıklıktan kurtarmağa çalışan Tanrı elçilerini dinlemezlerse cezayı hak ederler. Hareketleri kendilerini felâkete götürür, ebedî yaşamlarını mahveder.
16- Biz bir kenti helak etmek istediğimiz zaman onun varlıklılarına emrederiz, orada kötü işler yaparlar; böylece o ülkeye (azap) söz(ü) gerekli olur, biz de orayı darmadağın ederiz. 17- Nitekim Nuh'tan sonra nice kuşakları helak ettik. Kullarının günâhlarını haber alıcı, görücü olarak Rabbin yeter.

Tefsir:

16 nci âyette Allah'ın, bir kenti helak etmek dilediği zaman ileri gelen zengin, nimetle ve servetle şımarmış takımlarının fısk etmelerini emredeceği; onlar yoldan çıkınca da azabı hak ettikleri için o ülkeyi yıkıp harâbedeceği bildirilmektedir.
Allah'ın bir yasasını haber vermekte olan bu âyetin anlamı şudur: Allah, bir ülkeyi suçsuz yere cezalandırmaz. Allah'ın cezalandıracağı ülke, ileri gelen zengin, hakim kesiminin yoldan çıktığı, azgınlık ve taşkınlık yaptığı ül-kedir. Zengin şımarıklar, fısk ve fücura dalmak isteyince Allah onlara istediklerini yapma gücü verir. Allah'ın buyruğu, yani Allah'ın yasalariyle, bu varlıklı takım fısk, fücur, haksızlıklar yaparak azarlar, adaletten ayrılırlar. Fakat yaptıkları bu işler yavaş yavaş o ülkenin gerilemesine, yıkımına sebe-bolur. Çünkü zulüm, isyan ülkede karışıklıklara yol açar. Adalet, iyilik ise toplumu mutlu yapar, toplumsal hayatı düzenli, dengeli kılar.
Müfessirler: " Varlıklılarına emrederiz" cümlesini birkaç şekilde tefsir etmişlerdir:
1) teshir anlamınadır. Yani Allah onları, fuhuşlar, kötülükler yapmağa boyun eğdirir, böylece azabı hak ederler.

[4853] Rûhtıl-Me'âni : 15/27
[4854] İbn Kesir. Tefsir: 3/28; Ğarâibu'l-ICııfân. 15/13

2) Allah onlara itaati, iyiliği emreder. Fakat Allah'ın emrini dinlemez, kötülük yapar, cezayı hak ederler.
3) Bazıları şeklinde okumuşlardır. O zaman mânâ şöyle olur: Allah, helak etmek istediği ülkelerin başına şımarık, şerli kimseleri geçirir, onlar ülkeyi kötü yönetirler, haksızlık ederler. Bu yüzden o ülke cezalandırılır.
4) yöneltmek, çoğaltmak anlamına gelir. Yani Allah, helak etmek istediği ülkenin varlıklılarını fıska yöneltir ve onları çoğaltır. Onlar ülkede fısk işler, cezayı hak ederler'.[4855]
Bizim kanâatimize göre âyetin kasdı, sosyolojik bir yasayı belirtmektir. Bu yasalar hep Allah'ın iradesiyle olduğundan Allah'ın emridir. Ama bunlardaki emir, zorlayıcı değildir. Kulların davranışları sonucunda doğacak eylemlerin, İlâhî yasalar uyarınca düzenlenmesi ve vukubulmasıdır. Çünkü iyi, kötü, hayır ve şer hep İlâhî emir ve yasalar çerçevesinde olmaktadır. Hiçbir şey kanun dışına çıkamaz. Eylemlerde sebep ve sonuç münâsebeti, Allah'ın iradesiyle cereyan eder. Bu, O'nun emridir. Gerçeği yine O bilir.
17 nci âyette de Nuh'tan bu yana nice kavimlerin helak edildiği; Allah'ın, kullarının günahlarını bilip gördüğü vurgulanmaktadır. Bundan çıkan sonuç, helake uğrayan toplumların bozuk hareketleri, günâhları yüzünden helak edildikleridir. Allah kimseye haksızlık etmez. Kullar, kendi hareketleriyle kendi canlarına haksızlık ederler. Yoldan sapmakla ülkelerinin gerilemesine, yıkılmasına, canlarının da azaba sokulmasına sebebolurlar.
18- Kim bu aceleyi isterse, orada ona, istediğimiz kimseye hemen çabucak dilediğimiz kadar veririz; ama sonra yerini cehennem yaparız, kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer. 19- Kim de âhireti ister ve inanarak ona yaraşır biçimde çalışırsa, öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir. 20- Hepsine, onlara da, onlara da Rabbinin vergisinden uzatırız. Rabbinin vergisi engellenemez. 21- Bak, nasıl onların kimini kiminden üstün yaptık. Elbette âhiret, dereceler bakımından daha büyüktür, onun rütbe üstünlüğü daha büyüktür. 22- Allah ile beraber başka bir tanrı edinme, sonra kınanmış ve yalnız başına bırakılmış olarak oturup kalırsın!

Tefsîr:

18-19: Allah, şu aceleciyi, yani dünyâyı isteyenlerden dilediğine, dilediği kadar dünyâ verir. Her isteyene değil, kendi dilediğine dünyâ malı verir. Ama o kimse, âhireti istemediği için sonunda kınanır, aşağılık bir halde cehenneme atılır. Fakat âhireti isteyip onun için çalışan mü'min insanın çalışmasının karşılığı verilir ki o da cennettir.
20-21: Allah, gerek dünyâyı, gerek âhireti isteyenlere, bol bağışından verir. Allah'ın vergisi engellenemez, O'nun verdiğine kimse mani olamaz. İnsanlar dünyâda birbirinden farklıdırlar. Kimi zengin, kimi fakir; kimi sağlıklı, kimi hastalıklı; kiminin zekâsı, kiminin güzelliği, kiminin beden gücü ötekinden üstün; kiminin ömrü uzun, kiminin kısa; kiminin yaşamı mutlu, kiminin ızdıraplıdır. İşte bu dünyâda insanlar birbirinden nasıl farklı, üstün iseler, âhirette de öyle birbirinden farklı, üstün olacaklardır. Çünkü âhiretin dereceleri daha fazladır. Kimi cennet nimetleri içinde mutlu olacak, kimi cehennemin derekelerinde ızdırap çekecektir. Cennetliklerin dereceleri birbirinden farklı olacağı gibi cehennemliklerin dereceleri de birbirinden farklı olacaktır. Bir hadisi şerifte: "Siz nasıl ufuktaki yıldızı görürseniz, yüksek dereceler ehli de, 'illiyyîn (yüceler) ehlini öyle görürler" [4856] buyurulmuştur.
22- Dünyâ ve âhiret derecelerine işaret buyurulduktan sonra 22 nci âyette de: "Allah ile beraber başka tanrı edinme, sonra kınanır ve yalnız başına perişan kalırsın!" buyurulmaktadır. Yani seni dünyâda ve âhirette yüksek derecelere çıkaracak olan Allah'tır, o uydurma tanrılar değildir. Sen eğer Allah'tan başkasına tapar, O'na ortak koşarsan dünyâda da âhirette de perişan olursun, Allah'ın lütfedeceği derecelerden yoksun kalırsın. Hz. Peygamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir:
"ihtiyâç içine düşen kimse onu insanlara söylerse yoksulluğu giderilmez. Ama yoksulluğunu Allah'a söyleyen kimseye Allah, er geç bir rızık verir"[4857]
23- Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve anaya babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi, yahut her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara "öf!" deme, onları azarlama, onlara güzel söz söyle! 24- Onlara acımadan dolayı küçülme kanadını indir ve: "Rabbim, bunlar beni küçüklüğümde nasıl yetiştirdilerse, sen de bunlara acı!" de. 25- Rabbiniz içlerinizdekini daha iyi bilir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şüphesiz ki O, tevbe edenleri bağışlayandır.

Tefsîr:

23-24: Allah insana yalnız kendisine tapmasını, anne ve babaya da iyilik etmesini, ihtiyar annesi veya babası, yahut her ikisi yanında bulunan kimsenin, onları incitmemesini, onlara "öf!" dahi dememesini, tatlı söz söylemesini, alçak gönüllü, itaatli davranıp acımasını ve onların sağlık ve mutluluğu için duâ etmesini emretmiştir.
İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre birinci âyetteki ı' kelimesi, aslında 'idi. Fakat ikinci vâv, yazıda "sâd"a yapıştığından okunmuştur. Kur'ân yazıldığı zaman Arap yazısının noktasız olduğu düşünülürse bu rivayet doğru

[4855] Câmı'ul-beyân: 15/55-56; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/33-34.
[4856] Buhârî, Bed'u'l-halk: 8; Rikâk: 51; Müslim, Cennet: 11.
[4857] Ebû Dâvûd, Zekât; 28; Tirmizî, Zuhd: 18; İbn Hanbel, Musned: 1/407, 442, 3/477, 5/60.

olabilir. Ancak Râzî bu görüşü kabul etmiyor [4858] Hz. Alî ve Abdullah ibn Mes'ûd da bu kelimeyi okumuşlardır.[4859] Ebû Sabit şöyle demiş: "Ibn Abbâs bana bir mushaf verdi, bu Übeyy ibn Ka'b'in kıraatine göredir, dedi. Ebû Kureyb'in rivayetine göre Yahya şöyle demiş: Nu-sayr'ın yanında mushafı gördüm, onda yazılmış idi" [4860]
"Öf!" usanç belirten bir kelimedir. İnsan üzerine konan tozu, veya külü üfleyerek elbisesinden uzaklaştırır. İşte "öf" sözcüğü buradan doğmuş, sonra hoşa gitmeyen şeyleri belirtmek için kullanılmıştır.
Bu âyette Allah'a kulluktan sonra ana babaya iyilik emir veya tavsiye edildiği gibi Lokman Sûresinin 14 ncü âyetinde de Allah'a şükürden sonra ana babaya iyilik tavsiye edilmiştir. Allah'a kulluk veya şükürden sonra ana babaya iyiliğin tavsiye edilmesi, insan üzerinde Allah'ın hakkından sonra ana baba hakkının geldiğini gösterir. Allah'ı bir bilip O'na kulluk etmek ne kadar önemli ise, ana babaya iyilik etmek de o kadar önemlidir. Çünkü Allah insanın yaratıcısıdır, ana baba da yaratmanın sebepleridir. Bu bakımdan her şeyin başında Allah'ın birliğini tanıyıp O'na kulluk etmek, sonra da ana babaya iyilik etmek lâzımdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) üç defa: "Burnu yerde sürünsün!" demiş. "Kimin yâ Resûlâllâh?" diye sormuşlar. "İhtiyar ana babasından biri, yahut her ikisi yanında bulunduğu halde onların rızâsını kazanarak cennete giremeyenin!" demiştir [4861]. Bir hadiste de: "Allah'ın rızâsı, ana babanın rızâsında; Allah'ın gazabı da, ana babanın kızmasmdadır" [4862] bu-yurulmuştur. Abdullah ibn Mes'ûd diyor ki: "Allah'ın Elçisine:
— Hangi amel Allah'a daha sevimlidir? dedim.
— Vaktinde namaz kılmak, dedi.
— Sonra hangisi? dedim.
— Anne babaya iyilik etmek, dedi.
— Sonra hangisi? dedim.
— Allah yolunda cihâd, dedi"[4863]
25 nci âyet, Allah'ın, kullarının gönüllerinde olanı bildiğini, hatâsından dönüp Allah'a yönelen iyi niyetli insanları affedeceğini bildirmektedir.
26- Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, fakat saçıp savurma. 27- Çünkü savurganlar, şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytân ise Rabbine karşı çok nankördür. 28- Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti bekleyerek onlprdan yüz çevirecek olursan, bari onlara yumuşak söz söyle. 29- Elini boynuna bağlanmış yapma, tamamen de açma, sonra kınanır, hasret içinde kalırsın. 30- Rabbin, dilediğine rızkı açar, kısar. Çünkü O, kullarını bilir, görür. 31- Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz besliyoruz. Onları öldürmek, büyük günâhtır. 32- Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, açık bir kötülüktür, çok kötü bir yoldur! 33- Allah'ın haram kıldığı cam haksız yere öldürmeyin. Kim haksız yere öldürülürse, onun velisine yetki vermi-şizdir, fakat o da Öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü kendisine yardım edilmiştir. 34- Yetimin malına yaklaşmayın, ancak erginlik çağma eri-şinceye kadar en güzel bir tarzda (yaklaşabilirsiniz). Ahdi de yerine ge-tirin, çünkü ahdden sorulacaktır. 35- Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir. 36- Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi o(yaptığı)ndan sorumludur. 37- Yeryüzünde kabara kabara yürüme. Çünkü sen yeri yırtamazsın, boyca da dağlara erişemezsin! 38- Bunların hepsi, kötü olan, Rablnnin katında hoşgörülmeyen şeylerdir. 39- Şu(n\ar), Rabbinin, Hikmet 'ten sana vah-yettiği{zm\x\zr\)ndendir. Allah ile beraber başka tanrı edinme, sonra kınanmış, Allah 'in rahmetinden uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.

Tefsir:

26-28 nci âyetlerde akrabaya, yoksula ve yolcuya yardım edilmesi fakat israftan kaçınılması emrediliyor. Savurganların, şeytanların kardeşleri oldukları belirtiliyor. Akrabasına bir şey veremeyecek durumda olanların da, hiç olmazsa onlara tatlı söz söylemeleri, onların gönüllerini kırmamaları buyuruluyor.
İsraf, Allah'ın verdiği malı, lâyik olmayan yerlere yani boşa harcamaktır. İnsanın malını gerekli yerlere, insanlık yararına, Allah uğruna harcaması, israf olmaz.
Bazı müfessirler Akraba" kelimesiyle Hz. Peygamber'in yakınlarının kasdedildiğini, bu âyet uyarınca Peygamber'in, Fedek'teki arazisini kızı Fatıma'ya verdiğini söylemişlerdir [4864] İbn Kesîr'in de işaret ettiği gibi bu rivayetin gerçekle bir ilgisi yoktur. Çünkü sûre Mekke'de inmiştir. Mekke devrinde Peygamber'in akrabasının çoğu kâfir idi. Fedek ise ancak Hicret'in yedinci yılında fethedilmiştir. Âyet indiği zaman Fedek fethedilmemişti ki Peygamber kızını çağırıp Fedek'i ona versin. Gerçi bu âyetin Medine'de indiği de rivayet edilirse de bu rivayet, âyetteki akraba kelimesini, Peygamber'in akrabası diye tevil edebilmek için şîîler tarafından tefsirlere

[4858] Mefâtîhu'l-ğayb: 20/184.
[4859] Câmi'u'l-beyân: 15/62; Hâzin.
[4860] Câmi'u'l-beyân: 15/62-63.
[4861] Müslim, Birr: 8; tbn Hanbel, Musned: 2/346.
[4862] Tirmi2î, Birr: 3.
[4863] Buhârî, Mevâkît: 5, Edeb: 1; Müslim, Musâfirîn: 216; Tirmizî, Kur'ân: 11; Nesâ'î, Mevâ-kît: 51; Dârimî, Salât: 24; İbn Hanbel: 6/176.
[4864] ibn Kesîr, Tefsir: 3/37.

sokulmuştur. [4865] Ta-berî'nin de dediği gibi âyette kasdedilen, genel olarak insanın akrabasıdır. 23-25 nci âyetlerde insana Allah'a ibadet ve ana-babasına iyilik etmesi emredildikten sonra bu âyetlerde de ana baba tarafından akrabasına da iyilik etmesi em red ilmektedir.[4866]

29 nci âyette "eli boyna bağlamak ve büsbütün açmak" menedilmekte-dir. Eli boyna bağlamak, cimrilikten; büsbütün açmak da savurganlıktan kinayedir. Gerek cimrilik, gerek savurganlık insanın mutsuzluğuna sebebolur. Cimri insanı halk kınar, onun insanlar yanında saygınlığı kalmaz. Gereksiz yere malını harcayıp tüketen de başkalarına muhtacolur. Her iki halde de insan üzüntü içinde kalır. Âyetin sonundaki: " Kınanmış olarak üzüntü içinde otursun" cümlesinde "melûm: kınanmış" sözcüğü, cimriliğin getireceği sonuca, "mahsur: üzgün" sözcüğü de savurganlığın getireceği sonuca işaret buyurmaktadır.

30 ncu âyette Allah'ın, dilediğine bol, dilediğine dar rızık vereceği, kullarının hallerini bilir ve görür olduğu, yani herkesin durumuna uygun olanı yaptığı bildirilmektedir.

Allah dilediğini zengin, dilediğini yoksul yapar. İnsan, Allah'ın, kendisi için uygun gördüğünü, takdir buyurduğunu gönül hoşluğuyla karşılayıp O'na şükrederse mutlu olur. Kim bilir belki yoksul olması hakkında hayırlıdır. Zengin olsa başına felâketler gelecektir. Her zengin de mutlu değildir. Zenginlik Allah'ın bir kimseyi çok sevdiğinin işareti olamaz. Tersine fakirler Allah'a daha çok bağlıdırlar. Genellikle kişi zenginleştikçe şımarır, azar, hattâ Allah'ı dahi tanımaz olur: " İnsan kendisini zengin görünce azar" [4867]. Öyle kimseler için zenginlik felâkettir. Çünkü o kimsenin yoksullaşan ruhu ızdırap çekecektir. Asıl zenginlik gönül zenginliğidir. Dünyânın her hali insan için bir sınavdır.

31 nci âyette yoksulluk korkusuyla çocukların öldürülmemesi, herkesi Allah' in beslediği, çocukları öldürmenin büyük günâh olduğu buyurulmak-tadır. Âyetten anlaşılıyor ki o zamanki Arap toplumunda fazla çocuğu besleyemezler korkusuyla bilhassa yeni doğmuş çocuklarını öldürenler vardı. Bazı kabilelerde birkaç yaşına gelmiş kız çocuklarını diri diri toprağa gömenler oluyordu. Sebep: Kız çocuğunun, ileride namusunu koruyamayarak ailenin şerefine leke getireceği endişesi yanında fazla çocuğu besleyememe korkusu idi. Mal fazla bölünmesin diye kız çocuklarına mirastan pay da vermezlerdi.

Kur'ân-ı Kerîm'den, Arap toplumunda üç nedenle çocuk öldürüldüğünü anlıyoruz:

1) Biri çocukları tanrılara kurban etmedir. Bu, eski toplumlardan beri süregelen bir gelenektir: "Yine ortakları, müşriklerden çoğuna evlâtlarım öldürmeyi süslü gösterdi ki hem kendilerini mahvetsinler, hem dinlerini karıştırıp bozsunlar. Allah, dikseydi bunu yapamazlardı. O halde onları, uydur-duklariyle baş başa bırak!"[4868] âyetinde bu nedenle çocuk öldürmeğe işaret edilmiştir. Herhalde bu âyette kasdedilen, kız çocuğunu toprağa gömme değil, onu Tanrıya kurban etmedir. Nitekim Peygamber (s. a.v.)in dedesi Abdul-muttalib'in, on oğlu olduğu takdirde birini Allah için Ka'be'de kurban etmeyi adadığı; sonradan on oğlu olup bunların kendisini koruyacak çağa geldiklerini anlayınca aralarında çektiği kur'anın, Peyğamber'in babası Abdullah'a isabet ettiği; Abdulmuttalib'in, Abdullah'ı keseceği sırada Kureyşin buna engel olduğu; bir kâhinin fetvası üzerine Abdullah ile on deve arasında kur'â çektiği; fakat kur'anın, Abdullah'a isabet ettiği, deve sayısı onar onar artırılmak suretiyle Abdullah ile develer arasında kur'aların tekrar edildiği ve deve sayısı yüze vardığında kur'anın develere düşüp onların kurban edildiği ve Abdullah'ın kurtulduğu anlatılır.[4869]

2) İkincisi: Ailenin şeref ve namusuna leke getirir, savaşamaz diye kız çocuklarını toprağa gömmedir: "Onlardan birine kız çocuğu olduğu müjde-lendiği zaman içi öfkeyle dolar, yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu hakaretle tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!" [4870] âyetlerinde bu kötü gelenek anlatılmaktadır.

3) Üçüncüsü de fakirlik korkusuyla çocukları öldürmedir. Kimi kadınların, doğan çocuğunu boğduğu rivayet edilir. Eski toplumlarda da fakirlik endişesiyle çocuklarını öldürenler vardı. Fakat o zamanki öldürme tekniği ilkel olduğu için öldürülen çocuk sayısı fazla değildi. Bugün binbir türlü öldürme tekniğiyle anne karnında vücudu belirlenmiş, can üflenmiş 5-6 aylık çocuklar parça parça doğranıp alınmaktadır. Kendilerini sırf çocuk öldürmeğe hasreden, günde kim bilir kaç çocuğu annesinin karnında parçalayıp alan kürtajcı doktorlar, birer Azrail görevi yapmaktadırlar. Tabii bu yaptıklarının hesabını Allah'ın huzurunda ve o parçaladıkları çocukların ruhları karşısında çok vahim bir şekilde vereceklerdir!

Abdullah ibn Mes'ûd .diyor ki:

— Ey Allah'ın Elçisi, hangi günâh daha büyüktür, dedim.
— Seni yaratan Allah'a eş, ortak koşman, dedi.
— Sonra hangisi? dedim.
— Senin yemeğini yer, rızkına ortak olur düşüncesiyle çocuğunu öldürmen, dedi
— Sonra hangisi? dedim.
— Komşunun kansıyle zina etmen, dedi.[4871]

[4865] et-Tefsîru'l-hadîs: 3/235.
[4866] Câmi'u'l-beyân: 15/72.
[4867] Alâk Sûresi: 6-7.
[4868] En'âm Sûresi: 137.
[4869] İbn Hişâm, Sîretu'n-nebîy: 1/164-168.
[4870] Nahl Sûresi: 58-59.
[4871] Buhârî, Tefşîr, Sûre: 2, 25, Edeb: 20, Diyât: 1. Hudûd: 20, Tevhîd: 40, 46; Müslim, îmân: 141-142; Ebû Dâvûd, Talâk: 50; Tirmizî,

32 nci âyette zinaya yaklaşılmaması, zinanın aşırı bir günâh ve çok kötü bir yol olduğu buyuruluyor.
33 ncü âyette haksız yere adam öldürülmemesi; Allah'ın, haksız yere adam öldürenin velisine kısas yetkisi vereceği, fakat güçlü duruma gelen o velînin de o öldürmede ileri gitmemesi buyuruluyor.
Öldürülen kimsenin velisine verilen yetki, kısas veya diyet yetkisidir. Bu adam dilerse katilin ölümünü ister, dilerse diyete razı olur, diyet (kan bedeli) alır, dilerse tamamen affeder, kan bedelinden de vazgeçer. Fakat Allah ona öldürmede aşırı gitmemesini buyurmuştur. Öldürmede aşın gitmek, katilin uzuvlarını kesmek veya öc almak için katilden başkasını öldürmektir.
Câhiliyye Araplarında biri öldürüldü mü, öldürülenin taraftarları, katili öldürmeğe razı olmaz, öldürülenden daha şerefli, daha değerli birini öl-dürmedikçe rahat etmezlermiş. Bazan bir adam yerine birkaç kişi Öldürür-lermiş. İşte âyet, böyle aşırı hareketleri menediyor. Çünkü katilden başkasını öldürmek zulümdür. Ama haksız yere adam öldüreni öldürmek, toplumda âsâyiş ve can güvenliği sağlayan adaletin gereğidir.
34-35 nci âyetlerde yetîm, olgunluk yaşına varıncaya dek onun malına uygun olmayan biçimde yaklaşılmaması, verilen sözün yerine getirilmesi, ölçü ve tartının tam yapılması emrediliyor.
36 nci âyette insanın, iyice bilmediği bir şeyin ardına düşmemesi, gözün, kulağın ve gönlün, algıladıkları şeylerden sorumlu olacakları buyuruluyor.
Bu âyetteki 'ims V " kelimesi, dangelir. "el-Kıyâfe" iz sürmek demektir. Lâtakfu, ardına düşme, yani bilmediğin bir sözün veya işin peşine takılıp onun hakkında hüküm verme, zan ve tahmine göre "şu şöyledir" dĞ-me. Bu âyete birkaç türlü- mâriâ verilmiştir:
1) Gerçek olduğunu bilmediğin inançların ardına düşme, hurafelere bağlanma.
2) Görmediğin, işitmediğin şeylere tanıklık etme.
3) Görmediğin şeye gördüm, işitmediğin şeye işittim, bilmediğin şeye bildim deme.
4) Başkasını ardından çekiştirme, gıybet etme.
Âyet, bu anlamların hepsini içine alır. Özellikle iyice bilmeden, görmeden başkaları hakkında hüküm vermekten, zan ve tahmine göre konuşmaktan menetmektedir. Çükü bu âyetlerin hepsi, sosyal ahlâkı bozacak hareketleri yasaklamaktadır.
Kıyâsı kabul etmeyenlere göre bu âyet, kıyâsı da meneder. Çünkü kıyâs zan ifade eder.-Zan kesin bilgi değildir. Allah'ın dini hakkında kıyâs ile hüküm vermek, bilmeden, zan ve tahmine göre hüküm vermek demektir ki Allah: "Bilmediğin şeyin ardına düşme" âyeti ile bunu menetmiştir. Kıyâsı kabul edenlerin buna cevaplarını Râzî, tefsirinde zikretmiştir.[4872]
37 nci âyette böbürlene böbürlene yürümek kınanıyor. 38 nci âyette de, 23-37 nci âyetlerde yasaklanan şeylerin, Allah katında günâh ve çirkin şeyler olduğu belirtiliyor.
39 ncu âyette de Hz. Peyğamber'e hitaben, Allah'ın, bu emirleri, Hikmetten kendisine vahyettiği, Allah ile beraber başka tanrı tanımaması, aksi halde kınanmış ve iyiliklerden uzaklaştırılmış olarak cehennemin tâ derinliklerine atılacağı buyuruluyor. Tabii bu hitap, Peyğamber'in şahsında bütün insanlaradır.
Bu âyette iki mânâ mümkündür:
1. Cumhura göre burada (hikmetten) sözcüğü vahyedilenin türünü anlatmaktadır. Yani mânâ: "Şunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir" demektir.
2. Bizim kanâatimize göre burada (Hikmet), Musa'ya verilen asıl levhalardır. Bu vahyedilen şeylerin kaynağı olan temel İlâhî Kitab'dır ki onun bir adı da Hikmet'tir. Buna göre mânâ, meale yazdığımız gibi: "Şunlar, Rabbinin, Hikmet'ten sana vahyettiği emirlerdendir" demek olur. Musa'ya verilen o Hikmet'in hükümleri, Hz.Muhammed(s.a.v.)e de vahyedilmiştir. Bu âyet, tıpkı "Kitap1 tan sana vahyedileni oku!" (Ankebût: 45), "Rabbinin Kitabından sana vahyedileni oku!" (Kehf: 27) âyetleri gibidir.
23-37 nci âyetlerdeki emir ve yasaklar:
1. Yalnız Allah'a kulluk etmek,
2. Ana babaya iyilik etmek,
3. Akrabaya, yoksullara, yolculara yardım etmek ve onları incitmemek,
4. Cimrilik ve savurganlıktan kaçınmak,
5. Fakirlik korkusuyla çocuk öldürmemek,
6. Zinaya yaklaşmamak,
7. Haksız yere adam öldürmemek,
8. Kötü niyetle yetim malı yememek,
9. Verilen sözde durmak,
10. Ölçü ve tartıyı tam yapmak,
11. Bilmediği bir şeyin ardına düşmemek, bilmeden başkaları aleyhinde dedikodu yapmamak,
12. Böbürlenmemektir.
Tevrat'ın on emrine benzeyen bu yasaklar, En'âm Sûresinin 151-153 ncü âyetlerinde de bildirilmiştir. Bu âyetler, Mekke devri ortalarında inmiş olan sûrenin âyetleridir. Demek ki yüce Allah, Peyğamber(s.a.v.)i, İsrâ ile ma'nevî seyahate çıkarmış, İsrail oğulları yurduna götürmüş, sonra indirdiği bu sûre ile de Kur'ân'ın da Musa'ya gelen

---

Tefsir, Sûre: 25; Nesâ'î, Tahrîm: 4; İbn Hanbel, Musned: 1/380, 431, 434, 464.
[4872] Mefâtîhu'l-ğayb: 20/208.

kaynaktan geldiğini belirtmek üzere Tevrat'taki on emri Kur'ân'da da saymış, böylece Kur'ân'ın, Tevrat'a ters olmayıp onu doğruladığını işaret buyurmuştur. İbn Abbâs: "Bu onsekiz âyet, Hz. Musa'nın levhalarında da vardı" demiştir'.[4873]

40- Rabbiniz, oğulları size seçti de kendisine meleklerden kadınlar mı edindi? Gerçekten siz tehlikeli bir söz söylüyorsunuz! 41- Biz bu Kur'ân 'da sözü çeşitli biçimlerde anlattık ki düşünsünler. Fakat bu, onların sadece kaçışlarını artırıyor. 42- Dg ki: ' 'Eğer dedikleri gibi O '-nunla beraber tanrılar olsaydı, o zaman onlar da Arşın sahibine gitmenin yolunu ararlardı. 43- Hâşâ, O, onların dediklerinden çok yücedir, uludur. 44- Yedi gök, arz ve bunların içinde bulunanlar, O'nu teşbih ederler. O'nu övgü ile teşbih etmeyen hiçbir şey yoktur, ama siz onların teşbihlerini anlamazsınız. O, halimdir, çok bağışlayandır.

Tefsîr:

40 ncı âyette kendileri kız çocuklarından hoşlanmadıkları, onlardan utandıkları halde melekleri Allah'ın kızları sanan Arapların bu inanç ve düşünceleri kınanmaktadır. Allah çocuk edinmekten uzaktır. Ama çocuk edinse neden herkesin hoşlandığı erkek çocuklar değil de, hoş görülmeyen kız çocuklar edinsin? Herşeyin sahibi O'dur. O, herşeyin en iyisini seçer, alır. Hu inançlarının saçmalığını belirtmek için: "Rabbiniz size erkekleri seçti de kendisi meleklerden kadınlar mı edindi?" buyuruyor.

41 nci âyette de insanların öğüt almaları için Kur'ân'da herşeyi açık açık anlattığı, fakat bu açıklamaların, müşriklere, nefretlerini, haktan kaçışlarını artırmaktan başka bir katkısı olmadığı belirtiliyor.

42 nci âyette Allah'tan başka tanrı olamayacağı, gayet özlü ve mantıklı bir dille anlatılıyor: Allah ile beraber başka tanrılar olsaydı o tanrılar da asıl Arş sahibi yüce Tann'ya yaklaşmağa çalışırlardı. Tanrılar Allah'a yaklaşmağa çalışırken siz neden doğruca O'na kulluk yerine, O'nun yaratıklarına tapıyorsunuz? Yahut âyetin anlamı şöyledir:

Eğer Allah'tan başka tanrıları olsaydı bunların her biri asıl taht sahibini yenip O'nun yerine geçmek isterdi. Biri diğerini yense, yenilen güçsüzdür, Tahtın sahibi olamaz. Hiçbiri diğerini yenemezse, güçler birbirine denk olacağından hiçbiri buyruğunu yürütemez, kâinatın işleri durur, düzeni bozulurdu: "Eğer yerde, gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulup giderdi. Arşın sahibi Allah, onların nitelendirdikleri şeylerden yücedir".[4874]

44 ncü âyette yedi göğün, yerin ve bunlarda bulunan tüm varlıkların Allah'ın sânının yüceliğini söylediği, O'nun övgüsünü söylemeyen, O'nu tcsbıh etmeyen hiçbir şeyin bulunmadığı, fakat insanların, onların teşbihlerini anlayamadıkları bildiriliyor.

Allah'ı tesbîh, O'nun sânının, kudretinin yüceliğini, eksikliklerden uzak olduğunu söylemek veya hal diliyle bunu anlatmaktır. Kâinattaki ince düzen, Yaratıcısının gücünü anlatır. Doğada renk renk açan çiçekler, ormanlarda cıvıl cıvıl öten kuşlar, su kaynaklarından buharlaşıp göğe çıktıktan sonra yağmur, kar veya dolu olarak tekrar yeryüzüne dönen sular, gökte dolaşan sayısız yıldızlar, her şey düşünenlere Allah'ın gücünü, hikmetini ve birliğini haykırır.

Gördüğümüz cisimler atomlardan meydana gelmiştir. Her atom, çekirdeğindeki pozitif elektrik yüklü proton ve yüksüz nötronlar ile, çekirdek etrafında büyük sür'atle dönen negatif elektrik yüklü elektronlardan ibarettir. Elektronların çekirdek etrafındaki sayısı atomdan atoma değişir. Çekirdekteki proton sayısının da atomdan atoma farklı olması değişik elementleri ortaya çıkarır.

Cansız sanılan eşyada, kısıtlı duyularımızla algılayamadığımız bir hareket vardır. Hareket canlılık belirtisidir. Atomun çekirdeği etrafındaki elektıonlar, akla durgunluk verecek bir hızla döner. Meselâ, Hidrojen atomunun elektronu, çekirdeği etrafında saniyede 2000 (iki bin) kilometre hızla dönmektedir. "Hayvanlar hayât dolayısiyle çeşitli hareketlere sahip iseler, cansız eşya atomlarında, canlılarınkinden milyonlarca fazla hareket vardır. İşte buna dayanarak bazı bilginler, her varlığın canlı olduğunu söylemişlerdir"[4875]

Maddenin en küçük parçası olan atom, bu hareketiyle Yaratıcısının sânının yüceliğini, hikmetinin üstünlüğünü söylemektedir. Her zerre Allah'ın yüceliğini, eksikliklerden uzak olduğunu kanıtlar. Dilsiz görünen doğa, derin düşünenler için dillenir, hal diliyle Allah'ın bir olduğunu, herşeyde O'-nun kudretinin göründüğünü söyler.

Âyette herşeyin, kendisine özgü bir dille Allah'a hamdederek O'nu teşbih ettiği anlatılmaktadır. Bir kısım müfessîrlere göre bu hamd ve tesbîh, yukarıda anlattığımız üzere delâlet teşbihidir, söz diliyle değil, hal diliyle teşbihtir. Yani herşey, güzelliği, düzeni ile Allah'ın varlığını, birliğini ve hikmetini kanıtlar. Bir kısım müfessirlere göre de bu tesbîh, söz diliyle olan tesbîh-tir. Herşey, kendisine özgü bir dille Allah'ı tesbîh eder. Çünkü bu tesbîh, eğer hal tesbîhi olsaydı bunu herkes anlayabilirdi. Onlara göre: "Siz onların teşbihini anlayamazsınız " sözü, bu tesbîhin, bizim anlamadığımız bir dille olduğunu gösterir.

Biz eşyanın dışını görürüz. Sınırlı algı sistemimiz, eşyanın mâhiyetini kavramaktan uzaktır. Bize göre eşya dilsizdir, konuşmaz. Ama bu yetersiz algılar sınırını aşıp Allah'ın nuru ile bakma yeteneği kazanan çok kimse vardır ki onlar her zerreden Allah'ı tesbîh sesini işitmişlerdir: "Dinle eşya cüzlerinden Hâlik'm sen medhini."

[4873] Mefâtîhu'l-ğayb: 20/214; Irşâdu'l-'akli's-selîm: 3/173.
[4874] Enbiyâ Sûresi: 22.
[4875] Tantâvî, el-Cevâhır f?-Tefsîru'l-Kur'ân: 9/68.

Abdullah ibn Mes'ûd: "Biz, yenilen yemeğin tes-bîhini işitirdik" [4876] dediği gibi Ebuzerri Ğifârî de Peyğamber(s.a.v.)in eline aldığı çakıl taşlarının tesbîhinin duyulduğunu rivayet etmiştir.[4877]
Bundan takriben kırk yıl önce, kendisini zikre vermiş olan bir can kardeşim, bir gece virdîyle meşgul olurken ansızın gelen bir hâl ile kendisinden geçtiğini, dilinin durup vücudunun her zerresinin "Allah, Allah" diye zikretmeğe başladığını, beş dakika kadar süren bu hâl geçtikten sonra kendisine geldiğini anlatmıştı.
Gecelerini ibadetle ihya eden kayınpederim İsmail Hakkı Efendi de bana, bir gün saatten "Allah, Allah" sesini duyduğunu söylemişti. Allah, kendisine rahmet eylesin ve bu satırları okuyan o muhterem zât ile) birlikte bu fakiri de rahmetle ansın.
Yüce Allah, herşeyin, bizim anlamadığımız bir biçimde Allah'ı teşbih ettiğini bildirdikten sonra halîm ve ğafûr sıfatlarını hatırlatmaktadır. Yani Allah, kendisine isyan edeni cezalandırmakta acele etmez, ona süre tanır, fırsat verir. Tevbe ederse, onu affeder. Ama şirk ve küfrüne devam ederse perişan eder. Peygamber (s.a.v.): "Allah zâlime mühlet verir, nihayet yakaladığı zaman da bırakmaz" buyurmuştur.
İniş sırasına göre ilk defa bu sûrenin 44 ncü âyetinde gökler, yedi gök olarak tanımlanır. Burada Kur'ân'ın amacı sayı belirtmek değildir. Kur'ân'-ın indiği ortamda göklerin yedi olduğuna inanıldığı anlaşılmaktadır. Kur'ân da halk dilinde yerleştiği şekilde yedi göğün Allah'ı teşbih ettiğini söylemiştir. Âyetin amacı, herşeyin Allah'ı teşbih ettiğini, eksikliklerden uzak olduğunu gösterdiğini anlatmaktır.
Kasimî'nin zikrine göre bazı âlimler, "yedi gök" deyimiyle güneş sistemindeki yedi gezegenin kasdedildiğini söylemişlerdir. Eskiden güneş sisteminde yedi gezegen olduğu sanılıyordu. Sonradan sistemde 11 gezegen olduğu saptanmıştır. Bazı âlimlerin, yecli, yetmiş, yediyüz sayılarının belli bir sayıyı değil, çokluk belirtmek için kullanıldığını, yedi gök tabiriyle de çokluk belirtildiğini söylemişlerdir.
45- Kur'ân okuduğun zaman seninle, âhirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz. 46- Kalblehne -onu anlamalarına engel olacak- kabuklar, kulaklarına da bir ağırlık koyarız- Kur'ân'dayalnız Rabbini andığın zaman arkalarına dönüp kaçarlar. 47- Biz onların, seni dinlerlerken ne sebeple dinlediklerini, kendi aralarında gizli konuşurlarken de o zâlimlerin: "Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!" dediklerini gayet iyi biliyoruz. 48- Bak nasıl misaller verdiler de şaştılar, artık bir daha yolu bulamazlar.

Tefsir:

45-46 ncı âyetlere göre Peygamber (s.a.v.) Kur'ân okuduğu zaman Allah, onunla âhirete inanmayanlar arasına gizli bir perde gerer, gönüllerinin üzerine kılıflar geçirir, Kur'ân'ı anlamazlar; kulaklarına da ağırlık kor, onu duymazlar.
Müşrikler inkârlarında direnerek, Peyğamber(s.a.v.)in bütün çağırılariy-le alay ediyor, "Boş yere uğraşma, senin çağrına karşı gönlümüz tıkalıdır, kulaklarımızda ağırlık, seninle bizim aramızda perde vardır. Biz senin sözünü anlamaz ve dinlemeyiz" diyorlardı. Onların bu sözleri: "Dediler ki: 'Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz örtüler içinde, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde var. Sen yap yapacağını, biz de yapıyoruz"[4878]' âyetinde anlatılmıştır.
İşte bu âyetlerde onların bu inatçı, alaylı sözlerine işaretle Kur'ân'a karşı onların gönülleri ve kulakları yani anlama ve dinleme duyuları üzerinde perde bulunduğu belirtiliyor. Gönülleri ve kulakları üzerine konan perde, gerçekte kendi isteksizliklerinden meydana gelen psikolojik bir perdedir. İnsan bir sözü, bir konuyu anlamak için istek göstermezse anlayamaz. Bir öğrenci, öğretmenin sözünü anlamak için kendisini hazırlamaz, öğretmen ders anlatırken onun aklı başka şeylerle meşgul olursa, öğretmen konuyu yüz kete de tekrarlasa o öğrenci yine bir şey anlayamaz. Konuyu anlayabilmek için önce anlama isteği gerekir. İşte müşrikler bu isteği göstermiyorlardı. Peygamber Kur'ân okumağa başladıkça onlar başka şeyle meşgul oluyor, konuşuyor, gürültü ediyor, katiyyen anlamak niyetiyle dinlemek istemiyorlaıdı. İşte Peygamberle onlar arasına gerilen gizli perde, gönüllerinin ve kulaklarının üzerine vurulan kılıflar, onların bu isteksizliklerinden oluşan psikolojik perdelerdir. Bu durum, onların dinlemesine ve anlamasına engeldir. Bu psikolojik olay, o inatçıların kendi davranışları sonucu meydana gelmekle beraber Allah'ın kanunları içinde oluşur. Onlar isteksizlik gösterince Allah'ın kanunları içerisinde o anlamazlık ve duymazlık hali meydana gelir. Bu hali yaratan da Allah'tır. Fakat bu yaratma, onların isteklerine göre olmuştur. Yani fi'lin malzemesi, nedenleri, onların davranışlarıdır. Bunun için âyet, onların kör taassup ve inatlarını belirtmekte ve kınamaktadır.
"Ona âyetlerimiz okunduğu zaman sanki onları hiç işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak döner. İşte onu, acı bir azâb ile müjdele!"[4879] âyeti de müşrik insanın bu psikolojik halini belirtmektedir.
46 ncı âyetin sonunda Hz. Muhammed (s.a.v.) Kur'ân'da tanrılardan söz etmeden yalnız Allah'ı andığı zaman müşriklerin uzaklaştıkları anlatılmaktadır. Zaten onları Kur'ân'dan uzaklaştıran asıl neden, Allah'ın tek başına anılması idi. Onlar, atalarından miras aldıkları çok tanrılı dini bırakamıyor-lardı. Allah'a inanıyorlardı ama

[4876] Buhârî, Menâkıb: 25; Dârimî, Mukaddime: 5; Ibn Hanbel, Musned: 1/460.
[4877] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/43.
[4878] Fussilet Sûresi: 5.
[4879] Lokman Sûresi: 7.

tanrılarının da Allah'ın yanında kendilerine aracı olduklarını sanıyorlardı. Peygamber (s.a.v.) o tanrıları reddedip yalnız Allah'ı anınca onu dinlemek istemiyor, ondan uzaklaşıyorlardı: "Allah, tek başına anıldığı zaman âhirete inanmayanların kalbleri ürker. Ama O'-ndan başkaları da anıldığı zaman hemen sevinirler" [4880] âyetinde de onların bu tutumuna işaret edilmiştir.

47-48 nci âyetlerde müşriklerin gizlice Peyğamber'i dinledikleri, sonra da: "Siz büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dedikleri ve böylece şaştıkları, artık doğru yolu bulamayacakları anlatılmaktadır.

İbn İshâk'ın açıklamasına göre Ebûsüfyânibn Harb, Ebûcehl ibn Hi-şâm, Ahnes ibn Şarîk bir gece birbirinden habersiz, gizlice Peygamberin Kur'ân okumasını dinlemeğe giderler. Her biri bir yerde gizlenir, Peyğamber'in okumasına kulak verirler. Şafak atıncaya kadar dinlerler, şafakla beraber evlerine dönerken yolda karşılaşırlar. Birbirlerini kınarlar:

— Böyle bir âdet çıkarmayınız, sonra akılsızlarınızdan biri duyarsa içine kuşku düşürmüş olursunuz, derler.

İkinci gece yine herkes birbirinden habersiz eski yerine gider, şafak atıncaya kadar Kur'ân dinledikten sonra evine dönerken yolda karşılaşırlar ve önceki gibi birbirini kınarlar. Fakat üçüncü gece yine aynı şey olur. Yine şafakla beraber evlerine dönerken karşılaşırlar ve bu kez bir daha buraya gelmemek üzere and içerler.

O sabah Ahnes değneğini alıp Ebûsüfyân'a gider:

— Ey Ebû Hanzala, Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşünceni söyle, der. Ebusüfyân:

— Vallahi ey Ebu Sa'lebe, der, ondan öyle şeyler işittim ki onların anlamını biliyor, ne demek istediğini anlıyorum. Öyle şeyler de işittim ki ne anlamını biliyorum, ne de ne demek istediğini anlıyorum.

Ahnes oradan Ebucehl'in evine gider:

— Ey Ebulhakem, Muhammed'den dinlediklerin hakkında düşüncen nedir, der. Ebucehil şöyle cevap verir:

— Muhammed'den dinlediklerim mi? Bak, biz Abdi Menaf oğullarıyla ötedenberi şerefte rekabet edegeldik. Onlar yedirdiler, biz de yedirdik, onlar bineksiz hacılara binek temin ettiler, biz de öyle yaptık, onların verdiğini biz de verdik; onlarla daima yarış atları gibi diz dize berabere kaldık. Şimdi onlar: "Bizim aramızdan, kendisine gökten vahiy gelen bir peygamber çıktı" dediler. Biz buna ne zaman erişiriz? Vallahi ona asla inanmaz ve onu asla kabul etmeyiz.[4881]

49- Dediler ki: "Biz kemikler haline geldikten, ufalanıp toprak olduktan sonra mı, sahiden biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?'150-Deki: "İster taş olun, ister demir.'151- "İster gönlünüzde büyüyen herhangi bir yaratık (ne olursanız olun, Allah sizi mutlaka çürütecektir).

' 'Bizi kim tekrar döndürebilir? *' diyecekler. ' 'Sizi ilk defa yaratan" de. Sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar ve: "Ne zaman o?" diyecekler. "Pekyakın olabilir" de. 52- Sizi çağıracağı gün O'na hamdederek çağırışına uyarsınız ve (yeryüzünde) pek az kaldığınızı sanırsınız.

Tefsîr:

49-52 nci âyetlerde yüce Allah, vücudu çürümüş, parçalara ayrılmış, kemik ve toprak haline gelmiş ölülerin tekrar dirilmesini olası görmeyenlere cevaben toprak değil, taş, demir ya da kendi düşüncelerine göre bunlardan daha katı, yani hayattan daha uzak bir şey de olsalar yine diriltileceklerini, insanları ilk defa yaratmış olan Allah'ın, onları yeniden bedensel hayâta döndüreceğini bildiriyor. Ölülerin diriltileceğim duyunca alaylı alaylı başlarını sallayarak: "Ne zaman olacak bu iş?" diyenlere, bunun pek yakın olabileceğini ve Allah çağırdığı gün insanların, O'nun buyruğuna uyacaklarını ve çok az bir süre kaldıklarını sanacaklarını haber veriyor.

Pek az kalmaları, ya dünyâdaki yaşama sürelerine veya öldükten sonra ikinci dirilişe kadar gelen berzah hayâtına işarettir. Bunlar yeniden diriltil-diklerinde ya daha önce dünyâda pek az kaldıklarını sanırlar veya öldükten sonra fazla geçmeden yeniden diriltildiklerini sanırlar. Gerçeği Allah bilir. Fakat herhalde ikinci anlam siyaka daha uygundur.

53- Kullarıma söyle: En güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytân aralarına girer. Doğrusu şeytân, insanın apaçık düşmanıdır 54- Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Dilerse size acır, dilerse size azâbeder. Biz seni onların üzerine vekil göndermedik. 55- Rabbin, göklerde ve yerde olan kimseleri daha iyi bilir. Andolsun ki biz peygamberlerin kimini kimine üstün kıldık, Davud'a da Zebur'u verdik.

Tefsir:

53 ncü âyette Peygamber (s.a.v.)e, Allah'ın kullarına, güzel konuşmalarını, en güzel olan şeyleri söylemelerini emretmesini; zira insanlara açık düşman olan şeytanın, aralarını katmağa çalışacağını bildiriyor.

Bu âyette tatlı sözün, iyi konuşmanın önemi belirtiliyor. Bir çift söz, büyük kavgalara sebebolur. Bir çift söz de düşmanları dost eder. Yüce Allah, söylenecek söze dikkat edilmesini, insanları birbirine düşürecek, yanlış anla-malara, kavgalara neden olacak kaba, çirkin sözlerden kaçınılmasını, en güzel biçimde konuşulmasını emretmektedir.

Zemahşerî bu âyetin, Hz. Ömer'le kâfirlerden biri arasında çıkan bir tartışmada Hz. Ömer'in, ağzını bozan kâfiri dövmeğe kalkması üzerine indiğini söylüyor. Tabresî'nin rivayetine göre de müslümanların, kendilerine eziyet eden müşriklere karşı koymak için izin istemeleri üzerine inmiştir.

[4880] Zümer Sûresi: 45.

[4881] tbn Hişâm, Sîretu'n-nebîy: 1/337-338 tab'atu dâri'I-fikr; Ibn Kesîr, Tefsîr: 3/42.

54- Allah, herkesin ne yaptığını, ne düşündüğünü bilir. Dilerse onlara acıyıp günâhlarını bağışlar, dilerse yaptıklarından ötürü onları cezalandırır. Peygamber onlara vekil değil, elçi olarak gönderilmiştir. Onun görevi insanları zorla yola getirmek değil, gerçeği duyurmaktır. Yola gelip gelmemek, insanların kendi isteklerine bırakılmıştır. Peygamber onların yola gelmemesinden sorumlu değildir.
55 nci âyette de Allah'ın, göklerde ve yerde olanların durumlarım gayet iyi bildiği vurgulanıyor. Sonra peygamberlerden kimini, bazı hususlarda ötekilerinden üstün kıldığı, Davud'a da Zebur'u verdiği bildiriliyor.
Zebur, Eski 'Ahid Kitaplarından olan Mezmûrlardır. Bunlar, çoğunluğu Davud'a nisbet edilen şiirleri, öğütleri, tesbîh ve duaları içerir.
Râzî'nin belirttiği üzre müşrikler, Kitap ehlinin etkisi altında idiler. Kur'-ân'ın, Allah tarafından vahyedildiğini kabul etmedikleri gibi, onlarla temas halinde bulunan Medine'deki yahudiler de Musa'dan sonra kimseye Kitap verilmediğini söylüyorlardı. İşte bu âyette Davud'a Zebur'un verildiği belirtilerek Musa'dan sonra kimseye kitap verilmediğini söyleyenlerin iddiaları çürütülüyor. Allah'ın, peygamberlerden kimini kimine üstün kıldığı belirtilerek, herşeyin Allah'ın elinde olduğu, her peygambere ayrı bir özellik vererek o konuda onu, ötekilerden üstün kıldığı; O'nun lûtfuna pâyân olmadığı, dilediği kuluna lûtfuyla hikmetler vahyedeceği anlatılmış oluyor.
56-De ki: "O'ndan başka tanrı sandığınız şeylere yalvarırı, onlar ne sizden sıkıntıyı kaldırabilirler, ne de onu başka bir yana çevirebilirler. 57- O yalvardıkları da, onların (Allah'a) en yakını da Rablerine yaklaşmak için vesile ararlar, O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı cidden korkunçtur. 58- Hiçbir kent yoktur ki biz, kıyamet gününden önce onu yok edecek, yahut ona şiddetli bir biçimde azâbedecek olmayalım. Bu, kitapta yazılmıştır. 59- Bizi âyetler göndermekten alıkoyan şey, evvelkilerin (onları) yalanlamış olmasıdır. Semûd'a açık bir mu 'cize olarak dişi deveyi verdik, o, zulmetmelerine sebeboldu. Biz, mu 'cizeleri, sadece korkutmak için göndeririz.

Tefsir:

56-57: Allah'tan başka tanrı diye tapılan, yalvanlan şeylerin hiçbiri, insandan ne bir zararı kaldırabilir ve ne de onu başka yana çevirebilir. İnsanların yalvarıp meded umdukları şeylerin en büyüğü dahi Allah'ın rahmetini umar, azabından korkar. Şimdi Allah'ı bırakıp muhtaç, âciz yaratıklara tapmak elbette doğru olmaz.
Müşrikler gerçi putlara tapıyorlardı ama taptıkları putlar, aslında ruhanî güçlerin, meleklerin sembolleri idi. Yani onlar, bu heykellerin ardındaki ruhsal güçlere, meleklere tapıyorlardı. Rivayetlerden anlaşıldığına göre Araplar melekler, cinler gibi gözle görülmez ruhsal güçlere taparlardı. İşte âyette o yalvardıkları güçlerin de, hattâ onların en büyüklerinin de Allah'a taptıkları belirtilerek onlara tapma yerine doğrudan Allah'a tapmanın gereği anlatılmaktadır.
58 nci âyette her kentin mutlaka kıyametten önce ya helak edileceği, yahut şiddetli azaba uğrayacağı, bunun Kitapta böyle yazılmış olduğu bildirilmektedir. Sözgelişinden bu âyetin, Hz. Muhammed'in davetini kabul etmeyen müşriklere bir uyarı oiduğu anlaşılmaktadır. Onlara deniyor ki: Eski milletler, peygamberlerine karşı geldiklerinden ötürü cezalandırıldılar. Sizin bu kentiniz de onların sonucuna uğrar. Çünkü Allah, kıyametten önce her kenti, halkının günâhı yüzünden ya helak edecek veya azaba uğratacaktır.
59- Müşriklerin, Peygamber (s.a.v.)den, Mekke'de dağları yürütüp ovalar açmasını, ırmaklar fışkırtmasını, bağlar bahçeler yaratmasını, gökten hazineler indirmesini, melekleri indirip kendisiyle beraber gezdirmesini, ölüleri diriltip konuşturmasını vs. istedikleri Kur'ân-ı Kerîrn'de anlatılır. İşte bu âyette Allah'ın, müşriklerin istedikleri mu'cizeleri neden göndermediği açıklanıyor: Daha önceki milletler de mu'cize istemişler, fakat mu'cizeleri gördükten sonra da yalanlamışlar, bu yüzden cezalandırılmışlardır. Semüd kavmine de ap açık, ibret dolu mu'cize olarak deve verilmiş, yine yalanlamışlar, deveye haksızlık etmişlerdir. Allah, mu'cizeleri korkutup uyarmak için gönderir. Mu'ci-zeleri gördükleri halde yalanlayanlar cezalandırılır.
Bu Mekke halkının istedikleri mu'cizeler de işte bunun için gösterilmemektedir. Çünkü bunlar da yalanlamakta kararlıdırlar. Bu mu'cizeleri görseler de yalanlayacaklardır. Bu yüzden Allah'ın cezasına çarpılacak, helak olup gideceklerdir. İşte böyle birden bire helak olmamaları için Allah, onlara istedikleri mu'cizeleri göndermemektedir.
Âyetin son cümlesinden, mu'cizenin ikna' için değil, korkutmak için gönderildiği anlaşılıyor. Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini ispat için yeterli delil vardı. Mu'cize göstermeğe gerek yoktu. Mu'cize, delilleri gördükleri halde inanmayanları korkutmak için gönderilir. Onu görüp de inanmayanlar, derhal cezalandırılır. Oysa Hz. Muhammed'e şimdi inanmayan kişilerin, gelecekte inanmaları umudu vardır. Kendileri inanmasa da çocukları inanabilir.
Bundan dolayı Allah, azabının belirtileri olan mu'cizeleri göndermemiştir. Nitekim Peyğamber'e inanmayanların çoğu sonradan inanmış, en azılı kâfirlerin çocukları, birer İslâm mücâhidi olmuşlardır.
60-Bir zaman sana: "Rabbin, insanları kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz ru'yâyı ve Kur'ân'da lanetlenmiş ağacı, insanları sınama vesilesi yaptık. Biz onları korkutuyoruz ama korkutmamız, onların azgınlıklarını daha da artırmaktan başka bir katkı yapmıyor.

Tefsir:

60 ncı âyette Peygamber (s.a.v.)e, Rabbinin, müşrikleri kuşatacağını söylediği ve kendisine gösterdiği ru'yâyı ve Kur'ân'da anlatılan lanetlenmiş ağacı insanlara fitne (yani sınama vesilesi) kıldığını; onları korkutup uyardığını, fakat uyarmasının, onların azgınlıklarını artırmaktan başka bir işe yaramadığını bildirmektedir.
Bu âyetten anlaşılıyor ki yüce Allah, âyetin inişinden önce Peyğam-ber(s.a.v.)e, müşrikleri kuşatacağını, onları ezip müslümanları onlara galip getireceğini, hakim kılacağını vahyetmiştir. Allah'ın bu vahyi uyarınca Pey-gamber (s.a.v.), bir gün hasımlarını yeneceğini biliyor, bundan emin bulunuyordu. Allah'ın ona bu bildirisi ya vahiy veya ru'yâ ile olmuştur. Âyetin devamından bunun ru'yâ ile olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Enfâl Sûresinin 43 ncü âyetinde de müslümanların, müşrikleri yeneceğinin Peyğamber'e ru'-yasında gösterildiği anlatılmaktadır.
Burada peyğamber'e gösterildiği ve insanlardan kiminin fitnesine yani dinden dönmelerine sebebolduğu anlatılan ru'yâ nedir? Ne zaman görülmüştür? Bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye gireceğini ru'yâsında gör-müş, bunu da ashabına söylemişti. Fakat Hudeybiye'de Mekke'ye girmesinin engellenmesi, bazılarının kuşkulanmasına neden olmuştur. Hattâ Hz. Ömer, Ebubekir'e:
— Allah'ın Elçisi, bizim Ka'be'ye girip onu tavaf edeceğimizi söylememiş miydi? demiş. Hz. Ebubekir de:
— O, bunu hemen bu sene yapacağımızı söylemedi. İnşâallâh başka bir yılda yaparız, demişti.
Ertesi yıl Peygamber Ka'be'ye girdi. Bunun üzerine Allah: "Allah, Elçisinin ru'yâsının gerçekliğini doğruladı"[4882] âyetini indirdi.
Başka bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyş kâfirlerinin vurulacakları yerleri ru'yâda görmüştü. Kureyş bunu duyunca Peygamberle alay etmeğe başladılar. Müslümanlar Bedir suyuna geldikleri zaman Peygamber (s.a.v.):
"— Vallahi ben o adamların vurulacakları yerleri görür gibiyim" dedi. Ve her birinin vurulup düşeceği yeri gösterdi.[4883]
Şimdi bu iki rivayet doğru kabul edilse bu âyetin Medine'de inmiş olması gerekir. Halbuki sûre Mekke'de inmiştir. Bu âyetin de Medine'de indiğini söyleyen olmamıştır. Ancak ikinci rivayetin gerçek bir yanı vardır: Peygamber (s.a.v.) henüz Mekke'de iken müşriklere galip geleceğini, ileride müslü-manların, onları yeneceğini ru'yâsında görmüş ve bunu sahâbiierine söylemiş olabilir. Peyğamber'in bu sözünü duyan müşrikler, onunla alay etmişler, bu zayıf insanların kendilerini yeneceklerini bir hayal sanmışlardır.
Bu izah, âyetin sözgelişine uygundur. Ancak müfessîrlerin çoğunluğunun kanısına göre âyette Peyğamber'e gösterildiği bildirilen ru'yâ, İsrâ gecesinde kendisine gösterilen müşahededir. Burada ru'yâ, uykuda görülen düş değil, gerçek görmedir.Âyetteki ru'yâyı İsrâ gecesindeki müşahede olarak kabul eden bazı kimseler de bu âyete dayanarak o gece Peyğamber'in yürütülmesinin ve gösterilen müşahedelerin, uykuda görülen bir düş olduğunu söylemişlerdir.
Fakat biz, buradaki ru'yâ ile İsrâ olayının kasdedildiğine kani değiliz. Çünkü o konu, müşriklerin, Peygambere karşı düşmanlıklarını ve onların bir gün yenileceklerini anlatan bu âyetlerin konusuna yabancıdır. Kelâmullâh'ta birbiriyle ilgisiz sözler yanyana gelmez. Kaldı ki İsrâ olayı, sûrenin başında zaten anlatılmıştır. Burada ondan neden söz edilsin? Burada anlatılan ru'yâ, ikinci rivayette belirtildiği üzre Peyğamber'in, kâfirlerin yenileceği hakkında gördüğü bir düştür. Peyğamber'in, bu ru'yâya dayanarak yenileceklerini söylediği müşrikler, kendisiyle ve müslümanlarla alay etmişlerdir. Herhalde bu ru'yânın gerçekleşmesini olası görmeyen bazı zayıf yürekli müslümanlar da müşriklerin propagandalarına kapılarak kuşkulanmış, dinden dönmüşlerdir. İşte âyette bu olaya işaret buyurulmaktadır. Yoksa İsrâ olayının, müslüman-ların kuşkulanmasına yol açacak bir yanı yoktur. Zâten müslümanlar, Pey-ğamber'den böyle olağan üstü şeyleri duymaya hem teşne idiler, hem de bunları duymaktan hoşlanırlardı. Kaldı ki o, bu gördüklerinin ruhanî bir müşahede veya ru'yâ olduğunu söylemişti. Bu, peygamberden uzak görülecek bir şey değildir ki kuşkulanmalarına neden olsun. Demek ki âyette anlatılan ru'yâ, İsrâ olayı ve müşahedesi değil, müşriklerin yenilecekleri, müslümanların onlara hakim olacakları hakkındaki bir Peygamber ru'yâsı ve bu ru'yâya dayanarak müslümanların galip geleceklerinin söylenmesi ve bunun müşrikler arasında da duyulmasıdır'.[4884]
Kur'ân'da lanet edilmiş ağaca gelince: Çoğunluğun kanısına göre bu ağaç: "Günahkârın yiyeceği olan Zakkum ağacı" âyetinde sözü geçen Zakkum ağa-cı'diT. Bunun karışıklığa sebebolması şöyle açıklanır:
Biraz önce yazdığımız Duhân Sûresinin 43-44 ncü âyetleri, bu ağacın günahkârların yiyeceği olduğunu, kaynar su gibi karınlarda kaynayacağını söylüyor. Müşriklerden İbnu!z-Ziba'rî, bu âyeti duyunca: "Biz, zakkum diye hurma ve zubed'i biliriz. O zakkumdan yeyiniz" demiş. İbn Ebî Hatim ve Beyhekî'nin İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre Ebucehil: "Muhammed'in sizi korkuttuğu zakkum nedir bilir misiniz? Medine'nin yağlı hurma tiridi. Vallahi bulsak öyle bir zakkumlanınz ki!" demiş.[4885]
İşte âyette sözü edilen ru'yâ yanında bu ağacın da onların sınanmalarına sebebolduğu bildirilmiştir. İbn Abbâs'a

[4882] Fetih Sûresi: 27.
[4883] Câmi'u'l-beyân: 15/112; Hâzin, et-Tefsîru'1-hadîs.
[4884] et-Teshîl: 2/174.
[4885] Fethu'l-Kadîr: 3/240; Kurtubî, el-Câmi': 10/283.

göre sembolik bir nitelik taşıyan bu ağaç, Ümeyye oğullarını: el-Hakem ibn Ebî'1-âs'ı temsil eder. Peygamber (s.a.v.) ru'yâsında Mervan'ın oğlunun, kendi minberine çıktığını görmüş, ru'-yâsını Ebubekir ve Ömer'e söylemiş, onlar gittikten sonra el-Hakem'in, bu ru'yâyı başkalarına söylediğini duyunca canı sıkılan Peygamber, Ömer'i, sırrını ifşa etmekle suçlamış. Sonra anlaşılmış ki Allah'ın Elçisi, ru'yâsını anlatırken el-Hakem gizlice onları dinliyormuş.[4886]
Tabii bu rivayetin, bir şîî uydurması olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bu sûre Mekke'de inmiştir. Mekke'de Allah'ın Elçisinin ne minberi vardı, ne de el-Hakem müslüman olmuştu.
En doğru rivayet birincisi görülmektedir. Zakkum ağacının, günahkârların yiyeceği olduğu hakkındaki âyeti duyan müşrikler, bu ağacı, kendi bildikleri zakkum ağacı sanarak Kur'ân ile alay etmişler, bazı müslümanları dahi şüpheye düşürmüşlerdir. İşte âyet, zikredilen bu ağacın, bazı kimselerin düşüncelerinin kaymasına, kuşkulanmalarına neden olduğunu anlatmaktadır.
61- Bir zaman meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. Secde ^•ettiler, yalnız îblîs etmedi: "Ben çamur olarak yarattığın kimseye secde eder miyim?*' dedi 62- "Şu benden üstün yaptığını gördün mü (nesi var ki onu benden üstün kıldın)? Andolsun eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, onun zürriyetini, pek azı hariç, kökünden koparıp sürükleyeceğim! dedi. 63- (Allah); "(defol) git, dedi, onlardan kim sana uyarsa, cezanız cehennemdir, mükemmel bir cezai'"64- "Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat; atlıların ve yayalarınla onların üzerine yaygarayı bas; mallarda ve evlâtlarda onlara ortak ol, onlara çeşitli va 'dler et -gerçi şeytân, onlara aldatmadan başka bir şey va'detmez-" 65- "Benim kullarıma gelince senin onlara gücün yetmez!" Vekil olarak Rabbin yeter.

Tefsîr:

61-65 nci âyetlerde insanların dikkati, insanlığın ilk yaratılış sahnesine, şeytanla insan arasındaki düşmanlığın başlangıcına çekilmektedir.
61- Yüce Allah, meleklere Âdem'e secde etmelerini emretmiş, meleklerin hepsi secde ettiği halde İblîs, çamurdan yaratılan Âdem'e secde etmeyeceğini söylemiş. Râzî, bu âyetin tefsîrinde Âdem'e secde eden meleklerin, bütün melekler mi, yoksa sadece Arz (dünyâ) melekleri mi olduğu sorusuna şöyle cevap veriyor: Melekler kelimesi genellik ifade eder. Fakat A'râf Sûresinin sonunda gök meleklerinin Allah'a secde ettiklerini belirten "3 kaydı, gök meleklerinin, Âdem'e secde eden meleklerden çıkarılmasını gerektirir.[4887]
62- "Şu benden üstün tuttuğun Âdem'e bak, onun benden üstün nesi var, eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen onun zürriyetine musallat olurum, pek azı dışında hepsini azdırırım" diyen İblîs, bu suretle Allah'tan ölümsüzlük istemiştir. Çünkü kıyametten sonra ölüm yoktur.
63- Yüce Allah, îblîs'e, kıyamete dek yaşama olanağı vererek onu huzurundan kovmuş; kendisinin, Âdem oğullarından kendisine uyanların, hareketlerine uygun bir ceza olarak cehejıneme atılacaklarını bildirmiştir.
Şeytana uyanlar, ateşten yaratılan şeytana eğilim duymuşlardır. Ateşe eğilim gösterenlerin hareketlerine uygun ceza ateştir.
64- Şeytanın, gücü yettiği insanları atlı ve yaya askerleriyle aldatabileceğim; mallarında ve çocuklarında onlara ortak olabileceğini; boş sözlerle onları hayallere düşürebileceğini; fakat Allah'ın koruduğu gerçek kullarını al-datam ayacağını bildirmiştir.
Şeytanın, mallarında ve çocuklarında insanlara ortak olması şu demektir: Müşrikler, mallarından bir kısmım Allah ile tanrılarına ayırıyorlardı: "Şu Allah'ın, şu da tanrılarımızın payıdır" diyorlardı. Tanrı diye taptıkları şey-ler, melekler, cinlerdi. Cin tanrılara pay ayırmakla şeytanları mallarına ortak yapmış oluyorlardı. Keza çocuklarına da 'Abdu'l-'Uzzâ (Uzzâ'mn kulu), 'Abdu Şems (Güneşin kulu) gibi adlar veriyorlar, çocuklarını cin denilen görülmez ruhsal varlıkların sembolleri olan putlara kul yapıyorlardı. Bir yandan Allah'ın yaratıcılığını tanıyor, bir yandan da bu tanrıları malları ve çocukları hakkında Allah'a ortak yapıyorlardı.
66- Rabbiniz O'dur ki lûîf undan nasibinizi aramanız için size, gemileri denizde yürütür.'Doğrusu O, size çok acır. 67- Denizde size bir sıkıntı dokunduğu zaman O'ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolur. Fakat O sizi kurtarıp karaya çıkarınca yine yüz çevirirsiniz. Gerçekten insan nankördür! 68- Allah'ın, karayı ters çevirip sizi batırma-yacağından, yahut üzerinize taşlar savuran bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz? (Bunlar olduktan) sonra kendinize bir koruyucu bulamazsınız. 69- Yoksa O'nun, sizi bir kez daha denize gönderip üs-tünüze kırıp geçiren bir fırtına salçtrak inkâr ettiğinizden dolayı sizi boğmayacağından emin misiniz? O zaman bize karşı sizi izleyip koruyacak birini bulamazsınız.

Tefsîr:

66- İnsanların kolaylıkla uzak mesafelere gidip Allah'ın lütuf ve nimetinden yararlanmaları için denizin üstünde gemilerin akıp gitmesini sağlayan Allah'tır.
67- Denizde bir felâkete uğrayan insanlar, taptıkları tanrıları bırakıp yalnız Allah'a yalvarırlar. Fakat Allah

[4886] İbn Hişâm, Sûretu'n-Nebîy: 1/356; îbn Kesir, Tefsîr: 3/49-50.
[4887] Mefâtîhu'l-ğayb: 21/23.

kendilerim o güç durumdan kurtarıp salimen karaya ulaştırdıktan sonra yine O'na karşı nankörlük eder, ortaklar koşarlar. İnsan darda kalınca yalnız Allah'a yalvarır, kurtuluşu yalnız O'ndan bekler. Daha önce yalvardığı şeyleri bırakır. Onlar zihninden silinir. Çünkü orada Allah'tan başka kimsenin kendisini kurtaramayacağını bilir. Ama o sıkıntıdan kurtulunca unutup yine nankörlüğüne döner.
68-69 ncu âvetlerde de Allah'ın, nankörlük edenleri karada da helak edebileceği, bir depremle onları yerin dibine geçirebileceği veya bir tufanla sular altında bırakabileceği yahut gemiye bindiklerinde bir fırtına ile gemiyi batırıp içindekileri boğabileceği anlatılıyor. Bunlar darlıkta Allah'a yalvarıp, genişe çıkınca O'nu unutan, O'na ortaklar koşanlara uyarı olarak anlatılıyor.
70- Andolsun biz, Âdem oğullarına çok ikram ettik, onları karada ve denizde taşıdık. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. 71- Her milletin önderini çağırdığımız gün, kimlerin kitabı sağından verilirse işte onlar, kitaplarını okurlar ve en ufak bir haksızlığa uğratılmazlar. 72- Kim burada kör ise âhirette de kördür, yolu daha da sapıktır.

Tefsîr:

70 nci âyette yüce Allah, Âdem oğullarına çok ikramda bulunduğunu, onları karada ve denizde vasıtalara bindirip taşıdığını, birçok nimetle beslediğini ve yaratıklarının birçoğundan üstün yaptığını hatırlatıyor.
71- Kıyamet günü Allah, her milleti kendi imamı (önderi) ile çağırır. Buradaki imam, çeşitli şekillerde tefsîr edilmiştir. Kimine göre her ümmetin imamı, kendi peygamberidir. "Her ümmetin bir elçisi vardır" [4888]. Kimine göre imam, her peygambere indirilen kitaptır, kimine göre imam herkese verilecek olan amel defteridir.
Bu mânâlar muhtemel olmakla beraber Taberî'nin de dediği gibi âyette kasdedilen: Her milletin, her cemâatin dünyâda ardından gittiği liderinin arkasında Allah'ın huzuruna çıkacağıdır. Dünyâda peygambere uymuş olan, onun safında; Fir'avn'e uyan da onun ardında Allah'ın huzuruna çıkar. Nitekim: "Fir'avn, kavminin önüne düşüp onları ateşe getirir" [4889] âyetinde Fir'avn'in, kendisine uyanları âhirette ardına takıp cehenneme götüreceği bildirilmiştir. İbn Abbâs'ın da: "Her millet, dünyâda kendilerini hidâyete veya dalâlete çağırıp götürmüş olan liderleri ile çağırılır" dediği rivayet edilir.[4890]
îşte her millet dünyâda tabi olduğu liderinin arkasında Allah'ın huzuruna çıkarılır. Herkese dünyâda yaptığı işlerin tutanağı verilir. Amellerinin kaydı olan o kitap, sağından verilmiş olanlar, mutludurlar. Kitaplarını okur, yaptıkları güzel işlerin gerçek yüzünü görmekle sevinirler. Yaptıkları her iyiliğin karşılığını alırlar. Hiç hakları eksilmez.
72 nci âyette de dünyâda doğru yolu görmeyip kör olanın, âhirette de kör olacağı belirtiliyor. Bu körlük basar değil, basiret yani baş gözü değil, kalb gözü körlüğüdür. Dünyâda Allah'ın gösterdiği doğru yolu görmeyip eğriye sapan kimse, âhirette de kurtuluş yolunu göremez, daha da sapıklık içine düşer. Çünkü cennete varan yolun girişi dünyâdadır. Dünyâda o yola giren, ruhunu o yola alıştırmış olur. Öldükten sonra da ruhu, o yolda yürüyerek cenreti bulur. Ama dünyâda o yola girmeyen, şeytanın yoluna uyup yoldan sapan insan, âhirette de öyle sapıklık ve şaşkınlık içinde kalır.
73- Az daha onlar baskı yapıp seni, sana vahyettiğimizden ayırarak, ondan başkasını üstümüze atman için kandıracaklardır. İşte o zaman seni dost edinirlerdi. 74- Eğer biz seni sağtatnlaştırmamtş olsaydık, onlara bir parça yanaşacaktın. 75- O takdirde de sana hayâtın da ölümün de kat kat (azâb)r/ır taddırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın. 76- Nerdeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin edeceklerdi. O takdirde kendileri de senin ardından pek az kalabilirler. 77- Senden önce gönderdiğimiz e/çilerimizin de yasası (budur. Peygamberlerini aralarından çıkaran milletler, onların ardından mahvolmuşlardır). Bizim yasamızda bir değişiklik bulamazsın.

Tefsir:

73-75 nci âyetlerde müşriklerin, Allah'ın sözünden başkasını Allah'a iftira etmesi için Peyğamber(s.a.v.)i kandırmağa uğraştıkları, o zaman kendisine dost olacaklarını söyledikleri; eğer Allah peygamberi sağlam tutmamış olsaydı, peygamberin az daha onların dediklerini yapmağa yönelmiş olacağı; böyle bir şey yaptığı takdirde Allah'ın, gerek dünyâda, gerek âhirette kendisine iki kat azap edeceği ve onu Allah'ın elinden kimsenin kurtaramayacağı belirtilmektedir.
Bu âyetlerden anlaşıldığına göre müşrikler, Peyğamber'den bazı ödünler istemişler, Peygamber de onları kazanmak için istedikleri bazı ödünleri vermeyi düşünmüş, fakat Allah, Peyğamber'i korumuş, onların isteklerine yanaşmaktan kurtarmıştır. Bu konuda tefsirlerde bazı rivayetler anlatılır:
1) Peygamber (s.a.v.) Hacer-i Esved'i selâmlamak istediğinde Kureyşliler ona engel olur, "Sen gelip bizim tanrılarımıza el sürmedikçe bırakmayız" derlerdi. Peygamberin kalbinden: "Acaba gönülden istemeyerek bunların dediklerini yapsam da Hacer-i Esved'i selâmlamama engel olmasalar" diye bir düşünce geçti.

[4888] Yunus Sûresi: 47.
[4889] Hûd Sûresi: 98.
[4890] Hâzin: 4/171.

2) Bir rivayete göre de müşrikler, tanrılarını andığı takdirde Peyğamber'e tabi olacaklarını söylediler. Peyğamber'in içinden de onların bu önerilerini yapmak geçti. Allah bu âyeti indirdi.
3) İbn Abbâs'a göre de bu âyet §akîf hey'eti hakkında inmiştir. Sakîf hey'eti Peyğamber'e gelip çeşitli isteklerde bulunmuşlar: Putları Lât'a bir yıl dokunulmamasım, kendi vadilerini de Mekke vadisi gibi Harem bölgesi yapıp ağacının, kuşunun ve yaban hayvanlarının dokunulmaz sayılmasını önermişler, Peygamber bunları kabul etmeyince: "Biz Arapların, bizim üstünlüğümüzü kabul etmelerini istiyoruz. Şayet Arapların itirazından korkuyorsan, onlara da başka imtiyazlar tanırsın" demişler. Peygamber (s.a.v,) susmuş, bu âyet inmiş.
Bu takdirde bu âyetlerin Medine'de inmiş olması gerekir. Halbuki geçmişi ve sonrası ile yakın bağlılığı, bunların Medine devrinde inmiş olmasını şüpheli kılar.
4) Bu âyetlerin, öarânîk olayıyla ilgili olduğunu söyleyenler de vardır '[4891] Bu olayın özeti şudur:
Peygamber bir gün Ka'be çevresinde bir cemâatin içinde oturup Necm Sûresinin ilk âyetlerini okur, " Lât ve Uzzâ'yı ve öteki üçüncü Menâfi gördünüz mü?" âyetlerine gelince şeytan, Pey-ğamber'in diline iki kelime atar: Onlarda yüce ğırnîklerdir, onların şefaatleri de umulur" der. Sûrenin diğer âyetlerini de okuyup bitirdikten sonra secde eder. Orada bulunanların hepsi de secde ederler. Kâfirler: "Muhammed bizim tanrılarımızı hayır ile andı" derler. Olay yayılır, büyütülür, Habeşistan'daki müslümanlara kadar varır. Onlar, Mek-kelilerin müslüman olduklarını duyarak Mekke'ye dönerler. Fakat Mekke'ye vardıklarında olayın abartılmış olduğunu anlar ve tekrar Habeşistan'a dönerler. Bi'setin beşinci yılında vukubulan bu olay üzerine bu âyetler iner.
Âyetlerin içeriğinden, ilk iki rivayette anlatılana benzer bir düşüncenin Peyğamber'in içinden geçtiğini, uzun süre muhalefet gören Peyğamber'in, müşrikleri îsiâma çekebilmek için onların istedikleri bazı ödünleri vermeyi düşündüğü anlaşılmaktadır. Peygamber de insandır. Müşriklerin şiddetli itirazları, alayları karşısında zaman zaman son derece üzüldüğünü birçok âyetten anlıyoruz. Demek ki muhaliflerine dâvasını kabul ettirebilmek için onların bazı önerilerini kabul etmeyi düşünmüş, fakat Allah onun kalbini korumuş, müşriklere hiçbir ödün vermeden dâvasını tebliğe devam etmiştir.
Bu âyetlerin tefsirinde değil, fakat Hac Sûresinin 52-53 ncü âyetlerinin tefsirinde anlatılan Ğarânîk olayı ise müfessîrlerin çoğunun kanısına göre uydurmadır.
76-77 nci âyetlerde de müşrikler, Peyğamber'i yurdundan çıkarmak için rahatsız etseler kendilerinin de onun ardından fazla kalamayacakları, Allah'ın, geçmiş peygamberlerin ümmetlerine uyguladığı kanunun böyle olduğu, Allah'ın kanununun değişmeyeceği belirtilmektedir. Peygamber (s.a.v.), Kurey-şin baskısına en çok maruz kalan zayıf, himayesiz kimseleri Habeşistan'a gitmeğe teşvik etmiştir, herhalde Kureyşin amansız baskısı sonucu, kendisi de önceleri Habeşistan'a gitmeyi düşünmüş, fakat en çok baskıya uğrayan sahabilerini göndermekle yetinmiştir. Bundan sonra Kureyşin baskısının daha da arttığı anlaşılmaktadır.
Müşrikler Peyğamber'i tedirgin edip Mekke'den çıkarmağa çalışıyorlar, böylece sesinin kesileceğini, sözlerini dinleyen kimse bulamayacağını düşünüyorlardı. İşte bu âyette Allah, Peyğamber'i teselli ederek kendisini yurdundan çıkarmak için tedirgin edenlerin, kendisinden sonra orada fazla kalamayacaklarını, Peyğamber'i çıkarmalarının cezası olarak azaba uğrayacaklarını bildirmektedir. Daha önceki milletlerde de böyle olmuş, peygamberleri yurtlarından çıkaranlar azaba uğramışlardır.
Gerçekten bir zaman sonra Peygamber (s.a.v.) aralarından çıkıp gitmiş, ardından onlar da fazla kalmamış, Peyğamber'in ordusuyla savaşmak için yurtlarından çıkmışlar, fakat bir daha geri dönememiş, Bedir'de can vermişlerdir.
Bu âyetlerin, Peyğamber'i Medine'den çıkarmağa çalışan yahudiler hakkında indiği rivayet edilirse de bunun gerçekle bir ilgisi yoktur. Çünkü âyetler Mekke'de inmiştir. Konu, Mekkelilerin davranışları üzerindedir.
78- Güneşin sarkmasından gecenin kararmasına kadar namaz kıl ve sabahın Kur'ânını da unutma. Çünkü sabahın Kur'ân'ı görülecek şeydir. 79- Gecenin bir kısmında da sana mahsus bir nafile kılmak üz-re uyan; böylece Rabbinin seni, güzel bir makama ulaştırması umulur. 80- De ki: "Rabbim, beni doğruluk girdirişiyle girdir, ve beni doğruluk çıkarışıyle çıkar. Bana katından yardımcı bir güç ver.'1 81- De ki: "Hak geldi, bâtıl gitti; zâten bâtıl yok olmağa mahkûmdur." 82- Biz Kur'ân'dan, müzminlere şifâ ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. Ama bu, zâlimlere ziyan artırmaktan başka bir katkıda bulunmaz.

Tefsîr:

78-79 ncu âyetlerde yüce Allah, Peygamber (s.a .v.)e, güneşin sarkmasından gecenin karanlığına değin ve bir de tan yeri ağarırken namaz kılmasını emrediyor; sabah vakti kılınan namazda okunan Kur'ân*ın, melekler tarafından tanıklık edilen bir ibâdet olduğunu bildiriyor. Gecenin bir kısmında da uyanıp kendisine özgü bir nafile olarak namaz kılmasını, bu suretle Allah'ın, kendisini makâm-i mahmûda (yüce bir mevkie) ulaştırabileceğini haber veriyor.
Dulûku'ş-Şems: Güneşin eğilmesi, kayması demektir. Güneşin eğilmesi iki anlama gelebilir: Ufkun altına doğru sarkması; günün ortasında göğün orta noktasından sağa kayması. Birinci anlamda dulûku'ş-şems akşam vaktini belirler. Hz. Alî, Abdullah ibn Mes'ûd, Saîd ibn Cubeyr, Neha'î, Muka-til, Dahhâk ve Süddî bu görüştedirler.

[4891] İbn Sa'd, et-Tabakatu'I-kubrâ: 1/189-191, Kahire, Neşru's-Sekafeti'l-lslâmiyye.

İkinci anlamda dulûku'ş-şems öğle vaktini belirler. İbn Abbâs, İbn Ömer, Câbir, Atâ, Katâde, Mücâhid ve Hasen bu görüştedirler. Maamâfîh İbn Abbâs ile Mücâhid'in birinci görüşte ol-dukiarına dair de rivayet vardır.[4892]
Gerçi iki anlam muhtemel görünmekle beraber bize göre birinci anlam daha kuvvetlidir, dulûku'ş-şems ile kasdedilen akşam vaktidir. Çünkü: Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl!"[4893] âyetinde gündüzün iki ucunda ve gecenin, gündüze yakın saatinde veya diğer kırâete göre saatlerinde namaz kılınması emredilmiştir. Burada da güneşin sarktığı, yani battığı zaman, tan yeri ağardığı zaman ve gecenin bir kısmında namaz kılınması emredilmekte-dir. Çünkü ğasak: ortalık karardığı zaman, gecenin ilk saatleri demektir ki Hûd Süresindeki zulefen veya zulfen kelimesiyle belirtilen vakittir. Bu, yatsı vaktine tekabül eder. Hûd Süresindeki 114 ncü âyetin emriyle, bu âyetin emri aynıdır. Orada da, burada da aynı zamanlarda namaz kılınması emredilmiştir. Ancak Kur'ân'm genel üslûbu uyarınca aynı anlam, değişik üslûpla ve eş anlamlı kelimelerle belirtilmiştir. Bundan dolayı öğle, ikindi namazlarının bu âyetle farz olduğunu söylemek zoraki bir te'vildir. Âyette emredilen namazlar: Akşam, sabah ve bir de gecenin bir kısmında kılınan namazdır.
Dulûku'ş-şems'i zeval vakti kabul eden İmam Fahreddîn Râzî şöyle diyor: "Eğer ğasak'ı, karanlığın ilk girdiği zaman diye tefsir edersek ğasak akşam vaktinin başı olur. Bu takdirde âyette üç vakit zikredilmiş olur: Zeval vakti, akşamın evveli, sabah vakti. Bu ise zevalin, öğle ve ikindi namazlarının vakti olmasını gerektirir. Bu vakit, iki namazın ortak vakti olur. Mağribin evveli de, akşam ve yatst namazlarının vakti olmasını gerektirir. Ğasak da akşam ve yatsı namazlarının ortak vakti olur. Bu takdirde öğle ile ikindiyi birlikte, akşamla yatsıyı da birlikte kılmak caiz olur. Fakat delil, hazarda özürsüz olarak cem'in caiz olmadığını; ancak sefer, yağmur ve sair bir özürle cem'in caiz olduğunu gösterir" [4894]
Râzî, özürsüz olarak cem'in caiz olmadığını söylüyorsa da Müslim'de Abdullah ibn Abbâs'tan rivayet edilen birkaç hadis, hiçbir özür olmadan da Hz. Peyğamber'in, öğle ile ikindiyi, akşamla yatsıyı birlikte kıldığım belirtmektedir.[4895]
Hasılı âyette namaz kılınması emredilen üç vakit: Hûd Sûresinde de belirtildiği üzre gündüzün iki ucu ile karanlığın ilk bastığı zamandır. Ğasak karanlığın bastığı zaman anlamına geldiği halde bunu akşam namazı vakti diye te'vîl etmek, insanı hayrete düşürüyor. Çünkü akşam vaktinde karanlık basmaz ki. Sonra Abdullah ibn Abbâs yemîn ederek dulûku'ş-şems'm. güneşin battığı zaman olduğunu söylermiş [4896] Kur'ân birbirini tefsir eder. Hûd Sûresinin 114 ncü âyeti de İbn Abbâs'ın tefsirinin doğruluğunu gösterir.
İşte âyetin gösterdiği zamanlarda namaz kılmak, âyetin hükmü uyarınca farzdır...
79 ncu âyette Peyğamber'in kendisine özgü olmak üzere teheccüd emre-dilmektedir. Teheccüd: Gece uyanıp namaz kılmaktır. Hasan Basrî'ye göre teheccüd, yatsıdan sonra kılınan namazdır ki yine biraz uyuduktan sonra kılınır. Gecenin bir kısmında uyanıp namaz kılmak, Peyğamber'in kendisine farzdır, ümmetine farz değildir. "i-U iiitf.' Fazladan senin için" deyimi, bunu gösterir. Hz. Peygamber, farz namazlardan sonra en makbul namazın, gece namazı olduğunu söylemiştir: "Kendisine farz namazlardan sonra hangi namazın daha makbul olduğu soruldu. 'Gece namazı' dedi"[4897]
"Rabbin, senin gecenin üçte ikisinde, yarısında ve üçte birinde kalk(ıp namaz kû)dığım biliyor. Seninle beraber bulunanlardan bir topluluk da (böyle yapıyor)" [4898] âyetinde bazı sahabîlerin de gece namazı kıldıklarını öğreniyoruz.
İnsanm meşgalelerini atmış olduğu o sakin saatlerde yapılan ibadet ruhu çok etkiler. "Gerçekten gece kalkıp ibâdet etmek, oturaklı ve geceleyin okumak daha etkilidir" [4899] âyetinin bildirdiği üzere gece ibâdeti insan ruhuna bambaşka bir huzur ve lezzet verir, insanı manevî derecelere yükseltir.
79 ncu âyetin sonunda bu gerçeğe işaret buyurularak Allah'ın, gece ibâdetine devam eden Peyğamber'i, yüce bir makama ulaştıracağı bildirilmektedir. Bu Makâm-ı Mahmûd üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır:
Kimine göre Makâm-ı Mahmûd şefaat makamıdır. Allah, Muhammed Aleyhisselâm'ı, kıyamet gününde şefaat edecek bir makama ulaştıracaktır. Hiç şüphesiz Peygamber Aleyhisselâm'ın, Allah katında derecesi büyüktür ama, Makâm-ı Mahmûd'un, şefaat makamı olduğuna dair âyette en küçük bir delil yoktur. Bu konudaki rivayetlerin abartıldığını ve zamanla oluşturulduğunu sanıyoruz. Gerçeği Allah bilir.
Bir kısım müfessîrlere göre de Makâm-ı Mahmûd, Allah'ın, onu Arşta kendisiyle beraber oturtacağı makamdır.[4900] Bu konuda da bazı haberler zikredilir ki bunlar da şefaat haberleri gibi sonraki asırlarda ortaya atılmış şeylerdir. Bir kulun Allah ile beraber tahta oturması muhaldir. Allah, insan gibi olmaktan münezzehtir. Cenabı Hak Kur'ân'da müteaddid defa kendisi izin vermeden huzurunda kimsenin şefaate cesaret edemeyeceğini vurgularken bu şefaat haberleri sanki âyetlere meydan okumaktadır. Âhiret halini de Allah'tan başka kimse bilmez. Âyette, Peyğamber'e, gece ibâdetinin faziletiyle Allah'ın, kendisini yüksek ma'nevî dereceye ulaştıracağı

[4892] Câmi'u'l-beyân: 15/134-136.
[4893] Hûd Sûresi:,114.
[4894] Mefâtîhu'l-ğayb: 21/27.
[4895] Müslim, Musâfirîn, bâb: 6, hadis: 50.
[4896] Câmi'u'l-beyân: 15/133, 135.
[4897] Müslim, Sıyâm: 203; İbn Hanbel, Musned: 2/303, 329.
[4898] Muzzemmil Sûresi: 20.
[4899] Muzzemmil Sûresi: 6.
[4900] CâmiVl-beyân: 15/145-148.

buyurulmaktadır. Manevî mertebeler pek çoktur. Peygamber Aleyhisselâm bu derecelerin en yükseğine çıkarılmıştır. Kıyamette değil, kendi hayâtlarında ve vefatından sonra da onun ruhu manevî derecelerin en yücesindedir.
78-80 nci âyetlerin, önceki beş âyetle birlikte Medine'de inmiş olduğu hakkındaki rivayeti, Muhammed İzzet Derveze haklı olarak kabul etmiyor. Çünkü bu âyetler konuya bağlı olduğu gibi Mekke üslûbunu da taşımaktadır. Bunların Medine'de indiğine dair en ufak bir emare yoktur.
80-81 nci âyetlerde yüce Allah, Peygamber'e: "Rabbitn, beni doğruluk girdirişiyle girdir, doğruluk çıkarışıyla çıkar. Bana katından yardımcı bir güç ver" diye duâ etmesi, hakkın gelip batılın gittiğini, zâten batılın yok olmağa mahkûm olduğunu söylemesi emrediliyor.
Bu doğru girme ve çıkma veya giriş ve çıkış yeri: kabre girip kabirden çıkma; Mekke'den sağlıkla çıkma ve Medine'ye sağlıkla ulaşma; peygamberlik görevine başlama ve bunu doğru olarak bitirme şekillerinde açıklanmıştır.
Fakat Taberî'nin dediği gibi âyette Peyğamber'in hicretine işaret vardır. Abdullah ibn Abbâs: "Peygamber (s.a.v.) Mekke'de İdi. Sonra kendisine hicret emredildi. Yüce Allah, bu âyeti indirdi" demiştir. Hasan Basrî de: "Mekke kâfirleri, Peygamber(s.a.v.)i öldürmek, yahut kovmak, ya da bağlamak meselesini konuşurlarken yüce Allah, Peyğamber'ine Medine'ye çıkmasını emretti. İşte bunun için (Beni doğru bir yere girdir veya doğru bir girdirişle girdir) demesini emretti" [4901] demiştir.
Âyetin ruhundan Peyğamber'in, hicrete hazırlanmakta olduğu sezilmek; tedir. Bu âyet, Mekke devrinin ilk yıllarında inmişse, belki de bu, Peyğamber'in, Habeşistan'a gitmeyi düşündüğünü gösterir.
Mekke fethedildiği zaman Ka'be'nin içinde ve çevresinde üçyüz altmış put vardı. Peygamber, elindeki değnekle onlara vuruyor: "Hak geldi, bâtıl gitti, zâten bâtıl yok olmağa mahkûmdur" [4902], "Hak geldi, artık bâtıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir" [4903] diyordu .[4904]
82 nci âyette de Kur'ân'ın, inananlara şifâ ve rahmet olduğu, fakat zâlimlerin ziyânını artırmaktan başka bir işe yaramadığı vurgulanıyor. Kur'ân, inananların gönüllerine şifâdır. Onların ruhsal bunalımlarını giderir, verdiği rahmet ve feyizle gönüllerini huzur ve sevince kavuşturur. Ama bu ma'nevî hazzı duyabilmek için ona inanmak gerekir. Kur'ân, inanmayanların hüsranını artırır. Çünkü onlar, Kur'ân'ı inkâr etmekle ma'nen alçalırlar. Onunla mücadele etmekle eski durumlarından da aşağı düşerler. Belki de vicdanları da bundan rahatsız olarak bunalım içine girer. İmansız insanlarda nadiren gönül huzuru görülür. Mü'min, Kur'ân'ın emirlerini yapmakla yükselirken kâfir de onu inkâr etmekle eski bulunduğu durumdan da aşağıya iner, onun dünyâsı da, âhireti de berbâd olur.
Bu âyetin belirttiği mânâ, sûrenin 41 nci âyetinde de vurgulanmıştı.
83- İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer. Ona bir zarar dokununca da umutsuzluğa düşer. 84- De ki: "Herkes karakterine göre hareket eder. Rabbiniz kimin en doğru yolda olduğunu daha iyi bilir/'

Tefsir:

83 ncü âyette insanın her fırsatta anlatılan zayıf tarafı haber verilmektedir: Allah'ın nimetlerine erer, bolluk ve refaha kavuşursa böbürlenir, Allah'a kulluğa yanaşmaz. Darlık içine düşerse umutsuzlasın Bollukta kibirli, darlıkta umutsuzdur. Her iki huy da inanmış insana yakışmaz. Mü'min herhalde Allah'a dayanmalı, bollukta şükür, darlıkta sabretmeli, umudunu yitirmemelidir.
84 ncü âyette herkesin kendi şâkile'sine yani mizacına, karakterine, niyetine göre hareket edeceği; Allah'ın, doğru yolda olanı çok iyi bildiği belirtilmektedir. Bu âyetler, müşriklere uyarı niteliğindedir.
85- Sana ruhtan sorarlar. De ki; "Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir."

Tefsir:

85 nci âyetin iniş sebebi hakkında üç rivayet vardır:
Birincisine göre Peygamber (s.a.v.) Medine'de iken yahudiler, kendisine ruhtan sormuşlar, bu âyet inmiştir.[4905]
İkincisine göre Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken Kureyşliler, yahudilere gelmişler: "Bize bir şey öğretin, şu adamdan soralım" demişler. Yahudiler de: "Ona Ashâbu'l-Kehf i, Zu'l-Karneyn'i ve ruhu sormalarını, eğer ilk ikisine cevap verip üçüncüsüne vermezse peygamber olduğunu" söylemişler. Kureyşliler de gelip Peyğamber'e bu üçünü sormuşlar. Peygamber: "Yarın gelin, size bunların cevabını vereyim" demiş, inşâallâh demeyi unutmuş. Bu yüzden vahiy kırk gün kesilmiş. Sonra: "Hiçbir şey için bunu yarın yapacağım, deme, ancak Allah dilerse (yaparım de)" âyeti, ardından da Ashâbu'l-Kehf ve Zu'l-Karneyn hikâyeleri vahyedilmiş, ruh müphem (belirsiz) bırakılmıştır.[4906]

[4901] Câmi'u'l-beyân: 15/148-149; Tirmizî, Tefsîr; et-Tâc: 4/163.
[4902] Isrâ Sûresi: 81.
[4903] Sebe' Sûresi: 49.
[4904] Buhârî, Tefsîr; Firmizî, Tefsir, et-Tâc: 4/164.
[4905] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 18; Tirmizî, Tefsir, Sûre: 18; er-Tâc: 4/164.
[4906] Kehf Sûresi: 23-24.

Üçüncüsüne göre bu âyet bir kere Mekke'de, bir kere de Medine'de olmak üzere iki kere inmiştir.[4907]
Birinci rivayet doğru olsa, âyetin Medine'de inmiş olması gerekir. Halbuki Mekke'de indiğinde ittifak vardır. İkinci rivayet doğru olsa, yahudilerin teşvikiyle sorulan üç sorunun cevaplarının ayrı ayrı yerlere konmasının izahı güçtür. Aynı zamanda sorulan üç sorunun niçin sadece birinin cevabı bu sûreye konmuş, ikisinin cevabı Kehf Sûresine ve yine bir araya değil, ayrı yerlere konmuştur? Sonra rivayette anlatıldığı gibi bu üç cevaptan önce "Hiçbir şey için bunu yarın yapacağım, deme, ancak Allah dilerse yaparım efe" âyeti inmişse niçin bu âyetten önce yazılmamış da Kehf Sûresinin ortasına, Ashâbu'l-Kehf kıssasından sonraya yazılmıştır? Kehf Sûresinde Ashâbu'l-Kehf ile Zu'l-Karneyn neden birbiri ardınca anlatılmamış, araya uzun fasıla girmiştir?
Âyetin hem Mekke'de, hem de Medine'de indiğini söyleyen rivayetin ise mantıkî yönü yoktur. Önce yâhudî'nin Medine'de sorduğu sorunun cevabı, daha önce Mekke'de inmiş bulunan bu âyette var iken niçin aynı âyet bir kez daha insin? Eğer âyet bir hikmet uyarınca bir kez de Medine'de inmiş olsaydı, Kur' ân'da iki kere yazılması gerekirdi. Çünkü Mekke'de inen ayrı bir vahiy, Medine'de inen ayrı bir vahiydir. Aksi halde yeni bir vahiy Kur'ân'dan çıkartılmış olur. Nitekim Kur'ân'da tekerrür eden âyetler vardır. Meselâ Nahl Sûresinin 115 nci âyeti, Bakara Sûresinin 183 ncü âyetinde aynen tekrar edilmiştir. Rahman Sûresinde "Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?"'âyeti, Mürselât Sûresinde: "O gün yalanlayıcıların vay hâline!" âyeti üç dört âyette bir tekerrür etmektedir. Fetih Süresindeki: "O, Elçisini hidâyet ve hak ile gönderdi ki hak dini bütün dinlere üstün kılsın" mealindeki 28 nci âyet, Saf Sûresinin 9 ncu âyetinde tekrar edilmiştir.
Bu tekrar edilenler, aynı anlamı verdikleri halde ayrı ayrı zamanlarda indiği için veya ayrı ayrı vahyedildiği için her seferinde aynen yazılmıştır. Şimdi bu "Sana ruhtan sorarlar" âyeti de iki kere inmiş olsaydı, iki kere yazılırdı. Yazılmadığına göre bu konudaki rivayetin aslı yoktur.
Bize göre bu sorular beraber değil, ayrı ayrı yer ve zamanlarda sorulmuştur. Soranlar da ayrı ayrı insanlardır. Bu âyet, Mekke'de ya müşriklerden veya Kitap ehlinden veya müslümanlardan bazı kimselerin ruh hakkında sor-dukları bir soruya cevâp olarak inmiştir. Bu ruhun, bedenlere hayat veren ruh olduğunu söyleyenler yanında Kur'ân'ı indiren Cebrâîl veya Allah'ın çok yüce bir meleği olduğunu söyleyenler de vardır [4908] Kuvvetli ihtimale göre burada "ruh"tan maksat, Peyğamber'e vahiy getirdiği bildirilen melektir. Daha önce inen Şuarâ Sûresinin 193 ncü âyetinde, Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in kalbine "er-Rûhu>l-Emîn"m indirdiği bildirilmişti. Herhalde ya müslümanlardan veya müşriklerden, yahut Kitap ehlinden bazı kimseler, Hz. Muham-med(s.a.v.)e, kendisine vahiy getiren bu "Güvenilir Ruh"un ne olduğunu sormuşlar. İşte bu soruya cevaben inen bu âyette o ruhun, "Rabbin buyruğundan olduğu" yani Allah'ın emriyle indiği veya Allah'ın işinden olduğu, insanlara pek az bilgi verildiği belirtilmiştir.
Ruhun, Rabbin emrinden olması iki anlama gelebilir: Allah'ın buyruğuyla hareket eder, O'nun emriyle vahiy getirir. Yahut, emir iş, fiil anlamında kabul edildiği takdirde Allah'ın işindendir. Onu Allah yaratmıştır, mâhi-yetini Allah bilir. İnsanların bilgisi azdır. İnsanlar, Allah'ın işlerinden olan ruhun mâhiyetini anlayacak kadar bilgi sahibi değillerdir.
Âyette insanların, ruhu hiç bilmeyecekleri söylenmiyor. Ancak insanlara az bilgi verildiği, yani insanların ruhun mahiyetini bilme sınırına varmadıkları belirtiliyor. "Size az bilgi verildi" cümlesinde muhatap zamiri, bazı müfessîrlere göre bütün insanlara yöneliktir. Bu takdirde hiçbir insan ruhun mahiyetini bilemez, anlamı çıkar. Bazı müfessîrlere göre de zamir, sadece soruyu soranlara aittir. Onların bilgisinin azlığını gösterir, bütün insanların, ruhu bilemeyecekleri anlamını taşımaz.
Ruh, basit, soyut bir cevherdir. "Ol!" emriyle yaratılmıştır. Bedene hayât verir. Suyun, ağacın zerrelerine geçtiği gibi bedene geçer, hava gibi lâtîf bir varlıktır. Ruh, nefsin ana unsurudur. Ruhun bedenle birleşip medh veya zemm ile vasıflanması haline "nefs" denir. Ruh bir bakımdan nefis ise de bir bakımdan değildir. [4909] Şimdiye dek ruhun ne olduğu anlaşılmamıştır. Ancak ruhun kendisi değil, fakat eserleri üzerinde ciddî araştırmalar yapılmaktadır.
Şeyh Tantâvî Cevheri, nefis terbiyesiyle insanın, olağan üstü güçler kazanacağına ve normal düzeydeki insanın yapamayacağı işleri yapacağına dair örnekler verir. Verdiği örneklerden biri de İstanbul'da doğmuş, orada tıp fakültesini bitirdikten sonra el-Felekî adlı bir Mısırlı şeyhin yanında fakirizmi öğrenmiş olan Tahra Bey'dir. Bu adam vücuduna kılıç, hançer saplıyor, kan dolaşımını etkileyerek yaralardan kan akmasını önlüyor, yaralan derhal iyileşiyor; nefesini istediği kadar tutabiliyor; kendisini havası boşaltılmış bir sandığa koydurup saatlerce hattâ günlerce orada kaldıktan sonra sağ çıkıyormuş. Yunanistan'daki bir seansında onsekiz gün yerin altında gömülü kalmış. Kendisini asıyor, kendisine mızrak tesir etmiyor, üzerine yattığı çiviler vücudunda iz bırakmıyormuş. Tahra Bey, Mısır'daki gösterilerinde şöyle demiş: "İnsan, ruh gücüyle irâdesini eğitebilirse bu deneyleri yapabilir."
Tantâvî'nin sözlerine bir parantez açıp ben de yaşadığım bir olayı anlatmak istiyorum: 1973 yılında Bağdad'da Abdu'I-Kadir Giylânî Hazretlerinin Camii avlusunda rifâîlerin, yaptığı bir zikir âyininde bulunmuştum. Orada boğazına, karnına ve kalbinin üstündeki kaburga adalesine olmak üzere ayrı ayrı üç kocaman şiş saplanmış ve saplanan şişlerin ucu karşı taraftan çıkmış olduğu halde zikredip dönen kimseler gördüm. Aynı şeyleri bir de

[4907] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/61-62.
[4908] Câmi'u'l-beyân: 15/156.
[4909] Mefâtîhu'1-ğayb: 21/38; İbn Kesîr, 3/62.

Mevlid Kandili münasebetiyle A'zamiye'de, İmam-ı A'zam Mescidinin önünde, yatsı namazından sonra düzenlenen zikir halkalarında gördüm. Ayakta kurulan zikir halkalarının yöneticileri, halkadan bazı kimselere şiş veya hançer saplıyorlar, bazı kimseler de her iki tarafı jilet gibi keskin kılıçları avuçlarıyla kavrayıp ta kılıcın dibinden ucuna kadar avuçlarını sıyırıyorlardı. Fakat kılıç ellerini kesmiyordu.
Ancak şiş saplanan bazı halkalardan kan akmış olduğunu gördüm. Bunun sebebini sordum. Biri bana:
— Bunun bir göz boyama değil, gerçek olduğunu göstermek için isterlerse kan çıkarırlar, dedi.
— Peki nasıl oluyor bu? dedim. Hemen elindeki kılıcı göstererek:
— İstersen sana batırayım, dedi.
— İstemez, istemez, dedim.
— Korkma, korkma, dedi, biz adamı keseriz, tekrar iyileştiririz, bir şey olmaz.
— İnandım, inandım, istemez, dedim.
Demek ki telkinle, irâde eğitimiyle insan kendisini normal düzeyinin üstüne çıkarabiliyor, acı duymaz hale getirebiliyor. Tahra Bey, bir soru üzerine fakirizmi şöyle açıklamış:
"İnsan üç unsurdan meydana gelmiştir: Cisim, nefis ve ruh. Nefsin iki kuvveti vardır, biri cisme bağlıdır, onun hareketlerini yönetir; diğeri lâtîf, büyük bir kuvvete bağlıdır ki din erbabı bu kuvveti (Allah) adıyla tanımlarlar. Fakirizmin amacı, bu nefis gücünü araştırmak, geliştirmek, hayâtı mutlu kılmak için ondan yararlanmaktır.[4910]
Aklımızın, Allah'ın emrinden, daha doğrusu Allah'tan bir nur olduğunu, aksi takdirde irâde gücüyle yahut dinî düşünce ile bu korkunç etki gücüne ulaşamayacağını söyleyen Tantâvî şöyle devam ediyor:
"Şimdi bu, Peyğamber(s.a.v.)in: " Ben, kulumun benim hakkımdaki zannı üzereyim" [4911] sözünün aynı değil midir? Biz bu hadisin zayıf veya sağlam senetli olmasına önem vermiyoruz. Çünkü mânâ doğrudur. Bundan daha açığı da: "Bir millet, kendinde bulunan meziyetleri değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanları değiştirmez" [4912] âyetidir.
"Bu makamda bir topluluğun dillerinde beliren manalara nasıl ulaştıkları, sürekli zikir metoduyla nasıl insanların akıllarına tesir ettikleri anlaşılıyor. Bunların, Allah'ın isimlerinden birini zikretmek, yahut sürekli susmak, uykusuz kalmak ve benzeri riyazetler yapmak suretiyle böyle olağanüstü güçler kazandıkları bir gerçektir. Çünkü insan nefsi yöneltildiği zaman, yüksek amaçlara yöneldiği gibi alçak amaçlara da yönelir. Zikir insan nefsini dünyâ işlerinden alıkoyunca nefis, insanın istediği yöne yönelir. Bu husus, dünyadaki bütün insanların birleştikleri bir konudur. Hindceden İngilizceye çevrilmiş "Raca Yoga" Kitabında bu konuyu okumuştum. O putperestler, cismin düzenini ve belin omurga sistemini, omurganın ortasında beyne ulaşan bir boşluk bulunduğunu, sonunda da kuyruk sokumunu da içeren sağlam, kapalı bir üçgen bulunduğunu anlattıktan sonra: 'Bu üçgende insanların bilmedikleri bir sır vardır. Çok mücâhede ile bu üçgenle beyin arasında bir bağlantı kurulursa insana -öğrenmemiş dahi olsa- bütün ilimler akar' demişlerdir.
"Sûfîler de kuyruk sokumunun bilgiler ve sırlar merkezi olduğunu, teh-zîb ve ibâdetle kuyruk sokumuyla beyin arasındaki meçhul şeddin açılacağını ve insanın bu suretle bütün ilimleri bileceğini söylemişlerdir.
"Şimdi bu söz, bize, tevhîd kitaplarında: Kuyruk sokumunun, ruh gibi ölmeyeceğini söyleyen bilginlerin sözlerini hatırlatıyor. Demek ki kuyruk sokumu, bilgilerin sembolüdür. Nefisteki ilimler onunla beraber kalır. Ruhun kendisi baki olduğu gibi ilimleri d& bakidir. Öyle ise Hindlilerin bu hususiaki bilgisi, bu meselenin sırrıdır. İhtilâf ortadan kalkar".[4913]
86- Andolsun, biz dilersek sana vahyettiğimiz(&yetter)i tamamen gideririz; sonra onu geri almak için bize karşı sana bir yardımcı bulamazsın. 87- Ancak Rabbin acıyarak âyetlerini geri almamaktadır. Çünkü O'nun sana olan lûtfu cidden çok büyüktür. 88- De ki: "Andolsun eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansa-lar ve birbirlerine arka olsalar yine onun benzerini getiremezler/' 89-Andolsun biz bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlattık, ama insanlardan çoğu inkârda direttiler.

Tefsir:

86-89 ncu âyetlerde yüce Allah, Peygamberine olan büyük nimetini hatırlatıyor: Allah istese, kendisine vahyettiği âyetlerini alıp götürebileceğini, bu takdirde bunları geri almak için hiçbir şey yapamayacağını; fakat Allah'ın lûtfu, rahmeti ve nimeti sonucunda bu Kur'ân'ın kendisine vahyedildiğini ve vahyedilenin hafızasında kaldığını; Allah'ın kendisine olan nimetinin büyük olduğunu bildiriyor. Sonra insanlar ve cinler bir araya gelip birbirlerine destek olsalar dahi bu Kur'ân'ın bir benzerini getiremeyeceklerini; Kur'ân'da çeşitli benzetmelerle insanlara gerçekleri açıkladığını, buna rağmen insanların çoğunun onu inkâr ile nankörlük ettiklerini belirtiyor.
Bu âyetler, Kur'ân'ın Allah sözü değil, Muhammed'in kendi sözü olduğunu; isteseler kendilerinin de Kur'ân'a benzer sözler söyleyebileceklerini iddia edenlere bir cevap olarak indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in, gerek Mekke'de, gerek Medine'de inen âyetlerinde Kur'ân'a inanmayanlar, ona benzer bir sûre ',[4914] on sûre [4915]

[4910] el-Cevâhir: 9/116.
[4911] Müslim, Salât: 38, 40; Nesâî, İftitâh: 23; Muvatta', Nida', 39; İbn Hanbel, Musned: 2/285, 460, 5/114.
[4912] Ra'd Sûresi: 11.
[4913] el-Cevâhir: 9/117.
[4914] Bakara Sûresi: 23.

getirmeğe davet edilmişlerdir. Fakat hiç kimse onun benzerini getirememiştir. Çünkü Kur'ân, normal aklın uydurduğu soz değil, ruhun vahyidir. Akıl düzeyinde vahye benzer bir söz söylemek mümkün değildir.
Peyğamber(s.a.v.)in en büyük mu'cizesi Kur'ân'dır. Kur'ân'a denk bir mu'cize yoktur. Bundan dolayı Peygamber'den çeşitli mu'cizeler isteyenlere: "Kendilerine okunan Kitabı sana indirmemiz, onlara yetmedi mi? Şüphesiz inanan bir toplum için bunda bir rahmet ve oğut vardır" [4916] şeklinde cevap verilmiştir.
90- Dediler ki: "Yerden bize bir göze fışkırt madıkça sana inanmayız,!" 91- "Yahut senin hurmalardan ve üzümlerden oluşan bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fışkırt malısın!" 92- "Yahut zannettiğin gibi üzerimize gökten parçalar düşür/netisin, vâhut A İlah'/ ve melekleri karşımıza getirmelisin!" 93- "Yahut a/tundan bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Maamâfîh sen, bizim üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe, senin sâdece göğe çıkmana da inanına vız!" De ki: 'Rabbimin şanı yücedir. Ben, sadece elçi bir insan değil miyim?" 94- Zâten kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları doğru vola gelmekten alıkoyan şey, hep: 'AİIah, bir insanı elçi mi gönderdi?" demeleridir. 95- De ki: "Eğer yer yüzünde uslu uJu yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir meleği elçi gönderirdik." 96- De k i: ' 'Benimle sizin aranızda şâhıd olarak A ilah yeter. O, kullarım bilir, gorur."

Tefsir:

90-93 ucu âyetlerde Kur'ân'ı kabul elmeyen muhriklerin. Peygamberden, çeşitli rmı'cİ7elcr göstermesini istedikleri anlatılmaktadır. Kendisine inanmn-laıı için yurtlarında su kaynaklan fışkırtmasını, aralarında ıı-naklaı akan Inn ma ve üzüm bahçeleri meydana getirmesini, goğıın tavanını açıp mclekleıi karşılarına getirmesini, altımdan evi olmasını, goğc çıkmasını istcmisjeıdir. Fakat sadece göğe çıkmasiylede yetinmeyeceklerini, gökten okuyabilecekleri bîr kitap getirmedikçe yine inanmayacaklarını söylemişlerdir.
Tabii peygamberin görevi bu tur mu'cizelcr göstermek değil, insaniniı Hak yoluna davet etmektir. Böyle mıı'ci/clcıi Allah dilerse yaıatıı.
Peygamber de insandır, tebliğ İçin görevlendirilmiştir. "De ki ben sadece bir insan elçiyim, başka bir şev değüın" cümlesiyle peyğambcı in goicvi nin tebliğ olduğu vurgulanmaktadır.
Taberî'nin rivayetine göre bir gün Kıueys liderIcıi, gıiıics ballıktan sonra Ka'be'nin yanında toplanmışlar, Hz. Muhaınmed'i çağırmışlai:
— Ey Muhammed, demişler, sen hiçbii İnsanın kavminin aıasına sok madiği şeyleri kavmine soktun: Atalarımızı yerdin, dinimi/i kınadın, akılla rımm kuçümsedin, tanrılarımıza hakaret ettin, cemaatimi/i boldun,-bi/c etmediğin kötülük bırakmadın. Şimdi eğer mal için bunları yapıyorsan aıamı/da senin için mal toplayalım, bizim en zenginimi/ ol; şcıel istiyoısan, seni haşımıza buyruk yapalım, kral seçelim. Yok eğer amacın bunlar değil, bir reî (cin) sana musallat olmuşsa mal harcayıp seni tedavi ettirelim, ya da yaptığından ötürü seni mazur görelim.
Peygamber (s.a.v.) kendisinde bu söyledikleri şeylerin hiçbirinin bulunmadığını, kendisinin müjdeleyici ve uyarıcı bir elçi olarak görevlendirildiğini söylemiş. O zaman Kureyşliler demişler ki:
— Öyle ise biliyorsun ki yurdumuz dar, malımız azdır, sıkıntı ile geçiniyoruz. Seni gönderen Rabbinden şu dağlan kaldırıp yerimizi genişletmesini, Şam ve Irak'ta olduğu gibi bizim yurdumuzda da ırmaklar akıtmasını iste. Atalarımızdan birini, meselâ Kusayy ibn Kilâb'ı diriltsin, senin doğru söyleyip söylemediğini ondan soralım. Eğer bunları yaparsan, 6 diriltilen kimseler seni doğrularlarsa biz de seni doğrular ve Allah katında dereceni anlar, gerçekten Allah'ın seni elçi olarak görevlendirdiğine inanırız.
Peygamber (s.a.v.), kendisinin böyle bir şey yapmak için gönderilmediğini söyleyince Kureyşliler; Göğü parçalayıp melekleri açığa çıkarmasını, göğe çıkmasını, gökten bir kitap getirmesini istemişler.[4917]
Kureyş liderleri, her vesiyle ile Peyğamber'den böyle mu'cizeler istiyor ve bu isteklerini samimi olarak değil, inkâr ve alay tarzında belirtiyorlardı. Çünkü onlar, Hz. Muhammed'in peygamberliğine hiç inanmıyorlardı. Onların bu tür istekleri, Kur'ân-ı Kerîm'in birkaç yerinde geçer. Yukarıdaki âyetler de onların bu isteklerine işaret buyurmaktadır.
94-95 nci âyetlerde: "Allah insanı mı elçi gönderir?" diyerek inanmayanlara cevaben, eğer yeryüzünde melekler olsaydı, onlara melek elçi gönderirdi, deniyor. Gönderilecek elçinin, gönderilenlerle temas kurabilmesi için onlar cinsinden olmasının gereği vurgulanıyor. Çünkü temas ve tesir ancak bu suretle mümkündür. İnsanla meleğin her zaman karşılaşıp konuşması, normal insanların meleğin sözlerini duyup anlamaları mümkün değildir.
96 ncı âyette de Peyğamber'in elçiliğine ve doğruluğuna Allah'ın tanık olduğu vurgulanıyor.
97- Allah kime hidâyet ederse, işte doğru yolu bulan odur. Kimi de sapıklıkta bırakırsa artık onlar için O'ndan başka velîler bulamazsın. Kıyamet günü onları yüzü koyun, kör, dilsiz ve sağır bir halde süreriz. Varacakları yer cehennemdir. Ateş dindikçe, onlara çılgın alevi artırırız. 98- İşte cezaları budur. Çünkü onlar âyetlerimizi inkâr ettiler ve: "Biz kemikler ve ufalanmış toprak haline geldikten sonra mı, biz mi yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?" dediler. 99- Görmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratan Allah, kendilerinin benzerini yaratmağa da kadirdir? Kendileri için bir süre koymuştur, onda hiç şüphe yoktur. Ama zâlimler inkârdan başka bir şey yapmazlar. 100-

---

[4915] Hûd Sûresi: 13.
[4916] Ankebut Sûresi: 51.
[4917] Câmi'u'I-beyân: 15/164-166; Hâzin, 4/183-184.

De ki: "Eğer Rabbi-min rahmet hazinelerine sahib olsaydınız, harcamaktan korkarak tutardınız." Gerçekten insan çok cimridir!

Tefsîr:

97-98: Asıl doğru yolda olanlar, Allah'ın doğru yola ilettiği, Allah'ın hidâyetine uyan kimselerdir. Allah'ın saptırdığı kimseler, kendilerine yardım edecek bir velî, koruyucu bulamazlar. Allah, onları, kıyamet gününde kör, dilsiz ve sağır olarak yüzleri üstüne sürükleyip alçşi hiç sönmeyen, sönmeğe yü/ tuttukça ateşi artırılan cehenneme atar. Allah'ın âyetlerini inkâr eniklerinden. insan çürümüş kemikler ve toprak haline geldikten sonra bir daha diriltilmez dediklerinden dolayı bu cezaya çarptırılırlar.
99 ncu âyette gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, şu insanlar gibisini de yaratabileceği, bunun için bir süre belirlemiş olduğu vurgulanmaktadır. Enes ibn Mâlik'in rivayetine göre: "Kâfir, nasıl yüzü üstü haşrolunur?" sorusuna Peygamber (s.a.v.): "Onu dünyâda ayaklarının üstünde yürüten Allah, kıyamette yüz üstünde yürütemez mi?" diye cevap vermiştir'.[4918]
Âhiret hali bize gizli olduğu için Kur'ân'ın dediğini kabul etmek zorundayız. Ancak âyetin, münkirlerin, manevî durumlarını tasvir ettiğini sanıyoruz. Âyetin amacı, inkarcı müşrikleri, korkutup saplandıkları düşüncesiz, taklid bataklığından kurtarmaktır. Çünkü dünyâdaki halleri öyledir. Âhiretteki halleri de dünyâdaki hallerine uyar. Düşünmeden başkasının arkasında sürüklenenlere yüz üstü sürünmek, uygun bir cezadır.
100 ncü âyette insanın cimriliği, hazineierce mala da sahib olsa yine fakirlik korkusuyla onu harcamaktan çekineceği belirtiliyor. Cimrilik yüzünden mallarım Allah yolunda harcamayanlar kınanıyor. "Yoksa onların, mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı, insanlara bir çekirdek zerresi bile vermezlerdi" [4919], "Doğrusu insan hırslı yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır, kendisine hayır dokundu mu vermez, sıkı sıkı tutar" [4920] gibi âyetlerde de insanın bu za'fı anlatılmaktadır.
101- Andolsun biz, Musa'ya açık açık dokuz mu'cize vermiştik. İşte İsrâîl oğullarına sor: Mûsâ onlara gelmiş, Fir'avn ona: "Ey Mûsâ, ben seni büyülenmiş sanıyorum" demişti. 102- Mûsâ dedi ki: "Bunları ancak göklerin ve yerin Rabbinin, (doğruluğunu belgeleyen) kanıtlar olarak indirdiğini pekâla bildin. Ey Fir'avn, ben de seni mahvolmuş görüyorum!" 103- Fir'avn, onları o ülkeden sürüp çıkarmak istedi, biz de onu, yanındakilerle birlikte toptan boğduk. 104- Onun ardından İsrâîl oğullarına: "O ülkede oturun, âhiret zamanı gelince hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz" dedik.

Tefsir:

101-102 nci âyetlerde Allah'ın, Musa'ya dokuz mu'cize verdiği; bu mu'ci-zeleri gören Fir'avn'ın, onun peygamberliğini kabul etmeyerek: "Ben seni büyülenmiş bir adam sanıyorum" dediği; Musa'nın da bu mu'cizelerin, peygamberliğini kanıtlamak için Allah tarafından kendisine verildiğini, hakkı kabule yanaşmayan Fir'avn'e sonunda yenilgiye uğrayıp helak olacağını söylediği anlatılır. 102 nci âyetin sonundaki "mesbûr" kelimesi, helak olmuş, manasına geldiği gibi, hayırdan uzaklaştırılmış, akılsız, mel'ûn anlamlarına da gelir. Fakat birinci anlam siyaka daha uygundur.
Hz. Musa'ya verilen dokuz mu'cize; Ejderhâ olan değnek, ışık saçan el, kıtlık yılları, ürünlerin eksilmesi, tûfân, çekirge, kımıl, kurbağa ve kandır. "Asam at! (Mûsâ attığı) asanın, küçük bir yılan gibi titreştiğini görünce, kor-kudan arkasına döndü, geri dönüp bakmadı. 'Ey Mûsâ, korkma, çünkü ben, benim huzurumda elçiler korkmazlar'... Elini koynuna sok, kusursuz olarak bembeyaz (parıl parıl) çıksın. Bu da Fir'avn'e ve kavmine göstereceğin dokuz mu'cize içindedir. Çünkü onlar yoldan çıkan bir kavimdir " [4921], "An lal-sun biz, Fir'avn ailesini tuttuk, öğüt alsınlar diye yıllarca kıtlıkla ve ütü ileri azaltmakla sıktık... Onların üzerine ayrı ayrı mu 'cizeler o/arak Tûfân, çekirge, kımıl, kurbağalar ve kan gönderdik; ama yine büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular" [4922] âyetlerinde de bu mu'cizeler sayılmıştır.
Fakat Tirmizî'nin kaydettiği bir rivayette Musa'ya verilen âyetler, Tevrat'ın "On Emir"i olarak tefsîr edilir: Allah'a ortak koşmamak, zina etmemek, Allah'ın yasakladığı cana kıymamak, hırsızlık etmemek, büyü yapma-mak, bir suçsuza iftira edip onu öldürtmemek, faiz yememek, namuslu kadına zina suçu atmamak, savaştan kaçmamak, Cumartesi yasağını çiğnememek [4923]. Tirmizî'nin rivayet ettiği bu hadisin metni sağlam görünmüyor. Ayrıca bu hadis, âyetin tefsîri de değildir. Âyette kasdedilen, Tevrat'ın on emri değil, âyetlerde belirtildiği gibi Musa'ya verilen dokuz mu'cizedir. Onun için biz âyette geçen âyet kelimesini mu'cize olarak terceme ettik.
103-104: Fir'avn, ülkesinde yaşayan Mûsâ liderliğindeki İsrail oğullarını, tedirgin etmeğe çalışmış, fakat Allah

[4918] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 25; Müslim, Munâfikîn: 54; Tirmızî, Tefsir, Sûre: 17; İbn Hanbel, Musned: 2/354, 363.
[4919] Nisa' Sûresi: 53.
[4920] Meârıc Sûresi: 19-21.
[4921] Nemi Sûresi: 10, 12.
[4922] A'râf Sûresi: İİ0, 133.
[4923] etTâc: 4/166.

onu ve yanında bulunanları boğmuş, İsrail oğullarına Filistin topraklarında oturmalarını emretmiş, âhiret zamanı gelince hepsini huzurunda toplayacağını bildirmiştir.
Sûrenin başında İsrail oğulları anılmıştı. Sonunda tekrar İsrail oğulları tarihine bir atıfta bulunulmaktadır. Böylece birçok sûrede olduğu gibi sûrenin sonunda, başındaki konuya dönülmüştür.
Mekke'de inmiş olan bu âyetlerde Peygamber (s.a.v.), Hz. Musa'ya benzetilmektedir: Kavmini kurtarmağa çalışan Musa'nın dâvasına nasıl Fir'avn ve adamları engel olmağa, ona inananları ezmeğe çalışmış iseler; Kureyş liderleri de kavmini batıl inançların tutsaklığından, despotların sultasından kurtarmak için gönderilen Hz. Muhammed'e engel olmakta, ona inananları ezmeğe çalışmaktadırlar. Mûsâ karşısındaki Fir'avn, bütün gücüne, koca ordusuna rağmen nasıl yenilmiş, helak edilmiş ise; Muhammed Aleyhisselâm karşısındaki Kureyş liderleri de yenilip helak olacak ve yurtları da müslüman-ların eline geçecektir. Mekke'de inen bu âyetlerde, yıllar sonra vukubulacak Mekke'nin fethine işaret sezilmektedir. Bu, Kur'ân'ın mu'cizelerindendir.
105- Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik ve hak ile inmiştir. Seni de ancak bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. 106- Onu, insanlara ağır ağır okuman için okuma parçalarına ayırdık ve onu azar azar indirdik. 107- De ki: "Siz ister ona inanın, ister inanmayın. O, daha önce kendi/erine bilgi verilenlere okunduğu zaman onlar, derhal çeneleri üzerine secdeye kapanırlar." 108- "Rabbimizin şanı yücedir, gerçekten Rabbimizin sözü mutlaka yerine getirilir!" derler. 109- A ğlaya-rak çeneleri üstüne kapanırlar ve Kur'ân, onların derin saygısını artırır.

Tefsir:

105 nci âyette Kur'ân'ı gerçek ile indirdiğini, Peygamber'i de müjdelemek ve uyarmak için gönderdiğini bildiren yüce Allah, 106 ncı âyette Uz. Mu-hammed'e hitaben Kur'ân'ı, insanlara âyet âyet, bölüm bölüm okuması için toptan değil, fakat bölümlere ayırarak azar azar indirdiğini bildirmekledir. İlâhî emirlerin hepsini birden duyurmak, insanlara zor gelir. Teklii!crin#v;t-vaş yavaş yerleşmesi ve insanların İlâhî dîne yavaş yavaş ahşttrılmalan için Kur'ân birden değil, azar azar indirilmiştir.
107 nci âyette müşriklere, Kur'ân'a inansalar da, inanmasalar da fark etmeyeceği, Kur'ân'dan önce kendilerine bilgi yani kitap verilmiş olanların, Kur'ân'] duyunca saygıdan secdeye kapanıp Allah'ı teşbih edecekleri, Allah'a saygıdan ağlayacakları bildirilmektedir.
Mekke'de inmiş olan bu âyetler, Mekke devrinde de Kitap ehlinden ba/.ı kişilerin, Peygamber'den Kur'ân dinlediklerini ve bunun, Allah'ın vahyi olduğunu kabul ederek saygıdan secdeye kapanıp ağladıklarını anlatmaktadır.
110- De ki: "İster Allah, diye çağırın; ister Rahman, diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız, en güzel isimler O 'nundur. Namazında pek bağırma, pek de sesini gizleme, bu ikisinin arasında bir yol tut. III-"Çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, acze düşüp de yardımcıya ihtiyâcı bulunmayan Allah'a hamdolsun!" de ve O'nu gereği gibi tekbir et (saygı ve tekbîr ile an)/

Tefsir:

110-111 nci âyetlerde Peygamber(s.a.v.)e, Allah'a da, Rahmân'a da duâ edilse arada bir fark bulunmadığı, en güzel isimlerin Allah'a âidolduğuru söylemesi; namazda sesini ne fazla yükseltmesi, ne de alçaltması, ikisinin arasında bir yol tutması ve çocuğu, mülkünde ortağı olmayan, bir yardımcıya da ihtiyacı bulunmayan Allah'a hamdetmesi, O'nun büyüklüğünü, yüceliğini anması emrediliyor.
110 ncu âyetin iniş sebebi olarak şu olay anlatılır: Müşriklerden biri -bir rivayete göre Ebucehil- Peygamber(s.a.v.)in, secdede "Yâ Rahman, yâ Rahim!" dediğini duymuş; "Muhammed tek Tanrıya yalvardığını sanıyor, oysa iki tanrıya yalvarıyor" demiş. Bunun üzerine bu âyet inmiş.[4924]
111 nci âyet için de şu olay anlatılır: Peygamber (s.a.v.) Mekke'de saklı saklı görevini yaparken ashabına namaz kıldırır, yüksek sesle Kur'ân okurdu. Müşrikler duyunca Kur'ân'a da, Kur'ân'ı indirene de, getirene de söverlerdi. Yüce Allah, müşriklerin işitip Kur'ân'a sövmemeleri için, peygamberine namazda sesini fazla yükseltmemesini ve fazla da alçattmamasım, orta bir sesle okumasını emretti.[4925]
İbn Abbâs'ın rivayetine göre de Peygamber, açıktan Kur'ân okuduğu zaman müşrikler dağılır, dinlemezlerdi. İçlerinden biri, Peygamber'in namazda okuduklarından bir şeyler duymak istese, ötekilerine sezdirmeden Peygamber'in okumasına kulak verirdi. Şayet ötekilerin» kendisinin Kur'ân dinlediğini fark ettiklerini anlarsa işkencelerine maruz kalmamak için hemen oradan giderdi. Peygamber çok alçak sesle okuyunca da, onu dinlemek isteyenler, bir şey duyamazlardı. İşte yüce Allah, bu âyette namazda sesini fazla yükseltme ki yanından dağılmasınlar, fazla da alçaltma ki dinlemek isteyenler duyabilsinler buyurdu'.[4926]
Yalnız bu tür rivayetlerin, Peygamber'in, müşriklere Kur'ân okumasını emreden âyetlere ters düştüğünü belirtmek lâzımdır: "De ki: 'Ben, sadece bu şehrin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kıldı ve herşey O'nundur. Ve bana müslümanlardan olmam ve Kur'ân okumam emredildi. 'Kim yola gelirse

[4924] CâmiVl-beyân: 15/182.
[4925] Buhârî, Tirmizî, tefsir bölümleri; el-Tâc: 4/166.
[4926] İbn Kesir, Tefsîr: 3/70.

kendi yararına gelmiş olur ve kim saparsa: 'Ben ancak uyarıcılardanım' de".[4927]
Birçok âyet, Peygamber'in, kâfirlere Kur'ân okuduğunu anlatmaktadır. Herhalde bazı müslümanlar, duâ ederken Allah, yerine Rahman adını söylemenin caiz olup olmadığını sormuşlar, cevâp olarak da, kâinatın yaratıcısı kasdedildikten sonra Allah veya Rahman adına yalvarmakta bir fark olmadığı, en güzel isimlerin Allah'a âidolduğu belirtilmiştir.
Bu âyetten anlaşılıyor ki kelimeler değil, kelimelerle kasdedilen mânâ önemlidir. Ha Rahman diye yalvarmışsın, ha Allah diye, yahut aynı yaratıcıyı gösteren herhangi bir adı veya sıfatı zikretmişsin, fark etmez. Önemli olan kasdettiğin mânâdır. Demek ki herkes, aynı yaratıcının, kendi dilindeki ismini anarak duâ edebilir. Allah yerine Tanrı demek veya God demek veya Ho-dâ demek sonucu değiştirmez. Hepsi de kâinatın yaratıcısını gösteren isimlerdir. O kasdedildikten sonra hangi isim veya sıfatıyla duâ edilirse Allah icabet eder. Bütün dillerde ve gönüllerde maksudolan O'dur. Her millet, kendi dilinde O'nu gösterecek bir veya birkaç isim bulmuştur. O öyle yücedir, öyle büyüktür.

İsrâ' Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

I- Tevhîd ile ilgili olanlar:
1. Allah, çocuk edinmekten münezzehtir. Melekler Allah'ın kızları değildir. Allah'ın çocuğu, yardımcısı, ortağı yoktur. O, sonsuz kudret, hüküm ve hikmet sahibidir (40, 111).
2. Allah'tan başka tanrılar olduğu varsayılsa dahi, o tanrılar yine Arşın Sahibine, yani kâinatın en büyük Hükümdarına yaklaşmağa çalışırlar, O'na taparlardı. Yine gerçek tanrı, tek olan Allah olurdu.
3. Göklerde ve yerde bulunan herşey, Allah'ı tesbîh etmekte, O'nun sânının yüceliğini kanıtlamaktadır. Varsayılan tanrılar, yedi gök, yer ve onlarda bulunan herşey Allah'a taparken kulların, O'ndan başkasına tapması elbette doğru olamaz (42-44).
4. Allah'tan başka tapılan şeylerin hiçbir yararı olmaz. O tapılan varlıkların en yükseği dahi Allah'a yaklaşmanın yolunu arar, O'na tapar, O'nun rahmetini umar, azabından korkar.
5. Allah'ın yanında başka tanrı tanıyan, perişan olun
6. 66-67 nci âyetlerde Allah'ın, insanlara olan lütuf ve nimetlerine işaret edilir ve gemide kasırgaya yakalananların nasıl Allah'a yalvardıkları belirtilerek Allah'a yalvarmanın, O'na tapmanın, insanın vazgeçilmez bir duygusu, ruhunun derinliklerinde bulunan bir ihtiyâcı olduğu anlatılır.
7. Allah'ın affı geniştir ama, O'nun af ve hoşgörüsüne güvenerek günâhta ısrar etmemelidir. Zira günâhta ısrar edenleri Allah, ânî bir depremle yerin dibine geçirebilir, yahut taş yağdıran kasırga ile helak eder veya denizde gezdikleri sırada gönderdiği bir fırtına ile onları batırıp boğabilir. Bundan dolayı aldanmamah, daima O'na sığınmah, gurura kapılmamalıdır.
8. Allah'ın birçok isim ve sıfatı vardır. Allah da, Rahman da O'nun isimlerindendir. Hangi ismiyle duâ edilse fark etmez. Çağırılan, aynı Tanrıdır (110).
II- Âhiretle ilgili prensipler:
9. İnsanın dünyâda yaptığı her iş, boynuna asılır, ruhunda bir iz bırakır. Her amelin, ruhta özel bir izi vardır. Kıyamet gününde ruh, bütün amellerinin izleriyle birlikte, açık bir kayıt defteri gibi ortaya çıkar. Her can, dünyâda yaptıklarının iyi veya kötü izlerini açıkça görür ve kendi hesabını kendisi yapabilir (13-14).
10. Dünyâda insanların durumları farklı olduğu gibi, âhirette de farklıdır. Kimi cennette, kimi cehennemde olur. Cennettekilerin dereceleri bir olmadığı gibi, cehennemdekilerin azâb dereceleri de bir değildir. Cennetin çeşitli katları, bölümleri vardır. Herkes kendi ruhunun değerine uygun bir yere gider.
11. Allah, ölüleri mutlaka diriltecektir. Ama bunun zamanını yalnız kendisi bilir. İnsan tekrar dirildiği zaman, dünyâ ömrü kendisine çok kısa gelir. Dünyâda pek az kaldığını sanır. Gerçekten insan, elli altmış yılından sonra dönüp de bir geriye bakınca yaşadığı yıllar, bir ân gibi gelir.
12. Dünyâda insanlar, liderlerinin izinden giderler. Âhirette de Allah, onları, yine liderlerinin önderliğinde Yüce Mahkemeye çağırır. İyiler de, kötüler de, herkes kendi lideri ile duruşma alanına gelir. Orada amel kütükleri sağ taraflarından verilenler, büyük ödüllere erer, sevinirler. Ama sol tarafından ve arkalarından verilenler cehenneme giderler (71-72).
13. Müşriklerin, öldükten sonra bedensel dirilmeğe, âhiret sorumluluğuna inanmamaları, Kur'ân'a karşı olmalarının başlıca sebeplerinden biridir (98).. Oysa gökleri ve yeri yaratan Allah, insanları yeniden yaratmağa elbette kadirdir (50, 97, 99). Âhirete inanmayanlar, şiddetli bir cezaya çarpılacaklardır (10).
III- Hazreti Peygamber ve Peygamberlik ile ilgili prensipler:
14. Yüce Allah, kulu Muhammed'i, geceleyin, Mescid-i Harâm'dan, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yürütmüş, ona bazı âyetlerini, ma'nevî olayları göstermiştir (1). Ayrıntı için, âyetin tefsirine bakınız.
15. Peygamberlerin hepsi Allah'ın elçileridirler. Fakat bazı bakımlardan kimi ötekinden üstündür. Meselâ kimine kitap verilmiş, kimine verilmemiştir. Kimi şerî'at getirmiş, kimi öncekinin şerî'atini ihya ile görevlendirilmiştir (55).

[4927] Nemi Sûresi: 91-92.

16. Peygamberin görevi, gerçeği duyurmaktır, kulların üstüne bekçi veya vekîl olmak değildir. Allah dilerse kullarını affeder, dilerse azâb eder. Hiç kimse Allah ile kulları arasına giremez ve Allah'ın, kullarına ne yapacağını bilemez. Bu bakımdan hiç kimseye, kesin biçimde cehennemlik gözüyle bakmak doğru değildir. Çünkü cennete veya cehenneme koymak Allah'ın buyruğuna bağlıdır. Bir şeyi şöyle veya böyle yapmak O'na farz değildir. O, dilediğini yapar. Yaptığı işlerden sorumlu değildir: "Rabbiniz, sizi daha iyi bitir. Dilerse size acır, dilerse azâbeder. Biz seni onların üzerine vekîl göndermedik" (54).
17. Mu'cize yaratmak, peygamberin elinde değil, Allah'ın elindedir. Allah, yarattığı mu'cizeyi gördükleri halde inanmayanları helak etmiştir. Eski milletler, mu'cizeyi gördükten sonra yine inanmayıp helak oldukları için yüce Allah, müşriklerin Peyğamber'den istedikleri mu'cizeleri yaratmamıştır. Çünkü yaratsaydı, bunlar da inanmaz, helak olurlardı. Oysa Allah, onları hemen helak etmek istememiş, düşünüp doğru yolu bulmaları için zaman ve fırsat vermiştir (59).
18. Müşriklerin olumsuz tutumlarından sıkılan Peygamber (s.a.v.), zaman zaman onların istedikleri bazı ödünleri vermeyi düşünmüş, fakat Allah onu, Hak yolda sağlam tutarak böyle bir durumdan korumuştur. Şayet Peygamber, müşriklere bir parça yanaşmış, hak dinden biraz ödün vermiş olsaydı, Allah ona dünyâ ve âhiretin kat kat azabını taddırırdı (73-75).
19. Her peygamberi, vatandaşları, tedirgin etmiş, yurdundan çıkarmağa çalışmış oldukları gibi Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavmi de kendisini vatanından çıkarmağa çalışmıştır (76-77). Fakat âyette şayet Hz. Muhammed çıkarılmış olsa, kendilerinin de orada fazla kalamayacakları söylenerek bir gün müşriklerin topraklarının, müslümanların egemenliğine geçeceğine işaret edilmiştir ki gerçekten birkaç yıl sonra Mekke toprağı ve sonra bütün Arabistan, müslümanların eline geçmiştir.
20. Müşrikler, Hz. Muhammed'den istedikleri çeşitli mu'cizeler arasında peygamberin melek olması, ya da bir meleğin inip peygamberle beraber dolaşması gerektiğini önermişlerdi. İnsanlara melek elçi göndermenin yaran olmaz. İnsanlara yol göstermesi için meleğin de yine insan görünmesi gerekir ki o zaman da onun melek mi, insan mı olduğu anlaşılmaz. İnsanlara, kendilerinin duyduklarını hisseden insan peygamber gerekir. Şayet yeryüzünde kötülük duygularından yoksun, uslu uslu melekler dolaşsaydı, o zaman onlara melek elçi gönderilirdi ama insan olan halka insan elçi gönderilmelidir (94-95).
21. Hz. Muhammed, gerçek bir elçidir. Ona verilen vahyler, gerçekleri içermektedir. Kur'ân, ona azar azar indirilmiştir ki insanlar onu düşünüp kavrayabilsinler (105-106).
22. Allah, İsrâiloğullarına, doğru yolu göstermek için Musa'ya Mukaddes Kitabı vermiştir. O Kitapta İsrâiloğullarının, yeryüzünde iki kez bozgunculuk yapacakları ve çok böbürlenecekleri bildirilmiştir. Birinci bozgunculuk ve taşkınlıklarında Allah onlara İran Kralı'nı saldırtmış, İranlılara yenik düşen İsrâiloğulları, BâbiPe götürülüp orada uzun süre tutsak kalmışlardır.
Sonra Allah,4utfedip onları tekrar yurtlarına döndürmüş, mal ve evlât verip güçlendirmiş, sayılarını çoğaltmıştır. Yine bozgunculuk yaptıkları takdirde tekrar topraklarını düşmanın basacağım, mescidlermi çiğneyeceğini onlara İhtan, etmiştir.
Demek ki insanlar acı olaylardan ibret alıp uslanırlarsa mutlu ve özgür yaşarlar. Ama iyi hallerini kötüye değiştirir, taşkınlık, bozgunculuk yaparlarsa güçleri azalır, özgürlüklerini kaybederler. Bu, genel bir yasadır. İsrâîlo-ğullan için böyle olduğu gibi her millet için de böyledir. Allah'ın genel yasaları uyarınca gidenler yükselirler. Allah'ın koyduğu genel yasalara, toplumsal düzene aykırı davrananlar, tek kelime ile zulüm ile düzeni bozanlar geriler, özgürlüklerini kaybederler (2-28).
23. Musa'ya verilen Mukaddes Kitapta bu yasalar böyle bildirildiği gibi Hz. Muhammed'e verilen Kur'ân'da da inanıp güzel işler yapanların ödüllendirilecekleri, âhirete inanmayanların ise çetin azaba çarpılacakları belirtilmiştir (9).
İnsan acelecidir. Hayrı ister gibi şerri ister. Sonucu kendi aleyhine olacak şeyi diler. Meselâ canı sıkılınca çocuğunun aleyhine dua eder. Yahut malına, hayvanına lanet okur. Oysa dilediği olsa, yine kendi içi yanacaktır. Yahut insan kötü bir şeyi hayır sanır da onun olmasını ister. Oysa istediğinin olması, kendi aleyhinedir, bunu bilmez. Bir an önce olmasını ister.
25. Acelecilik, insanın aleyhine sonuçlar doğurur. Bundan dolayı insanın evmesi, onun bir za'î olarak belirtilmiş; "İnsan acelecidir" denmiştir. Her-şeyin zamanını beklemek, evmemek daha güzel sonuçlar verir (11).
26. Ay ve Güneş, Allah'ın birer âyetidir. Ay gecenin, Güneş de gündüzün âyeti(belirtisi)dir. Allah gecenin âyetini silmiş, gündüzün âyetini aydınlatıcı yapmıştır. Bu ifadeden, Ay'ın da bir zaman ışık verirken sonradan sönüp soğuduğu, anlaşılabilir. Ay da, Güneş de zaman hesabında kullanılır. İnsanlar, Ayın dönüşüne göre Ay takvîmi, Dünyânın Güneş çevresinde dönüşüne göre de Güneş takvîmi yapmışlardır. İki takvim de kullanılmaktadır (12).
27. Doğru yola gelen, kendi iyiliğine yola gelir. Sapan da kendi zararına sapar. Herkes kendi günâhından sorumludur. Hiç kimse başkasının günâhından sorumlu değildir. Ne baba evlâdının cezasını, ne de evlâd babasının cezasını çeker. Herkes kendi yaptığının cezasını görür. Ancak insan, başkasını günâha sevk etmiş ise, o zaman o günâhı işleyenin suçuna ortaktır, onu yapanla birlikte ceza görür. Ama bu, suçlunun cezası değil, suça yönlendirmenin, s«bebolmanın cezasıdır.
28. Allah, elçi gönderip helâli, haramı bildirmedikçe kimseye azâbetmez (15).

29. Bir ülkenin şımarık, azgın liderleri, kendi toplumlarını felâkete, helake götürürler (16-17).
30. Allah, sadece dünyâyı isteyenlerden, dilediğine dünyâyı verir, onu zengin eder ama onun âhirette bir payı olmaz. Çünkü o kimse ruhunun bütün iyiliklerini, güzelliklerini dünyâda mahvetmiştir: "Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; orada bunlarla sefa sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız)" (Ahkaf Sûresi: 20). Ama kim inanır, âhireti ister ve âhiret için çalışırsa işte onlar da ödüllerini alırlar. Dünyâyı da, âhireti de, yahut her ikisini de veren Allah'tır. Allah'ın bağışı tükenmez, kesilmez (18-20). "İnsanlardan kimi: 'Rabbimiz bize dünyâda ver!' der. Onun, âhirette bir payı yoktur. Onlardan kimi de: 'Rabbimiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi âteş azabından koru!' der. İşte onlara, kazandıklarından bir pay vardır. Allah, hesabı çabuk görendir"[4928]

IV- Tevrat ile ortak olan emirler:

31. Yalnız Allah'a tap!
32. Ana-babaya iyilik et. Özellikle ihtiyar yaşlarında onları incitmeme-ğe, kırmamağa çalış.
33. Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, zekât ve sadaka ile yardım et.
34. İsraf etme, zira savurganlar şeytanın kardeşidirler.
35. Verecek bir şeyin yoksa, muhtaçları incitme, yumuşak sözlerle gönder, kovma.
36. Cimri de olma, savurgan da. Orta yolu izle.
37. Fakirlik korkusuyla çocuğunu öldürme. Seni de, çocukları da besleyen Allah'tır.
38. Zina etme.
39. Ma'sûm cana kıyma.
40. Yetîm malını gasbetme.
41. Ölçü ve tartıyı doğru yap, ticarete hile karıştırma.
42. Bilmediğin şeyin ardına düşme, başkasının kusuruyla uğraşma. ,
43. Böbürlenme (23-28).
44. Mazlum olarak öldürülenin velîsi, kısas hakkına sahiptir. Fakat o da ölçülü davranmalıdır (33).

V- Genel Yasalar:

45. Bir şahsa duyulan düşmanlık ve kıskançlık, onun sözlerini anlamağa engel olur. Nitekim müşriklerin kıskançlıkları, nefret ve düşmanlıkları, Peygamber'in okuduğu vahyleri düşünüp anlamalarına engel olmuştur. Yani önyargılar, kıskançlık ve düşmanlık, tarafsız düşünmeğe, istenmeyen kişinin sözlerini anlamağa engel olur. Sanki konuşanla konuşulan kişiler arasına görünmez bir perde olarak gerilir (45-46). Kureyşliler, Hz. Peyğamber'den duydukları Kur'ân ile etkilendikleri halde onun vahy olduğunu, kabul etmek istememişler, onu büyü olarak nitelendirmişlerdir (47).
46. İnsanlara düşman olan şeytân, insanların arasını katmağa çalışır. Bundan dolayı insan, sözlerine dikkat etmeli, karşısındakini kıracak sözler sar-fetmekten kaçınmalıdır. Aksi takdirde öteki de benzeri bir karşılık verir, baş-, layan tartışma ilerler, kavgaya, kavga da vuruşmağa dönüşebilir. Bu bakımdan insan nazik, kibar konuşmalıdır. "Kullarıma söyle: Sözün en güzelini söylesinler. Çünkü şeytân aralarına girer, onları kavgaya kışkırtır" (53).
47. İsyan eden her ülke, mutlaka Allah'ın cezasına uğrar. Ama bunun zamanını sadece Allah bilir. Bu zaman, Allah katındaki kütükte kayıtlıdır (58).
48. Şeytân, kendisinden üstün kılman Âdem'i kıskanmış, bu yüzden onun soyunu yoldan çıkarmağa and içmiştir. Şeytân, vesvesesiyle insanları yoldan çıkarmağa çalışır ama onun vesvesesi, Allah'ın temiz kullarını ayartamaz (61-66).
49. Bâtıl, bir süre üstün gelse de sonunda Hak karşısında yenik düşer. Hak üstün gelir, bâtıl yenilmeğe mahkûmdur (81). Ra'd Sûresinin 17 nci âyetinde bâtıl, selin üstüne çıkan köpüğe, erimiş madenlerin üstüne çıkan tortuya benzetilmiştir. Köpük geçici, su kalıcıdır. Tortu atılır, madenden yararlanılır. İşte bâtıl da o köpük ve tortu gibi geçicidir, hak kalıcıdır.
50. Zorbalar perişan olur, mülkleri inananların eline geçer (101-104).
51. Müşrik, dünyacı insan, cimridir. O kadar ki bütün hazineler kendisinin olsa, fakir düşeceğinden korkarak malını harcamaz: "Hayır, doğrusu siz, yelime ikram etmiyorsunuz. Yoksula yedirmeğe (birbirinizi) teşvik etmiyorsunuz. Mfrâsı hırsla yutuyorsunuz. Malı pek çok seviyorsunuz" [4929]
Kur'ân'ın şuhh adını verdiği bu cimriliğin tedavisi, âhirete, Allah'ın mükâfatına yürekten inanmaktır: "Nefsinin cimriliğinden korunanım), işte onlar felaha erenlerdir" (Haşr Sûresi: 7).
52. Kur'ân'da üç namaz vakti belirtilmiştir: Güneşin batmasından alacakaranlığa kadar olan zaman ile nafile olmak üzere gecenin herhangi bir saatinde kılınan teheccüd vakti (78-80). "Gündüzün iki ucunda ve geceye yakın bir zamanda namaz kıl" (Hûd âyetinde de bu üç namaz vakti belirtilmiştir. Ayrıntı için o âyetlerin tefsirine bakınız.)
53. Gece uyanıp namaz kılmak, insanı ma'nen yüce makamlara ulaştırır. Bu, Peygamber için bir emir, ümmeti için kuvvetli sünnettir (79).
54. Bir yere giderken: "Rabbim, beni (girdireceğin yere) doğruluk girdi-rişi ile girdir, beni (çıkaracağm yerden)

[4928] Bakara Sûresi: 200-202.
[4929] Fecr Sûresi: 17-20.

doğruluk çıkarışıyle çıkar. Bana katından yardımcı bir delil ver (beni üstün getir, yenik düşürme)/" (80) diye duâ etmelidir.
55. Rûh, Allah'ın emrindendir. İnsan Rûh'un mâhiyetini bilemez. Bu âyette kasdedilen Rûh, insan ruhundan ziyâde, Peyğamber'e vahy getiren Rûh'-tur. Âyette o yüce Rûh'un, Allah'ın buyruğu ile geldiği, mâhiyetinin bilinemeyeceği, insanların bilgisinin buna yeterli olmadığı belirtilmektedir (85).
56. İnsan, Allah'ın lutfuyla, bolluğa erişince şımarır, kibreder. Dara düşünce de umudunu keser, üzüntülere boğulur (83).
57. Herkes, kendi karakterine uygun olan işler yapar. Davranışlar, karakterin eseridir (84).
58. Kur'ân, insanların gönül dertlerine şifâdır. Onları bunalımlardan kurtarır, huzura kavuşturur. Mü'minler, Kur'ân'ı okuyup dinlemekten huzur duyarlar, mutlu olurlar. Ama inanmayanlar, tebliğcisine karşı nefretle dolu olduklarından, Kur'ân, onlara ziyandan -yani nefretlerini artırmaktan- başka bir katkı sağlamaz. Hak sözüne karşı nefret beslemekle de ebedî ziyana uğrarlar, asla iflah olmazlar. Hak söze öfkelenmek, insanı telâfisi imkânsız ma'ne-vî kayıplara sokar, ruhun bütün iyilik ve güzelliklerini soyar (82).
59. İnsanlar ve cinler bir araya gelip birbirine yardım etmiş olsalar dahi yine Kur'ân stilinde bir söz ortaya çıkaramazlar (88).
60. Kur'ân'ın vahy eseri olduğunu bilen Kitap ehli bilginleri, onu duyunca saygı ile eğilirler, Allah'a secdeye kapanır, Kur'ân vahyine duydukları hayranlıktan dolayı "Subhânatlâh, bu ne mükemmel söz!" derler (107-109).
61. Namazda Kur'ân okurken ne bağırmak, ne de sesi tamamen gizlemek uygun değildir. İkisinin ortasında, hafif bir ses, tam saygı ve edeb ile okumalı, duâ etmelidir (110).
62. Allah, kendisine yönelen kulunun dileğini bilir, duasını kabul buyurur (110).

İsrâ Süresi Kırâet Farkları

Kelime: Kırâeî farkı: Okuyanlar:
Ğâib yâ'sıyle:
Hitâb tâsıyie: Tekil: Çoğul:
Tâ'nın dammı, sîn'in fethiyle edilgen kipi:
Tâ'nın fethi, sîn'in dammıyle lâzim fiil:
Tâ'nın dammı, sîn'in kesriyle ifsâd'dan etken:
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [4930]. İbn Abbâs, Mücâ-hid, Katâde, îsâ,
Ebû Recâ' ve Ebû 'Amr.
Ötekiler. Çoğunluk. Saîd ibn Cübeyr. ve Ebû'l-Âliye [4931]. İbn Abbâs, Nasr ibn 'Alî ve Câbir ibn Zeyd.
îsâ[4932].
Çoğunluk [4933]
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Meksûr lâm, şeddeli yâ ile:
Madmûm lâm, şeddeli, mansûb vâv ile: 'Ayn'ın fethi, meksûr bâ'dan sonra yâ ile:
Meksûr 'ayn, meftûh bâ'dan sonra elif ile:
Cîm ile:
Noktasız hâ ile:
Tekil olarak:
Yâ ile ve hemze'nin nasbiyle:
Nûn ile, çoğul mütekeÜim hemze mansûb:
«i Yâ ile, hemze madmûm sonunda çoğul vâvı: Emir lamı, çoğul nûnu ve hafif tevkîd nunuyla:
Hitâb zamiri: Gâib zamiri:
Tekil ve hitâb zamiri:
Okuyanlar:
Zeyd ibn 'Alî.
Çoğunluk ' [4934]. Hz. 'Alî, Hasan ve Zeyd ibn Alî[4935]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, Übey
ve İbn Kays[4936]

[4930] el-Mesâhıf: 54.
[4931] Kurtubî: 10/214; el-Bahr: 6/Ş.
[4932] Günâhlar işleyerek nefislerinizi bozuyorsunuz, demektir.
[4933] el-Bahr: 6/8.
[4934] el-Bahr: 6/9; el-Mesâhif: 54, 141.
[4935] el-Bahr: 6/9.; el-Mesâhif: 188.
[4936] el-Mesâhif: 54, 141.

Çoğunluk.
Ebû's-Simâl[4937]
Hasan.
Çoğunluk [4938]
İbn Mes;ûd [4939]
Ebûbekr, Hamza, İbn Âmir.
Alî ibn Ebî Tâlib, Zeyd ibn Alî ve Kisâî.
Ötekiler[4940]
Übey ve Hz. 'Alî [4941] Çoğunluk. Übey, İbn Kays ve Ebû Nehîk. Enes b. Mâlik.
Âyet
No. 9
12
13
Kelime: Kırâeî farkı:
Yâ'nın fethi, şîn'in fethi ve dammıyle, büşrâ anlamındaki bişr kökünden:
Yâ'nın dammı, bâ'nın fethi, şeddeli meksûr şîn ile, tebşîr kökünden:
İbşâr'dan
Mîm ve sâd'ın fethiyie,
isim yerinde kullanılmış
masdar:
Mîm'ın dammı, sâd'ın
kesriyle ismi fail:
Fail vezninde:
Yâ'nın sükûnuyla:
Okuyanlar:
Hamza, Kisâî.
Yâ'nın dammı, râ'nın fethiyie edilgen: îhrâc kökünden etken:
Yâ'nın fethi, râ'nın dammıyle sülâsî'den etken: 3 İhrâc kökünden çoğul
mütekellim:
Ötekiler.
İbn Mes'ûd, Talha
ve tbn Vessâb.
Übey ve Katâde.
Çoğunluk '. [4942] Çoğunluk. Übey, Hasan ve Ebû Recâ'[4943]
Ebû Ca'fer. Yahya ibn Vessâb [4944]
Ya'kûb. Ötekiler[4945]
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
16
Yâ'nın dammı, lâm'm fethi, meftûh kafin şeddesiyle edilgen kipi: Yâ'nın fethi, lâm'm sükûnu, hafif kafin fethi ile [4946]

Hemze'yi öncesinin harekesi türünden med harfine dönüştürerek: Sakin hemze ile: 1.7 Hemze'yi uzatarak:
Şeddeli mîm ile:
Mîm'in kesriyle:
Okuyanlar:
Ebû Ca'fer, Hasan ve İbn Âmir'.[4947]
Ötekiler [4948]
Ebû Ca'fer. Ötekiler. Hz. Alî, Hasan, Katâde, Ebû'U Âliye, İbn Ebî İs-hâk, Ebû Recâ, îsâ ibn Ömer ve Ya'kûb. İbn Abbâs, Ebû Osman en-Nehdî, Süddî, Ebû'l-Âliye, Zeyd ibn Alî, Rebî', Mücâ-hid ve Hasan [4949] Yahya ibn

[4937] el-Bahr: 6/10.
[4938] el-Bahr: 6/10.
[4939] en-Neşr; Kurtubî: 10/223; Câmi'u'l-beyân: 15/31.
[4940] el-Bahr: 6/11; el-Mesâhif: 41 188.
[4941] el-Mesâhif: 141, 217.
[4942] el-Bahr: 6/14; Mesâhıf: 54, 141.
[4943] el-Bahr: 6/15; el-Mesâhif: 141.
[4944] Kurtubî: 10/229.
[4945] Kurtubî: 10/229; Taberî, bu kırâeti daha doğru bulmaktadır.
[4946] Taberî, bu ikinci kırâeti doğru bulmaktadır.
[4947] Kurtubî: 10/229.
[4948] Ancak kaftan sonraki elifi açık elif, yahut imâle ile okumak konusunda ihtilâf vardır: İmâle babına bakınız.
[4949] Câmi'u'l-beyân: 15/55; Kurtubî: 10/232; el-Bahr: 6/20.

Ya'mer, İbn Abbâs'tan bir
Rivayettir [4950]. Übey [4951]
Âyet No.
18
20, 47
Kelime: Kırâet farkı:
23
Nûn ile: Yâ ile:
Birinci sakin olan ten-vînin kesresi, Vasl'da hemze'nin hazfiyle: Nasb tenvîni ve hemze'-nin dammiyle: Kadâ'dan mâzî: Kadâ'nın masdarı:
Tavsiye kökünden mâzî:
îsâ' kökünden: Şeddeli, meksûr nûn'-dan önce tesniye elifi:
Elifsiz, tekil ve nûn'un fethiyle:
Tenvînsiz olarak fâ'nın fethiyle: Tenvînli fetihle: Kesre tenviniyle: Tenvinsiz kesre ile:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Nâfi'den rivayet'.[4952]
Asım, Hamza.
Ötekiler.
Çoğunluk. Muâz ibn Cebel evlâdından biri [4953]. İbn Mes'ûd mus-hafı, Abdullah ibn Abbâs ve Übeyy [4954] Bir kırâettir [4955] Sülemî, İbn Vessâb, Talha, AJ-meş, Hamza, Ki-sâ'î, Halef.
Ötekiler. İbn Mes'ûd [4956] İbn Kesîr, İbn Âmir.
Birinin kırâetİ. Nâfi, Hafs. Ötekiler.
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
24
27
31

Damme tenvınıyle:	Bir kırâet.
Tenvinsiz damme ile:	Bir kırâet.
Sakin fâ ile:	İbn Abbâs'.[4957]
Zâl'ın dammiyle:	Çoğunluk.
Zâl'in kesriyle:	Saîd ibn Cübeyr, İbn Abbâs, Urve ibn Zübeyr ve Âsım'dan bir Rivayet [4958]
Şeytân tekil:	Hasan ve Dahhâk.
Şeytân çoğul:	Çoğunluk [4959]. Çoğunluk. Übey[4960]

Hâ'nın kesri, tâ'nın fet-

[4950] Ferrâ', çoğalttık anlamına gelen bu kırâetİ reddetmiştir (el-Bahr: 6/20).
[4951] el-Mesâhif: 141.
[4952] el-Bahr: 6/21.
[4953] el-Bahr: 6/25.
[4954] İbn Abbâs'ın şöyle dediği rıvâyeı edilir: Âyet: " "dir. Vâv'lardan biri (sâd'a) bitişmiş, okunmuştur. Aslında Allah hükmetti" olsaydı, hiç kimse Allah'a isyan etmezdi. <Câmı"ul-beyân: 15/63; Kurtubî, el-CâmÎ'!i-Ahkâmi'l-Kur'ân: IÖ/237).
[4955] el-Bahr: 6/25.
[4956] el-Mesâhıf: 55; Taberî'ye göre en doğru kırâet, tekil okumaktır: Câmi'u'l-beyân: 15/63.
[4957] el-Bahr: 6/27. Taberî'ye göre en doğru okuma, fâ'nın kesriyle tenvinsiz okumaktır. (Câ-mÎ'u'l-beyân: 15/65). Ebû Hayyân, bu kelime için kırk türlü söyleniş tarzı zikretmiştir <el-Bahr: 6/23, 27).
[4958] Kurtubî: 10/244.
[4959] el-Bahr: 6/30.
[4960] el-Mesâhif: 142.

hi ve uzatımlı elif ile:	İbn Kesîr.
Önceki gibi, ancak hâ'-	
nın fethiyle:	Hasan.
Hâ'nın fethi ve tâ üze-	
rine nasb tenvini:	Hasan'dan rivayet
Hâ'nın ve tâ'nın fethi,	İbn Zekvân, Ebû
hemze üzerine tenvinle,	Ca'fer ve
medsiz:	Hişam'dan kuv-

32
Hâ'nın kesri, tâ'nın sükûnu ve hemze üzerine tenvinle:
vetli bir rivayet.
Ötekiler [4961]. Çoğunluk.
ÛÜbey [4962]
Âyet No.
33
Kelime: Kırâet farkı:
Taktîl kökünden nehy:
35
36
38
v
3 Katl kökünden nehy:
Sü Hitâb tâsıyle: Ğâib yâsiyle:
Kafin kesriyle, burada ve Şuarâ: 182'de: İkisinde de kafin dammıyle: Vâv'sız:
Fâ'dan sonra vâv ile: Madmûm fâ'dan sonra
hemze ile: Meftûh fâ ve vâv ile:
Râ'nın fethiyle: Râ'nın kesriyle:
Okuyanlar:
A'meş ve İbn Vessâb. Çoğunluk'. [4963] Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler. Übey [4964] Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Ötekiler. Çoğunluk.
Zeyd ibn Alî [4965]
Çoğunluk. Cerrah el-Ukaylî[4966]
Çoğunluk. Ya'kub'un nakline göre bir grup. İbn Mes'ûd[4967]
Hemze ve zamîr'in damını, müzekker za-mîr'den sonra bir vâv: İbn Âmir. Hemze'nin fethi ve te'-nis tâ'sının tenvinli nasbi ile: Ötekiler.
Çoğul olarak izafetle: Übey kırâeti [4968]
İbn Mes'ûd [4969]
okumuş, başka bir
Âyet No.
40
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
41
42
43
44
Soru hemzesi Isfahânî'nin
ve fetha'dan sonra Verş'ten

[4961] Taberî, hâ'nın kesri, tâ'nın sükûnu ile uzatmasız olan Hicaz ve Iraklıların kırâetini daha doğru bulmaktadır (Câmi'u'l-beyân: 15/79-80). Ebû Hatim, ikinci kırâeti galattır, böyle okumak caiz değildir şeklinde nitelendirmiştir (el-Bahr: 6/32).
[4962] el-Mesâhif: 142.
[4963] el-Bahr: 6/32.
[4964] !-Mesâhif: 142. Bir rivayette Übey rivayette ise: okumuştur.
[4965] el-Bahr:6/36.
[4966] Ebû Hatim bu kırâeti kabul etmemiştir (el-Bahr: 6/36).
[4967] Kurtubî: 10/261; el-Mesâhif: 55.
[4968] el-Mesâhif: 142; Kurtubî: 10/262. Taberî'ye göre en doğru kırâet: seyyi'in,müzekker zamî-re izafeti şeklidir (Cârm'u'l-beyân: ‚J5/89).
[4969] İbn Mes'ûd'un okuduğu da söylenmişitr (el-Mesâhif: 55).

gelen ikinci hemze' nin rivayeti [4970]
teshîliyle:
İki hemze'nın tam telaffuzu ile: Ötekiler.
Tasrif kökünden: Çoğunluk.
Hafif râ ile sarftan: Hasan [4971]
Hafif, sakin zâl, mad-
müm kâf ile. Burada ve Hamza, Kisâî,
Furkan: 50'de: Halef.
Meftûh ve şeddeli zâl
ve kâf ile (aslı dur): Ötekiler.
Ğâib yâ'sıyle: İbn Kesir, Hafs.
Hitâb tâsiyle: Ötekiler.
Hitâb tâsiyle: Hamza, Kisâî,
Halef ve Ruveys'-
ten bir rivayet.
Ötekiler.
İbn Kesîr, Nâfi,
Ebûbekr, İbn
Âmir.
Tâ ile müennes: Ötekiler.
Müennes mazi kipiyle: İbn Mes'ûd, Talha
ibn Musarrif ve bazı Mushaflar [4972]
Gâib yâsıyle: Yâ ile, müzekker:

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
44	O^Jüî V	Tâ ile, muhâtab kipi:	Ebû 'Amr,
		kûb, Hafs, Hamza, Kisâî, Halef.	
	CijÎâaI V	Yâ ile, ğâib kipi:	Ebû Ubeyd'in
		Seçimidir [4973]	
47		Çoğunluk.	
		lbn Mes'ûd [4974]	
49		Birincide olumlu, ikin-	
		cide istifham (iki hemzenin de telaffuzu ile):	İbn Âmir. lil...lill Birincisi istifham, ikincisi haber (olumlu):
		Nâfi', Kisâ'î,	
		İstifham için olanın	
		hemzesinin teshili ile:	Nâfi'.
		de istifham ve hemzelerin tam telaffuzu ile:	Kûfeliler ve Ravh. İkisinde de ikinci İbn
		Kesîr, Ebû	
		hemzenin teshîli ile:	'Amr, Ebû Ca'fer
		ve Ruveys [4975]	
53		t% Zâ'yın fethiyle:	Çoğunluk.
		Zâ'yın kesriyle:	Talha ibn
		Musarrif [4976]	
55		Zây'ın dammıyle, bura-	
		da, Nisa' ve Enbiyâ	
		sûrelerinde:	Hamza, Halef.
		Üç yerde de zây'ın	
		fethiyle:	Ötekiler.

Âyet No.	Ketime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
57	Yâ ile, etken:		Çoğunluk.
	Yâ ile, edilgen:		Zeyd ibn Alî [4977]
	Tâ ile muhâtab kipi:		îbn Mes'ûd ve

[4970] Yani hemze'yi elif İle yâ arasında bir sesle okumaktır.
[4971] Kurtubî: 10/265.
[4972] el-Bahr: 6/41.
[4973] Kurtubî: 10/268.
[4974] el-Mesâhif: 55.
[4975] en-Neşr: 1/370-73.
[4976] Ebû Hâtım: "Herhalde bir lehçedir ama, asıl kırâet, fetha iledir" demiştir (el-Bahr: 6/49).
[4977] Yani tanrılar, onları çağırırlar, demektir.

Katâde [4978]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
îbn Mes'ûd.
59 Sâd'ın kesri ve nasb İle: Çoğunluk.
Sâd'ın kesri ve ref* ile: îbn Mes'ûd ve
Zeyd ibn Alî [4979]. Sâd'ın fethiyle, ismi mef'ûl kipi: Bir grup [4980]
60 Mîm'in ve sâd'ın fethiyle: Mef'ale vezninde: Katâde.
60 Çoğunluk.
îbn Mes'ûd [4981]
Nasb ile: Çoğunluk.[4982]
3 Müptedâ olarak ref
ile: Zeyd ibn Alî[4983]
60, 77 Hemze'nin harekesini,
kendinden Önceki sakin râ*ya nakl ile: îbn Kesîr.
Hemze'yi harekesiyle
okuma: Ötekiler.
60 Yâ ile, ğâib kipi: A'meş.
Nûnile, çoğul
mütekellim: Çoğunluk7.
Ayet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
1161 Cîm'in harekesine uy-
mak üzere vasi halinde melâike'nin tâ'sının
dammıyle: Ebü Ca'fer.
Tâ'nin kesriyle: Ötekiler[4984]
İkinci hemze'nin hemze ibn Kesîr, Ruveys
ile elif arasında bir ve Isfahânî'nin
sesle kırâeti: Verş'ten rivayeti.
İki hemze arasım bir Ebû Amr, Ebû
elif ile ayırma: Ca'fer, Kalûn.
Tam telaffuzlu iki Kûfeliler, Ravh,
hemze ile: İbn Zekvân [4985]
62 ve va^f halinde yâ İbn Kesîr ve
ile: Ya'kûb. 'oÂ Sadece vasi hâlinde yâ
ile: Nâfi', Ebû Amr.
J-1 İki halde de yâ'sız: Ötekiler.
63 Çoğunluk. '&£$ İbn Mes'üd[4986]
64 Cîm'in kesriyle: Hafs.
Cîm'in sükûnuyla: Ötekiler,
Cîm'den sonra elif ile: Katâde ve
İkrime[4987]
68, 69 Beşinde de nûn ile: İbn Kesîr.
Âyet Kelime: Kırâet farkı:
No.
Dördünde yâ, sonuncusunda te'nîs
tâsıyle:
Beşinde de yâ ile: 69 Çoğul:
Tekil:
S?

[4978] el-Bahr:6/51.
[4979] Yani deve görücüdür, yahut kendini göstericidir, açıkça görünür anlamına gelir. el-Mesâhif: 55.
[4980] Halk onu görür, demektir.
[4981] el-Bahr: 6/53; el-Mesâhif: 55.
[4982] el-Bahr: 6/56.
[4983] el-Bahr: 6/56.
[4984] en-Neşr: 2/211.
[4985] en-Neşr: 363-364.
[4986] el-Mesâhif: 55.
[4987] e!-Bahr: 6/59.

71
73
74
76
Kâfin fethiyle: Kâfin dammiyle:
Sâ ile telbis'ten edilgen:
Bâ'nın tahfifi ile lebs'ten:
Nûn'un hazfiyle: Hâ'nın kesri ve lâm'dan sonra elif ile: Hâ'nın fethi ve lâm'dan sonra elifsiz: Oyerine ile:
Okuyanlar:
Ebû Ca'fer, Ruveys.
Ötekiler [4988]. Ebû Ca'fer. Ötekiler. Übey[4989]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve
Übey.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[4990]
Çoğunluk. Katâde, İbn Ebî İshâk ve Talha ibn Musarrif [4991]. Ravh'tan bir rivayet ve Atâ ibn Ebî Rabâh'ın kırâeti.
Ötekiler ve başka rivayetlere göre Ravh.
İbn Mes'ûd. İbn Âmir, Hafs, Hamza, Kisâ'î.
Ötekiler. Atâ ibn Ebî Rabâh [4992]
Âyet No.
80
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
82, 93
83
85
Mîm'lerin dammiyle
(idlâl ve ihrâc
anlamında):
Mimlerin fethiyle
(girme ve çıkma
anlamında):
Hafif zây ile, inzal
kökünden:
Şeddeli zây ile, tenzîl
kökünden:
İnzal kökünden, yâ
ile:
Çoğunluk. Übey, Hasan, Ebû'l- Âliye, Nasr ibn Âsim'.[4993]
Ebû Amr, Ya'kub.
Ötekiler [4994] Mücâhid ve Mervezî'nin Hafs'tan
Rivayeti [4995]
Hemze'den önce elif
ile; uzatımlı: Burada ve Ebû Ca'fer ve Secde Hâmîmi: 51'de: İbn Zekvân.
İki yerde de hemze'den
önce elif ile: ötekiler [4996]
Meksûr hemze'den sonra meftûh yâ ile: Bir kırâettir[4997]
Hitâb zamiriyle: Çoğunluk.
Gâib kipiyle (zamîr, soranlara gider): İbn Mes'ûd ve

[4988] Yalnız Şetavî'nin rivayetine göre İbn Verdân, sonuncusunu şeddeli râ ile tağrîk kökünden { ^iCîlJ») okumuştur ki, bu, İbn Miksem, Katâde ve bir rivayette Hasan'ın kırâetı-dir (en-Neşr: 2/308; Kurtubî: 10/293; el-Mesâhif: 142).
[4989] el-Mesâhif: 142.
[4990] el-Mesâhif: 55, 142.
[4991] el-Bahr: 6/65.
[4992] el-Bahr: 6/66.
[4993] Kurtubî; 10/313; el-Mesâhif: 142.
[4994] en-Neşr: 2/219, 308.
[4995] Kurtubî: 10/315; el-Bahr: 6/74.
[4996] Yalnız Verş, tam med yapmıştır.
[4997] Kurtubî: 10/321.

A'meş [4998]
Âyet No.
90
Kelime: Kırâet farkı:
92
93

Tâ ile: Yâ ile:
Tâ'nın fethi, fâ'nın sükûnu, hafif madmûm cîm ile:
Tefcîr kökünden: Tâ ile:
Yâ ile: semâ' fail olarak merfü': Sîn'in fethiyle:
Sîn'in sükûnuyla: Bâ'dan sonra yâ ile: Mukabele'den:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
Katâde.
Kûfeliler.
Ötekiler [4999]
Çoğunluk.
Mücâhid. Nâfi, Âsim, İbn Âmir. Ötekiler [5000] Çoğunluk. A'rec [5001]. Çoğunluk. Abdullah ibn Mes'ûd [5002]
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
97
100
Kaftan sonra elif ile, İbn Kesîr, İbn mâzî: Âmir, Mekke ve Şamlıların mus-haflarında böyledir.
Kaftan sonra elifsiz, Ötekiler ve emir kipi: mushaflan.
Yalnız vasi halinde yâ ile: Nâfî, Ebû 'Amr.
İki halde de yâ ile: Ya'kûb.
İki halde de yâ'sız: Ötekiler.
izafet yâ'sının fethiyle: Nâfi, Ebû Amr. Yâ'nın hazfiyle: Ötekiler.
101 Mazı kıpı: İbn Abbas ve Ebû Nehîk.
Emir kipi: Çoğunluk'.[5003]
102 Tâ'nın dammıyle: Kisâ'î[5004]
Tâ'nın fethiyle: Ötekiler.
Hz. 'Alî ve Sa'îd ibn Cübeyr[5005]
1 Çoğunluk.
Übeyy [5006]

Ayet No.
106
Kelime: Kırâet farkı:

[4998] el-Bahr: 6/76; el-Mesâhif: 55.
[4999] 91 nd âyetteki"yi, kendisinden sonra gelen " ^jayâ " masdanndan dolayı tefîl babından okumuşlardır.
[5000] Yalnız Hafs, Şuarâ ve Sebe' sûrelerinde sîn'i meftûh okumuş, diğerleri sakin okumuşlardır. Ancak Rûm Sûresinde tbn Âmir hariç hepsi sîni fetha ile okumuşlardır. Bu dört yerin dışında sînin sakin olacağı hususunda ihtilâf yoktur (Tebsıra: 571; en-Neşr: 2/309). Taberî'ye göre en doğru kırâet sakin sin iledir (15/61).
[5001] el-Bahr: 6/80.
[5002] el-Bahr: 6/80; el-Mesâhif: 55, 142.
[5003] el-Mesâhif: 200. Tkberî, çoğunluk kırâetİ olan emir kipinden başka okumaya cevaz vermiyor (Câmi'u'l-beyân: 15/174).
[5004] el-Bahr: 6/86.
[5005] el-Mesâhif: 200.
[5006] el-Mesâhif: 142, el-Bahr: 6/86.

Hafif râ ile: •13 Şeddeli râ ile tefrîk'ten:
ziyadesiyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk '.[5007]
Übey, İbn Mes'ûd,
Katâde, Ebû Recâ,
Şa'bî.
İbn Mes'ûd [5008]
106
Mîm'in dammiyle: Mîm'in fethiyle: Birinci sakin harfin
kesriyle:
Birinci sakin harfin dammıyle:
Çoğunluk.
İbn Muhaysın[5009]
Âsim, Hamza
Ötekiler [5010] Çoğunluk kırâeti. Talha ibn Musarrif [5011]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[5012]

18/69 KEHF SÛRESİ..... 1042
Tefsir: **1042**
Tefsir: **1043**
Tefsir: **1045**
Tefsîr: **1046**
Tefsîr: **1046**
Tefsir: **1047**
Tefsîr: **1047**
Tefsîr: **1048**
Tefsir: **1049**
Tefsir: **1050**
Tefsir: **1053**
Tefsîr: **1059**
Tefsir: **1060**
Kehf Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: **1060**
KEHF SÛRESİ KİRÂET FARKLARI 1062

[5007] Açıkladık, îzâh ettik anlamınadır.
[5008] el-Mesâhil. j5, 142; Kurtubî: 10/339; el-Bahr: 6/87. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun kırâeti olan rrieftûh, hafif râ ile olan kırâettir (Câmi'u'l-beyân: 15/178).
[5009] Kurtubî: 10/340.
[5010] Biri birinci fi'lin lamı ile, ikincisi ikinci fi'lin dâl'mdan oluşan iki sakin yan yana gelmiş, ikinci sakin madmûm bir hemze ile başlamaktadır. Bu durumda birinci sakin harf, kesre ile harekelendirir. Âsim, Hamza bu görüştedir. Ya'kûb sakin harf vâv olmadığı takdirde onlara katılmıştır, Ebû Amr da lâm'ın dışındaki harflerde Âsim ile Hamza'ya katılmıştır.
[5011] Kurtubî: 10/343.
[5012] el-Mesâhif: 55.

18/69 KEHF SÛRESİ

Sûrede önce kâfirlerin inatçı tutumları karşısında üzülen Peyğam-ber(s.a.v.)in durumuna işaret edilir. Sonra Kehf ve Rakîm adamlarının öyküsü anlatılır. Peyğamber'e, dünyâ kaygısına düşmeden risalet görevini yapması buyurulur. Mü'minle kâfirin dünyâ ve âhiret durumları tasvir edilir, dünyâ malının geçiciliği belirtilerek âhiret için çalışılması öğütlenir. Mûsâ ile uşağının, Ledün ilmine sahip bir kulla arkadaşlığı ile Zu'1-Karneyn öyküsü anlatılır. Ve inanıp güzel işler yapanların nâîl olacakları âhiret mükâfatı ve Allah'ın yüceliği vurgulanarak sûre bitirilir.

Âyetlerinin birbirine bağlılığı, bütün bölümlerinin birbiri ardınca indiğini gösterir. 110 âyeti içeren sûrenin, 28, 83, 101 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayeti vardır. Muhammed İzzet Derveze'ye göre sûrenin siyak, üslûp ve içeriği, bu rivayeti şüpheli kılar. Resmî sıralamada 18, iniş sırasına göre 69 ncu sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah 'm Adiyle. 1- Allah 'a hamdolsun ki kuluna Kitabı indirdi ve vna hiçbir eğrilik koymadı. 2- Onu dosdoğru bir kitâb olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azaba karşı uyarsın ve iyi işler yapan müzminlere de, kendileri için güzel bir ödül bulunduğunu müjdelesin. 3- Onlar sürekli olarak o ödül içinde bulunacaklardır. 4- Ve: "Allah, çocuk edindi" diyenleri de uyarsın. 5- Bu hususta ne kendilerinin, ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ağızlarından ne büyük söz çıkıyor! Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar. 6- Herhalde sen, onlar bu söze inanmıyorlar diye üzüntüden kendini helak edeceksin! 7-Biz yeryüzündeki şeyleri, kendisine süs olsun diye yarattık ki onların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim. 8- Biz elbette yerin üzerindekileri kupkuru bir toprak yaparız-

Tefsir:

1-5 nci âyetlerde Kur'ân'tn, iyi işler yapan mü'mirileri ebedî nimetlerle müjdelemek, Allah'ın çocuk edindiğini söyleyenleri de uyarmak için indirildiği; Allah'ın çocuk sahibi olduğunu söyleyenlerin, bu sözü bir bilgiye, bir gerçeğe dayanarak söylemedikleri, sadece ağızlarına gelen yalanı attıkları bildirilmektedir.

6-8 nci âyetlerde müşriklerin Kur'ân'a inanmamalarına Peyğamber'in son derece üzüldüğü belirtilmekte; kendisine, bu kadar üzülmesine gerek olmadığı; Allah'ın, şu dünyâ üstündeki süsleri, malı mülkü insanları denemek için yarattığı; insanların bu gibi şeylerle imtihan edildiği; dünya üzerindeki süslerin, yeşilliklerin, mal ve mülkün, bir gün kupkuru bir hale getirileceği anlatılmaktadır.

4-5 nci âyetlerin içeriğinden, Allah'a, çocuk sahibidir diyenlerle Arap müşriklerinin kasdedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü onlar, melekleri Allah'ın kızları sanıyorlar, cinlerle Allah arasında soy bağlantısı kuruyorlardı. Onların bu inançları birçok âyette kınanır.

Son iki âyet, Peygamber (s.a .v.)i tesellî etmektedir: Müşriklerin inanmamasına, adetâ kendisini helak edercesine üzülmesine gerek yoktur. Kendisi sadece bir uyarıcıdır. Bu dünyâ bir sınav dünyasıdır. Bir gün dünyâ yaşamı bitecek, herkes yaptıklarından hesap vermek üzere Allah'a dönecektir.

' 'Onların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim" cümlesinden Allah'ın, insanları serbest irâde sahibi, iyi ve kötüyü birbirinden ayırdedecek ve yaptıklarından sorumlu olacak vasıfta yarattığı anlaşılmaktadır. Böyle olmasa sınavın anlamı kalmaz. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde bu husus benzeri veya değişik ibarelerle vurgulanır.

8 nci âyette yer üzerinde bulunanların, kuru toprak haline getirilmesi, Kıyamette vukubulacağı gibi, her zaman da cereyan eden bir vakıadır. Canlılar ölür, insanların, hayvanların ve bitkilerin bedenleri toprağa karışıp toprak olur. Dünyâda sürekli bir şey yoktur, herşey fânidir. Yalnız Allah bakîdir. İşte âyette dünyâ mülkünün fânî olacağı vurgulanmaktadır. "Dünyâ üzerinde bulunan herşey fânî olacak yalnız celâl ve ikram sahibi Rabbinin yüzü kalacaktır!"

9- Yoksa sen, sadece Kehf ve Rakım sahiplerinin, bizim şaşılacak âyetlerimizden olduklarını mı sandık? (onlardan başka çok acâib âyetlerimiz vardır. Arzı yeşertip sonra kurutmamız da şaşılacak âyetlerimizden değil midir?) 10- O gençler mağaraya sığındılar: "Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver ve bize şu işimizden bir çıkış yolu hazırla!'* dediler. 11- Bunun üzerine nice yıllar, onların kulaklarına (ağırlık) vurduk (onları derin uykuya daldırdık). Sonra onları uyandırdık ki, iki zümreden hangisinin, kaldıkları süreyi daha iyi hesâbedeceğini bilelim. 13- Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Onlar Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidâyetlerini artırmıştık. 14- Kalblerini bağlamıştık. Kalktılar, dediler ki: "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasına Tanrı demeyiz. Yoksa saçma söylemiş oluruz-" 15- "Şunlar, şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduğuna açık bir delil getirme/eri gerekmez miydi? Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir?" 16- "Madem ki siz, onlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden ayrıldınız, öyle ise mağaraya sığının ki Rabbimz rahmetinden bir parça yaysın ve şu işinizden size yararlı bir şey hazırlasın." 17-Güneşi görürsün, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor, battığı zaman da sola doğru onları makaslayıp geçiyor ve onlar, mağaranın, geniş bir açıklığı içindedirler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah, kimi doğru yola iletirse o, yolu bulmuştur; kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onun için yol gösteren bir dost bulamazsın. 18-Uykuda oldukları halde sen onları uyanıklar sanırsın. Onları (uykuda) sağa sola çevirirız. Köpekleri de girişte iki kolunu uzatmış vaziyettedir. Onların durumunu görseydin, mutlaka onlardan dönüp

kaçardın ve onlardan ötürü içine korku dolardı. 19- Yine onları dirilttik ki birbirlerine sorsunlar: İçlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?*' dedi. "Bir gün, ya da daha az" dediler. "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir, dediler, birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin, baksın, hangi yiyecek daha temiz, güzel ise ondan size bir azık getirsin; fakat çok dikkatli davransın, sakın sizi birisine sezdirmesin." 20- "Çünkü onlar sizi ellerine geçirirlerse taşlayarak öldürürler, yahut kendi dinlerine döndürürler ki, o takdirde asla iflah olmazsınız." 21- Böylece onları buldurduk ki, Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu ve (Kıyamet) Saatinim geleceğin)^ asla şüphe olmadığını bilsinler. (Bulanlar), o sırada kendi aralarında onların durumlarını tartışıyorlardı: "Onların üstüne bir bina yapın!" dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine galip gelen{yttki sâhip)fe/-(i); "Mutlaka onların üstüne bir mescid yapacağız" dediler. 22- Görülmeyene taş atar gibi: "Onlar üçtür, dördüncüleri köpekleridir", diyecekler; "Beştir, altıncıları köpekleridir" diyecekler, "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" diyecekler. Deki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Onları bilen azdır. Onun için onlar hakkında yüzeysel tartışma dışında derin münâkaşaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine bir şey sorma. 23- Hiçbir şey için de "Bunu yarın yapacağım" deme. 23- Ancak: "Allah dilerse(yaparım)" de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve: "Rabbimin, beni bundan daha doğru bir bilgiye ulaştıracağını umarım" de. 25- Mağaralarında üçyüzyıl kaldılar, dokuz da ilâve ettiler. 26- De ki: "Onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin ğaybi O'nundur. O, ne güzel görendir, ne güzel işitendir! Onların O'ndan başka bir yardımcısı yoktur ve O, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez."

Tefsir:

9-21 nci âyetlerde Kehf ve Rakım adamlarının öyküsü anlatılır. Kehf, mağara demektir. Rakım ise bir köyün, yahut Ashab-ı Kehf in bulunduğu dağın veya vâdînin adıdır. Kimine göre rkm kökünden olan rakım yazılan levhaya denir. Mağaraya girenlerin isimlerini içeren ve mağaranın kapısına konmuş olan levhanın adıdır'. [5013] Bu âyetlerdeki öykünün özeti şudur:
Birkaç genç, basiretleri, derin düşünceleri sonucunda Allah'ın bir olduğunu, O'ndan başkasına tapılamayacağını anlarlar. Birçok tanrıya tapan toplumları, bunları Allah'a ortak koşmaya, tek Allah'a inanmaktan vazgeçmeğe zorlarlar. Bunlar da toplumlarının baskısından kurtulmak için bir mağaraya sığınırlar ve kendilerini bu sıkıntıdan kurtarması için Allah'a yalvarırlar. Allah onlara uzun bir uyku verir, uyuyakalırlar. Mağaranın öyle bir yerinde uykuya dalarlar ki güneş, ne doğarken, ne de batarken üzerlerine düşüp kendilerini rahatsız etmez, onları makaslayıp geçer. Doğarken sağlarına, batarken sollarına vurur, fakat kendilerinin üstüne düşmez. Uyudukları yerde Allah'ın izniyle sağa-sola da dönerler ki tek yan üzerine yatıp da yanları delinmesin. Öyle uyumuşlardır ki bilmeyen onları uyanık sanır. Ama birden bire onları o durumda gören de ürker. Bunların, mağaranın girişinde ön ayaklarını uzatarak uyumuş olan bir de köpekleri vardır.
Bir zaman sonra Allah onları uyandırır. Birbirlerine ne kadar uyuduklarını sorarlar. Bir gün, ya da daha az bir süre uyumuş olduklarını sanırlar. İçlerinden birine bir gümüş akçe vererek onu yiyecek almak üzere kente gönderirler. Başkalarının kendisini fark etmemesi için dikkatli olmasını, zira kavimleri, bulundukları yeri öğrenirlerse kendilerini taşlayarak öldüreceklerini veya dinlerine döndüreceklerini söylerler.
Ama Allah, kentin halkına onların yerini buldurur. Mağaraya gelen insanlar, Allah'ın hârikasını görürler. Allah'ın, kıyamette ölüleri dirilteceği sözünün gerçek olduğunu anlarlar. Çünkü uyumuş olanlar, yıllar sonra uyanmışlardır. Sonra bunların yerini keşfedenlerden yetki sahipleri, bunların üzerine bir mescid yapmağa karar verirler. Demek ki yeri keşfedildikten sonra Allah onların canını almıştır.
22 nci âyette bu hikâyeyi anlatanlardan kiminin, bunların üç kişi olup köpekleriyle dört olduklarını; kiminin beş kişi olup köpekleriyle altı; kiminin de yedi kişi olup köpekleriyle sekiz olduklarını söylediği; gerçekte bunların sayısını ancak Allah'ın bildiği belirtilir. Hz. Muhammed(s.a.v.)e, bunlar hakkında kimseye bir şey sormaması emredilir. Çünkü bu konuda söylenenler kesin bilgiye değil, tahmine dayanan rivayetlerdir.
23-24 ncü âyetlerde Peygamber(s.a.v.)e hitaben, hiçbir şey için "Bunu yarın yapacağım" dememesi, ancak "Allah dilerse yaparım" demesi; unuttuğu zaman Allah'ı hatırlaması ve Allah'ın, kendisini bu konuda daha doğru yola ulaştıracağını yani kendisine daha sağlam bilgi vereceğini söylemesi emrediliyor.
25 nci âyette Ashabı Kehf'in (Mağara Adamlarının) mağarada üçyüz yıla dokuz da ilâvesiyle üçyüz dokuz yıl kaldıkları anlatılıyor. Hz. Alî'ye atfedilen bir tefsire göre güneş yılını kullanan Kitap ehline göre Ashabı Kehf, Mağarada üçyüz yıl uyumuşlardır. Üçyüz güneş yılı, Arapların kullandığı üç-yüzdokuz ay yılına tekabül eder. İşte âyette üçyüz yıldan sonra "dokuz da ilâve ettiler" buyurulmak suretiyle Kitap ehlinin söylediği üçyüz yılın, Arapların kullandığı üçyüzdokuz ay yılına denk olduğuna işaret edilmiştir'. [5014]
Maamâfîh, Katâde, bu sözün de onların öyküsünü anlatan Kitap ehlinin sözleri olduğunu; onların ne kadar kaldığını Allah'ın daha iyi bileceğini ifade eden müteakip âyette bu sözün reddedildiğini söylemiştir. Nitekim Abdullah ibn Mes'ûd, âyetin başına "dediler" sözcüğünü ilâve ederek: " şeklinde okumuştur. [5015] İbn Kesîr'in itirazına rağmen bizim kanaatimize göre Katâde'nin bu yorumu daha uygundur. Yüce Allah, 22 nci âyette,

[5013] Câmi"ul-beyân: 15/198-199; İbn Kesîr, Tefsîr, 3/74.
[5014] Câmİ'u'l-beyân, 15/231; tbn Kesîr, Tefsîr: 3/80; İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbı'l-Kerîm: 5/217.
[5015] Câmi'u'l-beyân, 15/231; Zemahşerî, Keşşaf: 2/481; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/90.

Ashabı Kehf in sayısı hakkındaki söylentileri reddettiği gibi bu âyette de onların mağarada uyudukları süre hakkındaki söylentileri reddetmektedir. Çünkü Kitap ehli, onların üçyüz yıl uyuduklarını söylüyordu. Eğer Kur'ân onların söylediği gibi söylese, o zaman daha önce bu konuda kimseye bir şey sorma, dedikten sonra onların söylentilerini kabul etmiş olur. Oysa bu konuda söylenenlerin, görülmeyene taş atmaktan ibaret olduğunu belirtmiştir. Onların sayıları hakkındaki rivayetler nasıl tahminden ibaret ise, uyudukları süre hakkındaki söylentiler de tahminlerden ibarettir. Onların ne kadar uyuyup ne zaman uyandıklarını Allah bilir.
İbn Mes'ûd kıraatini göz önünde bulundurursak âyeti şöyle anlamamız gerekir: "Mağaralarında üçyüz yıl kaldılar, dediler, dokuz yıl daha ilâve ettiler." Yani kimi bu gençlerin üçyüz yıl mağarada kaldıklarını söyledi, kimi de dokuz yıl daha katarak üçyüz dokuz yıl kaldıklarını söyledi. Doğrusu bunların, mağarada ne kadar kaldıklarını da yalnız Allah bilir. Sayıları üzerindeki söylentiler gibi, kalış süreleri üzerindeki söylentilerin de bilimsel bir değeri yoktur.
26 ncı âyette de göklerde ve yerde gizli olan şeyleri bilen Allah'ın onların, mağarada ne kadar uyuduklarını daha iyi bildiği; hiç kimsenin Allah'tan başka bir velîsi olmadığı; Allah'ın, hükümranlığında ve mülkünde ortağı bulunmadığı vurgulanır.
Bu kıssa hakkında tefsirlerde birçok detaylı ve efsanevî rivayet yer almıştır. Bu rivayetlerin özeti şudur:
Bu gençler, Efes veya Tarsus kentinden sekiz kişi idi. Adları: Makşimil-nâ, Mahyimilninâ, Yemlîhâ, Martons, Kestonos, Yibors, Yekronos, Yatbiyons ve Kaloş'tu '[5016]. Bu isimler rivayetlere göre farklar gösterir. îsâ'nın havarilerinden biri, bunların bulunduğu kente gelir, hırıstiyanlığı telkin eder. Bu gençler de ona inananlar arasına katılırlar. Kent, putatapan Bizans Kiralı Dakya-nos'un yönetimindedir. Hırıstiyanlara çok baskı yapan, vardığı her kentte hı-rıstiyanları ezen Kıral bu kente de gelir, buradaki hırıstiyanlara da zulmeder, birçoğunu öldürür, fakat kentin ileri gelenlerinin oğullan olan bu gençleri öldürmeğe kıymaz, onları uyarır, tekrar eski dinlerine dönmeleri için kendilerine süre verir, başka bir kente gider.
Putperestliğe dönmek istemeyen, fakat işkenceden de korkan gençler, kentin dağlarından birinde bulunan mağaraya sığınırlar. Bir çoban da köpeğiyle beraber bunlara katılır. Bunları araştıran kıral, sonunda mağarada bulur. Fakat Allah onları uzun uykuya daldırdığından kıral bunları ölmüş sanarak mağarayı üzerlerine kapattırır.-
Rivayetlere göre Dakyanos ailesinden Pedros ve Ronas adında imanını saklayan iki kişi, gelecek kuşakların bu gençleri tanıması için bunların isimlerini, soylarını ve öykülerini iki kurşun veya gümüş veya taş levhaya yazar, bunu bakırdan bir sandığa koyarlar, sandığı mühürleyip üzerine de içinde ne olduğunu belirten bir yazı yazıp gençlerin başlan ucuna veya mağaranın kapışma yerleştirirler, "İnşâallâh, kıyametten önce Allah bu gençleri inanan bir kavme buldurur" derler. İşte gençlerin isimlerini yazdıkları bu levhalara "Rakım" denir. Rakım yazılmış demektir. "Kitâbun merkum" Yazılmış kitap anlamınadır.
Asırlarca süren uzun uykudan sonra uyanan gençler, ne kadar uyuduklarının farkında olmaz, bir gün veya daha az bir süre uyuduklarını sanırlar. içlerinde Yemlîhâ'yı yiyecek almak üzere kente gönderirler. Yemlîhâ, kentte gördüğü çehreleri ve manzaraları tanımaz. Halkın Hz. îsâ'yı takdis ettiğini, hırıstiyanlık gereklerinin özgürlük içinde yapıldığını görünce şaşırır. Verdiği gümüş akçeyi satıcı tanımaz, çünkü bu paranın üzerinden asırlar geçmiştir. Define bulmuş sandıkları bu zâtı, kentin yöneticilerine götürürler. Genç, hı-rıstiyan olan yöneticilere başından geçenleri anlatır. Duyanlar olayı Allah'ın mu'cizesi kabul ederler, imanları artar.
Durumu kırallarına bildirirler. Hıristiyan olan ve Pedros veya Tezosis adını taşıyan Kıral, Allah'ın mu'cizesini görmek üzere kente gelir, halkla birlikte mağaraya gider. Bir rivayete göre Allah o gençleri gizler, kendilerini mağaraya götüren gencin nereye gittiğini fark edemezler, öteki gençleri de göremezler. Bir rivayete göre de mağaraya girer, gençleri görürler. Kiralın ve halkın kendilerini görmeğe geldiklerini anlayan gençler sevinirler. Ki rai I a da konuşurlar. Sonra Allah onları vefat ettirir. Kıral halkla görüştükten sonra onların üzerine bir mescid yapmağa karar verirler[5017]
Bugün Tarsus yakınlarında bulunan bir dağda Ashabı Kehf diye bilinen bir mağara vardır. Yanında da bir mescid yapılmıştır. Aynı şekilde Anadolu'nun birkaç yerinde Ashabı Kehf adiyle anılan mağaralar vardır. Ürdün'de de bu adla bilinen bir mağara vardır. Taberî'nin kaydına göre Rakım, Filistin'in berisinde Usfân'ta Eyle arasında bir vadidir.[5018]
Efes ise Batı Anadolu'da Hıristiyan merkezlerinden biri olarak bilinir ve orada üzerinde Hz. Meryem'in kabri olduğu söylenen bir dağ hırıstiyan-larca kutsal sayılıp ziyaret edilir.
Olay, hırıstiyan tarihine âidolan bir olaydır. Bu konuda hırısliyanların anlattıkları rivayetler, Araplar arasında da yayılmıştır. Olay hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de bulunmayan ayrıntıların, rivayetlerde yer alması, hikâyenin, Araplar arasında yayıldığını gösterir. Bunlar ya Mekke'de yaşayan hırıstiyanlar tarafından yayılmış veya Suriye'ye gelen ve bölgenin hırıstiyan halkından, hı-rıstiyanlık tarihine ait rivayetleri dinleyen Mekke'li tacirler tarafından Hicaz Bölgesine götürülmüştür. Bu kıssa, Peygamber(s.a.v.)in yetiştiği ortamda biliniyordu.
Tarih, Milâttan sonra 249-251 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatoru Dakyanos'un, hırıstiyanlara çok zulmettiğini, ancak dördüncü asır başlarında hırıstiyanlığın, Roma devletinin resmî dini olduğunu yazar.[5019]

[5016] Câmi'u'l-beyân: 15/201.
[5017] .€âmi'u'l-beyân: 15/200-205; İbn Kesîr, Tefsir: 3/75; et-TefsîruM-hadîs.
[5018] Câmi'u'l-beyân: 15/198.'
[5019] et-TefsînTl-hadîs: 6/12.

Âyetlerin içeriğinden bu kıssanın, bir soru üzerine indiği anlaşılıyor. Belki de soruyu, olayın esasını öğrenmek için bir müslüman sormuştur.
Hiç şüphesiz bu olayın da Peyğamber(s7a.v.)in ve kendisine inananların yaşantılanyle yakın benzerliği vardır. Mekke'de mü'minler, tıpkı olaydaki gençler gibi azınlıkta idiler. Peyğamber'e inananlar, daha ziyâde gençler idi. Çünkü yaşlılar, saplandıkları şirk geleneğinden kopamıyorlardı. Gençler daha akılcı, yenilikleri kabule daha yatkın olurlar.
Kureyşin çoğunluğu, baskı, işkence yaparak onları imanlarından döndürmeğe çalışıyorlardı. Öldükten sonra dirilme, hesap verme, âhiret cezası gibi konular, Peyğamber'le müşrikler arasında en önemli anlaşmazlık konuları idi. İşte bu olay, ezilen mü'minleri Allah'ın kurtaracağına ve öldükten sonra dirilmeğe canlı bir örnek oluşturmaktadır. 21 nci âyette anlatıldığı üz-re gençlerin, uzun süre uyuduktan sonra uyanmaları, öldükten sonra dirilmenin bir örneği olarak gösterilir.
Kıssa arasında geçen ve Peyğamber(s.a.v.)e: "Hiçbir şeyi yarın yapacağım" dememesini, herşeyi Allah'ın dilemesine bağlamasını ve unuttuğu zaman Allah'ı anmasını emreden 23-24 ncü âyetlerin, İlk anda kıssa ile ilgisi sezilme-mektedir. Ancak bu konudaki rivayetler, bu âyetlerin, kıssa ile ilgisini ortaya çıkarır:
Rivayetlere göre müşriklerden bazıları yahûdîlerin telkiniyle Hz. Peyğam-ber'den Ashâb-ı Kehf, Zu'1-Karneyn kıssalarını sormuşlar, Peygamber de "İnşâallâh" demeden, yarın sorulara cevap vereceğini söylemiş. Bu yüzden vahiy, oniki gün ile kırk gün arasında değişen bir süre kesilmiş. Mekkeliler, Peyğamber'le alay etmeğe başlamışlar:
".— Muhammed bize yarın söyleyeceğim, demişti. Şu kadar gün oldu, bir şey söylemedi" demişler. Hz. Peygamber çok üzülmüş, nihayet bu iki âyet, daha sonra da soruların cevapları indirilmiş.
Bu üç sorunun, müşrikler tarafından sorulduğu ve buna cevaben İsrâ Süresindeki ruh âyeti ile, bu sûredeki Ashâb-ı Kehf ve ZûM-karneyn kıssalarının indiği hakkındaki rivayetin mantıkî bir yanının bulunmadığını, İsıâ Sûresinin 85 nci âyetinin tefsirinde izah etmiştik. Ancak bizce bu rivayetin bir tek gerçek yanı vardır ki o da şudur:
Hz. Peyğamber'den Ashâb-ı Kehf hakkında soru soıulmuştur. Soruyu soran müşriklerden de olabilir, müsiümanlardan da. Hz. Peygamber (s.a.v.) de "İnşâa/lâh" demeden, sorunun cevabını ertesi gün vereceğini söylemiştir. İşte yüce Allah, sorunun cevâbı olan hikâyeyi anlattıktan sonra Peygamberi de uyararak, "inşâal/öh" demeden hiçbir şeyi yarın yapacağını söylememesini, kendi kendine bilmediği, ğaybe ilişkin bir yükümlülük altına girmemesini emretmiştir. PeyğamberMn, "İnşallah" demeyi unutması, kıssa ile ilgili olduğundan kıssa arasında kendisine bu önemli prensip hatırlatılmış, sonra kıssa tamamlanmıştır.
27- Rabbinin Kitabından sana vahyedileni oku; O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka sığınılacak bir kimse de bulamazsın. 28- Nefsini, sabah akşam, rızâsını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut. Gözlerin, dünyâ hayâtının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyduğumuz; keyfiye uyan ve işi, hep aşırılık olan kişiye itaat etme.

Tefsir:

27 hcj âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben, Rabbinden kendisine vahyedilen Kitabın âyetlerini okuması emrediliyor; Allah'ın sözlerini kimsenin değiştiremeyeceği ve Allah'tan başka sığınılacak bir kimsenin olmadığı vurgulanıyor.
28 nci âyette de sırf Allah rızâsı için sabah akşam Allah'a duâ eden fakir muslumanlarla beraber oturması, dünyâ susune kapılarak onları ihmal etmemesi ve Allah'ı anmayı unutup kendi keyfinin ardına düşen aşırı insanlara uymaması emrediliyor.
Âyette (J^nun fa'ili "gözler" ise ma'nâ, mealdeki gibidir. Fakat fi'l muhâ-tab ise ma'nâ söyle olur: "Sakın sen, dünyâ susune heveslenerek gözlerinim) o(Hak rızâsını isievenVm^'" başka yana sapmasın^ tırsal verme)/"
cümlesinde çoğunluk kııâeline goıc " çoğul mutekellimdir, fail Allah'tır. Anlam, mef'lde verdiğimi/ gibidir. Fakat Ömer ibn Fâid, Mûsâel-Esvâr ve Amr ibn Ubeyd kırâetinde " da nâ tümleç, " "faildir. Bu takdirde: "Kabî, î.endUini bizi anmaktan alıkoyduğundan keyfine uyan, aşırı insana uyma şeklinde olur.
Bu âyetteki dünyâ süsünden maksat, dünyâ süsüne sahip olan zenginlerdir. Yüce Allah, şımarık zenginlerin hatırı için fakir muslumanları ihmal etmemesini Peyğamber'e emretmektedir. "Sabah akşam Rablerinin rızâsını isteyerek O'na yalvaranları kovma..." [5020] âyeti münasebetiyle de anlattığımız gibi müşriklerin zenginleri, fakirlerle birlikte oturmağa tenezzül etmiyor, Peyğamber'le oturup konuşmaları için kendilerine, fakirlerin bulunmayacağı meclisler ayırmasını istiyorlardı. Müslüman olmalarını çok arzu eden Peygamber (s.a.v.) de onların bu isteklerini kabul etmeyi düşünmüştü. İşte inen bu âyetler, toplum fertleri arasında sosyal bir ayırım gözetmeden Allah'ın âyetlerini herkese okumasını, zenginleri kabul edip fakirleri ihmal etmemesini emretmişti. Olay birkaç kez tekerrür etmiş olmalı ki En'âm, Kehf ve Abese olmak üzere üç sûrede bu hususa dikkat çekilmiştir.
28 nci âyetin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat âyetin konu ile sıkı bağlılığı; fakirlerle oturmayı

[5020] En'âm Sûresi: 52.

geleneklerine aykırı bulan zenginlerin, daha çok Mekke devrinde bulunması, âyetin Mekke'de indiğini gösterir.
29- De ki: "Bu gerçek Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin." Biz zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki çadırı onları kuşatmıştır. Eğer feryâd edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir! Ne kötü bir içki ve ne kötü dayanıp oturma yeri! 30- Onlar ki inandılar ve iyi işler yaptılar; elbette biz, işi güzel yapanın ecrini zayi etmeyiz. 31- Onlar öyle kimselerdir ki kendileri için Adn Cennetleri vardır. Alt taraflarından ırmaklar akar. Orada altun bileziklerle bezenirler; ince dibadan, kalın dibadan yeşil giysiler giyerek koltuklar üzerine yaslanırlar. Ne güzel sevab ve ne güzel dayanıp oturma yeri!

Tefsîr:

29- Daha önceki âyette Peygamber (s.a.v.)e, zenginlerin keyfi için fakir müslümanlan ihmal etmemesi emredilmişti. Bu âyette de Tanrısal davetin herkese açık olduğu, dileyenin, Allah'tan gelen bu gerçeğe inanacağı, dileyenin de bunu inkâr edeceği belirtiliyor ve Allah'ın, zâlimleri, çepeçevre saracak bir ateşe atacağı; sıcaktan bunalıp su diye feryadedenlere, yüzleri haşlayan ağır, kaynar su verileceği bildirilmektedir. Bu âyet, dünyada İlâhî gerçeği kabul etmeyen müşriklerin, âhiretteki durumlarını gösteren bir tablo çizer.
30-31 nci âyetler ise mü'minlerin âhiretteki durumlarını gösteren bir tablo çiziyor: İnanan ve iyi işler yapanların iyilikleri boşa gitmez. Allah onları durulmağa değer, alt taraflarından ırmaklar akan bahçelere sokar. İnanmayanlar ateş zindanına atılırken inananlar Adn yani durulmağa değer bahçelere konmaktadır. İpek giysiler giyen cennetlikler, rahat döşekler üstünde, yastıklara dayanıp otururlar. Ateş zindanı çok kötü bir yer iken bu bahçeler son derece güzeldir.
Sündüs ve istebrak kelimeleri Farsçadan veya Rumcadan Arapçaya geçmiş kelimelerdir. Bunlar birer ipek kumaş çeşididir. Demek ki o zaman yabancı ülkelerde dokunan bu kumaşlar, ticaret yoluyla Mekke'ye kadar geliyor ve Mekke halkı tarafından biliniyordu.
32- Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik. 33- Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şeyi eksik etmemişti. Aralarından bir de ırmak akıtmıştık. 34- Adamın ürünü de vardı. Arkadaşıyte konuşurken: "Ben malca senden zenginim, adamca da senden güçlüyüm" dedi 35- Kendisine yazık ederek bağına girdi: "Bunun hiç yok olacağını sanmam" dedi. 36- "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülsem bile, bundan daha güzel bir sonuç bulurum." 37- Kendisiyle konuşan arkadaşı ona dedi ki: "Seni topraktan, sonra nutfe(sperm)den yaratan, sonra da seni bir adam biçimine koyan Rabbine (ortak koşarak) nankörlük mü ettin?" 38- "Fakat O Allah, benim Rabbimdir, ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam!" 39- "Bağına girdiğin zaman: 'Mâşâallâh, kuvvet yalnız Allah iledir!' demen gerekmez miydi? Gerçi sen beni malca ve evlâtça senden az görüyorsun ama/' 40- "Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verebilir ve seninkinin üzerine de gökten bir âfet gönderir de bağın, kupkuru bir toprak kesilir" 41- "Yahut suyu dibe çekilir de bir daha su arayamazsın." 42- Derken o kişinin ürünü kuşatıldı, çardakları üzerine yıkılmış durumda olan bağın karşısında, ona sarfettikleri-ne acıyarak ellerini uğuşturmağa başladı: "Âh, n'olaydı, ben Rabbime kimseyi ortak koşmamış olaydım!" diyordu. 43- Allah'tan başka kendisine yardım eden bir topluluğu da olmadı, kendi kendini de kurtaramadı. 44- İşte o durumda koruyuculuk, yalnız gerçek olan Allah'a mahsustur. O 'nun vereceği sevap da daha hayırlıdır, sonuç da daha hayırlıdır.

Tefsîr:

32-44 ncü âyetlerde inananla inanmayan insanın durumu, düşüncesi; birinin Allah'a imanından gelen güven ve huzur duygusu; kendisini beğenen ötekinin ise perişan sonu anlatılır:
Allah bu iki insandan birine etrafı hurma ağaçlariyle çevrili, araları ürün ekili iki üzüm bahçesi vermiştir. Âyetlerin sözgeliminden ötekinin bahçesi olmadığı anlaşılmaktadır. Malı olan, kıyamete inanmamakta, bu malın dâima kendisinde kalacağını sanarak fakir arkadaşına karşı övünmektedir: "Benim malım ve adamım senden çok, bunların yok olacağını sanmam. Kıyametin kopacağına da inanmıyorum. Ama öyle bir şey olsa da ben Rabbimin huzuruna çıkarılsam bile, orada bunlardan daha iyisini bulurum" demektedir. Dünyada zengin olduğu için kendisinin, Allah katında da değerli olduğunu sanmaktadır. Âhiretteki mevkiin, mal ile değil, yapılan güzel işlerle kazanılacağını bilmemekte, bundan dolayı servet ve mevkiiyle övünmektedir.
Ama inanan arkadaşı ona öğüt verir, kedisini bir menî hayvancığından yaratıp bir adam şekline sokan Allah'a karşı nankörlük etmemesini, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamasını, bahçesine girdiği zaman bunun, Allah'ın kuvvetiyle yaratıldığını, O dilemeyince hiçbir şeyin olmayacağını söylemesi gerektiğini anlatır. "Sen benim malımın ve çocuğumun az olduğunu görüyorsun ama belli olmaz, belki Allah, bana senin bahçenden daha iyi bir bahçe verir ve senin bahçeni de gönderdiği bir âfetle veya yıldırımla vurur, ayakların kayacağı kupkuru, sert bir toprak haline getirir. Ya da suyu çekilir, kurur" der.
40 ncı âyette geçen "husbân" sözcüğü, hesâbedilen azâb, âteş, soğuk, kasırga, yıldırım gibi ürünü vuran bir felâket anlamına gelir. Biz bunu "âfet" olarak terceme ettik.
Sözgeliminden anlaşılıyor ki sonunda bu zengin, imansız adamın ürünleri bir âfetle mahvolmuştur. Ürünlerini

birden bire kaybeden adam harcadığı paraya ve emeğe acıyarak ellerini uğuşturmağa: "Keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmasaydım!" demeğe başlar. Ona yardım edecek bir topluluk bulunmaz, çocuklarının kendisine yararı olmaz. O zaman gerçek koruyucunun, yalnız Allah olduğunu anlar.
Bu, inananla inanmayan insanın ruhsal durumlarını anlatan temsilî bir olaydır. Kur'ân-ı Kerfm'de böyle temsilî olaylarla Allah'a bağlanmanın, insan ruhuna verdiği güven, huzur; inançsızlığın da ruhta yarattığı güvensizlik anlatılır. Bu âyetlerde Mekke'li zengin müşriklerle yoksul müslümanların ruh haletleri tasvir edilmektedir. Yoksul insanlarla beraber oturmağa tenezzül etmeyen o adamların tutumlarını kınayan ve Peyğamber'e onların sözlerine uymamasını emreden âyetlerden sonra bu zengin, mal sahibi müşrik ile yoksul, çocuğu ve adamı az müslüman misalinin anlatılması, manidardır ve müşriklere, sonuçlarının, o bahçe sahibi zenginin sonucuna benzeyeceğini îmâ etmektedir.
45- Onlara dünyâ hayâtının, tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökten bir su indirdik, yerin bitkisi onunla karış(\p yeşer)^/, sonunda (kuruyup) rüzgârların savurduğu çöp kırıntıları haline geldi (işte bu hayât böyle bir mevsim kadar kısadır). Allah herşeye kaadirdir. 46- Mal ve oğullar dünyâ hayâtının süsüdür. Kalıcı olan güzel işler ise Rabbinin katında sevapça da daha hayırlıdır, umutça da daha hayırlıdır.

Tefsir:

45-46 ncı âyetlerde şu dünyâ hayâtının geçiciliği, mal ve çocukların, şu hayâtın bir süsü olduğu, asıl kalıcı olanın bunlar değil, iyi işler, güzel davranışlar, ibadetler olduğu belirtilmektedir.
Önceki âyetlerde mal ve çocuklarının çokluğu ile övünen inançsız insanın durumu ile, malı olmayan, fakat Allah'a son derece'bağlı, inanmış insanın durumu anlatılmıştı. İşte o temsilin ardından burada da dünyâ varlıklarının övünmeğe değer olmadığı, çünkü bunların kısa bir süre sonra elden çıkacağı, bedenden ayrılan ruhla beraber âhirete gelmeyeceği, asıl insana yararlı, insanla beraber kalacak olan şeyin, güzel işleri, davranışları olduğu belirtilmekte ve dünya malına kapılan insan, güzel işlere, iyi ahlâka yöneltilmektedir.
Âyetlerin amacı, insanı dünyadan el etek çekmeğe sevk etmek değil, fakat dünyâ malı yüzünden başkalarına böbürlenmekten, haksızlık etmekten kaçındırmak t ir. Yoksa iyi ahlâk sahibi mü'min için dünyâ malı da Allah'ın rızâsını kazanma vesilelerinden biridir. Çünkü o, malını Allah yolunda harcar: "De ki: Allah 'm, kullan için çıkardığı süsü ve güzel rıztklan kim haram etti? De ki: O, dünyâ hayâtında inananlarındır, kıyamet gününde de yalnız onlarındır"".[5021]
36 ncı âyette geçen "Kalıcı işler", İslâmın yapılmasını emrettiği, hoş gördüğü bütün güzel işler, iyi ahlâk kurallarıdır. Namaz, oruç, zekât, sadaka, adalet, ihsan, cihâd, iyiliğe yöneltme, kötülükten kaçındırma ve benzeri şeylerin hepsi bu kalıcı işlerdendir.
Tefsirlerde "kalıcı işlerin" beş vakit namaz, tesbîh, yahut "lâilâhe illallah", "subhânellâhi velhamdu lillâhi velâilâhe illâllâhu vallâhu ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billahi'I-'aliyyi'I-'azîm" cümlelerinin olduğu hakkında bazı sahâbî ve tabiîlere dayanan rivayetler yer almıştır. Bu rivayetler garip görünmektedir. İyi ve güzel işleri sadece bir ibadete, bir teşbihe hasretmek doğru değildir. Bu teşbih ve ibadetler de kalıcı işlerdendir ama kalıcı işler sadece bunlardan ibaret değildir. Zikir, istiğfar, namaz, oruç, hac, sadaka, başkalarına yardım, akrabayı ziyaret, cihâd, hasılı Kur'ân'ın öngördüğü bütün işler insanla beraber kalacak, dünyâ yaşamından sonra ruhuna arkadaş olacak güzel işlerdendir.
47- (Yalnız kalıcı işlerin yarar sağlayacağı) gün dağları yürütürüz; yeri al açık görürsün (dağlar savrulmuş, ovalarla dümdüz olmuş, engebeler kalmamış); insanları toplamışız, hiçbirini bırakmamışadır. 48-Ve hepsi sıra sıra senin Rabbine sunulmuşlardır. "Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi (tek başına, malsız mülksüz) bize geldiniz! Oysa siz, size, (yaptıklarınızdan hesap sorulacak) bir zaman tayin etmeyeceğimizi sanmıştınız." 49- Kitap ortaya konulmuştur. Suçluların, onun için-dekilerden korkarak: "Vâh bize, bu kitaba da ne oluyor, küçük, büyük hiçbir şey bırakmıyor, herşeyi sayıp döküyor!" dediklerini görürsün. Yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Rabbin kimseye zulmetmez.

Tefsîr:

48-49: Yukarıda dünyâ malının ve zinetinin geçiciliği, insanla beraber kalacak olanın güzel işler olduğu belirtildikten sonra bu âyetlerde de şöyle bu-yuruluyor: Rabbin huzurunda yalnız kalıcı güzel işlerin yarar sağlayacağı gün Allah, dağları yerinden giderir, her taraf dümdüz olur, ne yüksek kalır, ne alçak. Pürüzler, engebeler kalkar, dünyâ dümdüz görünür. İnsanlar Allah'ın huzuruna çıkarılır ve Allah onlara şöyle buyurur:
— Sizi ilk yarattığımız gibi bize geldiniz. Sizi ilk yarattığımız zaman malınız mülkünüz yoktu. Annenizden çırıl çıplak doğmuştunuz. İşte dünyâya çıplak olarak girdiğiniz gibi, kendinizin sandığınız dünyâ malını dünyâda bırakıp yine bize çıplak geldiniz. Nasıl malsız, mülksüz, çocuksuz doğmuş idiyseniz yine öyle malsız, mülksüz ve çocuksuz olarak bize geldiniz. Dünyâ varlıklarının hepsini geride bıraktınız. Demek ki malım, diye övündüğünüz şeyler, gerçekte sizin değildi. Mülkün sahibi biziz.

[5021] A'râf Sûresi: 32.

Allatyjn, bu azar hitabından sonra herkesin kitabı yani yaptığı işlerin tutanağı ortAya konur. Herkes yaptığı küçük, büyük bütün işlerin sonucunu oraüa gprİİr, Allah kimseye haksızlık etmez.
50- Meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik, secde ettiler, yalnız İblîs etmedi. O, cinlerdendi, Rabbinin buyruğu dışına çıktı. Şimdi siz, benden ayrı olarak onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Bu, zâlimler için ne kötü bir değiştirmedir! 51- Ben onları ne göklerin, yerin yaratılmasında ve ne de kendilerinin yaratılmasında hazır bulundurmadım; saptırıcıları yardımcı tutmuş da değilim. 52- O gün (Allah) der ki: "Benim ortaklarım zannettiğiniz şeyleri çağırın (da sizi kurtarsınlar)/" İşte çağırdılar ama (çağırdıkları) kendilerine cevap vermediler. Ve biz, onların aralarına tehlikeli bir uçurum koyduk. 53- Suçlular ateşi gördüler, artık içine düşeceklerini iyice anladılar, fakat ondan kaçacak bir yer bulamadılar.

Tefsîr:

50 nci âyette Âdem ile İblîs kıssasına bir göz atılmakta, cinlerden olan ve Rabbinin buyruğu dışına çıkarak Âdem'e secde etmeyen İblîs'i, insanların dost tutmamaları, yalnız Allah'a bağlanmaları gerektiği vurgulanmaktadır.
İblîs ve soyuna uymak, onların ardından gitmek, onların telkinlerine uyarak günâh ve bâtıl olan şeyleri yapmaktır. Başka âyetlerde İblîs'in, âteşten yaratıldığı için kendisini Âdem'den üstün gördüğü, bu yüzden Âdem'e secde etmediği anlatılmıştı. Fakat ilk defa burada İblîs'in cinlerden olduğu belirtilmiştir.
İslâm bilginlerinden bir kısmına göre cin, gözden gizli varlıklara denir. Bu anlamıyla melekler de cin (yani gözden gizli) varlıklar grupundandır. Fakat bir kısım bilginlere göre melekler cinlerden ayrı bir gruptur.
"O gün (Allah), onların hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' der. (Melekler); 'Sen yücesin, bizim velîmiz onlar değil, sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı, çoğu onlara inanmıştı' derler" [5022] âyetleri, cinlerin ayrı, meleklerin ayrı varlıklar olduğunu gösterir.
Hz. Âişe'nin rivayet ettiği: "Melekler nurdan yaratıldı, cinler ateşten bir mâric'den (yalın, çalkanan bir ateşten). Âdem de (Kur'ân'da) size anlatılan şeyden (yani çamurdan) yaratıldı" [5023] mealindeki hadis de cinlerin meleklerden ayrı vasıfta ruhsal yaratıklar olduğunu ifade eder. Gerçeği Allah bilir.
51 nci âyette tblîs'i ve neslini kendisine ortak koşanları redd için yüce Allah, onları göklerin, yerin ve insanların yaratılışında hazır bulundurmadığını; gökleri, yeri, insanları ve diğer yaratıkları onların yardımiyle değil, kendi gücüyle yarattığını, insanları yanlış yola yöneltenleri kendisine yardımcı yapmayacağını bildirmekte, böylece hiçbir yaratıcı gücü olmayan, kendileri yaratılmış olan şeyleri Allah'a ortak, yardımcı tutmanın doğru olamayacağı anlatılmaktadır.
Eğer kelimelerindeki zamirler, şeytanı ve neslini kendilerine velî edinen insanlara giderse o zaman âyetin anlamı şöyle olur: Ben onları ne gökleri ve yeri yaratırken, ne de kendilerini yaratırken hazır bulundurmadım. Kendilerinden yardım istemedim. Kâinatı nasıl yarattığımı onlara göstermedim. Yaratıkları yaratırken onlar benimle beraber değillerdi. Tanrı diye taptıkları şeylerin, kâinatı yaratırken bana yardım ettiklerini görmediler. Öyle ise görüp bilmedikleri şeyler hakkında nasıl hüküm veriyor, onların bana yardımcı, benim ortağım olduğunu ileri sürüyorlar?
52-53 ncü âyetlerde Allah'tan başka şeylere bağlanmanın, onlara yalvarıp yakarmanın anlamsızlığını belirtmek üzere: Herkesin, Allah'ın huzuruna çıktığı zaman müşriklere: "Haydi bana ortak olduğunu sandığınız şeyleri çağırın da size yardım etsinler!" diyeceği, çağırılan tanrıların cevap vermeyeceği, tapanlarla tapılanlar arasına bir engel konulacağı; suçluların, âteşe düşecekleri ve ondan kurtuluş çaresi olmadığını anlayacakları buyurulmaktadır. Tanrı diye tapılan şeylerin, ne dünyâda, ne de âhirette hiçbir yaran olmayan, uydurma isimlerden ibaret olduğu, gerçeklerin ortaya çıkacağı âhirette bu tanrıların kaybolup gideceği, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde anlatılır. Burada da taze bir üslûpla aynı mânâ anlatılmıştır.
54- Andolsun biz bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misâli türlü biçimlerde anlattık. Ama insan, tartışmaya herşeyden daha çok düşkün-dür, 55- Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan ve Rablerine istiğfar etmekten alıkoyan şey, ancak evvelkilerin yasasının kendilerine gelmesi{ni)t yahut azabın açıkça karşılarına gelmesi(n\) bek-\tmç\eri)dir. 56- Biz, elçileri sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz, inkâr edenler, hakkı bâtılla gidermek için mücadele ediyorlar. Onlar âyetlerimle ve uyarıldıkları şeylerle alay ettiler. 57- Kendisine Rabbinin âyetleri hatır/atıldığı halde onlardan yüz çeviren ve ellerinin (yapıp) öne sürdüğü (günâhları)/?/ kötülükleri unutandan daha zâlim kim olabilir? Biz onların kalbleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içine de ağırlık koymuşuz. Onları doğru yola çağırsan da bu halde asla doğru yola gelmezler. 58- Ama çok bağışlayan, esirgeyen Rabbin, eğer onları yaptıklarıyla hemen cezalandıracak olsaydı, onların azabını çabuklaştırırdı. Fakat onlar için vazedilen bir zaman vardır ki ondan (kaçıp) sığınacak bir yer bulamayacaklardır. 59- İşte şu kentler de zulmetmeğe başlayınca onları helak ettik. Onları helak etmek için de bir süre belirlemiştik.

[5022] Sebe' Sûresi: 40-41.
[5023] Müslim, Zühd: 60; İbn Hanbel: 6/158, 168.

Tefsir:

54- Yüce Allah, bu Kur'ân'da insanlara her türlü benzetmelerle, temsillerle gerçeği anlatmıştır. Fakat insan çok tartışmacıdır. Bir tuılu gerçeği kabul etmez, tartışn, durur.
55- Kendilerine yol gösterici geldiği halde insanların inanıp Rablct inden mağfiret dilemelerine engel olan tek şey, öncekilerin başlarına gelen sonuçla nn kendi başlarına da geleceği, ya da azabı karşılarında açıkça görecekleridir. Öncekilerin uğradığı sonuca kendileri de uğrasın, kendileti de onlaı gibi helak olup gitsinler diye inanmıyorlar. Yoksa inanmamaları için bıı sebep \ok tur. Bu ifade, gerçeği gördükleri halde inanmayanları kınayan bıı uyan \c tehdid üslûbudur.
56- Elçiler mujdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilirler. İnanmayanla! da hakkı bastırmak, Allah'ın âyetleriyle, uyarılarıyle alay etmek amaciylc taıtı-şıp dururlar.
Bu üç âyette gerçeği açık açık anlatan vahiyler karşısında inanmayan insanların takındıkları inatçı, tartışmacı tavır anlatılmaktadır. Peşin ve sabit fikirli adama gerçeği açıklamak için ne kadar delil getirilse, ne kadaı temsil verilse para etmez. O inkârda kararlıdır. Her söylenenle alay cdcı, a/âbı kaı-şısında görmedikçe inanmaz. Azabı gördükten sonra İnanmasının da bir yararı olmaz. Çünkü o azap kendisini mahvedecektir. Yaptıklarına bir cc/â olarak gönderilmiştir, geri çevrilmez.
57 nci âyette Allah'ın âyetleri kendisine hatırlatıldığı halde inanmayan, yaptığı kötü İşleri de unutan kimseden daha zâlim yani haksız bu insanın olmadığı; öylelerinin olumsuz davranışları yüzünden Allah'ın, gonulleiine perdeler geçirdiği için gerçeği anlamadıkları, kulaklarına da ağırlık \ntulduğu için hak sözü duymadıkları, Peygamber bunları ne kadar hakka davet etse doğru yola gelmeyecekleri belirtilmektedir. Peşin düşünceleri yüzünden onları anlama yetenekleri körelmiştir. Çünkü İnsanın kafasını açmadan, istek göstermeden anlaması mümkün değildir.
İşte inkârda kararlılıkları, anlama ve gerçeği duyma istidatlarını kapatmıştır. Bundan dolayı anlamazlar, duymazlar, yola da gelmezler. Onları bu hale getiren, kendi davranışları, boş geleneklerinin etkisinde oluşan peşin fikirleri, saplantılarıdır.
Bu âyette önyargının, insanın istidadını kapattığı vurgulanmakta, insandaki psikolojik bir olay anlatılmaktadır. Anlayışın kapanması olayı, Allah'ın kanunları içinde oluşan psikolojik bir olaydır. Onun için yüce Allah, kanunları içinde oluşan bu psikolojik olayı, kendi fi'li olarak anlatır. Gerçekte de O'nun işidir. Ama olayın nedeni, insanın anlamak istememesidir. Basiretinin kapanmasına, bu isteksizliği sebebolmuştur. Bundan dolayı insan kınanmaktadır. İsrâ Sûresinin 45-46 ncı âyetlerinde de aynı mânâ ifade buyurulmuştur.
58 nci âyette kullarına acıyan Allah'ın, yaptıklarından ötürü onları hemen cezalandırmadığı, uslanmaları için onlara süre tanıdığı, ama belirlenmiş o süre dolunca Allah'ın cezasından kurtulamayacakları,
59 ncu âyette de daha önce haksızlıkları yüzünden helak edilen kentlerin, helaki için de bir süre tanınmış olduğu, o süre gelince yıkılıp mahvedil-dikleri belirtilmektedir.
Bu âyetlerde yüce Allah, Peyğamber'e inanmayan ve onunla alay eden kimseleri uyarmakta, onların böyle kendi hallerine bırakılmayacaklarını, bir gün yaptıklarının cezasını çekeceklerini bildirmektedir.
60- Mûsâ uşağına demişti ki: "Ya iki denizin birleştiği yere varacağım veya uzun bir zaman yürüyeceğim." 61- İkisi iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular, balık sıyrılıp denizde yolunu tuttu. 62- (Belirtilen yeri) geçtiklerinde Mûsâ, uşağına: "Kahvaltımızı bize getir, andolsun, bu yolculuğumuzdan epey yorgunluk çektik" dedi. 63- (Uşağı): "Gördün mü, dedi, kayaya sığındığımız vakit balığı unuttum. Onu söylememi bana ancak şeytan unutturdu. Balık, şaşılacak biçimde denizin içinde yolunu tuttu!" 64- (Mûsâ); "İşte aradığımız oydu*' dedi. Tekrar izlerini takibederek geriye döndüler. 65- Huzurumuzdan bir rahmet verdiğimiz ve katımızdan bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulu buldular. 66- Mûsâ ona: "Sana öğretilenden, bana doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" dedi. 67- (O da); "Sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın?" dedi. 68- "Sana bildirilmeyen bir şeye nasıl dayanabilirsin?" 69- (Mûsâ): "İnşâallâh, dedi, beni sabredici bulursun, senin emrine karşı gelmem." 70- "O halde dedi, eğer bana tabi olursan ben sana anlatıncaya kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma." 71- Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman gemiyi deli-verdi. (Mûsâ): "Halkını boğmak için mi gemiyi deldin? Gerçekten sen çok tehlikeli bir iş yaptın!" dedi. 72- (O kul): "Sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın, dememiş miydim?" dedi. 73- (Mûsâ): "Unuttuğum şeyden ötürü beni kınama ve bana bu işimden dolayı bir güçlük çıkarma" dedi, 74- Yine yürüdüler. Nihayet bir oğlan çocuğuna rastladılar. (O kul) hemen onu öldürdü. (Mûsâ): "Bir can karşılığı olmadan temiz bir cana kıydın ha? Doğrusu sen, çirkin bir iş yaptın!" dedi. 75- (O kul); "Ben sana, sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın dememiş miydim?" dedi. 76- (Mûsâ) dedi ki: "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaş olma, benden sana özür ulaştı (o zaman benden ayrılmakta mazursun)." 77- Yine yürüdüler. Nihayet bir kent halkına varıp onlardan yemek istediler. (Kent halkı) onları konuklamaktan kaçındılar. Derken orada yıkılmak isteyen bir duvar buldular; hemen onu doğrulttu.(Mnsâ): "İsteseydin, buna karşılık bir ücret alırdın" dedi. 78- "İşte, dedi, bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim" 79- O (yaraladığım) gemi, denizde çalışan yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim, çünkü onların ilerisinde her (sağlam) gemiyi zorla alan bir kıral vardı." 80- "Çocuğa gelince: Onun anası, babası mü'min insanlardı. Bunun onlara azgınlık ve küfür sarmasından korktuk."

81- "İstedik ki Rableri, onun yerine onlara ondan daha temiz, daha merhametli birini versin." 82- "Duvar ise şehirde iki ye-tîm çocuğun idi. Altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki onlar güçlü çağlarına ersinter de Rab-binden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Bunları ben kendiliğimden yapmadım. İşte senin sabredemeğin şeylerin içyüzü budur."

Tefsir:

60-82 nci âyetlerde Mûsâ ile uşağının, Allah'ın, kendi katından bilgi verdiği bir kulla buluşmak üzere yola çıktıkları, iki denizin birleştiği yerde onu buldukları; Musa'nın ona tâbi olup bir süre onunla dolaştığı; fakat onun, görünürde kendi bildiklerine ters düşen işler yapmasına dayanamayıp ona itirazlarda bulunması yüzünden ayrılmak zorunda kaldığı; ayrılırken o zâtın, yaptığı işlerin içyüzünü Musa'ya açıkladığı anlatılmaktadır.
Bu konuda zikredilen hadislerden Musa'nın, İsrail oğullan peygamberi Hz. Mûsâ Aleyhisselâm; uşağının, Yûşa' ibn Nûn; sâlih kulun da Hızır olduğu anlaşılır. Saîd ibn Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilir: "İbn Abbâs'a:
— Nevf el-Bekkâlî, Hızır'ın arkadaşı Musa'nın, İsrail oğullarının adamı Hz. Mûsâ olmadığını sanıyor, dedim. İbn Abbâs şöyle dedi:
— Allah'ın düşmanı yalan söylemiş [5024]. Bana Übeyy ibn Ka'b, Peyğam-ber(s.a.v.)in şöyle buyurduğunu anlattı:
"Bir gün Mûsâ, İsrail oğulları arasında bir konuşma yaptı, öyle güzel konuştu ki herkesin gözlerinden yaşlar aktı. Kendisine: 'İnsanların en bilgilisi kimdir?' diye soruldu. 'Benim' dedi. Bu konudaki bilgiyi Allah'a havale etmeyip 'Benim" dediği için Allah onu azarladı. Kendisine: 'İki denizin birleştiği yerde bir kulum vardır, o senden bilgilidir' diye vahyetti. Mûsâ: 'Yâ Rab, ben onu nasıl bulurum?' dedi. Yüce Allah: 'Yanma bir balık alırsın, balığı bir zenbile koyarsın, nerede balığı yitirirsen işte o, oradadır' dedi. Mûsâ zenbil içinde bir balık aldı. Yanında uşağı Yûşa' ibn Nûn olduğu halde yürüdü.
"Bir kayaya vardılar. Başlarını koyup kayanın gölgesinde uyudular. Balık hareket ederek zenbilden çıktı, denize düştü, denizde hayli mesafe aldı. Allah suyun balığa doğru akmasını durdurdu. Su balığın üzerinde bir kemer gibi oldu (balık altından geçiverdi). (Bir rivayete göre de kayanın dibinde hayât gözesi denen, değdiği herşeyi canlandıran bir su vardı. İşte o su balığa değince balık canlandı, zenbilden sıyrılıp denize girdi.)
"Mûsâ uyandığı zaman uşağı, ona balığın durumunu söylemeyi unuttu Günün kalan kısmında ve geceleyin yürüdüler. Ertesi gün Mûsâ, uşağına:
— Azığımızı getir, bu yolculuğumuzda hayli yorulduk, dedi.
Allah'ın buyurduğu yere varıncaya kadar yorulmamıştı. Orayı geçtikten sonra yorgunluk duymağa başladı. Uşağı ona:
— Gördün mü, dedi, kayanın altında bulunduğumuz zaman balığın durumunu sana söylemeyi unuttum. Bunu sana söylemeyi unutturan şeytandır. Balık tuhaf bir şekilde denizde yol aldı. Mûsâ:
— İşte aradığımız oydu, dedi.
Ayaklarının izini sürerek geriye döndüler. Kayaya vardıklarında elbisesine bürünmüş bir adam gOrdüler. Mûsâ ona selâm verdi. Hızır:
— Senin ülkende selâm nereden? dedi. Mûsâ:
— Ben Musa'yım, dedi. Hızır:
— İsrail oğullarının Mûsâsı mı, dedi. Mûsâ:
— Evet, sana öğretilen bilgiden bana yol gösterecek bir şeyler öğretmen için sana geldim, dedi. Hızır:
— Sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın ey Mûsâ. Ben Allah'ın bana öğrettiği ve senin bilmediğin bir bilgiye göre hareket ederim. Sen de Allah'ın sana öğrettiği, benim bilmediğim bir bilgiye göre.hareket edersin, dedi. Mûsâ:
— İnâallâh, beni sabırlı bulursun, senin buyruğuna karşı gelmem, dedi. Hızır:
— Öyle ise, bana uyarsan, ben sana anlatıncaya kadar benden hiçbir şey sormayacaksın, dedi.
— Deniz kıyısında yürümeğe başladılar. Bir gemi geçti. Kendilerini bindirmelerini istediler. Hızır'ı tanıyan gemiciler, onları ücretsiz olarak gemiye bindirdiler. Gemiye biner binmez Hızır, hemen geminin ön tahtalarından birini söktü. Mûsâ:
— Bu adamlar bizi gemilerine ücretsiz bindirdiler. Sen de içindekileri boğmak için gemiyi deldin, kötü bir iş yaptın, dedi. Hızır:
— Ben sana benimle beraber bulunmağa dayanamazsın dememiş miydim? dedi. Mûsâ:
— Unuttuğum şeyden dolayı beni kınama, işimde güçlük çıkarma; dedi.
Peygamber (s.a.v.): "Birinci itiraz, Musa'nın unutmasından dolayı olmuştu" dedi.
Bir serçe geldi, geminin yanına kondu, denizden iki damla su aldı. Hızır Musa'ya:
— Benim ve senin ilmimiz, Allah'ın bilgisinden, ancak şu serçenin denizden eksilttiği su kadar bir şey eksiltir, dedi.
Sonra gemiden çıktılar. Kıyıda yürürlerken Hızır, çocuklarla berabe*. oynamakta olan bir çocuk gördü. Eliyle

[5024] Bekkâl oğullarından bu zât, Hızır'ın arkadaşı Musa'nın, Yâ'kub oğlu, Yûsuf oğlu, Ifrâ-hİm oğlu Mîşâ oğlu Mûsâ olduğunu sanırmış (et-Tâc: 4/167). Kasımî'ye göre Nevfel-Bekkâlî, Ka'b el-Ahbâr'ın karısının veya onun kardeşi oğlu karısının oğlu olup doğru söyleyen bir tabiîdir (Mehâsınu't-Te'vîl: 11/4090).

başını tutup koparark onu öldürdü. Mûsâ:
— Birini öldürmemiş, temiz bir cana mı kıydın? Kötü bir iş yaptın! dedi. Hızır:
— Ben sana, sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın dememiş miydim? dedi. Mûsâ:
— Eğer bir daha senden bir şey sorarsam, artık benimle arkadaşlık etmemekte haklısın, dedi.
Yürüdüler, bir kente vardılar '[5025]. Halkından yemek istediler. Halk bunlara yemek vermedi. Orada yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Hızır duvarı eliyle düzeltti. Mûsâ:
— Bu kent halkından yemek istedin, bize yemek vermediler, bizi konuk-lamadılar. Sen isteseydin şu yaptığın işe karşılık bir ücret alırdın, dedi. Hızır:
— İşte seninle benim ayrılmamızın zamanı geldi. Şimdi senin dayana-madığın şeylerin içyüzünü sana anlatayım, dedi.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.): "Keşke Mûsâ sabretseydi de Allah, ikisi hakkında bize daha çok şey anlatsaydı" dedi. Saîd ibn Cübeyr, İbn Abbâs'ın bu hadisten sonra: "O gemi denizde çalışan yoksulların idi. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde her (sağlam) gemiyi zorla alan bir kı-ral vardı. Çocuğa gelince: Onun anası babası mü'min insanlar idi. Bunun, onlara azgınlık ve küfür sarmasından korktuk, istedik ki Rableri onun yerine onlara ondan daha temiz, daha merhametli birini versin..." âyetlerini okuduğunu söylemiştir.[5026]
Buharı ve Müslim'in rivayet etmelerine rağmen bu hadisin bütün sözlerinin Hz. Peyğamber'in sözleri olduğu çok şüphelidir. İbn Abbâs, bu.hadisi, âyetlerde anlatılan Musa'nın, İsrail oğullan Peygamberi olan Mûsâ değil, Mîşâ oğlu Mûsâ olduğunu söyleyen Nevf el-Bekkâlî'nin sözünü çürütmek için anlatmıştır. Hadisteki Hızır'la Mûsâ konuşmasında Musa'nın: "Ben Musa'yım" dediği zaman Hızır'ın: "İsrail oğullarının Mûsâsı mı?" demesi, belli ki Nevf in sözlerine cevaptır. Demek ki hadise başka sözler karışmıştır.
Bu konudaki ayrıntılı rivayetler, Peyğamber'in yaşadığı ortamda bu olayın bilindiğini ve anlatıldığını gösterir. Çünkü bu ayrıntılar âyetlerde olmadığı gibi hadislerde de yoktur. Kanaatimize göre yatıudî kitaplarıyle, rivâyetleriyle ilgilenen kimseler, veya Araplar arasında yaşayan bazı kitap ehli insanlar tarafından anlatılmak suretiyle bu kıssa Araplar arasına yayılmıştır.
İsrail oğullan ile ilgili bir kıssa olmasına rağmen bu olay, bugünkü Tevrat'ta yoktur. Ama bu durum, Hz. Peygamber zamanındaki Tevrat nüshalarında veya şerhlerinde böyle bir olayın hiç olmadığı anlamına gelmez. Bu kıssayı anlatan parça zamanla Tevrat nüshalarından kaybolmuş olabilir.
Kur'ân-ı Kerîm'de ne Musa'nın uşağının, ne de karşılaştığı bilgin kulun adından söz edilmez. Ancak yukarıda sevk ettiğimiz hadise ve tefsîrlerdeki rivayetlere göre Musa'nın uşağının adı Yuşa' ibn Nûn, bilgin kulun adı da Hızır (Arapça telâfuzu Hadr dır.
Hızır'ın peygamberliği ve ebedî yaşadığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayete göre Hızır, Âdem'in kendi oğludur. Bir rivayete göre de oğlu Kabil'in veya el-Yesa'ın oğludur. Bir temele dayanmayan bu rivayetlerin tutarlı yanı yoktur. Müfessirlerden kimi: "Bunu kendiliğimden yapmadım" sözüne dayanarak Hızır'ın peygamber, kimi de velî olduğunu, kimi de onun peygamberlik ile sıddîklik arasında bir makamda bulunduğunu, bir bakımdan velî, bir bakımdan nebî olduğunu söylemişlerdir.[5027]
Hâzin'in ifadesine göre: Mutasavvıflar ve erbabı salâh indinde Hızır diridir. Hızır'ın bazı kimselere göründüğüne; darda kalanlara yardım ettiğine; güzel, hayır yerlerinde bulunduğuna dair hikâyeler pek çoktur. Hayât suyundan içtiği için ebedî diriliğe ermiştir. Kendisi Zu'l-Karneyn'in veziri imiş. Zu'l-Karneyn hayât suyunu keşfetmek için maiyetiyle birlikte karanlığa girdiği zaman en önde giden Hızır, suyun kaynağını bulmuş, ondan içmiş ve yıkanmış. Fakat Zu'l-Karneyn yolu şaşırdığı için geri dönmüş.[5028]
Hızır'ın hayât suyundan içerek ebedî yaşama erdiği tarzındaki rivayetlerin tutar tarafı yoktur. Kâsımî; Buhârî, Ebû Hayyân, Ebû"I-Huseyn ibn el-Munâvî ve İbn Teymiyye'nin, Hızır'ın öldüğü kanısında olduklarını nakletmektedir[5029]
Ebû Hayyân'a göre cumhur, Hızır'ın öldüğünde müttefiktir. Zira ölme-seydi, Peyğamber'e gelip inanması ve ona tâbi olması gerekirdi. İbn Kesîr de Hızır'ın yaşadığı hakkındaki rivayetlerin hiçbirinin doğru olmadığını söylüyor [5030]Ebû'l-Huseyn ibn el-Munâvî de şöyle diyor: "Hızır'ın ebedî yaşam kazandığı, bugün var olup olmadığı konusunu araştırdım. Söylentilere dayanarak onun mevcudolduğunu söyleyenlerin çoğunun iftira ettiklerini anladım.
Bu konudaki merfu hadisler vâhîdir. Kitap ehline kadar götürülen rivayet zinciri sağlam değildir... Diğer haberlerin hepsinin başı ve sonu vâhîdir. Bunlar ya gafletle sağlam haberler arasına sokuşturulmuştur veya bazıları bunu kasden yapmıştır. Yüce Allah: "Senden önce hiç kimseye ebedî yaşam vermedik" [5031] buyurmuştur"[5032]

[5025] Bu kent Antakya'dır (et-Tâc).
[5026] Buhârî, 'İlm: 44, Bed'u'l-halk: 11, Enbiyâ: 27, Tefsîr, Sûre: 18; Müslim, Fedâil: 170, 172; Tirmi2î, Tefsîr, Sûre: 18; İbn Hanbel, Musned: 5/117-119.
[5027] Kâsimî, Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4092.
[5028] Hâzin, Lubâbu't-Tev'îl fi Me'ânî't-Tenzîl: 4/228.
[5029] Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4092-404.
[5030] Tefsir: 3/100.
[5031] Enbiyâ Sûresi: 34.
[5032] Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4093.

Maddî hayât bakımından kıyamete kadar yaşayan bir insanın olmaması gerekir. Biraz önce kaydettiğimiz Enbiyâ Sûresinin 34 ncü âyetinde Allah'ın, Hz. Peygamber'den önce de hiç kimseye ebedî yaşam vermediği vurgulanmaktadır. Demek ki maddî cisimle ebedî yaşayan bir insan yoktur. Ancak Hızır'ın, bildiğimiz maddî hayâtla değil, misâl âleminde yaşayan, darda kalmışlara yardım eden, sâlih bir kul olması mümkündür. Onun birçok kimseye göründüğüne dair anlatılan hikâyelerin hepsi uydurma olamaz. Hızır'ın bir gerçeği vardır. Ama rivayetlerde anlatıldığı gibi bu zât öyle hayât suyundan içerek maddî cisimle diriliğe eren bir insan değil; misâl âleminde bulunan, zaman zaman bazı insanlara görünen ruhsal bir insandır. Nitekim Sadred-dîn Konevî, Tebsıretu'l-mubfedî ve tezkiretu'l-muntehî adlı eserinde: "Hızır'ın varlığının misâl âleminde olduğunu naklet mistir."
İbn Teymiyye de fetvalarından birinde şöyle diyor: Yüce Allah'ın: İnsanlardan bazı adamlar, cinden bazı adamlara sığınırlardı da onların şımarıklığını artırırlardı" [5033] âyetinde buyurduğu gibi cinlerden birçok kimse bu dünyâda zaman zaman görülürler. Bunlar ricâlu'l-ğayb (görünmez âlemin adamlaradır. Zaman zaman Hızır'ı görenler de bir cinnîyi görmüşlerdir. O tanıdıklarımdan birkaç kişiye görünmüş ve: 'Ben Hızırım' demiştir. Görünen kimse bir cinnî idi. Ama müslümanlar onu Mûsâ devrindeki Hızır sanmışlardır. Mûsâ zamanındaki Hızır ölmüştür. Zira sağ olsaydı, Peygamber'e gelip ona inanması ve onunla birlikte savaşması gerekirdi"[5034]
Mûsâ ile Hızır'ın buluşacakları yer olan "Mecme'u'l-bahreyn: İki denizin birleşme yeri"nin neresi olduğu üzerinde çeşitli görüşler vardır. Buranın 1) Karadenizle Hazer Denizi arası (Azerbaycan), 2) Ermenistan'da Kur ve Res (Araş) nehirleri arası, 3) Akdenizle Kızıldeniz arası, 4) Ürdün ve Kulzum nehirleri arası, 5) Antakya, 6) Eyle, 7) Atlas Okyasunu kıyısındaki Endülüs'te bir şehir, 8) Afrika'da Tanca şehri olduğuna dair görüşler nakledilir. Bazılarına göre de iki deniz, Hızır'la Musa'ya işarettir. Kurtubî bunun ibn Abbâs'-tan rivayet edildiğini, fakat rivayetin doğru olmadığını söylüyor.[5035]
Kur'ân-ı Kerîm'de bir isim verilmemiştir. Ancak kıssanın kahramanı Mûsâ, eğer İsrail oğullarının peygamberi Mûsâ ise -ki sözgelişinden bu anlaşılıyor-Sina'da yaşamıştır, gezip dolaştığı yerler de o bölgededir. İsrail oğullan Mısır'dan çıktıktan sonra uzun süre Sina bölgesinde yaşamışlardır. Hz. Mûsâ ne Tanca'ya, ne Azerbaycan'a, ne de İspanya'ya gitmemiştir. O halde "İki Denizin Birleştiği Yerin*' Kızıldenizle Akdeniz arasında bir yer olması daha uygundur.
Bu kıssanın içerdiği derslere gelince bunlar şöyle özetlenebilir:
1) Her bilenin üstünde bir bilen vardır. Toplum düzeni için gerekli olan şerîat yanında bir de herkesin kavrayamayacağı manevî bilgi mevcuttur. Allah, şeriat bilgisini, peygamberlikle görevlendirdiği kimselere verir. Hakikat bilgisini dilediği kuluna verir. Şeriat bilgisi, peygamberden sonra rivayet yoluyla veya okuyarak öğrenilir. Hakikat bilgisi öğrenme ile değil, keşif yoluyla ruha akar. Bu, Allah'ın kuluna hediyesidir.
2) Şeriat bilgisinccyanhş görünen birçok şey, hakikat bilgisince doğru ve yerindedir. Çünkü şeriat bilgisi görünüşe, hakikat bilgisi herşeyin içyüzüne göredir.
3) Olaylarda Allah'ın hikmetleri vardır. İnsanın kötü gördüğü birçok şey, aslında iyidir. Ancak içyüzünü bilmediği için insan onu şer sanır. Bu bakımdan başa gelen olayları Allah'ın hikmetine havale edip sabretmeli ve sonunda onun hayırlı olacağını düşünmelidir.
4) İlim öğrenmek için gerektiğinde başka yerlere gitmeli ve yol zahmetine katlanmalıdır.
5) Yola giderken yanına bir arkadaş almak, arkadaşla yola gitmek uygundur.
6) Hocası rütbe itibariyle kendisinden aşağı da olsa, öğrencinin hocasına saygı göstermesi, ona itiraz etmemesi gerekir. Nitekim Mûsâ, kendisinden aşağı derecede olan Hızır'a tâbi olmuş, ona saygı göstermişti.
7) Bir malın, büyük bir bölümünü kurtarmak için cüz'î bir bölümünü telef etmek caizdir. Nitekim Hızır, gemiyi kurtarmak için bir bölümünü yaralamıştı.
8) Büyük bir fesattan korunmak için küçük bir fesat işlenebilir. Nitekim Hızır, ebeveyni kurtarmak için onların çocuğunu öldürmüştü.
9) İnsanın bilmediği bir şeyi hemen inkâr etmemesi, düşünüp içyüzünü öğrenmesi gerekir.
10) Verilen söze, kesilen şarta uymak.
11) Hatâdan özür dilemek,
12) Çocuklarını Allah'ın rahmet ve gözetimine ısmarlamak, onların geleceklerini düşünmek lâzımdır. Nitekim geriye kalan çocuklarını düşünerek onlar için duvarın altında para saklamış olan kişi, sâlih bir insan olarak nitelendirilmiştir.
13) Hızır, düzelttiği duvara karşılık ücret almamıştı. İşte mürüvvet sahibi insan da yaptığı her iyilikten hemen karşılık beklememeli, iyiliği Hak rızâsı için yapmağa çalışmalıdır.
14) Bir binayı ve eşyayı korumak, bakımını yapmak, onarmak, yıkılmağa, yahut bozulmağa terk etmemek lâzımdır.
Kıssada buna benzer birçok ders ve ibret vardır. Kâsimî bunları tefsîrin-de saymaktadır'.[5036]
83- Sana Zu'l-Karneyn'den soruyorlar. De ki: "Size ondan bir anı okuyacağım." 84- "Biz onu yeryüzünde güçlü

[5033] Cin Sûresi: 6.
[5034] Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4094.
[5035] Kurtubî: el-Câmi'li'-Ahkâmi'l-Kur'ân: 6/9; Câmi'u'l-beyân: 15/271; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/93.
[5036] Mehâsinu't-Tfe'vîl: 11/4084-4085.

kıldık ve ona herşey-den bir sebep (ulaşmak istediği herşeye ulaşmanın yolunu, aracını) verdik. 85- O da bir yola girdi, 86- Nihayet güneşin battığı yere ulaşınca onu kara balçıklı bir gözede batar buldu. Yanında da bir kavim buldu. Dedik ki: "Ey Zu'l-Karneyn, (onlara) .ya azâbedersin, veya kendilerine güzel davranırsın." 87- Dedi: "Kim haksızlık ederse ona azâbede-ceğiz, sonra o, Rabbine döndürülecektir. O da ona görülmemiş bir azâbedecektir." 88- "Fakat inanıp iyi iş yapan kimseye de en güzel mükâfat vardır. Ona buyruğumuzdan kolay olanı söyleyeceğiz (yapılması kolay işleri emredeceğiz). 89- Sonra yine bir yola girdi. 90- Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşınca onu, güneşe karşı kendilerine bir siper yapmadığımız bir kavim üzerine doğar buldu. 91- İşte (Zu'l-Karneyn) böyle (idi). Onun yanında daha nice bilgi ve yetki bulunduğunu biliyorduk. 92- Sonra yine bir yola girdi. 93- Nihayet iki sed arasına ulaşınca onların önünde hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu. 94- Dediler ki: "Ey Zu'l-Karneyn, Ye'cuc ve Me'cuc, bu yerde bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?" 95- Dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu imkânlar daha iyidir. Siz bana (insan) güc(ü) ile yardım edin de sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım." 96- "Bana demir kütleleri getirin." İki dağın arasını aynı düzeye getirince "Üfleyin!" dedi. Nihayet o (demir kütleleri)/»' bir ateş haline sokunca: "Gelirin bana, üzerine erimiş katran dökeyim" dedi. 97- Artık (Ye'cuc Me'cuc) onu ne aşabildiler, ne de delebildiler. 98- (Zu'l-Karneyn) dedi: "Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin va 'di geldiği zaman onu yerle bir eder; şüphesiz Rabhi-min va'di gerçektir. 99- Biz (va'dimizin geldiği) gün (Ye'cuc Me'cuc'u) bırakmışızdır, birbiri içinde dalgalanmaktadırlar. Sûr'a da üflenmiş/ir ve onları hep bir araya toplamışızdır. 100- O gün cehennemi kâfirlere açıkça göstermişizdir. 101- Onlar ki beni anmağa karşı gözleri perde içinde (kapalı) idi ve (Kur'ân'ı) dinlemeğe tahammül edemezlerdi.

Tefsir:

83-98 nci âyetlerde Batıya ve Doğuya hükmetmiş olan Zu'l-Kaineyn'in öyküsü anlatılır: Allah'ın büyük bir güç ve bilgi verdiği Zu'l-Karncyn, gıiıc-şin battığı yere kadar gider. Güneşin bir 'ayn-i hami'e'c de battığını görür. 'Ayn: Su gözesi demektir. Hami'e ise iki şekilde okunmuştur: llami'e ve hamiye. Hami'e: Kara balçık, hamiye sıcak su anlamına gelir. Birinci kıraete göre Zıı'l-Karneyn, güneşin kara balçıklı bir su gözesinde battığını; ikinci kirâcie göre de bir sıcak su gözesinde battığını sanmıştır.
Demek ki deniz kenarında durmuş, deniz ufkunda kaia bulut Un arasında batan güneş, Zu'I-Karneyn'e, kara balçıklı bir su kaynağına gömülür gibi görünmüştür.
İbn Hazm'in Kutebî'ye dayandırdığı bir re'ye göre de 'ayn-ı hami'e, güneşin battığı yer değil, Zu'l-Karneyn'in bulunduğu yerdir. Ayn-ı hami'e okyanustur. Allah'ın azameti karşısında okyanus, 'aynı hami'e olarak ifade edilmiştir. Zu'l-Karneyn okyanusa gelmiş, orayı geçemeyince 'ayn-t hami'ede durup güneşin battığını görmüştür. Ve yine güneşin yanında değil, fakat 'Ayn-ı hami'e'de bir toplum görmüştür'.[5037]
İbnAbbâs "Hamiyeh" şeklinde okurken, Muâviye 'hamiyeh" şeklinde okumuştur. Bu yüzden İbn 'Abbâs ile ihtilâfa düşen Mu'âviye Ka'bu'l-Ahbar'dan Tevrat'ta güneşin nerede battığını sormuş; Ka'b, Arap halkı, Arap-çayı benden iyi bilirler. Fakat ben Kitâb(ı Mukaddes)te güneşin, kara balçığa battığını buluyorum" diyerek İbn 'Abbâs'ın görüşünü desteklemiştir. [5038] Bu rivayet, Kitabı Mukaddes'te de güneşin batışının böyle tasvir edildiğini gösterir.
Tabii burada anlatılan, Zu'l-Karneyn'in sanisıdır. Zu'l-Karneyn, güneşin kara balçığa gömülüp kaybolduğunu sanmıştır. Gerçekte güneşin kara-balçıklı su gözesine saplanması söz konusu değildir. Çünkü güneş batmaz. Dünya dönünce güneş ufkun altına düşüp görünmez olur. Kaffâl'ın da dediği gibi Dünyâ'dan pek çok büyük olan Güneş, su gözesine değil, Dünyâ'nın da içine sığmaz [5039] Ka'bu't-Ahbğr'm dediği gibi eğer Tevrat'ta veya şerhlerinde güneşin su ile çamur arasına battığı yazılmış ise Kur'ân-ı Kerîm de zaten bilinmekte olan kıssayı o kitaplara uygun biçimde anlatmıştır. Çünkü Kur'ân, onları iptal eden değil, doğrulayan bir kitaptır .[5040]
Zu'l-Karneyn, o bölgedeki halkı hükmü altına aldıktan sonra güneşin doğduğu yere gelir. Orada evden, barınaktan yoksun, ilkel bir kavim bulur. Sonra vardığı iki sed arasında hemen hemen hiç söz anlamayan çok daha ilkel bir kavim bulur. Ye'cuc Me'cuc'un saldırılarına uğrayan bu toplum, kendisinden, onların saldırılarına engel olacak bir baraj yapmasını isterler, bunun için bir vergi ödemeyi önerirler. Zu'l-Karneyn, vergiye ihtiyacı olmadığını, ancak kendisine insan gücüyle yardım etmelerini söyler. Demir parçaları toplattırıp vadiye yığdırır. Barajın boyu, vadinin iki yanındaki dağlarla aynı düzeye gelince demirleri kaynatmak için ateş yaktırır. Aralarına zift veya erimiş bakır döktürmüş olduğu demirler ateş karşısında eriyen zift veya bakırla birbirine kaynar. Artık Ye'cuc, Me'cuc o barajı aşamaz ve delip geçemez. Zu'lKarneyn, Allah'ın kullarına acıması sonunda bu işi başardığını, fakat zamanı gelince Allah'ın, bu barajı yerle bir edeceğini söyler.
99-101 nci âyetlerde barajın yıkıldığı zaman Ye'cuc Me'cuc'un dalga dalga dünyâyı istilâ edecekleri veya şaşkınlıktan birbirine çarpacakları, Sûra da üfleneceği ve insanların bir araya toplanacağı, Allah'ı anmayan kâfirlere cehennemin açıkça gösterileceği anlatılmaktadır.

[5037] Kurtubî: el-Câmi': 1150; Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4111-4112.
[5038] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/103.
[5039] Kurtubî: el-Câmi': 11/50.
[5040] Mâİde Sûresi: 48 nci âyete bakınız.

* * *

İlk âyetinde bir soru üzerine indiği belirtilen kıssanın, Hz. Peyğamber'-in yaşadığı ortamda duyulduğu, işitildiği anlaşılmaktadır. Zira duyulmayan bir şey sorulmaz. Demek ki soranlar bu hikâyeyi duymuşlar, ama Peyğamber'in bunu vahiy yoluyla anlatıp anlatamayacağını denemek veya hikâyeyi Peyğamber'den duyup işin aslını öğrenmek için sormuşlardır.

Muhammed İzzet Derveze'ye göre Ashabı Kehf hakkındaki soruyu soranlar tercihen müsrümanlarçhr. Fakat Zu'l-Karneyn hakkındaki soruyu müşriklerin sormuş olması daha kuvvetlidir. Bu bakımdan bu âyetlerin, Medine'de indiği rivayeti şüphe ile karışlanmalıdır. Çünkü üslûp, Medenî üslûptan çok Mekkî üslûp damgasını taşımaktadır '.[5041]

Kıssanın kahramanı Zu'l-Karneyn'in kişiliği, Ye'cuc Me'cuc'un hangi millet olduğu, yapılan barajın nerede bulunduğu hakkında birbiriyle çelişik çok rivayet vardır. Çoğu bilimsel bir belgeden yoksun, hayal ürünü olan bu rivayetlerin saptadığı gerçek, hikâyenin, Peyğamber'in yaşadığı ortamda bilindiği ve duyulduğudur.

Kam, çağ, boynuz, hükümdar anlamlarına gelir. Zu'l-Karneyn: İki çağlı, veya iki örüklü veya iki boynuzlu demektir. Zu'l-Karneyn hakkında tefsirlerde yer alan rivayetlerin özeti şudur:

Bazıları onun peygamber olduğunu sö.ylemişlerse de çoğunluğun kanısına göre peygamber değil, âdil bir hükümdardır. Kendisi güneşin iki boynuzuna, yani doğup battığı yerlere ulaştığı, yahut hem Rum hem Fars kiralı olduğu, yahut aydınlık ve karanlığa girdiği, yahut ru'yâsmda güneşin iki boynuzunu tuttuğunu gördüğü, yahut kendisinin iki örük saçı olduğu veya gerçekten sarığının altında gizlediği iki boynuzu olduğu için kendisine 2u'l-Karneyn (iki boynuzlu) denmiştir.

Kendisi Nûh oğlu Yâfes oğlu Yunan oğullarından Merzube oğlu Merzu-bân'dır. [5042] Yahut Yunanlı Filips'in oğlu İskender'dir. [5043] Kimine göre de 2uMKarneyn iki tanedir. Birisi İbrahim Aleyhisselâm zamanında, ikincisi de Hz. îsâ'ya yakın zamanda yaşamıştır. Zu'I-Karneyn'in Himyer Kiralı Ebûkereb olduğunu söyleyenler de vardır'.[5044]

Vehb ibn Münebbih'e göre Zu'l-Karneyn ihtiyar bir Rum kadının oğlu imiş. Ergenlik çağına gelince sâlih bir kul olmuş. Allah ona:

— Seni, demiş, değişik milletlere göndereceğim, bunlar içinde iki millet vardır ki aralarında dünyâ kadar mesafe bulunmaktadır. Biri güneşin battığı yerde oturur, adı Nâsik'tir, diğeri güneşin doğduğu yerde oturur, adı Mensek'tir. İki millet de vardır ki aralarında dünya kadar genişlik vardır. Biri sağ kuturda (kuzeyde) oturur, adı Hâvîl'dir diğeri sol kuturda (güneyde) oturu-rur, adı Nâvîl'dir. Gideceği milletlerden kimi de dünyânın ortasında bulunur: Cinler, insanlar, Ye'cuc Me'cuc da dünyânın ortasında oturan milletlerdendir. Zu'l-Karneyn:

— Ya Rabbi, demiş, ben onlara hangi kuvvetle üstün gelirim, hangi kuvvetle onları yenerim ve hangi dille onlara hitâbederim? Allah buyurmuş ki:

— Ben seni güçlendireceğim, dilini açacağım, pazuna güç vereceğim, hiçbir şey sana zor gelmeyecek. Sana öyle bir heybet vereceğim ki hiçbir şey seni korkutmayacak. Işık ve karanlığı senin buyruğuna vereceğim, onları senin askerlerin yapacağım. Işık önünde yürüyüp sana yol gösterecek, karanlık da seni arkandan sarıp düşmanlarından gizleyecek.

Allah bulutu onun emrine vermiş. Bulut onu üstünde taşımış. Işığı yaymış, gece ve gündüz onun için bir olmuş. Yeryüzünde yürümesini kolaylaştırmış, yolları ona boyun eğdirmiş [5045]

'Nihayet güneşin battığı yere varınca onu kara balçıklı bir gözede batar

buldu" âyetinin tefsirinde Beğavî ve Hâzin şöyle diyorlar: "Güneşin battığı kara, çamurlu suyun yanında bulunan kavmin oturduğu kentin on iki bin kapısı varmış. Eğer halkının gürültüsü olmasaymış, çamura gömülmekte olan güneşin sürtünmesini duyarlarmış. Güneşin doğduğu yerde bulunan ve kendilerini güneşten koruyacak bir örtüleri olmayan kavim de hiç temel tutmayan bir yerde oturuyorlarmış. Bunlar yer altındaki tünellerde gölgelenirler. Ancak güneş zevale erdikten sonra işlerinin başına, çift çubuklarına dönerlermiş. Ya da güneş doğunca suya girerler, güneş yükselince sudan çıkıp hayvanlar gibi otlarlarmış. Yahut bunlar çıplak bir kavim imişler. Her adam kulaklarından birini döşek gibi yere serip üzerine uzanır, diğerini de yorgan gibi üstüne örtüp güneşten korunurmuş".[5046]

İbn Kesîr, Ezrakî ve başkalarından naklen Zu'l-Karneyn'in, Hz. İbrâ-hîm Ka'be'yi yaptığı zaman ona inanıp onunla birlikte Ka'be'yi tavaf ettiğini, vezirinin de Hızır olduğunu yazıyor ve el-Bidâye ve'n-Nihâye adlı eserinde bu konuda hayli bilgi vermiş olduğunu söylüyor'. [5047] Yine İbn Kesîr, İsrail oğulları haberleri arasında Zu'l-Karney'in, bin altıyüz sene yaşayıp boylamasına, enlemesine dünyayı dolaştığının anlatıldığını söylüyor.

Fahreddîn Râzî ise Bîrûnî'nin el-Âsâru'l-bâkiye 'ani'l-kurûni'l-hâliye" adlı eserinden naklen Zu'l-Karneyn'in, Himyer Kiralı Ebûkerb olduğunu, Him-yer şâirlerinde birinin onunla şöyle övündüğünü yazar:

Ceddim Zu 'l-Karneyn, yeryüzünde kınanmayan, yüce, müsîüman bir kıral idi .

[5041] et-Tefsîru'l-hadîs: 6/42.
[5042] Beğavî: 4/229;-Hâzin: 4/229; Fethu'l-Kadîr: 3/307.
[5043] Mefâtîhu'l-ğayb: 21/163.
[5044] Fethu'l-Kadîr: 3/307.
[5045] Câmi'u'l-beyân: 16/17-18.
[5046] Beğâvî: 4/230.
[5047] Tefsîr: 3/101.

Şerefli bir mürşidden mülkün sebeplerini araştırmak üzere doğulara, batılara gitti.
Güneşin, kara balçık-çamurlu bir gözede battığını gördü.
İbn Kesîr de bu şi'rin, Tubba' denen Yemen kırallarına âîdolduğunu söyler.[5048]
Çoğunluğun kanısına ve Hâzin'in de tercihine göre Zu'1-Karneyn, Batıya, Doğuya, Kuzeye, Güneye hâkim olan Makedonya Kiralı İskender'dir. Babası Filipis ölünce Rumları hükmü altında toplamış sonra gidip Arap kıral-larını yenmiş, oradan'yeşil denize (Kızıl deniz mi?) varmış, Mısır'a dönmüş, kendi adını verdiği İskenderiye kentini yaptırmış, sonra Şam'a, Kudüs'e girmiş, kurbanlar takdim etmiş, Ermenistan'a varmış, kapıları ayırmış, barajı yaptırmış, Irak, Nabat, Berber kırallarını hükmü altına almış, İran'ı istilâ etmiş, Hind'e, Çin'e gitmiş, Uzakdoğu ülkelerini yendikten sonra Irak'a dönmüş, orada hastalanıp Sur şehrinde ölmüş ve oraya gömülmüştür.[5049]
Gerçek Zu'l-Karneyn kimdir?
Yukarıdaki rivayetlerin çoğu hurafedir, hiçbir tarihî değer taşımaz. Öyle sanıyoruz ki İsrail oğulları arasında dolaşan rivayetlerden alınmıştır. İbn Kesîr, ZuM-Karneyn hakkıda birçok haberin Kitap ehlinin hurafelerinden olduğunu söylüyor' [5050] fakat kendisi de aynı hurafeleri esaslı bir tenkide tabi tutmadan naklediyor.
Yalnız Hızır'ın, Zu'1-Karneyn'in veziri olduğu, hayât suyundan içtiği şeklindeki efsaneyi çıkarırsak, Makedonya Kiralı İskender'in hayâtı, âyetlerde anlatılan kıssa kahramanının hayâtına yakınlık gösterir. Müfessirlerin çoğun-luğuna göre de Zu'1-Karneyn, milâttan önce 330 yılında kıral olan, Dârâ'nın kızıyla evlenen, BengaTa kadar giden, dönerken, ülkesine kavuşmadan Irak'ta ölen Büyük İskender'dir. Ancak burada anlatılan zât, en azından Allah'a inanan sâlih bir kuldur. Oysa Makedonya Kiralı İskender, puta tapan bir toplumun kiralı idi. Bu toplum çok tanrıya inanırdı. Eğer İskender de kavmi gibi çok tanrılı bir inanca sahip idiyse, âyetlerde anlatılan Zu'1-Karneyn'in vasfından uzaktır.
Ancak İskender büyük filozof Aristo'nun talebesidir. Seferlerinde hocasını da beraberinde götürmüştür. Neysâbûrî'nin dediği gibi filozofların sözlerinin hepsi batıl değildir. Aristo'nun tevhide inandığı, çok tanrıcı inancı kabul etmediği herkesin bildiği bir şeydir. Eflâtun'un hocası Sokrat da Allah'ın birliğine inandığından dolayı mahkûm edilmiştir. Demek ki İskender de hocası Aristo gibi tevhide inanıyordu. Ama karışıklık olmasın diye bu inancını halktan gizlemiş, veya ilânına gerek görmemiş olabilir. Genellikle saraylardaki düşünce, kültür, yaşam, halkın yaşamından farklıdır.
Tarihçiler Zu'1-Karneyn'in, Hicretten dokuzyüz elli dört yıl, Milâttan da üçyüz otuz iki yıl önce İskenderiye'yi yapmış olan Filips'in oğlu Büyük İskender olduğu kamsındadırlar.[5051]
İskender'in yaptığı sed nerededir?
İbn Kesîr'in rivayetine göre 'Abbasî halifelerinden el-Vâsik, Zu'l-KarneynMn yaptırdığı şeddi bulmak için bir birlik göndermiş. Ülkeden ülkeye geçerek nihayet şedde varan birlik iki yıl sonra dönmüş ve şeddin demir ve bakırdan yapılmış olduğunu, üzerinde büyük kilitler bulunan bir kapısı olduğunu, bir burçta kerpiç ve çalışma kalıntılarının bulunduğunu, çevredeki kıratlar tarafından şedde muhafızlar bulundurulduğunu, kendisinin ve ci-vardaki dağların erişilemeyecek kadar yüksek olduğunu gördüklerini söylemişlerdir.[5052]
Kâsimî'ye göre Zu'1-Karneyn'in yaptığı sed, bugün Rusya'nın egemenliğindeki Dağıstan bölgesinde bulunan Derbend ve Hozar kentleri arasındadır.
Burada eskiden beri (Sudd) adiyle meşhur bir boğaz vardır. Bu boğazda De-mirkapı adında bir yer bulunur. Burası Arapların Kaf Dağı dedikleri Kafkas dağlarından iki dağın arasında bulunan, eski bir demir baraj kalıntısıdır [5053]. İdrîsî de Ceyhun Irmağı arkasındaki Tirmiz yakınlarında Demirkapı adiyle bilinen bir sed bulunduğunu, Timurlenk'in, ordusuyla bu şeddi geçtiğini söylemiştir. 1403 yılında Kestil Kiralının elçisi olarak Timürlenk'e giden Kılafi-ço, Demirkapı şeddinin, Semerkand'Ie Hind yolu üzerinde bulunduğunu söylemiştir.[5054]
Abbasî Halîfesi Vâsik zamanında gönderilen birliğin ulaştığı sed ise Çin şeddidir. Çin ülkesinin hârikalarından olan bu şeddin uzunluğu, bin ikiyüz elli mil, yüksekliği en alçak yerinde yirmi beş kadem, yüksek yerlerinde on-beş kademdir.[5055]
Çağdaş Hind bilginlerinden Şiblî en-Nu'mânî ile Ebu'l-Kelâm Âzâd, Kur'-ân'ın anlattığı bu konuyu önemli tarihî arkeolojik belgelere dayanarak bilimsel biçimde araştırmışlaydın Şîblî'nin vardığı sonuca göre 2u'l-Karneyn, Milâttan önce beşinci yüzyılda yaşamış olan Fars Kiralı Dârâ'dır. Ye'cuc Me'cuc ise Kafkas Dağlarının doğusunda yaşayan Tatar-İskitlerdir. Yaptığı sed, Ha-zer Denizinin batısında bulunan Derbend kenti yakınındaki Derbend Şeddidir.
Ebû'l-Kelâm Âzâd'm vardığı sonuca göre Zu'1-Karneyn, Milâttan önce altıncı yüzyılda yaşayan, Dârâ'dan önce hüküm süren, Kildanî ülkesi Bâbil'i alıp oradaki esir yahudilerin Filistin'e dönmelerine, Kudüs'ü onarmalarına izin veren Kuruş'tur (M.Ö. 583). Yaptığı sed de Derbend şeddi değil, Kafkasya'da Viladi Kiyokz ile Tiflis

[5048] Tefsir: 3/103.
[5049] Hâzin: 4/229.
[5050] Tefsîr: 3/101.
[5051] KâsİmÎ, Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4107.
[5052] Tefsir: 3/105.
[5053] Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4114.
[5054] Tantâvî,'el-Cevâhİr fi Tefsiri'1-Kur'ân: 9/202.
[5055] Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4115.

kentleri arasında bulunan Kafkas dağlarından iki dağın arasındaki seddir. Bu şeddin bir adı da Kuruş Boğazı'dır. Burada hâlâ demir, bakır karışımı kalıntılar vardır.
Bu bilginlere göre Dârâ veya Kuruş Allah'ın birliğini, âhiretin varlığım söyleyen, iyiliği buyuran Zerdüşt dinine bağlı idiler. Bu da onların, Kur'ân'-da anlatıldığı gibi mü'min, Allah'ı birleyertkimseler olduklarını gösterir.[5056]
Bu iki bilgin, araştırmalarında özellikle Kîtâbı Mukaddes'in Daniel Kitabının sekizinci babının 2-21 nci âyetlerine dayanmışlardır. Burada Peygamber Daniel'in, ru'yâsında: İki boynuzlu, batıya, kuzeye ve güneye tos vurup bütün hayvanları kaçıran bir koç gördüğü, sonra batıdan gelen tek boynuzlu bir ergecin, bu koçu vurup boynuzlarını kırdığı; Allah'ın emriyle Cebrail'in bu ru'yâyı yorumlayarak: İki boynuzlu koçun Medya ve Fars kıralları, koçu vurup boynuzlarını kıran kıllı ergecin ise Yunan ili kiralı olduğunu söylediği anlatılır.
Bazı yahûdî kaynaklarına göre Makedonya Kiralı İskender, Orşelim'e geldiği zaman yahudî hahamları huzuruna çıkıp Daniel'in ru'yâsını kendisine anlatmışlar ve tek boynuzuyla Fars Kiralının iki boynuzunu kıran ergecin kendisi olduğunu söylemişlerdir.[5057]
îşte Zu'l-Karneyn'in, Daniel Kitabında iki kboynuzlu koç diye işaret edilen Fars Kiralı Dârâ veya Kuruş olması muhtemeldir fakat kesin değildir. Çünkü Kur'ân'da geçen Zu'lm-Karneyn, peygamber olmasa da olgun, velî vasfında bir hükümdardır.
Kur'ân'da anlatılan Zu'l-Karneyn'in, falan veya filân hükümdar olduğunu kesin biçimde belirleyecek kesin bilgiye sahip değiliz. Ancak son iki bilginin görüşleri daha tutarlı görünüyor. Şunu da tekrar belirtelim ki kıssa hakkındaki rivayetler, kıssarnn, Peyğamber'in yaşadığı ortamda bilindiğini gösterir. Kur'ân-ı Kerîm, bilinen ve söylenmekte olan bu kıssayı, ibret için dinî bir atmosfer içinde ve öğüt üslubuyla anlatmıştır ki dinleyenler Allah'a yönelsinler. Kur'ân'ın kıssa anlatımındaki amacı budur. Yoksa herhangi bir tarihî olayı anlatmak değildir.
Ye'cûc - Me'cûc:
Ye'cûc-Me'cûc'a gelince bu kelimelerin Arapça olup ateş ışığı ve kıvılcımı anlamındaki ecîc kökünden geldiğini, çokluğundan ve saldırganlığından dolayı bu kavme bu adın verildiğini söyleyenler yanında, kelimelerin yabancı dilden Arapçaya geçtiğini söyleyenler de vardır. Âsim, kelimeleri hemze ile Ye'cûc Me'cûc, diğerleri elif ile Yacoc Macoc şeklinde okumuşlardır. Acoc ve Me'cûc şeklinde okuyanlar da vardır.[5058]
Kaynaklarda, Ye'cûc, Me'cûc'un ayrı ayrı iki millet mi, yoksa bir tek millet mi olduğu, kimlikleri hakkında çok çeşitli ve çelişkili görüşe yer verilmiştir.
Ye'cûc, Me'cûc yirmi iki kabile idi. Zu'l-Karneyn, yirmibir kabîlenin önüne sed yapmıştır. Bunlar Âdem oğullarının onda dokuzunu oluştururlar. Ye'cûc bir kavim, Me'cûc de ayrı bir kavimdir. Her kavim içinde dört bin ümmet vardır. Bunların her erkeği, kendinden sonraya silâh taşıyan bir erkek çocuk bırakmadıkça ölmez. Bunlar Âdem oğlu olmakla beraber dünyânın yıkımı için çalışırlar. Üç sınıfa ayrılırlar:
Bir sınıfı Şam'daki Erz ağacı gibidir, boyları göğe doğru yüzyirmi arşın gelir. Bir sınıfının boylan ve enleri bir olup yüzyirmi arşındır. Bunlara dağ, demir engel olmaz. Üçüncü sınıfın yapısı da öyledir ki: Her biri bir kulağını döşek, gibi altına serer, öteki kulağını yorgan gibi üstüne örter. Rastladıkları fili, canavarları, yılan ve akrepleri, domuzu, köpeği, her canlıyı ve kendi ölülerini yerler.
Bunların baş tarafı Şam'da, arkaları Horasan'da olur. Doğudaki ırmakların, Taberiye gölünün suyunu içerler. İçlerinde bir karış boyunda insanlar da vardır. Kâ'b'e göre bunlar, Âdem oğlunun nâdirleridir. Nedeni de şudur: Bir gün Âdem ihtilâm olmuş, menisi toprağa karışmış(!) İşte Allah bu sudan Ye'cuc'u yaratmıştır. Bunlar baba tarafından Âdem'e bitişirler (ama anaları topraktır). Bahar vakti ülkelerinden çıkar, buldukları her yeşili yer, her kuruyu götürürler'.[5059]
Ye'cûc-Me'cûc hakkındaki hadisler:
Zu'l-Karneyn'in kişiliği ve seferleri hakkıda hiçbir hadis yoktur. Bu konuda anlatılanlar, bazı sahâbî ve tabiîlere atfedilen senetsiz haberlerdir. Fakat Ye'cûc ve Me'cûc'un son zamanda çıkacağına dair birkaç hadis zikredilir.[5060]
Ebu Hüreyre'den nakledilen bir hadise göre: "Ye'cuc-Me'cûc her gün şeddi delmeğe çalışırlar. Tam delecekleri sırada başlarında bulunan kişi:
— Haydi gidin, yarın delersiniz, der.
Fakat Allah, ertesi gün şeddi eskiden daha sağlam hale kor. Nihayet onları insanların üstüne salmayı dilediği zaman başlarında bulunan adam:
— Haydi gidin, inşâallâh yarın delersiniz, der.
İşi Allah'ın dilemesine bağladığı için döndüklerinde şeddi, bir önceki gün bıraktıkları biçimde bulurlar, delerler ve insanların karşısına çıkarlar. Suları içerler. İnsanlar onlardan kaçar. Göğe ok atarlar. Attıkları oklar kana bulanarak yere düşer.
"Yerde olanları ezdik, gökte olanları yendik" derler. Allah, üzerlerine, kafalarında beliren bir kurt musallat eder, helak olurlar. Hayvanlar onların etlerini yeyip şişmanlarlar".[5061]

[5056] Bkz. 'Âsr-ı Sa'adet, Türkçe terceme: Ömer Rıza Doğrul, s. 1725; et-Tefsîru'l-Hadîs: 6/46-47.
[5057] et-Tefsîruıl-hadîs: 6/47.
[5058] Mefâtîhu'l-ğayb: 21/170.
[5059] Hâzin: 4/232; et-Tefsîru'l-hadîs: 6/43-44.
[5060] Kitabı Mukaddes'in Danİel Kitabında Zu'l-Karneyn olayının, sonun muayyen vakti için olduğu belirtiliyor.
[5061] Tirmizî, Tefsir, Sûre: 18; İbn IVlâce, et-Tâc, 4/172, Fiten: 33; İbn Hanbel, Musned: 2/510-511.

İbn Mâce'nin de zikrettiği, Tirmizî'nin senedi kuvvetli dediği bu hadis, İbn Kesîr'e göre mevkuftur, ref'incfe nekâret vardır. Çünkü âyetin zahiri, onların çok sağlam olan şeddi aşamayacakları, delemeyecekleri şeklindedir.[5062]
İbn Kesîr aşağıdaki hadisin bu görüşünü doğruladığını söylüyor: Pey-ğamber'in eşi Zeyneb binti Cahş şöyle demiş:
"Peygamber (s.a.v.) uykudan uyandı, yüzü kıpkırmızı kesilmişti, şöyle diyordu:
— Allah, Arapları kötülükten korusun. Ye'cûc Me'cuc'un şeddi aşma zamanı şöyle yaklaştı: Baş parmağıyle işaret parmağını halka yaptı. Dedim:
— Yâ Resûlâllah, içimizde iyiler varken biz helak edilir miyiz?
— Pislik çoğalırsa evet, dedi"[5063]
Buhârî ve Müslim'de de Ye'cûc ve Me'cûc'un Âdem soyundan geldiğini anlatan şöyle bir hadis vardır: "Yüce Allah:
— Ey Âdem, der. (Âdem):
— Buyur, der.
— Ateş dirilmesi için uyan, der.
— Ateş dirilmesi nedir? der.
— Her bin kişiden dokuzyüz doksan dokuz kişi ateşe, biri cennete gider. O zaman çocuk ihtiyarlar, gebe yavrusunu düşürür, der. Ve der ki:
— Sizden iki ümmet var ki bulundukları her şerri mutlaka çoğaltırlar: Ye'cûc, Me'cûc"[5064]
Taberânî'nin Abdullah ibn Ömer'den çıkardığı ve İbn Kesîr'den garip, münker zayıf diye nitelediği bir hadise göre de: "Ye'cûc Me'cûc Âdem oğul-lanndandır. Salınsalar, insanların yaşamını alt üst ederler. Bir erkekleri, geriye bin veya daha çok çocuk bırakmadan ölmez- Onların arkalarında da Ta-vil, Tay is ve Mensek milletleri vardır".[5065]
Nesâ'î'nin rivayet ettiği bir başka hadiste de yukarıdaki vasıflarına ilâveten: "Onların diledikleri kadar birleşecekleri kadınları, diledikleri kadar aşılayacakları ağaçları" olduğu ifade edilmektedir.[5066]
Abdullah ibn Mes'ûd'a dayandırılan bir İsrâ hadisinde ise şöyle deniliyor: "İsrâ gecesinde İbrahim'i, Musa'yı ve îsâ'yi gördüm, kıyamet meselesini görüştüler, işi İbrahim'e havale ettiler. İbrahim: 'Ben bilmem' dedi. Mû-sâ'ya havale ettiler. O da 'Ben bilmem' dedi. isa'ya havale ettiler. İsa:
'Kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilmez. Yalnız Rab-bim bana, kıyametten önce olacak olayları bildirdi. DeccâVin çıkacağını, beni onun üstüne indireceğini buyurdu. İki kasabası (kamışı) olan Deccâl beni görünce Allah onu helak eder. Kurşunun erimesi gibi erir. Hattâ taş ve ağaç: 'Ey müslüman şu kâfiri öldür' der. Allah onları helak eder. Halk ülkelerine, vatanlarına gider. Onları, her tepeden saldıran Ye'cuc Me'cuc karşılar. Bunlar vardıkları herşeyi yerler, gittikleri her suyu içerler. Halk bana başvurur. Onlara beddua ederim, Allah onları öldürür. Pis koku/art dünyayı sarar. Nihayet yağmur yağar, leşlerini götürüp denize atar, sonra dağları söker, yerle düz eder. İşte Rabbim, bana bunların kıyametten önce olacağını söyledi. Bunlar olduğu zaman kıyamet, günü dolmuş gebe kadının, durumuna benzer. Kadının ailesi, hangi saatte doğacağını bilmez. Kıyamet de tıpkı öyle olur".[5067]
Taberî'den naklettiğimiz bu rivayet, İsrâ gecesine âit rivayetler arasındadır. Burada peygamberlerin böyle kıyameti müzakere etmeleri, kimsenin bil-meyip îsâ'ya havale etmeleri, ruhanî âlemlere insan düzeyinde olacak şeylerin karıştırılmasından başka bir şey değildir. Kaldı ki Mi'râc olayının bir ru'-yâdan ibaret olduğunu söyleyenler de vardır. Bir ru'yâ ile itikad kurulamaz. Ayrıca benzeri bir rivayet de Ebu Hüreyre'ye atfedilmektedir.
Zaten isa'nın ineceğini, Ye'cûc ve Me'cuc'un çıkacağını anlatan bu hadisler, genellikle ya Ebu Hüreyre'ye veya bir iki şahsa dayanır. Kendi aralarında çelişkili oldukları gibi bizzat metnin kendisi de çelişkilidir. Meselâ söz Deccâl üzerinde dönüyor, taş ağaç: "Ey müslüman, şu kâfiri öldür!" diyor. Sonra "Allah onları helak eder" deniyor. Onlar kimdir? Sözkonusu edilen Deccâl idi. Deccâl neden çoğul oldu? Milyonlarca yıl sonra olacak olaylar ğaybdir, ğayb. Gaybi de hiç kimse bilmez. "Hiçbir can yarın ne yapacağını bilmez", "Ğaybi Allah'tan başka kimse bilmez."
Bu tür hadislerin sözlerinde rekâket ve nekâret vardır. Zan ifade eden bu âhâd haberleri üzerine itikad kurulamaz. Bir müslümanın mutlaka bunlara inanması gerekmez. Kur'ân-ı Kerîm'de böyle abartmalı ayrıntılar yoktur. £u'l-Karneyn kıssası münasebetiyle Ye'cuc Me'cuc'a işaret edilir ki bu işaretten Ye'cuc Me'cuc'un güçlü, sayıları çok bir millet olduğu, bunların, gelişmemiş ilkel bir topluluğa saldırılar düzenledikleri anlaşılır. Güçlünün zayıfa saldırması, dünya kurulalıdan beri görülen normal bir olaydır. Bütün tabiatta var olan bu olgu, insan toplumlarında da hâlâ sürmektedir. Zu'l-Karneyn, yaptırdığı sed ile bu mazlum milleti saldırganların

[5062] Tefsîr: 3/105.
[5063] Tfefsîr, 3/105; Buhârî, Fiten: 4,28; Müslim, Fiten: 1-3; Tirmi2î, Fiten: 23; tbn Mâce, Fiten: 9.
[5064] Buharı, Menâkıb: 95; Muvatta', Kelâm: 22; İbn Hanbel: 6/428.
[5065] Buhârî, Enbiyâ: 7; Tefsîr, Sûre: 22, Rikâk: 45, 46, Tevhîd: 32; Müslim, îmân: 379, Fiten: 116; Tirmizî, Tefsîr: Sûre: 22; İbn Hanbel, Musned: 1/388; 2/166, 3/22, 23, 4/32, 435.
[5066] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/107.
[5067] Câmi'u'l-beyân: 16/27-28.

taarruzundan korumuştur.
Enbiyâ Sûresinin 96 ncı âyetinde de: "Sûrları açıldığı zaman Ye'cuc Me'cuc'un her tepeden saldıracakları" bir kıyamet alâmeti olarak anlatılır. İşte Ye'cuc Me'cuc diye bir milletin bulunduğuna ve bunların, dünyânın sonunda barajlarını aşıp her tepeden diğer milletlere saldıracaklarına inanmak lâzımdır. Çünkü bunu Kıır'ân söylemektedir. Ama tefsirlerde yer alan ve bazılarını yukarıya kaydettiğimiz rivayetlerin efsanevî ayrıntılarına inanmak gerekmez. Çünkü hiç şüphesiz bunlara İsrailiyyat karışmıştır. Yahudilikten, Hıristiyanlıktan, eski Araplar arasında dolaşan rivayetlerden çok şeyler karışmıştır, îsâ'nın ineceği haberi de Kur'âıı'da yoktur.
Ye'cuc Me'cuc, Kitabı Mukaddes'in eski ve yeni ahidlerinde geçer. Tekvin Kitabının onuncu babında Me'cuc. Nuh'un oğlu Yâfes oğulları arasında zikredilir, Gog (yani Yacuc) ise Hezekiel Kitabının 38 ve 39 ncu bablarında Roşun, Meşekin ve Tubal'ın beyi olarak anılır. Bu bablardan birkaç cümle aktarmayı yararlı görüyorum:
"Rab Yehova şöyle diyor: Roşun, Meşekin ve Tubal'ın beyi Gog, işte ben sana karşıyım; ve seni geri çevireceğim; ve çenelerine çengeller takacağım... Ve sen çıkacaksın, bir kasırga gibi geleceksin, sen ve bütün orduların ve seninle beraber olan çok kavimler, diyarı kaplamak için bir bulut gibi olacaksınız... Şeba ve Dedan ve Tarşiş tacirleri ve bütün genç aslanları sana diyecekler: Çapul malı almak için mî geldin? Yağma için mi cumhurunu topla-dın?,.. Ey Gog, onlar beni tanısınlar diye seni kendi diyarıma karşı getireceğim... Ve Gog İsrail diyarına karşı geldiği zaman, Rab Yehova'mn sözü o günde vaki olacak ki ateş püsküreceğim... Gog, işte ben sana karşıyım ve seni geri çevireceğim ve seni ileri götüreceğim ve şimalin sonlarından seni çıkaracağım ve seni İsrail dağlan üzerine getireceğim; ve sol elinden yayını ve sağ elinden oklarını vurup düşüreceğim. Sen bütün ordularınla ve yanında olan kavm-larla, İsrail dağları üzerinde düşeceksin; yesinler diye her çeşit yırtıcı kuşa ve kırın canavarlarına seni vereceğim. Ve Magog üzerine ve adalarda emniyette oturanlar üzerine ateş göndereceğim ve bilecekler ki ben Rabbim ve kavmim İsrâilin içinde mukaddes ismimi tanıtacağım... Geçiciler deresinde Go-ga kabir yeri vereceğim... Ve hepsi kılıçla düştüler. Murdarlıklarına göre ve günahlarına göre onlara ettim; ve yüzümü onlardan gizledim" '.[5068]
Yeni Ahdin, Yuhanna'nın Vahyi Bölümünün 20. babında anlatıldığına göre aziz Yuhanna, gökten inen bir meleğin, şeytanı cehenneme kapatıp bağladığını, bin yıl cehennemde bağlı kalanşeytamn,dahsonrabağından çözülüp, milletleri veYc'cuc-Me'cuc'u saptırmak üzre salıverileceğini görmüştür. Denizlerin kumu kadar çok olan Ye'cuc-Me'cuc:"Yerin genişliği üzerineçıktılar,mukaddeslerinordusunuvcs^vgili Şehri kuşattılar. Ve gökten ateş inip onlan yedi. Ve onları saptıran İblis, canavarla yalancı peygamberin içinde bulundukları ateş ve kükürt gölüne atıldı. Ve ebetler ebedine gündüz ve gece kendilerine azab edilecektir.
İşte tefsirlerde Ye'cuc Me'cuc hakkındaki ayrıntılı haberlerin kaynağı bunlardır. Yukarıda kaydettiğimiz rivayetlerle bunlar arasında büyük benzerlikler vardır.
Ye'cuc Me'cuc hangi millettir?
Birkaç kez tekrar ettiğimiz üzre Kur'ân-ı Kerîm tarihî bir olayı anlatmak gayesiyle değil, fakat öğüt vermek amaciyle kıssaları sevk eder. Zikrettiği kıssalar Kitabı Mukaddes'te veya Arap toplumu arasında anlatılan, bilinen kıssalardır. Bildikleri şey onlara mu'cizevî bir öğüt üslûbu içinde anlatılır ki öğüt alıp yola gelsinler.
Bu sûrede anlatılan Ashâb-ı Kehf kıssası hırıstiyan çevrelerinde anlatılıyordu. Zu'l-Karneyn ile Ye'cuc Me'cuc kıssasının esası da Kitabı Mukaddes'te vardır. Herhalde yahudî rivayetlerinde bizim hadis şeklinde anlatılan detaylar vardı. İşte Kur'ân, gerek yahudiler arasında, gerek onlardan yayılarak Araplar arasında anlatılan bu kıssaları anlatarak insanlara öğüt vermektedir. Bunların detayına, akıl ve mantık dışı ayrıntılarına girmemiştir. Daha doğrusu rivaytelerin mantık dışı olanlarını ayıklayarak anlatmıştır. Bu bakımdan Kur'ân'da Ye'cuc ve Me'cuc'un kim olduğu, nerede yaşadıkları hakkında bir şey zikredilmez. Fakat müfessirler Kur'ân'ın amacına aykırı olarak gayri ilmî haberlere yer vermişlerdir.
Genellikle tefsîrlerde anlatılan haberlere göre Ye'cuc Me'cuc, Türklerin bir kolu olan Moğol ve Tatarlardır. Yukarıda bu konudaki ayrıntılı söylentileri nakletmiştik. Türk soyları cengâver toplumlardır. Atillâ bugünkü Rusya'yı, Doğu Avrupa'yı çiğneyerek Roma'ya kadar gitmiştir. Ondan sonra çeşitli Türk boyları, büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Cengiz Han'ın, Hü-lagu'nun, Timur'un seferleri Asya'da yaşayan milletleri korkutmuştur.
İşte Türk boylarının gücünden ürken milletler, özellikle Ortadoğu milletleri, onları çok saldırgan millet olarak tanımışlar ve yahudî kaynaklarında anlatılan Ye'cuc Me'cuc olayını daha da işleyerek Türklere yakıştırmışlardır. Oysa Kitabı Mukaddes'te anlatılan kehânet, yahudilerin kendi tarihleriyle ilgilidir, l&hudiler doğudan gelen birçok saldırıya uğramışlardır. Bu saldırılardan birinde yurtlarından Babil'e götürülüp orada uzun yıllar esir tutulmuşlardır. İşte Daniel Kitabında işaret edilen Ye'cuc Me'cuc kavmleri, herhalde onlara saldıran doğu milletlerini kasdetmektedir. Bunların Türklerle bir ilgisi yoktur.
Tefsirinde Ye'cuc Me'cuc'un, Türk adlı bir kavimden türemiş olan Moğol ve Tatarlar olduğunu, Asya'nın kuzeyinde Tibet'ten Kuzey Buz Denizine kadar uzanan, Batıda Türkistan illerine dayanan bölgede oturduklarını yazan Tantâvî, bunların çeşitli milletlere çok kanlı saldırılarda bulunduklarını; Ortaasya'nın yüksek bölgelerinden Avrupa'ya akın ettiklerini; Çin'i, Batı Asya ülkelerini yağmaladıklarını; Peyğamber'den sonra bir zaman, sınırları içinde kaldıktan sonra Cengiz Han (dünyâ hükümdarı) unvanını taşıyan Timuçin'in bütün

[5068] Kitabı Mukaddes, s. 827-829.

dünyâyı fethetmeğe çalıştığını; yedinci Hircî Asırda Ortaasya'nın yüksek bölgelerinde ortaya çıkan bu adamın, Tatarları hükmü altında topladıktan sonra önce Çin'i egemenliği altına aldığını; İslâm bölgelerine yönelip Selçuklu hükümdarı, Türkistan ve Fars ülkelerine hükmeden Harizm Kiralı II. Arslan oğlu Tökiş oğlu, Muhammed oğlu, 'Alâaddin'i yenerek emrine boyun eğdirdiğini; Cengiz ordularının tarihte görülmemiş çirkin şeyler yaptıklarım; erkek, kadın, çocuk ne bulmuş iseler öldürdüklerini; Semerkand, Buhara, Neysâbûr kentlerinde sel gibi kan akıttıklarını; Cengiz'in ölümünden sonra yerine geçen kardeşi oğlu Aktay'ın 722 yılında Rusya'yı, Polonya'yı, Macaristan'ı istilâ ettiğini; buraları yakıp yıktıklarını; Aktay'ın yerine geçen Halûk'un Rum kiralını yenerek onu cizyeye bağladığını; onun yerine geçen Mancuva'nm, kardeşleri Kilay ile Hülagû'yu fetih yolunda yürümeğe yönelttiğini; birincisinin Çin ülkelerini, ikincisinin İslâm ülkelerini yağmaladıklarını; Hülâgû'nun, halifenin hazinelerini aldıktan sonra kendisini kestirip cesedini bir atın kuyruğuna bağlatarak Bağdat sokaklarında sürüklettiğini; böylece Abbasî hilâfetinin son bulduğunu; Cengiz'in oğullarının bütün Asya'yı ele geçirip paylaştıklarım; Kilây'ın, Çin ve Moğolistan'a, Aktay'ın kardeşi Çağatay'ın, Türkistan'a, Batırhan'ın nesli Volga nehri kıyılarına; Hülâgû'nun da Fars ülkelerine hakim olduğunu yazıyor'.[5069]
Kur'ân-ı Kerîm'de işaret edilen Ye'cuc Me'cuc, rivayetlerde yer aldığı gibi Türk boylarından Tatarlar veya Türklerle soy birliği olan Moğollar olamaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm indiği zaman Arapların ve bölgede yaşayan ya-hudilerin Türk boylariyle bir münasebetleri yoktu. Hattâ onların varlığından bile haberdar oldukları şüphelidir. Binaenaleyh onlar arasında Türkler aleyhinde böyle olumsuz bir propagandanın yayılmış olması da düşünülemez. Ortadoğu'yu tedirgin eden, Cengiz ve Hülâgû akınlarıdır. Bunlar Peyğamber'den birkaç asır sonra olmuştur. İşte Cengiz ve Hülâgû akınlarında saldırgan askerlerin yaptıkları dehşet koparan zulümler, hunharlıklar bölgede bütün bir millete karşı nefret uyandırmış ve Türkler aleyhinde böyle olumsuz propagandalar yayılmasına neden olmuştur.
Gerçekte Kur'ân'ın anlattığı Ye'cuc Me'cuc Tevrat kaynaklıdır. Kitabı Mu-kaddes'te de bunların, son zamanda çıkıp İsrail'e saldıracağı ve Filistin'de hepsinin öldürüleceği anlatılmaktadır. Aynı şey, Kur'ân-rKerîm'de de öğüt için anlatılmaktadır. Bunların Türklerle bir ilgisi yoktur. Cengiz ve Hülâgû müslüman değillerdi ama onların torunları müslüman olmuşlar, Hindistan'da büyük bir İslâm imparatorluğu kurmuşlar ve Islâmı yaymışlardır. Herhalde Islâmı yayan bir millet Ye'cuc Me'cuc olamaz.
102- Nankörler, benden ayrı olarak kullarımı kendilerine velîler yapacaklarını mı sandılar? Biz kâfirlere cehennemi konak olarak hazırladık. 103- De ki: "Size işleri bakımından en çok ziyana uğrayacak olanları söyleyelim mi?*' 104- Dünyâ hayâtında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendileri de iyi iş yaptıklarını sanan kimseleri?** 105-îşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve O'nun huzuruna çıkmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa çıkan kimselerdir. Artık Kıyamet gününde onlar için bir terazi koymayız (veya onlara hiç değer vermeyiz). 106-İnkâr ettikleri, âyetlerimi ve elçilerimi eğlence yerine koydukları için onların cezası cehennemdir. 107-İnanıp iyi işler yapanlara gelince, onların konağı da Firdevs cennetleridir. 108- Orada sürekli kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.

Tefsîr:

102 nci âyette nankörler, Allah'tan ayrı olarak Allah'ın kullarını kendilerine velî yapacaklarım mı, yani onlardan bir yarar göreceklerini mi sanıyorlar diye sorularak Allah'tan başka hiç kimsenin velî olamayacağı, koruyamayacağı, nankörlerin cehenneme inecekleri anlatılıyor.
103-105 nci âyetlerde amel bakımından en çok ziyana uğrayanlar bildiriliyor: Bunlar, dünyâ yaşamında iyi iş yaptıklarını sanan, fakat yaptıkları tamamen boşa çıkmış olan kimselerdir. Allah'ın âyetlerini, ve bu hayâttan sonra Allah'ın huzuruna çıkıp yaptıklarından hesap vermeyi inkâr ettikleri için onların dünyâdaki bütün işleri boşa çıkar. Yaptıkları iyilikler âhirette teraziye konmaz, hesaba alınmaz onların bir aeırlıpı, bir değeri olmaz. İnkâr ve Allah'ın âyetleriyle elçileriyle alay ettiklerinden dolayı böyle cezalandırılırlar. Hz. Peygamber (s.a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kıyamet gününde kimi adam gelir ki kocamandır, şişmandır. Ama Allah indinde sinek kadar ağırlığı yoktur. İsterseniz 'Onlar için bir tartı koymayız' âyetini okuyunuz.[5070]
107-108 nci âyetlerde de yukarıdaki sahnenin karşıtı bir sahne sergileniyor: Yukarıda Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerinden dolayı yaptıkları boşa çıkan, bu yüzden cehenneme konuk olan kimselerin durumu anlatılmıştı. Bu iki âyette de inanıp güzel işler yapanların Firdevs cennetlerine konuk olacakları, orada sürekli kalacakları, çok sevdikleri o bahçelerden hiç usanmayacakları ve başka bir tarafa gitmek istemeyecekleri belirtiliyor.
Firdevs kelimesinin, Rumcadan veya Habeşçeden Arapçaya geçmiş bir sözcük olduğu söylenir. Bahçelerin en iyisi, ortası, en güzel yeri, ağaçlan sık ve çeşitli olan bahçe demektir.
109- De ki: "Rabbimin sözlen(ni yazmak) için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir." Yardım için bir o kadarım daha gelirsek (yine yetmez). 110- De ki: "Ben de sizin gibi bir insanım; Tanrınızın bir tek Tanrı olduğu bana vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabbine yaptığı ibâdete kimseyi ortak etmesin.

[5069] el-Cevâhir: 9/203-204.
[5070] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 18; Müslim, Munâfikîn: 18; et-Tâc: 4/172.

Tefsir:

109 ncu âyette Allah'ın kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa, Allah'ın kelimeleri yazılıp tükenmeden denizlerin tükeneceği; böyle bir kat daha deniz yaratılsa Allah'ın kelimelerini yazmağa yetmeyeceği; O'nun birliğinin büyüklüğünün işaretlerinin sayılamayacak kadar çok olduğu belirtiliyor.
Allah'ın kelimeleriyle kasdedilen tüm yaratıkları, ilmindeki varlıklardır. Yahut zâtını öven sözlerdir. Allah'ın bilgisi, büyüklüğünün alâmetleri o kadar çoktur ki bunları yazmak için denizler mürekkep olsa da yetmez. O'nun övgüsü yazmakla tükenmez. Yaratıklarının miktarını belirtmeğe rakamlar 'câfi gelmez.
Lokman Sûresinin 27 nci âyetinde de yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa, bunlar gibi yedi kat daha deniz olsa yine Allah'ın kelimelerini (bilgisini) yazmağa yetmeyeceği anlatılır.
110 ncu âyette de Hz. Muhammed(s.a.v.)e, diğer insanlar gibi bir insan olduğunun, bütün insanların Tanrısının bir tek Tanrı olduğunun, Tanrısiyle buluşmayı uman kimselerin güzel işler yapıp O'na kullukta hiç kimseyi ortak koşmaması gerektiğinin vahyedildiğini duyurması buyuruluyor. İşte Hz. Muhammed'e vahyedilenlerin özeti: Herkesin Tanrısı, bir tek Tanrıdır, O'-ndan başka Tanrı yoktur. Dünyâ yaşamından sonra O'nunla buluşmayı uman, âhiret yaşamına inanan kimse, iyi iş yapsın, Allah'ı bırakıp başka bir varlığa tapmasın, O'ndan başkasına bağlanmasın, O'ndan başkasından meded ummasın.

Kehf Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

I) Tevhîd ile ilgili prensipler:
1. Tapılmağa lâyık, tek Tanrı vardır, O'ndan başka Tanrı yoktur. Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin, ne dünyâda, ne de âhirette bir yaran olmaz. Allah'tan başkasına tapanlar en büyük suçu işlemiş olurlar (52-53).
2) İblis, böbürlenerek Allah'ın, Âdem'e secde emrini dinlememiştir. Allah'ın buyruğu dışına çıkmak, kişiyi ebedî ziyana sokar.
3) Allah'ın kelimeleri sonsuzdur. Denizler tnürekkeb olsa, mevcut denizler gibi yedi kat deniz olsa, yine Allah'ın kelimelerini yazmağa yetmez (109).
4) Hz. Muhammed(s.a.v.)e Tanrı'nın bir olduğu; O'nunla buluşmak isteyenin, sâlih amel yapması ve kullukta, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaması, yalnız Allah'a tapması gerektiği vahyedilmiştir.
Sûrenin son âyetinde yine Kur'ân'ın, ebedî saadet için Öngördüğü temel şart vurgulanmıştır: Kim Rabbinin huzuruna çıkmayı umuyorsa sâlih amel yapsın ve Allah'a ibâdete, başka birini ortak etmesin. Demek ki ebedî saadetin temel şartı: Allah'a ve âhirete îmân, yalnız Allah'a tapmak ve salih amel yapmaktır. Kur'ân'ın her yerinde bu gerçek vurgulanmaktadır.
II) Peygamberlikle ilgili prensipler:
5. Yüce Allah, insanları müjdelemek, şirke sapanları uyarmak üzre, İlâhî Kitabı, pürüzsüz bir Arapça ile Hz. Muhammed'e indirmiştir. Allah'ın asla çocuğu olamaz. Bu tür yalanlar, Allah'a karşı çok büyük bir küstahlıktır (1-5).
6. Hz. Muhammed, toplumun inanmasını çok arzu etmekte, onların inanmamasından son derece üzüntü duymaktadır (6).
7. Ama onun üzülmesine gerek yoktur. Çünkü Allah, insanları davranış ve sözleriyle denemek için şu dünyâyı ve zinetini yaratmıştır. Verdiği mal ve evlâd ile onları sınamaktadır (7).
8. Hz. Muhammed de öteki insanlar gibi bir insandır.
III) Âhiretle ilgili prensipler:
9. Ashâb-ı Kehf in, uzun uykudan sonra dirilmeleri, öldükten sonra dirilmenin bir örneğidir (9-26).
10. Dünyâ hayâtı, bir bahar mevsimi gibi kısadır. Mal ve evlâd, dünyâ hayâtının zineti olmakla beraber geçicidir. Kalıcı olan güzel eylemler, ibâdetler, dünyâ varlığından çok daha iyidir (45-46).
11. İnananlar, âhirette cennet nimetleriyle ödüllendirilirler; inkarcılar da cehennem ateşinde kavrulurlar (29-31, 100-102, 107-108).
12. Bir gün dağlar yürütülecek, ortadan kaldırılacak, Arz dümdüz olacak. Dümdüz olunca da görüşe engel yükseltiler, alçaltılar kalkacak, herşey düz alanda ortaya çıkıp görünecektir. İşte o gün İlâhî mahkeme, Yüce Dîvan'da duruşma günüdür. İnsanlar oraya, doğdukları gün gibi yalnız, mal-sız, mülksüz, evlâtsız, tek başına gelirler; yardımcıları yoktur. Herkes ameliyle Rabbinin huzurundadır. Çünkü herkesin yaptığı işler, ruh defterine kayıtIıdır. Suçlular, yaptıklarını görünce büyük pişmanlık ve korku içine düşerler ve yaptıklarının karşılığı olan cezayı görürler. Allah, hiç kimseye haksızlık etmez (48-49).
13. Ye'cûc Me'cûc, kıyamete yakın zamanda barajlarını aşıp dünyâya dağılacaklardır (98-99).
14. Mağaraya sığınan gençlerin imanlarında sebatı, gönülde yerleşen îmânın insana verdiği kemal, azm ve sebatı simgelemektedir.
15. Ashâb-ı Kehf in sayıları, mağarada ne kadar uyudukları hakkındaki sözler kesinlik ifade etmeyen, birer tahminden ibarettir (22-26).
16. İnsanın dâima ihtiyatlı davranması gerekir (19).
17. Bir işi yapacağını söyleyen, bunu Allah'ın irâdesine bağlayarak söylemeli, "İnşâallâh (Allah dilerse) şöyle

yapacağım" demelidir. Çünkü Allah'ın dilemediği şey olmaz.
18. Hıristiyanlıkla ilgili bir öykü olan Ashâb-ı Kehf kıssası, onlara âit İlâhî risalelerden Hz. Muhammed'e kendi diliyle vahyedildikten sonra: "Rab-binin Kitabından sana vahyedileni oku!" (27) denmiştir. Bu ifâdeden, kasdedilen Kitâb'ın, Kur'ân öncesi İlâhî Kitâb ve risaleler olduğu anlaşılır. Çünkü kıssa, Hıristiyanlık tarihi ile ilgilidir. Tarih kaynaklan, Kral Dakyanos'un hırıstiyanlara çok zulmettiğini yazmaktadır. Burda kasdedilen "Rabbinin Kitabı" da önceki İlâhî Kitâb olmalıdır. Nitekim Ankebût Sûresinde de Kitabı Mukaddes'in içeriği olan peygamber kıssalarına işaret edildikten sonra "Rabbinin Kitabından sana vahyedileni oku!" denmektedir ki her iki âyette de kasdedilen Kitâb, Kur'ân öncesi İlâhî Kitâbdır. Ancak bunun aslı, tahrîf girmemiş orijinali kasdedilmiştir. O Kitaptan sâf bilgiler Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Bu konuda ayrıntı için dördüncü cildin sonundaki "Kur'ân'ın Aydın Düşüncesine Çağrı" başlıklı yazımızı ve Ankebût Sûresinin 45 nci âyetine yapacağımız tefsîri okumak gerekir.
19. İnsanlar arasında ayırım yapmak doğru değildir. İnsanların değeri, mallarıyle değil, gönüldeki takvaları ve hallerindeki salahlarıyledir. Varlıklı-ra değer verip yoksulları önemsememek İlâhî dinin kurallarına aykırıdır. İnsan, Allah'tan korkusu, salâh ve takvası ölçüsünde, Allah katında değer kazanır. Allah'ın değer verdiğine değer verilir. Dünyâ maliyle, mevkiiyle gurura kapılıp şımarmış, aşırı insan, Allah katında değersizdir, o kimse, maneviyatını yıkmıştır. Ona uymamak lâzımdır:
"Nefsini, sabah akşam, rızâsını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut; gözlerin, dünyâ hayâtının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyup, nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme" (28).
Âyetten, hevâsına uyan, yani bencil insanın aşırı olacağı anlaşılıyor. Her konuda aşırı insan, aslında hevâsına göre hareket edendir, makbul değildir. Din adına aşırı davranan, herkese kâfir damgasını vuran kimse aslında kendi nefsini en iyi müslüman görerek nefsine uymakta, nefsinin arzusuna göre hareket etmektedir. Kur'ân, dâima ölçülü olmayı, ifrat ve tefritten uzak kalıp orta yolda gitmeyi öğütlemektedir (Furkan Sûresi: 67, Lokman Sûresi: 19 ncu âyetlere bakınız).
İnanıp inanmamak, kulun iradesine bırakılmıştır. Dileyen, gerçeğe inanır, dileyen inkâr eder (29).
20. Salih insan, bollukta da, darlıkta da Allah'a dayanır, şımarmaz. Kibirli insan, elindeki mülke, nimete güvenip şımarır; bir gün o nimetin, elinden gideceğini düşünmez. Oysa verdiği nimetlerle kulunu deneyen Allah, dilediği anda, verdiği nimeti alır, onu yoksulluk ve perişanlık içinde bırakır. Kul, Allah'ın hışmını, cezasını önleyemez (32-44).
IV) Genel prensipler:
21. Dünyâ malı ve varlığı geçicidir. İnsan ömrü, âhiret hayâtına göre çok kısadır (8, 19).
22. Kibri yüzünden Âdem'e secde etmeyerek Rabbinin buyruğu dışına çıkan İblîs, Âdem'e ve onun bütün soyuna düşman olmuştur. Allah'ı bırakıp şeytâna uyan, haksızlık eder ve kötü sonuca gider (50).
23. Kur'ân'da herşey misallerle anlatıldığı halde, yine bir kısım insanlar, azabı karşılarında görünceye dek inanmamakta direnirler. Çünkü imanla olgunlaşmamış insanlar çok tartışmacı olurlar. Tartışarak, batıl sözleriyle hakkı bastırmak isterler ve Allah'ın âyetleriyle eğlenirler (54-56).
24. İnsanın önyargısı ve nefreti» Hak da'vetçisinin sözlerini duyup anlamasına engel olur (57). Aynı hakikat, İsrâ Sûresinin 46 ncı âyetinde de vurgulanmıştır* "Kalblerine, -onu anlamalarına engel olacak- kabuklar, kulaklarına da bir ağırlık koyarız. Kur'ân'da yalnız Rabbini andığın zaman arkalarına dönüp kaçarlar." Ne kadar uğraşılsa böylelerini ikna edip yola getirmek mümkün değildir.
25. Allah bağışlayan, esirgeyendir, ceza vermekte aceleci değildir. Eğer insanları, yaptıklanyle cezalandırsaydı onlara hemen azâb gönderirdi. Fakat acele etmez, uslanmaları için fırsat verir. Ama vakti gelince Allah'ın azabından kurtulmak mümkün değildir. Nitekim eski inkarcı millyetlere de fırsat verilmiş, vakti geldiğinde inen azâb, onları helak etmiştir (58-59).
26. 60-82 nci âyetlerde Mûsâ ile Allah'ın sâlih kulunun kıssası anlatılmaktadır. Bu hikâyeden, şeriat ilminden ayrı bir ledünnî ilmin olduğu; peygamber Musa'nın dahi o gizli bilgiyi öğrenmek üzre o sâüh kula bir süre çömezlik ettiği; o bilgi uyarınca yapılan ve zahirde şerîate aykırı gelip gerçekte hikmete uygun birçok işin bulunduğu anlaşılır. Bu kıssanın içerdiği dersler, şöyle özetlenebilir:
a) Şeriat bilgisince yanlış görünen birçok şey, hakikat bilgisince doğru ve yerindedir.
b) Olaylar, Allah'ın hikmetleriyle cereyan eder. İnsanın kötü gördüğü birçok şey, aslında iyidir. Ancak insan, içyüzünü bilmediği için onu şer sanır. Bundan dolayı başa gelen olayları, Allah'ın hikmetine havale edip, sonunda onların hayırlı olacağını düşünmelidir. Bu düşünce insanın moralini güçlendirir, yaşama arzusunu ve iradesini sağlamlaştırır; ruhen çökmesini önler.
c) İlim öğrenmek için gerektiğinde başka yerlere, yabancı ülkelere gitmeli ve bunun zahmetlerine katlanmalıdır.
d) Yolda giderken yanına bir arkadaş almak, arkadaşla yola gitmek uygundur. "Önce arkadaş, sonra yol" denmiştir.
e) Hocası, rütbe itibariyle kendisinden aşağı da olsa, Öğrencinin hocasına saygı göstermesi, ona itiraz etmemesi gerekir. Nitekim Mûsâ, kendisinden aşağı derecede olan Hızır'a tâbi olmuş, ona saygı göstermişti.
f) Büyük bir hayır elde etmek için küçük bir zarar yapılabilir. Bir malın tamamının elden çıkmasını önlemek için bir parçası atılabilir. Bir bünyeyi kurtarabilmek için kangren olmuş bir uzvu kesmek gibi.

g) İnsanın bilmediği bir şeyi hemen inkâr etmemesi, düşünüp içyüzünü öğrenmesi gerekir.
h) Verilen söze, koşulan şarta uymak, i) Hatâ yapınca hemen özür dilemek,
j) Çocuklarını Allah'a ısmarlamakla beraber onların geleceğini de düşünmek.
k) Yapılan iyiliğe maddî karşılık beklememek,
1) Bina ve eşyayı onarıp korumak gibi hususlar, kıssadan alınacak dersler arasındadır.
26. Zu'l-Karneyn, Batıyı ve Doğuyu dolaşmış, dünyâda zayıflara saldıran, bozgunculuk yapan Ye'cûc Me'cûc'un önüne sed yapmış sâlih bir hükümdardır (83-98).

KEHF SÛRESİ KİRÂET FARKLARI

Âyet Ketime: Kırûet farka Okuyanlar;
Na
Hz. Osman
mushafı.
Katâde'nin rivayetine göre bazı sa-
hâbî mushafları'. [5071] İbn Mes'ûd ve Ca'fer-i Sâdık [5072]
Vasi halinde hafif durarak (buna sekte denilir): Hafs.
Hiç durmadan:' Ötekiler.
2 Dâl'ın sükûnu ve dammıyle işn.âmı, nûn'un ve hâ'nın kesri ve okumada (yazıda değil) sonuna yâ getirerek: Ebûbekr.
Dâl'ın dammı, nûnön sükûnu ve hâ'nın dammı: Ötekiler.
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
10
12
16
Bir Önceki gibi, ancak hâ'dan sonra vâv getirerek:
Yâ'nın fethi, şîn'in fethi ve dammı ile bişr'den: İbşâr'dan: Tebşirden: Tenvinli nasb ile: Tenvinli ref* ile[5073]
Râ ve şîn'in fethiyle:
Râ'nın dammı, şîn'in
sükûnuyla:
Çoğul mütekellim
nûnuyla:
Yâ ile:
Ibn Kesîr [5074]
Hamza, Kisâ'î. tbn Mes'ûd [5075] . Ötekiler. Çoğunluk Hasan, Mücâhid, Yahya ibn Ya'mer ve İbn Ebî İshâk [5076]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [5077]. Çoğunluk.
Ebû Recâ'.
Çoğunluk. Zührî [5078]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd mushafı [5079]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Hemze'yi öncesindeki harfin harekesi cinsine çevirme: Ebû Ca'fer.
pso Hemze'nin açık telaffuzu ile: Ötekiler'. [5080] Mîm'in fethi, fâ'nm
kesriyle: Nâfi, İbn Âmir.
Mîm'in kesri, fâ'nın
fethiyle: Ötekiler[5081]
17 Tâ'mn fethi, zây'ın sükûnu, râ'dan önce bir hemze ile: İbn Mes'ûd ve
Ebû'l-Mutevekkil [5082]
Übey, Mu'âz ve

[5071] Câmİ'u'l'beyân: 15/190; el-Bahr: 6/96.
[5072] el-Mesâhif: 55.
[5073] Ne buyuk söz! demektir.
[5074] en-Neşr; Kurtubî: 10/352.
[5075] el-Mesâhif; 56.
[5076] Kurtubî: 10/353.
[5077] el-Mesâhif: 56.
[5078] Kurtubî: 10/367.
[5079] el-Mesâhif: 56; CâmiVl-beyân: 15/209; Kurtubî: 10/367.
[5080] en-Neşr: 2/239.
[5081] Taberî, iki kırâetin de doğru olduğunu söylemekle beraber ikinci kırâeti tercih etmiştir: 15/209-210.
[5082] el-Bahr: 6/108.

M. İbn Semeyfa'[5083]
Birincisi gibi, ancak râ'dan önce hemze yok (tehmarru vezninde): İbn Âmir, Ya'kub. Vâv'dan sonra bir elif ile (tahmârru vezninde): Bir kırâettir [5084] Tâ, zâ'nın fethi, sonra elif, meftûh vâv, hafif râ ile: Küfeliler.
Bir önceki gibi, yalnız
zâ şeddeli: Ötekiler [5085]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Tâ ile:	Çoğunluk.
		Yâ ile:	Bir grup [5086]
		Vasi hâlinde yâ ile:	Nâfi ve Ebû Amr.
		İki halde de yâ'sız:	Ötekiler.
18		Nün ile:	Çoğunluk.
		Tâ ile:	Ikrime'den bir rivayettir.
			Çoğunluk.
	Kaftan sonra elif ile,		
	kelbin sahibi demektir:		Muhammed (ibn Şîrîn).
		Vâv'ın kesriyle:	Çoğunluk.
		Vâv'ın dammıyle:	A'meş, Yahya ibn Vessâb [5087]
	İkinci lâm'ın şeddesi ve		
	hemze ile:		Nâfi, İbn Kesîr.
	İkinci lâm'ın tahfifi ve		
	hemze ile:		Ötekiler.
	Şeddeli lâm'dan sonra hemzeyi, öncesinin harekesi cinsinden uzatma harfine çevirme ile:		Ebû Ca'fer ve
	Şeybe [5088]	Her yerde 'ayn'ın	
		dammıyle:	İbn Âmir, Kisâ'î,
	Ebû Ca'fer ve Ya'kûb" [5089]	'Ayn'ın sükûnuyla:	Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
18		Râ'nın sükûnuyla:	
		Kâfin kafa idğâmi: Vâv'ın kesri, râ'nın sükûnuyla:	
		Vâv'ın fethi, râ'nın kesriyle:	
		Lâm'ın sükûnu, yâ'nın fethiyle:	
		Lâm'ın kesriyle: Yâ'nın dammıyle edilgen kipi:	
		Yâ'nın dammıyle, iş'âr kökünden, etken: Ehad fail olarak merfû':	
		Yâ'nın fethiyle, etken: Yâ'nın dammıyle, edilgen:	
19			Okuyanlar:
			Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ebû Amr, Ravh.
			Zeccâc, Ebû Recâ' [5090]
			Ötekiler.
20			Çoğunluk. Hasan.
			Kuteybe
			el-Meyyâl'den [5091]
21			Çoğunluk.
			Ebû Salih ve Yezîdibnel-Ka'ka'[5092]

[5083] el-Mesâhif: 56, 142.
[5084] Câmi'u'l-beyân: 15/210.
[5085] Taberî'ye göre yalnız hafif zâ ile ve şeddeli zâ ile kırâetleri doğrudur, diğerlerini okumak caiz değildir.
[5086] Kard, kesmek anlammadır: Kurtubî: 10/369.
[5087] Kurtubî: 10/373.
[5088] en-Neşr: 1/390; el-Bahr: 2/110.
[5089] en-Neşr: 2/216.
[5090] Kurtubî: 10/375; el-Bahr: 6/110.
[5091] el-Bahr: 6/111.
[5092] Aynı.

Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve
Zeyd ibn 'Alî.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[5093]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
22		İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi" îbn Ke§îr Ebû 'Amr.
		Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
24		Vasi halinde nûn'dan sonra yâ ile:	Nâfi, Ebû Amr.
		İki halde de nûn'dan sonra yâ ile:	İbn Kesîr, Ya'kub.
25		İki halde de yâ'siz:	Ötekiler. Çoğunluk.
		ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd. [5094] İzafetle tenvinsiz: Hamza, Kisâ'î, Halef. tenvinli [5095] Ötekiler. Abdullah ibn Mes'ûd mushafı ve Übey. Dahhâk [5096]
		Tâ'nın kesriyle:	Çoğunluk.
		Tâ'nın fethiyle:	Ebû Amr [5097]
26		İki teaccüb fi'Ii:	Çoğunluk.
		İki mâzî fiil:	îsâ ibn Ömer es-Sekafî [5098]
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Tâ ile ve kâfin cezmiyle nehy kipi:	İbn Âmir.
		Ya ile, ğâibe nehy kipi:	Mücâhid[5099]
		Yâ ile, merfû' olarak, olumsuz muzâri':	Ötekiler.
27			Çoğunluk. Übey ve Zeyd ibn 'Alî [5100]
28		Madmûm ğayn, sakin dal, sonra vâv ile:	İbn Âmir, Sülemî.
		Meftûh ğayn, dâl, sonra elif ile:	Ötekiler[5101]
		dan meczûm nehy:	Çoğunluk.
		tâ ^en meczûm nehy:	Hasan [5102] Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Hasan ve A'meş[5103]

[5093] el-Mesâhif: 56.
[5094] Kurtubî: 10/386; el-Mesâhif: 56. Bu okuma, mânânın daha açık anlaşılmasına yardım eder.
[5095] Taberî'ye göre doğrusu, tenvîn ile okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 15/232).
[5096] Kurtubî: 10/387; el-Bahr: 6/117; el-Mesâhif: 56, 142.
[5097] Kurtubî: 10/387.
[5098] el-Bahr: 6/117.
[5099] Kurtubî: 10/388.
[5100] el-Mesâhif: 142.
[5101] Bu kelime üzerindeki okuma farkları, En'âm Sûresinde geçmişti: (en-Neşr: 27258). Taberî birinci kırâet hakkında şöyle diyor: "Bu, Arapçayi bilenlere göre çirkin bir kırâeltir. Çünkü (»j-a*) ma'rifedir, eliflâm almaz. Elif lâm, ancak ma'rife olmayan kelimelerde olur. Ma'rife olanlar, elif lâm ile tanımlanmazlar... Bize göre doğru okuma, kari'lerin çoğunluğunun kırâetidir, bu konuda icmâ olduğu için başka bir kırâeti caiz görmeyiz". (Câmi'u'l-beyân: 15/234).
[5102] el-Bahr: 6/119.
[5103] el-Mesâhif: 56.

Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
29
30
31
Okuyanlar
Upi Fiilde lâm'ın sükûnu,
kalbin nasbiyle: Çoğunluk.
Fi'lin lamı meftûh, kalb merfü
Ömer ibn Fâid, Mûsâ el-Esvâr ve Amr ibn Ubeyd [5104]
Lâm'ın kesri, hakk'ın
ref'iyle: Çoğunluk.
Lâm'ın fethi, hakk'ın
nasbiyle:
İki emir lâm'imn silkûnuyla:
tkî emir lamının kesriyle:
Ebû's-Simâl Ka'neb[5105]
Çoğunluk.
Hasan ve îsâ Sekâfî. [5106] Tadyî'den çoğul
mütekellim: îsâ es-Sekafî.
îdâVdan: Çoğunluk[5107]
Sîn'den sonra elifsiz,
sonunda te'nîs tası: Ebân'ın Âsım'dan
rivayeti. Sîn'den sonra elif ile,
sonda te'nîs tası yok: Çoğunluk'.[5108]
Ayet Na
Ketime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:

	Bâ nm kesri yle:	Eban'ın Asım'-dan, îbn Ebî Hammâd'ın da Ebûbekir'den rivayeti.
	Bâ'mn fethiyle:	Çoğunluk [5109]
	Vasi elifi, kafin fethiy-le, mâzî fiil:	İbn Muhaysın.
	Meksûr, kat1 hemzesi ve kafin cerriyle:	Çoğunluk [5110]
	Öncesi meksûr, sonrası yâ olduğundan hemze'-nin hazfiyle:	Ebû Ca'fer.
	Hemze ile:	Ötekiler.
33	Müzekker kipiyle:	Abdullah ibn Mes'ûd mushafı.

[5104] Yani bizi, yaptığından habersiz zanneden kimseye İtaat etme, demektir (el-Bahr: 6/120).
[5105] Ebû Hatim bu kırâet için "Arapçada kötüdür!" demiştir (el-Bahr: 6/120).
[5106] el-Bahr: 6/120.
[5107] el-Bahr: 6/122.
[5108] el-Bahr: 6/122.
[5109] el-Bahr: 6/122.
[5110] el-Bahr: 6/122.

Müennes kipiyle:	Çoğunluk[5111]
Kâfin sUkûnuyla:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
Kâfin dammıyle:	Ötekiler [5112]
Hafif cîm ile fcr'den:	A*meş, Sellâm ve Ya'kûb.
Şeddeli cîm ile tefcîr'den:	Çoğunluk[5113]

Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
34
34,39:
36
Hâ'nın sükûnuyla:
Hâ'nın fethiyle:
Sâ ve mîm'in fethiyle:
Sâ'nın dammı, mîm'in sükûnuyla:
Sâ ve mîm'in dammıyle:
Kendisinden sonra meftûh hemze gelen nin elifini vasi halinde belli ederek:
Vasi halinde elifin hazfîyle: O Tesniye zamiriyle:
Okuyanlar:
Ebû's-Simâl, Feyyaz ibn Gazvân ve Talha ibn Süleyman . Çoğunluk. Âsim, Ebû Ca'fer ve Ravh.
Ebû Amr.
Ötekiler [5114]
Übey mushafı [5115] Çoğunluk. Übeyy[5116]
Nâfi', Ebû 'Amr.
Ötekiler[5117]
Nâfi', İbn Kesîr, İbn Âmir. Mekke, Medine ve Şam halkının mushaf-ları da böyledir.
Ayet No.
37
38
39
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Tekil zamîriyle: Ötekiler. Basra ve Küfe halkının mushafları da böyledir [5118] Çoğunluk.
ilâvesiyle: Sabit el-Benânî [5119]
Vasıl halinde elif ile: İbn Âmir, Ruveys[5120]
yasıl halinde elilfsiz: Ötekiler [5121]
Übey kırâeti ve İbn Mes'ûd[5122]
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi*, îbn Kesîr ve Ebû Amr.

[5111] el-Bahr: 6/124. el-Mesâhif: 56. Ferrâ' "İbn Mes'ûd'un kırâetinde şeklindedir. Zamîr, kull'e gitmektedir" demiştir (Me'ânîM-Kur'ân, el-Bahr: 6/124).
[5112] en-Neşr: 6/124.
[5113] el-Bahr; 6/125.
[5114] Taberî'ye göre en doğrusu, çoğunluğun okuma şekli olan sâ ve mîm'in dammıyle okumaktır (CâmiVl-beyân: 15/246).
[5115] el-Bahr: 6/125; el-Mesâhif: 142.
[5116] el-Bahr: 6/127; el-Mesâhif: 142.
[5117] Vakıf halinde elif ile okunacağında-İhtilâf yoktur (en-Neşr: 2/231-232).
[5118] Kurtubî: 10/404; Tebsırah: 575; en-Neşr: 2/311.
[5119] el-Bahr: 6/127.
[5120] Taberî'ye göre bu okuma, fasîh değildir. Doğru okuma, vasi halinde (^sO)'den elifin haz-fedilmesidir (Câmi'u'l-beyân: 15/247-248).
[5121] Mushaf yazısına ittibaan vakıf halinde elif ile okunacağında karÎ'lerin ittifakı vaTdır. (Kurtubî: 10/405; el-Bahr: 6/128; en-Neşr: 2/311).
[5122] Aynı; el-Mesâhif: 56, 142.

İzafet yâ'sının
sükûnuyla: Ötekiler.
Vasi ve vakf halinde yâ
ile: İbn Kesîr, Ya'kub.
Yalnız vasi halinde yâ
ile: Ebû Ca'fer, Ebû
Amr, Kalun ve Is-fahânî'nin Verş'-ten rivayeti.
İki halde de yâ'nın
haz fiyle: Yâ'sız ve nün
ref'iyle:
Ötekiler.
îsâ ibn Ömer [5123]
Ayet
No.
40
Kelime: Kırâet farkı:
43
44
45
İzafet yâ'sının fethiyle:
Yâ'nın sükûnuyla: Yalnız vasi halinde ya
iki halde de yâ ile: iki halde de yâ'sız: " Yâ ile müzekker kipi:
Tâ ile, müennes kipi:
Vâv'ın kesriyle, burada
ve Enfâl Sûresinde: İki yerde de vâv'm
fethiyle:
VilâyetMn sıfatı olarak s hakk'ın ref'iyle: *4 Allah'ın sıfatı olarak hakk'ın cerriyle:
Kafin sükûnuyla:
Kafin dammıyle: Tekil olarak:
Çoğul olarak: Rîh tekil, fiil de izrâ' kökünden:
Okuyanlar:
Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr. Ötekiler.
Nâfi, Ebû Amr. İbn Kesîr, Ya'kûb.
Ötekiler..
Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Ötekiler.
Kisâ'î, Halef.
Ötekiler [5124]
Ebû Amr, Kisâ'î.
Ötekiler [5125] Übeyy [5126] Hamza, Âsim, Halef.
Ötekiler [5127] Hamza, Halef, Kisâ'î. Ötekiler [5128] Übey, Talha ibn Musarrif ve İbn Mes'ûd kırâeti [5129]
Âyet No.
47
Kelime: Kırâet farkı:
50
Tâ'nın dammıyle tesyîr kökünden edilgen (cibâl merfû'):
Tesyîr'den çoğul mütekellim, cibâl mansûb: Tâ'nın fethiyle sülâsî den etken, cibâl fail olarak merfû': Edilgen mâzî kipiyle: Etken muhâtab, ard mansûb:
Edilgen, müennes mu-zâri, ard merfû': Çoğul mütekellim
nûnuyla:
Müennes muzâri kipiyle, fail ya kader veya ard'dır:
İğdâr kökünden çoğul mütekellim:
Cîm'in harekesine uymak için tâ'nm dammıyle: Tâ'nm kesriyle:

[5123] mübtedâ, haberidir (Kurtubî: 10/408; el-Bahr: 6/129).
[5124] en-Neşr: 2/277. Taberî'ye göre en doğrusu, vâv'ı kesre ile okumaktır. (CâmiVl-beyân: 15/251).
[5125] Taberî'ye göre iki kırâetin en uygunu, cerr ile okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 15/251-252).
[5126] el-Mesâhif: 143.
[5127] Tebsırah: 577; en-Neşr: 2/218.
[5128] en-Neşr: 2/223.
[5129] el-Mesâhif: 143; Kurtubî: 10/413; el-Bahr: 6/133. Bir rivayette İbn Mes'ûd, t'nin fethiyle okumuştur (el-Mesâhif: 56;.

Okuyanlar:
İbn Kesîr, Hasan, Ebû Amr, İbn Âmir.
Ötekiler.
İbn Muhaysın ve Mücâhid [5130] Übey[5131]
Çoğunluk. İsâ Sekafî [5132] Çoğunluk.
Katâde.
Dahhâk [5133] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[5134]
Ebû Ca'fer. Ötekiler [5135]
Âyet No.
51
51
51
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Mâzî, çoğul mütekellim
nûnu ile:
Madmûm tâ ile Tâ'nın fethiyle: Tâ'nın dammıyle:
îsmi faili amel ettirerek:
'Ayn'ın fethi, dât'ın dammıyle:
'Ayn'ın fethi, dât'ın sükûnu ile:
'Ayn'ın ve dât'ın dammıyle:
Ayn'ın damını, dât'ın sükûnu ile: *Ayn*ın kesri, dât'ın fethiyle:
'Ayn'ın ve dât'ın fethiyle:
*Ayn'ın fethi, dât'ın kesriyle:
'Ayn'ın kesri» dât'ın sükûnu ile:
Ebû Ca'fer, Şeybe ve Eyyûb es-Sahtiyânî. Ötekiler. Ebû Ca'fer.
Ötekiler ve bir rivayette Ebû
Ca'fer.
Hz. Alî [5136]
Çoğunluk.
Temîm oğullan lehçesidir.
Ebû Amr, Hasan, tkrime. Dahhâk. îsâ ibn Ömer. Harun'un nakli.
Kitf, fihz diyenlerin lehçesidir [5137]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
52		Nûn ile:	Hamza.
		Yâ ile:	Ötekiler.
		ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd '.[5138]
		Yâ'ya muzâf ve medli:	Çoğunluk.
		Yine yaya muzâf fakat uzatımsız, maksûr elif ile:	İbn Kesîr ve Mekke halkı[5139]
53		Muvâka'a kökünden:	Çoğunluk.
L		Mülakat kökünden:	Abdullah ibn Mes'ûd mushafı.
1		Lâm.ve fâ ile mülâfat	

[5130] Kurtubî: 10/416; el-Bahr: 6/134.
[5131] el-Bahr: 6/134; el-Mesâhif: 143.
[5132] el-Bahr: 6/134.
[5133] el-Bahr: 6/134.
[5134] el-Mesâhif: 56.
[5135] en-Neşr: 2/210-211.
[5136] el-Bahr: 6/137; el-Mesâhif: 188.
[5137] Kurtubî: 11/2.
[5138] el-Mesâhİf: 56.
[5139] el-Bahr: 6/137.

	kökünden:	Alkame[5140]
		Übeyy.
		Çoğunluk.
		.İbn Mes'ûd[5141]
	Meftûh kaf, meksûr bâ, sonra yâ ile:	Übeyy ibn Ka'b, ve İbn Ğazvân'ın Talha'dan rivayeti [5142]
	Kaf ve bâ'nın dammıyle, kabîPin çoğulu:	Kûfeliler ve Ebû Ca'fer [5143]

Kafin kesri, bâ'nin fethiy-le, açıkça, karşı karşıya anlamında: Ötekiler.

57 Çoğunluk. İbn Mes'ûd.

58 Çoğunluk. İbn Mes'ûd.

Sakin vâv'dan sonra meksûr hemze ile: Çoğunluk. Meksûr vâv'dan sonra hemzesiz: Ebû Ca'fer [5144]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Çoğunluk.			
ibn Mes'ûd' übey ve İbn Kays [5145]			
	mîmli mas-dar, burada ve Nemi: 49'da:		Âsim, Ebûbekr.
	İki yerde de mîm'in fethi, lâm'm kesriyle:		Kisâ'î, Ferrâ'. İki yerde de mîm'in damını, lâm'ın fethiyle, ismi mef'ûl kipi: Ötekiler [5146]
Übeyb. Ka'b[5147]			
63	Çoğunluk. İbn Mes'ûd [5148]		
	Hâ'nın dammıyle:		Hafs.
	Hâ'nın kesriyle:		Başkaları.
Übey [5149]			
	takdimiyle:		İbn Mes'ûd
mushafı [5150]			
64	Vasi ve vakıf halinde yâ ile:		İbn Kesîr.
	Yalnız vasi halide yâ ile:		Nâfi4, Ebû Amr, Kisâ'î. İki halde de yâ'nın hazfiyle: Ötekiler.
66	Yalnız vasi halinde yâ ile:		Nâfi, Ebû Amr.
	İki halde de yâ ile:		İbn Kesîr, Ya'kub.
Ayet No. 67,72,75			
69			

[5140] el-Bahr: 6/138; el-Mesâhif: 56.
[5141] el-Mesâhif: 143.
[5142] el-Bahr: 6/139.
[5143] Dağınık, birbirinin ardından gelen demektir.
[5144] el-Bahr: 6/140; el-Mesâhif: 88.<
[5145] el-Mesâhif: 56, 143.
[5146] Kurtubî: 11/8. Taberî'ye göre en doğru okuma, mîm'in dammı, lâm'ın fethiyle olandır (Câmi'u'l-beyân: 15/270),
[5147] el-Mesâhif: 143.
[5148] el-Mesâhif: 57.
[5149] el-Mesâhif: 143.
[5150] el-Mesâhif: 57; Kurtubî; 11/13-14. Kari'ler, okuma kurallarında kendi metodları üzerinde-dirler. Yalnız Kisâ'î imâle etmiştir (Tebsırah: 576).

70
71

Kırâet farkı:	Okuyanlar:
İki halde de yâ'sız:	Ötekiler.
Râ ve şîn'in fethiyle:	Ebû Amr.
Râ'nın dammı, şîn'in sükûnuyla:	Ötekiler [5151]
İzafet yâ'sının fethiyle:	Hafs.
İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
izafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi'.
Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
Lâm'ın fethi, şeddeli - nûn ile:	Nâfi', İbn Âmir.
Sü Lâm'ın sükûnu, hafif yâ ile:	Ötekiler.
Yâ'nın hazfiyle:	Bir rivayete göre İbn Zekvân.
Meftûh yâ ve râ, ehl'in ref'iyle:	Übey, Hamza, Kisâ'î, Halef.

Madmûm tâ ile iğrâk kökünden, ehl mansûb: Ötekiler.
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
73
74
76
lilil jjiâ Tağrîk kökünden, ehl mansûb: Hasan ve Ebû Recâ".[5152]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [5153] . Sîn'in dammiyle: Sîn'in sükûnuyla: Şeddeli zây ile, elifsiz: Kûfeliler.
Müennes ismi fail kipi: Ötekiler. Bulunduğu her yerde kâfin dammiyle:
Ebû Amr. Ötekiler.
Kâfin sükûnuyla:
; Sü Tâ'mn fethi, sâd'ın sükûnu, hâ'mn fethiyle:
Nâfi', İbn Zekvân, Ebûbekr.
Ötekiler [5154] Çoğunluk. Übey[5155]

[5151] İbnu'l-Cezerî şöyle diyor: Bu sûrenin iki yerinde ittifakla râ ve şîn'in fethiyle okumuşlardır. Onlarda: âyetleridir. Bu hususta Ebû Amr, sorulan bir soru üzerine şöyle demiştir: 'Râ'nın dammıyle ruşd, salâh'Ur. Fethiyle reşed, ilim anlamına gelir. Hz. Musa, Hızır'dan ilim tajeb ettiğine göre burada râ'nın feıhiyle okumak çok güzeldir. Baksana âyetinde bu kelime, ittifakla râ'nın dammıyle okunmuştu,. âyetlerinde de râ'nın fethiyle okuma ittifakı vardır.
Ebû Amr ibn el-Alâ', iki okuma arasında farklı anlam görmüş ise de dilcilerin çoğunluğuna göre râ'nın dammıyle, rüşd, fethiyle reşed aynı anlama gelir. Bunlar buhl, ba-hat; sukm, sekant, hüzn, hazen gibi farklı söylenişti, fakat anlamı aynı olan bir kelimedir. Bence kelimenin ilk iki kırâetinde râ'nın meftûh olması, kendinden önceki ve sonraki âyet fâsılalanyla ilgilidir: gibi. Ama üçüncü yerde kelimeden önce , kendisinden sonra fasılası vardır. Râ'yı madmûm yapıp şîni sakin okuyan, bu fasılalarla uyum sağlamak için böyle okumuş, râ'yı meftûh okuyan da benzerlerine kıyâsen okumuştur. Gerçeği Allah bilir." (en-Neşr: 2/311-312).
Cezerî'nin bu sözü, kırâet ihtilâflarının, Hz. Peygamber (s.a.v.)den değil, okuyanların içtihadından doğduğu anlamına gelir. Gerçek de öyledir. Bu ihtilâflar, dil kurallarının tes-biti, yazının gelişimi ile ilgili olarak zaman içinde ortaya çıkmıştır. Gerçeği Allah bilir.
[5152] el-Mesâhif: 143; el-Bahr: 6/149.
[5153] el-Mesâhif: 56.
[5154] Kamer Sûresinin 6 ncı âyetinde: kâfin damme ile okunacağında ittifak etmişlerdir. Yalnız İbn Ke§îr orada sükûn ile okumuştur. Tebsırah: 578.

Ravh'tan bir rivayet.
Bir önceki gibi, ancak
bâ meftûh, nûn şeddeli: Übey, İbn Mes'ûd
ve A'rec Sü Tâ'nın dammı, hâ'nın
kesriyle ishâb
kökünden:
Musâhebe kökünden nehy kipi:
Ya'kub ve Sehl'in Ebû Amr'dan
rivayeti[5156]
Ötekiler ve diğer bir rivayete göre Ravh[5157]
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Dâl'm dammı, hafif
nûn ile: Dâl'ın dammı, şeddeli
nûn ile: Lamın fethi, dâl'ın sükûnu:
Lâm'ın dammı, dâl'ın sükûnu ile:
Tadyîf kökünden çoğul
muzâri':
îdâfe kökünden tekil: İdâfe'den çoğul: Noktalı dât'ın şeddesiyle:
Yâ'nın dammiyle, nakd kökünden edilgen muzâri':
Übey kırâeti gibi yalnız lâm'dan sonra mukadder bir ile mansûb: Noktasbız sâd ile den:
Bir önceki gibi yalnız , dât ile:
Okuyanlar:
Nâfi', Ebûbekr.
Ötekiler.
Ebûbekr'in Âsım'dan rivayeti.
Yine Âsım'dan rivayet [5158] Çoğunluk. Übey.
Çoğunluk.
İbn Zübeyr, Hasan.
Übey ve bir grup[5159]
Çoğunluk. Übeyy.
Abdullah.
Alî, Ikrime, Ebû'ş-Şeyh Hayevân ibn Hâlid el-Hunâî, Huleyd ibn Sa'd ve Yahya ibn Ya'mer.
Zührî [5160]
Çoğunluk.
Übey [5161]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
11	Vasi elifi olmadan, hafif tâ ve meksûr hâ ile:	İbn Mes'ûd, İbn Kesîr. Vasi elifinden sonra şeddeli tâ ve meftûh hâ ile: Übey.	Ötekiler.
78	İzafetle:	Çoğunluk.	
	Tenvîn ile:	İbrâhîm ibn Ebî 'Able [5162] İbn Mes'ûd ve Übey. İAtîC Bâ'dan sonra hemze ile:	
		Çoğunluk.	
	Bâ'dan sonra yâ ile:	Yahya ibn Vessâb [5163]	
79		Hafif sîn ile, miskîn'in çoğulu:	Çoğunluk.

[5155] el-Mesâhif: 143.
[5156] Kurtubî: 11/22; en-Neşr: 2/313; el-Mesâhif: 57, 143.
[5157] en-Neşr: 2/313.
[5158] Kurtubî: U/23; Câmi'u'l-beyân: 15/287.
[5159] el-Bahr: 6/151; el-Mesâhif: 143.
[5160] el-Bahr: 6/152; el-Mesâhif: 57, 143, 188.
[5161] el-Mesâhif: 143; Hadîsin muhrici Ebubekir şöyle demiş: "Eğer bu kırâetin senedi, doğru ise, bu, HazretÎ Peygamber Aleyhisselâm'ın tefsiri durumundadır. Nâkillerden biri tefsir İçin Kur'-ân'a yazmış, böylece bazı taşlayıcılann dedikleri gibi, bunun Osman mushafında yer almayan Kur'ân olduğu sanılmıştır?' (Kurtubî: 11/27).
[5162] el-Bahr: 6/152; el-Mesâhif: 57, 143.
[5163] el-Bahr: 6/152; el-Mesâhif: 57, 143.

Şeddeli sîn ile, messâk'-
80
in çoğulu: Hz. Alî kr. v.[5164]
. Çoğunluk.
İbn Abbâs ve İbn
Cübeyr.
Yine İbn Abbâs,
İbn Mes'ûd ve
Hz. Osman[5165]
el Çoğunluk.
Ebû Saîd
el-Hudrî.
Abdullah ibn
Abbâs[5166]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve Übey [5167]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
81		Tebdîl kökünden, bura- da ve Tahrîm: 5, Kalem: 32'de:	
			Nâfi ve Ebû Amr.
		İbdâl kökünden:	Ötekiler.
			Çoğunluk.
		yerine:	İbn Abbâs'.[5168]
81		Hâ'nm dammıyle:	İbn Âmir, Ebû
			Ca'fer, Ya'kub.
		Hâ'nm sükûnuyla:	Ötekiler [5169]
		yerine	İbn Abbâs [5170]
		tâ ile:	İbn Âmir,
			Kûfeliler.

^5li Vasi hemzesi, şeddeli tâ ile:
Hâ'dan sonra elif, mîm'den sonra meftûh yâ ile (yani sıcak):
Hâ'dan sonra elifsiz, mîm'den sonra yâ'nm hemzeye dönüştürülmesiyle[5171]
ijw Sîn'in dammiyle: Sîn'in sükûnuyla:
Ötekiler [5172]
İbn Mes'ûd, Übey, İbn 'Âmir, Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, Halef. Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Hafs.
Çoğunluk.
Übey [5173] Ebû Amr. Ötekiler.
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:

[5164] Taberî de bu son kırâeti tercîh etmiştir (Câmi'u'l-beyân: 15/291; el-Bahr: 6/153).
[5165] Keşşaf; Kurtubî: 11/34; el-Bahr: 6/154.
[5166] el-Bahr: 6/154-155; el-Mesâhif: 57, 143, 200.
[5167] el-Bahr: 6/155; el-Mesâhif: 144.
[5168] Kurtubî: 11/37.
[5169] en-Neşr: 2/216.
[5170] Kurtubî: 11/37.
[5171] Kara balçığı çok olan yer demektir.
[5172] T&berî'ye göre en doğru olanı, vasi hemzesi ve şeddeli tâ iledir (16/10).
[5173] el-Mesâhif: 144.

No.		
İki sakinin birleşimin-	Ya'kub, Hamza, den kaçınmak için	Kisâ'î, Halef,
mansûb tenvînin	Hafs [5174]	
kesresiyle:		
Tenvinsiz ref' ile:	Ötekiler. Merfû' tenvîn ile:	İbn Ebî İshâk.
Tenvinsiz, nasb ile:	İbn Âmir ve	
Mesrûk [5175]		
90	Mîm ve lâm'ın fethiyle:	Mücâhid, İbn
Muhaysın. Mîm'in fethi, İâm'ın		
kesriyle:	ötekiler [5176]	
93	Sîn'in fethiyle:	İbn Kesîr, Ebû
Amr, Hafs. Sîn'in dammiyle:	Ötekiler.	
94	Yâ'nm dammi, kafin	
kesriyle:	Hamza, Kisâ'î,	
Halef.		
yâ ve kafin fethiyle:	Ötekiler. 94	Çoğunluk
îbn Mes'ûd [5177]		
^emze üe> burada ve		
Enbiyâ: 96'da:	Âsim.	
İki yerde de elif ile:	ötekiler [5178]	
Meftûh râ'dan sonra elif ile (burada ve Mü'-minûn: 72'de):		Hamza, Kisâ'î.

Âyet No.	
95	
96	
t farkı:	Okuyanlar:
İki yerde de râ'nın sü-	
kûnuyla, elifsiz:	Ötekiler [5179]
Sîn'in fethiyle, burada ve Yâsîn: 9'daki iki yerde:	Hamza, Kisâî, Halef, Hafs.
Üç yerde de sîn'in dammıyle:	Ötekiler.
İki açık nûn ile:	İbn Kesîr.
İki nûn'un birbirine idğâmiyle:	Ötekiler.
İki halde de med ile (vermek anlamındadır):	Çoğunluk.
Hemze'nin harekesini tenvîne vererek (liyezonla):	Verş.
Tenvini kesreleyip kasr ile ve vasi ile okuma [5180]	Ebûbekr[5181]
Birincisi uzatımlı, ikin- cisi uzatmışız:	Hamza.
Vasi hemzesini kesre ile,	

[5174] Tkberî'ye göre en uygunu, cezâ'yı mansûb tenvîn ile okumaktır: 16/13.
[5175] Kurtubî: 11/53.
[5176] Kurtubî: 11/53.
[5177] el-Mesâhif: 57.
[5178] Tkbcrî'ye göre doğru kırâet, elif ile olandır, çünkü bunda kari'lerin icmâ'ı vardır: 16/16.
[5179] Taberî'ye göre doğrusu, râ'dan sonra elif ile okumaktır: 16/22.
[5180] Bu takdirde fiil gelmek anlamındadır.
[5181] Bu okuma, vasi halindedir. Fakat Ebûbekir'in, çoğunluğun okuduğu gibi okuduğu da rivayet edilmiştir.

ondan sonraki hemzeyi		
yâ'ya dönüştürerek:	Ebûbekr [5182]	
Bâ*nın fethiyle:	Çoğunluk.	
Bâ'nın dammıyle:	Hasan.	
Bâ'nın sükûnuyla:	İbn Mes'ûd ve İbn Kays.	
	Çoğunluk.	
	İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs ve Katâde [5183]	
Ayet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:		
Sâd'ın damını, dâl'ın sükû-		
	nu ile:	Ebubekr.
	ve dâl'ın dammıyle:	Übey ve Basralılar
	Sâd ve dâl'ın fethiyle:	Ötekiler [5184]
		İbn Mes'ûd.
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd [5185]
97	, iki sakinin bir-	
	leşiminden dolayı t'nin tâ'ya	
	idğamıyle:	Hazma [5186]
	Tâ'dan dolayı sîn'in sâd'a	
	dönüştürülmesiyle:	A'meş'in Ebûbekir' den rivayeti [5187]
	Şeddesiz tâ ile:	Ötekiler.
98		Çoğunluk.
		İbn Ebî 'Able.
		Übey [5188]
	Hemze ile uzatımlı,	
	tenvinsiz:	Hamza, Kisâ'î, Halef [5189]
	Hemzesiz, uzatımsız, sadece	
	tenvîn ile:	Ötekiler [5190]
102		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd [5191]

[5182] Ebûbekir'in, çoğunluk gibi okuduğu rivayet edildiği gibi, Hamza gibi okuduğu da rivayet edilmiştir.
İki kelimede de med yapan, fetha ile başlamış, uzatmayan kesre ile başlamıştır (Tebsırah: 581-582; en-Neşr: 2/315).
İmdi üzerinde durup başlayan, meksûr vasi hemzesiyle, yahut kendisinden sonra meftûh elif, sonra madmûm tâ gelen kat' hemzesiyle başlar. Ancak de durulduğu zaman, tenvînine bedel elif getirilir. (Hâmişu's-Sirâc: 164; Tebsırah: 582, Not: 4)
[5183] el-Mesâhif: 57, 188, 200.
[5184] el-Mesâhıf: 144; Câmı'u'l-beyân: 16/25.
[5185] el-Mesâhif: 57, 188,200. Taberî'ye göre en güzeli ve meşhuru meftûh sâd ve dâl ile okumadır (16/25).
[5186] Bu gibi yerlerde iki sakinin birleşimi bazı lehçelerde duyulmuştur.
[5187] el-Bahr: 6/165.
[5188] el-Mesâhif: 144; Kurtubî: Jl/63.
[5189] Burada ve A'râf: 143'de. Âsim da sadece buradakınİ uzaiımlı okumuştur.
[5190] en-Neşr: 2/271-272.
[5191] el-Mesâhif: 57.

	izafet yâ'sının fethiyle:	Nâfı' ve Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
105	Bâ'nın kesriyle:	Çoğunluk.
	Bâ'nın fethiyle:	İbn 'Abbâs [5192]

Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
107
109
Çoğul mütekellim mansûb:
Sü öâib yâsîyle, altındaki zamîr Rabb'e gider:
Nûn ve zây'ın dammıyle: Zây'ın sükûnuyla:
Yâ ile müzekker kipi:
Tâ ile müennes kipi: Şeddeli fâ ile, tefa'ul babından: i Mîm ve dâl'ın fethiyle, elifsiz:
Mîm'in kesri, dal'dan sonra elif ile:
Yâ ile, ğâib kipi: Tâ ile, muhâtab kipi:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
Mücâhid ve Ubeyd ibn
Umeyr'. [5193] Übey [5194] Çoğunluk.
Ebû Hayveh ve bir rivayete göre Ebû Amr[5195]
Hamza, Kisâ'î, Halef, Amr ibn Ubeyd, A'meş, Talha, İbn Ebî Leylâ [5196] Ötekiler.
Sülemî. Çoğunluk.
Übey mushafı, Mücâhid, İbn Muhaysın ve Hu-meyd kirâeti [5197] İbn Mes'ûd. Çoğunluk. Cu'fî'nin rivayetine göre Ebû 'Amr .[5198]

19/44 MERYEM SÛRESİ 1076
Tefsîr: 1076
Tefsîr: 1078
Tefsîr: 1081
Tefsir: 1083
Tefsîr: 1084
Tefsîr; 1085
Tefsîr: 1086
Tefsîr: 1086
Tefsir: 1087
Tefsir 1088
Tefsîr: 1088
Meryem Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1089
Meryem Sûresi Kîrâet Farkları 1090

[5192] Kurtubî: 11/66
[5193] el-Bahr: 6/167; el-Mesâhif: 237.
[5194] el-Mesâhif: 144. Bu kirâette (vezn)in ref'İ gerekir.
[5195] el-Bahr: 6/166.
[5196] el-Bahr: 6/İ69.
[5197] Kurtubî: 11/68. İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs, Mücâhid ve A'tneş'in elifsiz okudukları da rivayet edilmiştir; el-Mesâhif: 57, 144, 200.
[5198] el-Bahr: 6/169. el-Mesâhif: 57.

19/44 MERYEM SÛRESİ

Sûrede ihtiyar yaşında Hz. Zekeriyyâ'ya Yahya'nın verilişi, bakire Meryem'in de îsâ'yt doğurması birer mu'cize olarak anlatılır. Daha sonra İbrâ-hîm, Mûsâ ve Harun'un tevhide davetleri yer alır. Bir dizi peygamber da'vetlerini içeren bu kısım, sûrenin birinci bölümüdür. Bundan sonraki bölüm de öğüt ve uyarıları içerir. Bütün âyetlerinin birbiriyle insicamlı, fasılalarının uyumlu oluşu, bölümlerinin birbiri ardınca indiğini gösterir.
98 âyeti içeren ve müslümanların Habeşistan'a hicretlerinden önce inmiş olan bu sûrenin, 58 ve 71 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayeti varsa da bu âyetlerin konu ile sıkı ilişkisi, bu rivayeti şüpheli kılmaktadır.[5199] Resmî sıralamada 19., iniş sırasına göre 44 ncü sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Kâfhâyâ 'âyn sâd. 2- Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyyâ'ya olan rahmetini anıştır. 3- O, Rabbine gizli bir seslenişle yalvarmıştı-4- "Rabbim, demişti, ben, bende kemik gevşedi, baş ihtiyarlık aleviyle tutuştu. Rabbim, sana duâ ile hiçbir zaman bahtsız olmadım (her duamı kabul buyurdun, beni istediğimden mahrum etmedin)."5- "Doğrusu ben, arkamdan yerime geçecek yakınlardan korktum; karım da kısır. Katından bana bir velî lütfet!" 6- "Ki bana ve Ya'kub oğullarına mirasçı olsun. Rabbim, onu beğendiğin bir insan yap!" 7- (Allah buyurdu): "Ey Zekeriyyâ, biz sana bir oğul müjdeliyoruz, adı Yahya'dır. Daha önce ona hiç kimseyi adaş yapmadık (ondan önce hiç kimseye bu adı vermedik)."8- "Rabbim, dedi, benim nasıl oğlum olur, karım da kısırdır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım. "9- Dedi: "Öyledir ama Rabbin, 'O bana kolaydır, daha önce sen de hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım' dedi. " 10- "Rab-bim, dedi, (öyle ise) bana bir işaret ver", "Senin işaretin sapasağlam olduğun halde tam üç gece (ve gündüz) insanlarla konuşmamandır" dedi. 11- (Zekeriyyâ), ma'bedden kavminin karşısına çıkıp onlara: "Sabah akşam teşbih edin!" diye işaret etti. 12- "Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut (onun emirlerini uygula)" (dedik) ve ona çocuk iken hikmet verdik. 13- Katımızdan bir acıma duygusu ve temizlik de (verdik; o günâhlardan) korunan oldu. 14- Ana babasına iyilik ediciydi, baş kaldıran bir zorba değildi, 15- Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selâm olsun!

Tefsîr:

1- Hurûf-i mukatta'a hakkında bundan önceki ciltlerde yeterli bilgi vermiştik. Burada bu harflerin kıraeti hakkında bir noktaya işaret etmek istiyoruz: Harflerin kimi bâ tâ gibi iki harfle, kimi de dâl, zâl, sâd gibi üç harfle okunur. Birinci âyetteki birinci, dördüncü ve beşinci harfler üç harfle, ikinci ve üçüncü harfler iki harfle okunur. İkili harflerde fethayi uzatmak asıl olmakla beraber imâle yapmak da caizdir. Buna göre ikinci ve üçüncü harfler hâ yâ şeklinde okunabileceği gibi imâle ile he ye şeklinde de okunabilir. Diğerleri uzatılmalıdır.[5200]
2-6 ncı âyetlerde Hz. Zekeriyyâ'nın, ihtiyar yaşında hafif bir sesle Allah'a duâ ederek, kendisinden sonra mülküne varis olacakların tutumlarından endişe ettiğini, kendisine iyi ahlâklı, temiz bir velî vermesini istediği belirtilir.
Velî, kişinin en yakını demektir. Mevlâ (Jy)da velînin konulduğu yere denir. Mevlâ'nın çoğulu olan mevâlî insana vâris olan yakınlarıdır. İhtiyarlayan Zekeriyyâ, kendi yerine geçecek bir çocuğu olmadığını düşünüyor, sulbünden olmayan vârislerin kendi yolunda gitmeyeceklerinden endişe ediyor ve Allah'tan kendi yolunda yürüyecek sâlih bir akraba veya çocuk vermesini niyaz ediyor.
Bazı tefsirlere göre Hz. Zekeriyyâ, Allah'tan mülküne değil, bilgisine, peygamberliğine vâris olacak bir sâlih evlâd istemiştir. Çünkü peygamberler mîrâs bırakmaz. Bir hadise göre Hz. Peygamber (s.a.v.): "Biz peygamberler mîrâs bırakmayız" [5201] demiştir. Bir başka hadiste de: "Biz mîrâs bırakmayız, bıraktığımız sadakadır" denmiştir.[5202]
Biz bu hadislerin, Hz. Fâtıma'ya verilen Fedek toprağının, kendisinden geri alınmasını haklı göstermek üzere ortaya atıldığı kanısındayız. Hz. Pey-ğamber'in gerçekten böyle söylediği şüphelidir. Âyetin açık anlamından Hz. Zekeriyyâ'nın, hem malına, hem de ilim ve hikmetine vâris olacak, öldükten sonra adını, ülküsünü yaşatacak bir vâris istediği anlaşılmaktadır. Çünkü kendisi, kavminin maddî ve manevî lideri idi.
Bazı müfessirler de Zekeriyyâ, mutlaka çocuk değil, yerine geçecek herhangi sâlih bir vâris istemiştir. Fakat çoğunluğun kanısına göre Zekeriyyâ'nın istediği çocuktur. "Zekeriyyâ Rabbine dua etmişti: Rabbim demişti, bana katından temiz bir nesil ver, sen duayı işitensin!" [5203], "Zekeriyyâ'ya da lütfettik. Rabbine: Rabbim, beni tek bırakma, sen vârislerin en iyisisin! diye duâ etmişti" [5204] âyetleri, Zekeriyyâ'nın kendisine vâris olacak bir çocuk istediğini gösterir. Peygamber Zekeriyyâ'nın kendisine vâris olacak çocuk istediği Kur'-ân'da anlatıldığına göre "Biz peygamberler mîrâs bırakmayız" mealindeki hadîsler, bu âyetlere ters düşmektedir. Peyğamber'in, Kur'ân'a ters sözler söylemesi makul değildir.

[5199] et-Tefsîru'l-hadîs: 3/35.
[5200] Kurlubî: el-Câmi': 11/74-75; Âlüsî, Rûhu'l-Me'fînî: 16/57.
[5201] Buhârî, Humus: 1, FedâİIu AshâbI'n-Nebîy: 12, Meğâzî: 14, 38, Nefekat: 3, Ferâiz: 3, İ'ti-sâm; 5; Müslim, Cihâd: 49, 52, 54, 56, Ebû Dâvûd, İmâre: 19; Tirmizî, Siyer: 44; Nesâ'î: 9, 16; Muvatta', Kelâm: 27; İbn Hanbel: 1/4, 6, 9, 10, 25...
[5202] Aynı kaynaklar.
[5203] Âl-i İmrân Sûresi: 38.
[5204] Enbiyâ Sûresi: 89.

Üçüncü âyette Hz. Zekeriyyâ'nın, hafif bir sesle Allah'a duâ ettiği bildiriliyor. Bu âyet duanın hükmedercesine bağıra bağıra değil, edeple, alçak sesle yapılması gerektiğini gösterir.

7-11: Yüce Allah, Zekeriyyâ'ya, Yahya adlı bir çocuğu olacağını, ondan önce kimseye bu adın verilmediğini vahyettiği bildirilir. Semîyy isimlendirilmiş, anlamına geldiği gibi, benzer anlamına da gelir. Birinci takdirde âyetten Yahya adının daha önce kimseye verilmediği, ikinci takdirde de Yahya'nın benzerinin gelmediği anlaşılır.

Hz. Zekeriyyâ, hem kendisinin, hem de karısının çok ihtiyar bir çağa ulaşmış olmalarına rağmen bir çocuklarının olacağına fevkalâde sevinmekle beraber bu müjde karşısında şaşkınlığını da belirtir. Kendisine bu işin, kendisini de hiç yok iken var eden Allah'a kolay oiduğu, çocuğu olacağına işaret olmak üzre üç gün dilinin tutulup konuşamayacağı, sadece işaretle meramını anlatacağı bildirilir. Zekeriyyâ, ma'bedde, özel ibadet yerinden halkın yanına gelir, onlara sabah akşam Allah'ı anmalarını, O'nun şanının yüceliğini belirtmelerini işaretle anlatır.

11 nci âyette geçen mihrâb kelimesi, ibâdet yeri demektir. Mihrâb, mâ-bed içinde Hz. Zekeriyyâ'ya özgü ibâdet yeri idi. Oraya izinsiz kimse giremezdi. Halk mabedde toplanınca Zekeriyâ bu özel odasından çıkıp onlara öğüt verirdi. İşte yine ma'bedde toplanan halka hitâbetmek üzre odasından çıkan Zekeriyyâ, sözle konuşamamış, ancak işaretle sabah akşam Allah'ı anmalarını cemâate anlatmıştır.

Hz. zekeriyyâ'nın konuşamaması hakkında iki görüş vardır: Birine göre dili tutulmuş, hiç konuşamamıştır. Diğerine göre Zekeriyyâ Allah'ı tesbîh ve zikretmekle beraber halkla konuşamamıştır. Razı'ye göre böyle olması daha kuvvetlidir. Çünkü birinci hal, bir hastalık dolayısiyle de olabilir. Ama konuşma gücü olduğu halde halkla dünyâ kelâmı konuşamamasının, Allah'ın dilemesinden ileri geldiği daha belirgindir '.

Bu konuda bir vak'ayı anlatmak istiyorum: Rizeli Ahmed Efendi vardı. Vaktiyle içki içtiği için kendisine "Sarhoş Ahmed" derlerdi. Hacı Muharrem Efendi'den ders alıp tasavvufa bağlanan bu zât, bana aynen şöyle anlattı:

— Erzurum'da çalışıyordum. Burada bir hoca vardı, aslı Karadenizli idi. Bu hocanın, kimse ile konuşmadığını, "Lâilâhe illallah" dediği halde "Mu-hammedun Resûlullâh" diyemediğini gördüm. Bir gün yanında oturuyorduk, içimden hocanın "Lâilâhe illallah" deyip de "Muhammedun Resûlullâh" dememesini kınadım. Hoca bir kâğıda bir şeyler yazıp bana verdi. Kâğıda: "Çok geçmeden sen de benim gibi olacaksın" diye yazmış idi. Bir zaman sonra bende de aynı hal belirdi. "Lâilâhe iilâllâh" dediğim halde bir türlü "Muhammedun Resûlullâh" diyemiyor, "îsâ Rûhullâh" diyordum. Ne kadar kendimi zorlasam da olmuyordu. Böyle altı ay sürdü. Sonunda birden dilim açıldı "Lâilâhe illallah Muhammedun Resûlullâh" diyebildim.

Bizzat yaşayan kimseden dinlediğim bu olay, mutasavvıflara göre sali-kin, seyr ettiği hal ve makamların bir sonucu olabilir. Demek ki o salik, îsâ ruhu makamına gelmiş, henüz Muhammedi makama yükselemediği için ancak ruhen îsâ'nın risaletini ikrar edebilmiş. Bu ikrar söz ikrarı değil, ruhtan taşan bir hal ikrarıdır. Ama daha sonra ilerleyip Muhammedi makama ulaşınca Muhammed risaletini ikrar edebilmiş. Bu ikrar mücerred bir soz değil, yaşanan bir halin tezahürüdür.

12-15 nci âyetlerde henüz çocuk iken kendisine hikmet, peygamberlik bilgisi verilen Hz. Yahya'nın, şefkatli, kötülüklerden korunan, anababasına itaatli olup isyankâr olmadığı belirtilir, doğduğu, öldüğü ve tekrar direleceği günde esenlik içinde bulunması temenni edilir.

12 nci âyetten, Yahya'ya verildiği bildirilen kitaptan maksadın Tevrat olduğu, Yahya'ya Tevrat'ın hükmüne kuvvetle sarılmasının emredildiği anlaşılır. Çünkü Yahya, Tevrat'ın hükmünü uygulayan bir peygamber idi.

İhtiyar çağında Zekeriyyâ'nın çocuk sahibi olması, olağan üstü bir şey sayılır. Sûrenin başında anlatılan bu olay, tamamen bir mu'cize olarak babasız yaratılan Hz. îsâ'nın doğumu olayına bir giriş niteliği taşır. İhtiyar çağında çocuk sahibi olmak normal üstü bulunmakla beraber çağımızda da bunun örnekleri görülmektedir. Azerbaycan'da 92 yaşındaki bir kadının, 120 yaşındaki kocasından gebe kalıp çocuk doğurmuş olduğunu Hûd Sûresinin 72 nci âyetinin tefsirinde anlatmıştık.

16 kıtâb'da Mervem'ı de an Bu zaman o. ailesinden a\rılıp do ğu yonundı hır \ere çekilmişti 17- Onlaıla kendisi anısına hu perde çekınışıı Hız de ruhumuzu ona gönderdik. O, ona duz^ım hu insan şeklinde notundu 18 (Mcnuıı) dedi ki "Ben senden, o çok I sırın'\e ne sığınırını I iler (Allah'tan) koıkıno/san (hana dokunun}'" 19 (Rûh) "Ben, dedi, sadece Ruhlumu elçisnun Sana tertemiz hır erkek çotuğu hedne etmek için geldim "20 "lienım nasıl ovlum olur dedi hana hu insan dokunmadı \e hen bu kah/n de değilim*" 21 "O\le du ama, dedi, Rahhın 'O hana kohndıı Onu insanlara /?// mu'tre \e bizden hu rahmet kılmak i{in (binle \aıatauicı/)* d(dı \e ıs olup bun 22 Ona aehekafdı, onunla uzak hır \e?e (,ekıl<h 2? Po»um sunası onu, h'i hurma dalı{x\\n <\\\\)na geitıdı "keşke dedi bundan onu ol se\dın , unutulup u,ıtse\dımrt 24 \ltmdan (ııih) ona ynle s< slendı "Uzulme, Rabbın alt tarafında bu su atkı \aı cm 2^ Umma thıtını sana dofyu silkele, uzeıine olmuş, taze hurma dökülsün "26 gozun a\dm olsun1 Lçet nişanlat dan bunu goıursen 'Hen Rahman tun (susma) on/c(ıı) adadım, bugün hu,mı insanla konus/ua\aıaîiım' di 27 (Mei>em) potuğu taşnaıak ka\ mine netııdı "/ı \1et\em ılı diler sen tuhaf bu iş \aplmr' 28 "Harun'un kızkaıdesı, bahan kolu hu adam değildi, annen de fahişe delildi (sen nevapun hınk)' 29 çocuğu t>ostetdt Dediler ki "Hesıktekı comkla nasıl konuşuruz'" 30 (Çocuk) "Ben, Allah'ın hulusum dıdı, O hana kitabı \udı in m peviamheı \apti"U "Beni bulunduğum het \erde insanlara \iuuth kıldı SaS olduğum suıete hana namaz kılının t, zekât \anie\ı enuettt 32- "Bern anneme nılık edeı (kıldı), beni baş kaldnan bu zoıha \ap madı " "Doyduğum gun de, öleceğim t>ttn de \e din olarak kaldı nlatavjın çun de bana selâm (esenlik) \enimizin " 14 İstı \/m< /// ovlu îsâ Şüphe edip a\ı ılığa düştükleri şc\. uetcek so~e vote budur î^ {o cuk edinmek, Allah'a

\akışnıaz O'nun şanı \ıuedır Bu ısı \apmah istedi mı ona sadece "ol'" der, o da olur 16 Şüphesiz \llah, Ih mm de Rabbım, sızın de Rabbınızdır O'na kulluk edin Isre doğru \olhu dur 37 Kendi aralarından tıkan hızıbler a\rılığa düştüler Bınuk hu gutum meşhedmden (o günde bulunmaktan \e o gunun duıusnuısın dan) vav kâfirlerın haline' 38 Bize çeldikleri i*un ne ı^uzel ısıtır, ne yit zel görürler! Ama o zâlimler bugün apaçık bir sapıklık içindedirler!

Tefsîr:

16-21 nci âyetlerde Hz. Meryem'in, melekle karşılaşması anlatılıyor. Âli İmrân Sûresinde açıklandığı üzre, annesi henüz gebe iken karnındaki Meryem'i, ma'bede hizmetçi olarak adamıştı. İşte çocukluğundan beri vaktini ibâdetle geçirmekte olan Meryem, ma'bedin doğu yönünde tenhâ bir yerde bulunuyordu. O bu halde iken Allah, Ruhunu Meryem'e gönderir. Düzgün, yakışıklı bir insan şekline bürünerek kendisine gelen Ruhu görünce Meryem, Allah'a sığınır, onu kendisine saldırmak isteyen bir delikanlı sanarak: "Eğer Allah'tan korkuyorsan beni bırak, bana dokunma, senden Allah'a sığınırım!" der.
Fakat Ruh, Allah'ın elçisi olduğunu, kendisine tertemiz bir erkek çocuk hediye etmek üzere geldiğini,söyler. Kendisine insan eli değmediği ve kendisinin fahişe bir kadın da olmadığı halde nasıl çocuk doğuracağına şaşan Meryem'e Ruh, bunun Allah'a kolay bir iş olduğunu, insanlara bir mu'cize olmak üzere bu çocuğu böyle babasız yaratacağını söyler ve iş olup biter. Son âyet, Meryem'e gelen Ruhun sözü olabileceği gibi o durumu anlatan bir âyet de olabilir.
Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Meryem'e çocuk üfleyen Ruhun adî belirtilmemiştir. Tefsirlere göre bu ruh, Hz. Cebrail'dir. Çünkü o, "er-rûhu'l-emîn: güvenilir rûh" olarak nitelendirilmiştir. Maamâfîh, bu konuda bir açıklık yoktur. Sûre Mekkî'dir. Mekke'de inen sûrelerde Kur'ân'ı getiren rûh, güvenilir olarak nitelendirilmiş, fakat ismen zikredilmemiştir. Ancak Medine devrinde inen Bakara Sûresinin 97 nci âyetinde Kur'ân'ın Cibril tarafından indirildiği, Tahrîm Sûresinin 4 ncü âyetinde de Cibril'in, Hz. Muhammed'in dostu olduğu bildirilmektedir. Bundan anlaşılıyor ki Kur'ân'ı getiren Rûh, Cibril'dir. Meryem'e çocuk üfleyenin de Cibril olduğu anlaşılmaktadır. Kesin olan şey, Meryem'e yüce bir ruhun çocuk üflediğidir. Zaten Cebrail de yüce ruh-lardandır. Biz bunlara melek diyoruz. Ebû Müslim'e göre de Meryem'e gönderilen ruh, karnında şekillenip insan olan ruhtur. Fakat birinci görüş daha kuvvetli kabul edilir.
22-26: Meryem gebe kalır. Çoğunluğun kanısına göre Meryem'in gebelik süresi normal süredir, yani dokuz aydır. Bunun sekiz ay, ya da altı ay sürdüğünü söyleyenler yanında gebe kalır kalmaz doğurduğunu söyleyenler de vardır. Çoğunluğun görüşü daha doğrudur.
İbn Kesîr'in belirttiğine göre Meryem ile, kızkardeşi yani Yahya'nın annesi aynı zamanlarda gebe kalmışlar ve Yahya'nın annesi, Meryem'le karşılaştığında, kendi karnındaki çocuğun, Meryem'in karnındaki çocuğa, saygı için secde ettiğini hissetmiş. Onların dininde Allah'tan başkası için saygı ama-ciyle secde edilmesi caizmiş, İslâm'da bu haram kılınmıştır.[5205]
-Meryem, karnındaki çocuk büyüyüp gebeliği belirmeğe başlayınca durumu ailesinden gizlemek için uzak bir yere gider, onlara görünmemeğe çalışır. Doğum sancısı tutunca bir ağacın altına gelir. Başına gelenlere üzülen Meryem, altından: Üzülmemesini, Rabbinin alt tarafında yani hemen yanı başında içecek bir su akıttığını, kuru ağacı silkelemekle de üzerine taze hurma döküleceğini, yeyip içmesini ve sevinmesini, insanlardan birini görünce Rahman için susma orucu adadığını, kimse ile konuşmayacağını söylemesini bildiren bir ses duyar. Sözgelişinden bu ünleyenin, Meryem'e çocuk üfleyen ruh olduğu anlaşılır. Maamâfîh ünleyenin îsâ olduğunu söyleyenler de varsa da bu doğru görülmez. Çünkü henüz îsâ doğmamıştır.
27-33: Meryem, doğurduğu çocuğu getirince bunu hayretle karşılayan ailesi, kendisini kınamağa başlarlar. Temiz bir ailenin şerefine yakışmayacak çirkin bir iş yaptığını söylerler. Fakat o cevap vermez, sadece bebeği gösterir. "Beşikteki bebekle nasıl konuşalım?" diyenlere bebek, kendisinin Allah'ın kulu olduğunu, Allah'ın, Kitabı verip kendisini peygamber yaptığını, her yerde mübarek kıldığını, yaşadığı sürece kendisine namaz kılmayı, zekât vermeyi, annesine iyilik etmeyi buyurduğunu ve kendisini azgın bir zorba yapmadığını, doğduğu, öleceği ye tekrar dirileceği günde esenlik içinde olduğunu söyler.
30 ncu âyette geçen "el-Kitâb"\n da, 'Ahd-i 'Atîk denen Kutsal Kitâb olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki îsâ'ya verilecek olan Kitâb, Yahya'ya da verilmiş olan Kutsal Kitâbdır. Gerek Yahya'ya, gerek îsâ'ya Kutsal Kitâb'ın ruhunu uygulamaları emredilmiş, yani bu iki peygamber yahûdî dinini hurafelerden temizleyip aslî safvetine kavuşturmakla görevlendirilmişlerdir.
28 nci âyette kavmi, Meryem'e "Ey Harun'un kızkardeşi!" diye hitâb etmektedirler. Hârûn, Hz. Musa'nın kardeşidir. Hârûn ile Meryem arasında çağlar vardır. Burada Harun'un kız kardeşi sözünden maksat, Meryem'in o aileden gelmiş olduğunu vurgulamaktır. Bu ifade ile şerefli bir soydan gelen Meryem'i, soyuna asla yakışmaz bir iş yapmakla suçlayıp iyice mahcubet-mek istemişlerdir. Nitekim konuşmacı, veya kumandan dinleyicileri etkilemek için: "Ey Fatih'in torunları, Yavuz'un çocukları!" diye hitâbeder. Dinleyiciler ne Fatih'in torunu, ne de Yavuz'un oğludurlar. Fakat bu söz, dinleyenle-rn, Fatih, Yavuz milletinin neslinden geldiğini belirtir.

[5205] İbn Kesîr, Tefsir: 3/117.

34-36 ncı âyetlerde de şüpheli sözlere dayanarak hakkında tartışılan, hı-rıstiyanlar tarafından türlü biçimlerde anlatılan Meryem oğlu îsâ'nın gerçek durumunun bu olduğu; Allah'ın çocuk edinmekten münezzeh bulunduğu; O'nun olmasını istediği şeyin derhal olacağı vurgulanır. Ve îsâ'yı Tanrının oğlu kabul edenlere: "İşte benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah'tır, O'na kulluk ediniz, doğru yol budur!" denilir.

34 ncü âyet için iki anlam mümkündür: Hak Allah'tır. Kavlu'l-Hakk Allah'ın sözü demektir. Buna göre âyetin mânâsı: "İşte Hakkın sözü olan Meryem oğlu îsâ budur" demek olur. Burada "kavlu'l-Hakk"îsâ'nın bir sıfatı olmaktadır, kelimetullâh (Allah'ın sözü) ile aynı anlama gelir. Diğer mânâya göre "kavlu'l-hakk" gerçek söz demektir. Bu takdirde âyetin anlamı: "İşte Meryem oğlu îsâ hakkında bu anlatılanlar doğrudur. Gerçek söz budur" demektir'.[5206]

Müfessîrlerin çoğunluğuna göre 36 ncı âyet, Hz. îsâ'nın sözünü nakletmektedir. Çünkü Mâide Sûresinde de Hz. îsâ'nın benzeri bir sözü nakledilir: "Meryem oğlu Mesîh demişti\ki: Ey İsröîl oğullan, benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin..." [5207] Zuhruf Sûresinde ise bu cümle aynen Hz. îsâ'mn ağzından nakledilmiştir: "îsâ, açık delillerle gelince dedi ki: Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah'tır. O'na kulluk edin, doğru yol budur".[5208]

Görüldüğü üzre âyet, Hz. îsâ'nın bir sözüdür. Böyle olmakla beraber burada konuya bir sonuç olarak dinleyicilere yöneltilmiş bir öğüttür.

37-38: Hıristiyan mezhepleri, îsâ hakkında ihtilâflara düşmüşler, çeşit çeşit inanç ve kanâatler benimsemişlerdir. Kimi onun üç unsurdan biri, kimi Allah, kimi Allah'ın oğlu olduğunu; kimi asıldığını, kimi aşılmadığını, ona benzer birinin asıldığını söylemiştir. İşte gerçeği inkâr etmiş olanlar, çok kalabalık bir günde, herkesin gözü önünde azaba uğrayacaklardır.

Meşhed: Ya hesap ve cezayı görmeleri, veya hesap ve ceza görecekleri yerdir. Yahut meleklerin ve peygamberlerin, hattâ insanın kendi beden organlarının, aleyhinde tanıklık etmesi veya bunların tanıklık edeceği yer ve zamandır. Her iki halde de meşhed, dehşetli olayların vukubulacağı kıyamet alanıdır. İşte o gün, dünyâda gerçeğe aykırı düşüncelere sapmış olanların hallerinin yaman olacağı bildirilmekte, bu dünyâda gerçeği dinlemeyen, görmeyenlerin, orada gayet iyi işitip görecekleri, fakat o haksızların bugün açık bir şaşkınlık içinde bulundukları belirtilmektedir.

Bu âyetlerin ve bunlardan öncekilerin iniş sebebi hakkında bir rivayete rastlamadık. Peygamber (s.a.v.)e "Meryem kıssasını anmayı" emirle başlaması ve 35 nci âyette Allah'ın, çocuk edinmekten yüce olduğunun vurgulanması, âyetlerin îsâ hakkında gerçeği belirtmek üzre indiğini gösterir. Bu âyetler, Hz. Peygamber ile Araplar, ya da onunla hırıstiyanlar arasında geçen bir tartışma üzerine inmiş olabilir. Zekeriyyâ ve Yahya kıssası, bu kıssaya bir giriştir.

Bu durum, Mekke devrinde de Peygamber (s.a.v.) ile hırıstiyanlar arasında temaslar bulunduğunu gösterdiği gibi, Araplar arasında îsâ kıssasının bilindiğini de ortaya kor. Nitekim "Meryem oğlu bir misal olarak anlatılınca hemen kavmin, ondan ötürü bağrışmaya başladılar: Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler" [5209] âyetleri, Arapların, îsâ'nın tanrılaştırılmış olduğunu bildiklerini ifade eder. Demek ki Araplar, ya da en azından bazı bilgilileri, hınstiyan inançları hakkında bir şeyler öğrenmişlerdi.

O zaman hınstiyan mezhepleri arasındaki inanç tartışmaları çok daha keskin idi. Bunlardan kinıi îsâ'nın Allah'ın oğlu, ya da uç unsurdan biri, ya da Allah olduğunu söylüyordu. Nisa Sûresi: 171, Mâide Sûresi 17 ve 73 ncü âyetler onların bu aşırı inançlarına değinir. Bu mezheplerden kimi de îsâ'nın lâhûtî ve nâsûtî olmak üzere iki tabiatlı olduğuna, lâhûtî tabiatının, Tanrı Baba tabiatına eşit bulunduğuna, bu bakımdan onun lam bir Tanrı olduğuna inanırdı.

Kimi ise lâhûtî ve nâsûtî tabiatlerin birbirine karışıp bir tabiat olduğuna, fakat Allah ile tam eşit olmadığına inanırdı. Kimi de îsâ'nın, Allah'ın oğlu değil, Allah'ın ruhunun ya da Ruhu'l-Kudüs'ün içine girmiş bulunduğu bir insan olup Allah'ın heykeli olduğuna, bir insana gebe kalmış olan Meryem'e Allah'ın anası demenin doğru olmadığına inanırdı.

Kimine göre de îsâ, annesi Meryem ile babası Yusuf Neccar'dan doğmuş normal bir insan idi, ancak peygamber olmuştu.

Kimine göre de îsâ insan olmakla beraber bakire Meryem'den mu'cize olarak doğmuş bir peygamberdi. Kendisinden sonra Ahmed isimli bir peygamberin geleceğini müjdelemiş, kendisi asılmamış, öldürülmemiş, fakat ona benzeyen biri Öldürülmüştü: "Meryem oğlu îsâ da: Ey İsrail oğulları, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak geldim, demişti" [5210], "Onu öldürmediler ve asmadılar, fakat (öldürdükleri) kendilerine (ona) benzer gösterildi" [5211] âyetleri de hırıstiyanlardan bir kısmının benimsediği bu inancı belirtir.

[5206] Mefâtîhu'l-ğayb: 21/217.
[5207] Âyet: 72.
[5208] Âyet: 63-64.
[5209] Zuhruf Sûresi: 57-58.
[5210] Saf Sûresi: 6.
[5211] Nisa Sûresi: 157.

Bu mezheplerden kimi de îsâ ile beraber annesi Meryem'i de Tanrılık derecesine yükseltmişti. Mâide Sûresinin 116-117 nci âyetleri de bu inanca işaret etmekte ve bunların temelsiz olduğunu belirtmektedir.
İşte hakkında her zümrenin başka başka inançlar beslediği îsâ ve annesinin gerçek yanını anlatmak üzere bu âyetler inmiştir. îsâ, ne üç unsurdan biri, ne Allah'ın oğlu, ne de Allah'tır, Allah çocuk edinmekten münezzehtir. îsâ, Allah'ın, bir mu'cize olarak bakire Meryem'den yarattığı bir kulu ve peygamberidir. Bir delikanlı şeklinde gelen yüce ruhun, Meryem'e üflemesiyle yaratılmıştr. İhtiyar Zekeriyyâ ile doğurma çağını geçirmiş acuze karısından Yahya'yı yaratan Allah, insan şekline girmiş bir yüce ruh ile bakire Meryem'den îsâ'yı da yaratabilir. Onun yaratılış biçimi, Allah'ın kudretini gösteren bir mu'cizedir.
îsâ'nın doğumu hakkında Kur'ân'ın anlattıkları, ana çizgileriyle İndilerde anlatılanlara uyar. Yalnız bebek îsâ'nın konuşması, bugünkü İndilerde yoktur. Peygamber (s.a.v.) ile ilişkisi olan hırıstiyanlann ellerindeki İncil nüs-halarında bu fıkranın da mevcudolduğuna, zamanla bu parçaların kaybolduğuna kesin gözüyle bakılabilir. Bazı tarihçiler bu fıkranın bazı İndilerde yer aldığını yazmışlardır.[5212]
Şeyh Tantâvî, batı kaynaklarına dayanarak teslis (üçleme) inancının eski Hind dinlerinde mevcudolduğunu yazıyor: "Putperest dinlerde Tanrı üç elemanh bir lâhût olarak düşünülür." Eski Mısır'da Memfis heykellerinde bulunan din adamları öğrencilerine: "Birinci, ikinciyi yarattı. İkinci, Birinci ile beraber Üçüncüyü yarattı. Böylece Kutsal Üç tamam oldu" derlermiş. [5213] "Güneş, yani oğul veya kelime ve Mut yani atadır. Bu inanç, Hind Brahmaniz-minden Mısırlılara geçmiştir. Çünkü onlar maddeyi yaşlı bir adam şeklinde; kuvvet ya da hayâtı delikanlı şeklinde, ruhu da doğan şeklinde sembolize ederlerdi" [5214] Anglikan Kilisesine Cevaplar adlı kitapta üçleme'nin eski putperest dinlerden hırıstiyanlığa geçtiği geniş geniş izah edilir.
Şeyh Tantâvî, "Kendi aralarında hizipler ayrılığa düştüler..." âyetinde, el-Mezhebu'r-Rûhânî adlı kitaba dayanarak hırıstiyanlann inanç ihtilâflarını şöyle anlatıyor:
Dördüncü Asırda hırıstiyan kilisesi iki kısma ayrılmıştı. Biri Mesih'in Tanrı olduğunu söylerken diğeri bunu inkâr ediyordu. 312 Milâdî yılında Arius şöyle dedi:
"Baba ve oğul birbirinden ayrı cevherlerdir. İkincisi, birincisinin halîfe-sidir". Bunun anlamı, îsâ'nın Tanrı olmadığıdır. Çağının bilginlerine göre Arius, geniş bilgi, fazilet ve kemal sahibi idi. Çok çekici bir konuşması vardı. Birçok hırıstiyan âlim ona tabi olmuştu. Bu durum, İskenderiye papası İskender'in kalbine kin ateşi döktü. Bu adam, çevresine topladığı hırıstiyan din adamlariyle beraber Arius'u, öğretileri yüzünden kâfir saydı.
Arius'un taraftarları da topladıkları bir meclis ile Arius'u savunup onun muhaliflerini kâfir saydılar. Böylece düzen bozuldu, güvenlik kalmadı, şiddetli ayrılıklar baş gösterdi. Bütün bu ayrılıklar, aslında kendi dinlerinden olmayan, eski Mısır ve Hindlilerden alınmış bir mesele için yapılıyordu.
Kıral Konstantin, ayrılıkları yatıştırmak için gerek İskenderiye papazına, gerek Arius taraftarlarına birer mektup yazdı ise de bu, yarar vermedi. Ariusçuları tutmakla suçlanan kıral, 325 tarihinde İznik'te bir konsil topladı. Bu konsilin raportörlüğünü yapan papas Sapinos, Konsil üyelerinin çoğunun son derece basit, kaba, cahil kimseler olduklarını söylüyor.
Konsil üyeleri arasında tartışmalar, kavgalar çıktı. Her mezhep sahibi, muhaliflerini Kirala kötüledi. Ariusçular: "îsâ yoktan yaratıldı, onun var olmadığı bir zaman vardı" derken, ötekiler: "Hayır, îsâ, O'nun kendi özelliğinde olan tek oğludur. O, Babanın aklı, kudreti, hikmeti, şeref ışığıdır" dediler.
Kıral, Ariusçuları sürgüne gönderdi. Bir süre sonra sürgünden dönen Arius ve taraftarları, İskenderiye'ye geldiler. Onların gelmesiyle îsâ'nın, babasına eşit olmadığını söyleyen inanç üstün geldi. İznik Konsilinde istemeye istemeye îsâ'nın, Babaya eşitliği ve Tanrılığını kabul etmiş olanlar, bu fikirlerinden dönüp îsâ'nın cevherde Babaya eşit olmadığını söylediler.
Kostantin bu kez Antakya'da bir meclis topladı. Bu mecliste Arius görüşü üstün geldi. Ortodoks (doğru görüşlü) kabul edilen muhaliflerin fikirleri reddedildi. Vaktiyle nasıl Ariusçular İznik meclisini lanetlemiş iseler, bu kez de Ortodokslar Antakya meclisini lanetlediler. İki mezhep arasındaki düşmanlık ve kin ateşi alevlendi. Bu sırada Arius da ansızın öldü. Makaryos'un duası bereketiyle Arius'un öldüğünü sanan Ortodokslar, olaya sevindiler. Daha sonra 337 yılında da mülkünü oğullan arasında paylaştırmış olan Kostantin öldü.
isa'nın Tanrılığına inanan sürgündeki (Amaratnasius), Kiralın iki oğlu (Kostans) ve (Kostant)tan İznik ve Antakya meclislerinin görüşlerini bağdaştıracak bir meclis toplamalarını istedi.
Doğu papasları, îsâ'nın (cevherde Babaya eşit) olduğu görüşlerinden vaz--geçtiler. Batı papasları da İznik meclisinin kanununu kabul edip Ariusçuları mahrum ettiler. Bundan bir şey elde edilemeyince Papa (Libarius), Kiralın emriyle Milan'da bir meclis topladı. Batılı papaslar inadettiler. Kıral bunları sürgüne gönderdikten sonra beşinci bir meclis topladı. Bu mecliste de tartışmalar ondört ay sürdü. Kıral Kostans askerlere: "Cevherde eşit" fikrinden vazgeçmeyen hiçbir papasın şehirden çıkmasına müsaade etmemelerini emretti. Böylece hınstiyanlar arasında Arius'un fikri hakim oldu.
Fakat bu Kıral ölünce Mesih'in Tanrılığı ve cevherde Babaya eşitliği inancı yeniden canlandı. Hıristiyanlar arasındaki ayrılıklara son vermek için Kıral Teodosius, bütün hınstiyanların, îsâ'nın Tanrılığını kabul eden Damasius görüşüne uymalarını emretti. Çünkü Kıral Berberlere karşı savaşmak istiyordu. Bunun için

[5212] et-Tefsîru'l-hadîs, 3/46; bak. Philip Hıttı, Muhtasaru Târîhi'l-'Arab, Arapça Tercemesı, s. 95.
[5213] el-Cevâhir: 10/34.
[5214] el-Cevâhır: 10/55.

Ariusçuların görüşünü reddetti. Fakat çokluklarından dolayı da onların mevkilerine dokunmadı. Aziz Amfiluk, Ariusçuları herşeyden mahrum etmek için şöyle bir çare düşündü:
Bir gün Kiralın oğlu veliaht Arkadios'un da huzurda olduğu sırada Kıral Teodosius'un huzuruna girer. Kirala saygı gösterir ama Veliahde hiç aldırış etmez. Kıral bunu kendisine hatırlatınca Veliahde gülümser ama yine saygı göstermez. "Bu gülümseme ona yeter, saygı ancak Kirala mahsustur" der. Kıral kızar, onu huzurundan kovar. Giderken:
— Peki efendim, der, sen oğluna yapılan saygısızlığa dayanamıyorsun, ona saygı göstermeyene kızıyorsun da göklerin ve yerin Tanrısı, nasıl tek oğlunu yalanlayana, ona secde etmeyene kızmaz?
Bu sözden etkilenen Kıral, Ariusçuları dağıtır, İznik kanununu kabul etmeyenlerin medenî haklarını ellerinden alır. İşte Amfiluk'un bu hilesiyle hınstiyanlar arasına üçleme inancı yerleşir.
Hıristiyanların bu inancı eski Mısırlılardan ve Hintlilerden alınmıştır. Hindilerin üçlemesi "Brahmâ-Vişnâ-Sifa"dır. Mısırlıların üçlemesi "Ozifis-İzips-Horos "tur. Kildânîler, Fisagorlar arasında da buna benzer üçlemeler vardır.
Hıristiyanlar: Oğul Babadan ve Kutsal Ruhtan var olmuş, fışkırmıştır, derler. Onlara göre Baba yaşlı, kızgın suratlı bir adam şeklindedir. Oğul ise her zaman kendisini Babasına feda eden bir delikanlıdır. Kutsal Ruh da her ikisinin üzerine konan bir güvercindir.
Rumlar ve Ortodokslar, bu Baba ve Kutsal Ruhtan fışkırma düşüncesine katılmazlar. Onlara göre inancı hiç düşünmeden kabul etmek gerekir. îsâ oğuldur ama taşmamiştır, tamamen Baba gibidir. Burada akıldan ayrılıp üçlemeyi güneş, güneşin ışığı ve ısısına benzetirler. Oysa ışık ve ısı güneşin tabi-atinde değildir. Keza üçlemeyi üçgene ve ayrıtlarına benzetirler Oysa ayrıtların her biri kendi başına vardır.
Böylece Baba Oğulu doğurur, onu sever, Nefis Babanın suretidir, Fikir Oğulun suretidir, aralarındaki karşılıklı sevgi Kutsal Ruhun suretidir. Bu da çelişkidir. Zira sevgi, ya da düşünce Nefiste ayrı eleman değildir.
Bu bilgilen veren el-Mezhebu'r-Rûhânî adlı kitabın, bir hıristiyan olan yazarı, sözlerini şöyle tamamlıyor: "Elbette hıristiyan, bu üçlemede bir amacın olmadığını; biraz düşünse, bu açık sapıklığı kabul etmekten utanır..."[5215]
Üçleme inancının, hıristiyanlıktan çok önce Hindliler ve Çinlilerde var olduğunu söyleyen, adı geçen kitabın yazarı: "îsâ'nın Tanrılığı, ancak Orşe-lim'in harabolup yahudilerin Mısır'da, Farsta ve Hintte perişan bir halde kalmasından sonra ortaya çıkmıştır. Güvenlik kurulduktan sonra yurtlarına dönen yahudiler, vatanlarına dönerken yıllarca aralarında yaşamış bulundukları milletlerin inançlarını da beraberlerinde getirmişlerdir.
"O zaman hıristiyanlar arasında mücadeleler olmuş, nihayet üçleme, İznik Konsilinde, yahudilere yabancı olan Kıral Kostantin'in, siyâsî amaçlı baskısı sonunda yerleşmiştir".[5216]
Şeyh Tantavî, üçleme'nin, çeşitli milletlere nasıl yerleştiği sorununu şöyle izah ediyor:
"Nasıl yenilen gıdalara yararsız otlar karışırsa, insan düşüncesine de tutarsız, asılsız düşünceler karışır. Bu inancın bir gerçek yanı vardır ki o da şudur: Eski insanlar şu varlık dünyasına genel bir bakışla bakmışlar, kâinatın üstünde bunu yürüten bir varlık olduğunu anlamışlar. Bu yönetici, kâinatın ruhudur. Kudret ve ilim sahibi olan bu yüce varlık, kendisine en yakın bir varlık yaratmıştır ki bu, şeriat dilinde melâike denilen ruhanî güçtür. Bu güç insanda his ve hareketi kapsar. Bu âlemde de kuvvet, akıllar, nefislerdir. Âlemin düzeni bunlarla yürür. Sonra bu düşünce gücünden, üçüncü bir güç de çıkmıştır ki o da maddedir. Böylece Tanrı-Kuvvet ve Madde unsurları var olur. Bütün yaratıklar ancak Tanrı-Kuvvet ve Madde ile tamamlanır. Bu âlemi yöneten kuvvet, Tanrının kuvvetidir, âlem O'ndan meydana gelmiştir.
"Meselenin aslı budur. Sonra insanlar bu felsefî düşünceyi anlayamadıklarından bu kuvvetlerin yerine kendi sevdikleri kişileri oturtmuşlardır. Kimi Kuvvet'in yerine Budda'yı, kimi de îsâ'yı koymuştur".[5217]
39- Onları şu hasret gününe karşı uyar ki o zaman kendileri gaflet içinde inanmamakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur. 40- Dünyâya ve üzerinde bulunanlara biz vâris oluruz biz ve bize döndürülürler.

Tefsîr:

39-40 ncı âyetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)e, ihtilâf edip bir türlü gerçeği kabul etmeyen insanları, hasret içinde kalacakları şöyle bir güne karşı uyarması emrediliyor: O gün insanlar gaflet içinde inanmayıp dururlarken birden bire iş bitirilir. Dünyâ ve üstünde bulunan herşey Allah'a kalır. Ve herkes Allah'ın huzuruna döndürülür.
39 ncu âyette O zaman iş bitirilmiş olur" cümlesi üzerinde birkaç tefsîr ileri sürülmüştür:
1) Âhirette delil beyan edilir, sevap ve ceza açıklanmak suretiyle iş bitirilir.
2) Hasret günü dünyâ yok olur, teklif kalkar, iş bitirilmiş olur.
3) Buradaki emir, ölüm anlamınadır. Peygamber (s. a.v.)in bir hadisinde de: 'Ölüm güzel bir koç şeklinde getirilip cennetliklerin ve cehennemliklerin gözleri önünde boğazlanır. Cennetliklerin sevinci, cehennemliklerin de üzüntüsü artar" [5218] dediği rivayet edilir. Bu hadisten, bitirilen işin ölüm olduğu anlaşılır.

[5215] el-Cevâhir, 10/55-57.
[5216] el-Cevâhir, 11/132 (el-Mezhebu'r-Rûhânî, s 222).
[5217] el-Cevâhir, 10/57-58.
[5218] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 19; Müslim, Cennet: 40; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 19.

Buhârî ve Müslim'de de yer alan bu hadisin, asıl amacı, Âhirette ölümün olmayacağını belirtmektir. Yoksa ölümün bir hayvan gibi boğazlanması sözkonusu değildir.[5219]
Gerçi bu hadis ile âyetteki emr'in, ölüm anlamına geldiği kanıtlanmaya çalışılmış ise de bu kanıtlama yerinde değildir. Çünkü hadis, âyetin tefsiri olarak zikredilmemiştir. Kaldı ki âyette nimet veya azabın ebediliğinden söz edilmiyor, sadece gaflet içinde bulunan imansızların helak edilecekleri günün dehşeti vurgulanıyor. Asıl amaç, dinin özünden sapıp batıl düşünceler içine giren, dünyâ tutkusuyla âhireti düşünmeyen kimselere, bir gün şu dünyâyı bırakıp gideceklerini ve insanların sahiplendikleri şu dünyânın tamamen Allah'a kalacağını, asıl mülk sahibinin Allah olduğunu anlatıp dinden sapanları doğru yola yöneltmektir.
41- Kitâb'da İbrahim'i de an; gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi. 42- Babasına demişti ki: "'Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve şana hiçbir yararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun?"43- "Babacığım, bana, sana gelmeyen bir bilgi geldi; bana uy, seni düzgün bir yola ileteyim." 44- "Babacığım, şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmişti." 45- "Babacığım, ben sana, Rahmân'dan bir azabın dokunmasından korkuyorum. O zaman şeytanın dostu olursun." 46- "Ey îbrâhîm, dedi, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer bundan vazgeçmezsen andolsun seni taşlarım, uzun süre benden ayrıl, git!" 47- (İbrâhîm): "Selâm sana, dedi, senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Doğrusu O, bana çok lütuf kârdır." 48- "Sizden de, Allah'tan başka yaşardıklarınızdan da ayrılıyor ve yalnız Rabbime yalvarıyorum. Umarım ki Rabbime yalvarmakla bahtsız olmam." 49- İşte onlardan ve onların Allah'tan başka taptıklarından ayrılınca biz ona İs-hak'ı ve (torunu) Ya'kub'u armağan ettik ve hepsini de peygamber yaptık. 50- Onlara rahmetimizden bir parça verdik ve onlar için yüce bir doğruluk dili verdik (herkesçe anılmalarını sağladık). 51- Kitâb'da Mû-sâ'yı da an, doğrusu o, samimî idi ve elçi bir peygamber idi. 52- Ona Tûr'un sağ yanından seslendik ve özel konuşmak için onu kendimize yaklaştırdık. 53- Ona acımamızdan dolayı kardeşi Harun'u da peygamber olarak armağan ettik. 54- Kitâb'da İsmâü'i de an. Çünkü o sözünde duran, elçi bir peygamberdi 55- Halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi, Rabbi yanında beğenilmişti. 56- Kitâb'da İdrîs'i de an; çünkü O, çok doğru bir peygamberdi. 57- Onu yüce bir yere yükseltmiştik. 58- İşte bunlar; Allah'ın nimet verdiği peygamberlerden, Âdem neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim ve İsrâîl neslinden yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz insanlardandır. Onlara Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. .
Tefsîr:
Zekeriyyâ ile Yahya ve Meryem ile îsâ kıssalarından sonra sûrenin üçüncü kıssasını, Hz. İbrahim'in davet kıssası oluşturur.
41-50 nci ayetlerde tevhîd dininin önderi olan Hz. İbrahim'in yüce vasıfları, babasını tevhîd dinine daveti, bu konuda onunla tartışması, babasının sert tepkisine, "Bu davadan vazgeçmezsen seni taşlarım, elimden bir kaza çıkmadan yanımdan defol git, uzun zaman gözüme görünme!" diyen babasına tatlı dille esenlik ve Allah'tan mağfiret dilemesi, ona İshâk'ı ve onun vasıtasiyle de torunu Ya'kub'u lütfedip bunların hepsini peygamber yaptığını, rahmetinden.bi- parça lütfettiği bu insanlara, kendilerini doğrulukla yâd edip överi dil.uiraktığını bildirmektedir. Yani bunlar her dilde övülmekte, sonra gelen nesiller bu insanların doğruluklarını, iyiliklerini anıp övmektedir.
47 ncV âyetteki hafiyy, burada lûtufkâr, yahut bir işe önem veren anlamına geni.
51-53 ncü âyetlerde Allah'ın, sadık bir peygamber olan Musa'ya, Tûr'un sağ yanında hitâbettiğini ve onu kendisine iyice yaklaştırıp onunla gizli konuştuğunu, kendisine acıdığından dolayı kardeşi Harun'u da peygamber yapıp ona yardımcı kıldığını bildirmektedir.
51 nci âyetteki " kelimesi lâm'ın fethası ile de, kesresi ile de okunur. Fetha ile okunursa seçkin anlamına gelir. Kesre ile okunursa Mûsâ, ibâdeti yalnız Allah'a has kılan, yalnız O'na kulluk eden, ihlâsh bir peygamber idi demek olur'.[5220]
54-57 nci âyetlerde dosdoğru bir peygamber olan İsmâîl ve İdrîs'in yüce derecelerine işaret buyurulmaktadır. Bu âyetlerde Hz. İsmâîl, sözünde duran, ailesine namazı ve zekâtı emreden bir peygamber olarak nitelendirilir. Bundan namaz ve zekâtın, Hz. Muhammed'in peygamberliğinden çok önce, tâ eski peygamberlerde de var olan, çok önemli temel ibâdetler olduğu anlaşılır. Ayrıca İsmâîl doğru va'dli, sözünde duran bir peygamber olarak nitelendirilmekle sözde durmanın önemi de vurgulanmıştır. "Biriyle buluşmağa söz veren kimse, onu ne zamana dek bekleyecek?" sorusuna Şa'bî şöyle cevap vermiş: "Eğer gündüz beklemeğe söz vermişse bütün gün, gece buluşmağa söz vermişse bütün gece beklemelidir".[5221]
58 nci âyette de işte o örnek insanların Âdem soyundan, Nûh ile beraber gemide taşınmış olan insanların soyundan, İbrâhîm, İsrail, yani Ya'kub ve Allah'ın doğru yola iletip seçmiş olduğu kimselerin soyundan gelen peygamberler olduğu, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapandıkları, böylesine Allah'a bağlı, şefkatli, duygulu oldukları belirtilmektedir.
Sözgelişinden anlaşıldığı üzre Allah'ın âyetleri okunduğu zaman secdeye kapananlar, Allah'a saygılarından dolayı bunu yapmışlardır. Âyetten, Kur'ân okunduğu zaman o peygamberlere ittibâen saygı için secde etmenin uygun olacağı anlaşılır. O örnek insanlar, Allah'ın âyetlerini duyunca secde ettiklerine göre demek ki Allah'ın

[5219] Mefâtîh, 21/222.
[5220] Mefâtîhu'l-ğayb: 21/231.
[5221] Mefâtîhu'l-ğayb: 21/232.

âyetleri okunduğu zaman onlar gibi secde etmek uygun olur. Bazı müfessîrlere göre bu secde ile kasdedilen, namazdır. Kimine göre tilâvet secdesidir, kimine göre de yalnız Allah'a saygıdır.
İbrâhîm kıssası, onun tevhîd uğrunda çabaları, tartışmaları, Kur'ân-ı Ke-rîm'in birçok yerinde çeşitli üslûplarla anlatılır. Onun babasiyle ve kavmiyle olan bu tartışması, İbrâhîm'in hayatını ve sözlerini içeren bugünkü Tevrat nüshalarında yoktur. Fakat biz, bu kısmın, Hz. Peygamber devrindeki nüshalarda mevcudolduğu kanısındayız. A'lâ Sûresinde: "Bu hüküm, elbette ilk sahi-felercfe vardır: İbrahim'in ve Musa'nın sahi/elerinde" [5222], Necm Sûresinde: "Yoksa kendisine haber mi verilmedi; Musa'nın sahi/esinde ve çok vefalı İbrahim'in sahi/esinde olanlar?" [5223] buyurulmaktadır. Bu âyetlerde Musa'nın sa-hifeleri yani kitabı yanında İbrâhîm'in sahifelerinden yani kitabından da sö-zedilir. Kitabı Mukaddes'te Musa'nın Kitabı Tevrat'tır fakat İbrahim'in Kitabı yoktur. Herhalde bu âyetlerde sözü edilen İbrâhîm'in sahifeleri kaybolmuştur.
Burada genellikle dikkatten kaçmış olan bir noktayı belirtmek istiyorum. 51, 54, 56 ncı âyetlerde: Kitâp'ta Musa'yı an; Kitâp'ta İsmail'i an; Kitâp'ta fdrîs'i an, denilmektedir. Bu âyetlerde kasdedilen Kitap, bu peygamber kıssalarının anlatıldığı Tevrat'tır. Yüce Allah, Hz. Muhammed'e, o Kitâp'ta anlatılmakta olan peygamberleri anmasını, onların kıssalarını hatırlatmasını emretmektedir. Bu âyetlerdeki Kitâp'ta kelimesi, Kitâp'ta anlatılan, orada bulunan mânâsım ifade eder.
Bilindiği üzre Hicazlıların da dahil bulunduğu Adnanlı Araplar, atalarının İbrahim olduğuna inanırlardı. Bakara Sûresinin 124-140 ncı ve Hac Sûresinin 78 nci âyetleri bunu teyid eder. Kur'ân-ı Kerim, İbrahim kıssasını tekrar ederek sadece İbrahim soyundan gelmenin bir değer taşımadığını; asıl önemli olanın, onun yolunda gitmek, onun inancına sarılmak olduğunu anlatmak istiyor. Araplar, kendilerinin atası kabul ettikleri İbrahim'in hayâtı hakkında kulaktan dolma rivayetler yanında bazı metinlere de sahibolabilirler.
İniş sırasına göre burada ilk defa zikredilen ve Enbiyâ Sûresinde ikinci kez zikredilecek olan İdrîs'in, Hz. Nuh'un atalarından Hanok olduğu rivayet edilir. Tekvin Kitabının'beşinci babında: "Ve Hanok'un bütün günleri üçyüz altmış beş yıl oldu ve Hanok Allah ile yürüdü ve gözden kayboldu; çünkü onu Allah aldı" [5224] denilmektedir.
Âyette yüksek bir mekâna çıkartıldığı anlatılan İdrîs ile Tevrat'ta Allah'ın kaldırıp aldığı anlatılan Hanok arasında bir uygunluk vardır. Bu ikisi aynı şahıs olabilir. Fakat Hanok'un nasıl İdrîs şekline girdiği bilinmiyor. İbnu'l-Manzûr, Lisânu'l-'Arab'da İdrîs'in ders kökünden geldiğini, çok okuduğundan dolayı kendisine İdrîs dendiğini, asıl adının Ahnoh (Hanok) olduğunu söyler. Buna göre İdrîs, Arapça kökten türemiş bir isimdir.
Müfessîrler, hikayecilere ve siyerle ilgilenenlere atfen ilk defa yazıyı, hesabı, silâh kullanmayı, dikiş dikmeyi İdrîs'in icadettiğinden, kâfirlerle ilk savaşanın da o olduğundan, îsâ gibi göğe kaldırıldığından, yerde değil, yedinci gökte ölümün ona yetiştiğinden, bir kısmına göre de hâlâ dördüncü gökte bulunduğundan söz ederler. Bu haberler, Hz. Peygamber zamanındaki Arapların bu adı tanıdıklarını, bu adın onların meçhulü olmadığını gösterir.
59- Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklardır. 60- Ancak tevbe eden, inanan ve iyi iş yapanlar, onlar cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratmayacaklardır. 61- Rahman'ın, kullarına gıyaben va'dettiği Adn cennetlerine gireceklerdir). Şüphesiz O'nun va'diyerine gelecektir. 62- Orada boş söz değil, yalnız selâm işitirler. Orada sabah akşam nzıklanda hazırdır. 63- İşte kullarımızdan korunanlara vereceğimiz cennet budur.

Tefsir:

59- Yukarıdaki âyetlerde Peygamberler ve onların izinde giden mutlu insanlar anıldıktan sonra 59 ncu âyette onların yolundan ayrılan, namazı bırakıp şehvetlerinin ardında koşan bir half'in geldiği belirtiliyor. Half arka demektir. Kişinin ardından gelen kimselere half denmiştir. Kelime lamın fet-hiyle halef okunursa kişinin ardından gelenlerin, hayırlı insanlar olduğunu, sükûn ile half okunursa ardından gelenlerin kötü insanlar olduğunu belirtir. Yukarıda anlatılan mutluların tersine bu şakîlerin de ğayye kavuşacakları belirtiliyor.
Ğayy: husrân, şer mânâlarına gelir. Yoldan sapan şerliler, hareketlerine uygun olarak şer ve hüsran ile karşılaşıyorlar. Abdullah ibn Mes'ûd'a göre ğayy cehennemde çok derin bir vadidir. Başka bir rivayete göre de bu vadiden kan ve irin akar.
60 ncı âyette tevbe edip inanan ve güzel işler yapanların Adn Cennetlerine yani durulmağa değer cennetlere girecekleri ve kendilerine hiç haksızlık edilmeyeceği» yaptıkları her güzel işin karşılığını alacakları belirtiliyor.
61-63 ncü âyetlerde Rahman'ın, vasıfları anlatılan iyi kullarına, ğaybde söz verdiği, durulmağa değer bahçelerin verileceği açıklanır.
öayb, Kur'ân'ın haber verdiği, mü'minlerin, gözleriyle görmedikleri hâlde inandıkları şeylerdir. Cennet, cehennem de bu ğayb haberlerindendir. Mü'-minler Allah'ı görmedikleri halde O'na inandıkları gibi, O'nun bildirdiği cennet ve cehenneme de inanırlar. İşte Rahman'ın, ğaybde söz verdiği, yani kendisini görmedikleri halde varlığını haber verdiği, mü'minleri mükâfatlandıracağını bildirdiği nimetler, cennetler demektir. i t
Allah'ın sözü mutlaka yerine gelecektir anlamına geldiği gibi,

[5222] Âyet: 18-19.
[5223] Âvet: 36-37.
[5224] Tekvin: 5/23-24.

O'nun söz verdiği cennet, iyi kullarının varacakları bir yerdir anlamına da gelir.
64- Biz ancak Rabbinin buyruğunu indiririz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında bulunan herşey O'na aittir, Rabbin, asla unutkan değildir. 65- Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerin Rabbidir. O'na kulluk et ve O'na kullukta sebret. Hiç O'nun adiyle anılan birini biliyor musun?

Tefsîr:

64-65 nci âyetlerde birinin, Hz. Peyğambcr'e, kendilerinin ancak Rabbinin emriyle ineceklerini; herşeyi bilen Rabbinin asla unutkan olmadığını; kâinatta bulunan herşeyin O'na âit bulunduğunu; O'nun adaşının bulunmadığını söylediği anlatılmaktadır.
Bu âyetlerin yorumunda hayli ihtilâf vardır. Burada Peyğamber'e hitâ-bedip: "Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz.-" diyen kimdir? Genellikle kabul edilen tefsire göre Hz. Cebrâîl, bir süre vahiy getirmekte gecikmiş, vahyin gecikmesi üzerine müşrikler, Peyğamber(s.a.v.)i kınamağa, "Rabbi onu bıraktı, unuttu" demeğe başlamışlar. Bir süre sonra Cebrail gelmiş, Peygamber ona neden geciktiğini sormuş. Cebrail de ona, kendilerinin ancak Rabbinin emriyle inebildiklerini, Rabbinin hiçbir şeyi unutmayacağını söylemiş'.[5225]
İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Cebrail'e: "Bizi neden daha sık ziyaret etmiyorsun?" demiş. Cebrâîl de 64 ncü âyeti okumuştur.[5226]
Bu tefsirlere göre bu söz, Cebrail'in kendi sözüdür. Kur'ân'da bunun başka örnekleri de vardır: "Bizim içimizde herkesin bir makamı vardır. Biziz, o sıra sıra dizilenler biz; biziz o tesbîh edenler biz!" [5227] Bu sözler, vahiy getiren "Güvenilir Ruh" Cebrail'in sözleridir.
Demek Kur'ân Allah'ın emriyle inmekle beraber Cebrâîl diye adlandırılan yüce ruhun vahyidir. Bu sözler melek düzeyinden yani ruhtan Hz. Mu-.hammed'in ruhuna indirilmiştir. İlâhî irâde, Hz. Muhammed'e vahiy vermesi konusunda Cebrâîl'e tecellî ediyor. Bu irâde Cebrail'de kelimeler haline gelip Hz. Muhammed'e veriliyor. Kur'ân Allah'ın iradesiyle, er-Rûhu'l-Emîn tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Kur'ân'ın vahyi hakkındaki irâde Allah'ın iradesidir. Ama bu irâdenin, kelimeler, sözler halinde detaylanması Cebrail'e aittir. Çünkü Allah'ın sözleri, harf ve sesten münezzehtir. Allah insanla konuşmaz, ancak o küllî varlığın düşünceleri, yüce ruhlar vasıtasiyle insanın duyabileceği söz kalıplarına dökülerek insan ruhuna gelir. Bundan dolayı Kur'ân Allah'ın iradesiyle, fakat Cebrail'in vahyidir. Daha açık bir ifade ile Allah'ın görevlendirdiği melek, Hz. Muhammed'e bu sözleri üflemiştir. Bu ve benzeri âyetler, bu gerçeği açıkça ifade ediyor.
Ebu Müslim'e göre bu âyetler, Cebrail'in değil, cennete giren korunanların sözleridir. Cennete girenler: "Biz ancak senin Rabbinin emriyle cennete ineriz, Cennette önümüzde bulunan ve dünyâda arkamızda kalan ve bunlar arasında bulunan şeyleri Rabbin unutmaz" diyorlar.
Fakat bu te'vil makbul sayılmamıştır. Kadî 'Abdu'l-Cebbâr'ın dediği gibi yavaş yavaş, ara ara inmek anlamına gelen tenezzül, meleklerin, Hz. Pey-ğamber(s.a.v.)e inişini gösterir. "Rabbinin emriyle" kaydı da bu inişin, Peyğamber'e iniş olduğunu belirler. Burada hitap, cemâatten tek kişiyedir. Cen-nettekilerin birbirlerine bu şekilde hitabı uygun değildir. Ve nihayet: "Rabbin asla unutkan değildir. Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerin Rabbidir, O'na kulluk et ve O'na kullukta sabret..." sözleri, ancak teklif haline uygun düşer.[5228]
64 ncü âyetin sonundaki "Rabbin asla unutkan değildir" cümlesinin tefsirinde Ebû'd-Derdâ'dan merfu'an şu söz nakledilmiştir: "Allah'ın, Kitabında helâl kıldığı helâldir, haram kıldığı da haramdınHakkında bir şey demediği de bağışlanmıştır. Allah'ın bağışladıklarını kabul ediniz. Çünkü Allah hiçbir şeyi unutmaz (bildirmediklerini affetmiştir)" [5229]
Bu tefsîr, âyetin asıl amacını açıklayamaz. Bu âyetin amacı, Peyğam-ber(s.a.v.)e gelen vahiylerin korunduğunu, onlara Tann'nın vahyedilmesini istediği sözlerden başka sözlerin karışmadığını belirtmektir.
Allah, peygamberlerine gönderdiği vahyi, şeytân müdâhelesinden korur. Çünkü O, vahy götürmekle görevlendirdiği meleği, -görevini güvenlikle yapabilmesi için- muhafız meleklerin gözetim ve denetimi altında gönderir. İşte vahy meleği, Allah'ın emrettiği vahye, hiçbir cin-şeytân sözü karışmadığı-' m belirtmek için: "Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında (yani sağımızda, solumuzda) bulunan herşey O'nundur" demektedir. Bu cümle, vahy meleğinin, gözetim altında görevini yaptığını anlatmaktadır. "Rabbin, asla unutkan değildir" sözü de: Allah, bizim aracılığımızla elçisine nelerin vahyedilmesini buyurduğunu bilir. O, bize verdiği sözleri unutmaz. Şayet O'nun bize verdiği herhangi bir mânâyı değiştirmiş veya tebliğ etmemiş olsak bunu bilen Allah, bizi şiddetle cezalandırır, demektir.
Aynı mânâ, Cin Sûresinin 26-27 nci âyetlerinde de vurgulanmıştır: "Ğaybi bilen O'dur. Gizli bilgisini kimseye göstermez. Ancak razı olduğu elçiye gösterir. Çünkü O, elçisinin önüne ve arkasına gözetleyici kor (ona verdiği bilgileri, şeytânların kapsamına, o bilgilere yanıltıcı sözler karıştırmasına engel olur). Böyle yapar ki, onların, Rablerinin kendilerine verdiği buyrukları duyurduklarını bilsin. Allah, onların yanında bulunan herşey i

[5225] Câmi'u'l-beyân: 16/103-104.
[5226] Câmi'u'l-beyân: 16/103-104.
[5227] Sâffât Sûresi: 164-166.
[5228] Mefâtîhu'1-ğayb: 21/239.
[5229] İbn Kesîr, Tefsîr; 3/132.

kuşatmıştır (kendilerine nelerin duyurulmasını emretmiş olduğunu bilir), herşeyi bir bir saymıştır (verdiği emirlerin, anlamların hiçbirini unutmaz)."
Hicr Sûresinin: "İşte Zikr'i biz indirdik, biz: onun koruyucusu da elbette biziz!" mealindeki 9 ncu âyeti de melek tarafından tebliği emredilen vahyin, şeytân müdâhelesinden korunduğunu vurgulamaktadır.
65 nci âyetteki "semiyy" ise isimlendirilmiş demektir. Bu âyet, Rahmân'a hiç kimsenin benzer olmadığını veya hiç kimsenin Rahman adiyle anılmadı-ğım ifade eder. Araplar putlara ilâh demekle beraber Allah adiyle yalnız kâinatın yaratıcısını kasdederlerdi. Allah'tan başka hiçbir tanrıya Allah demezlerdi.
66- İnsan: "Ben öldükten sonra mı diri olarak çıkarılacağım?" diyor. 67- İnsan, önceden hiçbir şey değilken kendisini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu? 68- Rabbine andolsun ki onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız, sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız. 69- Sonra her milletten Rahmân'a en çok karşı geleni ayıracağız. 70- Sonra^elbette biz kimlerin oraya girmeye uygun olduğunu daha iyi biliriz. 71- İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin üzerine kesin borçtur. 72- Sonra korunanları kurtarırız ve zâlimleri orada öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırız.

Tefsîr;

66-70 nci âyetlerde öldükten sonra dirilmeyi hayâl görenlere, önce âhire-tin mutlaka vukubulacağı ve Allah'a baş kaldıran insanların, kendilerini azdıran şeytanlarla beraber cehennemin çevresine getirilip orada diz çöktürüleceği, sonra her milletin Allah'a en çok başkaldıranlannın ayrılıp cehenneme sokulacağı ve Allah'ın, cehenneme kimlerin girmesi gerektiğim gayet iyi bildiği belirtilmektedir.
67 nci âyetteki kelimesini, Nâfi ve İbn Âmir dışındaki kari'ler şedde ile okumuşlardır.
71-72 nci âyetlerde de bütün muhatapların mutlaka oraya gideceği; ancak Allah'ın korunanları kurtarıp zâlimleri diz çökmüş durumda orada bırakacağı bildirilmektedir.
İnsanları kibirden, Allah'a isyandan çevirip âhiret inancına ve âhireti kazanmak için güzel işler yapmağa yöneltmek amacını güden bu âyetlerin, özellikle "içinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur" anlamındaki 71 nci âyetin tefsirinde güçlük görülmektedir. Âyetin sözgeliminden bütün insanların cehenneme uğrayacağı, ancak korunanların kurtarılıp zâlimlerin orada bırakılacağı anlaşılmaktadır.
Müfessirlerden bazıları " daki zamiri cehenneme, zamirini de mü'min, kâfir bütün insanlara götürmüşlerdir. İbn Abbâs, Abdullah ibn Mes'ûd ve bazı tabiîlere atfedilen sözlerde bütün insanların cehenneme gideceği, kendilerine cehennemin serin ve esenlik olacağı, sâlihlerin, nihayet oradan çıkarılıp cennete götürüleceği, kâfirlerin ise cehennemde kalacağı ifade edilir.
"Bizden kendilerine güzellik geçmiş (mutluluk takdir edilmiş) olanlar, işte onlar ondan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır. Onun uğultusunu duymazlar" [5230] âyetleri, mü'minlerin cehennemden uzaklaştırılmış olduklarını, cehennemin uğultusunu duymayacaklarını bildiriyor. Cehennemden uzak tutulan, onun uğultusunu duymayanlar, elbette cehenneme girmezler. Ayrıca: "O en büyük korku, onları tasalandırmaz" [5231], "Onlar o gün korkudan güvendedirler" [5232] âyetleri de mü'minlerin, cehennem korkusu ve üzüntüsü çekmeyeceklerini belirtir.
Müfessirlerin kimi de " daki zamiri kıyamet gününe götürmüşlerdir. Kıyamet gününde insanların hesaba çekilip kâfirlerin ve suçluların cehenneme, korunan sâlih mü'minlerin cennete sevk edileceğini söylemişler, bu mü'minlerin cehenneme gideceğini kabul etmemişlerdir. Bunlar da sözlerini güçlendirmek için yine İbn Abbâs'a ve bazı tabiîlere varan görüşler rivayet etmişlerdir.
Kimine göre de " cehenneme girme değil, yanına yaklaşma, çevresinden geçmedir. Cehennemin yanı, hesap görme yeridir. Korunmuş olanlar kurtulurlar, kâfirler içine girerler. Kimine göre de bu vürûd, cehennemin üstüne kurulmuş olan köprüden geçmedir. Korunmuş olanlar bu köprüyü geçerler, kâfirler ise altındaki cehenneme düşerler.[5233]
Gaybe âidolan âhiret ahvâlini Allah'tan başka kimse bilmez. Âyetlerin amacı, Allah'a kulluk etmeğe tenezzül etmeyen inatçı kâfirleri uyarmak, korkutmaktır. Kanaatimize göre ". âyetinde hitap bütün insanlara değil Kur'ân'ın muhatabı olan inatçı kâfir ve suçlularadır. "Rabbine andolsun ki onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız, sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız, sonra her milletten Rahmân'a en çok karşı geleni ayıracağız, sonra elbette biz kimlerin oraya girmeyi hak ettiğini daha iyi biliriz" âyetleriyle inkarcı suçluların durumunu belirttikten sonra Yüce Allah, cehennemin çevresinde çökertilecek o kâfirlere hitaben: "Sizin içinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur!" buyuruyor. Bu âyet, tıpkı Allah'ın, şeytâna hitaben: "Senden ve onlar içinde sana uyan kimselerden (gelenler ile) cehennemi dolduracağım!"[5234] buyurduğu âyet gibidir. Asıl amaç, kâfirlerin uyarılmasıdır. Bundan bütün insanların cehenneme gideceği anlamını çıkarmak, Kur'ân'ın ruhuna terstir.
Cehenneme girecek inkarcı suçlular da hep aynı derecede değildir. Kimi küfrün Önderidir, kim şaşırtılmıştır. Bu

[5230] Enbiyâ Sûresi: 101-102.
[5231] Enbiyâ Sûresi: 103.
[5232] Nemi Sûresi: 89.
[5233] Câmi'u'l-beyân, Mefâtîhul'1-ğayb: 21/243.
[5234] Sâd Sûresi: 85.

zâlimler içinde suçlu olmakla beraber iyilikleri olan, Allah'tan korkan, sadece şaşırtıldığından dolayı yanlış yola gitmiş olanlar da vardır. İşte yüce Allah bu iyi kimseleri kurtaracağını, asıl suçluları da cehennemde bırakacağını bildirmektedir. Gerçeği Allah bilir.
73- Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman, inkâr edenler, inananlar için: "îki topluluktan hangisinin makamı daha hayırlı, meclisi daha güzeldir?*' derler. 74- Onlardan önce nice nesilleri helak ettik ki onlar eşyaca ve gösterişçe daha güzeldi. 75- De ki: "Kim sapıklık için-de ise Rahman ona iyice mühlet versin (ne çıkar?). Nihayet va'dedil-diklerini -yâ azabı veya (kıyamet) sâ'at(in)i- gördükleri zaman kimin yerce daha kötü ve adamca daha zayıf olduğunu bileceklerdir. 76- Allah yola gelenlerin hidâyetini artırır. Kalıcı olan yararlı işler, Rabbinin yanında hem mükâfat bakımından daha iyidir, hem varılacak yer bakımından daha iyidir!

Tefsîr:

73 ncü âyette çokluklarına, mal ve mevkilerine güvenip kendilerini üstün sanan inkarcıların düşünceleri anlatılıyor ve bu düşüncelerinin hatalı olduğu bildiriliyor. Makam: Durulacak ev, nedîy de insanların toplandığı meclis demektir.
Müşrikler, Kur'ân çevresinde toplananların genellikle fakir insanlar olduklarına bakarak kendilerinin onlardan üstün olduklarını söylüyorlar: "Bizim evlerimiz mi iyi, Muhammed'e inananlarınki mi; bizim meclisimiz mi iyi, onlarınki mi? Bizim meclisimize gelip gidenler hem zengindirler, hem de sayıları çoktur. Muhammed'in meclisine gidenlerin çoğu yoksul, ayak takımı kimselerdir. Eğer onlar Allah katında daha makbul insanlar olsaydılar, onların bizden daha güzel evlerde oturmaları, meclislerine zengin, üstün kimselerin devam etmesi gerekirdi. Demek ki Allah bizi onlardan çok seviyor. Zira bizi müreffeh, onları sıkıntı içinde yaşatıyor" diyorlardı.
İşte imansızlar böyle düşünürler. Genellikle imana ilk sarılanlar yoksul ve orta tabakadandırlar. Zengin ve şımarık tabaka hep bu düşünce ile dine karşı çıkmıştır. Bu da gösterir ki din, Marksizmin öne sürdüğü- gibi fakirleri uyuşturup onlara hükmetmek için zenginlerin uydurduğu bir afyon değildir. Çünkü dine ilk sarılanlar zenginler değil, fakirlerdir. Onlar, zenginlerin, azgınların zulmünden kurtulma, güven ve huzura kavuşma çaresini dinde buldukları için gönülden dini benimsemişlerdir.
74-76 ncı âyetlerde mü'minleri küçümseyen bu Kureyş zenginlerinden önce, bunlardan çok daha sağlam evlere, güzel manzaralara, eşyalara sâhibo-lan nice kuşakların inkâr ve şımarıklıkları yüzünden mahvedildikleri hatırla-tılıyor ve böyle şımarıklıklarına devam ettikleri takdirde kendilerinin de onlar gibi helak edileceği zımnen anlatıyor Hz. Peygamber'e hitaben: "Rahmân'ın, şu fani dünyâda sapıklara mühlet ve fırsat vereceğini; mal ve imkânlarını artıracağını; fakat onlar başlarına gelecek azabı ya da kıyameti gördükleri zaman mallarının ve çokluklarının kendilerine hiçbir yarar sağlamayacağını; o zaman kimin yerinin daha kötü; kimin askerinin, adamlarının daha zayıf olduğunu çok iyi anlayacaklarını" müşriklere söylemesi buyuruluyor.
76 ncı âyette de Allah'ın, yola gelenlerin hidâyetini artıracağını, Allah katında, kalıcı olan iyi işlerin daha hayırlı karşılık ve sonuç alacağını bildiriyor.
Sevap ve sonucu daha iyi olan bu kalıcı güzel işler nelerdir? İslâmın yapılmasını emrettiği bütün güzel işlerdir. Âyetten ilk anda anlaşılan mânâ budur. Bu güzel işlerin izleri, insan ruhunda kalır, insana nur ve arkadaş olur. Bu güzel, kalıcı işlerin bazı ibâdetler ve teşbihler olduğu hakkındaki rivayetlere, Kehf Sûresi, 46 ncı âyetin tefsirinde işaret etmiştik.
"Bir gün Allah'ın Elçisi (s.a.v.) oturdu, kurumuş bir ağaç dalı aldı, yaprağını koydu, şöyle buyurdu: Bu ağacın yaprağını nasıl rüzgâr götürürse, (Iâ-ilâhe illâllâhu vallâhu ekber ve subhânellâhi velhamdu lillâh) da hatâları öy-le götürün Ey Ebü'd-Derdâ, bunlarla senin arana bir engel girmeden önce bunları al. Bunlar kalıcı güzel işlerdir. Bunlar cennetin hazinelerindendir", Ebû'd-Derdâ, bu hadisi anlatırken elbette Allah'ı o kadar tehlîl, o kadar tek-bîr, o kadar tesbîh ederim ki bilmeyen beni görünce mecnun sansın" dermiş.
Abdu'r-Razzâk'ın zikrettiği bu hadis, mürsel görünüyor, fakat İbn Mâ-ce de merfu* olarak zikretmiştirı. [5235] Bu tür rivayetlerin asıl amacı, bazı zikir ve teşbihlere teşviktir. Ama sâlih amelleri öyle birkaç teşbih veya ibâdetten ibaret sanmak hatâdır. Dinin hoş gördüğü, insanların yararına olan her şey sâlih ameldir.
77- Âyetlerimizi inkâr edip: "Bana mutlaka mal ve evlât verilecek" diyen adamı gördün mü? 78- Ğaybe mi çıkıp baktı, yoksa Rahmân'ın huzurunda bir söz mü aldı? 79- Hayır, biz onun dediğini yazacağız ve onun için azabı uzattıkça uzatacağız. 80- O dediği(mah ve ev\M\)na biz vâris olacağız (nesi varsa bize kalacak) ve o, bize tek olarak gelecek (yanında ne malı, ne de evlâdı olmayacak).

Tefsîr:

77-80: Allah'ın âyetlerini inkâr edip: "Bana mal ve evlât verilecek" diyerek kendisim haklı göstermeğe çalışan münkirin durumu kınanıyor. Bu sözü neye dayanarak söylediği, çıkıp Allah'ın gizli bilgisine mi vakıf olduğu, yoksa Rahmân'dan bir söz mü alarak böyle konuştuğu soruluyor. İttılâ' yukarıya çıkıp bir şeye bakmak demektir.

[5235] Ibn KeSîr, Tefsîr: 3/136.

Gaybe mi ıttilâ' etti, yani çıkıp Allah'ın gizli bilgisini mi gördü de kendisine mal ve evlât verileceğini söylüyor demektir.
Âyetten anlaşılıyor ki Kureyş münkirleri, şayet bu dünyâdan sonra hayât olursa, bu dünyâda olduğu gibi öteki dünyâda da kendilerine mal ve evlât verileceğini söylüyor, kendilerinin Allah katında makbul kimseler olduklarını sanıyorlardı. Onların bu düşünceleri Kehf Süresindeki bahçe sahibi zengin kişinin şahsında canlandırılmıştı.
Bugün de dünyânın ziynetine kapılmış birçok kimsenin, dünyâda müreffeh yaşayanların, âhirette de müreffeh olacağını iddia ettiklerini duyuyoruz. Oysa âhiret hali dünyâ ile ölçülemez. Biz dünyâda çok şeyleri de ters görürüz. Bu, hayâllerimizin, duyularımızın bizi yanıltmasından ileri gelir. Tüm kâinat enerjinin yığılmasından meydana gelmiştir. Enerji de aslında atom ışınlarının hareketinden ibarettir. Bizim sert ve madde diye algıladığımız cisimler, aslında göremediğimiz hareketlerin birer görüntüsüdür. Cisim ne kadar yoğun ise ondaki atom hareketi o kadar fazla, ne kadar hafifse ondaki atom hareketi o kadar yavaştır. Oysa biz bunun tersini zannederiz. Katı cisimlerin daha yavaş, hareketsiz, yoğunlukları az cisimlerin daha hareketli olduğunu sanırız. Gerçek bunun tam tersidir. İşte âhiretteki durumlar da bizim sanılarımızın tersi olabilir. Biz burada hayâl, suret âlemindeyiz. Gördüğümüz gerçekler değil, suretlerdir, görüntülerdir. Âhiret âlemi ise gerçekler âlemidir. Gerçekler âlemi suretlerden başka olabilir.
Bu dünyâda sıkıntı çeken nice kimseler âhiret cennetlerinde mutlu olurlar. Burada saraylarda keyf ve zevk içinde yaşayan nice kimseler de âhirette, yaptıklarının azabına tutsak olurlar.
Kaldı ki bizim şu dünyâda sıkıntı diye gördüğümüz şeyler gerçekte sıkıntı mıdır? Çok sıkıntılar, üzüntüler vardır ki bunlar, insan ruhunun olgunlaşması için gereklidir. Bizim duyduğumuz elemler, mutluluğumuzun sebebi olabilir. Bir örnekle anlatalım:
Herhangi bir organı hasta olunca insan acı duyar. Acaba acı duyması onun aleyhine midir, yoksa yararına mıdır? Acı duymasa insan hastalığının farkına varmaz, o organ çürüyüp gider, vücudun dengesi bozulursa yaşama imkânı kalmaz. Öyle ise hastalıkta duyulan elem, canlının yaşaması için gereklidir. Bu acı, yaşamasının, mutluluğunun gereğidir.
Susarız, acıkırız. Susuzluk ve acıkma hissi yemedikçe artar, bizi rahatsız eden bir ızdırap verir ve gıda. almağa, su içmeğe zorlar. Şayet bu duygular olmasa, başında insan olmak üzere canlılar su içmeyecek, gıda almayacak, sonunda ölüp gideceklerdir. Demek ki kendisine ızdırap veren açlık ve susuzluk duyguları, kişinin mutluluk nedenlerindendir. İşte dünyâdaki birçok olay da hep böyledir. İnsana sık'ıntı, üzüntü gibi görünen birçok şey, ruhun mutluluk vesilesidir. "Bazan hoşunuza gitmeyen bir şey, hakkınızda iyi olabilir ve hoşunuza giden bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz".[5236]
Buradaki kapalı olayların içyüzünü Allah bildiği gibi bundan sonraki hayâtın mâhiyetini de Allah bilir. Kişinin dünyâdaki durumu, âhiretin ölçüsü değildir. Bundan dolayı Allah, dünyâ malına güvenip aldanan ve âhiretle alay edenlerin, dediklerini yazacağını ve azaplarım uzattıkça uzatacağını, dünyâda onlara verdiği malların da sonunda kendisine kalacağını, "Benim" dedikleri mal ve evlâdı bırakıp, dünyâya geldikleri gibi yine tek başına, malsız, mülksüz Allah'a gideceklerini bildiriyor.
Mekke'de demircilik yapan Habbâb ibn el-Eret'in, yaptığı bir işten dolayı Âs ibn Vâil'de alacağı vardı. 'Âs, alacağını isteyen Habbâb'a, Muham-med'i inkâr etmedikçe borcunu vermeyeceğini söyledi. Habbâb da:
— Vallahi sen ölüp tekrar dirilinceye dek Muhammed'i inkâr etmem, dedi. 'Âs:
— Öyle ise ben öldükten sonra tekrar dirildiğim zaman sen bana gelirsin, o zaman benim malım ve evlâdım çok olacaktır, orada sana borcumu öderim, dedi.
İşte âyette 'Âs gibi düşünenlerin sözlerine cevap vardır.[5237]
81- Kendilerine destek olsunlar diye Allah'tan başka tanrılar edindiler. 82- Hayır, onlar, bunların tapmalarını inkâr edecekler ve bunlara ztd olacaklardır. 83- Görmedin mi biz kâfirlere şeytanları gönderdik, onları oynatıp duruyorlar? 84- Onlar hakkında acele etme; biz on-lar(m sürelerini doldurmaları) için saydıkça sayıyoruz. 85- Korunanları binek üzerinde ikram ile Rahman 'a götüreceğimiz gün; 86- Suçluları da yaya ve susuz olarak cehenneme sürdüreceğimiz gün; 87- Yalnız Rahman 'in huzurunda söz almış olanlardan başkaları şefaat edemezler.

Tefsir:

81-82 nci âyetlerde inkarcıların güçlü, üstün olmak, yardım ve destek almak için Allah'tan başka tanrılar edindikleri, oysa kendilerine yardımcı olacaklarını sandıkları tanrıların, ileride bunların kendilerine tapmalarını dahi kabul etmeyip bunlara düşman olacakları bildiriliyor.
82 nci âyette " nin faili, tapılan tanrılar da olabilir, tapan in-, sanlar da. Birinci halde tanrıların, kendilerine tapanların tapmalarını kabul etmeyip onlara düşman olacağı; ikinci halde tapanların, âhircttc Allah'tan başka şeylere taptıklarını kabul etmeyip onlara düşman olacakları anlaşılır. Birinci mânâ daha kuvvetlidir. "İnsanlar mahşere toplandıkları gün, (taptıkları tanrılar), onlara düşman olurlar ve onların, kendilerine tapmalarını

[5236] Bakara Sûresi: 216.
[5237] İbn Kesir, Tefsir, 3/136.

tanımazlar" [5238] âyeti de aynı mânâyı ifade ediyor.
83-84: ta'ciz etmek, şiddetle sarsmak, yerinden hoplatmak demektir. Bu âyetlerde Allah'ın, kâfirlere gönderdiği şeytanın, iğvâ verip onları kötülüklere, isyanlara kışkırttığı belirtiliyor. Ve Hz. Muhammed'e, o kâfirler konusunda aceleye gerek olmadığı, Allah'ın onlara bir süre fırsat verdiği, her yaptıklarını da yazdığı bildiriliyor. Böylece bir gün yaptıkları kötülüklerin, kâfirlerin başlarına belâ getireceği anlatılıyor.
83 ncü âyette Allah'ın, şeytânı kâfirlere gönderdiği belirtilmiştir. Bundan maksat, Allah'ın, dünyâda ve insan ruhlarında hakim olan yasasını belirtmektir. İnsan Allah'ın buyruklarını tutar, kötülüklerden korunursa şeytanın ona bir etkisi olmaz. Fakat Allah'a inanmaz, O'nun buyruklarına uymaz, O'na ortaklar koşarsa Allah'ın yasası gereği şeytan ona musallat olur, içine kötü düşünceler atar; bu düşüncelerle rahatsız edip onu yerinde duramaz hale getirir, kötülüklere sevk eder. Kur'ân'ın her yerinde anlatılan mânâ budur: "Benim hâlis kullarıma karşı senin bir gücün yoktur. Sen ancak sana uyan azgınları azdırabilirsin"'. [5239]
Allah, çağırışını duymayanları, kendisine yönelmeyenleri şeytana karşı korumaz. O, kendisine yönelenleri korur, huzura kavuşturur: "Kim Rahmân'ın zikrim görmezlikten gelirse ona bir şeytânı sardırırız: artık o, onun arkadaşı olur. Şeytanlar bunları yoldan çıkardıkları halde bunlar doğru yolda olduklarını sanırlar"[5240]
85-87: Hey'et halinde veya binek üzerinde; ise susuz veya yaya gitmek demektir. Bu âyetlerde de suçlular, susuz yahut yaya olarak cehenneme sürülürken Allah'tan korunanların binek üzerinde ikram ile Rahmân'ın huzuruna götürüleceği, Allah'ın söz verdiğinden başka kimsenin O'nun huzurunda şefaat edemeyeceği bildirilmektedir. Asıl amaç, müşriklerin, kendilerine şefaat edeceklerini sandıkları tanrıların, Allah'tan izinsiz şefaat edemeyeceklerini; Allah'ın da kendisine ortak koşanlara şefaat edilmesine izin vermeyeceğini vurgulamaktır. Burada tanrı diye tapılanların melekler, ruhsal varlıklar oldukları anlaşılıyor.
88- "Rahman çocuk edindi" dediler. 89-Andolsm ki siz, pek kötü bir cür'ette bulundunuz! 90- Nerdeyse o(sözün âehşeti)nden gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır! 91- Rahman için çocuk iddia ettiklerinden ötürü. 92- Çocuk edinmekRahmân'ayakışmaz. 93- Göklerde ve yerde bulunan herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir. 94- O, onların hepsini kuşatmış ve onları bir, bir saymıştır. 95- Onların hepsi, kıyamet günü O'na tek başına gelecektir.

Tefsir

88-91 nci âyetlerde Allah'a çocuk isnadedenlere, bu yaptıklarının büyük bir küstahlık olduğu bildiriliyor, Rahmân'a çocuk sahibi demenin ağırlığından nerdeyse göklerin çatlayacağı, yerin yarılacağı, dağların yere serileceği belirtiliyor. Bu tasvir, Allah'a çocuk sahibi demenin, ne kadar büyük bir günâh olduğunu canlandırmaktadır. Burada Rahmân'a çocuk sahibi diyenler, önce müşriklerdir. Çünkü onlar cinlerle Allah arasında soy bağı kurmuş, melekleri Allah'ın kızları saymışlardı. Tabii 'Uzeyr'i Allah'ın oğlu kabul eden yahudîler ve îsâ'yı Allah'ın oğlu sayan hırıstiyanlar da Allah'a çocuk sahibi diyenler arasındadır.
92-95 nci âyetlerde de çocuk edinmenin, Allah'a yakışmadığı, gökte ve yerde bulunanların hepsinin kul olarak Rahmân'a geleceği; O'nun bütün kullarım tek tek saydığı; hepsinin sayısını ve yaptığı işleri bildiği ve kıyamet günü herkesin O'nun huzuruna malı ve evlâdıyle değil, tek başına geleceği, yani o zaman Allah'tan başka yardımcısının olmayacağı buyuruluyor.
96- İnanıp yararlı işler yapanlar için Rahman bir sevgi yaratacaktır. 97- Biz o(Kur'â)m senin diline kolaylaştırdık ki onunla korunanları müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi onunla uyarasın. 98- Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Şimdi onlardan hiçbirini duyuyor musun, yahut onların gizli bir sesini işitiyor musun?

Tefsîr:

96 ncı âyette, inanıp iyi işler yapanlar için Rahmân'ın bir sevgi yaratacağı bildiriliyor. Yani Allah, o kimseleri sevdiği gibi başka kullarına da sevdirir. Başka kullarının gönlünde o sâlih kişilere karşı sevgi uyandırır. Görenler, gayri ihtiyarî onları severler. Bu konuda Hz. Peyğamber'den de şu hadis nakledilmiştir:
"Allah bir kulu severse Cebrail'e: 'Ben onu sevdim, sen de onu sev'diye seslenir. Cebrail, gök halkına (inleyerek (Allah'ın buyruğunu) duyurur. Sonra dünyâ halkının gönüllerine onun için sevgi indirir. İşte yüce Allah'ın (inanıp yararlı işler yapanlar için Rahman bir sevgi yaratacaktır) sözünün anlamı budur" [5241]
97 nci âyette yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben korunanları müjdelemesi ve lüdd (yani haksız, yaman) bir kavmi de uyarması için Kur'-ân'ı onun diline kolaylaştırdığını, lâfız ve anlam olarak kendisine vahyedilen Kur'ân'ı anlayıp çevresindekilere de okumasını kolaylaştırdığını buyuruyor.
Bu âyet, Kur'ân'ın Arapça indirilmesinin hikmetini açıklamaktadır. Araplar arasından seçilmiş olan peygamberin anlaması ve kavmini de uyarabilme-si için Tanrı sözü, ona Arapça vahyedilmiştir.

[5238] Ahkaf Sûrsi: 6.
[5239] Hicr Sûresi: 42.
[5240] Zuhruf Sûresi: 36.
[5241] Buhârî, Bed'ul-halk, 6 Edeb: 41, Tevhîd: 33; Müslim, Birr: 157; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 19; Muvatta1, Şiir: 15; İbn Hanbel, Musned, 2/267, 341, 413,...

98 nci âyette bu haksız, yaman kavimden önce de Allah'ın âyetlerini inkâr eden nice kuşaklan helak ettiğini, artık onların hiçbirinden bir hareket görülmediğini, en ufak bir ses duyulmadığını bildiriyor.
Bu âyetlerde Pcyğamber'in görevinin müjdeleme ve uyarma; muhataplarının görevinin de doğru yola gelmek olduğu; onların yola gelmemesinden Peyğamber'in sorumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer onlar yola gelmiyorlarsa onlardan önceki inkarcıların sonuçlan onları da bulacaktır. Peyğam-ber(s.a.v.)in üzülmesine gerek yoktur.

Meryem Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd ile ilgili prensipler:
1. Mülkün gerçek sahibi Allah'tır. İnsan bir gün malını ve evlâdını, on-, lann gerçek sahibi olan Allah'a bırakıp gider. Her fânî'nin mülkü Allah'a kalır. Demek ki gerçek mülk sahibi, yalnız O'dur. O'ndan başka mâlik yoktur. Allah'tan başkasının mâlikliği, gerçekte bir sanıdan ibarettir.
2. Müşrikler, tanrı diye taptıklarının, Allah'ın huzurunda kendilerine şefaat edeceklerini sanırlar. Oysa Allah'ın izin verdiğinden başkası şefaat yetkisine sahip değildir. Allah'ın izin verdiği de ancak O'nun rızâsına ermiş olanlara şefaat (yani yardım) edebilir. O'nun razı olmadığına şefaat edemez (87).
3. Allah'ın çocuğu olduğunu söylemek, melekleri veya herhangi bir insanı Allah'ın çocuğu sanmak, gökleri çatlatacak derecede büyük bir küstahlık ve nankörlüktür. Bu tür bâtıl sözler söyleyenler, Yüce Dîvân'da ağır cezaya çarpılacaklardır (89-94).
B) Âhiretie ilgili prensipler:
4. Öldükten sonra dirilmek muhakkaktır. Bunda garipsenecek bir şey yoktur. İnsanı yoktan yaratan Allah, onu yeniden yaratmağa da kadirdir (65-67).
5. Herkes Allah'ın huzuruna getirilir; zâlimler cehenneme tıkılır, korunanlar kurtarılır (68-72).
C) Peygamberlikle ilgili prensipler:
6. Hz. Zekeriyya, Allah'tan, mülküne ve ilmine vâris olacak sâlih bir çocuk istemiştir. Peygamber de olsa, her insanda, mülküne vâris olacak, adını yaşatacak çocuk sahibi olma arzusu vardır. Çünkü çocuk, bizzat ebedî yaşama imkânı bulamayan insanın, ebediyyete uzantısıdır. Zâten insanın atası da ebedîliğe ermek için kendisine yasak kılınan meyvadan yememiş miydi?
7. Çocuğu olacağına işaret olarak üç gün konuşma yeteneği alınmış olan Zekeriyya, irşâd görevini işaretle yapmış, kavmini sabah akşam Allah'ı tes-bîh etmeğe yöneltmiştir (10-11). Demek ki mürşid, diliyle, dili dönmezse işaret ve davranışlarıyle insanı iyiye, doğruya yöneltmelidir.
8. Bakire Meryem de Allah'ın gönderdiği meleğin üflemesiyle gebe kalıp Hz. îsâ'yı doğurmuştur. Allah dilerse kocamış erkek ile, kısır kadının birleşimiyle çocuk yaratacağı gibi, hiç evlenmemiş bir bakireden de çocuk yaratabilir (7-9, 19-21).
9. Çocuk îsâ, beşikte iken konuşmuş, annesinin masum olduğunu, kendisinin bir mu'cize olarak yaratıldığını ve peygamber olacağını söylemiştir (26-34).
10. Mu'cize olarak yaratılan îsâ, Allah'ın oğlu veya tanrılık cevheri değil, Allah'ın kulu ve elçisidir. Bundan başka, çelişkili biçimlerde anlatılan îsâ kavramı, hep zanna ve tahmine dayalı, tutarsız sözlerdir (35-37).
11. İşitmeyen, görmeyen, bîr yaran olmayan şeyler tapılmağa lâyik değildir.
12. İbrâhîm de, Mûsâ da, öteki peyğarnberler de insanlara hep, yalnız Allah'a tapmak demek olan tevhidi getirmişlerdir. Âdem'in, Nûh ve beraberindekilerin, İbrâhîm ve İsrail'in ve Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerin soyundan gelen bu peygamberler, Allah'ın nimetine ermiş; Allah'ın âyetleri okununca secdeye kapanan, O'nun buyruklarına itaat eden sâlih kullardır. Fakat onların ardından namazı boşlayan, şehvetlerine uyan kötü bir nesil gelmiştir. Sâlih peygamberler nasıl Allah'ın nimetlerine ermiş ise bu kötü nesil de eylemlerine uygun sonucu bulacaklardır.
D) Âhiretle ilgili prensipler:
13. Ancak tevbe edip uslananlar cennete gireceklerdir (58-61).
14. Cennette boş söz söylenmez. Cennet halkı, Allah'ın, meleklerin selâmına erecekleri gibi birbirlerini de selâmlarlar (62).
15. Vahy getiren melekler, kendi başlarına değil, Alla'm buyruğuyla inerler. Fakat getirecekleri vahye şeytanın karışmaması için onlar, sağ ve sollarında koruyucu meleklerin gözetiminde iner ve sadece Allah tarafından kendilerine neyin vahyedilmesi emredilmiş ise onu vahyederler. Bundan ne bir söz çıkarabilirler, ne de buna bir söz ekleyebilirler. Çünkü Allah onlara neyi söylediğini bilir. Allah, söylediklerini asla unutmaz. Bundan dolayı vahy getirmeğe me'mur melekler, Tanrı'nın buyruğunu asla değiştiremezler (64).
16. İnkarcılar, mal ve mülklerine, toplumdaki durumlarının üstünlüğüne bakarak milletlerini fakir mü'minlerden üstün görürler. Oysa ma'neviyât üstünlüğü, mal ve mevki ile değil, takva ve gönül temizliğiyledir.
17. Allah, sapıklara, uslanmaları için bir süre verir. O süre sona erince kâfirler, uyarıldıkları azabı veya zamanı görürler ve o zaman kimin zayıf, kimin güçlü olduğunu anlarlar.
18. Dünyâ malı geçicidir. Asıl yararlı olan, kalıcı güzel eylemler, ibadetlerdir.
19. Mal ve evlâd, Allah'ın huzurunda bir yarar sağlamayacağı gibi, Allah'tan başka tapılan şeyler de bir yarar sağlamaz. Hattâ yarar sağlamak şöyle dursun, bunlar âhirette, kendilerini tanrılaştıranların hasmı olur.

20. Allah, inanıp güzel işler yapan kullarına bir sevgi verir, onlar sevecen olurlar. Allah'ın yaratıklarına öfke ve nefret ile değil, sevgi ile bakarlar. Gönüller de onlara karşı bir eğilim duyar, görenler gayr-i ihtiyarî onları severler (96).
21. Kur'ân, iyileri müjdelemek, kötüleri uyarmak üzre Hz. Muhammed'e, kolay söyleyeceği bir dille, açık bir Arapça ile vahyedilmiştir.
22. Tann'nın da'vetine karşı gelen nice nesiller helak olmuştur. Artık onların sesi duyulmaz; unutulup gitmişlerdir. Bir varlıkları kalmamıştır (98).

Meryem Sûresi Kîrâet Farkları

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Hâ ve yâ'nın imâlesiyle:	Ebûbekr, Kisâ'î.
		Hâ'nın imâlesi, yâ'nın fethiyle:	Ebû Amr.
		Hâ'nın fethi, yâ'nın imâlesiyle:	Ibn Âmir.
		İkisinde de beynellafzayn:	Ibn Kesîr, Hafs.
		ikisinin de fethiyle:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
		Sâd'ın dâl'ını izhâr ile:	Nâfi, Ibn Kesîr, Âsim.
'SiLa U		Sâd'ın dalını zikr'İn zâlıne idğâm ile:	Ötekiler.
		Zikr, merfû, abd mansûb;	Çoğunluk.
		'Abd merfû':	EbûU-7AUyeh.
		Zikr, mansûb:	Yahya ibn Ya'mer [5242]
		Ibn Mes'ûd.	
		Idğâmsız:	Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	
		'i şîn'e idğâm ile:	Hâ'nın fethi, fâ'nın şeddesi, tâ'nın kesri, de yâ'nın sükûnuyla [5243] Übey ve Ebû 'Amr' [5244] Hz. Osman, Muhammed ibn Alî, Alî ibn el-Hüseyn, Yahya ibn Ya'mer ve başkaları.
		Fâ'nın sükûnu, tâ'nın dammıyle, mütekelKm mâzî; yâ'nın nasbiyle [5245]	İzafet yâ'sının fethiyle: İbn Kesîr. Yâ'nın sükûnuyla: İki fi'lin de cezmiyle: İkisinin de ref'iyle:
8-69, 58, 68, 70		Ötekiler.	Kisâ'î. Ötekiler. Übey, 'Alî ve İbn 'Abbâs [5246]
		Nûn'un fethi, şîn'in fethi ve dammıyle:	Hamza. Nûn'un dammı, mek-sûr şîn'in kesriyle: İbşâr'dan:
		Dördünde de birinci harfin kesriyle:	Ötekiler [5247] İbn Mes'ûd. Hamza, Kisâ'î, ve ikincisi hariç Hafs.
		İkincisi bâ'nın dammıyle:	Hafs.

Âyet	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:

[5242] Kurtubî: U/75
[5243] Çünkü fail olarak merfû'dur, ref hali mukadder damme iledir. Âyetin anlamı, 'Ölümümle sonum kesildi' demektir.
[5244] el-Mesâhif: 144; Kurtubî: 11/75.
[5245] Çünkü fi'linin mef'ulü durumundadır, nasb hali fetha iledir. (Câmi'u'I-beyân: 16/47; Kurtubî: 11/77-78)
[5246] el-Bahr: 6/174; el-Mesâhif: 144, 201.
[5247] en-Neşr: 2/239; el-Mesâhif: 58.

No.
Hepsinde birinci harfin
dammıyle: Ötekiler.
Birinci kelimede tâ îbn Abbâs
yerine sın ve Übey
mushafix. Up AynJın fethi, sîn'in
kesriyle: İbn Mes'ûd.
Çoğul mütekellim: Hamza, Kisâ'î.
Tekil mütekellim: Ötekiler.
10 tzâfet yâ'sının fethiyle: Nâfi\ Ebû 'Amr İzafet yâ'sının
sükûnuyla: Ötekiler.
11 Çoğunluk. Sonunda zamîr ile: Talha [5248]
14 Bâ'nvn fethiyle: Çoğunluk.
Bâ'nın kesriyle: Hasan,. Ebû Nehiyk, Ebû Miclez.
18 İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi, İbn Kesîr ve
Ebû Amr. İzafet yâ'sının sükûnuyla: Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [5249]
19 Lâm'dan sonra yâ ile: İbn Mes'ûd, Ebû
Amr, Verş, Ya'kub. Lâm'dan sonra hemze
ile: Ötekiler [5250]
23 miminin
fethiyle: Çoğunluk.
miminin .
kesriyle: İbn Kesîr'den bir
rivayet.
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
24
ziyadesiyle: Her yerde mîm'in kesriyle:
Her yerde mîm'in
dammıyle: Nûn'un fethi ve hemze
yerine yâ ile Nûn'un kesri ve hemze
ile: '
Nûn'un fethi ve şeddeli
sîn ile, hemzesiz: Nûn'un fethi, sakin sîn'den sonra yâ ile:
Nûn'un kesri ve sakin sîn'den sonra yâ ile: Cer harfi ve ikinci tâ'nın kesriyle:
İsmi mevsûl ve ikinci tâ'mn fettûyte5: ilâvesiyle:
Okuyanlar: Übey mushafı'.[5251]
Hamza, Kisâî, Halef [5252]
Ötekiler.
Nevf el-Bikâlî [5253]
Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî.
Bir kirâettir [5254]
Hafs, Hamza, Kisâ'î.
Ötekiler. Nâfi, Hafs, Hamza, Kisâî, Halef ve Ravh.
Ötekiler.
İbn Abbâs.
İbn Mes'ûd, Enes
ve Übey [5255]
Âyet No.
25
Kelime: Kırâet farkı:

[5248] el-Bahr: 6/176-
[5249] el-Mesâhif: 58
[5250] el-Mesâhif; 58; Taberi'ye göre doğrusu, çoğunluğun kırâeti olan hemzeli okumadır, yâ ile olan değildir (Câmi'ul-beyân: 16/61)
[5251] Kurtubî: 11/92.
[5252] Âli İmrân'daki iki yer hariç, Hafs da onlara katılmıştır.
[5253] Allah ömrünü ertelesin, uzatsın demektir.
[5254] Kurtubî: 11/93.
[5255] el-Mesâhif: 58, 144, 201, 217; el-Bahr: 6/183.

Tâ'nın dammı, hafif
kafin kesriyle:
Yâ ile:
Tâ ve kafin fethiyle:
Aynı okuma, yalnız
sîn'in şeddesiyle:
Aynı okuma, yalnız yâ
ile:
İki tâ ve hafif sîn ile:
İskât kökünden mad-
mûm tâ, sakin sîn ile:
Aynı okuma, yalnız yâ
ile:
Tâ'nın fethi, kafin
dammıyle, sukut'tan:
Yâ'nın fethi, kafin dammıyle, sukut'tan:
26
Kafin fethiyle: J; : Kafin kesriyle:
Meksûr yâ, şeddeli nün
ile3:
Yâ'yı bir parça hemzeye dönüştürerek:
Okuyanlar:
Hafs.
Berâ ibn 'Âzib.
Hamza.
Ötekiler.
Kırâettir. Kırâet t ir.
Kırâettir. Kırâettir. Kırâettir.
Kırâettir [5256] Çoğunluk. Übey ve
Ebû'l-Mütevekkil. Çoğunluk.
Taberî'nin nakline göre Necd lehçesidir [5257]
Çoğunluk.
ibn Mes'ûd, Ebû Ca'fer'den. Sakin yâ, hafif nûn ile: [5258] Şâz kırâettir.
İbn Mes'ûd, Ebû Ca'fer ve Şeybe [5259] Çoğunluk.

Ayet Na Kelime: ilâvesiyle:	Kırâet farka	Okuyanlar:
Übeyy ibn Ka'b, İbn 'Abbâs ve Enes'ten rivayet. tbn Mes'ûd ve Zeyd ibn 'Alîı.		
27		Çoğunluk.
I		İbn Mes'ûd 2.
27	Râ'nın kesri, yâ'mn şeddesiyle:	Çoğunluk.
	Râ'nın sükûnu ve hafif yâ ile:	Ebû Hayveh 3.
28		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
29		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
		Çoğunluk.

[5256] Tebsırah: 586; en-Neşr: 2/318; el-Mesâhif: 144.
[5257] Câmi'u'I-beyân: 16/74; Kurtubî: U/96.
[5258] Aslı dir.
[5259] el-Mesalıît: 58; Kurtubî: 11/97; el-Bahr: 6/185.

		Übey4.
31"		Çoğunluk.
		ibn Mes'ûd.
	Yâ'mn sükûnuyla:	Hamza.
	Yâ'mn fethiyle:	Ötekiler.
	Tâ'nın dammıyle; tekil mütekellim:	Çoğunluk.
	Vâv'ın fethi, tâ'nın kesriyle; etken mâzî:	Zeyd ibn 'Alî5.
34	Hâl olarak mansûb 6:	Âsim, İbn Âmir, Yakub.
	Lâm'm dammıyle:	Abdullah ibn Mes'ûd.
	Kaf ve lâm'tn dammıyle:	Hasan 7.
		Übey [5260]
		Çoğunluk.
		Übey [5261]
	Hitâb tâ'sıyle:	Hz. 'Alî, Dâvûd ibn Ebî
		Hind.
	Yâ ile:	Çoğunluk [5262]
35	Kur'ân-ı Kerîm'de altı yerde	
	nasb ile:	İbn Âmir [5263]
	Ref ile:	ötekiler [5264]

Âyet No. Kelime: Kırâet farku Okuyanlar:		
36	Hemze'nin kesriyle:	Kûfeliler, îbn Âmir ve Ravh.
	Hemze'nin fethiyle:	Ötekiler.
	Hemze'nin kesriyle, vâvsız:	Übeyy [5265]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
		Übeyy [5266]
40	Yâ ile, etken:	Sülemî ve İbn Ebî İshâk.
	Yâ ile, edilgen:	Çoğunluk.
	Tâ ile, etken:	A'rec[5267]
41	Sûrenin üç yerinde hâ'dan sonra elif ile:	Hişâm [5268]
	Üçünde de hâ'dan sonra yâ ile:	Ötekiler [5269]

[5260] dür ju, yahut (-dür yahut şeklinde okuduğu da rivayet edilir (el-Mesâhif: 58).
[5261] e!-Mesâhif: 145.
[5262] el-Bahr: 6/191.
[5263] Nahl ve Yâsîn Sûrelerinde Kisâ'î İbn 'Âmir gibi nasb ile okumuştur.
[5264] en-Neşr: 2/220.
[5265] el-Bahr: 6/189; Kurtubî: 11/107. Taberî söz başı olarak hemzenin kesrini tercih etmiştir: 16/85.
[5266] el-Mesâhif: 58, 145.
[5267] el-Bahr: 6/191.
[5268] 41, 46, 58. âyetlerde geçmektedir.
[5269] en-Neşr: 2/221.

42,43; 44, 45	Tâ'nın fethiyle [5270]	Ebû Ca'fer, İbn Âmir.
	Tâ'nın kesriyle:	Ötekiler.
		ibn Mes'ûd [5271]
45	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr.
	İzafet yâ'sının sükûnuyia:	Ötekiler.
		Çoğunluk.
		Übey [5272]
47	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', Ebû 'Amr.
	İzafet yâ'smın sükûnuyia:	Ötekiler.
51	Lâm'ın fethiyle:	Kûfeliler,
	Lâm'ın kesriyle:	Ötekiler.
		İbn Mes'ûd [5273]
55		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd [5274]

Âyet No.
55
58
Kelime: Kırâet farkı:
60
61
63
Yâ yerine vâv ile:
Te'nîs tâ'siyle: Yâ ile, müzekker [5275] Tekil: Çoğul:
Yâ'nın dammı, hâ'nın fethiyle edilgen:
Yâ'nm fethi, hâ'nın
dammıyle: İstikbâl siniyle:
Çoğul olarak mansûb Tekil olarak mansûb:
Nûn'un dammıyle tevrîs kökünden:
Vâv'ın sükûnuyla, îrâs
kökünden: Mevsûl'e giden açık zamîr ile:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
Ibrâhîm ibn Ebî
'Ableh [5276]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
Hasan ve
Dahhâk.
İbn Kesîr, Ebû
'Amr.
Ötekiler. İbn Mes'ûd ve Talha. Çoğunluk. Hasan ibn Hayy, 'Alî ibn Salih keza İbn Mes'ûd mushafı [5277]
Übey, Ya'kûb, Ruveys.
Ötekiler. Kırâettir [5278]

[5270] Yusuf, Meryem, Kasas ve Sâffât Sûrelerinde geçen bu kelimeyi, Ebû Ca'fer, İbn 'Âmir tâ'nın fethiyle okumuş, Hârûn bu kırâeti gramer hatâsı saymıştır (el-Bahr: 6/193).
[5271] el-Bahr: 6/193; el-Mesâhif: 58; en-Neşr: 2/293.
[5272] el-Mesâhif: 145.
[5273] el-Mesâhif: 58.
[5274] en-Neşr: 2/293.
[5275] Te'nîs hakîki olmadığı, fiil ile fail arası 'aleyhim kelimesiyle ayrıldığı için fl'l müzekker olabilir. (Kurtubî: 11/120; el-Bahr: 6/200).
[5276] el-Bahr: 6/199.
[5277] el-Bahr: 6/201; el-Mesâhif: 58.
[5278] el-Bahr: 6/202; en-Neşr: 2/318.

Âyet No.	Kelime:	Ktrâet farkı:	Okuyanlar:
64	Tenezzül kökünden nûn ile:	Çoğunluk.	
	Aynı kökten yâ ile (zamir Cibril'e gider):	ibn Mes'ûd, A'rec '.	
65	edatının lâmmın izhâriyle:	Çoğunluk.	
	Lâm'ın kendinden sonraki tâ'ya idğâmiyle:	Hamza, Kisâ'î, Hişâm, Alî ibn Nasr, Hârûn, A'meş, îsâ ve İbn Muhaysın [5279]	
66	Mîm'in kesriyle, olumlu:	İbn Zekvârt.	
	Mîm'in kesriyle soru:	Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs.	
	Mîm'in dammıyle, soru:	Ötekiler[5280]	
	Hurûc kökünden edilgen mütekellim:	Çoğunluk.	
	Hurûc kökünden etken:	Hasan ve Ebû Hayveh.	
	Sevfe yerine sadece istikbâl sîniyle:	Talha ibn Musarrif Übey ve Talha [5281]	
67	Zâl sakin, kâf madmûm ve hafif:	Nâfi, İbn Âmir, Âsim.	Zâl ve kâf şeddeli,

Ayet No.	Ketime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
69	Tâ ile zâl arasındaki idğâ-mın çözümüyle:	Ref' ile:	Nasb ile:
	'Ayn'ın kesriyle:	'Ayn'ın fethiyle:	Sâd'ın kesriyle: Sâd'ın fethiyle: Hitâb kâfiyle: Gâib zamiriyle: Sâ'nın fethiyle:
	Sâ'nın dammıyle:	İncâ' kökünden: 2	Tenciye kökünden: Tek nûn ve şeddeli cîm ile:
	nın muzâri mütekellimi:	Yâ ile:	Okuyanlar: Übey [5282]
			Çoğunluk. Talha ibn Musarrif, Mu'âz ibn Salim ve Ferrâ'nın hocası olan Mu'âz İbn Müslim ve Zâide'nin A'meş'ten rivayeti [5283]
70 71			Çoğunluk İbn Mes'ûd.
72			Çoğunluk. İbn Mes'ûd [5284]
73			Çoğunluk. İbn 'Abbâs ve

[5279] el-Bahr: 6/204.
[5280] Bu kırâet imamları, hemzelerin tam telâffuzu, yahut teshîli konusunda kendi metotları üzerindedirler (en-Neşr: 2/243).
[5281] el-Bahr: 6/206; el-Mesâhif: 145.
[5282] Kıırtubî: H/131; el-Bahr: 6/207. Taberî, idğâm ile olan ikinci kırâeti tercih etmektedir: 16/107.
[5283] el-Bahr: 6/209.
[5284] el-Mesâhif: 58.

'İkrime [5285]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [5286]
İbn 'Abbâs, Übeyy,
Alî, Cahderî, İbn
Ebî Leylâ, Muâviye
ibn Kar re ve
Ya'kûb.
Çoğunluk [5287]
Kisâî.
Ötekiler.
. Bir grup.
Übey, Hz. 'Alî, İbn Se-meyfa' ve Ebû Recâ' [5288] Ebû Hayveh, A'rec ve İbn Muhaysın.

Âyet No.	Kelime: Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Tâ ile:	Çoğunluk'.[5289]
	Mîm'in dammıyle:	İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Humeyd, Şibl ibn Abbâd.
	Mîm'in fethiyle:	Ötekiler.
14	Şeddeli yâ ile, hemzesiz:	Ebû Ca'fer, Kalûn, îbn Zekvân.
	Yâ'dan önce sakin hemze ile:	Ötekiler [5290]
	Hemzesiz, hafif yâ ile:	Talha ibn Musarrif [5291]
	Meksûr zây ve şeddeli yâ ile [5292] rivayet: [5293]	İbn Abbâs'tan
75		Çoğunluk.
-		İbn Mes'ûd.
11		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
77, 88,	91, 92 Madmûm vâv, sakin lâm ile:	Hamza, Kisâ'î [5294]
	Beş yerde de meftûh vâv ve it lâm ile:	Ötekiler [5295]
78		Çoğunluk.
		Übey[5296]
79	Nûn ile, çoğul mütekellİm, etken:	Çoğunluk.

[5285] el-Baür: 6/210.
[5286] el-Mesâhif: 58.
[5287] el-Bahr: 6/210.
[5288] el-Bahr: 6/210; el-Mesâhif: 145.
[5289] el-Bahr: 6/210.
[5290] Tebsırah: 587; en-Neşr: 1/394.
[5291] Kurtubî: 11/143.
[5292] Şekil, güzellik anlamına gelir (eİ-Bahr: 6/210).
[5293] Taberî'ye göre en doğru kırâet, hemze ile olandır. Zâ ile olan kırâeti ise Taberî, sahih bir yönü olsa da cumhurun kırâetine muhalif olduğu için caiz görmemektedir {Bkz. Câmi'u'l-beyân; 16/118).
[5294] Nûh Sûresinin 21 nci âyetinde tbn Kesîr, Mücâhid, Humeyd, Ebû 'Amr ve Ya'kûb da onlara katılmıştır.
[5295] Beşincisi Zuhruf Sûresi: 81 nci âyettir. Bu söyleniş, V.rab, 'urb, 'acem ve 'ucm gibi iki telaffuzlu olan kelimelerdendir (Kurtubî: 11/155). tkisi de sahih olmakla beraber fetha ile olan ikincisi daha meşhur ve daha güzeldir (Câmi'u'l-beyân: 16/122).
[5296] el-Mesâhif: 145.

	Yâ ile, edilgen:	A'meş [5297]
80		Çoğunluk.
'		
		İbn Mes'ûd [5298]
82	Kât in fethiyle» lâm tenvinsiz:	Çoğunluk.
	Kâfin dammıyle, lâm tenvinli:	Ebû Nehiyk[5299]

1. 2. 3. 4.
Âyet No.
89
90
Kelime: Kırâet farkı:
Hemzenin kesriyle: Hemze'nin fethiyle:
Yâ ile müzekker kipi; burada ve Şûra: 5'de: jâ ile müennes kipi: Nûn ile, infitâr kökünden:
î' Tefa'ul babından:
93
96
97
98
Tesaddu' kökünden: zafetle: tenvinli,
mansûb:
Madmûm vâv ile: \l'; Meftûh vâv ile:
Meksûr vâv ile:
ve ş'nin fethi ve
dammıyle:
İbşâr'dan:
Tebşîr'den:
İhsâs'tan:
Hâ'nın dammıyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk. 'Alî ibn Ebî Tâlib ve Sülemî'. [5300] İbn Mes'ûd. Nâfi', Kisâ'î. Ötekiler.
Ebûbekr, Ebû
'Amr, Hamza, İbn
'Âmir [5301]
Nâfi', İbn Kesîr,
Kisâ'î, Hafs.
İbn Mes'ûd [5302]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [5303] . Übey [5304] Çoğunluk. Ebû'l-Hâris Hanefî. Cenah ibn Hubeyş [5305]
Hamza. İbn Mes'ûd. Ötekiler [5306] Çoğunluk. Ebu Hay ve ve Ebû Ca'fer.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
97		Nûn'un fethi, şîn'in fet-	
hi ve dammıyle:		Hamza. Nûn'un dammıyle, tebşîr kökünden:	Ötekiler.
98	İhsas kökünden:	Çoğunluk. Tâ'nın fethi, hâ'nın	Ebû Hayve, Ebû

[5297] Kurtubî: 11/149; el-Bahr: 6/413. Kurtubî şöyle diyor: " "de dört mânâ ortaya çıkar: Tahkik, nefy, tenbîh ve kasem sılası. Tahkîk gerçekten, anlamıdır. İkincisi olumsuzluk, üçüncüsü dikkat çekme, uyan ve and anlamıdır. Fakat bunlardan sadece birincisi üzerinde vakfedilir. KisâTye göre de " yalnız olumsuzluk ifade eder. ise bir şeyi nefyedip ötekini var eder. Bu kelimede önceki anlamı yok edip sonraki anlamı var yapmak mevcuttur.
[5298] el-Mesâhif: 59,
[5299] Kurtubî: U/149.
[5300] Kurtubî: 11/156; el-Bahr: 6/218. Taberî'ye göre çoğunluğun okumasına aykırı olan hemze'nin fethi kırâeti ile okumak doğru değildir: 16/129.
[5301] Ebûbekr, Ebû 'Amr Şûrâ'da da böyle okumuşlardır.
[5302] el-Bahr: 6/218; el-Mesâhif: 59. İbn Mes'ûd'un okuduğu da rivayet edilmiştir.
[5303] el-Bahr: 6/220.
[5304] el-Mesâhif: 145.
[5305] el-Bahr: 6/221.
[5306] el-Mesâhif: 59.

dammıyle: Bahriyye, İbn Ebî
Able ve Ebû Ca'fer el-Medenî.

20/45 TÂHÂ SÛRESİ 1099
Tefsir: 1099
Tefsîr: 1100
Tefsir: 1101
Tefsîr: 1103
Tefsir: 1105
Tefsir: 1107
Tefsir: 1108
Tefsir: 1109
Tefsir: 1110
Tefsir: 1112
Tâhâ Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1112
Taha Suresi Kırâet Farkları 1114

20/45 TÂHÂ SÛRESİ

Adını başındaki hurûf-i mukatta'a'dan alan sûre, Hz. Peyğamber'i te-sellî ile başlıyor; öğüt amaciyle Mûsâ, Âdem ve İblîs kıssalarını anlatıyor. Kâfirlerin ve mü'minlerin düşünce yapılarını, durumlarını tasvir eden hikâyelere de yer veriyor.
Fasılaları seci'li, konu ve üslûp bakımından âyetleri birbirine bağlıdır. Bu durum, sûredeki bölümlerin birbiri ardınca indiğini gösterir. Meryem Sûresinden sonra ve Hz. Ömer'in müslüman olmasından önce inmiştir. Hz. Ömer, peygamberliğin beşinci yılında müslüman olduğuna göre bu sûrenin, Mekke'de inen ilk sûrelerden olması gerekir. 135 âyettir.
130-131 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de Muhammed İzzet Derveze, adı geçen âyetlerin, bulundukları konuya ahenk ve anlam bakımından sıkı bağlılığından dolayı bu rivayeti şüpheli görmektedir. Resmî sıralamada 20 nci, iniş sırasına göre 45 nci sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. î- Tâ, hâ. 2- Biz bu Kur'ân'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik. 3- Ancak (Allah'tan) korkanlara bir öğüt (oîarak indirdik). 4- Yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından azar azar indirilmiştir. 5- O (kâinatın yaratıcısı) Rahman, Arşa kurulmuştur. 6- Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprağın altında bulunanlar hep O'nundur. 7- Sözü açık söylesen de (gizli söylesen de) O, gizliyi de, gizlin in gizlisini de bilir. 8- A ilah ki O 'ndan başka Tanrı yoktur, en güzel isimler O'nundur.

Tefsir:

1 nci âyet, hurûf-i mukatta'a'dandır. Bu harflerden sonra ya kitaptan, ya vahiyden söz edilmesi, bu harflerin, gerek peygamberin, gerek dinleyicilerin dikkatlerini çekme görevi yaptığına daha önce işaret etmiştik. Bunların gerçek anlamını yalnız Allah bilir. Ancak bunlar hakkında bazı te'viller de yapılmıştır. Tâ'nın fethi, hâ'nın hem fethi, hem kesri ve hem de sükûnuyla okunabilen Tâ hâ üzerinde başlıca iki görüş vardır. Birine göre Tâhâ hece harflerindendir, ikincisine göre harf değil, anlamlı kelimedir.
Harf olduğu takdirde mânâsını Allah'a havale etmekle beraber yine de bazı anlamlar verilmiştir: Meselâ Tâ, Tûbâ ağacıdır, cenneti temsil eder. Hâ ise hâviyedir, cehennemi temsil eder. Böylece Allah burada cennet ve cehenneme yemin etmiş olur. Yahut Tâ taharetten, hâ hidâyetten gelir. Yani burada Peyğamber'e: Ey günahlardan tâhir (temiz) ey ğaybleri bilene hidâyet eden (ileten) diye hitâbedilmiştir. Yahut Tâ bir Arap lehçesine göre erkek anlamına gelir. Tâ hâ: Ey adam, demektir. Yahut Tâhâ, Peyğamber'in isimlerinden biridir.
Tâ hâ'yı anlamlı kelime kabul edenlere göre Peygamber (s.a.v.) gece namazında ayaklarından biri üzerinde dururdu. Allah ona bu kelime ile her iki ayağıyle yere basmasını emretmiştir. Tâhâ'nın aslı Tâ'dır, hâ'ya kalbolunmuş-tur. Tâ1 yere bas anlamında vata'aden emirdir, ta' (lu) hemze hâ'ya dönüştürülmüştür. Bazı kelimelerde böyle yapılır. îyyâke yerine hiyyâke, eraktu yerine heraktu denilir'.[5307]
2-4 ncu âyetlerde Hz. Muhammed'e hitaben: "Bu Kur'ân'ı senin şakî olman, yanı uzunlu, sıkıntı çekmen, yorulman için değil, Allah'tan korkanlara oğut olmak için indirdik " buyuruluyor. Ve Kur'ân'm, yeri ve yüksek gökleri yaratan Allah tarafından indirildiği vurgulanıyor.
5-6 ncı âyetlerde o çok merhametli yaratıcının, Arşa (tahta) kurulduğu, göklerde, yerde ve bunlar arasında ve toprağın altında bulunan hcrşeyın O'na âidolduğu bildiriliyor.
Rahmân'ın tahta kurulması, insanları anlaması için kullanılmış Allah'ın, butun kâinatın padişahı olduğunu belirten bir temsildir, insanlar yöneticiyi padişah olarak düşünürler. Padişah tahta oturur, ülkesini yönetir. Allah da butun kâinatın yaratıcısı ve yonetıcısidir. Pâdişâhın tahta oturması, her zaman gerçekten tahtta oturduğu anlamına gelmez, yönetim yetkisini eline alması anlamına gelir. Nasıl padişah tahta oturup ülkesini yönetirse kâinatın pâdişâhı olan merhametli Allah da Tahtından kâinatı yönetmektedir. Bu ifadeden, Allah'ın fi'len maddî bir tahta oturmuş olduğunu düşünmek hatalıdır. Bunun anlattığı mânâ, Allah'ın, kâinatın tek hâkimi, tek pâdişâhı olduğudur.
Burada gozonunde tutulması gereken önemli bir husus vardır: Tevrat'ın Tekvin Kitabının birınci-ikinci bablarında Allah'ın, kâinatı altı günde yaratıp tamamladığı ve yedinci günde dinlendiği ifade edilir. Kur'ân-ı Kerîm, kendinden önceki kitapları yalanlayıcı değil, " âyetinin belirttiği uzre onları doğrulayıcı olarak gelmiştir. Ancak Kur'ân, onların muhtevasını, Allah'ın birliğine, peygamberlerin ahlâk ve sıfatlarına aykırı olan şeylerden ayıklayarak alır. işte Tevrat'ın, Allah'ın gökleri ve yen altı günde yarattığı ifadesi de aynen alınmış, fakat O'nun dinlendiği ifadesi yerine Arşa oturdu, ifadesi uygun görülmüştür. Çunku dinlenme tabiri, yorulmanın sonucudur. Allah'ın yorulması, zâtına yakışmaz. "Gökleri ve yen korumak, Allah'ı yormaz". Fakat tahta oturması tabiri haşmet, kuvvet ve şevket ifade eder. Onun için Tevrat'ta dinlendi tabiri yerine, Kur'ân'da Tahta oturdu buyurulmuştur.
7-8 nci âyetlerde de O yüce Pâdişâhın, gizli ve açık söylenen bir sozu duyup bildiği, O'nun, gizlilerin gizlisini de bildiği, O'ndan başka Tanrının olmadığı, en güzel isimlerin O'na âit bulunduğu vurgulanır.
Bu âyetlerin, daha davetinin ilk yıllarında müşriklerin inatçı tutumları karşısında bunalan Peyğamber'ı teselli

[5307] Mefâtîhu'l-ğa>b 22/3, Ibn Kesîr, Tefsir 3/142, feıhu'l-Kadır V356

amacıyle indiği açıktır. Yine onu teselli ve mü'minlere de öğüt olmak için uzun yıllar dünyânın en yaman kâfiri ile mücâdele edip sonunda kavmini ezilmekten, tutsaklıktan kurtarmış olan Mûsâ Peyğamber'in öyküsü anlatılacaktır.
9- Musa'nın haberi sana geldi mi? 10- Hani o, bir ateş görmüştü de ailesine: "Siz durun, ben bir ateş gördüm, belki ondan size bir kor getiririm, yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum" demişti. 11-Ateşin yanına gelince kendisine: "Ey Mûsâ!" diye seslenildi. 12- "Ben, (evet) Ben senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar. Zira sen, Kutsal Vadide, Tuvâdasın." 13- "Ben seni seçtim, şimdi vahyolunanı dinle." 14- Muhakkak Ben, (evet) Ben A ilahım; Benden başka Tanrı yoktur. Bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl." 15- "(Kıyamet) saat(i) mutlaka gelecektir. Herkesin, peşinde koştuğu işlerle cezalanması için nerdeyse onu gizleyeceğim." 16- "Ona inanmayıp keyfine uyan kimse, seni ondan alıkoymasın, sonra helak olursun!" 17- " Sağ elindeki nedir ey Mûsâ?" 18- "O, asâmdır, dedi, ona dayanıyorum ve onunla davarıma yaprak silkeliyorum ve onda benim daha birçok ihtiyaçlarım var." 19-(Allah) buyurdu: "Yere at onu ey Mûsâ!" 20- (Mûsâ) Onu attı, bir de ne görsün, o, koşan kocaman bir yılan! 21- (Allah): "Al onu, dedi,kork-ma biz onu yine ilk durumuna sokacağız." 22- "Elini (sol) yanına sok; bir hastalık olmadan, ayrı bir mu'cize olarak bembeyaz bir durumda çıksın " 23- "Kisanaen büyük mucizelerimizden bazılarını göstermiş olalım " 24- "İmdi sen Eir'avn 'e git; çünkü o azdı." 25- (Mûsâ) "Rab-bim, dedi, benim göğsümü aç (gönlümü geniş yap)." 26- "Bana işimi kolayiaştır." 27- "Dilimden şu düğümü çöz," 28- "Ki sözümü anlasınlar/' 29- "Bana ailemden bir vezir ver" 30- "Kardeşim Harun'u." 31- "Onunla arkamı kuvvetlendir," 32- "Onu da işime ortak yap," 33- "Ki seni çok tesbîh edelim," 34- "Ve seni çok analım." 35- "Şüphesiz sen, bizi görmektesin."

Tefsîr:

Bu âyetlerdeki amaç, hikâye anlatmak değil, Hak yolunda yılmaz mücâhid peygamberlerden olan Hz. Musa'nın mücâdele dizilerinden bazı parçalar sunup Hz. Peyğamber'i teselli etmektir. Bunun için kıssaya başından değil, Mûsâ mücâdelesinin çok önemli bir parçasından, soğuk bir gecede yolu şaşırıp sıkıntıya düştüğü bir sırada ağaçtan parlayan Tanrı nurunu görmesiyle başlar.
Kasas Sûresinde anlatıldığı üzre Mûsâ, bir Mısırlı ile kavga eden bir israil oğlunun yardım talebine koşup Mısırlıyı öldürmüş, bu yüzden Mısır'dan kaçıp Medyen'e gitmiş, Medyen liderinin yanında çalışmış ve çalışmasına karşılık olarak onun kıziyle evlenmiş, akdedilen süre dolunca karısını ahp Mısır'a dönmek üzere yola çıkmıştır. İşte:
9-35 nci âyetlerde bu yolculuktan bir sahne anlatılmaktadır. Sözgelişinden havanın soğuk ve karanlık olduğu anlaşılıyor. Soğuktan üşüyen, karanlıktan da yolu kaybeden Mûsâ, ailesine, karşı dağda bir ateş gördüğünü, biraz ateş almak, ateşin yanında bulunanlardan da yolu sorup öğrenmek üzere oraya gideceğini, kendisini beklemelerini söylemiştir.
Musa'nın sözünden, yanında karısından başka kimselerin de bulunduğu anlaşılır. Müfessirler, gebe olan karısının, yolda bir erkek çocuk doğurduğunu, bir de hizmetçilerinin bulunduğunu söylüyorlar ı.
Nurunu Musa'ya ateş biçiminde gösteren Allah, ona: "Ey Mûsâ, ben senin Rabbinim, ayakkaplarını çıkar, sen mukaddes vadidesin..." mealindeki sözlerini vahyetmeğe başlamış. Kendisine vahyedilenleri iyi dinlemesini, bunları kendisine vahyeden Allah'tan başkasına kulluk etmemesini, namaz kılıp Allah'ı anmasını, kıyametin mutlaka kopacağını ve her canın yaptığı işlerin karşılığını göreceğini, bunu hiç unutmamasını buyurmuştur. Sonra ona elindekinin ne olduğunu sormuş; Mûsâ, elindekinin değneği olduğunu ve kendisine birçok yararı bulunduğunu söylemiş; yüce Allah, değneği yere atmasını emretmiş; Mûsâ değneği yere atınca derhal koşan bir yılan olan değnekten korkmuş; Allah, Musa'ya korkmayıp değneği almasını, onu yine eski şekline döndüreceğini buyurmuştur.
Sözgelişinden Mûsâ, sür'atle koşan kocaman bir yılan olan değneği eline alınca onun eski haline döndüğü anlaşılıyor. Yüce Allah, Musa'ya ikinci bir mu'cize daha vermek üzre elini kanadına yani sağ yanına veya yakasına, yahut koltuğunun altına sokmasını emretmiş. Mûsâ, emredilen yere soktuğu elini oradan çıkarınca Allah'tan, eli parıl parıl parlamağa başlamıştır.
Yüce Allah, böylece peygamber yaptığı Musa'ya azmış olan Fir'avn'e gitmesini emretmiş, o da gönlünü genişletmesini yani kendisini geniş yürekli, sabırlı kılmasını, işini kolaylaştırmasını, sözünün iyi anlaşılması için dilindeki düğümü çözüp, tutukluğunu gidermesini, kardeşi Harun'u da kendisine vezir (yardımcı) yapmasını Allah'tan niyaz etmiştir.
Şimdi burada Allah'ın Musa'ya hitâbettiği, Mûsâ ile Allah'ın karşılıklı konuştukları anlaşılmaktadır. Bunun mâhiyetini Allah bilir. Bir insanın Allah ile konuşması, insanın insanla konuşması gibi düşünülmemelidir. Eş'ârî'ye göre Allah, Musa'ya harf ve ses olmayan kadîm sözünü işiüirmiştir. Mu'te-zile, Allah'ın kadim sözü olduğunu kabul etmez. Allah, Musa'ya çağırma işlemini ağaç gibi bir cisimde yaratmıştır. Çünkü çağırma Allah'ın kelâmıdır. Allah dilediği zaman bunu yapmağa kadirdir. Mâverâunnehirli ehli sünnet ise kadîm sözünü kabul etmekle beraber Musa'nın işittiği sözün kadîm olmayıp Allah'ın ağaçta yarattığı bir ses olduğunu

söylemişlerdir. Onlara göre işitilen şey, yaratılmış olan sestir.[5308]
İniş sırasına göre ilk defa bu sûrede Allah'ın, Vâdi-i Mukaddes'te Mûsâ ile konuşması, asanın yılana dönüşmesi ve Musa'nın elinin parlaması mu'ci-zeleri anlatılır. Bu âyetlerde anlatılanlar, A'râf süresindeki uzun dizide de geçer.
Burada anlatılanlar, ana hatlariyle Tevrat'ın Çıkış Kitabının üç ve dördüncü bablannda anlatılanlara uyar. Ancak orada daha çok ayrıntı vardır: "Ve Mûsâ, kaynatası Midyan kâhini Yetron'un sürüsünü güdüyordu; ve sürüyü çölün arkasına götürdü ve Allah'ın dağına, Horebe geldi. Ve Rabbin meleği, bir çalı ortasında ateş alevinde ona göründü; ve gördü ve işte çalı ateşle yanıyor ve çalı tükenmiyordu. Ve Mûsâ dedi: Şimdi döneyim ve bu büyük manzarayı göreyim, çalı niçin yanıp tükenmiyor. Ve görmek için döndüğünü Rab görünce, Allah ona çalının ortasından çağırıp dedi: Mûsâ, Mûsâ! Ve o: işte ben, dedi. Ve dedi: Buraya yaklaşma; çarıklarım ayaklarından çıkar, çünkü üzerinde durduğun yer mukaddes topraktır... Ve şimdi gel, ve benim kavmimi, İsrail oğullarını Mısır'dan çıkarmak için seni Fir'avn'a göndereyim... Ve Mûsâ cevap verip dedi: Fakat işte bana inanmayacaklar ve sözümü dinlemeyecekler; çünkü Rab sana görünmedi, diyecekler. Ve Rab ona dedi: Bu senin elindeki nedir? Ve dedi: Değnek. Ve dedi: Onu yere at. Ve onu yere attı, ve yılan oldu, ve Mûsâ onun önünden kaçtı. Ve Rab Musa'ya dedi: Elini uzat ve onun kuyruğundan tut (ve elini uzatıp onu tuttu ve elinde değnek oldu);
...Ve yine Rab ona dedi: Şimdi elini koynuna koy. Ve elini koynuna koydu; ve onu çıkardığı zaman, işte eli kar gibi cüzamlı idi. Ve dedi: Elini yine koynuna koy (ve elini yine koynuna koydu ve onu koynundan çıkardığı zaman işte yine kendi teni gibi oldu). ...Ve Musa Rabbe dedi: Aman ya Rab, ben ... söz adamı değilim; çünkü ben ağzı ağır ve dili ağır adamım. Ve Rab ona dedi: İnsanı dilsiz, yahut sağır, yahut görür, yahut görmez yapan kimdir? Ben Rab değil miyim? Ve şimdi git ve ben senin ağzınla beraber olacağım ve söyleyeceğim sözü sana öğreteceğim. Ve dedi: Aman ya Rab niyaz ederim, göndereceğin adamın eliyle gönder. Ve Rab Musa'ya karşı öfkelenip dedi; Senin kardeşin Levili Harun yok mu? Bilirim ki o iyi söyler. ...Ve kendisine söyleyeceksin ve sözleri onun ağzına koyacaksın ve ben senin ağzınla ve onun ağzıyla beraber olacağım ve yapacağınız şeyi size öğreteceğim..." '.
Kur'ân'ın amacı hikâye anlatmak değil, öğüt vermek olduğundan Tevrat'takilerin özetini anlatmıştır.
A'râf Sûresinde değneğin su'bân olduğu söyleniyor. Burada ise hayye olduğu söylenmektedir. Su'bân büyük yılandır. Hayye ise daha küçük ve çevik yılan anlamına gelir. Başka bir âyette ise değneğin, kıvrılıp giden bir can (küçük yılan) olduğu belirtilmiştir. Bu âyetlerden Musa'nın değneğinin, can gibi koşabilen kocaman bir yılan olduğu anlaşılır.
36- (Allah) dedi: "Ey Mûsâ, istediğin sana verildi." 37- "Zâten biz sana bir kere daha lütuf ta bulunmuştuk." 38-" (Sen doğduğun zaman) annene vahyedileni vahyetmiştik:" 39- " 'Onu sandığa koy, suya at; su onu sahile bıraksın; onu benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri alacaktır.' Gözümün önünde yetiştirilmen için senin üzerine benden bir sevgi koydum." 40- "Kızkardeşin, gidip 'ona bakacak birini size göstereyim mi?' diyordu. Böylece seni annene geri verdik ki gözü aydın olsun, üzülmesin. Sen, bir de adam öldürmüştün, o zaman da seni tasadan kurtarmış ve seni iyice denemiştik. Medyen halkı arasında yıllarca kaldın. Sonra takdir ettiğimiz bir vakitte bize geldin ey Mûsâ!" 41- "Seni kendim için yetiştirdim." 42- "Sen ve kardeşin, âyetlerimi götürün, beni anmakta gevşeklik etmeyin." 43- "Fir'avn'e gidin, çünkü o azdı." 44- "Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar." 45- "Dediler ki: "Rabbimiz, onun bize taşkınlık etmesinden, yahut iyice azmasından korkuyoruz." 46- "Korkmayın, dedi, ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm." 47- "Haydi, varın ona deyin ki: 'Biz senin Rabbinin elçileriyiz; İsrail oğullarını bizimle gönder, onlara azâbetme. Biz Rabbinden sana bir âyet getirdik. Esenlik hidâyete uyanlaradır." 48- "Bize, yalanlayıp yüz çevirenin, azaba uğrayacağı vah-y olundu."

Tefsir:

36-40 ncı âyetlerde yüce Allah, Musa'nın dileklerinin kabul edildiğini bildirdikten sonra ona, daha önceki lütuf ve nimetlerini hatırlatmaktadır:
Fir'avn'ın emriyle İsrail oğullarının doğan erkek çocukları öldürülüyordu. Allah, Musa'yı kurtarmak için annesine, çocuğu doğurunca bir sandığa koyup Nil ırmağına veya denize atmasını, hem Allah'ın, hem de İsrail oğlu Musa'nın düşmanı olan Fir'avn'ın onu alıp yetiştireceğini ilham etmişti. Allah'ın gönlüne attığı düşünce ile, annesinin sandığa koyup suya attığı Mûsâ'-yı, Fir'avn ailesi görüp çıkarmış ve onu evlât olarak büyütmeğe karar vermişler, onu emzirmek için bir süt anne aramışlardı. Uzaktan Musa'nın durumunu gözetleyen kızkardeşi, onlara onu emzirecek bir kadın gösterebileceğini söylemiş ve Fir'avn ailesi, bilmeden Musa'nın annesini, Musa'ya süt annesi olarak tutmuşlardı. Böylece Allah'ın hikmetiyle Mûsâ, tekrar annesine kavuşturulmuş, Fir'avn'ın evinde kendi annesinin sütünü emmiş ve şehzade gibi büyümüştü.
Tam delikanlılık çağında Mûsâ, bir Mısırlı ile kavga eden bir İsrail oğluna yardım etmek istemiş, bir yumrukla Mısırlıyı öldürmüş ve Allah'ın ilha-miyle Mısır'dan kaçıp Medyen'e gitmişti. Böylece Allah onu hapis veya öldürülme tehlikesinden kurtarmıştı.
40 ncı âyetteki " cümlesi, biz seni iyice denedik, yahut biz seni türlü türlü meşakkatlerden kurtardık demektir.

[5308] Mefâtîhu'l-ğayb: 22/16.

Mûsâ, Medyen'de on yıl, içinde bulunduğu aileye hizmet ederek hem olgunlaşmış, hem de evlenmişti. Hizmet süresi bitince ailesini alıp annesine varmak üzere yola çıkmıştı. Yüce Allah, Musa'ya hayatının bu safhalarını hatırlattıktan sonra:

41-44 ncü âyetlerde Vâdî-i Mukaddes'e gelmiş olan Musa'yı peygamber olarak görevlendirdiğini, kendisinin, kardeşiyle birlikte verilen mu'cizelerle desteklenmiş olarak azgın Fir'avn'e gidip yumuşak sözle onu uyarmalarını buyurmaktadır.

45-48: Mûsâ ve kardeşi Allah'a niyaz edip: "Eğer Fir'avn bize işkence edip taşkınlık gösterirse ne yaparız?" diye endişelerini bildirmişler, Allah da kendisinin daima onlarla beraber olduğunu; her şeyi işitip gördüğünü; Fir'avn'e gidip Allah'ın elçisi olduklarını, Allah'tan mu'cize getirdiklerini; yola gelenin esenlik içinde bulunacağını; yalanlayıp yüz çevirenin azaba uğrayacağım söylemelerini emretmiştir.

45 nci âyetten itibaren Mûsâ yalnız değil, kendisiyle birlikte görevlendirilen kardeşi Hârûn ile beraber Allah'a niyazda bulunmaktadır. Çünkü bunu anlatan fiiller, tesniye (ikil) olarak zikredilmiştir.

Bundan anlaşılıyor ki Mûsâ ve Harun'un, korktuklarını söylemeleri, Mû-sâ'nm ilk İlâhî tecellîye erip İlâhî hitabı duymasından sonradır. Zira ilk tecellî sırasında Hârûn, Musa'nın yanında değildi. Demek ki ilk tecellîde Mûsâ, kardeşi Harun'un da kendisiyle beraber görevlendirilmesini istemiş, bu isteği kabul edilmiş; sonra Mûsâ, annesinin ve kardeşinin yanına gitmiş, durumu görüşmüşler. İşte bundan sonra İkisi beraber Allah'a yalvararak bu işten çekindiklerini söylemişler; Allah da çekinmemelerini, kendisinin daima onlarla beraber olduğunu ve onları koruyacağını bildirmiştir.

45-48 nci âyetlerin içerdiği olaylar, A'râf Sûresinde yoktur. Burada anlatılanlar, özetle Çıkış Kitabının 2, 3 ve 4 ncü bablarında anlatılanlara uyar. Musa'nın ateş şeklinde tecellî eden İlâhî nuru görüşü ve Allah ile konuşması safhasının özetini yukarıda Tevrat'tan da aktarmıştık. Musa'nın doğumu ve Fir'avn'ın evinde büyütülmesi safhasının özeti de Tevrat'ta şöyle geçiyor:

"Ve Levi evinden bir adam gitti ve bir Levi kızını aldı. Ve kadın gebe kalıp bir erkek çocuk doğurdu ve onun güzel olduğunu gördü ve üç ay onu gizledi. Ve onu artık gizleyemeyince onun için sazdan bir sepet alıp harç ve ziftle sıvadı ve içine çocuğu koyup ırmağın kenarında sazlığın içine bıraktı. Ve kızkardeşi ona ne olacağını bilmek için uzakta duruyordu. Ve Fir'avn'ın kızı yıkanmak için ırmağa indi; ve onun kızları ırmağın kenarında yürüyorlardı: ve sazlık arasında sepeti görüp onu getirmek için cariyesini gönderdi. Ve onu açıp çocuğu gördü; ve işte çocuk ağlıyordu. Ve ona acıyıp dedi: Bu İbranîlerin çocuklarından biridir. Ve kızkardeşi, Fir'avn'ın kızına dedi: Senin için İbranî kadınlarından gidip emzikli bir kadın çağırayım mı? Ve senin için çocuğu emzirir. Ve Fir'avn'ın kızı ona git, dedi. Ve kız gidip çocuğun anasını çağırdı ve Fir'avn'ın kızı ona dedi: Bu çocuğu al, ve onu benim için emzir ve ben senin ücretini veririm. Ve kadın çocuğu aldı ve onu emzirdi. Ve çocuk büyüdü ve onu Fir'avn'ın kızına getirdi ve onun oğlu oldu. Ve onun adını Mûsâ koyup dedi: Çünkü onu sulardan çıkardım.

Ve o günlerde vaki oldu ki, Mûsâ büyüyünce kardeşlerine çıktı ve onların yüklerini gördü ve bir Mısırlının, kardeşlerinden bir İbranîye vurmakta olduğunu gördü ve etrafına bakınıp kimse olmadığım görünce Mısırlıyı vurup onu kumda gizledi. Ve ertesi gün çıktı ve işte iki İbranî birbiriyle kavga ediyorlardı; kötülük edene dedi: Niçin arkadaşına vuruyorsun? Ve dedi kim seni üzerimize reis ve hakim koydu? Mısırlıyı öldürdüğün gibi beni de öldürmek fikrinde misin? Ve Mûsâ korkup dedi: Gerçekten o iş bilindi. Ve Fir'avn bu işi işitince Musa'yı öldürmek için aradı. Fakat Mûsâ Fir'avn'ın yüzünden kaçtı ve Midyan diyarında kaldı ve bir kuyunun başında oturdu.

Ve Midyan kâhininin yedi kızı vardı; ve gelip su çektiler ve babalarının sürüsünü suvarmak için tekneleri doldurdular. Ve çobanlar gelip onları kovdular, fakat Musa kalktı ve onlara yardım edip sürülerini suvardı. Ve babaları Ruele geldikleri zaman o dedi: Nasıl oldu da bugün çabuk geldiniz? Ve dediler: Mısırlı bir adam bizi çobanların elinden kurtardı ve bizim için de su çekip sürüyü suvardı. Ve kızlarına dedi: Ve'o nerede? Bu adamı niçin bıraktınız? Onu çağırın da ekmek yesin. Ve Musa o adamla oturmağa razı oldu; o da kızı Tsippora'yf Musa'ya verdi ve Musa onun adını Gerşom koydu; çünkü yabancı diyarda garip oldum, dedi..."[5309]

Görüldüğü üzre Kur'ân'ın, Hz. Mûsâ'mn doğumu ve Mısır'da büyüyüp sonra Medyen'e kaçışı safhalarına ait anlattıkları, Tevrat'ta anlatılanların özetidir. Ancak Tevrat'ta tarih üslûbu hakim iken Kur'ân'da öğüt üslûbu hakimdir. Onun için olaya önce Musa'nın peygamberlik safhasından başlanmış, sonra da Allah'ın ona nimetlerini hatırlatma kabilinden olarak Musa'nın hayatının ilk safhaları özetlenmiştir. Bu ilk safha, Kasas Sûresinde biraz daha detaylı olarak anlatılacaktır.

Tefsîr kitaplarında bu âyetlerin tefsiri üzerinde siyer ve hikâye kitaplarına dayanan uzun rivayetlere yer verilmiştir. Bunlardan kimi Tevrat'ın Çıkış Kitabında anlatılanlara uygundur, kimi değildir. Kiminde ise mesnetsiz çok garip ziyadeler vardır. Delile dayanmadan böyle garip, gayri mantıkî şeyleri Kur'ân tefsîrine sokmak doğru değildir.

Özellikle 44, 47 nci âyetler, davet üslûbunun niteliğini belirlemektedir. Davetin etkili olması için yumuşak sözle yapılması gerekir. Kabalık, sertlik ile yapılan telkinler, olumsuz tepki uyandırır. Peygamber (s.a.v.) daima tatlılıkla, yumuşaklıkla Hakka davet etmiştir. Bu yumuşak, kibar davranış, birçok taş yürekliyi yumuşatıp İslama bağlamıştır: "Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın,

---

[5309] Kitabı Mukaddes, s. 54-55.

çevrenden dağılır, giderlerdi..."[5310]
49- (Fir'avn): "Rabbiniz kimdir ey Mûsâ?" dedi. 50- "Rabbimiz, herşeyeyaratılışını verip sonra onu doğru yola iletendir" dedi. 51- "Peki ya İlk nesillerin hâli ne olacak?" dedi. 52- "Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır, dedi. Rabbim şaşmaz ve unutmaz." 53- O ki, yeri size beşik yaptı ve onda sizin için yollar açtı, gökten bir su indirdi. Onunla her çeşit bitkiden çiftler çıkardık. 54- Yeyin, hayvanlarınızı da otlatın. Şüphesiz bunda, akıl sahipleri için ibretler vardır. 55- Sizi yerden yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha ondan çıkaracağız. 56- Andohun biz, o(Fir(av)na âyetlerimizin hepsini gösterdik, yine de yalanladı ve dayattı. 57- Ve: "Sen bizi büyünle yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin ey Mûsâ?" dedi. 58- "Biz de mutlaka sana, o(se)nin (büyün) gibi bir büyü getireceğiz. Sen şimdi seninle bizim aramızda bir buluşma zamanı ve yeri tayin et; ne senin, ne de bizim caymayacağımız uygun bir yer olsun." 59- "Buluşma zamanınız, Süs(bay-ram) günü ve insanların toplandığı kuşluk vakti olsun" dedi. 60- Fir'avn dönüp gitti, hilesini topladı, sonra geldi. 61- Mûsâ, onlara: "Yazık size, dedi, Allah'a yalan uydurmayın, sonra O, bir azâb ile kökünüzü keser, doğrusu iftira eden perişan olmuştur'. "62- (Fir'avn'in büyücüleri) işlerini kendi aralarında tartıştılar ve gizli konuştular. 63- Dediler ki: "Bunlar iki büyücü, başka bir şey değil. Büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu (üstün dininizi) gidermek istiyorlar." 64- "Onun için siz hilenizi toplayın, sonra sıra halinde gelin. Bugün üstün gelen başarmıştır." 65- Dediler ki: "Ey Mûsâ, ya sen at, yahut önce atan biz olalım." 66- "Hayır, siz atın!" dedi. Bir de ne görsün; büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopaları, kendisine, gerçekten koşuyor gibi görünüyor. 67- Bu yüzden Mûsâ, içinde bir korku duydu. 68-Biz: "Korkma, dedik, üstün gelecek sensin, sen!" 69- "Sağelindekini at, onların yaptıklarını yutsun. Çünkü onların yaptıkları, bir büyücünün hilesidir. Büyücü de nereye varsa iflah olmaz!" 70- Bunun üzerine büyücüler secdeye kapandılar: "Harun'un ve Musa'nın Rab-bine inandık!" dediler. 71- (Fir'avn): "Ben size izin vermeden ona inandınız ha? O, size büyü öğreten büyüğünüzdür. Öyleyse ben de sizin etlerinizi ve ayaklarınızı çapraz keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım, hangimizin azabı daha çetin ve sürekli imiş, bileceksiniz!" dedi. 72- Dediler ki: "Biz seni, bize gelen açık delillere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Yapacağını yap, sen ancak bu dünyâ hayâtında (istediğini) yapabilirsin." 73- "Biz Rabbimize inandık ki O, bizim günahlarımızı ve senin bizi, yapmağa zorladığın büyüyü bağışlasın. Allah daha hayırlı ve (O'nun.mükâfât ve cezası) daha süreklidir." 74- Kim Rabb't-ne suçlu olarak gelirse onun için cehennem vardır; orada ne Ölür, ne de yaşar. 75- Kim de iyi işler yapmış bir mü'min olarak O'na gelirse, işte onlar için de yüksek dereceler vardır. 76- Alt taraflarından ırmaklar akan Adn cennetleri. Orada sürekli olarak kalırlar. İşte (kötülüklerden) arınanların mükâfatı budur! 77- Andolsun biz Musa'ya: "Kullanımı geceleyin yürüt; (asanla suya) vur, denizde onlar için kuru bir yol aç. Sana yetişileceğinden korkma, endişe etme" diye vahyetmiş-tik. 78- Fir'avn, askerleriyle onların ardına düştü, denizde onları örten örttü (deniz onları içine alıp boğdu). 79- Fir'avn toplumunu saptırdı, doğru yola iletmedi.

Tefsîr:

Bu âyetlerde Hz. Musa'nın peygamberlik hayâtından, İsrail oğullarını Njhsır'dan kurtarmasına kadar olan dizileri özetlenmektedir:
49- Musa'nın tek Allah'a kulluğu ön gören çağırışını Fir'avn, hayretle karşılayıp "Rabbiniz kimdir?" diye sormuş, Hz. Mûsâ da: "Rabbimiz, her şeyin yaratılışını verip sonra onu yola iletendir" demiştir. Bu âyetin anlamı şudur: Allah, her şeyin şeklini vermiş, sonra onu alacağı son şekil ve haline yöneltmiştir. Ana rahminde aşılanan yumurta bir tek hücreden ibarettir. Bu varlıkta en son şeklinin örneği, programı mevcuttur. Rahimde aşılanma ile ilk yaratılışım almış olan ceninin aslı Embrio, tam şekillenmesi ve son şeklini alması için yöneltilir. Allah'ın hücreye verdiği dinamizm, onun bölünmesini, çoğalmasını, şekilden şekle girmesini, 'alâka iken mudğa olmasını, mudğa iken kemiklerine adale giydirilmiş, uzuvları belirlenmiş bir varlık haline gelmesini sağlar. Anne rahminden çıkınca da Allah'ın yöneltilmesiyle büyür, güçlerini kazanır, olgunlaşır. Aşılanan her canlının yumurtası, kendi türünden bir varlık olmağa yöneltilir. İnsanın yavrusu insan olur, diğer canlıların yavruları da kendilerine benzer.
İşte doğan yavruyu kendi türünde olgun bir varlık olmağa yönelten Allah'ın, cenine koyduğu yönelim gücü, O'nun hidâyetidir. Ayrıca âyetten Allah'ın, her şeyi yaratıp sonra, ona akıl verdiği ve böylece doğru yola ilettiği mânâsı da anlaşılır.
50-52: Mûsâ, kendisinin yalnız Allah'a kulluğa davet için görevlendirildiğini ve O'na kulluktan yüz çevirenin azaba uğrayacağını söyleyince Fir'avn, öyle ise Allah'tan başka tanrılara tapan ilk milletlerin durumunun ne olacağını sormuş; o da onların durumunu Allah'ın bildiğini; gelmiş geçmiş insanların yaptıkları işlerin hepsinin O'nun katında yazılı olduğunu; O'nun hiçbir şeyi şaşırmayıp unutmayacağını söylemiştir.
53-55 nci âyetler, bütün insanlara Allah'ın nimetlerini hatırlatan öğütlerdir. 53 ncü âyet dünyânın boşlukta beşik gibi hareket ettiğine işaret etmiştir. 54 ricü âyette Allah'ın, çeşit çeşit bitkilerden çiftler çıkardığı, yani bitkileri erkekli dişili yarattığı belirtilmektedir ki bir tabiat gerçeğidir. Bitkilerin erkekli dişili olduğu: "Ne yücedir o Allah ki toprağın bitirdiklerinden, insanlardan ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri yaratmıştır"

[5310] Âli lmrân Sûresi: 159.

âyetinde daha açık olarak ifade edilmiştir.[5311]
55 nci âyette Allah, insanları bu topraktan yarattığını, tekrar toprağa döndüreceğini, yine oradan çıkaracağını bildirmektedir. Bu âyet, ilk insan da dahil, bütün insanların bu dünyâdan yaratılmış olduğuriu gösterir. Madem ki ilk insan olan Âdem de bu topraktan yaratılmıştır, öyle ise onun çıkarılıp aşağı indirildiği cennet, gök cenneti değil, bu dünyâ bahçelerinden, ormanlarından biridir. Yüksek bir ormanlıkta yaratılan Âdem, sonra daha rahat yaşayabilmek için Allah'ın ilhamiyle, çoğalacak insanlığın yaşamasına uygun bir eraziyle inmiştir.
Âdem'in şu topraktan yaratıldığı, Allah'ın, burnuna hayat nefesi üfle-mesiyle yaşayan can olduğu ve Allah'ın, şarka doğru Aden'de bir bahçe dikip Âdem'i oraya koyduğu, bahçenin her meyvasından yeyip sadece iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yememesinî ona emrettiği, Tevrat'ın Tekvin Kitabının 2 nci babında anlatılmaktadır. Orada da Âdem'in yaşadığı, sonra era-ziyi işlemek için çıkardığı bahçenin şu dünyâda olduğu açıkça belirtilmiştir: "Böylece Rab Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı"[5312]
56-59: Allah'ın her türlü mu'cizelerini göstermesine rağmen Fir'avn, yine Musa'nın peygamberliğini kabul etmemiş, onun gösterdiği mu'cizeleri büyü sanmış, ülkedeki büyücüleri toplayıp Musa'yı yeneceğini söylemiş ve Musa'dan büyü yarışması için bir zaman ve yer belirlemesini istemiştir. Herkesin toplanacağı bayram günü, kuşluk vakti düz bir alanda buluşmağa karar vermişlerdir.
60-64: Fir'avn bütün hilelerini yani büyücülerini toplayıp getirmiş. Büyünün Allah'a iftira olduğunu hatırlatan Mûsâ, büyücüleri: "Allah'a iftira etmeyin, yoksa Allah azâbiyle sizi mahveder. Çünkü iftira eden perişan olur" sözleriyle uyarmıştır.
Mûsâ ve Harun'un durumlarım kendi aralarında tartışan büyücüler, bunların, yurtlarını ele geçirmeğe çalışan iki büyücüden başka bir şey olmadıklarını söylemişler, "Hilenizi birleştirin, hepiniz birlik olun, tek sıra halinde gelin, bugün üstün gelen başarmıştır9' demişlerdir.
63 ncü âyette " cümlesi üzerinde âhâd haberlerine dayanan çeşitli kırâetler vardır. Bunlardan birisi " şeklindedir. Gramer bakımından bunu daha uygun görenler varsa da birinci kırâet mütevâtirdir. Ve bazı Arap kabileleri " jj "i amel ettirmeden kullanmışlardır.[5313]
65-70: Sıra halinde yarışma alanına gelen büyücüler, Hz. Musa'ya, kimin önce hünerini göstereceğini sormuşlar. Mûsâ, önce onların büyülerini göstermelerini söylemiş, büyücülerin attıkları ipler, değnekler halka yürür gibi görünmüş. Allah, içinde bir korku duymağa başlayan Musa'ya güven duygusu vermiş; kendisinin galip geleceğini, değneğini yere atmasını, önün büyücülerin hilelerini yutacağını, büyücünün nereye varsa başarıya ulaşamayacağını vahyetmiştir. Gerçekten Musa'nın, yere atılınca ejderha olan değneği, büyülerini yutunca büyücüler secdeye kapanmışlar, Harun'un ve Musa'nın Rabbine inandıklarını söylemişlerdir.
71-76: Büyücülerin inanmasına çok kızan Fir'avn: "Ben size izin vermeden ona nasıl inanırsınız? O size büyü öğreten büyüğünüzdür" demiş, ellerini ve ayaklarını çapraz kesip onları hurma dallarına asacağını söylemiş. Fakat büyücüler, kendisini bu kadar açık kanıtlara ve kendilerini yoktan var eden Allah'a tercih edemeyeceklerini, ne yaparsa yapsın, ne hüküm verirse versin, onun hükmünün yalnız bu dünyada geçerli olabileceğini; kendilerinin Allah'a inanıp, yapmağa zorlanmış bulundukları büyüden de tevbe ettiklerini, Allah'ın yanında bulunan nimetlerin daha iyi ve sürekli olduğunu; Allah'a suçlu olarak gelenin de cehenneme atılacağını, orada ne öleceğini, ne de doğru dürüst yaşayacağını; inanıp iyi işler yapmış olarak Rabbine gelenlerin de yüksek derecelere, alt tarafından ırmaklar akan, durulmağa değer cennetlere gireceklerini; kötülüklerden arınanların karşılıklarının bu olacağını söylemişlerdir.
77-79: Allah, Musa'ya, geceleyin kullarını yürütmesini, denizde onlara kupkuru yol açmasını, Fir'avn ve ordusunun kendilerine yetişmesinden korkmamasını buyurmuştur. Mûsâ, Allah'ın emriyle İsrail oğullarını geceleyin yola çıkarmış, Fir'avn ve adamları onların ardına düşmüşler, denizde İsrail oğulları için açılmış bulunan yola girmişler, fakat İsrail oğulları sahile çıkınca deniz kapanıp Fir'avn ve adamları boğulmuştur. Kavmini şaşırtmış olan Fir'avn, kendisiyle birlikte onları da helake sürüklemiştir.
Burada anlatılanlar da -büyücülerin inanması sahnesi hariç- Çıkış Kitabının 5-15,nci bablannda anlatılanlara özetle uyar. Burada anlatılanların bir kısmı A'râf Sûresinde, bir kısmı Kasas Süresinde, bir kısmı da Şuarâ Sûresinde geçmektedir.
Şimdi bu konuda Çıkış Kitabının adı geçen bablarından bâzı cümleler aktaracağım: "Sonra Mûsâ ile Hârûn, gelip Fir'avn'a dediler: İsrail'in Allah'ı Rab şöyle diyor: Kavmimi salıver ki çölde bana bayram etsinler. Ve Fir'avn dedi: Yehova kimdir ki İsraili salıvermek için onun sözünü dinleyeyim? Ye-hova'yı tanımam ve İsrail'i de salıvermem... Ve Rab Musa'ya dedi: Bak seni Fir'avn'a Allah gibi yaptım; ve kardeşin Hârûn senin peygamberin olacak... Fir'avn: Kendiniz için bir hârika gösterin, diye size söyleyeceği zaman, Hâ-rûn'a diyeceksin: Kendi değneğini al ve yılan olsun diye Fir'avn'ın önüne at. Ve Musa ile Hârûn Fir'avn'ın yanına girdiler ve Rabbın emrettiği gibi öyle yaptılar; ve Hârûn değneğini Fir'avn'ın önünde ve kullarının önünde yere attı ve yılan oldu. Ve Fir'avn da hikmetli adamları ve afsuncuları çağırdı; ve Mısır'ın sihirbazları onlar da büyüleriyle öyle yaptılar. Ve her biri kendi değneğini attı ve yılan oldular. Ve Harun'un değneği, onların değneklerini yuttu. Ve Rabbın

[5311] Yâsîn Sûresi: 36.
[5312] Tekvîn, bab: 3, âyet: 23.
[5313] Mefâtîhu'l-ğayfe: 22/74.

söylediği gibi Fir'avn'ın yüreği katılaştı ve onları dinlemedi..." [5314]. Sonra Allah, İsrail oğullarına zulmünden dolayı Fir'avn'a ve bütün Mısırlılara büyük belâ verir, "Tahtı üzerinde oturan Fir'avn'ın ilkinden, zindanda olan esirin ilkine kadar Mısır diyarında bütün ilk doğanları ve hayvanların bütün ilk doğanlarını vurdu." Bunun üzerine geceleyin Fir'avn, Musa'yı ve Harun'u çağırır, İsrail oğullarını alıp götürmelerini, diledikleri gibi Rabbe ibadet etmelerini söyler [5315] İsrail oğullan Mısırlılardan gümüş, altun eşya ve esvap isterler, ve alırlar. Ve göç ederler. Böylece İsrail oğulları, dörtyüz otuz yıl yaşadıkları Mısır'dan çıkarlar. Kızıldenize doğru giderler. Fir'avn ve adamları İsrail oğullarını saldıklarına pişman olup arkalarına düşerler. İsrail oğulları yakalanacaklarından korkarlar. Mûsâ onlara korkmamalarını söyler. "Ve Rab Musa'ya dedi: Niçin bana feryad ediyorsun? İsrail oğullarına söyle, ileri gitsinler. Ve sen kendi değneğini kaldır ve elini deniz üzerine uzat ve onu yar; ve İsrail oğulları denizin ortasına kuru yerden gireceklerdir. ...Ve Mûsâ deniz üzerine elini uzattı ve Rab bütün gece kuvvetli şark yeli ile denizi geri çevirdi ve denizi kara etti ve sular yarıldı ve İsrail oğulları kuru yerden denizin ortasına girdiler ve sular sağlarında ve sollarında onlara duvar oldular. Ve Mısırlılar kovaladılar ve Fir'avn'ın bütün atları ve cenk arabaları ve atlıları, arkalarından denizin ortasına girdiler. ...Ve Rab Musa'ya dedi: Elini deniz üzerine, uzat ta ki, sular Mısırlılar üzerine cenk arabaları üzerine ve atlıları üzerine dönsünler. Ve Mûsâ elini deniz üzerine uzattı ve sabaha karşı deniz kendi akınına döndü; ve onun karşısında Mısırlılar kaçtılar. Ve Rab Mısırlıları denizin ortasına silkip attı. Ve Sular dönüp ce.ık arabalarını ve atlıları ve onla-nn arkasından denize girmiş olan bütün Fir'avn ordusunu örttü ve onlardan bir nefer bile kalmadı"[5316]

Görüldüğü üzre Kur'ân-ı Kerim, Tevrat'ta çok detaylı anlatılan ve bazı yerleri de Allah'ın vasıflarına aykırı düşen öyküyü, tevhide aykırı hususlardan ayıklayarak özetle anlatmıştır.

Tevrat'ın ifadesinden denizin, rüzgârların tesiriyle çekildiği anlaşılmaktadır ki eğer bu bir çekilme olayı ise normal bir olaydır. Ancak Allah, Mû-sâ'ya yardım için denizin çekilmesini, Musa'nın kavmini sahile getirdiği zamana rastlatmıştır. Yahut tam denizin çekildiği sırada Mûsâ, kavmiyle birlikte gelmiş, Kızıldeniz'in kuzeyinden, denizin çekildiği noktadan girip karşıya geçmiş, ardından onları izleyen Fir'avn da denize girmiş, fakat çekilmiş olan 'deniz birden tekrar uzanınca Fir'avn ve adamlarını örtüp boğmuştur.

Bu olaya Hamburg'da şahid olmuştum. Sabahleyin saat on sularında deniz çekilmişti, biz beş kilometre kadar denizin içine girdik. Halk da çekilmiş olan denizin içinde geziniyordu. Fakat saat iki buçuk olunca sular tekrar gelmeye başladı. Bilmeyen vaktini geçirir, zamanında çıkmazsa deniz birden bire gelir ve insanı içine alıp boğabilir.

Hasılı âyetlerin anlattığı denizin yarılması olayını bir med ve cezr olayı olarak yorumlamak da mümkündür. Ama gerçeği Allah bilir.

80- Ey İsrail oğullan, biz sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr'un sağ yanında (Mûsâ ile konuşmayı) size va'dettik; üzerinize kudret helvasiyle bıldırcın indirdik. 81- "Size verdiğimiz rızkın temizlerinden ye-yin, ama bu hususta taşkınlık etmeyin; sonra gazabım üzerinize iner, kimin üstüne gazabım inerse o, düşmüş(mahvo\muş)tur." 82- "Ve Ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra da yola gelen kimseye karşı çok bağışlayıcıyimdir." 83- "Seni kavminden çabucak ayrılmağa sevk eden nedir ey Mûsâ?" 84- "Dedi: "Onlar benim arkamdan geliyorlar. Yâ Rabbi, razı olman için sana çabuk geldim." 85- "Ama biz senden sonra kavmini sınadık, Sâmirf onları saptırdı" dedi. 86- Bunun üzerine Mûsâ, çok kızgın ve üzüntülü bir halde kavmine döndü: "Ey kavmim, dedi, Rabbiniz size güzel bir vaidde bulunmamış mıydı? Süre mi size uzun geldi? (Zaman geçince O'nun va'dini unuttunuz mu?) Yoksa Rabbinizden bir gazabın üstünüze inmesini mi istediniz ki, bana verdiğiniz sözden caydınız?" 87- Dediler ki: "Kendi malımızla senin sözünden çıkmadık; fakat o milletin süs eşyasından bize yükler yük-letilmişti Onları (ateşe) attık, aynı şekilde Sâmirîde attı." 88- Onlara, böğürmesi olan bir buzağı heykeli ortaya\ıkardı. Dediler ki: "Bu, sizin de tanrınız» Musa'nın da tanrısıdır, fakat o unuttu" 89- Onlar görmüyorlar mı ki o (buzağı) kendilerine bir söz söylemez, ne bir zarar, ne de yarar veremez? 90- Önceden Hârûn, kendilerine: "Ey kavmim, andolsun siz bununla sınandınız, Rabbiniz çok Esirgeyendir, bana uyun, buyruğuma itaat edin!" demişti. 91- Dediler: "Mûsâ bize dönünceye kadar buna tapmaktan vazgeçmeyeceğiz" 92- Mûsâ: "Ey Hârûn, onların taptıklarını gördüğün zaman sana ne engel oldu (da bunu önle-mcdin)?" dedi. 93- "Neden bana uymadın, buyruğuma karşı mı geldin?" dedi. 94- "Ey anamın oğlu, dedi, sakalımı, başımı tutma. Ben senin: 'İsrail oğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü tutmadın' diyeceğinden korktum." 95- "Ey Sâmirî, ya senin kasdın nedir?" ^dedi. 96- "Ben, dedi, onların görmediklerini gördüm. Elçinin ayak bastığı yerden bir avuç aldım, onu attım; nefsim bana böyle yapmayı hoş gösterdi 97- "Git, dedi, artık hayât boyunca sen 'Bana dokunmayın' diyeceksin. Sana va'dedilen bir ceza da var ki ondan asla şaşırılmaya-caksın. Şimdi durup taptığın tanrına bak. Biz onu yakacağız, sonra onu ufalayıp denize savuracağız" 98- "Tanrınız, ancak kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır. O'nun bilgisi herşeyi kuşatmıştır,"

Tefsir:

80-82 nci âyetlerde yüce Allah, İsrail oğullarına, verdiği nimetleri hatırlatmaktadır. Bu hitap, kuvvetli ihtimale

[5314] Çıkış: 5/1-2.
[5315] Çıkış, 7/1-2, 913, 12/1-31.
[5316] Çıkış, bab: 14/15-16, 21-23, 26-28.

göre Fir'avn'ın zulmünden kurtulmuş olan İsrail oğullarına söylenen sözlerin hikâyesidir. Yani Allah'ın onlara öyle söylediği bu âyetlerde nakledilmektedir ki zaten bunlar Tevrat'ta anlatılanların özetidir ve olayı anlatan Tevrat'ta bu tür hitaplar vardır. Hitabın Hz. Peygamber devrindeki İsrail oğullarına yöneldiğini söyleyenler de vardır, fakat bu zayıf bir ihtimaldir. Çünkü âyetlerin indiği Mekke devrinin ilk yıllarında, Mekke'de böyle hitâbedilecek bir yahûdî toplumu yoktu. Sonra burada sayılan nimetler, Mısır'dan çıkarılan ilk yahûdîlere verilmiş nimetlerdir.

Yüce Allah, İsrail oğullarına hitaben kendilerini düşmanlarından kurtardığını, Tûr'un yani dağın sağ yanında onlar için Mûsâ ile konuşmaya söz verdiğini, üzerlerine menn ve selva indirmiş olduğunu, kendilerine verdiği güzel rızıklardan yemelerini, fakat rızık hususunda taşkınlık yapmamalarım, kendilerine verilenin dışına çıkmamalarını, hakları olmayan rızıklara saldırmamalarını, aksi takdirde gazabının taşkınlık yapanları mahvedeceğini, tevbe edip inanan ve güzel işlerjapan, doğru yola gelenlere karşı da çok bağışlayıcı olduğunu buyurmuştur.

Allah'ın, İsrail oğullarına buluşma yeri olarak belirlediği Tûr'un sağ yanı, Hz. Musa'ya hitabettiği yerdir. Mûsâ, Allah'a ibadet ve O'nun buyruklarını almak üzere Tur'a çekilmiş olduğu sırada İsrail oğullan yoldan çıkmış, Samirî'nin yaptığı altın buzağı heykeline tapmağa başlamışlardır, İşte müteakip âyetlerde kıssanın bu dizisine işaret edilmektedir.

83-89: Hz. Mûsâ, Fir'avn'ın helakinden sonra otuz gece Rabbine ibadet etmeyi adamış, yerine kardeşi Harun'u bırakarak çabucak Tür'a gelmiş, orada ibadete çekilmiş, otuz geceyi de kırka tamamlamıştır. Allah, huzurunda ibâdetle meşgul bulunan Musa'ya, niçin hemen kavmini bırakıp çabucak geldiğini sormuş, o da kavminin, kendi ardından gelmekte olduğunu, Rabbi memnun etmek için çabucak huzuruna koştuğunu söylemiştir. Allah da Musa'ya, kendisinden sonra kavmini sınadığını, Sâmirî'nin onları yoldan çıkardığını bildirmiştir. Durumu öğrenen Mûsâ, esefle kavmine gelmiş, "Ey kavmim, Rab-biniz size güzel va 'idde bulunmadı mı, buyruklarını tuttuğunuz takdirde size dünyâ ve âhiretin iyiliklerine kavuşacağınızı bildirmedi mi? Allah'ın verdiği söz size pek uzak mı geldi? Onun şimdiye dek size yaptığı iyilikleri, zaman geçince unuttunuz mu? Yoksasiz, üstünüze Allah'ın gazabının, belâsının inmesini mi istiyorsunuz ki bana verdiğiniz sözden caydınız?" demiş.

İsrail oğulları, özür dileme tarzında bu buzağıyı kendi mallarından değil, Mısırlılardan emanet alıp getirdikleri zinet eşyasından yaptıklarım söylemişlerdir. Mısır'dan kaçacakları sırada Mısırlılardan zinet eşyası, yardım almışlar, bunları beraberlerinde getirmişlerdi. Başkasının malını almanın günahından kurtulmak için Sâmirî'nin teşvikiyle bunları ateşe atmışlar, Samirî de kendi elindekini atmış ve bu altun ve gümüş eşyayı eritip ses çıkaran bir buzağı heykeli yapmış.

87 nci âyetteki kelimesi, mîmin zammiyle, fethiyle ve kesriyle okunmuştur. Mîmin zammı ve fethiyle kudretimizle, gücümüzle, mîmin kesriyle kendi malımızla demektir. Mısır'dan alınan zinet eşya-siyle ilişkisi bakımından mîmin kesriyle olan kırâeti tercih edip âyeti ona göre terceme ettik.

İbn Abbâs'ın rivayetine göre Sâmirî, buzağıyı o şekilde yapmış ki heykelin ardından giren rüzgâr, ağzından ses çıkarıyormuş. İsrail oğullarına: "İşte sizin de, Musa'nın da tanrısı budur, fakat o unuttu" demiş.

88 nci âyetin sonundaki fi'Iinin zamiri Musa'ya da, Sâmirî'ye de gidebilir. Birinci takdirde unutan Musa'dır, ikinci takdirde Samirî'dir. Ya ni Samirî, "İşte sizin de Musa'nın da tanrısı budur, dedi de (Allah'ın birliğini veya Musa'ya verdiği sözü) unuttu" demektir.

89 ncu âyette kendilerine bir söz söylemeyen, cevap v Temeyen, bir zarar ve yarar vermekten âciz olan şeyin tanrı olamayacağını anlamayanlar kınanıyor.

90-91 nci âyetlerde Harun'un, onları uyardığı, sapıklığı bırakıp kendi buyruğuna uymalarını söylediği halde onların, Mûsâ dönünceye kadar buzağıya tapmağa devam edeceklerini söyledikleri anlatılmaktadır.

92-94 ncü âyetlerde kavmine dönmüş olan Musa'nın, önce kardeşi Hâ-rûn'u azarladığı, Harun'un ise Musa'yı yumuşatmak için: "Anamın oğlu, sakalımı çekme, bana İsrail oğullarını böldün, birbirine düşürdün, sözlerimi dinlemedin diyeceğinden korktuğum için bunların üstüne gitmedim" dediği anlatılır.

95-98: Hz. Mûsâ, Sâmirî'ye neden böyle yaptığını sormuş. Samirî de başkalarının bilmediği, yahut görmediği bir şeyi bidiğini veya gördüğünü, Elçinin izinden bir avuç alıp onu attığını, nefsinin kendisini bu yöne yönelttiğini söylemiştir. Hz. Mûsâ da ona, artık aralarından çıkıp gitmesini, hiç kimsenin kendisiyle ilişki kurmayacağını, tek başına yaşayıp süresi dolunca öleceğini, dünyadaki bu toplum dışına atılmadan ayrı olarak âhirette de azaba uğrayacağını, yapmış olduğu tanrısını da yakıp külünü denize savuracağını söylemiş ve İsrail oğullarına, Tanrılarının kendisinden başka tanrı olmayan Allah olduğunu vurgulamıştır.

Öykünün son halkasını oluşturan bu âyetler özetle Çıkış Kitabının 16, 17 ve 30 ncu bablarında anlatılanlara uyar. Ancak 30 ncu babda altun buzağıya taptıranın, Hârûn olduğu anlatılır. Herhalde Hz. Peygamber devrinde bu zatın Sâmirî olduğunu söyleyen Tevrat parçaları vardı. Aksi takdirde o zamanki yahudiler Kur'ân'a itiraz eder, Tevrat'ta heykele taptıranın Samirî değil, Hârûn olduğunu söylerlerdi. Tarih, yahudilerden böyle bir itirazı kaydetmemiştir.

Sâmirî adı, Arapçaya girmiş yabancı bir isimdir. İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir kavle göre Samirî öküze tapan bir kavimden idi, îsrail oğullarına kendisini müslüman göstermişti. Başka bir rivayete göre de Kirmanlı, ya da

Samerrâ'Iı idi!. [5317] Bu rivayetler yanında onun yahudilerden olduğu rivayeti de vardır.
Hz Peygamber zamanında Şam yörelerinde Mûsâ dinine bağlı, Sami-rî'ler diye tanınan kimseler vardı. Sâmirî, çok eskiden Sâmir yahut Şamir diye bilinen bir bölgedir. Bugünkü Nablus yakınlarında bulunan bu bölgenin eski adı Şekim'dir. Yakup ve oğulları, Mısır'a gitmezden önce bu bölgede otururlardı.
Samirî'nin bu bölge ile bir ilgisi olup olmadığını bilmiyoruz. Mısır'daki Ya'kub oğullarından bir kısmı, anayurtları olan bu bölgeye nisbetle Samirî adiyle çağırılmış olabilirler.[5318]
Müfessîrlerin anlattıklarına göre Samirî, denizin yarılması sırasında veya Musa'yı Tur'a götürmek için geldiği sırada Cebrail'i at üzerinde görmüş, onun atının bastığı yerden bir avuç toprak alıp saklamış, taptığı buzağı heykelinin hamuruna bu toprağı atınca, ses çıkaran bir heykel olmuş. İşte Samirî'nin: "Elçinin izinden bir avuç aldım" sözündeki elçi, Cebrail Aleyhisselâm'dır.
Ebu Müslim'e göre ise âyetteki elçi ile Cebrail'in kasdedildiğine dair bir işaret ve delil yoktur. Elçi sözüyle Musa'yı kasdetmiş olan Samirî, Musa'ya şunu demek istemiştir: "Sizin görüşlerinizin ve sözlerinizin bir kısmının doğru olmadığını anladım. Onun için elçinin yani Musa'nın izinden, yani sünnet ve şeriatinden bir kısmını kaldırdım, attım. Nefsim bana böyle yapmayı önerdi."
Çoğunluğun görüşüne aykırı olmakla beraber Râzî bu yorumu gerçeğe daha yakın göstermektedir. [5319] Tabii eğer olay, orijinal olarak Kur'ân'da anlatılmış olsaydı, bu görüşe hak verilebilirdi. Ama olayın aslı Tevrat'tadır. Ştmdi Tevrat'ta bu konuda ne söylendiğine bakalım:
"Ve dağdan inmek için Musa'nın geciktiğini kavm görünce, kavm Hâ-rûn'un yanına toplandı ve ona dediler: Kalk bizim için ilâh yap, önümüzden gitsinler; çünkü Musa'ya, bizi Mısır'dan çıkaran bu adama, ne oldu bilmiyoruz. Ve Hârûn onlara dedi: Karılarınızın, oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altun küpeleri kırıp çıkarın ve onları bana getirin. Ve bütün kavm kendi kulaklarındaki altun küpeleri kırıp çıkardılar ve onları Harun'a getirdiler. Ve onu ellerinden aldı ve oymacı aletiyle ona biçim verdi ve onu dökme bir buzağı yaptı; ve dediler; Ey îsrail, seni Mısır diyarından çıkaran ilâhların bunlardır...
"Ve Rab Musa'ya dedi: Git, aşağı in; çünkü Mısır diyarından çıkardığın kavmin bozuldu; onlara emrettiğim yoldan çabuk saptılar; kendileri için dökme bir buzağı yaptılar ve ona secde kıldılar...
"...Ve vaki oldu ki, ordugâha yaklaşınca buzağıyı ve oyunlarını gördü; ve Musa'nın öfkesi alevlendi ve elinden levhaları attı ve dağın eteğinde onları kırdı. Ve yaptıkları buzağıyı aldı ve ateşte yaktı ve toz oluncaya kadar ezdi ve suyun yüzüne saçıp İsrail oğullarına içirdi.
"Ve Mûsâ Harun'a dedi: Bu kavim sana ne yaptı ki onun üzerine büyük suç getirdin? Ve Hârûn dedi: Efendimin öfkesi alevlenmesin; kavmi sen bilirsin, o kötülüğe amadedir. Çünkü bana dediler: Bizim için önümüzden gidecek ilâh yap; çünkü Musa'ya, Mısır diyarından bizi çıkaran bu adama ne oldu bilmiyoruz. Ve onlara dedim: Kimlerde altın varsa kırıp çıkarsınlar; ve bana verdiler, ve onu ateşe attım, ve şu buzağı çıktı..."[5320]
Görülüyor ki olayın aslı Tevrat'tadır. Ancak Tevrat'ta buzağıyı Hârûn'-un yaptığı ifade edilirken Kur'ân-ı Kerîm'de Samirî'nin yaptığı zikredilmektedir. Çünkü Kur'ân, peygamberlere yakışmayan şeyleri zikretmez. Fakat kanaatimize göre mutlaka Hz. Peygamber devrinde buzağıyı Samirî'nin yaptığını söyleyen Tevrat nüshaları vardı ve orada Samirî'nin elçinin ayağının izinden toprak alıp yaptığı buzağı heykelinin hamuruna kattığı da yer almıştı. Yoksa bugünkü Tevrat'ta hiç zikredilmeyen, aslı olmayan bir şey Kur'ân'da zikredilmez. Çünkü Kur'ân, "Doğru iseniz Tevrat'ı getirip okuyun" [5321] diyerek, söylediklerinin Tevrat'takilere uygunluğunu bildirmektedir. Bu parça eğer Tevrat'ta olmasa o zaman Kur'ân'ın bu sözü hâşâ gerçeğe aykırı olur ve yahudİ-ler de hani bu söylenenler Tevrat'ta yok, bunları nereden çıkarıyorsun diye itiraz ederlerdi. Böyle bir itiraz vaki olmadığına göre demek ki Kur'ân'ın anlattığı bu Samirî halkası da Peygamber devrindeki Tevrat nüshalarında veya Medine'deki yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat nüshalarında vardı.
Şimdi eğer bu parça aynen Tevrat'ta var idiyse ve Kur'ân da ibret için aynen orada olanı, peygamberlerin şanına yakışmayan ayrıntılardan ayıklayarak zikretmişse Ebu Müslim'in yorumu, zoraki bir tevilden ibaret kalır. Gerçeği Allah bilir.
99- Böylece sana geçmişlerin haberlerinden bir miktar anlatıyoruz. Gerçekten sana katımızdan bir zikir (geçmiş olaylardan bir anı) verdik. 100- Kim ondan yüz çevirirse o, kıyamet günü bir günâh yüklenecektir. 101- Sürekli olarak o yükün altında kalacaklardır. Kıyamet gününde bu, onlar için ne kötü bir yüktür! 102- O gün Sûr'a üflenir ve o gün suçluları göm gök (kör bir durumda) süreriz. 103- Kendi aralarında gizli gizli: "On günden fazla kalmadınız" derler. 104- Onların dedikleri şeyi biz daha iyi biliriz. En akıllıları ise: "Siz sadece bir gün kaldınız" der.

Tefsir:

99-101 nci âyetlerde yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e, böylece kendisine geçmişlerin haberlerini anlattığını

[5317] İbn Kesîr, Tefsîru'I-Kurân: 3/164.
[5318] et-Tefsîru'1-hadîs: 3/44-85.
[5319] Mefâtîhu'1-ğayb: 22/111.
[5320] Çıkış, bab: 32/1-4, 7-8, 19-24.
[5321] Âli İmran Sûresi: 93.

ve bir zikir yani insanları uyaran, ibret alınacak olayları hatırlatan, öğüt veren, onlara şeref ve şan getirecek olan Kur'ân'ı verdiğini, Kur'ân'dan yüz çevirenin, kıyamet gününde bir vizr (günâh veya azap) yükleneceğini, öylelerinin o ceza altında sürekli kalacaklarını, bu yükün kıyamet gününde ne kötü bir yük olduğunu bildirmektedir.
102-104 ncü âyetlerde yüce Allah, Sûra üflendiği gün suçluları gök gözlü olarak hasredeceğini, korkudan yahut durumun dehşetinden kendi aralarında gizlice konuşan suçluların, dünyâda, ya da kabirde sadece on gün kadar kaldıklarını söyleyeceklerini, en akıllılarının ise on gün değil, sadece bir gün kalmış olduklarını söyleyeceğini buyurmaktadır.
102 ncî âyetteki hadiste bildirildiğine göre üflendiği zaman korkunç ses çıkaracak bir borudur. Bu kelime, sûret'in çoğulu olarak şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde suretlere ruh üflendiği gün, suçluların gök gözlü olarak hasredilecekler! anlamı çıkar.
Suçluların zurkâ (gök gözlü olarak) sürülmesi üzerinde çeşitli yorumlar vardır: Zerku'l-'ûyûn (gözlerin gök olması) yüz karalığı demektir. Suçlular bu göklükle çirkin bir biçim alırlar.
2) Zurk'tan maksat körlüktür. el-Kelbî, zurkan kelimesini 'umyen diye tefsîr etmiştir. Bize göre bu görüş, biraz sonra gelecek 124 ncü âyetle teyid edilir. Orada da yüce Allah, zikrinden yüz çevireni kıyamet gününde kör olarak hasredeceğini bildirmektedir. Bu âyet de onun benzeridir. Demek ki Allah'ın indirdiği zikirden (Kur'ân'dan) yüz çevirenler, âhîrette kör olarak sevk edileceklerdir.
3) Ebu Müslim'e göre gök gözlülük deyimiyle, korkudan ve zafiyetten dolayı gözün donup kalması durumu ifade edilir. Bu âyet: "
O sadece onları, gözlerin dehşetten donup kalacağı bir güne erteliyor" [5322] âyetiyle aynı anlamdadır.
4) Bazılarına göre de zurkan susuz demektir. Kıyamet günü, fevkalâde susuzluğun etkisiyle suçluların gözlerinin karası gökleşir. O gün suçluları da susuz olarak cehenneme süreriz" [5323] âyeti de bu anlamı güçlendirir.'
5) Zurkan, suçluların, elde edemeyecekleri bir şeye göz dikerek sürülecekleri, yani hasret içinde kalacakları anlamına gelir.[5324]
Biz ikinci görüşü tercih ettiğimizi belirtmiştik. Bu yüzden âyeti öyle ter-ceme ettik.
105- Sana dağlardan soruyorlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp sa-vuracak! 106- Yerlerini boş, dümdüz bırakacaktır. 107- Orada ne bir eğrilik, ne de bir tümsek görmeyeceksin. 108- O gün hiç pürüzü olmayan çağırana uyarlar, (ondan sapma imkânı yoktur). Rahmân'ın huzurunda sesler kısılır, fısıltıdan başka bir şey işitemezsin. 109- O gün Rahmân'ın izin verip, sözünden hoşlandığı kimseden başkasının şefaati fayda vermez- 110- O, onların önlerindekini ve arkalarındakini (geçmişlerini ve geleceklerini) bilir; onlar ise bilgice O'nu kavrayamazlar. 111- Bütün yüzler, o diri ve yöneticiye boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen perişan olmuştur. 112- Kim inanarak iyi olan işlerden yaparsa artık o, ne zulümden, ne de hakkının çiğnenmesinden korkmaz. 113- Biz sana onu böyle Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda tehditleri türlü biçimlere çevirip açıkladık ki korunsunlar, yahut Kur'ân onlara bir hatırlama yaptırsın. 114- Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vah-yedilmesi henüz tamamlanmadan Kur'ân'ı acele okumağa kalkma: 'Rabbim, ilmimi artır' de.

Tefsir:

Bu âyetlerde kıyamet olayının dehşeti tasvir edilmektedir:
105-107 nci âyetler, Allah'ın, kıyamet günü, dünyanın en belirgin noktaları olan dağları ufalayıp savuracağını, dünyâyı dümdüz edeceğini, ne çukur, ne de tümsek bırakmayacağını bildirmektedir.
108- O gün herkesin, pürüzsüz çağmanın sözüne uyacağı ve Rahmân'ın huzurunda seslerin kısılacağı, çok hafif sesten başka bir şeyin duyulmayacağı belirtilmektedir. Onun pürüzü yoktur" cümlesi, dâînin sıfatı da olabilir. Yani onun sesi dümdüzdür, hiç pürüzü yoktur. Çağırılanların durumunu belirten bir cümle de olabilir. Yani çağırılanların ondan sapma imkânı yoktur. Mutlaka ona koşarlar. Müfessirlerin çoğu bu ikinci anlamı tercih etmiştir.
107 nci âyette dünyânın engebelerden arınıp dümdüz edilmesi ile 108 nci âyette çağmanın pürüzsüz oluşu arasında güzel bir edebî uyum vardır. Bu âyet burada davetçinin sözünü dinlemeyenlerin, âhirette davetçinin çağırışından yan çizemeyeceklerini, ister istemez herkesin o davete koşacağını vurgulamaktadır. Allah'ın, insanları toplayacağı mahşere (toplantı alanına) gitmemek, kimsenin elinde değildir. Çünkü orada dünyadaki gibi seçimle hareket etme imkânı yoktur.
109 ncu âyette o gün Allah'ın izin verdiğinden ve konuşmasına razı olduğundan başkasının şefaat edemeyeceği belirtilerek dünyâda Allah ile kendileri arasında şefaat etmesi için tapılan şeylerin, şefaat edemeyecekleri, bu inancın boş bir kuruntudan başka bir şey olmadığı anlatılıyor.
110 ncu âyetteki zamirleri şefaat edeceği sanılan şeylere de, genel olarak kullara da gidebilir. Yani şefaatçi olacakları sanılanlar Allah'ın bilgisini kavrayamaz, O'nun ne yapacağını bilemezler. Ama Allah onların her yaptıklarını bilir. Yahut Allah, kullarının geçmişte ne yaptıklarını, gelecekte neler yapacaklarını bilir, ama kullar

[5322] İbrâhîm Sûresi: 42.
[5323] Meryem Sûresi: 86.
[5324] Mefâtîhu'l-ğayb: 22/114-115.

O'nun ne yapacağını bilemezler.
111-112: O gün yüzler, Hayy-ü Kayyûm'a boyun eğer, zulmetmiş olan perişan olur. Fakat inanıp güzel işler yapanlar da haksızlığa uğratılmaz, yaptıklarının güzel karşılığını tam alırlar.
113-114: 113 ncü "âyette Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Arapların öğüt alması için, Tanrı kelâmının, Arapça okunan bir kitap olarak indirildiği ve onda çeşitli biçimlerde uyarıların açıklandığı, 114 ncü âyette de Hz. Muham-med'e, Kur'ân'ın vahyi daha tamamlanmadan acele edip Kur'ân'ı okumağa kalkmaması, "Rabbim, ilmimi artır" deyip her geldikçe ilmini artıracak olan vahyin tamamlanmasını beklemesi buyurulmaktadır.
İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.), vahiy esnasında çok güçlük çekerdi. Kendisine okunanları unutmamak için Cebrail'in sözlerini tekrar ederdi. İşte Kıyamet Sûresinin 16-19 ncu âyetlerinde olduğu gibi burada da Peyğamber'e Cebrail'in vahyini tam dinlemesi; o, vahyini bitirmeden onun sözlerini tekrar etmemesi buyurulmaktadır.
Her gelen vahiy, onun bilgisine yeni bilgiler katar. Bu bakımdan Peyğamber'e: "Rabbim, ilmimi artır!", yani verdiğin vahiyleri artır, daha da ver, demesi emredilmiştir. Onun ilmi, kendisine gelen vahiylerle artıyordu. Her vahiy, ona yeni bilgiler verdiğine göre, ömrünün sonuna dek onun bilgisi ar-tagelmiştir. Hz. Peyğamber'in, şöyle duâ ettiği rivayet edilir:
"A ilahım, bana öğrettiklerinle beni yararlandır. Bana yararlı olan şeyleri öğret. Bilgimi artır. Hamd dâima Allah'a mahsustur".[5325]
115- Andolsun biz, önceden Âdem'e (o ağaçtan yememesini) emretmiştik, unuttu; biz onda bir azim (ve sebat) bulmadık. 116- Meleklere: "Âdem'e secde edin" demiştik, secde ettiler, yalnız İblis diretti. 117- Dedik ki: "Ey Âdem! bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulursun." 118- "Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın." 119- "Ve sen burada susamayacak-sın, kuşluk vakti güneşinden etkilenmeyeceksin." 120- Nihayet şeytan ona fısıldayıp: "Ey Âdem, sana ebedîlik ağacını ve yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?" dedi. 121- (Ölümlülükten kurtulup ebedî yaşamak isteyen insanın ataları) o ağaçtan yediler. Böylece kendilerine kötü yerleri göründü (üreme organları ortaya çıktı). Üstlerini cennet yaprağıyle örtmeğe başladılar. Âdem Rabbi'nin buyruğuna karşı geldi de şaşırdı. 122- Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti, doğru yola iletti. 123-Dedi ki: "Hepiniz oradan inin, birbirinize düşmansınız. İmdi benden size bir hidâyet geldiği zaman kim benim hidâyetime uyarsa o sapmaz ve sıkıntıya düşmez." 124- "Ama kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için de dar bir geçim vardır. Kıyamet günü onu kör olarak (yüce divana) süreriz. 125- "Rabbim der, niçin beni kör sürdün, oysa ben görür idim?" 126- Buyurur ki: "Nasıl sana, bizim âyetlerimiz geldiği zaman sen onları unuttuysan, bugün de sen öyle unutulursun!" 127- "fcfe israf eden ve Rabbinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandı -ırız Elbette âhiretin azabı daha çetin ve daha süreklidir.

Tefsir:

115-127 nci âyetlerde öğüt için Âdem ve İblîs öyküsüne işaret ediliyor: Allah, önce Âdem'e bir ağaca yaklaşmamasını emrettiğini, fakat Âdem'in, buyruğunu unuttuğunu; meleklere, Âdem'e secde etmelerini emrettiğini; İblîs hariç bütün meleklerin Âdem'e secde ettiklerini bildiriyor.
Âdem'e, kendisine secde etmeyen İblîs'in, hem kendisine, hem de eşine düşman olduğunu; onun kendilerini kandırıp cennetten çıkarmaması için dikkatli davranmalarını; zira cennetten çıktıkları takdirde zorluk çekeceklerini; çünkü cennette acıkma, çıplak kalma, susama, güneşin sıcağından bunalma gibi sorunların olmadığını buyurmuştur.
Fakat şeytana kapılıp yasak ağacın meyvasından yiyen Âdem'le eşinin cinsel organları görünmeğe başlamı* :ır. Cinsel organlarını cennet yaprağıyle örtmüşler ve hatâsını anlayıp tevbe eden Âdem'in tevbesi kabul buyurulmuş-tur. Allah onlara yere inmelerini, Allah'tan gelen hidâyete uyanların düz yoldan sapmayacağını, sıkıntı çekmeyeceğini; Allah'ın Kitabından yüzçevirenin de dünyâda dar bir geçim içine düşeceğini, kıyamette de kör olarak yüce divana sürüleceğini bildirmiştir.
Bu âyetlerden Âdem ve eşinin bulunduğu cennette acıkma, susama, çıplak kalıp üşüme, yahut güneşin altında sıcaktan bunalma gibi sıkıntıların olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumda insan sıkıntı diye bir şey bilmez, güçlük çekmez. Çünkü güçlük ve sıkıntı, yiyecek içecek bulma zorluğundan, üşüme ve sıcakta yanmadan doğar. Bunların olmadığı bir durumda bulunan insan tabii sıkıntı ve güçlük çekmez.
Bu hal, ya insanın henüz bu zorluklan duyamayacak ilkel bir safhasını veya eşiyle birlikte bulundukları cennette (ki bu cennet, dünyanın yüksek dağlarından birindeki ormanlıktır) kendilerine gerekli gıdaların bol bulunduğu, ağaçların altında üşümeden, yıkanmadan rahatça yaşadıkları bir durumu işaretlemektedir.
Yine âyetlerden Âdem'le eşinin, henüz cinsel organlarının farkında olmadıkları bir durumda bulundukları anlaşılmaktadır. Demek ki insanın bu ilk cennetteki durumu, birleşme ile üreme safhasına henüz gelmediği bir durumdur. Fakat insanlığın artması için erkekle eşinin birleşmesi gerekir. Bundan dolayı Allah'ın yasalarından olan şeytan, Âdem'in nefis gücünü, şehvetini tahrik eder. Ebedî yaşama arzusunda olan Âdem'i ebedî yaşama ağacından yemeğe yöneltir.

[5325] Tİrmizî, Da'avâd 128; İbn Mâce, Mukaddime, 23, Du'â: 2.

Yasak meyvadan yeyince hemen cinsel organlarının görünmeğe başlaması ve bu ağaca şerecetu'1-huld (ebedî yaşama ağacı) denmesi, bu ağaçla cinsel organ arasında bir bağ bulunduğunu gösterir. Allah bilir bu ağaç, cinsel birleşmeden kinayedir.
Ömrünün sonluluğunu gören insan, ebedî yaşamanın yolunu arar. Bunun için çocuk sahibi olmak, kendisinin uzantısı olan çocuklarında, torunlarında yaşamak ister. İşte içlerine sonsuzluk arzusu düşmüş olan Âdem ile eşi, bu sonsuzluk ağacından yemeğe yöneltilmişler, cinsel birleşme yapmışlardır. Bunu yapınca da utanma duyguları belirmiş, cinsel organlarını cennet yapraklariyle örtme gereğini duymuşlardır.
Cinsel birleşmeden sonra Âdem'in eşi hamile kalmış, doğurmuş, çocukları çoğalınca artık içinde yaşadıkları ilk cennet (ormanlık), yaşamları için yetmemiş. Önce kendilerine yeterli, herşeyin bulunduğu bu ormanlık bölge, üreyen çocuklarına yetmeyince oradan aşağı inmeleri, zirâat yapabilecekleri düz araziye yerleşmeleri kendilerine emredilmiştir.
İnsanın bu ilk yaratılış safhasından sonra düz araziye inip dünyaya yayılmış olan insan topluluklarından kimler, kendilerine gelen hidayete uyarlarsa o kimselerin doğru yaldan sapmayacaklarını, rahat yaşayıp güçlük ve sıkıntı çekmeyeceklerini; Allah'ın gönderdiği uyarıdan yüz çevirenlerin ise dar, sıkıntılı bir yaşam süreceklerini, kıyamette de kör olarak yüce divana götürüleceklerini bildirmiştir.
Tefsir kitaplarında genellikle Âdem'in cennette yaratılıp yer yüzüne indirildiği uzun uzun anlatılır. Âdem'in yaratıldığı cennetin bu dünyâdan ayrı bir yerde olduğu sanılır. Bunlar, Kur'ân'm metninden kaçıp peşin fikirlerini Kur'ân'a uygulamaktan başka bir şey değildir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde insanın şu topraktan yaratıldığı, kesin bir biçimde ifade edilir: Sûrenin 55 nci âyetinde: "Sizi şu topraktan yarattık, yine ona döndüreceğiz ve bir kez daha ondan çıkaracağız" buyurulmaktadir. Bu açıklıktan sonra artık Âdem'in, şu dünyadan başka yerde yaratıldığını söylemenin anlamı kalır mı? Kur'ân böyle söylediği gibi ondan önceki İlâhî Kitap Tevrat da, insanın bu dünyadan yaratıldığım söylemektedir: "Böylece Rab Allah, onu Aden bahçesinden, kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı"[5326]
İnsan şu topraktan yaratıldığına göre demek ki Âdem'in yaratıldığı cennet, bu dünyâ cennetlerinden biridir. Tevrat'a göre bu cennet, Allah'ın, şarka doğru Aden'de diktiği bir bahçedir.[5327]
Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde çeşitli üslûplarla tekrar edilen bu kıssa, Tevrat'ın Tekvin Kitabının 1-3 ncü bablarında anlatılır.
Mekke'de Meryem Sûresinden sonra inmiş olan bu sûrede ilk defa Âdem'in tevbe ettiği ve tevbesinin kabul edildiği bildirilmektedir. Bunun amacı, Âdem'in günahının çocuklarında devam ettiğini, Âdem'in işlediği hatâ yüzünden bütün insanlığın günahkâr olduğunu ileri süren hıristiyan düşüncesini düzeltmek ve insanlığı bu ezelî günâh şuurundan kurtarmaktır. Çünkü Âdem tevbe etmiş ve tevbesi kabul edilmiştir. Tevbesi kabul edilenin günâhı silinir. Öyle ise onun işlediği hatâ, çocuklarına geçmemiş, kendisinden dahi silinmiştir. Bu, insanlığı karamsarlıktan, bedbinlikten kurtarır, herkesi kendi sevap ve günahiyle değerlendiren ve insana ezelden günahla damgalı değil, fakat temiz doğmuş olma, gayret edince de temiz kalma, yükselme umudu sunan bir inançtır.
128- Meskenlerinde yürüdükleri, kendilerinden önce yaşamış nice nesilleri helak etmiş olmamız, hâlâ onları yola getirmedi mi? Elbette bunda akıl sahipleri için ibretler yardır. 129- Eğer Rabbin tarafından söylenmiş bir söz ve belirtilmiş bir süre olmasaydı (bunların da hemen helak edilmeleri) gerekli olurdu. 130- Onların dediklerine sabret, güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini överek teşbih et; gece saatlerinden bir kısmında ve gündüzün taraflarında da teşbih et ki memnun olasın. 131- Onlardan bazı zümrelere kendilerini denemek için verdiğimiz dünyâ hayâtının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir. 132- Ailene namazı emret, kendin de namaz kılmaya dayan. Biz senden rızık istemiyoruz, seni biz besliyoruz. Sonuç korunanındır.

Tefsir:

128 nci âyette Allah'ın helak ettiği geçmiş milletlerden kalan harabeleri görüp de onların sonuçlarından ibret almayan, yola gelmeyen insanlar kınanıyor. O eserlerde, düşünen insanlar için ibretler bulunduğu belirtiliyor.
129 ncu âyette de Allandın, hikmeti gereği, yoldan çıkanları derhal ceza-landırmayıp onlara bir süre tanımayı kararlaştırmış olmasaydı, buyruğuna karşı gelen inkarcıları derhal cezalandırması gerekli olurdu, buyuruluyor. Böylece kâfirlerin eninde sonunda yaptıklarının cefasını çekeceklerine işaret ediliyor.
130-132 nci âyetlerde de Peygamber (s.a .v.)e, kâfirlerin sözlerine sabretmesi, memnun ve mutlu olması için güneş doğmazdan, batmazdan önce, gece saatlerinde ve gündüzün uçlarında Allah'ı Övmesi; Allah'ın kâfirleri dene-.mek için onlara verdiği geçici dünyâ malına heveslenmemesi, Rabbinin rızkının daha hayırlı ve sürekli olduğu, ailesine namazı emretmesi ve namaza dayanması, güzel sonucun, Allah'ın yasaklarından korunmaya âidolacağı buyuruluyor.
Bazı müfessîrlere göre 130 ncu âyette namaz vakitleri belirlenmektedir:
Bunlardan kimine göre güneş doğmazdan önce sabah namazı, batmazdan önce öğle ile ikindi namazları, ânâelleyl (gece saatleri) ise akşam ve yatsı namazlarıdır etrâfennehâr (gündüzün uçları) ise sabah ve akşam

[5326] Tekvîn, bab: 3/23.
[5327] Tekvîn, bab: 2/8.

namazlarını pekiştirir.
Kimine göre güneş doğmazdan önce sabah namazını, batmazdan önce ikindi namazını, ânâelleyl akşam ve yatsı namazlarını gösterir. Öğle namazı hariç kalır. Demek ki bu âyet beşten az namazı göstermektedir.
Ebu Müslim'e göre buradaki teşbih; tenzih ve iclâl anlamına gelir. Âyetin anlamı: "Bu vakitlerde Allah'ı tenzih ile meşgul ol" demektir. Râzî de Ebu Müslim'in bu görüşünü âyetin açık anlamına daha uygun bulmaktadır'.[5328]
Bazıları da beş vakit namazı âyetin kapsamına sığdırmışlar: Güneş doğmazdan önce sabah namazına, batmazdan önce ikindi namazına, etrâfe'n-nehâr öğle ve akşam namazlarına işarettir demişlerdir.[5329]
Gerçekte bunlar zorlama te'vîllerdir. Âyet beş vakit namazı değil, Allah'ı zikir ve tesbîhi emretmektedir. Kâfirlerin inkârlarından, dedikodularından sıkılmış olan Peygamber (s.a.v.)i teselli için gelmiş olan bu âyetler, ona gece gündüz, uyanık olduğu, vakit bulduğu zaman Rabbine yönelmesini, O'nun sânının yüceliğini anmasını, O'nu teşbih etmesini buyurmaktadır. O'na dayanmak, O'na ham-detmekle gönlünün rahat edeceğini belirtmektedir. Belki razı olursun" cümlesi, Allah'ı zikir ve tesbîh ile insanın huzura kavuşacağını bildirmektedir. Allah'ı her zaman anmak, O'nu unutmamak gerekir.
Bu âyette farz olan namaz vakitlerini belirleyen bir ifade yoktur. Gündüz ve gecenin belli başlı zamanlarında Allah'ı anmak, O'nu unutmamak emredil-mekte ve Allah'ı anmanın, gönlü huzura kavuşturacağı vurgulanmaktadır. Nite-kim " Iyi bilin ki Allah'ı anmakla gönüller huzur bulur" [5330] âyeti de bu anlamı belirtmiştir.
İmam Zeyne'l-'âbidîn, çocuklara öğle ve ikindi namazlarını birlikte, akşam ve yatsı namazlarını da birlikte kılmalarını emredermiş. Kendisine: "Namazı vakitleri dışında kılıyorlar?" diyenlere: "böylesi, hiç namaz kılmamalarından daha iyidir" demiş. [5331] İşte İslâmın ruhu budur. İnsanı Allah ile temasa getirmek, Allah'ı hatırlamasını sağlamak.
132 nci âyetteki cümlesini Sevrî: "Biz sana rızık peşinde koşmanı emretmiyoruz" şeklinde tefsir etmişti [5332]. Tabii bu âyet, rızkın sebeplerine yapışmayı menetmiyor. Fakat rızık endişesi çekmeyi, özellikle mü'minlerin en olgunu olan Peygamber için uygun bulmuyor. Rızkı veren Allah'tır. İnsan çalışır, fakat Allah'a tevekkül eder. Allah ona ezelde takdir ettiği rızkı verir. Hiç kimse ezelde kendisine takdir edilmiş olan rızıktan fazlasını yiyemez. Gönlünü dünyâya kaptıran, içini ihtiras kaplamış olan kimse, zengin de olsa aç gözlülükten dolayı fakirdir, huzursuzdur. Hz. Peygamber (s. a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kimin amacı, himmeti dünyâya çevrilirse Allah onun işini dağıtır, fakirliğini gözünün önüne kor, dünyâda da yazılandan başka bir şey eline geç-mez. Kimin de amacı âhireteyönelik olursa Allah onun işini toplar, gönlünü zengin eder, o istemediği halde yine ona dünyâ gelir".[5333]
İşte âyet, "Sonuç, korunanındır" cümlesiyle bu gerçeği'vurguluyor. Allah'tan korkup kötülüklerden sakınanların, dünyâda da âhirette de en güzel sonuca ulaşacaklarını bildiriyor.
130-131 nci âyetlerin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat Muhammed İzzet Der-veze, âyetlerin konu ile yakın ilgisi dolayısiyle bu rivayeti şüpheli görmektedir.
Gûyâ Peygamber (s.a.v.) konuklarına ikram etmek için yahudiden borç istemiş, yahudinin rehinsiz borç vermemesi Peyğamber'in ağırına gitmiş: "Verseydi öderdim, ben gökte de eminim, yerde de eminim" demiş ve zırhını, ya-hûdîye rehin olarak göndermiş. İşte bu olay üzerine 131 nci âyet inmiş'. [5334] Olayı bu âyete iniş sebebi gösterenler, bununla yetinmemişler, aynı olayı Hicr Sûresinin 87-88 nci âyetleri için de iniş sebebi göstermişlerdir .[5335]
Gerçekte âyetin böyle bir olayla ilgisi yoktur. Bu âyetler, Hz. Peyğamber'in ve arkadaşlarının Mekke'deki durumlariyle ilgilidir. Nitekim Mekke'de inmiş olan Hicr Sûresinin 88 nci âyeti de buradaki 131 nci âyetin bir benzeridir. Bunların ikisi de Mekke'de inmiştir. İsrâ Sûresinin buna çok yakın bir anlamı ifade eden 28 nci âyeti de Mekke'de inmiştir.
Allah'a ortak koştukları halde bazı müşriklerin zenginlik ve refah içinde yaşamaları, bazı zamanlar Peygamber ve sahabilerine tuhaf gelmiş olabilir. "Bunlar Allah'a ortak koştukları halde nasıl olur da Allah bu adamları böyle rahat yaşatır, bunlara böyle mal ve mülk verir?" diye düşünmüş olabilirler. Kâfirlerin rahat yaşamı karşısında bu düşünce her zaman mü'minlerin hatırına gelebilir.
İşte Cenabı Hak, bu âyetlerde dünyâ malının! zînetinin mutluluk işareti olmadığını, o mal ve mülkün, verildiği kimselere sınav olduğunu; Allah'ın, verdiği mülk, süs, evlât ve nimetlerle insanları denediğini bildirmekte; dün-yâya heves etmemesini, dünyâ peşinde koşmamasını, rızık endişesi de çekmemesini gerek peygamberine, gerekse onun kişiliğinde bütün mü'minlere emretmekte, asıl güzel sonuca kendilerinin ulaşacağını anlatmaktadır.
133- Dediler ki: "Rabbinden bize bir mu 'tize getirmeli değil mi?" Onlara, Önceki kitaplarda bulunan kanıt gelmedi mi? 134- Şayet onları, ondan önce bir azâb ile helak etseydik: "Rabbimiz, bize bir elçi gön-derseydin de

---

[5328] Mefâtîhu'I-ğayb: 22/133-134.
[5329] CâmiVl-beyân: 16/223.
[5330] Ra'd Sûresi: 28.
[5331] Mefâtîhu'1-ğayb: 24/31.
[5332] Ibn Kesîr, Tefsîr: 3/172.
[5333] Tîrmizî, Kıyamet: 30; Ibn Mâce, Zuhd: 2..
[5334] Câmi'u'l-beyân: 16/235.
[5335] Câmi'u'l-beyân: 16/235.

böyle alçak ve rezîl olmadan önce senin âyetlerine uysay-dık!" derlerdi. 135-De ki: "Herkes gözetlemektedir. Gözetleyin, düz yolun sahipleri kimdir, doğru yolda olan kimdir bileceksiniz!ff

Tefsir:

133 ncü âyette inkarcıların, Peygamber'den mu'cize istediklerine işaret ediliyor ve önceki sahifelerde yani Kitap ehlinin ellerindeki kitaplarda bulu* nan kanıtın kendilerine yeterli olduğu vurgulanıyor. Önceki İlâhî kitaplarda bulunan kanıt, Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair işaretlerdir. Ayrıca Hz. Peygamberce vahyedilenlerin, o kitaplarda anlatılanlara uyması da Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kanıtlar. Çünkü o kitapları okumamış olan Hz. Muhammed'in söyledikleri, onlara uymaktadır. Ümmî bir insaniri, o kitaplardaki kıssaları, hükümlerin özlerini fevkalâde edebî bir üslûb içinde Arapça anlatması, vahiyden başka bir şeyle açıklanamaz.
Ayrıca bu kanıt, önceki kitaplarda peygamberlerden mu'cize isteyip, mu'cizeler geldikten sonra yine inanmayan, bu yüzden helak edilmiş olan kavimlerin hikâyeleri de olabilir. İşte bunların hepsi, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğine inanmayı gerektiren kanıtlardır. Ona inanmak için bu kanıtlar yeterlidir.
134 ncü âyette yüce Allah, eğer peyğan ber gr Vermezden önce o inkarcıları helak etmiş olsaydı: "Ya Rabbi, bizi "perişan etmezden önce bize bir elçi gönderseydin de senin âyetlerine uysaydık, yola gelseydik! *' diyeceklerini, işte böyle bir bahaneleri kalmamak için onlara elçi ve kitap gönderdiğini bildiriyor.
135 nci âyette de herkesin sonucu gözetlemesi, yakında kimin doğru yolda bulunduğum1^ anlaşılacağı vurgulanıyor. Bu son âyet, kâfirler İçin ağır bir tehdid oluşturuyor.
Bu âyetler, Arapların, Allah'ın peygamber göndereceğini bildiklerini, bundan dolayı Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeleri için ondan mu'cize istediklerini gösterir. Nitekim onların, Hz. Peygamber için: "Eğer peyğar:bor ise dize, öncekilerin kavimlerine gönderildiği gibi bir mu 'cize getirsin" dedikleri anlatılır[5336]
Onlar, Peygamberden, eski peygamberler gibi mu'cizeler getirmesini istediklerine göre demek ki peygamberlerin, olağan üstü şeyler yapabilen insanlar olduklarını bilmektedirler. Bu da Araplarda çeşitli dinlerden sızma dinsel inançların bulunduğunu gösterir. Hac ibadeti de bunlardan biri idi. Hattâ âyetlerin ifadesinden Araplarda zekâtın ve namazın da bulunduğu, ancak namazı üstün körü kılıp, ruhundan soyutlayarak bir eğlence haline getirdikleri, düzenli de kılmadıkları; zekâtı da pek uygulamak istemedikleri, uygulayanların pek az olduğu anlaşılmaktadır. Mâ'ûn Sûresinin 4-5 nci âyetleri, Enfâl Sûresinin 35 nci, âyeti, Zâriyât Sûresinin 19 ncu âyeti, Meâric Sûresinin 22-34 ncü, Mü'minûn Sûresinin 1-9 ncu âyetleri Araplarda namaz ve zekât ibadetlerinin bulunduğunu açıkça gösterir.
İşte Peygamber (s.a.v.), Allah'a inanan, fakat O'na ortak koşan, Allah'ın ortaklan, yardımcıları sandıkları birtakım varlıklara ve bunların sembolleri olan putlara tapan, ibâdetlerini doğrudan Allah'a değil de O'nun yaratıklarına yöneltip ibâdetlerini böyle hurafelerle bulandıran bir toplum içinde yetişmiş ve tüm dinî inançları düzeltmek, toplumu hurafelerden arındırıp ıslâh etmek için gönderilmiştir.

Tâhâ Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd ile ilgili prensipler:
1. Kâinatın hükümdarı Allah, acıdığı kullarını tevhîd yoluna iletmek için Kur'ân'ı Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirmiştir.
2. Kâinatın tek Tanrısı vardır, ibâdet, yalnız O'nun hakkıdır. O'ndan başka tapılacak tanrı yoktur (5, 14).
3. Allah isterse cansız eşyaya can verir. Nitekim Musa'nın değneğini yılan yapmış ve tekrar-onu eski durumuna sokmuştur (20-21).
4. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. Tevbe edip uslananı bağışlar (82).
5. Allah, Âdem'in tevbesini kabul ettiği gibi, her tevbe edenin tevbesini de kabul eder. Allah, Âdem'i affettiği ve onu doğru yola ilettiği için ondan, insanlığa ezelî günâh diye bir suç intikal etmemiştir. Bu inanç, bir hayâlden ibarettir (122).
B) Peygamberlikle ilgili prensipler:
6. Allah'ın nuru, Musa'ya, Mukaddes Vâdî'de, bir ağaçtan tecellî etmiş;
Mûsâ, ağaçta görünen nurun içinden Allah'ın sesini duymuştur: "(Ateş şeklinde görünen nurun) Yanına geldiğinde, o Mübarek Yerdeki Vâdî'nin Sağ Kıyısındaki ağaçtan: 'Ey Mûsâ, ben âlemlerin RabbiAüahımV'diyeseslenildi" [5337]
Hz. Muhammed(s.a.v.)e de ilk tecellî, yine ağacın yanında olmuştu: "An-dolsun (Muhammed) onu (Cebrail'i) bir inişinde daha görmüştü: Son fidanın yanında" [5338]
7. Kur'ân, zorlayıcı değildir, kimseyi inanca zorlamaz. Sadece gerçeği duyurur. İnanıp inanmamak, kişinin kendi vicdanına âit bir şeydir.
8. Peygamber olan Mûsâ, da'vâsında kendisine yardımcı istemişti. İr-şâd görevinde yardımcı almak, hattâ irşâd

[5336] Enbiyâ Sûresi: 5.
[5337] Kasas Sûresi: 30.
[5338] Necm Sûresi: 13-14.

ekipleri kurmak yararlı olur.
9. Peygamberi kabul etmeyen zorbalar, sapıklar, onlara gelen vahyleri, onlara verilen mu'cizeleri "büyü" diye vasfetmişlerdir (57-63).
10. Büyücü onmaz. Büyücüler iflah olmazlar. Bir süre başarı sağlasalar da sonunda perişan olurlar. "Büyücü nereye varsa iflah olmaz" (69).
11. Allah, peygamberlerini, hak da'vâ sahiplerini er geç başarıya ulaştırır. Nitekim Hz. Musa'yı, en zorba kral olan Fir'avn karşısında zafere ulaştırmıştır.
12. Zorbaları, ne kadar katı olsalar da irşada çalışmak, uyarmak gerekir. Ancak öğüt verirken tatlı dil kullanmalı, kaba sözden kaçınmalıdır. Çünkü kaba söz, yarar değil, zarar verir (24, 43-44).
13. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine gelen vahyi, henüz vahy süreci tamamlanmadan, acele ile okumak isterdi. Yüce Allah, ona acele etmemesini, beklemesini ve daima ilminin artırılmasını Allah'tan istemesini emretmiştir (114). Demek ki kişi, ilim yolunda sabretmeli ve sürekli olarak ilmini artırmaya çalışmalıdır.
14. Allah, peygamber gönderip gerçekleri duyurmadıkça bir kavmi he-lâk etmez (134). İsrâ Sûresinin: "Biz peygamber göndermedikçe azâbetmeyiz" (15) âyeti de aynı gerçeği söylemektedir.
C) Âhiretle ilgili prensipler:
15. Mutlaka vukubulacak olan kıyametin vaktini, Allah'tan başka kimse bilmez. Kıyamet vaktinin gizli tutulmasının hikmeti de insanın her zaman ona hazırlıklı olmasını sağlamak, her ân olabileceğini düşünerek dâima ona karşı alarmda bulunmaktır (15).
16. Bu topraktan yaratılıp yine ona gömülen insan, tekrar ondan diriltilip çıkarılacaktır (55). Buna göre haşr, yine bu dünyâ üstünde olacaktır. O halde kıyamet, dünyânın tamamen ortadan kalkması değil, büyük depremlerle dağların kaldırılması, Yeryüzünün, dümdüz bir alan hâline getirilmesidir: "Sana dağlardan soruyorlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracaktır. Yeryüzünü al açık bir alan yapacaktır. Orada ne bir eğrilik ne de bir tümsek görmeyeceksin" (105-107).
Zümer Sûresinin 68-70 nci âyetleri de Kıyametteki Yüce Dîvân duruşmasın Arz (Dünyâ) üzerinde olacağını, kulları muhakeme için gelen Rabbin güzelliğinin ışığıyla Dünyâ'nın aydınlanacağını bildirmektedir. Şimdi Arz eğer Rabbin nuruyla aydınlanıyorsa demek ki vardır. Ancak yepyeni bir düzenle.
17. Suçlu olarak Allah'ın huzuruna gelenler cehenneme atılırlar. Cehennemde ölüm yoktur. Ama oradaki hayâta da hayât denmez. Çünkü ölüm, ondan beterdir. Suçların başında da ibâdette Allah'a ortak koşmak, Allah'a ibâdet ederken, başka tanrılara, aracılara da tapmak, böylece Allah'a âido-lan ibâdete başkalarını da ortak etmektir. Fakat şirkten veya günâhlardan uzak durmak suretiyle ruhunu yüceltenler de ebedî cennetlere girerler (74-76).
18. Herkesin ruhundaki eylem izlerinin, tamamen ortaya çıkacağı Kıyamet gününde Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığı kimseden başkası şefaat edemez. Rahman da ancak doğru sözden hoşlanır. Rahmân'ın izin verdiği kimse, sadece doğruyu söyler [5339]
O halde müşriklerin, Allah'a ortak saydıkları uydurma tanrılardan şefaat beklemeleri, bir hayâlden ibarettir, zîrâ Allah, şirki affetmez. Hiç kimse Allah'ın affetmeyeceği bir suçu affettirme çabası içine giremez ve hiç kimse suçluyu suçsuz gösteremez. Çünkü bu, yalan olur. Oysa Rahmân'ın şefaat izni vereceği kimse sadece doğruyu söyleyendir. Allah, kulun herşeyini bildiğinden dolayı zaten o huzurda doğrudan başkasını söylemek mümkün değildir (109-110).
19. Âhiret azabı, dünyâ azabından çetindir. Bundan anlaşılır ki Allah'ı anmaktan yüz çevirenler, dünyâda sıkıntı içine düşecekleri gibi, âhirette de daha çetin bir azaba çarpılacaklardır.
20. İyi, kötü, doğru, yanlış âhirette belli olacaktır (135). "Er yarın Hak dîvânında bellolur."
D) Genel prensipler:
21. Daha önce geçmiş milletlerin akıbetini, Allah'ın onlara nasıl muamele yapacağını yalnız Allah bilir (52).
22. Allah'ın nimetlerini yerken O'na şükretmek, haddi aşmamak, azgınlık, haksızlık yapmamak gerekir. Azgınlar, aşırı davrananlar, Allah'ın gazabına uğrarlar (81).
23. Büyücüler, hakikati anlayınca derhal inanmışlar, Fir'avn'ın tehdidi, onların îmânına engel olamamıştı. Bu olay, insanın objektif olması, hakikati anlayınca inatlaşmadan onu kabul etmesi gerektiğini anlatır. Tehdîd ve şantaj, kişiyi hakikate uymaktan alı koymamalıdır. Çünkü hakikati kabul etmek, ruhu ebedî saadete ulaştırır. Tehdîde boyun eğip gerçeği gizlemek, görünürde geçici bir menfaat sağlasa dahi ruhu ebedî sıkıntılara, azâblara sokar (70-73).
24. Toplumun çoğu paraya, altuna tapar. Nitekim peygamberleri Hz. Mûsâ, bir süre uzlete çekilince İsrâiloğulları, ahundan yapılan buzağıya tap-mışlardı. Bu olay, insanın paraya düşkünlüğünü sembolize etmektedir. Ayrıca toplumu daima irşâd ile beslemek de önemlidir. İrşada ara verince topluma şüpheler gelebilir. Bunun için irşadın sürdürülmesinde yarar vardır.
25. Zulüm (haksızlık ve en büyük haksızlık olan şirk) işleyen suçlu, cezasını görür. İnanıp güzel işler yapan da korku ve üzüntü görmez. Yüce Mahkemede hiç kimsenin hakkı yenmez (111-112).
26. Şeytân, böbürlenerek Âdem'e secde etmekten kaçınmış; Allah, Âdem'e, şeytânın kendisine düşman olduğunu, ona uymamasını söylemiş; fakat ebedî yaşama arzusu içine düşen Âdem, şeytânın sözüne uyarak,

[5339] Nebe' Sûresi: 38.

yasak mey-vadan yemiş, bu yüzden cennetten çıkarılmış, sıkıntılara düşmüştür. Çünkü Âdem'in bulunduğu cennette açlık, susuzluk ve çıplaklık duygusu yok idi. Ama oradan ayrılınca Âdem, bu gereksinimleri duymağa başladı. İşte o günden bugüne şeytân, insan oğluna düşmandır. Onu kandırıp Allah'a itâattan ayırmak, ebedî hüsrana düşürmek çabasındadır.

27. Allah'ın gösterdiği yolda giden sapmaz, sıkıntıya düşmez. Ama Allah'ı anmaktan yüz çeviren insan, sıkıntı içine düşer. Kıyamet gününde de kör olarak Yüce Dîvân'a sevk edilir. Çünkü o, dünyâda gerçekleri görmemişti. Bu yüzden âhirette de, dünyâdaki ma'nevî haliyle yüce Mahkemeye çıkarılır (124-125).

28. Allah, isyan eden milletleri helak eder. Eski milletlerden kalan harabeler de bunu göstermektedir. Akıllı insanlar, gördükleri o harabelerden ibret alırlar, yola gelirler. Kendileri de onların sonucuna uğramamağa çalışırlar. Allah aceleci değildir. Her milleti bir süre yaşatma, deneme, sonra yola gelmeyenleri cezalandırma kararı vermiştir. Bu karar uyarınca sapıkları, zâlimleri bir süre yaşatır ama belirlenmiş zaman gelince ceza iner (128-129).

29. Günün çeşitli zamanlarında: Güneş doğmazdan ve batmazdan önce ve gündüzün kenar saatlerinde Allah'ı tesbîh eden gönül huzura erer (130).

30. Kişi namaz kılmalı ve evlâdım da namaza alıştırmalıdır. Namaz ruhun gıdasıdır. Bu ma'nevî gıda, bedenin gıdasından daha önemlidir.

Taha Suresi Kırâet Farkları

Ayet No.
1
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
10
Tâ ve hâ'nın imâlesiyle:
Tâ'nın fethi, hâ'nın
imâlesiyle: 4J3 ikisi de imâlesiz, fetha
ile: Hâ'nın sükûnuyla:
Tâ ve hâ'nın kesriyle:
Etken:
Nasb ile, bir nezzele takdîriyle mansûb olur: Ref* ile:
Hâ'nın dammıyle, bu- rada ve Kasas: 29'da: İki yerde de hâ'nın kesriyle:
Übey, Ebûbekir, Hamza, Kisâî.
Verş.
Ötekiler [5340] Bir grup[5341]
Abdullah ibn Mes'ûd kırâeti [5342] Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[5343]
Çoğunluk. Übey ve Ebû Hayveh [5344] Çoğunluk. Übey ve İbn Kays [5345]
Hamza. Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Ktrâet farkı:	Okuyanlar:
	İzafet yâ'sının fethiyle:		Nâfi, İbn Kesîr, Ebû (Amr.
	İzafet yâ'smın sükûnuyla:		Ötekiler.
	İzafet yâ'sının fethiyle:		Nâfi', İbn Kesîr ve başkaları. İzafet yâ'sının
	stıkûnuyla:		Kûfelüer ve Ya'kub.
12			Hemze'nin ve
	yâ'nın fethiyle:		İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Muhay-sın ve İbn Humeyd ' [5346] Hemze'nin kesri, yâ'nın
	sükûnuyla:		Ötekiler.
	Tâ'nın kesri, vâv'ın nasb tenviniyle:		İkrime.
	Tâ'nın damını, vâv'ın		

[5340] Tebsırah: 589.
[5341] Yere bas" anlamında emirdir. Sonundaki hemze hazfedilmiş ve sekte (susma) hâ'sı getirilmiştir.
[5342] Kurtubî: 11/168; Mesâhif: 59.
[5343] el-Mesâhif: 59.
[5344] Kurtubî: 11/169.
[5345] el-Mesâhif: 146.
[5346] izafet yâ'sının fethi hususunda Nâfi' de onlara katılmıştır.

nasb tenvmiyle: Kûfeliler ve İbn 'Amir. Tâ'nın dammıyle, vâv tenvinsiz: Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr.[5347]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Meftûh hemze, şeddeli nûn ile çoğul zamiri, fiil de çoğul:	Hamza.
		Yine meftûh hemze, şeddeli, meksûr nûn ile fiil de tekil mütekellim:	Übey'. [5348] Hafif nûn ile, fiil tekil mütekellim: Ötekiler.
14		izafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr. Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler.
14		İzafet yâ'sının fethiyie:	Nâfi, Ebû Amr. Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler.
		İzafetle değil, maksûr elif ile:	Zührî[5349]
		Aynı kırâet, fakat tarif lâmıyle:	Übey, Sülemî ve
		Sonunda yâ veya elif olmadan:	îbn Semeyfa [5350] Bir grup.
15		İhfâ kökünden, tekil mütekellim:	Çoğunluk.
		Übey mushafı ve İbn Abbâs'tan Rivayet [5351] Bir kırâettır [5352]	

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
			i İbn Mes'ûd mushafı'.[5353]
		Elifin fethiyle:	Sa'îd ibn Cübeyr, Hasan, Mücâhid ve Humeyd.
16			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd.
17			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd[5354]
18		Eliften sonra meftûh yâ:	Çoğunluk.
		Eliften sonra meksûr yâ ile:	Hasan.
		Elifsiz, şeddeli meftûh yâ ile:	İbn Ebî İshâk [5355]
		Hâ'nın dammıyle:	Çoğunluk.
		Hâ'nın kesrîyle:	Neha'î, Nehhâs.

[5347] Taberî'ye göre iki kırâetin en doğrusu, tâ'nın dammıyle tenvinlî olandır. Çunku eğer bu kelime, vâdî İsmi ise, tenvîn alır. Eğer masdar, ya da mufessir ise yine hukmu tenvîn almaktır (Câmi'u'l-beyân: 16/147).
[5348] el-Bahr: 6/231.
[5349] Câmi'u'I-beyân: 16/148.
[5350] el-Bahr: 6/232; el-Mesâhif: 146.
[5351] Bu ziyâdenin teftir olduğu anlaşılıyor.
[5352] Bkz. Kurtubî: U/185; el-Mesâhif: 146, 201.
[5353] Câmi'u'l-beyân: 16/149; Kurtubî: 11/184-185; el-Mesâhif: 59.
[5354] el-Bahr: 6/232; el-Mesâhif: 59.
[5355] Kurtubî: U/186; el-Bahr: 6/234.

		Hâ'nın fethi, noktasız sın ile:	'İkrime[5356]
		Yâ'nın fethiyle:	Hafs, Ezrak'ın Verş'ten rivayeti.
		Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
			Çoğunluk.
			Übey.
21			Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve Übey [5357]
26		İzafet yâ'sımn fethiyle:	Nâfi', Ebû 'Amr.
		Yâ*nın sükûnuyla:	Ötekiler.
30, 31		Yâ'nın fethiyle:	İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
		Yâ'nın. sükûnuyla:	Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Birincide hemze'nin fethi, ikincide dammıyle (mütekellim kipindeki fiillerin de cevâb olarak cezmiyle):	îbn Âmir, Yahya ibn Haris, Ebû Hayve, Abdullah ibn Ebî İshâk.

Birincide hemze'nin ib-tidâ halinde dammı, ikincisinde kat' olarak fethi, fiillerin emir olarak cezmiyle: Vav ziyadesiyle:
36 39
39, 40
40
'Ayn'ların birbirine id-ğâmiyle, emir kipi:
Tâ'nın fethi, fi'lin
Lâm'ın kesri, fi'lin nasbiyle:
İzafet yâ'sının fethiyle: ?* İzafet yâ'sının sükûnuyla:
Ötekiler [5358] Abdullah mushafı [5359] Çoğunluk. Übey . nasbıyle [5360]
Ebû Ca'fer, (Yezîd) ibn Ka'ka'.
Ebû Nehîk.
Ötekiler [5361] Nâfi, Ebû Amr.
Ötekiler. Çoğunluk. Übey mushafı[5362]
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
41, 42
42

[5356] Denildiğine göre şîn ile hşş ağacı söküp devirmek; sîn ile koyunları sürmektir (Kurtubî: 11/187).
[5357] el-Mesâhif: 60, 146
[5358] Tebsırah, Neşr, Kurtubî: 11/194.
[5359] el-Bahr: 6/240; el-Mesâhif: 146.
[5360] nasbıyle 3
[5361] Kurtubî: 11/197; el-Bahr: 6/242; el-Mesâhif: 146.
[5362] el-Mesâhif: 146.

44 45
46
Kafin kesriyle:
Kafin fethiyle: Tâ'nın dammı, kafin fethiyle, edilgen:
Vasi halinde izafet yâ'-sının fethiyle:
Yâ'nın sükûnuyla: Da*f anlamındaki
venâ'dan: Aynı anlamdaki vehn
kökünden:
İzafet yâ'sının fethiyle:
Yâ'nın sükûnuyla:
Vâvsız: Yâ'nın fethi, râ'nın
dammıyle5:! Râ'nın fethiyle:
Yâ'nın dammı, râ'nın kesriyle:
ö1 Edilgen:
Okuyanlar:
Abdu'l-Hamîd ibn Âmir'in rivayeti'. [5363] Çoğunluk.
Cenah ibn Hubeyş[5364]
Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr. Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd mushafı [5365] Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr.
Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[5366]
Çoğunluk.[5367]
İbn Muhaysm ve
bir grup [5368]
İbn Abbâs , Mü-câhid, İkrime ve İbn Muhaysın [5369]. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd.
Âyet No.
48 50
52
53
58

et farkı:	Okuyanlar:
	Çoğunluk.
	İbn Mes'ûd'.[5370]
Lâm'ın sükûnuyla,	
a'tâ'mn mef'ûlü:	Çoğunluk.
Lâm'ın fethiyle, mâzî	
fiil, cümle sıfat olur:	İbn Mes'ûd, İbn
	Ebî İshâk, Ebû
	Nehîk [5371]

Yâ'nın fethiyle, dalâl kökünden: Yâ'nın dammıyle, idlâl kökünden[5372]
Ediısen kiPi:
Mîm'in fethi, hâ'nın
sükûnuyla, elifsiz Mîm'in kesri, hâ'nın
fethi, sonra elif ile: Fi'lin cezmiyle:
Fi'lin ref'i ve sıla ile [5373]

[5363] Kurtubt: 11/197.
[5364] Kurtubî: 11/197.
[5365] Kurtubî: 11/199; el-Bahr: 6/245.
[5366] el-Mesâhif: 60.
[5367] Bizi hemen cezalandırır, demektir.
[5368] Herhalde bir lehçedir.
[5369] Kurtubî: İl/201.
[5370] el-Mesâhif: 60.
[5371] Yani Allah, yarattığı şeylerden, insanoğlunun muhtâcolduğu herşeyİ ona verdi, demektir (Kurtubî: 11/205; el-Bahr: 6/247; el-Mesâhİf: 60).
[5372] Rabbim zayi etmez, onu unutmaz anlamındadır.
[5373] Yani zamîr'den sonra gizli bir vâv ile zamiri tabii med ile uzatma ki buna sıla denilir.

Çoğunluk.
Hasan, Katâde, İbn Muhaysın, Cahderî ve Şebl'e göre İbn Kesîr [5374]. Sülemî [5375]
Kûfeliler.
Ötekiler [5376] Ebû Ca'fer ibn Ka'ka*. Ötekiler [5377]
Âyet No.
58
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Vasi halinde sînin dammiyle, tenvinli: İbn Âmir, Ya'kub,
Âsim, Hamza,
Halef.
İki halde de sîn'in kesriyle, tenvinsiz: îsâ. Sîn'in kesriyle, tenvinli: Ötekiler '[5378]. Meksûr sîn ve uzatma eli fiyle:
59
Nasb ile:
Mübteda nın haberi ,, olarak merfû':
Yâ ile, ğâib edilgen: 3 Tâ ile» etken:
60,61
Yâ'nın dammı, hâ'nın kesriyle, ishât kökünden:
Yâ'nın ve hâ'nm fethiyle:
İbn Mes'ûd ve İbn Kays [5379]. Hasan, A'meş, îsâ Sekafî, Sülemî ve Hübeyre'nin Hafs'tan rivayeti.
Ötekiler [5380] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Cah-derî, Ebû 'İmrân, Ebû Nehîk ve 'Amr ibn Fâid [5381] Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Übey[5382]
Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Ötekiler[5383]
:

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
63		şeddeli,	ya

[5374] Kurtubî: 11/208.
[5375] Rabbim şaşırtılamaz, O'na unutturulamaz (el-Bahr: 6/248).
[5376] CSmi'u'l-beyân: 16/174; Tebsırah: 591; en-Neşr: 2/320.
[5377] en-Neşr: 2/320.
[5378] Hamza, Kisâ'î, Ebûbekir imâle ile durmuş, Verş beyne'1-lafzayn okumuş, ötekiler fetha ile okumuşlardır.
[5379] el-Mesâhif: 60.
[5380] Kurtubî: 11/213.
[5381] el-Bahr: 6/254; eI-_Mesâhif: 60.
[5382] el-Mesâhif: 60, 146.
[5383] Hamza ve İbn Âmir yi imâle ile okumuştur: en-Neşr: 2/320. Taberî'ye göre iki kırâet de doğru olmakla beraber fetha ile olan ikinci kırâet daha
güzeldfr. Çünkü bu, yüksek tabakanın kirâetidir. Yâ'nın dammı ise Necd halkının lehçe-
sidir: Câmi'u'l-beyân: 16/79.

ile, mansûb: Ebû Amr [5384]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
64		
64		
66		
4	hafif, sakin nûn ile, elif ile:	
	Okuyanlar:	Zührî, Halîl ibn Ahmed, Mufad-dal, Ebân, İbn Muhaysın, İbn Kesîr ve bir rivayete göre Hafs.
	Birincisi gibi yalnız de nûn şeddeli:	İbn Kesîr. şeddeli, tesniyeler elif ile:
	Çoğunluk.	
	Te'kîd lamı yerine istis-na edatı:	ibn Mes'ud. Übey kirâeti. Çoğunluk. Übey[5385]
	Vasi elifi, meftûh mîm ile, cem' kökünden:	Ebû 'Amr.
	İcmâ' kökünden:	Ötekiler [5386] Vasi elifi, sonra hemze
	ile:	Çoğunluk, j'
	Meksûr mîm ve yâ ile:	Bir kırâettir[5387]
	'Ayn'ın kesriyle:	Çoğunluk,
	'Ayn'm dammıyle:	Hasan [5388]
	Te'nîs kipiyle:	Hasan Basrî ve İbn Zekvân.
	Yâ ile, müzekker kipi:	Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
	Okuyanlar:	Meftûh tek ta ile, anlamında: Bir kırâettir.

[5384] Bu, Hz. Osman, Hz. Âişe ve başka sahâbîlerden rivayet edilmiştir. Tabiîlerden Hasan, Saîd ibn Cübeyr, Ibrâhîm Neha'î de böyle okumuşlardır. Nehhâs'ın zikrine göre İsa ibn Ömer, Âsim Cahderî de böyle okumuştur. Bu kırâet i'râba uygun, fakat resmî mushafın yazısına aykırıdır. Zeccâc, mushata aykırı olan bu kırâete cevaz vermemiştir. Fakat Ebû Ubeyde Zeccâc'ın sözünden sonra şöyle diyor: "Ben Osman Mushafında elifsiz olarak yazıldığını gördüm. O mushafta tesniye'nin, elifini düşürmek suretiyle ref'edildiği-ni gördüm. Tesniyeyi mansûb,veya mecrûr yazmak istediklerinde onu yâ ile yazmışlar ve yâ'yı düşürmemişlerdir. Hz. Âişe'nin ve Ebû Amr'ın da bulunduğu bir cemât bu yazımı kâtibin gramer hatâsı saymışlar ve bunu düzeltmişlerdir" (el-Bahr: 6/255).
İbn Mes'ûd (jı)nin fethiyle ve te'kid lamı olmadan dokumuştur ki nec~ vâ'dan bedeldir. Bir grup da okumuştur (el-Bahr: 6/255).
Kurtubî şöyle diyor: "Medine ve Küfe halkının okuması hakkında âlimlerin altı gö-ruşu vardır ki bunları İbnu'l-Enbârî Kitâbu'r-Redd"inin sonunda, Nehhâs l'râb'ında, Meh-devî tefsirinde zikretmişlerdir.
Birincisi: Bir kavim, çoğunluğun den sonra gelen yi elif ile okumasını gramer hatâsı saymış, hatta bunlardan Ebû Amr: 'Ben şeklinde okumaktan dolayı Allah'tan utanırım' demiştir. 'Urve'nin rivayetine göre kendisine Nisa sûresinde: "... ",Mâide Süresindeki ve buradaki den sorulmuş olan Hz. Âişe: 'Kardeşimin oğlu, bu tur yazışlar, yazanın hatasıdır' demiştir. Hz.Osman da: 'Mushaf'ın yazımında gramer hatâsı vardır. Fakat Araplar, onu okurken dilleriyle düzeltirler' demiştir. Ebân ibn Osman da: "Bu âyeti babam 'Osman ibn 'Affân'ın yanında okudum. "Gramer hatâsı var, yanlıştır" dedi. Biri ona: "Öyle ise düzeltsenize!" dedi. (Babam): "Bırakınız, nasıl olsa (bunlar) bir helâli haram, bir haramı da helâl kılmıyor" dedi.
İkincisine göre bu tür kırâet, Haris ibn Ka'b Oğullarının, Zebîd ve Has'am kabilelerinin lehçesidir.
Üçüncüsüne göre burada anlamınadır. nin, evet anlamındaki yahut) anlamında kullanıldığını, Kisâ'î ve Sîbeveyh rivayet etmişlerdir.
Dördüncü görüş sahibi olan Ferrâ şöyle demiştir: Kelimenin sonunda değil, ortasında elif. gördüm, ona bir nûn İlâve ettim, şeklini değiştirmedim.
Bazı Kûfeliler de deki elif, nin elifine benzer, değiştirilmez; demişlerdir.
Altıncı görüşe göre burada bir hâ gizlidir. Mânâ: demektir. nin İsmi olan hâ gizlidir. inne'nin haberidir.ye gelince onu da gizli bir zamiri ref'eder. Cümlenin takdiri şöyle olur: (Kurtubî: 11/217-219).

[5385] el-Mesâhlf: 60, 146. Übey ve Rebî'in, âyetin başındaki yu da hazfederek okudukları rivayet edilmiştir.

[5386] Taberî'ye göre doğrusu kat' hemzesiyle olan çoğunluk kırâetidir (Câmi'u'l-beyân: 16/184).

[5387] Kurtubî: 11/221.

[5388] Kurtubî: 11/222.

	Madmûm mütekellim nûnuyla:		Bir kırâettir'.[5389]
69	Hafif kaf ile, burada ve A'râf: 117, Şu'arâ: 45'de:		Hafs.
	Şeddeli kaf ile: jstâ mu-	Merfû' muzâri ve	Ötekiler.
	zâraat harfinin hazfiyle:		İbn Zekvân, Ebû Hayveh eş-Şâmî ve Yahya İbn el-Hâris[5390]
	Keyd'in ref'i, sîn'in kesri, hâ'nın sükûnu ile[5391]		Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Keyd'in nasbıyle:		Bir kırâettir
	Keyd'in nasbi, sâhir ismi fail kipiyle:		Ötekiler.
	Keyd'in ref'iyle:		Bir kırâettir [5392]
	yerine (^):		İbn Mes'ûd. Çoğunluk [5393]

Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar
71
72
75
77
Olumlu cümle:
Soru olarak: Tâ'nm fethiyle, etken: Tâ'nın dammıyle, edilgen:
Hâ'nın sükûnuyla: Hâ'yı yaya varmayacak derecede kesre ile: Hâ'yı mukadder yâ ile uzatarak:
Vasi elifiyle, burada, Hûd ve Şuarâda nûn da meksûr: Kat* hemzesiyle: Yâ' ve bâ'nın fethiyle: Yâ'nın sükûnuyla:
Yâ'dan sonra elif ile, ismi fail kipi:
Hafs, Ruveys.
Çoğunluk İbn Mes'ûd,
Übey ve Rebî'[5394]
Ötekiler [5395] -Çoğunluk.
Ebû Hayve ve İbn Ebî Able [5396] Ebû Amr.

[5389] Yani Mihnet ve sınavı düşündüren Allah'tır. Kurtubî: 11/222. Taberî'ye göre çoğunluk kı-râeti olan müzekker kipinden başkasıyle okumak caiz değildir. 16/186.
[5390] Kurtubî: 11/223.
[5391] O yaptıkları iş, sihir hilesİdİr anlamındadır.
[5392] Tebsırah; en-Neşr; Kurtubî: 11/224; Câmi'u'l-beyân: 16/186. Son kırâetin anlamı: Büyücülerin yaptıkları iş, büyücünün hilesinden ibarettir, demektir.
[5393] Câmi'u'l-beyân: 16/187; el-Mesâhif: 60.
[5394] el-Mesâhif: 60, 146.
[5395] en-Neşr: 1/368.
[5396] el-Bahr: 6/262.

Verş. Ötekiler.
Nâfi, îbn Kesîr. Ötekiler [5397] Çoğunluk. Hasan.
Ebû Hayveh [5398]
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Râ'nın sükûnuyla:
Râ'nın fethiyle: İtbâ' kökünden: İttibâ* kökünden:
Cezm ile, emir kipi: A'meş, Hamza.
Ref ile, haber kipi: Hamza ve A'meş
dışında kalanlar [5399] Ebû Hayve, Talha ve A'meş. Çoğunluk [5400]
78 fivü İtbâ' kökünden: Çoğunluk.
Bir rivayete göre Ebû Amr'ın ve Hasan'm kırâeti [5401]. Sülâsî fe'ile vezninde,
faili mâ'dır: Çoğunluk.
lilüü 'Ayn'ın tad'îfiyle, tağşi-
ye kökünden: A'meş ve bir grup.
(Fail Allah'tır)[5402]
Hepsinde madmûm tâ
ile, tekil mütekellim: Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Hepsinde nûn ile, çoğul
mütekellim: Ötekiler.
İkinci fiilde vâv'dan
sonra elif yok: Ebû Amr [5403]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [5404]
Ğayn'ın fethiyle: Tekil mütekellim:
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Ğayn'ın dammıyle: Zeyd ibn *Alî'.[5405]
81 Birincide hâ'nın, ikinci-
de lâm'ın dammıyle: A*meş, İbn Vessâb
ve Kisâ'î.
Birincide hâ'nın, ikincide lâm'ın kesriyle: Ötekiler[5406]
Übey kırâeti.
İbn Mes'ûd[5407]
84 Hemze ile: Çoğunluk.
Meftûh ve meksûr yâ
ile: Bir grup [5408] Hemze'nin kesri, sâ'nın
sükûnuyla: Ruveys.
i, Meftûh hemze ve sâ ile: Ötekiler.
85 Tekil gaip mâzî fiil: Çoğunluk. Lâm'ın ref'iyle, ismi
tafdîl, müptedâ: Ebû Mu'âz ve bir
grup[5409]
8 Mîm'in fethiyle: Nâfi, 'Âsim ve
7
(îsâ ibn Ömer.

[5397] en-Neşr: 2/290.
[5398] el-Bahr: 6/264.
[5399] Taberî'ye göre iki kırâet de caiz ise de ref ile olan daha güzeldir: 16/192.
[5400] el-Bahr: 6/264.
[5401] el-Bahr: 6/264.
[5402] el-Bahr: 6/264.
[5403] CâmiVl-beyân: 16/193; Kurtubî: 11/230.
[5404] el-Mesâhif: 60.
[5405] el-Bahr: 6/265.
[5406] 86 ncı âyetteki de hâ'nın kesrinde ihtilâf yoktur.
[5407] el-Mesâhif: 60,146.
[5408] el-Bahr: 6/267.
[5409] el-Bahr: 6/267.

Mîm'in dammıyle:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
Mîm'in kesriyle:	Ötekiler.

.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Mîm'in ve lâm'ın fethiyle': [5410]	'Ömer ibn el-Hattâb [5411]
		Hâ ve hafif mîm'in fethiyle:	Ebû Amr, Hamza, Kisâ'î, Halef.
		Hâ'nın dammı, mîm'in kesriyle, edilgen:	Ebûbekr, Ravh Ebû Recâ' [5412]
		Tahmîl kökünden edilgen:	Ötekiler.
89		'Ar-	Çoğunluk. İbn Mes'ûd [5413]
90		Hemze'nin fethiyle:	Hasan, 'Isâ ve bir rivayette Ebû 'Amr.
		Hemze'nin kesriyle:	Çoğunluk [5414]
93		Vasi ve vakf halinde yâ ile:	İbn Kesîr, Ya'kub, Ebû Ca'fer.
		İzafet yâ'sının sükûnu ile:	Ebu Ca'fer.
		Yalnız vasi hâlinde yâ ile:	Ebû 'Amr, Nâfi\

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
94		Mîm'in kesriyle:	İbn Âmir, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ebûbekr.
		Mîm'in fethiyle:	Ötekiler !.
94		İzafet yâ'sımn fethiyle:	Nâfi', Ebû 'Amr.
		İzafet yâ'smın sükûnuyla:	Ötekiler.[5415]
		İrkab kökünden, tâ'nın dammıyle:	Ebû Ca'fer.
		Rkb kökünden, tâ'nın fethiyle:	Çoğunluk[5416]
96		Birincide sâd'ın kesri, ikincide fethiyle:	A'meş, Ebû's-Simâk.
		Birincide bâ'nın dam-mı, sâd'ın kesri, ikincide tâ'nın damını, sâd'ın fethiyle, edilgen kipleri:	'Amr ibn Ubeyd,
		Birincide bâ meftûh, sâd madmûm; ikincide tâ metfun, sâd madmûm, muhâtab:	Hamza, Kisâ'î, Halef,
		İki fiil de etken, sâdlar madmûm:	Medîne ve Basra kari'lerinin çoğunluğu[5417]
Âyet No. 97.			

[5410] Yetkimiz, gücümüzle anlamına gelir. Aslında bu lehçelerin hepsi aynı anlamı verir.
[5411] el-Bahr: 6/288.
[5412] el-Bahr: 6/269.
[5413] el-Mesâhif: 60.
[5414] el-Bahr: 6/272.
[5415] en-Neşr: 2/272.
[5416] el-Bahr: 6/273.
[5417] CâmiVl-beyân: 16/205; el-Bahr: 6/273.

Kelime: Kırâet farkı:
97
Noktalı dât ile: Noktasız sâd ile:
Mîm'in kesriyle:
Mîm'in fethiyle:
Zâl'in tâ'ya idğâmı hususundaki usul farkları için çıkakları yakın harfler konusuna bakınız[5418]
İhlâf kökünden etken:
Tâ'nın dammı, lâm'ın fethiyle, edilgen:
Madmûm nûn ile, ihlâf kökünden mütekellim:
Zây'ın fethi, lâm'm sü-kûnuyla, muhâtab: Zây'ın kesriyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
Übeyy ibn Ka'b, İbn Zübeyr, Hasan ve Katâde. İbn Mes'ûd [5419] Çoğunluk. Ebu Hayveh [5420]
Hasan, Katâde, Ebû Nehîk, İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
Ötekiler [5421]
İbn Mes'ûd ve Hasan[5422]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd.
" şeklinde
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Meftûh zâ'dan sonra
İbn Mes'ûd, birincisi meftun, ikinci- , .
A meş, Ibn
si sakin iki lâm ile: Ya'mer ve Katâ'de [5423]
Hâ'mn sükûnu, hafif
râ ile: Ebû Ca'fer.
Nûn'un fethi, hâ'nın
sükûnu, râ'nın
dammıyle: Hz. Alî.
Madmûm nûn ile, tah-
rîk'ten mütekellim: Ötekiler [5424]
İbn Mes'ûd ve Übey [5425]
Sîn'in kesriyle: Çoğunluk.
Sîn'in dammıyle: Ebû Recâ' [5426]
Tensîf kökünden, çoğul
mütekellim: 'Ubeydullâh ibn
Miksem [5427]
98 Sîn'in kesri ve
tahfifiyle: Çoğunluk.
Tevsî* kökünden mâzî: Mücâhid ve
Katâde [5428]
Âyet Kelime; Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
100 Hafif mîm ile, etken
muzâri: Çoğunluk.
jUu Şeddeli mîm ile, edilgen
muzâri': Dâvûd ibn Refî'[5429]
ve bir grup. 102 Meftûh nûn, madmûm
fâ ile: Ebû 'Amr.

[5418] en-Neşr.
[5419] el-Mesâhif: 61. Bazılarına göre İbn Mes'ûd okumuştur.
[5420] Kurtubî: 11/242.
[5421] CâmiVl-beyân: 16/207.
[5422] el-Bahr: 6/276; el-Mesâhif: 61, 147.
[5423] Kurtubî: 11/242; el-Bahr: 6/276; el-Mesâhif: 61.
[5424] föberî'ye göre doğrusu, bu kırâettir (Câmi'u'l-beyân: 16/208).
[5425] Kurtubî: 11/242; el-Bahr: 6/276; el-Mesâhif: 61, 147.
[5426] Kurtubî: 11/243.
[5427] el-Bahr: 6/276.
[5428] Kurtubî: 11/243; el-Bahr: 6/276.
[5429] Kurtubî: U/244. Taberî edilgen kipindeki kırâeti tercîh etmektedir. Çünkü bu, çoğunluğun kırâetidir. Fakat Ebû Amr'ın kırâetinin de doğru îzâhı vardır: Câmi'u'l-beyân: 16/210.

Madmûm yâ, meftûh
fâ ile, edilgen ğâib: Ötekiler.
Yâ'nın fethi, fâ'nın
dammıyle, etken: İbn Hürmüz'den
rivayet . Durer vezninde, suretin
çoğulu: Hasan ve İbn
İyâd. jr Vâv'ın sükünuyla: Çoğunluk [5430]
102 Yâ'nın dammıyle, edil-
gen Mushafa muhalif bir kırâettir. Çoğul mütekellim nû-
nuyla, mansûb: Çoğunluk [5431]
103 Çoğunluk. İbn Mes'ûd [5432]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
108			Çoğunluk.
			Übeyy ibn Ka'b[5433].
112		Cezm ile:	İbn Kesîr.
		' Sü Ref ile:	.Ötekiler.
113		İhdas kökünden, mad-	
		mûm yâ ile:	Çoğunluk.
		Çoğul mütekellim	
		nûnuyla:	İbn Mes'ûd,
			Hasan [5434]
114		Meftûh nûn, meksûr	
		dât ile, vahy mansûb:	İbn Mes'ûd ve
			Ya'kub.
		Madmûm yâ, meftûh	
		sâd ile edilgen, vahy	
		merfû':	Ötekiler[5435]
115		Meftûh nûn, meksûr	
		sîn ile, etken:	Çoğunluk.
		Tesniye kökünden edil-	
		gen mâzî:	Yemânî ve
			A'meş[5436]
		Vasi halinde cîm'e itti-	
		bâen tâ madmûm:	Ebû Ca'fer.
		meksûr:	Ötekiler[5437]
		Etken:	Çoğunluk.
		Edilgen:	İbn Mes'ûd6.
118			Çoğunluk.
			Übey ve İbn

[5430] el-Bahr: 6/278.
[5431] Kurtubî: 11/244; el-Bahr: 6/278.
[5432] el-Mesâhif: 61.
[5433] Kurtubî: 11/247.
[5434] el-Mesâhif: 61; Kurtubî: 11/250; el-Bahr: 6/281.
[5435] el-Mesâhif: 61; Kurtubî: 11/250.
[5436] el-Bahr: 6/284.
[5437] en-Neşr: 2/21Ö.

Kays[5438]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
130			
119	Hemze'nin kesriyle:	Nâfî', Ebûbekr.	
	Hemze'nin fethiyle:	Ötekiler [5439]	
121	Çoğunluk.		
	İbn Mes'ûd [5440]		
122	Çoğunluk.		
	jbn Mes<ûd_		
123	Çoğunluk.		
	İbn Mes'ûd.		
124	Te'nîs elifiyle, tenvinsiz:	Hasan.	
	Tenvinli:	Çoğunltık.	
	Çoğunluk.		
	yâ ile: Bir grup[5441]		
125	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi*, İbn Kesîr.	
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.	
128	Yâ ile:	Çoğunluk.	
	Nün ile -ki anlam bakımından bu daha açıktır-:	ibn Abbas ve İbn Ebî Leylâ.	
	Yâ ile ve yerine ile:	Abdullah ibn Mes'ûd [5442]	
	Hafif şîn ile, etken:	Çoğunluk.	
	Şeddeli şîn ile temşiye kökünden, edilgen:	Muhammed ibn Semeyfa'[5443]	
	Nasb ile:	Çoğunluk.	
	Cerr ile, ya atfen:	Hasan ve *îsâ ibn Ömer [5444]	

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Tâ'nın dammı, dât'ın fethiyle edilgen:	Kisâ'î, Ebûbekr.	
	Tâ'nın fethiyle, etken:	Ötekiler.	
13	Hâ'nın fethiyle:	Ya'kub, 'îsâ ibn 'Ömer.	
	Hâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.	

[5438] el-Mesâhif:. 147.
[5439] el-Mesâhif: 61.
[5440] Taberî, ye atfen meftûh hemze ile okumasını daha çok beğeniyor (Câmi'u'l-beyân: 16/223).
[5441] el-Bahr: 6/287.
[5442] Bkz. Kurtubî: 11/260; el-Bahr: 6/288; Câmi'u'l-beyân: 16/231.
[5443] el-Bahr: 6/289.
[5444] el-Bahr: 6/290.

132 Kafin dammıyle: Çoğunluk.
Kafin kafa idğâmiyle: Vessâb'ın iki oğlu
ve Ya'kub'dan rivayet'.[5445]
133Tâ ile, müennes kipi,
beyyine muzâf: Nâfi', Ebû 'Amr,
İbn Cemmâz,
Hafs.
Beyyine izâfetsiz, tenvîn
ile: Kisâ'î'nin nakli[5446]
Üzekker kiP"
beyyine yine muzâf: Ötekiler[5447]
134 fiiller meftûh nûn ile,
etken: Çoğunluk.
135 Hitâb tâsıyle, sevîyy,
fa'îl vezninde: Çoğunluk.
öâib kipi, suvvâ fu'lâ
vezninde: Yahya, İbn Ya'mer
ve Cahderî. ibn 'Abbâs. tbn Mes'ûd [5448]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Fiiller madmum nûn ile, edilgen:	Bir kırâet [5449]	
135	Hitâb tâsiyle; seviy, vezninde:	Çoğunluk.	
	Gâib yâ'sıyle, usuvvâ, .tıkalı hemzesiz elif ile:	şeddeli vâv'dan sonra Yahya ibn Ya'mer ve Âsim el-Cahderî[5450]	

ENBİYÂ SÜRESİ 1128
Tefsîr: 1128
Tefsîr: 1129
Tefsir: 1129
Tefsir: 1130
Tefsîr: 1130
Tefsir: 1131
Tefsir: 1132
Tefsir: 1132
Tefsir: 1133
Tefsir: 1133
Tefsîr: 1133
Tefsîr: 1134
Tefsir: 1134
Tefsîr: 1134
Tefsîr: 1135

[5445] el-Bahr: 6/292.
[5446] Kurtubî: 11/264.
[5447] Tebsırah: 589-596; en-Neşr: 2/319-323.
[5448] el-Mesâhif: 61, 201; Kurtubî: 11/265-266. tbn 'Abbâs kırâeti da olabilir.
[5449] Kurtubî: 11/264; el-Bahr: 6/292.
[5450] Kurtubî: 11/265-266.

Tefsir: 1136
Tefsîr: 1136
Tefsir: 1137
Tefsîr: 1138
Tefsir: 1139
Tefsir: 1139
Tefsir: 1139
Tefsir: 1141
Enbiyâ Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1141
Enbiyâ Sûresi Kırâet Farkları 1143

ENBİYÂ SÜRESİ

Dizilerinin büyük kısmında geçmiş peygamberlerin öyküleri ve onların Allah'a bağlılıkları anlatıldığı için peygamberler anlamına gelen enbiyâ, sûrenin adı olmuştur.
Sûrede, Hz. Peyğamber'i küçümseyen inkarcılar, çevirdikleri entrikalar yüzünden şiddetle kınanmakla; Allah'ın birliğine, çocuk edinmekten münezzeh olduğuna, peygamberlerin insanlar arasından gönderilmesi gerektiğine dair kanıtlar sevk edilir. Allah'a kulluk ile meşgul olan melekler övülür ve ibret için gözler, Allah'ın göklerdeki ve yerdeki kudret ve sahnelerine çevrilir. Yine ibret için bazı peygamberlerin kıssalarından parçalar sunulur, iyi huylu kâfirlerin âhiretteki durumları açıklanır, peygamberin görevi ve amaçları anlatılır.
Konuları arasındaki sıkı bağlılık, âyetlerinin birbiri ardından indiği yargısını doğurur. Mekke devrinin ortalarında ve İbrahim Sûresinden sonra indiği anlaşılan bu sûrede 112 âyet vardır. Buhârî, Abdullah ibn Mes'ud'un: "Benû İsrâîl, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ, Itâk-ı evveldendir. Onlar benim tilâdımdaniMekke'de ilk öğrendiğim sûrelerden)^//-" dediğini rivayet etmiştir. [5451] Resmî sıralamada 21., iniş sırasına göre 73. sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- İnsanların hesaplan yaklaştı, fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler. 2- Kendilerine Rablerinden gelen her yeni ikazı mutlaka eğlenerek dinlerler. 3- Kalb-İeri eğlencededir. O zulmedenler, aralarında şu konuşmayı gizlediler: "Bu da sizin gibi bir insan değil mi? Şimdi siz göre göre büyüye mi kapılacaksınız?" 4- De ki: "Rabbim gökte ve yerde konuşulan her sözü bilir, (O'ndan gizli kalan hiçbir şey yoktur). O, işitendir, bilendir*'. 5- "Hayır, dediler, (Muhammed'in söyledikleri), karmakarışık hayallerdir; hayır onu uydurmuş, hayır, o şâirdir. (Eğer gerçekten peyğam-berse) öncekilerin (mu'cizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mu 'öze getirsin."

Tefsîr:

1-5 nci âyetlerde hesap vermeleri yaklaştığı halde insanların hâlâ gaflet içinde gerçeği dinlemeden yüz çevirdikleri, Rablerinden gelen uyarıları ciddiyetle dinlemedikleri, onlarla alay ettikleri, kendi aralarında Peygamber için kâh büyücü, kâh uydurmacı, kâh şâir dedikleri, ondan peygamberliğini ispat için eski peygamberlerin getirdikleri gibi mu'cizeler getirmesini istedikleri anlatılmakta ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Allah'ın gökte ve yerde konuşulan her sözü bildiğini söylemesi emredilmektedir.
4 ncü âyetteki " fi'lini, Medine ve Basra kari'lerinin tamamı ve Kû-felilerin de bazıları emir kipinde " şeklinde okumuşlardır [5452]. Sözgelişine daha uygun olduğu için tercemede bu kıraati esas aldık. Bu kıraat ihtilâflarının, daha ziyâde ilk Arap yazısının yazım karakterinden çıktığı anlaşılır. Çünkü ilk zamanlarda kaf ile lâm arasına uzatma elifi konmaz. Böyle olunca da kelimeyi şeklinde de, " şeklinde de okumak mümkün idi. Kûfe'li-lerin çoğunun benimsediği gibi fiil mazi okunursa, Öznesi Hz. Muhammed'e giden bir zamir olarak "o dedi" anlamı çıkar. Fakat daha önce Muhammed sözü geçmediği için bu kırâet pek uygun düşmüyor.
2 nci âyette onların: "Rablerinden gelen bir muhdes zikri" gayri ciddî, eğlenerek dinledikleri ifade edilir. Muhdes, yeni, sonradan olmuş demektir. Âyetin kasdı, Kur'ân'ın inmekte olan yeni yeni âyetleridir. Çünkü Kur'ân, hemen bir defada değil, Peygamberin görevlendirilişinden itibaren yirmi üç yıl içerisinde parça parça inmiştir. İşte inkâr edenler, her yeni vahiy geldikçe onunla alay etmişlerdir.
Bazı kelâmcılar, bu âyette zikri niteleyen muhdes kelimesini, Kur'ân'ın sonradan var olduğuna delil saymışlardır. Bunlara karşı olan kelâmcılar da: "Eğer ortak koşanlardan biri eman dileyip yanına gelmek isterse onu yanına al ki Allah'ın sözünü işitsin..." [5453] âyetinin bildirdiği gibi Kur'ân'ın, Allah'ın kelâmı olduğunu, kelâmının-da Allah'ın kadim sıfatlarından olduğunu, Allah'ın zâtı gibi kadim olan sıfatlarına sonradan olma ve yaratılma gibi şeyler atfedilemeyeceğini söylemişlerdir.
İşte Kur'ân'ın yaratılmış olup olmadığı sorunu, daha sonra Abbasî halifesi Me'mun zamanında yirmi yıl süren büyük bir kargaşaya neden olmuştur. Bu yüzden birçok din uzmanına baskı ve işkence yapılmıştır ki bunların başında Ahmed ibn Hanbel gelir.
Aslında bu sorun, daha genel bir sorunun dalıdır. Genel sorun, Allah'ın sıfatlan üzerinde ehli sünnet ile mu'tezile arasındaki görüş ayrılığıdır. Mu'te-zile'ye göre Allah'ın sıfatları zâtiyle aynıdır. Allah zatiyle âlimdir, zatiyle ka-dirdir, zatiyle konuşandır... Zâtından ayrı olarak ilim, kudret, kelâm vs. gibi sıfatları yoktur. Allah'ın zâtı gibi kadim sıfatları olduğunu söylemek, kadimin çoğalması sonucunu doğurur. Allah'ın çoğalması mümkün değildir.
Ehli sünnete göre Allah'ın sıfatları zâtından ayrı değildir. Allah ilmiyle âlimdir, kudretiyle kadirdir, kelâmiyle konuşandır. Ehli sünnet bu sözleriyle sıfatların çoğalmasiyle Kadîm Allah'ın çoğalmasından kaçınmak istemişlerdir. Çünkü onlar da mu'tezile gibi Allah'ın çoğalmasının mümkün olmadığı inancındadırlar.
Daha sonra bu temel görüş ayrılığı, Allah'ın kelâmının sıfatına ve Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ın mahiyeti üzerindeki tartışmalara geçmiştir. Ehli sünnetten bir grup şöyle demişlerdir: Allah, ezelî, kadîm ve zâtından ayrı olmayan bir kelâm ile konuşur. Kur'ân, Allah'ın zâtiyle kaimdir, fakat okunan, dinlenen ve yazılan harfler, aslı ezelî, kadim olan kelâmın kendisi değil, temsilidir. Meselâ insanın kafasında dolaşan fikir başkadır, bu fikrin

[5451] Buhârî, Tefsir, Sûre: 17, 21, Fedâilu'l-Kur'ân: 6.
[5452] CâmiVl-beyân: 17/3; Mefâtîhu'1-gâyb: 22/142.
[5453] Tevbe Sûresi: 6.

harflerle, seslerle okunup yazılan şekli başkadır. İşte ezelî, kadîm Kur'ân, Allah'ın zâtında bulunan düşünceleri, kelâmıdır. Fakat bunun harflerle sahifelere yazılmış, okunan ve dinlenen şekli kadim değildir, sonradan olan şeylerdir. Ezelî kadim olan kelâm, peygamberlere inen sözlerin medlûlü(kavramı)dır. Peygamberlere inen sözler muhdes (sonradan var olmuş) ise de bunların medlulü olan İlâhî kelâm kadîmdir.
Fakat ehli sünnetten, başka bir grupa göre de Kur'ân'ın harflerle yazılmış ve seslerle okunan bu şekli de Allah'ın ezelî, kadîm kelâmından ayrı değildir. Bu da öteki gibi ezelîdir, muhdes değildir.
Mu'tezileye ve birçok kelâm konusunda mu'tezile görüşünde olan İmâ-miyye göre Allah zâtiyle ezelidir, zâtı dışında ayrıca bir kelâm sıfatı yoktur. Allah harfleri ve sesleri yaratır, harflerle ve seslerle okunan ve yazılan Kur'ân yaratılmıştır, ezelî, kadîm olamaz. Çünkü Kur'ân, Mushafın iki kapağı arasında tevatüren bize kadar aktarılan kitabın adıdır. Mushaflara yazılmak, dille okunmak, zorunlu olarak hudûs (sonradan olma) özelliklerindendir.
Fakat ehli sünnete göre yaratılmayan Kur'ân, ses ve harflerle yazılıp okunan bu Kur'ân'ın kendisi değil, bunun dışında bulunan hakikatidir. O, Allah'ın zâtında mevcuttur, zâtiyle kaim ve ezelîdir. İşte bu kâğıtlara yazılanlar o Kur'ân'ın işaretidir.
Her iki grup da Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine inanmakla beraber sonradan Arapçaya giren felsefî düşüncelerin etkisiyle bu ayrılıkların ve tartışmaların içine düşmüşlerdir. Bu tür düşünce ayrılıklarını tarihi şartları içine bırakmalı ve müslümanlar böyle ihtilâflara dalmadan Kur'ân'ın Allah'ın bir melek vasıtasiyle Muhammed'e (s.a.v.) vahyi olduğuna inanıp dediklerini yapmağa çalışmaları yeterlidir. Kur'ân'ın istediği budur'.[5454] Yoksa Allah'ın zâtıyla beraber sıfatları kadimdir, değildir gibi sözler insanı hiçbir yere götürmez. Çünkü bizim, ne Allah'ın zâtının, ne de sıfatlarının mahiyetini kavramamız mümkündür.
6- Bunlardan önce helak ettiğimiz hiçbir kent inanmamıştı, şimdi bunlar mı inanacaklar? Biz senden önce yalnız kendilerine vahyedilen erkeklerden başkasını elçi göndermedik. Eğer bilmiyorsanız kitap ehline sorun. 8- Biz onları yemek yemeyen cesetler yapmadık, ölümsüz de değillerdi. 9- Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik, onları ve dilediklerimizi kurtardık, aşırı gidenleri helak ettik. 10- Andolsun, size, içinde sânınız bulunan bir Kitap indirdik. Aklınızı kullanmıyor musunuz?

Tefsîr:

6 nci âyette Allah'ın helak ettiği geçmiş milletlerin hiçbirinin inanmadığı bildiriliyor, sonra: "Bunlar mı inanacaklar?" diye bir inkâr sorusu yöneltiliyor. Bu ifadeden, helak edilmiş milletlerden hiçbirinin inanmadığı, bu Kureyş müşriklerinin de o inanmayıp helak edilen milletler gibi helaki hakkettiği anlamı çıkıyor.
7-9: Allah'ın, daha önce gönderdiği peygamberler de vahiy alan adamlardı. Onlar da diğer insanlar gibi yaşarlardı, yemek yerler, su içerlerdi. Onların öteki insanlardan tek farkı, vahiy almaları idi. Allah onlara verdiği sözü doğrulay ip onları ve onlara inananları kurtarmış, sınırı aşanları da helak
etmişti.
İşte Hz. Muhammed Aleyhisselâm da o peygamberlerden biridir. O da Allah'ın vahyine mazhar olan bir elçidir. Daha önceki İlâhî kitapları okumuş olanlar bu gerçeği bilirler. Bilmeyenler de onlardan sorup öğrenebilirler. Öteki peygamberleri yalanlayanlar nasıl sonunda cezalarını çekmişler, helak olup gitmişlerse, Hz. Muhammed'i yalanlayanlar da öyle helak olup gideceklerdir.
10 ncu âyette Kur'ân'ın muhataplarına hitaben: "Biz size, sizi uyaran, sizin şanınızı yükseltecek olan bir Kitap gönderdik, düşünmüyor musunuz?"
buyurularak, yoldan sapanlar doğru yola çağırılıyor. Bu âyetteki zikir kelimesi üç anlama gelebilir:
1) Şân, şeref. 2) Uyarı, va'd ve va'îd, 3) Din konusunda gerekli olan şeylerin açıklaması. Kelimede her üç anlam da vardır. Yüce Allah, insanlara, sizin şerefiniz ve sânınız olan, sizi uyaran ve dininiz konusunda size gerekli olan şeyleri açıklayan bir Kitap indirdik buyuruyor ve akıllarını başlarına alıp o Kitaba uymalarını hatırlatıyor.
11- Zulmeden nice şehri kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka bir topluluk getirdik. 12- Azabımızı hissettikleri zaman onlar, derhal oradan (kaçmak için hayvanlarını) mahmuzluyorlardı. 13- "(Boşuna) kaçmayın, içinde şımartıldığınız nimetlere ve yurtlarınıza dönün, çünkü sorguya çekileceksiniz!" 14- "Eyvah bize, dediler, gerçekten biz haksızlık edenlermişiz!" 15- Bu mırıldanmaları sürüp giderken biz onları, biçilmiş yaptık, sönüp gittiler.

Tefsir:

Bu âyetlerde, dünyâda ömürlerini küfür ve zulümle geçiren insanların, dünyâdan âhirete geçişleri tasvir edilmektedir:
11-15 nci âyetlerde Allah'ın, haksızlık eden nice kentleri mahvedip yerlerine başka topluluklar yetiştirdiği; Allah'ın hışmını, azabını sezince o kavimlerin kaçmağa çalıştıkları bildiriliyor, sonra onlara hitaben: "Boşyere kaçmak için atalarınızı mahmuzlamayın, içinde şımartıldığınız nimetlere ve yurtlarınıza dönün, siz sorguya

[5454] et-Tefsîru'l-hadîs: 6/156-158.

çekileceksiniz" buyuruluyor. İşte o zaman zâlimler, dünyâda haksızlık etmiş olduklarını anlıyorlar; "Meğer biz hayâtımızı haksızlık ederek geçirmişiz" diye suçlarını itiraf ediyorlar.
Ama bu itirafın bir yararı olmaz. Allah onları ot gibi biçip can çıralarını söndürünceye kadar böyle yalvarırlar, fakat Allah'ın azabı geldikten sonra yalvarmalarının hiçbir yararı yoktur.
16- Biz göğü, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlence için yaratmadık. 17- Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık, böyle yapardık. 18- Hayır, biz hakkı bâtılın üstüne atarız da O onun beynini parçalar, derhal batılın cam çıkar. (Allah'a) yakıştırdığınız niteliklerden ötürü vay sizin halinize! 19-Göklerde ve yerde kim varsa hep O'nundur. O'nun yanında bulunanlar, O'na kulluk etmeğe böbürlenmez ve bundan yorulmazlar. 20- Gece gündüz tesbîh ederler, hiç ara vermezler (bıkmazlar). 21- Yoksa ortak koşanlar, yerden, ölüleri diriltecek tanrılar mı edindiler? 22- Eğer yerde, gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, ikisi de bozulup gitmişti. Arşın sahibi Allah, onların nitelendirmelerinden yücedir. 23- O, yaptığından sorulmaz, ama onlar (yani o tanrı diye taptıkları veya insanlar) sorulurlar. 24- Yoksa O'ndan başka tanrılar mı edindiler? De ki: "Kesin delilinizi getirin. İşte benimle beraber olanların da öğütü ve benden öncekilerin de öğütü budur." Ama çokları hakkı bilmezler, bundan dolayı onlar yüz çevirirler. 25- Senden önce hiçbir elçi göndermedik ki ona: "Benden başka tanrı yoktur, bana kulluk edin!" diye vah-yetmiş olmayalım.

Tefsir:

16-17: Yüce Allah, gökleri ve yeri eğlence için yaratmamıştır. Bunları yaratmasında hikmetler vardır. Hâşâ eğer Allah'a eğlence gerekseydi, kendi katından bir eğlence edinirdi, bu kâinatı yaratmasına gerek yoktu. Bu âyetlerden insanın, boş yere değil, sorumluluk için yaratıldığı anlaşılmaktadır.
17 nci âyette " Yapacak olsaydık, böyle yapardık" cümlesinki " ji"in şart değil nefiy (olumsuzluk) için olduğunu söyleyenler de vardır ki bu takdirde âyetin ikinci şıkkından: "Biz böyle bir şey yapmadık" anlamı çıkar.
18-20: Kazf: Sert bir şeyi başka bir şeyin üzerine şiddetle atmak, demğ ise içi boş olan bir şeyi kırmaktır. 18 nci âyette Allah, hakkı, içi boş olan bâtılın üzerine şiddetle vurup batılın beynini patlatacağını, canı çıkan batılın yok olup gideceğini bildirmektedir. Burada gerçeği taşıyan hak, batılın üzerine atılınca boş olan bâtılı parçalayıp onun canını çıkarmaktadır. Bu ifadede güçlü'bir isti'âre-i îasrîhiyye (açıklama istiaresi) vardır.
Gerçek karşısında bâtıl yok olup gider. Allah hakkında yakışıksız sözler söyleyen, O'na çocuk isnâdedenler, ya da bu kâinatın bir gerçek olmadığını söyleyenler, kendilerine yazık etmiş olurlar. Allah, kâinatı gerçek olarak yaratmıştır. Göklerde ve yerde olanlar ve yüce katında bulunanlar hep Allah'ın kullarıdır. Onlar O'na kulluk etmeğe böbürlenmez, bundan yorulmaz ve usanmazlar. Gece gündüz O'nu teşbih eder, asla bıkmaz, üşenmez, ara vermezler.
21 nci âyette: "Yoksa yerden, ölüleri dirilten tanrılar mı edindiler?"bu-yuruluyor. Şu yeryüzündeki maddelerden yapılmış; ölüleri değil, kendilerini dahi diriltmekten âciz şeylerin Tanrı olamayacakları açıklanıyor. Arzdan, insan eliyle yapılmış şeylerin Tanrı oldukları nasıl iddia edilebilir?
22-23 ncü âyetlerde de göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrı olsaydı göklerin ve yerin düzeninin bozulmuş olacağı bildiriliyor. Arşın sahibi, yani kâinatın hükümdarı olan Allah, müşriklerin taktıkları sıfatlardan tenzih ediliyor. O hükümdarın, hiç kimseye karşı sorumlu olmadığı, fakat insanların, özellikle O'na yakışmaz sıfatlar takanların sorumlu oldukları vurgulanıyor.
24 ncü âyette de Allah'tan başka tanrılar edinen müşriklerden, inançlarının doğruluğunu belgeleyen kanıt getirmeleri isteniyor. Ve sonunda da: "İşte benimle beraber olanların ve benden öncekilerin zikri budur" deniyor. Hz. Peygamber'in kendi ağzından söylenen bu cümlenin anlamı şudur: İşte bana gelen Kitabın ve benden öncekilere inmiş olan kitapların anlattığı gerçek, Allah'ın tek Tanrı olduğudur. O'ndan başka tanrı yoktur. Âyetin sonunda da insanların çoğunun bilmedikleri, gerçekten yüz çevirdikleri belirtilmiştir.
25 nci âyette de Allah'ın, gönderdiği bütün elçilere, yalnız kendisine kulluk etmelerini vahyettiği bildirilmektedir. Bu âyetteki vahiy kelimesi, muzâri fi'linin üçüncü şahıs tekil edilgeni olarak şeklinde de okunmuştur ki o zaman mânâ: "Benden başka Tanrı yoktur, yalnız bana kulluk edin, diye vahyedilmiştir" şekline girer'.[5455]
26- "Rahman çocuk edindi" dediler. O, yücedir. Hayır, (Rahmân'ın çocukları sandıklan melekler, O'nun) değerli kullar{\)dır. 27- O'ndan önce söz söylemezler ve onlar, O'nun buyruğunu yaparlar. 28- Allah, onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir; Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat edemezler ve onlar, O'na saygıdan titrerler. 29- Onlardan her kim: "Ben O'ndan başka tanrıyım!" derse onu cehennemle cezalandırırız. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız.

Tefsîr:

26-29: Allah'ın birliğini ve ortaklardan münezzeh olduğunu bildiren yukarıdaki âyetlere bağlı bulunan bu âyetler

[5455] Kâsimî, Mehâsinu't-Te'vîl.

de Rahmân(çok şefkatli, merhametli Allah)ın çocuk edinmekten münezzeh olduğunu, O'nun çocuğu zannedilen şeylerin (yani Allah'ın kızları sanılan meleklerin) gerçekte Allah'ın seçkin kulları olduklarını; O'nun huzurunda gayet saygılı bulunduklarını; O'ndan önce konuşmadıklarını ve O'nun buyruklarını yerine getirdiklerini; her halleri Allah'a ma'lûm olan, son derece saygılı, o gözde kulların, yalnız Allah'ın razı olduğu kimselere şefaat edeceklerini; onlar içinde Allah',tan başka tanrı olduğunu iddia eden olursa derhal cehenneme atılacağını bildirmektedir.
Mekke'de inmiş olan bu âyetler, melekleri Allah'ın kızları, cinleri de Allah'ın hısımı sanan müşriklerin inançlarını reddetmektedir. Allah'ın çocukları sanılan melekler, Allah'ın kullarıdır, O'nun buyruklarını yerine getirirler, O'nun emri dışına çıkmazlar. O'na son derece saygılıdırlar, O'ndan önce asla konuşmazlar. Allah onların her hallerim bilir. Onlar yalnız Allah'ın razı olduğu kimselere şefaat ederler. Tanrılık iddia edemezler. Çünkü böyle bir şey iddia eden derhal cehenneme atılır.
28 nci âyette, melekleri tanrılaştıran, onların kendilerine şefaat edeceklerini iddia eden müşriklerin bu inançları reddedilmektedir. Melekler Allah'ın kullarıdır. Onlar ancak Allah'ın razı olduğu kimselere şefaat ederler. Allah kendisine ortak koşulmasından ve ortak koşandan razı olmaz. Öyle ise müşriklerin, şefaatçi olacakları niyetiyle meleklere tapmaları boştur. Çünkü melekler, Allah'a ortak koşanlara şefaat edemezler. Meleklerin şefaatlerine ermek için Allah'ı birlemek ve yalnız O'na kulluk etmek gerekir.
30- O nankörler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık? Hâlâ inanmıyorlar mı? 31- Yer, onları sarsmasın diye onun üstünde dağlar yarattık. Ve istedikleri yere gidebilmeleri için orada geniş yollar açtık. 32- Göğü korunmuş bir tavan yaptık; onlarsa hâlâ göğün (Allah'ın kudretini gösteren) âyetlerinden yüz çevirmektedirler. 33- Geceyi, gündüzü, güneşi, ayı yaratan O'dur. Bunların her biri bir yörüngede yüzmektedir.

Tefsir:

30: Ratk: Birbirine yapışık olmak, fatk ise yarmak, birbirinden ayırmak demektir. Yüce Allah bu âyette önce birbirine yapışık olan göklerle yeri birbirinden ayırdığını ve her canlı şeyi sudan yarattığını buyurmaktadır.
En son bilimsel teoriye göre dünyâmız da dahil bütün yıldızlar birleşik bir gaz kütlesinden kopmuştur. Bu gaz kütlesinden ayrılan parçalar, güneşleri, gezegenleri meydana getirmiş, böylece pek çok güneş sistemi, galeksi hasıl olmuştur. Milyarlarca yıldan beri dönen gazdan bir ateş kütlesi güney ekvatoru bölgesinden, üzerinde yaşadığımız dünyâ ve diğer gezegenler kopmuştur. Dünyamız, güneşin diğer uyduUviyle birlikte hem kendi çevresinde, hem de güneşin çevresinde dönmeğe başlamıştır. Diğer güneşlerin de kendilerinden kopmuş gezegenleri vardır. Kâinatta en az üçyüz milyon Arz (dünyâ) vardır ama bizim güneşimizin gezegenleri içinde bizim dünyâmızdan başkasında böyle mükemmel bir hayât yoktur. Çünkü onlarda böyle bir hayât için uygun ortam mevcut değildir. Yalnız Merih(Mars)ta bir çeşit hayât olabileceği tahmin ediliyor. Merih'te donmuş halde suya rastlanmıştır. Ama henüz hayât hakkında kesin bir kanıt yoktur !.[5456]
Dünyâ güneşten koptuğu gibi güneş de kendinden büyük başka bir güneşten, o da daha büyük bir güneşten kopmuş olduğu güneşin çevresinde dönmeğe başlamıştır. Her güneşinçevresindeki gezegenleri, uzayda onun çevresinde yüzdüğü gibi her güneş de ana güneşinin çevresinde yüzmektedir. "Bunların her biri bir felekte (yörüngede) yüzmektedir" cümlesi, tam bu teorinin söylediği gibi dünyanın, a,yın, güneşin birer yörüngede yüzdüklerini ifade etmektedir.
Kâinatın oluşumu hakkındaki bu teoriyi Kur'ân'ın indiği çağda ne Araplar, ne de başka-milletler biliyorlardı. O zaman yıldızların, feleklerinde sabit, onlara çakılı olduğu sanılıyordu. Kur'ân ise bunların feleklerinde yüzdüğünü söylüyor. Yüzmek için cismin serbest olması, bir şeye asılı veya çakılı olmaması gerekir. Demek ki Kur'ân'ın dediği, o zamanki kâinat düşüncesine aykırıdır. Ve ilim ilerledikçe Kur'ân'ın söylediğini doğrulamıştır.
Keza bu âyette, her canlı şeyin sudan yaratıldığı buyurulmaktadır. Bundan hayâtın suya dayalı olduğu anlaşılır. Tabii bu hayât, şu dünyamızdaki hayâttır. Burada canlıların birleşiminin yarıdan fazlasını su oluşturmaktadır.
31-32 nci âyetlerde Allah'ın, dünyânın, sallanıp insanları sarsmaması için yeryüzünde yüksek dağlar yarattığını, fakat insanların istedikleri yere gidebilmeleri için de dağların arasında geçitler yaptığını, göğü de arz üzerinde, korunmuş bir tavan kıldığını bildirmektedir. Dünyâ ilk anda alevli bir ateş idi. Kabuğu yavaş yavaş soğuyup merkezdeki ateşi çeviren bir kılıf halini aldı. Merkezi ateş olan dünyadan yer yer ateşler fışkırır, işte bunlar volkanlardır. Volkanlar, dünyanın, merkezinde kükreyen ateşleri dışarıya atıp nefes alması demektir.
Eğer dünyada merkezi çeviren bu kaya tabakası olmasaydı, her taraftan ateşler fışkırırdı. Dünya sallanıp dururdu. Ateş küreyi çevreleyen bu kaya tabakası, yer yer dağlan meydana getirmiştir. Dağlar, merkezi çevreleyen kaya tabakasının yükseltileridir. Dağlar olmasa, altındaki ateş kükrer, taşar ve her yandan volkanlar fışkırır. Dağlar, altındaki ateş tabakasını baskılamakta, onun fışkırmasını önlemektedir. Bunlar büyük depremleri önler.[5457]
Allah'ın "korunmuş tavan" kıldığı gök, Arzın üstünde kubbe gibi görünen Atmosfer tabakasıdır. Arzın çevresini 600-1000 km. yüksekliğinde bir Atmosfer tabakası sarar. [5458] İşte âyette gök diye isimlendirilen bu tabaka, arzın

[5456] Encyclopeaedia Britanica, 11/530. Mars maddesi.
[5457] e!-Cevâhir fî Tefsîru'l-Kur'ân: 10/190.
[5458] Son bilimsel araştırmalar, yoğunluğu az atmosfer tabakasını birkaç bin kilometreye kadar uzandığını göstermiştir. Encyclopaedia

koruyucu tavanıdır.
Önce âyette şeytanların, göğe sokulup gök haberlerini çalamayacakları, çünkü göğün onlara engel olacağı anlamı vardır. HİCr Sûresinin 16-17 nci âyetlerinde bu anlam açıklanmıştır. Ayrıca Arzın çevresini saran Atmosfer tabakasının dünyayı koruyuculuğuna da işaret mevcuttur. Uzaydan gelen güneş ışınları, atmosfer tabakasından süzülerek geçer. Güneşin bir anda yaydığı ışık şelâlesi, tâ ilk insandan bu yana insanların bugüne kadar ürettiği bütün enerjiden fazladır. Eğer Atmosfer tabakası olmasaydı, güneşten doğrudan dünyaya çarpacak ışınlar, bu korkunç enerji, dünyanın üstünde hayattan eser bırakmazdı. İşte atmosfer tabakası, bir tavan gibi uzaydan gelecek ışınlara karşı dünyayı korumaktadır,
33 ncü âyette geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan Allah'ın kudretiyle yıldızların her birinin bir felekte yüzdüğü belirtilir. Dahhâk'e göre felek, yıldızların yörüngeleridir. [5459] İşte yıldızlardan herbirinin bir yörüngede yüzdüğü, yani uydusu olduğu güneşin çevresinde döndüğü gerçeğine Kur'ân'da işaret edilmiştir.
"Yoo yemin ederim o geri dönüp gizlenenlere!" [5460] âyetleri de yıldızların kendi kendine döndüklerini, gösterir. Gerçeği Allah bilir.
34- Senden önce hiçbir insana ebedî yaşama vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedî mi kalacaklar (sanki)? 55- Her nefis, ölümü tadacaktır. Biz, sizi sınamak için şerre de, hayra da müptelâ kılıyoruz, sonunda bize döndürüleceksiniz.

Tefsir:

34-35: Müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in yakında öleceğine, böylece onun peygamberlik dâvasının biteceğine inanıyor: "Bir şâirdir, zamanın felâketlerine çarpılmasını gözetliyoruz" [5461] diyorlardı. İşte böyle diyen müşrikleri red için yüce Allah, peygamberine hitaben: "Biz senden önce hiç kimseyi ebedî yaşatmadık. Sen ölürsen onlar ebedî mi yaşayacaklar sanki?"^ buyuruyor. Ve her canlının ölümü tadacağını, Allah'ın, insanları şer ve hayır ile denemekte olduğunu, yani kâh belâlarla, üzücü olaylarla; kâh da nimetlerle, sevindirici olaylarla imtihan ettiğini ve herkesin Allah'a döndürüleceğini, yani O'nun huzurunda sorguya çekileceğini bildirmektedir.
Her canlının ölümü tadması, ruhun, ölmekte olan cesedin ızdırabını duyması demektir. Izdırabı hisseden, azabı, elemi duyan ceset değil, cesede hayât veren ruhtur. Ölmekte olan canlı varlığın ölüm ızdıraplarını duyan ruhtur. Ruh ölüm ızdıraplarını duya duya sonunda bedenle olan bağını koparır, bedenden ayrılıp kendine mahsûs âleme gider. Ölüm bedene özgüdür, ruh ölmez. Zâten ruh da bedenle birlikte ölmüş olsa, Ölümün tadını, yani ızdırabını duyamaz. Çünkü ölen şeyin ızdırap duyması sözkonusu olamaz.
Bu âyet ruhun Ölmediğini, bedenden ayrılıp, beden içinde iken yaptıklarının hesabını vermek üzere Allah'ın huzuruna götürüleceğini ifade eder. "Her* nefis ölümü tadacaktır... Sonunda bize döndürüleceksiniz" âyeti bunu gösterir.
36- İnkâr edenler seni gördükleri zaman seni ancak alaya alırlar: "Sizin tanrılarınızı diline dolayan bu mu?" diye. Oysa kendileri Rahman 'in zikrini kabul etmiyorlar. 37- İnsan aceleden yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim, benden acele istemeyin, 38- *'Doğru söyleyenler iseniz bu (bizi) tehdîd (ettiğiniz azâb) ne zaman?" diyorlar". 39- İnkâr edenler, ne yüzlerinden, ne de sırtlarından ateşi saramayacakları ve yardım da olunmayacakları zamanı bir bilselerdi (azabı böyle çabuk istemezlerdi)/ 40- Doğrusu o, onlara ansızın gelecek, onları şaşırtacak, ne onu reddedebilecekler, ne de kendilerine mühlet verilecek. 41- Andolsun senden önceki peygamberlerle de alay edildi, ama onlarla alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi.

Tefsir:

36 ncı âyette kâfirlerin, putların tanrı olamayacağını söyleyen Peygamber (s.a.v.) ile alay edip Rahmân'ın zikrini yani Allah'ın gönderdiği uyarıyı, yahut peygamber göndermesini veya Allah'ı Rahman adiyle anmayı kabul etmediklerine işaret buyurulduktan sonra:
37 nci âyette de insanın çok aceleci olduğuna, yaratılışında acelecilik bulunduğuna dikkat çekiliyor. İşte müşriklerin de yaratılışlarındaki bu acelecilikten dolayı azabı çabuk istedikleri, hemen gelmediği için, hiç gelmeyeceğini sanarak, kendilerini azapla korkutan Peygamber ile alay ettikleri anlatılmış oluyor. Ve yüce Allah onlara, âyetlerini mutlaka göstereceğini, acele etmemelerini bildiriyor. Bu, onlara ağır bir tehdîddir. Bu suretle gereksiz yere acele etmenin uygun bir davranış olmadığı da belirtiliyor.
38-39: Azabın hemen gelmediğine bakan inkarcılar, mü'minlere: "Doğru söylüyorsanız, bizi tehdid ettiğiniz azap ne zaman gelecek?" diyorlardı. Eğer bu adamlar, canlarını yakan o azabı, yüzlerinden ve sırtlarından savamayacakları ve kendilerine hiç kimsenin yardım edemeyeceği durumu bilselerdi böyle acele etmezlerdi.
40 ncı âyette azabın birden bire geleceği ve geldiği zaman onu geri çevi-remeyecekleri belirtildikten sonra 41 nci âyette daha önceki peygamberlerle de alay edildiği, fakat sonunda alay edenlerin cezalarını çektikleri, alay et-

---

Britanica, 2/307, Athmosphere maddesi.
[5459] Mefâtîhu'1-ğayb: 22/167.
[5460] Tekvîr Sûresi: 15-16.
[5461] Tûr Sûresi: 30.

tikleri azabın kendilerini sarıp mahvettiği belirtilerek Peygamber Aleyhisse-lâm teselli ediliyor. Kâfirlerin bu alaylı sözleri, alay maksadiyle acele azap istemeleri, daha önce birkaç kez zikredilmişti.
42- De ki: "Gece gündüz sizi Rahmân'dan kim koruyacak?" Hayır, onlar Rablerinin zikrinden yüz çeviriyorlar. 43- Yoksa onları bize karşı koruyacak tanrıları mı var? Ne kendi kendilerine yardım edebilirler, ne de bizim tarafımızdan onlara sahip çıkılır. 44- Biz onları ve atalarını yaşattık, nihayet kendilerine ömür uzun geldi (ebedî yaşayacaklarını sandılar). Bizim, Yer'e gelip onu, uçlarından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Üstün gelenler onlar mı (yoksa biz miyiz)?

Tefsir:

42-43 ncü âyetlerde gece gündüz insanı Allah'ın kazasından, azabından koruyacak, Allah'tan başka bir Tanrı bulunmadığı, soru tarzında anlatılıyor. İnsanı koruyan Allah'tır. İnsan Allah'a isyan ederse, Allah onu derhal cezalandırabilir. Onu Allah'a karşı koruyacak bir tanrı ve koruyucu yoktur. Allah, âsi kullarını hemen cezalandırmıyor, onlara fırsat veriyorsa bu, onlara acıdığından dolayıdır. Yoksa o tanrı diye taptıkları şeyler, kendilerini Allah'a karşı koruyamaz, Allah'ın azabına engel olamazlar. Yalnız başına kalan o müşrikler, ne kendi kendilerine yardım edebilirler, ne de Allah onlara sahip çıkar. Allah'ın azabı içinde kalırlar.
44 ncü âyette ataları ve kendileri rahat yaşatılan müşriklerin, bu ömrün hiç bitmeyeceğini, böyle sürüp gideceğini; yahut Allah'ın cezasına çarpılmış olan eski milletlerin üzerinden uzun süre geçtiği için onların başlarına gelenlerden hiç ibret almadıkları belirtiliyor. Ve Allah'ın, Yer'e gelip onu uçlarından eksilttiği, o müşriklerin buna engel olamadıkları, yalnız Allah'ın, dediğini yapan ve üstün gelen olduğu vurgulanıyor.
Bu âyette Allah'ın, Arza (yere) gelip onu uçlarından eksiltmesi, birkaç şekilde tefsir edilmiştir:
Allah, kâfirlerin yurtlarını birbiri ardınca ellerinden alıp müslürrtanlara verir; kâfirleri öldürüp sayılarını azaltır. Yahut insanları öldürür, bütün ülkeleri kuşak kuşak helak eder. Yahut Allah, eski milletleri, inkârları yüzünden ardı ardına helak etmiştir. Belki de âyetin ruhuna en uygun olan anlam budur. Âyet, Allah'ın, inkârda direnen eski milletleri kırıp geçirdiğini, azalt1 tığını; onların değil, fakat Allah'ın galip geldiğini hatırlatmaktadır. Mânâ şudur:
Allah'ın, düşmanlarına karşı dostlarına yardım ettiğini, peygamberlerini yalanlayan milletleri helak edip mü'minleri kurtardığını görmüyorlar mı? Bundan ibret almıyorlar mı? Allah mı galip geliyor, yoksa O'nun elçilerine karşı gelenler mi?
Arzın uçlarını kutup bölgeleri kabul eden baz? modernist müfessirlere göre de âyette kutup bölgelerinin basık olduğuna, bu yüzden Arzın tam küre değil, elips şeklinde olduğuna işaret vardır.
45- Üe ki: "Ben ancak sizi vahiyle uyarıyorum. Ama sağırlar, uyarıldıkları zaman çağınyı işitmezler. 46- Andolsun, onlara Rabbinin azabından bir esinti dokunsa: "Eyvah bize biz gerçekten zâlimlermişiz!" derler. 47- Kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Hiç kimseye bir haksızlık edilmez. (İnsanın yaptığı iş) bir hardal dânesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesap gören olarak biz yeteriz.

Tefsir:

45-46 ncı âyetlerde Hz. Peyğamber'in, gelen vahye dayanarak insanları uyardığı, fakat sağırların, kendilerini uyarmak için yapılan çağrıyı duymayacakları; gerçekten yüz çeviren bu insanlara Allah'ın azabından bir esinti dokununca: "Eyvah bize, meğer biz haksızlık etmişiz!" diye feryâd edecekleri,
47 nci âyette de Allah'ın kıyamet gününde adalet terazileri koyacağı, insanların iyilik ve kötülüklerini adaletle tartacağı; hiç kimseye haksızlık etmeyeceği; herkesin hardal danesi ağırlığınca da olsa iyiliğinin ve kötülüğünün hesaba katılıp değerlendirileceği belirtiliyor. Böylece gönüllerde Allah ve âhiret korkusu uyandırılıyor.
48- Andolsun biz, Musa'ya ve Harun'a, hak ve bâtılı ayırdeden ve korunanlar için bir ışık ve öğüt olan Kitabı verdik. 49- Korunanlar, görmeden Rablerinden korkarlar ve kıyamet saatinden de titrerler. 50-Bu da ona (Muhammed'e) indirdiğimiz mübarek (çok yararlı) bir öğüttür. Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz?

Tefsîr:

48-93 ncü âyetlerde öğüt için bir dizi peygamber kıssası anlatılmaktadır. Önce 48-49 ncu âyetlerde Mûsâ ve Harun'a, gıyaben (yani kendisini görmeden, veya kimsenin görmediği yerlerde dahi) Rablerinden korkan» kıyamet saatinden çekinen kimselere, iyiyi kötüyü birbirinden ayırdeden, ışık tutup yol gösteren Tevrat'ın verildiği hatırlatılıyor. 50 nci âyette de Allah'ın indirdiği bu Kur'ân'ın da mübarek bir öğüt olduğu vurgulanıyor. "Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz?" cümlesiyle Kur'ân'ı inkâr edenler kınanıyor.
Bu âyetlerde, Musa'ya ve Harun'a Tevrat'ın verildiğini kabul edenlerin, Peygamber Muhammed'e aynı gerçekleri açıklayan Kur'ân'ı inkâr etmeleri kınanıyor. Bu ifâdeden, müşrik Arapların, Tevrat'ın Allah tarafından Mûsâ ve Harun'a verildiğini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Âdeta burada: Mûsâ ve Harun'a Tevrat'ın verildiğini kabul ediyorsunuz da Muhammed'e indirilen aynı mahiyetteki bu Hak öğütünü niçin inkâr ediyorsunuz? deniliyor. Ayrıca bu âyetlerde Mûsâ ve Harun'a verilen Tevrat'ın, basiretsizlerce inkâr edildiği gibi Kur'ân'ı inkâr edenlerin ve

Tevrat'ı inkâr edenler gibi basiretsiz, manen sağır kimseler oldukları anlaşılıyor.
51- Andolsun biz, daha önce İbrahim'e de doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik. Biz onu biliyorduk. 52- Babasına ve kavmine demişti ki: "Sizin, şu karşısında durup taptığınız heykeller nedir?" 53-"Babalarımızı onlara tapar bulduk" dediler. 54- "Doğrusu siz de babalarınız da açık bir sapıklık içine düşmüşsünüz!" dedi. 55- Dediler ki: "Sen bize gerçeği mi getirdin, yoksa şaka yapanlardan mısın?" 56-"Hayır, dedi, Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbidir ki, onları yaratmıştır. Ben de buna şahitlik edenlerdenim". 57- "Allah'a and olsun ki, siz dönüp gittikten sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım". 58- "Nihayet onları parça parça etti, yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye. 59- "Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zâlimlerden biridir!" dediler. 60- "Onları diline dolayan bir genç işittik, kendisine İbrahim deniliyormuş" dediler. 61- "Onu insanların gözleri önüne getirin de (nasıl cezalandırılacağına) şâhid olsun" dediler. 62- Dediler ki: "İbrahim, tanrılarımıza sen mi yaptın bunu?" 63- "Hayır, dedi, işte şu büyükleri yapmış, onlara sorun, eğer konuşurlarsaf!)". 64- Kendi vicdanlarına başvurup: "Gerçekten sizler haksızsınız!" dediler. 65- Sonra yine eski kafalarına döndürüldüler: "Sen de bilirsin ki bunlar konuşmazlar" dediler. 66- "Peki, dedi, siz Allah'ı bırakıp da size hiçbir yarar ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz?" 67-"Yuh size ve Allah'tan başka taptıklarınıza. Aklınızı kullanmıyor musunuz siz?" 68- Dediler: "Onu yakın, tanrılarınıza yardım edin, eğer bir iş yapacaksanız". 69- Biz de: "Ey ateş, İbrahim'e serin ve esenlik ol!" dedik. 70- Ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de, asıl kendilerini ziyana uğrattık. 71- Onu ve Lût'u kurtarıp, âlemlere bereketli kıldığımız bir yere getirdik. 72- Ona îshâk'ı armağan ettik, üstelik Ya'kub'u da fazladan verdik. Hepsini de iyi insanlar yaptık. 73- Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar bize kulluk eden insanlardı.

Tefsîr:

51-73: Yukarıda Hz. Musa'nın kıssasına işaret edildikten sonra bu âyetlerde de kavmini uyarmak için gönderilen İbrahim kıssasına işaret edilmektedir:
Kavminin heykellere taptığını gören İbrahim'in, putların tanrı olamayacağını söylediği; kavminin bulunmadığı bir sırada putları kırdığı bu yüzden kavminin kendisini ateşe attığı; fakat Allah'ın buyruğuyla ateşin İbrahim'i yakmadığı; Allah'ın, İbrahim'i ve Lût'u kurtarıp bereketli mübarek bir toprağa getirdiği, kendisine İshak'ı, İshak vasıtasiyle de Ya'kub'u verip bunların hepsini Allah yoluna, iyi işler yapmağa, namaz kılıp zekât vermeğe çağıran iyi önderler yaptığı anlatılıyor.
Bu dizide anlatılanların çoğu, Sâffât, Şuarâ', Meryem ve Enbiyâ sûrelerinde de geçer. Burada sözgelişine uygun olarak İbrahim'in, putları kırma ve Allah'ın onu kurtarması sahneleri anlatılıyor. Çünkü yukarıdan beri âyetler, Allah'tan başka şeylerin tanrı olamayacağım anlatmaktadır. İşte putların tanrı olamayacağı, Hz. İbrahim'in onları kırma sahnesiyle güzelce temsil edilmiştir.
Allah, nasıl kendi yoluna çağıran İbrahim'i kurtarıp daha bereketli bir toprakta insanlara lider yapmışsa, onun gibi Allah'ın birliğine çağıran, putlarla mücadele eden Hz. Muhammed'i de kurtarıp bereketli topraklarda büyük bir kavme lider yapacaktır. Bu kıssadan, Hz. Muhammed(s.a.v.)in de, atası İbrâhîm gibi doğduğu topraklardan hicret edip bereketli bir yurtta insanların maddî ve manevî lideri olacağı sezilmektedir. Nitekim o da tıpkı İbrâhîm Aleyhisselâm gibi Mekke'den hicret edip Medine'ye yerleşmiş ve orada bir devlet kurmuştur.
Allah'ın, İbrahim'i bereketli bir toprağa götürmesi, Tekvin Kitabının on ikinci babında anlatılır. Fakat orada İbrahîm'in, kavmiyle olan bu kıssasından söz edilmez. Demek bu parça, Hz. Peygamber zamanındaki yahudiler arasında vardı ama, bize kadar gelmemiştir.
74- Lût'a da hüküm ve ilim verdik ve onu çirkin işler yapan bir kentten kurtardık. Gerçekten onlar yoldan çıkan kötü bir toplum idiler. 75- Ve onu rahmetimizin içine soktuk. Çünkü o, sâlihlerden idi.

Tefsir:

74-75: Sûrede, Mûsâ ve İbrâhîm kıssasından sonra üçüncü dizi olarak Lût kıssasına kısaca işaret edilmekte; çirkin işler yapmakta olan bir topluluğu uyarmak için gönderilen Lût'un, sözleri dinlenmeyince Allah'ın onu kurtarıp rahmetinin içine soktuğu belirtilmektedir. Bu âyetlerin işaret ettiği Lût kıssası da Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde konuya uygun yanlanyle zikredilir.
76- Nuh'u da an, o da bunlardan önce bize yalvarmıştı, biz de onun duasını kabul edip kendisini ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık. 77- Ve âyetlerimizi yalanlayan kavimden onun öcünü almıştık. Onlar kötü bir kavim olmuşlardı, biz de onların hepsini boğmuştuk.

Tefsîr:

76-77 nci âyetler, sûrenin dördüncü dizisi olan Nûh kıssasına işaret eder. Rabbine yalvaran Nuh'un, ailesiyle birlikte büyük belâdan kurtarıldığını, Allah'ın âyetlerini yalanlayan kötü toplumun da boğulduğunu anlatır.
Bu kıssalarda aşılanan temel düşünce: Allah'ın, dâima peygamberlerini desteklediği, onları yalanlayanları da

sonunda helak ettiğidir. Böylece inanmayan insanlar uyanıp ibret almağa yöneltilmektedir.
78- Dâvüd ile Süleyman'ı da an; hani onlar toplumun davarının yayıldığı bir ekin hakkında hükmediyorlardı, biz de onların hükümlerine tanık idi. 79- O hükmü Süleyman'a bellettik. Onların hepsine de hükümdarlık ve bilgi verdik. Davud'a dağları ve kuşları boyun eğdirdik, onunla beraber teşbih ediyorlardı. Biz (bunları) yaparız. 80- Ona, sizi savaşın şiddetinden korumak için zırh yapmayı öğretmiştik. Ama siz şükrediyor musunuz ki? 81- Süleyman'a da fırtınayı boyun eğdir-miştik. Onun emriyle, içinde bereketler yarattığımız yere akıp giderdi. Biz herşeyi biliriz. 82- Kendisi için denize dalan ve bundan başka işler gören bazı şeytanları da (emrine vermiştik). Biz onları onun emrinde tutuyorduk.

Tefsîr:

78-82: Hz. Dâvûd'la oğlu Süleyman'ın kıssalarına işaret eden bu âyetler sûredeki kıssa dizisinin beşinci halkasını oluşturur. Burada Dâvûd'la oğlu Süleyman'ın, aynı davada farklı hükümler verdikleri, Hz. Süleyman'ın hükmünün daha isabetli olduğu; dağların, kuşların Dâvûd'la beraber tesbîh ettikleri; Allah'ın, Davud'a zırh yapma sanatını öğrettiği; rüzgârı ve cinleri de Süleyman'ın emrine verdiği anlatılmaktadır.
78 nci âyette işaret edilen Dâva, İbn Abbâs ve İbn Mes'ûd'un rivayetlerine göre şöyle olmuştur:
Bir koyun sürüsü, geceleyin bir topluluğun bağına, ya da ekinine girip onu telef eder. Bağ veya ekin sahipleri, durumu Davud'a şikâyet ederler. Dâvüd, koyunların bağ veya ekin sahiplerine verilmesine hükmeder. Bu hükmü duyan Süleyman, hükmün şöyle olması gerektiğini söyler:
Koyunlar alınıp bağ veya ekin sahiplerine verilir. Bunların yavruları, sütleri ve diğer yararları onlara âid olur. Koyun sahipleri de bağa bakarlar, yahut ekini ekerler, yetiştirirler, eski haline getirirler. Ekin eski haline gelince sahiplerine verilir, koyunlar da sahiplerine iade edilir.
Bu âyetlerde işaret edilen dâvâ'yı Tevrat'ta bulamadım. Tefsirlerde deta-yiyle anlatıldığına göre olay, Hz. Peygamber zamanındaki yahudiler arasında yaygındı. Müfessirler bu olaya işaret eden âyetlerden birçok hüküm çıkarmışlardır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:
1) Peygamberler vahiy gelmeyen konularda ictihâd edebilirler. Allah bir peygambere, ötekinden daha doğru bir hüküm anlatabilir. Eğer Davud'un hükmü içtihada değil de vahye dayansaydı, oğlunun hükmü onun hükmünden daha doğru olamazdı.
2) Müctehidin ve hâkimin ictihâd hatâsı bağışlanır. Hakim, ictihâdiyle verdiği hükmün yanlış olduğunu anlarsa ondan dönebilir. İbni Cerir'in nakline göre iki kişi Kadı Şüreyh'e gelmiş; biri kadıya, ötekinin koyunlarının kendi ğazlini (yün iplerini) kestiğini söylemiş. Şüreyh, olayın gündüz mü, gece mi olduğunu sormuş. "Eğer gündüz olmuşsa koyun sahibi suçsuzdur; gece olmuşsa suçludur, zararı öder" demiş ve bu âyeti okumuş.
Kadı Şüreyh'in bu hükmü, şu hadisteki hükme benzemektedir: Berâ' ibn 'Âzib'in devesi bir bahçeye girip zarar vermiş. Peygamber (s.a.v.) bahçe sahiplerine, bahçeyi gündüzün beklemelerine, fakat devenin geceleyin verdiği zararın sahibi tarafından ödenmesine hükmetmiştir '.[5462]
Hz. Peyğamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilirf "Hâkim içtihadında isabet ederse iki sevap alır, hatâ ederse bir sevap alır.", "Kadılar üçtür: Biri cennette, ikisi ateştedir. Hakkı bilip hak ile hükmeden cennettedir. Hakkı bilmeden halk arasında hüküm veren ateştedir. Hakkı bildiği halde tersine hüküm veren de ateştedir".[5463]
79 ncu âyetin sonunda yüce Allah, dağları ve kuşları Davud'a müsah-har kıldığını; bunların, onunla beraber teşbih ettiklerini bildirmektedir. Bu da sesinin güzelliğinden dolayı dağların ve kuşların dahi Dâvûd'la beraber teşbih ettiklerini, Dâvûd ilâhî okurken onun okuyuşuna katıldıklarını gösterir. Âyet Davud'un sesinin gayet güzel olduğunu da kanıtlar.
"Hz. Peygamber (s.a.v.) geceleyin geçerken Ebû Mûsâ'l-Eş'arî'nin Kur'ân okuduğunu duyar. Okuyuşunu, güzel sesini beğenir, durup Kur'ân'ı dinler. Ve: "Bu adama, Dâvûd ailesine verilen mizmarlardan bir mizmâr verilmiş!" der. Ebû Mûsâ: 'Yâ Resûlâllâh, eğer senin dinlediğini bilseydim, daha güzel okurdum' der".[5464]
80 nci âyetten, Hz. Davud'un demircilik sanatını bildiği ve zırh yaptığı anlaşılmaktadır. "Biz onun için demiri yumuşattık" [5465] âyeti de gösteriyor. Rivayete göre daha önce büyük parçalardan ibaret olan zırhı Dâvûd, geliştirmiş, küçük halkaları birbirine geçirip daha kullanışlı zırhı icadetmiştir.[5466]
81 nci âyette rüzgâr, Süleyman'ın emriyle hareket eden âsıfe (şiddetli bir rüzgâr) olarak nitelenir. Oysa: "Biz ona rüzgârı boyun eğdirmiştik, onun emriyle, onun istediği yere yumuşak yumuşak eserdi'" [5467]; Bu rüzgârın, Süleyman'ın emriyle gayet yumuşak estiği belirtilmektedir. Bu iki ifadeden, aslında çok kuvvetli olan rüzgârın, Süleyman'ın emri karşısında yumuşadığı, onun isteğine göre estiği; herşeyi yıkıp deviren hırçın rüzgârın Süleyman'a gayet uslu olarak itaat ettiği anlaşılır. Müfessirlerin anlattıklarına göre rüzgâr, Süleyman'ın bindiği tahtı, onun istediği yere, Kudüs'e götürürmüş.[5468]

[5462] İbn Hanbel, Musned: 5/436; Ebû Dâvûd, Buyu': 90.
[5463] Eh'" Dâvûd, Akdıye, 2; İbn Mâce, Ahkâm: 3.
[5464] Buharı, Fedâilu'l-Kur'ân, 31; Müslim, Musâfirîn: 236.
[5465] Sebe' Sûresi: 10.
[5466] Kurtubî: U/320; MefâtÎh
[5467] Sâd Sûresi: 36.
[5468] Mejatîhu'l-ğayb: 22/201.

82 nci âyette anlatıldığı gibi cinler Hz. Süleyman'ın emrine boyun eğip ona çeşitli hizmetler görmüşler, yüksek binalar yapmışlardır. "... Rabbinin izniyle cinlerin bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona alevli azabı taddırırdık. Ona dilediği gibi kaleler, heykeller, havuzlar kadar leğenler, sabit kazanlar yaparlardı" [5469] âyetlerinde de cinlerin Hz. Süleyman'ın emrinde çalıştıkları anlatılır.
83- Eyyûb'u da an, o Rabbine; "Bu dert bana dokundu, sen acıyanların en acıyanısın!" diye dua etmişti. 84- Biz de onun duasını kabul etmiş, kendisine bulaşan derdi kaldırmıştık; ona tarafımızdan bir rahmet ve ibâdet edenler için bir öğüt olarak ailesini ve onlarla beraber bir katını daha vermiştik.

Tefsir:

83-84 ncü âyetlerin işaret ettiği Eyyûb kıssası da sûrenin altıncı kıssa dizisi olmaktadır. Bu kıssanın anlatılmasındaki hikmet de Allah'a bağlanmanın önemini dar zamanda haline sabredip Allah'a yalvaranları Allah'ın, darlıktan kurtaracağını belirtmektedir. Dünyâ imtihan alanıdır. Başa gelen belâlarla kulun dayanma gücü ve Allah'a bağlılık derecesi sınanır.
Dayanılmaz hastalıklara yakalanan, malını, mülkünü, çoluk çocuğunu tamamen kaybeden Hz. Eyyûb, sıkıntısını yalnız Allah'a arz etmiş, o çok şefkatli, acıyanların en acıyanı Rabdan kendisini kurtarmasını dilemiştir. Allah, kendisine böyle gönülden yalvaran kuluna acıyıp onu dertlerinden kurtarmış; ona ailesini, malını, mülkünü eskisinden bir kat daha fazlasiyle vermiştir.
İşte bu, Allah'ın kullarına bir öğüttür. Allah'a yalvaranlar, O'nun acımasına erer, selâmeti bulur, gönül ferahlığına, dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşurlar.
Eyyûb kıssası, Sâd Sûresinde biraz daha geniş olarak anlatılır. Bu kıssa, Kitabı Mukaddes'in kitaplarından birini oluşturur. Orada geniş geniş anlatılan kıssanın özeti şudur:
Eyyûb, pek çok malı, evlâdı, kadınları olan, refah içinde yaşayan bir peygamberdi. Allah'ın nimetlerine şükreder, kulluk görevinde kusur etmezdi. Bir gün şeytan Allah'a, Eyyûb'u nimet içinde yaşattığı için kendisine kulluk ettiğini, nimetlerini elinden aldığı takdirde şükretmeyeceğini söyler. Allah da Ey-yûb'un sabrını denemek için birer felâketle onun çocuklarını, hayvanlarını, birbiri ardınca öldürür. Ülkesi düşmanların baskınına uğrar. Vücuduna da bir hastalık verir, her tarafı yara bere içinde kalır. Fakat hiçbir halde Eyyûb ibadetinde kusur etmez1, kendisine musallat olmağa çalışan şeytanın sözlerine önem vermez, Allah'a kulluktan şaşmaz. Nihayet Allah'ın çıkardığı bir sudan içer, yıkanır, vücudu sağlığına kavuşur. Kendisine yeniden, mal, hayvan ve çocuklar verilir.
Kendisine sadakatle hizmet eden karısı, zaman zaman, başlarına gelen felâketlerden yakınırmış. Bunu Allah'a baş kaldırma kabul eden Eyyûb, iyileştiği takdirde ona yüz değnek vuracağına yemin etmiş. Vücudu sağlığa kavuşunca Allah, yüz sap alıp birleştirmesini ve onunla karısına bir tane vurmasını, böylece yeminini yerine getirmiş olacağım ilham etmiş.
Bilim adamlarının çoğunun kanısına göre Eyyûb, Hz. İbrahim'den sonra Edom '[5470] ülkesiyle Arap çölü arasında kalan Saîr dağının güney doğusunda verimli bir bölgede yaşamıştır.[5471]
Herhalde Eyyûb kıssası da Araplar arasında biliniyordu ki Kur'ân-ı Kerim, kıssaya sadece işaret etmekle yetinmiştir. Çünkü Kur'ân'ın amacı hikâye değil, bilinen olayları hatırlatıp öğüt vermektir.
Bu kıssaların hepsinin, özellikle Eyyûb kıssasının Hz. Peyğamber'in hayatiyle yakın ilişkisi vardır. Eyyûb, malı, mülkü, ailesi ve çocukları, hattâ sağlığı elinden alındığı halde Allah'ın sınavına sabreden, O'na bağlılığını asla kaybetmeyen örnek bir insan olarak anlatılıyor. Bu âyetlerin, indiği sıralarda Hz. Peyğamber'in karısı Hatice, amcası Ebutâlib vefat etmişti. Bunlar, kendisinin en büyük destekçileri idiler. Hatice, en sıkıntılı zamanlarında kendisinin dert ortağı olduğu gibi çocuklarının da annesi idi. Onları kaybetmek, elbette Peygambere ağır gelmişti. İşte bu sırada bu âyetler inerek ona, Eyyûb gibi Allah'ın sınavına sabretmesi telkin edildiği gibi, kendisi de bu kıssa ile teselli edilmiştir.
85- İsmail'i, İdrîs'i, Zülkifl'i de an. Hepsi de sabredenlerdendi. 86- Onları rahmetimize soktuk, çünkü onlar sâlihlerdendi. 87- Zûn-nûn'u da an. O kızarak gitmiş, bizim kendisine güç yetiremeyeceğimi-zi (kavminin arasından çıkmakla kurtulacağını) sanmıştı. Nihayet karanlıklar içinde: "Senden başka tanrı yoktur. Senin şanın yücedir, ben zâlimlerden oldum!" diye yalvardı. 88- Biz de onun duasını kabul ettik ve onu tasadan kurtardık. İşte biz insanları böyle kurtarırız. 89- Ze-keriyyâ'yı da an. Rabbine: "Rabbim, beni tek bırakma, sen vârislerin en iyisisin!" diye duâ etmişti. 90- Onun duasını da kabul buyurduk, ona Yahya'yı armağan ettik. Eşini de kendisi için ıslâh ettik (çocuk doğurmağa elverişli bir hale getirdik). Gerçekten onlar hayır işlere koşarlar, umarak ve korkarak bize duâ ederlerdi ve bize derin saygı gösterirlerdi.

Tefsîr:

[5469] Sebe' Sûresi: 12-13.
[5470] Edom: Filistin'in güneyiyle 'Akabe Körfezi arasında kalan bölgeye denir. Burada M.Ö. iki bin yılından itibaren Esav'ın çocukları olan Edomlular yerleşmişlerdir. Filistin kralları olan Hİrodîler sülâlesi bunlardandır. Milâdî 70 yılında Kudüs'ün tahribine kadar bu sülâle bölgeyi yönetmiştir (Müncîd).
[5471] Mehâsinu't-Te'vîl: 11/4298.

85-86 ncı âyetlerde yedinci kıssa dizisi olmak üzere Hz. İsmâîl, İdrîs ve ZülkifPe işaret edilmekte; sınavına karşı sabırlı olan bu sâlih kullarını Cenabı Allah'ın, rahmetinin içine soktuğu, yani acıyarak onları sıkıntılardan kurtardığı vurgulanmaktadır. Bu peygamberlerin kıssaları daha önceki sûrelerde de geçmişti. Allah'ın sınavına sabreden örnek kullardan ibret alınması için burada diğer sabırlı salih insanlarla beraber bunlar da anılmaktadır.
Hz. İbrahim'in oğlu olan tsmâ'il, Meryem Sûresinde geçmişti. İdrîs de orada anılmıştı. Burada anılan üçüncü isim Zülkifl'in de sözgelişinden peygamber olduğu anlaşılmaktadır. Bazıları da bunun sâlih bir insan, âdil bir kıral olduğunu söylemişlerdir '.[5472] Bazı kimseler de bunun Zekerİyyâ, yahut İl-yâs veya Yûşa' olduğunu söylemişlerdir ki bu görüş sözgelişine uygun değildir.[5473]
Sadece ismen anılan Zu'l-Kifl'i de bir kıssa konusu sayarsak, bu, sûrenin sekizinci kıssa dizisini oluşturur. Dokuzuncu dizi de aşağıdaki âyetlerde anlatılan ZuVnun kıssasıdır.
87-88: Balık sahibi demek olan Zû'n-nûn, balığın karnında kalan Hz. Yûnus'tan kinayedir. Bu âyetlerde kavmine kızarak veya Rabbine canı sıkılarak ve kaçmakla sıkıntılardan kurtulacağını sanarak görevini terk edip ülkesinden ayrılan Yunus'un, bu hareketinden dolayı karanlıklar içinde yani balığın karnında kaldığı ve kurtarılması için Allah'a yalvardığı, Allah'ın da onu tasadan kurtardığı belirtilmektedir.
Burada Allah'a yalvaran sâlih kullarına yüce Mevlânın yetiştiğini, onları tasalardan kurtardığını vurgulamak üzre anlatılan bu kıssa, Sâffât, Yûnus ve Nûn (Kalem)- sûrelerinde de geçer.
Bu kıssa, Kitabı Mukaddes'in £74-875. sayfalarında yer almıştır:
"Ve Amittay'ın oğlu Yunus'a Rabbin şu sözü geldi: Kalk, Nineve(Nino-va)ya git... çünkü onların kötülüğü benim önüme kadar çıktı. Fakat Yunus Rabbin önünden Tarşiş'e (Tarsus'a) kaçmağa kalktı ve Yafa'ya indi ve Tar-şiş'e giden bir gemi buldu, navlununu verdi ve gemiye bindi.
"Ve Rab denizin üzerine büyük bir yel gönderdi, denizde büyük fırtına oldu. Gemiciler korktular, her biri kendi ilâhına feryâdetti ve hafiflik olsun diye gemide olan şeyleri denize attılar. Yunus ise geminin dip ambarına inmiş, derin uykuya dalmıştı. Gemi reisi onu kaldırdı: Gelin de kur'a çekelim ve bilelim kimin yüzünden bu belâ başımıza geldi dediler. Çekilen kur'a Yunus'a isabet etti. İstemeye istemeye Yunus'u denize attılar. Denizin kudurması yatıştı. Rabbin hazırladığı büyük bir balık Yunus'u yuttu ve Yunus üç gün, üç gece balığın karnında kaldı. Ve Rab balığa söyledi ve balık Yunus'u karaya kustu.
"Ve Rab tekrar Yunus'a Ninova'ya gitmesini buyurdu. Yunus Ninova'ya gitti. Ninova halkı Allah'a inandılar, tevbe ettiler. Rab Ninova halkından azabı kaldırdı. Allah'ın pişman olup azabı kaldırması, Yunus'un çok gücüne gitti. Yarabbi ben senin çok merhametli olduğunu, çok acıyan, geç öfkelenen ve inayeti çok olup kötülükten pişman olan Allah olduğunu biliyordum. Onun için memleketimden kaçmağa karar vermiştim.
"Ve Yunus, şehirden çıktı, şehrin doğusunda oturdu ve orada kendisine bir çardak yaptı. Allah, Yunus'un başına gölge olmak için asma kabak fidanı yetiştirdi. Fakat ertesi gün kabak, kurt vurduğu için kurudu. Başına vuran sıcak güneşle Yunus bayıldı, kendisi için ölümü diledi. Allah Yunus'a: "Sen emeğini çekmediğin ve büyütmediğin asma kabağına acıyorsun... ya ben Ni-neve için acımayayım mı?' dedi.
Yunus-'un balık tarafından yutulması olayı üzerinde iki görüş vardır. Birine göre olay, Yunus'un Ninova halkına gönderilmesinden önce, diğerine göre sonra olmuştur. Birincisine göre Yunus Kudüs yöresinde idi. Kral Hezekiyel onu, Irak'taki esir yahudileri kurtarmak üzere göndermek istemiş, o da gitmek istememiş, kıyıda bir gemiye binmiş, gemi batmaya yüz tutunca kur'a çekilip Yunus denize atılmış, balığın karnından çıktıktan sonra Ninova'ya gitmiş. Yukarıda özetleyerek verdiğimiz Kitabı Mukaddes parçasından ise Yu-nus'un daha önce Ninova'da iken oradan ayrılıp gittiği, Tarsus civarında dolaştığı, balık olayından sonra Ninova'ya geldiği anlaşılmaktadır. Fakat eğer olay Akdeniz doğu sahilinde olmuşsa, balığın karnından atıldıktan sonra Yu-nus'un ta 700-800 km.lik mesafeye gelmiş olması pek makul görünmüyor.
Kur'an-ı Kerîm'in anlattığı bu kıssa, kendisine özgü bir bilgi değil, Kitabı Mukaddes'te anlatılan ve herkesin inandığı bir öyküdür. Kur'an bilinen bu olayı ibret olmak için anlatmaktadır. Asıl vurgulanmak istenen fikir, tevbe eden insanları Allah'ın affedeceğidir. Bu husus, Yûnus Sûresinin 98-99 ncu âyetlerinde de izah edilmişti.
91- O ırzım korumuş olanı da an. Ona ruhumuzdan üflemiş, kendisini ve oğlunu âlemlere bir mu 'tize yapmıştık. 92- İşte bu sizin ümmetiniz (olan tevhîd dini) bir tek ümmettir; Rabbiniz de benim. Yalnız bana kulluk edin. 93- Fakat işlerini aralarında parçaladılar (tevhid dinini çeşitli mezheplere böldüler, ayrılığa düştüler); hepsi de (sonunda) bize döneceklerdir. 94- İmdi kim inanmış olarak iyi işlerden yaparsa onun çalışmasına nankörlük edilmez; biz onun çalışmasını yazanlarız. 95- Helak ettiğimiz bir ülkeye artık yaşamak haramdır, onlar bir daha geri dönmezler.

Tefsir:

91 nci âyette bakire Meryem ile kendisinde doğan îsâ'nın insanlar için birer mu'cize oldukları anlatılmak tadı t Bakire'nin çocuk doğurması ve çocuğun babasız doğması birer mu'cizedir. Bu âyetle birlikte sûrede işaret edilen kıssa dizisi onbire ulaşmaktadır.
Bu kıssa, Meryem Sûresinde geçmişti. Burada Meryem "Irzını koruyan" diye nitelenmekte, bu suretle kendisine

[5472] Kasimî, Mehâsinu't-Te'vîl.
[5473] Râzî, mefâtîhu'l-ğayb: 22/210.

atılan iftiralardan anndırılmaktadır.
Meryem Sûresinde önce ihtiyar Zekeriyyâ ile kısır karısına Yahya'nın verildiği anlatıldıktan sonra bakire Meryem'den îsâ'nın bir mu'cize olarak doğduğu anlatılmıştı. Burada da yine karısının ihtiyar ve kısır olmasına rağmen Zekeriyyâ'ya Yahya'nın verildiğine işaret edildikten sonra; Allah'ın, bakire Meryem'e de ruhundan üflemek suretiyle isa'yı yarattığı anlatılıyor. Demek ki bu iki olay arasında sıkı bir ilgi vardır:
Kısır kadının çocuk doğurması olağanüstü bir şeydir. Dilediği zaman kısırı doğurgan yapan Allah, bakireye de ruhundan üfleyip ondan çocuk yaratabilir. Bu da öteki gibi bir mu'cizedir. Bir mu'cize olarak doğan Yahya nasıl Allah'ın oğlu değilse, babasız doğan îsâ da Allah'ın oğlu değildir. Kendisine erkek dokunmadan çocuk doğuran Meryem de, babasız doğan îsâ da insanlar için Allah'ın kudretini gösteren birer mu'cizedir.
Yukarıdan beri bollukta ve darlıkta Allah'a yalvaran; Allah'ın, dualarını kabul buyurup sıkıntılardan kurtardığı kullar anlatılmaktadır. Bunlar Peygamber için teselli, mü'minler için ibrettir.
Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu sûrenin indiği sıralarda Hz. Peygamber karısı Hatice'yi, amcası Ebutâlib'i kaybetmiş, müşriklerin baskısı da artmıştı. Yüce Allah, sıkıntıya katlanan ve sonunda Allah'ın lutfuna mazhar olup esenliğe kavuşan kullarının hayâtlarına kısa işaretler yaparak hem peygamberini, hem de ona inananları teselli etmekte, onların dayanma güçlerini artırmaktadır.
92- Buraya kadar darlıkta da, bollukta da Allah'a duâ eden sabırlı peygamberlerin hayatlarına işaret edildikten sonra bu âyette de: "İşte bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir; yani sizin toplumsal dininiz, yolunuz aynıdır.' Hepiniz Allah'ın birliğine çağıran, yalnız Allah'a sığınan insanlarsınız, ben de sizin Rabbinizim. Yalnız bana kulluk edin, korkmayın, öncekileri nasıl sıkıntılardan kurtardıysam sizi de öyle kurtarırım. Siz bana güvenin" buyuru-luyor. Ümmet burada toplumsal din anlamına gelen millet anlamında kullanılmıştır. Maamâfîh, bir tek düşünce ve ülkü etrafında birleşen topluma da ümmet .denir. Âyette bu mânâ da vardır.
93- Peygamberler insanları hep Allah'a kul olmaya, O'nu birlemeğe çağırmışlar, hep aynı düşüncede birleştirmek istemişlerdir. Ama insanlar birleştirici düşünceyi parça parça etmişler, her toplum birbiriyle çelişkili çeşitli inançlara sapmıştır. Bu dinlerini parça parça eden insanların hepsi Allah'a dönecek, orada gerçeği görecek ve asıl gerçek dinin, kendi kuruntuları olmadığını anlayacaklardır.
94- Kim inanarak güzel işler yaparsa Allah'a döndüğü zaman orada yaptığının karşılığını görür. Allah, o insanın yaptıklarını yazmaktadır. Yapılan hiçbir iyilik veya kötülük unutulmaz, zayi de olmaz. Allah'ın ma'nevî güçleri onları tesbit eder ve ne zaman ki ruh Allah'a döner, işte dünyâda yapmış olduklarının hepsini orada tastamam bulur. Hiç kendisine haksızlık edilmez.
95 nci âyette Allah'ın helak ettiği bir kasaba halkının, bir daha dünyâya dönmesinin haram olduğu, onların bir daha geri dönmeyecekleri vurgulanıyor.
"Görmediler mi kendilerinden önce nice nesilleri yok ettik; onlar bir daha kendilerine dönüp gelmezler"", "Artık ne bir tavsiye yapabilirler, ne de âi-lerine dönebilirler" [5474] âyetleri de aynı anlamı ifade eder. 95 nci âyette " V" olumsuzluk anlamını pekiştirmek için ziyâde edilmiştir'.[5475]
95 nci âyette; "Allah'ın helak ettiği kavmin Allah'a dönmemesi haramdır, mutlaka her toplum Allah'a dönecek ve yaptığının karşılığını görecektir" şeklinde de mânâ verilmiştir.
96- Nihayet Ye'cuc, Me'cuc'un önü açıldığı ve onlar her tepeden akın etmeğe başladıkları zaman, 97- Gerçek va 'd yaklaşmış olur. İnkâr edenlerin gözleri donup kalır: "Vah bize, biz bundan gaflet içinde idik, hayır meğer biz zulmediyormuşuzl" (diye mırıldanırlar).

Tefsîr:

96 ncı âyette Ye'cuc Me'cuc'un önünden şeddin açılıp onların, her tepeden akın edecekleri belirtilmektedir. Ye'cuc Me'cuc hakkında Kehf Sûresinin 92-97 nci âyetleri münasebetiyle yeterli bilgi vermiştik, onu tekrara gerek görmüyoruz.
Burada bu olayın, kıyamete çok yakın bir zamanda, hattâ belki de kıyamet olayının içinde geçeceği anlaşılıyor. Çünkü 96 ncı âyetteki " hattâ" edatı, kendisinden sonra söz anlatılan bir edat olabileceği gibi ğâye için de olabilir. Yani hattâ, nihayet anlamına geleceği gibi "şu zamana kadar" anlamına da gelir ki hattânın asıl görevi ikinci anlamdır. Bu takdirde âyetin, önceki âyetlere bağlı olarak anlamı şöyle olur: "Helak edilmiş olan kentlerin halkı, Ye'cuc Me'cuc'un önü açılıncaya ve onlar her tepeden akın etmeğe başlayıncaya kadar geri dönmezler. Ancak Ye'cuc Me'cuc'un önü açıldığı zaman ölmüş olanlar geri dönerler". Demek ki Ye'cuc Me'cuc'un önünün açılması, kıyamet olaylarındandır kr" o zaman ölmüş olanlar, diriltilir, mahşer yerine gelirler. Mahşer yerinin dünyâda olacağı, hattâ Şam bölgesinde olacağı görüşü vardır. [5476] Bir kavle göre 96 ncı âyetteki "" zamiri, Ye'cuc Me'cuc'a değil, bütün insanlara gider. Yani Ye'cuc Me'cuc'un önü açılıp, insanlar her tepeden mahşer yerine akın etmeğe başladıkları zaman demek olur.[5477]
Bu son ihtimal vârid ise Ye'cuc Me'cuc olayı bugünkü dünyâda değil, fakat kıyamet koptuktan sonra

[5474] Yâsîn Sûresi: 31.
[5475] Yâsîn Sûresi: 50.
[5476] İbn Kesir, Tefsîr: 4/333.
[5477] Fethu'l-Kadîr: 3/426.

vukubulacak bir olaydır. Belki de kıyamette, toplantı yerine akın akın fâsık insanlar bu sıfatla anılmışlardır. Ancak Kehf Sûresinde Zu'l-Karneyn'in, önlerine baraj yapıp engellediği bu kavmin, kıyamete kadar barajı aşamayacakları, Allah'ın gerçek va'di olan kıyamet zamanı gelince barajın-yıkılacağı bildirilmiştir.
Eğer Ye'cuc Me'cuc olayı, kıyametin içinde değil de kıyamete çok yakın zamanda vukubulacak bir olay ise -ki bu konuda kesin bir hüküm veremiyoruz-herhalde sayıları pek çok olan bu iki birleşik toplum, dünyâya saldıracak, diğer toplumları istilâ edeceklerdir. Sözgelişinden anlaşıldığına göre istilâya uğrayanlar, daha önce gaflet içinde bulunan, kendilerini savunma önlemleri almamış, adaletten uzaklaşmış, ahlâkî değerlerini yitirmiş toplumlardır. İşte gaflete düşüp yoldan çıkanlara, güçlü olan Ye'cuc Me'cuc musallat olacaktır. Burada Ye'cuc Mec'uc'un kâfir olduğuna dair bir kayıt yoktur. Ancak Kehf Sûresinde bunlar fâsık olarak nitelendirilmiştir. Demek ki Zu'l-Karneyn tarafından önlerine çekilen barajla engellenmiş olan bu kavimler, sonradan liderlerinin kumandasında barajlarını aşıp dünyâyı istilâya başlayacaklardır.
97- İşte o zaman gerçek va'd (kıyamet) yaklaşmış olacak, inkâr edenlerin gözleri korkudan donup kalacak ve onlar hayatlarını gafletle geçirdiklerini, haksızlık etmiş olduklarını itiraf edeceklerdir.
96-97 nci âyetler, artık Ye'cuc ve Me'cuc'un çıktığı, kıyamet olayının başladığı zamanda pişman olmanın bir yarar sağlamayacağını vurgulamakta, bu zaman gelmezden önce uyanmak gerektiğini anlatmaktadır.
98- Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunusunuz, siz oraya gireceksiniz. 99- Eğer onlar tanrı olsalardı oraya girmezlerdi. Oysa hepsi orada sürekli kalacaklardır. 100- Onlar için bir inleme ve soluma vardır! Ve onlar orada bir şey işitmezler.

Tefsir:

Hasab: Kuvvetli görüşe göre hasbâ'dan gelir. Hasbâ' güneşin ısısı karşısında kızarıp ateş koru gibi parlayan küçük taşlara denir. Ferrâ'ya göre hasab, Yemen dilinde odun anlamına gelir. Ayrıca Hz. 'Alî bu kelimeyi "hatab" şeklinde okumuştur ki odun demektir. Bu âyetlerde gerek müşriklerin, gerek taptıkları tanrıların cehennemin yakıtı oldukları, cehenneme atılacakları belirtiliyor ve: "Tanrı olsalardı oraya girmezlerdi" buyuruluyor. Müşriklerin, orada korkudan derin derin soluyacakları, ızdıraptan bir şey işitemeyecekle-ri bildiriliyor. Bu âyetler, müşriklerin, âhiretteki durumlarını tasvir eden bir kıyamet sahnesi sergilemektedir.
101- Ama bizden kendilerine güzellik (mutluluk sözü) geçmiş olanlar, işte onlar ondan uzaklaştırılmışlardır. 102- Onun uğultusunu duymazlar ve canlarının çektiği nimetler içinde sürekli kalırlar. 103- O en büyük korku, onları asla tasalandırmaz. Melekler onları şöyle karşılar: "İşte bu, size va'dedilen gününüzdür!"

Tefsir:

101-103 ncü âyetlerde mü'minlerin âhiretteki durumları anlatılıyor. Kâfirlerin azap sahnesi karşısında cehennemin hışırtısını dahi işitmeyin, ondan uzak, gönüllerinin çektiği herşeyi bulan, o büyük korkudan emin, meleklerin müjdesiyle taltif edilen cennetliklerin nimet sahnesi konmuştur. Tâ ki bu rahatlık, huzur ve mutluluk karşısında o azap ve işkencenin dayanılmazhğı daha iyi kavransın, küfrün karşısında imanın değeri daha iyi anlaşılsın.
el-Husnâ: En güzel meziyet, mutluluk, güzellik demektir. İşte Allah'ın, ezelde kendilerine en güzel huy, özellik, mutluluk ve başarı takdir etmiş olduğu kimseler, cehennemden uzaklaştırılmışlardır. Onun hışırtısını dahi duy-mazlar. Gönüllerinin çektiği herşeyi bulurlar. Hiçbir şeyden korkmayacak bir güvenlik içindedirler. Melekler onları, içinde bulundukları nimetlerden dolayı kutlarlar.
Bazı rivayetlere göre Peygamber (s.a.v.) Ka'be çevresindeki müşriklere: "Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunusunuz, siz oraya gireceksiniz" âyetini okumuş, İbnu'z-Ziba're adında biri:
— Araplar meleklere tapıyorlarsa hıristiyanlar da Mesih'e, yahudîler de 'Uzeyr'e tapıyorlar. Senin de dediğin gibi onlar Allah'a yakın kullardır. Şimdi onlar da mı cehennemin yakıtıdırlar? demiş... Bunun üzerine bu âyetler inmiş.
Âyetlerin, geçmiş âyetlere bağlılığı, bu rivayetin aslı olmadığını ortaya kor. Kur'ân'ın üslûbu, herşeyi karşılıklı olarak zıddiyle açıklamaktadır. Mü'minlerin hali tasvir edildikten sonra kâfirlerin halleri tasvir edilir veya kâfirlerin hallerini anlatan âyetlerin ardından mü'minlerin hallerini anlatan âyetler gelir. Kur'ân'ın genel üslûbu gereği olarak burada da kâfirlerin âhiret durumları tasvir edildikten sonra mü'minlerin durumları sergilenmiştir. Âyetler, böyle tutarsız rivayetlerin bildirdiği bir tartışmanın cevabı olmaktan daha yüksek anlamlar taşır.
104- O gün göğü, yazı tomarlarını dürer gibi toplarız, ilk yaratmaya başladığımız gibi onu yine iade ederiz. Üzerimize sözdür, biz bunu mutlaka yapacağız! 105-Andolsun Tevrat'tan sonra Zebur'da da: "Arza mutlaka iyi kullarım vâris olacak" diye yazmıştık. 106- Şüphesiz bunda, kulluk eden bir toplum için yeterli bir öğüt vardır. 107- Biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik.

Tefsir:

Sicili: Üzerine yazı yazılıp dürülen tomar dediğimiz büyük kâğıda denir. Zübür ise burada Allah tarafından

indirilen kitaplar anlamına gelir.
104 ncü âyette yüce Allah, kıyamet gününde göğü, yazı tomarlarını katlar gibi dürüp katlayacağını, ilk yaratmaya başladığı gibi yine omı iade edeceğini yani yeniden yaratacağını veya eski haline döndürüp yok edeceğini bildirmektedir.
Allah'ın göğü, yazı tomarlarını katlar gibi katlayıp toplaması, O'nun kudretinin büyüklüğünü belirten mecazî bir anlam taşır. İnsanlara göre gök, aklın alamayacağı kadar büyüktür. Yüce Allah, kudretinin derecesini belirtmek Cüz;-üzere-. İşte sizin \ı\aşûmaz, güç yetmez, sınırsız dediğiniz göVAeıı biz, -yazı tomarlarını katlar gibi katlayıp toplarız buyuruyor. Göklerin, Allah'ın elinde bir kâğıt parçası kadar kalacağım, Allah'ın kudretinin o kadar büyük olduğunu belirtiyor. "Allah'ı gereği gibi bilemediler. Oysa kıyamet günü yer, tamamen O'nun avucu gökler de sağ elinde durulmuştur" [5478] âyeti de aynı anlamı verir. Bu âyetleri ilk anda akla gelen açık anlamiyle kabul edip Allah'ın göğü katlayacağını düşünmek hatalı olabilir. Asıl anlam, Allah'ın gökleri yok edip âlemi yeniden yaratacağını belirtmek veya O'nun kudretinin, bunları toplayacak kadar büyük olduğunu anlatmaktır.
105 nci âyette yüce Allah, Zebur'da, zikirden sonra Arza iyi kullarını vâris kılacağım yazmış olduğunu bildirmektedir. Burada Zikrin, Kur'ân'dan, Levh-i Mahfuz'dan, yahut Tevrat'tan veya gökten indirilmiş kitaplardan kinaye olduğu söylenmiştir. Fakat sözgelişinden anlaşılan mânâ şudur: Biz indirdiğimiz kitaplarda, ya da Davud'a indirilen Kitap'ta öğüt verdikten sonra, dünyaya sâlih kullarımızın vâris olacağını bildirdik. Buna göre Zebur'dan sonra sözü edilen zikir, ondaki öğütlerdir. İşte bu öğütlere uyan sâlih kulların, Arza vâris olacakları bildirilmiştir.
İbn Abbâs, Mücahid, Saîd ibn Cübeyr, Süddî ve Ebû'l-'âliye'ye göre sâlih kulların vâris olacakları Arz, cennet yurdudur. Bunlara göre "Bizi dilediğimiz yerde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdol-sun" [5479] âyetinde mü'minlerin varis olacakları Arzın, cennet yurdu olduğu açıklanmıştır. Sâlihlere tahsis edilen Arz odur. Ama dünyâya sâlihler de, başkaları da vâris olabilir. Sonra âyette bu Arz, yaratmanın iadesinden yani yeniden yapılmasından sonra zikredilmiştir. Yeniden yaratmadan sonraki Arz ise âîıcak tetmei yMûüdra. E\-Kt\bVîw& İbn Afobâs'taa tıakletti& bit %ötüşe göre de bu Arz, dünyâ toprağıdır. Çünkü yüce Allah: "İnanıp iyi işler yapanları yeryüzünde hakim kılacağım va'detmiştir" [5480] "Arz, Allah'ındır, onu kullarından dilediğine miras verir" [5481] buyurmuştur.[5482]
Bize göre bu âyette sâlihlerin, dünyada arza, âhirette cennet yurduna varis olacakları müjdesi saklıdır. Çünkü İlâhî kitaplarda bildirilen öğütler, toplumu kötü ahlâktan kurtarır, yüceltir, sâlih, birbirine tutkun bir toplum yapar. Birbirini seven, sâlih kişilerin oluşturduğu toplum da başarılı olur, zafere ulaşır. Bu âyette mü'minlerin, sonunda zafere ulaşacakları, dünyânın bir kısmına hakim olacakları müjdesi yanında âhirette cennete girecekleri müjdesi de saklıdır. Ancak zafere ulaşmanın'temel şartı, dinin ruhuna sarılmaktır. Şekliyata saplanıp dinin özünden uzaklaşan, hurafeler içinde yüzen geri kalmış milletler zafere ulaşamazlar. Çünkü onlar kendilerini sâlihlerden saysa-Iar bile, gerçekte sâlih değillerdir. Salih olsalardı görevlerini lâyikiyle yapar, geri kalmazlardı. Dinin ruhu, maddeten ve manen çalışmaktır. Çalışan kazanır. Nitekim: "Allah, sizden inanıp iyi işler yapanlara, kendilerinden öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, kendilerini de öyle yeryüzünde hükümran kılacağını va'detmiştir" [5483] âyeti bu gerçeği belirtmektedir.
Mekke'deki bir avuç müslüman, bu İlâhî va'd sonucunda zafere ulaşmış, kısa zamanda Arabistan sınırlarını aşan İslâm toplumu, dünyanın büyük bir kısmına hakim olmuştur. Ama onlar çalışıyorlardı. Pinekleyen, sakal uzatıp boyun bükerek meskenet yapmakla Arza hakim olunmaz.Din, şekil değil, ruhtur. Allah şekillere bakmaz, ruhlara bakar.
Âyînesi iştir kişinin lâfe bakılmaz Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.
106 ncı âyette Allah'a kulluk eden kimseler için bu Kur'ân'da da öğütler, duyurular bulunduğu vurgulanıyor. Yani önceki kitaplarda bu öğütler anlatıldığı gibi Kur'ân'da da bunlar açıklanmıştır.
107 nci âyette Hz. Muhammed'in, ancak âlemlere rahmet için gönderildiği belirtilmektedir. Rahmet acımak anlamına gelir. Âyetin anlamı şudur: Allah insanlara acıdığından dolayı onları hurafelerden, kötü huylardan kurtarmak ve doğru yola yöneltmek için Hz. Muhammed'i göndermiştir.
Hz. Muhammed(s.a.v.)den önce insanlar birbirlerini yiyorlardı. Kuvvet- • liler zayıfları eziyor, kadınlar hakaret içinde tutuluyor, kız çocukları diri diri toprağa gömülüyor, insanlar elleriyle yaptıkları putlara tanrı diye tapıyorlardı. Dünyâ küfür ve sapıklık içinde yüzüyordu.
İşte yüce Allah, insanları bu haksızlıklardan kurtarıp özgürlüğe kavuşturmak, zayıfları korumak, ruhlarını vehim ve hurafelerin tutsaklığından kurtarmak için Hz. Muhammed'i göndermiştir. Onu göndermesi, insanlara acıdığından, şefkatinden dolayıdır. O, bizatihi âlemlere rahmet olmuştur. Çünkü getirdiği prensipler, onların mutluluğuna sebebolmuştur. Müslim'in rivayet ettiği bir hadise göre: "Müşriklere beddua etmesini söyleyenlere: Ben lâ-netçi olarak değil, âlemlere rahmet olarak gönderildim" demiştir.[5484]

[5478] Zümer Sûresi: 67.
[5479] Zümer Sûresi: 74.
[5480] Nur Sûresi: 555.
[5481] A'râf Sûresi: 128.
[5482] Mefâtîhu'l-ğayb: 22/229-230.
[5483] Nûr Sûresi: 55.
[5484] Müslim, Birr: 87.

108- De ki: "Bana, Tanrınız ancak bir tek Tanrıdır; diye vahyolu-nuyor, O'na teslim olacak mısınız?" 109- Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben sizin hepinize eşit şekilde açıkladım. Artık tehdid edildiğiniz şeyin yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmem." 110- "Şüphesiz O sözün açığını da bilir, gizlediklerinizi de bilir." 111- "Bilmem belki de o(azâb)m ertelenmesi, sizi sınamak ve bir süreye kadar yaşatmak içindir," 112- "Dedi: "Rabbim, hak ile hükmet. Rabbimiz çok merhamet edendir. Sizin nitelendirdiğinize karşı O'nun yardımına sığınılır."

Tefsir:

108-1İ nci âyetlerin anlamı açıktır. Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmayan müşriklere, Tanrının, bir tek Tanrı olduğunu söylemesini, yüz çevirdikleri takdirde kendisinin, üzerine düşen duyuruyu insanlar arasında ayırım gözetmeden herkese eşit olarak yaptığını; gerçeği herkese bildirdiğini; uyarıldıkları azabın yakın mı, uzak mı olduğunu bilmediğini; gizli ve açık söylenen her sozu, içte dolaşan düşünceleri Allah'ın bildiğini; .belki de azabın ertelenmesinin, ya da vaktinin belirtilmemesinin, kendileri için bir sınav olduğunu; denenmeleri için kendilerine fırsat verilip yaşatıldıklarını söylemesi emrediliyor.
112 nci âyette Hz. Peygamber'in: "Rabbim, hak ile hükmet, sizin dediklerinize karşı merhametli Rabbimiz yardımcıdır" dediği anlatıyor. Hz. Peygamber'in, savaşlarında böyle söylediği rivayet edilir. Fakat bu âyet Mekke'de inmiştir. Peygamber Mekke'de savaşmadığı için bu âyetten önce Peygamber'-in savaşlarında böyle söylemiş olması doğru olamaz. Bu âyet, ya Peygam-ber'in, müşriklerin eziyetlerine karşı yaptığı duayı nakletmektedir veya daha kuvvetli ihtimale göre âyetin başladığı fiil, mâzî kipi değil, emir kipidir. Nitekim fi'li bu şekilde okuyanlar da vardır. O zaman Peygamber'e böyle duâ etmesi emredilmektedir ki bu kırâetin siyaka daha uygun olduğu açıktır. Çünkü bundan önceki fiiller hep emir kipindedir. Yüce Allah, müşriklerin sözleri karşısında Elçisine, gerçeği ortaya çıkarmasını Allah'tan istemesini, iftiralara karşı Allah'ın yardımcı olduğunu bildirmesini emretmiştir.
Peygamberlerin kıssalarının ve prensiplerinin nakledildiği sûrenin bu âyetle bitmesi, son derece uygun düşmüştür. Katâde şöyle demiş: "Allah, Elçisine bu davet işinde: "Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasındaki işi gerçek ile açığa çıkar" [5485] deyip peygamberlere uymasını emretmiştir.[5486]
Bu son âyette "kelimesi de kesre ile zamme ile şeklinde okunduğu gibi bâ'dan sonra yâ ilâvesiyle şeklinde de okunmuştur. ' kelimesi de emir kipi şeklinde okunmasına ilâveten ismi tafdîl olarak " şeklinde de okunmuştur.[5487]

Enbiyâ Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd ile ilgili prensipler:
1. Göklerin ve yerin tek hükümdarı Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. Zaten Allah'tan başka tanrı olsaydı bunlar, ya eşit güçte olurlardı. Bu takdirde biri diğerine söz geçiremediği için hiçbir iş yapılamazdı. Ya da içle-rinden biri, ötekilerden güçlü olurdu ki ondan âcizlerine tanrı denilemezdi. Demek ki kâinata hakim olan düzen, tanrının birliğini kanıtlamaktadır.
2. Açık ve gizli herşeyi bilen Allah'ın çocuğu yoktur. O'nun her emrine itaat eden, buyruğunu yerine getiren, saygılı kulları vardır (19-20, 26-27).
Kur'ân, bu prensibiyle müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları olduğu hakkındaki inançlarım reddettiği gibi; Hz. îsâ'yı veya herhangi bir insanı Allah'ın oğlu sayan inançları da reddetmektedir. Tanrılık iddia eden cehenneme atılır (29). Melekler ve peygamberler Allah'tan korkarlar, böyle bir iddiada bulunamazlar. Bu iddia câhil insanların uydurmalarıdır.
4. Yaptığından sorumlu olmayan Allah, müşriklerin ibâdetlerine muhtaç değildir. Ancak kullarının ruhlarının yücelmesi ve ebedî saadete ermesi için kendisine ibâdet etmelerini ister. Yoksa Allah'ın huzurunda, gece gündüz usanmadan, böbürlenmeden kendisini tesbîh eden kulları vardır (19-20, 26-27).
5. Bütün peygamberler, insanları tek olan Allah'a tapmağa, şirkten uzak durmağa çağırmışlardır. Bütün İlâhî dinlerin özü, İslâm (yalnız Allah'a tes-lîm olma ve O'na tapma) dinidir (25 ve Bakara Sûresi: 1, 112, 131, 132; Âl-i İmrân Sûresi: 85-86, 95; Mâide Sûresi: 111 vs.)
6. Müşriklerin kendi canları ve tanrılaştırdıkları cinler, cehennemin yakıtı olur. Cehennemin yakıtı dışarıdan değil, içine girenlerin canlarından oluşur (98).
Bu âyetten, cehenneme yakıt olan tanrıların kâfir cinler veya insan ruhları olduğu anlaşılır. İnsanları şirke yönelten, tanrılaştırılmış şeytanlar ve insanlar cehenneme atılırlar. Yahut âyette, müşriklerin taptıkları putların, heykellerin cehenneme atılacaklara bildirilerek böyle şeylerin tanrı olamayacağı vurgulanmıştır. Zira tanrı olsalardı cehenneme girmezlerdi. Kendilerini koruyamayan âciz şeyler nasıl tanrı olabilir (99). Âyetin tefsirine bakınız.
7. İnsanların tek tanrı olan Allah'a teslim olmaları gerekir. Tevhidin dışına çıkanlar mutlaka cezalandırılacaklardır (108-109).

[5485] A'râf Sûresi: 89.
[5486] Mefâtîhu'1-ğayb.
[5487] Mefâtîhu'1-ğayb.

B) Peygamberlik ile ilgili prensipler:

8. Mûsâ ve Harun'a Furkan ve Ziya, korunanlara Zikr'i veren Allah, Hz. Muhammed'e de aynı Zikr'i ve nuru vermiştir. Öyle ise Kitap sahiplerinin, buna karşı çıkmamaları, kendi Kitaplarındaki ışığı taşıyan bw$(ur'ân'ı da desteklemeleri gerekir (48-50).

9. 51-91 nci âyetlerde tevhidi yerleştirmeğe çalışan bir dizi peygamber kıssasından kesit/er sunulur. Bu peygamberlerin, aynı ülküyü taşıdıklarını vurgulamak üzre: "işte bu sizin ümmetiniz (olan tevhîd ve İslâm milleti), bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, yalnız bana kulluk edin!" buyurulur.

Bütün bu peygamberler hep aynı din ve ümmet birliğini sağlamak, aynı inancı yerleştirmek için gelmişlerdir. Bunlar, zincirin halkaları gibi birbirini tamamlamaktadır. Bunların koydukları prensipler, birbirini bozmaz, neshet-mez; destekler, doğrular. Biri diğerinin hükmünü kaldırmaz, bil'âkis yerleştirir, ona sâhibolur: "Saha Kitâb'ı, gerçek ile ve kendinden öncekini doğrulayıcı, onu kollayıcı olarak indirdik" [5488]

10. Allah, peygamberini ve Hak da'vetçisini korur, tuzaklardan kurtarır, kendi sözünü üstün getirir (44, 70-71).

11. Kur'ân, Allah'ın kullarına bir duyurudur. Allah, Hz, Muhammed'i, insanlara acıdığı ve onları yüceltmek istediği için göndermiştir (106-107).

C) Âhiretle ilgili prensipler:

12. Bu kâinat, eğlence için değil, bir amaç için yaratılmıştır. Hayât, bu dünyâ hayâtından ibaret değildir. Hayâtın asıl amacı, bu dünyâ hayâtından sonra ortaya çıkacaktır. Bu kâinat, bir eğlence değil, gerçek olduğuna göre âhiret de gerçektir. Çünkü o hayât olmazsa, bu kâinat amaçsız yaratılmış olur. Kısa bir ömür, sonra yok olmak. Bunda Tanrı amacı açık gözükmez. Asıl amaç, "bundan sonraki hayâtta görünecektir.

13. Allah'ın saadete erdirmeyi va'dettiği canlar, cehennemden uzak kalır, korku ve üzüntü çekmez, melekler tarafından karşılanıp ağırlanırlar (101-103).

14. Allah, kıyamette göğü toplayacak, yeniden yaratacaktır (yıldızların büzülmesi olayı) (1Ö4 ncü âyet).

15. Âhirette hiçbir can haksızlığa uğratılmaz, hiçbir iyilik karşılıksız kalmaz... Herkesin eylemleri, adalet terâzîsinde tartılıp^değerlendirilir. Herkes yaptığının karşılığını alır: "Kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Hiç kimseye bir haksızlık edilmez. (İnsanın yaptığı iş), bir hardal dânesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesâb gören olarak biz yeteriz" (47). "Kim inanarak iyi işlerden yaparsa, önün çalışmasına nankörlük ,yoA:(teşekkür var)dır ve biz, (onun çalışmasını) yazanlarız" (94).

D) Genel Prensipler:

16. İnsanlar, yaptıklarından hesap vereceklerini unutur, öğüt almaz, keyiflerine göre yaşarlar (1).

17. Kur'ân, öğütünü dinleyip gösterdiği yola uyan toplumu yüceltir (10).

18. Gelenekçiler, gelen her yeni uyarıya karşı çıkarlar. Bir düşüncenin doğruluğu ne kadar kanıtlansa, yine onlar geleneklerinden, şartlandıkları düşüncelerin etkisinden kurtulup da objektif düşünemez ve uyarıyı dinlemezler; yeni düşünce ile alay ederler. Nitekim bu tefsîrde Kür'ân'ın ruhunu yansıtan düşünceleri de, alışageldikleri bozuk düşüncelerin ve geleneklerin etkisiyle reddetmekte, bu tefsîrin yazarına bütün hücumlarını yöneltmektedirler. "Maalesef bunlar, bu yazara saldırırken Kur'ân'ın kendisine saldırdıklarını hiç düşünmemektedirler.

19. Kendi içlerinden çıkmış, kendileriyle beraber büyümüş bir insanın elçi, uyarıcı olmasını; saygı görmesini çekemezler, kıskanırlar. Bu yüzden onu şiddetle reddederler. Bu hareketi, daha çok toplumun lideri durumundaki şımarık, kıskanç, menfaatçi, bencil insanlar yaparlar. Oysa geçmiş peygamberler de melek değil, birer insan idi. Onların peygamberliğini kabul edenler, neden yeni peygamberi: "Bu da sizin gibi bir insandır" diyerek reddediyorlar? Bunun temel sebebi kıskançlıktır. Eskileri kabul ederler, çünkü onlar geçmiştir, toplum içinde değillerdir, kendi mevkilerine zarar vermezler. Ama kendi zamanlarında, kendi aralarından çıkan peygamberi ve uyarıcıyı, Hak da'vetçi-sini kabul ettikleri takdirde kendi liderliklerim, menfaatlerini kaybedecek, o peygambere veya uyarıcıya tâbi olacaklardır. İşte lider iken tâbi durumuna düşmek istemediklerinden kendi çağdaşları olan peygamber ve uyarıcıyı reddederler.

Fakat zorbalar ne kadar olumsuz davranış içine girseler, ne kadar diren-seler de Allah'ın imdadı yetişir, peygamberlerin, uyarıcıların dâvası, getirdikleri yeni düşünce üstün gelir. Allah, hakkı bâtılın üzerine atarak bâtılı ezer. Köhne düşünceler, tarihe gömülür (9, 18).

20. Mü'min, açık kanıtla hareket eder. Kur'ân bilgi ile, aklî kanıtlarla hareket etmeyi, bilgisiz davranışlardan uzak durmayı öğütler. Allah'ın birliğini ispatlayan kanıtlardan sonra şöyle der: "de ki: Kesin delilinizi getirin. İşte benimle beraber olanların da, benden öncekilerin de öğüdü budur. Ama çoğu, gerçeği bilmeden yüz çevirirler" (24).

21. Hiçbir insan, ölümsüz değildir. Her can ölümü tadacaktır (34-35). Ebedî yaşama sahip bir insan yoktur. Buna göre Hızır'ın hayât suyu içip bedeniyle ebedî yaşama erdiği hakkındaki rivayetler doğru değildir. Hızır, bedene bürünüp görünen rûhânî bir varlık olabilir. Ebedî hayât, ancak âhirette vardır. Dünyâdaki bedensel canlılara ebedîlik verilmemiştir.

22. Allah, insanı İyi ve kötü olaylarla sınamaktadır. Herkes Yüce Mah-keme'de, dünyâdaki olaylar ve davranışları ile değerlendirilecektir (35).

23. İnsan acelecidir. Mü'minler, dinleriyle alay eden müşriklerin hemen cezalandırılmalarını beklerler. Onlar

---

[5488] Mâide Sûresi: 48.

hemen cezalandırılmayınca da umutsuzluğa düşerler. Kâfirler de olumsuz davranışlarından dolayı hemen cezalandırılmadıklarını görünce İlâhî uyarının boş olduğunu sanır, kötü davranışlarını sürdürürler.
Gerçekte Hak da'vetiyle alay edenler cezalandırılacaklardır, ama Allah, aceleci değildir. Hikmeti uyarınca onlara bir süre tanımıştır. Aceleye gerek yoktur. Peygamberleriyle alay eden eski milletler cezalandırıldıkları gibi Hz. Muhammed'le (s.a.v.) alay edenler de cezalandırılacaklardır (37-43).
24. Kâfirler, hiç ummadıkları bir zamanda ansızın azaba yakalanırlar. Taptıkları tanrılar, kendilerini koruyamaz (40-43).
25. Bir kuşak, kendilerinin ve atalarının ceza görmeden rahat bir yaşam sürdürdüğünü görünce gaflete düşer, âhirete yönelmez. Helak edilmiş yöre kentlerinin durumundan ibret almaz.
44 ncü âyetin mânâsı, Ra*d Sûresinin 41 nci âyetinde de başka bir üslûb ile geçmişti. Burada 37-43 ncü âyetlerde anlatılanlar da, üslûb farkıyle, Ra'd Sûresi'nin 40-41 nci âyetlerinde anlatılmıştır.
26. İnsan uzun süre rahat yaşayınca gaflete düşer. Âhiret hesabım, hattâ Allah'ı unutur. Yüreği katılaşır: "İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalb-leri, Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun ve bundan önce kendilerine Kitâb verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmekle kalbleri katılaşmış, çoğu da yoldan çıkmış kimseler gibi olmasınlar?" (Hadîd Sûresi: 16).
27. Gerçeği, ancak önyargılı olmayan, objektif düşünebilen sağduyu sahipleri anlarlar. Önyargı, insanların tarafsız ve doğru hüküm verme yeteneğini köreltir (45). İsteksiz öğrencinin, dersi anlaması, başarılı olması mümkün değildir. Anlamak için gönülden, istekle dinlemek şarttır.
28. Lûtçuluk, zina, toplumu felâkete sürükler (74). "Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, açık bir edepsizliktir, çok kötü bir yoldur!" [5489]
29. Allah dilerse yaşlı adamdan ve kısır kadından, namuslu bakireden çocuk doğurtur (89-91).
30. Hakk'm buyruğu geldiği zaman, peygamber sözünü dinlemeyenler pişman olurlar.
31. Tevrat'ta ve Zebur'da Arzın, sâlih kullara verileceği, sonunda sâlih-lerin bu dünyâya egemen olacakları yazılmış olduğu gibi (105), Kur'ân'da da böyle yazılmıştır: "Allah, sizden inanıp iyi işler yapanlara öncekileri hükümran kıldığı gibi, kendilerini de hükümran kılacağını va 'delmiştir" [5490]
32. İnkarcıların, ne zaman cezalandırılacaklarını yalnız Allah bilir. Belki de Allah onları biraz daha denemek için azabı erteler. Allah'ın yargısı gerçektir. O'nun vereceği hüküm, âdildir (112).
33. Göklerle yer, yani tüm evren, önce birbirine yapışık, tek kütle iken Allah, bunları birbirinden ayırarak uzaydaki galeksileri, sistemleri oluşturmuş ve her canlı şeyi sudan yaratmıştır. Hayâtın temeli sudur. Bedensel hayât, suya dayalıdır (30).
34. Gök, korunmuş, sağlam bir tavan gibi yerin üstünde durur. Uzayda asılı duran yıldızlar yıkılmaz. Allah, bu binayı öyle sağlam yapmıştır ki hiçbir güç, onun taşlarından birini yerinden sökemez: "Göğü sağlam yaptık ve biz (onu) genişletmekteyiz" [5491]
32 nci âyette gök binasının sağlamlığına işaret edildiği gibi, dünyâyı bir tavan gibi çevreleyen atmosfer tabakasının koruyuculuğuna da işaret vardır. Atmosfer, uzaydan gelen ışınlan süzerek dünyâya iletir. Bu süzme olmasa, doğrudan gelecek ışınlar, dünyâdaki hayâtı olumsuz yönde etkiler. Bundan dolayı dünyânın doğal yapısını korumağa özen göstermelidir. Nitekim uzaya salınan gazların, losyonların, atmosferdeki ozon tabakasında açtığı deliğin, dünyadaki hayât düzeni üzerinde ne büyük olumsuz etkiler yapacağı, bilginleri çok düşündürmektedir.

Enbiyâ Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
21	Cerr ile, zikr'in sıfatı:	Çoğunluk.	Ref ile, zikr'in mahallinin sıfatı: İbn Ebî 'Ableh. Nasb ile, zikirden haldir
	Nasb ile:	Zeydibn 'Alî [5492].	Çoğunluk.
	Haber olarak ref ile:	İbn Ebî 'Ableh ve 'îsâ [5493]	
	sâ'î, Halef. Jî	Meczûm lâm ile, emir kipi:	Ötekiler.
			îbn Mes'ûd ve Übey[5494]

[5489] İsrâ Sûresi: 32.
[5490] Nûr Sûresi: 55.
[5491] Zâriyat Sûresi: 47.
[5492] el-Bahr: 6/296.
[5493] el-Bahr: 6/296.
[5494] el-Mesâhif: 62, 147.

Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [5495]
Nûn ile, îhâ kökünden
çoğul mütekellim: Hafs, Hamza,
Kisâ'î.
Madmûm yâ, meftûh hâ ile edilgen: Ötekiler.
İnşâr kökünden muzârî': Çoğunluk.
Neşr'den muzâri': Hasan,
Mücâhid [5496]
Âyet No.
24
25
29
30
31 32 33
Kelime: Kırâet farkı:
İkisinde de zikr'in men'e izâfetiyle:
Zikr'lerin tenvîni, men
mahallen mansûb ': [5497] Zikr'ler tenvinli cer harfi olarak:
İzafet yâ'sının fethiyle: İzafet yâ'sının sükûnuyla: Hakk'ın ref'iyle3: Hakle'in nasbıyle: Madmûm nün ile îhâ kökünden etken:
Yâ ve meftûh hâ ile, edilgen:
İzafet yâ'sının fethiyle: İzafet yâ'sının
sükûnuyla: Lam'dan önce vâvsız:
Lâm'dan önce vâvıı:
Tâ'nm sükûnuyla:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Bir kırâet.
İbn Mes'ûd, Yahya ve Talha [5498] Ötekiler.
Hafs.
İbn Muhaysın.
Ötekiler[5499]
Hafs, Hamza, Ki-sâ'î, Halef.
Ötekiler.
Nâfî', Ebû 'Amr.
Ötekiler.
İbn Kesîr, İbn
Muhaysın; keza
Mekke mushafı.
Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[5500]
Çoğunluk.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
Übey.[5501]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:

[5495] el-Mesâhif: 62.
[5496] el-Bahr: 6/3Ö4.
[5497] Yani "Bu, benim için de, benden öncekiler İçin de bir zikir{öğüt, uyarı)dir" demek olur.
[5498] Burada tarafımdan anlamına gelir. Âyetin anlamı: "Bu, benim tarafımdan ve benden Öncekilerden olan zikirdir" demek olur. el-Mesâhif: 62.
[5499] de durulmaz, çünkü fiMin tümlecidir (Kurtubî: 11/280).
[5500] el-Mesâhif: 62.
[5501] el-Mesâhif: 147.

	Tâ'nın fethiyle:	Hasan'.[5502]
34	Mîm'in kesri ve dammıyle:	İkisi de lehçedir[5503]
37	Hâ ve lâm'ın fethiyle, etken, insan mansûb:	Humeyd.

43 42
45
Hâ'nın dammı, lâm'ın kesriyle, edilgen: Çoğunluk[5504]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd. Meftûh lâm'dan sonra madmum hemze ile: Çoğunluk. Vâv üzerine hafif dam- Ebû Ca'fer, Zührî
me ile, hemzesiz: Şeybe [5505]
Sakin vâv ile: Kırâet.
Meftûh lâm'dan sonra, hemzenin hafifletilme- Kisâ'î ve
sinden oluşan bir elif ile: Ferrâ'nm nakli[5506]
Çoğunluk.
ibn Mes'ûd [5507] Madmûm tâ, meksûr mîm ile, mansûb: İbn 'Âmir. Meftûh yâ, mîm ile merfû':
Ismâ'dan hitâb kipi, du'â mansûb: İbn 'Âmir.,.:
İsmâ'dan etken ğâib ki-
Ötekiler[5508]
47
pi, du'â merfû':
Sîn ile: Sâd ile:
ve
Lokman: 16'da: jüî. îki yerde de nasb ile:
Ebû 'Amr'dan rivayet [5509] Çoğunluk. Bir grup [5510] Nâfi, Zeyd ibn 'Alî ve Ebû Cafer [5511] Ötekiler.
Âyet No.
47
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
48
57
58
63

	Maksûr elif ile, onu getirdik anlamında:	Çoğunluk.
	Uzatmalı elif ile, onu geçirdik anlamında:	İbn 'Abbâs, Mücâhid, 'İkrime !.[5512] İbn Mes'ûd ve Übey [5513]
	Sevâb'dan Ona sevâb	

[5502] Kurıubî- 11/283.
[5503] Kurlubî: 11/287.
[5504] Taberî, çoğunluk kırâeti olan edilgen sekimden başka turlu okumaya cevaz vermemiştir (Câmi'u'l-beyân: 17/28).
[5505] el-Bahr: 6/314.
[5506] Kurlubî şöyle diyor: "Nehhâs'a göre son kırâet, iki bakımdan halâdır. Önce ancak şiir zaruretinde hemzeden bedel yapılabilir. Sonra böyle okuyan Kİsâ'î ve Ferrâ' mutekellım mâzî'de diyeceklerdir. O zaman mânâ ters olur. Çunku böbreğini incittim, demektir. Biri bir başkasına " " dese, ona beddua etmiş, Allah*ın onu böbrek hastalığına düşürmesini istemiş olur" (Kur-tubî: 11/291)
[5507] el-Mesâhif: 62.
[5508] Taberî'ye göre doğrusu, meftûh yâ ve mîm ile olan çoğunluk kırâeııdır (Câmı'u'l-beyân: 17/32).
[5509] Fiil, duaya ısnâdedilmıştır. Yanı duâ, sağıra ışıttıremez, ona çağırmanın yararı olmaz, demektir (el-Bahr: 6/315-316).
[5510] Kurtubî. 11/294.
[5511] el-Bahr: 6/316; Neşr ve Tebsırah.
[5512] Kurtubî: ü/294; el-Bahr: 6/316.
[5513] el-Mesâhif: 62, 147.

verdik, ödüllendirdik anlamında:	Humeyd.
Meftûh hemze ile, burada, Yûnus ve Kasas Sûresinde:	Kunbul.
Hemze yerine yâ ile (üç yerde de öyle):	Ötekiler[5514]
Tâ ile:	Çoğunluk.
Bâ ile:	Mu'âz ibn Cebel ve Ahmed ibn Hanbel[5515]
Vellâ'nın muzârii:	Çoğunluk.
muzâriinden	
ikinci tâ'nın hazfiyle:	'İsâ ibn 'Ömer[5516]
Cîm'in kesriyle:	Kisâ'î, Yahya ibn Vessâb, A'meş ve İbn Muhaysın.
Cîm'in fethiyle:	İbn 'Abbâs, Ebû Nehîyk ve Ebû's-Simâl.
Cîm'in dammıyle:	Ötekiler[5517]
Lâm'ın şeddesiyle[5518]	M. İbn es-Semeyfa'[5519]
Hafif lam ile:	Çoğunluk.

Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
65
67
73
77 78 79
Hemzenin harekesini, kendinden önceki sakine nakil ile hemze'nin hazf i:
Nakilsiz, hemze ile:
Nûn ve kâfin fethiyle, etken:
Nûn'un dairimi, kâfin kesriyle, edilgen: Tenkîs'ten edilgen:
Fâ'nın fethiyle, burada, İsrâ ve Enbiyâ'da:
Fâ'nın kesriyle, tenvîn-li, üç yerde de:
Her bulunduğu yerde iki hemze ile:
İkinci hemzeyi teshîl
(hemze ile yâ arasında bir sesle okuma):
İkinci hemzeyi tam yâ ile okuma:
Çoğul zamiriyle:
Tesniye zamiriyle: Tefhîm kökünden çoğul, mütekellim: İfhâm kökünden çoğul, mütekellim:
İbn Kesîr, Kisâ'î, Halef.
Ötekiler[5520]
Rıdvan ibn Ma'bûd.
Çoğunluk.

[5514] en-Neşr: 1/406-407.
[5515] el-Bahr: 6/321
[5516] el-Bahr: 6/322.
[5517] Kurtubî:' H/298. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun okuduğu gibi cîm'in dammıyle okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 17/38).
[5518] Herhalde yapan, o büyükleridir, anlamında.
[5519] Kurtubî: 11/300.
[5520] en-Neşr: 1/414.

Ebû Hayveh, İbn
Ebî 'Ableh,...[5521]
İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Ya'kub.
Ötekiler [5522] İbn 'Âmir, 'Âsim, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ravh.
Nâfi, Ebû 'Amr,
İbn Kesîr, Ebû Ca'fer, Ruveys.
Diğer kari'ler özellikle Vâsıtlılar [5523] Çoğunluk. Übey [5524] Çoğunluk.
İbn 'Abbâs [5525] Çoğunluk.
Übey, 'İkrınıe [5526] İbn Mes'ûd [5527]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
80	Nûn i]e> çoğul mütekellim:	Ebûbeker, Ruveys, Âsim ibn Ebî'n-Necûd ve Ebû Hanîfe Mes'ud ib Sâlih-	
	Tâ ile, müennes kipi:	Ebû Ca'fer, Yezîd ibn Ka'ka', İbn Âmir, Hafs.	
	Yâ ile ğâib müzekker kipi	Ötekiler.	
	Tâ ile, tahsîn kökünden:	Yahya ibn Vessâb ve A'meş.	
	Yâ ile, tahsîn kökünden:	Ebû Amr'dan Rivayet [5528]	
	Etken sülâsî:	İbn Mes'ûd[5529]	
81	kipiyle, mansûb:	Ebû Ca'fer, Hamza> Halef, Kisâ'î.	
^y	Çoğul kipiyle, merfû':	Ebû Hayveh [5530]	
	Tekil kipiyle, merfû' [5531]	Abdu'r-Rahmân A'rec, Sülemî ve Ebûbekr [5532]	
	Tekil kipiyle, mansûb:	Çoğunluk[5533]	
82	Çoğunluk.		
	İbn Mes'ûd[5534]		
83	Hemze'nin fethiyle:	Çoğunluk.	
Jl	Hemze'nin kesriyle:	'îsâ ibn Ömer [5535]	
	Yâ'nın sükûnuyla:	Hamza.	
	Yâ'nın fethiyle:	Ötekiler.	
87	Madmûm yâ ile,	İbn 'Abbâs,	
	O' edilgen kipi:	Hasan, İbn Et. İshâk, Ya'kub.	
	Meftun yâ, meksûr dâl ile	etken: Hasan'dan rivayet.	

Ayet No.
90
Kelime: Kırâet farkı:
Takdir kökünden edilgen:
Takdîr kökünden çoğul mütekellim:[5536]
Kadr kökünden çoğul
mütekellim: Tek nûn şeddeli cîm ile[5537]
Tenciye kökünden ğâib mâzî:
İncâ kökünden çoğul: İki nûn ile:
Tek nûn ile: Râ, ğayn ve hâ'nın

[5521] el-Bahr: 6/325.
[5522] en-Neşr: 1/306-307. Bu konudaki kırâet farkları Isrâ Sûresinde geçmişti.
[5523] en-Neşr: 1/378-379. Fakat Zemahşerî, uçuncü kırâeti tecvîz etmiyor, caiz olmayan bir gramer hatâsı sayıyor: en-Neşr: 1/380.
[5524] el-MesâhİIf: 147.
[5525] el-Bahr: 6/330.
[5526] el-Mesâhif: 62.
[5527] el-Mesâhif: 147.
[5528] el-Bahr: 6/332. Taberî'ye göre en doğrusu, yâ ile okumaktır. Çunku bu çc^unluğun kırâe-tidir: 17/55.
[5529] el-Mesâhif: 62.
[5530] el-Bahr: 6/332.
[5531] Makablinden ilgisi kesilip gizli teshîr'in haberi olur. Anlamı: Süleyman'ın rüzgâra hükümranlığı vardır, demektir.
[5532] Kurtubî: 11/322.
[5533] Taberî, çoğunluk kırâeti olan tekil nasb halinden başkasını caiz görmemektedir (Câmi'u'l-beyân: 17/56.).
[5534] el-Mesâhif: 62.
[5535] el-Bahr: 6/334.
[5536] Kurtubî: 11/332; el-Bahr; 6/335.
[5537] anlamındadır. Tahfîf için nûnlardan biri hazfedil mistir.

fethiyle:
Râ'nın fethi, ğayn ve ha'nm sükûnuyia:
Râ'nın dammı, ğayn'ın ve ha'nın sükûnuyia:
92
|ki halde de yâ ile:
IItU İki halde de yâ'nın hazfiyle
Okuyanlar;
Ubeyd ibn Umeyr, Katâde, Humeyd el-A'rec.
Mâverdî'nin İbn Abbâs'tan hikâyesi.
Ötekiler1, îbn Âmir, Ebûbekr.
Muhammed ibn Semeyfa' ve Ebû'l-ÂIİye[5538]
Ötekiler [5539]
Çoğunluk.
Talha ibn Musarrif[5540]
Çoğunluk.
İbn Vessâb, A'meş.
A'meş'ten rivayet [5541] Ya'kub. Ötekiler[5542]
Ayet No.
92
Kelime: Kırâeî farkı:
Okuyanlar:
94 95
Vs: 3
96
Hâl olarak mansûb: Çoğunluk[5543]
Bedel veya gizli bir
mübteâ'nın haberi olarak merfû':
Hâ'nm kesri, râ'mn sükûnuyla:
Hâ'nın ve râ'nın fethi,
sonra elif ile: Hâ, mîm'in fethi, râ'nın kesriyle:
Hâ'nın fethi, râ'nın dammı, mîm'in fethiyle
Nûn ile:
Mütekellim tâ'siyle: Hemze ile: Hemzesiz:
Şâz kırâettir:
Übey, Hasan ve Ebû
'Amr'dan
rivayet [5544]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[5545]
Hamza, Kisâ'î,
Hz. 'Alî, İbn
Mes'ûd.
İbn 'Abbâs ve
Ebû Hanîfe'den
rivayettir.
Ötekiler.
İbn 'Abbâs'tan ve Sâid ibn Cübeyr'-den rivayettir. Yine İbn
'Abbâs'tan rivayettir. 'İkrime ve Ebû'l-'Âliye'nin kırâetidir. Kipleri de İbn 'Abbâs'tan gelen rivayetlerdir. 'İkrime'den rivayet.
Katâde'den rivayet ve Verrâk Matar [5546] Çoğunluk. Sülemî [5547] 'Âsim. Ötekiler. Çoğunluk. Mehdçvî'nin İbn

---

[5538] "Allah, mu 'minleri kurtardı" demektir. Kurtubî: 11/335.
[5539] İkberî'ye göre iki nûn ile olan çoğunluk kırâetİnden başkasıyle okumak caiz değildir, başkası yanlıştır: 17/82. Ğaysu'n-neP adlı eserin yazarı da şöyle diyor: "Ebû Ubeyde, esas mushafa ve vilâyetlerin mushaflarına uyduğu İçin tek nûn ile olan birinci kırâeti tercih etmiştir. Bazı nahivciler bunu gramer hatâsı saymış iseler de öyle değildir, İki buyuk imamdan sâbıt olan sahih bir kırâettir. İmamlardan bir cemâat bunun sıhhat yonunu açıklamış. İbn Hişâm da idğâm babında bunu şöyle izah etmiştir: Aslı ikinci nûnun fethiyle dir. Nûnlardan biri tahfîf için hazfedılmiştir" (Hâmişu's-Sirâc: 177; Tebsırah: 598, not: 2; el-Bahr: 6/335).
[5540] Kurtubî: 11/337; el-Bahr: 6/336.
[5541] Câmi'u'l-beyân: 17/84; Kurtubî: 11/337; el-Bahr: 6/336. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun kırâeti olan iki harfin fethıyledir: 17/84.
[5542] en-Neşr: 2/325.
[5543] Taberî'ye göre doğrusu budur: 17/85.
[5544] el-Mesâhif: 147; Kurtubî: 11/339.
[5545] el-Mesâhif: 62.

Mes'-ûd'dan, Sa'lebî'nin Mu-câhid'den rivayet ettiği şâz kırâettir. EbûVSah-bâ da böyle okumuştu.[5548]

Ayet No.	Kelime: Kırâet farkı:	Okuyanlar:
98		
99		
103		
104	Sîn'in kesriyle: 4 Sîn'in dammıyle:	
	Noktasız, sâd ile: Noktalı dât ile [5549] Ta ile:	
	Kâne'den şân zamîri var düşüncesiyle merfû':	
	Nasb ile, kâne'nin haberidir: Yâ'nın dammı, zâ'yın Çoğunluk.	
	İbn Ebî İshâk ve Ebû's-Simâl [5550]	
	Çoğunluk [5551]	
	İbn Abbâs.	
	Hz. ^lî ve Hz. Âişe (na.mâ)[5552]	
	Talha ibn Musarrif. Çoğunluk [5553]	
	kesriyle:	Ebu Ca'fer, Yezıd ve İbn Muhaysın.
	Yâ'nın fethi, zây'ın dammıyle:	Ötekiler[5554]
	Madmûm tâ ile, edilgen müennes:	Ebû Ca'fer Yezîd Ve Zührî.
	Meftûh yâ ile etken, semâ" mansûb:	Mücâhid.
	Meftûh nûn ile çoğul mü-tekellim, etken:	Kırâettir [5555]
	Sîn'in ve cîm'İn kesri, şed-deli lâm ile:	Çoğunluk.
	Sîn'in, cîm'İn dammı; şeddeli lâm ile:	Ebû Züp'a Amr İbn Cerîr.

Ayet No.	Kelime: Kırâet farkı:
105	
112	Sîn'in fethi, cîm'in sükûnu, hafif lâm ile: Madmûm kâf ve tâ ile, çoğul:
	Meksûr kâf, meftûh tâ sonra elif ile tekil: Zây'ın dammıyle, (zibr)in çoğuludur: Zây'ın fethiyle: Zây'ın ve bâ'nın dammıyle, vâvsız: İzafet yâ'sının sükûnuyla:
	İzafet yâ'sının fethiyle: Kaftan sonra elif ile, haber kipi:
	Kaftan sonra meczûm lâm, emir kipi: Bâ'nın dammıyle [5556]

[5546] Kurtubî: 11/340; el-Bahr: 6/338.
[5547] Kurtubî: 11/340; el-Bahr: 6/338.
[5548] Kurtubî: H/342.
[5549] Bu da aynı anlama gelir.
[5550] el-Bahr: 6/339.
[5551] Cehennemin yakıtı, ya da odunu demektir. Taberî, bu kırâeti tercih etmiştir: 17/94.
[5552] Câmi'u'l-beyân: 17/94; Kurtubî: 11/353.
[5553] el-Bahr: 6/340.
[5554] en-Neşr: 2/244.
[5555] Câmi'u'l-beyân: 17/100; Kurtubî: 11/346-347. Taberî çoğul mutekellimi tercîh etmiştir (17/100).

Bâ'nın kesriyle: jlî Rab'dap sonra izafet yâ'sı emir değil, ismi tafdîl kipi:
Emir kipi, (ihkâm'dan mâzî: Yâ ile ğâib kipi:
Tâ ile, hitâb kipi:
Okuyanlar:
A'meş ve Talha [5557] Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Ötekiler [5558]
Hamza, Halef. Ötekiler.
A'meş [5559] Hamza.
Ötekiler. Hafs.
Ötekiler.
Ebü Ca'fer, Yezîd ibr
KaMca' ve İbn
Muhaysın.
Ötekiler.
İbn 'Abbâs, Übey,
'İkrime,
Dahhak, Talha ve Ya'kûb[5560]
Cahderî [5561] Hz. Alî, Übey, Sülemî ve Mufaddal. Ötekiler[5562]

22/88 HAC SÛRESİ 1152
Tefsîr: 1152
Tefsir: 1152
Tefsir: 1153
Tefsîr: 1154
Tefsir: 1155
Tefsîr: 1156
Tefsir: 1156
Tefsir: 1156
Tefsir: 1158
Tefsîr: 1158
Tefsir: 1159
Tefsir: 1160
Tefsir: 1160
Tefsîr: 1162
Tefsir: 1162
Tefsîr: 1163
Tefsîr: 1165
Tefsir: 1166
Tefsîr: 1166

[5556] Nehhâs'a göre bu kırâet, gramerciler indinde lahn(hatâ)dır. Kurtubî: 11/351. Neşr »âhibi bunun sıhhat yonunu şöyle izah ediyor: "Bu, bilinen, geçerli bir lehçedir. Meselâ sen, izafeti (yani kendi köleni) kastederek danune diyebilirsin". Kırâetler hakkında bu ihtilâflar ve yorumlamalar, aslında kırâetle-nn Hz. Peyğamber'den değil, kan'lerin ve gramercilerin ictihadlanndan kaynaklandığını gösterir. Yoksa Hz. Peyğamber'in okuduğu şekle "Bu hatâdır" demek hiçbir muslumanm haddine düşmemiştir.
[5557] Kurtubî: 11/347.
[5558] T^erî'ye göre doğrusu, tekil kipidir: 17/101.
[5559] Câmi'u'l-beyâır 17/103.
[5560] Kurtubî: 11/351; el-Bahr: 6/351; el-Mesâhif: 147, 201.
[5561] Taberî'ye göre doğrusu, meksûr bâ ve vasi hemzesi ile okumaktır: 17/108.
[5562] Tebsırah; Neşr; Kurtubî: 11/351; el-Bahr: 6/345; el-Mesâhif: 147.

Tefsir: **1167**
Tefsîr: **1168**
Tefsîr: **1168**
Tefsir: **1168**
Tefsir: **1168**
Hac Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: **1170**
HAC SÜRESİ KIRAET FARKLARI 1173

22/88 HAC SÛRESİ

Kıyamete karşı uyarma ile başlayan sûrede inkâr edenler kınanır, inananlar övülür. İbrahim'in Ka'be ve Hac ibadeti ile ilişkisine, bazı hac ibadetlerine temas edilir. Allah'ın muhacirlere yardım edeceği, müslümanların kendilerini savunmağa hakları olduğu belirtilir. Allah'ın kâinattaki âyetleri, peygamberleri .yalanlayanların cezalandırılacağı hatırlatılır ve mü'minlere verilecek yüksek derecelere işaret edilir.
Müfessirlerin çoğunluğu, sûrenin Mekke'de indiği, ancak içinde bazı Medenî âyetlerin de yer aldığı kanısındadır. Tamamının Medine'de indiğini söyleyenler de varsa da, Mekke'de indiği görüşü daha kuvvetlidir. 19-22, başka bir rivayette 19-24 ve 38-41, 52-55, 58-60 ncı âyetlerin Medine'de indiği söylenir.
Gerçekte 19-24 ncü âyetlerin üslûbu Medenî olmaktan çok Mekkî'dir. 58-60 ncı âyetlerin üslûbu da Medenî'dir. 38-41 nci âyetlerin üslûbu iki devre de uyar. Fakat müfessirlerin, hakkında bir şey söylemedikleri 25^27 nci âyetlerin içeriği de bunların Medenî olduğu kanısını verir. Bunun dışında, sûrenin âyetlerinin çoğu Mekke üslûbunu taşır. Bundan dolayı bazı âyetleri Medine'de inmiş olsa bile sûrenin, genellikle Mekkî olduğu hakkındaki rivayeti kabul etmek yerinde olur [5563]
Sûrenin tamamı 78 âyettir. Resmî sıralamada 22 nci, iniş sırasına göre 88 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle.
1- Ey insanlar, Rabbinizden korkun, çünkü (kıyamet) saat(m)in depremi, cidden korkunç bir şeydir. 2- Onu gördüğünüz gün, her emziren, emzirdiğinden geçer; her gebe yükünü bırakır; insanları sarhoş görürsün, oysa sarhoş değillerdir ama Allah'ın azabı şiddetlidir. 3- İnsanlardan kimi Allah hakkında, bilmeden tartışır ve her kaba şeytana uyar. 4- O (şeyta)mrt hakkında: "Kim bunu takibederse, bu onu saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür" diye yazılmıştın

Tefsîr:

1-2 nci âyetler, kıyamet ânının dehşetini belirtmektedir. Olay o kadar dehşetli bir sarsıntı meydana getirir ki korkudan emzikli anneler yavrularını unuturlar; gebeler çocuklarını düşürürler; insanlar alkol almadıkları halde sarhoş görülürler.
Bazı mufessirler, Mustalik Oğullan Gazvesi gecelerinden birinde Hz. Peyğamber'in, bu iki âyeti ashabına okuyunca ashabın çok ağladığını söylerler]. Taberî'nin bir rivayetinde âyetlerin orada indiği değil, Peyğamber'in ashabını toplayıp onlara kıyameti anlattıktan sonra bu âyetleri okuduğu ve bundan herkesin son derece üzüntü içine düştüğü, sonra Peyğamber'in: "Çalışınız, sevininiz..."[5564] dediği anlatılır[5565].
Bu rivayetten âyetlerin orada indiği anlamı çıkmaz. Âyetler Mekke üslûbunu taşır ve kendinden sonraki âyetlerin bir girişidir. Allah hakkında bilmeden tartışmağa giren kimseleri uyarmaktadır. Öylelerini dikkatli davranmağa sevk için önce kıyamet olayının dehşeti hatırlatılıyor. Nitekim ardından gelen iki âyetin, müşrik Mekke liderleri hakkında indiği rivayet edilir'. Demek ki sonraki âyetlere bir giriş olan bu iki âyet de Mekke'de inmiştir.
3-4 ncü âyetlerde de bilmeden, zan ve tahmine dayanarak Allah hakkında tartışan, şeytana uyup yoldan çıkan câhil, inatçı kimsenin tutumu kınanmaktadır.
Bu iki âyetin, Nadr ibn el-Hâris hakkında indiği rivayet edilir. Bu adam Kureyşin inatçı, ters, hakka karşı direnen azılı inkarcılarından biriydi. Âyetler böyle bilmeden hakka karşı gelenler hakkında inmiştir. Her zaman böyle bilmeden, peşin fikirle Allah hakkında tartışan, O'nun çocuğu, oğlu, kızı, ortağı olduğunu veya şunu bunu yasakladığını söyleyip Allah'a iftira edenler bulunur. Kur'ân-ı Kerîm,-şeytâna uymuş olan bu tip insanların, sonunda alevli cehennem ateşine varacaklarını bildirmektedir.

5- Ey insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz {düşünün ki) biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alâkadan, sonra biçimlenen ve biçimlenmeyen bir çiğnem et parçasından yarattık ki size (yaratma kudretimizi) açıklayalım. Dilediğimizi belirtilmiş bir süreye kadar rahimlerde tutarız, sonra sizi bir bebek olarak çıkarırız. Sonra gücünüze ermeniz için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi öldürülür, kimi de ömrün en kötü çağma itilir ki bilirken bir şey bilmez hale gelsin. Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabgrır ve her güzel çiftten bitirir. 6- Bu böyledir, çünkü Allah tek gerçektir ve O ölü/eri diriltir ve O, herşeyiyapabilir. 7- Ve kıyamet saati mutlaka gelecektir, onda şüphe yoktur. Ve Allah, kabirlerde olanları diriltecektir.

Tefsir:

5-7 nci âyette yeniden dirilmeden kuşkulu olanlara, kendilerinin, önce topraktan, sonra da nutfeden yaratılmış oldukları hatırlatılıyor.

[5563] et-Tefsîru'l-hadîs: 7/73-74
[5564] CâmiVl-beyân: 17/110-111; İbn KeSîr, Tefsîr: 3/205; Beğavî ve Tkbresî.
[5565] CâmiVl-beyân: 17/111.

Şimdi burada insanın topraktan yaratılması deyimi, iki anlam laşır: Birincisi, insanın atasının topraktan yaratılmış olmasıdır. Canlı varlıkların en şereflisi olan insanın ilk maddesi topraktır. Topraktan oluşan hücreler süzüle süzüle tasfiye edilmiş, birleştirilmiş, mükemmelleştirilmiş ve sonunda insan haline getirilmiştir. Böyle meydana getirilen ilk insan, sonradan cinsel yolla üremeğe başlamıştır.
İkincisi de, insanın topraktan yaratılması, mazide olmuş bitmiş bir şey değil, sürmekte olan bir olgudur. İnsan menî hayvancıklarından yaratılır. Mcnî hayvancıkları, insanın yediği gıdaların bedende sindirilip kimyasal değişiminden oluşur. Gıdalar da topraktan alınır. Toprak olmasa gıda olmaz. İnsan beslenmeyince menî hayvancığı oluşmaz ve zaten ne insan, ne de başka bir canlı yaşayamaz. Öyle ise insan tohumunun (emeli topraktır. Demek ki yüce Allah, önce insan tohumunu topraktan oluşan gıdalardan yaratır, ondan sonra da o tohumdan insanı yaratır. Yani Allah, insanı önce toprakta Ureyen gıdalardan meydana gelen menî hayvancığından yaratmaktadır.
Meni hayvancığının aşıladığı yumurta, çoğalarak bir kan pıhtısı görünümünü alır. 'Alâka'yı kan pıhtısı diye tefsir ederler. Gerçekte 'alâka yapışan şey anlamına gelir ki bu, aşılı yumurtanın rahmin cidarına yapışmasına işarettir. Sonra bu yumurta üremeğe başlar, belli belirsiz bir çiğnem et haline gelir. Mukallaka ve gayri muhailaka üzerindeki görüşler şöyledir:
1) Muhailaka: düzgün, kusursuz, gayri muhailaka kusurlu demektir. Bütün yaratılışı, şekli tamamlanmış olan cenine muhailaka; henüz yaratılışı tam belirlenmemiş olan cenîne de gayrı muhailaka denir. Yüce Allah, bu âyette mudğa'yı iki kısma ayırmış oluyor; Birisi suretleri, duyulan tam belirmiş; ikincisi de uzuvlarında, şeklinde bir eksiklik kalmış olandır»
2) Muhailaka sağ olarak doğan, gayri muhailaka düşen çocukturı.
Kasimî şöyle diyor: "Muhailaka ve gayri muhailaka: Sureti belirlenmiş ve belirlenmemiş demektir. Bundan maksat mudğa'nm durumunu tasvirdir.[5566] Âyet, ceninin önce uzuvları belli değil iken yavaş yavaş belirlenmeğe başladığını anlatır"[5567].
Menî hayvancığı, yumurtayı rahmin içinde değil, dış kanalında aşılar. Aşılanan yumurta bu kanalda bölünerek çoğalır, 'alâka (asılı bir şey) olur, mudğa (bir çiğnem et) olur. Kanalda çoğaldıkça şekli belirlenmeğe başlayan cenîn, oradan rahmin içine İner. Tam Kur'ân'ın dediği gibi Allah onu belli bîr süre rahmin içinde tutar. Sonra Mü'minun Sûresinin 14 ncü âyetinde belirtildiği üzre mudğa'dan önce kemikler teşekkül eder; kemiklerin üzerinde adaleler, kaslar meydana gelir. Yani kemiklere et giydirilir. Sonra bebek olarak dünyaya getirilen zayıf, cılız insan, gittikçe güçlenir, kimi henüz çocuk iken veya genç çağda ölür, kimi de uzun yaşar, yine zayıflar, beden ve düşünce gücü azalır, öğrendiklerini unutmağa başlar. İlk doğduğu zamandaki gibi bir şey bilmez duruma gelir.
Yüce Allah, ömrün bu son acizlik çağına "Erzelu'l-'omr: Ömrün en rezîli" diyor. Çünkü bu durum, insanın başlangıçtaki zayıflığından daha güçtür Zira bebeğe, büyüyecek ümidiyle annesi, babası bakarlar. Gün geçtikçe de bebek tatlılaşır, güçlenir, sevilir, zahmeti azalır, kendi kendine yeterli duruma gelir. Ama insan bu son çağında gün geçtikçe gücünü kaybederek, kendisine bakanları da usandırabilir. îlk durumun tersine gittikçe kendine yeterliliğini yitirir. Bundan dolayı bu hal, ömrün en âciz ve en perişan çağı olur.
Yüce Allah, âyetin sonunda kudretini belirtmek üzere kupkuru toprağı, indirdiği yağmurla nasıl dirilttiğini açıklıyor ve 6-7 nci âyetlerdeki asıl konuya sözü getirerek Allah'ın, gerçek olduğunu, ölüleri dirilteceğini, O'nun her-şeyi yapabileceğini, kıyametin mutlaka kopacağını vurguluyor.

8- insanlardan kimi bilmeden, ne bir yol göstereni, ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışın 9- Allah*in yolundan saptırmak için boynunu öteye döndürerek (kabara kabara tartışmasını sürdürür); dünyâda onun için bir kepazelik vardır. Kıyamet günü de ona yangın azabını taddıracağız: 10- 'İşte bu, senin ellerinin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir; Allah, kullar(\n)a zulm edici değildir!" 11-însanlardan kimi de Allah'a, bir kenardan ibadet eder. Eğer kendisine bir hayır gelirse onunla huzur duyar; ve eğer başına bir*kötülük gelirse yüz üstü döner. O, dünyâyı da, âhireti de kaybetmiştir. İşte apaçık ziyan budur. 12- A Hah 'tan ayrı olarak, kendisine ne zarar, ne da yarar veremeyen şeylere yalvarır, işte uzağa sapma budur. 13- Zararı, yararından daha yakın olana yalvarır. (Taptığı) ne kötü bir yardımcı ve ne kötü bir arkadaştır!

Tefsir:

8-10 ncu âyetlerde yine bilgisizce Allah hakkında tartışan, Allah'ın ortaklan olduğunu söyleyen, kendiliklerinden Allah'a, yakışıksız sıfatlar takan kimseler kınanıyor. Bunların, bir bilgiye, hidâyete ve gerçekleri aydınlatan bir kitaba dayanmadan böyle yaptıkları, kendileri gerçekten yüz çevirdikleri gibi, başkalarını da Allah'ın yolundan çevirdikleri anlatılıyor ve bu kimselerin dünyada perişan olacakları gibi kıyamette de ateş azabına çarpılacakları bildiriliyor. Ve bunlara hitaben de: Yalnız yaptıklarının cezasını çektikleri vurgulanıyor.
tabiri, boynunu öteye bükerek gerçeği kabul etmeyen kimsenin durumunu çiziyor. Yan ve boyun anlamlarına gelir. Saniye 'ttfihî: Boynunu, yahut yanını öteye döndürerek demektir ki inatçı, kaba insanın davranışını tasvir

[5566] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/8
[5567] Mehâsinu'Me'vîI.

eder.
11-13 ncü âyetlerde de tam teslim olmayanların ruh haletleri tasvir edilmektedir. Bu kimseler, bir uçta, kenardaymış gibi Allah'a taparlar. Eğer başlarına iyilik gelir, ellerine nimet geçerse sevinirler; ama başlarına bir fitne, belâ gelirse geri dönerler "Bu din doğru olsaydı, bizim başımıza bu iş gelmezdi" deyip dinden döner, böylece dünyâ ve âhireti kaybederler. Kendilerine ne zarar, ne de yararı olmayan, hattâ zararı yararından çok olan şeylere taparlar.
12 nci âyetle **13** ncü âyet birbiriyle çelişkili gibi görünür. Gerçekte iki âyet arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birincisinde kasdedilen putlardır. Putların hiçbir yararı olmaz. İkincisinde "Zararı, yararından yakın" diye nitelen-" dirilen tanrılar da insanların tannlaştırdıkları liderlerdir. Allah'tan başka tanrı gibi taptıkları, yalvardıkları o kimseler, kendilerini köleleştirirler. Onların zararı, yararından çoktur. Çünkü bunlar onlara köle olurlar, her dediklerini yaparlar. Böylece ruhlarını, kendileri gibi insan olan âciz varlıklar karşısında küçültür, kişiliklerini yitirmiş olurlar. Tapılan kişi bu tapınmayı kabul etmişse, sağlığında tapanları kendi emrinde kullanır. Kabul etmemişse, bunların âciz varlıklar karşısında küçülüp kişiliklerini kaybetmelerinden daha kötü bir şey yoktur.
8-10 ncu âyetlerin Nadr ibn Haris veya Ebucehl hakkında indiği rivayet edilir. Muhakkak ki bu âyetler, Hz. Peygamberle müşrikler arasındaki tartışma üzerine inmiştir. Fakat bu tartışan kimsenin mutlaka Nadr veya Ebucehl ojması şart değildir.Çünkü Kureyş liderlerinin hemen hepsi aynı karakterde idiler. Âyetler, bilgisizce, hiçbir kitaba, kanıta dayanmadan kibir ve gururuna kapılarak körü körüne tartışan cahil, yobaz insan tipini canlandırmaktadır.
11-13 ncü âyetlerin iniş sebebi ihtilaflıdır. Bir rivayete göre bazı bedevi Araplar, Medine'ye gelip müslüman olurlar, müslüman olduktan sonra ellerine mal geçer, bolluk görürler; yahut o yıl yağmur yağar, bolluk olur, hayvanları güzel yavrularsa "Bu güzel dindir" deyip müslüman kalırlar; ama müslüman olduktan sonra başlarına sevimsiz bir olay gelir, ya da kıtlık olursa dini inkâr eder, "Bu dinde hayır yoktur" deyip şirklerine dönerlerdi. Âyetler bunlar hakkında inmiştir.
Başka bir rivayete göre bu âyetler, 'Uyeyne ibn Bedr, Akra' ibn Habis, 'Abbâs ibn Mirdâs gibi bazı müellefetu'l-kulûb hakkında inmiştir.
Bir rivayete göre de bir yahudî müslüman olmuş, müslüman olduktan sonra malını ve çocuğunu kaybetmiş, Hz. Peyğamber'e: "Ey Allah'ın Elçisi, ben bu dinde bir hayır görmedim, beni bundan affet" demiş. Hz. Peygamber de: "İslâm affedilmez, ateş demirin ve altının, gümüşün tortusunu nasıl arıtır, temizlerse İslâm da öyle arıtır" demiş, bu âyetler inmiş[5568].
Bu rivayetler, âyetlerin Medine'de inmiş olmasını gerektirir. Oysa daha önceki konunun devamı olan bu âyetlerin, Mekke'de inmiş olması daha kuvvetlidir. Eğer Mekke'de inmişse, Mekke devrinde böyle menfaate göre müslüman olan, müslüman olduktan sonra bolluk görünce Allah'a bağlanan, sıkıntıya düşünce şüphe edip yine eski şirk inancına dönen kimselerin bulunduğunu gösterir. Nitekim Nahl Sûresinin 106-107 nci âyetlerinde müslüman olup dünyâ menfaati için dininden dönen kimselerin bulunduğuna işaret edilmiştir.

14- Allah, inanan ye iyi işler yapanları, alt taraflarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Şüphesiz Allah, istediğim yapar. 15-Kim Allah'ın, dünyâda ve âhirette kendisine yardım etmeyeceğini sanıyorsa öfkesini gidermek için göğe bir sebep (ip) ile uzansın, sonra (ayaklarını yerden) kessin de baksın, bu çaresi, öfkelendiği şeyi giderebilecek mi? 16- İşte biz Kur'ân'ı böyle açık açık âyetler olarak indirdik; Allah, istediğini doğru yola iletir.

Tefsîr:

14 ncü âyette Allah'ın, inanıp güzel işler yapanları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağı bildiriliyor.
15 nci âyettedaki zamir, İbn Abbâs'a göre Hz. Muhammed'e gider. Mânâ şöyledir: Kim Allah'ın, dünyâda ve âhirette Muhammed'e yardım etmeyeceğini sanıyorsam, evinin tavanına bir ip bağlayıp kendisini assın, bakalım bu yaptığı işle, öfkelendiği şeyi giderebilecek mi? Allah'ın, Elçisine yardımına engel olacak mı? Bu takdirde zanda bulunan kimse, Hz. Muham-med'in düşmanıdır, Allah'ın ona yardımını çekemeyendir.
Fakat bu mânâ bizce pek kuvvetli değildir. Çünkü bu âyetlerden önce Hz. Muhammed zikredümemiştir ki zamir ona gitsin: Siyaka en uygun olan, zamîrin, kendinden önceki e gitmesidir. Bu takdirde de zannedenin müs-lüman olması gerekir. Şayet zanneden kimse müslüman ise o zamîr de ona gidiyorsa mânâ şöyle olur: Kim Allah'ın, ne dünyâda, ne de âhirette kendisine yardım etmeyeceğini sanıyorsa o, bir iple göğe uzansın da yerden kesilsin. Baksın, böyle yapmakla bir fayda sağlayabilecek mi, bir yardım' alabilecek mi? Yani can sıkmanın, acele yardım gelmesini beklemenin bir yararı olmaz. Allah'ın yardımı, O dilediği zaman gelir. Acele etmekle bir şey elde edilmez.
Bu anlam bizce sözgelişine ve Arap dilinin gramer kurallarına daha uygundur. Bundan dolayı ilk mealimizde çoğunluğun açıkladığı birinci mânâyı yazmış olmamıza rağmen, şimdi daha doğru, olduğu kanısına vardığımız

[5568] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/13

ikinci mânâyı tercih ediyoruz.
Kanaatimize göre bu âyette dine bütün gönlüyle değil, bir ucundan bağlanan, dine bağlandığı için de Allah'tan hemen yardım bekieyen, bu yardım gelmeyince bunalan, sıkıntı, hattâ şüphe içine düşen insanın durumu tasvir edilmektedir. Zaman zaman mü'minlerin de bunalıp şüpheye düşebilecekleri, Bakara: 214, Yûsuf: 110. âyetlerde anlatılmaktadır.
16 ncı âyette de Allah'ın, herşeyi açık açık izah eden âyetler indirdiği ve dilediği kimseleri doğru yola ileteceği bildirilmektedir. Allah'ın açık âyetlerini okuyanlar, eğer kabiliyetleri varsa doğru yolu bulurlar.

17- İnananlar, yahudîler, sabitler, Hıristiyanlar, mecûsîler ve müşrikler... Allah, kıyamet günü bunlar arasında hüküm verecektir. Allah, herşeye tanıktır!

Tefsir:

17- Yüce Allah, yukarıda Allah'a ortak koşanların dünyâ ve âhİrette ziyana uğrayacaklarını, onların tamamen yararsız şeylere inandıklarını, Allah'a inanıp güzel işler yapanların da cennete gireceklerini ve Allah'ın yardımının er geç mü'minlere yetişeceğini belirttikten sonra 17 nci âyette de Allah'ın, kıyamet gününde mü'minlerin, yahudilerin, sâbiîlerin, hırıstiyanlann ve müşriklerin arasında hüküm vereceğini bildirmektedir.
Çünkü her din sahibi, her zümre kendisinin gerçek, diğerlerinin batıl üzerinde olduğunu; kendisinin cennete, ötekilerin cehenneme gireceklerini iddia etmektedir, Bu iş öyle iddia ile olmaz, gerçeği Allah bilir. İşte Allah, kıyamet gününde kimlerin hak din üzerinde bulunduğunu ortaya koyacaktır.
Mecûs kelimesi, yalnız bu âyette zikredilmiştir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre mecûsîler ateşe tapanlardır. Bu din eski İranlılar arasında vardı. Ateşte Tanrısal kudret olduğunu sanan mecûsîler, bazı bölgelerde püskürüp sürekli yanan doğal gaz ocaklarını mabed yapmış, orada yanan ateşe tapınışlardır. Hâlâ Azerbaycan'da mevcudolan bu âteşgedelerden birini ziyaret etmiş idim.
Rivayetlerden Yemen'de, Bahreyn'de, Arap Yarımadasının kuzeydoğusundaki bazı Arap kabilelerinin mecusî oldukları anlaşılmaktadır[5569].
Sâbiî kelimesi de iniş sırasına göre ilk defa burada zikredilir. Daha sonra inen Bakara ve Mâide Sûrelerinde de zikredilmiştir:
"Şüphesiz inananlar, yahudiler, Hıristiyanlar ve sabitler, bunlardan kim ki Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"', "İnananlar, yahudîler, sabitler ve hınstiyanlar{dan) Allah'a ve âhiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"[5570].
Bu âyetlerde "inananlar" kelimesiyle kasdedilen, müslümanlardır. Âyetler, Allah'a ve âhiret gününe inanan müslümanların, yahûdilerin, hırıstiyanların ve sâbiîlerin korku ve üzüntüye uğramayacaklarını belirtmektedir. Demek ki bunların hepsi Allah'ı birleyen ve hak din üzerinde kabul edilmektedir.
Sabitlerin kimler olduğu hakkında hayli ihtilâflar vardır. Kimine göre bunlar, yıldızlara tapanlardır. Kimine göre Allah'ı kabul eder, Zebur okur, meleklere tapar, Ka'be'ye doğru namaz kılarlar. Dinleri yahudilikle Hıristi-yanlığın karışımıdır. Kimine göre bunların dini Hz. Nuh'tan kalma dindir. Kimine göre de bunların dini yoktur.
Bu sözler, tahminden öte bir anlam taşımaz. Tefsirini yaptığımız 17 nci âyette mecûsîlerden ayrı olarak sabitlerden de söz edildiğine göre bunlar me-cusî değillerdir. Bakara ve Mâide sûrelerinde bulunan iki âyette bunlar, Allah'ın birliğine inananlar arasında sayıldığına göre meleklere, ya da yıldızlara tapan müşrik bir kavim değildir.
Sâbiî kelimesi, eğilim gösterdi anlamjna gelen kökünden türemiştir. Yusuf Süresindeki: âyetinde kelimesi de aynı kökten gelen muzâri fiildir, "onlara meylederim" demektir.
Hz. Peygamber zamanında ve daha önce Araplar, sâbiî kelimesini, atalarının dininden ayrılan kimseler için kullanırlardı. Nitekim Hz. Peygamber ve ilk mü'minler için de "sâbiî" demişlerdi. Buhârî'nin rivayetine göre bir bedevi kadın, Hz. Peygamber hakkında: "Şu kendisine sâbiî denilen adam" demişti [5571].
Haris el-öâmidî, Kureyşten bir topluluğun, Mekkeli bir adamın başına toplandığını görünce, bu adamların kimler olduğunu babasına sormuş, "Bunlar, bir sâbiî'nin başına toplanan kimselerdir" cevabını almıştır. Yanına varınca bu zâtın, insanları Allah'a kulluğa davet eden Allah'ın Elçisi olduğunu, başına üşüşenlerin de ona eziyet ettiklerini görmüşlerdir [5572].
Hz. Ömer de müslüman olduğu zaman kendisine: "Ömer sâbiî oldu" demişlerdi [5573].
İslâmdan biraz önceki zamanlarda eski göksel kitapları okuyup atalarının dininin batıl olduğunu anlayan bazı kişiler puta tapmaktan vazgeçip Allah'ın birliğine inanmışlar, bunlardan kimi yeryüzünde dolaşıp İbrâhîm dinini

[5569] KitâbıTl-Harâc, s. 74; Ebû 'Ubeyd, Kitâbu'I-Emvâl, s. 39-43; Kahire, 1395-1975; Tabakat ibn Sa'd, 2/28; et-Tefsîru'İ-hadîs: 7/83.
[5570] Mâide Sûresi: 69
[5571] Buhârî, Teyemmüm: 6; İbn Hanbel, Musned: 4/434, 435.
[5572] Usdu'l-Ğâbe: 1/321
[5573] Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr: 35

aramağa koyulmuş, kimi İbrâhîm dinine göre veya kendi düşüncesine göre Allah'a kulluk etmeğe başlamıştı[5574]. Araplar bu insanlara sâbiî demişlerdi.
İşte Kur'ân'ın kasdettiği sâbiîler, Allah'ın birliğine inanan bu muvah-hidlerdir. Zeyd ibn 'Amr, Varaka ibn Nevfel, 'Osman ibn el-Huveyris, 'Ubey-dullâh ibn Cahş, Ümeyye ibn Ebî's-Salt, Ebu Kays el-Yesribî, EbûM-Heysem el-Yesribî, Ebû 'Âmir el-Evsî, Selmân el-FârİsÎ, Ebû Zerri'1-Gifârî bunlardan idiler[5575].
Muhammed İzzet Derveze, bu kelimenin, Irak'ta "Subbe" diye anılan kavimle ilgisi olmadığını söylüyor. Çünkü bu, İslâmdan sonra yapılmış bir yakıştırmadır. Oysa Kur'ân, îslâmdan önce var olan bir toplumu göstermek-tedir[5576].

18- Görmedin mi Allah'ı; göklerde, yerde bulunan kimseler, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların da birçoğu hep O'na secde ediyorlar. Ama birçoğuna da azap hak olmuştur. Allah kimi aşağılatırsa artık ona değer veren olmaz. Allah, dilediğini yapar.

Tefsîr:

18 nci âyette göklerde ve yerde bulunan her şeyin, güneşin, ayın, yıldızların, dağların, ağaçların ve insanların da birçoğunun Allah'a secde ettikleri, insanlardan bir kısmının da azabı hakkettiği anlatılmaktadır. Burada secde Allah'a itaat anlamınadır. Her şey Allah'ın buyruğu, iradesiyle hareket etmekte, O'nun yasalarına boyun eğmekte, ne için yaratılmışsa o görevi yapmaktadır. Allah'ın genel buyrukları olan tabiat kanunları dışına kimse çıkamaz. Ama bir de Allah'ın, insanların seçimlerine bağlı kıldığı özel buyrukları vardır ki bunların dışına çıkanlar, ya dünyâda veya âhirette veya her ikisinde de cezalandırılırlar. Allah'ın aşağılattığını kimse yükseltemez, O'nun hor kıldığına kimse değer veremez.

19- İşte şunlar, Rableri hakkında çekişen iki hasım taraf: Nankörler için ateşten giysi biçildi, başlarının üstünden de kaynar su dökülüyor! 20- Onunla karınlarının içindekiler ve derileri eritiliyor. 21- Onlar için demirden kamçılar da var. 22- Oradan, o gamdan her çıkmak istediklerinde (demir kamçılarla vurularak) oraya geri çevrilirler ve: "Ateş azabını tadın!" (denilir). 23- Allah, inanan ve iyi işler yapanları da altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada ahun bilezikler ve inci takınırlar. Orada giysileri de ipektir. 24- Onlar sözün güzeline iletilmişlerdir ve Övülen(A\lah)ın yoluna iletilmişlerdir.

Tefsir:

19-22: Rableri hakkında birbirleriyle tartışan insanlar, âhirette başlıca iki grupa ayrılırlar: Nankörler ve mü'minler. 19-22 nci âyetlerde nankörlerin uğrayacakları çetin azap tasvir ediliyor: Bunlara ateşten giysiler biçilir, başlarından aşağı sıcak su dökülür, kaynar su ile barsakları eritilir, demir kamçılarla dövülürler. Onlar bu gamdan çıkmağa çalıştıkça: "Yangın azabını tadın!" denilerek geri çevrilirler.
23-24 ncü âyetlerde de mü'minlerin erecekleri yüce nimetler anlatılıyor: Bunlar da alt taraflarından ırmaklar akan cennetlere girerler, altun ve inci bilezikler takınırlar, ipek giysiler giyerler, güzel sözler söylerler: "Orada ta-hiyyeleri selâmdır"', "Bize verdiği sözü yerine getiren ve bizi dilediğimiz yerde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamdolsunl derler"[5577]. İletildikleri güzel yol da ya cennet yolu veya Hakk'ın yoludur.

25- Nankörlük edenler, Allah 'in yolundan ve gerek yerli, gerek dışarıdan gelen bütün insanlar için ibâdet yeri yaptığımız Mescid-i Ha-râm'dan menedenler (bilsinler ki) kim orada zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı bir azap taddırınz. 26- Bir zamanlar İbrahim'i Ka'be'-nin yerine kondurmuş(ve ona şöyle dcmiş)tik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû ve secde edenler için Evimi temizle". 27- "İnsanlar içinde haca ilân et; yaya olarak veya uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler." 28- "Ki kendileri için birtakım faydalara tanık olsunlar ve Allah'ın, kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) O'nun adını ansınlar. Onlardan yeyin, sıkıntı içinde bulunan fakire de yedir in". 29- "Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Eski Ev'i tavaf etsinler."

Tefsir:

25 nci âyette Allah yolundan ve yerli yabancı herkesin eşit ma'bedi olan Mescid-i Haram'dan insanları meneden nankörlere acı bir azabın taddınla-cağı bildirilmektedir. Bu âyette herkesin ma'bedi olan Mescid-i Harâm'a gir-meğe engel olmağa kimsenin hakkı olmadığı belirtiliyor.
İlhâd: Meyi etmek demektir. Burada ilhâd zulm ile beraber kullanılmıştır. Yani Mescid-i Harâm'da haksızlığa

[5574] ibn Hişâm, Sîret: 1/242
[5575] et-Tefsîru'l-hadîs: 7/85-86.
[5576] Aynı eser: 7/84.
[5577] Zümer Sûresi: 74.

yönelmek isteyene acı azabın taddırı-lacağı bildirilmektedir.
Eğer bu âyetler Mekke'de inmişse -ki bu, tercihe uygundur- müşrik liderlerinin, müslümanlarm Mescid-i Harâm'da ibadet etmelerine engel olduklarını gösterir. Nitekim 'Abdullah ibn Mes'ûd'un rivayetine göre müslüman-lar, Hz. Ömer'in müslüman oluşuna kadar Mescid-i Harâm'da namaz kılamaz ve Ka'be'yi tavaf edemezlerdi [5578].
26-29 ncu âyetlerde yüce Allah, İbrahim'i, Ka'be'nin yerine kondurduğunu, kendisine şirk koşmamasını; Ka'be'yi tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizlemesini, Ka'be'yi ziyaret etmeleri için insanları çağırmasını emrettiğini bildirmektedir. Yani Allah, Hz. İbrahim'e, yapılacak ma'bedin yerini bildirmiş ve îbrâhîm yalnız Allah'a tapılmak üzere Ka'be'yi yapmıştır.
Bu ifadeden, Allah'a hiçbir şeyin ortak koşulmadan yalnız kendisine kulluk edilmek için yapılan Ka'be'de putların yeri olmadığı anlaşılmaktadır.
Ayrıca Tavaf edenler, ayakta duranlar, rü-' kû ve secde edenler" vasıflarından tavafın, rükû'lu ve secdeli namazın Hz. İbrâhîm zamanından beri devam ettiği; Arapların, bu ibâdetlerin, İbrâhîm'-den kaldığına inandıkları ve vakitli olmasa da bu şekilde namaz kılındığı an-laşılır. Namazlarından yanılan (onu doğru dürüst kılmayan) kimselere yazıklar olsun..."[5579] "Onların Ka'be'deki namazları da ıslık çalmadan ve el çırpmadan başka bir şey değildir"[5580] âyetleri de Arapların namaz kıldıklarını gösterir. İslâmdan önce Ka'be çevresine Mescid-i Haram denirdi. Mescid secde edilen yer olduğuna göre bu tabir de Arapların rükû'lu ve secdeli namaz kıldıklarını kanıtlar.
Daha sonra, âyetlerde hacca gelenlerin görecekleri yararlara ve hac ibâdetlerine İşaret edilmektedir.
Allah'ın zikredileceği eyyâm-i ma'lûmât (belli günler), Zu'l-hicce'nin ilk on günü; eyyâm-i ma'dûdöt (sayılı günler) ise teşrik günleri olarak açıklanır. Ebû Müslim'in tercîh ettiği tbn 'Abbâs kavline göre de eyyâm-ı ma'lûmât yevmi'n-nahr (bayramın birinci günü ile onu izleyen üç gündür). Behtme: Kara ve denizde yaşayan dört ayaklı hayvana denir. En'âm ise deve, sığır, koyun ve keçinin genel adıdır.
Hacca gelenlerin, birçok yarar görecekleri, Allah'ın adını anarak kendilerine nasibedilen hayvanları boğazlayacakları, onlardan kendilerinin yeyip yoksula da yedirecekleri, görevlerini ve adaklarını yerine getirip Ka'be'yi tavaf edecekleri bildirilmektedir.
Bu âyetlerde haccın temel ibâdetlerine işaıet edilmiştir. Burada çok önemli nokta, Allah için boğazlanacak kurbanların, Allah'ın verdiği rızık olarak tanıtılması, sonra da: "Kestiğiniz bu hayvanlardan yeyin, darda kalan yoksullara da yedirin" buyurulmasıdır.
Demek ki bu hayvanlar rızık olarak yenmek için boğazlanmaktadır. Sokaklarda kokuşup çevreye mikrop saçmak için değil. Hâşâ Allah'ın, bu hayvanların leşlerine ihtiyacı yoktur. "Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşmaz. Allah'a ulaşan, sizin takvâmzdtr"1. Hem kesenler, hem de yoksullar yeyip bayram günü Allah'ın bol nimetlerine sevinsin, şükretsinler diye bunların kesilmesi meşru kılınmıştır. Ama birkaç yıl öncesine kadar hacdaki uygulama, bu âyette bildirilen amaca aykırı idi. Zavallı pek.çok hayvan, sadece kesilip sokaklara terk edilirdi. Şeyh Tantâvî, biraz sonra gelecek 34 ncü âyetin tefsirinde şöyle diyor:
1) Burada Allah, havyanları bize rızık olarak verdiğini bildiriyor. Kesilip dağlarda terk edilenler bizim rızkımız değil, görülmeyen hayvanların (mikropların) rızkı olur. Bu kokuşan leşlerde üreyen mikroplar, çevreye yayılarak hacıların hastalanması sonucunu doğurur.
2) Yüce Allah: "Onlardan yeyin ve darda kalmış yoksula da yedirin" buyurduğu gibi: "Yanları yere düş(ttp canları çık)ınca da onlardan yeyin, kanaat eden(fakir)e de, isteyen (fakir)e de yedirin. O(kocaman hayvanları size boyun eğdirdik ki şükredesiniz"[5581] buyurmaktadır. Bu buyruklar, bu hayvanların rızık olarak yenmek için kesilmesinin emredildiğini kanıtlar.
3) Allah, bu kurbanların, şükredilmesi gereken birer nimet olduğunu anlatmaktadır. Şimdi bu kurbanları, hacıların ölümüne sebebolacak, onları öldüren vebaya dönüşecek bir halde bırakmakta ne nimet vardır? Bu, bizim şükretmemizi gerektiren bir nimet değil, tersine sabretmemizi gerektiren "bir nikmet olur. Şükür ile sabrı ayırmak gerekir. Eğer Allah, bu hayvanları bizim için veba sebebi bir nikmet yapmış olsa, sanki âyette şöyle demiş olur: Bunları, bir kısmınızın ölümüne sebebolmak için size böyle müsahhar kıldım, bununla sizi denedim ki sabredesiniz, böylece sizin günahlarınızı affedeyim."
Yüce Allah, yetimlerin vasiylerine, onlar rüşde ermeden mallarını onlara teslim etmemelerini emretmiştir. Bu, malın telef olmasını önlemek içindir. Bize lütfedilen bu hayvan rızıklarını korumak da bizim vazifemizdir. Bunları böyle telef etmek doğru olamaz" [5582].
Müfessirlerden bazıları, 28 nci âyetteki "Onlardan yeyin" emrinin vü-cub (gereklilik) ifade ettiğini söylemişlerdir. Çünkü câhiliyye halkı, kendilerinin fakirlerden yüksek olduklarını göstermek için bu hayvanlardan yemezlerdi. Yüce Allah, insanların eşit olduğunu belirtmek üzere, sahiplerinin de bu hayvanlardan yemelerini emretmiştir.

[5578] et-Tefsîru'l-hadîS: 7/91
[5579] Mâûn Sûresi: 5.
[5580] Enfâl Sûresi: 35.
[5581] Âyet: 37
[5582] el-Cevâhir: 11/35-36.

Fakat çoğunluğun kanâatine göre bu emir gereklik bildirmez, nedb ifade eder. Şafiî'ye göre sahibinin, kurbanın etinden yemesi müstehab, fakirlere yedirmesi farzdır. Hepsini sadaka verse de olur ama tamamını yemesi caiz değildir.
Bazılarına göre de kurbanın üçte birini sahibi yer, üçte birini eşine, dostuna dağıtır, üçte birini de fakirlere verir. Bu, normal kurbanlara mahsustur. Adak ve keffaret kurbanları tamamen sadaka olarak verilir.
29 ncu âyette tefesin giderilmesi, adakların yerine getirilmesi emrediliyor. İnsana bulaşan pislik anlamındaki tefes, burada bıyık kısaltmak, tırnak kesmek, koltuk ve apış arasını tıraş etmek demektir. Adak da burada, hacda yapılması gerekli olan ibâdetler veya yapılması adanan şeylerdir. Meselâ hac ettiği takdirde kurban keseceğini adamış olanın, kurban kesmesi gerekir. Ama böyie bir şey adamamış ise yalnız hac için kurban kesmek gerekmez.
Tavaf edilmesi, emredilen Beyt-i 'Atik (Eski Ev) Ka'be'dir. Kasdedilen tavaf da kurban kesildikten ve tıraş olduktan sonra yapılacak ifâda tavafıdır.

30- İşte böyle. Kim Allah'ın yasaklarına saygı gösterirse, o (hareketi), Rabbinin yanında kendisi için iyidir. Size okunup bildirilenler dışındaki hayvanlar sizin için helâl kılınmıştır. Artık o pis putlardan ve yalan sözden kaçının. 31- Allah'a ortak koşmadan, hâlis olarak O'nu birleyenler olun. Kim Allah'a ortak koşarsa o, sanki gökten düşmüş de kendisini kuş kapıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.

Tefsir:

30- All&h'ın yasaklarına saygı göstermenin, Allah katında büyük mükâfata vesile olduğunu, Allah'ın Kitabında yasaklananlar dışındaki dört ayaklı havyanların helâl kılındığını bildiren yüce Allah, çirkef putlardan ve zûr sözden kaçınılmasını emrediyor.
Zûr: Gerçekten sapma, yalan, uydurma, iftira demektir. Burada Allah'a iftira olan sözler kas dedi İmi ştir. Arapların Allah'a ortaklar uydurmaları, bazı hayvanların etlerini helâl, bazılarını haram saymaları, kendi hayallerinden dini kurallar koyup bunları Tanrı buyruğu saymaları bu türdendir. Böyle uydurma inançlardan ve sözlerden kaçınılması emredilmiştir.
En'âm Sûresinin 145 nci, Nûh Sûresinin 115 nci âyetlerinde yasak olduğu bildirilenler: Üzerlerine Allah'ın adı anılmadan kesilenler, leş, domuz eti ve akıtılmış kandır. İşte Kur'ân'da yenmesi yasak kılınan zebâih (kesilmiş hayvanlar) bunlardır. Bunlardan başka hayvanları yasak kılmak, Allah'a iftiradır. Çünkü Allah'ın yasaklamadığı şeyi yasaklayıp bunu din hükmü diye göstermek, Allah'a iftira olur. 30 ncu âyette böyle şeylerden kaçınılması emrediliyor. Nahl Sûresinin 116 nci âyetinde de: "Dillerinizin yalan nitelendirmesinden ötürü şu helâldir, şu haramdır, demeyin, sonra Allah 'a iftira etmiş olursunuz..." buyuruluyor.
Şirk de zûr söz türündendir. Zira müşrik, putun veya taptığı tanrının ibâdet edilmeğe lâyik olduğunu sanır. İşte ona: "Zûr'un başı olan putlara tapmaktan ve her türlü yalan sözden kaçınınız" denilmiştir. Müşrikler hacda telbiye ederken: YaRabbi, senin buyruğu-na geldik, senin ortağın yoktur, yalnız bir ortağın vardır ki sen ona sahipsin, o bir şeye sahip değildir" derlerdi. Allah'ın üstünlüğünü kabul etmekle beraber O'nun ortağı olduğunu da söylerlerdi. İşte mü'minler böyle sözlerden de menedilmişlerdir.
Yalancı şahitlik yapmak da zûr sözdür. Hz. Peyğamber'in, hutbesinde iki kez: "Ey insanlar, yalancı şahitlik yapmak şirke denktir" dedikten sonra: "Artık o pis putlardan ve zûr (yalan) sözden kaçının"' dediği rivayet edilir. Ebubekre'nin rivayetinde de Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Size günâhların en büyüğünü haber vereyim mi? Evet, yâ Resûlâllah, dedik. Buyurdu ki: Allah'a ortak koşmak, anababaya âsî olmak. Bu sırada dayanmıştı, birden doğrulup oturdu: Yalan söz! Yalan şahitlik! dedi. Bunu o kadar tekrar etti ki biz kendi içimizden keşke sussa, dedik"[5583].
31- Hunefâ': Hanîf'm çoğuludur. Âyetten anlaşıldığı üzre hanîf: Allah'a, ortak koşmadan kulluk etmektir. Bu iki âyette çirkin putlardan, yalan, uydurma1 günâh sözlerden kaçınılması, hiç ortak koşmadan Allah'a kulluk edilmesi emrediliyor ve Allah'a ortak koşan kimsenin, yukarıdan düşen, kuşun kaptığı, ya da < rüzgârın savurduğu bir şey gibi köksüz, kararsız olduğu belirtiliyor.

32- İşte böyle. Kim Allah'ın nişanlarına saygı gösterirse bu, kalb-lerin takvâsındandır. 33- O hayvanlarda, belli bir süreye kadar sizin için menfaatler vardır (bir süre onların sütlerinden, yünlerinden yararlanırsınız), sonra onların yaracakları yer, Eski Ev'dir.

Tefsîr:

32 nci âyette Allah'ın şeâirine saygı göstermenin, takva gereği olduğu belirtiliyor. Bir şeyin tanındığı alâmetler, nişanlar anlamına gelen şe'âir, burada üç şekilde açıklanmıştır: Genel olarak ibâdetler, yahut hac ibâdetleri veya kurbanlar.

[5583] Buhârî, Edeb: 6, İsti'zân: 35, İstitâbe: 1, Diyât: 2, Şehâdât: 10, Eymân: 16; Müslim, îmân: 143; Tirmizî, Birr: 4, Tefsir, Sûre: 4; Ebû Dâvûd, Akdıye: 15; Nesâ'î, Kasâme: 49; Dârimî, Diyât: 9; İbn Hanbel, 5/36, 38, 413.

Rivayetlere göre Araplar, kurban edilecek hayvanları hafifçe yaralar, kan akıtırlardı. Hayvanın üstüne süzülen bu kan, onun kurbanlık olduğuna işaret sayılır, ona kimse dokunmazdı. Bu işe şe'ar (yan tarafa mızrakla vurmak), şe'ıre (Allah'ın nişanı) denildi. Şa'îre'mn çoğulu olan şe'âir işaretlenmiş, nişanlanmış kurbanlık hayvanlardır.
Buna göre âyette böyle işaretli kurbanlık hayvanlara dokunmamanın takva gereği olduğu belirtilmiştir. Fakat aslında şe'â'ir, farzlar, vâcibler, dini geleneklerdir. Kurbanlar da bu geleneklerdendir. Allah bu tür dinî geleneklere saygı göstermeyi öğütlemektedir. Nitekim Bakara Sûresinin 158 nci âyetinde Safa ile Merve'nin, Allah'ın şe'âirinden .olduğu belirtilmiş, Mâide Sûresinin 2 nci âyetinde Allah'ın şe'âirinin, haram ayının, kurbanlıkların helâl kılın-maması yani bunlara dokunulmaması emredilmiştir. Bu âyetlerdeki şe'âir, Allah'ın buyrukları, belirlediği sınırlar anlamındadır. Biz bunu nişanlar olarak terceme ettik.
Takva: Gönülden Allah'a bağlılık, azâbdan, tehlikeden koiunnıa anla-mına gelir. Allah'ın buyruklarına saygı göstetmek, şüphesi/ Allah'a bağlılıktan ileri gelir. Gönlünde Allah korkusu ve sevgisi olmayan kişide takva da olmaz. Âyette Allah'ın emirlerine saygı göstermenin, kalblcrin korunmasına vesile olduğu, ruhu temizlediği bildiriliyor. Burada kalbden maksat et parçası değil, bedeni yöneten biline merkezi ruhun, ruhun en uslun gücüdu. İsle Allah'a saygı, ruhu bozulmaktan, huzursu/luklaıtian, a/âbUtrdan konu.
33 ncü âyette bunların, bir sûre yararlandıktan sonra Iicvi-i 'Alık e sc\k edileceği bildiriliyor. Âyetler hac konusundadır. Âyetteki "Hım/ar" /amirinden, bir önceki şe'âir kelimesiyle kurbanların kaydedildiği anlasılnıaküulıı: "Develeri de sizin için Allah'ın şe'âirinden kıldık'1' âvelinde kın hanlık develerin de haccın şe'âirinden olduğu bildirildiğine gorc şe'âiıin, bulun dinî ibâdetler anlamına geldiği anlaşılır. Kurbanlar da bu ibâdetlerdendi!. İşle nıu'-minler, Allah için kesecekleri kurbanlık hayvanlardan bir sıuc yarnılannlaı. Sütlerinden, yünlerinden istifade eder, yavrularını alırlai. Soma hu kuı hanlıkları Eski Ev diye nitelenen Ka'be'ye götüiür, orada kmban cdeılei.

34-Biz her ümmet için, bir kurban ibâdeti koyduk ki Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği Atfyıw7/tfn(boğazlarken onları)/; üzerine O'nun adını ansınlar. Tanrınız bir tek Tanrıdır, yalnız O*na teslim olun. (Ey Muhammed), o alçak gönüllü, saygılı, samimî insanları müjdele; 35- Onlar ki Allah anıldığı zaman kalbîeri titrer. Başlarına gelene sabrederler, namazı kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rıztktan hayır yoluna harcarlar.

Tefsir:

34- Mensek: Masdar veya mekân ismi olabilir. Şevkânî masdar olmasını tercih etmiştir. Masdar olduğuna göre kurban kesmek, kurban ibadeti anla-mınadır. Kurban kesilen bayram, ibâdet edilecek yer, yol ve şerîat anlamları-na da gelir. Nüsük de ibadet ve kurban demektir. Bakara Sûresinin 196 ncı âyetinde nüsük kurban anlamında kullanılmıştır. Burada da kurban ibâdetinin kasdedilmiş olması kuvvetlidir. Muhbiî ise alçak gönüllü, saygılı, samimî mü'min demektir.
Bu âyette Allah'ın, her millete, bir kurban ibâdeti, veya kurban kesilecek bayram verdiği, bu ibâdet veya bayramda kurban keserken hayvanın üzerine Allah'ın adını anmalarını buyurduğu bildiriliyor. Her dinde aynı ibâdet emredildiğine göre demek ki bu ibâdeti emreden Tanrı bir tek Tanrıdır. Onun için âyetin devamında bütün insanların Tanrısının bir tek Tanrı olduğu ve O'na teslim olunması, O'na saygı gösterilmesi vurgulanıyor ve Allah'a saygılı davranan alçak gönüllü mü'minlerin müjdelenmesi emrediliyor.
Bu âyette İlâhî dinlerin birliğine işaret edilmektedir. Şöyle ki: Allah, her millete kurban ibâdetini koymuştur, ibâdet şekillerini belirlemiştir. Başka milletlere yaptığı gibi Araplara da böyle yapmış, onlara da gönderdiği peygamber vasıtasiyle ibâdet şekillerini, din esaslarını, Allah'a kulluk yollarını göstermiştir. Her millete gönderilen elçi, Allah'ın elçisidir. Her İlâhî din, Allah tarafından belirlenmiştir. Öyle ise aynı Tanrıya kul olan insanların birbirlerine düşman değil, dost olmaları gerekir. Öteki milletlerin nasıl bir ibâdeti, kurbanı varsa, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile gönderilen bu dinde de ibâdet ve kurban vardır. Binaenaleyh bu yeni dini ötekilere aykırı görmek veya bu dinle, öteki dinlerin hükümlerinin neshedildiğini sanmak hatâdır. Onlar, gönderildikleri milletlere mahsustur. Kur'ân, kendisini onları neshedici değil, tasdik edici olarak nitelendirmektedir. Kur'ân'da öteki İlâhî dinlerin neshedildiğine dair hiçbir delil yoktur. Tam tersine Kur'ân: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar da ondan sonra da dönüyorlar?"[5584], "încîl sahipleri, Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsinler"[5585] âyetleri, Tevrat'ın da, İncîl'in de Allah'ın hükümlerini taşıdığını, on-ların uygulanması gerektiğini, onlardaki hükümleri uygulamayanların kâfir ve fâsık olduklarını bildirmektedir. Demek ki Kur'ân o kitapları neshetme-miş, onları doğrulayıcı olarak gelmiştir. Zaten Kur'ân'ın içerdiği hükümler de genelde Tevrat'ın kıssa ve hükümlerine uymaktadır. Ancak onlar İbranî dilinde indirilmiştir. Araplar onları okuyamazlar. Arapların ellerinde de kendi dillerinde okuyacakları bir kitaba ihtiyaç vardın İşte bu ihtiyacı karşılamak için yüce Allah, Araplara da kendi dillerinde olan bu kitabı indirmiştir.Onlarda nasıl ibâdetler, kurban emredilmişse bunda da öyle ibâdetler ve kurban emredilmiştir. Çünkü bu kitapları gönderen Tanrı aynı Tanrıdır. Bütün dinler, insanları O'na kulluğa çağırmaktadır. İnsanlar arasındaki ayrılıklar, kavgalar, Allah adına

[5584] Mâide Sûresi: 43.
[5585] Mâide Sûresi: 47

birbirlerini boğazlamalar, dinin özünde olan şeyler değil; insanların dini saptırmalarından doğan şeylerdir. Dinin özünde birleşenler, hangi İlâhî dinde olsalar, birbirlerini sever, ve Allah sevgisinde birleşirler. Şâirin dediği gibi:
Keh mu'tekif-i deyrem keh sâkin-i mescid Ya'nî ki tora mî-talebem hâne be-hâne.
Kâh kilisede itikâfa giriyorum, kâh mescidde ibâdete çekiliyorum. Yani Allahım, kapı kapı seni arıyorum.
35 nci âyette de Allah'a saygılı, alçak gönüllü, samimî mü'minlerin vasıfları belirtiliyor: Allah anıldığı zaman gönülleri ürperir, öylesine duygulanır, Allah'tan korkarlar. Başlarına gelen belâlara, acı olaylara sabrederler, namazlarını kılarlar ve Allah'ın verdiği rızıktan Allah yoluna harcarlar.

36- Biz o kurbanlık develeri de size, Allah'ın nişanlarından yaptık. Onlarda sizin için hayır vardır. Onlar ön ayaklarını sıra halinde yere basmış durumda iken üzerlerine Allah'ın adını anın (da boğazlayın), yanlan yere düşünce de onlardan yeyin, kanâat edene de, isteyene de yedirin. Şükretmeniz için onları size boyun eğdirdik. 37- Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşmaz. Fakat sizin takvanız O'na ulaşır. A ilah onları böyle size boyun eğdirdi ki, sizi doğru yola ilettiği için O '-nun büyüklüğünü anasınız. Güzel davrananları müjdele!

Tefsir:

36- Bedene'nin çoğulu olan budn: Ka'be'ye hediye edilmiş kurbanlık develer demektir. Fakat sığırlar da develere katılarak hepsine budn denir. Budn kurbanlık için ayrılmış büyük baş hayvanlardır. Vücutlarının büyük olmasından dolayı onlara bu ad verilmiştir. Develer ayakta kesilir. İşte âyette, ayakta duran bu develerin üzerlerine Allah'ın adı anılarak kesilmesi, yere yıkılıp canları çıkınca da bunların etinden yenilmesi, kani*ve mu 'terre de verilmesi emrediliyor ve insanların, şükretmeleri için Allah'ın, bu hayvanları onlara boyun eğdirdiği bildiriliyor.
Kani': Kendisine verilene kanâat eden, yüz suyu döküp istemeyen fakir; mu'terr ise isteyen fakir diye tefsîr edilir. Maamâfih bunun aksini söyleyenler de vardır. Âyette gerek dilenen, gerek dilenmeyen yoksullara kurban etlerinin verilmesi emredilmektedir. Allah, insanlardan çok güçlü olan bu hayvanları, insanlara boyun eğdirmiştir. İnsan, Allah'ın lütfettiği akıl sayesinde bu hayvanlara hakim olur, bunları hizmetinde kullanır, gerektiğinde kesip etlerini yer. Bütün bunlar, Allah'ın insana ikramıdır. Allah bu nimetleri insana vermiştir ki bunlardan yararlansın da Rabbine şükretsin.
37- Tefsirlerin anlattığına göre Araplar, kestikleri kurbanların etlerim yemezler, kanlarım putlarına sürer, etlerini de ortaya bırakırlardı. Yaptıkları bu pisliği de sevap bir iş sanırlardı. İşte 37 nci âyette yüce Allah, kendisine ulaşacak olanın, hayvanların kanı ve eti değil; insanların takvası, saygısı olduğunu vurguluyor. Bu hayvanların kanlarıyla Ka*be duyarlarını bulaştırmak, ya da etlerini ortalığa kokuşmağa bırakmak sevap değildir. Sevap olan, Allah'a bağlılıktır. Kurbanın eti, kanı Allah'a gitmez. Allah, ortalığa terk edilmesi için değil, yoksullara yedirilmesi için kurban kesilmesini buyurmuştur. Hayvanları leş halinde sokaklara bırakmak sevap olamaz. Çevrenin pisliğine, insanın nefretine, mikropların üreyip hastalıkların yayılmasına sebebola-cak böyle bir iş, sevâbolmaktan çok günâh olur. Çünkü çevreyi pisletmek, başkalarına zarar vermek, israf etmek günâhtır.
Sevâbolan, kişinin gönülden Allah'a bağlılığıdır. Kurban, fakir fukaraya yedirmek için kesilir. Şayet kesildiği yerde ihtiyaç yoksa, alınan tedbirlerle dünyanın çeşitli bölgelerindeki yoksul, aylarca et görmeyen, hattâ açlıktan ölen insanlara gönderilir.
Hac hakkındaki bu âyetler, hac ve kurban ibadetlerinin, İslâmdan önceki Arap toplumunda mevcudolduğunu gösterir. Hacda bölge halkının büyük ekonomik yararları olduğu gibi kurbanlardan da yoksulların büyük yararları olurdu. Kur'ân-ı Kerîm, toplumsal yararları olan bu dinî gelenekleri, şirk bulaşıklarından temizleyerek kabul ve devamını da emretmiştir. Çünkü Kur'ân'ın amacı, insanları mutlu etmektir. Bundan dolayı Arapların, tevhî-de aykırı olmayan, yararlı ibâdet ve geleneklerini kabul etmiş, zararlı olanlarını da yasaklamış veya onları, zararını giderecek şekilde değiştirmiştir.

38-Allah inananları savunur. Allah, hiçbir hâin, nankörü sevmez. 39- Kendileriyle savaşılanlara, karşı koyma izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir ve şüphesiz Allah, onlara yardım etmeğe kadirdir. 40-Onlar, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah, bazı insanları diğer bazılariyle savunma-saydı, içlerinde Allah'ın ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılırdı. Allah, kendisine yardım edene elbette yardım eder. Kuşkusuz Allah güçlüdür, üstündür. 41- O(Allah'a yardım ede)nleri yeryüzünde iktidara getirdiğimiz takdirde namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeğe çalışırlar. Bütün işlerin sonu Allah'a aittir.

Tefsir:

38 nci âyette Allah'ın mu'minleri, düşmanlarına karşı savunacağı, O'-nun hiçbir hain, nankörü sevmediği vurgulanıyor. Bu âyet, zulme uğrayan, Ka'be'ye girmeleri yasaklanan mu'minlerin morallerini güçlendiriyor ve Allah'ın, onları düşmanlarına mutlaka galip getireceğini müjdeliyor.
39 ncu âyette " jaÎ" kelimesini Medine ve Basra kari'leri ve Hafs'ın rivayetine göre Âsım,(edilgen kipiyle " jiî ", diğerleri etken kipiyle " jji " okumuşlardır. " j^L-u," kelimesini de Medine halkı ve Âsim edilgen kipiyle, İbn

Kesîr, Hamza ve Kisâ'î ise etken kipiyle okumuşlardır. Birinci kırâete göre mânâ: "Al/ah, zulme uğradıklarından dolayı savaşanlara izm verdi" ikinci kıraate gorc: "Kendileriyle savaşılanlara, zulme uğradıklarından dolayı izm verildi" demektir, ikinci kıraatten, saldırıya uğrayanlara, kendilerini savunma izni verildiği anlaşılır, izin verilen, saldırı savaşı değil, savunma, karşı koymadır. .

Ayette "izin verildi" ifadesi geneldir, neye izin verilmiş olduğu açık

değildir. Gerçi "Allah, inananları savunur." sözünden sonra gelmesi ve "Kendileriyle savaşılanlara izin verildi" denmesi, kendileriyle savaşılan--lara, karşı koyma, kendilerini savunma izni olduğu anlamını guçlendiri-yorsa da yine de bu husus tam kesin değildir. Belki de âyette saldırıya uğrayan, baskıya duçar olan mu'minlere, goç etme izninin verildiği anlatılmaktadır. Bu takdirde âyetin Mekke'de indiği kesinlesin

40 ncı âyette de bu mu'minlerin, sırf "Rabbımız Allah'tır" dedikleri için yurtlarından çıkarıldıkları ve Allah insanları birbiriyle savunmamış olsa, Allah'ın adının anıldığı savmaların, bıya'm, salûta'farın ve mescidlerin yıkılmış olacağı; fakat Allah'ın buna müsâade etmediği, insanları birbiriyle savunduğu, kendisine yardım edene yardım edeceği, O'nun çok guçlu ve daima galip olduğu bildirilmektedir.

41 ncİ âyette de Allah'ın yardımına mazhar olan mu'minlerin vasıfları sayılmaktadır. Bunlar yeryüzünde hakim oldukları, iktidara geldikleri zaman namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emreder, kötülükten menederler.

Medine de indiği anlaşılan bu âyetler, yuı Harından goç etmek zorunda kalan ve haklarını almak için savaşmak isteyen mu'minlere savaş izni vermektedir. Müslümanlar Mekke'de iken savaşacak durumda değillerdi. Kendilerine yapılan kötülüklere karşılık vermek için izin istedikleri zaman Peygamber (s.a.v.) buna müsaade etmez: "Sabredin, bana savaşma emri verilmedi" derdi. Hicretten sonra inen bu âyet, savaşa izin veren ilk âyet olmuştur.

Âyetlerin, muslumanlarla kitap ehli olan yahudıler arasında henuz bir sürtüşmenin baslamadıeı ilk Hicret yılında indiği bellidir. Cunkıı burada her üç dinin, esasta birliği ve aynı kaynaktan geldiği, hepsinin ma'bedinde de Al-lah'ın adının anıldığı ve Allah'ın, her üç din mensubu mü'minleri koruduğu belirtilmektedir.

Savma'a'nm çoğulu olan savâmi\ yahudi papaslarının tenha yerlerde edindikleri ma'bedlerdir ki bunlara manastır da denir. Bî'a'nm çoğulu olan biya' da genel olarak hırıstiyan kiliselerine denir. İbranca salûta'nın çoğulu olan salâvât da yahudî ma'bedleridir. Mescidin çoğulu olan mesâcid ise müslü-manların mabedleridir. Başka bir tefsire göre savamı' hınstiyanların, biya' yahudilerin, salâvât sâbiîlerin, mesâcid de müslümanların ma'bedidir'.

İşte âyette bunların hepsinin, Allah'ın adının anıldığı ma'bedler olduğu vurgulanmaktadır. Demek ki buralarda ibâdet eden din mensuplarını Allah korumaktadır. Eğer bu tevhîd ehlini korumasaydı, yahudilerin, hınstiyanların ve müslümanların ma'bedleri yıkılır; yalnız Allah'a tapılan, Allah'ın adının anıldığı bir yer kalmazdı. Ama Allah, gönderdiği dine yardım edenlere yardım eder, kendisine inananları.koruyup üstün getirir. Onları koruyacak kullar ortaya çıkarır. Nitekim Mekke'deki zayıf müslümanları Medine halkı ile destekleyip güçlendirmiştir. Âyetler, müslümanların artık müşriklere yenilmeyeceğini, onlara üstün geleceğini müjdelemektedir.

Belki de bu âyetler, müslümanların Bedir'den önce çıktıkları seriyyeye işaret ediyor. 'Abdullah ibn Cahş kumandasında düzenlenen bu seriyyeye yalnız Mekke'den hicret etmiş bir birlik katılmıştı. Mekke sınırındaki Batn-ı Nah-le'de vukubulan küçük çaptaki bir çarpışma, Receb ayının girip girmediği şüpheli bir günde olmuştu. Bu yüzden müşrikler, müslümanları, haram ayında çarpışma yasağını çiğnemekle suçlamışlar ve bunun üzerine: "Onlar ki inandılar, göç ettiler, Allah yolunda savaştılar; işte onlar Allah'ın rahmetim umarlar. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir"[5586] âyeti inmişti. Bakara Sûresinin 217-218 nci âyetlerinin tefsirinde de bu konuya temas edilmişti.

Bu takdirde Medine'de inmiş olan bu âyetler, bütün İlâhî dinlerin birliğini ve Allah'ın, bütün inananlara yardımcı olduğunu ve her millete bir ibadet koyduğunu bildiren âyetle ilişkili olduğu için buraya konmuştur. Çünkü 34 ncü âyette Allah'ın, her millete bir kurban ibâdeti koyduğu açıklanmıştı. 38-41 nci âyetlerde de Allah'ın kendisine inanan, koyduğu esaslara uyan, Allah'a tapan mü'minlere yardımcı olduğu bildirilmektedir. Konularda bağlılık vardır.

Maamâfîh bu âyetlerin, sûrenin diğer âyetleri gibi Mekke'de inmiş olması da muhtemeldir. Bu takdirde âyetler, Mekke'de zulme uğrayan mü'minleri teselli etmekte, inançları uğrunda bazılarının yerlerini, yurtlarını bırakıp Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldığı insanları zafere ulaştıracağını müjdelemektedir. Şayet âyetler Mekke'de inmiş ise yurtlarından çıkarıldığı söylenen mü'minler, Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalanlardır. Uğradıkları zulüm ve işkenceler yüzünden bazı müslümanlar, iki kez Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmışlardı.

Zulüm kelimesi, Kur'ân'da üçyüz küsur kere kullanılmıştır. Bu, Kur'ân'ın bu.kelimeye verdiği önemi gösterir. Zulüm: adaletin karşıtı olan cevr, hak yoldan sapma, kişinin başkalarının veya kendi ruhunun hakkına saldırması, insanların özgürlüklerine, mallarına, canlarına tecavüz etmek, günâha sapmak, haksızlıklar yapmak hep bu kelimenin kapsamına girer. Kişinin kendisine karşı yaptığı en kötü iş olan şirk de zulmün başı sayılır ve zulüm, şirk anlamında da kullanılmıştır [5587]. "Kuşkusuz şirk, büyük bir zulümdür"[5588] buyurulmuştur.

Muhammed İzzet Derveze, bu âyetlerden çıkarılacak genel prensipleri sosyal kanunları şöyle özetliyor:

1) Hak ve hürriyetlerine saldırılan kimseleri savunmayı; zulüm ortadan kaldırılıp hak ve hürriyetler sahiplerine

---

[5586] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/40

[5587] et-Tefsîru'l-hadîs: 7/107

[5588] Lokman Sûresi: 13

iade edilinceye dek mazluma yardım etmeyi, zâlimi yola getirmeyi gerekli kılar.
2) Zulmü ortadan kaldırmanın, toplumsal adaletin bir gereği olduğunu anlatır.
3) Savunma amacına bağlı olmayıp saldın için yapılacak her savaşın, insanların haklarını, güvenliklerini bozucu, zulüm olduğunu, saldırganların azgın olduklarını ortaya kor.
4) Allah'ın, sâlih, mazlum mü'minlerin yardımcısı olduğunu, onları savaşta üstün kılıp iktidara getireceğini; onların, iktidarları sırasında zulüm, kibir, haksızlık olmayacağını, hak ve adaletin ve Allah rızâsının her işte amaç olacağını belirtir. İktidara geldiği halde adaleti hakim kılmayan, Allah'a ibâdeti önemsemeyen kimselerin, sâdık mü'min sıfatlarını kaybettikleri anlaşılır.

42- Eğer seni yalanlıyorlarsa bunlardan önce Nûh, Âd ve Semûd kavimleri de yalanlamıştı. 43- ibrahim'in kavmi ve Lût'un kavmi de. 44- Medyen halkı da. Mûsâ da (yalanlanmıştı). Ben de kâfirlere bir süre vermiş, sonra onları yakalamıştım. Benim inkârım (görülmemiş şekilde cezalandırmam) nasıl oldu! 45- Zulmederken helak ettiğimiz nice kent vardır ki duvarları, tavanlarının üstüne düşmüştür. Nice kullanılmaz olmuş kuyu ve nice (ıssız kalmış) sağlam köşk vardır! 46- Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanlann yerlerini görsünler de) düşünecekleri kalbleri, işitecekleri kulakları olsun. Zira gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalbler kör olur.

Tefsîr:

42-43 ncü âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli edilerek yalanlanmış olmasına üzülmemesi, zira kendisinden önceki peygamberlerin de yalanlandığı, fakat sonunda onları yalanlayanların, görülmemiş bir azaba uğradıkları belirtilmektedir. Bundan Hz. Muhammed'i yalanlayanların da öteki peygamberleri yalanlayanların sonucuna uğrayacakları anlaşılmaktadır.
Âyette anılan peygamberleri kavimlerinin yalanladığı söylenirken, Mû-sâ'nın, sadece yalanlandığı söyleniyor, kavminin onu yalanladığı söylenmiyor. Çünkü Musa'yı yalanlayan kendi kavmi değil, Fir'avn ve adamları idi. Onun için Musa'nın, sadece yalanlandığı belirtiliyor, kavmi onu yalanladı denmiyor.
Son âyette peygamberleri yalanlayan nice kentlerin yıkıldığı, evlerin tavanlarının çöktüğü, kuyuların, sağlam sarayların ıssız, harabe bırakıldığı hatırlatılıyor.
Bu âyette İbn Kesîr'in, Küfe ve Medine kari'lerinin birinci şahıs çoğul zamiri nûn ile şeklinde okudukları kelimeyi, Ebu 4Amr ve Ya'kub birinci şahıs tekil zamiri ile şeklinde okumuştur. Daha sonraki fullerine uyduğu için Ebu Ubeyde bu kıraati tercih etmiştir.
Vrûş: 'Arş'm çoğuludur. Saltanat kürsüsüne 'ot? dendiği gibi altını gölgelendiren dam, çadır veya gölgeliğe de 'arş denir. Hâvîise düşen, veya tenhâ, boş anlamlarındaki al-havâ' kökündendir. Birinci anlama göre halkı zulmettiklerinden dolayı helak ettiğimiz nice kent vardır ki tavanlarının üzerine düşmüş, yani tavanları çökmüş, duvarları da tavanlarının üzerine düşmüştür. İkinci anlama göre helak ettiğimiz nice kentin arşları (evleri, harabeleri) ıssız, bomboş duruyor demektir.
Bi'r-imu'attale: 'Âtıl kalmış, su içen bulunmadığından battal olmuş kuyudur. Kasr-ı müşeyyed: Sağlam, yüksek köşktür. İşte zulmeden halk helak edilmiş; onların yüksek köşkleri, ıssız, kuyuları battal kalmıştır. .
Daha sonra 46 ncı âyette de gelip geçtikleri yol üzerinde bu harabolmuş, ıssız kalmış kentleri görüp de ibret almayanların gözleri değil, fakat gönül gözlerinin kör olduğu, yani düşünce kabiliyetlerinin dumura uğradığı, bunun için ibret almadıkları, kınama maksadiyle ifade edilmektedir.

47- Senden azabı çabuk istiyorlar. Allah sözünden caymaz. Rab-bin yanında bir gün, sizin saydığınız(zaman türün)den bin yıl gibidir. 48- Nice kent var ki zulmederken ona bir süre vermişim, sonra onu yakalamışımdır. Sonunda dönüş banadır. 49- De ki: "Ey insanlar, ben sizin için ancak ap açık bir uyarıcıyım." 50- İnanıp iyi işler yapanlar için mağfiret ve bol rızık vardır. 57- Âyetlerimizi etkisiz bırakmak için çalışanlara gelince, onlar da cehennemin adamlarıdır.

Tefsir:

47 nci âyette müşriklerin, Hz. Peygamber'den, o tehdidedildikleri azabı çabuk getirmesini istedikleri belirtilmektedir. Âyetten de anlaşıldığı üzre Hz. Peygamber (s.a.v.) müşriklere, inanmadıkları takdirde başlarına azap geleceğini söyleyip onları uyarıyordu. Onlar ise Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmadıkları için onun.bu uyarısı ile alay ederek: "Hani söylediğin azap niye gelmiyor; işte biz seni inkâr ediyoruz. Peygamber isen bizi tehdidettiğin o azabı getirsene!" diyorlardı.
İşte âyetin ikinci cümlesinde Allah'ın, sözünden caymayacağı ve O'nun katında bir günün, insanların hesabınca bin yıl gibi olduğu ifade ediliyor. Bundan anlaşılan şudur: İnsanlara verilen bir süre kendilerine uzun gelir. Derhal azaba uğratılmamaları, kendilerini aldatır. Zannederler ki hiç başlarına azap gelmeyecek, yaptıkları yanlarına kâr kalacak, hep böyle rahat yaşayacaklar. Oysa bu, Allah tarafından kendilerine verilmiş bir deneme süresidir. Bu süre onlara uzun geİse de Allah'a göre kısadır, çabuk geçer. Çünkü insan kısa ömürlüdür. İnsana çok uzun gelen süreler, Allah'a göre saniye kadar dahi değildir. Allah katındaki bir gün süresi, insanlara bin yıl

gibi uzun gelir. Allah insanlara, kendi katındaki gün kadar bir günlük süre verir ama bu, insanlara bin yıl gelir. Müfessirler, bu son cümleyi şöyle açıklamışlardır:
Onlara ulaşacak bir günlük azap, şiddetinden dolayı bin yılın azabı gibi gelir. Azabın şiddetinden ötürü bir gün, bin yıl kadar uzun sürer. Nitekim hastalıktan gözü uyku tutmayan insana gecelerin nasıl uzadığını herkes bilir. Şâirin dediği gibi:
Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir Mübtelây-ı gama sor kim geceler kaç saat
Ebu Müslim'e âid olan bu görüşü Râzî de tercih ediyor.
İkinci tefsire göre de bu ifade, hesap zamanında âhiret günlerinin uzunluğunu gösterir. Hesabın şiddetinden dolayı orada bir tek gün, bin yıl gibi uzun gelir.
Üçüncü görüşe göre bir günle bin yıl Allah'a göre birdir. Çünkü O kudret sahibini hiçbir şey âciz bırakamaz. Eğer bir günlük süreyi uzun görmüyorlarsa bin yıllık süreyi de uzak görmemelidirler. Çünkü O'nun katında bir gün ile bin yıl birdir [5589].
Demek ki insanların hesabına göre bin yıl süren bir zaman, Allah katında bir günden ibarettir. Çünkü Allah zamandan münezzehtir, zamanın üstündedir. Zamanlı ve kısa ömürlü insana göre bin yıl çok uzun bir süredir. On beş, yirmi kuşağın ömrünü kapsar. Belki de bir milletin ömrüdür. Fakat bu süre, Allah'a göre bir günden ibarettir. İşte Allah, milletleri böyle bir süre içinde dener. Kimi milleti kendi hesaplarına göre bin yıl dener, sonra yola gelmeyince onları helak edip ortadan kaldırır. Kimini de daha uzun bir süre dener. Allah katında insanların hesabınca elli bin yıl süren bir günün olduğu da Meâric Sûresinin 4 ncü âyetinde zikredilmiştir. Bütün bunlar, Allah katındaki zamanın, insanların hesaplarıyla kıyaslanamayacağını, insanlara göre bin yıl, elli bin yıl süren uzun bir zamanın, Allah'a göre bir günden hattâ bir andan ibaret olduğunu gösterir. Bundan dolayı aslında Allah'a göre çok kısa olan bu dünyanın ömrü, insanlara çok uzun gelmektedir. Onun için yüce Allah: "Onlar onu uzak görüyorlar, biz ise onu yakın görüyoruz"[5590], "Kıyamet işi, bir göz açıp yumma kadar, ya da daha yakındır[5591] buyurmuştur. O ezelî ve ebedî yaratıcıya göre bir göz açıp yumma kadar olan dünyâ ömrü, biz insanlara göre milyonlarca yıl sürebilir. Gerçeği Allah bilir.
48 nci âyette de yüce Allah, zulm eden nice kent halkına bir süre fırsat verdiğini, sonra onları cezalandırdığını bildiriyor. Onlar nasıl kendilerine tanınan bir süreden sonra cezalandırılmış iseler, bu Kureyş müşrikleri de öyle cezalandırılacaklardır. Sonunda her ruh, Allah'ın huzuruna varıp dünyâda yaptıklarının hesabını verecektir.
49 ncu âyette Peygamber (s. a.v.)e, insanların uyarıcısı olduğunu ilân etmesi emrediliyor. 50-51 nci âyetlerde de inanıp iyi işler yapanların, Allah'ın bağışlamasına ve ikramına erecekleri; Allah'ın âyetlerini etkisiz bırakmak için bütün güçleriyle çalışanların da cehennemlik oldukları vurgulanıyor.

52- Senden önce hiçbir resul ve nebîgöndermemiştik ki o, temenni ettiği zaman şeytân onun ümniyessine (bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah, şeytânın attığını siler, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, (sağlamlaştıran) 55- (Böyle yapar ki) şeytânın attığını, kalblerinde hastalık olanlar ye katbleri katı/aşanlar için bir imtihan yapsın; zâlimler uzak bir ayrılık içindedirler. 54- Kendilerine ilim verilmiş olanlar da Kur'ân'ın, senin Rabbinden gelen gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar; böylece kalbleri ona saygı duysun. Şüphesiz Allah, inananları mutlaka doğru yola iletir. 55- İnkâr edenler ise o saat ansızın kendilerine gelinceye, yahut o kısır (hayırsız) günün azabı kendilerine gelinceye kadar o(Kur'a)ndan yana kuşku içinde olacaklardır. 56- O gün mülk Allah'ındır. Allah onların aralarında hükmeder: İnananlar ve iyi işler yapanlar nimet cennetlerin-dedirler. 57- İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara da aşağılatan bir azâb vardır.

Tefsîr:

52 nci âyette Allah'ın gönderdiği bir resul ve nebî temenni ettiği zaman şeytânın, mutlaka onun ümniyyesine bir düşünce attığı; fakat Allah'ın, şeytânın attığı düşünceyi giderip kendi âyetlerini sağlamlaştırdığı; O'nun 'alîm (yani şeytânın attığı sözleri bilen), hakîm (yani kendi âyetlerini sağlamlaştı-ran) olduğu bildiriliyor.
Bu âyetin tefsirinde hayli değişik yorumlar yapılmıştır. Önce resul ile ne-bî'nin aynı anlama gelip gelmediği üzerinde ayrı görüşler vardır. Genel kanıya göre resul, insanları irşâd için gönderilen ve kendisine vahiy gelen peygamberdir. Haber veren anlamındaki nebî ise vahiy değil, sadece ilham alan, ya da ru'yâda kendisine İlâhî düşünceler verilen peygamberdir. Bu durumda resul, kendisine gelen vahy ile yeni bir kitap ve şeriat getiren peygamber, nebî ise kendisine gelen ilham ile ve gördüğü rüyalar ile önceki resulün dinini ihya eden, dinde ıslâhat yapan din bilgini olmaktadır.
Çoğunluğun kanısına göre bu iki kelime arasında umum husus farkı vardır. Her resul aynı zamanda nebidir, çünkü Allah'tan aldıklarını ümmetine haber verir. O resulün ümmeti içerisinde yetişmiş, ilham alan ıslahatçıya da nebî denir, fakat o resul değildir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de her iki kelime de birbiri yerine ve aynı anlamda kullanılmıştır. Onun için mu'tezüe, bu iki kelime arasında bir fark olmadığı kanaatindedir [5592].

[5589] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/46
[5590] Meâric Sûresi: 6-7
[5591] Nahl Sûresi: 77
[5592] Mefâtîh: 23/49; Kurtubî: 12/80

Üzerinde hayli ihtilâf edilmiş olan temennî ç ümniyye kelimelerine gelince: Temennî bir şeyi arzu etmek, ümniyye de gönlün çok istediği şeydir. Felsefede buna ideâl denir. Bu anlama göre âyette her peygamber bir şey arzu ettiği, bir şeye ulaşmak istediği zaman şeytânın, onun arzu ve ideâline bir düşünce, vesvese atacağı; fakat Allah'ın, şeytanın, peygamberin zihnine attığı düşünce ve vesveseleri giderip kendi âyetlerini yerleştireceği bildirilmektedir. Peyğamber'in en büyük ideâli, kavminin kendisine inanması, inananlardan oluşan bir dünyâ toplumu kurmak idi. "Demek onlar bu söze inanmazlarsa onların peşinde üzüle üzüle kendini helak edeceksin ha?"[5593] âyeti ve benzerleri, onun bu idealin tahakkukunu ne kadar istediğini gösterir.
İşte şeytan, onun bu ideâline yanlış düşünceler karıştırmağa, onun bu ideâlini hasta yürekli kimselere başka türlü göstermeğe, saptırmağa çalışmıştır.
Bu bir yorumdur. Fakat müfessirlerin çoğunun kanısına göre temennî kelimesi ezberden okumak anlamınadır.
âyetinde de ümniyye'nin çoğulu olan emânîyy, ümmîlerin (kitap okumasını bilmeyenlerin) kulaktan dolma bazı sözler söylediklerini ifade eder. Yani onlar Kitabı bilmezler. Sadece ağızdan duyup belledikleri bazı parçaları okurlar demektir. İbn 'Abbâs'tan, temenni ve ümniyye kelimelerinin yalan okuma anlamına geldiği de rivayet edilmiştir. Hz. Osman: Müslüman olduğumdan beri yalan söylemedim" demiştir [5594].
Peygamber de kitaptan değil, kendisine gelen vahiyleri ezbere okuyandır. Buna göre âyette: Her peygamber kendisine gelen vahiyleri okuduğu zaman, mutlaka şeytanın, onun okumasına düşünce atacağı, fakat Allah'ın, şeytânın attığı düşünceyi ve sözleri giderip kendi vahyettiği âyetleri sağlamlaştıracağı, yerleştireceği bildirilmektedir.
Müfessirler, âyetin iniş sebebi olarak şu olayı anlatırlar: Kavminin kendisinden yüz çevirmesine son derece üzülen Peygamber (s.a.v.), Allah'tan, kendisiyle kavminin arasını uzlaştıracak bir şeyin (vahyin) gelmesini ve böylece kavminin inanmasını çok arzu ediyordu. Bir gün Kureyşin kalabalık bir meclisinde oturmuştu. O gün'Kureyşin kendisinden uzaklaşmalarına sebebola-cak bir şeyin inmemesini istiyordu. Yüce Allah: sûresini indirdi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) sûreyi okuyup: âyetine gelince şeytân, onun diline sözlerini attı. Kureyşliler: "Muhammed bundan önce hiç tanrılarımızı hayır ile anmamıştı" dediler. Peygamber okumasına devam edip sûreyi bitirince secde etti, onlar da müslümanlarla birlikte secde ettiler. Akşam olunca Cebrail Peygamberce geldi: "Sen ne yaptın, benim Allah'tan sana getirmediğim, söylemediğim şeyi insanlara okudun'* dedi. Yüce Allah: "Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermemiştik ki o, temenni ettiği zaman şeytân onun ümniyyesine (bir düşünce) atmış olmasın..." âyetini indirdi [5595].
Bu hadis, Sâid ibn Cübeyr yoluyla İbn Abbâs'tan, Ebu Ma'şer ve Yezîd ibn Ziyâd yoluyla da Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayet edilir. Ama Hz. Peyğamber'e kadar giden kopuksuz bir senedi yoktur. Bu rivayeti Kelbî de Ebû Salih yoluyla İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Ama Kelbî itimâda şayan görülmez. Sağlam hadîs mecmuaları bu rivayeti almamışlardır. Kadî 'İyâd, Râzî ve birçok âlim bunun uydurma olduğu kanısındadırlar. Çünkü bunu Pey-ğamber'in masumluğuna, şeriatın korunmuş olma vasfına aykırı görmektedirler.
"Az daha onlar seni, sana vahyettiğimizden ayırarak, ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi. Eğer biz seni sağlamtaştırmnmış olsaydık, onhra bir parça yanaşacaktın, o takdirde sana hayâtın da, ölümün de kat kat azabını taddırırdık. Sonra bize karşı kendine bir yardıma da bulamazdın"1 âyetlerinden, rivayetteki olaya benzer bir şeyin vukubul-duğu anlaşılıyor. Ancak kanaatimize göre olayda, ilâve cümleyi Peyğamber'-in kendisi söylememiştir. O, böyle bir şey söylemekten münezzehtir. Çünkü bu cümle, onun, uğruna türlü cefalara katlandığı dinin başı olan tevhîd prensibine aykırıdır. Bazı müfessirlerin de dediği gibi Hz. Peygamber, her fırsatta müşriklere Kur'ân okumağa çalışır, müşriklerden bazıları da onun çevresinde toplanıp okuduklarını dinlerlerdi. Ama birtakım bozguncular, Peygamber Kur'ân okurken gürültü ve onun okuduklarıyle alay ederlerdi. Namaz kıldığı zaman okuduğu Kur'ân'ı merak sâikasiyle dinlemek için yanına gelenler vardı.
İşte Hz. Peygamber, Ka'be civarında kendisine inmiş olan Necm Sûresini okumağa başlamış, âyetini okuduğu sırada Kureyş şeytanlarından birisi kasden demiş. Herhalde bu şiir, Kureyş arasında biliniyor ve kendi aralarında putları medh için bu şi'ri okuyorlardı. Âyetlerde putlar, şiirdeki kafiyelere uygun bir üslûp ile anılınca, dinleyenlerden biri, âyetlerin ardından, aklındaki bu iki mısraı mırıldanmıştır. Yahut o adam, Hz. Muhammed'in böyle söylediğini cemâate yaymıştır. Nitekim Katâde'nin Mukatil'den aldığı rivayete göre Hz. Peygamber sûreyi okurken uyuklamış, uyukladığı sırada bu sözler dilinden çıkmış. Peyğamber'in uykuda da olsa böyle bir söz söylemesi, makul değildir. Olsa olsa o, vahyin ağırlığıyle kendinden geçtiği sırada bir Kureyş şeytanı bu sözleri ortaya atmıştır. Ebubekr el-Bâkıllânî de şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.) Kur'ân'ı dura dura okurdu. Şeytan onun durma yerlerinde araya girip onun nağmesini taklidederek bu kelimeleri söyledi. Ona yakın olanlar, bunu işitince Allah'ın sözü sandılar ve çevreye böyle yayıldı" [5596].
Âlimlerin olay üzerinde enine boyuna durmaları, te'viller yapmaları, olayın bir aslı olduğunu gösterir. İbn Teymiyye de bu rivayetin tenkid edilemeyecek kadar sağlam ve olayın gerçekten vukubulduğunu söyler[5597].
Bir sonraki âyetin, şeytanın attığı şeylerin kalbleri hasta ve katı olanlara fitne olduğunu söylemesi de böyle bir

---

[5593] Kehf Sûresi: 6.
[5594] Kurtubî: 2/6; Fethu'I-Kadîr: 1/104
[5595] Câmı'u'l-beyân: 17/187; Mefâtîhu'l-ğayb: 23/49-50; ibn Kesir, Tet»r: 3/230
[5596] Kurtubî: 12/81-82; Kâsimî, Mehâsinu't-Te'vîl: 12/4357-4358
[5597] Aynı.

olayın vukubulduğunu kanıtlar. Eğer bu, sadece şeytanın, peygamberin kalbine attığı düşünceden, vesveseden ibaret olsaydı, başkasına fitne olmaz, birçok kimsenin dedikodu yapmasına, kuşkulanmasına sebebolmazdı. Demek ki bir olay vukubulmuştur. Fakat bu sözleri, Peyğamber'in okumasına karıştıran, Kureyş şeytanlarından biridir. Çünkü Kur'ân, insanlardan da şeytanlar olduğunu söyler.
Aksi takdirde İbn Kesîr'in âyetin tefsirinde İbn Abbas'tan nakledilen: "Peygamber konuştuğu zaman şeytan onun sözüne bir şey atar, Allah şeytanın attığını iptal eder, âyetlerini sağlamlaştırır. Ümniyye kıraat demektir. " *îUÎ V' yam' okurlar, yazamazlar, anlamınadır"[5598] sözleri izah edemeyiz.
Bazı müfessirlere göre de böyle bir şey hiç vukubulmamıştır. Ayette Ga-rânîk vak'asına işaret yoktur. Bizzat İbn İshâk'ın dediği gibi bu vak'a zındıkların uydurmasıdır. Âyette anlatılan şudur: Her peygamberin okumasına şeytan, kendi sözlerini atar. İşte Hz. Muhammed de Allah'ın âyetlerini okurken bazı insan şeytanları, ondan duydukları sözleri, kendilerinden uydurmalar katarak yayarlar. Peyğamber'in söylemediği sözleri ona yakıştırırlar. Bu da birçok karışıklığa, şüpheye, hattâ bölünmeye neden olur. Etrafa kuşkular yayılır. Fakat Allah, sonunda şeytanın sözlerini kaldırır, kendi âyetlerini gerçekleştirir. Bu, Peygamber^(s.a.v.) zamanındaki şeytanlar tarafından yapıldığı gibi ondan sonraki şeytanlar tarafından da yapılmış, birçok söz uyduru-' lup Peyğamber'in sözü diye ortaya atılmıştır. Allah her zaman olduğu gibi hakkı batıldan ayıracak, şeytanların sokmağa çalıştıkları sözleri kaldıracak, kendi gerçek âyetlerini yerleştirecektir.
İşte bu toplumsal gerçeği anlatan âyetler, Hz. Peyğamber'i teselli mahiyetindedir. Bunlarda öarânîk olayı diye bir şey yoktur. Peyğamber'in, uykuda iken ağzından putları öven sözlerin çıkmış olması veya sûreyi okurken şeytanın kalbine attığı sözleri de meleğin sözleri sanarak okuması gibi rivayetler asla doğru olamaz. Peygamber melekle şeytanı fark edemeyecek bir durumda olursa peygamberliğine güven kalmaz. Peygamberlerin masumluğu ortadan kalkar. Bu tür rivayetler uydurmadır. Gerçek olan, Peyğamber'in okuduğu şeylere, kötü niyetli kişilerin kendiliklerinden cümleler karıştırarak onları yaymağa ve böylece onun getirdiği İlâhî sözleri tahrif etmeğe çalışmalarıdır. Nitekim Sözleri bazı yerlerinden tahrif ederler"[5599] âyetinde de Medine'de bu tür hareket eden insanlar bulunduğuna işaret edilmiştir.
Kaldı ki çoğulu kürklüler familyasından bir su kuşunun adıdır. ise beyaz tenli, güzel delikanlı anlamına gelin. Yahut bitki kökündeki yumuşak tüylerdir. Bu anlamların hiçbiri putlara uygun değildir ki onlara ğarânîk densin. Bu, ancak dili iyi bilmeyen veya dilin halâvetinden anlamayan acemlerin uydurmasıdır[5600].
Biz Kâsimî'nin bu görüşüne katılmıyor ve bu olayın tamamen bir uydurma olduğunu sanmıyoruz. Pekâlâ kuş veya delikanlı anlamındaki ğurnuk, putlara uyar. Çünkü Araplar putlarını meleklerin sembolleri biliyorlardı. Herhalde melekleri de kuş ve beyaz tenli kızlar, delikanlılar şeklinde düşünüyorlardı. Olayın bir aslı vardır. Zaten "şeytan'ın, peygamberin okumasına söz atması" da bunu gösterir. Ancak bu sözleri söyleyen Peyğamber'in kendisi değil, müşrik şeytanlardan biridir.
53-54: Şeytanın attığı sözler, hasta ve katı yürekliler için bir sınav olur. Çünkü onlar onun sözlerine kanıp ayrılığa düşerler. Fakat bilgi sahipleri, Peyğamber'in okuduğu sözlerin, Allah'tan gelen gerçek olduğunu bilir, ona inanıp saygı gösterirler. Allah inananları doğru düşünme yoluna iletir.
55- İnkâr edenler ise ansızın azap saati gelip çatıncaya, ya da o kısır yani misli görülmemiş, asla hayrı olmayan dehşetli günün azabı kendilerine gelinceye dek Peyğamber'e gelen sözlerden kuşku duyarlar. Übeyy ibn Ka'b'e göre "yevm-i 'akım" Bedir günüdür. İkrime ve Mücâhid ise bugünün, kıyamet günü olduğunu söylemişlerdir. Yevm-i 'akîm'in kıyamet günü olması daha uygun görülüyor. Ancak ansızın gelecek azap saatinin Bedir bozgunu olduğu anlaşılıyor. Çünkü Mekke müşriklerini yakalayan azap o azaptır. Ondan sonra gelecek 'âkım günün azabı da âhiret azabıdır.
56-57: O günde mülk, hükümranlık, hüküm ve ferman yalnız Allah'a aittir. O, kullan arasında hüküm verir, O'nun hükmü uyarınca dünyada inanmış ve iyi işler yapmış olanlar nimet cennetlerine giderler. İnkâr etmiş ve Allah'ın âyetlerini yalanlamış olanlar da onurlarını kıran, kendilerini alçaltan bir işkenceye dûçâr olurlar. Dünyâdaki kibirli davranışlarının karşılığı olarak kibirlerini kıran bir azabın içine girerler. "Bana ibadet etmeğe tenezzül etmeyenler, aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir"ı âyeti de Allah'a kulluğa tenezzül etmeyenlerin, hakaret içinde cehenneme gireceklerini bildirmektedir.

58- A Hah yolunda göç edip sonra öldürülen veya ölenlere gelince Allah onları en güzel bir rızıkla besleyecektir. Doğrusu Allah, rızık verenlerin en iy isidir. 59- Onları, razı olacakları bir yere sokacaktır. Doğrusu Allah bilendir, halimdir. 60- İşte böyle. Kim kendisine yapılan cezanın dengiyle ceza verir de sonra kendisine tekrar saldınlırsa elbette Allah ona yardım eder. Şüphesiz Allah, affeden, bağışlayandır.

Tefsîr:

58-59 ncu âyetler, Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen veya ölenleri, Allah'ın en güzel rızıklarla besleyeceğini ve onları razı olacakları yerlere sokacağını bildiriyor.

[5598] İbn Keüîr, bu rivayeti Buhârî'ye atfediyor. 3/231. Ancak Buhârî'de böyle bîr rivayet bulamadım.
[5599] Mâide Sûresi: 41
[5600] Mehâsinu't-Te'vîl: 12/4372

Mücâhid'in rivayetine göre bu âyetler, Medine'ye hicret etmek için Mekke'den çıkan, fakat arkalarına düşen müşrikler tarafından öldürülen müslü-manlar hakkında inmiştir. Ancak âyetin sözgelişi, belli kişileri değil, bütün bu sıfattaki mü'minleri ifade eder. Allah'ın bu mü'minlere vereceği rızık, kuşkusuz cennet nimetleridir.
59 ncu âyetteki "mudhal" kelimesi, mîmin zammiyle de, fethiyle de "medhal" okunur. İdhâl'dan ismi mef'ûl olan mudhal girilmiş yer, medhal ise girilecek yer veya girmedir.
60- Kendisine yapılan kötülüğün misliyle karşılık veren kimse, yeniden saldırıya uğrarsa Allah'ın ona yardım edeceğini bildiren bu âyetin, sonunda, Allah'ın çok affedicilik ve çok bağışlayıcılık sıfatları hatırlatılıyor. Allah'ın bu sıfatlarının hatırlatılması, insanları hoşgörüye, yapılan kötülüğü affa teşvik içindir. Kudret sahibi olan Allah, affediyor, bağışlıyor. Öyle ise intikam alacak durumda olan, Rabbi gibi affetmeli, bağışlamalı, hoşgörmelidir.
60 ncı âyetin iniş sebebi olarak şu olay anlatılır: Muharrem ayının çıkmasına iki gün kala, müşriklerden bir topluluk, bir grup müslümana rastladı. "Muhammed'in adamları, Haram ayında savaşmak istemezler" deyip onlara saldırdı. Müslümanlar onlara, haram ayında savaşmaktan vazgeçmelerini söyledilerse de müşrikler bunu kabul etmediler. Müslümanlar da saldırıya cevap verip saldırganları yendiler. Fakat haram ayında çarpışmış olmak, müslümanların hoşuna gitmedi, buna üzüldüler. Yüce Allah bu âyeti indirerek onları affettiğini bildirdi'.
Taberî'nin, bir zu'm (sanı) olarak nitelendirdiği bu rivayet pek sağlam görünmüyor. Eğer rivayet doğru ise bu olayın, 38, 41 nci âyetlerin tefsirinde işaret ettiğimiz Abdullah ibn Cahş seriyyesinden ayrı olması gerekir. Buna göre âyetin Medine'de inmiş olması lâzımgelir. Maamâfîh, saldıranlara karşı misliyle karşı koymayı meşru kılan bu âyet de sûrenin diğer âyetleri gibi Mekke'de inmiş olabilir.
Âyet, saldıran düşmana misliyle mukabele edileceğini, mukabelenin ve savaşmanın da ancak can savunması ve düşmanın saldırısını savmak için yapılacağını ifade eder. Canını savunmak için saldırıya karşılık verene Allah'ın yardım edeceğini belirtir. Fakat Allah haksız yere saldıranların yardımcısı değildir. "Çünkü Allah, saldırganları sevmez."

61- İşte böyle. Allah geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü gecenin içine sokar. Doğrusu Allah, işitendir, görendir. 62-İşte böyle. Çünkü Allah haktır, O'ndan başka yalvardıklan ise bâtıldır. İşte çok yüce, çok büyük olan, Allah'tır.

Tefsir:

61-62: Allah verdiği sözü yerine getirir. Sözünü yerine getirmeğe kadirdir. Çünkü O, insanlar için nice güç gelen şeyleri yapar. Geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü gecenin içine sokar; işitir, görür. O gerçektir, kullarının imdadına yetişir. Kendisine yalvaranları duyar,, zulme uğrayanları görür, onlara yardım eder. Fakat O'ndan başka tapılan tanrılar batıldır, boştur, gerçek değildir. Onlara ne kadar yalvarsalar, yalvarmaları boşa gider. Onlar, kendilerine yalvaranlara yardım edemezler. Çünkü ne duyarlar, ne görürler, ne de kendilerine yalvarılmasından haberdar olurlar. Yardıma kadir olan, yalnız O yüce ve büyük Allah'tır.
Sonra yüce Allah, harika kudret ve sanatının kanıtlarına işaret ederek şöyle buyurmuştur:

63- Görmedin mi Allah gökten bir su indirdi de yer yeşeriyor. Doğrusu Allah lâtiftir (bilgisi veya lûtfu en ince ve nazik şeylere kadar varır) kabirdir (her türlü tedbiri bilir, herşeyi haber alır). 64- Göklerde ve yerde ne varsa hep O'nundur. Allah, işte zengin O'dur, övülmeğe lâyik O 'dur. 65- Görmedin mi Allah, yerdekileri ve emriyle denizde akıp giden gemileri sizin buyruğunuza verdi Yerin üzerine düşmemesi için göğü tutuyor. Ancak O'nun izniyle düşer. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir. 66- O 'dur ki sizi diriltti, sonra sizi öldürür, sonra yine sizi diriltir. Gerçekten insan çok nankördür.

Tefsîr:

63-65: Allah'tır ki gökten yağmur yağdırıp toprağı bitkilerle yeşertir. O, lâtiftir, habîrdir. Yerin yeşilliklere, güzelliklere büründüğü belirtildikten sonra Allah'ın lâtîf, habîr sıfatları çok uygun düşüyor. Lâtîf, güzel, hoş, katı olmayan demektir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. O, karada olanları insanların emrine verdiği gibi denizde yürüyen gemileri de inşaların hizmetine vermiştir. Karada ve denizde Allah'ın yasaları insanlara hizmet etmektedir. İnsan akliyle bu tabiat kuvvetlerine hakim olur. Sulardan barajlar yapıp elektrikler elde eder, ışık alır, fabrikalar çalıştırır, kendinden büyük, güçlü hayvanları kendisine boyun eğdirip hizmetinde kullanır. Suyun kaldırma gücünden yararlanarak su üstünde yürüyen gemiler yapıp uzun mesafeleri aşar, yüklerini taşıtır. Bütün bunlar, Allah'ın insana ikramıdır, ihsanıdır.
Gök cisimlerini de tutan, bunların birbirine çarpmasını önleyen Allah'ın yasasıdır. Eğer O'nun koyduğu birbirine denk itme ve çekme kanunları olmasa, gök cisimleri ya birbiri üzerine düşüp parçalanır veya birbirinden sonsuzca uzaklaşırdı. İşte göğün, yani yüksekteki yıldızların yer üzerine düşüp dünyâmızı parçalamasını önleyen, âlemi bu düzen içinde muhafaza eden, Allah'ın yarattığı yasalardır. Allah, şefkat ve merhametiyle yaratıklarını böyle âfetlerden korumaktadır.

66- İnsanlara sayısız nimetler veren Allah, onları diriltmiştir. Bir süre yaşattıktan sonra tekrar oldurur, yine diriltir. Bütün bunlar Allah'ın nimet-lerindendir. Çünkü insanı böyle çeşitli aşamalardan geçirerek olgunlaştım, fakat yok etmez, ruhunu korur. Buna rağmen insan O'nun nimetlerine karşı nankördür.
Şeyh Sa'dî ne güzel söylemiş:
Bulut, rüzgâr, ay ve güneş... Bunların her biri bir iş görmektedir. Ta ki sen bir ekmek ele geçiresin ve onu gaflet ile yemeyesin!

67- Biz her ümmete, uydukları bir mensek (ibâdet yolu) yaptık. Bu işte seninle asla çekişmesinler. Sen Rabbine çağır, kuşkusuz sen, doğru bir yol üzerindesin. 68- Eğer seninle mücâdele ederlerse: "Allah, yaptıklarınızı daha iyi bilir" de. 69- "Allah, kıyamet gunu, ayrılığa düştüğünüz hususlarda aranızda hükmedecektir." 70- Bilmez misin ki Allah gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir? Bunların hepsi, bir kitaptadır (katında yazılmıştır). Bu, Allah'a kolaydır.

Tefsir:

67 nci âyette yüce Allah, her millete uydukları bir mensek kıldığını bildiriyor. Bu kelime, 34 ncu âyette de geçmişti ve orada mensek 'in kurban kesilme bayramı, kurban, ibâdet edilecek yer ve zaman, şerî'at ve yol anlamlarına geldiğini izah etmiştik. Buradaki mensek kelimesi için de en uygun anlam ibâdet usulü, şerî'attir. Bu anlamı tercih eden Râzî'de: "Mensek ibâdet anlamındaki nusuk'ten alınmıştır. Her ibâdete mensek denebilirken bunu yalnız kurbana tahsis etmenin anlamı yoktur" diyor [5601].
Allah, zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre her millete bir ibâdet yolu, bir din göstermiştir. Artık önceki dinler varken bu yeni dine ne gerek var, denilemez. Bu konuda Hz. Muhammed ile tartışmağa girmeğe, ona neden bu dini getirdin demeğe kimsenin hakkı yoktur. Bunu belirtmek için "Bu işte seninle tartışmasınlar" buyuruluyor. Çunku eski dinler, gönderildikleri milletlere ozgudur. Allah bu toplum için de bu dini belirlemiştir. Her topluma bir din göndermiştir. Hz. Muhammed'in getirdiği din de Allah'ın, öteki kitapları anlamayan bu topluma uygun gorduğu dindir.
Bu âyet de butun İlâhî dinlerin Allah tarafından gönderildiğini ve bu din mensuplarının birbirinin inanç ve ibadet şekillerine saygı gösterip birbirleriyle kardeşçe geçinmeleri gerektiğini ortaya koyar. Bu işte seninle çekişmesinler" cümlesi, bu gerçeği açıkça belirtir. Bu'cümlenin anlamı: Onlar bu hususta seninle boş yere mücâdele etmesinler, seni bulunduğun yoldan donduremezler, demektir. "Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah isteseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat size verdiklerinde sizi sınamak istedi. Öyleyse hayır işlerine koşun, hepinizin donuşu Allah'adır..."[5602], "Herkesin yöneldiği biryonu vardır. O halde hayır işlerine koşun; nerede olsanız Allah sizi bir araya getirir; şüphesiz Allah her-şeyi yapabilir"[5603] âyetleri de her toplumun kendine özgü bir dini, bir ibadet ve hukuk sistemi bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.
Bazı müfessirler: "Bu işte seninle tartışmasınlar" cümlesinin, bütün önceki dinlerin neshedilip, her din mensubunun Hz. Muhammed'e tabi olması gereğini gösterdiğini söylemişlerdir[5604]. Oysa âyette hiç böyle bir anlam yoktur. Âyet her milletin bir dini olduğunu, bundan dolayı eski dinlerden ayrı olarak bu topluma da bir dinin gönderildiğini, artık bu konuda kimsenin, Hz. Muhammed'e "Eski dinler varken niçin bu dini getirdin?" diye tartışmağa hakkı bulunmadığını anlatıyor. Sonra Peygamber'e: "Sen Rabbine çağır, zira sen doğru yol üzerindesin" buyuruluyor.
68-69 ncu âyetlerde de Hz. Muhammed'e, şayet yine kendisiyle tartışırlarsa işi Allah'a havale etmesi, Allah'ın, kıyamet gününde insanların ayrılığa düştükleri konular üzerinde hüküm verip kimin doğru, kimin yanlış yolda olduğunu ortaya çıkaracağını söylemesi emrediliyor ki aynı şeyler, biraz önce meallerini yazdığımız Mâide Sûresinin 48 nci ve Bakara Sûresinin 148 nci âyetlerinde de ifade edilmiştir.
70- Allah, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Her şey O'nun tarafından saptanmıştır. Hiçbir söz, hiçbir iş, hiçbir düşünce Allah'ın bilgisinden kaçmaz. Herkesin yaptığı, söylediği, inandığı saptanır ve bir gün önüne konur. Bütün varlık, düşünce ve olayları tesbit etmek Allah'a göre çok kolaydır.
Bu âyetlerin, Mekke müşriklerinin Kur'ân'daki helâl ve haramlara itiraz etmeleri ve bazı müslümanlara: "Neden Allah'ın öldürdüğünü yemiyorsu-nuz da kendi ellerinizle öldürdüğünüzü yiyorsunuz?" demeleri üzerine indiği rivayet edilir[5605]. Sözgelişinden de âyetlerin, Peygamber ve müslümanlar ile müşrikler arasında geçen tartışmalar üzerine indiği anlaşılmaktadır.

71- Allah'tan ayrı olarak öyle şeylere tapıyorlar ki Allah onlara hiçbir kudret indirmemiştir. Kendilerinin de onlar(m tanrı olabileceği) hakkında bir bilgileri yoktur. O zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur. 72-Kendilerine ap açık âyetlerimiz okunduğu zaman kâfirlerin yüzlerinde hoşnutsuzluk belirdiğini anlarsın. Neredeyse kendilerine

[5601] Mefâtîhu'l-ğayb. 23/64
[5602] Mâıde Sûresi. 48.
[5603] Bakara Sûresi: 148
[5604] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/64-65
[5605] Beğavî, Hâzin

âyetlerimizi okuyanların üzerine saldıracaklar. De ki: "Size bundan daha kötü bir şey haber vereyim mi? Varacağınız ateş! Allah, onu kâfirlere va'det-miştir. O, ne kötü bir sonuçtur!

Tefsîr:

71-72 nci âyetlerde de müşriklerin inançları kınanmaktadır: Bunlar Allah'ın hiçbir kudret vermediği, tanrı oldukları hakkında hiçbir kanıt indirmediği putlara şuursuzca tapmaktadırlar. Bu suretle canlarına yazık eden bu kimseleri Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir yardımcı olmaz. Bunların ruhlarına putatapmak o kadar işlemiştir ki Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman yüzlerinde hoşnutsuzluk görünür, suratları ekşir. O kadar canları sıkılır ki öfkeden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyanlara bütün güçleriyle saldıracak olurlar.
Onların bu ruh durumlarını tasvir eden yüce Allah, daha sonra peygamberine şöyle demesini emrediyor: Size bundan daha kötüsünü, gördüğünüz zaman sizi daha çok öfkelendirecek, kederden perişan edecek şeyi söyleye-yim mı? İşte o, varacağınız ateştir. Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin varacağı yer orasıdır.
Bu âyetler, müşriklerin, Kur'ân'ı duymağa tahammül edemediklerini, Kur'ân okuyan kimselere saldırmak istediklerini, Kur'ân'dan son derece rahatsız olduklarını gösteriyor.

73- Ey insanlar, size bir temsil verildi, onu dinleyin: O Allah'tan başka yalvardıklarınız var ya, onların hepsi bir araya toplamalar, bir sinek dahi yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenende. 74- Allah'ı lây ikiyle takdir edemediler. Allah kuvvetlidir, üstündür.

Tefsîr:

73 ncü âyette Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin ne kadar zayıf, cılız şeyler olduğu anlatılıyor. Öyle ki bunlar bir sinek dahi yaratmaktan âcizdirler. Sinek yaratmak şöyle dursun, üstlerine konup üzerine sürülmüş olan tatlı, kan ve sair maddeleri yalayan sineğe engel olamazlar. Kendilerini savunmaktan âciz olan şeylerin başkalarına ne yararı dokunabilir? O halde onlara yalvarmanın ne anlamı vardır?
Âyetin sonunda talibin de, matlûbun da ne kadar zayıf oldukları vurgulanıyor. Tâlib, puta tapan, matlûb da putun kendisidir. Tapan da âcizdir, tapılan da. Âciz âcize tapmakla hiçbir şey elde edemez. Âciz güçlüye yalvarırsa bir yarar sağlayabilir. Öyle ise puta tapanlar, kendileri gibi âciz şeylere yalvarmaktan vazgeçip her şeyi yaratan ve yaratıklarını da koruyup kollayan Allah'a yalvarmalıdırlar.
74 ncü âyette de Allah'tan ayrı olarak putlara yalvaranların, Allah'ı gereği gibi takdir edemedikleri belirtiliyor ve Allah'ın güçlü, dâima galip olduğu vurgulanıyor ve kendilerini dahi savunmaktan âciz şeylerin Allah'a benzeti lemeyeceği ima ediliyor.

75- Allah meleklerden de, insanlardan da elçiler seçer. Allah işitendir, görendir. 76- Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. Bütün işler Allah'a döndürülür.

Tefsir:

75-76 ncı âyetlerde Allah'ın, meleklerden de, insanlardan da elçiler seçeceği; O'nun işiten, bilen olduğu; insanların her yaptığını bildiği; ve işlerin, sonunda Allah'a döndürüleceği, yani yapılan işler hakkında Allah'ın hüküm verip doğrusunu ve yanlışını belirleyeceği bildiriliyor.
Bu âyetler, Allah elçi gönderse melek elçi gönderir, diyenlere cevap niteliğindedir. Allah böyle söyleyenlere diyor ki: Melekler de Allah'ın kullandır, insanlar da. Allah dilerse meleklerden, dilerse insanlardan elçi seçer, gönderir. Allah'ın, meleklerden de elçileri vardır, fakat melek elçiler iki türlüdür: Bir kısmı insanları doğru yola iletmek için seçilmiş olan insan elçiye Allah'ın buyruklarını iletir. Bir kısmı da Allah'ın buyruklarını icra etmek üzre dünyaya gelir. Deprem, zelzele ve benzeri olayların icrasında görevlendirilir. Ama onların bu işleri yaptıklarını insanlar görmez. Allah'ın bu kâinattaki yasalarının ardında birer melekî güç vardır. İnsan, meleği bu maddi gözle görme niteliğine sahip değildir. Allah'ın melekleri pek çoktur.

77- Ey inananlar, rükû'edin, secde edin, Rabbinize ibâdet edin, hayır işleyin ki umduğunuza eresiniz. 78- Allah uğrunda, O'na yaraşır biçimde cihâdedin. O, sizi seçti ve dinde size bir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dini(ne uyun). O, bundan önce(ki kitaplarda) da, bu (kitapta) da size müslümanlar adını verdi ki Elçi sizin üzerinize şâhid olsun, siz de insanlar üzerine şâhid olasınız. Haydi namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın; sahibiniz O'dur. O, ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır!

Tefsir:

77-78 nci âyetlerde felaha ermeleri için mü'minlere, rükû', secde ve Rab-lerine ibâdet etmeleri; hayır işlemeleri ve Allah yolunda layikiyle cihâdetme-leri emrediliyor. Allah'ın, mü'minleri seçtiğini, dinde kendilerine hiçbir

güçlük yüklemediğini, ataları İbrahim'in getirdiği pürüzsüz, kolay tevhîd dînini kendilerine gösterdiğini, bundan önce İbrahim'e indirdiği kitapta da, şimdi indirdiği bu Kur'ân'da da kendilerine müslümanlar adını verdiğini, Elçisi Mu-hammed'i kendilerine şehîd (örnek), kendilerini de bütün insanlara şehîd (örnek) kıldığını hatırlatıyor; sonra namazı kılmalarını, zekâtı vermelerini ve Allah'a bağlanmalarını buyuruyor ve sûreyi: "O, sizin mevlâmzdtr, ne güzel mev-lâ, ne güzel yardımadır" sözleriyle bitiriyor.

77 nci âyette "Rükû' ve secde ediniz!" buyurulmaktadır. Kur'ân'da böyle secdeden söz eden âyetler okunduğunda secde edilmesi, din alimleri arasında ihtilâf konusu olmakla beraber bu âdet yerleşmiştir. Kimine göre secde âyetleri geçince secde etmek farz, kimine göre okuyana da dinleyene de sünnettir. Ebû Hanife'ye göre Hac sûresinde yalnız bir secde âyeti vardır. 77 nci âyette secde gerekmez. Şafiî'ye göre Hac Sûresinde iki secde âyeti vardır. Fakat Sâd Sûresinin secde âyeti yoktur. Kimi secde âyetlerinin sayısını onbeşe çıkarır, kimi ona kadar indirir. îbn Ömer şöyle demiş: "Peygamber (s.a.v.), içinde secde bulunan sûreyi okuyunca secde eder, biz de onunla beraber secde ederdik. (O kadar çok kalabalık olurdu ki) alnımızı koyacak yer bulamazdık[5606].

Bu âyette Allah'a ibâdet emredildikten sonra "Hayır yapınız" buyuru-luyor. Hayır, söz ve iş olarak her türlü yararlı şeye denir. Bu emir, her zaman iyiliği söylemeyi, tavsiye etmeyi, kullara şefkat ve merhamet göstermeyi gerektirir. Çünkü hayır, şefkatin sonucudur. Râzî şöyle diyor: "Bana göre bu âyette emirlerin bu sıra ile bildirilmesinin anlamı şudur: Namaz ibâdet çeşitlerinden biridir. İbâdet, hayır çeşitlerinden biridir. Çünkü hayır işi ikiye ayrılır: Ma'bûda hizmet ve ihsan. Birincisi Allah'ın buyruklarına saygı göstermektir, ikincisi Allah'ın yaratıklarına şefkattir. İyilik, ma'rûf, fakirlere sadaka, insanlara güzel söz söylemek, hep ihsanın içine girer" [5607].

Kur'ân-i Kerîm'in birçok âyetinde hayır işe teşvik edilir: "Hayır işlerine koşun!"[5608]; "içinizden hayra çağıran, iyiliği emir, kötülükten meneden bir topluluk olsun, işte onlar kurtuluşa erenlerdir"[5609] "Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler. Hayır işlerine koşuşurlar. İşte Onlar iyilerdendir"[5610].

Âl-i İmrân Sûresinin 104 ncü âyeti, yalnız hayra teşvik etmekle kalmıyor, müslümanlar içinde daima hayra teşvik eden bir cemâatin bulunmasını farz kılıyor. Böyle bir cemâat olmazsa bütün müslümanlar günâha girerler.

78 nci âyette emredilen cihâd geneldir. Gerek saldırgan kâfirlere, gerek zulme, gerek nefse karşı savaşmayı kapsamına alır. Allah, mü'minlere, kendi yolunda lâyikiyle çaba harcamalarını, kâfirlere karşı dini savunmalarını, nefislerinin kötü duygularını da yenmeğe çalışmalarını emretmektedir. Çünkü onları, indirdiği bu din için seçmiş, bu dini onlar vasıtasiyle yerleştirmeyi uygun görmüştür. Dinde de onlara bir güçlük koymamıştır. Dinleri kolaydır, hurafelerden uzaktır. Yalnız Allah'a kulluktan ibaret olan İbrâhîm dinidir. Bu din, âyette "Atanız İbrahim'in milleti" diye nitelendirilmiştir. Yani onun yerleştirdiği toplumsal dindir. Burada hitâbedilen kimseler Araplardır. Çünkü Araplar, İbrahim'in soyundan geldiklerine, onun, kendilerinin atası olduğuna inanırlardı. Yine ondan kaldığına inandıkları birçok dinî geleneği uygularlardı. Hac ve namaz da bunlardan idi. İşte âyette bu getirilen tevhîd dininin, ataları İbrahim'in dini olduğu vurgulanıyor.

Bu ifade gösteriyor ki Hz. Muhammed(s.a.v.)in ilk hedefi, kendi kavmi olan Arapları müslüman yapmak idi. Kur'ân-ı Kerîm'deki Ey insanlar" hitaplarında kasdedilen insanlar Araplardır. Çünkü bu sûrenin 34 ve 67 nci âyetlerinde, Mâide Sûresinin 48 nci, Bakara Sûresinin 148 nci âyetlerinde her milletin bir dini olduğu kabul edilmekte, Fatır Sûresinin 24 ncü âyetinde de her millet içinde bir uyarıcı çıkmış olduğu belirtilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.), çevresindeki yahudilerin ve hırıstiyanların dinlerinin İlâhî din olduğunu kabul ediyor, ellerinde bir kitabı bulunmayan, kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan Araplara da bu Kur'ân'ın geldiğini söylüyordu '. Burada hitâbedilen insanlara İslâm: "Atanız İbrahim'in dini" olarak tanımlanıyor. İbrahim'in, ataları olduğuna inananlar Araplardi. Bütün dünyâ insanları, İbrahim'in, kendi ataları olduğuna inanmazlar. Zaten böyle bir şey doğru da olmaz. Demek ki burada hitâbedilen 'insanlar" sözü, bütün insanlar değil, Araplardır.

Araplar, en azından Kureyş Arapları, İbrahim soyundan geldiklerine inanır ve yine ondan kaldığına inandıkları bazı dinî gelenekleri uygularlardı. Fakat putlara da taparlardı. Kendiliklerinden birçok helâl, haram hükümler de koyarak yaşamlarını güçleştirmişlerdi. İşte âyette onlara, ataları İbrahim dininin, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği bu tevhîd dini olduğu ve onda insanların hürriyetlerini engelleyen, yaşamlarını güçleştiren, ilerlemelerine engel olan zorlaştırıcı, bağlayıcı hükümlerin bulunmadığı belirtiliyor.

Birçok toplumda olduğu gibi Araplarda da yayılan hurafeler, toplumu bağlıyor, ilerlemesine engel oluyordu. Bu hurafeler, dar kafalı insanlardan topluma yayılan düşünceler, toplumun elini kolunu bağlayan birer zincir, belini büken birer ağır yük idi. Yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)i, bu zincirleri koparmak, bu ağır yükleri toplumun sırtından kaldırıp atmak, kafaları da bu hurafelerden temizleyip aydın düşüncelerle doldurmak için göndermişti. Nitekim A'râf Sûresinin 157 nci âyetinde bu husus gayet açık olarak belirtilir:

"'O peygamber kendilerine iyiliği emreder, kendilerini kötülükten me-neden onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar..."

Bundan önce de, bunda da size müslümanlar adını veren odur" cümlesindeki zamiri, ya Allah'a veya İbrahim'e gider. Allah'a gidiyorsa: "Bundan önceki kitaplarda da, bu Kur'-ân'da da size müslümanlar adını veren Allah'tır"

[5606] Buhârî, Sucûdu'l-Kur'ân; Müslim, Mesâcid, hadis: 103; KâsİmÎ, MehâsİnU't-Te'vîl: 12/4382-4383.
[5607] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/71
[5608] Bakara Sûresi: 148.
[5609] Âl-i İmrân Sûresi: 104
[5610] Âl-i İmrân Sûresi: 114.

demek olur. İbrahim'e gidiyorsa o zaman da bundan önceki kitapta da, bu Kur'ân'da da inananlara müslümanlar adını verenin İbrâhîm olduğu anlaşılır. Fakat bu mânâ tutarlı değildir. Çünkü İbrâhîm, kendi zamanındaki insanlara müslümanlar diyebilir ama, kendinden asırlarca sonra inecek Kur'ân'da, onun tabilerine müslümanlar demesi gerçeğe uygun olmaz. Çünkü ğaybi Allah bilir. Kur'ân inmezden önce, İbrahim'in Kur'ân'ın tabilerine müslümanlar demesi tutarlı değildir. Kur'ân, İbrahim'in kendi kitabı değildir ki böyle söylesin. Râzî de zamirin Allah'a âidolmasını tercih ediyor. Çünkü müteakip cümle bu anlamı gerekli kılıyor: "Size müslüman adını verdi ki Elçi size şehîd olsun, siz de insanlara şehîd olasınız".
Şehîd kelimesi üzerindeki izahımız, Bakara Sûresinin 143 ncü âyetinde geçmişti. Burada şöyle özetleyelim: Şehîd, insanların hareketlerini gören, bu hareketlerin, Hakkın buyruklarına, fıtrat dinine uygun olup olmadığını belirleyen, söyleyen kişidir. Yani şehîd, herkesin halini kontrol eden örnek insandır. Şimdi Elçi, ümmeji için örnektir. Ümmetinin hareketlerinin, Tanrının buyruklarına uygun olup olmadığına tanıklık eder. Ümmet, hareketlerini ona danışır, kendisini ona uydurmağa çalışır. Ümmetin örneği odur. Beri taraftan Elçinin getirdiği prensiplere uyan, onun yüksek ahlâkını yaşayan ümmet de diğer insanlara şehîddir. Diğer insanların hareketlerinin, yaşayış tarzlarının Tanrı buyruğuna uygun olup olmadığını belirten şâhiddir. Yani onun ümmeti, diğer insanlara örnek olan, her konuda ölçülü, orta yolu izleyen örnek insanlar toplumudur.
İşte Allah, İslâm ümmetini böyle herkese örnek olacak vasıflarla bezemiştir. Öyle ise kendilerine bu özellikleri veren Allah için namazı kılmaları, zekâtı vermeleri ve Allah'ın bütün buyruklarına sarılmaları, O'na dayanmaları gerekir. O, ne güzel mevlâ,, ne güzel yardımcıdır!

Hac Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd ile ilgili prensipler:
1. Hiçbir gücü olmayan şeyler tanrı olamaz. Öylelerine tapmanın yararı yok, zararı vardır. Dilediğini yapan, yalnız Allah'tır. İşte O'na tapmak gerekir (12-14).
2. Kâinatta herşey ve insanların da bir çoğu gönülden Allah'a boyun eğer. Birçoğu da Allah'ın buyruğu dışına çıkarak azabı hak eder. Allah'ın değer vermediğine kimse değer veremez (18). Nankörler, dayanılmaz cehennem azabına atılırlar. İnanıp güzel işler yapanlar da cennetlerde ağırlanırlar (19-23).
3. Allah'a ortak koşmaktan, yalan ve uydurma sözlerden, iftiradan kaçınmalıdır (30, 73, 77).
4. Allah, dilediğini doğru yola iletir. Çünkü evrende yalnız O'nun yasaları egemendir. İnsanın düşünce aygıtı da Allah'ın yasalarına göre çalışır.
B) Peygamberlikle ilgili prensipler:
5. Allah, meleklerden de, insanlardan da elçi seçer. Melek elçi, Allah ile peygamberler arasında, insan elçi de melek ile insanlar arasında elçidir. İnsanlara gönderilecek elçinin, insan olması gerekir. Meleğin elçiliği ya vahy getirmek veya Allah'ın buyruğunu yerine getirmek içindir. İbrâhîm'e ve Lût'a gönderilen elçiler gibi. Bunlar İbrahim'i bir çocuğu olacağını müjdelemek, Lût kavmini de helak etmek üzre gelmişlerdir.
C) Âhiretle ilgili prensipler:
6. Vukuu muhakkak olan kıyamet saatinin depremi Öyle korkunçtur ki o zaman gebeler çocuklarını düşürürler, insanlar korkudan sarhoş olurlar (1-3, 6-7).
7. İnsanın bir damla sudaki milyonlarca sperm hayvancığından sadece birinden yaratılıp aşama aşama bu mükemmel düzeye getirilmesi, kıyametin olacağına bir kanıttır. İnsanı bir sperm hayvancığından yaratan Allah, onu yeniden yaratmağa da kadirdir.
8. Kuru yerin, ilkbaharda yağan yağmurlarla kabarıp bitkiler bitirmesi de kıyametin bir kanıtıdır (5).
9. Kıyamet mutlaka vukubulacak, nankörler cezalandırılacak, inanıp, da'vâları uğrunda fedâkârlık gösterenler, büyük ödüllere, güzel rızıklara ve güzel yurda ereceklerdir (56-59). Bu va'd, sadece âhirette cennet va'di değil, aynı zamanda dünyâda eziyete uğramış, yurtlarından çıkarılmış mü'minlere fetihlerin müjdesidir. Gerçekten bir süre sonra Arap topraklarında başlayan fetihler, Asya'ya, Afrika'ya, Avrupa'ya uzanmış; müslümanlar hayâl edemedikleri servete, bolluğa, güzel rızıklara ve topraklara sâhibolmuşlardır.
10. Allah, Kıyamet gününde, çeşitli din mensupları arasında hüküm verecek, bunların içinde doğru yolda olanları, eğri yolda olanlardan ayırdede-cek ve herkese, davranışına uygun karşılığı verecektir. Çünkü Allah, dünyâda herkesin ne yaptığına tanıktır (17).
D) Genel Prensipler:
11. Kimi insan genç ölür, kimi ihtiyarlar, kimi de ihtiyarlığında bunar.
12. Bazı insanlar, kibir ve inatlarına kapılır, bilmeden, bir kanıta dayanmadan tartışıp dururlar. Onlar, gururlarını herşeyin üstünde tutarlar. Onlar, bu cahil ve kaba davranışları yüzünden dünyâda da, âhirette de iflah olmazlar: "İnsanlardan kimi, bilmeden, ne bir yol göstereni, ne de aydınlatıcı bir Kitabı olmadan Allah hakkında tartışır. Allah'ın yolundan saptırmak için boynunu döndürerek (kabara kabara tartışmasını sürdürür). Dünyâda onun için bir kepazelik vardır; kıyamet günü de ona yangın azabını taddıracağtz" (8-9).
13. Allah, kullarına zulmetmez. Onların başlarına gelen felâketler, kötülükler, kendi haksız davranışlarının sonucudur (10).
14. Kimi insan da, kendi yararına oldukça Allah'a ibâdet eder. Menfaat görürse sevinir. Ama Allah'ın bir

imtihânıyla karşılaşırsa döner (11).
15. Allah'ın va'dettiği yardım, zorlama ile olmaz, O'nun dilediği zaman gelir (15).
16. Hac, kuru bir seyahat değil, Allah'ı anmak ve birtakım yararlan bizzat görmek içindir.
17. Hacda kurban kesenler, kestikleri kurbanın etini kendileri yemeli, yoksullara da yedirmelidirler. Kurbanın amacı, sadece hayvanı boğazlayıp bırakmak değil, onun etiyle fakirleri beslemektir. Yoksa Allah'ın, kurbanın etine kanına ihtiyâcı yoktur. Allah'ın muradı da hayvanların kesilip sokaklara bırakılması değil, yoksullara yardım etmektir. "Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşmaz. Fakat sizin takvanız O'na ulaşır" (37). Öyle ise hayvanları sokaklarda bırakmamalı, etlerinden yemeli ve yoksullara yedirmeli, kesildiği bölgede ihtiyaç yoksa diğer ülkelerdeki yoksullara göndermeli ve Allah'a şükretmelidir.
18. Kur'ân'da haram olduğu belirtilen etlerin dışında kalan bütün etler helâldir (30). Haram olan etler, En'âm Sûresinin 145 nci, Nahl Sûresinin 115 nci, Bakara Sûresinin 173 ncü ve Mâide Sûresinin 3 ncü âyetinde anılan dört cins ettir ki bunlar; leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına boğazlanmak suretiyle murdar olmuş hayvanların etleridir. Ayrıntı için En'âm Sûresinin 145 nci âyetinin tefsirine bakınız: (3/245-247).
19. Dinin ruhu Allah'a saygı, O'nun yasakları dışına çıkmaktan korunmak (takvâ)dır. Allah'ın nişanlarına (belirlediği sınırlara, ibâdetlere, kurbanlara) saygı göstermek, kalbdeki takvâ'nın sonucudur (30, 32). "Allah'a ulaşacak olan, kesilen hayvanların elleri ve kanları değil, sizin takvânızdır" (37).
20. Allah, gerçekten inananları savunur, fakat hiçbir hâin, nankörü sevmez (39).
21. Zulme uğrayanlar, kendilerini savunma hakkına sahiptirler (39). Allah, mü'minleri, kendilerine yardım eden insanların eliyle savunur. İnananları savunacak insanlar ortaya çıkarır. Öyle olmasa tevhîd dinlerinin ibâdet yerleri yıkılırdı. Ma'bedler, onları savunan insanlar sayesinde ayakta durmaktadır (40).
Demek ki her zaman ma'bedlere düşman insanlar olduğu gibi onları savunan insanlar da olacaktır. 40 ncı âyet, yahudî, hırıstiyan ve müslüman ma'bedlerini, Allah'ın isimlerinin çok anıldığı yerler olarak nitelendirmekle, bu dinlerdeki ruh ve amaç birliğini ortaya koymaktadır.
Birçok âyette tevhide bağlı yahûdî ve hırıstiyan dinlerini öven Kur'ân, bu âyetiyle de onların ma'bedlerini korumağa teşvik etmektedir. Bu ma'bed-lerden herhangi birini yıkmak, Allah'a kulluk değil, isyan olur. Bundan dolayıdır ki Osmanlılar, egemen oldukları yerlerde yahûdî ve hırıstiyanların inançlarına saygı göstermişler, ma'bedlerini yapmalarını ve ma'bedlerinde özgürce ibadet etmelerini sağlamışlardır.
22. Allah, her millete bir ibâdet yolu, bir şerî'at belirlemiştir. Allah'tan gelen dinlere mensubolanların, birbirleriyle ayrılığa düşmelerine, tartışmalarına, birbirlerini dışlamalarına, cenneti yalnız kendilerine özgü kılmalarına sebep yoktur. Bu konuda tartışanlar, kendilerini ötekilerden üstün görenler, cenneti yalnız kendilerine özgü kılanlar bir kanıta dayanmamaktadırlar.
Kur'ân: "Eğer seninle tartışırlarsa, 'Allah yaptıklarınızı daha iyi bilir' de" (68) buyurmaktadır. Bakın sözün değil, eylemin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Hattâ cenneti kendilerine özgü kılanlara da: "Doğru iseniz delilinizi getirin!" (Bakara Sûresi: 111) diyor. Kur'ân'a göre dinlerinin ruhuna bağlı kalan İlâhî din mensuplarının hepsi de Allah katında makbuldür. İşte: "Biz, her ümmete, uydukları bir ibâdet yolu (şeriat) yaptık. Onun için (din) iş(in)de seninle asla çekişmesinler" (67) âyetinde olduğu gibi: "Sizden her biriniziçin bir şeriat ve bir yol belirledik" (Mâide: 48), "Herkesin yöneldiği bir yönü vardır. O halde hayır işlerine koşun!" (Bakara Sûresi: 148), "Biz her ümmet için bir kurban ibâdeti koyduk ki Allah'ın, kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine O'nun adını û«(arak hayvanı boğazla)sm/ff/-" (Hac: 34) anlamındaki âyetlerde de her milletin bir dini, bir şeriat düzeni olduğu ve bunların Allah tarafından va'zedildiği gerçeği vurgulanmıştır.
Kur'ân, bu şeriatlerin, birbirini nakzeden, kaldıran değil, fakat hei millete, kendi diliyle verilmiş, aynı ruhu taşıyan ve bundan dolayı da birbirini doğrulayan birer İlâhî şeriat olduğunu bidirmiştir. Çünkü Allah, her millete, kendi diliyle konuşan bir peygamber göndermiştir: "Biz, her elçiyi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın..." (İbrâhîm Sûresi: 4).
Mûsâ ve îsâ, kavimlerinin diliyle gönderildiği gibi, Hz. Muhammed de Arap diliyle, Arap toplumuna gönderilmiştir: "Bu da kentlerin anası olan(Mekkey)i ve çevresindeki insanları uyarman için sana indirdiğimiz, feyz kaynağı ve kendinden öncekiÇTann Kitabı)/*/ doğrulayıcı bir Kitâbdır" (En'âm Sûresi: 92), "Biz onu, Arapça bir okuma olarak indirdik ki anlayasınız" (Yûsuf Sûresi: 2).
Cenabı Allah, muradının, halk kütleleri tarafından anlaşılması için her millet içinden seçtiği bir insana, onların diliyle genel İlâhî emir ve prensipleri vahyetmiştir. Madem ki her milletin dili ayrıdır, o halde her milletin, kendi diliyle okuyup anlayacağı bir İlâhî Kitabı olması gerekir. Allah, böyle dilemiştir. O dileseydi, bütün insanları bir tek millet yapabilirdi. Ama böyle dilememiş, insanları milletlere ve kabilelere ayırmış, her birine ayrı bir dil ver-miş, dil ayrılığını da ululuğunun kanıtı saymıştır: "O'nun âyetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda, bilenler için ibretler vardır" (Rûm: 22).
İlâhî Kitabın indirilmesinin temel amacı, halkın onu anlaması olduğundan, topluma gönderilen elçi, kendi aralarından seçilmiş ve: "Her millete de bir elçi gönderilmiştir" (Fâtır: 24).
Her milletin, kendi dili ile bir Kitabı ve şerîati olması, Allah'ın muradı ise, buna karşı çıkmak, Allah'ın muradına aykırıdır. Son Peygamber, Araplardan seçildiği için ona vafiyedilen Kitap da Arapçadır. Fakat o Kitabın içeriği, önce Araplar, sonra yazılı bir İlâhî Kitabı olmayan bütün insanlar için geçerlidir. Bir milletin, İlâhî Kitabın içeriğinden sorumlu olması için, onun dilini anlaması gerekir. Çünkü kişiyi, anlamadığı şeyden sorumlu tutmak,

onu gücünün üstünde bir şeyle yükümlü kılmak olur ki Allah kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemez.
O halde Kur'ân'ın, her dile çevrilmesi ve halkın, onu kendi diliyle okuyup anlaması, Allah'ın muradıdır. Bu İlâhî murada aykırı eylemler, kâr değil, zarar getirir. Bugün halk kütlelerinin Kur'ân'dan uzak kalması, Kur'ân adına, Kur'ân'a ters telkinleri duyup bunların etkisiyle yetişmesi, ama gerçekte Kur'ân kültüründen uzak kalmasının temel sebebi, Kur'ân'ın doğru ter-cemesini insanlara veremeyişimizdir. Halk günde beş vakit, camilerde toplanır, Kur'ân dinlerler ama gerçekte dinledikleri sadece okuyanın nağmesidir. Kur'ân'dan tek kelime anlamadan dağılıp giderler. Allah'ın, Kur'ân'ı indirmekteki amacı, insanlara ses dinletmek midir? Öyle olsaydı, Kur'ân'ı, Hz. Muhammed'e başka bir dille indirirdi.
Bizim toplumumuzun bütün sıkıntısı buradadır. Milletin diline adapte edilemediği için din, din eğitimi görmüş belli bir kesimin tekelinde kalmış; toplumun çoğu, bir şey anlamadan onları taklidetmek durumuna düşmüştür. Bilinçlenme dönemi başlayınca da, büyük kesim, anlamadığı dinden ürk-meğe başlamıştır. Şimdi toplumda, Kur'ân'dan çok mevlidin yaygınlaşması, mevlidin Türkçe olmasındandır.
"Biz o Kitabı, Arapça bir Kur'ân (okuma) olarak indirdik ki anlayasınız" (Yûsuf Sûresi: 2), "Eğer biz onu, yabana dilde bir okuma yapsaydık, 'Âyetleri, açıklanmalı değil miydi? Araplara yabancı söz mü geliyor?' derlerdi" (Fussilet Sûresi: 44).
"Biz sana böyle Arapça bir okuma vahyettik ki kentlerin anası olan(Mek-key)/ ve çevresindeki insanları uyarasın..." (Şûra Sûresi; 7, En 'âm Sûresi: 92).
"Hikmetli Kur'ân'a andolsun ki sen, elbette gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerinde; yani üstün ve çok merhametli Allah'ın indirdiği (Kur'ân yolu) üzerindesin. Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (bu Kur'ân sana vahyedilmiştir)" (Yâ-sîn Sûresi: 2-6).
"İşte bu, (sizin anlayacağınız bir dille) indirdiğimiz Kitâb'dır. Ona uyun ve korunun ki size rahmet edilsin. (Onu size kendi dilinizle indirdik ki) 'Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahûdîlere, hırıstiyanlara) indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik (onların Kitabını okuyamıyor, dilini anlayamıyorduk) demeyesiniz- Yahut: 'Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk' demeyesiniz. İşte size Rabbinizden açık delil, hidâyet ve rahmet geldi..." (En'âm Sûresi: 155-157).
Ve daha birçok âyet, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Arap toplumunu uyarmak üzre gönderildiğini, onun için kendisine Arapça mesaj verildiğini bildirmektedir. Bu, mesajının dili bakımından böyledir. Ama mesajının içeriği bakımından Hz. Muhammed'in de, öteki peygamberlerin de risâletleri geneldir. Yani getirdikleri prensipler evrenseldir. Hangi millet, onların prensiplerini öğrenip uygularsa felaha erer.
Bu peygamberlerin mesajları, dil bakımından ayrı ise de anlam ve ruh bakımından birdir. Çünkü hepsinde vurgulanan temel prensip, Allah'a ve âhi-rete îmân ile sadece Allah'a ibâdet etmek ve sâlih ameller yapmaktır. Her peygamber, ümmetine bunları anlatmağa çalışmıştır. Bundan dolayı herhangi bir peygambere tâbi olan, -ötekilerini inkâr etmemek şartıyle- diğerlerine de tâbi olmuş sayılır. "Biz, O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız (hepsine inanırız)" (Bakara Sûresi: 285). "Onlar ki Allah'a ve elçilerine inandılar, onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmadılar; işte onların da (Allah), pek yakında mükâfatlarını verecektir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir" (Nisa: 152), "Şüphesiz, îmân edenler, yahûdıler, hırıstiyanlar ve sabitler; bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi iş yaparsa elbette onlara Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Bakara: 62, Mâide: 69).
"Resûl'e indirilen(Km'ân)ı dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığım görürsün. Derler ki: 'Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle beraber yaz! Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken, neden Allah'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım?' Bu sözlerinden dolayı Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vermiştir. Güzel davrananların ödülü işte budur!" (Mâide: 83).
23. Bütün peygamberler, İslâmı getirmiştir. İslâm, yalnız Hz. Muham-med(s.a.v.)in tebliğ ettiği dinin adı değil, Âdem'den Muhammed'e, bütün peygamberlerin getirdikleri dinin ortak adıdır. Özellikle İbrâhîm Aieyhisselâm, Kur'ân'da İslâmın simgesi olarak anılmaktadır: "Allah uğrunda, O'nayaraşır biçimde cihâdedin. O, sizi seçti ve dinde size bir güçlük yüklemedi. (Sizi) babanız İbrahim'in dinine (iletti, ona uyun). O, bundan önceki (Kitapta) da, bunda da size müslümanlar adını verdi..." (78).
Namaz, oruç, zekât yalnız Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından değil, önceki peygamberler tarafından da emredilmiş, Hac ibâdetini de Hz. İbrâhîm koymuştur. Nisa Sûresinin 26 ncı âyetinde: "Allah size (hükümlerini) açıklamak ve sizi sizden öncekilerin yasalarına iletmek ve sizin günâhlarınızı bağışlamak istiyor" buyurulduğu gibi, En'âm Sûresinin 83-89 ncu âyetlerinde İbrahim'den itibaren bir dizi İsrail oğlu peygamberi anılıp bunların da'vetle-ri övüldükten sonra Hz. Muhammed'e hitaben: "İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir; onların yoluna uy!" buyurulmaktadır. Çünkü onların yolu, yalnız Allah'a tapma yolu olan İslâmdır. Nisa Sûresinin 125 nci âyetinde de Hz. Muhammed(s.a.v.)in, dosdoğru İbrâhîm dinine tâbi olduğu belirtilmektedir.
Kur'ân-ı Kerîm, Kitap ehlini, dinlerini tamamen bırakmağa değil, şirki bırakmağa da'vet etmektedir: "Ey Kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi Allah'tan başka rab/ar edinmeyelim" (Âl-i İmrân Sûresi: 164).
Kur'ân, Kitap ehlinin hepsini aynı kategoriye sokmaz. Peygamberlerini tanrılaştıran, yahut Allah'ın oğlu sayan veya Allah'ın üç varlıktan oluştuğunu söyleyen Kitap sâpihlerini kâfir olarak nitelerken (Mâide Sûresi: 72-73) dinlerinin aslı olan tevhîde bağlı kalanları övmektedir: "Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde gece saatlerinde

kalkıp Allah'ın âyetlerini okuyarak, secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşarlar. İşte onlar da iyilerdendir. Yapacakları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Şüphesiz Allah, korunanları bilmektedir" (Âl-i İmrân Sûresi: 113-115).
Kur'ân, Kitap ehline, Kitaplarının hükümlerini uygulamalarını emretmekte, bu hükümleri uygulayanları övmektedir: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar da sonra dönüyorlar?".
"Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nûr vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla yahûdîlere hüküm verirlerdi; kendilerini Tan-rı'ya vermiş zâhidler ve âbidler de Allah'ın Kitabım korumakla görevlendirildiklerinden (onunla hüküm verirlerdi) ve onu gözleyip kollarlardı" (Mâide: 43-44).
"İncf!sahipleri, Allah'ın, onda indirdiğiyle hükmetsinler..." (Mâide: 47).
"Eğer Tevrat'ı, încîl'i ve Rablerinden kendilerine indirileni uygulasalardı, muhakkak ki üstlerinde(k\ ağaçların meyvalarında)n ve ayaklarının altında(ki ürünlerde)/? yerlerdi. İçlerinde doğru yolda giden ılımlı bir topluluk var ama, çoklar ne kötü işler yapıyorlar?" (Mâide Sûresi: 66-68).
Görüldüğü gibi Kur'ân, kendinden önceki İlâhî Kitapları kaldırmıyor, onları övüyor, kendisinin de onlara uygun olarak indiğini söylüyor. Kitaplarının gösterdiği yoldan ayrılanları kınarken, Kitaplarının ruhuna bağlı kalan Kitap ehlini övüyor. A'râf Sûresinde bu husus daha açık olarak belirtilmektedir:
"Mûsâ kavmi içinde Hakk'a uyup, hak ile adalet yapan bir topluluk vardır", "Yarattıklarımız içinde Hakk'a uyup, hak ite adalet yapan bir topluluk vardır" (A'râf Sûresi: 159, 181).
Kur'ân, İlâhî Kitap sahibi olup tevhide inanan bütün insanları birliğe, kardeşliğe çağırmak üzre: "Bu sizin ümmetiniz, bir tek ümmettir, ben de sizin Rabbinizim, bana kulluk edin" (Enbiyâ Sûresi: 92) demektedir.
Öyle ise peygamberlerin getirdiği dinler arasında ayrıcalık yapmak, peygamberlerden birini diğerinden üstün tutmak İlâhî irâdeye aykırıdır, yarar değil, zarar getirir.
Allah'a inanan insanların, hep birlikte Allah'a sarılıp kardeş olmaları, karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü ile huzur içinde yaşamaları gerekir. Çünkü Tanrıları birdir, amaçları da birdir. Hepsinin amacı, O'nun rızâsına ermektir. O, yüce ve güzel Mevlâ, kullarının boğazlaşmasından, birbirine düşman olup ateş püskürmesinden değil, kardeş olup sevgi ve saygı içinde yaşamalarından hoşlanır. Zaten dinleri de insanları birbirine dost etmek, mutlu kılmak için göndermiştir. O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır!
24. Felaha ermek için iyi işler yapmak gerekir. Güzel, yararlı işler yapmak, başarı ve mutluluğun sırrıdır (77).
25. Sağlam îmân sahipleri, Allah'ın dinlerine ve o dinlerin ma'bedlerine saygı gösterir; iktidara geldiklerinde ibâdetlerini ihmal etmez, dinin buyruklarını yapar, yasaklarından uzak durur; toplumu iyiye yönlendirir, bozgunculuk etmezler.
26. Peygamberleri yalanlayanların sonu kötü olmuştur. Eski yalanlayanlar felâketlere uğradıkları gibi, Hz. Muhammed(s.a.v.)i yalanlayanlar da öyle olacaklardır. Belli süre sonunda zâlimler mutlaka cezalandırılacaklardır. Allah, sözünden caymaz. Aceleye gerek yok. Bu zaman, insanlara uzun gelebilir ama, Allah'a göre kısadır. Zira insanların hesabına göre bin yıl süren bir zaman, Allah'a göre bir gündür (47-48).
Asırlar, hattâ milyonlarca yıl, Allah katında bir ân'a dönüşür. Sonlu, kısa ömürlü insanlara uzun gelen zaman, zamanın yaratıcısı ve zaman üstü olan Allah'a göre bir ân'dan ibârettir.Bundan dolayı milyarlarca yıl ile bir ân O'nca birdir. Bizlere uzun gelen, O'na göre kısadır. Uzunluk, kısalık, erlik, geçlik kavramları, bize göre bir değer taşır, Allah'a göre taşımaz. Bundan dolayı: "Onlar azâb saatini veya kıyameti uzak görüyorlar, biz ise onu yakın görüyoruz!" (Me'âric Sûresi: 6-7) buyurmuştur
27. Şeytân, her peygamberin sözlerini bozmağa, onun halka okuduğu sözler arasına kendi sözlerini karıştırmağa çalışmıştır ama Allah, şeytânın sözlerini siler, meleğin Peygambere verdiği sözlerini sağlamlaştırır, yerleştirir (52).
28. Allah, mazlumun yardımcısıdır (60).
29. "Allah göğü, yerin üstüne düşmekten korur. Ancak Allah'ın izniyle gök, yerin üstüne düşer" (65) âyetinde göğün, yerin üstünde bir tavan gibi durduğuna işaret edilir ki, "Biz göğü, korunmuş bir tavan yaptık" (Enbiyâ Sûresi: 32) âyeti de aynı mânâyı ifade etmektedir
Ayrıca âyette, göğün, yerin üstüne düşme eğilimine de işaret edilmiştir ki bunda gezegenler arasındaki çekim kanununa, uzay cisimlerinin, çekim kanunuyla birbirine bağlandığına; konumlarından ve dönüşlerinden oluşan itme gücüyle de çekim kanununun dengelendiğine işaret bulunmaktadır. "Allah göğü yükseltti, mîzân (ölçüt, denge) koydu" (Rahman Sûresi: 7) âyeti de gök cisimleri arasındaki dengeye işaret etmektedir.

HAC SÜRESİ KIRAET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
2		Hâ'nın fethiyle; merfû'	Çoğunluk

	Tâ'nın damını, hâ'nın kesriyle, mansûb	îbn Ebî 'Able ve Yemânî[5611]
	Tâ'nın fethiyle, etken, nâs mansûb:	Çoğunluk
	Tâ*nın dammıyle, edilgen, nâs yine mansûb	Ebû Zür*a Herim ibn Amr ibn Cerîr ibn Abdillâh [5612]
	önceki gibi, yalnız nâs merfû':	Za'firânî[5613]
	Sîn'in fethiyle, kaftan sonra elifsiz:	Hamza, Kisâ'î, Huzeyfe, Halef
	Sîn'in dammıyle	Ibn Mes'ûd, Hu-zeyfe, Hasan, Hu-meyd el-A'rec, Ebû Zur'a, Ibn Cubeyr [5614]
	Sîn'in dammı, kâfin fethi, sonra elif ile	Ötekiler[5615]
3	Hafif tâ ile	Zeyd ibn 'Alî
	Şeddeli tâ ile:	Çoğunluk [5616]
4	Edilgen kipi	Çoğunluk
	Etken kipi	Bir kırâettir[5617]
	Hemzelerin fethiyle	Çoğunluk
	Hemzelerin kesriyle	A'meş ve Ebû Amr'dan Cu'fT-nin rivayeti [5618] Çoğunluk. Ibn Mes'ûd[5619]
	'Ayn'ın fethiyle	Hasan[5620]
	'Ayn'ın sukûnuyla	Çoğunluk[5621]
	ikisi de mansûb	Ibn Ebî Able
	ikisi de cer ile	Çoğunluk[5622]
	Nün ile, merfû'	Çoğunluk
	Nûn ile, atfen mansûb	Ebû Hâtim'in Mufaddal-Âsım'dan rivayeti
	Yâ ile, merfû'	Bir grup[5623]
	Bâ'dan sora meftûh bir hemze ile[5624]	Ebû Ca'fer Yezîd ve Hâlid ibn İlyâs
	İki yerde de hemzenin hazfiyle	Ötekiler[5625]. Çoğunluk. Ubey ve ibn Heysem[5626]
9	'Ayn'ın kesriyle	Çoğunluk.
	'Ayn'ın fethiyle	Hasan [5627]
	Yâ'nın fethiyle	îbn Kesîr, Ebû 'Amr
	Yâ'nın dammıyle, idlâl'den	Ötekiler[5628]
11	Fâ'il vezninde, âhiret izafetle mecrur	İbn Mehrân'ın Ravh'dan, Zeyd'in Ya'kub'dan rivayeti[5629].
	Birincisi gibi, yalnız âhiret ansûb	ibn Muhaysın
13	Mâzî kıpı, dünyâ ve âhiret	Ötekiler[5630]

[5611] el-Bahr: 6/350
[5612] Kurtubî: 12/5. Yani sen sanırsın, sana öyle gelir ki... anlamında
[5613] el-Bahr: 6/350
[5614] Bu, Abdullah ıbn Mes'ûd ve ashabının ve Huzeyfe'nın kırâetıdır {el-Bahr: 6/350).
[5615] Karilerden Ebû 'Amr, Hamza, Kısâ'î, usulü uzre imâle etmiş, Verş beynellafzayn okumuş diğerleri meftûh okumuşlardır {en-Neşr: 2/325; Câmı'u'l-beyân: 17/115; el-Bahr: 6/350
[5616] el-Bahr. 6/351
[5617] el-Bahr. 6/351
[5618] el-Bahr. 6/351
[5619] el-Mesâhıf: 67
[5620] Kurtubî: 12/13; el-Bahr: 6/352
[5621] Tebsırah: 60
[5622] el-Bahr: 6/352
[5623] Kurtubî: 12/11
[5624] Burada ve Secde Hâmîmında. Tebsırah;en-Neşr; Kurtubî 12/ 13
[5625] TaberÎ"\e göre doğrusu, çoğunluğun kırâeudır ki hemzesiz 'tır, buyudu demektir. Fakat hemze ile kökünden gelir ki bekledi demektir. Burada beklemenin anlamı yoktur.17/119
[5626] el-Mesâhif: 147
[5627] el-Bahn 6/354
[5628] îbn Kesîr, Ebû 'Amr
[5629] Bu, Humeyd, Mü-câhid ve bir cemâatin okumasıdır
[5630] en-Neşr: 2/235-326; Kurtubî: 12/17-18; el-Bahr: 6/355; el-Mesâhıf: 63. II Kurtubî: 12/22.

	mansûb	
	Lâm'ın kesriyle	ibn 'Âmir, Ebû 'Amr, Verş ve Ruveys
15	Lâm'ın sukûnuyla	Ötekiler. Abdullah ibn Mes'ûd
17	Yâ'dan önceki hemze'nin hazfiyle:	Ebû Ca'fer
	Hemze ile	Ötekiler.
18	Sâ ile	Çoğunluk
	Bâ ile	Cenah ibn Hubeyş
	İsmi fail	Çoğunluk,
	Râ'nın fethiyle mimli masdar[5631]	Ibrâhîm ibn Ebî Able
19	Şeddeli nün ile	İbn Kesîr
	Hafit' nün ile	Ötekiler
	Fiil çoğul kipi	çoğunluk
	Fiil tesniye	İbn Mes'ûd ve İbrâhîm ibn Ebî Able[5632]
	Şeddeli tâ ile taktî'den	Çoğunluk
20	Hafif tâ ile, kat'dan	Za'firânî
	Sakin sâd ile	Çoğunluk
22	Şeddeli sâd ile tashîr'den	übey, Hasan ve bir grup .
		Çoğunluk.
		Übey, İbn Kays ve Ebû Hasın.
23	Madmûm yâ, meftûh şeddeli lâm ile	Çoğunluk
	Madmûm yâ, sakin hâ ile	Bir kırâet
	Meftûh yâ, lâm ve sakin hâ ile	İbn Abbâs [5633]
	Kıyâsî çoğul	Çoğunluk
	Sîn'den sonra elifsiz, vâv meftûh, râ'dan sonra hâ'sız	İbn (Abbâs [5634].
	Nasb ile, burada ve Fâtir'da	Âsim, Nâfi, İbn Ka'ka* ve Şeybe[5635]
	Birinci hemzeyi sakin vâv'a çevirerek, ikincisi mansûb	Ebû Ca'fer
	Hemzeler açık, sonuncusu mansûb	Ötekiler [5636].
	Yahut	İbn 'Abbâs, Ebû Nehîk ve Dahhâk[5637]
25	nın ikinci mefûlü olarak mansûb	Âsım'dan rivayet ve A'meş
	Ref ite, mübtedâ, âkif de haberidir	Ötekiler
26	Yâ'nm fethiyle	Nâfi, Hafs ve Hişâm
	Yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler
	vasi halinde yâ ile	Ebû Ca'fer, Ebû Amr ve Verş
	İki halde de yâ ile	İbn Kesîr ve Ya'kûb
	İki halde de yâ'sız	Ötekiler
	Madmûm tâ ile, işrâkten muhâtab	Çoğunluk
	İşrâk'ten ğâib kipi	İkrime
27	Te'zîn kökünden emir	Çoğunluk
	Uzatmalı elif, meksûr zâl ile, îzân'dan	Hasan ibn Ebî Hasan ve İbn Muhaysın[5638].
	Hâ'nın fethiyle	Çoğunluk

[5631] Yani hiçbir ikram yok, demektir
[5632] 7-8. el-Bahr: 6/360
[5633] l-Bahr: 6/360
[5634] l-Bahr: 6/360
[5635] Ya'kub ve Cahderî, yalnız burada onlara muvafakat etmiş, fakat Fâtır'dakini cerr ile okumuşlardır
[5636] en-Neşr: 1/390; Câmi'u'I-beyân: 17/136; Kurtubî: 12/29. Tebsırah sahibi şöyle diyor: Hepsi bu kelimenin bulunduğu her yerde birinci hemzeyi açık telaffuz etmişlerdir. Yalnız Ebû-bekr ve Ebû 'Amr hemzeyi terk etmişler, Hamza da vakıf halinde çoğunluktan ayrılmıştır. Hamza ve Hişâm, vakıf halinde ikinci hemzeyi teshîl etmişler, diğerleri ikinci hemzeyi de açık telaffuz etmişlerdir. Tebsırah: 601
[5637] el-Mesâhif: 202
[5638] Kurtubî: 12/37

	Her yerde meksûr hâ ile	İbn Ebî İshâk[5639]
	Râ'nın kesriyle	Çoğunluk
	Râ'nın dammıvle	İbn Ebî İshâk ve İkrime
	Fu'âlâ vezninde	Mücâhid[5640]
	Cem'i müennes ğâibeh	Çoğunluk
	CemM müzekker ğâib	İbn Mes'ûd, İbn Ebî Able, Dahhâk[5641]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[5642].
	Lâm'm kesriyle	İbn Âmir, Ebû Amr, Verş, Ru-veys, Kunbul[5643]
34	Sûrede iki yerde de sîn'in kesriyle	Hamza, Kisâ'î, Halef
	Sîn'in fethiyle	Ötekiler
	Salât, izzafetle mecrûr	Çoğunluk
	Salât mansûb	EbûAmr
	Fiil çoğul nunuyla, ikincisi mansûb	İbn Mes'ûd ve A'meş
	Dâl'ın sükûnuyla	Çoğunluk.
	Dâl'ın dammıyle	İbn Ebî İshâk [5644]
	Şeddeli meftûh fâ ile[5645]	Çoğunluk.
	Hafif fâ, sonra meftûh yâ ile	Übey, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hasan, A'rec, Mücâhid, Zeyd ibn Eşlem
	Hafif meksûr, tenvinli fâ ile	Hasan
	Meksûr fâ'dan sonra nûn ile, sâfine'nin çoğulu	ibn Mes'ûd, İbn Abbâs, İbn Ömer, Ebû Ca'fer, Muhammed ibn Alî[5646]
	Fail vezninde	Çoğunluk
	Kâf'dan sonra elifsiz	Ebû Reeâ'dan rivayet[5647]
	Şeddeli, meftûh râ il[5648]	Çoğunluk
	Hafif râ'dan sonra meftûh yâ ile	Hasan'dan rivayet[5649]
	Tâ ile, ikisi de müennes	Ya'kûb
	Yâ ile, ikisi de müzekker	Ötekiler[5650]
	Yâ ve fâ'nın fethiyle, elifsiz	İbn Kesir, Ebû Amr
	Madmûm hemze ile, edilge	Nâfi, Ebû Amr ve Âsim
	Meftûh hemze ile etken	Ötekiler[5651]
	Tâ'nın fethiyle, edilgen	Nâfi, İbn Âmir, Hafs
40	Tâ'nın kesriyle, etken	Ötekiler. İbn Mes'ûd[5652]. Hasan ve Ebû Ca'fer. Kûfeliler, İbn Âmir. Ebû Amr ve İbn Kesîr[5653].
	Hafif dâl ile	Nâfi, İbn Kesîr

[5639] Kurtubî: 12/38
[5640] Kurtubî: 12/40
[5641] Zamir, nâs'a gider. Kurtubî: 12/39; el-Bahr: 6/364
[5642] el-Bahr: 6/364
[5643] Kunbul burada kesre ile okuyanlara katılmıştır
[5644] Kurtubî: 12/60
[5645] Sâfe'nin çoğulu.
[5646] T&berî'ye göre doğrusu, şeddeli, mansûb fâ ile olandır: 17/163
[5647] Kurtubî: 12/64
[5648] Aslı dir, idğam ile olmuştur
[5649] Kurlubî: 12/65. Bu da mu'terr'in anlamını verir
[5650] en-Neşr: 2/326
[5651] Taberî iki kırâeti de doğru bulmakla beraber etkin şeklini daha çok seviyor (Câmi'u'l-beyân: 17/171).
[5652] el-Mesâhİf: 63. Bir rivayete göre İbn Mes'ûd (I^lîU) okumuştur
[5653] Tebsırah; Neşr; el-Bahr: 6/373.

	Şeddeli dal ile	Ötekiler[5654]
	Tâ'nın müteakip kelimedeki sâd'a idğâmı	İbn Zekvân, Ebû Amr, Hamza, Kisâ'[5655].
40	Meftûh sâd, lâm, sonra elif tâ ile	Çoğunluk
	Sâd'ın damını, fethi, kesri ile; Sâdin ve lamın dammı ile, Bâ ile, Sâ ile, şekillerinde de kırâetler vardır[5656]. ; Her yerde vasi halinde yâ ile	Verş
	İki halde de yâ ile	Ya'kub
	İki halde de yâ'sız	Ötekiler[5657]
45	Tekil mütekellim tâsiyle	Ebû Amr
	Çoğul mütekellim nûnuyla	Ötekiler.
	Hemze'nin yâ'ya dönüştürülmesiyle	Verş, Ya'kub, Sûsî, Ebû Ca'fer
	Vakıf halinde hemzenin dönüştürülmesi	Hamza
	Daima hemze ile	Ötekiler[5658]
	Şeddeli tâ ile; ta'til kökünden	Çoğunluk
	Sakin 'ayn, meftûh tâ ile	Cahderî, Hasan ve bir grup[5659]
	Yâ ile	Mübeşşir ibn Ubeyd
	Tâ ile	Çoğunluk[5660]
	Yâ ile ğâib kipi	İbn Kesîr, Hamza, Kisâî, Halef.
	Tâ ile, hitâb kipi	Ötekiler.
	İ'câz kökünden	İbnZübeyr[5661]
	Ta'cîz kökünden, burada ve Sebe'de iki yerde	İbn Kesîr, Ebû Amr
	Muâceze kökünden	Ötekiler
	ziyadesiyle	İbn Abbâs'tan rivayet[5662]
	Nebî'nin sıfatı	Übey ve Ebû'l-Mutevekki[5663]
	Hafif yâ ile	Ebû Ca'fer
	Şeddeli yâ ile	Ötekiler[5664]
54	Yâ ile	Çoğunluk
	Tenvîn ile	Ebû Hayveh [5665]
55	Mîm'in kesriyle	Çoğunluk
	Mîm'in dammıyle	Ebû Abdirrahmân es-Sulemî
58	Şeddeli meksûr tâ ile	İbn 'Âmir
	Hafif tâ ile	Ötekiler[5666]
59	Mîm'in fethiyle, burada ve Nisâ'da	Nafi
	Mîm'in dammıyle	Ötekiler
62	Yâ ile ğâib kipi (burada ve Lokman: 30'da)	Ebû Amr, Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs
	Hitâb tâsiyle	Ötekiler
	Yâ ile, edilgen kipi	Mücâhid, Yamânî ve Mûsâ el-Esvârî[5667]

[5654] Taberî bu kırâeti daha çok beğenmektedir (Câmi'u'l-beyân: 17/176).
[5655] Tebsırah: 602
[5656] Kurtubî: 12/71; el-Bahr: 6/375; el-Mesâhif: 217
[5657] Tebsırah: 603; en-Neşr: 2/327
[5658] en-Neşr: 1/391-392; el-Budûru*z-zâhireh: 214
[5659] el-Bahr: 6/376
[5660] el-Bahr: 377
[5661] el-Bahr: 6/379; el-Mesâhif: 228.
[5662] Kurtubî: 12/79-80
[5663] el-Mesâhıf: 148, 202
[5664] en-Neşr: 2/217-218
[5665] Kurtubî: 12/87
[5666] en-Neşr: 2/243.
[5667] Kurtubî: 12/91; el-Bahr: 6/384

64	Nasb ile, mef ul olan mâ'ya matuftur	Çoğunluk
	Ref ile, mübtedâ, sonrası da haberidir	Sülemî ve A'rec[5668].
65	Maksûr hemze ile, vâvsız	Hafs dışında Kûfeliler
	Hemze'den sonra vâv ile	Hafs ve diğerleri[5669]
67	Meftûh mîm, meksûr sîn ile	Hicazlılar
	Meftûh mîm ve sîn ile	Esedlilerin lehçesi[5670]
	Münâza'a kökünden	Çoğunluk. Ebû Miclez[5671].
	Hitâb ile, etken	Çoğunluk
	Yâ ile, edilgen	îsâ ibn Ömer [5672].
	Yâ ile ğâib kipi	Sülemî, Ebû'l-Âliye ve Ya'kûb Sûsî
	Yâ ile edilgen kipi	Yemânî ve Mûsâ el-Esvârî[5673].
	Tâ ile hitâb kipi	Ötekiler
	Tâ'nın fethi, cîm'in kesriyle, etken	Ya'kub, ibn Âmir, Hamza, Kisâ'î, Halef
	Tâ'nın dammı, cîm'in fethiyle	Ötekiler[5674]
	Zamir	Çoğunluk.
	Açık isim	Übey

23/74 MÜ'MİNÛN SÜRESİ 1180

Tefsîr: 1180

Tefsir: 1182

Embryonun Gelişmesi 1183

ÜÇ KARANLIK 1183

Tefsir: 1184

Tefsir: 1185

Tefsîr: 1186

Tefsir: 1186

Tefsir: 1186

Tefsir: 1187

Tefsîr: 1188

Tefsir: 1189

Tefsir: 1190

Tefsîr: 1190

Tefsir: 1190

Tefsir: 1191

Tefsîr: 1191

Tefsîr: 1191

Tefsîr: 1192

[5668] Kurtubî: 12/92; el-Bahr: 6/387
[5669] en-Neşr: 2/223
[5670] Câmi'u'l-beyân: 17/198
[5671] Kurtubî: 12/94. Yani seni hafife almasın, seni dininden çevirmeğe, dinine engel olmağa kalkmasın, demektir
[5672] el-Bahr: 6/388
[5673] el-Bahr: 6/390
[5674] en-Neşr: 2/208-209.

Tefsîr: **1193**
Mü'minûn Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: **1193**
MÜ'MİNÜN SÛRESİ KIR'AET FARKLARI 1196

23/74 MÜ'MİNÛN SÜRESİ

Mekke devrinin sonlarında inen sûrelerdendir. Ferid Vecdî ve M.İzzet Der-veze'ye göre Enbiyâ Sûresinden sonra inmiştir. Başında mü'minlerin zafere ulaşacakları, sonunda da kötülerin cezaya çarpılacakları anlatılan sûre, müş-riklere son ihtar olup Islâmın parlak geleceğinin müjdesidir. Onun için Mü'minler başarıya ulaştı" dendikten sonra önceki peygamberlerin de başarıya ulaştıkları anlatılır. Onların bir devamı olan Hz. Mu-hammed(s.a.v.)in hayatından söz edilir ve sonunda müşriklerin uğrayacakları kötü sonuç belirtilir. Âyetlerinin, birbirine sıkı bağlılığı, bölümlerinin birbiri ardınca indiğini gösterir. Sûre, 118 âyeti içerir. Resmî sıralamada 23 ncü, iniş sırasına göre 74 ncü sûredir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Felaha ulaştı o mü'minler, 2- Ki onlar, namazlarında saygı gösterirler. 3- Ve onlar boş sözden yüz çevirirler. 4- Ve onlar zekât verme görevini yaparlar. 5- Ve onlar ırzlarını korurlar. 6- Yalnız eşleri, yahut ellerinin sâhibolduğu (cariyeler) ile ilişkide bulunurlar, ki bundan dolayı da onlar kınanmazlar. 7- Ama bunun ötesine gitmek isteyen olursa, işte onlar haddi aşanlardır. 8- Ve onlar emânetlerine ve ahidlerine özen gösterirler. 9- Ve onlar namazlarını korurlar. 10- İşte vâris olacaklar onlardır: 11- Onlar Firdevs'e vâris olacaklar, orada ebedî kalacaklardır.

Tefsîr:

1-11: Felah, burada umduğuna erişmek, başarıya, mutluluğa kavuşmak demektir. Bu âyetlerde başarıya ulaşan mü'minlerin vasıfları sayılıyor: Onlar namazlarını saygı ile kılarlar, lağv denen boş sözlerden yüz çevirirler* ze-kâtlarını verirler, eşlerinden ve cariyelerinden başkasına karşı namuslarını korurlar, emanete ve verdikleri söze özen gösterirler. İşte onlar, en yüksek cennet olan Firdevs'e girip orada sürekli kalacaklardır. Şimdi âyetlerde geçen kelimeleri izah edelim:
Huşu': Saygı, yalnız Allah'ı düşünmek, Allah'tan başka bir şey düşünmemeğe çalışmaktır. Bu, gönül huşû'udur. Beden huşû'u da namazda sağa, sola bakmadan, bir şey ile meşgul olmadan edeb ve huzur ile Allah'ın huzurunda durmaktır. Âyetlerde önce namazda huşû'un anılması, huşû'a verilen önemi gösterir: Çünkü huşu' olmadıktan sonra namaz, anlamsız hareketlerden ibaret kalır. Yüce Allah: "Beni anmak için namaz kıl![5675] buyurmuştur. Namazda Allah'tan gaflet etmek, namazın amacı dışına çıkmak olur. İmam Fahreddîn Râzî, "Beni anmak için namaz kıl" âyetindeki emrin, vücub ifade ettiğini söylüyor. "Namazda tamamen gaflet içinde bulunan kimse, nasıl Allah'ı anmak için namaz kılmış olur?" diye soruyor. Ve bu konuda Hz. Pey-ğamber'in: "Namazı kendisini fuhuştan, çirkin ve kötü işlerden menetme-yen kimse, Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir şey elde etmez'[5676], "Nice namaz kılan vardır ki, namazından ona yorgunluktan başka bir şey kalmaz"[5677] hadislerini zikrettikten sonra Gazâlî'nin şu sözlerim naklediyor:
"Hadîslerde belirtildiği üzre namaz kılan, Rabbiyle gizli konuşur. Gaflet içinde konuşmak münâcât (gizli konuşma) değildir. Namaz zikir, kıraat, rükû*, sücud ve kıyamdan ibarettir. Zikir, Allah ile gizli konuşmadır. İnsan ya münâcât için zikreder, ya da sırf harfleri ve sesleri tekrarlamak için zikreder. Hiç kimse sırf harf ve sesleri tekrar etmiş olmak için zikretmeyi düşünmez. Çünkü gayesiz olarak harfleri tekrarlamanın bir anlamı yoktur. Demek ki insan, münâcât için zikreder. Ancak dil gönülde bulunanı söyler, söylediğini de bilinçli söylerse münâcât olur. Şimdi bilinçsiz olarak: Bizi doğru yola ilet" demekle ne istemiş olur? Çünkü bir şey istediğinin farkında olmadan sırf kelimeleri tekrar etmiştir, kalbler gaflet içindedir. Bundan dolayı namazda saygı, huşu' olmayınca namaz, sırtın ve başın hareketinden ibaret kalır"[5678]
İşte namazın esası huşfi' olduğundan dolayı yüce Allah, önce mü'min-lerin, namazı huşu* ile kıldıklarını ve sonra da namazlarına devam edip onu hiç bırakmadıklarım bildiriyor. Çünkü huşû'suz namazın, bir önem ve anlamı yoktur.
Lağv: Her türlü boş, saçma söz ve işlerdir. İşte mü'minler böyle boş lâflarla vakit geçirmezler. "Onlar ki yalana şâhidlik etmezler (yalan konuşulan yerlerde bulunmazlar), boş (konuşanlar)a rastladıklarında vekar ile (oradan) geçip giderler"[5679] âyetinde belirtildiği üzre bu türlü boş lâflara dalanlara rastlayınca onlarla beraber lâfa dalmaz, böyle söz ve işlere iltifat etmezler.
Zekâtlarını da verirler. Mekke'de inmiş olan bu sûrede mü'minlerin zekâtlarını verdikleri belirtiliyor. Gerçi zekâtın miktarı tam olarak Medine'de tesbit edilmiştir ama malın bir miktarım zekât adı altında sadaka verme, tâ ilk peygamberlik zamanlarında ve hattâ ondan da çok önce_ vardı. Dilde arınma anlamına gelen zekâtın, Kur'ân'da malın fazlasını sadaka verme anlamında kullanılması, Arapların bu anlama âşinâ olduklarını gösterir. Onlar, zekâtın, Allah rızâsı için fakirlere sadaka vermek olduğunu biliyorlardı ki bu kelime böyle kullanılmıştır. Aksi takdirde zekât sözünün izahı gerekirdi, yoksa Araplar bunu duyunca mânâsım anlamaz, zekât ne demektir,

---

[5675] Tâhâ Sûresi: 14
[5676] İbn Hanbel, Zühd'de İbn Mes'ûd'dan mevkûfen; İbn Cerîr ise yine ondan merfû'an rivayet eimişiir (Keşfü'l-hafâ: 2/277).
[5677] İbn Hanbel. Mıısned: 2/373, 441, İbn Mâce, Siyam: 21; Dârimî: Rikaka: 12
[5678] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/78; thyâ: 1/143
[5679] Furkan Sûresi: 72

derlerdi. "Hasat günü hakkını veriniz"[5680] âyeti de Mekke'de inmiştir. Buradaki hak da zekât anlamında kullanılmıştır. Demek ki Mekke devrinde zekât'ın, malın bir miktarını fakirlere vermek olduğu biliniyordu. Yani namaz gibi zekât ibâdeti de Arapların mâ'Iûmu idi. Bu da onlara İbrahim dininden kalmıştı. İnançlı insanlar bunu uyguluyorlardı ama çoğunluk, böyle yüksek ahlâk ve fedâkârlık gereği olan meziyetlerden uzaktı.

Fere: İki şey arasındaki açıklık anlamına gelen fere, terim olarak kadının cinsel organına denir. Erkeğin cinsel uzvu için de kullanılır. Beşinci ve altıncı âyetlerde eşlerinden ve cariyelerinden başkasına karşı namuslarını koruyanların felaha erdikleri, yalnız eşleri ve cariyeleriyle cinsel ilişkide bulunanların kınanmayacakları, bunların dışına taşanların sınırı aşmış olacakları bildirilmektedir. Demek ki eşleri ve cariyeleri dışında kalanlara karşı namuslarını korumayanlar kınanırlar, sının aşarlar, felaha eremezler.

Kasimî şöyle diyor: "Yüce Allah, peygamberine, mü'minlere gözlerini haramdan yummalarım ve ferclerini korumalarım emretmesini; Allah'ın, onların her hareketlerini gözetlediğini; kötü niyetle bakan gözleri, kalblerde saklanan düşünceleri bildiğini öğretmesini buyurmuştur. Zina işi önce gözden başladığı için, ferci korumaktan önce gözü yummayı emretmiştir. Çünkü olaylar gözle başlar. Nasıl ki yangınlar da küçük kıvılcımlardan çıkar. Göze çarpma sonra daha uzun bakmaya, uzun bakma düşünceye, düşünce de sonunda günâha dönüşür. Bundan dolayı şu dört şeyi koruyan dinini korumuş olur: Lâhzalar, hatıralar, lâfzalar, hutveler. Kul bu dört kapıyı iyi beklemeli, nefsinin bu geçitlerini korumağa çalışmalıdır. Çünkü düşman buralardan gelip evinin içinde dolaşır, altını üstüne getirir.

İmam Ahmed'in: "Adam öldürmeden sonra zinadan büyük bir günâh bilmiyorum" dediği rivayet edilir. İmam Ahmed bu sözüne, Abdullah ibn Mes'ud'dan gelen şu hadisi kanıt göstermiştir: "Abdullah ibn Mes'ûd:

— Yâ Resûlâllâh, hangi günâh daha büyüktür, demiş. Peygamber (s.a.v.):

— Seni yaratan Allah'a ortak koşmandır, buyurmuştur.

— Daha sonra hangisi? demiş.

— Komşunun karısiyle zina etmendir, buyurmuştur"[5681]

Peygamber (s.a.v.) her günâhın en büyüğünü söylemiştir ki cevap soruya uygun olsun. Çünkü kendisine en büyük günâh sorulmuş, o da her çeşidin en büyüğünü söylemiştir. Şirk çeşitlerinin en büyüğü, Allah'a benzerler, ortaklar sanmaktır. Adam öldürme çeşitlerinin en büyüğü de kişinin, geçim korkusuyla çocuğunu öldürmesidir. Zinanın en büyüğü de komşunun karısiyle zina etmektir. Çünkü bu takdirde birçok hak çiğnenir ve suç da kat kat artar. Kocası olan kadınla zina etmek, kocası olmayan kadınla zina etmekten ağırdır. Çünkü birincisinde zina suçu yanında kocanın hakkı da çiğnenir, ona âidolmayan çocuk ona nisbet edilir ve başka kötülükler olur. Eğer kocalı kadın, kendi komşusu olursa suç daha da artar. Çünkü zina suçuna koca hakkını ve komşuluk hakkını çiğneme de eklenir. Peygamber(s.a.v.)in: "Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimse cennete girmez"[5682] dediği rivayet edilir. Komşuya, onun karısiyle zina etmekten daha büyük bir kötülük olmaz. Kocası olmayan yüz kadınla zina etmek, Allah katında komşunun karısiyle zina etmekten daha hafiftir. Şayet komşusu, kendi kardeşi veya akrabası olursa bu suçlara bir de akrabalık hakkını çiğneme eklenir, günâh daha da artar. Şayet komşusu ilim öğrenmek, cihâdetmek gibi bir ibadet amaciyle dışarıya gitmişse günâh daha da büyük olur. Bu arada kadın da kendi akrabasından olursa bu kez kadının akrabalık hakkını da çiğneme günâhı da yukarıdaki suçlara eklenir. Eğer bunlara ilâveten zina eden adam evli de olursa günâh daha çok olur. Eğer hem evli, hem de yaşlı ise günâh daha büyür. Bu iş haram ayına rastlar ve haram beldede (Mekke'de), namaz vakitleri, dileklerin kabul edileceği saatlerde İşlenirse günâh katbekat artar. İşte günahların kötülüğü arttıkça cezaları da artar.

Müslümanlar, kişinin kölesiyle livâta yapmasiyle başka biriyle livâta yapması arasında bir fark olmadığında oybirliği içindedirler. Kölesiyle livâtanm caiz olduğunu sanan ve bu görüşüne de: "Yalnız eşleriyle ve ellerinin altında bulunanlarla ilişkide bulunanlar kınanmazlar" âyetini delil getirip kölenin de câriye gibi olduğunu söyleyen kâfir olur. Mürtedden tevbe etmesi istendiği gibi bunun da tevbe etmesi istenir. Tevbe etmezse boynu vurulur, kişinin kendi kölesiyle livâtası (cinsel ilişkide bulunması), başkasının kölesiyle livâtası gibidir. Hüküm aynıdır. İbnu'l-Kayyim, bu hususları, "el-Cevâbu'l-Kâfî" adlı kitabında açıklamıştır"[5683]

Burada şu hususu da belirtmek lâzımdır ki Kur'ân indiği zaman kölelik ve cariyelik toplumlarda vardı. Bunu İslâm getirmiş değildir. Ancak o zaman mevcut bir gerçeği kabul etmiştir. O devir toplumlarında câriye istifrâşı (cinsel ilişkide bulunmak) meşru idi. Kur'ân bunu kabul ediyor, fakat başkalarının namus ve haklarına, kadınlarına, kızlarına, cariyelerine kötü gözle bakmayı yasaklıyor. Cariyelerin durumlarını da düzeltiyor. Kur'ân insanları köle ve câriye edinmeğe teşvik etmiyor, sadece mevcut durumu kabul ediyor. Bunlar da: Ya daha önce köle olan veya köleden doğan, yahutsavaşta gayri müslim düşmanlardan esir alman kimselerdi. Müslümanları köle yapmak asla caiz olmadığı gibi, müslümanlara saldırmayan gayri müslimleri de köle yapmak caiz değildir. Peygamber (s.a.v.), hür bir kısanı köle yapanın, kıyamet gününde hasmı olacağımsöylemiştir[5684]. Köleliğin lağvı, Kur'ân'ın da hedefidir,

İslâmın ruhuna uygundur. Artık bir daha dünyâya hiçbir suretle böyle bir düzen getirilmemelidir.

[5680] En'âm Sûresi: 141.
[5681] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 33.
[5682] Buhârî, Edeb: 29
[5683] Mehâsinu't-Tfe'vîl: 12/4388-4389
[5684] Buhârî, Buyu': 106. îcâre: 10; İbn Mâce, Ruhun: 4, İbn Hanbel: 2/358

Emanete ve 'ahde riâyet: Emânet, birisinin yanma bırakılan şey, 'ahd ise bir şeyi yapmak için verilen sözdür. Her ikisi de önemlidir. Gerek Allah'ın, gerek insanların emânetine riâyet etmek, Allah'a ve insanlara verilen sözde durmak, dinin temel prensiplerindendir. Hayâtımız, sağlığımız, Allah'ın bize emanetidir. Bunu muhafaza etmek görevimizdir. İnsanların, yanımıza emanet bıraktıkları eşyayı muhafaza etmek, kimsenin hakkını gizlememek, gördüğümüz olayı gerektiği zaman doğru söylemek, görüşümüze hiyanet etmemek, yalan şahitlik yapmamak hep emânete riâyet gereğidir. Allah, birçok âyette emânete riâyeti, verilen sözde durmayı emreder:
"Allah size, emânetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder"[5685] "Ey inananlar, ahidleri yerine getirin"[5686] âyetlerinin tefsirinde de bu konuda gerekli açıklama yapılmıştır.
Peygamber(s.a.v.)in ünlü hadisinde emânete hiyânet, nifak alâmetlerinden sayılmıştır[5687].
İşte Mü'minûn Sûresinin bu ilk dokuz âyetinde sayılanlara özen gösteren' mü'minler. felaha erip Firdevs'e yani cennete girecek ve orada sürekli kalacaklardır.
Firdevs: Habeşçeden veya Rumcadan veya Farsçadan Arapçaya geçmiştir. Ebû Hüreyre'den gelen bir söze göre Firdevs, Cennet ırmaklarının çıktığı dağdır VYine Ebû Hüreyr'eden buna yakın anlamda bir hadîs rivayet edilmistir. "Allah'tan (cennet) istediğiniz zaman Firdevs'i isteyin, çünkü o, cennetin ortası ve en yüksek yeridir. Cennetin ırmakları oradan çıkar. Onun üstünde Rahmân'ın Arşı vardır"[5688].
Nesâ'î'nin tefsirindeki bir rivayete göre Hz. Âişe, "Allah Elçisinin ahlâkı nasıldı? sorusuna Peygamber(s.a.v.)in ahlâkı Kur'ân idi, demiş ve: dan başlayıp âyetine kadar okumuş: "işte Peygamber'in ahlâkı böyle idi" demiştir6. Tirmizî de Hz. Ömer'in şu sözünü naklediyor: "Hz. Peygamber'e vahiy indiği zaman yanında arı uğultusuna benzer bir ses duyulurdu. Bir gün yine kendisine vahiy geldi. Bir saat durduk, sonra açıldı, kıbleye döndü. Ellerini kaldırarak şöyle dedi: "Allah'ım, bize artır eksiltme, bizi yükselt alçaltma, bize ver yoksun bırakma, bizi üstün getir, alt etme; bizi razı et, bizden razı ol!' Böyle dua ettikten sonra: 'Bana on âyet indi, onların dediğini yerine getiren cennete girer' dedi ve den başlayıp on âyet okudu"[5689]

12- Andolsun ki biz insanı çamurdan bir süzmeden yarattık. 13-Sonra onu bir nutfe olarak sağlam bir yere koyduk. 14- Sonra nutfeyi alâkaya çevirdik, alaka'yı da bir çiğnemlik ete çevirdik, bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdik, kemiklere et giydirdik; sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir! 15- Sonra siz bunun ardından öleceksiniz. 16- Sonra siz kıyamet günü diriltileceksiniz.

Tefsir:

12-14 ncü âyetlerde insanın yaratılışına dikkat çekiliyor. Allah insanı önce çamurdan bir sülâle(süzme)den yaratmıştır. Tefsirlere göre çamurdan yaratılan Hz. Âdem'dir. İlk anda da âyetlerden, halk arasında yaygın olan ve Tevrat'ta da mevcut bulunan, insanın atasının topraktan yaratıldığı anlamı hatıra geliyor. İbn Abbâs, îkrime, Katâde ve Mukatil'e göre âyetteki insan, Hz. Âdem'dir. Âdem çamurdan süzülerek yaratılmış, zürriyeti de mâ-i mehîn(âdî bir su)dan yaratılmıştır. Bazılarına göre buradaki insandan maksat Âdem değil, Âdem'in çocuklarıdır. Tın ise Âdem'dir. Sülâle de insanın cismine yayılmış olan çamurlu parçalardır. Bunlar menî yerinde toplanıp menî olurlar.
Bu cümleleri zikreden Râzî ise kendi fikrini şöyle belirtiyor: "İnsan nut-feden oluşur. Nutfe yenilen gıdalardan oluşur. Gıdalar ya hayvansal veya bitkiseldir. Hayvan da yine toprağın özüyle sudan meydana gelir. Demek ki insan, gerçekte çamurun hulâsasından yani toprağın süzülerek bitkiye, bitkinin de insana geçmesiyle doğar. Bu yorum âyetin lâfzına uygundur. Tekellüf-lere de ihtiyaç göstermez"[5690]
Bize göre âyetlerde genel olarak insan tohumundan insan oluşuna ka-darki safhalar anlatılmaktadır.
Yüce Allah, çamuru süze süze insan tohumunu yaratır. Toprağa ekilen bitki su ile sulanır. Su ile sulanmış, çamur olmuş topraktan gıdasını alır, yetişir, olgunlaşır. Sonra onu insan yer. Temeli topraktan çıkan, toprağın ürünü olan bitki, meyva ve diğer gıdalar, insan bedeninde istihaleler (evreler) geçirerek kan ve insan tohumuna dönüşür. İşte asıl topraktan süzülerek menî hayvancığı haline gelen insanın aslı, daha sonra ana rahmine bir nutfe olarak konur. Nutfe kırba veya koğamn altında kalan az suya denir. Bununla erkeğin suyu kasdedilmiştir. Ancak Kıyamet Sûresinin 37 nci âyetinde nutfenin, menînin tamamı değil, bir parçası olduğu, 'Alâk Sûresi'nin 2 nci âyetinde ise insanın alâktan yani rahmin cidarına yapışan embryo'dan yaratıldığı ifâde edilmektedir. Bu âyetler gözönüne alınınca nutfe ile menî hayvancığının kasde-dildiği anlaşılır. Meni hayvancığı rahim kanalında yumurtayı aşılar ve onunla birleşerek bir tek hücre olur. Zigot adını alan bu hücre, ürer, çoğalır. Kan pıhtısı gibi bir görünüm alır. Sonra bir çiğnem et görünümüne bürünür. Aslında tüm programı kendisinde bulunan bu küçük canlının önce kıkırdak kemikleri belirir, kemikler üzerine adaleler, kaslar kaplanır. Sonra Allah onu bambaşka

[5685] Nisa' Sûresi: 58.
[5686] Mâide Süresi: 1.
[5687] Buhârî, îmân: 24
[5688] Buhârî, Cihâd: 4; tevhîd: 22; Tirmi2î, Cennet: 4; İbn Hanbel, Musned: 2/235. S. Nesâ'î, Tefsir
[5689] Tirmi2î, Tfefsîr: Sûre: 23.
[5690] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/84.

bir yaratık, kâmil, bağımsız bir insan haline sokar.
"Sonra onu bambaşka bir yaratık olarak inşâ ettik" cümlesi, insanın bu duruma geldikten sonra bağımsız bir varlık hüviyetini kazandığını ifade ediyor.
Bilginlerin incelemelerine göre bütün hayvanlarda döllenen yumurta, döllenme safhasından kemik teşekkülü zamanına kadar birbirine benzer. Ancak bu aşamadan sonra varlığı belirlenir, diğer yaratıklardan ayrı bir görünüm alır. İnsanın yavrusu insana, diğer hayvanların yavruları da kendilerine benzer. İşte "Sonra onu, bambaşka bir yaratık olarak inşâ ettik" cümlesi, insanın ancak bu kemiklere et giydirilme safhasından sonra diğer yaratıklardan ayrı bir hüviyet kazandığını, bağımsız bir varlık haline geldiğini gösterir. Allah daha iyi bilir.
Yüce Kur'ân'ın anlattığı bu yaratılış safhaları, modern ilim tarafından da doğrulanmıştır. Burada biraz durup, Embryology konusunda önemli bir eser yazmış olan Amerikalı bilim adamı Prof.Dr. Keıth L. Moore'un kitabından bazı alıntılar yapmak istiyorum:
"Ortaçağda ilim, çok yavaş ilerledi. Bildiğimize göre Embryology konusunda, Ortaçağda pek az bilimsel görüş ileri sürülmüştür. Ancak Kur'ân müstesnadır. Müslümanların Mukaddes Kitabı Kur'ân-ı Kerîm'de insanın, erkekle kadının salgılarının karışımından (karışık bir nutfeden) yaratıldığını, yine insanın bir menî damlaağmf/Re/i/jyı/z yumnâ)dan yani spermden yaratıldığını, menî hayvancığının, bir tohum gibi rahme yerleşip, döllenmeden itibaren altı gün içinde rahmin cidarına asılıp filizlenmeğe başladığını, spermin, kan pıhtısı görünümüne geldiğini söyler.
Yine Kur'ân, embryo'nun, bir sülük görünümü aldığını da söyler. Bkz. Şekil: 1.

Embryonun Gelişmesi

Şekilde görüldüğü üzre embryo, gerçekten sülüğe benzer bir şekil alır. Keza Kur'ân, embriyonun, çiğnenmiş ete benzediğini de söylemektedir. Şekil 2 'de görüldüğü üzre embryo, böyle bir görünüm alır.
Gelişen embryo, 40-42 gün içinde insan olmağa başlar ki bundan önce henüz herhangi bir canlıya benzemez. Ancak bu süreden sonra insan karakterini kazanmağa başlar. Aşağıdaki şekiller, embryonun gelişmesini göstermektedir. Son şekil, 41 gün sonraki duruma aittir. (Şekil: 3).
Yine Kur'ân, embryo'nun üç karanlık içinde büyüdüğünü söyler ki bunlar: 1) Dış karın cidarı, (maternal anterior duvar), 2) Rahim cidarı, (Uterus duvarı), 3) İç rahim zarı (amnio chorionic membrane) olabilir. Kur'ân'da doğumdan önce, anne rahminde insanın gelişme aşamaları hakkında öyle açıklamalar vardır ki bunlarda itiraz edilebilecek herhangi bir aksaklık yoktur[5691].

ÜÇ KARANLIK

Bu durumda henüz İnsan diğer canlılardan ayırdedilemez. "Allah sizi, annelerinizin karnında uç karanlık içinde yaratmadan yaratmaya geçirerek yaratır. Sonra biz onu bambaşka bir yaratık yaptık."
Daha sonra yaratıcıların en güzeli Allah'ın şanı tebcil ediliyor. Tebâre-kellâk te'âlâllâh, demektir. Çünkü bereketin anlamında artma vardır. "7e-bârekeliâh: Bütün hareketlerin, hayırların hepsi Allah'ındır" demek olur. Yani bu cümle ile, yalnız Allah'ın saygı gösterilmeğe, övülmeğe lâyik olduğu vurgulanmaktadır.
Bilindiği gibi kalbin dört bölümü vardır: Sağ kulakçık, sol kulakçık, sağ karıncık, sol karıncık. Kalbin sağ ve sol kısmı bir bölme ile birbirinden ayrıldığı gibi kulakçıklar ve karıncıklar da birbirinden ayrılmıştır. Kalb bir tulumba gibi sol karıncıktaki temiz kanı Aort atardamariyle vücuda pompalar. Bu kan vücut hücrelerini dolaşarak onlara gıda taşır, muhtacoldukları enerjiyi verir. Onlardaki zararlı maddeleri, karbondioksiti alır, böylece kirlenir. Kirlenen kan, toplardamarla kalbin sağ kulakçığına gelir. Oradan açılan bir kapakla sağ karıncığa iner. Sağ karıncıktaki kirli kan, akciğer atardamariyle akciğere gönderilir. Akciğerdeki hava keseciklerini dolaşarak, keseciklerdeki havaya karbondioksidinİ verir ve havadan oksijen alır. Böylece temizlenir, akciğer toplardamarı vasıtasiyle kalbin sol kulakçığına, oradan da sol karıncığına iner. Sol karıncıktan tekrar vücuda pompalanır. Kan dolaşımı denen bu olay bir dakikada 70-80 defa tekrarlanır.
Anne karnındaki ceninde sağ ve sol kulakçıklar arasındaki perde açıktır. Çünkü anne karnında cenin teneffüs etmez. Onun kanı, annenin akciğerinde temizlenen kandır. Anne akciğerinde temizlenen kan, göbek bağı vasıtasiyle ceninin kalbinin sağ kulakçığına gelir, oradan hemen sol kulakçığa geçer, sol kulakçıktan sol karıncığa iner, oradan da vücuduna pompalanır. Ceninin kanı, akciğerine gitmez, onda küçük kan dolaşımı olmaz. Bu iş, anne akciğeri tarafından yapılır. Bundan dolayı ceninin kalbinin sağ kulakçığına gelen kan, sağ karıncığa inmeden, doğrudan sol kulakçığa geçer.
Fakat çocuk doğup burnu ve ciğerleri hava ile temasa gelir gelmez iki kulakçık arasındaki perde derhal kapanır. Kapanır ki sağ kulakçıktaki kan, sağ karıncığa insin, oradan akciğere giderek temizlensin, sol kulakçığa gelsin, sol karıncığa insin ve vücuda pompalansın. Anne karnında kalbin bu iki bölümü arasındaki perde açık iken çocuk doğar doğmaz bunun kapanması gerekir. Yoksa çocuk kanı temizlenmediği için bir iki dakika içinde ölür. Önce açık iken çocuk doğunca yaşaması için bu perdeyi kapatan, hiç şüphesiz o yüce Yaratıcının hikmeti, tedbiri

[5691] keıth L. Moore, The Developing Human Clinically Oriented Embryology, S. 8 Philapel-dİa/London/Toronto/Mexico City/Rio de Janeİro/Sydney/lbkyo 1982

ve düzenidir. Tesadüfte böyle düzen olamaz.
Şu satırları yazmadan iki gün önce Amerika'nın Sesi, Amerika'daki bilim adamı doktorların önemli bir araştırmalarının sonucunu yayınladı: İlim adamlarının araştırmalarına göre normal vaktinden önce doğan çocukların anne sütünde, normal doğanların anne sütlerine oranla iki katı fazla besleyici maddeler vardır. Bu da anne rahminden erken çıkmış olan yavrunun, diğer normal zamanında doğan yavruya göre daha fazla olan beslenme ihtiyacım karşılamak içindir. Erken doğan, anne rahminde alacağı gıdayı alamayıp beyin vesair hücreleri anne karnında gerekli tekâmülü sağlayamadığından bu eksikliği telâfi ve tamamlamak için yüce yaratıcı, erken doğan yavrunun anne sütüne ötekilerin iki misli besleyici maddeler katmaktadır ki bu çocuk o gıdalarla gerekli beslenimi sağlayıp tekâmülünü tamamlasın.
İşte her şeyi bilen ve en güzel şekilde yaratan o hikmetli Yaratıcı, cenini böyle mükemmel bir düzen içinde yaratıp varlığa getirmekte ve onun yaşaması için gerekli ortamı sağlamaktadır: "Yaratıcıların en güzeli Allah, ne yücedir!"

15-16 ncı âyetlerde de belli bir süre sonra ölen insanın, kıyamet gününde tekrar diriltileceği belirtiliyor. Bu kadar ince düzen ve hikmet ile yaratılan insan, elbette başı boş bırakılacak, yok olup gidecek değildir. Bu hayat da bundan daha mükemmel bir hayâta hazırlanma, ona doğma devresidir.
17- Üstünüzde de yedi tabaka yarattık. Biz yaratmadan gafil değiliz. 18- Gökten belli miktarda su indirip onu yerde durdurduk. Biz onu gidermeğe de kadiriz. 19- Onunla size, içlerinde sizin için birçok meyvalar bulunan hurma ve üzüm bahçeleri yetiştirdik, onlardan yiyorsunuz. 20- Yine onunla, Tûr-i Sina'dan çıkan, yağlı olarak biten, yiyenlerin banacakları (zeytin) ağac{\ yetiştirdik). 21- Hayvanlarda da sizin için ibret vardır: Karınlarının içindekilerden size içiriyoruz. Onlarda sizin için daha birçok yararlar var, aynı zamanda onlardan yersiniz. 22- Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.

Tefsir:

17- Tarâifc Tarık'tan gelir. Tetâruk tabaka tabaka birbiri üstüne binmek ve tıpatıp birbirine uymaktır. Yahut tarâik, tarîk'in çoğulu olarak yollar anlamına gelebilir. Önceki âyetlerde Allah'ın, insanın yaratılışındaki kudreti belirtildikten sonra bu âyette de Allah'ın, kâinattaki kudret ve azametini belirtmek üzere dünyânın üstünde yedi tabaka veya yedi yol yarattığı belirtiliyor. Tefsirlere göre yedi tarâik'ten maksat, yedi göktür. Nitekim: "O yedi göğü, birbiri üzerinde tabaka tabaka yarattı"[5692] buyurulmuştur. Bazı müfessirlere göre yedi gök, meleklerin iniş çıkış yerleridir. Bazılarına göre de bunlar yıldızların yörüngeleridir. Gerçekte bu yedi gökle neyin kasdedildiğini Allah bilir, kesin bir şey söylenemez. Ancak biz, burada kısaca eski felsefenin, kâinat düşüncesine işaret etmek istiyoruz:
iskenderiyelilerin benimsedikleri Batlamyus teorisine göre Arz, dünyânın merkezidir. Ay, 'Utârid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zühal dünyânın etrafında dolaşan gezegenlerdir. Bunlar dünyânın etrafındaki bir yörüngede doğudan batıya doğru yürürler. Bu hareket sayesinde Ay ayı, Güneş yılı ve diğer yıldızların yılları meydana gelir. Bu yedi feleği kuşatan iki felek daha vardır. Bunlar da sabit felek ile Atlastır. Yani bu yedi felek, kendilerini kuşatan iki felek içinde bulunur. Sabitler feleği, sabit yıldızların bulunduğu felektir. Dokuzuncu felek olan Atlas feleği ise günlük hareket prensibidir.
Bu teorinin etkisi, Kur'ân-ı Kerîm'e, anlam bakımından en yakın olan Barnaba İncil'inde de görülür: "Allah'ın ululuğu, hiçbir suretle ölçülemez. O kadar uludur ki O'nu nitelendirmekten titriyorum. Fakat size bir kaziyye-yi anlatmam gerekir. Bunun için diyorum ki: Gökler dokuzdur. Her biri arasında, ilk gök ile Dünyâ arasında olduğu gibi beşyüz yıllık mesafe vardır. Bundan dolayı Arz, en yüksek gökten dörtbin beşyüz yıl uzaktadır. Bunun için size diyorum ki Arz, göğe oranla bir iğne başı kadar kalır. Birinci gök de, ikinci göğe göre öyledir. Ve bütün gökler hep böyledir. Her biri kendisinden sonraki göğe göre öyle küçüktür. Fakat Arzın ve bütün göklerin hep birlikte büyüklüğü, cennete göre bir nokta, daha doğrusu bir kum dânesi kadardır. Şimdi bu büyüklük ölçülemez değil midir?"[5693]
Bu sırada melek Cibril îsâ'ya geldi, ona Güneş gibi berrak bir ayna gösterdi, îsâ da orada şu sözleri gördü: Ömrüme andolsun ki ben Ebedyayım? (Barnaba'ya bak). Cennet göklerden ve yerden ne kadar yüksekse, ve Arz da kum dânesinden ne kadar büyükse ben de öyle cennetten çok çok, deniz kumlarının sayısından ve denizdeki su damlaları sayısından, yerin bitkileri, ağaçların yaprakları, hayvanların derileri sayısından, hattâ gökleri ve cenneti dolduran kum dâneleri sayısından çok çok büyüğüm."
İşte eski filozofların görüşleri ve İncil'deki kâinat düşüncesi budur. Fâ-râbî ve îbn Sînâ vasıtasiyle Yunan Felsefesi Arapçaya çevrilmiş, feleklerin dokuz olduğu kanısına varılmıştır. İslâm âlimleri de göklerin yedi, Arş ve Kürsî ile-birlikte dokuz olduğu kanısına varmışlardır. Kürsî sabit yıldızlar feleğidir. Arş ise bütün felekleri kuşatan felektir. Bütün diğer feleklerin günlük hareketleri, bu kuşatıcı felek içinde olur.
İşte eski kâinat düşüncesi bu idi. Şimdi Kur'ân-ı Kerîm'de işaret edilen bu "yedi gök"ten maksat, bu teorideki yedi felek midir, yoksa bundan başka bir anlam mı kastedilmiştir? Bunu Allah bilir. Şayet Kur'ân'da o zaman

[5692] Mülk Sûresi: 3
[5693] Incîlu Barnâbâ (Bamaba İncîli), Tahkîk: Seyfullâh Ahmed Fadıl, Kuveyt, 1393 h.- 1973 m. 105 nci bab, âyet: 1-8, s. 169

inanıldığı gibi yedi felek telâkkisine işaret ediliyorsa bu gayet normaldir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, insanların bildiklerini kendilerine hatırlatarak onları ibret ve uyanmağa davet amacını taşımaktadır. Kur'ân'ın amacı, astronomi kuralları açıklamak değildir. İnsanların dikkatlerini Allah'ın kudretine çekip onları, doğru yola iletmektir.
Fakat ilim alanında bu Batlamyus teorisinini yanlış olduğu anlaşıldıktan sonra İslâm âlimleri, bu yedi gökle belli bir sayının kasdedilmediğini, bunun çokluktan kinaye olduğunu söylemişlerdir. Buna göre bu âyetler, kâinattaki yedi gökten başka gök yoktur, anlamına gelmez. Burada yedi sayısı, hasr ifade etmez. Meselâ biri: "Benim yanımda iki at var" derse, bu söz, onun yanında başka atlar olmamasını gerektirmez. Veya onun yanında bin at olmasına engel değildir.
Bu görüş değişikliği, Arap devletinin çöküp Türk devletlerinin kurulma-siyle başlamıştır.
Bu malûmatı veren Şeyh Tantâvî, Kur'ân'daki yedi gök kelimesinin hasr ifade etmediğini, çünkü eski felsefede yedi feleğe iki felek daha ilâvesiyle dokuz felek olduğuna inanıldığını ve Kur'ân'ın ifadesinin yeni teoriye daha yakın olduğunu söylüyor. Mamâfîh bu teorilerin değişebileceğini, Kur'ân'ın bunların hepsinden üstün olduğunu anlatıyor. Ve yıldızların arasındaki mesafelerin uzaklığı, kâinatın büyüklüğü hakkında fikir vermeğe çalışıyo[5694]
18-20 nci âyetlerde yüce Allah, gökten belli bir ölçü ve miktarda su indirip onu yerde oturttuğunu, yani yerin altına geçirip depo ettiğini ve onu tekrar gidermeğe yani kurutmağa kadir olduğunu; o su sayesinde insanların birçok meyva devşirdiklerini; hurma ve üzüm bahçeleri ve Tûr-i Sînâ'da biten, yiyenlerin ekmeklerine katık yaptıkları yağlı zeytin ağacı yetiştirdiğini bildirmektedir.
Tûr-i Sînâ ve Tûr-i Sînîn, Filistin Dağı veya Eyle ile Mısır arasında bulunan, Hz. Mûsâ'nm Allah'ın sesini duyduğu dağdır. Bu yörede bol miktarda zeytin ağacı vardır. Zeytin ağacı yalnız Filistin'e özgü bjr şey değildir. Dünyânın birçok bölgesinde yetişfr. Hattâ Hicaz Bölgesinde, Tâif ten aşağı doğru Kızıldeniz kıyı şeridinde mevcuttur. Bu husus, En'âm Sûresinin 99, 141 nci âyetlerinden de anlaşılır: "O'dur ki size gökten su indirdi. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir yeşillik çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş dâneler; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; zeytin ve nar (bahçeleri) çıkarıyoruz. (Bunların) kimi birbirine benzer, kimi benzemez. Her birinin meyvasına bakın: Meyva verirken ve olgunlaştığı zaman. Kuşkusuz bu size gösterilenlerde inananlar toplumu için elbette çok ibretler vardır", "Çardaklı ve çardaksız üzüm bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, zeytinleri, narları -birbirine benzer ve benzemez biçimde- yaratan hep O'dur. Her biri meyva verdiği zaman meyvasından yeyin, hasat günü hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmez!"
20 nci âyette zeytin ağacının yetiştiği bölge olarak Tûr-i Sina'nın gösterilmesi, Mısır'a sefer yapan Arap tacirlerinin geçtikleri bölgede bu ağaçlarla karşılaşmalarından Ötürüdür. Belki de zeytin, buradan Güney Batı Arabistan'a getirilmiştir. O zamanki Arapların gördükleri ülkeler içerisinde en çok zeytin yetiştiren yer, Tür-i Sînâ yöresi olduğu için âyette burası, zeytin bölgesi olarak anılır.
21-22 nci âyetlerde de hayvanlarda ve denizlerin üstünde akıp giden gemilerde insanlar için ibretler bulunduğu belirtiliyor. Bu hayvanları yaratıp insanlara boyun eğdiren, sütlerinden, etlerinden, tüylerinden, hizmetlerinden insanları yararlandıran Allah'tır. İnsanların da kendilerine bü nimetleri bahşeden Allah'a şükretmeleri gerekir.

23- Andolsun biz» Nuh'u kavmine gönderdik: "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, O'ndan başka tanrınız yoktur. Korunmaz mısınız?" 24- Kavminin içinden ileri gelen inkâra bir grup şöyle dedi: "Bu da sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Size üstünlük kurmak istiyor. Eğer Allah dikseydi, melekleri indirirdi. Biz ilk babalarımız içinde böyle bir şey olduğunu işitmedik." 25- "O, kendisinde delilik bulunan bir adamdır, başka bir şey değildir. Hele bir süreye kadar onu gözetleyin" 26- Dedi ki: "Rabbim, beni yalanlamaları karşısında bana yardım et!" 27- Biz de ona vahyettik ki: "Gözlerimizin önünde ve vahyimizle gemiyi yap. Bizim buyruğumuz gelip de tandır kaynayınca her cinsten ikişer çift ve aileni de alıp ona sok. Yalnız onlar içinde aleyhlerine söz geçmiş olanları bırak. O zulmedenler hakkında bana yalvarma. Onlar, mutlaka boğulacaklardır! 28- Sen ve yanında bulunanlar gemiye yerleştiğiniz zaman: "Bizi o zâlim kavimden kurtaran Allah *a hamdolsun" de. 29- Ve de ki: "Rabbim, beni mübarek bir inişle indir; sen konuklayanların en hayırlısısın." 30- Gerçi biz (onları) sınıyorduk ama bu olayda nice ibretler vardın

Tefsir:

22 nci âyette "Gemiler üzerinde taşınırsınız" buyurulunca, gemi üzerinde taşınan en önemli insanın öyküsüne işaret sırası gelmiştir. Onun için 23-30 ncu âyetlerde kavmini irşâd için gönderilen Hz. Nuh'a karşı kavminin gösterdiği tepki ve bütün çabalara rağmen uslanmayan o toplumun gökten boşanan, yerden fışkıran sularla helak edilip Nûh ile kendisine inananların gemi ile kurtarıldığı ve bu olayda peygamberlere karşı gelenlerin sonlarının nasıl olacağına dair ibretler bulunduğu açıklanmaktadır.
Nûh kıssasına da birçok sûrede yerine göre kısa veya uzun işaretler yapılır. Burada anlatılanlar Hûd Sûresinde daha geniş olarak geçmişti. Kıssanın asıl amacı, Hz. Muhammed'in kavmine öğüt vermektir. Âyetlerde Nûh kav-

[5694] el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'ân: 10/46-51

minin Nuh'a söylediği sözler, aslında Arap müşriklerinin Hz. Muhammed'e söylediği sözlerdir. Onlar Hz. Muhammed'in, üstünlük kurmak için peygamberlik iddia ettiğini, Allah elçi göndermek istese melek indireceğini söylüyor, Hz. Muhammed'in cinlerle ilişkili olduğunu, saçmaladığını ileri sürüyorlardı. İşte kıssada Nûh kavminin, Arapların sözleri ve tutumlariyle ortak olan yanları seçilerek anlatılmıştır ki Araplar yaptıkları işin doğru olmadığını, uslanmadıkları takdirde kendilerinin de Nûh kavmi gibi bir felâkete uğrayacaklarını anlasınlar. Kıssanın sonunda: "Bu olayda nice ibretler vardır" cümlesi, kıssanın bu ibret yanını iyice pekiştirmektedir.

31- Sonra onların ardından başka bir nesil yetiştirdik. 32- Onların içinde de kendilerinden: "Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Korunmaz mısınız?" diyen bir elçi gönderdik. 33- Kavminden, kendilerine dünyâ hayâtında bol nimet verdiğimiz o inkâr eden ve âhiret buluşmasını (hesap ve cezasını) yalanlayan eşraf takımı dedi ki: "Bu da sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Sizin yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor." 34- "Eğer sizin gibi bir insana itaat ederseniz o takdirde siz, mutlaka ziyana uğrayanlarsınız demektir/' 35-"O size, siz öldüğünüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz zaman yeniden hayâta çıkarılacağınızı mı va'dediyor?"36- "Heyhat, o size va'dedilen şey ne kadar uzak!" 37- "Ne ise hep bu dünyâ hayatımızdır; ölürüz veyaşanz, biz öldükten sonra diriltilecek değiliz." 38- "O, Allah'a yalan uydurandan başka bir adam değildir. Biz ona inan talar değiliz."
39- "Rabbim, dedi, beni yalanlamaları karşısında bana yardım et!"
40- (Rabbi); "Az sonra onlar pişman olacaklar!" dedi. 41- Derken o korkunç ses, onları gerçekten yakaladı da onları sel süprüntüsü haline getirdik. Uzak olsun o zâlim kavim! 42- Sonra onların ardından başka nesiller yetiştirdik. 43- Hiçbir ümmet ne süresinden ileri geçebilir, ne de geri kalabilir, 44- Sonra biz, elçilerimizi ardı ardına gönderdik. Hangi ümmete elçisi geldiyse onlar onu yalanladılar, biz de onları birbiri ardınca devirdik ve hepsini birer efsâne yaptık. İnanmayan toplum uzak olsun!

Tefsîr:

31-44 ncü âyetlerde anlatılan kıssalarda peygamberlerin ve kavimlerinin adları anılmıyor. Ancak burada peygamberlerine karşı gelmiş olan Hûd, Salih, Şuayb ve diğer peygamberlerin kavimlerine işaret edildiği, başka sûreler-deki dizilerden anlaşılmaktadır. Bu kavimlerin peygamberlerine karşı itirazları ve sözleri de yine Arap müşriklerinin, Hz. Muhammed'e olan itirazlarının aynıdır. Tıpkı Kureyş liderlerinin yaptıkları gibi o eski kavimlerin şımarık' liderleri de: "Bu da sizin gibi bir insandır, sizin yediğinizi yiyen, içtiğinizi içen bir insana itaat ederseniz aldanmış olursunuz" diyorlar, ölüp toprak ve çürümüş kemik haline geldikten sonra dirilmenin boş bir söz olduğunu; yaşamın bu dünyâ yaşamından ibaret bulunduğunu; insanların tekrar dirilme-yeceklerini; peygamberin böyle sözleri Allah'a iftira ettiğini iddia ediyorlardı.
Araplar da Hz. Muhammed(s.a.v.)e aynı şeyleri söylüyorlardı. Yani Arapların söz ve tutumları, geçmiş peygamberlerin kıssalarında temsil edilmektedir. Kavimlerinin inanmasından umudu kesen peygamberler, Allah'tan yardım isteyince yüce Allah, o haksız, saldırgan, inkarcı toplumu helak edip yeni nesiller yaratmıştır.
Her milletin bir yaşama, bir hakimiyet süresi vardır. Bu süreyi dolduran toplum helak olur. Ne bu sürenin önüne geçebilirler, ne de ondan geri kalırlar. Hükümranlıklarını, bağımsızlıklarını kaybedip başkalarının hükmü altına girerler. 43 ncü âyet, bu sosyolojik kuralı vurguluyor.
41-44 ncü âyetlerde Allah'ın, isyanları yüzünden helak etmiş olduğu toplumların ardından başka nesiller yarattığı, bunlara ardı ardına peygamberler gönderdiği, her gelen peygamberi yalanlayan bu nesilleri de birbiri ardınca helak edip efsaneye çevirdiği anlatılmaktadır.

45- Sonra Mûsâ 'yi ve kardeşi Hârûn *u âyetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik. 46- Fir'avn'e ve ileri gelen adamlarına. Onlar büyüklük tasladılar ve böbürlenen bir topluluk oldular. 47- "Şu iki adamın kavmi bize kölelik ederken, şimdi biz kalkıp bizim gibi iki insana mı inanacağız?" dediler. 48- Onları yalanladılar ve helak edilenlerden oldular. 49- (İsrail oğulları) doğru yolu bulsunlar diye biz Musa'ya Kitabı verdik.

Tefsir:

45-49 ncu âyetlerde de Hz. Mûsâ ile Harun'un, Fir'avn ve adamlarına gönderildiği, fakat Fir'avn ve adamlarının, gelen peygamberleri kabul etmeyip kendilerini yüksek gördükleri, "Toplumları bizim kölemiz olan, şu bizim gibi iki adama mı inanacağız?" dedikleri ve onları yalanladıklarından dolayı helak edildikleri anlatılır. Gaye, Hz. Peyğamber'i kabul ve ona itaate tenezzül etmeyen, kendileri gibi bir insana inanmayacaklannı söyleyen kibirli müşrik liderlerini uyarmaktır.

50- Meryem oğlunu ve annesini de bir mu'cize kıldık ve onları oturmaya uygun, çeşmeli bir tepeye yerleştirdik.

Tefsir:

50 nci âyet, Allah'ın, babasız doğan îsâ'yı bir erkek dokunmadan çocuk doğuran annesini bir mu'cize kıldığım ve onları, oturmağa uygun, sulu bir tepede barındırdığını bildirmektedir.
Hz. îsâ'dan "Meryem oğlu" diye söz edilmesi, hıristiyanların ona, "Allah'ın oğlu" demelerini redd içindir. Tepe anlamına gelen rebve, îsâ'ya gebe kalan Meryem'in çocuğunu doğurmak üzere sığındığı yerdir. Âyette buranın karâr ve ma'tn yeri olduğu belirtiliyor. Karâr, düz, yahut verimli, meyvalı yerdir. Ma'în de akar sudur. Meryem'in sığındığı yüksek yerde ırmak bulunduğu, Meryem Sûresinin 24 ncü âyetinde belirtilmişti.
Buranın Ramella veya Beyti Makdis, yahut Mısır veya Dımaşk olduğu hakkında Kâ'bu'l-ahbâr'a ve bazı tabiîlere dayanan rivayetler vardır. Bunlar tahmine bağlı sözlerdir. Matta İncili'nin birinci ve ikinci bablarında şöyle deniyor:
"îsâ Mesih'in doğması da şöyle oldu. Anası Meryem, Yusuf'a nişanlanmış olduğu halde, buluşmalarından önce Ruhu'I-kudüs'ten gebe olduğu anlaşıldı. Nişanlısı Yusuf salih bir adam olup onu âleme rüsvây etmek istemeyerek gizlice boşamak niyetinde idi. Fakat bunları düşünürken işte Rabbin meleği ona görünüp dedi: Sen, Dâvûd oğlu Yusuf, Meryem'i kendine karı olarak almaktan korkma; çünkü kendisinde doğmuş olan Ruhu'l-Kudüs'tendir. Ve bir oğul doğuracaktır ve onun adını îsâ koyacaksın. Çünkü kavmini günâhlarından kurtaracak olan odur..."
Müneccimler, gelip Kral Hirodes'ten, yahudilerin kiralı olarak doğan çocuğu sordular. Kıral bunu işitince îsâ'yı bulup öldürtmek için onu gizlice aratmağa başladı. "İmdi müneccimler yola çıktıktan sonra işte Rabbin meleği Yusuf'a ru'yâda görünüp dedi: Kalk, anası ile çocuğu al ve Mısır'a kaç ve ben sana söyleyinceye kadar orada kal..."[5695]
Matta tncili'ne göre îsa Beytlehem'de doğmuş, oradan Mısır'a götürülmüştür [5696]. İncil'de anlatılan olay, Mefâtîhu'l-ğayb'de hiç Mısır adı zikredilmeden rivayet edilir[5697]. "Herhalde olay, hırıstiyanlar vasıtasiyle Hz. Peyğam-ber'in yaşadığı çevreye aktarılmıştır. Âyette geçen rebve'nin, içinde Nil ırmağı bulunan Mısır olması mümkündür. Çünkü ortasından Nil'in aktığı Mısır toprağı, meyvalı, verimlidir"[5698]

51- "Ey elçiler, güzel şeylerden yeyin ve yararlı iş yapın. Çünkü ben yaptıklarınızı bilmekteyim." 52- "Ve işte sizin bu ümmetiniz (dininiz) bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, benden korkun." 53-Fakat işlerini aralarında parçalayıp çeşitli kitaplara ayırdılar. Her parti yanında bulunanla sevinmektedir. 54- Bir süreye kadar onları gafletleri içinde bırak. 55- Onlar sanıyorlar mı ki kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile, 56- Onların iyiliklerine koşuyoruz? (Verdiğimiz dünyâ nimetleri onlar için bir sınavdır, fakat onlar) farkında değiller.

Tefsir:

51-52 nci âyetlerde bütün peygamberlere yöneltilmiş bulunan hitap iki şekilde yorumlanmıştır: 1) Her peygambere, kendi devrinde böyle emir ve tavsiye edildiğini ifade eder. 2) Hitap bütün peygamberlere ise de asıl kasdedilen Hz. Muhammed Aleyhisselâmdır. Ona böyle çoğul şeklinde hitâbedilmekle bütün peygamberler aynı kategoriye sokulmakta, aynı görevle görevlendirilmiş oldukları; bütün peygamberlere helâl, güzel, temiz şeyleri yemelerinin; iyi ve güzel işler yapmalarının emredildiği belirtilmektedir. Yani bütün peygamberlerin getirdikleri dinin esası helâl, temiz şeyleri yemek, güzel işler yapmaktır. "Ey Muhammed, her peygambere verilen emir bu olduğu gibi sana verilen emir de budur. Ey peygamberler, siz o müşriklerin, cahillerin uydurdukları hükümlere bakmayın, guz^İ.'temiz şeyleri yeyin ve güzel işler yapın" buyurulduktan sonra bütün elçileri», aynı prensipleri telkin etmiş olduklarını belirtmek üzere: "İşte sizin ümmetiniz yani dininiz ve şerfatiniz bir tek ümmet(bir tek şerîat)*; Allah'a teslim ve O'na kul olma şeriatıdır. Ben de sizin Rabbinizim, benden korkun" buyuruluyor. Burada ümmet, toplumsal din anlamınadır. Aynı ülkü ve prensiplere bağlı olan dini toplumu belirtir. İşte bu toplum, muvahhid toplumdur.
Peygamberlere olan emir, sadece onların şahıslarına özgü değil, ümmetlerine yaygındır. Demek ki Allah'ın gönderdiği dinin esası kolaylıktır. Onda güçlük yoktur. Kendilerine böyle kolay, açık esaslar bildirildiği halde, peygamberler gidip aradan zaman geçince insanlar ayrılığa düşmüşlerdir. Bir olan dinlerini zebûrlara (ayrı ayrı kitaplara) bölmüşlerdir. Her fırka, dini kendi anlayışına göre yorumlamağa başlamıştır. Ve her fırka, kendi görüşünü en doğru kabul ederek onunla sevinmekte, övünmektedir. Bu, önceki milletlerde böyle olduğu gibi bu ümmet içinde de böyledir. İslâm tarihi boyunca çeşitli inanç ve amel fırkaları doğmuş, bunların her bîri kendi yolunun en doğru olduğunu iddia etmiş ve kendi mezhebiyle sevinmiştir. Yine bu mezhep ihtilâfları sebebiyle ortaya-atıldığında şüphe olmayan: "Ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağım ve bunlardan yalnız birinin kurtulup diğerlerinin ateşte olacağını"[5699] söyleyen hadis karşısında da her fırka, kendisini fırka-i nâciye (kurtulan fırka) sanmıştır. Aslında kimin kurtulacağını Allah bilir. Ayrıntılara dalmadan Kur'ân'm özünde kalınsaydı belki böyle ayrılıklar olmayacaktı. Ama ihtilâf, toplumların tabiatinde vardır. "Allah dileseydi, insanları bir tek ümmet

[5695] Kitabı Mukaddes, Yeni Ahit, Matta, bab: 1, 2.
[5696] Matta, bab: 2.
[5697] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/103
[5698] et-Tefsîru'l-hadîş: 6/200
[5699] Dârimî, Siyer: 75. Bu hadîs Muâvİye'den rivayet edilir

yapardı. Ama ihtilâf edip durmaktadırlar"[5700] "Allah dileseydi, onları bir tek ümmet yapardı. Fakat dilediğini rahmetine sokar, (onlar ihtilâf etmezler. İhtilâf eden) zâlimlere gelince: Onların ne velîsi, ne de yardımcısı yoktur[5701] "Allah isteseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat sizi verdiklerinde sınamak için ayrı milletler yaptı (sizlere ayrı ayrı dinler verdi)"[5702] "Allah dileseydi, elbette onların hepsini hidâyet üzerinde toplardı, öyleyse câhillerden olma"[5703]
İşte 53 ncü âyette bu husus açıklanmakta ve hak dinin özünde maydana getirilen ayrılıklar kınanmaktadır.
54 ncü âyette Peyğamber(s.a.v.)e: "Onları bir süreye kadar ğamre/eri içinde bırak" buyuruluyor. Ğamre boyu aşan suya denir. Âyette bu adamların, akıllarını örten cehalet ve şaşkınlık içinde bocaladıkları anlatılıyor. Bu âyet, onların kibir, inat ve gafletlerinin derecesini gösterir, Hz. Peyğamber(s.a.v.)i de teselli eder. Fakat tabii âyet, müşriklerin durumunu kınama amacını taşır. Yoksa peygamberin, onları uyarmaktan artık vazgeçmesini emretmez. Bu, Türkçe-deki "Bırak, ne halleri varsa görsünler" ifadesine benzer bir teselli cümlesidir.
55-56 ncı âyetlerde de Allah'ın onlara verdiği mal ve evlâdın, kendi hayırlarına olmayıp bir sınav olduğu, fakat onların bunu anlamadıkları belirtiliyor. Ömürlerini küfür ve isyanla geçirenlerin sahiboldukları mal ve çocuklar, kendi hayırlarına değildir. Bunlar dünyâ hayatında bir imtihandır. Hak yolunda kullanılmayan mal, insanın ruhuna azâb olur. Ama insanlar bunun farkında değillerdir. Onlar, dünyâda zengin, çoluk çocuk, mevki sahibi olduklarına bakarak kendilerinin Allah katında da makbul, faziletli kişiler olduklarını; Allah'ın kendilerim sevdiği için bu nimetleri kendilerine verdiğini sanırlar. Bunun bir sınav olduğunu hiç düşünmezler.
Bursa'dan önce Aksaray'a, oradan da Malatya'nın Darende kasabasına yerleşen Hamîduddîn Aksarâyî, Yıldırım Bâyezîd devrinde münzevî âlim ve mutasavvıflarından biridir. Darende'nin köylerinden bir müridi, güzün yan yana iki tarlasına ekin ekmiş. Birini şeyhi için, birini de kendisi için. Ne hikmetse kendisine ait ekin gür, şeyhinin ekini cılız çıkmış. Baharda bir gün şeyhi köye götüren mürîd, ona tarlaları göstermiş. Fakat utandığı için iyi bitmemiş olan tarlanın kendisine, gür ekinli tarlanın şeyhe âidolduğunu söylemiş. Şeyhin buna mennun olacağını sanan mürid, onun:
—Yâ Rabbi, beni dünyâ ile mi deniyorsun?" deyip ağladığım görünce gerçeği anlatmış. Buna hamdeden şeyh:
— Oğul, dünyânın insana meyli, onun bahtına işaret değildir. İnsanı Allah'tan gaflete düşürebilir. Biz, Hakk'ın rızâsından başka bir şey talebetme-yiz, demiş.

57- Onlar ki Rablerine saygıdan titrerler. 58- Ve onlar ki Rablerinin âyetlerine inanırlar. 59- Ve onlar ki Rablerine ortak koşmazlar, 60- Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekleri düşüncesiyle kalb-leri korkudan ürpererek verirler. 61- îşte onlar hayır işlerine koşarlar ve onlar hayır için önde giderler. 62- Biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz. Katımızda gerçeği söyleyen bir kitap vardır. Onlara asla haksızlık edilmez.

Tefsîr:

62: 57-61 nci âyetlerde dinin özünden ayrılıp fırkalara bölünenlerin tersine, dinin özüne bağlı kalan insanların vasıfları anlatılıyor: Onlar Rablerin-den korkar, Rablerinin âyetlerine inanır, Allah'a ortak koşmazlar, O'ndan başkasına tapmazlar. Rablerine dönecekleri düşüncesiyle kalbleri Allah korkusuyla ürpererek Allah yolunda harcadıkça harcarlar ve hayır işlerinde birbirleriyle yarışır, öne geçerler.
62: 57-61 nci âyetlerde dinin özüne bağlı kalan insanların yaptıkları güzel işler belirtildikten sonra onları izleyen son âyet de bu işlerin yapılamayacak zor şeyler olmadığını, bunları yapanların ecirlerinin zayi olmayacağını, zira Allah'ın huzurunda herkesin yaptığı işleri saptayan ve her şeyi aynen tıpa tıp anlatan bir yazı bulunduğunu, herkesin yaptığı iyiliğin karşılığını alacağını, hiç kimsenin haksızlığa uğratılmayacağım vurguluyor.

63- Fakat onların kalbleri, bundan (hareketlerinin yazıldığından, yahut mü'minlerin yaptıkları güzel işlerden) gaflet içindedir. Onların bundan başka işleri vardır, onlar o işler için çalışırlar. 64- Nihayet varlıklılarını azab ile yakaladığımız zaman, hemen feryada başlarlar. 65-"Bugün feryâd etmeyin, bize karşı size yardım olunmaz (kimse sizi

68- Onlar o sözü iyice düşünmediler mi? Yoksa on/ara ilk atalarına gelmeyen bir şey geldi diye mi (böyle davranıyorlar)? 69- Yoksa elçilerim tanımadıkları için mi onu inkâr ediyorlar? 70- Yoksa: "Onda bir delilik var" mı diyorlar. Hayır O, kendilerine Hakkı getirdi, fakat .çokları haktan hoşlanmıyorlar. 71- Eğer hak onların keyiflerine uysaydı, gökler, yer ve bunların içinde bulunan kimseler bozulur giderdi. Biz onlara zikirlerini getirdik fakat onlar, zikirlerinden yüz çeviriyorlar. 72-Yokse sen onlardan bir vergi ini istiyorsun? Rabbmin vergisi daha hayırlıdır. O, nzık verenlerin en iyisidir. 73- Sen onları doğru hır yola çağırıyorsun 74- Ama âhirete inanmayanlar yoldan sapıyorlar.

[5700] Nahl Sûresi: 118
[5701] Şûra Sûresi: 8
[5702] Mâ'ideSûresi: 48
[5703] En'âm Sûresi: 35

Tefsir:

68-69: Kur'ân ile ve Hz. Muhammet! ile alay eden bu kimselerin luiımı-larının hayret veren bir şey olduğunu belirtmek üzere: "Bunlar o soz.ıı, vattı Kur'ân'} düşünmediler mi? ilk alo/arına gelmemiş olan hikmetli sözlerin kendilerine gelmiş olduğunu anlamadılar mı? Yoksa hu sözleı kendilerine duyuran elçinin dürüstlüğünü, güvenilirliğini bilmiyorlar mı ki ondan kuşkulanıp onu inkâr ediyorlar?" buyuruluyor.
cümlesine iki mânâ vciilcbihı: Onlnı eski atalarına gelmeyen şeyin kendilerine geldiğini dtısımmüyorlaı mı? Yâhûi: Eski atalarına gelmeyen bir şey mi onlara geldi? Oıılata gelen de eski ataktı i-na gelen se\ değil mıdır? lakat ikinci anlam daha kııvvcllidii. Cîcıcı biıcok âyetle kıiıcyşin alalarının uyaıılmadtğı, onlara elçi gelmediği: "Babalan ırvu rılmamiş, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış hır toplumu ııvarmcm ian {seni görevlendirdik)"[5704] "Hayır, o, senden önce kendilerine hiç u var ur bir toplumu uyarman için (seni görevlendirdik)" ı, "Hayır, o, senden önce kendilerine hiç uyana gelmemiş olan bir kavmi uyarman için Rabbınden (sana indirilen) gerçektir; belki yola gelirler"[5705] "Musa'ya seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik) ki senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş toplumu uyarasın; belki düşünüp Öğüt alırlar"[5706]
Biraz sonra gelecek 83 ncü âyet ile Nemi Sûresinin 68 nci âyetinde müşriklerin: "Butehdid, bize de, önceden atalarımıza da yapıldı" dedikleri nakledilir. Bu sözden müşriklerin atalarına da uyarıcının gelmiş olduğu anlaşılır. Böylece ilk anda âyetler arasında bir çelişki hatıra gelebilir. Bunu şöyle açıklamak mümkündür:
Müşriklerin atalarına uyarıcı gelmediğini söyleyen âyetler, onların yakın atalarını kasdetmektedir. Hz. Muhammed(s.a.v.)den önceki yakın zamanlarda Araplara bir uyarıcı gelmemişti. Fakat eski atalarına uyarıcı gelmiştir. Müşrikler, ataları saydıkları İbrâhîm, İsmâîl, Hûd, Salih peygamberlerin hikâyelerini bilirlerdi. Yani onların Peygamberden, uyarıcıdan haberleri vardı. Fakat onların gelmesi üzerinden uzun zaman geçmiş, insanlar İbrâhîm ve İsmâîl dinini bozmuş, ona şirk karıştırmışlar, ondan sonra da tâ Hz. Muham-med'e kadar tevhîd dinine bulanmış olan bu şirki temizleyecek bir uyarıcı gelmemiş, müşrikler de yürüdükleri yolun doğruluğuna inanarak devam etmişlerdi. İşte Hz. Muhammed (s.a.v.) gelip de Allah'tan başkasına yalvarılama-yacağını, yalnız Allah'a tapılacağım, insanların tevhîd dini olan İbrahim dininden ayrıldıklarını, tekrar tevhîde dönüp putlara tapmayı bırakmaları gerektiğini söyleyince, bu daveti, din diye uyguladıkları geleneklerine aykırı bulan müşrikler: "Biz böyle bir şeyi atalarımızdan işitmedik" demişlerdi. Kasdet-tikleri ataları, bu şirk geleneklerini kendilerinde görüp devraldıkları ataları idi. İşte o yakın atalarını bu yanlış yoldan döndürecek, dinden şirk kirlerini temizleyecek bir uyarıcı gelmemişti. Gelen İbrâhîm, İsmâîl, Hûd, Salih gibi uyarıcıların üzerinden de uzun yıllar geçmiş, onların dini bozulmuştu. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, bozulan bu tevhîd dinini, aslî temizliğine, sâfiy-yetine kavuşturmak üzere gönderilmişti.
69 ncu âyette: "Yoksa elçilerini tanımadıkları için mi onu inkâr ediyorlar?*' anlamı yanında "Yoksa elçilerini bilmediler mi; onu tanımıyorlar mı?" anlamı da muhtemeldir.
70- "Yoksa onda cinnet mi var diyorlar?" âyeti de Kur'an'ı cin çarpmış bir insanın sözü sananların şaşkınlığını belirtiyor. Defalarca söylediğimiz gibiÖ Araplar, Hz. Muhammed'in cinle ilişki kurduğunu, cinnin etkisinde bulunduğunu, söylediği sözlerin, kendisini hükmü altına alan cinnin sözleri olduğunu iddia ediyorlardı. İşte âyet, bu iddianın bâtıl olduğunu belirtiyor, çokları hoşlanmasa da onlara, hakkın yani gerçek Tanrı sözünün geldiğini vurguluyor.
Hz. Muhammed'e vahiy getiren, yüce, güvenilir, kutsal bir ruhtur. Yalan söyleyecek, kandıracak şeytanî, habîs bir ruh değildir. Kur'ân, o yüce ruhun vahyettiği sözlerdir. O ruh, Hz. Muhammed'in aklını, dilini etkileyip onları kullanarak konuşmuştur. Bu bilgiler, o ruhun verdiği bilgilerdir. O ruh da kendisinin sahibolduğu, kendisinin daha yüce makamdan (mele-i a'lâ'dan) alabildiği bilgileri vahyetmiştir.
Bu sözleri Hz. Muhammed'in kendisinin söylemesi mümkün değildir. Ümmî bir insan, doğru dürüst bir cümle dahi kuramaz. Nerede kaldı ki asırlarca dünyâyı yönetecek kurallar, ilim adamlarını meşgul edecek hikmetler söylesin. Onun normal yaşantısı içinde böyle olağanüstü bir şey söylemediği tarihçe sabittir. Nitekim Kur'ân da bunu belirtiyor:
"De ki: Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım. Düşünmüyor musunuz?"[5707]
71 nci âyet, eğer hak, onların keyiflerine uysa, onların gönüllerinin çektiğine göre söylense göklerin, yerin ve bunlarda bulunan varlıkların düzeninin bozulacağını bildiriyor. Burada hak, gerçek sözdür. Kur'ân'ın getirdiği prensipler, işlerine gelmediği için müşrik liderler ona karşı çıkıyorlardı. Onun için Hz. Peyğamber'e: "Bu Kur'ân'dan başka bir Kur'ân getir, veya bunu değiştir"[5708] diyorlardı. İşlerine gelmeyen sözlerin Kur'ân'dan çıkartılmasını istiyorlardı. İşte müşrikler, işlerine gelmeyen hükümler taşıdığı için hak sözü kabul etmiyorlar

[5704] Yâsîn Sûresi: 6
[5705] Secde Sûresi: 3.
[5706] Kasas Sûresi: 46
[5707] Yûnus Sûresi: 16.
[5708] Yûnus Sûresi: 15

diye hak söz, onların keyiflerine uysa, onların istediği hükümleri içerse yerin göğün düzeninin bozulacağı; Allah'ın, onlara zikirlerini getirmiş olduğu halde onların kendi zikirlerinden yüz çevirdikleri belirtiliyor. Zikir: Önceki ilâhi Kitâb, uyan, hatırlatma, öğüt, şân, şeref anlamlarına gelir. Burada onlara uyarı geldiği halde onlar uyarı ve öğütten yüz çeviriyorlar. Yahut onlar, şan ve şereflerine sebebolacak şeydan yüz çeviriyorlar demektir.'
72-74 ncü âyetlerde Peygamber'in, onlardan, tebliğ ettiği gerçeklere karşılık bir ücret istemediği, onları sadece doğru yola çağırdığı, fakat âhirete inanmayanların doğru yoldan saptıkları bildirilmektedir.

75- Biz onlara acıyıp da başlarındaki sıkıntıyı açsaydık, yine azgınlıklarında bocalamağa devam ederlerdi. 76- Andolsun biz onları azâb ile yakaladık, ama yine Rablerine boyun eğmediler, O 'na yalvarmtyorlar. 77- Nihayet üzerlerine şiddetli bir azâb kapısı açtığımız zaman, derhâl onun içinde şaşkın ve umutsuz kalırlar.

Tefsir:

75- Eğer Allah onlara acıyarak başlarına gelen zararı, sıkıntıyı kaldırsa yine kibir ve azgınlıklarında ısrar ederler. İnsanın zaafı budur. Sıkıntıya düşünce Allah'a yalvarır ama sıkıntıdan kurtulunca unutur, günâhına döner. İşte 75 nci âyette anlatılan bu gerçek, birçok âyette tekrar edilir.
76-77: Allah, kendisine boyun eğmeyen inkarcıları cezalandırmıştır. Bunlar mutluluk zamanlarında hiç Allah'a yönelmemişler, şirk, isyan ve şımarıklıklarına devam etmişler, nihayet Allah onlara şiddetli bir azâb kapısı açınca kurtuluştan umudu kesmişlerdir. Burada Allah'ın cezalandırdığı kimselerin, müşrikler olduğu ve bu cezanın da onların başlarına gelen bir kıtlık olduğu rivayeti yanında Bedir bozgunu olduğu da rivayet edilir.
Bazı müfessirlere göre de âyetlerde kasdedilen, Allah'a isyanları yüzünden helak edilmiş eski milletlerdir. İşte Allah'a yönetmeyen o milletler, cezaya çarpılmışlar, birden bire bastıran azâb karşısında artık itaate ve yalvarmağa imkân bulamamışlardır. Onların bu durumu, Kureyş müşriklerine de uyarıdır: Siz de bu inat ve şirkinizde ısrar ederseniz başınıza öyle bir azâb iner ki artık O'na yalvarıp yakarmağa dahi imkân bulamazsınız, demektin Âyetler, hak dine karşı çıkan insanların uğradığı sonucu canlandırmaktadır. Hasan Basrî: "Eğer şeytan tarafından İnsanlara bir belâ gelirse bu nikmettir (azâb-dır). Allah'ın nikmesİni hamiyetle değil, istiğfar ile karşılayınız ve Allah'a niyaz ediniz" demiş ve 76 ncı âyeti okumuştur[5709]

78- O'dur ki sizin için o kulağı, o gözleri ve gönülleri inşâ etti. Ne kadar az şükrediyorsunuz! 79- O'dur ki, sizi yeryüzünde yaratıp yaydı ve O'na götürüleceksiniz. 80- O'dur ki yaşatıyor, öldürüyor. Gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Aklınızı kullanmıyor musunuz? 81- Hayır, onlar da evvelkilerin dedikleri gibi dediler: 82- "Öldüğümüz, toprak ve kemik haline gediğimiz zaman mı, biz mi diriltileceğiz?" dediler. 83- "Andolsun, bu tehdid bize de, bizden önce atalarımıza da yapıldı. Bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir."

Tefsîr:

78-80 nci âyetlerde Kur'ân'ın muhataplarına, Allah'ın iyilik ve nimetleri hatırlatılıyor. Kendilerine işitme, görme, düşünme yetenekleri veren, yeryüzünde canlıları yaratıp yayan, yaşatan, öldüren, gece ve gündüzün değişmesini, birinin gidip ötekinin gelmesini sağlayanın Allah olduğu; bunu düşünerek Allah'ı ortaklardan, benzerlerden, yardımcılardan tenzih etmeleri gerektiği vurgulanıyor.
81-83 ncü âyetlerde de müşriklerin, tıpkı ataları gibi toprak ve kemik haline gelen insanın tekrar dirilmesini çok hayretle karşıladıkları; kendilerine ve atalarına yapılan bu tehdidin, eskilerin masallarından başka bir şey olmadığını söyledikleri belirtiliyor.
83 ncü âyetteki "esâtîr" kelimesi, satırlar anlamındaki estâr'm, yahut usture'nin çoğuludur. Birinci takdirde bu söylenen sözler, eskilerin kitaplarına yazılmış olan, aslı bulunmayan şeyler; ikinci takdirde de eskilerin masalları demek olur. İkinci anlam daha uygundur.
Bu âyetlerin, Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasında geçen bir tartışmaya işaret ettiği anlaşılmaktadır. Birçok yerde onların bu sözleri tekrar edilir.

84- De ki: "Biliyorsanız» dünyâ ve içinde bulunanlar kimindir?"
85- "Allah'ındır" diyecekler. "Öyleyse düşünmüyor musunuz?'* de.
86- "Yedi göğün Rabbi ve büyük Arşın Rabbi kimdir?'* de. 87- "Bunlar Allah'ındır" diyecekler. "Öyleyse korunmuyor musunuz?" de. 88-"Biliyorsanız, her şeyin melekûtu (mülkü ve yönetimi) elinde olan, koruyup kollayan fakat kendisi korunup kollanmayan kimdir?" de. 89-"Herşeyin yönetimi Allah'a aittir" diyecekler. "Öyleyse nasıl büyüleniyorsunuz?" de.

Tefsir:

[5709] kasınî, Mehâsm 12/4411

84-85 nci âyetler, müşriklerin, Allah'ın dünyâyı ve dünyâda bulunan her şeyi yarattığına, yedi göğün ve büyük Arşın ve büyük kâinatın sahibi olduğuna, herşeyi koruyup, kendisinin korunmağa ihtiyacı bulunmadığına inandıklarını gösterir.
Bu husus da birçok sûrede tekrar edilmiştir. Müşrikler Allah'a ve 0'-nun, Arşın sahibi olduğuna inanıyorlardı. 87 nci âyet, müşriklerin, Allah'ın Arş sahibi olduğuna inandıklarını ifade eder. Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasındaki anlaşmazlığın sebebi, onların, Allah ile kendileri arasında aracı, yardımcı kabul ettikleri başka tanrılara da tapmaları idi. Müşrik felsefesine göre taptıkları tanrılar, Allah'ın katında makam sahibi idiler. Bunların rızası kazamlırsa bunlar aracılığı ile Allah'ın rızâsı kazanılırdı. Kendileri doğrudan o kâinatın padişahına arzı niyaz ve ibâdet edecek kadar büyük değillerdi. İbâdet ve niyazlarının O'na sunulması için aracı tanrılara ihtiyaçları vardı. Onun için Allah'ın sevdiği ve makam verdiği birtakım tanrılara tapmayı gerekli görüyorlardı. Allah'ın sevdiği o tanrılar, bunların ibâdet ve niyazlarını Allah'a sunarlar ve Allah katında bunlara şefaatçi olurlardı. Bu düşünce ile Allah'tan başka, birtakım âciz şeyleri Allah'ın kudretine ortak yapmış oluyorlardı. İşte putperestlik, böyle ruhsal varlıklara tapma ile başlamıştı.
Sonradan bu ruhsal varlıkların sembollerini yapıp, asıl sembolün arkasındaki ruhsal varlık da unutularak taşlara, heykellere tapma başlamıştı. İşte İslâm, hangi düşünce ve felsefe ile olursa olsun, hiçbir suretle Allah'tan başkasına tapmayı, Allah ile kul arasında yardımcı, yahut aracı tutmayı kabul etmiyor. Tapılma hakkı yalnız Allah'a aittir. O'ndan başkasına yalvarmak, taparcasına saygı göstermek şirktir.

90- Doğrusu biz onlara hakkı getirdik, onlarsa yalancıdırlar. 91-Allah çocuk edinmemiştir, O*nunla beraber hiçbir tanrı yoktur. Öyle olsaydı her tanrı, kendi yarattığını götürürdü ve onlardan biri diğerine
üstün gelmeğe çalışırdı. Allah onların tanımlamalarından uzaktır. 92- O, görünmeyeni ve görüneni bilir; onların ortak koştukları şeylerden yücedir.

Tefsir:

90-92 nci âyetlerde yüce Allah, kendilerine gerçeği getirmiş olduğu halde müşriklerin onu kabul etmediklerini bildirdikten sonra Allah'ın çocuğu ve ortağı olmadığını vurguluyor. Çünkü Allah ile beraber başka tanrılar olsa, her tanrr kendi yaratığını alıp götürür, kendi yaratığını yönetir ve her biri diğer tanrılara üstünlük kurmağa çalışır. Tanrılar birbirleriyle kavgaya başlayınca evrende düzen kalmaz. Allah müşriklerin kendisine taktıkları sıfatlardan, niteliklerden, çocuk ve ortak sahibi olmaktan yücedir. Görülmeyeni de, görüleni de, gizliyi de açığı da bilir, ortaklardan münezzehtir.

93- De ki: "Rabbim, eğer onların tehdidedildîği şeyi mutlaka bana göstereceksen", 94- "Rabbim, beni şu zâlim kavmin içinde bırakma!" 95- Biz, onları tehdidettiğimiz şeyi sana göstermeğe elbette kadiriz. 96- Kötülüğü en güzel şeyle sav. Biz onların (seni) nasıl vasıflandıracaklarını biliyoruz. 97- Ve de ki: "Rabbim, şeytanların dürtükle-melerinden sana sığınırım." 98- "Ve onların yanıma uğramalarından sana sığınırım, Rabbim"

Tefsîr:

93-96 ncı âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)e: "Rabbim, eğer onlara va'dedilen azabı bana göstereceksen beni o zalimlerin içinde bırakma, beni o azaptan koru" diye duâ etmesini emreden yüce Allah, 95 nci âyette, müşrikleri tehdi-dettiği azabı, Hz. Muhammed'e göstermeğe kadir olduğunu bildiriyor ve 96 ncı âyette de ona, kötülüğü en güzel bir şeyle savmasını emrediyor; Allah'ın, müşriklerin sözlerini gayet iyi bildiğini hatırlatıyor.
97-98 nci âyetlerde de Peygamber (s.a .v.)e, şeytanların vesveselerinden. kışkırtmalarından, yanına gelmelerinden Allah'a sığınması emrediliyor. Burada ya şeytanların bizzat Hz. Peyğamber'e vesvese vermeleri veya ayartmış oldukları kimselerin gelip Peygamberdi rahatsız etmeleri kasdedilmiştir. Hz. Peygamberdi teselli eden bu âyetler, müşriklerin başlarına gelecek belânın da çok yakın olduğunu anlatmaktadır.
Hz. Peyğamber'e biraz daha sabretmesini, kötülükleri eu güzel tarzda savmağa çalışmasını emreden bu âyetler, Allah'ın müşriklere son uyarışıdır. En güzel bir biçimde hakkı savunmak, kabalıktan kaçınmak, tatlı dil ile ve kibarca hakkı anlatmak Kur'ân'ın prensiplerindendir.

99- Nihayet onlardan birine ölüm geldiği zaman; "Rabbitn, den beni geri döndürünüz!" 100- "Ki terk ettiğim dünyâda yararlı bir iş yapayım/' Hayır, bu onun söylediği (olmayacak) bir lâftır. Önlerinde, tâ dirütilecekleri güne kadar bir perde vardır. 101- Sûr'a üflendiği zaman, artık o gün aralarında soylar yoktur ve insanlar birbirlerine (soylarım) sormazlar. 102- Kimlerin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir. 103- Kimlerin tartıları hafif gelirse işte onlar da kendilerini ziyana sokanlar, cehennemde sürekli kalanlardır. 104- Onların yüzlerini ateş yalar. Öyle ki ateşin içinde dişleri açıkta kalır.

Tefsîr:

99-100 ncü âyetlerde haktan yüz çeviren insanlardan birine ölüm gelip çatınca geriye bıraktığı ömründe güzel işler yapmak için bir daha dünyâya dönmeyi temenni edeceği, fakat kıyamete kadar arkalarında bir berzah (engel) bulunduğu, geri dönemeyeceği belirtiliyor.
100 ncü âyetten insanların tekrar dirilecekleri gün olan kıyamete değin, ruhun, ayrıldığı bedene bir daha dönmeyeceği anlaşılmaktadır. Bu âyeti, insanın hiçbir zaman dünyâya dönmeyeceği şeklinde anlayanlar da vardır '. Fakat biz bu kanaatte değiliz. Âyet ruhun, ayrıldığı bedene dönmeyeceğini İfade ediyor, dünyâya dönmeyeceğini değil. Dünyâya dönmek başka, bedene dön-njek başkadır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre Kıyamet haşri dünyâda olacaktır. Kıyamette demek ki insan, yeniden bedene sokulunca haşr alanına gelecektir. Bedensel hayâta dönme, ancak ba's ile, yani yeniden diriltilme ile olur. Bunu da ancak Allah yapar.
101-104 ncü âyetlerde de: Sûr'a üflenip de kıyamet koptuğu ve canlılar tekrar diriltildiği gün artık dünyâ yaşamında olduğu gibi insanların aralarında nesepler olmayacağı ve birbirlerine bundan sormayacakları, orada herkesin değerinin, kendi işleriyle ölçüleceği, iyilikleri ağır basanların kurtulacakları, kötülükleridir basanların da canlarını cehenneme atacakları, yüzlerini yalayan, yüz etlerini yakıp sıyıran ateşin içinde dudaklarının büzülüp dişlerinin açıkta kalacağı bildiriliyor. Ke-lûh: İki dudağın büzülüp dişlerden uzaklaşması demektir. Bu ifade, müthiş bir azap sahnesi canlandırmaktadır.
Sûr: İlk kez üflendiğinde çıkaracağı müthiş bir ses ile bütün bedensel varlıkların öleceği ve ikinci kez üflendiğinde yeniden dirilecekleri bir âletin adıdır. Bu kelimeyi sûret'in çoğulu olarak suver şeklinde okuyanlar da vardır. O zaman âyet, suretlere ruhlar üflendiği zaman aralarında neseplerin olmayacağını ifade eder2. Bir kavle göre de "sûr'a üfleme" istiaredir. Bununla yeniden dirilme ve Yüce Divân'da duruşma kasdedilmiştir[5710].
Orada neseplerin olmaması, dünyâda olduğu gibi orada soyluluğun bir işe yaramayacağını anlatır. İnsanlar dünyâda soya değer verirler. Falanın kimin oğlu veya kızı olduğunu, hangi soydan geldiğini sorarlar. Ama âhirette böyle bir şeyden sormazlar. Çünkü orada falan veya filân soydan gelmenin bir değer taşımadığını, ancak kişinin kendi öz değerinin önemli olduğunu anlarlar. Zaten günün şiddetinden dolayı kimsenin kimse ile uğraşacak, başkalarının soyunu soracak vakti de yoktur. Herkes kendi derdine düşer, başkalarını unutur.
Kişi o gün eşini, kardeşini, annesini, babasını unutur da hep kendi kaygısına düşer. Korkudan en yakınlarını dahi umıtan insan, artık başkalarının soyunu nasıl sorabilsin?
Bu âyet, sûr'a. üflendiği ve insanların yeni bir bedensel varlığa kavuştukları zamandaki hali, şaşkınlığı, dehşetli korkuyu tasvir eder. Fakat bu şaşkınlıktan, sarsıntıdan kurtulduktan sonra âhiret halkı arasında konuşma ve soruşma olur: "Birbirlerine döndüler, soruyorlar"[5711] âyeti bunu bildiren kanıtlardandır. Uzun sürecek olan kıyamet gününde birçok sahne, durum vardır. Bunların kiminde şaşkınlık, korku hakim olur, kiminde soruşma, konuşma geçer.
Şüphesiz 101 nci âyetin amacı nesebi tümden inkâr etmek değildir. Çünkü kişinin ailesini bilmesi iyidir. Sıla-i rahim de farzdır. Âyetin amacı, nesebi bir üstünlük vesilesi saymanın, bu suretle insanlar arasında ayırım yapmanın doğru olmadığını belirtmek yanında kıyamet günündeki dehşetin yarattığı şaşkınlık durumunu canlandırmaktır. Nitekim bu husus, Abese Sûresinde daha açık bir biçimde tasvir edilmiştir.

105- "Âyetlerim size okunurdu da siz onları yalanlardınız değil mi?" 106- "Rabbimiz, dediler, bahtsızlığımız bizi yendi. Biz sapık bir topluluk olduk/' 107- "Rabbimiz, bizi bundan çıkar. Eğer bir daha (eski durumumuza) dönersek artık biz gerçekten zâlimleriz." 108- Buyurdu ki: "Sinin orada, bana bir şey söylemeyin!" 109- "Zira kullarımdan bir zümre: 'Rabbimiz, inandık, bizi bağışla, bize acı, sen acıyanların en hayırlısısın!' dedikleri için" 110- "Siz onlarla alay ettiniz. (Sürekli onlarla uğraştığınız için onlar) size beni anmayı unutturdular. Siz, dâima onlara gülüyordunuz." 111- "Bugün ben, onlara sabretmelerinin karşılığını verdim; onlar (evet) işte kurtulup murada erenler onlardır." 112- Ve buyurdu: "Yeryüzünde yıllar sayısınca ne kadar kaldınız?" 113-"Birgün, yahut günün bir kısmı kadar kaldık; sayanlara sor" dediler.
114- Buyurdu ki: 'Sadece az bir zaman kaldınız, keşke bilseydiniz!"
115- "Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

Tefsîr:

105- Yukarıdaki sahnenin devamı olan bu âyetlerde mülkün sahibi Allah ile O'na karşı nankörlük edip cehenneme atılan müşrikler arasında geçen bir kıyamet sahnesi; Allah'ın suçluları azarlaması takdim ediliyor: Yüce Allah, ateşin içinde kavrulmakta olan suçluları azarlayarak: "Siz, âyetlerim size okundukça onları yalanlayıp durmaz mıydınız? İşte bu haliniz, o yalanlamanızın cezasıdır!" der.
106-107: Gerçeği gören suçlular, suçlarını itiraf ederler: "Ya Rabbi, şe-kâmız, azgın nefsimiz bizi yendi, onun için yoldan çıktık. Ya Rabbi, bizi buradan çıkar, bir daha dünyâya gönder. Eğer yine eskisi gibi kötü halimize dönersek o zaman biz zalimleriz, haksız insanlarız" diyerek özür dilerler.
108-111: Yüce Allah onları azarlar: "Sinin orada, konuşmayın, bana kendinizi mazur göstermeğe çalışmayın!"

[5710] Mefâtîh: 23/121
[5711] Sâffât Sûresi: 27

der. Ve merhametlilerin en merhametlisi Allah'a yalvararak O'ndan mağfiret dileyen mü'min kullariyle alay ede ede Allah'ı unuttuklarını; dünyâda müşriklerin işkencelerine, türlü belâlara sabreden o mü'mıh kullan, sabrettiklerinden dolayı bugün ödüllendirdiğini, onların başarıya ulaştıklarını söyler.
112- Sonra onlara dünyâda ne kadar kalmış olduklarını sorar. Böyle sorar, çünkü onlar dünyâ hayâtından başka hayât olmadığını, dünyâ hayâtının uzun bir hayât olduğunu sanıyorlardı. İşte âhiret hayâtına oranla dünyâ hayâtının bir hiç olduğunu kendiler'ne söyletmek için onlara dünyâ hayâtının ne kadar sürdüğünü sorar.
113- Bir gün, ya da daha az bir zaman dünyâda kaldıklarını söylerler. Dünyâ ömrü böyle kısadır. İnsanın geçen elli, altmış yıllık ömrü, kendisine bir gün, hattâ bir saat gibi gelir. İnsanın yaşadığı an, içinde bulunduğu andır. Onun için büyük mutasavvıflar, kişinin geçmiş ve gelecekle uğraşıp bulunduğu vakti kaçırmamasını öğütlemişlerdir:
"Mâzîye göçüp kalma, Müstakbele hem dalma,
Hâl île dahî olma Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler"
demişlerdir.
114-115: Yüce Allah onlara, gerçekten az bir zaman kaldıklarını söyler ve: "Siz, bizim sizi boş yere yarattığımızı, bize dönüp yaptıklarınızdan hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?" diyerek öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenleri tekdir eder.

116- Hak pâdişâh olan A ilah, pek yücedir. O 'ndan başka tanrı yoktur. O, kerîm Arş'ın sahibidir. 117- Kim Allah ile beraber, varlığını kanıtlayacak hiçbir delil bulunmayan bir tanrıya taparsa, onun hesabı, Rabbinin yanındadır, zira nankörler iflah olmazlar. 118- De ki: "Rab-bim, bağışla, acı, sen acıyanların en hayırlısısın!'*

Tefsîr:

116-118 nci âyetler, sûrede şimdiye dek anlatılanların sonucu olmaktadır.
Burada kâinatın tahtına hakim, yegâne gerçek hükümdar olan Allah'tan başka tanrı olmadığı vurgulandıktan sonra Allah'tan başka tanrı bulunduğunu iddia edip o tanrıya yalvaran kimsenin, bu konuda hiçbir kanıtı olmadığı, Rab-binin huzurunda bu iddiasının hesabını vereceği, nankörlerin onmayacağı belirtiliyor ve Hz. Peyğamber'e: "Rabbim, bağışla, bana acı, sen acıyanların en hayırlısısın" diye duâ etmesi emredilerek sûre bitiriliyor.
Allah'a saygı ile ibâdet eden mü'minlerin başarıya ulaştıkları müjdesiy-le başlamış olan sûre, Allah'tan başkasına yalvaran nankörlerin onmayacağı uyarısiyle ve acıyanların en hayırlısı Allah'tan mağfiret ve rahmet dileğiyle son bulmaktadır. Ne güzel başlangıç ve ne güzel sonuç!

Mü'minûn Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhîd ile ilgili prensipler:
1- Allah, yaratanların en güzelidir. Burada yaratmak, şekil vermek anlamında olduğundan, Allah'ın, şekil verenlerin en güzeli olduğu vurgulanmıştır. İnsanlar, başka canlılar da eşyaya biçim verirler. Ama onlar, yaptıklarını, bir modele göre yaparlar. Her biçim verme, zihnin, çevreden aldığı izlenimlere dayanır. Ama Allah'ın biçimlendirmesi, bîr örnek ve modele göre değildir, çünkü O, yoktan var edendir.
2- İnsanı yaratıp duyu ve düşünce yetileriyle donatan, yaşatan, öldüren gece ve gündüzü birbiri ardınca götürüp getiren, bütün kâinatın sahibi Allah, ölüleri yemden diriltmeğe kadirdir.
3- Eşi, ortağı, çocuğu olmayan Allah, gizli ve açığı bilir. Ona gizli bir şey yoktur (78-92).
4- Kanlatın hükümdarı Allah'tır. Gerçek Tanrı O'dur, O'ndan başka tanrı yoktur. Bundan dolayı O'ndan başka tanrıya yalvaran, boşuna yalvarmış olur. O'ndan başkasına yalvarmanın hiçbir yararı yoktur. Hak'tan başkasına yalvarmak, en büyük nankörlük ve küfürdür. Nankörler iflah olmazlar, öyle ise sadece Allah'a yalvarmalı ve yalnız O'ndan af, mağfiret ve rahmet dilemeli: "Rabbim, beni bağışla, bana acı, Sen acıyanların en hayırlıstsın!" demelidir.
Sûrenin başında, Allah'a saygı ile ibâdet edenlerin felah bulduğu vurgulanmıştı. Yine O'na yalvarma, O'ndan bağış ve merhamet dileme emriyle sûre bitirilmiş; böylece sûrenin başı ve sonu tevhîd vurgusuyla birbirine bağlanıp bir bütünlük oluşturmuştur.
B~ Peygamberlik ile ilgili prensipler:
5- 23-52 nci âyetlerde Hz. Nûh ve ondan sonra gelen peygamberlerin da'vet mücâdelelerine işaret edilmiş ve kıssalar arasına ibret dersleri serpiştirilmiştir.
6- Hz. Nûh ve öteki peygamberler, da'vetlerini dinlemeyip engellemeğe kalkan inkarcılara karşı Allah'tan yardım istemişlerdir. Yüce Allah, onları ve inananları kurtarmış, inkarcıları bir âfetle helak etmiştir.
7- Peygamberlerin da'vet mücâdeleleri birbirine benzer. Hemen hepsi benzer güçlüklerle karşılaşmışlardır. Hepsi, dünyâ ile şımarmış, dünyâ tutkunu, kıskanç insanların çelmeleriyle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Kendileri inanmayan bu şımarık kimseler, olumsuz propagandalarıyle, halkı da peygamberlere karşı menfî

davranışlara yöneltmişler: "Bu da sizin gibi bir insandır. Sizin gibi yiyor, içiyor, sizin gibi bir insana uyarsanız ziyana uğrarsınız- Size, öldükten sonra dirileceğinizi söylüyor. Bu, olacak şey değildir. Bu dünyânın ötesinde hayât yoktur!" demişlerdir.

8- Yüce Allah, elçilerine moral vermiş, güzel nzıklardan yemelerini ve güzel işler yapmalarını, kendisinin, onları gözetleyip koruduğunu bildirmiştir.

9- Peygamberler, insanlara, Allah'ın güzel ve temiz yarattığı şeyleri yasaklamak için değil, onları bâtıl düşüncelerden, engelleyici bağlardan kurtarmak için gelmiş, vahy ile hareket eden devrimci elçilerdir. Haram olanlar, Allah'ın vahy ile bildirdikleridir. Bunun dışında, güzel şeylerin hepsi helâldir. Dinin ruhu, güzel nimetlerden el çekmek değil, güzel şeylerden yararlanıp, güzel davranışlar yapmaktır. İşte bütün dinlerin özü budur: Güzel şeylerden yemek, güzel işler, ibâdetler yapmak ve yalnız Allah'a tapmak. Bütün peygamberlere emredilen temel prensipler budur: "Ey elçiler, güzel şeylerden yeyin ve yararlı iş yapın. Çünkü ben, yaptıklarınızı bilmekteyim. Ve işte sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, benden korkun!" (51-52).

10- Fakat insanlar, zamanla peygamberlerin getirdikleri bu temel prensiplerin sınırlarını aşmışlar; elleriyle yazdıkları, kendi kafalarının ürünü mezhep kitaplarını, Tanrı kitabı sanarak ayrılığa düşmüşler; ve her biri kendi mezhebi, İmâmı, mezhep kitabı ile öğünmeğe, ötekileri dışlamağa başlamıştır: "Fakat işlerini, aralarında parçalayıp çeşitli kitaplara ayırdılar. Her parti, kendi yanında bulunan(dm veya kitap) ile övünmektedir (53).

Yüce Allah, dinin özünden ayrılan bu zümrelerin hepsinin gaflet içinde bulunduklarını vurgulayarak uyarmıştır: "Bir süreye kadar, onları, daldıkları gafletleri içinde bırak (bocalayıp dursunlar)/" (54).

Başka bir âyette de, dinde ayrılığa düşenlerin, Peyğamber'in getirdiği dinin ruhundan ayrılmış oldukları, Peyğamber'in, onlarla bir ilişkisi olmadığı vurgulanmaktadır: "Dinlerini parça parça edip grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra Allah, onlara yaptıklarım haber verecektir!" (En'âm Sûresi: 159).

11- Hz. Muhammed Aleyhisselâm, bir türedi değil, önceki peygamberlerin izinde giden bir Hak da'vetçisidir. Ona gelen, cin telkini değil, meleğin vahyidir (68-70). Geçmişi tertemiz olan, güvenilirliği ile tanınan Hz. Muhammed (selâm ona), bir çıkar sağlamak için değil, Allah rızâsı için bu da'veti yapmaktadır (68-72).

12- İnsanlar ona inanıp sözüne uyarlarsa şân alırlar. Peygamber, onlara şanlarını yüceltecek bir kitap, İlâhî bir dîn getirdiği halde onlar bundan yüz çevirmektedirler. Kendilerini yüceltecek Kitaba cephe almaktadırlar. Gerçekten Kur'ân, kendisine uyan toplumların sânını yüceltir. Dağınık kabileler halinde yaşayan, bir devlete sâhibolmayan müşrik Araplar, Kur'ân'a bağlanınca birden akıl almaz bir silkinme ile kalkınmışlar, dünyânın en güçlü imparatorluğunu kurmuşlardır. Bu, Kur'ân'a bağlanmaları sayesinde olmuştur. Ama Kur'ân'a cephe alanlar, helak olup gitmişlerdir. Çünkü Kur'ân haktır, meleğin vahyidir. Hak, insanların keyfine uymuş olsa, onların istedikleri hükümleri getirse, yerin göğün düzeni bozulur (71).

13- Peygambere karşı gelenler, onun çağrışma engel olanlar, ya peygamberin hayâtında veya onun vefatından sonra bir cezaya çarpılırlar, bu muhakkaktır ve öyle olmuştur (93-95).

C- Âhiretle ilgili Prensipler:

14- Âhiret saadeti, sözle değil, gönüldeki îmana uygun güzel eylemlerle kazanılır. Felaha erenler, sadece inandıklarını iddia edenler değil, inanıp saygı ile namaz kılan, yalan söylemeyen, zekât veren, namuslarını koruyan, sözlerinde duran, doğru sözlü insanlardır (1-11).

15- Âhiret mutlaka vukubulacaktır. Çünkü Allah, amaçsız bir iş yapmaz. Bu evreni ve insanları, bu düzen ve ahenk içinde yaratması, bir gayeye yöneliktir. Amaçsız yaratsa abes iş yapmış olur. Allah, abes iş yapmaz. Bu hayâtın amacı da âhirettir: "Bizim, sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (115).

16- Dünyâda ibâdetlerle, güzel amellerle ruhlarını temizleyip yüceltme-yenler, ölüm gelip çatınca artık geç kalmış olurlar. Gerçekle yüz yüze gelince yanlış davranışlarını anlar ve tekrar dünyâya dönüp güzel eylemler yaparak hatâlarını düzeltmek isterler ama geri dönüş mümkün değildir. Bedenden çıkan can, yeniden dirilme gününe kadar bir daha bedene döndürülmez (99-100).

17- Âhirette, soya sopa değer verilmez. Orada insan, yapmış olduğu eylemlere, ruh sâfiyyetine göre değerlendirilir (101).

18- Kıyamette tekrar bedenlere sokulan ruhlar, yaptıklarından hesap vermek üzere Yüce Dîvân'a çağırılırlar. Orada iyilikleri ağır basanlar kurtulurlar; kötülükleri ağır basanlar cehenneme atılırlar (100-104).

18- Kulun azaba çarpılması, hâşâ Allah'ın zulmü değil, kendi kötü davranışlarının sonucudur. Daha doğrusu kulun eylemleri, âhirette kendisini kuşatıp ona azâb olur.

19- Ma'nevî gerçekler, İnsanların değerlendirmesine göre değildir. Dünyâda zenginlerin, kibirlilerin küçük gördüğü nice yoksul insan vardır ki inancı ve gönül temizliğiyle o, mânâda sultandın Yüce Allah, dünyâda kibirli zenginlerin alay ettiği o mü'min kullarını; her türlü saldırılara, alaylara sabır ve tahammüllerinden dolayı ödüllendirecektir: "Zira kullarımdan bir zümre, 'Rabbimiz, inandık, bizi bağışla, bize merhamet eyle, sen merhamet edenlerin en hayırlısmn!' dedikleri için, siz onlarla alay ettiniz. O kadar ki onlar(la uğraşmanız), size beni anmayı unutturdu. Siz, dâima onlara gülüyordunuz. Bugün, ben onlara, sabretmelerinin karşılığını verdim; işte kurtulup murada erenler onlardır!" (109-111).

20- Dünyâdaki değerlendirmeler, âhirette tersine dönebilir. Bugün alay edenler, eylemlerine uygun olarak orada alay edilme cezasına çarptırılırlar (108-111). "Suç işleyenler, inananların üstüne gülerlerdi. Onların yanlarından geçtikleri zaman birbirlerine kaş göz ederek onları küçümserlerdi. Ailelerinin yanına döndükleri zaman da müzminleri ortaya atıp eğlenmeye başlarlardı. İnananları gördüklerinde: 'Bunlar, sapık insanlar' derlerdi. Oysa kendileri, onların üzerine bekçi gönderilmemişlerdi İşte bugün de inananlar, kâfirlerin üstüne gülerler. Dîvânlar üzerinde oturup bakarlar. 'Kâfirler yapttk-larıyle cezalandılar mı?' diye." (Mutaffifîn Sûresi: 29-36).

D- Genel Prensipler:

21- Çamuru süzerek ilk insanı yaratan Allah, onun soyunu spermin aşıladığı yumurtadan, yani nutfeden yaratmaktadır. Spermin aşıladığı yumurtayı halden hale geçirerek kendi başına düşünüp iş yapan insanı yaratan Al lah, ölüleri de diriltmeğe kadirdir (12-16).

22- Tabiat yasalarını koyan, indirdiği yağmur suyu ile ekinler, ağaçlar bitiren; hayvanları yaratan, Allah'tır (18-22).

23- Yağan yağmur, kar, hep ölçü ile inmektedir. Ölçüsüz, hesapsız bir şey yoktur. Allah, herşeyi bir Ölçü ve miktar ile yaratır (Ra'd Sûresi: 8). Bize sonsuz gelen şeylerin de bir sonu ve ölçüsü vardır.

Yağan yağmurları yerin altında depolayan Allah, dilediği zaman toprağın altında depolanmış suyu gidermeğe de kadirdir (18). Bu âyette yer altı sularının, artezyenlerle ve sair yollarla kuruyabileceğine işaret edilmiştir.

24- Gemi gibi taibat güçleriyle çalışan, motorsuz veya motorlu a-raçlara binerken Akıp gitmesi de, durması da Allah'ın adiyledir. Rabbim, elbette bağışlayan, esir- Kevendir!" (Hûd Sûresi: 41) âyetini okumalı ve: Rctbbını, beni mübarek bir inişle indir, sen konuklayanla-rtn en hayırltsıstn!" (29) demelidir.

25- Dünyâ malı, çoluk çocuk birer imtihandır. Bunları Allah'ın nimeti bilip O'na şükretmek, nankörlük etmemek gerekir. Bunlara güvenip nankörlük edenler, farkında olmadan canlarını azaba tutsak ederler. Mal ve çocukları, ruhlarının bozulmasına, azaba uğramasına neden olur (55-56).

26- Allah'a gönülden inanmanın en açık belirtisi: Allah'a ortak koşmamak, ihlâs ile hareket etmek, yaptığını Allah için yapmak, sadakayı Allah için vermek, Allah'a saygılı olmak gerekir. İşte bu îmân derecesine ulaşanlar dâima hayır işlerine koşarlar (57-61).

27- Yapılan her iyilik, ma'nevî güçler tarafından tesbit edilir. Kişinin ruh defterine yazılır. Dünyâda her yapılan eylemin ödül veya cezası, Yüce Mah-keme'de verilir. Hiç kimsçye haksızlık edilmez (62).

Ama insanlar, yaptıklarının her ân tesbît edildiğinin farkında olmazlar. Bu yüzden kazançlarına olacağını sanarak kötü işler yaparlar. Fakat azabı görünce de feryada başlarlar. Ama artık iş işten geçer. Allah'ın azabından kurtuluş imkânı bulamazlar. Çünkü Allah'tan başka kurtarıcı yoktur (63-65).

28- Allah, hiçbir cana, gücünün üstünde bir şey buyurmaz (62).

29- Âhirete inanmayan insan, doğru yoldan sapar, nimet içinde şımarır, gaflete düşer, Allah'ı unutur. Ama darlığa düşünce Allah'a yalvarır (74-76).

30- Genellikle bütün insanlarda az çok bu zayıflık vardır. Bolluk zamanında şımarmak, gaflete düşmek; darlık zamanında umutsuzluğa düşmek (76-77). "İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer. Ona bir zarar dokununca da umutsuzluğa düşer" (İsrâ Sûresi: 83).

31- Tartışırken ölçülü olmak, da'vâyı güzel sözlerle savunmak, gönül kırmamak gerekir (96). Çünkü güzel söz, katı gönülleri yumuşatır. Ama kaba söz düşmanlık yaratır, karşıdaki insanları iyice inatlaşmağa sevk eder. Bir-çok âyette tartışırken kaba sözden kaçınmak emredilmiştir. Hz. Peygamberin olduğu gibi diğer peygamberlerin metodu da tatlı sözdür: "Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi" (Âl-i İmrân Sûresi: 159). Hz. Mûsâ ile Harun'a, da'vâlarını Fir'avn'e "yumuşak sözle anlatmaları" emredilmiştir (Tâhâ Sûresi: 44).

96 ncı âyetin sonunda şeytânın dürtüklemelerinden Allah'a sığınmanın emredilmesi (97-98), kaba sözün, insanlar arasında düşmanlık ve kavgalara yol açacağına işarettir. Şu âyetler de aynı konuya dikkati çekmektedir:

"Kullarıma söyle: 'En güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytân aralarına girer (onları tartışmaya ve kötülüğe dürtükler). Zira şeytân, insanın ap açık düşmanıdır" (İsrâ Sûresi: 53).

"iyilikle kötülük bir olmaz. (Sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman seninle, arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir" (Fussilet Sûresi: 34).

"İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücâdele edin (tartışın)..." (Ankebût Sûresi: 46).

32- Allah, insanları saptırmaz. İnsanlar kendi şekavetlerinin etkisinde kalıp doğru yoldan saparlar. Allah da doğru yola gelmek istemeyen o kimseleri kendi sapık hallerinde bırakır. Sorumluluk kendilerine aittir: "Rabbimiz, dediler, bahtsızlığımız bizi yendi. Biz, sapık bir topluluk olduk!" (106).

33- Herkes Allah'ın kuludur. 109 ncu âyette yüce Allah, âhirette cehennem azabına çarpılanları azarlayarak neden bu cezaya çarpıldıklarını anlatırken: "Çünkü siz, kullarımdan 'Rabbimiz bizi bağışla, bize acı, sen acıyan-ların en hayırlısısın!' diyerek bize yalvaran bir grup kulumuzla alay ederdiniz!" buyuruyor. Böylece herkesin ve Özellikle kendisine yalvaran yoksul, mümin kulların kendi kulları olduğunu vurguluyor; kendi kullarıyle alay edilmesine razı olmayacağını anlatıyor.

34- Bitmeyecek gibi uzun gelen dünyâ hayâtı sona erince, sanki bir gün, ya da daha az bir zaman kadar sürmüş gibi kısa gelir. Öyle ise bu ömrün her saniyesini güzel işlerle değerlendirmek gerekir (112-114).

MÜ'MİNÜN SÛRESİ KIR'AET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
2		Tekil	Çoğunluk
		Çoğul	Übey ve Zeyd ibn 'Alî[5712]
8		Nûn'dan sonra elifsiz, tekil	İbn Kesîr[5713]
		Nûn'dan sonra elifli, çoğul	Ötekiler[5714]
9		Vâv'dan sonra elifsiz, tekil	Hamza, Kisâ'î, Halef
		Vâv'dan sonra elifli, çoğul	Ötekiler[5715].
14		Ayn'ın fethi, zây'ın sükûnu ile, tekil	İbn 'Âmir,Ebûbekr
		'Ayn'ın kesri, zâ'dan sonra elifli, çoğul	Ötekiler
		Birincisi tekil, ikincisi çoğul	Sulemî, Katâde, A'rec, A'meş, Mu-câhıd ve Ibn Muhaysın[5716]. Çoğunluk. Ibn Mes'ûd [5717]. Çoğunluk Ibn Mes'ûd [5718]
20		Sîn'ij* kesrıyle	Nâfi', Ibn Kesîr, Ebû 'Amr
		Sîn'ın fethıyle	Kûfeliler
		Maksûr elif ile	Bir kırâettır [5719]
		Tâ'nın dammı, bâ'nın kesri yle	Ibn Kesîr, Ebû 'Amr, Ruveys
		Meftûh tâ,' madmûm bâ ile	Ötekiler
		Madmûm tâ, meftûh bâ ile edilgen	Zuhrî, Hasan, A'rec[5720]
		İnbât kökünden, dchn, bâ'siz	Zirr ıbn Hubeyş. Süleyman ıbn 'Abd el-Melık ve Eşheb Ibn Mes'ûd[5721]. Ubey[5722]
		Tekil, mecrûr	Çoğunluk
		Tekil, mansûb	A'meş
		Çoğul, mecrur yerine	Bir grup Ibn 'Âmir ıbn 'Abdi Kays[5723].
21		Meftûh tâ ile, burada ve Nahl Sûresinde:	Ebû Ca'fer.
		Meftûh nûn ile:	Nâfî*, îbn 'Âmir, Ya'kûb, Ebûbekr
		Madmûm nûn ile, İska kökünden:	Ötekiler[5724].
23 32		Gayri mecrûr, hâ da ona tebean meksûr:	Ebû Ca'fer.
		Ğayru merfû, hâ da mânaya tebean madmûm:	Ötekiler[5725].
26		İki halde de izafet yâ'siyle:	Ya'kûb.
		îki halde de yâ'sız:	ötekiler[5726].
		Küllin tenvîn ile:	Hafs.
		İzafet dolayısıyle tenvînsiz:	Ötekiler [5727].

[5712] el-Mesâhif: 148
[5713] Burada ve Me'âric: 32'de
[5714] Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun kırâeti olan tekil şeklidir
[5715] En'âm ve Meâric'de tekil olduğunda ittifak vardır (en-Neşr: 2/328).
[5716] el-Bdhr 6/398 laberî, çoğunluk kırâetı olduğu için çoğul şeklini tercih etmiştir. 18/9.
[5717] el-Mesahıt 61 Baijka rıva>eie göre okunmuşiır
[5718] el-Mt:,âhıt 61 İbn Mes'ûd
[5719] el-Bahr 6/401, el-Mesâhıf: 148
[5720] Kurtubî 12/U6
[5721] Kurtubı 12/116, el Mesâhıt 64 Bir kavle göre burada bâ zaıddır (Câmı'u'l beyân 18/14)
[5722] el Bdhr 401, el Mesahıf 14S
[5723] Kurtubî 12/116, el Bahr 6/401
[5724] en-Neşr: 2/304
[5725] en-Neşr: 2/270.
[5726] en-Neşr: 2/330

29	Meftûh mîm, meksûr zây ile:	Zirr ibn Hubeyş ve Ebûbekr Âsım'dan Mufaddal.
	Madmûm mîm, meftûh zây ile	Çoğunluk
32	Bâ'ya tebean nûn madmûm:	Ebû Ca'fer.
	Nûn meksûr:	Ötekiler.
	yok:	İbnMes'ûd[5728].
	Tâ'lar meksûr:	Ebû Ca'fer.
	Tâ'lar meftûh:	Ötekiler[5729].
36		Çoğunluk.
		İbn Mes'üd.
37		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd ve Übey[5730].
44	Tenvinli nasb ile:	Ebû Ca'fer, İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
	İmâle ile:	Hamza, Kisâ'î.
	Beynellafzayn:	Verş.
	Tenvinsiz nasb ile:	Ötekiler[5731].
50	Meftûh râ ile	İbn 'Âmir, 'Âsim
	Madmûm râ ile	Ötekiler[5732].
52	Hemzenin kesri ve nûn'un şeddesiyle	Kûfeliler
	Hemze'nin fethiyle	Ötekiler
	Hafif nûn ile	İbn 'Âmir
	Hâl olarak mansûb	Çoğunluk
	Haber olarak merfû' den bedel olarak mansubolur	Übey[5733]
	îki halde de yâ ile	Ya'kûb
	Yâ'nın hazfiyle	Ötekiler.
53	Madmûm bâ ile; ze-bûr'un cem'i	Nâfi'
	Meftûh bâ ile	A'meş ve Ebû 'Amr[5734]
54	Tekil	Çoğunluk
	Çoğul	Hz. Alî, Ebû Hayveh ve Sülemî[5735]
55	Nûn ile	Çoğunluk
	İdğâm'ın çözümü ile	İbn Mes'ûd
	Yâ ile	Bir rivayete göre İbnKesîr[5736].
	Nûn ile; müsâra'a kökünden	Çoğunluk
	Yine müsâra'a kökünden yâ ile	Sülemî ve Abdurrahman ibn Ebî Bekre
	İsrâ* kökünden çoğul mütekellim	Bir cemâat[5737]9
60	îtâ kökünden	Çoğunluk [5738].

[5727] en-Neşr: 2/288
[5728] el-Mesâhif: 64; Kurtubî: 12/122
[5729] Ebû Hayyân'a göre bu kelimede on lehçe vardır: Tâ'nın fethiyle: tâ'nın kesriyle: tâ'nın tenvinli kesriyle: tâ'nın ref'iyle: tâ'nın tenvinli ref iyle: tâ'nın tenvinli nasbiyle: tâ'nın sükûnuyla: hemze ve nûnla: hemze ile, nunsuz: Bunları zikreden Ebû Hayyân, sonra: "Araplar hazf, ibdâl, tenvin vesaire İle bu kelime ile çok oynamışlardır" diyor (el-Bahr: 6/405).
[5730] el-Mesâhif: 64, 148
[5731] Tkberî, tervinsiz nasb ile olan kırâeti tercih etmiştir (Câmi'u'l-beyân: 18/24).
[5732] en-Neşr: 2/32
[5733] el-Mesâhif: 148; CâmiVl-beyân: 18/29
[5734] Kurtubî: 12/130. T&berî madmûm zây ve bâ ile olan Nâfi* kırâetini tercîh etmektedir. Çünkü müfessirlerin icmâına göre bu kelimenin kasdı, kitaplardır: 18/30.
[5735] el-Mesâhif: 149, 189; el-Bahr: 6/409
[5736] el-Mesâhif: 64
[5737] Kurtubî: 12/131; el-Bahr: 6/410; Câmi'u'l-beyân: 18/31

	îtyân kökünden	Hz. 'Âişe, İbn'Abbâs, Neha'î[5739]
61	Müsâra'a kökünden	Çoğunluk
	İsrâ' kökünden	Bir kırâettir[5740]
	Fail vezninde	Çoğunluk
67	Sîn'in damım, şeddeli meftun mîm ile	İbn Mes'ûd, İbn'Abbâs, Ebû Hayveh» Za'firânî[5741]
	îhcâr kökünden [5742]	Nâfi
	Tehcir kökünden	îbn Mesûd, İbn Abbâs, zeyd ibn Alî, 'îkrime, Ebû Nehiyk, İbn Muhaysın ve Ebû Hayveh.
	Tâ'nın fethi, cîm'in dammıyle	Ötekiler[5743].
71	Azamet nûnuyla	Çoğunluk
	Tekil mütekelüm tâ'sıyle	îbn Ebî İshâk ve Yûnus'un Ebû 'Amr'dan rivayeti
	Hitâb tâsıyle	Ebû'l-Birr Heysem, Ebû Hayveh, Cahderî, İbn Ku-tayb ve Ebû Recâ[5744].
	Zikr, müennes	Übey, 'îsâ Sekafî
	Çoğul mütekellim kipinde iki fiil	Katâde[5745].
72	Râ'dan sonra elif ile	Hamza, Kisâ'î, A'meş ve Yahya ibn Vessâb
	Elifsiz	Ötekiler.
	Elifsiz	İbn 'Âmir
	Elif ile	Ötekiler
80	Hitâb tâ'sıyle	Çoğunluk
	Ğâib yâ'sıyle	Bir rivayette Ebû 'Amr[5746].
82	Birincisi istifham, ikincisi haber kipiyle	Kisâ'î, Ya'kûb
	Birincide soru ve ikinci hemzeyi teshil ile	Nâfi', Ebû 'Amr
	İki hemze arasına bir elif sokup ikinci hemzeyi yâ'ya dönüştürme	Kalûn, Ebû Amr
	îki hemze arasına elif sokup hemzeleri tam telaffuz ile	Hişâm
	İkisinde de istifham ve belirgin hemze ile	Ötekiler[5747].
85	Her yerde hafif zâl ile	Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs.
	Şeddeli zâl ile	Ötekiler[5748]
86	Cerr ile	Çoğunluk.
	Rabb'ın sıfatı olarak merfû'	İbn Muhaysın[5749]
87 89	Lâm'dan önce vasi elifi, ismi celâlin ref'iyle	Ebû 'Amr[5750].
	Vasi elifi olmadan, cer	Ötekiler [5751].

[5738] Bu kırâete göre: Verdikleri zekât ve sadakayı, kalbleri ürpere ürpere verirler. Yahut amelle-ri yazan meleklere verdiklerini korka korka verirler demek olur
[5739] el-Mesâhif: 202, 232; Kurtubî: 12/132; er-Bahr: 6/410
[5740] Kurtubî: 12/133.
[5741] el-Mesâhıf: 64, 149, 202; el-Bahr: 6/413
[5742] Açıkça çirkin (müstehcen) söz söylemektir.
[5743] Kurtubî: 12/137; el-Bahr: 6/413; el-Mesâhif: 64
[5744] el-Bahr: 6/414
[5745] el-Bahr: 6/414; el-Mesâhif: 149
[5746] el-Bahr: 6/418
[5747] Tafsilât için bkz. Tfebsırah: 552-555; en-Neşr: 2/370-374
[5748] en-Neşr: 2/266
[5749] el-Bahr: 6/418
[5750] Basra mushaflannda böyle yazılmıştır
[5751] Hicaz ve İrak mushafları da böyle yazılmıştır. Ancak 85 nci .âyetteki cer harfiyle olduğunda ittifak vardır, çunku ondan önce De ki: Arz ve us-tunde bulunanlar kimindir?" diye sorulmaktadır. Bunun ce\âbı, soruya uygun olur (en-Neşr: 2/329; el-Mesâhif: 64). Taberî'ye göre bu iki kırâetın anlamı birbirine yakındır, hangisiyle okunsa doğrudur. Ancak "Ben elıfsiz, cerlı kırâeti tercih ederim. Çünkü mushafla-rın çoğu, Basrahlarınki hariç, böyle yazılmıştır (Câmi'u'l-beyân: 18/48).

	lâmiyle, ismi celâl, mecrûr	
90	Azamet nûnuyla	Çoğunluk
	Mütekellim tâsiyle	Bir kırâettir ('îsâmn kırâeti)
	Hitâb tâ'sıyle	İbnEbîİshâk[5752]
91	Ğâib kipi	Çoğunluk
	MuhStab' kipi	Bir kırâettir[5753].
92	Mîm merfû'	Nâfi, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ebûbekr.
	Mîm mecrûr	Ötekiler
93	Yâ ile	Çoğunluk.
	Yâ yerine hemze ile	Dahhâk, Ebû İmrân el-Cûnî[5754].
97 98	İki halde de izafet yâ'siyle	Ya'kûb
	İki halde de yâ'sız	Ötekiler
99	İki halde de yâ ile	Ya'kûb
	İki halde de yâ'sız	Ötekiler[5755]
100	Sakin yâ ile	Kûfeliler, Ya'kûb
	Meftûh yâ ile	Ötekiler
101	İdğâmsız	Çoğunluk
	Tâ'nın sîne idğamiyle	Abdullah ibn Mes'ûd[5756]
104	Kaftan sonra elif ile	Çoğunluk
	Kaftan sonra elifsiz	Ebû Hayveh, Ebû Bahriyye, İbn Ebî Ableh[5757].
106	Meftûh şîn, kaf, sonra elif ile	İbn Mes'ûd, Hasan, Hamza, Ki-sâ'î, Halef
	Meftûh şîn, sakin kaf ile	Şibl'in tercîhi [5758].
	Meksûr şîn, sakin kaf ile	Ötekiler
108	İki halde de yâ ile	Ya'kûb
	İki halde de yâ'sız	Ötekiler [5759].
110	Kimi zâl'i tâ'ya idğâm etmiş, çoğunluk etmemiştir. Madmûm sîn ile, burada ve Sâd'da	Nâfi', Hamza, Kisâ*î
	Meksûr sîn ile	Ötekiler[5760]
	Hemze'nin kesriyle	Hamza, Kisâ'î
	Hemze'nin fethiyle	Ötekiler[5761]
112	Kaftan sonra elifsiz, emir kipi	İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î
	Elifli, mâzî kipi	Ötekiler. Übey[5762]
	İzafetle, tenvinsiz	Çoğunluk.
	Birincisi tenvinli, ikincisi zarfiyyetle mansub	A'meş, Mufaddal[5763]
113	Harekeyi nakil ile	İbn Kesîr, Kisâ'î, Halef
	Nakilsiz	Ötekiler[5764].
	Şeddeli dâl ile; 'add'den fail:	Çoğunluk
	Hafif dâl ile, 'adavetten ismi fail:	Hasan, Kisâ'î
	Şeddeli yâ ile, âdî'nin	İbn Hâleveyh [5765]

[5752] el-Bahr: 6/418
[5753] el-Bahr: 6/419.
[5754] el-Bahr: 6/420
[5755] en-Neşr: 2/330
[5756] el-Mesâhif: 64; el-bdhr: 6^421
[5757] el-Mesâhif: 64; el-Bahr: 6/422
[5758] el-Bahr: 6/423
[5759] en-Neşr: 2/330
[5760] Zuhruf: 32 nci âyette sîn'in dammmda ihtilâf yoktur. Çünkü orada alay anlamındadır: (Câmi'u'l-beyân: 18/60-61; en-Neşr: 2/329; el-Mesâhif: 64)
[5761] Taberî, hemzenin kesrini daha doğru buluyor (Câmi'u'l-beyân: 18/62).
[5762] el-Mesâhif: 149
[5763] el-Bahr: 6/424.
[5764] en-Neşr: 1/414

	çoğulu	
114	Elifsiz, emir kipi:	Hamza, Kisâ'î
	Elif ile, mâzî	Ötekiler
	Bazıları sâ'yı tâ'ya idğâm etmişlerdir[5766].	
115	Muzâraat harfinin fethi, cîm'in kesriyle	Ya'kûb[5767]
	Muzâraat harfinin dammı, cîm'in fethiyle	Ötekiler[5768].
116	Cerr ile; Arş'ın sıfatı	Çoğunluk
117	Rabb'ın sıfatı	Çoğunluk
	Meksûr hemze ile	Çoğunluk
	Meftûh hemze ile	Hasan, Katâde
	Madmûm yâ ile	Çoğunluk
	Metfûh yâ ile	Hasan, Katâde[5769]

24/102 NÛR SÜRESİ 1202
Tefsîr: 1202
Tefsîr: 1205
Tefsîr: 1206
Tefsîr: 1208
Tefsîr: 1209
Tefsîr: 1212
Tefsîr: 1213
Tefsir: 1213
Tefsir: 1214
Tefsir: 1215
Tefsîr: 1219
Tefsir: 1221
Tefsir: 1223
Tefsir: 1224
Tefsîr: 1224
Tefsir; 1225
Tefsir: 1226
Tefsîr: 1226
Tefsir: 1227
Tefsir: 1228
Tefsir: 1228
Tefsîr: 1230

[5765] İkinci kırâetin anlamı: Zâlimler, üçüncüsünün anlamı: Eskiler, yaşlılar, demektir
[5766] en-Neşr'in İdğâm babına bakınız
[5767] Bu sûrede Hamza, Kis'âî ve Halef de Yatkub gibi okumuşlardır
[5768] en-Neşr: 2/208-209; Kurtubî: 12/156-157
[5769] Kurtubî: 12/157

Nûr Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1230
NÛR SÜRESİ KIRÂET FARKLARI 1232

24/102 NÛR SÜRESİ

64 âyeti içeren bu sûre, zina ve kazif hakkındaki hükümleri açıklama ile başlar. Hz. Âişe'ye atılan iftira olayına işaret eder, aile ve toplum ilişkileri konusunda bazı görgü kuralları getirir ve bazı hukuk kuralları açıklar, Allah'ın büyüklüğüne, hidâyetine ve nuruna dikkati çeker.
Çeşitli konuları içermesine rağmen bölümleri birbirine bağlıdır. Bundan dolayı bölümlerinin birbirine yakın zamanlar içerisinde indiği söylenebilir. İfk olayının Mustalik Oğulları Gazvesi dönüşünde vukubulduğu rivayet edilir. Bu takdirde bu olayla ilgili âyetlerin, bu sûreden önce inmiş olan bazı sûrelerden önce indiği anlaşılır. Mustalik Oğullan Gazvesi, Hendek olayından önce olmuştu. Muhammed İzzet Derveze'ye göre: "Vak'aların tarihleri doğru ise bu sûrenin âyetlerinin epey sonra sıraya konmuş olması gerekir. Bizim dayandığımız mushafta bu sûre, Haşr Sûresinden sonra gelir. Fakat biz, Haşr Sûresinin Ahzâb Sûresinden önce indiği kanısında bulunduğumuz için Ah-zâb'dan önceye koyduğumuz bu sûre, hemen Beyyine Sûresinden sonraya konmuştur"[5770]
Resmî sıralamada 24., iniş sırasına göre 102. sûredir. Beyyine Sûresinden sonra inmiştir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Bu, indirdiğimiz ve uygulanmasını gerekli kıldığımız bir sûredir. Düşünüp öğüt almanız için onda açık açık âyetler indirdik. 2- Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun; Allah'a ve âhiret gününe inananlar iseniz Allah'ın cezasını uygulamada sizi, onlara karşı acıma duygusu tutup engellemesin. Mü'mirilerden bir grup da onlara yapılan azaba şâhid olsun.

Tefsîr:

1 nci âyette bu sûrenin, Allah'ın indirdiği ve içindeki hükümleri uygulamayı gerekli kıldığı, mü'minlerin öğüt almaları için, Allah'ın açık açık âyetlerini içeren bir sûre olduğu bildiriliyor.
2 nci âyette de zina eden erkek ve kadından her birine yüz değnek vurulması, bu konuda onlara asla açınmaması, mü'minlerden bir grupun da cezanın uygulanışını görmesi emrediliyor.
Nisa Sûresinin 15-16 nci âyetlerinde zina suçuna, muvakkat olduğuna işaret edilen bir ceza belirlenmişti. Orada zina eden evli kadınların müebbe-den hapsedilmesi, zina eden erkeklerin ise tazir edilmesi (Biraz dövülüp ter-biye edilmesi) buyurülmuş ve Allah'ın, bu konuda başka bir yol gösterinceye kadar bu cezanın uygulanması emredilmiş, böylece Allah'ın, bu hususta ayrı bir hüküm indireceğine işaret buyurülmuş idi. İşte daha sonra inmiş olan bu sûrede bu yol, yani bu yeni hüküm gösterilmiştir.
Âyette, zina edenlerin evli veya bekâr olmaları arasında bir fark yapılmamıştır. Hepsine aynı cezanın uygulanması gerekir. Ancak evli olduğu halde zina edenlerin recmedileceğine (bellerine kadar toprağa gömülüp taşla vu-rula vurula öldürüleceğine) dair hadisler rivayet edilir. Kendi aralarında çelişkili ve Kur'ân'ın kesin hükmüne de ters düşen bu hadislerin gerçekten Peygamberin sözü olduğu konusunda şüphemiz vardır. Zira:
1) Bu hadislerden birine göre Hz. Ömer minberde şöyle demiş: "Allah Muhammed'i hak ile gönderdi, ona Kitabı indirdi. Ona indirilenler arasında recm âyeti de vardı. Bİz onu okuduk, belledik, anladık. Allah'ın Elçisi recmetti. Biz de ondan sonra recmettik. Şimdi zaman geçince birinin çıkıp: 'Allah'ın Kitabında recm yoktur' diyerek Allah'ın indirdiği farzlardan birini terk etmek suretiyle sapmasından korkuyorum. Allah'ın Kitabında recm vardır. Evli erkek veya kadının, zina ettiği kanıtlanır, yahut gebelik olur veya itiraf edilirse recmedilmeleri gerekir"[5771]
2) Bu rivayetlerden birine göre de Zeyd ibn Sabit: "Biz Kur'ân'da: "ÂîJı L^-ftj^jli Ljj iji iü^jJij ^J>: Yaşlı erkek ve kadın zina ettikleri zaman onları mutlaka recmediniz" âyetini okurduk" demiş. Orada bulunan Mer-vân: "Öyle ise o âyeti mushafa yazsana" demiş.
3) Diğer bir rivayete göre de Ahzâb Sûresi yetmiş üç âyet değil, Bakara Sûresi kadar uzunmuş ve içinde: "Yaşlı erkek ve kadın zina ederlerse Allah'tan bir ceza olarak mutlaka onları recmediniz. Allah azizdir, hakimdir" âyeti varmış[5772].
4) Ebubekir zamanında Kur'ân yazılırken derleme komisyonu başkanı Zeyd ibn Sabit, Ömer'in getirdiği recm âyetini, Ömer başka şâhid bulamadığı için kabul etmemiş. Fakat Ebu Huzeyme'nin getirdiği Berâ'eh Sûresinin son âyetini, yalnız Ebû Huzeyme'nin ikrarını yeterli görerek kabul etmiş: "Allah'ın Elçisi, senin şahidliğini, iki kişinin şâhidliğine denk tuttu" demişti [5773].
Recm gibi çok önemli bir konuda âhâd haberlerinden ibaret olan delillerden daha sağlam bir kaynak bulma çabasından doğmuş olan bu rivayetlerin, mantıkî bir tutarlılığı yoktur. Evvelâ âyetin hükmü dururken kendisinin Kur'ân'dan çıkartılmış olmasının hikmet ve anlamı nedir? Sonra üçüncü rivayet doğru kabul edilse Kur'ân'ın çoğunun kaybolduğu anlamı çıkar. Çünkü bu rivayet, Bakara Sûresi kadar uzun olan Ahzâb Sûresinden, sadece yetmiş üç âyetin kaldığını, diğer âyetlerin kaybolduğunu gösterir.
Zeyd ibn Sabit nasıl olur da Ebu Huzeyme'nin getirdiği âyetin mushafa yazılmasında yalnız Ebu Huzeyme'nin

---

[5770] et-Tbfsîru'l-hadî§: 10/5.
[5771] Buhârî, Hudûd: 30; Müslim, Hudûd: 23; Tirmizî, Hudûd: 7; İbn Mâce, Hudûd: 9;...
[5772] İbn Mâce, Hudûd: 9; Dârimî: Hudûd: 16; Muvatta', Hudûd: 10; İbn Hanbel: 5/132, 183.
[5773] Buhârî, el-Hûru'ÜÎn; Süyûtî, ttkân: 1/63; Kitâbu'I-Mesâhif: 8.

sözünü yeterli görür de Ömer'in getirdiği âyetin mushafa yazılması için Ömer'in sözünü yeterli görmez? Ömer, şâhidliği reddedilecek cinsten bir insan değildir.
Bizim kesin kanaatimiz odur ki Araplarda kısas, el kesme cezaları gibi recm cezası da vardı. Nitekim bu ceza Tevrat'ta da vardır [5774]. Kur'ân recm cezasını içine almayıp sadece celd (değnekle dövme) cezasını getirince, namus
ve geleneklerine son derece bağlı olan Araplar arasında sonradan Peyğam-ber'in, recmi uyguladığına ve bunu uygulamayı buyurduğuna dair rivayetler ortaya atılmış, hattâ bunun vaktiyle âyet iken şâhid yetersizliği yüzünden Kur-ân'a yazılmadığı rivayeti hadis kitaplarına girmiştir. Böylece bu ceza İslâm hukukuna da girmiştir.
Yahut Hz. Ömer, toplumun sınırlarının genişlemesi, devletin bir site devletinden, geniş topraklan kuşatan, çeşitli milletleri yöneten, milyonlarca insanın yaşadığı bir imparatorluk haline gelmesi sonucunda toplumda zina suçunun arttığını görmüş; bu suçun yayılmasını önlemek için Kur'ân'ın getirdiği yüz değnek cezasından daha ağır bir ceza getirmeyi, kendi ictihâdiyle gerekli görmüştür. Nitekim birinci maddede kaydettiğimiz kendine nisbet edilen sözden de bu anlaşılmaktadır. Bu sözden açıkça anlaşılıyor ki onun recm cezasını uygulamasını Kur'ân'a aykırı görenler olmuş, o da bunun Peyğamber'in sünnetine aykırı olmadığını söylemiştir. Bu, onun kendi içtihadı olabilir. Onun uygulaması sonucunda da bu ceza daha sonraki hukuk ekollerince benimsenerek İslâm hukukuna mal edilmiştir. Hz. Ömer'in kendi içtihadına dayanarak Kur'ân ve sünnette olmayan bazı cezalar koyduğu, veya bazı cezaları ağırlaştırdığı bilinmektedir. Meselâ Hz. Peygamber ve Ebubekir, şarap içene iki, yahut bir rivayete göre kırk değnek vurmuş iken Hz. Ömer bunu seksen değneğe çıkarmıştır[5775]
Aşağıdaki olay, İslâmdan önce Arapların bazı kesimlerinde celd ve recm cezalarının varlığını gösterir:
İki bedevî Arap Hz. Peyğamber'e geldi. Birisi:
— Ey Allah'ın Elçisi, dedi, bu oğlum falanın yanında ücretle çalışıyordu. Onun karısıyle zina etti. Oğlum için yüz koyun ve bir velîde fidye verdim. İlim adamlarına sordum, oğluma yüz değnek vurulduktan sonra bir yıl sürgün edilmesi, kadının da recmedilmesi gerektiğini söylediler.
Allah'ın Elçisi şöyle dedi:
— Nefsimi elinde bulunduran Allah hakkı için sizin aranızda Allah'ın kitabiyle hükmedeceğim: Velîde sana geri verilir, oğluna yüz değnek vurulur ve kendisi bir yıl sürülür. (Böyle dedikten sonra):
Eşlem kabilesinden bir adama:
— Kalk ey Uneys, şunun karısına git, eğer suçunu itiraf ederse onu rec-met, dedi. Uneys gitti, suçunu itiraf eden kadını recmetti[5776]
İmdi namus mefhumunun çok önemli olduğu Arap toplumunda bir adamın, karısıyle zina etmiş olan bir gencin babasiyle uslu uslu Peyğamber'in huzuruna gelmiş olması gariptir. Sonra bu adama, oğluna yüz değnek vurulup bir yıl da sürgün edilmesi gerektiğini hangi ilim adamı söylemiştir? Peyğamber'in sahabileri mi? O halde henüz Peyğamber'den böyle bir şey duymadan onlar nasıl böyle bir hükme varmışlardır? Kaldı ki sürgün de Peygamber zamanında pek uygulanacak bir hüküm değildi. Peygamber, kendi sahabîle-rini, henüz bir şehir devletinden ibaret olan ülkesinde nereye sürecekti?
Bu rivayetin sıhhati çok şüphelidir. Bu rivayet Peygamber sözü olmasa da Arap toplumunun bu mesele karşısındaki tutumunu yansıtır. Demek ki Medine'den uzak yerlerde bulunan müslümanlar, Peyğamber'den duymadıkları meselelerde Arap toplumunun alışageldikleri kurallarını uyguluyorlardı. Zina eden bekârları dövüyorlar, evlileri recmediyorlardı.
Kur'ân-ı Kerîm, dövme cezasını kabul etmiş fakat recm cezasını kabul etmemiş, bu konuda evli ile bekâr arasında da bir fark yapmamıştır. Çünkü suç, aynı suçtur. Aynı suçun cezası da aynı olur.
Şayet Peyğamber(s.a.v.)in, evli zânî ve zâniyeyi recmettiği hakkındaki rivayet doğru ise bu, ancak Peyğamber'in Kur'ân'ın emrinden önce Araplarca uygulanan ve Tervat'ta da bulunan cezayı uyguladığını, fakat Kur'ân'ın, recm cezasını kabul etmeyip kaldırdığını sadece celd (dövme) cezasını getirdiğini gösterir.
Muhammed İzzet Derveze'nin, recmi, Nûr Süresindeki âyetten önce Peyğamber'in kendi içtihadına dayalı uygulaması olarak görmesi de bizim, İs-lâmdan önce Araplarda recm cezasının uygulandığı görüşümüzü güçlendirir. Recmin, Araplara da yahudilerden geçtiği anlaşılıyor. Yahudi şeriati, zina eden evli erkek ve kadını, livâta yapan ve yapılanı, hayvanlarla cinsel ilişkide bulunanı, nişanlı kızla zina edeni, kendi rızasiyle erkeğe boyun eğmiş ise zina eden nişanlı kızı öldürmeyi emreder. Ancak bekâr kızla zina eden erkeği, o kızla evlenmek zorunda bırakır. Eğer kızın babası buna razı olmazsa erkek kızın mehrini verir: "Ve eğer bir adam nişanlı olmayan bir kızı aldatır ve onunla yatarsa, kendi karısı olmak üzere mutlaka onun için ağırlık verecektir'[5777].

[5774] Tfesniye, 22 nci bab.
[5775] Dârimî, Hudûd: 9
[5776] Buhârî Ahkâm: 39, Sulh: 5, Âhâd: 1, Şurût: 9, Eymân: 3, Hudûd: 30, 34, 38, 46; Müslim, Hudüd: 25; Ebû Dâvûd, Hudûd: 25; Tirmizî, Hudûd: 8; Nesâ'î, Kudât: 22; İbn Mâce, Hudûd: 7; Dârimî, Hudûd: 12; Muvatta', Hudûd: 6; İbn Hanbel: 3/115, 116.
[5777] Çıkış, bâb: 23, âyet: 16. Bu konuda Levililer, bab: 20, âyet: 10-12, Tesniye, bab: 22: 13-29 ncu âyetlere bakınız.
Tesniye 22/19-22 nci âyetlerde: Karısının kız çıkmadığını iddia eden adamın sözü doğru çıkarsa o genç kadının babasının evinin kapısı önünde taşla vurulup öldürüleceği, başka bir adamın karısı ile yatan adamın da o kadınla birlikte öldürülecekleri; nişanlı bir kızla yatan erkeğin ve ona karşı koyup bağırmayan kadının taşla vurularak öldürülecekleri, fakat bu iş şehrin içinde değil de kırda olmuş ise sadece erkeğin Öldürüleceği, kadının suçsuz sayılacağı; nişanlı olmayan kızla yatan erkeğin ise kızın mehrini verip onunla evlenmek ve onu hiç boşamamak zorunda olduğu bildirilmektedir.

Muhammed İzzet Derveze'ye göre de Hz. Peyğamber'in recm yaptığını bildiren hadisler, Nûr Süresindeki bu âyetin inişinden önceki duruma aittir. Yani Nisa Sûresinin hükmü olan müebbed hapis topluma ağır geldiği için Hz. Peygamber, ilhama dayanarak recm yapmıştır. Fakat sonradan bu konuda kesin hüküm bildiren celd (dövme) âyeti inmiştir. Âyet bekâr ile evli arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu âyet, Peyğamber'in uyguladığı recmi neshetmiştir[5778].

Eğer bu görüş doğru ise eskiden beri Arap toplumunda recmin uygulandığını gösterir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), vahiy gelmeyen konularda Arapların, tevhide aykırı olmayan, uslandırıcı toplumsal kurallarını uygulardı. Ancak biz, Hz. Peyğamber'in, kendi hayatlarında böyle bir cezayı uyguladığına asla ihtimal vermiyoruz. Çünkü bir insanı yarı beline kadar toprağa gömüp taşla vura vura öldürmek, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Peygamber (s. a.v.)in herkesçe bilinen yüce şefkat ve merhamet duygularına aykırıdır. Eğer insanın işlediği suç, öldürülmesini gerektiriyorsa o insan öldürülür ama böyle yürekler acısı işkence ile değil. Çünkü ceza acı çektirmek için değil, uslandırmak içindir. Kısasta ceza, suça uygundur. Haksız yere adam öldüren kimse öldürülür. Ama zina suçu iki kişinin rızasiyle olmuşsa o iki kişinin nefislerine âit bir suçtur. Bunun cezası Ölüm olsa da böyle dayanılmaz bir biçimde ızdırapla öldürme olamaz. Bu, Allah'ın rahmetine de Peyğamber'in merhametine de aykırıdır. Allah gafurdur, rahimdir.

Zina ettiğini itriaf edip kendisine had uygulanmasını isteyen Mâiz'e Hz. Peyğamber'in, istemeye istemeye had uygulamayı emrettiğini bildiren rivayette şöyle deniyor:

"Mâiz, kendisine taş değince dayanamayarak kaçtı. Ardından, elinde ölmüş deve çenesi bulunan bir adam yetişip vurdu, başkaları da vurdular, sonunda öldü. Peygamber (s.a.v.): Keşke bıraksaydınız! dedi."

Şimdi Peyğamber'e gelip beni recmet, diyerek suçunu itiraf edene, Peyğamber'in hemen bunu kabul etmeyip dört kere söyletmesi, sonra "Sen deli misin?" demesi, sarhoş olup olmadığını anlamak için ağzını koklatması ve nihayet onu recmedenlere: "Keşke bıraksaydiniz!" demesi, onun recmi ağır bulduğunu, uygulamak istemediğini gösterir. Kendisi istemediği, Kur'ân'da da böyle bir hüküm bulunmadığı halde artık ne diye recm uygulasın?

Tirmizî'nin tahricettiği aşağıdaki olay da Peyğamber(s.a.v.)in şefkat ve müsamahasını anlatan olaylardan biridir:

"Ebu'l-Yeser diye bilinen 'Abbâd isimli, Ensârh bir adam, başından geçen olayı Allah'ın Elçisine anlatmış:

— Ey Allah'ın Elçisi, ben kentin kenar bir semtinde bir kadınla yalnız kalıp onunla seviştim. Cinsel ilişki dışında ondan yararlandım. İşte şimdi hu-zurundayım. Hakkımda istediğin hükmü uygula!

Ömer ibn Hattâb:

— Allah, seni gizlemiş, sen de kendi hatânı gizleseydin! demiş; fakat Peygamber (s.a.v.), cevap vermemiş. Adam yürüyünce Peygamber (s.a.v.), ardından adam gönderip onu çağırtmış ve ona:

— Gündüzün iki tarafında ve geceye yakın saatlerinde namaz kıl; çünkü iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir öğüttür"' âyetini okumuş.

Bir adam kalkıp:

— Bu, yalnız ona mı mahsustur? diye sormuş. Peygamber (s.a.v.):

— Hayır, bütün insanlara mahsustur, demiş"[5779]

Hasılı recm, Kur'ân'ın hükmü değildir. Eski Arap toplumunun, yahudi-Iikten sızma bir geleneğidir. Kur'ân'da Nisa Sûresinin 25 nci âyetinde zina eden evli cariyeye hür kadınlara verilen cezanın yansı kadar ceza verilmesi emredilir. Dört mezhebin ittifakına göre evli cariyenin zina cezası, hür kadınların cezası olan yüz değneğin yarısı yani elli değnektir. Cariyenin cezası, Nur Sûresinin bu âyetine göre takdir edilmiştir. Şayet bu âyetin hükmü, recm ile neshedilmiş olsaydı, o zaman cariyenin cezasının miktarı belli olmazdı. Çünkü yüz değneğin yarısı vardır ama, recmin yarısı yoktur. Bundan dolayı ta ilk zamanlardan beri recmi kabul etmeyenler vardır. Onlar görüşlerini şöyle kanıtlamışlardır:

1) Allah, cariyelere hür kadınların yarısı kadar ceza verileceğini buyurmuştur. Recmin yarısı yoktur.

2) Allah Kur'ân'da çeşitli günahlar bildirmiş, fakat hiçbirinin hükmünü, zinanın hükmü kadar geniş açıklamamıştır. "Zinayayaklaşmayın" demiş, zina edeni cehennemle uyarmış; zânînin cezalandırılmasını; başkasını zina ile suçlayıp sözlerini dört şahitle ispat edemeyenlerin dövülmesini ve şahitliklerinin kabul edilmemesini; zânî'nin ancak zâniye ile veya müşrikle evlenebileceğini; zinanın ancak dört şahitle sabit olacağını buyurmuştur. Şimdi Allah'ın, bu kadar önemle hükümlerini açıkladığı zinanın, en önemli hükmünü bildirmemesi, ihtimal dışıdır. Çünkü bu, ihmal edilecek bir husus değildir. Demek ki recm yoktur, olsaydı mutlaka Kur'ân'da zikredilirdi.

3) "Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun" âyetinin hükmü geneldir. Bekâr, evli herkesi kapsamına alır. Bu genel hükmün, haber-i vâhidle tahsisi, bu hükmün yalnız bekârlara has kılınması caiz değildir[5780].

4) Haricîlere göre de recm asla yoktur. Çünkü Allah'ın kitabında mevcut değildir[5781]

Esasen ikinci âyette "Mü'mirilerden bir grup da onlara yapılan azaba şâhid olsun!" ifâdesi de zina cezasının recm ile öldürme değil, döverek işkence olduğunu gösterir. Ayrıca 8 nci âyette li'ân durumunda kadının inkâr

---

[5778] et-Tefsîru'l-hadîS: 10/110

[5779] Tirmizî, Tefsîr: b. 12; Hûd Sûresi

[5780] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/134.

[5781] et-Tfeshil fi li'ulûmi't-Tenzîl: 3/58.

etmesinin, kendisinden azabı savacağı belirtilmektedir. Eğer evli kadının zina cezası recmen öldürme olsaydı, kadının inkârının kendisinden azabı değil, öldürmeyi savacağı ifâde edilirdi.
Demek zinanın cezası, evli bekâr herkes için yüz değnektir. Yüce Allah, mü'minlere, suçlulara acımadan bu cezayı uygulamalarını emretmiştir. Bazı müfessirlere göre:: Allah'ın cezasını uygulama hususunda sizi, onlara karşı acıma duygusu tutmasın,.." buyruğu, haddi uygulama hususundadır. Yani acımadan bu haddin uygulanmasını emretmektedir. Fakat bu emir, suçluları merhametsizce dövme anlamına gelmez. Vurmanın gayri müberrih olması (yani şiddetli olmaması) gerekir. Hz. Ömer'in oğlu, zina eden cariyesinin ayaklarına vurmuş, oğlu Abdullah kendisine: "Allah: dediği halde nasıl böyle yapıyorsun?" deyince: "Oğlum, Allah bana onu Öldürmemi veya değneği başına vurmamı emretmedi" diye cevap vermiştir[5782].
Zânîlerin halk huzurunda dövülmelerinin hikmeti de insanlara ibret olmak ve bu işe eğilim duyanları korkutup bundan vazgeçirmek içindir. Çünkü dövülmek nefse ağır gelir. Halkın huzurunda dövülmek ise insanı son derece mahcup duruma düşüreceği için çok daha ağırdır.
Zinaya bu haddin uygulanması için, fi'lin dört şahitle görülerek tesbit edilmesi gerekir. Bu husus da Nisa Sûresinin 15 nci âyeti ile Nûr Sûresinin dördüncü âyetinde belirtilir. Hiç kuşkusuz bu ceza, kendi isteğiyle zina edenler hakkındadır. Fakat istemeden zorla zina etmek durumunda kalana bir günâh ve ceza yoktur. Çünkü yüce Allah, zor karşısında inkâr edenin gazaba uğramayacağını, yani günahkâr olmayacağını bildirmiştir[5783]. Hz. Peygamber de: "Allah ümmetimden hatâyı, unutmayı ve zor karşısında yaptıkları işleri af/etmiştir"[5784] buyurmuştur.
Bu âyet zina hakkındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de livâta şiddetle kınandığı halde livâta yapanlar hakkında bir hüküm belirtilmemiştir. Nisa Sûresinin 16 ncı âyetinin livâta yapanlar hakkında olduğunu söyleyenler vardır. Şayet o âyet livâta yapanlar hakkında ise bunların ta'zîri gerekir. Çünkü âyet: "Onlara eziyet ediniz- Tevbe edip uslanırlarsa onlardan vazgeçiniz" buyuruyor. Nitekim Ebu Hanîfe'ye göre livâta edene zina haddi vurulmaz, ancak o kimse ta'zir edilir. Ta'zîr biraz dövmektir.
Şâfiî'in bu konuda iki görüşü vardır. Birine göre livâtaya zina haddi gerekir, bu işi yapan evli ise recmedilir, değilse yüz değnek vurulup bir yıl da sürgün edilir. İkinciye göre evli olsun, bekâr olsun livâtanın faili de mef'ûlü de öldürülür.
Herhangi bir hayvanla cinsel ilişkide bulunanlar hakkında da çeşitli görüşler vardır: Ebu Hanîfe, Mâlik, Sevrî ve İmam Ahmed'e göre bu kimseye had vurulmaz, bunun ta'zîri,gerekir. Şafiî'nin bir kavline göre bu adama zina haddi gerekir[5785]. Ayrıntı için 2. cildin 230 ncu sayfasına bakınız.

3- Zina eden erkek, zina eden veya ortak koşan kadından başka-siyle evlenmez; zina eden kadın da zina eden veya ortak koşan erkekten başkasiyle evlenmez. Bö'yleleriyle evlenmek, müzminlere haram kılınmıştır.

Tefsîr:

3 ncü âyette zina eden erkeğin, ancak zina eden veya şirk koşan bir kadınla evleneceği; zina eden kadının da ancak zina eden veya şirk koşan bir erkekle evleneceği; böyle kimselerle evlenmenin, mü'minlere haram kılındığı bildirilmektedir.
Katâde ve Mukâtil ibn Hayyân'a göre Allah, mü'minlere, fahişelerle evlenmeyi haram kılmıştır. Bu âyet: Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartıyla sahiplerinin izniyle onlarla (cariyelerle) evlenin, mehr-lerini de verin"ı, "Ve inananlardan namuslu hür kadınlar ve sizden önce Kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar, zina etmeksizin, gizli dost tutmakstzın namuslu biçimde mehirlehni verdiğiniz takdirde size helâldir"* âyetleri gibidir. Bundan dolayı İmam Ahmed: "Namuslu bir erkeğin, fuhşuna devam eden bir fahişe ile; namuslu bir kadının da günâhına devam eden bir fâcir(zi-nâ eden)le evlenmesi haramdır. Ancak tevbe edenlerse onlarla evlenilebilir" demiştir[5786]
Tevbe eden kimse, günâhından temizlenmiş olur. Vaktiyle zina etmiş olsa da tevbe eden bir kadın veya erkekle evlenmekte bir sakınca yoktur.
Âyetin haber verdiği gerçek şudur: Fahişe bir kadını, ancak fuhşa alışmış bir erkek kabul eder. Namuslu insanlar, fahişelerle evlenmek istemezler. "Kötü kadınlar kötü erkeklere; kötü erkekler kötü kadınlara; iyi kadınlar iyi erkeklere; iyi erkekler de iyi kadınlara meylederler"[5787] âyeti de bu psikolojik durumu bildiriyor. Fasık/habis, işi gücü zina ve fısk işlemek olan, iffetli kadınlardan hoşlanmaz. O kendisi gibi iffetsiz birini seçer. Genellikle fahişe kadın da kendi tinetinde bir erkekle evlenir. "Tencere yuvarlanır, kapağını bulur". Namuslu insanlar, iffetsizlerle yaşayamazlar. İffetsiz insanlarla mutlu bir yuva kurulamaz.
İnanmış bir insanın, fuhuş yapan biriyle hayât sürmesi doğru olamaz. Onun için mü'minlerin, zina edenlerle

[5782] Ibn Kesîr, Tbfsîr: 3/263
[5783] NahI Sûresi: 106
[5784] îbn Mâce, ihlâle: 16
[5785] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/132-133
[5786] İbn Kesir, Tefsir: 3/263
[5787] Nûr Sûresi: 26

evlenmeleri haram kılınmıştır. Çünkü böylelerine rağbet, toplumda edepsizliğin, utanmazlığın artmasına, namuslu kadınlara karşı ilginin azalmasına yol açar. Nitekim Avrupa toplumlarında bu iffetsizlik yayılmış, artık evlenilecek kızın başka erkeklerle gayri meşru ilişkilerde bulunmuş olması, bir ayıp sayılmaktan çıkarılmıştır. Böyle bir durumun İslâm toplumlarında yayılmasından Allah'a sığınırız.

Bu âyetin, bazı müslümanların, fuhuş yapan bazı müşrik kadınlarla evlenmek için Allah'ın Elçisinden izin istemeleri üzerine indiği rivayet edilir. Bir rivayete göre Medine'de para karşılığında zina eden kadınlar vardı. Zina kadını olduklarını tanıtmak için kapılarının üstüne özel bayrak asan bu kadınlar, o zaman Medine'nin en zenginleri idiler. Bunların yanına ya zânî veya müşrik girerdi. Mekke'den Medine'ye göçmekle maldan yoksun ve kimsesiz kalan bazı müslümanlar, ihtiyaçlarını giderebilmek için bu kadınlarla evlenmek istediklerini Hz. Peygamber'e sordular. İşte bunun üzerine bu âyet indi[5788].

Başka bir rivayet de şöyledir: Mersed bin Ebî Mersed adında biri varmış. Mekke'de tutsak olanları kaçırıp Medine'ye götürürmüş. Bu zâtın Mekke'de fahişe bir sevgilisi varmış. Yine Mekke'deki tutsaklardan birini Medine'ye götürmek üzere anlaşan Mersed, mehtaplı bir gecede Mekke bahçelerinden veya duvarlarından birinin altına varmış, o sırada oraya gelmiş olan sevgilisi 'Anâk, duvarın altında gördüğü kişinin Mersed olduğunu anlamış:

— Mersed, gel, bu geceyi bizde geçir, demiş. Mersed de Allah'ın zinayı yasakladığını söyleyince kadın:

— Ey çadırdakiler, bu adam sizin tutsaklarınızı kaçırıyor! diye bağırmış.

Sekiz kişi Mersed'i izlemişler. Mersed bir mağaraya girmiş. Ardından gelenler, onun bulunduğu yerin üstüne gelmişler, hattâ üzerine de işemişler, fakat onu görememişler. Onlar döndükten sonra Mersed gidip arkadaşını taşımış, îzhir'e getirmiş, iplerini çözmüş, yardım ederek Medine'ye getirmiş. Sonra Allah'ın Elçisine gelip iki defa:

— Ey Allah'ın Elçisi, 'Anâk'la evleneyim mi? diye sormuş. Allah'ın Elçisi cevap vermemiş. İşte o sırada bu âyet inmiş[5789]

Müfessirler bu âyet üzerinde hayli yorumlar yapmış ve kendi anlayışlarına göre çeşitli hükümler çıkarmışlardır. Kimine göre:

Bu âyet, bu sûrenin, daha sonra gelecek olan: "İçinizden bekârları ve köle ve cariyelerinizden iyileri evlendirin. Eğer yoksul iseler A ilah lûtfiyle onları zengin eder" mealindeki 32 nci âyetiyle neshedilmiştir.

Kimine göre âyet mensûh değildir. Zina işine devam eden kadın ile veya namuslu bir kadının, zina etmekte olan bir erkekle evlenmesi caiz değildir. Ama bunlar tevbe ederlerse onlarla evlenmek caizdir.

Çoğunluğa göre zina ile nikâh bozulmaz. Kadın zina ederse kocasıyle boş olmadığı gibi erkek de zina ederse karısı ile nikâhı bozulmaz. Kimine göre de hangisi zina etse eşiyle olan nikâhı bozulur.

Kimine göre âyette anılan nikâh, evlenme değil, cinsel ilişki anlamına-dır. Buna göre âyetin anlamı şöyledir: Zina eden, ancak zina eden bir müslü-man kadınla veya Allah'a ortak koşan bir kadınla cinsel ilişki kurar[5790]. Ancak bu zoraki te'vîl, çoğunlukça reddedilmiştir.

Dediğimiz gibi âyetin amacı, zinanın kötülüğünü ve mü'min erkek ve kadınlara, zinadan tevbe etmeyen, bu günahlarına devam eden kişilerle evlenmemelerini vurgulamaktır. Ama günahından tevbe eden, günah işlememiş gibi kabul edilir. Onlarla evlenmekte bir sakınca yoktur. Âyetin mensûh olduğu görüşü doğru değildir. Esasen âyet emir değil, haberdir. Haberlerde nesih olmaz. Bu sûrenin 26 ncı âyeti de bu âyetin anlamını pekiştirmektedir.

Âyet, toplumdaki bir gerçeği belirtmekte, inanmış, temiz insanların ahlâksız insanlarla evlenmek istemeyeceklerini; ahlâksız insanların da temiz insanlara eğilim duymadıklarını, onlar da kendi linetinde olan kişilere eğilim duyduklarını, onlarla evleneceğini bildirmektedir. Ancak günâhından tevbe eden affedilir. Onlarla evlenmekte bir sakınca yoktur.

4- Namuslu kadınları zina ile suçlayıp da sonra (suçlamalarım ispat için) dört şâhid getirmeyenlere seksen değnek vurun ve artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir. 5- Ancak bundan sonra tevbe edip uslananlar hariç. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Tefsîr:

4 ncü âyet, muhsane kadınlara iftira edip dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurulmasını ve onların şahitliklerinin kabul edilmemesini emrediyor. 5 nci âyet de sonradan tevbe edip uslananlara karşı Allah'ın bağışlayıcı ve esirgeyici olduğunu bildiriyor.

Muhsane kelimesi, Nisa Sûresinin 24 ncü âyetinin tefsirinde de izah edildiği gibi korunmuş anlamına gelir. Evli, yahut evli olmasa da namuslu kadın demektir. Âyetin açık anlamı, bütün namuslu kadınları kapsamına alır. Namuslu kadınlara iftira edip de söylediklerini dört şahitle ispat edemeyen kimseye kazf haddi (iftira cezası) vurulur.

[5788] Câmi'u'l-beyân: 18/72; Mefâtîhu'l-ğayb: 23/150; Kurtubî: 12/168.
[5789] Tirmizî, Tefsir, Süre: 24; Ibn Keşîr, Tefsir: 3/264
[5790] Kurtubî, el-Câmi': 12/167-171

Âyette açıkça belirtilmemiş olmakla beraber atılan iftiranın zina suçlaması olduğu anlaşılır. Çünkü bunun dört şahitle ispatı şart koşulmuştur. Ancak zina suçunun ispatı için dört şahit gerekir. Ayrıca konu da zina hakkındadır. Bundan anlaşılıyor ki burada kasdedilen iftira, namuslu kadınları zina ile suçlamaktır.
Bu suçlama iki şekilde yapılabilir: Açık ve kapalı sözlerle. Açık söz: "Sen zina ettin, falan kadın fahişedir" gibi sözlerdir. Kapalı söz de: "Ey fâsika, ey habîs iş işleyen, ey haram kızı, ey satılmış kadın" gibi sözlerdir. Bu tür kapalı sözler, kişinin niyetine göre değer kazanır. Kazf niyetiyle söylemişse kazftir, böyle bir niyetle söylememişse kazf değildir.
Ceza, namuslu kadınlara iftira atıldığı takdirdedir. Namuslu olmayan kadınlara böyle sözler söyleyene kazf haddi vurulmaz, kancak o, ta'zir edilir. Şayet suçlanan kimse, suçlandığı iş ile meşhur ise suçlayana hiçbir şey yapılmaz.
Âyette "Kadınları suçlayanlar" deniyor. Erkeklere böyle iftira atanlar hakkında bir şey söylenmiyor. Bazı âlimler, bu âyetin, sadece kadınlar hakkında olduğunu söylemişlerdir. Fakat çoğunluk, kadınla erkek arasında bir fark görmemiştir. Erkeği de zina ile suçlayıp sözünü dört şahitle ispat edemeyen kimsenin âyette belirlenen cezayı giyeceğini söylemişlerdir[5791].
Âyetin açık anlamından, müfteri kim olursa olsun bu cezayı giyer. Fakat fakihler, zina eden cariyeye, hür kadının yansı kadar ceza verilmesine kıyas ederek iftira eden köleye de burada belirtilen cezanın yarısı kadar ceza verileceğini söylemişlerdir[5792].
Gerek sövme, hakaret, gerek duyurma niyetiyle olsun bu suçlamayı yapan, sözünü ispat edemezse cezalandırılır. İki üç kişi bu sözü söyleyip de dördüncü bir şâhid bulamadıkları takdirde her üçü de müfteri sayılıp cezalandırılır. Çünkü bu söz, namuslu bir insan hakkında şüpheler uyandırır, onun kişiliğini incitir. Bundan dolayı yüce Allah, müfteriye üç ceza vermektedir:
1) Seksen değnek vurulması,
2) Şâhidliğinin reddi,
3) Fâsık sayılması.
İslâm Hukukuna göre bu adama had vurulur, üzerine de fısk işareti asılır[5793] ki tanınsın, şahitliği kabul edilmesin. Ancak yüce Allah, beşinci âyette bundan sonra tevbe edip uslananlara karşı çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olduğunu bildirmektedir. Yani Allah tevbelerini kabul edip onları affetmektedir. Allah affettiğine göre kulların da affetmeleri gerekir. Çünkü kul hakkına karşılık olarak ona gerekli ceza verilmiştir. Sonra adam tevbe edip uslanmış, iyi hal sahibi olmuştur. Artık bu kimseyi toplum gözünde sürekli küçük düşürmek doğru olmaz. Onun şahitlik hakkını tanımak gerekir.
Bazı tabiîlere ve fıkıh mezheplerine göre had vurulmadan tevbe eden kimseden had düşer. Kimine göre yalnız tevbe kâfi değildir. İftira ettiğini itiraf etmesi gerekir. Kimine göre yalnız itiraf da yetmez. Haddin düşmesi için iftira edilenin affı gerekir. Nitekim kısas da ancak maktulün ailesinin affı ile düşer'.
Bu ihtilâf, Ancak tevbe edenler..." cümlesinde istisnanın, bir Önceki âyetteki bütün hükümlere mi, yoksa yalnız âyetin sadece son cümlesine mi mahsus olduğu düşüncesinden doğmuştur. Hanefîlere göre istisna yalnız fıska ilişkindir. Tevbe etmekle yalnız fısk sıfatı düşer fakat onun şahitliği kabul edilmez. Şafiî ise istisnanın, önceki hükümlerin tamamiyle ilişkili olduğunu, tevbe ile haddin düşeceğini, şahitliğin kabul edileceğini, fışkın da kalkacağını söylemiştir[5794]. Zemahşerî şöyle diyor:
"Âyetin açık anlamı ve nazmı, bu üç cümlenin: 'Onlara seksen değnek vurun, onların şahitliklerini kabul etmeyin, işte onlar fasıklardır" cümlelerinin, tümüyle şartın cezası' olmasını gerektirir. Yani şöyle denmiş gibidir: Namuslu kadınlara iftira edenleri sopa ile dövün, şahitliklerini reddedin, onları fasık ilân edin. Ancak iftiradan tevbe edip uslananlar için Allah çok bağışlayandır, çok acıyandır. Artık onlar dövülmez, şahitlikleri reddedilmez, fasık sayılmazlar" [5795].
Âyette sözün ispatı için getirilmesi gerekli görülen şahitlerin niteliği belirtilmemiştir. Herkesin şâhidlik edeceği anlaşılır. Ancak bazılarına göre fısk ile tanınmış adamların şahitliği makbul değildir. Çünkü: "Ey inananlar, size fasık bir adam, bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz"[5796] buyurulmuştur.
Bazıları da şahitlerin müslüman olmasını gerekli görmüştür. Çoğunluk, zina ve kazf şahitliğinin yalnız erkeklere mahsus olduğunu söylemiş ise de âyet böyle bir anlayışa müsait değildir. Kadın erkek arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu konuda kadınların şahitliği de geçerlidir. Ancak, Bakara Sûresinin 282 nci âyetinden anladığımıza göre bir erkek yerine iki kadın şahidin olması gerekir. Maamafih o borç hakkındadır, belki de zina ve kazf gibi hususlarda dört kadının şahitliği de yeterli olabilir. Çünkü bu fi'Ii onların görme imkânı daha çoktur[5797].

6- Eşlerini (zina ile) suçlayıp kendilerinden başka şahitleri bulunmayan kimselere gelince: Onlardan her birinin

---

[5791] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/156
[5792] Mefâtîh: 23/155
[5793] et-Tfefsîru'l-hadîs: 10/19
[5794] Hâzin: 5/50
[5795] Keşşaf: 3/62.
[5796] Hucurât Sûresi: 6.
[5797] Menâr tefsîrine ve Kasimî'ye bak

şahitliği, kendisinin mutlaka doğru söyleyenlerden olduğuna, dört defa Allah'ı şahit tutması-dır. 7- Beşinci defa da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını diler. 8- Kadının da dört defa Allah'ı şahit tutup kocasının, mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesi, kendisinden cezayı kaldırır. 9- Beşinci defa da: Eğer kocası doğrulardan ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını diler. 10- Ya Allah'ın size lûtfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah, tevbeleri çok kabul eden bir hikmet sahibi olmasaydı (ne yapardınız)?

Tefsîr:

6-9 ncu âyetlerde karısını zina ile suçlayıp kendisinden başka şahit bulamayan kimsenin izleyeceği yol gösteriliyor. Âyette gösterilen muhakeme usulüne "mütâ'ane" veya "li'ân" denir. Karısını zina ile suçlayan adam, kendisinden başka şahit bulamazsa hakim, bu karıkocaya mülâ'ane yaptırır. Lâ-netleşme anlamına gelen mülâ*ane şöyle olur:
Erkek, hakimin huzurunda dört defa: "Billahi ona attığım sözün doğruluğuna şahitlik ederim" dedikten sonra: "Eğer yalan söylüyorsam, Allah'ın laneti üzerime olsun" der. Şimdi kadın bu suçlamayı kabul ederse ona zina cezası uygulanır. Kabul etmezse o da dört defa: "Billahi kocam yalan söylüyor" der. Beşinci kez de: "Eğer kocam doğru ise Allah'ın gazabı üzerime olsun" der. İşte böyle yemin etmesi, kadından zina cezasını kaldırır.
10 ncu âyette yüce Allah, kullarına lütuf ve rahmeti dolayısiyle bu hükümleri indirdiğine işaret ediyor ve kendisinin tevbeleri çok kabul eden, çok hikmetli olduğunu, bu hükümlerin kullarına rahmetinin ve hikmetinin gereği bulunduğunu belirtiyor.
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında çeşitli rivayetler vardır: Namuslu kadınlara zina suçu atıp da sözlerini dört şahitle ispat edemeyenlere seksen değneğin vurulmasını emreden âyet indikten sonra Ensârdan 'Âsim ibn 'Adiy:
— Şimdi demek adam evine girip de karısının üstünde bir erkek bulursa gidip dört şahit mi getirecek? Zaten şahitler gelinceye kadar öteki işini bitirip gider. Herifi öldürse kendisi de öldürülür. "Ben falan adamı şu kadınla beraber gördüm" dese dövülür, demese içine sindiremez. Ne yapsın bu adam? Ya Rabbi, bize bir kapı dç! der.
'Âsım'ın amcası oğlu 'Uveymir, karısı Kays kızı Havle'yi Sahmâ oğlu Şerîk ile zina halinde görür. Olayı duyan 'Âsim, Hz. Peyğamber'e gelip:
— Yâ Resûlâllâh, korktuğum şey ne de çabuk başıma geldi! der ve 'Uvey-mir'in söylediklerini anlatır.
'Uveymir, Havle ve Şerîk hepsi 'Âsım'ın amca çocuklarıdır. Hz. Peygamber 'Uveymir'i çağırır, zevcesi hakkında Allah'tan korkmasını, ona iftira etmemesini söyler. 'Uveymir:
— Ya Resulâllah, Allah'a andolsun ki ben Şerik'i onun üstünde gördüm. Dört aydan beri ben ona yaklaşmış değilim. O benden değil, başkasından gebe kalmıştır, der.
Allah'ın Elçisi, kadına Allah'tan korkmasını ve yaptığını doğru söylemesini emreder. Kadın:
— Ya Rasulâllah, 'Uveymir kıskanç bir adamdır, o Şerîk'in bana çok baktığını ve benimle konuştuğunu görünce kıskançlık yüzünden böyle söyledi, der.
Yüce Allah bu âyeti indirir. Allah'ın Elçisinin emriyle: Namaz toplayıcıdır" diye bağırılır. İkindi namazından sonra 'Uveymir'e, kalkıp önce:
— Allah şâhiddir ki Havle zina etti, ben doğru söylüyorum, İkincide:
— Allah şâhiddir ki Şerîk'i o kadının üzerinde gördüm, ben doğru söylüyorum,
Üçüncüde:
— Allah şahittir ki kadın, benden başkasından gebe kalmıştır, ben doğru söylüyorum,
Dördüncüde:
— Allah şahittir ki o zina etti. Dört aydan beri ben ona hiç yaklaşmadım. Beşincide:
— Eğer 'Uveymir yalan söylüyorsa Allah'ın laneti onun üzerine olsun, demesini emretmiştir.
Sonra Peygamber (s.a.v.), 'Uveymir'i oturtup Havle'yi kaldırmış.
Havle:
Birincide:
— Allah şahittir ki ben zina etmedim, kocam 'Uveymir yalancıdır. İkincide:
— Allah şahittir ki o, Şerîk'i benim üstümde görmedi, yalan söylüyor, Üçüncüde:
— Allah şahittir ki ben kocamdan gebe kaldım, o yalan söylüyor, Dördüncüde:
— Allah şahittir ki o beni asla fuhuş yaparken görmedi, yalan söylüyor, Beşincide:
Eğer 'Uveymir doğru ise Allah'ın gazabı Havle'nin üzerine olsun, demiş. Bunun üzerine Allah'ın Elçisi onları ayırmıştır[5798]
İkinci bir rivayete göre ŞerîkM, karısının üstünde gören, 'Âsım'in kendisidir. Üçüncü bir rivayette ise karısını, yabancı bir erkekle uygunsuz durumda gören, Hilâl ibn Ümeyye'dir.
Hilâl durumu, Peygamber (s.a.v.)e anlatır. Hz. Peygamber, karısını suçlayan HilâPe, dört şahit getirmediği takdirde sırtına sopayı yiyeceğini söyler. O sırada Cebrail bu âyetleri indirir. Peygamber (s.a.v.) kadını çağırtır, Hilâl doğru söylediğine şahitlik eder. Peygamber (s.a.v.):
— İkinizden biriniz yalan söylüyorsunuz, tevbe edeniniz var mı? diye sorar.

[5798] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/165; el-Fethu'r-Rabbânî: 17/27-28

Sonra kadın, doğru söylediğine dört defa şahitlik eder. Beşincide kendi sini durdururlar. Bunun uhrevî sorumluluğunu hatırlatırlar. Biraz duraklayı geriye dönen kadının sözünden döneceği sanılır. Sonra: "Kavmimi rezil etmeyeyim" düşüncesiyle şahitliğine devam eder. Hz. Peygamber, kadınla erkeği ayırır.
Hz. Peygamber çocuğu kadına vermiş ve yalnız annesine nisbet edilmesini, fakat kadının ve çocuğun suçlanmamasını buyurmuş. Sonradan bu çocuk Mısır valisi olmuştur. Kendisi annesinin ismiyle çağırılırdı.
Rivayetlerde: Hz. Peygamber, kadım ayırdıktan sonra "Bakınız doğuracağı çocuk kirpikleri siyah, kalçaları iri, bacakları kaim ise kadının dostu Şe-rîk ibn Sehmâ'dandır" demiş. Gerçekten çocuk o vasıfta doğmuş. Peygamber: "Eğer Allah'ın kitabında bunun hükmü geçmiş olmasaydı, ben o kadına yapacağımı bilirdim" demiştir[5799].
Bu rivayetlerden kadının gebe olduğu anlaşılıyor. Eğer kadın gebe olup kocası, çocuğun kendisine âidolmadığını iddia ediyorsa, kadın şahitlik ederken çocuğun kocasına âidolduğunu söyler. Bu işlemden sonra karı koca birbirinden ayrılır. Fakat çocuk kocaya değil, annesine nisbet edilir. Ama arada şüphe bulunduğundan zina çocuğu sayılmaz. Çocuk annesine, annesi de ona varis olur [5800].

11- O yalan haberi getirenler, içinizden bir topluluktur. Siz onu sizin için bir şer sanmayın. Bilâkis o sizin için bir hayırdır. Onlardan her kişi işlediği günâhın cezasını görecektir. Onlardan o (yala)///// en büyüğünü idare edene de büyük bir azap vardır. 12- Onu işittiğiniz zaman inanan erkek ve kadınların, kendiliklerinden güzel zanda bulunup: "Bu, apaçık bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi? 13- Ona dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki şahitleri getirmediler, öyleyse onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir. 14- Eğer size dünyâda ve âhirette Allah 'in lûtfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız yaygarada size mutlaka büyük bir azap dokunurdu. 15- Çünkü siz onu dillerinizle alıveri-yorsunuz ve hakkında hiç bilginiz olmayan birşeyi, hemen ağızlarınızla söylüyorsunuz ve onu önemsiz bir iş sanıyorsunuz. Oysa o yaptığınız, Allah yanında büyük(b\r günah)///: 16- Onu işittiğiniz zaman: "Bunu konuşmamız bize yakışmaz, hâşâ, bu büyük bir iftiradır'* demeniz gerekmez miydi? 17- Allah size öğüt veriyor ki eğer inananlar iseniz böyle bir şeye bir daha asla dönmeyesiniz. 18- Allah size âyetleri açıklıyor, Allah bilendir, hikmet sahibidir. 19- İnananlar içinde edepsizliğin yayılmasını isteyenler için dünyâda da, âhirette de acı bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. 20- Eğer size Allah'ın lûtfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (bu iftiranızdan dolayı büyük bir azaba uğrardınız)/

Tefsîr:

11-12 nci âyetlerde bir topluluğun attığı iftiranın, gerçekte müslümanla-rın hakkında hayırlı olduğu, herkesin günâhını çekeceği, gururunun ardına düşüp bu iftirayı körükleyen kişinin ise büyük bir azaba uğrayacağı bildiriliyor. Bu iftirayı duyan mü'minlerin, bunun iftira olduğunu söylemeleri gerekirdi.
13-15 nci âyetlerde dört şahit getirmeden bu suçlamayı yapanların, Allah katında yalancı oldukları, Allah mü'minlere acımasa, içine daldıkları bu sözden dolayı başlarına büyük bir azabın geleceği, zira bilmeden kulaktan duydukları sözlere dayanarak bunu söyledikleri, başkasının namusuyla oynamayı önemsiz bir şey sandıkları, oysa bunun vebalinin çok büyük olduğu belirtiliyor.
16-18 nci âyetlerde de bunu duyanların: "Böyle bir sözü konuşmamalıyız, bu büyük bir iftiradır" demelerinin ve bir daha böyle bir şey yapmamalarının gerektiği, her şeyi bilen, hikmet sahibi Allah'ın, âyetlerini böyle açıkladığı bildiriliyor.
19-20 nci âyetlerde de kötü haberler yaymak isteyenlerin, dünyâda da, âhirette de acı azaba uğrayacakları duyuruluyor ve şefkatli, merhametli Allah'ın Iûtuf ve keremi sayesinde mü'minlerin büyük bir belâdan korundukları vurgulanıyor.
î/k: Açık yalan, iftira demektir. Bu âyetler, Hz. Âişe'ye atılmış olan iftira olayına işaret etmekte ve bu olayı kınamaktadır. Olayı Hz. Âişe şöyle anlatmıştır:
Peygamber (s.a.v.) sefere çıkacağı zaman hanımlarının arasında kur'a çeker, kur'a kime isabet ederse onu beraberinde götürürdü. Gazalarından birinde (Mustalik Oğulları Gazası veya ondan önceki bir gaza) yine aramızda kur'a çekti. Kur'ada benim adım çıktı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile ben gittim. Bu olay, örtünme âyeti indikten sonra idi. Ben hayvan üzerindeki hevdec içinde taşınır ve yine hevdec içinde hayvandan indirilirdim. Nihayet Allah'ın Elçisi, savaşı bitirip geri döndü. Medine'ye yaklaşmıştık, bir gece yola devam etmeyi emretti. Yürüme emrini verdikleri zaman ben kalktım, doğal ihtiyacım için ordunun ilerisinde bir yere gittim. İşimi bitirip eşyamın yanına geldiğimde Ezfâr taşlarından yapılmış kıymetli gerdanlığımın kopup düştüğünü fark ettim. Gerdanlığı aramağa koyuldum, bu yüzden geciktim. Beni taşıyanlar gelmişler, benim hevdec içinde bulunduğumu sanarak hevdeci kaldırıp deveye yüklemişler. O sırada kadınlar hafif olurdu, fazla et bağlamazlardı. Çünkü pek az yemek yerlerdi. Bundan dolayı hevdeci kaldıranlar, hafifliğini, benim içinde olmadığımı fark edememişler. O zaman ben henüz çocuk yaşında bir kız idim, deveyi sürüp götürmüşler.
Ordu hareket ettikten sonra gerdanlığımı buldum. Ordugâha geldim ki orada ne çağıran var, ne cevap veren, hiç kimse kalmamış. Olduğum yerde durdum. Onlar beni bulmayınca geri dönerler, diye döşündüm. Yerimde otu-

[5799] el-Fethû'r-Rabbânî: 17/28. İbn Kesîr, Tefsîr: 3/267. Buhârî, Tfefsîr, Sûre: 24, Talâk: 30.
[5800] el-Fethu'r-Rabbânî: 17/28;et-Tefsîru'l-hadî§: 10/24.

rurken uyku bastı, uyudum.
Safvân ibn el-Mu'attıl es-Sulemî ez-Zekvânî, ordunun artçısı idi. (Müslim'deki ifadeye göre çok uykucu bir adam olduğu için hep geri kalırdı). O da orada kalmış. Uyuyan bir insan karartısı görmüş. Yanıma geldi, görür görmez beni tanıdı. Örtünmeden önce beni görürdü. Beni tanıyınca: "înnâ lil-lâh ve innâ ileyhi râci'ûn" demesinden başka bir söz duymadım ondan. Devesini çökertti, ayağını devenin dizine koyarak beni bindirdi. Deveyi sürerek geldik, tam öğle sıcağında mola verildiği sırada orduya yetiştik. îşte o zaman benim yüzümden helak olan olmuş (dedikoduya başlamışlar).
İftirayı yürütenlerden biri, Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl idi. Medine'ye geldik, ben bir ay hasta oldum. İftiracıların sözleri, halk arasında yayılmış, herkes bu meseleyi konuşuyormuş ama benim hiç haberim yok. Ancak daha önce hastalandığım zaman gördüğüm şefkati bu sefer Allah'ın Elçisinden gör-meyişim, beni kuşkulandırıyor, acımı daha da artırıyordu. Yalnız eve geliyor, selâm veriyor, "Bu nasıl?" deyip dönüyordu. Benim, olanlardan haberim yoktu.
İyileşmeğe başladıktan sonra dışarı çıktım. Mistah'ın annesi de benimle beraber çıktı. Menâsı'a doğru gittik. Sadece geceden geceye tuvalet için çıkardık. Henüz evlerimizin yanına tuvalet yapılmazdan öne oraya giderdik. Biz de eski Araplar gibi tuvalet için şehir dışına çıkardık. Evlerimizin yanına tuvalet yapmaktan rahatsız olurduk. Ben ve Mistah ibn Usâse'nin annesi, beraberce gittik. Bu kadın 'Abdi Menâf oğlu Ebî Ruhm'un kızı idi. Bunun annesi, Ebubekir es-Sıddîk'in teyzesi olur. Ben ve o, işimizi bitirip eve doğru yöneldiğimiz sırada Mistah'ın annesinin örtü içinde ayağı kaydı.
— Mistah kahrolsun, dedi.
— Ne kötü şey söyledin, Bedir'de bulunmuş bir adama küfür mü ediyorsun? dedim.
— Sen onun ne dediğini duymadın mı? dedi.
— Ne demiş? dedim.
İftiracıların sözlerini anlattı. Hastalığım arttı, evime döndüm. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) eve geldi, yine:
— O nasıl? dedi.
— Bana izin verir misin, babama gitmek istiyorum, dedim.
Bu haberi onlardan iyice öğrenmek istiyordum. Allah'ın Elçisi bana izin verdi, babamlara geldim. Anneme dedim ki:
— Anneciğim, bu insanlar ne söylüyorlar?
— Kızım, dedi, hangi kadın güzel olur, kocası onu severse ortaklan onun hakkında çok dedikodu çıkarırlar.
— Subhânellâh, demek insanlar böyle söylemiş ha! dedim. O gece sabaha kadar ağladım, gözümün yaşı hiç durmadı, gözüme uyku girmedi. Ağlaya ağlaya sabahı ettim.
Kendisine vahiy gecikince Allah'ın Elçisi (s.a.v.), ailesini boşayıp boşamama konusunu 'Alî ibn Ebî Tâlib ve Üsâme ibn Zeyd(Allah ikisinden de razı olsun)a danıştı. Üsâme, Peygamber ailesinin suçsuzluğunu, onlara karşı sevgi ve saygı gerektiğini söyledi:
— Ya Resûlâllah, senin ailen hakkında sadece hayır biliyoruz, dedi. Fakat Alî:
— Ya Resulâllâh, dedi, Allah senin yolunu daraltmamıştır. Ondan başka kadınlar çoktur. Hangi kızı istersen sana gelir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Berbere'yi çağırdı:
— Ey Berbere, dedi, seni kuşkulandıran bir şey gördün mü? Berbere:
— Hayır, dedi, seni gerçek olarak gönderen (Allah) hakkı için onu kınayabileceğim hiçbir şey görmedim. Bütün bildiğim: O küçük bir kızdır. Ailesi hamur yaparken o uyur. Evdeki koyun gelir, hamuru yer. (Kendisine teslim edilen hamuru koruyamayacak kadar küçüktür).
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) kalktı, minbere çıktı, Abdullah ibn Übeyy ibn Se-lûTden, özür dilemesini isteyerek şöyle dedi:
— Ey müslümanlar topluluğu, ailem hakkında beni inciten bir adama karşı kim beni destekler? Vallahi ben ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bir adamı söylediler ki onun da iyilikten başka bir şeyini bilmiyorum. O, ailemin yanına sadece benimle beraber gelirdi.
Sa'd ibn Mu'âz kalktı:
— Yâ Resûlâllâh, dedi, ben seni desteklerim, eğer o adam Evs'ten ise boynunu vururum. Kardeşlerimiz Hazrec'den ise bize emredersen derhal buyruğunu yerine getiririz.
Aslında sâlih bir adam olan Sa'd ibn Ubâde, Sa'd'ın sözlerinden ötürü hamiyete kapılarak kalktı, Sa'd'e:
— Yalan söyledin, Allah hakkı için onu öldüremezsin, buna gücün de yetmez, dedi.
Üseyd ibn Hudayr Sa'd ibn 'Ubâde'ye:
— Sen yalan söyledin, vallahi onu öldürürüz. Sen bir münafıksın, münafıkları savunuyorsun, dedi.
Evs ve Hazrec kabileleri birbirine kızıştılar, vuruşmağa yeltendiler. Minberde bulunan Allah'ın Elçisi, onları yatıştırmağa devam etti, sonunda sustular, o da sustu.
O gün ağladım, göz yaşım durmadı. Gözüme uyku girmedi. Annem babam yanıma geldiler. İki gece bir gün ağladım. Onlar da ağlamanın yüreğimi ferahlatacağını sanıyorlardı. Onlar yanımda oturduktan, benim de ağlamam devam ettiği sırada ensârlı bir kadın, yanıma girmek için müsaade istedi. İzin verdim, oturdu. Benimle beraber ağlamaya başladı, lam bu sırada Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bize geldi, selâm verdi, oturdu. O dedikodu çıkalı

d an beri hiç yanıma oturmamıştı. Aradan bir ay geçtiği halde benim hakkımda bir vahiy de gelmemişti. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) otururken şehâdet getirdi, sonra şöyle dedi:
— Ey Âişe, senin şöyle şöyle yaptığın bana söylendi. Eğer sen suçsuz isen, Allah senin suçsuzluğunu ortaya çıkaracaktır. Ama eğer bir günâha yeltendi isen, Allah'tan mağfiret dile, O'na tevbe et, çünkü kul günâhını itiraf edip Allah'a tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul buyurur, dedi.
Allah'm Elçisi sözlerini tamamlayınca gözümün yaşı kesildi. Bir tek damla dahi düşmedi. Babama:
— Allah'ın Elçisinin söylediklerine cevap ver, dedim.
— Vallahi Allah'ın Elçisine ne diyeceğimi bilmiyorum, dedi. Anneme:
— Allah'ın Elçisinin söylediklerine cevap ver, dedim.
— Allah'ın Elçisine ne diyeceğimi bilmiyorum, dedi.
Ben henüz Kur'ân'dan çok şey okuyamayan küçük bir kızdım.
— Vallahi, dedim, anladım ki sizin duyduğunuz bu söz, kalelerinizde yer etmiş, bunun doğruluğuna inanmışsınız. Şimdi ben size "Suçsuzum" desem -ki Allah suçsuz olduğumu biliyor- benim sözümü kabul etmezsiniz. Şayet Allah'ın, uzak olduğumu bildiği bir işi yaptığımı söylesem, o zaman beni doğrularsınız. Vallahi Yusuf'un babasının dediği gibi: "Artık bana güzel sabretmek düşer. Dediğinize dayanmak için ancak Allah'tan yardım istenir"[5801] demekten başka söyleyecek bir söz bulamıyorum.
Sonra duvara doğru döndüm, yatağımın üstünde yan üzeri yattım. Ben suçsuz olduğumu biliyordum ama doğrusu, Allah'ın benim hakkımda bir şey indireceğini sanmıyordum. Ben kendimin, Allah'ın, hakkımda, okunan bir âyet indirecek düzeyde olmadığımı düşünüyordum. Allah'ın Elçisi belki bir ru'yâ görür de Allah, o ru'yâ ile benim suçsuzluğumu bildirir ümidinde idim.
Vallahi Allah'ın Elçisi (s.a.v.) yerinden ayrılmadan ve ev halkından hiç kimse dışarı çıkmadan ona vahiy indirildi. Vahiy esnasında kendisini kaplayan sıkıntı onu kapladı. İndirilen sözün ağırlığından dolayı kış gününde kendisinden inci gibi terler akmağa başladı. O durum kendisinden açıldığı zaman Allah'ın Elçisi gülüyordu, söylediği ilk söz şu oldu:
— Âişe, yüce Allah seni berâet ettirdi. Annem:
— Kalk onun yanına git, dedi.
— Vallahi kalkıp yanına gitmem. Allah'tan başka kimseye hamdetmem, dedim.
Yüce Allah: den itibaren on âyet indirdi. Allah suçsuzluğum hakkında bunları indirince Ebubekr es-Sıddîk (Allah ondan razı olsun):
— Vallahi Âişe'ye söylediği sözden dolayı bundan sonra Mistah'a hiçbir şey vermeyeceğim, dedi.
Ebubekir, akrabası (teyzesi oğlu) olup fakirliğinden dolayı Mistah'ın geçimini sağlardı. Yüce Allah: "Sizden fazilet ve servet sahibi kimseler, yakınlığı bulunanlara, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere bir şey vermemeğe yemin etmesinler, affetsinler, geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah bağışlayan, esirgeyendir" mealindeki 22 nci âyeti indirince:
— Evet vallahi ben Allah'ın beni bağışlamasını dilerim diyen Ebubekir, eskiden olduğu gibi yine Mistah'ın geçimini sağlamağa devam etti. "Vallahi onun geçimini hiç kesmem" dedi.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Zeyneb binti Cahş'a benim hakkımda sormuş:
— Zeyneb, ne bildin, yahut ne gördün? demiş. Zeyneb:
— Yâ Resûlâllâh, ben kulağımı, gözümü korurum, hayırdan başka bir şey bilmiyorum, demiş.
Peygamber(s.a.v.)in eşleri arasında benimle rekabet eden yalnız o idi. (Buna rağmen bu konuyu istismar etmedi). Allah onu takva ile korudu. Fakat kız-kardeşi Hamne, kızkardeşi lehine uğraşır, iftiracıların sözlerini söylerdi. O da kendilerini mahveden iftiracılardan olmuştu [5802].
Benim suçsuzluğumu bildiren âyetler indikten sonra Allah'ın Elçisi (s.a.v.) minbere çıktı, bunu anlattı ve Kur'ân'ı okudu. İki erkekle bir kadının cezalandırılmasını emretti. Bunlara had vuruldu[5803].
Had vurulan erkekler: Hassan ibn Sabit, Mistah ibn Usâse, kadın da Hamne bint Cahş'tır[5804]. Olayı önce bunlar yaymışlardı. Oysa hadisin içinde bu işi plânlayanın, 'Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl olduğu belirtiliyor. Buna rağmen burada ona had vurulduğundan söz edilmiyor. Fakat Râzî'nin kaydettiği benzeri bir haberde 'Abdullah ibn Übeyy'e de had vurulduğu anlatılır . Ancak bu çok zayıf bir ihtimaldir.
Tefsirlerde olayı plânlayanın ve insanların kafasına sokanın 'Abdullah ibn Übeyy olduğu: "Onlardan yalanın en büyüğünü idare edene de büyük bir azâb vardır" cümlesiyle de onun kasdedildiği anlatılır. Buna rağmen ötekiler cezalandırıldığı halde bunun cezalandırılmaması gariptir. Ya bu adam gizlice bu işi başkalarının kafasına sokup kendisi arka plânda kalmış, kimsenin yanında bir şey söylememiş, iftirası şahitle sabit olmadığı için kendisine had vurulmamıştır, -ki Müslim'in ifadesinden bu anlaşılıyor -, yahut lider olduğu için ona had vurulması, bir karışıklığa, toplumun birbirine düşmesine sebebolacağından cezalandırılması uygun görülmemiştir. Yeni kurulmakta olan İslâm toplumunun genel menfaati bunu gerektirmiştir. Gerçeği Allah bilir.

[5801] Yusuf Sûresi: 18.
[5802] Buhârî, Şehâdât: 15, Tbfsîr, Sûre: 12, 24; Meğâzî: 34; Eymân: 13/18; İ'tisâm: 28; Tevhîd: 35, 52; Müslim, Tfevbe: 56; İbn Hanbel, Musned: 6/194-195, 197; et-Tâc: 4/192.
[5803] Tirmizî, Tefsir, Sûre: 24; Ebû Dâvûd, Hudûd: 34; İbn Hanbel, Musned: 6/30, 35
[5804] Taberî, Râzî; et-Tâc şerhi: Ğâyetu'l-me'mûl: 4/192

Bu suçlamanın, tamamen bir iftira olduğu açıktır. Hz. Âişe gibi henüz kendini bilme çağında dahi olmayan ondört onbeş yaşındaki bir kızın, geceleyin düşürdüğü gerdanlığı aramağa gidip gecikmesi, ordunun yürümesi, cılız bünyesinden dolayı hevdec içinde olup olmadığının fark edilmemesi ve geride kalan bir adamın onu görüp orduya yetiştirmesi gayet normaldir.
Hz. Âişe, Peyğamber'in eşidir. Allah'a, Peyğamber'e inanmış hangi insan Peygamberine hiyanet eder? Hele bu insan, Peyğamber'in zevcesi, Peygamber ailesinden sonra İslâm dininin girdiği evlerin ikincisi olan Ebubekir'in evinde yetişmiş bir kızsa bu kötülüğü yapar mı? Eğer kötü niyeti olsa, geride kalınca kendisinin dedikodu konusu yapılacağını düşünür, hâşâ başka fırsatlar arardı. Niçin herkesin farkında olacağı bir şekilde, böyle bir işe teşebbüs etsin? Peyğamber'in uğrunda her zaman canını feda etmeğe hazır bir müslü-man, onun namusuna hor bakabilir mi? Bunu bir sahâbî değil, kalbinde en ufak Allah ve Peygamber inancı olan hiçbir insan yapmaz. Bırakın peygamberi, samimi asker dahî ordu kumandanının karısına hain gözle bakmağa cesaret edemez. Bu zat, sonradan Allah yolunda şehid olmuştur.
Kaldı ki Âişe de, Safvân da Hz. Peyğamber'e vahiy geldiğini, suçlarının ergeç ortaya çıkacağını bilirlerdi. Bu, Hz. Peyğamber(s.a.v.)e itaati bir türlü içine sindiremeyen, hele Mustalik Oğulları Gazası sırasında da söylediği bir söz yüzünden kendi adamları içinde dahi İtibarını yitiren 'Abdullah ibn Übeyy ibn SelûTün, Peyğamber'den Öc almak için 'Âişe'nin bu çocukluk hareketinden yararlanarak plânlayıp gizlice zihinlere soktuğu ve birtakım maşaları va-sıtasiyle ortalığa yaydığı bir iftiradan başka bir şey değildir.
Bu âyetler, mü'minlerin böyle asılsız dedikodulardan sakınmalarını, asılsız şeylerle kimsenin namusunu lekelememelerini, namus lekelemenin, Allah katında büyük bir suç olduğunu bildirmektedir. İyice emin olmadığı bir şey hakkında hele böyle önemli konular üzerinde konuşmak bir mü'mine yakışmaz.
19 ncu âyette bu fuhşu, yani Âişe'ye atılan iftirayı toplum içinde yayanlara dünyâ ve âhirette azabedileceği belirtiliyor. Dünyadaki azâb bunlara vurulan dayak cezası, âhiretteki azap da cehennem ateşi diye tefsir edilir. Maa-mâfîh âyet geneldir. Âyetten başkasına iftira edenlerin, dünyâda başlarına belâ geleceği, âhirette de azaba uğrayacakları anlaşılır.
Burada Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin tutumu cidden örnek bir davranıştır. Karısı ona:
— İnsanların Âişe hakkında söylediklerini duymadın mı? deyince Ebû Eyyûb:
— Evet, o yalanı duydum. Peki, ey Ümmü Eyyûb, sen bu işi yapar mısın? diye sormuş. O:
— Hayır, deyince:
— Öyle ise vallahi Âişe senden hayırlıdır, demiştir[5805].
Hz. Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Jîen on özellikle Peyğam-ber(s.a.v.)in diğer hanımlarından üstün kılındım: Peygamber (s.a.v.) yalnız beni kız olarak almıştır. Annem babam hicret etmişlerdir. Cebrâîl Aley-hisselâm, Hurayredeı benim şeklimde Peygamber (s.a.v.)e gelerek benimle evlenmesini ona emretmiştir. Ben onunla beraber aynı kabda yıkanırdım. İkimiz aynı yorgan altında iken Cebrail ona vahiy indirdi. Benimle Şevval ayında nikahlandı ve yine o ayda zifaf oldu. Benim Şehrim ile nah-rim[5806] arasında (bağrımda) vefat etti. Allah gökten benim suçsuz olduğuma dair vahiy indirdi. Peygamber (s.a.v.) benim odama defnedildi. Bu hu-suslarda diğer hanımlarının hiçbiri bana eşit değildir'*[5807].

21- Ey inananlar, şeytânın adımlarını izlemeyin. Kim şeytânın adımlarını izlerse bilsin ki şeytân, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Eğer size Allah'ın lûtfu ve rahmeti olmasaydı, hiçbirinizi asla temizlemezdi. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitendir, bilendir. 22- Sizden fazilet ve servet sahibi kimseler, yakınlığı bulunanlara, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere bir şey vermemeğe yemin etmesinler; affetsinler, hoşgörsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

Tefsîr:

21 nci âyet, mü'minlere şeytana uymamalarını; şeytanın, kendisine uyanları, kirli, pis işlere iteceğini bildiriyor. Allah, lûtfu ve rahmetiyle kullarından dilediğini kötü ahlâk kirlerinden temizler. Eğer o, mü'min kullarına acı-masaydı, hiç kimseyi bu kirlerden temizlemezdi. O, kullarının sözlerini işitir, hallerini görür.
22 nci âyette hali vakti yerinde olup sadaka ve ihsanda bulunabilen kulların, yakınlarına, yoksullara, hicret edenlere, Allah yolunda yardım etmemek için and içmemeleri, hoşgörülü olup kusur edenleri bağışlamaları buyurulmaktadır.
Yemîn anlamındaki kökünden gelen kelimesi yemin eder, demektir. iyilik etmemeğe yemin etmesin, demektir. Fakat Ebu Müslim Isfahânî'ye göre bu fi'lin aslı dir. Cezm dolayısıyla sonundaki yâ düşmüştür. aynı anlama gelir. fakirlere iyilikten geri kalmasın demektir [5808]. Fakat bu âyet, tıpkı Yeminlerinizi, iyilik etmenize engel

[5805] Fethu'l-Bârî: 8/470
[5806] Sehr akciğer, kalb, karaciğer; nehr t/1) ise boğaz çukuru demektir. Hz. 'Âişe bu sözüyle Peyğamber'in, başını kendisinin göğsüne yaslamış olarak vefat ettiğini anlatmaktadır: Lİsânu'lrArab.
[5807] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/192.
[5808] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/187

yapmayın" [5809] âyetine benzediğinden çoğunluğun tefsiri daha uygundur.
Bu âyetin, Mistah'ın geçimini sağlayan, fakat Âişe'ye iftira atanlardan olduğu için bir daha ona yardım etmeyeceğine yemin eden Hz. Ebubekir hakkında inmiş olduğunu biraz önce söylemiştik. Bu âyet, indikten sonra, Hz. Ebubekir: "Evet Rabbimiz, vallahi, biz senin bizi bağışlamanı dileriz!" deyip, evinde büyüttüğü yetim Mistah'a yapmakta olduğu yardımı sürdürmüştür
Âyetin sözgeliminden, kendisine had vurulmuş olan Mistah'ın yaptığına pişman olduğu anlaşılmaktadır. Yaptığına pişmanlık duyan affedilir. Âyet, genel olarak bütün mü'minlere hoşgörüyü, vaktinde yapılmış bir hatâ yüzünden sürekli kin tutmamayı öğütlemektedir.

23- O namuslu, bir şeyden habersiz, inanmış kadınlara zina iftira edenler, dünyâda da, âhirette de lanetlenmişlerdir. Onlar için büyük bir azâb vardır. 24- O gün ki dilleri, elleri ve ayakları yaptıklarına şahitlik edecektir. 25- O gün Allah, onlara hak ettikleri cezalarını tam verir ve onlar da bilirler ki Allah, ap açık Haktır.

Tefsîr:

23-25 ncİ âyetler de öncekiler gibi ifk olayını takiben gelmiştir ve onunla ilgilidir. Bir şeyden habersiz, namuslu kadınlara iftira edenlerin dünyâda da, âhirette de lanetleneceklerini ve büyük bir azaba uğrayacaklarını bildirmektedir. Bu büyük azabın, âhiret azabı olacağı, 23-24 ncü âyetlerden anlaşılmaktadır. O gün insanların dilleri, elleri ve ayakları (yani işi yapan organları) aleyhlerine tanıklık edip yaptıklarını söyler. Allah'ın herkese hak ettiği cezayı tam vereceği o günde insanlar, tek gerçek Tanrının Allah olduğunu anlarlar.
Burada Hz. Âişe'nin suçsuzluğu bir kez daha vurgulanmış, namuslu kadınlara iftare edenler de şiddetle uyarılmışlardır. Bu âyetlerde namuslu kadınlara iftira edenler için üç ceza belirleniyor:
1. Dünyâda ve âhirette lanetlenmek,
2. Organlarının kendi aleyhlerine tanıklık etmesi,
3. Âhirette Allah'ın tam cezasına çarpılmak [5810].
Hz. Peygamber(s.a.v.)in şöyle dediği rivayet edilir:
"Şu yedi helak edici şeyden sakının. Onlar nelerdir yâ Resûlâllah, denildi. Buyurdu ki: Allah'a ortak koşmak, büyü yapmak, Allah'ın haram kıldığı canı öldürmek, -ancak haklı bir nedenle öldürülürse başka- ribâ yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, bir şeyden habersiz mü'min kadınlara iftira etmek"[5811].

26- Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler, kötü kadınlara; iyi kadınlar, iyi erkeklere; iyi erkekler de iyi kadınlara mahsustur. Bunlar, onların söyledikleri çirkin şeylerden uzaktırlar. Bunlara (Allah tarafından) bağışlama ve cömertçe bir rızık vardır.

Tefsir:

26- Ifk olayıyla ilgili olan bu âyet de habîş kadın ve erkeklerin, birbirlerine; temiz kadın ve erkeklerin de birbirlerine ilgi duyacaklarını bildiriyor. Herkes kendi tinet ve ahlâkına uygun olanı sever ve onunla beraber yaşar. O temiz insanlar, kötü niyetli kişilerin söyledikleri çirkin sözlerden uzaktırlar. Masum, temiz olan Peygamberin eşi de temiz olur. Eğer o temiz olmasaydı, Allah onu Peygamberine eş olarak seçmezdi. Temizliğinden, iffetinden, maddî ve ma'nevî güzelliğinden dolayı Allah onu Elçisine eş yapmıştır. Onun şanı elbette öyle pis dedikodulardan yücedir.
Bu âyette iki ihtimâl vardır. Nehhâs'ın tercih ettiği ihtimâle göre: el-habisât, zina eden kötü kadınlar; et-tayyibât da namuslu kadınlardır. Buna göre âyette zina eden kadınların, zina eden erkeklerle birleşecekleri, onlara ilgi duyacakları; onların, temiz, namuslu erkeklerle ilişkileri olmayacağı; iffetli, temiz kadınların da kendileri gibi iffetli erkeklerle evlenecekleri, onların, iffetsiz, zina eden erkeklere ilgi duymayacakları bildirilmektedir. Bu âyet: "Zina eden kadın, ancak zina eden veya ortak koşan erkekle evlenir" meâ-Ijndeki 3 ncü âyetin anlamını ifâde etmekte ve onu pekiştirmektedir. Yani âyette, iffetli peygamberin namuslu karısına zina suçu atılamayacağı vurgulanmaktadır.
İkinci ihtimâle göre el-habtsât kötü sözler, et-tayyibât da iyi sözler demektir. Âyette: "Kötü sözler kötü erkeklere aittir. Kötü erkekler, kötü sözleri söylerler. Güzel sözler de iyi erkeklere aittir. îyi insanlara güzel sözler yakışır. Onlar, iftiracıların söyledikleri çirkin sözlerden uzaktırlar" buyurulmaktadır[5812].

27- Ey inananlar, kendi eylerinizden başka evlere, izin alıp halkına selâm vermeden girmeyin. Herhalde bunun, sizin için daha iyi olduğunu düşünüp anlarsınız. 28- Eğer oralarda kimseyi bulamazsanız, sizeizin verilinceye kadar oralara girmeyin. Veeğersize: "Dönün" denirse dönün. Bu, sizin için daha temizdir. Allah, yaptıklarınızı

[5809] Bakara Sûresi: 224
[5810] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/194
[5811] Buhârî, Vasâyâ: 23, Tıbb: 48; Hudûd: 44; Müslim, îymân: 144, Vasâyâ: 10; Nesâ'î, Vasâyâ: 12
[5812] Kurtubî, el-Câmî1; 12/211

bilendir. 29- Oturulmayan ve içinde eşyanız bulunan evlere (izinsiz) girmenizden dolayı size bir günâh yoktur. Allah, açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir.

Tefsir:

27-29 ncu âyetlerde getirilen hükümler şunlardır:
1) İzin almadan başkasının evine girmeyiniz, girerken selâm veriniz.
2) Evde kimse yok ise, yahut girmenize müsaade edilmiyorsa geri dönünüz.
3) Eşyanızın bulunduğu, içinde kimsenin oturmadığı eve girmenizde bir sakınca yoktur.
27 nci âyette kökünden gelen kelimesi, izin alınız demektir. îbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu kelime aslında şeklinde idi, yazıcı hatâ ile yazmıştır. Übeyy ibn Kâ'b ise şeklinde okumuştur[5813].
Bu âyetlerin iniş sebebi olarak birkaç rivayet varsa da bunların en makulü, Taberî'nin, 'Adiy ibn Sabit yoluyla gelen şu rivayetidir:
Bir ensâr kadını: "Yâ Resulâllâh, demiş, bazan evde öyle bir halde bulunuyorum ki beni ne babamın ne de çocuğumun görmesini istemiyorum. Fakat bakıyorum ki ben o halde iken ailemden bir erkek yanıma gelmiş oluyor." Birinci âyet bu münasebetle inmiştir.
Âyetler, birinin evine izinsiz girmeyi yasakladığına göre demek ki Araplar böyle şeylere önem vermiyor, hiç haber vermeden şunun bunun evine girip çıkıyor, ev sahibini de rahatsız ediyorlardı. Aynı şeyi Hz. Peyğamber'e de yapıyorlardı: "Ey inananlar, Peyğamber'in evlerine girmeyin. Ancak yemek için girmenize izin verildiği zaman girin ama (girip de) yemeğin pişmesini beklemeyin. Yemeğe davet edildiğiniz zaman girin, yemeği yeyince dağdın, söze dalmayın. Çünkü bu (hareketiniz) Peyğamber'i incitiyor, fakat o (size bunu söylemekten) utanıyor.."[5814] âyeti bunu ifade etmektedir.
'Amr ibn Abdullah ibn Safvân'ın anlattığına göre Kelede İbn Hanbel[5815] hiç selâm vermeden, izin almadan Hz. Peyğamber'in yanına girmiş. Peygamber (s.a.v.) dönmesini ve: "Esselâmu 'aleykum, gireyim mi?" diye izin almasını emretmiştir[5816]. Buna dair rivayetler çoktur. İşte Kur'ân, bu tür olaylar üzerine inen bu âyetlerinde her zaman ve her yerde geçerli olacak görgü kuralları getirmiştir.
İnsanın, gittiği ev halkından üç defa izin istemesi, yani üç defa kapıyı çalması, kapıyı çalarken tam kapının karşısında değil, kapı açıldığı zaman içerisi görünmeyecek biçimde kenarda durması sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Birinin kapısına geldiği zaman kapının karşısında değil, sağında veya solunda dururdu"[5817].
Bunun sebebi, kapı açılır açılmaz içerisinin görülmemesidir. Hz. Enes, Peyğamber'in: "Biriniz üç defa izin isteyip de kendisine izin verilmezse dönsün" buyurduğunu rivayet etmiştir [5818].
Ebu Sa'îd el-Hudrî şöyle demiş: "Bir gün ensârlılarla beraber oturuyordum. Ebû Musa, korku içinde geldi. Neden korktuğunu sorduk:
— Ömer, kendisinin yanına gitmemi emretti. Gittim, yanına girmek için üç defa izin istedim. İzin verilmedi. Ben de döndüm. Sonra:
— Neden bana gelmedin? dedi.
— Sana geldim, üç defa izin istedim, izin verilmedi. Peygamber Aleyhis-selâm: "Biriniz üç defa izin ister de, kendisine izin verilmezse geri dönsün" buyurmuştu, dedim.
— Bu söylediğinin doğru olduğuna ya kanıt getirirsin, yahut seni cezalandırırım, dedi.
Babam, "Cemâatin en küçüğü seninle gelsin, şahitlik etsin" dedi. Ebû Saîd kalkıp bu sözü, Peyğamber'in söylediğine şahitlik etti. Bir rivayete göre Ömer Ebû Musa'ya: "Ben seni suçlamadım, fakat insanların rastgele Pey-ğamber'e sözler uydurmasından (Peygamber şöyle dedi, böyle dedi demelerinden) korktuğum için böyle yaptım, dedi" [5819].
İzin almak, sadece başkasının evine girmeğe mahsus değildir. Kişinin annesinin, babasının, mahremlerinin özel odalarına girmek için de kapıyı çalıp izin alması gerekir.
Bir adam Hz. Peyğamber'e: "Annemin yanına girmek için de izin isteyeyim mi?" diye sormuş, Hz. Peygamber: "Evet" demiş. Adam: "Ama ben evde onunla beraber kalıyorum" demiş. Peygamber: "Onu çıplak görmek ister misin?" demiş. Adam: "Hayır" deyince, Peygamber: "Öyle ise yanına girmek için izin al" demiştir[5820].
'Atâ ibn Ebî Rabâh, kendi yanında bulunan yetim kız kardeşlerinin yanma girerken de izin almak gerekip gerekmediğini sormuş, İbn Abbâs: "Onları çıplak görmek istemiyorsan izin al" demiştir[5821].

[5813] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/196
[5814] Ahzâb Sûresi: 53.
[5815] Safvân ibn Ümeyye'nin ana bir kardeşidir, sahâbîdir
[5816] el-Fethu'r-Rabbânî: 17/344
[5817] Ebû Dâvûd, Edeb: 128
[5818] Buhârî, İsti'zân: 13; Müslim, Âdâb: 32, 34, 35, 37; Ebû Dâvûd, Edeb: 127, 130; Tirmizî, İsti'zân: 3; İbn Mâce, Edeb: 17; Dârimî, İsti'zân: 1, 2, 3; İbn Hanbel: 3/6, 19,...
[5819] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/197; İbn Keşîr, Tefsîr: 3/279-280
[5820] İbn Kesîr, Tfefsîr: 3/279-280
[5821] İbn KeSîr, Tefsîr: 3/281

30- İnanan erkeklere söyle: Bazı bakışlarını kıssınlar. ırzlarını korusunlar. Bu, onlar için daha temizdir. Şüphesiz Allah, onların her yaptıklarım haber almaktadır. 31- İnanan kadınlara da söyle: Bazı bakışlarını biraz kıssınlar, ırzlarını korusunlar, süslerini gös-termesinler. Ancak kendiliğinden görünenler hariç. Baş örtülerini (göğüs) yırtmaçlarının üstüne koysunlar, süslerini kimseye göstermesin-ler. Yalnız kocalarına, yahut babalarına, yahut kocalarının babalarına, yahut oğullarına, yahut kocalarının oğullarına, yahut kardeşlerine, yahut kardeşlerinin oğullarına, yahut kız kardeşlerinin oğullarına, yahut kadınlarına, yahut ellerinin altında bulunan{kö\e)lerine, yahut kadına ihtiyâcı bulunmayan erkek tâbi'lerine (yani hizmetçilerine, yardıma muhtaç ihtiyarlara, bunaklara ve dilencilere) yahut henüz kadınların mahrem yerlerini anlamayan çocuklara gösterebilirler. Gizledikleri süsletinin bilinmesi için ayaklarım vurmasınlar. Ey mü'minler, topluca Allah'a tevbe edin ki felaha eresiniz.

Tefsir:

30 uncu âyetle mu'ının eıkcktcıe, ba/ı bakışlarını biraz kısıp ırzlarını korumaları, ruhen temiz kalmaları için böyle yapmalarının daha iyi olduğu buyuruluyor.
Şehvet düşüncesinin ilk etkeni gözdür. Göz görünce şehvet düşüncesi uyanır, kabarır, sonunda insanı zina yollarına sürükleyebilir. Gözü kötü bakıştan korumakla gönül de kötü düşünceden korunmuş olur. Bunun için âyette gözleri harama bakmaktan, ırzı zinadan korumak emredilmiştir. Göze çarpmak haram değildir. Haram olan döne döne bakmaktır. Hz. Peyğamber'in: "Ey Alî, birbiri ardınca bakma. Birinci bakışın zararı yoktur ama ikinci bakışın sana zararlıdır"[5822] buyurduğu rivayet edilir.
31 nci âyette de inanmış kadınlara, bazı bakışlarını kısmaları, yani harama bakışları yumup ırzlarını korumaları, kendiliğinden görünenler dışında karan zinetlerini göstermemeleri, baş örtülerini göğüs yırtmaçlarının üstüne koyup tenlerini örtmeleri; kocalarına, babalarına, öz ve üvey oğullarına, ka-yınbabalarına, erkek ve kızkardeşlerinin oğullarına, kadınlarına, kölelerine, erkekliği kalmamış erkek hizmetçilerine, henüz kadınlara istek duymayacak yaştaki çocuklara zinetlerini gösterebilecekleri; elbise altında kalan zinetlerini belli etmek için ayaklarını yere veya birbirine vurmamaları buyurulmakta ve felaha ermeleri için inananların tevbe etmeleri yani aksine hareketlerden dönmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.
Sûre baştan beri hep namusa ilişkin hükümler getirmektedir. Burada da mü'minlere, iffetlerinin temiz kalması için nasıl hareket etmeleri gerektiği anlatılmıştır. İffetin dedikodudan, ruhun şehvet hislerinden kötü düşünceler-den uzak kalması için böyle yapılması gerekir.
Kur'ân, insanlık bakımından erkekle kadın arasında bir fark görmemiş, her ikisine birden hitabetmiştir. Burada da toplumun kötü düşüncelerden, dedikodulardan uzak, temiz ve nezih kalması için önce erkeklere, sonra kadın-lara bakışlarını harama yummaları, namuslarını korumaları emredilmiş; ayrıca kadına, mahrem olmayan erkeklere, zinetlerini göstermemeleri; elbiselerinin, teni gösteren yırtmaçlarını örtmelerini, ancak âdeten görünen zinet ve zinet yerlerinin örtünmesine gerek olmadığı buyurulmuştur.
Zînet: Süs demektir. Daha çok kadınların taktıkları altun, gümüş gibi iüs eşyasına zînet denmekle beraber kadının cazip yerlerine de zînet denebilir. Tefsirlere göre âyette zînet ile, takılan süs eşyasından çok, bu eşyanın takıldığı zînet yerleri kasdedilmiştir. Çünkü zînetin gösterilmesi, haram olmakla zînetin takıldığı yerin gösterilmesi de haram olur. Vücudun âdeten görünen yerleri dışındaki yerlerin gösterilmesi yasaklanmıştır. Bu âdeten görünen yerler: Yüz ve eller olarak tefsir edilir[5823].
Şayet zînet ile, giyilen elbise, yapılan süs, takılan süs eşyası kasdedilmiş ise kendiliğinden görünen zînetler bunun dışında tutulmuştur. Tefsirlere göre bunlar: Sürme, kına, yüzük, bilezik gibi şeylerdir[5824]. Gizlenmesi gereken zi-net eşyası da: Halhal, küpe, bilezik ve üstü örtülmesi emredilen göğüs yırtmacı altındaki yerlerdir. Bunun dışındakiler ise namazda açılması ve yabancılara gösterilmesi mübâh olan yerlerdir [5825].
Elde kanıt olmadığından kadının ayaklarının haram olup olmadığında ihtilâf eden müfessirler, kadının sesinin haram olmadığı kamsmdadırlar. Çünkü Peyğamber(s.a.v.)in hanımları, erkeklere hadis rivayet ederlerdi[5826]. Eğer fitneye sebebolacaksa sesini yükseltmesinin haram olduğunu söyleyenler de vardır, fakat bunların bir delilleri yoktur. Kendi akıl yürütmeleriyle, o günlerin şart ve gelenekleri içerisinde bu yargılara varmışlardır. Yoksa kadının sesi haram değildir.
Humur: Kadınların baş örtülerine denir. Âyette geçen cüyûb ise ceyb'in çoğuludur. Ceyb: Gömleğin göğüs yırtmacına denir ki normal olarak bunun arkasından ten görünür. Aynı âyetteki "illâ mâ zahara minhâ: Ondan, kendi kendine görünen hariç" kaydıyla açığa çıkan, kendiliğinden görünen zînet eşyası veya zînet yerleri örtünme dışı tutulmuştur. İbn Abbâs, bu cümle ile yüz ve iki avucun ve yüzüğün kasdedildiğini söylemiştir. Ebubekir'in kızı Es-mâ'nın sözünden de bu anlaşılıyor: ('Esmâ, Peygamber(s.a.v.)in yanına ince bir elbise ile girmiş, Peygamber yüzünü öteye çevirmiş:
— Ey Esma, kadın bulûğa erince şundan, şundan başkasını göstermesi doğru değildir, diyerek yüzünü ve

[5822] Ebü Dâvûd, Nikâh: 43; Tirmizî, Edeb: 28; Dârimî, Rikak: 3; Ibn Hanbel, Musned: 5/351, 353, 357.
[5823] İbn Kesir, Tefsir: 3/284
[5824] Câmı'ıTI-beyân: 18/118.
[5825] CâmiVl-beyân: 18/120.
[5826] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/206

avuçlarını göstermiştir[5827].
Yüz ve el haram olsaydı, namazda örtülmesi emredilirdi. Namazda yüzü ve elleri örtmek gerekmez. İhramda yüzü örtmek ise haramdır. Hac zamanında herkesin yanında açılması gerekli olan yer, diğer zamanlarda niçin örtülsün?
Kadının yüzü ve elleri dışında kalan kısmı avrettir. Ellerin içi de, dışı da avret değildir. Ellerin dışını avret sayanlar varsa da çoğunluk, ellerin avret olmadığı görüşündedir. Çünkü kadın da alışveriş yaparken, diğer ihtiyaçlarını görürken, şahitlik yaparken yüzünü açmak, eşyasını almak, iş yapmak için ellerini kullanmak zorundadır. İslâm, insanlara güçlük çıkarmak için değil, onları mutlu kılmak için gelmiştir[5828]. Hattâ Taberî'nin rivayet ettiği bir hadiste kolun dirsek ile el arasında kalan kısmının yarısı avret değildir: "Peygamber (s.a.v.), kadının zirâ'tmn yansına kadar kısmını göstermesini mubah kıldı"[5829].
"Yabancı bir erkeğin, kadının yüzü ve elleri dışındaki yerlerine bakması helâl değildir. Ancak tedavi için doktor, kadının her yerine bakabilir. Bu, zarurettir. Kadınların sünnet edildiği yerlerde sünnetçi erkeğin, kadının edeb yerine bakmasında da bir sakınca yoktur" [5830].
Âyette sayılan mahremleri için kadının avreti, sadece göbekle diz kapağı arasıdır. Kendi kocasına ise her tarafı helâldir. Bazı kimseler, sonradan kadının yüzünün de haram olduğunu söylemişler ve kadını peçe içine sokmuşlardır. Oysa Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber(s.a.v.)e: Bundan böyle güzellikleri hoşuna gitse de mevcut eşlerinden başka bir kadınla evlenemeyeceğini, bu eşlerini başka kadınlarla değiştiremeyeceğini bildiren âyetten de[5831] yüzün haram olmadığı anlaşılır. Çünkü eğer yüzü göstermek haram olsaydı, Hz. Peygamber, kadının güzel olup olmadığını bilemez ve onun güzelliği de hoşuna gitmezdi. Oysa âyet, güzelliği hoşuna giden kadınlar olsa da onlarla evlenemeyeceğini bildirdiğine göre demek ki kadınların yüzlerine bakmaya müsaade etmiştir. Bundan da kadının yüzünün haram olmadığı anlaşılır. Râzî de bu kanâattedir.
Erkeğin avretine gelince: Erkeğin bakılması haram olan yerleri, mezheplere göre değişiklik gösterir. Genellikle göbekle diz kapağı arası avret sayılmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre diz de avrettir. İmam Malik'e göre baldır avret değildir. Yani ona göre erkekte avret, sadece edeb yerleri olmaktadır. Esasen hiçbir âyette erkekler için bir avret yeri belirlenmemiştir. Erkeğin avret yeri, bazı hadislere göre tesbit edilmiştir. Bu hadisler arasında ihtilâflar bulunduğundan erkekte avret mahalli konusunda mezhepler arasında görüş farkları ortaya çıkmıştır.
Yahut kendi kadınlarına karşı zinetlerini gösterebilirler" cümlesine dayanarak bazı kimseler, mü'min kadınların, sadece mü'min kadinlara mahrem olduklarını, gayri müslim kadınlara haram olduklarını söylemişlerdir ki bu son derece indî ve aşırı bir görüştür. "Yahut kadınları" tabirinden maksat, çoğunluk halini belirtmektir. Kadınların, toplumda karşılaştıkları kadınlar demektir. Bu ifadeden, diğer kadınların, müslüman kadınlara nâ mahrem olması gerekmez. Kadının, kadına haram kılınmasının ne anlamı, ne de yararı vardır. Şeriatta boş, yararsız bir şey emredilmez. Peyğam-ber(s.a.v.)in sahâbîleri Kudüs'e geldikleri zaman onların hanımlarını yahudi ve hınstiyan kadınları karşılamışlardıı.
Ayaklarıyla vurmasınlar" cümlesi şöyle açıklanır: Arap kadınları, gezerken ayaklarındaki halhallan şakırdasın diye ayaklarını birbirine vururlardı. İşte mü'min kadınlara böyle yapmamaları buyurulmuştur.
Âyette kadının, yanlarında güzel elbise ve zinetleriyle dolaşabileceği belirtilen mahremler, Ahzâb Sûresinin 55 nci âyetinde de zikredilmiştir. Yalnız burada mahremler arasına kocalar, kocaların oğulları ve cinsel yönden kadına ihtiyacı kalmamış erkekler de katılmıştır. Âyette sayılmayan amcalar, dayılar da gerek âyette anılanlara kıyasla, gerekse Hz. Peygamber(s.a.v.)in sözleriyle mahremlerden sayılmışlardır. Gerçi amca ve dayıyı mahrem saymayanlar da olmuştur ama bu, fevkalâde garip bir zihniyettir[5832]. Âyette sayılan mahremler, kadının her yerine bakabilirler. Ancak avret yerine bakmaları bazılarına göre mekruhtur, tmâm Mâlik'e göre kocaya bu bile mekruh değildir[5833].
İşte İslâmın getirdiği örtünme budur. Görüldü üzre İslâm, kadını çarşaf ve peçe içine hapsetmemiştir. Fakat zamanla örtünme konusunda ifrata varılmış ve kadının yüzü de kapatılarak âdeta dört duvarın arasına hapsedilmiştir. Bunlar zamanla oluşmuş ifrat anlayışlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Esasen Örtünme, İslâmın getirdiği orijinal bir hüküm değildir. İslâmdan önceki Arap toplumunda, yahudî ve hınstiyanlıkta da vardı. Özellikle temiz, saygın ailelerin kadınları örtünürlerdi. Örtünme, namuslarına son derece düşkün olan Arap toplumunun köklü bir geleneği idi. Zemahşerî şöyle diyor:
"Arap kadınlarının ceybleri (göğüslerinin üstündeki yaka yırtmaçları) genişti. Aradan boyunları, göğüsleri ve göğüslerinin çevresi görünürdü. Baş örtülerini arkalarına sarkıtırlar, fakat önleri açık kalırdı. Boyun,'göğüs kısmındaki açıklıkların kapanması için örtülerini ön yırtmaçlarının üzerinden örtmeleri emredilmiştir[5834]. Bu ifade, Araplarda baş Örtmenin mevcudolduğunu gösterir. Ayrıca Kur'ân'ın: "Humurlerini (baş örtülerini) yaka yırtmaçlarının üzerine salsınlar" demesi humur'un, Araplar arasında bilindiğini kanıtlar. İbn Kesîr de:

[5827] Ebû Dâvûd, Libâs: 31; Tirmizî, Fiten: 44; İbn Kesir, Tefsir: 3/284
[5828] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/202-203
[5829] Câmi'u'l-beyân, âyetin tefsiri
[5830] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/203.
[5831] Ahzâb Sûresi: 52
[5832] Mefâtıhu'1-ğayb: 23/207. Mehâsin: 12/4512
[5833] Mehâsin: 12/4512
[5834] Keşşaf.

"Baş örtülerini gerdanlarını gizleyecek şekilde göğüslerinin üstüne koymaları emredilmiştir ki Câhiliyye kadınları gibi yapmasınlar. Çünkü onlar, böyle yapmazlardı. Kadın gerdanı açık şekilde erkekler arasında dolaşırdı. Hattâ boynunu, saçının örüklerini, kulağının küpelerini gösterirdi. Allah, mü1 min kadınlara, hey'etlerini ve hallerini örtmelerini emretti" [5835].

Henüz müslüman olmazdan önce, babasıyle birlikte Mekke'ye gelip orada insanların bir zâtın başına yığıldıklarını gören Haris el-Ğâmidî şöyle diyor:

"Babama:

— Şu topluluk nedir? dedim.

— Onlar, içlerinde bir sâbiînin başına toplanmışlar, dedi.

Yaklaştık, bir de gördük ki: Allah'ın Elçisi (s.a.v.), halkı Allah'a kulluğa ve imâna çağırıyor, onlar da ona eziyet ediyorlar. Nihayet güneş yükseldi, halk onun başından dağıldı. Elinçle bir su kabı ve mendil bulunan bir kadın geldi. Ağladığı için nahri (gerdanı açıldı) göründü. Allah'ın Elçisi kabı aldı, içti, abdest aldı, sonra başını kaldırıp kadına:

— Kızım, baş örtünle gerdanını kapat, babanın yenileceğinden ve ezileceğinden korkma! dedi.

— Bu kadın kimdir, dedim.

— Bu, kızı Zeyneb'dir, dediler" [5836].

Mekke devrinin ilk yıllarında vukubulan bu olay, örtünmenin, Araplar arasında çok eski bir gelenek olduğunu gösteriyor. Çünkü rivayetten, Zey-neb'in, örtülü olarak babasına geldiği, babasının durumuna üzülüp ağlayınca kendisini tutamadığı İçin örtüsünün açılıp gerdanının göründüğü, bunun üzerine Hz. Peyğamber'in ona, ağlamamasını, baş örtüsüyle gerdanını kapatmasını emrettiği anlaşılmaktadır. Demek ki o toplumda kadınlar örtünüyorlardı'. İslâm örtünmeyi orijinal olarak kendisi getirmemiş, toplumda var olan bu şeyi toplum yararına bulduğu için ikrar etmiştir. Zaten o zamanki toplumlarda en azından Yarımada toplumlarında, yahudi ve hıristiyanlar arasında örtünme bir gelenek idi.

Hâtıb ibn Ebî Belte'a, Hz. Peyğamber'in, Mekke'yi fetih hazırlığını bildiren bir mektup yazıp, Mekke'ye gitmekte olan bir kadınla göndermişti. Allah'ın bildirmesi üzerine Peygamber (s.a.v.), kadını yakalamak ve mektubu almak için Alî ile Zübeyr ve Mikdat'ı gönderdi. Yolda kadını yakalayan Hz.

Alî ona, mektubu çıkarmasını, aksi takdirde kendisini soyacağını söyledi. Kadın işin ciddiyetini anlayınca Alî'ye: "Peki, mektubu çıkaracağım, sen öteye dön!" dedi. Alî öteye döndü ve kadın, saçının örüklerini çözüp örüklerin arasından mektubu çıkardı.

Şimdi Hâşim oğullarının mevlâsı, müslüman olmamış Kureyşli bir kadının, Alî'nin yanında başını açmaması, ancak Alî öteye döndükten sonra başını açıp mektubu çıkarması, Araplar arasında örtünmenin, çok eski ve köklü bir gelenek olduğunu kanıtlar.

Mersed kızı Esma, Harise Oğullan yurdundaki yerinde idi. Kadınlar, üstlerine örtü almadan yanma geldikleri için halhallan, göğüsleri ve saçlarının örükleri gözükürdü. Esma: "Bu ne çirkin şeydir!" dedi2. Esmâ'mn bu sözü de o zamanki toplumun görüşünü yansıtmaktadır. Demek ki toplum, kadınların zinetini, saçını, başını, göğsünü veya gerdanını göstermesini hoş görmüyordu. Toplumun bu kuralları dışına çıkan kadınlar da vardı. Henüz örtünme âyeti inmeden önce Hz. Ömer bir gün çarşıda rastladığı 'abâyesiz bir kadını çubukla dövmüş, kadın onu Hz. Peyğamber(s.a.v.)e şikâyet edince, Ömer kendisini şöyle savunmuştu:

"Yâ Resülâllâh, o kendisini belli etmedi. Ben üzerinde cilbâb görmeyince onu cariye sandım"[5837]

Bu rivayet, henüz çarşaf giyme emri inmeden önce hür kadınların çarşaf giydiklerini, Hz. Ömer, çarşafsız olarak çarşıda dolaşan kadının tutumunu geleneklerine aykırı bulduğu için onu dövdüğünü gösterir. Ahzâb Sûresinin 59 ncu âyetinde: "Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: (Bir ihtiyaçları için dışarı çıktıkları zaman) cilbâblartnı üstlerine salsınlar. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir" buyurulmaktadır.

Âyette cilbâb kelimesi geçer. Cilbâb: Himâr (baş örtüsü, eşarp) üzerinden örtülen elbiseye denir. Peygamber hanımlarına ve diğer hür mü'min kadınlara, tanınmaları ve eziyetten korunmaları için cilbâblarım almalarını em-reden bu âyet de A.plarda cilbâb giymenin bir gelenek olduğunu gösterir. Ahzâb Sûresinin bu âyetinin, şu münâsebetle indiği rivayet edilir:

Birtakım ahlâksız_kimseler, geceleri tuvalet için dışarı çıkan kadınları izlerlerdi. Onların asıl amaçlan cariyelerdi. Kadının üzerinde çarşaf olursa onun hür olduğunu bilir, ardına düşmezlerdi. Ama çarşaf olmazsa onu cariyeden ayırdedemedikleri için ardına düşer, ona sataşırlardı[5838].

Bu rivayet Arap toplumunda hür kadınların çarşaf giydiklerini, bunun eski bir gelenek olduğunu kanıtlar.

Cilbâb: Türkçede çarşaf dediğimiz giysidir ki şimdi Araplar buna "abâye" derler. 'Abâye, baştan aşağı salınan, iç giysiyi önden ve arkadan kapatan bir örtüdür. Cilbâbı: bir tek gözü açık bırakmak suretiyle yüzü ve bütün vücudu kapatan bir örtü diye tanımlayanlar olduğu gibi, alından bağlanıp aşağı sarkıtılan bir örtüdür diye tanımlayanlar da vardırı. Sanıyoruz ki bu tanımlar, örtünme konusunda zamanla daha titiz bir anlayışın hakim

---

[5835] İbn KeSîr, Tefsîr: 3/284-285

[5836] Ibnu'1-Esîr, Usdu'1-ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe: 1/321; el-Mektebetu'1-lslâmİyye

[5837] İbnu'UArabî, Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1574.

[5838] Hâzin, İbn Keşîr: 3/519

olmasiyle ortaya atılmıştır. Eğer himânn üstünden örtülen cilbâb, tek göz hariç, bütün vücudu kapatacak bir çarşaf olsaydı, o zaman: "Mü'min kadınlara söyle, baş örtülerini göğüs yırtmaçlarının üstüne koysunlar" âyetinin anlamı kalmazdı. Çünkü cilbâb zaten bütün vücudu kapattığına göre artık baş örtüsünün, yaka ve göğüs yırtmacının üzerine konmasına gerek kalmaz. İkrime: "Boğazının çukurunu cilbâbiyle kapatır ve aşağıya salar"[5839] demiştir ki bundan cilbâbın, boyundan aşağı salınan ve djş elbiseyi kapatan bir örtü olduğu anlaşılmaktadır.

Taberî şöyle diyor:

"Görüşlerin en doğrusu, (kendiliğinden görünenler) kaydıyla yüzün ve ellerin kasdedilmiş olmasıdır. Böyle ise sürme, yüzük, kına da gösterilmesi haram olmayan zînete girer. Çünkü herkes, namaz kılan insanın örtmesi gereken yerlerin, kadın ve erkekte nereler olduğunda oybirliği içindedir. Buna göre kadın, namazında yüzünü ve ellerini açar, bunun dışında kalan kısmını örter. Ancak Peyğamber(s.a.v.)in, kadının dirseklerine kadar olan kolunun yansım göstermesini de mübâh kıldığı rivayet edilir. Bu konuda bütün bilginler müttefik olduğuna göre kadının, namazında avret olmayan yerlerini sair zamanlarda da gösterebileceği, kendiliğinden ortaya çıkar. Nitekim erkek de böyledir. Çünkü avret olmayanı göstermek haram değildir"[5840]

Hayat ve geçim şartları günden güne ağırlaşmaktadır. Gerektiğinde kadın da çalışmak, evinin ve kendisinin zarurî ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalır. İslâm, kolaylık, fıtrat dinidir. Hayâtın gereklerine aykırı şeyler emretmez. Kadın da, erkek de işyerlerinde, üniversitelerde, devlet dairelerinde beraber çalışmak durumunda bulunur. Çalışmasında da bir sakınca yoktur. Ancak İslâmın emrettiği biçimde giyinmek ve İslâmî ölçülere riâyet etmek şartıyle. Bu şartlar da şudur: Bir kadınla bir erkek, yalnız başına bir odada oturmazlar. Üçüncü, dördüncü kişiler de bulunmalıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.): "Bugünden sonra bir erkek, yanında bir iki erkek daha olmadıkça yalnız başına bulunan bir kadının yanına girmesin!"[5841] buyurmuştur.

Sadece yabancı ^rkekler değil, kendisinin veya kocasının mahrem olmayan akrabası da böyledir. Onlar da kendilerine nikâh düşen akraba kadın veya kızların yanında yalnız başına bulunmazlar. Kur'ân, erkeğe de, kadına da namahrem olanlara karşı bazı bakışlarını yummalarını emretmektedir. Burada bazı bakışları yummaktan maksat, şehvet duygulariyle bakmamaktır. Yoksa bu ifade, erkek ve kadının hiç birbirlerine bakmayacakları anlamına gelmez. Öyle olsaydı kadının yüzü de haram olurdu, halbuki haram değildir.

Görüldüğü gibi İslâm, kadını dört duvar arasına hapsetmemiştir. Gerektiğinde kadın ihtiyacı için dışarı çıkar, işlerini görür. Hz. Peygamber: "Allah, sizin ihtiyaçlarınızı görmek için dışarı çıkmanıza izin vermiştir[5842] buyurmuştur.

Dediğimiz gibi kadın ve erkeğin iffetlerini korumaları, birbirlerine şehvet duygulariyle bakmamaları gerekir. Şehvet duygusu olmadan birbirlerini görmelerinde bir sakınca yoktur. "Birinci bakışın zararı yoktur, ikinci bakışın senin zararınadır"[5843] hadisinde de bu anlam vardır. Çünkü bu hadiste bakışların birbiri ardına takılmamasi emrediliyor. Bakışları birbiri ardına takmak, şehvetle, yiyecekmiş gibi bakmaktır. İşte âyette menedilen bakış da böyle şehvetle bakıştır. Yoksa Erkekler, bakışlarından bazılarını yumsunlar" Kadınlar da bakışlarından bir kısmını yumsunlar" cümlelerinde bu anlam açıktır. Çünkü bakışlardan yumulması emredilen kısım, şehvet bakışlarıdır. Bakışlarının tamamı değil, bir kısmının yumulması emredilmiştir. Oysa fercin tamamen korunması emredilmiştir: Ferçlerim muhafaza etsinler"denmiş, Ferç-lerinin bir kısmını muhafaza etsinler" denmemiştir. Çünkü ırzın tamamen korunması gerekir. Onun, hangi niyetle olursa olsun, hiçbir suretle serbest bırakılması doğru olamaz. İmam Fahreddîn Râzî: "Eğer bakışı fitneye sebe-bolursa âyet, kadının yüzüne şehvetle bakmanın yasak olduğuna delâlet eder" diyor [5844].

Ne erkeğin kadına, ne de kadının erkeğe kötü niyetle bakması caiz değildir. Fakat temiz niyetle bakmada, birbirlerini görüp konuşmalarında bir sakınca yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v.), bayram günü mescitte mızrak oyunu oynayan Habeşlileri seyrederken Hz. Âişe de Hz. Peyğamber'in arkasına durup onları seyretmiş, sonra usanınca evine gitmiştir[5845].

Kadının yüz, el ve ayak dışındaki kısımlarını örtmesi, Kur'ân'ın emri olmakla beraber Kur'ân, belli bir kıyafet getirmemiştir. Çarşaf giymek şart değildir. Kıyafet zamana göre değişir. Kur'ân'ın dediği biçimde vücudu örten her kıyafet makbuldür. Ancak Hz. Peyğamber(s.a.v.)in hanımlarına mahsus hükümler de vardır. Meselâ mü'minlere, peygamber hanımlarından bir şey sorarken perde arkasından sormaları emredilmiştir:

"Ey inananlar, yemeğe çağın/madan Peygamber'in evlerine girmeyin, yemeğe çağırıldığınız zaman girin ama (erkenden gelip de) yemeğin pişmesini beklemeyin, yemeği yeyince dağdın, söze dalmayın. Çünkü bu hareketiniz, peygamberi incitiyor, fakat o size bunu söylemekten utanıyor. Ama Allah, hakkı söylemekten utanmaz. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalbleriniz, hem de onların kalbleri için daha temizdir. Sizin Allah'ın Elçisine eziyet etmeniz ve kendisinden

---

[5839] Câmi'u'l-beyân: 22/46.
[5840] Câmi'u'l-beyân: 18/119-120
[5841] Müslim, Selâm: 22.
[5842] Buhârî, Vudû': 13, Nikâh: 115.
[5843] Hadîs daha önce geçti
[5844] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/210.
[5845] Buhârî, Salât: 69, 'ideyn: 2; Cihâd: 81, 82; Müslim,'ideyn: 19, 22; Ebû Dâvûd, Edeb: 51; tbn Hanbel, Musned: 2/308; 3/161; 6/166, 247.

sonra onun eşleriyle evlenmeniz asla olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır"[5846]
Görüldüğü üzre bu âyet, Peyğamber'in hanımlariyle ilgilidir. Ve Peyğam-ber'e eziyet etmemek için onun evine izinsiz, rastgele dalmamayı hanımlarından bir şey sormak, istemek gerektiğinde perde arkasından istemeği ve sormayı emretmektedir. Ahzâb Sûresinin 32-33 ncü âyetleri de Peyğamber'in hanımlarına, kendilerinin herhangi bir kadın gibi olmadığını, hareketlerine son derece dikkat etmelerini ve evlerine çekilmelerini emrediyor: "Ey peygamber kadınları, siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'ın buyruğuna karşı gelmekten korunursanız, sözü yumuşak, tatlı bir edâ ile) söylemeyin ki kalbinde hastalık bulunan kimse tamah etmesin. Güzel (kuşkudan uzak) bir biçimde söyleyin. Evlerinizde oturun, ilk câhiliyye (çağı kadınlan)m/? açılıp kırıtması gibi açılıp kırıtmayın, namazı kılın, zekâtı verin, A ilah 'a ve Elçisine itaat edin. Ey ehli bey t (ey peygamberin ev halkı), A l-lah sizden, kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."
Elbette peygamber hanımlarının, toplum içinde ayrı bir yeri vardır.
Netice olarak diyebiliriz ki örtünmenin emredilmesinde toplumun genel eğilimi ve özellikle Hz. Ömer'in bunu ısrarla istemesi de etken olmuştur. O zamanki toplumların köklü bir geleneği olan örtünme, zamanla gevşeyince, Kur'ân-ı Kerîm, topluma yararlı olan bu geleneği, emriyle güçlendirmiştir. Fakat aradan zaman geçince gelen din adamları, her konuda olduğu gibi bu konuda da çok zorlaştırıcı hükümler getirmişler, İslâm emretmediği halde kadının gözlerini dahi peçe ile kapatmayı gerekli görerek kadının toplumsal hayattaki etkisini azaltmışlardır. Halbuki Peyğamber'in hanımları savaşlara katılıyor ve Peyğamber'den sonra gelip soranlara din konusunda öğretmenlik yapıyorlardı.
Kur'ân'daki örtünmenin amacı, kadını dört duvarın içine kapatmak değildir. Kadının topluma vereceği hizmetler vardır. O da kendi vücut yapısına uygun olarak öğretmenlik, doktorluk, hastabakıcılık gibi işlerde çalışmak suretiyle toplum kalkınmasına katkıda bulunacağı gibi kendi karakterini de kazanacaktır. Onun da seçme ve seçilme hakkı vardır. Ancak Kur'ân'ın çizdiği bu genel ahlâk prensipleri içinde kalmak şartıyle.

32- içinizden bekârları ve köle ve cariyelerinizden iyileri evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah, lûîfiyle onları zengin eder. Allahiyn mülkü) geniştir, O (her şeyi) bilendir. 33- Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah kendilerini lutfundan zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizin altında bulunan(kö\e ve câ.nyQ)lerdent mükâtebe yapmak isteyenlerle -eğer kendilerinde iyilik görürseniz- mükâtebe yapın ve Allah'ın size verdiği malından onlara da verin. Dünyâ hayâtının geçici menfaatini elde etmek için, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zorlarsa şüphesiz Allah, (fuhşa) zorlanmalarından sonra (o kadınlara karşı) çok bağışlayıcı, esirgeyicidir. 34- An-dolsun ki size» açıklayıcı âyetler ve sizden önce gelip geçenlerden bir temsil ve korunanlar için bir öğüt indirdik.

Tefsîr:

32 nci âyette müslümanlara, bekâr olan erkek ve kadınları evlendirmeleri, iyi huylu köle ve cariyelerini dahi bekâr bırakmamaları, fakir de olsalar Allah'ın, evlenenleri lûtfuyla zengin edeceği buyuruluyor.
Eym'm çoğulu olan ey âmâ, karısı olmayan erkekler ve kocası olmayan kadınlara denir.
Yukarıdan beri konu, namus, namusu koruma konusudur. Yukarıda mü1 min erkek ve kadınlara, gözlerini ve ırzlarım haramdan korumaları emredilmişti. Fakat şehvet de yemek içmek gibi insanın doyurulması gereken doğal bir ihtiyâcıdır. Bu duygu tamamen körlenemez. Körlenmesi fıtrata aykırı olduğu gibi, insanın hastalanmasına, bunalımlar geçirmesine de yol açabilir. İnsan şehvet duygusunun üstünü ne kadar örtmeğe kalksa o yine bir taraftan patlak verir. Çünkü bu duygu olmasa insanlar üreyemez. Eğer bu duygu helâl yoldan doyurulmazsa insan sonunda haram yollara sapar. O halde toplumda iffetin korunması, toplumun sağlıklı, mutlu kalabilmesi için insanların bu ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Bu ihtiyacın helâl karşılanma yolu evlenmektir. Onun için Cenabı Hak müslümanlara, köle ve cariyeleri de dahil, bekârları evlendirmelerini emrediyor.
Bu emrin farz mı, mendûb mu olduğu hakkında ihtilâf bulunmakla beraber mendûb olduğu görüşü ağır basar. Yani her bekârı evlendirmek mutlaka farz değildir. Ancak gücü yettiği nisbette müslümanların, bekârları evlendirmeleri, buna vasıta olmağa çalışmaları gerekir. Böyle yapmaları, kendilerine tavsiye olunmuştur. Hz. Peygamberin: "Allah'a göre mubahların en sevimlisi, evlenmedir" dediği rivayet edilir [5847].
Ayrıca âyette mü'minlere, geçim korkusuyla evlenmekten geri durmamaları da tavsiye edilmiştir. Çünkü fakir de olsalar, nimeti geniş, herkesin durumunu bilen Allah'ın, evlenenleri zengin edeceği buyurulmuştur. Bu, fakirliği evlenmeğe engel yapmamayı öğütler. Abdullah ibn Mes'ûd'un: "Evlenmek suretiyle zengin olmaya çalışınız. Çünkü Allah 'Fakir de olsalar, Allah onları lûtfundan zengin eder' buyurmuştur" dediği rivayet edilir. Ebû Hüreyre1 nin rivayetine göre de Peygamber (s.a.v.): "Üç kişiye yardım etmek, Allah'ın üzerine borçtur; Namuslu kalmak için evlenen, efendisine soz verdiği parayı ödemek isteyen mükâteb (anlaşmalı köle), Allah yolunda çarpışan gâzt"[5848].
Hz. Peygamber, üstündeki entarisinden başka bir şeyi olmayan, bir demir yüzük dahi almaktan âciz bir adamı,

[5846] Ahzâb Sûresi: 53.
[5847] Mefâtîhu'l-ğayb: 23/212
[5848] Tirmizî, FadâiIu'I-cihâd: 20; Nesâ'î, Nikâh: 5; Cihâd: 12; İbn Mâce, İtk: 3; İbn Hanbel: 2/251, 437

bir kadınla evlendirmiş, mehr olarak da adamın kadına Kur'ân öğretmesini ve Allah'ın, kendilerini besleyeceği hakkındaki garantisini söylemiştir [5849]..

Ayrıca mehri yüksek tutup birçok gencin evlenmesine engel olmak da bu âyet karşısında asla doğru değildir. Namuslu, iffetli, mü'min, mazbut bir insan fakir de olsa onun evlenmesine güçlük çıkarmamak, ona yardım etmek gerekir. Aksi takdirde bir evlemenin fiyatı milyonlara çıkarılırsa buna çok az kimsenin gücü yeter. Evlenme de sadece zenginlere özgü bir şey oluverir. Birçok genç evlenemez. Evlenemeyince de zina yollarına düşebilir. Bunun vebali de o günâhı yapanla birlikte Allah'ın emrini uygulamayan velilere yüklenir.

Mehri kolaylaştırmalı, evlenmeyi ucuzlatman, basitleştirmeli, lüzumsuz, pahalı törenlerden kaçınmalı, şatafattan, gösterişten uzak, sade törenlerle gençleri evlendirip toplumu bekârlığın şerrinden kurtarmalıdır. Çünkü herkesin duygusu bir değildir. Birçok genç, şehvetin taşmasiyle kendisini tutamayıp çok çirkin suç işler. Bunların asıl sorumlusu, bu gençleri bekâr bırakmak suretiyle bu yollara itenlerdir.

Peygamber (s.a.v.), herhangi bir nedenle evlenemeyen kimselere, şehvetlerine hakim olabilmek için ibâdeti, oruç tutmayı öğütlemiştir: "Ey gençler topluluğu, sizden evlenmeğe gücü yeten evlensin. Çünkü bu, gözü harama karşı yumar, namusu korur. Buna gücü yetmeyen de oruç tutsun. Çünkü oruç onun şehvet duygularını kırar*[5850]

33 ncü âyet üç hüküm bildirmektedir:

1) Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah'ın lûtfuyla bu imkânı buluncaya kadar iffetlerini korumalıdırlar.

2) Mükâtebe akdiyle özgürlüklerine kavuşmak isteyen kölelere bu imkân verilmelidir.

3) Namuslu kalmak isteyen cariyeler, dünya menfaati sağlamak için fuhuş yapmağa zorlanmamalıdır.

Bu üç emri içinde taşıyan âyetin birinci fıkrası hakkında bir olay anlatılmamıştır. İkinci fıkrasının; özgürlüğüne kavuşmak için efendisiyle mükâte-be yapmak isteyen, fakat efendisi bunu kabul etmeyince durumu Hz. Peygamber'e şikâyet eden bir köle ile; üçüncü fıkrasının da para kazanmak için cariyesini fuhşa zorladığını söyleyen Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl ile ilgili olarak indiği rivayet edilir. Muhakkak ki bu fıkralar, toplumda cereyan eden olaylara cevab olarak inmiştir. Fakat rivayetlerden anlaşıldığı gibi âyetin ayrı ayrı olaylar üzerine parça parça inmiş olması kabul edilemez.

Mükâtebe: Belli bir para karşılığında efendisinden özgürlüğünü satın alma akdine denir. Köle efendisine bunu teklif ederse, âyetin hükmüne göre efendisi buna razı olmak zorundadır. Âyetin nedb bildirdiğini iddia edenlere göre âyet bunu efendiye tavsiye ediyor, emretmiyor. Ancak kendisinden mükâtebe isteyen kölesinin bu isteğine muvafakat etmeyen Enes'i Dirre ile dövüp: "Onlarda bir hayır bilirseniz, onlarla mükâtebe ediniz!" âyetini okuması, Hz. Ömer'in, âyetten bu isteğe uymanın farz olduğu hükmünü çıkardığı anlaşılmaktadır ı.

"Onlarda bir hayır bilirseniz" cümlesindeki hayır, kimine göic köledeki güvenirlilik, kimine göre mal, kimine göre sanattır. Yani kölede söylediğini yapacak güvenlik, vefa bulursanız, yahut söz verdiği parayı kazanacak bir sanatı, gücü veya ödeyecek malı varsa onlarla mük ttebe yapınız demektir [5851]. Ayrıca onlara yardım edilmesi de emredilmiştir.

Evlenme ve iffet ile ilgili olan bu âyette, evlenemeyenlere, malî imkâna kavuşuncaya kadar namuslarım korumaları buyurulduktan sonra evlenmek için önce hürriyetine kavuşmak isteyen köleler hakkındaki hüküm bildirilmektedir. Demek ki toplumdaki bazı köleler de evlenmek istemiş, kölelik altında iyi bir yuva kuramayacaklarını düşünen bu insanlar, önce hürriyetlerine kavuşmayı, sonra evlenmeyi uygun görmüşler. Fakat maliklerden bir kısmı buna razı olmamışlardır. İşte onlara, hürriyetlerine kavuşmak isteyenlere engel olmamaları emredilmiştir. Buradan da Kur'ân'ın, köleleri hürriyete kavuşturmağa ne kadar önem verdiği göze çarpmaktadır.

Evlenmek isteyen bazı cariyelere de sahiplerinin müsaade etmediği anlaşılıyor. Gerek âyetten, gerek tefsiri hakkındaki rivayetlerden anlaşıldığına göre bu adamlar, cariyelerine fuhuş yaptırıp bu yolla para kazanıyorlardı. Bu işe biğâ' denirdi. Câriye evlenince bu gelirden yoksun kalacakları için onun evlenmesine müsaade etmezlerdi. İşte yüce Allah, öyle yapanlara, cariyelerine biğâ' yaptırmak için onların evlenmelerine engel olmamalarını emretmiştir. Nisa Sûresinin 25 nci âyetinde de bu hususa işaret vardır.

"Câhüiyye halkı, cariyelerini gönderip zina ettirir ve onlardan belli vakitte belli bir vergi alırlardı. Bu âyetin iniş sebebi Abdullah ibn Übeyy'dir. Çünkü o, hem vergi almak hem de doğuracağı çocuklardan yararlanmak ve çevresinde çok adam toplayıp başkan olmak için cariyesine fuhuş yaptırırdı" [5852]. Bazı rivayetlere göre de Abdullah ibn Übeyy, Mu'âze adlı cariyesini, ikram için konuklarının koynuna verirdi[5853]. Bir diğer rivayete göre Abdullah-in, fuhuş yaptırıp kendilerinden vergi aldığı altı cariyesi varmış[5854]. Başka bir rivayette ise bir câriye, Peygamber'e gelip efendisinin, kendisini biğâ'ya zorladığını söylemiş, bu münasebetle bu âyet inmiş[5855].

Bütün bu rivayetler, tslâmdan önceki toplumda bu işin yapıldığım gösterir. Cariyelerine fuhuş yaptırıp para kazanan insanlar vardı ama bu iş, toplumun beğendiği bir şey değildi. Tefsirlerde yer aldığı gibi gerçekten Abdullah ibn Übeyy ibn SelûFün böyle bir şey yaptığı şüphelidir. Çünkü Abdullah Medine liderlerinden idi.

[5849] ibn Kesîr, Tefsîr: 3/288

[5850] Buhâri, Savm: 10, Nikâh: 2, 3; Müslim, Nikâh: İ, 3; Ebû Dâvûd: 1; Nesâ'î, Sıyâm: 43, Nikâh: 3; ibn Mâce, Nikâh: 1; Dârimî, Nikâh: 2; ibn Hanbel: 1/378, 424, 425, 432, 447.

[5851] Mefâtîh: 23/217.

[5852] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/289.

[5853] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/290

[5854] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/220

[5855] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/220

Hattâ başkan olmasına ramak kalmıştı. Bir liderin toplumca hoş karşılanmayan bu işi yaptırdığı akla uygun değildir. Herhalde münafıklara liderlik etmesi yüzünden kendisine karşı uyanan nefret sonucu bu çirkin iş ona yakıştırılmıştır.
Âyetin sonunda zorla bu işi yapmış olan zavallı kadınların affedileceği bildiriliyor. Bu af, zorlanan kadınlar içindir. Bundan dolayı tbn Mes'ûd, mus-hafında: den sonra kaydı da vardır ki bu, bağışlamanın zorlayanlar değil, zorlananlar hakkında olduğunu gösterir[5856].
Âyette "Namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi biğâya zorlamayın" bu-yuruluyor. Bundan, cümlenin mefhûm-i muhalifi yani namuslu kalmak istemeyenlerin fuhşa zorlanmasında bir sakınca olmadığı anlaşılabilir. Tabii böyle bir şey sözkonusu değildir. Âyet, fuhşa zorlanan cariyelerin şikâyetlerine ce-vabolarak indiğinden, o zavallı kadınların bunu istemediklerini özellikle vurgulamak üzre onlara işaret edilmiştir. Yoksa bundan, başka cariyeleri fuhşa zorlayın, anlamı çıkmaz. Çünkü zaten zina haramdır. Genellikle bu zavallı cariyeler istemeye istemeye fuhşa zorlandıkları için böyle buyurulmuştur.
34 ncü âyette de yüce Allah, mü'minlere muhtacolduklan hükümleri ve geçmiş milletlerden meseller, kötülüklerden korunanlar için öğütler indirdiğini vurguluyor. Mesel, geçmiş milletlere indirilen hükümlere benzer hükümler veya onlardan kıssalar, ibretler demektir. Allah, koyduğu yasalardan sapanların başlarına neler geldiğini anlatmıştır ki inananlar, bundan öğüt alıp hak yoldan sapmasınlar.

35- Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde lâmba bulunan bir kandile benzer. Lâmba cam içerisindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız. Ne doğuya ve ne batıya mensûb olmayan mübarek bir zeytin ağacın(m y&ğın)dan yakılır. Öyle ki nerdeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl parıldır. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlara misaller verir. Allah herşeyi bilir.

Tefsir:

35- Allah'ın, göklerin ve yerin nuru olduğunu bildiren bu âyette O'nun nuru, etrafı camlı, içindeki lâmbasiyle inci gibi parıl parıl parlayan, doğu ve batıya âidolmayan bir zeytin ağacından üreyen yakıtı, nerdeyse ateş değmeden ışık verecek kadar sâf ve temiz olan ışık kümesi bir kandile benzetilmektedir.
Bu âyet, Allah'ın güzelliği ile göklerin ve yerin aydınlandığını anlatıyor.
Zümer Sûresinde de: "Arzın, kullan arasında hüküm vermek üzere gelen Rab-binin nuruyla parlayacağı"[5857] ifade edilmiştir. Bunların hepsi, Allah'ın, son derece güzel olduğu anlamını verir. Tabii böylece Allah'ın güzelliğinin, şavkı çevresine vuran bir insana benzetildiği hatıra gelebilir. Hâşâ O hiçbir şeye benzemez. Ama insanlar güzeli böyle tanımlarlar. Kur'ân da insanların anlayacağı bir üslûpla Allah'ın güzelliğini anlatmaktadır. Ebû Mûsâ'l-Eş'âri'den rivayet edilen bir hadiste Allah'ın cemâli şöyle tasvîr edilir: "Allah uyumaz, uyumak O'na yakışmaz. Teraziyi indirir, kaldırır; (dâima insanların amellerini adalet terazisinde tartar) gündüzün amelinden önce gecenin ameli ve gecenin amelinden önce de gündüzün ameli O'na çıkarılır. O'nun örtüsü nurdur. Eğer örtüsünü açsa, yüzünün sübhaları, (nurları) gözünün gördüğü bütün yaratıklarını yakar"[5858].
Zaman geçtikçe bu âyet üzerinde çok çeşitli yorum yapılmıştır. Önce bu konuda ilk müfessirlerin görüşlerini, sonra da bugünkü bilimin ışığında yapılan tefsirleri vermek istiyoruz. İlk tefsirlerde: "Allah, göklerin ve yerin nurudur" tabiri iki şekilde açıklanır:
1) Allah, göklerin ve yerin aydınlatıcısıdir. Gökler ve yer halkına yol gösteren, karanlıkları aydınlatan O'dur.
2) Allah, göklerin ve yerin hikmet ve adaletle yöneticisidir. Bilgili başkan için: "O, ülkenin nurudur" denilir. Bu sözle onun ülkeye nur gibi yol gösterdiği, zulmün karanlığını adaletiyle aydınlattığı anlatılır.
Übeyy ibn Kâ'b'a göre bu âyet, Allah'ın, kalbine koyduğu Kur'ân'ı okuyan mü'mini temsil eder[5859]. Seleften bir kısmına göre kalbler Allah'ın yer yüzünde bulunan kablarıdır. Bunların içinde Allah'ın en sevdiği kalb, en ince, en sert (yani içindeki Hak sevgisini en iyi koruyan) ve en temiz olanıdır. Lâmba, kalbdeki iman nurudur. Mübarek ağaç lâmbanın yakıtıdır. Nûr üzerine nûr olan doğru fıtrat, doğru idrâk, vahiy ve Kitâb nurudur. Nurlardan biri diğerine eklenince o kulun nuruna nûr katılır. Bundan dolayı o kul, nerdeyse kitap okumadan hak ve hikmet île konuşur. Sonra okuduğu eserlerde kalbindeki hak ve hikmet derecesine varır. Akıl, şeriat, fıtrat ve vahiy kanıtları onda birbirine uyar. Aklı, fıtratı ve zevki ona Peyğamber(s.a.v.)in getirdiklerinin hak olduğunu gösterir. O kimsede akıl ile nakil asla çatışmaz, aksine birbirini doğrular. İşte bu, nûr üzerine nûr alâmetidir [5860].
Yağı ateş değmese de yanacak kadar sâf olan bu ağacın: "Ne doğuya, ne de batıya âidolmaması" İbn Abbâs tarafından şöyle açıklanmıştır: Kasıt, bu ağacın, düz bir toprakta yetişen, hiçbir ağacın, dağın vadinin güneşine engel olmadığı, güneş doğarken de, batarken de ışık alan bir ağaç olduğunu belirtmektir. şu demektir: Ne yalnız doğudan, ne de yalnız batıdan güneş almaz, hem doğudan, hem de batıdan güneş alır '.
Âyetin sonunda Allah'ın, dilediğini nuruna ileteceği, O'nun herşeyi bildiği vurgulanıyor. Bundan, burada

[5856] Kâsimî, Mehâsinu't-Te'vîl: 12/4522
[5857] Zümer Sûresi: 69
[5858] Müslim, îmân, hadîs: 293.
[5859] İbn Kesîr, Tefsir: 3/290-291
[5860] Kâsimî, Mehâsinu't-Te'vîl- 12/4529

vasfedilen Allah nurunun, Kur'ân-ı Kerîm olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kûr'ân-i Kerîm, birçok âyette "nûr" olarak vasfedilmiştir: "Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ileteceğimiz bir nûr kıldık" [5861], "Allah'a, Elçisine ve indirdiğimiz nura inanın*'[5862], "Biz size ap açık bir nûr indirdik" [5863].

Nûr karanlıkları aydınlatan, gerçekleri ortaya çıkaran ışıktır. Kur1 ân da yol gösterir, gerçekleri ortaya çıkarır, insanları doğru yola iletir. İşte Kurbânın her âyeti bir nurdur. Bu âyetlerin yan yana gelmesiyle Kur'ân, nûr üzerine nür olmuştur. Allah, kullarından dilediğini Kur'ân nuruna iletir.

Bir Önceki âyette Allah'ın, Kur'ân âyetlerini her şeyi açıklayan, öncekilerin olaylarını aydınlatan, korunanlara öğüt olarak indirdiği bildirilmişti. Bu âyette de Kur'ân âyetlerinin gökleri ve yeri aydınlatan Allah'ın nurundan taştığı, o kaynaktan taşan bu nurun yakıtının hiç tükenmeyeceği, ateş değmeden ışık verdiği ve sürekli olarak insanları aydınlatmağa devam edeceği bir temsil olarak anlatılmıştır. Böylece bu âyet de önceki âyetlere bağlıdır ve onlardaki hükümlerin gayet açık, seçik birer Tanrı nuru olduğunu, Allah'ın, dilediği kimseleri bu nûr ile cahillik karanlığından kurtaracağını vurgulamaktadır.

Dediğimiz gibi bu âyet üzerinde tefsirler yapılmış, müstakil eserler yazılmıştır. Bunların en ünlüsü, îmam Gazâlî'nin, vaktiyle Türkceye çevirmiş olduğumuz Mişkâtu*l~envâr (Nurlar Feneri) adlı eseridir. Şimdi bu eserin özetini sunmak istiyoruz. Gazâlî Özetle şöyle diyor:

Gerçekleri açıklayan, doğru yolu gösteren vahiyler nurdur. Bu nûr, Elçiye başkasından gelir. Çüîükü vahyi ona getiren melektir: "Onu senin kalbine güvenilir ruh indirdi"[5864], "De ki: Onu, Kutsal Ruh, Rabbinden gerçek olarak indirdi"[5865]. Demek ki Elçinin kalbine akan nûr, ona melek aracılığı ile verilmektedir. Melek de bu nuru Allah'tan alır. Bu nurun kaynağı Allah'tır. O'ndan meleğe, melekten de Elçiye, Elçiden de insanlara taşar. Nûr, başka varlıkları gösteren, açığa çıkaran şeydir. Bütün varlıkları açığa çıkarıp gösteren Allah'tır. Öyle ise Allah, gökleri ve yeri gösteren nurdur. Gökler ve yer O'nun tecellîsinin eseri, O'nun parıltısıdır. O'ndan taşmıştır. Parlaklığını anlatmak için bu nûr, içinde lâmba bulunan bir mişkâta benzetilmiştir. Mişkât, etrafı camlı kandil veya duvara açılan, lâmba koymağa mahsus oyuğa denir. İçinde yanmakta olan yağın ışığını toplayıp yansıtan bu kandil, veya oyuk, tıpkı parıl parıl parlayan bir inciye benzer. Bu kandilin yağı da öyle yararlı bir zeytin ağacından gelir ki yanmakla tükenmez, ışığı azalmaz. Doğu veya batı tarafında değildir ki sadece üzerine güneş vurduğu zaman ışık versin. Bunun nuru kendindendir. Tükenmeyen yağı, ateş değmese de yanacak kadar saftır. Işıklar birbiri üstüne yığılmış, parıl parıl parlar. İşte Allah'ın nuru böyle parlaktır.

Gazâlî'ye göre yokluk karanlıktır, varlık nurdur. Allah'tan başka herşey kendi zatında karanlık(yok)tur. Her şey, Allah'ın ortaya çıkarmasiyle var olur. Ortaya çıkan her varlık^Allah'm aydınlatmasiyle var olmuştur. Mutlak nûr Allah'tır. O'ndan başkasına ancak mecazen nûr denebilir. Zuhurunun şiddetinden dolayı O gerçek görünmez, O'nun parıltıları olan varlıklar görünür. Onları gösteren O'dur. "Zuhurunun şiddetinden dolayı yaratıklardan gizlenen Zât ne yücedir!" [5866].

Nür, ışık demektir. Işık, aslında kâinattaki esir dalgalarının, zihinde uyandırdığı izlenimden ibarettir. Şu engin uzay, çeşitli fre kan si ardak i dalgalarla doludur. Bu esir dalgalarının uzunlukları ayrı ayrı olduğundan bunlardan kimi duyularımızda ses, kimi ışık olur. Biz bu dalgaları değil, bunların zihnimiz-deki izlenimlerini algılarız. Dalgalar da hareketten ibarettir. Demek ki ışık, kâinatı dolduran Esîr içindeki dalgalanmalardan, yani hareketten ibarettir. Biz hareketten ibaret olan bu dalgaları değil, bunların görüntülerini algılarız. Gördüğümüz, işittiğimiz, kokladığımız, taddığımız ve dokunduğumuz şeyler aslında algılayamadığımız bir âlemin hareketlerinden başka bir şey değildir. Demek ki gerçek varlık, şu görüntülerin arkasındadır. Aslında madde âlemi, enerjinin çeşitli oranlarda yığılmasından ibarettir. Enerji nurdur. Demek ki bu âlem, nurun görüntülerinden ibarettir. İşte bu nûr, Allah'ın nurudur. Bu kâinat, İlâhî nurun görüntülerinden ibarettir. Biz nurun kendisini değil, görüntülerini görürüz. Çünkü görüntüyü meydana getiren gerçeği görecek, algılayacak duyulara sahip değiliz.

Böylece bu âlemi misal âleminin görüntüsü kabul eden Eflâtun'un görüşüne varmış oluruz. Onun ideler âlemi dediği şeye, şimdi Esîr âlemi deniyor.

Bu görüntüler yaratılmıştır. Ama bunun aslı olan ve görüntüleri meydana getiren gerçek nûr, yaratılmış mıdır, bunu bilmiyoruz. Bu maddeler âlemi, hareketlerin yani nurun görüntüsü ise, Allah, hareket midir diye bir soru hatıra gelebilir. Buna şöyle cevap veririz: Allah'ın zâtı hakkında bir şey diyemeyiz. Hareketi O yaratmıştır. Bu âlemin, Allah'tan bağımsız bir varlığı yoktur. Allah'ın nuru olmasa kâinat da olmaz.

Konuyu biraz daha açalım: Bilindiği gibi bu âlem, atomların çeşitli oranlarda birleşiminden meydana gelmiştir. Meselâ bir su molekülü H2 O iki Hidrojen, bir Oksijen atomunun birleşiminden ibarettir. Bir damla su alalım: Bu damlanın çapı üç milimetre olsun. Bunu birkaç kere büyütelim, çapı onbeş santimetre oluncaya kadar büyütüldüğünde mikroskop altında, bu damlada titreşimler çoğalmağa, gök kuşağına benzer renkler belirmeğe başlar. Bu damlayı çapı yüz mil oluncaya dek büyütürsek küçük su damlacıklarının her biri Ceviz kadar görünür. Bu damlayı, kendisini meydana getiren atomlarına ayırırsak, iki Hidrojen, bir Oksijen atomu elde edilir. Artık su,

---

[5861] Şûra Sûresi: 52
[5862] Teğâbün Süresi: 8.
[5863] Nisa' Süresi: 174
[5864] Şu'arâ' Sûresi: 193
[5865] Nahl Sûresi: 102.
[5866] Mişkâtu'I-Envâr, Mefâtîh: 23/230

özelliğini kaybeder. Kendisinde yabancı bir eleman taşımayan üç tek cevher hasıl olur. Ortada bulunan Oksijen atomu, çevresinde altı elektron dolaşan bir kandile benzer. Hidrojen atomunun çevresinde de iki ışık dairesi bulunur. Aslında bu ışık daireleri, atomların çevresinde, saniyede altı trilyon elektronun meydana getirdiği vehmî dairelerdir. Her atomun merkezinde pozitif elektrik yüklü çekirdek ve nötron ve çevrede de negatif yüklü elektronlar vardır. Bu, yalnız su atomuna mahsus bir şey değildir. Bütün maddeler böyle atomlardan meydana gelmiştir. Atom da elektrikten ibarettir. Demek ki bütün kâinatı meydana getiren, nurdur.
İngiliz Filozofu Prout, bütün atomların Hidrojen atomunun birleşiminden meydana geldiğini ve kâinatın tek bir cevherden yani Hidrojenden kurulmuş olduğunu açıkladı. 19H'de Langevin, 16 Hidrojenin bir oksijen atomunu meydana getirdiğini ve bu arada % 8'lik bir kayıp verdiğini ispat etti. Böylece çok diye nitelenen şeylerin, aslında tek bir kökten geldiği ve atomun da birbiri üstüne konmuş ışık kümesi olduğu anlaşıldı.
Albert Einstein'e göre madde enerjinin yoğunlaşmasından oluşmuştur. Maddenin, kütlesini bırakıp yüksek bir hızla seyretmesi halinde radyasyon ışınları veya enerji meydana gelir. Madde dünyâsı, aslında enerjinin, ışınların çeşitli oranlarda yoğunlaşmasından hasıl olmuştur.
tşte bu âyette belirtildiği üzre bütün kâinat cisimleri, İlâhî nurun çeşitli biçimlerde yoğunlaşmasından hasıl olmuş, her zerre o nurdan yaratılmıştır. "Allah, göklerin ve yerin nurudur".

36- (Bu kandil), Allah'ın, yükseltilmesine ve içinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Onların içinde sabah akşam O'nu tes-bîh eder(\er): 37- Kendilerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkekler. Onlar, yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği günden korkarlar. 38- Ki Allah onlara, yaptıklarının en güzel karşılığını versin ve lûtfun-dan onlara daha falasını da ihsan etsin. Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.

Tefsir:

36-37: Bir önceki âyette Allah'ın nuru olan Kur'ân, inci gibi parıl parıl yanan bir kandile benzetildikten sonra bu âyette o nurun yeri gösteriliyor. O riûr, Allah'ın, yükseltilmesini ve sabah akşam kendi adının anılmasını buyurduğu evlerde parlamaktadır.
Birinci âyetteki Yükseltilmesi*' tabirinden mescid yapılması anlaşılabileceği gibi, mescidlere saygı gösterilmesi, pisliklerden, boş sözlerden temizlenmek suretiyle mescidlerin sânının yükseltilmesi de anlaşılabilir. Beytin çoğulu olan buyût evler demektir. Bu kelime ile genel olarak evlerin, yahut Allah'a kulluk edilen mabedlerin kasdedilmiş olması mümkündür. Genellikle Allah'ın adının anıldığı yerler, mabedler olduğu için buradaki buyût ile mabedlerin kasdedilmiş olması daha kuvvetlidir. Fakat mü'minlerin evlerinde de Allah'ın adı anılır. Eğer kelimesiyle bina etme kasdedilmiş ise buradaki "evler"in mabedler anlamına gelmesi, daha uygundur. Çünkü mabedler, Allah'ın adının anılması için yapılır.
Ğuduvv: Günün ilk saatleri, asü'in çoğulu olan âsâl ise gündüzün sonlarıdır. Âyette işaret edilen zikir ve teşbih zamanları, birkaç yerde namaz kılınması emredilen iki temel zamandır: Günün önü ve sonu.
İşte Allah'ın yükseltilmesini ve içinde adının anılmasını emrettiği bu evlerde; hiçbir ticaret ve alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı, gönüllerin ve gözlerin dehşetten ters döneceği (yerinden hoplayacağı) kıyamet gününden korkan adamların, sabah akşam Allah'ı teşbih ettikleri buyurulmaktadır.
38 nci âyette de Allah'ın bu insanları, yaptıklarının en güzeline gpre ödüllendireceği ve keremiyle onlara daha fazlasını da vereceği; Allah'ın, dilediği kulunu hesapsız nzıklandıracağı bildirilmektedir. Allah'ın, mü'minleri, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirmesi; bütün işlerini, ibadetlerini, görevlerini en iyi biçimde yapmışlar gibi değerlendirip ödüllendirmesi anlamına gelir.
36 ncı âyetten mescid yapmanın fazileti anlaşılır. Hz. Peyğamber'in: "Kim Allah rızâsı için bir mescid yaparsa Allah ona cennette onun gibi bir bina yapar"[5867] dediği rivayet edilit. Hz. Âişe de şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) bize, evlerde mescid yapmayı ve mescidlerin temiz tutulup güzel kokulandı-rılmasını emretti"[5868].
Mescidde namaz kılmak, yalnız başına namaz kılmaktan yirmi beş veya yirmi yedi derece daha faziletlidir. Kadınların da mescide gelip namaz kılmaları sünnettir. Peygamber (s.a.v.): "Allah'ın cariyelerini (kadın kullarını) Allah'ın mescidlerinden menetmeyiniz!"[5869] buyurmuştur Hz. Âişe, mü'minlerin kadınlarının şafak vakti çıkıp Allah'ın Elçisi ile birlikte sabah namazını kıldıklarını söylemiştir [5870].
"cümlesi, onlar asla ticaret ve alışverişle uğraşmazlar anlamına gelmez. Bilâkis onlar ticaretle, alışverişle uğraşırlar ama bu uğraşları, onları Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymaz demektir. İslâmda dünyadan tamamen el etek çekip mabede çekilmek yoktur. Önemli olan, insanın dünyaya dalıp Allah'a karşı görevini unutmamasıdır. Mü'min, dünyâ işlerini yapar ama Allah'a karşı ibadet görevini de ihmal etmez.

[5867] Müslim, Mesâcid: 24, 25, Müsâfirîn: 103; Buhârî, Salât: 65; Ebû Dâvûd, Tetavvu': 1; Tir-mi2î, Salât: 120, 189, 204; Nesâ'î, Mesâcid: 1; İbn Mâce, İkâme: 100, 185, Mesâcid: 1, 9, Ticârât: 40.
[5868] İbn Mâce, Mesâcid: 8, 9; Ebû Dâvûd, Salât: 13; Tirmi2î, Cum'a: 64; İbn Hanbel: 5/17.
[5869] Buhârî, Cum'â: 13; Müslim, Salât: 36; Ebû Dâvûd, Salât: 52; Dârimî, Salât: 57; Muvatta, Kıble: 12; İbn Hanbel, Musned: 2/16
[5870] Buhârî, Mevâkît: 27.

Kur'ân'ın her yerinde öğütlenen budur: "Namazı kıldıktan sonra yer yüzüne dağıltn ve Allah'ın lûtfundan nasibinizi arayın"[5871].
37 nci âyette Allah'ı anmak, namazdan ayrı olarak zikredildiğine göre bu zikir, Kur'ân okumak, tesbîh ve tehlil gibi sözlü ibadetler anlamına gelir. ibn Abbâs, bu zikrin, Kur'ân okumak olduğunu söylemiştir [5872].

39- İnkâr edenlere gelince, onların işleri, düz arazideki serap gibidir. Susayan onu su sanır, fakat yanına varınca hiçbir şey olmadığını anlar ve yanında Allah'ı bulur; Allah onun hesabını tam görür, O, hesabı çabuk görendir. 40- Yahut (onların işleri) engin denizdeki karanlıklar gibidir: (Bir deniz ki) üstünü bir dalga örtüyor, onun üstünden bir dalga, onun üstünden de bir bulut. Birbiri üstüne yığılmış karanlıklar. İçinde bulunan kimse, elini çıkarsa nerdeyse onu dahi göremez. Allah bir kimseye nur vermemişse artık onun nuru olmaz.

Tefsir:

39-40 ncı âyetlerde kâfirlerin durumu iki misalle tasvir ediliyor: Yaptıklarının iyi olduğunu, kendilerinin yaptıkları işlerle çok mükâfatlara, yüksek derecelere ereceklerini sanan inkarcılar, dümdüz arazide uzaktan gördüğü serabı su zanneden, susamış insana benzerler. Gördüğü serabı su zanneden, oraya gidince hiçbir şey bulamaz, gördüğünün bir aldanmadan ibaret olduğunu anlar. İşte inkarcı da öyle, uzaktan, yaptığı işlerin Allah katında kendisine mükâfat kazandıracağını zanneder ama öldükten sonra işlerinin yanına varınca orada yararlı hiçbir şey bulamaz, Allah'ı bulur. Çünkü Allah'ın huzuruna götürülmüştür. Yüce Allah onu yaptıklarından hesaba çeker. O, hesabı çabuk görendir. Bu amellerinden hayır bulacağını uman adam, inkârının ve kötü işlerinin tuzağına düşer.
Yahut bu inkarcı, engin bir okyanus içinde dalgaların sardığı, üstünden karanlık bulutların kapladığı, birbiri üstüne yığılmış karanlıklar içinde kalan kimseye benzer. Öyle bir karanlık içindedir ki insan, kendisine yakın olan ve her işini onun yardımiyle gördüğü elini dahi göremez. Nereye, nasıl gideceğini bilemez. Kendisini şaşırtanların peşinde körü körüne sürüklenip gider.
İşte cehalet karanlıkları içinde bocalayan kâfirin bu korkunç durumu tasvir edildikten sonra Allah'ın nûr vermediği kimsenin nuru olamayacağı bildiriliyor. Bu adam Allah'ın indirdiği Kur'ân nurundan yararlanmadıktan sonra artık nereden nur bulacak, nasıl doğru yola gelecektir?
Görülüyor ki bu âyetler de yine Allah'ın nurunu temsil ile anlatan 35 nci âyete bağlıdır. Allah'ın adım anan, Kur'ân'ın buyruklarına uyan mü'min-Ierin gönülleri, onun nuruyla böyle aydınlanır, parıl parıl parlar. O nurdan istifade etmeyen kâfirler de karanlıklar içinde şaşırıp kalırlar. Onların halleri öylesine aydınlık, bunların halleri böylesine karanlıktır. Onun için âyetin sonu: "Allah bir kimseye nûr vermemişse artık onun nuru olmaz" şeklinde bağlanmıştır.

41- Görmedin mi göklerde ve yerde olan kimseler, kanatlarını çırparak uçan kuşlar Allah 'ı teşbih ederler? Her biri kendi duasını ve tes-bîhini bilmiştir, Allah da onların ne yaptıklarını bilmektedir. 42- Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır, dönüş de Allah'adır. 43- Görmedin mi Allah bulutları sürer, sonra onları birbirine geçirir, sonra onları birbiri üstüne yığar, arasından yağmurun çıktığını görürsün. Gökteki dağ-lar(gibi bulut parçaların)<&m bir dolu indirir de onu dilediğine vurur, dilediğinden de onu öteye çevirir. Şimşeğinin parıltısı nerdeyse gözleri alır. 44- Allah gece ile gündüzü çevirir. Kuşkusuz, gözleri olanlar için bunda bir ibret vardır. 45- Allah her canlıyı sudan yarattı: Onlardan kimi karnı üzerinde (sürünerek) yürür, kimi iki ayak üstünde yürür, kimi de dört (ayak) üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye kadirdir. 46- Andolsun biz, (gerçekleri) açıklayan âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletin

Tefsîr:

41-42 nci âyetler, göklerde ve yerde bulunan düşünce sahibi varlıkların, havada uçan kuşların Allah'ı teşbih ettiğini; her varlığın, kendisine özgü duayı ve tesbîhi bildiğini; göklerin ve yerin sahibinin yalnız Allah olduğunu ve sonunda Allah'a dönüleceğini anlatıyor. "O'nu övgü ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur, ama siz onların teşbihlerini anlamazsınız"ı âyetinin de ifade ettiği üzre her şey, Allah'ın yüceliğini, eksikliklerden uzak olduğunu anmaktadır. Her şey, Allah'ın verdiği içgüdü ve ilham ile görevini yapar, Allah'a nasıl yalvaracağını, O'nu nasıl tesbîh edeceğini, kendisindeki içgüdü ve dinamizm ile bilir ve bunu yerine getirir. Her canlı, kendisindeki içgüdü ile Allah'a yönelir. Her varlığın, Allah'ın kendisine yüklediği görevi yapması
Allah'ı tesbîh sayılır. Arıların, karıncaların düzenlerini inceleyen insan, bunların, Allah'ın verdiği hayvansal bilinç ile nasıl görevlerini ustaca yaptıklarını anlar. Onların bu hareketleri, Allah'ın kudretinin ve büyüklüğünün kanıtıdır. İşte bu, Allah'ı tesbîhtir. Maamâfîh âyetten, her canlının, kendisine özgü bir tarzda Allah'a duâ ve O'nu tesbîh ettiği anlaşılır.
43-44: Bundan önceki âyetler, her şeyin Allah'a boyun eğdiğini ifade etmişti. Bu âyetler de Allah'ın

[5871] Cum'a Sûresi: 10
[5872] İbn KeSîr, Tfefsîr: 3/295

büyüklüğüne, O'nun yeryüzündeki hikmetli işlerine, kudretinin işaretleri olan tabiat olaylarına dikkati çekmektedir. Allah, denizlerden kaldırdığı buhar ile oluşturduğu bulutları yürütür, birbiri üstüne yığar, sıkıştırır, yağmur yağdırır; yahut gökte birbiri üstüne yığılmış dağlar gibi bulutlardan yağdırdığı doluyu dilediği kimselere isabet ettirir, dilediklerinden de öteye çevirir. O sırada çıkan şimşeğin ışığı, gözleri alacak kadar parlaktır. Gece ve gündüzü de sürekli olarak değiştirir, birini götürüp ötekini getirir. Dikkatle bakanlar için bu olaylarda Allah'ın kudretine, hikmetine, işaretler vardır. Bunlar hep Allah'ın yasaları çerçevesinde meydana gelir. Bu yasaları böyle şaşmadan işleten, yüce Mevlâdır.
45 nci âyette de Allah'ın, yeryüzünde deprenen her canlıyı sudan yarattığına, sudan yaratılan bu canlılardan kiminin karnı üzerinde süründüğüne, kiminin iki, kiminin dört ayak üzerinde yürüdüğüne dikkat çekiliyor. Ve Allah'ın, herşeyi yaratabilecek kudrette olduğu vurgulanıyor.
Hayvanların hepsinin bünyesinde su vardır. Yüce Allah daha önce bulutların oluşumunu ve onlardan yağmurun nasıl yağdınldığmı anlattıktan sonra hayvanların da sudan yaratıldığını; böylece suyun, gerek bitkilerin, gerek hayvanların en önemli hayat kaynağı olduğunu belirtiyor. Keza canlıların çoğu nutfeden yaratılır. Hepsi demiyoruz, çünkü bölünme ile üreyen canlılar da vardır. Gerek nutfe ile, gerek bölünme ile üreyen canlıların temel elemanı sudur.
Karnı üzerinde yürüyen hayvanlar, tek hücrelilerden sürüngenlere kadar bütün canlıları kapsar. İki ayaklı, dört ayaklı hayvanlar yanında pek çok ayakları olan hayvanlar da vardır. Âyette, insanların en çok karşılaştıkları hayvanlara işaret edilmiştir. Bunların anılması, Allah'ın yaratma gücüne dikkati çekmek içindir.
46 ncı âyette de Allah'ın, âyetlerini açık açık indirdiği, bu Kur'ân âyetle-riyle dilediği kullarını doğru yola iletmekte olduğu buyuruluyor. Bu son âyet, daha önceki âyetlerin bir sonucu olmaktadır. Anlatılan hikmetler, Allah'ın, doğru yola ileten acık seçik âyetleri olarak niteleniyor.

47- "Allah'a ve Elçiye inandık, itâaî ettik" diyorlar. Sonra onlardan bir grup, bunun ardından dönüyor. Bunlar inanmış değillerdir. 48-Onlar, aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Elçisine çağırıldıkları zaman hemen onlardan bir grup yüz çevirirler. 49- Eğer hak kendilerinin olursa itaat ederek gelirler. 50- Kalblerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe mi ettiler? Yoksa Allah'ın ve Elçisinin kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır, onlar zâlimlerdir. 51- Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Elçisine çağırıldıkları zaman inananların sözü ancak:(<İşittik ve itaat ettik" demeleridir. İşte umduklarına erenler bunlardır, bunlar! 52- Kimler Allah'a ve Elçisine itaat eder, Allah'tan korkar, O'ndan korunursa işte kurtuluşa erenler onlardır.

Tefsir;

47-50 nci âyetlerde Allah'a ve Elçisine inandığını ve itaat ettiğini iddia ettiği halde ancak işine geldiği zaman Peyğamber'in hükmünü kabul eden, işine gelmeyince onun hükmünden yüz çeviren; Allah'ın ve Elçisinin, kendisine haksızlık edeceğini düşünen hasta yürekli, şüpheci kimselerin durumu kınanıyor. Allah'ın ve Elçisinin adaletinden şüphe edenlerin zâlim oldukları vurgulanıyor.
51-52 nci âyetlerde de Allah ve Elçisinin hükmüne çağırıldıkları zaman: "işittik, itaat ettik, baş üstüne" diyen mü'minlerin felaha erecekleri belirtiliyor. Ancak Allah'a ve Elçisine inanan, Allah'tan korkan, günâhlardan korunan kimselerin başarıya ulaşacakları vurgulanıyor.
Bu âyetler, sûrede yeni bir bölüm başlatmaktadır. Bir rivayete göre bunlar, bir münafıkla bir yahudi arasında meydana gelen anlaşmazlıkta yahûdi, Peyğamber(s.a.v.)in hükmüne başvurmayı önerdiği halde münafık, yahudî şeytanlarından Kâ'b ibn el-Eşref'e gitmeyi istemiş.
Bir başka rivayete göre de Hz. Alî ile Muğîre ibn Vâil arasındaki bir dâvada Muğîre, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in hükmüne razı olmayıp "O beni sevmez, bana haksızlık edeceğinden korkuyorum" demiş.
Bir başka rivayete göre de Alî ile Osman arasında bir dâva olmuş. Osman'ın amcası oğlu, kendisine: "Hüküm için Peyğamber'e gitme, sonra o, amcası oğlunu tutup senin aleyhinde hüküm verir" demiş. İşte âyetler bu olaylardan biri üzerine inmiş.
Birinci olay, Nisa Sûresinin 60-65 nci âyetlerinin iniş sebebi olarak da anlatılmıştı. Kâ'b ibn el-Eşref, hicretten iki yıl sonra öldürülmüştür. Bu âyetin ise onun ölümünden çok sonra indiği kanısındayız.
Üçüncü rivayet de doğru olamaz. Çünkü Peyğamber'in iki defa damadı olmak şerefine eren Hz. Osman: "Sen Peyğamber'in hükmüne gitme" diyen bir insanın sözüne kulak asmayacak kadar sağlam iman sahibidir. Bu rivayetin, Hz. Osman'ın değerini düşürmek için uydurulduğunda şüphe yoktur.
Tek mantıkî rivayet ikincisidir. Şahıslar önemli değildir. Demek ki iki kişi arasında meydana gelen dâvada, gönlünde şüphe bulunan bir müslüman, Peyğamber'in, kendisi aleyhine hüküm vereceğini düşünerek dâvanın halli için Peyğamber'e değil de başka bir insana başvurmayı istemiş, işte âyetler bu münasebetle inmiştir. Hitap, çoğul olarak tüm insanlara yöneltilmiştir ki herkes bundan ibret alsın, Allah Elçisinin hükmünü bırakıp başkalarının hükmüne gitmesin. Çünkü Allah Elçisinin kendi yararına gördüğü hükümlerini kabul edip işine gelmeyen hükümlerini reddetmek imanla bağdaşmaz. Böyle insan, hasta yürekli durumuna düşer.
Hasta yürekli tabiri, Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle münafıklar hakkında kullanılan bir sıfattır. Çünkü onların kalbine iman tam yerleşmemiştir. Ancak bütün münafıklar böyle değildir. Kimi hiç inanmaz ama inanmış görü-

nür. Kimi de inanır, fakat işine geldiği zaman inanır, çıkarına aykırı bir şey olunca şüpheye düşer. Onun kalbine kâh iman, kâh şüphe girdiği için o kimse rahatsızdır, kalbi hastadır. İşte Kur'ân'ın hasta yürekli dediği kimseler bunlardır.
Bu âyette nitelendirilen kimseler de işlerine geldiği zaman Peyğamber'in hükmünü kabul eden, işlerine gelmediği zaman ondan kaçan böyle hasta yürekli insanlardır. Ama sağlam imanlı insanlar, her zaman Allah'ın ve Elçisinin hükmüne razı olup onların verdiği her hükme canü gönülden itaat ederler. İşte umduklarına erecek, kurtulacak olanlar onlardır.
Gerçekten dâvasına sağlam inanmayan insanın, o konuda başarılı olması mümkün değildir. Dinine sağlam şekilde inanmayan asker, cephede çarpişa-maz. İşine inanmayan, kendine güveni olmayan iş adamı da başarılı olamaz. Başarının sırrı imandır. Onun için 51-52 nci âyetlerde ancak Allah'a ve O-nun Elçisine pürüzsüz inananların başarılı olacakları tekrar vurgulanıyor.

53- Yeminlerinin vargücüyle Allah'ayemîn ettiler: Eğer sen onlara emredersen (savaşa) çıkacaklar diye. De ki: 'Yemîn etmeyin. (Sizden istenen) güzelce itaat etmektir. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı haber almaktadır/' 54- De kv "Allah'a itaat edin, Elçiye itaat edin." Eğer dönerseniz, ona gereken, kendisine yükletilen görevi yapmak, size gereken de size yükletilen görevi yapmaktır. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulursunuz. Elçiye düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır.

Tefsir:

53-54 ncü âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)e, kendilerine çıkmalarını emrettiği zaman mutlaka çıkacaklarına bütün güçleriyle and içen kimselere, and içmemeleri; onlardan beklenenin sadece itaat olduğu; yemin etmelerine gerek bulunmadığı; zira Allah'ın her işlerini bildiği belirtiliyor. Allah'a ve Elçisine itaat ettikleri takdirde doğru yolu bulacakları, yüz çevirdikleri takdirde ise herkesin yaptığından sorumlu olacağı, Peygamberin görevinin gerçekleri açıkça duyurmak olduğu bildiriliyor.
Bir tefsîre göre Sizin ne biçim itaat ettiğiniz bellidir, sizin itaatiniz, sadece sözden ibarettir. Boş yere yemin etmeyin" demektir[5873]. 54 ncü âyetteki fi'li de mâzî'nin çoğulu olabileceği gibi muzâri' fi'lin çoğulu da olabilir. Tevellevne. Şart edatı dolayısiyle nûn düşmüştür. Âyetin sözgelimine daha uygun olduğu için bu şekli tercih ettik.
Daha önceki âyetlerle ilgili olan bu âyetler de münafıkların durumunu tasvir etmektedir. Rivayetlere göre samimî olmadıklarını bildiren âyetler inmeğe başlayınca münafıklar, Allah'ın Elçisine gelip kendisine mutlaka itaat edeceklerine, hattâ yurtlarından çıkıp gitmeyi veya savaşa gitmeyi emretse emrini mutlaka yerine getireceklerine yemin etmişler, onların bu davranışı üzerine bu âyetler inmiş.
Münafıklar, yüreklerinde olmayanı söyler ve sözlerine inandırmak için de yemîn ederler. İşte Kur*ân-ı Kerîm, onlara yemin etmemelerini, önemli olanın gerçekten itaat olduğunu, yani lâfm değil, işin önemli olduğunu buyuruyor.
Herhalde bu sûre, Medine'de yahudîlerin ardı kesildikten ve bundan dolayı da münafıkların durumu zayıfladıktan sonra inmiştir. Vaktiyle yahudilerden destek gören münafıklar, yahudiler Medine'den ayrıldıktan sonra gittikçe zayıflamağa başlamış ve gerek Peygamberi, gerek müslümanları kendilerine inandırmak için sözlerini yeminle pekiştirmeğe çalışmışlardır.

55- Allah sizden, inanıp iyi işler yapanlara va'detti: Onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümran kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini güvene erdirecektir. Bana kulluk edecekler ve bana hiçbir şeyi ortak koşmayacaklardır. Ama kim(ler) bundan sonra da: Nankörlük ederse işte onlar yoldan çıkanlardır. 56- Namazı kılın, zekâtı verin, Elçiye itaat edin ki size acınsın. 57- Nankörlerin, yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanma. Onların varacağı yer ateştir. Ne kötü bir gidiş yeridir o!

Tefsîr:

55 nci âyet, yüce Allah'ın, daha önceki iyi insanları hükümran kıldığı gibi inanıp güzel işler yapan müslümanları da yeryüzünde hükümran kılacağını, kendileri için beğenip seçtiği dinlerini de güçlendireceğini, daha önce korku içinde bulunan müslümanların korkularını güvene çevireceğini, artık korkmadan yalnız Allah'a tapacaklarını, O'na ortak koşmayacaklarını, bundan sonra da nankörlük edenlerin yoldan çıkmış kimseler olduğunu söylüyor.
56 ncı âyet, mü'minlere, Allah'ın rahmetine ermeleri için namaz kılmalarını, zekât vermelerini, Elçiye itaat etmelerini emrediyor.
57 nci âyet, nankörlerin, Allah'ı âciz bırakamayacaklarını, yerlerinin ateş olduğunu vurguluyor. Bu son âyetteki " kelimesi, gaib muzarî olarak şeklinde de okunmuştur. O takdirde: "Nankörler sanmasınlar ki..." demektir [5874].

[5873] Fethu'l-Kadîr: 4/46; Kasimî, Mehâsinu't-Te'vîl: 12/4544
[5874] Mefâtîh: 24/26

Bu âyetler müslümanlara, parlak bir geleceği vazetmektedir. Çok sıkıntı çeken, çok güçlüklere katlanmış olan müslümanlara, artık korku ve sıkıntı devrinin geçmekte olduğunu, inanıp iyi işler yaptıkları takdirde Allah'ın buyruğu uyarınca hareket etmiş olan önceki mü'min milletler gibi yeryüzünde hükümran olacaklarını müjdelemektedir. Ancak egemenliğin şartı, imanla beraber güzel işler de yapmaktır. Güzel işler yalnız Allah'a ibâdetten ibaret değildir. Dine ve dünyaya ilişkin herşeyi güzel yapmak, âyetin buyruğu içine girer. Şirk koşmadan Allah'a kulluk etmek, zulümden kaçınmak, adam kayırmadan insanlar arasında eşitlik ve adalet sağlamak, sevgi, saygı, sosyal dayanışma, hasılı hiç kimsenin haksızlığa uğratılmaması hep güzel işlerdendir. İşte böyle sağlam bir toplum ezilmez, hükümran olur.
Bağımsız bir devlet kavramından yoksun Araplar, Peygamber'in çevresinde toplanmaları ve Kur'ân'a uymaları sonucunda birden bire kabile toplumundan devlet toplumuna geçmişler, çevre milletlere hakim olmağa başlamışlardır. Hz. Peygamber'in hayâtında Mekke, Hayber, Yemen, Bahreyn tamamen fethedilmiş, dört halife devrinde müslümanların hakim oldukları topraklar Fas'tan Ortaasya'ya kadar uzamıştır. Âyetin müslümanlara va'dettiği hakimiyyet gerçekleşmiştir.
Fakat dediğimiz gibi bu va'd, imanla ve iyi işlerle şartlıdır. İşlerini, hareketlerini bozan müslümanlar, bu va'din dışında kalırlar: "Artık bundan sonra da kimler nankörlük ederse işte onlar yoldan çıkmış insanlardır". Burada Allah'ın va'di uyarınca yeryüzünde hükümran olduktan sonra şükretmeyip ahlâkını bozarak Allah'a karşı nankörlük edenlerin fasık oldukları, yani yoldan çıktıkları belirtilmiştir/Bu bir uyarıdır. Yoldan çıkan o kimselerin, devletlerini, hakimiyetlerini kaybedeceklerine işarettir. Çünkü "Bundan sonra" deyimi, bu büyük devlete ulaştıktan sonra olacağım gösterir. O zaman bu küfrün nankörlük anlamına gelmesi, daha uygundur. îşte bundan dolayı bu küfrü yapanlar kâfir sıfatıyla değil, fakat fâsık (yoldan çıkmış kimseler) olarak nitelendirilmişlerdir.
'Adiy ibn Hâtem, Hz. Peyğamber'e geldiği zaman, aralarında şu konuşmanın geçtiğini anlatmıştır: "Peygamber (s.a.v.):
— Hîre'yi biliyor musun? dedi.
— Bilmiyorum, fakat işittim, dedim.
— Nefsimi elinde bulunduran Allah hakkı için Allah, bu dini öyle yerleştirecek ki bir kadın, yanında hiç kimse olmadan ta Hîre'den gelip Ka'be'yi tavaf edecek, Hürmüz oğlu Kisrâ'nın hazineleri fetholunacak.
— Hürmüz oğlu Kisrâ'nın mı?
— Evet, mal da o kadar çok olacak ki kimse almayacak."
Bu konuşmayı anlatan 'Âdîy şöyle devam etmiş: *îşte bu kadın Hîre'den yalnız başına çıkıyor, gidip Ka'be'yi tavaf ediyor. Hürmüz oğlu Kisrâ'nın hazinelerini fethedenler arasında ben de vardım. Nefsimi elinde bulunduran Allah hakkı için üçüncüsü de olacaktır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) böyle buyurdu"[5875].

58- Ey inananlar, ellerinizin altında bulunan(kö\e\er> hizmetçi)/er, ve henüz erginliğe ermemiş çocuklarınız, üç vakitte (odalarınıza girebilmek için) izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle vakti elbisenizi çıkaracağınız zaman ve yatsı namazından sonra. Bunlar sizin üstünüzün açılabileceği üç vakittir. Bunların dışında (hizmetçilerin ve çocukların izin almadan içeri girmelerinden dolayı) ne size, ne de onlara bir günâh yoktur. (Onlar sizin) yanınızda dolaşırlar, birbirinizin yanına girip çıkarsınız. Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah bilendir, hikmet sahibidir. 59- Çocuklarınız erginlik çağına erdikleri zaman, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

Tefsir:

58-59: 'Avret açıklık, bozukluk, kusur demektir. Burada kasdedilen, insanın açık kalabileceği vakitlerdir. Bu âyetlerde mü'minlere, köle ve cariyelerle (hizmetçilerle) henüz erginlik çağına ermemiş çocuklarının, yatak odalarına girmek için üç vakitte izin istemeleri emrediliyor: Sabah namazından önce, kaylüle denilen öğle uykusuna yatılacağı zaman ve yatsıdan sonra. Bu zamanlar, insanın elbisesini çıkarıp yatacağı zamanlar olduğundan, bu zamanlarda yanlarına gelecek olan hizmetçilerle ergin olmayan çocukların da izin almaları gerekir. Bunun dışındaki vakitlerde hizmetçilerinin ve küçük çocuklarının, yanlarına izinsiz girmelerinde bir sakınca yoktur. Ancak ergin çocukların da yabancı insanlar gibi anne babalarının odalarına izinsiz girmemeleri gerekir.
İki adam îbn Abbâs'a, Kur'ân'da Allah'ın, izin almayı emrettiği bu üç vaktin durumunu sorup, şu cevabı almışlar: "Allah kusuru örter, örtmeyi sever. O zamanlar insanların kapılarında perde, evlerinde hicâlf yok idi. Adamın hizmetçisi, ya da yetimi odasına girince onu karısıyla yatar durumda görebilirdi. İşte Allah, o vakitlerde girecekleri zaman izin almalarını emretti. Daha sonra Allah perdeleri getirdi, bol nzık verdi. İnsanlar evlerine perde astılar, hicleler yaptılar. Artık insanlar, kendilerine emredilen vakitlerde izin almanın gerekli olmadığı kanâatine vardılar[5876]. Eğer bu rivayet sahih ise, İbn Abbâs'ın görüşüdür. Âyetin neshedildiği anlamına gelmez. İhtiyaç kalmayınca izin almanın gerekli olmadığını, ama âyetin belirttiği ihtimal ve şartlar bulunduğunda izin

[5875] İbn KeSîr, Tefsir: 3/302
[5876] îbn KeSîr, Tefsîr: 3/304; Kurtubî: 12/303

almanın gerektiğini gösterir[5877].
Bu âyetin, Mersed kızı Esmâ'nın kölesinin, istemediği bir zamanda yanma girmesi ve Esmâ'nın: "Yâ Resûlâllâh, hizmetçilerimiz, kölelerimiz biz, yanımıza girmelerini istemediğimiz bir durumda iken birden yanımıza geliyorlar" demesi üzerine indiği rivayet edilir. Bir rivayete göre de Hz. Pey-ğamber(s.a.v.)in gönderdiği Mudlec adlı çocuk Hz. Ömer'in yanma girmiş, onun, görülmesini istemediği bir yerini görmüş. Ömer: "Keşke Allah, çocuklarımızın, kadınlarımızın ve hizmetçilerimizin böyle saatlerde izinsiz yanımıza girmelerini yasaklasa!" demiş. Peyğamber(s.a.v.)in yanına geldiğinde bu âyetlerin indiğini görmüş [5878].
Muhakkak ki toplumda böyle şeyler oluyordu. Aile mahremliğinin ve saygınlığının korunması için bu görgü kuralları getirilmiştir. Ama bu üç vaktin dışında hizmetçilerin ve çocukların, ebeveynin yanma girmek için izin almaları gerekmez. Aile fertleri birbirlerinin yanına girip çıkarlar. Bu, aile yaşamının bir gereğidir.
59 ncu âyetten anlaşıldığı üzre erginlik çağına eren çocukların dahi anne babalarının yatak odalarına girerken her zaman izin almaları gerekir. İhti-lâm olma (bulûğa erme) deyimi, erkek çocuklar için kullanılır. Fakat muhakkak ki kızlar da bu konuda erkekler gibidirler. Onlar da âdet görünce izin almaları gerekir[5879]. Çünkü kız çocukların, anne babalarını uygunsuz durumda görmeleri, çok daha çirkindir. Kızın âdet görmesi, bulûğ sayılır.
Bulûğ (erginlik) yaşı konusunda kesin bir çizgi yoktur. Bu, genellikle erkek çocuklarda oniki-onbeş yaş arasıdır. Ebu Hanîfe'ye göre onbeş yaşına girdiği halde erginliğe ermemiş erkek çocuk 18 (onsekiz), kız çocuk da 17 (on-yedi) yaşına girinceye dek ergin sayılmaz'. Ancak bu yaştan sonra ihtilâm olmasa, yahut âdet görmese de ergin sayılır.

60- Evlenme arzusu kalmamış oturan (ihtiyar) kadınların, kasden süs göstermeğe çalışmadan dış örtülerini bırakmalarında kendileri için bir günâh yoktur. Ama sakınmaları, kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir.

Tefsir:

60 ncı âyette evlenme isteği kalmamış kadınların, fazla açılıp saçılmadan örtülerini bırakmalarında bir sakınca olmadığı, fakat iffetlerini korumalarının, yani gizli zinetlerini göstermeyecek, kendilerini koruyacak biçimde giyinmelerinin, kendileri için daha iyi olacağı bildiriliyor.
Müfessirlere göre evlenme isteği kalmamış oturanlar tabiri ile yaşlı kadınlar kasdedilmiştir. Sözgeliminden de bu anlaşılıyor. Maamâfîh kadın, doğal yapısı veya bir hastalık dolayısiyle de bu isteğini kaybedebilir. Bunlar da dikkatleri çekmeyecek biçimde örtüsüz çıkabilirler.
Bu âyet, 31 nci âyeti tefsir ediyor. Orada kadınların, örtülerini göğüslerinin üstüne koyup yalnız âdeten görünenler dışındaki zinetlerini ve zînet yerlerini göstermemeleri emredilmişti. Bu emir, tahrike ve fitneye sebebolmamak içindir. Burada da dikkati çekmeyecek, fitneye sebeb olmayacak durumdaki kadınların, üstlerine örtü almalarına gerek olmadığı bildirilmektedir. O zamanki toplumda genç bir kadının Örtüsüz çıkması, hele boynunu, göğsünü göstermesi çok tahrik edici, dikkat çekici olurdu. Demek ki Kur'ân'ın istediği şey, ifrat ve tefrîtten kaçınmak, dikkat çekmeyecek biçimde normal giyinmektir. Bu durumda Kur'ân'ın, kadını çarşaf ve peçelere sokup dört duvarın içine hapsettiğini söylemek, insafa aykırı olur. Kur'ân, toplumu âdî şehvet duygularından korumak, iyi ahlâkı muhafaza etmek için normal bir giyim kuralı getirmiştir. Kadının dikkat çekmeyecek biçimde sokağa çıkmasında bir sakınca yoktur. Zaten vardır demek, gerçeklere, bugünkü toplum yaşamına ters düşer.

61- Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktun hastaya güçlük yoktur. Size de kendi evlerinizden, yahut babalarınızın evlerinden, yahut annelerinizin evlerinden, yahut kardeşlerinizin evlerinden, yahut kızkardeşlerinizin evlerinden, yahut amcalarınızın evlerinden, yahut halalarınızın evlerinden, yahut dayılarınızın evlerinden, yahut teyzelerinizin evlerinden, yahut anahtarları ellerinizde bulunan evlerden, yahut arkadaşınızın evlerinden yemek yemenizde bir güçlük yoktur. Toplu olarak, yahut ayrı ayrı yemenizde de ü-zerinize bir günâh yoktur. Evlere girdiğiniz zaman Allah tarafından kutlu, güzel bir yaşama dileği olarak kendinize (kendinizden olan ev halkına) selâm verin, tşte Allah, âyetleri size böyle açıklıyor ki düşünüp anlayasınız.

Tefsir:

61 nci âyet, özellikle körün topalın, hastanın ve genellikle herkesin kendi baba, anne, kardeş, kız kardeş, amca, hala, dayısının evinde, anahtarları elinde bulunan evde, yahut arkadaşının evinde yemek yemesinde; toplu olarak ya da ayrı ayrı yemede bir sakınca bulunmadığını, evlere girerken de selâm verilmesini buyuruyor.
Bu âyetin, özellikle birinci şıkkının kimleri kasdettiği hakkında çeşitli rivayetler vardır: Bir rivayete göre sağlam insanlar, hasta, kör ve topal insanlarla yemek yemekten iğrenirlerdi. Başka bir rivayete göre de bu hasta, sakat

[5877] Kurtubî: 12/303
[5878] Mefâtîhu'1-ğayb: 24/28-29; Kurtubî: 12/304.
[5879] Mefâtîh: 24/28

insanlar, kendilerinden iğrenilmesi endişesiyle sağlamlarla yemek yemekten çekinirlerdi. İşte âyet, bu sakat insanların, sağlamlarla yemek yemelerinde bir sakınca olmadığını bildirdiği gibi, kişinin bu sayılan akrabasının evlerinde yemek yemesinde de bir sakınca olmadığını da bildirmektedir.
Bir rivayete göre mü'minler, eşlerinin, çocuklarının, yakınlarının ve dostlarının evlerine zayıfları ve hastaları da götürüp onlara orada yemek yedirir-lerdi. Gerek bu zavallı kimseler, gerek bunları götürenler, sonradan buna hakları olmadığını düşündüler. İşte inen bu âyet, mü'minlerin, birbirlerinin evlerinde yemek yemelerinde bir sakınca olmadığını bildirdi.
İbn 'Abbâs'a bağlanan bir söze göre müslümanlar, yemekte güzel yerleri göremeyen kör ile ve ötekiler gibi sokulup yemeği alamayan topal ve hasta ile birlikte yemekten çekinmişler; Yüce Allah bu âyeti indirerek bunlarla birlikte yemek yemenin bir sakıncası olmadığın bildirmiştir[5880].
Süddî'nin rivayetine göre de adam babasının, kardeşinin veya oğlunun evine gider; kadın kendisine yiyecek getirince: "Ev sahibi orada yok" diye yemezdi. Allah bu âyeti indirerek kişinin, bu yakınlarının evinde yemek ye-mesinde bir sakınca olmadığını bildirdi.
Ebu Hanîfe ve İbn Hanbel, bu âyete dayanarak akrabanın, birbirlerine bakıp geçimlerini sağlamalarını vacib saymışlardır[5881]. Yine Ebû Hanîfe bu âyete dayanarak kan akrabasının evinden birşey çalanın elinin kesilmeyeceğine hükmetmiştir. Çünkü Allah, bu âyetle onların evlerine izinsiz girmeyi ve orada yemek yemeği mübâh kılmıştır[5882]. Tabii yapılan işin, cezayı gerektirip gerektirmeyeceğinde şüphe bulunduğundan, Ebû Hanîfe'nin îcMaâdı doğru olabilir ama bu, bu tür hırsızlığın hiç suç olmadığı anlamır.j gelmez. Çünkü âyetin kasdı müslümanlara görgü kurallarını öğretmek. kişinin kimlerden rahatlıkla hırsızlık edebileceğini öğretmek değildi!
Daha önceki âyetlerde başkasının evine girerken izin alınması, ergin olmayan çocuklarla hizmetçilerin de üç vakitte izin almaları bildirilmişti. Bu âyet de yakın akraba arasındaki teklifi kaldırıyor. Onları bir aile fertleri gibi birbirlerine yakınlaştırıyor, birbirlerinin evlerinde teklifsiz yemek yiyebileceklerini bildiriyor.
fendi evlerinizden yemek yemenizde size bir güçlük yoktur". Kişinin, kendi evinde yemesinde bir güçlüğün ol-maması gayet doğaldır. Âyetin kasdı, kişinin bizzat kendi evi değil, eşinin, çocuklarının evidir. Çünkü eşinin ve çocuklarının evleri de kendi evi sayılır.
Anahtarlarına sahibolduğunuz evler" cümlesi, kişinin evine bakan vekil, bekçi, hizmetçi gibi kimseleri kasdediyor. Bunlar, anahtarlarını ellerinde bulundurdukları yani baktıkları, bekledikleri, hizmet ettikleri evlerde yemek yiyebilirler.
Rivayete göre savaşa gidenler, savaşa katılmayan zayıf kimseleri evlerine vekil bırakır, evlerinin anahtarlarını onlara verir, evlerinde bulunan yiyeceklerden yiyebileceklerini söylerlerdi. Fakat anahtarı alanlar bundan çekinirlerdi. İşte âyette bunların, baktıkları evlerdeki yiyeceklerden yemelerinde bir sakınca olmadığı bildirilmiştir. Vekîl, koruduğu bahçenin meyvasından yiyebilir, koyunların sütünü içebilir[5883].
Yahut sadîkinizin evinden..."Sadîk, insanın arkadaşıdır. Âyette arkadaşların da birbirlerine teklifsiz gidip yemek yiyebilecekleri bildiriliyor. Kişinin en yakın mahremleri arasında sayılması, arkadaşın değerini gösterir. Bir gün Hasan Basrî evine gittiğinde, arkadaşlarından bir grupun eve girip yatağının altındaki sepette bulunan helvayı ve güzel yemekleri yemekte olduklarını görmüş. Yüzü sevinçle parlayarak: "İşte biz onları böyle bulduk! Onları böyle bulduk!" demiş. Bu sözüyle Bedir'e katılmış büyük sahâbîlerin böyle olduklarını anlatmak istemiştir[5884].
Birlikte ve ayrı ayrı yemenizde size bir günâh yoktur": Kur'ân-ı Kerim, bu buyruğuyla herkesin ayrı ayrı ta-baklarda yemesinin bir sakıncası olmadığını bildirmiştir. Çünkü gerektiğinde müştereken bir tabaktan da yemek yenebilir ama imkân varken herkesin ayrı kabda yemesi daha uygundur. Temizlik, kimsenin diğerinden iğrenme-mesi bakımından da önemlidir. İnsan, kaşığını batırdığı bir tabağa herkesin, hele temizliğe dikkat etmeyen kimselerin de kaşıklarını batırmasından iğrenebilir. Özellikle bazı kimseler geçici hastalık mikropları da taşıyabilirler. O zaman kendilerinde bulunan hastalık mikroplarının, başkalarına da geçmesine neden olurlar.
Madem ki toplu olarak veya ayrı ayrı yemekte bir sakınca yoktur, öyle ise sağlık bakımından en uygun olan, ayrı tabaklarda yemek yemektir. Ama tabii toplu olarak sofraya oturmak, aile fertlerini birbirine yaklaştırır, hiç de-ğilse sofrada konuşmağa sohpet etmeğe, yemeğin iştahla yenmesine sebebo-lur. İnsan yalnız başına yemek yemekten sıkılabilir, iştahı almaz. Hep bir arada sofraya oturmakta bereket vardır.
"Biz yiyoruz ama doymuyuruz" diyen bir adama, Hz. Peygamber (s.a.v.): "Herhalde siz ayrı ayrı yiyorsunuz, hep birlikte sofraya toplanınız, Allah'ın adını anınız, yemeğiniz bereketlenir" buyurmuştur[5885].
Âyetin buyruğu üzre eve girerken ev halkına selâm verilir. Şayet evde kimse yoksa: "Esseiâmu 'aleynâ ve 'alâ 'ibâdillâhissâlihîn: Selâm bize ve Allah'ın iyi kullarına olsun" denilmesi, uygundur. Böyle diyen kimseye, meleklerin, selâmını iade edeceği rivayet edilmiştir[5886].

[5880] Rûhu'l-Ma'ânî: 18/218.
[5881] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/306
[5882] Mefâtîhu'1-ğayb: 24/37.
[5883] Mefâtîh; Mehâsinu't-Te'vîl: 12/4552
[5884] Mefâtîh'ul-ğayb: 24/37
[5885] İbn Hanbel, Musned: 3/501; Ebû Dâvûd, Afime: 14
[5886] İbn KeSîr, Tefsîr: 3/306-307.

62- Mü fminîer o kimselerdir ki Allah 'a ve Elçisine inanmışlardır. Toplumsal bir iş için Allah'ın Elçisiyle beraber bulundukları zaman ondan izin almadan gitmezler. Senden izin alanlar, işte Allah'a ve Elçisine inananlar onlardır. Bazı işleri için senden izin istedikleri zaman onlardan dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 63- Elçinin çağırmasını, aranızda herhangi birinizin diğerini çağırmasıyla bir tutmayın. Allah içinizden, birbirinin arkasına gizlenerek sıvışıp gidenleri biliyor. Elçinin emrine aykırı davrananlar, kendilerine bir belânın çarpmasından, yahut onlara acı bir azabın,uğramasından sakınsınlar. 64- tyi bilin ki göklerde ve yerde olanlar hep Allah'ındır. O, sizin ne iş üzerinde bulunduğunuzu bilir. Kendisine döndürülüp götürüldükleri gün, ne yaptıklarını onlara haber verir. Allah, herşeyi bilendir.

Tefsîr:

62- Mü'minlerin, Allah'a ve Elçisine inanan, O'nunla beraber topluca karar verilmesi gereken bir sorunu konuşurken izin almadıkça toplantıdan ayrılmayan kimseler olduklarını bildiren 62 nci âyette, herhangi bir işleri için izin istedikleri zaman onlara izin vermesi ve Allah'tan onların bağışlanmasını dilemesi Hz. Peygamberce emrediliyor. Âyetten, önemli toplumsal bir konuyu görüşürken mü'minlerin, Peyğamber'den izin almadan toplantıyı terk etmemeleri gerektiği, böyle izin alarak gidenleri de Allah'ın bağışlayacağı anlaşılmaktadır.
63 ncü âyet için iki anlam mümkündür: "Peygamber'in çağırmasını, sizin birbirinizi çağırmanızla bir tutmayınız. Onun çağrısına derhal gidiniz, buyruğunu tutunuz". Bizce bu anlam, konuya daha uygundur. Bir görüşe göre de burada duâ, emir anlamındadır. "Peygamber'in emrini, kendinizden birinin emriyle bir tutmayınız" demektir. İkinci anlam da şudur: "Siz, Peygamberdin duasını, sizin birbirinize duanız gibi sanmayınız. Onun duası kabul edilir. Buyruğuna aykırı davranarak onun bedduasına uğramaktan sakınınız."
MukatiFin rivayetine göre Cuma günü münafıklara söz uzun gelir, aradan sıvışarak çıkarlardı. Bundan sonra mü'minlerden biri çıkmak isterse konuşmadan parmağıyla işaret eder, Hz. Peygamber de ona izin verirdi.
Bir rivayete göre bu âyetler Hendek Savaşından önce Medine çevresine Hendek kazılırken bazı kimselerin izinsiz olarak sıvışmaları üzerine inmiştir. Bu âyetler de yukarıdaki âyetlere bağlıdır. Yukarıda bir eve girerken izin alıp selâm vermeden girilmemesi emredilmişti. Sonra kimlerin evlerine teklifsiz girilebileceği bildirilmişti. Burada da izin almadan önemli bir toplantıdan çı-kilmaması emrediliyor. Peygamberin meclisinden izinsiz, gizlice gidenler, böylece ona karşı saygısızlık edenler uyarılıyor.
Bu âyetler, Peygamber(s.a.v.)in meclisinden izinsiz ayrılanlar hakkında olmakla beraber anlamları geneldir. Bu âyetler uyarınca müslümanların yaptıkları önemli toplantılarda, Şûra meclisinde oturum başkanından izin alma-dan meclisin terk edilmemesi gerekir.

Nûr Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1- Allah, göklerin ve yerin nurudur. Mü'minin kalbi, Allah'ın sönmeyen nurunun parladığı bir fener gibidir. Bu nûr, sabah akşam Allah'ı anan, Allah'ı anmaktan, namazdan, zekâttan geri durmayan, kıyamet hesabından korkan mü'minlerin evlerinde bulunur (35-37).
2- Göklerde ve yerde bulunan canlar, tüm varlıklar Allah'ı tesbîh eder, O'nun eksikliklerden uzak olduğunu söyler, hal diliyle bunu anlatırlar. Her canlıya özgü bir duâ ve tesbîh yöntemi vardır: "Her biri, duasını ve teşbihini bilmiştir" (41).
3- Göklerin ve yerin hükümdarı Allah'tır, dönüş O'nadır (42).
4- Tabiat olaylarını yöneten, bulutları bir araya toplayıp sıkıştırarak şimşeği çaktıran, sonra gece ve gündüzü çeviren, canlı türlerini yaratan Allah-tır. O'ndan başka yaratıcı yoktur (41-45).
5- Allah, kullarını doğru yola iletmek için anlaşılır âyetler indirmiştir (46).
B- Peygamberlik İle İlgili Prensip:
6- Elçinin görevi, duyurmadır. O, yola gelmeyenlerin yaptıklarından sorumlu değildir. Herkesin, kendi yaptığından sorumlu olduğunu, Elçinin, sapıkların davranışlarından sorumlu olmayacağını belirten 54 ncü âyet de "Sizin dininiz size, benim dînim banadır" (Kâfirûn Sûresi: 6), "Dinde zorlama yoktur" (Bakara Sûresi: 255) âyetleri gibi düşünce ve vicdan özgürlüğü getirmektedir. Bundan dolayı o âyetlerin neshedildiği hakkındaki rivayetler geçersizdir. Çünkü Kur'ân, bunu birkaç kez vurgulamıştır. Kur'ân'da içi boş, hükümsüz âyet yoktur. İşte onlarda ifade edilen inanç özgürlüğü, buradaki 54 ncü âyette de, değişik bir üslûb ile ifade edilmiştir.
C- Aile ve Toplum Hukuku ile İlgili Prensipler:
7- Zina eden kadın ve erkeğe, Allah'ın belirlediği cezayı, acımadan uygulamak, Allah'a ve âhirete inanmanın gereğidir. Çünkü toplumun namus ve düzeni ancak böyle korunur. Ceza, toplumun önünde uygulanmalıdır ki âleme ibret olsun, başkaları böyle bir şey yapmağa cür'et edemesinler (2).
8- Namuslu insanları zina ile suçlamak, büyük bir vebaldir. Elde kesin kanıt olmadan hiç kimse böyle bir fiille suçlanamaz. Birini zina ile suçlayan, iddiasını dört tanık ile ispat etmek zorundadır. Bunu yapamadığı takdirde iftiracı ve fâsık sayılan o kimseye, herkesin önünde seksen değnek vurulur ve kendisinin şahitlik ehliyyeti

düşürülür. Artık hiçbir konuda şahitlik edemez (4).
9- Ancak tevbe edip uslananları Allah bağışlar (5).
10- Fakat kendi eşlerini zina ile suçlayıp da bunu dört şahit ile ispat edemeyenler, hakimin önünde dört defa yemin ederek doğru söylediklerini söyler; beşinci bir yemîn ile de yalan söyleyene Allah lanet etsin derler. Kadın da dört defa yemin edip, kocasının yalan söylediğini ifade eder, beşinci yemin ile de yalan söyleyene Allah'tan lanet diler. Böylece karı-koca arasındaki nikâh bozulur. Ancak dört şahit bulunmadığı ve kadın da suçunu itiraf etmediği için had olan yüz değnek vurma cezası düşer.
"Kadının, dört defa sözüne Allah'ı şahit tutup kocasının, mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesi, kendisinden azabı kaldırır" (8) âyetinden, evli kadının zina cezasının recm değil, had olduğu anlaşılır. Zira bu ceza, eğer recm olsaydı, onun azâb ile cezalanması değil, işkence ile öldürülmesi uygun olurdu. Azâb edilen şahıs sağdır ki azabı duyar. Ama recme-dilen, sonunda ölür. Recm cezası, sadece azâb değil, azâb ile öldürmedir. Âyette öldürmeden değil, sadece azâbdan söz edildiğine göre bu azâb, ikinci âyette anılan yüz değnek vurma cezasıdır. Zina cezasının, evli-bekâr herkes için yüz değnek olduğu hakkındaki delilleri, ikinci âyetin tefsirinde izah etmiştik. Ayrıntı için oraya müracaat edilebilir.
11- Namuslu kadınlara zina İftira edip bunu dört şahit ile ispatlayama-yanlar, iki cihanda lanete uğrarlar. Âhirette onları büyük bir azâb bekler (23).
12- Birisi aleyhinde söylenen çirkin dedikodulara hemen inanmamak, söylenenin doğruluğunu araştırıp işin içyüzünü öğrenmeden insanlar hakkında kötü zan beslememelidir (12-16).
13- Hele böyle dedikoduları yayıp insanlar hakkında kötü zanlar, kuşkular uyandırmak, büyük bir suçtur. Böyleleri, dünyâda da, âhirette de Allah'ın cezasına çarpılırlar (19).
14- Namuslu insanların aleyhinde dedikodular yaymak, şeytânın yoluna uymaktır. Çünkü böyle çirkin şeylerin yayılmasını, insanların birbirlerine kötü gözlerle bakmalarını şeytân öğütler. Şeytân, insanları, birbirleri aleyhinde dedikodular yaymağa iterek onları birbirine düşürmek ister (21).
15- Yine de mü'minler, kendileri aleyhinde konuşmuş, dedikodu yapmış yakınlarına, yoksullara karşı içlerinde kin tutmamalı, onları bağışlamalı, kırgınlıkları atmalıdırlar. Onları bağışladıkları takdirde Allah da kendilerinin hatâlarını bağışlar (22).
16- Başkasının evine girmek için izin almak gerekir. İzin aldıktan sonra ev halkına selâm vererek içeri girmelidir (27).
17- Eğer kapıyı çalınca girmeğe izin verilmezse, yahut içeride kimse yoksa geri dönülmelidir (28).
18- Ancak kişi, içinde kendi eşyası bulunan, kimsenin oturmadığı bir eve izinsiz girebilir (29).
19- Köleler, hizmetçiler, erginliğe ermemiş çocuklar, üç vakitte kan-kocanın özel odalarına girebilmek için izin almalıdırlar. Bu vakitler: sabah namazından önce, yatsı namazından sonraki uyku zamanı ile, öğle yemeğinden sonraki zamandır. Bunun dışındaki zamanlarda hizmetçiler ve ergin olmayan çocuklar, karı-kocanın özel odalarına dahi izinsiz girebilirler. Çünkü evin içinde dolaşan aile bireylerinin, odaya girmek için ikide birde izin istemeleri zordur, pek anlamlı da olmaz. Ama ergin çocuklar ve yabancılar, her zaman özel odalara girerken izin almalıdırlar (58-59).
20- Mu'min, kendi namusunu koruduğu gibi başkasının namusunu da korumah. kimsenin namusuna kotu gözle baknıamalıdır (30). 30 ncu âyette:
Erkekler bakışlarından bir kısmını yumsunlar" Kadınlar da bakışlarından bir kısmını yumsunlar" deyimlerinde incelik vardır: Buralarda t/») ba'd içindir. Yani bütünü değil, bir parçayı, bir cüz'ü ifade eder. Bakışlarını tamamen yumsunlar değil, bakışlarından bir kısmını yumsunlar demektir. Yani Cenabı Hak, inanmış kadın ve erkeklere, birbirlerine hiç bakmamalarını değil, kem gözle, şehvet duygularıyle bakmamalarını, böyle bir duygu geldiği zaman hemen gözlerini yummalarını, artık bakmamalarını emretmektedir. Çünkü bu duygu ile beraber bakmak, insanı harama sokar, kötü düşüncelere, hattâ zinaya yol açar.
21- Kadınlar süslerini ve zînet yerlerini, âyette sayılan mahremlerden başkasına göstermezler. Zinetlerini gösterebilecekleri kimseler: koca, baba, kayın baba, oğul, üvey oğul, kardeş, kardeş oğlu, kızkardeş oğlu, kadın, bedensel yapıları gereği kadına arzu duymayan hizmetçiler ve ergin olmayan çocuktur.
Âyette zînetin gösterilmesi yasaklanmakla beraber, olarak zînet yerlerini de göstermek yasaktır. Ancak doğal olarak görünen süs ve süs yerleri, bu yasağın dışındadır. Müfessirler, bunların yüz ve eller ile bunlardaki takılar olduğunu söylemişlerdir. Ayrıntı için 31 nci âyetin tefsirine bakınız.
22- Dul kadınları, köle ve cariyeleri evlendirmek lâzımdır. Çünkü evlenmek onların da doğal ihtiyâcı ve hakkıdır (32).
23- Evlenme ihtiyâcında olan herkes evlenmeğe çalışmalı, toplum evlenmeyi kolaylaştırmahdır. Çünkü namus ve iffetin korunmasının en sağlam çaresi, evlenmektir. Kadın veya koca adayında aranacak temel vasıf, zenginlik değil, salâh(iyilik, güzel ahlâk)tır. Evlenmek isteyen kimse, sâlih, iyi huylu ise yoksul da olsa ona kız vermeli veya o kızı almalıdır. Çünkü Allah fakiri zengin edebilir. Rızkı veren Allah'tır (32).
24- Evlenme imkânı bulamayanların da bu imkâna kavuşuncaya dek iffetlerini korumaları gerekir.
25- Zina eden erkek, yine kendi gibi bir zina eden veya şirk koşan kadınla evlenir. Çünkü herkes kendi karakterine uygun olana eğilim duyar. Üçün-cü âyette " « ^ j\ &)'} Vi ; Ancak zina eden veya şirk koşan kadınla evlenir** ifadesinden, zina eden kadınla şirk koşan kadınların aynı düzeyde ve karakterde bulunduğu, bundan,

zinanın putperest insanların yapacağı çirkef bir ahlâk olduğu anlaşılır.
26- Özgürlük için mükâtebe yapmak isteyen kölelere, bu fırsatı vermek ve bu konuda kolaylık sağlamak, onlara yardım etmek lâzımdır. Mülkün gerçek sahibi Allah'tır. Zengine o malı veren Allah'tır. O halde zengin, Rabbinin kendisine verdiği maldan, özgürlük isteyen kölesine yardım etmelidir. Rabbi Allah, nasıl esirgemeden kendisine mal vermiş ise, kendisi de kendi emri altında bulunanlara, Allah'ın yoksul kullarına malından vermelidir. Gerçekte verdiği mal, kendi malı da değildir, Allah'ın malıdır. Allah'ın malından, yine O'nun kullarına vermelidir.
27- Namuslu cariyeleri fuhşa zorlamak haramdır. Bu, günahtır. Ama fuhşa zorlanmış kadın, zorlama sonucu fuhuş yapmışsa Allah onu bağışlar (33). Ayrıntı için âyetin tefsirine bakınız.
D- Genel Prensipler:
28- Allah, kendisini anan, emirlerini tutan insanları, yaptıkları ibâdet ve davranışlarının en güzeli üzerinden ödüllendirecek ve onlara bol rızık ihsan edecektir. O, dilediğini hesapsız rızıklandırır (38).
30- Fakat inkarcıların eylemleri, bir serâb olacak, âhirette kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Sahibini karanlıklar içinde bırakan küfür, güzel eylemleri de örtecek, yararsız kılacaktır (39).
31- Gerçek îmân, Allah'a ve Elçisine itaati gerektirir. Allah'a ve Elçisine inandıklarını söyleyip de onların hükmüne uymayanlar, tam anlamıyle inanmış değillerdir (47).
32- Mü'min, Hakk'm hükmünü, kendi lehinde de, aleyhinde de olsa kabul eder. Hüküm lehlerinde olunca kabul edip, aleyhlerinde olunca yüz çevirenler, yüreklerinde kuşku hastalığı bulunan insanlardır. Gerçek mü'minle-rin, her hal ve kârda Allah'ın ve Elçisinin hükmüne tam teslîmiyyetle itaat etmeleri gerekir. Allah'a ve Elçisine tam teslîm olmayanlar haksız, başarısızdırlar. Onların hükmüne itaat edenler başarıya ulaşırlar (48-52).
33- Kimi insan var ki söz verir, Peygamberin sözüne uyacağına yemîn eder, ama iş yapmaya gelince yan çizer, sözünde durmaz. Önemli olan, kişinin sözü değil, davranışıdır. Yoksa söz, havanın, dilin hareketlerine göre tit-reşiminden ibarettir.
"Âyînesi iştir kişinin lâfe bakılmaz, Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde."
Allah söze değil, öze bakar. Kuldan istenen, boş yere yemîn etmesi değil, fi'len itaat etmesidir: "De ki: 'Yemin etmeyin (sizden istenen, yalan yere yemîn etmek değil), güzel itaat etmektir'." (53).
34- Allah'a ve Elçisine itaat eden, doğru yolu bulmuştur. Onlara itaat etmeyen, yanlış davranışlarının sonucuna katlanır. İtaat edenler, itaat etmeyenlerin davranışlarından sorumlu değillerdir. Herkes kendi yaptığından so-rumludur: "De ki: 'Allah'a itaat edin, Elçiye itaat edin!. Eğer (kabul etmeyip) dönerseniz, Elçiye gereken, kendisine yükletilen(duyuTma. görevini yapmak)?//; Eğer ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Elçiye düşen, açık bir biçimde duyurmaktır" (54).
35- Allah, inanıp salih amel yapanları, yeryüzünde hükümran kılacağını, imândan çıkan, güzel eylemlerini kötüye çevirenlerin mülkünü onların elinden alıp salih amel yapan mü'minlere vereceğini va'detmiştir (55). Bu husus, daha önceki İlâhî Kitaplarda da vurgulanmış olan İlâhî bir sözdür:
"Andolsun, Tevrat'tan sonra Zebur'da da: 'Arza, mutlaka iyi kullarım vâris olacak' diye yazmıştık" (Enbiyâ Sûresi: 105).
36- Allah'ın rahmetine erebilmek için namaz kılmak, zekât vermek, Pey-ğamber'e itaat etmek gerekir (56).
37- Eninde sonunda hak galip gelir. Hakkı engellemeğe çalışan kâfirler, bunu başaramazlar. Bir süre başarılı görünseler de sonunda hakka yenik düşerler. Hakkı engellemeğe çalışanlar, dünyâda yenilgiye uğrayacakları gibi, âhirette de cehenneme atılacaklardır (57).
38- Evlenme çağını geçmiş kadınlar, fazla zinet göstermeden, çarşafsız dışarı çıkabilirler. Ama sakınmaları, ağır başlı davranmaları daha uygundur (60).
39- Hiç kimse, gücünün üstünde bir şeyle yükümlü tutulmaz. Kör, topal, hasta ve diğer müzminler kendi evlerinden, yakınlarının ve dostlarının evlerinden yemek yiyebilirler.
40- Hep birlikte yemek yenileceği gibi ayrı ayrı kablarda da yenilebilir (61). Ayrıntı için 61 nci âyetiu tefsîrine bakınız.
41- Peygamberin, yahut liderin huzurunda bir mesele görüşülürken toplantıda bulunanların, izin almadan toplantıyı terk etmeleri doğru değildir. Bir mazeret dolayısıyle ayrılmak gerekince izin alıp ayrılmalıdır. Toplantı başkanı da mazeret sahiplerine izin vermelidir (62).
42- Peyğamber'in, yahut onun feyziyle yetişmiş bir velînin çağırması, alâ-Iâde bir insanın çağırması gibi değildir. Onun çağrısına hemen koşmak ve huzurundaki toplantıdan da izinsiz ayrılmamak gerekir. Onun yanından izinsiz sıvışanlar, bir belâya uğramaktan çekinmelidirler. Çünkü göklerin ve yerin sahibi Allah, insanların davranışlarını ve niyyetlerini bilir. Yaptıkları işleri, bir gün huzurundaki Mahkeme'de onlara bildirir, işte insan, o Yüce Mahke-me'de hesap vereceğini düşünerek uygun olmayan davranışlardan sakınmalıdır (63-64).

NÛR SÜRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:

1	Mübtedâ olarak merfû*, haberi dır	Çoğunluk
	fi'linin takdiriyle mansûb	Bir kırâettir[5887].
	Tefrîd kökünden, parçalara ayırarak indirdik anlamında	îbn Mes'ûd, Übey, Ömer, Ömer ibn 'Abdi'l-Aziz, İbn Kesîr, Ebû 'Amr
	Hafif râ ile, farz kökünden[5888]	ötekiler.
1,27	Her yerde hafif zâl ile	Hamza, Kisâ*î, Halef, Hafs
	Şeddeli zâl ile	Ötekiler
2	İkincide yâ ile	Çoğunluk
	ikincide yâ'sız	İbn Mes'ûd[5889]
	Yâ ile müzekker	Hz. 'Âlî, Sülemî, İbn Miksem ve Dâvûd ib Ebî Hind'in Mücâ-hid'den rivayeti
	Tâ ile müennes	Ötekiler [5890]
	Meftûh hemze ile	İbn Ke§îr
	Uzatımk elif ile, fe'âle vezninde	îbn Cureyc
	Bir kırâettir	
3	Sakin hemze ile	Çoğunluk
	Yâ'nın hazfiyle	İbn Mes'ûd ve İbn Ya'mer
4	Meftûh sâd ile	Çoğunluk
	Meksûr sâd ile	Yahya îbn Vessâb [5891].
	şuhedâ'ya izâfetiyle	Çoğunluk
	izafetsiz tenvin ile	Ebû Zür'a ve Abdullah ibn Müslim [5892]
6	Yâ ile	Çoğunluk
	Tâ ile	Bir kırâettir[5893]
	Ref ile, haber	Hafs, Hamza, Kisa'i
	takdirinde mansûb	Ötekiler[5894]
7	Mübtedâ, merfû', haberi ve devamıdır	Çoğunluk.
	takdirinde mansûb	Sülemî, Talha ve Hafs'a göre Âsim[5895]
9	ikisinde de hafif, fiil dâtı meksûr mâzî kipi; İsmi celâl merfu'	Nâfi', Ya'kûb
	İkisinde de şeddeli, lanet mansûb, gadab masdar, ismi celâl mecrur	Ötekiler[5896]
10	Nasb ile	Hafs.
	Ref ile	Ötekiler.
	Madmûm kâf ile	Ya'küb, Ebû Recâ, Humeyd ibn Kays, Süfyân-i Sevrî, Ye-zîd ibn Kutayb ve Amre binti Abdi'r-Rahmân
	Meksûr kâf ile	Ötekiler[5897]
15,54	Vasi halinde tâ'lar şeddeli	Bir rivayete göre Bezzî[5898]
	Tâ'lar şeddesiz	Ötekiler ve başka rivayette Bizzî
	Madmûm tâ ile, ilka'dan	muhammed ibn es-Semeyfa [5899]
	İki tâ ile, telakki kökünden	Übey ve ibn Mes'ûd[5900]
	Tâ'mn fethi, lamın kesriyle kökünden [5901]	Hz. Âişe, Yahya ibn Ya'mer
20	Meksûr hemze ile, vâvsız	Ebû *Amr, Hafs hariç, Kûfeliler

[5887] Kurtubî: 12/158
[5888] Onda çeşitli farzlar indirdik, demektir: Kurtubî: 12/158; el-Bahr: 6/427; el-Mesâhif: 65,149
[5889] Kurtubî: 12/159
[5890] el-Mesâhif: 65
[5891] Kurtubî: 12/172
[5892] İbn Cinnî bu kırâeti, cumhur kırâetine tercih etmiştir (el-Bahr: 6/431
[5893] el-Bahr: 6/433. Fasîh olan birincisidir. Çunku (Sı)dan sonra müstesna muferrağ muen-nes ise ful muzekker olur
[5894] Kurtubî: 12/182. Taberî, nasb ile crfanı en doğru buluyor: 18/81
[5895] Kurtubî: 12/182-183
[5896] Tebsırah: 609; en-Neşr: 2/330
[5897] Tkberî'ye göre doğrusu kâfin kesriyledir. Çünkü kari'lerin bunda icmâı vardır: 18/87
[5898] Bu muzâri'lerin asb iki tâ İle dir. Böyle durumlarda zâl, vasi halinde tâ'ya idğâm olunarak tâ şeddelenir
[5899] en-Neşr: 2/234.
[5900] Câmi'u'l-beyân: 18/97-98; Kurtubî: 12/204; el-Mesâhif: 65, 149
[5901] ın aslı, çabuk davranmaktır. Yalan söylemekte kullanılır. Yalan söyleyen adam için denilir

	Hemze'den sonra vâv ile	Ötekiler[5902].
21	Her yerde tâ'mn sükûnuyla	Nâfi', 'Âsim, A*meş, Ebû 'Amr, Hamza, Halef, Ebûbekr
	Tâ'nın dammıyle	Ötekiler[5903].
	Zây'ın damını, kâfin kesriyle, edilgen	Ravh'tan rivayet
	Meftûh zâ, hafif kâf ile	ötekiler[5904].
22	Lâm ile tâ arasında meftûh bir hemze ile	Abdullah ibn 'Ayyaş ibn Ebî Rebîa, Zeyd ibn Eşlem [5905]
	Yâ'dan sonra sakin bir hemze, sonra tâ ve meksûr lâm ile	Çoğunluk[5906].
	Yâ ile	Çoğunluk
	Tâ ile hitap kipi	Ebû Hayveh, ibn Kuteyb ve Ebû'l-Birr Hüseym[5907].
	Yâ ile	Çoğunluk
	Tâ ile, hitâb kipi	İbn Mes'ûd, Übey, Hasan, İbn Kays, Ebû 'îmrân, Süfyan ibn el-Hüseyn ve Esma bintİ Yezîd[5908]
24	Yâ ile, müzekker	A'meş, Yahya, Hamza, Kisâ'î, Halef
	Tâ ile, müennes	Ötekiler
25	ın ref iyle, Allah'ın sıfatı	ibn Mes'ûd, Mücâhid
	ın, dinin sıfatı olarak nasbi	Çoğunluk
	Hakkın dine takdimiyle	Übey mushafi[5909]
	Sâkin lâm ile	Çoğunluk
	Meksûr lâm ile	İbn 'Ayyâş'ın Ebû 'Amr'dan rivayeti[5910]
	Meksûr dm ile	İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î, İbn Zekvân, Ebûbekir.
	Madmûm cîm ile	Ötekiler[5911].
	Mansûb râ ile	Ebû Ca'fer, İbn 'Âmir, Ebûbekr.
	Mecrûr râ ile	Ötekiler [5912]
	Tekil	Çoğunluk
	Sakin vâv ile	Çoğunluk.
	Meftûh vâv ile	İbn 'Abbâs'tan rivayet
	Vakıf halinde, mushaf yazısına aykırı olarak elif ile durma	Ebû 'Amr, Kisâ'î,Ya'kûb
	Yazıma uyarak elifsiz vakıf	Ötekiler
	Hâ'nın dammıyle	İbn *Âmir
	Bâ'dan sonra elif ile, çoğul	Çoğunluk.
	Bâ*dan sonra yâ ile	Hasan[5913]
34	Yâ'nın fethiyle:	Medine kari'leri ve bazı Kûfe'li ve Basra'lı lar
	Yâ'nın kesriyle:	Kûfelilerin çoğunluğu[5914]

[5902] el-Mesâhif: 65
[5903] en-Neşr: 2/216
[5904] en-Neşr: 2/331
[5905] Sonunda şeddeli, meftûh lâm vardır, faîle veznindeki den gelir. Hemzenin dammı fethi ve kesriyle and anlamına gelir. Yani fazilet sahibi mü'min and içmeğe girişmez, iyilik etmemek için and içmez. Olumlu durumda fİ'le şeddeli tevkîd nûnunun girme gereği, da en den sonra olumsuz edatı olan ("l;)nın hazfedilmiş olduğunu kanıtlar
[5906] Bu takdirde fiil yâ kusur, ihmal etme anlamındaki den ya da tan gelir.
denilir. Bu izaha göre iki kırâetin anlamı bir olur.
Muhakkik İmam Ebu Muhammed Ismâîl ibn İbrâhîm el-Kurâbî: adlı kitabında diyor ki: "Mushaflarda yazılmış olduğundan dolayı iki şekilde de okunabilir" (en-Neşr: 2/331; el-Mesâhif: 202).
Ebû İsmail'in bu sözü, kırâet farklarının, mushaf yazısından kaynaklandığını gösterir. Çünkü şeklinde okumaya da, şeklinde okumaya da elverişlidir.
[5907] el-Bahr: 6/440
[5908] el-Bahr: 6/440. el-Mesâhif: 149. Fakat İbn Ebî Dâvûd, tbn Mes'ûd kırâetinin de cumhû-runkİ gibi yâ İle, fakat lâm'ın kesriyle olduğunu zikretmiştir. Bkz. el-Mesâhif: 65
[5909] Kurtubî: 12/210-211; el-Mesâhif: 65. Taberî'ye göre doğrusu, hakk*ı nasb ile okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 18/106).
[5910] Kurtubî: 12/230
[5911] en-Neşr: 2/226. el-Bahr: 6/448.
[5912] el-Mesâhif: 149. Tkberî'ye göre ikisi de doğru olmakla beraber mecrûr hali, Arapça bakımından daha güçlüdür: (Cami'u'l-beyân: 18/123). Nasb hâli, (^Jnin hal veya istisna oluşuna; cer hâli sıfat oluşuna göredir (el-Bahr: 6/449).
[5913] Kurtubî: 12/240; el-Bahr: 6/451
[5914] CâmiVl-beyân: 18/133-134; Kurtubî: 12/255; el-Mesâhif: 65, 202

35	Nûr merfû', semâvât ve ard mecrûr:	Çoğunluk.
	Tenvir kökünden mâzî fiil, semâvât ve ard mansûb:	Hz. 'Alî, Ebû Ca*fer, Abdulazîz Mekkî, Zeyd ibn'Alî, Sabit ibn Ebî Hafsa, Sülemî Abdullah ibn Ayyaş ibn Ebî Rebîa[5915]
	Nurdan sonra zamîr var:	Çoğunluk.
	Nûr'dan sonra zahir isim var:	Übey'den bir rivayet.
	ziyadesiyle	Übeyy ve İbn Mes'ûd[5916].
	Mişkât'ta bazıları imâle yapmışlardır[5917]	
	Zây'ın dammıyle	Çoğunluk
	Zây'ın fethiyle	Nasr ibn Âsim[5918].
	Madmûm dâl, şeddeli yâ ile, hemzesiz, medsiz	Hafs, İbn 'Âmir
	Madmûm dâl, sonra med ve hemze ile	Ebûbekr, Hamza
	Dâl'ın kesriyle, aym kırâet	Ebû 'Arar, Kisâ'î[5919]
	DâTin fethiyle, aym kırâet	Saîd İbn Müseyyib ve Ebû Recâ[5920].
35	Tâ ve vâVın fethiyle te-vakkud kökünden	İbn Kesîr, Ebû *Amr
	Tâ'nın fethi, dâl'ın dammıyle, aslı	Nasr ibn 'Âsim'
	Tevkîd kökünden, edilgen, mâzî	îbn Mes*ûd Übey
	îkad kökünden edilgen müennes muzâri	Ebûbekr, Hamza
	îkad kökünden edilgen müzekker muzâri	Ötekiler
	Zeytûne'nin sıfatı olarak mecrûr	Çoğunluk
	Gizli mübtedâ'mn haberi olarak merfû'	Dahhâk
	Yâ ile	îbn Abbâs'tan rivayet
	Tâ ile	Çoğunluk
36	Madmûm bâ ile	Ebû Ca'fer, Ebû 'Amr, Verş, Hafs
	Meksûr bâ ile	Ötekiler.
	Bâ'nın fethiyle, edilgen	Ebûbekr, İbn Âmir, Hasan
	Bâ'nın kesriyle, etken	Ötekiler
	Tâ ile, etken	îbn Vessâb ve Ebû Hayveh [5921].
	Tâ ile, edilgen	Ebû Ca'fer [5922]
	Tefa'ulden etken mâzî	Übey
	Çoğul muhâtab muzâri'	İbn Mes'ûd[5923].
40	Tferıvinsiz , izafetle	İbn Muhaysın, Bezzî de İbn Kesîr'den
	Ref tenviniyle, zulumât da öncekindenbedel olarak mecrûr tenvinli	Kunbul.
41	Tayr merfü', sâffât hâl olarak mansûb	Çoğunluk
	Tayr mef'ûl olarak mansûb	Humeyd el-A'rec
	îkisi de merfû', mübtedâ,	Hasan ve Hârice

[5915] Kurtubî: 12/259; el-Bahr: 6/455; el-Mesâhif: 150
[5916] el-Mesâhif: 65; Kurtubî: 12/260. Übeyy'in yahut şeklinde okuduğu da söylenmiştir (el-Mesâhif: 149)
[5917] Neşr'in İmâle babına bakınız
[5918] Kurtubî: 12/261
[5919] Hamza râ'yı tahfif ve vakıf halinde idgâm yapma hususundaki metodu üzerindedir
[5920] Nehhâs şöyle demiş: "Hamza'nın kirâeti için bütün gramerciler: 'Caiz olmayan bir hatâdır, Arap dilinde şeddeli 'ayn ile fu'î! vezninde bir isim yoktur" demişlerdir. Fakat Ebû 'Ubeyd bu konuda Hamza'yı savunarak şöyle demiştir: "Bunun aslı fu'îl değil, fu'ûl'dur Subbûh gibi. Vâv'ın bir kısmı yaya çevrilmiştir. Nitekim denilir. Fakat Nehhâs, bu itirazın, daha büyük bir hatâ olduğunu, böyle bir şeyin asla caiz olmadığım, caiz olsa da denebileceğini söylemiştir. Ancak bu babdan değildir, (Kurtubî: 12/262). Taberî'ye göre doğrusu, madmûm dâl ile, hemzesiz, nisbet yâ'sıyle olandır: (18/141).
[5921] el-Bahr: 6/458; Kurtubî: 12/275
[5922] el-Bahr: 6/458. Taberî'ye göre en doğrusu, bâ'nın kesriyle okumaktır: (CâmiVl-beyân: 18/146).
[5923] el-Mesâhif: 65, 150

	haber[5924]	
	Fil etken	Çoğunluk
	Fiil, edilgen	Bir kırâettir
	Fiil, ta'lîm kökünden	Bir kırâettir
	Yâ ile ğâib kipi	Çoğunluk
	Tâ ile, hitâb kipi	Hasan, îsâ, Sel-lâm, Hârûn*un da Ebû 'Amr'dan rivayeti
	Telif kökünden etken muzâri	Çoğunluk
	Hemze yerine vâv ile	Bir kırâettir
	Tekil olarak	tbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Dahhâk ve Za'firânî
	Hâ'nın kesri, meftûh, lamdan sonra elif ile	Çoğunluk
	Maksûr elif ile	Çoğunluk
	Madmûm elif ile, da bâ ve râ meftûh	Talha ibn Mûsassrif[5925]
	Yâ'nın damını, hâ'nın kesriyle	Ebû Ca'fer
	Yâ ve hâ'nın fethiyle	Ötekiler[5926].
45	İsmi fail vezninde, burada ve İbrâhîm Sûresinde	Hamza, Kisâ'î, Halef
	Ha ve lâm*ın fethiyle, mâzî fiil	Ötekiler
	Merfû':	Hz. *Alî ve îbn Ebî İshak.
51	Mansûb:	Çoğunluk[5927].
	Yâ*nın dammıyle, edilgen, buradaki iki yerde (48, 51. âyetler) ve Bakara: 213'de:	Ebû Ca'fer, Yezîd ibn Ka'ka
	Yâ'nın fethi, kâfin dammıyle etken	Ötekiler
52	Kafin kesri, hâ'nın sükûnuyla	Ebû Amr, Ebûbekr
	Hâ'nın işbâ'sız (yâ derecesine varmayan) kesriyle	Ya'kub, Kalûn, bir vechde Hişâm
	Kafin sükûnu, hâ'nın iş-bâ'sız kesri	Hafs
	Hâ'nın işbâ'lı (ya derecesine varan) kesriyle	İbn Cemmâz ve diğer kari'ler
55	Tâ'nın dammıyle edilgen, başlama madmûm elifledir	Ebûbekr ve Mufaddal'ın 'Âsım'dan rivayeti
	Tâ ve lâm'ın fethiyle, etken, başlama kesre ile	Ötekiler
	Hafif dâl ile, ibdâdan	Hasan, İbn Muhaysın, İbn Keâîr, Ya'kub, Ebûbekr
57	Ğâib yası ve meftûh sîn ile	İbn 'Âmir, Ebû Hayveh
	Hitâb tası, ile	Âsim
	Hitâb tası meksûr sîn ile	Ötekiler[5928]
58	Lâm'ın dammıyle	Çoğunluk
	Lâm'ın sükûnuyla	Hasan ibn Ebî'l-Hasan[5929]
	Nasb ile	Hamza, Kisâ'î, Halef, Ebûbekr
	Ref ile	Ötekiler [5930].
60	ziyadesiyle	İbn Mes'ûd, ve îbn Abbâs[5931].
	Her yerde bâ'nın dammıyle	Ebû Ca'fer, Ebû 'Amr, Verş, Hafs
61	Her yerde bâ*nın kesriyle	Ötekiler
	Bâ'nın, vasi halinde ün hemze ve	Hamza

[5924] takdirindedir
[5925] Kurtubî: 12/290. Sakin râ ile tekil, meftûh râ ile nin çoğuludur. Bark'in bir miktarına denilir (el-Bahr: 6/465)
[5926] Ahfe$ \e Ebû HâtİM, Ebû Ca'fer'i bu kırâetinden dolayı hatâ İle suçlamışlardır (el-Bahr: 6/465).
[5927] el-Bahr: 6/468
[5928] en-Neşr: 2/277. Tkberî'ye göre yâ ile okumak zayıftır. Çünkü tâ ile iki mef'ûi alır. Ama yâ ile okununca yalnız bir mef'ûi alır (Câmi'u'l-beyân: 18/61).
[5929] Kurtubî: 12/305
[5930] Bu âyetteki ilk in nasbmda ittifak vardır, çunku orada zarf durumundadır
[5931] Kunubî: 12/309. Bir rivayette İbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs okumuşlardır (Mes. 65, 150, 202),

	miminin kesriyle	
	Bâ'nın ve vasi halinde hemzenin kesriyle	Kisâ'î
	Bâ'nın, hemzenin damını, mîm'in fethiyle	Ötekiler[5932]
	Mîm'in ve hafif lâm'ın fethiyle[5933]	Çoğunluk
	Miftâh tekil olarak	Enes, Katâde ve Harun'un Ebû 'Amr'dan rivayeti
	Mîm'in dammı, şeddeli meksûr lâm ile, edilgen[5934]	İbn Cübeyr
62	Cîm'den sonra elif ile	Çoğunluk
	Cîm'den sonra yâ ile	Yemânî[5935]
	Zarf meftûh	Çoğunluk.
	Meftûh nûn, meksûr bâ, şeddeli meksûr yâ ile	Hasan ve Ya'kub[5936].
	Ya'nın fethi, cîm'in kesriyle, etken	Ya'kub
	Yâ'nın dammı, cîm'in fethiyle, edilgen	ötekiler[5937].

25/42 FURKAN SÜRESİ 1238

Tefsir: 1238

Tefsîr: 1239

Tefsir: 1240

Tefsîr: 1240

Tefsir: 1241

Tefsîr: 1241

Tefsir: 1242

Tefsîr: 1243

Tefsir: 1243

Tefsir: 1245

Tefsîr: 1245

Tefsir: 1245

Tefsîr: 1246

Tefsir: 1246

Tefsîr: 1248

Tefsir: 1249

Tefsir: 1249

FURKAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1253

[5932] en-Neşr: 2/248
[5933] Mefâtih de, tâ'dan sonra yâ'stz meftah'ın çoğuludur
[5934] Mefâtîh de, tâ'dan sonra yâ'lı, miftâh'ın çoğuludur
[5935] el-Bahr: 6/476
[5936] el-Bahr: 6/476
[5937] en-Neşr: 2/208; el-Bahr: 6/477

25/42 FURKAN SÜRESİ

Adını birinci âyette geçen eİ-Furkân kelimesinden alır. Furkân: Hakkı bâtıldan ayıran, yahut ayrı ayrı indirilen Kur'ân demektir. Mekke devrinin ortalarında ve Yâsîn Sûresinden sonra inen ve 177 âyeti içeren bu sûrede kâfirlerin Peygamberce karşı olumsuz söz ve davranışları anlatılır. Allah'ın kudretine ve büyüklüğüne ilişkin kanıtlar, geçmiş milletlerin başlarına gelen olaylardan öğütler sunulur. Salih insanların güzel ahlâkına dikkat çekilir.
68-70 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat bu âyetlerin konu ile yakın ilişkisiden ve Mekke devri üslûbunu taşımasından dolayı Mu-hammed İzzet Derveze, bu rivayeti şüpheli görmektedir [5938]. Resmî sıralamada 25., iniş sırasına göre 42 nci sûredir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. I- Âlemlere uyarıcı olması için kuluna furkanı indiren (Allah) pek kutludur. 2- Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, bir çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur, her şeyi yaratmış, ona ölçü biçim ve düzen vermiştir. 3- O'ndan ayrı olarak hiçbir şey yaratmayan, kendileri yaratılan ve kendilerine dahi ne zarar, ne de yarar veremeyen, öldüremeyen, yaşatamayan (ölüleri diriltip) kaldıramayan birtakım tanrılar edindiler.

Tefsir:

1-2 nci âyetlerde bütün insanları uyarmak için hakkı batıldan ayıran veya parça parça vahyedilen Kur'ân'ı, kulu Muhammed'e indiren, göklerin ve yerin tek sahibi, çocuğu ve ortağı olmayan, herşeyi ince bir ölçüye göre yaratan yüce Allah'ın sânı tebcil ediliyor.
Furkân: Hakkı batıldan ayıran, ya da âyetleri ayrı ayrı, bölümler halinde indirilmiş olan Kur'ân'ın adıdır. "Onu bir Kur'ân olarak ayırdık ki onu insanlara dura dura, ara vererek okuyasın ve onu parça parça indirdik"[5939] âyeti de bu anlamı güçlendiriyor.
Furkan, Kur'ân'ın bir vasfı olduğu gibi, bütün İlâhî Kitapların da vasfıdır. Daha genel bir tanımla furkan, peygamberlere vahy ile verilen gerçek bilgidir. "Biz, Musa'ya Kitabı ve Furkan't verdik ki yola gelesiniz"[5940], "An-dolsun biz, Musa'ya ve Harun'a, Furkan ve korunanlar için bir ışık ve öğüt olan(K\tâb)i verdik"[5941] âyetleri bu sözümüzü kanıtlar.
3 ncü âyette de hiçbir şey yaratamayan, öldürmekten, diriltmekten âciz yaratıklara tanrı diye tapanlar kınanıyor.
Biraz sonra müşriklerin olumsuz söz ve tutumlarını anlatacak âyetler için bir giriş niteliği taşıyan bu âyetler, Allah'ın birliğine, kudretine ve herşeyi yarattığına dikkati çekiyor. Hz. Peyğamber'in, bütün insanlar için uyarıcı olarak gönderildiğini, bütün âlemleri uyarması için ona Kur'ân'ın indirildiğini bildiriyor.
Birinci âyetten Hz. Muhammed'in, âlemlere uyarıcı olarak gönderildiği anlaşılmaktadır. Âlemler tabiri ile Arap toplumlarının mı, yoksa bütün insanlığın mı kasdedildiği câyi iştibâhtır. İki ihtimal de vardır: "Biz her elçiyi ancak kavminin diliyle gönderdik"[5942], "Her ümmete bir ibadet yolu belirledik"[5943] "Sizden her biriniz için ayrı bir şeriat ve yol belirledik"[5944] "Her ümmetten bir şâhid, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz zaman nice olur?" [5945] "İncil sahipleri, Allah'ın İncil'de indirdiğiyle hükmetsinler[5946] âyetleri göz önünde bulundurulunca, buradaki âlemler sözüyle evvel emirde bütün Arap kabilelerinin kasdedildiği anlaşılır. "Biz seni bütün insanlara elçi olarak gönderdik"[5947] âyeti de yine Hz. Muhammed'in, bütün Arap toplumlarına gönderildiğini kasdetmiştir. Maamâfîh, bu sûrenin birinci âyetiyle Sebe' Sûresinin 28 nci, Enbiyâ Sûresinin 107 nci âyetlerinden Hz. Muhammed'in risâletinin bütün insanlığa şâmil olduğu da anlaşılabilir. Ancak bu risalet İlâhî dinleri nes-heden risalet değildir. Öyle olsaydı yukarıya birkaçını kaydettiğimiz ve benzerleri daha çok olan âyetlerin anlamı kalmazdı. Bu risalet, Allah'tan başkasına tapmakta olan bütün insanları Allah'a tapmağa davettir. Allah'a tapan ve ellerinde bir İlâhî kitabı bulunan kavimler ise serbesttirler. Dilerlerse kendi dinlerinin usulüne göre Allah'a ibadetlerini yaparlar, dilerlerse bu yeni dini seçerler. Önemli olan kişinin şirki bırakıp Allah'a kulluk etmesidir. Ancak Allah'a şirksiz olarak tapmak gereklidir. Kur'ân-ı Kerîm, Cennete girmek ve Allah'ın huzurunda nimet ve saadete ermek için üç şart koymuştur: Allah'a imân, âhirete îmân ve sâlih amel. İşte bir kere Bakara'da, bir kere de Mâide-de olmak üzre, Medîne devrinde iki kez inmiş olan âyet şöyle diyor: "Şüphesiz imân edenler, yahûdiler, hıristiyanlar ve sabitler; bunlardan kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, yararlı iş yaparsa onlara

---

[5938] et-lfefsîru'l-hadîS: 2/234.
[5939] İsrâ Sûresi: 106
[5940] Bakara: 53
[5941] Enbiya: 48
[5942] İbrâhîm Sûresi: 4
[5943] Hac Sûresi: 35
[5944] Mâide Sûresi: 115
[5945] Nisa' Süresi: 41
[5946] Mâide Sûresi: 47
[5947] Sebe' Sûresi: 28.

Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir..."[5948] Kur'ân'ın görüşünü şahısların yorumundan değil, doğrudan kendisinden okuyup öğrenmek lâzımdır. Çünkü maalesef birçok konuda Kur'ân'ın görüşü ters ve dar anlayışlarla çarpıtılmıştır.
Bu konuda ayrıntı için, A'râf Sûresinin 157-158 nci âyetlerinin tefsîri ve Özellikle 4. cildin sonunda "Kur'ân'ın Aydın Düşüncesine Çağrı" başlığı altındaki açıklamamız okunabilir (4/489-529).

4- İnkâr edenler: "Bu, yalandan başka bir şey değildir. (Muham-med) onu uydurdu, başka bir topluluk da kendisine yardım etti" dediler de kesin bir haksızlığa ve iftiraya vardılar. 5- Dediler: "Evvelkilerin masalları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor". 6- De ki: "Onu, göklerdeki ve yerdeki gizleri bilen indirdi. O çok bağışlayan, çok esirgeyendir."

Tefsîr:

4-6 ncı âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmayanların sözleri nakledilivor. Onlara göre Kur'ân, Allah'ın sözü değil, Hz. Muhammed'in uydurduğu sözlerdir. O, başkalarının da yardımiyle bu sözleri uydurup Allah'ın sözü diye öne sürmektedir. Bu sözler, öncekilerin üstûreleri yani satır satır yazdıkları destan ve hikâyeleridir. Hz. Muhammed bunları birilerine yazdırmış, bu yazılanlar sabah akşam kendisine okunuyor, o da bunları belleyip insanlara okuyor ve bunların Allah'ın sözü olduğunu iddia ediyor.
Böyle söyleyenlere cevaben Kur'ân'm, göklerdeki ve yerdeki gizleri bilen, çok bağışlayıcı ve esirgeyici Allah tarafından indirildiği vurgulanıyor.
cümlesi, Allah'ın, Hz. Muhammed(s.a.v.)e yalancı diyenleri derhal cezalandırmamasının hikmetini de açıklıyor. Ayrıca bunda inanmayanlara bir tehdîd vardır. Bu cümle, onlara, sözlerinin, azabı gerektiren küstahça sözler olduğunu, fakat hilim ve merhametinden dolayı Allah'ın onlara azâb etmediğini anlatıyor.
Mekke müşriklerinin, Peyğamber'in, Kur'ân'ı başkalarından öğrendiğini söyledikleri başka âyetlerde de geçer. Onların bu tür sözleri, NahI Sûresinin 130 ncu âyetinde de geçmişti. Orada müşriklerin, yabancı bir kişinin, Hz. Muhammed'e Kur'ân'ı öğrettiğini iddia ettikleri anlatılmaktadır. Âyetlerin ifadesinden yalnız bir kişinin değil, birçok kimsenin böyle söylediği anlaşılıyor. Müşrik liderlerinden herhangi biri, Hz. Muhammed aleyhinde bir söz ortaya atınca ötekiler de ona katılıyor ve bu söz ağızlarda dolaşmağa
başlıyordu.
Bu sözleri ona öğrettiğini, ona yardım ettiğini sandıklan kimseler de Mekke'de bulunan bir iki hristiyan kişi idi. Müfessirler, Huvaytıb'ın mevlâsı 'Ad-dâs'ın, 'Âmir el-Hadramî'nin kölesi Yesâr'ın ve yine 'Âmir'in mevlâsı Cebr-in adını verirler. Kitap ehlinden olan bu kişiler okudukları Tevrat'tan hikâyeler anlatırlardı. Hz. Peygamber bunlarla beraber oturur, bunları dinlerdi'. Habeşistanlı kâhin 'Ubeyd el-Hadramî de Hz. Peyğamber'in, Mekke'de sohbet ettiği ehli kitaptan idi.
Müşriklerin bu iddiaları, Hz. Peyğamber'in, Mekke'de peygamberlikten önce bazı hıristiyanlarla oturup sohbet ettiğini gösterir. Onun bu sohbetleri, peygamberliğinden sonra da devam etmiştir. Nitekim Tâif ten dönerken Re-bî'a'nın oğullarına âit bir bağda Ninova'h hıristiyan 'Addâs ile bir miktar sohbet etmişti2. Z?/en o zaman dindar kişilerin, Kitap ehli insanlarla temas kurması, konuşma t gayet normaldir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de peygamberliğinden Önce, atalarının putperestlik dinini beğenmez, uzlete çekilip Allah'a kulluk eder, gördüğü hıristiyan kişilerle de konuşur, hattâ onların Tevrat ve İncil'den anlattıkları hikâyeleri dinlerdi. Böylece Tevrat ve İncil'in muhtevası hakkında şifahî olarak bazı şeyler öğrenmişti. Bu öğrendikleri, kendisini daha çok zühde, Allah'a bağlanmağa sevk etmiş olabilir.
Fakat sonradan ona gelen vahiy, tamaman melek tarafından ona üflen-miştir. Hâşâ o, duyduğu sözleri vahiy diye ortaya atsaydı, önce ona bu sözleri öğretmiş olanlar itiraz eder: "Ne vahyi, bunları biz sana öğrettik" derlerdi. Kaldı ki onunla sohbet eden hıristiyanlar da ona gelen sözlerin, eski kitapların kaynağından doğan İlâhî vahiyler olduğunu kabul etmiş, bunları dinleyip duygulanmış ve ağlamışlardır. Kasas Sûresinin 52-53 ncü, İsrâ Sûresinin 107-109 ncu, 'Ankebut Sûresinin 47 nci, En'âm Sûresinin 114 ncü ve Ra'd Sûresinin 36 ncı âyetleri, Kitap ehlinden bazı kişilerin, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile görüştüklerini ve ona gelen vahiylerin, Allah'tan geldiğine inandıklarım gösterir. Tabii bu, onların, dinlerini bırakıp müslüman oldukları anlamına gelmez. Ancak Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen sözlerin, Allah kelâmı olduğunu kabul ettiklerini ifade eder. Çünkü bu sözler, öteki İlâhî kitaplardaki genel prensipleri içermektedir. Zaten bütün peygamberlerin davet ettikleri genel prensipler aynıdır: Tek Allah'a kulluk etmek. Fakat bu prensipler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahiy ile bildirilmiştir. Aksi takdirde o ümmî toplum içinde yetişmiş ümmî bir insanın, bu îlâhî gerçekleri bu kadar erişilmez bir edebî üslûb içerisinde anlatması mümkün olmazdı. Aradan ondört asır geçmesine ve insanlığın bu kadar ileri bir düşünce düzeyine ulaşmasına rağmen bugün dahi bir köyde yetişen kimsenin, kendi kendine dahi olsa kitaplar okuyup kendisini yetiştirmeden edebî bir kitap yazması veya söyleyip yazdırması, toplumu yönetecek yasalar, prensipler koyması mümkün değildir. Bu, bugün olmadığına göre ondört asır önce hiç olmaz.
Hz. Muhammed (s.a.v.), Tevrat ve İncirin hikâyelerini, kavmi arasında anlatılan öyküleri öğrenmiş, kâinat, varlık

[5948] Bakara Sûresi: 62; Mâide Sûresi: 69.

ve oluş hakkında genel bir kanaat edinmişti. Peygamberlik çağına gelince eski kitaplardaki bilgiler, Mekke devri deyimiyle güvenilir ruh tarafından, Medine devri deyimiyle de melek tarafından olağan üstü bir üslûb ile kendisine vahyedilmeğe başladı. Zaten önemli olan, bunları bilmek değil, bunları Kur'ân stilinde anlatmaktır. Kur'ân'in taşıdığı fikirleri, Kur'ân stilinde anlatmak, vahye mazhar olmayan bir insan için mümkün değildir. Kur'ân üslûbu vahiydir. Kur'ân, Peyğamber'in, kendisini Allah'ın tecellîsi içerisinde kaybettiği sıralarda ruhanî varhklarca kalbine üflenmiştir. Kur'ân'ın insanları yönetecek olan muhtevası ise eski Arap geleneklerinden, Tevrat ve İncilden seçilerek ve tehvîde aykırı olan unsurlar ayıklanarak vahyedilmiştir. Kur'ân, normal düşünce ürünü değil, ruhsal varlığın vahyidir. Yüce Allah bunu gayet açık olarak belirtmiştir: "Uyarıcılardan olman için onu, senin kalbine, güvenilir ruh, apaçık Arapça bir dille indirdi. Onun muhtevası, eskilerin kitaplarında da vardır"[5949].
5 nci âyetteki: Onları yazdırmış"tabiri, Hz. Muhammed(s.a.v.)in yazı bilmediğini gösterir. Müşrikler onun okur yazar olmadığım bildikleri için: "Onları yazdırmış" diyorlar. Bu husus, Ankebut Sûresinin 48 nci âyetinde daha açık olarak belirtiliyor: "Sen bundan önce bir kitap okumuyordun, elinle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı o zaman (Allah'ın sözlerini boşa çıkarmağa çalışan) iptalciler kuşkulanırlardı".

7- Dediler: "Bu elçiye ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarda geziyor? Ona kendisiyle beraber uyarıcı olacak bir melek indirilmeli değil mi?" 8- "Yahut üstüne bir hazine atılmalı, yahut kendisinin, ürününden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil mi?" Ve zâlimler: "Siz, başka değil, sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler. 9- Bak, senin için nasıl benzetmeler yaptılar da saptılar. Artık bir daha yolu bulamazlar. 10- Yücedir O ki dilerse sana bundan daha hayırlısını, alt taraflarından ırmaklar akan bahçeleri verir ve senin için saraylar yapar.

Tefsir:

7-8 nci âyetlerde müşriklerin, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile alay maksadiy-le söyledikleri sözler anlatılıyor. Onlara göre Hz. Muhammed gerçekten peygamber ise neden yemek yiyor, sokaklarda geziyor? Allah ona bir melek indirmeli, o melek de onunla beraber insanları uyarmalıdır. İnsanları kendisine inandırmak için bu kadar çaba harcamasına ne gerek var? Peygamber olağan üstü bir insandır. Diğer insanların yapamayacakları şeyleri yapabilir. Ona gökten bir hazine atılsın, meyvalarından yiyeceği bir bahçesi olsun. Bunları alay maksadiyle söyleyenler, sonunda da Hz. Muhammed'in, büyülenmiş bir insandan başka bir şey olmadığını vurguluyorlar.
Müşriklerin Peyğamber'e melek inmesi, yahut onun saraylarının, bahçelerinin olması gerektiğini söyledikleri, İsrâ Sûresinin 90-93 ncü âyetlerinde de anlatılır.
9 ncu âyette böyle sözler söyleyenlerin, doğru yoldan şaştıkları belirtiliyor. 10 ncu âyette de Peygamber (s.a.v.) tesellî edilerek Allah dilerse kendisine bunlardan daha iyi şeyler, alt taraflarından ırmaklar akan bahçeler ve yüksek saraylar vereceği belirtiliyor.
Übeyy ve İbn Mes'ûd'un mushaflannda 10 ncu âyetteki kelimesi, şeklinde yazılmıştır. Noktanın olmadığı ilk Arap yazısında hafif bir diş, kelimenin " u£ " okunmasına müsaid olur.

11- Onlar kıyamet saatini de yalanladılar. Biz (kıyamet) $âati(m) yalanlayanlara alevli bir ateş hazırlamışındır. 12- Bu ateş onları uzak bir yerden görünce onlar bunun öfkesini ve homurtusunu işitirler. 13-(Elleri boyunlarına zincirlerle) bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman orada ölümü çağırırlar. 14- "Bugün bir ölüm çağırmayın, birçok ölüm çağırın!" 15- De ki: "bu mu iyi, yoksa korunanlara va 'dedilen ebedî cennet mi?" O da onların mükâfat ve sonucudur. 16-Orada istediklerini bulurlar ve sürekli kalırlar. Bu, Rabbinin, istenen, arzu edilen bir va'didir.

Tefsîr:

11- Müşriklerin kıyameti de inkâr ettikleri vurgulanan onbirinci âyette Allah'ın, kıyameti inkâr edenlere, alevli bir ateş hazırladığı belirtiliyor. Bu âyette şöyle bir anlam vardır: "Ey Muhammed, esasen onlar seni değil, kıyameti inkâr ettiler. Seni inkârları, kıyameti inkâr etmelerinden dolayıdır". Bu âyet, müşriklerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)i kabul etmemelerinin temel nedenlerinden birini gösteriyor. Müşrikler, öldükten sonra dirilmeye, Kur'ân'ın an-' ttığı biçimde bir âhiret yaşamına inanmıyorlardı. Onlara göre ölüm ile herşey bitiyordu. Hz. Muhammed (s.a.v.), öldükten sonra dirilmenin, hesabın varlığını söyleyince ona şiddetle karşı çıktılar. Böyle şey olmaz, ölüp cesedi çürüyen insan, bir daha dirilemez, dediler. Kıyamet, ölenlerin tekrar canlanıp kalkması demektir. Bu tür canlanıp kalkmayı inkâr ettiklerinden dolayı Hz. Mu-hammed'i de tamamen inkâr etmişlerdir.
12-14 ncü âyetlerde ise kıyameti inkâr edenlerin âhiret ateşi karşısındaki durumları tasvir ediliyor. Bu çılgın ateş onları uzaktan görünce öfkesinden kuduruyor, kükrüyor, homurduyor, alevleri kabarıyor. Bu inkarcılar, elleri boyunlarına bağlanarak yahut mahkûmlar gibi elleri birbirlerine kelepçelenerek ateşin dar bir yerine birbiri üstüne atılınca "Nerdesin ölüm!" diye fer-yâd ediyorlar.

[5949] Şuarâ' Sûresi- 193-196

Ateşe atılmak bir felâket ama hiç değilse yer geniş olsa insan çırpınabi-lir. Oysa bunlar öyle dar bir yere, birbiri üzerine yığılmışlardır ki çırpınmalarına imkân yoktur. Ateşin azabına, darlığın verdiği sıkıntı da ekleniyor. Bu, suçluların âhiretteki durumudur.
Mü'minlerin gidecekleri bahçe, suçluların bulundukları zindanın tersine, yerle gök arası kadar geniştir. Çok genişlik ruha huzur verir, darlık sıkıntı doğurur. Bu dar ateş çukurunda bulunan inkarcılar azaba dayanamadıkla-nndan Ölmek, yok olup gitmek isterler. Onun için ölümü imdada çağırıyorlar. Ama Allah'ın azarı, şamar gibi suratlarına iniyor: "Bugün bir tek ölüm değil, birçok ölüm çağırın!" deniyor. Ölümü çağırmanın bir yararı olmadığı vurgulanıyor. Çünkü ruh için ölüm yoktur. Ne kadar Ölüm çağınlsa boştur.
15-16 ncı âyetlerde de bu müşriklerin karşıtı olan mü'minlerin durumları kısaca tasvir edilmektedir: "Şimdi böyle ateş içinde kalmak mı iyi, yoksa Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan korunanlara söz verilen, sürekli kalınacak bahçe mi iyi?" buyuruluyor. Ve korunanların, her istediklerini bulacakları o âhiret bahçesine girecekleri belirtiliyor.

17- (Rabbin), onları ve Allah'tan başka taptıklarını bir araya toplayacağı gün (tapılanlara) der ki: "Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yolu sapıttılar?" 18- Derler ki: "Senin şanın yücedir, senden başka velîler edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onları ve atalarını nimet verip yaşattın (bolluk içinde dünyâya daldılar seni) anmayı unuttular ve helaki hak eden bir topluluk oldular. 19- "fşte tanrı dedikleriniz de sizi yalanladılar. Artık (ne azabı geri) çevirmeğe gücünüz yeter, ne de bir yardım bulabilirsiniz! İçinizden haksızlık eden kimseye büyük bir azab taddırırız."

Tefsir:

17-19 ncu âyetlerde putatapanların durumlarını tasvir eden bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır. Bu sahne, müşriklerin tanrı diye taptıkları şeylerin, aslında tapanları tanımadıklarını, onlara asla yardımcı olamayacaklarını, tapmalarının tamamen boşa gideceğini anlatmaktadır. Yüce Allah, tapanlarla tapılanları bir araya toplamıştır. Tapılanlara:
— Siz mi bu kullarımı saptırdınız, yoksa kendileri mi yolu sapıttılar? diye soruyor. Tapılanlar:
— Hâşâ, senden başka velîler tutmak bizim haddimiz değildir. Yani ne kendilerinin, ne de başkasının, Allah'tan gayrısma tapamayacağmı, onları kendilerinin saptırmadığını; fakat onların, dünyâ nimetlerine aldanarak Allah'ı unutup yoldan çıktıklarını, bu yüzden mahvolduklarım söylüyorlar. Yüce Allah, bu kez tapanları azarlıyor:
— İşte gördünüz ya, tanrı diye taptıklarınız sizi yalanladılar. Sizin onlara taptığınızı kabul etmediler. Artık azabı sizden savamazsınız ve kendinize bir yardımcı da bulamazsınız. Çünkü benim yanımda size aracı ve yardımcı olacağını sandığınız şeyler, sizi kabul etmiyorlar! diyor. Ve sonunda da Allah'a ortak koşmak suretiyle kendi canına haksızlık edeni büyük bir azaba çarptıracağını vurguluyor.
18 nci âyetteki kelimesini, Ebû Ca'fer ve îbn Âmir, nûnun ref'i ve hâ'nın fethiyle meçhul muzari olarak okumuşlardır. O takdirde mânâ: "Senden başka velîler yapılmış olmamız, bizim haddimiz değildir" demek olur.
Burada tapanlarını reddeden tanrılar geneldir. Allah'tan başka tapılan herşeyi kapsar. Ancak Araplar cinler, melekler gibi ruhsal varlıklara veya bunların sembolleri kabul ettikleri putlara taparlardı. Burada tapanlarını kabul çtmeyen tanrıların melekler veya tanrılaştırılan insan ruhları olması gerekir. Çünkü ancak onlar, karşılarındaki insanlarla aynı üslûp içinde konuşabilirler. Gerçi Allah cansız putları da konuşturabilir ama düşünen insan, tarihte taşa veya ağaca taş olduğu için tapmamıştır. Onu, üstün güce sahip bir varlığın sembolü sanarak tapınıştır. Bundan dolayı âyette sözü edilen tanrıların, düşünen varlıklar olması daha uygundur. Bunların melekler olduğu, benzeri bir kıyamet sahnesinden daha iyi anlaşılmaktadır:
"O gün onların hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' der. Melekler: 'Sen yücesin, bizim velîmiz onlar değil, sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanıyorlardı' derler"{.
Ayrıca bu âyetlerdeki konuşmanın, hal diliyle olması da mümkündür.
"Sen onları ve atalarını nimet verip yaşattın, (bolluk içinde dünyâya daldılar, seni) anmayı unuttular ve helaki hak eden bir topluluk oldular" cümlesi, servet içine düşen insanların, dünyâya al d an arak Allah'ı unuttuklarını ifade eder. İnsan öyledir. Rahat ve nimet içinde kalınca bunun hep böyle süreceğini, elinden hiç çıkmayacağını sanır. Allah'ı hatırlamaz, şehvetini doyurmağa kalkar. Tutkuları gittikçe artar. Ve bu yüzden ruhunu mahveder. Çünkü madde tutkusu sardıkça ruh mahvolur. Ruhun gıdası madde değil, sevgidir, zikirdir, ibâdettir. Allah'a kulluktan uzak kalan rûh, mahvolur. Bundan sonraki ebedî yaşamında azâb içinde kalır. Allah ruhumuzu uhrevî azâb-dan korusun!

Tefsîr:

20 nci âyette, Allah Peygamber gönderse melek gönderir, peygamber diğer insanlar gibi yemez, içmez, gezmez diyen müşriklere cevap olmak üzere, Hz. Muhammed'den önce gönderilen bütün peygamberlerin de yeyip içtikleri ve sokaklarda gezdikleri belirtiliyor. "Sizi birbirinize fitne yaptık" deniliyor.
Fitne: Sınamak, denemek demektir. Yani sizi birbirinizle deniyoruz. Peygamberler ümmetleriyle, ümmetleri

peyğamberleriyle ve insanlar birbirleriyle sınanırlar. Peygamberler, dâvalarına karşı duran insanlarla denenirler, onların çıkardıkları güçlük ve engeller karşısında dayanıp dayanmadıkları sınanır. İnsanlar peygamberlere uyup uymamakla denenirler. İnsanların kimi zengin, kimi yoksul, kimi sağlıklı, kimi hasta, kimi güçlü, kimi zayıftır. Bunlar hep zıdlariyla denenirler. Zenginlerin fakirlere yardım edip etmedikleri; fakirlerin, hallerine sabredip etmedikleri; güçlülerin güçsüzlere yardım elini uzatıp uzatmadıkları denenir. Hayât bir sınav ve mücâdele alanıdır. İnsanın umutsuzluğa düşmeden sabr ile durumunu düzeltmeğe çalışması gerekir. İşte yüce Allah, kullarının dayanma gücünü denemekte olduğunu vurgulamak üzre "Sabrediyor musunuz? Rabbiniz sizi gözetlemektedir" buyuruyor.
Bu âyet, Allah'ın, insanlar arasındaki sosyolojik yasasına işaret etmektedir.

21- Bizimle karşılaşmayı ummayanlar: "Bize melekler indirilmeliydi, yahut Rabbimizi görmeliydik değil mi?** dediler. Andolsun ki onlar kendi içlerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir azgınlıkla haddi aştılar. 22- Melekleri gördükleri gün, işte o gün suçlulara müjde yoktur ve onlar: "Yasak, yasak!" derler. 23- Yaptıkları her işin önüne geçmişiz de onu saçılmış toz zerreleri haline getirmişizdir. 24- O gün cennet halkının kalacakları yer daha iyi, dinlenip safa sürecekleri yer daha güzeldir. 25- Göğün bulutları parçalayıp ve meleklerin bölük bölük indirildiği gün. 26- İşte o gün gerçek mülk Rahman 'indir ve o gün, kâfirler için çetin bir gündür. 27- O gün zâlim, ellerini ısırıp: "N'olaydı, keşke ben Elçi ile beraber bir yol edineydim!" der. 28- "Vâh bana, ne olurdu, ben falanı dost tutmasaydım!" 29- "O beni, bana gelen zikirden saptırdı!" Zâten şeytan, insanı yapayalnız ve yardımcısız bırakır.

Tefsir:

21-23: Dünyâ yaşamından sonra Allah ile karşılaşmayı ummayan, âhiret yaşamını inkâr edenler, Peyğamber'in doğruluğunu kabul etmek için kendilerine gökten melek indirilmesini, ya da açıkça Allah'ı görmelerini istemişler; Peyğamber'e uymağa tenezzül etmemiş, kendilerini büyük sanarak gurura kapılmışlardır. İşte bu adamlar, Ölüm sırasında veya kıyamette melekleri görünce melekler tarafından müjdelenmeyecek, "Hicren mahcura" diyeceklerdir.
Araplardan biri haram aylarında düşmanını görünce onun şerrinden kurtulmak için "hicren mahcura" derdi. Bu sözle, düşmanına bu ayda kan dökmenin yasak olduğunu hatırlatır, onun saldırısından kurtulmağa çalışırdı. İşte dünyâda, Peyğamber'e karşı kibreden müşrikler de âhirette meleklerle karşılaştıkları zaman meleklerin kendilerine yüz vermediklerini görünce korkularından: "hicren mahcura: Ne olur, yasaktır, bize dokunmayın" diyorlar, böylece onların ellerinden kurtulmak istiyorlar. Yahut bu söz, meleklerin sözü de olabilir. Müşriklere müjde vermeyen, iltifat etmeyen melekler: "Müjde ve cennet size yasaktır" derler.
Normal insanın, yüksek ruhanî varlıklar olan melekleri görmesi mümkün değildir. Çünkü melekler, maddeden uzak, soyut, yüksek ruhlardır. Maddî cisimlerde olan duyuları sınırlı varlıklar, yüksek ruhsal varlıkları göremezler. Lâtîf âlemle kesîf âlem arasında maddesel bir görüşme olmaz. Ancak lâtîf kesife veya kesîf lâtîfe dönüşünce yani iki varlıktan biri diğerinin düzeyine girince o zaman ikisi arasında görüşme olur. Lâtifin kesife dönüşmesi, meleğin insan şekline girmesi; kesîfin lâtife dönüşmesi de insanın beşerlik duyularını unutup meleklik haline yükselmesiyle olur. Peygamberle melek arasındaki ilişki her iki şekilde de olmuştur.
Her insanın beşerliği yıkılırken yani ölüm halinde iken, ona melekler görünmeğe başlar. Çünkü o zaman rûh gözüne engel olan cisimsel perdeler yırtılmaktadır. Ama hayatlarını inkâr ile geçirmiş olanlar, melekleri gördükleri zaman sevinemezler. Çünkü onlardan müjde almazlar, inkârlarının sonucunu görürler. Amellerinin çirkin yüzleri karşılarına çıkar.
23 ncü âyette Allah'ın, müşriklerin yaptıkları işlerin önüne geçip onları havada uçuşan toz zerreleri yapacağı; Allah'a ortak koştuklarından dolayı bütün iyiliklerinin boşa gideceği bildiriliyor. "İnkâr edenlere gelince, onların işleri, düz arazideki serap gibidir. Susayan onu su sanır, fakat yanına gelince hiçbir şey olmadığını anlar ve yanında Allah'ı bulur; Allah onun hesabını tam görür, Allah hesabı çabuk görendir"[5950] âyeti de aynı şeyi anlatıyor.
Heba': Pencereden yansıyan ışıkta uçuşan toz zerrelerine denir. Bunlar ele gelmez, bir işe yaramaz. Uzaktan görünen serap gibidir. İşte müşrikin yaptığı iyilikler de inkârı yüzünden böyle işe yaramaz hale gelir. Yahut onların yaptıkları işler böyle yararsız, değersiz şeylerdir.
24- Kâfirlerin âhiretteki acıklı durumları tasvir edildikten sonra hemen bunların karşısında mü'minlerin durumları sahneleniyor: O gün cennetliklerin yerlerinin daha iyi ve güzel olduğu belirtiliyor. Makîl kaylûle zamanıdır. Ötekiler huzursuzluk, azaplar içinde kıvranırken cennetliklerin, güzel yerlerde, gölgeler altında rahatça uyuyup istirahat edecekleri anlatılıyor.
25-29 ncu âyetler, kıyametin dehşetli olaylarını tasvir ediyor. 25 nci âyet, kıyamet olayında göğü örten bulutun yarılacağım bildiriyor. "Gök yarıldığı zaman"[5951] "Gök açılıp kapı kapı olmuştur"[5952] âyetleri de göğün varılacağını, "Onlar buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini ve işin bitirilmesini bekliyorlar

[5950] Nûr Sûresi: 39.
[5951] İnfitâr Sûresi: 1
[5952] Nebe1 Sûresi: 19

değil mi?"[5953] âyeti de Allah'ın ve meleklerin, kıyâmette buluttan gölgeler içinde geleceğini söylüyor. Bunun mahiyetini Allah bilir. Ancak Tevrat'ta da Allah'ın bulut içinde gelip Musa ile görüştüğüne dair âyetler vardır[5954].
İşte bulutlarla kaplı göğün yarılıp veya göğü örten bulutların yarılıp göğün açığa çıkacağı ve meleklerin indirileceği kıyamet günü, mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu anlaşılır. Çünkü dünyâda insanlar, kendilerini mülk sahibi sanıyorlardı. Hattâ mülkünden dolayı kendisini tanrılaştıranlar da vardı. "Şu mülk benimdir" diyorlardı. Ama o gün hiç kimsenin mülkü kalmaz. Hiç kimse mülk iddia edecek durumda değildir. "Bugün mülk kimindir? Herşeyi kahreden, ezen, öldüren tek Allah'ın"[5955]. Gerçek mülk sahibinin apaçık belli olacağı o gün, inkâr edenler için çetin bir gündür.
Bu gerçeği gören zâlim, parmaklarını ısırarak Peygamber'in yoluna uymadığına, Allah'tan gelen çağırıya gitmesine engel olan, kendisini yoldan saptıran şeytânı arkadaş edindiğine esef eder, üzülür.
Bu şeytân İblîs de olabilir, insanı doğru yoldan saptıran kötü arkadaş da olabilir. Çünkü yoldan çıkaran, kötülüğe yönelten insanlara da şeytân denir: "Böylece biz, her peygambere, insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık..."[5956].
Dünyâda Peygamber'in yoluna girmediğinden dolayı ellerini ısırarak esef edecek zalim, müşriki kasdetmekle beraber, daha geneldir. Bir tefsire göre buradaki "el" harfi *ahd içindir. Bu söz ile belli bir adam kasdedilmiştir. O da 'Ukbe ibn Ebî Mu'ayt'tır.
Peygamber (s.a.v.) ile çok konuşan 'Ukbe, onun sözlerini beğenirdi. Rivayete göre önce inanmış olan bu adam, daha sonra Ümeyye ibn Halefin kan-dırmasıyla İslâm'dan dönmüş ve Hz. Peyğamber'in yüzüne tükürüp boynuna basacak kadar küstahlık yapmıştır. Sonra Bedir'de esir edilip öldürülmüştür. İşte âyette "el-zâlim" kelimesiyle kasdedilen bu adamdır[5957].
Âyetler, müşriklerin durumlarını tasvir ediyor. Buradaki zâlim ile sadece üir tek insan değil, genel olarak Allah'a şirk koşmak suretiyle kendi canlarına zulmeden bütün insanlardır.

30-Elçide: "YaRabbi, kavmim, bu Kur'ân'ı terk edilmiş bıraktılar" demiştir. 31- Biz böylece her elçiye, suçlulardan bir düşman var ettik. Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.

Tefsîr:

30 ncu âyette kavminin Kur'ân'ı dinlememeleri, ondan yüz çevirmelerinden ötürü, Hz. Peyğamber'in üzüntüsü, kavminin durumunu Rabbine şikâyeti anlatılıyor. Hz. Peygamber bu sözü âhirette söyleyecektir. Tekîd için mazî kipiyle söylenmiştir. Yahut Kıyamet duruşmasında, Elçinin dünyâda söylediği söz nakledilmektedir[5958].
31 nci âyette de her peygambere kavminin içinden birtakım suçluların düşman olduğu belirtilerek Hz. Peygamber teselli ediliyor.
Bu, sosyolojik bir kuraldır. Her toplum içinde Hakka çağıranlara düşman olup onun davetini engellemeğe çalışanlar çıkar. İman istidad ve kabiliyeti olan hakkı kabul eder, olmayan etmez, hakkın yayılmasına engel olmağa çalışır. Hidâyet ve dalâlet, kişideki istidaddan (psikolojik yapıdan) gelir. Bu da insana çevrenin etkisi yanında atalarından da veraset yoluyla intikal eder.
Peygamberler, hak dâvetçileri, davetlerine engel olmağa çalışanlarla mücâdele ede ede sonunda hakkı yerleştirmeyi, bâtılı ezmeyi başarırlar. Başarıya ulaştıran, hidâyet ve yardım eden Allah'tır.

32- İnkâr edenler: "Kur'ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi?" dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak için onu böyle (parça parça indirdik) ve ağır ağır okuduk. 33- Onların sana getirdiği her misâle karşı mutlaka biz sana, gerçeği ve en güzel açıklamayı getiririz. 34- O yüzü koyun cehenneme sürülecek olanlar var ya, işte onların yeri çok kötü ve yolu çok sapıktır.

Tefsir:

32 nci âyette: "Kur'ân neden bir defada, bir kitap halinde indirilmiyor?" diyenlere cevâb olarak Kur*'ân'ın, parça parça indirilmesinin hikmeti açıklanıyor: Hz. Muhammed'in gönlü güçlendirilsin ve bellenmesi de kolay olsun diye Kur'ân azar azar indirilmiştir.
Hz. Muhammed, peygamberlik hayatı boyunca çok sıkıntılarla, düşmanlıklarla, alaylarla karşılaşıyor, bütün bu olaylar kendisini olduğu kadar ashabını da üzüyordu. İşte böyle olayların ardından âyetler indikçe kendisinin morali düzeliyor, tesellî buluyordu. "Onunla senin gönlünü tesbit edelim, sağlamlaştıralım" cümlesiyle bu husus anlatılıyor. "Onu ağır ağır okuduk" cümlesiyle de Kur'ân'ın kısım kısım, parça parça indirildiği belirtiliyor.
Kur'ân'da toplumun sosyal yapısında inkılâplar yapan hükümler vardır. Bunlar birden bire inseydi, uygulanması

[5953] Bakara Sûresi: 210.
[5954] Ve Mûsâ dağa çıktı ve bulut dağı örttü ve Rabbın izzeti Sina dağı üzerinde durdu ve bulut onu altı gün örttü ve yedinci günde bulutun içinde Musa'yı çağırdı (Çıkış: 24/15-16).
[5955] Mü'min Süresi: 16.
[5956] En'âm Sûresi: 112
[5957] Mefâtîhu'l-ğayb: 24/75
[5958] Fethu'l-Kadîr: 4/73

güç olurdu. Bundan dolayı da bu hükümler zamanı geldikçe indirilmiştir. "Onu bir Kur'ân olarak (âyet âyet) ayırdık, ki onu insanlara dura dura okuyasın ve onu parça parça indirdik"' âyetinde de Kur'ân'ın halka yavaş yavaş anlatılması, hükümlerinin tedricen uygulanması için parça parça, âyet âyet indirildiği belirtilmiştir.
Rivayetlere göre Araplar Kur'ân'ın, neden daha önce inen Tevrat ve In-cîl gibi bir kitap halinde inmediğini söylemişler, bu âyetler onlara cevap olarak inmiştir. Herhalde Araplar, yahudî ve hıristiyanlardan, Tevrat, Zebur ve İncil'in bir kitap halinde indiğini duymuşlar, Kur'ân'ın da böyle parça parça vahyedildiğini görünce, eğer Allah sözü olsa onun da öteki kitaplar gibi gökten bir kitap halinde inmesi gerekir. Bu, Tanrı sözü değil, Muhammed'in kendi sözleridir demişlerdir.
Bu iddialar batıldır. Kur'ân-ı Kerîm'de önceki kitapların, bir defada, bir kitap halinde indiği söylenmiyor. Aksine öteki peygamberlere de Hz. Muham-med'e olduğu gibi vahyedildiği bildirilmektedir: "Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Nitekim İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a, esbâta (bunların torunlarına), İsa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a, Süleyman'ada vahyetmiş ve Davud'a da Zebur'u vermiştik"[5959], "(Ey Mûsâ) ben seni seçtim, sana vahyolunanı dinle!"[5960].
Demek ki önceki peygamberlerin kitapları da Allah'ın onlara vahiylerinden oluşmuştur. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Musa'ya: "Sana verdiğimizi al ve şükredenlerden ol Öğüte ve herşeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalara yazdık, 'Bunları kuvvetle al (uygula), kavmine de emret bunların en güzelini alsınlar (uygulasınlar)"[5961] buyurduğu anlatılır. Esasen bu âyetler, Tevrat'ta anlatılanların naklidir. Bu konuda Tevrat'ta, Musa'nın Allah ile buluşmağa gittiği ve Sina dağını örten bulut içinde Allah ile buluştuğu, ondan emirler aldığı belirtilir. Çıkış Kitabının 24 ncü babında anlatılan Musa- Allah buluşmasında, Musa'nın, Allah'tan aldığı emirleri yazdığı ifade ediliyor: "Ve Musa Rabbin, bütün sözlerini yazdı ve sabahleyin erken kalkıp dağın eteğinde bir mezbah ve İsrail'in on iki sıptına göre on iki sütun kurdu.."[5962]. Fakat aynı kitabın 32 nci babında anlatılan Musa-Allah görüşmesinde Musa'ya gerçekten iki levha verildiği anlatılır: "Ve Musa döndü ve şehâdetin iki levhası elinde olarak dağdan indi; levhaların iki tarafı yazılı idi; bir yüzü ve öbür yüzü yazılı idi. Ve levhalar Allah'ın işi idiler, ve levhalar üzerine oyulmuş yazı, Allah'ın yazısı idi. ...Ve vaki oldu ki ordugâha yaklaşınca buzağıyı ve oyunlarını gördü; ve Musa'nın öfkesi alevlendi ve elinden levhaları attı ve dağın eteğinde onları kırdı..."[5963]
Tevrat'ın bu âyetlerinden, birinci görüşmede Musa'nın, Allah'tan duyduğu vahiyleri, kendisinin yazdığı, fakat ikinci görüşmede kendisine iki yazılı levha verildiği anlaşılmaktadır. Demek ki normal olarak Musa'ya da vahyedilmiştir. Bu vahiyler, onun genel şeriatidir. Ancak ona bir ikram olarak iki de levha verilmiştir. Bunlar ona mahsus bir şeydir. İşte Kur'ân-ı Kerîm de Tevrat'ın bu söylediklerini, yani Musa'nın hem vahiy aldığını, hem de kendisine levhalar verildiğini, fakat kavminin buzağıya taptığını görünce kızıp levhaları yere attığını anlatmaktadır.
Şurası da bir gerçektir ki eldeki Tevrat, ne Musa'nın sadece aldığı vahiylerden, ne de kendisine verildiği anlatılan iki levhadan ibarettir. Tevrat, tarih boyunca gelen kâhinlerin, peygamber denilen ilhama nıazhar din adamlarının yaptığı ilâvelerle oluşmuştur. Musa'nın Kitabı, başlıca ona vahyedilen On Emir ve bir de bazı toplumsal kuralları içeren Çıkış Kitabının bazı bölümleri olabilir.
Zebur da zaman zaman Davud'a vahyedilen İlâhîlerin toplamıdır.
încîl'e gelince doğrudan doğruya Hz. îsâ'ya gelen vahiyleri içinde taşıyan bir kitap yoktur. Mevcut İndiler, daha sonraki yazarlar tarafından kaleme alınmış, îsâ'nın hayâtını ve bazı sözlerini içeren kitaplardır ki bunlar da yine zamanla ilâveler görmüştür.
Görülüyor ki Kur'ân'dan önceki kitaplar da, Tevrat'ta Musa'ya verildiği anlatılan ve Kur'ân'ın da naklettiği iki levha dışında kitap halinde gökten inmemiştir. Bunlar da eski peygamberlere yapılan vahiylerin derlenmesinden meydana gelmiştir.
33 ncü âyette itiraz edenlerin öne sürdükleri her itiraza, Allah'ın en doğru cevabı verdiği bildiriliyor.
34 ncü âyette de yerleri en kötü ve yolları en sapık olanların, yüz üstü cehenneme sürülüp götürülecek kimseler yani müşrikler, kâfirler olduğu vurgulanıyor.

35- Andolsun biz Musa'ya Kitabı verdik ve kardeşi Harun'u kendisinin yanında vezir yaptık. 36- Âyetlerimizi yalanlayan kavme gidin" dedik, sonunda yalanlayanları yıkıp yok ettik. 37- Nûh kavmi de -peygamberleri yalanladıkları zaman- onları da boğduk ve onları insanlara bir ibret yaptık. Zâlimlere acı bir azap hazırladık. 38- 'Âd'ı, Semûd'u, Res halkını ve bu arada daha birçok nesilleri helak ettik. 39-Hepsine de (uyarmak için geçmiş toplumlardan) misaller anlattık, hepsini de tam anlamiyle helak ettik. 40- (Şu Kureyş müşrikleri) belâ yağmuruna tutulan ülkeye vardılar. (Onun halini) görmüyorlar mıydı (ki ibret alsınlar)? Hayır, onlar dirilip kalkmayı ummuyorlar.

[5959] Nisa' Sûresi: 163.
[5960] Tâhâ Sûresi: 13
[5961] A'râf Sûresi: 144-145
[5962] Çıkış: 24/4
[5963] Çıkış: 32/15-16, 19.

Tefsir:

35-39 ncu âyetlerde peygamberlerini dinlemeyen milletlerin uğradıkları vahîm sonuçlara dikkat çekiliyor. Bunlar, Hz. Muhammed'i dinlemeyen kavmine ibret ve öğüt olmak için anlatılmıştır.
Kur'ân'da kâfirlerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)e karşı tutumları anlatıldığı zaman ardından peygamberlerine karşı gelmiş olan eski milletlerin uğradıkları sonuçlar hatırlatılır ki dinleyenler, onların sonucuna uğramamak için akıllarını ballarına alıp küfür ve inatlarından vazgeçsinler.
40 ncı âyette başlarına belâ yağmuru yağdınldığı anlatılan milletlerin yurtlarına gidenler Araplardır. Sâffât Sûresinin 133-138 nci âyetlerinde de Arapların, Lût kavmine âit harabelerin yanından geçmekte oldukları belirtilir. Yani Araplar, bu milletlerin, peygamberlerine karşı geldiklerinden dolayı helak edilmiş olduklarına inanıyorlardı. İşte o eski milletlerin harabolmuş yurtlarından geçtikleri ve ne yüzden böyle helak edildiklerini bildikleri halde onların durumundan ibret almamaları kınanıyor ve öldükten sonra dirilmeyi ummadıkları için böyle davrandıkları belirtiliyor.
Burada adı geçen peygamberler ve kavimler ibret için Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde konunun durumuna göre biraz daha kısa veya uzun olarak anlatılır. Yeri geldiğinde bunlar izah edilmişti. Bunlardan Ress kelimesi üzerinde hayli ihtilaflı izahlar vardır. Ress'in kuyu, ya da bir bölge adı olduğu söylenir. Ebu Müslim'e göre Ress bir bölgenin adıdır. Kimi Ress'in Antakya Kuyusu, kimi Azerbaycan, kimi Semûd kavminden kalanların kuyusu, kimi Ye-men'de hıristiyanları yakmak için açılan hendek, ashabu'r-Ress de yahudî Zû-Nüvâs ve adamları olduğunu söylemiştir ı. Bugün Arabistan'da Ress diye bir bölge vardır. Üzerine belâ yağmuru yağdırılmış olan karye de, Lût kavminin kenti olan Sodom'dur [5964].

41- Seni gördükleri zaman mutlaka seni eğlence konusu yapıyorlar: "Allah bunu mu elçi göndermiş?" 42- "Eğer biz tanrılarımıza tapmakta ısrar etmeseydik, nerdeyse bizi tanrılarımızdan sapttracaktı" (diyorlar). Azabı gördükleri zaman kimin yolunun sapık olduğunu bileceklerdir. 43- Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü? Onun üzerine sen mi bekçi olacaksın? 44- Yoksa sen onların çoğunun işittiklerini, düşündüklerini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hattâ onların yolu, daha da sapıktın

Tefsîr:

41-42 nci âyetler, müşriklerin, Hz. Peyğamber'i gördükleri zaman onu küçümseyerek: "Kimse kalmadı da Allah şunu mu elçi gönderdi? Eğer biz, tanrılarımıza bağlı karmaşaydık, nerdeyse bizi yolumuzdan çevirecekti" dediklerini anlatıyor ve sonunda da onların, azabı gördükleri zaman kimin sapık yolda olduğunu, anlayacaklarını vurguluyor.
43-44 ncü âyetler, Hz. Peyğamber'i tesellî ediyor: Kendisinin, keyif ve arzusunu tanrı edinenlerin üzerine bekçi olarak gönderilmediğini, onların çoğunun düşüncesiz, hayvanlar gibi hattâ daha da şaşkın insanlar olduğunu anlatıyor.
Bu âyetler, Hz. Peygamber'in, müşrikleri ikna etmek için ne kadar çaba harcadığını ve müşriklerin, zaman zaman onun sözlerinin etkisinde kalarak inanma eğilimi duydukları halde kör taassupları yüzünden batıl inançlarında direndiklerini gösterir.

45- Rabbini görmedin mi gölgeyi nasıl uzattı? Dikseydi, onu durgun yapardı. Sonra nasıl güneşi ona delîl kıldık? 46- Sonra gölgeyi yavaş yavaş çekip aldık? 47- O, geceyi sizin için elbise, uykuyu dinlenme, gündüzü de kalkıp çalışma zamanı yaptı. 48- Ve O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci gönderdi ve gökten tertemiz bir su indirdik. 49-Ki onunla ölü bir ülkeyi diriltelim ve onunla, yarattığımız hayvanlardan ve insanlardan birçoğunu sulayalım.

Tefsir:

45-49: Müşriklerin, Peyğamber'e karşı tutumları ve şirkte direnmeleri anlatıldıktan sonra bu âyetlerde de tapılmağa lâyık Tanrının, yalnız Allah olduğunu vurgulamak üzere O'nun yarattığı tabiat yasalarına işaret ediliyor.
Güneşin etkisiyle gölgeyi uzatıp kısaltan, geceyi bir elbise gibi insanların üstüne örterek uyku ile vücudu dinlendiren, gündüzü herkesin işine gücüne gideceği çalışma zamanı yapan; basınç değişikliklerinden oluşan yağmur müjdecisi rüzgârların ardından yağmur yağdırıp ölü gibi kurumuş yeri bitkilerle, çiçeklerle canlandıran ve yarattığı hayvanları ve insanları sulayan Allah'tır. İşte bu işleri yapan Allah'a tapılır. Hiçbir iş yapamayan uydurma tanrılara tapmanın bir yararı yoktur.
48 nci âyetteki kelimesi, in çoğuludur. Allah rüzgârları, rahmetinin müjdecileri olarak gönderdi, demektir. Fakat bu kelime, nûn ile de okunmuştur. O zaman mânâ: "Allah rüzgârları, rahmetinin (yani yağmurun) yayıcılan

[5964] Aynı kaynaklar

olarak gönderdi" şekline girer. Her ikisi de uygundur. Birinci kırâette bu âyet: O'nun âyetlerinden biri de rüzgârları rahmetinin müjdecileri olarak göndermesi-dir"[5965] âyeti gibi; ikinci kırâette ise: Yaydıkça yayanlar"[5966] âyeti gibi olur[5967].
Bu âyetler, kâinatta görülen bu olayları, Allah'ın yaptığını belirtmek suretiyle Allah'ın kudret ve hikmetine dikkati çekmektedir. Güneşin gölgeye delîl olması, güneşin etkisiyle gölgenin uzanıp kısalması demektir. Güneş olmasa gölge de olmaz. Dünyânın dönmesi nedeniyle güneş ışığı, yer yuvarlağı üzerinde doğudan batıya doğru hareket eder. Bu ışık, dünyâya kâh dikey, kâh yatay düşer. Güneşin ışığı dikleştikçe gölge kısalır, yataylaştıkça gölge uzanır. Demek güneş gölgenin delîli(rehberi)dir.
Yüce Allah, gökten tertemiz su indirdiğini bildirdikten sonra bu suyu, ölü yeri canlandırmak, yani bitkileri, hayvanları ve insanları sulamak için indirdiğini buyuruyor. Böylece suyun hayatımızdaki iki önemli rolünü belirtiyor: Biri temizlik, diğeri içmektir. Önce bu suyu bitkiler içer. Çünkü ilk yaratılanlar bitkilerdir. Yağan yağmuru ilk emen de bitkiler olur. Hayvanların ve 'insanların hayâtı bitkilere bağlıdır. Allah, önce bu su ile yeri sulayıp bitkileri yetiştiriyor, dünyâyı hayvanların ve insanların yaşamasına uygun bir ortam yapıyor, sonra da yarattığı hayvanlara ve insanlara içiriyor. Suyu bitkiden sonra hayvan, en sonunda da insan içer.

50- Andolsun biz, bunu onların aralarında çevirip çevirip anlattık ki öğüt alsınlar. Ama insanların çoğu nankörlükte direnmektedir. 51- Eğer biz dikseydik, her kente bir uyarıcı gönderirdik. 52- Kâfirlere boyun eğme ve bu Kur'ân ile onlara karşı büyük cihâd et.

Tefsîr:

50- Müfessirlerin bir kısmına göre deki zamîr yağmura aittir. Âyetin mânâsı şudur: "Biz yağmuru gökten yere, oradan arklara, ırmaklara akıttık. Yahut yağmuru bir yerden başka bir yere çevirdik, kimi yere yağdırdık, kimi yere yağdırmadık ki bu yaptığımızdan ibret alsınlar. Fakat çoğu kimseler ibret almıyorlar". Kanaatimize göre bu, uzak bir ihtimaldir. Kur'ân'ın benzeri âyetlerinde zamir Kur'ân'a gider. Biz bu sözü döne döne, çeşitli şekillerde anlattık ki ibret alsınlar demektir. Nitekim müfessirlerin bir kısmına göre zamir, yağmurun bu-şekilde yağdırıldığını anlatan söze gider. Yani "Biz yağmuru nasıl yağdırdığımızı böyle döne döne anlattık ki ibret alsınlar" demektir [5968].
Allah, bu âyette Kur'ân ile gerçekleri çeşitli misaller vererek anlattığını, fakat çoklarının bunlardan ibret almadığını buyuruyor. Biraz sonra gelecek 52 nci âyetteki zamiri de Kur'ân'a gittiğine göre buradaki zamirin de Kur'ân'a gitmesi uygundur.
Bu âyetler, Hz. Muhammed'i teselli yanında onun, Allah katındaki değerinin yüceliğini de anlatmaktadır. Allah isteseydi, her kente bir uyarıcı gönderirdi. Fakat bunu istememiştir. Her kente bir uyarıcı gönderilmesi, Allah-ın hikmetine uygun değildir. Zira peygamberlerin kendileri değil, fakat sonradan onların mensupları, din yüzünden öteki din mensuplarıyla ayrılığa düşerler, aralarında düşmanlıklar olur. Peygamberler insanları düzeltmek, düşmanlıkları kaldırmak için gönderilmiş iken insanlar tam tersine birbirine din yüzünden düşman olurlar. Aynı dinin mensupları arasında sonradan bir sürü ayrılıklar, mezhepler, mezhep kavgaları olmuş iken, ayrı ayrı peygamberlerin ümmetleri arasında neler olmaz ki?! İnsanlar arasında birliği sağlamak ve toplumu bir tek peygamberin ümmeti yapmak için Hz. Muhairımed(s.a.v.)i görevlendirmiştir. İşte insanları birleştirmek üzere şimdi Hz. Muhammed'in görevlendirilmiş olması, onun şahsî değeri yanında görevinin ağırlığım da ortaya koyar. Bu bakımdan son âyette ona, kâfirlerin sözlerine aldırmaması, gerçekleri çeşitli örneklerle açık açık anlatan Kur'ân'a dayanarak vargücüyle insanları irşad için çaba harcaması emrediliyor.

53- O, iki denizi birbirine saldı. Bu, tatlı, susuzluğu giderici; bu da tuzlu ve acıdır. Ve ikisinin arasına birbirine geçmelerine engel olan bir perde koydu. 54- Ve O, sudan bir insan yarattı da onu neseb ve sıhr (soy ve hısım kıldı). Rabbin, (herşeye) gücü yetendir. 55- Allah'tan başka kendilerine ne yarar, ne de zarar veremeyecek şeylere tapıyorlar. Kâfir, Rabbine karşı olan şeylere yardımcıdır.

Tefsir:

53-54 ncü âyetlerde Allah'ın, tabiat olaylarında görünen kudret ve hikmetlerine işaret ediliyor. Biri acı, biri tatlı iki deniz yan yana oldukları halde bunların birbirine karışıp tabiatlerinin değişmesini önleyen Allah, ikisinin arasına bir engel koymuştur. Bu engel sayesinde bu sular birbirine karışmamakta ve adetâ birbirine: "Aman bana dokunma, senden Allah'a sığınırım" der gibi birbirinden korunmaktadır.
Bilindiği gibi suyun temel kaynağı denizdir. Deniz suyu tuzludur. Tuzlu olması da içindeki canlıları korumak içindir. Tuzlu olmasa su bozulur, kokuşur, canlıların yaşamasına elverişli olmaktan çıkardı. Tuz, suyun

[5965] Rûm Sûresi: 46
[5966] Mürselât Sûresi: 3
[5967] Mefâtîhu'I-gayb: 24/84.
[5968] Mefâtîhu'l-ga\b: 24/98-99; Keşşaf: 3/100

kokuşmasını önler, denizde yaşayanlar için suyun böyle tuzlu olması gerekir ama karada yaşayanlar için tuzlu su yaramaz. Onun için yüce Allah, güneşin ışığı ile deniz suyunu buharlaştırır. Su, buhar haline gelirken tuzundan ayıklanarak yükselir, rüzgâr, bu su buharlarından oluşan bulutları Allah'ın dilediği yerlere sürer, sıkıştırır, yağmur, kar ve dolu olarak aşağı indirir. Tuzundan temizlenmiş bu su, bitkileri sular, hayvanlar ve insanlar bundan içerler. Keza denizde ve okyanusta toprağa baskı yapan deniz suyu, topraktan süzüle süzüle çeşitli tabakalardan geçer, süzülürken tuzundan ayıklanır, yer altı sularını, ırmakları oluşturur. Deniz canlılarına gerekli olduğu için denizde tuzlu ve acı olan su, kara canlılarına da tuzsuz yaradığı için yer altında topraktan süzülmekle, yahut buharlaşıp yükselmek ve yağmur olmakla tuzundan ayıklanır.
Irmaklar, çeşmeler, göller denizden kaynaklandığı halde tuzsuzdur. Tuzlu deniz suyu bunlara karışmaz. Aradaki Tanrısal yasa, bunların birbirine karışmasına engeldir. Yer altında tuzlu, acı su kaynakları vardır. Aradaki yer tabakaları, bunların birbirine karışmasını önler.
Zafer İlim Araştırma Dergisinin hazırladığı Gerçeğe Doğru adlı bir broşürün 4 ncü sayfasında, Râbıtatu'l-Âlemi'l-İslâmî Dergisi'nden iktibaslar yapılmaktadır. Adı geçen dergide "Kur'ân'da ve İlimde Coğrafî Gerçekler" adlı makalede özetle şunlar yazılmıştır:
"Yüce Allah, iki denizi birbirine salmış, fakat birbirine geçmelerine imkân vermemiştir. Denizlerden biri tatlı, diğeri tuzlu ve acıdır. Bu iki denizin arasında kendi tabiat ve mahiyetlerinden meydana gelen bir engel bulunmakta ve bunların karışmasına Ğngel olmaktadır.
"Denize hızla dökülen büyük ırmakların suları, birleşme noktasında deniz suyuna karışmamaktadır. Bu karışmaya engel olan kanun, yüzey gerilimi kanunudur. Hareketli iki su kitlesini birbirinden ayıran bu engel, bu kütlelerin moleküllerindeki kohezyon kuvvetinin farklılığından ileri gelmektedir. Bu sayede iki ayrı su, kendi alanlarında özelliklerini koruyabilmektedir... Bangladeş'teki Tşatgam'dan Birminya'daki Arakan'a doğru akan iki nehir, biri tatlı, öbürü tuzlu iki nehir halinde ve aynı nehir yatağında karışmaksızın ve birbiri içinde erimeksizin akmaktadır. Hindistan'da Ganj ve Camina nehirleri Allâhâbâd şehrinde kavuştuklarında yüzey gerilimi ile meydana gelen esnek zar sebebiyle iki ayrı su, karışmadan akmağa devam eder."
Ünlü deniz araştırmacısı Kaptan Jacque Cousteau da şöyle diyor:
"Bazı araştırmacıların, farklı deniz kütlelerini birbirinden ayıran engellerin bulunduğu hakkındaki görüşlerini inceliyorduk. Araştırmalar sonunda gördük ki: Akdeniz'in kendine özgü sıcaklığı, tuzluluğu ve yoğunluğu vardır. Kendine özgü canlılar barındırır. Sonra Atlas Okyanusundaki su kütlesini inceledik ve onun, Akdenizden tamamen farklı olduğunu gördük. Bu iki su kütlesi Cebel-i Târik Boğazında birleşiyor ve bu birleşme binlerce yıldan beri sürüyordu. Buna göre iki denizin karışması ve sonuç olarak tuzlulukta, yoğunlukta, içerdikleri madde oranında eşit veya eşite yakın bir durumda olmaları gerekirdi. Oysa kütlelerinin birbirine karışmadığını ve her iki denizin yakın kısımlarında dahi ayrı bir yapıya sahibolduğunu hayretle gözledik. Bunun üzerine yaptığımız araştırmalarda bizi şaşkına çeviren bir durumla karşılaştık. Zira bu iki denizin karışmasına, birleşme noktasında bulunan harika bir su engeli mani oluyordu. Aynı türdeki bir su engeli, 1962 yılında Alman ilim adamları tarafından Aden Körfezi ile Kızıldenizin birleştiği Mendeb Boğazında da bulunmuştu. Sonraki araştırmalarımızda farklı yapıdaki bütün denizlerin birleşme noktalarında aynı su engelinin bulunduğunu gördük."
Denizlerdeki su engeli ile ilgili açıklamasından sonra, yakın arkadaşı olan Dr. Maurice Bucaille, Kaptan Cousteau'a, bu keşiflerinin yeni olmadığını, çünkü bunun Kur'ân'da açıkça belirtildiğini söyledi ve kendisine bu âyetleri gösterdi. Kendisine okunan âyetleri büyük hayranlıkla dinledikten sonra Cous-teau'nun, Modern ilmin ondört asır geriden takibettiği Kur'ân'ın, Allah'ın sözü olduğuna tanıklık ederim" dediği, sözü geçen dergide yazılmaktadır.
Sudan, yani meniden insan yaratıp onlar arasında kan ve hısımlık bağları kuran Allah'tır. İnsanlar birbirine ya neseb veya hısımlık bağıyla bağlıdırlar. İnsanın usul ve fürûu ile kan akrabası, nesebidir. Evlenmek ile kurulan akrabalık da hısımlıktır.
55- İşte insanlar bu nesep ve hısımlık bağlarıyla birbirine bağlıdırlar. Onlar arasında bu ilişkileri yaratan Allah'tır. Buna rağmen o kudret sahibi Allah-tan ayrı olarak kendilerine yarar ve zarar vermekten âciz şeylere taparlar. Böylece tanrı dedikleri o yararsız şeyler uğruna gerçek Rablerine âsî, Allah'a düşmanlıkta şeytâna yardımcı olurlar.
55 nci âyette"cümlesi: "Kâfir, Rabbine karşı olan şeylere yardımcıdır" anlamına gelir. Bazı müfessirlere göre bu cümlenin anlamı: "Rabbine göre kâfirin bir değeri yoktur" demektir. Arapça: denilir. Yani "Sen onu ardına attın, ona iltifat etmedin, değer vermedin" demektir. O'nu sırtınızın ardına attınız"[5969] âyeti de bu anlamdadır [5970].

56- Biz seni ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. 57-"Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum, ancak Rabbine varan yola girmek isteyene yol gösteriyorum1' de. 58- Ve ölmeyen Diriye dayan ve O'nu överek tesbîh et. Kullarının günâhlarını O'nun bilmesi yeter. 59- O ki gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattı, sonra Arşa kuruldu (oradan mülkünü yönetmektedir O) Rahmandır. Bunu bir bilene sor. 60- Onlara: "Rahmân'a secde edin!" dendiği zaman "Rahman nedir? Senin bize emrettiğine secde eder miyiz hiç?" derler ve

[5969] Hûd Sûresi: 92
[5970] Kurtubî, el-Câmi': 13/61

(bu söz) onların kaçışını artırır.

Tefsîr:

56-58 nci âyetlerde kavminin inkarcı ve isyancı tutumu karşısında üzülen Hz. Peygamber (s.a.v.) teselli edilerek, kendisinin sadece gerçekleri duyuran bir müjdeleyici ve uyarıcı olduğu, onların yaptıklarından sorumlu olmadığı buyuruluyor. İnanmayanlara, duyurma görevini bir ücret karşılığında yapmadığını, sadece insanları Allah'a varan yola yöneltmek istediğini söylemesi; hiç ölmeyen, daima diri ve kullarının günâhlarını bilen Allah'a dayanması, O'nu Övgü ile anması kendisine emrediliyor.
59 ncu âyette o Rahmân'in (çok merhametli Allah'ın), gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yaratıp sonra Arşa (tahta) kurulduğu belirtiliyor. Ve "Bunu bir habîre yani bilene sor" deniliyor. Yani bu böyledir, inanmazsan bir bilene sor, Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra Arşa oturduğunu öğrenirsin, demektir.
Burada habîr'den maksat, Kitap ehlidir. Bilmiyorsanız, zikir ehline sorun!"' âyetinde de zikir ehli ile Kitap ehli kasdedil-miştir. Göklerin ve yerin altı günde yaratıldığı bildirildikten sonra "Bunu Kitap ehline sor" denilmesi, Kitap ehlinin de kanatın altı günde yaratıldığına inandıklarını gösterir. Nitekim Tevrat'ın Tekvîn Kitabının birinci ve ikinci babla-nnda Allah'ın kâinatı altı günde yaratıp yedinci günde istirahat ettiği anlatıldığı gibi Çıkış Kitabının 20 nci babının 11 nci âyetinde de şöyle deniyor: "Çunku Rab gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı, ve yedinci günde istirahat etti..."
Kur'an-ı Kerîm, Allah hakkında istirahat tabirini uygun bulmadığı için kâinatı altı günde yarattıktan sonra tahta oturduğunu söylüyor.
Hiç şüphesiz, kâinatın yaratıldığı altı gün, bizim anladığımız yirmi dört saatlik zaman birimleri değildir. Bu altı gün, uzun devirler anlamına gelir. Demek ki kâinat altı devirde yaratılmıştır. Şeyh Tantâvî, bu altı günün, kâi-natın oluşum devirleri olduğunu anlattıktan sonra bu oluşum devirlerinin, Tevrat ve İncil'de de altı gün olarak gösterildiğini şöyle izah ediyor:
"Sayılar birden ürer. Birin bire eklenmesiyle iki olur. İlk sayı ikidir. Çünkü sayı ancak sayılmakla anlaşılır. Birde sayılmak yoktur. Bir, bütün varlığın kaynağı olan ilk prensibe özgüdür. Sayıların ilki ikidir, Üç ise tek sayıların ilkidir. Sayılar ya tek veya çift olur. Bire 2, 2, 2, 2,... ilâve edince sonsuz tek sayılar çıkar. İkiye 2, 2, 2, 2..., ilâve edince de sonsuz çift sayılar çıkar. Tek ve çift sayılar içinde bazıları başka sayılara bölünür, bazıları kendinden başka sayılara bölünmez.
"2 nin kendinden sonraki sayılarla çarpımından çift sayılar doğar. Meselâ 2'nin 3, 4, 5, 6, 7, 8,... sayılarıyla çarpılmasından çift sayılar doğar. Tek sayılar ya kendinden başkasına bölünmeyen sayılardır veya bölünebilen sayılardır. Gerek tek, gerek çift bütün sayılar üçe ayrılır:
Artık sayılar, eksik sayılar, tam sayılar. Artık sayı, çarpanlarının toplamı, kendisinden fazla olan sayıdır. 12 gibi. 12'nin çarpranları olan (1, 2, 3, 4, 6) sayılarının toplamı 16 eder. Bu rakam 12'den fazladır. Çarpanlarının toplamı kendisinden az olan sayıya eksik sayı denir: 8 gibi. Sekizin çarpanları olan (1, 2, 4)ün toplamı 7, sekizden azdır. Çarpanlarının toplamı kendisine eşit olan sayıya da tam sayı denir. 6 gibi. Altının çarpanları (1, 2, 3) ün toplamı 6'dır. İşte sayılar içinde en küçük tam sayı altıdır. Yüce Allah, kâinatın yaratıhşindaki kemâli en küçük tam sayı olan altı ile ifade etmiştir"[5971]
60- Bundan önceki âyette Allah, Rahman sıfatiyle nitelendirilmişti. Burada da müşriklerin, Rahman ismini tuhaf karşıladıkları, bundan ürktükleri anlatılıyor.
Rahman kelimesi, Kur'ân'da Allah isminden sonra en çok anılan isimlerdendir. Âyetten anlaşılıyor ki bazı Araplar, Allah'a âidolan bu sıfatı kendi tanrılarına vermişler, Allah hakkında kullanmamışlardı. Onun için Kur'ân1 da Allah, Rahman sıfatiyle anılınca: "Rahman nedir? Biz hiç senin dediğin Rahmân'a secde eder miyiz?" demişler ve bunu duymakla Hz. Muhammed'den daha çok uzaklaşmışlardır. Demek ki Rahman adı, bir kabile tanrısının adı idi. Fakat Kur'ân-ı Kerîm, yalnız Allah'ın Rahman olduğunu, O'ndan başkasının bu sıfata lâyik olmadığını belirtmiştir.
Rivayete göre Ebucehil, Kur'ân'a "şiir" demiş. Hz. Peygamber de: "Bu Kur'ân, Rahmân'ın sözüdür" deyince Ebucehil: "Vallahi demiş, sana bunları öğreten, Yemâmeli Rahman'dır" ı. Ebucehil bu sözüyle Rahmân'ın, Müseylemetu'l-Kezzâb olduğunu söylemiş oluyor.
Bu rivayetin aslı yoktur. Çünkü Müseylemetu'l-Kezzâb, Hz. Peyğamber'in son zamanlarında peygamberlik iddiasında bulunmuştur. O zaman Ebucehil çoktan ölmüş idi. Sonra Mekke'de Hz. Muhammed ile Müseyleme arasında bir görüşme olduğuna dair hiçbir rivayet yoktur. Arada bir görüşme olmayınca Ebucehil'in, Yemame'li Rahmân'ın, Hz. Muhammed'e öğrettiğini iddia etmesi doğru olamaz.

61- Yücedir O ki gökte burçlar yaptı ve orada bir kandil ve aydınlatıcı bir ay var etti 62- Ve O, öğüt almak veya şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü, birbirini izler yaptı.

[5971] el-Cevâhir fi Tefsîn'l-Kur'ân: 12/207-208

Tefsir:

61-62 nci âyetlerde yine yüce Allah, gökteki ve yerdeki kudretinin işaretlerine dikkati çekiyor. Gökte burçları, burçlarda lâmba gibi parlayan güneşi ve ayı yaratan, geceyi ve gündüzü birbiri ardınca götürüp getiren Allah'tır. Öğüt almak, şükretmek isteyen bunlar üzerinde düşünür, bunları yaratan kudret ve hikmet sahibi Allah'a şükreder. Bunlar, insanın ibret alıp şükretmesi için yeterli mu'cizelerdir, Allah'ın kudretinin belirtileridir.
Burûc, burc'un çoğuludur. Aslında görünmek anlamına gelen burç, yüksek binaya denir. Kalenin yüksek kulelerine de burç dendiği malûmdur. Burada burç, yıldızların yörüngelerinde göründükleri noktalardır, "[5972] zamir, kendisine en yakın olan burûc'a gider. Âyet, Allah'ın güneşi ve ayı o burçlara, yani onlar için belirlediği yörüngelere koyduğunu anlatıyor.

63- Rahmân'ın kulları öyle kimselerdir ki onlar, yeryüzünde mütevazı olarak yürürler, câhiller kendilerine lâf atarsa: "Selâm" derler. 64- Gecelerini Rablerine secde ederek, divanında durarak geçirirler. 65-"Rabbimiz, cehennemin azabını bizden uzaklaştır, doğrusu onun azabı sargmdır" derler. 66- Orası ne kötü bir karargâh ve ne kötü bir makamdır!" 67- Ve harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler, harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olun 68- Ve onlar, Allah ile beraber başka tanrıya yalvarmazlar. A ilah 'in haram ettiği canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa cezasını bulur. 69- Kıyamet günü onun için azap katlanır ve o azâb içinde hor ve hakir olarak kalır. 70- Ancak tevbe edip inanan ve faydalı bir iş yapanlar, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 71- Kim tevbe eder ve faydalı iş yaparsa, o, makbul bir kimse olarak Allah'a döner. 72- Onlar yalan veboşsö-zün yanında bulunmazlar, boş söze rastladıklarında vekar ile geçip giderler. 73- Ve kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar. 74- Ve onlar ki: "Rabbimiz, bize gözler sevinci eşler ve çocuklar lûtfeyle ve bizi korunanlara önder yap" derler. 75- İşte onlar, sabretmelerine karşılık saraylarla ödüllendirilecekler ve orada bir sağlık dileği ve selâm ile karşılanacaklardır. 76- Orada sürekli kalacaklardır. Ne güzel karargâh ve ne güzel makamdır orası! 77- De ki: "Duanız olmadıktan sonra Rabbim sizi ne yapsın? Yalanladınız. Bu yüzden cezalandırılmanız gerekecektir."

Tefsir:

63-74 ncü âyetlerde mü'minlerin vasıfları, güzel huylan anlatılıyor. Rah-mân'ın kulları, yer yüzünde böbürlenerek değil, vekar ve tevazu ile yürürler; kötü huylu, inkarcı insanlar kendilerine münasebetsiz şeyler söyledikleri zaman onlarla bir olmaz, sadece: "Selâm" deyip geçerler. Gecelerini Rablerine ibâdetle geçirir, kendilerini cehennem azabından korumasını O'ndan niyaz ederler. Hareketleri ölçülüdür, harcamaları dengelidir. İsraf ve cimrilikten sakınır, ölçülü harcarlar. Allah'tan başkasına tapmazlar, Allah'ın yasakladığı cana kıymazlar, zina etmezler.
Burada Allah'a ortak koşma, adam öldürme ve zina etme gibi üç büyük günâh zikredilince hemen, araya bu suçların ağırlığını belirten iki parantez cümlesi girmektedir: 68-71 nci âyetlerde şirk koşan, adam öldüren, zina eden kimselerin kat kat azaba çarpılacakları ve sürekli zillet içinde kalacakları, ancak çok bağışlayan, merhametli Allah'ın, günahlarından dönen, inanıp iyi işler yapan kimselerin kötülüklerini iyiliklere çevireceği belirtiliyor. Burada dikkat edilmesi gereken bir incelik vardır: 68-69 ncu âyetlerde üç büyük günâhı yapan kimseye, azabın katlanacağı, yani iki kat azâbedileceği belirtilmişti. 70-71 nci âyetlerde de tevbe edip inanan ve uslanan kimselerin affedilecekleri, Allah katında makbul olacakları, yine iki kez vurgulanmaktadır. Âyetler arasında, her bakımdan mükemmel bir uyum vardır!
Sonra tekrar mü'minlerin güzel huyları anlatılıyor:
Onlar iftira, yalan sözlerin konuşulduğu yerde durmazlar, öyle işlere katılmazlar, boş laflar konuşanların yanından ağır başlılıkla geçerler. Allah'ın âyetlerini duyunca onlara karşı ilgi ve saygı gösterirler. Rablerinden, kendilerine temiz, sâlih eşler ve çocuklar vermesini, kendilerini günâhlardan korunanlara önder yapmasını dilerler.
75-76 nci âyetlerde bu nitelikleri taşıyan kimselere, sabırlarından dolayı içinde melekler tarafından tahiyye ve selâm ile (sağlık ve esenlik dilekleriyle) karşılanacakları, yüksek konutlarla Ödüllendirilecekleri, oturmağa değer o güzel yerlerde sürekli kalacakları belirtiliyor.
77 nci âyette de ibâdet ve duası olmayan insanın, Allah indinde bir değeri olmadığı, bu gerçeği yalanlayanlara azabın gerekli olacağı vurgulanıyor.
Mekke'deki ilk müslümanların yüksek ahlâk ve meziyetlerini anlatan bu âyetler içinde 68-70 nci âyetlerin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat âyetler, konuya son derece bağlıdır. Bundan dolayı Muhammed İzzet Derveze, bu rivayeti şüpheli görmektedir. Taberî'deki bir rivayete göre 68-69 ncu âyetler indiği zaman müşrikler: "Muhammed'le beraber olanlar, bizim dinimizde bulundukları zaman bunların hepsini yaparlardı" demişler, bunun üzerine 70-71 nci âyetler inmiş. Evvelâ bu rivayetin doğruluğu da şüphelidir. Çünkü müşriklerde de zina,

[5972] Mefâtîhu'l-ğayb: 24/105

haksız yere adam öldürme yasak idi ve toplum böyle şeyleri hoş karşılamazdı. Şayet bu söz doğru ise, 68-69 ncu âyetlerin Mekke1 de indiğini gösterir. Sonra bu âyetlerin ayrı ayrı olaylar üzerine değil de hep bir arada inmiş olması daha kuvvetlidir.
Günâhların, iyiliklere çevrilmesi iki anlama gelir: Daha önce günah işler yapan kimseler, dönüp sevap işlemeğe başlarlar. Kötü olan halleri ve işleri iyiye döner. Halleri düzelir. Eskiden kötü iken iyi insan oluverirler. Yahut Allah, tevbe edenlerin, eskiden işledikleri günâhları sevaba döndürür, iyi iş yapmışlar gibi onlara sevap verir.
68-71 nci âyetler, İslâmm en belirgin davet üslûplarından birini sergiliyor. Câhiliyye toplumu, Allah'tan başkasına yalvardıkları gibi adam öldürme, zina etme gibi işleri de yaparlardı. Gerçi bu işler toplumca hoş karşılan-mazdı ama yine de işlenirdi. Kur'ân-ı Kerîm, bu işlerin, büyük cezayı gerektiren ağır günâhlardan olduğunu vurguladıktan sonra bu işleri yapmaktan vazgeçerek inanan ve iyi işler yapmağa başlayan kimselerin affedileceğini; Allah'ın, bunların kötülüklerini iyiliklere çevireceğini bildirmekle bu günahları işlemiş olan insanları umutsuzluktan kurtarıp tslâma yöneltiyor. Bunlardan vazgeçip güzel işler yapanların Allah'ın affına ereceğim belirtiyor.
Bütün bunlar umutsuz insanlara umut sunmakta, onları karamsarlıktan, günâhta ısrardan kurtarmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in her yerinde insanlara bu umut aşılanmaktadır. Bütün bunların amacı, insanlara zorluk değil, kolaylık, umut sunarak onları günâhta ısrardan kurtarıp Allah'a yöneltmektir. Yüce Allah, kendisine yönelen kulunu büyük lütfuyla affeder: "De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin, Allah bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir"[5973] buyurmuştur. Hz. Peygamber(s.a.v.)in: "İslâm kendinden önceki işlerle ilgiyi keser"[5974] sözü de bu umut ışığını sunmaktadır.
İşte büyük Mevlânâ da insanları günâhta ısrardan kurtarmak ve onlara Allah'ın bu sonsuz rahmetini sunmak için onları ne güzel Hakk'a yöneltiyor:
Gel gel, ne olursan ol, gel! Kâfir de, mecûsî de, putatapar da olsan gel! Bizim bu dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir, Yüz bin kere tevbeyi kırmış olsan da gel!
Bazı müfessirler, buradaki tevbe âyetlerinin, Nisa Süresindeki kasden bir mü'mini öldürenin ebediyyen cehenneme gireceğini bildiren 93 ncü âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir. Bu sözün bir değeri yoktur. Evvelâ bu sûredeki tevbe âyetleri, müşrikler hakkındadır. Adam öldürmüş olan müşrik insanları, İslama gelmeğe teşvik etmektedir. İslâm ise kendinden önce yapılmış günâhları siler. Saniyen gerek bu sûrede, gerek Nisa Sûresinde adam öldüren kimsenin, ebedî cehenneme gireceği belirtilmiştir. Ancak burada tevbe edenin affedileceği buyurulmuş, orada ise te\ beden söz edilmemiştir. Kur'ân birbirini açıklar. Bu âyet, o âyeti açıklamaktadır. Demek ki kasden bir mü'mini öldüren kimse, tevbe etmeden ölürse onun cezası ebedî cehennemdir. Ama Allah tevbe edenlerin günâhlarını dilerse affeder. Bu husus, Allah'ın dilemesine bağladır. "Allah, bütün günâhları affeder"ı buyurulmuştur. Allah, tevbe edenlerin bütün günâhlarını dilerse affedeceğine göre katilin de günâhını affeder. Yeter ki kul O'na yönelsin, günâhlarından vazgeçsin.
Ancak katilin tevbe etmesi, kendisinden kısas cezasını düşürmez. Çünkü kısas, toplumda saldırma ve öldürme gibi düzeni bozan fiilleri önlemek içindir. Toplumun hakkı olan bu ceza tevbe ile kalkmaz. Allah, tevbe edenden âhiret cezasını kaldırır. Toplumun korunması için dünyâ cezasının uygulanması gerekir. Fakat hak sahipleri, kısastan vazgeçerlerse o zaman kısas da kalkar. Allah bağışlayandır, insanları da bağışlamağa teşvik etmiştir.
Furkan Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:
A- Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1- Kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın, mülkünde ortağı yoktur (1-2).
2- Allah, herşeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. O'nun katında ölçüsüz, plansız, rastgele bir şey yoktur (2). "O'nun katında herşey bir miktar (ölçü) iledir." (Ra'd Sûresi: 8). "Biz gökten suyu bir ölçü ile indirdik" (Mü'minûn: 18).
3- Bir şey yaratmayan, mülkü olmayan, ne kendisine, ne de başkalarına yarar veya zarar veremeyen, öldüremeyen, yaşatamayan şeyler tanrı olamaz. Tanrının, yaratıcı, yaşatıcı, istediğini yapıcı olması gerekir. Allah'tan başka bu vasıfları taşıyan bulunmadığına göre O'ndan başka Tanrı da yoktur (3).
4- Mahşer (Yüce Mahkemeye sevk) günü, müşriklerin tanrı diye taptıkları şeyler, bunların kendilerini tanrılaştırmalarını kabul etmeyecekler; kendilerinin, bunları saptırmadığım, bunların, atalarının geneleklerine uyarak saptıklarını söyleyecekler; müşriklerin, kendilerine yakıştırdıkları tanrılık sıfatını reddederek bu sorumluluktan kurtulmak isteyeceklerdir (17-19).
İnsanlar, yetiştirildikleri ortamın düşünce ve inançlarıyle şartlanırlar. Bir kere şartlanınca da o düşüncelerin doğruluğuna inanır ve onlara bağlanırlar. Artık batıl da olsa, onları kolay kolay bırakamazlar. Bu yüzden kendilerini irşada gelen peygamberleri ve Hak da'vetçilerini kabul etmezler. Ancak geleneksel düşüncelerin etkisinden kurtularak, sağduyu ile, yansız düşünenler gerçeği kabul ederler. "Ancak sağduyu sahipleri düşünüp öğüt alır" (Ra'd Sûresi: 19).
5- Güneşin ışığıyla oluşan gölgeyi hareketli kılan, uzatıp kısaltan; yağmuru yağdırıp ölmüş toprağı dirilten Allah'tır. Kâinatı, koyduğu yasalarla yöneten O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur (45-46, 48-49).
6- Geceyi, karanlığıyle canları örten bir giysi, uykuyu dinlenme, gündüzü de çalışma ortamı yapmıştır. Göklerde yıldız kümeleri, galaksiler, Ay ve Güneşi yaratan, gece ve gündüzü birbiri ardınca götürüp getiren Allah'tır (47,

[5973] Zümer Sûresi: 53.
[5974] Ibn Hanbel, 4/199, 204, 205

59).
7- Gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra Tahtına çıkıp kâinatı yöneten Allah, çok merhametlidir. O'nun birçok isim ve sıfatı vardır. Rahman da O'nun isim-sıfatlarındandır. O'ndan ayrı bir tanrı ismi değildir (59-60).
8- Acı-tath denizi birbirine saldığı halde koyduğu yasa ile bunların birbirine karışmasını önlemektedir (53 neti âyetin tefsirine bakınız).
9- Bir damla sudan yarattığı insan toplumunu, soy ve hısımlık bağlarıy-le birbirine bağlamıştır (54). Bunları yapan hep Allah'tır. Öyle ise tapılmağa lâyık olan, yalnız O'dur, başkası değil. Böyle iken insanlar, Allah'tan başka yarar ve zarar veremeyen şeylere tapmaktadırlar ki bu, Allah'a karşı büyük bir nankörlüktür. Ölmeyen Diri'ye tevekkül etmek, O'nu överek tesbîh etmek gerekir (55-56).
B- Peygamberlikle İlgili Prensipler:
10- Hz. Muhammed, insanları uyarmak üzere görevlendirilmiştir (1). İnanmayanların iddia ettikleri gibi Kur'ân, Hz. Muhammed'in, başkalarının yardımıyla uydurduğu bir söz değildir; insanları uyarmak üzere görevlendirilen Hz. Muhammed'in kalbine, Allah'ın buyruğu ile indirilmiş bir melek vahyidir (1, 4-6).
11- İnsanları uyarmak üzere görevlendirilen elçinin, yine bir insan olması gerekir. Onlara örnek olabilmesi için onların hissettiklerini hissetmesi, onlar gibi yaşaması lâzımdır (7). Eğer yeryüzünde insanlar yerine melekler ya-şasaydı, onlara melek elçi gönderilirdi. Ama insanlara melek elçi göndermenin yararı olmaz. Bundan dolayı Allah, dünyâ yaratılalıdan beri insanlara hep kendileri gibi yeyip içen, gezip dolaşan insan elçiler göndermiştir (20). "De ki: 'Eğer yeryüzünde uslu uslu yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara gökten elçi bir melek indirirdik'." (İsrâ Süresi: 95).
12- İnanmayanlar, Peygamber'den, kendilerine Allah'ı göstermesini, ya da melekler indirmesini istemişlerdir. Oysa melekleri gördükleri zaman büyük bir azaba çarpılırlar. Çünkü Allah, melekleri azâb için gönderir. İnsanın bu gözle Allah'ı görmesi de mümkün değildir. Azâb geldiği zaman, hiçbir şey inanmayanları kurtaramaz (21-23).
13- Mu'cize yaratmak Peyğamber'in elinde olmadığı gibi, görevi de değildir. Allah, dilediği zaman mu'cize yaratır. Peyğamber'in şahsını kıskananlar, bu kıskançlıklarından dolayı ona büyülenmiş diyerek çıkmaza girmişler, âhireti de yalanlamışlardır (8-11).
14- Peyğamber'i ve Hakk'ın vahyettiği sözleri yalanlayanlar, çılgın cehennem azabına girecekler, o korkunç azâbdan kurtulmak için ölümü temenni edeceklerdir ama âhirette ölüm yoktur. İnkarcılar cehenneme girerken Hakk'ın emrine uyup kötülüklerden korunanlar da istediklerini elde edecekleri ebedîlik bahçesine gireceklerdir (12-16).
15- Hz. Peygamber, kavminin, Kur'ân'a uymamasına son derece üzülmekte ve bu durumu Allah'a şikâyet etmektedir (30). Onun bu üzüntüsü, birçok yerde değişik üslûb ile ifade edilmiştir: "Herhalde sen, onlar bu söze inanmıyorlar diye üzüntüden kendini helak edeceksin" (Kehf Sûresi: 6). "Biz bu Kur'ân'ı, sana güçlük çekesin diye indirmedik. Ancak korkanlara öğüt olarak indirdik" (Tâhâ. Sûresi: 2-3).
16- Peyğamber'in görevi, müjdeleyip uyarmak suretiyle insanları Hakk'a da'vettir. Peygamber, bu da'vetine karşılık insanlardan bir ücret, menfaat istememekte, ancak Rabbine gitmek isteyeni O'nun yoluna yöneltmeğe çalışmaktadır. Görevini, çıkar sağlamak için değil, Hakk'ın rızâsına ermek için yapmaktadır (56-57).
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
17- Âhirette, inkarcıların amelleri boşa gider. İtaat etmiş olan mü'min-ler, cennette huzur ve güven içinde bulunurlar. Yerleri, yurtları güzeldir. Küfür, yapılan güzel işleri de geçersiz kılar (23-24).
18- Gök yarılıp meleklerin indirileceği kıyamet gününde mülk, yalnız Allah'ındır. O gün, tek hükümdarın O olduğu anlaşılır. Çünkü bütün mülk sahipleri ölür, mülkünü bırakır. Ölmeyen mülk sahibi O'dur. O zaman mülkün gerçek sahibinin O olduğu ortaya çıkar (26).
19- O gün, dünyâda haksızlıkla Peygambere karşı gelmiş olan kimse, Hakk'ın da'vetine uymasına engel olan kötü insanlarla dostluk kurduğuna pişman olur (27-29).
20- İnkarcılar, yüzü koyun cehenneme sürüklenirler (34). "O gün, yüzükoyun âteşe sürükleneceklerdir!" (Kamer Sûresi: 48).
D- Genel Prensipler:
21- İnsanlar, birbirleriyle denenirler: Peygamber, kendisine karşı koyanlarla denenir; dayanma gücü, mücâdele azmi ölçülür. Ümmet, peygamberine ve imamına itaati ile denenir. Zengin fakirle, fakir zengin ile; güçlü zayıf ile, zayıf güçlü ile denenir (20).
22- Her peygamberin karşısına bir hak ve hakikat düşmanı dikilir. Bu da Allah'ın hikmeti gereğidir. Belki de o hak düşmanı, peygamberi mücâdeleye sevk eder. Hak ile bâtılın mücâdelesine, sonunda hakkın yerleşmesine yol açar. Her Musa'nın bir Fir'avn'i, her Muhammed'in bir Ebûcehl'i, her Hak da'vetçisinin karşısına dikilen bir şeytân mümessili vardır. Bu, tarih boyunca böyle gelmiştir, galiba böyle gidecektir. Bundan dolayı Hak da'vetçisi, umutsuzluğa düşmemelidir. Çünkü 31 nci âyetin sonunda: "Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter!" cümlesi, Hak da'vetçilerine Allah'ın yardımını va'detmekte, Allah'ın, onları zafere ulaştıracağını müjdelemektedir. "Allah 'Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz' diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir!" (Mücâdele Sûresi: 21). "Biz hakkı bâtılın üstüne atarız da o, onun beynini parçalar, derhal bâtılın canı çıkar" (Enbiyâ Sûresi: 18).
23- Peygamberlerine karşı koyan eski milletler helak olmuşlardır. Mû-sâ'ya, Nûh'â, Hûd'a, Salih'e, Lût'a karşı

çıkanlar, peygamberlerine engel olmağa kalktıklarından dolayı helak edilmişlerdir. Demek ki Hakk'a engel olmağa çalışanların sonu helaktir (35-39). Eski peygamberlere karşı çıkanlar nasıl helak edilmişlerse, Hz. Muhammed'e karşı çıkanlar da helak edileceklerdir (40).

24- Kur'ân'ın, zaman aralıklarıyle parça parça indirilmesindeki hikmetlerden biri de zaman zaman bunalan Peygamber ve ashabının kalbini, yeni vahylerle sağlamlaştırmak, onlara şevk vermek ve Kur'ân'ı kolayca okuyup bellemelerini sağlamaktır (32).

25- Müşriklerin inkarcı soruları, şaşırtmak için ortaya attıkları misaller, Kur'ân'da en güzel cevaplarla karşılanmış ve herşey aklî yöntemlerle açıklanmıştır (33).

26- Geleneksel dinlerine bağlananlar, içlerinden bir insanın peygamber olmasına şaşmışlar "Allah bunu mu elçi gönderdi?" demişlerdir. Hz. Mu-hammed'in peygamber olmasını hazmedememişlerdir. Onlara göre Allah'ın elçisi, insan değil, melek olmalıdır. İnsan olsa bile bir yetîm değil, daha zengin ve saygın biri olmalıdır. Bunlar, ruhsal değerin, dünyâ malı ve mevkii ile, yahut soy sopla kazanılacağını sanmışlardır (41-42). Oysa insanın değeri, gönül temizliği, ruh sâfiyyeti ile ölçülür. Zenginliğin ve soyun Allah katında değeri yoktur. Allah katında en değerli olan, O'na en çok bağlı, O'nun buyrukları dışına çıkmaktan en çok sakınandır.

27- Öyle insanlar, kendi heveslerini tanrı edinmişlerdir. Nefislerinin arzusuna taparcasına bağlı olduklarından, peygamber sözü dinlemez, Hakk'a uymazlar. Onlara göre uyulacak tek kişi, kendileridir. Kibir ve gururları, tanrı derecesine varmıştır. Din diye bağlandıkları da aslında nefislerinin arzusundan ibarettir. Nefsinin arzusunu, hayâllerini tannlaştıran insanı yola getirmek çok güçtür. Çünkü öylesi; hakikati dinlemez, düşünmez. İnadının dikine gider (43-44).

28- Allah istese her kente bir uyarıcı gönderirdi (52). Ama her kente değil, her milletin ana kentine bir uyarıcı göndermiş: "İçinde bir uyarıcı çıkmamış olan hiçbir millet yoktur" (Fâtır Sûresi: 24) Arap kavminin ana kenti olan Mekke'ye de Hz. Muhammed'i göndermiştir: "Bu da kentlerin ana-s/(Mekke)>7 ye çevresindeki(ka$&b&)lan uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden oncek/(Tanrı Kitabı)/?/ doğrulayan bir Kııöbdır" (En'âm Sûresi: 92).

29- Allah'a kulluk, insana üstün ahlâk ve vasıflar kazandırır. Başlıcaları 63-76 ncı âyetlerde anlatılan bu vasıflar şöyledir:

a) Rahmân'ın kullan, alçak gönüllüdürler. Kabara kabara değil, tevazu ile, fakat vakarlı yürürler.

b) Câhillerin sataşmasına selâm ile karşılık verirler.

c) Geceleri ibadetle geçirirler.

d) Allah'tan, kendilerini cehennem azabından korumasını dilerler.

e) Harcamaları ortadır. Ne savurgan, ne de cimridirler. İkisinin ortasında dengeli bir yolda giderler.

f) Allah'tan başka bir tanrıya yalvarmazlar.

g) Allah'ın yasakladığı cana kıymazlar, h) Zina etmezler.

i) Yalan söylemezler, yalan ve boş sözlerin yanında bulunmazlar. Boş sözler konuşanların yanından vakar ile geçip giderler.

j) Duydukları İlâhî âyetlere karşı sağırlık ve körlük etmezler. Âyetleri dinler, onların taşıdığı gerçeği görür ve gereğini yaparlar.

k) Rablerine duâ eder, kendilerine güzel eşler ve çocuklar vermesini, kendilerini korunanların önderi yapmasını (kendilerinden gelecek çocukların sâlih insanlar olmasını, kendilerinin de o zürriyetlerinin başı olmalarını) Allah-tan dilerler. Demek ki mü'min insan, Allah'tan kendisine sâlih eş ve sâlih çocuklar vermesini niyaz eder.

İşte bu vasıfları taşıyan kullara, âhirette yüksek köşkler, saraylar verilir. O saraylarda kendileri, saygı ve selâm ile karşılanırlar. Sürekli olarak o nimet ve ikram yurdunda kalırlar.

Mü'minlerin vasıfları, Mü'minûn Sûresinin 1-11 nci, Ra'd Sûresinin 19-24 ncü âyetlerinde de cem'iyyetli olarak anlatılmıştır.

20-68 nci âyette Rahmân'ın kullarının, Allah'tan başkasına yalvarmayacakları, haksız yere Allandın yasakladığı cana kıymayacakları ve zina etmeyecekleri belirtildikten sonra 69 ncu âyette hemen bir açıklama yapılarak bunları yapanın, kıyamet gününde katmerli azaba çarpılacağı ve sürekli işkence içinde kalacağı vurgulanmaktadır. Demek ki bu üç fiil, yani şirk, haksız yere adam öldürmek ve zina etmek îmân ahlâkı değil, şirk ahlâkıdır ki bunları yapan kimse, sürekli ve katmerli bir azaba çarpılmaktadır. Fakat çok merhametli Allah, yine de kullarını umutsuzluktan kurtarmakta, tevbe edip inanan ve güzel işler yapanların kötülüklerini iyiliklere değiştireceğini, Allah'ın çok bağışlayan, çok acıyan olduğunu; tevbe edip uslananları affedeceğini iki defa vurgulamaktadır (70-71).

Şirk ahlâkı olan fiilleri yapanların katlanmış azaba çarpılacakları belirtildikten sonra bunlardan tevbe edenlerin affedileceği de iki defa vurgujan-mıştır ki bu, Kur'ân'ın edebî i'câzı yanında, Allah'ın merhametinin bolluğunu da düşündürmektedir.

Kur'ân, insanlara, umutsuzluk değil, hep umut aşılamakta, onları azâb ile korkuttuktan sonra Allah'ın rahmetinin bolluğunu, O'nun affediciliğini hatırlatarak kulları tevbeye, uslanmağa yöneltmektedir: "(Tarafımdan onlara) De ki: 'Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir'." (Zümer Sûresi: 53).

31- Kulu yücelten, Allah'a ibâdettir. Allah'a ibâdet etmeyen ruh, değer ve güzelliklerini yitirir. "Ruhunu arındırıp

yücelten felah bulmuş, ruhunu aşağılatan kaybetmiştir!" (Şems Sûresi: 9-10). Kullarının ruhlarını ebedî ziyandan korumak için Cenabı Hak, onları, sadece kendisine yalvarmağa, ibâdet etmeğe yöneltmiştir: "Deki: 'Duanız (ibâdetiniz) olmadıktan sonra Rabbim sizi ne yapsın?'.'1 (77).
İnsanın yaratılışının temel amacı, Allah'ı tanımak, O'na kulluk etmektir: "Ben cinleri ve insanları bana kulluk etmeleri için yarattım" (Zâriyat Sûresi: 56).
Allah'a kulluğu bırakıp şirkte kalan, Hakk'ın âyetlerini yalanlayan, kendisini cehenneme tutsak eder. Çünkü hakikati azâb olan eyleminin gerçek yüzü, kendisini kuşatır. Ruhun, azâbdan kurtulması için Allah'a kulluğa sarılması gerekir.

FURKAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Tekil	Çoğunluk
		Çoğul	Adullâh ibn Zübeyr [5975]
5		Etken	Çoğunluk
		Edilgen	Talha ibn Musarrif[5976]
		imlâ kökünden	Çoğunluk
		Tilâvet kökünden	Talha ve îsâ[5977]
8		Te'nîs tâ'sıyle	Çoğunluk.
		Gâib yâ'siyle	Katâde ve A'meş[5978].
		Nûn ile	Hamza, Kisâ'î, Halef.
		Yâ ile	Ötekiler[5979]
		Vasi halinde tenvinin kesriyle	Âsim, Hamza, Ya'kub, Ebû 'Amr
		Vasi hâlinde tenvinin dammıyle	Ötekiler [5980]
10		Lâm'ın ref*iyle	İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Ebûbekr
		Lâm'ın cezmiyle	Ötekiler
13		Hafif yâ'nin sükûnuyla	İbn Kesîr
		Şeddeli yâ'nın kesriyle	Ötekiler
		Nûn'dan sonra yâ ile, mansûb	Çoğunluk
		Vâv ile, merfû'	Ebû Şeybe[5981]
17		ğâib yâ'style	Ebû Ca'fer, İbn Kesîr, Ya'kûb, Hafs
		Çoğul mütekellim nûnuyla	Ötekiler [5982]
17		Ğâib yâ'sıyle	Çoğunluk
		Çoğul mutekellim nûnuyla	îbn 'Âmir
18		siz	Alkame[5983].
		Nûn'un dammıyle, edilgen	Yezîd ibn Ka'ka', Zeyd ibn Sabit, Ebû'd-Derdâ, Ebû Recâ\ Zeyd ibn 'Alî ve Ca'fer-i Sâdık[5984]
		Meftûh nûn, meksûr hâ ile, etken	Ötekiler[5985].
		düşürülmesiyle	Haccâc [5986]

[5975] Kurtubî: 13/2; el-Bahr: 6/480
[5976] el-Bahr: 6/462
[5977] el-Bahr: 6/482
[5978] el-Bahr: 6/483
[5979] Taberî'ye göre yâ ile otan en doğrusudur: 18/184
[5980] en-Neşr: 2/225
[5981] Muâz ibn Cebel'in çömezidir. Bu kırâete göre nûn, (1 jiil)nun faili olan vâv'dan bedel olarak merfû' olur fakat bu kırâet şazdır (el-Bahr: 6/485)
[5982] CâmiVl-beyân: 18/190; Kurtubî: 13/10; el-Bahr: 6/487; en-Neşr: 2/333
[5983] el-Bahr 6/488
[5984] Gramerciler, bu kırâetı eleştirmişlerdir^ Ebû 'Amr ibn 'Alâ' ve îsâ ibn 'Ömer:
demek caiz değildir olsaydı, ikinci hazfedılırdı denilirdi" demişlerdir Ebû 'Ubeyde de demek câız değildir. Çünkü Allah ıkı kez zikretmiştir Öyle olsaydı derdi" demiştir (Kurtubî 13/10-11)
Şimdi bu islâm âlimleri, şayet muhalif kaldıkları kırâetlenn de Hz. Peygamber(s^.v.)den geldiğine, onun böyle okuduğuna kanı olsalardı, nasıl onun okuması "câız değildir" diyebilirlerdi9
[5985] Taberî, etken şeklindeki çoğunluk kırâetının en doğru olduğunu söylüyor ve sebebini üç bakımdan açıklıyor (Bkz. 18/191; en-Neşr: 2/333).
[5986] el-Bahr- 6/429

	Ğâib yâsıyle	Kunbul, Bezzî
	Hitâb tâsıyle	Ötekiler[5987]
	Hitâb tâsıyle	Hafs
	Ğâib yâsiyle	Ötekiler
	Ğâib yâsiyle	Kırâettir
	Çoğul mütekellim nûnuyla	Çoğunluk[5988]
20	Meftûh yâ, madmûm şîn ile	Çoğunluk
	Madmûm yâ, şeddeli meftûh şîn ile, temşiyeden edilgen[5989]	Hz. 'Âlî 'Abdurrahmân ibn Avf, İbn Mes'ûd
	Temşiye'den etken, anlamınud	Sülemî[5990].
22	Hâ'nın dammıyle	Hasan
	Hâ*nın kesriyle	Çoğunluk.
	den sonra bir cümle ziyadesiyle	İbn Cüreyc'in sözüne göre îbn Mes'ûd kırâeti[5991].
25	Şîn ve kafin şeddesiyle	Nâfi', İbn Kesîr, İbn 'Âmir.
	Hafif şîn ile	Ötekiler.
	İki nûn ile, inzâl'dan etken	İbn Kesîr, Mekke mushafları da öyledir
	Tek nûn ile, tenzîl'den edilgen, melâike merfû'	Çoğunluk
	Hafif zây ile, edilgen inzâl'den müfred ğâib, melâike mansûb	'Abdu'l-Vahhâb'ın Ebû 'Amr'dan rivayeti İbn Mes'ûd
	Tenzîl'den edilgen müennes kipi	Übeyy ibn Ka'b[5992].
27	İzafet yâ'sının fethiyle	Ebû 'Amr
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
	Mahreç yakınlığından zâPın tâ'ya idğâmı	Ruveys
	İdââmsız	Ötekiler[5993].
28	Maksûr elif ile	Çoğunluk
	Yâ'nın fethiyle	Hasan
30	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', Ebû 'Amr, Bezzî, Ravh
	Yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler
32	Nûn ile	Çoğunluk
	Yâ ile	'Abdullah ibn Mes'ûd[5994]
38	Tenvinsiz	Ya'kûb.
	Tenvinli	Ötekiler[5995].
40	Sülâsî'den edilgen	Zeydibn (Alî[5996].
	İmtâr kökünden edilgen	Çoğunluk.
	Meftûh sîn ile	Çoğunluk.
	Madmûm sîn ile	Ebû's-Simâk [5997].
41	Hemzenin vâva dönüştürülmesi	Hafs
	Hemze ile	Ötekiler[5998]
	Çoğul	Ebu Ca'fer, Nâfi\ Ebû 'Amr, tbn 'Âmir, 'Âsim
	Tekil	Ötekiler

[5987] en-Neşr: 2/334 Taberî'ye göre doğrusu, tâ ile okumaktır (Câmı'u'l-beyân: 18/192)
[5988] el-Bahr: 6/490
[5989] Yürümeğe çağırılıp bunu yapmağa zorlanırlar, demektir
[5990] Kurtubî: 13/13; el-Bahr: 6/490.
[5991] Câmi'u'l-beyân: 19/5; Mesâhif: 66
[5992] Mesâhif: 66, 150; Kurtubî: 13/24; el-Bahr: 6/494.
[5993] Neşr: 2/15-16
[5994] Mesâhif: 66; el-Bahr: 6/497
[5995] Yalnız bir rivayette Âsim, elif üzerinde vakfetmiştir (en-Neşr: 2/290).
[5996] el-Bahr: 6/500
[5997] el-Bahr: 6/500.
[5998] en-Neşr: 2/215.

	Madmûm bâ, sakin şîn ile	Âsim
	Madmûm nûn, sakin şîn ile	İbn 'Âmir
	Meftûh nûn, sakin şîn ile	Hamza, Kisâ'î, Halef
	Madmûm nûn ve şîn ile	ötekiler[5999].
	Şeddeli meksûr yâ ile	Ebû Ca'fer
	Sakin yâ ile	Ötekiler[6000].
	Iska'dan çoğul mütekellim	çoğunluk
	Meftûh nûn ile saky[6001] den çoğul mutekellim	Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, 'Âsim ve A'meş[6002].
	Şeddeli yâ ile	Çoğunluk
	Hafif yâ ile	Yahya ibn el-Hâris ez-Zimârî [6003].
50	Sakin zâl, madmûm kâf ile	Hamza, Kisâ'î, Halef
	Meftûh ve şeddeli zâl ve kâf ile	Ötekiler [6004].
53	Meksûr mîm, sakin lâm ile	Çoğunluk
	Meftûh mîm, meksûr lâm ile	Talha rivayetine göre 'Âlî[6005].
60	Ğâib yâ'sryle	A'meş, Hamza, Kisâ'î
	Hitâb tâ'sıyle	Ötekiler
	Madmûm sîn ve râ ile, çoğul	İbn Mes'ûd, 'AIkame, A'meş, Hamza, Kisâ'î, Halef
	Meksûr sîn, meftûh râ'dan sonra elif ile, tekil	ötekiler
	Meftûh kaf ve mîm ile	Çoğunluk
	Madmûm kaf ve sakin mîm ile	A'meş'ten rivayet edilen şâz bir kırâettir[6006].
62	Sakin zâl ve hafif madmûm kâf ile	îbn Vessâb, Talha, Neha'î, Hamza, Halef
	Meftûh zâl ve kâf ile	Ötekiler
	Tâ ziyadesiyle	Übey mushafı[6007].
	Tefekkürden	İbn Mes*ûd ve Ebû'l-Mütevekki[6008]
63	'Abd'in çoğulu	Çoğunluk
	'Âbid'in çoğulu	Ibn Mes'ûd, Übey ve M.S. Yemânî
	Madmum 'ayn ve bâ ile	Hasan [6009].
67	Iktâr kökünden	Nâfi', İbn 'Âmir, Ebûbekr'in Âsım'dan rivayeti
	Meftûh yâ, meksûr tâ ile sülâsî'den	tbn Kesîr, Ebû 'Amr
	Meftûh yâ, madmûm tâ ile	Ötekiler
	Meftûh kaf ile	Çoğunluk
	Meksûr kaf ile	Hasan ibn 'Abdi'r-Rahmân[6010].
68	SâkİN lâm'ın zâl'a idğamı	Ebû'l-Hâris'in Ki-sâ'î'den rivayeti
	İzhâr ile	Ötekiler[6011]
69	Dât'tan sonra elifsiz, fiiller merfû'	İbn 'Âmir
	Dât'tan sonra elifli, fiiller meczûm	Ebûbekr Âsım-dan rivayet etmiştir

[5999] en-Neşr: 2/269-270.
[6000] en-Neşr: 2/224
[6001] Mesâhif: 66
[6002] Kurtubî: 13/56; Mesâhif: 66
[6003] el-Bahr: 6/505
[6004] en-Neşr: 2/307; Kurtubî: 13/57.
[6005] Kurtubî: 13/59. Ebû Hatim, bu kırâetin münker olduğunu söylemiştir (el-Bahr: 6/507). Yanı Ebû Hâtım, bunun kırâet olduğunu kabul etmemektedir.
[6006] Ahmed ibn Hanbel, kırâet râvisi İsmet hakkında: "tsmet'in naklettiği kırâetleri yazmayınız" demiştir. Fakat Ebû Hâlim es-Sicistânî, bu İsmetMn rivayetlerini almıştır. (Kurtubî: 13/65).
[6007] Kurtubî: 13/67; Câmi'u'l-beyân: 19/32; Mesâhif: 67, 151
[6008] Mesâhif: 67, 151
[6009] el-Bahr: 6/512.
[6010] el-Bahr: 6/514
[6011] en-Neşr: 2/13

	Tad'îf kökünden, elifsiz, fiiller meczûm	îbn Kesîr
	Dâttan sonra elifli, fiiller merfû'	Ötekile.
	Nûn'un damını, şeddeli 'ayn'ın kesriyle, fiiller meczûm	Talha ibn Süleyman [6012]
69	Vasi halinde hâ'nın kes-resini yâ'ya vardırma:	İbnKesîr, Hafs[6013].
	Yâ'ya varmayan kesre ile	Ötekiler
74	Yâ'dan sonra elif ile, çoğul	Nâfi', İbn KeSîr, Ya'kub, tbn 'Âmir, Hasan, Hafs
	Yâ'dan sonra elifsiz, tekil	Ötekiler
	Tekil	Çoğunluk
	Çoğul	İbn Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ' ve Ebû Hüreyre[6014]
	Meftûh yâ, kaf, sakin lâm ile	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, Halef
	Madmûm yâ ile telkıye kökünden, çoğul	Ötekiler
77	Hitâb kipi:	Çoğunluk.
	Ğâib kipi:	'Abdullah ibn Mes'ûd, Übey, İbn 'Abbâs ve'Abdullah ibn Zübeyr
	Te'nîs tâ'sıyle:	İbn Cüreyc.
	Tezkîr yâ'sıyle:	Çoğunluk[6015].
	Meksûr lâm ile lâzeme'nin masdarı:	Çoğunluk.
	Meftûh lâm ile lezimenin masdarı:	Ebû's-Simâl Ka'neb[6016]

26/47 ŞU'ARÂ' SÛRESİ 1257

Tefsir: 1257

Tefsîr: 1258

Tefsîr: 1259

Tefsir: 1260

Tefsir: 1260

Tefsir: 1261

Tefsir: 1262

Tefsir: 1262

Tefsîr: 1263

Tefsir: 1264

Tefsîr: 1265

Tefsir: 1265

Tefsir: 1266

ŞU'ARÂ SÛRESİ KIRAET FARKLARİ 1271

[6012] Bu, EbÛ Ca"fer ve Şeybe'nin kırâetidir. Talha ikinci fi'li, kâfirlere hitaben tâ ile okumuştur (Kurtubî: 13/76-77).
[6013] İbn Kesir kendi metodu üzerinde sabittir. Fakat Hafs, sıla yaparak aslına muhalefet etmiştir (Tebsırah: 615).
[6014] Mesâhif: 67; el-Bahr: 6/517
[6015] el-Bahr: 6/518
[6016] Kurtubî: 13/86; el-Bahr: 6/518

26/47 ŞU'ARÂ' SÛRESİ

Şu'arâ', şâirler demektir. 224 ncü âyetinde şâirlerden söz edildiği için bu adı alan ve 227 âyeti içeren sûre, âyet sayısı bakımından Kur'ân-ı Kerîm'in ikinci süresidir. Fakat âyetleri, Bakara Süresindeki gibi uzun değil, kısadır ki bu, Mekke devri âyetlerinin genel Özelliğidir. Mekke devrinin ortalarında inmiştir. 97, 224-227 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilir.
Kâfirleri tekdîr ve Peyğamber(s.a.v.)i tesellî eden âyetlerle başlayan sûrede ibret için yedi peygamber kıssası anlatılır. Hz. Peyğamber(s.a.v.)in kendi sîretleri ve çevresinin düşünce yapısı hakkında yankılar da vardır. Resmî sıralamada 26., iniş sûresine göre 47 nci sûredir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Tâ sın mîm. 2- Şunlar o apaçık Kitabın âyetleridir. 3- Herhalde sen inanmıyorlar diye nerdeyse kendini helak edeceksin! 4- Dilesek, onların üzerine gökten bir mu'cize indiririz de on{\x görünc)e boyunları eğilir (inanırlar). 5- Rahmân'dan onlara hiçbir yeni uyarı gelmez ki, mutlaka ondan yüz çevirmesinler. 6- Yalanladılar ama alay edip durdukları şeyin haberleri kendilerine gelecektir. 7- Yere bakmadılar mı orada her çeşit güzel çifti bitirmişiz? 8- Kuşkusuz bunda (kudretimize) işaret vardır. Ama çokları inanıcı değillerdir. 9- Kuşkusuz Rabbin, çok güçlü ve esirgeyici olan O'dur.

Tefsir:

21- Sûre, birtakım bağımsız harflerle başlıyor. Bu harflerin, Hz. Muham-med(s.a.v.)e gelen vahiylerin önemine dikkati çekme görevi yapması yanında, yabancı dilde indiğinden dolayı Arapların anlayamadıkları önceki İlâhî Kitaba işaret olduğunu daha önce söylemiştik. Burada da bu harflerin ardından, ikinci âyette, vahyedilen bu sözlerin, o açık anlamlı Kitabın âyetleri olduğu vurgulanıyor. Mücâhid'e göre "açık anlamlı Kitâb" ile kasıt Tevrat ve İncirdir. Çünkü uzağı gösteren işaret ismidir. "O Kitâb" maarifedir. Burada bilinen bir Kitaba işaret edilmektedir. Kur'ân'da ma'rife olarak kullanılan "el-Kitâb", "ez-Zikr" ile Kur'ân'dan Önceki Kutsal Kitâb kasdedilmiştırı. Yani Allah daha önce İbranî diliyle vahyettiği O Kitâb'ın muhtevasını, bu kez de Hz. Muhammed'e Arapça olarak vahyetmektedir. Gerçekten de bu vahyedilenlerin, Allah'ın vahyi olduğu vurgulandıktan sonra Kutsal Kitabın içeriğinden olan Peygamber kıssaları anlatılmaktadır: Mûsâ, İb-râhîm, Nûh, Lût kıssaları, Kitâb-ı Mukaddestekilerin özetidir. 'Âd, Salih ve Şu'ayb kıssaları orada yoktur. Bunlar Arap peygamberleridir. Kim bilir belki vaktiyle Kitabı Mukaddes'te bu kıssalara da işaret vardı.
3-6 ncı âyetlerde kendisine gelen bu Kitaba inanmadıkları için çok üzülen Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli ediliyor: (ban*), boyun arkasında bir damar olan bih'a varıncaya dek kesmek demektir. kendini helak edeceksin, anlamına gelir. Burada Hz. Muhammed'e şöyle deniyor: Onlar bu söze inanmıyorlar diye sen kendini helak edeceksin herhalde! Ne gerek var böyle üzülmene? Eğer biz isteseydik, üstlerine gökten bir mu'cize indirir, onları inanmaya zorlardık. Yahut üstlerine öyle bir belâ indirirdik ki boyunları bükülürdü. Fakat bunu yapmadık. Kendi iradeleriyle inanmalarını istedik. Onlar Rahmân'dan gelen her yeni uyandan yüz çevirmişlerdir. İşte bu uyarıyı da yalanladılar. Yakında alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine gelecektir. Bu haberler ya Kur'ân'ın ufuklara yayılacağı, ününün âlemi tutacağı haberleridir veya kâfirlerin başlarına ineceğini söylediği azâb haberleridir. O zaman inkarcılar, alay ettikleri azabın nasıl bir gerçek olduğunu duyacak ve göreceklerdir.
Bu son âyet, alay etmeleri yüzünden kâfirlerin bir belâya uğrayacaklarını ihtar olabileceği gibi bundan daha kuvvetli ihtimale göre inkarcıların hiç değer vermeyip alay ettikleri bu peygamber da'vetinin zafere ulaşacağının, yerleşip kökleşeceğinin müjdesi de olabilir. Gerçekten onların alay ettikleri bu uyarı, kısa zamanda cihan ufuklarına yayılmıştır. "(Ey Muhammed) de ki: Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum ve ben yapmacık yapanlardan değilim. O (Kur'ân), ancak bütün âlemlere öğüttür. Bir süre sonra onun haberlerini gayet iyi anlayacaksınız!"[6017] âyetleri de Kur'ân'ın pek yakında cihan ufuklarına yayılacağına işaret etmektedir.
7-9 ncu âyetler, insanları, Allah'ın yer yüzünde bitirdiği çiftlerden ibret almağa çağırıyor. Allah'ın, toprakta her türlü değerli çifti bitirdiğine dikkati çeken yedinci âyet, bilimsel bir gerçeğe işaret etmiştir: O da bitkilerin erkekli dişili olmasıdır. Bitkilerin böyle çift çift bitirilmesinde Allah'ın kudretine ve hikmetine işaret bulunduğu, buna rağmen çoğu insanların yine inanmadıkları vurgulanıyor. Dokuzuncu âyet de yalnız Allah'ın güçlü ve çok esirgeyen olduğunu vurguluyor. Bu son iki âyet, sûrede her âyet grupunun ardından tekrar edilmektedir.

10- Rabbin Musa'ya: "O zâlim kavme git!*' diye ünlemişti: 11-"Fir'avn'ın kavmine. Onlar (kötülüklerden) korunmayacaklar mı?" 12-(Mûsâ): "Rabbim, dedi, ben onların beni yalanlayacaklarından korkuyorum". 13- "Göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor (tutukluk yapıyor), onun için Harun'a da elçilik ver". 14- "Hem benim üzerimde onlara karşı işlediğim bir günâh da var, onların beni öldürmelerinden korkuyorum". 15- (Allah): "Hayır, dedi, ikiniz de âyetlerimizle gidin, bizsizinle beraberiz (aranızda geçecekleri) dinliyoruz". 16- "Fir'avn'e giderek deyin ki: 'Biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz'. 17- 'îsrâil oğullarını bizimle beraber gönder'." 18- (Fir'avn) dedi ki: "Biz seni içimizde bir çocuk olarak yetiştirmedik mi, ömründe nice yıllar aramızda kalmadın mı?" 19-

[6017] Sâd Sûresi: 86-88

"Sonunda da o yaptığını yaptın, sen nankörlerden birisin!" 20- (Mûsâ); "Onu yaptığım zaman sapıklardanım" dedi. 21- "Sizden korkunca aranızdan kaçtım, sonra Rabbim bana hüküm verdi ve beni elçilerden yaptı". 22- "O başıma kaktığın nimet de îsrâil oğullarını köle yapman yüzündendir". 12- Fir'avn dedi ki: "Âlemlerin Rabbi nelir?" 24- (Mûsâ); "Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir, eğer gerçekten inanan kimseler iseniz (bunu anlarsınız)" dedi. 25- (Fir'avn), çevresinde bulunanlara: "İşitiyor musunuz?" dedi 26- (Mûsâ); "O sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi. 27- (Fir'avn): "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir" dedi. 28- (Mûsâ); "Eğer düşünürseniz O, doğunun, batının ve bunlar arasında bulunanların da Rabbidir" dedi. 29- (Fir'avn): "(Ey Mûsâ) andolsun eğer benden başka bir tanrı edinirsen seni mutlaka zindana atılanlardan yapacağım!" dedi. 30- (Mûsâ); "Sana (doğru söylediğimi kanıtlayan) apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?" dedi. 31- (Fir'avn); "Eğer doğrulardansan onu getir (bakalım)" dedi. 32- (Mûsâ) asasını attı, birden o, ap açık bir ejderhâ oluverdi. 33- Elini (koltuğunun altından) çıkardı, o da bakanlara1 parti parıl parlayan bir şey oluverdi! 34-(Fir'avn), çevresindeki ileri gelenlere: "Bu, dedi, bilgin bir büyücüdür". 35- "Büyüsüyle sizi toprağınızdan çıkarmak istiyor; ne buyuruyorsunuz?" 36- Dediler: "Onu ve kardeşini eğle, kentlere toplayıcılar gönder". 37- "Bütün bilgin büyücüleri sana getirsinler". 38- Derken büyücüler, belli bir günün belirlenen vaktinde bir araya getirildi. 39- Halka da: "Siz de toplanır mısınız?" denildi. 40- "Umarız ki büyücüler üstün gelirse biz de onlara uyarız". 41- Büyücüler gelince Fir'avn'e: "Eğer üstün gelenler biz olursak, bize mutlaka bir ücret var değil mi?" dediler. 42- "Evet, dedi, hem o takdirde siz, yakınlar(ım)dan olacaksınız." 43- Mûsâ onlara: "Atacağınızı atın!" dedi. 44- İplerini ve değneklerini attılar ve: "Fir'avn'ın şerefine biz, elbette biz galip geleceğiz" dediler. 45- Mûsâ da asasını attı. Birden o, onların uydurduklarını yutmağa başladı. 46- Derhal büyücüler secdeye kapandılar: 47- Dediler: "Âlemlerin Rabbine inandık". 48- "Musa'nın ve Harun'un Rabbine". 49-(Fir'avn) dedi: "Ben size izin vermeden mi ona inandınız? O, size büyü öğreten büyüğünüzdür. Öyleyse (size ne yapacağımı) yakında bileceksiniz. Ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim ve hepinizi asacağım!" 50- "Zararı yok, dediler, biz Rabbimize döneceğiz". 57-"Biz, ilk inananlar olduğumuz için Rabbimizin, hatâlarımızı bağışlayacağını umarız." 52- Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yürüt, siz takibedileceksiniz" diye vahyettik. 53- Fir'avn kentlere (asker) toplayıcılar gönderdi. 54- "Şunlar (şu İsrâîl oğulları) az bir topluluktur" dedi. 55- "Bizi kızdırmaktadırlar". 56- "Biz tedbirli koca bir topluluğuz". 57- Böylece biz onları çtkardık: Bahçelerimden, çeşmelerimden, 58- Hazîneler(in)den ve güzel yer(\er)inden. 59- Böylece, bunları tsrâîl oğullarına mîras yaptık. 60- Güneş doğarken İsrail oğullarının ardına düştüler. 61- îki topluluk birbirini görünce Musa'nın adamları: "îşte yakalandık*' dediler. 62- (Mûsâ); "Hayır, dedi, Rabbim benimle beraberdir, bana yol gösterecektir". 63-Mûsâ'ya: "Değneğinle denize vur!" diye vahyettik. Deniz yarıldı her bölüm (yolun her kıyısı), kocaman bir dağ gibi oldu. 64- Ötekileri de oraya yaklaştırdık. 65- Musa'yı ve yanında olanları tamamen kurtardık. 66- Sonra ötekilerini boğduk. 67- Kuşkusuz bunda bir ibret vardır, ama çokları inanmazlar. 68- Ve kuşkusuz Rabbin, işte üstün O'dur, esirgeyen O'dur.

Tefsîr:

10-17: Sûrenin birind kıssasını içeren bu âyetlerde Hz. Musa'nın vahye mazhar oluşu, İsrail oğullarını kölelikten kurtarmak üzre Fir'avn'e gönderilişi, 18-42 nci âyetlerde Fir'avn'ın, Musa'nın çağrısını kabul etmeyip onunla tartışması, Musa'nın gösterdiği mu'cizelere büyü deyip Musa ile yarıştırmak üzre ülkesindeki büyücüleri toplaması,
43-48 nci âyetlerde büyük halk topluluğu karşısında büyücülerle Musâ-nın yarışması, Musa'nın mu'cizesi karşısında yenik düşen büyücülerin inanması, 49-51 nci âyetlerde büyücülerin, kendisinden izin almadan inanmalarına çok kızan Fir'avn'ın, onları feci işkence ve ölümle tehditetmesi, onların ise bu ağır tehdide rağmen imanlarında durmaları,
52-66 nci âyetlerde Fir'avn'ın, askerleriyle birlikte, Musa önderliğinde geceleyin Mısır'dan çıkan İsrail oğullarını takibetmesi, bir rmı'cize olarak kendilerine yarılıp yol yol olan denizden geçen İsrail oğullarının ardından, açılmış bulunan denize giren Fir'avn ve adamlarının boğulması olayları anlatılıyor.
67-68 nci âyetlerde de bu olaylarda ibret bulunduğu, fakat hâlâ çoklarının inanmadığı, tek gerçek galip ve rahmeti çok bol olanın, daima üstün gelenin Allah olduğu vurgulanıyor.
Burada anlatılanlar, bazı noktalarda biraz fazla, bazı noktalarda da biraz az ve değişik üslûplarla Tâhâ ve A'râf sûrelerinde de geçmişti. Burada yeni olan, Hz. Musa'nın, vaktiyle işlediği bir suç yüzünden, Mısır'a dönerse öldürüleceğinden korktuğunu söylemesi (âyet: 49), ve Fir'avn'ın yanına gidip İsrail oğullarını serbest bırakmasını söylediği zaman Fir'avn'ın, Mûsâ*-ya, vaktiyle işlemiş olduğu suçu hatırlatmasıdır. Burada belirsiz bırakılan bu suç, Kasas Sûresinde açıklanacağı üzre Musa'nın, istemeyerek bir Mısırlı'yı öldürmesidir. Bu yüzden Medyen'e kaçmıştır. Bu olay, Tevrat'ın Çıkış Kitabının 2 nci babında, U-15 nci âyetlerde anlatılmaktadır.
Bu kıssanın anlatılmasının hikmeti, Kur'ân'ın dinleyicilerine, inananların mutlaka galip geleceğini, inanmayanların ise sonunda helak olacaklarım vurgulamaktır. Fir'avn'ın büyücüleri tehdîdetmesi, İsrail oğullarını ezmesiyie; Kureyş liderlerinin müslümanlan tehdid etmeleri ve onlara son derece baskı yapmaları arasında büyük benzerlik vardır. İşte mü'minleri tehdid ve onlara işkence eden Kureyş liderlerine, bu kıssa yoluyla şu ders veriliyor:

Sizden çok daha güçlü Fir'avn ve adamları, sonunda nasıl perişan oldularsa siz de öyle perişan olacaksınız. Allah inananları üstün getirecektir. "Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Tek güçlü ve merhametli olan Allah'tır". Allah kullarına acır. Sizin onları böyle sürekli ezmenize »ıüsâade etmez.

69- Onlara îbrâhîm 'in haberini de oku. 70- Babasına ve kavmine: "Neye tapıyorsunuz?** demişti 71- "Putlara tapıyoruz, onların önünde ibâdete duruyoruz" dediler. 72- "Peki, dedi, siz dua ettiğiniz zaman onlar sizi işitiyorlar mı?" 73- "Yahut size yarar veya zarar verebiliyorlar mı?'* 74- "Hayır, ama babalarımızın böyle yaptıklarını gördük" dediler. 75- "İşte gördünüz mü neye tapıyorsunuz?" dedi. 76- "Siz ve eski atalarınız" 76- "Onlar benim düşmaıumdır, yalnız âlemlerin Rabbi (benim dostumdur)'* 77- "Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dun" 78- "Banayediren ve içiren O'dur". 79- "Hastalandığım zaman bana şifâ veren O'dur". 81- "Beni öldürecek, sonra diriltecek O-dur'\ 82- "Ceza günü hatâmı bağışlayacağını umduğum da O'dur'\ 83- "Rabbim, bana hüküm ver ve beni sâlihler arasına kaf!" 84- "Sonra gelenler arasında bana bir doğruluk dili nasib eyle (sonraki nesiller arasında hayır ile anılmamı sağla)/" 55- "Beni nimeti bol cennetinin vârislerinden kıl!" 86- "Babamı da bağışla, çünkü o yolunu şaşıranlardandır**. 87- "(Kulların) diriltitecekleri gün, beni utandırma". 88- "O gün ki ne mal, ne de oğullar yarar vermez" 89- "Ancak Allah'a sağlam ve temiz kalb getiren (yarar görür).1* 90- (O gün) cennet korunanlara yaklaştırılır. 91-. Cehennem de azgınların karşısına çıkarılır. 92- Onlara: "Hani taptıklarınız nerede?1' denilir. 93- "O Allah'tan başka taptıklarınız size yardım ediyorlar mı, yahut kendilerine yardımları dokunuyor mu?" 94- Onlar ve azgınlar tepetakla oraya atılırlar. 95- îblîs'in bütün askerleri de. 96- Onlar orada çekişerek derler ki: 97- "Vallahi biz apaçık bir sapıklık içinde imişiz!" 98- "Çünkü sizi âlemlerin Rab-bine eşit tutuyorduk". 99- "Ama bizi saptıran o suçlulardır". 100- "Şimdi artık bizim ne şefaatçimiz var", 101- "Ne de sıcak bir dostumuz". 102- "Âh keşke bir dönüşümüz daha olsa da inananlardan olsak!" 103- Kuşkusuz bunda bir ibret var, ama yine çokları inanmazlar. 104- Doğrusu Rabbin, işte üstün O'dur, esirgeyen O'dur.

Tefsîr:

69-82: Sûrenin ikinci kıssasını içeren bu âyetlerde Hz. İbrâhîm'in, babasına ve kavmine putların Tanrı olamayacağını kanıtlarla ispatlayıp onları Allah'ı bir bilmeğe çağırması,
83-87 nci âyetlerde putlara değil, sadece Allah'a duâ edileceğini belirtmek için îbrâhîm'in Allah'a yalvarması anlatılmaktadır: Hz. İbrâhîm, Allah-tan kendisine ilim ve hüküm vermesini, ve kendisini sâlihler arasına katmasını, sonra gelecek insanlar arasında hayır ile yâd ettirmesini, cennete sokmasını; yolunu şaşırmış babasını da bağışlamasını, yeniden dirilme gününde kendisini perişan etmemesini dilemiştir.
88-102 nci âyetlerde yine Hz. İbrâhîm'in dilinden âhiret günü tasvir edilir: Allah'a varılacak günde, bozuk İnançlardan arınmış sağlıklı gönül getirmekten başka hiçbir şey yarar vermez; o günde korunanlara cennet yaklaştırılırken azgınların karşısına da cehennem getirilir: "Hani Allah'tan başka taptıklarınız nerede? Size yardım edebiliyorlar mı? Hattâ kendilerini kurtarabiliyorlar mı?" denilir. Azgınlar bu şekilde azarlandıktan sonra tanrılaştırdık-ları kimselerle ve Îblîs'in bütün askerleriyle birlikte cehenneme tıkılırlar ve orada birbirleriyle tartışmağa başlarlar:
Tapanlar, tanrı diye taptıkları kimselere:
— Meğer biz sizi âlemlerin Rabbine eş tutmakla ne kadar sapıklık ediyormuşuz? Bizi suçlular azdırdı. Şimdi bizim Allah katında ne şefaat edenimiz, ne de samimi bir dostumuz var? Oysa biz size, Allah katında bize yardım edeceksiniz umuduyla tapınıştık. Âh keşke bir daha dünyâya geri dönme imkânımız olsa da inansakl derler.
Bu sözlerden tapilanların, yer yüzünde tanrılaştırılan insanlar ve cinler olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü insanlar, ya kendileri gibi insanlara körü körüne itaatle onları tanrılaştırmalar veya görünmez ruhsal varlıklar olan meleklere, cinlere tapınışlardır. Tabii suçlularla beraber cehenneme atılanlar, insanları kandırıp şaşırtan cin şeytanlarıdır.
103-104 ncü âyetlerde de bu olayda bir ibret bulunduğu, tek güçlü ve rahmeti bol olanın, esirgeyenin Allah olduğu vurgulanıyor.
Hz. İbrahim'in babasiyle tartışması, Meryem Sûresinde de geçmişti. Burada yeni olan, İbrahim'in, yalnız babasına değil, onunla birlikte kavmine de hitâbetmesidir. Son iki âyette belirtildiği üzre bu kıssanın anlatılmasmda-ki hikmet de dinleyenlere ders vermektir.
Hz. İbrahim'in, Araplar arasında özel bir yeri vardı. Çünkü Kureyş kabilesi, kendilerinin, İbrâhîm soyundan geldiklerine inanıyordu. İşte onlara, ataları İbrahim'in, bir puta tapan değil, Allah'ı bir bilen, insanları Allah'ı birlemeğe çağıran bir peygamber olduğu; kendilerinin de ataları îbrâhîm gibi Allah'ı birleyip yalnız O'na tapmaları gerektiği anlatılmaktadır.

105- Nûh kavmi de gönderilen elçileri yalanladı. 106- Kardeşleri Nûh, onlara: "Korunmat mısınız?" demişti. 107- "Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim". 108- "Allah'tan korkun ve bana itaat edin". 109- "Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbine aittir": 110- "Öyle ise Allah'tan korkun ve bana itaat edin." Hî- Dediler ki: "Sana bayağı kimseler uymuşken biz sana inanır mıyız?" 112- Dedi:

"Ben onların ne yaptıklarını bilmem." 113- "Anlayışınız olsa, onların hesaplarının Rabbime âıdolduğunu bilirsiniz" 114- "Ben inananları kovacak değilim." 115- "Ben sâdece apaçık bir uyarıcıyım" 116- Dediler: "Ey Nûh, bu sözlerine bir son vermezsen mutlaka taşlananlardan olacaksın!" 117- (Nûh); "Rabbim, dedi, kavmim beni yalanladı." 118- "Benimle onların arasını aç (aramızda hükmünü ver), beni ve benimle beraber bulunan mü'minleri kurtar!" 119- Biz de onu ve onunla beraber bulunanları dolu gemi içinde kurtardık. 120- Sonra bunun ardından, geride kalanları boğduk. 121- Kuşkusuz bunda bir ibret vardır, ama yine çokları inanmazlar. 122- Doğrusu Rabbin, işte üstün O'dur, esirgeyen O'dur.

Tefsir:

105-122 nci âyetlerde sûrenin üçüncü kıssası anlatılır. Bu da Hz. NûhL un, kavmi ile olan öyküsüdür. Kıssa burada, A'râf ve Kamer Sûresinde anlatılanlardan biraz daha uzundur. Burada yeni olan, Nuh'un, kavmine: "Ben bu tebliğim karşılığında sizden bir ücret istemiyorum, beni/n ücretimi Allah verecektir" demesi ve zenginlerin, Nuh'a inananları küçümsemeleridir. Nuh'a inananlar genellikle yoksullar, köleler olduğu için zengin tabaka, onlar gibi inanmağa tenezzül etmemiş ve bu işten vazgeçmediği takdirde Nuh'u taşlayacaklarını söylemişlerdir. Kıssanın sonu, yine bu olayda bîr ibret bulunduğunu, çok güçlü ve rahmeti bol olanın yalnız Allah olduğunu vurgulayan iki âyetle bağlanmıştır.
Kavminin Nuh'a karşı bu davranışı ile Mekke müşriklerinin Hz. Muham-med(s.a.v.)e karşı davranışları arasındaki benzerlik ortadadır. Hz. Muham-med (s.a.v.) de kavmine: "Ben sizden bir ücret istemiyorum, ben yapmacık yapanlardan değilim, bu Kur'ân âlemlere öğüttür"[6018] diyordu. Onun kavmi de kendisine inanan yoksul insanlarla oturmağa tenezzül etmiyor, onları yanından kovmadıkça gidip kendisiyle oturmayacaklarını söylüyorlardı. Bu münasebetle kendisine: "Sabah akşam Rablerinin rızâsını isteyerek, O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki o zavallıları kovup da zâlimlerden olasın!"[6019] âyeti inmişti.
Bütün bu benzerlikler gösteriyor ki kıssa, Hz. Muhammed'e karşı gelen kavmine ibret olmak üzre anlatılmıştır. Hz. Muhammed'in kavminin davranışları, kendilerine, başka bir kavmin davranışları içinde canlandırılmıştır ki o müşrikler, kavmin yaptıklarından kendi kötülüklerini anlasınlar da Peyğam-ber'e karşı gelmekten vazgeçsinler.

123- Âd (kavmi) de .gönderilen elçileri yalanladı. 124- Kardeşleri Hûd onlara: "Korunmaz mısınız?"demişti. 125- "Ben sizin için güvenilir bir elçiyim", 126- "Allah'tan korkun ve bana itaat edin.1' 127- "Sizden buna karşı hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabbine aittir." 128- "Siz her yol üzerine bir işaret yapıp boş şeyle mi uğraşıyorsunuz?" 129- "Belki ebedi yaşarsınız diye köşkler (ve" müstahkem kaleler) ediniyorsunuz!" 130- "Yakaladığınız zaman da zorbalar gibi yakalıyorsunuz" 131- "Allah'tan korkun ve bana itaat edin." 132- "O size verdi: davarlar, oğullar," 134- Bahçeler, çeşmeler. 135- "Doğrusu ben size, büyük bir günün azabının çarpmasından korkuyorum" 136- Dediler: "Öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bizce birdir." 137- "Bu davranışımız, bizden öncekilerin ahlâkıdır." 138- "Biz azaba uğratılacak değiliz." 139- Onu yalanladılar. Biz de onları helak ettik. Kuşkusuz bunda bir ibret vardır ama yine çokları inanmazlar. 140- Doğrusu Rabbin, işte üstün O'dur, esirgeyen Ü'dut!

Tefsir:

123-140 ncı âyetlerde de Su. -im dördüncü kıssa dizisi anlatılır: Hûd Aley-hisselâm da 'Âd kavmine gönderilmiş, onlara, Allah'ın buyruklarını duyuran bir elçi olduğunu, tebliğine karşı bir ücret istemediğini, kötü huylarını bırakıp Allah'a itaat etmelerini, aksi takdirde büyük bir günün azabına uğrayacaklarını söylemiş; fakat kavmi ona, boş yere yoruimamasını, atalarının yolundan ayrılmayacaklarını, azaba uğrayacaklarına da inanmadıklarını söylemişler; nihayet peygamberi yalanladıklarından dolayı helak edilmişlerdir.
128 nci âyetteki rî' kelimesi, büyük yolların yanında bulunan yüksek tepe anlamına gelir. Burada Hûd kavmine: "Siz ihtiyaç için değil, sadece gösteriş ve övünmek için yol kenarındaki dağların üzerine işaretler, yüksek binalar yapıp boş şeylerle mi uğraşıyorsunuz? Ebedîyaşayacakmışsınız gibi yüksek burçlar, kaleler, saraylar ve barajlar yapıyorsunuz" denilerek onlar, gösterişten, gururdan, gereksiz şeylerle uğraşmaktan sakındırılıyor.
"Mesâni': Köşkler, su sarnıçları anlamına gelebilir. Fakat en kuvvetli ih-•timale göre mesâni' ile kasdedilen, küçük büyük su barajlarıdır. Çünkü Hûd'un gönderildiği Âd kavmi Yemen'de yaşamıştır. Burası barajları ile ünlü idi. Bugüne dek Şam yörelerinde mesâni1, su kuyusu ve havuz anlamında kullanılır"[6020].
Übeyy'in mushafında 129 ncu âyetteki yerine yazılmıştır. Birincisi "herhalde siz", ikincisi "sanki siz" anlamına gelir. Her ikisi de konuya uygun olmakla beraber ikincisi Türkçe bakımından daha uygun düşmektedir.
137 nci âyetteki kelimesi, hâ'nın ve lamın zammiyle okunduğu gibi hâ'nin fethiyle de okunmuştur. Birinci takdirde: "Bu bizim davranışımız öncekilerin âdeti, ahlâkıdır", ikinci takdirde: "Bu senin söylediğin sözler,

[6018] Sâd Sûresi: 86-87
[6019] En'âm Sûresi: 52
[6020] et-Tefsîru'l-hadîS: 3/128

öncekilerin uydurmasıdır" anlamı çıkar[6021].
Kıssanın son iki âyetinde bu olayda bir ibret bulunduğu, güçlü, dâima üstün ve rahmeti çok bol olan, çok esirgeyenin yalnız Allah jolduğu vurgulanmaktadır.
Bu kıssa da daha önceki sûrelerde anlatılmıştı. Ancak burada konunun gereğine göre yeni bir üslûb ile anlatılan kıssada yeni olan taraf, Hûd'un, kavmine Allah'ın, kendilerine verdiği nimet ve servetlerini, ebedî yaşayacaklarmış gibi yüksek tepeler üzerine evler, kaleler inşâ ettiklerini, küçük büyük su barajları yaptıklarını hatırlatması, ve kendisinin tebliğine karşı onlardan bir ücret istemediğini söylemesidir.
Hûd kavminin inkârcılarıyla Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavminin inkarcıları arasındaki davranış benzerliği de açıktır. Onlar da Allah'ın verdiği nimetlere rağmen O'na şükredecekleri yerde O'ndan başkasına taparak nankörlük ediyorlardı. İşte burada Allah'ın nimetlerine nankörlük edenlerin sonuçları anlatılarak böyle insanlara ders verilmektedir.

141- Semûd (kavmi) de gönderilen elçileri yalanladı. 142- Kardeşleri Salih, onlara demişti ki: "Korunmaz mısınız?" 143- "Ben sizin için güvenilir bir elçiyim". 144- "Allah'tan korkun ve bana itaat edin". 145-"Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabbine aittir" 146- "Siz burada güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?" 147- "Böyle bahçelerde, çeşme başlarında," 148-"Ekinler ve yumuşak tomurcuktu güzel hurmalıklar arasında?" 149-"Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz", 150- "Allah'tan korkun ve bana itaat edin." 151- "O aşırıların emrine uymayın". 152- "Yeryüzünde bozgunculuk yapan, ıslâh etmeyen o kimselerim sözüyle hareket etmeyin)". 153-Dediler: "Sen iyice büyülenmişlerdensin." 154- "Sen de bizim gibi bir insansın. Eğer doğrulardansan bize bir mu'cize getir." 155- Dedi: "İşte bu dişi tfeve(mu*cize)tf/r. (Bir gün) onun su içme hakkı var, belli bir günün su içme hakkı da sizin." 156- "Sakın, ona bir kötülük dokundurmayın, sonra büyük bir günün azabı sizi yakalar." 157- Nihayet onu kestiler, ama pişman oldular. 158- Ve azâb onları yakaladı. Kuşkusuz bunda bir ibret vardır. Ama yine çokları inanmazlar. 159- Kuşkusuz Rabbin, işte üstün O'dur, esirgeyen O'dur.

Tefsir:

141-159 ncu âyetlerde sûrenin beşinci kıssa dizisi olan Hz. Salih'in öyküsü anlatılır. Salih Aleyhisselâm da öteki peygamberler gibi kavmini irşâd için gönderilmiş; onlara Allah'tan korkmalarını, sözünü dinlemelerini, bu işi bir ücret karşılığında değil, Allah rızası için yaptığım, kendilerinin böyle sürekli olarak bahçelerde, bağlarda, saraylarda güven içinde bırakılmayacaklarını, aşın kimselerin sözüne uymaktan vazgeçip Allah'tan korkmalarım, kendisine itaat etmelerini söylemiş; fakat onu "büyülenmiş" diye niteleyen kavmi, onun da kendileri gibi bir insan olduğunu, doğruluğunu ispat için bir mu'ci-ze getirmesini söylemişler. O da bir mu'cize olarak verilen deveyi göstermiş, kentin suyunu bir gün kendilerinin, bir gün de devenin içeceğini; deveye bir kötülük ettikleri takdirde büyük bir günün azabına uğrayacaklarını bildirmiş. Kavminin içinden aşırı kimseler, deveyi kesmişler, bu yüzden o toplumu azâb yakalamış.
Son iki âyette de yine bu olayda bir ibret bulunduğu, güçlü, üstün ve rahmeti bol olanın, esirgeyenin yalnız Allah olduğu vurgulanıyor.
148 nci âyetteki tomurcuğu lâtîf, meyvası olgun, yumuşak, lezzetli, kolay yenilir" demektir.
Bu kıssa da daha önceki sûrelerde geçmişti. Burada yeni olan, Salih'in, kavmine, kendilerinden bir ücret istemediğini, ücretini Allah'ın vereceğini söylemesi; kavminin de onu büyülenmiş olarak nitelendirmeleri ve onun da kendileri gibi bir insan olduğunu söylemeleridir.
Kıssada anlatılan olayla Hz. Peygamber'in, kavmiyle olan ilişkisi arasındaki benzerlik de açıktır. Mekke müşriklerinin, Hz. Muhammed'e karşı davranışları, bu kıssadaki olaylar içerisinde canlandırılmakta, peygamberlerine karşı gelen bu kavimler nasıl helak edilmiş ise kendilerinin de bir gün öyle helak edilecekleri onlara anlatılmaktadır. Bütün peygamberlerin mücâdele hayatından, Hz. Muhammed(s.a.v.)in mücâdele hayatiyle ortak olan yanlar seçilmiştir. Her kıssanın sonunda bu anlatılanlarda bir ibret bulunduğunun tekrar edilmesi, bu gerçeği vurgulamak içindir.

160- Lût (kavmi) de gönderilen elçileri yalanladı. 161- Kardeşlen Lût, onlara: "Korunmaz mısınız?" demişti. 162- "Ben sizin için güvenilir bir elçiyim." 163- "Allah'tan korkun ve bana itaat edin". 164- "Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, yalnız âlemlerin Rabbine aittir." 165- "Âlemlerin içinde erkeklere mi gidiyorsunuz?" 166- *'Ve Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyorsunuz? Siz sının aşan bir kavimsiniz." 167- Dediler: "Ey Lût, andolsun eğer bu sözlerine bir son vermezsen, mutlaka sürülenlerden olacaksın." 168- (Lût) dedi: "Ben sizin bu işinize kızanlardanım." 169- "Rabbim, beni ve dilemi bunların yaptıklarından kurtar!" 170- Biz de onu ve ailesini tamamen kurtardık. 171- Yalnız geride kalanlar arasında bulunan bir kocakarıyı (kurtarmadık). 172- Sonra ötekilerini hep yıktık, helak ettik. 173- Ve üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki, o uyarılanların yağmuru gerçekten çok kötü oldu! 174- Kuşkusuz bunda bir ibret vardır,

[6021] Mefâtîhu'1-ğayb: 24/158

ama yine çokları inanmazlar. 175- Kuşkusuz Rabbin, işteüsiün O-dur, esirgeyen O'dur.

Tefsir:

160-175 nci âyetlerde sûrenin altıncı kıssa dizisi olan Lût öyküsü anlatılır. Burada anlatılanlar da özellikle Hz.Muhamed(s.a.v.)in da'vetiyle ortak olan halkalardır. Bu kıssa da daha önceki sûrelerde geçmişti. Burada yeni olan, Lût'un, kavmine, kendilerinden bir ücret istemediğini, Allah rızası için bu işi yaptığını söylemesidir.
Bu kıssa, Tevrat'ın Tekvin Kitabının 13, 18 ve 19. bablarmda anlatılır. Tevrat'a göre kavmini helak için gelen iki meleğin işaretleri ve yardımlariyle Lût ailesi Sodom ve Gomorra'dan çıkıp tsoar'a gelmişler, onlar geldikten sonra: "Rab Sodum ve Gomorra üzerine Rab tarafından göklerden kükürt ve ateş yağdırdı, ve o şehirleri ve bütün havzayı ve şehirlerde oturanların hepsini ve toprağın nebatını alt üst etti. Fakat karısı onun arkasından geriye baktı ve bir tuz direği oldu" [6022]
Esasen Hz. İbrâhîm de, Lût da oranın yerlisi değildi. Bunlar Irak'tan kalkıp Anadolu üzerinden Filistin'e, oradan Mısır'a gitmişler, sonra Filistin'e gelip göçebe olarak yaşamışlardı. Önceleri İbrahim, kardeşi oğlu Lût ile aynı yerde çadır kurmuş iken, ikisinin çobanlan arasında kavga başlayınca İbrâhîm Lût'a, kendisinden ayrılıp başka bir yerde çadırını kurmasını söylemiş, Lût da Allah'ın gazabına uğramazdan önce bir cennet gibi olan Erden (Ür-dün) Havzasının Sodom kenti yakınında çadırını kurmuştu. Ancak buranın halkı çok ahlâksız idi. Allah'a karşı çok günâh işliyorlardı. Aralarında oğlancılık yayılmış ©lan bu kent halkı, Allah'ın cezasına uğrayıp helak edilmişlerdir [6023].
Tarihçiler, Sodom ve Gomorra kıssası üzerinde ayrı görüştedirler. Kimine göre bu bir hurafedir, bunun üzerinde durmağa değmez. Kimine göre bu hikâye, ibret için anlatılmış sembolik bir öyküdür. Kimine göre de gerçekten olmuştur.
Şeyh Tantâvî, Dr. (Ulbarapt)ın Sodom ve Gomorra kentlerinin bulunduğu sanılan Ürdün vadisi ve Ölü deniz kıyılarında yaptığı araştırmalar sonucunda kıssanın bütün ayrıntılanyle doğruluğunu saptayan kanıtlar bulduğunu bir makaleye dayanarak yazmaktadır. Bu makaleye göre: Dr. Ulbrapt[6024] in bulduğu, bundan dört bin yıl öncesine âidolan eserler, o sıralarda bu bölgede bir medeniyetin bulunduğunu gösterir.
Tabii Sodom ve Gomorra ve öteki kentler, bugünkü anlamda büyük kentler değildi. Her biri bn-onbeş evden kurulu birer köyden ibaret idi.
Tevrat'ın yazdığına göre beş kentin kralı, komşu ülke kırallarıyle savaşmak için sefere çıkar. Dört kıral düşmanını yener, Sodom'da oturan Lût'un malım mülkünü elinden alır, adamlarını da öldürür. Olayı duyan Hz. İbrâ-hîm, 318 adamiyle Lüt'a yardıma gelir. Saldırganlara hücum edip Lût ailesini ve mallarını onlardan kurtarır.
Bu rivayete göre Sodom ve Gomorra kıralla-rı, Sedim çukurunda öldürülür ki burada çok kırmızı kuyu vardı. Bilindiği gibi kırmızı kuyular, fışkırmağa hazır kraterlerdi'. Belki de gökten kükürt ve ateş yağdırılması, fışkıran lavların ve kükürtlü dumanların bu kentleri basıp örtmesine işarettir. Gerçeği Allah bilir.
1982 tarihli bir Suudî gazetesinde de bir arkeologun çizdiği ve olayın doğruluğunu gösteren bir harita görmüştüm.
Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat'ta detaylı olarak anlatılan bu öyküyü ibret olmak için kendisine mahsus vecîz bir üslûb ile anlatmaktadır. Gaye tarihî bir olayı anlatmak değil, bilinen ve söylenen bu olayı va'z üslûbuna döküp insanları Hak yola yöneltmektir.

176- Eyke halkı da gönderilen elçileri yalanladı. 177- Şu (ayb onlara: "Korunmaz mısınız?" demişti. 178- "Ben sizin için güvenilir bir elçiyim." 179- "Allah'tan korkun ve bana itaat edin". 180- "Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabbine aittir." 181- "Ölçüyü tam yapın, eksiltenlerden olmayın." 182-"Doğru terâzîile tartın." 183- "İnsanların haklarını kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." 184- "Sizi ve önceki nesilleri yaratandan korkun." 185- Dediler: "Sen iyice büyülenmişlerdensin..." 186- "Sen de bizim gibi bir insansın, biz seni mutlaka yalancılardan sanıyoruz/* 187- "Eğer doğrulardansan o halde üzerimize gökten parçalar düşür." 188- "Rabbim yaptığınızı daha iyi bilir" dedi. 189- Onu yalanladılar, nihayet o gölge günüriün azabı onları yakaladı. Gerçekten o, büyük bir günün azabı idi. 190- Kuşkusuz bunda bir ibret vardır ama yine çokları inanmazlar. 191- Kuşkusuz Rabbin, işte üstün O'dur, esirgeyen O'dur.

Tefsir:

176-191 nci âyetlerde de sûrenin yedinci kıssa dizisi olan Şu'ayb öyküsü anlatılır. Bu kıssa da daha önceki sûrelerde geçmişti. Burada hafif bir fark

vardır: A'râf Sûresinde Şu'ayb'in gönderildiği kavim, "ashâbu Medyen" olarak nitelenir. Burada ise bunlara "ashâbu'l-Eyke" denmektedir. Burada Nûh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerinin kardeşi olarak nemlendirilmiş iken

[6022] Tekvîn: 19/24-26. âyetler
[6023] Tekvîn: 13/8-12. âyetler
[6024] el-Cevâhir fî TefsiriU-Kur'ân: 13/88-89

Şu'ayb kavminin kardeşi olarak nitelendirilmemiştir. Halbuki A'râf Sûresinde o da öteki peygamberler gibi kavminin kardeşi olarak nitelendirilmiştir. Bazı müfessir-ler buna bakarak "ashâbu'l-Eyke"nin "ashâbu Medyen"den ayrı bir kavim olduğunu söylemişlerdir. Fakat A'râf Sûresinde Şu'ayb'in, Medyen halkına söyledikleriyle burada Eykelİlere söylediği sözler hemen hemen aynıdır. Sonra Kur'ân'da aynı kıssa içinde Medyen ve Eyke ayrı ayrı zikredilmemiştir. Bundan dolayı çoğu müfessirler, Medyenlilerle Eykelilerin aynı kavim olduğu kanısındadırlar [6025].

îbn Kesîr şöyle diyor: "Eykeliler Medyen halkıdır. Bunlar, Eyke adlı bir ağaca taptıklarından dolayı Şu'ayb — soy bakımından bunlardan olduğu halde— bunların kardeşi olarak nitelendirilmemiştir. Batıl inanç sahibi olan toplumu ile kardeşlik bağlantısı kesilmiştir. Bunu anlamayan bazı insanlar, Eykelilerin, Medyenlilerden ayrı bir kavim olduğunu sanmışlardır. Oysa ikisi aynı kavimdir. Her yerde aynı vasıflarla nitelendirilmişlerdir" [6026].

Kıssanın burada yeni olan tarafı, Şu'ayb'in, kavmine kendilerinden bir ücret istemediğini, Allah rızâsı için bu işi yaptığını; kavminin, onun da kendileri gibi bir insan olduğuriu, onu yalancı ve büyülenmiş sandıklarını; eğer sözünde doğru ise kendisini yalanladıklarından dolayı üstlerine gökten parçalar düşürmesini söylemeleridir.

* * *

Sûrede buraya dek yedi peygamber kıssası anlatıldı. Dediğimiz gibi bu kıssaların hepsinin, Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavmiyle ilişkisi vardır. Şöyle ki:

1) İsrail oğullarını kurtarmak üzere Fir'avn'e gönderilen Hz. Mûsâ, ondan şiddetli muhalefet görmüş, İsrâîl oğullan Fir'avn'in çeşitli baskılarına, işkencelerine maruz kalmıştı. Hz. Muhammed Aleyhisselâm da Kureyş kabilesinden ve onların güdümündeki Araplardan şiddetli muhalefet görüyor, kendisine inananlar hakaretlere, işkencelere maruz kalıyorlardı. Bu yüzden Mekke devrinde kendisini koruyamayan bazı müslümanlar, inançlarına göre yaşayabilmek için iki kez Habeşistan'a gitmek zorunda kalmışlardı.

2) Araplar da tbrâhîm kavmi gibi putlara tapıyor, meleklerin, cinlerin veya insanların sembolleri olarak yapılmış olan heykellerden meded umuyor ve onların Tanrı olamayacağını söyleyen Hz. Muhammed'in vücudunu ortadan kaldırmağa çalışıyorlardı.

3) Nasll Nûh kavminin zenginleri, kendisine inanan yoksullara değer vermemiş, onların inandığı gibi İnanmağa tenezzül etmemiş iseler; Araplar da Hz. Muhammed'e inanan yoksullarla aynı düzeyde bulunmağa, gelip onlarla birlikte Peyğamber'in yanında oturmağa tenezzül etmiyorlardı. Yoksul müs-lümanlarla alay ederek: "Allah aramızdan şunlara mı lûtfu lâyik gördü?"[6027] diyorlardı. Yeni dine inanan ilk insanlar, daha ziyade fakirler, köleler, zayıf halk tabakası idi. Çünkü değerin zenginlik ve soyda değil, takvada, iyi ahlâkta, ruhta olduğunu söyleyen din, bu zayıf tabakaya umut ve kurtuluş ışığı sunuyordu.

4) Arapların zenginleri de 'Âd ve Semûd kavimleri gibi Mekke kayalıkları üzerine taş evler yapıyor, rahat yaşıyor, mal ve çocuklarına güveniyor, yoksulları eziyor, köleleri bir eşya gibi kabul ediyorlardı.

5) Araplar arasında da Lût kavminde olduğu gibi oğlancılık yaygındı.

6) Yine Arapların tacirleri de Şu'ayb kavmi gibi eksik ölçüp eksik tartmak suretiyle kalpazanlık yaparlardı.

İşte Kur'ân'da onların bu kötü huylan, kendilerine, bir başka peygamberin kavminin davranışı olarak canlandırılmakta ve öteki kavimlerin mahvına sebebolan bu kötü huyların, bir gün kendilerinin de mahvına sebebola-cağı anlatılarak bu davranışlarından vazgeçmeleri öğütlenmektedir.

192- Muhakkak ki o (Kur'ân), âlemlerin Rabbinin indirmesidir. 193- Onu er-Rûhu'l-Emîn (Güvenilir Rûh) indirdi: 194- Senin kalbine; uyarıcılardan olman için, 195- Apaçık Arapça bir dille. 196- 0(nun söyledikleri), evvelkilerin kitâblarında da vardır. 197- İsrail oğulları bilginlerinin onu bilmesi de onlar için (Kur'ân'ın güvenilir Ruh tarafından vahyedildiğine) yeterli bir kanıt değil mi?

Tefsîr:

192-197 nci âyetlerde bu Kur'ân'ın, Allah'ın indirmesi olduğu, onu er-Rûhu'l-Emîn'in açık bir Arapça ile Hz. Muhammed'in kalbine indirdiği; KurL ân'm anlattıklarının, daha önceki kitaplarda da bulunduğu; İsrâîl oğulları âlimlerinin bunu bilmesi ve itiraf etmesinin, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine yeterli kanıt olduğu belirtiliyor.

Kitap ehlinden bazı insaflı kişilerin, Kur'ân* m vahiy olduğunu kabul ettikleri, daha önce inen sûrelerde de geçmişti: "De ki: Hiç düşünmediniz mi: Eğer bu Kur'ân Allah katından ise ve siz de onu tanımamışsanız, İsrail oğullarından bir tanık da bunun benzerini (Tevrat'ta) görüp inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)?[6028].

Hiç şüphesiz İsrail oğlu âlimlerinin Kur'ân'ı bilmeleri, Kur'ân'ın benzerini Tevrat'ta görüp tanıklık etmeleri, Kur'ân'da anlatılan bu peygamber öykülerinin, Tevrat'ta anlatılanlara uygun olduğuna tanıklık etmeleridir. Tev-rat'ı okumamış, okur yazar da olmayan bir insanın, bu kıssaları böyle İlâhî bir üslûb içinde anlatması, onun

---

[6025] et-Tfcfsîru'l-hadîs: 3/J32
[6026] Ibn KeSîr, Tfefsîr: 3/346
[6027] En'âm Sûresi: 53
[6028] Ahkaf Sûresi: 10

kendiliğinden yapabileceği bir iş değildir. İşte bazı İsrail oğlu bilginleri bunu bilmiş ve Hz. Muhammed'in, vahiy alan bir peygamber olduğunu kabul etmişlerdir.
197 nci âyetin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat âyetin konu ile sıkı ilişkisi, bu rivayeti şüpheli kılar. Zira "zuburu'l-evvelîn" ile İsrail oğlu âlimleri arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Önceki ki&pları okumuş olan İsrail oğlu âlimlerinin, Kur'ân'ın doğruluğuna tanıklık ettiğini söyleyen bu âyeti, bir öncekinden ayırmak güçtür. Bu bakımdan bu âyetin de öteki âyetlerle birlikte Mekke'de indiğinde şüphe görmüyoruz.
Demek ki Mekke devrinde de Hz. Peyğamber(s.a.v.)i dinleyen bazı yahu-dî âlimleri, ona gelen sözlerin vahiy olduğunu, Tevrat'ın anlattıklarına uyduğunu söylemişlerdir. Yahut çeşitli nedenlerle Medine'ye uğrayan müşrik Araplar, Hz. Muhammed'in durumunu, yahudîlere anlatmışlar, onlara Kur1 ân'ın anlattığı kıssaları okumuşlar, yahudîler de bu sözlerin Tevrat'takilere uyduğuna tanıklık etmişlerdir. İşte son âyette onların bu tanıklığı Kur'ân'ın doğruluğuna kanıt olarak gösterilmektedir.
193 ncü âyetteki "er-Rûhu'1-Emîn: Güvenilir Ruh", Cebrail Aleyhisse-lâm'dır. Mekke devrinde inen âyetlerde Kur'ân'i indiren Ruhanî varlık, "er-Rûhu'l-Emîn", "Rûhu'l-Kudüs", "Şedîdu'l-kuvâ" vasıflarıyla anılır, Ceb-râîl adıyla anılmaz. Ancak Medine'de inen Bakara Sûresinin 97 nci âyetinde Kur'ân'ı indiren Rûhu'l-Kudüs'ün veya er-Rûhu'l-Emîn'm veya Şedîdu'l-Kuvâ'nm Cebrâîl olduğu açıklanır.
Bu âyetlerden, Kur'ân'ın sadece mânâ olarak değil, aynı zamanda mânaların kalıpları, olarak Peyğamber'in kalbine indirildiği de anlaşılır. Çünkü Kur'ân'ın, er-Rûhu'l-Emîn tarafından açık bir Arapça ile indirildiği bildiriliyor. Eğer Kur'ân, sadece mânâ olarak Peyğamber'in kalbine doğurulmuş olsaydı, açık bir Arapça ile indirilmiş olmazdı. Çünkü bu takdirde kalbine doğan kalıpların anlamları, Peyğamber'in kendisine âidolurdu. Oysa âyetlerin ifadesinden Peyğamber(s.a.v.)in, vahiyleri söz kaüplariyle birlikte duyduğu anlaşılıyor. Vahyin mahiyetini ancak Allah bilir. Vahiy halinde Peygamber (s.a.v.) kendinden geçerdi. Vahyi getiren ruhanî varlığı, Peyğamber'den başka kimse görmezdi. Melek ona vahyini tamamladıktan sonra ayrılır, Peygamber de o halden ayılıp meleğin söylediklerini okurdu.

198- Biz onu yabancılardan birine indirseydik de Î99- O onu onlara okusaydı, ona inanmazlardı 200- Biz onu suçluların kalblerine öyle soktuk. 201- Acı azabı görünceye kadar ona inanmazlar. 202- Azâb onlara ansızın gelin onlar (nasıl geldiğinin) hiç farkına varmazlar. 203-(Birden onu karşılarında bulunca) "Acaba bize mühlet verilir mi?" der-ler. 204- Bizim azabımızı acele istiyorlar ha? 205- Baksana, biz onları yıllarca yaşatsak, 206- Sonra tehdidedildikleri (azâb)kendilerine gelse, 207- O yaşatıldıktan (zevk-ü safa sürdükleri) şeyler kendilerine ne yarar sağlar? 208- Biz hiçbir kenti helak etmedik ki onun uyarıcıları olmasın. 209- (Uyarıcılar) uyarırlardı. Biz zulmediciler değildik.

Tefsir:

198-199 ncu âyetlerde yüce Allah: "Eğer Kur'ân'ı a'cemlerden birine indirmiş olsaydık da o a'cemî, kendisine inen Kur'an*ı onlara okusaydı anlamayacakları için ona inanmazlardı" buyuruyor.
"A'cemîn, a'cemî'nin çoğuludur. Arap olmayanlara a'cem denir. Bunun tekili a 'cemt'dir. Sözü güzel anlamayan veya konuştuğu sözü açıkça anlatamayan kimselere de a'cemî denir. Sonradan bu kelime, Arap olmayan ve Arapça konuşmayanlara ad olmuştur.
Bu âyetlerin ifadesinden de Kur'ân'ı anlamanın önemi ortaya çıkar. Kuran, Araplarca anlaşılması için Arapça indirilmiştir. Arapça olmasaydı Araplar, anlamayacakları için ona inanmazlardı. Âyetlerde Arapların, anlamadıktan için inanmamaları doğal görüldüğüne göre Kur'ân'a inanmak için onu anlamanın gereği ortaya çıkar. Arapça bilmeyenlerin, hiç anlamadan onun sözlerini tekrar edip durmaları, Kur'ân'ın ruhuna uygun değildir. Çünkü Kur'ân, okunup anlaşılmak için indirilmiştir. "Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ki antayasınız*n> Onun için her milletin, Allah kelâmının mânâsını kendi dilinde okuyup anlaması zarurîdir. Nitekim En'âm Sûresinin 156-157 nci âyetlerinde bu husus daha açıklıkla belirtilmiştir: "(Biz bu Kur'ân'ı size indirdik ki): Kitap yalnız iki topluluğa (yahudîlere, hırıstiyanlara) indirildi» biz ise onların okumasından habersizdik (onların kitaplarını okuyamıyor, an-Iayamıyorduk) demeyesiniz. Yahut: Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk demeyesiniz. îşte size de Rabbinizden açık delîl, hidâyet ve rahmet geldi.[6029]
Araplar veya Arapça bilenler Kur'ân'ı kendi asıl dilinde okurlar. Ama Arapça bilmeyenler Kur'fin'ın kendi dillerindeki çevirisini okumalıdırlar. Her milletin, Allah kelâmım, kendi anladığı dilde okuması ve kendi anladığı dilde ibâdet yapması en tabii hakkıdır. Âyetlerin ruhuna uygun olan da budur.
200-209 ncu âyetlerde Kur'ân'a inanmayanların basiretsiz davranışlarım kınarken Hz. Muhammed(s.a.v.)i de tesellî etmektedir. 200 ncü âyetteki "O" yani onu zamiri, inanmazlar fi'linin delâlet ettiği küfre de gidebilir, doğrudan doğruya Kur'ân'a da gidebilir. Birinci takdirde mânâ: "îşte biz küfrü onların kalblerine Öyle soktuk", ikinci takdirde mânâ: "Biz Kur'ân'ı onların kalblerine öyle soktuk. Kendi dilleriyle indirdik, mânâsını anladılar, fakat yine inanmadılar'1 şeklindedir. Önceki âyetlerde söz Kur'ân üzerinde olduğu için ikinci anlam, konuya

[6029] Yusuf Sûresi: 2

daha uygundur. Allah onların yüreklerine Kur'ân'ı böyle sokmuştur. Bu, bir kınama ifadesidir. Yani o suçlular, Kur-ân'ı hiç düşünmeden, bir kanıta dayanmadan red ve inkâr ederler. Kur'ân'a karşı içlerinde bir sevgi, bir tarafsız düşünce belirmez. Daha doğrusu çevrelerinin ve bâtıl düşüncelerinin etkisiyle peşin fikirle Kur'ân'ı reddederler. Ansızın gelecek azabı görünceye dek inkârlarını sürdürürler. Ama azâb geldiği zaman da "Acaba bize bir süre, bir şans daha verilmez mi?" demeğe başlarlar.
Daha sonra inkarcıların, Allah'ın azâbmı çabuk istedikleri, o azâb geldiği zaman da dünyâ varlıklarının kendilerini kurtaramayacağı vurgulanıyor. Sonunda da Allah'ın, uyarıcı göndermeden hiçbir kenti helak etmediği, ve zulmedici olmadığı belirtiliyor. Eğer Allah bir kente hiç uyarıcı göndermeden halkını helak etse insanlara zulmetmiş olur. Oysa Allah, hâşâ zâlim değildir. Hiç kimseyi haksız yere cezalandırmaz.
Bu âyetler, İslama düşman olan Kureyş liderlerinin, bir süre sonra çetin bir azaba çarpılacaklarını îmâ etmektedir. Gerçekten Allah'ın azâbiyle alay edenler, Bedir'de müslümanların kılıçları altında can verip gitmişlerdir.

210- 0(Kur'â)/w şeytânlar indirmedi. 211- Bu, onlara yaraşmaz ve zâten yapamazlar da. 212- Çünkü onlar (meleklerin sözlerini) işitmekten uzaklaştırılmışlardır.

Tefsîr:

210-212: Araplar, cin şeytanlarının, büyücülere, kâhinlere, şâirlere ilham verdiğine; gökten haberler çalıp onlara duyurduklarına inanırlardı. Kurbânın da cinler tarafından Hz. Muhammed'e telkin edildiğini sanıyor ve bundan dolayı Hz. Muhammed'e kâh şâir, kâh kâhin, kâh büyücü, kâh büyülenmiş, kâh cinlenmiş gibi sıfatlar yakıştırıyorlardı. Çünkü onlara göre bunların hepsi, cinlerin ilişki kurduğu, fikir verdiği kimselerdi.
îşte 210-212 nci âyetlerde Kur'ân'ı cin şeytânlarının indirmediği, zâten onların bunu yapamayacakları, onların yüce sözleri duyamayacak ve söyleyemeyecekleri vurgulanıyor.
Evet 193 ncü âyetin bildirdiği gibi Kur'ân, bir soyut rûh tarafından indirilmiştir. Fakat bu ruh, insanlara kötü düşünceler telkin eden habîs bir cin şeytanı değil, "Güvenilir bir Rûh"tur. Onun vahyettiği sözler, insanlara ışık tutan gerçeklerdir. Habîs bir ruhun, bir şeytânın söyleyebileceği sözler değildir. Çünkü şeytânın telkini kandırmadan, kötü yollara teşvikten ibarettir. Şeytânın karakteri saptırmak, yanıltmak, insanlart birbirine düşürmektir. Onlar kötülüğe sürerler, iyilik telkin etmezler, hattâ edemezler. Bu, onların tabiat-lerine aykırıdır. Oysa Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen sözlerde hep iyilikler, yüce değerler aşılanmaktadır. Bunlar ancak yüce ruhun, âlemlerin Rabbinden alıp indirdiği yüce hikmetlerdir.

213- Allah ile beraber başka bir tanrı çağırma, sonra azâbedilen-'erden olursun. 214- En yakın akrabanı uyar. 215- Ve sana uyan müminlere kanadını indir. 216- Şayet sana karşı gelirlerse: "Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım" de. 217- Üstün ve esirgeyen(A\\ah)a tevekkül et. 218- O seni görür: Namaza durduğun zaman, 219- Ve secde edenler arasımla eğilip kalkarken. 220- Çünkü O, işitendir, bilendir.

Tefsir:

213-220: Önceki âyetlerde yüce Allah, Kur'ân'ın, "Güvenilir Rûh tararından indirilmiş bir Allah so/u olduğunu'* bildirdikten sonra bu âyetlerde de Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben: Allah'tan başka bir tanrıya yal var m amasını, aksi takdirde azaba çarpılacağını, yakın akrabasını uyarmasını, kendisine uyan mü'minlere karşı alçakgönüllü, hoşgörülü olmasını, kendisine karşı gelenlerin yaptıkları işlerden uzak okluğunu onlara söylemesini, tek başına ve secdeye kapanan öteki mü'minlerle beraber ibâdet ederken dâima kendisini gören Allah'a dayanmasını, O'nun her şeyi işitip bildiğini buyurmaktadır.
216 ncı âyetteki fi'lininzamîri, yakın akrabaya da, mü'minlere de gidebilir. Ancak yakın akrabaya gitmesi daha uygun olur. Çünkü özellikle o güç şartlar içinde kendisine inanmış olanların ona isyan etmeleri, uzak bir ihtimâldir. İsyan, uyanlıp da kabul etmeyen akrabasından olur ve Öyle olmuştur.
Âyet, kendisine karşı gelen akrabasının yaptıklarından uzak olmayı em-,rettiğine göre akrabası da olsa mü'minin, din düşmanlariyle ilişkisini kesmekte, aile asabiyyetine, kabile ve ırkçılığa şiddetli bir darbe vurmakta, onun yerine İslâm kardeşliğini getirmektedir. Mücâdele Sûresinin 22 nci, Mümtehine Sûresinin 1-3 ncü, Tevbe Sûresinin 23-24 ncü, Hucurât Sûresinin onuncu âyetleri, İslâm kardeşliğini; âilecilik, kabilecilik, ırkçılık kavramlarının üstüne çıkarmaktadır.
"En yakın akrabanı uyar" âyeti indikten sonra Peygamber (s.a.v.) Safa tepesine çıktı, en yakınlarından başlayarak akarabâsım oraya çağırdı:
— Size şu vâdîde bir düşman atlı bölüğü var, size saldıracak desem, inanır mısınız? dedi.
— Evet, dediler.
— Öyle ise, ben sizi önünüzde bulunan şiddetli bir azaba karşı uyarıyorum, dedi.
Ebu Leheb:
— Yuh sana, sen bizi bunun için mi çağırdın? dedi.

Bu konudaki rivayetler değişiktir. Bu rivayetlerden birine göre de Peygamber (s.a.v.), akrabasını yemeğe çağırmış, kendisine kimin yardım edeceğini sormuş, orada henüz bir çocuk olan Alî'den başka Peyğamber'in bu sözüne cevap veren olmamış.
— Ben sana yardım ederim, diyen Alî'ye, Peygamber (s.a.v.):
— İşte bu benim kardeşimdir, vasîmdir, aranızda benim halîfemdir, onu dinleyin ve ona itaat edin, demiş[6030].
Bu rivayetin bir şiî uydurması olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Peyğamber'in henüz Mekke'de, kendisine inanmayan kimselere Alî'yi halîfe, vasî tayin etmesi ma'kul bir şey değildir.
Muhakkak olan şey, Peyğamber(s.a.v.)in, bu âyetin emrine uyarak, akrabasını davet edip onlara peygamberlik görevini anlatmış olmasıdır Maalesei akrabasının çoğu, Mekke devrinin ortalarına kadar onu kabul etmemiştir. Hattâ içlerinde akrabalık dolayısiyle ona yardım etmiş olmasına rağmen Mekke devri boyunca ve Medine devrinin de bir kısmına kadar ona inanmayan akrabası olmuştur. Amcası Ebutahb inanmamıştı, amcası Abbâs, amcası oğlu 'Akıl ve başka amcası oğulları Kureyşın safları arasında ona karşı Bedır'de savaşmışlardı. Amcası Ebûleheb ise ona hiç yardım etmediği gibi onun en yaman düşmanı olmuştur.
Belki de onların bu tutumu, Mekke'de Hak da'vetının ağır gitmesine neden olmuştur Akrabasının inanmadığını görenler, eğer Muhammed doğru söylese, önce akıabâsı ona inanırdı diye düşünmüş olabilirler.

221- Şeytânların kime ineceğim size haber vereyim mı? 222- Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. 223- (O yalancılar şeytânlara) kulak verirler, çokları da yalan söylerler. 224- Şâirlere gelince, onlara da
azgınlar uyarlar. 225- Baksana onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırla/. 226- Ve onlar yapmayacakları şev/e/t söylet /er. 227- Ancak inananlar, ıvntfeı vupcmlaı, Allah'ı çok ananla/ ve kcmhleiine zulmedildik fe/i sonra (takiplerine) uslun gelmeye çalışanla/ bovle değildir. Zulmedenle/, yakında nasıl hu devitme uğravıp devrilecekleıını bitecekle/dır.

Tefsir:

221-223: Önceki âyetlerde Kur'ân'ı cm şeytanlarının indirmediği, zâten onların böyle bir şey yapamayacakları, böyle yüce sözleri duymaktan mene-diidikleri bildirilmişti. Bu âyetlerde de şeytânların ancak iftiracı, yalancı, günahkâr kimselere ineceği; böyle kimselerin, o şeytânların sözlerini, vesveselerini dinledikleri; çoklarının da yalan söyledikleri; kendi sözlerini cinnin vahyi olarak gösterdikleri belirtiliyor. Yahut " ^^ "nin faili şeytânlar olabilir. O zaman mânâ şöyle olur: Şeytanlar mele-i a'lâ'ya (melekler topluluğuna) kulak kabartırlar, bazı sözler kaparlar. Bu kaptıklarını insan dostlarına vah-yederler. Fakat çokları da yalan söylerler. Duyduklarına kendi sözlerini katıp insanları kandırırlar.
Hz. Âişe'nin rivayetine göre bazı kimselere, Peyğamber(s.a.v.)e kâhinlerden sormuşlar, şöyle buyurmuş: "Onlar bir şey değildir!' "Ama ey Allah'ın elçisi, demişler, onlar bir şey söylüyorlar, dedikleri çıkıyor?" Peygamber (s.a.v.)." "O söz doğrudur. Cinriî o sözü kapar, tavuğun ötmesi gibi insan dostunun kulağına onu öter. Fakat şeytanlar duydukları gerçek söze yüzden fazla da yalan katarak söylerler" [6031].
Başka bir hadîs de şöyledir: "Allah gökte bir işe karar verirse O'nun kararına itaatle melekler, yalçın kaya üzerindeki zincir (sesi) gibi kanatlarını çırparlar. Yüreklerinden korku gidince: 'Rabbiniz ne dedi?' derler. ^Gerçeği söyledi, O yücedir, uludur' derler. Onların sözlerini, kulak hırsızı (cinnî) işitir. Kulak hırsızları da şöyle birbirleri üzerine binmiştir —hadîsi anlatan Süfyân, bu sırada parmaklarını birbirine geçirmiştir—. Her duyan, sözü kendi altın-dakine ulaştırır. Nihayet söz düşe düşe büyücünün, ya da kâhinin diline düşer. Kâh kulak hırsızı, duyduğu sözü, henüz atmazdan kıvılcıma yakalanır. Kâh da kıvılcım yetişmeden sözü atar. Ama duyduğuna yüz tane de yalan katar. Sonra: 'Falan falan gün, size şöyle şöyle demedi mi?' denilir. Kulak hırsızının gökten işit(ip kâhinin kulağına ax)ttğt söz doğru çıkar, (kattığı yalanlar değil)"[6032].
Şeytânların telkin altında tuttuğu kimseler, günahkâr, yalancı insanlardır, onların sözlerinin çoğu yalandır. Oysa Hz. Muhammed (s.a.v.)in kendisi en yüksek ahlâkın zirvesinde bulunduğu gibi sözleri de tamamen hikmettir. Sözlerinde ne abartma, ne de yalana rastlanır. Her kelimesi gerçektir. Hâşâ, şeytanların onunla bir ilişkisi yoktur. Eğer onun sözleri de şeytânın telkinlerinden ibaret olsaydı onlar da kâhinlerin, şâirlerin, büyücülerin sözleri gibi yalanla, abartmalarla dolu olurdu.
224-227: Zamanın, cinlerle bağlantılı olduklarına inanılan şâirlerinin durumunu, onların sözlerinin yalan ve abartmalarla dolu olduğunu belirtmek üzere bu âyetlerde, kendilerine ancak azgınların tâbi olduğu şâirlerin, her vâ-dîde dolaştıkları ve yapmayacakları şeyleri söyledikleri belirtiliyor. Ancak inanıp iyi işler yapan, Allah'ı çok anan, uğradıkları haksızlığa cevap veren mümin şâirlere, saldırılara cevap verme hakkı tanınıyor. Çünkü inanıp iyi işler yapan şâir, düşüncesine doğan, gerçeğe uygun şeyleri söyler, insanlarda olmayan sıfatları onlara yakıştırmaz. Her vadide şaşkın şaşkın dolaşmaz. Sözlerini abartmaz, yapmayacağını söylemez.
Zâten şi'ri kötü yapan, böyle şiir zarureti adı altında her vadide dolaşmak, olmayan şeyleri söylemek, bir gerçeğe bin yalan katmaktır. Şi'ri abartmalardan, gerçek dışı şeylerden ayıkladıktan sonra şiirde bir sakınca yoktur.

[6030] İbn Kesîr, Tefsir: 3/352-353, Câmi'u'l-beyân: 19/122
[6031] Buhârî, Tıb: 46, Edeb: 117, Tevhîd: 57; Müslim, Selâm: 123^ İbn Hanbel, Musned: 6/87; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/354.
[6032] Buhârî, Tevhîd: 32, Tefsîr, Sûre: 15, 34; Tirmi2î, Tefsîr, Sûre: 34; İbn Mâce, Mukaddime: 13.

Bilâkis hikmetli şiir, bir ilham esintisidir. İnsan düşüncesi üzerinde etkilidir. Peygamber (s.a.v.): "Şi'rin bir kısmî hikmettir" sözüyle gerçeğe dayalı şiirleri övmüştür.
Burada Akif'in, Köse İmam'ın ağzından söylediği sözler ne güzel düşmektedir:
— Yâ siyâsî mi nesin? Kendine bir meslek ayır!
— Şâirim. — Olmaz olaydın: O ne yüzler karası! Bence dünyâdaki işsizlerin en maskarası.
— Affedersin onu! — İmkânı yok etmem, ne demek! Şi're meslek diye oğlum, verilir miydi emek?
Âh vaktiyle gelip bir danışsaydm Kösene, Senin olmuştu bugün belki o kırk altı sene.
— Ama pek hırpaladın şi'ri... — Evet hırpaladım; Çünkü merkep değilim, ben de mürekkeb yaladım. Ben de târih okudum; âlemi az çok bilirim. "Şuarâ" dendi mi birden bire oynar sinirim.
İyi gün dostu herifler, ne yardakçı güruh,
O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekruh.
Dalkavukluktaki idmanları sermayeleri...
Onlar azdırdı evet, başlıca pes~pâyeleri,
Bu sıkılmazlara "medhet" diye mangır sunarak,
Ne erâzil adam olmuş, oku târihi de bak!
Edebiyyâta edepsizliği onlar soktu;
Yoksa din nâmına ahlâka taarruz yoktu.
Sürdüler Türke "Tasavvuf" diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi "hakikat" kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarâb; Kıble: tezgâh başı, meyhaneci oğlan mihrâb. Git o "Dîvân" mı, ne karnağrısıdır, aç da onu, Kokla bir kene, kokar mis gibi "Sandıkburnu" Beni söyletme neler var daha! — Tekmilleyiver!.. Sade pek sövme ki, Peygamberimiz şi'ri sever. — Vakıa "inne mineşşi'ri..." büyük bir nimet; Dikkat etsen: Yine sevdikleri lâkin, hikmet. Ben ki Attâr ile Sa'dt'yi okur, hem severim; Başka vadileri tutmuşlara ancak söverim. Hem senin şi're müdafi' çıkışın mânâsız: Sana şâir diyen, oğlum, seni gördüm yalnız![6033].
Âyetin sonunda kâfirler tehdidediliyor, yakında nasıl bir devrime uğrayıp devrilecekleri kendilerine' ihtar ediliyor.
Son dört âyetin Medine'de indiği rivayet edilirse de yalnız son âyet Medine devrinin damgasını taşımaktadır. Diğerlerinin tamamen Mekke devri üslûbunu taşıdığı açıktır. Bunların da, Peygamberin şâir, Kur'ân'm cin indirmesi olmadığını vurgulamak üzre önceki ayetlerle aynı zaman ve şartlar içinde indiği anlaşılmaktadır. Ancak son âyet Medine'de inmiş, şiirle ilgili olduğu için şiri kötüleyen âyetlerin sonuna konmuştur ki, şİ'rin tamamının değil, ancak yalan ve iftira üzerine kurulu olanlarının kötü olduğu; gerçeklere dayalı şiirde bir sakınca bulunmadığı anlaşılsın.
Bu son âyetin, Hassan ibn Sabit, 'Abdullah ibn Ravâha, Kâ'b ibn Mâlik (Allah onlardan razı olsun) hakkında indiği rivayet edilir[6034]. Bunlar, yukarıda şâirleri kötüleyen âyetler karşısında kendi durumlarının ne olacağını sormuşlar, Peygamber (s.a.v.) de: "Ancak inanıp iyi işler yapanlar müstesnadır..." âyetini okumuş, "işte onlar sizlersiniz" buyurmuş.
Hz. Peyğamber'İn, Hassan ibn Sabit ve Kâ*b ibn Mâlik'e: "Kureyş'i hicvediniz, çünkü sizin hicviniz, onları ok yağmuruna tutmaktan daha etkilidir"[6035], Hassan ibn Sâbit'e: "Söyle, Ruhu'l-Kudüs seninle beraberdir", yahut: "Ruhu'l-Kudüs sana yardım edecektir" dediği rivayet edilir[6036].
Son âyetin, zikredilen Medine'li şâirler hakkında indiği rivayetine karşı çıkan bazı kimseler de: "Sûre Mekkî'dir, bu âyetler de Mekke'de inmiştir. Bu güvenilmez mürsel rivayetlere dayanarak nasıl bu âyetin Ensâr şâirleri hakkında indiği iddia edilir?" demişlerdir ki bu görüşe de hak vermemek mümkün değildir. Çünkü son âyet de başında bulunan istisna edâtiyle kendinden önceki âyetlere bağlıdır. Öyle ise onun da önceki âyetler gibi Mekke'de inmiş olması gerekir.
Âyette zâlimler şiddetle uyarılmaktadır. Bir hadîse göre zulüm, kıyamette zulümât (karanlıklar) haline gelir: "Zulümden sakınınız, çünkü zulüm, kıyamet günü karanlıklar haline döner"[6037].
Hz. Âişe (r.a.) babasının, dünyâdan ayrılırken şu iki satırlık vasiyyeti yazdığını rivayet etmiştir: "Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. Bu, Ebû Kuhâfe oğlu Ebubekir'in, dünyâdan ayrılırken yaptığı vasiyyetidir. Dünyâdan ayrılış sırasında kâfir İnanır, fâcir günâhına son verir, yalancı doğru söyler. İşte bu dehşetli anda Ebubekir'in vasiyyeti şudur: Ben sizin üzerinize Ömer ibn el-Hattâb'ı halîfe seçtim. Eğer adalet yaparsa, benim kendisinden umduğum da budur. Ve eğer zulmederse ben gizliyi bilmem. Zâlimler nasıl bir sonuca uğrayacaklarını bileceklerdir" [6038].
Şuarâ Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

[6033] Safahat, s. 368-369, tnkılâb ve Aka Kitâbevieri neşri, İstanbul, 1982
[6034] Taberî; İbn KeSîr, Tefsîr: 3/355
[6035] Müslim, FedâiluVSahâbe: 157
[6036] Buhârî, Bed'ul-halk: 6; Megâzî: 30, Edeb: 91: Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 153; İbn Han-bel, Musned; 4/286, 298, 299, 301, 302
[6037] Müslim, Birr: 56, 57; Dârimî, Siyer: 72; İbn Hanbel, Musned: 2/92,106, 136,137,156, 159.
[6038] İbn Kesîr, Tefsîr, 3/356

A- Tevhîd île ilgili Prensipler:
1- Kâinatın Rabbi olan Allah'tan başka tanrı yoktur (24, 28). Mülkün sahibi O'dur. Çeşit çeşit, renk renk güzel bitkiler, ağaçlar, Allah'ın birliğini ve âhiretin varlığını kanıtlar (7-8).
2- Allah dilerse şartları değiştirir, azîzi zelîl, zelîü azîz eder. Kralı tahtından indirir, ordularını bozar, ülkesini düşmanın eline verir. Nitekim azmış olan Fir'avn'ı ve ordularını bozmuş, ülkelerini İsrail oğullarının egemenliğine vermişti: "Böylece biz onları bahçelerden, çeşmelerden çıkardık. Hazînelerden ve güzel yerlerden (çıkardık). Böylece, bunları Isrâiloğullarına miras yaptık" (57-59).
3- İşitmeyen, bir yarar ve zarar veremeyen şeyler tanrı olamaz. Âlemlerin Rabbinden başka tapılacak varlık yoktur (72-73, 77).
4- Yaratıp, yaşama yolunu, doğru yolu gösteren, yediren içiren, hastaya şifâ veren, öldüren, yaşatan, ceza gününde günâhları bağışlayan Allah'tan başka tanrı yoktur. Bu işleri yapamayan âciz varlıklara tanrı diye tapmak aptallıktır.
Böyle söyleyen İbrâhîm Aleyhisselâm, daha sonra Cenabı Hak'tan, kendisine hüküm vermesini, kendisini sâlihler arasına katmasını, kendisinin sonra gelecek kuşaklar arasında doğrulukla anılmasını, kendisini cennete koymasını, sapık olan babasını da bağışlamasını, kıyamet gününde kendisini perişan etmemesini dilemiştir (83-87).
5- Allah'tan başkasına yalvaran, azaba uğrar (213).
6- İnanmayanların yaptıkları kötü işlerden uzak durmalı, her hali gören Allah'a İbâdet ve secde edip O'na dayanmalıdır (216-220).
B- Peygamberlik İle ilgili Prensipler;
7- Hz. Muhammed (selâm ona), kavminin inanmamasına son derece üzülmektedir (3). Onun üzülmesine gerek yoktur. Çünkü kendisinin görevi teb-lîğdir, insanları zorla imana sokmak değil.
8- Allah dilese, inanmayanların istedikleri mu'cizeleri yaratır ama bu, onların yararına olmaz. Zira mu'cizeyi gördükleri zaman inanmazlarsa derhal azaba uğrarlar. Çünkü Allah, mu'cizeleri korkutmak için yaratır. Önceki milletler, hep gördükleri mu'cizelerin akabinde helak olmuşlardır. Oysa Cenabı Hak bunların imanının korkuya değil, düşünceye dayanmasını dilemiştir.
9- İnsanlar, gelen her yeni uyarıya, her yeniliğe karşı koyma eğilimindedirler. Her yeni uyarıyı (düşünce ve mesajı) duyunca onunla alay etmişler, yalanlamışlardır: "Rahmân'dan onlara hiçbir yeni uyan gelmez ki, mutlaka ondan yüz çevirici olmasınlar" (5), "Kendilerine Rablerinden gelen her yeni uyarıyı mutlaka eğlenerek dinlerler. Kalbleri eğlencede(a\ay etmede)^//-** (Enbiyâ Sûresi: 2-3).
Ama bir süre sonra o yeni mesaj yerleşir, alay edenler silinip giderler. Bu yeni Kur'ân mesajını yalanlayanlar da öncekilerin sonucuna uğrayacaklardır: "Allah dilediğini mahveder, (batıl düşünceleri siler), dilediğini bırakır (gerçek düşünceyi sağlamlaştırır). Ana kitap, O'nun kalındadır" (Ra'd Süresi: 39), "Allah batılı mahveder, hakkı sözleriyle yerleştirir" (Şûra Sûresi: 24), "Biz hakkı bâtılın üstüne atarız da o, onun beynini parçalar, derhal (bâtılın) canı çıkar" (Enbiyâ Sûresi: 18).
10- Çok güçlü ve çok merhametli olan Allah, kullarına acıdığından dolayı peygamberler gönderip onları sapıklıktan doğru yola iletmek istemiştir (9, 68, 104, 122, 140, 175, 191).
11- Allah, peygamber olarak görevlendirdiği kullarıyle beraberdir. Dualarını işitir, yardımıyle onları destekler (16).
12- Fir'avn'ın evinde yetişmiş olan Mûsâ, Mısırlı ile kavga eden İsrail oğluna yardım edip Mısırlıyı öldürmüştür. Bu da peygamberlerin ma'sumluğunun, hiç günâh işlemeyecekleri anlamına gelmediğini gösterir. Zaten Hz. Musa'nın kendi ağzından, Mısırlılara karşı bîr günâh işlediği ifade edilmiştir: "Benim üzerimde, onlara karşı işlediğim bir günâh da var; onların beni öldürmelerinden korkuyorum" (14), "Ben onlardan bir kişi öldürmüştüm, beni öldüreceklerinden korkuyorum" (Kasas Sûresi: 33).
Ancak Hz. Mûsâ, bu cinayeti, peygamber olmazdan önce işlemiştir: "Onu yaptığım zaman sapıklardandım" (20). Hz. Mûsâ, bu sözü, kendisine vaktiyle işlediği cinayeti hatırlatan Fir'avn'a karşı kendisini savunmak için söylemiştir. Demek ki peygamberlerin ma'sumluğu, peygamberlikten sonra başlar. Ma'sumluk, korunmuş olmak, Allah tarafından korunmak demektir. Kanâatimize göre bu ma'sumluk, onların tebiîğ görevi ile ilgilidir. Onlara gelen vahyler, şeytân müdâhelesinden korunur ve onlar aldıkları vahyleri, aynen insanlara duyururlar. Allah onları korur, tebliğlerine engel olmak isteyenlere fırsat vermez.
13- Hz. Mûsâ, kendisinin bir zaman sapık olduğunu söylemektedir (20). Aynı şey, Hz. Peygamber'in, peygamberlikten önceki hayâtı hakkında da zikredilmiştir: "Rabbin seni sapık bulup doğru yola iletmedi mi?" (Duhâ Sûresi: 7). Demek ki peygamberler de, peygamber olmazdan önce öteki insanlar gibi toplumun geleneksel dinine tabi olmuşlar, bu yüzden o zamanki hayatları sapıklıkla nitelendirilmiştir: "Sen, kitap nedir, îmân nedir, bilmezdin" (Şûra Sûresi: 52).
14- Peygamberler, güvenilir İnsanlardır. Yalan söylemezler, kimseyi aldatmazlar. Hak'tan aldıkları vahyleri aynen duyururlar (107, 125, 143, 162, 178).
15- Da'vetleri karşılığında insanlardan bir ücret istemezler, bir çıkar beklemezler. Sırf Hak rızâsı için da'vet ederler (109, 127, 145, 164, 180).
16- Peygambere ilk uyanlar, ezilen zayıf tabakadır. Zenginler ona uymaz, tersine onun da'vetini engellemeğe

çalışırlar: "İşte böyle, senden önce de hangi ülkeye uyarıcı gönderdiysek, mutlaka onun varlıklıları: 'Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de izlerine uyarız' dediler" (Zuhruf Sûresi: 23).
İnkılapçı da'veti, zengin tabaka engellemeğe çalışır. Çunku onlar, zayıf insanları emirleri altında çaktırmakta, mevcut statüden yarar sağlamaktadırlar. Şimdi emrederken emir altına girmek istemezler. Peygambere tâbi olmakla çıkarlarının elden gideceğini düşünürler. Peygambere tâbi olan yoksul, zayıf kişilerle birlikte bulunmak istemezler. Bundan dolayı kendileri peygamberin yanına geldikleri zaman onların kovulmasını isterler (111-114). Nûh kavminin zenginleri böyle yaptığı gibi, Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavminin zenginleri de böyle yapmış, kendileri geldiğinde yoksulların kovulmasını istemişlerdir: Hûd Sûresinin 27-30 ncu âyetlerinde Nûh kavminin zenginlerinin, yoksul, /ayıt* insanları kuvumsediklen, Nuh'um onları yanından kovmasını istedikleri anlatılmaktadır:
"Kavminden ilen gelen inkarcı grup dedi ki; 'Biz, seni de bizim gibi insan görüyoruz ve sana, bizini basit goruşlu ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz; tersine sizi valana sanıyoruz'. Dedi ki: 'Ey kavmim, bakın ya ben Rab-bimden bir delîi Üzerinde isem ve (O), kendi katından bana bir rahmet vermiş de, o (rahmet) sizin gözlerinizden gizli bırakılmış ise? Şimdi siz onu istemezken, biz sizi »(Tanrı rahmeti)/!? zorla mı sokacağız? Ey kavmim, buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, benim ücretim Allah'a aittir. Ve ben, (sizin hor göidüğunü/) inananları kovucuk değilim. Çünkü onlar, Rab/erinin huzuruna gideceklerdir. Fakat ben sızı, cahillik eden bir kavim görüyorum. Ey kavmim, ben onları kovarsam, Allah'a karşı beni kim savunur? Düşünmüyor musunuz'?" (Nûh Sûresi: 27-30).
Hz. Peyğamber(s.a.v.')e de, zengin, kendini beğenmiş insanların sözüne uyarak yoksul, zayıf insanları yanından kovmaması emredilmiştir: "Rableri-nin huzuruna toplanacaklarına inanıp bu durumdan korkanları onunla uyar ki; kendilerinin, O'ndan başka ne dostları, ne de destekçileri yoktur. (Böyle uyar!) belki korunurlar. Sabah akşam Rablerinin rızâsını isteyerek O'nayalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki onları kovup da zâlimlerden olasın!" (En'âm Sûresi: 51-52).
17- Yüce Allah, sonunda peygamberleri ve küçümsenen.horlanan müminleri galip getirir, böbürlenenleri helak eder (116-120).
18- Her peygamberin kavmi gibi, 'Âd kavmi de, kardeşleri Hüd'u engellemeğe çalışmışlar, okuduğu âyetlere "eskilerin masalları" demişler, âh i ret i yalanlamışlar ve sonunda helak olup gitmişlerdir.
19- Semûd kavmi de peygamber Salih'in öğütlerini dinlememişler, mallarına, mülklerine güvenmişler, mu'cize deveyi kesmişler, bardağı taşıran son damla olan bu davranişlarıyle helak olup gitmişlerdir.
20- Allah'ın bir peygamberi veya velî&iyle mücâdeleye kalkmak, ebedî hüsrana götürür.
21- Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın emriyle, Güvenilir Rûh tarafından Arap diliyle Hz. Muhammed'e vahyeditmiştir. O, cin-şeytân indirmesi değildir. Şeytânlar böyle bir şey yapamazlar. Çünkü yüce melekler topluluğundan uzaklaştırılmış olan şeytânlar o yüce âlemden söz çalamazlar (192-195, 210-212).
22- Şeytânlar ancak yalancı kâhinlere ve şâirlere telkinler yaparlar. Şeytan telkinlerine kulak veren kâhinlerin çoğu yalancıdır.
23- Kur'ân'ın içeriği, önceki İlâhî Kıiaplaıda da vardır. Bundan dolayı İsrail oğullan âlimleri, Kur'ân'da anlatılan kıssa ve prensiplerin, kendi Kitaplarına uygun düştüğünü bilirler. Bu da Kıır'ân'ın vahy olduğunu kanıtlar. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.), okuma bilmediği gibi yabancı dil de bilmezdi. O Kitapların muhtevasını tahsil etmemişti. İbranî diliyle Hz. Musa'ya verilmiş olan o Kitabın içeriği, fasîh bir Arapça ve muciz bir üslûb ile Hz. Muhammed (s.a.v.)e vahyedilmiştir (196-197).
24- Gelenekleriyle ve kıskançlıklarıyle şartlanmış olanlar, Kur'ân'a inanma eğilimi duymazlar, tersine onu inkâr ederler. Onlara hu düşünce hoş gelir. Ama ansızın gelecek azabı görünce pişman olurlar. Fakat bu pişmanlık kendilerine bir yarar sağlamaz (199-207).
25- Şâirler olayları abartırlar, yapmayacakları şeyleri söylerler, her vadide dolaşırlar. Bunlar şirk ehli şâirlerdir.
26- Ama Şâirlerin hepsi böyle değildir. İnanıp güzel işler yapan, Allah'ı anan, haksız saldırılara cevap verenler iyi karakterli insanlardır. Şiir kötü değildir. Sağlam karakterli şâirlerden dökülen şiirlerde hikmet vardır. Kur'ân, imanlı, doğru sözlü şâirleri över (224-227).
27- Allah, elçi gönderip uyarmadan bir kenti helâk etmez. Çünkü uyarmadan helak etmek zulümdür. Allah, hâşâ zâlim değildir (208-209).
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
28- Âhirette mal ve evlâd fayda vermez. Sadece temiz yürekli insanlar mutluluğa ererler (89).
29- Şirk suçunu işlemiş olanlar, âhirette cehennemi karşılarında görünce boş şeylere tapmış olduklarını, Allah'ın ortağı bulunmadığını anlarlar. Doğru inanmak için bir daha dünyâya döndürülmeyi temenni ederler ama bu mümkün değildir (90-102).
D- Genel Prensipler:
30- Bir milleti köle yaptıktan sonra içlerinden sadece birine veya birkaç kişiye iyilik etmek, fazla bir değer taşımaz.
31- Allah isterse zorbaları, kendi yetiştirdikleri insanlar vasıtasiyle devirir. Nasıl ki Mûsâ, evinde yetiştiği Fir'avn'ı devirmişti. Çavuşesku'nun, kendi zamanında yetişenler tarafından nasıl devrilip kurşuna dizildiğini gördük.

32- Halk üzerine hakimiyyet kuran nice zorba, halkın körü körüne itaat za'fından yararlanarak kendilerini tanrı yerine koymuşlar, hattâ kendilerinin tanrı olduğuna inanmışlar, kendilerini tanrı tanımayanları hapsetmişler, baskı ve işkence ile ezmişlerdir (29).
Bu, yalnız Fir'avn zamanına mahsus değildir. Bugün dahi kendisini tanrılaştıran çok yönetici, lider ve şeyh vardır. Bunlar kendilerine tanrı adı vermezler ama, tâbi'îleri tarafından tanrı muamelesi görür ve bunu benimserler, devamını isterler. Öyle kimseler vardır ki sözleri, Tanrı sözünden üstün tutulur. Tann'nın Kitabı bırakılır da onun yazdıkları, tekrar tekrar okunur ve bu işin Tanrı için yapıldığı söylenir. Allah için şeyhin kitabını ellerinden ve dillerinden düşürmeyenler, Allah'ın Kitabını ellerine alıp da yarım saat olsun, anlamını düşünerek okumazlar. Ne büyük gaflettir bu!...
33- Büyü vardır ama çoğu, goz boyamadır: "Büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopaları kendisine, gerçekten koşuyor gibi görünüyor" (Tâhâ Sûresi: 66) âyetinden, büyücülerin iplerinin ve sopalarının gerçekte yürümediği, fakat yürür gösterildiği anlaşılır. Yani bu büyü, bir göz aldatmacasıdır. Büyünün çeşitleri hakkında Bakara Sûresi 102 nci âyetin tefsirine bakınız (1/207-209).
34- İnsaflı insan, gerçeği görünce kabul eder, inatlaşmaz. Nitekim Mû-sâ'nın mu'cizesini gören büyücüler, onun peygamber olduğunu anlamış ve Fir'avn'ın ağır işkence ve ölüm tehdidlerine rağmen Musa'nın peygamberliğine inanmışlardır (46-49).
35- Gerçek îmân sahibi, âhiret sevap ve nimetini, dünyânın rahat ve izzetine tercih eder. Gerektiğinde îmânı uğrunda canını feda etmekten çekinmez. Çünkü dünyâ nimetinin geçici, âhiret ödülünün ebedî olduğunu bilir. Elbette ebedî nimet, geçici rahata tercîh edilir (49-51).
36- Düşmanı küçümsemek doğru değildir. Fir'avn, küçümsediği İsrailoğul-larına, Allah'ın takdiriyle yenik düşmüştür (54-66).
37- Savaşta üstünlük, kuru kalabalık ile değil, yürekten birbirine bağlı, inançlı, yetişmiş bir ordu ile kazanılır. Nice a/ topluluk, inançsız ve bilinçsiz kuru kalabalıkları dağıtmıştır: "Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir" (Bakara Sûresi: 249).
Cenabı Hak, yirmi kişilik bir mü'minler topluluğunun, kendilerinin on katı kâfir bir kuvveti yeneceğini bildirirken sebebini de kâfirlerin, anlamaz, bilinçsiz bir topluluk olduklarına bağlamaktadır. Demek ki savaşta galibiy-yetin sırrı önce îmân, bilinç, dayanışma ve savaş tekniğini bilmektir.
38- Dîn, geleneğe değil, vahye dayanmalıdır. Ataların gelenekleri aklen vahye aykırı ise ona uymak vebaldir. Atadan kalma, şirke bulanmış din yolu bâtıldır. Derhal onları bırakıp tevhîd dinine dönmek gerekir: "Hayır ama babalarımızın böyle yaptıklarını gördük, (onun için biz de böyle yapıyoruz), dediler. 'Şimdi gördünüz mü, neye tapıyorsunuz?' dedi. 'Siz, ve eski atalarınız?' " (74-75).
39- En güzel duâ, 83-87 nci âyetlerde anılan Hz. İbrahim'in duâsıdır. Allah'tan hüküm (hükümdarlık, hikmet), hayr ile yâd edilme, cennet ve saadet istenmelidir.
40- Hz. îbrâhîm, sapık babasının da bağışlanmasını dilemiştir. Çünkü o, babasına, kendisi için duâ edip mağfiret dileyeceğini söylemişti: "Selâm sana, dedi, senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana çok lutufkârdır" (Meryem Sûresi: 47). İşte verdiği bu sözü tutmak için babasının bağışlanmasını dilemiştir. Ayrıca babasına duyduğu sevgi ve saygı da onu, babası için mağfiret dilemeğe sevk etmiştir. Herhalde İbrâhîm'in babasının, şirki dışında, iyi meziyetleri de vardı ki İbrâhîm ona böyle duâ etmiştir.
Maamâfîh bu, ona mahsustur. Ondan başka birinin, cehennemlik olduğu belli olan kimseler için mağfiret dilemelerine müsâade edilmemiştir: "Akraba bile olsalar, cehennemin halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir. İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bîr sözden ötürü idi../' (Tevbe Sûresi: 1113-114), "İbrahim'de ve onunla beraber bulunanlarda sizin için (uyulacak) bir örnek vardır (onların davranışları size örnektir).... Yalnız İbrahim'in, babasına 'Senin için mağfiret dileyeceğim, fakat A ilah 'tan gelecek hiçbir şeyi senden savmağa gücüm yetmez! * sözü size örnek değildir" (Mümtehine Sûresi: 4).
Herhalde îbrâhîm Aleyhisselâm, babasına mağfiret dilerken, onun bir gün inanacağını umuyordu. Yoksa cehennemlik olduğu kesinleşen kimse için böyle duâ etmezdi. Çünkü bu duanın hiçbir yararı olmayacağını bilirdi. Ancak bir insanın kesinlikle cehennem halkı olduğu, yalnız vahy ile veya keşfen bilinir. Öyle anlaşılıyor ki Hz. İbrahim'e, babasının akıbeti hakkında bir vahy veya keşif hasıl olmamıştır. Bundan dolayı da babasının sonucunun güzellikle kapanmasını Allah'tan dilemiştir. Hâtime'yi yani son demi, kişinin hangi hal ile Allah'a gideceğini Allah'tan başka kimse bilmez. Cenabı Hak Elçisine, müşriklere şöyle demesini buyurmuştur: "Rabbiniz, sizi daha iyi öüir. Dilerse size acır, dilerse size azâbeder..." (İsrâ Sûresi: 55). Müşriklere hitabeden âyette Allah'ın azabından önce rahmetinin anılması, rahmetinin azabından önce ve çok olduğunu belirtir. Allah'ın üzerine hiçbir şey vâcib değildir. Allah, şirki affetmeyeceğini söylemiştir ama dilerse müşriki dahi son anda imâna sevk edip rahmetine sokar. Hâtime'yi kendisinden başka kimse bilmez.
41- Cinsel İlişkinin asıl amacı çocuktur. Bundan dolayı kadınla erkeğin, nikâh ile birleşmeleri istenmiştir. Erkeğin erkek ile cinsel ilişkide bulunması, yaratılış amacına aykırıdır, sapıklıktır. Bu eylemi yapan Lût kavmi cezalandırıldığı gibi her kavim de mazideki örnekleri gibi cezalandırılır. Bugün bu fahişe eylem, Aids mikrobu ile cezalandırılmaktadır. Dünyâda alabildiğine cinsel serbestlik içine giren din tanımaz insanlar, milyonlarca insanın bu onulmaz hastalığa yakalandığını görünce tekrar dînlerin emrettiği biçimde evlenmeğe rağbet etmeğe

başlamışlardır.
42- Doğru Ölçüp tartmak, ticarete hile karıştırmamak, halkın malını hile ile çalmamak, toplum düzenini bozmamak, Allah'tan korkmak gerekir (181-184). Peygamberler insanlara doğruluğu, güvenilirliği öğütlemişlerdir. Doğruluk, İlâhî dinerin temel prensiplerindendir.
43- Önce yakın akraba ve çevreyi uyarmak gerekir (214).
44- İnananlara karşı alçak gönüllü olmalıdır (215).
45- Şeyh Tantâvi, kötü ruhların, kötü huylardan arınmış sâlih insanları etkilemeyeceğini anlatmak üzre "Kitâbu'l-ervâh: Ruhlar Kitâbı"nın 109, 121 ve 124. sayfalarından alıntılar yapmaktadır. Bu Kitapta anlatıldığına göre:
Spiritüalist bilginler, ruhlara sormuşlar:
— Neden bazı sâlih medyumlar, iyi ruhlarla konuşamıyorlar? Şu cevâbı almışlar:
Bu, onların işlediği bir suçun cezası olabilir. Belki de görünen faziletlerinin altında böbürlenme, kendini beğenmişlik gibi kötü sıfatlar gizlidir. Yeryüzünde tam kâmil yoktur. Kemâl içte olur. İnsan, ancak iyi ruhlara yaklaşarak kötü ruhların etkilerinden kurtulabilir.
'— Kötü ruhları kovmanın bir yolu var mıdır?
— Evet, kötü ruhları kovmanın en güzel yöntemi, kötülükten kaçınmak, iyi işler yapmak, hatâları, kusurları düzeltmeğe, eksiklikleri tamamlamağa çalışmak suretiyle iyi ruhlara yaklaşmaktır. Böylece kötü ruhlar sizden kaçar.
— Ama çok iyi kimse var ki iyi haliyle beraber yine kötü ruhlar onları rahatsız eder.
— Onlar gerçekten iyi iseler bu, onlar için bir deneyim ve iyiliğe teşvik olur. Fakat görünür fazilete aldanmayın. Fazilet başka şey, faziletten söz etmek başka şeydir.
— Hangi medyum, kâmil olduğunu iddia edebilir?
— Kâmil mi? Ne yazık ki sizin dünyanızda tam kemâl yoktur. Olsaydı, orada tutuklu kalmazdınız. Kâmil medyum çok azdır. Eksik ruhlar, kâmil medyumu aldatmak için ona yaklaşmağa cesaret edemezler. Sâlih ruhların ülfet ettiği sâlih insan, kötü ruhların aldatmasına pek az düşer.
— Yüce ruhların öğretileriyle sapıklıktan kurtulmamızın temel şartı nedir?
— İyilik yapmak, kibri gönülden söküp atmak, bencillikten uzaklaşmak. Bir soru üzerine ruhtan şu cevap geliyor:
— Nûr arayan herkes aydınlanır. Ayınlanmak isteyen, karanlıktan kaçsın. Çünkü karanlık, kalbin necasetidir. Yüce ruhlar, kibrin, tamahın, sevgi yetersizliğinin kirlettiği kalb ile ülfet etmezler. Aydınlanmak isteyen, alçak gönüllü olmalıdır. Alçakgönüllülükle yüce ruhları kendine çekebilir.
— Rûh, bilgi sahibi de olsa, kendi düşünce ve vehimlerinin etkisinde bulunabilir. Bu dünyâda son derece kibirli, kıskanç, mutaassıb insanlar vardır. Dünyâ hayatında bu eksikliklerden ayrılmayan o kimseler, bedenden ayrıldıktan sonra da o sıfatlar tarafından kuşatılmış olurlar. Tıpkı havanın cismi sarması gibi o kötü sıfatlar da ölümden sonra ruhu sararlar. İnsan için bu kötü sıfatlar, kötü ruhların etkisinden daha zararlıdır.
Şeyh Tantâvî, bu alıntılardan sonra şöyle diyor:
"Ey akıllı kişi, o Kitabı oku da, benim buraya naklettiğim ve edemediğim sözlerin, âyetin tefsîrine nasıl uygun düştüğünü gör. Bu bilgilerin ışığı altında "Onlar yüce topluluğun sözlerim duymaktan uzaklaştırılmışlardır" âyetinin mânâsı ne güzel ortaya çıkıyor! Evet onlar, yüce ruhların sözlerini duyamazlar. Çünkü onun nefisleri, kötü sıfatlardan temizlenmemiştir. "Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarma!" Çünkü tevhîd yalnız Allah'a kulluk ve güzel eylemlerle O'na yaklaşmağa çalışmak, insan ruhunu meleklere yaklaştırır. Ama Allah'a ortak koşarsan, aşağıya düşersin. "Azâbedilenlerden olursun!"
İnsanları uyarıp doğruya yöneltmek, şeytanların tabiatına aykırıdır. Şeytanlar, insanları hep iyiliğe sevk eder türden olduğuna göre bunlar şeytan sözü olamaz. Çünkü şeytân, tabiatına aykırı sözler söyleyemez. Şeytanların telkini altında olanlar, kendileri gibi yalancı tabiatlı kâhinler ve benzerleridir. Onlar habis ruhlara güvenir, onlardan aldıkları zanları, düşünce ve hayalleri abartarak çevrelerine yayarlar.
Kâhinler ve şimdi Avrupa'da ve dünyânın birçok yerinde ruh çağıran bazı kişiler, eksik ruhlardan duydukları sözleri doğru sanırlar. Oysa olgunlaşmamış ruhların bilgileri, sezgi ve tahmine dayanır. Bu sözlerin bir kısmı doğru olsa da çoğu yalandır. İşte kâhinler ve riyazetle meşgul olanlar, (şimdi ruh çağıranların da büyük bir kısmı), kendi huy ve karakterlerindeki eksik ruhlarla ilişki kurarlar. Onlardan aldıkları sözlere, kendi tahminlerini ve zanları-nı da katarak yayarlar.
Hasılı gerek berzah âleminde, gerekse bedensel dünyâda eksik ruhlar, bir parça ğayb bilgisine sahibolabilirler ama elde ettikleri bilgi tam doğru değil, kendi düşünce ve tahminleriyle karışık olur. Fakat olgunlaşmış yüce ruhlar öyle değildir. Gerek beden içinde olsun, gerek bedenden ayrılmış bulunsun yüce ruh, insanlara yararlı ve doğru olandan başka bir bilgiye ve söze değer vermez. O ruha yalan bilgi gelmez. Çünkü yüce Allah, onunla beraber ve onun destekçisidir" (el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân, 13/109-112).

ŞU'ARÂ SÛRESİ KIRAET FARKLARİ

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Tâ'nın imâlesiyle	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î

	Tâ'nın fethiyle	Ötekiler
	Sîn'in nûnunu izhâr ile	Hamza
	Nûn'un mîme idğâmiyle	Ötekiler
	tenvinli, nefs mansûb	Çoğunluk.
	İzafetle, nefs mecrûr	Katâde ve Zeyd ibn 'Alî[6039].
4	ikisinde de nûn ile	Çoğunluk
	ikisinde de yâ ile	Bir rivayette Ebû 'Amr
	Mazî, çoğul mütekelim kipiyle	Bazı mush
11	Ğâib yâ'sıyle:	Çoğunluk.
	Hitâb tâsıyle:	Abdullah ibn Müslim ibn Yesâr ve 'Ubeyd ibn'Umeyr, Şakîk ve Hammâd îbn Seleme ve Ebû Kılâbe
12	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', İbn Ke§îr, Ebû (Amr
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
	Yâ ile:	Ya'kub.
	Ya'sız	Ötekiler.
13	Kafların nasbıyle:	Ya'kub, îsâ ibn Ömer ve Ebû Hayveh
	Kafların ref'iyle:	Ötekiler.
14	Yâ ile	Ya'kub
	Yâ'sız	Ötekiler[6040]
19	Fâ'nın fethiyle	Çoğunluk
	Fâ'nın kesriyle	Şa'bî[6041]
	Edilgen	Çoğunluk
	Etken	Mücâhid ve Humeyd[6042]
28	İkisi de tekil	Çoğunluk
	İkisi de çoğul	îbn Mes'ûd, ashabı ve A'meş[6043].
29	Zâli izhâr ile:	îbn Ke§îr, Hafs, Ruveys (çokluk rivayete göre)
	Zâl'ın tâ'ya idğâmiyle:	Ötekiler ve başka rivayete göre Ruveys
36	Hemze ile ve hâ'nın dammesini vâv gibi uzatma:	îbn KeSîr, Hişâm.
	Hemze ve hafif damme ile:	Ebû 'Amr.
	Hemze ve hâ'nın uzatmasız kesri ile:	îbn Zekvân.
	Hemzesiz, hâ'nın hafif kesriyle:	Kalün.
	Hemzesiz, hâ'nın kesresini yâ'ya vardırma:	Verş, Kisâ'î.
	Hâ'nın sıkûnuyla, hemzesiz	Âsim ve Hamza[6044]
37	Mübalağa kipi	Çoğunluk
	İsmi fail vezni	A'me§ ve bir rivayette Âsim [6045].
41	İkinci hemzenin hemze ile yâ arasına teshili	Nâfi', İbn KeSîr, Ruveys
	İki hemze arasını bir elif ile ayırma	Ebü 'Amr, Ebû Ca'fer, Kalûn ve bir rivayette Hişâm
	İki hemzenin telaffuzu ile	Kûfeliler, İbn Âmir, Ravh[6046].
42	Bulunduğu her yerde 'ayn'ın kesriyle	Kisâ'î.
	'Ayn'm fethiyle	Ötekiler[6047]
	(izen)siz	İbnMes'ûd[6048].
45	Bulunduğu her yerde sakin lâm	Hafs

[6039] el-Bahr: 7/5
[6040] Kurtubî: 13/92; el-Bahr:7/7;en-Neşr: 2/336
[6041] Kurtubî: 13/94; el-Bahr: 7/8. Kurtubî, fâ'nın fethinin daha güzel olduğunu söylüyor
[6042] Mesâhif: 68; el-Bahr: 7/13.
[6043] el-Bahr: 7/13.
[6044] Hepsi de yâ'sız ve vâv'sız sakin hâ üzerinde vakfetmişlerdir (Tebsırah: 512; en-Neşn 1/311-312).
[6045] el-Bahr: 7/15
[6046] en-Neşr: 1/370-371
[6047] en-Neşr: 2/269
[6048] Mesâhif: 68

	ile	
	Meftûh lâm, şeddeli kaf ile	Ötekiler
	Vasi halinde tâ'nın şeddesiyle	Bezzî[6049]
49	Olumlu kip	Hafs, Ruveys, Isbâhânî'nin Verşten rivayeti
	Soru ve ikinci hemzenin tahkiki ile	Hamza, Kisâ*î, Halef, Ebûbekr, Ravh
	İstifham ve ikinci hem-ze'nin yâ ile hemze arasına teshili	Ötekiler[6050]
51	Hemzenin fethiyle	Çoğunluk
	Hemzenin kesriyle	Ebân ibn Tağleb ve Ebû Mu'âz[6051].
	Vasi halinde	
52	Meksûr nûn ve vasi hemzesiyle (başlama meksûr hemze ile)	Nâfi\ İbn Kesîr
	Meftûh kat(hemzesiyle	Ötekiler
	İzafet yâ'sımn fethiyle	Nâfi
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
56	Hâ'dan sonra elif ile	Kûfeliler, îbn Zekvân
	Hâ'dan sonra elifsiz	Ötekiler
	Hâ'dan sonra elifli, fakat dâl ile	İbn Mes'ûd, Ebû Abbâs ve Mehde-vî'nin Ebû 'Am-mâr'dan nakli[6052].
7,134	Ayn'ın kesriyle	İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î, îbn Zek-vân, Ebûbekr
	'Ayn'ın dammıyle	Ötekiler[6053]
60	Birincisinde meftûh hemze, ikincisinde hafif meksûr şîn	Çoğunluk
	Birincisi vasi hemzesiy-le ittibâ'dan, ikincisinde meftûh şîn, şeddeli meksûr râ ile	Hasan, Amr ibn Meymûn [6054].
	Vasi halinde yalnız râ-nın imâlesiyle	
	Vakf halinde hem hemzenin, hem de râ'nın imâlesiyle	Hamza, Halef
	Yalnız hemzenin imâlesiyle	Kisâ'î, Verş[6055]
	îdrâk kökünden	Çoğunluk.
61	Dâl'ın şeddesiyle iddirâk (iftiâl babı	'Ubeyd ibn Umeyr, A'rec ve Zührî[6056].
72	Yâ'nın fethiyle	Çoğunluk
77	Yâ'nın dammıyle ismâ' kökünden	Katâde'den rivayettir[6057]
	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi(, Ebû 'Amr
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
78	Sonda yâ ile	Ya'kub
	Yâ'nın hazfiyle	Ötekiler
79	Sonda yâ ile	Ya'kub
	Sonda yâ'sız	Ötekiler
80	Sonda yâ ile	Ya'kub
	Sonda yâ'sız	Ötekiler
81	sonda yâ ile	Ya'kub
	sonda yâ'sız	Ötekiler İbn Mes'ûd ve Talha[6058]
82	Tekil	Çoğunluk

[6049] en-Neşr: 2/271
[6050] en-Neşr: 1/368-369
[6051] el-Bahr: 7/16
[6052] Kurtubî: 13/101; el-Bahr: 7/18; Mesâhif: 68
[6053] en-Neşr: 2/226
[6054] Kurtubî: 13/106.
[6055] en-Neşr: 2/66
[6056] Kurtubî: 13/106. Tkberî'ye göre çoğunluğun kırâeti doğrudur: (19/79).
[6057] Kurtubî: 13/109; el-Bahr: 7/23; Mesâhif: 151
[6058] Mesâhif: 68

	Çoğul	Übey, Hasan ve İbnEbîîshâk[6059].
86	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi\ Ebû 'Amr
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
91	Vâv ile:	Çoğunluk.
	Bâile:	A'meş [6060]
108,110,126,131, 144,150,179	Vasi ve vakf halinde sonda izafet yâ*sıyle:	Ya'kub.
	İki halde de yâ'sız :	Çoğunluk [6061].
109,127,145,164, 180	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', Ebû 'Amr,İbn *Âmir, Hafs.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
111	Vasi hemzesiyle, ittibâ kökünden mâzî:	Çoğunluk.
	Kat' hemzesiyle, tâbi'in çoğulu:	İbn Mes'ûd, tbn' Abbâs, Dahhâk ve Ya'kub el-Hadramî[6062]
113	Hitâb tâ*sıyle:	Çoğunluk.
	Ğâib yâ'sıyle:	İbn Ebî Ableh, Muhammed ibn Semeyfa'[6063]
117	Sonda yâ ile:	Ya'kub.
	Sonda yâ'sız:	Ötekiler.
118	İzafet yâ'sının fethiyle:	Hafs , Verş.
	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
128	Râ'nın kesriyle:	Çoğunluk.
	Râ'nın fethiyle:	îbrâhîm ibn Ebî Ableh
129	Tâ'nın fethi, lâm'ın dammıyle etken:	Çoğunluk.
	Ta'nın dammı, lâm'ın fethiyle, edilgen:	Katâde.
	Tahlîd kökünden edilgen:	Übeyy, Katâde ve Alkame.
132	Bâ'nın imâlesiyle:	Kisâ'î.
	İmâlesiz, fetihle:	ötekiler.
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi', îbn Kesîr, Ebû 'Amr
135	İzafet yâ'sının ükûnuyla:	Ötekiler.
	îdğâm ile:	Übey.
176	Meftûh lâm ile, elifsiz, hemzesiz	Nâfi', İbn Kesîr
	(Vasi halinde te'nis tasının fethiyle)	îbn 'Âmir. Mus-haflarda böyledir
	Vasi elifi, lam'ın sükûnu, sonra meftûh hemze ve te'nîs tâ'sı ile	Ötekiler [6064].
182	Kafin kesriyle	Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs
	Kafin dammıyle	Ötekiler
184	Cîm'in ve lâm'ın kesriyle	Çoğunluk
	Cîm'in ve lâm'ın dammıyle	Bir rivayette Hasan[6065].
	Cîm'in damını, bâ'nın sükûnuyla	Sülemî[6066]
187	Sîn'in fethiyle	Hafs
	Sîn'in sükûnuyla	Ötekiler

[6059] Kurtubî: 13/111; el-Bahr: 7/25
[6060] Ebû Hayyân: "Mushaf vâv ile yazılmış olmasaydı, bu kırâet daha güzel idi" demiştir (el-Bahr: 7/27).
[6061] en-Neşr: 2/336
[6062] Kurtubî: 13/119; en-Neşr: 2/335; Mesâhif: 68, 203.
[6063] Kurtubî: 13/121; el-Bahr: 7/31
[6064] Ebû Ubeyd şöyle demiş: "Bir tefsirde nin, bir kentin, nin de bütün ülkenin adı olduğunu gördük. Mekke ve Bekke gibi. imam Mushaf olan Osman Mushafında bu kelimenin, Hicr ve Kaf Sûrelerinde Şu'arâ' ve Sâd sûrelerinde şeklinde yazıldığını gördüm. Bundan sonra vilâyetlerin mushafları tek imlâda birleşmiştir". Müberrid, Ibn Kuteybe, Zeccâc, Ebû *Alî el-Fârisî, Nehhâs ve sonra da Zemahşerî, birinci kırâeti eleştirmiş, bunun kari'lerini vehm ile suçlayarak demişlerdir ki: Onları bu okumaya yönelten şey; bu iki yerde bu kelimenin, hemzenin harekesini kendinden önceki lam'a nakledip hemzeyi (yazıdan değil), lafızdan düşürenin okumasına göre yazılmış olmasıdır. Bunu görenler lâm'ın, kelimenin kendi yapısından olduğunu sanarak yâ'yı fetha ile okumuşlardır" (el-Bahr: 7/37).
[6065] Câmi'u'l-beyân: 19/108; Kurtubî: 13/136
[6066] el-Bahr: 7/38

188	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr
	îzâfet yâ'sının sükûnuyla	ötekiler
193	Tenzîl kökünden mâzî, er-Rûh mansûb	Ya'kub, İbn 'Âmir, Kisâ'î, Halef, Ebûbekr
	Nüzul kökünden mâzî, Rûh merfû'	ötekiler
197	Te'nîs için tâ ile, âyet merfû	İbn 'Âmir
	Müzekker kipi ile; âyet mansûb	Ötekiler
	Yâ ile	Çoğunluk
	Tâ ile	Âsim el-Cahderî[6067].
198	Birincisi şeddeli iki yâ ile	Hasan
	Tek sakin yâ ile	Çoğunluk[6068]
202	Fiil tâ ile, ism ğayn'ın fethiyle	Hasan[6069]
	Fiil yâ ile, müzekker, ism, ğayn'ın sükûnuyla	Çoğunluk [6070]
	Yahut	Übey[6071].
207	Temtî' kökünden edilgen	Çoğunluk
	Meta', ya da imtâ' kökünden edilgen	Bir kırâettir [6072].
210	Yâ nûn ile	Çoğunluk.
	Vâv nûn ile	Hasan, A'meş ve İbn Semeyfâ' [6073].
217	Fâ ile	Übey, Nâfi', tbn 'Âmir, Medine ve Şam mushafları böyledir
	Vâv ile	Ötekiler ve mushafları
219	nin masdarı	Çoğunluk
	Taklîb kökünden, ye atıf ve yâ ile	Cenah ibn Hubeyş [6074]
221	Nuzûl kökünden muen-nes muzârî	İbn Kesir, Ebû 'Amr
	Tenezzül kökünden, tâsı atılmış muzâri'	Ötekiler[6075]
	Ref ile	Çoğunluk
	İştigâl uzre mansûb	îsâ[6076]
	Tâ'nın sükûnu, bâ'nın fethiyle	Übey, Nâfi*. Şeybe, Hasan, Sülemî
	Şeddeli tâ'nın fethi, bâ'nın kesri, fiiin de cezmiyle	Ötekiler[6077].
	Parantez içindeki cümlenin ilâvesiyle	İbn Mes'ûd [6078].
	Fâ ve tâ Ue infilât kökünden	Übey, İbn Abbâs, Mu'âz, Cahderî ve îbn Erkam'ın Hasan'dan rivayeti[6079]
	Kaf ve bâ jıe jnkjiâb kökünden	Çoğunluk[6080].

[6067] Kıırtubî: 13/139
[6068] Tek sakin yâ ile
[6069] Kıyamet onlara ansızın gelir, demektir
[6070] el-Bahr: 7/42.
[6071] Mesâhif: 152
[6072] el-Bahr: 7/44
[6073] Ebû Hatim bu kırâeti reddederek: "Bu onun kendi yanılgısıdır, ya da hatâ ile ona nisbet edilmiştir" demiştir. Nehhâs: "Bu, bütün gramercilere göre yanlıştır". Mehdevî: "Bu Arap-çada caiz değildir", Ferrâ: "Şeyh yanılmış, şeytân kelimesinin, gibi olduğunu sanmıştır" demişlerdir. (el-Bahr: 7/46;Ma'âni'l-Kur'ân: 2/285). Bu ağır eleştiriler, imamların, bu tür kırâetlerin Hz. Peyğamber'den değil; kari'lerin içtihadından kaynaklandığı görüşünde olduklarını kanıtlar. Aksi takdirde Peyğamber'in herhangi bir kırâ-etini "hatâ" diye nitelendirmek veya onu eleştirmek, bir müslümanın haddi değildir
[6074] Mesâhıf 152, el-Bahr 7/47 Ebû Hayyân, Tefsirinde bu fi'lı tâ ile muennes kipinde yazmış ise de muhakkak ki bu bir matbaa hatasıdır, fı'lın, faili Allah Zü'1-Celâl olduğuna göre muzekker olması gerekir
[6075] Mesâhıf: 69, 152; en-Neşr: 2/218
[6076] Mesâhıf- 152; el-Bahr 7/48
[6077] Kurtubî: 13/152
[6078] Mesâhif: 69. Bir rivayete göre de İbn Mes'ûd " okumuştur
[6079] Anlamı: Zulmedenler, Allah'ın azabından kaçıp kurtulacaklarını umarlar. Fakat pek yakında bileceklerdir ki Allah'ın azabından kurtuluş yoktur
[6080] el-Bahr: 7/49.

Tefsir: 1277
Tefsîr: 1279
Tefsir: 1280
Tefsîr: 1282
Tefsîr: 1282
Tefsir: 1283
Tefsîr: 1283
Tefsir: 1285
Tefsir: 1285
Tefsir: 1286
Tefsîr: 1287
Tefsir: 1287
NEML SURESİ KIRAET FARKLARI 1292

27/48 NEML SURESİ

18 nci âyetinde Hz. Süleyman'ın ordusuna yol veren "nemi: karınca"dan söz edildiği için bu adı almış olan sûrede inkarcıların bazı tutumları, âhiret ve cezayı inkâr etmeleri kınanır ve ibret için bazı Peygamber kıssaları anlatılır. Hz. Süleyman'ın hükümdarlığı ve Sebâ Melikesi Belkis ile olan öyküsü, sûrede büyük bir yer tutar/Allah'ın birliği, büyüklüğü, rahmetinin genişliği hakkında kanıtlar getirilir.
Mekke devrinin ortalarında ve Şu'arâ Sûresinden sonra inmiş olan sûrede Peyğamber(s.a.v.)in bir davet safhası da anlatılmaktadır. 93 âyettir. Resmî sıralamada 27 nci, iniş sırasına göre 48 nci sûredir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Tâ sîn. Şunlar Kur'ân'ın ve apaçık bir Kitabın âyetleridir. 2- İnananlara yol gösterici ve müjdedir. 3- Onlar ki namazı kılarlar, zekâtı verirler ve âhirete de kesin olarak inanırlar. 4- Âhirete inanmayanların işlerini kendilerine süslemi-şizdir, onlar körü körüne bocalarlar. 5- Onlar öyle kimselerdir ki en kötü azâb kendilerinindir ve onlar âhirette de en çok ziyana uğrayanlardır. 6- (Ey Muhammed) sana bu Kur'ân, hüküm ve hikmet sahibi, bilen (Allah) katından verilmektedir.

Tefsir:

1-3: Bağımsız harflerle başlayan sûrede bu harflerin ardından inen vahyin, Kur'ân'ın ve apaçık Kitabın âyetleri olup bu Kitabın, inananlar için yol gösterici ve müjdeci olduğu vurgulanıyor. Kur'ân, okunan şey, Kitâb da bu okunanların yazılmış halidir.
Gerçi müfessirler hertı Kur'ân'ın, hem de Kitâb'ın, Hz. Muhammed'e inen Kitâb'ın ismi olduğunu söylüyorlar ama bizim kanâatimize göre Kur'ân ile Hz. Muhammed'e gelen vahiyler: "Apaçık Kitâb" ile de Kur'ân'dan önce inmiş olan "Kutsal Kitâb" kasdedilmiştir. Nitekim Ra'd Sûresinin ilk âyetinde Mücâhid bu noktaya dikkati çekmişti. Ra'd Sûresinde önce Kutsal Kitaba sonra Hz. Muhammed'e gelen âyetlere işaret edilmiş iken, burada önce Hz. Muhammed'e indirilene, sonra Kutsal Kitaba işaret edilmekte: "Bunlar Kur'ân'ın ve apaçık bir Kitâb'ın âyetleridir" denmektedir. Ra'd Sûresinde ise: "Bunlar o Kitâb'ın ve sana indirilenin âyetleridir" denmişti. Arada sadece takdim ve tehîr farkı ile aynı anlamı veren bu iki âyet, Kur'ân'ın da, Kutsal Kitâb'ın da aynı şeyleri anlattığına, her ikisinin getirdiği dinin ruhunun bir olduğuna işaret etmektedir: Bu sizin dininiz bir tek dindir" (veya toplumunuz bir tek toplumdur) Ben de Rabbinizim. Bana kulluk edin"ı, "Onun söyledikleri evvelkilerin Kitaplarında da vardır"[6081]. Kur'ân'ın ve Kutsal Kitabın aynı kaynaktan gelip aynı hükümleri içermesinden dolayı, İmamı A'zam Ebü Hanîfe, Kur'ân âyetlerine uygun düşen İbrânice Tevrat âyetlerini okuyup namaz kılmanın caiz olduğunu söylemiştir[6082].
Üçüncü âyette de inananların vasıfları anlatılıyor: Onların, namazlarını kılan, zekâtlarını veren, âhirete de kesinlikle inanan kimseler oldukları belirtiliyor.
Mekke devrinin ortalarında inmiş olan bu sûrede mü'minler, namazlarını kılan, zekâtlarını veren, âhirete de inanan kimseler olarak nitelendirildiklerine göre bundan mü'minlerin, Mekke devrinin tâ ilk zamanlarında namazlarını kılıp zekâtlarını verdikleri anlaşılır. Kâfirler ise âhirete inanmayan kimseler olarak vasfediliyor. Namaz kılmaz, zekât vermez insanlar olarak göste-rilmiyorlar. Demek ki mu'minlerle kâfirler arasında en belirgin özellik, kâfirlerin Allah'a ortak koşmaları ve âhireti inkâr etmeleriydi. Yoksa: "Onların Beyt (Ka'be) yarımdaki namazları da ıslık çalmadan, el çırpmadan başka bir şey değildi"', "Şu namaz kılanların vay haline ki namazlarından yanılmaktadırlar (namaza önem vermemekte, düzenli, huzurlu kılmamaktadırlar). insanlara gösteriş (için) ibadet yaparlar"[6083] âyetlerinden açıkça anlaşıldığı gibi eski Araplarda namaz ibâdeti vardı. Ancak onların namazı düzenli değildi. Namazı kâh kılarlar, kâh kılmazlardı. Bu husus, Mâûn Sûresinin 4 ncu âyetinden anlaşıldığı gibi: "Mu'mınler, namazlarını korurlar (vakitlerinde, sürekli kılarlar)"[6084] "Onlar namazlarına devam ederler"[6085] âyetlerinden de anlaşılır. Bu âyetler, mu'minlerin, müşrikler gibi namazlarını aksatmayıp sürekli kıldıklarını, ötekilerin ise akıllarına geldiği zaman bunu yaptıklarını gösterir.
Kur'ân-ı Kerîm'de mu'minlere: "Ey inananlar, rükû' ediniz, secde ediniz!" emirleri de Araplar arasında rukû'lu ve secdeli namazın gelenek olduğunu gösterir. Çunku öyle olmasa, rükû' ve secdenin ne olduğu, dinleyenlere izah edilirdi. Onlara hiçbir açıklama yapmadan doğrudan "Rükû' ve secde ediniz" denmesi, muhatapların rükû' ve secdeyi bildiklerini kanıtlar. Hasılı birçok âyetten Araplar arasında namazın bilindiğini ve kılındığını anlıyoruz. Ancak onlar, namazlarını düzenli kılmıyor, aksatıyorlardı. Bu ibâdetleri de ruhsuz, gösterişten ibaret bir şekil halini almıştı. Huzur ve huşu'dan yoksundu. Onun için yine birçok âyette mu'minlerin huzur ve huşu' ile namaz kıldıkları belirtiliyor; huzursuz, gösteriş için ibâdet eden müşrikler kınanıyor.
Mekke'de inen bu sûrede ve başka yerlerde mu'mınler, zekâtlarını veren insanlar olarak vasfedildiğine göre

---

[6081] Şu'ârâ Sûresi: 196; Necm: 36-37; Aİâ: 18-19
[6082] Serahsî, el-Mebsût, 1/234
[6083] Mâûn Sûresi: 4-6
[6084] Mu'mınün Sûresi. 9, Meârıc Sûresi: 34
[6085] Meârıc Sûresr 23

Araplar arasında zekât adiyle bir sadakanın bulunduğu da anlaşılır. Ancak herhalde bunun belidi bir sınırı yoktu. Medine devrinde zekât, belirli ölçülere bağlanmıştır. Hac ise Arap Yarımadası sakinlerinden çoğunun bilip uyguladığı bir ibâdet idi.
Peki ama müşrik Araplara böyle namaz, zekât, hac gibi ibâdetler nereden geçmişti? Bilindiği gibi Kureyş kabilesi, Hz. İbrâhîm soyundan geldiklerine inanırlardı. Onlara göre bu ibâdetler, ibrâhîm dininden kalma ibâdetlerdi. Onlar, ibrâhîm dininden kaldığına inandıkları bu ibâdetleri uyguluyorlar, fakat dinin en önemli temeli olan âhiret inancını kabul etmiyorlardı. Onlara göre ölüm ile iş biterdi. Ruhların tekrar cesede girip insanların dirilmesi, hesap ve ceza görmesi diye bir şey olamazdı. Bundan dolayı onlar, Hz. Pey-ğamber'den âhiret ve ceza, mükâfat sözlerini duyunca buna şiddetle karşı koydular. "Âhirete inanmayanların kalbleh, inkâradır, onlar büyüklük taslarlar'[6086], "Âhirete inanmayanlar yoldan sapıyorlar"[6087].
4-5 nci âyetlerde âhirete inanmayanların tutumları tasvir ediliyor: Allah onların yaptıkları işleri kendilerine süslü göstermiştir. Kendilerine hoş, cazip görünen işler içerisinde körü körüne yuvarlanıp gidenler, bir gün dünyâda en kötü azaba çarpılacakları gibi âhirette de en büyük kayba uğrayacaklardır. Bu gerçekler belirtildikten sonra:
6 ncı âyette de Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'e, hakîm (yani hüküm ve hikmet sahibi) herşeyi bilen Allah tarafından verildiği buyurulmaktadır. Allah'ın, amelleri süslemesinin anlamı şudur: Allah onlara uzun ömür, bol rızık verdi, onlar arzularına daldılar. Böylece sanki Allah yaptıkları işleri gözlerinde süslü gösterdi[6088].
Esasen Allah'ın, inanmayanların işlerini gözlerinde süslemesi, yarattığı sosyolojik yasasına işarettir. İnsan düşünmeden, babasından, dedesinden gördüğü şeyleri yapa yapa o işe öyle alışır ki artık onu yapmayınca duramaz, rahat edemez olur. Aslında yaptığı iş kötü de olsa, insan alıştığı işi iyi sanır. Bu, toplumdaki sosyolojik yasaların bir sonucudur. Yaptığı iş, insanın gözünde süslenir. Onu süsleyen, düşünmeden o işi yapa yapa kazandığı alışkanlıktır. Bunu bir örnekle açıklayalım:
Sigara, kötü bir alışkanlıktır. Ama alışmış olan bunu bir türlü bırakamaz, iyi bir iş yaptığını sanarak kendini tüketmeğe devam eder. Bu tür iptilâ-lar Psiko-Sosyolojik kanunlar sonucunda insanlara yerleşmektedir.
En'âm Sûresinin 108 nci âyetinde de Allah'ın, insanların amellerini kendilerine süslü gösterdiği belirtilirken aynı sûrenin 34 ncü, Nahl Sûresinin 63 ncü âyetlerinde de kötü işleri insanlara şeytanın süslü gösterdiği bildiriliyor. Şeytan da insanda, kötülüğe iten bir duygu uyandırıcısıdır. Allah'ın psikolojik bir yasasıdır. Bütün bu âyetlerin amacı, insanda oluşan duyguların, Allah'ın yasaları sonucunda oluştuğunu belirtmektir. Yoksa kötülük yapanları mazur göstermek değildir.
Alışkanlık, Allah'ın yarattığı doğal yasalar sonucunda oluşur, ama insan iradesini kullanırsa kötü alışkanlıklarından kurtulabilir. Düşünmeyince, irâdesini kullanmayınca da toplumdan edindiği alışkanlıkların zebunu olup gider. Bu alışkanlıklar, Allah'ın yarattığı psiko-sosyolojik yasalar sonucu meydana geldiği için Allah'ın, onların yaptıkları işleri gözlerinde süslü gösterdiği şeklinde ifade ediliyor. Bu ifade onları düşünmeğe ve bu kötü işlerden vazgeçmeye çekme amacına yöneliktir. Bu maksatla söylenmiş olan bu ifadede bir kınama anlamı vardır.
İnsan aklını kullanırsa kötü alışkanlıklarından kurtulur, gerçekten güzel işler yapar. Bu kez kötünün tersi olan alışkanlıklar edinir. Her ikisi de Allah'ın yarattığı psiko-sosyolojik yasalar çerçevesinde olur. Ama insan kötü alışkanlıklarından ötürü sorumlu, iyi hareketlerinden ötürü de ödüllendirilmiş olur.
Dediğimiz gibi âyette, müşriklerin, yaptıkları işleri kınamak için bu ifade kullanılmıştır. Biz de hatâsında ısrar eden insan için: "Allah bir kere gözünü kör etmiş" deriz. Bu sözümüzle o adamın inatçılığını, düşüncesizliğini anlatmak isteriz. Yoksa amacımız o kişinin hatâsını Allah'a yükleyip onu sorumluluktan kurtarmak, temize çıkarmak değildir. "Onların amellerini süsledik" âyetinin amacı da âhireti inkâr edenlerin düşünmeden hareket et-' tiklerini vurgulamaktır. Çünkü âhiretin varlığı hakkında bu kadar kanıt varken onların bunu inkâr etmeleri, düşüncesizlikten Başka ne ile izah edilebilir? Kur'ân-ı Kerîm, insan sorumluluğunu vurgulayan âyetlerle doludur.

7- Mûsâ, ailesine: "Ben bir ateş gördüm, size ondan bir haber getireceğim, yahut size bir ateş koru getireceğim ki ısınasınız" demişti 8- Oraya gelince kendisine seslenildi: "Ateşin içinde bulunan da, çevresinde olan da mübarek kılındı. Âlemlerin Rabbi Allah, eksikliklerden münezzehtir!" 9- "Ey Mûsâ, gerçek şu ki ben, güçlü, hüküm ve hikmet sahibi Allah'ım!" 10- "Asanı at!" (Mûsâ attığı) asanın, küçük bir yılan gibi titreştiğini görünce (korkudan) arkaya dönüp kaçtı, geri dön(üp asasına bak)madı. "Ey Mûsâ korkma, çünkü ben, (evet) benim katımda elçiler korkmazlar." 11- "Ancak zulmeden, sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yapan olursa ona karşı da ben bağışlayıcı, esirgeyiciyim". 12- "Elini koynuna sok, kusursuz olarak bembeyaz çıksın. (Bu da) Fir'avn'e ve onun kavmine (göstereceğin) dokuz mu'cize içindedir. Çünkü onlar yoldan çıkan bir kavimdir." 13- Onlara açıkça görünen âyetlerimiz gelince: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. 14- Vicdanları onlarim doğruluğu)/?*? kanâat getirdiği halde sırf haksızlık ve böbürlenme yüzünden onları inkâr ettiler. Bak işte o bozguncuların sonu nasıl oldu?

[6086] Nahl Sûresi: 22
[6087] Mu'minûn Sûresi: 74
[6088] Keşşaf: 3/139

Tefsîr:

7-14 ncü âyetlerde ibret için Hz. Musa'nın hayâtından, vahye mazhar oluş safhası ve kendisine verilen iki mu'cizeden sözediliyor. Bu, sûrenin birinci kıssa dizisidir.
"Âteşin içinde bulunan da çevresinde olan da mübarek kılındı" âyeti çeşitli biçimlerde tefsîr edilmiştir. Râzî'ye göre en doğru tefsîr şöyledir: Ateşin, yani nurun içinde olan Hz. Musa'dır. Çevresinde olanlar da meleklerdir.
Bize göre âteş şeklinde görünen nurun içinde bulunan, Hz. Musa'dır. Çevresinde olan da Musa'ya tecellî eden vahiy nurunun çevresinde toplanan insanlar, Musa'ya tabi olan mü'minlerdir. Yüce Allah, gerek Musa'nın, gerek ona inen nurun çevresinde toplanan mü'minlerin mübarek kılındığını bildirmektedir.
Zemahşerî'ye göre ateşin içinde olan Mûsâ, çevresi de Kutsal Topraktır. Übeyy âyeti: Toprak ve çevresinde bulunanlar kutlu oldu" şeklinde okumuştur ki bu kırâet, bu anlamı pekiştirir'.
Bu kıssa daha uzun olarak A'râf ve Tâhâ Sûrelerinde geçmişti. Burada yeni olan taraf: Fir'avn'in ve kavminin, Musa'nın gösterdiği mu'cizelerin, Allah tarafından ona verildiğini vicdanen bildikleri halde sırf gurur ve kibirlen yüzünden bunları inkâr etmekle haksızlık edip yoldan çıktıklarının belirtilme-sidir. Onların bu davranışlarıyle, kibir ve gururları yüzünden Hz. Muham-med(s.a.v.)in peygamberliğini inkâr eden müşriklerin davranışları arasında benzerlik vardır. Zaten Kur'ân'ın amacı da muhataplarına, yaptıklarının, Fir'avn ve kavminin yaptıklarına benzediğini anlatmaktır.
8 nci âyette Musa'ya hitâbedilirken Allah'ın, âlemlerin Rabbi olarak vas-fedilmesi, önemli bir incelik taşımaktadır. Tevrat'ta Allah, İsrail'in Rabbi, İsrail'in İlâhı, İsrâîl oğulları da Allah'ın seçkin milleti olarak gösterilir. Allah'ın, diğer milletleri İsrail oğullarına köle yapacağım, İsrâîl oğullanyle savaşan milletlerin kanlarını, mallarını, topraklarını İsrail oğullarına helâl kıldığını, ülkelerini istilâ edip onları öldürmelerini, mallarını yağma etmelerini emrettiği yazılıdır.
Meselâ Tesniye Kitabının 7 nci babında: "Allah'ın Rab, yeryüzünde olan bütün kavmlardan kendine has kavm olmak üzre seni seçti" denilmektedir (âyet: 6). Yine Tesniye'nin 20 nci babında: "Ve vaki olacak ki... bir şehre karşı cenketmek için ona yaklaştığın zaman, onu barışıklığa çağıracaksın... Eğer sana sulh cevabı verirse ve kapılarını sana açarsa o vakit vaki olacak ki içinde bulunan bütün kavm sana angaryacı olacaklar, ve sana kulluk edecekler. Ve eğer seninle musalaha etmeyip cenk etmek isterse o zaman onu muhasara edeceksin ve Allah'ın Rab onu senin eline verdiği zaman onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin; ancak kadınları ve çocukları ve hayvanları ve şehirde olan herşeyi, bütün malını kendin için çapul edeceksin" denilmektedir (âyet: 10-14).
Hz. Peygamber (s.a.v.) yaptıkları ittifakı bozarak, müslümanlan kuşatan müşrik ordularıyle birleşerek müslümanlara hiyânet eden Kurayza oğlu yahûdîlerini, kendi Kitaplarının bu hükmüyle cezalandırmıştır. Onlara, kendi Kutsal Kitaplarının hükmünü uygulamış ve bunun, Allah'ın hükmü olduğunu söylemiştir.
Bu konuda Çıkış 34., Sayılar 14, 31. Azra 4. bablara da bakılabilir.
İşte onların, Allah'ın, yalnız İsrail'in Rabbi olduğu, öteki milletleri İs-râîl oğullarına köle verdiği şeklindeki inançlarını redd için bu âyetlerde Mû-sâ'ya yapılan hitapta Allah'ın, bütün âlemlerin Rabbi olduğu vurgulanmaktadır.
10-11 nci âyetlerde küçük bir yılan gibi kıvrak hareket edebilen kocaman bir yılan olan değneğinden korkup kaçmak isteyen Musa'ya, yüce Allah: "Korkma, benim katımda elçiler korkmazlar. Ancak zulmedip de sonra yaptığı kötü işin ardından güzel işler yapana karşı bağışlayıcı ve merhametliyim" buyurmaktadır. Burada Musa'nın, vaktiyle bir Mısırlıyı öldürmek suretiyle işlediği günâha işaret vardır. İşte o günâh korkusunu içinde taşıyan Müsâ'-ya, halini düzelttiği için bağışlandığı bildirilmektedir.
Hz. Musa'ya verilen dokuz mu'cize: yed-i beyza (parlayan el), 'asâ, tû-fân, çekirge, kımıl, kurbağa, kan, kıtlık yılları ve ürünlerin azalması mu'ci-zeleridir. Yed-i beydâ ile 'asâ Tâhâ Sûresinin 17-22 nci âyetlerinde, diğer mu'ci-zeler de A'râf Sûresinin BO-133 ncü âyetlerinde izah edilmiştir.

15- Andolsun biz, Davud'a ve Süleyman'a bir ilim verdik de onlar: ' 'Bizi, inanan kullarından birçoğuna üstün kılan A Hah 'a hamdolsun" dediler. 16- Süleyman, Davud'a mirasçı oldu ve dedi ki: "Ey insanlar bize kuşların dili öğretildi ve bize her şeyden (bolca) bir pay verildi. İşte bu, açık bir lütuf dur. 17- Süleyman'a cinlerden, insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı, hepsi bir arada düzenli olarak sevk ediliyordu. 18- Karınca vadisine geldikleri zaman bir karınca: "Ey karıncalar, dedi, yuvalarınıza girin ki Süleyman ve orduları, farkında olmayarak sizi ezmesinler". 19-, (Süleyman) Onun sözüne gülümseyerek dedi: "Rabbim, bana ve anama, babama lütfettiğin nimete şükretmemi, senin beğeneceğin faydalı bir iş yapmamı gönlüme ilham eyle ve rahmetinle beni iyi kullarının arasına sok." 20- Kuşları teftiş etti, dedi ki: "Neden Hüdhüd'ü göremiyorum, yoksa kayıplardan mı oldu?" 21- "Ona çetin bir azâbedeceğim, ya da onu keseceğim. Yahut da bana (mazeretini belirten) açık'bir kanıt getirecek." 22- Çok geçmeden (Hüdhüd) geldi: "Ben, dedi, senin görmediğin bir şey gördüm ve Sebâ'dan sana gerçek bir haber getirdim." 23- "Ben onlara hükümdarlık eden bir kadın buldum, kendisine herşey verilmiş ve büyük bir tahtı var." 24- "Onun ve kavminin, Allah'tan ayrı olarak güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, onlara işlerini süsleyip onları doğru yoldan çevirmiş, bu yüzden yola gelmiyorlar." 25- "Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran ve gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı bilen Allah'a secde etmeleri gerekmez mi?"26- "Allah kiO'ndan başka Tanrı yoktur, büyük Arş'ın sahibidir."27- (Süleyman); "Bakacağız, dedi, doğru mu

Söyledin, yoksa yalancılardan mısın?" 28- "Bu mektubumu götür, onlara at, sonra onlardan biraz öteye çekil de bak, neye başvuruyorlar (ne yapacaklar)." 29- (Hüdhüd'ün mektubu götürüp kendisine attığı Belkis) Danışmanlarına dedi ki: "Ey ileri gelenler, bana çok önemli bir mektup bırakıldı." 30- "O, Süleyman'dandır ve Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle başlamaktadır."31- "Bana karşı büyüklük taslamayın ve bana teslim olarak gelin" diye (yazıyor). "32- ' 'Ey ileri gelenler, dedi, bu işimde bana fikir verin, ben siz olmadıkça hiçbir işi kesip atmam." 33- Dediler: "Biz güçlüyüz, yaman savaşçılarız, ama emir senindir. Bak ne buyurursan (öyle yaparız)." 34- Dedi: "Hükümdarlar bir ülkeye girdiler mi, orayı bozarlar, halkının şereflilerini alçalttrtar, (evet) böyle yaparlar." 35- "Ben onlara bir hediye göndereyim de bakayım elçiler ne ile dönecekler." 36- (Elçi hediyelerle) Süleyman'a gelince Süleyman dedi ki: "Siz bana mal ı/e yardım mı etmek istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Hediyenizle ancak siz sevinirsiniz." 37- "Sen onlara dön (söyle); onlara, kendi/erinin asla karşı koyamayacakları ordularla gelirim ve onları hor ve hakir bir durumda oradan sürüp çıkarırım." 38- (Elçi gittikten sonra Süleyman danışmanlarını topladı): "Ey ileri gelenler, dedi, onların bana teslim olarak gelmelerinden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?" 39- Cinerden bir İfrît (kötü bir cin): "Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm, dedi, bunu yapmayu gücüm yeter ve bana güvenilir." 40- Yanında Kitâb'dan bir ilim bulunan kimse de: "Sen gözünü açıp yummadan ben onu sana getirebilirim" dedi. (Süleyman) tahtı yanına yerleşmiş görünce dedi: "Bu, RabbİmIn lûtfun-dandır. Kendisine şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mu edeceğim diye beni sınamak istiyor. Şükreden, kendisi için şükretmiş olur; nankörlük edene gelince Rabbim zengindir (onun şükrüne muhtaç değildir), kerîmdir {çok ikram sahibidir, yücedir).'1'//- Ve dedi ki: "Onun tahtını tanınmaz hale getirin, bakalım tanıyabilecek mi, yoksa tantya-mayacak mı?" 42- Melike gelince (ona): "Senin tahtın da böyle mi?" dendi. "Tıpkı o" dedi, zâten bize daha önce bilgi verilmişti (senin peygamberliğini anlamış) ve biz müslüman olmuştuk." 43- Onu, Allah1 tan başka taptığı şeyler (tevhîd'den) alıkoymuştu. Çünkü o, inkâr eden bir kavimden idi. 44- Ona "Köşke gir" denildi. Köşkü görünce (zemini) su sandı ve bacaklarını sıvadı. Süleyman: "O cilâlı, şeffaf sırçadandır" dedi. Melike: "Rabbim, ben kendime yazık etmişim. Artık Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum!" dedi.

Tefsir:

15-44 ncü âyetlerde de sûrenin ikinci kıssa dizisi anlatılır. Yüce Allah, Davud'a ve Süleyman'a ilim vermiş, onlar da verdiği ilimden ve kendilerini inanan birçok kuluna hakim kıldığından dolayı Allah'a hamdetmişlerdir.
Babası Davud'un ilmine ve mülküne vâris olan Süleyman'a kuş dili öğretilmiş ve ona herşey verilmiştir.
Süleyman'ın cin, insan ve kuş askerleri, karınca vadisinden geçerlerken bir karıncanın, askerler tarafından çiğnenmemek için öteki karıncaları uyardığını sezen Süleyman gühnüş, Allah'a şükr ile duâ etmiştir.
Sonra kuş ordusunu teftiş ederken Hüdhüd'ü göremeyince kızmış, icti-mâ'da bulunmamasını haklı gösterecek önemli bir kanıt getirmezse onu şiddetle cezalandıracağım veya keseceğini söylemiş. Çok geçmeden gelen Hüdhüd, Seba'dan bir haber getirdiğini, orada bir kraliçenin yönetimindeki milletin güneşe taptığını söylemiş. Süleyman, sözünün doğru olup olmadığını anlamak için yazdığı bir mektubu Kıraliçeye götürmesini Hüdhüd'e emretmiş.
Sebâ şeklinde de okunan Sebe', Yemen'de San'â yöresinde bulunan Me'-rib şehrinin adıdır. Esasen Sebe', o bölgede yaşayan kabilenin adı iken sonradan bölgeye ad olmuştur. Bu toplumun başında Surâhîl kızı Belkîs kıraliçe idi. İşte Süleyman, bu kıraliçeye mektup göndermiş oluyor.
Mektubu alan kıraliçe, adamlarını toplayarak onlara Süleyman'dan aldığı mektubun içeriğini anlatmış, ne yapmaları gerektiği konusunda fikirlerini sormuştur. Adamları kendilerinin güçlü ve savaşçı insanlar olmakla beraber kararın kıraliçeye âidolduğunu söylemişler. Kıraliçe güçlü düşmanın gireceği ülkenin yıkılacağını, en onurlu halkının en çok hakarete uğratılacağını, işi ihtiyat ve düşünce ile çözmenin daha uygun olacağını söyleyip Süleyman'a hediyeler göndermiş.
Fakat Süleyman, gelen elçiye, kendisinin dünyâ malına ihtiyacı bulunmadığını, tamamen teslim olmadıkları takdirde karşı konulmaz bir ordu ile ülkelerine saldırıp hakaretle onları ülkelerinden süreceğini söylemiş.
Elçi gittikten sonra kıraliçenin teslim olmak üzere geleceğini bilen Süleyman, meclisinde bulunanlara, onun tahtını kimin daha çabuk getirebileceğini sormuş. 'İfrît bir cin, Süleyman oturduğu yerden kalkıp gitmeden kıraliçenin tahtını getirebileceğini söylemiş. Fakat Kitâb bilgisine sâhib bir insan, bir göz açıp yumma süresi içinde tahtı getirince Süleyman, kendisine böyle bir ma'rifetli, ruhanî mertebelere yükselmiş insanlar veren, ta Seba'dan kendi yanına bir anda tahtın getirilmesini nasib eden Allah'a şükretmiş.
Göz açıp yumma içinde Belkîs'in tahtını getiren bu şahsın kimliği hakkında birkaç görüş vardır. En çok kabul edilen görüş, bu zâtın Süleyman'ın veziri Âsaf ibn Berhiyâ olduğudur. Bu kişinin Hızır, yahut Cebrâîl veya Süleyman'ın bizzat kendisi olduğunu söyleyenler de vardır [6089].
Hz. Süleyman, kıraliçenin zekâ ve kabiliyet derecesini anlamak için tahtın belirgin işaretlerinin değiştirilmesini emretmiş. Bu suretle kıraliçenin, tahtını tanıyıp tanımayacağını denemek istemiş. Tahtını tanıyan kıraliçe, sarayın sırçadan yapılmış tabanını su sandığı için bacaklarını sıvamış. Süleyman ona, tabanın cilâlı sırça

[6089] Mefâtîhu'I-ğayb: 24/197

olduğunu söylemiş. Kıraliçe, Allah'a ortak koşmakla kendisine haksızlık etmiş olduğunu, bundan böyle Süleyman'la birlikte âlemlerin Rabbi Allah'a teslim olduğunu söylemiş.
Yine bu son cümlede de Allah'ın, "âlemlerin Rabbi" olarak tanımlanmasında; O'nu İsrâîl'in Rabbi, İsraîl oğullarını da Allah'ın seçkin kavmi sanan yahudî inancının yanlışlığına işaret vardır.
Burada anlatılanların çoğu yenidir. Yalnız cinlerin Süleyman'a itaat ettikleri, bu sûreden önce inen Sâd Sûresinin 37-38 nci ve Sebe' Sûresinin 12-14 ncü âyetlerinde de anlatılmıştır.
Tevrat'ın I. Kırallar Kitâb'mın onuncu babında Seba kıraliçesinin çok büyük alayla baharat ve pek çok altın ve değerli yüklü develerle Yeruşalim'e gelip Süleyman'la görüştüğü ve onun ilmine, hikmetine, saltanatına hayran kaldığı, sorduğu bütün sorulara Süleyman'dan cevap aldığı ve Süleyman'ın da kendisine verdiği büyük hediyelerle geri dönüp ülkesine gittiği yazılıdır. Fakat bundan ötesi bugünkü Tevrat'ta yoktur.
Ancak Muhammed İzzet Derveze'nin dediği gibi' bu, Kur'ân'ın anlattıklarının, Hz. Peygamber zamanındaki Tevrat nüshalarında olmadığı anlamına gelmez. Eğer bu haberler o zamanki nüshalarda olmasaydı, bunları duyan o günkü yahudîler, Tevrat'ta böyle bir şey olmadığını söylerlerdi. Tarih, onlardan böyle bir itiraz geldiğini kaydetmemiştir. Tefsirlerde bu kıssa hakkında Kur'ân'da bulunmayan birçok ayrıntının bulunması da hikâyenin, o çevrede bilindiğini gösterir. Ayrıca Kur'ân'da anlatım üslûbu, bu anlatılanların, o zamanki Kitap ehli tarafından bilinen şeyler olduğunu kanıtlar. Kitabı Mukaddes'in, Hz. Peygamber zamanında bulunan bazı parçalarının bugün kaybolduğu muhakkaktır. Bu hususu daha Önce, Mâide Sûresinin Tefsirinde (2/495-498) izah etmiştik. Kur'ân'da anlatıldığı halde bugün Kitabı Mu-kaddes'te bulunmayan İsrail haberleri, bunların zamanla Kitabı Mukaddes'-teîı kaybolduğu anlamına gelir. Çünkü "kendinden önceki kitapları doğrulayıcı" olarak tanımlanan Kur'ân, onlarda olmayan şeyleri anlatırsa çok itiraza uğrardı. Kaldı ki hiç olmayan, söylenmeyen öyküler de anlatılmaz zaten. Tevrat'ın II. Tarihler Kitabının Dokuzuncu babında yine Seba kıraliçesinin Süleyman'la gelip görüşmesi anlatıldıktan sonra: "Ve Süleyman'ın işlerinin geri kalanı, ilk işleri de, son işleri de Peygamber Natan'ın sözlerinde ve Şilolu Ahiya'nın peygamberliğinde ve Gören İddo'nun, Nebat'ın oğlu Ye-roboam hakkındaki vahiylerinde yazılı değil midir?" deniliyor '. Bu cümlelerde sözü edilen peygamberlerin vahiylerini anlatan kitaplar bugünkü Tevrat'ta yoktur. Açıkça görüldüğü üzre Tevrat'tan birçok bölüm ve bazı bölümlerden birçok fıkra kaybolmuştur. Matbaanın olmadığı, kitapların ancak bir iki nüsha yazılabildiği ve yazanlardan bir kısmının bazı kısımları atlamış olmalarının mümkün olduğu o devirlerde Tevrat'tan bazı bölümlerin kaybolmuş olması da gayet normaldir. Tevrat'ı bırakalım, Hicrî üçüncü, dördüncü, beşinci asırlarda yazılmış olan bazı eserlerin yazmaları arasındaki bazı farklar da istinsah ile nakledilen eserlerde, bazı cümlelerin veya bölümlerin bazı nüshalardan düşmesinin normal olduğunu göstermez mi?
Filistin Bölgesinde hükümdar Olan Süleyman'ın, Yemen'deki Seba kı-raliçesi Belkis ile mektuplaşması ve Melike'nin Süleyman'a gelmesi, tarihî belgelere dayanmasa da Tevrat'ta bulunduğu gibi Araplar arasında da yayılmış olmalıdır ki Kur'ân-ı Kerîm, ibret için bu hikâyeyi anlatarak öykü yoluyla ders vermektedir. Çünkü Kur'ân'ın, bu öyküleri anlatmaktan amacı ders vermektir. Şayet Kur'ân, onların hiç bilmediği, duymadığı şeyler anlatmış olsa veya bildikleri kıssaları, onların bilgilerine aykırı bir biçimde anlatsaydı, o insanlar buna itiraz ederler, böyle bir şey olmadığını, bunları Hz. Muham-med'in uydurduğunu söylerlerdi. Zira Kur'ân'ın söylediklerinin doğruluğu ne ile anlaşılacaktı? O zaman kazılar, bilimsel araştırmalar yoktu. Tek kaynak Tevrat idi. Şimdi Kur'ân, o zaman Tevrat'ın söylediklerine uymayan şeyler anlatsaydı, yahudiler bunları kabul etmezler, bunların kendi kitaplarına uymadığını söylerlerdi. Zaten itiraz için bahane arayan Araplar da Kur'an'a karşı gelmek için en uygun zemini bulurlardı. Bundan dolayı Kur'ân, Tevrat'taki, İncil'deki kıssaları ve Arapların bildikleri kıssaları anlatmak suretiyle muhataplarına ders vermek istemiştir.
Bu kıssadan alınacak derse gelince sûrede daha öne Allah'a isyan eden, kendisini tanrılaştıran, herşeyi kendisinin yaptığını sanan zorba kıral Fİr'avn'ın tutumu*anlatılmıştı. Burada ise ona karşılık, verdiği nimetlerden dolayı Allah'a Jıamd ve şükreden iki mü'min kıral: Dâvûd ve Süleyman anlatılıyor. Kişinin, Allah'ın nimetlerini, Allah'ın kendisine bir lûtfu olarak bilmesi, ne kadar yükselse de daima alçak gönüllü olması ve Allah'a boyun eğmesi gerektiği öğütleniyor.
Süleyman'ın tehdîdine kuvvetle karşı koymayı öneren adamlarına Kıra-liçe Belkis, önemli konulan, hissiyat ile değil, akıl ve düşünce yoluyla çözümlemek gerektiğini söylüyor. Eğer kendisinden çok güçlü Süleyman'a karşı koymağa kalksaydı ülkesi elden gideceği gibi hem kendisi, hem de birçok kumandanı, askeri ya tutsak olacak veya öldürülecekti. Ama zekî kıraliçe, görüşme yolunu seçmekle ülkesini felâketten kurtarmıştır. Bundan da işleri özellikle devlet işlerini hissiyata kapılmadan akıl ve mantık ile çözümlemeğe çalışmanın en uygun yol olduğu anlaşılır.

45-Andolsun biz, &mwtf(kavmin)ekardeşleriSâlih'k "Allah'akul-luk edin!" diye gönderdik Baktı ki onlar, birbirleriyle çekişen iki bölük olmuşlar, 46- Dedi: "Ey kavmim, iyilikten önce neden kötülüğe ediyorsunuz? Esirgenmeniz için Allah'tan mağfiret dilemeniz gerekmez mi?*' 47- Dediler: "Senin ve seninle beraber bulunanların yüzünden uğursuzluğa uğradık." Dedi: "Uğursuzluğunuzun sebebi) Allah'ın yanındadır. (Herşey O'nun takdiri ile olur) Doğrusu siz, (bu olaylarla) sınanan bir toplumsunuz- 48- Şehirde dokuz kişi vardı ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, düzeltmezlerdi. 49- Allah'a and içerek birbirlerine: "Biz, gece ona ve ailesine baskın yap{ıp onları öldür) sonra velîsine: 'Ailesinin öldürülüşünde bulunmadığımızı, bizim doğru olduğumuzu

söyleyelim' " dediler. 50- Böyle bir tuzak kurdular, biz de onlar hiç farkında olmadan onlara bir tuzak kurduk (kurdukları tuzakları kendi aleyhlerine çevirdik). 51- Bak işte tuzaklarının sonucu nasıl oldu, biz onları ve kavimlerini toptan yıktık, yok ettik. 52- İşte şunlar, zulümleri yüzünden çökmüş, ıssız kalmış evleridir. Kuşkusuz bunda, bilen kavim için bir ibret vardır, 53- İnananları ve korunanları kurtardık.

Tefsîr:

45-53 ncü âyetlerde Semûd kavmine gönderilen Salih Peyğamber'in kavmini irşâd çabası anlatılıyor. Sûrede üçüncü diziyi oluşturan kıssa, A'râf ve Şu'arâ' sûrelerinde de geçmişti. Ancak burada yeni olan taraf, kavminin, kendilerini doğru yola çağıran Salih'i ve ona inananları uğursuz görmeleri; onun yüzünden işlerinin ters gittiğini, başlarına belâ geldiğini düşünmeleri ve onu öldürmeğe kalkmalarıdır. O kentte bulunan dokuz bozguncu kişiden oluşan bir topluluk, geceleyin bir baskınla onu ve ailesini öldürüp kan dâvasında bulunacak Olan akrabasına da onları kendilerinin öldürmediğini söylemeyi planlamıştır. 49 ncu âyetteki " ^-" kelimesi, mîm'in zammiyle "muhlik" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde mânâ: "Biz onun ailesini kimin öldürdüğünü görmedik" şekline girer. Onlar; peygamberi Öldürmek için tuzak kurarlarken, hiç farkına varmadan ansızın Allah'ın tuzağına yakalanmış ve mah-volup gitmişlerdir.
Hiç şüphesiz bu hikâye-içinde de Hz. Peyğamber(s.a.v.)in kendi hayâtı yansımaktadır. Kureyşiiler de onu uğursuz sayıyorlar, onun yüzünden başlarına belâ geldiğini düşünüyorlar ve müslümanlara yaptıkları işkencelerden ayrı olarak Hz. Muhammed(s.a.v.)in vücudunu ortadan kaldırmak için plânlar hazırlıyorlardı. Nitekim hicretinden hemen önce bir gece her kabileden seçilen adamların, evine yapacakları baskın ile onu öldürmeyi ve sonra da akrabasına, onu kimin öldürdüğünü bilmediklerini söylemeyi kararlaştırmışlardı. Onun hakkında uygulayacakları en son plân bu idi.
Bu sûre, Kureyşin planladığı bu baskın olayından Önce indiğine göre Ku-reyşlilerin çok önceden bunu kurdukları anlaşılıyor. Yahut âyetler, bu kıssa ile ilende Hz. Muhammed hakkında uygulanmak istenen bir plâna işaret etmektedir. Fakat tıpkı kıssada anlatıldığı gibi yüce Allah, inananları kurtarmış, zâlimleri de biraz sonra Bedir'de ve daha sonraki savaşlarda yok etmiştir.

54- Lût(u da gönderdik). Kavmine dedi ki: "siz göre göre o aşırt kötülüğü yapıyorsunuz ha?! " 55- "Siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Siz gerçekten câhil bir toplumsunuz." 56- Kavminin cevâbı sadece şöyle demek oldu: "Lût ailesini kentinizden çıkarın, çünkü onlqr, temiz kalmak isteyen insanlarmış (!)'* 57-Biz de onu ve ailesini kurtardık, yalnız karısının kalanlardan olmasını takdir ettik. 58- Onların üzerlerine (pişmiş taş) yağmuru yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötü oldu!

Tefsîr:

54-58 nci âyetlerde de Lût kavmine işaret edilmektedir. Sûrede dördüncü diziyi oluşturan bu kıssa, A'râf ve Şu'ârâ Sûrelerinde de geçmişti. Daha sonra inen Hicr Sûresinde de geçecektir. İbret için burada da olaya kısa bir atıfta bulunulmaktadır.
Lût kavminin, "Lût ailesini kentinizden çıkarın, çünkü onlar temiz kalmak isteyen insanlarmış" sözünü, alay için söyledikleri, sözgeliminden anla--şılmaktadır. Onun için tercemede bu cümlenin önüne alay işareti koyduk.
Son âyette Lût kavminin, başlarına yağdırılan kötü bir yağmurla helak edildikleri bildirilmektedir. Hicr Sûresinin 74 ncü âyetinde Lût kavminin başına pişmiş çamurdan bir taş yağmuru yağdınldığı anlatılmaktadır. Tevrat'ın Tekvin Kitabının 13. babının 8-12 nci âyetlerine göre Lût kavminin başına kükürt ve ateş yağdırılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in, bu yağmuru pişmiş taş yağmuru şeklinde tanımlaması, bu yağmurun yerden fışkırıp kentin üzerine düşen yanardağ lavları olduğunu hatırlatmaktadır. Çünkü ateş halinde düşen bu lavlar soğuyunca taş oluverir.
Burada verilmek istenen temel ders, livâta gibi iğrenç bir işe müptelâ olan, bu yüzden peygamberlerinin uyanlarını kabul etmeyen bir kavmin sonunda helak olacağıdır. Birçok kötü huyları arasında bu iğrenç işe de tutkun olan insanlar, bu kıssa ile uyarılmakta, bunu bırakmadıkları takdirde bir belâya uğrayacakları kendilerine ihtar edilmektedir.

59- De ki: "Hamd olsun Allah'a, selâm O'nun seçtiği kullarına. Allah mı hayırlı, yoksa ortak koştukları şeyler mi?" 60- "Yahut gökleri ve yeri kim yarattı? Kim size gökten su indirdi de onunla, sizin bir tek ağacını dahi bitiremeyeceğiniz gönül açan bahçeler bitirdi? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Hayır, onlar haktan sapan bir kavimdir. 61- Yahut şu Dünyâ'yi durulacak yer yapan, arasından ırmaklar çıkaran, üstünde sağlam dağlar yaratan ve iki deniz arasına bir perde koyan kimdir? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Hayır, çokları bilmiyorlar. 62- Yahut duâ ettiği zaman darda kalmışa kim yetişiyor da kötülüğü (onun üzerinden) kaldırıyor ve sizi (eskilerin yerine) yeryüzünün sahipleri yapıyor? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Ne de az düşünüyorsunuz? 63- Yahut karanın ve denizin karanlıkları içinde size yol gösteren kim ve rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci gönderen kim? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Hâşâ, Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir, münezzehtir. 64- Yahut yaratmağa kim başlıyor, sonra onu iade ediyor (yarattığını eski haline

getirip yeniden yaratıyor)? Sizi gökten ve yerden kim nzıklandırıyor? Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? De ki: "Eğer doğru iseniz delilinizi getirin".

Tefsir:

59- Önceki âyetlerde peygamberlerin öyküleri anlatılmıştı. Onlardan sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)e, bunları kendisine vahyeden Allah'a hamdetmesi ve bu kıssalarda anlatılan seçkin kullara esenlik dilemesi emrediliyor. Allah'ın seçip temizlediği kullar yalnız peygamberler değildir, bu tabir daha geneldir ama burada kıssalarda anlatılan peygamberlerin kasdedildiği, sözgeliminden anlaşılmaktadır. Âyetin sonunda "Allah mı hayırlı, yoksa ortak koştukları şeyler mi?" diye bir inkâr sorusu soruluyor. Bu âyetten, Allah'ın, bazı kulları seçip peygamber yaptığı; ama Allah'a ortak koşulan şeylerin, seçip de peygamber yapacakları kulları bulunmadığı; kulları olmayanların da Tanrı olamayacağı anlaşılıyor.
60-64: Allah gökleri, yeri yaratmış, yağmur yağdırarak öyle güzel bahçeler yetiştirmiştir ki insanlar o bahçelerin bir tek ağacını dahi bitiremezler. Yüce Allah, insanlara yaşadıkları şu Dünyâ'yı üzerinde düşmeden durabilecekleri, rahatça yaşanacak bir yer yapmıştır. Dünyâ üzerinde yüksek dağlar yaratmış, acı tatlı iki denizin birbirine karışmaması için aralarına bir engel koymuştur. Yalvaran hastanın imdadına yetişip onu sıkıntılardan, hastalıklardan kurtaran, insanları yeryüzünün yöneticileri yapan; yahut birbiri ardınca getiren, eski neslin ardından yeni kuşaklan getirip yeryüzünün sahipleri yapan Allah'tır. Karanın ve denizin karanlıklarında insanların yıldızlara bakarak yol bulmasını sağlayan, rüzgârları yağmurun müjdecisi olarak gönderen Allah'tır. Yaratmağa ilk defa başlayan, sonra onu eski haline koyan ve yeniden yaratan O'dur. Herşeyi ilk defa O yaratmıştır. Yaratılanlar ölünce onları yeniden yaratır. Bu kâinatı ilk defa yaratan Allah, âhirette yeni bir âlem, bir düzen yaratacaktır. O'nun için zorluk söz konusu değildir. Eğer böyle bir şey varsayılsa, bir şeyi ilk defa yaratmak, onu ikinci kez yaratmaktan zordur. Bir şeyi ilk defa yaratanın, onu bozup yeniden yaratması daha kolaydır. Çünkü yaptıkça alışkanlık kazanır. Ama Allah için zorluk söz konusu olamaz. Âhirette yeniden dirilmeyi kabul etmeyenlere bir cevap olan 64 ncü âyet, bu kâİ-nâtı ilk defa yaratanın, insanarı yeniden yaratacağını vurgulamaktadır.
İnsanları ve diğer canlıları gökten ve yerden besleyen Allah'tır. Daha önceki âyette Allah'ın, rüzgârları, yağmurun habercisi olarak gönderdiği belirtilmişti. Bu âyette de Allah'ın, yağmur aracılığı ile ölü toprağa can verdiğine işaret edilerek gökten yağan yağmurla bitkiler, meyvalar yaratıp insanları ve öteki canlıları beslediği bildiriliyor. Gökten verilen rızık, Allah'ın rahmeti olan yağmurdur. Çünkü gıda, su ile topraktan olur. Ekilen dânenin, toprak ve su ile beslenmesi suretiyle meydâna gelir. Demek ki Allah, canlıları gökten yağan yağmurla, yerdeki toprağın yetiştirdiği ürünlerle beslemektedir. Yahut Allah'ın, gökten bizi beslemesi, üstümüzden sarkan ağaçların meyvalan ve yeryüzündeki bitki ürünleriyle beslemesi anlamına gelir.
Allah'ın yaptığı bu işler, sorular şeklinde insanlara yöneltiliyor ve her âyetin sonunda Allah ile beraber başka bir tanrının olamayacağı, inkâr tarzındaki bir soru ile vurgulanıyor. Son âyette de Allah'a ortak koşanlar, söyediklerini kanıtlamağa çağırılıyor.
Daha önce de söylediğimiz gibi Araplar, kâinatı Allah'ın yarattığını, hastalara, bunalmışlara O'nun yardım ettiğini, yağmuru O'nun yağdırdığını, yaratıkları O'nun beslediğini biliyorlardı. Bundan dolayı onlara, bu işleri kimin yaptığı soruluyor. Onların cevâbı, "Bu işleri yapan Allah'tır" olacaktır. Çünkü böyle inanıyorlardı. Nitekim 'Ankebût Sûresinin 61-63 ncü âyetlerinde onların, bu işleri Allah'ın yaptığını söyledikleri anlatılmaktadır. İşte onlara, bu işlerin hepsini Allah yaptıktan sonra O'nun yanında başka tanrılara tapmanın anlamsız olduğu vurgulanıyor.
60 ncı âyetteki kelimesi, iki anlama gelebilir: Onlar bu açık kanıtlara rağmen gerçekten saparlar, yahut onlar Allah'a eş, ortak koşarlar.

65- De ki: "Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse ğaybi
bilmez." Ne zaman dirileceklerini de bilmezler. 66- Doğrusu onların
âhireî hakkındaki bilgilen ard arda gelip bir araya toplandı (âhiretin vukubulacağı hakkında kendilerine çok kanıtlar verildi). Fakat onlar hâlâ ondan kuşku içindedirler, daha doğrusu onlar, ondan yana kördürler (gözleri önüne serilen bu kadar kanıtı görmüyorlar). 67- İnkâr edenler dediler ki: "Biz de, babalarımız da toprak olduktan sonra mı, biz mi (diriltilip kabirlerden) çıkarılacağız? 68- "Bu tehdid, bize de, önceden atalarımıza da yapıldı. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir. 69- De ki; "Yeryüzünde yürüyün de, suçluların sonunun nasıl olduğunu görün." 70- (Ey Muhammed), onlar{\\\ sözlerin)^ üzülme ve (uzak kurmalarından da sıkılma. 71- "Doğru söylüyorsanız bu tehd'ui (ettiğiniz azâb) ne zaman gelecek?" diyorlar. 72- De ki: "Belki de acele ettiğinizin bir kısmı ardınıza takılmıştır bite". 73- Kuşkusuz Rabbin, insanlara karşı lütuf sahibidir, fakat çokları şükretmezler. 74-Ve Rabbin, elbette onların göğüslerinin gizlediğini de, açığa vurduklarını da bilir. 75- Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitâb'da olmasın.

Tefsîr:

65 nci âyetle göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimsenin ğaybi bilmeyeceği, yaratıkların ne zaman dirileceğini de yine kimsenin bilemeyeceği vurgulanmaktadır.
Gayb: Duyularla algılanmayan şeydir. Daha genel bir deyimle insanın gözlem ve deney sınırlan dışında kalan şeye ğayb denir. Bir zaman bilinmeyen şey, soma İnsanların İcadettikleri bilimsel ve teknik araçlarla biliniyorsa aslında o ğayb değildir, insanın bilgi alanı içindedir. Meselâ bir gün sonraki hava durumu meteorolojik âlet ve uydularla tesbit ediliyorsa bu ğayb sayılmaz. Çünkü bu, insanın bilgi alanı içinde kalır.
' 'A ilah, işte Kıyamet saatinin bilgisi O 'mm yanındadır. Yağmuru O yağdın/; rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağım (ne yapacağını) bitmez ve hiç kimse hangi yerde öteceğini bilmez"[6090] âyetinde insanın bilemeyeceği şeyler; 1) Kıyametin ne zaman kopacağı, 2) Yarın ne kazanacağı, ne yapacağı, 3) Ve nerede öleceğidir. Âyette insanın bunları bilemeyeceği belirtiliyor. "Allah yağmuru yağdırır, rahimlerde olanı bitir" cümleleri, bu işleri Allah'ın yaptığını ifade ediyor, fakat yağmurun yağacağını ve rahimlerde bulunanı kimsenin bilemeyeceğini söylemiyor. Çünkü eskiden beri insanlar, bazı belirlilerden yağmur yağacağını kuvvetle tahmin etlikleri gibi, doğacak çocuğun erkek ini, kız mı olacağına dair kuvvetli tahminler de yapagelmislerdir. Bugün teknik araçlarla anne karnındaki çocuğun erkek mi, kız mı olduğu tesbit edilebilir. Bunun tesbiti, âyetin anlamına aykırı değildir. Çünkü "Allah rahimlerde olanı cümlesi, Allah'ın bilgisinin, gizli ve açık herseye uzandığını ifade eder. Allah hiçbir araç olmadan yumurtanın aşılandığı ilk andan itibaren cenîn'in, erkek mi, kız mı olduğunu bilir. Ama insanlar bunu, bu normal duyu organlarıyle bilemezler. Ancak birtakım teknik araçlar yardımıyle veya çocuk epey büyüyüp de ana karnının aldığı şekilden öğrenebilirler. Normal durumda insanlara gizli, gözlerin ötesinde kalan işler Allah'a açıktır. O'nun için gizli bir şey yoktur. İşte âyetin anlatmak istediği budur. Yoksa âyet: "Yağmurun yağacağını kimse bilmez, rahimdeki çocuğu kimse bilmez" demiyor.
Asıl ğayb, yarın insanın başına ne geleceği,nerede öleceği,kıyametin ne zaman kopacağı gibi insan duyularının ve deney alanının dışında kalan olaylardır. Bunları Allah'tan başka kimse bilmez.
Bu âyetin ışığı altında Hz. Peyğamber(s.a.v.)e atfedilen, bazı fitnelerin vukuu veya kıyamet alâmetleri hakkında binlerce yıl sonraki geleceğe ilişkin haberlerin gerçekte ona âidolmadığı; acıklı olaylar karşısında tesellî arayan insanların kamu oyundan doğduğu anlaşılır. Nitekim Hz. Âişe: "Peyğam-ber'in, yarın ne olacağını bildiğini sanan kimse, Allah'a büyük yalan isnâ-detmiş olur. Çünkü yüce Allah: 'De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse ğaybi bilmez, ne zaman dirileceklerini de bilmezler' buyuruyor' demiştir [6091]. Hadîsi bu lâfızla İbn Ebî Hatim rivayet etmiştir. Fakat benzeri Bu-hârî'de vardır, orada Hz. Âişe şöyle demektedir: "Kim sana Muhammed Rab-bini gördü derse yalan söylemiştir. Çünkü Allah, "Gözler O'nu görmez"[6092] buyuruyor. Ve kim sana o (yani Peygamber Aleyhisselam), ğaybi bilir derse yalan söylemiştir. Çünkü Allah, "Ğaybi Allah'tan başka kimse bilmez"[6093] buyuruyor"[6094]. Hadîsin, Müslim ve Tirmizî'deki şekli de şöyledir: "Her kim, onun (yani Peygamber Aleyhisselâm'm), yarın ne olacağını haber verdiğini sanırsa Allah'a büyük yalan isnâdetmiş olur. Çünkü Allah: 'De ki: Göklerde ve yerde, Allah'tan başka hiç kimse ğaybi bilmez' buyurmaktadır"[6095]
Bu hadislerin açık ifadesine göre Peygamber (s.a.v.), vahiy dışında yarın ne olacağını bilmezse, binlerce yıl sonraki olayları da elbette bilmez. Şayet bu konuda vahiy olursa o zaman bilir. Böyle bir vahiy olsaydı onun da Kur'-ân'da bulunması gerekirdi. Halbuki Kur'ân'da bu hadislerde anlatılan ğayb haberlerinin hiçbirine rastlamıyoruz. Ğaybi Allah'tan başka, ne gökte ne de yerde hiç kimsenin bilemeyeceğini vurgulayan âyetleri buluyoruz. Sanıyorum ki Hz.Âişe de Peyğamber(s.a.v.)den rivayet edilen bu tür istikbal haberleri üzerine onun ğaybi bildiğini, yarın olacak şeyleri haber verdiğini söyleyenin Allah'a iftira etmiş olacağını söyleyerek bu tür rivayetlerin Peyğamber'e iftira olduğunu vurgulamak istemiştir.
66 ncı âyete birkaç mânâ verilir: Keşşaf sahibi Zemahşerî'ye göre « kelimesi, oniki türlü okunur
Özet olarak âyetin anlamı şudur: Onların âhiret hakkındaki bilgileri birbiri ardınca gelip bir araya toplandı. Toplanan kanıtlar, âhiretin mutlaka vuku-bulacağım göstermektedir, ama yine onlar, âhiretten şüphe ediyor, onu gerçek kabul etmiyorlar[6096].
kelimesi, arkadan gelip yetişti, anlamını taşıdığından âyetin bu kısmına: "Onların bilgileri, âhirette gelip kendilerine yetişir. Yani âhirete vardıkları zaman kendilerine vahiy ile haber verilenlerin doğru olduğunu anlarlar" mânâsı da verilmiştir[6097]. Muhammed İzzet Derveze de "Onların bilgileri, âhiretin olmayacağı noktasında toplandı" anlamım tercih etmiştir[6098]. Fakat bizim verdiğimiz mânâ hem sözgelimine, hem de cumhurun kanâatine uygundur.
67-70 nci âyetlerde toprak haline gelmiş insanların tekrar dirileceklerine ihtimal vermeyen, bu tür sözlerin, insanları tehdid için eskiler tarafından uydurulmuş, yazılmış masallar olduğunu ileri süren müşriklerin görüşleri özetleniyor. Onlara yeryüzünde dolaşıp âhireti inkâr edenlerin nasıl bir sonuca uğradıklarını görmeleri ve o

---

[6090] I .uknum Sûresi: 31
[6091] Ibn Kesîr, Tefsîr: 3/373
[6092] En'âm Sûresi: 103
[6093] Nemi Sûresi: 65
[6094] Buhârî, Tevhîd: 4
[6095] Müslim, îmân: 287; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 6 ve 53
[6096] Mefâtîh: 24/212
[6097] Tfcberî, Câmi'u'l-beyân: 20/7
[6098] et-Tefsîru'l-hadîş: 3/166.

cezalandırılmış toplumların durumlarından ibret almalar kendilerine hatırlatılıyor.
71-73: Mü'minlerle alay edip: "Bizi tehdidettiğiniz bu azap ne zaman gelecek? Eğer doğru söylüyorsanız haydi o azap gelsin" diyen müşriklere, azâ-bm çok yakın olabileceği, Allah"m insanlara çok lûtuflarda bulunduğu, fakat insanlardan çoğunun Allah'a şükretmediği belirtiliyor. Bu suretle Allah'ın, birden bire azap gönderip de onları derhal helak etmemesinin, O'nun lûtfu gereği olduğu; merhametinden dolayı onları bir süre koruduğu; fakat O'nun bu lûtfuna rağmen O'na şükretmedikleri anlatılıyor.
74-75: Lütuf ve merhametinden dolayı Allah onları cezalandırmıyor. Yoksa Allah onların durumlarını bilmez değildir. Onların içlerinden geçen düşünceleri ve yaptıkları işleri bilmektedir. Gökte ve yerde insanlardan gizli olan herşey bir kitapta, Allah'ın bilgisinde vardır. Yazılmış, tespit edilmiştir. Allah'a gizli bir şey yoktur.

76- Bu Kur'ân, İsrail oğullarına, kendilerinin ayrılığa düştükleri şeylerin birçoğunu anlatıyor. 77- Ve o, mü'minlere yol gösterici ve rahmettir. 78- Kuşkusuz Rabbin, onlar (o Isrâîl oğullan) arasında hükmünü verir. O azizdir, bilendir.

Tefsir:

76-78 nci âyetler, Kur'ân'ın, İsrail oğullarının ayrılığa düştükleri birçok hususu kendilerine açıkladığını, mü'minlere yol gösterici ve rahmet olduğunu, aziz (yani dâima galip) ve herşeyi bilen Allah'ın, onlann ihtilâfa düştükleri konularda hükmünü vereceğini bildiriyor.
Önceki âyetlerle ilgisiz gibi görünen bu âyetlerde bazı kıssalar, Hz. îsâ ve diğer dinî konularda İsrail oğullan arasında görüş ayrılığı bulunduğuna işaret ediyor. Esasen yukarıdaki âyetlerle ilgisi yok gibi görünen bu âyetler, onlarla ilgisiz değildir. Şöyle ki:
Müşrik Araplar, Mekke'de yahûdîlerden birine âhiret hakkında soru sormuş, o yahûdî de sorana, kuşkuya düşürücü, belirsiz bir cevap vermiş olabilir. Çünkü Tevrat'ta âhiret sevabı, cezası hakkında Kur'ân'daki gibi açık, ayrıntılı bilgi yoktur. Yahûdîden aldıkları cevap üzerine müşrikler, âhiretin olmadığını daha kuvvetli söylemeğe başlamış olabilirler.
Birçok âyette Kur'ân'ın daha önceki kitaplarda söylenenlere uyduğu, onlara aykırı olmadığı belirtilir ve bu husus Kur'ân'ın doğruluğunun kanıtı olarak gösterilir. Oysa âhiret hususunda Kur'ân'ın söyedikleri, ne Tervat'ta, ne de İndilerde vardır. Muhtemeldir ki o zaman bazı Tevrat nüshalarında Kur'ân'ın anlattıklarına benzer âhiret bilgileri vardı. Bundan dolayı yahudî mezhepleri arasında görüş ayrılıkları bulunuyordu. Kimi Kur'ân'ın anlattığına benzer biçimde âhirete inanıyor, kimi de âhiret hakkında belirsiz bir inanca sahip bulunuyordu. Âhireti asıl kavramından çıkarıp yahudîlerin, son zamanda dünyâya hakim olacakları şekline sokanlar da olmuştur.
Ayrıca Kur'ân'ın anlattığı yahudî kıssaları, ana hatlariyle Tevrat'ta varken, bunların bazı parçalan bugünkü Tevrat'ta yoktur. Bundan o zamanki yahûdîlerin ellerinde farklı nüshalar bulunduğu, bazı nüshalarda, bazı kıssa parçalarının eksik bulunduğu; bazılarında ise peygamberlerin ahlâkına aykırı şeyler bulunduğu; Kur'ân'ın, bu nüshalardan, tevhîde ve peygamberlerin ahlâkına en uygun parçalan seçip anlattığı ve kendi anlattıklarının da gerçeğe en uygun olduğunu söylediği sonucuna varılabilir. Kur'ân'ın anlattıklarına tıpa tıp uyan Tevrat nüshası, bizim bilgimize göre bugün elde yoktur. Tevrat nüshalarında zamanla nasıl bazı parçaların kaybolduğunu daha önce, ikinci cildimizde izah etmiştik.
İşte Kur'ân-ı Kerîm, gerek kıssalar, gerek âhiret hakkında söyledikleriyle, îsrâil oğullarının ayrılığa düştükleri birçok hususun doğrusunu onlara açıkladığını bildiriyor.
Kur'ân'ın kesin gerçeği içerdiğini, Kitap ehlinin ayrılığa düştükleri konuların en doğrusunu onlara açıkladığını bildiren başka âyetler de vardır:
"Ey Kitap ehli, Elçimiz size geldi, Kitâp'tan gizlediğiniz şeylerin çoğunu size açıklıyor; çoğundan da geçiyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur ve açık bir Kitap geld [6099].
"Ey Kitap ehli, elçilerin arasının kesildiği, boşluk meydana geldiği sırada size, gerçekleri açıklayan Elçimiz geldi ki: 'Bize bir müjdeci ve uyarıcı gelmedi' demeyesiniz"[6100].
"Sana da kendinden Önceki Kitapları doğrulayıcı ve onları kollayıp koruyucu olarak bu Kitabı gerçekle indirdik" [6101].

79- Allah'a tevekkül et, çünkü sen apaçık gerçek üzerindesin. 80-Sen ölülere duyuramazsın, arkalarını dönmüş kaçmakta olan sağırlara da çağırıyı işittiremezsin. 81- Ve sen kör(\Gr)i, içine düştükleri sapıklıklarından çıkarıp yola getiremezsin. Sen ancak âyetlerimize inananlara duyurabilirsin ve onlar derhal müslüman olurlar.

Tefsir:

79-81 nci âyetlerde Peygamber(s.a.v.)e, Allah'a dayanması, kendisinin apaçık gerçek üzerinde bulunduğu;

[6099] Mâ'ide Sûresi: 15
[6100] Mâ'ide Sûresi: 19.
[6101] Mâ'ide Sûresi: 48.

Ölülere, arkasını dönüp giden sağırlara değil, ancak dinlemek isteyenlere söz dinletebileceği; saptıkları çıkmazda ısrar eden körleri doğru yola götüremeyeceği buyuruluyor ki, Peygamber'i tesellî etmekte olan bu âyetlerin anlamı şudur:
Ey Muhammed, sen Allah'a dayan, açık bir gerçek üzerindesin, yolun doğru söylediklerin doğrudur. Onların seni dinlememelerine üzülme. Onların söz dinlememesinde senin kusurun yoktur. Zira sen ölülere, sağırlara işittirecek değilsin. Ancak duyma kabiliyeti olanlara sözlerini duyurabilirsin. Yola gelmek istemeyen, saptıkları çıkmazı doğru yol sanan körleri doğru yola iletemezsin. Ancak âyetlerimize inanıp bize boyun eğenlere söz dinletebilirsin.

82- O söz, başlarına geldiği zaman, onlara yerden bir Dâbbe (canlı) çıkarırız; o onlara, insanların âyetlerimize inanmadıklarını söyler, 83-O gün her ümmet içinde âyetlerimizi yalanlayanlardan bir cemâat toplarız, onlar hep bir arada (İlâhî Dîvâna) sürülürler. 84- (Dîvânına) geldiklerinde (Allah onlara); "ayetlerimi kavramadığınız halde yalanladınız mı, yoksa ne yaptınız?" der. 85- Haksızlıkları yüzünden o söz başlarına gelmiştir (azap hükmünü giymişlerdir), artık konuşamazlar. 86- Görmediler mi biz geceyi, içinde istirahat etmeleri için yarattık, gündüzü de aydınlık yaptık? Kuşkusuz bunda inanan bir toplum için âyetler vardır.

Tefsir:

82-85 nci âyetler, âhireti inkâr edenleri uyarmak için bazı âhiret olaylarını tasvir ediyor:
Vukuu haber verilen kıyamet olayı gelip çatınca Allah'ın yerden çıkaracağı bir canlı, insanların, Allah'ın âyetlerine inanmadıklarını söyleyecektir. O gün her milletin inkarcıları, grup grup Allah'ın divânına, o yüce mahkemeye sevkedilecek ve yüce Allah: "Siz, anlamadan, mânâsını kavramadan âyetlerimi inkâr mı ettiniz, yoksa ne yaptınız?" sorusuyla azarlayacağı inkarcılar, haksızlıklarından dolayı cevap veremeyecek, öyle kalacaklardır.
86 ncı âyette de Allah'ın, kâinattaki kudretine dikkat çekiliyor. Dinlenmek için geceyi karanlık, çalışıp kazanmak için gündüzü aydınlık yapan Allah'ın kudretini görmüyorlar mı? Geceyi, gündüzü böyle düzenleyen Allah, insanları yeniden yaratamaz mı? buyuruluyor.
82 nci âyette kıyametten önce çıkarılacağı söylenen hayvanın şekli, büyüklüğü nereden çıkacağı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerden
kimine göre o hayvanın boyu yetmiş arşın olacak, kimine göre bulutlara değecek, kimine göre iki boynuzu arasında bir fersahlık mesafe bulunacak, dört ayaklı, iki kanatlı, öküz başlı, domuz gözlü, fil kulaklı, deve boynuzlu, aslan yeleli, kaplan renkli, inek kalçalı, koç kuyruklu, deve ayaklı olacak. Yerden çıkışı üç gün sürecek, üç gün içinde ancak vücudunun üçte biri çıkacak, Mescid-i Harâm'dan veya Safâ'dan çıkacak [6102]
Bu rivayetlerde anlatılanların hiçbiri âyette yoktur. Onun için Fahreddîn Râzî: "Bu tür şeylerden herhangi birinin, Hz. Peygamber tarafından söylendiği saptanırsa kabul edilir, yoksa bunlara önem verilmez" diyor. Gerçekte bunlar, şahabı ve tabiîler zamanında çevrede dolaşan rivayetleri yansıtmaktadır. Ayrıca bunlar, Peygamber (s.a.v.) zamanında halk arasında kıyametten önce böyle bir hayvanın çıkacağı inancının yaygın olduğunu da gösterir. Bu inanç, o zamanki yahudilerden veya başka din mensuplarından Araplara geçmiş olabilir. Nitekim Vehb ibn Münebbih, 'Uzeyr 'Aleyhisselâm'ın: "Sodom'un altından bir hayvan çıkar, insanlara konuşur, herkes onu işitir. (Onu duyan) Gebeler, (korkudan) çocuklarını düşürürler, tatlı su acı olur, ahlâk bozulur, hikmet yakılır, ilim kalkar, hayvanın altındaki yer konuşur, o zamanda insanlar, erişemeyecekleri şeyleri isterler, elde edemeyecekleri şeyler için uğraşır dururlar, yiyemeyecekleri şeyler için çalışırlar" dediğinin anlatıldığını rivayet etmiştir'.
Uzeyr, Tevrat'ta Ezra adıyla geçen bir yahudî kahinidir ve Tevrat'ı derlemiştir. Vehb ibn Münebbih'e dayandırılan bu rivayet, bu yerden çıkacak hayvan inancının, yahudî kaynaklı olduğunu gösterir. Demek ki yahudiler de kıyametten önce yerden bir hayvan çıkacağına inanıyorlardı.
İşte Kur'ân-ı Kerîm, insanların bildiği, inandığı o hayvanın çıkacağı kıyamet zamanını hatırlatarak toplumu uyarmaktadır. Kur'ân'ın amacı, insanları dehşetli kıyamet olayına karşı uyarmaktır. Kıyametten önce böyle bir hayvanın çıkacağına inanırız. Ama bu hayvanın niteliğini bilemeyiz.
Modernist müfessirler de bu hayvanı, tren, otomobil gibi icatlara işaret saymaktadırlar ki bu da zoraki te'vilden başka bir şey değildir. Gerçeği Allah bilir.

87- Sûr'a üfleneceği gün Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunan kimselerin, hepsi korku içinde kalır (bayılır). Hepsi boyun bükerek O 'na gelirler. 88- Görüp de donuk sandığın dağlar, bulutun yürümesi gibi yürümektedir. Bu, herşeyi gayet güzel yapan A Hah '-in yapısıdır. Doğrusu O, yaptıklarınızı haber almaktadır. 89- Kim iyilik getirirse ona, ondan daha hayırlısı vardır ve onlar o gün korkudan uzak, güven içindedirler. 90- Ve kim kötülük getirirse onların da yüzleri cehenneme yıkılır: ct Yaptıklarınızdan başka bir şeyle mi cezalandırılıyorsunuz?" (denilir).

[6102] Mefâtîhu'l-ğayb: 24/217-218; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/376-377

Tefsîr:

87 nci âyette Sür'a üfleneceği gün, göklerde ve yerde bulunanların korkudan titreyip bayılacakları;-ancak Allah'ın dilediği kimselerin o dehşetli durumdan etkilenmeyecekleri ve herkesin Allah'ın çağrısına boyun eğerek hesap veniick üzere Dîvânına gelecekleri bildiriliyor.
es-Sûr, İsrâfîl adlı meleğin iki kez üfleyeceği, mâhiyeti bilinmez bir borudur. Bu boru iki kez çalınır. Birinci sesi duyanlar, sesin korkunçluğundan ve çağırılan duruşmanın dehşetinden korkup bayılırlar, kendilerinden geçerler. Yalnız Allah'ın dilediği, güçlendirdiği kimseler korkmaz; bayılmaz; şuurlarını kaybetmez; sağlam, heyecansız dururlar. Onlar rahattırlar. Sonra tekrar üflenen sûr, bayılanları ayıltır, kaldırır. Bu, canlıları, özellikle insanları, Allah'ın huzurundaki duruşmaya çağırma borusudur. "Sonra ona bir daha üflenir, hemen onlar ayağa kalkarlar"[6103]. İşte bundan sonra âhiret duruşması başlar.
Âyette âhiret duruşmasını başlatacak olan iki üflemeye birlikte işaret edilmiştir. İşte bu üfleyiş öyle bir dehşetli durum meydana getirir ki her canlı korkar, bayılır. Korkması, Allah'ın yüce Divânına çıkıp hesap vereceğinden ötürüdür. O divana çıkmaktan, o hesaptan korkar. Yalnız Allah'ın dilediği canlar korkmazlar. Çünkü Allah onları güçlendirmiş, güvene kavuşturmuştur.
Yüce Divan'da içtimaa çağıran borunun sesinden korkup sarsılan canlar, akılları başlarına geldikten sonra bu sese doğru koşarlar, Allah'ın huzurunda, Yüce Divan'da toplanırlar.
Âyet, insanların kavrayışına yaklaştırmak için âhiret halini dünyâdaki duruma benzeterek anlatıyor. Dünyâda askerler, kiralın emri üzerine çalınan içtimâ' borusunu duyunca nasıl bir alanda toplanırlarsa âhirette de Allah'ın buyruğuyla çalınan Sûr (boru) ile bütün canlar Allah'ın huzuruna toplanmaktadır.
Burada Sûr kelimesi sûret'in çoğulu olarak es-Suvar şeklinde de okunmuştur. O zaman mânâ: "Bedenlere ruhlar üflendiği gün, Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanların hepsi korkar" şekline girer.
88-90 ncı âyetler, kıyamet olayının dehşetini ve herkesin dünyâda yaptığı şeylerin karşılığını âhirette bulacağını anlatıyor. Hareketsiz, sabit gibi görünen dağlar, kıyamet olayında bulutlar gibi yürür, dağılır. "O gün dağları yürütürüz, Arzı açık görürsün"[6104], "Sana dağlardan soruyorlar. De ki: Rab-bim onları (kül gibi) ufalayıp savuracak, yerlerini bomboş, dümdüz bırakacaktır. Orada ne eğrilik, ne de bir tümsek görmeyeceksin. O gün çağırana uyarlar" [6105], "Dağlar, atılmış renkli yün gibi olur"[6106] âyetlerinin hepsi kıyamette dağların toz gibi savrulup yerinden kaldırılacağını bildirmektedir. Bu âyetler hep kıyamet halini tasvir etmektedir.
Yalnız 88 nci âyetin, "Görüp de donuk sandığın dağlar, bulutun yürümesi gibi yürümektedir" ifadesinden, dağların hareketsiz görülmesinin, aslında gerçek değil, yanlış bir sanıdan ibaret olduğu anlaşılır. Dağların hareketsiz görülmesi, yanlış bir zan, bir algılama hatâsı ise o halde donuk, hareketsiz gibi görünen dağlar gerçekte yürümektedir. Dağlar dünyânın sivri noktalarıdır. Gerççkte dağlar hareketli ise onların oturduğu Arz da hareketli demektir. Bundan dünyânın döndüğü ve hareket ettiği anlaşılabilir. Nitekim âyetin sonunda: "Bu, herşeyi en güzel biçimde yapan Allah'ın yapısıdır!" cümlesi, yıkım halinden çok, dünyânın ince bir düzen halinde yapıldığını gösterir.
Dağların pamuk gibi savrulacağı kıyamet gününde Allah'ın huzuruna iyilik getirenler, iyiliklerinin, fazlasiyle karşılığını görürler ve o dehşetli günün korkusundan uzak, güven içinde kalırlar. Âhirete kötülük getirmiş olanlar da yüzleri üstü ateşe atılmak suretiyle dünyâda ettiklerini âhirette bulurlar. İyilik getirenler, getirdikleri iyiliğin karşılığını fazlasiyle görürlerken, kötülük getirenler sadece yaptıklarının cezasını görüyorlar. İyiliğe fazlasiyle karşılık vermek lûtuftur. Fakat yapılan kötülüğe, fazlasiyle ceza vermek zulümdür. Allah'ın lûtfu gereği olarak, iyilik edenler fazla fazla nimetlerle karşılaşırken, kötülük yapmış olanlar da Allah'ın adaleti gereği sadece kötülüklerine denk bir ceza giyerler.

91- (De ki): "Ben, sadece bu kentin Rabbine kulluk etmekle em-rolundum. O, burayı saygıdeğer kıldı ve her şey O'nundur. Ve bana müslümanlardan olmam emredildi. 92- "Ve Kur'ân okumam emredildi". İmdi kim yola gelirse kendi yararına yola gelmiş olur ve kim saparsa: "Ben ancak uyarıcılardanım" de. 93- Ve de ki: "Allah'a ham-dolsun, O size âyetlerini gösterecek, siz de onları tanıyacaksınız. Rab-bim, yaptıklarınızdan gafil değildir."

Tefsir:

91-93 ncü âyetler, sonuç üslûbunu taşımaktadır. Sûre, Allah'ın birliğini ve âhiret inancını telkin eden âyetlerle başlamıştı. Kıssaları ve tevhide yönelten tartışmaları anlatan âyetlerden sonra yine Allah'ın birliğini vurgulayan âyetlerle sona ermektedir.
91 nci âyetin başında sözü geçmediği için bu âyet, 92 nci âye-teki Kim saparsa"ya kadar, Hz. Peygamber'in kendi sözü gibi gözükmektedir. 92 ve 93 ncü âyetlerde sözünün bulunması, 91 nci âyetin başında da bu sözün

[6103] Zümer Sûresi: 68
[6104] Kehf Sûresi: 47.
[6105] Tâhâ Sûresi: 105-108
[6106] Kari'a Sûresi: 5.

mukadder olduğu izlenimini verir. Daha doğrusu sözgeliminden bu anlaşılır. Kur'ân'da bu çeşit âyetlerin örnekleri çoktur.
Bu âyetlerde Peygamber (s.a.v.), Mekke kentinde, kan dökülmesini, başkalarına saldırılmasım yasaklayan, bu kenti bir güvenlik bölgesi yapan Allah'a kulluk etmek, O'na teslim olmak ve Kur'ân okumakla emredildiğini söylüyor. Daha doğrusu kendisine böyle söylemesi emrediliyor. Sonra artık yola gelenin kendi yararına, sapanın da kendi zararına hareket ettiği; Peygamber'in, sadece bir uyarıcı olduğu; kimseyi zorla yola getirmekle yükümlü bulunmadığı vurgulanıyor.
93 ncü âyette de Allah'ın, pek yakında âyetlerini göstereceği, inanmayanların o zaman gerçeği tanıyacakları; âyetlerin bildirdiği azabın gerçek olduğunu anlayacakları; ama artık iş işten geçmiş olacağı; Allah'ın, buyruğunu dinlemeyenlerin yaptıklarım gayet iyi bildiği belirtiliyor. Böylece, inkâr ve şirk içinde yürüyen müşrikler bir kez daha uyarılıyor.
Allah'ın göstereceği âyetler, dünyâ veya âhiret azabı olabilir. Fakat sözgeliminden bu âyetlerin, müşriklerin başlarına gelecek belâlar olduğu anlaşılıyor.
Nemi Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:
A- Tevhîd île İlgili Prensipler:
1- Hüdhüd, Sebâ'da, bir kraliçenin yönetiminde, Güneşe tapan bir toplum görmüş, bunların, Allah'tan başkasına tapmalarına hayret etmiştir (24-25). Küçücük kuş dahi, Allah'tan başkasına secde edilmeyeceğini, O'ndan başka tapılacak tanrı bulunmadığını anladığı halde bazı insanların bunu an-lamayıp Allah'tan başkanına tapmaları, elbette çok şaşılacak bir durumdur.
2- İnsanlar, neden Allah'tan başkasına taparlar? Atalarının öyle yaptığını görürler, o şartlar içinde büyür ve öyle yetiştirilirler. Böylece putperestliğe alışmış olurlar. Alışınca da batıl işler, kendilerine cazip gelir. Şeytân onlara yaptıklarını süslü gösterir. Batıla bağlanırlar; artık kolay kolay doğru yolu bulamazlar (24).
3- Tapılacak tanrı, ancak gizliyi ve açığı bilen, kâinat tahtının sahibi Allah'tır, O'ndan başkasına tapılamaz.
4- Gökleri, yeri yaratan, yağmuru yağdırıp bitkileri, ağaçları yetiştiren, dünyâyı yaşanacak hale getiren, ırmakları, dağları yaratan, iki denizin birbirine karışmasını önleyici, görünmez bir perde koyan; darda kalmışa yardım edip onun sıkıntısını açan; geceleyin yol gösterici yıldızları yaratan; ilk defa yaratan, sonra yarattıklarını öldürüp yeniden yaratacak olan; rızık veren, gizli ve açığı bilen Allah'tır. Bunları yapamayan Tanrı olamaz. Öyle ise Allah'tan başka tanrı, tapılmağa lâyık varlık yoktur (60-65).
B- Peygamberlik ile ilgili Prensipler:
5- Kur'ân'ın ve apaçık Kitabın âyetleri, herşeyi bilen ve yerli yerince yapan Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir (1, 2, 6).
6-7-14 ncü âyetlerde Musa'nın da'vet kıssasından bir kesit alınmıştır. Mû-sâ'nın Kitabı, kendi eseri değil, kendisine ağaçtan ateş şeklinde görünen Allah'ın vahyidir. Aynı Kitabın içeriği, yine Sidretu'l~Müntehâ(uzak bir ağaç)ta görünen melek tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. İki vahyin de kaynağı birdir. Bütün İlâhî vahylerin kaynağı aynıdır.
7- Mu'cizeleri yaratan Allah dilerse değneğe can verip onu yılan yapar ve yılan olan değneği yine eski haline döndürür. Dilerse insanın uzvundan nurlar fışkırtır (10, 12).
8- Hz. Musa'ya dokuz mu'cize verilmiştir. Musa'nın mu'cizelerini gördükleri halde bile bile onları büyü, Musa'yı da büyücü sayanlar cezalandırılmışlardır (13-14).
9- Elçiler, Allah'ın katında güvendedirler. İlâhî vahy esnasında onlara bir zarar gelmez ve şeytân, onlara müdâhale edemez: "Benim katımda elçiler korkmazlar" (10).
10- Peygamberler ve ıslahatçılar, sadece söz ile hakaretlere maruz kalmazlar; aynı zamanda onlara sû-i kastler de düzenlenir. Nitekim Hz. Salih'e böyle bir sû-i kasd düzenledikleri gibi (49) Hz. Peyğamber'e de düzenlemiş-lerdir: "İnkâr edenler seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da (yurtlarından) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı" (Enfâl Sûresi: 30).
11- Fakat herşeye rağmen Allah, hakkı üstün getirir, peygamberleri ve inananları kurtarıp kâfirlerin evlerini başlarının üstüne yıkar (51-53).
12- Hz. Peyğamber'in sadece Allah'a ibadet etmesi, yalnız O'na teslîm olması ve Kur'ân okuması emredilmiştir (91-92).
13- Birbirine düşman iki gruba bölünmüş olan Semûd kavmini irşâd için görevlendirilen Salih Aleyhisselâm, onları uzlaştırmağa çalışmış; kötülüğü bırakıp iyiliğe, tefrikayı bırakıp istiğfara yöneltmek istemiş; fakat bozguncu insanlar onu dinlememişler, mu'cize deveyi kesmişler, bu yüzden mahvolup gitmişlerdir (45-53).
Peygamber Süleyman'a teslîm olan Kraliçenin mutlu sonucu anlatıldıktan sonra, 45-53 ncü âyetlerde Peyğamber'e karşı gelen, onun da'vetini engellemeğe çalışan kavmin acı sonucu anlatılmıştır. Bunun anlamı şudur: Peygamberleri, Hak da'vetçilerini dinleyenler mutlu olurlar; onlara karşı gelenler felâkete uğrarlar, silinip giderler.
14- Kötü davranışlar içine girenler, gidişlerinin yanlış olduğunu söyleyenlere, uğursuzluk yapıştırırlar. Yanlış davranışları yüzünden uğradıkları felâketlerin, sıkıntıların o peygamber veya da'vetçinin uğursuzluğu yüzünden başlarına geldiğini sanırlar. "Sizin yüzünüzden bu işler başımıza geldi. Siz, uğursuz insanlarsınız!" (47) derler. Oysa içine düştükleri sıkıntılar, yanlış davranışlarının sonucudur. Kabahati, kendilerinde arayacakları yerde

kendilerini felâkete götüren davranışlardan kurtarmağa çalışan ıslahatçılarda ararlar.
Hz. îsâ'nın havarileri de Hz. Salih gibi, irşada gittikleri kent halkı tarafından uğursuzlukla suçlanmışlardır: "Biz onlara iki elçi gönderdik, onları yalanladılar, biz de (elçjjfri) üçüncü bir elçi ile destekledik. Dediler ki: 'Biz, size gönderilen elçileriz'- Kentliler dediler ki: 'Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Rahman bir şey indirmemiştir. Siz, sadece yalan söylüyorsunuz.' Elçiler dediler ki: 'Rabbimiz bilir ki biz, size gönderilmiş elçileriz. Bizim üzerimize düşen, yalnız açıkça duyurmaktır'. Kentliler dediler ki: 'Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, sizi mutlaka taşlarız ve bizden size acı bir azâb dokunur'. Elçiler dediler ki: 'Uğursuzluğunuz sizin kendinizdedir. Size öğüt verdiğimiz için mi uğursuzluğa (uğruyorsunuz)? Hayır, siz, aşırı giden bir kavimsiniz'." (Yâsîn Sûresi: 14-19).
Demek ki bu hal, gerek peygamberlerin, gerek da'vetçi ve ıslahatçıların karşılaşacağı, göğüslemek zorunda olacakları kaderdir. Kavmin bu olumsuz davranışını kırmak, azim ve irâde ile yenmek gerekir. Aksi takdirde başarı zordur.
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
15- Âhiretin olacağında kuşku yoktur. Fakat ne zaman olacağını yalnız Allah bilir (65, 71-72).
16- Âhiret günü, dağlar yerinden kaldırılıp savrulur, pamuk gibi atılır, bulutlar gibi yürütülür (88).
17- Kıyamette Allah, yerden bir canlı çıkaracaktır ki o, insanlara hitâbe-dip Allah'ın âyetlerine inanmadıklarını söyleyerek serzenişte bulunacaktır. 82 nci âyetin tefsîrine bakınız.
18- Orada gerçekler ortaya çıkacak, utançtan ve korkudan, suçluların konuşacakları halleri kalmayacaktır (85).
19- Yüce Mahkemede hesap vermek için çağrı yapıldığı zaman, göklerde ve yerde bulunan herkes korkudan bayılacak, ancak Allah'ın güvence verdikleri sarsılmayacaktır (87).
20- Dünyâda iyilik yapmış olan, âhirette ondan daha iyi bir iyilik bulur. Kötülük yapmış olanlar da tepe takla cehenneme atılırlar. Herkes yaptığının cezasını görür (89-90).
D- Genel Prensipler:
21- îmân, sadece sözden ibaret değildir. Güzel eylemlere dönüşen düşüncedir. Mü'minlerin vasıfları şöyledir: Namaz kılarlar, zekât verirler, âhirete kesin inanırlar (3). Ra'd Sûresinin 19-24 ncü, Mü'minün Sûresinin 1-11 nci, Furkan Sûresinin 63-75 nci âyetlerinde mü'minlerin vasıfları daha ayrıntılı olarak anılmaktadır ki biz bundan önceki sûrelerin prensiplerinde bunları özetlemiştik.
22- Alışkanlık, kötü işleri cazip hale getirir. Kötü bir işe alışan insan, iyi bir iş yaptığını sanarak körü körüne o eylemin içine atılır, onu işleyip durur. Ondan bir türlü vazgeçemez. Sonunda o kötü eylem, kendisinin cehennemi olur. O kişi, âhirette en büyük ziyana uğrar (4-5). Çünkü kötü işler, kötü düşünceler, insan ruhunun iyi sıfatlarını bozar, ruhu çirkinleştirir. Âhirette onlara şöyle denilir: "Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; (orada) bunlarla sefa sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız). Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azâb ile cezalandırılacaksınız" (Ahkaf Süresi: 20), "Bu dünyâ hayâtında biz onların peşine bir lanet taktık. Kıyamet günü ise onlar çirkinleştirilenlerdendir" (Kasas Sûresi: 42).
Bu son âyet de gösteriyor ki kötü eylemler, dünyâda insanın lanetle anılmasına yol açtığı gibi ruhu da çirkinleştirmektedir. Ancak bu çirkinlik, işlerin içyüzünün, hakikatlerin ortaya çıkacağı âhirette belli olacaktır.
23- Kötülük yapan, Allah'ın gazabına çarpılmaktan korkmalıdır. Ancak hatâsının ardından tevbe edip iyi işler yapanları Allah bağışlar. O çok bağışlayan, çok acıyandır.
24- Allah, Davud'a ve Süleyman'a ilim vermiş, onlar kendilerine ilim ve hükümdarlık veren Allah'a hamdetmişlerdir (15). Kul, Allah'ın verdiği nimete şükrederse Allah o nimeti mübarek kılar, artırır. Ama Karun gibi nankörlük edip, servetini kendi bilgisi ve çalışmasıyle kazandığını sanır, Allah'ın Iut-funu görmezse Allah onun nimetini elinden alır, yahut servetini kendisine azâb eder. Kendisine böbürlenmemesini, Allah'a şükür ve hamdetmesini söyleyenlere Karun: "Bu servet, bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi, dedi. O mağrur bilmedi ki Allah, kendisinden önceki nesiller arasında kendisinden daha güçlü ve daha çok cemâati bulunan nice kimseleri helak etmiştir?" (Kasas Sûresi: 78).
25- Davud'un mülküne vâris olan Süleyman, büyük mülkünü genişletmiş, birçok kralı egemenliği altına almış; yalnız insanlara değil, cinlere de hükmetmiştir. Kuşların, karıncaların dilinden anlamış, fakat geniş mülküne, gücüne ve ilmine rağmen kibretmemiş, bunları Allah'ın lutfu bilerek Nimeti Verene şükretmiştir (16-44).
26- Bir karınca, ötekilerine "Yuvalarınıza girin de Süleyman ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler' demiştir. Bundan, karıncaların da yöneticileri bulunan bir topluluk oluşturdukları, canlarını korumanın önlemini düşündükleri anlaşılır. Nitekim: "Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyle uçan hiçbir kuş yoktur ki (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar'1 (En'âm Sûresi: 38) âyeti de bütün hayvan türlerinin, kendine özgü kuralları, liderleri bulunan birer topluluk olduğunu bildirmektedir. Serçe serçelerle, güvercin güvercinle; leylek, kendisi gibi leyleklerle uçar, konar. At, atlarla; koyun, koyunlarla; deve, develerle gezer. Demek ki bu hayvan türlerini birbirine cezbeden birtakım bağlar, içgüdüler vardır.
Burada, 6 Mart 1990 tarihli Zaman Gazetesi'nde, Ali Torun'un, hazırladığı bir yazıyı nakletmeyi uygun görüyorum:
Alman İlim Adamlarının İnanılmaz Başarısı: ARILARLA KONUŞTULAR
An denince ilk akla gelen baldır. Yüzlerce arının binlerce çiçekten bin-bir zahmetle toplayıp özümledikleri çiçek

özlerinin ölüm hariç her derde deva olduğu asırlardır bilinmektedir.
Anların ikinci önemli özelliği ise karıncalar gibi ideal bir toplum hayatı sürdürmeleri, her yeni oğul verilişinde miras kavgasız, mahkemesiz yeni oğu-lun kovanı terk edebilmesidir.
Böylesine düzenli bir hayat tarzına sahip olan bal arılarının ideal bir işbirliği ile şahane mimari yapılar ortaya koyabilmesi, binbir derde deva olabilecek ilaç sanayiinin dahi muvaffak olamadığı ilaç olan bal'ı yıllardır aynı kalitede üretebilmesi için tüm ayrıntıları ifade edebilecek bir lisana sahip olmaları gerektiği biliniyor ancak bu lisan bir türlü öğrenilemiyordu.
Bal Arıları Nasıl Konuşuyor?
Bal arıları dans ederek konuşuyor. Bunu ilk kez Nobel ödüllü Kari Von Frisch ortaya atmıştı. Ancak teoride hangi arı dansının ne anlama geldiği bilinmiyordu. Batı Almanya'da Würzburg Üniversitesi yıllar süren araştırmalarının meyvelerini toplamaya başladı. Ve bal arıları ile konuşmaya muvaffak oldu.
Kovandan çıkan öncü işçi bal arısının çiçeğe gidişini kovana girer girmez yaptığı tüm hareketleri dikkatli bir şekilde inceleyerek tüm bu bilgileri bilgisayara kaydettiler. Yapılan gözlemlerde çiçekten aldığı çiçek özü numunesi ile kovana dönen arı, kovana girer girmez arıların kırmızı ışığa karşı körlük özelliğinden yararlanılarak kovan kırmızı ışık huzmesi ile aydınlatıldı. Kovana, mini, çok hassas mikrofonlar yerleştirildi. Kovana giren öncü işçi bal arısı kanat çırparak görevden döndüğünü, verilecek mesajı olduğunu ifade etti. Öncü arının kanat çırpışını antenleri vasıtası ile algılayan kovan sakinleri antenlerini dans eden arının kanatlarının hemen yanına doğru uzattılar. Çünkü dans eden öncü arı kanatlan ile havayı titreştirerek çok kısa mesafede etkili olan ses sinyalleri veriyordu. Öncü arının çizdiği sekiz şeklinin tam ortasındaki hat, bulunan çiçeğin kovan ile güneş arasındaki açısını gösteriyordu. Kanat çırpışı hızı ile sekiz şekli üzerinde dans ediş süresi ise bulunan çiçeğin kovana olan uzaklığını belirtiyordu.
Öncü arının dansını yakından takip eden arılar çiçeğin bulunduğu yer hakkındaki bilgileri aldıktan sonra kovanı terk edip tarif edilen yerde bulunan çiçeğe giderken öncü arının çevresine diğer arılar geçiyor ve öncü arı dansını tekrar ediyordu. Öncü arının dansını yaklaşık 200 ile 300 bal arısı takip etti. Dansı takip eden her arı tarif edilen çiçeği eli ile koymuş gibi kolayca buldu ve enfes çiçek özlerini toplayıp kovana getirdi.
Öncü arının danslarını defalarca seyreden ilim adamları öncü arının tüm yaptığı hareketleri kanat çırpış hızlarını bilgisayara kaydetti. Şimdi sıra gelmiş kovan ahalisi iie konuşmaya...
Arılar ile konuşmanın tek yolu arı kılığına girip dans etmekten geçiyordu. Öyle ise dans edecek mini bir robot arıya ihtiyaç vardı. İlim adamlarının tercümanlığını yapacak mini mekaniki robot arının mucidi Danimarka Odense Üniversitesi Elektronik Mühendisi Bent Bach Andersan'dır.
Normal bal arısından biraz iri olan robot arı tek kanatlı olup bilgisayar ile kontrol ediliyor. Robot arının tek kanadı arının göz yuvalarında bulunan menteşelere tutturulmuştur. Üstten mekaniki bir tel ile elektriki mıknatıs bağlıdır. Robot arının kanat çırpış hızı bu elektromıknatıs ile sağlanıyor. Başının üzerinden madeni bir çubuk ile bilgisayar kontrollü motora bağlanan robot arının başının hemen üzerinden başka bir boru sarkıyor. Bu borudan çiçek özü yerine kullanılacak sulu şeker damlatılıyor.
Robot arı kırmızı ışıkla aydınlatılan kovana dikkatlice indirildi. Bu işlem çok dikkatli yapılmalıydı aksi takdirde kovan ahalisi kovana giren yabancı arılara karşı muhafız arılar vasıtası ile saldırıya geçiyordu. Arılar ürkütülmeden kovana sarkıtılan robot arı sanki dışarıdan gelmiş öncü arı gibi elektromıknatıs yardımı ile kanat çırpmaya başladı. Robot arının altında bulunan arılar hemen dans pistini boşalttılar. Antenlerini dikip robot arının kanat hareketleri ile vereceği mesajı algılamaya hazırlandılar. Bu esnada bilgisayar devreye girerek daha önce kaydedilen bilgiler ışığında robot arıyı sekiz şekli çizecek şekilde dans ettirmeye başladı. Robot arı daha önce görevden dönen arının dansını tekrar ediyordu. Robot arı dansına bir süre devam ettikten sonra çevrede bulunan bal arıları gövdeleri ile dans pistine vurmaya başladılar. Bal arıları bu hareketleri ile dans eden arıya tarif ettiğin çiçek adresini anladık. Şimdi bize topladığın çiçek özlerinden numuneler ver de hem çiçeğin kokusunu alalım hem de bulduğun çiçeğin çiçek özünün ne kadar kaliteli olduğunu anlayalım diyorlardı. Robot arının karın boşluğuna yerleştirilen hissediciler bal arılarının gövdeleri ile dans pist tabanına vuruşlarını hisseder hissetmez bilgisayar, robot arının başının üzerinden sarkan mini hortumdan bir miktar şekerli su damlatıyor. Çiçek özü niyetine verilen şekerli suyu tadan bal arıları dans pistini terk ederek tarif edilen çiçeğe gidip orada bulunan sulu şekeri alıp kovana döndüler. Bu deney çeşitli uzaklık ve açılara yerleştirilen çiçekler ile denendi. Her seferinde bal anları robot arının tarif ettiği çiçekleri bulup çiçek özlerini aldılar.
Normal öncü bal arısının tarif ettiği çiçeğe 300 bal ansı giderken robot arının tarif ettiği aynı çiçeğe 20 ile 100 bal arısı gitti. Yani robot arı normal bal arısı kadar güzel tarif yapamamıştı. Ancak 100 arıya dahi bir çiçeğin bulunduğu yeri tarif edebilmek başlangıç için muazzam bir başarı idi. En azından bilim adamları dertlerini arılara anlatacak kadar "arıca" lisanını öğrenmişlerdi.
Bundan Sonra Ne Yapılacak?
1. Robot arı sekiz şeklinin dışında başka şekiller oluşturacak şekilde dans edecek. Arıların bu dans sonucu hareket tarzları gözlenecek.
2. Robot arı hep aynı noktada durarak sadece kanat çırpışları ile dans ederek normal arılara bir çiçeğin bulunduğu yeri tarif etmeye çalışacak.
3. Robot arı dans ederken 1500 metre uzaklıkta bulunan bir çiçeği tarif ederken kanat çırpışları ile 250 metre

uzaklıkta bulunan başka bir çiçeği tarif edecek. Arıların bu dans sonucu hangi çiçeğe gideceği gözlenecek.
Anlardan Askeri Güç Olarak İstifade Edilebilir mi?
Bunca masraf, bir o kadar da emekten sonra "arıca" lisanı öğrenilirse bundan kazancımız ne olacak? Arıların istenilen adreslere gönderilmesi ile sadece gül balı, sadece karanfil balı vs. balı üretimi imkân dahiline girecek.
Arıların hayat tarzlarını düzenleyen arı örf ve adetleri hakkında bilgiler edinilebilecek. Belki de arıların bal yapma formülü öğrenilecek ballar suni olarak üretilecek.
Hepsinden önemlisi arılardan askeri güç olarak istifade edilmesidir. Şu ana kadar Amerikan sınırlarından binlerce vahşi Afrika arısı girmeye başlamıştır. Geçtiği ekili alanı talan eden vahşi arıları şu ana kadar durduracak bir yol bulunamadı. Güney Amerika'dan başlayan vahşi Afrika arısı göçü güzergâhı üzerinde bulunan tüm ülkeleri silindir gibi ezerek geçti. Arıca lisanının tam öğrenilmesi ile birlikte bu vahşi arılar ekili alan haricinde bulunan kısımlara yönlendirilebilir. Haberleşmeden tutun da taarruz kuvveti olarak dahi kullanılabilir. Düşünün bir kere mevziye girmişsiniz, düşman mermilerinden emin bir vaziyette cephede bulunuyorsunuz. Bir anda tepenizde sizi çiçek sanan binlerce an gördünüz. Bir askerin bırakın böyle bir anı yaşamasını böylesi bir ihtimali düşünmesi bile ürkütücü... Mekke'nin Ebabil kuşları ile korunması bu ihtimalin uzak olmadığını gösteriyor.
Temennimiz ilim adamlarının faydasız ilme talip olmamaları yönündedir. (Kaynak: National Geography, January 1990, Sayfa: 134).
27- Süleyman Aleyhisselâm, ordularını teftiş ettiği gibi kuşları da teftiş etmiştir. Demek ki çeşitli kuşları topladığı bir hayvanat bahçesi vardı. 20 nci âyette hayvanat bahçeleri kurulacağına, hayvanların eğitileceğine işaret vardır. Bugün sirklerde hayvanların nasıl eğitildikleri, bazı hayvanlara araba sürmenin dahi öğretildiği herkesin bildiği bir şeydir. Ama bunun, tâ Süleyman Aleyhisselâm zamanında yapılması ilginçtir.
28- Hz. Süleyman, Hüdhüd'ün anlattıklarını hemen tasdik etmemiş, bu sözün doğruluğunu araştırmıştır. Demek ki gelen bir habere hemen inanmak safdilliktir, akıllının işi değildir. Onu araştırıp, doğruluğu belli olduktan sonra doğrulamak gerekir. Çünkü her söylenene inanmak, insanı yanlış davranışlara, başkalarına kötü zanda bulunmağa, düşman olmağa sebebolur. Bundan dolayı Kur'ân-j Kerîm, bir kişinin verdiği haberin doğruluğunun araştırılmasını, haberin doğruluğu belli olmadan zan üzre hareket edilmemesini, aksi takdirde pişman olunacağını bildirmektedir: "Ey inananlar, size fâsık (yoldan çıkmış) bir adam bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz" (Hucurât Sûresi: 6).
29- Seba kavminin başında bulunan, bir kraliçedir, yani kadındır. Âyetlerin sözgeliminden, bu kraliçenin, zeki olduğu, kavmini iyi yönettiği, fevrî davranışlarla toplumu felâketlere atmadığı, tedbir ve ihtiyatiyle kavmini ölümden veya esaretten, ülkesini de yıkımdan kurtardığı, hakkı görüp anlayınca puta tapmayı bırakıp müslüman olduğu, Süleyman'ın emrine girdiği anlaşılır (29-44). Bu üslûpta kraliçeye övgü vardır. Bundan pek a'lâ bazı kadınların da devlet başkanı olabileceği anlaşılır.
Ancak Cemel vak'ası münasebetiyle Ebûbekre'nin rivayet ettiği bir hadiste, "Başlarına bir kadını geçiren bir kavim asla iflah olmaz" denilmektedir (Buhârî, Mağâzî: 82, Fiten: 18; Tirmizî, Fiten: 75; Nesâ'î, Kudat: 8, İbn Hanbel, Müsned: 5/43, 51).
Sebâ melikesinden övgü ile söz eden âyetlerle karşılaştırılınca bu rivayetin Kur'ân'a ters olduğu açıktır. Çünkü Kur'ân'ın hiçbir yerinde kadının başa geçemeyeceğinden söz edilmemiştir. Hattâ Peygamber(s.a.v.)in en çok sevdiği, kendisinin birçok hadisini rivayet etmiş olan mü'minlerin annesi Hz. Âişe, Cemel Vak'asına kumandanlık etmiştir. Aslında bu Ebûbekre rivayetinin de onu hedef aldığı açıktır. Zira olay şöyle anlatılmaktadır:
Osman'ın katlinden sonra Hz. Alî'ye bey'at edilince Talha ve Zübeyr Mekke'ye gittiler, Hacda olan Hz. Âişe'yi gördüler. Osman'ın kanını aramak üzre Basra'ya gitmeğe karar verdiler. Halkı da bu maksatla savaşa çıkardılar. Hz. Âişe hevdeci içinde devede bu orduya kumanda ettiği için olaya Cemel Vak'ası dendi. Âişe'nin kumanda ettiği orduya katılmayan Ebûbekre, sebebini şöyle anlatmıştır: "Peygamber Aleyhisselâm, Kisrâ'nın kızının, İranlılara kraliçe olduğu haberini duyunca buyurdu ki: "Başlarına bir kadını geçiren bir kavim, asla iflah olmaz". Allah, beni bu sözle yararlandırdı da o savaşa katılmadım" (Buhârî, Fiten: 18, Fethu'1-Bârî: 8/97).
Şimdi bu hadiste taşlanan, Hz. Âişe'dir. Peygamber Aleyhisselâm gerçekten öyle söylemiş olsaydı, Hz. Âişe'nin Cemel Olayına katılmaması, Tal-ha ve Zübeyr'in de onu başlarına geçirmemeleri gerekirdi. Kur'ân'a ters, olaylara da aykırı olan bu rivayetin doğruluğu şüphelidir. Âyetlerin genel anlamı böyle vâhid haberiyle daraltılamaz. Eğer bu rivayet doğru ise sadece Ebû-bekre'yi bağlar. Çünkü diğerleri bunu bilmedikleri için bununla amel etmemişlerdir. Diğer sahâbîlerin bilmediği ve uygulamadığı bir rivayet, nasıl din hükmü olur? Zaten bu, gerekli bir din hükmü olsaydı, Peygamber Aleyhisselâm bunu ilân eder ve ashabına böyle bir şey yapmamalarını bildirirdi.
30- Hz. Süleyman, mektubuna besmele ile başladığına göre mektuba besmele ile başlamak uygundur (30).
31- Önemli işlerde, kamuyu ilgilendiren konularda istişare etmek gerekir. Danışmanlar görüşlerini bildirirler. Ama devlet başkanına seçim hakkı tanırlar: "Dediler: 'Biz kuvvetliyiz, yaman savaşçılarız, ama emir senindir. Bak (düşün), ne buyurursan öyle yaparız'. " (33).
32- Devlet başkanı, yönetici de istişareden sonra içtihadına göre ülke için en ihtiyatlı ve uygun kararı verir (34).
33- Cinler, olağan üstü şeyler yapabilirler. Fakat insanlar için de ma'ne-vî yetenekler kazanmış olan bazı kişiler vardır ki bunlar, cinlerden daha çok olağan üstü şeyler yaparlar. Süleyman'ın meclisinde bulunan bir cin, Krali-

çenin, tâ Sebâ'daki tahtını toplantı sonuna kadar getirebileceğini söylemişti. Bu, iki üç saat içinde tahtı getirebileceği anlamına gelir. Oysa ma'nevî ilme ve yeteneğe sahip bir insan, Kraliçenin tahtını bir an içinde getirebilmiştir (39-40).
Bu olay, kerametin varlığını kanıtlar. Böyle olağan üstü şeyler, peygamberden zuhur ederse mu'cize, onun dinine tâbi olan insandan zuhur ederse keramet adını alır.
34- Hz. Süleyman, Kraliçenin tahtını biraz tanınmaz hale getirterek onun, bu değişikliğe rağmen tahtını tanıyıp tamyamayacağını denemek, böylece onun zekâ ve ferasetini ölçmek istemiş; zekî kraliçe, değişikliğe rağmen tahtını tanımıştır (41-42). Demek ki birinin zekâ ve ferasetini anlamak için onun farkına varmadığı bir deneme yapılabilir.
35- Gerçeği anlayan Kraliçe, müslüman olmuş, Süleyman'ın egemenliğini kabul etmiş, böylece hem ülkesini yıkımdan, felâketten kurtarmış, hem de kendi tahtını korumuştur.
36- Tarih okumak, gezip dolaşmak, harabelerin sahiplerini düşünüp ibret almak lâzımdır. "İşte şunlar, zulümleri yüzünden çökmüş» ıssız kalmış evlerdir" (52) âyetinde ibrete sevk yanında tarihî ve arkeolojik araştırmalara teşvik de vardır. Çünkü eski milletlerin ma'mur kentlerinin nasıl bu hale geldiklerini görüp anlamak için geziler, kazılar yapmak, tarihi incelemek gerekir. Bu da insanı bu ilimlerde derinleşmeğe yöneltir. "De ki: 'Yeryüzünde yürüyün de suçluların sonunun nasıl olduğunu görün'!" (69).
37- Fıtrat yasasına aykırı davranışlar içine girenlerin sonu perişanlıktır. Bu aykırı davranışların en çirkinlerinden biri de Lûtçuluktur. Eşcinsellik fıtrata aykırıdır. Eşcinselliğin salgın hale geldiği Lût kavmi, üstlerine boşanan kükürt ve lavlarla helak edilmişlerdir (54-58).
38- Hiçbir şey Allah'ın bilgisinden gizli kalmaz. O'nun bilmediği bir şey yoktur. Olmuş ve olacak herşey, mahiyetini bilmediğimiz bir kütüğe kaydedilmiştir: "Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın " (75).
39- Birbirine kavuşan iki deniz, görünmez bir engelle birbirine karışmaz. Bu engel için 61 nci ve Furkân Sûresi 53 ncü âyetin tefsirine bakınız.
40- Kur'ân, İsrail oğullarının ihtilâf ettikleri, kendi tarihlerine âit birçok meselenin aslım, doğrusunu onlara anlatmaktadır (76).
41- Kur'ân, inananlara rehber ve rahmettir (77).
42- Kur'ân Allah'ın yasasıdır. Allah, inananlara kendi yasasıyle hükmetmektedir (78).
43- Allah'a tevekkül edip O'nun yardımına güvenmelidir. Allah, haklı olana yardım edecektir. Gerek peygamber, gerek ıslahatçı, haklı da'vâsında yılmamalı, Allah'ın yardımına güvenip mücâdelesine devam etmelidir. Allah haklı da'vâ sahiplerini başarıya ulaştıracaktır: "Allah'a tevekkül et, çünkü sen, ap açık gerçek üzerindesin" (79).
44- Gaflet ile ölmüş, olumsuz davranışlarıyle hak söze karşı kulaklarına perde inmiş, basiretleri kör olmuş insanların inanmamasına üzülmemek gerekin -Çünkü Ölüye, arkasını dönüp uzaklaşan sağıra söz işittirilemez. Basireti kör insan, gerçeği göremez, bataklıktan kurtulamaz. Gerçek sözü ancak iyi niyyetli insanlar işitir ve kabul ederler (81).
45- Söz dinleyip yola gelen, kendi yararına gelir. Sapan da kendi zararına sapar. Peygamber, kimsenin davranışından sorumlu değildir. Onun görevi, gerçeği duyurmak ve uyarmaktır. Allah, herkesin yaptığını görmektedir (92-93).
46- Allah âyetlerini gösterecek, Kur'ân'ın söylediklerini gerçekleştirecektir. İnsanlar, gerçekleşen olayları görünce, Kur'ân'ın söylediklerinin doğruluğunu anlayacaklardır. Kur'ân'ın, gerek dünyâda, gerek âhirette olacağını bildirdiği şeylerin hepsi mutlaka olacak ve insanlar, bunları görüp tanıyacak, Kur'ân'ın Hak sözü olduğunu anlayacaklardır (93). "O (Kur'ân), ancak bütün âlemlere öğüttür Onun haberini bir süre sonra gayet iyi anlayacaksınız" (Sâd Sûresi: 87-88) âyeti de aynı anlamı ifâde etmektedir.

NEML SURESİ KIRAET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Tâ'nın imâlesiyle	Hamza, Kisâ'î, Halef, Ebûbekr
		Tâ'nın imâlesiz fethiyle	Ötekiler[6107].
7		İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi*, İbn Kesîr, Ebû 'Amr
		İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
		İkisi de tenvinli	Kûfeliler, Ya'kûb
		Birincisi tenvinsiz, izafetle	Ötekiler
11		Hemzenin kesri, istisna edatı	Çoğunluk
		Hemzenin ve hafif lâm'ın fethiyle, istiftâh edatı	Übey, Dahhâk, Cahderî, Ebû Ca'fer ve Zeyd ibn Eşlem [6108]

[6107] en-Neşr: 2/70

	Hâ'nin damını, sîn'in sükûnuyla, tenvini	Çoğunluk
	Hâ'nın dammı, sîn'in sükûnuyla, tenvinsiz	Muhammed ibn îsâ el-Isfahânî
	Hâ'nm, sîn'in fethiyle, tenvinii	Mücâhid, Ebû Hayveh, İbn Ebî Leylâ ve başkaları
	Hâ'nm sîn'in dammıy-le, tenvinii	İbn Miksem[6109].
13	Madmûm mîm, meksûr sâd ile	Çoğunluk.
	Madmûm mîm, meftûh sâd ile	Katâde ve 'Alî ibn el-Hüseyn [6110].
14	Ayn ve lam'ın dam mı, şeddeli vâv'ın tenviniyle	Çoğunluk
	Ayn ve lam'ın kesri, şeddeli yâ'nın tenviniyle	İbn Mes'üd, Übey, İbn Vessâb, A'meş, Talha ve Ebân ibn Tağlib [6111].
18	Vakıf halinde yâ üzerine vakıf	Ebû Ya'kub, Kisâ'î
	İkİ halde de yâ'sız	Tüm Iraklılar
	Meftûh nûn, sakin mîm ile	Çoğunluk
	Meftûh nûn, madmûm mîm ile	Süleyman et-Teymî[6112]
	Hafif tevkid nûnu ile	Ruveys
	Şeddeli nûn ile	Ötekiler.
	Sakin sîn ile, tekil (zamir müzekker)	Şehr ibn Havşeb
	Meftûh sinden sonra elif ve müennes zamiriyle	Übey mushafı
	Birincide müennes zamiri, ikincide müzekker	Süleyman et-Teymî.[6113]
	Hâ'nın fethi, kesri ve dammı ile	Hasan'dan rivayet[6114]
19	İsmi fail	Çoğunluk
	Dât'tan sonra elifsiz	İbn Mes'ûd, Übey ve İbn Semeyfa[6115].
	İzafet yâ'sının fethiyle	Bezzî, Ezrak'ın da Verş'ten rivayeti
	izafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
20	Yâ'nın fethiyle	İbn Kesîr, 'Âsim, Kisâ'î
	Yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler
	Şeddeli meftûh nûn'dan sonra meksûr nûn	İbn Kesîr, Mekke mushafları da böyledir.
21	Şeddeli, meksûr tek nûn ile	Ötekiler ve mushafları
22	Kâfin fethiyle	'Âsim, Revh
	Kâfin dammıyle	Ötekiler[6116]
	Meftûh hemze ile tenvinsiz:	Ebû 'Amr, Bezzî.
	Hemzenin sükûnuyla:	Kunbul.
	Hemzenin kesir tenviniyle:	Çoğunluk.
25	Hafif lâm ile:	Kisâ'î, Ebû Ca'fer, Ruveys.
	Yâ üzerine vakf ve İle başlama:	Geçen kari*ler [6117].
	Lam şeddeli [6118]:	Çoğunluk.

[6108] Mesâhif: 152; el-Bahr: 7/57.
[6109] el-Bahr: 7/57
[6110] el-Bahr: 7/58
[6111] Mesâhif: 69, 152; el-Bahr: 7/58
[6112] Kurtubî: 13/169; en-Neşr: 2/138-140
[6113] Mesahif: 152; Kurtubî: 13/170.
[6114] Kurtubî: 13/173
[6115] Mesâhif: 69, 152; Kurtubî: 13/175
[6116] Taberî, iki kırâeti de doğru bulmakla beraber kâfin dammını daha çok beğenmektedir, çünkü bu daha fasihtir (Câmi'u'l-beyân: 19/147).
[6117] Çünkü yâ ile, isimlere ünlenilir, fiillere değil

	Hel ziyâdesi ve tâ, nûn ile:	İbn Mes'ûd [6119].
	Hafif lam ile, hel'siz:	Übey[6120].
	Hemze ile:	Çoğunluk.
	Hemzesiz, bâ'nın fethiyle:	'İkrime ve Mâlik ibn Dînâr
	Sonda hemzesiz, elif ile:	Yine 'tkrime[6121].
	Birinciden önce bir vâv ziyadesiyle	Abdullah ibn Mes'ûd
	İkisinde de hemzenin fethiyle	'İkrime ve İbn Ebî Ableh
	Hemzenin fethi, sakin nûn ile, zamirsiz	Übey [6122].
31	'Ayn ile	Çoğunluk
	Ğayn ile	Eşheb 'Ukalyî ve Muhammed ibn Semeyfa'[6123].
	Sonda yâ ile	Ya'kûb
	Yâ'sız:	Ötekiler,
36	Çoğul kipi, elçilere râci'	Abdullah ibn Mes'ûd
	Tekil	Çoğunluk
39	Râ'nın kesri ve yâ ile meddi	Çoğunluk
	Meksûr râ, sonra meftun yâ ve te'nîs tâ'siyle	Ebû Recâ' ve îsâ Sekâfî
	Meksûr 'ayn, sakin fâ, madmûm yâ ile, tâ'sız	îbn Atıyye'nin nakline göre bir grup[6124].
	Parantez içindeki cümlenin ziyadesiyle	İbn Mes'ûd
39	Vasl halinde ene sonunda elifli	Nâfi'
	Vasl halinde ene sonunda elifsiz	Başkaları
	Vakıf halinde ene sonunda elifli	Hepsi
40	İkinci hemzenin teshîl ile	İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ebû Ca*fer, Kalûn, Ruveys
	Hemzelerin tahkiki ile	Ötekiler[6125].
40,44	Hemzenin teshîliyle	Isâbâhânî Verş'ten
	Hemzenin tahkikiyle	Ötekiler [6126].
	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi'
	Yâ'mn sükûnuyla	Ötekiler.
	Emrin cevabı olarak meczüm	Çoğunluk
	İsti'nâf ile merfû'	Ebû Hayveh
43	Hemzenin kesriyle	Çoğunluk
	Hemzenin fethiyle	İbn Mes'ûd, Saîd ibn Cübeyr ve İbn Ebî 'Ableh[6127].
	Hemze ile	Kunbul.
	Med ile	Ötekiler
48,49	suz	Abdullah ibn Mes'ûd kırâeti
	ile	Çoğunluk[6128].
	Son fiil taksîm kökünden	İbn Ebî Leylâ[6129].

[6118] Bir rivayette ibn Mes'ûd yahut: okumuştur (Mesâhif: 69).
[6119] Bu kırâette yâ üzerinde durmak caiz değildir. Çünkü bu, ünlem yası değil, muzâraat harfidir. (Tebsrralı: 620; en-Neşr: 2/337).
[6120] Kurtubî: 13/186
[6121] Kurtubî: 13/187-188
[6122] Mesâhif: 69, 153; el-Bahr: 7/72.
[6123] Kurlubî: 13/193. Haddi aşmayın, aşın gitmeyin, demektir
[6124] Kurtubî: 13/203
[6125] en-Neşr: 1/363
[6126] en-Neşr: 1/398-399
[6127] Mesâhif: 70; el-Bahr: 7/79
[6128] Câmi'u'l-beyân: 19/172
[6129] el-Bahr: 7/83

	muzârî'	
49	Muhâtab kipi, birincide ikinci tâ'nın, ikincide ikinci lâm'ın dammı ile	Hamza, Kisâ'î, Halef
	Çoğul mütekellim kipi, birincide tâ, ikincide lâm meftûh	Ötekiler
	Fiiller ğaib kipi, birincide tâ, ikincide lâm madmûm	Mücâhid ve Humeyd [6130].
	Mîm ve lâm'ın fethiyle	Şu'be
	LânVın kesriyle	Hafs
	Mîm'in dammı, lâm'ın fethiyle	Ötekiler[6131]
51	Hemze'nin fethiyle	Kûfeliler, Ya'kûb
	Meftûh hemze, sakin nûn ile	Übeyy[6132].
	Hemzenin kesri ile	Ötekiler
	Hâviye hâl olarak mansûb	Çoğunluk
	Hâviye, tilke'nin, ya da mahzuf mübtedâ'nın haberi olarak merfû'	îsâ ibn 'Ömer, Nasr ibn 'Âsim ve Cahderî[6133]
55	İkinci hemzenin teshili ile	Verş, İbn Kesîr, Ruveys
	İkinci hemzenin teshili ve iki hemze arasına bir elif sokma	Kalûn, Ebû (Amr, Ebû Ca'fer
60,61	İkinci hemzenin teshili ile	Verş, İbn Kesîr, Ruveys
62,63,64	İkinci hemzenin teshili ve ikisi arasına elif sokma	Kalûn, Ebû *Amr, Ebû Ca'fer
	İki hemzenin tahkiki ile, idhâlsiz	Hişâm ve ötekiler[6134].
60-64	Şeddeli mîm ile, aslı dir	Çoğunluk
	Hafif mîm ile, hemze istifham içindir	A'meş.
62	Gâib yâ'sıyle	Çoğunluk.
	Çoğul mütekellim nûnuyla	Bir rivayette Hasan[6135]
	Ğâib kipi, şeddeli zâl ve kâf ile	Ebû 'Amr, Hişâm, Ya'kub, Revh
	Hitâb tâ'sıyle, diğerleri birincisi gibi	Hafs, Hamza ve Kisâ'î dışındakiler
	Hitâb tâ'sıyle, zâl hafif, kâf şeddeli	Hafs, Hamza, Kisâ'î
63	Tekil	İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î ve Halef
	Çoğul	Ötekiler
	Ğâib yâ'sıyle	Çoğunluk
	Hitâb tâ'sıyle	Bir kırâettir[6136].
	Madmûm bâ sakin şîn ile	Âsim
	Madmûm nûn, sakin şîn ile	İbn 'Âmir.
	Meftûh nûn, sakin şîn ile	Hamza, Kisâ'î
	Madmûm nûn ve şîn ile	Ötekiler
66	Meftûh, kat' elifi, sakin dâl'dan sonra elifsiz	İbn Kesir, Ebû 'Amr ve Ebû Ca'fer
	Vasi elifi, meftûh dâl'dan sonra elifl İ	Ötekiler
	Şeddeli dâl'dan sonra	'Atâ ibn Yesâr, Süleyman ibn Yesâr ve

[6130] Kurtubî: 13/216; CâmiVl-beyân: 19/173
[6131] en-Neşr: 2/311; el-Budûr: 234
[6132] Kurtubî: 13/217-18.
[6133] Kurtubî: 13/217-18
[6134] el-BudÛr: 234-235
[6135] el-Bahr: 7/89, 90
[6136] el-Bahr: 7/90.

	elifsiz	A'meş
	Bir öncekine bir soru hemzesi ziyadesiyle	İbn Muhaysın
	Meftûh lâm'dan sonra maksûr elif okunan yâ, kat* hemzesi ve şeddeli dal'dan sonra elif ile	îbn 'Abbâs [6137]
	Meftûh tâ, dâl, elif ile	Harun'a göre Übey kırâeti[6138].
	Bel yerine em ile	Mücâhid [6139].
	Birincide tek hemze ile, olumlu, ikincide biri soru için diğeri meksûr iki hemze ile	Nâfi'
	İkincide ikincinin teshî-li ile, araya bir hemze sokma	Kâlûn, Ebû Ca'fer.
	Araya elif sokmadan ikinci hemzeyi teshîl ile	Verş
	Birincide soru, ikincisi bir nûn ziyadesiyle olumlu	İbn 'Âmir, Kisâ'î.
	ikisi de soru ve teshîl ile	İbn Kesîr, Ruveys
	Soru teshîl ve araya elif sokma ile	Ebû 'Amr
	Hemzelerin tahkiki ile	Ötekiler [6140]
70	Meksûr dât, sakin yâ ile	İbn Kesîr
	Meftûh dât, sakin yâ ile	Başkası
74	Tâ'nın dammı, kâfin kesriyle	Çoğunluk.
	Tâ'nın fethi, kâfin dammıyle[6141]:	İbn Muhaysın ve Humeyd [6142].
	Meftûh yâ, mîm ile, ğâ-ib kipi, summ merfû'	İbn Kesîr, İbn Ebî İshâk.
	Madmûm tâ ile ismâ' kökünden, muhâtab kipi	Ötekiler
81	Meftûh tâ, sakin hâ ile muzâri' kipi	İbn Mes'ûcl, Hamza.
	Meftûh hâ'dan sonra elif ile, 'umy mecrûr	Ötekiler
82	Madmûm tâ ile, teklîm'den	Çoğunluk
	Meftûh tâ ile kelm'den	Ebû Zür'a ibn 'Amr, İbn Abbâs
	Feth ile	Kûfeliler ve İbn Ebî İshâk
	Kesr ile	Harameyn halkı, Şam ve Basralılar[6143].
	Tenbî kökünden	Übeyy[6144]
	Tahdîs kökünden	Yahya ibn Sellâm
	Tahdîs kökünden ve bâ ziyadesiyle	Abdullah ibn Mes'ûd [6145]
87	Hemze'nin kasrı, tâ'nın fethiyle	A'meş, Yahya, Hafs, Âsım'dan, Hamza, Halef

[6137] Kurtubî: 13/226; Mesâhif: 203

[6138] Kari' Harun'un sanısına göre bu şekil, Übeyy'in kırâetidir. aynıdır. Çünkü nİn aslı dir. Dâl tâ'ya idğâm edilip başına bir elif getirilince olmuştur (Kurtubî: 13/226. Mesâhif: 70, 153).

[6139] Taberî şöyle diyor: Bize göre bunlardan biri Mekke ve Basra halkının okuması olan sakin lâm, meftun elif ile diğeri Kûfelilerin kırâeti olan meksûr lâm, şeddeli dâl ile kırâetleri doğrudur. Bunlar kentlerin okuduğu, bilinen kırâetlerdir. Fakat İbn 'Abbâs'a nisbet edilen kırâet, anlam ve i'râb bakımından doğru olsa da müslümanların mushaflarına aykırıdır, çünkü da, mushaflarda olmayan yâ vardır.
Bizce en doğrusu, ya ya da şeklinde okumaktır. Mücâhid'den naklettiğimiz veçhe gelince Araplar bazan sözün başında istifham olursa yerine koyarlar (Câmi'u'l-beyân: 20/7-8).

[6140] Kurtubî: 13/228; el-Budûr: 236

[6141] örtmek, gizlemek anlamına.gelir

[6142] Kurtubî: 13/230

[6143] Mesâhif: 70

[6144] Mesâhif: 153. Kurtubî: 13/237-238

[6145] el-Bahr: 7/97. Taberî, kent kari'lerinin okuması olan şeddeli meksûr lâm ile vec-hinden başkasıyla okumaya cevaz vermem, diyor (Câmı'u'l-beyân: 20/16).

	Hemzenin meddi, tâ'nın dammı ile[6146]	Ötekiler
	Mazî tekil kipi	Übey, Katâde [6147]
	İsmi failin çoğulu	Çoğunluk
	Dâl'dan sonra elifsiz	Hasan ve A'meş[6148]
88	Ğâib yâ'sıyle	İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hişâm
	Hitâb tâ'sıyle	Çoğunluk[6149]
89	İkisi de tenvinli, yevm'de mîm meftûh	Kûfeliler[6150]
	Birincisi tenvinsiz, mîm meksûr	Ötekiler[6151]
91	Mevsûl müzekker	
	Rabb'ın sıfatı	Çoğunluk
	Mevsûl müennes, belde'nin sıfatı	İbn Abbâs ve İbn Mes'ûd[6152].
92	Tilâvetten, mansûb muzâri' dan emir, vâvsız	Çoğunluk Abdullah ibn Mes'ûd
	Tâ ile, muhâtab kipi	Nâfi', İbn 'Âmir, Hafs
	Yâ ile, ğâib kipi	Ötekiler

28/49 KASAS SURESİ 1298

Tefsîr: 1299

Tefsir: 1303

Tefsir: 1304

Tefsîr: 1305

Tefsir: 1306

Tefsir: 1307

Tefsir: 1307

Tefsir: 1308

Tefsîr: 1309

Tefsir: 1310

KASAS SURESİ KIRAET FARKLARI 1315

[6146] ismi fâ'ilîn çoğuludur. ibaresi, bu kırâetin uygunluğunu gösterir
[6147] Kurtubî: 13/241; el-Bahr: 7/100; Mesâhİf: 70, 153
[6148] el-Bahr: 7/100
[6149] Tebsırah: 623-24; Neşr: 2/339; Kurtubî: 13/244; Câmi'u'l-beyân: 20/21
[6150] Mîm'in fethasında Nâfi' de Kûfelilere katılmıştır
[6151] Feza'ın İzafetinde Nâfi' de onlara katılmıştır. Taberî, izafetle olan bu kırâeti daha çok beğenmektedir (20/24).
[6152] Kurtubî: 13/246; Mesâhif: 203

28/49 KASAS SURESİ

Adını 25 nci âyette geçen "e/-Ka$as" kelimesinden alan bu sûre, Hz. Mû-sâ'nın çocukluğunu, mücâdelesini, tevhîd ehlinin başarısını, dünyânın geçiciliğini anlatır. Dünyânın geçiciliği konusunda Karun'un yere batırılan serveti örnek verilir.
Mekke devrinin son sûrelerinden olan ve Nemi Sûresinden sonra inmiş bulunan bu sûrenin âyetleri birbirine bağlıdır. Bundan dolayı içerdiği bölümlerin birbiri ardınca indiği söylenebilir.
88 âyettir. 85 nci âyetinin Hicret yolunda, 52-55 nci âyetlerinin de Medine yolunda indiği rivayet edilir. Muhammed İzzet Derveze, bu âyetlerin konu ile yakın ilişkisinden dolayı bu rivayetleri şüpheli görmektedir'. Resmî sıralamada 28 nci, iniş sırasına göre 49 ncu sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah 'in Adiyle. 1- Tâ sın mim. 2- Şunlar o apaçık Kitabın âyetleridir. 3- İnanan bir toplum için, Mûsâ ile Fir'avn'ın haberinden bir parçayı gerçek olarak sana okuyacağız. 4- Fir'avn orada ululandı (zorbalığa kalktı), halkını çeşitli gruplara böldü. Onlardan bir zümreyi zayıflatıyor (eziyor), oğullarını kesiyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardan idi. 5- Biz de istiyorduk ki o yerde ezilenlere lütfedelim, onları önderler yapalım ve onları (ötekilerin mülküne) mirasçı kılalım. 6- Ve onları o yerde iktidara getirelim de Fir'avn'e, Hâmân'a ve onların askerlerine, onlardan (yani ezdikleri zümreden) korktukları şeyi gösterelim. 7- Musa'nın annesine: "Onu em-zir, başına bir şey gelmesinden korkuyorsan (bir sandık içinde) onu Yemme (Nil'e) bırak, korkma üzülme. Biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu elçilerden yapacağız" diye vahyettik. 8- Nihayet onu Fir'avn ailesi aldı ki kendilerine bir düşman ve başlarına derd olsun. Gerçekten Fir'avn, Hâmân ve askerleri yanılıyorlardı. 9- Fir'avn'in karısı (çocuğu sandıktan çıkarınca): "Bana da, sana da göz bebeği (olacak, çok sevimli bir çocuk). Onu öldürmeyin, belki bize yararı dokunur, ya da onu evlâd ediniriz" dedi. Onlar (onu almakla yanıldıklarını) anlamıyorlardı. 10- Musa'nın annesinin gönlü bomboş sabahladı (meraktan çıldıracak oldu). Eğer biz, (sözümüze) inananlardan olması için onun kalbini iyice pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi açığa vuracaktı. 11-(Musâ'mn) Kızkardeşine: "Onun izini takibet" dedi. O da onlar farkına varmadan onu uzaktan gözetledi. 12- Biz bundan önce ona, süt emzirenler{m sütünü emmey)/' haram etmiştik (hiçbir kadının sütünü emmiyordu. Fir'avn ve ailesi, çocuğu emzirecek bir dadı bulma telâşı içinde idiler. Uzaktan durumu gören kızkardeşi sokuldu): "Sizin için onun bakımını üstlenecek ve ona öğüt ver(\p onu güzelce eğ\t)ecek bir aileyi göstereyim mi?'* dedi. 13- Böylece biz onu, annesine geri verdik ki gözü aydın olsun, üzülmesin ve Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu bilsin. Fakat çokları bilmezler. 14- (Mûsâ), Güçlü çağına erip olgunla-şınca biz ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları böyle ödüllendiririz. 15- Halkının habersiz olduğu bir sırada şehre girdi, orada biri kendi taraftarlarından, öbürü de düşmanlarından olan iki adamın dövüştüklerini gördü. Kendi taraftarlarından olan, düşmanlarından olana karşı Musa'dan yardım istedi. Mûsâ da ötekine bir yumruk indirip onun işini bitirdi, sonra: "Bu, şeytanın işindendir, dedi, o gerçekten apaçık şaşırtıcı bir düşmandır". 16- "Rabbim, ben nefsime zulmettim, beni bağışla!" dedi. Allah da onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 17- "Rabbim, dedi, bana lütfettiğin nimetler hakkı için artık bir daha suçlulara arka olmayacağım." 18- Şehirde korku içinde (sonucu) gözetleyerek sabahladı. Bir de baktı ki dün kendisinden yardım isteyen kimse, yine kendisine feryâdediıp yardım dili)jw. Mûsâ ona: ' 'Belli ki sen azgının birisin" dedi. 19- Nihayet ikisinin de düş-manı olan adamı yakalamak isteyince o dedi ki: "Ey Mûsâ, dün bir canı öldürdüğün gibi şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun. 20- Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi: "Ey Mûsâ, dedi, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında konuşuyorlar. Sen çık (git), ben sana öğüt verenlerdenim". 21- (Mûsâ, etrafı) kollayarak korka, korka oradan çıktı: "Rabbim, beni bu zâlim toplumdan kurtar!" dedi 22- Medyen'e doğru yönelince: "Umarım ki Rahbtnı beni doğru yola iletir" dedi. 23- Medyetı suyuna varınca onun başında birçok insanın, (hayvanlarını) suladıklarını gordu. Onların gerisinde de (dığet -Icıinin hayvanlarına karışmasın diye hayvanldını) sudan nıeneden ıkı kız buldu. Onlara: "Işınız nedir (niçin hayvanları suya bırakmıyorsunuz)? dedi. Dediler ki: "Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların ıçı-nc sokulup hayvanlarımızı) sulamayız. Babamız da buyuk bir ihtiyardır (o gelemez)". 24- f/emen (Mûsâ), onlannkını de suladı, sonra gol-geve çekildi: "Rabbını, dedi, doÇ/usu hana ı/ultıeteüın hır havut /mıh tacım (azıcık azık ver de su kainimi doyuı)". 25- Derken o ıkı kızdan bin, utana utana yürüyerek ona geldi: "Babam sem çagınyoı, hızım için (hayvanlaıı) sulamanın ücretim ve/ecek "dedi. (Mûsâ), una gelip hasından geçen oykıivu anlatınca o: "Korkma, o zâlim toplumdan kurtuldun" dedi. 26- O(\\ı)lardan bin: "Babacığını, dedi, bunu (çoban) //// işle, çunkıı bu, ücretle nutuklarının en hayırlısı, gtıçlu, guvent-liıdır". 27- O zât (Musa'ya) eledi ki: "hana sekiz yıl hizmet etmen şartıvle su ık i k izıtndan hırını sana nikahlamak ıslıyorum. Eğer (bu sureyi) on{y ı\)a tamamlanan artık o, senin laıafından{bh ıyi!ik)<7//: Ben sana zahmet vermek istemem. Inşâallâh beni lyıle/den bulacaksın." 28- (Mûsâ) dedi: "Bu, seninle benini aramızdadır. Demek hangi sureyi verme getirsem, bana düşmanlık yok, Allah, dediğimize vekildir". 29- Mûsâ, sureyi bitirip ailesiyle vola çıkınca Tûr'un (sağ) yanında bu ateş gordu. Ailesine dedi ki: "Siz durun, ben bir ateş gordu/n, belki ondan size bir haber getiririm, yahut bir ateş koru (gctıı irim) de ısınırsınız. 30-Oraya gelince o mübarek yerdek t vadinin sağ k tvısındak ı ağaçlan kendisine şovleseslenildi: "Ey Mûsâ, âlemlerin Rabhi Allah benim, ben!" 31- "Asanı at!" (Mûsâ, attığı kocaman) asasının, kıtçuk hu yılan gibi titreş(\\) hareket ct)tığını görünce (korkudan) öyle

donup kaçtı (ki) arkasına bile bakmadı. "Ey Mûsâ, don, korkma, sen güvende olanlardansın". 32- "Elini koynuna sok, kusursuz olarak bembeyaz çıksın. Ve kanadını korkudan kendine çek (kendine gel, korkudan açılan eiie-lini kollarının allına koy, tamamen güven içinde ol), işte bunlar, Eir'avn'a ve onun adamlarına (gosiermen için) Rabbından sana verilen ık t delildir. Çunk u onla/ yoldan ç ikan bir toplu/n olınuşlıudır." 33-
"Rabhnn, dedi, ben onlardan hır kişi öldürmüştüm, beni öldüreceklerinden korkuyorum". 34- "Kardeşim Hârûn, o, dil bakımından benden daha güzel konuşur. Onu da benimle beraber, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Zira ben, beni yalanlayacaklarından korkuyorum." 35-(Allah) dedi: "Senin pâzunu kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve size öyle bir yetki vereceğiz ki, âyetlerimiz sayesinde onlar size asla erişemeyecekler. İkiniz ve size uyanlar üstün geleceksiniz!" 36- Mûsâ, onlara açık açık âyetlerimizle gelince: "Bu, uydurulmuş bir büyüden başka bir şey değildir. İlk atalarımız arasında böyle bir şey (olduğunu) işitmedik" dediler. 37-Mûsâ: "Rabbim, kimin kendisinin yanından hidâyet getirdiğini ve şu yurdun sonunun kime âidolacağını daha iyi bilir. Muhakkak ki zâlimler iflah olmazlar" dedi. 38- Fir'avn dedi ki: "Ey ileri gelenler, ben sizin için benden başka bir tanrı bilmiyorum; ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak(arsik tuğla imal et) de bana bir kule yap, belki Musa'nın Tanrısına çıkarım, çünkü ben onu (Mû-sâ'yı) yalancılardan sanıyorum." 39- O (Fir'avn) ve askerleri, orada haksız yere büyüklük tasladılar ve kendilerinin bize döndürülmeyecekle-rini sandılar. 40- Biz de onu ve askerlerini tuttuk, denize attık; bak, o zâlimlerin sonu nasıl oldu! 41- Biz onları, ateşe çağıran önderler yaptık. Kıyamet günü asla yardım olunmazlar. 42- Bu dünyâ hayâtında biz onların ardına bir lanet taktık (dâima lanetle anılacaklardır). Kıyamet günü ise onlar çirkinleştirilenlerdendir. 43- Andolsun biz, ilk ne silleri (Nuh, Hûd, Salih ve Lût kavimlerini) helak ettikten sonra Mûsâ'ya, insanların gönül gözlerini aydınlatacak nur ve onlara yol gösterici olarak Kitabı verdik, belki düşünür, öğüt alırlar diye. 44- Musa'ya o işi yaptığımız (ona ünleyip, kendisini elçilikle görevlendirdiğimiz ve kendisine vahyedip Kitabı verdiğimiz) zaman sen (Mukaddes Vâdînin) batı tarafında değildin, olayı görenlerden de değildin. 45- Fakat biz, birçok nesiller yarattık da onların üzerinden uzun zaman geçti (insanların kalbleri katılaştı. Aradan bu kadar zaman geçtikten sonra insanları tekrar doğru yola çağırmak için seni görevlendirdik ve orada vu-kubulanları sana böyle vahy ile bildirdik). Sen Medyen halkı arasında oturmuş da değildin ki (orada olanları görüp öğrenesin de) âyetlerimizi bunlara okuyasın, (bu bir yerden görme, öğrenme ile değildir, fakat) biz seni elçi olarak gönderdik (ve bu olayları sana vahyettik). 46- (Mû-sâ'ya) ünlediğimiz zaman sen Tûr 'un yanında değildin. Fakat Rabbin-den bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik) ki senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan toplumu uyarasın; belki düşünüp Öğüt alırlar.

Tefsîr:

1-6: Bağımsız harflerle başlayan sûrede bu harflerin ardından, vahyedi-len sözlerin, apaçık Kitabın âyetleri olduğu belirtiliyor. Böylece bu harflerle vahyedilen sözlerin önemine dikkat çekildiği gibi, anlatılacak kıssanın asıl kaynağı olan, fakat Araplarca dili anlaşılmayan İlâhî Kitâb'a da işaret ediliyor.
Burada "apaçık Kitâb" diye nitelendirilen Kitâb'ın, Tevrat'ın aslı olduğu açıktır. Burada anlatılanlar, onun âyetleridir. O asıl Kutsal Kitabın muhtevası Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. "Ando/sun Musa'ya Kitabı verdik" diyen 43 ncü âyetten de burada "el-Kitâb" ile işaret edilen Kitâb'ın, Musa'nın Kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim "Şunlar, o apaçık Kitâb'ın âyetleridir" dendikten sonra, "O Kitâb'ın içeriğinden Mûsâ ile Fir'avn'ın öy-küsü anlatılıyor:
Ülkesinde böbürlenen, zorbalık yapan Fir'avn, ülkesi halkına eşit işlem yapmamış, onları sınıflara ayırmıştı. İsrail oğullarını eziyor, onların doğan erkek çocuklarını kestiriyor, kız çocuklarını sağ bırakıyordu. Oysa Allah, ezilenleri lûüayla, ezenlerin mülküne vâris kılmayı, Fir'avn, Hâmân ve askerlerinin korktuklarını başlarına getirmeyi diliyordu. İsrail oğullarını o zâlimlerin elinden kurtarmak için bir kurtarıcı peyğamber'in gönderilmesi gerekmişti. Allah bu peygamberi yarattı.
7-9: Bir İsrail oğlu kadını, Musa'yı doğurdu. Bu çocuğun da öteki çocuklar gibi Fir'avn'ın buyruğuyla kesileceğinden korkuyordu. Allah, anneye, çocuğunu bir sandığa koyup Nii'e atmasını, hiç korkmamasını, onu tekrar kendisine geri vereceğini ve onu peygamber yapacağını ilham etti. Kalbine doğan bu ilham üzerine anne, çocuğunu bir sandığa koyup Nil ırmağına bıraktı. Nil kıyısında oturmakta olan Fir'avn ailesi, sandığı ırmaktan aldılar. Çocuğu çok seven Fir'avn'ın karısı, kocasına onu öldürmeyip evlâd edinmesini rica etti. Böylece hiç farkına varmadan Fir'avn, saltanatını yıkacak olan Musa'yı kendine evlâd edinmiş oldu.
10-11: Musa'nın annesi ise, geceyi hep Musa'yı düşünerek geçirdi. Mû-sâ'dan başka bir şey düşünmüyordu. Ancak Allah'ın yardımıyle kendini tutabildi. Yoksa az daha gerçeği açıklayacak, Nil'den çıkarılan çocuğun, kendi çocuğu olduğunu söy leyi verecekti. Fakat Allah onun gönlünü pekiştirdi, sonunda çocuğuna kavuşacağına inandırdı. Kızına oraya gitmesini, fazla içlerine sokulmadan, onlara sezdirmeden Musa'nın durumunu araştırmasını söyledi.
12-13: Bulunan çocuk, hiçbir kadının sütünü emmiyordu. Fir'avn ailesinin Musa'yı emzirebilecek bir süt annesi araştırdıklarını öğrenen bu kız, onlara, bu çocuğa iyi. bakacak bir aileyi kendilerine gösterebileceğini söyledi.
Onun bu önerisi kabul edildi. Böylece Mûsâ, Allah'ın Iûtfuyla annesine verildi ve anne çocuğuna kavuştu.
14-19: Büyüyüp güçlenince Allah'ın kendisine hüküm ve ilim verdiği Mûsâ, halkın uyuduğu bir saatte kente bir

gezintiye çıkmıştı. Biri kendi milletinden, öteki de İsrail oğullarının düşmanı olan Mısırlılardan iki kişinin dövüştüğünü gördü. Mûsâ, kendisinden yardım isteyen İsrail oğluna yan çıkarak, vurduğu bir yumrukla Mısırlıyı öldürdü. Yaptığına pişman olup Allah'tan kendisini bağışlamasını diledi. Yakalanmasından da korktuğu için geceyi, sağı solu kollayarak geçirdi. Ertesi gün, kendisine yan çıkıp yardım ettiği İsrail oğlunun yine bir Mısırlı ile kavga ettiğini ve kendisinden yardım istediğini gördü. Tekrar ona yardım etmek isteyince Mısırlı kendisine, dün birini öldürmüş olduğunu, arayı bulacak yerde haksızlık etmeğe kalktığım söyledi.

20-22: Kentin tâ uzağından gelen bir adam, Musa'ya, olayın duyulduğunu ve yetkililerin kendisini aramakta olduklarını, kaçmasını söyledi. Mûsâ da etrafı kollayarak kentten çıktı ve Medyen'e doğru gitti.

23-24: Medyen kuyusuna geldi. Herkesin su çekip hayvanlarını suladığı, ancak iki kızın, erkeklerin içine sokulmayıp hayvanlarını uzakta beklettiklerini gördü. Onlara neden böyle yaptıklarını sordu. İhtiyar bir zâtın kızları olduklarını, babalarının gelemediğini, kendilerinin de erkeklerin içine sokulmak istemedikleri için ötekilerin hayvanlarını sulayıp gitmelerini beklediklerini söylediler. Mûsâ hemen adamların içine sokulup kuyudan su çekti, kızların hayvanlarını suladı ve gölgeye çekilip Allah'tan, acıkmış olan karnını doyurmasını istedi.

25-28: Evlerine dönmüş olan kızlardan biri Musa'nın yanına geldi, hayvanlarını sulamasının ücretini vermek için babasının kendisini çağırdığını söyledi. Musa'dan, başından geçmiş olanları dinleyen ihtiyar zât, ona korkmamasını, zâlimlerin elinden kurtulduğunu, sekiz veya on yıl hizmet etmesi karşılığında kızlarından birini kendisiyle evlendirmek istediğim söyledi. Böyle anlaştılar.

29-35: Mûsâ, hizmet süresini bitirdikten sonra ailesini alıp Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Soğuk bir gecede yolu şaşırdı. Karşıda bir ateş gördü. Hem yolu sormak, hem de ailesinin ısınması için biraz ateş getirmek üzere gördüğü ateşin yanına gitti. Vardığı o kutlu, bereketli vadinin sağ kıyısında bir ağaçtan Allah'ın hitabını duydu.

Burada Musa'ya hitabeden ses: "Ben, ben alemlerin Rabbi Allahım!" demektedir. Tâhâ Sûresinde Musa'ya: "Muhakkak ben, ben senin Rabbinim!" diye hitâbedildiği, Nemi Sûresinde ise: "Ateşin içinde ve çevresinde bulunanlar mübarek kılındı" diye seslenildiği anlatılmıştı. Bu hitaplar arasındaaykırılık yoktur. Her sûrede hitabın bir parçası nakledilmiştir[6153].

Allah'ın buyruğuyla Musa'nın yere attığı asası, küçük bir yılan gibi titreşen kocaman bir yılan oldu. Koynuna sokup çıkardığı eli, parıl parıl parlamağa başladı. Bunların, kendisine birer mu'cize olarak verildiği bildirildi ve yoldan çıkmış olan Fir'avn ve adamlarına gidip onları uyarması emredildi. Mûsâ, vaktiyle bir Mısırlıyı öldürmüş olduğundan dolayı kendisini öldüreceklerinden korktuğunu, kendisinden daha güzel konuşma yeteneğine sahip bulunan kardeşi Harun'u da kendisine yardımcı olarak peygamber yapmasını Allah'a arz etti ve onun isteği üzerine kardeşi de kendisine yardımcı peygamber seçildi.

36-39: Mûsâ, Fir'avn'a ve adamlarına açık kanıtlar getirdiği halde onlar, bu gösterilenlerin büyü olduğunu söylediler. Kendisinden başka tanrı kabul etmeyen Fir'avn, veziri Hâmân'a, göğe çıkıp Musa'nın Tanrısını görmek için kendisine yüksek bir bina yaptırmasını emretti. Yükseklere çıkıp, gerçekten gökte Tanrı olup olmadığını görmek istiyordu. Çünkü Musa'nın sözüne inanmıyordu. Allah'a ve âhirete inanmadığı için de ülkesinde zorbalık yapıyor, halkının bir kısmını eziyordu.

40-42: Yüce Allah, ateşe çağıran bu küfür liderlerini denizde boğarak cezalandırdı. Sonradan yetişen nesiller onlara lanet okuyageldiler. Dünyâda yaptıkları kötü işler yüzünden kıyamet günü çirkin şekiller alacak olan bu adamlar, âhiret azabına uğrayacak ve kendileFİne yardım eden olmayacaktır.

Tefsirler, 42 nci âyetteki "el-makbûhîn" kelimesini, "e/-matrûdîn" şeklinde açıklar. Buna göre onlar "kovulmuş/ardır" demek olur. Fakat kabîh, çirkin; makbûh, çirkinleştirilmiş anlamına gelir.' Bu, asıl mânâya daha uygundur. Nitekim Beyzâvî de buna işaret etmiştir. Bundan dolayı biz terceme-de bu mânâyı seçtik.

43-46: İnsanlara yol göstermek için Allah, Musa'ya Kitâb verdiği gibi; o vahiy alırken, Allah'ın hitabım dinlerken onun yanında bulunmayan, olayı görmeyen, aradan asırlar geçtikten sonra gelen Hz. Muhammed'e de orada geçen olayları vahyetmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Medyen halkı arasında da oturmamış, orada geçen olayları da görüp öğrenmemişti. Fakat o peygamberlerden sonra uzun zaman geçip insanlar gaflete düşünce ve kalbleri katılaşınca Allah, Hz. Muhammed'i de elçi olarak görevlendirip orada geçen bu olayları kendisine vahyetmiştir ki kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan kavmi yani Arap toplumunu uyarsın da bunlar da ibret alıp doğru yola gelsinler. Kitap sahipleri de yeni bir feyz, şevk ve heyecan bulsunlar. Küllenen ma'nevî duyguları tazelensin.

Kıssanın 1-8 nci âyetlerde anlatılan bölümü, daha önce inmiş olan sûrelerde geçmez. Yalnız Tâhâ Sûresinin 38-**40** ncı âyetlerinde Allah'ın, doğduğu çocuğu bir sandığa koyup Nîl'e atmasını, hem Allah'ın, hem de o çocuğun düşmanı olan birinin onu alıp büyüteceğini, Musa'nın annesine vahyettiğini; Musa'nın kızkardeşinin, Fir'avn ailesine, Musa'ya bakacak birini gösterebileceğini söylediği ve böylece Allah'ın, Musa'yı, annesine döndürdüğü anlatılır.

Musa'nın, Medyen'de hizmet ettiği ve kızıyla evlenmiş bulunduğu zâtın kimliği, âyetlerde belirsiz bırakılmıştır. Tefsirlerde bu zâtın Hz. Şu'ayb veya Şu'ayb'in kardeşi oğlu veya Şu'ayb kavminden mü'min bir insan olduğu hakkında rivayetler vardır. İbn Kesîr'e göre de bu zât Hz. Şu'ayb olamaz. Çünkü Hz. Şu'ayb, kavmini uyarırken:

[6153] Mefâtîhu'l-ğayb: 24/245

"Lût kavmi sizden uzak değildir. Onların uğradığı felâketin üzerinden çok zaman geçmedi" demiştir. Lût kavmi, Hz. İb-râhîm zamanındadır. Çünkü Lût, İbrahim'in kardeşi oğlu ve çağdaşıdır. Hz. İbrâhîm ile Mûsâ Aleyhisselâm arasında da dörtyüz yıldan fazla bir zaman vardır. Bu zâtın Şu'ayb olduğunu bildiren hadislerin senedi de kuvvetli değildir. Eğer bu zât, Şu'ayb olsaydı, adı burada zikredilirdi. İsrail oğulları kitaplarında bulunan kayıtlara göre bu zâtın adı Siron'dur. İbn Abbâs'a göre de bu zât, Medyen hakimi Yesri'dir. Bugün elimizde bulunan Türkçeye çevrilmiş Tevrat nüshasına göre de bu zât Midyan kâhini Reule'dir [6154].

Kıssanın, bu âyetlerde anlatılan bölümü, özet olarak Tevrat'ın Çıkış Kitabının bir, iki ve üçüncü bablarında anlatılanlara uyar. Yalnız arada ufak farklar vardır. Meselâ Tevrat'a göre çocuğu alıp evlâd edinen Fir'avn'ın karısı değil, kızıdır. Gerçi buradaki sekizinci âyette de çocuğu Fir'avn'ın âli yani ailesi aldı deniliyor ama 9 ncu âyette Fir'avn'ın karısının, bu çocuğu Öldürmemelerini, bunu evlâd edinmek istediğini söylediği anlatılmaktadır. Belki de çocuğu Nil'den çıkaran, Fir'avn'ın kızı, onu sevip evlâd edinmeyi öneren de Fir'avn'ın karışıdır. Böylece Kur'ân'ın söylediği Tevrat'ın söylediğiyle bağdaşır.

Tevrat'a göre ikinci gün kavga edenlerin ikisi de İsrail oğullarındandır. Kentin uzak yerinden gelip Musa'ya kaçmasını söyleyen kişiden de Tevrat'ta söz edilmez. Gerisi Tevrat'ta da aynen Kur'an'da anlatıldığı gibidir. Bir de Tevrat'a göre Musa'ya ateş içinde görünen Allah'ın meleğidir. "Ve Rabbın meleği, bir çalı ortasında ateş alevinde ona göründü ve gördü ve işte, çalı ateşle yanıyor ve çalı tükenmiyordu" [6155].

Tabii bu farklar, bugünkü Tevrat'a göredir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yahudilerin ellerinde olayı aynen Kur'ân'ın anlattığı gibi anlatan, bu noktaları da içine alan nüshalar bulunduğuna inanıyoruz. Çünkü o zaman Tevrat yazma idi. Yazma nüshaların, nâsihlerin (yazanların) ellerinde hayli değişiklikler görmesi normaldir. Nitekim bu tür değişiklikler, Hicrî üçüncü, dördüncü, beşinci hattâ daha sonraki asırlardan kalma kitapların çeşitli nüshalarında da görülmektedir.

29-46 ncı âyetlerde anlatılan bölümler ise daha önce inen A'râf, Şu'ârâ' ve Tâhâ Sûrelerinde de geçmişti. Burada yeni olan, Fir'avn'ın, çıkıp Musa'nın Tanrısına bakmak için bir sarh (yüksek bina, saray) yapılmasını emretmesidir. Bugünkü Tevrat'ın Çıkış Kitabında anılmayan bu olayın da, Hz. Peygamber zamanındaki bazı Tevrat nüshalarında bulunduğu ve o zamanki yahudiler arasında bunun böyle anlatıldığı kanısındayız.

Bazı bilginler, yapılması emredilen bu sarh'm, Mısır Pramiti olduğunu söylemişlerdir Araplar ticaret amaciyle Mısır'a gittiklerinde bu binaları görüp hayran kalmışlar, gördükleri bu binaları gelip yahudilere anlatmışlar, yahudiler de, Fir'avn'm göğe çıkmak için o binaları yaptırdığını söylemişlerdir[6156].

Âyette Haman'm, Fir'avn'ın veziri olarak gösterilmesi, bazı kimselerin itirazına neden olmuştur. Çünkü Tevrat'a göre Haman, Milâttan önce beşinci yüzyılda Fars kiralı bulunan Ahaşveroş'un veziridir. Yahudilerin düşmanı olan bu adam, ülkedeki bütün yahudileri öldürtmek için kıral-dan emir çıkartmış, fakat bir yahudi olan kıraliçe Ester, hünerle yahudileri ölüm hükmünden kurtarıp onları öldürtmek isteyen Haman'ı astırmıştır. Haman yahudi liderlerinden Mordeka'yi asmak için elli arşın yüksekliğinde bir dar ağacı yaptırmış, fakat Kıraliçe Ester'in Kirala ve Haman'a verdiği bir ziyafet sonunda Haman'in yahudilere yapmak istediği zulmü Kirala anlatması üzerine Kıral, Haman'ı, o dar ağacına astırmıştır[6157].

Görülüyor ki yahudi tarihiyle ilgisi bulunan Haman, Mısır Fir'avn'ın değil, Fars kiralının veziridir. Muhammed İzzet Derveze'ye göre herhalde o zaman Haman'm, Fir'avn'ın veziri olduğu halk arasında yayılmıştı. Kur'ân-ı Kerîm de öğüt amaciyle çevrede anlatılan bir şeyi zikretmiştir.

44-46 ncı âyetler; Allah Musa'ya emrini verirken Hz. Muhammed'in orada bulunmadığını; Allah'ın, Musa'ya ünlediğini görmediğini; fakat Allah, daha önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarmak için bunları Hz. Muhammed'e vahyeîîiğini söylüyor.

Bu âyetler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, bu olayı hiç duymadığı, bilmediği anlamına gelmez. Herkes gibi o da olayı duymuştu. Ancak duydukları, ağızlarda dolaşan sözlerden ibaretti. Kendisi bu kitapları okumamıştı. Olayı ce-reyan ederken de görmemişti. Musa'ya Kitabın sözlerini vahyeden Allah, Mûsâ Kitabında anlatılan olayları Muhammed'e de vahyetmiştir ki evvelâ o Kitabı okuyamayan, kendilerine kendi dillerinde bir uyarıcı gelmemiş olan Arapları; sonra da bir İlâhî Kitaba sahip bulunmayan öteki milletleri uyarsın, doğru yola çağırsın. "Sen elbette gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerinde. Yani üstün ve çok esirgeyen Allah'ın indirdiği (Kur'ân yolu) üzerindesin. Babaları uyarılmamtş, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (görevlendirildin)"[6158] âyetleri, bu hususu açıkça ortaya koymaktadır.

Peygamber (s.a.v.), daha önce bunları duymuş olsa bile, duydukları kulaktan dolma şeylerdi. Bu kıssaları ne kitaplardan okumuş, ne de özel olarak oturup bunları birisinden öğrenmişti. Kaldı ki eğer sadece bunları anlatmak uyarıcı olmağa yetseydi, bunları anlatan başka kimseler uyarıcı olurlardı. Önemli olan, bu kıssaların, vahiy ölçüsü ve Kur'ân muhtevası içerisinde anlatılmasıdır. Bunlar vahiy üslûbuna girince insanların gönüllerine nüfuz eden, onları doğru yola ileten birer ibret olayı haline gelmektedir. Gerçekte önemli olan bu kıssaların kendisi değil, bunların vahiy üslûbu ile anlatılmasıdır.

[6154] Çıkış: 2/18
[6155] Çıkış: 3/2
[6156] et-Tefsîru'l-hadîs: 3/185
[6157] Ester: 3-7. babtar
[6158] Yâsîn Sûresi: 3-6

Kur'ân'da anlatılanlar, meleğin orijinal vahyidir. Mûsâ gibi Hz. Muham-med (s.a.v.) de peygamber yapıldığı için Musa'ya verilen Kitâb gibi Hz. Muhammed'e de Kitap verilmiş; Tevrat'ta anlatılanlar, Hz. Muhammed'e de vah-yedilmiştir. Mûsâ gibi Muhammed'e de vahyedilmesi, Hz. Muhammed'in de Mûsâ gibi orijinal bir Kitap ve şeriat getiren Peygamber olduğunu kanıtlar. Nitekim 48 nci âyette: "Kendilerine Allah katından hak geldiği halde inan-mayanların, Musa'ya verilen Kitap gibi bir kitap verilmesini istedikleri" anlatılır. Onlar Musa'ya maddî olarak bir kitabın verildiğine inanıyorlardı. Gerçi Tevrat'ta, Musa'ya Allah tarafından yazılmış iki levha verildiği ifade edilirse de başka bir yerde de Allah'ın, Musa'nın götürdüğü taş levhaları alıp bunlara kendi eliyle buyruklarım yazdığı, başka bir yerde ise Allah'ın Musa'ya söylediklerini, Musa'nın gelip yazdığı anlatılır ki bu Tevrat âyetlerinden, kendisine vahyedilen sözleri, Hz. Musa'nın, çok ruhanî bir halde yazdığıdır. Onları yazarken kendini Allah sevgisinde kaybetmiş, sanki onları Müsâ eliyle Allah yazmıştır. Tevrat'ın bu konudaki âyetleri birlikte mütâlâa edilince bu sonuca varılır. Kaldı ki Tervat'ta bütün vahiylerin Musa'ya bir Kitap halinde verildiği söylenmiyor. Sadece ona iki levhanın verildiği ifade ediliyor'. Musa'nın yıllarca Allah ile konuşmaları, hep vahiy yoluyladır. Bu husus Tevrat'tan açıkça anlaşılmaktadır. Tevrat'ın tamamının bir Kitap halinde Musa'ya verildiğini sanmak hatâdır. Tevrat'ın büyük bir bölümü de Kur'ân gibi vahiy yoluyla verilmiştir.

Nasıl Musa'ya vahyedilmişse, Hz. Muhammed'e de vahyedilmistir. Nasıl Mûsâ vahye mazhar kılınıp ezilen kavmine kurtarıcı olarak görevlendirilmiş ise, Hz. Muhammed (s.a.v.) de vahye mazhar edilerek, sapıklık içinde bocalayan, Fir'avn misali zorbaların baskısı altında ezilen toplumuna kurtarıcı olarak gönderilmiştir. İki risalet (peygamberlik görevi) arasında benzerlik vardır. Nitekim 44-45 nci âyetlerde Allah Musa'ya emrini verdiği zaman Hz. Mu-hammed'in orada bulunmadığı, Medyen halkı arasında da oturup oradaki olayları görmediği, fakat aradan uzun zaman geçtikten sonra, gaflete düşmüş, uyarılmadıkları için iyice sapıklık içine gömülmüş olan nesillere acıdığından dolayı Allah onları kurtarıp doğru yola çıkarmak üzre Hz. Muham-med'i gönderdiği buyurulmaktadır.

"Musa'ya seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat Rab-binden bir rahmet olarak (yani Rabbin kullarına acıdığı için orada geçenleri bildirdi ki) senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan toplumu uya-rasın"[6159] âyetinden, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, uyarıimamış bir kavmi uyarmak üzere gönderildiği anlaşılır. Hiç kuşkusuz bu uyarıimamış toplum, önce Ku-reyş kabilesi, sonra diğer Araplar, sonra da İlâhî bir Kitaba sahip bulunmayan öteki milletlerdir. İlâhî Kitaba sahib bulunan milletler ise Hz. Muham-med(s.a.v.)e tâbi olmakla yükümlü tutulmamışlardır: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat, yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar da, ondan sanra da (verdiğin hükümden) dönüyorlar?[6160], "Incîl sahipleri, Allah'ın onda indirdiği hüküm ile hükmetsinler"[6161] âyetleri, Kitap ehlini kendi dinlerinde serbest bırakmıştır. Bu konuda pek çok âyet vardır. Bakara Sûresinin 62 nci, Âli İmrân Sûresinin 113-114 ncü âyetleri Allah'a ve âhiret gününe inanıp güzel işler yapan, Allah'a kulluk eden Kitap ehli insanların, müslüman-ların, yahudilerin, hırıstiyanların ve sâbiîlerin Rableri katında mükâfatlan-dırılacaklarını, korku ve üzüntüye uğratilrnayacaklarım bildirdiği gibi: "Allah demişti ki: Ey îsâ, ben seni öldüreceğim, bana yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları, tâ kıyamet gününe kadar inkâr edenlerin üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz bana olacaktır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hüküm vereceğim"[6162] âyeti de îsâ'ya tâbi olanların, tâ kıyamete kadar onu inkâr edenlerin üstünde tutulacağını, dola-yısiyle hırıstiyanhğın, kıyamete dek süreceğini kanıtlar.

Bütün bu âyetlerden ve benzerlerinden anlıyoruz ki Allah'ın birliğini tanıyan, Allah'a kulluk eden, âhirete inanan ve ellerinde bir İlâhî kitapları, bir şerîatleri bulunan toplumlar, mutlaka kendi dinlerini bırakıp Hz. Muham-med'e tabi olmakla yükümlü tutulmamışlardır. Onların, kendi dinlerinin hükümlerine göre yaptıkları ibâdetler de Allah katında makbuldür ve onlar yaptıkları iyiliklerin hayırların karşılığını göreceklerdir. Nitekim yüce Allah onlar hakkında: "Yaptıkları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Kuşkusuz Allah korunanları bilmektedir"[6163] buyurmaktadır.

Ama bir İlâhî Kitaba £âhip bulunmayan, bir şeriatleri, İlâhî bir dinleri olmayan insanlar, Hz. Muhammed'in getirdiği Kitaba ve dine uymakla yükümlüdürler. Çünkü Allah onu, uyarılmamış, gaflet içinde kalmış, kendile-rine bir kitap verilmemiş insanları uyarmak için göndermiştir. Önce Araplar bu davete uymak zorundadırlar. Çünkü bu da'vet onların dilinde inmiştir. Sonra bu da'vet, bütün dünyâ dillerine çevrilmek suretiyle İlâhî dinden yoksun, sapık bütün insanlar bu da'vete çağırılmalıdır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.

Ancak şunu da tekrar vurgulayalım ki: İlâhî Kitap sahipleri, dinlerine sokulan şirk inançlarından arınmak, Kur'ân'ın anlattığı biçimde tevhîd inancına bağlanmak ve Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini kabul ve itiraf etmekle yükümlüdürler. Böyle yaptıkları takdirde onlar, kendi kitapları hükmünce amel etseler de Allah katında makbuldürler. "De ki: 'Ey Kitap ehli, bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, hiçbirşeyi O'na ortak koşmayalım, birbirimizi Allah'tan başka rablar edinmeyelim!.."[6164].

[6159] 46 nci âyet
[6160] Mâ'ide Sûresi: 43
[6161] Mâ'ide Sûresi: 47.
[6162] ÂI-i İmrân Sûresi: 55
[6163] Âl-i İmrân Sûresi: 115
[6164] Âl-i İmrân Sûresi: 64

47- Elleriyle yaptıkları (kötülükler) yüzünden başlarına bir felâket geldiği zaman: "Ey Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin de âyetlerine uyup inananlardan olsaydık!" diyecek olmasalardı (seni elçi olarak göndermezdik. Böyle bir bahaneleri kalmamak için seni gönderdik). 48- Fakat onlara katımızdan hak gelince: "Musa'ya verilenin eşi buna da verilmeli değil miydi?" dediler. Daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? Birbirine destek olan iki büyü dediler. Biz hepsini inkâr ediyoruz' dediler." 49- De ki: "Eğer doğru iseniz, Allah katından, bu ikisinden daha doğru bir Kitap getirin de ben ona uyayım". 50- Eğer sana cevap veremezlerse bil ki onlar, keyiflerine uyuyorlar. Allah'tan bir yol gösterici olmadan, yalnız kendi keyfine uyandan daha sapık kim olabilir? Allah, zâlim toplumu doğru yola iletmez. 51- Andolsun biz, düşünüp öğüt alsınlar diye onlar için sözü birbirine bitiştirdik (ardı ardına gerçeği gösteren âyetler gönderdik).

Tefsir:

47 nci âyette yüce Allah, bu Kitabı Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyetmesi-nin nedenini açıklıyor: Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavmi olan Araplar çirkin işler yapıyorlardı. Yaptıkları kötülükler yüzünden başlarına azap gelebilirdi. Allah, peygamber gönderip uyarmadan bir kavmi cezalandırmaz. Uyarılan kimseler, yola gelmezlerse o zaman cezayı hak ederler. "Allah, peygamber göndermedikçe bir kavmi cezalandırmaz". Zira o takdirde cezaya uğrayanlar: "Bize önce bir peygamber gönderseydin inanırdık, senin âyetlerine uyardık. Neden bizi hiç uyarmadan cezalandırdın?" diyebilirler. İşte kimsenin Allah'a karşı bir bahanesi kalmasın diye Allah, Araplara da Hz. Muham-med(s.a.v.)i, kendi dillerinde uyarıcı olarak göndermiş, tıpkı Musa'ya vah-yettiği gibi ona da vahyetmiştir.
48- Allah katından insanlara gerçek geldiği halde onlar: "Musa'ya verilen Kitap gibi buna da bir kitap verilmeli değil miydi?" demişlerdir. Bunlar, Musa'ya Kitabın levhalar halinde verildiğini duydukları için Hz. Muhammed'e de -gerçekten peygamber ise- Musa'ya verildiği gibi bir kitap verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Gerçekte Mûsâ kitabının büyük bölümü de kendisine gelen vahiylerin yazılmasından ibarettir. Ona vahyedildiği gibi Hz. Muhammed'e de vahyedilmiştir. Mûsâ da kendisine gelen vahiyleri levhalara yazdırmıştı, Hz. Muhammed (s.a.v.) de vahiyleri levhalara yazdırıyordu. Bu iki kitap arasında bir fark/yoktu.
Esasen bu insanlar, Hz. Muhammed'den önce Musa'yı da inkâr etmişler, ona da inanmamışlardı. Önce Musa'yı ve Kitabını tanımayan bu Araplar, şimdi de Hz. Muhammed'i ve onun Kitabını tanımamış, iki Kitabın yani hem Tevrat'ın, hem de Kur'ân'ın birbirini pekiştiren iki büyü olduğunu söylemişlerdir.
Âsim kırâetine göre İki büyü" şeklinde okunan kelime, çoğunluğa göre İki büyücü" şeklinde okunur. Bu takdirde itibaren fiillerin faillerinin Mekke Arapları olmaktan ziyâde Mûsâ ve Harun'un peygamberliğini inkâr eden Fir'avn ve adamları olur. Cümlenin mânâsı şöyle olur: "Bundan önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? 'Bunlar birbirine destek olan iki büyücüdür, biz hepsini inkâr ediyoruz' dememişler miydi?" şeklinde olur. Bu mânâ da uygundur. Özellikle kelimesi, şeklinde olursa bu mânâ daha uygun olur. Çünkü Nahl Sûresinin 63 ncü âyetinde Fir'avn'ın topladığı büyücülerin Mûsâ ile Hârûn için: "Bunlar, büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak, örnek dininizi gidermek isteyen iki büyücüden başka bir şey değildir" dedikleri anlatılmaktadır.
Maamâfîh, İbn Kesîr, birinci anlamı tercih etmiştir. Ona göre vaktiyle Musa'ya verilene de inanmayan Araplar, Hz. Muhammed'e gelenleri de kabul etmemiş: "Bunların ikisi de yani Tevrat da, Kur'ân da büyüdür, veya Mûsâ da, Muhammed de büyücüdür" demişlerdir.
48 nci âyetin iniş sebebi olarak birkaç rivayet vardır:
1) Yahudiler Kureyşe, Hz. Muhammed, gerçekten peygamber ise Musa'ya verildiği gibi ona da bir kitap verilmesi gerektiğini söylemişler. İşte Ku-reyşlilere bu düşünceyi veren yahudiler kasdedilerek: "Musa'ya verileni de inkâr etmemiş miydiler?" denilmiştir.
2) Peyğamber(s.a.v.)e böyle söyleyen, Mekke müşrikleridir. Musa'yı inkâr edenler de Musa'nın kendi zamanındaki kimselerdir. İnkârın hepsi bir olduğundan, iki inkarcı grup da bir tutularak: "Bunlar vaktiyle Musa'yı da inkâr etmediler mi?" denilmiştir.
3) Mekke müşrikleri, Hz. Muhammed(s.a.v.)in durumunu sormak için Medine yahudilerine bir cemâat göndermişler. Yahudiler, gelen cemâate: "Biz onun sıfatlarını Tevrat'ta görüyoruz" demişler. Cemâat geri dönüp Kureyşe yahudilerin sözlerini iletince müşrikler: "Mûsâ da Muhammed gibi bir büyücü idi" demişler. Onun için yüce Allah: "Bunlar daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi?" buyurmuş.
4) Müşrikler, Musa'nın peygamberliğini de kabul etmiyorlardı. Peyğam-ber'den, Musa'ya verilen gibi bir kitap getirmesini isteyen bu adamlar, gerçekte Musa'ya inanmıyorlardı. Eğer Musa'ya verilenin, gerçekten Allah ke-lâmı olduğunu kabul etselerdi, Peygamber gelmezden önce Mûsâ dinine girerlerdi. İşte yüce Allah, onların daha önce Musa'ya verilen Kitabı da inkâr ettiklerini bildirmek suretiyle bu bahanelerinin tutarsızlığını anlatmıştır.
Sözgelimine en uygun anlam da bu dördüncüsüdür. Çünkü âyetin sonunda: "Biz hepsini inkâr ediyoruz" sözü, müşriklere uygun bir sözdür. Hz. Musa'ya inanan yahudiler böyle bir şey söylemezler [6165].
49-50 nci âyetlerde Kur'ân'a inanmayanlara: "Haydi sözünüzde doğru iseniz, siz Allah katından, bu iki Kitâp'tan

[6165] Mefâtîhu'1-ğayb: 24/261

daha iyi yol gösteren bir kitap getirin de ben ona uyayım" demesi, Hz. Muhammed'e emrediliyor. Bunu yapmadıkları takdirde onların, keyiflerine uyup şaşkınlık içine düşen insanlar oldukları, Allah'ın, haksız insanları doğru yola iletmeyeceği vurgulanıyor.
51 nci âyet de insanların öğüt alması için Allah'ın bu sözü birbirine ulaştırdığını, yani ardı ardına gerçeği ispat eden kanıtlar gönderdiğini bildiriyor. Çoğunluğun sâd'ın teşdidiyle "\İ!Uj" şeklinde okuduğu kelimeyi Hasan-ı Basrî şeddesiz olarak okumuştur ki bu takdirde sözü birbiri ardınca gönderdik, bir elçinin ardından başka bir elçi gönderdik anlamı çıkar[6166].

52- Bundan önce kendilerine Kitap verdiklerimiz, bu(Kuryâ)n'a inanırlar. 53- Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman: "Ona inandık, o, Rab-bimizden gelen gerçektir. Zâten biz, ondan önce de (Allah'a) teslim olanlar idik" derler. 54- İşte onlara, sabretmelerinden ötürü mükâfatlan iki kez verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz azıktan (hayır için) harcarlar. 55- Boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: "bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun (hoşça kalın), biz câhiller(\ç sohbet etmey)/ istemeyiz" derler.

Tefsir:

52-55 nci âyetlerde, önceden kendilerine Kitap verilmiş olanların, Kur'-ân'a inandıkları, kendilerine Kur'ân okunduğu zaman onun, Allah katından gelen gerçek olduğunu kabul ettikleri ve zâten kendilerinin daha önce Allah'a teslim olduklarını söyledikleri; hem kendi Kitaplarına, hem de Kur'ân'a inanıp imanlarında sebat ettiklerinden, kötülüğü iyilikle savmağa çalıştıklarından ve Allah'ın verdiği rızıktan Allah yoluna harcadıklarından dolayı onlara iki kez sevap verileceği belirtiliyor. Onlar boş söz dinlemek istemezler, boş lâfları konuşanlara katılmaz, batıl sözlere dalanları görünce: "Sizin işlerimiz size, bizim işlerimiz bize aittir. Herkes kendi yaptığından sorumludur. Selâm size, hoşça kalın, biz câhillere katılmak istemeyiz" deyip oradan uzaklaşırlar.
Bu âyetlerde Kur'ân'a inandıkları belirtilen Kitap ehlinin kimler olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır: Kimine göre bunlar Necran'dan gelen hı-rıstiyan hey'etidir. Kimine göre bunlar, Ca'fer ibn Ebî Tâlib'le birlikte Habeşistan'dan gelen otuziki kişilik bir hırıstiyan cemâatidir. Sekiz kişi de Şam'dan gelmiş, böylece sayıları kırka varmıştı. Muhammed ibn İshâk'a göre bunlar, Peygamber'in durumunu öğrenmek üzere Habeşistan'dan gelen ve Pey-ğamber'i dinledikten sonra müslüman olan, Necâşî'nin gönderdiği on kişilik hırıstiyan hey'etidir. Mâide Sûresinin: "İnananlara sevgice en yakın olanları da: 'Biz hırıstiyanlarız' diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar" mealindeki 82 nci âyetin de bu habeş hınstiyanları hakkında indiği rivayet edilmiştir [6167]. Kimine göre bunlar, Şam'dan geleh bir hey'ettir, kimine göre Selmân-i Fârisî ve 'Abdullah ibn Selâm'ın dâhil olduğu bir gruptur [6168]. Bu rivayetlere göre, bu âyetlerin Medine'de inmiş olması gerekir[6169].
54 ncü âyette "Sabrettiklerinden dolayı bunlara iki kez sevap verilecektir" denmesi, bu kimselerin baskı altında bulunduklarını gösterir. O halde bunlar, ne Habeşistan'dan, ne Necran'dan, ne de Şam'dan gelen hey'etler değildir. Çünkü onlar için baskı-söz konusu değildi. Bunlar Mekke devrinde, hem kendi Kitaplarına, hem de Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilenlere inanan bazı Kitap ehli kimselerdir. Nitekim Mekke'de inmiş olan En'âm Sûresinin 114 ncü, İsrâ Sûresinin 107-109 ncu âyetleri de Mekke'de Kitap ehlinden bazı kimselerin, Kur'ân'ın Allah tarafından geldiğine tanıklık ettiklerini bildirmektedir. Aynı durumu bildiren 52-53 ncü âyetlerin de Mekke'de indiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu âyetler, bulundukları konuya bağlıdır:
Musa'ya verilen bir Kitap gibi Hz. Muhammed'e bir kitap verilmediği bahanesiyle onu inkâr eden müşrikleri reddeden bu âyetler, Kitap ehlinin, Kur'ân'ın Allah tarafından gelen gerçek olduğunu kabul etmelerini, Kur'ân'ın Allah'ın vahyi olduğunun kanıtı olarak göstermektedir. Yani ey müşrikler siz bunun, Musa'ya verilen Kitap gibi olmadığını iddia ederek buna inanmıyorsunuz ama Kitap ehlinden olanlar, bunun, aynen Musa'ya verilen Kitap gibi Hak tarafından gelen gerçek olduğunu kabul ediyorlar, diyor.
Öyle ise Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğini kabul eden bu Kitap ehli kimseler, Necran'dan, yahut Habeşistan'dan veya Şam'dan gelen bir hey'et değil, Mekke'de bulunan bazı yahudî ve hırıstiyanlardır. Mekke'de bazı hı-rıstiyanların bulunduğunu çeşitli vesilelerle anlatmıştık. Hz . Hadice'nin akrabası olan Varaka ibn Nevfel de bunlardan idi. O da Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu, kendisine vahiy geldiğini kabul etmişti. Buhârî'nin, vahyin Başlangıcı babı, bu rivayetle başlar.
"De ki: Hiç düşündünüz mü? Eğer bu Kur'ân, Allah katından ise ve siz de onu tanımamışsanız, İsrail oğullarından bir şâhid de bunun benzerini (Tevrat'ta) görüp inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)[6170]. Mekke'de inen Ahkâf Sûresinin bu âyetinden, Mekke'de oturan veya çeşitli vesilelerle Mekke'ye gelen bazı yahûdilerin bulunduğu ve bunlardan bazılarının, Kur'ân'm doğruluğuna tanıklık ettikleri

[6166] Şevkânî, Fethu'l-Kadîr: 4/178
[6167] Kurtubî, el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân: 13/296; İbn Kesir: 3/395
[6168] Adı geçen eserler
[6169] Mefâtîhu'1-ğayb: 24/263
[6170] Ahkaf Sûresi: 10

anlaşılır. Ancak bunların, Kur'ân'ın, Allah tarafından gönderilen vahiy olduğunu söylemeleri, kendi dinlerini bırakıp müslüman oldukları anlamına gelmez. "Biz zaten daha önce Allah'a teslim olmuştuk" sözleri, bunu gösteriyor.

56- Sen, sevdiğini doğru yola iletemezsin, fakat Allah, dilediğini doğru yola iletir. O, yola gelecek olanları daha iyi bilir. 57- Dediler ki: "Biz seninle beraber doğru yola gelirsek, yurdumuzdan atılırız". Biz onlara kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir mekân vermedik mi? Fakat çokları bilmezler.

Tefsîr:

56 ncı âyetin, Hz. Peyğamber'in amcası Ebutâlib hakkında indiği rivayet edilir. Ebutâlib ölüm döşeğinde can çekiştirirken Peygamber (s.a.v.) ona:
— Amca, Allah'tan başka Tanrı yoktur, de ki kıyamet gününde senin lehine tanıklık edeyim, demiş. Fakat Ebutâlib:
— Eğer Kureyş'in, ölümden korktuğu için böyle yaptı diye beni kınamasından korkmasaydım, o sözü söyleyip seni sevindirirdim, demiş. Bunun üzerine bu âyet inmiş [6171].
Bazı rivayetlere göre de Peygamber, can çekiştiren amcasına böyle söyleyince orada bulunan Ebucehil ile 'Abdullah ibn Ebî Ümeyye: .
— Ey Ebûtâlib, 'Abdulmuttalib'in dininden dönme, demişler. Ebutâlib de şehâdet getirmemiş ı.
Can çekiştirmekte olan bir adamın başında Peyğamber(s.a.v.)in: "İlle şehâdet getir ki âhirette senin lehine tanıklık edeyim" demesi, ötekilerin de onu bundan vazgeçirmeğe çalışmaları makul bir şey değildir. Ebutâlib, Mekke devrinin sonlarında vefat etmiş idi. Halbuki bu sûrenin, Mekke devrinin ortalarında indiği kuvvetle muhtemeldir. O halde Ebutâlib'in vefatından çok önce inen bu âyetin, Ebutâlib'in vefatıyle bir ilgisi yoktur.
Âyet konuya bağlıdır. Önceki âyetlerde Kur'ân'ın, Allah kelâmı olduğu kanıtlandıktan sonra burada da Peygamber (s.a.v.) teselli edilerek, inanmak istemeyenleri, kendisinin zorla imana sokamayacağı bildirilmektedir. Bundan anlaşılıyor ki Peyğamber(s.a.v.)in, kavmi arasında inanmalarını çok istediği kimseler vardı. Bunlar, Peyğamber'i sevmekle, hattâ onu korumakla, veya bazıları hiç olmazsa aleyhinde bulunmamakla beraber açıkça kendisine inanmamışlardı. Bu âyet, onların inanmamasından ötürü üzülen Peyğamber'i teselli etmektedir. Onu sevdiği halde açıkça ona inanmayan, yalnız Ebutâlib değildi. Amcası 'Abbâs, amcası oğlu 'Akîl vs. de Mekke devrinde ona inanmamışlardı.
Allah yola gelecek olanları daha iyi bilir" cümlesi, Allah'ın, kimlerin yola geleceğini, kimlerin yola gelmek niyetinde olduğunu bilir, demektir. İşte Allah, yola gelmek isteyenleri yola iletir. Allah'ın, doğru yola ilettikleri, temiz yürekli, küfürle şartlanmamış insanlardır. Ama küfürle şartlanmış, peşin fikirli insanları Allah yola iletmez. Çünkü onlar doğru yola gelmek İstemezler, kendilerinin doğru yolda olduklarım sanırlar. Allah da yola gelmek istemeyenleri zorla yola getirmez.
Kur'ân'ın amacı, insanların, serbest düşünme ve karar verme yeteneğine sahip bulunduklarını belirtmektir. Yoksa mü'minlerin inanmasının, yahut kâfirlerin inkârının Allah'ın dilemesiyle olup olmadığını belirtmek değildir. Kur'ân, insanın sorumluluğunu vurgular. Emir ve hükümleri bu esasa göredir: "De ki: Hak (bu Kur'ân), Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin" âyeti, dileyenin inanacağını, dileyenin de inkâr edeceğini bildiriyor. İnanmamasından ötürü insan sorumludur.
Yukarıdaki âyette Allah'ın hidâyet dilediği kimseler, ön yargılarla şartlanmamış, serbest düşünce kabiliyetinde olan temiz yürekli insanlardır. Bu kabiliyet ve tarafsız düşünme yeteneği de yine Allah'ın sosyo-psikolojik yasaları içerisinde oluşur. Bu yetenek Allah'ın yasaları içerisinde oluştuğundan işlerin gerçek yapıcısı Allah olmakla beraber insan sorumludur. Çünkü insan biraz çaba gösterse, içinde küfür düşüncesi değil, iman düşüncesi filizlenir. Kendisini küfürle şartlandıran ortamdan kurtulur, iman ortamına, aydınlık düşünceye çıkar.
İşte Allah, bu çabayı göstermeyenleri kınamaktadır. Eğer insanın inanıp inanmamasında kendisinin hiçbir sorumluluğu olmasa, inanmayanlar hiç kınanmaz. Ama öyle değildir. İman ve küfür Allah'ın yasaları içerisinde oluşursa da insan imanından sevap alır, küfründen sorumlu olur. Zira kendisi serbest düşünce çabası göstermemiş, kendisini küfürle şartlandıran sebepler ortamından çıkmağa çalışmamıştır.
57- Peygamber (s.a.v.)in, inanmasını çok arzu ettiği bu insanlar, ona inandıkları takdirde Arapların saldırısına uğrayacaklarını, yurtlarının istilâ edileceğini söylemişlerdir. Çünkü Mekke'de bulunan Ka'be, bütün Arapların ortak tapınağı olmuştu. İnsanlar çeşitli bölgelerden, hac veya ömre amaciyle Mekke'ye gelirlerdi. Ka'be'ye ve Ka'be'nin gerek içinde, gerek çevresinde bulunan putlara saygı gösterirlerdi. Tabii bu ziyaretler, Mekke halkına büyük ekonomik yararlar sağlıyordu. Mekke dışındaki Araplar her tarafa saldırır, çapul ederlerken Haram bölge saydıkları Ka'be çevresine, Mekke kentine saldırmaz-lardı. Orada bulunanlar veya oraya girenler güvende olurlardı: "Görmediler mi çevrelerinde insanlar kaçırılırken biz (kendi kentleri Mekke'yi), güvenli, dokunulmaz

[6171] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 28; Müslim, îmân, hadîs: 39; TirmİzÎ, Tefsîr, Sûre: 28.

bir bölge yaptık?"[6172].
Putların Tanrı olamayacağını, onlara saygı gösterilemeyeceğini söyleyen yeni din, Mekkelilere göre Ka'be'nin saygınlığını sarsabilirdi. Eğer kendileri yeni dine inanıp putlara saygıyı bırakırlarsa, bunu Ka'be'ye karşı saygısızlık sayacak olan diğer Araplar, Mekke'yi onların ellerinden alabilirlerdi. Mek-keliler, bir gün Ka'be'ye saygının ve haccın da yeni dinde yasaklanabileceğin! düşünmüş olabilirler. Böyle bir durum da Mekke'nin çok aleyhinde olurdu.
Haris ibn 'Osman ibn Nevfel'in: "Biz senin söylediğinin gerçek olduğunu biliyoruz ama sana uyarsak, Arapların bizi Mekke'den çıkaracaklarından korkuyoruz. Biz, öteki Araplar içinde gövdenin başı kadar (az) sayılırız" de-diği rivayet edilir[6173].
Hâris'ten nakledilen bu söz, Mekke'deki bazı ılımlı insanların düşüncelerini yansıtmaktadır. 56 ncı âyette Peyğamber'in, inanmalarını arzu ettiğine işaret edilen kimseler de işte bu ılımlı insanlardır. Bu dine uydukları takdirde saldırılara uğrayıp yurtlarından çıkarılacaklarını sananlara cevaben: "Allah'ın, Mekke'yi, her yandan bol b<ol ürünlerin toplanıp getirilen bir güvenlik bölgesi yaptığı" buyuruluyor. Bu suretle haccın, Ka'be'ye saygının devam edeceğine; bu dinin, ekonomik ve güvenlik açısından halkın çıkarlarına zarar verecek hükümler getirmeyeceğine işaret ediliyor.

58- Biz refah içinde şımarmış nice kenti helak ettik. İşte şunlar, onların meskenleri, onlardan sonra oralarda pek az oturuldu. Onlara hep biz vâris olduk, (hepsi bize kaldı). 59- Rabbin, kentlerin anası(o\an Mekke)tfe onlara âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir. Ve biz, halkı zulmetmeden, ülkeleri helak ediciler değiliz- 60- Size verilen herşey, dünyâ hayâtının geçimi ve süsüdür. Allah'ın yanında olan ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aklınızı kullanmıyor musunuz? 61- İmdi kendisine güzel bir söz verdiğimiz ve mutlaka o(sözverile)/?e kavuşacak olan kimse; sırf kendisine dünyâ hayâtının geçici zevkini yaşattığımız ve sonra kıyamet günü yakalanıp getirileceklerden olan insan gibi midir?

Tefsir:

59- Mekkelilerin, kendilerine her taraftan bol ürünlerin getirildiği kentleri, bir güvenlik bölgesi yapıldığı halde hâlâ Allah'ın gönderdiği hidâyete uy-duklan takdirde yurtlarından çıkarılacaklarından korkmaları uygun değildir. Onları öyle nimet ve güven içinde besleyen Allah'tır. Allah nice milletlere öyle nimetler verip, onları refah içinde yaşatmış, fakat onlar nimet içinde şıma-rıp Hak'tan gelen hidâyete uymayınca Allah onların yurtlarını bir daha otu-rulmayacak biçimde yıkmıştır. Onların harabeleri herkesin gözü önündedir. Şimdi oralarda yaşayan pek azdır. Allah o kentlerin en büyüğünde bir peygamber gönderip halkı uyarmadıkça onları helak etmez. Allah, ancak haksız insanların ülkelerini yıkar.
Fikirler genellikle ana kentten, büyük şehirlerden yayılır. Bundan dolayı Allah, peygamberleri böyle ana kentlerden çıkarır. Genellikle büyük âlim-. ler, liderler, büyük kentlerde yetişir. İnsanların yetişmesinde sosyolojik ve bilimsel yapının önemi vardır. "Balık deryada büyür" derler.
önceki âyetlere tamamen bağlı olan bu âyet, Mekkelileri uyarmaktadır. Mekke, o zaman Yarırnada'mn ortasında bir ana kent idi. Kendisine "Ummu'I-Kurâ: Kentlerin anası" denilirdi. İşte Allah, bu ana kentte, çevredeki tüm Arapları uyarmak üzere Hz. MuhammedM göndermiştir. Şayet Araplar ona inanmazlarsa artık Allah'a karşı ileri sürebilecekleri bir bahaneleri kalmaz. Çünkü gelen elçinin sözünü dinlememişler, böylece haksızlık yapmış" ve azabı hak etmişlerdir. Allah nasıl daha önceki zâlimleri cezâlandırmışsa bunları da cezalandıracaktır.
60 ncı âyette de yurtlarından çıkarılacaklarından korkanlara, dünyâ malının geçici, Allah'ın yanında bulunan nimetlerin ise daha hayırlı ve sürekli olduğu hatırlatılıyor ve: "Aklınızı kullanmıyor musunuz?" deniliyor. Yanı siz nasıl dünyâ çıkarı için, size gelmiş olan hidâyete sırt çeviriyorsunuz? Bu hidâyete uyarsanız, Allah'ın yanındaki ebedî nimetlere ereceksiniz. Onu nasıl bırakıp da bunu yeğliyorsunuz?
61 nci âyette de Allah'ın söz verdiği güzel ödüllere erecek kimsenin, asla dünyâ malına sahip insanlarla bir olmayacağı vurgulanıyor. Çünkü Allah'ın güzel va'dine eren, ebedî nimet içinde kalacaktır. Ama dünyâda mal, mülk içinde yasayan, sonunda bunları bırakıp âhirete gidecek ve orada yakalanıp Yüce Dîvân'a götürülecek, orada hesaba çekilecektir.

62- O gün (Allah) onlara seslenerek: "Benini ortaklarım sandığınız şeyler nerede?" der. 63- (Azap) söz{ü) üzerlerine hak olanlar: "Rab-bimiz, azdırdıklarının şunlar. Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık. (Biz azdık. Onlar da bize uyup azdılar. Onların yaptıklarından) uzak olduğumuzu, (bu hususta bizim suçumuz olmadığını) sana arz ederiz. Zâten onlar bize tapmıyorlardı" derler. 64- (Allah tarafından) onlara: "Koştuğunuz ortaklan çağırın!" denir, onları çağırırlar. Fakat çağırılanlar bunların çağrısına cevâp vermezler ve bunlar karşılarında azabı görürler. Ne olurdu sanki doğru yola gelselerdi! 65- (Allah) onlara seslenerek: "Llçilere ne cevap verdiniz?" dediği gün, 66- O gun haberler onlara Kor olur (so/ler sanki koı oluı, hiçbir soz gelip onların ağızlarını bulama/. Tek kolime soyleycnıe/lcı), onlar birbirlerine de soramazlar. 67- Ama kını tevbe eder, inanır

[6172] Ankebut Sûresi: 67
[6173] Taberî, 20/94; Kurtubî: el-Câmi': 13/300.

ve iyi yaparsa o, kurtuluşa erenlerden olabilir.

Tefsir:

62-66: Önceki âyetlerde dünyâ çıkarını düşünerek f lak çağırışını kabul etmeyenlere, dünyâ malının geçiciliği; mal, mülk sahiplerinin, sonunda her şeyi bırakıp Allah'ın huzuruna getirilecekleri belirtilmişti. Bu âyetlerde de Allah'ın huzuıuna getirilmiş olanların, o İlâhî mahkemedeki duruşmalarından bir sahne sunuluyor:
Yüce Allah, dünyâya aldanıp kendisine ortak koşanlara:
— Ortağım olduğunu sandığınız şeyler nerede? diye seslenir.
Üzerlerine söz hak olmuş olanlar yani Allah'ın, "insanlardan da, cinlerden de bir kısmım cehenneme dolduracağım" sözü uyarınca cehennem hükmünü giymiş olanlar:
— Rabbimiz, işte azdırdıklarımız şunlardır. Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık. Biz onları bile bile azdırmadık. Biz azmıştık. Doğru olduğunu sandığımız bir yolda gidiyorduk. Onlar da bize uyarak azdılar. Ama biz onların yaptıklarından uzak olduğumuzu sana arz ederiz, onlar bize tapmıyorlardı, derler.
Sonra müşriklere, Allah'a ortak koştukları tanrıları çağırmaları emrediliyor. Çağırıyorlar ama gelen olmuyor. Çünkü onlar gerçek değildi, hayalden ibaret idi. Gerçekler dünyâsında hayâller kaybolur. Karşılarında azabı görüyorlar. Yaptıkları işler, azâb olarak karşılarına çıkıyor. O zaman: "Ne olurdu, keşke dünyâda iken yola gelselerdi!" diye temenni eder, hasret çekerler.
Çoğunluğa göre cümlesinde in cevâbı mahzûftur. Yani onlar dünyâda yola gelselerdi, azabın hak olduğunu bilirlerdi, veya: azabı gördükleri zaman, keşke dünyâda inanmış olsalardı diye temenni ederler, demektir. Fahreddin Râzî'ye göre in cevâbı mahzûf değildir. Bu cümlenin anlamı şudur: Onlar korkudan bir şey göremez olurlar. Eğer biraz yola gelselerdi, biraz akılları başlarında olsaydı, azabı görürlerdi. Yahut eğer o putlar akıllı olsaydı, azabı görürdü '. Kanâatimize göre bizim verdiğimiz anlam daha uygundur.
Yine o gün Allah, bu duruşmadaki suçlulara, peygamberlere ne cevap verdiklerini sorar. Soruya cevap verecek söz bulamazlar. "O gün sözler kör olur, onların ağızlarını bulamaz". Bu ifadede sözler teşhis ediliyor: Kör insan şekline konuyor. Kör insan nasıl gideceği yolu bulamazsa, bunların söyleyeceği sözler de, sahiplerinin ağzını bulamıyor. Söz gelmeyince insan bir şey söyleyemez. Konuşamıyorlar, birbirlerine de bir şey soramıyorlar. İşte Allah'a ortak koşanların yüce Divân'daki durumları budur!
67 nci âyette de tevbe edip güzel işler yapanların, Allah'ın lûtfu ile kurtulacakları umudu belirtiliyor.
Âhirette cehennemi hak eden ve kendilerine uyanların yaptıkları işlerden uzak olduklarını söyleyenler, küfür önderleri insanlar veya şeytanlar olar bilir. Şeytân da âhirette, kendisine uyanlardan uzak olduğunu söyler. Ancak burada kasdedilenlerin küfür önderleri olması daha uygundur. Çünkü: "Birbirlerine döndüler, soruyorlar: Dediler ki: 'Siz bize sağdan ge//V(güvencliğimiz yandan bize sokulup vesvese verir)diniz' (Ötekiler de) 'Hayır, dediler, zâten siz kendiniz inanan insanlar değildiniz. Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yoktu. Siz kendiniz azgın bir toplum idiniz. Artık (çare yok), Rabbimizin sözü bize hak oldu. (Biz hak ettiğimiz cezayı mutlaka) tadacağız. Sizi azdırdık, çünkü kendimiz azmıştık (Siz de bize uyup azdınız. Biz sizden sorumlu değiliz)' dediler. O gün onlar azâp(ççkme)de ortaktırlar"[6174]
"İşte uyulanlar, kendilerine uyanlardan uzak durdular (onların yaptıklarında kendilerinin suçu olmadığını söylediler); azabı gördüler; aralarındaki bağlar kesildi"[6175] âyetlerinde uyanların ve uyulanların insanlar olduğu; uyu-lanlann, uyanların suçlamasından kurtulmağa çalıştıkları anlatılmaktadır.

68- Rabb/tı, dilediğini yanılır ve seçer. Seçim, onlara ait değildir. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir. 69- Rabbin, onların göğüslerinin neyi gizleyip neyi açığa vurduğunu bilir. 70- O, kendisinden başka Tanrı olmayan Allah'tır, İlkte de, sonda da (dünyâda da, âhirette de) hamd O'na mahsustur. Hüküm de O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz. 71-De ki: "Baksanıza, eğer Allah, üzerinize geceyi kıyamet gününe kadar sürekli kılsa Allah'tan başka size ışık getirecek tanrı kimdir? (Söyleyin,) İşitmiyor musunuz?" 72- De ki: "Baksanıza, eğer Allah, üzerinize gündüzü, kıyamet gününe kadar sürekli kılsa, Allah'tan başka, size dinleneceğiniz geceyi getirecek tanrı kimdir? Görmüyor musunuz?" 73- Rahmetinden dolayı sizin için geceyi ve gündüzü var etti ki geceleyin din/enesiniz ve (gündüzün) A ilah 'm lûtfunu ara-yasmız ve şükredesiniz.

Tefsir:

68- Yukarıda Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmayanlar uyarılmış idi. Ona inanmayanlardan bazıları, peygamberliği ona lâyİk görmüyorlar, eğer Allah peygamber gönderecek olsa yoksul bir yetîmi değil; zengin, daha saygın birini göndereceğini ileri sürüyorlardı. Onlara göre "Bu Kur'ân, iki kent olan Mekke'nin ve Tâif'in büyüklerinden birine indirilmeliydi'". İşte 68 nci âyette yaratmanın ve seçimin Allah'a âİdolduğu, Allah'ın, dilediği kulunu seçip peygamber yapacağı, peygamber seçmenin, o insanlara âidolmadiğı; Allah'ın, kendisine ortak koşulan şeylerden yüce olduğu vurgulanıyor.

[6174] Sâffât Sûresi: 27-33
[6175] Bakara Sûresi: 166

Müfessirlere göre 68 nci âyet, dileme ve seçmenin Allah'a âidolduğunu; Allah'ın dilediğinin olup, dilemediğinin olmayacağım; hayır ve şer bütün işleri Allah'ın yarattığını ifade eder. Kuşkusuz Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Ama âyetin amacı bunu belirtmek değildir, peygamber olacak kişiyi yalnız Allah'ın seçeceğini belirtmektir. Kul iradesinde serbest midir, değil midir gibi uzun tartışmalara girmeğe gerek yoktur. Çünkü âyet böyle bir tartışmayı içinde taşımaz.[6176]
Modernist müfessirlere göre bu âyette evrim kanununa işaret vardır. Sürekli evrimleşen canlı türler arasında güçlüler seçilir, evrime uyamayan güçsüzler ayıklanır. Meselâ rahme atılan milyonlarca hayvancıktan sadece bir tanesi ötekî hayvanları geçerek yumurtayı aşılar. İşte yumurtayı aşılayacak hayvancığı seçen, İlâhî kudrettir. Yumurtayı aşılayan hayvan, ötekilerin en güçlüsüdür.
Yaratılmış milyonlarca tür hayvandan, zamanla güçsüzler inkıraz bulmuş, yok olmuş; çevrenin şartlarına dayanabilenler, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Mendel Kanunları uyarınca aynı cins içinde yüksek kalite canlılarla düşük kalite canlılar birleştirilince birkaç nesil sonra birincisinin kalitesinde yüksek bitki veya hayvan elde edilir. Mesela normal bir inek, bir montofonla birleştirilince melez bir yavru ürer. Bu dişi yavru tekrar bir montofonla birleştirilince daha yüksek kaliteli bir nesil elde edilir. Aşılamağa bu suretle devam edilirse dördüncü kuşakta, ilk yüksek montofon kalitesinde bir yavru doğar. Bütün bunlar Allah'ın yaratma ve seçmesidİr. Bu yaratma ve seçme, tabiaatta sürüp gitmektedir.
Âyette bu gerçeğe işaret bulunabilir ama âyetin asıl amacı, böyle kanunları izah etmek değildir. Peygamberleri ancak Allah'ın seçeceğini belirtmektir. Bu âyet, tıpkı "Allah ve Elçisi bir işe karar verdikten sonra artık mü 'ınin-lerin, o konuda başka seçeneği yoktur"" âyeti gibidir.[6177]
Bazı müfessirler, bu âyetin tefsirinde, Allah'ın seçimine bağlılığı belirtmek için Hz. Peyğamber'in istihare sünnetini zikrederler. Yapılacak bir işin, iyi mi, kötü mü olduğunu; yahut o işi hemen yapmanın mı, ertelemenin mi daha iyi sonuç vereceğini anlamak için iki rek'at namaz kılınır. Birinci rek'-atte Fâtiha'dan sonra "Kul-yâ eyyuhâ'l-kâfirûne" süresi; ikinci rek'atte Fâ-tiha'dan sonra "Kul-huvallâhu ehad" sûresi okunur. Selâmdan sonra:
Mânâsı: "Allahım, senin ilmine göre hayrı diliyorum, kudretinden güç istiyorum, senin büyük tütfunu diliyorum. Zira sen kaadirsin, ben kaadir değilim; sen bilirsin, ben bilmem; sen gizlileri bilirsin. Allahım, eğersen bu işin, benim dinim, geçimim, sonum, şimdim ve geleceğim hakkında hayırlı olduğunu biliyorsan bunu bana takdir eyle, kolaylaştır. Eğer bu işin, benim dinim, geçimim, sonum, şimdim ve geleceğim hakkında şerli olduğunu biliyorsan, bunu benden, beni de bundan çevir, hayır nerede ise bana onu nasîbeyle, sonra beni onunla hoşnûdeyle" duasını okur.
Bu duaya hamd ve salavât ile başlamak müstehabdir. Hadiste belirtildiği üzre istihare zamanında kalbinin ferahlık duyduğu şeyi yapmalıdır. Hac ve cihâd gibi iyi şeyler için istihare yapılmaz. Yalnız bunların hangi zamanda yapılmasının, daha iyi olacağı hakkında istihare yapılır.
Hz. Enes'in rivayetinde yüce Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: "Ey Enes, bir iş yapmak istediğin zaman yedi defa Rabbine istihare et, sonra kalbine ilk gelene bak. Çünkü hayır ondadır"".'"
69-70 nci âyetlerde de Allah'ın, insanların içinden geçen ve açığa vurdukları bütün düşünceleri bildiği, O'ndan başka Tanrı olmadığı, önde de, sonda da; dünyâda da, âhirette de dâima övgünün O'na âidolduğu; hükmün, yetki ve gücün yalnız O'nun elinde bulunduğu ve insanların O'na döndürülecekleri belirtiliyor.
71-73 ncü âyetlerde Allah'ın birliğine ve gücüne kanıt olarak O'nun, kâinattaki yasalarına dikkat çekiliyor: İnsanların çalışıp kazanmaları için gündüzü aydınlık, dinlenmeleri için de geceyi karanlık yapan Allah'tır. Eğer Allah, kıyamete dek geceyi veya gündüzü uzatmış olsa, insanlar çalışmak için gereken ışığı kimden alacaklar ve dinlenmek için karanlığı kim verecek? Allah, yaratıklarına acıdığından ve lûtfundan dolayı gece ve gündüzü yaratmıştır ki aydınlıkta çalışsınlar, karanlıkta dinlensinler de Allah'ın verdiği nimetlere şükretsinler.

74- O gün onlara seslenerek: "Ortaklarım sandığınız şeyler nerede?" der. 75- Her ümmetten bir şâhid çıkarırız: "Delilinizi getirin!" deriz. Gerçeğin, Allah'a âidoldüğünu bilirler ve uydurdukları şeyler, kendilerinden sapıp gider.

Tefsir:

74-75 nci âyetlerde de müşriklerin halini tasvir eden bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır:
Yüce Allah, suçluları duruşmaya almıştır. Bütün milletler bu duruşmada mevcuttur. Her millete de kendi içinden bir şahid (tanık) getirmiştir. Çünkü şâhidsiz mahkeme âdil olmaz. Ümmetlerin tanıkları, onlara gönderilen peygamberlerdir. Her milletin peygamberi, o millete tanıklık edeceği gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) de kendi ümmetine tanıklık edecektir: "Her Ümmetten bir şâhid, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz zaman (halleri) nice olur?"
Yüce Allah, tanıkların huzurunda suçlulara:
"— Benim ortaklarım sandığınız şeyler nerede?" diye sorar ve bu sözlerinin doğruluğunu kanıtlamalarını emreder. Dünyâda tanrı diye hayâl ettikleri şeyler sapıp gider. Çünkü gerçekler dünyâsında hayâlin yeri yoktur.

[6176] Zuhruf Sûresi: 3İ
[6177] Ahzâb Sûresi: 36

Gerçek ortaya çıkar, hayaller kaybolur ve o zaman Allah'a ortak koşmakla suç işlemiş olanlar, Allah'ın haklı ve tek Gerçek, kendilerinin ise haksız olduklarını anlarlar.
Bu âyetlerde müşriklere, batıl şeylere inandıkları, bir âhiret tablosu içinde anlatılmaktadır.

76- Kaarûn, Mûsâ'mn kavminden idi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki onun (hazînelerinin) anahtarları, güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Kavmi ona demişti ki: "'Şımarma, Allah (gururlanıp) şımaraniarı sevmez." 77- "Allah'ın sana verdiği (bu servet) içinde âhiret yurdunu ara, dünyâdan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk yapmak isteme, çünkü Allah bozgunculara sevmez." 78-"Bu (servet), bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi" dedi Bilmedi mi ki Allah, kendisinden önceki kuşaklar arasında kendisinden daha güçlü ve daha çok cemâati bulunan nice kimseleri helak etmiştir? Suçlulara günahlarından sorulmaz (Allah herşeyi bilir, onlar günâh yaptı mı, yapmadı mı diye araştırmaya, soruşturmaya ihtiyaç yoktur). 79-Süsü, (debdebesi) içir\de kavminin karşısına çıktı. Dünyâ hayâtını isteyenler: "Keşke Kaarun'a verilenin bir benzeri de bize verilseydi!" dediler, gerçekten onun büyük şansı var!" 80- Kendilerine bilgi verilmiş olanlar ise: "Yazık size, dediler, inanan ve iyi iş yapan kimse için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır. Buna ancak sabredenler kavuşturulur". 81- Nihayet onu da, yerini yurdunu da yere batırdık; Allah'a karşı ona yardım edecek bir topluluğu olmadı. Kendi kendini kurtaranlardan da olmadı. 82- Dün onun yerinde olmayı isteyenler: "Vay, demek Allah kullarından dilediğine rızkı açar ve kısar. Allah bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yere batırırdı. Demek gerçekten kâfirler iflah olmaz!" demeğe başladılar. 83- İşte âhiret yurdu: Onu yeryüzünde böbürlenmek ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz. Sonuç (kötülüklerden) korunanlarındır. 84- Kim bir iyilik getirirse ona ondan daha güzeli vardır. Kim kötülük getirirse, kötülükleri yapanlar, ancak yaptıkları (kötülük) kadar cezalanırlar.

Tefsîr:

Önceki âyetlerde müşriklerin, dünyâ, malı ve menfaati için Hz. Muham-med(s.a.v.)in getirdiği hidâyete uymadıkları, bu hidâyete uydukları takdirde yurtlarından çıkarılacaklarını düşündükleri, peygamberliği de ona lâyik görmedikleri anlatılmış, bunlara cevab olarak dünyâ malının geçici, Allah katında bulunan nimetlerin daha hayırlı ve sürekli olduğu belirtilmişti.
76-84 ncü âyetlerde de dünyâ malının geçiciliğimi vurgulamak için Kaa-run kıssası anlatılmaktadır. Mûsâ kavminden olan, anahtarlarını nerdeyse güçlü bir cemaatin taşıyamayacağı kadar çok hazineye sahip bulunan Kaarun, servetine güvenerek böbürlenmiş, başkalarına değer vermemiş, haksızlık etmiş, sonunda Allah onu servetiyle birlikte yerin dibine geçirmiştir. Allah âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyen, zorbalık, bozgunculuk yapmayanlara verir. Son başarı onların olacaktır. Âhirete iyilik getiren, getirdiğinden fazlasını alır. Ama kötülük getiren, sadece yaptığı kötülüğün cezasını görür. Birincisi Allah'ın lûtfunun sonucudur. Lûtfunun sonu yoktur. İkincisi O'nun adaletinin gereğidir. Kötülüğe, fazlasiyle ceza vermek haksızlık olur. Onun için kötülük yapan, sadece yaptığı kötülük kadar cezalanır.
77 nci âyette Kaarun'un, anahtarlarını nerdeyse güçlü bir cemâatin taşıyamayacağı kadar çok hazinesi olduğu bildiriliyor. Hazine ne kadar çok olsa da anahtarlarının bu kadar ağır olması gerekmez. Bu cümle birkaç şekilde açıklanır:
1) Bu mallar para değil de mal türünden olursa anahtarları, bu kadar olabilir. Demek ki her anahtar bir mala âit idi. Yani onun evleri, dükkânları ve sairesi o kadar çoktu ki bunların korunması, bakımı, güçlü bir cemâate verilmişti. Bir cemâat dahi bunların üstesinden zor geliyordu.
2) Anahtarlardan maksat, malın kendisidir. Kaarun'un, güçlü bir cemâatin taşıyamayacağı kadar çok serveti vardı, demektir.
3) âyetinde olduğu gibi anahtar, burada bilgi, koruma demektir. Âyet, Kaarun'a, güçlü bir cemâatin dahi koruyamayacağı, bilemeyeceği kadar çok servet verildiğini gösterir, yani Kaarun'un, hazineleri o kadar çoktu ki muhafızları, onları korumaktan yorulurdu'.
78 nci âyette: "Suçlulara, günâhlarından sorulmaz" buyuruluyor. Bu, suçluların, yaptıklarından sorumlu olmayacakları anlamına gelmez. Herkes yaptığından sorumludur. Ancak âhirette, herkesin dünyâda yapmış olduğu işler o kadar açık biçimde görünecektir ki artık suçlunun suçunu sormağa, araştırmağa gerek yoktur.
Herkesin, dünyâda yaptığı, ruhuna yerleşmiştir. Yaptıklarının işaretleri, izleri ruhunda görünür, bütün uzuvları, yaptıklarına tanıklık eder. Bu âyet, âhirette suçların, kulun itirafına gerek kalmayacak derecede açıkça belli olacağını bildirmektedir.
Bu âyetlerde anlatılan öykünün kahramanı olan Kaarun'un kimliğine ve servetinin çokluğuna dair sahâbî ve tabiîlere atfedilen çeşitli rivayetler vardır:
Rivayetlerden birine göre Musa'nın amcası oğlu, diğerine göre teyzesi oğlu olan Kaarun [6178], Musa'ya inanmıştı, çok güzel Tevrat okurdu. Fakat o da Sâmirî gibi münafıklık etti. İbn Kesîr, Kaarun'un atalarını da saymaktadır[6179].

[6178] MefâtîhuM-ğayb: 25/13.
[6179] Ibn Kesîr: 3/399-400

Bu rivayetler, öykünün, Hz. Peygamber (s.a.v.) in yaşadığı ortamda bilindiğini gösterir. Bugünkü Kitabı Mukaddes'te yer almayan bu öykü, mutlaka o zamanki yahudiler arasında anlatılıyordu ve onlardan Araplar arasına da geçmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, ibret olmak üzre, halk arasında yayılan bazı önemli olayları anlatıp, insanları düşünmeğe, doğru yola gelmeğe çağırır. Çünkü insanlara, anlatılacak konu ile ilgili bir hikâye anlatıhrsa, soyut konu daha somutlaşır ve kolay kavranır. İnsanlar kıssadan hisse alırlar. İşte Kur'ân kıssaları bu maksatla anlatılır. Kur'ân'ın amacı tarih anlatmak değil, kıssa yoluyla öğüt vermektir. Onun için bu kıssaların, mutlaka târihen sabit olup olmadığını araştırmağa gerek yoktur. Önemli olan, o zamanda yaşayan insanların bunları böyle bilmeleridir.
Zaten zikr, tezkfr hatırlatmak demektir. Hatırlatmak, bilinen, fakat unutulan bir şeyi zihinde yeniden uyandırmak ve böylece kişiyi uyarmaktır. "Hatırlat, çünkü hatırlatmak, inananlara yarar verir"' buyurulmaktadır.
Öykünün içerdiği öğütleri de şöyle özetleyebiliriz:
1) Allah böbürlenen, şımaran insanları sevmez.
2) Servet sahiplerinin, malı verenin Allah olduğunu; inkâr ettikleri ve gurura kapıldıkları zaman Allah'ın, verdiği mal ve nimeti geri alabileceğini unutmamaları, başkalarına yardım etmeleri gerekir.
Servet bir amaç değil, bir vasıtadır. Aslında servetin kendisi kötü değildir. İnsan, servetini Allah yolunda kullanıp O'nun rızâsını kazanmağa çalışmalıdır. İnsanın, dünyâsı için âhiretini, âhireti için de dünyâsını unutmaması; her ikisine karşı görevini yapması; ruhunun da, bedeninin de hakkını vermesi lâzımdır. "Allah'ın sana verdiği (servet) içinde âhiret yurdunu ara, dünyâdan da nasibini unutma" âyetini prensip edinmelidir. Servet güzeldir ama insana Allah'ı unuttursa felâket olur. Onun için kişi, çalışıp kazanmalı, fakat kazandığını amaç değil, Allah'ın rızâsına ermeğe, mutlu yaşamağa araç yapmalıdır. Nefsine çıkar sağlamak için bozgunculuk yapmamalıdır. Allah bozguncuları sevmez.
3) Servet sahibi olmayanların da bulundukları duruma şükredip, şükrü ödenen az malın, şükrü ödenmeyen çok maldan hayırlı olduğunu düşünmeleri, durumlarına sabır ve ellerinde bulunanla yetinmeleri; yoldan çıkmış, şımarmış, gurura kapılmış zenginlere imrenmemeleri gerekir.
4) İlim sahipleri, toplumu uyarmalı, gurura kapılmış zenginleri, Allah yoluna çekmeğe çalışmalı, onlara âhireti, mallarını nereye harcadıklarının hesabını vereceklerini hatırlatmalıdırlar.
5) Allah'ın, zengin Kaarun'u sonunda servetiyle birlikte batırması, cazip görünen servetin, Allah yoluna harcanmadığı takdirde hayırlı olmadığını, sonunda insanın mahvına yol açacağını gösterir. Onun için insan, işlerin içyüzünü, sonucunu düşünerek Hak yoldan çıkmamalıdır.

85- Kur'ân't sana indiren (ve onun hükümlerini uygulamayı) sana gerekli kılan, muhakkak ki seni dönülecek yere (söz verilen zafer veya kıyamet gününe) döndürecektir. Deki: "Rabbim, kimin hidâyet getirdiğini ve kimin apaçık bir sapıklık içinde bulunduğunu bilir. 86- Sen o Kitabın senin kalbine bırakılacağını ummazdın. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak (Kitap senin kalbine bırakıldı), öyleyse kâfirlere arka çıkma. 87- Ve A Hah 'in âyetleri sana indirildikten sonra sakın seni onlardan alıkoymasınlar. Rabbine da'vet et, ortak koşanlardan olma. 88- Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarma. O'ndan başka Tanrı yoktur. O'nun yüzünden başka her şey helak olacaktır. Hüküm O'-nundur ve O'na döndürüleceksiniz.

Tefsir:

85 nci âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)e, Kur'ân'ı indiren ve onun buyruklarına göre hareket etmesini gerekli kılan Allah'ın, kendisini mutlaka dönülecek yere döndüreceği bildiriliyor. Daha sonra âyette Allah'ın yoluna geleni de, yoldan sapanı da gayet iyi bildiğini söylemesi Hz. Peyğamber'e emredilerek âhireti inkâr edenler uyarılıyor.
86-88 nci âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendisine böyle bir Kitap verileceğini ummadığı; ancak Allah, kullarına acıdığı için lütfedip ona bu Kitabı ındıdığı; artık kâfirlere yardımcı olmaması; Allah'ın âyetleri kendisine indirildikten sonra müşriklerin kendisim bu âyetlerden döndürmesine fırsat vermemesi; yalnız Allah'a yalvarması buyuruluyor. Allah'tan başka Tanrı olmadığı, O'ndan başka herşeyin yok olacağı, yargı ve yönetimin yalnız O'na âit bulunduğu ve herkesin O'na döndürüleceği vurgulanıyor
Allah'ın yüzünden başka her şey helak olacaktır" âyetinde vech (yuz) ta'biri geçer. Yuz, insanın en belirgin yeridir. Bütün vücudu temsil eder Bununla insanın kendisi kasdedılır. Turkçede de: "Senin yüzünden bu iş böyle oldu" deyiminde insanın sadece yuzu değil, butun vücudu kasdedilmıştır. Bu âyette "Allah'ınyuzu" kendi zâtı demektir. Kur'ân, insanların alışageldıkeri üslûbu kullanarak gerçeklen anlatır. Allah'ın eh, yuzu gibi tabirler de Arap dilindeki uslûb gereği söylenmiştir. Bunlardan Allah'ın insan gibi yuzu, eh, ayağı olduğunu düşünmek hatâdır. "O'na benzer hiçbir şey yoktur"[6180]. Hâşâ Allah, ne insana, ne herhangi bir şeye benzetılemez. O, her turlu benzerliğin ve benzetmenin üstündedir. Kendisi gizlidir, yaratıklarıyla gorunur.
"O'nun yüzünden başka her şey helak olacaktır" sözünden, Allah'tan başka her şeyin yok olacağı anlaşılır. Mu'tezıle bu âyete dayanarak cennet ve cehennemin henüz yaratılmamış olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre cennet ve cehennem yaratılmış olsa, herşey gibi onların da helak olması gerekir. Oysa "Yemişi de süreklidir,

[6180] Şûra Sûresi. 11

gölgesi de"[6181] âyeti, cennetin sürekli olup helak olmayacağını gösterir.
Ehli Sünnete göre oopi; Korunanlar için hazırlanmıştır"[6182] âyeti cennetin: Kâfirler için hazırlanmıştır"* âyeti de cehennemin yaratılmış olduğunu kanıtlar. Herşeyın helak olacağını söyleyen yukarıdaki âyet, genel olarak eşyanın durumunu anlatır. Cennet ve cehennem bu genel hukmun dışındadır. Yahut "Yemişi de süreklidir, gölgesi de" âyeti, cennet ve cehennemin genel durumunu özetlemiştir. Bunların yok olması, varlık zamanlarına oranla çok kısa olacağından, bunların sürekli olduğu belirtilmiştir5.
Yukarıda sıraladığımız mu'tezıle ve ehli sünnet kelâmcılarının görüşleri, insan kafasının urunu olan düşüncelerdir. Âyetin amacı maddî şeylerin helak olacağını belirtmektir. Cennet ve cehennem, insanların, duyular dünyâsında görebildiği, algılayabildiği maddî şeyler değildir ki âyet, bunların helak olacağına delâlet etsin. Âyet insanın güvendiği mal ve mülkün, dayandığı adamların helak olacağını, yalnız Allah'ın kalacağını; insanların, Allah'ın huzurunda hesap vereceklerini; bunu düşünüp geçici şeylere değil, kalıcı olan Allah'a dayanmaları gerektiğini anlatmak istiyor. Cennet ve Cehennem Allah'ın ödül ve cezasının sonucudur. Bunların helak olacağı anlamını bu âyetten çıkarmak, âyetin ruhuna aykırıdır. Çünkü âyet, insanların Allah'a götürüleceklerini söylüyor. Bu, uyandır. Yani mala, mülke, birtakım adamlara dayanırsanız bunlar helak olur. Siz Allah'ın huzuruna götürüldüğünüz zaman bu helak olan şeyler size yarar sağlamaz. Yaptıklarınızdan hesap verirsiniz, ödüllenirsiniz veya ceza görürsünüz. Peki cennet ve cehennem helak olacaksa insanların, Allah'ın huzurunda hesap vermelerinin ne anlamı kalır? Hesap, mükâfat ve ceza içindir.
Mücâhid ve Sevrî, bu âyetten, Allah'ın rızâsı için yapılan işlerden başka bütün işlerin helak olacağı anlamını çıkarmışlardır'.
85 nci âyetin iniş sebebi olarak şu olay anlatılır: Peygamber (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret ederken Cuhfe'ye geldi, Mekke'ye giden yolu görünce vatanından ayrılmak kendisine zor geldi. Yüce Allah, onu teselli için bu âyeti indirdi. İşte bu rivayete dayanan bazı müfessirler, cümlesini, "Allah, bir gün seni, doğduğun yer olan Mekke'ye döndürecektir" şeklinde tefsir etmişlerdir [6183]. Fakat müfessirlerin çoğuna göre bu cümlenin anlamı: "Allah seni kıyamet gününe döndürecek" demektir.
"Seni döndürülecek yere döndürecektir", "De ki: Rabbim kimin hidâyet getirdiğini ve kimin sapıklık içinde bulunduğunu daha iyi bilir" cümleleri, âyetin, Peygamber (s.a.v.) ile tartışan ve âhiret inancına itiraz eden müşrikler hakkında indiğini gösterir. O halde bu âyet de Sûrenin diğer âyetleri gibi Hz. Peyğamber'in, Mekke müşrikleriyle fikrî tartışmaları üzerine inmiştir. Yüce Allah: "Kur'ân'ı sana indiren, seni mutlaka söz verilen bir zamana, yani âhirete döndürecektir" diyerek âhiretin varlığını pekiştiriyor. Müteâkib cümle ile de müşrikleri uyarıyor. Daha sonra gelen üç âyette de Hz. Peyğam ber'e, Allah'ın rahmet ve nimeti hatırlatılarak tevhîd yolundan asla dönmemesi emrediliyor ve sonunda da herkesin Allah'a döndürüleceği, o zaman Allah'ın, insanlar arasında hüküm verip haklıyı, haksızı ortaya çıkaracağı bu-yurulmak suretiyle âhireti inkâr edenler tekrar uyarılıyor.
Bu üslûb, sûrenin bütün âyetlerinin birbirine bağlı olduğunu ve birbiri ardınca indiğini gösterir. İbn Kesîr'in de işaret ettiği üzre 85 nci âyetin, Hicret esnasında indiği hakkında Dahhâk'tan gelen rivayeti şüpheli kılar.
Bu âyetin, Hz. Peygamber (s.a.v.)in, bir gün muarızlarına galip geleceği işaretini taşıması, Hicret esnasında inmesini gerektirmez. Henüz kendisi Mekke'de iken bir gün onlara galip geleceğini bildiren pek çok âyet vardır. Bu da Hz. Peyğamber'in, dâvasının üstün geleceğine olan kesin inancını gösterir.
57 nci âyetin bildirdiği gibi Mekke'de bazı ılımlı kişiler, Hz. Muham-med(s.a.v.)in söylediklerine inandıkları takdirde Arapların saldırısına uğrayacaklarını düşünüyor, bundan dolayı ona inanmaktan çekiniyoriardı. Bunlar, yeni dine karşı toplumda bir tepki uyanmaması; toplumun yeni dini benimsemesi için Hz. Muhammed(s.a.v.)den, toplumun inanç ve geleneklerine daha hoşgörülü davranmasını istiyorlardı. Onların bu ısrarlı önerileri karşısında Peygamber (s.a.v.)in kalbinde, dâvasının yayılması için onların bu isteklerine biraz yanaşma eğilimi belirmiş olacak ki 86-87 nci âyetler, kâfirlere arka çıkmamasını; onların, kendisini Allah'ın âyetlerinden çevirmesine fırsat vermemesini, Allah'tan başkasına asla yalvarmamasım ve Allah'a ortak koşanlardan olmamasını emretmiştir. Nitekim İsrâ Sûresinin: "Az daha onlar seni sana vahyettiğimizden ayırarak, ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi. Eğer biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık, onlara bir parça eğilim gösterecektin. O takdirde sana hayâtın da, ölümün de kat kat azabını taddırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın"' mealindeki âyetleri de Peygamber (s.a.v.)in içinde beliren bu psikolojik duruma işaret etmektedir.
Kasas Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:
A- Tevhîd İle ilgili Prensipler:
1- Yaratıp seçen Allah'tır. Kullarını yaratır, içlerinden dilediğini peygamber seçer. Seçim O'na aittir. Çünkü O, herkesin içini, peygamberliğe ve velayete kimin daha lâyık olduğunu bilir (68-69).
68 nci âyette gerçi ilk anda hatıra, Allah'ın, insanlar arasında kimin peygamberliğe daha lâyik olduğunu bildiği hatıra gelirse de bu âyette, bundan daha derin bir mânâ da vardır: Âyette, kâinattaki evrime, canlı türlerindeki istifaya (seçime) de işaret edilmektedir. Yaratılan canlı türleri mücâdele ederler. Bu mücâdelede zayıflar,ölür,

[6181] Ra'd Sûresi 35
[6182] ÂI-ı İmrân Sûresi 133
[6183] İbn Kesîr: 3/404; Kurtubî: 13/321

güçlüler seçilir, yaşar. Meselâ rahme dökülen milyonlarca spermden en güçlüsü, yumurtanın cidarını delerek yerini bulur. Ötekiler dışarıda kalıp ölür. Okyanuslarda milyonlarca canlı türü sürekli mücadele içindedir. Güçlü balıklar zayıflan yer. Bu mücâdele ile güçlüler seçilir, cılızlar ayıklanır. Bu olay, yaratma ve seçme yasasının gereğidir.

2- Evvel de, âhir de, ilk yaratılanlar da, sonra gelecek olanlar da hep Allah'a hamdederler. Bütün insanlar, canlılar, tüm kâinat Allah'ın sânının yüceliğini haykırır. Yargı O'nundur. O, istediği gibi hükmünü yürütür. Kim-se O'nun yargısı dışına çıkamaz. Herkes ister istemez O'nun hükmüne bo-yua eğmek zorundadır" (70). "Göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez Allah'a secde ederler" (Ra'd Sûresi: 15).

3- Geceyi ve gündüzü döndüren, dünyâyı çevirerek kâh gündüz, kâh gece yaparak çalışmağa ve dinlenmeğe uygun ortamlar yaratan Allah'tır. O'nun yasasını değiştirecek, yaptıklarının tersini yapacak bir tanrı yoktur (71-73).

4- Allah'ın âyetlerinden asla ayrılmamalı, Hakk'ın buyruğu dışına çıkmamalı, yalnız Hakk'a ibâdete çağırmalı, Allah'a ortak koşmamahdır (87).

5- Allah ile beraber başka bir tanrıya duâ etme, murâdını yalnız Allah'tan dile. O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun dışında herşey helak olacaktır. Ezelî ve ebedî hüküm ve ferman sahibi yalnız Allah'tır (88).

B- Peygamberlik İle İlgili Prensipler:

6- Kur'ân'ın, apaçık Kitabın âyetleri olduğu vurgulandıktan sonra "Sana Mûsâ ve Fir'avn'ın haberinden bir parça okuyacağız" denmekte ve Mûsâ kıssasının, İsrâîl oğullarının, Fir'avn'ın esaretinden kurtulup Sina'ya gelmelerine ve Hz. Mûsâ'ın, Tûr'da Allah'ın konuşmasını dinlemesine kadar olan olayları, öğüt üslûbu içerisinde anlatılmaktadır. Yani Kitâb-ı Mukaddes'in içerdiği olaylar özetlenmektedir ki bundan, Sûrenin başında geçen "et~Kİtâbu'l-mubîn: Apaçık Kitâb" ile Tevrat'ın kasdedildiği, onun kıssasının, Kur'ân üslûbu ile anlatıldığı anlaşılmaktadır. Bu, birçok yerde vurgulandığı üzre Kur-ân'ın, kendinden önceki Kitabı doğruladığını gösterir. Nitekim: "(Müşrikler) 'Bu, eski bir yalandır, diyeceklerdir.' Ondan önce de inen ve rahmet olarak Musa'nın Kitabı var. Bu da (onu) doğrulayan, Arap diliyle (inmiş) bir Kitâbdır..." (Ahkaf Sûresi: 11-12) âyeti de Kur'ân'ın, kendinden önceki Tevrat'ı doğruladığını, Tevrat'ın imam yani asıl olduğunu, bu inen Kur'ân'ın da ona uygun olarak indiğini göstermektedir.

7- Fir'avn'ın evinde yetişen Hz. Musa, peygamber olmazdan önce eğitim görmüş, ilim ve hikmet öğrenmişti: "Mûsâ güçlü çağına erip olgunlaşın-ca biz ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız" (14).

8- Peygamberlerin ma'sumluğu, ömürlerinde hiç günâh işlemeyecekleri anlamına gelmez. Onların ma'sumluğu, elçilik görevlerine hıyanet etmeyecekleri, kendilerine gelen vahyleri aynen duyuracakları, o vahylerin şeytân müdâhelesinden korunacağı anlamınadır. Bunun dışında Kur'ân, peygamberlerden hiç günâh iş çıkmayacağı biçiminde bir masumluktan söz etmemiştir.

İşte Hz. Musa'nın, bir Mısırlıyı öldürdüğü belirtilmiştir: "Mûsâ, ötekine bir yumruk indirip onun işini bitirdi. Sonra 'Bu, dedi, şeytânın işindendir. O, gerçekten apaçık saptırıcı bir düşmandır'." (15). Hz. Âdem'in de Rabbine isyan edip yoldan çıktığı bildirilmektedir: "Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı" (Tâhâ Sûresi: 121).

"Yoksa siz, sizden önce geçen/erin durumu, başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu, öyle sarsılmışlardı ki, nihayet peygamber ve onunla birlikte inananlar 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek o/muşlardı" (Bakara Sûresi: 214).

"Ne zaman ki elçi/er umutlarını kestiler ve kendilerine yalan söylendiğini (yardım va'dinin yalan olduğunu) sandılar, işte o zaman onlara yardımımız geldi de dilediğimiz kimseler kurtarıldı" {Yusuf Sûresi: 110) âyetleri de peygamberlerin bazan sarsıldıklarını, umutsuzluk içine düştüklerini, hattâ kendilerine yapılan yardım ve zafer va'dinin doğruluğundan dahi kuşkuya düşecek ölçüde bir bunalım geçirdiklerini, ama tam böyle sıralarda Hakk'ın imdadının yetişip onları sıkıntıdan kurtardığını gösterir.

Bu açık ifadeler, peygamberlerin hiç günâh işlemeyecekleri inancını geçersiz kılar. Onlar da insandır, hatâ edebilirler. Ama Allah, vahy ve ilham ile onları hatâdan kurtarıp doğruya yöneltir. Tevbe ile hatâlarını telâfi edip Allah'ın affına uğrarlar: "Âdem, Rabbinden birtakım kelime/er aldı (onlarla ame! edip Rabbine yalvardı, O da) bunun üzerine onun tevbesini kabul etti. Şüphesiz O, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyendir" (Bakara Sûresi: 37).

9- Hz. Muhammed (s.a.v.), bu kıssayı okuyarak değil, vahy ile öğrenmiştir.

10- Peygamberlerin da'vetinin üzerinden uzun zaman geçince din yoz-laştırılır, dine hurafeler, gelenekler sokulur. Yüce Allah, yeni peygamberler ve ıslahatçılar göndererek, yozlaştırılan dini aslî temizliğine ulaştırır. Bütün peygamberlerin da'vetinin özü birdir. Ayrıcalıklar, zamanla o da'vetlerin yoz-laştırılmasından doğmuştur (45).

11- Irşâd görevine giderken yardımcı almak, özellikle iyi konuşan kişilerden yararlanmak uygundur. Nitekim Mûsâ da, fasîh konuşan kardeşi Harun'un kendisine yardımcı yapılmasını dilemişti (34-35).

12- Allah, peygamber göndermeden bir kavme azâbetmez. (, ünkü bir kavmi uyarmadan cezalandırmak O'nun adalet ve hikmetine uygım değildir. Bunun için önce elçi gönderip uyarır: "Kendi elleriyle yaptıkları (günâhlar) yüzünden başlarına bir felâket geldiği zaman: 'Ey Rabbimiz, bize bir elçi gön-dersen de âyetlerine uyup inananlardan olsaydık!' diyecek olmasalardı (seni göndermezdik)" (47), "Rabbin, şehirlerin önas/(olan

Mekke)cte, onlara âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir. Ve biz, halkı zâlim olmadan ülkeleri helak edici değiliz" (59).

13- Kureyşliler, kendilerine Hakk'ın âyetlerini okuyan Peygamber'e inanmamışlar; Musa'ya verilen Kitap gibi kendilerine de bir kitap getirmesini, ancak bu takdirde inanacaklarını söylemişlerdir. Oysa bu, inanmamak için bahanedir. Öyle bir kitap getirilmiş olsa da inanmazlar. Çünkü Musa'ya verilen Kitâb'ı da kabul etmemişler: "İkisi de, birbirine güç veren iki büyüdür!" demişlerdi.

Gerçekten Kureyş kabilesi, Hz. Muhammed'den önce, Mûsâ Kitabını kabul etmedikleri gibi Hz. Muhammed'in getirdiği vahyleri de kabul etmediler. İkisine de "Büyü" dediler. 48 nci âyette " \j*\lü Ji^_-.- Birbirine güç veren iki büyü*' ta'birinden Tevrat ile Kur'ân'ın kasdedildiği anlaşılıyor. Bu sözü söyleyen de Kureyşlilerdir. Onlar, Tevrat'ın da, Kur'ân'ın da büyü sonucu meydana geldiğini sanmışlardı.

"Birbirine güç veren,iki büyü" deyiminden, Tevrat ile Kur'ân'ın, birbirine destek verdiği, uygun düştüğü anlamı çıkar. Demek ki Araplar, büyü dedikleri bu iki Kitabın mâhiyetlerinin ve içeriklerinin bir olduğunu anlamış ve ikisine de büyü vasfını takmışlardır.

İki büyü, yahut bir kırâete göre "iki büyücü" sözünü söyleyenlerin, Ya-hûdîler olduğu da ileri sürülmüş ise de Şevkânî, bunun doğru olmadığım, zîrâ Yahudilerin, Musa'ya büyücü demediklerini, bunu Kureyş kâfirlerinin söylediklerini ifade ediyor. Ve devamla diyor ki: "Ancak Fir'avn kavmi gibi Musa'nın peygamberliğini kabul etmeyen kimseler de bu sözü söylemiş olabilirler. Çünkü onlar, Mûsâ ve Harun'a büyücü demişlerdi. Ama onlar da yahûdî değillerdir. Ayrıca, İnkâr etmediler mi?"dcki zamîr, hem Musa'yı, hem de Muhammed'i inkâr edenlere gidebilir. Yani Musa'ya ve Mu-hammed'e verilen için "İki büyüdür" dediler, mânâsı çıkan Fakat bu sözü söyleyenlerin, Kureyş kâfirleri olması daha doğrudur" (Fethu'l-Kadîr: 4/177).

14- Allah'tan gelmiş iki Kitâp(Tevrât ve Kur'ân)dan daha çok doğru yola ileten bir kitap yoktur. Demek ki Kur'ân, Tevrat'ın da kendisi gibi Allah katından gelmiş, doğru yola sevk eden bir Kitap olduğunu vurgulamaktadır: "De ki: 'Eğer doğru iseniz, Allah katında bu ikisinden (yani Musa'ya ve bana inen kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım" (49).

15- Kur'ân'a inanmayanlar, keyif ve heveslerine uyanlardır.

16- Kanıtsız, rehbersiz keyif ve heveslerinin ardından gidenler, en sapık insanlardır.

17- Keyif ve hevesine uyarak doğru yola gelmeyen haksız insanları, Allah doğru yola iletmez. Onları kendi sapıklıkları içinde bırakır. Zira onlar sapıklığı hidâyete yeğlemişler, Allah'ın yoluna girmek istememişlerdir. Onlar yola gelmek istemeyince de Allah onları zorla yola getirmez, kendi hallerine bırakır (50).

18- Allah, öğüt alıp yola gelmeleri için elçileri aracılığı ile insanlara aralıksız vahyler göndermiş, vahy üzerine vahy indirmiştir.

19- Kitap ehli âlimleri, kendi Kitaplarının içeriğine uygun düşen, onun gibi Allah'ın birliğini vurgulayan Kur'ân'm, Allah tarafından vahyedilmiş hak söz olduğuna inanırlar. Kendilerinin, önceden de müslüman olduklarını söylerler.

20- İşte hem kendi Kitaplarına, hem de ona uygun olarak inen Kur'ân'a inanan o kimselere, iki kez ödül verilir: Birincisi kendi Kitaplarına inanıp hükmünce amel etmelerinden, ikincisi de Kur'ân'ın Hak sözü olduğunu kabul etmelerinden ötürüdür. Onlar dinin ruhuna bağlı kalan, kötülüğü iyilikle savan, temiz yürekli, cömert insanlardır (53-54).

îmân, kuru sözden ibaret değildir. Salih amele dönüşen kesin düşüncedir. Tevrat'a ve Kur'ân'a inanmış olan Kitap ehli de, aynen Kur'ân'a inanan mü'minler gibi, imanlarının gereğini yapmağa sabreder, kötülüğü iyilikle savar ve Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan hayrederler. Boş sözden yüz çevirirler. Boş sözlere dalanlara rastladıklarında: "Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size aittir (herkes kendi yaptığından sorumludur), size selâm olsun. Biz câhiller(dıışüncesiz, kaprislerine göre hareket eden kimselerle sohbet et-mey)/ istemeyiz!" derler.

İşte içerikleri ve misyonları aynı olan iki İlâhî Kitap da mü'minlerine bu ahlâkı aşılar. Bu Kitaplara gerçekten inanmış olanların ahlâkî sıfatları böyledir. Bu sıfatları taşımayanlar, îmânın gerçeğine ermiş değillerdir. Kitap ehli dindarlarına âit bu vasıfları, Ra'd Sûresi: 19-22 nci, Furkan Sûresi: 63-75 nci âyetlerde mü'minler hakkında belirtilen vasıflarla karşılaştırırsak, her iki Kitaba inananların da hemen aynı vasıfları taşıdıklarını görür ve böylece bu iki Kitâb'ın misyonunun aynı, İlâhî dinlerin hedef ve gayelerinin bir olduğunu anlarız.

21- Hidâyete erdirecek olan Allah'tır. Hidâyet, peygamberin sevip istemesine göre değil, Allah'ın takdiri gereği insanlara verdiği kabiliyete göre olur. Allah, herkesin gönlünü bilir. Hidâyete niyyetli olanları yoluna iletir. Bunu istemeyenleri, kendi hallerinde bırakır. Peygamberin görevi, hidâyet etmek değil, duyurmaktır: "Sen, sevdiğini doğru yola iletemezsin, fakat Allah, dilediğini doğru yola iletir. O, yola gelecek olanları daha iyi bilir". (56).

22- Kureyşlilerin inanmamalarının birçok sebebi yanında, îslâmı kabul ettikleri takdirde Ka'be'nin kutsallığına saygı gösterilmeyeceği, bütün Arabistan'ın ortak tapınağı olan Ka'be'yi kurtarmak için diğer Arap kabilelerinin Mekke'ye hücum edecekleri Ka'be saygınlığının kalkmasıyle güven ve âsâ-yişin bozulacağı, baskınlara maruz kalacakları kaygısını taşımaları idi: "Dediler ki: 'Biz seninle beraber doğru yola gelirsek yurdumuzdan atılırız'." (57).

Oysa bu düşünceleri yersizdi. Çünkü İslâm, Ka'be'yi, tevhîd dininin bir sembolü olarak daha da kutsallaştırmıştır. Ka'be sayesinde kendilerini güven ve bolluk içinde yaşatan Allah, gönderdiği din olan İslama sarıldıkları tak-

dirde sıkıntıya değil, bolluğa kavuşacaklardır. Bu dinde onların yücelmesi, refah ve mutlulukları vardır ama bunun farkında değiller: "Biz, onlara kendi katımızdan bir rızık olarak, herşeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir mekân vermedik mi? Fakat çokları bilmezler" (57).
23- Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisine Kitâp'ın vahyedileceğini ummaz-dı, böyle bir şey hatırından da geçmezdi. Allah, lütuf ve rahmetiyle onu peygamber seçip vahyine mazhar kılmıştır (68, 86).
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
24- Yüce Dîvân'da, puta tapanlarla, taptıkları Şeyler yüzleştirilir ve birbirlerini suçlarlar. Tapanlar, dünyâda tanrılaştırdıkları şeylerden âhirette uzak dururlar (63-64). Gerçeklerin ortaya çıkacağı o âlemde, uydurma tanrılar kaybolur. Çünkü onlar hayaldir. Orada hayâller kaybolur, hakikatler kalır (64, 75).
25- Dünyâda peygamberleri dinlemeyenler, âhiretteki sorguya cevap verecek kelime bulamazlar (65-66).
26- Âhiret mutluluğunun temel şartı, îmân, tevbe ve sâlih ameldir: "Ama kim tevbe eder ve iyi iş yaparsa, o kurtuluşa erenlerden olabilir" (67).
D- Genel Prensipler:
27- Başkalarım kıskandıracak hareketlerden sakınmak uygun olur (79).
28-Âhiret yurdu, yeryüzünde böbürlenmeyen, bozgunculuk etmeyen ve korunanlara verilecektir (82).
29-Allah, Fir'avn'ın, baskı altında ezdiği İsrail oğullarını.kurtarıp Mısırlıların yurtlarına, topraklarına egemen kılmak istemiştir (4-5, 39-40). Mülkün temeli adalettir. Zorbalıkla hükümranlık sürdürülemez. Bir zaman için halk sindirilse bile Cenabı Hak, zorba diktatörleri, hiç ummadıkları, hattâ kendi ellerinde yetişen insanlar aracılığı ile devirir, zorba yönetimleri yıkar. Zorbaların ve zorba yönetimlerin sonu hakkında Kur'ân-ı Kerîm'in anlattıkları, şu günlerde gözlerimizin önünde cereyan etmektedir:
Komünizm ahtapotunun kukla diktatörlerinin baskısı altında ezilen Doğu Avrupa halkları, kendilerini saran zincirleri kırmağa başladılar. Hem de hiç umulmadık bir sür*atle ve umulmadık insanların eliyle. Doğu Almanya diktatörü Honecker, Çekoslovak diktatörü Gustav Husak, Bulgaristan diktatörü Jivkov birden bire devrilip gittiler. Romanya diktatörü Çavuşesko da kendi yetiştirdiği adamların eliyle devrilip, karısı Elena Çavuşesko ile birlikte bir duvarın dibinde kurşuna dizildi. Demek ki diktatörlük uzun süremez. Zulüm devam edemez, zâlimler eninde sonunda devrilip cezalarını görürler: "Çünkü zâlimler onmazlar" (37).
"Zâlim, yine bir zulme giriftar olur âhir, Elbette olur, ev yıkanın hanesi vîrân!"
30- Zâlimlerin dünyâda sonu helak, âhirette cehennemdir. Onlar, ölümlerinden sonra da lanetle anıldıkları gibi, kıyamette de ruhları, eylemlerine uygun çirkin bir biçime girer. Zulüm, ruhu çirkinleştirir: "Bu dünyâ hayâtında biz onların peşine bir lanet taktık (dâima lanetle anılacaklardır). Kıyamet günü ise onlar, çirkinleştirilenlerdendir" (42).
31- Fir'avn, İsrail oğullan arasında doğacak erkek çocukların öldürülmesini emretmişti. Fakat onun bu tedbiri, Hakk'ın takdirini bozamadı, mukadder sonucu önleyemedi. Ebeler, doğan Musa'ya acıdılar ve onun erkek olduğunu söylemediler. Annesinin sandığa koyup suya attığı Musa'yı, Fir'avn ailesi görüp sudan çıkardı, kendilerine evlâd edindiler.
Böylece Fir'avn, farkına varmadan kendisini devirecek, mülkünü elinden alacak olan çocuğu, kendi evinde, şehzade" gibi yetiştirdi. Bu olay, Allah'ın dilediği şeye kimsenin engel olamayacağını; hattâ insanın kendi isteğiyle kaderine koştuğunu gösterir: "Onu Fir'avn ailesi aldı ki (ileride) kendilerine bir düşman ve başlarına bir dert olsun. Gerçekten Fir'avn, Hâmân ve askerleri yanıhyorlardı" (Kasas Sûresi: 8).
32- Allah, verdiği sözü tutar, O'nun sözü gerçektir (13).
33- Kavga edenleri, âdil biçimde ayırmak ve barıştırmak gerekir. Birine yan çıkıp ötekini dövmek, haksızlıktır, ıslâh prensibine aykırıdır. Mısırlının ağzından söylenen cümleden bu anlam çıkıyor: "Ey Musa, dün bir canı öldürdüğün gibi şimdi de beni mi Öldürmek istiyorsun? Sen, yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, düzelticilerden olmak istemiyorsun" (19).
34- Mûsâ, erkeklerin içine girip hayvanlarını sulayamayan kızlara yardım etmiş, onların hayvanlarını sulamıştır (23-24). Demek ki yardıma muhtaç kimselere, Özellikle kadınlara yardım etmek mürüvvet ve nübüvvet ahlâkıdır.
35- Kızların babası, sekiz yıl yanlarında çalışmak şartıyle kızlarından birini Musa'ya vereceğini, on yıl çalışırsa daha memnun olacağını, ama artık süreyi şart koşup da zorluk çıkarmak istemediğini söylemiştir (27). Demek ki sözleşme yapılırken kiralayan, işi zorlaştırmamalı, ağır değil, hafif olan şartı koşmalı ve çalıştırdığı işçiye iyi davranmalıdır: "Ben sana zahmet vermek istemem, înşâallah beni iyilerden bulacaksın" (27).
36- İşçiden, sözleşmede konuşulan görevinden fazlasını beklememeli, fazlasını yapmazsa ona kızmamalıdır: "Demek hangi süreyi yerine getirirsem bana düşmanlık yok. Allah, dediğimize vekildir" (28).
37- İnanmayanlar, mu'cize de görseler, inatlarından dolayı onu büyü sanırlar (36).
38- Herkesin içini, niyyetini ve kimin cennete gireceğini yalnız Allah bilir (37).
39- Bolluk içine girince şımarıp taşkınlık yapan milletler helak edilmişlerdir. Yuvaları sönmüş, konutları harâbolmuştur. Mülkün sahibi Allah'tır. Herkes ölür, bütün mülk, asıl sahibi olan Allah'a kalır (58).
40- Dünya malı, varlığı geçicidir. Allah katındaki ödül kalıcıdır "Sizin yanınızda bulunan tükenir; Allah'ın yanında bulunan, kalıcıdır" (Nahl Sûresi: 96). Kalıcıyı, geçiciye yeğlemek gerekir (60). Çünkü Allah'ın söz verdiği âhiret mükâfatı, dünyâ varlığından çok iyidir (61).

41- Allah, zenginliğiyle şımarıp övünenleri sevmez. Dünyâ malı, ne kadar çok da olsa, geçicidir, övünmeğe değmez (76). Asıl yararlı olan, âhiret mükâfatıdır (80).
42- Dünyâ maliyle övünmek, îmanla bağdaşmaz. Fakat Allah'a şükürle birlikte malın zararı yok, yararı vardır. Kur'ân, insanları dünyâyı terke değil, dünyâ ile övünmemeğe çağırır. Çünkü dünyâ ile övünmek, gaflete, bencilliğe, gurura ve zulme yol açar. Ama Allah'a şükürle birlikte mal, yararlıdır, hayır, hasenat yapmayı sağlar, topluma yarar verir. Yüce Allah: "Allah'ın sana verdiği (bu servet) içinde âhiret yurdunu ara, dünyâdan da nasibini unutma. Allah sana nasıl iyilik ettiyse, sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez" (77) buyurmuştur.
43- Çoğu zengin, maliyle övünür, onu kendi bilgi ve çalışmasıyle elde ettiğini sanır. Ama gerçekte o mal, Allah'ın lutfudur. Gerçi Allah, çalışana verir ama, her çalışan da zengin olmaz. Allah'ın lutfu gerekir. Allah bu lut-fun kadrini bilmeyenlerden, verdiğini alıp başkalarına verir (78). Çok kibirli zorbanın serveti yerle bir edilmiştir. Allah'ın yaptığına kimse engel olamaz (81).
44- Rızkı bol veya dar veren Allah'tır. O, herkesin durumuna uygun olan ölçüde rızık verir. Mü'min, Allah'ın verdiğine razı olup şükretmeli, mevcudun kendi hakkında hayırlı olduğunu bilmeli, nankörlük etmemelidir. Çünkü nankörler iflah olmazlar (81).
45- Servet, nankör insana hayır getirmez, bahtsızlığını artırır (79).
46- Başkalarını kıskandıracak hareketlerden sakınmak uygundur (79).
47- İyilik yapan, fazlasıyle karşılığını görür. Kötülük yapan, sadece yaptığının misliyle cezalandırılır. Ceza, suça denktir, suçtan fazla olursa zulme dönüşür. Ama Ödulun, yapılan iyilikten fazla olması, lütuf ve keremin sonucudur. Allah, sonsuz Iutuf ve kerem sahibidir (84).
48- Nankörlere yardımcı olmamalı, arka çıkmamalıdır: "Kâfirlere arka olma!" (86), "Hâinlerin savunucusu olma!... Kendilerine hainlik edenleri savunma! Zîra Allah, hâin günahkârı sevmez" (Nisa Sûresi: 105-107).

KASAS SURESİ KIRAET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Sîn'in nûnunu izhâr ile	Ebû Ca'fer[6184]
4		Tezbîh kökünden	Çoğunluk
		Zebh kökünden	Ebû Hayveh, İbn Muhaysın [6185]
5		İkinci hemzenin teshil ve tahkîki üzerindeki ihtilâflar bundan önceki sûrede zikredilmişti	
6		Key lamı ile	A'meş[6186].
		Meftûh yâ ve râ'nın imâlesiyle, isimlerin ref'iyle	Hamza, Kisâ'î, Halef
		Madmûm nûn meksûr râ, meftûh yâ ve isimlerin nasbıyle	Ötekiler
7		Irdâ* kökünden, kat' hemzeli	Çoğunluk
		Nûn'un kesri ve vasi elifiyle[6187]	Ömer ibn 'Abdi'l-'Azîz[6188].
		ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd[6189].
8		Hâ'nın dammı, zây'ın sükûnuyla	A'meş, Yahya, Mufaddal, Ham-za, Kisâ'î, Halef
		Hâ ve zây'ın fethiyle	Ötekiler
9		ün takdimiyle ve sonunda ğâib zamiriyle	İbn Mes'ûd[6190].
10		Ferâğ'dan ismi fail	Çoğunluk
		Fâ ve 'ayn ile; zây meksûr	İbn Mes'ûd, Fu-dâle ibn Ubeyde el-Ensârî ve Mu-hammed ibn Se-meyfa' el-Ensârî, Ebû'l-Âliye ve İbn Muhaysın
		Aynı kırâet, yalnız kaf ve râ ile[6191]	İbn 'Abbâs, Übey[6192].

[6184] Diğerleri nûnu mîme idğâm ederler
[6185] el-Bahr: 7/104
[6186] el-Bahr: 7/105
[6187] Kurtubî: 13/250. Tahfif için (v->j')nin hemzesi hazfedilmiş, sonra iki sakinin birleşimini önlemek için nûn meksûr kılınmıştır
[6188] Kurtubî: 1/250
[6189] Mesâhif: 71
[6190] Kurtubî: 13/253-254; Mesâhif: 71.
[6191] Kel olana akra' denilir. Kari' de aynı anlamdadır
[6192] Kurtubî: 13/255

	Meksûr fâ, sakin râ, sonra ğayn ile	Kutrub'un nakline göre bazı sahâbî-lerin kırâeti[6193].
11	Zamîr Musa'ya âit	Çoğunluk
	Vâv ile	çoğunluk
	Lâm ile	İbn Mes'ûd [6194].
19	Tâ'nın dammıyle	Ebû Ca'fer
	Tâ'nın kesriyle	Ötekiler[6195].
22	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
	Yâ'mn fethi, dâl'ın dammıyle	Ebû Ca'fer, İbn 'Âmir, Ebû 'Amr[6196]
	Yâ'nın damını, dâl'ın kesriyle	Ötekiler[6197].
26	Vasi halinde tâ'nın fethiyle	Ibn 'Âmir
	Hâ üzerine vakıf	Ibn 'Amir, Ibn KeSîr
	Vasi halinde tâ ile ve tâ üzerine vakıf	Ötekiler[6198].
27	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
	izafet yâ'sının fethiyle	Nâfi
	İzafet yâ'sının sükûnuyla	Ötekiler
	Şeddeli, meftûh yâ ile	Çoğunluk
	Hafif sakin yâ ile	Hasan
29	Madmûm cîm ile	Hamza, Halef
	Meftûh cîm ile	Asım
	Meksûr cîm ile	Ötekiler
	Hafif nûn ile	Ötekiler[6199]
33	Sonda yâ ile	Ya'kûb
	Yâ'sız	Ötekiler.
34	İzafet yâ'sının fethiyle	Hafs
	Yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler
	Hemzenin harekesinin nakli ile hemzeyi lafzan düşürme	Nâfi\ Ebû Ca'fer
	Nakilsiz, hemze ile	Ötekiler
	Ref ile	'Âsim, Hamza
	Cezm ile	Ötekiler[6200].
	Madmûm kaftan sonra vâv ile	Übey ve Zeyd ibn 'Alî[6201].
	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr
	Yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler
	Vasi halinde yâ ile	Verş
	İki halde de yâ ile	Ya'kub.
	İki halde de yâ'sız	Ötekiler
35	'Ayn'tn fethi, dât'ın dammı ile	Çoğunluk
	'Ayn'ın ve dât'ın dammıyle	Zeyd ibn 'Alî ve Hasan[6202]
	Yâ ile	Âsim hariç, Kûfeliler
	Tâ ile	Ötekiler[6203].
	den önce vâvsız	Mücâhid, İbn Ke-sîr, İbn Muhaysın, Mekke mushafları böyledir[6204].
	Fiilden önce vâv ile	Ötekiler
38	İzafet yâ'sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.

[6193] Kurtubî: 13/255-256; Mesâhif: 71, 153.
[6194] Bir rivayete göre İbn Mes'ûd mushafında bu kelime, nûn ile nıdır (Mesâhif: 71, 154; Kurtubî: 13/260).
[6195] en-Neşr: 2/274.
[6196] Neşr; 2/341; Kurtubî: 13/269; Câmi'u'l-beyân: 20/57
[6197] Verş râ'yı inceltmiş, Hamza, Kisâ'î, sâd'ı zâ sesine meylettirmiş; Halef, Ruveys ve başkaları tam sâd ile okumuşlardır (el-Budûr: 238).
[6198] en-Neşr: Yûsuf Sûresinden
[6199] Kurtubî: 13/285; el-Bahr: 7/118; Câmi'u'l-beyân: 20/73-74.
[6200] Tkberî, merfû' hali daha çok sevmektedir: CâmiVl-beyân: 20/75
[6201] Mesâhif: 154; el-Bahr: 7/118.
[6202] el-Bahr: 7/118
[6203] Mesâhif: 71
[6204] Kurtubî: 13/288.

	İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Kûfeliler.
39	Yâ'nın fethiyle:	Ötekiler.
	Yâ'nın fethi, cîm'in dammıyle:	Nâfi', Hamza, Kisâ'î.
	Yâ'nın damını, cîm'in fethiyle:	Ötekiler.
41	Hemzelerin tahikiki ile:	İbn 'Âmir, 'Âsim, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ravh
	ikinci hemzenin teshîli ile:	Nâfi', Ebû 'Amr, İbn Kesîr, Ebû Ca'fer, Ruveys[6205]
46	Rahmet'in nasbıyle:	Çoğunluk.
	Rahmet'in ref'iyle[6206]:	'îsâ ve Ebû Hayveh[6207]
48	Sîn'in kesri, hâ'nm sükûnuyla:	Kûfeliler.
	Sîn'in fethi, sonra elif ve meksûr hâ ile:	Ötekiler[6208].
	Tefâ'ul babından mâzî:	Çoğunluk.
	Vasi hemzesi, sonra şeddeli zâ[6209]:	İbn Mes'ûd'dan rivayet, Talha ve A'meş.
	ı Tâ ve şeddeli zâ:	İbn 'Abbâs, Ha san'dan rivayet, Yahya ibn Haris ez-Zimârî, Ebû Hayveh [6210].
	Tâ ile, müennes:	Nâfi', Ruveys.
	Yâ ile müzekker:	Ötekiler.
	Nün ile, ve geçişli hali:	Bir kırâettir[6211].
58	İki fetha ile:	Çoğunluk.
	İki damme ile	Ebân ibn Tağlib [6212]
	Fetha, sonra sükûn ile	îsâ Sekafî ve Cahderî[6213].
59	Vasi halinde, ittibâan hemzenin kesri	Hamza, Kisâ'î.
	Dâima hemzenin dammı	Ötekiler
60	ğâib yâ'sıyle	Übey, Ebû *Amr, bir rivayette Sûsî
	Hitâb tâ'sıyle	Ötekiler
61	İzafetle	Çoğunluk
	Hemzenin tahkiki ile	Ötekiler
	Dât'tan sonra hemze ile	Kunbul.
	Dât'tan sonra yâ ile	Ötekiler.
	Meftâh'ın çoğulu	Çoğunluk.
	Tâ'dan sonra yâ ile, miftâh'ın çoğulu	A'meş.
	Miftâh tekil, fiil muzekker	Ibn Meysere[6214]
78	İzafet yâ'sımn fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr
	İzafet yâ'sımn sükûnuyla	Ötekiler
	Yâ'nın dammıyle, edilgen merfû'	Çoğunluk
	Tâ ve cezm ile, mansûb	Ebû Ca'fer'in rivayeti [6215]
82	Hâ ve sîn'in fethiyle	Ya'kûb, Hafs
	Hâ'nın damını, sîn'in kesriyle	Ötekiler
	Tevkîd lâmıyle inhisâftan edilgen	Abdullah ibn Mes'ûd, A'meş ve Talha ibn Musarrif.
	üzerinde vakıf ile	Yezidî hariç hepsi
	üzerinde vakıf, ile başlama	Yezidî.
85	İzafet yâ*sının fethiyle	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû (Amr
	Yâ'nın sükûnuyla	Ötekiler

[6205] en-Neşr:(1/37,8
[6206] "Fakat o rahmettir" demek olur
[6207] el-Bahr: 7/123
[6208] Taberî'ye göre en doğrusu, birincisidir: 20/85
[6209] Aslı dir. Tâ zâ'ya idğâm edilip idğâm edilen tâ'nın sükûnundan dolayı bir hemze getirilmiştir
[6210] Mesâhif: 203; el-Bahr: 7/124
[6211] Kurtubî: 13/300
[6212] el-Bahr: 7/126
[6213] Mesâhif: 71
[6214] el-Bahr: 7/132
[6215] el-Bahr: 7/134

	Tâ'nın fethi, cîm'in kesriyle, etken	Ya'kub
	Tâ*nın dammı, cîm*in kesriyle, edilgen	ötekiler[6216].
	Şeddeli meftûh nûn ile	Çoğunluk
	Meczûm nûn ile	Ya'kûb
	Yâ'nın dammı, sâd'ın kesri, şeddeli dâl ve nûn ile işdâd kökünden	Kırâettir[6217].

29/85 'ANKEBÛT SÛRESİ 1319
Tefsir: 1319
Tefsir: 1320
Tefsir: 1321
Tefsir: 1322
Tefsir: 1322
Tefsir: 1323
Tefsir: 1324
Tefsir: 1325
Tefsir: 1325
Tefsir: 1326
Tefsir: 1331
Tefsir: 1331
Tefsîr: 1332
Tefsir: 1332
Tefsir: 1333
ANKEBÛT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1335

[6216] Kurtubî: 13/322.
[6217] en-Neşr: 2/209

29/85 'ANKEBÛT SÛRESİ

'Ankebût, örümcek demektir. 41 nçi âyetinde kâfirlerin işleri örümcek ağına benzetildiğinden sûreye bu ad verilmiştir. Mekke'de inen en son sûre olduğu söylenen bu sûre, Rûm Sûresinden sonra inmiştir. 69 âyeti içermektedir.
1-11 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat Muhammed 'İzzet Derveze, bu rivayeti de şüpheli görmekte, tüm sûrenin, Mekke'de indiği kanısını belirtmektedir.
Sûrede imanlarının doğruluğunun ortaya çıkması için mü'minlerin sınandığı belirtilir. Allah'a ortak koşmanın anlamsızlığı vurgulanır, ebeveyne itaat emredilir, bazı peygamber kıssaları anlatılır.
Sûrenin çoğu bölümleri birbiriyle bağlantılıdır. Bazı bölümleri de konudan uzak değildir. Bundan dolayı Muhammed 'İzzet Derveze, âyetlerinin birbiri ardınca indiği kanâatindedir[6218]. Resmî sıralamada 29 ncu, iniş sırasına göre 85 nci sûredir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Elif lam mîm. 2- İnsanlar yalnız "İnandık" demekle, hiç sınanmadan bırakılacaklarını mı sandılar? 3- Andolsun biz, onlardan öncekilerini sınadık. Elbette Allah (sınayıp) doğruları bilecek, yalancıları bilecektir. 4- Yoksa kötülükleri yapanlar, bizi geçeceklerini mi sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar! 5- Kim Allah ile buluşmayı umarsa; Allah 'in (buluşma) süresi gelmektedir. O, işitendir, bilendir. 6- Kim cihâdederse ancak kendi yararına cihâdeder. Allah âlemlerden zengindir, 7- İnanıp iyi işler yapanların, mutlaka kötülüklerini örteceğiz ve onları, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendireceğiz.

Tefsir:

1 nci âyet, üç harften ibarettir. Bu harflerle başlayan sûrelerde bu harflerin ardından hemen vahiy, âyet veya kitaptan söz edildiğini; bu harflerin, daha önce başka dillerle inen İlâhî Kitaplara ve Hz. Muhammed(s.a.v.)e vah-yedilen sözlere dikkati çekme görevi yaptığını birkaç kez izah etmiştik. Burada ise kitap, âyet veya Kur'ân sözü geçmiyor. Dikkat, doğrudan anlatılacak konuya çekiliyor. Bundan sonraya konmuş olan Rûm Sûresinde de durum aynıdır. İmam Fahreddîn Râzî, bunun hikmetini şöyle açıklıyor:
Kur'ân, Kitap, Tenzîl'den söz edilen sûrelerin bazı harflerle başlaması şundandır: Kur'ân büyüktür. İnzal, Hz. Muhammed (s.a.v.) için ağır bir yüktür. Başında Kur'ân, Kitap ve Tenzîl'den söz edilen sûrelerde indirilen söze karşı muhatabın dikkatini çekmek gerekli olmuştur.
Fakat her sûre Kur'ân'dır. Başında Kur'ân sözü geçsin, geçmesin her sûreyi dinlemek, Kur'ân'ı dinlemektir. O zaman her sûrenin başında böyle dikkat çekici harflerin bulunması gerekirdi. Oysa her sûrenin başında bunlar ol-madığı gibi:
sûrelerinin başında inzal (indirme) ve Kitâp'tan söz edildiği halde bu harfler gelmemiştir. Bunu nasıl izah edersiniz? sorusunu şöyle yanıtlıyor:
Evet her sûre Kur'ân'dır. Ancak başında Kur'ân veya Kitâp'tan söz edilen sûrede Kur'ân ve Kitap yalnız bir sûrevi değil, bütün Kur'ân'ı kasdetmek-tedir. Meselâ: âyeti, Kur'ân'ın bir parçası olmakla beraber bu âyette bütUn Kur'ân kasdedilmektedir. Örneğin, pâdişâhtan, bir me'muruna herhangi bir iş yapmasını buyuran bir mektup gelse; sonra: "Biz sana bir mektup göndermiştik, onda birtakım işleri yapmanı buyurmuştuk, o buyruklarımızı tut!" diye ikinci bir mektup gelse, kuşkusuz ikinci mektubun önemi, birinci mektuptan fazla olur. İşte tıpkı bunun gibi sonra gelen bazı sûrelerde daha önce inmiş olan Kur'ân'a dikkat çekmek üz-re bu harfler kullanılmıştır. Ama her sûrenin başında bunları kullanmanın gereği yoktur.
sözleri ise tesbîhtir. Kul, Allah'ın tesbîh edileceği kelimeleri bildiği için bunlara dikkat çekmeğe gerek yoktur. Bu sûrelerde Kitâp'tan söz edilmiş olması, tesbîh sahibinin büyüklüğünü belirtmek içindir. Kul emir ve yasaklan bilemeyeceği için emir ve yasak içeren ve başında Kitap, Kur'ân veya inzal sözü geçen sûrelerde dikkat çekici harflerin gelmesi gerekli olmuştur.
ise sadece bir tek sûreyi kasdetmektedir. Harflerin başında bulunduğu sûrelerdeki Kitap, Kur'ân ve Tenzîl sözü ise yalnız bir sûreyi değil, bütün Kur'ân'ı kasdetmektedir. Bundan dolayı oradaki sözün etkisi daha büyüktür'.
2-3 ncü âyetlerde insanların, sadece "inandık" demelerinin yeterli olmadığı; imanlarındaki doğruluk derecesinin ortaya çıkması için sınavdan geçirilecekleri; Allah'ın, daha önceki milletleri de denediği belirtiliyor. 3 ncü âyetteki kelimeleri, if âl babından da okunmuştur ki buna göre mânâ: "Allah doğruları bildirecek, yalancıları bildirecektir" şeklinde olur.
4-6 ncı âyetlerde, kötülük yapan kimselerin, Allah'ın cezasından kurtulamayacakları vurgulandıktan sonra Allah'ın huzuruna çıkmayı, O'nunla karşılaşmayı uman için Allah'ın koyduğu sürenin geleceği; Allah yolunda cihâ-dedenİn, kendi yararı için cihâdettiği; yoksa Allah'ın, hiç kimsenin cihâdına, uğraşına muhtacolmadığı belirtiliyor.
7 nci âyette de Allah'ın, inanıp iyi işler yapan kimselerin kötülüklerini örteceği ve onları, yaptıkları işlerin en güzeliyle ödüllendireceği, yani bütün işlerini en güzel biçimde yapmışlar gibi onlara mükâfat vereceği

[6218] et-Tefsîru'l-hadîs: 7/5

buyuruluyor.
Allah, kullarını sınar. Gerçek imân, güç şartlar içinde ortaya çıkar. Zayıflar, yalancılar o zaman belli olur. İşte o güç şartlar karşısında inancından ayrılmayan, Allah'ın va'dine güveni sarsılmayan, hayâtı pahasına da olsa inancını korumanın uğraşını verenler gerçek mü'minlerdir. "İnsan/ar içinde belâya en çok uğrayanlar, peygamberler, sonra salihler, sonra derece derece bunlara yakın olanlardır. Kişi dini ölçüsünde sınanır. Dini kuvvetli ise belâsı artırılır"[6219].
Bu âyetlerin iniş sebebi hakkında birkaç rivayet vardır. Bir rivayete göre âyetler, Mekke'de işkenceye uğrayan 'Ammar ibn Yaser, babası Yaser, annesi Sümeyye, 'Ayyaş ibn Ebî Rebî'a, Velîd ibn Velîd, Seleme ibn-Hişâm gibi sa-hâbîler hakkında inmiştir. İkinci rivayete göre Mekke'den hicret ederken müşriklerin takibine uğrayıp bir kısmı şehîd olan, ötekileri kurtulan bir topluluk hakkında inmiştir. Üçüncü rivayete göre Redir'de şehîd edilen bazı mü'min-lere ağlayan aileleri hakkında inmiştir[6220].
Üçüncü rivayete göre âyetlerin Medine'de inmiş olması gerekir. Beğavî, Kurtubî ve başkaları, tabiîlerden Şa'bî'ye dayanarak bu âyetlerin Medine'de indiği rivayetini kaydederler. Birinci ve ikinci rivayetlere göre âyetlerin Mekke'de inmiş olması gerekir. Zaten âyetlerin üslûbu da Medenî olmaktan çok Mekkî'dir. Bu sûrenin, Mekke devrinin sonlarında indiğini söylemiştik. Bu sırada müşriklerin, müslümanlara baskısı son derece artmıştı. Müslümanlara çok işkence ediliyordu. İşte bu işkencelerden bunalmış olan bazı müslü-manları teselli için inen bu âyetler, sadece "İnandık" demenin yeterli olmadığını; Allah'ın müslümanları deneyip kimlerin gerçekten inanmış, kimlerin yalancı olduğunu ortaya çıkaracağını; daha önceki peygamberlere inananların da sınandığını bildirmiştir.
Üçüncü âyette: "Allah doğru söyleyenleri bilecek ve yalancıları bilecek" cümlesi, "Allah doğruları ve yalancıları ortaya çıkaracaktır veya birbirinden ayıracaktır" şeklinde tefsir edilmiştir. Çünkü Allah herşeyi ezelden bilir. "Allah, doğru söyleyenleri bilecek" sözünden, Allah'ın, sanki denemeden önce onların doğru mu, yalancı mı olduklarını bilmediğini, ancak denedikten sonra bunu anlayacağını hatıra getirebilir. Oysa Allah'ın bir şeyi bilmeyip sonradan öğrenmesi, O'nun bilgisinde değişiklik olmasını gerektirir. Allah'ın bilgisinde değişiklik olmaz.
Âyetteki bilmek sözünü kendi açık anlamında kabul eden Râzî ise şöyle diyor: Allah'ın ilmi, herşeyin, olduğu gibi göründüğü bir sıfattır. Allah, tekliften önce Zeyd'in itaat edeceğini, 'Amr'ın isyan edeceğini bilir. Teklif zamanında bunların itaat ve isyan etmekte olduklarını bilir. Bunlar bu işleri yaptıktan sonra da birinin itaat, diğerinin isyan etmiş olduğunu bilir. Bunların hiçbirinde kendi ilmi değişmez. Ancak bilinen şeyler değiştikçe Allah'ın ilminde görünür.
Râzî, bu görüşünü bir ayna misaliyle anlatmağa çalışıyor. Aynanın karşısına beyaz elbiseli bir adam çıksa, ayna onu gösterir. Sarı elbiseli biri çıksa ayna onu gösterir. Aynanın kendisinde bir değişiklik olmaz, görülen cisimdeki değişiklik aynaya yansır. İşte Allah'ın ilmi de tıpkı ayna gibi hiç değişikliklere uğramaz. Allah doğruları da yalancıları da ezelden bilir. Ancak imanında doğru olan insan, doğruluk gereklerini yaptığı anda; yahut yalancı insan yalancılık gereklerini yaptığı anda bunların doğruluk ve yalancılık halleri O'nun bilgisinde görünür. Bundan dolayı âyeti açık anlamı dışında yorumlamağa gerek yoktur [6221].
"Kim Allah ile buluşmayı umarsa bilsin ki Allah'ın süresi gelecektir" âyetinde Allah'ın süresi, Allah'ın huzuruna çıkmak için yaratıklarına koyduğu süredir. Bu süre, ya ölüme kadar olan ömürdür veya kıyamete kadar olan Dünyâ'nın ömrüdür. Birincisi daha kuvvetlidir. Eğer ecel, ömrün sonu ise bu, Allah ile buluşma zamanı demektir. Öyle ise Ölüm, yok olmak değil, başka bir hayâta geçmek; ruhun, Allah'ın huzuruna çıkması zamanıdır.
"Hayır, ne zaman ki can köprücük kemiklerine dayanır ve (kişinin başında bulunanlar tarafından buna) kim afsun yapar acaba? denir. Ve kendisi bunun, ayrılık zamanı olduğunu anlar. Ve bacak bacağa dolaşır. İşte o gün, sevk Rabbine'dir (can Allah'ın huzuruna sevk edilir)"[6222]. "Ey huzura eren can, razı edici ve razı edilmiş (yaptığın işlerle Allah'ı memnun etmiş ve aldığın nimetlerle Allah tarafından memnun edilmiş) olarak Rabbine dön"[6223] mealindeki âyetler, ölümün, ruhun Allah ile buluşma zamanı olduğunu göstermektedir.

8- Biz insana, ana babasına iyilik etmeyi tavsiye ettik. Eğer onlar seni, (tanrılığı) hakkında hiçbir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa (bu hususta) onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır, o zaman size yaptıklarınızı haber veririm, 9- İnanıp iyi işler yapanları sâlihler arasına sokarız.

Tefsir:

8-9 ncu âyetlerde Allah'ın, insana, anasına-babasına iyilik etmeyi, ancak kendisini kanıtsız olarak Allah'a ortak koşmaya zorladıkları takdirde, bu hususta onlara itaat etmemesini tavsiye ettiği, inanıp iyi işler yapanları cennete

[6219] Buhârî, Marda: 3; İbn Mâce, Fiten: 23; Tirmizî, Zühd: 57: Dârimî, Rikâk: 67; İbn Han-bel, Musned: 1/172, 174, 180, 185; 6/369.
[6220] Mefâtîhu'1-ğayb: 25/27-28; Kurtubî, el-Câmi': 13/324.
[6221] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/29
[6222] Kıyamet Sûresi: 26-30.
[6223] Fecr Sûresi: 27-28

sokacağı buyuruluyor.
Yukarıda Allah'a imanda sebatın önemi anlatıldıktan sonra bu âyetlerde de ana-babaya itaatin önemi vurgulanmaktadır. İsrâ Sûresinin 23-24 ncü, Lokman Sûresinin 14 ncü*, Ahkâf Sûresinin 15 nci âyetlerinde de Allah'ın, insana ana-babasına iyilik etmeyi tavsiye ettiği bildirilir ve ana-babaya itaatin önemi vurgulanır.
Tefsirine çalıştığımız bu âyetlerin, Sa'd ibn Mâlik ile artnesi hakkında indiği rivayet edilir. Sa'd müslüman olunca annesi:
— Allah sana ana-babana iyilik etmeyi emretmedi mi? Vallahi sen inkâr etmedikçe ne yemek yiyeceğim, ne su içeceğim! diyerek açlık ve susuzluk grevine girmiş.
Kadının ağzını açıp yemek korlarmış, işte bu âyet bu münâsebetle inmiş '. Biraz önce işaret ettiğimiz Lokman Sûresinin 14 ncü ve Ahkâf Sûresinin 15 nci âyetlerinin de bu münâsebetle indiği rivayet edilmiştir[6224]
Tabii ayrı ayrı zamanlarda inmiş olan bu âyetlerin, aynı olay üzerine inmiş olması doğru olamaz. Bazı rivayetlere göre de bu âyetler, annesini babasını dinlemeyerek müslüman olan, annesi babası kendisini İslâmdan döndürmek için çalışan, fakat onları dinlemeyip Medine'ye hicret eden bir müslüman hakkında inmiştir. Bu rivayetlere göre Sûrenin başından itibaren on bir âyet Medine'de inmiştir.
Medine'de indiği söylenen bu âyetlerin, Mekke'de indiği kanâatindeyiz. Çünkü Medine'de inen âyetlerin, Mekke'de inen bir sûrenin başına konmasının hikmetini anlamak güçtür. Kaldı ki rivayette anlatıldığı gibi Sa'd'ın müşrik olan annesinin, "Allah sana ana-babana iyilik etmeni emretmedi mi?" demesi de çok garip bir şeydir. Çünkü kadın bu sözlerin, Allah sözü olduğuna inansa, zaten mü'mindir, artık oğlunu İslâmdan dönmeğe çağırmaz. İnanmadığına göre "Allah sana böyle emretmedi mi?" demez. Bu sözlerin Allah'ın sözü olduğunu kabul etmez ki böyle söylesin. Bu rivayetin, metin bakımından sağlam olmadığı açıktır.
Mekke'de müslümanlar, müşriklerin işkencelerine, baskılarına maruz kalıyorlardı. Bu, onlar için bir sınavdı. Cenabı Hak, biraz önceki âyetlerde müs-lümanların uğradıkları sıkıntıların birer sınav olduğunu, buna sabretmeleri gerektiğini belirttikten sonra 8-9 ncu âyetlerde de bu sıkıntıların sadece yabancılardan değil, insanın kendi ebeveyninden de gelebileceğine işaret ediyor ve insana, annesinin babasının uygun emirlerine itaat etmesini, fakat onlar kendisini Allah'a ortak koşmaya zorladıkları takdirde bu hususta onlara uymamasını, imanını korumasını, anası babası da kendisini zorlamış olsa, asla tevhîd yolundan ayrılmamasını buyuruyor.
Bütün âyetler aynı konuda ve birbirine bağlıdır. Bu konu, tevhîd inancında sebat ve bu yolda çekilen zahmetlere sabır konusudur. Demek ki Mekke devrinde bazı gençler, ana-babaları tarafından İslâmdan dönmeğe, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini inkâra zorlanıyorlardı. İşte bu gençlere, kendilerini şirke götürmeğe çalışan ana-babalarına itaat etmemeleri, inanan ve iyi işler yapanların sâlih insanlar arasına katılacakları buyurulmuştur.

10- insanlardan kimi var ki "Allah'a inandık" der, fakat Allah uğrunda eziyet edilince, insanların işkencesini Allah'ın azabı gibi sayar. Ama Rabbinden (sana) bir yardım gelse andolsun: "Biz de sizinle beraberdik" derler. Allah, âlemlerin göğüslerinde bulunan düşünceleri, daha iyi bilmez mi? 11- Allah, elbette inananları da bilir ve elbette ikiyüzlüleri de bilir.

Tefsir:

10-11 nci âyetler, bazı kimselerin, normal zamanda inandık dedikleri halde, Allah yolunda işkenceye uğrayınca insanların işkencesini Allah'ın azâbiyle bir tuttuklarını; fakat Allah'tan müslümanlara bir yardım, bir zafer gelince: "Biz de sizinle beraberdik" deyip o zafere ortak çıkmağa çalıştıklarını; Al-ıah'ın, herkesin içinde dolaşan düşüncelere vakıf olduğunu; gerçek inananlarla ikiyüzlüleri gayet iyi bildiğini belirtiyo[6225].
Bu âyetlerin de, bundan önceki âyetler gibi Medine'de indiği rivayet edilir. Onuncu âyetin birinci kısmı, Medine şartlarından çok, Mekke şartlarını yansıtır. Çünkü müslümanlar, Medine'de işkenceye uğramıyorlardı. İkinci kısmı ise Medine'deki münafıkların davranışını yansıtır. Çünkü onlar savaşa katılmak istemezler ama, müslümanlar bir zafer kazanınca: "Biz de sizinle beraber değil miydik?" deyip zaferden kendilerine pay çıkarmağa çalışırlardı. Nitekim: "Onlar sizi gözetleyip dururlar. Eğer size Allah'tan bir fetih nasib olursa: 'Biz de sizinle beraber değil miydik?' derler. Ve eğer savaşta kâfirlerin bir payı o/wr(savaşı onlar kazanırca, (bu kez onlara): "Biz size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?' derler. Artık kıyamet gününde Allah, aranızda hükmedecek ve mü'minlere karşı kâfirlere asla yol vermeyecektir"' âyeti, münafıkların bu davranışını anlatmaktadır.
Şimdi bu âyetler Medine'de inmiş ise bunların buraya konmasının hikmetini anlamak güçtür. Maamâfîh biz, yine âyetlerin Mekke'de indiğini ve yukarıdaki âyetlerle ilgili olduğunu sanıyoruz. Münafıklık hareketi, Mekke'de toplumsal bir hareket değildi. Çünkü orada inanan, kendi isteğiyle inanırdı. Küfür daha kuvvetli olduğu ve inananlar baskı altında bulundukları için gönülden inanmayan kimsenin, gelip müslümanlara yaltalçlık etmesine gerek yoktu.
Şayet bu âyetler Mekke'de inmiş ise şunu gösterir: Mekke devrinde ilk anda inanmış olan, fakat bir zorluk, güçlük karşısında imanları sarsılıp müşriklere yaltaklanan bazı kimseler vardı. İşte sûrenin üçüncü âyetinde

[6224] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/446; 4/158
[6225] Nisa Sûresi: 141

gerçek mü'minlere: "Doğrular", müşriklere yaltaklananlara da "Yalancılar", onbi-rinci âyetinde de birincilere "İnananlar", ikincilere "Münafıklar: İkiyüzlüler" denmiştir. İnanan insanlara eziyet edip onları inkâra zorlayan müşriklerin sözlerini ianlatan 12 nci âyet de aynı konunun devamıdır,
Her zaman toplumda küçük bir zorluk veya menfaat karşısında sarsılan zayıf insanlar bulunur. İnanır, fakat bir güçlükle karşılaşınca inancı sarsılır. Hattâ inancını dahi uğursuz kabul eder. ** Böyle inandığımız için bu işler başımıza geldi" diyebilir. "İnsanların işkencesini, Allah'ın azabı gibi zanneder" cümlesinde bu mânâ sezilmektedir. Yani o kimse işkenceye uğrayınca bu işkenceyi Allah'ın azabı gibi kabul eder. İnandığı için Allah'ın, kendisini böyle cezalandırdığını sanır. İnsanların yaptığı kötülüğü, Allah'ın gazabı zanneder. İbn Kesîr de bu mânâya işaret etmiştir. Yahut: Onlardan kimi, insanların yaptıkları işkenceyi, Allah'ın âhirette yapacağı azâb gibi sanır da dininden döner. Bu azabı da âhiret azabı gibi bir azâb sanır, veya Allah'ın azabından sızlandığı gibi bu azâbdan sızlanır[6226].
Bu takdirde son iki âyet, Mekke'deki bazı zayıf yürekli müslümanların durumlarını tasvir etmektedir. Yalnız bu âyetler Mekke'de inmiş ise: Rabbinden sana bir yardım gelince, biz de sizinle beraberdik derler" cümlesi, Mekke şartlarına uymaz. Çünkü Mekke'de Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)e bir zafer gelmemiştir. Yoksa burada "nasr: yardım" sözüyle sadece Allah'ın yardımı, verdiği bir genişlik, rahatlık, huzur durumu mu kas-dedilmiştir? Eğer kasıt, zafer ise bu âyetin Medine'de inmiş olması gerekir. Yahut da bu âyetler, ilende vukubulacak olaylara işaret etmektedir. Gerçeği Allah bilir.

12- İnkâr edenler, inananlara: "Siz bizim yolumuza uyun, sizin hatâlarınızı biz taşırız" dediler. Oysa kendileri, onların hatâlarından hiçbir şey taşıyacak değillerdir. Onlar tamamen yalancıdırlar. 13- Onlar, hem kendi yüklerini, hem de kendi yükleriyle beraber başka yükleri taşıyacaklar ve elbette uydurdukları şeylerden, kıyamet gününde sorguya çekileceklerdir.

Tefsir:

12-13: İşkence ile müslümanları dinlerinden döndürmeğe çalışan müşriklerin sözlerini anlatan bu âyetler de yukarıdaki âyetlere bağlıdır. Müslümanlara eziyet eden müşrikler: "Siz o dini bırakın, bizim yolumuza uyun, sizin vebaliniz bizim boynumuza" diyorlardı. Yüce Allah, onların yalancı olduklarını, başkalarının günâhını taşıyamayacaklarını, fakat böyle iftira ile başkalarını saptırmağa çalıştıkları için hem kendi veballerini, hem de başkalarını saptırmalarının vebalini taşıyacaklarını, kıyamet gününde iftiralarının hesabının kendilerinden sorulacağım bildiriyor.
Bu âyetler, inanmayanların, müslümanları dinlerinden döndürmek için ne kadar çaba harcadıklarını; onlara bir yandan baskı, işkence yaparken öte yandan da sözle onları kandırmağa çalıştıklarını gösterir. Demek ki bu âyetler, yukarıdakilerin devamıdır. Öyle ise o âyetler de Mekke'de inmiştir. Bunların hepsi, Mekke'deki İslâm toplumunun, içinde bulunduğu şartlan yansıtmaktadır.
Hz. Peygamber(s.a.v.)in: "Kim doğru yola çağırırsa kıyamet gününe kadar o yola gidenlerin sevapları kadar sevap alır. Ötekilerin sevabından da bir şey eksilmez. Kim de sapıklığa çağırırsa kıyamet gününe kadar o yola gidenlerin günâhları kadar günâh alır. Ötekilerin günâhlarından da bir şey eksilmez" dediği rivayet edilir[6227]
Çünkü hayır ile anılan rûh şâd olur, lanetle anılan rûh da sıkılır. Ruhun, başkalarının yaptığı işlerden etkilenmesi bu demektir. Hayra sebebolan hayır ile anılır. Hayır ile anıldıkça ruhu şâd olur. Şerre sebebolen lanete uğrar. Aleyhinde konuşuldukça, yaptığı kötülüklerle anıldıkça da ruhu sıkflır, incinir. Gerçeği Allah bilir.

14- Andolsun biz, Nuh'u kavmine gönderdik, onların arasında bin seneden elli yıl eksik kaldı (öğüt verdi, dinlemediler). Sonunda, haksızlık etmekte olan o insanları tûfân yakaladı. 15- Onu ve gemi halkını kurtardık ve o gemiyi âlemlere bir ibret yaptık.

Tefsir:

Yukarıdaki âyetlerde mü'minlerin, inanmayanların baskısıyle sınandık lan anlatılmıştı. Bu âyetlerde de peygamberlerin, ümmetlerinin kendilerini rahatsız etmesiyle sınandıkları anlatılıyor. Önce Hz. Nuh'un kavminden çektiği eziyete işaret ediliyor:
14-15: Kavmini irşâd için gönderilen Hz. Nûh (selâm ona), onların arasında dokuzyüz elli yıl kalmış, onları Öğütleriyle uyarmağa çalışmış ama öğüt alıp yola gelmemişler. Bu yüzden o haksız insanlar, kendilerini yakalayan tû-fân ile helak olup gitmişlerdir. Allah, Nuh'u ve onun gemisine binenleri kurtarıp, onları kurtaran gemiyi herkese ibret yapmıştır. Geminin, onları batırmadan selâmete çıkarması, Allah'ın inananları nasıl kurtaracağını gösterir. Düşünenler bundan ibret alırlar.
Nuh'un, toplumu arasında dokuzyüz elli yıl kaldığı, iniş sırasına göre ilk defa burada zikredilir. îbn Kesîr'e göre

[6226] Kurtubî: 13/329.
[6227] Müslim, 'tim, hadis: 16; Ebû Dâvûd, Sünnet: 6; Tirmi2î, *llm: 15; İbn Mâce, Mukaddime: 14; Dârimî, Mukaddime: 44; İbn Hanbel, Musned: 2/397.

bu sürenin zikredilmesi, Hz. Pey-ğamber(s.a.v.)i teselli içindir. Tevrat'a göre de Nûh, dokuz yüz elli yıl yaşamıştır [6228].
Bu âyetlerde şu ibret gizlidir: Ey Muhammed, Nûh, kavmi içinde dokuzyüz elli yıl gibi uzun bir süre kaldı. O bu kadar zaman onların eziyetlerine katlandı, onları Hakk'a çağırdı. Yine inanmayanlar, inanmadılar. Sen bunu düşün de mücâdele hayâtını çok görme, umutsuzluğa düşme. Allah, sonunda nasıl Nuh'u kurtardıysa seni de öyle kurtaracaktır.

16- İbrahim'i de gönderdik, kavmine dedi ki: "Allah 'a kulluk edin, O'ndan korkun, bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır". 17- "Siz, Allah'tan başka birtakım putlara tapıyorsunuz, yalan şeyler uyduruyorsunuz. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, size rızık veremezler. Siz rızkı Allah'ın yanında arayın, O'na tapın ve O'na şükredin. O'na döndürüleceksiniz." 18- "Eğer yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı. Elçiye düşen, yalnız açıkça duyurmaktır." 19- Görmediler mi Allah nasıl yaratmayı başlatıyor, sonra onu iade ediyor (dönüp yeniden yaratıyor). Bu, Allah'a göre kolaydır. 20- De ki: "Yeryüzünde gezin, bakın yaratmağa nasıl başladı, sonra Allah, son yaratmayı da yapacaktır. Çünkü Allah, herşeyi yapabilendir. 21- Dilediğine azâbeder, dilediğine acır. Hepiniz O'na çevrilirsiniz. 22- Siz ne yerde, ne de gökte (Allah'ı) engelleyemezsiniz. Sizin Allah'tan başka ne bir koruyucunuz, ne de bir yardımcınız vardır. 23- Allah'ın âyetlerini ve O 'nunla buluşmayı inkâr edenler, işte onlar benim rahmetimden umudu kesmişlerdir ve onlar için acı bir azâb vardır. 24- Kavminin (İbrahim'e) cevâbı, sadece: "Onu öldürün, yahut yakın!" demeleri oldu. Allah onu ateşten kurtardı. Kuşkusuz bunda, inanan bir toplum için ibretler vardır. 25- (İbrahim, kavmine) Dedi ki: "Siz, dünyâ hayâtında birbirinizi sevmek için Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz ama daha sonra kıyamet gününde birbirinizi inkâr eder ve birbirinizi lanetlersiniz. Varacağınız yer de ateştir ve hiçbir yardımcınız da yoktur. 26- Bunun üzerine Lût ona inandı ve (İbrahim, kavmine) dedi ki: "Rabbim{e ibâdet edeceğim yer)e göç edeceğim. Kuşkusuz O galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir." 27- Biz ona İshâk'ı ve (torunu) Ya'kub'u armağan ettik. Onun nesli içine peygamberlik ve Kitâb koyduk. Ona dünyâda ödülünü verdik. Kuşkusuz o, âhirette de iyilerdendir.

Tefsir:

Bu âyetler, sûrenin ikinci kıssa dizisini içerir. Buradaki kıssalar, peygamberlerin, kavimlerinden çektikleri eziyetleri belirtmek amacıyle anlatılır.
16-18: Hz. İbrâhîm (selâm ona), kavmini Allah'a kulluğa, O'ndan korkmağa çağırmış, taptıkları uydurma şeylerin Tanrı olamayacağını, kendilerini dahi beslemekten âciz şeylere tapılamayacağını, onlardan rızık istememelerini ve yalnız Allah'a tapmalarım söylemiş.
19-22: Tanrı'nın, yalnız Allah olduğunu düşündürmek üzere onlara Allah'ın kudretini anlatmış: Her şeyi ilk defa yaratanın, sonra dönüp yeniden yaratacak olanın Allah olduğunu; bu kâinatı yoktan var eden Allah'ın, âhi-ret devresini de yaratabileceğini; O'nun herşeye gücünün yeter olduğunu; dilediği kulunu cezalandıracağını, dilediğini bağışlayacağını; herkesin O'nun huzuruna götürüleceğini; insanların ne yerde, ne de gökte Allah'ın yapacağına engel olamayacaklarını; Allah'tan başka kendilerini koruyacak bir kimsenin bulunmadığını söylemiş.
23- Kıssa arasında bir uyarı cümlesi niteliğindeki bu âyet, Allah'ın âyetlerini ve O'nun huzuruna gitmeyi, hesap ve cezayı inkâr edenlere Allah'ın acımayacağını, onları çetin bir azaba uğratacağını vurguluyor.
24- Sonra kavminin, Hz. İbrahim'e cevapları anlatılıyor. İbrahim'in ileri sürdüğü kanıtlara cevap vermekten âciz kalan kavmi, İbrâhîm'i öldürmeğe, yahut yakmağa kalkıyor. Allah İbrahim'i ateşten kurtarıyor. Kuşkusuz bu kurtarma, Allah'ın inananları kurtaracağı hususunda umud ve müjdedir.
25 nci âyette çeşitli i'râb şekilleri caiz görüldüğünden birbirine benzer birkaç anlam çıkar: Allah'tan başka taptığınız putlar, aranızda sevgidir. Yahut, birbirinizi sevmek için o taptığınız putlar hiçbir yarar sağlamaz. Yahut o taptığınız putlar, sadece bu dünyâ hayâtında birbirinizi sevmenize sebebo-labilir. Hz. îbrâhîm, tevhidi ispat için onlara diyor ki: "Taptığınız putlar, dünyâ yaşamında birbirinizi sevmenize sebebolabüir. Aynı inancı benimsemekle dünyâda birbirinizi sevebilirsiniz. Ama kıyamet gününde gerçeği görünce birbirinizi inkâr eder ve birbirinizi lanetlersiniz. Yanlış yola sapmanızın sorumluluğunu birbirinize yüklemeğe çalışırsınız. Varacağınız yer de ateştir. Orada sizi kurtaracak bir yardımcı bulamazsınız."
26- Fakat kavmi içinde kendisine yalnız yeğeni Lût inanıyor ve İbrahim de Allah için o sapık kavimden ayrılıp serbestçe Allah'a kulluk edebileceği bir yere göçmeğe karar veriyor.
27- Yüce Allah, ona çocuklar, torunlar verdiği gibi onun soyundan peygamberler çıkarıyor, o soyu ilim ve hüküm erbabı yapıyor. Peygamberlik ilmi ile, yönetim gücü o soyda toplanıyor. Onun soyundan gelen kavimden peygamberler ve kırallar çıkıyor.
İsrail oğlu peygamberleri, hep İbrahim soyundan gelmiştir. Hz. Muham-med(s.a.v.)in atası İsmail de onun oğludur. Böylece Allah uğrunda mücâdele edip zahmetlere katlanmış olan İbrâhîm, hem dünyâda, hem de âhirette ödüllendirilmiştir. Allah dünyâda kendisini düşmanlarından kurtarmış, ona çocuklar, torunlar vermiş ve onu kavminin kiralı yapmıştır. Kendisinden sonra çocukları arasında da peygamberler, kırallar yaratmıştır.

[6228] Tekvin: 9/29.

Âhirette de onu iyilerden yapmıştır.
Bu kıssanın konu ile ilgisi açıktır. Burada Allah yolunda sıkıntı çekmekte olan Hz. Muhammed ve arkadaşlarına şu anlatılmaktadır:
Ey Muhammed, senden önce İbrâhîm de kavmini tevhîd inancına getirmek için uğraştı, bu kadar kanıtlar ileri sürdü. Ama onlar onu öldürmeğe, yakmağa yeltendiler. Allah onu kurtardı. O da kendisine inanan Lût ile birlikte hicret etti. Allah da tevhîd yolunda mücadele veren ve hicret eden İbrahim'i, dünyâda kendisine mal mülk vererek, soyundan peygamberler getirerek; âhirette de sâlihler arasına katarak ödüllendirdi. Allah yolunda sıkıntılara katlanan İbrâhîm'i nasıl kavminin eziyetlerinden, tuzaklarından kurtarıp yüceltti ise seni de öyle kurtarıp yüceltecektir.
Mekke'de inen bu son sûrede, İbrahim'in, hicret ile kurtarıldığının belirtilmesi, Hz. Muhammed(s.a.v.)in de yakında hicret ile kurtarılacağına işarettir. Çünkü onun kavmi de bu sıralarda kendisini öldürmeyi plânlıyorlardı. "İnkâr edenler, seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da sürgün etmeleri için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en iyisidir (O, kendisine karşı tuzak kuranların tuzaklarını, kendi başlarına geçirir)"[6229] âyeti, bunu anlatmaktadır.
Bu sıralarda Peygamber (s.a.v.), Medine'den gelen Evs ve Hazrec liderleriyle görüşmüş, bunların yardımiyle müslümanlık, Medine'de yayılmağa, müs-lümanlar da ardı ardına Medine'ye göç etmeye başlamış idi. Peygamber (s.a.v.) de göç hazırlığı içinde bulunuyordu. Kuzeye giden kervan yolu üzerinde bulunan Medine'de İslâmın yayılması, Kureyş açısından tehlikeli idi. Bu durumu fark eden Kureyş liderleri, PeyğamberMn hicretini önlemek için onu öldürmeyi plânlıyorlardı. İşte bu sıralarda inen bu âyetler, Peygamber (s.a.v.)e, hicret ile kurtulup dâvasında başarıya ulaşacağını müjdelemektedir.

28- Lût'u da gönderdik, kavmine dedi ki: "Siz, sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı bir fuhşa gidiyorsunuz." 29- "Siz erkeklere gidiyorsunuz, yol kesiyorsunuz ve toplantınızda edepsizce şeyler yapıyorsunuz ha?" Kavminin cevâbı sadece: "Eğer doğrulardan isen, haydi Allah'ın azabını getir!" demeleri oldu. 30- (Lût); "Rabbim, şu bozguncu topluma karşı bana yardım et" dedi. 31- Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi getirdikleri zaman dediler ki: "Biz şu kentin halkını (So-dom ülkesini) helak edeceğiz. Çünkü oranın halkı zâlim oldular." 32- (îbrâhîm) Dedi: "Ama orada Lût var?" Dediler: "Biz orada kimin bulunduğunu daha iyi biliriz. Onu ve ailesini kurtaracağız. Yalnız karısı kalacaklardandır." 33- Ehlilerimiz Lût fa gelince (Lût) onlar yüzünden fenalaştı ve onlar hakkında kolu daraldı (gücü azaldı, bunları oğlancı kavminden nasıl kurtaracağını bilemedi): "Korkma, üzülme, dediler, biz seni ve aileni kurtaracağız, yalnız karın, kalacaklardan olmuştur" 34- "Biz yoldan çıkan şu ülke halkının üstüne gökten bir azâb indireceğiz."35- Andolsun biz, aklını kullanan bir toplum için ondan (harâbettiğimiz o ülkeden) bir işaret bırakmışızdır.

Tefsir:

28-30: Bu âyetler, sûrenin üçüncü kıssa dizisini içerir: Hz. Lût, erkeklerle cinsel ilişki kuran, yol kesen, çirkin işleri toplantı yerlerine kadar getiren yani toplandıkları yerde açık açık çirkin işleri konuşan veya toplanıp hep beraber çirkin işler yapan kavmini uyarmış; yaptıkları bu işler yüzünden Allah'ın azabına çarpılacaklarını söylemiş; fakat onunla alay eden kavmi: "Doğru söylüyorsan haydi o azabı bize getir!" demişler. O da Allah'tan, bozguncu topluma karşı kendisine yardım etmesini dilemiştir.
31-32: Bir çocuğu olacağını müjdelemek üzre Hz. İbrahim'e gönderilen melekler, Lût kavmini helak edeceklerini söylemişler. O da orada Lût'un bulunduğunu söyleyerek azabı savmağa çalışmışsa da melekler, Lût ailesini kurtaracaklarını, yalnız karısının helak olacaklar arasında kalacağını bildirmişlerdir.
33-34: Melekler güzel delikanlılar şeklinde Lût'a gelince, kavminin onlara saldıracağından korkan Lût, üzülmeğe başlamış. Melekler ona üzülme-mesini, kendisini ve karısı hariç bütün ailesini kurtaracaklarını, yoldan çıkıp kötü işler yapan o kentin halkının üstüne gökten belâ indireceklerini söylemişler.
35 nci âyette de düşünenler için şimdi o kentin kalıntılarının ibret verici olduğu vurgulanıyor.
Bu kıssa da ötekiler gibi Hz. Peygamber'i ve inananları tesellî ve onlara saldıran müşrikleri uyarmak için anlatılmıştır. Lût kavminden kalan ibretler de Ölü Deniz kıyısında bulunan Sodom ve Gomorra harabeleridir. Buradan geçerek Filistin ve Mısır'a gidip gelen Hicaz kafileleri, bu harabeleri görürlerdi. Bu konuda Şuarâ Sûresinin 160-175 nci âyetlerinin tefsîrinde geniş bilgi vermiştik. Oraya bakılabilir.
28 nci âyette: "Siz, sizden önce â/emlerden hiç kimsenin yapmadığı bir fuhşa gidiyorsunuz" cümlesi, livâtayı ilk defa Lût kavminin yaptığını hatıra getiribilirse de cümlenin asıl anlamı bu değildir. Âyette Lût kavminin, bu işe son derece düşkün oldukları anlatılmaktadır. Bu kavim, kendilerinden önce hiçbir kavimde görülmedik ölçüde lİvâtaya müptelâ olmuştur. Öyle ki bunu gizli değil, herkesin önünde, toplantı yerlerinde yapacak kadar ileri götürmüşlerdir. "Toplantı yerinize çirkin işi getiriyorsunuz" cümlesinden bu anlaşılıyor. Onlar bu konuda her toplumu geçmiş, hiçbir toplumda görülmemiş ölçüde edepsizlik yapmışlardı.
Bu konudaki başka bir âyette, kavminin: "Lût ailesini kentinizden çıkarın, çünkü onlar temiz kalmak isteyen

[6229] Enfâl Sûresi: 30.

kimselermiş (!)[6230] dedikleri anlatılmıştı. Burada ise: "Eğer doğru isen, haydi Allah'ın azabını bize getir!" dedikleri anlatılıyor. Bu iki âyet şöyle bağdaştırılabilir: Birinci cevâp, Lût'un uyarılarına karşı kavmin kendi aralarında aldıkları karardır. Birbirlerine Lût ailesini kentten sürüp çıkarmayı önermişlerdir. Lût'a da: "Haydi doğru isen, bizi tehdidettiğin azabı getir!" diyerek onunla alay etmişlerdir.
30 ncu âyetteki "Yolkesiyorsunuz" cümlesi, ya gerçekten bu adamların eşkıyalık ettiklerini ifade eder, yahut şöyle bir anlam taşır: Cinsel birleşmenin amacı üremedir. Bunun yolu kadınla birleşmektir. Kadını bırakıp erkekle birleşenler, üreme yolunu kesmiş olurlar. "Toplantı yerlerinize kötülük getiriyorsunuz" sözü de o adamların, toplandıkları yerlerde açık açık çirkin şeyler konuştukları veya çirkin işler yaptıkları anlamına gelir.

36- Medyen'e de kardeşleri Şu 'ayb'i gönderdik: "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, âhiret gününü umun, yeryüzünde karışıklık çıkarıp bozgunculuk yapmayın!" 37- Onu yalanladılar, bu yüzden onları deprem yakaladı, yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar. 38- Âd ve Semûd'u da (helak ettik). Bu, oturdukları yerlerden size belli olmaktadır. Şeytân, onlara, yaptıkları işleri süsleyip onları yoldan çıkardı.
Oysa bakış ibret alabilirlerdi (ama almadılar). 39- Kaarûn'u, Fir'avn't ve Uâmân'ı da (helak ettik). Andotsun, Mûsâ onlara açık kanıtlar getirdi, fakat onlar o yerde büyüklük tasladılar ama geçip gidecek (eli-mi/den kurtulacak) değillerdi. 40- Nitekim hepsini günâhiyle yakaladık. Onlardan kiminin üstüne taş yağdıran bir fırtına gönderdik, kimini korkunç ses yakaladı, kimini yere batırdık, kimini de boğduk. Allah on/ara zulmedecek değildi; fakat onlar, kendi kendilerine zulmediyorlardı.

Tefsir:

36-40: Müslümanları teselli edip müşrikleri uyaran bu âyetlerde de sûrenin dördüncü kıssa dizisi anlatılır. Bu dizide Mcdyen, 'Âd ve Semûd kavimlerinin, gönderilen peyğamberleıe karşı çıkıp onları yalanlamalarına; Kaarûn, Fir'avn ve Hâmân'm, ülkede böbürlenip zorbalık yapmalarına işaret edilir ve Allah'ın, bu kavimlerin'her birini günâhları yüzünden cezalandırdığı; kimini gönderdiği bir kasırga, kimini korkunç bir na'ra, kimini yerin dibine geçirme, kimini boğma İle cezalandırdığı belirtilir. Allah onlara zulmetme-miştir. Çünkü Allah kimseye zulmetmez ama onlar kendi günâhlarının cezasını çekmişlerdir.
A'râf Sûresinin 91 nci âyetinde Medyen halkını recfe'nin yakaladığı bildirilmişti. Burada ise onları sayha *nın yakaladığı belirtiliyor, reefe deprem, sayha gurultu, na'radır. Bunlar birbirinden ayrı şeyler değildir. Depremden önce bir gürültü duyulur, ondan sonra deprem olur. Bu iki olay birbirine bağlı olduğu için depremin yakalaması demek, gürültünün yakalaması demektir. Çunku biri olduğu zaman ikincisi olur. Yani Medyen halkını, büyük bir gurultu ile başlayan bir deprem yakalayıp yok etmiştir.
33 ncü âyetteki: Lût'un, onlar hakkında kolu daraldı demektir. Kolu uzanmak kudret, kolu daralmak acz ifade eder. Âyette kas-dedilen, Hz. Lût'un, gelenleri korumaktan âciz kaldığı, bu yüzden üzüldüğüdür. Türkçede biz bunu "kamanıp kaldı" sözüyle ifade ederiz.
Şu'ayb'in gönderildiği Medyen: Ya Medyen adlı bir adamdan türemiş kabilenin adıdır veya bir suyun adıdır. O su yöresinde oturan kavme Medyen halkı denmiştir.
Hz. Hûd'un gönderildiği kavim olan 'Âd, Yemen'de Hadramût kenti yakınlarındaki Ahkâf'ta otururlardı. Hz. Salih'in gönderildiği kavim olan âe-mûd da Vâdi'l-Kurâ yakınlarındaki Hicr'de yaşamıştır. Yolları buralardan geçen Araplar, buraları iyi bilirlerdi. "Bu, oturdukları yerlerden size belli olmaktadır" sözü de Arapların, buraları bildiklerini gösterir.
Kasas Sûresinde anlatılmış olan Kârûn da Hz. Musa'nın amcası veya teyzesi oğlu olduğu söylenen zengin bir adamdır. Servetine güvenip Allah'a isyan eden zengin bir kişiyi temsil eder. Fir'avn, İsrail oğullarını ezen ve Hz. Mûsâ'nm davetini engellemeğe çalışan Mısır kiralıdır. Hâmân ise kıssada onun veziri görünmektedir.

41- Allah'tan başka koruyucu/ar edinenler, bir ev edinen örümceğe benzerler. Evlerin en gevşeği örümcek evidir, keşke bilselerdi 42- Allah, onların, kendisinden başka ne gibi şeylere yalvardtklanm bilir. O, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 43- Biz bu misâlleri insanlara anlatıyoruz ama onları, bilenlerden başkası düşünüp anlamaz, 44- Allah, gökleri ve yeri hak ile (gerçek, yüksek bir amaçla) yarattı. Kuşkusuz bunda inananlar için bir ibret vardır.

Tefsir:

41 nci âyette Allah'tan başka velîler (koruyucu dostlar) edinmiş olanların, dayandıkları dostlar örümcek ağına benzetilmiştir. Örümcek ağı nasıl zayıf, ufak bir rüzgâra, hafif bir dokunmaya dayanıksız ise onların dayandıkları tanrılar da öyle zayıf, öyle âcizdir.
Bu misâlde son derece güzel bir incelik vardır: 'Ankebût, dişi örümcek demektir. Erkeğine (ankeb denilir. Çiftleşmeden sonra eşini öldüren dişi Örümceğin evi, en yakın dostuna bile felâket yeri olduğu gibi, oraya giren sinekler ve böcekler için de ölüm ağıdır. İşte Allah'tan başka tapılan, sığınılan şeyler de tıpkı dişi örümcek ağı

[6230] Nemi Sûresi: 56

gibi sığınanları felâkete götürür.
42 nci âyette mâ"ya mevsul veya nâfiyedir. Birinci takdirde: "Allah onların, kendisinden başka ne gibi şeylereyalvardıklarmı bilir" demektir. İkinci takdirde: "Allah onların, kendisinden başka bir şeye tapmadıklarını yani Allah'tan başka taptıklarının hiçbir şey olmadığım bilir" demektir. Hâsılı bu âyette Allah, müşriklerin, Allah'tan başka taptıkları tanrıJarın, kendilerini koruyacağına inandıkları dostların hiçbir güce sâhibolmadıklarını, yalnız kudret ve hikmet sahibi Allah'ın tapılmağa lâyik olduğunu vurgulamaktadır.
43-44 ncü âyetlerde de, anlatılan bu benzetmeleri, ancak bilgili insanların düşünüp bunlarla neyin amaçlandığını anlayacakları; Allah'ın, gökleri ve yeri boş yere değil, gerçek bir amaçla yarattığı; bunda inananlar için İbret bulunduğu belirtiliyor.
Gökler ve yer boş bir hayalden ibaret değildir. Bunlar gerçek varlıklardır. Allah bunları hikmeti uyarınca yaratmıştır. Bunların yaratılmasında asıl gaye, insanın yaratılması ve O'nun Allah'ı tanıyıp O'na kulluk etmesidir. Kendi isim ve sıfatlarını göstermesi, tanınıp kulluk edilmesi için yüce Allah, bu kâinatı ve şu dünyâda en yüksek yaratık olan insanı yaratmıştır: "Ben cinleri ve insanları bana kulluk etmeleri için yarattım"' buyurmuştur. Bazı müfes-
sirler bu âyetteki kelimesini "beni bilmeleri için*' şeklinde tefsîr etmişlerdir. İnananlar, bu kâinatın, şu akıl ermez ince düzenin kendi kendine olamayacağını, bunun bir yaratıcısı bulunduğunu anlar ve yalnız O'na taparlar.

45- O Kitâb'dan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden /neneden E/bette Allah*ı anmak, en Allah ne yaptığınızı bilir. 46- Kitap ehliyle, haksızlık edenleri dışında, en güzel tarzda tartışın ve deyin ki: "Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir, biz de O'na teslim olanlunz." 47- İşte böylece o Kitâb'ı sana da indirdik. Kendilerine Ki-tâb'ı verdiklerimiz, ona inanırlar. Şunlardan da ona inananlar vardır. Âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez. 48- Sen bundan önce bir kifâb okumuyordun, *eitnle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı, o zaman ipfâlciler, kuşkulanırlardı. 49- Hayır, o (sana vahyedilenler), kendilerine bilgi yerilmiş olanların göğüslerinde bulunan açık açık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi zâlimlerden başkası inkâr etmez.

Tefsir:

45 nei âyette, Hz. Peyğamber(s.a.v.)c, müşriklerin sözlerine aldırmaması, Kitâb'dan kendisine vahyedileni okuması, namazı kılması emrediliyor. Nama/m, insanı fuhuştan ve kötülülüen menedeceği; Allah'ı anmanın, elbette herşeyden büyük olduğu ve Allah'ın herşeyi bildiği belirtiliyor.
Namaz Allah'ı anmak için kılınır. "Beni anmak için namaz Allah'ı anmağa koşunuz"[6231] buyurulmaktadır. Demek ki namaz kılmaktan maksat Allah't anmaktır. Allah'ı anmak, elbette heFşeyden büyük ve etkilidir. Bunun için âyetin sonunda: "Elbette Allah'ı anmak, herşeyden daha büyüktür" buyurulmuştur.
Namaz kılan kişinin, Allah'ın huzurunda olduğunu düşünmesi gerekir. Aksi takdirde o namaz, ruhundan soyulmuş, şekilden ibaret kalmış olur. Allah'ı düşünerek namaz kılmak, insan ruhunu etkiler, onu iyiliklere yöneltir, ahlâkını düzeltir, kötülüklerden uzaklaştırır. İnsan ruhunda hiçbir olgunluk, bir düzelme meydana getirmeyen namaz, gerçek namaz sayılmaz, bir alışkanlıktan ibaret kalır. Ibn 'Abbâs'tan nakledilen bir hadiste: "Kimin namazı onu fuhuştan ve kötülükten menetmezse o namazın, o insana, kendisim Allah'tan uzaklaştırmaktan başka bir katkısı olmaz" ' Duyurulmuştur. Gerçi bu hadis zayıftır ama namazda huşu'un, saygının önemim belirtmesi bakımından önemlidir. Hasan Basrî de: "Kimin namazı kendisini fuhuştan ve kötülükten menetmezse onun nama/ı namaz değildir O namaz, onun üzerine bir vebaldir" demiştir2
Şimdi burada çok önemli bir hususa dikkat çekeceğim: Bu âyette,: "O Kitâb'dan sana \ahvedılenı oku"' buyıuuluyoi "O kıtâh" so/uyle, Kur'âıı-dan önce inmiş olan Tevrat ve eklerinin kasdcdildığı açıktır Çunku bu sûrede anlatılan kıssalar, onun kıssalarıdır. İbranîce olan O Kitâb'dan, o ibret verici kıssalar, Hz. Muhammed'e Arapça olarak vahyedılmiştır.
46 ncı âyet de, 45 nci âyette anılan "el-Kitâb" ile Tevrat'ın kasdedildiği-nı gösteril Bundan önceki âyetlerde bu takım peygamberlerin öyküleri anlatılmış[6232] insanların duşunup ıbıet almaları için bu misallerin anlatıldığı belirtilmişti. Anlatılan o>killerin çoğu Fervat kökenlidir. İşte 45 ncı âyette "O Kitâb'dan sana vahyedılem oku!" buyurulması, anlatılan bu kıssaların, Tevrat'tan vahyedildiğini hatıra getiriyor. Kur'ân-ı Kerîm'de ma'rife olarak "el-Kitâb", levrât ve eklerini, ehlu'l-KUâb ise Yahudi ve Hırıstiyanları gösterir. Mucâhıd ve Katâde, bağımsız harflerle başlayan ba/ı sûrelerin birinci âyetle-rındeki "el-Kıtâb" ile Tevrat ve İncil'in kasdedildiğini soylemişlerdıı
Meryem Sûresinin 12 nci âyetinde "Ey Yahya, o Kitabı kuvvetle tut, ona sâhıb çık, onun hukumlennı uygula" deniyor. Bu âyette hükümlerini uygulaması Yahya'ya emredilen Kitâb'ın, Kitabı Mukaddes olduğunda kimsenin kuşkusu yoktur. Aynı sûrede daha sonra Hz. Muhammed'e hitaben: "Kıtâb'-dakı Meryem'i an" "Kıtâb'dakı İbıâhîm'ı an "Kttâb'dakı Musa'yı an"6t "Kıtâb'dakı ismail'i an", "Kıtâb'dakı buyurulmakta-dır. Bunların hepsinde kasdedilen Kıtâb, Kitabı Mukaddestir. Bu âyetlerde: "Ey Muhammed, sen o Kitâb'da anlatılan Meryem'i,

[6231] C'ıımu'a Sûresi: 9
[6232] Tabcıâm lhn 'Abbâs'tan rtvâyel etmışıır, ?a\(ıtır rcvdu'l-Kadîr 6/221

İbrâhîm'i, Musa'yı, Is-mâîl'i, İdrîs'i an, hatırlat" denilmektedir.
fâtır Sûresinin 31-32 nci âyetinde de aynı mânâ anlatılmaktadır: "Kitâb'dan sana vahyettığımız, onunde bulunan(Tcvrâl)i doğrulayan gerçektir. Allah kullarının her halını bilir, goıut. Sonra o Kitabı kullarımız arasında seçtiklerimize mîrâs verdik. Onlardan kimi nefsine zâlim, onlardan kimi muk-tesid, onlardan kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde ileri geçendir" buyurulmaktadır.
İmdi 45 nci âyette Peygamber (s.a.v.)e, Kitâb'dan kendisine vahyedileni okuması emredildikten sonra 46 ncı âyette de bütün mü'minlere, "O Kitâb" ehliyle en güzel tarzda tartışmaları, ancak onların içinde haksızlık edenler olursa o tür insanlara kendi üslûplanyle karşılık verebilecekleri; doğru, ih-lâslı Kitâb ehline: "Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık, sizin de bizim de Tanrımız birdir. Biz de O'na teslim olanlarız" demeleri buyuruluyor.
47-49 ncu âyetlerde Kitâb ehlinin, Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur1-ân'ın, Allah tarafından indirildiğine inandıkları gibi, bu Mekkelilerden de ona inananların bulunduğu, Allah'ın âyetlerini kâfirlerden başkasının inkâr etmeyeceği belirtiliyor. Sonra Kur'ân'ın, Allah tarafından Hz. Muhammed'-in kalbine indirildiğini kanıtlamak için Hz. Muhammed'in, daha önce bir kitâb okumadığı, yazı da yazmadığı, kendisine gelen bu sözlerin, kendilerine üim yani Kitâb verilmiş olanların göğüslerinde (hafızalarında) bulunan açık açık âyetler olduğu bildiriliyor ve Allah'ın âyetlerini, zâlimlerden başkasının inkâr etmeyeceği vurgulanıyor.
"Bu, ilim verilmiş olanlrrm göğüslerinde açık açık âyetlerdir" cümlesi, Kur'ân, müslümanlar tarafından ezberlenen âyetlerdir. Bu âyetler, bunları ezberleyenlerin gönüllerine girer, şeklinde tefsir edilmiştir [6233]. Fakat Muhammed İzzet Derveze'nin de işaret ettiği gibi[6234] bu tefsir yanlıştır. Çünkü Kur'ân'da "kendilerine ilim verilmiş olanlar" deyimi, Kitâb ehli için kullanılan bir deyimdir.
De ki: 'Siz ister ona inanın, ister inanmayın. O, daha önce kendilerine ilim verilenlere okunduğu zaman onlar, derhal çeneleri üstüne secdeye kapanırlar"'[6235],; Bilmiyorsanız, Zikir ehline (yani bilen Kitâb ehline) sorunuz"[6236] De ki: Benimle sizin aranızda Allah 'm ve yanında Kitâb bilgisi bulunanların tanıklığı yeter"[6237] âyetleri ve benzerleri, Kitâb ile, Kur'ân'-dan önce inmiş olan Tevrat ve İncîl, Kitâb bilgisi bulunanlar, veya kendilerine ilim verilmiş olanlar, veya Kitap ehli, yahut 2ikir ehliyle de Kur'ân'dan önce îlâhî KİtâbaI sahip bulunan yahûdî ve hınstiyanların kasdedildîğini açıkça gösterir. Daha açık bir kanıt sunayım: Ra'd Sûresinin 36-37 nci âyetleri şöyledir:
"Kendilerine Kitâb verdiğimiz kimseler, sana indirilenden sevinirler. Fakat şu kabilelerden, onun bir kısmını inkâr edenler vardın De ki: Caıa, yalnız Allah'a kulluk etmem ve Ona hiçbir şeyi ortak kasmamam emredildi. Ben O'na davet ederim, dönüşüm de O'nadır. Böylece biz onu, Arapça bir hüküm olarak (sana) indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan, artık seni Allah'ın azabından kurtaracak ne bir velî, ne de koruyucu olmaz".
Şimdi Ra'd Sûresinin bu âyetlerinden birincisinde geçen "el-Kitâb" hiç kuşkusuz, Kur'ân'dan önceki İlâhî Kitâb olan "Kitâb-ı Mukaddes"tir. "Kendilerine Kitâb verdiklerimiz" tabiriyle kasdedilenler de, yani o Kitabın verilmiş olduğu kimseler de İsrâjl oğullarıdır. Çünkü Mûsâ da, 'îsâ da İsrâîl oğlu idi. İkinci âyetteki zamîr de birinci âyette geçen "el-Kitâb"a gitmektedir. Çünkü "onu" zamirinden önce bir ismin geçmiş olması gerekir. Burada Kitâb'tan başka bir şey geçmemiştir. O halde bu iki âyetten, Kitâb sâhiblerine verilmiş olan "O İlâhî Kitâb"ın muhtevasının, Hz. Muhammed'e Arapça olarak vah-yedildiği anlatılmaktadır. Sözün kısası Kur'ân, daha önce Musa'ya ve 'îsâ'-ya verilmiş olan Kitâb'ın, içeriğinin, Rûh tarafından, Arapça olarak Hz. Mu-hammed'e vahyedümesidir. İlkinden sonuna, bütün Kur'ân sûrelerinde bu husus belirtilmiştir.
Bakara Sûresinin 146 ncı âyetinde: "Kendilerine Kitabı verdiklerimiz, onu (yani Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân'ın da, kendi Kitaplarında bulunan gerçekleri içerdiğini), oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar ama, yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler" buyurulmaktadır. Mâide Sûresinin 83 ncü âyetinin meali de şöyledir: "Elçiye indirileni dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığım görürsün. 'Rab-bimiz, inandık, bizi tanıklarla beraber yaz' derler".
Şimdi bu Kitâb sahipleri, Hz. Muhammed'e gelen sözlerin, gerçekten vahiy olduğunu, oğullarını tanıdıkları gibi nasıl tanıyacaklar veya onun ger-çekİiğini nereden bilecekler? Onlarca bunun bir tek ölçüsü vardır. Ona gelenler, eğer kendi Kitâblarının söylediklerine uyuyorsa bilirler ki kendi Ki-tâblarının âyetleri, Hz. Muhammed'e Arapça olarak vahyedilmiştir. Çünkü okur yazar olmayan, ümmî bir toplum içinde yetişmiş, yazıdan, kitaptan habersiz bir insanın, kendi kitaplarının içerdiği kıssaları, hükümleri, en yüce bir Arapça üslûb ile söylemesi mümkün değildir. Bu, ancak vahiy ile olabilir. İşte onlar Kur'ân'ın vahiy olduğunu, onun söylediklerinin, kendi kitaplarında bulunanlara uymasından dolayı anlamışlardır. Kur'ân'ın söylediklerinin, Kutsal Kitabın âyetlerine uyduğu, bunların okuma öğrenme ile, yazma ile değil, ancak vahiy ile alındığı» tefsiri sadedinde bulunduğumuz 48-49 ncu âyetlerde gayet açık olarak belirtilmektedir: "Ey Muhammed, sen bundan önce bir Kitâb oku-muyordun, etinle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı, o zaman iptalciler kuşkulanırlardı" (Ama şimdi ne diye

[6233] Kurtubî, el-Câmi': 13/355
[6234] et-Tefsîru'l-Hadîs: 7/23.
[6235] tsrâ Sûresi: 107.
[6236] Enbiyâ Sûresi: 7.
[6237] Ra'd Sûresi: 43.

kuşkulanıyorlar? Sen bu bilgileri okuma ile öğrenmedin). Hayır, o (sana vahyedilenler), kendilerine Bilgi verilmiş olanların göğüslerinde (hafızalarında) bulunan açık açık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi zâlimlerden başkası inkâr etmez."
Kitâb ehli bilginlerinin, Kur'ân'ın anlattıklarının, kendi Kitaplarında bulunanlara uygunluğunu kabul ettikleri, biraz önce kaydettiğimiz Bakara: 146, Mâide: 83, îsrâ: 107, Ra'd: 36-37, 43, Enbiyâ: 7 âyetlerinde olduğu gibi daha birçok Mekkî ve Medenî âyetlerde bildirilmektedir. Ancak Mekkî olan Ra'd ve benzeri sûrelerde Kitâb ehlinin, Kur'ân âyetlerinin indirilmesinden sevinç duydukları ve bunların vahiy olduğunu açıkça söyledikleri ifade edilirken, Medine'de inmiş olan Bakara Sûresinin 146 ncı âyetinde onlardan bir grubun, bile büe'gerçeği gizledikleri anlatılmaktadır. Yahudiler, Mekke'de bulunan Hz. Muhammed'in, bir gün Medine'ye hicret edip dağınık ve birbirine düşman Arap kabilelerinin başına geçeceğini ve böylece siyâsî iktidarın ellerinden çıkacağını düşünmediklerinden dolayı, Peygamber Mekke'de iken Medine yahûdîlerinin ona karşı tutumları genellikle olumlu olmuştur. Mekke'de bulunan birkaç hırıstiyan ve yahudî ile Hz. Muhammed'in ilişkisi de gayet iyi idi ve onlar, onun peygamberliğini, Kur'ân'ın da vahiy olduğunu itiraf ettikleri gibi Medine'den gelip Peyğamber'i dinleyen yahûdiler de bu gerçeği kabul ederlerdi. Tabii bu, onların müslüman olduğu anlamına gelmez. Fakat Peygamber Medine'ye hicret ettikten itibaren yahûdiler, güçlerini gittikçe kaybetmeğe başlayınca ona karşı gittikçe artan bir düşmanlık geliştirmişlerdir. Bunlardan bazıları, Kur'ân âyetlerinin kendi kitaplarına uymadığını, Tevrat'ta Hz. Muhammed'in Peygamberliğine işaret bulunmadığını söylemiş olabilirler.
49 ncu âyette Hz. Muhamed(s.a.v.)e indirilmiş olan vahiylerin, özellikle sûrede anlatılan kıssaların, Kitap ehli âlimlerinin bildikleri, ezberledikleri şeylere uygun olduğu belirtiliyor. Katâde ve İbn Cureyc de âyete bu mânâyı vermişlerdir ı. Bu sûre Mekkî olduğu gibi bu âyetlerin de Mekke'de indiği hakkında bir ihtilâf yoktur. Mekke'de inmiş olan bu âyetler, orada Hz. Peygamber ile görüşen bazı Kitâb ehli kimselerin bulunduğunu ve bu kişilerin yeni vahye karşı, genelde olumlu davrandıklarını, onun da İlâhî kaynaktan geldiğini söylediklerini gösterir. Onun için Kur'ân, müslümanlara, onlarla en güzel şekilde konuşmayı, tartışmayı; onların içinde haksızlık edenler dışında, onlara: "Biz bize indirilene de, size indirilene de inandık; Tanrımız ve Tanrınız birdir ve biz O'na teslim olanlarız" demeyi emrediyor.
Kur'ân'ın, Tevrat ve İncîl'e uygun gerçekler taşıdığım bildiren bu âyetler, Tevrat ve İncil'in de İlâhî hükümler taşıdığını gösterir. Buna rağmen Ebu Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste şöyle deniyor: "Kitap ehli İbrânîce Tevrat okur, müslümanlara bunu Arapça açıklarlardı. Peygamber (s.a.v.): 'Kitap ehlini ne doğrulayınız, ne de yalanlayınız, fakat: Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık, Tanrımız ve Tanrınız birdir, biz O'na teslim olduk deyiniz' buyurdu"[6238].
Gerçekten bu sözü Peygamber (s.a.v.) söylemiş ise, yahudilerin, İbrani-ceden Arapçaya çevirirken yanlış terceme edeceklerinden kuşku duyduğunu gösterir. "Onların çevirisini ne doğrulayınız, ne yalanlayınız. Çünkü bu çeviri yanlış da olabilir, doğru da olabilir" demektir. Yoksa bizzat "Tevrat'ı tasdik veya tekzîb etmeyiniz" demek değildir. Çünkü Kur'ân, kendinden önceki Kitapları tasdik edicidir. Saff Sûresinin 6 ncı âyetinde Hz. îsâ'nın: "Ey İsrail oğulları, ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir elçiyi müjdeleyici olarak geldim" dediği anlatılmaktadır. Peygamber îsâ, Tevrat'ın doğruluğunu kabul ettiğine göre demek Tevrat Allah'ın hükümlerini taşıyan bir Kitaptır. Mâide Sûresinin 48 nci âyetinde de: "Sana da kendinden önceki Kitapları doğrulayıcı ve onları koruyup kollayıcı olarak bu Kitabı gerçekle indirdik" buyurul-maktadır. Şimdi Kur'ân'ın tasdik ettiği bir Kitâb için Peygamber (s.a.v.): "Onu tasdik etmeyiniz" demez. Çünkü bu, Kur'ân'ın söylediklerine aykırıdır. Eğer Peygamber: "Onu tasdik etmeyiniz" diyorsa artık Kur'ân onu nasıl tasdik eder? Ve Kur'ân'ın söyledikleri onda anlatılanlara nasıl uygun olur? Kur'ân, Kitap ehline kendi kitaplarında bulunan hükümleri uygulamalarını emrediyor: "Kendiyanlarında Allah'ın hükmü bulunan Kitap varken seni nasıl hakem yapıyorlar?..."[6239] "İncil sahipleri, Allah'ın, onda indirdiğini uygulasın-lar"[6240] diyor.
Kaldı ki İbrahim ibn Ebî Yahya, Mu'âz ibn Abdirrahmân, Yûsuf ibn 'Ab-dillâh ibn Selâm yoluyla 'Abdullah ibn Selâm'dan rivayet edilen bir söz de Buhârî'de söylenenin tersini ifade etmektedir:
"Abdullah ibn Selâm, Peyğamber(s.a.v.)e gidip:
— Ben geceleyin Kur'ân'ı ve Tevrat'ı okudum, demiş. Peygamber (s.a.v.) kendisine:
— Bir gece birini, bir gece de öbürünü oku, buyurmuştur" [6241].
Bilindiği gibi Mekke'de, daha ziyade bazı hırıstiyanlar vardı. Bunlarla Hz. Peygamber arasında hiçbir sürtüşme sözkonusu değildi. Çünkü bunlar bir cemâat değil, zayıf, köle veya köle azatlısı yoksul kişilerdi. Bunlar Kur'-ân'ın vahiy olduğunu kabul ediyorlardı. Çünkü kendi Kitaplarını doğrulayan Kur'ân, onların müşrik toplumu içindeki durumlarını güçlendiriyordu, onların Kitaplarının doğruluğunu söylüyordu ve onların Kitaplarında olan buyrukları, hikâyeleri anlatıyordu. Bu, onların yararına olan bir şeydi.
Bunların, Kur'ân'ın, Allah tarafından gönderildiğini kabul etmeleri, müs-lüman oldukları anlamına gelmez. Zaten Kur'ân-ı Kerîm, onları din değiştirmeğe de çağırmamıştır. Herhangi bir sebeple Mekke'ye gelen yahudilerin de

---

[6238] Buhârî, l'tisâm: 25
[6239] Mâide Sûresi: 43.
[6240] Mâide Sûresi: 47
[6241] Siyeru A'lâmi'n-nubelâ': 2/300, Tahkik: İbrahim el-Enbârî, Mısır.

henüz yeni Peygamberi kendilerine rakip görmedikleri ve onun bir gün Medine'ye hicret edip oradaki durumlarını sarsacağını düşünmedikleri için, onların da Kur'ân'a karşı olumsuz bir şey söylemedikleri, müsbet davrandıkları anlaşılıyor. Kur'ân'ın aleyhinde bulunmayan Kitap ehline karşı Kur'ân da saygılı davranmayı, mü'minlere emrediyor. Kur'ân'ın amacı, İlâhî Kitap sahiplerini mutlaka kendi dinlerinden döndürmek değil, İlâhî Kitaptan yoksun müşrikleri puta tapmaktan Allah'a kulluğa çevirmektir.
Kitap ehlinin Kur'ân'a karşı olumlu tutumu sürdükçe Kur'ân'ın da onlara karşı bu tutumu sürmüştür. Fakat ne zaman ki Hicretten sonra yahûdi-ler, yeni Peyğamber'i kendi çıkarları açısından zararlı görmeğe, ona karşı tutumlarını gittikçe olumsuzlaştırmağa başlamışlar, o zaman Kur'ân'ın onlara cevabı da, onların davranışlarına uygun olarak sertleşmiştir. Onları kötüle-yen, lanetleyen âyetler inmiştir. Bu sertlik, onların Kitaplarına değil, davranışlarına yöneliktir. Yoksa Kur'ân, samimî olarak, kendi dinleri uyarınca kendini hırıstiyanlığa veya yahudiliğe vermiş, ibadetle meşgul, Allah sevgisinden başka amacı olmayan hırıstiyan ve yahudileri daima över. İşte Medine'de inmiş bulunan aşağıdaki âyetler bunun kanıtlanndandır:
"Ama hepsi bir değildir. Kitaplılar içinde gece saatlerinde kalkıp Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bîr topluluk vardır. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşarlar. İşte onlar iyilerdendir. Yaptıkları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Kuşkusuz Allah, korunanları bilmektedir"[6242].
Üç Kitabın ve bu üç İlâhî dinin sahibi Allah böyle söylüyor. Öyle ise İlâhî din mensuplarının birbirini küfr ile suçlamaları, birbiriyle boğazlaşmaları ve her birinin cenneti yalnız kendilerine parsellemeleri anlamsızdır. Hepsi aynı kaynaktan geldiğine: "Tanrımız ve Tanrınız bir olduğuna ve hepimiz O'na taptığımıza göre" kırıcı tartışmaları, düşmanlıkları bırakmalı, birbirimize destek ve hattâ dost olmalıyız. Dinin amacı, Allah'ın kullarına düşmanlık olamaz. Dinler insanları birbirine düşman etmek için değil, dost yapıp barış ve huzur içinde yaşatmak için gelmiştir.
Bu âyetlerin, Mekke'de indiğinde ihtilâf olmamasına rağmen bazı mü-fessirler, bunların, Medine'de yahudilerle mücâdele hakkında indiğini "Şunlardan da ona inananlar vardır" cümlesiyle de 'Abdullah ibn Selâm gibi ya-hudî müslümanlarını "Ancak onlar içinde zulmedenler hariç" cümlesiyle de kendilerine verilen zimmete (güvenceye) saygı göstermeyen, cizye vermeyen Kâ'b ibn el-Eşref ve adamlarının kasdedildiğini söylemişlerdir'.
Bunlar yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber Medine yahudilerinden cizye almamıştır. Zâten onlar Medine'nin yerlisi idiler. Peygamber Medine'ye gelince karşılıklı anlayış ve dışarıdan gelecek saldırıya karşı müşterek karşı koyma esası üzerinde bir ittifak yapmıştı. Ama henüz o zaman cizye söz konusu değildi. Medine yahudîleri cizye vermemişlerdir.
Olayların tarihine aykfırı bulunan bu sözlerin gerçekle ilgisi yoktur. Bazıları da "Kitap ehliyle en güzel biçimde tartışmayı" emreden 46 ncı âyetin, "Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din edinmeyen kimselerle, küçül(üp boyun eğ)erek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın"[6243] âyetiyle neshedildiğini söylemişler, bir kısmı da bunun nes-hedilmeyip muhkem olduğunu söylemiştir [6244].
Zâten o mübarekler, saldırgan düşmanlara karşı savaşmayı emreden ve kılıç âyeti diye isimlendirilen âyetle neshetmedikleri âyet bırakmamışlardır. Bu nesih sözünün de gerçekle bir ilgisi yoktur. Kur'ân'ın, bundan sonra inen birçok âyeti, Allah yoluna hikmetle, güzel öğütle çağırmayı, "İnsanlarla en güzel bir biçimde tartışmayı" emretmektedir[6245]. Kur'ân'ın bu genel prensibinin neshedilecek nesi vardır?
48 nci âyet, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, önceden Kitap okur ve yazı yazar olmadığını bildiriyor. Şayet Peygamber (s.a.v.), daha önce kitaplar okumuş, yazmış olsaydı o zaman: "Bunları okuduğu kitaplardan toplayıp yazmış" denilebilirdi. Önceki kitapları okumadığı halde onlardaki olayları, kıssaları anlatması, onlara benzer hükümler getirmesi, bu söylediklerinin, kendisine vah-yedildiğini kanıtlar.
Herhaıde müşrikler ve bazı Kitap ehli kimseler, Kur'ân'da anlatılanların,
Tevrat ve İncil'den iktibas edildiğini söylemiş olmalıdırlar ki 47-48 nci âyetler, Peyğamber(s.a.v.)in, önceden bir kitap okumadığını, esasen yazı da bilmediğini, kendisine vahyedilenlerin, ilim verilmiş olan kimselerin göğüslerinde (hafızalarında) bulunan âyetler olduğunu belirtiyor.
Peygamber (s. a.v.)in, okur yazar olmadığı bir gerçektir. Vefatından önce yazı öğrendiğine dair rivayetler zayıf görülüyor. Bu konuda Buhârî'de şu rivayet yer almıştır: "Hudeybiye Andlaşması yazılırken Hz. 'Alî, Peygamber'-in emriyle 'Allah'ın Elçisi Muhammed' sözünü yazmış, Kureyş delegesi Süheyl böyle yazılmasına itiraz ederek:
— Biz senin Allah'ın Elçisi olduğunu kabul etseydik, seninle savaşmaz-dık, yalnız senin ve babanın adını yaz, demiş.
Peygamber (s.a.v.) 'Alî'ye: "Allah'ın Elçisi" sözünü silmesini emretmiş, fakat Hz. 'Âlî, bu sözü silemeyeceğini söyleyince Peygamber (s.a.v.) sayfayı alıp o sözü silmiş ve kendi adını yazmış" '. Bir başka rivayette "yazısı iyi değildi" kaydı da vardır.
Kadı Ebû'I-Velîd bu rivayete dayanarak Peygamberin yazı bildiğini ispat için bir kitap yazmış ve bu kitap, yazan

[6242] Âl-i Imrân Sûresi: 113-115
[6243] Tevbe Sûresi: 29.
[6244] Hâzin: 5/196
[6245] Nahl Sûresi: 125

üzerine çok şimşekler çekmiştir. Onun amacı Peyğamber'in, ancak peygamber olduktan sonra kimseden öğrenmeden, bir mu'cize olarak yazı yazabildiğim anlatmak idi. Ona göre bu bir mu'ci-zedir, peygamberliğine zarar vermez. Maamâfîh "Peygamber emretti, o da yazdı" şeklinde de bir rivayet vardır

Peygamber, gerçekten yazmış olsa bile bu rivayet, onun kitap okuyacak kadar yazı bildiğini göstermez. Çünkü bu rivayette "yazısı iyi değildi" kaydı vardır. Faraza zar zor imzasını atan bir adam okur yazar sayılamaz. Hele sadece ismini yazmış olmasından, peygamberin, okuyarak öğrendiği asla iddia edilemez.

Fakat okur yazar olmaması, Tevrat ve incîFin içeriğinden hiç haberdar oJmaması anlamına da gelmez. Peygamberlikten önceki yaşamında, Mekke'de bulunan bazı Kitap ehli kimselerle oturup sohbet ettiği, onları dinlediği muhakkaktır. Belki de peygamberlikten sonraki dönemlerde de onlarla oturup sohbet eder, onların anlattıkları kıssaları dinlerdi. Ama bu dinlediklerinden bir kısmını bellemiş olsa da yazmamış ve yazdırmamıştı.

Kendisine gelen vahiyler, dünyanın çığırını değiştirecek derecede önemli ahlâk kuralları içeren hikmetli sözlerdi. Bu arada getirilen sistemi bıktırmadan insanlara aşılamak için Kur'ân'da, daha önce Kitap ehli tarafından Peyamber'e anlatılan hikâyelere benzer hikâyeler de anlatılmıştır. Onun için bu âyetlerin, Kitap ehlinin kafalarında olan açık âyetler olduğu yani onların bellediklerine uygun âyetler olduğu belirtiliyor.

İnsan düşünce tarihinde yoktan hiçbir şey var olmamıştır. Her düşünce, tarih süresi içinde gelişip olgunlaşmıştır. Kur'ân'ın anlattıkları da hiç yoktan gelen şeyler değildir. Bunlar toplumda vardı. Kur'ân'da emredilen ibâdetlerin bir kısmı Araplarda vardı, bir kısmı da Tevrat'ta bulunuyordu. Meselâ namaz, zekât, hac, oruç Araplarda vardı ama böyle sistemli değildi. Kur'ân'ın hukuk sistemi de Arapların geleneksel hukuk sistemiyle Tevrat'ın hukuk sisteminin bir kompozisyonudur. Araplarda kısas, diyet, hırsızın elini kesme cezalan olduğu gibi örtünme de köklü bir gelenek idi. Yahudilikte de kısas bulunduğu gibi bazı hallerde zina eden kadın ve erkek taşlanmak suretiyle öldürülürdü ki buna recm denir. Bu konuda Tevrat'ın Çıkış 21-23. ve Levili-ler, 18-20. bablarına bakılabilir. Kur'ân'da Arap hukuk sisteminin iyi yanlan alınmış, ribâ gibi kötü yanlan kaldırılmıştır. Çünkü ribâ Tevrat'ta da yasaktır: "Eğer kavmıma, yanında olan bir fakire ödünç para verirsen, ona murabahacı olmayacaksın, onun üzerine faiz koymayacaksınız"[6246], "Bir adamı vuran, vurduğu ölürse mutlaka öldürülecektir" [6247], "Göz yerine göz, diş yerine diş, el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin"[6248]. "Bir kadını, kendi kızkardeşi üzerine, onu kıskandırmak ve hayatta iken kendi yanında çıplaklığını açmak için almayacaksın"[6249]. "Komşuna gadretmeyeceksin ve onu soymayacaksın; gündelikçinin gündeliğini bütün gece sabaha kadar yanında alıkoymayacaksın". "Cincilere ve bakıcılara dönmeyin"[6250], "Hükümde, uzunluk, tartı, miktar ölçülerinde haksızlık etmeyeceksiniz"[6251], "Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz" [6252].

Bunlar örnek olmak üzere Kitabı Mukaddes'ten aktardığımız bazı âyetler veya cümlelerdir. Kitabı Mukaddes okunduğu zaman Kur'ân'ın emrettikleri ve yasakladıkları şeylerle onun emir ve yasakları arasında büyük benzer-lik görülür.

Kur'ân'ın anlattığı hikâyelerin bir kısmı Araplar arasında söylenen, çoğu da Kitabı Mukaddesle anlatılan hikâyelerdir. Yani Kur'ân'ın muhtevası, toplumun şu veya bu kesiminde bulunan şeylerdir. Ancak bunlar Kur'ân konteksti içinde öyle bir kompoze edilmiştir ki tamamen Kur'ân'a özgü bir hukuk sistemi meydana gelmiştir. Daha önce Arap toplumlarında veya Mukaddes Kitapta bulunan şeyler, Kur'ân konteksti içinde vahiy üslubuyla birleştirilince bambaşka bir orijinalite kazanmıştır. Ve eski hikâyeler de bu üs-lûb içinde tazelenmiştir. Bunlar vahiydir. Hz. Muhammed(s.a.v.)in kitaplardan okuyup yazdığı veya yazdırdığı şeyler değildir.

Bunlardan ayrı olarak Kur'ân'ın tamamen kendi orijinal düşünceleri vardır 1ci herhangi bir kitâbdan veya halk arasında söylenenlerden nakil olmayan bu orijinal düşünceler, hem kalıbı hem de anlamı bakımından mu'cize-dir. insanı ataktan yarattı"1 âyeti gibiîAJâk, sperme işaret olduğu gibi, spermin döllediği, rahmin cidarına asılan yumurta(embryo)ya da işaret olabilir. Bu düşünce, Kur'ân'dan önceki Kitâblarda yoktur.

Şunu bir kural olarak koyabiliriz: Daha önceki Kitâblarda ve Arap toplumunda bulunmayan Kur'ân düşünceleri, her bakımdan mu'cizedir. Bunlar, Iâfzan mu'cize oldukları gibi mânâ bakımından da kâinat gerçeklerini açıklayan orijinal vahiy mucizeleridir. Sırf ibret için Kutsal Kitâb'dan veya Araplar arasında yaygın hikâye ve rivayetlerden yapılan nakiller, hatırlatmalar, öğütler de Kur'ân'a özgü bir edebiyat mu'cizesi, bir belagat harikasıdır. Kitabı Mukaddes'ten veya Arapların anlatımından, ibret ve öğüt için nakledilmiş bulunan bu kıssaların asıl mu'cîze yanı, Kur'ân'a özgü üslûbu ve Eski Kitabın anlattıklarına uygunluğudur. Eğer bunlar, bilinenin aksine anlatılmış olsa, Kitâb sâhiblerî buna itiraz eder, bunların kendi Kitâblarında bulunana aykırı olduğunu söyleyerek insanları Kur'ân'dan kuşkuya düşürürlerdi. Araplar da kendi bildiklerine aykırı öyküleri kabul etmezlerdi. Bunları Kitâb sâhiblerinin ve Arapların bildiklerine uygun biçimde anlatmak, insanları gerçeğe yöneltme hikmetinin bir gereğidir. Asıl mu'cize, bu hikâyelerin kendisi değil, Tevrat'ı okumamış bir insanın, onun içeriğini, hârika bir belâ-ğat üslûbu içinde anlatmasıdır ki bu da ancak vahy ile olur.

[6246] Çıkış: 22/25.
[6247] Çıkış: 21/12
[6248] Çıkış: 21/24
[6249] Levililer: 18/18
[6250] Levililer: 19/31
[6251] Levililer: 19/35
[6252] Levililer: 26/1

50- Dediler ki: "Ona Rabbinden âyetler (mu'cizeler) indirilmeli değil miydi?" De ki: "Âyetler, Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir uyanayım." 51- Kendilerine okunan Kitabı sana indirmemiz, on-/ara yetmedi mi? Kuşkusuz, inanan bir toplum için bunda bir rahmet ve öğüt vardır. 52- De ki: "Benimlejizin aranızda şöhidolarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir. Bâtıla inanıp Allah'a karşı nankörlük edenler, işte ziyana uğrayacaklar onlardır." 53- Senden azabı çabuk istiyorlar. Eğer (azâb için) belirtilmiş bir süre olmasaydı, onlara hemen azâb gelirdi. Fakat hiç farkına varmadıkları bir sırada o, kendilerine ansızın gelecektir. 54- Cehennem o nankörleri kuşatmış iken onlar hâlâ senden azabı çabuk istiyorlar. 55- O gün azâb, onları üstlerinden, ayaklarının altından örter ve (Allah onlara); "Yaptığınız işleri tadın!" der.

Tefsir:

50-51 nci âyetlerde inkarcıların, Hz. Muhammed'in, peygamber olduğunu ispat için kendisine Allah'tan mu'cizeler inmesini istedikleri anlatılıyor ve mu'cizeler indirmenin yalnız Allah'a âid bir şey olduğu, Peyğamber'in sadece insanları uyarmakla görevli bulunduğu bildiriliyor. İnsanlara okunan Kitâb'ın, Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirilmesinin, onun peygamberliğini kanıtlamağa yeterli bir mu'cize olduğu, bunda Allah'ın rahmeti ve inananlara öğütler bulunduğu vurgulanıyor.
52 nci âyette de Hz. Muhammed(s.a.v.)e: "Benimle sizin aramızda Allah şâhiddh: Göklerde ve yerde olan herşeyi bilen Allah, hangimizin haklı, hangimizin haksız olduğunu bilir" demesi emrediliyor ve bâtıla inanıp Allah'a karşı nankörlük edenlerin mutlaka ziyana uğrayacakları belirtiliyor.
53- Peyğamber(s.a.\.)c inanmayan müşrikler: "İşle biz seni inkâr ediyoruz. Sen, sözlerini kabul etmediğimizden dolayı azaba çarpılacağımızı söylüyorsun. Gerçekten peygamber isen haydi o sozunu ettiğin azabı gelirsene!" diyorlardı. Müşriklerin bu sözleri birçok âyette tekrar edilir. Demek ki Hz. Peygamber ile müşrikler arasında böyle tartışmalar çok oluyor ve bu tür âyetler onlara cevâb olarak ini\ordu.
Ayetin sonunda azâb için bir süre konmamış olsa, azabın hemen geleceği, Allah'ın belirlediği vakit gelince azabın onları hemen yakalayacağı belirtiliyor.
54-55 nci âyetlerde: "Cehennem o nankörleri kuşatmış iken onlar hâlâ azabın çabuk gelmesini İstiyor/ar" buyuruluyor. Yani azâb onları kuşatmıştır. Fakat onlar bunun farkında değillerdir. Çünkü işledikleri işler, kendilerini kuşatır, kotu huyları manen kendilerini saran cehennem olur ama onlar bunu fark edemezler. Bir gun azâb birden bire onları her yandan kaplar. Ve kendilerine: "Haydi yaptığınız kotu işlerin tadım tadın!" denilir.
Dünyâda yaptıkları işler, kendilerine cazip, tatlı gelirdi. Gerçekler ortaya çıkınca, o kendilerine câzîb gelen şeylerin, aslında ruhlarını kuşatan birer cehennem azabı olduğunu anlarlar. Yaptıkları işlerin acısını çekerler. Fiillerinin cehennemi, insanı her yandan kuşatmaktadır. Fakat kendisi bu ma'nevî halin farkında olmaz. Rûh bedenden ayrılınca, beden içinde iken yaptığı işlerin aldığı ma'nevî şekillen görür, o işlerin tadını tadar. Yüce Allah, ef'âli-mizi, bizi saracak cehennem azabı değil, bizi sevindirecek cennet nimetlerine döndürsün âmîn!

56- Ey inanan kullarım, benim Arzım geniştir, bana kulluk edin. 57- Hercân, ölümü tadacaktır, sonra bize döndürüleceksiniz. 58- İnanıp iyi işler yapmış olanları, cennette altlarından ırmaklar akan yüksek odalara yerleştiririz, orada sürekli kalırlar. Çalışanların ücreti ne güzeldir! 59- Onlar ki sabrettiler ve Rablerine dayanmaktadırlar. 60-Nice canlı var ki rızkını taşıyamaz. Onları da, sizi de Allah besler. O, işitendir, bilendir.

Tefsir:

56-57: Sûrenin başından buraya kadar insanlara Allah'ın birliği, yalnız O'na ibadet edilmesi gerektiği, Hz. Muhammed'in gerçek peygamber olduğu hakkında çeşitli kanıtlar'verilmişti. Buna rağmen müşrikler, yine şirklerinde-ısrar ve mü'minlere baskı yapmağa devam ediyorlardı. İşte yüce Allah, 56-60 ncı âyetlerde inananlara, özgürlük içinde dinlerinin gereğini yapabilecekleri bir yere hicret etmelerini öğütlüyor: "Ey inanan kullarım, benim Arzım geniştin Mekke'den ibaret değildir. Yalnız bana kulluk ediniz". Bu kentte bana kulluk etmekte güçlük çekiyorsanız, özgürlük içinde bana kulluk edebileceğiniz bir yere gidiniz, buyuruyor.
Sonra her canın ölümü tadacağını, herkesin Allah'ın huzuruna çıkarılacağın», yani O'nun huzurunda muhakeme olup dünyâda yaptıklarının hesabını vereceğini bildiriyor.
58-59 ncu âyetler, yüce Mahkemenin kararını açıklıyor: Dünyâda inanıp iyi işler yapanlar, alt taraflarından ırmakların aktığı bahçeler içindeki saraylarda sürekli olarak ağırlanacaklardır. Sonra Hak yolunda Allah'a dayanarak sabreden âmillerin (güzel işler yapanların) alacakları ücret yani âhirette görecekleri karşılığın güzelliği vurgulanıyor.
60 ncı âyet, herhalde geçim korkusuyla hicretten çekinebilecek mü'minlere cesaret veriyor. Allah, rızkını taşımaktan âciz nice canlıları ve bütün insanları besler. O, herkesin duasını işitir, halini görür. Rızıktan endişeye gerek yoktur. Allah dünyanın her yerinde kulunun rızkını verir.
Önce de söylediğimiz gibi bu Sûre, Mekke'de inen son sûredir. Bu sıralarda Peygamber (s.a.v.), Hac mevsiminde Medine'ye gelen Evs ve Hazrec liderleriyle görüşmüş, onlardan kendisini koruyacaklarına dair söz almış, Me-

dine'ye hicret konusunda anlaşmıştı. Müslümanlar da birbiri ardınca Medine'ye hicret etmeğe başlamışlardı.
Bu sırada inen bu âyetlerden, özellikle 57 ve 60 ncı âyetlerden, Mekke'deki bazı mü'minlervn, hicret ettikleri takdirde gurbette ölmekten veya aç kalmaktan korktukları, bundan dolayı hicret etmekten çekindikleri anlaşılıyor. Nitekim bu âyetlerin, gurbette aç kalmaktan, ya da geçim sıkıntısı içine düşmekten korkup hicret etmeyen bir cemâat hakkında indiği rivayet edilir[6253].

61- Andolsun onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı? Güneşi ve ayı kim (sizin yararınıza) boyun eğdirdi?" desen; "Allah" derler. O halde nasıl (Allah'ın birliğinden) döndürülüyorsunuz? 62- Allah kullarından dilediğine rızkı açar da, kısarda. Kuşkusuz Allah, herşeyi bilendir. 63-Onlara: "Kim gökten suyu indirip de ölmüş olan yeri onunla diriltti?'* diye sorsan; "Allah" derler. De ki: "Hamd (övgü) Allah'a lâyıktır". Doğrusu onların çoğu düşünmez. 64- Bu dünyâ hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu, işte asıl hayât odur, keşke bilselerdi

Tefsîr:

61-62: Yukarıdaki âyetlerde mü'minler hicrete teşvik edildikten sonra bu âyetlerde tekrar tevhidi kabul etmeyenlere, Allah'ın birliğini ispat konusuna dönülüyor. Bu adamların, gökleri, yeri Allah'ın yarattığını, güneşi ve ayı O-
nun yönettiğini söyledikleri halde yine Allah'a ortak koşmalarına hayret belirtiliyor. Sonra Allah'ın, dilediği kuluna bol, dilediğine dar rızık verdiği, O'nun herşeyi bildiği, herkes için uygun olanı yaptığı vurgulanıyor. Bundan müşriklerin, kimine bol, kimine dar rızık verenin de Allah olduğuna inandıkları anlaşılıyor. Nitekim hac esnasında telbiye ederken: "Lebbeyke lâ şerike leke illâ sertken huve leke temlikuhû vemâ melek: Allah'ım, buyruğuna geldik, senin ortağın yoktur. Yalnız bir ortağın var ki o senindir, sen onun sahibisin, o senin sahibin değil" derlerdi'. Madem ki gökleri, yeri yaratan, Güneşi ve Ayı yöneten, dilediğine bol, dilediğine dar rızık veren Allah'tır, öyle ise O'ndan başkasına tapmanın ne yararı ve ne anlamı vardır?
Yağmuru yağdırıp onunla, ölmüş gibi kupkuru toprağı yeşertenin, Allah olduğuna da inandıkları halde O'na ortak koşmaları, bu insanların düşüncesizliklerinden başka bir şey olamaz.
Son âyet, şu geçici dünyâdan başka bir şey düşünmeyen, bütün yaşamı, dünyâ yaşamından ibaret sanan kâfirlere, bu inançlarının doğru olmadığını; sürekli olan âhiret yaşamı karşısında bu dünyâ yaşamının bir eğlence ve oyun gibi kısa, değersiz, asıl yaşanacak yurdun âhiret yurdu olduğunu vurguluyor.
Bu dünyâ yaşamı, bir göz açıp yumma gibi kısadır. Âhiret yaşamı süreklidir. Düşünen insan, gönlünü bu faniye kaptırmaz. Bütün çabasını dünyâyı kazanmağa harcamaz. Sürekli olan âhiret yurdunu kazanmağa çalışır, dünyâyı da ihmal etmez. Her ikisine karşı görevini yapar. Bedenin de, ruhun da ihtiyaçlarını karşılar. Ama bedenin geçici, ruhun esas olduğunu bilir. Her birine gerektiği kadar değer verir.

65- Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız A Hah 'a hâlis kılarak O 'na yalvarırlar. Fakat Allah onları salimen karaya çıkarınca hemen ortak koşmağa başlarlar. 66- Ki kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler ve (şu geçici hayatta) zevk içinde yaşasınlar. Ama yakında bileceklerdir! 67- Görmediler mi çevrelerinde insanlar kaçırılırken biz (kendi kentleri Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz bir bölge yaptık? Hâlâ bâtıla inanıp Allah'ın nimetlerine nankörlük mü ediyorlar?

Tefsir:

65-66: Allah'a ortak koşanlar, gemiye bindikleri zaman, kendilerini salimen karaya ulaştırması için ortaklarına değil, Allah'a yalvarırlar. Fakat Allah onları denizden kurtarıp karaya ulaştırınca yine Allah'a ortak koşarlar. Böylece Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük ederler.
Putlara tapanlar, darda kalınca yalnız Allah'a yalvarırlar. Fakat genişe çıkınca dar zamanlarında kurtuluş için Allah'a yalvardıklarını unuturlar, yine eskisi gibi Allah'a ortak koşmağa, günâh işlemeğe devam ederler. Ama bu yaşamları fazla sürmez. Allah'ın huzuruna çıktıkları zaman nasıl aldan-dıklarını anlarlar.
Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'yi fethedince Ebucehl'in oğlu 'İkrime, kaçmış, Habeşistan'a gitmek üzre bir gemiye binmiş. Gemi yolda sallanmaya başlamış. Yolcular:
— Ey kavim, yalnız Rabbinize duâ ediniz, çünkü burada O'ndan başka kuttarıcı yoktur, demişler.
'İkrime kendi kendine düşünmüş: "Eğer denizde Allah'tan başka kurtarıcı yoksa, karada da yoktur. Allah'ım, sana söz veriyorum, eğer şu denizden sağlam çıkarsam, gideceğim, Muhammed'in elini tutacağım, mutlaka o bana'şefkaK merhamet eder" demiş. Gerçekten Peygamber (s.a.v.), kendisine gelen 'İkflime'ye şefkatli davranmıştır [6254].
67 nci âyette de çevrelerinde insanlar saldırıya uğrayıp kaçırılırken; esir edilir veya öldürülürken kendi kentlerini, herkesin saygı duyduğu bir güvenlik bölgesi yapan; böylece kendilerine güven içinde rahat yaşama

[6253] Kurtubî, el-Câmi': 13/360; Hâzin: 5/198
[6254] ibrKKesîr, Tefsîr: 3/422

imkânı veren Allah olduğu halde, O'nun nimetlerine nankörlük edip bâtıl şeylere inananlar kınanıyor. Bu âyetin benzeri Kasas Sûresinde de geçmişti[6255]

68- Yalan uydurup Allah'ın üzerine atan veyahut kendisine gelmiş olan gerçeği yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Kâfirlerin yeri cehennemin içinde değil midir? 69- Ama bizim uğrumuzda cihâdeden-leri biz, elbette yollarımıza iletiriz. Kuşkusuz Allah, iyilik edenlerle beraberdir!

Tefsir:

68-69 ncu âyetler, sûrede şimdiye dek anlatılanların bir özeti gibidir: Allah'ın emretmediği veya yasaklamadığı şeyleri Allah'ın buyruğu olarak gösteren, ya da Allah'tan kendisine gelmiş olan gerçeği yalanlayan kimse, en zâlim insandır. Müşrikler, birçok geleneklerini Allah tarafından konulmuş din, Allah'ın buyrukları sanıyorlar, böylece kendi uydurdukları şeyleri Allah'ın üzerine atıyorlardı. Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahiylere de yalandır, diyorlardı. İşte onlara, her iki davranışın da en büyük haksızlık olduğu, gerçeği kabul etmeyenlerin cehenneme gidecekleri hatırlatıldıktan sonra Allah'ın, uğrunda cihâdedip çaba harcayanları da kendi yollarına ileteceği ve kendisinin, güzel davrananlarla beraber olduğu vurgulanıyor.
Birinci âyet kâfirlerin, ikinci âyet mü'minlerin durumunu tasvir ediyor. Allah'a iftira edip gerçeği yalanlayanların durağı cehennemdir. Allah uğrunda çalışanlar da Allah'ın yollarındadırlar. Allah onlarla beraberdir.
Allah'ın rızâsına götüren yollar pek çoktur. Namaz, zekât, zikir, sadaka, güzel işlerin her biri Allah'a varan birer yoldur. Bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Onun için Allah, uğrunda çalışanları, rızâsına götüren yollara ileteceğini buyurmuştur.
Ankebût Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:
A- Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1- Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah'tan başka tanrı zannıyle tapılan şeyler -put olsun, insan-lider olsun, peygamber olsun, velî olsun veya melek olsun, fark etmez- hiçbir güce sahip değillerdir. Bazı insanlar, onların, kendilerine rızık vermesi, işlerini rast getirmesi için onlara taparlar Oysa onlar, tapanlarına ne rızık verebilirler, ne de bir yarar sağlayabilirler. Rızkı veren Allah'tır. Şayet onlara tapma sonunda bir yarar, rızık elde edilmiş ise bu, o uydurma tanrılardan değil, Allah'tandır. Yaratıkları besleyen, rızkı veren, koruyan, işlerini rast getiren, kendilerini yöneten Allah'tır. Öyle ise ibâdeti, asıl sahibine çevirmeli, yalnız Allah'a tapmalı, O'ndan rızık istemeli ve rızkı veren o Allah'a şükretmelidir (17).
2- Gökleri ve yeri yaratan Allah olduğuna göre, O'ndan başka tapılacak tanrı yoktur (44). Allah'tan başkasına yalvarmak, örümcek ağına tutunmaktır. Bu ağ, nasıl dokunmakla yırtılacak kadar zayıf ise, Allah'tan başkasına tutunmak da öyle güvensizdir, o inanç, içine gireni koruyamaz. İşte müşriklerin inancı böyle çürüktür (41).
3- Rızkını taşıyamayan nice zayıf hayvan vardır ki onun durumunu bilen Allah, rızkını ayağına götürür. Herkesin durumunu bilip, rızkını veren Allah'tır. Rızkı, kulunun durumuna uygun olarak bol veya dar veren de O'-dur. Herşeyi bilen Allah, kulunun ma'nevî durumuna uygun olanı yapar (60-62).
4- İlk defa yaratan, dönüp yeniden yaratan; yaratıkları öldüren, yeniden yaratan; dünyâdaki canlan tamamen öldürüp âhirette yeniden diriltecek olan Allah'tır. Mevcûd bir canlıyı öldürüp yeniden yaratmak, Allah'a göre kolaydır. Esasen bu, her ân tekerrür etmektedir. Eskiyen bedenler ölür, yenileri yaratılır. Bu süreç devam etmektedir. Yeryüzü, Allah'ın, ilk defa yarattıklarını öldürüp yerlerine yenilerini yarattığının örnekleriyle doludur. Yeryüzünü gezip inceleyenler, tarihî ve arkeolojik araştırma yapanlar, Allah'ın, yaratıkları bozup yeniden yarattığım ve bunun devameden bir süreç olduğunu görürler: "Görmediler mi Allah, nasıl yaratmaya başlıyor, sonra onları iade ediyor (dönüp yeniden yaratıyor) ? Bu, Allah'a göre kolaydır. Deki: 'Yeryüzünde gezin, bakın yaratmağa nasıl başladı. Sonra Allah, son yaratmayı da yapacaktır. Çünkü Allah, herşeye kadirdir" (19-20) âyetleri, insanları arkeolojik, tarihî ve coğrafî araştırmalara yönlendirmektedir. Bunların örnekleri, önceki sûrelerde de geçmişti.
5- Allah, dilediği kullarına acır, dilediklerine azâb eder. O, dilediğini yapabilir. Hiç kimse O'nun yapacağına, irâdesine engel olamaz (21-22). "Rab-biniz sizi daha iyi bilir, dilerse size acır, yahut dilerse size azâb eder" (İsrâ Sûresi: 54) âyeti de aynı anlamı vurgulamaktadır.
Allah'ın üzerine hiçbirşey vâcib değildir. O dilerse her günahkârı, hattâ müşriki dahi affedebilir. Zira insanların sonunun nereye varacağını yalnız O bilir. O'nun üstüne bir şey gerekli olmamakla beraber O, âyetlerini yalanlayanların, rahmetinden umudunu keseceklerini, acı azaba çarpılacaklarını bildirmiştir (23). Çünkü onlar, kendi kendilerini, düşüncelerinin cehennemine tutsak etmişler, Allah'ın rahmetine gitmek istememişlerdir.
6- Bâtıla inanıp Allah'a nankörlük edenler ziyana uğrarlar.
7- Gökleri ve yeri yaratan, âlemi yöneten, nzık veren, yağmur yağdıran, kışın Ölü gibi duran toprağı ilkbaharda canlandıran, tabiat yasalarını koyan Allah'tır (61-63).
8- İnsanlar, darda kaldıkları zaman yalnız Allah'a yalvarırlar. O zaman
başka tanrı hatırlamazlar. Fakat tehlike geçince yine eski durumlarına döner, Allah'a ortak koşarak O'na karşı

[6255] Kasas Süresi: 57

nankörlük ederler. Oysa kendilerini darlıktan, sıkıntıdan kurtaran Allah'a tapmaları gerekirdi (67).
9- Çevrelerinde güvenlik yok iken, Kureyşin yurdunu Ka'be ma'bediyle güvenlik bölgesi yapan Allah'tır. Tevhîd dininin temsilcisi olan ataları İbrahim'in yaptığı Ka'be sayesinde Mekke, güvenlik bölgesi olmuştur. Bu can güvenliği, uydurma tanrıların değil, Allah'ın lutfu iken, O'nun yanında başka tanrılar da tanıyıp onlara tapmaları, büyük nankörlüktür (67).
B- Peygamberlik île İlgili Prensipler;
10- Allah'ın elçilerini yalanlayanlar, bir âfetle cezalandırılmışladır. Tarih, coğrafya ve arkeoloji, Allah'a isyan eden, peygamber tanımayan ulusların sonucunu göstermektedir (18, 34-40).
11- Allah, peygamberleri ve Hak da'vetçilerini, zâlimlerin zulüm ve baskısından kurtarır; inanmayanları bir âfetle yok eder (24, 34-40).
12- Kur'ân kıssalarının anahatları, Kur'ân'dan önceki İlâhî Kitâp'tan Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kendi diliyle vahyedilmiştir. Yazı bilmeyen, o Kitabı okumamış olan Hz. Muhammed'in, bu kıssaları, kendiliğinden ve bu olağanüstü belâğetle bilip anlatması mümkün değildir. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vah-yedilen bu kıssalar, prensipler, daha önceki Kitâb'ı bilen Kitap ehlinin ezbere bildiği âyetlerdir. Onların âlimleri, Kur'ân'ın anlattıklarının, kendi Kitaplarına uygun düştüğünden dolayı Kur'ân'ın vahyen Hz. Muhammed'e verildiğine inanmışlardır (45, 47-49). Zira o Kitabın dilini bilmeyen, yazı bilmediğinden onu okumamış, bir yerden de öğrenmemiş olan Hz. Muhammed'in, onun âyetlerini, harikulade taze ve çekici bir üslûb ile anlatması, ancak vahy ile mümkün olur.
13- İki kitabın da içeriği ve misyonu birdir. Öyle ise bunların mensuplarının, birbirine düşman değil, dost olmaları, birbirlerinin tevhîdden sapmayan dinlerini red yerine onlara saygı göstermeleri: aralarında tartışırken en güzel biçimde konuşup birbirlerini kırmamaları gerekir. Kur'ân, birçok yerde olduğu gibi burada da bu birliği vurgulamak üzre: "İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin ve deyin ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir. Biz de O'na teslim olanlarız" (46) buyurmuştur. Madem ki bize indirilene de, onlara indirilene de inanıyoruz. Tanrımız birdir. Hepimiz, aynı Tanrıya tapıyoruz. O halde neden birbirimize düşman olalım? Bu düşmanlığın kaynağı, dinlerimiz ve kitaplarımız değil, kendi bencil, dar ve tekelci düşüncelerimizle onları yanlış yorumlamamız, onların anlamını bozmamızdır. Kur'ân, böyle yapan insanları haksızlıkla niteliyor. Öyle yapan Kitap ehli de haksızdır, öyle yaparsak biz de haksız oluruz. "Âyetlerimizi, haksızlardan başkası inkâr etmez" (49).
14- Mu'cize yaratmak Allah'ın elindedir. Peygamberler, kendi istekleriyle mu'cize getiremezler. Allah dilediği zaman onların elinde mu'cizeler yaratır. Peygamberin görevi mu'cize göstermek değil, açıkça tebliğ edip uyarmaktır (50).
15- Müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, peygamberliğini mu'cizelerle ispat etmesini istemişlerdir. İnsanlar çoğu kez mu'cizeyi görürler de onun mu'cize olduğunun farkına varmazlar. Şimdi ümmî bir insanın, cihanı aydınlatacak, saadete boğacak, insanları melekleştirecek, gönülleri fetheden bu Kur'ân'ı getirmesi, az mu'cize midir? Bunun üstünde mu'cize olur mu? Hissî (görülür, dış dünyâda duyularla algılanan) mu'cizeler geçicidir. Ama bu Kur'ân, sürekli bir mu'cizedir (51). Hz. Muhammed, peygamberliğinden son derece emindir. 52 nci âyet, onun, peygamberliğine olan bu sarsılmaz inanç ve güvenini vurgulamaktadır:
"De ki: 'Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter (O benim, peygamber olduğuma tanıktır). O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bilir.' Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler, işte ziyana uğrayacaklar onlardır!"
16- Allah'tan vahy almadan, kendi sözlerini, Allah'ın sözü gösteren kimse zâlim olduğu gibi, Allah'ın verdiği vahyi, hak sözü yalanlayan da zâlimdir. Her ikisi de cehenneme gidecektir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'tan korkar. Kendi uydurduğu sözü, Allah'ın üstüne atmaz. Ona gelen sözler, Hakk'ın vahyidir. Öyle ise bu vahyleri yalanlayanlar azaba çarpılacaklardır (68).
17- Müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)den mu'cize istemişler, istedikleri mu'cize gelmeyince de: "İşte biz inanmıyoruz, gerçekten peygamber isen bize azâb getir!" demişlerdi. Peygamber Aleyhis selâm'in, inanmadıkları takdirde cezalandırılacakları hakkındaki uyarılarıyle de alay etmişlerdi. Onlar, kendilerine hiç azâb gelmeyecek sanıyorlardı. Oysa uyarıldıkları azâb gelecektir ama ansızın, hiç ummadıkları bir zamanda gelecek; birden bire üstlerinden, altlarından gelen azâb, onları her yandan kuşatacaktır (52-55).
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
18- Her nefis ölümü tadacak, sonra Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır. Bu ve benzeri âyetlerden her canın, ölümün ardından Allah'ın huzuruna çıkarılacağı, o huzurda yaptıklarından hesap vereceği anlaşılmaktadır. İnanıp güzel işler yapanlar, ebedîlik bahçelerindeki saraylarda ağırlanacaklardır (58-59). Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin yeri ise cehennem olacaktır (68).
19- Bu dünyâ hayâtı eğlence ve oyundan ibarettir. Yani âhirete oranla burası bir eğlence gibi geçicidir. Yahut çoğu kimse hayatını oyun ve eğlence ile, gaflet içinde geçirir. Asıl hayat, âhiret yaşamıdır. Gerçek yaşam odur (64).
D- Genel Prensipler:
20- Allah, inananları sınar. Olaylarla sınayarak imanlarının derecesini ölçer. İmanları uğrunda her fedâkârlığa katlanmağa hazır olan gerçek mü'-minlerle, sadece sözde inananları, ama zora gelince dönenleri ortaya çıkarır (1-3).

21- Kimi insan var ki inandığını söyler ama, imanı uğrunda bir fedâkârlığa katlanmaz. Menfaatine göre hareket eder. Bolluk zamanında mü'minle-rin yanında olduğunu söyler, tehlike anında korkup döner (10-11).
22- Kötülük edenler, eninde sonunda cezalandırılırlar. Onların, İlâhî cezadan kurtulmaları mümkün değildir (4).
23- Allah'ın mükâfatını umarak cihâdedenler, yakında amellerinin karşılığını görürler. Allah onların günâhlarını bağışlar. Onları âhirette iyiler arasına katar (5-7, 9).
24- Dünyâ işlerinde anne-babaya iyilik etmek, onların emirlerini, isteklerini yerine getirmek gerekir. Ama onların, Allah'ın emrine aykırı sözlerine uyulmaz. Demek ki müşrik ve gayri müslim de olsalar, anne babanın, tevhide aykırı olmayan emirlerine itaat edilir, onları memnun etmeğe çalışılır (8).
25- Sapık insanlar: "Şunu yap, vebalin boynuma" diyerek başkalarını yanlış işlere sürerler. Oysa kimse kimseyi kurtaramayacağı gibi, kimse kimsenin günâhını çekemez. Herkes kendi günâhından sorumludur.
Ancak insan, başkalarını da kandırarak veya zor kullanarak kötü yola düşürmüş, günâha sokmuş ise, sebebolduğu o günâhın sorumluluğuna katılır. Kendi günâhı yanında, sebebolduğu o günâhın cezasından da pay alır: "inkâr edenler, inananlara: 'Siz bizim yolumuza uyun, sizin hatâlarınızı biz taşırız' dediler. Oysa kendileri, onların günâhlarından hiçbirşey taşıyacak değillerdir. Onlar tamamen yalancıdırlar. Onlar, kendi yüklerini, kendi yükle-riyle beraber başka yükleri (başkalarını kandırıp şaşırtmalarının vebalini) de taşıyacaklardır..." (12-13), "Hiçbir günahkâr, başkasının günâhını çekmez. Eğer yükü ağır gelen kimse, onu taşımak için (başkalarını) çağırsa onun yükünden hiçbir şey (alınıp) taşınmaz; akrabası dahi olsa (kimse onun yükünü taşımaz)..." (Fâtır Sûresi: 18), "Ey inananlar, Rabbinizden korkun ve babanın, çocuğunun yaptığından ceza görmeyeceği, çocuğun da babasının yaptığından ceza görmeyeceği bir günden çekinin!" (Lokman Sûresi: 33).
26- Puta tapanlar, bâtıl düşünce etrafında birleşenler, aynı görüşü paylaştıklarından dolayı dünyâda birbirlerini severler. Düşünce birliği, insanları birbirine yaklaştırır. Ama bunlar, âhirette birbirlerine düşman olur, birbirlerini lanetlerler. Çünkü orada gerçeği anlarlar. Kendilerini yanlış yola sevk ederek cehenneme götürmüş olanlara lanet okurlar. Dünyada aynı şeyi sevdikleri için dost olanlar, orada sevdiklerinin bâtıl olduğunu anlayınca düşman olurlar (25).
27- Hz. İbrahim ve kendisine inanan Lût, dinlerinin gereğini yerine getirebilmek için hicret etmişlerdir (26). İnsan bir yerde dininin gereklerini yapamıyor, inancından dolayı baskıya uğruyorsa, özgürce yaşayabileceği bir yere göç etmelidir. "Ey inanan kullarım, benim arzım geniştir, bana kulluk edin (Eğer bir ülkede bana kulluk etmeniz mümkün değilse, bana rahatça kulluk edeceğiniz başka bir ülkeye göçün)" (56), "Allah'ın arzı geniş değil miydi ki orada hicret edesiniz?" (Nisa Sûresi: 97).
Allah, inancı uğruna göç edenleri perişan etmez, onlara bir rızık kapısı açar: "Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Elçisi için göç etmek amacıyle evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah bağışlayandır, esirgeyendir" (100).
28- Eşcinsellik, yaratılış amacına aykırı, çirkin bir eylemdir. Bundan vazgeçmeyenler, İlâhî âfetlerle cezalandırılırlar (28-35). Lût kavmi, deprem ve yerden fışkıran lav ve kükürtlerle helak edildiği gibi, bugün de bu çirkin işin failleri Aids mikrobuy-la cezalandırılmaktadırlar. Bir gün bu mikrobu etkisiz yapacak bir ilâç bulunsa bile Allah, mutlaka bunları yapanları cezalandıracak başka yöntemler ortaya çıkaracaktır. İlâhî hışımdan kurtulmanın tek çâresi, O'nun yasakladığı eylemlerden uzak durmaktır.
29- Allah, yolunda cihâdedenleri, kendisine varan yollara iletir. İnsanı Allah'ın rızâsını kazanmağa götüren hayır yolları pek çoktur. Allah, güzel davrananlarla beraberdir (69).
30. 'Ankebût kelimesi, dişi örümcek demektir. Erkeğine ankeb denilir. Sûrenin 41 nci âyetinde Allah'tan başka velîler, koruyucular edinen kimseler, güvenlik için ev yapan örümceğe benzetilmekte ve bu evin en zayıf ev olduğu vurgulanmaktadır.
Aslında kapasitesine göre örümceğin yaptığı ev hayli sağlamdır. Hattâ örümcek ağının iplikçikleri, aynı kalınlıktaki çelik telden daha güçlüdür. Bir örümceğin salgıladığı 0.007 mm. kalınlıktaki aminoasit zincirinden oluşan bir telin % 22 uzama kapasitesi vardır ve 4 gr. ağırlık taşıyabilir. Bunun iki katı kalınlığa sahip 0.011 mm. çapındaki ipek tel sadece % 13 uzayabilir ve 3.8 gr. taşıyabilir.
Örümcek ağı, örümceğin, cirmine nispetle sağlam ise de insana göre zayıftır. Dokunma ile yırtılabilir. Ayrıca âyette önemli bir incelik vardır: Birçok örümcek türünde dişi örümcek, çiftleşmeden sonra ağındaki eşini ve ağa düşen sinek ve böcekleri öldürür. Demek ki dişi örümceğin yaptığı ev, en yakın dostuna bile felâket getirmektedir. Can güvenliği bakımından dişi örümceğin evi nasıl felâket dolu bir sığınak ve aldanarak içine giren erkek örümcekler yahut öteki böcekler için nasıl bir ölüm tuzağı ise Allah'tan başka tanrı edinmek de öyle bir felâket tuzağıdır.

ANKEBÛT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Her harf üzerinde durarak	Ebû Ca'fer[6256].

[6256] Bu sükûttan harflerin İzhârı sonraki kelimeyi kat' hemzesiyle okumak gerekir

	Hemzenin harekesini mîme naklederek	Verş[6257]
	Nakilsiz, kat' hemzesiyle	Çoğunluk
3	Ya ve lâm'ın fethiyle	Çoğunluk
	İ'lâm kökünden muzâri'	Hz. 'Alî, Ca'fer ibn Muhammed[6258]
8	Hâ'nın dammi, sîn'in sükûnu ile	Çoğunluk
	Sîn'in fethiyle	Ibn Mes'ûd [6259].
	İf âl babından masdar	Cahderî ve Übey mushafi[6260]
16	Nasb ile	Çoğunluk.
	Ref ile	Nehâ'î. Ebû Ca'fer 'e Ebû Hanîfe[6261].
	Halk'tan muzâri'	Çoğunluk.
17	Hâ ve şeddeli lâm'ın fethiyle[6262]:	'Alî, Sülemî, İbn Zübeyr ve 'Avn el-'Ukaylî
	Tahlîk kökünden muzâri'	Bir kırâettir[6263]
	Hemzenin kesri, fâ'nın sükûnu ile	Çoğunluk.
	Hemze'nin fethi, fâ'nın kesriyle	Bir kırâettir[6264]
	Tâ'nın fethi, cîm'in kesriyle, etken	Ya'kûb.
	Tâ'nın dammıyle, edilgen	Ötekiler
19	Hitâb tâ'sıyle	Ebûbekr, Hamza Kisâ'î
	Ğâib yâ'sıyle	Ötekiler. Übey ve Ebû'l-Mütevekki[6265].
20	Şîn'in fethi ve elif ile uzatımı	İbn Kesîr, Ebû Amr[6266]
	İki hemze arasına bir elif sokarak:	Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer.[6267]
31	sîn sakin, hâ'dan sonra elif ile	Hişâm, İbn Zekvân (bir rivayettir).
	Sîn sakin, hâ'dan sonra yâ:	Ebû 'Amr.
	Sîn madmûm, hâ'dan sonra yâ:	Ötekiler[6268]
32	İkinci nûn'un sükûnu ile incâ kökünden:	A'meş, Ya'kub, Hamza, Kisâ'î
	Şeddeli cîm ile tenciye'den:	Ötekiler.
33	Hafif cîm ile:	Übey, İbn Kesîr, Ebûbekr, Hamza Kisâ'î
	Şeddeli cîm ile:	Ötekiler.
	İşmâm ile:	Nâfi', İbn 'Âmir, Kisâ'î, Ruveys
	Hâlis kesre ile:	Ötekiler.
	Nakil ve idğâm ile:	Hişâm ve Hamza[6269].
	Madmûm sîn, sonra vâv ile, Benû Hüzeyl lehçesi	'îsâ ve Talha[6270].
34	Tenzil kökünden:	İbn 'Âmir.
	İnzal kökünden	Ötekiler
38	Tenvinsiz	Hafs, Ya'kub
	Semûd tenvinli	Ötekiler
	Cerr ile	Çoğunluk

[6257] Bu takdirde mîm'in meddi de kasrı da caizdir
[6258] Mesâhif: 72, 154, Kurtubî: 13/326; el-Bahr: 7/14
[6259] Mesâhif: 72
[6260] Kurtubî: 13/329; el-Bahr: 7/144
[6261] el-Bahr: 7/145
[6262] anlamındadır, yani yalan söyledi, uydurdu demektir
[6263] Bu bâb, çokluk ifade eder. Mesâhif: 228; Kurtubî: 13/335; el-Bahr: 7/145
[6264] Kurtubî: 13/335.
[6265] Mesâhif: 154
[6266] Burada ve Necm: 47, Vâkı'a: 62'de
[6267] en-Neşr: 1/370. İkincisinin istifham İle olduğunda ihtilâf yoktur
[6268] Çünkü Şam mushaflarında, İbrahim'de hâ'dan sonra yâ konulmamıştır. Onun için hâ'yı elif ile uzatıp okumuşlardır (en-Neşr: 2/216).
[6269] en-Neşr: 14/76; el-Budûr: 243
[6270] el-Bahr: 7/151

	siz, ref* ile	A'meş
42	Ğâib yâ'sıyle	Âsim ve Ebû 'Amr
	Hitâb tâ'sıyle	Ötekiler [6271].
	İstisna harfi	Çoğunluk
46	Tenbîh ve istiftâh harfi	İbn 'Abbâs
	Çoğul	Çoğunluk
	Tekil	İbn Kesîr, Ebûbe-kir, Hamza, Kisâ'î[6272]
	Ğâib yâ'sıyle	Nâfi', Kûfeliler
	Fâ ile	Yahya ibn Vessâb[6273].
60	Eliften sonra meksûr hemze	İbn Kesîr, Ebû Ca'fer.
	Kaftan sonra meftûh hemze, şeddeli meksûr yâ	Ötekiler[6274].
62	Yâ'nın fethi, kaf'm sükûnuyla	Çoğunluk
	Takdîr kökünden	Alkame el-Himsî[6275]
66	Meksûr lâm ve da yâ*nın fethi ile	Verş, Âsim, Ebû 'Amr, İbn Dînâr
	Sakin lâm ile, aynı kırâet	Ötekiler[6276].
	Lâm yerine fâ ile, emir kipi hitâb ile	İbn Mes'ûd ve Übey mushafı
	Birincisi, edilgen, ikincisi ğaib etken	Ebû'l-'Âliye
	Fâ'sız	Übey'den başka bir rivayet
67	İkisinde de yâ ile	Çoğunluk
69	Bâ'nın sükûnuyla	Ebû 'Amr
	Bâ'nın dammıyle	Ötekiler[6277]

30/84 RÛM SÛRESİ 1339

Tefsir: 1339

Tefsir: 1341

Tefsîr: 1341

Tefsir: 1342

Tefsir: 1343

Tefsir: 1344

Tefsir: 1345

Tefsir: 1346

Tefsir: 1347

Tefsir: 1347

Tefsîr: 1348

Tefsir: 1349

Tefsir: 1349

Rûm Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1350

RÛM SÜRESÎ KIRÂET FARKLARI 1354

[6271] Tkberî'ye göre doğrusu, tâ ile okumaktır: Câmi'u'l-beyân: 20/153
[6272] Mesâhif: 72; Tebsıra: 632; en-Neşr: 2/343
[6273] el-Bahr: 7/157
[6274] en-Neşr: 2/242
[6275] el-Bahr: 7/158.
[6276] Ötekiler içinde: İbn Kesîr, Müseyyebî, Hamza, Kİsâ'î, Kâlûn'un Nâfi'den, Hafs'ın Âsım'-dan rivayeti vardır
[6277] en-Neşr: 2/216

30/84 RÛM SÛRESİ

İlk âyetlerinde iranlılara, Hicaz sınırına yakın olan Şam bölgesinde yenik düşen Rumların, yakında galip gelecekleri anlatıldığından bu adı alan sûrede Allah'ın, inananlara yardımıyle mü'minlerin sevineceklerine işaret edilir. Âhirete inanmayanlar kınanır ve âh i ret in mutlaka vukubulacağına dair kanıtlar getirilir. Mü'minlerin've müşriklerin sonucunu belirten âhiret sahneleri takdim edilir. Allah'ın kâinat yasalarına dikkat çekilir. Nankör insanların, darlık zamanında Allah'a yalvarıp, bolluk zamanında nankörlük ettikleri; bolluk zamanında şımarıp, darlık zamanında umutsuzluğa düştükleri belirtilerek mü'minlerin daima Allah'a bağlı, sabırlı olmaları gerektiği vurgulanır. Mutlaka Allah'ın yardımının geleceği, verdiği sözü yerine getireceği müjde-siyle Peyğamber(s.a.v.)e güven verilir.
İnşikâk Sûresinden sonra inmiş olan bu sûre, 60 âyeti içerir. Bölümlerinin birbirine son derece bağlılığı dolayısiyle bütün âyetlerinin bir defada veya birbiri ardınca indiği söylenebilir. 17 nci âyetinin Medine'de indiği rivayet edilirse de âyetin konuya bağlılığı, bu rivayeti şüpheli kılar'. [6278] Resmî sıralamada 30 ncu, iniş sırasına göre 84 ncü sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Elif lam mim. 2- Rumlar yenildi: 3- En yakın bir yerde. Onlar, yenilgilerinden sonra yeneceklerdir; 4- Birkaç yıl içinde. Önce de, sonra da emir, Allah'a aittir (her şey O'nun elindedir). O gün mü *minler sevinirler): 5- Allah 'in yardı-mıyle. (Allah), dilediğine yardım eder. O, gaaliptir, çok esirgeyendir. 6- (Bu), Allah'ın sözüdür. Allah sözünden caymaz; fakat insanların çoğu bilmezler. 7- Onlar, sadece şu yakın hayâtın dış yüzünü bilirler, âhiretien ise onlar, tamamen gaafıldirler.

Tefsir:

1- Daha önce, yeri geldikçe, bağımsız harflerle başlayan sûrelerde bu harflerden hemen sonra Kitâp'tan, yahut zikirden, ya da Kur'ân'dan sözedildiğini; bu harflerin, yine kelimeleri, harflerden oluşan, fakat Arapların bilmedikleri yabancı dildeki İlâhî Kitâb'a işaret ettiği gibi, vahyedilmekte olan Kur'ân mu'cizesine dikkati çekme görevi de yaptığını anlatmıştık. Ancak burada ve başka iki sûrede bu harflerden sonra Kur'ân'dan değil, ayrı bir mu'cizeden söz edilir. Burada ileride vukubulacak bir olayı haber verme mu'cizesi vardır. tşte bu gizliden haber vermenin, insan gücünün üstünde, ancak vahiy ile zuhura gelen bir mu'cize olduğuna dinleyenlerin dikkatini çekmek için sûreye bu harflerle başlanmaktadır.
2-7 nci âyetlerde Rumların, Araplara en yakın yerde yenilgiye uğradıkları, fakat asıl buyruk sahibi Allah'ın yardımıyle Rumların, bıd'ı sinîn içinde düşmanlarını yenecekleri, önünde sonunda Allah'ın buyruğunun geçerli olacağı, Allah'ın verdiği sözden caymayacağı, fakat çoğu insanların bunu bilmedikleri, sadece görünen dünyâ hayâtını bilen, işlerin içyüzünü, gerçekleri bilmeyen o kimselerin, şu dünyâ hayâtının ruhu, içyüzü durumundaki âhi-retten habersiz oldukları buyuruluyor.
Ednâ'l-ard" Hicaz'a sınır bölgelerden kinaye olduğu anlaşılıyor. Mü-fessirlerden kimi buranın Şam bölgesi, kimi Mezopotamya olduğunu söylemişlerdir, ikisi de uygundur. Çünkü Rumlar önce Ezre'ât ve Basra'da, sonra Şam bölgesinde yenilmişlerdir. Bid't sinîn birkaç yıl demektir. Bıd\ üçle dokuz arasında bir sayı belirtir.
Bu âyetlerin indiği tarihlerde dünyanın iki büyük imparatorluğu olan İran ve Bizans imparatorlukları, birbirleriyle savaş durumunda idiler. İranlılar ateşe taparlardı. Bizanslılar ise hırıstiyan idiler. Hıristiyanlık, Kıral Konstantin zamanında Bizans'a hakim olmuştu. Önceleri filozof olan Kıral annesi Har-ran'lı Meryem Eleni'nin hırıstiyan olması ve kendisini de hırıstiyanlığa çağır-masiyle hırıstiyan olmuş, o zaman tevhîdden teslise kadar çok çeşitli fırkaların çatışma halinde bulunduğu hınstiyanlığı bir tek inançta birleştirmek için İznik Rahipler Meclisini kurmuş ve kendi inancında olan rahiplerin görüşünü kabul ettirip bu görüşe karşı olan çoğunluğu susturmuş, tevhîd yanlısı olan Ariusçular afaroz edilmiştir. Böylece hırıstiyanlar arasında teslis (üçleme) inancı bir devlet mezhebi olarak hakim olmağa başlamıştır.
İslâmiyetin geldiği sırada Bizans imparatoru Herakleios (610-641) idi. O zaman Araplar, İran kırallarına Kisrâ, Bizans kırallarına da Kayser derlerdi. Herakleios zamanında Persler, 611'de Antakya'yı, 614'de Kudüs'ü, 619'da Mısır'ı aldıİar. Avarlar da 617'de İstanbul önlerine geldiler. İmparator Avarlara haraç vererek geri çekilmelerini sağladı.
İşte müşrikler, kendileri gibi çok tanrıcı olan İranlıların; Kitap sahibi olan Rumları yenmesine sevinmişlerdi. Kitap sahibi olan Rumların galip gelmesini isteyen müslümanlar da, onların müşrikler karşısında yenilgiye uğramalarına üzülmüşlerdi. İnen bu âyetler, Rumların birkaç yıl içinde galip geleceğini bildirerek müslümanları sevindirmişti. Hz. Ebubekir, çıkıp Mekke sokaklarında yüksek sesle âyeti okudu. Kureyşlilerden biri, (başka rivayete göre Übeyy ibn Halef), Ebubekir'e:
— Muhammed, birkaç yıl içinde Rumların galip geleceğini sanıyor. Öyle ise gel bahse girelim, dedi.
Altı yıl içinde hangi tarafın dediği doğru çıkarsa Öbür taraf ona, on deve vermek üzere anlaştılar. Bu süre içinde Rumlar galip gelmeyince müşrikler Ebubekir'den on deveyi almışlar. Müslümanlar, neden âyette bıd'ı sinîn dendiği halde süreyi yedi yıl koydu diye Ebubekir'i kınamışlar '.[6279]

[6278] et-Tefsîru'l-hadîs: 6/283.
[6279] Tirmizî, Tefsir, Sûre: 30; eh-Tâc: 4/200-201.

Başka bir rivayete göre de bu âyet indikten sonra Ebubekir inkarcıların yanına gitti:
— Siz kardeşlerinizin, bizim kardeşlerimizi yenmesine boş yere sevinmeyiniz. Allah Rumları İranlılara üstün getirecektir. Çünkü Peygamberimiz bize böyle haber verdi, dedi.
Orada bulunan Übeyy ibn Halef, Ebubekir'e:
— Yalan söylüyorsun, dedi.
İkisi arasında tartışma oldu. Ebubekir:
— Üç yıl içerisinde Rumlar İranlıları yenerlerse sen bana on genç deve ver; eğer İranlılar Rumları yenerlerse ben sana on genç deve vereyim, dedi.
Böyle bahse girdiler. Sonra Ebubekir gelip durumu Hz. Peyğamber'e anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v.):
— Bıd\ üçle dokuz arasında bir sayı gösterir. Konulan malı artır, süreyi de uzat, dedi.
Ebubekir rakibiyle görüşüp deve sayısını yüze, süreyi de dokuza çıkarmayı önerdi. Bu öneri kabul edildi.
Rumlar İranlıları yenince bahsi müslümanlar kazanmış oldu .[6280]
Bu olay, henüz kumafın yasaklanmadığı sırada olmuştu. Daha sonra ğarer ve kumar yasaklanmıştır. Rihân da bir çeşit kumardır. Yalnız rihân, at yarışlarında caizdir, başka yerde caiz değildir. At yarışında koşuyu kazanan, ödül alabilir.[6281]
Gerçekten ordusunu toparlayan Herakleios, düzenlediği bir haçlı seferiyle Persleri Fırat'tan öteye püskürttü. Azerbaycan'a (623) ve Ermenistan'a (624-625) girdi. Bir ara gerileyen Herakleios, Hazerlerin desteğini sağlayarak 627'de Gürcistan'ı işgal etti, Mezopotamya'ya girdi. Tebriz'de Ateş tapınağını yıktı.[6282]
Rumların İranlıları yenmesi, Bedir Savaşı sıralarına rastlar. Bu olayın Hudeybiye yılına rastladığını söyleyenler de vardır ki o da doğrudur. Ancak o, geri çekildikten sonra Herakleios'un ikinci zaferidir. İlk zaferi, Bedir Savaşı sırasındadır. Bu sırada Übeyy ibn Halef ölmüştü. Ebubekir, Übeyy'in varislerinden malını aldı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)e getirdi. Henüz kumarın yasaklanmadığı bir zamandı. Peygamber (s.a.v.) bu malı tasadduk etmesini emretti4.
7 nci âyette insanlardan çoğunun, ancak dünyâ hayatının görünen kısmın- bildikleri, fakat âhiretten habersiz oldukları belirtiliyor. İnsanlar dünyâ ha>âtının görünen kısmım bilirler, görünüşe göre hüküm verirler. Bilgileri, dış dünyâya açılan duyuların algısına dayanır. Görünmez olan âhiret âlemi, duyularla algılanmaz, iman ile bilinir. Sezgi sahipleri, yalnız şu görünen hayâtı tahsile değil, sürekli mutluluk için, gizli gerçekler âlemi olan âhirete yararlı işleri de yapıp âhireti tahsile çalışırlar.
Rumların birinci ve ikinci zaferleri müslümanları sevindirmiştir. Dediğimiz gibi Rumların ikinci zaferi, 627'de vukubulan Hudeybiye barışı sıralarına rastlar. " Biz sana ancak açık bir fetih verdik" âyeti ile başlayan Fetih Sûresi bu Barış Antlaşmasından sonra inmiştir. Bu Antlaşma, apaçık bir fetih olarak nitelendirilmiştir. Müslümanlar bir yandan müşriklere, kendi varlıklarını kabul ettirmekle, diğer yandan da kendileri gibi Kitap ehli olan hırıstiyan Rumların, müşrik İranlıları yenmesiyle sevinmişlerdir.
Çünkü tlâhî dinlerin özü birdir. Bundan dolayı dünyâ menfaatlerinden, ön yargılardan uzak olan sağduyu sahipleri, Allah'tan gelen her vahye inanır, onunla sevinir ve vahye inananların galip gelmesini isterler. İşte müslü-manlar da Kitap sahibi olan hırıstiyanlann galibiyetini gönülden istemiş ve onların başarısiyle sevinmişlerdir. Nitekim kin ve hasetten uzak olan bazı hı-rıstiyan ve yahudiler de Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahye sevinmiş, bunun Musa'ya ve îsâ'ya gelen kaynaktan geldiğini kabul etmişlerdi. Kur'ân-ı Kerîm, bu insaflı kişilerin olumlu tutumunu birkaç yerde övmüştür:
"Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilenden sevinirler..."[6283]
"...Kendilerine Kitap verdiklerimiz, o(Kur'a)nın, gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler"[6284]
"Bu Kur'ân'dan önce kendilerine Kitap verdiklerimiz buna inariırlar. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman: 'Ona inandık, o Rabbimizden (gelen) gerçektir. Zâten biz, ondan önce de müslümanlar idik' derler"[6285]
İşte aynı Tanrıya tapan, özde aynı prensiplere bağlı olan Kitap sahipleri, müslümanlara inen vahiylere sevindikleri, müşriklere karşı onları destekledikleri gibi müslümanlar da kendileri gibi İlâhî Kitaba inananları tutmuş, onların başarısına sevinmiş, onlarla dost olmuşlardır.
Ne yazık ki sonradan dünyâ hırsı, dar anlayış girince İlâhî din mensupları, kendilerini dost yapmak için inen din prensiplerinin tersine bu dostluğu düşmanlığa çevirmişler, Allah adına birbirlerini öldürmekle, birbirlerine karşı kutsal savaş açmakla meşgul olmuşlardır.
Bu kin ve nefretin en acımasız örneğini de hırıstiyanlar Lübnan'da vermişler, gözü dönmüş falanjistler, yahudî askerleriyle birlikte Filistinlilerin barındıkları Sabra ve Şatila kamplarına saldırarak kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden binlerce savunmasız, masum insanı tüyler ürpertici biçimde katletmişler, öldürdüklerinden bir kısmını Buldozerlerle gömmüşlerdir (15 Eylül 1982). Cidden hiçbir vicdan sahibinin kabul edemeyeceği bu vahşetin benzerini de bu hırıstiyanların Kıbrıs'taki Rum kardeşleri, 1974 yılında Savunmasız Türklere karşı yapmışlar;

[6280] İbn Kesîr: 3/425.
[6281] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1478.
[6282] Meydan Larous: 5/785.
[6283] Ra'd Sûresi: 36.
[6284] En'âm Sûresi: 114.
[6285] Kasas Sûresi: 52-53.

iki, üç köy halkını tamamen öldürüp toplu olarak mezara gömmüşlerdir.
Allah'tan gelen dinin gayesi insanı sevmek iken ve Hz. îsâ, bir yanağına vuran kimseye öteki yanağını çevir diyecek kadar insanlık sevgisi aşılamışken, dar kafalı, içi kin dolu vahşiler, peygamberlerin sunduğu dostluk prensiplerini kan dökme aracı haline getirmişlerdir. Allah sevgisinde birleşebilmek için insanların dinin ruhunu iyi anlamaları ve şekle değil, fakat öze bağlanmaları gerekir.
Zikretmeli insanlar toplanıp grup grup Sevgiye ermek için birbirine sokulup Yöneltiyor bu yola Kur'ğn şöyle buyurup Tanrı zikriyle ancak mutmainnolur kulûb.
8- Kendi vicdanlarında hiç düşünmediler mi ki Allah, göklerde, yerde ve bu ikisi arasında bulunan her şey* ancak gerçek olarak ve belirtilmiş bir süre ile yaratmıştır. İnsanlardan çoğu Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler. 9- Yeryüzünde gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna baksınlar. Onlar kendilerinden daha güçlü idiler; toprağı alt-üst etmişler ve onu, bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Onlara da elçileri, deliller getirmişti. Demek ki Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar, kendi kendilerine zulmediyorlardı. 10- Sonra kötülük edenlerin sonu çok kötü oldu. Çünkü Allah'ın âyetlerini yalanladılar ve onlarla alay ediyorlardı.

Tefsir:

8-10 ncu âyetlerde yüce Allah, varlığını, işlerinin hikmet ve düzenini, kudretinin yüceliğini anlamaları için insanları, yarattığı şeyleri düşünmeğe çağırıyor. Şu canlıları, şu insan bedenindeki yaratılış düzenini, göklerde ve yerde bulunan bunca yaratıkları ve herşeye belli bir ömrün verildiğini düşünenler; Allah'ın kudretini ve insanların mutlaka bir gün Allah'ın huzuruna çıkacağını anlar, âh i ret hayâtına inanırlar. Ama insanların çoğu âhiret hayatini inkâr eder.
Kendilerinden Önce nice insanlar gelmiş, şu dünyâda daha uzun yaşamışlar, veya dünyâyı çok imar etmişler, dünya yaşamının hiç bitmeyeceğini sanmışlar; açık kanıtlarla kendilerini uyarıp âhireti hatırlatmağa çalışan peygamberleri yalanlamışlar; sonunda Allah'ın cezasına çarpılmış, mahvolup gitmişlerdir. Allah'ın âyetlerini yayınlayıp kötülük işleyenlerin sonucu böyledir. Öteki yalanlayıcılar nasıl mahvolmuşlarsa Hz. Muhammed(s.a.v.)i inkâr edip kötü işlerine devam eden bu inkarcılar da aynı sonuca uğrayacaklardır. Peygamberlerini yalanlayıp kötülük işleyenlere uygulanan İlâhî yasa budur. Bu ceza Allah'tan bir zulüm değildir, kendi hareketlerinin sonucudur. Tanrısal adaletin tecellîsidir.
11- Allah yaratmağa başlar, sonra onu çevirip yeniden yapar; sonra O'na döndürülürsünüz. 12- (Kıyamet) sâat(i) başladığı zaman suçlular umutsuzluk içinde susarlar. 13- (Allah'ın) orta(gı sandıklarından da kendilerine hiçbir şefaatçi çıkmaz; o zaman ortaklarını inkâr ederler. 14- O saat başladığı gün, işte o gün ayrılırlar: 15- İnanıp iyi işler yapmış olanlar, onlar (çiçekli, ırmaklı) bir bahçe içinde neşelendirilirler. 16- İnkâr edip âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalanlayanlara gelince, onlar da (tutuklanıp) azabın içine getirilirler.

Tefsîr:

11 nci âyette yaratmayı başlatan Allah'ın, dönüp yeniden yaratacağı ve insanların, Allah'ın huzuruna döndürülecekleri bildiriliyor. Dünyâ hayâtında ömrünü tamamlayan canlar, öldükten sonra yeniden yaratılacaklar, sonra dünyâda yaptıklarının hesabını vermek üzre Allah'ın huzuruna çıkarılacaklardır.
12-16: Kısaca âhiret hayatının başladığını haber veren 11 nci âyetin ardından bu âyetlerde de inananlarla inkarcıların hallerini belirten bir kıyamet sahnesi sergileniyor:
Kıyamet koptuğu zaman suçlular, şaşkınlık ve umutsuzluk içine düşer, üzülür, rezîl, perişan olurlar. Dünyâda Allah'a ortak sanıp tanrı diye taptıkları şeyler, kendilerine yardım edemedikleri gibi, onlar bunları, bunlar da onları kabul etmezler. Onlar bunların kendilerine taptıklarını kabul etmezler, bunlar da orada onların tanrı ve şefaatçi olmadığını anladıkları için artık onların tanrılığını kabul etmezler. " cümlesinin anlamı şöyle de olabilir: "O Allah'a ortak sandıklan şeyler yüzünden kâfir olmuşlar, inkâr etmişlerdi."
Bu sahne, suçlular sahnesidir. Kıyamet saati ansızın bastırıyor. Suçlular konuşmanın yararsız olduğunu anlıyor ve umutsuz olarak susuyorlar. Dünyâda yalvarıp durdukları tanrılardan da bir şefaatçi, yardımcı bulamıyorlar. Tersine, taptıkları şeyler, kendilerini inkâr ediyor, hattâ onların, kendileriyle bir ilişkisi bulunduğunu dahi kabul etmiyorlar.
Sonra inananlarla inanmayanlar birbirlerinden ayrılıyorlar. İnanıp güzel işler yapmış olanlar, yaptıklarına uygun olarak bir bahçede sevinç ve neş'e içinde ağırlanırken inkâr edip Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar, suçlarına uygun olarak tutuklanıp azabın içine atılıyorlar.
17- Öyle ise akşama girdiğiniz zaman da sabaha erdiğiniz zaman da Allah'ın sânının yüceltilmesi gerekir. 18- Göklerde ve yerde, günün sonunda da, öğleye erdiğiniz zaman da övgü O'na mahsustur. 19- O, ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır; yeri ölümünden sonra diriltir. İşteşiz de (bedensel hayâta) öyle çıkarılacaksınız. 20- O'nun âyetlerinden (gücünün işaretlerinden) biri, sizi topraktan yaratmasıdır. Sonra siz, (yeryüzüne)yayılan insan oluverdiniz. 21- O'nun âyetlerinden biri de, size, nefislerinizden kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranıza sevgi ve acıma koymasıdır. Kuşkusuz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır. 22- O'nun

âyetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Kuşkusuz bunda, bilenler için ibretler vardır. 23- O'nun âyetlerinden biri de, geceleyin ve gündüzün uyumanız ve O'nun lûtfundan (nasibinizi) aramanızdır. Kuşkusuz bunda, işiten bir toplum için ibretler vardır. 24-O'nun âyetlerinden biri de size korku ve umut vermek için şimşeği göstermesi, gökten bir su indirip onunla ölümünden sonra yeri diriltmesi-dir. Kuşkusuz bunda, aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır. 25- O'nun âyetlerinden biri de göğün ve yerin, O'nun buyruğuyla durmasıdır. Sonra sizi yerden bir tek davetle çağırdığı zaman bir de bakarsınız ki (kabirlerinizden) çıkıyorsunuz. 26- Göklerde ve yerde bulunan kimseler hep O'nundur; hepsi O'na itaat etmektedirler. 27- Yaratmağa başlayan O'dur. Sonra onu çevirip yeniden yapar. Bu, O'na daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce durum O'nundur. O, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir.

Tefsir:

17-18 nci âyetler, Allah'ın en çok tesbîh edilip anılacağı zamanlara işaret lar, gece ve gündüzün en belirgin zamanlarıdır. Bu vakitlerde Allah'ın daha çok anılması gerekir. Bunlar insanların akşam ve sabaha girdikleri zamanlardır. Yani havanın kararmağa ve ışımağa başladığı zamanlar. İnsanlar geceye ve gündüze putların adını anarak değil, yalnız Allah'ın sânının yüceliğini anarak başlamalıdırlar. Tesbîh, Allah'ın sânının yüceliğini belirtmektir.
18 nci âyet, yalnız insanların değil, göklerde ve yerde olan bütün yaratıkların Allah'ı övdüğünü hatırlattıktan sonra 'aşiyy ve ızhâr'da Allah'ın teşbih ve O'na hamdedilmesi gerektiğini belirtiyor. 'Aşâ' karanlık çöktüğü, izhâr da gün ışığının her yanı tam kapladığı zamandır. Bu âyetten anlaşıldığına göre gece ve gündüzün başlarında ve ortalarında Allah'ın anılıp teşbih edilmesi, övülmesi gerekir. Bu vakitlerde teşbihin önemine başka âyetlerde de işaret edilmiştir.
Subhân: Tesbîh anlamına gelen bir masdardır. Subhânellâh: Allah'ın şâm yücedir, O eksikliklerden uzaktır; yahut O'nu tesbîh ediniz, sânının yüceliğini söyleyiniz demektir. Bazı müfessirlere göre bu âyette beş vakit namazın farz olduğuna işaret vardır. Fakat bu konudaki rivayetler sağlam değildir. Âyetteki tesbîh namaz anlamına değil, Allah'ı övgü ile anmak anlamınadır. Tes-bîhten maksat tenzih demektir. Burada Allah'ın, kendisine yakışmayan eksik sıfatlardan tenzîh edilmesi, O'nun olgun sıfatlarla anılması gerektiğine işaret ediliyor. Bu, namazı da içine alır. Namaz da tenzihtir ama tesbîh, namazdan daha geneldir. Namaz, teşbihin sadece bir bölümüdür. Âyette Allah'ın en çok övülmesi, anılması gereken belli başlı vakitlere işaret edilmiştir.
"Kuşluk vaktine andolsun, durgunlaştığı zaman geceye andolsun..." [6286] "Örttüğü zaman geceye andolsun, ortaya çıkıp göründüğü zaman gündüze andolsun" [6287], "Güneşe ve onun aydınlığına andolsun. Onu takibettiği zaman aya andolsun. Güneşi ortaya çıkardığı zaman gündüze andolsun. Onu örttüğü zaman geceye andolsun" [6288] âyetlerinde de bu önemli vakitlere işaret edilmiştir.
Hz. Peyğamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Allah'ın, neden Ibrâhîm 'e 've/âlı dost' dediğini söyleyeyim mi? O her sabah ve akşam olduğu zaman: derdi".[6289]
17 nci âyetin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat bu âyet, 18 nci âyet ile bir bütün teşkil eder. İki âyet arasındaki bağlılıktan dolayı bu rivayetin doğruluğundan şüphe ediyoruz.
19-27 nci âyetlerde yalnız övülmeğe lâyik olan Allah'ın kudretine, insanlara verdiği nimetlere işaret ediliyor: O, ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkarır: Dâ-neden bitkiyi, bitkiden dâneyi; yumurtadan tavuğu, tavuktan yumurtayı; kâfirden mü'mini, mü'minden kâfiri çıkarır. Kışın ölmüş gibi kupkuru olan yeri ilkbaharda diriltir. İşte ölüden diriyi, spermden insanı çıkaran, ölü yeri dirilten Allah, ölmüş olan insanları da diriltecektir, bunda şüphe yoktur.
İnsanları topraktan yaratıp yeryüzüne yayan, erkeğe yine kendi nefsinden yani kendi cinsinden veya kendi türünden sükûn ve huzur bulacağı eşler var eden, onlar arasına sevgi ve acıma duygusu koyup onları birbirine sevdiren, harikalarla dolu gökleri ve yeri yaratan, insanların dillerini ve renklerini çeşit çeşit yapan, geceyi uyuyup dinlenme, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yapan O'dur. Şimşeğin çakması, yağan yağmurla, ölmüş gibi kupkuru yerin yeşermesi, hep O kudretli Yaratıcının eseridir. Gök ve yer O'nun buyruğuyla bu düzen içinde uzayda durmaktadır. İşte bunları yapan, gökleri, yeri ayakta tutan yüce Allah, ölmüş insanları da çağırdığı zaman hepsi dirilecek, ruhlar yeni bedenlere girip kalkacaklardır.
Göklerde ve yerde olan canlıların hepsi O*na itaat etmektedir. İlk defa yaratan o kudretli Allah, yaratmayı yeniden de yapabilir. O'nun için zorluk söz konusu değildir. Ama bir zorluk varsayıhrsa bir şeyi ilk defa yaratmak daha zordur. Bir kere şu âlemi yarattıktan' sonra onu yeniden yaratmak daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce varlık O'dur. Tüm kudretlere örnek O-nun kudretidir. Tüm kâinatta tek ideâl O'dur. O öyle güçlü, öyle hikmet sahibidir. O'ndan başka Tanrı yoktur.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bir kudsî hadiste Allah'tan naklen şöyle buyurmuştur: "Âdem oğlu, haddi olmadığı halde beni yalanladı. Haddi olmadığı halde bana sövdü. Beni yalanlaması: 'Allah beni ilk defa yarattığı gibi bir kez daha yaratmayacak * demesidir. Oysa benim için ilk defa yaratmak, yeniden yaratmaktan daha kolay değildir.

[6286] Duhâ Sûresi: 1-2.
[6287] Leyi Sûresi: 1-2.
[6288] Şems Sûresi: 1-4.
[6289] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/429.

Bana sövmesi de: 'Allah çocuk edindi' demesidir. Oysa ben doğurmamış, doğurulmamış olan, dengim olmayan tek Allah'ım".[6290]
21 nci âyette: "Allah size, kendi nefislerinizden, sükûn bulacağınız eşler yarattı" buyuruluyor. Kur'ân'ın birçok yerinde insanın eşinin, kendisinden yaratıldığı buyuruluyor. Müfessirler bu âyetlerden insanın eşinin de kendi cinsinden, yani kendisi gibi insan yaratıldığı; yahut Âdem'in eşinin kendi vücudundan yaratıldığı anlamını çıkarmışlardır. "Size kendi nefislerinizden bir elçi geldi" [6291] âyeti de kendi nefislerinizden sözünün, kendi cinsinizden anlamına geldiğini gösterir. Şayet insanın eşi kendisi gibi insan değil de başka cinsten olsaydı o zaman insan onunla ülfet edemez, sükûn bulamazdı. İnsana kendisi gibi insan eş yaratması, Allah'ın bir nimetidir.
Bu anlam uygundur. Ancak daha önce Nisa Sûresinin birinci âyetinin tefsîrinde izah ettiğimiz gibi insanın eşinin kendisinden yaratılmasında ilmî bir gerçek de gizlidir. Şöyle ki:
Üreme, erkek ve kadının birleşmesi ve meni hayvancığının yumurtayı aşılaması ile olur. Erkekte meni hayvancığı ana hücreden ürer. Ana hücrede 23 çift kromozom ipliği vardır. Bu ipliklerden her çift birbirinin aynı iken son çift birbirinden farklıdır. Son çiftin ipliği bir kısa (y), bir uzun (x)tir. Ana hücreden üreyen milyonlarca spermden yarısı çekirdeğinde kısa, yarısı da uzun kromozom ipliği taşır. Oysa kadının yumurta hücresindeki kromozom ipliklerinin her çifti kendi aralarında benzerdir. Çiftin her ipi diğerinin aynıdır. Son çift birbirinden farklı değildir.
Şimdi birleşmede yumurtayı, çekirdeğinde uzun ip taşıyan sperm aşılarsa çocuk kız, kısa ip taşıyan sperm aşılarsa çocuk erkek olur. Buna göre erkeğin eşi, yine kendisinden çıkan meni hayvancığından yaratılmaktadır. Kadın cinsinin erkeğin vereceği meni hayvancığına bağlı olduğuna birçok âyette işaret edilir. Meselâ: "insan başı boş bırakılacağım mı sanır? Kendisi dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra kan pıhtısı oldu, Rabbi onu yarattı, ona şekil verdi. O meniden iki çifti: erkeği ve dişiyi yarattı" [6292] buyurulmaktadır.
Son âyetteki " deki zamir, ikinci âyette geçen meniye gitmektedir. Nut-feye gitmez, çünkü nutfeye gitseydi " olması gerekirdi. Yani Allah, o meniden erkek ve dişiyi yarattı, demektir. İşte bu âyet de erkek ve kadının, yani doğacak çocuğun cinsinin meni hayvancığının türüne bağlı olduğunu bildirmiştir. Demek ki erkeğin eşi, yine kendisinden alınmaktadır. Maamâ-fîh bu mânâ âyetin zahirî mânâsı değil, işârî mânâsıdır. Gerçekten âyette yüzde yüz bu biyolojik kanunun kasdedilmiş olduğunu kestiremeyiz. Âyet, her şeyden önce insanın eşinin de kendisi gibi insan yaratıldığını anlatmaktadır. Kur-ân'ın ilk muhâtabları âyetten, bu mânâyı anladıklarından bu mânâ esâstır. Bizim verdiğimiz mânâ da âyetin işaret mânâsıdır. Yâni âyette bu gerçeğe de işaret olabilir. Gerçeği Allah bilir.
28- Size kendizinden bir misal verdi: (Bakın) size verdiğimiz rızık-larda; sizin ellerinizin altında bulunanİköleler, h\zmztç\)lerdent sizinle eşit derecede (yönetim hakkına sâhibolan), birbirinizi}^ hakkına do-kunmak)cfaw çekindiğiniz gibi onlar(ın hakkına dokunmamdan da çekindiğiniz ortaklar var mı (ki tutup kendi mülkümüzde, saltanatımızda bize ortaklar atfediyorsunuz, kendi kullarımızı, yaratıklarımızı bize eş koşuyorsunuz)? işte biz» aklım kullanan bir toplum için âyetleri böyle açıklıyoruz. 29- Hayır, zulmedenler, bilgisizce keyiflerine uydular, Allah'ın şaşırttığını kim yola getirebilir? Onların hiçbir yardımcıları yoktur.

Tefsir:

28- Müşrikler, Allah'ın, kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olduğuna inanıyorlar, fakat kendilerinin doğrudan doğruya Allah'a ibâdet edecek kadar büyük olmadıklarını, kendileriyle Allah arasında birtakım aracılar bulunması gerektiğini düşünüyor ve işte taptıkları putları, ma'nevî güce sahip, Allah'a yakın, Allah ile insanlar arasında vasıta, şefaatçi kabul ediyorlardı. Nitekim tel-biye ederken: "Lebbeyke lâ şerîke leke illâ şenken huve leke temlikuhû vemâ melek: Allahim, buyruğuna geldik, senin ortağın yoktur. Yalnız bir ortağın var ki o senin kulundur, onun bir şeyi yoktur" diyerek Allah'ın yegâne hükümdar olduğunu, ötekilerin de O'nun emrinde bulunan küçük tanrılar olduğunu belirtiyorlardı. Allah ile kul arasında aracı kabul ettikleri şeyleri Tanrısal kuvvet sahibi düşünmekle onları Allah'a ortak yapmış oluyorlardı. İşte bu inançlarından dolayı onlara müşrik, yani başka şeyleri, tanrılıkta Allah'a ortak yapan denmiştir.
Yüce Allah, bu âyette onlara Allah'ın, yaratmasında, yönetmesinde, mülkünde hiçbir ortağı olamayacağım bildirmek için şöyle bir misal veriyor:
Siz, kendi kölelerinizin, hizmetçilerinizin, sizin rızkınıza ortak olmalarını, sizinle eşit biçimde mallarınızı bölüştürmelerini ister misiniz? İki ortak, malı bölüştürürken karşı tarafa fazla geçeceğinden korkar, hakkının, ötekine geçmemesine çalışır. Şimdi insan, kölesinin de tıpkı hür ortağı gibi malına ortak olmasını ve iki ortaktan her birinin, karşıdakine hakkının geçeceğinden endişe etmesi gibi, hakkının tarafına geçeceği bir ortak durumuna gelmesini ister mi? Elbette istemez. Köle kendisinin mülkü iken, onun malına ortak olmasını neden istesin? Nasıl insan, kölesinin, mülküne ortak olmasını istemezse Allah da yarattığı kullarını mülküne ortak etmez. Herşeyi kendisi yaratmış iken ve bütün kâinat, ortaksız olarak tamamen kendisinin iken ne diye birtakım âciz kulları,

[6290] Buhârî, Tefsîr, Sûretu'l-İhlâs; Nesâ'î, Cenâiz: 117; İbn Hanbel, Musned: 2/317, 350, 394.
[6291] Tevbe Sûresi: 128.
[6292] Kıyamet Sûresi: 36-40.

yaratıkları mülküne ortak yapsın? Hâşâ Allah, ortak sahibi olmaktan münezzehtir. O'nun mülkünde ortağı yoktur. O'na kulluk etmek için araya aracılar, şefaatçiler sokmayı düşünmek yanlıştır.
İşte bu âyette Allah'ın ortağının bulunmadığı, böyle bir misalle anlatılıyor ve sonunda Allah'ın, düşünenler için âyetlerini böyle açık açık izah ettiği belirtiliyor.
29 ncu âyette de Allah'a ortak koşmakla haksızlık eden müşriklerin, keyiflerine, bâtıl düşüncelerine uyarak hiçbir kanıta, bilgiye dayanmadan doğru yoldan saptıkları ve Allah'ın şaşırttığı kimsenin yardımcısı olmayacağı vurgulanıyor.
"Allah'ın şaşırttığı kimsenin yardımcısı olmaz" cümlesi, düşüncesizce şirke dalan, putları Allah'a ortak sananlar için bir kınama ifadesidir. Yoksa onları mazur gösterecek bir anlam taşımaz. Herkes günâhından sorumludur. Ve günâhı da düşüncesini kötüye kullanmakla işlemiştir. Kişi, isteyerek yaptığı işlerden sorumludur. Ama kişinin, istediği işi yapabilmesi için Allah'ın onda güç yaratması gerekir. Allah kişiye güç vermezse insan hiçbir şey yapamaz. İş yapma gücünü yaratan Allah olduğu için hayrı da, şerri de yaratan yani kula, onları işleme gücünü veren Allah'tır. Fâ'il-i Mutlak O'dur. Fakat insan neyi isterse Allah onu yaratır. Allah, insanın yapabileceği işleri, onun isteğine göre yarattığından kul, işlerinden sorumludur. Ama fiilleri yapma gücünü insana veren Allah olduğundan, bütün işler Allah'a nisbet edilir. "Allah şaşırttı, Allah'ın şaşırttığını kimse doğru yola getiremez" denilir.
Ayrıca bu ifadeler, Türkçede olduğu gibi Arapçada da bir kınama ifadesidir. Yanlış bir hareket, yapanı böyle söyleyerek kınarız: "Allah gözünü kör etmiş, Allah şaşırtmış" deriz. Bu sözümüzle belirtmek istediğimiz şey, Allah'ın onun gözünü kör etmiş olduğunu veya onu şaşırtmış olduğunu değil, fakat o adamın aklım kullanıp gerçeği görmediğini, yanlış hareket ettiğini anlatmaktır. İşte bu ve benzeri âyetleri bu anlamda değerlendirmek gerekir.
30- Se« yüzünü, Allah'ı birleyici olarak doğruca dine çevir: Allah'ın yaratma kanununa (uygun olan dine dön) ki, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din odur. Fakat insanların çoğu bilmezler. 31- Yalnız O'nayönelin ve O'ndan korkun; namazı kılın ve (Allah'a) ortak koşanlardan olmayın. 32- (O ortak koşanlardan olmayın ki onlar), dinlerini parçaladılar ve bölük bölük oldular. Her parti kendi yamndakiyle sevin{ip övün)mektedir.

Tefsir:

30 ncu âyette Peygamber(s.a.v.)e, yüzünü doğru bir şekilde Allah'a yöneltmesi, Allah'ın, insanları yarattığı doğal din olan tevhîd dininden ayrılmaması emrediliyor. Bu, Peyğamber'in yolunun doğruluğunu belirtmek ve onu desteklemek anlamındadır.
Allah, insanları, kendisini tanıyıp O'na kulluk etme istidadında yaratmıştır. Dış etkilerden uzak olan insan aklı, düşününce kâinâtm bir tek yara-tn.iM olduğunu anlar. İslâm filozofu İbn Tufeyl, insandaki Allah'ı birleme ve O'na tapma istidadını, Hayy ibn Yakzân adlı felsefî romanında dile getirmiştir. Madem ki Allah insanları böyle tevhîd ikrarı üzere yaratmıştır. Öyle ise Allah'ın yarattığı bu doğal inancı değiştirmek, Allah'a ortak koşmak doğru değildir. İnsanların çoğu bilmese de doğru din, Allah'ın birliğine inanma dini olan tevhîddir.
Doğru anlamına gelen hanîf, Kur'ân'da çoğunlukla tevhîd ve Allah'a şirk koşmama anlamında kullanılmıştır. İnsanın yaratılışında yalnız Allah'a tapma eğilimi vardır. Yaratılışından gelen bu eğilimi değiştirmek, O'ndan başka varlıklara tapmak, Allah'a ortaklar tanımak doğru değildir. Çünkü bu, doğal eğilimi, yani fıtrî dîni değiştirmek olur. Peyğamber(s.a.v.)in: "Her çocuk fıtrat (doğal din olan tevhîd inancı) üzerine doğar. Sonra annesi babası onu ya yahudi, ya Hıristiyan, ya da mecusîyapar. Nasıl ki hayvan da uzuvları tam olarak doğar. Hiç doğan hayvanda bir eksiklik görür müsünüz? isterseniz (Allah'ın yaratma kanununa dön ki insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yaratması değiştirilemez. İşte doğru din budur) âyetini okuyunuz" demiştir.[6293]
Müfessirler, İbn Abbâs'tan ve başka kimselerden fıtrat 'tan maksadın İslâm olduğunu rivayet etmişlerdir. Biraz önce işaret ettiğimiz gibi burada fıtrat, insanda bulunan eğilimdir. Ancak bu istidad imanı, dünyâ hükümlerinin uygulanmasında muteber değildir. Mu'teber olan şer'î îmandır.
İnsan Allah'a tapma eğilimi ile doğan Sonra anne babanın ve çevrenin etkisiyle bu eğilim başka yönlere çevrilir. O zaman insan, Allah'a ortak koşmağa, putlara tapmağa başlar. Oysa tabii eğilim, yalnız Allah'a tapmaktır. Ailenin ve çevrenin etkisi, bu doğal eğilimi, yönünden saptırır. Birtakım doğal eğilimlerle dünyâya gelen insan ruhu, beyaz bir sayfa gibidir. Üzerine yazılanı alır. Toprak, kendisine ekileni bitirdiği gibi ruh da kendisine aşılanan düşünceleri alır. Çocuğa doğru inanç aşılanırsa ruhu onunla yoğrulur. Bozuk inanç aşılanırsa onu alır ve onunla yoğrulur. Ona çocukluk çağında istenen inancı aşılamak mümkündür.
Ashâbdan el-Esved ibn Serî' şöyle demiş: "Peyğamber(s.a.v.)e geldim, onun/a beraber savaştım, zafere ulaştım. O gün insanlar o kadar savaştılar ki çocukları dahi öldürdüler. Bunu Allah'ın Elçisi duyunca: 'Şu kavimlerin hali nice olur ki bugün çocukları öldürecek kadar ileri gittiler' buyurdu. Bir adam: 'Yâ Resûlâllah, onlar müşriklerin çocukları değil mi?' dedi. Peygamber (s.a.v.): "Hayır, dedi, sizin hayırlınız müşriklerin çocuklarıdır. Çocukları öldürmeyiniz, çocukları öldürmeyiniz, her çocuk fıtrat üzre doğar. Dili dö-nünceye dek bu fıtratta kalır. Dili

[6293] Buharı, Cenâiz: 79, 92, Tefsir, Süre: 30, Kader: 3; Müslim, Kader: 22, 24; Ebû Dâvûd, Sünnet: 17; Muvatta', Cenâiz: 53; İbn Hanbel, 2/233, 275; et-Tâc: 1/36.

inancını söyleyecek kadar açılınca annesi babası onu ya yahudî, ya hırıstiyan yaparlar".[6294]
31-32 nci âyetlerde müslümanlara, yalnız Allah'a yönelmeleri, namaz kılmaları, dinlerini bölüp de çeşitli fırkalara ayrılan ve her biri kendi inanç ve düşünceleriyle övünen müşriklerden olmamaları buyuruluyor.
İnsanlar arasında ayrılıkların, çeşitli dinlerin zuhuru, yaratılışlarında mevcut doğal dıı. eğiliminden sapmalarından sonra olmuştur. Nitekim yüce Allah: "İnsanlar bir tek milletten başka bir şey değildi, sonra ayrılığa düştüler" [6295] âyeti ile bu gerçeğe işaret etmiştir.
Yüce Allah, aklın gösterdiği fıtrî dinden ayrılanları tekrar ona döndürmek için peygamberler göndermiştir. Peygamberlerin görevi, fıtrattan sapanları, tekrar fıtrat dini olan Allah'a kulluğa döndürmektir: "însanlar bir tek ümmet idi. Allah peygamberleri müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi; anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetsin diye o peygamberlerle beraber gerçekleri içinde taşıyan Kitap indirdi. Oysa kendilerine Kitap verilmiş olanlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü o(kitâp hakkı)ncfa anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah, kendi izniyle inananları, onların üzerinde ihtilâfa düştükleri gerçeğe iletti. Allah dilediğini doğru yola iletir"[6296]
"Çağımızda birçok âlim ve filozof, tarihî, sosyolojik, astronomik, matematiksel ve biyolojik araştırmaları sonucunda bu fıtrat dininin, insanın yaratılışından gelen doğal eğilimi olduğunu kabul etmişlerdir" [6297]
31 nci âyetin sonu ile 32 nci âyette müslümanlara: "Dinlerini bölüp çeşitli fırkalara ayrılan ve her fırka kendi inanç ve düşünceleriyle sevinen müşriklerden olmamaları"emrediliyor. Bu âyetler, batıl düşüncelere sapıp bölü-nen müşriklerin tutumunun kötülüğünü ortaya koymaktadır. Müslümanların da onlar gibi keyiflerine uyarak bölünmelerini yasaklamaktadır.
Keyif ve nevasına uyarak müslümanlar arasında bölücülük yapmak, müs-lümanların birliğini bozmak, elbette doğru değildir. Fakat bu âyet ictihâd yapmağa engel değildir. Çünkü ictihâd müslümanları bölmek için değil, hükmü açık olmayan meselelerde dinin hükmünü ortaya çıkarmak için yapılır. İhtiras ve hevâ ile değil, ancak şartlarını hâiz âlimlerin temiz niyet ve çabalarını harcamasiyle, Kitap ve Sünnet'in özünden sapmamak şartıyla yapılan ictihâd, ümmet için rahmettir.
33- insanlara bir zarar dokundu mu, Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Rableri onlara kendinden bir rahmet taddırınca, hemen onlardan bir grup, Rablerine ortak koşarlar. 34- Ki kendilerine verdiğimiz(nimçt)e karşı nankörlük etsinler. Şimdilik zevk içinde yaşayın bakalım, yakında bileceksiniz. 35- Yoksa onlara bir delil indirmişiz de o mu ortak koşmalarını söylüyor. 36- Biz insanlara bir rahmet taddırdığımız zaman onunla sevinirler. Elleriyle yapıp öne sürdükleri işlerden dolayı onlara bir kötülük erişince de derhal umutsuzluğa düşerler. 37- Görmediler mi Allah, dilediğine rızkı genişletiyor da daraltıyor da. Kuşkusuz, inanan bir toplum için bunda ibretler vardır.

Tefsir:

33-35 nci âyetlerde genellikle insanların ve Özellikle müşriklerin karakterleri çiziliyor: Bir darlıkta kalınca insanlar, putlara değil, yalnız Allah'a yalvarırlar. Çünkü Allah'tan başka kimsenin kendilerini o durumdan kurtaramayacağını bilirler. Ama ne zaman ki Allah acıyıp onları o darlıktan kurtarır, güvenliğe, bolluğa ve sevince kavuşturur, yine Allah'a ortak koşmağa başlarlar. Allah'ın verdiği nimetlere şükredecekleri yerde bu hareketleriyle Allah'ın nimetine karşı nankörlük ederler. 34 ncü âyetin sonunda Allah'ın nimetine nankörlük eden müşrikler: "Şimdilik zevk içinde yaşayın bakalım, yakında sonunuzun nasıl olacağını bileceksiniz!" cümlesiyle tehdid ediliyor. 35 nci âyette de puta tapanların hiçbir kanıta dayanmadan Allah'a ortak koştukları vurgulanıyor.
36-37 nci âyetlerde de yine insanın bir başka za'fı dile getiriliyor: Allah ona lûtfuyla bir nimet verse sevinir. Ama kendi yaptığı kötü işler yüzünden başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer. Burada insana verilen rahmet ve nimet için bir sebep belirtilmiyor. Çünkü verilen nimet, Allah'ın lûtfuyla verilmektedir. Ama insanın başına gelen kötülük, çoğu kez kendi kusurundan doğar. İnsan yaptığı işlerin kötü sonuçlarıyle karşılaşır. Ama o zaman bunları kendi hatâsından bilmez, hâşâ Allah'ın, kendisine bir zulmü sanır. Oysa öyle değildir. Çoğu sıkıntılar insanın kendi hatâsından doğar.
Yüce Allah, önceki âyetlerde şirki açık olan müşrikin durumunu izah etmişti. Bu âyetlerde de şirki kapalı müşrikin durumunu açıklamaktadır. Dünyâ için Allah'a ibâdet etmek, kapalı şirktir. Bu maksatla Allah'a ibâdet eden kimse, Allah kendisine nimet verdiği zaman memnun olur, ama vermediği zaman kızar, isyan eder, umutsuzluğa düşer. Oysa kulun, bollukta da, darlıkta da Allah'a bağlı olması ve O'nun yaptıklarına rıza göstermesi gerekir.
Allah dilediğine bol, dilediğine dar rızık verir. O, dilediğini yapar. Kullarının hakkında neyin hayırlı olduğunu bilir. Kul, Allah'ın kendisine uygun gördüğüne razı olmalı, sızlanmayı, takdire karşı gelmeyi bırakmalıdır.
Allah'ın, kimine bol, kimine dar rızık vermesinde de hikmet vardır. Bu, inananlar için bir ibrettir. Çünkü onlar buna bakıp rızkı yalnız Allah'ın verdiğini bilir ve herşeyi yalnız O'ndan isterler, O'ndan başkasından ummazlar.

[6294] İbn Kesîr, Tefsir: 3/433; İbn Hanbel, Musned: 3/435, 488; Dârimî, Siyer: 25; İbn Mâce, Cihâd: 30.
[6295] Yûnus Sûresi: 19.
[6296] Bakara Sûresi: 213.
[6297] et-Tefsîru'1-hadîs: 6/2%; Tabbare, Rûhu'l-lslâm: 84-90.

Bu âyetler genellikle insanın karakterini, za'fını belirtmekle beraber, daha ziyade müşriklerin ruh haletini anlatmaktadır. Bunlar hakkında bir iniş sebebi zikredilmemiştir. Fakat bu sıralarda başlarına gelen bir kuraklık, kıtlık sebebiyle müşriklerin Allah'a yönelmeleri ve O'na yalvarmış olmaları muhtemeldir. Kur'ân bu âyetlerle müşriklerin, darlık zamanlarında yalnız Allah'a yöneldikleri halde bolluk zamanlarında Allah'a ortak koşmalarını kınamaktadır.
Burada müşriklerin Allah'a ortak koştukları şeyler, meleklerdir. Çünkü onların taptıkları putlar, meleklerin sembolleri idi. Yoksa aklı başında insanın, arkasında ma'nevî kuvvet düşünmediği bir taşa tapması ihtimalden uzaktır. Araplar, o zaman dünyânın birçok milleti gibi melekleri Allah'a ortak koşmayı; onları Allah ile insan arasında aracı, şefaatçi tanımayı kendilerince mantıksal görüyorlardı. İşte 35 nci âyette onlara, Allah'a ortak koştukları şeylerin, gerçekten Allah'ın ortağı, ya da Allah ile kendileri arasında şefaatçi olduğuna dair hiçbir kanıtları bulunmadığı, onların keyiflerine ve zanlarına dayanarak böyle yaptıkları anlatılıyor.
37 nci âyette de imanın, insan ruhuna aşıladığı huzur, bolluk ve darlıkta rızâ ve sükûn duygusu anlatılıyor.
38- Akrabaya, yoksula, yolcuya (zekât ve sadakadan) hakkım ver. Allah'ın yüzünü (rızâsını) isteyenler için bu, daha hayırlıdır ve onlar başarıya erenlerdir. 39- İnsanların mallan içinde artması için verdiğiniz faiz (malı), Allah katında artmaz. Ama Allah'ın yüzünü (rızâsını) isteyerek verdiğiniz zekât{a gelince); işte (onu verenler, sevaplarını ve mallarını) kat kat artıranlardır. 40- Allah sizi yarattı, sonra besledi, sonra öldürüyor, sonra diriltiyor. Ortaklarınız içinde bunlardan birini yapan var mı? O, onların ortak koştukları şeylerden uzak ve yücedir.

Tefsir:

38-39 ncu âyetler de önceki âyetlere bağlıdır. Özellikle 37 nci âyetle 38 nci âyet arasındaki ilişki kuvvetlidir. 37 nci âyette rızkı bollaştıranın da, daraltanın da Allah olduğu; O'nun dilediğine bol, dilediğine dar rızık vereceği vurgulanmış idi. Bu ifade bir yönden Allah'ın kudretini, yegâne nimet ve rızık verenin Allah olduğunu belirtirken diğer yandan da mü'minleri İhsana teşvik etmektedir. Çünkü rızkı bollaştıran ve daraltan Allah olduğuna göre ihsan ile rızık eksilmez, cimrilik ile de çoğalmaz. Allah dilemedikçe insan zengin veya fakir olmaz. Rızık veren Allah olduğuna göre Allah'ın verdiği rızık-tan O'nun kullarına harcamak gerekir.
İşte 38 nci âyette yüce Allah, akrabaya, yoksula, yolcuya hakkının verilmesini, onlara yardım edilmesini emrediyor. Allah'ın rızâsını arayanlar için bunun daha hayırlı olduğunu ve öylelerinin başarıya ulaşacaklarını buyuruyor.
Bu âyette sadaka verilecek kimselerden sadece üçü anılmıştır. Oysa Tev-be Sûresinin 60 nci âyetinde sadakaların sekiz zümreye verilebileceği belirtilmişti. Oradaki sadakadan maksat zekâttır. Zekât ancak sekiz sınıf insana verilir. Fakat buradaki sadaka daha genel olan infâk'Ur, fazla malı olanın yapacağı yardımdır. Bu yardım evvelâ: akrabaya, yoksullara ve yolculara yapılmalıdır. Bu üç tabirin içine bütün yoksullar girer.
Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da " «A»-" tabiridir.
Kur'ân, "Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver" demekle sadakayı zenginin bir ihsanı olmaktan çok, fakirin hakkı olarak gösteriyor. Zenginin malında fakirin de hakkı vardır. İşte Kur'ân, fakire bu hakkının verilmesini emrediyor. Buna göre zenginin verdiği sadaka, yoksulun hakkıdır. Öyle ise bunu onun başına kakmasına, bununla övünmesine hakkı yoktur. Çünkü fakire hakkını vermiştir: "Mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardır" [6298] âyetinde de zenginlerin mallarında yoksulların hakkı bulunduğu vurgulanmıştır.
Müfessir Tabresî, Mücâhid ve Süddî'ye atfen bu âyette Hz. Muham-med(s.a.v.)e, akrabasına humus (beşte bir) haklarının verilmesinin emredildi-ğini söylüyor. Ebû Sa'îd el-Hudrî ve başkalarına atfedilen rivayete göre bu âyet inince Peygamber (s.a.v.) Fedek'i Fatıma'ya vermiştir [6299]
Bu rivayetlerin uydurma olduğunda şüphe yoktur. Çünkü ganimetlerin beşte birinin, Allah'a, Peygamberine ve Peyğamber'in akrabasına âid olduğunu bildiren âyet, Medine'de Hicretin ikinci yılında vukubulan Bedir Savaşından sonra inmiştir. Oysa Rûm Sûresi tamamen Mekke'de inmiştir. Mekke'de ganimet olmadığı için humus da söz konusu değildir. Fedek ise ancak Hicretin altıncı yılında Peyğamber(s.a.v.)in yönetimine geçmiştir. Mekke'de iken Peyğamber'in, Fedek'i Fatıma'ya vermesi mümkün değildir. Kaldı ki âyette hitap, Peyğamber'in şahsında bütün mü'minleredir. Mü'minlerin, yakınlarına, yoksullara ve yolculara yardım etmeleri emredilmektedir.
39 ncu âyette insanların malları içinde artıp büyümesi için verilen malın, Allah katında artmayacağı, ancak Allah rızâsı için zekât, sadaka vermenin malı artıracağı buyuruluyor. İnsanların mallarında artıp büyümesi için verilen mal, faizle verilen ödünçtür. Bu, Allah katında artmaz. Çünkü ribâ, fukarayı sömürmektir. Fukaranın sömürülmesi, mala hayır ve bereket getirmez. Allah için verilen sadaka, berekete vesile olur.
Burada ribâ ile zekât arasında bir uyum vardır. Ribâ da artmak anlamına gelir, zekât da. Ama biri görünürde artmadır, öteki manevî bereket. Ribâ artar görünse de Allah katında artmaz, onda bereket olmaz. Fakat zekât bereket vesilesidir. Zekât Allah katında malı artırır, yani Allah o mala bereket verir.
İbn Abbâs'a göre buradaki ribâ, faiz anlamında değil, 'atıyye (bağış, he-diyye) anlamındadır. Yani kendisine daha

[6298] Zâriyât Sûresi: 19.
[6299] MecmeVl-beyân: 8/306.

çok hediye gelmesi için başkasına hediye verenin malı, Allah katında artmaz. Bu, gerçi haram değildir ama bu niyetle başkasına mal vermenin sevabı yoktur.
Âyet için bu anlam da muhtemeldir ama burada ribâ'nın asıl anlamı olan faiz anlamında kullanılmış olduğu daha kuvvetlidir. Bu âyet, Mekke devrinde dahi İslâmın, faize karşı tutumunu gösterir. Allah katında malı artırmayacağı buyurulmak suretiyle faizin, malın bereketini gidereceği; Allah katında makbul olmadığı belirtilmektedir. Ama o devirde henüz faiz haram kılınmamıştır. İyi bir şey olmadığı belirtilmek suretiyle faiz yasağına doğru bir adım atılmıştır.
Mekke devrinde Hz. Peyğamber'in, görünürde bir iktidar ve devleti ol-. madiği için orada yasakların yaptırımı, sadece âhiret korkusu olmuştur. Ama Medine'de Hz. Peygamber (s.a.v.) bir devlet başkanı da olduğu için o devirde yasaklara, dünyâ cezaları, yaptırımlar konmuştur.
40 ncı âyette de rızkı verenin, öldüren ve diriltenin yalnız Allah olduğu, bunları yapamayan şeylerin Allah'a ortak olamayacağı belirtiliyor ve AUah-ın, ortaklardan münezzeh olduğu vurgulanıyor.
41- İnsanların elleriyle kazandıkları (günâhlar) yüzünden karada ve denizde fesat çıktı. Belki dönerler diye Allah onlara, yaptıklarının bir kısmını taddırıyor. 42- De ki: "Yeryüzünde gezin, öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakın". Onların da çoğu ortak koşanlardan idi. 43- Allah'tan, geri çevrilmesi mümkün olmayan gün gelmezden öncet yüzünü dosdoğru dine döndür; o gün (insanlar) bölük bölük ayrılırlar.
44- Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İyi bir iş yapanlar da kendileri için yer hazırlamaktadırlar. 45- Tâ ki Allah, inanıp iyi işler yapanları lûtfundan ödüllendirsin. Doğrusu O, kâfirleri sevmez.

Tefsir:

41- Bundan önceki âyette besleyen, öldüren ve yaşatanın Allah olduğu bildirilmişti. Bu âyette de şirkin fesada sebebolduğu, insanların yaptıkları kötü işlerden dolayı karada ve denizde fesad çıktığı, bunun, akıllarını başlarına alıp yaptıkları kötü hareketlerden dönmeleri için Allah tarafından insanlara bir uyarı olduğu belirtiliyor.
42 nci âyette de Allah'a ortak koşan, kötü işler yapan insanlara, yeryüzünde gezip dolaşarak şirk koşan, kötülük yapan insanların sonlarının nasıl olduğunu görmeleri emrediliyor. Her iki âyetle de Allah'a şirk koşan, kötülük* yapan insanlar uyarılıyor.
43- Sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)in şahsında bütün insanlara hitâbedili-yor: Geri çevrilmesi mümkün olmayan; Allah'a şirksiz inananlarla O'na ortak koşanların birbirinden ayrılacağı; ortak koşanların azaba çarpılacağı^ müminlerin cennetlerde ağırlanacağı gün gelmezden önce dosdoğru dine dönmeleri; Allah'a ortak koşmaktan vazgeçmeleri buyuruluyor.
44-45: İnkârın zararı sahibinedir. Hak'tan gelen buyrukları kabul etmeyenler, bu inkârlarının cezasını çekerler. Güzel işler yapanlar da kendilerine kurtuluş yolunu hazırlarlar, Allah'ın güzel ödüllerine ererler. Çünkü Allah, inanıp güzel işler yapanları lûtfuyla ödüllendirir, ama nankörleri sevmez. Bununla beraber onlara da zulmetmez. Onlara, sadece yaptıklarının karşılığını verir.
41 nci âyetin tefsîrinde İbn 'Abbâs'tan: Kara ile muradın, çöl; denizle muradın kentler ve köyler olduğu rivayet edilir. Yine ondan gelen başka bir rivayete göre de denizden maksat ırmak kıyılarında olan kentler ve köylerdir. Fakat bu rivayet sağlam değildir. Kara ve deniz ile Arap dilinin delâlet ettiği kara ve deniz kasdedilmiştir.
Bu âyetler münasebetiyle bir olay zikredilmemiştir. Daha önceki ve sonraki âyetlerle İlişkili olan bu âyetler, müşrikler için bir uyarı üslûbu taşır. Âyetlerin indiği sıralarda Arabistan'da kıtlık, darlık, güvensizlik gibi olayların vu-kubulmuş olması muhtemeldir. İşte bu sıkıntılardan yakınmakta olan insanlara, Kur'ân, bu düzensizliklerin, bozuklukların, Allah'a isyandan ileri geldiğini; bunların, insanların yaptıklarından sadece bir kısmının cezası olduğunu, insanların Allah yoluna dönmeleri için bu olaylarla uyarıldıklarını hatırlatıyor.
46- O'nun âyetlerinden biri de (şudur).1 Rüzgârları (yağmurun) müjdecileri olarak gönderir ki, size rahmetinden biraz taddırsın, gemiler buyruğuyla yürüsün ve siz O'nun lûtfundan arayasınız da şükredesi-niz. 47- Andolsun biz, senden önce de elçileri kavimlerine gönderdik; onlara açık kanıtlar getirdiler ve biz (onları dinlemeyip) suç işleyenlerden öc aldık. Zira mü'minlere yardım etmek üzerimize borç idi

Tefsir:

46- Yukarıdaki âyetlerde insanların yaptıkları kötü işlerden dolayı karada ve denizde fesat çıktığı, düzenin bozulduğu, yani gereği gibi yağmur yağmadığı, ürün yetişmediği bildirilmişti. Bu âyette de gönderdiği rüzgâr ile yağmur yağdıranın, denizlerde gemileri yürütenin Allah olduğu, insanların yararına bu düzeni kuran Allah'a şükretmek gerektiği anlatılıyor.
Burada rüzgârın iki yaran sayılmıştır: Biri yağmur bulutlarını getirmesi, diğeri de gemileri yürütmesidir. Yüce Allah, suların buharlaşmasından oluşan bulutları, rüzgâr vasitasiyle istediği yörelere sürer. Yağmur getiren rüzgâr belli olur. İnsanlar, yağmurun müjdecisi olan bu rüzgârların esmesinden sevinirler. Yağmur allah'ın rahmetidir. Çünkü bitkiler onunla yetişir. Özellikle suyun olmadığı çöllerde, dağlarda yağmur yağmazsa yeşillikten eser kalmaz.
Rüzgârın bulutları ve gemileri yürütmesi, Allah'ın yarattığı yasaların sonucudur. Yelkenli gemiler de rüzgârın

esmesiyle gider. İnsanlar, su üstünde akıp giden gemilerle uzak yerlere seyahat eder, yüklerini taşır, ticaret yaparlar. Allah'ın nasibettiği kazancı elde ederler. Elbette bu nimetleri kendilerine lütfeden Allah'a şükretmeleri gerekir. Bütün bunları yapan Allah'a ortaklar koşmak, O'na saygısızlık, nimetlerine karşı nankörlüktür.
47 nci âyette yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli ederek kendisinden önce de birçok elçi gönderdiğini; bunların, gönderildikleri toplumlara, kendilerinin peygamber olduğunu kanıtlayan belgeler getirdiklerini; kimi in-sanların onları inkâr, kimilerinin de kabul ettiğini; Allah'ın, suç işleyenlerden öcünü aldığını, inananlara da yardım ettiğini buyurmaktadır. Hz. Mu-hammed(s.a.v.)i teselli ederken inkarcı müşrikleri de uyarmakta olan bu âyet şu anlama gelir:
Siz bu şirkinizden, Peygamber'e karşı gelmenizden ötürü bir gün Allah'ın cezasına uğrayacaksınız. Bugün ezmeğe çalıştığınız müzminleri, Allah zafere ulaştıracaktır. Sonunda onlar size galip geleceklerdir. Çünkü Allah, inananlara yardım edeceğini va'detmiştir. Peygamber (s.a .v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir:
"Müslüman bir adam, müslüman kardeşinin ırzını savunursa kıyamet gününde cehennem azabını ondan savmak, Allah'ın üzerine borç olur". Daha sonra Peygamber (s.a.v.): "Müzminlere yardım etmek bizim üzerimize borçtur" âyetini okumuşturı.[6300]
48- Allah rüzgârları gönderin bulutu kaldırırlar; sonra onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; arasından yağmurun çıktığını görürsün. Derken onu kullarından dilediğine uğratınca hemen sevinirler. 49- Halbuki onlar, yağmurun kendilerine indirilmesinden önce umutsuz, suskun idiler. 50- Allah'ın rahmetinin eserlerine bakın ki nasıl yeri ölümünden sonra diriltiyor?! Kuşkusuz O, ölüleri de diriltecektir. O, herşeye kadirdir. 51- Andolsun, bir rüzgâr göndersek de o(eki)ni sararmış görseler, ondan sonra nankörlük etmeğe başlarlar. 52- Sen de ölü/ere söz dinletemezsin; arkalarını dönüp giden sağırlara da çağrıyı işittiremezsin. 53- Ve sen, 'körleri de sapıklıklarından çıkarıp yola getiremezsin. Sen ancak, âyetlerimize inananlara işittirirsin de onlar müs-lüman olurlar.

Tefsîr:

48-50 nci âyetlerde yüce Allah, kudretinin işaretlerini, rüzgârın sağladığı yararlan açıklıyor: Allah rüzgârları gönderir. Rüzgârlar bir bulut kaldırır. Denizlerden, ırmaklardan, göllerden kaldırılan bulut, Allah'ın yasaları uyarınca gökte yayılır, küme küme ayrılır, sıkışan bulutların arasından yağmur dökülmeğe başlar. Rüzgâr esmezden, yağmur yağmazdan önce umutsuzluk içinde suskun, ağızlarını bıçak açmayan insanlar, yağmurun yağmasıyla sevinir, neş'elenirler. Allah'ın İndirdiği rahmet ile ölü gibi kupkuru yer yeşerir, canlanır.
Yüce Allah, insanların her zaman gördükleri bu kudret eserlerini, ölüleri diriltmesine misal veriyor: "İşte ölü yeri dirilten Allah, Ölüleri de mutlaka diriltecektir, O herşeye kadirdir" buyuruyor.
Bu âyetlerde ölü yerin canlanmasına neden olan yararlı rüzgârları anlatan Allah, 51 nci âyette de bunların karşıtı olan rüzgârı anlatıyor: Eğer Allah, kavurucu bir rüzgâr, bir kasırga gönderseydi de çiftçilerin ekinlerini kurutsaydı Allah'a karşı nankörlük ile, önce verdiği nimetleri unuturlardı.
İlk âyetlerde ölü yeri dirilten, Allah'ın rahmet eseri rüzgâr çoğul halindedir. Son âyette ekini sarartan rüzgâr tekildir. Genel olarak rahmet eseri olan rüzgâr çoğul olarak, azâb sebebi olan rüzgâr tekil olarak kullanılır.
Rüzgârların böyle ölü yeri diriltmesi, Allah'ın gücüne, ölüleri tekrar
dirilteceğine işarettir. Ama bunu, düşünenler anlarlar. Duymak isteyenler bu kanıtları duyarlar. Ancak işitme kabiliyeti bulunanlara söz anlatılabilir.
52-53: Fakat ölülere söz dinletmek, yahut arkalarını dönüp giden sağırlara çağrıyı duyurmak mümkün değildir. Çünkü ölü de duymaz, sağır da duymaz. Eğer sağır yüzünü döndürse belki ona işaretle bir şey anlatılabilir. Ama arkasını dönmüş gidiyorsa sözü hiç duymaz ki anlasın. Basiretleri körelmiş olanlar da Hakk'ın çağrısını anlayıp doğru yola gelmezler. İşitip söz anlayanlar, ancak Ön yargılardan uzak, sağduyu ile sözü dinleyip düşünenlerdir. İşte onlar Allah'ın âyetlerini dinler ve O'na teslim olurlar.
52-53 ncü âyetler, aynen Nemi Sûresinde de geçer: 80-81 nci âyetler.
Âyetlerin ikinci şıkkı, âhireti kabul etmeyen müşriklere, Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeterliliğini kanıtlamakta ve dâima Allah'ın çağrısına uyan mü'minleri övmektedir. Ayrıca çağrısını kabul etmeyen müşriklerin tutumundan üzülen Peygamber'i de tesellî etmektedir:
Rüzgârın esip yağmur getirmesi, veya yağmurun gecikmesi, yağmursuz rüzgârın esmesi hep Allah'ın yasaları çerçevesinde olan şeylerdir. Yağmurun gecikmesi nasıl Allah'ın kudretsiz olduğunu göstermezse, Allah'ın ölüleri diriltmesinin gecikmesi de Allah'ın buna gücünün yetmediğini göstermez. O-nun katında herşeyin bir zamanı vardır. Müşrikler, ölülere, körlere ve sağırlara benzerler. Hakikati görmez, hak sözünü dinlemezler, inatlarıyla hareket ederler. İyi niyetle dinlemeyenlere söz anlatılamaz. Söz ancak iyi niyetle dinleyenlere anlatılabilir. Gönüllerini hiçbir sözün etkilemediği müşrikler, ölülere; iyi niyetle dinleyen müslümanlar da yağan yağmurla etkilenip ürün veren güzel toprağa benzetilmiştir. Onların gönüllerini etkileyen İlâhî kanıt yağmurları, o gönüllerde gerçek iman bitirir.
33-37 nci âyetlerle bu âyetler arasında yakın ilişki vardır. Gerek onlardan, gerek bu âyetlerden, âyetlerin

[6300] Ibn Kesîr, Tefsir: 3/437. Hadisi Ibn Ebî Hatim, Ebû'd-Derdâ'dan merfû'an rivayet etmiştir.

inişinden önceki zamanlarda Arabistan1 da bir kuraklık olduğu, sonra uzun süre beklenen yağmurun yağmasiyle herkesin sevindiği ve inen Kur'ân'ın da insanları etkilemiş olan bu olaya işaret ettiği sezilmektedir.
Nitekim Duhân Sûresinin tefsiri münasebetiyle Hicaz'da bir kıtlığın olduğu ve bazı ileri gelenlerin, Peygamber(s.a.v.)e gelip bu belânın defi için Allah'a duâ etmesini istedikleri anlatılacaktır. İşte ona benzer bir olay da herhalde bu âyetlerin indiği sıralarda vukubulmuştur. Muhammed İzzet Derve-ze de bu görüştedir'.[6301]
54- A ilah 'tır ki sizi za 'ftan yarattı. Sonra zayıflığın ardından size bir güç verdi. Sonra gücün ardından da zayıflık ve ihtiyarlık verdi. Allah dilediğini yaratır, O, bilendir, gücü yetendir. 55- (Kıyamet) sâat(i) başladığı gün, suçlular, (dünyâda) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler. İşte onlar (haktan) böyle çevriliyorlardı. 56- Kendilerine bilgi ve iman verilmiş olanlar dediler ki: "Andoisun siz, Allah'ın yaz-gısınca, tâ yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu da dirilme günüdür. Fakat siz bilmiyordunuz. 57- Artık zulmetmiş olanlara, o gün ne mazeretleri fayda verir ve ne de onlardan rızâ talebetmeleri istenir.

Tefsir:

54- Yüce Allah, yukarıda rüzgârların esmesi, yağmurun yağması gibi dış dünyâdaki kudret kanıtlarını anlattıktan sonra burada da insanın iç dünyasındaki kudret kanıtlarını anlatıyor: Allah'ın, insanları nasıl zayıf bir halde yaratıp güçlendirdiğine, gençlik çağında güçlülüğünün doruğuna ulaşan insanın gittikçe zayıflayarak ihtiyarladığına işaret ediyor. Ve herşeyi bilgi ve kudretiyle yarattığını vurguluyor. Allah nasıl zayıf bir durumdan insanı yaratıp güçlülük çağına eriştirmişse, yine ölümle zayıf bir duruma düşen insanı tekrar yaratmağa, insan ruhunu yeniden yaratacağı bedenlere sokmağa kadirdir.
Bu âyet, insanın, öldükten sonra bedene sokulmak suretiyle yeniden dirileceği konusuna bir giriş niteliğindedir.
55 nci âyette, başlayan ikinci hayâttan bir sahne takdim ediliyor: Kıyamet koptuğu, insanlar tekrar diriltildikleri zaman suçlular dünyâda, ya da ölümle yeniden dirilme arasında çok az bir zaman, bir an kadar kaldıklarını sanırlar. Çünkü bu zaman onlara bir süre uyuyup uyanma gibi gelir. Dünyada bir saatten fazla kalmadıklarına, öldükten sonra bir saat kadar kalıp kalktıklarına yemin ederler. Dünyâ hayâtı kendilerine öyle kısa gelir. Bu kısa zaman, dünyâdaki ömürleri, ya da Öldükten sonra kabirde geçen zamandır.
56-57: Bilgi ve iman sahipleri, o dehşete kapılıp da dünyâda geçirdikleri ömrü unutanlara, gerçeği hatırlatırlar: "Siz öldükten sonra, Allah'ın yazgı-sınca tâ yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte sizin inkâr ettiğiniz yeniden dirilme günü budur. Fakat siz bunu bilmiyor, inkâr ediyordunuz!" derler.
Artık o gün suçlulara, özür dilemelerinin bir yararı olmaz. Zâten orada o/ur dilemeleri, tevbe etmeleri de istenmez. Çünkü artık özür dilememenin, tt'vbe etmenin zamanı geçmiştir.
İşte bu kıyamet sahnesi, suçluların vahim durumunu gösteren bu tablo ile kapanmaktadır.
58- Andolsun biz bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misâli getirip anlattık. Onlara bir âyet getirdiğin zaman inkâr edenler: "Siz (geleneklerimizi) iptal edenlerden başka bir şey değilsiniz" derler. 59- İşte Allah, bilmeyenlerin kalblerini böyle mühürler. 60- Sabret, Allah'ın va'di haktır. İnanmayanlar seni telâşa düşürmesin.

Tefsir:

58-59: Yüce Allah, bu âyetlerde Peygamberini tesellî için, müşriklere hangi âyeti getirse yine onların, kendisini, atalarının yolunu değiştirmekle suçlayacaklarını bildiriyor ve o bilgisiz insanların kalblerinin bu derece mühürlendiğini, onların bu kadar kabiliyetsiz olduklarını belirtiyor.
60- İnanmayanlar seni hafif yapmasınlar" yani onların davranışları ve sözleri seni üzüntüye, tedirginliğe, umutsuzluğa sevk etmesin. Herşeyi ihtiyatla ve ağırbaşlılıkla yap. Hiç acele etme, telâşa düşme demektir.
Bu, Hicretten önceki günlerde müşriklerin, Peygamber ve ashabını iyice tedirgin etmekte olduklarını gösterir, lsrâ Sûresinin: "Nerdeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin ediyp yerinde duramaz hale getireceklerdi. O takdirde kendileri de senin ardından pek az (bir süre) kalabilirlerdi" [6302] âyetinden de müşriklerin bu rahatsız edici davranışları anlaşılır.
Bu âyette yüce Allah, Peygamberine, Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu, mutlaka O'nun yardımına güvenmesini, kâfirlerin davranışlarına bakıp da telâşa kapılmamasım, herşeyin uygun zamanını beklemesini ve tedbirli hareket etmesini buyuruyor.
Ebû Yahya'nın rivayetine göre Hz. 'Alî sabah namazını kıldırırken haricîlerden biri: "Andolsun eğer ortak koşarsan amelin boşa çıkar ve ziyana uğrayanlardan olursun!" [6303] âyetini bağırarak okumuş. Hz. 'Alîde: "Sabret, Allah'ın va'di haktır. İnanmayanlar seni telâşa düşürmesin" [6304] âyetini okuyarak ona cevap vermiştir.[6305]

[6301] et-Tefsîru'1-hadîs: 6/305.
[6302] lsrâ Sûresi: 76.
[6303] Zutner Sûresi: 65.
[6304] Rûm Sûresi: 60.
[6305] Taberî, Câmİ'u'l-beyân: 21/59.

Rûm Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhtd île İlgili Prensipler;

1- Putperest İranlılara yenik düşen Rumların, birkaç yıl içinde düşmanlarına galip gelecekleri, o zaman mü'minlerin, Allah'ın yardımına sevinecekleri bildirilmektedir (1-5).

Bu ifadeden, tevhîd erbabının, birbirini destekleyecekleri, mü'minlerin, kendileri gibi Allah'a tapan hırıstiyanların üstün gelmesini istedikleri anlaşılır. Hz. Peyğamber'in sahâbîleri, tehvîd erbabını seviyor, onları kardeş biliyorlardı. Eğer onları düşman bilselerdi, onların galip gelmelerini istemezlerdi. Demek ki aynı Allah'a tapan, O'ndan vahyedilmiş kitaplara inanan insanların birbirlerini sevmeleri, birbirlerine destek olmaları Allah'ı memnun etmektedir. Yoksa âyette mü'minlerin, hırıstiyanlann galip gelmesini isteyip buna sevinmeleri, böyle imrendirici bir üslûb ile anlatılmazdı. Özellikle âyette, Allah'ın onlara yardım edeceği ve bu yardım sayesinde galip gelecekleri belirtilmektedir. Bu da müslümanların zamanındaki hırıstiyan Rumların, Allah'ın yardımına mazhar olacak bir din üzerinde bulundukları anlamına gelir. Yoksa Allah'ın, sapık insanlara yardım edeceği söylenmez.

2- İşler, evvel, âhir Allah'ın elindedir. O, dilediğini yapar, istediğini üstün getirir (4). Dilediğini azîz, dilediğini zelîl eder. Allah, inananlara yardım edeceğine söz vermiştir. O, sözünden dönmez, va'dini yerine getirir (6).

3- Allah katında şefaat edecekleri sanısıyla tanrı diye tapılan şeyler gerçekte şefaat edemezler. O zaman onu tanrılaştıran insan, boşa taptığını anlar, yaptığına pişman, taptığına da düşman olur (13). Allah'ın şefaat izni vermediği kimse şefaat edemez: "O'nun izni olmadan, huzurunda kim şefaat edebilir?" (Bakara Sûresi: 255), "Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiçbir işe yaramaz. Meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimse için (şefaat edilmesine) izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefaatin faydası olur)" (Necm Sûresi: 26).

Demek ki şefaat etmelerine izin verilenler, ancak Allah'ın razı olduğuna şefaat edebilir(yani yardımcı olabilirler. Ama "Allah'ın razı olmadığına şefaat edemezler", (Enbiyâ Sûresi: 28). Allah, kendisine ortak koşulmasını (yani şirki) affetmez, müşrikten razı olmaz. O halde müşrikin, Allah'tan başkasının, kendisine şefaat edeceğini beklemesi ham hayâldir. Zuhruf Sûresinin 86 ncı, Nebe' Sûresinin 37 nci âyetlerinde doğruya tanıklık eden, hakkı söyleyenden başkasının, O'nun huzurunda şefaat edemeyeceği vurgulanmaktadır. Gördüğünü, bildiğini aynen söyleyen de Allah'ın huzurunda günahkârı, gü* nâhsız göstermeğe, yahut cezayı hakketmiş olanı hâşâ iyi göstererek affettirmeğe kalkamaz. Çünkü orası pür doğruluk makamıdır. Öyle ise kişinin kendisini şefaat ile avutup günâhlara dalması, ruhunu ma1 nevî kirlerle bulaması korkunç bir gaflettir. Şefaat edecek olanlar, Allah'ın huzurunda suçluyu suçsuz göstermeğe kalkmazlar, ancak Allah'ın razı olduğu kullarına, yine O'nun izniyle yardım ve destek olurlar, onu cennette yalnız bırakmazlar, iyilerin makamına götürürler. Onların şefaati, mü'min ve sâlih insanı o ma'nâ âleminde yalnız bırakmamak, ona destek olmaktır. Kur'ân'ın anlattığı şefaatin anlamı budur.

4- Kâinattaki varlıklar, sabah akşam, gece gündüz, her ân Allah'ı tesbîh ederler. O'nun sânının yüceliğini anar, emrine boyun eğerler. O'ndan başka tanrı olmadığını söyler ve bunu kanıtlarlar (17-18). Kâinat yasalarını koyup kâinatı yöneten O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur.

5- İnsanlar, şimşeği, korku ve umud içinde seyrederler. Çakan şimşeğin, kendilerine isabet edeceğinden korkarlar. Fakat şimşeğin ardından yağmurun yağacağım umarak da sevinirler (24).

6- Bütün tabiat yasaları ve olayları, Allah'ın emriyledir ve O'nun birliğini, hükümranlığını, O'ndan başka tanrı olmadığım kanıtlar. Allah'ın mülkünün ortağı yoktur (25-26, 46-50).

7- Allah'tan başkasına tapanlar, kendi hayallerine uyarak bu yanlışı yapmaktadırlar. Allah, insanları tek Tanrıya tapmak üzre yaratmıştır. Çok tanrıcılık, yaratma yasasına aykırıdır (29-30). Öyle ise vakit geçirmeden, tevhide, yalnız Allah'a kulluğa dönmelidir (43).

8- İnsanların, darda kalınca yalnız Allah'a yönelip kurtuluşu O'ndan dilemeleri de şirkin, yaratma yasasına aykırı olduğunu kanıtlar. Çünkü darlık zamanında fıtrat (temel yaratma yasası) ortaya çıkar ve insan fıtrata uygun olarak yalnız Allah'a yalvarır (33-34).

9- Tevhîdin özü, Allah'a yönelmek, O'ndan korkmak ve yalnız O'na kul olmaktır (31).

10- İnsanlar tehvîdin özünden sapınca bölünmüş, ayrılığa düşmüşlerdir. Meydana gelen fırkaların her biri, kendi inancı ile övünür, kendi yolunun, en doğru yol olduğunu iddia eder: "Dinlerini parçaladılar ve bölük bölük oldular. Her parti, kendi yanındakiyle sevinip övünmektedir" Q2), Şirk yolu çoktur. Allah'tan başkasına tapanlar, pek çok yaratığı tanrı edinmiştir. Ama tehvîd yolu birdir. Çünkü tapılacak tanrı tektir, o da Allah'tır. Bu yolun yolcuları ayrılmaz, birbirine düşmez, birleşirler. "Allah'ın elçileri arasında ayırım yapmazlar". Çünkü bütün elçiler, insanları başkasına değil, Allah'a kulluğa da'vet etmişlerdir. İnsanları aynı Allah'a tapmağa da've t eden elçiler, neden birbirinden ayırdedilsin, neden biri tutulup öteki reddedilsin? Onların da've-tine uyanlar hep tevhîd alanına çıkar, orada birleşirler.

11- Şirkin kanıtı yoktur. Kanıtsız olarak geleneklere din diye bağlanmak, tevhide aykırıdır. İnsan, bilinçli olarak dinine bağlanmalıdır: "Yoksa onlara bir delil indirmişiz de o mu Allah(a) ortak koştuklarının doğru olduğunu) söylüyor?" (35).

12- Yaratamayan, rızık veremeyen, öldürüp diriltemeyen şeyler tanrı olamaz. Allah'tan başka bu işleri yapan olmadığına göre Allah'tan başka tanrı da yoktur (40).

B- Peygamberlik İle İlgili Prensipler:

13- Peygamberleri kabul etmeyip suç işleyenler cezalandırılmıştır. Allah inananlara yardım eder, suçluları cezalandırır (47).

14- Da'veti, ancak şartlanmamış, sağduyulu insanlara kabul ettirmek mümkündür. Şartlanan insanlara gerçeği anlatmak mümkün değildir. Çünkü önyargıları, gerçeği anlamalarına engel olur. Ancak iyi niyyetle dinleyenler gerçeği duyup anlarlar (52-53).

C- Âhiretle İlgili Prensipler:

15- İnsanlar görüneni algılarlar, işlerin içyüzünü bilmezler. Âhiret bu hayâtın içyüzüdür. Kâfirler sadece maddeyi, görünen hayâtı kabul ettikleri için bunun ötesindeki âhiret hayâtını reddederler (7).

16- İlk defa kâinatı yaratan Allah, yaratıklarını yeniden yaratır. Eskiyenleri götürür, yerine yenilerini yaratır. Dünyâdaki yaşam süresini dolduran canlar, bedenden ayrılıp Allah'ın huzuruna gider ve o huzurda, dünyâda yaptıklarının hesabını verirler (11), [6306]

17- İnanıp iyi işler yapanlar, bahçelerde ağırlanırlar. Allah'ın âyetlerini ve âhiret sorumluluğunu .yalanlayanlar cehenneme atılırlar (15-16).

18- Ölü tabiatın yeşertİlmesi, ölülerin diriltileceğim kanıtlar (19).

19- Âhiret muhakkaktır. Mü'minler sabırlı olmalı, inanmayanların alaylarına ve olumsuz davranışlarına üzülmemelidirler (60).

D- Genel Prensipler:

20- Her yaratığın bir ömrü, her olayın gerçekleşeceği bir zamanı vardır, vakti gelince olur (8).

21- İnsanlar ibret için yeryüzünü dolaşrnalı, eski ulusların yaşayış tarzlarım, uygarlıklarını, yükseliş ve çöküş nedenlerini araştırmalı ve tarihî olaylardan ibret alıp eskilerin yıkımına neden olan hatâları işlememelidirler. Zira ibret alınmazsa tarih tekerrür eder (9-10, 27,42). Târihî ve arkeolojik araştırmalara yönlendirme prensibi, bundan önceki sûrelerde de vurgulanmıştı. Meselâ: Ankebût: 20, Nemi: 69.

22- Nankörlük eden, kendi aleyhine, iyi iş yapan da kendi yararına hareket etmiş olur. Herkes yaptığına uygun karşılığı görür (44-45).

23- Allah, dinden ölü, ölüden diri çıkarır (19). Bu âyetten, Allah'ın, kuru, cansız gibi görünen tohumdan canlı filiz, bitki, bitkiden tohum; spermden canlı, canlıdan sperm; yumurtadan çocuk, çocuktan yumurta yaratacağı anlaşıldığı gibi, iyi bir insandan kalitesiz, geri zekâlı bir insan; geri zekâlı birinden de zekî bir insan yaratabileceği de anlaşılır. Zira insanın genleri, atalarından gelen özellikleri taşır. Eğer insanın atalarında geri zekâlı biri varsa, spermlerinden herhangi biri o vasfı taşıyabilir ve o sperm yumurtayı aşılarsa çocuk geri zekâlı olur. Bunun tersi de mümkündür. Yani geri zekâlı bir insandan da çok zekî bir çocuk dünyâya gelebilir. Bunlar hep Allah'ın yasaları gereğidir. O ölüden diri, diriden ölü; zekîden bön, bönden de zekî yaratabilir. O, herşeye kadirdir. Kışın ölüm uykusuna yatan ağaçları ilkbaharda yeşertir, onlarda ürün yaratır.

24- İnsan, kendisinden yaratılmış olan eşinin yanında sükûn bulur (21). Eşini sevmek, Allah'ın, kadınla erkeğin hamuruna, birbirlerine karşı muhabbet, rahmet ve cazibe katmasındandır. Kişi, sevdiği eşinin yanında bulduğu huzur ve sükûnu bir yerde bulamaz.

25- İnsanlar arasında renk, dil farkı, Allah'ın yasaları gereği var olan bir olgudur. Herhangi bir rengin veya dili konuşanın, ötekinden üstünlüğü yoktur. Çünkü renklerin ve dillerin farklılığı, Allah'ın âyeti sayılmaktadır. Yani bunlar kötü değil, Allah'ın birer mu'cizesidir (22).

26- Allah geceyi, uyuyup dinlenmeğe, gündüzü de çalışmağa elverişli kılmıştır. Canlar, gecenin karanlık ve sükûnetinde uyur, gündüzün ışığında çalışırlar.

27- İnsana ulaşan nimetler Allah'ın lutfu, başına gelen felâketler kendi hatâsının sonucudur: "Biz insanlara bir rahmet taddırdığımız zaman onunla sevinirler*' ifadesinden, rahmetin, Allah'ın lutfu olduğu; "elleriyle yapıp öne sürdük!eri(\ş\er\)nden dolayı onlara bir kötülük erişince de, derhal umutsuzluğa düşerler"(36) cümlesinden de, başa gelen felâketlerin, insanların kendi hatâlarından kaynaklandığı anlaşılır. "Sana gelen her iyilik, Allah'tandır; sana gelen her kötülük de Arencft(işlediğin günâh yüzü)ndendir" [6307] âyetinde de aynı hakikat anlatılmaktadır.

Maamâfîh, "hemen umutsuzluğa düşerler" cümlesinde, bir felâket karşısında Allah'tan umut kesmenin, gevşemenin doğru olmadığı, hatâları telâfi ile işlerin düzelmesini Allah'tan ummanın gerektiği öğütlenmektedir.

28- İnsanın beklediği, Allah'ın hikmeti uyarınca gecikirse insan umutsuzlasın "Allah, rüzgârları gönderir, bulutu kaldırır; sonra onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; arasından yağmurun çıktığını görürsün. Derken onu, kullarından dilediğine uğratınca hemen sevinirler. Halbuki onlar, yağmurun kendilerine indirilmesinden önce umutsuz idiler" (48-49).

29- İnsanların kötü davranışları, dünyanın düzenini bozar. Allah, onları felâketlerle uyarır ki hatâlarından dönsün, Allah'a yönelsin, O'nun yaratılış yasalarına aykırı davranmasınlar. Şimdi insanların korkunç silâhlanmaları, önlemsiz sanayileşmeleri, sorumsuzca ağaç kesmeleri, çevreyi kirletmeleri, bıraktıkları gazlarla atmosferin dengesini bozmaları, birçok yerde tabiatı yaşanmaz hale sokmuştur. Birçok denizde kirlenen denizin zehirlediği balıklar, yığın halinde kıyıya vurmaktadır. Ozon tabakası incelmiştir. Bu da güneş ışınlarının, engelsiz, süzülmeden dünyaya vurmasına yol açmıştır ki daha da in-celirse sıcaktan iklimler değişecek,

---

[6306] Ankebût Sûresi: 19.

[6307] Nisa Sûresi: 79.

kuraklıktan dünyâ çölleşecek, süzülmeyen morötesi ışınlar, bitkileri kavuracaktır.
Yüce Allah, merhametinden dolayı bazı küçük felâketlerle insanları, yanlış davranışlarından dolayı uyarır. Tâ ki akıllarını başlarına alıp topyekün insanlığı çok daha vahîm felâketlere götürecek kötü davranışlara son versinler. Tabiatın dengesini bozmasınlar. Yayılmakta olan kanserler, Aidsler, toplu hayvan ve insan ölümleri, insanların yola gelmeleri için birer ikazdır. Ama yine kullarına acıyan Allah, onları birden genel bir felâketle mahvetmiyor, sadece uyarıyor. Eğer yanlış davranışları yüzünden hemen onları toptan cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde tek canlı kalmazdı: "Eğer Allah, insanları yaptıktan işler yüzünden (hemen) cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı. Fakat Allah, onları belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Süreleri geldiği zaman, Allah kutlarını görmektedir" [6308]
Şimdi sorumsuz davranışların, dünyâyı nasıl bir felâkete sürüklediğini anlamak için 25 Aralık 1989 tarihli Güneş Gazetesinin 8. sayfısanda yayınlanan, konu ile ilgili bir yazıyı birlikte okuyalım:
"19. yüzyılın başında gelişmeye başlayan teknoloji çılgınlığı 9O'lı yıllara girmeye hazırlandığımız günümüzde son on yıla baktığımızda bir dizi felâketi de beraberinde getirdi.
Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı'nın (FAO) raporuna göre her yıl 60 milyon insan açlıktan ölüyor. Bu sayının 15 milyonunu ise çocuklar oluşturuyor.
FAO'ya göre her gün 40 bin çocuk ölüyor. Kısa bir hesaplamayla her iki saniyede bir çocuk hayatını kayebdiyor. Açlığın neden olduğu can kaybı, her üç günde bir Hiroşima'ya atılan bombanın dünyanın çeşitli bölgelerinde kullanılmasının yaratacağı ölüm sayısına eşit.
Açlık ve yetersiz beslenme insanlarda bedeni ve zihni gelişmeyi önlerken kızamık bile ölüme sebebiyet verebiliyor. Kötü beslenen yetişkinler ise kilo kaybından sonra yaratıcı, üretici niteliklerini kaybederek, daha sinirli bir hale geliyor.
80'li yıllarda açlığın yarattığı tahribat dışında bir çok 'kaza' da etki alanı ve yol açtığı ölüm olayları nedeniyle kendinden söz ettirdi. BhopaVda 2500 ölü:
Hindistan'ın Madya Pradeş eyaletinde bir böcek ilacı fabrikasında 3 Aralık 1984'de siyanür gazı sızması sonucu 2500 kişi hayatını kaybetti. Siyanür gazı yaklaşık 25 kilometre yarıçapında bir alana yayıldı. Sızıntının nedeni Union Carbide Şirketi'ne ait fabrikanın gaz deposundaki vananın kırılmasıydı. Bhopal faciasında zarar görenlerin açtığı tazminat davası günümüze kadar sürdü. Union Carbide Şirketi Hint hükümetine 450 milyon dolar ödemeyi kabul etti. Ancak tazminat talebinde bulunanlar miktarı az bularak Hint hükümetini 'ihanetle' suçladı. Çernobil örneği:
Bhopal faciasından iki yıl sonra meydana gelen Çernobil faciası etki alanının büyüklüğü nedeniyle uluslararası yankılara neden oldu. 26 Nisan 1986'da ÇernobiFdeki bir nükleer reaktörde meydana gelen sızıntı bütün Avrupa ülkelerinde etkisini gösterdi.
Bir çok ülkede kazanın ertesinde süt ve yeşil sebze satışı yasaklandı. Polonya ve Romanya'da halka radyasyona karşı potasyumiyanür tabletleri dağıtıldı. Hamile kadınların sokağa çıkmaması istendi. Türkiye ve Yunanistan gibi bazı ülkeler ise sessizliğini koruyarak etkileri halktan gizleme yoluna gitti.
Fransa'nın yüzkarası:
İngiltere'de 200 bin tüm dünyada ise 3.5 milyon üyesi bulunan Yeşil Barış Örgütü'ne ait Gökkuşağı Savaşçı gemisinin Yeni Zelanda'da Fransız ajanlarca batırılması Fransız Savunma Bakam Charles Hernu'nun istifası ile sonuçlandı.
Yeni Zelanda hükümeti 1985'de meydana gelen olayın yankılarının son bulmasından sonra Fransız ajanları ülkesine iade etti. Gökkuşağı Savaşçısı Fransa'nın Pasifik'teki nükleer denemelerini protesto etmek için bölgede bulunuyordu.
1920'li yıllarda inanılmayacak bir buluş olarak nitelendirilen kloraflo-rakarbon (CFC) gazı 80'li yıllarda ardından sıkça söz ettirdi. Güneşten gelen ultraviyola radyasyonunun çoğunu özümseyen ve stratosferde yer alan ozon tabakasını parçalayan gazın yerine şimdi bilim adamları yenisini arıyor.
CFC gazı yoğun olarak klimalar ve spreylerde kullanılıyordu.
Karadeniz sahillerine vuran zehirli variller ve Petersberg gemisi ile ülkemizde adını duyuran 'zehirli atıklar' gelişmiş ülkelerle üçüncü dünya ülkelerini 80'li yılların sonuna doğru karşı karşıya getirdi.
Gelişmiş ülkelerce kamuoyunun baskısıyla kendi ülkelerinde depolaya-madıkları zehirli atıkları az gelişmiş ülkelere yollama yoluna gitti. Çeşitli adlarla söz konusu ülkelere sokulan zehirli varillere karşı şimdi tüm dünya ülkeleri önlem almaya çalışıyor.
Bir ekolojik facia:
Alaska Körfezi'nde seyreden Exxon Valdez tankerinin kayalara oturarak 34 milyon galon petrolün sızmasına neden olması değişik türlerden binlerce hayvanın ölümle yüzyüze gelmesine neden oldu. 1988'in en önemli çevre faciası olan tanker bu tür tehlikelere karşı teknolojik yetersizliği gündeme getirirken Exxon Şirketi tazminat ödemeyi kabul etti.
25 bin ton 'Çernobil çayı' gömüldü:
Çay İşletmeleri Genel Müdürlü'ne (Çay-Kur) ait fabrikaların depolarında 3 yılı aşkın süredir bekletilen 1986

[6308] Fâtır Sûresi: 45.

ürünü 58 bin ton radyasyonlu çayın, "sessiz sedasız bir şekilde, fabrikaların bahçelerine gömüldüğü" belirlendi.
Doğu Karadeniz'deki 40 çay fabrikasının deposunda bulundurulan radyasyonlu çayların yarıya yakın bölümü, birk-iki ay önce gerçekleştirilen bir operasyonla gömüldü. Konuya ilişkin soruları yanıtlayan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Başkanvekili Gürcan Yülek, gömme işleminin, fabrikaların depo sıkıntısı nedeniyle zorunlu hale geldiğini söyledi.
Yülek'in verdiği bilgiye göre, 58 bin ton çayın, 20 bin tonu Ardeşen ve Işıkh'daki özel korumalı depolarda bulunuyor. Bu depolar, radyasyon güvenlikli olduğundan, bunlara dokunulmadı. Ayrıca 6-7 bin ton kadarı da, Ho-pa'daki radyasyon güvenlikli depolarda tutuluyor. 25 bin ton çay ise uzun zamandır, fabrikaların nofmal depolarında bekletiliyordu. Fabrikahrın yeni ürün çaylarını depolayacak yer sıkıntısı başgösterince, alınan bir kararla, 25 bin ton çay da, 40 dolayında fabrikanın bahçesine TAEK'in kontrolünde gömüldü.
Yülek, söz konusu çayların sıkıştırılmış killi topraktan oluşan zeminlere gömüldüğünü ve üzerlerinin de radyasyon sızdırmayacak kalınlıkta toprakla örtüldüğünü bildirdi. Gürcan Yülek, bu konuda daha sonra şunları söyledi:
"Gömme işleminden sonra halktan bazı şikayetler geldi. Bunun üzerine, fabrikalara yakın olan su kaynaklarından su numuneleri alındı. Analizler yapıldı ve suların temiz olduğu anlaşıldı. Çayların gömüldüğü bölgeler ayrıca özel koruma altında bulunduruluyor. Yani, içilmedikçe, kimseye zarar vermez. Avrupa'da da nükleer santrallerin atıkları, bu yolla muhafaza ediliyor. Gömülen radyoaktif elementler, bir süre sonra, yarı ömrünü tamamlayarak, zararsız hale geliyor. Bu çaylar da, bir süre sonra, zarar vermeyecek boyutlara gelecek."
Dünyanın akciğerleri yok oluyor:
Dünyanın 1 milyar hektarlık bir bölümünü kapsayan tropikal yağmur ormanları son 10 yılda hızla yok olmaya başladı.
Her yıl yaklaşık Doğu Almanya büyükülğünde, 110 bin kilomtere karelik bir bölümü yok olan bu ormanlar doğal bir filtre gibi karbon dioksiti emerek oksijen ürettikleri için 'Dünyanın Akciğerleri' olarak nitelendiriliyor.
Tarım ve baraj yapımı, maden arama, hayvanları otlatma, kereste üretimi ve yeni yerleşim birimleri açmak amacıyla ormanların yakılması ve kesilmesi bu yok oluşun en büyük nedenleri olarak gösteriliyor.
Sting ve The Grateful Dead gibi ünlü rock yıldızlarının yanısıra bir çok çevre koruma örgütünün adına kampanyalar düzenlediği tropikal yağmur ormanları, sonunda başta Dünya Bankası ve uluslararası koruma örgütleri olmak üzere birçok kuruluşu harekete geçirdi.
Dünya Bankası Güney Amerika ve Güneydoğu Asya'da yağmur ormanlarını yok edecek projelere destek vermeme kararı aldı. Ancak yağmur ormanlarına sahip olan ülkelerin dış borcunun çokluğu ve ekonomik yönden zayıflığı bu yok oluş sürecini yavaşlatmakta, çevre korumacıları başarısız kıldı.
Dünya yüzeyinin yaklaşık yüzde yedisini kaplayan tropikal yağmur ormanlarının yok olması sadece içinde yaşayan Kızılderililer'i ya da atmosferi tehdit etmekle kalmıyor, aynı zamanda tüm gezegenin canlı türlerinin yüzde 50'sini oluşturan bitki ve hayvan türleri için de tehlike sinyalleri veriyor.
Dünyada şu anda yaklaşık 30 milyona yakın farklı yaşam türü bulunuyor Bunlardan ancak 1.7 milyonunun sınıflandırılması yapılabildi. Önümüzdeki 30 yıl içinde her gün ortalama 100 canlı türünün yaşama alanlarının kalmaması ve kirlilik nedeniyle yok olacağı göz önüne alınırsa henüz tespit edilmeyen türler için dünyanın ne yeterli bili madamı ne de zamanı olmadığı açıktır.
Bugün ABD'de kullanılan ilaçların yüzde 25'i yabani bitkilerden çıkarılan özlerden yapılmakta. Halen yakılmakta, kesilmekte olan ormanlarda bulunan bitki türlerinin tedavisi olmayan hastalıklarda kullanılma olasılığı bulunmaktadır.
Söz konusu bitki ve hayvanların yaşama alanlarının yok edilmesinin yanısıra çeşitli hayvanlar da kürkleri, eti, dişi ve benzeri kısımları için sürekli avlanarak doğal dengenin bozulmasına neden olmaktadır.
Fillerin yanısıra gergedanlar da cinsel güç verdiğine inanılan boynuzları için yok edildi. Orta Asya steplerinin en güzel hayvanı sayılan kar leoparları kürkleri nedeniyle avlandı. Kaliforniya Akbabası son on yılda sadece üretme çiftliklerinde görülmeye başlandı. Çin'in simgesi pandalar ise yiyebildikleri tek özel kamış türünün bulunduğu bölgelerin tarıma açılarak yok olması üzerine neredeyse nesli tükeniyor.
30- Rızkı bol veya dar veren, Allah'tır, Allah, her kulunun ma'nevî haline uygun olanı verir. O, işlerin içyüzünü bilir. Onun yaptığında hayır vardır. İnanan, kendi üstüne düşen görevi yapar, gerisini Allah'a bırakır. O'nun takdirine razı olur, umutsuzluğa, bunalıma düşmez (37).
31- Yardıma muhtacolan akrabaya, yoksula vardım etmelidir. Allah için yardım edenler felah bulur, başarılı olurb» (38).
32- Faize verilen para gelişmez. Görünürde artsa bile Allah katında büyümez, onun bereketi olmaz. Ama zekât ve sadaka malı kat kat artırır. Zekâtı verilen mal, bereketli olur. Allah katında da sahibine büyük ödül getirir.
33- Allah, nankörleri sevmez (45).
34- Ömür geçince insan, geride bıraktığı ömrün, bir saat kadar kısa sürdüğünü sanır: "(Kıyamet) Sâat(i) başladığı gün, suçlular, (dünyâda) bir saatten fazla kalmadıklarına yemîn ederler" (55).
35- İş işten geçmeden tevbe edip Hakk'a dönmek gerekir. Haksızlığından tevbe etmeyenlerin, âhirette tevbe edip özür dilemeleri bir yarar sağlamaz (57). Çünkü tevbe ve uslanma yeri burasıdır.

RÛM SÜRESÎ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
			EbûCa'fer[6309]
		Her harf üzerinde durarak:	
		Lâm'ın miminin, son mîme idğâmiyle:	ötekiler.
		Birinci fiil etken, ikincisi edilgen:	İbn Ömer'den rivayet, Ebû *Amr*-den hikâye edilir [6310]. Birincisi edilgen, ikinci
		fiil etken:	Çoğunluk[6311]
		Çoğunluk.	
		Übey, İbn Semey-fa\ Cahderî ve başkaları[6312]	
Âyet No.			
10			
11			
	Kelime:		
	Kırâet farkı:		
	Zarflar madmûm:		
	Zarflar kesr tenviniyle münevven:	Ebû's-Semmâl ve Cahderî'.[6313]	
	Medsiz, meftûh hemze ile:		
	Medli hemze:		
	den:		
	Nasb ile:		
	Ref ile:		
	Esve'in müennesi:		
	Müzekker kipi:		
	yâsıyle:		
	Okuyanlar:	Çoğunluk,	
	Hitâb tâsıyle:	isç Yine hitâb tâsıyle, fakat	
	etken:	Ya'kûb.	

Çoğunluk. Ebû Ca'fer. Ebû Hayveh. Kûfeliler ve İbn 'Âmir. Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6314] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6315]. Ebû 'Amr, Ebû-bekr, Ravh. Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
12			
	Yâ'nın dammı, lâm'ın		
19			
	kesriyle:	Çoğunluk.	
	Yâ'nın dammı, lâm'ın fethiyle, edilgen:	Ebû Abdu'r-Rahmân es-Sülemî [6316]	
	Şeddeli meksûr yâ ile:	Nâfî\ Hamza, Ki-sâ'î, Hafs, Ya'kûb,	
			Halef.
	43 Sakin yâ ile:		Ötekiler [6317]

[6309] Bu kirâette (f^)ın mîmi, izhâr ile okunur.
[6310] Bu kirâette, çoğunluk rivâyetindeki anlam ters döner. Nehhâs şöyle demiştir: "(ö şeklinde okuyana göre mânâ: 'Farslar, galip gelmiş olduktan sonra yenileceklerdir' demek olur. Rivayete göre Rumların Farsları yenmesi, Büyük Bedir Zaferine rastlamıştır. Başka rivayette ise, Hudeybiye barışı gününde olmuştur" (Kurtubî: 14/5).
[6311] Taberî'ye göre tek caiz kırâet, birincisinin edilgen, ikincisinin etken okunduğu vecihtir (21/16).
[6312] MesâhÎf: 155.
[6313] el-Bahr: 7/162.
[6314] Mesâhif: 73; el-Bahr: 7/164.
[6315] Mesâhif: 73.
[6316] Kurtubî: 13/10.
[6317] el-Budûr: 246.

19, 25	'	Tâ'nın fethi, râ'mn dammıyle, etken:	Hamza, Kisâ'î, Halef ve bir riva-yette Ibn Zekvân.
		Tâ'nın dammı, râ'nın fethiyle, edilgen:	Ötekiler.
22		İkinci lâm'ın kesriyle:	Hafs.
		İkinci lâm'ın fethiyle:	Ötekiler.
24			Çoğunluk. İbnMes'ûd[6318]

Âyet No.			
27			
Ketime:			
Kırâet farkı:			
Okuyanlar:			
32			
34			
36			
Yâ ve dâTın fethiyle:			Çoğunluk. 5 Yâ'nın dammı, dâl'ın kesriyle:
Müfâraka kökünden mâzî:			
Tefrik kökünden mâzî:			ü iki fiil de tâ ile:
Lâm'dan sonra iki fiil de yâ ile:			
4		Fâ'dan sonra yâ ile edilgen: i	Nûn'un kesriyle:
İbn Mes'ûd ve İbn »Ömer [6319]			Çoğunluk. Übey. 'Abdullah ibn Mes'ûd mushafı.[6320]
Hz. 'Alî, Hamza ve Kisâ'î.			Ötekiler. Çoğunluk. 'Abdullah mushafı[6321]
Ebû'ÜÂliye [6322]			Ebû 'Amr, Kisâ'î, Ya'kub, Halef.
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Nûn'un fethiyle:	Ötekiler[6323]
39	iŞi	Hemzenin kesriyle; gel-me anlamında:	İbn Kesîr.
		Hemzenin meddiyle, verme anlamında:	Ötekiler [6324]

[6318] Mesâhif: 73.
[6319] Kurtubî: 14/21.
[6320] Mesâhif: 73, 155; el-Bahr: 7/169.
[6321] İbn Mes'ûd'un fâ ile okuduğu da rivayet edilmiştir (Mesâhif: 73), " Onlara bu imkânı verdik ki zevk ile yaşasınlar" demektir. Kurtubî: 14/33.
[6322] Bkz. en-Neşr: 2/266; Kurtubî: 14/32-33; el-Bahr: 7/173.
[6323] cn-Neşr: 2/302; Kurtubî: 14/34.
[6324] en-Neşr: 2/228. Fakat âyetinin, if'âl babından olduğunda ihtilâf yoktur. Çünkü zekât ile beraber îtâ' fi'li saraheten kullanılmış: buyu-

Madmûm tâ, sakin vâv
ile: Nâfi', Ya'kûb[6325]
Meftûh yâ ve mansûb vâv ile: Çoğunluk.
Çoğunluk. Übey[6326]
40 Hitâb tâsıyle: Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Gâib yâsıyle: Ötekiler[6327]
41 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, İbn
'Abbâs ve *îkrime[6328]
41
Kelime:
46
48
49
50
Ktrâet farkı:
ile:
Yâ ile:
Rîh tekil:
Riyâh çoğul: Sîn'in sükûnuyla:
Sîn'in fethiyle:
Maksûr hemze ile:
Okuyanlar:
lbn (Abbâs, Süle-mî, lbn Muhaysın, Ravh, Mücâhid de Kunbul'den. Ötekiler ve Kunbul'den başka bir rivayet [6329] İbn Muhaysın, lbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler. Hasan, Ebû Ca'fer, Abdu'r-Rahmân el-A'rec, İbn Âmir vs. Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6330] Ebû 'Amr, İbn Kesir, Ebûbekr.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Medli hemze ve sâ'dan sonra elif ile:	Ötekiler [6331]	
	Yâ ile:		Çoğunluk.
	Te'nîs tâ'sıyle:		Ebû Hayveh.
	Nûn ile:		Zeyd ibn'Alî[6332]
52	Meftûh yâ ve mîm ile, summ merfû*:		İbn Kesîr.
	Madmûm tâ, meksûr mîm ile, summ mansûb:		Ötekiler.
53	Meftûh tâ, sakin hâ ile: Hamza. Meftûh hâ*dan sonra elif ile, ismi fail; umy mecrûr:		Ötekiler[6333]
54	Üçünde de dât meftûh:		'Âsim. Üçünde de dât madmûm: Ötekiler[6334]
57	Yâ ile müzekker kipi:		Kûfeliler.

Ayet No.
58
Kelime:
60
Kırâet farkı:
Tâ ile, müennes kipi:
Hafif nûn ile: Şeddeli nûn ile:

---

rulmuştur (en-Neşr: 2/344-345).
[6325] Bu, İbn 'Âbbâs, Hasan ve Katâde'nin kırâetidir (Kurtubî: 14/39).
[6326] Mesâhif: 155.
[6327] en-Neşr: 2/282.
[6328] Mesâhif: 73, 203.
[6329] en-Neşr: 2/345. (46) âyetinde fi'lin yâ ile olduğunda ihtilâf yoktur (el-Budûr: 247; el-Bahr: 7/176).
[6330] Mesâhif: 73.
[6331] Kari'ler, imâle ve feth konusunda kendi metotları üzredirler (en-Neşr: 2/345).
[6332] el-Bahr: 7/179.
[6333] en-Neşr: 2/339.
[6334] Tebsırah: 635; en-Neşr: 2/345.

Okuyanlar:
Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6335] Çoğunluk. Übey ve İbn Kays [6336] Ruveys. Ötekiler[6337]

31/57 LOKMAN SÛRESİ 1358
Tefsîr: 1358
Tefsir: 1359
Tefsir: 1360
Tefsîr: 1362
Tefsir: 1365
Tefsir: 1366
Tefsîr: 1366
Tefsîr: 1367
Tefsir: 1368
Lokman Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1369
LOKMAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1371

[6335] Mesâhif: 73.
[6336] Mesâhif: 155.
[6337] en-Neşr: 2/246.

31/57 LOKMAN SÛRESİ

Adını Allah'ın Lokman'a verdiği hikmeti anlatan 12 nci âyetten alan Sûrede ihsan eden mü'minler övülür, inkarcıların tutumları kınanır. Allah'ın kudreti hakkında kanıtlar getirilir. Lokman'ın bazı öğütleri anlatılır, anne babaya ve Allah'a itaatin önemi Vurgulanarak sûre bitirilir.
Mekke devrinin ortalarında, Sâffât Sûresinden sonra inen bu sûrenin âyetleri de birbiriyle son derece ilişkilidir. Bundan dolayı sûrenin tümünün bir defada veya bölümlerinin birbiri ardınca indiği söylenebilir. 34 âyettir. 27-29 ncu âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilir. Fakat bu âyetlerin konuya bağlılığı, bu rivayeti şüpheli kılar. Resmî sıralamada 31 nci, iniş sırasına göre 57 nci sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. I- Elif lam mim. 2- Şunlar, hikmetli Kitabın âyetleridir. 3- Güzel davrananlara yol gösterici ve rahmet olarak (indirilmiştir). 4- Onlar ki namazı kılarlar, zekâtı verirler ve onlar âhirete de kesin olarak inanırlar. 5- İşte onlar, Rableri tarafından (gösterilen) doğru bir yol üzerindedirler ve onlar, umduklarına ereceklerdir.

Tefsîr:

1-3: Sûre, inen hikmetli Kitabın âyetlerine dikkati çekmek için elif lâm mîm harfleriyle başlamıştır. Bu harflerin ardından vahyin, hikmetli, sağlam Kitabın âyetleri olduğu; bunların, güzel davrananlara yol göstermek ve rahmet olmak için indirildiği belirtilmiştir. Allah kullarına acıdığından dolayı yol gösteren bu hikmetleri indirmektedir.
4-5 nci âyetlerde güzel davrananların vasıfları, hangi hareketleriyle güzel davrananlar olarak nitelendirildikleri anlatılmaktadır: Onlar namaz kılar, zekât verir ve âhirete inanırlar. İşte bu işler, onları "güzel davranan" sıfatına eriştirmiştir. Allah'ın gösterdiği doğru yolda yürüyen o kimseler, felaha ererler, korktuklarından emin, umduklarına nail olurlar.
Kur'ân-ı Kerîm'de çok geçen ihsan tabiri, farz olan emirlerin de üstünde iyilik yapmak için elden gelen çabayı harcamak anlamına gelir. Aşağıdaki âyetler, ihsanın dinin özü olduğunu gösterir. Âyetlerdeki ihsan, güzel davranmak, iyilik etmek şeklinde terceme edilmiştir:
"1- "Hayır kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı, Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir "[6338]
2- "Mallarınızı Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, iyilik edin. Doğrusu Allah, iyilik edenleri sever"[6339]
3- "Bu sözlerinden dolayı Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler verdi. Güzel hareket edenlerin mükâfatı işte budur!" [6340]
4- "Yeryüzü düzeltildikten sonra onda bozgunculuk yapmayın, korkarak ve umarak O'na duâ edin. Muhakkak ki Allah'ın rahmeti, iyilik edenlere yakındır"[6341]
5- "Doğrusu Allah, korunanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir"[6342]
6- "Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşmaz. Fakat sizin takvanız O'na ulaşır. Allah onları bu şekilde size boyun eğdirdi ki size yolunu gösterdiği için Allah'ın büyüklüğünü anasınız. Güzel davrananları müjdele"[6343]
7- "Ama bizim uğrumuzda cihâdedenleri biz, elbette yollarımıza iletiriz. Muhakkak ki Allah iyilik edenlerle beraberdir"[6344]
8- "Rablerinin kendilerine verdiğini alarak. Çünkü onlar bundan önce güzel davranırlardı. Geceleri pek az uyurlardı, seherlerde istiğfar ederlerdi, mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardı".[6345]
Hz. Peygamber (s.a.v.) ihsana, iman ve îslâmın üstünde bir anlam vermiş: "İhsan, görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Zira sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor" demiştir.[6346]
6- İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce Allah'ın yolundan şaşırtmak ve onunla alay etmek için eğlence türü sözleri satın alır. îşte onlara küçük düşürücü bir azâb vardır. 7- Ona âyetlerimiz okunduğu zaman sanki onları hiç işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak döner. Onu acı bir azâb ile müdjele. 8- inanan ve iyi işler yapanlara, nimeti bol cennetler vardır. 9- Orada sürekli olarak kalacaklardır. Bu, Allah'ın gerçek va'didir. O, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 10- Gökleri, sürebildiğiniz bir direk olmadan yarattı, sizi sarsar diye yere de sağlam ve yüksek dağlar attı ve orada her çeşit hayvanı yaydı. Gökten bir su indirdik de orada her güzel çifti bitirdik. 11- İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Gösterin bana O'ndan başka(tann dedikle-r/faiz) ne yarattı? Doğrusu o zâlimler, açık bir sapıklık içindedirler.

[6338] Bakara Sûresi: 112.
[6339] Bakara Sûresi: 195.
[6340] Mâ'ide Sûresi: 85.
[6341] A'râf Sûresi: 56.
[6342] Nah! Sûresi: 128.
[6343] Hac Sûresi: 37.
[6344] Ankebût Sûresi: 69.
[6345] Zâriyât Sûresi: 16-19.
[6346] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 31, îmân: 37; Müslim, îmân: 57; Ebû Dâvûd, Sünnet: 16; Tirmizî, îmân: 4; Ibn Mâce, Mukaddime: 9; İbn Hanbel, Musned: 1/27, 51, 53, 319, 2/107, 426, 4/ 129, 164.

Tefsir:

6-7 nci âyetlerde câhil, inatçı, kibirli müşrikin davranışı anlatılır. Böyle-leri boş sözlerle insanları Allah yolundan çevirirler. Allah'ın âyetleriyle alay ederler. Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğunda kibir ve inatları yüzünden sanki kulaklarında perde varmış gibi duymaz, böbürlenerek dönüp giderler.
Âyetlerin sonunda o cahil, kaba adamların kibirlerini kıran alçaltıcı ve dayanılmaz derecede acı bir azaba çarpılacakları vurgulanıyor.
8-9 ncu âyetlerde bunların karşıtı olan mü'minlerin durumu tasvir ediliyor. İnanan ve güzel işler yapan bu insanların da Allah'ın nimet bahçelerine girecekleri, orada sürekli kalacakları, bu mükâfatın, Allah'ın verdiği bir söz olup, O'nun, dediğini yapacak güçte, hüküm ve hikmet sahibi olduğu belirtiliyor.
10 ncu âyette güçlü, hüküm ve hikmet sahibi Allah'ın kudretinin belirtileri anlatılıyor: O gökleri, görülecek bir direk olmadan yükseltmiş, üstünde yaşayanları sarsmaması için yere yüksek dağlardan kazıklar çakmış, yeryü-zünde her türlü canlıyı yaratıp yaymış, gökten su indirip her çeşit güzel çifti bitirmiştir.
Enbiyâ Sûresinin 31 nci âyetinde dağların, nasıl bir kazık gibi Arzı tuttuğunu anlatmıştık. Orada söylediğimiz gibi Arzın merkezi ateştir. Bu ateş küresini, dışarıdan bir kaya tabakası sarmıştır. Ateşin en çok kükreme istidadı olan yerlerde, alttaki ateşin ve gazların baskısıyle yükselen dağlar oluşmuştur. Arzın soğumasiyle birlikte yükselip oluşan bu dağlar, altta fışkırmak isteyen ateşin ve gazların basıncını baskılar. Dağlar olmasa oralardan fışkıran gazlar ve lavlar büyük depremlere sebebolur. İşte böylece dağların, nasıl yerin sarsılmasını önleyici birer kazık oldukları ortaya çıkmaktadır.
11- İşte bunlar, yaratıcının kudretini gösteren eserlerdir. Peki ama Allah'tan başka tanrı diye tapılan, Allah ile kullar arasında aracı kabul edilen şeyler ne yaratmışlardır, ne yapmışlardır? Tanrı oldukları hangi işleriyle belli olmuştur? Yarattıkları bir şey olmadığına göre onlara tanrı demenin ve onları Allah'a ortak yapmanın ne anlamı vardır? Âciz şeylere üstün güçler vermek, cehalet sapıklığından başka bir şey değildir. Onun için âyetin sonunda Allah'tan başka şeylerde tanrılık vehmedenlerin haksız ve apaçık bir sapıklık içinde oldukları vurgulanmaktadır.
Müfessirlerin rivayetlerine göre 6 ncı âyet, Nadr ibn Haris ibn Kelede hakkında inmiştir. Ticaretle meşgul olan bu adam, Hîre'ye gider, acem haberlerini öğrenir ve bunları Kureyşlilere anlatırmış:
— Muhammed de size bir söz söylüyor, ben de size Rüstem, İsfendiyâr ve Kisrâların öykülerini anlatıyorum, dermiş.
Kureyşliler de Kur'ân'ı dinlemez, onun sözlerini dinlerlermiş. İşte onun hakkında bu âyet inmiş. Aynı adam, Enfâl Sûresinin 31-32 nci âyetlerinin iniş sebebi olarak da anlatılır.
Başka rivayetlere göre buradaki lehve'l-hadîs (eğlence türü söz) ile kas-dedilen, şarkı türküdür. Para verip şarkıcıları dinlemek, lehve'l-hadîs satın almak demektir. Şarkı ve türkünün haram olduğuna dair bazı sahâbilere dayanan rivayetler de vardır. Hz. Peyğamber(s.a.v.)in: "Şarkıcı cariyeleri satmayınız ve onları satın almayınız, onlara Öğretmeyiniz,, onların ticaretinde hayır yoktur. Onlarla kazanılan para haramdır. (İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce Allah'ın yolundan şaşırtmak ve onunla alay etmek için eğlence türü sözleri satın alır) âyeti bu gibi şeyler hakkında indirilmiştir"[6347]
Ebû Umâme'den rivayet edilen bu hadis zayıftır. Çünkü muhaddisler, bunun râvilerinden 'Alî ibn Zeyd'i zayıf saymışlardır. [6348] Yine Ebu Ümâme-den rivayet edilen benzeri bir hadis de İbn Mâce'nin Sunen'inde yer almıştır: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), şarkıcı cariyeleri satmayı, satın almayı, onların kazancını ve paralarını yemeyi yasakladı"[6349]
Lehve'l-hadîs'in ğinâ (şarkı) olduğu konusunda İbn 'Abbâs, 'İkrime ve Sa'îd ibn Cübeyr'e dayanan rivayetler vardır. Fakat bu rivayetler zayıf, âhâd haberleridi. [6350] îbnu'l-'Arabî de "Bu konudaki rivayetlerin hiçbiri doğru değildir. Çünkü bunların ravilerine güvenilmez, en doğrusu, âyetteki lehve'I-hadîs'in, batıl söz anlamına geldiğidir" diyor.[6351]
Bu rivayetlerin, âyetin tefsiri ile ilgisi yoktur. Âyet, önceki ve sonraki âyetlere bağlıdır, onlardan ayrı düşünülemez. Boş lâflara dalarak Kur'ân'ı dinlemeyen inatçı, kibirli kâfirlerin durumunu tasvir etmektedir.
Buradaki " para ile bir şey satın almak değil, hareket ve davra-nışlarıyle boş sözleri satın almak, hikmetli sözleri bırakıp boş lâfları almaktır. Hikmetli sözler okunurken onu dinlemeyen, gidip boş lâfları dinleyen kimse, hikmetli sözü verip boş lâf satın almış olur. Nitekim açıklanan hidâyete gelmeyip sapıklıkta kalan da hidâyeti verip dalâleti satın almıştır. Bakara Sûresinde: "Onlar hidâyet karşılığında dalâleti satın aldılar. Ticaretleri kâr etmedi, doğru yolu da bulamadılar" [6352] buyurulmaktadır. Bu âyette münafıkların, dalâleti hidâyete tercih ettikleri anlatılmıştır. Bu alışveriş maddî değil, ma'ne-vîdir. İşte lehve'l-hadîs'i satın almak da böyle ma'nevî bir satın almadır. Batıl sözü hak söze tercih etme an lamın ad ir. Bunda maddeten bir satın alma yoktur.

[6347] Tirmizî, Buyu': 51.
[6348] Tİrmizî, Sünen; 3/580.
[6349] İbn Mâce, Ticârât: 11.
[6350] Hâzin: 5/213-214.
[6351] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1482.
[6352] Bakara Sûresi: 16.

Şarkı dinlemenin hükmü ayrıdır. Şarkının da hikmetlisi, rûhâniyyet tarafına cezbedeni vardır. Bunlar güzeldir, lehve'l-hadîs değildir. Ama şehveti tahrik eden, insanı günah işlere kışkırtan şarkı ve türkü elbette lehve'l-hadîs sayılır. İbnu'l-'Arabî şöyle diyor:
"Taberî'nin 'Lehve'l-hadîs davuldur* görüşüne gelince: Davul iki kısma ayrılır: Savaş davulu, oyun davulu. Savaş davulunda bir sakınca yoktur. Çünkü ruhları coşturur, düşmanı korkutur. Oyun davulu da tef gibidir. Nikâh ilân eden diğer eğlence âletleri (çalgılar) da böyledir. Bunların nikâhta kullanılması caizdir. Çünkü sözü güzelleştirir, çirkin lâflardan korur".
"Kaynât(şarkıcı kadınlarjo gelince: Kişinin, cariyesini dinlemesinin caiz olduğunu söylemiştik. Çünkü cariyenin dışı ve içinden hiçbir şey kendisine haram değildir. Onun sesinden yararlanması, nasıl menedilir?"[6353]
Eğer âyetteki levhe'l-hadîs, şarkı türkü anlamına gelseydi, Peygamber (s.a.v.), bu âyetin inişinden çok sonra şarkı dinlemezdi. Bu âyet Mekke devrinin ortalarında inmiştir. Oysa Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'de bir bayram günü, Hz. 'Âişe'nin evinde şarkı söyleyen cariyeleri dinlemiştir. Hz. 'Âişe şöyle diyor: "Ebubekir içeri girdi, yanımda ensârlıların iki cariyesi, ensârın Bu'âs günü söylediği şarkıları söylüyorlardı. Aslında onlar şarkıcı değillerdi (şarkı söylemeyi beceremiyorlardı). Ebubekir: 'Allah Elçisinin evinde şeytân sesleri mi var?' dedi. O gün bayram idi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.): 'Ey Ebubekir, her milletin bir bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır' dedi"[6354]
Müslim'in başka bir rivayetinde Minâ günlerinde Hz. 'Âişe'nin çadırında, iki cariyenin tef çalıp şarkı söyledikleri, Peygamber (s.a.v.)in, elbisesini üstüne örtmüş olarak onları dinlediği, o sırada içeri giren Ebûbekir cariyeleri azarlayınca Peyğamber'in yüzünü açıp; "Bırak, Ebûbekir, bugün bayram günüdür" dediği rivayet edilir. Hz. 'Âişe, bayram günü Peyğamber'in arkasında durup kılıç kalkan oynayan zencileri seyrettiğini söylüyor. [6355]
îbn Han-bel'in rivayet ettiği bir hadise göre de: "Peyğamber(s.a.\.)in yanma bir kadın geldi. Peygamber 'Âişe'ye sordu:
— 'Âişe, bunu tanıyor musun? dedi. 'Âişe:
— Hayır ey Allah'ın peygamberi, dedi.
— Bu, falanların şarkıcısıdır. Senin için şarkı söylemesini ister misin? buyurdu. 'Âişe:
— Evet, dedi.
Peygamber (s.a.v.) o kadına bir tabak verdi. Kadın şarkı söyledi. Peygamber (s.a.v.):
— Şeytan burnunun deliklerine üflemiş, dedi"[6356]
Peyğamber(s.a.v.)in, câriye için söylediği söz bir şakadır. Ebû'l-Huseyn(Hâ-lid el-Medenî)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz Medine'de 'Âşûra günü tef çalıp şarkı söyleyen cariyeleri dinlerdik. Bu durumu Mu'avviz kızı Ru-beyyi'a sorduk, şöyle dedi: Evlendiğimin ertesi günü Allah'ın Elçisi yanıma geldi, yanımda iki câriye şarkı söylüyor, Bedir'de öldürülen atalarıma ağıt yakıyorlardı. Sözleri arasında şunlar da vardı: "Aramızda yarını bilen bir peygamber var". Peygamber buyurdu ki: Bunu söylemeyin, yarın ne olacağını Allah'tan başka kimse bitmez"[6357]
Enes ibn Mâlik de şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.) Medine sokaklarından birinden geçerken tef çalıp şarkı söyleyen ve şöyle diyen cariyeler gördü:
Biz Neccâr oğullarının cariyeleriyiz. Muhammed ne güzel komşudur! Peygamber (s.a.v.): 'Allah bilir ki ben sizi seviyorum' dedi" [6358] Yine Peygamber (s.a.v.): "Helâl ile haramı ayıran şey, nikâhtaki tef ve ses(şarkı)dır" Buyurmuştur.[6359]
Görülüyor ki şarkı ve türkünün, günâhlara kışkırtmayan müziğin haram olduğuna dair bir delil olmadığı gibi bunun mübâh olduğunu gösteren deliller çoktur. Çünkü Peyğamber'in kendisi ve ailesi şarkı ve çalgı dinlemiştir.
Dahhâk, âyetteki lehve'l-hadîs'in, şirk, İbn Eşlem ise bunun Allah'ın âyetlerinden ve yolundan çeviren her söz olduğunu söylemiştir'.[6360]
12- Andolsun biz Lokman'a: "Allah'a şükret" diye hikmet verdik. Kim şükrederse kendisi için şükreder; kim nankörlük ederse Allah zengindir, övülmüştür (onun şükrüne muhtaç değildir).

Tefsir:

12 nci âyette Allah'ın, Lokman'a: "Allah'a şükret" diye hikmet verdiği anlatılıyor. Şükrün, sahibine yarar; nankörlüğün de zarar vereceği; zengin, her yerde ve dilde övülen Allah'ın, insanın şükrüne muhtacolmadığı belirtiliyor.
Burada kendisine hikmet verilmiş bir kul olarak yâdedilen Lokman'ın kişiliği hakkında çeşitli rivayetler vardır. Tabiîlerden 'İkrime, bu zâtın peygamber olduğunu söylemiş ise de çoğunluk bunun sâlih bir kul olduğu kanı-

[6353] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1482.
[6354] Buhârî, 'îdeyn: 3; Müslim, 'îdeyn: 16.
[6355] Müslim, 'îdeyn, bâb: 4, hadis: 17-19.
[6356] Musned: 3/449.
[6357] İbn Mâce, Nikâh: 21.
[6358] İbn Mâce, Nikâh: 21.
[6359] tbn Mâce, Nikâh: 20; Tirmizî, Nikâh: 6.
[6360] İbn Kesir, Tefsir: 3/443.

sındadır. Kitabı Mukaddesin Hezekiel 28/3'den Lokman'ın Daniel olması ihtimali de anlaşılır.
Bir rivayete göre bu zât Tareh (Âzer) oğlu, Nahor oğlu Bâ'ûra oğlu Lok-man'dır. Bu suretle Lokman, Hz. İbrahim'in kardeşi torunu olmaktadır. Başka bir görüşe göre Eyyûb'un kızkardeşinin veya teyzesinin oğludur. Bin sene yaşamış, Hz. Davud'a yetişmiştir. İsrail Oğullarının yargıcı idi. [6361] Bir kavle göre terzi, bir kavle göre de çobandır. Bir kavle göre Güney Mısır'dan iri dudaklı, yarık ayaklı marangoz, zenci bir köledir.[6362]
Bu rivayetler sağlam olmadığı için Lokman'ın kişiliği hakkında kesin bilgi vermez. Ancak bunlar, Lokman'ın, Hz. Peygamber devrindeki Arap toplumunca bilindiğini ve örnek bir insan olarak anlatıldığını gösterir. Nitekim Mekke devrinde Peygamber (s.a.v.), Suveyd ibn Sâmit adlı bir Arap liderine rastlamış, onu İslama çağırmıştı. Suveyd:
— Herhalde sende de bendekilere benzer şeyler var, dedi. Peygamber:
— Sende olan nedir, dedi. Süveyd:
— Bende Lokman'ın hikmetlerini içeren defter var, dedi ve onlardan okumağa başladı. Peygamber (s.a.v.):
— Bunlar güzel sözler ama bendeki bundan güzeldir. Bende Allah'ın indirdiği nûr ve hidâyet kaynağı Kur'ân var, dedi ve Kur'ân okuyup onu Islama çağırdı,
İslama ilgi duyan Süveyd:
— Bu güzel sözdür, dedi. Medine'ye geldi, fakat çok geçmeden Hazrec-liler onu öldürdüler'.[6363]
Bu olay, o zamanki Arap toplumunun Lokman'ı tanıdığını gösterir.
Taberî'nin naklettiği bir rivayette Lokman'ın Ezop olması ihtimâli belirmektedir; Habeşli marangoz bir köle olan Lokman'a bir gün efendisi, bir koyun kesmesini ve en tatlı yerinden iki çiğnem et getirmesini istemiş. O da bir koyun kesip dilini ve kalbini götürmüş. Bir süre sonra efendisi ona yine bir koyun kesmesini ve en kötü yerinden iki çiğnem et getirmesini istemiş. Lokman yine kestiği koyunun dilini ve kalbini götürmüş. Efendisi ona:
— Ben sana hayvanın en güzel iki çiğnem etini getirmeni emrettiğim zaman bunları getirmiştin. Şimdi sana hayvanın en kötü iki çiğnem etini getirmeni istedim, yine bunları getirdin? demiş. Lokman şöyle cevap vermiş:
— Bunlar güzel olursa bunlardan daha güzeli yoktur. Bunlar kötü olursa bunlardan daha kötüsü yoktur.[6364]
Tantâvî ve Marmaduke PıckthalPe göre Lokman hakkında anlatılanlar, Roma kentinin kurulmasından ikiyüz yıl önce doğmuş olan Yunanlı filozof köle Ezop hakkında anlatılanlara çok benzer. Şayet Lokman Hekim, Yunanlı Ezop ise onun hayatı hakkındaki bilgiyi, el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân ve Meydan Larous'tan özetliyoruz:
Aisopos veya Esop Yunanlı masalcı (M.Ö.VI. yüzyıl) hayâtı hakkında pek az bilgi vardır. Klâsik çağ Yunanlıları bile ona yarı efsanevî bir kişi gözüyle bakarlar, hakkında bir sürü fıkra anlatırlardı. Yunanlı rahip Planudes, On-dördüncü yüzyılda yazdığı "Aisopos'un Hayâtı"nda bu fıkraları bir araya getirdi. Genellikle Aisopos Frigya'lı kabul edilir. Fakat onun Trakya'da, Sa-mos'ta veya Sard'da, hâttâ Mısır'da doğduğunu söyleyenler de vardır. Plu-tarkos'a göre çirkin, kekeme ve kamburdu. Fakat ince bir zekâsı vardı. Köle iken, efendisi filozof Ksanthos veya Samos'lu Ladmon'a kendisini âzadettirdi.
Önce Samos'u istilâ eden Lidyan kralının hakaretine uğrayan Aisopos, hikmetleri ve hulûsu ile kendisini affettirdi. Bir süre kiralın yanında kalıp hayvanları konuşturan masallar yazan Esop, oradan seyahate çıktı. Mısır'ı, Ba-bil'i ve doğunun büyük bir bölümünü gezdi. Kroisos tarafından Delphoi kâhininin fikrini sormağa gönderildi. Alayları ile Delphoililerin rahatını kaçıran Esop, dine karşı gelmekle suçlanarak Hyampaca kayasından aşağı atılmak suretiyle idam edildi.
Aisopos muhtemelen hiçbir eser yazmamıştır. Bununla beraber hayvanların baş rolü oynadığı isti'âreli ve ahlâkî bir takım küçük hikâyecikler, eskiden beri halk arasında Aisopos masalları diye bilinirdi. Bu çeşit bir derleme, Milâttan önce V. yüzyılın sonunda elden ele dolaşıyordu. Sokrates, eğlence kabilinden bu hikâyeciklerden bazılarını şiir haline getirdi. Sonraki yüzyılda Pholoros'lu Demotrios, eksiksiz bir Aisopos masalları derlemesi yayımladı. Bu derlemeden bütün ortaçağ masalcıları ve en sonunda da La Fontaine yararlandılar (Meydan Larous, A maddesi).
Onun fıkralarından biri yukarıda anlattığımız dil öyküsüdür. İkiyüz hikâyesini Muhammed Beg Osman Celâl Arapçaya çevirip "el-Uyûnu'1-Yevâkız fi'1-emsâli ve'1-Mevâ'iz" adiyle Kahire'de yayınlamıştır (1960).[6365]
Görüldüğü gibi Esop'u Yunanlılar kendilerinden, yahudiler kendilerinden, Araplar da Lokman Hekim adiyle kendilerinden saymaktadırlar. Herhalde bugün Türk Nasreddin Hoca'yi Araplar Çuha şekline sokup kendile-rinden saydıkları gibi bu filozof insanı da her millet kendine mal etmiştir. Ne gariptir ki büyük insanları, hayatlarında rahat ettirmiyor, hattâ işkence ile idam ediyorlar; ölümlerinden sonra da uluslar onları paylaşamıyorlar. Bunun hangi milletten olduğu o kadar önemli değildir. Önemli olan, böyle hikmetli bir zâtın yaşamış olup hikmetleriyle milletleri etkilemesidir.
Lokman'a verilen hikmete gelince: Müfessirler bunu akıl, anlayış, doğru görüş, bilgi ve bildiğiyle amel etmek şeklinde tanımlamışlardır. [6366] 'Abdu'r-Raûf el-Munâvî "Hikmetin başı Allah korkusudur" mealindeki hadisi şer-

[6361] Kurtubî, el-Cami* li Ahkâmı'1-Kur'ân: 14/59.
[6362] Aynı eser: 14/60; İbn Kesîr, Tefsir: 3/444.
[6363] Sîreiu İbn Hişâm: 2/56.
[6364] Câmi'u'l-beyân: 21/27-28.
[6365] el-Cevâhir: 15/127.
[6366] Hâzin: 5/215.

hederken şöyle diyor: "Hikmet, insanın gücü ölçüsünde, varlıkların bütün hallerini olduğu gibi bilmektir". [6367]Râzî'ye göre hikmet, "Yapılan işin, bilgi gereğine uymasıdır". [6368] Kişi bildiğiyle amel etmedikçe ona hekîm denmez. Hikmet, Allah'ın kalbe ilham ettiği doğru bilgi şeklinde de tarif edilir.
İnsanın teorik bilgileri elde edip gücü oranında üstün işler yapma yeteneğini kazanması hikmettir. Yani hikmet, nazarî bilgileri öğrendikten sonra onların gereğine uygun hareket edip teori ile uygulamayı birleştirmek ve böylece üstün gayeye ulaşmaktır.
Kâinatın birtakım kanunlarını keşfetmek ve bunları insanlığın yararına kullanmak 'Abdu'r-Raûf'un tanımladığı hikmettendir. Ancak hikmet insanı imana ve Allah'a şükretmeğe götürür. Nitekim âyetin sonunda Lokman'a öğretilen hikmetin, onu Allah'a ve ebeveyne teşekküre yönelttiği anlaşılmaktadır. Yüce Mevlâ, hikmeti şükürle beraber anmıştır. Çünkü bilgi, Allah'ın, insana en büyük lûtfudur. Onu kendisine lütfeden Allah'a şükretmek gerekir. İnsan öğrendiği bilgi ile gurura düşerse şeytanın yoluna girmiş olur. O bilgi de hikmet olmaktan çıkar. Bundan dolayı Allah'ın Elçisi (s.a.v.), hikmetin başının, Allah korkusu olduğunu söylemiştir.
İşaret edilmesi gereken bir husus da şudur; Yüce Allah, Lokman*ın hikmetini öğmektedir. Eğer Lokman, gerçekten Esop ise -ki bu görüş kuvvetlidir-Esop, görüşlerini hayvanları konuşturarak anlatan bir filozoftur. Demek ki gerçekleri yansıtan felsefe de hikmettir. O halde insanları iyiye, doğruya yönelten felsefe, Kur'ân'da övülmektedir. Ona düşman olmak, Kur'ân'a ters düşer.
Ayrıca insanları iyiye yöneltmek, onlara etkili öğütler vermek için hayvanları konuşturan hikâyeler yazmakta bir sakınca yoktur. Esop'un yaptığı da bu idi. O, hikmetlerini, hayvanların dilinden anlatıyordu. Çünkü öyle hikâyeleştirilen öğütler, daha etkili olmaktadır. Nitekim Hz. Mevlâna ve Şeyh 'Attâr da bu yolu tercih etmişlerdir.
75- Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: "Yavrum, Allah'a ortak koşma, çünkü ortak koşmak, büyük bir zulümdür'*, 14- Biz insana, ana-babasını tavsiye etik. Anası onu, zayıflık üstüne zayıflık çekerek taşımıştır. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olmuştur. (Onun için) Bana ve anana babana teşekkür et, dönüş banadır. 15- "Eğer onlar seni, hakkında bir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyâda iyi geçin ve bana yönelen kimsenin yoluna uy. Sonra dönüşünüz banadır; size yaptığınız şeyleri haber vereceğim" (diye öğüt vermiştik). 16- (Lokman öğütlerine devamla dedi ki:) "Yavrum, (yaptığın iyilik veya kötülük), hardal dânesi ağırlığınca bir şey de olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allah onu getirir. Çünkü Allah lâtiftir (O'nun bilgisi her gizli ve ince şeye ulaşır. O, herşeyi) haber alır. 17- "Yavrum, namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Bunlar, yapılması gereken işlerdendir" 18- "insanlara yanağını bükme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez.*' 19- "Yürüyüşünde tutumlu ol, sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."

Tefsîr:

13-19 ncu âyetlerde Lokman'ın hikmetli öğütleri anlatılır: Lokman oğluna, önce Allah'a ortak koşmamasını, şirkin büyük bir zulüm (haksızlık) olduğunu, daha sonra anne babasına iyilik etmesini öğüt lemistir. Fakat ikinci öğüt, Lokman'ın ağzından çıkan bir söz değil, Allah'ın insana tavsiyesidir.
Yüce Allah, insana anne babasına iyilik etmesini öğütlemiştir. Çünkü Allah'tan sonra insanın üzerine en çok hakkı olanlar, anne babasıdır. Annesi onu nice güçlüklerle önce karnında, sonra kucağında taşımış, iki yıla yakın emzirmiş, uzun süre ona bakmıştır. Eğer annesi ona böyle bakmasa, belki de canlıların en geç gelişeni olan zayıf insanın güçlenmesi; kendisini yönetecek, koruyacak duruma gelmesi mümkün olmaz. Bunun yanında babası da annesiyle beraber onu korumuş, yetişmesine emek vermiştir. Büyüyüp gelişmesi için kendisine bu kadar emek veren, hizmet ve iyilik eden anne babasının bu iyiliklerine karşı onlara iyilik etmek, elbette insanın üzerine borçtur. İnsan önce Allah'a, sonra ebeveynine karşı itaatle yükümlüdür. Bunu yapmayan kimse, er geç cezasını çeker.
14 ncü âyetin sonunda yüce Allah, insanın, dünyâda ebeveynine karşı davranışlarına dikkat etmesini pekiştirmek üzre: "Dönüş banadır!" buyuruyor. Yani dünyâda Allah'a ve ebeveynine karşı yaptıklarından, bir gün Allah'ın huzurunda hesap vereceğini hatırlatıyor.
Ebeveyne itaat gerekir. Fakat ebeveynin emirleri, Allah'ın buyruklarına ters düşerse bu konuda onlara itaat gerekmez. Çünkü Yaratana isyan olacak işlerde yaratılmışlara itaat edilmez. Yaratanın hakkı, anne babanın hakkından üstündür. Şirk, Allah'ın nimetlerine nankörlüktür. Yüce Allah, müşrik anne babası insanı Allah'a ortak koşmaya sevk etmek istedikleri takdirde onlara itaat etmemesini, fakat müşrik de olsalar dünyâ işlerinde anne babasıyla iyi geçinmesini, âhiret işlerinde ise Peyğamber'in ve müzminlerin yoluna uymasını emrediyor.
15 nci âyetin sonunda yine insanların Allah'a döneceklerini, dünyâda yaptıkları herşeyin kendilerine haber verileceğini hatırlatıyor. Böylece âhiret hesap ve sorumluluğunu düşünerek Allah'a ve ebeveyne karşı davranışlarına dikkat etmesi için insanı uyarıyor.
İbn *Abbâs ve başka müfessirler: "Sütten kesilmesi de iki yıl içindedir". "Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler" [6369] âyetlerine dayanarak gebelik süresinin en az altı ay olduğu sonucunu çıkarmışlardır.[6370]

[6367] Feydu'l-Kadîr: 3/574.
[6368] Mefâtîhu'1-ğayb: 25/145.
[6369] Bakara Sûresi: 233.

Allah'ın buyruğu olan 15-16 ncı âyetlerin, Lokman'ın sözleri arasında zikredilmesi, Lokman'ın da oğluna Allah'ın, her dinde bulunan buyruklarını öğütlediğini gösterir. Bu iki âyet, bir tek âyet halinde 'Ankebût Sûresinde de tekrar edilmiştir: "Biz insana, ana babasına iyilik etmeyi tavsiye ettik. Eğer onlar seni hakkında hiçbir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. O zaman size yaptıklarınızı haber veririm"[6371]

Bu âyetlerin, Sa'd ibn Ebî Vakkas ile annesi hakkında indiği rivayet edilir. Annesi onu İslâmdan döndürmek için açlık ve susuzluk grevine girmiş. Sa'd'ın bütün ısrarına rağmen yemek yememeğe ve yıpranmağa başlamış. Uç gün ardı ardına annesinin erimekte olduğunu gören Sa*d:

— Anne demiş, sen bilirsin ki vallahi senin yüz tane canın olsa, hepsi birer birer çıksa ben dinimi bırakmam. Bu, bambaşka bir şeydir. İstersen ye, istersen yeme. Bu kez yemiş .[6372]

Bu olay Ankebût Sûresinin 8 nci âyetinin iniş sebebi olarak da anlatılmıştı. Ancak Taberî'nin rivayetinde Sa'd ibn Ebî Vakkâs adı geçer. Kurtubî bunu almıştır. İbn Kesîr ise Sa'd ibn Mâlik adını zikreder. Tirmizî'nin riva-yetinde ise sadece Sa'd geçmektedir. Maamâfîh, Sûre Mekke'de indiğine göre Sa'd ib^Ebî Vakkâs olması daha doğru görünmektedir.[6373]

Tabii ayrı ayrı zamanlarda inmiş olan âyetlerin, aynı olay üzerine inmesi söz konusu değildir.Ancak bu ve benzeri âyetlerini Sa'd gibi müslüman olan, bir yandan Isrâ ve En'âm sûrelerinde ebeveyne iyiliği emreden âyetlere uymanın gereğini yapmağa çalışırken, bir yandan da kendilerini İslâmdan döndürmeğe uğraşan ebeveynlerinin ısrar ve baskıları karşısında ne yapacaklarını bilemez duruma gelen gençleri, içinde bulundukları psikolojik sıkıntılardan kurtarmak, onları teselli etmek üzere indiği anlaşılmaktadır. Âyetlerin çeşitli sûrelerde tekrar edilmesi, müslüman oldukları için ebeveynlerinden baskı gören gençlerin çokluğunu gösterir.

Bu gençlerden bir kısmı anne babalarından gördükleri baskı yüzünden Habeşistan'a göç etmek zorunda kalmışlardı. Meselâ, Hâlid ibn Sa'd ibn el-'Âs, karısı Emîne bint Halef, kardeşleri 'Amr ibn Sa'îd, onun karısı Fâtıma bint Safvân, Esved ibn Nevfel ibn Huveylid, 'Âmir ibn Ebî Vakkâs, Muttalib ibn Ezher ibn 'Avf, onun karısı Remle bint Ebî 'Avf, 'Abdullah ibn Cahş, kardeşi 'Ubeydullâh ibn Cahş, karısı Ümmü Habîbe bint Ebî Süfyân, 'Osman ibn Rabî'a, Ma'mer ibn 'Abdullah ve Mâlik ibn Zem'a ibn Kays ibn 'Abdi Şems, karısı 'Amre bint es-Sa'dî, Yezîd ibn Zem'a ibn el-Esved ve başkaları (Allah hepsinden razı olsun) bunlardandır.[6374]

Burada yüce Allah, insana ebeveynine iyiliği tavsiye ettiğini buyurduktan sonra annenin insana olan fedâkârlıklarını saymaktadır. Bu da annenin evlâdına olan son derece şefkat ve sevgisini gösterir. Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre:

"Bir adam Allah'ın Elçisi(s.a.x.)e geldi:

— Yâ Resûlâliah, dedi, kendisiyle beraber bulunmama, güzel geçinmeme, güzel bakmama en lâyık olan kimdir?

Allah'ın Elçisi:

— Annendir, dedi.

— Sonra kim yâ Resûlâliah dedi. Allah'ın Elçisi yine:

— Annen, dedi.

— Sonra kim yâ Resûlâliah, dedi. Allah'ın Elçisi yine:

— Annen, dedi.

— Sonra kim yâ Resûlâliah, dedi.

— Sonra baban, buyurdu"[6375]

Bir sahâbî de: "Yâ Resûlâliah, kime kiyilik edeyim?" diye sormuş. Allah'ın Elçisi: "Annene, sonra annene, sonra annene; sonra babana, sonra derece derece yakın olanlara" demiş.[6376]

Talha ibn Mu'âviye es-Sulemî diyor ki: "Peyğamber(s.a.v.)e geldim:

— Ey Allah'ın Elçisi, ben Allah yolunda cihâda gitmek istiyorum, dedim.

— Annen sağ mı? dedi.

— Evet, dedim.

— Ayağına sarıl, işte cennet oradadır, buyurdu"[6377]

Yine Taberânî'nin rivayetine göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Veda Haccında önce annelere iyiliği tavsiye etmiştir. Bütün bunlar, Kur'ân'ın öğütleriyle Pey-ğamber'in tavsiyeleri arasındaki ahengi gösterir.

16-17: Lokman öğütlerine devamla yerde gökte, hardal dânesi kadar bir iyilik veya günâhın, Allah'ın bilgisi dışında kalmadığını, Allah'ın, yapılan her-şeyi bildiğini, zîrâ O'nun lâtîf (yoğunluksuz), herşeyden haberdar olduğunu söylüyor. Allah lâtiftir, herşeyin içinde vardır. O herşeyin içyüzünü bilir, herşeyden haberi olur.

Sonra Lokman oğluna namaz kılmasını, iyiliği emir, kötülükten men ve başına gelenlere sabretmesini Öğütlüyor. Bunların, yapılması gerekli önemli işler olduğunu vurguluyor. İyiliği emir, kötülükten men, A*râf Sûresinde de

---

[6370] İbn Kesîr: 3/446.
[6371] Ankebût Sûresi: 8.
[6372] Câmı'u'l-beyân: 21/70; el-Câmı' lı-Ahkâmı'1-Kur'ân: 13/328.
[6373] Tirmizî, Tefsir, 'Ankebût Sûresi; et-Tâc: 4/199.
[6374] Sîretu İbn Hişâm: 1/345-352; et-Tefsîru'1-hadîs: 5/17.
[6375] Buhârî, Edeb: 2; Müslim, Birr: 1.
[6376] Tirmizî, Birr: i; Buhârî, Edeb: 2; Müslim, Edeb: 1, 2; Ebû Dâvûd, Edeb: 120; Ibn Mâce, Edeb: 1, İbn Hanbel, Musned: 5/3,5.
[6377] Taberânî rivayet etmiştir: et-Tefsîru'1-hadîs: 5/18-19.

İslâmın prensiplerinden biri olarak anlatılır. Burada da Lokman'ın ağzından bu prensip öğütleniyor. Kur'ân'da çok geçen bu prensip, ya emir şeklinde gelmiştir. Meselâ: "içinizden hayra çağıran, iyiliği emir, kötülükten meneden bir topluluk olsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır" [6378] âyetinde olduğu gibi. Yahut bu prensip mü'minlerin güzel vasıflarından olarak zikredilmiştir. Meselâ: "Siz insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız" [6379], "İnanan erkekler ve inanan kadınlar birbirlerinin velisidirler. İyiliği emrederler, kötülükten menederler. Namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Elçisine itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Allah dâima üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir" [6380], "Onlar (o kimselerdir) ki kendilerine yeryüzünde iktidar verdiğimiz takdirde (zorbaların yoluna sapmazlar, bilâkis) namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten menederler. Bütün işlerin sonu Allah'a aittir"[6381]

Emri bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker (iyiliği emir, kötülükten men) konusunda daha önce geçmiş olan âyetlerin tefsirinde de yeterli bilgi verilmişti. Ma'rûfvç münker genel anlamlı kelimelerdendir. Kur'ân ve Sünnette yapılması emredilen, toplumda iyi olarak bilinen, dinin prensiplerine uygun her-şey ma'rûf kavramı içine girer. Kur'ân ve Sünnetin yasakladığı toplumun kötü tanıdığı herşey de münker kapsamı içindedir. Ma*rûfu emir, ferdi ve toplumu mutlu kılacak güzel şeylerin yapılmasını istemek; münkerden men de ferdi ve toplumu bozacak, mutsuz edecek her türlü kötülükten insanları menetmeğe çalışmaktır. Toplum düzeninin korunması için herkes kendi ölçüşünce ve gücü oranında toplumda iyiliği emir, kötülükten menetmeğe çalışmalıdır.

Bu prensip, İslâm toplumunun güzel vasıflarını koruyan en önemli niteliklerden biridir. Peygamber (s.a.v.): "Nefsimi elinde bulunduran Allah'a an-dolsun ki ya iyilikle emir ve kötülükten menedersiniz, yahut da Allah, çok geçmeden başınıza öyle bir azap gönderir ki o zaman dua edersiniz ama duanız kabul edilmez" buyurmuştur.[6382] Başka bir hadislerinde de Peygamber (s.a.v.): "Sizden biriniz bir kötülük görünce onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle kötülesin. Buna da gücü yetmezse kalbinden o işten ikrah etsin. Bu da imanın en zayıfıdır" [6383] buyurmuştur.

Yüce Allah, 17 nci âyette Lokmanın: "iyiliği emret, kötülükten menet" dedikten sonra "Başına gelenlere sabret" dediğini anlatıyor. Çünkü iyiliği emir, kötülükten men edenler çok eziyetlerle, engellerle karşılaşabilirler. İşte onlara, bu yolda başlarına geleceklere sabretmeleri tavsiye ediliyor. Çünkü bunlar, yapılması gerekli işlerdendir. Toplumun selâmet ve mutluluğu için bunları yapmak, bu konuda fedâkârlıklara katlanmak gerekir.

Emri bi'l-ma'rujnehyi 'ani'l-münker sözle, kürsülerde va'z ve konferanslar vererek yapılabildiği gibi daha etkili olarak da gazete ve dergilerde makaleler yayınlamak ve kitaplar yazmak suretiyle de yapılır. Radyo ve televizyon ise bu işin en yayıcı ve etkili aracı olabilir. Ancak bunun, günün şartlarına uygun yöntemle, insanları kırmadan, incitmeden yapılması gerekir. Çünkü Kuran: "Hikmette, güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır!"[6384] buyurmaktadır.

18-19 ncu âyetlerde Lokman, oğluna yanağını tas'îr etmemesini yani kibr ile yüzünü insanlardan öteye çevirmemesini, yeryüzünde böbürlene böbürle-ne yürümemesini; Allah'ın, kendisini beğenmiş, kendisini öven insanları sevmediğini söylüyor ve daima tutumlu yürümesini, yani ne çabuk, ne de hasta gibi yavaş değil, orta yürümesini; sesini de kısmasını; bağıra bağıra konuşmamasını öğütlüyor. Seslerin en kötüsünün eşek sesi olduğunu vurguluyor.

Mekkelilerin bazıları, Medine, Küfe ve Basra kari'Ieri " şeklinde okumuşlardır. "in aslı, devenin boynunda veya başında bulunan bir hastalıktan ötürü başını bükmesidir. îşte konuşurken kibr ile başını öteye çevirmek de bu hastalıklı devenin hareketine benzetilmiştir. Bu kibr belirtisi olan hareketten sakınılması emredilmiştir.

Bu âyetteki " Yürümende kasdet" sözü, tutumlu, orta yürü anlamına geldiği gibi, yürümen bir gayeye bağlı olsun. Gayesiz, âdet kabilinden, başı boş dolaşma anlamına da gelir.

Bu âyette yürüme ile konuşma arasında bir ilgi kurulmaktadır. Her ikisinin orta biçimde yapılması emredilmektedir. Çünkü yürümek de, konuşmak da bir gaye için yapılır. Bunlar, insanı amacına ulaştırma vasıtasıdır. Çabuk veya çok yavaş yürümek maksada güvenle ulaştırmaz. Orta yürümek, normal bir ses ile konuşmak, insanın amacına ulaşmasının en güvenilir aracıdır.

Âyette seslerin en çirkini olarak eşek sesi gösterilmiştir. Râzî'ye göre her hayvan bağırınca bir şeyi haber verir, bir isteğini, ızdırabını belirtir. Ya yükünün ağırlığından veya bir derdinden şikâyet eder. Ama eşek yükün altında ezilse de bağırmaz. Fakat hiç gereksiz yere anırır. Anırması, bir gayenin, bir derdin belirtisi değildir, anlamsızdır. İşte bundan dolayı bağıra bağıra konuşmak ile eşek anırması arasında bir ilgi kurulmuştur.

Eşeğin birden bire anırması insanı rahatsız eder. Terbiyeli insan, başkalarını rahatsız etmeyecek biçimde tatlı bir tonla konuşur. Sesinin tonu kulağı tırmalamaz. Eğer bağırmakta bir meziyet olsaydı, eşeğin anırması makbul sayılırdı. Eşeğin anırmasından herkes rahatsız olduğuna göre demek ki bağıra bağıra konuşmak hoş bir şey

---

[6378] Âl-i İmrân Sûresi: 104.
[6379] Âl-i İmrân Sûresi: 110.
[6380] Tevbe Sûresi: 71.
[6381] Hac Sûresi: 41.
[6382] Tİrmizî, Fiten: 9; İbn Hanbel, Musned: 5/388, 390, 391; Taberânî: et-Tâc: 5/225.
[6383] Müslim, îmân: 78, Ru'yâ: 12; Tirmizî, Fiten: 11; Nesâ'î, îmân: 17; Ebû Dâvûd, Salât: 242; İbn Mâce, İkame: 155; İbn Hanbel, Musned: 3/20, 49, 52.
[6384] Nahl Sûresi: 125.

değildir.
20-_ Görmediniz mi Allah, göklerde ve yerde bulunan şeyleri size boyun eğdirdi ve size açık ve gizli nimetlerini bol bol verdi? Yine de insanlardan kimi var ki ne bilgisi, ne yol göstereni ve ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır. 21- Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun!" dense: "Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız" derler. Şeytan onları, alevli ateşin azabına çağırmış olsa da mı (babalarının izinde gidecekler)?

Tefsir:

20- anlamındadır. Allah size nimetlerini açık ve gizli olarak bol bot verdi" demektir. "Ui" kelimesini Mekkelilerden bazıları İle Kûfeliler tekil olarak okumuşlardır.
Bu âyette göklerde ve yerde bulunan varlıkları insanlara boyun eğdiren, onlara açık ve gizli olarak bol bol nimetler veren Allah olduğu halde hâlâ bazı insanların hiçbir esasa dayanmadan körü körüne Allah hakkında tartışmaları kınanmaktadır.
Bu adamlar göklerdeki yıldızlan, güneşi, ayı, yerdeki bitkileri, ağaçları, ürünleri yaratıp bunları insanların yararına verenin Allah olduğunu bildikleri halde yine birtakım âciz yaratıkların Allah ile kul arasında aracı olduğunu iddia ediyor, onlarda birtakım tanrısal güçler düşünerek onları Allah'a ortak koşuyorlar. Bu düşünceleri bir kanıta, bir kitaba dayanmıyor. Fakat onlar atalarından duydukları batıl sözleri gerçek sanarak böyle inanıyor ve bu konuda Allah'ın Elçisi ve müslümanlar ile tartışmaya giriyor, kendi inançlarını savunuyorlardı.
Burada Allah'ın insanlara bol bol verdiği açık ve gizli nimetler şöyle tef-sîr edilmiştir: İbn 'Abbâs'a göre açık nimet İslâm ve Kur'ân, gizli nimet birtakım gizli günâhların cezalandırılmamasıdır. Şevkânî, açık nimetlerin, akıl veya duyularla algılanan nimetler; gizli nimetlerin de insanların algılayamadıkları nimetler olduğunu söyledikten sonra, açık nimetin sağlıklı olmak, sakat olmamak; gizli nimetin marifet ve akıl olduğu hakkındaki görüşlere de yer veriyor [6385] Bir kavle göre açık nimet rızık, kapalı nimet güzel ahlâktır. Râ-zî'ye göre açık nimet vücut organları, kapalı nimet bunlardaki güçlerdir. Meselâ bir kemik ve kıkırdak parçası olan kulak açık nimet, bundaki duyma gücü de kapalı nimettir.
Bize göre Kur'ân'ın kasdı, Şevkânî'nin tanımladığı gibi bizim anlayabildiğimiz, görebildiğimiz nimetler, açık nimetlerdir. Bizim göremediğimiz, anlayamadığımız nimetler de kapalı nimetlerdir. Allah'ın insana pek çok nimeti vardır. Bunların bir kısmını görür, anlarız. Bir kısmını bilmeyiz. Hiç farkında dahi olmayız. Bu nimetleri belli şeylerle sınırlamak doğru değildir.
Göklerde ve yerde bulunan şeyler, yalnız insanlara özgü değildir. Diğer canlılar da bunlardan yararlanır. Ancak insan, akliyle tabiat varlıklarını kendi hizmetinde kullanır. Bu, Allah'ın, en çok insana lütfettiği bir özelliktir. İnsan, çevresindeki varlıklara şekiller verir, âletler yapar. Akıp giden sulardan yararlanacak teknolojiyi bulmuştur. Nihayet yıldızlara ulaşacak düzeye gelmiştir. Bütün bunları aklı ve mükemmel bedensel yapısiyle yapmıştır. İnsan aklı ona yıldızlardan, güneş ışığından, denizlerden, ırmaklardan, hayvanlardan yararlanmanın yollarını göstermiştir. Allah insana, tabiat varlıklarını, emrinde kullanacak bir yetenek vermiştir. İnsanın da tabiati kendi emrine veren Allah'ın emrinde olması, O'na hizmet etmesi gerekir.
21- Allah'a ortak koşanlara, Hak yolundan sapanlara, Allah'ın indirdiği buyruklara uymaları söylense, atalarından gördükleri yoldan ayrılmayacaklarını söylerler. Oysa bu yol, şeytanın gösterdiği yoldur. Şeytan bu yolla insanları cehenneme çağırmaktadır. Bu yol cehenneme çıkar. Âyette bir türlü şeytanın yolundan ayrılmak istemeyen sapıkların davranışına hayret belirtilmektedir.
Bu iki âyetin, Nadr ibn el-Hâris, Übeyy ibn Halef ve Ümeyye ibn Halef ve benzerleri hakkında indiği rivayet edilir. [6386] Bu tür âyetlerin, Peygamber (s.a.v.) ve mü'minlerle tartışan ve hiçbir kanıta dayanmadan atalarından gelen inançların doğruluğunu iddia eden kimseler hakkında İndiği muhakkaktır. Ancak âyetler, önceki ve sonraki âyetlerden ayrı değildir, onlara bağlıdır. Yukarıdan beri çeşitli kanıtlarla Allah'ın birliği, ortaklardan münezzeh olduğu anlatılıyor. İşte bu arada körü körüne atalarını taklideden ve Allah hakkında bilgisizce tartışmaya giren o adamların tutumları kınanmaktadır.
Âyetin sonundaki: "Şeytan onları, alevli ateşin azabına çağırmış olsa da mı?" cümlesi, Peyğamber(s.a.v.)in, müşriklerle nasıl cesaretle mücâdele ettiğini gösterir.
Körü körüne atalarının yolunu taklideden ve: "Biz, atalarımızın yolunda gideriz" diyen müşrikler, bu sözlerinden dolayı iniş sırasına göre ilk defa bu âyette sert bir biçimde kınanıyorlar. Daha sonra, onların bu sözlerini kınayan başka âyetler inecektir.
Araplar gelenekçi insanlardır. Özellikle Orta Arabistan halkı, geleneklerine son derece bağlı ve yeniliğe kapalıdır. Aslında diğer toplumlar da genellikle böyledir. İnsanlar kolay kolay gelenek ve göreneklerinden vazgeçip yeni düşünceleri kabul edemezler. Özellikle yaşlılarda eskiye bağlılık hissi daha güçlüdür. Bu duygu gençlerde henüz o kadar kök salmadığı için, gençler yeni düşünceleri kabule daha elverişlidirler.
İşte bundan dolayıdır ki henüz gençlik çağının doruğunda olan Hz. Mu-hammed (s.a.v.), peygamber olarak seçilmiştir. Önce ona inananlar gençler idi. Ebubekir, 'Alî, Zeyd, 'Osman, 'Ömer, Ebû 'Ubeyde, Ca'fer, Ebu

[6385] Fethu'l-Kadîr: 4/241.
[6386] Hâzin: 5/218.

Seleme, Hâlid ibn Sa'îd, Talha, Zübeyr hep genç insanlar idiler. Kehf Süresindeki: "Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi" [6387] âyetinde Peyğamber'in çağrısına uyan genç müslümanların örneği vardır. "Biz sana, bizim basit görüşlü, ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz" [6388] âyeti de Peyğam-ber(s.a.v.)e ilk inananların, gençler, genç fakirler olduğuna işaret etmektedir.
Bu genç insanlar müslüman olunca, Peyğamber'in öğretilerini, geleneklerine aykırı türedi fikirler sayan anne babaları, bunlara baskı yaptılar, engel olmağa çalıştılar. Böylece anne babalarıyla yeni imanı kabul eden gençler arasında sürtüşme, huzursuzluk başladı. İşte Lokman'ın öğütleri arasında Allah'ın, insana ana babasına iyilik etmesini, fakat ebeveyni kendisini şirke sokmağa çalıştıkları takdirde bu hususta onlara itaat etmemesini tavsiye etmesi, bu gençlerin durumuna bir çözüm getirmektedir. Böylece bu âyetlerle Lokman'ın öğütlerini anlatan âyetler arasındaki bağlılık açıkça ortaya çıkmaktadır.
22- Kim güzel davranarak yüzünü (özünü) Allah'a teslim ederse o, en sağlam kulpa yapışmıştır. İşlerin sonu Allah'a döner. 23- Kim de inkâr ederse, onun inkârı seni üzmesin. Sonunda onların dönüşleri bizedir. O zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz. Kuşkusuz Allah, göğüslerin özünü bilir. 24- Onları biraz yaşatırız, sonra kaba bir azaba süreriz. 25- Andolsun onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?*1 diye sorsan, mutlaka: "Allah"derlen "Hamd Allah'a lâyiktir" de. Hayır, çokları bilmezler. 26- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah, işte zengin O, övülen O'dur.

Tefsir:

22-24: Yukarıdaki âyetlerde Allah'ın, yaratıklarını besleyen, göklerde ve yerde bulunanları insanların emrine boyun eğdiren, insanlara açık ve gizli nimetlerini bol bol veren yaratıcı olduğu anlatıldıktan sonra bu âyetlerde de özünü yalnız Allah'a teslim eden, yalnız O'na tapıp güzel işler yapan kimselerin sağlam bir kulpa yapışmış olacakları, herşeyin Allah'a döneceği, son hükmün O'na âidolduğu belirtiliyor. Allah'ı bir bilip yalnız O'na tapan güzel ahlâk sahipleri böylece taltif ediliyor. Ve: "İnkarcıların tutumlarına üzülmemesi" tavsiyesiyle Peygamber (s.a.v.) tesellî ediliyor. Çünkü inkâr edenler de sonunda Allah'ın huzuruna çıkacaklar, Allah onlara neler yaptıklarını haber verecektir. Onların yaptıkları işler, Allah'tan gizli değildir. Allah onları şu dünyâda bir süre yaşatır ama sonunda, yaptıkları küstahlıklar, kabalıklar yüzünden kaba, acımasız bir azaba çarptırır.
25 nci âyette, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını bildikleri halde O'na ortak koşanların tutarsızlıklarına değiniliyor, madem ki gökleri ve yeri Allah yaratmıştır. O halde başka şeylerin değil, yalnız Allah'ın övülmesi, yalnız O'na kulluk edilmesi gerekir. Ama çokları bunu düşünüp anlamazlar.
Birçok âyette belirtildiği gibi bu âyetten de müşriklerin, Allah'ın kâinatın tek yaratıcısı olduğuna inandıkları anlaşılmaktadır. Onlar Allah'a inanıyorlardı. Ancak onların kınanan tarafı, Allah'a inandıkları halde başka şeylere Tanrısal güçler atfetmeleri, Allah ile kullar arasında aracılar bulunduğunu düşünmeleri ve Allah'a tapacakları yerde aracı sandıkları uydurma tanrılara tapmaları idi.
26 ncı âyette de göklerde ve yerde bulunan herşeyin Allah'a âid olduğu, O'nun zengin ve övülmüş olduğu, müşriklerin ibadetine ihtiyâcı bulunmadığı vurgulanıyor.
27- Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem olsa, deniz de (mürekkep olup), arkasından yedi deniz daha ona yardım etse de (Allah'ın kelimeleri yazılsa) yine Allah'ın kelimeleri tükenmez. Allah öyle üstündür, öyle hikmet sahibidir. 28- Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, bir tek kişi(nin yaratılıp diriltilmesi) gibidir. Kuşkusuz Allah, işitendir, görendir. 29-Görmedin mi Allah, geceyi gündüzün içine sokuyor; gündüzü gecenin içine sokuyor. Güneşi ve ayı emrine boyun eğdirmiştir. Her biri, belli bir süreye kadar akıp gider. Ve Allah, yaptıklarınızı haber almaktadır. 30- Böyledir, çünkü Allah haktır, O'ndan başka yalvardıkları bâtıldır. Gerçekten ulu ve büyük olan, yalnız Allah'tır.

Tefsîr:

Yukarıda Allah'ın zengin ve bütün kâinatın dilinde övülen bir yaratıcı olduğu belirtildikten sonra bu âyetlerde de Allah'ın kudreti daha ayrıntılı biçimde anlatılıyor.
27- Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler de mürekkeb olsa da Allah'ın büyüklüğünü, sıfatlarını ve ihtişamını gösteren sözlerini yazsalar; bunlar tükenir, Allah'ın sözleri tükenmez. Böyle yedi kez yazmakla tükenen ağaçların ve denizlerin yerine yenileri yaratılsa yine bunlar tükenir; Allah'ın kelimeleri, Övgüleri tükenmez. İşte Allah böyle büyüktür, güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. Çünkü her yaratık, yaratıcının büyüklüğünü anlatan bir sözdür. Allah'ın yaratıklarının sonu gelmez, sayı ile hesâbedilmez, O'nu öven sözler tükenmez.
Bu âyetteki yedi sözü, çokluktan kinayedir. Yoksa yedi kez böyle ağaçlar kalem, denizler mürekkeb olsa, yazsalar Allah'ın sözleri tükenmez ama bir fazlasiyle sekiz misli olsa da yazsa, Allah'ın sözleri tükenir demek değildir. Milyarlarca kere ağaçlar kalem, denizler mürekkeb olsa yine Allah'ın sözleri yazmakla tükenmez.
28- Bütün insanların yaratılması ve yeniden diriltilmesi, Allah'a göre bir tek kişinin yaratılması kadar kolaydır. O

[6387] Ayel: 13.
[6388] Hûd Sûresi: 27.

herşeyi işitendir, bilendir.
Bu âyet, Allah'ın, kâinatı yaratmış olduğunu kabul ettikleri halde insanları yeniden dirilteceğini kabul etmeyen müşriklere hitâbederek: "Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, bir tek canın yaratılıp diriltilmesi gibidir" diyor. Onlara, Allah'ın, mutlaka kendilerini yeniden yaratacağını ve onların hepsini yaratmanın, Allah'a göre bir tek kişiyi yaratmak gibi kolay olduğunu vurguluyor.
29-30 ncu âyetlerde Allah'ın kudretinin kanıtları anlatılıyor. Geceyi gündüzün içine, gündüzü de gecenin içine sokan, güneşi ve ayı emrinde yürüten Allah'ın, herşeyi bildiği hatırlatılıyor. Allah bunları yapar, çünkü O haktır, gerçek kudret sahibi Tanrıdır. Allah'tan başka tapılan şeyler batıldır, onların bir gücü yoktur. Ontor bir zerreyi dahi yerinden kıpırdatamazlar. Yüce ve ulu olan Tanrı yalnız Allah'tır.
"Geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü gecenin içine sokar" ifadesinden dünyânın yuvarlak olup ekseni çevresinde döndüğü anlaşılır. Çünkü yuvarlak olan dünyânın bir yüzü gündüz, öbür yüzü gecedir. Dünya döndükçe güneşin karşısında olan yüzü arkaya geçmeye başlar ve onun üstüne karanlık çöker. Arkada kalan karanlık yüz de güneşin karşısına geldikçe onun üstüne de aydınlık sarılır. Böylece bir yandan gece, gündüzün içine sokulurken bir yandan da gündüz gecenin içine sokulmaktadır. "Geceyi gündüzün üzerine dolar, gündüzü gecenin üzerine dolar" [6389] âyetinde de anlatılan bu iki olayın aynı anda vukubulması, ancak küre şeklinde mümkündür. "Güneşi ve ayı emrine boyun eğdirdi" cümlesinde boyun eğdirdi fi'li mâzîdir. Çünkü o iş yapılmış, bitmiştir. Ama gece ve gündüzün birbirine sarılması, birbiri içine sokulması sürekli bir olay olduğundan bu olay geniş zaman kipiyle anlatılmıştır: "Geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü gecenin içine sokar", "Geceyi gündüzün üzerine dolar, gündüzü gecenin üzerine dolar."
Ayrıca âyette güneşin ve ayın akıp gitmekte oldukları belirtilir. Bu, önce insanların görüş şeklini yansıtır. İnsanlar güneşin ve ayın hareket ettiğini görürler. İşte yüce Allah, onlara güneşi ve ayı gördükleri biçimde hareket ettirenin kendisi olduğunu anlatarak kudretine dikkati çekiyor.
Ay fi'Ien dünyânın çevresinde hareket eder. Güneşe gelince biz onun da hareket ettiğini görürüz. Ama aslında gördüğümüz o hareket, bizim algımız-daki yanılmadan doğar. Güneşin sandığımız hareket, aslında dünyamızın kendi ekseni çevresinde dönüşünden meydana gelir. Dünyâ ekseni çevresinde döndükçe güneşe karşı gelen yüzü, gittikçe güneşten öteye gider, güneş bizim arkalarımıza düşer. Biz de güneşin hareket ettiğini sanırız. Aslında bu hareket, dünyâmızın dönmesinden başka bir şey değildir. İşte bu dönüş, vakitleri oluşturur.
Ama esasen güneşin kendisi de hareket eder. Kendisine tabi olan gezegenlerle birlikte hareket etmektedir ki biz bu hareketi göremeyiz.
27 nci âyetin Medine'de indiği rivayet edilir. Gûyâ yahudiler: "Allah Tevrat'ta herşeyi anlatmış, anlatmadığı bir şey bırakmamış*' demişler. Hz. Peygamber de: "Tevrat'ta olanlar, Allah'ın sözlerine oranla denizden bir damla gibidir" demiş. Bu âyet bu münâsebetle inmiş.[6390]
Gerçekte âyet, öncekilerin devamıdır. Şayet Medine'de inmiş olsa, buraya konmasının hikmeti anlaşılmaz. Buradaki kelâm ile kasıt, herhalde Allah'ın yarattığı varlıklardır. Emrinde gezen güneşler, aylar, yıldızlar, birbirine sarılan gece ve gündüz, uçan kuşlar, açan çiçekler, denizlerdeki canlılar, tüm yaratıklar, tabiat yasaları, Allah'ın kudretini anlatan birer sözdür, kelimedir. Kur'ân-ı Kerîm'de harika şeylere âyet, bir mu'cize olarak yaratılan îsâ'ya da "Allah'ın kelimesi" denmiştir. Yani isa'nın yaratılışı, Allah'ın gücünü anlatan bir sözdür. Onun babasız yaratıldığını düşünen, Allah'ın gücünü anlar. Tabiat olayları da düşünenlere, Allah'ın gücünü anlatan sözsüz kelimelerdir. İşte bu âyette Allah'ın kelimeleriyle kasıt, Allah'ın kudretini anlatan yaratıklardır, O'nun yaptığı harika şeylerdir.
Başka bir rivayete göre de 27 nci âyet, Mekke müşriklerinin: "Muham-med'in söyledikleri, yakında tükenir" demeleri üzerine inmiş, onlara Allah1 m sözlerinin tükenmeyeceği anlatılmıştır'. [6391] Bu rivayet doğru olabilir ama biz âyetin, konudan ayrı, böyle bir tek olay üzerine indiği kanısında değiliz. Ve âyetteki: "Ke/imâtullâh: Allah'ın kelimeleri" ile Kur'ân'daki sözlerin değil, kâinat olaylarının kasdedildiğine inanıyoruz.
31- Allah size bir kısım âyetlerini göstersin diye Allah'ın nimetiy-le gemilerin denizde gittiğini görmedin mi? Kuşkusuz bunda, sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır. 32- (Denizde) gemidekileri gölgeler gibi dalga sardığı zaman, dini yalnız kendisine has kılarak Allah'a yalvarırlar. Fakat O, onları kurtarıp karaya çıkarınca içlerinden bir kısmı iktisâd eder (yalvarmayı kısar, gevşetir). Zâten bizim âyetlerimizi Öyle nankör gaddarlardan başkası inkâr etmez.

Tefsîr:

31- Yüce Allah, biraz önce 29 ncu âyette gökteki kudret işaretlerine, buyruğunda yürüyen güneş ve ayla insanlara olan nimetlerine dikkati çekmişti. Şimdi burada da gökteki nimetlerine paralel olarak ^yeryüzünde ve denizde bulunan kudret işaretlerine dikkati çekiyor:
Gökte nasıl Güneş ve Ay Allah'ın buyruğuyla yürüyor, insanlara yararlar sağlıyorsa, denizde de gemiler Allah'ın yarattığı yasalarla suyun üstünde yürüyor; insanların binip bir yerden diğer yere gitmelerini, yüklerini taşıma-

[6389] Zumer Sûresi: 5.
[6390] Câmi'u'l-beyân: 21/81.
[6391] Câmi'u'I-beyân: 21/81; Mefâtîhu'1-ğayb: 25/157.

larını, ticaret yapmalarını sağlıyor. Bunlar Allah'ın, insanlara olan nimetleridir, O'nun kudretinin işaretleridir. Sabreden, şükreden insanlar, bu nimetleri veren Allah'a şükrederler.
32- Allah'ın bu nimetlerine karşı nankörlük edip O'na ortaklar koşanlar, gemiye bindikleri zaman eğer fırtına ve bulutlarla kaplı kötü bir havada gemi, dağlar gibi koca koca dalgalarla sarsılır ve batma tehlikesi içinde kalırlarsa o zaman Allah'a eş koştukları tanrılara değil, yalnız Allah'a yalvarırlar. Dini yalnız O'na mahsus yaparlar. Yani yalnız Allah'a taparlar, O'ndan kurtuluş isterler. Ama Allah onları tehlikeden kurtarıp karaya ulaştırınca onlardan bazıları iktisâd eder yani artık denizde yalvardığı gibi içtenlik ve ısrar ile Allah'a yalvarmaz, yalvarmayı kısar, gevşetir. Yalvarmaktan geri kalır.
Bazıları da "fktisâd eder" yani küfürde ılımlı davranır, artık eskisi gibi aşırı gitmez, sözünde durur, tehvîde ve tâate bağlı kalır demişlerdir. Fakat sözgeliminden birinci anlam daha doğru görünmektedir.
Gemide tehlike ile karşılaştıkları zaman müşriklerin Allah'a halisane yalvarıp, tehlikeden kurtulunca haksız yere taşkınlık ettikleri, şirk koştukları, Yûnus Sûresinin 22-23 ncü, Ankebût Sûresinin 65 nci âyetinde de geçmektedir. O âyetlerle karşılaştırılınca bu âyetteki "iktisâd eder" sözünün, Allah'a yalvarmaktan geri durur, yine eskisi gibi şirkine devam eder anlamına geldiği ortaya çıkar. Nitekim Mücâhid de "muktesid"i küfreder diye tefsîr etmiştir.[6392]
Bir irvayete göre bu iki âyet, Ebucehl'in oğlu 'İkrime hakkında inmiştir. Mekke'nin fethinde kaçan 'İkrime'nin bindiği gemi batma tehlikesine maruz kalınca 'İkrime Allah'a yalvarmış, eğer kendisini bu tehlikeden kurtarırsa inanacağını va'detmiş ve gerçekten kurtulunca inanıp müslüman olmuştur.
Bu âyetin, 'İkrime'nin kaçması ve dönüp inanmasiyle ilgisi olamaz. Çünkü âyet, henüz Peygamber'in hicretinden önce, Mekke'de inmiştir. Medine devrinde indiğine dair hiçbir rivayet olmadığı gibi üslûbu da benzeri Mekke âyet- lerinin üslûbudur. Âyet, alt ve üstteki âyetlerle de bağlantılıdır. Allah'a ortak koşanlara, Allah'ın birliği ve yalnız O'na ibadet edilmesi gereği çeşitli kanıtlarla ispat edilmektedir. Bu âyet de o kanıtlardan birini sunmaktadır. Âyeti Öncesinden ve sonrasından ayrı düşünmek doğru değildir.
Bu ve benzeri âyetler, ticaret ve sair amaçlarla bindikleri gemide tehlike karşısında kalan müşriklerin, Allah'a yalvardıklarını, fakat o tehlikeden kurtulunca Allah'a ortak koşmağa, kötü hareketlerine devam ettiklerini gösterir. Zaten Mekke devrinde inen bu tür âyetlerin hepsinde anlatılan esas mânâbudur.
Bu âyetteki kelimesi ise gaddar, çok zulmeden, aşırı haksız kimse demektir. Allah'a verdikleri ihlâs sözünde durmayanlar, en haksız, en zâlim kimselerdir.
Birinci âyette Allah'ın âyetlerine inananlar sabbâr ve şekûr (çok sabreden, çok şükreden) olarak nitelendirilmişti. Bunun karşıtı olanlar da hattâr ve kefûr (çok gadreden, çok nankör) olarak vasfedilmiştir. Ne güzel uyum,
ne yüce söz!
Birine verilen sözde durmak sabırdır. Allah'a verilen sözde durmak ise sabrın en üstünüdür. Sözden caymak zulümdür. Allah'a verilen sözden caymak ise zulmün en kötüsüdür ki bu, hattâr ile ifâde edilmiştir. Allah'ın nimetlerini görüp O'na inanmak ve kulluk etmek şükürdür. O'nun nimetlerim gördüğü halde başkasına tapmak nankörlüğün en kötüsüdür ki bu kimse de kefûr (çok nankör) olarak vasfedilmiştir.
33- Ey insanlar, Rabbinizden korkun ve babanın, çocuğundun yap-l\%\n)dan ceza görmeyeceği; çocuğun da babası(mn yaptığı)nc/an ceza görmeyeceği bir günden çekinin. Allah'ın va'di gerçektir. Dünyâ hayâtı sizi aldatmasın. O aldatıcı, sizi Allah hakkında aldatmasın. 34-Allah, (işte kıyamet) sâatin(in ne zaman geleceği) hakkındaki bilgi, O'-nun yanındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse hangi yerde öleceğini bilmez. (Herşeyi) bilen, (herşeyden) haberi olan yalnız Allah'tır.

Tefsir:

33-34: Önceki âyetlerde Allah'ın tek yaratıcı ve göklerin, yerin sahibi, kudreti sonsuz Tanrı olduğu kanıtlariyle belirtildikten sonra bu iki âyette de insanlar Allah'tan korkmağa davet ediliyor. Babanın çocuğu yerine, çocuğun da babası yerine ceza çekmeyeceği, herkesin kendi yaptığından sorumlu olacağı âhiret gününe karşı uyarılıyor ve şu aldatıcı dünyâ hayâtının cazibesine kapılıp aklanmamaları vurgulanıyor.
33 ncü âyetteki el-ğarûr, çok aldatan demektir. Bu çok aldatan, insana çekici görünen dünyâdır. Tefsirlerde bunun şeytân olduğu da söylenir.
Âyetlerde yine Allah'ın kudretine dikkat çekilerek kıyametin ne zaman kopacağını yalnız Allah'ın bildiği, bu konudaki bilginin O'nun yanında bulunduğu; yağmuru O'nun yağdırdığı; rahimlerde olanı da bildiği anlatılıyor. Hiç kimsenin yarın ne kazanacağını, ne yapacağını ve öleceği yeri bilemeyeceği, bunları yalnız Allah'ın bildiği; herşeyin dış ve içyüzünü bilen ve herşeyden haberi olanın Allah olduğu vurgulanıyor.
Rivayete göre son âyet Haris ibn 'Amr adında bir bedevînin, Hz. Pey-ğamber'e gelip: "Kıyamet ne zaman kopacak? Bizim yurdumuz kuraktır, yağmur ne zaman yağacak? Karım da gebe İdi, acaba erkek mi, kız mı doğuracak? Ben nerede doğduğumu biliyorum, acaba nerede öleceğim?" demiş. İşte onun bu sorulan üzerine bu âyet inmiş'.[6393]

[6392] Tefsîru Mucâhid, s. 506; Ibn Kesîr, Tefsîr: 3/453.
[6393] Câmı'u'l-beyân: 21/88.

Âyet, önceki âyetlere sıkı sıkıya bağlıdır. Biri, rivayette anlatılana benzer bir soru sormuş olabilir. Fakat âyetin, bu soru üzerine öteki âyetlerden ayrı olarak indiği kanısında değiliz. Ötekilerle beraber inen âyet, bu tür sorulara da cevab olmuştur.
Bu âyette zikredilen beş şeyi Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğine dair hadisler rivayet edilir. İbn Ömer'in rivayetinde Peygamber (s.a.v.) :
"Ğaybin anahtarları beştir, demiş ve (Kıyamet saatinin bilgisi Allah'ın yanındadır...) âyetini okumuştur. [6394] Yine İbn Ömer'den rivayet edilen bir hadis de şöyledir: "Ğaybin anahtarları beştir, bunları Allah'tan başkası bilmez. Yağmurun ne zaman yağacağını Allah'tan başkası bilmez. Kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başkası bilmez; rahimlerde bulunanı Allah'tan başkası bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez".[6395]
İbn 'Abbâs'ın da bu beş şeyi Allah'tan başka ne yakın bir meleğin, ne de seçkin bir peygamberin bilemeyeceğini, bunları bildiğini iddia edenin Kur-ân'a ters düştüğü için Kur'ân'ı inkâr etmiş olacağını söylediği rivayet edilir.[6396]
Biz bu hadislerin, gerçekten Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından âyeti bu şekilde tefsir amaciyle söylendiği kanısında değiliz. Ağızdan ağıza dolaşırken hadislere, Peyğamber'in söylemediği çok şeyler karışabilir. Çünkü âyette, bu beş şeyi Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği söylenmiyor. Âyet, yukarıda Allah'ın yaptığı anlatılan birçok harika yanında bu işleri de yaptığını, O'nun o kadar güçlü olduğunu belirtmek istiyor. Âyette anlatılan şudur:
Kıyametin ne zaman kopacağını yalnız Allah bilir, onu O'ndan başkası bilmez. Yağmuru yağdıran da O'dur. O'ndan başka kimse yağmuru yağdıra-maz. O, rahimlerdeki yavruların erkek mi dişi mi; tam mı, eksik mi, güzel mi, çirkin mi; ne renkte, ne biçimde olduğunu bilir. Yağmurun ne zaman yağacağını ve rahimlerde olanı Allah'tan başkası bilmez kaydı yoktur. Ancak burada Allah'ın, yağmur yağdıran, rahimlerde gizli olan yavruları bilen büyük kudret ve geniş bilgi sahibi olduğu vurgulanır. Yağmurun ne zaman yağacağını insanların, birtakım âletlerle tahmin etmeleri, âyete aykırı olmadığı gibi birtakım tıbbî cihazlar ve muayeneler, tahliller sonunda rahimlerdeki çocuğun cinsini, şeklini bilmek de âyete aykırı değildir. Rahim çok kapalı bir yerdir. Kılıf kılıf içine konmuştur. Çıplak gözle onun içinde olan yavruyu görmek mümkün değildir. Ancak modern birtakım âletlerle, röntgen ışınları aracılığı ile yavrunun görülmesi, cinsinin belirlenmesi, âyete aykın düşmez. Çünkü Allah, aletsiz, daha yumurta aşılanır aşılanmaz, hattâ aşılanmadan önce doğacak yavrunun bütün vasıflarını bilir. Böyle bir bilgi de ancak Allah'a özgüdür. İnsanın bilgisi birtakım âletlere, muayenelere, tahlillere muhtaçtır. Ve ancak döllenmenin üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra çocuğun durumunu anlamak mümkün olur. Dediğimiz gibi bu cümlede rahimlerde olanı Allah'ın bildiği, yani bilgisinin kapalı şeylere nüfuz ettiği ifade ediliyor fakat rahimlerde olanı Allah'tan başkasının bilemeyeceği söylenmiyor.
Kişi yarın ne kazanacağını ve nerede öleceğini de bitmez. Demek ki âyete göre Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği şeyler, rivayetlerde anlatıldığı gibi beş değil, üçtür: Kıyametin ne zaman kopacağı, insanın yarın veya daha sonraki gelecekte ne yapacağı, başına nelerin geleceği ve nerede öleceği. İşte bu üç şeyi Allah'tan başkası bilemez. Ancak Allah dilerse ğaybe ilişkin bazı bilgileri de bazı kullarına bildirir: "O, ğaybi bilendir. Kendi görünmez bilgisini kimseye göstermez. Ancak razı olduğu elçilere gösterir..." [6397] buyurmuştur.
Kuşkusuz insanın bilmediği şeyler, yalnız bu üç şeyden ibaret değildir. İnsanın bilgisi beş duyudan gelir. Beş duyu da çok sınırlıdır. İnsanın bilemeyeceği şeyler, bileceklerinden çok fazladır: "Size ilimden pek az bir şey verilmiştir"[6398]
İnsanın bir takım delil ve akıl yürütmelerle bileceği şeyler, kendi bilgi sınırı içinde kalan şeylerdir. Aracı ile de olsa insanın bilgi sınırı içinde kalan şeyler, asıl Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ğayb (görünmez, gizli) bilgilerinden değildir. Ğayb bilgileri, hiçbir suretle insanın, dış duyulanyla bilemeyeceği, elde edemeyeceği şeylerdir. İşte âyette bu muğayyebâta âit bilgilerin en önemlilerine işaret edilmiştir.

Lokman Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhîd İle ilgili Prensipler:
1- Öteki peygamberler gibi Lokman da, Allah'a şükretmeyi öğütlemiş-tir. Çünkü şükür, kulluğun özüdür. Şükreden, kendi yararına şükreder. O-ndan başkasına tapmak suretiyle nankörlük eden de kendi zararına yapar (12). Allah'ın, kimsenin şükrüne ihtiyacı yoktur. Kullarına görünür görünmez bol nimetler veren Allah'tır. O halde şükredilmesi gereken tek Tanrı O'dur (20).
2- Şirk (Allah'a ortak koşmak) büyük bir haksızlıktır (zulüm). Allah'a şükürden sonra en önemli görev, anne-babaya iyiliktir. İnsanı karnında taşıyan, sonra bağrına basıp emziren anneye, kendisini koruyan, yetiştiren baba-ya elbette iyilik etmek gerekir (14).
3- Dünyâya ilişkin işlerde anne baba ile iyi geçinmek, onları kırmamak gerekir. Ancak din konusunda onların yanlış, tehvîde aykırı sözlerine itaat edilmez. Bu konuda sadece peygamberin ve onun vârisinin yoluna uyulur

[6394] Buhâri, Tefsir, Sûre: 6, bâb: 1, Sûre: 31, bâb: 2; İbn Hanbel, Musned: 2/122.
[6395] Buhâri, Istiskâ: 29, Tefsîr, Sûre: 13, bâb: 1, Tfevhîd: 4; ibn Hanbel, Musned: 2/24, 52, 58.
[6396] Hâzin: 3/220.
[6397] Cin Sûresi: 26-27.
[6398] Isrâ Sûresi: 85.

(15).
4- Özünü Allah'a teslîm ederek güzel davranan kimse, sağlam kulpa yapışmış olur. İşte Kur'ân, ebedî felahın temel şartını, burada da gayet vecîz bir üslûb ile vurgulamıştır:
Şirksiz Allah'a teslîm (İslâm) ve ihsan, yani sâlih amel. Sadece Allah'a tapan, sâlih amel yapan ve âhirete de kesin inanan her kul, hangi millete veya dine mensub olursa olsun, cennete gider. Yüce Allah öyle buyuruyor: "Kim, güzel davranarak, özünü Allah'a teslim ederse o, en sağlam kulpa yapışmıştır. İşlerin sonu Allah'a döner" (22). Yalnız Allah'a tapıp güzel amel yapmanın adı İslâmdır. Allah, cennete girmek için bundan başka bir şart koşma-mıştır. Ama nankörlük eden, bir süre nimet içinde yaşasa da, sonunda katı azaba atılacaktır (23-24).
5- Kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi Allah'tır. Herşey O'nun mülküdür. O-nun hiçbirşeye ihtiyâcı yoktur. Bütün insanları, canlıları yaratmak ve yeniden diriltmek, Allah için bir tek canı yaratmak gibi kolaydır. O'na göre zor bir şey yoktur (25-26, 28-30).
6- Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa da Allah'ın kelimeleri yazılsa, bunlar yetmeyeceği gibi, bunlar gibi yedi kat daha ağaçlar ve denizler olsa yine Allah'ın kelimelerini yazmağa yetmez. Allah'ın kelimeleri, işleri, tecellîleri öyle çoktur, O'nun tecellîlerinin sonu yoktur (27).
7- Allah hak, O'ndan başka yalvarılan tanrılar bâtıldır, başka tanrılar tanıyıp onlara yalvarmak, fıtrat yasasına aykırıdır. Nitekim insan, çok tehlikeli durumlarda kalınca öteki yalvardıklarını unutur da sadece Allah'a yalvarır. Demek ki darda kalanı kurtaracak, yalvaranın yardımına yetişecek tek gerçek tanrı Allah'tır. Başka yalvarılan şeyler bâtıldır (32).
B- Âhiretle İlgili Prensip:
8- Âhirette kimse, kimsenin cezasını çekmez. Herkes kendi günâhından sorumludur. Ne baba çocuğunun yaptığından, ne de çocuk babasının yaptığından sorumlu olur. Kişi, sebebolmadığı bir günâhtan sorumlu tutulmaz (33).
C- Genel Prensipler:
9- Hikmetli Kitabın âyetleri olan Kur'ân vahyi, namazlarını kılan, zekâtlarını veren, âhirete kesin inanan muhsinlere (güzel davrananlara) rehberdir.
10- Burada muhsin (güzel davranan) diye nitelendirilen insanlar, gerçek inanmış kişilerdir. îmân, güzel davranma ile özdeş olduğundan, burada müminler "muhsinîn: güzel davrananlar" sıfatlanyle anılmışlardır. Sonra bu güzel davrananların, neler yaptıkları, bunların neden güzel davranan diye nitelendirildikleri belirtilmiştir. Bunlar, namazlarını kılarlar, zekâtlarını verirler ve âhirete de kesin inanırlar. Yani îmân, kuru bir sözden ibaret değildir. İhsanın özdeşidir. İhsan (güzel davranmak) da, namaz kılmak, zekât vermek ve Kur1 ân'ın öğütlediği öteki güzel eylemleri yapmak, kötü eylemlerden kaçınmaktır. İşte ancak bu tür güzel eylemleri yapan, ihsan derecesine ulaşmış müminler felaha ererler (5). Felaha ermek için sadece "inandım" demek yetmez.
Ancak inanıp, sâlih amel işleyenler, sürekli kalacakları nimet cennetlerine gireceklerdir (8-9).
Kur'ân-ı Kerîm'in, tertibe göre bundan önce geçen birçok sûresinde bu prensip, kısa veya uzun çizgilerle vurgulanmıştır. Özellikle Ra*d Sûresinin 19-22 nci, Mü'minûn Sûresinin 1-11 nci, Furkan Sûresinin 63-75 nci âyetlerinde ihsan derecesindeki mü'minlerin sıfatlarını son derece belîğ ve vecîz bir üslûb ile anlatmaktadır. Adı geçen sûrelerin âyetlerine ve prensipleri kısmına bakılabilir.
11- Çok insan, bilmeden, farkında olmadan tutarsız, batıl sözleri satın alır (6). Hem kendileri sapar, hem de başkalarını saptırırlar. Şimdi bugün, piyasaya dünya kadar dinî kitap çıkmakta, Kur'ân'a ve sağlam sünnete aykı-rı, hurâfât dolu bu kitapları alanlar, bilmeden bunları gerçek din buyruğu sanıp bunlara bağlanmakta, çevrelerine de bu düşünceleri aşılamakta, hattâ bunların yanıltmasına kapılıp gerçek dini anlatan, insanları dinin özü olan Kur'ân'a yönlendirmeğe çalışan din bilginlerine düşman olmakta, onlarla alay etmektedirler. Böyleleri, âhirette, bu yaptıklarının acı sonucunu göreceklerdir. Kafalarına dolan hurafelerle övünen bu insanlar, gerçeğe kulaklarını tıkamakta, hattâ "Biz Kur'ân'ı anlayamayız, biz ancak onu anlamış olan âlimlerin eserlerinden dini öğrenmeliyiz" diyerek insanları Allah'ın Kitabı üzerinde düşünmekten alıkoymakta, bilmem kaçıncı kuşaktan insanların, bulun-dukları ortamın şartlarına göre yaptıkları izahlarını, kıyamete kadar gelecek nesiller için değişmez gerçekler olarak göstermektedirler. Değişmez olan, sadece vahydir, İlâhî mânâlardır ki o da Kur'ân'dır ve Kur'ân'ın ruhuna uygun olarak sağlam senedlerle rivayet edilen Peygamber sözleridir. Öteki insanların sözleri, ancak kendilerini bağlar. Peygamberin bile vahy dışında yanıldığı zaman olmuş, vahy onu düzeltmiş iken başka insanlar nasıl yanılmaz kabul edilebilir?
İnsanların, Kur'ân'a dönmesi gerekir. Kur'ân'ın anlattığı din, kolaydır, onun getirdiği genel prensipler, temel yasalar her asırda geçerlidir, eskimez, bayatlamaz. Ama insanların ictihâdları, ancak kendi zamanlarını bağlayabilir. Eğer herkesi bağlayacak olsaydı, müctehidlerin, aynı mesele üzerinde birbirine aykırı görüşler ileri sürmemeleri gerekir, bu kadar ictihâd farkları ve mezhepleri doğmazdı. Şimdi yüce Kur'ân'ın şu temel prensibini tekrar hatırlatalım:
"İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence, boş sözleri satın alır. İşte onlara, küçük düşürücü bir azâb vardır" (6).
12- Allah, gökleri, görünür bir direk olmadan yaratmıştır (10). Bu âyetten, gök cisimlerinin, hiçbirşeye dayanmadan, sadece Allah'ın kudretiyle uzayda tutulduğu anlaşılıdığı gibi, uzay cisimleri arasındaki itme ve çekim kanunlarına da işaret vardır. Demek ki cisimler arasında bir direk vardır ama bu direk, görünür türden

değildir, kanun türünden bir direktir.
13- Gökleri direksiz yaratan, yerin üstüne kazık gibi dağlar çakan, dünyâ üstünde her türlü canlıyı yayan, çeşit çeşit bitkileri, ağaçlan bitiren Allah'tır. Ondan başka tanrılaştırman şeylerin yarattığı bir şey yoktur. Bir şey yaratamayan, tanrı olamaz. O halde Allah'tan başka tanrı yoktur. Güçsüz, âciz şeylere tanrı diye tapmak haksızlık, doğru yoldan sapmaktır (10-11).
14- Çocuğun süt emme süresi, iki yıldır: "Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olmuştur" (14). "Anneler, çocuklarını tam iki yıl emzirirler" [6399]
15- Yapılan hiçbir iyilik zayi olmaz. Hardal dânesi kadar bir şey de olsa, kayanın içine girse, göklerin ve yerin derinliklerine atılsa yine Allah onu getirir, sahibini onunla yararlandırır (16).
"Dest-i ğavvâsân-i insafa gelir, bir gün çıkar; Sen hemân bir iyilik et ummâne at!"
Şair bu beytinde diyor ki: Sen bir iyilik et de denize at, bir gün insaflı bir dalgıcın eline gelir de yeryüzüne çıkar, seni bulur.
Halk da bunu daha kısa olarak: "İyilik et de denize at, balık bilmezse Halik bilir'* biçiminde anlatmıştır.
16- Dinin özü: Namaz kılmak, iyiliğe teşvik edip kötülükten kaçındırmak, başa gelene sabretmektir. İşte bunlar, yapılması gerekli güzel işlerdir (17).
17- Ne ezilmek, ne de kibretmek doğrudur. İki uç olan zillet ile kibrin ortası tevâzu'dur. Mü'min, mütevâzi' (alçak gönüllü) olur. Çünkü mütevazı' olmayan, kendini beğenir, böbürlenir. Allah böbürlenen, övüngen insanları sevmez (18).
18- Dâima aşırılıklardan uzak olmalı, orta yolda yürümelidir: "Yürüyüşünde tutumlu ol, sesini de kıs" (19).
19- Kıyametin ne zaman kopacağını, rahimlerde bulunanı ve geleceği yalnız Allah bilir: "Allah, (işte kıyamet) sâati(n\n ne zaman geleceği) hakkındaki bilgi, O'nun yanındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne yapıp ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse hangi yerde öleceğini bilmez" (34).
Bu âyetten, bilinmeyen şeylerin üç olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ikinci cümledeki "Yağmuru O yağdırır" deyiminde, yağmurun yağacağını O-ndan başka kimse bilmez anlamı yoktur. Bu cümlede, yağmuru yağdırma işinin, Allah tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Yani O'ndan başkası yağmuru yağdırmaz, rüzgârları estirmez. Bu tabiat olaylarını yapan, yöneten Allah'tır. Ama burada, yağmurun yağacağını kimse bilmez, meteorolojik olayları kimse tahmin edemez anlamı yoktur.
"Rahimlerde olanı bilir" cümlesinde de Allah'ın, rahimlerde gizli olanı bildiği belirtilir. Rahmin içinde bulunan çocuk, gizlidir. Erkek mi, dişi mi, tam mı, yarım mı, güzel mi, çirkin mi bunu bilen Allah'tır. Allah bunu, daha döllenme ânından itibaren, hattâ ondan da önce bilir. Fakat cümlede, O'ndan başkası rahmin içindeki çocuğun cinsini bilemez mânâsı da yoktur. İnsanlar da tahliller, birtakım elektronik cihazlar yardımıyle döllenmeden bir süre geçtikten sonra belki çocuğun cinsini tahmin ederler veya bilebilirler. Ama bilgileri, normal gözle değil, âletlerle, tahlillerle olmaktadır. Ve ilk anda da değil, döllenmenin üzerinden bir süre geçtikten, ceninin uzuvları belirlendikten sonra bilebilirler. Ama Allah'ın bilgisi âletle değildir. Bir süre sonra da değildir. Döllenme ânında, hattâ döllenmeden önce de çocuğun ne olduğunu bilir. Bu cümlede asıl anlatılan, gizli olan şeyleri Allah'ın bildiğidir. O'ndan başkası, duvarın arkasında, ya da duyu organlarının ötesinde kalan şeyleri normal düzeyde algılayamaz. Âlet ile bazı gizli şeyleri görebilmek veya algılayabilmek, bu cümlenin esprisine aykırı değildir. Çünkü âyette anlatılan, Allah'ın ilminden hiçbirşeyin gizli kalmadığıdır.
Demek ki âyette asıl bilinmeyen üç (muğayyebât) zikredilmiştir: Kıyametin ne zaman kopacağı, kişinin yarın ne yapacağı ve nerede öleceği. Bunların hepsi de bir maddede toplanabilir: Gelecek. Geleceği, Allah'tan başka kimse bilmez. Çünkü gelecek, ğaybdir. Ğaybi yalnız Allah bilir.

LOKMAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Ktrâet farkı:
Ya gizli bir mübtedânın haberi veya nin haberi olarak ikisi de merfû':		
Hal olarak mansûb:	(Rahmet) olmadan:	Yâ'nın fethiyle:
		Okuyanlar:
	Yâ'nın dammıyle:	Nasb ile:
Hamza.		
Ötekiler.		
İbn Mes'ûd[6400]		
îbn Kesîr, İbn Muhaysın, Humeyd, Ebü 'Amr, Ruveys ve İbn Ebî İshâk.		
Ötekiler.		

[6399] Bakara Sûresi: 233.
[6400] Mesâhif: 73.

Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef,
Ya'kub.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Ref ile:
Hemzeyi vâva dönüştürerek: ' Hemze ile:
Okuyanlar: Ötekiler.
Hamza.
Ötekiler [6401]
Çoğunluk.
Parantez içindeki cümle
olmadan: îbn Mes'ûd.
Übey[6402]
Sakin zâl ile: Nâfi'.
yi' Madmûm zâl ve hâ'yı
yâ'ya vasi ile: İbn Kesîr.
Bir önceki gibi, ancak
vasılsız: Ötekiler[6403]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[6404]
Çoğunluk. Übey, Zeyd ibn Alî ve Ebû Nehîk [6405]
Yâ ile: Vâv ile:
Âyet No.
nın hazfiyle:
13,16,17
14
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[6406]
Übey[6407]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[6408]
Şeddeli meftûh yâ ile: Hafs. Hafif sakin yâ ile: İbn Kesîr, Kunbul.
Şeddeli, meksûr yâ ile: Ötekiler. Sakin hâ ile: Çoğunluk.
Meftûh hâ ile: îsâ ibn Ömer
Sekafî [6409] Fâ'nın kesri, sâd'dan
sonra elif ile: Çoğunluk.
Meftûh fâ ve sakin sâd ile, elifsiz:
Nûn'un kesriyle:
Nûn'un dammiyle:
Hasan ve Ya'kub [6410] 'Âsim, Hamza, Ebû 'Amr. Ötekiler.
Ayet No.
16
Kelime:
15
16
18
20
Kırâet farkı:
Ref ile: lii. Nasb ile, kâne'nin

[6401] en-Neşr: 2/215.
[6402] Mesâhif: 73, 155.
[6403] el-Budür: 248.
[6404] Mesâhif: 73.
[6405] Mesâhif: 155, el-Bahr: 7/184.
[6406] Mesâhif: 73.
[6407] Mesâhif: 155.
[6408] Mesâhif: 73.
[6409] Kurtubî: 14/64.
[6410] Bunlar iki lehçedir (Kurtubî: 14/64).

haberi:
Okuyanlar: Nâfi[6411]
Ötekiler [6412] Çoğunluk. İbnMes'ûd [6413] Çoğunluk.[6414]
Katâde[6415]
kökünden: İbnMes'ûd [6416] Şeddeli meksûr 'ayn ile: îbn Kesîr, Ebû
Ca'fer, îbn 'Âmir,
Kâfin dammıyle: Meksûr kâf ile
Musaraa kökünden
emir: ts'âr'dan emir:
Sîn ile:
Sâd ile[6417]
Âsim.
Ötekiler. Übey, Cahderî [6418] Çoğunluk. İbn 'Abbâs ve Yahya ibn Amâre [6419]
Ayet No.
Kelime:
21
22
25
27
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Ni'metin çoğulu: Nâfi', Ebû 'Amr,
Hafs. Tenvinli te'nis tâsiyle,
tekil: Ötekiler.
Çoğunluk.
Übey.
Çoğunluk. İbn Mes'ûd' [6420] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6421] Madmûm yâ, sakin sîn ile: Çoğunluk.
Meftûh sîn, şeddeli
meksûr lâm, teslîm'den: Hz. Alî, Sülemî ve Abdullah ibn Müslim ibn Yesâr [6422] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[6423]
Râ mansûb: Ebû 'Amr.
Râ merfû': Ötekiler.
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
İsim nekire, fiil yerine
mıdad: Ca'fer ibn Mu-
hammed
es-Sâdık.

Bahr, nekre olarak: Abdullah ibn
Mes'ûd'.[6424]

[6411] Zerre ağırhğında bir hardal dânesi de olsa, demektir.
[6412] Kurtubî: 14/67.
[6413] Mesâhif: 73.
[6414] istikrar bulmak anlamındadır.
[6415] Mesâhif: 155; el-Bahr: 7/187.
[6416] Mesâhif: 74.
[6417] Mesâhif: 155.
[6418] Mesâhif: 155; Kurtubî: 14/69.
[6419] Sâd, sîn'den bedeldir. Çünkü isti'lâ harfi, sîni aşağıdan yukarıya çekip sâd'a çevirir.
[6420] Mesâhif: 74.
[6421] Kurtubî: 14/73; el-Bahr: 7/190.
[6422] Mesâhif: 74.
[6423] Kurtubî: 14/74; el-Bahr: 7/190.
[6424] Kurtubî 14/77. Bir rivayete göre İbn Mes'ûd ve Übey: " okumuşlardır (Mesâhif: 74, 155).

	Kelimât çoğul:	Çoğunluk.
	Kelime, tekil:	Zeydi ibn Alî.
	Müzekker olarak:	Hasan [6425]
29	Hitâb tâsıyle:	Çoğunluk.
	Ğâib yâsiyle: ,	Sülemî, Nasr ibn Âsim ve Dûrî'nin Ebû Amr*dan rivayeti[6426]
30	Ğâib yâ'sıyle:	Ebû 'Amr, Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
	Hitâb tâ'sıyle:	Ötekiler.
31	Tekil:	Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Sakin 'ayn ile ve elif tâ ile çoğul:	Übey, Mu'âz, îbn Kays, A'rec, A'meş ve îbn Ya'mer.
		Meftûh nûn, meksûr 'ayn ile ve elif tâ ile çoğul:	İbn Ebî Ableh.
32		Zâ'nın damım, lâm'ın fethiyle:	Çoğunluk. Birinci lâm'dan sonra elif ile, zulle'nin çoğulu: Muhammed ibn el-Hanefîyye[6427]
33		Çoğunluk.	İbnMes*ûd[6428]
		muzâri'i: Çoğunluk.	
		Yâ'nın dammı ve hemze ile:	Ebû's-Simâk ve Âmir ibn Abdil-lâhve EbûVSevâr[6429]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
34		Ğayn'ın fethiyle:	Çoğunluk [6430]
		Ğayn*ın dammıyle:	Simâk ibn Harb, Ebû Hayveh, İbn Semeyfâ' [6431]
		Hafif, sakin nûn ile, inzâl'den:	İbn Keşîr, Ebû *Amr, Hamza, Ki-sâ'î, Halef. i j Nûn'un fethiyle, tenzîl kökünden: Ötekiler.

[6425] el-Bahr: 7/191.
[6426] Kurtubî: 14/79.
[6427] Mesâhıf: 156; el-Bahr: 7/193.
[6428] Mesâhıf: 74.
[6429] ceza vermez, yarar sağlamaz demektir (el-Bahr: 7/194).
[6430] Ğayn'ın fethiyle şeytân, dammıyte aldanma anlamına gelir.
[6431] Kurtubî: 14/81.

Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, Übeyy ibn Ka'b ve ibnEbî 4Able[6432]

32/75 SECDE SÛRESİ 1376
Tefsir: 1376
Tefsir: 1376
Tefsir: 1378
Tefsîr: 1379
Tefsîr: 1379
Tefsir: 1380
Tefsîr: 1381
Tefsir: 1382
Secde Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1383
SECDE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1384

[6432] Mesâhif: 74, 156; Kurtubî: 14/83.

32/75 SECDE SÛRESİ

Sûreye Kur'ân' Allah'ın vahyi olduğunu vurgulayan âyetle başlanır. Âhi-retin mutlaka olacağı belirtilir, kâfirlerle mü'minlerin sonuçları karşılaştırılır. Hz. Musa'nın öyküsünden bir parça anlatılır ve Peygamber (selâm ona) tesellî edilir.
30 âyeti içeren Sûre, Mekke'de, Mü'minûn Sûresinden sonra inmiştir. 16-20 nci âyetlerinin Medine'de indiğine dâir rivayet vardır. Fakat âyetlerin bulundukları konuya bağlılığından ötürü bu rivayetten şüphe etmek gerekir. Konularının birbiriyle insicamından bütün âyetlerinin bir defada veya birbiri ardınca indiği söylenebilir.
Bundan başka bir secde sûresi daha vardır. İkisini birbirinden ayırmak için buna Lokman Secdesi, Ötekine de Hâmîm Secdesi, yahut buna Madâci' Sûresi, ötekine de Fussilet Sûresi denmiştir. Resmî sıralamada 32 nci, iniş sırasına göre 75 nci sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Elif tam mim. 2- Şüphe yok ki Kitabın indirilişi, âlemlerin Rabbi tarafındandır. 3- Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? Hayır o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi, yola gelirler umuduyla uyarman için Rab-bin tarafından indirilen gerçektir.

Tefsir:

1-3: Üç ayrı harfle başlayan bu sûrede de bu harflerin ardından Kitabın, âlemlerin Rabbi Allah tarafından indirilen bir gerçek olduğu ve onda asla şüphe bulunmadığı vurgulanıyor. 2 nci âyette " cümlesi, genellikle tenzîl'den hal veya onun haberi olarak değerlendirildiği için tercemede bu anlamı verdik. Buna göre: Kitabın, Allah tarafından indirildiğinde şüphe yoktur, demektir. Maamâfîh bu cümlenin, el-Kitâb'dan hal olması da mümkündür. Bu takdirde mânâ: Kendisinde şüphe bulunmayan Kitabın indirilişi, âlemlerin Rabbi Allah tarafındandır demek olur ki bizce bu mânâ daha uygundur.
İnanmayanların "Bunu Muhammed kendisi söyleyip Allah'ın sözü diye ortaya sürüyor, Allah'a iftira ediyor" demeleri reddediliyor. Ve Hz. Muham-med(s.a.v.)e hitaben bu Kitabın bir gerçek olduğu, kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir toplumu uyarıp doğru yola getirmesi için Allah tarafından kendisine vahyedildiği belirtiliyor.
Üçüncü âyetten, Hz. Muhammed(s.a.v.)m da'vetinin, herkesten önce, kendilerine uyarıcı gelmemiş olan Arap toplumuna yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Sûre, Mekke devrinin ortalarında inmiştir. Yine aynı devirde inen Şu'arâ Sûresinin 214 ncü âyeti, Hz. Muhammed(s.a.v.)e, en yakın akrabasını uyarmasını emreder. Mekke'de inen ilk sûrelerden olan Sebe' Sûresinin 28 nci âyeti de onun bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiğini bildirmektedir. Sebe' Sûresi, Secde Sûresinden önce indiğine göre oradaki "Bütün insanlar" sözü ile Arap halkının kasdedildiği anlaşılır.
Kuşkusuz ki Hz. Muhammed(s.a.v.)in da'vetinin içeriği cihanşümuldur. Fakat bu da've t ilk önce Araplardan başlamış, bundan dolayı da Arapça inmiştir. Allah, her kavme, kendi diliyle konuşan elçi gönderir (İbrahim Sûresi: 4). Çünkü önce Peygamber'in içinde yetiştiği toplumun yola gelmesi gerekir ki onlar diğer insanlara örnek müslüman olsunlar. Onun için Mekke sûrelerinde birkaç kere Hz. Muhammed(s.a.v.)in, daha önce uyarı İmam iş bir topluma uyarıcı olarak gönderildiği tekrar edilmiştir: "Babaları uyantmamış, kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarman için (bu hikmetli Kuran sana indirilmiştir)"[6433]
Araplara daha önce uyarıcı gelmemiş olması da şöyle izah edilebilfr: Âyetin maksadı, Araplara hiç peygamber gelmediği değil, Hz. Muham-med(s.a.v.)den Önceki boşluk devrinde bir peygamber gelmediğidir. Çok zaman önce peygamberler gelmiş olsa da zamanla onların etkisi azalmış, öğütleri, prensipleri unutulmuş, onların gösterdiği hak yoldan şirke sapılmıştır. Ellerinde kendilerine yol gösterecek bir kitaba da sahibolmadıklarından sapıklık içinde kalmışlardır. Daha önceki peygamberlerden onlara yazılı bir kitap kalmamıştır. Yazılı bir kitaba sâhibolmadıklan için de ümmî kalmışlardır. Bütün inançları, bilgileri, birtakım geleneklerden ibaret olmuştur. İşte uzun zamanlardan beri ümmî kalmış olan o topluma yol gösterecek İlâhî bir Kitap vermek üzre Hz. Muhammed (s.a.v.) görevlendirilmiştir.
4- A ilah 'tır ki gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları altı günde yarattı; sonra Arşa istiva etti (zâtına yaraşır biçimde kâinatın tahtına kuruldu). Sizin O'ndan başka velîniz, yardımcınız yoktur. Düşünüp öğüt almıyor musunuz? 5- Emri gökten yere düzenler (buyruğunu gökten yere indirir). Sonra emir, sizin hesabınızca bin yıl süren bir gün içinde O'na çıkar. 6- İşte görünmeyeni de, görüneni de bilen, güçlü ve esirgeyici olan O'dur. 7- O'dur ki herşeyin yaratılışım güzel yaptı ve insanı yaratmağa çamurdan başladı. 8- Sonra onun neslini bir özden, âdi bir sudan yaptı. 9- Sonra ona biçim verdi, ona kendi ruhundan üfledi ve sizin için işitme, gözler ve gönüller yarattı. Ne kadar az düşünüyorsunuz?

Tefsir:

4 ncü âyette Allah'ın, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan şeyleri yani tüm kâinatı altı günde yaratıp sonra Arşa oturduğu,

---

[6433] Yâsîn Sûresi: 6.

5-7 nci âyetlerde de gökten yere tedbir ettiği emrin, insanların hesabınca bin yıl kadar uzun süren bir gün içinde Allah'a çıktığı; Allah'ın, gizli ve açık herşeyi bildiği; güçlü ve merhametli olduğu için bu düzeni koruduğu belirtilmektedir.
Allah'ın, gökleri ve yeri altı günde yaratması ifadesinde önce, Tevrat'ın aynı şeyi anlatan âyetine işaret vardır. Tevrat'ın Tekvin Kitabının birinci babında Allah'ın kâinatı altı günde yaratıp yedinci günde istirahat ettiği, ayrıntılarıyle anlatıldığı gibi Çıkış kitabının 20 nci babında da aynen: "Çünkü Rab gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti..." [6434] denmektedir.
İşte Tevrat'ta bulunan bu âyetler, Arapça konuşan Peyğamber'e de Arapça olarak vahyedilmiştir. Ancak Tevrat'ın: "Allah yedinci günde istirahat etti" cümlesi yerine Kur'ân, "Allah gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arşa kuruldu" diyor. İstirahat etti sözünü Allah'a lâyik görmüyor. Çünkü istirahat, yorulmanın sonucudur. Allah yorulmaktan münezzehtir. Ama Arşa oturmak, mülkünü yöneten pâdişâhın yapacağı iştir, padişahlığın gereğidir. Arşa oturmak, mülkü yönetmekten kinayedir. Yani Allah, yarattığı kâinatı, tahtından yönetmektedir. O'ndan başka pâdişâh yoktur, bu kâinatın tahtının tek sahibi, mülkün yegâne pâdişâhı Allah'tır.
Bilimsel açıdan âyetin izahına gelince: Allah'ın kâinatı yarattığı altı gün, muhakkak ki bizim hesabettiğimiz 24 saatlik zaman birimi değildir. Çünkü Allah katında günlerin süresi bizim gün süremizden farklıdır. Nitekim 5 nci âyetin sonunda bu husus belirtilmiştir.
Bazı müfessirler, burada bin yıl kadar uzun süren bir gün, Allah'ın kâinatı yarattığı günlerden her biridir, yani Allah kâinatı, her biri sizin hesabı-nızca bin yıl kadar uzun olan altı günde yaratmıştır. Allah'ın, gökten yere indirdiği emir de kâinatın yaratıldığı o uzun günler türünden bir günde Allah'a döner demektir'. [6435] Demek ki kâinatın yaratıldığı altı gün, altı uzun devirdir. Gerçeği Allah bilir.
Beşinci âyeti müfessirler şöyle açıklıyorlar: " Yani Allah emri muhkem yapar. Kaza ve kaderi indirir. Sonra emir, insanların ancak bin yılda gidebilecekleri mesafeyi bir günde aşarak Allah'a çıkar. Yahut Allah, dünyâ günleri süresinde emri gökten yere indirir. Dünyâdan sonra emir ve tedbir, dünyâ günleriyle bin yıl kadar uzun olan kıyamet gününde Allah'a çıkar. Buna göre bin yıl kadar uzun süren gün, kıyamet günüdür. Me'âric Sûresinde de meleklerin ve ruhun, Allah'a elli bin yıl kadar uzun olan bir günde çıktıkları bildirilmektedir. O âyetle bu âyeti bağdaştırmak için müfessirler: "Orada, dünyâ ile Cebrail'in makamı olan Sidretu'l-Muntehâ arasındaki elli bin yıllık mesafeyi, meleklerin ve ruhun bir günde yürüdükleri belirtilmektedir" derler. [6436] Yahya ibn Sellâm'a göre Cebrâîl, Allah'ın emrini, vahyini yere indirdikten sonra bin yıllık mesafeyi bir günde aşarak Allah'a çıkar[6437]
Bunlar delîle dayanmayan görüşlerdir. Bize göre âyette bunlardan daha derin bir anlam vardır: "Sana ruhtan sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrin-dendir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir" [6438] âyetinde de belirtildiği üzre Rûh, Rabbin emrindendir. Rabbin emrinden olan Rûh, yaratıklara can verir. Yaratma dinamizmi olan bu Rab emri, gökten yere yöneltilmiştir. Yaratma, Ruhtan maddeye doğru başlamıştır. Ruhun yoğunluk kazanıp biçim alma-siyle cisimli maddesel varlıklar yaratılmıştır. Yoğunluk kazanarak şekillerde görünen rûh, varlıkları dolaşa dolaşa evrimleşip tekrar Allah'a yükselme çabası içindedir. İşte ruhun, eşyaya inip çeşitli şekillerde görünmesi, insana ulaşıp kemâl bulması ve en sonunda Allah'a yükselmesi, uzun bir süre içinde olur. Bu süre bin yıl, elli bin yıl ve daha fazla da sürebilir. Bunu ancak Allah bilir. Bu süreyi bizim hesabımızla ölçemeyiz.
Me'âric Sûresinde gökten yere inip tekrar Allah'a yükselenin melekler ve rûh olduğu, daha açık biçimde belirtilmiştir: "Melekler ve Rûh, miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde O'na yükselir"[6439]
Burada Allah'ın, emri gökten yere yönelttiği ve bin yıl kadar uzun bir günde emrin Allah'a çıktığı; İsrâ Sûresinde de Ruhun, Rabbin emrinden olduğu; Meâric Sûresinde ise meleklerin ve Ruhun, elli bin yıl kadar uzun bir günde Allah'a çıktığı belirtilmektedir.
Öyle ise gökten yere yöneltilen, varlıkları dolaşıp tekrar Allah'a yükselen emir, Ruhtur. Biz, âyetteki emirle, varlıkları dolaşa dolaşa Allah'a yükselen Ruhun evriminin kasdedildiğini sanıyoruz. Ama gerçeği Allah bilir.
İnsan ile tekâmül sürecini tamamlayan Rûh, bedenden ayrılmakla Allah'a çıkar. Nitekim ölünce insan ruhunun, Allah'ın huzuruna çıkarıldığını, iyi ruhun Allah'tan ikram gördüğünü, kötü ruhun azarlanıp azaba çarptırıldığını bildiren hadisler vardır. İşte biz, bu âyetten Ruhun, çok uzun bir süre içinde varlıkları dolaşıp tekâmül ettiğini anlıyoruz.
Tasavvuf felsefesine göre de âlemin yaratılışı lâtiften kesife doğrudur. Ruhun letafetten kesafete inip şekillerde görünmesine nüzul, şekillerden tekâmül ede ede insanlık mertebesine gelip akıl kazanarak Allah'a yükselmesine de 'urûc denir. Bu konuda daha geniş bilgi için Erzurum'Iu İbrahim Hakkı Hazretlerinin Ma'rifetnâme'sinin 31-32 nci sayfalarına bakılabilir.
7-9 ncu âyetlerde Allah'ın, ğaybi ve şehâdeti yani gizliyi ve açığı bildiği, O'nun güçlü ve merhametli olduğu, herşeyin biçimini güzel yaptığı, insanı yaratmaya da çamurdan başlayıp sonra onun neslini âdi bir suyun

---

[6434] Âvet: 11.
[6435] Câmı'u'l-beyân: 21/92.
[6436] Hâzin: 6/221.
[6437] Kurtubî, el-Câmi': 14/87.
[6438] İsrâ Sûresi: 85.
[6439] Meâric Sûresi: 4.

özünden yarattığı, sonra onu düzenleyip biçime soktuğu, kendi ruhundan üflediği o varlığı işiten, gören ve düşünen mükemmel bir insan yaptığı bildirilmektedir.
Herşeyin biçimini güzel yapan Allah'tır. Allah'ın yaratma emridir ki varlıkları dolaşıp onlara türlü biçimler vermiştir. O ruhtur ki herşeyde bir başka biçim ve özellikte kendisini göstermiştir.
Bu iki âyette genel olarak varlıkların yaratılmasında bir tekâmül bulunduğuna işaret olduğu gibi, özellikle insanın yaratılmasında da bir tekâmül bulunduğuna işaret vardır. Çünkü "Allah insanı yarattı" demiyor, "insanı yaratmağa çamurdan başladı" diyor. İnsanın ilk yaratma aşaması çamurdur. Başka âyetlerde de çamurun da aşamalardan geçirildiği belirtilmiştir. Sonra canlı bir varlık haline gelen insan, cinsel yolla üremeğe başlamıştır.
İnsan toplumu olan sperm yumurtayı aşılamakla hemen insan olmaz. İnsanın ilk yaratılışı tekâmül geçirdiği gibi, cinsel yoldan yaratılması da tekâmül geçirmektedir. Önce insan vücudunda spermin ve yumurtanın oluşması, bir tekâmüle bağlıdır. Sonra spermin aşıladığı yumurta aşama aşama gelişir. Belli bir zaman sonra insan şeklini alır. Ona ruh üflenir. İşte bu raddeye geldikten sonradır ki insan işitme, görme duyularına sahip bir varlık olur.
Rûh üflenmezden önce insan bir şey düşünemez, anlayamaz. Ama rûh üflendikten sonra yani kendisine akıl gücü verildikten sonra anlayan bir varlık haline gelir. Bundan dolayı âyette insan, bu raddesine kadar üçüncü bir kişi olarak anlatılırken, kendisine ruh üflendikten sonra ikinci şahıs olarak hitâbedilmektedir: "Allah size, işitme, gözler ve gönüller (akıllar) verdi" buyurulmaktadır.
Kendisine bunca nimetler vermesine rağmen insanın yine de Allah'a karşı çok az teşekkür ettiği vurgulanmaktadır. Son âyette sem* (işitme) tekil, ebsâr (görmeler), ef'ideh (gönüller) çoğuldur. İşitme duyusu anlamındaki sem' mas-dardır. Masdar çoğul olmaz. Ebsâr, basar'm, ef'idehfuâd'm çoğuludur. Biri göz, diğeri akıl anlamına gelir. Bunlar isim olduğu için çoğul olarak kullanılmıştır. Râzî, bunun nedenini şöyle izah ediyor:
İşitme duyusunun yeri kulaktır. Kulak, gelen sesleri beyne iletmek zorundadır. Sesler arasında seçim yapamaz. Her gelen sesi beyne iletir. İstese de istemese de gelen sesleri duyar. Başka seçeneği olmayan bu duyu, tekil olarak kullanılmıştır. Fakat görme duyusu öyle değildir. Görme yeri olan göz, istediği şeye bakar, istemediğine bakmaz. Akıl da istediğine yönelir, istemediğini düşünmez, düşüncesini başka şeylere çevirir. İşte işitmenin seçeneği tek olduğu için o duyu âyette tekil, görme ve düşünmenin seçenekleri çok olduğu için bunlar çoğul olarak zikredilmiştir [6440]
10- "Biz toprakta kaybolduktan sonra, yeni bir yaratılış içinde mi olacağız?' dediler. Doğrusu onlar, Rablerinin huzuruna çıkmayı inkâr edenlerdir. 11- De ki: "Üzerinize vektl edilen ölüm meleği, canınızı alır, sonra Rabbinize döndürülürsünüz."

Tefsir:

10-11 nci âyetlerde öldükten, toprağın içinde çürüyüp kaybolduktan sonra yeniden yaratılmayı hayretle karşılayıp bunu imkânsız görenlere, bunun bir gerçek olduğu vurgulanıyor. Can almakla görevlendirilen ölüm meleğinin, canlarını aldıktan sonra Allah'ın huzuruna götürülecekleri bildiriliyor.
Bu husus birçok âyette belirtilmiştir. İnsanın ölmesi, yok olması değildir. Bedende tekâmül eden ruhun Allah'a dönmesidir. İşte bedendeki canı yani ruhu almakla görevli olan melek, ölüm meleğidir. Onun aldığı her can Allah'a götürülür. 11 nci âyetin sonunda olduğu gibi birçok âyetin sonunda da ruhun Allah'a götürüleceği belirtilir.
Allah'a götürülen rûh, beden İçinde yaptıklarından hesap verir. Çünkü rûh, bedende ferdiyetini kazanmış, bağımsız bir varlığa kavuşan rûh, hareketlerinden sorumlu tutulmuştur. İşte insanın ölümü, zâten âhiret hayâtının başlaması demektir. Ölen kişinin ruhu, Allah ile karşılaşır ve O'nun huzurunda, yaptıklarından hesap verir.
Sanki bu iki âyet, yukarıda emrin yere indirilip Allah'a çıkışını özetlemektedir. İnsanda en yüksek evrimine ulaşan emir (rûh), ölümle Allah'a döndürülür.
"Bu âyet, ruhların bekasını haber vermektedir. Çünkü teveffî kabzet-mek, tutup almaktır. Mutlak yok etmek ise almak değildir. Temiz rûh, meleklerin yanında ailesinden kendisine uygun kimseler arasında bulunur. Fâ-cir, habîs rûh ise meleklerin yanında bir esir gibi kalır. Yabancı, dillerini bilmediği bir toplum arasında bulunur. Temiz rûh, sürekli gelişip temizliği ve gücü artarken ötekisi sürekli solar, cıhzlaşır, şekası ve bulanıklığı artar. Hekimler demişlerdir ki temiz ruhlar, bedeninden daha iyi göksel bir cisimle birleşir ve onunla tekâmül eder. Fâcir ruhlar ise ikinci birleşmeden sonra tekâmül etmezler.[6441]
İşte müşrikler, öldükten sonra ruhun yaşamasını, dünyâda yaptıklarından hesap vereceğini kabul etmiyorlar, bundan dolayı âhiret sorumluluğundan, cennet ve cehennemden söz eden âyetleri şaşkınlık ve alayla karşılıyorlardı. 10 ncu âyet onların bu tutumlarını yansıtmaktadır. 11 nci âyette ölüm meleğinin canlan aldığı bildiriliyor. A'râf Sûresinin 37, Nahl Sûresinin 32, En'âm Sûresinin 93 ncü âyetlerinden de canları bir tek meleğin değil, birçok meleğin aldığı anlaşılır.
Katâde ve seleften nakledilen meşhur rivayete göre ölüm meleği bir tane olup adı 'Azrail'dir. Onun yardımcıları vardır. Sağlam olmayan bazı haberlere göre yardımcıları bedenden canı çekerler, boğaza dayanan canı ölüm meleği alır. Mücâhid'e göre dünya bir su leğeni gibi yayılır, ölüm meleği ondan dilediğini alır" [6442] Başka rivayete

[6440] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/174-175.
[6441] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/177.
[6442] Câmi'u'l-beyân: 21/97-98.

göre ölüm meleği her evi, günde iki kez, yahut yedi kez dolaşır. Canının alınması kendisine emredilen birinin bulunup bulunmadığına bakar. Başka bir rivayete göre yalnız insanların değil, her canlinin da ruhunu ölüm meleği alır.
Bunlar sağlam rivayetler değildir. Kur'ân'ın bu âyetinin tefsiri hususunda meşhur hadis kitaplarında herhangi bir hadis de na ki edilmem iştir. Mu-ğayyebâttan olan ölüm meleğinin mâhiyetini Allah bilir. Ölüm, canın bedenden alınmasıdır. Bunu alan da Allah'ın, bu işle görevlendirdiği meleklerdir.
(fO zâlimler, ölüm dalgaları içinde, melekler de ellerim uzatmış: 'Haydi canlarınızı çıkarın (verin), Allah'a gerçek olmayan şeyleri söylemenizden ve O'nun âyetlerine karşı büyüklük taslamanızdan ötürü, bugün alçaklık azâ-biyle cezalandırılacaksınız! derken» onların halini bir görsen! [6443] "Nihayet elçilerimiz gelip canlarını alırken: 'Hani Allah'tan başkayalvardıklarınız nerede?' dediklerinde: 'Bizden sapıp kayboldular' derler" [6444] "Melekler, iyi insanlar olarak (yaşayanların) canlarını alırken: 'Selâm size, yaptıklarınıza karşılık cennete girin!' derler"[6445] âyetlerinde cân alan melekler, çoğul olarak zikredilmektedir. Bu âyetlerdeaher canı birkaç meleğin birlikte aldığı hatıra geldiği gibi herhangi bir meleğin aldığı da hatıra gelir. Çünkü burada meleklerin canlarını aldıkları kimseler de çoğuldur.
Halbuki tefsîri sadedinde bulunduğumuz Secde Sûresinin 11 nci âyetinde hitap, çoğul şeklinde tek tek herkese yöneltilmiştir: "Sizin canınızı Ölüm meleği alır" buyurulmuştur. Bu âyetler birbiriyle karşılaştırılınca bizde, Allah'ın, her kişi üzerine, ölüm için görevlendirdiği bir meleğin, onun canını aldığı kanısını uyandırmaktadır. Nasıl ki her cana, amellerini yazan, onu kazalardan koruyan melekler görevlendirilmiş ise, canını almak için de bir melek görevlendirilmiştir. Ölüm meleğinin, bir tek melek olup adının 'Azrâîl olduğu hakkında sağlam bir hadis yoktur. Gerçeği Allah bilir
12- Rablerinin huzurunda başlarını öne eğmiş: "Rabbimiz, gördük, işittik, bizi geri döndür, iyi iş yapalım; artık kesin olarak inandık!" demekte olan suçluları bir görsen! 13- Dileseydik, herkese hidâyetini verirdik. Fakat benden: "Mutlaka cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmiyle tamamen dolduracağım!" sözü çıkmıştır (bunun yerine gelmesi için bu yaratıkları kendi iradelerinde serbest bırak-mışızchr). 14- "Bugününüzle karşılaşmayı unutmanızın cezasını tadın! Biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınızdan ötürü sürekli azabı tadın!"

Tefsîr:

12-14 ncü âyetlerde bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır. 13 ncü âyet de sahne ortasında bir açıklama cümlesidir.
Dünyada başları kalkık, burnu büyük kimseler suçlu olarak Allah'ın huzuruna getirilmişlerdir. Orada gerçeği gören suçlular, artık dünyâdaki davranışlarının tersine, yaptıkları işlerin verdiği utanç ile başları öne eğik olarak Allah'a yalvarırlar. İnanıp güzel işler yapmak için kendilerini yeniden dünyâya göndermesini isterler. Bu sahneyi sunan Allah, ezelî kararını açıklıyor:
"Biz dileseydik, herkese hidâyetini verirdik. Fakat bir kısım cin ve insanlarla cehennemi dolduracağım hakkındaki sözümün yerine gelmesi için (herkesi zorla) yola getirmedik" buyuruyor.
Bu âyetten, Allah'ın, sırf cehennemi doldurmak için bazı cinleri ve insanları doğru yola getirmeyip sapıklık içinde bıraktığı anlamı çıkabilir. Fakat âyetin amacı bu değildir. Kur*ân'ın öteki âyetleri ve genel konteksti, âyette şunun anlatıldığını ortaya kor: Allah isteseydi herkesi doğru yola gelmeğe zorlardı. Ama insanlara serbest düşünce ve sorumluluk vermiştir. Gösterdiği yolda gitmeyen cin ve insanları da cehenneme atacağını kararlaştırmıştır. Allah'ın bu ezelî kararı uyarınca, doğru yolda gitmeyen kimseler, cehenneme girerler. Allah'ın hüküm ve kararı budur. Allah'ın gösterdiği doğru yola gelselerdi cehenneme gitmeyeceklerdi. Cehennem, suçluların girecekleri cezaevidir. Kur'ân'ın amacı, Allah*tan gelen hidâyete uymayanları kınamak, bu tehdid île onları uyarıp doğru yola yöneltmektir.
Yüce Allah, bu ezelî hükmünü açıklayıp, cehenneme girenlerin, kendi yaptıklarının cezasını çektiklerini bildirdikten sonra âhiret hayâtını kabul etmeyip bu duruma düşen suçluları azarlıyor: "Bugününüzü unuttuğunuzdan dolayı şimdi azabı tadın! Siz nasıl bizi unuttunuzsa şimdi biz de sizi öyle unuttuk. Artık sizi kurtaran olmaz- Böyle sürekli azâb içinde kalırsınız- yaptıklarınıza karşılık olarak azabı tadın!" buyuruyor. Suçluların çektiği azaba bir de umutsuzluk katan bu azar, azabı daha dayanılmaz hale getiriyor.
75- Biz'tm âyetlerimize o kimseler inanırlar ki onlar, kendilerine âyetler hatırlatıldığı zaman derhal secdeye kapanırlar; Rablerini överek tesbîh ederler; büyüklük taslamazlar. 16- Yanları yataklardan uzaklaşır, korkarak ve umarak Rablerine dua ederler ve kendilerine verdiğimiz nzıktan hayır için harcarlar. 17- Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne gözler aydınlatıcı nimetlerin saklandığını hiç kimse bilmez!

Tefsîr:

15-17 nci âyetlerde, Allah'ın âyetlerine inananların vasıfları belirtiliyor. Bunlar öyle kimselerdir ki Allah'ın âyetleri okununca saygıdan secdeye kapanırlar. Rablerini övgü ile tesbîh ederler, böbürlenmezler. Geceleri

[6443] En'âm Sûresi: 93.
[6444] A'râf Sûresi: 37.
[6445] Nahl Sûresi: 32.

uyumaz, ibâdetle meşgul olurlar. Allah'tan korkarak ve dilediklerini vereceğini umarak Allah'a duâ ederler. Allah'ın verdiği azıklardan Allah yoluna harcarlar, fakirlere yardım ederler. İşte öyle kullara Allah'ın, ne sevindirici nimetler hazırladığını kimse tahmin edemez.
Madca'm çoğulu olan madâci': yatacak yerler, yataklar demektir. Tete-câfâ; Tertefi'û anlamınadır. Yani o mü'minlerin yanlan yataklardan yüksek kalır, yatmazlar. Mücâhid ve Hasan Basrî'ye göre yanları yataklardan yükselir cümlesiyle, mü'minlerin yatmayıp ibâdet ettikleri kasdedilmiştir. Enes ve 'İkrime'den gelen rivayete göre bununla akşamla yatsı arasında namaz kıldıkları kasdedilir. Dahhâk'e göre bununla öğle namazını cemaatle kılmaları kasdedilmiştir'.[6446]
Ancak Kur'ân'ın diğer âyetleriyle karşılaştırılınca bu tabir ile mü'minle-rin geceleri biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz kıldıklarının kasdedildiği anlaşılır: "Gecelen pek az uyurlardı. Seherlerde istiğfar ederlerdi" [6447], "Rab-bin senin, gecenin üçte ikisinde, yansında ve üçte birinde kalk(\p namaz kıldığını biliyor. Seninle beraber bulunanlardan bir topluluk da (böyle yapıyor) [6448] âyetleri, mü'minlerin geceleri az uyuyup gönülden Allah'a ibâdet ettiklerini gösterir.
Mu'âz ibn Cebel'in şöyle dediği rivayet edilir: "Ben birse/erde Peygamber (s.a.v.) ile beraberdim. Bir gün yanma yakın düştüm, yürüyorduk. Dedim ki:
— Ey Allah'ın Peygamberi, bana, beni cennete sokacak, cehennemden uzaklaştıracak bir 'amel (iş, ibadet) söyle. Buyurdu ki:
— Sen büyük bir işten sordun. Ama Allah kolaylaşttrırsa kolay olur: Allah'a kulluk edersin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın, namazı kılarsın, zekâtı verirsin, Ramazan orucunu tutarsın, Bey t'i haccedersin. (Sonra şöyle buyurdu): Sana hayır kapılarını göstereyim mi? Oruç kalkandır, sadaka günâhı söndürür, adamın gecenin ortasında namaz kılması (da bu hayır kapıla-rındandır) dedi ve: 'Yanları yataklardan uzaklaşır. Korkarak ve umarak Rab-lerine duâ eder/er ve kendilerine verdiğimiz azıktan hayır için harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne göz aydınlatıcı nimetlerin saklandığını hiç kimse bilmez' âyetini okudu. Sonra buyurdu ki: Sana işin başını, direğini, bel kemiğini söyleyeyim mi? İşin başı Islâmdır, direği namazdır, bel kemiği Allah yolunda cihâddır. Sana bunların hepsinin temelini söyleyeyim mi?
— Evet, ey Allah'ın Peygamberi, dedim. Dilini tuttu:
— Bunu tut, dedi.
— Ey Allah'ın Elçisi, biz söylediğimiz sözlerden ötürü sorumlu muyuz? dedim.
— Haline annen ağlasın ey Mu'âz dedi, insanların yüz üstü ateşe düşmeleri, dillerinin ürünü değil de nedir?"[6449]
Bu ve benzeri hadislerden de âyetteki "Yanlan yataklardan yükselir, uzaklaşır" cümlesiyle mü'minlerin gece ibâdet etmelerinin kasdedildiği anlaşılır. Ayrıca son âyetteki incelik de bunu gösterir:
Gece ortasında ibâdetlerini gizleyip sırf Allah rızâsı için ibâdet eden müminlerin ödülü, yaptıkları işlere uygun olarak gizlenmektedir: "Hiç kimse onlar için ne göz aydınlatıcı^nimetlerin gizicnmiş olduğunu bilmez" buyu-rulmaktadır. Ameller nasıl gece ortasında gizlice yapılmış ise onların mükâfatları da öyle gizli tutulmuştur. Tâ ki verilen karşılık, yapılan işe denk olsun. Hasan Basrî şöyle demiş: "Bir kavim amellerini gizledi, Allah da onlara gözlerin görmediği, insanın hatırına gelmeyen nimetler gizledi.[6450]
Ebuhüreyre (Allah ondan razı olsun), Peyğamber(s.a.v.)in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüce Allah buyurdu ki' Ben sâlih kullanma, gözün görmediği, kulağın işitmediği, insanın kalbine gelmeyen nimetler hazırladım. Son-ra Peygamber (s.a.v.): İsteserseniz, 'Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne göz aydınlatıcı nimetlerin saklandığını kimse bilmez* âyetini okuyunuz, demiştir"[6451]
18- Hiç inanan kimse, fâsık gibi olur mu? Elbette bunlar bir olmazlar.
19- İnanan ve iyi işler yapanlar, yaptıklarına karşılık durulmağa değer cennetlerde ağırlanırlar. 20- Fâsıkların barınacakları yer de ateştir. Ne zaman oradan çıkmak isteseler, yine oraya geri çevrilirler ve onlara:
"Yalanlamakta olduğunuz ateş azabım tadın!" denilir, 21- Belki (şirk ve kötülüklerinden) dönerler diye, onlara asıl o büyük azâbdan ayrı olarak daha yakın bir azabı da taddıracağız. 22- Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Muhakkak ki biz» suçlulardan öc alıcıyız.

Tefsir:

18-20: Yukarıda mü'm inler için Allah'ın sakladığı hâtıra gelmeyen nimetlere işaret buyurulduktan sonra burada da inananların, fası ki ar yani yoldan çıkanlar gibi olmadığı, inkâr anlamındaki bir soru şeklinde belirtiliyor. Sonra inananlarla yoldan çıkanların sonuçlarını belirten iki kıyamet sahnesi sunuluyor:
İnananlar, yaptıkları güzel işlere karşılık olarak me'vâ cennetlerinde, yani içinde villâlar, dâireler, yüksek odalar

[6446] ibn Kesîr, Tefsîr: 3/460.
[6447] Zânyât Sûresi: 17-18.
[6448] Muzzemmil Sûresi: 20.
[6449] Tirmizî, îmân: 8; İbn Mâce, Fiten: 12; İbn Hanbel: 5/231, 237.
[6450] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/461.
[6451] Buhârî, BedVİ-halk: 8, Tefsir, Sûre: 32, Tevhîd: 35; Müslim, îmân: 312, Cennet: 2-5; Tir-mizî, Tefsîr, Sûre: 32, 56; Ibn Mâce, Zühd: 39; İbn Hanbel: 5/334; et-Tâc: 4/203.

bulunan bahçelerde konuk edilirler. Allah'a itaat etmeyen fâsıklar ise ateşe varırlar. Ateşten çıkmağa çalıştıkça yine ateşin içine itilirler. Kendilerine: "Yalanlayıp durduğunuz âteş azabını tadın!" denilir. Bu söz ile azarlanırlar.

21 nci âyette yüce Allah, yanlış yoldan dönmeleri için o fâsıklara büyük âhiret azabından ayrı olarak yakın bir azabı da taddıracağını buyuruyor. Bu yakın azâb, dünyâda uğrayacakları açlık, kıtlık ve sair belâlardır. Özellikle bu âyette müşriklerin, ilerde vukubulacak Bedir Savaşında uğrayacakları bozguna işaret olsa gerektir. 'Abdullah ibn Mes'ûd da yakın azabın, müşriklerin Bedir'de uğradıkları ölüm ve esaret olduğunu söylemiştir.[6452]

22 nci âyette de Allah'ın, âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çeviren suçlulardan öcünü alacağı vurgulanıyor. Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor: "Bizim kaynak olarak aldığımız mushaf, 16-20 nci âyetlerin, Medine'de indiğini söyler. Oysa o âyetlerin, önceki ve sonraki âyetlere yakından bağlı oluşu, konu ile uyumu, bu rivayetin doğruluğunu çürütür" [6453]

Bu âyetlerde anlatılan âhiret sahneleri, Hac Sûresinin 32-33 ncü âyetle-rindeki âhiret sahnelerine çok benzer. Benzeri tablolar çizen âyetler, birbirine yakın zamanlarda inmiştir. Hac Sûresinin Medine'de indiğine dair rivayet de vardır ama genel kanıya göre o sûre de Mekke'de inmiştir. Zaten üslûb, Mekke üslûbudur. Hac Sûresi Mekke'de indiğine göre oradaki tablolara benzer tablolar çizen ve bulunduğu konuya son derece bağlı olan 16-20 nci âyetlerin de Mekke'de inmiş olması gerekir.

Rivayete göre 18 nci âyet, Hz. 'Alî ile Velîd ibn 'Ukbe hakkında inmiştir. Medine'de Hz. 'Alî ile Velîd ibn 'Ukbe ibn Ebî Mu'ayt arasında bir söz kavgası olmuş, Velîd Hz. 'Alî'ye:

— Sus, sen çocuksun, ben yaşlıyım, benim dilim senden daha uzun, mızrağım seninkinden daha sivridir. Ben senden daha yiğit ve yürekliyim. Adamlarım da daha çoktur, demiş. Hz. 'Alî de ona:

— Sus, sen fâsıksın, demiş. 18 nci âyet onlar hakkında inmiş'.[6454]

Ebû Vehb künyesiyle anılan Velîd ibn 'Ukbe, Mekke'nin fethi sırasında müslüman olmuştur. Fakat fışkıyla meşhurdu, şarap içerdi. "Ey inananlar, sizefâsık bir adam bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın..." [6455] âyetinin de bunun hakkında indiği rivayet edilir. Fışkıyla ünlü bu adam sonradan Kûfe'ye vali olarak gidince 'Abdullah ibn Mes'ûd kendisine:

— Bilmiyorum sen mi bizden sonra uslandın, yoksa insanlar mı bozuldu (da senin gibi bir fâsık onların başına geçirildi)?!" demiştir.[6456]

İmdi Mekke'de inmiş olan bu âyetin, bundan yıllar sonra tâ Mekke'nin fethi sırasında müslüman olan bir adam hakkında inmiş olması elbette doğru olmaz. Kaldı ki Velîd'in, Medine devrinin sonlarında Hz. 'Alî gibi Pey-ğamber'in damadı, tslâm kahramanı ve kumandanı olan bir zâta "Benim adamlarım seninkinden çoktur" diyecek cesareti kendinde bulacağını sanmayız.

Sonra bu rivayette Velîd, kendisinin 'Alî'den yaşlı olduğunu söylüyor. Gerçekten 'Alî'den yaşlı değil, ondan küçük olması daha kuvvetlidir. Çünkü Mekke'nin fethi sırasında onun henüz çocuk olduğuna dair bir rivayet de vardır .[6457]

Ayrıca âyetteki fâsık kelimesi, günahkâr mü'minden çok, Allah'a itaat yolundan çıkan, tevhîdden ayrılan müşrikleri kasdetmektedir. Kur'ân'da fâsık ta'biri, daha çok müşrik hakkında kullanılır. Sözün kısası, bu âyetin de sûrenin diğer âyetleri gibi Mekke'de indiği kanısındayız.

23- Andolsun biz Musa'ya Kitabı verdik, sakın onun ulaşmasından kuşkuya düşme. Onu İsrail oğullarına yol gösterici yaptık. 24-Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler yetiştirdik.

Tefsîr:

23-24: Yukarıdaki âyetlerde, Allah'ın âyetlerine inananların büyük mükâfatlara erecekleri, fâsıkların ise cehennem ateşine girecekleri bildirilmişti. Fâsıklar, Allah'ın âyetlerine inanmayan, davranışlarıyle Hz. Muhammed(s.a.v.)i inciten kimselerdi.

İşte bu âyetlerde fâsıkların inkârına üzülen Hz. Muhammed (s.a.v.) te-sellî edilerek, Allah'ın, daha önce Musa'ya Kitabı verdiğini, o Kitabın Mû-sâ'ya ulaşmasından veya ondaki hikmetlerin kendisine ulaşmasından kuşku etmemesini, Allah'ın, o Kitabı İsrail oğullarına yol gösterici kıldığını; İsrail oğullarından sabreden ve Allah'ın âyetlerine inananları, yol gösterici önderler yaptığını bildirmektedir.

Demek ki İsrail oğullarından, Kitabın âyetlerine uyup bu yolda sabredenler nasıl doğru yola götüren liderler yapılmış iseler, Allah'ın indirdiği bu âyetlere inanıp bunların hakim olması için sabredenler de öyle liderler ola-caklardır. Böylece bu âyetlerle yukarıdaki âyetler arasındaki bağlantı ortaya çıkmaktadır.

cümlesi, birkaç anlama gelebilir:

[6452] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/463.
[6453] et-Tefsîru'1-hadîs: 6/228.
[6454] CâmiVl-beyân: 21/107; Hâzin: 5/227.
[6455] Hucurât Sûresi: 6.
[6456] el-İstî'âb: 4/1552-1554.
[6457] el-İsti'âb: 4/1552.

1) Lika'daki zamir Kitaba veya Musa'ya gider. O Kitabın Musa'ya ulaşmasından kuşkuya düşme. O Kitabın Musa'ya verildiğinde şüphe yoktur.
2) Bizim hatırımıza gelen mânâ ise şöyledir. Yüce Allah, Musa'ya verilen Kitap ile Hz. Muhammed'e verilen Kitabın birliğine işaret etmek üzere: "O Kitabın sana ulaşmasında, yani sana vahyedilenin de O Kitap olduğunda kuşkuya düşme" demektedir. Çünkü İlâhî Kitâbların özü birdir. İlâhî sözler nasıl Musa'ya verilmiş ise, işte aynı sözler ve hikmetler yani aynı Kitabın özü Hz. Muhammed'e de verilmektedir. Peygamber(s.a.v.)e bunda asla kuşku etmemesi emrediliyor.
Bu âyetlerden de Kur'ân'da ma'rife olarak kullanılan "ei~Kitâb" ile, daha önce Musa'ya ve ondan sonraki peygamberlere verilmiş olan Tevrat ve eklerinin kasdedildiği açıkça anlaşılmaktadır. Ankebût Sûresinin 45-49 ncu âyetlerinin tefsîrinde ayrıntılı olarak izah ettiğimiz üzre Allah, Musa'ya vermiş olduğu o Kitâb'ı, bu kez de yanlış bilgilerden, katmalardan ayıklayarak fasîh bir Arapça ile Hz. Muhammed'e vahyetmiştir. Tevrat da, Kur'ân da ayrı dillerde vahyedilmiş, aynı içeriği taşıyan bir tek Kitâbdır. Böylece Allah, bu iki Kitabın birliğine işaret ettiği gibi iki dinin ruhunun bir olduğuna da işaret etmiştir.
Eğer Kur'ân'ın kendisi veya doğru tercemesi, önyargılardan uzak olarak okunursa Kur'ân âyetlerinde geçen "el-Kitâb: O Kitâb" ile Musa'ya ve ondan sonraki peygamberlere verilen Kutsal Kitabın kasdedildiği anlaşılır. İşte Kur'ân, o Kitabın, tahriflerden ve katmalardan ayıklanmış olarak, aslî saf-vetiyle ve Arap diliyle Hz. Muhammed'e vahyidir. Kur'ân, aynı zamanda Tevrat ve İncil'in aslıdır.
3) Zemahşerî de buna yakın bir mânâ vermiştir: Ey Muhammed, sen Allah ile buluştuğundan, bu vahyi O'ndan aldığından kuşkuya düşme demektir. Âyet, vahiylerin, kuşkusuz olarak Allah'tan geldiğini vurgulamaktadır.
4) Likâ'daki zamir Musa'ya gider. Mânâ: Ey Muhammed, Mûsâ*nın Allah ile buluşmasından, kendisine gelen Kitabın vahiylerini Allah'tan aldığından kuşkuya düşme. O nasıl Kitabı vahiy yoluyla Allah'tan almışsa sen de sana vahyedilen Kitabı Allah'tan almaktasın. Bundan asla kuşku duyma, demektin
5) Tefsirlerin zikrettiği beşinci bir mânâ da vardır ki bu mânâ bizi tatmin etmez. Güya bununla Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Mi'rac gecesinde Hz. Mû-sâ ile karşılaşması kasdedilmiştir. Bir rivayete göre de Hz. Muhammed (s.a.v.), Musa'yı kabrinde namaz kılarken görmüştür.
Bize göre âyetlerin siyakına 1-4 ncü anlamlar uygun düşer. Ancak ikinci anlamı daha çok tercih ederiz. Beşinci anlam ise âyetin siyakına uygun değildir.
24 ncü âyet, sabrettikleri zaman İsrail oğulları içinden Allah'ın buyruğuyla doğru yola ileten önderler yetiştirildiğini bildirmektedir. Onlar, Allah'ın buyruklarını yapmağa azmettikleri ve bu yolda sabrettikleri zaman Önder ve hâkim olmuşlardır. Ama dinin ruhundan ayrılmağa başlayınca liderlik vasfını kaybetmişlerdir.
Bu âyetten sabrın önemi de anlaşılmaktadır. Bazı bilginler: "Sabır ve yakın (kesin îmân) ile dinde imamlık derecesine erişilir" demişlerdir.[6458]
25- Kuşkusuz Rabbin, kıyamet günü, ayrılığa düştükleri konularda onların aralarında hükmedecektir. 26- Kendilerinden önce, bugün yurtlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri helak edişimiz, hâlâ onları yola getirmedi mi? Kuşkusuz bunda ibretler vardır. Dinlemiyorlar mı? 27- Görmediler mi biz nasıl suyu, kuru, otsuz toprağa sürüyoruz da onunla ekin bitiriyoruz; ondan hayvanları da kendileri de yiyor? Görmüyorlar mı? 28- "Doğru iseniz bu fetih ne zaman?** diyorlar. 29- De ki: "Fetih günü gelince, şimdi inkâr edenlere o zaman inanmaları fayda vermez ve kendilerine mühlet de verilmez," 30- Sen onlardan yüz çevir, bekle, zâten onlar da beklemektedirler.

Tefsir:

25- Sûrenin ana konusu, Kur'ân'ın, Allah'ın sözü olduğunu, Allah'ın birliğini ve âhiretin varlığını ispattır. Bunun için çeşitli kanıtlar getirilmiştir. Nihayet Musa'ya verilen Kitabın da Allah tarafından ona vahyedilen âyetlerden başka bir şey olmadığı anlatıldıktan sonra bu âyette de tekrar insanların dikkati âhiret konusuna çekilmektedir. Allah'ın kıyamet gününde, insanların dünyâda ayrılığa düştükleri konularda hükmünü vereceği vurgulanıyor. Bu dünyâda her toplum, kendi inancının doğruluğunu iddia eder. "Her parti, kendiyanmdakiyle sevinir". Kıyamette Allah, kimlerin doğru, kimlerin yanlış yolda olduğunu açıklayacaktır.
26 ncı âyette Hakk'ın çağrısını kabul etmeyenlerin cezalandırılacaklarını düşünmeyenlere, Allah'ın suçluları cezalandırdığı hakkında kendi bildikleri bir kanıt hatırlatılıyor: Bu, inançsızlıkları yüzünden yurtlan başlarına yı-kılıp harabedilen eski milletlerin durumudur. Bölge insanları, ticaret kervan-larıyle geçip giderlerken yol Üstünde o eski milletlerin harabelerini görmektedirler. O harabeler, Allah'ın, zâlimleri nasıl cezalandırdığını gösterir. Bu harabeleri görüp düşünenler ibret alırlar.
27 nci âyette Allah'ın, ölülere nasıl'can vereceği, somut bir örnekle anlatılıyor: Bitkisiz, kupkuru yere, yağan yağmur veya kaynaklardan, kuyulardan akıtılan sular gelince o kurumuş topraktan yemyeşil ekin biter. İnsanların gözleri önünde tekrarlanan bu tabiat olayları, Allah'ın ölülere yeniden can vereceğini kanıtlar. Verdiği su ile ölü tabiatı canlandıran Allah, üflediği rüh ile de cesetlere can verecektir.
28-29 ncu âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)in, inananlara galip geleceği, müşriklerin, sonunda perişan olacakları

[6458] İbn KeSîr, Tefsîr: 3/464.

hakkındaki İlâhî va'd ile alay edenlere cevâp veriliyor. Allah'ın va'dettiği o fetih yani zafer günü geldiği zaman daha önce inkâr etmiş olan kimselerin inanmaları, kendilerine yarar sağlamaz. Kendilerine hiç fırsat verilmeden Allah'ın azabında ezilirler.
30 ncu âyette de Hz. Muhammed(s.a.v.)e, onların sözlerine aldırmaması, sabr ile Allah'ın va'dini beklemesi emrediliyor. "Sen Allah'ın va'dini bekle, onlar da bekliyorlar, kendilerinin üstün geleceklerini sanıyorlar" buyuruluyor.
Buradaki fetih, müslümanların kâfirlere karşı kazanacakları zafer anlamına geldiği gibi Allah'ın, iki zümre arasında hükmünü verip haklıyı ve haksızı ortaya çıkarması anlamına da gelir. Allah mü'minleri zafere ulaştırıp ötekileri perişan edince kimlerin haklı, kimlerin haksız olduğu ortaya çıkar. Çünkü Allah, mü'minleri zafere ulaştıracağım va'detmektedir. Onlar ise buna inanmamakta, bunun, Hz. Muhammed(s.a.v.)in bir hayali olduğunu sanmaktadırlar. İşte Allah, va'di uyarınca müslümanlan galip getirip de müşrikleri cezalandırınca Allah'ın hükmü ortaya çıkar. Kâfirler yenilip ezilirler. Artık o zaman Hz. Muhammed'in uyarılarının doğruluğuna inansalar da bir yaran olmaz. Çünkü ölüp giderler.
Âyette ileride vukubulacak Bedir zaferine, Mekke'nin fethine işaret vardır. Ancak buradaki fetih, belli bir zaferden çok, mü'minlerin elde edecekleri başarı, mükâfattır. Bunun kıyamet olduğunu söyleyenler de vardır.
İbn 'Abbâs'tan, bu son âyetin, kılıç âyetiyle neshedildiği rivayet edilmiştir '.[6459] Mekke'de inen ve Peygamber'i tesellî edip ona güven ve umut veren bu âyetin, neshedilecek bir yanı yoktur. Çünkü âyetin amacı, Peygamber'i dâ'va-smdan vazgeçirmek değil, tersine dâvasına daha azimle sarılması için ona umut vermek, onu tesellî etmektir. Mü'min, her zaman bu umut ve teselliye muhtaçtır.

Secde Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1- Allah, gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra Arşına çıkıp kâinatı yönetmeğe başlamıştır (4).
Allah'tan başka ne bir velî (koruyucu), ne de şefi* (şefaatçi, yardımcı) yoktur (4).
2- İlminden gizli hiçbirşeyin bulunmadığı Allah, herşeyi güzel yaratmıştır. Her yarattığında güzellik ve hikmet vardır (1-7).
B- Peygamberlik ile ilgili Prensipler:
3- Hz. Muhammed(s.a.v.)in kalbine, âlemlerin Rabbi Allah'ın buyruğu ile indirilmiş olan İlâhî Kitâb'ın sözleri gerçektir, Peygamberin kendi sözü değildir (1-3).
4- Bu vahyler, daha önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi (Arap kavmini: En'âm Sûresi: 92) uyarması için Hz. Muhammed(s.a.v.)e vah-yedilmiştir: "Yoksa 'Onu uydurdu mu?' diyorlar. Hayır, o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi, doğru yola gelsinler diye uyarman için Rabbinden sana indirilen gerçektir" (3).
Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendilerine bir uyarıcı gelmemiş, İlâhî bir Kitabı bulunmayan Arapları uyarmak üzre gönderildiği, burada olduğu gibi birçok sûrede de vurgulanmıştır.
"Bu da kentlerin anası(Mekke)yi ve çevresindeki(kasaba)ları uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden öncekiÇtiasaı Kitabı) doğrulayan bir Kitâbdır." (En'âm Sûresi: 92, Şûra Sûresi: 7, "Babaları uyarıl-mamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (hikmetli Kur'ân, merhametli Allah tarafından sana indirilmiştir)" (Yâsîn Sûresi: 6) âyetleri bunlardandır.
5- Hz. Muhammed'e vahy gelmesi, garip bir şey değildir. Daha önce Mû-sâ'ya da vahy gelmiş, İlâhî Kitap verilmişti. Tevrat, nasıl Isrâîl oğullarına rehber olmak üzere indirilmiş ise Kur'ân da kitabı olmayanlara rehber olmak üzere indirilmiştir (23 ve 3 ncü âyetler).
C- Âhiretle ilgili Prensipler:
6- Âhiret muhakkak vukubulacaktır. Şimdi âhireti inkâr edenler, onu görünce yaptıklarına pişman olurlar. Yeniden dünyâya dönüp hatâlarını düzeltmek isterler (11-12) ama artık bu imkân verilmez.
7- Dünyâda her topluluk, kendisinin üstünlüğünü, kendi yolunun doğruluğunu iddia eder. Âhirette Allah, onların arasında hüküm verecek, kimin hak yolda, kimin sapık olduğunu bildirecektir (25).
"Er yarın Hâk Dîvânında bel/olur". D- Genel Prensipler:
8- Zâmân, izafîdir. Allah katında çok değişik zamanlı gün vardır: Dünyamızdaki hesaba göre Allah katında, bin yıl kadar uzun süren bir gün olduğu gibi (5 nci âyet), elli bin yıl kadar uzun olan bir gün de vardır (Meâric Sûresi: 4). Biz, zamam kendi şartlarımıza göre hesâbederiz ve dünyânın kendi çevresindeki bir dönümüne gün adını veririz. Dünyâ, kendi ekseni etrafındaki dönüşünü 24 saatte tamamlar. Ama Güneş sistemi içindeki gezegenlerden çoğu, dönüşünü, bizim gibi 24 saatte değil, birkaç yüz günde tamamlamaktadırlar. Demek ki orada bulunanların bir günü, bizim birçok yılı-mızdır. Bizim sistemimiz dışındaki sistemlerde bulunan gezegenlerin günleri de elbette çok farklıdır. Demek ki zaman, gün kavramı, bulunan şartlara göre değişmektedir. Bundan dolayı İlâhî günü, bizim şartlarımıza göre hesabe-dilen günden ayırmak gerekir. Biz olayların gerisinde bulunuruz, ileriyi göremeyiz. Ama ilâhî huzurda ileri geri yoktur. Milyonlarca yıl öncesi ile,

[6459] Hâzin: 5/228.

milyonlar, milyarlarca yıl sonrası birdir. Olmuş ve olacak tüm olaylar ve varlıklar o Huzurda mevcuttur. Bunun sırrını anlamamız mümkün değildir.
9- İnsanı yaratmağa çamurdan başlayan Allah, neslini meni sıvısının cüz'ünden, yani menî sıvısı içindeki milyonlarca spermin sadece birinden yaratmaktadır (8-9).
10- İnsanlar, kendilerine bu bedeni ve duyulan veren Allah'a çok az şükretmektedirler (9).
11- Allah isteseydi, herkesi hidâyete iletirdi. Fakat, bu zorlama olurdu. Herkesin yaptığından sorumlu olması için Allah, insanlara irâde (seçim) özgürlüğü vermiştir. îyiyi seçip yapanlar cennet ile ödüllendirilir, kötülüğü seçip yapanlar da cehennem ile cezalandırılır. Her ikisine de gidecek halk vardır: İyi de, kötü de vardır (13). Herkes yaptığının karşılığını görür (14).
12- tyi niyyetli, alçakgönüllü insanlar Allah'ın âyetlerine inanırlar. 1-man, öyle.kuru sözden ibaret değildir. Allah'ın âyetlerine gerçekten inananlar, Allah'a saygılı olurlar, O'nu överek tesbth ederler, böbürlenmezler. Geceleri ibâdete kalkıp korkarak ve umarak Allah'a yalvarırlar. Allah'ın verdiğinden bir kısmını, O'nun rızâsını kazanma yolunda harcarlar. îşte Allah, onlara, hatıra gelmeyen güzel nimetler hazırlamıştır. Onlar, cennetlerde konuk edilirler (15-19).
îmânın, sözden ibaret olmayıp, ibâdet ve güzel eylemler biçiminde mey-va veren kesin düşUnce olduğu, iman sahiplerinin böyle yüksek vasıflarla bezenmiş olacağı ve yalnız öyle îmânını eyleme döken mü'minlerin cennetlerle ödüllendirileceği, hemen her sûrede değişik üslûblarla vurgulanmıştır ki biz bunları, bundan önceki sûrelerin prensiplerinde birkaç kez îzâh ettik.
13- Hak yoldan çıkanlar, dünyâda azaba uğrayacakları gibi âhirette de içinden çıkamayacakları âteşe atılacaklardır. Çünkü Allah, da'vet ettiği halde âyetlerine aldırmayan zâlimlerden öcünü alır (20-22).
14- Hiçbir millet, topyekün kötü olamaz. Her millet böyle olduğu gibi yâhûdîler de böyledir: İyisi de, kötüsü de vardır. Onların içinde çok kimse yoldan sapmasına, lanete uğramasına karşın, Hakk'ın âyetlerine inanan, dinlerinin ruhuna bağlı kalan, Hakk'ın buyruğu uyarınca sabr ile insanları doğru yola iletmeğe çalışan imamlar (din önderleri) de vardır: "Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler yetiştirmiştik". "Mûsâ'nm kavminden, gerçeğe götüren ve hak ile adalet yapan bir topluluk da vardır [6460], "Yarattıklarımız içinde, gerçeğe ileten ve hak ile adalet yapan bir ümmet vardır" [6461]

15- İnsanlar tarihî olayları ve doğa olaylarını düşünüp ibret almalı, Hakk'a yönelmelidirler (26-27).
16- Kur'ân, müslümanlarm galip geleceğini müjdelemiştir. Kâfirler, Kur'ân'ın haber verdiği zafer ve fetihle alay ederek: "Doğru söylüyorsanız bu fetih ne zaman olacak?" diyorlardı. Kur'ân, o fethin mutlaka vukubu-lacağım, ve o güne kadar inanmayanlara, fetih günü inanmanın, artık bir yarar sağlamayacağını söylüyor (28-29).
Mekke'de inmiş olan bu âyetler, yıllar sonra vukubulacak fetihleri, ö-zellikle Mekke'nin fethini müdjelemektedir ki: "Biz sana ap açık bir feth verdik (senin yolundan engelleri kaldırdık, yolunu açtık)/" (Feth Sûresi: 1) âyetinde de bu fethin, artık ufukta görünmeğe başladığını bildirmiştir.
17- Allah'ın va'dine güvenip sabır ile, sonucu beklemelidir (30).

SECDE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.
1
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Ebû Ca'fer'in, her harf üzerinde sekte yaptığı, önceki sûrelerde geçmişti.
Yâ'nın fethi, râ'nın dammı ile etken: Çoğunluk.
Yâ'nın dammı, râ'nın fethiyle, edilgen: ibn Ebî Ableh.
lî Tâ'nın fethiyle etken, melâike ziyadesiyle: Cenah ibn Hubeyş [6462] Çoğunluk.
Übey, Hasan ve A'meş[6463]
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:

[6460] A-râf Sûresi: 159.
[6461] A'râf Sûresi' 181.
[6462] el-Bahr: 7/199.
[6463] Mesâhif: 156.

Okuyanlar:
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [6464] ve Übey.
Lâm'ın fethiyle: Kûfeliler, Nâfi'.
Lâm'ın sükûnuyla: Ötekiler. lîl Birincisi olumlu, ikincisi soru kipi: İbn 'Âmin, Ebû Ca'fer. Birincisi soru, ikincisi
olumlu kip: Nâfi*, Kisâ'î,
Ya'kub. İkisi de soru kipi: Ötekiler [6465]
İbn Mes'üd [6466] Birinci lâm'ın kesriyle: İbn Muhaysın,
Yahya ibn Ya'mer.
Birinci lâm'ın fethiyle: Çoğunluk. Dât yerine sâd ile: Hz. Alî[6467]
Âyet No.
11
Kelime:
12
13
17
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Tâ'nın dammı, cîm'in
fethiyle, edilgen: Çoğunluk.
Tâ'nın fethi, cîm'in
kesriyle, etken:
ziyadesiyle:
İkinci hemzenin teshîli
Zeyd ibn Alî[6468]
Çoğunluk.
Übey ve Zeyd ibn
'Alî[6469]
Çoğunluk.
İbnMes'ûd[6470]
(hemze ile yâ arasında
bir sesle okunması): Isbahânî'nin
Verş'ten rivayeti. Hemzelerin tam
telaffuzu: ötekiler[6471]
Sakin yâ ile, tekil mütekellim kipi: Ya'kub, Hamza.
Âyet
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
17
19
21
Yâ'nın fethiyle, mâzî
fi'lin edilgeni: Ötekiler.
Etken mâzî fiil: Zeccâc'a göre Muhammed ibn Ka'b. Edilgen ğâib muzâri': Mufaddal'ın
A'meş'ten rivayeti. Übey, A'meş ve
İbn Kays.
İbn 'Abbâs ve Ebû Recâ'[6472]
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.

[6464] Mesâhıf: 74, 156.
[6465] Kari'ler, hemzelerin tahkik, teshil ve ikisi arasına elif sokma gibi hususlarda kendi metotları üzerindedirler. Meselâ Nafi', tbn KeSîr, EbÛ 'Amr, Ebû Ca'fer ve Ruveys ikinci hemzeyi, hemze ile yâ arasında teshil etmiş, bunların dışındakiler tahkik ile okumuşlardır. Yani bir kısmı okurken, bir kısmı okumuş; bir kısmı da iki hemze arasına bir elif sokarak: demiştir.
[6466] Mesâhif: 74.
[6467] Çürüdük, anlamına gelir (Kurtubî: 14/92; el-Bahr: 7/200).
[6468] el-Bahr: 7/200.
[6469] Mesâhif: 156.
[6470] Mesâhif: 74.
[6471] en-Neşr: 1/398.
[6472] Mesâhif: 74, 204. İbn Mes'ûd'un okuduğu da rivayet edilmiştir (Mesâhif: 74).

'ja Râ'dan sonra elif ile,
kurre'nin çoğulu: İbn Mes'ûd ve
Ebû Hüreyre[6473]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, Talha
ve İbn Zer. [6474] Meftûh yâ, meksûr cîm
ile, etken: Çoğunluk.
Meftûh tâ ile hitap: Kırâettir.
No.
Madmûm yâ, meftûh
cîm ile, edilgen: Bir kırâettir'.[6475]
22 Çoğunluk.
ibn Mes'ûd[6476]
24 Hemzelerin tahkiki ile: İbn 'Âmir, Âsim,
Hamza, Kisâ'î, Halef, vs. İkinci hemzenin teshîli
ile: Nâfi\ Ebû Amr,
İbn Kesîr, Ebû Ca'fer, Ruveys. Meksûr lâm, hafif mîm
ile: Yahya, Hamza,
Kisâ'î, Ruveys. Meftûh lâm ve şeddeli
meftûh mîm ile: Ötekiler.
Lâm yerine bâ ile: İbn Mes'ûd[6477]
Ayet No.
25
27
Kelime:
Kıraet farkı:
Yâ ile: oîî Nûn ile:
lî Tâ ile:
Yâ ile:
Ğâib yâ'sıyle:
Hitâb tâ*sıyle:
Okuyanlar: Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6478] Çoğunluk. Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî, Katâde ve Ebû Yezîd'in Ya'kub'dan rivayeti. [6479] Çoğunluk.
Ebû Hayveh ve Ebûbekr[6480]
Çoğunluk, tbn Mes'ûd[6481]
Âyet No.
30
Kelime:
Ktrâet farkı:
Zâ'nın kesriyle: Zâ'nın fethiyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk, fbn Semeyfa', Ibtı MuhaV<^n yç.Mü-câhid'den bir rivayettir[6482]

33/97 AHZÂB SÛRESİ 1388
Tefsir: 1388
Tefsir: 1390
Tefsîr: 1392
Tefsir: 1393

[6473] Mesâhif: 74; Kurtubî: 14/103. Ebûbekr el-Enbârî şöyle demiş: "Bu kırâet, Mushaf'a aykırı değildir. Tâ üzerinde durmadan okuyan kimse, nin tasını uzun tâ ile yazar. Nitekim da böyle yazmışlardır. Bu elif yazıdan düşse de söylenişte kalır" (Kurtubî: 14/104).
[6474] Mesâhif: 74.
[6475] Kurtubî: 14/108.
[6476] Mesâhif: 74.
[6477] Kurtubî: 14/109.
[6478] Mesâhif: 74.
[6479] Kurtubî: 14/110.
[6480] el-Bahr: 7/205.
[6481] Aynı; Mesâhif: 74.
[6482] Anlamı: Onların helakini bekle, çünkü helakleri beklenecek kimselerdir, yani onlar mutlaka helak edileceklerdir (Kurtubî: 14/112).

Tefsir: 1396
Tefsir: 1398
Tefsir: 1403
Tefsîr: 1404
Tefsîr: 1408
Tefsir: 1408
Tefsir: 1409
Tefsir: 1414
Tefsîr: 1415
Tefsir: 1416
Tefsir: 1417
Tefsir: 1419
Tefsîr: 1419
Ahzâb Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1421
AHZÂB SÜRESİ KIRÂET FARKLARİ 1423

33/97 AHZÂB SÛRESİ

Allah'a itaati emreden âyetle başlayan sûrede evlâtlık ve zıhâr gelenekleri reddedilir, Hendek ve Kurayza Oğulları savaşlanndaki psikolojik durum anlatılır. Mü'minlerin anneleri olan Peygamber zevcelerine ilişkin hükümler getirilir, İslâm toplumunda aile ilişkileri hakkında bazı görgü kuralları konur.

Âyetlerinin çeşitli zamanlarda indiği ve Ahzâb olayıyla ilgili âyetlerin inmesinden sonra sûrenin derlendiği anlaşılmaktadır. Ahzâb: hizbin çoğuludur. Hizb topluluk, grup, parti anlamına gelir. İnsanın her gün devam ettiği du'â demetine, Kur'ân'da bir cüz'ün dörtte birine de hizb denir. Burada Ahzâb ile, müslümanlara karşı savaşmak üzre birleşen Arap kabileleri kasdedilmiştir.

Sûreye adım veren Ahzâb olayı, Nadîr Oğulları vak'asından sonra olmuştur. Nadîr Oğullarının sürülmesi hakkında Haşr Sûresi indiğine göre bu sûrenin Ahzâb ve Kurayzâ ile ilgili âyetleri, bu sürgün olayından sonra inmiştir. Bundan dolayı Muhammed İzzet Derveze, Sûreyi, Haşr Sûresinden sonraya koymuş ve sûreyi Âl-i İmrân'dan, yahut EnfâFden veya Nûr Sûresinden sonraya koyanların tertibini uygun görmemiştir. Çünkü o sûrelerin inişi daha erkendir.

Kurtubî'nin rivayetine göre Hz. 'Âişe'nin: "Bu sûre ikiyüz âyet olarak okunurdu. Fakat Osman, mushaflan yazınca ancak şimdi mevcudoiant gördük" dediği rivayet edilir. [6483] Yine Kurtubî'nin kaydına göre: "Übeyy ibn Kâ*b, Ebû 2err'e:

— Ahzâb Sûresini kaç âyet sayıyorsunuz? demiş. Ebû 2err:

— Yetmiş üç âyet, diye cevap vermiş. Übeyy:

— Übeyy and içer ki bu sûre, Bakara Sûresine denk, ya da ondan uzun idi. Biz onun içinde:

Yaşlı erkek ve kadın zina ederlerse Allah'tan bir ceza olarak onları rec m ediniz. Allah güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir" âyetini okurduk, demiştir" '[6484]. Kurtubî'ye ve Nesefî'ye göre Âişe ve 'Übeyy bu sözleriyle Peygamber devrinde bazı âyetlerin bu sûreden neshedildiğini kasdetmişlerdir.[6485]

Bu rivayet doğru ise Übeyy, Peygamber devrinde Kur'ân'ın bazı âyetlerinin neşhedildiğini değil, 'Osman devrinde Kur'ân'ın eksik yazıldığını kas-detmektedir. Aynı anlama gelen Hz. 'Âişe'nin sözü de 'Osman'ı eleştirmek amaciyle söylenmiştir. Peygamber (s.a.v,) devrinde ikiyüz âyet olan bu sûrenin 'Osman devrinde ancak yetmiş üç âyet olarak yani aslından çok eksik yazıldığını ifade eder.

Bir iki kişinin sözünden ibaret olan bu rivayetler doğru kabul edilse Kur-ân'ın değiştirildiği, bir kısım bölümlerinin veya âyetlerinin atıldığı anlamı çıkar ki İslâm için hiçbir fedâkârlıktan çekinmemiş, iki kez Peygamberdin dâ-mâdı olmak şerefine ermiş olan 'Osman gibi âlicenâb bir zât, Kur'ân'ı eksik yazmakla suçlanmış olur. Hâşâ o böyle bir şey yapmaktan uzaktır. Zâten bu recm âyeti diye ileri sürülen rivayet, çok değişik varyantlarla nakledilir. Bunun asıl amacı da Kur'ân'da mevcudolmayan recm geleneğine sağlam dayanak bulmak ve recm cezasını Kur1 ân'a dayandırmak çabasıdır. Tabii bunu yaparken bu râviler, Kur'ân'ın değiştirilmemiş olduğu inancını nasıl sarstıklarının farkında olmamışlardır.

Kaldı ki 'Osman Mushafı, Ebubekir devrinde yazılmış olan ana nüshaya istinaden yazılmıştır. Arada büyük fark olsaydı, Ebubekir nüshasını bilen, ezberlemiş olan sahâbiler buna itiraz ederlerdi. Ayrıca bazı sahâbilerin ellerinde kendi derledikleri özel nüshalar vardı. Bu nüshalar onların çocuklarına mtikal etmiştir. Meselâ Hz. 'Alî'nin özel nüshası, kendi evlâdı içerisinde nesilden nesle geçmiştir. O nüsha ile 'Osman nüshası arasında sûrelerin sırası dışında herhangi bir farkın olduğu rivayet edilmemiştir. Bu da Kur-ân'ın, kasden eksik yazıldığı hakkındaki rivayetlerin üüzme olduğunu gösterir.

Ancak bir kasıt olmadan bazı âyetlerin resmî mushafa yazılmamış, unutulmuş olması ihtimali vardır. Nitekim: "Ey Muhammed, sana Kur'ân'ı okutacağız ve sen, Allah'ın dilediği dışında bir şey unutmayacaksın" [6486] âyetinde bazı âyetlerin unutulduğuna işaret vardır. Fakat bunlar Kur'ân'ın bütünlüğünü bozacak ölçüde olmadığı için Kur'ân'ın korunmuş olması ilkesine aykırı düşmez. Çünkü bu unutulanların yerini tutacak âyetler vahyedilmiştir.

Bu sûre, resmî sıralamada 33 ncü, iniş sırasına göre 97 nci sûredir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Ey Peygamber, Allahftan kork; kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Kuşkusuz Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 2- Rabbinden sana vahyedilene uy; Allah, yaptıklarınızı haber almaktadır. 3-Allah'a dayan; vekîl olarak Allah yeter.

Tefsir:

1-3 ncü âyetlerde Peygamber(s.a.v.)e, Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınması, kâfirlere ve münafıklara uymaması, Rabbinden kendisine vah-yedilenlere tabi olup Allah'a tevekkül etmesi emrediliyor. Allah'ın herşeyi bilgi ve hikmetle yaptığı, hiçbir şeyin, O'nun bilgisi dışında kalmadığı, Allah'ın kendisine dayananları koruyacağı buyuruluyor.

Hâzin'de bulunan rivayete göre Ebusüfyân ibn Harb, 'lkrime ibn Ebi-cehl, Ebû'l-A'var ve 'Amr ibn Süfyân es-

---

[6483] Kurtubî, 14/113, el-Itkân: 2/26; Fethu'l-Kadîr: 4/259.
[6484] Keşfu'l-hafâ: 2/18; Ebûbekr el-Enbârî, Übeyy ibn Ka'b'den rivayet etmiştir. Kurtubî: 14/113.
[6485] Kurtubî: 14/113; et-Tefsîru'1-hadîS: 8/238.
[6486] A'lâ Sûresi: 6-7.

Sülemî'den kurulu bir Kureyş hey'e-tinin, Uhud olayından sonra Medine'ye gelip münafıkların başı 'Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl ile birlikte Peyğamber(s.a.v.)e gitmişler: "Sen bizim tanrılarımız Lât, Menât'ı kötülemekten vazgeç, onların da kendilerine tapanlara şefaat edeceklerini söyle; biz de seni inancında serbest bırakalım" demişler. İşte bunun üzerine bu âyetler inmiş '.[6487]

Uhud olayından sonra Ebusüfyân'ın, bir Kureyş hey'eti başında Medine'ye gelip Peyğamber'den böyle bir ricada bulunmuş olması rivayeti maku' değildir. Çünkü Uhud'da galip gelenler onlar idi. Fakat Medine münafıkları v ıMa İMihnıan bazı kabilelerin, Peyğamber'den, kendilerine, inançla.Uırılcr vcı meşini istemiş olmaları mümkündür. İşte inen bu âyet-k. h' f'e\ğarabt'F(sa.v.)e kâfir \e münafıkların önerilerine uymamasını, iji o'iuıı vermemesini, Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınma- m, .'îıi/ Allah'a dayanmasını, Allah'ın korumasının kendisine yeterli uU -ü-vivı ou\urmu>tuı.

on adamın (göğüs) boşluğunda iki kalb yaratmadı ve . isen bana annemin sırtı gibisin dediğiniz) eşlerinizi, lerın'u yapmadı; evlâtlıklarınızı da sizin Öz oğullarınız kıl-aut h iiiihlur, bizin ağızlarınıza gelen sözlerin izdir. Allah gerçeği söyyola iletir. 5- Onları babalarının adına bağlayarak , Allah'ın yanında daha adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyor-mmı* orJar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanılarak yaptığınız, sektede size bir günâh yok, fakat kalblerinizin bile bile yaptığı şeyinde çutıâh vardır. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

4-5 ncı âyetlerin o/eti şudur: Allah insanın bedeninde iki kalb yaratmamıştır. Bir nisanda iki gonul yoktur ki biriyle bir şeye inansın, ötekiyle de onu inkâr etsin. İman ile inkâr bir gönülde birleşmez.

İbn 'Abbâs'tan gelen bir rivayete göre: Bir gün Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken yanılmış, birlikte namaz kılan münafıklar:

— Baksanıza onun iki kalbi var. Biri sizinle (yani kendileriyle), biri de onlarla (yani mü'minlerle) demişler. Allah bu âyeti indirmişı.[6488]

Diğer bir rivayete göre de Araplar, çok zekî, hafızası güçlü olan bazı kimselerde iki kalb yani iki beyin bulunduğuna inamrlarmış. Meselâ her duyduğunu belleyen Ebû Ma'mer'in iki kalbli olduğunu söylerlermiş. Yahut bu adam kendisinin iki kalb taşıdığını iddia edermiş.

Araplar arasında zıhâr ve evlâtlık gelenekleri vardı. İşte bu âyette onların bu düşünce ve gelenekleri kaldırılıyor. Bir adamın iki kalbi olmadığı gibi iki anasının da olmadığı; zıhâr yapmakla kadınların, kişinin annesi; evlâtlığın da, kişinin öz oğlu olmadığı belirtilmektedir. Sadece ağızdan çıkan bir lâf ile ne kadın anne, ne de'başkasının oğlu, insanın kendi öz oğlu olur. Evlâtlık, evlât edinenin değil, asıl babasının oğludur. Onu asıl babasının adıyla birlikte çağırmak gerekir. Eğer babası tanınmıyorsa o, müslümanların kardeşi, mevlâsıdır. İnsan yanılarak yaptığından değil, bile bile yaptıklarından sorumlu olur. Allah kullarının hatâlarını bağışlar, onlara acır.

Zthâr: Kişinin karısına: "Sen bana annemin sırtı gibisin*' demesidir. Arap-larda bir adam karısına böyle demekle onunla cinsel ilişkide bulunmayı kendisine haram kılmış olurdu. Karısını sevmeyen, yahut onun çocuk doğurmasını istemeyen, ya da kadını mehrinden vazgeçirmek isteyen kimse, böyle bir baskı yöntemine başvururdu.

Zıhâr yapılan kadın, kocasına haram olmakla beraber onunla nikâh bağı sürdüğü için başkasıyla evlenemez, böylece nikâh altında dul gibi yaşardı. Bu gelenek, Bakara Sûresinin 225-226 ncı âyetlerinde anlatılan îlâ'(perhiz ye-mini)ya benzer. İkisi de kadına zulümdür.

Kur'ân, kadına olan bu zulmü kaldırmış, perhiz yemini edenlerin, bu yeminlerini ömür boyu sürdüremeyeceklerim; dört ay içinde ya yeminlerinden dönmeleri, ya da kadından kesinlikle ayrılmaları gerektiğini bildirmiş; tefsirini yapmakta olduğumuz âyet ile, Mücâdele Sûresinin 2-4 ncü âyetlerinde de zıhâr geleneğini kaldırmıştır. Burada zıhâr geleneği kısaca kaldırılıyor. Mücâdele Sûresinde ise bir çeşit yemîn olan zıhâr'dan dönmenin yolu gösteriliyor. Zıhâr ile kadın, erkeğin annesi olmaz. Ama bu söz bir yemîn olduğundan, bundan dönmek için keffâret gerekir. Bu keffâret, yeminin saygınlığını koruma amacına yönelik bir tedbirdir.

Ed'iyâ', de'iyy'mn çoğuludur. De'îyy, çağırılan kişi yani büyütme demektir. Babasından başkasının adına nisbet edilerek çağırılan kişiye de'îyy denir. Âyette, babasından başkasının adına bağlanan kimsenin, lâf ile onun oğlu olmayacağı, onları babalarının adıyla çağırmanın uygun olduğu belirtiliyor.

İslâmdan önce evlâd edinme âdeti vardı ki buna tebennt de denir. Yabancı bir çocuğu evlâtlık almak isteyen adam, halkın Önünde, o çocuğu evlât edindiğini söyler, artık o çocuk onun öz oğlu sayılırdı. Onun adıyla çağırılır, baba ile oğul arasındaki hukukî işlemler onlar arasında da geçerli olurdu. Birbirlerine vâris olurlar, baba ile oğul arasındaki nikâh yasakları, bunlar arasında da kurulurdu. Evlâtlık, evlâd edenin kızını, kızkardeşini, halasını, teyzesini alamaz; evlâd edinen de evlâtlığının dul veya boşanmış eşiyle evlenemezdi.

Kelb Kabilesinden olan Zeyd ibn HâriSe ibn Şurâhîl el-Kelbî'nin annesi, Tay' kabilesinden Su'dâ'dır. Bir gün Su'dâ, erginliğe ermemiş oğlu ZeydM alarak akrabasını ziyarete giderken Kayn ibn Cisr oğullarından bîr süvârî grupun saldırısına uğrar. Çocuğu tutsak eden saldırganlar, 'Ukâz Çarşısına götürüp satarlar.

Hakîm ibn Hizam, onu halası Huveylid kızı Hatice için dörtyüz dirhem'e satın alır. Hatice de evlendiği zaman bu kölesini, kocası Muhammed(s.a.v.)e hediye eder.

Çocuğunun kaçırılıp köle olarak satıldığını öğrenen Harise, kardeşi Kâ'b ile birlikte fidye karşılığında çocuğunu kurtarmak için Mekke'ye gelir ve Hz. Muhammed(s.a.v.)den, çocuğu kendilerine vermesini rica ederler. Hz. Muham-med, Zeyd'i çağırır, gelenlerin kimler olduğunu sorar. Zeyd, birinin babası, birinin de amcası olduğunu

---

[6487] 5/229; Beğavî, Me'âlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında.

[6488] et-Tâc: 4/205.

söyler. Hz. Muhammed:
— Dilersen beni seçer, benim yanımda kalırsın, dilersen onlarla beraber gidersin, der. Zeyd:
— Ben kimseyi sana tercih edemem, sen benim babam ve amcam yerin-desin, der.
Bunun üzerine Hz. Muhammed, onu Hicr'e (Ka'be'nin Önüne) götürür:
— Ey burada bulunanlar, tanık olun, Zeyd benim oğlumdur, o bana vâris olur, ben ona varis olurum diyerek onu evlâtlık ilân eder.
Zeyd'in babası, durumdan memnun olup gönül rahatlığıyla geri döner. O günden sonra Zeyd "Muhammed'in oğlu" diye çağırılır [6489] O sırada henüz Hz. Muhammed, peygamberlikle görevlendirilmemiştir.
İşte beşinci âyet, bundan böyle evlâtlıkların, kendi öz babalarının adıyla çağırılmasını emrediyor. Hz.Ömer'in oğlu 'Abdullah: "Onları babalarının adına bağ/ayarak çağırın" âyeti ininceye dek biz, Zeyd ibn HârisVyi, Zeyd ibn Muhammed (MuhammedMn oğlu Zeyd) diye çağırırdık" demiştir [6490]
Evlâtlık geleneği kaldırılınca bundan doğan hukuki sonuçlar da kalkmıştır. Artık evlâtlığın karısiyle veya onun, kendisini evlât edenin kızlariyle, teyze ve halalariyle evlenme yasağı da kalkmıştır. Ancak kaldırılan şey, bu mîras ve evlenme hükümleridir. Evlâtlığın gerçek evlât hükümlerine tabi olmayacağı bildirilmiştir. Ama bir kişinin bir çocuğu sevip ona evlâdı gibi mu-âmele etmesi yasaklanmamıştır. Fakat bu sevgisi, onunla kendisi arasında mirasçı olmak, evlenme yasağı gibi şeyler doğmasına neden olmaz.
Nitekim evlâtlık hükümleri kaldırılmakla Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Zeyd ibn Hârise'ye sevgisi yine sürmüştür. Kendisine: "Allah'ın Elçisinin sevgilisi!" denilirdi. Allah'ın Elçisi, onu birçok seriyyeye kumandan yapmış, Mu'ta'ya gönderdiği orduya birinci kumandan olarak Zeyd'i, ikinci kumandan olarak Ca'fer ibn Ebî Tâlib'i, üçüncü kumandan olarak 'Abdullah ibn Ravâha'yı seçmiştir. Her üçü de bu savaşta şehîd olmuşlardır. Zeyd Mu'ta'da şehîd düşünce, Peygamber (s.a.v.) ona olan sevgisini, şefkatim onun oğlu Üsâme ibn Zeyd'e vermiştir. O kadar ki Mu'ta'daki kayıpların öcünü almak için düzenlediği, Ebubekir ve Ömer gibi yaşlı sahâbilerin de içinde bulunduğu ordunun başına henüz yirmi yaşlarında bir genç olan Üsâme'yi komutan yapmıştır. Genç Üsâme'nin ilk muhacirlerin de katılacağı bir orduya komutan yapılmasını hayretle karşılayanlar olmuş, artık hasta olan Peygamber (s.a.v.), ashabına hitâbederek:
*— Üsâme ordusunu gönderiniz. Andolsuneğer onun kumandanlığı hakkında söyleniyorsanız, daha önce babasının kumandanlığı hakkında da söylenmiştiniz. Babası nasıl kumandanlığa lâyik idiyse o da öyle kumandanlığa lâyiktir. O, insanlar arasında benim en çok sevdiğim kimselerdendir" demiştir[6491]
Belâzurî'nin rivayetine göre Hz. Ömer, 'Ata Dîvânı (tahsisat defteri) kurunca Üsâme'ye dört bin dirhem, kendi oğlu Abdullah'a üç bin dirhem maaş bağlamıştır. Oğlu Abdullah:
— Ben Üsâme'nin görmediklerini gördüm (Üsâme benim kadar savaşlara katılmadı) diyerek itiraz edince Hz. Ömer şöyle demiş:
— Evet ona senden fazla verdim. Çünkü Allah'ın Elçisi onu senden çok severdi. Babasını da senin babandan çok severdi[6492]
": Dostluk kurmak anlamındaki velayet kökünden gelen mevâlî, mevlâ'nın çoğuludur. Mevlâ'nın, Arap toplumunda özel bir anlamı vardır. İslâmdan önce Araplar arasında bir şahıs veya kabile, bir başka şahıs veya topluma sığınır, ondan kendisini korumasını ister, öteki de bu isteği kabul ederse bu durumu halka açıklardı. Böylece iki kişi veya kabile arasında özel bir dostluk: Koruyan ve korunan ilişkisi kurulurdu. İşte korunan kişi tek ise ona mevlâ, topluluk ise mevâlî denir. "Falan falanın mevlâsıdır" demek, onun koruması altına girmiş demektir. Buna mevlâ, velâ veya mevâlî denir. Mevlâ veya mevâlî, himayesine girdiği kimselerin asabesinden (kan akrabasından) sayılırdı. Bunlar birbirlerine mirasçı dahi olurlardı. Ferâizde buna "mevlâ'l-muvâlat" denir. Sonradan muslüman olmuş, gayri Arap milletlere mevlâlî denmesi de bu geleneğe dayanır. Onlar, Arapların himayesine girmiş kabu! edilirlerdi. Köleye de mevlâ denilmekle beraber asıl mevlâ, bu anlattığımız velâ geleneğiyle ilgili olandır.
İşte evlâtlıkların, kendi babalarının adlarıyle çağırtmasını emreden beşinci âyet, babalan bilinmediği takdirde onların, müslümanların din kardeşleri ve mevlâları olduklarını söylerken Arap geleneğindeki mevlâlığı kasdediyor. Yani onlar müslümanların koruması altındadırlar. Mevlâlık hükümlerine göre onlara muamele ediniz, demektir[6493]
6- Peygamber, müzminlere canlarından ileridir. Onun eşleri de onların anneleridir. Rahim sahipleri (anne tarafından akraba olanlar) da Allah'ın Kitabında birbirlerine öteki müzminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar. Ancak velîlerinize bir iyilik yapmanız bunun dışındadır. Bunlar Kitâp'ta yazılmıştır.

Tefsir:

6- Önceki âyetlerde evlâtlıkların, gerçek evlâd olmadıkları, ancak babalarının evlâdı oldukları bildirilmişti.

[6489] el-lstî'âb: 2/542-545.
[6490] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 33/2.
[6491] ibn Sa'd, Gazevâtu'r-Rasûl ve Serâyâh, s. 189-192, Beyrut 1401, 1981.
[6492] Beiâzûrî, 435, Beyrut, 1398/197.
[6493] et-Tefsîru'l-hadîs: 8/244.

Âyetlerin hükmü genel olmakla bei ıJi'ri iniş sebebi Peygamber (s.a.v.)in evlâtlığı idi. Hz. Peygamber'in, evlâtlığı Zoyd'ûı boşanmış karısı ile evlenmesi, dedikodulara neden olduğu için bu âyetler inmiş ve evlâtlık edinmenin, gerçekte bir sevgi ve şefkat belit tisinden İbaret olu duğu bildirilmişti. İşte bu âyette de Peyğamber'in, bütün rnü'minlcıe, canlarından daha yakın olduğu, hanımlarının da onların anneleri olduğu bildiriliyor. Yani Peygamber, mü'minlerden yalnız bir kişinin babası «JeMi, kum mu' minlerin babası sayılır. Sevgi ve şefkatten ibaret olan bu babalıktan mîrâ« hukuku ve evlenme yasağı doğmaz. Nasıl ki Peygamberle diğer mü'rrinler ara sında böyle bir yasak doğmamışsa Zeyd ile onun arasında da böyle bii yi- m'\ yoktur.

Übeyy ibn Kâ'b, 'Abdullah ibn Mes'ûd, tbn 'Abbâs ve Hasan Basrî'nİn, âyeti " "den sonra O da onların babasıdır" ilâvesiyle okudukları rivayet edilir'.[6494]

Rivayete göre Peygamber (s.a.v.) Tebûk Seferine gitmeyi emredince rnü-minlerden bazıları: "Babalarımıza, annelerimize soralım" demişlcı de bunun için bu âyet inmiş, Peyğamber'in emrinin, baba ve annenin izninden ileri olduğunu bildirmiştir[6495]

Biz, bu âyetin, yukarıdaki âyetlerden ayrı, böyle bir olay üzerine indiği kanısında değiliz. Âyet öncekilere bağlıdır ve Peyğamber'in verdiği hukn>î:n derhal uygulanması, onun buyruğunun yerine getirilmesi g^ıekti^ını bildirmektedir.

Peygamber mü'minlere, canlarından ileridir. Onları kendilerinden çok düşünür, korur. Hep onların iyiliğine olan şeyleri emreder, zaiarhnna olan şeyleri yasaklar. Onun buyruklarına tereddütsüz, canü gönülden tealim ol mayanlar, olgun mü'min sayılmazlar. Nitekim yüce Allah: "Hayır, Rabbîn hakkı için onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan ıc k anla mıyle teslim olmadıkça inanmış olmazlar" [6496] buyurmuştur.

Buhârî, bu âyetin tefsirinde şu hadisi kaydediyor: "Hiçbir mıi'mın yoktur ki ben ona, dünyâ ve âhirette insanların en ilerisi olmayayım. Dilerseniz (Peygamber mü'minlere canlarından ileridir) âyetini okuyunuz. Hangi mü'min geriye bir mal bırakırsa akrabası kim ise o mala varis olsunlar. Geıive borç veya yoksul çoluk çocuk bırakırsa bana gelsin, ben onun mevlâsıyım (borcunu öderim, muhtaç çocuklarına bakarım)"[6497]

Bazı âlimlere göre Hz. Peygamber (s.a.v.)in: "Ben mü'minlere, canlarından daha ileriyim. Borçlu olarak ölen kimsenin borcunu benim Ödemem gerekir. Ama geriye mal bırakan kimsenin malı vârislerinindir" [6498] mealindeki hadisine istinaden, imamın (devlet başkanının), fakirlerin borcunu beytu'l-mâl(devlet bütçesin)den vermesi gerekir [6499] Bundan Islâmda devletin, fakirlerin geçimini sağlamakla görevli olduğu anlaşılır.

Peyğamber'in eşleri, mü'minlerin anneleridir. Buradaki annelik, sadece onlarla evlenme yasağı getirir. Peygamber hanımlarına anne gibi saygı göstermeyi, mü'minlere farz kılar. Fakat onlarla mü'minler arasında miras hükümleri uygulanmamış ve onlar Örtüsüz halde iken mü'minler yanlarına girmemişlerdir. Bu sûrenin, 53-55 nci âyetleri, mü'minlere, Peyğamber'in hanımlarının yanma izinsiz girmemelerini ve onlardan bir şey sorarken perde arkasından sormayı emrediyor. Onlarla evlenmeyi de kesinlikle yasaklıyor. Demek ki annelik sadece saygı bakımındandır.

Acaba Peygamber (s. a.v.)in, sağlığında boşadığı kadınlar da mü'minlerin anneleri sayılırlar mı? Onlarla evlenmek de yasak mıdır? Bir görüşe göre Peyğamber'in cinsel ilişkiden önce boşadığı kadınlar mü'minlerin anneleri değildir. Ama cinsel ilişkiden sonra boşadığı kadınlar anne sayılırlar. Rivayete göre Hz. Ömer, sağ iken Peyğamber'in boşadığı ve onun vefatından sonra evlenen bir kadını recmetmek istemiş, kadın: "Niçin? Allah'ın Elçisi benim yüzüme peçe örtmedi, ben mü'minlerin annesi olarak çağırılmadım" deyince Ömer onu recmetmekten vazgeçmiştir[6500]

Âyetin üçüncü şıkkı, rahim sahiplerinin, birbirine daha yakın olduklarını bildiriyor. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman Mekke'den göç edenleri, Medine'li mü'minlerle kardeş yaptı. Bu kardeşler birbirlerine varis oluyorlardı. Hz. Peygamber Zübeyr ile Kâ'b ibn Mâlik'i de kardeş yapmış idi. Zübeyr, Uhud'da yaralanan Kâb'i hayvana bindirmiş, hayvanın yularını çekerek getirmişti. Olayı anlatan Zübeyr demiş ki: "Eğer Kâ'b o gün güneşin üstüne doğduğu, rüzgârın üstüne estiği (o kadar çok malı) geride bırakarak ölseydi, ben ona vâris olurdum. Fakat Allah bu âyeti indirince artık sadece akrabamız birbirine varis olmağa başladılar"[6501]

Burada rahim sahiplerinin, mü'minlerden ve muhacirlerden olması kaydı, mü'min ve muhacir olmayan rahim sahiplerini mirasta öncelik dışı tutar. İnanan ve hicret etmiş olan akraba, birbirine varis olmağa daha uygundur.

Birinci sıfat yani mü'min olmak, mirasın temel hükmüdür. Mü'min olmayanlar, mü'minlere varis olamaz. Müslümanın kâfire, kâfirin müslümana varis olamayacağına dair bir hadis de vardır [6502] Muhacir kaydı ise o zamana mahsus geçici bir hükümdür. Hicret eden mü'min, miras konusunda hicret etmeyenin önündedir. Hicretten maksat da Mekke'den hicrettir. Mekke'nin fethi ile hicret kalkmıştır. Onun için artık miras konusunda

---

[6494] Mecme'u'I-beyân: 8/338; Câmi'u'l beyân: 21/122.
[6495] Mecme'u'I-beyân: 8/3^8.
[6496] Nisa' Sûresi: 65.
[6497] Buhârî, Istikıad: 1), Tefsir. Sûre: 33; Müslim. Ferâid, 15; I
[6498] Buhârî, Nefekât: 10; Kefalet: 5, Tefsir, Sûre: 33; Müslim, Cum'a: 43, Ferâid, 15, 16..'.
[6499] Kurtubî, el-Câmi': 14/122.
[6500] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1496.
[6501] Kurtubî, el-Câmi': 14/124; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/469.
[6502] Buhâri, Hacc: 44, Ferâid: 26; Müslim, Ferâİd: 1; Ebû Dâvûd, Ferâid: 10, Tirmizî, Ferâid: 15; İbn Mâce, Ferâid: 6,...

hicret şart değildir.
Enfâl Sûresinin son âyetinde de Allah, rahim sahiplerinin birbirlerine daha ileri olduklarını bildirmiştir. Oradaki hüküm geneldir. İşte bu âyette oradaki genel hüküm sınırlandırılmış, bütün rahim sahiplerinin değil, mü'min rahim sahiplerinin mirasta birbirlerine daha uygun oldukları bildirilmiştir.
Âyette veraset, akrabalıkla sınırlandırılmıştır. Akraba olmayanlar birbirlerine varis olamazlar. Ancak âyetin sonunda insanın, malından dostlarına iyilik yapabileceği, bağışta bulunabileceği belirtilmiştir. Kişi malından dilediğine, dilediğince bağışta bulunabilir, yardım ve vasiyyet edebilir. Akraba dışında miras kaldırılmış, fakat yardım, iyilik, ihsan ve vasiyyet saklı tutulmuştur [6503]
Muhammed ibn el-Hanefiyye, bu âyetin, yahûdî ve hırıstiyan akrabaya, dosta vasiyyet ile mal bırakmayı caiz kıldığını söylemiştir. Bazı âlimler de kâfirin de vasîy yapılabileceğini, bazıları ise vasîynin müslüman olması gerektiğini söylemişlerdir. Kurtubî'ye göre velî tâbiri geneldir. Neseb velayeti kâfiri dışlamaz, ancak ona müslüman velî gibi sevgi beslemeyi dışlar. Yani kâfir velî ve vasîy olabilir[6504]
Doğrusu ben bu müslüman âlimlerin düşünce yapısına hayret ediyorum. Kur'ân bir şey söylüyor, bunlar başka bir şey söylüyorlar. Mîrâsa engel olan din ayrılığı şirk olan dindir. Allah, Bakara Sûresinin 221 nci âyetinde: "Allah'a ortak koşan kadınlarla, onlar inanıncaya kadar evlenmeyin. Şirk koşan hür kadın, hoşunuza gitse dahi, inanan bir câriye, Allah'a ortak koşan hür bir kadından iyidir. Ortak koşan erkekler de inanıncaya kadar onlarla kadınlarınızı 'duyurulmaktadır.
Şimdi bu âyete göre müslüman erkek ve kadının, şirk koşan biriyle evlenmesi hiçbir suretle caiz değildir. Yani müslümanlarla müşrikler arasında bütün bağlar kesilmiş, bütün köprüler yıkılmıştır. Ama Kitâb ehli, Kur'ân1 da müşriklerin hükmüne tabi değildir. Allah şöyle buyuruyor: "Bugün size iyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine Kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir. Ve inananlardan namuslu hür kadınlar ve sizden önce kendilerine Kitâb verilmiş olanlardan namuslu hür kadınlar -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın namuslu bir biçimde mehrlerini verdiğiniz takdirde- size helâldir" [6505] Bu âyete göre müslüman, Kitâb ehli kadınla evlenebilir. Kadının dinini değiştirmesi şart değildir. Şimdi şayet bu kadın ölür veya adam ölürse biri müslüman, öteki hırıstiyan veya yahudî olan bu karı koca birbirlerine varis olmayacaklar mı? Bunlar birbirleriyle evlendiklerine göre pekâlâ birbirlerine vâris de olabilirler. Ama müslümanın müşriklerle evlenmesi kesinlikle yasak olduğundan müslüman müşrike, müşrik müslüma-na vâris olamaz. Şirk mîrâsa engeldir. Fakat Kur'ân'ın övdüğü, hak yolda kabul ettiği, kendisinin, kitaplarını doğrulayıcı olarak geldiğini söylediği İlâhî din sahiplerini mirastan mahrum etmek Allah şahittir ki Kur'ân'ın anlayışına terstir. Bunlar, zamanın devlet siyasetlerince dünya çıkarları için ortaya konulmuş hükümlerdir. Bunları İslâmî hüküm göstermek ve Islâmın ufuklarını bu tür kurallarla karartmak, geniş, kolay yolunu daraltmak doğru değildir. Bundan dolayı da yahudi ve hırıstiyan velî veya vasî olur mu, olmaz mı şeklindeki tartışmaların da gereği yoktur. Onlar niçin vasi olmasınlar? Çok yahudi ve hırıstiyan var ki dürüst ahlâk sahibidir, çok müslüman da var ki şeytana pabucunu ters giydirir.
Âyetin en sonunda da bildirilen bu hükümlerin, Kitâp'ta böyle yazıldığı ifade edilmektedir. Buradaki kitap kelimesini, bazıları mektûb şeklinde mâ-nalandırmışlar, yani bu hükümlerin, Allah'ın yazgısında böyle yazıldığı anlamına geldiğini söylemişlerdir. Katâde'ye göre bir kırâette: " Bu, Allah katında böyle yazılmıştır" şeklindedir. Muhammed ibn Kâ'b el-Kurâzî'ye göre buradaki Kitâb ile Tevrat kasdedilmiş, yani bu hükümlerin Tevrat'ta da böyle yazıldığı anlatılmıştır [6506]. Bu mânâların hepsi de muhtemeldir. Fakat bizce Muhammed ibn Kâ'b'ın tefsîri daha uygundur. Çünkü Kur'ân'da Kitâb kelimesiyle genellikle Tevrat, Ehl-i Kitâb ile de Kitâb sahibi olan Yahûdî ve hınstiyanlar kasdedilmiştir.
7- Biz peygamberlerden (verdiğimiz görevi yapıp gerçeği duyurmak hususunda) kuvvetle sözlerini almıştık; senden, Nuh 'tan, ibrahim '-den, Musa'dan ve Meryem oğlu isa'dan, onların hepsinden sağlam söz almıştık. 8- Ki (Allah) doğrulara doğruluklarından sorsun. Kâfirlere de acı bir azâb hazırlamıştır.

Tefsîr:

7-8 nci âyetlerde Allah, bütün peygamberlerden ve özellikle Hz. Muham-med(s.a.v.)in kendisinden, Nuh'tan, îbrâhîm'den, Musa'dan ve Meryem oğlu 'îsâ'dan, kendilerine verilen elçilik görevini yapacaklarına, bu uğurda güçlüklere göğüs gereceklerine dair söz aldığını buyuruyor. Böyle söz almıştır ki doğrulara, verdikleri sözde durup durmadıklarını sorsun. Peygamberlere, verdikleri sözde durup durmadıklarını, kendilerine vahyedilen buyrukları insanlara duyurup duyurmadıklarını ve insanların bu buyruklara uyup uymadıklarını soracaktır.
Sözgelişinden anlaşılıyor ki peygamberler âhirette ümmetlerinin leh veya aleyhlerinde tanıklık edeceklerdir. Onlar ve onlara uyanlar ödüllere ereceklerdir. Ama onlara uymayan kâfirler, acı bir azaba çarpılacaklardır. Allah kâfirlere acı bir azap hazırlamıştır.
Peygamberlik, çok güçlükleri göğüslemeyi gerektiren zor bir görevdir. Onun için Allah, her peygamberden

[6503] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/469; Kurtubî: 14/126.
[6504] Kurtubî, el-Câmi': 14/126.
[6505] Mâ'ide Sûresi: 5.
[6506] Kurtubî, el-Câmi li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 14/126.

kendisine verilen görevi lâyikiyle yapacağına dair söz aldığı gibi Hz. Muhammed(s.a.v.)den de böyle söz almıştır. Bu uğurda zorluklara katlanmak, gerekirse savaşmak vardır. Herkes bu görevi yüklenemez. Ancak sadıklar yüklenirler ve bunu yüklenenlerin sorumluluğu da büyüktür.
Bu âyetler, bundan sonra gelecek bölüme bir giriş niteliğindedir. Çünkü bundan sonra müslümanlarııviyice denendikleri, günlerce açlık ve ölümle burun buruna geldikleri çok tehlikeli Hendek Savaşından söz edilecektir.
İşte o güçlüklere katlanmak, Peygamberlerin Allah'a verdikleri fedâkârlık sözünün bir sınavıdır. Yüce Allah, mü'minleri öyle güçlüklerle denemiştir ki sözlerinde, imanlarında doğru olanlar belli olsun, sonunda Allah'ın va'dettiği yardımın mü'minlere ulaşacağı anlaşılsın ve bu olaylar, bütün insanlığa birer örnek ve ibret olsun.
Şimdi burada Allah, genel olarak: "Peygamberlerden söz aldı" dendikten sonra "Senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu 'îsâ'dan söz aldı" buyuruluyor. Hz. Muhammed'den ayrı olarak dört peygamber anılıyor. Bunlar, Kur'ân'ın ilk hitâbettiği ortamda bilinen başlıca peygamberlerdir. Nûh, Tûfân'dan sonra insanlığın ikinci atası olarak bilinir. Yahudiler ve Kureyş Arapları, Hz. İbrahim'i, kendi ataları kabul ederlerdi. Mûsâ ve 'îsâ ise mensupları bulunan iki Tanrısal dinin peygamberi idiler. İşte Allah, nasıl bu peygamberlerden görevlerini yapacaklarına dair söz almışsa Hz. Muham-med(s.a.v.)den de öyle söz almıştır.
Diğer peygamberler kendi adlariyle anılmış iken Hz. 'îsâ'nın, annesinin adiyle birlikte anılması, hırıstiyanların zannettikleri gibi 'îsâ'nın, Allah'ın oğlu değil, Meryem'in oğlu ve bir insan olduğunu vurgulamak içindir.
9- Ey inananlar, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın, hani bir zaman size ordular gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı görmekteydi. 10-Onlar üstünüzden ve alt tarafınızdan gelmişlerdi. Gözler (şaşkınlıktan) yerinden kaymış, yürekler (korkudan) hançerelere dayanmıştı. Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz. 11- işte orada mü'minler denenmiş, şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı. 12- İkiyüzlüler ve yüreklerinde hastalık bulunanlar: "Allah ve Elçisi, bize sadece boş vaidler-de bulundu" diyorlardı. 13- Onlardan bir grup da demişti ki: "Ey Yes-rib halkı, artık size duracak yer kalmadı, haydi (durmayın, evlerinize) dönün." Onlardan bir topluluk da: "Evlerimiz (sağlam değil), açıktır" diyerek Peygamberden izin istiyordu. Oysa onlar(\n evleri) açık değildi. Sadece kaçmak istiyorlardı. 14- Eğer (Medine'nin) her yanından onların üzerine girilseydi de kendilerinden karışıklık çıkarmaları isten-seydi, bunu yaparlardı, bunu yapmakta fazla gecikmezlerdi. 15- Oysa arkalarına dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi; Allah'a verilen sözün sorumluluğu vardı. 16- De ki: "Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak size fayda vermez. Kaçsanız bile pek az bir zaman yaşatılırsınız." 17- De ki: "Allah size bir kötülük istese veya size bir rahmet dilese sizi O'ndan kim korur?" Kendilerine Allah'tan başka ne bir koruyucu, ne de bir yardımcı bulamazlar, 18-Allah, içinizden (savaştan) alıkoyanları ve kardeşlerine: "Bize gelin!" diyenleri biliyor. Onlar savaşa p"k az gelirler. 19- (Geldikleri zaman da) size karşı cimriler olarak (gelirler). Ama (savaşta) korku gelir{tch-likeli bir durum ortaya çıkar)sa onların, üstüne ölüm baygınlığı çökmüş insan gibi, gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku (ânı) gidince mala düşkünlük göstererek sizi sivri dillerle incitirler. Onlar inanmamışlar, bu yüzden Allah onların yaptıkları işleri boşa çıkarmıştır.
Bu, Allah'a kolaydır. 20- Onlar, birleşik kabilelerin (Medine'den) gitmediklerini sanırlar. Eğer o kabileler yine gelseler, bunlar çölde bedevi Araplar arasında bulunmayı, sizin haberlerinizi (başınıza gelecek olayları oradan) sorup Öğrenmeği arzu ederlerdi. İçinizde olsalardı dahi pek az dövüşürlerdi. 21- Andolsun Allah'ın Elçisinde sizin için Allah ile buluşmayı ve âhireti uman ve Allah'ı çok anan kimseler için, en güzel bir örnek vardır. 22- Mü 'minler, (düşman) kabileleri gördükleri zaman (korkmadılar): "Bu, Allah'ın ve Elçisinin, bize va'dettiği (zafere/r. Allah ve Elçisi doğru söyledi" dediler. Ve bu, onların sadece imanlarını ve teslimiyetlerini artırdı. 23- Müzminlerden öyle erkekler var ki, Allah'a verdikleri sözde durdular. Onlardan kimi adağını yerine getirdi (şehid düşünceye kadar çarpıştı), kimi de beklemektedir; sözlerini asla değiştirmediler. 24- Ki Allah doğruları doğruluklarıyle mükâfatlandırsın, ikiyüzlülere de dilerse azâbetsin, yahut tevbelerini kabul buyursun. Kuşkusuz Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 25-Allah inkâr edenleri, öfkeleriyle geri çevirdi, hiçbir hayra eremediler. Allah savaşta mü'minlere (yardımcı olarak) yetti. Allah güçlüdür, üstündür.

Tefsir:

Bu âyetler, Hicretin beşinci yılında vukubulan ve müslümanların hayli sıkıntı çektikleri Hendek Sevaşındaki bazı olaylara işaret etmektedir.
9 ncu âyette yüce Allah, müslümanlara, bu savaştaki nimetlerini hatırlatıyor. Müslümanların üzerine gelen birleşik kabilelere karşı Allah, görünmez askerlerle müslümanlan desteklemişti.
10-14: Kentin üst ve alt yanından gelen büyük düşman karşısında müs-lümanlar korkmuşlar, kimi Allah'ın kendilerine yardım etmeyeceğini sanmış, içlerinden bir kısmı kaçmayı önermiş, kimi evlerinin açık olduğu bahanesiyle izin alıp gitmek istemişti. Böyle davrananlar ikiyüzlüler ve imanın içlerine tam yerleşmediği hasta yürekli insanlardı. Bunlar o derece zayıf karakterli idiler ki düşman Medine'nin çevresinden üzerlerine gelse de kendilerinin dinden dönmesini isteseydi, fazla direnç göstermeden bu isteğe boyun eğerlerdi. Oysa daha önce savaştan kaçmayacaklarına söz vermişlerdi.
15-17 nci âyetlerde savaştan kaçmanın bir yarar sağlamayacağı, Allah'ın dilediğinden başkasının olmayacağı, eğer Allah bir insanın ölmesini dilemiş-se hiçbir tedbirin onu bu sonuçtan kurtaramayacağı belirtiliyor.

18-20 nci âyetlerde müslümanların birliğini bozmak, onları paniğe düşürmek isteyen bazı ikiyüzlülerin karakterleri çiziliyor: Son derece cimri olan, Allah yolunda yardıma yanaşmayan, canlarıyle de savaşmak istemeyen, tehlike anında bayılmış gibi gözleri dönen bu adamlar, korku ve tehlike geçince dillerini uzatırlar; yiğitlik taslarlar; övünürler, mal yüzünden müzminleri eleştirirler; kendilerine verilen ganimet payını beğenmezler.
Düşmanın Medine'den çekip gittiğine inanmayacak derece korkaktırlar. Düşmanın yine dönüp saldıracağını sanırlar. Düşmanların karşılaşmamak için uzaklarda, tâ bedevî Arapların içinde bulunmak isterler. Zaten müslüman-larla beraber olmaları bir yarar sağlamaz, çünkü cesaretle savaşmazlar.
21-23: 21 nci âyette Allah Elçisinin yiğitlik, cesaret ve yüksek karakterinin, mü'minlere örnek olduğu vurgulandıktan sonra 22-23 ncü âyetlerde Allah'a ve Elçisine verdiği sözde duran, kimi şehid düşen, kimi de şehidlik mevkiine ermek için çarpışan ve o ânı bekleyen cesur mü'minlerin karakterleri anlatılıyor.
24-25 nci âyetlerde Allah'ın, doğruları mükâfatlandıracağı, ikiyüzlüleri de dilerse cezalandıracağı, dilerse affedeceği belirtiliyor ve Allah'ın, çok bağışlayan, çok acıyan olduğu vurgulanıyor. Allah'ın, kâfirleri hiçbir yarar elde edemeden öfkeleriyle geri döndürdüğü belirtiliyor ve savaşta mü'minlere yardım eden Allah'ın güçlü ve daima galip olduğu vurgulanıyor.
Münafıklık edenlere, bütün kusurlarına rağmen yine de af kapısı açık tutuluyor. Çünkü insanda kusur galiptir. İnsan yanılabilir, kanabilir. Fakat tevbe ederse Allah onun kusurunu bağışlar.
Dikkat edilmesi gereken bir husus da: Allah'ın, dilerse münâfıkı dahi affedeceği vurgusudur. tsrâ Sûresinin 54. âyetinde Allah'ın, dilerse müşriki dahi affedeceği belirtilmişti. Bu âyetler, hiç kimse hakkında kesin hüküm verilemeyeceğini, dilerse müşriki, münâfıkı dahi affedeceğini, bundan dolayı kimseyi Allah'ın rahmetinden uzak görmemeyi kanıtlar.
Sözgeliminden anlaşıldığına göre münafık (ikiyüzlü) olarak nitelendirilen bu kişiler, Hz. Peyğamber(s.a.v.)e, savaştan kaçmayacaklarına söz vermişler, fakat bu sözlerinden caymışlardır. Herhalde bunlar, Uhud Savaşına katılmadıklarından dolayı Âl-i İmrân Sûresinin 15-18 nci âyetlerinde şiddetle kınanan kimselerdir. O utanç verici durumlarını telâfi için bir daha savaş olursa çarpışacaklarına söz vermişler ama yine tehlike ile karşılaşınca sözlerinden caymış, bahaneler uydurup kaçmak istemişlerdir. Fakat inançları hiç sarsılmayan gerçek mü'minler, Allah'ın yardımına güvenerek cihâda devam etmişlerdir. Âyetlerin nitelendirdiği samimi insanlarla ikiyüzlüler her zaman ve her yerde bulunur.
"Allah savaşta mü'minlere (yardımcı olarak) yetti" cümlesi, bundan böyle artık Kureysin, müslümanlara karşı savaşamayacağına, gücünün kırılmış olduğuna işarettir. Hendek'ten dönerken Allah'ın Elçisi: "Bundan sonra artık Kureyş size saldtramaz. Şimdi saldın sırası sizdedir" demiştir[6507]
Âyetlerde bazı olaylarının anlatıldığı savaşa, Hendek Savaşı denir. Ku-reyşliler, öteki müşrik kabilelerle birleşip Medine üzerine geldikleri için Kur*ân-ı Kerîm'de "Ahzâb günü: Birleşik kabilelerin saldırdığı gün" olarak; Selmân-ı Fârisî'nin önerisi üzerine Medine girişine hendek kazıldığı için de "Hendek Savaşı" olarak anılan bu olayın özeti şudur:
Nadîr Oğulları Medine'den sürgün edilince bunların bir bölümü Hay-ber'e gitmişti. Oraya gidenler, kültürce daha geri olan Hayber yahudilerine lider oldular. Bunlardan Sellâm ibn Ebî'l-Hukayk, Huyey ibn Ahtab ve Ebû 'Ammâr önderliğinde bir hey'et Mekke'ye gitti, Mekkelileri Allah'ın Elçisine karşı savaşmağa kışkırttı. Kendilerinin de Medine'de bulunan yahudilerle beraber Kureyşlilere yardım edeceklerini, Peyğamber'i Medine'den söküp atın-caya kadar savaşacaklarını söylediler. İki taraf liderleri birlikte Ka'be'ye gittiler, Kureyşliler, Arapların yemin töreni yapageldikleri putlar önünde yahu-di liderlerine yemin verdirerek:
— Siz ilk Kitap sahibisiniz. Bizimle Muhammed arasındaki ihtilafı bilirsiniz. Bizim dinimiz mi hayırlı, yoksa onların dini mi? diye sordular.
"Kendilerine Kitâp'tan bir pay verilenleri görmedin mi? Puta ve bâtıla inanıyorlar ve inkâr edenler: 'Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadır' diyorlar" [6508] âyetinde işaret edildiği gibi o yahudiler, müşriklerin dininin Hz. Mu-hammed(s.a.v.)in getirdiği tevhîd dininden daha iyi olduğunu söylediler.
Bu sözleriyle Kureyş müşriklerini sevindiren yahudî hey'eti, onlardan savaşa hazırlık sözünü aldıktan sonra Ğatafân, Kays ve Ğaylân kabilelerine gittiler. Onları da savaşa teşvik edip onlarla da ittifak yaptılar.
Müşrikler hazırlıklarını tamamlayınca birleşik kabileler, Medine'ye doğru yürüdüler. Kureyşin komutanı Ebusüfyân ibn Harb, üç koldan oluşan Ğata-fân'ın kumandanları da: 'Uyeyne ibn Hısn, Haris ibn 'Avf ve Mes'ûd ibn Ru-hayle [6509] idi. Durumu haber alan Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Selmânı Fârisî'nin önerisine uyarak Medine'nin Mekke tarafındaki girişine bir hendek kazdırdı. Kendisi de bizzat kazıda çalıştı, toprak taşıdı. Bazı münafıklar gevşek davranıyorlar, işten kaçmak için bahane uyduruyorlar, Allah'ın Elçisinden izin almadan gizlice evlerine gidiyorlardı. Müslümanlardan biri, Önemli bir işi olunca Peyğamber'den izin alıp giderdi. Ama yüreklerinde hastalık bulunanlar, hiç izin almadan sıvışırlardı. İşte: "Mü 'miriler o kimselerdir ki Allah 'a ve Elçisine gönülden inanmışlardır. Sosyal bir iş görüşmek üzere Allah'ın Elçisi ile beraber bulundukları zaman ondan izin almadan gitmezler. (Ey Muhammed) senden izin alanlar, işte onlar Allah'a ve Elçisine inanan kimselerdir. Bundan dolayv

---

[6507] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 2/12.
[6508] Nisa' Sûresi: 51.
[6509] İbni HİşâmSîretinde bu zâtın adı olarak geçer. Fakat ibn Sa'd bunu " yazmıştır.

bazı işleri için senden izin istedikleri zaman onlardan dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Elçinin çağırmasını, aranızda herhangi birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın. Allah sizden, birbirinin arkasına gizlenerek sıvışıp gidenleri biliyor. Bundan dolayı Allah ve Elçisinin buyruğuna aykırı davrananlar, kendilerine bir belânın çarpmasından, yahut onlara acı bir azabın uğramasından sakınsınlar" [6510] âyetlerinde bu savaş sırasında gerçek müminler ile ikiyüzlülerin davranışları anlatılmıştır.

Müşrik ordusu, Medine'nin doğusunda, Uhud yakınına karargâhını kurdu. Onlardan bir bölümü de yüksek yerlere yerleşti: "Size üstünüzden ve alt tarafınızdan gelmişlerdi..?' âyeti bu duruma işaret ediyor.

Huzeyfe'den gelen bir anlatıma göre de Medine'nin üst tarafından gelenler, müşrik ordusu, alt tarafından gelenler de Kurayza oğullarıydı. [6511] İmam Mâlik'e göre de Medine'nin üst tarafından gelenler Kurayza Oğulları, alt tarafından gelenler Kureyş ve Ğatafan'dır.[6512]

Kurtubî biraz daha ayrıntıya giriyor: Vadinin doğu tarafından üstü olan kısımdan, ıAvf ibn Mâlik komutasında Nasr Oğulları, 'Uyeyne ibn Hısn komutasında Necidliler, Tuleyha ibn Huveylid komutasında Esed Oğulları geldiler. Vadinin doğu tarafına düşen alt kısmından da M ek kel i ler in başında Ebu Süfyân ibn Harb ile Yezîd ibn Cahş geldi. Ebû'l-A'var es-Sülemî ile, Kurayza oğullarının başında olan Huyey ibn Ahtab da Hendek'in vechinden (orta tarafından) geldiler. 'Âmir ibn at-Tufeyl de bunlarla beraberdi.[6513]

Allah'ın Elçisi. (s.a.v.), sahâbîlerini hendekten çıkan toprağın arkasına mev-zilendirdi. Hendek, düşmanın geçmesine engel oluyordu. Kadınlar ve çocuklar da savunma için tepelere, koruganlara yerleştirilmiş idi. Müslüman savaşçıların sayısı üç bin, düşmanların sayısı ise on binden fazla idi.

Huyey ve adamları, Kurayza Oğullarının lideri Kâ*b ibn Esed'e, müslü-manlarla olan andlaşmalarım bozdurmağa uğraştı. Önce Huyey'i içeri alma.k istemeyen Kâ'b, sonunda Huyey'in kurnazca sözlerine kandı ve müslüman-larla olan ittifakı bozmağa karar verdi.

Peygamber (s.a.v.), Evs lideri Sa'd ibn Mu'âz ile, Hazrec lideri Sa'd ibn 'Ubâde'yi, Kurayza oğullarının niyetlerini Öğrenmek için gönderdi. Gidenler, Kurayza oğullarının niyetlerinin bozuk olduğunu ve müslümanlara karşı düşmanca sözler söylediklerini anladılar, duydular.

Onların hain tutumu, müslümanları Üzdü ve korkuyu daha da artırdı. ' 'işte orada mü 'minler sınandılar ve şiddetle sarsıldılar" âyeti, bu kritik anları hatırlatıyor. Bazı münafıklar da iyice moral bozuyor: "Muhammed bize Kisrâ ve Kayser'in hazinelerini ele geçireceğimizi vazediyordu. Oysa biz şimdi can kaygısına düştük. Tuvalete gitmeğe dahi korkuyoruz" diyorlardı. Evs ibn Kayzî de kavminin adamları önünde: "Bize izin ver, evimize gidelim, çünkü evimiz Medine dışındadır'* demişti. Hasılı münafıkların, zayıf karakterli insanların söz ve tutumları müslümanlann moralini bozuyordu. Fakat sadık müslumanlar, sarsılmadılar, kuşkuya düşmediler ve Allah Elçisinin buyrukları dışına çıkmadılar.

Düşman kuşatmayı yirmi küsur gün sürdürdü, savaş olmadı. Çünkü hendek, düşmanın topluca geçmesine engel idi. Ancak bireysel süvari düelloları ve karşılıklı ok atmaları oluyordu. İki taraftan da fazla zayiat olmadı. İşte orada müşriklerden birinin attığı ok, Evs lideri Sa'd ibn Mu'âz'ın kolundaki damarı kesmişti. Bu savaşta müslümanlardan altı, müşriklerden de üç kişi ölmüştür'[6514].

Müslümanlann iyice bunaldıkları bir sırada Ğatafân kabilesinden Nu'aym ibn Mcs'ûd adında, kavminden imanını gizleyen bir zât geldi:

— Ey Allah'ın Elçisi, ben müslüman oldum, fakat kavmim benim müs-lüman olduğumu bilmiyor. Emret, dilediğini yapayım, dedi. Peygamber (s.a.v.):

— Sen bizden birisin, eğer yapabilirsen düşmanın birliğini boz, çünkü savaş hiledir, dedi.

Nu'aym, ya hu d ilerle birleşik kabilelerin arasını açmağa çalıştı. İki taraf arasına kuşku soktu. Taraflar birbirlerinden kuşkulanmağa başladılar. Müşrikler yahudilere, ertesi gün hemen savaşa girmeyi Önerirken yahudiler de cumartesi savaşamayacaklarını söylediler ve müşriklerden bazı adamaları rehin olarak kendilerine vermelerini istediler. Böylece yahüdilerle müşriklerin arası iyice bozuldu.

Bu sırada bir mu'cize oldu: Çıkan soğuk bir fırtına, düşmanın çadırlarını yerinden söküp götürüyor, ateşlerini söndürüyor, topraklan kaldırıp yüzlerine çarpıyor, rüzgârdan atlar birbirine giriyordu. Tulayha ibn Huveylid el-Esedî:

— Muhammed size büyü yapmağa başladı, aman kurtarın kendinizi! dedi.

Ebusüfyân da devesine bindi. Önce Kureyş, ardından Ğatafân kabileleri çekip gittiler. Böylece 25 nci âyette belirtildiği gibi Allah, kâfirleri, hiçbir yarar sağlayamadan kızgınlıkla geri döndürdü, mü'minlerin imdadına yetişti.

Müşrikler gittikten sonra müslümanlar, kendilerine hiyanet eden Kurayza yahudilerinin dersini verdiler.[6515]

26- Kitap ehlinden onlara yardım edenleri de kalelerinden indirdi ve kalblerine korku düşürdü. (Onlardan) bir

---

[6510] Nûr Sûresi: 62-63.
[6511] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/472.
[6512] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1498.
[6513] el-Câmıı: 14/144.
[6514] Kurtubî: 14/142-143.
[6515] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/196-206; öazâvâtu'r-Resûl ve Serâyâhu, s. 65-74; et-Tefsîru'1-hadîs: 8/252.

kısmını öldürüyordunuz, bir kısmını da tutsak ediyordunuz, 27- Onların topraklarını, evlerini ve mâllarını ve henüz ayak basmadığınız bir toprağı size miras verdi. Allah her şeye kadirdir.

Tefsir:

26-27 nci âyetlerde, kâfirleri hiçbir yarar sağlayamadan öfke ile geri döndüren Allah'ın, onlara yardım eden Kitap sahiplerini de kalelerinden indirdiği, kalblerine korku düşürdüğü ve müslümanların, onların bir kısmını Öldürüp bir kısmını tutsak aldıkları, arazilerini ve yurtlarım ve henüz ayak basmadıkları bir toprağı da müslümanlara verdiği, O'nun herşeyi yapabileceği buyuruluyor. Âyette işaret edilen Kitap ehli, verdikleri sözden dönerek müslümanlara hiyanet eden Kurayzâ yahudîleridir.
Müşrikler çekip gittikten sonra müslümanlar da evlerine döndüler. Peygamber (s.a.v.), Ümmü Seleme'nin evinde, seferin toz ve toprağından henüz yıkanmış iken Cebrail Aleyhisselâm göründü, başındaki toprağı silkeleyen Cebrâîl:
— Sen silâhı bıraktın mı? Fakat biz (melekler) silâhlarımızı bırakmadık. Onların üstüne yürü! dedi ve Kurayza tarafını gösterdi.[6516]
Başka rivayette Cebrâîl, ipek sarık sarmış ve atlas eğerli bir katıra binmiş olarak Peyğamber'e görünmüş: "Melekler silâhlarını bırakmadılar, şimdi ben o kavmi takipten geliyorum. Allah sana kalkıp Kurayzff oğulları üstüne yürümeni emrediyor" demiştir.
Hz. Peygamber, sahâbilerine derhal Medine'den birkaç mil uzakta bulunan Kurayza oğullan üstüne yürümeyi emretti. Vakit ikindi idi: "İkindi namazını Kurayza Oğulları yurdunda kılacağız!" dedi. Ve İbn Ümm-i Mektûm'u Medine'de kendi yerine bırakarak yürüdü. Bayrağı 'Alî ibn Ebîtâlib'e verdi.
Kurayza oğullarını kuşattı. Kuşatma yirmi beş gün sürdü. Kayıtsız, şartsız teslim olmalarını istedi. Barış isteklerini de kabul etmedi. Yalnız seçecekleri bir hakemin vereceği hükme razı olacağını bildirdi.
Kuşatma altında bir kurtuluş umudu kalmadığını anlayan Kurayza Oğulları, müttefikleri olan Evs'in lideri Sa'd ibn Mu'âz'ın hükmüne razı olacaklarını bildirdiler. Bu arada Allah'ın Elçisine haber gönderip danışmada bulunmak üzere Ebû Lübâbe'yi göndermesini istediler. Sa'd'm nasıl bir hüküm vereceğini anlamak istiyorlardı. Ebû Lübâbe oraya varınca erkekler ayağa kalktılar, kadınlar ve çocuklar başına toplanıp ağlaştılar:
— Ne'dersin Ebû Lübâbe, Muhammed'in hükmüne boyun eğip teslim olalım mı? dediler.
Durumlarına acıyan Ebû Lübâbe, "Evet" dedi, ama elini de boğazına götürerek teslim oldukları takdirde kesileceklerini imâ etti. Bu tutumuyla Allah'ın Elçisine hiyanet ettiğinin farkına varan Ebû Lübâbe, hemen Peyğam-ber'in Mescidine gidip kendisini-bir direğe bağladı ve: "Allah bu yaptığım günâhı af/edinceye dek yerimden kalkmayacağım" dedi. Peygamber (s.a.v.) haberi duyunca: "Bana gelseydi ben onun için mağfiret dilerdim. Madem ki böyle yapmış, artık A Hah kendisini af/etmedikçe ben onun bağını çözmem " dedi.
Yedi gün yemeden, içmeden o halde kalan Ebû Lübâbe bayılmış, hakkında inen Enfâl Sûresinin 27 nci âyeti, Allah tarafından affedildiğini bildirmiş ve Allah'ın Elçisi, gidip onun bağlarını çözmüştür'.[6517]
Hendek'te düşmanın attığı ok ile kol damarı kesilmiş bulunan Sa'd Ru-fayde nin çadırında tedavi görüyordu. Yaralıları tedavi eden, müs-lümanlardan bakıma muhtâcolanların hizmetine koşan Eslem'li bir kadın idi. Allah'ın Elçisi, kendi mescidinin yanında bunun için bir çadır yaptırmıştı. İşte İslâm tarihinde ilk hastane sayılabilecek bu çadırda, ilk müslüman hemşire ve doktor kadın olan Rufeyde bu çadırda yaralıları ve hastaları tedavi ederdi.[6518]
Kurayzalılar Sa'd'ı hakem yapmak isteyince Peygamber (sa.v.), O-nun Medine'den getirilmesini istedi. Bir eşeğe bindirdiler. Evs'ten bazı adamlar, Sa'd'dan, Kurayza oğullarına acımasını, onlara iyilik etmesini rica ettiler. Hiç sesini çıkarmayan Sa'd, fazla ısrar karşısında:
— Şimdi Sa'd için Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmeden doğru hüküm vermenin zamanı geldi, dedi.
Hz. Peygamber, Sa'd çadırına yaklaşınca ashabına: "Efendinizin önünden kalkın" demiş. Müslümanlar, önünden kalkarak Sa'd'a saygı göstermişler. Sonra Allah'ın Elçisi Sa'd'a:
— Şunlar senin vereceğin hükme razı oldular. Onlar hakkında dilediğin hükmü ver, buyurmuş.
Onlar hakkında vereceği hükmün geçerli olup olmayacağını Peyğamber'e ve orada bulunanlara sorup olumlu cevap alan Sa'd: "Savaşçılarının öldürülmesine, çocuklarının ve kadınlarının tutsak edilmesine hükmediyorum" dedi. Peygamber (s.a.v.): "Sen kıral hükmüyle hükmettin (başka bir rivayete göre de Allah'ın hükmüyle hükmettin)" dedi.
Savaşta kolundaki atardamar kesilmiş olan Sa'd, daha sonra yarası açıldığı için kan kaybından ölmüştür.[6519]
Kurayza yurdunun fethi, beşinci hicret yılının 2û'l-Ka'de ayının sonunda olmuştur. Allah'ın Elçisi, Kurayza oğullarını önce Haris kızının evinde hapsetmiş, Medine çarşısına çukurlar eştirmiş, sonra bunlar elleri arkadan bağlı olarak grup grup götürülüp boyunları vurulmuştur.
Boynu vurulanlar arasında kavmin lideri olan Huyey ibn Ahtâb ve Kâ'b ibn Esed de vardı. Huyey, üzerine gül

[6516] Müslim, Cihâd, bâb: 22, hadîs: 65.
[6517] Sîretu İbn HİşâM: 2/5-6.
[6518] Aynı kaynak, 2/6.
[6519] Müslim, Cihâd, bâb: 22, hadîs: 64-67; Ahkâmu'l-Kur'ân: 3 / 1502; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/478-479.

rengi bir kaftan giymişti. Fakat düşmanın soyup almaması için kaftanını her yanından parmak parmak kesmişti. Elleri iple boynuna bağlı olarak Allah Elçisinin huzuruna getirilen Huyey, ona bakıp şöyle dedi:
— Vallahi sana düşmanlığından dolayı ben nefsimi kınamadım. Fakat ne yapayım, Allah'ın perişan ettiği perişan olur!
Sonra:
— Ey insanlar, zararı yok, Allah'ın emridir, bu büyük belâ İsrail oğullarının yazgısıdır, dedi ve oturdu. Boynu vuruldu.
Kadınlar ve sakalı bitmemiş çocuklar öldürülmemiş, sadece esir edilmiştir. Yalnız bunlardan, el-Hakem el-Kurazî'nin karısı Bunâne'nin de boynu vurulmuştur. Hallâd ibn Süveyd'in üzerine el değirmeni taşını düşürüp onu öldüren bu kadın hakkında Hz. 'Âişe şöyle demiş: "Vallahi o kadın benim yanımda idi. Allah'ın Elçisi, erkeklerini çarşıda öldürtürken o benimle şen şakrak konuşuyor, güle güle katılıyordu. Sonra birisi: "Falan kadın nerede?" diye bağırınca:
— O benim, dedi.
— Senin neyin var? dedim.
— Öldürüleceğim, dedi.
— Niçin? dedim.
— Yaptığım bir iş için, dedi.
Götürülüp boynu vuruldu. Vallahi onun, öldürüleceğini bildiği halde cana yakınlığını, soğukkanlılığını, gülüşünü hiç unutmam" '.[6520]
Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî, 'Atıyye el-Kurazî henüz sakallan bitmediğinden öldürülmemiş, serbest bırakılmışlardır ki sahâbî olmak şerefine ermiş olan bu zâtlar hadis de rivayet etmişlerdir. Bulûğa ermiş olan Rifâ'a el-Kurazî ise Hz. Peygamber'in teyzelerinden Selmâ binti Kays'a sığınmış ve Sel-mâ'nın ricası üzerine Peygamber tarafından bağışlanmış, müslüman ve sahâbî olmuştur.
Allah'ın Elçisi, Sabit ibn Kays ibn Şemmâs'ın hatırına, Zibeyr ibn Bâ-tâ'yı ve ailesini bağışlamıştır. Rivayete göre Sabit ibn Kays, Bu'âs savaşında kendisini tutsak edip alnını çizerek serbest bırakmış olan Zibeyr ibn Bâtâ'ya borcunu ödemek için Allah'ın Elçisinden, onun bağışlanmasını, ailesinin ve malının kendisine iade edilmesini istemiş, Allah'ın Elçisi de onun ricasını ka-, bul etmiştir. Fakat daha sonra Sâbit'ten kavminin durumunu soran ve adamlarının hep öldürüldüğünü öğrenen İbn Bâtâ, ââbit'e:
— Artık senin zimmetin kalmadı. Şu hurmalığa bir tek kova su dahi dökmem. Beni kardeşlerime kat! demiş.
Sabit onu öldürmek istemeyince bir başkası öldürmüş. Rivayetten anlaşılıyor ki İbn Bâtâ'nın kendisi öldürülmekle beraber çocukları sağ bırakılmıştır. 'Abdu'r-Rahman ibn ez-Zibeyr de bunlardandır ki bu da sahâbî olmuştur.
Boynu vurulanların, altıyüz, yediyüz kişi oldukları rivayet edilir.[6521]
İşte 26 ncı âyette: "Onlardan bir bölümünü öldürüyor, bir bölümünü de tutsak ediyordunuz" cümlesiyle buna işaret edilmektedir. Peygamber (s.a.v.) bu esirleri Necd'e gönderip sattırmış, paralanyle at ve silâh aldırmıştır. Kadınlardan 'Amr ibn Hnâfe [6522] kızı Reyhâne'yi de kendisine câriye olarak almıştır. Hz. Peygamber'in evlenme önerinisi kabul etmeyen, Allah Elçisinin vefatına kadar onun cariyesi olarak kalan Reyhâne, bir süre sonra müs-lüman olmuştur .[6523]
Kurayza oğulları hakkında verilen bu hüküm bazı batılı araştırıcılar tarafından çok ağır görülmektedir. Olayı iyice düşünmeyenler, bu hükmü ağır bulabilirler. Ancak mesele iyice düşünülünce hükmün yerinde olduğu anla-şılır. Çünkü bu yahudi kabileleri, müslümanların müttefiki idiler. Medine'ye saldıran yabancı kuvvetlere karşı müslümanlarla birlikte Medine'yi savunacakları hususunda müslümanlarla ittifak yapmışlardı. Kendilerinden önce sözlerinde durmayan Kaynuka ve Nadîr oğullarının, yurtlarından sürülüp çıkarılmış olmalarından da ibret almamış, onlardan çok daha büyük hıyanet yaparak müslümanları tamamen imha etmek üzere gelmiş olan birleşik kabilelerle birleşmişlerdi. Şayet savaşta öteki taraf galip gelseydi, müslümanların sonucu, öldürülmek ve çocuklarının, hanımlarının köle ve cariye yapılması idi. Hiyânetin cezası ölümdür. Kaldı ki bu hüküm, Tevrat'ın hükmünün tâ kendisidir. Herhalde bu hükmü veren Sa'd, Tevrat'ın bu konudaki hükmünü biliyordu. Peygamber'in ona, "Sen Allah'ın hükmüyle hükmettin" demesi de bunu gösteriyor. Şimdi bu konuda Tevrat'ın hükmünü gözden geçirelim:
"Bir şehre karşı cenketmek için ona yaklaştığın zaman, onu barışıklığa çağıracaksın. Ve vaki olacak ki eğer sana sulh cevabı verirse ve kapılarını sana açarsa, içinde bulunan bütün kavm sana angaryacı (esir, köle) olacaklar ve sana kulluk edecekler. Ve eğer seninle musâlâha etmeyip cenketmek isterse o zaman onu muhasara edeceksin ve Allah'ın Rab onu senin eline verdiği zaman, onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin; ancak kadınları ve çocukları ve hayvanları ve şehirde olan her şeyi, bütün malını kendin için çapul edeceksin..."[6524]
Kurayza oğullarına uygulanan hüküm, işte Tevrat'ın bu hükmüdür. Bir kavme, kendi mukaddes kitaplarının

[6520] Tehzîbu Sîretİ İbn HİşâM: 2/8.
[6521] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 2/7-8; Kurtubî, el-Câmi': 14/140-141.
[6522] Bu kadının isminde ihtilâf vardır. Kurtubî şeklinde kaydetmiştir, tbn Hişâm ve İbn Sa'd yazmışlardır.
[6523] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 2/8; Kurtubî, el-Câmi': 14/140-141.
[6524] Tesniye: 20/10-14.

hükmünü uygulamak, zulüm değil, adalettir.
"Onların topraklarını, evlerini ve mallarını ve henüz ayak basmadığınız bir toprağı size mîrâs verdi" âyeti de onların arazilerinin ve evlerinin müs-lümanlara ganimet olarak verildiğine işaret ediyor. "Henüz ayak basmadığınız bir toprağı da size verdi" cümlesinde işaret edilen toprak, müfessirlerin çoğunluğunun kanısına göre müslümanların ileride fethedecekleri Hayber toprağıdır. Âyet ilerideki fütuhatı müjdelemektedir. Bunun Mekke, îrân, Rum yurdu (Anadolu) olduğunu söyleyenler de vardır [6525]. Muhammed İzzet Der-veze'ye göre bu toprak, Kurayzalılann, kent dışında kalan topraklandır[6526]
Rivayete göre Allah'ın Elçisi, Kurayza oğullarından 1500 kılıç, 300 (üçyüz) zırh, 2000 (ikibin) mızrak, 1500 (bin beşyüz) kalkan ve birçok deve ve koyun ganimet almıştır[6527]
Kurtubî'nin kaydına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Kurayza oğullarından kalan mallan ashabı arasında üleştirmiş, atlıya üç hisse, piyadeye bir hisse; başka bir rivayete göre atlıya iki, piyadeye bir hisse vermiştir. O gün müslümanların sadece otuz altı atı vardı. Rivayete göre Peyğamber'in atlı ve yayaya ayrı ayrı hisse verdiği ve humus (beşte bir) hisseyi kendisinin ve devletin masrafı olarak aldığı ilk ganimet malı, Kurayza ganimetleridir. Fakat bu üleştirmenin, ilk defa 'Abdullah ibn Cahş seriyyesinde uygulandığı da ifâde edilir. Ebû 'Amr'e göre Peygamber, 'Abdullah ibn Cahş seriyyesinde kendi ictihâ-diyle humus uygulamış, daha sonra da Enfâl Sûresinin: "İyi bitiniz ki aldığınız ganimetlerin beşte biri Allah'a, Elçiye, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolcuya... mahsustur" [6528]mealindeki âyet inmiştir. Bu âyet indikten sonra hu-mus'un ilk uygulandığı ganîmet malı, Kurayza ganimetleri olmuştur[6529]
28- Ey Peygamber! Eşlerine söyle: "Eğer siz, dünyâ hayâtını ve onun süsünü istiyorsanız» gelin müt'â (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzellikle salayım". 29- "Eğersiz, Allah'ı, Elçisini veâhiretyurdunu istiyorsanız» kuşkusuz Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır." 30- Ey Peygamber kadınları! Sizden kim açık bir edepsizlik yaparsa onun azabı iki kat yapılır. Bu, Allah *a göre kolaydır. 31- Fakat sizden kim Allah'a ve Elçisine itaate devam eder ve yararlı iş yaparsa ona da ödülünü iki kez veririz ve onun için bol bir rı-ztk hazırlamışızdır. 32- Ey Peygamber kadınları, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Eğer korunursanız, sözü yumuşak, (kıvrak) bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık bulunan kimse tamah etmesin; güzel, (kuşkudan uzak, normal biçimde) söz söyleyin. 33- Evlerinizde oturun, ilk câhiliyye çağının açılıp kırıtması gibi açılıp kırıtmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Elçisine itaat edin. Ey Eht-i Bey t (ey Peygamberin ev halkı), Allah sizden, kiri gidermek ve sizi tertemizyap-mak istiyor.

Tefsir:

28-29 ncu âyetler, Peyğamber(s.a.v.)e, hanımlarına eğer, dünyâ hayâtını istiyorlarsa dünyâ geçimliği verip onlara serbest bırakabileceğini, Allah'ı, Elçisini ve âhireti yeğliyorlarsa onlara Allah'ın, büyük bir ödül hazırlamış bulunduğunu söylemesi emrediliyor.
30-31 nci âyetler, şayet Peygamber hanımlarından biri fuhuş (çirkin bir iş) yaparsa ona iki kat azâbedileceğini, Allah'a ve Elçisine itaat eden Peygamber hanımlarına da iki kat sevap verileceğini ve güzel, bol bir rızık hazırlanmış bulunduğunu ifâde ediyor.
32-33 ncü âyetlerde Peygamber hanımlarına, kendilerinin herhangi bir kadın gibi olmadıkları; kuşku uyandıracak davranışlardan sakınmaları; hasta yürekli kimselerin içlerinde herhangi bir şehvet arzusu uyandırmamak için söze dalmamaları; kırıtarak değil, ağırbaşlı konuşmaları ve güzel söz söylemeleri; câhiliye kadınları gibi açılıp saçılmamaları; namazı kılıp zekâtı vermeleri; Allah'a ve Elçisine İtaat etmeleri; Allah'ın âyet ve hikmetlerinin kendi evlerinde okunması nimetinin değerini bilmeleri ve ona göre davranmaları emrediliyor.
Bazı müfessirlere göre 30 ncu âyetteki fahişe, fuhuş anlamına değil, günâh, baş kaldırma anlamınadır. Çünkü peygamberlerin hanımları fuhuştan korunmuştur. Fakat bu yoruma gerek yoktur, zira kelimenin, asıl dildeki fuhuş anlamına gelmesi, hâşâ onların fuhuş yapmasını gerektirmez. Âyet bir şart, varsayım bildiriyor. Sizden fuhuş yapan olursa ona iki kat ceza verilir, diyor. Böylece peygamber hanımlarının, toplum içindeki önemini vurguluyor. Nasıl hür kadına şerefinden dolayı, cariyenin iki katı zina cezası verilirse peygamber hanımına da böyle bir halde, hür kadının iki katı ceza verilir. Sebep de bulunduğu o yüksek mevkii kirletmektir. Bunun karşıtı olarak iffet ve şereflerini koruyan peygamber hanımları, Allah katında iki kat ödül almaktadırlar.
Âyetler, PeyğamberMn hanımlarını yanlış davranışlardan uzak tutma amacım güdüyor. Çünkü onlar diğer kadınlara örnektir. Onların ufak hatâsı, başkalarının tamamen yolu şaşırtmalarına neden olur.
Erkeklerle konuşurken öyle kırıta kırıta konuşmayınız, onlarla söze dalmayınız, demektir. Genç kadınların, erkeklerle kırıta kırıta konuşması, erkeklerde şehvet duygusu uyandırır. 31 nci âyetteki bu cümle, 30 ncu âyetteki fahişe kelimesinin, asıl anlamı olan fuhuş anlamında kullanıldığını gösterir.
Yukarıdaki savaş konusundan ayrı bir konu oluşturan bu âyetlerin, Peygamber hanımlarının, kendisinden bolluk,

[6525] İbn Kesir, Tefsîr: 3/479-480.
[6526] et-Tefsîru'1-hadîg: 8/256.
[6527] et-TefsîrıTl-hadîs: 8/256.
[6528] Enfâl Sûresi: 41.
[6529] Kurtubî, el-Câmi': 14/142.

refah, zinet istemeleri üzerine indiği rivayet edilir. Herhalde Kurayza oğullarının toprağı ve mallan müslümanların eline geçip Enfâl Sûresinin 41 nci âyeti uyarınca ganimetlerin beşte birini, devlet işlerine sarf edilmek üzre Hz. Peygamber alınca, onun artık zengin bir devlet başkanı olduğunu gören zevceleri, kendilerinin de öteki emirlerin ve kıratların eşleri gibi rahat, tantanalı bir hayat sürmelerini arzu etmişler. Kimi Peyğamber'den elbise, kimi falan zinet eşyasını istemeğe başlamıştır. Bu istekler, ömrü boyunca sade yaşayan, dünyâya değer vermeyen Peyğam-ber(s.a.v.)i rahatsız etmiştir. Çünkü O, Allah sevgisi, âhiret kaygısı ile dolu idi. Dünyâyı düşünecek halde değildi. İşte bu münasebetle inen bu âyetler, Peygamber hanımlarına, ya Allah ve Elçisini seçip bulundukları hayât tarzına razı olmalarını veya dünyalık istiyorlarsa Peyğamber'den ayrılıp diledikleri gibi yaşamalarını emretmiştir.

Câbir ibn 'Abdullah'tan rivayet edildiğine göre: Ebubekir, Hz. Peyğam-ber'in yanına girmek için izin istedi. Peyğamber'in kapısı önünde oturmakta olan kimselere izin verilmemişti. Kendisine izin verilen Ebubekir içeri girdi. Sonra Ömer geldi, izin istedi, ona da izin verildi. İçeri giren Ömer, Allah'ın Elçisinin, çevresinde toplanan hanımlarının arasında üzgün, suskun oturduğunu gördü. Ebubekir: "Bir şey söyleyeyim de Peyğamber'i güldüreyim" diye düşündü ve:

— Ey Allah'ın Elçisi, şu Hârice kızını -yani karısını- görüyor musun? Benden bol geçim istedi, ben de kalktım, boynuna bir tokat attım, dedi.

Peygamber (s.a.v.) öyle güldü ki azı dişleri göründü:

— İşte gördüğün gibi bu çevremde olanlar da benden bol geçim istiyorlar, dedi.

Ebubekir kalktı, 'Âişe'nin boynuna bir tokat vurdu. Ömer kalktı, Haf-sa'nın boynuna bir tokat vurdu. Her ikisi de:

— Siz, Allah'ın Elçisinden, kendisinde olmayan şeyler istiyorsunuz ha? dediler. Onlar ise:

— Vallahi biz, bundan sonra bir daha Allah'ın Elçisi(s.a.v.)den, kendisinde bulunmayan bir şey istemeyeceğiz, dediler[6530]

Hanımlarının dünyalık, refah, süs itmelerinden ve birbirlerini kıskanmalarından ötürü baş gösteren huzursuzluktan sıkılan Peygamber (s.a.v.) bir ay onlara yaklaşmamaya yemin edip onlardan ayrıldı. Ashabının yanına da gitmiyordu. Hiç kimseye de bir şey demiyordu. Halk acaba: "Peyğam-ber(s.a.v.)in nesi var? Herhalde hanımlarını boşadı" diyorlardı.

Hz. Ömer, olayı daha ayrıntılı olarak şöyle anlatıyor:

"Biz Kureyşliler kanlarımızın sözünü dinlemezdik. Medine'ye geldik, Me-dinelilerin, karılarının sözleriyle gezdiklerini gördük. Bizim kadınlarımız da onların kadınlarından bize karşılık vermeği öğrenmeğe başladılar. Benim evim 'Avâlî'de, Ümeyye oğulları arasında idi. Bir gün karıma kızdım. Çünkü yapmak istediğim bir şeyde bana:

— Şöyle yapsan daha iyi olur, dedi.

— Sen kim oluyorsun ki benim işime burnunu sokuyorsun, dedim. Bana karşılık veren karım:

— Sen, sana karşılık verilmesini istemiyorsun ama, kızın, Allah'ın Elçi-si(s.a.v.)e öyle karşılık veriyor ki Peygamber bir günü dargın geçiriyor, dedi.

Hemen abamı aldım, elbisemi giydim, yürüdüm. O sırada henüz örtünme emredilmemişti. 'Âişe'nin yanına gittim:

— Ey Ebubekir'in kızı, senin Allah'ın Elçisi(s.a.v.)i incittiğini duydum, dedim.

— Benden sana ne ey Hattâb oğlu, sen kendi kusuruna (kızının yaptığına) bak, dedi.

Hafsa'nın yanına gittim:

— Senin, Allah'ın Elçisini incittiğini duydum, Allah'ın Elçisine karşılık veriyormuşsun, dedim.

— Evet, dedi. Dedim ki:

— Biriniz onunla sabahtan akşama kadar küs duruyormuş öyle mi?

— Evet, dedi. Dedim ki:

— Sizden kim böyle yaparsa perişan olur, yüz üstü kalır. Peki siz, birinize Allah'ın Elçisinin kızmasından dolayı Allah'ın da kızmayacağından emin misiniz? Allah'ın gazabettiği kimse de mahvolur. Allah'ın Elçisine karşılık verme, ondan hiçbir şey isteme, hoşuna giden şey olursa benden iste. O güzelliği ve Allah'ın Elçisinin kendisini sevmesi yüzünden şımaran komşunun (ortağının) davranışına aldanma. O senden güzel. Allah'ın Elçisi de onu senden çok sever (bu söz ile 'Âişe'yi kasdediyor). Bilirsin ki Allah'ın Elçisi seni sevmez. Eğer ben olmasam seni boşar.

Hafsa hıçkırarak ağladı. Sonra akrabam olan Ümmü Seleme'nin yanına gittim. Onunla konuştum. Bana:

— Sen tuhafsın ey Hattâb oğlu, dedi. Herşeye karışırsın. Şimdi de Allah'ın Elçisi ile eşlerinin arasına girmek istiyorsun, dedi, beni azarladı, kırdı.

Yanından çıktım, Ensârh bir komşum vardı, onunla nöbetleşe Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in yanına inerdik. Bir gün o iner, bana vahiy haberini getirirdi; bir gün ben iner, onun yaptığını yapardım. Biz o sırada öassân kıratlarından birinin bize saldıracağından korkuyorduk. Çünkü onun bize saldıracağım söylemişlerdi. İçimiz hep bu endişe ile dolu idi. Bir gün Ensârh komşum geldi, kapıyı vurdu:

— Aç, dedi.

[6530] Müslim, Talâk, bab: 4, hadîs: 29; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/482', Hâzin: 5/256.

— Ğassânlı mı geldi yoksa? dedim.
— Ondan daha kötüsü oldu, dedi, Allah'ın Elçisi eşlerinden ayrıldı.
— Yazıklar olsun, Hafsa'ya ve 'Âişe'ye! dedim.
Zaten bunun bir gün olacağını bekliyordum. Sabah namazını kıldıktan sonra elbisemi giydim, Hafsa'nın yanına indim, ağlıyordu.
— Allah'ın Elçisi (s.a.v.) sizi boşadı mı? dedim.
— Bilmiyorum, dedi, kendisi bir odada ayrı kalıyor.
Kapının eşiğinde oturmuş, ayaklarını da merdivenden aşağı salmış olan kara oğlanın (kölenin) yanına geldim. (Başka rivayetlerde bu izmetçinin adı Rabah'tır). Allah'ın Elçisi (s.a.v.), bu hurma dalından yapılmış olan odasına çıkıp inerdi. Köleye Ömer için izin almasını söyledim. İçeri girdi, çıktı:
— Kendisine söyledim, sesini çıkarmadı, dedi.
Gittim, minbere vardım. Minberin yanında bir cemaat toplanmıştı. Bazıları ağlıyordu. Biraz oturdum, sonra içimdeki görüşme arzusu beni yendi. Yine köleye gittim, Ömer için izin almasını istedim. İçeri girdi, çıktı:
— Senin geldiğini kendisine söyledim, fakat sesini çıkarmadı, dedi.
Yine döndüm, minbere geldim. Tekrar içimdeki arzuya yenilerek köleye geldim:
— Ömer için izin al, ben sanıyorum ki Allah'ın Elçisi (s.a.v.) benim Hafsa için geldiğimi zannediyor. Vallahi eğer emrederse onun boynunu vururum boynunu! dedim ve sesimi de yükselttim. Köle girdi, çıktı:
— Ben seni kendisine söyledim, sesini çıkarmadı, dedi. Ben tam geri dönmüştüm ki köle arkamdan beni çağırdı:
— Gir, sana izin verildi, dedi.
İçeri girdim, Allah'ın Elçisine selâm verdim, baktım ki kendisi hurmadan yapılmış bir hasıra dayanmış, hasır böğründe iz yapmıştı. Altında hasırdan başka bir şey yoktu. Başının altında da içi hurma lifi ile doldurulmuş deri bir yastık vardı.
— Ey Allah'ın Elçisi, dedim, kadınlarını boşadın mı? Bu kadınların durumu neden seni üzüyor ki? Eğer onları boşadıysan Allah, melekleri, Cibrîl, ben ve Ebubekir ve bütün mü'minler seninle beraberdir.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) başını kaldırdı:
— Hayır, dedi.
— Allâhu ekber, dedûn, ey Allah'ın Elçisi, bizim halimize bak, biz — Kureyşliler— kadınlarımıza sözümüzü geçirirdik. Medine'ye geldik, kadınlarının sözüyle hareket eden bir toplum gördük. Bizim kadınlarımız da onlardan öğrenmeğe başladılar. Bir gün karıma kızdım, baktım ki o da sözlerime karşılık veriyor. Bu davranışı hoşuma gitmedi.
— Sen benim sana karşılık vermemi kötü göremezsin. Vallahi Peyğam-ber(s.a.v.)in eşleri kendisine karşılık veriyorlar. Hattâ kimi sabahtan akşama kadar onunla konuşmuyor, dedi. Ben de:
— Öyle yapan perişan olur! Onlar, Allah'ın Elçisi kendilerine kızınca Allah'ın da kendilerine kızmayacağından emin midirler? Allah'ın kızdığı kimse de helak olmuştur, dedim.
Allah'ın Elçisi güldü.
— Ey Allah'ın Elçisi, dedim, Hafsa'nın yanına gittim, "Senden güzel ve Allah Elçisinin senden daha çok sevdiği o ortağının davranışı seni aldatmasın!" dedim.
Allah'ın Elçisi yine güldü. Kendisine Ümm-i Seleme'nin sözlerini anlattım, konuştum, nihayet yüzünden kızgınlık gitti, güldü, açıldı.
— Ey Allah'ın Elçisi, biraz seninle sohbet edeyim mi? dedim.
— Evet, dedi.
Oturdum, gözümü kaldırdım, eve baktım, gözüm şu üç şeyden başka bir şey görmedi: Deri bir kırba, birazcık arpa ve odanın kenarında (yahut ayaklarının ucunda) bir miktar selem yaprağı. Gözlerim yaşardı.
— Hattâb oğlu, niçin ağlıyorsun? dedi.
— Nasıl ağlamayayım, şu hasır senin böğründe iz yapmış, hazinelerin varken yanında şunlardan başka bir şey görmüyorum. Kisrâ ve Kayser ırmakların kenarında, meyvalar içinde yaşıyor, sen Allah'ın Elçisi ve seçkini (böyle yaşıyorsun)! Allah'a du'â et de ümmetinin yaşamını genişletsin. Allah'a tapmadıkları halde Allah Fârise ve Ruma bol bol vermiş.
Doğruldu:
— Sen kuşkuda mısın ey Hattâb oğlu, onlar nimetleri kendilerine dünyâda verilmiş bir kavimdir, dedi.
— Ey Allah'ın Elçisi, benim için Allah'tan af dile, dedim.
Sonra Ömer, izin alıp Mescide gelmiş ve Mescidin kapısında avaz avaz bağırarak Allah'ın Elçisinin, eşlerini boşamadığını duyurmuştur[6531]
İşte bu olaylar üzerine tahyîr âyeti, yani Hz. Peyğamber'in, kadınlarını ya dünyayı, ya da Allah'ı ve Elçisini seçmeleri hususunda serbest bırakan âyet inmiştir. O sırada Hz. Peyğamber'in nikâhı altında dokuz kadın vardı. Hu-yey ibn Ahtab'ın kızı Safiyye de bunlar arasında idi.
Hz. Peygamber, Safiyye ile Hayber'in fethinden sonra evlendiğine göre bu âyetlerin, Hayber'in fethinden hayli sonra indiği anlaşılıyor.

[6531] Müslim, Talâk, bâb: 5, hadis: 31, 34; Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1507-1510.

İbnu'l-Arabî'ye göre Peygamber (s.a.v.) on yedi kadınla nikahlanmış, bunlardan on ikisi ile zifaf olmuş, dokuz karısı var iken vefat etmiştir. Serbest bırakılan, bütün hanımları değil, sâdece Şevde, *ÂİŞe, Hafsa ve Ümmü Sele-me'dir. Refah, bol geçim isteyenler bunlar idi[6532]

Hz. Ömer'in rivayetinde tahyîr âyeti indiği zaman henüz örtünmenin em-redilmediği söyleniyor. Örtünme âyeti, Zeyneb'in Peyğamber'le evlendiği sırada inmiştir. Demek ki tahyîr âyeti indiği zaman henüz Peygamber (s.a.v.) Zeyneb ile evlenmemişti ki sûrenin baş tarafını, özellikle 5-6 ncı âyetlerini biz, Zeyd ve Zeyneb olayı ile ilgili gördüğümüz için tahyîr âyeti indiği zaman Pey-ğamber'in, Zeyneb ile evlenmiş olduğu kanısındayız.

Kadınlarını, dünyâ ile kendisini seçmeleri arasında serbest bırakmasını emreden bu âyetlerden sonra Peygamber (s.a.v.), kadınlarına, hangisini yeğlediklerini ayrı ayrı sordu. Önce en çok sevdiği 'Âişe'den başladı. Hz. *Âişe şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.) bana:

— Ben sana bir şey diyeceğim, ama acele etmene gerek yok, annene, babana danışmadan karar verme, dedi.

Ebeveynimin, kendisinden ayrılmamı istemeyeceklerini biliyordu. Sonra: "Ey Peygamber, eşlerine söyle,.."dcn itibaren iki âyet okudu. Dedim ki:

— Bu işin nesini anne babama danışacağım? Ben Allah ve Elçisini ve âhiret yurdunu istiyorum"[6533]

'Âişe, Allah'ı, Elçisini ve âhireti seçince Peygamberin yüzünde sevinç belirdi. Diğer kadınlar da aynı şeyi yaptılar. Allah da onların seçiminden memnun oldu. Ve Peygamberini, yalnız onlara özgü kıldı, onlardan başkasiyle evlenmesini yasakladı: "Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmek, bunları başka eşlerle değiştirmek sana helâl değildir. Güzellikleri çok hoşuna gitse dahi; yalnız elinin altında bulunan cariyeler hariç. Allah herşeyi gözetleyici-dir" [6534] buyurdu[6535]

Acaba bu tahyîr (serbest bırakma), talâkı (boşamayı) kadının eline vermek (tafvîd) mi sayılır? Hasan, Katâde ve birçok âlime göre tahyîr, tafvîd değildir. Allah onları serbest bırakmıştır. Dünyâyı tercih ettikleri takdirde Pey-gamber onlardan ayrılacaktır. "Geliniz, size müt'a (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzellikle salayım" cümlesi, Peyğamber'in onlardan ayrılacağını gösterir. Ayrıca 'Âişe'yi tahyîr ederken:

"— Acele etmene gerek yok, annene babana danışmadan karar verme" demesi de tahyîrin tafvîd olmadığını gösterir. Çünkü tafvîdde cevap hemen verilir.

Bazılarına göre de tahyîr, tafvîd idi. Eğer kadınlar dünyâyı seçmiş olsalardı hemen boşanmış olurlardı. Biz bu görüşü isabetli bulmuyoruz. Çünkü: "Geliniz, size müt'a vereyim ve sizi güzellikle salayım" cümlesi, Peygamber'in, dünyâyı seçen kadınları boşayacağını gösterir. Oysa tafvîdde erkek boşamaz, kadın kendisini boşar ve ayrılır. Bundan dolayı birinci görüş daha isabetlidir.

Âyette ihtilâf konusu olan diğer bir husus da şudur: Ömer, Ibn Mes'ûd ve İbn 'Âbbâs'a göre kadın kocasını seçerse hiçbir şey lâzım gelmez. Kocasını değil de kendisini seçerse, 'Ömer ibn 'Abdul'aziz, İbn Ebî Leylâ ve ŞafiTye göre bir talâk vukubulur. Re'y sahiplerine göre de kadın kendisini seçtiği takdirde bâin talâk vukubulur. Zeyd ibn Sabit, Hasan Basrî ve İmâm Mâlik'e göre kadın kocasını seçerse bir talâk, kendisini seçerse üç talâk vukubulur. Fakat çoğunluk, kadın kocasını seçtiği takdirde bir şey lâzım gelmeyeceği kanısındadır'.[6536]

Gerçekten kadının, kocasını seçmesi halinde bir talâk vukubulacağı hükmü, tuhaftır. Bundan niçin talâk lâzım gelsin? Kadın, kocasını dünyâya tercih ediyor. Zaten Allah'ın istediği de budur. Bunda talâkı gerektiren bir şey yoktur.

32 nci âyette Peygamberin hanımlarına, evlerine çekilmeleri ve ilk câhi-liyye devri kadınlarının kendilerini, süslerini göstermeleri gibi güzelliklerini teşhir etmemeleri emrediliyor. Âyette: "teberrüc etmeyin" buyuruluyor. 7e-berrüc: Kadının süsünü ve güzelliklerini göstermesidir. Bir tefsîre göre teber-rüc, kadının gözleriyle işve yaparak güzelliğini göstermesi anlamına gelir [6537] Bu izahtan da anlaşıldığı gibi bu âyet, kadınların tamamen evlerine çekilip hiç dışarıya çıkmamaları anlamına gelmez. Onlara ağır başlı davranmalarını, kuşku uyandıracak hareketlerden kaçınmalarını ve gereksiz yere ortalıklarda dolaşmamalarını emreder. Yoksa onların, bir zaruret veya iş gereği sokağa çıkmalarını yasaklamaz. Nitekim gerek Peyğamber'in hayatında, gerek vefatından sonra hanımlarının, ihtiyaç ve zaruret gereği dışarı çıktıkları, tevatüre n sabittir. Bir gün Hz. Ömer, örtünme emredildikten sonra, iri yapılı, tanıyanın, kim olduğunu fark edeceği bir hanım olan Şevde'yi dışarıda görmüş:

— Ey Şevde, bizden gizlenmiyorsun, baksana sen nasıl dışarı çıkarsın? demiş. Şevde derhal geri dönüp:

— Ey Allah'ın Elçisi, bir ihtiyacım için dışarı çıktım, Ömer bana şöyle şöyle dedi, diye anlatmış.

Vahiy haline giren Peygamber (s.a.v.) açılmış ve: "Sizin ihtiyacınız için dışarı çıkmanıza izin verildi" demiştir.[6538]

Nûr Sûresinin 31 nci âyetinin tefsirinde de açıkladığımız gibi Islâmdan önceki devirlerde de örtünme vardı. Fakat çoğu kadınlar, örtülerini, başlarından arkaya salıyorlar, göğüs yırtmaçlarını açık bırakarak güzel yerlerim, süslerini gösteriyorlardı. Bu da erkekleri tahrik ediyordu.

işte Peygamber hanımlarına onlar gibi davranmamaları emrediliyor. Çünkü onlar herkese örnektir. Başka

---

[6532] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1512.
[6533] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 33.
[6534] Ahzâb Sûresi: 52.
[6535] Hâzin: 5/255-256; Beğavî, Hâzin kenarında aynı cilt ve sayfa.
[6536] Hazin: 5/256-257.
[6537] Lisânu'l-'Arab: 1/185.
[6538] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 33; et-Tâc: 4/211.

kadınlar, Peyğamber'in hanımlarını örnek alırlar Bundan dolayı onların, herkese örnek olacak biçimde ağır başlı davranmaları emrediliyor.
Bu âyette, kadının, başka erkeklerle konuşabileceği, ancak onlarla konuşurken kırıtarak değil, ağır başlı konuşmaları gerektiği anlaşılır. "Erkeklerle konuşurken öyle kırıta kırıta konuşmayınız, onlarla söze dalmayınız" cümlesi, Peygamber hanımlarının ve dolayısiyle bütün kadınların erkeklerle ağır başlı biçimde konuşabileceklerini göstermektedir. Nitekim Peygamber hanımları, kendisinden sonra onun hayatı ve yaşam tarzı, sözleri hakkında ümmete çok şeyler anlatmışlardır.
Âyette geçen "tik câhiliyye" deyimi üzerinde çeşitli yorumlar vardır. Bunun, Nûh ile ldrîs arasındaki zaman, yahut Hz. îsâ ile Hz. Muhammed (ikisine de selâm olsun) arasındaki zaman, yahut Âdem'den olan iki neslin bozulması, yahut İslâmdan önceki zaman, "son câhiliyye"nin de insanların, onlar gibi davranacakları âhir zaman câhiliyyeti olduğu hakkında değişik görüşler vardır [6539] Râzî'ye göre burada el-ûlâ birinci anlamına değil, ilk, eski câhiliyye devri anlamınadır[6540]
Bize öyle geliyor ki gerek burada, gerek Fetih Sûresinin 26 ncı âyetinde geçen câhiliyye ta'biri, İslâmdan önce hüküm süren cehalet devrini kasdet-mektedir. Kendilerini aydınlatan bir kitaptan yoksun bulundukları ve kabile taassubuna göre hareket ettikleri o devirde bazı kadınlar, Arap geleneklerine aykırı olarak açılıp saçılıyor, örtündükleri halde zinetlerini, tenlerini gösteriyorlardı, işte onlar gibi davranılmaması emrediliyor.
33 ncü âyette: "Ey ev halkı, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor" buyuruluyor. Sözgeliminden: "Ehl-i Beyt" yani ev halkı tabiri ile Peyğamber'in hanımlarının kasdedildiği anlaşılır. Çünkü âyetlerin konusu onlardır. Yukarıdan beri hitâb onlaradır. Âyetlerin devamında da yine onlara, evlerinde okunan âyetlerin ve hikmetin değerini bilmeleri hatırlatılıyor. Fakat rivayet edilen bazı hadisler, Ehl-i Beyt arasına Peyğamber'in bütün aile bireylerini katar. Hattâ Peyğamber'in hanımlarını Ehl-i Beyt dışında bırakan bazı rivayetler de vardır.
Müslim'in Hz. Âişe'den çıkardığı bir hadise göre Peygamber (s.a.v.), bir sabah, siyah kıldan bir abâ ile dışarı çıkmış oturuyordu. Derken Fâtıma geldi, onu abasının altına aldı, sonra Alî geldi, onu da abasının altına aldı. Sonra Hasan ve Hüseyin geldi, onları da abasının altına aldı. Sonra: "Ey Ehli Beyt, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor" dedi.
Hz. Enes'ten rivayet edilen bir hadise göre de Peygamber (s.a.v.) altı ay sabah namazına çıkarken Fâtıma'mn kapısına gider: "Namaza kalkınız ey Ehl-i Beyt, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor" derdi [6541]
Tirmizî de çıkardığı bu hadisi garip, hasen diye nitelendirmiştir. Bu hadisten Peyğamber'in, âyetteki Ehl-i Beyt'i, Fâtıma ailesi olarak yorumladığı anlaşılır.
Ümmü Seleme'den rivayet edilen bir hadise göre de bu âyet, Ümmü Seleme'nin kendi evinde inmiş, kapının yanında oturan Ümmü Seleme:
— Ey Allah'ın Elçisi, ben senin ehl-i beytinden değil miyim? diye sormuş. Peygamber (s.a.v.):
— Sen bana göre hayırlısın, sen Peygamber eşlerindensin, demiş.
O sırada evde Peygamber (s.a.v.), 'Alî, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin varmış. Peygamber, onları bir kisâ ile örtmüş, ve: "Allahtm, bunlar benim ev halkımdır, sen bunlardan kiri gider, bunları tertemiz yap!" demiş [6542] Benzeri bir hadis de Müslim'de Hz. 'Âişe'den rivayet edilmiştir.
Mücâhid, Katâde vesairenin aralarında bulunduğu tabiîlerden bir cemâate göre Ehl-i Beyt, *Âlî, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'dir. Hz. 'Âişe'den rivayet edilen hadis de bunu gösteriyor.
Bunlar kişisel görüşlerdir ve bu hadisler de gariptir. Bunlara bazı aşırı mezhep taraftarlarının parmağının karıştığında hiç şüphe görmüyoruz. Çünkü bunlar âyetlerin siyakına tamamen terstir. Âyetlerin sözgelişi, konusu, Pey-ğamber'in hanımları üzerindedir. Kaldı ki Medine gibi kış yaz sıcak olan bir yerde Peyğamber'in, gelenleri, abasının altına alması acaiptir. Şayet mevsim kış ise belki olabilir ama bir kişinin üzerine aldığı aba, beş kişiyi örtmez ki.
'Amr ibn Seleme'den rivayet edilen birinci hadiste: "Ey Ev Halkı, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor" âyetinin, ötekilerden ayrı olarak indiği anlaşılır. Oysa bu, âyet değil, âyetin bir bölümüdür ve konuya bağlıdır. Bunun, bağlı bulunduğu âyetten ayrı olarak inmesi makul değildir.
Bu garip hadislere bakarak Ehl-i Beyt'in, sırf Fâtıma ailesinden ibaret olduğunu sanmak hatâdır. Hadislerin doğru olduğu varsayılsa bile, bunlar sadece anılan insanların da Ehl-i Beyt kapsamına girdiğini gösterir. Bunlardan başka Ehl-i Beytten olan kimseler bulunmadığım göstermez. Dediğimiz gibi âyetin üstü ve altı hep Peyğamber'in hanımlarına hitâbetmektedir. Sözün konusu onlardır. Elbette Peyğamber'in, birinci derecede ev halkı (Ehl-i Beyt), onun eşleridir. Kur'ân-ı Kerîm'de ehl-i beyt tabirinin zevceden kinaye olarak kullanıldığı âyetler vardır: "(îbrâhîm'in) karısı, ayakta duruyordu, güldü. Biz de ona İshâk'ı müjdeledik, îshâk'ın ardından da (torunu) Ya'kub'u. 'Vay, dedi, ben bir kocakarı, kocam da bir pır iken doğuracak mıyım? Bu, cidden şaşılacak bir şeydir!' (Melekler) dediler ki: 'A ilah 'in işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizde ey ev

[6539] Kurtubî, Hâzin, Beğavî,
[6540] Mefâtîhu'i-ğayb: 25/209.
[6541] et-Tâc: 4/207.
[6542] Tirmizî, et-Tâc: 4/207.

halkı! O, övülmeye lâyiktir, iyiliği boldur' [6543] Nemi Sûresinin 7 nci âyetinde de "ehl" zevce anlamında kullanılmıştır: "Mûsâ, ehline (eşine) 'Ben bir ateş gördüm, size ondan bir haber getireyim, yahut size bir ateş koru getireyim de tsınasınız' demişti". İleride gelecek olan 51 nci âyetin tefsirinde Hz. Peygamber(s.a.v.)in, zevcelerinin odasına: "Esselâmu aleykum ehle'l-beyti ve rahmetullâh: Ey ev halkı, üzerinize selâm ve Allah'ın rahmeti olsun" diyerek girdiği Buharı ve Müslim'de rivayet edilir[6544]

Bu hususta en uygun görüş şudur: Allah Elçisinin evlâdı, eşleri, torunları Hasan ve Hüseyin, damadı Hz. 'Alî onun Ehl-i Beytidir. Küçüklüğünden beri Peyğamber'in yanında büyüyen ve onun amcasının oğlu, en sevdiği kızı Fâtıma'nın kocası olan Hz. 'Alî de Peyğamber'in ehli beytindendir. İbn Ke-§îr'in dediği gibi hem zevceleri, hem de yakın akrabası ehli beytindendir[6545]

Zeyd ibn Erkam'dan rivayet edilen bir hadise göre de Peygamber (s.a.v.J, Mekke ile Medine arasında Humm denen su başında ashabına hitabetmiş, ' 'Ben de sizin gibi bir insanım, belki yakında Rabbimin elçisi bana gelin ben de giderim. Size iki ağırlık bırakıyorum. Birincisi Allah'ın Kitabıdır. Onda hidâyet ve nûr vardır. Allah'ın Kitabını alınız ve ona sarılınız" buyurmuş, halkı Allah'ın Kitabına uymağa çok özendirmiştir. "Diğeri de Ehl-i Beytim-dir. Ehl-i Beytim konusunda size, Allah'tan korkmanızı hatırlatırım" demiş. Bu sözünü üç kez söylemiş. Zeyd: "Peygamber'in Ehl~i Beyt'i kimdir? Kadınları onun Ehl-i Beytinden midir?" diye soran Husayn'a: "Evet kadınları onun Ehl-i Beytindendir. Fakat onun Ehl-i Beyti, kendisinden sonra sadaka (zekât) almaları haram olanlardır. Onlar da 'Âlî evlâdı, 'Akıl evlâdı, Ca'fer evlâdı ve 'Abbâs'm evlâdıdır. Bunların hepsine zekât haramdır" demiştir [6546] Müslim'in başka bir rivayetinde: "Peyğamber'in ehli beyti kimdir, kadınları mı?" sorusuna Zeyd ibn Erkam: "Hayır, vallahi, kadın uzun zaman erkekle beraber bulunur, sonra adam onu boşayınca babasının, kavminin evine gider. Onun ev halkı, kökeni ve kendilerine sadaka haram kılınan asabesi{kan akrabası)" demiştir[6547]

Peyğamber'in, kendisinden sonraya Allah'ın Kitabını ve Ehli Beytini bıraktığını bildiren bu hadisin, başka rivayetlerinde bıraktığını söylediği şeyin Allah'ın Kitabı ile kendisinin sünneti olduğu zikredilir. Biz bu hadisin her iki varyantının da sağlığından şüpheliyiz. Bunlardan birinin, Kur'ân'dan sonra 'Alî evlâdını otorite yapmak, ötekinin de Kur'ân'dan sonra Peyğamber'in sözleri olarak rivayet edilen şeyleri, îslâmın kaynağı yapmak amacıyla ortaya atılmış olduğu hatıra geliyor. Gerçeği Allah bilir.

35- Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, tâate devam eden erkekler ve tâate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, (Allah'a) saygılı erkekler ve saygılı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar; işte Allah bunlar için bağış ve büyük bir Ödül hazırlamıştır.

Tefsir:

35 nci âyette Allah'a gönülden inanan, O'na teslim olan, itaat eden, doğruluktan ayrılmayan, sabırlı, Allah'a saygı ile ibâdet eden, sadaka veren, oruç tutan, namuslarını koruyan ve Allah'ı çok anan erkek ve kadınların, Allah katında büyük ödüllere erecekleri bildiriliyor.

Bu âyetin, mü'minlerin annesi Ümmü Seleme(Allah ondan razı olsun)nin, Peyğamber(s.a.v.)den, neden Kur'ân'da hep erkeklerin anıldığını, kadınların anılmadığmı sorması üzerine indiği rivayet edilir [6548]. Aynı rivayet, Âl-i İmran Sûresinin 95 nci âyeti hakkında da zikredilmiştir.

Peygamber hanımlarından biri böyle bir soru sormuş veya kadınlar arasında böyle bir konuşma geçmiş olabilir. Fakat âyetin, hemen bu soru veya konuşma üzerine inmesi gerekmez. Âyet yukarıdan beri sürüp gelen konuya bağlıdır. Yukarıda Peygamber hanımlarına öğüt verildi, uymaları gereken davranış kuralları ve bunlara uydukları takdirde Allah katında erecekleri ödüller anlatıldı. Şimdi burada da bütün inananların vasıfları belirtiliyor ve bu vasıfları taşıyan bütün erkek ve kadınların, Allah katında büyük ödüllere erecekleri vurgulanıyor.

Kur'ân-ı Kerim, birçok yerde erkek ve kadına birlikte hitabeden Böylece kadınla erkek eşitliğini vurgulamak ister. Bu tür hitap, yalnız Medine âyetlerinde değil, Mekke âyetlerinde de vardır. Meselâ Mekke'de inen Nahl Sûresinin 97 nci âyetinde: "Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu dünyâda hoş bir hayâtla yaşatırız ve onların ücretini, yaptıklarının en güzeliyle veririz". Mü'min Sûresinin 40 nci âyetinde: "Kim bir kötülük yaparsa sadece o yaptığı kötülük kadar cezalanır. Ama erkek ve kadından her kim inanmış olarak yararlı bir iş yaparsa onlar cennete girerler ve orada kendilerine hesapsız rızık verilir" buyurulmuştur.

Demek ki erkek, kadın eşitliği, Kur'ân'ın prensiplerinden biridir. Bu prensip, rivayetlerde belirtilen sorulardan çok önce ortaya konmuştur. Kelimelerde ve fiillerde erkeklik, dişilik Arap dilinin özelliklerindendir. Fakat kadın ve erkeğin toplu olarak bulunduğu cemâate erkek fiil kipleriyle hitâbedilir. Bu da dilin özelliklerindendir.

[6543] Hûd Sûresi: 71-73.
[6544] et-Tâc: 4/210.
[6545] Tefsîr: 3/487.
[6546] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 36-37. Tirmizî ve İbn Hanbel de benzerini rivayet el m işlerdir. (Tirmizî, Menâkıb: 31; Musned: 3/14, 17, 26).
[6547] Müslim, aynı bâb.
[6548] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/488.

Bundan dolayı Kur'ân'da erkek olarak geçen genel hitaplar, kadınları da kapsar. Bunlar yalnız erkeklere özgü değildir. Meselâ: sözüyle yalnız erkek mü'minler değil, erkek kadın bütün mü'minler kasdedilmiştir. Kur'ân'ın genel emirleri hep böyledir. Ancak erkeklere özgü olduğu hakkında kanıt bulunan emirler, bunun dışındadır.
36- Allah ve Elçisi, bir işte hüküm verdiği zaman artık inanan erkek ve kadının, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Elçisine karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur. 37-Allah'tn nimet verdiği; senin de kendisine nimet verdiğin kimseye: *'Eşini yanında tut, Allah'tan kork" diyordun, ama Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun; insanlardan çekmiyordun. Oysa asıl çekinmene lâyık olan Allah idi. Zeyd o kadından muradını alıp da ondan ayrılınca biz onu sana nikahladık ki evlâtlıkları, eşleriyle ilişkilerini kestikleri zaman onların eşleriyle evlenmek hususunda mü'minlere bir güçlük olmasın. Allah'ın buyruğu yerine getirilir. 38- Allah'ın, kendisine emrettiği bir şeyi yerine getirmekte, Peygamber'e herhangi bir güçlük yoktur. Sizden önce geçenler arasında da Allah'ın yasası böyle idi. Allah'ın buyruğu, olup bitmiş bir şeydir. 39- (O peygamberler), Allah'ın buyruklarım duyururlar, Allah'tan korkarlar, O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter. 40- Muhammed, sizin erkeklerinizden birinin babası değil, fakat Allah'ın Elçisi ve Peygamberlerin hâtemidir Allah, herşeyi bilendir.

Tefsîr:

36 ncı âyette Allah ve Elçisi, bir şeyin yapılmasını emrettikleri zaman artık hiçbir mü'minin o işe itiraz edemeyeceği belirtildikten sonra 37 nci âyette Peygamber (s.a .v.)in, evlâtlığı olan Zeyd'in boşanmış karısıyle evlenmesinin, Allah'ın emriyle olduğu belirtilmektedir.
Sûrenin baş tarafında evlâtlığın, insanın gerçek oğlu olmadığı, oğul ile baba arasındaki hükümlerin, evlâtlık ile evlât edinen arasında da aynen yürümeyeceği belirtilmişti. O zamana dek evlâtlık, kişinin kendi oğlu sayılır, ona varis olur, bunlar birbirlerinin kız veya karısiyle evlenemezlerdi. Bu câhiliyye geleneğinin, İslâm toplumundan kaldırılması gerekiyordu. Tâ ki boşama veya ölüm halinde gerekirse evlâtlık, evlâd edinenin veya evlât edinen, evlâtlığının karısiyle, kıayle evlenebilsin. Geleneğin tutarsız engelleri ortadan kalksın.
Hz. Peygamber (s.a.v.), Peygamberlikten önce evlât edindiği Zeyd ibn Hârise'yi, kendi halasının kızı olan Cahş kızı Zeyneb ile evlendirmişti. Zeyd, vaktiyle köle iken Hz. Muhammed tarafından âzâd edilmiş ve onun evlâtlığı olmuştu. Peygamber Zeyneb'i Zeyd'e almak istediği zaman Zeyneb'in ne kendisi, ne de annesi ve kardeşi buna razı olmamışlardı. Topumda sınıflaşmaları kaldırmak ve insanları eşit yapmak isteyen Peygamber(s.a.v.)in ısrarı üzerine bu evlenmeye boyun eğmişlerdi. Fakat sert mizaçlı olan Zeyneb, kendisini kocasından şerefli görüyor ve sözleriyle onu incitiyordu. Kocasiyle bir yıl veya biraz daha fazla beraber yaşadılar ama geçinemiyorlardı. Karısının övünmesinden, kırıcı sözlerinden rahatsız olan Zeyd, onun davranışlarından Hz. Peyğamber'e yakınıyordu. Geçimsizlik gittikçe büyümüş, çekilmez bir durum almıştı. 37 nci âyetin sözgeliminden, Zeyd'in Peyğamber'e, karısını boşamak istediğini söylediği, anlaşılmaktadır. Gerçekten de huzursuzluktan kurtulmak için bu iki gencin birbirinde ayrılmasından başka çare olmadığını Peygamber de düşünüyor, fakat birden bire ailenin yıkılmaması için de Zeyd'e: "Karını yanında tut, Allah'tan kork" diyordu. Kendi emriyle Zeyd ile evlenmekle mutsuzluk içine giren Zeyneb'in ve ailesinin daha perişan olmaması için de Zeyd'den ayrıldıktan sonra onunla evlenmeyi içinden geçiriyordu. Böylece toplumda eskiden beri süregelen ve birçok zorluğa sebebolan evlâtlığın ka-rısiyle evlenme yasağı da ortadan kalkacaktı. Peygamber böyle düşünüyordu ama kendi evlâtlığının karısıyle evlenmesini, toplumun birden bire hazm edemeyeceğini de düşündüğü için bu fikrini açığa vuramıyordu. Onun için karısını boşamak istediğini söyleyen Zeyd'e: "Karınıyanında tut, Allah'tan kork!" demişti. İşte 37 nci âyette Peyğamber'in böyle düşündüğü, fakat insanlardan çekindiği için bu düşüncesini açıkça söyleyemediği anlatılır. Ama bu olay, Allah'ın takdiri ile ve O'nun hikmeti uyarınca meydana gelmiştir. Zeyneb Zeyd-den ayrılıp iddetini tamamladıktan sonra Allah'ın şerefli Elçisi (salat ve selâm üzerine olsun), Allah'ın vahyine dayanarak onunla evlenmiştir. Tâ ki kendisi bu davranışıyle mü'minlere örnek olsun ve bundan böyle gerektiğinde mü'minler, evlâtlıklarının boşanmış karılariyle evlenmekte bir güçlük çekmesinler. Olayı Allah'ın bu hikmetine dayandıran âyetin sonunda Allah'ın emrinin mutlaka yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.
38-40 ncı âyetlerde de Peyğamber'in bu işi Allah'ın emriyle yaptığı, Allah'ın buyruğunu yerine getiren Peyğamber'e bir sorumluluk ve güçlük olmayacağı, bundan dolayı onun kınanamayacağı, Allah'ın emirlerini duyuranların, bu görevlerini yaparken Allah'tan başka hiç kimseden korkup çekinmeyecekleri, Allah'ın onları koruyacağı; Muhammed'in, başkalarının babası değil, Allah'ın Elçisi ve peygamberlerin hâtemi olduğu, Allah'ın herşeyi bildiği belirtiliyor.
36 ncı âyetin iniş nedeni olarak iki olay anlatılır. Birine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Cahş kızı Zeyneb'i Zeyd ibn Hârise'ye istediği"zaman Zeyneb:
"Ben ondan soyluyum" diyerek bunu kabul etmek istememiş: "Allah ve Elçisi bir işte hüküm verdiği zaman artık inanan erkek ve kadının, o işi kendi istek/erine göre seçme hakkı yoktur..." âyeti inmiştir. Diğer rivayete göre bu âyet, 'Ukbe ibn Ebî Mu'ayt kızı Ümmü Kulsûm hakkında inmiştir. Hudeybi-ye barışından sonra ilk hicret eden kadın olan Ümmü Kulsûm, kendisini Allah'ın Elçisine hibe etti. Allah'ın Elçisi de "Kabul ettim" deyip onu, Zey-neb'den ayrılmış olan Zeyd ibn Harise ile evlendirdi. Fakat Allah'ın Elçisi ile evlenmek arzusunda olan Ümmü Kulsûm ve kardeşi, buna gücendiler: "Biz Allah'ın Elçisi(s.a.v.)i arzu ettik. O ise bizi kölesi ile evlendirdi"

dediler. İşte bu münasebetle bu âyet indi'.[6549]
Biz âyetin, kendinden sonraki âyetlerden ayrı değil, onlarla birlikte indiği ve Zeyd-Zeyneb olayı ile ilgili olduğu görüşünü yeğliyoruz. Herhalde müs-lümanardan bazıları, herhangi bir konuda Peyğamber'in buyruğunu yerine getirmekte tereddü d edince bu âyet okunmuş ve âyetin o olay üzerine indiği sanılmıştır. Gerçekte âyetlerin tümü, Zeyneb olayı ile ilgilidir.
Hz. Peygamber, Zeyneb ile evlenince bazı zayıf yürekli kimseler, bunu dedikodu konusu yapmışlar: "Oğlunun karısını aldı" demişler. [6550] İşte bunun üzerine yüce Allah bu âyetleri indirip, bu evlenmenin Allah'ın buyruğu uy arınca olduğunu, O'nun verdiği hüküm hakkında artık hiçbir mü'minin, o hükme uymaktan başka seçeneği bulunmadığını bildirmiştir.
Hz. Peyğamber'in, Zeyneb ile evlenmesi konusunda abartmalı rivayetler vardır ki bunlar, müsteşriklerin, olayı eleştirme konusu yapmalarına fırsat vermiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber, Zeyd'in evine gitmiş, Zeyd evde yokmuş. İçeri giren Peygamber (s.a.v.), kendisine koku hazırlamakta olan Zey-neb'i görmüş. Başında yazması, üstünde gecelik bulunan Zeyneb'in güzeliği, çok hoşuna gittiği için: "Subhânellâhi mukallibe'l-kulüb: Kalbleri çeviren Allah'ın sânı yücedir!" demiş ve dönmüş [6551] Başka rivayete göre kapıda asılı bulunan kıl perdeyi rüzgâr kaldırınca Peygamber, içeride çıplak vaziyette bulunan Zeyneb'i görmüş, onun cazibesi gönlünü etkilemiş. Zeyneb de kendisinin, Peyğamber'in hoşuna gitmiş olduğunun farkına varmış[6552]
Zeyd dönünce Zeyneb, Peyğamber'in eve geldiğini ve böyle söyleyerek döndüğünü anlatmış. Zeyneb'in sevgisinin, Peyğamber'in gönlüne düştüğünü anlayan Zeyd, Zeyneb'den soğumuş. Çünkü Zeyneb Peyğamber'e sevdirilince başkasına soğuk gösterilmiş. Zeyd Peyğamber'e gelmiş:
— Ey Allah'ın Elçisi, müsaade edersen Zeyneb'i boşayayım. Çünkü kendisi kibirli, dili de ısırgandır, demiş.
Peygamber (s.a.v.), içinden bunu istediği halde Zeyd'e:
— Eşini tut, Allah'tan kork! demiş.
Sonra Zeyd, karısını boşamış. Zeyneb iddetini tamamlayınca: "Allah'ın nimet verdiği; senin de nimet verdiğin kimseye: Eşini yanında tut, A Hah'tan kork' diyordun..." âyeti inerek Allah tarafından Zeyneb'in, Peyğamber(s.a.v.)e nikâhlandığı bildirilmiş ve Peygamber (s.a.v.), büyük bir düğün yemeği vererek Zeyneb' le evlenmiştir [6553]
Yalnız Ahmed ibn Hanbel tarafından müsned olarak kaydedilmiş olan ve râvileri arasında Buhârî'nin "Munkeru'I-hadîs", Ebû Hâtim'in "doğru, fakat çok hatâ yapan" dediği Muemmel ibn İsmâîl el-Adevî bulunan [6554] bu rivayete yalanların katıldığı bellidir. Hz. Peygamber, Zeyd ile Zeyneb'in geçi-nemeyeceklerini anlamıştı. Zeyneb, Zeyd'den ayrıldıktan sonra onunla, kendisi evlenmek suretiyle Zeyneb'in ve ailesinin kırılmış olan onurunu onarmak istiyor, fakat Zeyd, evlâtlığı olduğu için bunu açıklamaktan çekiniyordu. Yoksa kendisi, Zeyd'in, karısını boşamasını istemiyordu. Maksadı, Zeyneb'e duyduğu aşk falan değil, hem Zeyneb ailesinin onurunu tamir etmek, hem de evlâtlık karısı ile evlenmeme geleneğini kaldırma konusunu uygulamada insanlara ön ayak olmak idi. Fakat henüz Zeyd boşamadan ona, karısı ile evlenmek istediğini söyleyemezdi. O boşadığı takdirde böyle yapmayı düşünüyordu. Nitekim "Zeyd ondan ihtiyacını giderdikten, artık ona ihtiyacı kal-madıktan sonra onu sana nikahladık" âyeti, Zeyd'in artık Zeyneb'den doyduğunu, bıktığını gösterir.
Rivayette söylendiği şekilde Peyğamber'in Zeyneb'i evde yalnız görünce hemen ona âşık oluvermesi, ihtimalden uzaktır. Çünkü Önce söylediğimiz gibi Zeyneb, kendisinin halası olan 'Adulmuttalib kızı Ümeyme'nin kızı idi. Çocukluğundan beri onu görüyor, tanıyordu. İsteseydi onu uşağıyle evlendireceğine kendisi alırdı. Oysa kendi isteğiyle onu uşağına almış ve mehrini de kendisi vermiştir. Kız çağında ona istek göstermeyen Peyğamber'in, evlendikten sonra hemen bir görüşte ona âşık olması, makul değildir. Zaten Zeyd ile Peygamber (s.a.v.) arasında sıkı ilişki ve sevgi vardı. İkisi de birbirlerine sık sık gidip gelirlerdi. Peygamber Zeyneb'i her zaman görüyordu.
Peyğamber'in içinde tuttuğu şey, Zeyneb'e olan sevgisi değil, boşanacağını bildiği Zeyd'in karısını almak suretiyle, evlâtlık karısı ile evlenmeme geleneğini kaldırmak ve bir de kendisinin hatırı için dengi olmayan biriyle evlenmeye razı olmuş olan Zeyneb ve ailesinin itibarını yükseltmek, boşandıktan sonra onun telef olmasını önlemek idi. Bu olayda Peygamber (selâm ona), iki batıl geleneği yıkmıştır:
Bunlardan biri toplumdaki fakirlerin, soylulara denk olamayacağı, onlarla evlenemeyeceği şeklindeki düşüncedir. Evvelâ kendi halası kızını, âzâdlı kölesi olan uşağı ile evlendirerek toplumdaki sınıflaşmayı kaldırmış, bütün müslümanların birbirlerine eşit olduğunu göstermek istemiştir.
İkincisi, de evlâtlığın boşanmış veya dul kalmış karısıyle evlenmeme geleneğidir. Bu geleneği de bizzat kendi ailesi içinde uygulayarak kaldırmıştır. Zaten o, önemli hükümleri önce kendi ailesi fertlerine uygulardı. Nitekim faiz haram kılınınca önce kendi amcası 'Abbâs'ın faiz alacaklarını lâğv ederek Allah'ın emrini uygulamıştır. Yine kan güdme yasağını da, önce amcası Hâ-ris'in kan davasında uygulamıştır. İşte olayın içyüzü budur. Gerçeği Allah bilir.

[6549] Câmi'u'l-beyân: 22/11, 12; tbn Kesîr, Tefsir: 3/490.
[6550] Buhârî, Tefsir, Sûre: 33; Tirmızî, Tefsir, Sûre: 33; et-Tâc: 4/208.
[6551] ibnu'PArabî, Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1529; Kurtubî: 14/190.
[6552] Câmi'u'l-beyân: 22/13; Kurtubî, el-Câmi': 14/190.
[6553] Ahkâmu'i-Kur'ân: 3/1529; Kurtubî, el-Câmi': 14/190.
[6554] el-Fethu'r-Rabbânî: 18/240.

Burada işaret edilmesi gereken diğer bir husus da şudur: Tefsirlerdeki rivayetlere göre bu âyetler, Peyğamber'in, Zeyneb'Ie evlenmek istemesi ve bunu açıklamaktan çekinmesi üzerine inmiştir. Yani rivayetlere göre Peygamber (s.a.v.) bu âyetler indikten sonra Zeyneb'Ie evlenmiştir. Hattâ bu âyet indikten sonra Hz. Peygamber Zeyneb için, hiçbir kadınında vermediği düğün yemeği vermiş, bir koyun kesmiş ve dörtyüz dirhem mehr vermiş, ama hiç nikâh kıymadan Zeyneb'Ie zifaf olmuştur. Zeyneb, kendisinin nikâhının, inen âyetle bizzet Allah tarafından kıyıldığını söyleyerek öteki peygamber hanımlarına övünür: "Vallahi ben, Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in diğer kadınları gibi değilim. Allah'ın Elçisi onları mehr ile aldı, onları velileri evlendirdiler. Ama beni Allah ve Elçisi evlendirdi. Benim hakkımda müslümanların okuyup durdukları, hiç değişmeyecek Kitap (âyet) indi dermiş [6555]
Zeyneb, hakkında inen bu âyetlerden dolayı öteki kadınlara övünebilir. Âyetler, peyğamber'in, onunla evlenmesi olayı hakkında inmiştir. Bu olayın öyküsünü anlatmaktadır. Bundan dolayı Zeyneb'in şerefi büyüktür. Kur'ân'da ismen zikredilen tek sahâbi olan Zeyd'in de öyle. Fakat bu âyetlerin, olaydan önce değil, olaydan sonra, bu olayı dedikodu konusu yapanları susturmak ve bundan rahatsız olan Peygamberi teselli etmek üzre indiği açıktır. Nitekim 37 nci âyetteki " il" edatı, geçmişteki olayı anlatmakta kullanılır. "Hani bir zaman sen Zeyd'e şöyle diyordu " demektir.: Zeyd ondan ihtiyâcım giderdikten sonra onu sana nikahladık" cümlesi de olayın, geçmişte vukubulduğunu gösterir. Hz. 'Âişe'nin şu sözü de âyetlerin, Peyğamber'in Zeyneb ile evlenmesi olayından sonra indiğini kanıtlar: "Eğer Allah'ın Elçisi (s.a.v.), vahiyden herhangi bir şey gizleyecek olsaydı: 'Allah'ın nimet verdiği; senin de kendisine nimet verdiğin kimseye: (Eşini yanında tut, Allah'tan kork) diyordun, fakat Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun, insanlardan çekmiyordun; oysa asıl çekinmene lâyik olan Allah idi'âyetini gizlerdi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Zeyneb ile evlenince: 'Oğlunun karısı ile evlendi' dediler. Yüce Allah da: 'Muhammed, sizin erkeklerinizden birinin babası değil, fakat Allah'ın elçisi ve peygamberlerin hâtemidir* âyetini indirdi. Zeyd henüz çocuk iken Peygamber onu evlâd edinmişti. Büyüdükten sonra da ona: 'Muhammed'ın oğlu' diyorlardı: 'Onları babalarının adına bağlayarak çağırın. Allah katında bu daha adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve mevlâlarınızdtr..." âyeti indi"[6556]
İbnu'l-Arabî, Kâdî'den naklen Hz. 'Âişe'nin bu rivayetinden başka bütün rivayetlerin mu'teber olmadığını, Peyğamber'in, Zeyneb'i görüp de sevgisinin kalbine düştüğü sözünün asılsız olduğunu söyler. Çünkü zaten Zeyneb kendisinin yanında idi, her zaman onu görüyordu. Henüz o zaman örtünme de emredilmemişti. Ömrü boyunca gördüğü bir kızın sevgisi içine düşmüyor da kocaya vardıktan sonra bir an gözüne ilişmekle mi ona âşık oluyor? O yüce kalb bundan münezzehtir. Doğrusu şudur:
Zeyd karısından ayrılmak isteyince Peygamber ona: "Allah'tan kork, karını yanında tut" demiş. Zeyd boşamakta ısrar edip karısını boşadıktan ve Zeyneb'in de iddeti dolduktan sonra Allah'ın Elçisi, uşağı Zeyd'e, boşadığı karısı ile evlenmek istediğini söylemiş ve onunla evlenmiştir. Allah da indirdiği bu âyetlerle bu olayı bildirmiştir:
"Ey Muhammed, hani bir zaman Allah'ın nimet verdiği ve senin de iyilik ettiğin kimseye: 'Karını yanında tut, ondan ayrılmak hususunda Allah'tan kork' diyordun. Zeyd onu boşadığı takdirde onunla evlenmeyi içinde gizliyordun. Oysa Allah, onu açığa çıkaracaktı". İşte Peyğamber'in içinde taşıdığı, Zeyd Zeyneb'i boşarsa onunla kendisinin evlenmesi düşüncesidir başka bir şey değildir"[6557]
Hz. Hüseyin'in oğlu 'Alî Zeyne'l-âbidîn de, Peyğamber'in kalbinde gizlediği şeyin, Zeyneb'e aşkı değil, Zeyd boşadığı zaman onun, kendi eşlerinden olacağı hakkındaki düşüncesi olduğunu söylemiştir. Çünkü Allah bunu kendisine bildirmişti. Eğer Peygamber Zeyneb'e aşkını veya ZeydMn onu boşamasını içinde gizleseydi Allah bunu açığa çıkarırdı. Çünkü âyette, Peyğamberin içinde gizlediği şeyi açığa çıkaracağını bildirmiştir. Açığa çıkardığı, Onu sana nikahladık" sözüyle bildirdiği üzre Zeyneb'in, Peygamberle evlenmesidir [6558]
37 nci âyette geçen "vatar", ihtiyâç, istek demektir. "
yani Zeyd Zeyneb'den ihtiyâcını giderince, artık onunla bir ilgisi kalmayınca biz onu sana nikahladık, demektir.
4**0** ncı âyette: "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir"' buyuruluyor. Böylece Peyğamber(s.a.v.)in, Zeyd'in babası olmadığı belirtilmiş oluyor. Çünkü Zeyd onun öz oğlu değil, evlâtlığı idi. Kendisinin erkek çocukları yaşamamıştır.
Hz. Hatice'den doğan Kâsim, Tayyib, Tâhir (veya Mutahhar) adında iki erkek çocuğu, küçüklüklerinde öldükleri gibi, kıbtî cariyesi Mâriye'den olan İbrahim de henüz yaşım doldurmadan ölmüştür. Hatice'den Rukayye, Zeyneb, Ummu Kulsûm ve Fâtıma adlarında dört kızı olmuştur. Fâtıma hariç, diğer kızları kendi sağlığında ölmüşler, Fâtıma da kendisinin vefatından altı ay sonra vefat etmiştir.
Hz. Hatice'den doğan Kâsim, iki yaşında iken ölmüştür. Peyğamber'in kendisi bu en büyük oğlunun adiyle künyelenmiştir: Ebû'l-Kasim. Peygamberlikten sonra doğan 'Abdullah (ki buna Tayyib ve Tâhir de denilir) da çocuk iken ölmüştür. İbrâhîm: Hicretin sekizinci yılında Mısır'lı kıbtî câriye Mâriye'den doğmuş ve onaltı aylık iken ölmüştür. Peyğamber'in erkek çocukları bunlardır. Kız çocukları ise dört tanedir. Hepsi Hadice'den doğmuş olan kızların en büyüğü Zeyneb'dir.
Zeyneb, teyzesinin oğlu, Ebû'l-Âs (asıl adı Lakît veya Hüseym veya Mik-sem) ile evlenmiş ve hicretin sekizinci yılında Medine'de ölmüştür.

[6555] Ömer Rızâ Kehhâle, A'lâmu'n-nisâ fî âlemey'i^Arabî ve'l-İslâm: 2/61. Muessesetu'r-risale, 1397-1977.
[6556] Buhârî, Tefsir, Sûre: 33; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 33; et-Tâc: 4/208.
[6557] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1531-1532.
[6558] Tabresî, Mecme'u'l-beyân; 8/260.

Rukayye: Peygamberlikten önce Peyğamber'in amcası Ebûleheb'in oğlu 'Utbe ile nikahlanmış, fakat peygamberlikten sonra, hakkında "Ebûleheb'in iki eli kurusun..." mealindeki Tebbet Sûresi inmiş olan Ebûleheb, oğluna Ru-kayye'yi boşalmıştır. Annesiyle beraber müslüman olup babasına bey'at eden Rukayye 'Affân oğlu 'Osman ile evlenmiş, kocasıyle birlikte iki kez Habeşistan'a hicret etmiştir. Doğurduğu çocuklardan biri düşmüş, biri de altı yaşında ölmüştür. Medine'ye hicret eden Peygamber (s.a.v.) Bedir Savaşına giderken hastalanan Rukayye, babası Bedirden dönmeden vefat etmiştir. Zeyd ibn Harise Medine'ye zafer müjdesini getirdiği zaman Rukayye defnediliyordu. Babası, onun defninde bulunamamıştır.
Ümmü Kulsûm da Peygamberlikten önce Ebûleheb'in oğlu 'Uteybe ile nikahlanmış, fakat Peygamberlikten sonra Ebûleheb, onu da boşatmıştır. Rivayetlere göre Ebûleheb'in oğulları 'Utbe ve 'Uteybe, gerdek olmadan Peyğamber'ın kızlarını boşamışlardir. Yanı nişanlı iken ayrılmışlardır. Babası hicret edince Ummu Kulsüm da Medine'ye hicret etmiş, Rukayye'nin olumu üzerine eniştesi Hz. 'Osman ile evlenmiştir. Peyğamber'in iki kızıyle evlendiğin-, den dolayı 'Osman'a Zû'n-nûreyn (iki nûr sahibi) sıfatı verilmiştir, Ummu Kulsûm da hicretin dokuzuncu yılında olmuştur. Babası onun kabrinin başında oturmuş, 'Alî, Fadl ve Usâme onu kabre indirmişlerdir.
Fatıma: Peyğamber'in en kuçuk veya bir rivayete göre sondan bir once-kı kızıdır. Peygamberliğin beşinci yılında doğmuş, ikinci hicret yılında henüz on yaşında iken Hz. 'Alî ile evlenmiş ve babasının vefatından altı ay sonra, ondokuz yaşında iken olmuştur. Hz. Hasan'la Hüseyin'in annesidir. Peyğamber'in nesli, bu kızı vasıtasıyle sürmüştür.
Zubeyr ıbn Bekkâr'ın rivayetine göre Peyğamber'in çocukları, yaş sırasına göre şöyledir: Kasım, 'Abdullah (Tayyib-Tâhir), Zeyneb, Ümmu Kulsûm, Fâtıma, Rukayye ve Ibrâhîm [6559] Fakat o, Allah'ın Elçisi ve peygamberlerin hâtemıdır". Evvelâ bu cümleden, Hz. Peyğamber'in, evlâtlığının karısıyle evlenmesinin peygamberlik görevinin gereği olduğu anlaşılır. Çünkü Hz. Mu-hammed (s.a.v.) Allah'ın son elçısidir. Ondan sonra elçi gelmeyecektir. Öyle ise insanlar için gerekli olan bütün temel hükümlerin konulmuş, butun devrimlerin yapılmış olması gerekir. Zira ondan sonra peygamber gelmeyeceğinden, gerekli devrimler yapılmazsa din yarım kalır, sağlıklı toplum için gerekli düzenlemeler tamamlanmış olmaz, işte Allah'ın son elçisi olan Hz. Muham-med (s.a.v.) ile gerekli butun devrimler yapıldığı gibi bu devrim de yapılmıştır.
"Hâteme'n-nebıyyîn" nebilerin (yani peygamberlerin) hâtemı demektir. Hâtem, hatm kökünden gelir. Hatm'in iki anlamı vardır: Bir şeye tesir etmek ve bu tesirden oluşan iz. Bir şeyi mühürlemeğe hatm dendiği gibi bir şeyin sonuna damga vurmağa da hatm denir. Hitâm, bir şeyin sona ermesi demektir Hâtem yuzuk, muhur anlamınadır[6560]
Çoğunluk bu kelimeyi râ'nın kesresıyle hâtım şeklinde okumuşlardır. Fakat 'Âsim, râ'nın fethasıyle hâtem okumuştur. Birinci kıraate göre Muham-med elçilerin sonunda gelmiştir, onların sonuncusudur, ikinci kırâete göre peygamberlerin, yuzuk gibi susu, zineti demektir. [6561] Kur'ân-ı Kerîm, 'Âsim kıraatine göre yazılmış olmasına rağmen, Ebû 'Ubeyd birinci kıraati uygun gormuş ve âyet bu kıraate göre manalandinlmıştır. Bu kıraate göre Peygamberlik, Hz. Muhammed ile kapanmıştır. Ondan sonra artık peygamber gelmeyecektir. Hz. Muhammed (s.a.v.) ile peygamberliğin son bulduğuna dair bazı hadisler de vardır. Ebu Hüreyre'nin rivayetine göre Peygamber (sa.v.) şöyle demiştir: "Benimle benden önceki peygamberlerin durumu, tıpkı şu adama benzer ki: Gayet güzel bir ev yaptı, evi süsledi. Yalnız köşelerinden birinde bir kerpiç eksik kaldı. İnsanlar evi gezdiler, beğendiler. 'Keşke şu kerpiç de yerine konmuş olsaydı!' dediler. İşte o kerpiç benim. Ben peygamberlerin hâtemiyim"[6562]
Enes bin Mâlik'in rivayetinde de Peygamber (s.a.v.): "Risâlet ve nübüvvet kesilmiştir. Benden sonra artık resul ve nebîyoktur" demiş, bu, insanlara güç gelmiş, Peygamber (s.a.v.) devamla: "Fakat müjdeleyiciler vardır" demiş. "Müjdeleykiler nedir ey Allah'ın Elçisi?" demişler. "Müslümânın ru'-yâsıdır. Bu ru'yâ, peygamberliğin cüzlerinden biridir" buyurmuş[6563]
Ancak bu rivayette* Peygamberin, kendisinden sonra Peygamber gelmeyeceğini söylemesinin, müslümanlara güç gelmiş olmasını anlamak mümkün değildir. Bu, müslümanlara neden güç gelsin? Tersine, Peygamberin böyle söylemesine sevinirler. Zaten kimse ondan sonra bir Peygamber kabul etmezdi ki.
Kur'ân'ın birçok âyetinde, bütün peygamberlerin tebliğ ettiği tevhîd dini olan İslâm'ın tevhîde aykırı katmalardan arındırılmış haliyle bütün insanlığın dini olmak üzere gönderildiği bildirilmektedir: "O, Elçisini hidâyet ve hak dinle gönderdi ki o(hak di)m, bütün dinlere üstün kılsın. Şâhid olarak Allah yeter" [6564], "Bugün size dininizi olgunlaştırdım ve size din olarak îslâ-mı beğendim" [6565], "De ki: Ey insanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim. O'ndan başka Tanrı yoktur. O, diriltir, öldürür. Gelin Allah'a ve O'nun ümmtpeygamberi olan Elçisine inanın -ki o (peygamber) de Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır. Ona uyun

[6559] Kunubî, el-Câmı' 14/241-243, Ibn Hışâm, Sîret 1/206
[6560] Râğıb, el-Mufredât
[6561] Fethu'l Kadîr 4/285
[6562] Buhârî, Menâkıb: 18; Müslim, Fedâil: 20-25. Hadîsin birkaç varyantı vardır.
[6563] Tırmızî, Ru'yâ: 2; İbn Mâce, Ru'yâ: I; Dârimi, Ru'yâ: 3; İbn Hanbel: 5/404...
[6564] Fetih Sûresi: 28.
[6565] Mâ'ide Sûresi: 3.

ki doğru yolu bulaşınız!"[6566]
Kur'ân'ın içerdiği inanç esasları, sosyal ve hukukî prensipler, her devirdeki insanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak ve onları mutlu kılacak niteliktedir. Peyğamber'in doğru ve Kur'ân'a ters düşmeyen sünneti de, Kur'ân-ın açıklayıcısı ve tamamlayıcısıdır. O Peygamberler hâtemine binlerce salât ve selâm olsun.
41- Ey inananlar, Allah'ı çok anın. 42- Ve O'nu sabah akşam tes-bth edin. 43- O ve melekler sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmet eder. O, inananlara çok merhametlidir. 44- Kendisine kavuştukları gün mü'mineri "Selâm" ile karşılar ve onlara güzel bir ödül hazırlamıştır. 45- Ey Peygamber, biz senişâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. 46- Ve izniyle Allah'a çağına, ve aydınlatıcı bir lâmba olarak. 47- Mü'minlere, Allah'tan büyük bir lütuf bulunduğunu müjdele. 48- Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma, Allah'a dayan. Vekil olarak Allah yeter.

Tefsîr:

Bu âyetler, yukarıdaki konu ile ilgilidir, onları takiben gelmiştir. O konuyu bağlamaktadır.
41-48 nci âyetler, müslümanlara Allah'ı çok anmalarını, sabah akşam O'nu tesbîh etmelerini emrediyor. Allah'ın ve meleklerinin, mü'minlere acıyıp onları karanlıklardan aydınlığa çıkardığını, Allah'ın, inananlara çok merhametli olduğunu bildiriyor.
Dinde her ibadetin bir zamanı ve sınırı vardır. Zikrin zamanı ve sınırı yoktur. Her zaman, her yerde ve herhalde yapılır. Ayakta, otururken, yatarken, e\ Je, mescidde, sokakta, gece, gündüz, temiz ve cünüp halde daima Allah zikredilir. Yüce Allah birçok yerde kendisini çok anmayı emretmiştir. Bazı mufessirlere göre Allah'ı zikretmek, O'nu hiç unutmamak demektir. Teşbih ise O'nu eksikliklerden tenzih etmek, sânına yaraşır biçimde anmaktır. Bukraten ve asîlâ: Sabah akşam demektir ki bu zamanlar günün en belirgin vakitleridir. Özellikle önemli zamanları zikir ve tesbîh ile geçirmek lâzımdır. Zikrin fazileti hakkında pek çok hadis vardır. Zikir hakkında daha geniş bilgi için Bakara Sûresi 152 nci âyetin tefsirine bakınız (C.l, S. 258-261).
Allah ve melekleri size salâi eder". Allah'ın kullarına salâtı, onlara rahmet ve hidâyet etmesidir. Meleklerin salâtı da onlara du'â ve yardım etmeleri ve onlar için mağfiret dilemeleridir. "Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar Rablerini överek tesbîh ederler, O'na iih.uırlar ve mü'minler için mağfiret dilerler" [6567] âyeti, meleklerin, mü'minler için mağfiret dilediklerini bildiriyor.
44 ncü âyette mü'minlerin, Allah ile karşılaştıkları zaman selâm ile anılacakları bildiriliyor. "Merhametli Rabden sözlü selâm" [6568] âyetinin bildirdiği üzre Allah onlara selâm verir. Bu selâm, onlara esenlik içinde bulunacaklarını müjdelemektir. Katâde'ye göre mü'minler, Allah ile karşılaştıkları zaman birbirlerini selâmlarlar. "Onların cennette duaları 'Allahım, sen eksikliklerden uzaksın', birbirlerine sağlık dilekleri; 'Selâm', dualarının sonu da: 'Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsunf sözleridir" [6569] âyeti de Katâde'nin görüşünü güçlendiriyor. 44 ncü âyetin sonunda Allah'ın, mü'minlere büyük bir ödül hazırladığı ifâde ediliyor.
45-48 nci âyetler, kâfir ve münafıkların, Zeyneb olayını dillerine dolayıp ortalığı bulandırmağa, toplum içinde Peyğamber'in kişiliğine karşı kuşkular uyandırmağa çalışmalarından üzülen Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli ederek şöyle diyor: Biz seni sâdece insanlara şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Onların davranışlarının, Hakkın buyruklarına uyup uymadığına sen tanıklık edeceksin. Doğru yolda gidenleri Allah'ın ödülleriyle müjdeleyici, Hak yoldan ayrılanları da O'nun azâbiyle uyarıcısın. Sen Allah'ın izniyle insanları Allah'a çağırmaktasın ve onların yollarını aydınlatan bir lambasın. Senin ışığınla insanlar karanlıklardan kurtulup doğru yolu bulurlar. Sana inananların, Allah'ın büyük lûtfuna ereceklerini kendilerine müjdele. O kâfir ve münafıklara uyma, onların çekiştirmelerine, incitici sözlerine aldırma. Sen Allah'a tevekkül et. Allah'ın koruması sana yeter. Allah koruduktan sonra onların dedikodularının hiçbir etkisi olmaz. Kimse sana zarar veremez, kimse senin da'vetine engel olamaz.
49- Ey inananlar, inanan kadınları nikahlayıp da henüz onlara dokunmadan boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Hemen müt'atarını (geçinecekleri bir miktar mal, para) verin ve onları güzellikle serbest bırakın.

Tefsir:

49 ncu âyet, sûrede aile hukuku ile ilgili yeni bir konu başlatıyor. Burada nikâh kesilip de henüz zifaf olmadan boşanan kadınların iddet beklemelerine gerek olmadığı bildiriliyor, onlara müt'a verilip serbest bırakılmaları emrediliyor.
Bakara Sûresinin 228 nci âyetinde boşanmış kadınların üç âdet süresi beklemeden evlenemeyecekleri buyurulmuştu. Boşanan kadının bir süre beklemesi, Rahmin berâetinin yani gebe olup olmadığının anlaşılması içindir. Şayet gebe ise kadın, çocuğunu doğurmadan evlenemez.

[6566] A'râf Sûresi: 158.
[6567] Mu'min Sûresi: 7.
[6568] Yâsîn Sûresi: 58.
[6569] Yûnus Sûresi: 10.

Bakara Sûresi 228 nci âyet, mutlak olduğu için ondan, boşanmış bütün kadınların iddet beklemeleri gerektiği anlaşılabilir. Fakat adam nikâhlandığı karısını henüz birleşmeden boşamışsa onun da iddet beklemesi gerekir mi? Bu husus şüpheli kaldığı için tefsîrini yapmakta olduğumuz 49 ncu âyet, bunu açıklığa kavuşturuyor. Böyle kadınların iddet beklemelerine gerek olmadığını, onların boşandıktan sonra hemen evlenebileceklerini bildiriyor. Çünkü bu halde iddeti gerektiren bir şey yoktur. Birleşme olmadığına göre gebelik de söz konusu olmaz. Artık beklemeğe de gerek kalmaz. Boşayan, o kadına müt'a yani biraz para veya mal verir, onu serbest bırakır.
Ancak kocası ölmüş kadın bu hükmün dışındadır. Kocası kendisiyle birleşmeden ölmüş olsa, yine kadının iddet beklemesi gerekir.
Bakara Sûresinin 236-237 nci âyetlerinde açıklandığı üzre birleşmeden boşanan kadınlara, bir mehr kesilmiş ise kesilen mehrin yarısı verilir, müt'a gerekmez. Önceden mehr kesilmemiş ise o kadınlara bir miktar para veya mal verilir. Verilecek para veya malın miktarı belirtilmemiştir. Herkes kendi malî durumuna göre bir şeyler verir. Bu husus, işaret edilen âyetlerin tefsirinde izah edilmişti.
Hz. 'Alî, İbn 'Abbâs, Câbir, Mu'âz ve 'Âişe, bu âyete dayanarak talâkın ancak nikâhtan sonra geçerli olacağını, nikâhtan önce talâkın olmayacağını söylemişlerdir. İmâm Şâfi'î, Ahmed ibn Hanbel de bu görüşü benimsemişlerdir. İbrahim Neha'î, Ebû Hanîfe ve Mâlik ise nikâhtan önce de talâkın geçerli olabileceği kanısındadırlar. Yani birisi: "Falan kadınla evlenirsem o benden boştur" derse Ebû Hanîfe ve Mâlik'e göre kadın ondan boş olur.
Tabii bu, çok tuhaf bir görüştür. Talâk ancak evliler arasında olur. Kişinin, evlenmediği kadını boşaması mümkün değildir. Burada İbn 'Abbâs'ın düşüncesi doğrudur. Zaten Peygamber (s.a.v.) de: "Ancak sahibi olduğun kadını boşayabilirsin, ancak sahibi olduğun köleyi âzâd edebilirsin. Ancak sahibi olduğun şeyi satabilirsin" [6570] demiştir. Hz. 'Alî'nin rivayetine göre de Peygamber (selâm ona): "Nikâhtan önce talâk olmaz" buyurmuştur[6571]
50- Ey peygamber, biz» ücretlerini (mehirlerini) verdiğin eşlerini, Allah*in sana ganimet olarak verdiği savaş esirgerinden elinin altında bultman(câ.riye)leri, seninle beraber göç eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Bir de kendisini peygambere hibe eden ve peygamberin de kendisini almak istediği inanmış kadını, diğer müzminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Biz eşleri ve ellerinin altında bulu-nan(ck\riye)leri hakkında müzminlere, yapmalarını gerekli kıldığımız şeyi bil{d\r)dik ki sana bir zorluk olmasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 51- Onlardan dilediğini geri bırakır, dilediğini yanına alırsın. Bir süre ayrıldıklarından, arzu ettiğine (dönmekte) senin üzerine bir günâh yoktur. Onların gözlerinin aydınlanıp tasalanmamalarına ve hepsinin, senin verdiğine razı olmalarına en elverişli olan budur. Allah sizin kalblerinizde olanı bilir. Allah bilendir, halimdir. 52- Bundan sonra artık sana (başka) kadınlarca, evlenmek), güzellikleri hoşuna giden kadınlar olsa da, bunları o eşlerle değiştirmek helâl değildir. Yalnız elinin altında bulunan(câr\ye)ler bunun dışındadır. Allah herşeyi gözetleyicidir.

Tefsir:

50 nci âyette Peygamber (s.a.v.)e, helâl olan kadınlar sayılmaktadır. Bunlar: 1) Hz. Peyğamber'in, mehrini vererek evlenmiş olduğu eşleri, 2) Mülkü olan cariyeler, 3) Mekke'den hicret eden amca, hala, dayı ve teyzesi kızları, 4) Ve kendisini karşılıksız olarak Peyğamber'e hibe eden kadınlardır. Demek ki Peyğamber(s.a.v.)e, mevcut eşlerinden başka hicret eden amca kızları ve teyze kızlariyle kendisini mehirsiz olarak bağışlayan kadın da helâldir. Peygamber isterse bunlarla da evlenebilir.
Çoğunlukla müfessirler burada, âyetin inişi sırasında Peyğamber(s.a.v.)in nikâhı altında bulunan eşlerinin kasdedildiğini söylerler. Fakat İbnu'l-Arabî, haklı olarak bu görüşü kabul etmez. Çünkü "Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini helâl kıldık" dedikten sonra ayrıca: "Amcanın kızlarını, halalarının kızlarını... da helâl kıldık" buyurulmak suretiyle ona, eşlerinden başka helâl kılınan kadınlar sayılıyor. Eğer amca, hala, dayı ve teyzesi kızları ile eşleri kasdedilmiş olsaydı, eşlerinden sonra bunların ayrıca zikredilmesinin bir anlamı kalmazdı'.[6572]
Âyete göre Peygamber (s.a.v.), eşlerinden ayrı olarak dilerse hicret eden amca, hala, dayı ve teyzesi kızları ve kendisini ona bağışlayan kadınlarla evlenebilir. Öteki kadınlarla ancak nikâh ve mehirle evlenir, fakat kendisini bağışlayan kadınla mehirsiz ve akitsiz evlenebilir. Diğer mü'minler de böyle kadınlarla evlenebilirler ama kendisini bağışlayan kadınla akitsiz ve mehirsiz evlenemezler. Bu, yalnız Peygambere özgüdür. Allah diğer mü'minlere, eşleri ve cariyeleri hakkında neyi farz kıldığını bilir. Allah'ın bu konuda onlara farz kıldığı şey, Nisa Sûresinin 3-4 ncü âyetlerinde açıklanmıştır. Orada mü'minlere, hoşlarına giden bir, iki, üç ve dört kadınla evlenebilecekleri, bunlar arasında adalet yapamayacaklarından korktukları takdirde bir tane almaları ve bir de câriy^leriyle yetinmelerinin uygun olacağı bildirilmiş ve evlendikleri kadınlara mehirlerini vermeleri, şayet kadınlar mehri bağışlarlarsa o zaman mehir vermeyebilecekleri buyurulmuş idi. Başka âyetlerde de evlenilen kadınlara mehir verilmesi farz kılınmıştır. Ayrıca nikâh akdi için iki şâhid bulundurmak da farzdır. İşte mü'minler, Allah'ın kendilerine evlenme hakkında farz kıldığı bu mehr ve şâhid şartına uymak zorundadırlar. Şahitsiz ve mehirsiz kadın erkeğe helâl olmaz. Peygamber (s.a.v.), mehrsiz olarak kendisini Peyğamber'e hibe

[6570] Ebû Dâvûd, Talâk: 2; ibn Hanbel, Musned: 2/189, 190, 207.
[6571] İbn Mâce, Talâk, bâb: 17, hadîs: 2049.
[6572] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1542-1543.

eden kadınla şahitsiz ve mehirsiz evlenebilir. Bu, yalnız ona mahsustur. Böyle yapılması da Peyğamber'in bir güçlük çekmemesi içindir.
cümlesi, eğer yalnız " "yi açıklıyorsa mânâ: Kendilerini bağışlayan mü'min kadınlarla evlenmede sana bir güçlük olmasın demektir. Eğer bu cümle, âyetin tümü için bir açıklama ise: Allah bu sayılanları sana helâl kıldı ki sen sıkıntı çekmeyesin, evlendiğin bazı kadınların sana günâh olduğunu düşünmeyesin. Öteki mü'minlere dörtten fazla kadın almak yasaklanmış idi. Sana da öyle bir sınırlama getirildiğini düşünmeyesin. Allah bağışlayandır, acıyandır, elçisine sıkıntı çektirmez. Birinci ihtimal yani cümlesinin, hemen kendinden önceki " V cümlesine mahsus bir açık-lama olması daha kuvvetlidir
Muhakkak ki toplumda Peygamberle karşılıksız evlenmek isteyen, kendisini ona fedaya hazır çok kadın vardı. Hz. 'Âişe şöyle demiştir: "Ben kendilerini Peyğamber'e bağışlayan kadınları kıskanırdım: (Hiç kadın kendisini bağışlar mı?) derdim. Fakat Allah, "Onlardan dilediğini geri bırakır, diled ğini yanına alırsın. Bir süre ayrıldıklarından, arzu ettiğine (dönmekte) senin üzerine bir günâh yoktur" âyetini indirince (Demek ki: Rabbin senin her arzunu yerine getiriyor!) dedim" [6573] Hz. 'Âişe'nin bu sözü de kendisini Peyğam-ber'e hibe etmek isteyen kadınların çok olduğunu gösterir.
Nikâhta mehr gerekir. Fakat kadın isterse mehrinden vazgeçer. Mehr istememesi, kendisini karşılıksız bağışlaması demektir. Peygamberdin mehr vererek evlendiği ve evlenebileceği kadınlar sayıldıktan sonra kendisini hibe eden kadınların da ona helâl olduğu bildirilmiştir. Peygamber için böyle bir kadınla birleşmekte nikâh şart değildir. Çünkü nikâh şart olsa da bu, herkes için geçerli olur. "Bir mehr kestiğiniz takdirde, henüz dokunmadan onları boşamışsanız, kestiğinizin yansım verin. Ancak kadınlar vazgeçerler, yahut nikâh bağı elinde bulunan kimse vazgeçerse başka" [6574] âyetinin gösterdiği üzre bir kadın mehrini kocasına bağışlayabilir. Akit esnasında mehr kesilmemişse mehr-i misi gerekir. Ancak,Hz. Peyğamber'e mahsus olmak üzere mehrsiz, velîsiz, akitsiz olarak kendisini bağışlayan kadınla evlenmek helâl kılınmıştır.
Âyette kasdedilen kadının kimliği hakkında değişik isimler verilir: Haris kızı Meymûne, Huzeyme kızı Zeyneb, Hakîm kızı Havle, Câbir kızı Üm-mü Şerîk, 'Ukbe ibn Ebî Mu'ayt kızı Ümmü Kulsûm. Meymûne Hz. *Ab-bâs'ın baldızı idi. Hudeybiye barışından sonra Peyğamber'in ömre için gittiği Mekke'de amcası 'Abbâs, baldızı Meymûne'yi Peygamberce evlendirmiş ve Peyğamber'in yerine kendisi dörtyüz dirhem mehr vermiştir. [6575] Böyle olduğuna göre bu izdivacda hibe söz konusu değildir. Huzeyme kızı Zeyneb de zaten Peyğamber'in zevcesi olmuştur.
51nci âyete gelince: Hanımlarının kıskanmaları ve bolluk istemeleri yüzünden çıkan geçimsizlik dolayısiyle Peygamber (s.a.v.) onlardan bir ay ayrılmıştı. Tahyîr âyetleri denen 28-29 ncu âyetler inmiş, hanımları, dünyâyı ve Allah'ı ve Elçisini seçip bulundukları hale razı olma konusunda serbest bırakmıştı. İşte bu âyet de yine birbirlerini kıskanan peygamber hanımları ile ilgilidir. Peyğamber'e, kadınları arasında dilediği biçimde hareket edebileceğini, dilediğinin yanına gidip dilediğini ihmal edebileceğini, hepsine eşit biçimde gitmek, hepsiyle eşit ilişkide bulunmak zorunda olmadığım bildirmiştir.
Bu âyet inmeden önce Peygamber (s.a.v.), haftanın günlerini hanımları arasında böler ve her birine eşit giderdi. "Allahtm, ben elimden geleni yapıyorum. Ama elimde olmayan sevgiden dolayı beni kınama. Onlardan kimini daha çok seviyorsam bu benim elimde değildir. Gönlüme sahip değilim. O senin elindedir" derdi.
Bu âyet indikten sonra Peyğamber'in (selâm ona), bu tutumunda değişiklik yapıp yapmadığı ihtilâf konusudur. Kimine göre Peygamber (s.a.v.), yine eskisi gibi hanımlarına eşit biçimde giderdi. Yalnız Şevde, 'Âişe lehine kendi hakkından vazgeçmişti. Kimine göre de tahyîr âyeti indikten sonra da Peyğamber'in, kendilerini boşayacağından korkan hanımları:
— Ey Allah'ın peygamberi, bize malından ve canından ne verirsen, biz ona razıyız, dediler.
Peygamber (s.a.v.), kimini ihmal etti, kimi ile yakın ilişkisini sürdürdü. Ümmü Habibe, Meymûne, Şevde, Cüveyriye ve Safiyye'yi ihmal etmiş, bunlara düzenli değil, dilediği zaman gitmiştir. Ancak dört kadına düzenli ve eşit giderdi ki bunlar: 'Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Zeyneb'dir[6576]
52 nci âyet, Peyğamber'in, bundan sonra artık başka bir kadınla evlenemeyeceğini, onları boşayıp yerlerine başkalarını alamayacağını buyuruyor. İbn 'Abbâs'a göre âyetin anlamı: "Yanında mevcut, seni dünyaya tercih etmiş olan kadınlardan başkası sana helâl değildir". Übeyy ibn Kâb'e göre: "Sana helâl kıldığımız -yukarıda sayılan- kadınlardan başkası helâl değildir."
Birinci tefsîre göre 50 nci âyette sayılan akraba kızları, Peyğamber'in eşlerine dahildir. Çoğunluk bu görüştedir. Bu anlama göre âyet, Peygambere, mevcut eşlerinden başka kadınlarla evlenmeyi yasaklamaktadır. Nitekim Pey-gamber, bu âyetlerin inişinden sonra, mevcut eşlerinden başka kadınla evlenmemiştir.
İkinci görüşe göre âyet, Peyğamber'in, bundan sonra mevcut eşlerinden başka kadınlarla evlenemeyeceğini göstermez. Ancak âyette sayılanlardan başka kadınlarla evlenmesini yasaklar. Yani "Artık sana eşlerinden, cariyelerinden, amca, hala ve teyze kızlarından ve kendisini sana hibe eden mü'min kadından başkasiyle evlenmek helâl değildir" demektir. Eğer Peygamber evlenmek isterse ancak bu vasıflan taşıyanlarla yani hicret

[6573] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 33; et-Tâc: 4/209.
[6574] Bakara Sûresi: 237.
[6575] Sîretu İbn Hişâm: 3/426.
[6576] Hâzin: 5/269.

eden mezkûr akraba kızları ve kendisini hibe eden inanmış kadınlarla evlenebilir, başkasiyle evlenemez"[6577]
İbn Hişâm'ın tesbitine göre Peygamber (s.a.v.) on üç kadınla evlenmiştir. Bunlar: Huveylid kızı Hadîce, Ebubekir kızı 'Âişe, Zem'a kızı Şevde, Cahş kızı Zeyneb, Ebu Ümeyye kızı Hind (Ümmü Seleme), 'Ömer ibn Hattâb kızı Hafsa, Ebû Süfyân kızı Remle (Ümmü Habîbe), Haris ibn Ebî Dırâr kızı Cu-veyriye, Huyeyy ibn Ahtab kızı Safiyye, Haris ibn Hazn kızı Meymûne, Hu-zeyme kızı Zeyneb, Nu'mân kızı Esma ve Yezîd kızı 'Amre'dir. İlk on biriyle fi'len evlenmiş, son ikisiyle sadece nikahlanmış, fakat birleşmeden bunları boşayıp kendilerine müt'a vermiştin Buhârî'de, Yezîd kızı 'Amre yerine Şurâhîl kızı Ümeyye (Esma) adı geçer. Peygamber (selâm ona) bununla nikahlanmış, zifafta elini uzatınca kadın hoşlanmamış, Hz. Peygamber de donatılıp giydirilmesini ve gönderilmesini emretmiştir [6578] Şayet bu, 'Amre'den ayrı ise o zaman Peygamber ondört kadınla nikahlanmış olur. Îbnu'l-Arabî ise Peyğam-ber'in nikâhlandığı kadınların sayısını onyediye çıkarmıştır. Bunların beşi ile sadece nikahlanmış, onikisi ile birleşmiş, dokuzundan vefat etmiştir [6579] Rey-hâne ile Mâriye odalığı idiler. Mâriye, kendisine oğlu İbrâhîm'i doğurmuştur [6580] İbnu'l-Arabî isim vermiyor ama herhalde Hakîm kızı Havle, Câbir kızı Ümmü Şerîk, 'Ukbe ibn Ebî Mu'ayt kızı Ümmü Kulsûm'u da peygamberin zevceleri arasına katmıştır ki bu takdirde peygamber hanımlarının sayısı 17'ye varır. Bunlar kendilerini Peyğamber'e hibe etmişlerdir ama Peyğamber'in, bunlarla nikâhlandığına dair bir kayıt yoktur.
Hz. Peyğamber'in ilk karısı Huveylid kızı Hatice'dir ki onun sağlığında başka bir kadınla evlenmemiştir. Bu âyetler indiği sırada kendisinin nikâhı altında on kadın vardı. Bunlardan Huzeyme kızı Zeyneb, kendi hayâtında ölmüştür. Kendileri vefat ettiği zaman geriye dokuz hanım bırakmışlardı.
Peyğamber'in evlendiği bu kadınlardan altısı Kureyşten, altısı Kureyş dışı Arap kabilelerinden, biri de yahudî Nadîr oğullarındandır. Kureyşten olanlar: Hadîce, 'Âişe, Hafsa, Remle (Ümmü Habîbe), Hind (Ümmü Seleme), Sev-de'dir. Diğer Arap kabilelerinden olanlar: Esed kabilesinden Cahş kızı Zeyneb, Kays ibn 'Aylân'dan Meymûne, Sa'sa'a ibn Mu'âviye oğullarından Zeyneb, Mustalik oğullarından Cüveyriye, Kind kabilesinden Esma (Umeyme), Kilâb kabilesinden 'Amre'dir. Yahudi olan da Nadîr oğulları kabilesinden Safiyye'dir[6581]
Bu konuda Kurtubî, daha çok ayrıntıya girerek Peyğamber'in nikâhlandığı kadınların sayısını yirmi ikiye çıkarmaktadır. Ona göre bunlardan oni-kisiyle fi'len evlenmiş, onu ile sadece nikahlanmış, fakat birleşmemiştir. Ayrıca Peyğamber'in evlenmek isteyip de çeşitli nedenlerle evlenemediği bazı kadınların adını da zikretmektedir. Şimdi onun verdiği bu malûmatı kaydetmekte yarar görüyorum:
I- Peyğamber'in nikahlayıp evlendiği kadınlar:
I- Hadîce: Huveylid'in kızıdır. Dana önce 'Atık ibn (Âiz ile evlenip ona Abdu Menâf adında bir çocuk doğurmuş olan bu hanım, sonra Ebû Hâle Zürâre ibn Nebbâş el-Esedî ile evlenmiş ona da Hind adlı bir kız doğurmuştur.
Onun da ölümü üzerine Peygamber (s.a.v.) ile evlenmiştir. Evlendiği sırada kırk yaşlarında olduğu söylenir. Ancak Peyğamber'e altı-yedi çocuk vermiş olması, kendisinin bu son evliliğinde kırk yaşlarının altında olmasını gerektirir. Çünkü Arahistan gibi sıcak bir ülkede kadınlar, erken yaşta âdetten kesilirler. Kırk yaşından sonra bir kadının yedi çocuk doğurmuş olması normal değildir. Peygamberliğin yedinci yılında ölmüş ve Mekke kabristanı Hacun'a defnedilmiştir. Peygamber (s.a.v.) onun sağlığında başka bir kadınla evlenmemiştir.
2- Şevde: Zem'a'nın kızıdır. Daha önce müslüman olmuş, bey'at etmiş ve kocasıyle birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. Sekrân diye çağırılan kocası, amcasının oğlu idi. Habeşistan'dan döndüklerinde kocası Sekrân ölmüş, Şevde iddetini tamamladıktan sonra Mekke'de Peygamber ile evlenmiş ve Peygamber kendisini Medine'ye götürmüştür. Daha sonra Sevde'nin yaşı ilerleyince Peygamber onu boşamak istemiş, Şevde kendi gecesini 'Âişe'ye bırakmak kaydıyle Peyğamber'in nikâhı altında kalmayı rica etmiş ve böylece Peygamber zevceliğinden ayrılmamış olan Şevde, hicretin 54 ncü yılında Şevval ayında ölmüştür.
3-'Âişe: Hz. Ebubekir'in kızıdır. Cübeyr ibn Mut'im'e sözlü idi. Peygamber onu isteyince Ebubekir: "Yâ Resûlâllah, müsâade buyur, ben onu usulüyle Cübeyr'den çekip alayım" dedi. Peygamber, hicretten iki üç yıl önce nikâhlandığı 'Âişe ile, Medine'de zifaf olmuştur. Evlendiği zaman dokuz yaşında olduğu söylenen 'Âişe, Peyğamber'in yanında dokuz yıl kalmıştı. Peygamber vefat ettiği zaman onsekiz yaşında idi. Peyğamber'in evlendiği tek bakire olan 'Âişe, hicretin 59 ncu yılında ölmüştür.
4- Hafsa el-'Adeviyye: Hz. Ömer'in kızıdır. 45 nci hicret yılının Şa'ban ayında ölmüştür.
5-Ümmü Seleme: Asıl adı Hind'dir. Ebû Ümeyye Süheyl el-Mahzûmiyye'nin kızıdır. Hicretin dördüncü yılında oğlu tarafından Peygamber ile evlendirilen Ümmü Seleme, 59 ncu hicret yılında ölmüştür.
6- Ümmü Habîbe: Asıl adı Remle olan Ümmü Habîbe, Ebû Süfyân'ın kızıdır. Cahş oğlu 'Ubeydullâh ile evli idi. Kocasıyle birlikte Habeşistan'a hicret etmiş, orada hırıstiyan olan kocası ölünce, Peygamber (s.a.v.) Habeş kiralı Ne-câşî'ye gönderdiği bir elçi ile Ümmü Seleme ile kendisini evlendirmesini iletmiş, Necâşî dörtyüz dinar veya Dârekutnî'ye göre dörtbin dirhem mehr verip onu Peygamberle nikahlamış ve Şurahbîl ibn Hasene ile Medine'ye göndermiştir. [6582] Remle, 44 ncü hicret yılında ölmüştür.

[6577] Hâzin: 5/270-271.
[6578] Buhârî, Talâk: 3; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/499.
[6579] Ahkâmu'i-Kur'ân: 3/1512.
[6580] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/500.
[6581] Sîretu İbn Hişâm: 4/321-326.
[6582] Darekutnî, es-Sunen: 3/246, Nikâh, bâbu'1-mehr: 17-19.

7- Zeyneb: Cahş ibn Riâb'ın kızı olup asıl adı Berre'dir. Peygamber onun adını Zeyneb koymuştur. Zeyd ibn Hârise'nin karısı olan Zeyneb onunla geçinemeyip ayrıldıktan sonra hicretin beşinci yılında Peygamberle evlenmiş ve 53 ncü hicret yılında ölmüştür.
8- Zeyneb: Huzeyme ibn el-Hâris'in kızıdır. Câhiliye devrinde yoksullara yemek yedirdiği için Ümmü'l-Mesâkîn (yoksulların anası) diye anılırdı. Hicretin otuzbirinci ayında Peygamber ile evlenmiş olan Zeyneb, sekiz ay sonra ölmüştür.
9- Cüveyriye: Mustalik oğullarından Haris ibn Ebî Dırâr'ın kızıdır. Hicretin altıncı yılında Mustalik oğulları gazvesinde tutsak edilen Cüveyriye, ââbit ibn Kays ibn Şemmâs'ın payına düşmüş, Sabit onunla mükâtebe yapmış, ödenmesi gereken parayı Peygamber Sâbit'e ödeyerek Cüveyriye ile evlenmiştir. Asıl adı Berre idi, Peygamber ona Cüveyriye adını vermiştir. Hicretin 56-57 nci yılında, 65 yaşında iken ölmüştür. Bu hesaba göre Cüveyriye, Peygamberle evlendiği zaman 15 yaşlarında idi.
10- Safiyye: Nadîr oğulları yahudilerinin lideri Huyey ibn Ahtâb'ın kızıdır. Hayber'de evli idi. Hayber düşünce Safiyye ganimet malları arasında paylaştırıldı ve Dihye el-Kelbî'nin payına düştü. Peygamber onu Dihye'den satın alarak âzâdetti ve buna karşılık onunla evlendi. Safiyye 50 veya 52 nci hicret yılında ölmüştür.
11- Reyhâne: Nadîr oğullarından Zeyd ibn 'Amr ibn Hunâfe'nin kızıdır. Kurayza esirleri arasında idi. Kurtubî'ye göre Peygamber kendisini âzâdedip onunla evlenmiştir. Fakat İbn İshak ve Ebu'l-Ferac İbnu'I-Cevzî'ye göre âzâ-dedilmeyip, Peyğamber'in vefatına kadar onun mülkünde ve odalığı olarak kalmıştır.
12- Meymûne: Haris ibn Hilâliyye'nin kızı olan Meymûne, Peygamber1 in en son evlendiği kadındır. Hicretin yedinci yılında Kaza Ömresi sırasında Mekke'ye on mil mesafedeki Şerifte Peygamber ile evlenmiş olan bu hanım, ne gariptir ki 61 nci hicret yılında, Peygamber ile gerdeğe girdiği mevkide ölmüş ve oraya gömülmüştür.
II- Hz. Peyğamber'in nikahlayıp da birleşmediği kadınlar:
1- Fâtıma: Dahhâk el-Kilâbiyye(veya Kelbiyye)nin kızıdır. Hicretin sekizinci yılında Peygamberin kendisiyle evlendiği Fâtıma, gerdek esnasında Pey-ğamber'den Allah'a sığınınca Peygamber onu boşamıştır. Daha sonra "Ben ne bahtsızım!" diyerek kendisini kınayan Fâtıma, 60 nci hicret yılında ölmüştür.
2- Esma': Nu'mân ibn Şurâhîl el-Cevn el-Kindiyye'nin kızıdır. Peygamber gerdekte yanına varıp da "Gel!" deyince "Sen gel!" demiş. Peygamber de onu boşamıştır. Bir rivayete göre Allah'a sığınan, bu kadındır.
Buhârî'de şöyle deniyor: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Ümeyme binti Şurâhîl ile evlendi. Yanma varıp ona elini uzatınca kadın hoşlanmaz bir tavır takındı. Peygamber Useyd'e bu kadını donatıp, iki beyaz keten elbise giydirerek geri göndermesini emretti. Başka bir rivayete göre Peygamber Esmâ'ya: "Kendini bana hibe et" dedi. Esma: "Kıraliçe kendisini çobana hibe eder mi?" deyince Peygamber onu teskin etmek için elini onun üzerine koydu. Esma: "Senden Allah'a sığınırım" dedi. Peygamber: "Sığınacak yere sığındın veya tam sığındın" dedi ve Ebu Useyd'e, o kadına iki râzikî elbise giydirip ailesine ulaştırmasını emretti" '.[6583]
3- Kuteyle: Kays'ın kızı, Eş'as'ın kızkardeşidir. Kardeşi Eş'as kızkardeşi-ni Peygambere nikahladıktan sonra onu getirmek üzere Hadramut'a gitmiş, alıp getirdiğinde Peyğamber'in vefatını öğrenmiştir. Sonra kardeşiyle birlikte ülkesine giden Kuteyle birlikte irtidadetmislerdir. Daha sonra EbucehPin oğlu 'tkrime ile evlenmiştir. Hz. Ebubekir, Peygamberle nikahlanmış olan bir kadınla evlenmesinden dolayı, 'İkrime'ye son derece muğber olmuştur. Hz. Ömer: "Vallahi o peygamberin zevcelerinden değildi. Peygamber onu tahyîr etmemiş, ona peçe Örtmemiştir. Allah onu, irtidadıyle Peygamberden uzak-laştırmıştır. Fakat 'Urve, 'İkrime'nin bu kadınla evlenmiş olduğunu kabul etmemiştir. Kâdî Ebû't-Tayyib'e göre bu kadınla evlenen Muhacir ibn Ebî Ümeyye'dir[6584]
4- Ğuzeyye: Câbir ibn Hakîm'in kızı olan Guzeyye, Ümmü Şerîk olarak bilinir. Ebubekr ibn Ebî Selmâ ile evli idi. Peygamber (s.a.v.) nikâhlandığı bu kadını birleşmeden boşamıştır. Bir rivayete göre Peyğamber'e kendisini hibe eden, bu kadındır. Başka bir rivayete göre de hibe eden Hakîm kızı Havle'dir.
5- Havle: Hüzeyl ibn Hübeyre'nin kızıdır. Peyğamber'e nikahlanan bu kadın, henüz Peyğamber'in yanına gelmeden ölmüştür.
6- Şerâf: Halîfe'nin kızı, Dihye'nin kızkardeşidir. Peygamber bununla da nikahlanmış ama, birleşmemiştir.
7- Leylâ: el-Hatîm'in kızıdır. Peygamberle nikahlanmış fakat kıskançlığından dolayı Peyğamber'e zevce olmaktan af dilemiş, o da onu serbest bırakmıştır.
8- Amre: Mu'âviye el-Kindiyye'nin kızı olan 'Amre, Peyğamber'e nikahlanmış, fakat o henüz getirilmeden Peygamber vefat etmiştir.
9- Bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.) Cundub ibn Damre el-Cundu'iy-ye'nin kızı ile de nikâhlanmıştır. Fakat bazıları bunun aslı olmadığını söylemişlerdir.
10- Yine bazı rivayetlere göre Peygamber, Gifâr kabilesinden bir kadınla da nikahlanmış, kadına üstünü çıkarmasını emretmiş, soyunan kadının bedeninde alaca olduğunu görünce ona: "Haydi ailene git!" demiştir. Bir rivayete göre de bedeninde alacalık gördüğü kadın, bir numarada yazdığımız Ki-lâb'lı kadındır.
III- Kurtubî'ye göre Peyğamber'in sadece evlenme teklif ettiği kadınlar da şunlardır:
1) Ebû Tâlib'in kızı Fâhite. Ümmü Hâni' lakabiyle tanınan bu hanım, çocuklarının çokluğunu söyleyerek Peyğamber'in evlenme teklifine özür
dilemiştir.

[6583] Buhârî, Talâk; 3; Fethu'l-Bârî: 9/356-359.
[6584] Kurlubî: 14/230.

2) 'Âmir kızı Dbâca,
3) Safiyye bint Beşâme bint Nadle.
4) Havle bint Hakîm ibn Ümeyye. Bu kadın kendisini Peyğamber'e hibe etmiş, Peygamber ona varmayı ertelemiştir. Daha sonra Osman ibn Maz'ûn ile evlenmiştir.
5) Cemre bint el-Hâris ibn 'Avf.
6) Şevde el-Kuraşiyye. Bu da çocuklarının çokluğundan dolayı özür
dilemiştir.
7) Ve adı zikredilmeyen bir kadın. V- Peyğamber'in odalıktan:
Peyğamber'in iki odalığı (Sürriyyesi) vardı. Bunlar Mısırlı Mâriye ile, Na-dîr oğullarından Reyhâne'dir. Başka bir rivayette bu iki cariyeye iki daha eklenir: Cemîle ve Peyğamber'in zevcesi Cahş kızı Zeyneb'in kendisine hediye ettiği bir câriye[6585]
Peygamber (s.a.v.) vefat ettiği zaman dokuz hanımı geriye kalmıştır. Bunların beşi Kureyşten, üçü öteki Araplardan, biri de İsrâîlî Hârûn oğulların-dandır. Kureyşten olanlar: 'Âişe, Hafsa, Ümmü Habîbe, Şevde, Ümmü Sele-me'dir. Öteki Araplardan olanlar: Meymûne, Cahş kızı Zeyneb ve Cüveyri-ye'dir. Hârûn oğullarından olan da Safiyye'dir[6586]
Yabancılar, Kur'ân'ın, Peyğamber'i, çok evliliği sınırlayan âyetin hükmü dışında tutmasını eleştirmişlerdir. Peyğamber'in, kendisi için özel yasalar koyduğunu, şehvetine düşkünlüğünden dolayı çok kadınla evlendiğini söylemişlerdir.
Bunlar gerçek dışı iddialardır. Evvelâ çok kadınla evlenmek, Peyğam-ber'in yaşadığı toplumda hakim bir uygulama ve normal bir şey idi. Bu hususu Nisa Sûresinin 3 ncü âyetinin tefsirinde izah etmiştik (c. 2, s. 197-202). Burada onları tekrara gerek görmüyoruz.
Peyğamber'in çok kadınla evlenmesi, şehvetinden değil, birtakım sosyal ve siyasal sebeplerden olmuştur. Çünkü O, ömrünün en güçlü çağlarını kendisinden yaşlı olan tek kadınla geçirmiş, onun vefatından sonra da birkaç yıl evlenmemiştir. O, izdivaçlariyle kendisine yakın olanları daha çok kendisine bağlamak, ya İslâm uğrunda canını vermiş şehidlerin geri kalan karısı ile yetimlerini kendi himayesine almak veya yenik düşmüş liderlerin veya kabilelerin itibarım koruyup böylece kabileleri İslama bağlamak amacını güdmüş-tür. Meselâ dul Şevde ile evlenmesi, evinde hizmetinin görülmesi yanında, bu muhterem hanımı himaye amacını taşıyordu. Ebubekir'in kızı 'Âişe ile, 'Ömer1 in kızı Hafsa ile evlenmesi, bu en yakın iki arkadaş ve yardımcısını hısımlık bağıyle de kendisine bağlamak gayesine matuftur. Yoksa 'Âişe henüz çok küçük idi. Hafsa'yı da fazla sevmediği, Hz. 'Ömer'in kendi ifadesinden anlaşılmaktadır. Bunlarla evlenmesi, bunlara olan sevgisinden değildir. Peyğamber'in 'Âişe'ye karşı sevgisi, onunla evlendikten sonra doğmuştur. Huzeyme kızı Zey-neb, Uhud'da şehid düşmüş olan *Ubeyde ibn el-Hâris'in duludur. Kendisi savaşta yaralılara bakan, yaraları saran, hattâ kocasının ölmesi dahi kendisini bu güzel hizmetten alıkoymayan bu sabırlı, iyi huylu kadını, zevceleri arasına katmakla ona iyilik etmiştir. Zaten O, Peygamberce evlendikten iki yıl sonra ölmüştür. Cahş kızı Zeyneb ile evlenmesi, evlâtlık geleneğini kırmak içindir. Ümmü Seleme, Uhud'da şehîd düşmüş olan 'Abdullah ibn 'Abdu'l-Esed'in karısı idi. Kocası şehîd düşünce dört oğlu ile birlikte kimsesiz kalmıştı. Peygamber onunla evlenmekle bu şehidin karısını ve çocuklarını himayesine almıştır. Ümmü Habibe Remle, Ebusüfyân'ın kızı idi. Bu kadın, dinini kurtarmak için kocası 'Ubeydullâh ibn Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etmiş, kocası orada ölmüştü. Döndüğünde Peygamber onunla evlenmek suretiyle İslâmın en tehlikeli düşmanı olan Ebusüfyan'ın düşmanlığını biraz olsun kırmak istemiştir.
Cüveyriye, müslümanlarla savaşta yenik düşen Mustalik oğulları liderinin dul kızıdır. Onunla evlenmekle Peygamber, yenik düşmüş olan kabilenin hakarete uğramasını önlemiş ve böylece kabilenin adamları İslâm mücâhid-leri oluvermişlerdir.
Safiyye, yahudî lideri Huyey ibn Ahtab'ın kızı idi. Kurayza Savaşında babası, Hayber Savaşında da kardeşi öldürülmüştü. Müslümanlara tutsak olan bu lider kızının câriye olmasına Peygamber (s.a.v.) razı olmamış, onunla evlenmek suretiyle onun itibarını korumuştur. Onunla evlenmesi de sevgiye, aşka bağlı değildi.
Hicretin yedinci yılında amcası 'Abbâs'ın önerisi üzerine evlendiği, Hilâl kabilesinden Haris kızı Meymûne de amcasının baldızı idi. Bu evlilik ile de Hilâl kabilesiyle yakınlık sağlamıştır '.[6587]
Görülüyor ki Peyğamber'in, *Âişe dışındaki eşleri, kocası ölmüş, veya şehîd düşmüş yaşlı, bazılarının çocukları bulunan kadınlardı. Yalnız Cüvey-riye dul olmakla beraber genç idi. Peygamber gerçekten şehvetine düşkün bir insan olsaydı, böyle dul kadınlar yerine kızlarla evlenirdi. Onunla evlenmeğe, ona kızlarını vermeğe can atan kimseler az değildi. O toplumda çok evlenmek, yahut yaşından küçük kızlar almak gayet doğal görüldüğüne göre Peyğamber'in böyle taze kızlar almaması, onun evlenmelerinin, şehvetle bir ilişkisi olmadığını, sosyal ve siyasal nedenlere dayandığını gösterir.
Hz. Peyğamber'in evlenmelerini ve bunların nedenlerini inceleyen bağımsız eserler de yazılmıştır. Bunlar arasında Muhammed *Alî es-Sâbûnî'nin Te'addudu'z-Zevcâti fî'1-İşlâm'ını ve Dr. Zahir 'Avâd el-ElmaTnin

---

[6585] Kurtubî, el-Câmi' li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 14/164-169; Ibni Hişâm, Sîret: 4/321-326.
[6586] Kurtubî, el-Câmi' li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 14/241-243.
[6587] Bu konuda geniş bilgi için Dr. Zahir Avâd el-Elmaî'nin Me'âl-mufessirîn ve'1-musteşrikîn fî Zevâci'n-nebiyyi bi Zeyneb bint Cahş adlı eserine bakılabilir, s. 102-108.

Me'a'l-mufessirin ve'l-musteşrikîn fi zevâci'n-nebiyy (s.a.v.) bi Zeyneb bint Cahş'ını anabiliriz. Ayrıca Şeyh Tantâvî de bu konuda yazdığı bağımsız risaleyi, tefsirinin 16 ncı cildine eklemiştir (s. 41-60).
53- Ey inananlar, (rastgele) Peyğamber'in evlerine girmeyin. Ancak yemek için size izin verilir de girerseniz (erkenden gelip) yemeğin pişmesini beklemeyin. Çağırıldığınız zaman girin; yemeği yeyince da-ğılın, söze dalmayın. Çünkü bu davranışınız Peyğamber'i incitiyor, fakat o siz(e bunu söy\emek)den utanıyordu. Ama Allah gerçeği söylemekten utanmaz. Onlardan (Peyğamber'in hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalbleriniz için, hem de onların kalbleri için daha temizdir. Sizin Allah'ın Elçisini incitmeniz ve kendisinden sonra onun eşlerini nikahlamanız asla olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günâhtır. 54- Bir şeyi açığa vursa-nız da, yahut onu gizleseniz de (değişmez), Allah herşeyi gayet iyi bilir. 55- Onlara (yani Peygamberin hanımlarına) ne babaları, ne oğulları, ne kardeşleri, ne kardeşlerinin oğulları, ne kızkardeşlerinin oğulları, ne kadınları ve ne de ellerinin altında bulunan{kö\e ve câriye)/m hakkında bir günâh yoktur (bunlar teklifsiz içeri girebilirler. Ey Peygamber hanımları) Allah'tan korkun; kuşkusuz Allah, herşeyi görmektedir.

Tefsir:

53 ncü âyette mü'minlere, Peyğamber'in evlerine izinsiz girmemeleri, ancak bir yemek için kendilerine izin verilince girebilecekleri, fakat henüz yemek pişmezden önce gidip de yemeğin pişmesini beklememeleri, çağırıldıkları zaman içeri girmeleri ve yemek yedikten sonra da dağılmaları, oturup söze dalmamaları; zira bu gibi hareketlerin Peyğamber'i rahatsız ettiği, fakat utandığından dolayı onun kimseye bir şey demediği; ama Allah'ın, gerçeği söylemekten utanmayacağı; Peyğamber'in hanımlarından bir şey istedikleri zaman perde arkasından (kapının ardından) istemeleri, hem kendilerinin, hem de hanımların kalblerinin herhangi bir kötü düşünceden temiz kalması için böyle yapmanın daha uygun olduğu, Allah'ın Elçisini incitmeğe, yahut kendisinden sonra onun eşleriyle evlenmeğe kimsenin hakkı olmadığı, böyle şeylerin, Allah katında büyük günâh olduğu buyuruluyor.
54 ncü âyette de Allah'ın, gizli ve açık, yapılan herşeyi bildiği vurgulanıyor.
53 ncü âyetin, Peygamber ile Cahş kızı Zeyneb'in düğününde indiği rivayet edilir: Peygamber, Medine'ye geldiği zaman on yaşında bir çocuk olup onun hizmetine giren ve yirmi yaşına kadar yani on yıl Peyğamber'in evinde ona hizmet eden Enes şöyle diyor:
"Cahş kızı Zeyneb'in, Peygamber (s.a.v.) ile evlenmesinde düğün yemeği yapıldı. Yemekte ekmek ve et vardı. İnsanları yemeğe davet için beni gönderdiler. Bir grup içeri girip yiyor, çıkıyor, ardından başka bir grup girip yiyordu. Herkesi çağırdım, nihayet çağıracak kimse kalmadı. Peygamber (s.a.v.):
— Öyle ise sofranızı kaldırınız, dedi.
Üç kişi evde kalmış konuşuyordu. (Onların çıkmadıklarını gören Peygamber, Zeyneb de ardında olarak) 'Âişe'nin odasına doğru gitti:
— Selâm size ey ev halkı, Allah'ın rahmetj size! dedi. *Âişe:
— Sana da selâm olsun, Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Aileni nasıl buldun? Allah mübarek eylesin, dedi.
Peygamber (s.a.v.), kadınlarının odalarını dolaşıyor, 'Âişe'ye söylediklerini onlara da söylüyordu. Onlar da 'Âişe'nin verdiği cevabı veriyorlardı. (Böylece Peygamber, oturan adamların çıkıp gitmelerini bekliyordu). Fakat döndüğünde hâlâ o üç kişinin evde sohbet ettiklerini gördü. Çok utangaç olan Peygamber (bir şey demeden) tekrar çıktı, 'Âişe'nin odasına doğru yürüdü. Kendisine adamların gittiğini söylediler, döndü. Benimle kendisi arasına perde astı ve hicâb âyeti indi"[6588]
Başka rivayette şu ilâve var: "Ben odada iken Peygamber (s.a.v.): "Ey inananlar, (rastgele) Peyğamber'in evlerine girmeyin. Ancak yemek için izin verilir de girerseniz (erkenden gelip) yemeğin pişmesini beklemeyin... Ama Allah gerçeği söylemekten utanmaz" âyetini okuyordu"[6589]
Bir başka rivayete göre Hz. 'Ömer'in de: "Peyğamber(s.a.v.)e: Ey Allah'ın Elçisi, senin yanına iyi de kötü de giriyor. Mü'minlerin annelerine örtünmelerini emretsen iyi olur, dedim. Allah hicâb âyetini indirdi" dediği rivayet edilir[6590]
Âyetin ikinci şıkkı olan: "Sizin Allah'ın Elçisini incitmeniz ve kendisinden sonra onun eşlerini nikahlamanız asla olamaz1,' cümlesinin de Hz. Peygamber vefat ettikten sonra onun genç hanımı 'Âişe'yi alacağını söyleyen bir adam hakkında indiği rivayet edilir [6591]. İbn 'Abbâs'tan rivayet edildiğine göre böyle söyleyen adam Talha ibn Ubeydullâh'tır [6592] Peyğamber'in hanımı ile evlenmek ona karşı saygısızlıktır. Onlar mü'minlerin anneleri durumundadır. Peyğamber'i rahatsız etmek, vefatından sonra onun hanımıyle evlenmek kimsenin haddi değildir.
54 ncü âyette böyle küstahça sözler söyleyen adamın düşüncesine işaretle: "Siz düşüncenizi açığa vursanız da, içinizde tutsanız da Allah onu bilir" buyurularak onun hanımıyle evleneceğini söyleyen kimse uyarılıyor.

[6588] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 33; Müslim ve Tirmizî de rivayet etmişlerdir. et-Tâc: 4/210.
[6589] Hâzin. Hadîsi Ebû Dâvûd et-Tayâlisî rivayet etmiştir: Kurtubî: 14/227.
[6590] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 33.
[6591] Hâzin: 5/273.
[6592] Kurtubî: 14/228.

53 ncü âyette Peyğamber'in hanımlarından, gerekli bir şey isteyecek olanların, perde arkasından istemeleri emredilince hanımların mahremleri olan baba, kardeş gibi yakınları Allah'ın Elçisine: "Acaba bizim de mi onlarla perde arkasından konuşmamız gerekir?" demişlerdir. İşte böyle bir tereddüdü gidermek için, 55 nci âyette hanımların babalarının, oğullarının, kardeşlerinin, kardeş oğullarının, kızkardeş oğullarının, kadınlarının, mülkleri olan köle ve cariyelerinin yanlarına teklifsiz girmelerinde bir sakınca olmadığı belirtiliyor. Sonra da Peygamber hanımlarına hitaben bunlardan başka erkeklerden sakınmaları; Allah'ın, yaptıkları herşeyi gördüğü buyuruluyor.
Bilindiği gibi bu âyetler, düğün sırasında yemek yedikten sonra kalkıp gitmeyen, Peyğamber'in yeni evlendiği ailesiyle yalnız kalmasına fırsat vermemek suretiyle onu rahatsız eden görgüsü az bazı kimselere görgü kuralları öğretmekte; evinde, ailesi içinde kimseyi rahatsız etmemeyi buyurmaktadır. "Onlardan bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin" cümlesi, yabancı erkeklerin, Peyğamber'in hanımlarının yanına izinsiz girmelerini menetmekte, evlerinde onlardan bir şey istemek gerektiğinde hemen içeri dalmak yerine kapıda perde arkasında durarak istemeyi buyurmaktadır. Bu davranış, aile mahremiyetinin korunması için gereklidir. Yoksa burada kadının yüzüne peçe örtülmesi emredilmemiştir. Burada kasdedilen perde, peçe değil, kapı veya kapı yerine asılan perdedir. İşte Peyğamber'in evine gelip hanımlarını kapının ardından veya perde arkasından istemeleri emredilmektedir.
Nûr Sûresinin 27-31 nci âyetlerinde de mü'minlerin, birbirlerinin evlerine girmek için uymaları gereken kurallar ve kadının yabancılara göstermemesi gereken zinet ve zinet yerleri hakkında, herkesi kapsayan genel hükümler bildirilmiştir. Aile ilişkileri hakkındaki genel hükümlerin orada yer alması, buradaki hükümlerin Peygamber ailesine özgü olduğunu gösterir. Çünkü yukarıdan beri konu, Peygamber ailesi üzerindedir. Önceki âyetler, Peyğamber'in kendisinin, ailesiyle ilişkileri hakkında idi. Bu âyetler ise başkaları ile Peygamber ailesi arasındaki ilişkiler hakkındadır. Maamâfîh Peygamber ailesi, bütün ailelere örnektir. Onun için bütün mü'minler bu hükümlere uymalı, komşunun evine habersiz girmemeli, bir düğüne veya ziyafete vaktinden önce gitmemeli, birinin hanımından bir şey sormak, istemek gerektiğinde kapının ardında durarak konuşmalıdır.
55 nci âyette zikredilmemiş olan amcalar ve dayılar da baba gibi mahremdirler. Çünkü kardeş oğulları kadına mahrem olunca kardeş kızları da amcaya mahrem olur. Keza kızkardeş oğulları teyzeye mahrem olunca dayı da kız yeğenlere mahrem olur. Kadınlara babalarının, kardeşlerinin, yeğenlerinin, amcalarının ve dayılarının perde arkasında durup soru sormalarına gerek yoktur. Onlar, perdesiz, karşılıklı konuşabilirler. Süt baba, süt amca, süt dayı, süt kardeş de özler gibî mahremdirler.
Hicâb âyeti indikten sonra Hz. 'Âişe'nin süt amcası Eflâh, Hz. 'Âişe'nin yanına girmek ister. "Peyğamber'e sormadan izin veremem" diyen *Âişe, Peygamber gelince:
— Ey Allah'ın Elçisi, der, Ebu'l-Kuays(yani süt babası)mn kardeşi yanıma girmek için izin istedi. Senden müsâade almadan izin vermeyi uygun bulmadım. Çünkü beni o adam emzirmedi ki, Ebu'l-Kuays'ın karısı emzirdi, der. Peygamber:
— O senin amcandır, yanına girebilir, diye cevap verir"[6593]
Bu suretle birini emziren kadının süt sahibi kocası, emenin süt babası, onun kardeşleri de emenin süt amcaları olmaktadır.
Ne de kadınları... hakkında bir günâh yoktur" sözünden bazıları, ancak müslüman kadınların, birbirlerine mahrem olduklarını, müslü-man olmayan kadınların, müslüman kadınlara mahrem olmadıklarını söylemişlerdir. Bu tamamen tutarsız bir görüştür. Burada zamir, üslûb birliğine ve galip ihtimale göredir. Genellikle müslüman kadınlar birbirleriyle karşılaşırlar. İslâm toplumunda gayri müslim çok olmadığı için "Ne de kadınları" denmiştir. Burada kasdedilen, kadın cinsidir. Bütün kadınlar birbirlerine mahremdirler.
Ellerinin altında bulunanlar" cümlesinde de bazıları mahrem olanların sadece cariyeler olduğunu, bazıları da hem köle, hem de cariyelerin, sahiplerine mahrem olduklarını söylemişlerdir. Doğrusu da bu son görüştür. Çünkü mâlikesi, kölenin mahremidir. Evin içinde bunlardan kaçmak güçtür.
56- A İlah ve melekleri Peygamber'e salât etmektedir. Ey inananlar, siz de ona salât edin, içtenlikle selâm edin (ona rahmet ve esenlik dileyin).

Tefsîr:

56- Yukarıda mti'minlere, Peyğamber(s.a.v.)i rahatsız edecek davranışlardan kaçınmaları emredilmişti. Bu âyette de Peygamberin, Allah katındaki yüce sânı, değeri anlatılıyor. Allah'ın ve meleklerinin ona salât ettikleri bildiriliyor, mü'minlere de ona salât ve selâm etmeleri emrediliyor.
Allah'ın Peyğamber'e salâtı, ona rahmet etmesi, onu melekler yanında övmesi; meleklerin salâtı, ona duâ ve istiğfar etmeleri, onu desteklemeleridir. Allah'ın rahmet ettiği, huzurundakilere övdüğü bir zata elbette saygı göstermek, onu incitmekten son derece sakınmak ve ona salât ve selâm getirmek (yani Allah'tan rahmet ve esenlik dilemek) gerekir.
Bu âyetin hükmüne göre Allah'ın Elçisine ömürde bir kere olsun salât ve selâm etmek farzdır.

[6593] Tirmizî, Radâ': 2.

Bazı âlimlere göre onun ismi her anıldıkça salât ve selâm getirmek gerekir. Bazılarına göre de onun ismi anıldığı zaman sadece bir kere salât ve selâm getirmek yeterlidir. Her adı anıldıkça salât ve selâm gerekmez. Dualaların başında ve sonunda da ona salât ve selâm getirmelidir '[6594]. Bu görüşler içinde en uygunu orta görüştür. Yani onun adının anıldığı mecliste sadece bir kere salât ve selâm getirmek gerekir. Her defasında ikide birde salât ve selâm okumak zor da olabilir, meclisin sükûnetini de bozabilir. İfrata gerek yoktur. Ben ashabın, ikide birde ona salât getirdiklerini sanmıyorum. Buna göre yazılacak dini kitaplarda da onun adı her geçtikte (s.a.v.) koymak veya bunu açıkça yazmak zarurî değildir. Her bölümde onun adının geçtiği ilk yerde salât ve selâm işareti koymak yeterlidir.
Namazda ona salât etmek ise sünnettir. Allah'ın Elçisine salât ve selâm okumanın fazileti hakkında birçok hadis vardır. Bu âyet indikten sonra "Allah'ın Elçisine:
— Ey Allah'ın Elçisi, sana selâm vermeyi biliyoruz, ama sana nasıl salât
edilir? denildi.
— Şöyle söyleyiniz, dedi:'[6595]
'Abdullah ibn Mes'ûd, Peygamber(s.a.v.)e şöyle salât etmeyi öğütlemiştir:
"A ilahım, salâtım, rahmetini, bereketlerini, Peygamberlerin efendisi, korunanların önderi, nebilerin hâtemi, kulun, elçin, din önderi, hayır kumandanı, rahmet elçisi Hz. Muhammed'in üzerine indir. Onu, öncekilerin ve sonrakilerin imreneceği yüce bir makama ulaştır. A ilahım, İbrahim ailesine salât ettiğin gibi Muhammed'e ve ailesine de salât eyle. Sen övülmüşsün, sânın yücedir"[6596]
Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste de Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bana bir salât okuyana Allah on salât eder" [6597]. Tirmizî'de ise hadis şöyledir: "Ben kimin yanında amlırsam o kimse bana salât getirsin. Kim bana bir salât okursa Allah ona on salât eder" [6598]. Hadîsin başka bir rivayeti de şöyledir: "Kim bana bir salât okursa onun on günâhı silinir ve makamı on derece yükseltilir"[6599]
'Abdurrahmân ibn 'Avf anlatıyor: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) (Medine) dışına çıktı, ben de kendisini izledim, bir hurmalığa geldi. Orada secdeye kapandı.
Secdesi o kadar uzun sürdü ki Allah'ın orada onun ruhunu almış olmasından korktum. Geldim, kendisini yokladım. Nihayet başım kaldırdı ve dedi ki: "— Ne oluyorsun 'Abdurrahmân?" Ben de içimden geçeni söyledim, buyurdu ki:
— Cebrail (selâm ona) bana şöyle dedi: Seni müjdelerim, yüce Allah diyor ki: (Kim sana salât okursa ben de ona salât ederim, kim sana selâm verirse ben de ona selâm veririm). Ben de şükür için secdeye kapandım"[6600]
Ebû Talha el-Ensârî anlatıyor: "Bir gün Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in yanma gittim, yüzünde sevinç belirtileri parlıyordu. Dedim ki:
— Ey Allah'ın Elçisi, seni hiç bugünkü kadar sevinçli ve neş'eli görmemiştim? Buyurdu ki:
— Niçin sevinçli ve neş'eli olmayayım ki Cebrâîlyanımdan henüz ayrıldı, bana dedi ki: Ey Muhammed, ümmetinden kim sana bir salât getirirse Allah ona on iyilik sevabı yazar, onun on günâhını siler, onu on derece yükseltir ve bir melek onun sana söylediğinin aynını ona söyler. Dedim ki: Ey Cebrail, o melek kimdir? Dedi ki: Allah 'azze ve celle senin yaratılışından itibaren tâ dirileceğin güne kadar bir melek memur etmiştir ki ümmetinden sana salât eden herkes için şöyle desin: Allah sana da salât etsin"[6601]
Özellikle son rivayetlere sonradan katmalar olduğu kanısındayız. Ancak bunlar, Hz. Peyğamber'e salât ve selâm getirmenin fazileti hakkında bir fikir verdiği için buraya dercetmeyi uygun gördük. Bunlar tek tek ve kelime kelime Hz. Peyğamber'den aynen sadir olmasa bile, bunların tümü, ona salât ve selâm getirmenin faziletini, sevabım belirtir. Âyette de Allah ona salât ve selâm getirmeyi emrettiğine göre bunlar, âyetin ruhuna-aykırı değildir. Ancak son rivayetlerde abartmaların olduğu açıktır. Allah'ın en büyük Elçisine yüzbinlerce salât ve selâm olsun.
57- Allah'ı ve Elçisini incitenler var ya, işte Allah onlara dünyâda ve âhirette lanet etmiş ve onlar için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. 58-Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, bir şey yapmadıkları halde onları incitenler, bir iftira ve açık bir günâh yüklenmişlerdir!

Tefsir:

57-58: Önceki âyette Peygamber (s.a .v.)in, Allah ve melekleri katındaki yüce mevkii belirtildikten sonra bu âyetlerde de Allah'ı ve O'nun Elçisini incitenlerin, dünyâda da, âhirette de Allah'ın lanetine uğrayacakları ve onur kırıcı bir azaba çarpılacakları, mü'min erkek ve kadınları, yapmadıkları şeylerle suçlayarak haksız yere onları incitenlerin büyük bir iftira ve açık bir vebal yüklendikleri ifade ediliyor.
Bu âyetlerin de yukarıda anlatılan Zeyneb konusu ile ilgili olduğu anlaşılıyor. Peyğamber'in evlenmesini

---

[6594] Kurtubî, el-Câmi': 14/233.
[6595] Buhârî, Tfefsîr, Sûre: 33.
[6596] Tkbresî, Mecme'u'l-beyân: 8/369.
[6597] Ebû Dâvûd, Vitr: 26.
[6598] Ebû DâvÛd, Vitr: 26.
[6599] Tirmizî, Salât: 352, Nesâ'î, Ezan: 37; Müslim, Salât: 17.
[6600] İbn Hanbel, Musned: 3/102, 261; et-Terğîb ve't-Terhîb: 2/495.
[6601] et-Terğîb: 2/497. Hadisin metni Taberînî'den alınmıştır, az farkla Nesâ'î ve Dârimî'de de vardır. Dârimî, Rekâik: 58.

dedikodu etmek suretiyle onu rahatsız edenlerin davranışları kınanmaktadır. Bir rivayete göre birinci âyet, Peygamber1 in, Safiyye ile evlenmesini çekiştirenler hakkında inmiştirı. [6602] İniş nedeni ne olursa olsun birinci âyet, söz ve davranışlarıyle Allah Elçisini incitenler, ikinci âyet de suçsuz insanlara iftira edenler hakkındadır. İkinci âyetin, Hz. 'Alî'ye eziyet edenler, ona şovenler, yahut Hz. 'Âişe'ye dil uzatanlar hakkında indiği de rivayet edilir ki bu rivayetler aslında âyeti, sonradan çıkan olaylara uygulamaktan ibarettir. Hz. 'Alî'ye veya 'Âişe'ye dil uzatmalar, Peygamber devrinden hayli sonra ortaya çıkmış olaylardır. Âyetin bu münasebetle inmiş olması söz konusu olamaz.

Âyetler, yukarıdaki konunun devamıdır. Peygamber(s.a.v.)in evlenmesini dedikodu yapan, Peyğamber'e yakın mü'minler aleyhinde yakışıksız sözler söyleyip yaymak suretiyle ortalığı karıştırmağa çalışan münafık, hasta yürekli insanların davranışını sergilemektedir.

Allah'ın Elçisini incitmek, Allah'ı incitmek demektir. Yüce Allah, Peyğamber'in kendisine yakınlığını belirtmek için kendisini de onunla beraber saymış: "Allah ve Elçisini incitenler" buyurmuştur. Bir kudsî hadiste yüce Allah: "Kim benim bir velîme (dostuma) düşmanlık ederse ben ona savaş açarım. Kulum bana en çok, kendisine farz kıldığım ibâdetlerle yaklaşır. Nafilelerle de bana yaklaşmağa devam eder. Nihayet o derece bana yaklaşır ki ben onu severim. Ben de onu seversem onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse veririm, bana sığınırsa onu korurum. En fazla tereddütettiğim şey, ölümden korkan mü'minin canını almaktır.

Çünkü ben onun üzülmesini istemem" [6603] Başka bir kudsî hadis de şöyledir: "Âdem oğlu dehre (feleğe) sövmekle beni incitir. Felek benim. Gece ve gündüzü ben kendi e/imle döndürürüm"[6604]

59- Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Cilbâblarını üstlerine salsınlar. Onların tanınmaları ve incitilme-meleri için en uygun olan budur. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 60- Andolsun iki yüzlüler, kalblerinde hastalık bulunanlar, kentte kötü haberler yayanlar (bu yaptıklarından) vazgeçmezlerse seni onların üstüne süreriz, sonra kentte senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler. 61- Lanetlenirler; nerede rastlansalar yakalanıp öldürülürler. 62- A Hah 'in önceki milletler arasında uygulanan yasası budur. Allah '-in yasasını değiştirmeğe imkân bulamazsın.

Tefsir:

59- Cilbâb: Himâr (eşarp, yazma) üzerinden örtülen örtüdür. Peygamber hanımlarına ve diğer hür kadınlara, tanınmaları ve sataşmalardan korunmalan için cilbâblarını üstlerine almalarını emreden bu âyetlerin şu münasebetle indiği rivayet edilir:

Birtakım ahlâksız kimseler, geceleri tuvalet için dışarı çıkan kadınları izlerlerdi. Onların asıl amacı cariyelerdi. Kadının üzerinde çarşaf olursa onun hür olduğunu bilir, ardına düşmezlerdi. Ama çarşaf olmazsa cariyeden ayıramadıkları için ardına düşer, ona sataşırlardı. İşte bu durum, Allah'ın Elçisine anlatılınca 59 ncu âyet indi'.[6605]

Süddî şöyle diyor: "Medine fâsıkların*dan bazıları, gece karanlık basınca Medine yollarına çıkar, kadınların yolunu keserlerdi. Medine'nin evleri dardı. Gece olunca kadınlar tuvalet için yollara giderlerdi. O fasıklar da onları takibederlerdi. Kadının üzerinde cilbab görürlerse 'bu hürdür' deyip onu izlemekten vazgeçerlerdi. Ama kadının üzerinde cilbab görmezlerse 'Bu câriyedir' deyip üzerine atılırlardı"

Bu rivayet, Arap toplumunda hür kadınların çarşaf giydiklerini, bunun eski bir gelenek olduğunu,gösterir. Hz. Ömer bir gün çarşıda yürürken pazarda yaban merkeplerinin yanında duran kulağı yarık bir kadına rastladı, ona çubukla vurdu. Kadın Peygamber (s.a.v.)e gelip bir suçu olmadığı halde Ömer'in kendisini dövdüğünü söyledi. Allah'ın Elçisi Ömer'i çağırtarak: "Neden amcanın kızını dövdün?" dedi. Ömer şöyle cevap verdi: "Ey Allah'ın Elçisi, amcamın kızı kendisini belli etmedi. Ben üzerinde çarşaf görmeyince onu velîde (cariye) sandım". O zaman insanlar: "Şimdi bu konuda Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e bir şey indirilir" dediler. Ömer: "Kadınlarımıza çarşaf örtme hükmünü getiren bir şey iner inşâallâh" dedi. Yüce Allah: "Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve mü'mirilerin kadınlarına söyle; Cilbâblarını üstlerine salsınlar..." âyetini indirdi. [6606] Bir rivayette de: Peyğamber'in uzun boylu zevcesi dışarı çıkınca, onun çarşıya çıkmasından hoşlanmayan ve hicâb âyetinin inmesini çok isteyen Ömer: "Ey Şevde, seni gördük" dedi. Allah hicâb âyetini indirdi, denilmektedir[6607]

Âyetin sade bu iki olay üzerine indiği kesin olmasa dahi bu rivayet, henüz çarşaf emri inmeden Hz. Ömer'in, çarşaf giymeden çarşıda dolaşan hür kadının bu davranışını geleneklerine aykırı bularak onu dövdüğünü ve Peyğamber'in hanımlarının dışarıya çıkmalarından hoşlanmadığını, hicâb âyetinin inmesini istediğini, dolayısiyle hür kadınların çarşaf giymelerinin, o toplumun geneleklerinden olduğunu gösterir. Yine Hz. Ömer'in, fazla örtünen cariyeleri dövdüğü, onlara: "Siz hürlere mi benziyorsunuz?" dediği rivayet edilir [6608] "Evli veya bekâr cariyenin üzerine örtü alması gerekir mi?" şeklinde bir soruya Zührî: "Evli ise başına baş örtüsü (eşarp) alır.

[6602] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/518.
[6603] Buhârî, Rİkâk: 38, bâbu't-tevâdu
[6604] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 33, Tevhîd: 35; Müslim, Elfâz: 2, 3; Ebû Dâvûd, Edeb: 169; İbn Han-bel, Musned: 2/238.
[6605] İbn Kesîr, Tefsir: 3/519.
[6606] İbn Kesîr, Tefsir: 3/519; Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1574.
[6607] Kurtubî: 14/230.
[6608] Ahkâmu'l-Kur'ân: 3/1575.

Ama çarşaf giymesi menedilir. Çünkü onların hür kadınlara benzemeleri mekruhtur" cevabını vermiştir [6609]
Buradaki " Üzerlerine cilbablarından bir kısmını salsınlar" cümlesi de 53 ncü âyetteki: " Onlardan, perde arkasından isteyin" cümlesiyle peçenin kasdedilmediğini gösterir. Çünkü oradaki hicâb ile peçe kasdedilmiş olsaydı burada tekrar kadınların üstlerine cilbâb almaları emredilmezdi.
Yine bu âyet, hicâb âyeti indikten sonra da gerek Peygamber hanımlarının, gerek diğer kadınların, gerektiğinde sokağa çıkmakta olduklarını gösterir. İşte bu âyetle onlara, sokağa çıktıklarında, namuslu hür kadınlar oldukları bilinip rahatsız edilmemeleri için abâyelerini üstlerine almaları emrediliyor.
Cilbâb: Himâr (yazma, eşarp) üzerinden örtülen bir giysidir ki Türkçe-de çarşaf dediğimiz bu giysiye şimdi Araplar " 'Abâye" derler. 'Abâye, baştan aşağı salınan, iç elbiseyi önden ve arkadan kapatan bir örtüdür. Cilbâbı, yalnız bir tek gözü açık bırakmak suretiyle yüzü ve bütün vücudu kapatacak bir örtüdür diye tanımlayanlar olduğu gibi, alından bağlanıp aşağı sarkıtılan bir örtüdür diyenler de vardır [6610]. Sanıyoruz ki bu tanımlar örtünme konusunda zamanla daha titiz bir anlayışın hakim olmasıyle ortaya çıkmıştır. İbn 'Ab-bâs'ın talebesi 'İkrime, "Boğazının çukurunu cilbâbıyle kapatır ve aşağıya salar" [6611] demiştir ki bundan cilbâbın, boyundan aşağı salman ve dış elbiseyi örten bir örtü olduğu anlaşılır. Yüzü kapatmak şart değildir. Çünkü Nûr Sûresinde açıklandığı üzre yüz 'avret sayılmaz. Nûr Sûresinde baş örtüsünün, yırtmaçlar üzerine salınıp boyun ve göğüsteki açıklıkların kapatılması emredilmişti. Burada da çarşafın boyundan aşağı salınıp iç elbisenin kapatılması emredilmektedir. Âyette belirtildiği gibi bu kıyafeti giymekten gaye de düşük tabiatli fasık erkeklerin sataşmasından, eziyetinden korunmaktır.
O zamanki toplumda hür kadınlar böyle giyerlerdi. Ama mutlaka çarşaf giymek şart değildir. Kur'ân'ın tanımladığı biçimde vücudu Örten her kıyafet de giyilebilir. Mü'min kadının, sokağa çıkarken kendisine söz getirecek, dikkatleri çekecek kıyafetlerden uzak, sade bir kıyafetle çıkması gerekir.
Âyette " Mü'minlerin kadınları"buyuru\duğundanSüfyân-ı Sevrî şöyle demiş: "Zimmet ehli (tebe'adan gayri müslimlerin) kadınlarının zinetine bakmakta bir sakınca yoktur. Haram olduğundan değü, fakat fitneye sebebolur korkusuyla bundan nehyedilmiştir"[6612]
60-62: kelimesi, ircâf kökünden ism-i fâ'ildir. İnsanları korkutmak ve fitne uyandırmak için kötü haber yayanlar demektir. ikiyüzlüler, Yüreklerinde hastalık bulunanlar" fâcir ve zânîler, Kentte kötü haber yayanlar". Medine'de müslü-manların savaştıkları hakkında halkın moralini bozan sözler yayan, dedikodular yapanlar şeklinde tefsîr edilmiştir.
Bu âyetlerde yüce Allah; münafıklar, kalblerinde hastalık bulunanlar ve kentte kötü haber yayıp fitne uyandırmağa çalışanlar, bu yaptıklarından vazgeçmedikleri takdirde Peygamber(s.a.v.)i onların üstüne salacağını ve artık Medine'de tutunamayacaklarını, her yerde lanetleneceklerini ve nerede bulunsalar yakalanıp öldürüleceklerini; bunun, ötedenberi uygulanan İlâhî bir yasa olduğunu, Allah'ın yasasının değişmeyeceğini bildiriyor.
Önceki konunun devamı olan-bu âyetler, Hz. Peyğamber'in aleyhinde ileri geri lâflar söyleyen, namuslu insanlar hakkında kötü sözler uyduran, namuslu kadınları rahatsız eden saygısız insanları tehditetmekte, bu tür davra-nışlardan vazgeçmedikleri takdirde büyük bir cezaya çarpılacaklarını, hattâ lanetlenip öldürüleceklerini ihtar etmektedir.
Âyetler, Hz. Peyğamber'e, edepsiz kişileri şiddetle cezalandırma, hattâ öldürme yetkisi vermektedir. Toplumun selâmeti için gerektiğinde toplum birliğini ve dirliğini bozan müfsidler öldürülür. Bu, Peyğamber'e verilen bir yetkidir. Ancak Peygamber (s.a.v.)in bu müfsid kişileri cezalandırıp öldürdüğüne dair bir rivayet yoktur. Aksine, bunlardan sonra inen âyetlerden, Hz. Peyğamber'in, bu ikiyüzlü kişilere yumuşak, hoşgörülü davrandığını öğrenmekteyiz. Onların bütün olumsuz davranışlarına rağmen Peygamber (s.a.v.) onlara karşı yumuşak davranmış, tevbe kapısını daima açık bırakmıştır. Çünkü onlar da insandırlar. İnsan hatâ edebilir. Bir gün gelir, yaptığına pişman olur, tevbe eder.
Kaldı ki bunların hepsi de katıksız münafık değillerdi. Bazıları münafıkların sözlerine aldanan, ruhen hasta insanlardı, uslanma istidatları vardı. Onun için bu hasta yüreklilere tevbe kapısı açık tutulmuştur. Gerçekten de münafık diye bilinen birçok kimse, sonra tevbe etmiş, samimi müslüman olmuştur. Çünkü nifak da insandan hiç ayrılmayacak bir sıfat değildir. Eğitimle bu hastalık tedavi edilebilir.
63- insanlar sana o Saatten soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi Allah'ın yanındadır". Ne bilirsin belki o Saat yakın olur. 64- Allah kâfirlere lanet etmiş ve onlar için çılgın bir ateş hazırlamıştır. 65- Orada ebedî olarak kalacaklar, ne bir koruyucu, ne de yardımcı bulamayacaklardır. 66- Yüzleri ateşin içinde çevrildiği gün: "Eyvah bize! Keşke Allah'a itaat etseydik, Elçiye itaat etseydik" derler. 66- Ve dediler ki: "Rabbimiz, biz bejlerimize ve büyüklerimize uyduk da bizi yoldan saptırdılar." 68- "Rabbimiz, onlara iki kat azap ver ve onlara büyük bir lanet eyle!"

[6609] İbn Kesîr, Tefsir: 3/519.
[6610] Câmi'u'l-beyân: 22/46.
[6611] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/519.
[6612] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/519.

Tefsir:

63-68: Yukarıda Allah'ı ve Elçisini inciten, ortalığı karıştırmak isteyen münafık ve fâsıkların şiddetle cezalandırılacakları ihtar edilmişti. Herhalde onlardan bazıları, kendilerini dünyâ ve âhiret azâbiyle tehdideden âyetler inince bu uyarıları umursamaz görünmüşler, hattâ alay tarzında "Hani o azap saati, yahut kıyamet na zaman?" demişler. Bu sözleriyle tehdidedildikleri azabın veya kıyametin olmayacağını anlatmak istemişler.
İşte bu âyetlerde azâb saatini veya kıyameti inkâr ve bununla alay edenlerin sözleri anlatılıyor. Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği o saatin çok yakın olabileceği vurgulanıyor. Allah'ın, inkarcılara lanet ettiği, onlara çılgın bir ateş hazırladığı, içinde sürekli kalacakları o ateşten kendilerini kurtaracak bir dost ve yardımcı bulamayacakları belirtiliyor ve o ateşin içindeki durumları tasvir ediliyor.
Tıpkı pişmek için ateşin üstüne konan kelle gibi onların yüzleri de cehennem ateşinde sağa-sola çevrilerek pişirilir. Bu dayanılmaz azap karşısında inkarcılar: "Keşke Allah'a ve Elçiye itaat etseydik!" diye hayıflanırlar. Sonra Allah'a yalvarır; ileri gelenlerinin, büyüklerinin sözlerine uydukları için yolu şaşırdıklarını söylerler. Dünyâda kendilerini doğru yoldan şaşırtan o beğ-lerine, büyüklerine iki kat azâb ve daha büyük lanet etmesini Allah'tan dilerler.
Cehennem ateşinde kavrulanların bu sözlerinden anlaşılıyor ki kıyametle, âhiret azâbiyle alay edenler, birtakım kışkırtıcıların, liderlerinin sözlerine kanarak Peygamber'e karşı böyle edepsizce davranışlar içine girmişlerdir. İşte onların hem kendileri, hem de kendilerini kışkırtan, şaşırtan önderleri, dünyâda lanetlenip cezalandırılacakları gibi âhirette de bu büyük azabın içinde kalacaklardır.
69- Ey inananlar, şu kimseler gibi olmayın ki Mûsâ 'ya eziyet ettiler, Allah onu, onların dediklerinden berâet ettirdi; o, Allah yanında değerli idi. 70- Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin. 71- Ki Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim A Hah 'a ve Elçisine itaat ederse, büyük bir başarıya ermiş otur. 72- Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara sunduk; onu yüklenmekten kaçındılar, ondan korktular; onu insan yüklendi. Doğrusu O, çok zâlim, çok câhildir. 73- (İnsan emâneti yüklendi) Ki Allah, ikiyüzlü erkeklere ve iki-yüzlü kadınlara, ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azâ-betsin; inanan erkekleri ve inanan kadınları da bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Tefsîr:

69 ncu âyet gösteriyor ki yukarıda kıyametin ne zaman kopacağını inkâr tarzında soranlar, söz ve işleriyle Allah'ın Elçisini ve miıslümanları inciten münafıklar, bozuk karakterli insanlardır. Yukarıda onlar şiddetli azâb ile uyarıldıktan sonra tekrar onların yüreklerindeki iman tarafına hitâbedilerek Musa'ya eziyet edenler gibi davranıp Allah'ın Elçisini incitmemeleri buyuru-luyor. Demek ki bunlar, Hz. Peyğamber(s.a.v.)e iftira etmişlerdir. Çünkü âyette Allah'ın, Musa'yı, kendisine eziyet edenlerin suçlamalarından berâet ettirdiği buyuruluyor. Yani Allah nasıl elçisi Musa'yı, üstüne atılan iftiradan berâet ettirmişse, elçisi Muhammed'i de münafıkların attıkları iftiralardan berâet ettirir.
70-71 nci âyetlerde de iftira ve yalanlarla ortalığı karıştırmağa çalışan kimselere Allah'tan korkmaları; Allah'ın, işlerini düzeltip günâhlarını bağışlaması için doğru konuşmaları emrediliyor. Allah'a ve Elçisine itaat edenlerin, büyük bir başarıya ulaşacakları vurgulanıyor.
Âyette Musa'ya yapıldığına işaret edilen eziyetin ne olduğu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Birincisi Buhârî ve Müslim'de yer alan şu hadîstir: Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Mûsâ (selâm ona) çok utangaç idi. Vücudunu öyle kapatırdı ki hiç cildi görünmezdi. İsrail Oğullarından bazıları: 'Cildinde baras (alacalık) hastalığı bulunduğu, ya da husyeleri şişkin, yahut kendisinde bir hastalık olduğu için böyle kapatıyor' dediler. Allah o söylenenlerin yalan olduğunu ortaya çıkarmak istedi. Bir gün Mûsâ, tenhâ bir yerde yıkanmak için soyundu, elbisesini bir taşın üzerine koydu. Taş elbisesini kaçırdı. Mûsâ taşı kovalamağa başladı: 'Ey taş elbisemi ver, ey taş elbisemi ver!'diyordu. Nihayet israil Oğullarının çırılçıplak yıkandıkları yere geldi. Musa'yı çıplak vaziyette görenler, onun kusursuz, insanların en güzeli olduğunu anladılar. Böylece Allah onu, hakkında söylenen yalanlardan kurtardı. O zaman taş durdu, elbisesini alan Mûsâ, değneğiyle birkaç kez taşa öyle vurdu ki taşın üstünde dört beş değnek izi kaldı. İşte: (Ey inananlar, şu kimseler gibi olmayın ki Musa'ya eziyet ettiler, Allah onu onların dediklerinden berâet ettirdi; O, Allah yanında değerli idi) âyeti buna işaret ediyor"'.[6613]
Diğer bir rivayete göre Karun'un para verdiği bir fahişe, herkesin içinde Musa'nın, kendisiyle zina ettiğini söylemiş. Allah, Musa'nın suçsuz olduğunu ortaya çıkarmış. İşte Musa'ya yapılan eziyet, ona atılan bu iftiradır[6614]
Hasılı kavminden bazı kimseler, Musa'ya, rivayettekilere benzer bir iftira atmışlar ve Allah Musa'nın suçsuz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Musa'yı iftiralardan berâet ettiren Allah, Muhammed'i de berâet ettirir. Ona iftira edenler, sonunda perişan olurlar.
Bu âyetten anlaşıldığı üzre iman, kalblerine tam yerleşmemiş olanlar, çeşitli vesilelerle Hz. Muhammed(s.a.v.)i

[6613] Buhârî, Ğusl: 20, Enbiyâ: 28; Müslim, Hayd: 75, Fedail: 155-156; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 33; et-Tâc: 4/213.
[6614] Hâzîn: 5/278.

suçluyorlardı. 'Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: "Bir gün Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ganimetleri paylaştırdı. Ensârdan biri: 'Bu, Allah için yapılmış âdil bir taksim değildir' dedi. 'Ey Allah'ın düşmanı, senin bu söylediğin sözü Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e haber vereyim de gör!' dedim. Ve söylediklerini Allah'ın Elçisine haber verdim. Kızdığından yüzü kıpkırmızı oldu: 'Allah Musa'ya rahmet etsin, ona daha çok eziyet edildi, fakat sabretti' dedi"[6615] Hâzin'in kaydına göre bu olay, Huneyn ganimetlerinin taksimi sırasında olmuştur [6616]

Bu saygısızlık o kadar ileri götürülmüştür ki Allah'ın Elçisini, ganimetleri aşırmakla suçlama terbiyesizliğini gösterenler de olmuştur. Âl-i İmrân Sûresinin 161 nci âyetinde buna işaret edilmiştir.

Fakat âyette işaret edilen iftira, bu rivayette anlatıldığı gibi ganimet malları yüzünden olan iftira mıdır, yoksa Peygamber'in Zeyneb'le evlenmesi, ailesi, namuslu kadınlar hakkında söylenen yakışıksız sözler midir? Bu husus şüphelidir. Konu Peygamber ailesi, özellikle onun, Zeyneb ile evlenmesi olayı çevresinde döndüğü için biz ikinci ihtimali varid görüyoruz.

İşte Peyğamber'in, evlâtlığının karısı ile evlenmesi hususunda gerçek dışı şeyler söyleyip ona iftira edenlere, 71 nci âyette Allah'tan korkup doğru söz söylemeleri emrediliyor. Bu 71 nci âyet de Peyğamber'in Zeyneb ile evlenmesinin, ona aşkından veya arzusundan değil, yüce bir gayeye ma'tuf olduğunu gösterir. Çünkü bu âyet bu gibi sözlerin doğru olmayıp peygambere iftira olduğuna işaret ediyor. Doğruyu konuşmalarını söylüyor.

Doğruluk, İslâmın temel ilkelerindendir. 'Abdullah ibn Kays ve Ebû Mûsâ şöyle demişler: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bize öğle namazını kıldırdı. Yüzünü bize doğru döndürünce oturmamızı emretti, oturduk: 'Allah, bana size Allah'tan korkmanızı ve doğru söylemenizi emretmemi buyurdu' dedi. Sonra kadınların yanma gitti, onlara da aynı şeyi söyledi[6617]

72-73 ncü âyetlerde yüce Allah, emânetin, göklerin, yerin ve dağların çekemeyeceği kadar ağır, önemli bir şey olduğunu; emâneti taşıma sorumluluğunu insanın yüklendiğini: bunun gereğine göre hareket etmeyen münafık, müşrik erkek ve kadınların, Allah'ın azabına uğrayacaklarını, kullarına son derece merhametli olan Allah'ın, tevbe eden mü'min erkek ve kadınların hatâlarını bağışlayacağını buyurmaktadır.

inişi hakkında bir olay zikredilmeyen bu âyetler, yukarıdan beri anlatılan konunun bir sonucu niteliğindedir. Önceki âyetlerde suçsuz insanlara iftira edenler, bu hareketlerinden menedilmişlerdi. Suçsuzlara iftira etmek, insanın yüklendiği emânete (güvenliğe) doğruluğa aykırıdır. Doğruluk insanı iyiliğe, başarıya, Allah'ın rızâ ve mağfiretine götüren emânetin gereklerindendir. Emânete aykırı davrananlar uyarıldıktan sonra bu âyetlerde, insanın üzerinde bulunan emânet sorumluluğunun önemi vurgulanmaktadır. Tefsirlerde insanın yüklendiği bu emânetin ne olduğu hakkında çeşitli yorumlar yapılmıştır:

Emânet farzlardır, itaattir, namustur, hilâfettir, Lâilâhe illallah sözüdür, uzuvlardır, Allah'ı bilmedir, namazları kılma, zekâtı verme, ramazan orucunu tutma, haccetme, doğru söyleme, borcu ödeme, ölçü ve tartıyı tam yapma ve hepsinden önemlisi de kişinin yanına emânet edilen şeylerdir [6618]. Bunların hepsi şöyle birleştirilebilir: Emânet, insanın yükümlü olduğu tüm emir ve nehiylerdir[6619]

Muhakkak ki dinin hükümlerinin her biri insanın üzerine aldığı bir emânettir. Fakat sözgelişinden anladığımıza göre buradaki emânet ile kasdedi-len, insanların şeref ve namuslarıdır. Başkalarının şeref ve namusu, göklerin, yerin ve dağların çekemeyeceği kadar ağırdır, önemlidir. Ona dil uzatmak, sorumluluğu çok ağır olan emânete (güvenliğe) hiyânettir. Âyetin sonunda insanın çok haksız, çok câhil olduğu vurgulanmaktadır. Yani haksızlığından ve kaprislerine göre hareket ettiğinden dolayı insan, sorumluluğu çok ağır olan emânete riâyet etmemekte, başkalarının şeref ve namusuna dil uzatmaktan çekinmemektedir, demektir. Bu son cümle, insan zâlim ve câhil olduğu için emâneti yüklendi anlamına gelmez. Emâneti yüklenmek, emânete riâyet büyük fazilettir. Ancak insan haksızlığa meyyal olduğundan, kaprislerine kapıldığından dolayı emânetin ağır sorumluluğunu düşünmez, emânete aykırı hareket eder. Zâten cehûl kelimesi, bir şey bilmez anlamına değil, şehvetlerine ve kaprislerine göre hareket eden insan anlamınadır.

Muhammed İzzet Derveze ise emânetin teklif ehliyeti olduğu kanısındadır. Tabii teklif ehliyeti, akıl ve düşünce sahibi olmanın sonucudur. Akıl, Allah'ın insana emânetidir. İnsan akıl sahibi olmanın sorumluluğunu taşır. Aklını kullanıp iyi işleri seçmesi, kötü işlerden kaçınması gerekir. Bunu yapmayan, aklının değil, şehvetinin, âdi arzularının ardından gitmiş olur. İşte haksızlık ve cehalet ile, yani düşüncesizce emânete hiyânet edenler, Allah'ın azabına uğrarlar.

Emânetin ağır sorumluluğunu bildiren hadisler vardır. 'Abdullah ibn Mes'ûd, Hz. Peyğamber'in şöyle dediğini rivayet eder: "Allah yolunda savaş, emânet dışında bütün günâhlara keffârettir. Âhirette emânet sahibi (aldığı emâneti ödemeyen) getirilir, (Allah) ona: 'Emâneti öde!' der. Adam: 'Yâ Rabbi, dünyâ gitti, ben nasıl ödeyeyim?'der. Adam üç kez böyle söyledikten sonra (Allah).- 'Bunu annesi Hâviye'ye götürün!' der. Hâviye'ye götürülür, içine atılır, tâ dibine düşer. Emâneti, olduğu gibi orada bulur. Omuzuna alır, cehennemin ağzına kadar çıkarır. Tam çıkmak üzere iken emânet kayıp düşer. Böyle sürekli olarak emânetin ardından Cehennemin dibine

---

[6615] Buhârî, Edeb: 53; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/522.
[6616] 5/278.
[6617] Ibn Hanbel, Musned: 4/391; Ibn Kesîr: 3/522.
[6618] Ahkâmu'I-Kur'ân: 3/1576.
[6619] Mefâtîhu'1-ğayb: 25/235; Hâzin: 5/279; Ibn KeSîr: 3/523-524.

iner"[6620]
'Abdullah ibn *Amr da Allah Elçisinin şu sözünü rivayet ediyor: "Dört şey sende varsa artık dünyâdan kaybettiklerine üzülme: Emâneti korumak, doğru söylemek, güzel ahlâk ve helâl rızık"[6621]
Ebu Hüreyre'nin rivayet ettiği başka bîr hadis de şöyledir: "Allah'ın Elçisi (sm.v.) bir mecliste konuşurken bir a'râbî geldi:
— Kıyamet ne zaman kopacak? dedi.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) konuşmasına devam etti. Cemâatten kimi:
— Allah'ın Elçisi adamın dediğini işitti, ama sözü hoşuna gitmedi, dedi. Kimi de:
— Hayır, adamın sözünü işitmedi, dedi. Peygamber konuşmasını bitirdikten sonra:
— O kıyameti soran nerede? dedi. Adam:
— Buradayım ey Allah'ın Elçisi, dedi. Peygamber (s.a.v.).-
— Emânet zayi olduğu zaman kıyameti gözetle, dedi. Adam:
— Emânet nasıl zayi olur ey Allah'ın Elçisi? dedi. Peygamber (s.a.v.);
— İş ehli olmayana verilirse kıyameti gözetle, dedi"[6622]
Başka bir hadiste de: "Sana emânet bırakan kişiye emâneti öde, sana hiyânet edene hiyânet etme"[6623] buyurulmuştur.

Ahzâb Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhtd île İlgili Prensipler:
1- Allah'ı çok anmak, sabah akşam O'nu tesbîh etmek gerekir.
2- Allah ve melekleri, mü'minlere acıyarak onlan, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak ister (43).
3- Allah, gizli ve açık herşeyi bilir, her yapılandan haberdardır (54). B- Peygamberlik İte İlgili Prensipler:
4- Peygamber, mü'minlere, kendi canlarından daha ileridir; peygamberin hanımları da mü'minlerin anneleridir. Hiçbir mü'min, Peyğamber'in vefatından sonra onun hanımlarından biriyle evlenemez (6, 53).
5- Allah, gönderdiği her peygamberden, kendisine itaat ve gelecek peygamberi destekleme sözü almıştır. Verilen sözün sorumluluğu vardır. Sâdıklara, verdikleri sözde durup durmadıkları sorulacaktır (7). Bu ifâdede, sözde durmanın, zuhur eden peygamberi desteklemenin önemi vurgulanmaktadır. Peygamberi desteklemek, ondan önceki peygamberin, Allah'a verdiği ahdin gereğidir. Öyle ise önceki peygamberin ümmetinin, yeni bir peygamber zuhur edince ona karşı koymayıp destek olmaları icabeder.
6- Peygamber ailesinin durumu, normal insanların durumundan farklıdır. Onların yanlış davranışı, halka kötü örnek olacağı gibi, halkın o aileye olan güvenini, saygısını sarsar. Bundan dolayı onların, kasdî bir hatâ yaptıkları takdirde diğerlerinden bir kat fazla cezaya çarpılacakları bildirilmektedir (30, 32).
Liderler de öyledir. Liderlerin yalnız kendi davranışları değil, aynı zamanda ailelerinin her ferdinin davranışları izlenir, onlardan çıkacak yanlış bir davranış, lideri etkiler, eleştirilmesine yol açar. Bundan dolayı liderlerin, kendileri yanında ailelerinin, çocuklarının da toplumun değerlerine ters davranışlardan sakınmaları gerekir.
7- 28-34 ncü âyetlerde Peygamber hanımlarının saygınlıklarını bildiren hitaplar, Kur'ân'ın kadınlara verdiği önem ve değeri gösterir. Bu âyetler geldiği zaman dünyanın belli başlı ülkelerinde kadınlara pek hak tanınmazdı. Halbuki Kur'ân, onlara: "Ey Peygamber evinin halkı, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Sizin evlerinizde okunan A ilah 'in âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah lâtiftir, haber alandır" (33-34) buyurduktan sonra, Allah'a itaat eden müslüman erkek ve kadınları birlikte anarak, her ikisine de Allah'ın mağfiret ve büyük ödülünü müjdeliyor (35).
8- Bir evde Allah'ın âyetlerinin okunması, Allah'ın o eve lutfudur. Bu nimetin kadrini bilmek ve buna şükretmek gerekir: "Sizin evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın" (34).
9- Allah'ın emir ve iradesini tebliğde hiç kimseden çekinmemek gerekir. Peygamberler, kendilerine gelen emirleri olduğu gibi duyururlar. Allah'tan başka kimseden korkmaz, çekinmezler (39).
10- Hz. Muhammed (s:a.v.), kimsenin babası değil, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin hâtemidir (40).
11- Hz. Muhammed, şâhid, müjdeleyici, uyarıcı, Hak da'vetçisi ve karanlıkları aydınlatan bir lambadır. Kendisine, inananlara Allah'ın büyük lut-funu müjdelemesi, kâfir ve münafıklara aldırmaması, Allah'a güvenmesi emredilmiştir (45-48).
12- Peygamber, eşlerinden dilediğiyle cinsel ilişki kurar, dilediğiyle kurmaz. Bu husus, onun kendi isteğine bırakılmıştır (51).
13- Peyğamber'e helâl olan kadınlar: Mehrini verip evlenmiş olduğu kadınlar, ganimet olarak eline geçen cariyeler ve kendisini mehrsiz olarak Peyğamber'e hibe eden kadın. Bunlar ile evlenip birleşmesi, Peyğamber'e helâldir. Ancak bu hibe yoluyla, nikâh kıymadan evlenme, Peyğamber'e mahsustur. Diğer mü'minler, kendisini hibe eden kadınla birleşemezler. Mehr ile nikâh kıymaları gerekir. Ancak Peyğamber'in, bu âyet ininceye dek

[6620] CâmiVl-beyân: 22/56.
[6621] İbn Hanbel, Musned: 2/177.
[6622] Buhârî, 'llm: 2, Rikâk: 35; İbn Hanbel, Musned: 2/361.
[6623] Tirmizî, Buyu': 38; Dârimî, Buyu': 57; Ibn Hanbel: 3/414.

gerek nikâh, gerek ganimet, gerek hibe yoluyla evlendiği kadınlar dışında, artık bundan böyle başka bir kadınla evlenmesi yasaktır (50 ve 52 nci âyetlerin tefsirine bakınız).
14- Allah ve melekleri, Peyğamber'e salât eder(ona acır, onu sever)ler. Mü'minlerin de ona salât etmeleri, yani ona saygılı olmaları, onu üzmemeleri gerekir (56).
15- Allah'ı ve Elçisini incitenler, dünyâda da âhirette de lanet ve azaba uğrarlar (5).
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
16- Âhiret hayâtını yeğleyen, dünyânın süsüne, varlığına gönlünü kaptırmaz (28-29).
17- Dünyâda kâfir liderlerine uyup hak yoldan sapanlar, âhirette pişman olurlar. Liderlerine, kendilerinin iki katı azâb dilerler ve lanet ederler (64-68).
18- Kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilmez (63). D- Genel Prensipler:
19- Kâfir ve münafıklara uymamak, Hakk'ın vahyine tabi olup her konuda Allah'a tevekkül etmek gerekir (1-3).
20- Bir insanda iki kalb olmaz. Bir gönülde, birbirine ters iki inanç olamaz. Kişi ya Allah'a inanıp O'nun buyruklarına uyar; ya da şeytâna uyup onun yolunda gider (4).
21- İnsanın annesi, kendisini doğuran kadındır. Birine "Benim annemsin", ya da "Sırtın, annemin sırtıdır" demekle o kadın, kişinin annesi olmaz ve bu sözle karısı boş olmaz.
22- İnsanın çocuğu da, kendi belinden gelendir. Söz ile evlâtlık bağı kurulmaz. Ma'nevî kardeşlik kurulabilir ama bu, arada evlenme yasağı doğurmaz. Bir kişi, ma'nevî oğlunu, kendi kızıyla evlendirebileceği gibi, kendisi de onun kızı veya boşanmış karısı ile evlenebilir (4-5, 37).
22- Bundan böyle evlâtlık hükmü kaldırılmıştır. Evlâtlıklar, evlâd edinenin adına değil, kendi Öz babalarının adına bağlanarak çağırılmalıdırlar. Eğer babalan bilinmiyorsa, din kardeşidirler (5).
23- Yanılarak yapılan hatâlar bağışlanır. Bile bile yapılan hatâlar kişiyi sorumlu kılar: "Yanılarak yaptığınızda size bir günâh yok, fakat kalblerini-zin bile bile yaptığında günâh vardır"(5), "Allak sizi, yaptığınız kasıtsız ye-minlerinizden sorumlu tutmaz; fakat kalblerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar"[6624], "Allah sizi, yemin-lerinizdeki lağvden (kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden) ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutar" [6625]
24- Allah'ın yazgısına göre rahim sahipleri (kan akrabası), birbirine öteki müzminlerden daha yakındırlar. Mü'minler, dostlarına içlerinden gelen iyiliği yapabilirler. Fakat yaratılış gereği insan, akrabasını daha çok sever. Çünkü akraba, kan bağıyle birbirlerine bağlıdırlar. Ayrıntı için 6 ncı âyetin tefsirine bakınız.
25- Verilen sözde durmak gerekir (15). Sözde durmamak nankörlüktür. Sözlerinde durmayan nankörler, çetin azaba uğrarlar (7-8).
26- Hendek Savaşının ağır şartları içinde mü'minler çetin bir sınav geçirmişler, bazılarının içinde, imanlarına yakışmayacak düşünceler, kuşkular dolaşmıştır. Münafıkların olumsuz propagandaları da bu kuşku ve sarsıntıları körüklemiştir:
"Hani onlar üstünüzden ve ait tarafınızdan gelmişlerdi. Gözler kaymış, yürekler (korkudan) hançeretere dayanmıştı. Allah hakkında türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü 'minler denenmiş, şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı. Münafıklar ve kalblerinde hastalık bulunan kimseler: "Allah ve Resulü bize sadece boş vaidlerde bulundu" diyorlardı. Onlardan bir grup da demişti ki: 'Ey Yesrib halkı, artık size duracak yer yok, dönün'. Onlardan bir topluluk da: 'Evlerimiz açıktır' diyerek Peyğamber'den izin istiyordu. Oysa evleri açık değildi. Sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer (Medine'nin) her yanında onların üzerine girilseydi de kendilerinden karışıklık çıkarmaları işlenseydi bunu yaparlardı; bunu yapmakta fazla gecikmezlerdi" (10-14).
27- Daha önce çarpışacağına söz veren nâmerd insan, iş ciddîleşince sözünden döner, ölümden kurtulmak için savaşa katılmaz veya savaştan kaçar (15-16).
29- Uydurma bahanelerle, verilen sözden dönülmemelidir (13).
30- Savaştan kaçmakla ölümden kurtulmak mümkün değildir. İnsan, Allah'ın takdir ettiği ömürden fazla yaşayamaz. Ölüm her yerde insanı yakalar (16-17).
31- Askerlerin moralini bozacak, şevkini kıracak olumsuz sözlerden bu tür haberler yaymaktan sakınmalıdır. Müslümanların birliğini bozacak, ordunun moral gücünü zayıflatacak şeyler yapanların, daha önceki güzel ey-lemleri boşa çıkar. Yaptıkları bu kötülükler, eski iyiliklerini siler (18-19).
32- Korkaklık, cimrilik kötü şeylerdir. îmân ahlâkından değildir (20).
33- Mü'minler, verdikleri sözde dururlar, Allah ve Elçisinin va'dine inanırlar. Tehlike de görseler imanları sarsılmaz. Allah'ın yardım va'dinden kuşkuya düşmezler, Allah yoluna seve seve canlarını verirler, bunu yapmağa her zaman hazırdırlar (22-23).
34- Allah, mü*minlere, görünmez güçlerle yardım ederek düşmanlarını dağıtmış, mü'minleri zafere ulaştırmıştır. Kendilerine hiyânet edenlerin yurtlarını ve topraklarını ele geçirmişlerdir (9, 24-27).
35- Allah münafıklara dilerse azâbeder, dilerse onları bağışlar. Hiç kimse için, Allah'ın, mutlaka ona azâbedeceği söylenemez. Çünkü irâde O'nun elindedir, kendisi istediğini yapar ve yaptığından sorulmaz. Aynı prensip daha önceki sûrelerde de vurgulanmıştı: "Rabbiniz sizi daha iyi bilir, dilerse acıyıp sizi affeder, dilerse size azâbeder"

[6624] Bakara Sûresi: 225.
[6625] Mâide Sûresi: 89.

6626

36- Din, sözden ibaret değil, Allah'a iman ile biılikte O'na teslim olmak, duygu ile ibâdet etmek, doğru söylemek, sabretmek, Allah'a saygılı olmak, sadaka vermek, oruç tutmak, nâmûsu korumak ve Allah'ı çok anmaktır. İşte Allah, bu vasıfta olan mü'minlere mağfiret ve büyük ecir va'detmiştir. Dinin, laftan ibaret olmayıp öz, söz ve eylem birliği olduğu, her sûrede olduğu gibi burada da böyle câzib bir üslûb ile vurgulanmıştır (35). Bundan önceki sûrenin 15-19 ncu âyetlerinde de aynı şeyler vurgulanmıştı: Allah'ın âyetlerine gerçekten inananlar, Allah'a saygılı olurlar. O'nu överek tesbîh ederler, böbürlenmezler. Geceleri ibâdete kalkarlar, korkarak ve umarak Rablerine yalvarırlar. İşte Allah, onlara, hatıra gelmeyen güzel nimetler hazırlamıştır. Onlar cennete konuk edilirler.

Şimdi bir de Mü'minûn Sûresinin 1-11 nci âyetlerini düşünelim: "Felaha ulaştı o mü 'minler ki onlar, namazlarında saygılıdırlar. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler. Onlar zekâtı verirler ve onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri, yahut ellerinin sâhibolduğu (cariyeler) ile ilişkide bulunurlar ki bundan ötürü de kınanmazlar. Ama bunun ötesine gitmek isteyen olursa, işte onlar haddi aşanlardır. Ve o mü'minler, emânetlerine ve ahidlerine riâyet ederler, onlar namazlarını korurlar, işte vâris olacaklar onlardır. Onlar Firdevs'e vâris olacaklar, orada ebedî kalacaklardır" (Mü'minün Sûresi: 1-11).

Bu âyetlerle birlikte Furkan Sûresinin 63-75 nci, Ra'd Sûresinin 19-23 ncü âyetlerini de mealden okuyunuz. O zaman hangi müzminlerin felaha ereceğini, îmânın insana ne gibi sıfat ve meziyyetler kazandıracağını daha iyi anlarsınız. Hemen her sûrede îmân sahipleri, bu vasıflarla anılır. Ama kısa, ama uzun çizgilerle. Fakat her defasında değişik ve taze bir üslûb ile. Öyle ise îmân sahibi, üstün ahlâk sahibidir, Peyğamber'in temsilcisidir. Zaten Allah'a ve âhirete inanan, Hz. Peyğamber(s.a.v.)i kendisine örnek alır (21 nci âyet).

37- Mü'min için, Allah ve Elçisinin emrine aykırı bir seçenek yoktur. Allah ve Elçisinin emrine aykırı giden, açık bir sapıklık içine düşer (36).

38- Birleşmeden önce boşanan kadınlara müt'a verilir. Onlar, ayrıldıktan sonra hiç beklemeden, başka biriyle evlenebilirler (49).

39- Da'vet edilen yere zamanında gitmek, izin aldıktan sonra içeri girmek, yemeği yedikten sonra fazla oturup ev sahibini rahatsız etmemek gerekir (53).

40- Erkeği evde bulunmayan hanımdan bir şey sormak icabediyorsa içeriye dalmadan, kapının ardından sormalıdır. Çünkü yanında mahremi bulunmayan bir kadınla yalnız kalmak caiz değildir. Şeytânın vesvesesinden ve halkın kuşkulanmasından uzak kalmak için böyle yapmak daha uygundur (53).

41- Kadınlar, baba, oğul, kardeş oğlu, kızkardeş oğlu gibi yakınları, hizmetçileri ve diğer kadınların yanında örtüsüz bulunabilirler (55). Kadınlar dışarıya çıkarken abâye(çarşaf-manto)Iarını üstlerine almalıdırlar. Hür oldukları tanınıp, incitilmemeleri, kendilerine sataşılmamasi için uygun olan budur (59).

42- iftira ederek mü'minleri incitenler, büyük vebal altına girerler (58). Mü'minleri incitenler, masum insanlar hakkında toplum içerisine çirkin haberler, iftiralar yayanlar, yaptıklarından tevbe edip vazgeçmedikleri takdirde lanetlenirler ve öldürülürler. Allah'ın yasası böyledir (61-62).

43- Peyğamber'i incitmemek, dâima doğru-söylemek gerekir (69-70).

44- Allah, doğruların işlerini rast getirir: "Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğru söyleyin ki Allah işlerinizi düzeltsin ve günâhlarınızı bağışlasın" (70-71).

45- Allah, bir gün iftiracıları rezîl eder, gerçeği ortaya çıkarır (69).

46- Allah'a ve Elçisine itaat eden, başarılı olur (71).

47- Emânet dağların dahi taşımaktan çekindiği, sorumlu bir şeydir. Emânete asla hıyanet etmemelidir (82).

48- Allah, münafıklara ve müşriklere azâbeder, inananları bağışlar ^ / i).

AHZÂB SÜRESİ KIRÂET FARKLARİ

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1	Yâ'dan sonra hemze ile:	Nâfi'.	
	Hemze'nin yâ'ya tebdili ile, yâ'nın yâ'ya idğâmı:	Ötekiler[6627]	
		Çoğunluk.	
	Elifsiz:	îbnMes'ûd, EbÛ Recâ ve Îbn2er[6628]	
	Ğâib yâ'sıyle:	Ebû *Amr.	

[6626] İsrâ Sûresi: 54.
[6627] en-Neşr: 1/406.
[6628] Mesâhif: 75.

Hitâb tâ*sıyle: ötekiler.
Sakin bir yâ ve iki sakinden dolayı med: Bezzî ve Ebû 'Amr. Yâ'nın hafif kesriyle: Verş.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkv	Okuyanlar:
	Yâ yerine meksûr hemze:		Kalûn ve Kunbul.
	Meksûr hemzeden sonra sakin yâ:		Ötekiler[6629]
	Tâ'nın damını, zâ ve eliften sonra meksûr hâ:		Âsim.
	Meftûh tâ, zâ, sonra elif ve meftûh hâ:		îbn 'Âmir.
	Meftûh tâ, şeddeli zâ, elif ve meftûh hâ:		Hamza, Kisâ'î, Halef. a; Şeddeli zâ'dan sonra şeddeli hâ: Nâfî', İbn Ke§îr, Ebû 'Amr.
	İki tâ ile tefe'ul'den muzâri':		Übey mushafı.
	İzhâr'dan, yâ ile:		îbn Vessâb [6630]
	Hedâ'nın muzârii:		Çoğunluk.
	Tehdiye'den muzâri':		Katâde[6631]
	Çoğunluk. cümlesinin ilâvesiyle:		İbn Mes'ûd ve Übeyy mushafı.
	ezvâc'dan önce:		İbn Abbâs [6632]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
11	Hitâb tâ'sıyle: Ğâib yâ'sıyle:	Ğâib yâ'sıyle: Hitâb tâsıyle:	Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6633]. Çoğunluk. 'Alî ve Ca'fer-i Sâdık [6634]. Çoğunluk. Bir kırâettir [6635]Ebû 'Amr. Ötekiler.
	Vasi halinde üçü de elif ile:		Nâfi', İbn Âmir.
	İki halde de elifsiz:		İbn Mes'ûd, Ya'kûb, Ebû 'Amr ve Hamza [6636]
	Zây'ın kesriyle:		Çoğunluk.
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Na	Zây'm fethiyle:		Âsim el-Cahderî[6637]
13	flii V Mîm'in dammıyle:		Hafs, Sülemî, Cahderî, Ebû Hayveh. İlli V Mîm'in fethiyle: ötekiler.
14	Meksûr hemze ile:		Çoğunluk.
	Madmûm sîn'den sonra sakin vâv ile [6638]		Hasan.
	Meksûr sîn'den sonra yâ ile:		A'meş ve Abdu'l-Vâris'in Ebû 'Amr'dan rivayeti. Vâv'dan sonra meksûr yâ ile: *Alî, Übey ve Mücâhid[6639]

[6629] Tebsırah: 640.
[6630] Mesâhif: 156; el-Bahr: 7/211.
[6631] cl-Bahr: 7/212.
[6632] Mesâhif: 75, 156; kurıubî: 14/123.
[6633] Mesâhif: 75.
[6634] Mesâhif: 189.
[6635] Müşrikler onu görmediler, demektir (Kurtubî- İ4/144: el-Bahr: 7/216).
[6636] Mesâhif: 75. Bütün mushaflar, bu üç kelimenin elif ile yazımında müttefiktir, diğer fasılalarda elif yoktur (en-Neşr: 2/348).
[6637] Kurtubî: 14/147; el-Bahr: 7/217.
[6638] den, bu da nin başka bir söylenişidir, hemze elife çevrilmiştir.
[6639] Mesâhif: 15.6, 189; el-Bahr: 7/218-219.

Meftûh hemze ile: Nâfi', İbn KeSîr.
Hemzeden sonra elif ile
uzatmalı: Ötekiler[6640]
16 Hitâb tâsıyle: Çoğunluk.
öâib yâsıyle; Bir kırâettir[6641]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
19 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[6642]
Sîn ile: Çoğunluk.
Sâd ile: Übey ve İbrâhîm
ibn Ebî 'Ableh [6643]
Nedm yâ da hâl üzere
mansûb: Çoğunluk.
Mahzûf mübtedâ'nın
haberi olarak merfû': İbn Ebî 'Ableh[6644]
20 İbn 'Abbâs, Talha
ibn Musarrif ve İbn Ya'mer [6645] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
in hazfiyle: Übey, İbn Ebî
'Able ve Ebû'l-_____ Mütevekkil[6646]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Şeddeli, meftûh sîn ile: Ruveys[6647]
Idğâmsız olarak tâ ve
sîn ile: Ya'kub.
Sakin sîn'den sonra elifsiz: Ötekiler.
Hemzenin hazfiyle: Übey ve Zührî. Zeyd ibn 'Alî, Ka-
tâde, Cahderî[6648]
21 Madmûm hemze ile,
burada ve Mümtehine: 4, 6'da: Âsim.
İki yerde de meksûr
hemze ile: Ötekiler[6649]
22 Vasi halinde yalnız râ'-
yı imâle ile: Şu'be, Halef,
Hamza.
Vakf halinde yalnız hemze'nin imâlesiyle: Ebû 'Amr. Vakf halinde hem hemzenin hem râ'nın imâlesiyle: Ibn Zekvân, Şu'be,
Hamza, Kisâ'î.
Âyet No.
23
26
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
İki halde de imâlesiz,
feth ile: Fiil tekil: Fiil çoğul:
ötekiler [6650] Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Übey ve İbn Ebî Ableh [6651] Çoğunluk. İbn 'Abbâs [6652]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6653]tbn Âmir, Kisâ'î, Ebû Ca'fer ve Ya'kub. 'Ayn'm sükûnuyla: ötekiler.
jfcjj Fiiller muhâtab, ikincisinde sîn meksûr: Çoğunluk.

[6640] Taberi, uzatmalı vechi daha çok beğeniyor (Câmi'u'l-beyân: 21/137).
[6641] el-Bahr: 7/219.
[6642] Mesâhif: 75.
[6643] Mesâhif: 156.
[6644] onlar cimri kimselerdir demektir. (el-Bahr: 7/220).
[6645] Mesâhif: 75,204. gibi denilir. Bâdiyeye çıkan için denilir,kelimenin ash, zuhur anlamındaki dir (Kurtubî: 14/154-155). '
[6646] Mesâhif: 156.
[6647] CâmiVl-beyân: 21/142; Mesâhif: 75.
[6648] Mesâhif: 157; el-Bahr: 7/221.
[6649] Tebsırah, Neşr, Kurtubî: 14/155.
[6650] el-Budûr: 254.
[6651] Mesâhif: 75, 157; el-Bahr: 7/223.
[6652] Mesâhif: 204.
[6653] Mesâhif: 75.

iL' Fiiller ğâib: Yemânî ve İbn
Enes'in İbn Zek-vân'dan rivayeti[6654]
'Ayn'ın dammıyle:
Ayet No.
27
28
30-31
Kelime: Kırâet farkı:
Hemzenin hazfi ve meftûh tâ'dan sonra sakin vâv ile: Madmûm hemzeden sonra sakin vâv ile: Temtî' kökünden:
İmtâ' kökünden: in lafzına hamlen
yâ ile müzekker: Mâ'naya hamlen müennes:
Â±i Meftûh yâ ile: Meksûr yâ ile: Nûn ile, tad'îften:
Okuyanlar:
Yâ ile, edilgen, azâb merfû':
Mudâ'afe kökünden yâ ile, edilgen:
Ebû Ca'fer.
Ötekiler.
Çoğunluk.
Ötekiler[6655]
Çoğunluk.
Ya'kûb, Zeyd ibn
'ÂlîveCahderî[6656]
tbn Kesîr, Şu'be.
Ötekiler.
İbn Kesîr, İbn
Âmir.
Ebû Ca'fer, Ebû 'Amr.
Ötekiler[6657]
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
31 İkisinde de yâ ile:
32
33
Okuyanlar:
Hamza, Kisâ'î, Halef.
Birincide tâ müennes, ikincide nûn ile çoğul mütekellim:
? Mîm'in fethi ve nasb
ile: Mîm'in fethi ve cezm
ile:
Mîm'in kesriyle: Kafin fethiyle: Kafin kesriyle [6658] Vasi hemzesi ve birincisi meksûr iki râ ile:
Madmûm bâ ile: Meksûr bâ ile:
Ötekiler. İbn Mes'ûd[6659]
Çoğunluk.
Ebân ibn Osman. A'rec ve îsâ [6660] Nâfi' ve Âsim. Ötekiler.
ibn Mes'ûd, Übey ve İbn Ebî Able [6661] Ebû 'Amr, Verş, Hafs. Ötekiler [6662]

[6654] el-Bahr: 7/225.
[6655] el-Bahr: 7/227.
[6656] Kurtubî: 14/175-176; el-Bahr: 7/228.
[6657] Taberî'ye göre doğrusu, bu vecihtir- 21/I "59.
[6658] Tkberî şöyle diyor: "Bizce bu kırâet daha doğrudur, çünkü kelime eğer dan ise, kafin kesriyle olması gerekir. Çünkü den emirdir. Eğer karardan geliyorsa denmek lâzımdır. Zira Arap "üs" olfe" derse, fi'lin ortasını düşürüp harekeyi başa nak-letmiştir. Fakat bunu emir ve nehiyde yapmaz. Fail zamîri bitişen mâzîde yapar (Câmi'u'l-beyân: 22/3).
[6659] Mesâhif: 75.
[6660] el-Bahr: 7/230.
[6661] Tebsırah, Neşr; Kurtubî: 14/178; Mesâhif: 75, 157; el-Bahr: 7/230.
[6662] en-Neşr: 2/226.

Âyet	Kelime: No.	Kırâet farkı: Vasi halinde	Okuyanlar:
33		şeddeli tâ	
		ve iki sakin birleştiğin-	
		den med ile:	Bezzî.
		İki halde de hafif ta	
		ile:	Ötekiler. Bezzî de
			başlama halinde
			böyle
			okumuştur'.[6663]
34		Yâ ile müzekker:	Çoğunluk.
		Tâ ile müennes:	Zeydibn 'Alî[6664]
		Yâ ile müzekker:	Kûfeliler ve
			Hişâm.
		Tâ ile müennes:	Ötekiler.
		de yâ sakin:	tbn Semeyfa'[6665]
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd [6666]
		Çoğul mütekellim	
		nûnuyla:	Çoğunluk.

Ayet No.
39
38-40
40
Kelime:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Tekil mütekellim

[6663] el-Budûr: 254.
[6664] el-Bahr: 7/232.
[6665] Kurtubî: 14/187.
[6666] Mesâhif: 75.

tâsıyle: Ca'fer ibn Mu-
hammed'in babalarından aldığı ehli beyt kırâeti [6667]. Çoğunluk. Übey.
İbn Mes'ûd [6668] Nâfi'. Ötekiler.
Resul ve hâtem'in
nasbıyle: Çoğunluk[6669]
İkisinin de ref iyle: İbn Ebî Ableh [6670]
Nûn'un şeddesi, isimlerin nasbiyle: Bir grup [6671]
İbn Mes'ûd [6672]
Hemze ile: c Şeddeli yâ ile:
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
40 Tâ'nın fethiyle: Âsim.
Tâ'nın kesriyle: Ötekiler.
İbn Mes'ûd[6673]
45 Yâ'dan sonra hemze ve
ikinci hemzeyi teshîl: Nâfi' [6674] Yâ'dan sonra hemze ve ikinci hemzeyi yâ'ya dönüştürme: Kırâettir[6675]
Nebî'de şeddeli yâ,
sonra hemze ile: Ötekiler.
49 Tâ'nın dammı ve mîm'-
den sonra elif ile: Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Tâ'nın fethiyle, elifsiz: Ötekiler [6676]
49,59 Hâ'nın dammı ve vakıf
halinde bir sekte hâsı getirme: Ya'kub.
Hâ'nın kesriyle ve vakıfta nün üzerinde durma: Ötekiler.
Âyet Kelime: Kırâet farkı:
No.
50, asl'da birinci hemzeyi
teshîl İki halde de hâlis
hemze:
Şeddeli yâ, sonra hâlis hemze:
50
Mübtedâ olarak merfû', haberi mahzûftur:
İz , geçmişe âit zarftır: İn Şart edatı: Elifin fethiyle, masdar edatı:
(01)siz:
Okuyanlar:
Kalûn. Verş[6677]
Ötekiler[6678]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [6679]
Çoğunluk.
Ebû Hayveh. Ubey ve Ibn Ebî 'Able [6680] Zeyd ibn 'Âlî. Çoğunluk.
Hasan Basrî, Übey ibn Ka'b ve Şa'bî [6681] İbn Mes'ûd, A'meş [6682]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.

[6667] Kurtubî: 14/193-194.
[6668] Mesâhif: 75, 157.
[6669] demektir.
[6670] demektir.
[6671] Kurtubî: 14/196-197; Mesâhif: 75.
[6672] Kurtubî: 14/196-197; Mesâhif: 75.
[6673] Câmi'u'l-beyân: 22/16.
[6674] en-Neşr: 1/406. İki hemze cem' olunca, ikincisi, kendinden öncekinin harekesi cinsine veya o cinsten harfe tebdîl edilir.
[6675] el-Budûr: 254.
[6676] en-Neşr: 2/228.
[6677] Böylece iki meksûr hemze yanyana gelir: Verş'e göre ikinci hemzeyi yâ ile hemze arasında bir sesle okumak da, önceki harfin harekesi türünden bir harfe (yâ'ya) çevirmek de caizdir. Bu takdirde de med ve kasr caizdir (el-Budûr: 254-255).
[6678] en-Neşr: 1/383.
[6679] Mesâhif: 75, 157.
[6680] el-Bahr: 7/242.
[6681] Taberî, hemzenin -kesrinden başka kırâeti caiz görmemiştir: 22/22.
[6682] Kurtubî: 14/209; Câmi'u'l-beyân: 22/22.

51	Madmûm hemze ile:	tbn Kesîr, Ebû 'Amr, İbn Âmir, Ya'kûb ve Ebûbekr.	
	Hemzesiz, sakin yâ ile:	Ötekiler. Tâ ve kafin fethi, ismin ref iyle:	Çoğunluk. Tâ'nın dammı, kafin kesriyle, ikrar'dan, isim mansûb: Kırâettir. Tâ'nın damını, kafin fethiyle, edilgen, isim merfû': Kırâettir[6683]
	merfû':	Çoğunluk.	
3	mansûb:	Taberî'nin caiz görmediği bir kırâettir [6684]	
1		İbn Mes'ûd.	

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
52	Tâ ile, müennes:		Übey, Ebû 'Amr ve Ya'kûb.
	Yâ ile, müzekker:		Ötekiler[6685]
	Vasi halinde şeddeli tâ ile:		Bezzî.
	İki halde de hafif tâ ile:		ötekiler[6686]
53	Hal üzre mansûb:		Çoğunluk.
	Ta'âm'ın sıfatı olarak mecrûr:		İbn Ebî 'Ableh.
	Nûn'un imâlesiyle:		Hamza, Kisâ'î, Hişâm. Nûn'un imâlesiz fethiyle: Ötekiler.
	Eliften sonra hemze ile, uzatımlı:		A'meş[6687]
56	Çoğunluk. (Parantez cümlesinin ilâvesiyle):		'Âişe[6688] Çoğunluk. îbn Mes'ûd[6689]

Âyet Vo.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
61	Şeddeli tâ ile:		Çoğunluk.
	Hafif tâ ile:		Bir grup[6690]
66	Tâ'nın dammı, lamın fethiyle edilgen:		Çoğunluk. Taklîb kökünden, çoğul mütekellim nûnuyla; vücûh mansûb: İsâ el-Hemedânî ve İbn Ebî İshâk. Tâ'nın dammı, lâm'ın kesriyle, vücûh mansûb: Yine îsâ[6691]
	Tâ ve kaf ve lâm'ın fet-hiyle;-aslı dür:		Hasan, Isâ ve Ebû Ca'fer er-Ruvâsî.
	İki tâ ile:		İbrâhîm ibn Ebî Ableh [6692]

Âyet	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:

[6683] Kurtubî: 14/216; Câmi'u'l-beyân: 22/22.
[6684] Çünkü kari'ler, bu okumanın hatâ olduğunda oybirliği içindedirler (Câmi'u'l-beyân: 22/28).
[6685] Taberî, müzekker kipinin doğru olduğunu söylüyor (Câmi'u'l-beyân: 22/30).
[6686] en-Neşr: 2/232-233, el-Budûr: 255.
[6687] el-Bahr: 7/246; Mesâhif: 76.
[6688] Mesâhif: 233; el-Bahr: 7/246.
[6689] Mesâhif: 76.
[6690] el-Bahr: 7/251.
[6691] Kurtubî: 14/249. Bu takdirde yüzleri çeviren, sa'îr'dir.
[6692] el-Bahr: 7/252.

No.
69
72
73
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [6693]
67 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Dâl'dan sonra elif ve tâ
ile, çoğul, mansûb: Hasan, Ya'kûb,
İbn Âmir.
68

Nasb ile tekil:	Ötekiler.
	Çoğunluk.
	İbn Mes'ûd [6694].
Bâ ile, büyüklükten:	Âsim.
Sâ ile, kesretten:	Ötekiler [6695]
	Çoğunluk.
İbn 1	Vles'ûd ve Übey [6696]
	Çoğunluk.
'Abdullah ibn Mes'ûd [6697]	
	A'meş [6698]
	Çoğunluk.
	Übey, Ebû 'İmrân
	ve Mu'âz [6699]
Birinciye atfen mansûb:	: Çoğunluk.
ibtidâ ile, merfû':	Hasan [6700]

34/58 SEBE' SÜRESİ 1432
Tefsîr: 1432
Tefsîr: 1433
Tefsîr: 1433
Tefsîr: 1435
Tefsîr: 1437
Tefsîr: 1439
Tefsîr: 1440

[6693] Mesâhif: 76.
[6694] Mesâhif: 76.
[6695] Tebsırah, Neşr; Kurtubî: 14/250; el-Bahr: 7/252.
[6696] Mesâhif: 76, 157.
[6697] Kurtubî: 14/252; el-Bahr: 7/253.
[6698] Mesâhif: 76.
[6699] Mesâhif: 157.
[6700] Kurtubî: 14/258.

Tefsîr: 1441
Tefsîr: 1442
Tefsir: 1443
Sebe' Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1443
SEBE' SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1446

34/58 SEBE' SÜRESİ

Adını Yemen'de bir kabile veya bölge olan Sebe' kelimesinin geçtiği 15 nci âyetten alan sûrede kâfirlerin inançları, onlarla Hz. Peygamber arasında' geçen bazı tartışmalar anlatılır, onların dünyâ tutkularına, Hak yoluna engel olduklarına işaret edilir, mü'minler övülür, her iki zümrenin varacakları sonuçlar tasvîr edilir.
Dâvûd ve Süleyman'ın, Allah'ın verdiği nimetlere şükrettikleri, refah ve bolluk içinde yaşayan Sebe' kavminin, Allah'ın nimetlerine nankörlük edip peygamberleri yalanladıkları için belâlara uğradıkları, nimetlerinin azaba çevrildiği anlatılır. Bu müşriklerin de bir gün onların sonucuna uğrayacakları vurgulanır.
Mekke'de inen ilk sûrelerdendir. Lokman Sûresinden sonra inmiştir. Bölümlerinin birbirine bağlılığı dolayısiyle bütün âyetlerinin bir kerede yahut birbiri ardınca indiği söylenebilir. Altıncı âyetinin Medine'de indiği rivayeti vardır. Fakat âyet, bulunduğu yere bağlıdır ve aynı fasıla ile biten âyetlerin başlangıcıdır. Bu bakımdan o âyetin de Mekke'de ve öteki âyetlerle beraber indiği kanısındayız. Sûrenin tamamı 54 âyettir. Resmî sıralamada 34 ncü, iniş sırasına göre 58 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsi kendisinin olan Allah'a mahsustur. Âhirette de hamd O'na mahsustur. O, hüküm ve hikmet sahibidir, haber alandır. 2- Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya çıkanı bilir. O, çok esirgeyen, çok bağışlayandır. 3-İnkâr edenler: "O Saat bize gelmez" dediler. De ki: "Hayır, ğaybi bilen Rabbim hakkı için o mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şey, O'ndan gizli kalmaz. Ne bundan küçük, ne de bundan büyük hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın. 4- (Allah herşeyi ayrıntılarıyle yazmıştır) Ki inanıp iyi işler yapanları ödüllendirsin. Onlar için mağfiret ve güzel bir rızık vardır. 5- Âyetlerimiz hakkında (bizi) âciz bırakmağa çalışanlara gelince, onlar için de pislikten, acı bir azap vardır. 6- Kendilerine bilgi verilenler, Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu, daima üstün ve övgüye lâyik olan(Al\ah)ın yoluna ilettiğini görürler.

Tefsîr:

1-2: Dünyâda övgüye lâyik olan, göklerin, yerin ve bunlarda bulunan her-şeyin sahibi ve yaratıcısı AllaJvolduğu gibi âhirette de tapılmağa lâyik yegâne Tanrı O'dur. O'ndan başkası övülmeğe, tapılmağa lâyik değildir. O yere gireni, yerden çıkanı: Yere düşen dâneleri, yerden çıkan bitkileri; kabre konan ölüleri, kabirden çıkacak dirileri; gökten inen yağmuru, doluyu, karı, göğe yükselen herşeyi bilir. O çok merhametli, çok bağışlayıcıdır.
3-5: Üçüncü âyette âhiretin vukubulacağı yeminle pekiştiriliyor. Burada geçen yemîn tarzı, iki yerde daha geçer. Biri Yûnus Süresindeki: "Sahiden gerçek midir? diye senden haber soruyorlar. De ki: Evet, Rabbim hakkı için o gerçektir. Siz onu önleyemezsiniz!" [6701] âyeti, diğeri de Teğâbün Süresindeki: "İnkâr edenler, kat'iyy en diriltilmeyeceklerini sandılar. Deki: 'Rabbim hakkı için mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır'. [6702] âyetidir.
" 'Âlim" kelimesini Medineliler, yeni bir cümle başı olarak merfû', Küfe ve Basralılardan bazıları da "ve Rabbî"nin sıfatı olarak meksûr okumuşlardır. Bir kısım Kûfeliler de bu kelimeyi " 'allâmu" şeklinde okumuşlardır.[6703]
Âyetin sonunda göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şeyin dahi Allah'ın bilgisinden gizli kalmadığı, varlık dünyâsında olmuş ve olacak herşeyin Allah katında apaçık yazılıp tesbit edilmiş olduğu bildiriliyor. Allah'ın bilgisinin tesbit edildiği bu Kitabın niteliğini Allah bilir. Bu, insanın kavrayabileceği türden bir kitap değildir. Ancak bir misal ile anlatmak gerekirse şöyle diyebiliriz: Çekirdek nasıl dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyvaları ile koca bir ağacın taslağını, projesini içinde taşıyorsa Allah'ın Kitabı da bütün kâinatın projesini ayrıntılariyle içinde taşır. Onun niteliğini ancak Allah bilir.
Kıyametin ne zaman kopacağım da o gizlileri bilen Allah bilir. Kıyamet kopacak ve âhiret mutlaka olacaktır. Ki Allah inanıp güzel işler yapanları bağışlasın ve nimetleriyle onları ödüllendirsin; Allah'ın âyetlerine engel olmağa çalışanları da azapların en kötüsü ile cezalandırsın.
6 ncı âyette de kendilerine ilim verilmiş olanların, Hz. Muhammed'e gelen âyetlerin, Allah tarafından vahyedildiğini ve bunların, insanları doğru yola götürdüğünü kabul ettikleri belirtilmektedir.
Kur'ân'ın hak olduğunu kabul eden bilgi sahipleri, burada belirsiz bırakılmakla beraber bununla yahudî ve hırıstiyanların kasdedildiği anlaşılır. Çünkü Kur'ân, genellikle onlar için ilim sahibi, kendilerine bilgi verilenler deyimini kullanmaktadır. Bazı Kitap ehli kimselerin, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu kabul ettiklerine, başka âyetlerde de işaret edilir: En'âm Sûresinin 114 ncü, İsra Sûresinin 105-109 ncu, Kasas Sûresinin 52-55 nci âyetleri bunlardandır.
Bazı müfessirler, altıncı âyetin, Kur'ân'm doğruluğuna tanıklık eden Medine yahudilerinden 'Abdullah ibn Selâm hakkında indiğini rivayet ederler '[6704]. Bu rivayet doğru olsa, âyetin Medine'de inmiş olması gerekir. Oysa konuya bağlı olup aynı fasıla ile biten âyetler bölümünün de başlangıcı olması dola-yısı ile bu âyetin öteki

[6701] Yûnus Sûresi: 53.
[6702] Teğâbün Sûresi: 7.
[6703] Câmi'u'l-beyân: 22/60.
[6704] Câmi'u'l-beyân: 22/62.

âyetlerle beraber Mekke'de indiği kanısındayız.
Kur'ân'm doğruluğuna tanıklık eden Kitap ehli kimseler, yalnız Medine'de değil, Mekke'de de vardı. Bu hususu daha önce, özellikle Nahl Sûresinin 103 ncü âyetinin tefsirinde izah etmiştik.
Ayrıca âyette kasdedilen ilim sahiplerinin de mutlaka yahudî-hırıstiyan olmaları da şart değildir. Gerçi Kur'ân'da bu tabir genellikle onlar hakkında kullanılır ama gerçeği kabul eden anlayışlı, aydın bilginlerin hepsi de âyetin kapsamına girer. Bazılarına göre de kendilerine ilim verilenler, Hz. Peyğam-ber'in sahâbileridir. Fakat bu görüş zayıftır. Çünkü Kur'ân, Hz. Peyğamber'i "ümmî" diye nitelendirdiği gibi, gönderildiği toplumu da "ümmîler" olarak nitelendirir (Cumu'a Sûresi: 2). Öyle ise "Kendilerine bilgi verilmiş olanlar" ümmîler değil, okuma-yazma bilen Kitâb ehli bilginlerdir.
7- İnkâr edenler, dediler ki: "Siz tamamen dağılıp parçalandıktan sonra, mutlaka yeni bir yaratılış içinde olacağınızı size haber veren bir adamı size gösterelim mi?" 8- Allah'a yalan mı uydurdu, yoksa kendisinde delilik mi var?" Hayır, âhirete inanmayanlar azap ve uzak bir sapıklık içindedirler. 9- Onlar, gökten ve yerden önlerinde ve arkalarında bulunanı (kendilerini her yönden kuşatan göğü ve yeri) görmüyorlar mı? Dilesek onları yere batırırız, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Kuşkusuz bunda (Rabbine) yönelen her kul için ibret vardır.

Tefsîr:

7-8 nci âyetlerde öldükten sonra dirilmeye inanmayanların sözleri naklediliyor. Bunlar tekrar dirilmeyi, hesap ve cezanın vukubulacağını haber veren Peygamber'in sözlerine hayret ediyorlar. İnsan tamamen çürüyüp dağıldıktan sonra onun yeniden yaratılamayacağını, bunu ileri süren Peyğamber'-in yalan söylediğini, ya da kendisini cin çarpmakla delirdiğini iddia ediyorlar. Bunlara göre ölümle her şey biter. Ölümden sonra bir hayât, hesap ve ceza yoktur. İnsanın yaşaması, mükâfat ve cezası hep bu dünyâ yaşamından ibarettir: "Dediler ki: Ne varsa şu dünyâ hayatımızdır, başka bir şey yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi zamandan başkası helak etmiyor"[6705]
Âyetin sonunda Peyğamber'in, Allah'a iftira etmediği, yahut onda delilik bulunmadığı, fakat âhirete inanmayanlar büyük bir sapıklık içine düştükleri ve azaba çarpılacakları için bu gerçeği kabul etmedikleri ve Allah'ın Elçisine böyle uygunsuz sıfatlar yakıştırdıkları belirtiliyor.
9 ncu âyette de Allah'ın, ölenleri yeniden diriltecek güçte olduğunu kanıtlamak için O'nun kâinatta her zaman görülen kudret işaretlerine dikkat çekiliyor:
İnsanların önlerinde, arkalarında, her yandan gördükleri şu uçsuz bucaksız gökleri ve yeri yaratan Allah, dilerse insanları yerin dibine geçirir, yahut gökten üstlerine parçalar düşürür, parçalanan bir yıldızın parçalarını kendilerine çarpıp hepsini öldürür. Bunları yapan Allah, insanları da yeniden diriltebilir. Allah'ın kâinatta yarattığı şeyler, düşünen ve Hakk'a yönelen insanlara ibret verir. Onlar bu olaylara bakıp Allah'ın gücünü anlar, O'na yönelir ve âhirete inanırlar.
10- Andolsun, Davud'a, tarafımızan bir üstünlük verdik: "Ey dağlar, onunla beraber tesbîh edin! Ve ey kuşlar (siz de onun tesbîhine katılın)/(dedik) ve ona demiri yumuşattık. 11- "Geniş zırhlar yap, dokumasını ölçülü yap ve (hepiniz) iyi işler yapın. Çünkü ben, yaptıklarınızı görmekteyim" diye (vahyettik). 12- Süleyman'a da, sabah gidişi bir oy(lık mesafe), akşam dönüşü bir ay(lık mesafe) olan rüzgârı boyun eğdirdik ve onun için katran kaynağını akıttık. Rabbinin izniyle cinlerin bir bölümü de onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona alevli azabı taddırırdık. 13- Ona dilediği gibi kaleler, heykeller, havuzlar kadar büyük leğenler, sabit kazanlar yaparlardı. "Ey Dâvûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükreden azdır". 14- (Süleyman'ın) ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. Süleyman yıkılınca anlaşıldı ki eğer cinler ğaybi bilselerdi o küçük düşürücü azâb içinde kalmazlardı.

Tefsîr:

10-14 ncü âyetlerde yüce Allah, Davud'a ve Süleyman'a lütfettiği nimetleri anıyor: Davud'a öyle güzel bir ses vermişti ki o, tesbîh ettiği, İlâhî okuduğu zaman dağlar onun sesiyle çınlar, kuşlar onun sesine katılırdı. Allah dağlara ve kuşlara: Onunla beraber tesbîh edin, onun sesini yankılayın!" diye emrederdi. Burada Allah'ın dağlara emrinin, bir tabiat kanununu, Dâ-vûd'un yakıcı sesinin dağlardaki ve kuşlardaki etkisini gösterdiği kanısındayız. Yani dağlar onun sesiyle yankılanır, kuşlar onun sesinin etkisiyle öter, kendi dilleriyle Allah'ı tesbîh ederlerdi. Nitekim yanık seslere seher vakti bülbüllerin katıldığını çok duymuşuzdur.
Allah, Davud'a demiri yumuşatmış, demiri işleme sanatını bahşetmiş; demiri işleyip-ondan bedeni tamamen örten zırhlar yapmasını ilham etmiş idi. "Sâbiğa "nin çoğulu olan "sâbiğât", elbise gibi giyilen ve bedeni tamamen örten zırhlar demektir. Rivayete göre daha önce zırh, demir levhalar halinde yapılırdı. İlk defa küçük demir halkaları birbirine ekleyip zırh yapan Hz. Dâvûd'dur.[6706]
"Serd", zırhın birbirini eklenen halkalarıdır. halkalardan zırh dokumayı ince ince hesâbet, halkaları birbirine güzelce ekle, halkalar arasında boşluk bırakma, demektir. Rivayete göre Dâvud Aleyhisselâm, Allah'a niyaz edip kendisini "Beytu'1-mâle" yani devlet hazinesine muhtacet-memesini istemiş, Allah da ona demiri yumuşatmış,

[6705] Câsiye Sûresi: 24.
[6706] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/528.

demirden zırh yapmasını öğretmiş. Demir elinde mum gibi yumuşar ve Dâvûd onu işler, ondan zırh yapıp satar, böylece geçimini sağlarmış. [6707] Hz. Peygamber (s.a.v.): "Dâvûd (selâm ona), yalnız kendi elinin emeğiyle kazandığını yerdi" [6708] buyurmuştur.

Yüce Allah, Dâvûd ailesine güzel işler yapmalarını, yaptıkları işleri kendisinin gözetlediğini buyurduktan sonra Hz. Süleyman'a olan nimetlerini hatırlatıyor:

"Ğuduvv", sabah ile öğle arasına, "ravâh" öğle ile akşam arasına denir. Sabahleyin yürümeğe de "ğuduvv", öğleden sonra yürümeğe "ravâh" denmiştir. Allah, rüzgârı Süleyman'ın emrine vermişti. Rüzgâr sabah eşmesinde onları bir aylık, öğleden sonra esmesinde de yine bir aylık mesafeye ulaştırıyordu. Ayrıca Allah, Süleyman'a Kıtr kaynağını da akıtmıştı. Müfes-sirlere göre kıtr kaynağı, erimiş bakır kaynağıdır. Süleyman için Yemen'de üç gün bakır kaynağı akıtılmıştır [6709] Fakat Muhammed İzzet Derveze'nin işaret ettiği gibi kıtr'm, katran yani petrol olması daha uygundur. Çünkü Kur'ân'-da kıtr katran anlamında kullanılmıştır. "Bana demir kütleleri getirin. İki dağın arasını (demir kütleleriyle doldurup dağlarla) aynı seviyeye getirince: 'Üfleyin' dedi. Nihayet onu bir ateş haline koyduğu zaman: 'Getirin bana, üzerine katran dökeyim' dedi"[6710]

"Gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş kaplamaktadır" [6711] Demek ki Hz. Süleyman'ın egemenliği altındaki bir bölgede zift yapılan petrol kaynağı görülmüştür. Çıktığı yerde simsiyah olan bu kaynaktan o zaman katran yapılırmış. İşte Hz. Süleyman, o kaynaktan elde edilen katrandan yararlanmıştır. Akla uygun olan da budur. Yoksa, erimiş bakırın, o zaman için sel gibi akıtılması akla uygun düşmemektedir. Zu'1-Karneyn'in, yaptığı şedde demir kütleleri arasına erimiş bakır dökmesinin izahı güçtür ama pekâla o bölgelerde mebzul olan katran dökmesi gayet normaldir.

Yine Allah, Hz. Süleyman'a cinleri de müsahhar kılmıştır. Bu cinler ona mihraplar yani mabedler, yahut saraylar, heykeller; havuz kadar büyük leğenler, yerinden kalkamayacak derecede büyük kazanlar yapar, ona öyle hizmet ederlerdi. Âyetin sonunda Dâvûd ailesine hitabedilerek Allah'ın verdiği nimetlere şükretmeleri emrediliyor ve Allah'ın nimetlerine şükredenlerin azlığı belirtilmek suretiyle insanların genellikle nankör oldukları anlatılıyor.

Râzî şöyle diyor: "Bazı insanlar, dağların Davud'a müsahhar kılınması ve onunla beraber tesbîh etmesi, herşeyin Allah'ı tesbîh etmesi gibidir. "Allah'ı överek tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur" [6712] âyetinin bildirdiği üzre her-şey Allah'ı tesbîh eder. Fakat Dâvûd, onların teşbihini anlardı, o da tesbîh ederdi. Rüzgârın Süleyman'a müsahhar kılınması da Süleyman'ın, rüzgâr gibi koşan atlar yetiştirdiği anlamına gelir. " £n IajÍp " ise otuz fersah demektir. Çünkü gezmeğe çıkan kişi, çoğu kez bir fersahtan fazla gitmez. Gidiş dönüşü iki fersah eder. Ama Süleyman'ın atları, onu bir sabah yürüyüşünde otuz fersahlık, öğleden sonra dönüşünde de yine otuz fersahlık yola götürürlerdi. cümleleri de Dâvûd ile Süleyman'ın, demir ve bakırı ateşte eritip ondan âletler yapmayı bulduklarını anlatır. Süleyman'ın emrinde çalışan cinler de güçlü insanlar demektir".

Fakat Râzî, bu yorumların, fasit, zayıf inancın, Allah'ın kudretine güvensizliğin sonucunda ortaya atılmış bozuk yorumlar olduğunu, Allah'ın her-şeyi yapabileceğini söylüyor.[6713]

14 ncü âyetten, Hz. Süleyman'ın, değneğine dayanmış dururken öldüğü, ağaç kurdunun değneği çürütmesi sonucunda Süleyman'ın yere düşmesiyle öldüğünün anlaşıldığı, fakat öldüğü halde değneğe dayalı vaziyette ayakta durduğu sürece kendisini sağ sanan cinlerin, çalışmağa devam ettikleri anlaşılıyor. Âyetin devamında da cinlerin ğaybi bilmedikleri, zira ğaybi bilselerdi Süleyman'ın öldüğünü fark edip, uzun süre onur kırıcı ağır işler altında çalışmayacakları buyuruluyor. Râzî şöyle diyor: "Süleyman (selâm ona) ba-zan tam bir gündüz gece ayakta Allah'a ibadet ederdi. Hattâ bazan daha da uzatırdı. Bir asası vardı, ona dayanarak Rabbinin huzurunda dururdu. İşte böyle bir ibâdeti sırasında değneğe dayanmış iken vefat ettirildi. Askerleri kendisini ibâdette sanıyorlardı. Böylece günler, aylar geçti. Sonra Allah, işin ortaya çıkmasını isteyince kurt, Süleyman'ın değneğini kemirerek çürüttü ve Süleyman yere düştü. Süleyman'ın öldüğünü daha önce fark etmeyen ve kendi-lerinin ğaybi bildiklerini sanan cinler, bu durum karşısında ğaybi bilmediklerini anladılar. Çünkü ğaybi bilselerdi Süleyman öldüğü halde uzun süre ağır işlerde çalışmağa devam etmezlerdi. Gerçi cinler, insanların bilmedikleri bazı şeyleri bilirler ama bu ğayb değildir. Sadece onların bilgi alanı, insanların-kinden geniştir. Fakat onların bilgisi de sınırlıdır. Ve onlar da sadece eşyanın dış yüzünü bilirler. Onların bilgisi, insanlarınkinden daha gizli, daha derin olmakla beraber onlar da ğaybi bilmezler. Ğaybi bilmek Allah'a özgüdür"[6714]

Bu âyetler, geniş mülk ve servet sahibi oldukları halde şımarmayan, Allah'a şükreden iki mü'min kulu, insanlara örnek olarak göstermektedir. Tefsirlerde Süleyman'ın değneğine dayalı iken ölmesi hakkında bazı sahâbi ve tabiîlere atfedilen ayrıntılı rivayetler yer alır. Bunlar, olayın, Kur'ân'ın indiği çevrede bilindiğini gösterir. Kur'ân, insanların bildikleri olayı kendilerine hatırlatıp Allah'ın, kendisine itaat eden kullarına nasıl lûtuflarda bulunduğunu anlatmak suretiyle insanları Allah'a itaate yöneltmektedir. Kur'ân'ın anlattığı kıssalar, ders ve ibret vermek amacına yöneliktir. Âyetlerin sözgeliminden şu anlam çıkmaktadır:

[6707] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/528.
[6708] Buhârî, Buyu': 15, Enbiyâ": 37; İbn Hanbel, Musned: 2/314.
[6709] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/529.
[6710] Kehf Sûresi: 96.
[6711] İbrâhîm Sûresi: 50.
[6712] İsrâ Sûresi: 44.
[6713] Mefâtîhu'1-ğayb: 25/247.
[6714] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/250.

Ey Muhammed, eğer kâfirler senin da'vetine karşı olumsuz bir tutum içine giriyorlarsa şunu bil ki insanların hepsi öyle değildir. Zengin, hattâ kı-ral olmalarına rağmen Allah'a yönelen, O'nu tesbîh ve tenzih eden, tesbihleriyle dağları çınlatan, kuşları inleten, dâima Allah'a şükreden hâlis kullar da vardır. İşte bildiğiniz Dâvûd ve Süleyman da onlardandır. Süleyman'ın öldüğünü anlamayan cinlerin de ğaybi bilmedikleri ortadadır. Ğaybi bilmeyen şeylere Tanrı diye tapmak yanlıştır. Bazı insanların onlara sığınması, onlardan meded umması doğru değildir. Kendileri bir insanın buyruğunda uzun süre ağır işler altında çalışan varlıklar, nasıl tanrı olur? Tapılmağa lâyik tek Tanrı, ğaybi bilen Allah'tır.
Dâvûd ve Süleyman kıssaları Enbiyâ ve Nemi Sûrelerinde de geçmişti. Sâd Sûresinde de yine bu kıssaya temas edilecektir. Demirin Davud'a yumuşatılması, Davud'un kendisine yumuşatılan demirden zırh yapması, Süleyman'a katran kaynağının akıtılması, rüzgârın, bir günde onu iki aylık yola götürmesi ve cinlerin, Süleyman'ın emrinde çalıştırılması olayları yalnız bu sûrede anlatılır. Öteki sûrelerde geçmeyen bu bölümler, bugünkü Tevrat'ta yoktur. Ancak bunların bugünkü Tevrat'ta olmayışı, Hz. Peygamber zamanındaki Tevrat nüshalarında da olmadığını göstermez. Çünkü Tevrat'ın, zaman içerisinde değişikliklere uğradığını, bazı bölümlerinin kaybolduğunu daha önce yeri geldikçe izah etmiştik. Bize göre Kur'ân'ın anlattığı bu olaylar, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındaki Tevrat'ta veya Tevrat' tefsirlerinde vardı. O zamanki yahudi ve hırıstiyanlar tarafından anlatılan bu olaylar, Araplar arasına da geçmiş idi. Nitekim tefsirlerde bu olaylar hakkında bazı sahâbî ve tabiîlerden çok çeşitli ve ayrıntılı yorumlar nakledilir ki bu da olayın, Kur'ân'ın indiği çevrede bilindiğini gösterir. Aksi takdirde bu ayrıntıları o zamanki insanlar kendi kendilerine uyduramazlar.
Ömer Rıza Doğrul'a göre Süleyman'ın dayandığı değnek, onun saltanatıdır. Değneğini kemiren kurt da, oğlunun idaresizliği ve za' fidir. Cinler de Süleyman'ın, buyruğu altına aldığı isyancı kabilelerdi. Süleyman'ın ölümünden sonra onun saltanatına musallat olan oğlu Rehoboam, sefahate ve zevke daldığından, onun saltanatını kemirdi, çürüttü. Sonunda İsrail oğullarına hizmet eden, boyun eğen kabileler, artık onlara boyun eğmediler. Rehoboam'ın elinde sadece bir kabile kaldı. Onbir kabile onun elinden çıktı, mülkü dağıldı[6715]
15- Andolsun Sebe'(oğulların)M oturdukları yerlerde de bir ibret vardır. (Onların evleri), sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili idi. Onlara): "Rabbinizin rızkından yeyin de O'na şükredin! Hoş bir ülke ve çok bağışlayan Rab!" (denilmişti). 16- Ama yüz çevirdiler; bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik; onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı meyvalı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. 17- Nankörlük ettiklerinden ötürü onları böyle cezalandırdık; biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız? 18- Onlarla, içinde bereketler yarattığımız kentler arasında, açıkça görünen kentler var ettik ve bunlar arasında yürümeyi takdir ettik: "Oralarda geceleri, gündüzleri güven içinde yürüyün" (dedik). 19- "Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştır (kentlerimiz birbirine çok yakın, bunların arasını uzat da daha uzun mesafelere gidelim')" dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları, efsânelere çevirdik ve onları darmadağın ettik. Kuşkusuz bunda, sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır. 20- Andolsun İblîs, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı, inanan bir gruptan başka hepsi ona uydular. 21- Onun, onlar üzerinde zorlayıcı bir gücü yoktu. Ancak âhirete inananı, kuşku içinde kalandan (ayırdedip) bilelim diye (ona bu fırsatı verdik). Rabbin herşeyi korumaktadır.

Tefsîr:

15 nci âyetteki kelimesini, bazıları çoğul olarak " okumuşlardır. kelimesini de muzâri meçhul olarak "t*jl£ " şeklinde okuyanlar vardır. O zaman nâib-i fâ'il olarak merfû' olur.
15-19: Yukarıda Allah'ın verdiği servet ve mülke şükreden iki mü'min kul anlatılmıştı. Burada da Allah'ın verdiği nimete ve mülke nankörlük eden Sebe' kavmi anlatılmaktadır. Allah onların oturdukları vadinin sağını ve solunu çevreleyen iki bahçe vermiş, bunları kendilerine veren Allah'a şükretmelerini emretmişti. Fakat onlar şükretmediler, nankörlük ettiler. Böylece Allah da 'Arim selini salıp güzelim bahçelerini tahribetmek suretiyle onları cezalandırdı. Artık orada işe yaramaz, meyvası acı, kekire olan hamt, esi ve sidr ağaçlarından başka bir şey yetişmez oldu.
'Arim, suların toplandığı vadi, yahut şiddetli yağmur veya barajın adıdır. Hamt, esl\e sidr ise çölde yetişen dikenli ağaçlardır. Bunların acı, kekire olan meyvaları yenmez.
Allah, Sebe' kavmine verdiği o bağlı, bahçeli mülkten ayrı olarak güven içinde yürüyecekleri yollar, geçtikleri yollar üstünde birinden öteki görünen yan yana kentler, köyler de var etmişti. Böylece varacakları bereketli ülkeye ıssız, tehlikeli yollardan değil, meskûn kentlerin içinden geçerek zorluk çekmeden, güven içinde, dinlene dinlene gidebiliyorlardı. Yoldaki ihtiyaçlarını, hemen içinden geçtikleri kentlerden sağlıyorlardı. Fakat onlar bu nimetin de değerini bilmediler, sunardılar, "Ya Rabbi, seferlerimizin arasını uzak yap, böyle yakın yerlere gitmekten bıktık, yollarımız uzak olsun, yolun zorluğunu çekelim de yolculuğun tadı çıksın" dediler. Ya şımararak böyle söylediler veya davranışları bu anlama geldi. Bulundukları durumu beğenmediler. İsyan ettiler. Peygamberleri onları Allah'a itaate, şükre ve Allah'ın nimetlerinin kadrini bilmeğe çağırdıkça hiç aldırmadılar "varsın yollarımız uzak olsun, ne olacak?" dediler, veya böyle der gibi oldular. Çünkü isyan, bir bakıma belâyı çağırmak demektir. Yahut onlar, verimli arazilerine, güzel yollarının geçtiği bölgelere bakmamak suretiyle adetâ

[6715] Tanrı Buyruğu: 2/676, Not: 9; Tevrat, Kırallar: I. s. 337-353.

bölgelerinin bozulmasını, çölleşmesini, yol üstündeki köy ve kentlerin yıkılmasını istemiş oldular. Böylece kendi canlarına yazık ettiler. Allah da onları cezalandırdı. Bakımsızlık yüzünden veya suların taşmasiyle yıkılan barajın azgın suları bahçeleri bastı. Bakımsızlık yüzünden yol üstündeki küçük kentler harâboldu. Artık o bölgede yaşamak zorlaştı. Yurtları harâbolan insanlar, grup grup çeşitli yerlere göç ettiler, darmadağın oldular. O bölgede kimse kalmadı. Onların sadece dillerde öyküleri kaldı. Gelip geçenler, bir zamanlar orada yaşayan insanların öykülerini anlatır oldular. Elbette şükreden sabırlı kullar, onların sonuçlarından ibret alıp Allah'a yönelir, O'na karşı nankörlük etmezler.

18 nci âyette geçen "bereketli kentler" Arzı Mukaddes veya San'â kentleri olarak tefsir edilir. Buraların San'â kentleri veya Mekke olması daha muhtemeldir. Çünkü Şâm ve Kudüs, Yemen'e çok uzaktır. Yemen'den Kudüs'e sefer güçtür. Oysa Me'reb ile San'â arasında çok kasaba olduğu gibi Mer'eb'le Mekke arasında Kızıldeniz şeridi boyunca meskûn bölgeler çoktur. Yüksek sıradağların dizildiği bu şeritte bahçeler, ormanlar boldur. Gerek Hac, gerek ticâret amaciyle Yemen'den Mekke'ye, Mekke'den Yemen'e seferler yapılırdı. Hicazhlar kış aylarında daha çok Yemen tarafına giderlerdi. Bu hususa Ku-reyş Sûresinde de işaret edilmiştir.

Sebe', Yemen'deki San'â yöresinde bulunan bölgenin adıdır. Esasen bir kabile adı iken bu kelime, zamanla kabilenin oturduğu bölgenin adı olmuştur. Bu bölgenin başkenti Mer'eb idi. Vaktiyle bu kavmin başında Şurahîl kızı Belkîs Kıraliçe idi. Gerek bu kavmin, gerek ülkenin adı Tevrat'ta Hz. Süleyman ve Seba Melikesi öyküsünde birkaç kez geçmektedir: I. Kırallar, onuncu bab.

Seba ülkesinin çekirdeğini oluşturan bölge ikiye ayrılmıştı. Orta Yemen'in dağlık bölgesini kaplayan yüksek bölge ve bu bölgenin doğu ve güneydoğusunda uzanan Edne vadisi. Çevreye yağan yağmur suları, içinden bir derenin de aktığı, denizden 1100 metre yüksekliğindeki bu vadiye toplanıp alçak bir araziden geçer, Balak Dağı kayalarının arasından akar, Rub'u'l-Hâlî çölünün batı uzantısı olan Ramlat Sabatain'de kaybolur. Irmağın Balak Dağı kayalıklarında açtığı yolun ağzında Seba başkenti Me'reb bulunur. Irmağın, Balak Dağına girdiği noktanın, baraj yapımına çok uygun olması, hemen gerideki vadinin sulanmasına imkân veriyordu.

Rivayete göre Belkis zamanında buraya yapılan ve vadinin suyu ile beslenen ve otuz çıkışı bulunan baraj ile vadinin sağ ve solundaki tepeciklerde bahçeler yetiştirilmişti. Bu bölge o kadar güzel, havası o kadar lâtifti ki insanı rahatsız edecek sivri sinek, karasinek gibi haşerat yoktu. Çünkü denizden içeride, oldukça yüksekte bulunup iklim mu'tedil idi. Hattâ İslâm kaynaklarına göre bahçeler o kadar verimli idi ki başındaki sepetiyle bahçelere giren kadının, hiç elini ağaçlara değdirmeden, ağaçlardan düşen meyvalarla, başındaki sepeti dolardı'. [6716]

İşte zamanla belki de bakımsızlık yüzünden bu baraj yıkılmış, artık su-lanamayan arazi de çölleşmiş ve halk bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır. Rivayete göre Ferve ibn Museyk el-Kutay'î'nin: "Ey Allah'ın Elçisi, Sebâ nedir? Bir yer midir, yoksa kadın adı mıdır?" demesi üzerine Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Ne yerdir, ne de kadındır. Bir erkeğin adıdır. Bunun on oğlu vardı. Altısı sağında yani Yemen'de, dördü solunda yani Şam bölgesinde yerleşti. Solunda olanlar: Lahm, Cuzâm, 'Âmile ve Ğassân'dır. Sağında olanlar: Kinde, Eş'arîler, Ezd, Mezhic, Himyer ve Enmâr'dır." Bir adam: "Enmâr nedir?" diye sormuş, Peygamber (s.a.v.): "Has'âm ve Becîle'nin türedi-ği kavimdir" demiştir.[6717]

Şeyh Tantâvî, çeşitli tarihlerde birkaç Avrupalının Me'reb kenti ve barajı üzerinde araştırmalar yapmak üzere Yemen'e geldiklerini, kentin ve baraj harabelerinin plan ve haritalarını yaptıklarını söyler. Fransız Eno, 1843'de Yemen'e gelmiş ve hizmetçi kılığına girerek büyük güçlüklere katlanmak suretiyle San'â, Huraybe, Me'reb ve Belkis Haremi hakkında elli altı resim ve nakış elde etmiştir ki bunlar içerisinde Me'reb barajının haritası da vardır. Şeyh Tantâvî, bu haritayı tefsirine koymuştur .[6718]

Tarihte Seba Devleti adında bir devletten söz edilmez. Fakat Himyer devletinden söz edilir. İşte Himyer devletinin babası Seba Devletidir. Himyer Devleti de zamanla Tubba'lara dönüşmüştür ki Himyerlilerle Tubba'lılar arasında takriben dört bin yıl vardır. Tübba', muhtelif kıralların bağlı olduğu imparator gibidir. Tarihte Seba yerine Himyer geçtiği halde Kur'ân'da Sebe' adı anılır. Araştırmalar sonucunda Mian kavmine hücum edenlerin Sebalılar olduğu anlaşılmıştır. Uzun ömürlü olan bu devletin başkenti Me'reb iken daha sonra Himyerliler zamanında Zıfâr başkent olmuştur. On üç asır sonra Him-yerlilerin aslının Sebalılar olduğu, Kur'ân'ın söylediklerinin gerçeğe uyduğu anlaşılmıştır.[6719]

Hemdânî, Me'reb barajı hakkında şöyle diyor: Sebe'de çok harika şeyler vardır. Barajın sağ ve solunda bulunan iki bahçe bugün batmıştır. Buralarda hiç ekin yoktur. Baraj yıkılınca seller, bahçeleri silip götürmüştür. Hemdânî, baraj gölünde suyun taksim edildiği menfezler gördüğünü; bunların, dün yapılmış gibi sağlam ve onbeş arşın yüksekliğinde olduğunu yazıyor [6720]

'Arim seyli, eski Arap kaynaklarında uzun uzadıya anlatılan bir olaydır. Âlûsî'nin, Bülûğu'l-Urab fîAhvâli'l-'Arab adlı eserinde [6721] bu konuda hayli bilgi vardır. Kaynaklara göre Hz. Muhammed'in peygamberliğinden dörtyüz

---

[6716] el-Bidâye ve'n-Nihâye: 2/159.
[6717] Tkberî, Câmi'u'l-beyân: 22/77; et-Tâc: 4/213-214; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 34, Ebû Dâvûd da rivayet etmiştir.
[6718] el-Cevâhir: 16/175, 181.
[6719] el-Cevâhir: 16/176.
[6720] el-Cevâhir: 16/177.
[6721] C.3, s. 287-288.

yıl önce vukubulan [6722] bu selin, topraklan basması sonucunda bölgedeki birçok kabile, Arap Yarımadasının kuzeyine, Şam ve Irak bölgelerine, doğu sahillerine göçmüştür. Bunlardan Evs ve Hazrec kabileleri Yesrib denen Medine-i Münevvere'ye gelmişler; Ğassânîler Şâm bölgesine gelip orada Ğâssânî Devletini kurmuşlardır. Irak'ta bir devlet kurmuş olan Lahmîler ve 'Oman'da bir devlet kurmuş olan 'Abdu'1-Kays oğulları da Yemen'den hicret eden kabilelerdendir.
Tefsirlerde Sebe', Me'reb şeddi, bölgedeki iki bahçe, 'Arim seyli sonunda bu bahçelerin haraboluşu, hamt, esi ve sidr ağaçları hakkında tutarsız rivayetler vardır. Ancak bu rivayetler, olayın, Hz. Peygamberin yetiştiği ortamda bilindiğini gösterir.
İşte Kur'ân'da insanlara, bildikleri bu olay hatırlatılarak içlerindeki ibret duyguları uyandırılır. Allah'ın nimetlerine şükretmeyen insanların, sonunda felâketlere uğrayacakları, nimetlerinin ellerinden gideceği düşüncesi aşılanır. Allah'a şükredenlerin refahları artarken nankörlük edenlerin mutlulukları bedbahtlığa dönüşür. Anlatılmak istenen budur. Böylece bu âyetlerle önceki âyetler arasındaki kuvvetli bağ ortaya çıkar.
20-21 nci âyetler, Seba öyküsünün sonucudur. Sebalıların da şeytanın aldatmasına kapıldıklarından dolayı mahvolduklarını bildirmektedir.
"İblis onlar hakkındaki zannını doğruladı". Onları aldatacağını tahmin ediyordu, tahmininde yanılmadı, gerçekten onları aldattı, inanan bir topluluk hariç, onlar, İblîs'in dürtülerine uydular. Aslında İblîs, onları zorla yoldan çıkaracak bir güce sahip değildi. Ancak Allah, âhirete inananlarla ondan şüphe edenleri ortaya çıkarmak, herkese bildirmek için İblîs'e bu fırsatı verdi. İblîs-lin, onların gönüllerine düşünceler atmasına müsâade etti. Onlar da İblîs'in sözüne uydular. İblîs'in aldatması, Allah'tan bir sınavdır. Melekler insana iyi düşünceler, şeytanlar ise kötü düşünceler atarlar. İnsan bu iki düşünce arasında bir seçim yapmak zorundadır. İşte melek düşüncesine uyan âhirete inanır, Hakk'ın buyruklarını tutar. Şeytan düşüncesine uyan da âhi-retten kuşku duyar, Allah'ın buyrukları dışına çıkar. O kimse Allah'ın, kendisini sınadığının farkında olmaz. Allah o kimsenin hangi yolu tutacağını bilir ama onun Allah'a karşı bir bahanesi kalmamak için onu böyle sınavdan geçirir. Allah herşeyi görür ve bilir. Ve yapılan her işi de saklar, bir gün yapanların karşısına çıkarır.
Sözgeliminden "onlar" zamirinin, Sebahlara gittiği anlaşılır. Zamirin, bütün insanlara gittiğini söyleyenler de vardır. Muhammed İzzet Derveze ise müteâkib âyetleri gözönünde tutarak zamirin Mekkelilere gittiğini söylüyor [6723]

21 nci âyetten, Allah'ın, insanları İblîs ile imtihan etmezden önce kimin âhirete inandığını, kimin inanmadığını bilmediği gibi bir anlam çıkabilir. Ama âyetin kasdı bu değildir. Allah herşeyi bilir. Allah insanları imtihan etmiş ve vesve.s£ye*uymalarının sonuçlarını böyle, açıkça ortaya koymuştur ki insanlar, kendi istekleriyle İblîs'in yoluna uyduklarını ve kendi fiilleri sonucu bu belâların başlarına geldiğini anlasınlar.
22- De ki: "Allah'tan başka (tanrı) sandığınız şeyleri çağırın, onlar ne göklerde ve ne de yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahip değillerdir.
Bu ikisinde onların bir ortaklıkları yoktur, Allah onlardan bir yardımcı da edinmiş değildir. 23- O'nun huzurunda, kendisinin izin verdiği kimseden başkasının şefaati fayda vermez. Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne dedi?" derler. "Gerçeği (söyledi) derler, O, yücedir, büyüktür". 24- De ki: "Size göklerden ve yerden kim rızık veriyor?" De ki: "Allah. O halde ya biz veya siz doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindeyiz." 25- De ki: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorumlu değiliz." 26- De ki: "Rabbimiz, hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızdaki sorunu çözecektir. O sorunları en güzel çözümleyendir, bilendir. 27-De ki: "O'na kattığınız ortakları bana gösterin (bakayım onlar tanrı olabilir mi?) Hayır, doğrusu O, galip, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'tır. 28- Biz seni ancak bütün insanlara müdjeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bilmezler. 29- Diyorlar kU "Doğru iseniz bu tehdidettiğiniz azâb ne zaman (gelecek)?" 30- De ki: "Sizin için belirtilmiş bir gün vardır. Ondan ne bir saat geri kalır, ne de ileri geçebilirsiniz".

Tefsîr:

Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasındaki bir tartışmaya cevap niteliği taşıyan bu âyetlerde şunlar anlatılıyor:
22- Müşriklerin Allah'a ortak sandıkları şeyler, göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir. Onlar ne Allah'ın yaratma ortağı, ne de yar-dımcısıdırlar. Zerre kadar mülkü, gücü olmayan şeyler nasıl Allah'a ortak olur?
23- Allah'ın huzurunda, ancak O'nun şefaat yetkisi ve izni verdiği kimsenin şefaati yarar sağlar. Allah'ın kime şefaat izni vereceği de belli değildir. Müşriklerin tanrı diye taptıkları şeylerin, gerçekten şefaat yetkisine sâhibo-lup olmadıklarını onlar bilemezler. Çünkü bu konuda bir kanıtları yoktur. Öyle ise onlardan şefaat ummaları anlamsızdır.
Kıyamet olayının dehşet ve korkusundan aklı başından gitmiş olan müşrikler, korkudan ayılıp kendilerine gelince birbirlerine, Allah'ın, dünyâda ne söylediğini, neyi haber verdiğini sorarlar. Ve Allah'ın gerçeği söylemiş

[6722] el-Cevâhir: 16/177.
[6723] et-Tefsîru'l-hadîs: 5/40.

olduğunu itiraf ederler: "Meğer Allah'ın bize haber verdiği kıyamet, âhiret hesap ve cezası doğru imiş" derler ve onu yalanlamakla büyük hatâ ettiklerini kabul ederler.
Sözgelişinden anlaşıldığına göre yüreklerinden korku gidip akılları başlarına gelince: "Allah gerçeği söylemiş" diyenler müşriklerdir. Âhiret sorumluluğunun hak olduğunu görünce, yahut ölüm halinde gözlerden perde kalkınca böyle söylerler.
İbn Mes'ûd'un rivayetine göre bu sözü söyleyenler meleklerdir. Yüce Allah vahiy sözlerini söylediği zaman bunu işiten gök ehli bayılırlar. Nihayet akılları başlarına gelince birbirlerine: "Rabbiniz ne söyledi?" derler. Arşı taşıyan melekler, kendilerinin altında bulunan meleklere Allah'ın söylediği sözleri haber verirler. Onlar da kendi altlarında olanlara, onlar da kendi altlarında olanlara bildirirler. Nihayet haber en yakın gök ehline kadar iner. İşte yüce Allah: "Hakkı söylediler" sözüyle meleklerin, duyduklarını, ziyâdesiz, eksiksiz, tam olarak haber verdiklerini bildirmiştir. Bu yoruma göre bir değil, "nun mef ûlüdür. Bu âyetin tefsirinde Buhârî ve Tir-mizî şu hadisi rivayet etmiştir:
"Allah gökte bir işe hüküm verdiği zaman sert kayaya çarpan zincir sesi gibi bir ses işitilir. Melekler Allah'ın sözüne itaatle kanatlarını birbirine vururlar. Meleklerin yüreklerinden korku gidince "Rabbiniz ne dedi?" derler. "Gerçek sözü söyledi, O yücedir, büyüktür" derler. Birbiri üstüne binmiş olan kulak hırsızları (cinler) de o sözü duyarlar. Altlarında bulunana atarlar. Her biri kendi altındakine atar, en alttaki de onu büyücü veya kâhinin diline atar. Kimisi, sözü henüz başkasına atmadan kıvılcım onu yakar. Bazan kıvılcım yetişmeden (şeytân), büyücü veya kâhine atar. Ama işittiği gerçek söze yüz yalan katar. Kâhin de o sözü söyleyince (o söz doğru çıkar. Bu kez) bu adam falan falan zaman böyle dememiş miydi (işte dedikleri çıktı) denilir. O gökten işitilen söz tasdik edilir[6724]
Biz bu hadîsin, bu âyetin tefsîri ile ilişkisi olduğunu sanmıyoruz. Nitekim bu hadîs, daha önce "Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş şu'leşi kovalar" [6725] âyetinin tefsirinde de zikredilmiştir.
Tefsîri sadedinde olduğumuz 23 ncü âyette dünyâda Peyğamber'in uyanlarını kabul etmeyenlerin, âhirette bu uyarıların gerçek olduğunu itiraf edecekleri anlatılmaktadır. Hasan Basrî'nin okuduğu rivayet edilir ki mânâ aynıdır.
24- Göklerden yağdırdığı yağmur ve göğe yükselen ağaçların meyvala-riyle, yerden çıkardığı bitki ve ürünlerle yaratıklarını besleyen Allah'tır. O'-ndan başka yaratıkları besleyen yoktur. Şimdi yalnız Allah'a tapanlar mı, yoksa O'na ortak koşanlar mı sapıklık içindedirler? Hiçbir gücü olmayan, kimseyi besleyemeyen şeyler tanrı olamayacağına göre hiç kuşkusuz Allah'a ortak koşanlar doğru yoldan sapmışlardır. Yalnız Allah'a tapanlar doğru yoldadırlar.
25-26 ncı âyetlerde her zümrenin kendi yaptıklarından sorulacağı, en güzel hüküm veren Allah'ın, âhirette müslümanlarla müşrikler arasındaki anlaşmazlık sorununu çözüme kavuşturacağı, kimin haklı, kimin haksız olduğunu ortaya çıkaracağı belirtiliyor.
27 nci âyette müşriklere, Allah'a ortak koştukları şeylerin ne yönleriyle, hangi kudret, meziyet ve vasıflarıyle Allah'a ortak oldukları soruluyor: "Onlar ne yaratmışlardır, ne kudretleri vardır ki onları Allah'a ortak yaptınız, bana gösterin bakayım!" buyuruluyor. Dâima galip, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tan başka Tanrı olmadığı vurgulanıyor.
28 nci âyetteki " kelimesi, 'lir" kökünden ism-i fâ'il olabilir. Sonundaki tâ mübalâğa içindir. Bu takdirde âyetin mânâsı: "Biz seni insanları küfürden menedici, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik" demektir. "Biz âlemlere acımadan dolayı seni gönderdik"'[6726] âyeti de bu anlamı güçlendiriyor. Allah insanlara acıyıp onları sapıklıktan kurtarmak için Hz. Mu-hammed'i göndermiştir. Bir kısım müfessirlere göre de " hepsi demektir. Bu takdirde âyet, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiğini ifade eder: "De ki: Ey insanlar, ben sizin hepinize Allah'ın elçisiyim" [6727] âyeti de bu anlamı güçlendirir. Fakat âyetin sözgelimi, birinci yorumu güçlendirmektedir.
Bu konuda Buhârî ve Müslim'in kaydettiği şu hadis de rivayet edilir: "Bana beş şey verildi ki benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmemişti. Bana heybetle yardım edildi. Heybetim, bir aylık yoldan hissedilir. Bana yer, tertemiz mescid yapıldı, ümmetimden her kime namaz vakti erişirse bulunduğu yerde namaz kılsın. Bana ganimet helâl kılındı. Benden önce kimseye helâl kılınmamıştı. Bana şefaat verildi. Benden önceki peygamberler yalnız kendi kavimlerine gönderilmişlerdi. Ben ise bütün insanlara gönderildim"[6728]
Bu hadis böyle rivayet edilmiştir ama bu tür rivayetler, Hz. Muham-med(s.a.v.)in, daha önce uyarılmamış, kendilerine elçi gönderilmemiş olan bir kavme, kendi dilleriyle Allah'ın buyruklarını izah için gönderildiğini bildiren âyetlerin nassına uygun düşmemektedir. Bu âyetlerden dolayı biz, kâf-feten kelimesinin, hepsi anlamına değil, menedici anlamına gelmiş olduğunu tercih ediyoruz. Kur'ân, Hz. Muhammed'in risâleti hakkında şöyle diyor:
"Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (seni

[6724] et-Tâc: 4/214-215.
[6725] Hicr Sûresi: 18.
[6726] Enbiyâ Sûresi: 107.
[6727] A'râf Sûresi: 158.
[6728] Buhârî, Teyemmüm: 1, Salât: 56, öusl: 26; Müslim, Mesâcid: 3; nesâ'î, Ğusl: 26; Dârimî: Siyer: 28, Salât: 111.

gönderdik)"[6729]
"Yoksa onu uydurdu mu diyorlar? Hayır o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi yola gelmeleri umuduyla uyarman için Rab-binden sana indirilen gerçektir"[6730]
"(Musa'ya) seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat Rab-binden bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik) ki senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan toplumu uyarasın; belki düşünüp öğüt alırlar"[6731]
"Biz her peygamberi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın" [6732] "Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir" [6733] "Halbuki biz onlara okuyacakları bir Kitâb vermemiştik ve senden önce onlara bir uyarıcı göndermemiştik"[6734]
Bu âyetler, açıkça Hz. Peyğamber'in, Arapça konuşan ve kendilerine uyarıcı gelmemiş bulunan bir topluma gönderildiğini ifade ediyor.
Âyette geçen "en-nâs: İnsanlar" deyimi de bütün dünyâ insanlarından çok, kendilerine hitâbedilen bütün Arap toplumunu ifade eder. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, her ulusa kendi diliyle konuşan Peygamber gönderildiğini (İbrahim Sûresi: 4); Kur'ân'ın da Anakent olan Mekke halkını ve çevresindeki insanları uyarmak için Hz. Muhammed'e, Arap diliyle vahyedildiğini (Şûra: 7, En'am: 92, Fussilet: 44) belirtmektedir. Bütün bu âyetlerden, Tefsirini yapmakta olduğumuz 28 nci âyetteki nâs (insanlar) sözcüğü ile tüm Arap uluslarının kasdedildiği açıkça anlaşılır. Biz bu izahımızla Hz. Muhammed'in peygamberliğinin cihanşümul olmadığını iddia etmiyoruz. Elbette onun da'veti cihanşümuldur. Ancak bu da'vet ilk önce Hz. Muhammed'in içinde yetiştiği topluma yöneliktir. Orada istikrar bulduktan sonra terceme yoluyla bütün insanlığa aktarılır ve bir ilâhî Kitaba sahibolmayanlar bu da'vete uyup Allah'a varan doğru yolu bulurlar.
29-30 ncu âyetler, Kur'ân'ın tehdidettiği azâb ile alay eden, "Hani o azap ne zaman gelecek? Bunun aslı yoktur" diyenlere cevaptır. O azabın belli bir zamanı olduğu, zamanı gelince bir an dahi ileri-geri bırakılmadan kendilerini bulacağı buyurulmaktadır.
Bu âyetler için bir iniş sebebi zikredilmemiştir. Daha önceki bölümlerin bir devamı olduğu anlaşılan bu âyetler, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile müşrikler arasındaki tartışma tablolarından birini canlandırmaktadır. Âyetlerin üslûbu, Mekke'de, güçlü bir düşman kütlesi karşısında dahi Hz. Muham-med(s.a.v.)in, da'vâsını nasıl cesaretle ve yiğitçe savunduğunu gösterir.
31- İnkâr edenler dediler ki: "Biz ne bu Kur'ân'a, ne de bundan öncekine inanmayız". Sen o zâlimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görsen: Zayıf düşürülenler, büyüklük tasyalanlara: "Siz olmasaydınız elbette biz inanan insanlar olurduk" diyorlar. 32- Büyüklük taslayanlar da zayıf düşürülenlere dediler ki: "Size hidâyet geldiği zaman sizi ondan biz mi engelledik? Hayır, zâten siz kendiniz suç işliyordunuz." 33- Zayıf düşürülenler, büyüklük tasla-yanlara: "Hayır, gece gündüz dolap (kurar, kötülük aşılardınız), Allah'a karşı nankörlük etmemizi, O'na eşler koşmamızı bize emrederdiniz" dediler. Ve azabı gördüklerinde, içlerinde pişmanlıklarını gizlediler; biz de o nankörlerin boyunlarına demir halkalar geçirdik. Yalnız yaptıklarıyle cezalanmıyorlar mı?

Tefsîr:

31-33: Kâfirler: "Ne Kur'ân'a, ne de onun önünde bulunana inanmayız" demişlerdir. Kur'ân'ın önünde bulunan, kendisinden önceki kutsal kitaplardır. Bazılarına göre de önünde bulunandan maksat, Kur'ân'ın haber verdiği sorunlardır. Fakat bu tutarsız bir görüştür. Birinci anlam doğrudur.
Bu âyetlerde, inkârlarında direnen müşriklerin, âhiret azabını görünce birbirlerini suçlama ve pişmanlık durumlarını tasvir eden bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır:
O zâlimler, Rablerinin huzurunda durdurulmuş iken birbirlerini suçlarlar: Dünyâda küçük düşürülüp kibirlilere uydu yapılanlar, büyüklük, zorbalık taslayarak kendilerini sapıklığa sürükleyenlere:
— Siz, olmasaydınız bir inanırdık, bu hale düşmezdik, derler.
Fakat dünyâda büyüklük taslayan liderler, bu suçlamayı kabul etmezler, kendilerine uyanlara:
— Biz zorla mı sizi doğru yoldan çevirdik? Zaten siz suç işleyen insanlar idiniz, derler.
Ama uyanlar, liderlerin gece gündüz kendilerini aldatıp Allah'a eşler koşmayı öğütlediklerini söylerler. Azabı görünce hepsi dünyâda yaptıklarına pişman olurlar ama artık pişmanlıklarını içlerinde gizlemek zorunda kalırlar.
Sonra yüce Allah, o inkarcılara verdiği cezayı anlatıyor: "İnkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar koyduk. Onlar yaptıklarından başka bir şeyle mi cezalanıyorlar? Hayır, çektikleri, kendi yaptıklarının cezasıdır. Yaptıklarıyle cezalanmaktadırlar" buyuruyor.
Benzeri kıyamet sahneleri, İbrahim Sûresinin 21 nci, Gâfir Sûresinin 47-48 nci, Ahzâb Sûresinin 66-68 nci

[6729] Yâsîn Sûresi: 6.
[6730] Secde Sûresi: 3.
[6731] Kasas Sûresi: 46.
[6732] Ibrâhîm Sûresi: 4.
[6733] Fâtır Sûresi: 24.
[6734] Sebe' Sûresi: 44.

âyetlerinde de tekrarlanır. Bu anlatımlardan güdülen gaye, sapıklık içinde bulunanları kurtarmak için âhiret korkusuyla onları uyarmaktır. Bu ve benzeri âyetlerde inatçılıkla, katı yüreklilikle, kalb-leri mühürlenmiş olmakla; "Allah zâlimler toplumuna hidâyet etmez", "Allah fâsıklar toplumuna hidâyet etmez", "Allah kâfirler toplumuna hidâyet etmez" gibi âyetlerle zulüm, fısk ve küfür ile nitelendirilen o müşriklerin çoğu daha sonra Peyğamber(s.a.v.)in sağlığında inanmış, Allah yolunda cihâda gitmişlerdir. Bu durum gösteriyor ki Kur'ân'daki bu âyetlerin ifadesi, o müşriklerin o günkü durumlarıyle ilgilidir. Onların daima fâsık, zâlim, kâfir kalacakları anlamına gelmez. Bu âyetler, onların içinde bulundukları durumu tasvir etmektedir. Amaç, yüreklerine korku duygusu düşürmek suretiyle onları imana yöneltmektir.
J$u âyetler, o müşriklerin hiçbir suretle inanmayacakları, mutlaka cehenneme gidecekleri anlamına gelseydi, onların hiç inanmamaları gerekirdi. Halbuki Allah onlara hidâyet etmiştir. İnatçı tavırlarını, taassubu, zulüm ve fışkı bırakıp sağduyu ile düşünmeğe başladıkları, iyiye, doğruya yöneldikleri zaman hidâyete ermişlerdir. Allah, zulüm, fısk ve küfür içinde bulunan topluma hidâyet etmez. Ama ön yargılarını bırakıp sağduyu ile düşünmeğe başlayan insanlara Allah hidâyet eder.
Müşriklerin: "Ne Kur'ân'a, ne de ondan önceki kitaplara inanmayız" demelerine rağmen, yahudî ve hırıstiyanların kitaplarının Allah tarafından geldiğine inandıkları anlaşılmaktadır. Nitekim çeşitli âyetlerde buna işaret edilmiştir: "Onlara tarafımızdan hak gelince: 'Musa'ya verilenin eşi buna da verilmeli değil miydi?' dediler" [6735]. "İşte bu Kur'ân da indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ona uyun ve korunun ki size acınsın. Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onları okuyamıyorduk' demeyesiniz. Yahut: 'Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha doğru yolda olurduk' deme-. yesiniz. İşte size de Rabbinizden açık delil, hidâyet ve rahmet geldi..." [6736] O halde onların: "Biz ne Kur'ân'a, ne de ondan önceki Kitaplara inanmayız" demeleri, onların hükümlerine tabi olmayacaklarını gösterir. Gerçekten o kitaplardan haberdar oldukları halde dillerini anlamadıkları ve onları getiren peygamberler de kendi toplumlarından olmadığı için Araplar, kütle halinde yahudi veya hırıstiyan dinine girmemişlerdir. Ayrıca onların bu ifadesi, bir kızgınlık halini belirtir. Kitap ehlinden bazı kimselerin, Kur'ân'ın, Allah'ın vahyi olduğunu söylemelerine kızan müşrik liderlerinin: "Biz, ne Kur'ân'a, ne de ondan önceki kitaplara inanmayız" demiş olmaları da muhtemeldir. İşte böyle bir olay üzerine bu âyetler inmiştir.
34-Biz hangi ülkeye bir uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıkla şımarmış kimseleri- "Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr ediyoruz" dediler. 35- Ve dediler ki: "Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, bize azâbedilecek değildir." 36- De ki: "Rabbim dilediğine rızkı yayar ve kısar; fakat insanların çoğu bilmezler." 37- Ne mallarınız, ne de çocuklarınız size katımızda bir yakınlık sağlamaz. Ancak inanıp faydalı iş yapanlar başka. Onlara yaptıklarının kat kat fazlası ödül vardır ve onlar saraylarda güven içinde bulunurlar. 38- Âyetlerimizi etkisiz kılmağa çalışanlara gelince onlar da azabın içine getirileceklerdir. 39- De ki: "Rabbim kullarından dilediğine rızkı yayar ve ona kısar. Siz Allah için ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Tefsîr:

34-35: " Bol nimet vermek anlamındaki itrâf kökünden ism-i mef uldür. karye'ye râci' zamirdir. ülkenin bol nimet verilen şımarık zenginleri anlamınadır.
Bu âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)i tesellî için kendilerine uyarıcı gönderilen her kent zenginlerinin, servet ve mevkilerine güvenerek uyarıcıyı inkâr ettikleri, "Bizim malımız ve evlâdımız daha çok, Allah bizi sevmese, bize bu kadar mal ve evlât vermez. O bize azâbetmez" dedikleri, zenginliklerine bakarak kendilerinin Allah katında makbul insanlar olduklarını sandıkları anlatılır.
36-37 nci âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)e, kendisini inkâr edenlere şu gerçeği hatırlatması emrediliyor: Rızkı dilediğine bol, dilediğine dar veren Allah'tır. Rızkın bolluğu, insanın haklı veya Allah katında makbul; darlığı da haksız veya Allah katında sevilmez olduğunu göstermez. Nice zengin var ki şakî-dir, nice fakir de var ki takî(korunan)dir. İnsanların çoğu bu gerçeği bilmez. İnsanları Allah'a yaklaştıran mal ve evlât değil, imân ve sâlih ameldir. Kimler inanır ve güzel işler yaparsa yaptıklarının kat kat sevabını alırlar, cennette yüksek köşklerde, saraylarda güven içinde otururlar.
Allah'ın âyetlerini âciz yani etkisiz bırakmağa çalışanlar da azâb içine götürülürler. İmân edip güzel işler yapanlar güven içinde oturacakları köşklerde, saraylarda bulunurlarken Allah'ın âyetlerinin yayılmasına engel olanlar azâb içinde bulunmaktadırlar. Hz. Alî, Peyğamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Cennette, içinden dışı, dışından içi görünen (sırça) saraylar vardır. Bir a'râbt: 'Bu saraylar kimindir?' diye sorunca Peygamber (s.a.v.): 'Güzel söz söyleyen, yemek yediren, sürekli oruç tutan, herkes uyurken geceleyip namaz kılanlarındır' buyurmuştur"[6737]
39 ncu âyette yine Allah'ın, dilediği kuluna bol, dilediğine dar rızık vereceği vurgulanıyor ve insanın yaptığı iyiliğin zayi olmayacağı; rızık verenlerin en hayırlısı olan Allah'ın mutlaka kulun verdiği hayrın yerini

[6735] Kasas Sûresi: 48.
[6736] En'âm Sûresi: 155-157.
[6737] Tirmizî, Birr, 53; İbn Hanbel, Musned: 1/156, 2/173, 5/343; Feyd: 2/465.

dolduracağı, ya dünyâda, ya da âhirette ona bol ihsanda bulunacağı bildirilmektedir. Peyğamber(s.a.v.)in de: "Allyah içni harca, ki sana daha bol verilsin" [6738] mealindeki sözleri, âyetin tefsiri niteliğindedir. Yine onun, Hz. Bilâl'e: "Bilâl, enfâk et, Taht Sahibinin, malını azaltacağından korkma" buyurduğu rivayet edilir [6739] Başka bir hadis de şöyledir: "Kulların, sabahına yetiştiği her gün iki melek iner. Biri: 'Ailahım, harcayana, halef ver (verdiğinden yerini doldur)' der. Diğeri de: 'Allahpım, infak etmeyene telef ver (malını telef et) der"[6740]
31 nci âyetten 39 ncu âyetlere kadar bir iniş sebebi zikredilmemiştir. Bunlar, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, müşriklerle tartışmaları ile ilgili olarak onu teselli amacıyle inmiş, birbirinin devamı olan âyetlerdir.
Râzî, son âyetin tefsirinde şöyle diyor: "Bu âyet, iki kere zikredilmiştir. Birincisi müşriklerin mal ve çocuklarının, kendi hal ve inançlarının iyiliğini, doğruluğunu göstermediğini belirtmek için, ikincisi de mal ve çocukların, sadece kendilerine mahsus olmadığını belirtmek içindir. Adetâ onlara şöyle deniyor: Teref (zenginlik, refah), şeref alâmeti değildir. Öyle olduğu varsayılsa bile zenginlik ve nimet sadece sizlere mahsus değildir. Mü'minler de yakında refaha kavuşacaklardır. Çünkü Allah sizin mallarınızı, mülklerinizi onlara verecektir. Âyetin bu anlama geldiği şundan bellidir: Birinci âyette Kullarından) geçmez. Sadece dilediğine" buyurulur. İkinci âyette " Kullarından dilediğine" buyurulmuştur. Allah'a mu-zâf olan 'ibâd'm, mü'min oldukları anlaşılır. Ancak Allah'a inananlar kendisine izafe edilmiştir. Allah, kâfire, mü'mine va'dettiğinin tersini va'detmiş-tir. Çünkü kâfirin ardı kesiktir. Malı yokluğa mahkûmdur, sonu da vebaldir. Allah mü'mine, harcadığının yerine yenisini verir. Allah'ın verdiği daha hayırlıdır. İnsanın elinde bulunan telef olur. Fakat Allah'ın yanında bulunan halef(baki)dir. Yüce Allah daha sonra bu anlamı te'yîden " Allah rızık verenlerin en hayırhsıdır" buyurmuştur [6741]
40- O gün, onların hepsini bir araya toplar, sonra meleklere: "Bunlar size mi tapıyorlardı?" der. 41- Derler ki: "Sen yücesin, bizim koruyucumuz onlar değil, Sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çokları onlara inanıyorlardı." 42- O gün birinizin, diğerine ne bir fayda, ne de bir zarar vermeğe gücü yetmez. Biz zulmedenlere: "Yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın!" deriz.

Tefsîr:

40- Bazı kari'ler " kelimelerini muzâri' mütekellim sî-ğasiyle ve okumuşlardır ki "O gün onları bir araya toplar, sonra meleklere deriz..." anlamı çıkar. 42 nci âyetteki kelimesine uyarlık bakımından bu kıraat uygundur. Ancak **39** ncu âyetteki kelimelerine uyarlık bakımından da Kur'ân'ın yazıldığı 'Âsim kıraati uygundur.
40-42: Bir kıyamet sahnesinin sunulduğu bu âyetlerden müşriklerin, melek veya meleklerden bir grup sandıkları cinlere taptıkları anlaşılmaktadır.
Cinler, gözden gizli kalan ruhsal varlıklardır. Gözle görülmeyen melekler de bu genel tabir içine girer. Çünkü cinn, gözden gizli demektir. Melekler de, cinler de gözle görülmeyen ruhsal varlıklardır ama melekler yüce ruhlardır. Onlarda kötü düşünce yoktur. Cinlerin kötüleri olan şeytanlar, insanın içine attıkları kötü düşüncelerle onu yoldan saptırmağa çalışırlar. İşte müşriklerin Allah'a ortak yaptıkları cinler, kendilerine böyle kötü düşünceler atan habis ruhlardı, melek değillerdi. Fakat müşrikler onları melek sanarak onların telkinlerine kapılmış, onlara tapınışlardı. Melekler: "Onların çokları cinlere inanıyorlardı" diyorlar. Bu sözden, müşriklerin içinde az da olsa cinlere inanmayan bazı insanların da bulunduğu anlaşılır. Demek ki onların içinde cinlere değil, ya meleklere, yahut sâdece Allah'a inanan insanlar da vardı. Bunlar hanîfler olabilir.
"O gün birinizin diğerine ne yarar, ne de zarar vermeğe gücü yetmez" cümlesi, hem meleklere, hem de müşriklere hitaptır. Yüce Allah, bu kıyamet sahnesinde ne meleklerin ve cinlerin insanlara, ne de insanların meleklere ve cinlere bir yarar veya zarar verecek güçte olmadığını, bundan dolayı Allah'tan başkasına tapmanın hiçbir yararı olmayacağını belirtiyor. Müşrikler, taptıkları meleklerin, Allah katında kendilerine yardımcı olacağını sanıyorlardı. Oysa Allah onlara şefaat yetkisi vermedikçe onlar kimseye şefaat edemezler. "O'nun huzurunda, O'nun izin verdiği kimselerden başkasının şefaati fayda vermez" [6742], "Yalnız Rahmân'ın huzurunda söz almış olanlardan başkaları şefaat edemezler" [6743] "(Melekler, Allah'ın) razı olduğundan başkasına şefaat edemezler" [6744], "O'nun izni olmadan O'nun huzurunda kim şefaat edebilir?" [6745] Meleklerin şefaatine erebilmek için Allah'a tapmak gerekir. Onlar ancak Allah'ın razı ve memnun olduğu ve şefaat edilmesine izin verdiği kimselere şefaat edebilirler. Allah, kendisinden başkasına tapana şefaat edilmesine izin vermez. Çünkü "Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günâhları dilediğine bağışlar" [6746], "Allah zâlimleri doğru yola iletmez"6, "Şirk (Allah'a ortak koşmak) en büyük bir zulümdür"[6747]

[6738] Buhârî, Tefsir, Sûre: 11, Nefekât: 1, Tevhîd: 35; Müslim, Zekât, 36, 37; İbn Mâce, Keffâ-rât: 15; tbn Hanbel, Musned: 2/242, 314, 464.
[6739] Bezzâr Bilâl'den ve Ebû Hüreyre'den, Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivayet etmiştir. Feydu'l-Kadîr: 3/61.
[6740] Mefâtîhu'1-ğayb: 25/263. Hadisin bu şekliyle kaynağını bulamadım.
[6741] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/263.
[6742] Sebe' Sûresi: 23.
[6743] Meryem Sûresi: 88.
[6744] Enbiyâ Sûresi: 28.
[6745] Bakara Sûresi: 255.
[6746] Nisa' Sûresi: 48.
[6747] Bakara Sûresi: 258, Âl-i İmrân Sûresi: 86, Mâ'ide Sûresi: 51, En'âm Sûresi: 144, Tevbe Sûresi: 19, 109, Kasas Sûresi: 52, Ahkaf Sûresi:

Sonra yüce Allah, "Yalanlamakta olduğunuz âteş azabını tadın!" hitâ-biyle müşriklerin çektikleri işkenceye bir de tekdir ve azar azabını katıyor.
43- Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman dediler ki: "Bu, sadece sizi atalarınızın taptığından çevirmek isteyen bir adamdır". Ve dediler ki: "Bu, uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir." Ve o nankörler, kendilerine gelen hak için: "Bu, apaçık bir büyüden, başka bir şey değildir" dediler. 44- Halbuki biz onlara, okuyacakları bir kitap vermemiştik ve senden önce onlara bir uyarıcı göndermemiştik. 45- Bunlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Bunlar, onlara verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdir. (Onlara bunlardan çok daha fazla nimetler verdiğim halde yine) elçilerimi yalanladılar. Ama benim de onları inkârım nasıl oldu (onları nasıl mahvettim)?/

Tefsîr:

43- Müşrik liderleri, insanların, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmalarını önlemek için: "Bu da sizin gibi bir adamdır, sizi atalarınızın dininden döndürmek istiyor. Bunun söyledikleri uydurmadır. Kendi uydurduğu sözleri, Allah'ın sözü diye öne sürüyor" dediler. Ve kendilerine gelmiş olan gerçek sözü, Allah'ın vahyini "apaçık bir büyü" olarak tanıtmak istediler.
44- Ellerinde okuyacakları bir kitap olmadığı, daha önce kendilerini uyaran bir peygamber gelmediği halde böyle yaptılar. İddiaları bir bilgiye, kanıta dayanmamaktadır. Oysa kendilerine daha önce bir uyarıcı gelmediğinden ve ellerinde okuyup yararlanacakları İlâhî bir Kitap bulunmadığından dolayı onların bir uyarıcıya ihtiyaçları vardı. Allah bu ihtiyaçlarını gidermek, kendilerine yol göstermek için onlara, okuyacakları bir kitap, yol gösteren bir uyarıcı gönderdi. Buna şükredecekleri yerde gelen hak söze büyü, uyarıcıya büyücü, yalancı, iftiracı dediler.
45- "Bu müşrikler, önceki kavimlere verilen kuvvet, nimet ve uzun ömrün onda birine dahi erişmediler, demektir. Râ-zî, âyetin bu bölümünün şu anlama da gelebileceğini söylüyor: "Önceki peygamberleri yalanlayan kavimler, bu müşriklere verdiğimiz kanıtların onda birine dahi erişmediler. Bunlara, onlara verilen kanıtların on kat fazlası verildiği halde bunlar yine elçileri yalanladılar demek olur. Zira, Muhammed Aleyhisselâm'a verilen Kitap, Kitapların en mükemmelidir. Bunun delilleri daha kuvvetli, beyanları daha açıktır. Öteki Kitapların delil ve burhanı, bundaki delil ve burhanın onda biri kadar dahi etmez. Bunlara bu kadar kuvvetli delil getirdiğimiz halde yine elçileri yalanladılar. Onlar inkâr ettikleri için azaba çarpılmışlardı. Onlardan on kez daha kuvvetli kanıtları inkâr eden bu müşrikler azaba çarpılmazlar mı? Elbete çarpılırlar".
Fakat Râzî'nin ileri sürdüğü bu anlam siyaka uymaz. Çünkü "Elçilerimi yalanladılar" buyuruluyor. Eğer öteki milletlerden on kez fazla nimet ve kanıtlara sahibolanlar ile kasıt, Araplar olsaydı, "Elçilerimiyalanladılar"^ denmez, "Elçimi yalanladılar" denirdi. Çünkü bu anlama göre elçileri yalanlayanlar Araplar olur. Oysa 44 ncü âyet, bu Araplara, Hz. Muhammed'den başka elçi ve Kur'ân'dan başka Kitap verilmediğini ifade ediyor. O halde onlar "elçileri" değil sadece kendilerine gelen "Elçiyi" yalanlamışlardır. Kaldı ki: "Yeryüzünde gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna baksınlar? Onlar kendilerinden daha güçlü idiler. Toprağı alt üst etmişler ve onu, bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi..." [6748] "Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Onlar bunlardan daha çok, daha güçlü, yeryüzündeki eserleri bakımından da daha sağlam idiler..." [6749] mealindeki âyetler de cumhurun verdiği ve bizim meale kaydettiğimiz anlamın daha doğru olduğunu gösterir. Çünkü Kur'ân'ın âyetleri birbirini tefsîr eder.
Tefsîrini yaptığımız bu âyetler bölümü de yukarıda anlatılan konunun devamıdır. Peyğamber'in ve gelen Kur'ân'ın hak olduğunu ispat için münkirlere karşı kanıtlar getirmekte, onları uyarmaktadır.
46- De ki: "Size bir şeyi öğütleyeyim: Allah için ikişer ikişer ve teker teker durup düşününüz. Arkadaşınızda delilikten eser yoktur. O, çetin bir azabın arefesinde sizin için bir uyarıcıdır." 47- De ki: "Ben sizden bir ücret istemişsem o sizin olsun. Benim ücretim yalnız Allah'a aittir. O, herşeye şahittir." 48- De ki: "Rabbim, gerçeği (dilediği kulunun kalbine) atar, O, kalbleri bilendir." 49- De ki: "Hak geldi, artık bâtıl ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir." 50- De ki: "Eğer ben saparsam kendi zararıma sapmış olurum. Eğer yolu bulursam, bu da Rabbimin bana vahyettiği (Kur'ân) sayesindedir. Kuşkusuz O, işitendir, yakındır."

Tefsîr:

46-50 nci âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e, müşriklere karşı böyle demesi emrediliyor: Ben size, ikişer ikişer, yahut teker teker durup düşünmenizi, şu arkadaşınız Muhammed'in cin çarpmış, cin etkisi ve telkinleri altında bir deli değil; çetin bir azaba karşı sizleri uyaran bir Allah elçisi olduğunu anlamanızı öğütlerim. Benim söylediğim sözler cin telkinleri değildir, Allah'ın vahyidir. Ben bu sözlere karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, herşeyi gören Allah'a aittir. Bu gerçek sözü kalbime atan, o gizlileri bilen Allah'tır. Yahut Rabbim, gerçeği batılın üzerine atıp batılı yok eder. Bâtıl ne ilk defa (orijinal) bir şey yaratabilir, ne de yeniden yaratabilir. Hak gelince batıl kaybolur. Bâtıl dünyâda da, âhirette de hiçbir işe yaramaz. Batılın gerçek bir varlığı

10, Saff Sûresi: 7, Cumu'a Sûresi: 5.
[6748] Rûm Sûresi: 9.
[6749] Mu'min Sûresi: 82.

yoktur, o hayalden ibarettir. Benim söylediklerim gerçektir. Eğer ben yoldan saparsam kendi zararıma saparım. Yanlışlık bendedir, zararı bana aittir. Eğer doğru yolu bulmuş olursam, bu, herşeyi işiten ve kullarına çok yakın olan Allah'ın, vahyi sayesindedir.
Son âyet, kişinin, kendi hareketlerinin sonucunda felâkete uğradığını; iyiliğin, hidâyetin ise Allah'ın lûtfu olduğunu bildiren: "Başına gelen iyilik Allah'tandır, başına gelen kötülük senin kendindendir" [6750] mealindeki âyetin anlamını vermektedir.
Bu âyetler, hak ile bâtıl üzerindeki tartışma ve münazaranın bir sonucu niteliğindedir. Çeşitli kanıtlar getirildikten sonra burada Hz. Muham-med(s.a.v.)in davetini kabul etmeyip ona büyücü, yalancı, şâir gibi sıfatlar yakıştıranları, ön yargılardari uzak olarak Hz. Muhammed'in durumunu, ona gelen sözleri iyice düşünmeğe çağırmaktadır. Aslında birçok insanın, Hz. Mu-hammed'i inkâr etmesi, kendi kanaati, düşünüp taşınması ile değil, toplumun etkisiyle olmakta idi. Toplumu etkileyen liderler öyle söyledikleri için öteki insanlar da onların doğru söylediğini sanıyor, onlara uyarak inkâr ediyorlardı. Eğer fert fert veya birkaç kişi bir araya gelip ön yargıları bir kenara bırakarak sağduyu ile konuyu güzelce düşünselerdi, Hz. Muhammed'e gelen sözlerin uydurma veya cin telkini olamayacağını, bir insanın da bu sözleri kendiliğinden söyleyemeyeceğini anlar ve ona inanırlardı. İşte Kur'ân onları, başkalarının etkisinde kalmadan ve vicdan ile düşünüp inanmağa davet etmektedir.
51- Telâşa düştükleri zaman onları bir görsen: Hiçbiri kurtulamaz, yakın yerden yakalanmışlardır. 52- "Ona inandık" demektedirler ama uzak yerden (îmânı) nasıl alabilsinler? 53- Oysa daha önce inkâr etmişlerdi. Uzak yerden, görülmeyene atıyorlardı. 54- Tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekildi. Doğrusu onlar, katmerli bir kuşku içindedirler.

Tefsir:

Biraz önce 45 nci âyette Peygamberleri yalanlayanların, Allah'ın azabına çarpıldıkları belirtilmişti. İşte bu âyetlerde de Hz. Muhammed'i yalanlayan müşriklerin böyle bir azaba çarpılacakları ihtar ediliyor ve o azaba uğrayacakları zaman hallerinin nasıl olacağı anlatılıyor:
51- Ey Muhammed, korku ve dehşete kapılıp telâşa düştükleri zaman sen onların hallerini bir görsen! Hepsi birden hiç ummadıkları yakın yerden yakalanırlar. O zaman Allah'ın vahiylerine ve Elçisine inandıklarını söyler-ler ama inanmak artık çok uzakta kalmıştır, geriye dönüp onu alamazlar. Onlar daha önce inkâr etmişlerdi. Gaybe (gizliye) taş atıp duruyorlardı. Bilmeden gerçeği inkâr ediyor, ona büyüdür, şiirdir, uydurmadır diyorlardı. Çok uzakta görülmeyen hedefe atış yapmak nasıl boş ise bunların Kur'ân ve Hz. Muhammed hakkındaki sözleri de öyle boş idi. Görülmeyen hedefe atılan şeyler gibi bunların attıkları sözler de hiç gerçeğe isabet etmiyordu.
İşte inkarcılar azabı görünce inanmak isterken kendileriyle iman arasına bir engel konur. İstediklerini elde edemezler, inanmadan ölüp giderler. Yahut şu dünyâda sevdikleri şeylerle kendileri arasına ölüm girer. Sevdiklerinden ayrılıp giderler. Yahut onlar amaçlarına ulaşamazlar. Nitekim onlardan öncekilerin de azabı gördükten sonra inanmaları, kendilerine bir yarar sağlamamıştır.
Burada Hz. Muhammed'e ve Kur'ân'a engel olanların, yakında bir azaba uğrayacakları ve o azâb geldiği zamanki durumları tasvir edilmektedir. İşaret edilen bu azâb, dünyâ azabı mıdır, âhiret azabı mıdır, bu husus, ihtilâf konusu olmuştur. Bazılarına göre bu âyetler, Bedir'de öldürülecek müşriklerin durumunu tasvir etmektedir. Bazılarına göre de bu azâb, müşriklerin uğrayacakları âhiret azabıdır'.[6751]
Kıyamet azabı olması da muhtemeldir ama biz bu âyetlerle müşriklerin, dünyâda çarpılacakları azaba işaret edildiği kanısındayız. Çünkü 45 nci âyetin sonundaki: "Daha önce benzerlerine yapıldığı gibi" cümlesi, bu azabın, öteki inkarcıları çarpıp mahveden azâb gibi bir dünyâ azabı olduğunu gösterir.
İşte gerçeği ispat için anlatılan çeşitli kanıtlardan sonra müşriklerin inkârlarının sonucunu tasvir eden bu sahne ile sûre sona ermektedir. Gaye, müşriklerin içinde pişmanlık duygusu uyandırıp onları Hakka yöneltmektir.

Sebe' Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1- Bütün evren, Allah'ındır, övgü ve ibâdet yalnız O'na mahsustur (1). Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin zerre kadar bir şeyleri yoktur. Onlar, Allah'ın mülkünün ortağı değillerdir. Onların yaratma gücü de yoktur. Bir gücü olmayana tapmanın yararı olmaz (22).
2- Allah'ın izin verdiğinden başka kimse şefaat edemez (23). Kendisine şefaat izni verilen kimse de yalnız Allah'ın razı olduğuna şefaat (yardım) edebilir (Rahman Sûresi: 26, Enbiyâ Sûresi: 28). Allah, nankörlüğe, şirke razı olmaz (Zümer Sûresi: 7). Öyle ise müşriklerin, meleklerden, ya da putlardan; yahut kendilerini Allah'ın en halis kulları sanan bazı zümrelerin Allah'ın rızâsını kazanacak işlere yönelmeden, şeyhlerden, velîlerden şefaat beklemeleri, boş hayalden ibarettir: "O gün, birinizin, diğerine ne bir fayda, ne de zarar vermeğe gücü yetmez" (42). Şefaat konusunda bakınız (1/157-159).
Tek atomun dahi bilgisi dışında kalmadığı Allah, herkesin yaptığını bilir ve yapılan eyleme uygun karşılığı verir.

[6750] Nisa' Sûresi: 79.
[6751] Câmi'u'l-beyân: 22/107-108.

İnanıp güzel işler yapanları ödüllendirir, âyetlerine engel olanları cezalandırır (2-5).
3- Gökten ve yerden (ağaçlardan meyvalarla, yerden biten ürünlerle) rı-zık verip canlıları besleyen Allah'tır, uydurma tanrılar değildir. Öyle ise nimet verenden başkasına tapmak, nimetin sahibine nankörlüktür (24).
4- Müşrikler, melekleri Allah'ın kızları sanıyor ve meleklerin sembolleri sandıkları heykellere tapıyorlardı. Oysa onların taptıkları, melekler değil cinler (dengesiz ruhsal varlıklar) idi. Kendilerini kandıran cinleri melek sanıp onlara tapıyorlardı: "Ogün, onların hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' deriz. Melekler derler ki: 'Sen yücesin, bizim velîmiz onlar değil, sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çokları onlara inanıyorlardı'." (40-41).
5- Kâfirlerin inancı, bir kanıta dayanmaz. Onlar, görünmeyen hedefe taş atana benzerler. Görünmeyen hedefe isabet ettirmek, nasıl rastlantıya kalmışsa, bunların inançları da öyle rastlantıya kalmıştır. İman, rastlantı ile olmaz. Delîle, akla dayanmalıdır: "De ki: 'Üstün delîl, Allah'ındır' [6752], De ki: 'İşte benim yolum budur: Allah'a basiretle (kanıtla) da'vet ederim. Ben ve bana uyanlar. Allah'ın sânı yücedir, ben ortak koşanlardan değilim'." [6753]

B- Peygamberlikle İlgili Prensipler:

6- Kendilerine bilgi verilmiş olan Kitâb ehli, Hz. Muhammed'e gelenin hak olduğunu, insanları yüce Allah'ın yoluna ilettiğini bilirler (6).
Kitap ehlinin, Hz. Muhammed'e gelen âyetlerin vahy olduğuna inandıkları, birçok âyette belirtilmiştir ki bu sûrenin altıncı âyeti de onlardan biridir. Kitap ehlinden bilgili olanların, Kur'ân'ın vahy olduğunu bilmeleri, Kur'ân'da anlatılan kıssa ve prensiplerin, kendi Kitaplarındaki kıssalara ve prensiplere uymasındandır. Hz. Muhammed'in, okur yazar olmadığını, İbrânîce de bilmediğini düşünen Kitap sahipleri, ona gelen bu sözlerin, kendi sözü olamayacağını, bunların ona vahy ile verildiğini anlayıp kabul etmişlerdir. Bunlar, dinlerinden ayrılmış değillerdir. Sadece Hz. Muhammed'in, vahy alan bir elçi olduğunu kabul etmişlerdir. İşte Kur'ân, gerçeği itiraf eden böyle insaflı din-bilimcilerini övmektedir. Aşağıdaki âyetler, iyi niyyetli, din-bilimci Kitap ehlinin, Kur'ân karşısındaki tutumlarını anlatmaktadır:
"De ki: 'Siz ister ona inanın, ister inanmayın. O, daha önce kendilerine bilgi verilenlere okunduğu zaman onlar, derhal çeneleri üstüne secdeye kapanırlar. Rabbimizin sânı yücedir, gerçekten Rabbimizin sözü mutlaka yerine getirilir!' derler. Ağlayarak çeneleri üstüne secdeye kapanırlar ve Kur'ân, onların derin saygısını artırır" [6754]
"Resûl'e indirilen(Kur'ân)ı dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: 'Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle beraber yaz! Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım? Bu sözlerinden dolayı Allah, onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler verdi. Güzel hareket edenlerin mükâfatı işte budur!"[6755]
"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a inanırlar, size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar; Allah'a karşı saygılıdırlar; Allah'ın âyetlerini birkaç paraya satmazlar. Onların mükâfatı da Rableri kalındadır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir" [6756]
"Fakat içlerinde ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük mükâfat vereceğiz!" [6757] "De ki: 'Hiç düşündünüz mü: Eğer bu Kur'ân, Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız; İsrail oğullarından bir şâhid de bunun benzerini (Tevrat'ta) görüp inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)'?" [6758]
"Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilenden sevinirler..." [6759]
"De ki: 'Benimle sizin aranızda, Allah'ın ve yanında (İlâhî) Kitâb'ın bilgisi bulunanların tanık olması yeter'." [6760]
Bu âyetler, Kur'ân vahyini kabul eden Kitap ehlini övmekte ve onlara da ebedî saadeti, cenneti va'detmektedir. Peygamber Aleyhisselâm'ın devrinde Kur'ân'ın, Hakk'ın vahyi olduğunu kabul eden insaflı dinbilimcileri olduğu gibi, bugün de Kur'ân'ı okuyan insaflı Avrupalılar çıkmaktadır. Bunların hemen dinlerini bırakacaklarını beklemek fazla iyimserlik olur. Ama bunların, Kur'ân'ın vahy olduğunu, onu getiren insanın peygamber olduğunu kabul etmeleri, inançlarını da Kur'ân'ın tanımladığı biçimde tevhîd esasına göre düzeltmeleri, ebedî saadetlerine yeterlidir. Kur'ân, böylelerine ebedî saadet va'detmektedir. Kur'ân, Allah'ın birliğine inanan insanların birbirlerine destek olmalarını, tek Allah'a îmân ve ibâdette birleşmelerini istemektedir:
"De ki: 'Ey Kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi Allah'tan başka rablar edinmeyelim'." Âl-i İmrân Sûresi: 64.[6761]
Şimdi Avrupa'da da bazı din adamları, tehvîd ehli arasında böyle bir birliğin yollarını aramaktadırlar. Bu münasebetle konferanslar, sempozyumlar düzenliyorlar. Bunlardan biri de Almanya'nın Nürnberg kentinde

---

[6752] En'âm Sûresi: 149.
[6753] Yusuf Sûresi: 108.
[6754] İsrâ Sûresi: 107-109.
[6755] Mâide Sûresi: 83-85.
[6756] Âl-i İmrân Sûresi: 199.
[6757] Nisa Sûresi: 162.
[6758] Ahkaf Sûresi: 10.
[6759] Ra'd Sûresi: 36.
[6760] Ra'd Sûresi: 43.
[6761] Ra'd Sûresi: 36.

düzenlenen İslâm konulu sempozyum'dur. 11 Ocak 1990 tarihinden itibaren birkaç gün Zaman Gazetesi'nde dizi halinde yayınlanan bu Sempozyum'da konuşanlardan Papaz Veit Höfner açış konuşmasında:
"Kur'ân okumaktan İncil okumaya pek fırsat bulamamış bir insan sıfa-tıyle sempozyumu açıyorum. Yarın Kur'ân'ı anlatan bir konuşma yapacağım" diyor. Ve sonra bir saat 15 dakika süren konuşmasında önce, İncîl, Tevrat ile Kur'ân'ın, benzer temaları işlediklerini anlatıyor. Kur'ân'ın içeriğini tarafsız bir bilim adamı olarak izah ediyor.
Sonra konuşmacılardan Dr. Hagen, 50 dakikalık bir konuşma yapıyor ve Zaman Gazetesinin muhabirlerinin sorularına şu cevaplan veriyor:
"Bizde birçok insanın İslâmdan korktuğunu söyleyebilirim. Ben, İslâm tarihinin çok zengin olduğunu göstermek istedim. Herşeyden önce müslüman-ların çok güzel âdetleri var. İslâm dini, toleranslı bir din olduğunu ispat etmiştir."
Hz. Muhammed, Araplara yükselme, kültür ve insanlık getirdi. O, çok şeyleri Arabistan'da yaşayan yahudî ve hırıstiyanlardan öğrendi. Ticaret için yaptığı seyahatlerde kiliseleri tanıdı. Araplara öğrettiği şeyler, bizce bilinen, güvenilen ve yeni olmayan şeylerdi. Esasta çok müşterek şeylerin var olduğunu anlattım. İslâm ve hırıstiyanlık, aynı kökten doğmuştur. îslâmın yayılması, askerî güce değil, toleransa dayanır. Muhammed, öteki peygamberlerin devamıydı. İbrâhîm, Musa, îsâ, Yahya gibi bir peygamberdi".
7- Hz. Dâvûd, demirden zırh yapmış, dağlar ve kuşlar onun sesini yankılayarak tesbîh terennümlerine katılmıştır (10).
8- Tabiat güçlerinden rüzgâr, Hz. Süleyman'ın emrine girmiş, cinler ona hizmet etmiş ve Süleyman, petrolden yararlanmıştır (12).
9- Hz. Muhammed (s.a.v.), bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak görevlendirilmiştir (28). Gerçi onun asıl misyonu, önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş, bir Kitap verilmemiş olan Arapları uyarmaktır: "Yoksa 'Onu uydurdu' mu? diyorlar. Hayır, o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi, doğru yola gelsinler diye uyarman için Rabbinden sana indirilen gerçektir" [6762]
"Bu da kentlerin anası(Mekke)yi ve çevresindeki(kasaba)ları uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden öncekiÇTann Kitabı)/?/ doğrulayan bir Kitâbdır" [6763]
"Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (hikmetli Kur'ân, merhametli Allah tarafından sana indirilmiştir)" [6764]
Bu âyetler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendilerine uyarıcı gelmemiş, İlâhî bir Kitaba sâhibolmayan Mekke halkı ve çevresindeki insanları yani Arap kavmini uyarmak üzere görevlendirildiğini bildirmektedir.
Gerçi onun ilk ve temel misyonu, bir Kitabı olmayan Arapları uyarmaktır ama Kitabı olanların da, dinlerine karışmış olan şirkten uzaklaşmaları, inançlarını onun teblîğ ettiği tevhîd esasına göre doğrultmaları gerekir. Çünkü Allah, şirke razı olmaz ve şirki affetmez. Kitabı olmayan yabancı milletlerin de, onun teblîğ ettiği dîn ve Kitap, kendi dillerine çevrilip kendilerine ulaştığı zaman ona uymaları gerekir. Ama bu da'vetin kendilerine ulaşmadığı kimseler, sorumlu değillerdir. Zira "Allah, elçi göndermedikçe bir kavme azabetmez" ve Allah, her elçiyi, kavminin konuştuğu dil ile gönderir. Yabancı bir insanın, dilini bilmeyen kimselere hitâbetmesi, hitabın muhtevası onlara terceme edilip açıklanmadıkça teblîğ sayılmaz. Bu konuda İsrâ Sûresi: 15, İbrâhîm Sûresi: 4, Fussilet Sûresi: 44. âyetlere bakınız.
10- Hz. Peyğamber'in uyarılarını kabul etmeyip onunla alay edenler, zamanı gelince mutlaka uyarıldıkları sonucu göreceklerdir (29-30).
11- Peygamber (s.a.v.), Allah'ın elçisidir, delirmemiş, sapmamıştır. Vahy sayesinde doğru yolu bulmuştur (46, 50). Tebliğine karşılık ücret beklemez.
O'nun ücretini Allah verecektir (47). Ama onun ücretsiz duyurduğu Kur'-ân'ı, zaman gelmiş hatimci mevlidci kişiler kazanç vesilesi yapmışlardır.
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
12- Kıyamet muhakkaktır, öldükten sonra dirilip kalkmak haktır. Fakat müşrikler buna inanmamakta, böyle söyleyen Peyğamber'i delilikle suçlamaktadırlar (3, 7-8).
13- Kıyamet mutlaka kopacak ve insanlar, Yüce Dîvân'da hesap vereceklerdir. O Dîvân'da, halk tabakası, düşünmeden peşine takıldıkları küfür önderlerini suçlayacaklar, dünyâda tanrılaştırdıklarına orada düşman olacaklardır (31-33).
D- Genel Prensipler:
14- Allah, buyruğu dışına çıkanları, çılgın cehennem aleviyle cezalandırır (12).
15- Cinler de insanlar gibi gaybı bilmezler. Bilselerdi, değneğine dayalı vaziyette ölmüş olan Süleyman'ın öldüğünün farkına varır, onun ölümünden sonra da uzun süre tsrailoğullarının hizmetinde çalışmaz, ağır işler yapmazlardı (14). Süleyman'ın emri altında çalışan, ona kocaman kazanlar, ulu ma'bedler yapan cinlerin, Süleyman'ın egemenliğine giren Filistinli kabileler olduğu anlaşılmaktadır. Olayı ayrıntılı olarak anlatan Tevrat'tan da böyle anlaşılmaktadır. Ayrıntı için âyetin tefsîrine bakınız.

[6762] Secde Sûresi: 3.
[6763] En'âm Sûresi: 92, Şûra Sûresi: 7.
[6764] Yâsîn Sûresi: 6.

16- Herkes kendi yaptığından sorumludur. Kimse kimsenin günâhından sorumlu tutulmaz: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorulacak değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz" (25).
17- Peygamberlere karşı çıkanlar, onların mesajlarının yayılmasını engellemeğe çalışanlar, genellikle şımarık zenginlerdir. Mallarına, adamlarına ve toplumdaki mevkilerine güvenen o kimseler, kendilerinin Allah katında değerli olduklarım sanmışlardır (34-35).
18- Oysa rızkı bol veya dar veren Allah'tır. Allah herkesin haline uygun olanı verir. Mal çokluğu, insanın Allah katında değerli olduğunu göstermeyeceği gibi fakirlik de değersizliği göstermez. İnsanı Allah'a yaklaştıran, malı ve evlâdı değil, imanı ve güzel eylemleridir. Güzel eylem sahipleri, cennet saraylarında ağırlanırlar. Allah'ın âyetlerini engellemeğe çalışanlar da cehennem azabına atılırlar (36-38).
19- Allah için harcanan mal, yapılan hayır, saklanan maldan daha hayırlıdır (39). Allah, kendisi yolunda harcanan malın yerini dolduracağı gibi kat kat fazlasını da verir. Zekât ve sadaka malı eksiltmez, artırır:
"İnsanların malları içinde artması için verdiğiniz faiz (malı), Allah katında artmaz. Ama Allah'ın rızâsını isteyerek verdiğiniz zekâtfa gelince); işte (onu verenler) kat kat artıranlardır" [6765]
"Kim iyilik getirirse, ona ondan daha hayırlısı vardır." [6766]
"Kim iyilik getirirse ona, onun on katı vardır" [6767]
20- Hak gelince bâtıl gider. Hak kaldığı sürece bâtıl bir daha geri dönemez (49).
21- Hakk'a karşı gelen bâtıl erbabı, önceki benzerleri gibi umduklarına eremezler. Hevesleri kursaklarında kalır (45).
22- Kemâl, bu dünyâda kazanılır, hatâlar burada düzeltilir. Bu ömür geçtikten sonra artık inanmanın bir yararı olmaz. Çünkü inanma vakti olan dünyâ hayâtı geride kalmış, insan inanması gereken hakikatin içine girmiştir (51-52).

SEBE' SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
1
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk.
Übey[6768]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, Übey
ve Mu'âz [6769]
Meftûh yâ, sakin nûn
ile: Çoğunluk.
Nûn ve şeddeli zây ile: Hz. 'Alî.[6770]
Tâ ile, müennes: Çoğunluk.
Yâ ile, müzekker: Harun'un Mual-
lim Talk'tan rivayeti[6771]
Fa'âl vezninde mecrûr: Hamza, Kisâ'î.
Fâ'il vezninde, merfû': Nâfı», tbn 'Âmir.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Aym vezinde, mecrûr:	Ötekiler[6772]
		Zây'ın kesriyle:	Kisâ'î.
		Zây'ın dammıyle:	Ötekiler [6773]

[6765] Rum Sûresi: 39.
[6766] Nemi Sûresi: 89, Kasas Sûresi: 84.
[6767] A'râf Sûresi: 160.
[6768] Mesâhif: 157.
[6769] Mesâhif: 76, 157.
[6770] Kurtubî: 14/259.
[6771] Kurtubî: 14/260; el-Bahr: 7/257.
[6772] Taberî'ye göre bu üç kırâet de yakın anlamlı, meşhur kırâetlerdir, hepsi de doğrudur. Ancak en iyisi Kûfelilerin çoğunluğunun okuduğu vech ile (f Su) mübalağa kipiyle okumaktır, çünkü bu kip daha güzel övgü belirtir (Câmi'u'l-beyân: 22/60).
[6773] en-Neşr: 2/285.

	Ref ile:	Çoğunluk.
	İkisi de mansûb:	A'meş [6774]
5	Şeddeli cîm ile, 'ayn'-	
	dan sonra elif yok:	İbn Kesîr, Ebû
		'Amr.
	'Ayn'dan sonra elif ve	
	hafif cîm ile:	Ötekiler [6775]
	Elîm merfû':	İbn Kesîr, Ya'kûb,
		Hafs.
	Elîm mecrûr:	Ötekiler[6776]
7	Hemze ile:	Çoğunluk.
	Hemzenin yâ'ya	
	dönüştürülmesiyle:	Zeyd ibn 'Alî [6777]
9	Üçünde de yâ ile:	Hamza, Kisâ'î,
		Halef.
	Fâ'nın bâ'ya idğâmiyle:	Kisâ'î.
	Nûn ile:	ötekiler.

Ayet No.
10
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
12
Şeddeli meksûr vâv ile: Çoğunluk. den, sakin vâv
İle [6778] Tayr merfû':
Bir kırâettir. Ravh, Ya'kûb, Âsim ve Ebû 'Amr'dan gelen rivayet.
Çoğunluk ve adı geçenlerden başka rivayet. Ebû Ca'fer. Hasan ve Katâde [6779] Ötekiler.
Şu'be'nin Âsım'-dan rivayeti. [6780] Şeddeli vâv ile, ikincide vâv'dan sonra elif ile: Çoğunluk.
Hafif, meftûh vâv'dan ikincide hâ'dan sonra tâ ile: Übey ve İbn Ebî
Ableh [6781]
Tayr mansûb:
Çoğul ve mansûb: Çoğul ve merfû':
Tekil ve mansûb: Tekil ve merfû':

35/43 FÂTIR SÛRESİ 1452
Tefsir: 1452
Tefsir: 1453

[6774] Kurtubî: 14/260; el-Bahr: 7/258.
[6775] en-Neşr: 2/327.
[6776] Tebsırah, Neşr; Kurtubî: 14/261; el-Bahr: 7/259.
[6777] el-Bahr: 7/259.
[6778] Onun emrine uy, onun yaptığını yap, demektir. Taberî bu vech ile okunmasına cevaz vermemiştir. Çünkü bu, çoğunluk kırâetine aykırıdır (Câmi'u'l-beyân: 22/95).
[6779] el-Bahr: 7/264.
[6780] Taberî'ye göre icmâ' bulunduğu için nasb ile okumak doğrudur (22/68).
[6781] Mesâhif: 157; el-Bahr: 7/264.

Tefsîr: **1454**
Tefsîr: **1455**
Tefsir: **1456**
Tefsir: **1457**
Tefsîr: **1460**
Tefsir: **1460**
Fâtır Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: **1462**
FÂTIR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1464

Ayet No.
12
13
14
Kelime:
Kırâet farkı:
isi
Okuyanlar: Çoğunluk. Bir kırâettir'. [6782] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[6783]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd. Çoğunluk. Bir kırâettir[6784]
İki halde de sonda yâ ile: İbn Kesîr, Ya'kûb.
İki halde de yâ'sız: Ötekiler. İzafet yâ'sının
sükûnuyla: Hamza.
İzafet yâ'sının fethiyle: Ötekiler.
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6785]
Sakin râ ile: Meftûh râ ile,
in çoğulu:
Çoğunluk.
Bir kırâettir[6786]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farku	Okuyanlar:
	Sîn'den sonra med elifiyle:		Nâfi', Ebû Amr.
	Sîn'den sonra meftûh hemze ile:		Kûfeliler [6787]
	Sîn'den sonra elifsiz:		Übey. iki. Çoğunluk. Mes'ûd [6788] İbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs[6789]
Çoğunluk. 15		ç, Meftûh, tenvinsiz, hemze ile:	Ebû 'Amr, Tiezzî.
	C. Sakin hemze ile:		Kunbul.
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Tenvinli, mecrûr hemze ile:		Ötekiler[6790]
	Tekil, meftûh kâf ile:		Hafs, Hamza.
	LS Tekil, meksûr kâf ile:		Kisâ'î.
	Çoğul, meksûr kâf ile:		Ötekiler. 16
	in a izâfetiyle, tenvinsiz:		Ebû 'Amr. İzâfetsiz,
	kâf sakin tenvînli:		Nâfi', İbn Kesîr.
	Tenvînli, kâf madmûm:		Ötekiler [6791] Nûn ile ve kefûr'un da
	nasbıyle:		Hafs, Hamza,
	Halef. Aynı kırâet, yalnız lâm'ın nûn'a idğâmiyle:		Kisâ'î. Yâ ile edilgen kipi, kefûr merfû':
	Ötekiler. 18		Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Kays[6792]

[6782] Kurtûbî: 14/270.
[6783] Yahut: okunmuştur (Mesâhif: 76).
[6784] el-Bahr: 7/265.
[6785] Mesâhif: 76.
[6786] Kurtubî: 14/280.
[6787] Tkberî, hemze ile olan kırâeti tercîh etmiştir, çünkü hemze asıldır: 22/73.
[6788] İbn Mes'ûd'un " okuduğu da rivayet edilmiştir (Mesâhif: 76).
[6789] Bir rivayette İbn 'Abbâs: " " okumuştur (Mesâhif: 204).
[6790] en-Neşr: 2/337.
[6791] Taberî'ye göre en iyisi, hemze ve kâfin dammı, tenvînli lâm ile olan vecihtir. Ancak ükül'ün hamt'a izafeti de yanlış değildir (22/82).
[6792] Mesâhif: 77.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
19		da bâ merfû', fiil mâzî kipi:	Ya'kûb.
		da bâ mansûb fiil sülâsî'den mâzî kipi:	Hasan, Saîd ibn Ebî Hasan [6793]
		da bâ mansûb, fiil, tef îl babından emir kipi:	İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hişâm. Bâ mansûb, fiil de mu-
		fâ'ale babından emir:	Ötekiler [6794] Übey[6795]
20	Tasdik kökünden mâzî,		
	lblîs merfû', zan mansûb:		Kûfeliler.
	Sıdk kökünden mâzî:		Birinci isim merfû', ikincisi mansûb: Ötekiler.
	Sıdk kökünden, İblîs mansûb, zan merfû':		Ca'fer ibn Muhammed ve Ebû'l-Hechâc.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Bir önceki gibi, ancak İblîs de, zann da merfû':		Bir kırâettir'.[6796] îbn Mes'ûd ve îbn Kays [6797]
21		pili Nûn ile:	Çoğunluk.
	Madmûm yâ ile, edilgen:		Zührî[6798]
22			Çoğunluk. Îbn Mes'ûd [6799]
23		Hemze'nin dammıyle, edilgen:	Ebû 'Amr, Hamza, Kisâ'î, Halef. Hemzenin fethiyle, etken: Ötekiler.
	Tefzî' kökünden etkeı mâzî:		İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, tbn 'Âmir ve Ya'kub.

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
24	Aynı kökten edilgen mazi:		Ötekiler.
26	Sülâsî'den edilgen mâzî:		Hasan.
	Râ, ğayn ile, etken mâzî:		Katâde.
	Râ ile, edilgen mâzî:		Bu iki vecih, Hasan ve Katâde'den rivayettir. Râ ile tefrîğ kökünden
	etken mâzî:		Hasan'dan rivayet'.[6800]
	Mesâhifte İbn Mes'ûd'a atfedilen başka kırâet[6801]		Çoğunluk.
	Übey[6802] Mübalağa kipi:		Çoğunluk.
Âyet No.			

[6793] Kurtubî: 14/291.
[6794] Taberî'ye göre bu kırâetler içinde yalnız ikisi ile vecihleri doğrudur. Çünkü bilinen kırâetler bunlardır, diğerleri ma'rûf değildir (22/85).
[6795] Mesâhif: 158, 204.
[6796] Kurtubî: 14/292. Bu kırâette zann, Iblîs'ten bedeldir.
[6797] Mesâhif: 77.
[6798] Kurtubî: 14/294; el-Bahr: 7/274.
[6799] Mesâhif: 77.
[6800] Kurtubî: 14/298; el-Bahr: 7/278. Tefrîğ kökünden mâzî vechinin anlamı: Allah onların kalblerini korku ve endişeden arıttı, demektir (Kurtubî: 14/298). Taberî'ye göre doğrusu, zây ve 'ayn ile olan kırâettir, çünkü bu, çoğunluğun kırâetidir ve Hz. Peyğamber(s.a.v.)den gelen rivayet de bu kırâeti desteklemektedir (Câmi'u'l-beyân: 22/93).
[6801] Mesâhif: 77.
[6802] Mesâhif: 158.

33
37
Kelime:
tuI
Kırâet farkı:
İsmi fail vezni:
ReP ve izafetle: Ref tenvîniyle, leyi ve nehâr mansûb:
Kâfin fethi, râ'nın şeddesi ve ref'i ile: Bir önceki gibi yalnız
râ'nın nasbıyle: Tekil olarak: Çoğul olarak:
Fu'lâ vezninde: Zây'ın dammı, lâm'ın fethiyle, zülfe'nin çoğulu:
Okuyanlar:
Übey ve îsâ'. [6803] Çoğunluk.
Katâde ve Yahya ibn Ya'mer.
Saîd ibn Cübeyr.
Râşid . [6804] Çoğunluk. Übey, Hasan, Mu'âz, Ebû Miclez [6805]. Çoğunluk.
Dahhâk [6806]
Ayet No.
Kelime:
38
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Cezâ'nın hâl olarak nasbi ve vasi halinde tenvinin kesri, merfû': Ruveys, Zührî,
Ya'kûb, Nasr ibn Âsim. ' Cezâ'nın tenvinsiz,
ref'i, izafetle mecrûr: Ötekiler '. [6807] Râ'nın sükûnuyla,
tekil: İbn Mes'ûd,
A'meş, Yahya ibn Vessâb, Hamza, Halef. Râ'nın dammı, fethi ve
sükûnuyla, çoğul: Ötekiler [6808]
Ta'cîz kökünden çoğul
fail: İbn Kesîr, Ebû
'Amr.
Muâceze kökünden ismi fail: Ötekiler.
Âyet Na
40
44
Kelime: Kırâet farkı:
Fiiller yâ ile: Fiiller nûn ile:
nin muzârii: nin muzârii:
Vasi halinde yâ ile:
İki halde yâ ile: İki halde de yâ'sız:
Okuyanlar:
Hafs ve Ya'kûb. Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. EbûHayveh [6809] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6810] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6811]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6812] Verş. Ya'kûb. Ötekiler.
Ayet No.
46
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Vasi halinde birinci tâ'-
nın ikinciye idğâmı: Ruveys.
İki tâ ile:
Ötekiler.
47

[6803] Mesâhif: 158; el-Bahr: 7/280.
[6804] Kurtubî: 14/303; el-Bahr: 7/283.
[6805] el-Bahr: 7/285.
[6806] el-Bahr: 7/285.
[6807] Tebsırah, Neşr, Kurtubî: 14/306.
[6808] Mesâhif: 77; Kurtubî: 14/306.
[6809] el-Bahr: 7/289.
[6810] Mesâhif: 77.
[6811] tbn Mes'ûd, parantez içindeki ilâve ile okumuştur.
[6812] Mesâhif: 77.

48
50
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi', Ebû 'Amr,
izafet yâ'sının
sükûnuyla:
öayn'ın kesriyle:
İbn Âmir, Hafs.
Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Şu'be ve Hamza.
öayn'ın dammıyle: ötekiler. Birinci lâm meftûh: Çoğunluk. Birinci lâm meksûr: Yahya ibn Vessâb ve başkası'.[6813]
Ayet No.
52
53
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi', Ebû 'Amr. Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler.
Çoğunluk.
Ubey ve Talha ibn
Musarrif.
Med ve hemze ile:
l Hâlis vâv ile, medsiz: Meftûh yâ ile, etken: Madmûm yâ ile, edilgen:
İbnMes'ûd [6814] Ebû 'Amr, Ham-za, Kisâ'î, Halef, Ebûbekr. Ötekiler. Çoğunluk.
Mücâhid, Ebû Hayveh, Ebû 'Amr'dan da Mahbûb'un rivayeti[6815]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
54 Hâ'nın dammesini kesreye doğru kaydırma: İbn Âmir, Kisâ'î,
Ruveys.
Hâlis kesre ile: Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve
Übey1.

35/43 FÂTIR SÛRESİ

Melâike Sûresi olarak da adlandırılan bu sûre, insanları uyarma ve Hakk'a da'vet ile başlar. Sonra Allah'ın birliğini ve tapılmağa lâyik tek Tanrı olduğunu gösteren kâinat yasalarına işaret edilir. İnanan samimi kullar ile inanmayanların varacakları sonuçlar belirtilir. Peygamber (s.a.v.) gönderilmezden önce Arapların bir peygamber gelmesini şiddetle istedikleri, fakat peygamber gelince ona karşı çıktıkları anlatılır. Bölümleri arasında Hz. Peyğamber'i teselli niteliğindeki âyetler tekrar edilir. Bu üslûp, sûrenin, Hz. Peygamberin, kavminin davranışlarından son derece üzüldüğü bir sırada indiğini gösterir.
İlk Mekke sûrelerinden olup 45 âyeti içeren bu sûre, başlıca iki bölüme ayrılır. Birinci bölümde hitap kamuya, ikinci bölümde dinleyen kâfirlere yöneliktir. Bütün âyetleri birbiriyle uyumlu ve konuya bağlıdır. Bundan ötürü âyetlerinin birbiri ardınca indiği söylenebilir. Resmî sıralamada 35 nci, iniş sırasına göre 43 ncü sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Gökleri ve yeri yaratan; melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği kadar artırır (kimine daha fazla kanat verir, kiminin bünyesini daha sağlam, daha büyük yapar, kimini daha güzel yaratır). Kuşkusuz Allah, herşeyiyapabilendir. 2-Allah, insanlara bir rahmet açtı mı onu tutan olamaz; O'nun tuttuğunu da O'ndan sonra salacak yoktur. O, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 3- Ey insanlar, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da gerçekten çevriliyorsunuz?

Tefsir:

1-2: Fâtır, kökünden ism-i fâ'ildir. Fatr, bir şeyi uzunlamasına yarmak, infitâr: yarılıp bozulmaktır. " Allah yokluğu yarıp yaratıkları ortaya çıkardı, demektir. Fıtrat da yaratılış anlamınadır. Sûrede, gökleri, yeri yaratan; ikişer, üçer, dörder kanatlı melekleri yaratıp kendisiyle kulları arasında elçiler yapan Allah övülüyor. O'nun verdiği nimet ve rahmete kimsenin engel olamayacağı, vermediğini de O'ndan başkasının veremeyeceği, O-nun

[6813] Kurtubî: 14/313; el-Bahr: 7/292.
[6814] Mesâhif: 77, 158.
[6815] el-Bahr: 7/294.

daima ğâlib, her dediğini yapacak güçte, hüküm ve hikmet sahibi olduğu vurgulanıyor.
3 ncü âyette de insanlar, gökten yağdırdığı yağmurlarla, yerden çıkardığı bitki ve meyvalarla kendilerini besleyen Allah'ın nimetini hatırlayıp O'na kulluk etmeğe çağırılıyorlar.
Birinci âyette Allah'ın kudretini belirtmek için O'nun, gökleri, yeri ve çeşitli kanatları olan melekleri yarattığı anlatılıyor. Âyetin maksadı, meleklerin kanatlarını anlatmak değil, öyle kanatlı melekleri Allah'ın yarattığını, O dilerse bunlardan daha fazla kanatları, uzuvları, güçleri olan varlıklar yaratabileceğini belirtmektir.
Bilindiği gibi Araplar meleklere taparlardı. Âyette melekleri Allah'ın yarattığı ifade edilerek meleklere değil, onları yaratan Allah'a tapmak gerektiği anlatılmış oluyor.
Âyetlerden anlaşılıyor ki Araplar meleklerin varlığına ve kanatlı ruhsal varlıklar olduğuna inanıyorlardı. Onların, Peygamber'e bir melek inmesi gerektiğini söylemeleri de meleklere inandıklarını gösterir [6816] Tevrat ve İncil'de de meleklerin kanatlarından, Allah ile peygamberler arasında elçilik yaptıklarından söz edilir. Meleklerin mahiyeti hakkında Kur'ân'ın ve sahîh hadislerin anlattıklarından fazla bir şey söylemek doğru olmaz. Ğayb âleminden olan bu varlıklara Kur'ân ve Sünnetin bildirdiği ölçüde inanmak gerekir.
4- Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önceki elçiler de yalanlanmıştır. Bütün işler Allah'a döndürülecektir. 5- Ey insanlar, Allah'ın va'di gerçektir; sakın dünyâ hayâtı sizi aldatmasın, o çok aldatıcı sizi Allah ile aldatmasın. 6- Şeytân sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman tutun. O, partisini, alevli âteşin halkından olmağa çağırır. 7- inkâr edenler için çetin bir azâb var, inanıp iyi işler yapanlara da mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır. 8- Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören kimse (vehmine aldanmayarak kötü işi güzel görmeyen, akliyle gerçeği gören kimse gibi olur)mu? Allah dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini yola iletir. Bundan dolayı canın onlar için üzüntülere gitmesin. Allah onların ne yaptıklarını biliyor.

Tefsir:

4- Yukarıda tapılmağa lâyik tek kudretli Tanrının Allah olduğu, çeşitli kanıtlarla anlatıldıktan sonra burada da önce müşriklerin kendisini yalanlamasından üzülen Peygamber (s.a.v.) tesellî ediliyor. Kendisinden önceki peygamberlerin de yalanlandığı, işlerin sonunda Allah'a döndürüleceği belirtiliyor. Evet işler Allah'a götürülecek, bütün dâ'valar O'na yükseltilecek ve O, haklıyı ve haksızı ortaya çıkaracak, haklıyı ödüllendirecek, haksızı cezalandıracaktır.
5-6 ncı âyetlerde de insanlara, Allah'ın haber verdiği dünyâ ve âhiret mükâfat ve cezasının gerçek olduğu, akıllarını başlarına alıp şu aldatıcı dünyânın cazibesine aldanmamalan öğütleniyor. Ve şeytânın kendilerine düşman olduğu, onun, taraftarlarını cehennem ateşine çağırdığı belirtiliyor.
Ğirre: Uyanık iken farkında olmamak, el-ğirâr: uyuklamadan dolayı gaflet, el-ğurr: Bir şeyin görünen izi, el-ğurûr: aldanmak, el-ğarûr çok aldatıcı demektir. Çekiciliğiyle insanı aldatan, dünyâ veya müfessirlerin çoğunluğuna göre şeytândır. Kelimenin hemen ardından: "Şeytân sizin düşmamnızdır" buyurulması, bu çok aldatıcının şeytân olduğu görüşünü güçlendirir.
Demek ki insanın iki düşmanı vardır: Biri şu dünyâ hayâtının çekiciliği, öteki de şeytândır. Bunların ikisi de insanı aldatıp cehenneme götürür. Tabii âyetin amacı dünyâ hayâtının kötü olduğunu ve dünyâdan el etek çekmek gerektiğini söylemek değildir. Kur'ân, dünyâ için çalışmayı, kazanmayı, fakat dünyâyı temel gaye edinmemeyi öğütler. Dünyânın geçici olduğunu bilerek dünyâ tutkusunu kalbe yerleştirmemek, âhiretin sürekli olduğunu düşünüp onu kazanmağa çalışmak gerekir. Âhiret de dünyâda kazanılır. Huzur ile ibadet etmek için insanın zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Başkasına muh-tacolmamak için çalışıp kazanmalı, fakat dünyânın bir gaye değil, âhiretin aracı olduğunu bilmeli, gönlüne dünyâ sevgisini değil, Allah sevgisini ve âhiret endişesini yerleştirmelidir. İnsanın yapması gereken budur.
7 nci âyette kâfirlerin çetin bir azaba uğrayacakları, inanıp iyi iş yapanların da mağfirete ve büyük bir mükâfata erecekleri belirtiliyor.
8 nci âyette de yaptıkları kötülüğü iyilik sanan kimselerin durumu anlatılıyor: " Yaptığı kötülük kendisine süslü gösterilip onu iyi sanan kimse, gerçekten güzel işler yapan insan gibi olur mu? Elbette olmaz. Yaptıkları kötülükler, gözlerine hoş görünenler, nefislerinin arzusuna uyarak kötü işlerine devam ederler. Çünkü yaptıkları, kendilerine iyi görünür, iyi iş yaptıklarını sanırlar. Düşünüp de o işin kötü olduğunu anlamazlar.
Âyetin devamında Hz. Muhammed(s.a.v.)i tesellî için, herşeyin, Allah'ın dilemesiyle olduğu; Allah'ın, dilediğini şaşırtıp dilediğini doğru yola ileteceği, bundan dolayı onlann olumsuz tutumlarına üzülmemesi, onların neler yaptıklarını Allah'ın bildiği buyuruluyor.
"Allah'ın, dilediğini şaşırtıp dilediğini yola getirmesi" O'nun koyduğu bir yaratılış yasasını ifade eder. Kul, işlediği işleri kendisi seçer. Fakat kulun seçimi, içinde uyanan düşüncelerin etkisiyle olmaktadır. Düşünceler Allah-ın yarattığı psikolojik-fizyolojik yasalar çerçevesinde oluşur, öyle ise kulun herşeyi, Allah'ın irâdesi, kudreti ve yaratması alanında vukubulur. Kulun işini yaratan Allah'tır. Ama bu demek değildir ki kul, yaptığından sorumlu olmaz. Kul, içinde uyanan bu düşünceleri şu veya bu yöne çevirme yeteneğine sahiptir. Eğer düşüncelerini kötülükten iyiliğe çevirmezse sonuçtan kendisi sorumludur.

[6816] En'âm Sûresi: 8; tsrâ Sûresi: 92; Furkan Sûresi: 7.

Kaldı ki âyetin amacı, kâfirlerin yaptıkları işleri mazur göstermek değil, onları bu yanlış tutumlarından ötürü kınamaktır. Tıpkı bizim, gerçeği kabul etmeyen veya yanlış davranışlarda bulunanlara: "Allah gözünü kör etmiş!" dediğimiz gibi. Âyetin sonunda da: "Allah onların ne yaptıklarını biliyor!" cümlesi, bu sapık insanları tehdidetmekte; onların yaptıkları kötü işlerden dolayı hesaba çekileceklerini vurgulamaktadır.
9- Allah'tır ki gönderdiği rüzgârlar, bir bulut kaldırır, onu ölü bir ülkeye süreriz, ölmüş olan yeri onunla diriltiriz, tşte yeniden diriltme de böyledir. 10- Kim şeref istiyorsa bilsin ki şeref tamamen Allah'a aittir (başkasından değil, Allah'tan istesin). Güzel söz O'na çıkar, iyi amel onu yükseltir. Kötü şeyleri kuranlara gelince onlar için çetin bir azâb vardır ve onların tuzağı bozulacaktır. 11- Allah önce sizi topraktan, sonra nutfe(sperm)den yarattı, sonra sizi çift çift yaptı. Bir dişinin gebe kalması ve doğurması, hep O'nun bilgisiyledir. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömrünün azaltılması da mutlaka bir kitâpta(yazılı)dır. Kuşkusuz bu, Allah'a göre kolaydır. Î2- İki deniz bir olmaz: Şu tatlı, susuzluğu keser, içimi (boğazdan) kolay kayar; şu da tuzlu, acıdır. Hepsinden de taze et yersiniz ve taktığınız süs eşyası çıkarırsınız. Allah'ın lûtf undan payınızı alıp şükretmeniz için gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsün. 13- Allah geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar; güneşi ve ay'ı buyruğu altına almıştır. Her biri, belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte Rabbiniz Allah budur, mülk O'nundur. O'ndan başka yalvardığınız şeyler bir çekirdek zarına bile sahip değillerdir. 14- Onları çağırsanız, çağırmanızı işitmezler, işitseler bile size cevâp veremezler. Kıyamet günü de sizin (onları Allah'a) ortak koşmanızı kabul etmezler. Herşeyi bilen Allah gibi hiç kimse sana (gerçekleri) haber veremez.

Tefsîr:

9- Kâinattaki kudretinin işaretlerine ve insanlar için yarattığı nimetlere dikkatleri yöneltmek suretiyle tapılmağa lâyik olan tek Tanrının Allah olduğunu anlatan bu âyetler de tevhîdi ispat konusundaki âyetlerin devamıdır. Gönderdiği rüzgâr ile, denizlerden, göllerden, ırmaklardan kaldırdığı bulutları ölü gibi topraklara gönderen ve yağdırdığı yağmur ile ölmüş olan yeri dirilten Allah'tır. Ölü yerin yağmurla diriltilmesi, ölmüş olan canlıların da dirileceğine delildir. Birçok yerde ölü tabiatin, yağan yağmur ile diriltilmesi, ölülerin di-riltileceğine örnek verilir: "İşte kabirlerden kalkıp çevreye yayılmak, yüce dîvâna gitmek de böyledir" buyurulur. Yağmur nasıl ölü yere hayât verirse ruh da öyle ölü bedene can verir.
10- İzzet Allah'ındır, güçlü olan yalnız O'dur. Dünyâ ve âhirette aziz (şerefli, güçlü) olmak isteyen, başkalarına değil, Allah'a tapsın, gücü ve şerefi O'ndan istesin. Yalnız Allah'a tapan aziz olur, yücelir. O'ndan başkasına tapan izzet bulamaz, alçalır. Çünkü izzet tamamen Allah'ındır. Onu O'ndan başkası veremez. O'ndan başkasına tapmakla izzet bulacaklarını güç ve şeref alacaklarını sananlar yanılırlar.
el-Kelimu't-tayyib'm yani güzel sözün "lâilâhe illallah" veya "subhânellâhi ve'l-hamdu lillâhi velâ ilahe illâllâhu vallâhu ekber" olduğu söylenirse de doğrusu "güzel söz" geneldir. Allah'ı anmak, du'â, Kur'ân okumak gibi bütün güzel sözler Allah'a çıkar. Güzel sözü Allah'a yükselten de güzel iştir. İbn 'Abbâs şöyle demiştir: "Farzları edâ ederken Allah'ı anan kimsenin âmeli, onun zikrini alıp Allah'a yükseltir". Bu âyetten, sözün ancak amel ile değer kazanacağı, amelsiz sözün bir değeri olmadığı anlaşılır: "îmân temenni ve tehallî (bezenme) ile olmaz, kalbe yerleşmek ve ameller ile doğrulanmak suretiyle olur" [6817] Güzel söyleyip, güzel iş yapmayan kimsenin sözünü Allah kendisine reddeder. Güzel söyleyip güzel iş yapanın sözü Allah'a yükselir" denilmiştir [6818] Sözün makbul olması için söze uygun iş gerekir.
"Âyînesi iştir kişinin lâfe bakılmaz Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde."
Âyette güzel sözlerin ve işlerin Allah'a çıktığı, ama O'ndan başka tapılan şeylere bir şey çıkmadığı, onların hiçbir şeyden haberi olmadığı da îmâ edilmektedir.
Başka bir tefsire göre faili, giden zamirdir. Bu takdirde mânâ, "İyi ameli yükselten şey, güzel sözdür" şekline girer.
Âyetin sonunda, kötü işler kuranların şiddetli bir azaba uğrayacakları, onların tuzaklarının boşa çıkacağı vurgulanıyor.
11-13 ncü âyetlerde Allah'ın kudretlerine ve insanlara olan nimetlerine işaret ediliyor: İnsanları önce topraktan, sonra nutfeden (embryodan), erkek ve dişi olarak yaratan O'dur. Gerek insanın, gerek bütün canlıların aslı topraktır. Allah canlıları toprağı süze süze yaratmıştır. İnsan da topraktan yaratılmıştır. Tefsirlere göre topraktan yaratılan Âdem'dir. Fakat âyette zamir, muhatap (ikinci şahıs) çoğul zamiridir. Yalnız Âdem'in değil, insanların tümünün topraktan yaratıldığını ifade eder. Gerçekte de öyledir. Zira sperm, yenilen gıdalardan oluşur. Gıdalar da topraktan yaratılır. Öyle ise ilk insan topraktan yaratıldığı gibi bütün insanların aslı olan insan tohumu da topraktan yaratılmaktadır. Râzî de bu görüştedir.
Allah her dişinin, ne zaman ve neye gebe kaldığını, erkek mi, dişi mi doğuracağını, doğanların uzun ömürlü mü, kısa ömürlü mü olacaklarını bilir. Olmuş ve olacak herşey O'nun ezelî ilminde vardır. Herşeyi O, ezelde mahiyeti bizce asla bilinemeyecek, anlaşılamayacak biçimde yazmış, tesbit etmiştir. O'nun bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur. Bunları bilmek ve tesbit etmek Allah'a zor değildir, kolaydır. O'nun bilgisi herşeyi kuşatmıştır.
Suyu tatlı ve acı iki deniz yaratan da Allah'tır. Göllerin, ırmakların, çeşmelerin, yeraltındaki kaynakların suyu

[6817] İbnu'n-Neccâr'ın rivayet ettiği bu hadis zayıftır. Feydu'l-Kadîr: 5/355.
[6818] Hâzin.

tatlı, denizlerin suyu acıdır. Aynı suya tatlılık ve acılık veren Allah'tır. Her iki denizden yani suyu tatlı olan göl ve ırmaklardan ve suyu acı olan denizlerden taze etler çıkarılır. Tatlı suda da balık yetişir, acı suda da. İnsanlar, deniz, göl ve ırmaklardan çıkardıkları hayvanların etlerini yerler. Bu, onlara Allah'ın nimetidir. Keza denizlerden inci, mercan gibi kıymetli madenler çıkarıp takınırlar.
Mâhire'mn çoğulu olan mevâhir, denizi yara yara giden gemiler demektir. İnsanlar suda yürüyen gemilere binip avlanırlar. Ticaret ve başka amaçlarla bir yerden bir yere giderler. Geceyi gündüzün içine, gündüzü de gecenin içine sokan, güneşi ve ayı buyruğuyla yürüten Allah'tır. Güneş ve Ay olmasa yeryüzünde hayât mümkün değildir. Bütün bu nimetleri yaratıp insanlara lütfeden Allah'tır. Öyle ise bunları yaratan Allah'a şükretmek gerekir. İbâdete lâyik Tanrı, işte bunları yaratandır. Ama Allah'tan başka tapılan şeyler, bir kıtmîre dahi sâhib değillerdir.
Kıtmîr: Çekirdek ile kabuk arasındaki ince zâr veya çekirdeğin arkasındaki ince liflerdir. İşte Allah'tan başka tapılan şeyler, bir çekirdek zarına, lifine dahi sahip değillerdir. O âciz, bir çekirdek zarına dahi mâlik olmayan şeyler nasıl tanrı olabilir ve onlara yalvarmanın ne yararı dokunur?
14 ncü âyette bu gerçek daha açık olarak belirtiliyor. Onlara yalvarsanız sizin sesinizi işitmezler. İşitseler dahi sizin dileğinizi yerine getiremezler. Kıyamette de onlar, sizin onları Allah'a ortak koşmuş olmanızı kabul etmezler.
Âyetin sonundaki iki anlama gelebilir. Birincisi: Bu hitap, Hz. Peygamber'in kendisinedir. Allah'tan başka tapılan şeylerin, tapanların sesini duymayacaklarını, dileklerini yerine getiremeyeceklerini, kıyamette de kendilerine tapanları kabul etmeyeceklerini Allah sana haber veriyor. Bunları, herşeyden haberdar olan Allah gibi hiç kimse sana haber veremez, ikincisi: Hitap, genel olarak her insanadır. Yani ey dinleyici, bu söylenenler, Allah'ın bildirdiği gibidir. Herşeyden haberdar olan Allah gibi hiç kimse, bunları sana haber veremezı.[6819]
Biz bu cümleden şöyle bir mânâ da seziyoruz: insanların, dünyâda neler yaptıklarını Allah bilir. Yüce Divanda Allah insana, dünyâda neler yapmış olduğunu haber verir. İşte burada yüce Allah, putatapan insana diyor ki: Senin yaptığın işleri bilen ve sana haber verecek olan Allah'tır. Hiçbir şey, senin yaptığın işleri, O yüce Mevlâ gibi sana haber veremez.
15- Ey insanlar, siz Allah'a muhtaçsınız, Allah ise, zengin ve övgüye lâyiktir. 16- Dilese sizi götürür ve yeni bir halk getirir. 17- Bu, Allah'a zor değildir. 18- Hiçbir günahkâr, başkasının günâhını çekmez. Eğer yükü ağır gelen kimse, onu taşımak için (başkalarını) çağırsa onun yükünden hiçbmfey taşınmaz, akrabası dahi olsa (kimse onun yükünü taşımaz). Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarırsın. Kim manen temizlenirse kendi yararına temizlenmiş olur1. Dönüş Allah'adır. 19- Körle gören bir olmaz. 20- Karanlıklarla aydınlık da bir olmaz. 21- Gölge ile sıcaklık da bir olmaz. 22- Dirilerle ölüler de bir olmaz. Allah dilediğine işittirir; yoksa sen kabirlerde bulunanlara işittirecek değilsin. 23- Sen sâdece bir uyarıcısın. 24-Biz seni gerçek ile birlikte müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir. 25- Eğer seni yalanlıyorlarsa bunlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Elçileri onlara, açık kanıtlar, sahi/eler ve aydınlatıcı kitap getirmişlerdi (buna rağmen elçilerini yalanladılar). 26- Sonra ben de o nankörleri yakaladım. Benim onları inkârım cezalandırmam) nasıl oldu?!
I. Veya: Kim Zekât verirse kendi yararına zekât vermiş olur.

Tefsîr:

15-17 nci âyetlerde bütün insanların Allah'a muhtâcolduğu, O'nun kimseye muhtâcolmadığı belirtiliyor. İnsanlar O'na muhtaçtırlar. Mutlu olmaları için O'na kulluk etmeleri gerekir. Allah'ın, insanların ibâdetine ihtiyâcı yoktur. O, zengindir, övülmüştür. Gökler, yer, bütün yaratıklar hal diliyle O'nu övmektedir. O öyle güçlüdür ki dilerse kendisine kulluk etmeyen, ortak koşan insanları götürür, onların yerine yepyeni bir halk getirir. Bunu yapmak Allah'a zor değildir.
16-17 nci âyetler, sosyolojik bir kural olan bir Tanrı yasasını dile getiriyor: Yollarım sapıtan insanlar, sonunda Allah'ın hışmına uğrarlar, başka milletlere yenilirler. Onların yerini daha âdil, daha enerjik bir toplum alır. Allah'ın yasaları uyarınca çalışan toplumlar başarırlar. Adaletten, haktan ayrılanlar geriler, ortadan kalkarlar. Tarih boyunca bu böyle olmuştur. Güçlülük, çalışmağa ve adalete bağlıdır. Meskenet ve zulüm, toplumu bozar, gücünü kırar.
18 nci âyette herkesin kendi yaptığından sorumlu olduğu, akraba da olsa hiç kimsenin, bir başkasının günâhını çekemeyeceği belirtiliyor. Bu âyet hem müşriklere, hem de hırıstiyanlara cevap olmaktadır. Herhalde müşrikler, kendilerine tabi olanlara: "Biz sizi kurtarırız. Muhâmmed'e uymamak vebalse, sizin vebaliniz bizim boynumuza" gibi sözler söylemişlerdir. İşte bu gibi sözlerle başkalarını saptıranlara, hiç kimsenin, başkasının günâhını çekemeyeceği, herkesin kendi yaptıklarından sorumlu olduğu ifade ediliyor.
Hırıstiyanlara göre de Âdem cennette yasak meyvayı yemekle suç işlemiş, onun suçu evlâdına geçmiştir. Atalarının işlediği bu ezelî suçtan insanları kurtarmak için îsâ kendisini feda etmiştir. îsâ'nın çarmıha gerilmesi inancı, putperest dinlerden hırıstiyanlığa geçmiş uydurma bir inanç olduğu gibi bu ezelî günâh düşüncesi de

[6819] Mefâtîhu'l-ğayb: 26/13.

saçmadır. Yüce Allah bu âyette, insanlığın umut ufuklarım karartan bu inancı red ile herkesin kendi günâhından sorumlu olduğunu; babanın günâhından evlâdının, evlâdın günâhından babasının sorumlu olmayacağını buyurmaktadır.
Peki ama: "Onlar kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber başka yükleri de taşıyacaklar" [6820] âyeti, kişinin, kendi yüküyle beraber başkalarının yükünü de taşıyacağını ifade ediyor. Halbuki buradaki 18 nci âyet, hiç kimsenin, bir başkasının günâh yükünü taşımayacağını bildiriyor. Bu iki âyet nasıl bağdaştırılır? Ankebût Sûresinin 13 ncü âyetinde kendi günâhlarıyle beraber başka günâhlar da taşıyacakları bildirilen kişiler, başkalarını yoldan çıkarıp kötülüklere sürenlerdir. Onlar, kendi günâhlarını çektikleri gibi, başkalarını günâha sokmanın vebalini de çekeceklerdir. Başkalarını yoldan çıkarmak, büyük günâhtır. Çekecekleri bu günâh, başkasının günâhı değilİ yine kendi günâhlarıdır. Yoldan çıkan herkes kendi günâhını taşır. Ancak onlar her günâh işledikçe, kendilerini yoldan çıkaranlara da bir günâh payı gider. Bunların günâhlarından da bir şey eksilmez. Herkes kendi günâhını çeker. "Ey insanlar, Rabbinizden korkun ve babanın, çocuğundan ceza görmeyeceği, çocuğun da babasından ceza görmeyeceği bir günden çekinin"[6821]
Sonra yüce Allah, devamla: "Ey Muhammed, sen ancak görmedikleri halde Rablerine inanıp O'ndan korkan ve namazı kılanları uyarırsın!" buyuruyor. Ancak Allah'tan korkanlar, Peyğamber'i dinler, O'nun sözlerinden öğüt alırlar.
Bu âyet de Arap toplumunda eskiden beri namaz ibâdetinin bulunduğunu kanıtlayan âyetlerden biridir. Demek ki toplum içinde gerçekten Allah'tan korkan ve vakitli, düzenli olmasa da namaz kılanlar vardı ki yüce Allah, ancak öylelerinin uyarılarını dinleyeceğini bildiriyor. Allah'tan korkmak, namaz kılarak ruhu temizlemek, yüceltmek, insanın kendi yararınadır. Sonunda Allah'ın huzuruna çıkarılacak olan insan, ruhunu temizlemiş olarak o huzura çıkmalıdır. "Tezekkî eden, kendi yararına tezekkî etmiş olur". Tezekkî, yücelmek, manen temizlenmek demektir. Zekât vermek anlamına da gelir. Namazın hemen ardından kullanılmış olması, burada zekât anlamını daha güçlendiriyor. Çünkü zekât, genellikle namazla beraber kullanılır. Zekât vermek de hem malı, hem de ruhu temizler. Bu da zekâtın, Mekke devrinde de teşvik edildiğini gösterir.
19-22 nci âyetlerde inananlarla inanmayanların durumu karşılaştırılıyor: inanmayan kör, inanan görür gibidir, imansızlık karanlık, iman ışıktır, iman, yakıcı sıcakta insanı serinleten gölge, imansızlık ise kavurucu sıcaktır, inananlar diri, inanmayanlar ölü gibidirler. Ölüler ses işitmezler. Ancak Allah dilediğine sesini duyurur.
Burada Hak k'in sesini dinlemeyen müşrikler, ölülere benzetilmiştir, ölünün cesedi nasıl sesi duymazsa bunlar da öyle ruhsuz cesetler gibi söz duymamaktadırlar. Körle gören, karanlık ile aydınlık, gölge ile kavurucu sıcak birbirine zıd şeylerdir, işte bu zıdlar anılarak küfr ile iman arasındaki fark zihinlere kavratılıyor. Bunlar nasıl bir değilse; küfr ile iman, kâfir ile mü'min de bir değildir. Nitekim yüce Allah: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kaltp ondan hiç çıkmayan kimse gibi olur mu?" [6822], "Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile işiten ve gören gibidir. Bunların hali bir olur mu hiç?" [6823] buyurmuştur.
23-26 ncı âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli edilerek: "Sen ancak bir uyarıcısın. Biz her ümmete bir uyarıcı gönderdiğimiz gibi seni de bunlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Eğer bunlar seni yalanlıyorlarsa buna üzülme, önceki kavimler de kendilerine açık kanıtlar, sahifeler ve yollarını aydınlatan Kitap getiren elçilerini yalanlamışlardı. Biz de onları cezalandırdık. Bizim cezalandırmamızın ne çetin olduğu görüldü" buyuruluyor.
Bölümleri arasında Hz. Peyğamber(s.a.v.)i teselli niteliğindeki bu tür âyetlerin tekrarlanması, sûrenin, Hz. Peyğamber'in karşılaştığı çetin muhalefet karşısında üzüldüğü sıralarda indiği kanısını uyandırmaktadır.
27- Görmedin mi Allah, gökten bir su indirdi de onunla renkleri çeşit çeşit meyvalar çıkardık? Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yarattık). 28- İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renklerde olanlar var. Kulları içinden ancak bilginler Allah'tan (gereğince) korkarlar. Kuşkusuz Allah üstündür, çok bağışlayandır.

Tefsir:

27-28: Cudde'rim çoğulu olan cuded, eşeğin sırtındaki siyah çizgilere denir. Cadde de bu köktendir. Ğırbîbln çoğulu olan ğarâbîb de çok siyah demektir. Ğarâbîbu sûd: Simsiyah anlamına gelir. Burada meyvalar nasıl çeşitli renklerde ise dağların üzerinden geçen yolların, ya da dağların sırtlarının da öyle çeşitli renklerde beyaz, kırmızı ve siyah görünümlerde olduğu belirtiliyor.
Allah'ın kudret ve büyüklüğüne insanların dikkatini çekmek için O'nun yaptığı büyük işlere işaret ediliyor: Gökten yağmur yağdırıp onunla sulanan topraktan çeşit çeşit renk ve tadda meyvalar çıkaran Allah'tır. Dağlar da öyleS çeşit çeşit renklerde görünür. Üzerinden beyaz, kırmızı, siyah görünen yollar geçer. Allah, yalnız meyvaları ve dağları değil, hayvanları da öyle çeşitli renklerde yaratmıştır. İnsanlardan kiminin rengi beyaz,

[6820] 'Ankebût Sûresi: 13.
[6821] Lokman Sûresi: 33.
[6822] En'âm Sûresi: 122.
[6823] Hûd Sûresi: 24.

kiminin kırmızı, kiminin siyahtır. Bu genel vasıflar içinde her insan ve her yaratık ötekinden başkadır. Hiçbiri ötekinin aynı değildir. Düşünenler, gerek tabiatta, gerek canlılar içinde bu kadar renk ve çeşitteki varlıkları yaratan Allah'ın kudretinin sonsuzluğunu ve yalnız O'nun tapılmağa ve övülmeğe lâyik olduğunu anlarlar. Yalnız o bilgin kullar, Allah'a gereğince saygı duyarlar. Kuşkusuz Allah daima üstündür ve çok bağışlayandır.
Bu âyetlerde Allah'ın kudretine ve büyüklüğüne dikkat çekildiği gibi insanların da çeşitli yaratılışta oldukları belirtilmiş oluyor. Meyvalar, dağlar, hayvanlar ve insanlar hep çeşit çeşittir. İnsanların da hepsi bir değildir. Âlimi, câhili, anlayışlısı, anlayışsızı vardır. Onun için herkesin hemen hakkı görüp, Allah'ın hikmetini anlayıp doğru yola gelmesi beklenemez. Ancak ibret sahibi anlayışlı kullar, Allah'a saygı gösterirler.
Burada dikkat edilecek bir husus var: Allah'ın çeşit çeşit meyvaları, çeşitli renklerde görünen dağları ve yine çeşit çeşit şekil ve renklerde canlıları yarattığı anlatıldıktan sonra: "Kulları içinden ancak bilginler Allah'tan korkar (O'na saygı duyarlar)" buyuruluyor. Demek ki bitkileri, hayvanları ve insanları inceleyen bilginler, bunların öyle kör bir tabiat eseri olamayacağını; bu ince düzenin, bu renk renk çiçeklerin, canlıların kendi kendine var olamayacağını anlar ve bunları yaratan Allah'a yönelir, gönülden O'na saygı ile kulluk ederler. Böylece âyet, derin araştırmanın, insanı Allah'a inanmaya ve ibâdete götüreceğini anlattığı gibi ilmin de değerini belirtmiş oluyor. İlim insanı Allah'a saygıya götürmüyor, kibre düşürüyorsa o gerçek ilim değildir. Sahibi o ilmi tam benimsememiş, daha doğrusu o ilim, sahibini olgunlaştır-mamış, gönlünü aydınlatmamıştır. Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: "İlim çok hadis bilmekle değil, Allah'a saygı göstermekle olur" [6824] İmam Mâlik de: "İlim çok rivayetle olmaz.'İlim Allah'ın, kalbe koyduğu bir nurdur." Rubey-yi' ibn Enes de: "Allah'a saygı göstermeyen, âlim değildir" demişlerdir[6825]
29- Allah'ın Kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için gizli ve açık harcayanlar asla batmayacak bir ticâret umarlar. 30- Ki Allah onlara ücretlerini tam ödesin ve lûtf undan onlara fazlasını da versin. Çünkü O, çok bağışlayan, çok karşılık verendir. 31- Kitâp'tan Sana vahyettiğimiz, kendinden öncekini doğrulayan gerçektir. Allah kullarının durumunu haber alandır, görendir. 32- Sonra Kitabı, kullarımız arasından seçtiklerimize mîrâs vermişizdir. Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi iktisâdedendir, kimi de Allah 'in izniyle hayırlarda öne geçendir, işte büyük lütuf budur. 33- Adn cennetleri. Oraya girerler, orada altun bilezikler ve inci takınırlar. Orada giysileri de ipektir. 34- Dediler ki: "Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun, doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok karşılık verendir." 35- "O Rab lûtfuyle bizi durulacak yurda kondurdu. Orada bize ne bir yorgunluk dokunur ve ne de orada bize bir usanç dokunur." 36- Nankörlere gelince onlar için de cehennem ateşi vardır. Orada onlara ne ölümle hükmedilir ki ölsünler ve ne de onlardan cehennem azabı biraz hafifletilir, tşte biz her nankörü böyle cezalandırırız. 37- Onlar orada: "Rabbimiz bizi çıkar, önce yaptığımızdan başkasını yapalım!" diye feryâdederler. "Biz sizi, öğüt alacak olanın, öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı? Size uyarıcı da geldi, öyle ise (azabı) tadın, artık zâlimlerin yardımcısı yoktur."

Tefsir:

29-30 ncu âyetlerde Allah'ın Kitabını okuyan, namazlarını kılan ve Allah'ın verdiği azıklardan hayır için gizli ve açık olarak harcayanların, asla batmayacak bir kâr umacakları; Allah'ın, onlara ödüllerini vereceği gibi lût-fuyla, hak ettiklerinden daha fazlasını da vereceği; O'nun çok bağışlayan, yapılan iyiliklere fazlasıyla karşılık veren olduğu belirtiliyor.
31-32 nci âyetlerde Kitâb'dan, Muhammed(s.a.v.)e vahyedilenlerin, kendisinin önünde bulunan Kitâb'ı doğrulayan, ona uyan gerçek olup Allah'a iftira, uydurma olmadığı; Allah'ın, o Kitâb'ı, kullarından seçtiği kimselere mîras olarak bıraktığı; o Kitâb'a vâris olan kullardan kiminin nefsine zulmeden, kiminin iktisadeden, kiminin de Allah'ın izniyle hayır işlerinde ileri giden olduğu bildiriliyor.
Sonra o Kitabı, kullarımızdan seçtiğimiz kimselere mîras bıraktık". Bazı müfessirlere göre buradaki Kitâb, Kur'-ân'dan önceki Kitâb(Tevrât-lncîl)dir. Bazılarına göre de bu, Kur'ân'dırı. [6826] Bize göre ikinci görüşün bir anlamı yoktur. Çünkü henüz kitâb haline gelmemiş, tamamlanmamış Kur'ân'ın, daha önce geçen kimselere mîras bırakılması doğru değildir. Birinci görüş doğrudur. Kur'ân'da "el-Kitâb" ile genellikle Kur'ân öncesi Kutsal Kitâb'ın kasdedildiğini çeşitli vesilelerle izah etmiştik. Burada bir kez daha temas edelim. 31-32 nci âyetler, başka bir üslûb ile Ankebût Sûresinde de geçmektedir: "O Kitâb'dan sana vahyedileni oku ve namazı kıl... Kitâb ehliyle, içlerinde zulmedenleri dışında, en güzel tarzda tartışın ve: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir. Biz de O'na teslim olanlarız' deyin. İşte böylece O Kitabı sana indirdik. Kendilerine Kitâb verdiklerimiz, ona inanırlar. Şunlardan da ona inananlar vardır. Âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez,.. Hayır, o (sana vahyedilenler), kendilerine bilgi verilen(Kitâb s&hib)lerinin göğüslerinde bulunan açık âyetlerdir".[6827]
Görülüyor ki "el-Kitâb"d&n maksat, Kur'ân'dan önceki Kutsal Kitabın aslıdır. O Kitabı İbranî diliyle Musa'ya, ondan sonra gelen İsrâîl oğlu peygamberlerine vahyeden Allah, bu kere de ondaki bilgi ve gerçekleri Arapça

[6824] İbn Kesîr: 3/555.
[6825] Hâzin: 5/302.
[6826] Câmi'u'l-beyân: 22/133; Mefâtîhu'1-ğayb: 26/24.
[6827] 'Ankebût Sûresi: 45-49.

olarak Hz. Muhammed'e yahyetmiştir ki, kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan: "Böylece biz sana Kur'ân'ı Arapça olarak indirdik ki ana kenti ve çevresindekileri uyarasın" [6828], "Musa'ya ünlediğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak (orada geçen konuşmaları sana bildirdik) ki senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan toplumu uyarasın; belki düşünüp öğüt alırlar" [6829], "Yoksa onu uydurdu mu diyorlar? Hayır, o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi yola gelmeleri umuduyla uyarman için Rabbinden sana indirilen gerçektir" [6830]; ellerinde bir Tanrı Kitabı bulunmayan: "...Yoksa biz onlara bir kitâb verdik de onlar o kitâbdan bir delîl üzerinde mi bulunuyorlar?..." [6831], "Halbuki biz onlara, daha önce okuyacakları bir kitâb vermemiştik. Ve senden önce kendilerine bir uyarıcı da göndermemiştik" [6832]; İbrânîce bilmedikleri için o Kitabı da okuyamayan: "İşte bu Kur'ân da indirdiğimiz mübarek bir kitâbdır. Ona uyun ve korunun ki size acınsın. 'Kitâb, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onların okumasını bilmiyorduk' dememeniz için (bu Kur'ân Arapça olarak vahyedilmiştir).. [6833] evet o Kitabı okuyamayan Arapları uyarsın, onları Hakk'ın yoluna yöneltsin:

"Kendilerine Kitâb verdiklerimiz, sana indirilenden sevinç duyarlar. Fakat şu (Arap) boylar(m)dan, onun bir kısmını inkâr edenler vardır... Ve işte biz onu, Arapça bir hüküm olarak indirdik"[6834]

Bu âyetlerden de Hz. Musa'ya ve ondan sonraki peygamberlere vahye-dilmiş olan o Kitâb'ın, Hz Muhammed'e de Arapça olarak vahyedildiği anlaşılmaktadır.

Meryem Sûresinin 12 nci âyetinde yüce Allah, Hz. Yahya'ya: "Ey Yahya, o Kitâb'ı kuvvetle tut" dediğini buyurmaktadır. O âyetteki "el-Kitâb"m, Kitabı Mukaddes (Tevrat) olduğunda kimsenin kuşkusu yoktur. Orada Yahya'ya,Kitabı Mukaddes'e sâhib çıkması, onun hükümlerini doğru dürüst uygulaması emredilmektedir. Aynı Sûrenin 51, 54, 56 ncı âyetlerinde de Hz. Muhammed'e: "Kitâb'da (anlatılan) ibrahim'i an", "Kitâb'da (anlatılan) Mû-sâ'yı an", "Kitâb'da (anlatılan) İsmail'i an", "Kitâb'da (anlatılan) İdrîs'i an..." buyurulmaktadır. Bu âyetlerde adı geçen Kitâb da, bu peygamberlerin kıssalarını içeren Kitâb(Tevrât ve ekleri)dir. A'lâ Sûresinde Allah'ın büyüklüğüne dikkati çeken ve insanları yalnız O'na kulluğa yönelten âyetlerden sonra âhi-ret hayâtının, dünyâ hayâtından daha hayırlı ve kalıcı olduğu belirtiliyor ve bu gerçeklerin: "İlk sahîfelerde, yani İbrahim'in ve Musa'nın sahi/elerinde de bulunduğu" vurgulanarak sûre bitiriliyor. İbrahim'in ve Musa'nın sahîfe-leri, Tevrat'ın İbrâhîm'in ve Musa'nın hayât hikâyelerini ve vahiylerini, sözlerini içeren bölümleridir. İşte Kitabı Mukaddes'in bölümlerinde bulunan gerçekler, kıssalar Hz. Muhammed'e de vahyedilmiştir. Bundan dolayı Kur'ân'-ın anlattıkları, kendinden önceki Kitâb'a uygun, onu doğrulayıcı, ona ters değildir. Ondaki gerçekleri açıklamaktadır. Allah o Kitabı, İbranî diliyle konuşan İsrail oğulları bilginlerine mîrâs bıraktığı gibi ondaki gerçekleri, Arapça olarak Hz. Muhammed'e de vahyederek onu dinleyen Araplara da miras bırakmıştır.

İmdi tefsîri sadedinde bulunduğumuz Fâtır Sûresinin 32 nci âyetinde o Kitâb'ın mîras bırakıldığı kimselerin, İsrail Oğulları olduğunda şüphe yoktur. Çünkü gerek 31, gerek 32 nci âyetlerde geçen "el-Kitâb" Kur'ân değil, Kur'ân'dan önceki Kitâb'dır. O Kitâb'ın miras bırakıldığı kimseler de İsrâîl oğullarıdır.

Gerçi bizim İslâm âlimleri dediğimiz kimselerden bazıları, derinlemesine inceleme yapmadan hemen: Kitâb'dan maksat, Allah'tan başka Tanrı olmadığına tanıklık etmektir. Seçilenler de Muhammed ümmetidir. Nefsine zâlim münafıktır ki ateştedir. Muktesid, iyiliği ve kötülüğü birbirine denk olandır. Hayırlarda ileri geçenler de iyilikleri kötülüklerden çok olanlardır, demişlerdir ',[6835] ama bu yorum âyetin söz akışına uymamaktadır. Zira âyetlerde Muhammed ümmeti içindeki insanlar değil, Kitâb'a vâris kılınan İsrail oğullarının durumu anlatılmaktadır. Çünkü İbrânîce olan "el-Kitâb (Tevrat ve ekleri)",

İsraîl oğullarına mîras kalmıştır. Bu iki âyette: Önce Kutsal Kitâb'dan Hz. Muhammed'e vahyedilen gerçeklerin elde bulunan Tevrat nüshalarına uyduğu, onlarda olanı anlatıp onları doğruladığı belirtildikten sonra o Kitâb'ın, kendilerine mîrâs bırakıldığı kulların yani Kitâb ehlinin üç grup olduğu anlatılıyor: Bunlardan kimi nefsine zâlim, (şirke gitmek, günâh işlemek suretiyle kendisine yazık eden), kimi muktesid (orta giden, ılımlı davranan), kimi de sâbikûn bi'l-hayrât(hayır işlerinde ileri giden)dir.

Bu âyetlerde seçilip Kitâb'a vâris kılınan kulların, İsrâîl oğullan olduğu, Ğâfir (Mü'min) Sûresinin 53 ncü âyetinde daha açık olarak ifade edilmektedir: "Andolsun biz Musa'ya hidâyet verdik ve İsrâîl oğullarına o Ki-tâb'ı mîrâs bıraktık". A'râf Sûresinin 103-171 nci âyetlerinde Musa'nın öyküsü ve İsrail oğullarının ona karşı tutumları anlatılır. Musa devrinden sonra gelmiş olan İsrail oğulları hakkında şöyle denir: "Onların ardından yerlerine öyle insanlar geldi ki, Kitâb'a vâris oldular, şu alçak dünyânın menfaatini alıyorlar da: "Biz nasıl olsa bağışlanacağız, diyorlar..." [6836]. Şimdi bu âyetler, Kitâb'dan maksadın Tevrat ve ekleri, Kitaba vâris olanların da İsrail oğulları olduğunu açıkça gösterir.

İsrâîl oğulları içinde Kitâb'a uyanların seçkin kullar olduğuna da şu âyetler tanıktır: "Allah Âdem 'i, Nûh 'u,

---

[6828] Şûra Sûresi: 7.
[6829] Kasas Sûresi: 46.
[6830] Secde Sûresi: 3.
[6831] Fâtır Sûresi: 40, benzeri âyet: Zuhruf Sûresi: 44'de de geçer.
[6832] Sebe' Sûresi: 44.
[6833] En'âm Sûresi: 156.
[6834] Ra'd Sûresi: 36-37.
[6835] Câmi'u'l-beyân: 22/135.
[6836] A'râf Sûresi: 169.

İbrâhîm ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Bunlar birbirinden türeyen bir nesildir. Allah işitendir, bilendir" [6837] "İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetlerimizdir. Dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Kuşkusuz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, bilendir. Biz ona İshâk'ı ve (İshâk'ın oğlu) Ya'kub'u verdik. Hepsine de doğru yolu gösterdik. Nitekim daha önce Nuh'a ve onun soyundan gelen Davud'a, Süleyman'a, Eyyûb'a, Yûsuf'a, Musa'ya ve Harun'a da yol göstermiştik. Biz güzel davrananlara böyle karşılık veririz. Zekeriyyâ, Yahya, 'îsâ ve llyâs'a da (yol göstermiştik). Hepsi iyilerden idi. Ismâ'il'e, el-Yese'a', Yû-nûs'a ve Lût'a da (yol gösterdik), hepsini âlemlere üstün kıldık. Babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarını da. Onları seçtik ve onları doğru yola ilettik"[6838]
"Ey İsrâîl oğulları, size olan nimetimi ve sizi âlemlere üstün kılmış olduğumu hatırlayın"[6839]
Bütün bunlar, tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyette, Allah tarafından seçilmiş iken sonradan üç gruba ayrılan kulların, Muhammed ümmeti değil, İsrâîl oğulları olduğunu; bu âyetlerde onların durumunun anlatıldığını kanıtlar.
Tabii İsrail oğullarında görülen o sınıflar, diğer ümmetlerde ve-Muham-med ümmetinde de vardır. Bütün kavimler esasen böyledir. Kitabı mîras almış ulan İsrâîl oğullarından kimi günâh işler yapmak suretiyle nefsine yazık etmekte, kimi orta gitmekte, ibadette gevşeklik göstermekle beraber ötekine nisbetle daha ılımlı davranmakta, kimi de hayır işlerinde ileri gitmektedir.
Âyette muktesıd kelimesiyle ılımlı Kitâb ehlinin kasdedildiği, Mâide Sûresinin 66 ncı âyetinden gayet açıkça anlaşılmaktadır: "Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı, muhakkak ki üstlerinden ve ayaklarının altından (bol rızık) yerlerdi. İçlerinde muktesıd (ılımlı) bir topluluk var ama, çoğu ne kötü işler yapıyorlar!".
Sâffât. Sûresinin 83-113 ncü âyetlerinde Hz. İbrâhîm ve oğlu İshâk'ın güzel davranışları örnek olarak anlatıldıktan sonra "O ikisinin neslinden gelenler arasında iyi hareket eden de var, açıkça nefsine zulmeden de" buyurulmaktadır.
Âl-i İmrân Sûresinin 112-115 nci âyetlerinde de îsrâîl oğullarının bu aşırı, ılımlı ve iyi sınıflarına işaret edilmektedir: Onların içinde Allah'ın âyetlerini inkâr edip peygamberleri öldürenler, isyan edip saldıranlar olduğu gibi; Allah'a ve âhiret gününe inanan, geceleri ibadet eden, iyiliği emir ve kötülükten meneden kişilerin bulunduğu da bildirilmektedir. İsrâîl oğullan böyle olduğu gibi diğer insanlar da böyledir: Vakıa Sûresinde genel olarak bütün insanlar arasındaki bu üç tabaka belirtilmektedir:
"Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman: Sağın adamları, ne uğurlulardır onlar! Solun adamları, ne uğursuzlardır onlar! Ve sabıklar (iyi işlerde ileri gidenler)"[6840]
Katâde şöyle demiş: "İnsanlar dünyâda üç sınıf, ölüm sırasında üç sınıf, âhirette üç sınıftır: Dünyâda mü'min, münafık, müşriktirler. Ölüm sırasında: 'Eğer Allah'a yaklaştırılanlardan ise, ona rahatlık, güzel rızık ve nimet cenneti vardır! 'Eğer sağcılardan (amel defteri sağ tarafından verilenlerden) ise: 'Ey sağcı, sana sağcılardan selâm! Ama yalanlayıcı sapıklardan ise kaynar sudan bir ziyafet ve cehenneme atılma var!' [6841]. Âhirette de: 'Sağın adamları, ne uğurlutardır onlar! Solun adamları, ne uğursuzlardır onlar! Ve sabıklar, sabıklar (iyi işlerde ileri geçenler, ileri geçenler)/ İşte Allah'a yaklaştırılanlar onlardır!"[6842]
İşte her .kavimden Allah'a ve âhirete inanan, güzel işler yapan kimseler, Kur'ân'ın anlatımına göre cennete girer, çeşitli zinetler ve nimetler içinde gam ve tasadan uzak kalarak Allah'a hamdederler. Bu üç sınıftan zâlim ile muktesidin sonucu belirsiz bırakılmıştır. Sadece hayırlarda ileri geçenlerin sonucu çekici bir biçimde anlatılmıştır ki insanlar onlar gibi olmağa gayret etsin; şirki, küfrü, Allah'ın buyruklarını uygulamada ihmali ve kusuru bırakıp hayır işlerine koşsunlar.
35 nci âyetteki "nasab" yorgunluk sebebi, "luğûb" ise yorulmak demektir. Yahut nasab, hasta edecek derecede yorulmak anlamına gelir. Bu âyette cennet ehlinin hiçbir yorgunluk görmeyecekleri belirtilmek suretiyle son derece zevk, huzur ve rahat içinde oldukları anlatılır.
36-37: Önceki âyetlerde hayır işlerine koşan mü'minlerin erecekleri cennet nimetlerine işaret edildikten sonra 36-37 nci âyetlerde de bunların karşıtı olan nankör zümrenin cehennemdeki durumları tasvir ediliyor. Bunlar cehennem ateşinde yanıp dururlar. Bağırırlar, Allah'a yalvarırlar: "Rabbimiz bizi buradan çıkar, dünyâya gönder de artık güzel işler yapalım!" derler. Ama çare yoktur. Yüce Allah, onların bu sözlerini reddeder: "Biz sizi, öğüt alacak olanın, öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmiş, bu durumları anlatmıştı. Ama inanmamış, öğüt almamıştınız. Şimdi inkârınızın cezasını çekiniz. Zâlimlerin yardımcısı yoktur!".
Âyetlerde dinleyenlerde korku faktörü uyandırıp onları doğru yola sevk etme gayesi vardır.
38-Allah, göklerin ve yerin ğaybini bilendir. O, göğüslerin özünü bilir. 39- Sizi yeryüzünde halîfeler (yöneticiler) yapan O'dur. artık kim nankörlük ederse, nankörlüğü kendi zararınadır. Nankörlerin nankörlüğü, Rableri yanında gazabdan başka bir şey artırmaz; nankörlerin nankörlüğü ziyandan başka bir şey artırmaz. 40-

[6837] Âl-i İmrân Sûresi: 33-34.
[6838] En'âm Sûresi: 83-87.
[6839] Bakara Sûresi: 47, 122.
[6840] Vâkı'a Sûresi: 7-11.
[6841] Vâkı'a Sûresi: 88-94.
[6842] Vâkı'a Sûresi: 8-11. İbn Kesîr, Tefsîr: 3/556.

De ki: "Siz, Allah'tan başka yalvardığınız, şeyleri gördünüz mü (onların durumunu düşündünüz mü)? Bana gösterin (bakayım) onlar yerden neyi yaratmışlar? Yoksa onların göklerim yaratılmasında (Allah'a) ortaklıkları mı var?" Yoksa biz onlara bir kitap vermişiz de onlar o kitaptan bir kanıt üzerinde mi bulunuyorlar? Hayır, o zâlimler, birbirlerine aldatmadan başka bir şey va'detmiyorlar. 41- Allah, yıkılıp yok olmamaları için gökleri ve yeri tutmaktadır. Andolsun gökler ve yer yıkılsa onları Allah'tan başka hiç kimse tutamaz. Kuşkusuz O halimdir, çok bağışlayandır.

Tefsîr:

38-39 ncu âyetlerde Allah'ın sonsuz bilgisine ve kudretine dikkat çekilerek tapılmağa yalnız O'nun lâyik olduğu anlatılıyor. Allah göklerde ve yerde gizli şeyleri bildiği gibi insanların gönüllerinden geçen düşünceleri de bilir. İnsanları kuşak kuşak birbirine halifeler yapan, eski kuşakların yerine yenilerini getiren O'dur.
Bu âyette Allah'ın, müslümanları yeryüzünde hükümran halifeler yapacağına, müslümanların ileride büyük devletler kurup başlarına halifeler geçeceğine işaret vardır. Âyetin indiği Mekke devrindeki güç şartlar düşünülürse Kur'ân'ın bu müjdesinin bir ğayb mu'cizesi olduğu anlaşılır.
Kendilerine böyle nimetler ve devletler verdiği halde yine Allah'a karşı nankörlük edenler, kendi zararlarına hareket etmiş olurlar. Nankörler, Allah'ın gazabından ve ziyandan başka birşey elde edemezler. Allah'ın kudreti sonsuzdur.
40-41: Ama ey müşrikler, şu sizin Allah'a ortak koşup yalvardığınız şeyler ne yapabilirler? Yerde veya gökte ne yaratmışlardır ki onları Allah'a ortak koşuyorsunuz? Yoksa biz size onların, bizim ortağımız olduğuna dair bir kitap mı verdik de o kitaba dayanarak mı onları bize ortak koşuyorsunuz?
cümlesindeki zamirlerin mercii hakkında iki ihtimal vardır: 1) Zamirler şeriklere gidebilir. O takdirde mânâ şöyle olur: "O Allah'a ortak koştuğunuz şeylere bir kitap mı verdik de o kitapta kendilerinin Allah katında şefaat edeceklerine kanıtları mı var?" demektir. Fakat bu ihtimâl zayıftır. Doğrusu zamirlerin müşriklere gittiğidir ki bu takdirde âyette söz, hitaptan ğâibe (üçüncü şahsa) çevrilmiş olur. "Biz o müşriklere, bu yalvardıkları şeylerin, Allah'a ortak olduğunu söyleyen bir kitap mı verdik? Böyle yazılı bir kanıtları mı var ki onları bize ortak sayıyorlar?" demektir. Âyette müşriklerin, ilâhî bir kitaptan, kanıttan yoksun, batıl geleneklerine göre hareket eden kimseler olduğu anlatılmış oluyor.
Böyle herkesin anlayacağı açık kanıtlarla müşriklerin imanlarının çürüklüğü anlatıldıktan sonra onların, birbirlerini boş söz ve vaidlerle aldattıkları, gökleri ve yeri yıkılmaktan tutup koruyanın Allah olduğu, şayet göklerin ve yerin düzeni bozulsa onları Allah'tan başka kimsenin ayakta tutamayacağı belirtiliyor. Ve en sonunda da Allah'ın halîm ve ğafûr (yumuşak huylu, hoşgörülü, çok bağışlayıcı) sıfatlan vurgulanıyor. Bu demektir ki insanların Allah'a ortak koşmaları, âdeta gökleri ve yeri yerinden oynatacak derecede ağır bir günâh, büyük bir suçtur. Bu suç öyle büyüktür ki yalnız sahibini değil, kâinatın düzenini dahi yıkar. Ama Allah halimdir, yumuşak huyludur, ceza vermekte aceleci değildir. Kullarına tevbe etme fırsatı verir. Gafurdur, tevbe edenleri bağışlar, kendisine yönelenleri affeder.
Meryem Sûresinin 88-91 nci âyetlerinde de Allah'a şirk koşmanın, O'na çocuk yakıştırmanın gökleri ve yeri çatlatacak derecede ağır bir suç olduğu vurgulanmaktadır: "Rahman çocuk edindi, dediler. Andolsun ki siz, pek kötü bir cür'ette bulundunuz! Nerdeyse o(sözün dehşeti)ncfew gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır. Rahman için çocuk iddia ettiklerinden dolayı."
39 ncu âyetteki " Nankörlük edenin nankörlüğü kendi zararınadır" cümlesi, birçok âyette olduğu gibi insanın sorumluluğunu belirtir. İnsan, Allah'ın kendisine bahşettiği düşünce ve seçim yeteneğiyle iman veya küfrü tercih eder. İnanmak insanın kendi yararına, küfür de kendi zara-rınadır. Herkes yaptığı seçimin sonucuna katlanır. Kur'ân, baştan başa insanın sorumluluğunu öğütlemektedir.
42- "Andolsun, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse her milletten daha çok doğru yolda olacaklar" diye, yeminlerinin bütün gücüyle Allah 'a yemîn ettiler. Fakat kendilerine uyarıcı gelince, onlara gerçekten uzaklaşmaktan başka bir katkı sağlamadı. 43- Yeryüzünde büyüklük taslamalarını ve kötü tuzaklar kurmalarını artırdı. Kötü tuzak, ancak sahibine dolanır. Onlar, öncekilerin yasasından başkasını mı bekliyorlar? (Kötülerin, Allah'ın gazabına uğrayıp mahvolacağı, eskiden beri Allah'ın uygulanan yasasıdır). Allah'ın yasasında bir değişme bulamazsın; Allah'ın yasasında bir sapma bulamazsın. 44- Bunlar yeryüzünde hiç gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Onlar bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde, ne de yerde Allah'ı engelleyecek bir şey yoktur. O, bilendir, güçlüdür.
45- Eğer Allah, insanları, yaptıkları işler yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat Allah onları belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Süreleri geldiği zaman, kuşkusuz Allah, kullarını görmektedir (onları yaptıkları işlere göre cezalandıracaktır)/

Tefsir:

42-43 ncü âyetler, daha önce bir peygamber gelirse kendilerinin her milletten daha doğru olacaklarına kuvvetle yemin eden müşrik Arapların, Peygamber gelince ona şiddetle karşı çıktıklarım; davetini engellemek için ona

tuzaklar kurduklarını; suikastlar düzenlediklerini; yaptıkları bu kötülükler yüzünden daha önceki sapık milletlerin yoluna girdiklerini; onların başlarına gelmiş olan belâlara benzer belâların, bunların başlanna da geleceğini anlatmak suretiyle Peyğambef'e karşı gelenleri uyarmaktadır.
44 ncü âyette Allah'ın, bu müşriklerden çok daha güçlü milletleri, peygamberlerine karşı geldiklerinden dolayı helak ettiği; hiçbir gücün, Allah'ın vereceği cezaya engel olamayacağı belirtiliyor. O'nun 'alîm ve kadîr sıfatları hatırlatılarak herşeyi bildiği ve her işi yapacak güçte olduğu vurgulanıyor. Her-şeyin bir zamanı vardır. Allah, ne zaman ceza vermek gerektiğini bilir. O'nun cezasını kimse engelleyemez.
45- Allah, insanları her yaptıkları kötü hareketler yüzünden cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hareket eden bir tek canlı, yahut bir tek insan bırakmazdı, tnsanın hatâsı çoktur. Fakat Allah halîmdir, kulunun hatâlarından çoğunu affeder. Bir kısmını da hemen cezalandırmaz, cezayı bir süre erteler, tevbe etmeleri için kullarına fırsat verir. Hemen cezalandırmaması, O'nun hâşâ yapılan suçu ihmal ettiği veya unuttuğu anlamına gelmez. O, kullarının her hareketini görmekte, bilmektedir. Zamanı gelince herkese, yaptığının karşılığını verecektir.
44-45 nci âyetler, güneye, kuzeye gidip birçok kavmin yıkılmış yurtlarını gören ve bunların yanlış hareketleri yüzünden böyle mahvolduklarını düşünen ve söyleyen Arapları uyarmaktadır. Kur'ân'ın bu tehdidi, Bedir'de gerçekleşmiş; Peyğamber'e karşı koyan azılı müşrikler, orada cezalarını bulmuşlardır.
Bu âyetler, Hz. Muhammed'in peygamber olmasından önce Arapların, özellikle bazı aydın kesimin bir peygamber bekledikleri, o geldiği takdirde ona tabi olup yahudi ve hırıstiyanlardan daha doğru yolda olacaklarını söyledikleri anlaşılır. Çünkü onlar, kendilerinin yahudî ve hırıstiyanlara göre üm-mî, onlardan geri bir toplum olduklarını, kendilerine yol gösterecek tlâhî bir Kitaba sahip bulunmadıklarını görüyor; bunu bir eksiklik kabul ediyorlardı. Yahudî ve hırıstiyanların ellerinde Kutsal Kitap vardı ama Araplar, kendi dillerinde olmayan o kitapları ne okuyabiliyor, ne de anlıyorlardı. Onlar, kendilerine, kendi dillerinde bir kitap inmesini bekliyorlardı. Aşağıdaki âyetler, onların bu düşünce ve beklentisini gösterir:
"İşte bu Kur'ân da mübarek bir kitaptır. Onu biz indirdik, O'na uyun ve korunun ki size rahmet edilsin (onu size indirdik) "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onların okumasını anlamıyorduk" demeyesiniz. Yahut: "Eğer o Kitap bize indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz..."[6843] "Gerçi onlar şöyle diyorlardı: 'Eğer yanımızda evvelkilerim gelen Kitâblar)cfcr/ı bir Kitâb olsaydı, elbette biz, Allah'ın temiz kulları olurduk!'"[6844]
Muhakkak ki Araplar, yahudi ve hınstiyanlardan her birinin, kendi aralarında ihtilâfa düşmelerine, birbirlerini beğenmemelerine, küfür ile suçlamalarına bakarak onların yolunun da pek iyi bir yol olmadığını düşünüyor ve kendi aralarından bir uyarıcının çıkmasını bekliyorlardı.
Böyle uyarıcı bekleyen ve din arayışı içinde olan aydın Araplardan kiminin, kendi başına münzevî bir hayâta çekildiği, kiminin hırıstiyan olduğu hakkında rivayetler vardır. Belki de Araplar arasından bir Peyğamber'in geleceği düşüncesi, yahudi ve hınstiyanlardan Araplara geçmiştir. Zira yahudilerin, Araplara, yakında bir peygamberin geleceğini, ona bir kitap indirileceğini, kendilerinin de ona tabi olacaklarını söylediklerine dair rivayetler vardır ki Kur'ân'da bu rivayetleri doğrulayan âyetler mevcuttur:
"Ne zaman ki onlara Allah katından, yanlarında bulunan(Tevrât)ı doğrulayıcı bir Kitap geldi, daha önce inkâr edenlere karşı zafer isteyip dururlarken o bildikleri kendilerine gelince onu inkâr ettiler; artık Allah'ın laneti, inkarcıların üzerine olsun" [6845] âyeti münâsebetiyle Taberî, Ensâr ihtiyarlarından birinin şöyle dediğini yazıyor: "Biz câhiliyye devrinde bazan onları yener-dik. Biz müşrik idik, onlar kitap sahibi. Bize şöyle derlerdi: "Son zaman peygamberinin gelme zamanı yaklaştı. O sizi 'Âd ve İrem kavimlerinin öldürülmesi gibi öldürecektir." Fakat yüce Allah, Elçisini Kureyşten gönderince biz ona tabi olduk, onlar onu inkâr ettiler"[6846]
"Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Elçiye, o ümmi peygambere uyarlar" [6847] âyeti de gerek yahûdîlerin, gerek Arapların, gelecek bir peygamberi beklediklerini gösterir. Kitap ehlinden bazılarının, Kur-ân'ın inmesine sevinmiş olmaları [6848] Kur'ân'in hak olduğunu, oğullarını tanır gibi tanımaları [6849] da bu görüşümüzü destekler.
İşte Kur'ân, şimdi o elit tabakaya, daha önce uyarıcı bekledikleri halde uyarıcı geldikten sonra ona düşman olmalarının bir çelişki olduğunu söyleyerek bu tutumlarından vazgeçmeyi öğütlüyor.
Kureyş liderlerinin, önce bir peygamber bekledikleri halde sonradan peygambere karşı çıkmalarının birçok nedeni vardır. Bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:
1) Bunlardan bir kısmı, Hz. Muhammed'i peygamberliğe lâyik görmüyordu. Çünkü o, orta halli bir yetîm idi. Peygamber, kendileri gibi zengin bir lider olmalıydı: "Dediler ki: 'Bu Kur'ân, iki kentten, büyük bir adama indirilmeli değil miydi?' "[6850]
2) Bunlardan kimi, Hâşim oğullariyle rekabet halinde idi. Meselâ Ebu-cehil, Peygamberin, Hâşim oğullarından

---

[6843] En'âm Sûresi: 155-157.
[6844] Sâffât Sûresi: 168-169.
[6845] Bakara Sûresi: 89.
[6846] Câminu'l-beyân: 1/410.
[6847] A'râf Sûresi: 157.
[6848] Ra'd Sûresi: 157.
[6849] Bakara Sûresi: 146.
[6850] Zuh",f Sûresi: 31.

çıkmasını kıskandığını, bu yüzden onu asla kabul etmeyeceğini söylemiştir
3) Yeni dinin, yararlarını baltalayacağından, Hac ibadetine, Ka'be ziyaretine karşı hükümler getireceğinden ve bu yüzden büyük bir turizm gelirinden yoksun kalacakları gibi Ka'be'ye saygısızlık edildiği takdirde çevre Araplarının saldırısına uğrayacaklarından da endişe ediyorlardı: "Dediler ki: 'Biz seninle beraber doğru yola gelirsek yurdumuzdan kaçırılırız.' Biz onlara, kendi katımızdan bir rızık olarak herşeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yeri mekân vermedik mi? Fakat çokları bilmiyorlar"
İşte bu ve benzeri birçok menfaat duyguları, kıskançlık yüzünden Kureyş Arapları Peygamber'i kabul etmeyip ona düşman olmuşlardır. Gün geçtikçe, gelen vahiyler arttıkça, İslâm yayıldıkça onların kibir, nefret ve düşmanlıkları da artmıştır.

Fâtır Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhîd île İlgili Prensipler:
1- Allah, gökleri ve yeri yoktan yaratmıştır. O'nun vereceğine kimse engel olamaz, O'nun vermeyeceğini de kimse veremez. Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Allah'tan başka tanrı edinmek, gerçekten sapmaktır (1-3).
2- Alışkanlık, insana yaptığı işi güzel gösterir. Müşrik, atasından bulduğu şirke alışmış olduğu için onu güzel sanır. Hâlâ da toplumda nice batıl şey, alışkanlık neticesinde insanlara cazip gelmektedir.
3- İzzet ve şeref Allah'ındır. Aziz olmak isteyen, Allah'a kulluk etmelidir. Allah'a kul olan aziz olur, başkasına kul olan alçalır (10), "(Allah'tan başkasına tapmayarak) nefsini yücelten felah bulmuş, (yaratıklara taparak) onu alçaltan da ziyana uğramıştır" [6851]
4- Allah'ın bilgisi dışında kalan bir şey yoktur (11). O, göklerde ve yerde olan tüm gizlileri bildiği gibi insanın içinde olan bütün düşünceleri de bilir (38).
5- Kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi Allah'tır. O, dilediğini yapar. O'ndan başka tanrı diye yalvarılan şeyler, ne yalvarıları duyarlar, ne de onları yerine getirebilecek güçleri vardır. Kıyamet günü de kendilerine tapanları reddederler. Çünkü onların, kendilerine taptıklarından haberleri yoktur. Böyle bir şeyi tanımazlar. Tapanların hallerine de vakıf değillerdir. Neler yapmış olduklarını bilmezler. Ama Allah, yaratıklarının ahvâlini bilir. Kıyamet gününde onlara, dünyâda ne işler yaptıklarını haber verir (13-14).
6- Tabiat olayları, bütün yaratıklar Allah'ın birliğini, ibâdetin yalnız O'na yapılacağını kanıtlar (27-28).
7- Uydurma tanrıların ne mülkü, ne de yarattığı bir şey vardır. Allah, gökleri yaratırken onlar, Allah'a yardım da etmemişlerdir. Çünkü onlar da O'nun yaratıklarıdır. Kendisi yaratılan, bir şey yaratamayan nasıl tanrı olur? (40).
8- Gökleri ve yeri uzayda durduran Allah'tır. Eğer gök cisimleri yerinden düşse onları O'ndan başka tutacak yoktur (41). Bu âyette, gök cisimlerini, birbirinden belli uzaklıkta sabit tutan itme ve çekim kanunlarına işaret vardır.
9- Ölülerden meded ummak, onlara yalvarmak bir yarar sağlamaz. Çünkü "Sen kabirlerde bulunanlara işittirecek değilsin" (22) âyeti, kabirlerde bulunanların, söz duymayacaklarını, yahut duydukları söze cevap veremeyeceklerini bildiriyor. Öyle ise ölülere yalvarmanın bir yararı yoktur. Tabii burada kasıt, kabirdeki cesetlerdir. Ama ruhlar ölmez. Fakat o, bedenden ayrılınca Allah'ın irâdesine geçer. Kendine özgü âleme gider. Kendisine yalvaranların yalvarasını, ancak Allah'ın izniyle duyabilir. Duysa bile istekleri yerine getirme gücüne sahip değildir. Dilekleri yerine getirilebilecek yalnız Allah'tır, Allah. O'ndan başkasından meded ummak, tıpkı uzaktan suya elini uzatanın durumuna benzer. Cansız olan su, gelip de susuzun ağzına dolmaz. Adamın elini daldırıp suyu alması gerekir. Su nasıl kendisine yalvaranın durumunu bilmez ve hareket edemezse, Allah'tan başka yalvarılan şeyler de öyledir, yalvaranların durumunu bilmez ve onların dileklerini yerine getiremez. Allah'tan başkasına yalvaranların duası, yakarışı boşa gider, hiçbir yarar sağlamaz.
"Gerçek duâ, ancak O'na yapılır. O'ndan başka çağırdıkları ise, kendilerinin hiçbir isteklerini karşılayamazlar. Onların durumu, tıpkı ağzına gelsin diye suya avuçlarını uzatan kimse gibidir. Oysa (uzanıp suyu avuçlamadıkça) su onun ağzına gelmez. İşte kâfirlerin duası, böyle boşa gitmektedir" [6852]
Bu noktada, Fethu'r-Rahmân adlı tefsîrın sahibi Hindli Seyyid Hasan Sıd-dîk'in, Yûnus Sûresinin 23. âyetinin tefsirinde (4/219-220) zikrettiğimiz sözünü tekrarlamayı yararlı görüyorum: "Bu âyet, insanların, sıkıntı ve şiddet zamanlarında Allah'a yalvarma güdüsüyle yaratıldığını; kâfir de olsa darda kalmışın duasının kabul edileceğini gösterir. Yine bu âyet, müşriklerin, böyle sıkıntı zamanlarında putlarına değil, sadeceıAllah'a yalvardıklarını kanıtlar. Ne gariptir ki son zamanlarda müslüman gruplar, ölülere öyle bir bağlandılar ki aynen o müşrikler gibi denizdeki o tehlikeli durumla karşılaşsalar yine ölülere yalvarırlar da o müşriklerin yaptıkları gibi hiç değilse o durumda bile yalnız Allah'a yalvarmazlar. Allah seni doğru yola iletsin, hele bak ki bu şeytan, inançları ne yapmış, bu inanç sahipleri nereye varmışlar? Şeytân, onları nerelere kadar atmış? Nasıl onlara musallat olup istediği gibi onları boyunduruğu altına almış? Onlar, putperestlerden daha fazla şeytâna teslîm olmuşlar. İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râci'ûn!" [6853]
B- Peygamberlikle ilgili prensipler:

[6851] Şems Sûresi: 9-10.
[6852] Ra'd Sûresi: 14.
[6853] Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm: 11/339.

10- Bütün peygamberler, kavimleri tarafından yalanlanmıştır. Peygamber ve Hak da'vetçisi, yalanlanır, güçlüklerle, iftiralarla, saldırılarla karşılaşırsa üzülme-meli, yılmamalıdır. Da'vâyı yerleştirmek mücâdele ister. Allah, bu yolda mücâhede edene yardım eder (4). Mücâdele eden Hak sahipleri başarırlar. Allah nankör yalanlayıcıları helak eder (-25-26).
11- Her milletin içinde mutlaka bir uyarıcı çıkmıştır (24).
12- Araplara, çok uzun zamandan beri bir peygamber gelmemişti, kendilerinin İlâhî bir Kitabı yok idi. Dinlerinin çoğu, atalarından kalma geleneklerden ibaretti, îbrâhîm dininden kalma bazı ibadetler de var idiyse de bunlara da şirk karışmıştı. Nesiller hep birbirine miras bıraktıkları gelenekleri, hurafeleri bırakıp, her kuşak bu temelsiz inançlarla sonraki kuşağı aldatmıştı: "O zâlimler, birbirlerine, aldatmadan başka bir şey va'detmiyorlar" (40).
13- Bir ilâhî Kitaptan yoksun Araplar, bunun boşluğunu hissediyorlar, bir peygamberin gelmesini istiyor ve bekliyorlar ve bir peygamber geldiği takdirde her milletten daha iyi olacaklarını söylüyorlardı. Ama Peygamber gelince ona uyacakları yerde, onun da'vetini önlemek için tuzaklar kurdular (42-43).
C- Âhiretle İlgili Prensipler:
14- Hayır işlerine koşan iyi kullar, Adn cennetlerine girerler, orada altın ve inci bilezikler takar, ipek giysiler giyer ve kendilerinden dertleri, tasaları gideren, kendilerini yorulmayacakları, bıkıp usanmayacakları cennetlere sokan Allah'a ham-dederler (34-35).
D- Genel Prensipler:
15- Melekler kanatlıdırlar. Kimi iki, kimi üç, kimi dört, kimi daha çok kanada sahiptir (1).
16- Dünyânın cazibesine aldanmamah, şeytâna kanmamalıdır. İnsanın düşmanı olan şeytân, Allah'ın hâlis kullarını değil, kendi partisi, kendisine uyan nankörleri cehennem azabına götürür. Fakat inanıp güzel işler yapanlar bağışlanır, büyük ödüle ererler (5-7).
17- Allah'ın şaşırttığı, keyf ve hevesine uyan insanı kimse doğru yola götüremez.
18- Güzel sözü Allah'a yükselten sâlih ameldir. Tevhîd inancı, mücerred sözden ibaret değildir, salih amelle beraber olmalıdır. Güzel sözü değerlendiren, Salih ameldir. Sözüyle özüyle müslüman olan insan, ödüllendirilir (10). Kötü tuzaklar kuranlar, kötülük plânlayanlar şiddetle cezalandırılırlar. Allah onların tuzağını geçersiz kılar. Kötü tuzak, sahibinin ayağına dolaşır (10).
19- Acı ve tatlı deniz bir olmaz. Birinin suyu içilir, öbürünün içilmez. İnananla inanmayan da bir olmaz. Birinin düşünceleri, eylemleri yararlıdır, ötekinin zararlı. Acı denizde de bazı yararlar görüldüğü gibi kâfir insanda da bazı yararlar görülebilir. Fakat onun yararı, mü'minin yararı ölçüsünde değildir. Mü'min, her haliyle tatlıdır: İçiyle, dışıyla. Ötekinin içi inkâr doludur, karışıktır, bunalımlıdır. Sadece bazı eylemleri yararlı olabilir, her eylemi değil (12 nci âyetin tefsirine bakınız).
20- Allah dilerse bir toplumu giderir, yerine yeni bir halk getirir. O, herşeyi yapabilir (16-17).
21- Bir günahkâr, başka bir günahkârın yükünü taşımaz. Herkes, kendi yaptığından sorumludur. Akraba da olsa, âhirette kimse, başkasının vebalini üstüne a-lamaz. Allah'a tapmak suretiyle arınan insan, kendi yararına arınmış olur (18).
22- Körle gören, karanlıkla ışık; gölge ile yüksek ısı, diri ile ölü bir olmaz. İnanan insan, gözü açık insan gibi bilinçli olarak yürür, ışık gibi önünü aydınlatır, gölge gibi tatlı serinlik verir, diri gibi yararlıdır. İnanmayan, cahil insan ise kör gibi önünü görmeden yürür, gerçekleri görmez, cehaletiyle çevresini karartır; dayanılmaz ısı gibi bunaltır; ölü gibi yararsızdır (19-22).
23- Gerçeği, ancak iyi niyyetli, sağduyulu insanlara anlatmak mümkündür. Ö-lülere söz anlatmak nasıl mümkün değilse, yanlış düşüncelerle şartlanmış ve cehaletle düşüncesi dumura uğramış insana söz anlatmak da mümkün değildir (22).
24- Ancak âlim kullar, Allah'a gereğince saygı gösterir (28).
25- Allah'ın Kitabını okuyan, namazı kılan, mallarından Allah yoluna harcayan kimseler çok kazançlı çıkarlar. Yaptıklarının tam karşılığını alacakları gibi, Allah'ın lutfuyla, fazlasını da alırlar. Çünkü Allah, kendisine yönelen kullarını bağışlar, şükredenlere, daha fazla verir (30).
29 ncu âyette Allah'ın Kitabı ile kasdedilen, Kur'ân olabileceği gibi Kur'ân'dan önceki Kitâb da olabilir. Her ikisinin kasdedilmiş olması daha kuvvetlidir. Çünkü ikisi de insanı aynı amaca yöneltmektedir. Öyle ise burada sayılan vasıflar, hem Kur'ân'a inananların, hem de Kur'ân vahyini kabul etmekle beraber temelde Tevrat mensubu olan Kitâb ehlinin ortak vasfıdır. Bütün İlâhî din mensuplarının bu vasıfları taşıması gerekir. Nisa Sûresinin 162 nci âyeti de, Kitap ehli içindeki derin bilgi sahibi gerçek mü'minleri bu vasıflarla nitelendirmektedir.
31 nci âyette: "Kitâb'dan sana vahyettiğimiz, kendinden öncekini doğrulayan gerçektir" ifadesi, Kur'ân'ın, daha önceki Kitâb'dan vahyedildiğini ve ona uygun düştüğünü belirtmektedir. Bir sonraki âyette de Kitâb'a vâris olan seçkin kulların üç sınıf olduğu; bir grubun nefsine zulmettiği, bir grupun orta yolda gittiği, bir grupun da Allah'ın izniyle hayır işlerinde öne geçtiği bildirilmektedir.
Kitâb'a vâris olanlar, yani atalarından kendilerine Kitâb kalmış olanlar, İsrâîl oğullarıdır. Çünkü Tevrat, atalarından onlara geçmiştir. Müslümanlara mîrâs olarak bir Kitâb verilmemişti. Arapların, yazılı bir Kitabı yok idi.
Ancak Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahiyler, onun vefatından sonra bir Ki-tâb haline getirilmiştir.

Görüldüğü üzre Kur'ân-ı Kerîm, tsrâil oğulları içinde de: Kötüler, orta yolda gidenler ve çok iyiler olmak üzere üç grubun bulunduğunu söylüyor. Bir milletin tamamının kötü olduğunu söylemiyor. Zaten söylese gerçeğe uygun olmaz. Hiçbir millet tamamen kötü olamaz, bu, Allah'ın yasasına aykırıdır. Her toplumda kötüler, orta yolda giden ılımlılar ve iyiler vardır. Bu husus, Vakıa Sûresinde çok özlü bir biçimde vurgulanmıştır: "Sizler üç sınıf oldunuz. Sağın adamları. Ne uğurlulardır onlar! (Bunlar amel defteri sağdan verilen uğurlu kişilerdir). Solun adamları, ne uğursuzlardır onlar (bunlar da amel defteri solundan verilen kötü, uğursuz kişilerdir). Ve o sabıklar (hayır işlerinde öne geçenler)" (8-10). İşte insanların hepsi böyledir: Orta insanlar, çok kötü ve çok iyi insanlar: "Mûsâ kavminden gerçeğe götüren ve hak ile adalet yapan bir topluluk da vardır" [6854], "Yarattıklarımız içinde gerçeğe götüren ve hak ile adalet yapan kimseler vardır" [6855]

Orta yolda gidenler ve özellikle hayır işlerinde öne geçen iyi insanlar, Allah'ın en büyük lütuf ve keremi olarak vereceği cennet nimetlerine erer, orada, kendilerine bu nimetleri lütfeden Allah'a hamdederler. Ama nankörler cehennem azabına girerler. Orada feryadederler, fakat feryâdlarının bir yararı olmaz. Ne ölürler, ne de azâbları hafifletilir (32-37).

26- Dünyâ hayâtı, olgunlaşmak isteyen kimse için yeterli bir zamandır: "Sizi, öğüt alacak olanın, öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı?" (37).

27- İnsan, yeryüzünün halîfesidir. Tabiat yasalarından yararlanmayı bilmiş, kendisinden güçlü canlıları emri altına almıştır. Yahut insanlar, birbiri ardınca gelirler. Birinin yerine öteki geçer. Ataların yerini, onların çocukları alır. Bugünün yöneticileri ölür, yerlerini çocukları alırlar. Bugünün çocukları, yarının yöneticileri olurlar (39).

28- Nankörlük eden, kendi aleyhine yapar. Nankörlüğünün, Allah'a bir ziyanı olmaz. Çünkü Allah, insanın şükrüne muhtaç değildir. Ancak küfür, Allah'ın gazabına sebebolur. Bunun sonucu da ebedî hüsrandır (39).

29- Kötü tuzak, sahibinin ayağına dolaşır. Bu, Allah'ın genel yasasıdır. Peygamberlere ve Hak da'vetçilerine kötülük etmek isteyenler, kendi kurdukları tuzaklarına yakalanır, helak olurlar (43).

30- Allah'ın yasası değişmez. Hangi millet O'nun yasaları uyarınca giderse felah bulur. O'nun yasalarına ters düşerse helak olur (43-44).

31- Maamâfîh Allah, insanlara acımakta, birçok hatâlarını bağışlamaktadır. Eğer Allah insanların her yaptıkları hatânın hemen cezasını verseydi, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı. O, rahmeti gereği, insanlara uslanmaları için fırsat verir. Fakat mühlet vermesi, ihmâl edeceği anlamına gelmez. Allah, günahkârları cezalandırmayı, tevbe edip uslanmaları için bir süreye kadar erteler. Verilen süre içinde uslanmazlarsa cezalarını bulurlar. Çünkü Allah, kullarını görmekte ne yaptıklarını bilmektedir (45).

FÂTIR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kıraet farkı:	Okuyanlar:
1	Üç hareke ile, fail vezni:		Çoğunluk[6856] ibn Mes'ûd ve Ikrime.[6857]
	Mazî fiil:		Übey, Zührî Huleyd İbn Neşît.
	ikinci hemzeyi vâvâ çevirme, ya da hemze ile vâv arası bir sesle okuma:		Nâfi', İbn Kesîr,

[6854] A'râf Sûresi: 159.
[6855] A'râf Sûresi: 181.
[6856] Allah'ın sıfatı olarak mecrûr, nıübtedâ olarak merfû', medh olarak mansûb olabilir. İkinci kelime olan de yine üç hareke ile okunabilen Bunu da Huleyd ibn Neşît mâzî 'fiil olarak okumuştur (Keşşaf: C.3; Kurtubî: 14/319; el-Bahr: 7/297; Mesâhif: 158).
[6857] Mesâhif: 77.

Ebû 'Amr ve

Ruveys.

iki hemzeyi de tam

telaffuz: Çoğunluk[6858]

Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. Übey ve İbn Ebî 'Able.[6859]
Mecrûr: Ebû Ca'fer, Ham-
za, Kisâ'î, Halef.
Merfû': Ötekiler.
Tâ'nın fethiyle etken: Hamza, Kisâ'î,
Ya'kub, Halef. Tâ'nın dammıyle,
edilgen: Ötekiler.
Meftûh ğayn ile, şeytân
anlamında: Çoğunluk.
Madmûm ğayn ile, bâtıl anlamında: Ebû Hayveh,
Ebû's-Semmâl el-Adevî ve Muham-med ibn Semeyfa' [6860]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[6861]
Ayet No.
8
Kelime:
Kırâet farkı:
10
Okuyanlar:
Çoğunluk.•Ubeyd ibn 'Umeyr[6862]
Tâ'nın dammı, hâ'nm kesriyle, nefsin nasbıyle:
4- Sü Meftûh tâ ve hâ ile,
nefs merfû': Tekil:
Çoğul: Şeddeli yâ ile:
Ebû Ca'fer, Şeybe ve tbn Muhaysın.
ötekiler [6863]. İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î, Halef, ötekiler.
Nâi', Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler.
Sakin yâ ile:
Yâ ve 'ayn'ın fethiyle, suûd'dan, etken: Çoğunluk. Yâ'nın dammıyle,
edilgen:
Alî, İbn Mes'ud, Sülemî ve İbrâhîm ibn Ebî Ableh[6864]
Ayet No.
Kelime:
12
Kırâet farkı:
Sf i Yâ'nın fethi, kafin
dammıyle: Ya'kub.
H j Yâ'nın dammı, kafin
fethiyle, edilgen: Ötekiler.
Mîm'in dammıyle: Mîm'in sükûnuyla:
Seyyid vezninde:
Okuyanlar:
Übey, İbn Kays ve Cahderî [6865]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6866]

[6858] Mesâhif: 158.
[6859] Mesâhif: 158.
[6860] el-Budûr: 57.
[6861] Kurtubî: 14/323.
[6862] Mesâhif: 237.
[6863] İki anlam birbirine yakındır. Ancak Taberî, tâ ve hâ'nın fethiyle olan vechi tercîh etmektedir: 22/118. Keza bkz. Kurtubî: 14/326; el-Bahr: 7/301.
[6864] el-Bahr: 7/303. Başka rivayette ibn Mes'ûd, etken olarak: " okumuştur (Mesâhif: 77).
[6865] Mesâhif: 158.

Çoğunluk. A'rec ve Zührî [6867] Çoğunluk. İsâ ve İbn Ebî İshâk [6868]. Übey ve Ebû Reca'[6869]
Mîm'in kesri, lâm'ın
sükûnuyla: Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı: Fâ'il vezninde:	Okuyanlar: Talha ibn Musarrif.
13		Ğâib yâsıyle:	Ravh.
		Hitâb tâsıyle:	Ötekiler.
18	H	Yâ ile, edilgen, şey, merfû':	Çoğunluk.
		Hitâb tâsıyle, etken, şey' mansûb:	Ebû's-Semmâl Talha'dan, lbrâhîm ibn Zâzân da Kisâ'î'den rivayet etmiştir'.[6870]
		Tefa'ul babından, birincisi mâzî, ikincisi muzâri':	Çoğunluk.
	3	Tezekkî'den muzâraat harfi zâ'ya idğâm edilmiş iki muzâri':	Übey, el-Abbâs, Ebû 'Amr'dan rivayet etmiştir [6871]
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Yine tezekkî'den mâzî, muzâri':	İbn Mes'ûd ve Talha [6872].
22		Yâ ile:	Çoğunluk.
		Te'nîs tâsıyle:	Zâ'zân'm Kisâ'î'den rivayeti[6873]
		Musmi' tenvinli:	Çoğunluk.
		Müsmi', men'e muzâf:	Eşheb Ukaylî[6874]
26		vasl halinde yâ ile:	Verş.

[6866] Mesâhif: 77. Nakiz sâf, tatlı su demektir. Burada nutfe gibi bir damla su demektir.
[6867] Kurtubî: 14/334; el-Bahr: 7/304.
[6868] Kurtubî: 14/334; el-Bahr: 7/308.
[6869] Mesâhif: 158.
[6870] el-Bahr: 7/307.
[6871] Mesâhif: 158.
[6872] Mesâhif: 77; el-Bahr: 7/308. Aslı: (Jf-% 4Jr J5)dir. Tâ zâ'ya idğâm edilince nutk için bir hemze getirilmiştir.
[6873] el-Bahr: 7/308.
[6874] el-Bahr: 7/309.

îki halde de yâ'lı: Ya'kub.
îki halde de yâ'sız: Ötekiler.
27 Madmûm cîm, meftûh
dâl ile; muhtelif renkli
yol anlamındaki cud-
de'nin çoğulu: Çoğunluk.
Madmûm cîm ve dâl ile aynı anlamdaki cedîde'-nin çoğulu: Zührî.
Meftûh cîm ve dâl ile,
açık yol demektir: Yine Zührî [6875]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
27 tiliiJ Müzekkerkipi: Çoğunluk.
İAİîki Te'nîs tâsıyle: İbn Mes'ûd, Übey
ve Zeyd ibn 'Alî'.[6876]
28 Bâ'nın şeddesiyle: Çoğunluk.
Hafif bâ ile: Kırâettir [6877]
İsmi celâl'in nasbi, ule-
mâ'nın ref'iyle: Çoğunluk.
smi celâl'in ref'i, ule-
mâ'nın nasbıyle: Ömer ibn Abdi'l-
Azîz[6878]
32 Fail vezni: Çoğunluk.
Mübalağa kipi: Ebû 'Imrân el-
Hâfî, Ömer ibn Ebû Şucâ' ve bir rivayette Ya'kub [6879]
Ayet No.
33
Kelime: Kırâet farkı:
ö Çoğul olarak: Tekil olarak:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Rezîn, Hubeyş ve Zührî [6880] Yâ'nm dammıyle,
edilgen: Ebû 'Amr [6881]
Yâ'nın fethi, hâ'mn
dammıyle, etken: Ötekiler.
Son hemzenin nasbiyle: Nâfi4, Âsim.
Birinci hemzenin yaya
dönüşümü, ikincisinin
kesriyle: Sûsî, Şu4be, Ebû
Ca'fer [6882] Vakıf halinde son hemzenin vâva dönüştürülmesi: İkinci hemzenin cerriyle:
Hamza [6883]
Çoğunluk.
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Yâ'nın dammı, hâ'nın fethi, şeddeli lâm ile edilgen: Çoğunluk.
A; Yâ'nın fethi, hâ'nın sükûnu, lâm'in fethiyle, etken: Bir kırâettir'.[6884]
Fiil madmûm yâ ile edilgen, kull
merfû': Übey, Ebû'Amr [6885]
Fiil meftûh nûn ile, etken kull mansûb: Ötekiler.
37 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, Übey
ve İbn Hüseym [6886]

[6875] Kurtubî: 14/342.
[6876] Mesâhif: 77, 158. Elvan cem'i teksîr olduğu için muhtelifin te'nis ve tezkîri caizdir.
[6877] Kurtubî: 14/342; el-Bahr: 7/312.
[6878] Birinci kırâete göre haşyet, korku anlamındadır. İkinci kırâette haşyet, isti'âredir. Mânâ: Allah, bilgin kullarına değer verir, itibar eder, tıpkı saygın kullar, halk arasında nasıl itibar görürlerse, bilgin kullar da Allah katında i'tibâr görürler (Kurtubî: 14/344).
[6879] el-Bahr: 7/313.
[6880] el-Bahr: 7/314.
[6881] Edilgen olan fi'line uymak için böyle okumuştur.
[6882] Vakıf halinde Hamza da onlara katılmıştır.
[6883] Birinciyi değil, ikinci hemzeyi Hişâm da Hamza gibi okumuştur.
[6884] Kadın takı takınca denilir (el-Bahr: 7/314).
[6885] Mesâhif: 158.

38 İzafetle: Çoğunluk.
Ref tenvinli, ğayb
mansûb: Cenah ibn
Hubeyş[6887]
Ayet No.
40
Kelime:
41
43
Kırâet farkı:
Nûn'dan sonra elifsiz, tekil:
Nûn'dan sonra elif ile, çoğul:
Okuyanlar:
İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hamza, Halef, Hafs, Âsım'dan.
Ötekiler [6888] Çoğul.
Übey, îbn Ebî •Able ve İbn Kays[6889]
Vasi halinde birbirini izleyen harekeleri hafifletmek için hemzenin sükûnu ile: Hemzenin kesriyle: İkisinin de tenviniyle:
Hazma [6890]. ötekiler. ibnMes'ûd [6891]'Alî[6892]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
44 Çoğunluk.
îbn Mes'ûd. Parantez içinin
ilâvesiyle: Îbn Mes'ûd1.

36/41 YÂSÎN SÛRESİ 1469
Tefsîr: 1469
Tefsir: 1471
Tefsîr: 1473
Tefsîr: 1475
Tefsir: 1476
Tefsir: 1480
Yâsîn Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1481
YÂSÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1483

[6886] Mesâhif: 78, 158.
[6887] el-Bahr: 7/316.
[6888] Mesâhif: 78. Kurtubî'ye göre Osman mushafında elif tâ ile yazılmıştır (14/356).
[6889] Bazı kimseler, bu kırâetinde Hamza'nın yanıldığını, bunun yanlış olduğunu söylemişlerdir (Kurtubî: 14/359).
[6890] Mesâhif: 158.
[6891] Mesâhif: 78. Câmi'u'l-beyân: 22/145; Kurtubî: 14/359; el-Bahr: 7/320. Taberî'ye göre doğru olan, çoğunluğun okuduğu gibi hemzenin kesriyle okumaktır. Arapçada caiz olan her ihtimâlle Kur'ân'ı okumak caiz değildir (Câmi'u'l-beyân: 22/146). Zeccâc da: "Hamza'nın, iki yâ ile okuması lahn(hatâ)dır, caiz değildir" demiştir (el-Bahr: 7/319).
[6892] Mesâhif: 189.

36/41 YÂSÎN SÛRESİ

Sûrede Peyğamber(s.a.v.)in gerçek peygamber, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği vurgulanır, kâfirlerin tutumu şiddetle kınanır. Hz. Peyğam-ber'i teselli için hırıstiyan azizlerine ait bir da'vet öyküsü anlatılır. Daha sonra Allah'ın yerdeki ve gökteki kudretlerini belirten tabiat varlık ve olaylarına işaret edilir ve kâfirlerin uğrayacakları sonuçlar canlandırılır.

Sûrenin bölümleri birbiriyle uyumlu ve bağımlıdır. Bundan dolayı bütün âyetlerinin bir defada veya birbiri ardınca indiği anlaşılır. Tamamı Mekke'de inmiş olup 83 âyettir, 12,45 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de bunların, bulundukları konuya son derece bağlılığı, bu rivayeti şüpheli kılar.

Bu sûrenin fazileti hakkında bazı hadisler rivayet edilir. Bunların kimi garip, kimi zayıf olmakla beraber toplamı, gerçekten Hz. Peyğamber'in, bu sûreye daha fazla bir önem atfettiğini gösterir. Tirmizî'nin garip diye nitelediği bir hadise göre: "Herşeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbide Yâsîn'dir. Kim Yâsîn'i okursa Allah onun okumasına, Kur'ân'ı on kere okumuş gibi sevap yazar" [6893] Başka bir hadise göre de peygamber: "Yâsîn, Kur'ân'ın kalbidir. Allah'ı ve âhiret gününü arzu ederek Yâsîn okuyan kimsenin geçmiş günâhı affedilir. Onu ölülerinizle okuyunuz" [6894] buyurmuştur.

Ölülere Kur'ân okunacağı hakkındaki rivayetleri doğru bulmayan Dâ-rekutnî: "Bu konuda hiçbir sahîh hadîs yoktur" diyor. İbn Hibbân ise: "ölülerinize yâsîn okuyunuz" hadîsinin, ölmüşlere değil, ölmekte olan kimseye Yasin okunmasını emrettiğini söylüyor[6895]

Bilginlere göre güç işler karşısında Yâsîn okununca Allah güçlüğü kolaylaştırır. Can çekiştiren kimsenin yanında Yâsîn okumak, onun üstüne rahmet ve bereket inmesine ve kolay can vermesine neden olur.

Bu konuda yaşadığım bir olayı anlatmak istiyorum: Elâzığ'da Ablamın alevî bir komşusu vardı. Karakaş diye bilinen bu zât, üç günden beri can çekiştiriyor, bir türlü can veremiyormuş. Ablamın ricası üzerine gittim, yanında Yâsîn okudum, sonuna varıp: "Ve ileyhi turce'ûn: Allah'a döndürüleceksiniz" dediğim zaman adam ruhunu teslim etti. O zaman sûrenin fazilet, bereket ve etkisini bizzat müşâhade etmiş oldum. Bu sûre, resmî sıralamada 36 ncı, iniş sırasına göre 41 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Yâsîn. 2- Hikmetli Kur'-ân'a andolsun, 3- Kuşkusuz sen, gönderilmiş elçilerdensin. 4- Dosdoğru bir yol üzerinde, 5- Yâni üstün ve çok esirgeyen Allah'ın indirdiği (Kur'ân yolu) üzerindesin. 6- Babaları uyarılmadığı için kendileri de bilgisiz kalmış bir toplumu uyarman için (seni gönderdik). 7- Andolsun, onların çoğuna (azap) söz(ü) gerekli oldu; artık onlar inanmazlar. 8- Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik. Çenelere kadar dayanan o halkalar yüzünden onların kafaları kalkıktır. 9- önlerinden bir sed ve arkalarından bir sed çekip onları kapatmışız, artık görmezler. 10- Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. 11-Sen ancak Zikre uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uya-rabilirsin. İşte öylesini bir mağfiret ve güzel bir ödülle müjdele. 12- Biziz, biz ki ölüleri diriltiriz ve öne sürdükleri işleri ve bıraktıkları eserleri yazarız. Zâten biz /jerşeyi apaçık bir kütüğe ayrıntılı olarak kaydetmişizdir.

Tefsîr:

1-6: İbn 'Abbâs'tan Yâsînln, Tay kabilesi dilinde yâ insan anlamına geldiği rivayet edilir. Kasdedilen insan, Hz. Muhammed'dir. Zeyd ibn Eşlem de Yâsîn'in, Allah'ın isimlerinden olduğunu söylemiştir.[6896]

Bağımsız harfler hakkında daha önce verdiğimiz izahlarda bu harflerin, tüm İlâhî Kitapların vahyedilen Kur'ân'ın önemine dikkati çekme görevi yaptığına işaret etmiştik. Nitekim burada da bu harflerden sonra hikmetli Kur-ân'a and içilerek Hz. Muhammed'in, dosdoğru bir yol üzerinde bulunduğu, bu Kur'ân'ın, ataları uyarılmadığı için kendileri de cahil kalmış bir toplumu uyarmak için dâima üstün ve kullarına çok acıyan Allah tarafından ona indirildiği vurgulanıyor.

6 ncı âyette Hz. Muhammed'in elçi olarak gönderildiği toplumun atalarının uyarılmadığı, bundan ötürü kendilerinin de gafil yani bir şeyden habersiz, cahil kaldıkları belirtiliyor. Arapların yakın atalarına peygamber gelmemişti. Ellerinde yazılı bir kitap yoktu. Ama bu demek değildir ki onlar dinden, peygamberden tamamen habersiz idiler. Yakın atalarına peygamber gelmemekle beraber uzak atalarına gelmişti. Hz. tbrâhîm ve Ismâîl dininden kalma bazı ibadetler, onlar arasında yaşıyordu. Hac, muntazam olmasa da namaz, zekât hattâ düzensiz oruç bunlardan idi. Fakat bu ibadetler ve bazı dinî gelenekler, birer görgü halinde kuşaktan kuşağa geçtiği için zaman içinde şirke bulanmıştı. Arapların ellerinde kendilerine yön verecek, dinî ve hukukî sorunlarını cevaplayacak, okuyup manevî güç kazanacaktan İlâhî bir kitap yoktu. Oysa her toplumun okuyacağı İlâhî bir kitaba ihtiyacı vardır. İşte bunun için Hz. Muhammed elçi olarak görevlendirilmiş ve ona, öteki İlâhî kitapların özünü taşıyan bu Kur'ân vahyedilmiştir.

7 nci âyette, indirilen Kur'ân'a inanmadıklarından dolayı o toplumdan çoğunun, Allah'ın azap sözünü hak ettikleri ifade ediliyor. Meşhur re'ye göre burada kasdedilen kavi (söz), Allah'ın: "Fakat benim: 'Mutlaka cehen-

---

[6893] Tirmizî, Efdâilu'l-Kur'ân: 7; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân: 21.
[6894] Ebû Dâvûd, Cenâiz: 20; İbn Mâce, Cenâiz: 4; İbn Hanbel, Musned: 5/26, 27
[6895] Bkz. Neylu'l-evtâr: 4/24.
[6896] Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân: 15/4-5; Hâzin.

nemi, cinlerden ve insanlardan bir kısmiyle tamamen dolduracağım!' sözü gerçekleşecektir" [6897] âyetinde belirtilen sözüdür. Âyetlerin sözgeliminden, bu sözün, buyrukları dışına çıkanların, azabına çarpılacakları hakkındaki Tanrı hükmü olduğu anlaşılmaktadır.

8-9 ncu âyetlerde inkarcıların psikolojik durumları tasvir ediliyor: İkmâk Başı kaldırıp gözü yummak demektir. Bunlar, yapılan her da'veti red anlamında başını arkaya doğru kaldıran kibirli insanlardır. İşte red için başlarını kaldıra kaldıra adetâ inkârları, boyunlarının altına kalın bir kelepçe, halka gibi geçirilmiş: çeneleri kalkmış; başları arkaya doğru, gözleri yumuk vaziyette kalmıştır. İnkârları, önlerine ve arkalarına duvar olmuş, üstlerini de kapatmıştır. Artık ne başlarını hareket ettirebilirler, ne de bir tarafı görürler. İnkârlarının, cehaletlerinin karanlıkları içinde bocalayıp dururlar.

Ferrâ'ya ve Dahhâk'e göre burada kâfirlerin cimrilik halleri tasvir edilmektedir. Bu âyet tıpkı: "Elini boynuna bağlanmış yapma" [6898] âyeti gibi cimrilik durumunu anlatır. Elin boyna bağlanmış olması, cimriliği ifade eder. Gerçi âyette açıkça "el"den söz edilmez ama bu, sözgelişinde gizlidir. Nitekim İbn •Abbâs, âyeti: " şeklinde okumuştur: "Biz, sağ ellerine kelepçeler vurduk" demektir. Fakat Nahhâs'a göre İbn 'Abbâs'ın bu kıraati tefsîrdir, mushafa aykırı olduğundan okunması caiz değildir.[6899]

Dediğimiz gibi bu âyetler, kâfirlerin manevî durumlarını tasvir etmektedir. Burada maddî bir ğull (kelepçe) yoktur. Allah'ın, kâfirlerin boyunlarına kelepçe geçirmesi, önlerine ve arkalarına sed koyması, üstlerini kapatması, hep onların uzlaşmaz tutumlarından meydana gelmiştir. Fakat insanın kötü düşüncelerinden oluşan, basiretini bağlayan, hareketlerini engelleyen ma'ne-vî halleri, Allah'ın yasaları çerçevesinde oluştuğu için yüce Allah: "Biz önlerine sed koyduk, arkalarına sed koyduk, üstlerini kapattık" buyurmuştur.

Aslında kendileri öyle istedikleri için öyle olmuştur. Yoksa Allah, onların önlerini, arkalarını kapatıp üstlerini örterek onları karanlık içinde bırakmış değildir. Kendi olumsuz tutumları, cahillikleri, inat ve inkârları, kendilerini öyle engellemekte, basiretlerini kapatıp karanlıklar içinde bırakmakta, gerçeği görmez duruma getirmektedir. Zaten kendileri, Hz. Peyğamber'e ve mü'min-lere, çağırılarına asla ilgi duymadıklarını ve duymayacaklarını vurgulamak için: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kılıflar içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde vardır" [6900] diyorlardı. İşte onların önlerinden ve arkalarından sed çekilip üstlerinin kapatıldığını ifade eden 6 ncı âyet ve bu anlamda, En'âm Sûresinin 25 nci, Kehf Sûresinin 57 nci âyetleri onların bu sözlerine ve inanmama konusundaki kararlılıklarının oluşturduğu ma'nevî körlük ve kabiliyetsizliğe işaret etmektedir.

Bir tefsire göre de burada elleri boynuna bağlı gibi hiç hayır yapmayan kimselerin, âhiretteki durumları tasvir edilmektedir. Ancak bu tefsîr kuvvetli değildir.

10-11nci âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli ediliyor: İnatçı müşrikleri ne kadar uyarsa da onların inanmayacakları; kendisinin, öğüt dinleyen, iyi niyetli, gizlide Rahmân'a saygı gösteren kimseleri uyarabileceği bildiriliyor. cümlesi iki anlam taşır: Ya görülmeyen, gizli olan Rahmân'a saygı gösteren, demektir; yahut gizlide, yalnız kaldığı, kimsenin görmediği yerde de Rahmân'a saygı gösteren demektir ki bizce bu anlam daha uygundur. Âyetin anlamı şudur: Sen ancak söz dinleyen, gizlide, kimsenin görmediği halde samimi olarak Allah'a saygı gösteren kimseleri uyarırsın. Böylece âyet, gösteriş için herkesin içinde Allah'a saygılı görünen, fakat gizlide mel'anetler işleyen riyakârların değil, ancak gönülden Allah'a saygılı samimi insanların yola geleceğini ifade ediyor.

Herkesi uyarmak mümkün değildir. Önyargılarının tutsağı olan inatçılara ne söylense tesir etmez. Okunan Kur'ân'ın verdiği öğütleri sağduyu ile dinleyen, gösteriş için değil, kimsenin görmediği gizli yerlerde de Allah'tan korkan kimseler uyarılır. İşte öyleleri Allah'ın mağfiretine ve büyük mükâfatına ererler.

12 nci âyette de yüce Allah, ölüleri mutlaka dirilteceğini, insanların yapıp öne sürdükleri işleri ve geriye bıraktıkları eserleri tesbit ettiğini, herkesin amelinin apaçık bir kütükte yazılıp korunduğunu bildiriyor.

İnsanların bizzat yapıp öne sürdükleri işlerdir: Namaz, oruç, sadaka vs. gibi. Geride bıraktıkları eserlerdir: İyi çocuk, kamu yararına yapılan iyilikler, faydalı ilim gibi. Hz. Peyğamber: "İnsan öldüğü zaman ameli kesilir. Yalnız üç şey hariç. Sadaka-i câriye, faydalı ilim, kendisine dua eden sâlih çocuk" [6901] Geriye bırakılan güzel veya çirkin âdetler de insanın leh veya aleyhine yazılan amellerdendir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İslâmda güzel bir âdet ortaya koyan kimse, hem o amelin sevabını, hem de kendisinden sonra onu yapanların sevabını alır. O işi yapanların kendi sevaplarından bir şey eksilmez. İslâmda kötü bir âdet bırakan kimse de hem o kötü işin günâhını, hem de kendisinden sonra onu yapanların günâhını alır. O işi yapanların kendi günâhlarından da bir şey eksilmez"[6902]

Bir başka tefsîre göre insanların tâat veya ma'siyete doğru attıkları adımlardır. Rivayete göre evleri mescidden uzak olan Seleme Oğulları, evlerini mescidin yanına nakletmek istediler. " âyeti bu münâsebetle indi. Peygamber (s.a.v.) onlara: "Adımlarınız sizin lehinize yazılır" buyurdu. Onlar da yerlerinde kaldılar.

[6897] Secde Sûresi: 13.
[6898] Isrâ Sûresi: 29.
[6899] Fethu'l-Kadîr: 4/361.
[6900] Fussilet Sûresi: 5.
[6901] Müslim, Vasiyyet: 14; Ebû Dâvûd, Vasâyâ: 14; Tirmizî, Ahkâm: 36; Dârimî, Mukaddime: 46; İbn Hanbel, Musned: 2/372.
[6902] Müslim, 'İlim: 15, Zekât: 69, Nesâ'î, Zekât: 64, İbn Hanbel: 4/357, 359-361.

Tirmizî'nin, garip diye nitelendirdiği bu rivayet doğru olsa bile, âyetin bu olay üzerine inmiş olması gerekmez. Âyet daha önce Mekke'de inmiştir. Seleme Oğulları, evlerini Mescidin yanına nakletmek istediklerini söyleyince bunu uygun görmeyen Peygamber (s.a.v.) onlara, Mescid yolunda attıkları adımlar sayısınca sevâb alacaklarım belirtmek için bu âyeti okumuştur.
Âyetteki "imâmun mubîn", herşeyi açıklayan Kitap, Allah'ın bilgi hazinesidir. Bu İlâhî bilgi hazinesi, Levh-i Mahfuz diye meşhur olmuştur. Olmuş ve olacak herşey Allah'ın bilgi hazinesi olan o kitapta vardır. İşlerin o kitaba yazılması, insanların anlayacağı türden bir yazı ve tesbit değildir. Bu yazımın niteliğini Allah bilir. Âyette anlatılan şey, insanların yaptıkları hiçbir işin zayi olmayacağı, bir kitaba yazılıp tesbit edilen bu işlerden ötürü insanların hesaba çekileceğidir. Nitekim yüce Allah: "Onların bilgisi, Rabbimin yanında bir Kitaptadır. Rabbim şaşmaz ve unutmaz" [6903] "İşledikleri herşey sayfalarda mevcuttur. Küçük, büyük hepsi satır satır yazılmıştır"[6904] buyurmuştur.
Buradaki "imâmun mubîn" ile Levh-i Mahfuz değil, insanların yaptıkları işlerin yazıldığı amel defterleri olduğunu söyleyenler de vardır, ki doğrusunun da bu olduğu kanısındayız.
7-9 ncu âyetler, müşriklerin, Hz. Peyğamber'e karşı son derece inatçı bir tutum içine girdiklerini gösterir. 10 ncu âyet de ancak söz dinleyen ve Allah-tan korkan insanların uyarılacağını ifade eder. Bu demektir ki söz dinlemeyen, önyargılariyle inkâra kararlı olan kâfirler uyarılmazlar. Onların yola gelmemelerinden Peygamber sorumlu değildir. Peyğamber'in görevi, gerçeği duyurmaktır. 12 nci âyet, kibir ve inatları yüzünden Peyğamber'e karşı gelen kimseleri ikaz etmektedir. Allah onların yaptıkları herşeyi bir bir yazıp tesbit etmektedir. Bir gün onların hesabını soracak, yaptıklarını onların yanma bırakmayacaktır.
Sözgeliminden bu âyetlerin, müşriklerin, söz ve hareketleriyle Peyğam-ber'i incittikleri bir sırada indiği ve onların olumsuz tutumlarından üzülen Allah Elçisini tesellî ettiği anlaşılmaktadır. Bu âyetler, Hak yolu davetçileri-ne azim ve irâde gücü, bu uğurda karşılaşacakları güçlüklerden ötürü yılgınlık göstermemeyi, olaylara sabır ile karşı koymayı aşılamakta, Peygamber dahil bütün davetçilere ümit ve tesellî vermektedir.
13- Onlara, elçilerin geldiği şu kent halkını misâl olarak anlat: 14-Biz onlara iki elçi gönderdik, onları yalanladılar, biz de (onları) üçüncüsü ile destekledik. Dediler ki: "Biz, size gönderilen elçileriz". 15-(Kentliler) dediler ki: "Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Rahman bir şey indirmemiştir. Siz sâdece yalan söylüyorsunuz." 16- (Elçiler) dediler ki: "Rabbimiz bilir ki biz size gönderilmiş elçileriz." 17- "Bizim üzerimize düşen, yalnız açıkça duyurmaktır." 18- (Kentliler) dediler ki: "Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer bu işten vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız ve bizden size acı bir azâb dokunur." 19- (Elçiler) dediler ki: "Uğursuzluğunuz sizin ken-dinizdedir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz)? Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz." 20- Kentin en uzak yerinden bir adam koşarak geldi: "Ey kavmim, elçilere uyun" dedi. 21- "Sizden bir ücret istemeyenlere uyun, onlar doğru yoldadırlar." 22- "Ben niçin beni yaratana kulluk etmeyeyim? Siz de hep O'na döndürüleceksiniz." 23- "O'ndan başka tanrılar edinir miyim hiç? Eğer o çok esirgeyen, bana bir zarar vermek dilese, onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar." 24- "O takdirde ben apaçık bir sapıklık içinde olurum." 25- "Ben sizin Rabbinize inandım, beni dinleyin." 26- Ona: "Cennete gir!" denilince: "Keşke kavmim bilseydi, dedi:" 27- "Rabbimin beni bağışladığını ve beni ağırlananlardan kıldığını!" 28- Ondan sonra biz, kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, indirici de değildik (buna gerek yoktu). 29- Sadece korkunç bir gürültü oldu, hemen sönüverdiler. 30- Yazık şu kullara! Kendilerine hiçbir elçi gelmezdi ki mutlaka onunla alay etmesinler. 31- Görmediler mi kendilerinden önce nice kuşakları yok ettik; onlar bir daha kendilerine dönüp gelmezler? 32- Ancak hepsi toplandığı zaman huzurumuza getirileceklerdir.

Tefsir:

Bu âyetlerde Hz. Muhammed'i ve mü'minleri tesellî için bir kente gönderilen üç elçinin davet öyküsü anlatılmaktadır:
13-14: Bir kente iki elçi gönderilmişti. Kent halkı onları yalanlayınca Allah onlara yardımcı bir elçi daha gönderdi. Bu üç elçi, kendilerinin, halkı irşâd için gönderildiklerini söyleyerek kent halkını Hakka çağırdılar.
15-19: Kent halkı: "Siz de bizim gibi insanlarsınız" diyerek onları yalanladılar. Elçiler her ne kadar kendilerinin, Allah tarafından gönderildiklerini kanıtladılarsa da kent halkı kabul etmeyip onları uğursuz saymağa başladılar: "Sizin yüzünüzden belâlara uğradık" dediler. Ve bu işten vazgeçmedikleri takdirde kendilerini taşlayacaklarını ve şiddetle cezalandıracaklarını söylediler. Elçiler onlara, kendilerinin, sadece duyuru görevini yaptıklarını; uğursuzluklarının, kendi olumsuz, ahlâk dışı davranışlarından kaynaklandığını söylediler: "Size öğüt verenlere, doğru yolu gösterenlere böyle mi davranıyorsunuz? Gerçekten siz aşırı bir toplumsunuz!" dediler.
20-25: O inatçı kavim, elçilerle böyle tartışırken, kentin uzak yanından biri koşarak geldi, hemşehrilerine öğüt vererek elçilere uymalarını tavsiye etti. Allah'tan başka şeylere tapmanın açık bir sapıklık olduğunu söyleyerek inandığını açığa vurdu. "Ben sizin Rabbinize inandım, beni dinleyiniz" dedi. "Sizin" sözü, ya elçilere veya bütün kavme hitaptır. O mü'min zât, öldürüleceğini anlayınca elçilere: "Tanık olun, ben sizin Rabbinize inandım" de-

[6903] Tâhâ Sûresi: 52.
[6904] Kamer Sûresi: 52-53.

miştir. Yahut da kendisini öldürmek isteyenlere: "Ben sizin Rabbinize inandım" diyerek onlara, inandığı Rabbin, onların da Rabbi olduğunu, O'na inanmanın bir suç olmadığını hatırlatmış, onlarda insaf ve merhamet duygusu uyandırmağa çalışmıştır.

26-27: Sözgelişinden anlaşıldığına göre imanı yüzünden öldürülen bu zâta, melekler tarafından "Cennete gir!" denilmiştir. Cennete girip kendisine verilen nimetlerden son derece memnun olan bu zât, keşke kavminin, kendisinin bu durumunu bilmesini temenni etmiştir. Böylece o mü'minin içinde bulunduğu durumun, kendisini ne kadar mutlu ettiği anlaşılmaktadır. Yine sözgeliminden anlaşıldığına göre yüce Allah, o mü'mini öldürenleri, korkunç bir gürültü ile helak etmiştir.

28-29: Fakat onları helak etmek için gökten ordular indirmemiştir. Buna gerek de yoktur. Korkunç bir gürültü, onları söndürmeğe yetmiştir. İşte Allah'ın cezalandırması böyle kolay ve çabuktur. Burada helak yerine sönme tabirinin kullanılmış olması, son derece belîğ bir ifadedir. O kavim, elçilere karşı gelen, mü'min insanı öldüren kızgın bir kavimdir. Öfkeden adetâ ateş kesilmişlerdir, tşte o küfür öfkesiyle kızan, ateşlenen o adamlar, Allah'ın üstlerine saldığı gürültü ile sönüveriyorlar.

Müfessirlere göre âyetlerde sözü edilen kent, o zaman Yunan Sulukî Devletinin başkenti olan Antakya'dır. Elçiler de Hz. 'îsâ'nın havarileri olan Yu-hanna, Şem'ûn (Simun) ve Paulus'tur. Bunlara inandığından dolayı öldürülen zât da Habîb ibn Mûsâ en-Neccâr'dır. Bu zâtın ipekçi, yahut kassâr, veya marangoz olduğu, bir mağarada ibâdet ettiği rivayet edilir. İnandığını söyleyince kavmi üzerine üşüşüp onu öldürmüşlerdir. Tefsirlerde elçilerin kente gelip halkı davetleri, çeşitli mucizeler göstermeleri, Habib'in onlara inanması ve öldürülmesi hakkında çeşitli rivayetler vardır.

İbn Kesîr birkaç delile dayanarak burada anılan kentin Antakya olmadığını söylüyor. Çünkü kıssanın açık anlamından elçilerin, 'îsâ'nın havarileri değil, Allah'ın elçileri olduğu anlaşılır. Sonra Antakya halkı, 'isa'nın havarilerini inkâr etmemiş, ona inanmışlardır. 'îsâ'ya inanan ilk kent Antakya'dır. Antakya halkının helak edildiğine dair bir haber yoktur, tbn Kesîr'e göre kentin adı gerçekten Antakya olsa bile bu, bilinen Antakya'dan başka bir Antakya'dır'.[6905]

Râzî'nin özetine göre Hz. 'îsâ, Antakya kiralına iki elçi gönderir. Kıral, mu'cizeler gösteren bu elçileri hapseder. Hz. 'îsâ, daha sonra Şem'ûn'u gönderir. Güzel tedbiri ile kiralın yakını olmayı başaran Şem'ûn (Simun), bir gün kirala:

— Duyduğuma göre zindanda tuhaf şeyleri iddia eden iki adam varmış. Lütfen onları getirtsen de kendilerini bir dinlesen! der.

Kıral, hapisteki iki elçiyi huzuruna getirtir, Şem'ûn elçilere, sözlerini kanıtlamalarını söyler. Elçiler mu'cizeler gösterirler. Sonra Şem'ûn kirala:

— Bunları yenmek istiyorsan, taptığınız putlara söyle de, bu elçilerin yaptıkları gibi mu'izeler göstersinler, der.

Kıral, putların bir şey yapamayacağını söyleyince Şem'ûn:

— Öyle ise bunlar haklıdır, der.

Bunun üzerine kıral ve kavmin bir kısmı inanırlar. Ama çoğunluk inkâr eder. Fakat inkarcılar galip gelirler.[6906]

Âyetlerin üslûbu, dinleyenlerden hiç değilse bir kısmının bu kıssayı bildiğini gösterir. Çünkü "Onlara şu kent sahiplerini bir misal olarak anlat" buyuruluyor. Demek ki bu kıssa kendilerine hatırlatılarak onların sonucundan ibret almaları öğütleniyor.

Kıssanın anlatılmasından gaye, müşriklerin, Hazreti Muhammed'e karşı tutumlarını tasvirdir. Onların yanlış tutumları, tarihte geçmiş bir örnekle kendilerine gösterilmektedir. O elçiler nasıl kavimlerinden muhalefet görmüş iseler, Hz. Muhammed de kavminden öyle muhalefet görmektedir. Onlar nasıl peygamberlere yalancı, uğursuz demişlerse, Hz. Muhammed'in kavmi de kendisine aynı şeyleri söylemektedir. Nasıl o kavmin içinden yiğit, sâlih, akıllı bir adam çıkıp elçilere inanmış, onları savunmuş ise, Hz. Muhammed'in kavminden de Ebubekir gibi akıllı insanlar çıkıp ona inanmış ve onu savunmuşlardır.

O kavim nasıl inanan insanı öldürmüş iseler, Hz. Muhammed'in kavmi de Yâsir, eşi Sümeyye gibi zayıf, kimsesiz mü'minleri şehidetmişlerdir.

Görüldüğü gibi kıssa ile Hz. Muhammed'in, kavmi içindeki durumu arasında çok yakın ilişki ve benzerlik vardır. Kur'ân, eski bir kavmin öyküsünden çok, Kureyşin Peyğamber'e karşı davranışlarını bu öyküde temsil etmek tedir. Bu öykü de aslında öteki kıssalar gibi eski olmaktan çok, Hz. Muham-med'in kendi mücâdele hayâtım yansıtmaktadır.

Hz. Peyğamber(s.a.v.)i savunanlar, sonunda Allah'ın af ve mağfiretine nail olup cennete girecek, orada izzet ve ikram görecekler; ona karşı gelenler de, îsâ'nın elçilerine karşı gelenler gibi helak olup gidecekler, öfkeden ateş kesilen bu kavim de söndürülecektir. Nitekim bunların en azılıları Bedir'de helak olmuşlar, ötekiler de çeşitli vak'alarda sönüp gitmişlerdir.

30-32 nci âyetler, kıssanın sonucudur. Helak edilen kavmin, neden o duruma düştüğü anlatılır: Yazık şu kullara, kendilerine gelen her elçi ile alay edip dururlardı. Bu yüzden sönüp gittiler. Oysa onların, kendilerinden önce helak edilmiş olan milletlerin durumundan ibret almaları gerekirdi. Hani o helak edilen insanlardan hiç geri gelen var mı? Allah'ın gazabına uğrayınca dünyâdan gittiler. Bir daha da geri gelmezler. İnsanların hepsi Allah'ın

---

[6905] İbn Kesîr, Tefsîr: 3/570-571.

[6906] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/54.

huzuruna götürülür, o yüce divânda hesap verirler. İhdâr, bir yerde hazır bulundurmak, mahkemeye gelmeyeni zorla tutup götürmektir ki son âyette insanların hepsinin Yüce Dîvâna götürüleceği vurgulanmaktadır.
33- Ölü toprak onlar için bir âyettir: Biz onu dirilttik, ondan dâ-ne çıkardık da ondan yiyorlar. 34- Orada hurma ve üzüm bahçeleri yarattık; ve orada çeşmeler fışkırttık, 35- Ki (o bahçelerin veya suyun) ürününden ve ellerinin emeğinden yesinler. Hâlâ şükretmiyorlar mı? 36- Ne yücedir O ki toprağın bitirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri yaratmıştır. 37- Gece de onlar için bir âyettir. Gündüzü ondan soyup alırız, birden onlar karanlıkta kalıverirler. 38- Güneş de kendi müstekarrı (istikrar bulacağı yer) için akıp gider. Bu, O üstün ve bilenin takdiridir. 39- Aya da konaklar tayin ettik. Nihayet o, eski M/ru/i(hurma salkımının sapın)a benzer bir hal aldı. 40- Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece, gündüzün önüne geçebilir. Hepsi bir felekte (yörüngede) yüzmektedirler. 41- Onlar için bir âyet de onların çocuklarını dolu gemide taşımamız, 42- Ve kendilerine onun gibi binecekleri nice şeyler yaratmamızdır. 43- Dilesek onları (suda) boğarız, ne kendilerine imdâd (eden) olur, ne de kurtarılırlar. 44- Ancak bizden bir rahmet ye bir süreye kadar yaşatma vardır (acıyıp onları bir süreye kadar yaşatırız).

Tefsîr:

Bu âyetlerde de tapılmağa lâyik Tanrının yalnız Allah olduğunu kanıtlamak için O'nun yerde ve gökte yarattığı hârikalara, insanlara lütfettiği nimetlere işaret ediliyor:
33-35: Ölmüş, kupkuru olmuş yeri, yağdırdığı yağmurla yeşerten; ekinler, dâneler çıkaran, yeryüzünde hurma ve üzüm bahçeleri oluşturan; çeşmeler, kaynaklar fışkırtan Allah'tır. 35 nci âyetteki Ürününden yesinler" cümlesinde zamir ya bahçelere veya kaynaklardan akan suya gider. Yani insanların, o bahçelerin meyvalarından veya o suyun yetiştirdiği meyvalardan ve kendi ellerinin emeğinden elde ettikleri azıkları yeyip Allah'a şükretmeleri gerekir. Yedikleri rızıklar, Allah'ın yarattığı su ve topraktan elde edilir. Kendileri de o bahçeleri, ekinleri sularlar; kazarlar; diktikleri ağaçlara bakarlar; meyvaları işleyip şıra, pestil, bekmez yaparlar. Allah'ın lûtfu ve kendi çalışmalarıyle azıklarını sağlarlar. Tanrı diye taptıkları şeyler kendilerine bir şey vermez. O halde yalnız, o rızıkları kendilerine lütfeden Allah'a şükretmeleri gerekir. O'ndan başkasına tapılmaz.
35 nci âyetteki cümlesinde (mâ)nın, nâfiye (olumsuz takısı) olması da muhtemeldir. O takdirde mânâ: O meyvaları, ürünleri kendi elleri yapmadı, Allah yarattı, demektir. Fakat (mâ)nın mevsûl olması sözgelimine daha uygundur. Âyetin kasdı şudur: İnsanlar, bahçelerin meyvalarından ve kendi elleriyle yaptıkları şıra, bekmez gibi gıdalardan yeyip Allah'a şükretsinler diye Allah bunları, onlara lütfetmiştir.
36 ncı âyette bitkileri, insanları ve daha bilmedikleri nice şeyleri çift çift: Erkekli, dişili yaratan Allah'ın sânının yüceliği vurgulanıyor. Subhân: ne yücedir, eksikliklerden uzaktır anlamına gelir.
Dünyâda herşey alternatifli, zıtlı, erkekli ve dişilidir. İnsanlar erkekli, dişili olduğu gibi ağaçların, bitkilerin çiçekleri de öyledir. Bütün maddelerin temeli olan atomlarda da bu çiftlik görülür: Pozitif elektrik yüklü çekirdek ve onun çevresinde korkunç bir sür'atle dönen negatif elektrik yüklü elektronlar. "Âlemdeki herşeyin bir benzeri veya zıddı bulunur: Rûh ve cisim; madde ve kuvvet; cevher ve araz; enfüs ve âfâk; yer ve gök; karanlık ve aydınlık, dünyâ ve âhiret. Elektrik bile pozitif ve negatif diye ikiye ayrılır. Ancak burada asıl kasıt, bütün âlemin yaratıklarını anlatmak değil, bir şerîk ve naziri bulunan bütün eşlerin, bütün çiftlerin yaratılmış olduğunu, yaratılmışların da yaratıcı olamayacağını anlatarak yaratıcının nezâhet ve birliğini ispat etmektir. Bundan başka ezvâc tabir olunmasında diğer bir nükte daha vardır ki insan hayatı için önceki nimetlerden daha önemli olan evlenme nimetinin yaratılmasına işaret ile şükre teşvik ifade eder"[6907]
37- Yüce Allah, geceden gündüzü soyup alınca insanlar karanlıkta kalırlar. Allah'ın yasası gereğince dünyâ döndükçe güneşin karşısında bulunan yüzü arkaya geçer ve orası karanlıkta kalır. Önceden karanlık olan bölgelere güneşin ışıkları yayılır. Gerçekten dünyâ döndükçe üstündeki güneş ışıkları bir yandan adetâ soyulmakta, öteki tarafın üstüne sarılmaktadır. Dünyâyı böyle düzenli döndüren, her an bir yanından ışığı alıp öbür yanına saran o yüce Yaratıcının kudreti ve yasasıdır. Allah'tan başka hangi kudret, bu kocaman kâinatı yaratıp böyle düzenli yönetebilir?
38- Güneşin de duracağı zamana, ya da yere kadar yürümesi, o kudretli, herşeyi bilen Allah'ın takdiri ile: İnce ince hesabetmesi, ölçüp biçmesi, kararlaştırması iledir. Âyette güneşin sür'atle akıp gittiği belirtiliyor. Âyet, önce insanların algı biçimine hitâbederek onlara Allah'ın kudretini hatırlatıyor. Biz, güneşin gökte yürüdüğünü görürüz. Gerçi güneşin görünen hareketi, bizim duyularımızın aldanmasından ibarettir. Dünyâ dönüp, bulunduğumuz yer, güneşten uzaklaştıkça biz güneşin hareket ettiğini sanırız. Tıpkı kıyı boyunca giden gemideki yolcunun, karanın hareket ettiğini; veya trendeki yolcunun, karşıdaki dağların, ağaçların yürüdüğünü görmesi gibi. Biz, dünyâmızın hareket ettiğini göremediğimiz için güneşi hareket ediyor sanırız. İşte bizim algılamamıza göre güneşi o şekilde hareket ettirenin, Allah olduğu belirtiliyor.
Âyetteki müstekarr kelimesi, mimli masdar, ismi zaman ve ismi mekân olabilir. Lâm ile de birkaç anlam kazanır. Onun için bu ifade birkaç mânâya gelir: Önce güneş kör bir raslantı eseri değil, sabit bir yasa ile hareket eder, demektir. Güneş bir istikrar için, yani kendi sisteminde bir düzen meydana getirmek için akıp gider, mânâsı da

[6907] Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili: 5/4028.

vardır. Müstekarr, zaman ismi olduğuna göre mânâ: Güneş kendine özgü bir istikrar yani durma zamanına kadar akıp gider demek olur ki bu durma zamanı, güneşin söndürüleceği kıyamet zamanıdır. Kıyamette kâinatın düzeni bozulunca güneş de parçalanır, artık hareket etmez. Maamâfîh İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs, 'İkrime, Zeynelâbidîn, oğlu Muhammed Bakır ve onun oğlu Ca'fer Sâdık "li-mustekarrin" kelimesini "lâ-müstekarre" şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuşa göre: "Güneş durmadan akıp gider" demektir.
Müstekarr, mekân ismi olursa, güneş kendisine özgü bir istikrar yerinde yani yörüngede akıp gider anlamı çıkar. Keza güneş, istikrar bulacağı yer için hareket eder mânâsı da vardır ki bu takdirde güneşin, başka bir merkeze doğru hareket ettiği de anlaşılır.
Güneşin bizce görünen hareketi, bizim duyularımızın aldanmasından ibaret ise de esasen güneş sabit değildir. Kendi ekseni çevresinde yaklaşık yirmi beş günde döndüğü gibi, sistemiyle yani kendisine tabi yıldızlarla birlikte başka bir galaksi çevresinde hareket etmektedir.
Bu o üstün, bilenin takdiridir". Müfessirlerden çoğu, âyetin bu cümlesini kaza ve kadere mesned olarak ileri sürerler. Oysa âyetin, kaza ve kaderle alâkası yoktur. Âyet, güneşin bu şekilde hareketinin, kâinattaki düzenin, Allah'ın ince hesap ve hikmetiyle olduğunu bildirmektedir. Yani bunlar, azîz ve herşeyi bilen Allah'ın ince hesabı, kudreti ve hikmetiyle bu şekilde kararlaştırması iledir. Ne yaptığını bilmez kör bir tabiatın, ya da rastlantının eseri değildir. Bunlar bizzat ezelî de değildir, o yüce Allah'ın yaratmasiyle böyle var olmuştur.
39 ncu âyette Ayın, dünyâ çevresindeki yörüngesinde dolanıp ay sonunda aldığı hilâl görünümüne işaret ediliyor, el- 'Urcûn, hurma salkımının sapına denir. el-Kadîm de eski demektir. Hurmanın sapı eskidikçe incelir, eğrilir ve sararır, tşte ay sonunda Ay, tıpkı eski hurma sapı gibi ince, eğri, sarımtırak bir görünüm verir. Bu benzetme hilâlin ilk ve son şeklini göstermekle kalmıyor, aynı zamanda Ayın, yörüngesinde geçerken Dünyâ çevresinde bir ayda dolandığı yolun biçimini de göstermiş oluyor. Ayın yolu tam dairesel olmayıp bir tarafı konkav bir eğrilik arz eder.
Cumhura göre «aynın ve cîm'in zammiyle okunur. 'Ayn'ın kesri ve cîm'in fethiyle şeklinde de okunmuştur.
40- Ne Güneş aya ulaşıp onunla birleşir, ne de gece, gündüzün önüne geçer. Her biri kendi vaktinde hükmünü yürütür. Burada gece ve gündüz, Güneş ve Ay birbiriyle yarışan iki canlı varlığa benzetilmiştir. Eğer Güneş, Ayın önüne geçse, yani Ay'ın doğacağı zamanda Güneş de doğsa, dünyânın bir yânında hep gündüz olur, gece olmaz; öbür yanında da hep gece olur, gündüz olmaz. Oysa insanların istirâhati için gece lâzım olduğu gibi, çalışıp kazanmaları için gündüz de lâzımdır. Bütün canlıların, özellikle bitkilerin Güneş ve Ay ışığına ihtiyâcı vardır. Hâsılı düzenli hayât için gece de gündüz de lâzımdır. Bundan dolayı Allah, Güneşe ve Aya ayrı ayrı zamanlarda doğup batmayı belirlemiştir. Hiçbiri ötekinin hakkına tecâvüz etmez.
Güneş, Ay, bütün yıldızlar birer felekte yüzer. Fâ'nın ve lâm'm fethiyle felek, yuvarlak cisim veya dâire demektir. Burada kasıt, Güneşin ve Ayın, uzaydaki yörüngeleridir. Bunlar tıpkı balığın suda yüzmesi gibi uzayda yüzmektedirler, " çoğuldur, "yüzerler" demektir. Güneş ve ay zikredildikten sonra tesniye (ikil) yerine çoğul fiil kullanılması, yalnız Güneşin ve Ayın değil, bütün yıldızların uzayda yüzdüğünü anlatır.
Âyetteki belagat noktalarından biri de Güneş için idrâk, Ay için sebkat tabirinin kullanılmasıdır, tdrâk (arkadan gelip yetişmek) tabiri, sür'atli bir hareketi gerektirir. Sebkat (geçmek) tabirinde de sür'at vardır ama idrâkteki sür'af daha fazladır. Bu da Güneşin hareketinin, Ayın hareketinden sür'atli olduğu anlamına gelir.
Ay, bir ayda Dünyâ'nın çevresini, Dünyâ da kendisine tabi Ay ile birlikte bir yılda Güneş'in çevresini dolanır. Güneş de kendisine tabi gezegenlerle birlikte bulunduğu yörüngede hareket eder. Eski Gökbilimi, yıldızların, feleğe çakılı, sabit olduğunu söylerdi. O zamanın telakkisine göre yıldızın kendisi yürümez, onu taşıyan biri gerekir. İşte felek, yıldızı yürütür. Halbuki Kuran, yıldızların felekte yürüdüğünü söylüyor. Modern Gökbilimi de bütün yıldızların uzaydaki yörüngelerinde dolandığını söylemektedir. Demek ki Kur1 ân'ın söylediği, modern gökbilimine uygun düşmektedir. Maamâfîh, Kur'ân, Allah'ın yaratılış kudretine dikkati çekmek için bu kâinat hârikalarına işaret eder. Yoksa amacı, yaratılış yasalarını, Astronomi kurallarını ortaya çıkarmak değildir. Çünkü Kur'ân'ın amacı, insanları Allah'a kulluğa, güzel ahlâka, adalete yöneltmektir.
41- Yüce Allah, insanların ve tüm canlıların üzerinde yaşadıkları şu Dün-yâ'daki âyet ve nimetlerini, sonra gökte gemiler gibi yüzen Güneş ve Ay gibi nimetlerini hatırlattıktan sonra, bunlarla uyumlu ve göklerde yüzen nimetlere paralel olarak denizde yüzen ve kendisinin insanlara bir lütuf ve nimeti olan gemileri hatırlatıyor. Gökte yüzen Güneş, Ay ve yıldızlar nasıl Allah'ın nimet ve kudretinin, ilim ve hikmetinin işaretleri ise, insanların kendileriyle beraber çeşitli yerlere götürdükleri çocuklarını taşıyan gemiler de Allah'ın nimet ve kudretinin belirtileridir.
Fâ'nın zammı ve lamın sükûnuyla/ü/Ar gemi demektir. " deki zamirin mercii kimdir? deki zamir, Mekke halkına, yahut bütün insanlara gittiği gibi "deki zamir de onlara gider. Yani Allah'ın, onların çocuklarını dolu gemide taşıması; onlara, Allah'ın kudretinin bir belirtisidir. Bir görüşe göre zamir, geçmiş kuşaklara gider. Zürriyet, gelecek nesil anlamına geldiği gibi geçmiş kuşaklar yani babalar, atalar anlamına da gelir. Burada zürriyet ile muhatapların ataları kasdedilmiştir. el-Fulku'l-meşhûn ise Nuh'un gemisidir. Âyetin anlamı: Allah'ın, şunların atalarını Nuh'un dolu gemisinde taşıması da O'nun kudretinin belirtilerindendir, demektir.
Başka bir görüşe göre de burada dolu gemi, isti'âre olarak kullanılmıştır. Bundan maksat, kadınların rahimleridir. Zürriyet de rahimlerde bulunan cenînlerdir. Şevkânî bu son görüşü çok uzak ve nekire buluyor ve gemi ile Nuh'un gemisinin değil, genel olarak gemi cinsinin kasdedildiğini söylüyor. Çünkü Araplar, Nuh'un gemisini

görmemişlerdir. Görmedikleri şey, onlara âyet olarak gösterilmez. Ama genel olarak gemiyi herkes bilir. "Allah size, bir kısım âyetlerini göstersin diye, Allah'ın nimetiyle gemilerin denizde gittiğini görmedin mi? Kuşkusuz bunda sabreden, şükreden herkes için âyetler vardır" [6908] âyeti de bu anlamı pekiştirmektedir.
42- âyeti de kasdedilen geminin mecaz değil, gerçek gemi olduğunu kanıtlar. Allah denizde kendilerini taşıyan gemiler gibi karada da üzerine binip seyahat edecekleri hayvanlar: develer, atlar, merkepler yaratmıştır. Âyette bir incelik var: Denizde yürüyen gemileri Allah yaratmamış, insanlar yapmışlardır, insanların yaptıkları deniz araçları, Allah-ın suya verdiği özellikle yani kaldırma gücüyle denizde batmadan yürür. İşte suya kaldırma gücü vermesi, Allah'ın, insanlara nimetidir. Onun için dolu iken batmayan gemide taşınmaları, Allah'ın insanlara bir nimeti ve kudretinin işareti olarak gösteriliyor. Fakat "Gemileri biz yarattık" denilmiyor. Ama karada insanları taşıyan vasıtalar, Allah'ın yarattığı canlılar olduğu için onlar hakkında: "Ve kendilerine, onun gibi binecekleri nice şeyler yarattık" bu-yuruluyor. Tabii kasıt, Allah'ın yarattığı binek hayvanlarıdır. Kur'ân'ın indiği çağda hayvanlardan başka kara vasıtaları yoktu. Yüce Allah, onlara kendilerinden güçlü hayvanları insanların emrine vermesini, bir nimet olarak hatırlatmaktadır.
43-44: Allah istese bindikleri gemiyi batırıp insanları boğar. Bir sarîh'-leri olmaz. Sarih (fcr*) ağlama, feryâd demektir. Feryâdeden veya yardım eden anlamında da kullanılır. Yani Allah dilese gemilerini batırıp kendilerini boğar, hiç feryâdedemezler. Yahut ne kadar bağırsalar, imdadlarına yetişen olmaz. Yahut kendilerine feryâdeden, ağlayan olmaz. " Ve kurtarılmazlar da". Ne kendilerine yardım edilir, ne de kurtarılırlar. Meğer ki Allah acısın da onları kurtarıp bir süre yaşatsın.
45- Onlara: "önünüzdeki ve arkanızdaki olaylardan sakının ki esirgenesiniz" dendiği zaman (aldırmazlar). 46- Zâten onlara, Rable-rinin âyetlerinden hiçbir âyet gelmez ki ondan yüz çevirmiş olmasınlar.
47- Onlara: "Allah'ın size verdiği rızıktan hayredin" dendiği zaman, nankörler, inananlara: "Allah'ın, dilediği takdirde yedireceği kimseye biz miyedirelim? Doğrusu siz, apaçık bir şaşkınlık içindesiniz" derler.
48- Ve diyorlar ki: "Eğer doğru söylüyorsanız bu (bizi) tehdid (ettiğiniz azâb) ne zaman (gelecek)?" 49- Onların işi, sadece korkunç bir gürültüye bakar. Çekişip dururlarken ansızın o, kendilerini yakalar. 50-Artık ne bir tavsiye yapabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

Tefsîr:

Bu âyetler, müşriklerin inatçı, ters tutumlarını ve cimriliklerini anlatmaktadır.
45- Önünüzde ve arkanızda bulunanlardan sakınınız ki.esirgenesiniz. "Önünüzde bulunan" yani sizden önce geçmiş milletlerin başlarına gelen olaylardan; "arkanızda bulunan" yani âhiretteki azâbdan sakınınız. Yahut: "Önünüzde bulunan geçmiş günâhlar, arkanızda bulunan, ileride işlenecek günâhlardır." Yahut: "Önünüzde bulunan dünyâ azabı, arkanızda bulunan âhiret azabıdır." Hâsılı yüce Allah, bu âyette kullarına, Allah'ın rahmetine erebilmeleri için O'nun dünyâ ve âhiret gazabından sakınmalarını emrediyor. Müşriklere, Allah'ın gazabından sakınmaları öğütlendiği zaman onlar bu öğütü dinlemezler. Gerçi âyette onların bu söze cevapları zikredilmiyor ama sözgeliminden, olumsuz davranışlarının, bu söze cevâbolduğu anlaşılıyor.
46 ncı âyet de bu sözün cevâbı gibidir. Onlara ne söylense, ne kadar âyet, mu'cize getirilse yine tepkileri yüz çevirmek olmuştur. Âyet mu'cize demektir. Allah'ın, peygamberlerine indirdiği vahiyler sözlü âyetlerdir. Bunlar, normal insanın söyleyemeyeceği, söyleyenin peygamberliğini kanıtlayan mu'ci-zelerdir. Allah'ın kâinatta yarattığı varlıklar da kevnî mu'cizelerdir. Bunlar da kendilerini yaratan kudret ve bilgi sahibi bir varlığın bulunduğunu kanıtlayan âyetlerdir. Bunlara kevnî, diğer bir deyimle sözsüz âyetler denir. Burada sözü geçen âyet, hem tenzîlî, hem tekvînî (hem vahiy, hem kâinatla ilgili) âyetleri kapsar. Yani Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Allah'tan başkasına tapılamayacağını kanıtlayan ne kadar âyet inmiş, ne kadar hârikalar olmuş ise onlar bunlardan hiç ibret almamışlar, Hz. Muhammed'in sözlerine aldırış etmemişlerdir.
47- Mü'minler, Allah'a ortak koşmakla nankörlük eden inkarcılara, yoksullara yardım etmelerini söyleyince onlar: "Siz şaşkınsınız. Bize ne, Allah dilese onları besler. Allah'ın beslemediğini biz mi besleyeceğiz?" derler. Müşrikler ya inanarak veya müslümanlarla alay etmek için bu sözü söylüyorlar.
Müşriklerin, herşeyi Allah'ın yaratıp O'nun beslediğine inandıkları, çeşitli âyetlerden anlaşılmaktadır. Müslümanlar onları yoksullara yardıma çağırınca bu bahaneyi ileri sürüp yardım etmekten kaçınmışlardır.
Yahut onlar, müslümanların: "Rızkı veren Allah'tır. O, dilediğini zengin, dilediğini yoksul yapar" dediklerini duyarlardı. Kendilerini yoksullara yardıma çağıran müslümanlara: "Siz, hem rızkı verenin Allah olduğunu söylüyorsunuz, hem de bizi fakirlere yardım etmeğe çağırıyorsunuz. Sizin inancınıza göre Allah dilese o fakirleri besler. Allah onları fakir yaptığına göre demek ki onları beslemek istemiyor. O'nun doyurmak istemediğini biz mi doyuracağız?" demişlerdir.
Bu sözü yalnız o zamanki müşrikler söylememiştir. Her zaman böyle söyleyenler vardır. İnsan zenginleştikçe, malı arttıkça çoğunlukla cimriliği de artar. Fakirlere yardıma teşvik edilse: "Canım Allah'ın vermediğine ben mi vereceğim?" der. Bu, yanlıştır. Kulun elinde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah verdikleriyle kulunu sınar. Kimini doğrudan kendisi zengin eder, kimine kulları vasıtasiyle verir. Dünyâda hiçbir şey baki değildir. Bugün falanın

[6908] Lokman Sûresi: 31.

elinde bulunan mülk, yarın bir başkasının eline geçer. Kul, kendisine verilen mal ile, sağlık ile, çeşitli nimetler ile sınandığını bilmelidir. Allah, verdiği nimeti, kulun, yerine harcayıp harcamayacağına bakar. Kimini servet ile, kimini yoksulluk ile, kimini sağlık ile, kimini hastalık ile dener. Bu hayât, bir sınav meydanıdır. Herhalde Allah'ın rızâsını gözetenler ebedî mutluluğa ererler.
48- Müslümanlar Kur'ân'a dayanarak, Allah'a ortak koşan ve cimrilik edenlerin cezalandırılacaklarını söylüyorlardı. İşte ortak koşanlar, müslümanların bu sözleriyle alay edip: "Hani doğru söylüyorsanız, bizi tehditettiğiniz o azâb nerede? Ne zaman gelecek?" diyorlardı.
49-50: Oysa onları cezalandırmak Allah'a göre güç bir iş değildi. Allah'ın onlara fırsat vermesi, düşünüp pişman olmaları, Allah'a yönelmeleri içindi. Ama bu fırsat sürekli olmayacaktır. Onlar dünyâ işlerine dalmış, alışverişleriyle, iş güçleriyle uğraşırken, işleri konusunda birbirleriyle çekişirken ansızın kendilerini bir gürültü yakalar, artık ne bir tavsiyeye, ne de evlerine dönmeğe fırsat bulurlar. Bulundukları yerde helak olurlar ve bir daha geri gelmezler.
Bu âyetler, müslümanlarla müşriklerin, zaman zaman bir araya gelip konuştuklarını, tartıştıklarını; müslümanların, müşrikleri hayra teşvik ettiklerini gösterir. Demek ki müslümanlarla müşrikler arasındaki ilişki tamamen kopuk değildi. İki taraf birbirine gönülden ısınmasa da birbirinin akrabası olan bu insanlar, normal ilişkilerini sürdürüyorlardı. Aralarındaki diyalog devam ediyordu. Tamamen birbirine düşman, biriyle hiç konuşmayan insanlar değillerdi. Onüç yıllık Mekke devri böyle sürmüştür. Bunlar arasındaki soğukluğun sebebi, inanç idi, kişisel düşmanlık değildi. İnanç ayrılığı yüzünden bu insanların araları soğumuş ise de yine aynı toplum, içice yaşamıştır. Hattâ aynı evde mü'min, müşrik beraber yaşamışlardır. Baba müşrik, oğul mü'min, koca müşrik, kadın mü'min olan aileler vardı. Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb mü'mine iken kocası Ebû'l-Âs müşrik idi.
51- Sûr'a üflendi: işte onlar kabirlerinden Rablerine koşuyorlar. 52- Dediler: "Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı? İşte Rahman'in va'dettiğişey budur. Demek elçiler doğru söylemişler!" 53- Sâdece korkunç bir gürültü olur, hemen onların hepsi huzurumuza getirilirler. 54- O gün hiç kimseye bir haksızlık yapılmaz ve siz ancak yaptığınız şeylerle cezalandırılırsınız. 55- O gün cennet halkı, bir işte eğlenirler. 56-Kendileri ve eşleri, gölgelerde, koltuklara yaslanırlar. 57- Orada onlar için meyva ve istedikleri herşey vardır. 58- Çok esirgeyen Rab-den sözle selâm (Bu, çok esirgeyen Rabbin söylediği esenliktir). 59- "Ey suçlular, bugün şöyle ayrılın!" 60- "Ey Âdem oğulları, ben size and vermedim mi: 'Şeytâna tapmayın, o sizin apaçık düşmanınızdır.' 61- 'Bana tapın, doğru yol budur' diye?" 62- "O, sizden birçok kuşağı saptırmıştı. Düşünmüyor muydunuz?" 63- "işte size söylenen cehennem!" 64- "İnkârınızdan dolayı bugün oraya girin!" 65- O gün ağızlarını mühürleriz, elleri bize söyler, ayakları yaptıklarına tanıklık eder. 66-Dile-sek gözlerini silerdik de yola dökülürlerdi ama nereden görecekler? 67-Dilesek kılıklarını değiştirip onları oldukları yerde dondururduk, ne ileri gidebilirler, ne geri dönebilirlerdi. 68- Kime uzun ömür versek, onun yaratılışını baş aşağı çevririz (güçleri, yetenekleri azalır). Düşünmüyorlar mı?

Tefsir:

Bu âyetlerde ölenlerin tekrar dirilişleri ve mü'minlerle kâfirlerin âhiret-teki durumları tasvir ediliyor:
51-52: 49 ncu âyette, ansızın çıkacak bir ses, bir gürültü ile insanların derhal ölüverecekleri bildirilmişti. 51-52 nci âyette ise ölenlerin dirilme sahnesi canlandırılmaktadır. Birinci ses öldürücü gürültü idi. Sûr'a üfleyişten çıkan ses ise ölülere can vermekte, kabirlerde yatanları ayağa kaldırmakta ve onları hesap vermek üzre 'Âlemlerin Rabbinin divânında toplanmağa çağırmaktadır. Bu ses âdeta bir içtimâ borusunun sesidir. Bu sesi duyanlar, kabirlerinden kalkıp Rablerinin huzuruna koşarlar. Bu esnada birbirlerine: "Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?" diye sorarlar. Sonra: "Demek ki Allah'ın size haber verdiği gün bu imiş. Meğer elçiler doğru söylemişler" deyip gerçeği kabul ederler.
51 nci âyette geçen " İsrafil'in üfleyeceği borazandır. Katâde'ye göre bu kelime, vâv'ın fethi ile " "in çoğuludur. Bu takdirde mânâ: "Ruhlar, suretlere üflendiği gün kabirlerden kalkıp Rablerine koşarlar, demektir". "el-Ecdâs", kabir anlamına gelen cedes'in çoğuludur. Kelime (o) yerine, ile el-ecdâf şeklinde de okunur, aynı anlama gelir.
52 nci âyette "den men soru içindir. Be'ase, mâzî üçüncü tekil şahıs olup sonundaki mef'ûl zamiridir. İbn 'Abbâs ve Dahhâk i harfi cerr, be'asenâ'yı da mecrur masdar olarak okumuşlardır. Hz. 'Alî'nin de böyle okuduğu rivayet edilir. Bu takdirde mânâ: "Bu dirilişimizden ötürü yazık bize, vah bize!" demektir. Übeyy'in de kelimeyi " şeklinde okuduğu rivayet edilir. "Bizi kim uyandırdı?" demektir.
53-54: Onların tekrar dirilmeleri, Allah'a zor bir iş değildir. Helakleri nasıl üflemenin çıkardığı bir sese, gürültüye bakıyorsa, dirilmeleri de öyle bir sese bakar. Sûr'dan çıkan bir ses ile hepsi dirilip yüce divâna getirilirler. O Yüce Mahkemede hiçbir cana haksızlık edilmez. Herkes yaptığının karşılığını görür.
55-58: Cennete girenler o gün bir işte, eğlencededirler. Hiç canlan sıkılmaz. Boş değillerdir, işleri vardır ama işleri, yorucu, can sıkıcı değil; zevk verici, eğlendiricidir. Yalnız da değillerdir, eşleri de kendileriyle beraberdir. Eşleriyle birlikte gölgeler altında bahçelere konulmuş divanlara, koltuklara yaslanırlar. Önlerinde de meyvalar, canlarının çektiği herşey vardır. Bunlardan daha üstün olarak da çok merhametli Rab onlara sözle (fi'len) selâm verir. Yahut bu durum, Allah'ın dünyâda onlara söz verdiği esenliktir.
Bunlar böyle zevk-ü safa içindedir ama ya suç işlemiş olan o müşrikler ne haldedirler?

59-64: Huzurunda bulundukları Allah onlara: "Siz şöyle bir kenara ayrılın ey suçlular! Ben size, şeytânın size düşman olduğunu, ona tapmamanızı, bana tapmanızı, doğru yolun bu olduğunu söylememiş miydim? O sizden birçok kuşağı aldatıp saptırmıştı. Bunu düşünmüyor muydunuz? İşte size haber verilen cehennem budur. Haydi inkârınız yüzünden şimdi cehenneme girin, ateşinde kavrulun!" der.
65- Ve o gün ağızlarına mühür vurur. Ağızlarını açıp bir tek söz söyleyemezler, suçlarını inkâr edemezler. Çünkü elleri ve ayakları yaptıklarına tanıklık eder.
55 nci âyet, cennettekilerin boş olmadıklarını, her birinin bir işi bulunduğunu, fakat bu işin yorucu değil, eğlendirici olduğunu gösterir. Müfessir-ler diyorlar ki: Onlar Allah'ın kerîm yüzüne bakarlar, birbirlerini ziyaret ederler, evtâr (telli çalgı âletleri) dinlerler ve herkes dünyâda sevdiği, meşgul olduğu işi yapar. Fahreddîn Râzî şöyle diyor: "Bunun mânâsı şudur: Onların her biri bir iş yapar. Fakat işleri güç değildir, zevk verici, sevimlidir" [6909]

Aşağıdaki âyetler de cehennem halkının, yorucu, güç işler altında ezildiklerini; Cennet halkının ise sevip zevk aldıkları işler yaptıklarını anlatmaktadır: "Yüzler var ki o gün öne düşüktür. Çalışır, yorulur... yüzler de var ki o gün nimet içinde mutlu, işinden memnundur" [6910]
Burada bir hâtıramı anmak istiyorum: 1979 yılı Haziran ayında Orta Asya ve Kazakistan Müftüsü Ziyâ'ud-dîn Babahanof'un davetlisi olarak Sovyetler Birliği'ne gitmiştik. Moskova sokaklarında otomobille bir gezinti yaparken rehberimiz olan şimdiki Azerbaycan Şeyhülislâmı (o zamanki Şeyhülislâm muavini) Hacı Allâh'aşükür, söz arasında dedi ki:
— Allah'a inanmayanlar dinle alay ederek diyorlar ki: Siz, kıyamet günü insanların cennette, çiçekler, ağaçlar arasında bulunacaklarını söylüyorsunuz. Bunun doğru olduğunu kabul edelim: İnsan bir iki gün boş durabilir ama, sürekli boş durmak insanın canını sıkar. İnsan o cennetten bıkar.
Ben ona şöyle dedim:
— Kim diyor cennette iş yoktur, insan boş duracaktır diye? Cennette bulunan herkesin birer işi vardır ama bu iş onu yormaz, canını sıkmaz, ona zevk verir, onu eğlendirir.
Yanımda bulunan bir profesör arkadaşım, bu sözüme biraz bozularak:
— Bu sözü neye dayanarak söylüyorsun? Delilin var mı? dedi.
— Evet, dedim, yüce Allah: Cennet halkı, o gün birer işte eğlenmektedirler" buyurmuştur.
Herkes sustu.
kelimesi elifsiz olarak şeklinde de okunmuştur, el-fâkih meyva sahibi, el-fekih ise meyva yiyen veya beğenen, hoşlanan demektir.
Burada hoşlanan, eğlenen anlamı uygundur.
56 ncı âyetteki "zılâl", "zıll"ın çoğuludur. Bu kelimeyi zulle'nin çoğulu olarak zulel şeklinde okuyanlar da vardır. "da ğâib kipiyle olarak da okunmuştur. Bu okuyuş farklarının Kur'ân'ın yazıldığı devirde Arap yazısının henüz çok gelişmemiş ve noktasız oluşundan ileri geldiği kanısındayız.
65 nci âyette Allah'ın, suçluların ağızlarına mühür vuracağı, onların el ve ayaklarının, yaptıklarına tanıklık edeceği anlatılıyor. Bunun anlamı şudur: O gün suçlular söyleyecek söz, yaptıklarını inkâra mecal bulamazlar. Ağızları kapanır, bir şey diyemezler. Çünkü uzuvları, yaptıklarını söyler. Yaptıkları işlerin izleri, bedenlerinde, el ve ayaklarında görünür. İnkâra kalksalar da suçlarını kapatmağa imkân bulamazlar.
Ellerin ayakların konuşması ya gerçek konuşmadır. Allah ağızlarını kapatır, ellerine ve ayaklarına konuşma yeteneği verir, konuşurlar. Yahut el ve ayaklarının konuşması, mecazî bir anlam taşır: Yaptıkları işlerin izlerinin uzuvlarından belli olması el ve ayaklarının konuşması şeklinde ifade edilmiştir. O gün herşey o kadar açıktır ki suçluların suçları, yüzlerinden, uzuvlarından belli olur.
Şeyh Tantâvî bu konuda şöyle diyor: Şu yalan, şer ve nifaklarla dolu dünyâda insanın utanması, yüzünden belli olur. Yüzün kızarması utanmayı, rengin sararması korkuyu belirtir. Yargıçlar sanığı suçlarken bu durumlarından yararlanırlar. Herkesin parmak izleri ayrı ayrıdır. Kişi, işlediği cürümde ellerini suç âletlerine veya açtığı kapıya, öldürdüğü insana değdirmiş ise onun eşya üzerinde kalan parmak izleri kendisini ele verir. Bu, maddî dünyâda böyle olduğu gibi ruhlar dünyasında da böyledir.
İyi veya kötü, yapılan her iş, yapanın ruhunda bir iz bırakır. Ruh bedenden ayrılıp, olduğu gibi ortaya çıkınca yapılan bütün işlerin izleri, üzerinde görünmeğe başlar. İşte kişinin ruhu, yaptığı her işin yazıldığı bir kitap gibidir. Ruh bedenden ayrılınca bütün işler onda görünür. Kendisine: "Kitabım oku, bugün kendi hesabını kendin göreceksin" [6911] denilir.[6912]
Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadislerinde bu noktaya işaret buyurmuştur: "Hasır çöplerinin vücuda yapışıp iz bıraktığı gibi fitneler de kalblere yapışıp iz bırakır. Hangi kalbe fitne içirilir, sevdirilirse o kalbe siyah bir nokta çizilir. Hangi kalb fitneyi kabul etmez, onunla meşgul olmazsa o kalbe beyaz bir nokta çizilir..." [6913], "Mü'min günâh işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer tevbe eder, vazgeçer, mağfiret dilerse kalbi cilalanır,

---

[6909] Mefâtîhu'l-ğayb: 26/91.
[6910] Ğâşiye Sûresi: 2, 3, 8.
[6911] İsrâ Sûresi: 14.
[6912] el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân: 17/146.
[6913] Mutaffifin Sûresi: 14.

temizlenir.
Ama günâhı artırma siyahlık da artar. İşte A ilah 'in Kitabında: ' 'Hayır, yaptıkları işler, kalblerinin üzerine pas olmuştur" [6914] dediği pas, bu (günâhlardan oluşan) pastır"[6915]
Bu hadislerden de anlaşılacağı gibi insanın işlediği suçlar, ruhunda izler bırakır. Allah'ın huzurunda bulunan ruhta herşey açık açık görünür. Artık ne dilin konuşmasına gerek vardır, ne de insanda suçunu inkâra fırsat. Çünkü vücut kitabı, yapılanları söyler. Deriler, eller ve ayaklar, kişinin aleyhine tanıklık eder. Arap şâirlerinden biri bu hali gramofon misaliyle anlatmağa çalışmıştır:
"Gramofonun konuşması, uzuvların ve cansızların konuşmasına delildir. İbretle bakanlar için bu, yaratılışın başına ve Son Güne örnektir. İnsan gramofonu bir düdük ile idare eder. O düdükle sesler, mürekkeb gibi akıp gider.
Bir kalem (iğne), sesleri plâk üzerine çizer. İş bittikten sonra sesler şimşek gibi kaybolup gider, hiç iz kalmaz.
Sanırsın ki o sesler havaya uçtu, Âd kavminin rüzgârla gitmesi gibi yok oldu:
Oysa o seslerin yankıları, maddeden ayrılan ruhlar gibi kalır. İnsan ne zaman onları yeniden ortaya çıkarmak ve her mecliste, her kulüpte duyurmak isterse âleti çalıştırır.
Âletin içinde yatmakta olan ölüler (sesler) dirilip çevreye yayılır. Kul yapısı olan âlet böyle olursa, kulların yaratıcısı olan Allah'ın yapısı nasıl olur? Düşün.
Kıyamette Sûruna üftemekle yaratıklara taze can verecek yüce Allah kutludur!'.[6916]
66-68: Tams, silmek, dümdüz etmek, kapatmak; mesh ise yaratılışını değiştirmek; insanı taş, toprak veya hayvan kılığına sokmak demektir. Bu âyetler, müşrikleri uyararak diyor ki: Allah dilese onların gözlerini siler, dümdüz eder, gözlerinin çukuru kalmaz. O şekilde yola çıksalar yollarını göremezler. Dilese onları oldukları yerde mesheder, kılıklarını değiştirir, taş gibi oldukları yerde kalırlar, hareket edemezler. Allah, uzun yaşattığı kimselerin bünyelerini baş aşağı eder. Bünyeleri gittikçe gücünü kaybeder, belleri bükülür, yüzleri kırışır, hafızaları zayıflar, o kadar ki hayatlarının başlangıcında olduğu gibi bir şey bilmez duruma gelirler. İnsan vücudunun ve öteki canlıların önce gelişip güç kazanması, sonra ihtiyarlamağa başlayıp günden güne gücünü kaybetmesi, Allah'ın yasaları gereğidir. Bu hayâtı böyle düzenleyen Allah'tır. İyice düşünenler, bunların, Allah'ın tedbiriyle olduğunu anlar ve yalnız O'na kulluk ederler.
Cumhûr'un müfred olarak " okuduğu kelimeyi Hasan, Sülemî ve Zirr ibn Hubeyş çoğul olarak " okumuşlardır.
69- Biz ona şiir öğretmedik, zaten şiir ona yakışmaz da. 0(na vah-yedilen), sadece bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır. 70- (Bu Kur'ân ona vahyedilmiştir) ki diri olanı uyarsın; kâfirlere de (azâb) söz(ü) gerekli olsun.
Tefsir:
69-70 nci âyetlerde Allah'ın, Hz. Muhammed(s.a.v.)e sür öğretmediği, zâten şi'rin ona yakışmadığı; ona vahyedilenlerin, bir öğüt ve açık bir Kur-ân olduğu buyuruluyor. Bu Kur'ân ona vahyedilmiştir ki diri olan yani duygusu, düşüncesi olan temiz yürekli insanları uyarsın. Bu sözü dinlemeyen kâfirlere de söz gerçekleşsin. Onlar için gerçekleşecek söz; inkarcılara, şeytâna uyanlara Allah'ın, azâbedeceği hakkındaki uyarışıdır ki Secde Sûresinin 13 ncü âyetinde belirtilmiştir.
Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen Kur'ân, Arapların sandığı gibi cinlerin şâirlere ilhamı olan şiir türünden bir söz değildir, Allah'ın vahyidir. Arapların, Peygamber'i, öteki şâirler gibi bir şâir sandıklarını çeşitli âyetlerden öğreniyoruz: "Yoksa onlar senin hakkında: 'Bir şâirdir, zamanın felâketlerine çarpılmasını gözetliyoruz' mu diyorlar?" [6917] "Hayır, dediler: Karmakarışık hayâller; hayır onu uydurmuş; hayır o şâirdir. Peygamber ise bize, öncekilerin gönderildikleri gibi bir mu'cize getirsin"[6918]
Arapların neden Hz. Peyğamber'e şâir dediklerini anlamak için onların şiir hakkındaki düşüncelerine bir göz atmamız gerekecektir: "Şâ'ir, şe'ara veya şe'ura kökünden türemiş bir kelimedir. Şi'r, bir şeyin farkında olmak, meselâ normal insanların bilemeyeceği bir şeyi bilmektir. Görünmeyen dünyâ hakkında ilk elden bilgi sahibi olan kimse şâ'ir idi. Bu bilgisini cin denen gizli varlıklarla ruhsal ilişkiler kurarak alırdı. Onun için o çağlarda şiir, pek sanat değil, çevresindeki havada uçuştuklarına inanılan görülmez ruhlarla direkt temas kurmaktan gelen bir bilgi idi.
Cin herkesle konuşmaz. Her cin kendisine mahsus bir adam seçip, onunla konuşurdu. Erkek veya dişi cin, bir adamı sevgisine lâyik görürse onun üzerine atılır, onu yere atar, göğsüne çıkar ve onu dünyâda kendisinin sözcüsü olmağa mecbur ederdi. Bu, şiir seramonisinin başlangıcı idi. O andan itibaren o adama şâ'ir denirdi. Şâ'irle cin arasında çok içten bir ilişki kurulmuş sanılırdı. Her şâ'irin zaman zaman gelip kendisine ilham veren özel bir cinni vardı. Şâ'ir, genellikle kendi cinnine "halîl: dost" derdi. Bu, şâ'irin arkadaşı olan cinnin genel vasfı idi. Bunun yanında ona Yahya veya Meryem gibi isimler de verilirdi. Meselâ İslâmdan önceki devrin en büyük şâirlerinden olan el-A'şâ el-Ekber'in cinni, Mishal adını taşırdı ki kesici bıçak anlamına gelen bu kelime, şâirin fasîh, etkili dilini sembolize ederdi.
Şâ'ir, bu cinnin ilhamını, daima yukarıdan, meselâ gökten aşağı gelen bir şey (ses) şeklinde hissederdi. Şiir

[6914] Müslim, îmân: b. 65, h. 231; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 83; Muvatta, Kelâm: 18.
[6915] İbn Mâce, Zühd: 29; İbn Hanbel, Musned: 2/297.
[6916] Kâsimî, Mehâsinu't-Te'vîl: 14/5016.
[6917] Tûr Sûresi: 30.
[6918] Enbiyâ Sûresi: 5.

ilhamının bu özelliğini anlatmak için genellikle aşağı inme anlamına gelen nüzul kelimesi kullanılırdı.
İşte şâ'ir hakkındaki bu düşünceden dolayı Araplar, Hz. Muham-med(s.a.v.)i de cinden ilham alan bir şâ'ir sandılar ve ona: "Şâ'irun mecnûn: cinlenmiş şâ'ir" dediler. Müşrik Araplar, Hz. Muhammed'de, onu öteki şâ'ir-lerden ayıracak bir özellik görmeyi şiddetle reddetmişlerdi. Onlara göre gözlerinin önünde görülmez âlemden haber veren bir insan vardı. Bu bilginin kendine tabiat üstü bir varlık tarafından gökten indirildiğini söylüyordu. Bu tabiat üstü varlık, Allah olsun, melek olsun, cin olsun fark etmezdi. Hepsi de cin (yani görülmez varlık) idi. Onlar Allah ile cinni dahi pek birbirinden ayırmıyorlar, Allah ile cin arasında bir soy birliği olduğunu sanıyorlardı: "Allah ile cin arasına bir neseb koydular" [6919] âyetinden anlaşıldığı gibi Araplar, Allah ile cinni aynı kategoriden sayıyorlardı. Ayrıca Peyğamber'in okuduğu vahiyler, özellikle Necm, A'lâ, el-Leyl, eş-Şems, el-Kari'ah, er-Rahmân gibi sûreler de şiir özellikleri taşıyordu. Vahiy geldiği zaman Hz. Muhammed'de birtakım fizikî sarsılmalar, kendinden geçmeler, terlemeler görülüyordu. Bu durumuna da bakarak onun da cin çarpmış bir şâ'ir olduğunu düşündüler: "O, kendisinde cinnet bulunan bir adamdır, başka bir şey değildir. Hele bir süreye kadar onu gözetleyin" [6920] dediler.
Kur'ân, Hz. Muhammed'in, cinle bir ilgisi olmadığını, cinnin ona asla sâhibolmadığını ısrarla vurgular. Kur'ân'a göre Hz. Muhammed'e şâ'îr diyenler, önce yüce Allah'ı, aşağı bir yaratık olan cinle karıştırmak, sonra da peygamberi cinnin çarptığı şâirle karıştırmak suretiyle ikili günâh işliyorlardı.
Kur'ân'a göre Peyğamber'e gelen vahyin kaynağı cin değil, Allah'tır. Bu ikisi arasında kesin bir ayrılık vardır. Zira Allah, bütün kâinatın yaratıcısıdır. Oysa cinler yaratılmış varlıklardır: "Tuttular, cinleri Allah'a ortak yaptılar. Halbuki onları O yaratmıştır. Bilmeden O'na oğullar ve kızlar icadet tiler. Hâşâ O, onların ileri sürdüğü niteliklerden yücedir"' [6921] Cinler de Kıyamet gününde haklarında hüküm verilmek üzere Allah'ın huzuruna çıkarılacaklardır [6922] ve cehennem cinlerin ve insanların bir kısmiyle doldurulacaktır: "Elbette ben, cehennemi, cinlerden ve insanlardan bir kısmiyle dolduracağım"[6923]
İkinci noktada da yani peygamberle şâ'ir arasında da büyük fark vardır. Şâ'ir, tabiatiyle effâk'tir [6924]. Ifk, gerçek bir temeli olmayan, gerçek üzerine kurulmayan sözdür. Effâk, söylediklerinin doğru olup olmadığını düşünmeyen, ağzına geleni, hoşuna gideni söyleyen kimsedir. Halbuki Peyğamber'in söylediği tam doğrudur, kesin olarak gerçektir, başka bir şey olamaz"[6925]
"Muhakkak ki o (Kur'ân), âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Onu (cin değil), er-Rûhu'l-Emîn (güvenilir Rûh) indirmiştir; senin kalbine, uyarıcı olman için. Apaçık Arapça bir dille. 0(nun zikri, yahut mânâsı), evvelkilerin kitaplarında da vardır" [6926], "O(Kur'â) şeytânlar indirmedi. Bu, onların haddi değildir, zaten yapamazlar da. Çünkü onlar (meleklerin sözlerini) işitmekten uzaklaştırılmışlardır" [6927], "Şeytânların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar her günahkâr effâke (aslı astarı olmayan şeyler söyleyenlere) inerler. Onlar (şeytânlara) kulak verirler, çokları da yalan söylerler. Şâirlere gelince onlara da azgınlar uyar. Görmüyor musun onları, nasıl her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmayacakları şeyleri söylerler. Ancak inananlar, iyi işler yapanlar, Allah'ı çok ananlar ve kendilerine zulmedildikten sonra (düşmanlarına) üstün gelmeğe çalışanlar böyle değildir". [6928]
Şuarâ Sûresinin bu âyetlerinde effâk olarak nitelenen, kâhinlerdir. Onlar cinlerden aldıkları temelsiz şeyleri çevreye yayarlar ve çokları da yalan söyler, cinden duymadığı sözleri de ondan duymuş gösterirler. Şâirler de her vadide otlar, yapmadıkları ve yapamayacakları şeyleri söyler; sözü güzelleştirmek, kafiye bulmak için mübalağa eder, habbeyi kubbe yaparlar. İcabında mezbeleyi gülistan olarak nitelerler.
Halbuki peygamber ne kâhindir, ne şâirdir. O sözlerini cinden değil, Allah'tan alır. O çevresini etkilemek için tutarsız, yalan sözler söylemez. Kendisi en yüksek ahlâk timsali olduğu gibi kendisine vahyedilen sözler de kelime oyunlarından, abartmalardan uzak, ilim ve hikmet dolu, tamamen gerçektir. Şiir, o yüce Peyğamber'e yakışmaz. Kur'ân'ın üslûbu, şi're benzese dahi şiir değildir. Onda kafiye, vezin düşünülmemiş, mânâya önem verilmiştir. Allah'ın vahyi olarak o Peyğamber'in ruhundan taşmış olan bu sözler, önceki Tanrısal Kitâblarda bulunanlara da uyar. O Kitâplardaki Tanrı sözleri Hz. Mu-hammed'e de Arapça olarak vahyedilmiştir.
71- Görmediler mi ellerimizin yaptıklarından kendilerine nice hayvanlar yarattık da kendileri onlara mâlik olmaktadırlar. 72- Onları kendilerine boyun eğdirdik, onlardan bazıları binekleridir, bazılarını da yerler. 73- Kendileri için onlarda yararlar ve içecekler var. Hâlâ şükretmiyorlar mı? 74- Belki kendilerine yardım edilir diye Allah 'tan başka tanrılar edindiler. 75- O tanrılar kendilerine yardım edemezler. Tersine, kendileri onlar için hazırlanmış askerlerdir (onları korumaktadırlar). 76- Onların sözü seni üzmesin. Biz onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da biliyoruz.

[6919] Sâffât Sûresi: 158.
[6920] Mu'minûn Sûresi: 25.
[6921] En'âm Sûresi: 100.
[6922] En'âm Sûresi: 128.
[6923] Secde Sûresi: 13.
[6924] Şu'arâ Sûresi: 13.
[6925] Kur'ân'da Allah ve tnsan, S. Ateş Tercemesi, s. 159-162. Özetle alınmıştır.
[6926] Şu'arâ Sûresi: 192-196.
[6927] Şu'arâ Sûresi: 210-212.
[6928] Şu'arâ Sûresi: 221-227.

Tefsir:

71-73: el-En'âm: Koyun, sığır ve deve anlamına gelen ne'am'm çoğuludur. Yüce Allah, bu âyetlerde insanların yararı için bizzat kendisinin, küçük ve büyük baş hayvanları yaratıp insanlara boyun eğdirdiğini; insanların, onlardan kimini binek olarak kullandıklarını, kiminin etinden, sütünden yararlandıklarını ve daha birçok yarar sağladıklarını; Allah'a şükretmeleri gerekirken bunu yapmayıp Allah'tan başka tanrılara tapmakla Allah'a karşı nankörlük ettiklerini bildiriyor ve bu akılsız davranışlarını, inkâr tarzında bir soru ile kınıyor.
74-75: Müşrikler, kendilerine yardım edilecek zanniyle başka tanrılar edinmişlerdir. Oysa tanrı diye taptıkları şeyler, kendilerine yardım edemezler. Tersine kendileri asker gibi onları beklerler. O putlar kendilerini savunmaktan âcizdir. Üzerlerine sinek konsa, onu kovamazlar. Sinek üstlerine sürülen balı ve tatlıyı yalasa ona engel olamazlar. Kendilerini dahi savunamayan şeyler başkalarına nasıl yardım eder?
75 nci âyette iki mânâ muhtemeldir: zamiri müşriklere, zamiri putlara giderse: Putlar, tapanlara yardım edemezler. Tersine tapanlar o putların askerleri olmuşlardır.Onların hizmetine hazır beklerler, onları savunurlar demektir.
Şayet zamiri putlara, zamiri müşriklere giderse mânâ şöyle olur: O putlar, müşriklerin askerleri olur. Onlarla beraber ateşe götürülürler. Âyet için bu iki mânâ da muhtemeldir.
Âyetler, Arapların putlarına karşı tutumlarını ve durumlarım tasvir ettiği için birinci mânâ sözgelimine daha uygun düşmektedir. "Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunusunuz. Siz (odun gibi) oraya girecek-siniz" [6929] âyeti de ikinci mânâyı güçlendirir.
76 ncı âyet, müşriklerin uzlaşmaz tutumlarına, putlara tapmakta ısrarlarına üzülen Hz. Muhammed(s.a.v.)i tesellî ederken müşrikleri de uyarmaktadır. "Biz onların gizli ve açık neler yaptıklarını gayet iyi biliyoruz" sözünün anlamı şudur: Ey Muhammed, sen hiç üzülme. Onların yaptıkları, cezasız bırakılacak değildir. Her yaptıkları bizce bilinmektedir. Zamanı gelince biz onlara yaptıklarının hesabım soracağız, onların cezalarını vereceğiz.
77- İnsan, bizim kendisini, nasıl bir nutfe(sperm sıvısm)dan yarattığımızı görmedi mi ki şimdi apaçık bir hasım kesildi? 78- Kendi yaratılışını unutarak bize bir mesel verdi: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" dedi. 79-De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilir." 80- "O size yeşil ağaçtan ateş yaptı da siz ondan yakıyorsunuz." 81- "Gökleri ve yeri yaratan, bu insanların benzerlerini yaratamaz mı? Elbette yaratır! O, çok bilen yaratıcıdır. 82- "O'nun işi birşey(in olmasın)/ istedi mi ona, sâdece "Ol!" demektir, hemen olu verir." 83- "Yücedir O ki, herşeyin hükümranlığı O'nun elindedir ve siz O'na döndürüleceksiniz!"
Tefsir:
Bu âyetlerde de âhireti inkâr eden kimseye, Allah'ın herşeyi yapabileceğini, ölüleri diriltmeğe kaadir olduğunu kanıtlayan deliller verilmektedir:
77- Âhireti inkâr eden kimse, kendisinin bir nutfeden, çıplak gözle görülemeyecek derecede küçük bir menî hayvancığının yumurta ile birleşiminden yaratıldığını görmüyor mu? Bir meni hayvancığından, konuşan, düşünen, acaip şeyler yapan insanın yaratılması az mu'cize midir? Ama daima göz önünde tekrarlandığı için insan bu mu'cizeyi düşünüp Allah'ın kudretini anlamaz da Allah'ın ölüleri dirilteceğini kabul etmez, bunu inkâr için müminlerle tartışır, durur.
78- Yine o, kendisinin nasıl zayıf bir halden yaratılıp bu mükemmel hale getirildiğini unutur da: "Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diye bir misal verir. Çürümüş kemikleri diriltmenin, Allah'a zor olduğunu sanır.
79-80: O kemikleri ilk defa yaratıp ortaya koyan Allah, onları tekrar diriltir. O, her türlü yaratmayı bilir, olmaz sanılan şeyleri yapar. O'nun yapamayacağı bir şey yoktur. Ateş ile yeşillik birbirine zıddır. Biri kurutucu, öldürücüdür, öbürü yaştır, canlılık eseridir. Birinin olduğu yerde diğeri olmaz. Ama yüce Mevlâ, kudretiyle yeşil ağacın içine ateş çıkarma özelliği koymuştur. Hicaz'da bulunan Marh ve 'Afâr ağaçlarından birer dal kesilip birbirine sürülünce çakmak gibi ateş çıkar. Çölde yolculuk yapanlar, bu dalları birbirine sürtüp ateş yakarlar. Yeşilin tabiatine zıd şey verip ondan ateş çıkaran Allah, kurumuş kemiğe de, tabiatine zıd olan hayât verir. O'nun kudreti sonsuzdur. Gökleri ve yeri yaratan Allah, bunların benzerini yaratamaz mı? Allah için zorluk yoktur, yaratır. "Ol!" demek istediği bir şey derhal oluverir. Herşey O'nun mülküdür, hükmü altındadır. Herkes O'na döndürülecek, yaptıklarından hesap verecektir.
Son âyette " kelimesi, mülk'ün mübalâğa sîğasıdır. Bu kelime, mîm'in zammı, lâm'ın sükûnuyla mîm'in ve lâm'ın fethiyle bir mîm ilâvesiyle şeklinde de okunur. " kelimesi de gaib muzâri meçhul olarak " " şeklinde okunmuştur. Zeyd ibn 'Alî ise bunu ma'lûm sîğasiyle okumuştur.[6930]
Dalların birbirine sürtülmesinden kıvılcım çıkması, gerçekte bir elektrik olayıdır. Sürtünmeden elektron akımı olur, bundan elektrik doğar. Görünüşte yeşillik ateşe zıddır. Gerçekte sürtünmeden elektron akımı dolayısiyle elektriğin meydana gelmesi, Allah'ın bir yasası olup gayet doğaldır. İşin iç yüzünü bilmeyen insana bu olay, olağan üstü görünür, tşte nasıl görünüşte mahiyeti birbirine ters şeyleri Allah, bir araya getiriyorsa ve bu olay gerçekte doğal ise, imkânsız gibi görünen ölülerin dirilmesi de Allah'a göre gayet tabiidir. Herşey O'nun buyruğuna bağlıdır. O, ölülerin can bulmasını dilemiştir. Onun için ölüler canlanır. Sûr'a yahut suretlere üflemekle maddelere can girer. Maddeye hayât veren, Allah'ın hayât soluğu olan ruhtur. İşte Allah, hayât soluğu

[6929] Enbiyâ Sûresi: 98.
[6930] Fethu'l-Kadîr: 4/384

olan ruhu, suretlere lifleyince cansız suretler can bulur. Dünyâ hayâtı tamamlandıktan sonra Allah'ın bir tecellisiyle bedenlere yeniden ruf üflenecek ve yeni bir ruhânî-maddî hayât düzeni kurulacaktır.
81 nci âyette gökleri, yeri yaratan Allah'ın, bu insanların benzerlerini de yaratmağa kadir olduğu vurgulanıyor. Bu ifâdeden, ruhun sokulacağı yeni bedenin, neş'e-i ûlâ(bu dünyâ)daki bedenin aynı değil, fakat onun benzeri olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Vâkı'a Sûresinin: "Aranızda ölümü takdir eden biziz... (Ölümü takdir ettik) ki yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir biçimde yeniden inşâ' edelim" (60-61) âyetlerinden de anlaşılan budur.
Esasen bizim tasavvur edemeyeceğimiz kadar geniş olan şu uzay içinde nice güneş sistemleri var ki ömrünü tamamlayıp dağılırken yeni yeni güneş sistemleri, galaksiler ortaya çıkmaktadır. Bir gün bizim Dünyâmızın bağlı bulunduğu Güneş, sistemi de dağılacak ve belki bunun yerine başka bir sistem yaratılacaktır. Bunun mâhiyetini biz bilemeyiz. İnsanlar yeni kurulacak bir sistemde mi diriltileceklerdir? Yoksa yine bu sistem içinde mi diriltilecekler-dir? Ancak Kur'ân'da insanların kabirlerden kaldırılacağı ifade edildiğine göre yine bu dünyâda diriltileceklerdir anlamı çıkar. Bilginlerin tesbitlerine göre bugünkü şartlar altında bu Güneş, sistemini beş milyar yıl bu düzenle yönetecek güce sahiptir. Âhiret işi muğayyebâttan olduğu için buna inanmak ve mâhiyetini, yerini Allah'a havale etmek gerekir.
82 nci âyetteki kelimesinde önemli bir işaret vardır. Bu âyetin benzeri, Âl-i İmrân Sûresinde de mevcuttur (âyet: 47). Buna göre Allah bir şeyin olmasını isteyince ona "Ol" der ve o şey olur. Fiil geniş zaman kipidir, geçmiş zaman değil. Yani Allah bir şeye ol demek isteyince o şey oldu değil, "oluyor" buyuruluyor. Çünkü Allah'ın yaratması, bir defada olmuş bitmiş değil, süreklidir. Her an devam etmektedir. Allah kâinatı yaratıp kenara çekilmiş değil, yaratmanın içindedir. Kimi ölür, kimi doğar, eskilerin yerini, yeni yaratılan kuşaklar alır. Yaşlı ağaçlar kururken, yeni fidanlar onların yerine geçer. Olmuş ekinler biçilir, meyvalar devşirilir, yenileri yetişir. Allah süresini tamamlayan bir kavmi götürür, onların yerine başka kavimler getirir. Nesli tükenmiş birçok hayvan cinsi yerine yenileri yaratılmıştır. Yaratma böyle dinamizm içinde sürüp gitmektedir.
78 nci âyet münasebetiyle müfessirler şu olayı anlatırlar: Peygamber'le tartışarak âhireti inkâr eden Übeyy ibn Halef, çürümüş bir kemik parçası getirmiş, onu eliyle ufalayıp:
— Bu böyle çürüdükten sonra Allah'ın bunu dirilteceğini mi sanıyorsun? demiş. Peygamber (s.a.v.) de:
— Evet, seni de öldürecek, sonra diriltip cehenneme sokacaktır, demiş.
Gerçekten böyle bir tartışma vukubulmuş olsa bile âyetin hemen o anda inmiş olduğunu sanmıyoruz. Yâsîn Sûresi bir bütündür. Bütün âyetleri birbirine bağlıdır. Allah'ın birliği ve yalnız O'na tapılacağı, âhiretin varlığı hakkında gayet açık kanıtlar getiren sûre, başlangıcına uygun bir biçimde sona ermektedir. Başında Kur'ân'ın, 'âzîz ve rahîm Allah tarafından indirildiği bu-yurulmuştu. Herşeyin O'na âidolduğu ve insanların O'na döndürülecekleri hükmü ile sona eriyor. Böylece sonu, başı ile birleşen sûre, bir bütünlük oluşturuyor.

Yâsîn Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A- Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1- Allah'tan başka tanrı yoktur, O'ndan başkasına tapılmaz (23, 74-75). Allah, kendisine inanan ve tapan kullarını bağışlar, cennete kor (25-27).
2- Allah'ın "Ol" diyeceği herşey olur. Kâinata "Ol!" dediği için olmaktadır. 82 nci âyette Allah'ın olmasını istediği şeyin olacağını ifade eden fiil, muzâri (geniş zaman) kipidir. Bu, yaratma sürecinin devamlılığını gösterir. Bundan, Allah'ın olmasını istediği bu âlemin birden bire olup biten bir şey olmayıp oluşunun devam ettiği anlaşılır. Yaratma, ezelde olup bitmiş bir süreç değil, devam eden bir olgudur. Her ân Allah'ın yaratma, yaşatma ve öldürme eylemi sürmektedir. Kimi canlılar ölürken yerlerini yenileri almaktadır (82).
3- Kâinatın hükümdarı Allah'tır. Herşey O'nun mülküdür ve O'nun hü-kümranlığındadır. Herşey O'nun sânının yüceliğini söylemekte, O'nu övmektedir (83).
B- Peygamberlikle İlgili Prensipler:
4- Bu Kur'ân, kendilerine hiç uyarıcı gelmemiş, gaflet içinde bulunan bir kavmi uyarması için Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir (1-6).
6 ncı âyet, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendilerine peygamber gelmemiş, İlâhî Kitabı bulunmayan Arap kavmine gönderildiğini belirtiyor. "Her kavmin bir yol göstericisi vardır" [6931], "Her ümmetin (milletin) bir elçisi vardır" (Yûnus Sûresi: 47), "Her ümmet içinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir" [6932] "Seni de böylece, kendilerinden önce nice milletler geçmiş bulunan bir millete gönderdik" [6933], "Biz onlara daha önce, okuyacakları bir Kitap vermemiştik ve senden önce onlara bir uyarıcı göndermemiştik" [6934] gibi âyetler de Hz. Muham-med(s.a.v.)in, kendi kavmi olan Arapları uyarmak üzre gönderildiğini bildirmektedir.
Ama bu, birkaç kez vurguladığımız gibi mesajının dili bakımından böyledir. Kendisi Arapça konuştuğu için Arapça konuşan bir kavme gönderilmiştir. Çünkü Allah, her kavme, kendi dillerini konuşan peygamber gönderir

[6931] Ra'd Sûresi: 7.
[6932] Fâtır Sûresi: 24.
[6933] Ra'd Sûresi: 30.
[6934] Sebe' Sûresi: 44.

[6935]Fakat mesajının içeriği bakımından onun peygamberliği evrenseldir. Mesajının ulaştığı ve o mesajın dilini anlayan her millet, o mesaj ile yükümlü olur. Bir İlâhî Kitaba sahibolanlar da inançlarını, bu son mesaj doğrultusunda düzeltirler, dinlerini şirk bulaşıklarından temizlerler.

7- Ancak iyi niyyetli insanları uyarmak mümkündür: "Sen ancak Zikr'e uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyarabilirsin" (11).

Kötü niyyetli, önyargılarla şartlanmış insanlara söz anlatmak mümkün değildir: "Sen kabirlerde bulunanlara işittiremezsin" [6936] öylelerinin ön yargıları, söylenen sözün amacını anlamalarına engel olur. Onların kibirleri, hasedleri, olumsuz düşünceleri, önlerini ve arkalarım tutup kendilerini sabit fikir zindanına atar. Hakikati göremez, Hak yoluna giremezler (8-9).

8- Eski kavimler de gelen elçileri dinlememişler, onları uğursuz saymışlar, onlar yüzünden başlarına belâlar geldiğini, düzenlerinin bozulduğunu söylemişlerdir. Oysa başlarına belâ gelmesi, düzenlerinin bozulması elçiler yüzünden değil, yanlış davranışları yüzündendir (13-19).

9- Peygamberler, da'vetlerinin karşılığında ücret istemezler (21). Onların vârislerinin de öyle olması gerekir. Dini dünyalığa âlet edenler, Peygamber vârisi olamazlar.

10- Her peygamber ve Hak da'vetçisiyle alay edilmiş, fakat sonunda alay edenler helak olmuş, Hak da'veti başarıya ulaşmıştır (30-31).

11- Hz. Muhammed (s.a.v.) şâir değildir. Onun duyurduğu vahyler, şeytân cin telkini değil, meleğin vahyidir. Bu Kur'ân, iyi niyyetli, gönlü diri insanları uyarması için Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir (70).

12- Hak da'vetçisi, kendisine yapılan saldırılara üzülmemeli, sabretme-lidir. Allah, kullarının ne yaptığını bilir. Hak da'vetçilerini korur, haksız saldırganları cezalandırır (76).

C- Âhiretle ilgili Prensipler:

13- Hakk'a karşı gelenler, yaptıklarının hesabını vereceklerdir. Bütün insanlar, Allah'ın huzuruna çıkacak, Yüce Dîvân'da muhakeme edileceklerdir (32, 83).

14- Dünyâda geçen olaylar: Ölmüş gibi toprağın canlanıp bitki örtüsünü çıkarması, ürünler vermesi: bahçeler, gözeler, ırmaklar ve çeşit çeşit gıdalar, birbirini izleyen gece gündüz, Güneş, Ay, suyun kaldırma gücüyle deniz-de yürüyen gemiler, yeryüzündeki çeşit çeşit havyanlar ve bütün doğa yasaları hep Allah'ın, ölüleri yeniden dirilteceğini kanıtlar (33-42, 71-73).

15- Helak olanların ruhları, Yüce Dîvân'da muhakemeye çağırılırlar. O zaman kendilerine haber verilen âhiret sorumluluğunun gerçekliğini anlarlar. Çağırma borusuna üflenince insanlar, kabirlerinden kalkıp Yüce Dîvân'a koşarlar. O Mahkemede hiç kimseye haksızlık edilmez. Bu muhakeme sonucunda:

a) İyiler, kendileri gibi iyi olan eşleriyle, ataları ve çocuklarıyle birlikte cennetlerde ağırlanırlar, orada Rabbin selâmını duymakla neş'eleri doruğuna erer.

b) Suçlulara gelince, onların sorgulamada suçlarını ağızlarıyle itiraf etmelerine gerek kalmaz. Elleri, ayakları, derileri dünyâda neler yapmış olduklarına tanıklık eder ve suçlular, hak ettikleri cehennem zindanına atılırlar (49-65).

16- İnsanları bir nutfe(embriyo)dan yaratan, kâinatı var eden Allah, ölenleri mutlaka diriltecektir (77-81).

17- Yeniden yaratılan insanın bedeni, dünyâdaki şeklinin aynı değil, benzeridir. Aynı olsaydı "Gökleri ve yeri yaratmış olan, onların benzerini yaratmağa kadir değil mi?" (SI) denmezdi. Demek ki yeniden yaratılan insan, görünürde ilk bedenine benzer, ama mâhiyette ayrıdır. Oradaki beden, zamanın yıpratmayacağı bir bedendir. Gerçeği Allah bilir.

D- Genel Prensipler:

18- Herkesin yaptığı ma'nen tesbit edilir (12).

19- Allah bir kavme azâbetmek dilerse gökten ordu indirmesine gerek yoktur. Korkunç bir gürültü, bir deprem, bir felâket onların işini bitirmeğe yeter. O zaman ağızlarını açıp tek söz söylemeğe vakit bulamadan ölüp giderler (28-29, 48-50).

20- Ölenler, bir daha dünyâya geri dönmezler (31).

21- İnsanlar, hayvanlar erkekli-dişili olduğu gibi bitkiler ve bilinmeyen nice canlılar da öyledir (36).

22- Güneş, kendi müstekarrı için yürümektedir. Bu ifadeden Güneşin, sistemiyle birlikte bir burca doğru yürüdüğü anlaşılabileceği gibi, tâ durun-caya kadar yürüyeceği de anlaşılır. Başka bir kırâete göre Güneş, durmadan yürümektedir. Ayrıntı için 38 nci âyetin tefsirine bakınız.

23- Bütün yıldızlar uzaydaki yörüngelerinde yüzmektedir (40).

24- Bazı insanlar, ne kadar mu'cize görseler yine inanmazlar; gördükleri mu'cizeyi doğal sanırlar (46).

25- Hakk'a inanmayan cimri insanlar, fakirlere sadaka vermeyi yüksü-nür, "Allah dileseydi onları beslerdi, Allah'ın vermediğine biz mi vereceğiz?" bahanesiyle yoksullara yardım etmezler (47).

26- Allah dilese, kâfirlerin gözlerini siler, önlerini göremezler. Dilese oldukları yerde onların kılığını değiştirir, dondurur, ileri-geri gidemezler (66-67).

27- İnsan yaşlandıkça bedensel gücü azalır, düşünce yetisi zayıflar (68). Başka bir âyette bu duruma erzel-i ömr ta'bir edilir: "Kimi de ömrün erzeli-ne (en kötü, en perişan çağına) itilir ki bilirken, bir şey bilmez hâle gelsin"

[6935] İbrâhîm Sûresi: 4, Fussilet Sûresi: 44.

[6936] Fâtır Sûresi: 22.

6937

28- Ancak gönlü diri, iyi niyyetli insanlar Kur'ân vahyinin amacını anlar, onun hidâyetine uyarlar. Nankörler ise Allah'ın azâb kararı uyarınca cehenneme giderler (70).

YÂSÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Her harf üzerinde hafifçe, nefes almadan durarak: Ebû Ca'fer.
Sîn'in nûnun vâva id-
ğam ederek: Şu'be, Kisâ'î.
Ya'kub, Halef.
Nûnu izhâr ile: ötekiler[6938]
tki halde de hemzenin harekesini, öncesine nakl: İbn Kesîr [6939]
Nakilsiz, râ'nın
sükûnuyla: Ötekiler.
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Masdariyyet üzere nasb:
Mahzûf mübtedâmn haberi olarak merfû': Cerr ile:
A'nâk yerine eymân:
Câr'sız: A'nâk yerine eydî:
Okuyanlar:
Îbn 'Âmir, Ham-za, Kisâ'î, Halef, Hafs.
ötekiler. Übey ve Basrahlar [6940] Çoğunluk, îbn Mes'ûd [6941] Çoğunluk, îbn Abbâs, îbn Mes'ûd ve îbn Hu§eym.
Übey
Bir kırâettir .
Çoğunluk, îbn 'Abbâs .
klrâeti tefsîr saymı5 ve Kur>ân'a muhalif vecih okunmaz, demiştir
Âyet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
lal....lal- İkisinde de sînin
fethiyle: Hafs, Hamza, Ki-
sâ'î, Halef.
lal... lal- Sînlerin dammıyle: ötekiler'.[6942]
öayn ile: Çoğunluk.
liÇiiîi 'Avn ile» görme zayıflığı
anlamındaki aşâ'dan: tbn Abbâs, îkrime, Ömer ibn Abdi'1-Azîz, İbn Ya'mer, Nehâ'î, tbn Şîrîn, Hasan, Ebû Recâ', Zeyd ibn 'Alî, Ebû Ha-nîfe ve İbn Miksem [6943] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[6944]
İştigâl üzre mansûb: Çoğunluk.
Âyet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Mübtedâ olarak
merfû': Ebû's-Semmâl [6945]
14 Hafif zây ile: Ebûbekr Asımdan rivayet etmiştir.
Tâ'zîz'den: Çoğunluk.
Yine hafif zây ile fakat
sâlis lâm'h: İbn Mes'ûd [6946]

[6937] Hac Sûresi: 5.
[6938] Tfebsırah, Neşr, Kurtubî: 15/3. îsâ ibn Ömer sîn'in nûn'unu mansûb İbn 'Abbâs, İbn Ebî İshâk, Nasr ibn Âsim meksûr Hârûn el-A'ver ve Muhammed ibn Semeyfa' da nûnu madmûm okumuştur.
[6939] Vakıf halinde Hamza da İbn Kesîr gibi nakl ile okumuştur.
[6940] Mesâhif: 159.
[6941] Mesâhif: 78.
[6942] Taberî, dammı tercîh etmektedir (22/151).
[6943] Câmi'u'l-beyân: 22/152; Kurtubî: 15/10; el-Bahr: 7/325.
[6944] Mesâhif: 78.
[6945] el-Bahr: 7/325.
[6946] Mesâhif: 78; el-Bahr: 7/326-327. Taberî, şeddeli zây ile okumak gerektiğini, çünkü bunun üzerinde icmâ' bulunduğunu söylemektedir:

19 İkinci hemzenin fethi
ve teshili ve iki hemze arasına elif sokarak, kâf da hafif: Ebû Ca'fer.
İkinci hemzenin kesri ve teshili ve araya elif sokarak, kâf şeddeli: Kahin ve Ebû 'Amr.
İkinci hemzenin kesri, teshîli ile, elif sokmadan, kâf şeddeli: Verş, İbn Kesîr.
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
îkinci hemzenin teshîl-siz kesri, araya elif sokarak; kâf şeddeli: Hişam. Aynı kırâet, fakat araya elif sokmadan: Ötekiler.
İkinci hemzeyi sakin yaya dönüştürerek, araya elif sokmadan, kâf şeddesiz: Kırâettir.[6947]
Aynı kırâet, yalnız tayr masdar şeklinde kâf şeddeli: îbn Hürmüz[6948]
iki hemzenin fethiyle: Ferrâ'nın nakline
göre Ebû Hâzin ve Sa'lebî'ye göre Zirr ibn Hubeyş ve Muhammed ibn Semeyfa'[6949]
Tek hemze ve idğâm ile: İbn Mes'ud ve
Mâcişûn [6950]
Ayet No.
22
23
Kelime:
24
25
Kırâet farkı:
Yâ'nın sükûnu ile: Yâ'nın fethiyle:
Vakf halinde sonda sakin yâ ile:
Vasi halinde yâ'nın fethiyle:
İki halde de yâ'nın düşürülmesiyle:
İki halde de yâ ile:
Vasi halide yâ ile:
İki halde de yâ'sız:
İzafet yâ'sının fethiyle:
İzafet yâ'sının
sükûnuyla:
İzafet yasının fethiyle:
İzafet yâ'sının sükûnuyla:
Okuyanlar:
Hamza. Ötekiler.
Ebû Ca'fer. Ebû Ca'fer.
Ötekiler.
İbnMes'ûd[6951]
Ebû Ca'fer.
Verş.
Ötekiler.
Nâfi', Ebû 'Amr.
Ötekiler. Nâfi', İbn Kesir, Ebû 'Amr.
Ötekiler.
Âyet No.
Kelime:
27
29
Kırâet farkı:
tki halde de sonda yâ var:
İki halde de yâ'sız:
İkram kökünden ismi mef'ûl:
Tekrîm kökünden ismi mef'ûl:

22/156.
[6947] Câmi'u'l-beyân: 22/158.
[6948] Kurtubî: 15/17.
[6949] Kurtubî: 15/16.
[6950] Kurtubî: 15/17. Mesâhif: 78. Bu kırâetler için bkz. en-Neşr: 2/353; el-Budûr: 263. Tkberî çoğunluk kırâeti olan istifham hemzesinden sonra meksûr hemze ve fiilde de şeddeli mek-sûr kaftan başka vech ile okumayı caiz görmemektedir: 22/158.
[6951] Mesâhif: 78.

öl Sayha vâhideh merfû', çünkü kâne tamdır, sayha onun faili, vahide de sıfattır:
Okuyanlar:
Ya'kub. Ötekiler.
Çoğunluk. Bir kırâettir'.[6952]
Ebû Ca'fe, Yezîd ibn Ka'ka', Şeybe ve A'rec.
Kâne nakıs, sayha haberi olarak mansûbdur: Ötekiler [6953] Sayha yerine, aynı .anlamdaki zakye ile:
Übey, îbn Mes'ud ve Abdu'r-Rahmân ibn el-Esved[6954]
Ayet No.
29
30
31
Kelime:
Tâ'nın nasbıyle Sakin te'nis hâsı ile:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6955] Çoğunluk. İbn Mes'ûd, İbn Hürmüz, Müslim ibn Cundeb, 'İkri-me, A'rec ve Ebû Recâ'.
'ibâd'a izafetle: Übey, İbn 'Abbâs,
Dahhâk ve başkaları [6956] Çoğunluk. 'Abdullah ibn Mes'ûd. [6957] Çoğunluk. Hasan [6958]
yerine
Hemzenin fethiyle: Hemzenin kesriyle:
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
32
33
34
35
Şeddeli mîm ile:
Hafif mâ ile: Şeddeli yâ ile: Hafif, sakin yâ ile: Hafif cîm ile:
Şeddeli cîm ile: Meksûr 'ayn ile:
Madmûm 'ayn ile: Sâ ve mîm'in dammıyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
Übey ve Rebî' ibn
Huseym[6959]
İbn 'Âmir, 'Âsim,
Hamza ve İbn
Cemmâz.
Ötekiler.
Nâfi'.
Ötekiler.
Cenah ibn
Hubeyş.
Çoğunluk [6960]
İbn Kesîr, İbn
Zekvân, Hamza,
Kisâ'î, Şu'be.
ötekiler.
Hamza, Kisâ'î, Halef.
Ayet No.
Kelime:

[6952] el-Bahr: 7/330.
[6953] Tkberî, nasb ile olanın doğru olduğunu söylüyor: 23/2. Kari'ler, 53 ncü âyette sayha'nın nasbında oybirliği içindedirler: en-Neşr: 2/353. Çünkü orada (OK") mef'ulüdür.
[6954] Mesahif: 78, 159; Kurtubî: 15/21.
[6955] Mesâhif: 78.
[6956] Kurtubî: 15/23, Mesâhif: 78, 159, 204.
[6957] Câmi'u'l-beyân: 23/3; Mesâhif: 78; el-Bahr: 7/334.
[6958] Kurtubî: 15/24; el-Bahr: 7/334.
[6959] Mesâhif: 159.
[6960] el-Bahr: 7/335.

36
37
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Sâ ve mîm'in fethiyle: ötekiler.
Fiilde hâ zamiri yok: Ebûbekr, Hamza,
Kisâ'î, Halef, Kû-felilerin mushafla-
Tâ'dan sonra hâ zamiri:
Zamirin vâv'a uzatılması:
böyledir.
ötekiler ve mushaflan.
tbn Kesîr. İbn Mes'ûd [6961]. Çoğunluk. Übey ve İbn Huseym [6962]. Çoğunluk.
İbn Mes'üd [6963] Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve
İbn 'Abbâs [6964]
Ayet No.
39
49
49
Kelime: Kırâet farkı:
Nasb ile:
ReP ile:
Kûfeliler ve İbn 'Âmir.
Ötekiler (İbn Ke-sîr, Nâfi', Ebû 'Amr, Ravh).
Ayn'ın dammıyle: Çoğunluk.
Ayn'ın kesriyle: Bir kırâettir.
Yâ'dan sonra elif ile,
kesre ile mansûbdur: Nâfi', İbn Âmir,
Ya'kûb.
Elifsiz, tekil ve
mansûb: ötekiler.
Çoğunluk. ibnMes'ûd [6965] U Sakin hâ ve hafif sâd
ile: Hamza.
Sakin hâ, şeddeli sâd
ile[6966] Kalûn.
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
50
51
52
Meftûh hâ, şeddeli meksûr sâd ile:
Meksûr hâ ve şeddeli
meksûr sâd ile:
Yefte'ilûnvezninde aslı üzre:
Yâ'nın dammıyle edilgen:
Yâ'nın fethiyle, etken: Fâ ile: Lamdan sonra
çoğul nûnu: Tâ'dan sonra çoğul
nûnu:
Ta'dan sonra elif, (c cer harfi, fiil de masdar:
Okuyanlar:
Verş, İbn Kesîr, Hişâm.
Ötekiler.

[6961] Mesâhif: 78.
[6962] Mesâhif: 159.
[6963] Mesâhif: 78.
[6964] Bir rivayette İbn Mes'ûd (14i *s£U jjuî) şeklinde durmuştur. Mesâhif: 78, 159. Kurtubî şöyle diyor: "Kur'ân'a muhalefet eden: 'Ben de İbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs'in kırâetini okuyorum' diyerek kendisine mesned aramışsa da, Ebû 'Amr ve İbn Kesîr'in Mucâhid'-den rivayetlerine göre İbn 'Abbâs çoğunluk gibi okumuştur" (Kurtubî: 15/28).
[6965] Mesâhif: 78.
[6966] Sâd'ın şeddeli olmasının sebebi, fi'lin ifti'âl babından olmasındandır. Aslı Tâ sâd'a idğâm edilince hâ'nın harekesi gizlenir, yahut hâ meftûh veya meksûi ok unu;. Aslı üzere tâ ile okuyan da vardır.

Übeyy ibn Ka'b '.[6967]
İbn Muhaysın. Çoğunluk [6968] Bir kırâettir. Çoğunluk [6969]
Çoğunluk. İbn Ebî Leylâ [6970]
Hz. 'Alî.

Ayet No.	Kelime:	Okuyanlar:
53		
55		
Kırâet farkı:		
Lâm'dan sonra çoğul		
nûnu, sonra hebbenâ:		Übey ibn Ka'b ' [6971] Elif üzerinde nefessiz
biraz durma: Hiç durmadan:		
Hafs. ötekiler.		
îkisi de merfû': İkisi de mansûb: Sayha yerine zakya: Sakin ğayn ile:		
Madmûm ğayn ile: Fâ'dan sonra elifsiz: Fâ'dan sonra elifli:		
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [6972]. Ebû Ca'fer, Ötekiler, tbn Mes'ûd [6973] Übey, Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû •Amr. Ötekiler [6974] Ebû Ca'fer. ötekiler.		
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı: Okuyanlar:
Aynı kırâet, yalnız hal olarak mansûb: İbn Mes'ûd ve Talha ibn Musarrif'.[6975]		
56	Lâm'dan sonra elifsiz:	ibn Mes'ûd, 'Ubeyd ibn 'Umeyr, Hamza, Kisâ'î, Halef. Meksûr zâ, meftûh lâm,
sonra elif:	Çoğunluk [6976]	
Ref ile:	Çoğunluk.	
Hal olarak nasb ik-:		Abdullah ibn Mes'ûd[6977]
58	Mübtedâ olarak merfû':	Çoğunluk.
Masdar, ya <te hâl olarak mansûb		İbn Mes'ûd ve Übey[6978]
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı: Okuyanlar:
Meksûr sîn, sakin lâm ile; isti'nâfen merfû:		Muhammed ibn Ka'bel-Kurazî [6979] Meksûr cîm, bâ, şeddeli lâm: Nâfi', 'Âsim.
Meksûr cîm, sakin bâ hafif lâm:		Ebû Yahya, Eşheb Ukaylî [6980] Madmûm cîm, sakin ba, hafif lâm: Übey, Ebû 'Amr ve îbn 'Âmir. Madmûm cîm, bâ ve hafif lâm: Ötekiler.
Meksûr cîmden sonra sakin yâ; ecyâl'in tekili: Hz. 'Alî ve bazı Horasanlılar [6981]	60	Çoğunluk.

[6967] Kurtubî: 15/38, Mesâhif: 159.
[6968] el-Bahr: 7/341.
[6969] el-Bahr: 7/341.
[6970] Bu kip in müennesidir.
[6971] Mesâhif: 159; Kurtubî: 15/41.
[6972] Mesâhif: 79. İbn Mes'ûd'un yahut şeklinde okuduğu da rivayet edilmiştir.
[6973] Kurtubî: 15/42-43.
[6974] Taberî'ye göre doğrusu madmûm şîn ve ğayn, ya da madmûm şîn ve sakin ğayn ile okumaktır. Fakat meftûh şîn ve ğayn ile okumak caiz değildir: 23/19.
[6975] Mesâhif: 79; Kurtubî: 15/44.
[6976] Mesâhif: 237.
[6977] Mesâhif: 79, el-Bahr: 7/342.
[6978] Mesâhif: 79,159 İstedikleri her şey, selâm ve saygı ile kendilerine verilir, demektir.
[6979] Kurtubî: 15/46; el-Bahr: 7/343.
[6980] Kurtubî: 15/47.

İbn Mes'ûd ve
Übey[6982]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
			İbn Mes'ûd ve Übey[6983]
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd ve Übey[6984]
		Hitâb tâsıyle:	Çoğunluk.
		öâib yâsıyle; zamîr ci-bill'e gider:	Talha ve îsâ[6985]
64			Çoğunluk.
			Übey.
65		Çoğunluk.	
			İbn Mes'ûd, Übey ve İbn öazvân'ın Talha'dan rivayeti[6986]
66		Bâ'nın fethiyle, ya ma'tûf mâzî:	Çoğunluk.
		Bâ'nın kesriyle, emirdir [6987]	îsâ[6988]
67		Nûn'dan sonra elif ile, çoğul:	Hasan, Sülemî, Zirr ibn Hubeyş ve Ebûbekr Şu'be'nin rivaye-tinde Âsim [6989]

Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:

[6981] el-Bahr: 7/344. Taberî, bu kırâetlerin hepsini bilinen, doğru kırâetler kabul etmekle beraber ikisini tercih etmektedir ki onlar da meksûr cîm, bâ ve şeddeli lâm ile, madmûm cîm, bâ ve hafif lâm ile olandır: 23/23.
[6982] Mesâhif: 79, 159.
[6983] Mesâhif: 79, 159.
[6984] Mesâhif: 79, 159.
[6985] el-Bahr: 7/344.
[6986] Mesâhif: 79, 159.
[6987] Yani onlara: "Haydi koşun, yola girin, yürüyün!" denilir.
[6988] el-Bahr: 7/344.
[6989] Kurtubî: 15/50.

Okuyanlar:
68
70
71
72
Nûn'dan sonra elifsiz: ötekiler. Madmûm mîm ile: Çoğunluk. Meftûh mîm ile: Tenkîs kökünden: İnkâs kökünden:
Hitâb tâsıyle:
yâsıyle:
Hitâb tâsıyle:
Ğâib yâ'sıyle:
Ebû Hayveh[6990]
'Âsim, Hamza.
Ötekiler [6991]
Nâfi', İbn Zekvân,
Ya'kub.
Ötekiler[6992]
Nâfi', İbn 'Âmir
ve Ya'kûb.
Ötekiler.
Çoğunluk. Übeyy, İbn Kays ve
İbn Zer[6993]
Çoğunluk, binilen
şey demektir. Bâ'nın dammıyle, binmek demektir: A'meş, Hasan ve
İbjı Semeyfa' [6994] Fa'ûle vezninde, tâ ile: Übeyy ve Âişe [6995]
Râ'nın fethiyle:
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
73 İmâle ile: Hişâm ve İbn
Zekvân.
İmâlesiz, fetha ile: ötekiler[6996]
76 Yâ'nın dammı, zây'ın
kesriyle: Nâfî'.
Yâ'nın fethi, zây'ın
dammıyle: ötekiler.
78 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[6997]
81 Meftûh yâ, sakin kaf,
madmûm râ ile: Sellâm Ebû'l-
Munzir, Ya'kub el-Hadramî, Ruveys[6998]
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Bâ, kaf, elif ile ismi
fail, tenvinli: ötekiler[6999]
Mübalağa kipi:
Çoğunluk.
tsmi fail kipi:
Hasan, Cahderî, Mâlik ibn Dînâr ve Zeyd ibn 'Alî[7000]

[6990] Kurtubî: 15/50.
[6991] Taberî'ye göre iki kırâet de doğrudur, fakat Kûfelilerin çoğunluğunun kırâed daha güzeldir (23/27).
[6992] Taberî, yâ ile olan kırâetin siyaka daha çok uyduğunu söylüyor (23/27).
[6993] Mesâhif: 159.
[6994] Kurtubî: 15/56.
[6995] el-Bahr: 7/347; Mesâhif: 160, 233.
[6996] en-Neşr: 2/6S. Hişâm ve İbn Zekvân'in imâle ettikleri yanında fetha ile okudukları da rivayet edilmiştir.
[6997] Mesâhif: 79.
[6998] Kurtubî: 15/60.
[6999] Bu ihtilâf, Yâsîn ve Ahkaf Sûrelerindeki iki yerde elifin, bütUn mushaflarda da yazılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. şeklinde yazıldığı için ihtilâf olmuş, kimi kafi uzatmış, , kimi sakin okumuştur. Ama Kıyamet Sûresinde fâ'il vezninde olduğunda ihtilâf olmamıştır. Çünkü orada mushaflarda elif konmuştur (en-Neşr: 2/356). İbnu'l-Cezerî'nin bu îzâhı, kırâetlerin genellikle ilk Kur'ân imlâsından çıkmış olduğunu, bazı kelimeler birkaç türlü okumaya müsâid şekilde yazıldığı için ihtilaflı okunduğunu kanıtlar.
[7000] el-Bahr: 7/349.

82
Nasb ile:
ReP ile:
İbn 'Âmir, Kisâ'î. ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
83		Madmûm kâf, uzun tâ ile:	Çoğunluk.
		Meftûh kâf, te'nîs tâ'sıyle[7001]	İbn Mes'ûd, lalha ve A'meş.
		İkincisi sakin, iki mîm ile:	Kırâettir[7002]
		Zamîr, yâ ile uzatılmadan:	Ruveys.
		Zamîr yâ ile uzatılarak (sıla):	Ötekiler.
		Çoğunluk.	
		Übey, İbn Kays, Mu'âz ve Ebû Miclez [7003]	

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Meftûh yâ, meksûr cîm ile, etken:	Sülemî, Zirr ibn Hubeyş ve İbn Mes'ûd'un
		-y Meftûh tâ, meksûr cîm ile muhâtab:	Madmûm tâ, meftûh cîm ile edilgen muhâtab:
		Yâ ile edilgen: talebesi[7004]	Ya'kûb.
			Ötekiler.
			İbn Mes'ûd'un öğrencileri[7005]

37/56 SÂFFÂT SÛRESİ 1492
Tefsir..... 1492
Tefsîr: 1494
Tefsîr: 1496
Tefsîr: 1496
Tefsîr: 1498
Tefsir: 1501
Tefsir: 1501
Tefsîr: 1502
Tefsîr: 1502
Tefsir: 1503

[7001] Herşeyi yapma, yönetme gücü, kudreti demektir.
[7002] el-Bahr: 7/349.
[7003] Mesâhif: 60.
[7004] Mesâhif: 79; Kurtubî: 15/60.
[7005] Mesâhif: 79.

Tefsîr: 1504
Tefsir: 1505
Tefsir: 1505
Tefsîr: 1506
Sâffât Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1506
SÂFFÂT SÛRESİNİN KIRÂET FARKLARI 1508

37/56 SÂFFÂT SÛRESİ

Adını sıra sıra dizilen meleklere işaret eden ilk âyetinden alan sûrede Arapların bazı tutum, söz ve inançları, Hz. Peygamber ile kâfirler arasında geçen bazı tartışma sahneleri, samimi mü'minlerle inanmayanların kıyametteki sonuçları ve bazı peygamber kıssaları yer alır. Mekke'de, En'âm Sûresinden sonra inmiş olan bu sûrenin üslûb ve düzeninde ayrı bir edebî güzellik vardır. Her peygamber kıssasından sonra o peygambere selâm verilir ve ona uyanların, samimî mü'minler oldukları vurgulanır. Şuarâ Sûresinde de benzeri bir üslûp kullanılmıştır.
Sûrenin bütün bölümleri birbirine bağlıdır. Bundan ötürü bölümlerinin bir defada veya birbiri ardınca indiği söylenebilir. 182 âyeti içeren sûre, âyet sayısı bakımından beşinci sırayı alır. Resmî sıralamada 37 nci, iniş sırasına göre 56 ncı sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Andolsun o sıra sıra dizilenlere, 2- Bağırıp sürenlere, 3- Zikir okuyanlara, 4- ki Tanrınız birdir. 5- Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunanların Rabbi, doğuların da Rabbidir. 6- Biz, en yakın göğü, bir zînetle, yıldızlarla süsledik. 7-Ve (onu) her türlü âsî şeytandan koruduk. 8- Şeytânlar Yüce Topluluğu dinleyemezler; her yandan kendilerine (şihâblar) atılır, 9- Kovulurlar. Onlar için sürekli bir azâb vardır. 10- Yalnız (yüce topluluktan) bir söz kapan olursa onu da delici bir alev izler.

Tefsir

1-3: es-Sâffât: Saf saf dizilenler demektir. İbn Mes'ûd ve lbn 'Abbâs'a göre saf saf dizilenler meleklerdir. Sûrenin 165 nci âyetinde meleklerin, saf saf dizildikleri belirtilmektedir. Bazılarına göre de es-Sâffât kuşlardır. Mülk Sûresinin 19 ncu âyetinde kuşların, es-sâffât yani kanatlarını açıp yumarak uçtukları belirtilmektedir. İşte burada kanatlarım açıp yumarak uçan kuşlara, onları öyle havada tutup uçurtan kudrete yemin edilmektedir. Bazı müfessirlere göre de es-sâffât savaşta sıra sıra dizilen mü'minlerdir! Haşr Sûresinin 4 ncü âyetinde mü'minlerin, harçla kaynatılmış binalar gibi saf bağlayarak çarpıştıklarına işaret edilir.
ez-Zâcirât: Zâcire'nin çoğuludur. Zecredenler yani menedenler demektir. Bununla bulutları bir yerden bir yere süren, yahut verdikleri ilhamlarla insanları kötülüklerden meneden, yahut şeytânların insanlara çullanmasına engel olan melekler, yahut Kur'ân'da insanları kötülüklerden meneden âyetler veya öğütleriyle insanları kötü yollardan alıkoyan âlimler kasdedilmiş olabilir.
et-Tâliyâti zikran: Zikir okuyanlar demektir. Bunlar da Kur'ân okuyan melekler, yahut öğüt veren Kur'ân âyetleri veya okudukları âyetlerle insanları uyaran peygamberler, din âlimleridir.
Esasen bu and içilen yaratıklar, tabiat olaylarını yönetmeğe memur, Allah'a kulluk için saf bağlamış meleklerdir. Bunların melekler olduğu, 164-165 nci âyetlerden belli olmaktadır. Orada bizzat vahiy getiren meleklerin sözü anlatılır.
Hadislere göre Hz. Peyğamber'in gönderilişi sırasında bütün kâhinler ve astrologlar şaşırtılmıştı. Gökte beliren bir kuyruklu yıldız ve birçok meteor, onların bilgisini yanıltmış, eskisi gibi tepelere oturup yıldızları gözetlemekten korkmuşlar, talihlerine, gelecek haberleri veremez olmuşlardı.
Yahut üzerine and içilen bu varlıklar, saflar gibi dizilen gök cisimleri ve bunları yöneten ruhlar, kutsal cevherlerdir. Fahreddîn Râzî şöyle diyor: "Kendisine yemin edilen bu üç şey, bir tek şeyin sıfatı olabileceği gibi her biri ayrı bir şeyin sıfatı da olabilir. Üçü aynı şeyin sıfatı olması halinde birkaç olasılık vardır:
Bunlar meleklerin sıfatlandır. " Biziz biz, o sqfsaf dizilenler" âyetinde bildirildiği gibi göklerde ibâdet etmek için meleklerin sıraya dizilişi ifade edilir. Yahut onların saf saf olması, derece ve mertebelerinin ayrı ayrı olduğunu gösterir.
Meleklerin zecretmeleri de birkaç ihtimâle gelir: 1) tbn 'Abbâs'ın dediğine göre bu âyetle meleklerin, yönetmekle görevli bulundukları bulutları bir yerden bir yere sürüp götürdükleri anlatılmıştır. 2) Bir başka yoruma göre âyet, meleklerin, ilhamlarıyle insan ruhlarım etkileyip onları günâhlardan me-nettiklerini ifade eder. 3) Yahut melekler, şeytanların, insanlara eziyet etmelerini önlerler.
"Aklî ilimlere göre varlıklar üçe ayrılır: Hiç etkilenmeyen etken ki bu, varlıkların en yücesi olan Allah'tır. Yalnız etkilenen, fakat etkilemeyen varlıklar ki bunlar da varlıkların en aşağısı olan cisimlerdir. Hem etkileyen, hem etkilenen varlıklar ki bunlar da ruhlardır. Ruhlar, Allah'ın Kibriya âleminden etkilenir, fakat cisimler âlemini de etkiler. Allah'ın Kibriyâsından etkilenen yön, cisimler âlemini etkileyen yönden farklıdır. "Zikir okuyanlar", cisimler âlemini etkileyen yönün en şereflisine işarettir. "Saf saf dizilenler" bu şerefli yönün, huşu ile, kulluk ve tâat makamında saf saf duruşuna işarettir. Bu yön, kutsal cevherler olan çeşitli Tanrısal nurları ve Samedî olgunlukları kabul eden yöndür. "Bağırıp sürenler", bu melekî cevherlerin, kutsal insan ruhlarını aydınlatıp onları kuvveden fiie çıkarmadaki etkisine işarettir."
İnsan ruhları, meleklerin ruhlarına oranla, deniz karşısında damla, ya da Güneş karşısında şu'le gibidir. İnsan ruhları ancak melek cevherlerinin etkisiyle Tanrısal bilgilerden yararlanır, ruhsal olgunluk kazanır. "Melekleri, emrinden olan Ruhla, kullarından dilediğine indirir" [7006], "Uyarıcılardan olman için onu Güvenilir Ruh, senin kalbine indirdi" [7007], "Öğüt bırakanlara (an-dolsun)" [7008] âyetleri de buradaki âyetlerin benzeridir.

[7006] Nahl Sûresi: 2.,
[7007] Şu'ârâ Sûresi: 193-194.

Bu âyetlerde bulunan bir başka incelik de şudur: Ancak tam ve tamın üstünde olan şey mutlak kemâl sahibidir. Bir şeyin tam olması, ona lâyik bütün olgunlukların fi'len var olmasıdır. Tamın üstünde olması da ondan, başkalarına mutlulukların ve olgunlukların taşmasıdır. Bir şeyin kendi zâtında kâmil olması, başkasını tamamlayıcı olmasından öncedir, tmdi "Saf saf dizilenler" âyeti, melek cevherlerin, kulluk makamlarında hizmet ve itaat sıralarında dururken kâmil olduklarına işarettir. "Bağırıp menedenler" âyeti, onların, insan ruhlarını, insanlara yaraşmayan şeylerden temizlemedeki etkilerine işarettir. "Zikir okuyanlar" âyeti ise, melek ruhların, insan ruhlarına kutsal ihtişam nurları, Tanrısal ışıklar vermedeki etkilerine işarettir. İşte bunlar, bu üç lâfza uyan aklî münâsebetler ve itibarlardır.

"Ebû Müslim'e göre bu kelimeleri meleklere yormak caiz değildir. Çünkü bunlar te'nîs (dişillik) bildirir. Melekler kadınlık sıfatından beridirler. Ebu Müslim'e şöyle cevap verilebilir: önce es-Sâffât cem'u'l-cem'(çoğulların ço-ğulu)dir. Çünkü cemâate sâffe denir. Sonra bu kelime sâffât şeklinde çoğul olur. tkinci olarak: Melekler ma'nevî te'nîsten beridirler ama lâfzî te'ni§ten değil (yani ma'nen müennes değillerdir ama kelime olarak te'nîs yapılabilirler). Nitekim el-melâike kelimesi de müennes(dişil)dir.

"tkinci ihtimâle göre de bu üç âyetle kasdedilenler, Allah'a kulluğa yönelen kutsal, temiz insan ruhlarıdır. Onlar yeryüzünün melekleridir. "Saf saf dizilenler" âyetinde cemâat halinde namaz kılanların durumuna işaret edilir. "Bağırıp menedenler", bunların, "E'ûzu billahi mine'ş-şeytâni'r-racîm" demelerine işarettir. Onlar bunu okumakla şeytanların, kalblerine vesvese vermelerine engel olurlar. "Zikir okuyanlar" âyeti de onların, namazda Kur'ân okumalarına işarettir.

Yahut "Saf saf dizilenler", Allah yoluna çağıran din âlimlerinin saflarına işarettir. "Bağırıp menedenler" âlimlerin, kuşkulan ve şehvetleri savmalarına; "Zikir okuyanlar" da Allah'ın dinine, O'nun hükümleri uyarınca hareket etmeğe çağırma çabalarına işarettir.

Yahut bu âyetler, Allah yolunda çarpışan gazilere işarettir. "Saf saf dizilenler", onların savaş alanındaki saflarını, "Bağırıp menedenler", atların savaşta çıkardıkları sesleri, "Zikir okuyanlar", mücâhidlerin Kur'ân okumalarını, Allah'ı anmalarını anlatır.

Yahut bu âyetlerde Kur'ân âyetlerine yemîn edilir. Kur'ân'ın âyetleri çeşitlidir. Kimi ilim ve hikmet, kimi ahlâk, kimi hüküm öğretir. Bunların her biri kendi aralarında adetâ dizilen insanlar gibi sıra sıra, mertebe mertebedir. "Bağırıp menedenler" kötü işlerden meneden âyetler, "Zikir okuyanlar" iyi işlere yönelten âyetlerdir. Âyetlerin "et-tâliyât: Okuyanlar" diye nitelendirilmesi, şi'run şâ'irun ve kelâmun kâilun (şâir şiir, konuşan söz) türünden mecazî bir anlam taşır. Nitekim "Bu Kur'ân, en doğruya iletir" [7009] buyurulmuştur.

Bütün bu yorumlar, her üç âyette anlatılanların, aynı şeylerin sıfatı olması halindedir. Şayet bunlar ayrı ayrı şeylerin sıfatları ise bu konuda da çeşitli yorumlar vardır..." [7010]

Bunlar, bu üç âyet hakkında yapılan çeşitli açıklamalardır. Fakat müfes-sirlerin çoğunluğuna göre bu âyetlerde vasfedilenler, meleklerdir. Yüce Allah, bu işleri yapan meleklere yemîn ederek onların yüceliğini, temizliğini, mü'minlere yardım ve desteklerini belirtmektedir.

4-5: İşte yüce Allah, saf saf dizilen, kötülüklerden meneden, Kur'ân okuyan o ruhsal varlıklara yemîn ederek göklerin, yerin, bunlar arasında bulunan bütün kâinatın, tüm doğuların ve batıların Rabbinin Allah olduğunu bildiriyor. el-Meşârik: Doğular, güneşin doğduğu yerler demektir. Güneş her an dünyânın bir diliminden göründüğüne göre Güneşin doğuş yeri bir tane değil, pek çoktur. Bir de güneşin, sistemindeki diğer yıldızların doğuş ve batışını hesaba katarsak "Doğuş yerleri" tabirinin, incelik ve önemini daha iyi anlarız. "Yoo, Doğuların ve batıların Rabbine yemîn ederim" [7011] âyetinde de bu gerçeğe işaret edilmiştir.

6-10: Allah, Dünyâya en yakın göğü yıldızlarla süslemiş ve onu, âsî, söz dinlemez şeytânlardan korumuştur. Şeytânlar, yüce topluluğun sözlerini işi-temezler. Yüce topluluğun sözlerini işitmek için çabalayan, onlara kulak kabartan şeytanların üzerine şihâb (ışın) atılarak meleklerin sözlerini dinlemelerine engel olunur. Ayrıca onlar, âhirette de sürekli azâb içine atılırlar.

Mele-ia'lâ (yüce topluluk), gök ehlidir. Yere karşılık olarak gök ehli halkına mele-i a'lâ denmiştir. Şeytanlar, gök halkının konuşmalarını dinlemek için yukarı çıkarlar ama her yandan üzerlerine atılan kıvılcımlarla engellenirler, gök haberlerini çalamazlar. Ancak hırsızlama bir haber kapan olursa, onun ardından, ışığı ile havayı delen parlak, yahut yakıcı bir şihâb yetişip onu yakar.

Şihâb, kayan yıldız gibi görünen şeydir. Işığı ile karanlığı deldiği için şihâb-ı sâkıb ve necm-i sâkıb denir. Şihâb-i sâkıb, ışığı ile göğü delen çok parlak şihâb demektir. "Ancak kulak hırsızlığı yapan olursa onu da apaçık bir şihâb izler" [7012] âyeti de aynı anlamı bildirir.

Şihâblar yıldız değil, küçük cisimlerdir. Sayıları pek çok olan bu cisimler, Güneş çevresinde dönüşlerini yılda tamamlar. Şihâblardan çıkan ışık, bunların atmosfer tabakasiyle sürtünmesinden meydana gelir. Maamâfîh, buradaki şihâb ile şeytanları izleyip yakan ma'nevî bir ışının kasdedilmiş olması da muhtemeldir.

Göktaşları da gezegenler arası uzaydan yere düşen taş veya maden parçalarıdır. Bunlar Dünyâ'ya yaklaşınca

---

[7008] Murselât Sûresi: 5.
[7009] Isrâ Sûresi: 19.
[7010] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/114-116.
[7011] Meâric Sûresi: 40.
[7012] Hicr Sûresi: 18.

Dünyâ'nın çekimi sonucu Dünyâ'ya doğru düşmeğe başlar. Atmosferden geçerken sürtünmeden ötürü şihâb gibi yanar. Bir kısmı da yere düşer.
Eskiden gök taşları için kullanılan "Akan yıldız" veya "Kayan yıldız" gibi deyimler, bugün astronomlarca kullanılmaz. Bunun yerine yalnız gök taşlarından söz edilir. Gök taşlarının atmosferden geçerken meydana getirdiği ışık olaylarına genel bir deyimle meteor denilir'.[7013]
Medine, Basra kari'leri ve Küfe kari'lerinin de bir kısmı " yi, sînin tahfifiyle "" okumuşlardır. Yani "şeytanlar kulak kabartırlar ama, işitmezler" demektir. Kûfeliler ise " mânâsına olarak şedde ile okumuşlardır. En iyisi birinci okuma tarzıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.), şeytanların vahye kulak kabarttıklarını, fakat şihâblarla kovulduklarını söylemiştir [7014]. Cumhûr'un kıraatinde şeytanların kulak kabartmaları değil, işitmeleri nefyedilir. Yani kulak kabartırlar ama işitemezler, demektir. Mushafın yazıldığı 'Âsim kıraatinde ise hem sokulup kulak kabartmaları, hem de işitmeleri nefyedilmiştir. Yani şeytanlar mele-i a'lâya ne sokulabilirler, ne de onların sözlerini işitirler demektir. Ebû 'Ubeyde 'Âsim kıraatini tercih etmiştir[7015]
11- Şimdi onlara sor: Yaratılış bakımından kendileri mi daha çetin, yoksa bizim yarattığımız (gökler, yer ve melekler) mi? Biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yaratmıştık. 12- Sen (Allah'ın muhteşem kudretine) hayran kaldın, onlarsa (seninle) alay ediyorlar. 13- Kendilerine öğüt verilse öğüt almıyorlar. 14- Bir mu 'cize görseler alay ediyorlar: 15- "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir" diyorlar. 16-"Yani biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, biz mi diriltileceğiz?" 17- "Önceki atalarımız da mı?" 18- De ki: "Evet, siz, hem de aşağılanarak (diriltileceksiniz)/ 19- O iş, sâdece korkunç bir sesten ibarettir: Hemen onlar (diriltilmiş olarak) bakıyorlardır. 20- "Vah bize, bu ceza günüdür" dediler. 21- "Bu, yalanlamakta olduğunuz hüküm günüdür!" 22- (Allah meleklerine buyurur): "Toplayın şu zâlimleri, onların eşlerini ve taptıkları şeyleri!" 23- "Allah'tan başka. Onları cehennemin yoluna götürün!" 24- "Durdurun onları, çünkü onlar sorguya çekileceklerdir!" 25- "Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?" 26- Hayır, onlar o gün teslim olmuşlardır. 27- Birbirlerine döndüler soruyorlar: 28- (Uyanlar, uydukları liderlere) Dediler ki: "Siz bize sağdan gelirdiniz." 29- (Ötekiler de): "Hayır, dediler, zâten siz kendiniz inanan insanlar değildiniz." 30- "Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yoktu. Siz kendiniz azgın bir toplum olmuştunuz." 31- "Artık Rabbimizin sözü bize gerekli oldu. Biz (hak ettiğimiz cezayı) mutlaka tadacağız!" 32- "Sizi azdırdık, çünkü biz kendimiz azmıştık (siz de bize bakıp azdınız). 33- O gün onlar, azap çekmede ortaktırlar. 34-İşte biz, suçlulara böyle yaparız. 35- Çünkü onlara "Allah'tan başka Tanrı yoktur" dendiği zaman büyüklük taslarlardı. 36- "Cinlenmiş bir şâir için tanrılarımızı mı terk edeceğiz?" derlerdi. 37- "Hayır, o gerçeği getirmiş ve elçileri doğrulamıştır."38- "Siz, acı azabı tadacaksınız!" 39- "Sâdece yaptığınız işlerle cezalanıyorsunuz!"

Tefsîr:

11- Gökleri, yeri ve melekleri yaratan Allah, elbette onlardan çok daha basit olan insanları yeniden yaratabilir. İnsanı ilk aşamada yapışkan çamurdan yaratmıştır. Çamuru süze süze çeşitli aşamalardan geçirip insan haline getiren Allah, onu yeniden yaratamaz mı? Elbette yaratır.
12-17: Ey Muhammed, sen Allah'ın kudret ve ihtişamına hayran kalıyorsun veya müşriklerin inanmamalarına hayret ediyorsun, onlar ise seninle alay ediyorlar, "" fi'li muhâtab mâzîdir hitâb Hz. Peygamber'edir. Sen hayret ettin, demektir. Fakat Hz. 'Alî, îbn Mes'ûd ve Abdullah ibn 'Abbâs bu fi'li nefs-i mütekellim vahdeh (birinci tekil şahıs) olarak " okumuşlardır. Ferrâ' da bu kıraati tercih etmiştir. Bu takdirde mânâ şöyledir: "Doğrusu bu müşriklerin inanmayıp alay etmelerine hayret ettim". Bu takdirde hayret eden, vahy getiren melektir. Vahy meleği, bu kadar kanıt karşısında Allah'ın birliğini inkâr etmenin, çok hayret edilecek bir şey olduğunu belirtir. Bu bir üslûb tarzıdır. Dinleyenler üzerinde etki için bu üslûb kullanılmıştır. Meleğe âit ifadelerin geçtiği başka âyetler de vardır. 164-166. âyetler de meleğin sözüdür. Keza Meryem Sûresinin 64. âyeti de vahy meleğinin sözüdür. Yoksa Allah'ın, hâşâ insan gibi hayret etmesi söz konusu değildir.
O müşriklere ne kadar öğüt verilse onlar gerçeği kabul etmezler. Ne kadar âyet gelse, ne kadar mu'cizeler, kanıtlar görseler yine alay eder; gelen âyetleri, mu'cizeleri büyü sanırlar. Sen onlara tekrar dirilip hesap vereceklerini söyledikçe onlar seninle alay eder; çürümüş insanların dirileceklerini hayretle karşılarlar.
18-19 ncu âyetler ölülerin diriltileceğim kabul etmeyip Peygamber'in söyledikleriyle alay edenlere cevaben: "Evet siz de aşağılanacaksınız, sizin gururunuz kırılacak. O yüce kudrete boyun eğeceksiniz" buyuruluyor ve onların diriltilmesinin güç bir şey olmayıp, sadece bir zecreye, yani bir sayhaya, bağırmaya, İsrafil'in üfleyeceği borudan çıkan sese bağlı olduğunu; o boruya üflenince bütün insanların diriltilip birbirlerine veya kıyamet ahvâline bakacakları vurgulanıyor.
Son âyetteki " mânâsına da gelebilir. O takdirde sûra üflenince hepsinin kalkıp bekleyecekleri anlaşılır.
20-24 ncü âyetlerde bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır: Dünyâda iken yeniden dirilmeyi inkâr eden o müşrikler, kıyamette diriltilince: "Başımıza gelenlerden ötürü vah bize! İşte din günü budur. Dînin haber verdiği gün, yahut din sonuçlarının ortaya konulacağı veya ceza günü bu imiş. İşte sizin yalanladığınız: haklının, haksızın belli

[7013] Meydan Larous.
[7014] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 23/36; Fethu'l-Kadîr: 4/387.
[7015] Fethu'l-Kadîr: 4/387.

olacağı, herkesin yaptığı işlere göre hüküm giyeceği, da'vâların çözümlenip karara bağlanacağı gün bu gün imiş!" derler. Bu sözle müşrikler, dünyâda inanmamalarından duydukları pişmanlığı belirtmiş olurlar. Buna benzer bir sahne Yâsîn Sûresinde de geçmişti: 48-54 ncü âyetler.
Sonra yüce Allah, meleklere, o zâlimlere ve eşlerine Allah'tan başka taptıkları tanrılara cehennemin yolunu göstermelerini ve onları cehenneme götürüp tutuklamalarını, çünkü onlara hesap sorulacağını buyurur. Hasan ve Mücâhid'e göre cehenneme sürülecek ezvâc (eşler), bütün eşler değil, küfür ve zulümde müşrik kocalarına uyan kadınlardır. Yâsîn Sûresinde mü'minle-rin, eşleriyle birlikte cennette gölgeler altında bulundurulacağı belirtilmişti. Burada da müşriklerin, eşleriyle birlikte cehenneme götürüleceği, orada tutuklanacağı belirtiliyor ve bu sahne, o sahnenin tam karşıtı oluyor.
Müşriklerin taptıkları tanrıların da kendileriyle birlikte cehenneme sürülmesi, onlara tapmanın ne kadar akılsızca bir iş olduğunu anlattığı gibi tapılan bu tanrıların kâfir cinler olduğunu da imâ eder. Çünkü kâfir cinler de insanlar gibi cehenneme atılacaklardır. Cehenneme sürülecek şeye tanrı diye tapmanın hiçbir anlamı yoktur.
25- Yüce Allah, cehennemdekilere tekdir ile soruyor:
— Şimdi niçin dünyâda yaptığınız gibi birbirinize yardım etmiyorsunuz? Hani siz dünyâda birbirinizi savunurdunuz, şimdi de savunsamza!
26 ncı âyette de onların, cevap veremeyip teslim oldukları vurgulanıyor.
27-32 nci âyetlerde de azaba çarpılan müşriklerin, birbirleriyle tartışmalarını yansıtan bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır:
Azâb içindekiler, birbirlerine dönüp tartışırlar. Zayıflar, dünyâda kendilerini sapıklığa süren, sapıklık içinde kalmalarına sebebolan liderlerine derler ki: "Siz bize yemînden gelirdiniz". Yemîn, kasem anlamına geldiği gibi sağ taraf veya kuvvet anlamına da gelir. Bundan dolayı bu âyet için üç anlam muhtemeldir: Birinci anlama göre: "Siz bize yemîn ederek gelirdiniz. Doğru söylediğinize, doğru yolda olduğunuza yemîn ederek bizi kandırırdınız" demektir. İkinci anlama göre: Sağ taraf, uğur ifade eder. "Siz bize sağ taraftan gelip bizi kandırır, kendinizi uğurlu göstererek bizi aldatırdınız" demektir. Üçüncü anlama göre yemîn, kuvvetten kinayedir. "Siz bize kuvvetle gelir, bizi zorla kendinize tabi kılardınız" demektir. Hasılı zayıflar, liderlerini, dünyâda kendilerini kandırarak bu azaba çarpılmalarına neden olmakla suçlarlar.
Fakat liderler bu suçlamayı kabul etmezler: "Zâten siz inanan insanlar değildiniz. Biz sizi zorla saptırmadık. Siz zaten azgın insanlardınız. Her ikimize de, Rabbimizin, suçluları cezalandıracağı hakkındaki sözü gerçekleşti. Hepimiz de azaba uğradık. Birlikte azâb çekiyoruz. Biz kasden sizi azdırmadık. Biz kendimiz azmıştık. Gittiğimiz yolun doğru olduğunu sandığımız için sizi de bizim yolumuzda yürüttük. Siz de bize uyunca sapmış oldunuz. Yoksa biz doğru yolda gidip de kasden sizi eğri yola sürmedik" derler.
Sebe' Sûresinin 31-33 ncü âyetlerinde de aynı sahne bir başka üslûpla sunulmuş idi: "...Sen o zâlimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlerken bir görsen! Zayıf düşürülenler, büyüklük taslayanlara: 'Siz olmasaydınız, elbette biz inanan insanlar olurduk' diyorlar. Büyüklük taslayanlar da zayıf düşürülenlere dediler ki: 'Size hidayet geldiği zaman sizi ondan biz mi çevirdik? Hayır, zâten siz kendiniz suç işliyordunuz.' Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara: 'Hayır, gece gündüz dolap (kurar, kötülük aşılardınız), Allah'a karşı nankörlük edip O'na eşler koşmamızı bize emrederdiniz' dediler..."
33-34 ncü âyetlerde yüce Allah, uyanların da uyutanların da kıyamet gününde azaba ortak olacaklarını, birlikte azâb çekeceklerini, çünkü kendisinin, suçluları böyle cezalandıracağım vurguluyor.
35-36 ncı âyetlerde yüce Allah, müşriklerin neden böyle azaba çarpıldıklarını anlatıyor: Onlar azaba çarpılmışlardır, çünkü onlara Allah'tan başka Tanrı olmadığı söylendiği zaman böbürlenerek bunu kabul etmezler, "Biz cinlenmiş bir şâir için tanrılarımızı mı terk edeceğiz?" derlerdi. Burada suçluların kâfir oldukları tasrih edilmiştir. Kur'ân'da el-mucrim lâfzı bir şeyle nitelenmezse kâfir anlamında kullanılmıştır.
Yâsîn Sûresinin 69 ncu âyeti münâsebetiyle açıkladığımız üzre müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)i de cinnin etkisinde bulunup ondan ilham alan şaman şâirlerden biri sanıyorlardı. Onun için: "Cinlenmiş bir şâirin yani cinnin etkisinde bulunan bir şâirin sözüne uyarak tanrılarımızı mı terk edeceğiz?" diyorlar.
37-39 ncu âyetlerde de yüce Allah, müşriklere hitaben Peyğamber'in, cinlerin ilhâmiyle saçma sözler söyleyen bir şâir olmadığını vurgulamak üzre onun, gerçeği getirdiğini, önceki elçilerin haber verdiklerini doğruladığını, söylediği sözlerin, önceki kutsal kitaplara uygun düştüğünü buyuruyor ve: "Siz, yaptığınız hareketlerden dolayı şimdi azabı tadacaksınız!" diyor.
Buna benzer sahneler, çeşitli sûrelerde tekrar edilir. Bunlar, Peyğam-ber(s.a.v.)in, Mekke'deki peygamberlik hayâtı boyunca müşriklerle olan mücâdeleleri, tartışmaları sonunda inmiştir. Tartışmalar tazelendikçe benzeri sahneler de yeni üslûplarla tazelenir ki inkarcılar ibret alıp yola gelsinler, müminler de tesellî bulsunlar. Bunlar inkarcılar için uyarı, inananlar için teselli ve umuttur.
40- Ancak Allah'ın hâlis kulları bu cezanın dışındadır. 41- Onlar için bilinen bir rızık vardır. 42- (Türlü türlü) meyvalar. Kendileri ağırlanırlar: 43- Nimet cennetlerinde, 44- Tahtlar üzerine karşılıklı otururlar. 45- Önlerinde, akan kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır. 46- Berrak, içenlere lezzet veren bir içki. 47- Onda ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar. 48- Yanlarında da yalnız kendilerine göz dikmiş iri gözlü eşler vardır. 49- Saklı yumurta gibi bembeyaz eşler. 50- Bunlar birbirlerine dönmüş soruyorlar: 51- Onlardan bir sözcü: "Benim dedi, bir arkadaşım vardı." 52- "Derdi ki: 'Sen doğrulayanlardan mısın?' 53- 'Biz ölüp toprak ve

kemik olduğumuz zaman mı, biz mi (diriltilip yaptığımız işlerden ötürü) cezalandırılacağız?' 54- (Sonra yanındakilere): "Bakar mısınız?" dedi. 55- Baktı, onu cehennemin ortasında gördü. 56- "Tallahi, dedi, sen az daha beni de alçaltacaktın." 57-"Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de (oraya) getirilenlerden olurdum." 58- (Cehennemlik arkadaşına sözlerini tamamladıktan sonra yine cennet arkadaşlarına dönerek, nimetlerinin ve yaşamlarının sürekliliğini belirtmek üzre): "Biz bir daha ölmeyecek miyiz?" (der). 59- "Yalnız ilk ölümümüz, başka ölüm yok ve biz azaba da uğratılmayacağız ha?" 60-_ "Gerçekten bu, büyük başarıdır (ne mutlu bize)/" 61- "Çalışanlar bunun için çalışsınlar."

Tefsîr:

Yukarıda suçlu kâfirlerin âhirette, azâb içindeki durumları, birbirleriyle tartışmaları temsil edilmişti. Şimdi de onların karşısında bulunan mü'minle-rin durumu temsil ediliyor:
40-49: Allah'ın hâlis kullan böyle azâb içinde değillerdir. Onlar çeşitli meyvaların ikram edildiği nimet bahçelerine serilmiş yatakların üstünde otururlar. Önlerinde ma'în kadehi dolaştırılır.
Ma'în: 'aynu'l-mâ'dan yapılmış bir kelimedir. Akar suya ma'în denir. Burada şarabın, akar su gibi bol olduğu ifâde ediliyor. Nitekim Muhammed Sûresinde de cennette: "İçenlere lezzet veren şarap ırmakları akar" buyurulmuştur. Kaynaktan akıp giden şarap ırmağından doldurulan şarap kadehleri, karşılıklı oturmuş olan cennet halkının önlerinde dolaştırılıp onlara ikram edilir. Bu şarap tertemiz, bembeyaz, gayet lezzetli bir içkidir. Bunda ğavl yoktur.
Ğavl: Baş veya karın ağrısıdır. Zây'ın kesriyle de okunan da aklın akıp gitmesi anlamına gelir. İbn 'Abbâs'tan rivayete göre dünyâ şarâbı sarhoş eder, baş ağrıtır, kusturur. Fakat cennet şarâbı bunları yapmaz. O şarap, dünyâdaki pis şarâp türünden değildir. O, karın ağrıtmaz, baş döndürmez, sarhoş etmez, içenlere lezzet verir, berrak, dupduru bir şaraptır.
Bu lezzet ve ikramdan ayrı olarak cennetliklerin yanlarında gözlerini sadece eşlerine diken, eşlerinden başkasına bakmayan, namuslu, iri gözlü dilberler de vardır. Bu dilberler, rüzgârdan ve tozdan korunmak için saklanmış, örtülmüş yumurta gibi beyazdırlar. Kinn, kılıf, meknûn kılıflanmış, örtülmüş demektir. Araplar bir şeyin çok güzel ve temiz olduğunu belirtmek için: O, sanki tüyle örtülmüş deve kuşu yumurtası gibidir" derler.
50-61: İşte bu nimetler içinde bulunan cennet halkı da birbirleriyle konuşuyorlar. Suçlular birbirlerine çatarken bunlar tatlı tatlı sohbet ediyorlar. Onlardan biri şöyle diyor:
— Benim (dünyâda) bir arkadaşım vardı. Bana: "Sen öldükten sonra dirilmeyi, hesap ve cezayı kabul ediyor musun? Gûyâ biz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra diriltilip cezalandırılacak mışız, olacak şey mi bu?" derdi. "Bakar mısınız, onu size göstereyim?" der.
Sonra bakar, âhireti inkâr eden arkadaşını cehennemin ortasında görür. Ona:
— Sen der, az daha beni de kandırıp mahvedecektin. Eğer Rabbimin lûtfu olmasa, O bana acıyıp da beni şirkten korumasaydı ben de şimdi cehenneme getirilmiş olacaktım, der.
Sonra cennetteki hâlis kullar, sevinçle birbirlerine şöyle derler:
— Gerçekten biz ilk ölümümüzden sonra bir daha ölmeyecek miyiz? Azaba uğratılmayacak mıyız? Hep böyle cennet nimetleri içinde mi kalacağız? Ne mutlu bize!
Soru tarzındaki bu sözleriyle, kendilerine verilen nimetlerin sürekli olacağını anlattıktan sonra bunun büyük bir başarı olduğunu, çalışanların, böyle bir sonuca ermek için çalışmaları gerektiğini vurgularlar.
Son iki âyet, cennet halkının sözleri olabileceği gibi Allah'ın sözü de olabilir. Taberî'ye göre yüce Allah, cennettekilerin durumunu tasvir ettikten sonra: "İşte bu, büyük başarıdır. Çalışanlar böyle bir sonuca ermek için çalışmalıdırlar" buyuruyor. Sonra Allah iki zümreyi karşılatırarak diyor ki:
62- (Nasıl), Ağırlanmak için bu mu hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? 63- Biz onu zâlimler için bir fitne (sınama) yaptık. 64- O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. 65- Tomurcukları, şeytânların başları gibidir. 66- Onlar ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır. 67- Sonra onların, bunun üzerine, kaynar su karıştırılmış bir içkileri vardır. 68- Sonra dönüşleri cehennemedir. 69- Çünkü onlar babalarını sapık kimseler buldular. 70- Kendileri de onların izlerinde koşturuluyorlar.

Tefsîr:

62-70: Nüzul, konuk ağırlamadır. Cennet halkı, daha ilk anda son derece güzel nimetlerle ağırlanıyorlar. Şimdi o ikram mı hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Zakkum, Tihâme'de yetişen küçük yapraklı, meyvası acı, kötü kokan bir ağacın adıdır. İşte cehennem halkına tatlı meyvalar değil, zakkum ağacının meyvasından ikram edilir. Tal\ meyvanın ilk doğumu, burada mey-vanın kendisidir.
Kâfirler, Kur'ân'ın haber verdiği bu ağaçla alay ederler, herşeyi yakan ateşin içinde ağaç olur mu? derler. Allah bu suretle o kâfirleri sınamaktadır. Bu ağaç, cehennemin dibinde biten, şeytanların başları gibi çirkin meyvalar veren bir ağaçtır. Dünyâda en çirkin şeyin, şeytân başı olduğu hayâl edildiğinden, cehennem meyvalarının son derece çirkin olduğunu belirtmek için şeytan başları gibi olduğu ifade ediliyor.
Cennetlikler nefis meyvalar yerken cehennemlikler, zakkum ağacının şeytan başları gibi çirkin meyvalarından

yer, onunla karınlarını doldururlar. Cennetlikler yedikleri nefis, lezzetli meyvalar üzerine lezzetli, dupduru, nefis şaraplar içerken, cehennemlikler de yedikleri acı, çirkin zakkum meyvalarının üstüne kaynar su içerler. Başka seçenekleri yoktur. "Onlar için darî'(kuru diken)cten başka yiyecek yoktur. O ne semirtir, ne de açlığı giderir"[7016] "Onlar için hamimden birşevb vardır". Şevb karışık, hamım ise kaynar su anlamına gelir. Burada cehennem halkının yediği zakkum dikenlerinin, kaynar su ile karışacağı, böylece barsakları tırmalayan dikenli acı meyvalara, bir de barsakları haşlayan kaynar suyun karışıp azabın iyice şiddetleneceği anlatılıyor. Şevb'i şurb olarak da tefsîr ederler. Kelimenin yazılışı da bu tefsire müsaittir. Gâşiye Sûresinin 6-7 nci âyetlerinden de anlaşıldığı üzre cehennemliklerin yedikleri zakkum meyvası, dikenli acı bir meyvadır. İçtikleri de kaynar sudur. Bu âyetler edebî bakımdan son derece güzel iki karşıtlık tablosu sergilemektedir.
İşte müşriklerin ebedî sonuçlan budur. Çünkü onlar sapık babalarının izinde koşuyorlar, kendilerini uyaran, doğru yola çağıran peygamberi dinlemiyorlar. Onun için varacakları yer cehennemdir.
Kur'ân'da cehennemde biten zakkum ağacından söz edilince müşriklerin, ateş dolu cehennemde ağaç bitmesini alay ile karşıladıkları anlaşılıyor ki 63 ncü âyette bu ağacın, zâlimler yani müşrikler için bir fitne, sınama olduğu, Allah'ın, onunla kendilerini sınadığı, onunla alay edenlerin büyük vebale girdikleri belirtiliyor.
Âyetlerde güdülen amaç, cennet ehliyle cehennem ehlinin durumlarını karşılaştırmaktır: Cennet ehli bahçelerde, gölgeler altında, nefis meyvalar yeyip lezzetli, duru şaraplar içerlerken cehennemlikler ateş içerisinde boğazlarını tırmalayan dikenli, acı, kötü kokan çirkin zakkum meyvalarından yeyip üstüne de kaynar su içmektedirler. Birincilerin dünyâda yaptıkları güzel işler cennetlere, hoş kokulu leziz meyvalara, nefis şaraplara dönüşmüş iken; ikincilerin yaptıkları kötü işler ateşlere, tiksindirici, kötü kokan dikenli meyvalara, kaynar sulara dönüşmüştür. İnsan kendi hareketleriyle kendisine bu sonucu hazırlamıştır. "Cehennem dediğin dal odun yoktur, insan ateşini bile götürür." Allah bizleri ikincilerin sonucundan koruyup birincilerin sonucuna nail eylesin, âmîn!
71- Andolsun, onlardan önce, evvelkilerin çoğu da sapmıştı. 72-Biz onların içine de uyarıcılar göndermiştik. 73- Bak, o uyarılanların sonu nice oldu? 74- Ancak Allah'ın hâlis kulları o azabın dışında kaldı. 75- Andolsun Nûh, bizeyavlarmıştı da (onun duasını) ne güzel kabul buyurmuştuk! 76- Onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık. 77- Yalnız onun zürriyetini kalıcılar yaptık. 78- Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık: **79-** Âlemlerin içinde: "Nuh'a selâm olsun" (Bütün insanlar onu esenlikle anar). 80- İşte biz güzel davrananları böyle ödüllendiririz 81- Çünkü o, bizim inanan kullarımızdandı. 82- Sonra ötekilerini suda boğduk.
Tefsîn
71-74: Bu müşriklerden önceki insanların da çoğu sapmıştı. Allah onlara da uyarıcılar göndermiş, fakat onlar uyarıcıları dinlememişlerdi. Uyarıları dinlemeyenler hep helak olup gittiler. Yalnız Allah'a tapanlar kurtuldular.
Bu âyetler, uyarıcıları dinlemediklerinden dolayı Allah'ın cezasına çarpılan milletlerin öyküleri hakkında verilecek örneklere giriştir. Bu girişten sonra o öykülere geçilmektedir:
75-82 nci âyetlerde Nuh'un kıssasına işaret edilmektedir: Kavmine gönderilen Nûh, kavminin inkârı karşısında çaresiz kalınca Allah'a yalvarmış, Allah onu ve ailesini kurtarıp âsîleri tufanda boğmuştur. Onun neslini yaşat-mış, sonra gelen insanlar arasında onun adı kalmış, sonraki kuşaklar onu ve inananları hayr ile anarak: "Nuh'a selâm olsun" demişlerdir. Ama inkarcılar mahvolup gitmişler, adları unutulmuştur. İşte Allah iyilik edenleri, güzel davrananları böyle ödüllendirir. Onların adım yaşatır. Allah'ın yasası böyledir:
"Baki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş."
İlâhî bir yasayı vurgulayan 77-80 nci âyetler, sûredeki her dizinin sonunda tekrarlanır. İyilerin, sonradan yetişen nesiller tarafından hayır ile, selâm ve saygı ile anılacağı, onlara duâ edileceği belirtilir.
Yalnız onun zürriyetini kalıcılar yaptık" âyeti, yalnız Nuh'un zürriyetinin kurtulduğu, geride kalan insanların boğulduğu anlamım verir. Ancak bu, Nûh Tufanının genel olmasını gerektirmez. Çünkü Nûh da, her peygamber gibi, kendi dilini konuşan kavmine gönderilmişti. Tûfân ile boğulanlar, Nuh'a inanmayan kavmidir. O zaman insanlık, yalnız Nûh kavminden ibaret değildi.
Bazı âlimler Nûh Tûfâniyle bütün insanlığın boğulduğunu, ondan sonra gelen insanların, Nuh'un üç oğlundan türemiş olduğunu söylemişlerdir.
Sâ'îd ibn el-Müseyyib'e dayanan bir söze göre Nuh'un üç oğlu vardı. İnsanların hepsi onun bu üç oğlundan türemiştir. Sâm Arapların, Farsların, Rumların yahûdî ve hırıstiyanların; Hâm doğudan batıya siyahların: Sind, Hind, Nevb, Zenci, Habeş, Kıbtî, Berber ve diğerlerinin; Yâfes ise Sakâlibenin, Türklerin, Lanların, Hazerlerin, Ye'cuc ve Me'cuc'un ve orada oturanların babasıdır [7017] Tabii bu görüşün tutarlı olduğunu sanmıyorum. Çünkü Sâm'in, ya-hudî ve hırıstiyanların babası olduğu söyleniyor. Hıristiyanların aslı yahudî-liktendir. Hz. îsâ yahûdi idi. Öteki hırıstiyanlar ise çeşitli milletlere mensupturlar.
Bazılarına göre de insanların hepsi Nuh'un çocuklarına dayanmaz. Ondan başkalarının da nesli vardır. " Nuh'la beraber taşıdıklarımızın zürriyeti" [7018], "Ey Nûh, denildi, sana ve seninle beraber olanlardan (türeyecek) ümmetlere bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden) in. Ama öyle ümmetler de var ki onları bir süre yaşatacağız, sonra onlara bizden acı bir azâb dokunacaktır!" [7019] âyetleri bunu gösterir.

[7016] Gâşiye Sûresi: 6-7.
[7017] Kurtubî, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân: 15/89.
[7018] İsrâ Sûresi: 3.
[7019] Hûd Sûresi: 48.

Âlûsî de bir fırkanın, Tûfân'ın genel olduğunu kabul etmediğini, kâfirlere beddua eden Nuh'un, bütün yeryüzü halkına değil, kendi kavmine gönderildiğini söylüyor. Onlara göre bütün insanlık için gönderilen tek Peygamber, Hz. Muhammed(s.a.v.)dir[7020]

83- İbrahim de onun kolundan idi. 84- Zira Rabbine, tertemiz bir kalb getirmişti. 85- Babasına ve kay mine: "Neye tapıyorsunuz?" demişti. 86- "Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?" 87-"Âlemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir (O'nunla karşılaştığınız zaman size ne yapacağını sanıyorsunuz ki O'na ortaklar koşmağa cesaret ettiniz)?" Yıldızlara bir göz attı: 89- "Ben hastayım" dedi. 90-Bunun üzerine arkalarını dönüp ondan kaçtılar 91- O da gizlice onların tanrılarına sokuldu: "Yemez misiniz?" dedi. 92- "Neyiniz var ki konuşmuyorsunuz?" 93- Ve gizlice üzerlerine yürüyüp sağ eliyle onlara kuvvetli bir darbe indirdi. 94- (Putatapanlar) Hemen koşarak ona geldiler. 95- "(Elinizle) yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?" dedi. 96- "Oysa sizi de, yaptığınız(b\ı şeyler)/ de Allah yaratmıştır." 97-"Onun için bir bina yapın da onu (orada) ateşe atın" dediler. 98- Ona bir tuzak kurmak istediler, biz de onları alçak düşürdük. 99- (İbrahim) dedi ki: "Ben Rabbime gideceğim, O beni doğru yola iletecek". 100-"Rabbim, bana iyilerden (bir çocuk) lütfet! 101- Ona halım bir erkek çocuk müjdeledik. 102- Çocuk onun yanında koşma çağına erişince (İbrahim ona): "Yavrum, dedi, ben uykuda görüyorum ki ben seni kesiyorum; (düşün) bak, ne dersin?" (Çocuk): "Babacığım, sana emredileni yap, inşâallâh beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. 103- İkisi de böylece (Allah'ın emrine) teslim olup (İbrahim) çocuğunu alnı üzerine yıkınca, 104- Biz ona: "İbrâhîm!" diye ünledik. 105- "Sen ru'yayı doğruladın". İşte biz güzel davrananları böyle ödüllendiririz!" 106-Gerçekten bu apaçık bir sınav idi. 107- Ve fidye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik. 108- Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık: 109- "İbrâhîm 'e selâm olsun!" 110- İşte biz, güzel davrananları böyle ödüllendiririz. 111- Çünkü o, bizim inanan kullarımızdandı. 112- Biz ona, İshak'ı iyilerden bir peygamber olarak müjdeledik. 113- Kendisine de, İshâk'a da bereketler verdik. Onların neslinden iyi hareket eden de var, açıkça kendisine zulmeden de.

Tefsîr:

Bu âyetlerde de Hz. İbrahim'in tevhîde da'veti anlatılmaktadır:

83-88: Nuh'un yolunda gidenlerden olan İbrahim de tertemiz bir kalb ile, şirkten uzak bir inançla Rabbine gelmişti. Babasını ve kavmini, taptıkları tanrıları bırakıp yalnız Allah'a tapmağa çağırmıştı. Yıldızlara bakmış, onları düşünmüş onların tanrı olamayacağım anlamıştı. Yıldızlara bakması, En'âm Sûresinin 75-79 ncu âyetlerinde anlatıldığı üzre doğup batan şeylerin tanrı olamayacağını düşünüp, tapılmağa lâyik Tanrının, gökleri ve yeri yaratan Allah olduğunu aniamasıdır. En'âm Süresindeki ayrıntılı bilgi, burada özetlenmiştir. Bu da bu Sûrenin, En'âm Sûresinden sonra indiğini gösterir.

Bir tefsîre göre de İbrahim'in kavmi yıldızlara bakıp anlamlar çıkaran, falcılıkla uğraşan bir toplum idi. Astroloji, o toplumda yaygın idi. İbrahim de onları kendinden uzaklaştırmak için yıldızlara bakıp vebaya yakalandığını söyledi. Vebadan korkan kavmi, bu söz üzerine ondan uzaklaştılar[7021]

89-98: Enbiyâ Sûresinin 51-70 nci âyetlerinde de anlatıldığı üzre kavmi bayram şenliğine giderken İbrahim, "Ben hastayım" deyip müşriklerin toplantısına katılmamış; onlar da onu bırakıp şenliğe gitmişlerdi. İbrahim onların ardından putlara yanaşmış, sağ eliyle vurup onları parçalamış, yalnız büyük putu sağlam bırakmıştı.

Müşrik kavmi olayı duyunca ibrahim'in üstüne üşüşmüşler, kimin bunları böyle yaptığını sormuşlar, o da onlara: "Ellerinizle yaptığınız heykellere mi tapıyorsunuz? Sizi de, taptığınız putları da yaratan Allah'tır. Allah'tan ayrı olarak, sizin gibi yaratılmış şeylere tapmanızın anlamı nedir?" demiştir.

İbrahim'e cevap veremeyince: "Bir bina yapın, içinde ateş yakıp İbrahim'i o ateşe atın" demişler. Tandır şeklinde yaptıkları binaya odun doldurup yakmışlar ve İbrahim'i o ateşe atmışlardır. Böyle bir tuzakla onu öldürmek istemişler ama Allah İbrahim'i kurtarmış, ona tuzak kuranları yenik düşürmüştür.

99-107: İbrahim kavminin, tevhîd inancına yanaşmadığını görünce: "Ben Rabbim uğrunda hicret ediyorum, O beni iyi bir yere ulaştıracaktır" deyip yurdundan batıya doğru hicret etmiştir. Yüce Allah onu güzel, verimli, bereketli bir yere ulaştırmış, ona mülk vermiş, üstelik yumuşak huylu bir erkek çocuk da lütfetmiştir. Çocuk kendisiyle beraber yürüyecek çağa gelince düşte onu kurban ettiğini görmüş; bunu oğluna anlatmış, çocuk babasına, düşünde kendisine emredileni yapmasını ve Allah'ın izniyle buna sabredeceğini söylemiş. Böylece baba oğul her ikisi de Allah'ın buyruğuna teslim olmuşlardır. İbrahim oğlunu boğazlamak için onu yanağının üstüne yatırınca, kendisine bu işten vazgeçmesi vahyedilmiş: "Ey İbrahim, ru'yânı doğruladın. Ru'-yân'da sana emredileni yerine getirdin, bu kadarı yeter" diyen bir ses duymuş, bu Tanrısal ses, ona oğlunun yerine bir koç kesmesini emretmiştir.

108-111: Kıssa bu şekilde özetlendikten sonra sûredeki dizilerin ardından gelen ders ve ibret âyetleri tekrarlanır: Allah İbrahim'e de sonraki nesiller arasında iyi bir ün bırakmıştır. Sonra gelen nesiller: "İbrahim'e selâm olsun" diyerek onu selâm ve saygı ile anarlar. İşte Allah güzel davrananları böyle ödüllendirir. İbrahim de Allah'ın inanan kullarından idi. Onun için Allah kendisine böyle yardım ederek onu ödüllendirmiştir.

112-114 ncü âyetlerde de İshâk'ın da sâlih bir peygamber olacağının, İbrahim'e müjdelendiği, hem kendisinin,

---

[7020] Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî: 23/98, Beyrut.

[7021] Taberî: 23/70; Kurtubî: el-Câmi': 15/92.

hem İshâk'ın mübarek kılındığı, onlara bereketli toprakların verildiği belirtiliyor. Onların soyundan gelenler arasında da iyiler, güzel davrananlar bulunduğu gibi açıkça nefsine zulmeden yani Allah'a ortak koşan kimseler de vardır. Burada muhsin, Allah'ın birliğine inanan mü'min; zâlim ise O'na ortak koşan kâfir anlamınadır.
Kıssanın birinci bölümü, Şuarâ ve Meryem Sûrelerinde de geçmişti. Aynı şeyler burada az bir üslûp farkıyle ve biraz da ilâve ile anlatılmıştır. Bu bölüm, Kitabı Mukaddes'in mevcut sifirlerinde yoktur. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) devrindeki sifirlerde veya bunların tefsirlerinde bu bölümün de mev-cudolduğu, yahudî ve hırıstiyanlar tarafından anlatıldığı kanısındayız.
Kıssanın ikinci bölümü, Tekvin Kitabının 22 nci babında mevcuttur. Tevrat'a göre kurban edilmek istenen çocuk İshak'tır. Tefsirine çalıştığımız âyetlerde kurbanlığın adından söz edilmemekle beraber, burada anlatılanlar, Tekvin'in 22 nci babında anlatılanların bir özeti gibidir. Orada bu konuda şöyle deniyor:
"Ve bu şeylerden sonra vaki oldu ki, Allah İbrahim'i deneyip ona dedi: Ey İbrahim, ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: Şimdi sevdiğin biricik oğlun İs-hâk'ı al ve Moriya diyarına git ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et. Ve İbrahim sabahleyin erken kalktı ve eşeğine palan vurdu ve kendisiyle beraber uşaklarından ikisini ve oğlu İs-hak'ı aldı... Ve kalkıp Allah'ın söylediği yere gitti. İbrahim üçüncü günde gözlerini kaldırıp uzaktan o yeri gördü. Ve uşaklarına dedi: Siz burada eşekle beraber kalın ve ben çocukla beraber oraya gideceğim ve secde edip yanınıza döneriz. Ve İbrahim, yakılan kurban odunlarını alıp oğlu İshak'a yükletti ve ateşi ve bıçağı kendi elinde taşıdı. Ve onlar birlikte gittiler. Ve İshak, babası İbrahim'e söyleyip dedi: Ey baba ve dedi: İşte ben oğlum. Ve dedi: İşte ateş ve odun; fakat yakılan kurban için kuzu nerede? Ve İbrahim dedi: Oğlum, yakılan kurban için kuzuyu Allah kendisi tedarik eder. Ve onların ikisi birlikte gittiler.
"Ve Allah'ın, kendisine demiş olduğu yere vardılar. Ve İbrahim orada bir mezbah yaptı ve odunları dizdi ve oğlu İshak'ı bağlayıp mezbah üzerine, odunların üstüne koydu. Ve İbrahim elini uzattı ve oğlunu boğazlamak için bıçağı aldı. Ve Rabbin meleği göklerden ona çağırıp dedi: İbrahim, ibrahim; ve: İşte ben, dedi. Ve dedi: Elini çocuğa uzatma ve ona bir şey yapma; çünkü şimdi bildim ki sen Allah'tan korkuyorsun ve kendi biricik oğlunu benden esirgemedin. Ve İbrahim gözlerini kaldırıp gördü ve işte arkasında bir koç çalılıkta boynuzlarından tutulmuştu ve İbrahim gidip koçu aldı ve oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim etti... Ve Rabbin meleği ikinci defa göklerden İbrahim'e çağırdı: Zâtım hakkı için yemin ettim, Rab buyurur, madem ki bu şeyi yaptın ve biricik oğlunu esirgemedin, seni ziyadesiyle mübarek kılacağım ve senin zürriyetini göklerin yıldızlan gibi, deniz kenarında olan kum gibi ziyadesiyle çoğaltacağım; senin zürriyetin düşmanlarının kapısına hakim olacaktır; ve zürriyetinde yerin bütün milletleri mübarek kılınacaklar; çünkü sözümü dinledin. O zaman İbrahim uşaklarının yanına döndü ve kalkıp birlikte Beer-Şebâ'ya gittiler ve İbrahim Beer-Şebâ'da oturdu...[7022]
Tefsirlerde kurbanlık çocuğun İshak mı, İsmail mi olduğu hakkında ihtilâf vardır. Taberî'ye göre müjdelenen, sonra da kurban edilmesi buyurulan çocuk, İshak'tır. Hz. 'Ömer, Hz. 'Alî, Hz. Abbâs, İbn Mes'ûd, Ka'bu'l-Ahbâr, Katâde, Sa'îd ibn Cübeyr, Mesrûk, 'İkrime, Zührî, Süddî ve Mukâtil de bu görüştedirler [7023] Katâde'ye göre İbrahim ve İshak'tan başkası hilm ile övül-memiştir [7024] Tefsirine çalıştığımız bu sûrenin 101-102 nci âyetlerine göre kurbanlık, İbrahim'e müjdelenen çocuktur. İbrahim'e müjdelenen çocuk İshak'tır. Çünkü kısır ve yaşlı bir hanımın çocuk doğuracağı, müjdelenmeğe değer önemli bir haberdir. Ama genç bir cariyenin gebe kalması, olağanüstü bir olay değildir. Nitekim Hûd Sûresinde: "Biz kadına, İshak'ı müjdeledik" [7025] buyurul-muştur. Zâriyât Sûresinde de kısır ve yaşlı kadına bir oğlan çocuğu doğuracağı müjdelendiği zaman kadının: "Yaşlı, kısır bir kadın nasıl çocuk doğurur?" diye hayretini belirttiği bildirilmektedir [7026] Bütün bunlar, kurban edilmek istenen çocuğun, İshak olduğunu kanıtlar.
Fakat İbn 'Abbâs'tan gelen bir rivayette, Sa'îd ibn el-Müseyyib, Hasan Basrî, Şa'bî, Mücâhid, Rabî', Muhammed ibn Kâ'b el-Kurazî ve Kelbî'ye göre kurbanlık çocuk İsmail'dir [7027] Tevrat'ta kurbanlığın İshâk olduğu tasrih edilmesine, Kur'ân'da da ismen söylenmemekle beraber kanıtlardan bunun İshâk olduğunun anlaşılmasına rağmen müslümanların çoğunluğu, kurbanlığın İsmâ'îl olduğu görüşünü benimsemiş ve halk arasında da böyle yayılmıştır. Bunun iki sebebi olabilir:
Birinci sebep: Allah'ın emri uğruna kurban edilmeğe gönülden razı olmak, büyük bir fedakârlık örneğidir. İbrahim'in büyük oğlu İsmâ'îl, Arapların atası olarak kabul edilir. Araplar, bu fedakâr insanın, kendi ataları İsmâ'îl olmasını istemişlerdir.
İkinci sebep de şu hikâyedir: Gûyâ İbrahim, oğlu İsmâ'îl'i Mina'da kurban etmeğe götürürken şeytan bir erkek kılığına girip İsmâ'îl'e görünmüş, babasının kendisini kesmeğe götürdüğünü söyleyerek onu babasına isyana teşvik etmiş, İsmâ'îl onu dinlemeyince bu kez İbrahim'e giderek onu kandırıp bu işten vazgeçirmeğe çalışmış, İbrahim onu kovmuş; önce Meş'ar'de İbrahim'in önüne çıkan şeytan, orada arzusuna eremeyince 'Akabe Cemresinde tekrar İbrahim'in önüne çıkmış, İbrahim ona orada yedi taş atarak onu kovmuş, orta Cemreye gitmiş, orada da karşısına çıkan şeytana yine yedi taş atmış, sonra büyük Cemreye gitmiş, orada da karşısına çıkan

[7022] Kitabı Mukaddes, Tekvîn: 22/1-19.
[7023] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/153; Hâzin: 6/26.
[7024] Câmi'u'l-beyân: 23/77.
[7025] Hûd Sûresi: 71.
[7026] Zâriyât Sûresi: 28-29.
[7027] Mefâtîhu'l-ğayb: 25/153.

şeytâna yine yedi taş atıp onu uzaklaştırmış ve orada Allah'ın buyruğunu yerine getirecek iken kendisine, çocuk yerine koç kurban etmesi emredilmiş'.[7028]
Bu rivayetlerin bir dayanağı yoktur. Bunlar Hac ibadetindeki taşlamaları, İbrahim'e dayandırma çabalarının sonucu olarak ortaya atılmış efsanevî rivayetlerdir. Tefsirlerde yer alan rivayetler, Kitabı Mukaddes'te anlatılanların, kısmen Mekke şartlarına adapte edilmesinden ibarettir. Yukarıya kaydettiğimiz Kitabı Mukaddes metninde anlatılanlar, olay Mekke yöresinde geçiyormuş gibi bir ifadeye sokularak aktarılmıştır. Bunlar ya yahudilerle temas eden bazı müslümânlar veya müslüman olmuş yahudi ve hırıstiyanlar tarafından tesfîrlere sokulmuştur.
Kurbanlığın İsmâ'îl olduğunu söyleyenler diyorlar ki: Allah burada kurban olayını anlattıktan sonra: "Biz ona, iyilerden bir peygamber olacak İs-hâk'ı müjdeledik" [7029] buyuruyor. Bu, kurbandan önceki âyette müjdelenen halîm çocuğun, İshâk değil, İsmâ'îl olduğunu gösterir. Çünkü orada müjdelenen de İshâk olsaydı, İshâk'ın iki kez müjdelenmiş olması gerekirdi ki bunun bir anlamı olmazdı.
Bu iddia doğru değildir. Çünkü birinci âyette yaşlı olan İbrahim'e, kısır ve yaşlı karısının bir çocuk doğuracağı müjdelenmektedir. Kitabı Mukaddes'e göre İbrahim 86 yaşında iken Cariye Hâcer'den İsmâ'îl doğmuş, 99 yaşında iken de karısı Sare İshâk'a gebe kalmıştır [7030] İkinci âyette de yerine bir koç verilip kurbanlıktan kurtarılan İshâk'ın peygamber olacağı, İbrahim'e müjdelenmektedir. Yani birincide İbrahim'e, yaşlı karısının bir çocuk doğuracağı, ikincide ise kurbanlıktan kurtarılan bu çocuğun peygamber olacağının müj-delendiği anlatılmaktadır.
Kıssanın ayrıntıları hakkında siyer âlimlerine atfen birçok rivayet zikredilir ki Kur'ân'da olmayan ve birçoğu ilmî gerçeklere de uymayan bu rivayetleri kaydetmeğe gerek görmüyoruz. Çünkü Kur'ân'ın amacı hikâye anlatmak değil, eski olayları Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavmine ibret verecek bir üslûb içinde anlatmaktır.
Bu kıssada Hz. İbrahim'in, sağduyusu ile Allah'ın birliğini idrâki, gördüğü ru'yâyı vahiy sanarak oğlunu Allah uğrunda kurbandan çekînmemesi, baba ve oğulun ölüm pahasına dahi olsa Allah'ın emrine teslim olmaları telkin edilmektedir. Allah'a sarsılmaz imanla bağlı olan, Hak yolunun bu fedakâr erleri, insanlığa örnek gösterilmektedir.
"Onların neslinden güzel davranan da var, açıkça nefsine zulmeden de" âyeti, sosyolojik bir gerçeği ortaya koymaktadır: İnsanların içinde her zaman mü'min de, kâfir de, iyi de, kötü de vardır. Hiçbir toplum kötülerden tamamen arınamayacağı gibi iyilerden de tamamen boş kalmaz. Bu her toplumda böyle olduğu gibi İbrahim ve tshâk soyundan gelenlerde de böyledir. îshâk soyundan gelenler İsrail oğullarıdır. İbrahim soyu ise daha geniştir. İsrâîl oğulları yanında Kureyş Araplarını da kapsamına alır. Çünkü Kureyş Arapları, İbrahim'in oğlu İsmail soyundan geldiklerine inanırlardı. Kaynaklarda onların, atalarını, İbrahim'e kadar çıkaran soy kütükleri zikredilir. İşte âyetin bu cümlesinde gerek İsrail oğulları, gerek Kureyş Arapları arasında hem iyilerin, hem de zalimlerin bulunduğu anlatılır. Herhalde bunda, İsrail oğullarının, kendilerini Allah'ın seçkin kavmi saymalarına işaret vardır. Mâide Sûresinin 18 nci âyetinde de onların bu üstünlük iddiaları reddedilir: "Yahudi ve hırıstiyanlar: 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz' dediler. De ki: 'O halde niçin günahlarınızdan ötürü Allah size azabediyor? Hayır, siz de O'nun yaratıklarından birer insansınız.'...'
Sizi ve yaptıklarınızı yaratan Allah'tır" âyeti, müfessirler ve kelâmcılar arasında hayli tartışmalara konu olmuştur. Bazıları bu âyete dayanarak Allah'ın, insanları ve onların yaptıkları işleri yarattığını, insanların işlerinin kendi seçimleriyle değil, zorunlu olduğunu söylerken, bazıları da bunun tersini ileri sürmüşlerdir.
Bizim kanaatimize göre âyetin amacı, Allah'ın, insanların amellerini yarattığını söylemek değil, elleriyle yaptıkları heykellere tapan müşriklerin davranışını kınamaktır. Bu söz, Hz. İbrahim'in kavmine söylediği sözdür. Onun, kavmine: "Sizi de, ellerinizle yaptığınız o heykelleri de yaratan Allah'tır. Öyle ise niçin Allah'ı bırakıp O'nun yarattığı şeylere tapıyorsunuz?" dediği anlatılmaktadır.
İnsanlar, heykelleri taştan, ağaçtan ve diğer maddelerden yaparlar. Bu maddeleri Allah yaratmıştır. İbrahim, kavmine, bunların aslının Allah tarafından yaratıldığını söylüyor. Fakat insanların elleriyle meydana getirdiği şekiller için "Bunları Allah yaptı" demiyor. Hattâ: Siz Allah'tan başka birtakım putlara tapıyorsunuz, yalan yaratıp onlara tanrı, şefaatçi diyorsunuz" [7031] âyetinde insanlara halk (yaratma fi'li) de isnadediliyor. Yani insanların yaptıkları işler için de yaratma tabiri kullanılıyor. Mâide Sûresinin 110 ncu âyetinde de Hz. 'îsâ'nın yaptığı iş için de yaratma tabiri kullanılmıştır. İnsanların yaptıkları işler, kendi kesb-leridir. Fakat bu kesb (kazanç, yapma) bir yandan insanın iradesiyle, seçimiyle oluştuğu için insanın ameli (işi), diğer yandan insanların kendileriyle birlikte Allah'ın yaratma alanı içinde bulunduğu için Allah'ın yaratmasıdır.
İnsan bir işi yapmak ister. İşi yapabilmesi için enerji lâzımdır. Bu enerji, Allah'ın, insanın içinde yarattığı psişik ve fiziksel yasaların işlemesiyle oluşur. Öyle ise kulun yaptığı işin seçimi kulun düşüncesinden kaynaklanır. Kul düşünür, yapmak ister, işe yönelir, Allah'ın yaratmış olduğu yasalarla kendisinde işi yapma enerjisi hasıl olur ve kul o işi yapar. Demek ki kulun işi, hem kendi ameli, hem de Allah'ın yaratmasıdır.
Fakat kulun isteğine bağlı şeylerden dolayı kendisi sorumludur. Çünkü o işler, kendi isteğine göre" yaratılır. Onları yapan kendisidir, ama onları yapma enerjisini kendisinde yaratan Allah'tır. Yani işin temeli Allah'ın

[7028] Hâzin: 6/29.
[7029] 112 nci âyet.
[7030] Tekvîn: 6/17.
[7031] 'Ankebût Sûresi: 17.

yaratması, ayrıntı ve şekli kulun kendi amelidir. Daha doğrusu Allah, irâdeye bağlı işleri yapma enerjisini insana vermiştir. Kul bu enerjiyi, kendi seçimiyle istediği yönde kullanır.
Fakat bu âyetin, kulun iradesi veya fi'lini yaratması ile ilgisi yoktur. Bu âyete dayanarak kulların yaptıkları işleri Allah'ın yarattığını söylemek hatâdır. Çünkü âyetin amacı, insanların yaptıkları putların, ana maddelerini Allah'ın yaratmış olduğunu; Allah'ı bırakıp O'nun yaratıklarına tapmanın doğru olmadığını belirtmek ve putlara tapanların mantıksız davranışlarını kınamaktır.
Râzî de bu âyetin, Allah'ın, kulların amellerini yaratmasına delil tutulamayacağını, en iyisi bununla istidlali bırakmak olduğunu söyler [7032]
114- Andolsun Musa'ya ve Harun'a da lütuf ta bulunduk. 115- O ikisini ve onların kavmini büyük sıkıntıdan kurtardık. 116- Onlara yardım ettik de üstün gelenler kendileri oldular. 117- O ikisine açık anlamlı Kitabı verdik. 118- Ve onları doğru yola ilettik. 119- Ve sonra gelenler arasında onlara (iyi bir ün) bıraktık. 120- "Musa'ya ve Harun'a selâm olsun!" 121- İşte biz güzel davrananları böyle ödüllendiririz. 122-Çünkü ikisi de bizim inanan kullanmızdandı.

Tefsir:

114-122 nci âyetlerde sûrenin üçüncü dizisi olan Mûsâ ve Hârûn kıssasına kısaca işaret edilir: Allah Mûsâ ve Harun'u da nimetlerine mazhar kılmış, onları ve toplumlarını büyük belâdan, Fir'avn'ın zulmünden kurtarmış, yardımıyle onları düşmanlarına üstün getirmiş, onlara anlamı açık, muhta-coldukları şeyleri açıklayan bir Kitâb vermiş ve onları dosdoğru yola iletmiştir. Kendilerinden sonraki nesiller arasında onların adını bırakmış, sonraki kuşaklar Musa'yı ve Harun'u selâm ve saygı ile anmışlardır. İşte Allah güzel davrananları böyle ödüllendirir. Her ikisi de Allah'a inanan kullar olduğu için Allah onları böyle ödüllendirmiştir.
123- Ilyâs da elçilerdendi. 124- Kavmine demişti ki: "Korunmaz mısınız?" 125- "Ba'l'e yalvarıyorsunuz da bırakıyor musunuz yaratıcıların en güzelini?" 126- "Sizin Rabbiniz ve önceki atalarınızın Rab-bi olan Allah'ı?" 127- Onu yalanladılar, bundan dolayı onlar (azaba) getirileceklerdir. 128- Yalnız Allah'ın hâlis kulları bunun dışındadır. 129-Biz sonra gelenler arasında ona da (iyi bir ün) bıraktık: 130- "Uyâsîne selâm olsun". 131- İşte biz güzel davrananları böyle ödüllendiririz. 132-Çünkü o bizim inanan kullarımızdandı.

Tefsir:

123-132 nci âyetlerde de sûrenin dördüncü kıssa dizisine işaret edilir: Kavmini uyarmak üzere gönderilen İlyâs da onları Allah'tan korkmağa, putları bırakıp yaratanların en güzeli, bütün insanların ve kâinatın tek Rabbi Allah'a kulluk etmeğe çağırmış, fakat kavmi onu yalanlamıştır. Bundan dolayı onlar Allah'ın azabına getirileceklerdir. Ancak Allah'ın hâlis kullan, azâbdan uzak kalacaklardır. Allah sonraki nesiller içinde İlyâs için de iyi bir ün bırakmıştır. Sonraki kuşaklar, İlyâsîn'i yani İlyâs soyunu veya İlyâs ve tâbi'terini selâm ve saygı ile anagelmişlerdir. Allah'ın inanan kullarından olduğu için Allah, İlyâs'ı da böyle ödüllendirmiştir. Çünkü Allah güzel davrananları hep böyle ödüllendirir.
İlyâs, Kitabı Mukaddes'in I. Kırallar Kitabında anlatılan İlyâ'dır. Bu âyetlerde anlatılan kıssa, Kırallar Kitabının 17-19 ncu bablarında uzun uzun anlatılır:
İsrail kırallanndan Ahab ile karısı İzabel halka son derece zulmederler, Ba'l'e taparlar, kendilerine gelen peygamberleri öldürürler. "Ve Samiriye'de yaptığı Ba 7 evinde Ba 7 için mezbah kurdu... Ve Ahab İsrail'in Rabbi Allah 'ı öfkelendirmek için kendisinden önceki bütün İsrail kırallarmın yaptığı kötülükten daha fazla kötülük yaptı"[7033]
Allah, gariplerden olan Tişbeli İlyâ'yı gönderip Ahab'ı uyardı. Fakat Ahab dinlemedi. Kıraliçe İzabel İlya'yı ölümle tehdidedince önce uzaklara gidip gizlenen İlyâ, sonunda putların peygamberlerini (din adamlarını) yendi. Gösterdiği mu'cize ile kendisinin gerçek peygamber olduğunu ispatladı ve kavme şöyle dedi: "Ne vakte kadar iki tarafa topallayacaksınız?, Eğer Yehova Allah ise onun ardınca yürüyün ve eğer Baal ise onun ardınca yürüyün..." Çok mücâdeleden sonra Ahab İlyâ'nın sözünü dinlemek zorunda kaldı. İlyâ'nın tavsiyeleriyle İsrail oğulları, Suriye Kıralım yendiler, yenilgiden kurtuldular.
İlyâ'nın duâsıyle ülkedeki kuraklık da kalktı, yağmur yağdı, bolluk oldu "Ve İlyâ, Karmel tepesine çıktı ve yüzünü dizleri arasına koydu... Ve Rabbin eli İlyâ'nın üzerinde idi"[7034]
Bu konuda tefsir kitaplarında Muhammed ibn İshâk ve Muhammed ibn Kâ'b el-Kurazî'den nakledilen çeşitli rivayetler vardır ki bunların bir kısmı Tevrat'ın bu sifirlerinde vardır, bir kısmı bugünkü Tevrat'ta yoktur. Demek ki bunlar da o günkü yahudilerin ellerinde vardı. Ve yahudiler, özellikle müs-lüman olmuş yahudiler tarafından anlatılan bu hikâyeler, tefsir kitaplarına girmiştir. Zaten Muhammed ibn Kâ'b el-Kurazî, Kurayza yahudî kabilesinden sağ kalmış olan çocuk idi. Müslüman olmuş ve ondan İsrailiyyâta dair çeşitli rivayetler nakledilmiştir.

[7032] Mefâtîhu'1-ğayb: 25/150.
[7033] I. Kırallar: 16/31-33.
[7034] I. Kırallar: 18/42,... 46.

Baal 'îsâ'dan önceki Şam bölgesinde bulunan Suriye, Lübnan, Doğu Ürdün ve Filistinlilerin tanrısıdır. Ay tanrısı veya gök tanrısı olarak düşünülürdü. Baal'in Irak ve Yemenlilerin de tanrısı olduğu anlaşılıyor. Çünkü Yemen yazıtlarında (Baal-Semin) adı geçer ki gök tanrısı demektir [7035]
Daha sonra bu kelime, İslâmdan önceki fasih Arapçada zevç (koca) ve bir şeyin sahibi anlamını kazanmıştır. Kur'ân'da Hûd Sûresinin 72 nci âyetinde koca anlamında kullanılmıştır: ' Bu kocam da ihtiyardır."
125 nci âyette: " Yaratıcıların en güzeli" buyuruluyor. Mu'tezile bu ifadeyi, kulun kendi fi'linin yaratıcısı olduğuna delil sayar. Onlara göre eğer Allah'tan başka yaratıcı.olmasaydı Allah, yaratanların en güzeli olarak nitelendirilmezdi[7036]
133- Lût da gönderilen elçilerdendi. 134- Onu ve ailesini kurtarmıştık. 135- Yalnız kalanlar arasında bulunan ihtiyar bir kadın hariç. 136- Sonra ötekileri kırdık, geçirdik. 137- Siz onların yanından geçip gidiyorsunuz' Sabahleyin, 138- Ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?

Tefsîr:

133-138 nci âyetlerde de beşinci kıssa dizisi anlatılmaktadır: Yüce Allah, Lût'u da kavmini uyarmak üzere görevlendirmiş, fakat onu da dinlememişler, Allah Lût'u ve karısı hariç bütün aile fertlerini kurtarıp ötekilerini helak etmiştir.
Bu dizi de önceki sûrelerde daha geniş olarak anlatılmıştı. Ancak burada Mekkelilerle ilgili yeni bir şey var: O da Hicazlıların, sabah vakitleri ve geceleyin, Lût kavminin harabolmuş kasabalarının yanından geçtikleri halde bundan ibret almamalarıdır. Bu kavmin kenti, Filistin'de Eriha çukurundaki ölü Deniz kıyısında idi. Hicaz ticaret kervanları Mısır'a gidip gelirken buradan geçerlerdi ve o güne kadar mevcudolan kentin harabelerini görürlerdi. Yahudilerden, buraların Lût kavmine âidolduğunu ve kavmin isyanı yüzünden Allah'ın, buraları yıkıp halkını helak ettiğini öğrenmişlerdi.
A'râf Sûresinin 80-84, Hûd Sûresinin 77-83, Hicr Sûresinin 57-77 nci âyetlerinde de anlatılan Lût kıssası, Tekvin Kitabının 13, 16 nci bablarında yer alır. Kur'ân'ın amacı, kıssa anlatmak değil, Araplara, bildikleri, duydukları bir kıssayı hatırlatıp öğüt vermek, onları uyanmaya sevk etmektir.
139- Yûnus da gönderilen elçilerdendi. 140- Dolu gemiye kaçmıştı.
141- Kur'a çekti, yenilenlerden oldu. 142- Kendi kendisini kınarken (denize attılar), balık onu yuttu. 143- Eğer tesbîh edenlerden olmasaydı, 144- İnsanların yeniden diriltilecekleri güne kadar balığın karnında kalırdı. 145- (Ama tesbîh ile bizi andı, biz de) onu hasta bir halde ağaçsız, çıplak bir yere attık. 146- Ve üzerine (gölge yapması için) bir asma kabak ağacı bitirdik. 147- Ve onuyüzbin insana, ya da daha fazla olanlara elçi olarak gönderdik. 148- İnandılar, biz de onları bir süreye kadar geçindirdik.

Tefsîr:

139-148 nci âyetlerde de sûrenin 6 ncı dizisini oluşturan Yûnus kıssasına işaret edilir. " âsî olarak kaçtı,
demektir. Kölenin efendisinden kaçmasına ebak veya ibâk denir. el-Fulku'l-meşhûn dolu gemi demektir, el-'Arâ'ağaçsız, çıplak yer anlamınadır.'
Yûnus kavmini uyarmak üzere görevlendirilmişti. Fakat gönderildiği kavmin, kendisini dinlemeyeceklerini düşünen Yûnus, oraya gitmeyip Tarşiş(Tar-sus)a gitmek için bir gemiye bindi. Böylece Allah'ın buyruğunu dinlemeyerek âsî oldu. Bundan dolayı bindiği gemi batma tehlikesiyle karşılaştı. Geminin yükü ağır gelince yolculardan birini denize atmak gerekti. Çekilen kur'a Yûnus'a isabet etti ve Yûnus denize atıldı. Balık tarafından yutulan Yûnus, balığın karnında pişmanlık ile Allah'ı tesbîh etti, kurtulmasını diledi. Allah ona acıdı ve balık Yûnus'u kıyıda çıplak bir yere attı. Bir süre balığın karnında kaldığı için iyice zayıflamış olan Yûnus, bırakıldığı ağaçsız, gölgesiz yerde güneş altında hastalandı. Allah, iri yapraklariyle gölge yapan bir asma kabak bitirerek Yûnus'u gölgelendirdi ve onu yüzbinden fazla nüfusu olan kente gönderdi. Kent halkı ona inandılar. İnanıp uslandıkları için de Allah onlara bir süre daha yaşama fırsatı verdi.
Bu kıssa da Kalem Sûresinde zikredilir. Yûnus ve Enibyâ sûrelerinde de kıssaya kısaca işaret edilir. Burada biraz daha uzunca anlatılan kıssa, Kitabı Mukaddes'in Yunus Kitabında geçer. Tefsirlerde uzun uzun anlatılan kıssa, Kitabı Mukaddes'ten alınmıştır. Kur'ân'ın, Yûnus hakkında anlattıkları, Kitabı Mukaddestekilerin özetidir. Şimdi biz Kitabı Mukaddes'in Yunus fıkrasını buraya özetle aktaralım:
"Anittay'ın oğlu Yunus'a Rabbin şu sözü geldi: Kalk Ninova(Musul)a git, o büyük şehre git ve ona karşı çağır. Çünkü onların kötülüğü benim önüme kadar çıktı. Fakat Yunus/Rabbin önünden Tarşiş'e kaçmağa kalktı ve Ya-fa'ya indi. Ve Tarşiş'e giden bir gemi buldu. Navlununu verdi ve Rabbin önünden uzağa, Tarşiş'e onlarla beraber gitmek için gemiye bindi.
"Rab denizin üzerine büyük bir yel gönderdi. Gemi kırılacak gibi oldu. Gemiciler korkup Tanrıya yalvardılar, hafiflik olsun diye gemide olan şeyleri denize attılar. Yunus ise geminin anbarına inmiş uyuyordu. Gemi kaptanı ona yaklaşıp: 'Kalk, kendi Allah'ını çağır, belki Allah bizi anar da helak olmayız' dedi. Herkes birbirine: 'Gelin

[7035] Muhammed İzzet Derveze, et-Tefsîru'1-hadîs: 4/263.
[7036] Mefâtîhu'1-ğayb: 25/161.

kur'a çekelim, kimin yüzünden bu belâ başımıza geldi, bilelim' dediler. Kur'a çektiler, kur'a Yunus'a çıktı. O zaman dediler ki: 'Rica ederiz, bize bildir, üzerimizdeki bu belâ kimin yüzünden? Senin işin nedir? Nereden geliyorsun? Memleketin neresi? Ve hangi kavimdensin?'
"Yunus İbranî olduğunu ve başından geçenleri anlattı. Adamlar çok korktular. Rabbin önünden kaçmasını kınadılar ve: 'Deniz bize karşı yatışsın diye sana ne edelim?' dediler. Çünkü deniz git gide daha fırtınalı oluyordu. O da: 'Beni kaldırıp denize atın, çünkü benim yüzümden bu fırtınanın üzerinize geldiğini biliyorum' dedi. Fakat onlar karaya dönmek için kürek çektilerse de başaramadılar. Ve Rabbe yalvardılar: 'Âh ya Rab, yalvarırız bu adamın canından ötürü helak olmayalım ve suçsuz kanı üzerimize yükleme... Ve Yu-nus'u kaldırıp denize attılar. Deniz yatıştı. Rab, Yunus'u yutacak büyük bir balık hazırladı. Yunus üç gün üç gece balığın karnında kaldı... Ve Rab balığa söyledi. Yunus'u karaya kustu.
"Ve ikinci defa olarak Yûnus'a Rabbın şu sözü geldi: Kalk, Ninova'ya git, o büyük şehre git ve sana söyleyeceğim sözü onlara çağır. Ve Yunus kalktı ve Rabbin sözüne göre Ninova'ya gitti. Ninova çok büyük bir şehirdi. Genişliği üç günlük yoldu. Ve Yunus şehre girmeğe başladı, bir günlük yol yaptı ve çağırıp dedi: Daha kırk gün var ve Ninova yıkılacak.
"Ve Ninova halkı Allah'a inandılar ve oruç ilân ettiler ve büyüğünden küçüğüne kadar çullar sarındılar. Ninova kiralı da çul sarınıp kül üzerine oturdu. Bütün insanların ve hayvanların bir şey yememesi, içmemesi herkesin Allah'a yalvarması ilân edildi. 'Herkes kötü yolundan ve ellerindeki zorbalıktan dönsün!' Kim bilir, belki Allah döner ve nadim olur ve kızgın öfkesinden döner de helak olmayız. Ve Allah onların işlerini kötü yollarından dönmüş olduklarını gördü ve onlara yapacağını söylemiş olduğu kötülükten ötürü Allah nadim oldu ve onu yapmadı.
Yunus, Allah'ın azâbedeceğini söylediği halde şehir halkına azâbetme-mesine üzüldü, kızdı, şehrin dışına çıktı. "Bundan ötürü Tarşiş'e kaçmağa davrandım. Çünkü biliyordum ki sen lütfeden, çok acıyan, gece öfkelenen ve inayeti çok olup kötülükten nadim olan Allah'sın. Ve şimdi ya Rab niyaz ederim, canımı benden al; çünkü benim için ölmek, yaşamaktan iyidir" dedi. Şehirden çıktı, kendisine şehrin doğusunda bir çardak yaptı ve onun altında gölgede oturdu. Ta ki şehre ne olacağını görsün: "Yunus'u kötü halinden kurtarmak üzere başına gölge olsun diye Rab Allah, bir asma kabak fidanı hazır edip onun üzerine çıkardı." Yunus buna çok sevindi. Fakat ertesi gün kabağı kurt vurunca kurudu. Buna üzüldü. Allah da: "Sen emeğini çekmediğin bir asma kabağa acıyorsun, o kabak ki bir gecede çıktı ve bir gecede yok oldu. Ya ben Ninova için, o büyük şehir için acımayayım mı? O şehir ki orada sağını ve solunu seçemeyen yüzyirmi binden ziyade insan, birçok da hayvan var"[7037]
Kıssanın anlatımında, Kitabı Mukaddes'in ifadesiyle Kur'ân'ın ifadesi arasında büyük bir benzerlik görülmektedir. Yalnız burada kavmine dönüşü üzerine tevbe ettiklerinden dolayı Allah'ın, kavmini affedip onlara azâbet-memesinden ötürü Yunus'un üzüldüğü ve ölmeyi yaşamağa tercih edecek kadar canının sıkıldığı anlatılmaktadır. Bir peygamberin gayesi, kavmini azaba atmak değil, azâbdan kurtarmaktır. Yunus'un, kavminin azabdan kurtulmasına sevineceği yerde üzülmesi gariptir. İşte peygamberin kişiliğine yakışmayan bu tür ifadeler Kur'ân'da yer almamıştır. Kur'ân, bütün peygamberleri, kişiliklerine aykırı olan ifa'delerden tenzih ederek anlatır.
146 ncı âyette geçen yaktın kelimesi, bal kabağı demektir. Yûnus, balığın karnından kıyıya atılınca, nazik vücudunu güneş yakmasın diye oracıkta bir kabak bitirilmiş ve kuru bir ağaca veya Yunus'un yaptığı çardağa sarılan bu bitki, Yunus'a gölge yapmıştır. Bu kelime, Kitabı Mukaddes'te asma kabağı olarak geçer. Elmalık Hamdi Efendi hariç, diğer Kur'ân mütercimlerinin bu kelimeyi geniş yapraklı bir ağaç diye terceme etmeleri, kanımızca yanlıştır.
Bu kıssadan alınacak ibrete gelince: Kavminin inkârından bunalan Yunus'un, Allah'tan izin almadan kavmini terk etmesi, yüce Allah'ın gücüne gitmiştir ki bu hareketinden dolayı Yunus, Rabbine isyan ederek kaçmakla vasıflandırılmıştır. Ve yine bundan ötürü denize attırarak onu cezalandırmış, fakat böyle bir ders verdikten sonra yine onu rahmetiyle balığın karnından kurtarmıştır. Bu husus, Enbiyâ Sûresinin 87-88 nci âyetlerinde anlatılır.
148 nci âyetten sanki Allah'ın, Yunus'un kavminin ne kadar olduğunu bilmediği gibi bir anlam çıkabilir. Böyle bir şey düşünmek, büyük bir hatâdır. Bu, üslûb gereğidir. Ahenk ve fasıla icabı böyle ifade edilmiştir. Kur'ân-ın muhatabları için kavmin sayısı önemli değildir. Önemli olan, o halkın davranışlarından ibret almak ve onlar gibi kötülüklerden dönmektir.
149- Şimdi onlara sor: "Rabbine kızlar, onlara da oğlanlar mı?" 150- Yoksa biz melekleri, onların gözleri önünde dişiler olarak mı yarattık? 151- İyi bilin onlar, iftiraları yüzünden diyorlar ki: 152- "Allah doğurdu." Kuşkusuz onlar yalancıdırlar. 153- (Allah) kızları seçip oğlanlara tercih mi etmiş? 154- Size ne oldu, nasıl hüküm veriyorsunuz? 155- Hiç mi düşünmüyorsunuz? 156- Yoksa sizin (meleklerin, Allah'ın kızları olduğu hakkında) açık bir kanıtınız mı var? 157- Eğer doğru iseniz kitabınızı getirin.

Tefsir:

149-157 nci âyetlerde müşrik Arapların melekler hakkındaki düşünceleri reddediliyor: Araplar melekleri Allah'ın kızları kabul ediyor ve onlara tanrı diye tapıyorlardı. Taptıkları heykeller, aslında ruhsal varlıkların sembolleri

[7037] Kitabı Mukaddes , Yunus Bolumu, s. 874-875, İstanbul, 1972.

olarak ortaya çıkmıştı.
Esasen kendileri kız çocuklarından hoşlanmazlardı. O kadar ki bazı insanlar kız çocuklarını öldürecek, ya da diri diri toprağa gömecek kadar kız çocuklarından nefret ederlerdi. Tabii kendileri kız çocuğuna sahibolmaktan utanırlarken Allah'a kız çocukları yakıştırmaları mantıka aykırıdır. Allah, erkek veya kız çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Ama madem ki bunlar Allah'ın çocuk sahibi olabileceğini düşünmüşlerdir, öyle ise kendilerinin beğenmedikleri çocuğu Allah'a vermeleri mantıkça yanlıştır. Allah çocuk isteseydi neden erkek çocuklar almasın?
Âyetlerin amacı, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu düşünenlerin yanıldıklarını vurgulamaktır. "Rahman'in kulları olan melekleri dişi saydılar. Onların yaratılışlarına şahit mi oldular?" [7038], "Demek size erkek, O'na kadın mı? O halde bu, insafsızca bir taksim" [7039] âyetleri de onların bu tutarsız düşüncelerini ortaya koymaktadır. Âyetlerin sonunda: "Eğer doğru iseniz, kitabınızı getirin, Allah'ın hangi kitabında böyle bir şey bulunduğunu gösterin" buyurulmak suretiyle bu inancın, hiçbir kanıta, bir İlâhî kitaba dayanmayıp tamamen uydurma olduğu belirtilmektedir.
Görüldüğü gibi bu âyetlerde bir tartışma üslûbu vardır. Kıssa dizisi başlamadan önceki âyetlerde de bir tartışma üslûbu vardı. Kıssalar sahnelendikten sonra tekrar baştaki o üslûba dönülmüş ve müşriklerin batıl inançları, gayet tutarlı kanıtlarla çürütülmüştür. Zaten kıssaların sergilenmesinden amaç da insanları tarihi olaylar içinde gezdirerek düşündürmek, yumuşatmak, batıl inançları bırakmağa hazırlamaktır. İşte bu psikolojik ortam hazırlandıktan sonra bu âyetlerle onların vicdanlarına hitâb ile kendilerine bozuk inançları anlatılıyor ve bunlardan vazgeçmeleri öğütleniyor.
158- Allah ile cinler arasında bir neseb (soy bağıntısı) uydurdular. Oysa cinler de kendilerinin (Yüce Divâna) getirileceklerini bilmişlerdir. 159- Hâşâ, Allah, onların nitelendirmelerinden yücedir. 160- Ancak Allah'ın hâlis kulları bunun dışındadır. 161- (Ey müşrikler) Ne siz, ne de taptıklarınız, 162- Kandırıp Allah'ın yolundan çıkaramazsınız; 163- Cehenneme girecek olandan başkasını.

Tefsîr:

158 nci âyetin tefsîrinde birkaç görüş ileri sürülür: 1) Burada cinlerden maksat meleklerdir. Cinn, gözden gizli kalan canlı varlıklara denir. Melekler de gözle görülmediğinden cin grupundan sayılırlar. Buna göre âyet, melekleri Allah'ın kızları sanan müşriklerin inancını kınamaktadır. Ve bu takdirde âyetteki: "^l: Onlar" zamiri cinlere yani meleklere değil, onları Allah'ın kızları sanan müşriklere gider. Âyetin anlamı: "Cinler (yani melekler) de o müşriklerin, yakalanıp hesap vermek üzre Allah'ın huzuruna getirileceklerini bilmişlerdir" demek olur. 2) Cinler, meleklerden bir bölümdür. İblîs de bunlardandır. 3) Âyette neseb ile ortaklık kasdedilmiştir. Âyet, müşriklerin, cinleri Allah'a ortak koşmalarını ve onlara tapmalarını kasdetmektedir. "Cinleri Allah'a ortak yaptılar" [7040] âyeti de bunu anlatmaktadır. [7041] 4) Neseb ile akrabalık kasdedilmiştir. Müşrikler, Allah'ın cinlerle evlendiğini, bundan meleklerin doğduğunu söylemişlerdir[7042]
Âyetin içeriği, asıl maksadın, daha çok son görüş olduğunu gösterir. Ze-mahşerî, Ebû's-Su'ûd ve İbn Kesîr de bu tefsîri benimsemişlerdir. Mücâhid, Süddî ve Mukâtil'in anlattıklarına göre bu sözü söyleyen Kinâne ve Huzâ'a kabileleridir. Onlara göre Allah, cin beğlerinin kızlarını istemiş, beğler Allah'ı, gözde kızlariyle evlendirmişler, Allah'ın bu kızlarla birleşmesinden melekler doğmuştur [7043]
Bir rivayete göre müşrikler: "Melekler Allah'ın kızlarıdır" demişler. Ebu-bekir: "Öyle ise anneleri kimdir?" demiş. "Cin beğlerinin kızlarıdır" demişler. Meleklerin de İblîs'in yaratıldığı şeyden yaratıldığını söylemişlerdir[7044] Demek onların hayaline göre cinler ateşten yaratılmış varlıklardır. Allah'ın cinle akrabalığı sonucu ateşten yaratılmış varlıklar safiyet kazanarak nârdan nûr doğmuş, melekler olmuştur.
Bu tefsîri uygun bulmayan Râzî'ye göre zındıklardan bazıları Allah ile İblîs'in iki kardeş olup Allah'ın hayırlı, kerîm; İblîs'in şerli, hasîs olduğunu söylemişlerdir. İşte cinlerle Allah arasında soy bağıntısı düşünenler bu görüşün sahipleridir. Bu görüş, dünyâda hayır tanrısı Yezdan ile şer tanrısı Ehrimen diye iki tanrı kabul eden Mani dininin görüşüdür.
Yüce Allah, âyetin devamında müşriklerin bu inancını reddederek "Cinler de kendilerinin, (yakalanıp Yüce Divâna) getirileceklerini bilmişlerdir" buyurmaktadır. Gerçi zamirinin müşriklere gittiğini söyleyenler de vardır ama bize göre zamirin cinlere gitmesi daha uygundur. Çünkü Secde Sûresinin 13 ncü âyetinde yüce Allah: "Fakat benden şu söz gerçekleşecektir: Mutlaka cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmiyle dolduracağım!" buyurmaktadır. Bu ve benzeri başka âyetlerden cinlerin de yaptıklarından sorumlu oldukları, günâh işleyenlerinin muhakeme edilip cehenneme atılacakları bildirilmektedir. Tefsirine çalıştığımız âyette: "Cinler de kendilerinin (hesap vermek üzere yüce divâna, yahut hesaptan sonra cehenneme) getirileceklerini bilmişlerdir"

[7038] Zuhruf Sûresi: 19.
[7039] Necm Sûresi: 21-22.
[7040] En'âm Sûresi: 100.
[7041] Fethu'l-Kadîr: 4/414; et-Tefsîru'l-hadîîs: 4/268.
[7042] Fethu'l-Kadîr: 4/414.
[7043] Fethu'l-Kadîr: 4/414.
[7044] Câmi'u'l-beyân: 23/108.

denmekle, hesaba çekilecek, işlediği suçtan dolayı cehenneme atılacak varlıkların Tanrı olamayacağı, kendilerini dahi kurtarmaktan âciz şeylere tapmanın anlamsızlığı vurgulanmaktadır.
159-160 ncı âyetlerde Allah'ın, müşriklerin yakıştırdıkları sıfatlardan yüce olduğu; O'nun hâlis kullarının, cehenneme girmekten veya Allah'a kötü sıfatlar yakıştırmaktan uzak oldukları belirtiliyor.
161-162 nci âyetlerde ğâibden hitaba geçilmekte, müşriklere hitaben: "Siz ve taptığınız şeyler (yani cin şeytanları), cehenneme girecek olandan başkasını kandıramazsınız!" buyuruhnakldiâıv. Sapıklar, şeytânlar, ancak sapıklığa eğilimli olan düşüncesizleri kandırabilirler. İmânı sağlam mü'minler, onların sözlerine aldanmaz, şeytanlara kanmazlar. Bu hitaplar, müşriklerin, mü'minleri kandırmak için nasıl çalıştıklarını gösterir. Ayrıca bu âyetlerden, müşriklerin taptıkları cinlerin melekler olmayıp kâfir cinler olduğu da anlaşılır. Çünkü bu âyetlerde müşriklerin ve taptıkları şeylerin, insanları kandırıp yoldan çıkarmağa çalıştıkları belirtilmektedir. Melekler insanları yoldan çıkarmaz. Yoldan çıkarmağa çalışanlar cin ve insan şeytanlarıdır.
164- "Bizden herkesin belli bir makamı vardır". 165- "Biziz, o saf saf dizilenler biz", 166- "Biziz, o tesbîh edenler biz!"

Tefsir:

164-166 ncı âyetler, doğrudan meleklerin sözleridir. Yukarıda müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyledikleri anlatılmıştı. Bu âyetlerde melekler, kendilerini Allah'ın kızları sanıp tanrılaştıranları redd için kendilerinden her birinin belli bir makamı olduğunu, sıra sıra dizilip Allah'ın buyruğuna hazır bekleyen kullar olduklarını, saf saf Allah'a kulluk ettiklerini söylüyorlar. Melekler Allah'ın kızları olmadığı gibi onların güçleri de sonsuz değildir. Onların da bir sınırı vardır. Hiçbiri kendi sınırını geçemez. Onlar da kuldur, tanrı değillerdir.
Doğrudan meleklerin sözleri olan bu âyetlerde bu sözleri meleklerin söyledikleri ifâde edilmiyor. Doğrudan doğruya melekler söylüyor. Meryem Sûresinin 64-65 nci âyetleri de böyle doğrudan meleklerin sözleridir. Müşriklerin sözlerini red için İlâhî hikmet gereği bu sözler, doğrudan meleklere söyle-tilmiştir. Hz. Peygamber(s.a.v.)in şöyle dediği rivayet edilir: "En yakın gökte bir ayak basacak yer yoktur ki orada secde eden, yahut ayakta ibâdet eden bir melek olmasın. İşte meleklerin (bizden herkesin belli bir makamı vardır. Biziz o saf saf dizilenler biz. Biziz, o tesbîh edenler biz!) sözü bunu anlatıyor"[7045]
Bu âyetlerde safın önemi de anlatılır. Müslümanlar sıra sıra dizilip namaz kılmakla meleklere benzemektedirler. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.) safların düzgün olmasına dikkat ederdi: "Biz başka milletlere üç hususta üstün kılındık: Saflarımız meleklerin safları gibi yapıldı. Arzın her yeri bize mescid, toprağı temiz kılındı. Su bulamadığımız zaman toprakla teyemmüm ederiz" demiştir [7046]
Hz. 'Ömer de kamet getirilince yüzünü cemâate döner: "Ey insanlar, düzgün durunuz. Allah, sizin meleklerin yaptığı şeyi yapmanızı istiyor: (Biziz, o saf saf dizilenler biz. Biziz, o tesbîh edenler biz!) buyuruyor. Düzgün durunuz. Ey falan, sen biraz geri git, ey falan sen biraz Heri çık! der, cemâat düzgün durduktan sonra geçip tekbir alırdı"[7047]
Peygamber (s.a.v.), sahâbilere meleklerin, Rableri huzurunda dizildikleri gibi dizilmelerini emretmiş. Meleklerin, Rableri huzurunda nasıl dizildiklerini sormuşlar: "Ön safı tutar ve safta sık dururlar" demiştir[7048]
167- Gerçi o (ortak koşsunlar şöyle diyorlardı: 168- "Eğer yanımızda öncekilerie gelen Kitaplardan bir uyarı olsaydı", 169- "Elbette biz, Allah'ın hâlis kullan olurduk!" 170- Ama o uyarıyı inkâr ettiler. Yakında (inkârlarının sonucunun nasıl olacağını) bileceklerdir!

Tefsir:

167-170 nci âyetlerde müşriklerin, Hz. Muhammed (s.a.v.) gelmezden önce bir peygamber gelmesini istedikleri, eğer bizim elimizde, önceki milletlerin hallerini anlatıp bize öğüt veren, okuyabileceğimiz bir kitap bulunsa, biz Allah'ın hâlis kulları oluruz, başka milletlerden daha çok Allah'ın buyruklarına sarılırız dedikleri; fakat kendilerine peygamber gelip, onun vasıtasiyle, o isteyip bekledikleri kitap verilince onu inkâr ettikleri anlatılıyor ve: "Yakında inkârlarının sonucunu bilecekler" sözüyle böyle davrananlar şiddetle uyarılıyor.
Müşriklerin bir peygamber bekledikleri ve kendilerine bir kitap verildiği takdirde her milletten daha doğru yolda olacakları hakkındaki sözleri, birçok yerde değişik üslûplarla anlatılır. Fâtır Sûresinin 42-43 ncü, En'âm Sûresinin 155-157 nci âyetleri de aynı mealdedir.
171- Gönderilen elçi kullarımıza şu sözümüz geçmişti: 172- "Mutlaka zafere ulaştırılanlar kendileri olacaktır." 173- "Ve galip gelenler mutlaka bizim ordumuz olacaktır!" 174- Şimdi sen bir süreye kadar onlardan dön (vazgeç). 175- Onları gözetle, yakında (başlarına neler geleceğini) göreceklerdir. 176- Bizim azabımızı mı acele istiyorlar? 177-Fakat azâb yurtlarına indiği zaman uyarılmışların sabahı ne kötü olur! 178- Bir süreye kadar onları kendi hallerine bırak. 179- Ve bekle de gör, onlar da göreceklerdir! 180- Kudret ve şeref sahibi Rabbin

[7045] Câmi'u'l-beyân: 23/111.
[7046] Müslim, Mesâcid: 4.
[7047] Câmi'u'l-beyân: 23/112; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/25.
[7048] Müslim, Salât: 119; Nesâ'î, îmâmet: 28; Ebû Dâvûd, Salât: 93; İbn Mâce, İkâme: 50.

onların nitelendirmelerinden yücedir. 181- Selâm gönderilen elçilere, 182- Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a!

Tefsîr:

170 nci âyetteki tehdid, burada daha da açılıyor:
171-175: Yüce Allah, elçi olarak gönderdiği kullarına şöyle söz vermiştir: Mutlaka onlara yardım edilecek ve Allah'ın ordusu galip gelecektir. Allah'ın ordusu, peygamberler ve onlara inananlardan oluşur. Allah, inananlara yardım ve zafer va'detmiştir. Ama bu, onların hiç yenilmeyecekleri anlamına gelmez. Önemli olan son zaferdir. Bir iki defa yenilgiye uğrasalar, biraz sıkıntı çekmiş olsalar da sonunda onlar zafere ulaşacaklardır. Onun için sabretmek, inanç ve ısrar ile dâ'vâyı yürütmek gerekir. İşte yüce Allah, peygamberine sabrı tavsiye ediyor:
"Sen onlardan bir süre vazgeç, bir süre onları kendi hallerine bırak, yaptıklarım yapsınlar. Sonlarının ne olacağını gözetle, onlar da pek yakında nasıl bir sonuca uğrayacaklarını göreceklerdir!" buyuruyor.
176-179 ncu âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)in uyarılarıyle alay eden: "Hani o bizi korkutup durduğun azâb nerede?" diyenler şiddetle uyarılıyor: "Bizim azabımızı mı acele istiyorlar? Azabımız çevrelerine indiği zaman uyarı-lıp da söz dinlememiş olanların sabahı kötü olur! Ey Muhammed, sen onlardan bir süre vazgeç, onları kendi hallerine bırak, hele sabret, sonucu gözetle bakalım, onlar da gözetleyecekler, yakında başlarına neler geleceğini göreceklerdir!" buyuruluyor. Yukarıdaki tehdid, bu âyetlerle iyice pekiştiriliyor. Saha çevre demektir. Çevrelerine konacak olan şey, müşriklerin uğrayacakları yenilgidir veya Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Mekke'nin fethi sırasında ordusuyla Mekke yakınlarına konmasıdır. Bu suretle âyet, ileride vukubulacak büyük fetih olayına yıllar önce işaret etmiş olmaktadır.
Enes ibn Mâlik şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.), sabahleyin güneş doğarken Hayber'e geldi. Ben de beraberdim. Hayber halkı, sabahleyin durumdan habersiz, işlerine gitmek üzere baltalarıyle, sepetleriyle evlerinden çık-tıklarında orduyu görünce: "İşte Muhammed ve ordusu!" dediler. Peygamber (s.a.v.): "Allahu ekber! Hayber düştü! Çünkü biz bir kavmin çevresine konarsak uyarılmış olanların sabahı kötü olur!" dedi"[7049]
180-182 nci âyetlerde de güçlü ve dâima galip olan Allah'ın, müşriklerin nitelendirmelerinden yüce olduğu vurgulanıyoı. Peygamberlere selâm veriliyor, onların güvenlik ve esenlik içinde bulunacaklarına, hayır ile anılacaklarına işaret ediliyor ve hamdin (yani övgünün), âlemlerin Rabbi Allah'a özgü olduğu belirtiliyor.
181 nci âyette, sonra gelen kuşakların da peygamberlere selâm vereceklerine işaret ediliyor. Nitekim sûrede anlatılan peygamberlerin hepsine, sonraki kuşakların selâm verdiği, onları hayır ile andığı belirtilmişti. Burada da "Peygamberlere selâm olsun" denmekle Hz. Muhammed(s.a.v.)in, öteki peygamberler gibi zafere ulaşacağına, ona da sonraki kuşakların selâm vereceklerine işaret edilmiş oluyor.
Sûre, Allah'ın, "Rabbu'l-'izzeti (galibiyyet sahibi) olduğunu, yani hayalî tanrıları yıkıp yalnız kendisinin gönüllere hakim olacağını, övgünün kendisine yapılacağını, Peyğamber'in de sonunda zafere ulaşacağını iş'âr eden son derece kapsamlı bu üç âyetle son buluyor.
Katâde'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bana selâm verdiğiniz zaman diğer elçilere de selâm veriniz. Çünkü ben de elçilerden biriyim [7050]. Taberî'nin mürsel olarak rivayet ettiği bu hadisi, tbn Ebî Hatim Ebû Talha'dan müsned olarak rivayet etmiştir [7051]
Hz. Peygamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğu da rivayet edilir: "Kim kendisine tam ölçü ile sevap verilmesini istiyorsa bir meclisten kalkarken
desin". İbn Ebî Hâtim'in mürsel olarak rivayet ettiği bu hadis Hz. 'Alî'den mevkuf olarak da rivayet edilir[7052]

Sâffât Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1. Kendisinden başka tanrı olmayan, kâinatın yaratıcısı ve Rabbi Allah, birdir (1-5, 11). övgü ve ibâdet O'na mahsustur (182).
2. Bize en yakın gök, yıldızlarla kaplıdır. Şeytanlar, yıldızlarla kaplı olan bu göğü delip yüce topluluğa çıkamazlar; ancak o âlemden kulak hırsızlığıy-la bazı sözler kapmağa çalışırlar ama ışınlarla kovulurlar (6-10).
2. Tevhîd dininin en büyük önderi İbrâhîm Aleyhisselâm, putatapmamn yanlışlığını göstermek için gizlice putları kırmış, sonra bunu kimin yaptığını soran kavme, kendilerini dahi korumaktan âciz şeylere tapmanın anlamsızlığını vurgulamıştır. Kavim, onu ateşe atıp yakmak istemiş, fakat Allah onu kurtarıp üstün getirmiş, ona kötülük etmek isteyenler muratlarına erememiş-lerdir (83-98).
Tevhîd uğruna ateşe atılmağa razı olan tbrâhîm, Allah'ın hatırı için oğlunu kurban etmekten de çekinmemiştir. Allah, onun bu itilâsına karşılık, oğlunun yerine bir koç kurban etmesini emretmiştir (102-107).
Bundan, Hz. İbrâhîm'e kadar, insan kurban etme geleneğinin bulunduğu, Hz. İbrahim'den itibaren insan kurbanının kaldırılarak bunun, hayvan kurbanına çevrildiği sonucu çıkarılabilir.

[7049] Buhârî, Salât: 12, Ezan: 6, Salâtu'1-havf: 6; Müslim, Cihâd: 120-121; Tirmizî, Siyer: 3; Ne-sâ'î, Mevâkît: 26...
[7050] Câmi'ul-beyân: 23/116.
[7051] İbn Ke§îr, Tefsîr: 4/26.
[7052] İbn Ke§îr, Tefsîr: 4/26.

3. tbrâhîm'in, Allah için kurban etmek istediği oğlu, kendisine müjdelenen ve kendisinin yanında büyüyen tshâk'tır, Ismâîl değildir. Çünkü tsmâîl, müjdelenen çocuk olmadığı gibi, küçüklüğünde annesi Hâcer'le birlikte evden uzak bir yere (Mekke'ye) götürüldüğü için babasının yanında büyüme-miştir. Kur'ân'ın anlattığına göre kurbanlık çocuk, babanın yanında büyüyen, koşup oynama çağına gelen fshâk'tır (101-102).
4. Meleklerin, Allah'ın kızları olduğu düşüncesi, uydurmadır. Meleklerin mâhiyetini Allah bilir. Onlarda, insanlar gibi erkeklik dişilik yoktur. Allah da çocuk sahibi değildir. Allah'ın sürekliliği, kendi dışında bir varlığa bağlı değildir ki çocuğa ihtyacı olsun. Canlı ve cansız her varlık, O'nun yaratığıdır (149-155).
5. Cinler ile Allah arasında da bir soy bağı yoktur. Cinlerin en kötüleri, insanların kötüleri gibi cehenneme atılacaklardır (158-163).

B) Âhiretle İlgili Prensipler:

6. Kâinatı yoktan var eden Allah, ölenleri yeniden diriltip, ilk hayatlarında yaptıklarından hesaba çekecektir. Bu, Allah'a göre çok kolaydır. Bir tek çağrı, ölenlerin dirilmesine yeterlidir. Haklının ve haksızın ayırdedileceği o hüküm gününde haksızlar, kendileri gibi eşleriyle ve taptıkları tanrılarla birlikte sorgulandıktan sonra cehenneme atılacaklardır. Kimseye haksızlık edilmeyecek, herkes yaptığının karşılığım görecektir (16-39).
Allah'a tapan hâlis kullar, bahçelerde ağırlanacaklar, divanlarda oturup kendilerine sunulan meyvaları yerken birbirleriyle sohbet edecekler, dünyâ hayâtında iken âhireti kabul etmeyenlerin davranışlarını kınayacaklardır (40-61).
Cehennem sahnesi, " Sadece yaptıklarınızın cezasını çekiyorsunuz!" tâbi uyarıcı, sakındırıcı bir ifade ile kapanırken cennet sahnesi:, Çalışanlar, bunun gibi bir mevki elde etmek için çalışsınlar!" şeklinde özendirici bir ifâde ile kapanmakta, sonra her iki sahnede bulunanlara işaretle: "Böyle ağırlanmak mı iyi, yoksa zakkum ağacı yemek mi?" diye bir soru yöneltmekte ve cehennemliklere, o dikenli ağaçtan yedirilip üstüne de kaynar su içirileceği ve ateş azabına sürülecekleri vurgulanmaktadır (62-68).
7. Müşrikler, âhirete inanmaz, öldükten sonra dirilmeyi söyleyen Peygamberlerle alay ederler (16-17). Ama herkesin, dünyâda yaptıklarının karşılığını göreceği Ceza Günü muhakkaktır.
8. Asıl imrenilmesi ve elde etmek için çalışılması gereken nimet, âhiret nimetidir.
9. Herkes yaptığının cezasını görür (39).

C) Genel Prensipler:

10. Allah, insanları bir tîn-i töz/lKyapışkan bir çamur)dan yaratmıştır (11).
11. Sapık atalar, kötü liderler ve arkadaşlar insanı yanlış yollara sokar. Cennetlik insan, dünyâda kendisinin arkadaşı olan cehennemlik adamı görünce ona: "Tallahi, sen az daha beni de (ayartıp) alçaltacaktın. Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de (oraya) getirilenlerden olurdum!" diyor.
Bundan, kötü arkadaşın, insanı yanlış yollara sürükleyip ruhunu alçalt-tığı anlaşılmaktadır. İnsan kötü işler yapa yapa ruhu değerlerini kaybeder, kötü sıfatlar kazanır, alçalır, azaba müstahak olur.
İnsanlar, yetiştikleri ortamın düşünce yapısını alır, onunla şartlanırlar, babalarının yoluna uyarlar. Bu sapıklık asırlarca sürüp gider. Tâ bir rehber çıkıp doğru yolu gösterinceye dek: "Onlar babalarım sapık kimseler buldular; kendileri de onların izlerinde koşturuluyorlar. Andolsun, onlardan önce, evvelkilerin çoğu da sapmıştı. Biz, onların içine de uyanlıcar göndermiştik" (69-72).
Gelen uyarıcının sözünü dinleyip doğru yola girenler kurtulurlar. Ama uyarıcıyı dinlemeyip sapık yollarına devam edenler, bir felâketle mahvedilip cehenneme atılırlar. Onların azapları, sadece dünyâdaki felâketle bitmez, âhi-rette de daha çetin azaba dönüşür (72-74).
12. Sapık insanları felâketten kurtarmak üzere birçok uyarıcı gönderilmiş, Hak yolunu gösteren uyarıcılar, âhiretteki ödüllerinden ayn olarak dünyâda da kendilerinden sonraki kuşaklar arasında hayr ile yâd edilmişlerdir. İşte insanları tevhîd yoluna çağıran Nûh, İbrâhîm, İshâk, Mûsâ, Hârûn, ll-yâs, Lût, Yûnus bunlardandır. Bunların yolunda gidenler dünyâ ve âhirette yücelmişler; bunların yolundan ayrılanlar helak olup gitmişlerdir. Zulm ile âbâd olmak mümkün değildir. "Zulm ile âbâd olanın sonu berbâd olur" (72-82, 98, 114, 119, 127-128, 132-138).
13. Allah, elçilerinin ve kendisine da'vetçilerin üstün gelmesini ezelde kararlaştırmıştır, bunu bir yasa olarak koymuştur. Mutlaka onların taraftarları muzaffer olacaklardır (171-174).
14. Körü körüne ataları taklîd, insanı dünyâda da âhirette de perişan eder (69-70).
15. Yıkılıp harâbolmuş kentler, vaktiyle buralarda yaşamış, uygarlıklar kurmuş insanların bulunduğunu, yanlış davranışları yüzünden helak edildiklerini, ya da egemenliklerini yitirdiklerini gösterir. Harabe kentlerden geçer-ken orada yaşamış olanların hâlini düşünüp ibret almak gerekir. İbret almalıdır ki tarih tekerrür etmesin. "Siz. onların yanından geçip gidiyorsunuz; sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?" (137-138).
16. Allah'ı anmak, O'nu tesbîh etmek insanı darlıklardan, sıkıntılardan kurtarır. Nitekim Hz. Yûnus'un tesbîhi, kendisini balığın karnından kurtarmıştı: "Eğer tesbîh edenlerden olmasaydı, yeniden diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı" (143-144).
17. Sabır, peygamberlerin ahlâkıdır. Başarının sırrı, fedâkârlık ve sabırdır. Yüce Allah, Allah yolunda kendisine yapılacak herşeye sabredeceğim bil-•diren İsmail'in: "Allah dilerse beni sabredenlerden bulacaksın" (102) deme-sini örnek olarak anlatmıştır. Peygamber Aleyhisselâm'a da: "Azim sahibi elçiler gibi sabret, onlar hakkında

acele etme!" [7053] buyurmuştur.

18. Melekler, daima Allah'ın buyruğunu yerine getirmeğe hazır yaratıklardır. Her birinin belli bir makamı vardır. Allah'ı tesbîh ile meşguldürler (164-166).

19. Yazılı bir yasaları, İlâhî kitapları bulunmayan Araplar, okuyup anlayabilecekleri bir kitapları olmasını istiyorlardı. Böyle olduğu takdirde Allah'ın en halis kullan olacaklarım söylüyorlardı? tşte bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere yüce Allah, onlara, kendi dillerindeki bu Zikr'i (Kur'ân'ı) indirmektedir: "Gerçi onlar şöyle diyorlardv Eğer yanımızda, evvelkilere gelen bir uyarı olsaydı, elbette biz, Allah'ın temiz kullan olurduk!" (167-169).

Onların bu istekleri, bazı âyetlerde belirtilmiştir: "Yeminlerinin bütün gücüyle: 'Andolsun, eğer kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklar' diye Allah'a yemin ettiler..."[7054], "Eğer kendilerine bir âyet gelirse ona mutlaka inanacaklarına, olanca güçleriyle Allah'a yemin ettiler..."[7055], "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik. Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk, demeyesiniz diye size Rabbinizden açık delil, hidâyet ve rahmet geldi" [7056]

SÂFFÂT SÛRESİNİN KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Tâ'nm bir sonraki har-		
	fe ıdğamı:	Hamza[7057]	
	Idğâmsız:	Diğer kırâet İmamlar[7058]	
	zînet tenvînli mecrûr,		
	kevâkib de bedel:	Mesrûk, A'meş,	
	Neha'î, Âsim ve Hamza.		
	Zînet mecrûr, kevâkib		
	masdar olan zînetin		
	ma'mûlü olarak		
	mansûb[7059]	Ebûbekr.	
Ayet No.			
Kelime:			
10			
11			
o.			
	Kırâet farkı:		
	Zînet tenvînli, kevâkib merfû':		
	Zînet muzâf, kevâkib izafetle mecrûr:	Sîn ve mîm'in şeddesiyle:	
	V Sakin sîn, hafif mîm		
	ile:		
	Dâl'ın dammı ile:	Dâl'ın fethiyle:	
	U Hâ'nın dammıyle:	i Hâ'nın kesriyle:	
	Okuyanlar:		
	Übey ve Zeyd ibn 'Alî[7060]		
	Ötekiler [7061]		
	Hafs rivayetinde Âsim, Kisâ'î, Halef[7062]		
	Ötekiler [7063]	Çoğunluk. Sülemî, Ya'kûb el-Hadramî [7064].	Ruveys. Ötekiler.
Ayet No.			

[7053] ahkaf Sûresi: 35.
[7054] Fâtır Sûresi: 42.
[7055] En'âm Sûresi: 10.
[7056] En'âm Sûresi: 156-157.
[7057] Ahmed ibn Hanbel bu kırâeti duyunca ürkmüştür (Kurtubî: 15/61, Mesâhif: 79.)
[7058] en-Neşr: Idğâm-ı Kebîr konusu, 2. cilt.
[7059] Gökteki yıldızlan süsledik", demek olur. Yahut kevâkib, bi fi'li takdiriyle de mansûbolabilir.
[7060] Mesâhif: 160.
[7061] Kurtubî: 15/64-65. Taberî'ye göre bu kırâetlerin en güzeli, zînet'in kevâkibe izafet şeklidir. Hem anlam hem gramer bakımından uygun olan bu vecih, ülke kari'lerinden çoğunluğun da kırâetidir. Gerçi zînet'in tenvinli, kevâkib'in mecrûr şekli de caizdir ama kevâkib'in nasbi caiz değildir (CâmiVl-beyân: 23/35).
[7062] Aslı dir. Mahreç yakınlığından dolayı tâ sîn'e idğâm edilmiştir.
[7063] en-Neşr, Tebsırah; Kurtubî: 15/65, Taberî son şekli daha doğru bulmaktadır: 23/36.
[7064] Kurtubî: 15/65..

Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
IÎ Mîm'in mîme idğâmı: Çoğunluk. ;î Hafif tek mîm ile: A'meş [7065]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7066]
12
Tâ'nın dammıyle:
Hamza, Kisâ'î, Halef[7067]
16
Tâ'nın fethiyle, hitâb: ötekiler. Birincide soru, ikincide
olumlu: Nâfi', Kisâ'î,
dll...lil Birincide olumlu, ikincide soru: İkisinde de soru:
Ya'kub.
İbn 'Âmir Ötekiler [7068]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
17		vâv'ın sükûnuyla:	Ebû Ca'fer, İbn 'Âmir. vâvı meftûh: Ötekiler.
18		'Ayn meksûr:	Kisâ'î.
	liî 'Ayn meftûh:	Ötekiler. Çoğunluk. ibnMes'ûd[7069]	
24		Hemze meksûr:	Çoğunluk.
	°^\ Hemze meftûh:	îsâ ibn Ömer'in hikâyesi[7070]	
25		Vasi halinde fi'lin tâ'sı şeddeli:	Bezzî ve Ebû Ca'fer.

l2 V İki halde de şeddesiz: ötekiler ve başlama halinde Bezzî ve Ebû Ca'fer. 3 Si îbn Mes'ûd[7071]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
36		Teshîl ile araya elif sokma:	Kalûn, Ebû Ca'fer, Ebû 'Amr. Teshîl ile, elif sokmadan: Verş, İbn Kesîr, Ruveys. - lîiî Tahkik ve elif sokmak ve sokmamak suretiyle: Hişâm. lîı» Tahkik ile, elif sokmadan: ötekiler.
37		Tasdîk kökünden, mur-	
	selîn mef'ûl:	Çoğunluk. Sıdk kökünden, murse-	
	lûn fail:	tbn Mes'ûd'. [7072]	
40		Lâm'm fethiyle:	Nâfi', Kûfeliler. Lâm'ın kesriyle: ötekiler.
42		Hafif râ ile:	Çoğunluk.

[7065] el-Bahr: 7/354.
[7066] Mesâhif: 79.
[7067] A'meş'in Ebû Vâil-Abdullâh ibn Mes'ûd'dan rivayetine göre bu, Hz. 'Alî ve İbn Mes'ûd^ un kırâetidir. İbn 'nbbas'tan da rivayet edilen bu kırâeti Şureyh inkâr ile şöyle demiştir: "Allah bir şeyi beğenmez, bilmeyen beğenir", lbrâhîm Nehâ'îde kırâeti savunarak: "Şureyh kendi görüşünü beğenen (kendini beğenmiş) bir insandı. Abdullah ibn Mes'ûd Şureyh'ten daha âliindi. O okurdu" demiştir (Mes. 79; Kurtubî: 15/69-70). Kariler arasındaki bu sataşmalar, açıkça onların kendi kırâetleri dışındaki kırâetlerin doğruluğuna inanmadıklarını, o vecihleri Peygamber'den sabit kırâet saymadıklarını gösterir. Aksi takdirde hiçbir müslüman, Peygamber'in okuma şekli olduğunu bildiği bir kırâeti reddedemez, ona yanlıştır, hatadır, caiz değildir diyemez.
[7068] Kırâet imamları, hemzelerin tahkiki, teshili, ikisi arasına elif sokup sokmama gibi konularda kendi metotlarındadırlar. Buna göre Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer, Ruveys ikinci hemzeyi hemze ile yâ arasına teshîl etmiş, Kûfeliler, İbn 'Âmir ve Ravh hemzeleri tahkik ile (tam telaffuzlu) okumuş; Ebû Ca'fer, Ebû 'Amr, Kalûn ve Hişâm her yerde hemzeler arasına elif sokmuştur.
Nâfi', Hafs, Hamza, Kisâ'î ve Halef da mîmi kesre ile, diğerleri damme ile okumuşlardır (en-Neşr: 1/370-373; el-Budûru'z-zâhireh: 266). Bunun örneği daha önceki sûrelerde de geçmişti.
[7069] Mesâhif: 80.
[7070] KisâTye göre çünkü onlar... demektir (Kurtubî: 15/73; el-Bahr: 7/356).
[7071] Mesâhif: 80.
[7072] el-Bahr: 7/358.

Şeddeli râ ile: ibnMiksem[7073]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
46		Çoğunluk.	
İbn Mes'ûd [7074] İmâle ile:		İbn Zekvân [7075]	
47		İnzâf kökünden, etken:	Hamza, Kisâ'î,
Halef. öyyî Zây'ın fethiyle, edilgen: ötekiler.			
51		Çoğunluk.	
21		İbn Mes'ûd[7076]	
52		Çoğunluk.	İbn Mes'ûd[7077]
52		Teshîl ve elif sokma ile:	Kalûn, Ebû Ca'fer
ve Ebû 'Amr. Tfeshîl ile, elif			
sokmadan:		Verş, İbn Kesîr,	
Ruveys.			
Elif sokarak fakat tahkik ile:		Hişâm. Elif sokmadan tahkik:	ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
54	İstifhâmsız, sâd ve dâl'ın şeddesiyle':[7078]	İstifham ve hafif sâd ile:
56	iîl Birincide olumlu, ikin-' cide soru kipi:	
	Okuyanlar:	
	Bir kırâettir.	
	Çoğunluk[7079]	
	Ebû Ca'fer, tbn 'Âmir.	
	Birincide soru, ikincide olumlu:	
	İkisinde de soru:	
	Şeddeli, meftûh tâ ile:	Sakin tâ ile ve çoğul ismi failin izafet yâ'sına izâfetiyle:
	Yalnız vasi halinde, sonda ya ile:	
	Nâfi', Kisâ'î, Ya'kub.	Ötekiler [7080] Çoğunluk.
	İbn 'Abbâs [7081]	
	Verş.	

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
58		İki halde de yâ ile:	Ya'kûb. İki halde de yâ'sız: Ötekiler.
64		İbn Mes'ûd[7082]	
66		Şeddeli meksûr yâ ile:	Çoğunluk. Çoğul ismi fail vezniyle: Bir kırâettir [7083]
68		Çoğunluk. yerine ile:	Abdullah ibn
		Mes'ûd[7084]	
otf		Kesreden sonra gelen hemzenin hazfiyle, lâm'ın dammı:	
Kırâet farkı:		Hemze ile:	
Okuyanlar:		Ebû Ca'fer. Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [7085] Übey[7086]	

[7073] el-Bahr: 7/359.
[7074] Mesâhif: 80.
[7075] Diğerleri imâlesiz, fetha ile okurlar.
[7076] Mesâhif: 80.
[7077] Mesâhif: 80.
[7078] Aslı dir. Tâ sâd'a idğâm edilmiştir.
[7079] Câmi'u'l-beyân: 23/59. Taberî'ye göre doğru kırâet budur, bunun dışında bir vecihle okuma caiz değildir.
[7080] Bu kırâet farkları 16 ncı âyette geçmişti.
[7081] Taberî diyor ki: "İbn Abbâs'tan nakledilen bu kırâet, bizce senetçe doğru ise de, şâz kırâetlerdendir" (Câmi'u'l-beyân: 23/61; Kurtubî: 15/82).
[7082] Mesâhif: 80.
[7083] Kurtubî: 15/84.
[7084] Câmi'u'l-beyân: 23/63. Yahut ibn Mes'ûd, okumuştur (Mesâhif: 80).

Ayet No.
75
Kelime:
79
89
93
94
Kırâet farkı:
Ref tenvinli:
Nasb tenvinli:
Madmûm yâ ile:
Meftûh yâ ile:
Meftûh yâ'dan sonra
sakin râ ile [7087]
Okuyanlar: Çoğunluk. Übey ve Ca'fer-i Sâdık[7088]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [7089] Çoğunluk, tbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [7090] Hamza. ötekiler.
Hasan'dan rivayet ve Mücâhid, İbn Semeyfa[7091]
Ayet No.
98
102
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
İki halde de yâ'h: Ya'kub.
İki halde de yâ'sız: Ötekiler. İzafet yâ'sının fethiyle: Hafs. Yâ'nm kesriyle: Ötekiler.
İkisinde de izafet yâ'sı
meftûh: Nâfi', İbn Kesîr
ve Ebû 'Amr. İkisinde de izafet yâ'sı
sakin: Ötekiler.
Madmûm tâ, meksûr râ
ile: İbn Mes'ûd,
Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler [7092] İbn 'Âmir, Ebû Ca'fer. Tâ'nın kesriyle: Ötekiler.
Meftûh tâ ve râ ile:
Tâ'nın fethiyle:
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Hâ üzerine vakıf: İbn Ke§îr, İbn
'Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb.
Tâ üzerine vakıf: ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd'.[7093]
jisaL. İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi'İzafet yâ'sının
sükûnuyla: Ötekiler.
103 İslâm kökünden tesniye
mazî: Çoğunluk.
Teslîm kökünden tesniye mazî: İbn Mes'ûd, İbn
Abbâs ve Hz. Alî[7094]
Çoğunluk.
(öl) siz: Übey[7095]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:

[7085] Câmi'u'l-beyân: 23/65; Kurtubî: 15/88; en-Neşr: 1/397. Bir başka rivayete göre İbn Mes'ûd okumuştur (Mesâhif: 80).
[7086] Mesâhif: 160.
[7087] Yürüme ile uçma arasında bir koşma hareketidir.
[7088] Mesâhif: 160.
[7089] Kurtubî: 15/90.
[7090] Mesâhif: 80.
[7091] Taberî'ye göre doğrusu, yâ'nın fethi, fâ'nın şeddesiyle olan çoğunluk kırâetidir: 23/74.
[7092] Mesâhif: 80; Tkberî bu son kırâetin daha doğru olduğunu söylüyor: 23/78. Karî'ler "" râ'nın imâlesi, beyne beyne okunması, konularında kendi metodları üzredirler: Ebû 'Âmr imâle etmiş; Verş beynellafzayn; diğerleri fetha ile okumuşlardır (Tebsırah: 654; Kurtubî: 15/103).
[7093] Mesâhif: 80.
[7094] Mesâhif: 80, 190, 204; Kurtubî: 15/104.
[7095] Mesâhif: 160.

No
105 Hemzeyi sakin, uzatma
vâv'ına çevirme: Sûsî.
Hemzenin vâv'a, vâv'm da ya'ya çevrilip yâ'ya idğâmı: Ebû Ca'fer.
Hemzenin tahkiki: ötekiler.
106 Sakin hâ ile: Kalûn, Ebû
Ca'fer, Ebû 'Amr, Kisâ'î.
Madmûm hâ ile: ötekiler.
Vâv üzerine yazılan bu hemze üzerinde Ham-za'nın ve Hişâm'ın oni-ki vechi vardır [7096]
123 den sonra vasi
hemzesi: Bir rivayette İbn
Zekvân.
Âyet No.
126
130
İlyâs yerine İdrîs:
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Başlama halinde mef-
tûh hemze ile: İbn Zekvân.
Meksûr, kat'
hemzesiyle: Ötekiler ve başka
rivayette İbn Zekvân. Übey [7097] Abdullah ibn Mes'ûd mushâfı [7098]
Üç isimde de nasb: Hafs, Hamza, Kisâ'î, Ya'kub, Halef. Üçünde de ref: ötekiler.
İbn Mes'ûd[7099]
Hemzenin fethi ve
meddi, lam'ın kesri: A'rec, Ebûbekr,
Nâfi', îbn 'Âmir [7100]
Âyet No.
140
147
148
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Oı--di Hemzenin kesri ve
lâm'm sükûnu: Ötekiler. Vasi hemzesi ile sanki
isim (Yâsîn)dir: Hasan[7101]
İlyâsîn yerine İdrâsîn: İbn Mes'ûd [7102]
Übey. [7103] Hemzenin harekesini
öncesindeki zâl'a nakil: Verş.
Hemzenin tahkiki ile. Ötekiler.
Çoğunluk.
3 Übey, Ebû's-Semmâl ve
başkaları[7104] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7105]
1.
Ayet No.
153
Kelime:
155
163
Kırâet farkı: Okuyanlar:

[7096] el-Budûr: 268.
[7097] Mesâhif: 160.
[7098] Mesâhif: 80; Kurtubî: 15/115.
[7099] Mesâhif: 80.
[7100] Bu takdirde bir kelime, ayrı bir kelimedir.
[7101] Kurtubî: 15/118.
[7102] Abdullah: "Ilyâs, îdrîs'tir" der ve okurdu (Câmi'u'l-beyân: 23/96; Mesâhif: 80). Bu rivayet de, İbn Mes'ûd'un, Kur'ân'ı bazan an-lamıyle okuduğuna delâlet eder. Çünkü llyâsîn'in, İdrîs anlamına geldiğine kani bulunduğu için, kelimeyi Kur'ân'da İlyâsîn olmasına rağmen "İdrâsîn" şeklinde okumuş demektir " u^Al" okuduğu da rivayet edilmiştir (Mesâhif: 80). Taberî, doğru vechin, elifin kesriyle, idrâsîn veznindeki tlyâsîn şekli olduğunu söylüyor: 23/96.
[7103] Mesâhif: 160, yahut okumuştur.
[7104] Mesâhif: 160.
[7105] Mesâhif: 80.

İstifham hemzesiyle: Çoğunluk.
Istifhâmsız, olumlu kip:
Şeddeli kâf ile:
Sakin zâl ve madmûm kâf ile:
Co Lâm'ın kesriyle: Lâm'ın ref'iyle:
Bir rivayette Nâfi\ Ismâ'îl, îbn Cem-mâz ve Ismâ'îl'in Ebû Ca'fer ve Şeybe'den nakli. [7106] Çoğunluk.
Talha ibn Musarrif [7107] Çoğunluk. Hasan'dan rivayet[7108]
Ayet No.
164
Kelime:
168
İbn Mes'ûd bir âyet
Okuyanlar: Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7109]
ilâve ederek okumuştur [7110]

171	Itar Tekil:	Çoğunluk.
1	Çoğul:	Dahhâk[7111]
1		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd [7112]
174, 178:		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd[7113]
177	Etken:	Çoğunluk.
	Edilgen:	İbn Mes'ûd[7114]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Çoğunluk.	
		Abdullah ibn Mes'ûd[7115]	

[7106] el-Bahr: 7/377.
[7107] el-Bahr: 7/377.
[7108] CâmiVl-beyân: 23/110. İkberî şöyle diyor: "Eğer bu kırâet ile kelimenin çoğul olduğunu kasdetmiş ise —başka vecih daha fasih olmakla beraber— doğrudur. Fakat kelimenin tekil olduğunu bile bile böyle okumuş ise bu vecih, dilcilere göre hatâdır" (23/110-111).
[7109] Mesâhif: 80.
[7110] Mesâhif: 80.
[7111] el-Bahr: 7/380.
[7112] Mesâhif: 80. Bir kavle göre İbn Mes'ûd okumuştur.
[7113] Mesâhif: 80. Bir kavle göre İbn Mes'ûd okumuştur.
[7114] Keşşaf; el-Bahr: 7/380.

Hz. 'Alî âyeti şu ilâve
ile okumuştur: [7116]

38/38 SÂD SÛRESİ 1515
Tefsîr: 1515
Tefsir: 1516
Tefsîr: 1519
Tefsir 1520
Tefsir: 1522
Tefsîr: 1524
Tefsîr: 1524
Tetsîr: 1526
Tefsîr: 1526
Tefsir: 1532
Sâd Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1532
SÂD SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1534

[7115] el-Bahr: 7/380. Zemme mahsus olan hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir:
[7116] Mesâhif: 190.

38/38 SÂD SÛRESİ

Başında sâd harfi bulunduğu için bu adı alan sûrede, tevhide ve âhiret inancına karşı çıkanlar uyarıldıktan sonra Hz. Peygamber'i ve mü'minleri tesellî amaciyle bazı peygamber kıssalarına işaret edilir, daha sonra Âdem ve İblîs kıssasına yer verilir. Kıssa dizileri arasına etkili öğütler serpilmiştir.

Sûrenin bölümleri, birbiriyle uyumlu ve bağlantılıdır. Bunlar sûrenin bir defada veya bölümlerinin birbiri ardınca indiğini gösterir. Mekke'de, Kamer Sûresinden sonra inmiş olup 88 âyeti içermektedir. Resmî sıralamaya ve iniş sırasına göre 38 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Sâd. Uyarıcı ve şanlı Kur'-ân 'a andolsun ki, 2- İnkâr edenler, bir gurur ve ayrılık içindedirler. 3-Onlardan önce nice nesilleri helak ettik de feryâdettiler; fakat artık kurtuluş zamanı geçmişti. 4- Onlara, kendi içlerinden bir uyarıcı gelmesine hayret ettiler de o nankörler dediler ki: "Bu, yalancı bir büyücüdür". 5- "Tanrıları bir tek Tanrı mı yaptı? Bu, cidden tuhaf bir şeydir." 6- Onlardan bir gurup fırladı: "Yürüyün, tanrılarınıza bağlı kalın. Çünkü bu, arzu edilen bir şeydir." 7- "Biz bunu öteki dinde işit-memiştik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir." 8- "O uyarı, aramızdan ona mı indirildi?" Doğrusu onlar, benim uyarımdan kuşku içindedirler. Hayır, onlar henüz azabımı tadmadılar! 9- Yoksa dâima üstün olan, çok lütuf ta bulunan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mi? 10- Yoksa göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların mülkü onların mı? öyleyse sebepler içinde yükselsinler (araçlara binip göklere çıksınlar da oradan kâinatı yönetsinler, vahyi de kendi istediklerine indirsinler). 11- Onlar, kabilelerden oluşmuş, şurada bozguna uğratılmağa mahkûm bir ordudur.

Tefsîr:

1-2 nci âyetteki sâd harfi, çeşitli biçimlerde tefsîr edilir: Sadakallâh, sadaka Muhammed (Allah doğru söyledi, Muhammed doğru söyledi), mânâsına gelir. Yahut bu harf, Allah'ın isimlerinden biri ve Allah'ın isimlerinin anahtarıdır. Yahut bu harf, sûrenin Fâtihası(girişi)dir gibi.

Bizim kanâatimize göre bu harf de bazı sûre başlarında bulunan harfler gibi, daha önce başka dilde inmiş İlâhî Kitaplara işaret eden ve dinleyenlerin dikkatini okunacak vahye çekme görevini yapan bir tenbîh (ünlem) harfidir. Nitekim hemen bunun ardından uyarıcı veya şanlı Kur'ân'a and içilerek onun gerçek Allah kelâmı olduğu vurgulanıyor, "daki vâv, kasem içindir. Acaba kasemin cevabı nerede? Kimine göre cevap, 64 ncü âyet olan : Doğrusu bu gerçektir "ûir. Fakat çok ileride olan bu sözün, kaseme cevabolması uygun görülmüyor Kimine göre cevap dır. Kimine göre de "dır. Kimine göre cevap, kasemden önce gelen sâddır. Bu âyet, tıpkı " " ifadesine benzer. Burada "Doğru vallahi" demektir. Kimine göre cevap mahzuf olup "Uyarıcı Kur'-ân'a andolsun ki siz diriltileceksiniz" takdirindedir[7117]

Zikr" ya öğüt, uyarı veya şân, şeref anlamlarına gelir. Burada her ikisi de vardır. Andolsun bu öğütler içeren, uyaran, uyanlara şan ve şeref getiren Kur'ân'a ki sana vahyedilenler doğrudur. Fakat nankörler, bir 'izzet (gurur) ve şikâk (ayrılık) içindedirler. Onurlarına kapılıp, durmadan ayrılık çıkarmaktadırlar.

3- Biz onlardan önce nice kuşakları, nice toplumları helak ettik. O helak edilenler bağırdılar, yardım istediler ama menâs vakti değildi. Kurtulma zamanı geçmişti. Kurtulamadılar, mahvolup gittiler. İşte Kur'ân'ı kabul etmeyip durmadan ayrılık çıkaranlar da eğer bu gurur ve ayrılıklarına son vermezlerse bir gün, öteki milletlerin sonucuna uğrayacaklardır. Menâs, navs'-dan mef'al vezninde mimli masdardır. Navs gecikme anlamınadır. Menâs da kaçma demektir.

4-8: O nankörler, kendilerine, kendi aralarından bir uyarıcı gelmesine hayret ettiler de: "Bu, yalancı bir büyücüdür, bütün tanrıları bir tek Tanrı mı yaptı? Cidden bu, tuhaf bir şeydir" dediler. Ve onların liderleri, bulundukları mecliste adamlarına: "Haydi yürüyün, tanrılarınıza inanmakta sebat edin, kendi inancınızı bırakmayın. Arzu edilen şey budur. Sizin yararınız bundadır. Biz öteki millette Muhammed'in söylediği gibi bir şey duymadık. Atalarımızdan böyle bir şey işitmedik. Hiç tanrılar birleşir de bir tek Tanrı olur mu? Bu söz, Muhammed'in uydurmasıdır, Allah'a iftiradır. Hem içimizde hiç kimse kalmadı da zikir (Allah'ın vahyi) Muhammed'e mi indirildi?" diyerek gittiler.

Yüce Allah, müşriklerin bu sözlerini anlattıktan sonra onların henüz azabı tadmadıklan için Allah'ın indirdiği Kitâp'tan kuşkulandıklarım, fakat yakında azabı tadınca Allah'ın vahyini inkâr etmenin ne demek olduğunu anlayacaklarını bildiriyor.

9-11: Yoksa Allah'ın hazineleri kendi yanlarında mıdır ki Kur'ân'ın, Mu-hammed'e indirilmesini çekemiyorlar, "Başka kimse kalmadı da zikir ona mı indirildi?" diyorlar. Allah, dilediğine zikri indirir. Dilediğini elçi seçer. Mülk O'nundur, O dilediğini yapar. Allah azizdir, kudreti sonsuzdur. Veh-hâbdır, sonsuz lütuf ve bağış sahibidir. İnsanların ummadıkları kimseyi elçi, velî yapar. Kendisinde varlık gören, kibir ve gurura kapılanları alçaltın Yoksa gökler, yer ve bunlar arasında bulunanlar Muhammed'i kıskananların mıdır ki Allah'ın Muhammed'e lûtfunu çekemiyorlar? Eğer gerçekten gökler ve yer kendilerinin ise haydi sebepler içinde göklere çıksınlar, araçlar bulup göklere yükselsin, kâinatın tahtına oturup mülklerini yönetsinler. Dilediklerine vahiy indirsin,

[7117] Fethu'l-Kadîr: 5/419.

dilediklerini peygamber yapsınlar. Bunu yapamazlar. Çünkü kâinatta hiçbir şey onların değildir. Kâinatın tümü Allah'ın mülküdür. Öyle ise kıskanmaya hakları olmadığı gibi bunun, kendilerine bir yararı da olmaz. Onlar Allah'ın lûtfunu önleyemezler. Onlar da şurada bozguna uğratılmış kavimlerden biridir. Onlardan önce, peygamberleri yalanlayanlar, işte gözleri önünde duruyor. Bunlar da onlardan bir guruptur. Yahut bunlar, çeşitli fırkalardan oluşmuş, bozulmağa mahkûm bir ordudur.

Mekke devrinin ortalarında inen bu âyetlerde yıllar sonra vukubulacak olaylara işaret edilmektedir: Bedir Savaşında liderlerinden yetmiş kişi öldürülmüş olan müşrik ordusu bozguna uğradığı gibi Hendek Savaşında da çeşitli kabilelerden oluşan müşrik ordusu, Allah'ın gönderdiği görünmez güçlerle, soğuk ve fırtına ile bozulup geri dönmüştü. 11 nci âyette daha ziyâde Hendek Savaşına katılacak fırkalardan oluşan müşrik ordusunun bozguna uğratılacağına işaret vardır. Fahr-ı Râzî'ye göre âyet, Mekke'nin Fethi sırasında Kureyşin bozguna uğrayacağına işarettir.

Bu âyetlerin, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile müşrikler arasında geçen bir tartışma üzerine indiği, sözgelişinden anlaşılmaktadır, tbn 'Abbâs'ın rivayetine göre ilk sekiz âyet şu olay üzerine inmiştir:

"Ebûtâlib hastalanınca Ebûcehl'in de içinde bulunduğu bir Kureyş cemâati, Ebûtâlib'e geldiler, dediler ki:

— Senin kardeşinin oğlu, bizim tanrılarımıza hakaret ediyor, şöyle şöyle yapıyor. Onu çağırt da bu işten menet.

Ebutalib'in çağırtması üzerine Peygamber (s.a.v.) geldi, amcasının yanında bulunan boş yere oturacak iken Ebucehl, o boş yere hemen kendisi oturdu ki Ebûtâlib, yakınında olan yeğenine şefkat etmesin. Hz. Peygamber (s.a.v.) kapının yanında oturdu. Ebûtâlib kendisine:

— Ey kardeşimin oğlu, kavmin senden şikâyet ediyor. Sen kendilerine hakaret ediyormuşsun, şöyle şöyle söylüyormuşsun, dedi. Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap verdi:

— Amca, onlardan bir tek söz istiyorum, onu söyledikleri zaman Araplar kendilerine boyun eğecek, yabancılar cizye verecek.

— Bir değil, on söz söyleyelim, nedir o? dediler. Peygamber (s.a.v.):

— O söz, lâilâhe illallah (Allah'tan başka Tanrı yoktur) sözüdür. Derhal yerlerinden sıçradılar:

— Tanrıları bir tek Tanrı mı yaptı, cidden bu, tuhaf bir şeydir, dediler. Sûrenin başından itibaren sekiz âyet bu münasebetle indi" [7118]

Rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın bir olduğunu söylemekten başka bir şey önermesini isteyen Kureyş liderlerine: "Güneşi getirip ovucuma koysanız bundan başka bir şey istemem" demiş. Kureyşliler de kızarak kalkmışlar: "Biz de bunları sana emredene sövüp hakaret ederiz" demişler [7119] Tabii onlar bu sözleriyle Allah'ı kasdetmiş olamazlar. Çünkü onların, Allah'a inandıklarını ve O'na ibâdet de ettiklerini Kur'ân haber veriyor. Eğer onlardan nakledilen bu söz doğru ise onlar, Hz. Muhammed'e cin-nin vahyettiğini kasdetmiş ve ona vahyeden cinne hakaret edeceklerini söylemişlerdir. Yahut da onlar, Hz. Muhammed'in, Rahman sıfatıyle andığı Tan-rı'nın, Allah'tan başka bir Tanrı olduğunu sandıkları için böyle söylemişlerdir.

12- Onlardan önce de Nûh kavmi, Âd ve kazıklar sahibi Fir'avn yalanlamıştı. 13- Semûd, Lût kavmi ve Eyke halkı da (yalanlamıştı). fşte onlar da (birleşik) kabilelerdi. 14- Hepsi de peygamberleri yalanlayıp benim cezamı hak ettiler. 15- Bunlaıiyn işi) de sadece, geri dönmesi olmayan korkunç bir sese bakıyor. 16- Dediler ki: "Rabbimiz, azap payımızı, hesap gününden önce, hemen ver". 17- Onların dediklerine sabret ve güçlü kulumuz Davud'u an; o, (bize) çok başvururdu. 18- Biz dağları onunla beraber (tesbîh etmeleri için) boyun eğdirmiştik; akşam sabah onunla beraber tesbîh ederlerdi. 19- (Her yandan) toplanıp gelen kuşları da (ona bağlamıştık). Hepsi onun nağmesine katılırdı. 20-Onun mülkünü güçlendirmiştik, kendisine hikmet ve güzel konuşma vermiştik. 21- Sana o davacıların öyküsü geldi mi? Hani odasının duvarına tırmanmışlardı. 22- Davud'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. "Korkma, dediler, biz iki davacıyız. Birimiz ötekinin hakkına saldırdı. Şimdi sen aramızda hak ile hükmet, zulmetme. Bizi yolun ortasına (adalete) götür." 23- "Bu kardeşimin doksan dokuz koyunu var, benimse bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve konuşmada bana ağır bastı (onunla baş edemedim)" 24- Dâvûd dedi ki: "Andolsun o, senin koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana zulmetmiştir. Zâten ortakların çoğu birbirine zulmetmek ister. Yalnız inanıp iyi işler yapanlar bunun dışındadır ki onlar da ne kadar azdır!" Dâvûd, bu (da'va ile) kendisini imtihan ettiğimizi anladı da Rabbinden mağfiret diledi, eğilerek secdeye kapandı ve (bize) döndü. 25- Biz de ondan bunu affettik. Yanımızda ona bir yakınlık ve güzel bir gelecek vardır. 26- "Ey Dâvûd, biz seni yeryüzünde (senden öncekilerin yerine) hükümdar yaptık. İnsanlar arasında adaletle hükmet; keyfine uyma, sonra seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar ise, hesap gününü unuttuklarından dolayı onlara çetin azâb vardır.

Tefsir:

Bir önceki âyette "İşte onlar da şurada bozguna uğratılmış fırkalardan biridir" buyurulduktan sonra bu âyetlerde de bozguna uğratılmış fırkalardan örnekler verilmektedir:

12-15: Kureyş müşriklerinden önce Nuh kavmi, 'Âd kavmi, kazıklar sahibi Fir'avn kavmi, Semûd kavmi, Lût kavmi ve Eyke halkı hep peygamberleri yalanlamışlardı, tşte onların hepsi Allah'a isyan eden fırkalar idi. Elçileri

[7118] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 38; lbn Kesîr, Tefsîr: 4/28; et-Tâc: 4/219.
[7119] Câmi'u'l-beyân: 23/127; lbn Kesîr, Tefsîr: 4/28.

yalanladıkları için Allah'ın cezasını hak etmişlerdi.
Nûh kavmi Nuh'u yalanlayınca Tûfân ile boğuldu. 'Âd kavmi Hûd'u yalanlayınca fırtına ile helak oldu. Fir'avn ve adamları, Musa'yı ve Harun'u yalanlayınca denizde boğuldular. Salih'i yalanlayan Semûd kavmi gürültü ile helak oldu. Lût'u yalanlayan kavmi deprem ile yerin dibine geçirildi. Şu'ayb'i yalanlayan Eykeliler de Zulle gününün azâbiyle helak oldular.
İşte onlardan bir hizib olan bu Kureyş müşrikleri de onların uğradığı sonuca uğrayacaklardır. Bunları helak etmek, güç değil, gayet kolaydır. Bunların helaki de geri döndürülmesi, önlenmesi mümkün olmayan korkunç bir sese, gürültüye bakmaktadır.
15 nci âyetteki "Fevâk", sütü sağılan devenin iki sağımı arasında geçen zamandır. Bu zamanda devenin memesine yeniden süt gelir. Sağlığına döndü" demektir. Kelime fâ'mn fethi ile de zammı ile de okunur [7120] 8eri dönüşü olmayan, gelince geri döndürülmeyen, mutlaka mahveden bir sayha demektir. Yahut Katâde'nin tefsirine göre ikincisi olmayan, sadece bir kere ile mahveden sayha demektir. Bu bir tek sayha (gürültü) ile onların mahvedilecekleri belirtiliyor ki Yâsîn Sûresinin: "Onlar sadece bir tek korkunç sese bakıyorlar" mealindeki 49 ncu âyeti de aynı anlamı vermişti.
12 nci âyetteki, veted'in çoğulu olan el-evtâd kazıklar anlamına gelir. Fir'avn, kazıklar sahibi olarak tavsif edilmiştir. Bazı müfessirlere göre Fir'avn, insanların ellerini ayaklarını kazıklarla tahtalara çiviletip işkence ettirdiği için böyle nitelendirilmiştir. Fakat bu görüş doğru değildir. Müfessirlerin çoğuna göre zu 'l-evtâd yüksek binalar sahibi demektir. Bununla Fir'avn'ın yaptırdığı pramitler kasdedilmektedir. Fir'avn'ın en bariz özelliği, pramitleri yaptırmış olmasıdır, tşte o da bu en belirgin özelliği ile anılmıştır. Böyle anıt eserler, yüksek binalar yaptırmış olan Fir'avn da Allah'ın azabından kurtulamamış, sonunda boğulup gitmiştir.
13 ncü âyette geçen Ashabu'l-Eyke, de Eyke sahipleri demektir. Eyke, sık ağaçların yetiştiği su kaynağı, ağaçları birbirine girmiş yerdir. İbn Kesîr'e göre Eykeliler Medyen halkıdır. Bunlar, Eyke adında bir ağaca taptıklarından bu ad ile anılmışlardır.
16 nci âyette geçen kıt t, bir şeyin parçası anlamına gelir. Burada nasîb anlamında kullanılmıştır. Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmayan, Kur'ân'ın bildirdiği uyarılarla alay ederek, bu sözler gerçek ise inkârlarından dolayı kendilerine, kıyametten önce hemen çabucak azâb inmesini istemişlerdir. Müşriklerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)in dâvâsiyle alay amaciyle azâb istedikleri, birçok âyette ifade edilmiştir: Enfâl Sûresinin 32 nci, Ra'd Sûresinin 6 nci, Hac Sûresinin 47 nci, Ankebut Sûresinin 53-54 ncü âyetleri, onların alay ile azâb istediklerini bildirmektedir.
17-20 nci âyetlerde Hz. Peygamber'e, müşriklerin sözlerine sabretmesi, el-eyd sahibi yani güçlü, gücüyle birlikte dâima Allah'a yalvaran, O'na başvuran Davud'u hatırlaması, onunla teselli bulması emredildikten sonra; Allah'a da'vet uğrunda sabredip başarıya ulaşan azim ve irâde sahibi dokuz peygamberin davet öyküsü anlatılır. İniş sırasına göre Dâvûd, ilk defa burada anılmaktadır. Daha sonra inen sûrelerde de onun öyküsüne işaret edilmiştir.
17 nci âyette geçen el-eyd kelimesi, kuvvet anlamına gelir. Te'yîd de buradan gelmiştir. " [7121] âyetlerinde ey d hep kuvvet anlamınadır. Katâde: "Allah Davud'a ibâdette kuvvet, fıkıh (anlayış) verdi" demiştir [7122]. Aynı âyette geçen "Evvâb" fi'lînden mübalağa bildiren sıfattır. döndü, iyâb dönmektir. Evvâb: Çok başvuran, Allah'a çok yalvaran, çok sığınan demektir ki, Hz. Dâvûd bu sıfatlarla övülmektedir.
18-19 ncu âyetlerde dağların ve kuşların akşam sabah Dâvûd'la beraber tesbîh ettikleri anlatılıyor ki iniş sırasına göre ilk defa burada anılan bu olay daha sonra inen Sebe' Sûresinin onuncu âyetinde de anılmıştır. " Onunla beraber tesbîh edin, yahut onun sesini yankılayın" diye tefsir edilir. Dağların tesbîhi şöyle açıklanıyor:
1) Allah dağlara hayat, akıl, kudret ve konuşma vermiş, dağlar da Dâvûd'la beraber Allah'ı tesbîh etmişerdir.
2) Davud'un çok güzel olan sesi dağlarda yankılanmış, kuşlar onun sesine gelmişler ve o tesbîh ederken, ötüşerek Allah'ı tesbîh etmişlerdir.
Âyetin sonundaki el-'aşiyy ve'l-işrâk, Güneşin battığı ve doğduğu zamanlardır ki Davud'un bu vakitlerde ibâdet ettiği anlatılır. Birçok âyette değişik kelimelerle bu vakitlerin, Allah'ın anılacağı, O'na ibâdet edilip namaz kılınacağı zamanlar olarak gösterilmiştir: "Akşam sabah (O'nu) tesbîh et" [7123], "Sabah akşam Rablerine yalvaranları kovma..." [7124], "Akşam sabah Rabbini överek tesbîh et" [7125], "Sabah akşam (Rabbinizi) tesbîh ediniz diye vahyetti"[7126]
Bugünkü Tevrat'ta dağların ve kuşların, Dâvûd'la beraber tesbîh ettiği geçmez. Tabii bu, Hz. Peygamber devrindeki nüshalarda da bu fıkranın olmadığı anlamına gelmez. O zamanki nüshalarda var olan bu fıkranın, zamanla kaybolduğu kanaatindeyiz. Kitabı Mukaddes'te Davud'a atfedilen bazı mezmûrların başında "Muzikacı başı için" tabiri geçer ki bu ifade Dâvud-un müzisyen olduğunu gösterir. Mezmûrlar, onun şiirleri, ilâhîleridir.
19 ncu âyette hasrolunmuş kuşların da Davud'un emrine verildiği, hepsinin ona gittiği, itaat ettiği bildirilmektedir. toplanmış olarak kuşlar da onun emrine verildi demektir. Bu, kuşların, Davud'un sesine top-

[7120] Mefâtih: 26/183.
[7121] Enfâl Sûresi: 62. Bakara Sûresi: 253. Zâriyât Sûresi: 47.
[7122] Mefâtîhu'l-ğayb: 26/185.
[7123] Âl-i 'tmrân S üresi: 41.
[7124] En'am Sûresi: 51.
[7125] Ğâfir (Mü'min) Sûresi: 55.
[7126] Meryem Sûresi: 11.

lanarak ötüşleriyle Allah'ı tesbîh ettikleri anlamına gelir. Hepsi ona gider, ona itaat ederdi, demektir.
20 nci âyette Davud'a hikmet ve fasle'l-hitâb verildiği bildiriliyor. Hikmetin, gerçeğe uygun bilgi olduğunu, Bakara Sûresinin 269 ncu âyetinde izah etmiştik. Oraya bakılabilir (1/468-469). Fasla'l-hitâb'a gelince: Hatıra gelen düşünceleri açıklama yeteneğidir. Güzel konuşma, işlerin içyüzünü anlama, dâvaları adaletle, ikna edici bir üslûpla çözüme kavuşturma anlamlan da vardır. Davud'un özelliklerinden biri de güzel konuşma yeteneğinin olması, insanların arasında çıkan olayları, anlaşmazlıkları güzel çözüme bağlamasıdır.
21-26 ncı âyetlerde Davud'un hayatından iki sahne anlatılır: Birincisi, Davud'un kendi hayatiyle ilgili bir sahnedir. İkincisi, Allah'ın ona keyfî değil, adaletle hükmetmesini emretmesi sahnesidir. Davud'a yöneltilen bu sözlerle, gerçekten bütün insanlığa hitâbedilmekte, Allah yolundan sapanların, hesap gününde şiddetle cezalandırılacakları vurgulanmaktadır.
21-25 nci âyetlerde özetlenen olay, Kitabı Mukaddes'te şöyle anlatılır: "Dâ-vûd bir sabah evinin damında gezinirken karşı evde yıkanan bir kadın görmüş. Çok hoşuna giden bu kadını çağırtıp onunla yatmış. Kumandanlarından Urya'nın karısı olan bu kadın, gebe kalmış ve Davud'a haber salıp gebe kaldığını bildirmiş. Dâvûd , kadının kocası Urya'yı öldürmek için onu, cephenin ön safında, düşman savaşçılarının karşısına sürmüş ve Urya öldürülmüş. Dâvûd, onun karısiyle evlenmiş. Davud'un yaptığı Allah'ın zoruna gittiği için Peygamber Natan'ı Davud'a göndermiş. Natan Davud'a demiş ki:
"Bir şehirde biri zengin, öteki fakir iki adam vardı. Zengin adamın pek çok koyunları ve sığırları vardı; fakir adamın ise yalnız bir kuzusu vardı. Böyle iken zengin adama bir misafir gelince, kendi koyunlarına kıyamadığından, konuğuna ikram için fakir adamın kuzusunu aldı." Dâvûd bu adama çok kızdı. Natan: "İşte o adam sensin ve Rab bu işe çok kızdı, senin gözlerin önünde karılarını alıp komşuna vereceğini; komşunun, güneşin gözü önünde senin karılarınla yatacağını söyledi" dedi. Dâvûd: "Rabbe karşı suç işledim" dedi. Natan da: "Rab da senin günâhını sildi" dedi"[7127]
Kur'ân, olayın sadece aslına işaret etmiş, Tevrat'taki ayrıntılara girmemiştir. Çünkü Kur'ân, peygamberlerin ahlâkına yakışmayacak şeyleri anlatmaz, onları hep iyilikleriyle yâdeder. Fakat ana çizgileriyle anlatılan olayın, Tevrat'ta anlatılan olay olduğu bellidir. Kur'ân'ın amacı, hikâyeleri ayrıntılariyle anlatmak değil, ana hatlariyle hatırlatıp insanlara ders vermektir.
Tefsirlerde bu hikâye uzun uzadıya izah edilir. Bunlardan kimi Kitabı Mu-kaddes'te anlatılanlara uyar, kimi daha da ayrıntılıdır '[7128]. Bu durum, olayın, Kur'ân'ın indiği çevrede bilindiğini gösterir. Rivayetlerde, Kitabı Mukaddes'te olmayan bazı olaylar vardır. Muhakkak ki bunları müslümanlar uydurma-mışlardır. Bu rivayetler, Kitap ehlinin anlatımlarına dayanır. Demek ki bu ayrıntılar, o zamanki Kitabı Mukaddes nüshalarında veya bunların tefsirlerinde vardı.
Bazı tslâm âlimleri de Davud'a atfedilen bu zina olayını ona yakıştırmazlar, bunun uydurma olduğunu söylerler. Hz. 'Alî'nin, kıssayı bu şekilde anlatanlara yüz altmış değnek vuracağını söylediği rivayet edilir [7129]. Fahred-dîn Râzî de bu zina hikâyesinin doğru olamayacağını birkaç delil ile anlatıyor.
Ancak şurası da hatırda tutulmalıdır ki Tevrat, Davud'u peygamber değil, kıral olarak tanıtır. Kırallardan da böyle şeyler çıkabilir. Ama güçlü ve iyi bir yönetici olan Dâvûd, Peygamber Natan'ın irşadiyle günâhından dön-müş, Allah da onu affetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm de günâhın niteliğini zikretmeden Davud'un, işlediği günâhtan tevbe ettiğini ve tevbesinin kabul edildiğini söyler ve koyun temsilini de anlatır. Bundan anlaşılıyor ki Kur'ân'ın anlattığı olay, Kitabı Mukaddes'te anlatılanların bir özetidir.
Ancak 24-25. âyetlerde Davud'un, işlediği bir hatâ yüzünden Allah'ın, kendisini cezalandıracağını sanıp Allah'a tevbe ettiği ve Allah'ın da onun hatâsını bağışladığı bildirildiğine göre, demek ki Dâvûd bir günâh işlemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin günâh işlemeyeceklerine dair bir ifade yoktur. Tersine onlardan bazılarının günâh işlediği, fakat hemen tevbe ettikleri belirtilir (Tâhâ: 121-122, Kasas: 15-16. âyetlere bakınız). Peygamberlerin masumluğu vahyi tebliğ ile ilgilidir. Diğer konularda onlar da insandır. Hatâ yapabilirler ama günâhta ısrar etmez, hemen tevbe ederler. Kur'ân, Davud'un işlediği günahı zikretmemiştir ki Allah'a yönelmiş, tevbesi kabul edilmiş olan bir peygamber hakkında kuşkular uyanmasın. Ayrıca kulların günâhını yaymamak, örtmek de bir İslâm prensibidir. Bu hikmetten dolayı da Davud'un, günâhından tevbe ettiği zikrediliyor, fakat işlediği günahtan söz edilmiyor. Böylece başkasının günahını, geçmişlerin hatâlarını yaymanın doğru olmadığı, onu örtmek gerektiği, tevbe edenin affedileceği öğütleniyor ve insanoğlu tevbeye yöneltiliyor. Peygamber (s.a.v.): "Ölmüşlerinizin iyiliklerini söyleyiniz" [7130] mealindeki hadisleriyle Kur'ân'm, geçmişleri hayr ile yadetme pren^ sibini pekiştirmiştir.
27- Göğü, yeri ve ikisi arasında bulunanları boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. O inkâr edenlerin, ateşten vay hallerine! 28- Yoksa biz, inanıp iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlarla bir mi tutacağız? Yoksa korunanları yoldan çıkanlarla bir mi tutacağız? 29- Bu, çok mübarek bir kitaptır. Onu sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler ve sağduyu sahipleri öğüt alsınlar.

[7127] Kitabı Mukaddes, II. Samuel, bab: 12, s. 315-317 özetle alınmıştır.
[7128] Bakınız: Câmi'u'l-beyân: 23/150.
[7129] Mefâtîhu'1-ğayb: 26/192.
[7130] Tirmizî, Cenâiz: 34.

Tefsîr:

27-29 ncu âyetler, birbirine bağlı iki peygamber kıssası arasında yer alan derslerdir. Yüce Allah, 26 ncı âyetin sonunda hesap gününü unutanların, çetin azaba çarpılacaklarını hatırlatınca, hemen âhifetin gerekli olduğunu belirtmek üzere; kâinatın amaçsız, anlamsız yaratıldığını söyleyip âhireti inkâr edenleri reddederek, gökleri ve yeri ve ikisi arasında bulunan şeyleri boş yere yaratmadığını, âhireti inkâr edenlerin cehennem ateşine gireceklerini vurguluyor. Elbette öyle olacaktır. Âhiretin olmaması demek, dünyâ hayâtında inanıp güzel işler yapanlarla, inkâr edip kötülük yapanlar arasında sonuç bakımından bir fark olmaması demektir. Bu, Allah'ın, kâinatta hakim olan adaletine aykırıdır. Allah inanıp güzel işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlarla bir tutmaz. İyilerin ve kötülerin hareketlerini değerlendirmek için âihretin, hesab ve cezanın bulunması gereklidir. Bu kâinat bir amaç için yaratılmıştır. Bu amaç, âhiret hayatıdır. Allah orada korunanları cennetlere, inkâr edip kötülük yapanları cehenneme sokacaktır. Yüce Allah, Hz. Muham-med'e Kur'ân'ı indirmiştir ki sağduyu sahipleri bunun âyetlerini düşünüp öğüt ve ibret alsınlar.

27 nci âyet, birkaç yerde değişik üslûplarla tekrarlanır: "Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık" [7131], "Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" [7132], "Biz göğü, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyuncu (işi, eğlence) olarak yaratmadık. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık. Hayır, biz hakkı bâtılın üstüne atarız da onun beynini parçalar, derhal (batılın) canı çıkar. Allah'a yakıştırdığınız niteliklerden ötürü de vay sizin halinize![7133]

Bu âyetler, insanların hür iradeleriyle yaptıkları işlerden sorumlu olduklarını gösterdiği gibi âhiretin gerekliliğini de gösterir. Çünkü dünyâda bu varlıkları yaratan Allah, ya bunları sırf zarara uğratmak, yahut bunlara fayda vermek veya ne zarar, ne de yarar vermek için yaratmıştır. Allah yaratıklarını, zarar vermek için yaratmış olamaz. Çünkü bu, O'nun rahmet ve keremine aykırıdır. Ne zarar, ne de yarar vermek için de yaratmış olamaz. Çünkü ancak yok olmaları halinde bu ihtimal söz konusu olabilir. Öyle ise tek ihtimal kalıyor. O da Allah'ın, yaratıkları, kendilerine yarar vermek için yaratmış olmasıdır.

Bu dünyâda yaratıklar tam yarar göremez. Çünkü dünyâ ömrü kısadır. Dünyanın yararı az, zararı çoktur. Az yarar için çok zarara katlanmak hikmete uygun değildir. Dünyâda ızdıraplara katlananlar, haksızlığa, zulme uğrayanlar vardır. Şimdi bunlar sabırlarının karşılığını: zâlimler de zulümlerinin cezasını görmezlerse Yaratıcının adaleti gerçekleşmez. Bu adalet dünyada tam gerçekleşmediğine göre mutlaka bunun gerçekleşeceği bir âlem vardır. Çünkü Allah, kâinatı boş yere değil, hikmetle yaratmıştır. Hikmet, bu adaletin gerçekleşeceği âhiret âlemini gerekli kılar. Allah kâfirleri, fâcirleri inanıp korunanlarla bir tutacak değildir, öyle ise âhiret gerekir. Dünyâda çoğu kez kâfirler, zâlimler rahat eder, inanıp korunanlar ezilirler. Âhiret de olmazsa kâfirler, mü'minlerden üstün tutulmuş olur. Bu, Allah'ın va'dine, hikmet ve adaletine aykırıdır. Onun için âhiretin vukuu muhakkaktır, bunda asla şüphe yoktur.

İniş sırasına göre ilk defa buradaki 29 ncu âyette Kitap kelimesi geçmektedir. Kur'ân'da geçen bu kelime, vahyedilen İlâhî kitaplara, insanların yaptıkları işlerin tesbit edildiği amel defterlerine, Kur'ân-ı Kerîm'e ve Allah'ın ezelî ilmine denir.

"Sana da kendinden önceki Kitapları doğrulayıcı ve onları koruyup kollayıcı olarak bu Kitabı indirdik" [7134] âyetinde Kitap, daha önceki İlâhî Kitaplar ve Kur'ân-ı Kerîm anlamında kullanılmıştır. "Kimin Kitabı sağından verilirse o, kolay bir hesaba çekilecektir" [7135] âyetinde kitap, insanın amel defteridir. "Kendilerine bilgi ve iman verilenler dediler ki: Andolsun siz, Allah'ın kitâbmca tâ yeniden dirilme gününe kadar kaldınız" [7136] âyetinde kitap, Allah'ın ezelî bilgisi anlamınadır.

Tefsîri sadedinde bulunduğumuz 29 ncu âyette geçen kitap, Kur'ân-ı Ke-rîm'dir. Henüz Kur'ân tamamlanmadan ona Kitap denmiştir. Zaten kitap yazılı bir parça demektir. Kur'ân'ın tamamına kitap dendiği gibi bir parçasına da kitap denir. Bu anlamda Kitap ve Kur'ân aynıdır. Yalnız bazı âyetlerde Kitap ve Kur'ân birlikte kullanılır: "Elif lam râ. Bunlar Kitabın âyetleri ve apaçık Kur'ân'dır" [7137] , "Tâ sin. Bunlar Kitabın âyetleri ve apaçık Kur'ân'dır".[7138]

Mücâhid ve Katâde'nin de belirttikleri gibi, bazı sûrelerin başlarında bulunan hurûf-i mukatta'adan sonra lâm-i ta'rîfli olarak ve bazan Kur'ân ile birlikte anılan "el-Kitâb", Kur'ân öncesi inmiş bulunan Kutsal Kitâb demektir. Bu hususu, Ankebût sûresinin 45-49 ncu, Fâtır Sûresinin 31-32 nci âyetlerinin tefsirinde ayrıntılı olarak îzâh etmiştik. Buradaki "Mübarek Kitâb" ile de, Peygamberlere indirilmiş olan kitâbların aslına işaret vardır. O Kitabı Mû-sâ'ya, îsâ'ya indiren Allah, Muhammed'e de kendi diliyle indirmiştir ki sağduyu sahipleri, onun âyetlerini düşünüp öğüt ve ibret alsınlar.

[7131] Duhân Sûresi: 38-40.
[7132] Mü'minûn Sûresi: 115.
[7133] Enbiyâ Sûresi: 16-18.
[7134] Mâ'ide Sûresi: 48.
[7135] İnşikak Sûresi: 7-8.
[7136] Rûm Sûresi: 56.
[7137] Hicr Sûresi: 1.
[7138] Nemi Sûresi: 1.

30- Biz Davud'a Süleyman'ı armağan ettik. (Süleyman) Ne güzel kuldu! Hep Allah'a başvururdu. 31- Akşam üstü kendisine safin (görkemli), hızlı koşan atları gösterilmişti. 32- "Ben, mal sevgisini Rabbi-mi anmaktan ötürü tercih ettim" dedi. Nihayet atlar perde ile gizlendi (koşup dağın arkasına düşmekle gözden kayboldu). 33- "Onları bana getirin" (dedi. Atların) Bacaklarını ve boyunlarım okşamağa başladı. 34- Andolsun Süleyman'ı imtihan ettik ve tahtının üstüne bir ceset bıraktık; sonra (frize) yöneldi: 35- "Rabbim, dedi, beni affet, bana, benden sonra hiç kimseye nasibolmayan bir mülk (hükümdarlık) ver. Kuşkusuz sensin lütfeden, sen!" 36- Biz rüzgârı onun hizmetine verdik. Onun buyruğuyla, onun istediği yere tatlı tatlı akıp giderdi. 37- Ve şeytanları: Her bina ustasını ve dalgıcı, 38- Ve zincirlerle birbirine bağlanmış başkalarını (yani cinleri veya isyancı kabileleri de ona boyun eğdirdik). 39- "Bu, bizim bağışımızdır, artık sen dilediğine ver veya verme, hesapsızdır" (dedik). 40- Onun için bizim yanımızda bir yakınlık ve güzel bir gelecek de vardır.

Tefsir

30-40 ncı âyetlerde de Davud'a lütfedilen nimetler arasında Süleyman gibi dünyâ ve âhiret ilimlerini kendisinde toplamış, muazzam bir kıral olduğu halde Allah'ı unutmayan, Allah sevgisini dünyâ varlığının üstünde tutan sâlih bir çocuğun lûtfedildiği belirtilir ve Süleyman'a verilen saltanata işaret edilir.
Dünyâda kimseye verilmeyen iktidar ona verilmiş, o kadar ki rüzgâr emrine boyun eğip istediği yöne esmiş, zincirlere vurulan cinler hizmetinde çalışmışlardır.
34 ncü âyetteki "Perde ile gizlendi" cümlesini Güneş battı şeklinde tefsîr edenler vardır. Buna göre Süleyman, çok sevdiği atlarla meşgul iken farkında olmadan güneş batmış, ikindi namazını kılamamış, Allah'tan gaflet etmesine sebebolduğu için kılıçla atların boyunlarım ve bacaklarını vurup onları öldürmüştür. Bu şekilde öldürdüğü at sayısı yirmi bin civarında imiş(!)'. [7139] Bazı rivayetlere göre de sayı bin veya ondört imiş.[7140]
Bu rivayetin makul bir yanı ve sağlam bir dayanağı yoktur. Şöyle ki: 1) Âyette daha önce güneş sözü geçmez. O halde perde arkasına gizlenen Güneş değil, atların kendisidir. 2) Süleyman'ın, atlarla meşgul iken ikindi namazını kaçırmış olması da tereddüdü gerektiren bir husustur. Zira Hz. Süleyman zamanında ikindi namazının farz olduğu hakkında bir bilgimiz yoktur.
Kaldı ki atları severek gaflete düşmek günâh ise, bu günâh atların değil, Süleyman'ın kendisinindir. Kendi gafleti yüzünden yirmibin atın kılıçla boynunu ve bacaklarını vurup öldürmesi, bir peygamberin merhametiyle bağdaşmayacağı gibi ülkesinin güvenliğini düşünen akıllı bir kiralın yapacağı iş de değildir. Sonra yirmi bin atı vurmak, bir günde olmaz, bu iş günlerce, aylarca sürebilir. Öfke ile hayvan öldürmek büyük günâhlardan sayılır. Hayvan, ancak yemek kasdıyla kesilebilir. Savaşta kullanılacak yirmi bin atı kesmek, Süleyman gibi akıllı, tedbirli bir kiralın yapacağı iş değildir.
Gerçekte âyette, Süleyman'ın, atların boynunu vurduğuna dair en ufak bir işaret yoktur. İbn 'Abbâs'ın tefsirine göre Süleyman, atların yelelerini, bacaklarını okşamıştır. [7141] Hz. 'Alî de Kâ'bu'l-Ahbâr'a dayanan bu rivayeti reddederek Kâ'b'ın yalan söylediğini, Allah'ın peygamberlerinin zulmetmeyeceklerini söylemiştir[7142]
es-Sâfinât: Atın üç ayağını yere basıp birinin de sadece tırnağının ucunu yere değdirmek suretiyle durmasıdır ki en güzel ve görkemli duruş budur. Böyle duran ata safine denir. Çoğulu sâfinât'tır. el-Ciyâd da el-cevâd'm veya el-cûd'un çoğuludur. Hızlı koşan ata cevâd denir. Sâfinât, duruş güzelliğini, ci-yâd da gidiş güzelliğini ifâde eder. Fahreddîn Râzî'nin de söylediği üzre Islâmda olduğu gibi Süleyman'ın (selâm ona) dininde de savaş için at besleyip yetiştirmek müstehab idi. Hz. Süleyman, yetiştirilen atları teftiş etmiş, üç ayağını basıp bir ayağının tırnağını yere değdirmiş vaziyyette duran dizi dizi atları görünce: "Ben sırf Rab-bimin adını anmaktan ötürü, yani O'nun rızasını kazanmak, O'nun adını yaymak için dünyâ malını sevdim; nefsim için dünya malını istemedim" demiş, sonra yetiştiricilere, atları koşturmalarını emretmiş, hızla koşan atlar gözden kayboluncaya dek onları seyretmiş, sonra bakıcılara: "Onları bana getirin!" demiş, yani geri dönmelerini emretmiş ve koşudan dönen atları severek yelelerini ve bacaklarını okşamıştır. " Bacaklarını ve boyunlarını okşamağa başladı" demektir. Bu âyeti, "Bacaklarını ve boyunlarını kılıçla vurdu" şeklinde yorumlamak yanlıştır. Çünkü âyette kılıç sözü yoktur. Meshetmek, kesmek anlamına gelmez. Öyle olsaydı " âyeti, başlarınızı ve ayaklarınızı kesiniz anlamına gelirdi ki akıllı bir kişi böyle bir şey söylemez'.[7143]
İniş sırasına göre ilk defa burada zikredilen Süleyman da, daha sonra Enbiyâ, Sebe' ve Nemi Sûrelerinde de zikredilmiştir. Süleyman kıssası, Kitabı Mukaddes'in Birinci Kırallar Kitabının 2-11 nci bablarında anlatılır (s.337-352). Ayrıca Kitabı Mukaddes'te Süleyman'ın hikmetlerini ve şiirlerini içeren bir bölüm vardır (s. 629-658).
Âyetlerde Süleyman kıssası, Kitabı Mukaddes'in üslûbundan ayrı bir üslûpla anlatılır. Kitabı Mukaddes'in üslûbu tarih üslûbu iken Kur'ân'ın üslûbu öğüt üslûbudur. Çünkü Kur'ân'ın amacı kıssa anlatmak değil, kıssa yoluyla öğüt vermektir.

[7139] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/34.
[7140] Kurtubî, el-Câmi': 15/195-1%.
[7141] İbn Kesîr Muhtasarı: 3/203, dipnot: 1.
[7142] Kurtubî: el-Câmi': 15/196.
[7143] Mefâtîhu'l-ğayb: 26/205; el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân: 15/195.

Kitabı Mukaddes'te anlatıldığına göre Süleyman, Filistin'den doğu Ürdün'e kadar olan bölgelere hakim olmuştur: "Ve Süleyman, Irmaktan Filis-tîler diyarına ve Mısır sınırına kadar bütün ülkeler üzerinde saltanat sürdü"[7144] Ülkesini on iki kâhya (vali) idare ediyordu. Süleyman'ın yurdunda barış, bolluk vardı. Çok malı, savaş atları, pek çok karısı vardı. Fir'avn'ın kızı da karıları arasında idi. Allah Süleyman'a deniz kıyısındaki kumlar kadar hikmet vermişti. Ona verilen hikmet, bütün Mısır'ın hikmetinden üstün idi. Üç bin mesel, bin beş İlâhî söylemiştir. Ağaçlar, otlar, hayvanlar, kuşlar ve sürüngenler ve balıklar hakkında (bunların özellikleri hakkında) söylemiştir. Süleyman-ın hikmetini dinlemek için bütün kavmlerden, onun hikmetini işiten bütün dünyâ kırallarından adamlar gelirlerdi. [7145] Ona kıymetli hediyeler getirirlerdi. Seba Melikesi de bunlar arasındadır. Arap ili kıralları da ona hediyeler göndermişlerdir. "Ve kıral Süleyman, dünyanın bütün kırallarından daha zengin ve daha bilgili idi"[7146]

Orşelim'de yaptırdığı büyük mabedi altun levhalar, değerli tahtalarla, Erz ağacından iri sütün ve kirişlerle destekledi. "Mabedin iç ve dış duvarlarına kabartma şekiller, kerûbîler ve hurma ağaçları ve açılmış çiçekler koydu"[7147]

"Fir'avn'ın kızı ile beraber Moabîler, Ammonîler, Edemîler, Saydalılar ve Hittîler'den çok ecnebi kadınlar sevdi"[7148] '. "Onun yediyüz karısı kıral kızı olup üçyüz de cariyesi vardı"[7149]

Süleyman'ın ihtiyarlığı zamanında karıları, onun yüreğini başka ilâhların ardınca saptırdılar. Süleyman Saydalıların ilahesi Astarti'nin ardınca ve Ammonilerin mekruh şeyi Milkon'un ardınca gitti. "Ve Süleyman Rabbin gözünde kötü olanı yaptı. Ve tamamen Rabbin ardınca yürüyen babası Dâvûd gibi yürümedi... Başka tanrılar için de kurbanlar kesti" [7150] Rabbin gazabına ve mülkünün parçalanmasına yol açacak isyanlara sebeboldu. Kendisine karşı iki ihtilâlci çıktı. Birisi Mısır'a kaçtı. Kendisinin ölümünden sonra döndü, oğlu Yeroboam'a karşı isyan hareketini yönetti ve sonunda Süleyman'ın ül-.kesi bölündü.

Cinlerin ve rüzgârın Süleyman'a itaati, duvar ustası ve dalgıç cinlerin, zincirlere vurulu olarak Süleyman'ın emrinde çalışması, Süleyman'ın kuş dilini bilmesi, Seba'dan haber getiren Hüdhüd hikâyesi, görkemli atlar kıssası ve Allah'ın, Süleyman'ın tahtına bıraktığı ceset fıkrası, bugünkü Kitabı Mu-kaddes'te yoktur. Biz, bu hikâyelerin, Hz. Peygamber devrindeki Kitabı Mukaddes nüshalarında veya bunların tefsirlerinde mevcudolduğu kanısındayız. Bu hikâyeler, yahudiler tarafından çevrede anlatılıyordu. Nitekim bu âyetlerin tefsirinde yer alan hikâyeler de bunların o zamanki Tevrat nüsha veya tefsirlerinde var olduğunu gösterir. Çünkü bu rivayetler, o zamanki siyer âlim-lerince nakledilmiştir ki bunlar arasında müslüman olmuş yahudiler de vardı.

34 ncü âyette işaret edilen Süleyman'ın imtihan edilmesi hakkında tefsirlerde çok acaib rivayet yer almıştır. Herhalde bunlar, İslâmın ilk asırlarında müslüman olmuş Kitâb ehlinin anlatımlarına dayanır. Bir peygambere yakışmayan bu İsrailiyattan sarfı nazar ediyoruz.

Fahreddîn Râzî, haşvîlerin anlattığı bu hikâyeleri naklettikten sonra bunların doğru olamayacağını çeşitli delillerle ispata çalışıyor ve bu imtihanı birkaç ihtimalle yorumluyor:

Bunlardan birine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Süleyman, 'Bu gece yetmiş kadınla yatacağım, her biri Allah yolunda cihâde-decek bir savaşçı doğuracak' dedi fakat inşâallâh demeyi unuttu. Kadınlarla yattı ama yalnız birisi hamile kaldı, o da yarım bir çocuk doğurdu. İşte o yarım çocuk getirilip tahtta oturmakta olan Süleyman'ın kucağına konuldu. Nefsimi elinde bulunduran Allah'a andolsun ki eğer Süleyman inşâallâh deseydi, (kadınların hepsi çocuk doğurur ve o çocukların) hepsi Allah yolunda at üstünde savaşırlardı". İşte Süleyman'ın imtihan edilmesi budur.

Diğer bir ihtimale göre Hz. Süleyman şiddetli bir hastalığa yakalanmak suretiyle imtihan edilmiş, ceset denecek derecede zayıflamış, tahtı üzerinde adetâ cansız ceset gibi kalmış, sonra tekrar sağlığına kavuşmuştur. İşte ' Vw f: Sonra döndü, yani sağlığına kavuştu" demektir.

Başka bir ihtimale göre de Süleyman'ın tahtına ceset bırakılması, onun büyük bir korkuya kapıldığına, o korku dolayısiyle tahtı üzerinde bir ceset gibi kaldığına, sonra tekrar eski gücüne kavuştuğuna işaret olabilir'.[7151]

Hamdi Yazır şöyle diyor: "Anlaşılıyor ki Süleyman Aleyhisselâm Bey-tulmakdis'i yaparken celbettiği sanatkârlar içinde sanat hilelerini bilen birtakım şeytanların kurdukları bir ihtilâl yüzünden bir müddet nüfuzunu zayi etmiş, yahut tahtından ayrılmış, bu suretle tahtında ya kendisi kuvvetsiz bir ceset gibi hükümsüz kalmış, yahut tahtı da işgal olunup ona kırk gün kadar heykel gibi birisi oturtulmuş idi. Mason tarihlerinde mason cemiyetlerinin Süleyman Aleyhisselâm aleyhinde olan bu ihtilâl hareketlerini esas aldıkları, reisinin hatırasına hürmet eyledikleri söylenir"[7152]

37-38 nci âyetlerde şeytanlardan her yapı ustası ve dalgıcın ve zincirlere vurulmuş başka sanatkârların, Süleyman'ın emrinde çalıştırıldığı ifade ediliyor ki Sebe' Sûresinin 12-13 ncü âyetlerinde de bildirilen bu

---

[7144] 1. Kırallar: 4/21.
[7145] 1. Kırallar: 4/29-34
[7146] 1. Kırallar: 10/23.
[7147] 1. Kırallar: 6/29.
[7148] 1. Kırallar: 11/1.
[7149] 1. Kırallar: 11/3.
[7150] 1. Kırallar: 11/6-8.
[7151] Mefâtîhu'l-ğayb: 26/208-209.
[7152] Hak Dini Kur'ân Dili: 5/4097.

zincirlere vurulan varlıklar, lâtif cisimlerden ibaret olan cinler midir, yoksa Süleyman'ın-esir aldığı çevre milletleri midir? Kesin olmamakla beraber biz, Süleyman'a hizmet eden cinlerle, ona esir düşüp zincirlere vurularak çalıştırılan milletlerin kasdedildiği kanısındayız. Çünkü lâtif cisimler olan şeytanlarln, zincirlere vurulup yapı işlerinde çalıştırılması garip bir şeydir. Eskiden esirler, ayaklarına zincir vurulup çalıştırılmışlardı. Demek ki Süleyman da esirlerin ayaklarına zincir vurdurup onları emrinde yapıcılık, demircilik, dalgıçlık gibi işlerde çalıştırmıştır. Tevrat'taki Süleyman Kitabında özellikle Lübnanlı çok esirin Süleyman'ın emrinde çalışıp mabedi yaptığı anlatılır.
Buhârî, 35 nci âyetin tefsirinde, Hz. Peygamber'in şu hadisini naklet-miştir: "Cinden bir ifrît, bu gece namazımı kesmek için bana tebelleş oldu. Allah beni ona galip getirdi. İstedim ki onu mescidin direklerinden birine bağlayayım da sabahleyin hepiniz güresiniz. Fakat kardeşim Süleyman'ın: (Rab-bim beni bağışla, bana, benden sonra kimseye nasibolmayan bir mülk ver) sözünü hatırladım. Allah onu hakaretle kovdu"[7153]
Müslim de Ebû'd-Derdâ'dan şu hadisi rivayet eder: "Allah'-m Elçisi (s.a.v.) namaza durdu, üç defa (E'ûzu billahi minke: Senden Allah'a sığınırım, seni Allah'ın lânetiyle lanetlerim) dediğini işittik. Sonra bir şey alır gibi elini uzattı. Namazı bitirince:
— Ey Allah'ın Elçisi, dedik, namazda bir şey söylediğini duyduk ki daha önce böyle söylediğini hiç işitmemiştik. Sonra elini uzattığını gördük.
Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:
— Allah'ın düşmanı îblîs, bir ateş kıvılcımı getirdi, yüzüme atmak istedi. Ben de üç defa (E'ûzu billahi minke) dedim. Sonra üç defa (Allah'ın bütün lânetiyle seni lanetlerim) dedim. Çekilmedi. Ben onu tutmak istedim, vallahi kardeşimiz Süleyman'ın duası olmasaydı Îblîs (tarafımdan) bağlanmış olurdu ve Medine'deki çocuklar onunla oynardı"[7154]
41- Kulumuz Eyyûb'u da an: Hani o Rabbine: "Şeytân bana bir yorgunluk ve azâb dokundurdu!" diye ünlemişti. 42- "Ayağını (yere) vur, işte yıkanacak ve içilecek serin (bir su)" (dedik). 43- Ona bizden bir rahmet ve sağduyu sahiplerine bir ibret olarak ailesini ve onlarla beraber bir eşini daha armağan ettik. 44- (Dedik ki): "Eline bir demet sap al, onunla vur da yeminini bozma". Gerçekten biz onu sabredici bulmuştuk. Ne güzel kuldu o, dâima bize başvururdu.

Tefsir:

41-44: Sûrede üçüncü kıssa dizisini oluşturan bu âyetlerde yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e Eyyûb'u anmasını, onun sabrını düşünmesini emrediyor. O sâlih kul da Allah'ın sınavından geçmiş, malı ve çocukları elinden alındığı ve uzun süre kendisine ızdırap veren bir hastalığa yakalandığı halde Allah'a olan güvenini hiç kaybetmemiş, O'na yönelip yalvarmaktan, derdini O'na arz etmekten geri durmamış, sonunda Allah onu şifaya kavuşturmuş, ailesini, çocuklarım ve malını eskisinden bir kat da fazla olarak kendisine vermiştir.
İniş sırasına göre Eyyûb kıssası da ilk defa bu sûrede anlatılır. Daha sonra başka sûrelerde yeni üslûplarla tekrar edilecektir. Kitabı Mukaddes'te Eyyûb hakkında ayrı bir kitap vardır. Kur'ân'ın anlattıkları, orada anlatılanların özetidir. Yalnız aradaki fark, diğer kıssalarda olduğu gibi Kitabı Mukaddes üslûbunun hikâye, Kur'ân üslûbunun öğüt üslûbu oluşudur. Kur'ân'ın amacı kıssa yoluyla ibret vermek olduğundan, kıssaları konunun gereğine göre yeni üslûplar içinde anlatır.
Kitabı Mukaddes'in Eyyûb Bölümünde anlatılanların özeti şudur:
Uts diyarında Eyyûb adında sâlih, kâmil, Allah'tan korkan, kötülükten çekinen, yedi oğlu, üç kızı, birçok hayvanı bulunan çok zengin bir adam vardı. Bir gün Allah şeytana, dünyâda Eyyûb gibi kâmil ve doğru birinin olmadığım, varlık sahibi olmasına rağmen Allah'tan korkup çekindiğini söyledi. Şeytan da Allah'a: "Sen Eyyûb'a hep mal, mülk, nimetler verdiğin için senden korkuyor, Eğer elini uzatıp onun sâhibolduğu şeylere dokunursan, onları ondan alırsan, yüzüne karşı sana lanet edecektir" dedi. Allah da şeytâna fırsat verdi. Eyyûb'un, canı dışındaki herşeyine elini uzatmasını söyledi.
Bundan sonra Şebalılar baskın yapıp Eyyûb'un sığırlarını, eşeklerini götürdüler, uşaklarını öldürdüler; Keldaniler develerini götürdüler, uşaklarını öldürdüler. Gökten de ateş düşerek koyunlarını yaktı. Oğulları ve kızları büyük kardeşlerinin evinde yemek yerken bir fırtına, evi başlarına yıktı, hepsi öldüler. Bütün bunlar karşısında Eyyûb Allah'a secde ederek: "Anam bağrından çıplak çıktım ve oraya çıplak döneceğim. Rab verdi ve Rab aldı. Rab-bın ismi mübarek olsun!" dedi.
Bu kez Allah, şeytana Eyyûb'un nasıl sınavı başardığını söyleyip Eyyûb'u övdü. Şeytan da Allah'a, eğer canına dokunursa Eyyûb'un isyan edeceğini söyledi. Rab şeytana: "İşte o senin elinde, ancak onun canını esirge" dedi.
Şeytan Eyyûb'un ayağının tabanından tepesine kadar çıbanlarla vurdu. Eyyûb kül içinde oturuyor, bir çömlek parçasiyle kazınıyordu. Onun yürekler acısı haline acıyan sadece üç dostu kalmıştı. Diğer insanlar hep ondan uzaklaşmışlardı. Karısı bu duruma dayanamayarak: "Sen hâlâ mı kemâlini sıkı tutmaktasın? Allah'a lanet et de öl" dedi. Fakat Eyyûb Allah'a şükretti. Şeytan her ne kadar onun kalbini Allah'tan çevirmeğe çalıştı ise de başaramadı. Eyyûb sabr ile Allah'a yalvardı.

[7153] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 38; Müslim, Mesâcid: b.8, h. 39.
[7154] Müslim, Mesâcid, b. 8, h. 40.

Nihayet Allah Eyyûb'a, ayağını yere vurmasını, oradan çıkan soğuk suda yıkanmasını ve o sudan içmesini emretti. Eyyûb suda yıkanıp sudan içince şifaya kavuştu. Kaybettiği malı ve evlâdı da bir kat fazlasiyle kendisine verildi. "Ve Rab Eyyûb'a, önceki malının iki katını verdi" [7155]

Kendisine ihlâs ile hizmet eden karısı, zaman zaman bunalıp başlarına gelen belâdan yakınırdı. Onun bu durumunu Allah'a isyan sayan Eyyûb, iyileştiği takdirde ona yüz değnek vuracağına yemin etmişti. Yemininde yalancı olmaması için, yüce Allah Eyyûb'a yüz sap alıp bunları birleştirmesini, o sap demetiyle bir kere vurmasını vahyetti.

İşte uğradığı acılara, belâlara sabreden Eyyûb da insanlara örnektir. Sabredenler, sonunda Allah'ın rahmetine ererler. Bu kıssa da diğerleri gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müslümanlar için bir teselli ve umut vermektedir. Dâ-vûd, Süleyman ve Eyyûb, bunların hepsi Allah'a şükreden kullar idi. Hele sonuncusu bollukta ve darlıkta, sağlıkta, hastalıkta her zaman ve her yerde Allah'a şükretmenin ve sabretmenin sembolü olmuştur. Allah onu en umutsuz durumlardan kurtarıp tekrar sağlığına ve bolluğa kavuşturmuştur. Her-şey Allah'ın elindedir. Veren de O'dur, alan da O'dur. O'na dayanmak, umudu yitirmeden O'ndan iyiliği, hayrı istemek gerekir.

Nâçar kalacak yerde, Nâgâh açar ol perde,
Derman eder ol derde, Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Nûn'un zammı ve fethiyle, sâd'ın sükûnu, fethi ve zammiyle okunan yorgunluk, meşakkat, azâb ve elem anlamlarına gelir. ot ve benzeri şeylerden yapılan küçük demete denir. âyeti, önce o zamanki Kitabı Mukaddes'te bulunan bir ifadeyi nakletmektedir. Bugünkü Tevrat'ta bu cümleyi bulamadık ise de biz, bunun, Hz. Peygamber devrindeki nüshalarda mutlaka var olduğu kanısındayız. Bu âyet, dinin hoşgörü ruhunu yansıtmaktadır. Eyyûb Aleyhisselâm, kendisine uzun süre hizmet eden karısına, bir öfke anında yüz değnek vuracağına yemin etmiştir. Karısının sızlanması, canını sıktığı için böyle söylemiştir. Oysa kadın, kendisini hiç bırakmamış, kendisine hizmette kusur etmemiştir. Eyyûb, kendisine hizmet eden zavallı kadını döveceğine yemin ediyor. Kötü bir iş yapmaya yemin etmek doğru değildir. Çünkü yüz değnek vurmak, kadının ölümüne se-bebolabilir. Bu yeminin yerine getirilmesi, başkasına zarar verir ve bir günâha neden olur. Fakat kötü de olsa bir yemin olduğu için bunun zimmetinden kurtulmak gerekir. Bundan dolayı yüce Allah, Eyyûb'a, yemininde yalancı olmaması için sadece yüz sapı içeren bir çöp demetiyle vurmasını emretmiştir.

İslâm fakihleri, bu âyetin hükmünün yalnız Eyyûb'a özgü bir şey mi yoksa genel mi olduğu kanısında ihtilâf etmişlerdir. Mehdevî'nin rivayetine göre Ebû Rabâh, "Âyetin hükmü bakidir ve yüz kadîb (yaş ot) ile bir defa vuran kimse sözünü yerine getirmiş olur" demiştir. Şâfi'î de bu görüştedir. Bir cariyeyi (kızı) gebe bırakmış olan yatalak bir kişi hakkında Hz. Peyğamber'in, içinde yüz sap bulunan bir 'uskul (hurma salkımı) ile ona bir kere vurulmasını emrettiği rivayet edilir. Ebû Davud'un rivayet ettiği bu hadisin aslı şöyledir: "Peygamberin Ensâr sahâbîlerinden biri, şöyle demiştir: "Kendilerinden biri hastalanmış, bir deri bir kemik kalmıştı. Bu adam, yanına gelen bir câriye(kız)ı kandırıp iğfal etti, sonra kendisini sormağa gelenlere durumu anlattı ve: "Ben yanıma gelen bir cariyeyi (yani kızı) iğfal ettim. Bunu Allah'ın Elçisine sorup ne yapılması gerektiğini öğrenin" dedi. Durumu PeyğamberfsM.vJe anlattılar ve: "Onun başına gelen hastalık gibi bir hastalığın kimseye isabet ettiğini görmedik. Eğer onu yüklenip sana getirsek, kemikleri dağılır. O bir deri, bir kemikten ibarettir" dediler. Peygamber (sxı.v.), yüz şimrâh (hurmaların dizildiği salkım çöpü) alıp onunla ona bir kere vurmalarını emretti" [7156] Şâfi'î, "Falana yüz değnek vuracağım" deyip, "Yüz şiddetli değnek vuracağım" demeden ve şiddetli vuracağını da içinde tutmamış olan kimse, âyette anlatıldığı biçimde (yüz sap ile bir defa) vurmakla sözünü yerine getirmiş olur" demiştir. Ebû Sevr ve Re'y taraftarları da bu görüştedirler. Fakat İmam Mâlik'e göre acıtmayan vurma, vurma değildir[7157]

İslâm dininde yerine getirilmesi, kişinin hem kendisine, hem de başkasına zararlı olacak yeminlerden vazgeçilir. Bunlar için keffâret verilir. Mâide Sûresinin 89 ncu âyetinde yemînin keffâreti belirtilmektedir. Bakara Sûresinin 224 ncü âyetinde de yeminlerin, iyilikleri engelleyen birer tampon olarak kullanılması yasaklanmaktadır. Bundan maksat, kamunun yararını korumaktır. Eyyûb'a verilen emirden maksat da başkasının zararını önlemek ve yeminin saygınlığına da önem vermektir.

Hal böyle iken maalesef bazı fakihler, bu âyeti, kişisel çıkarların korunması ve dinin farzlarından kaçmak için vesile edinmişler, buna dayanarak şer'î hileler uydurmuşlardır. Meselâ bazı kimseler kendilerine farz olan zekâtı, buğday dolu bir sepet içine koyup: "Bu sepetin içinde bulunan, malımın zekâtıdır" diyerek fakire verirler. Fakir onu aldıktan sonra veren kişinin oğlu, kardeşi veya bir adamı gelip buğdayın parasını vererek sepeti satın alır. Böylece zengin, gûyâ bir sepet buğday parası karşılığında, kendisine farz olan büyük miktardaki zekâtı ödemekten kurtulmuş olur. Bunun mânâsı, hâşâ Allah'ı kandırmak demektir. Dinin bütün hükümlerini geçersiz kılmağa yol açacak bu tür şer'î hilelerin, dinde yeri yoktur. Böyle şeylerden Allah'a sığınmak gerekir.

Burada işaret edilmesi gereken ikinci bir husus da 42 nci âyetten, mutasavvıfların, raksın cevazını istidlal etmeleridir. Onlardan bazıları da Hz. Pey-ğamber'in sevindiği sırada raksa benzer bir hareket yapmasını, raksa

---

[7155] Kitabı Mukaddes, Eyyûb Bölümü, s. 500-539.
[7156] Ebû Dâvûd, Hûdud: 33; İbn Mâce, Hudûd: 18; İbn Hanbel, Musned: 5/222.
[7157] Kurtubî, el-Câmi': 15/213-214.

cevaz saymışlardır. Meselâ Peygamber (s.a.v.), 'Âlî'ye: "Sen bendensin, ben desendenim" [7158] deyip hacletmiş, Ca'fer'e: "Sen benim şeklime ve ahlâkıma benziyorsun" demiş ve hacletmiştir [7159] Harb oyunları oynayan habeşlileri (zencileri) seyretmiştir.
Hacl: Sevinçten ötürü tek ayağı üstünde sıçramaktır. İşte mutasavıflar, gerek bu âyeti, gerek Peyğamber'in bu hareketlerini, vecd ile raksetmelerinin caiz olduğuna delil sayarken Ebû'l-Ferac ibnu'l-Cevzî ve İbn 'Akîl, bunun soğuk bir kanıtlama olduğunu söyleyerek onlara karşı çıkmışlardır.[7160]
45- Kuvvetli ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshâk'ı ve Ya'kub'u da an. 46- Biz onları, âhiret yurdunu düşünme özelliğiyle temizleyip kendimize hâlis kul yapmıştık. 47- Onlar bizim yanımızda seçkinlerden, hayırlılardandır. 48- İsmâ'îl'i, Elyesa'ı, Zülkifl'ide an. Hepside iyilerdendir.

Tefsîr:

45-48 nci âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kuvvet ve basiret sahibi olan İbrahim'i, İshâk'ı ve Ya'kub'u da anması emrediliyor. Bu seçkin kulların, hep âhireti düşündükleri belirtiliyor. Sonra İsmâ'îl'in, Elyesa'ın ve Zülkifl'in anılması emrediliyor ve bunların hepsinin hayırlı kullar oldukları vurgulanıyor.
Kuvvet sahibi, da basiret sahibi olarak tefsîr edilir. Taberî şöyle diyor: "el-Eydî, yed'in çoğuludur. El ile vurulur, tutulur, işler yapılır. Kuvvetlinin kuvveti el ile bilinir. Bundan dolayı kuvvetliye "Zu-yed: el sahibi" denir, işte bundan ötürü "yed: el" kuvvetten kinaye olarak kullanılır. Maamâfîh, Abdullah'ın, bu kelimeyi yâ'sız olarak " şeklinde okuduğu rivayet edilir. Bu takdirde kelime, kuvvet anlamını veren te'-yîd'den gelir. Yahut yine e/-eydf anlamınadır, fakat yâ düşmüştür. Burada basar ile kalb gözü kasdedilmiştir. Eşya göz ile bilindiği için bir şeyi bilene, "onu görüyor" denilir.
Âyette anılan kullara, ibâdet etme gücü, hak ve adaleti görme yetisi, ileri görüşlülük verilmişti. İşte Allah'a yönelen ve sabreden seçkin kullan anarak tesellî bulması, Hz. Muharaıned(s.a.v.)e emredilmektedir.
biz onları, sadece âhireti anmakla meşgul eyledik. Onların başka kaygıları yoktu. Biz onların gönüllerinden dünyâ tutkusunu çıkarmış, gönüllerine sadece âhiret sevgisi ve düşüncesi koymuştuk".
Burada kıssanın, başka iki dizisi zikrediliyor: İbrâhîm, Ya'kûb. Daha sonra İsmâ'îl, Elyesa' ve Zülkifl. İshâk, İbrahim'in oğlu, Ya'kûb da İshak'tan olan torunudur. Bunlar İsrailoğullarının kökü olduğu için üçü bir arada anılmıştır. İsmâ'îl de Hz. İbrahim'in oğludur, fakat İsrail oğullarının atası değildir. İsmâ'îl, Kureyş Araplarının atası olarak bilindiği için İsrail oğullarının atalarından ayrı olarak anılmıştır.
Elyesa' ise Tevrat'ın II. Kırallar Kitabında hikâyesi anlatılan Elişa'dır (s. 369 ve devamı). Zülkifl adı Tevrat'ta geçmez. Kimine göre bu zât, israil peygamberlerinden Hezekiyel, yahut Adubad'dır. Kimine göre peygamber değil, sâlih bir kişidir. Bazıları da bunun önce zorba bir kıral iken sonra tevbe ile Allah'a yöneldiğini söylemişlerdir.
Zülkifl: Haz, yani nasib sahibi demektir. Arap gramerine uygun düşen bu ismin Arapça olması ve bu zâtın Sâlih, Hûd ve Şu'ayb gibi bir Arap peygamberi olması da muhtemeldir. Kur'ân'da anıldığına göre bu isim, Kur'ân-ın muhataplarınca bilinen, duyulan isimlerdendir. Böyle olmasa, ibret ve öğüt amacı gerçekleşmez. Gerçeği Allah bilir.
49- Bu, bir hatırlatmadır. Korunanlar için güzel bir gelecek vardır. 50- Kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri. 51- Orada yaslanarak birçok meyva ve içki isterler. 52- Yanlarında da bakışlarını yalnız kendilerine diken yaşıt dilberler vardır. 53- "işte hesap günü için size söz verilen budur!" 54- "Doğrusu bizim bu rızkımızın bitip tükeneceği yoktur!" 55- Bu böyledir; fakat azgınlara da en kötü bir gelecek vardır: 56- Cehennem! Oraya girerler. Ne kötü bir döşektir o! 57-İşte onu tadsınlar: Kaynar su ve irindir! 58- Ve benzeri daha başka ez-vâc (çeşit çeşit azâb) vardır. 59- "İşte şunlar da sizinle beraber (cehenneme) girecek olanlardır", "Onlara merhaba yok (cehennemde onların da yeri geniş olmasın)/ Onlar ateşe gireceklerdir!" 60- (Uyanlar, uyulanlara) Dediler ki: "Hayır, asıl size merhaba yok (siz rahat yüzü görmeyin). Siz bunu bizim önümüze getirdiniz. Ne kötü duraktır bu!" 61- (Ve hepsi birbiri aleyhine duâ .ederek): "Rabbimiz, bunu bizim önümüze kim getirdiyse onun ateşteki azabını bir kat daha artır!" dediler. 62- "Bize ne oldu ki (dünyâda) kötülerden saydığımız adamları (burada) görmüyoruz?" dediler. 63- "Hani onlarla alay ederdik. Yoksa gözlerimiz mi onlardan öteye kaydı (onları gözden mi kaçırdık)?" 64- Kuşkusuz bu, mutlaka gerçektir, ateş halkının tartışmasıdır.

Tefsîr:

49-54: Yukarıda bazı peygamberlerin hikâyeleri anlatıldıktan sonra burada da bu anlatılanların bir öğüt olduğu vurgulanıyor ve bu öğütlerden ibret alıp günahlardan korunanların en güzel sonuca varacakları, kendileri için kapıları açılmış bahçelere girecekleri, orada serilmiş döşekler üstünde oturup yastıklara yaslanacakları, canlarının çektiği meyvaları yiyecekleri, içkileri içecekleri; eşlerinden başkasına bakmayan taze, güzel, birbirleriyle veya kocalarıyle aynı yaşta kızların da yanlarında bulunacağı anlatılıyor: "İşte size hesap gününde

[7158] Buhârî, sulh, 'Umretu'1-Kadâ ve Meğâzî: Fethu'1-Bârî: 7/72.
[7159] Buhârî, Sulh: 6, Fedâilu's-sahâbe: 10, Meğâzî: 43; Tirmizî, Menâkıb: 29; İbn Hanbel, Mus-ned: 1/98, 108, 115...
[7160] Kurtubî, el-Câmi': 15/215.

verileceği söylenen ödül budur!" denilerek taltif edilen cennetlikler, hallerinden son derece memnun olarak: "Gerçekten bizim bu rızkımız, tükenmez, bitmez bir azıktır!" diyorlar.
55-58: Günahlardan korunanlara âit kıyamet sahnesinin ardından, bu âyetlerde de Kur'ân'dan öğüt almayan kâfirlerin âhiret halleri sergilenmektedir: O azgınlar da en kötü sonuca varacaklardır. Onların varacakları ^sonuç da cehennemdir. Girecekleri o ateş ne kötü bir yataktır! bu yatak, bahçelerde, korunanların yaslandıkları yataklar gibi rahat değildir. Bu, bedeni haşlayan ateşten bir yataktır! Bunlara da içki verilir ama bu, boğazı yakan kaynar sudan başka bir şey değildir. Yemek verilir ama o da ğassâktır. öassâk, yaradan akan sarı su, irin, yahut kusmuk veya kaynar su olan hamîm'in zıddı olmak üzere içilejneyecek derecede soğuk ve kötü kokulu bir sudur. Bundan başka daha zevç zevç azâblar vardır onlara.
Korunanlara, kocalarından başkasına bakmayan güzel, yaşıt eşler vardı. Bununla uyumlu olmak üzere azgınlara da benzer eşler olduğu söyleniyor. Ama bu ezvâc, cennetliklere verilen dilberler gibi değil, kaynar su ve irin gibi sahibine azâb veren çirkin yaratıklardır. Korunanlara verilen güzel, yaşıt zevcelere karşılık kâfirlere kaba, çirkin eşler veriliyor. Sahnelerde tam bir karşıtlık vardır. Birinci sahne kulları cennete teşvik ile iyiliklere sevk, ikinci sahne cehennemden korkutma ile kötülüklerden uzaklaştırma amacını taşır.
59-63 ncü âyetlerde cehennem halkı olan dünya azgınlarının, birbirleriyle tartışmaları canlandırılmaktadır: Cehenneme giren önderlere: "İşte şunlar da sizinle beraber cehenneme tıkılanlardır. Dünyâda peşinizden gelenler burada da sizi bırakmadılar, ardınızdan geldiler" deniliyor. Bu sözü söyleyenler, ya liderlerin kendileri veya cehennemin muhafızlarıdır. Fakat liderlerin kendileri olması daha kuvvetlidir. Liderler, artık peşlerinden gelen o adamlardan hoşlanmıyorlar: "Onlara merhaba yok, gelmez olsunlar. Onlar ateşe gireceklerdir!" diyorlar. Fakat dünyâda onların ardından, hiç itiraz etmeden koşan zayıf kimseler, şimdi artık susmuyorlar, cevap veriyorlar: "Size merhaba yok. Bu işleri başımıza getiren sizsiniz! Burası ne kötü bir yermiş!" diyorlar.
Her iki grup da birbirlerini suçlayarak kendilerini bu duruma sokan kimseye bir kat fazla azab verilmesini diliyorlar: "Ya Rabbi, kim bunu bizim başımıza getirdiyse onun ateşteki azabını bir kat daha artır!" diyorlar. A'raf Sûresinin 38-39 ncu âyetlerinde de aynı sahne şöyle geçmişti:
"Allah buyurdu: 'Sizden önce geçen cin ve insan topluluklarıyle beraber ateşe girin!' Her ümmet girdikçe yoldaşına lanet etti. Hepsi birbiri ardından orada toplanınca sonrakiler, öncekiler için dediler ki: 'Rabbimiz, bunlar bizi saptırdılar. Bunlara ateşten bir kat daha azâb ver!' (Allah); 'Hepsi için bir kat fazla (azâb) vardır ama siz bilmezsiniz' dedi. Öncekiler de sonrakilere dediler ki: 'Sizin bize bir üstünlüğünüz yok, o halde siz de yaptıklarınıza karşılık azabı tadın!'".
Sebe' Sûresinin 32-33 ncü âyetlerinde de benzeri bir sahne vardır.
Sonra bunlar, dünyâda küçümsedikleri, konuşmağa dahi tenezzül etmedikleri, kendileriyle alay ettikleri mü'minleri aralarında göremeyince birbirlerine soruyorlar: "Dünyâda kötülerden sayıp alay ettiğimiz adamları neden görmüyoruz? Yoksa buradalar da biz mi onları göremedik, gözden kaçırdık?" diyorlar.
63 ncü âyetteki, haber olarak da, soru olarak da okunmuştur. Birinci takdirde hemze vasıl hemzesidir, ikinci takdirde hemze iki tanedir. Birincisi soru, ikincisi vasıl hemzesidir. Birbirine bitiştirilerek imâleli, meftûh okunur. "Biz onlarla alay mı ettik?" demek olur. Kur'ân nüshaları böyle yazılmış olmasına rağmen haber olarak hemzenin vasi ile okunması daha uygundur. Çünkü makam, soru makamı değildir. Bu adamlar, kendilerinin dünyâda mü'minlerle alay ettiklerini bilirler. Artık "Biz onlarla alay mı ettik?" diye sormalarına gerek yoktur. İki âyet birlikte mânâlandırılarak: "Biz onları kötülerden sayardık ve onlarla alay etmiştik" demek daha uygun olur. Ancak biz, terceme prensibimiz icabı her âyeti ayrı ayrı mânâlandırdık ve ikisinin tercemesini birleştirmedik, fakat tercemede izah ettiğimiz anlam ortaya çıkmaktadır.
de sîn'in hem zammiyle, hem de kesriyle okunmuştur, ikisi de aynı anlama gelir. Bir kavle göre sîn'in kesriyle alay, zammiyle tezlîl ve teshir (boyun eğdirme) anlamı verir.
64- İşte cehennem halkının bu konuşma sahnesi böyle sunulduktan sonra 64 ncü âyette bunun, cehennem ehlinin gerçek çekişmesi olduğu, onların mutlaka böyle çekişecekleri vurgulanıyor. Biz bugün bu çekişmeyi gözlerimizle görür gibiyiz. İnsan, sahnenin dehşetli etkisini ruhunun derinliklerinde hissediyor ve bu hale düşmekten sakınıyor. Özellikle bu son âyetlerde zayıf mü'minleri küçümseyen müşrik zenginlerin durumları tasvir edilmekte; kibrin, onları bu hakir, feci duruma sokacağı, küçümsedikleri mü'minlerin de dünyadakinin tersine âhirette gıpta edilecek bir refah ve rahata kavuşacakları anlatılmaktadır. Benzeri sahneler, başka sûrelerde de geçer.
Onlar dünyâda fakir mü'minlerle bir mecliste birlikte oturmağa tenezzül etmezlerdi. Hz. Peyğamber(s.a.v.)e de, kendileri geldiği zaman fakir müminleri meclisinden çıkarmasını önermişlerdi. En'âm Sûresinin 52-53 ncü âyetlerinde onların bu önerisine işaret edilmektedir: "Biz, o aklı ermezlerin inandıkları gibi inanır mıyız hiç?"[7161], "İnananlara gülerler,(on\arla alay ederler)^ Onların yanlarından geçtikleri zaman birbirlerine kaş göz ede(rek onları küçümser Adamlarının yanına döndükleri zaman da mü 'minleri ortaya atıp eğlenmeğe başlarlardı"[7162]
İşte dünyâda mü'minleri böyle küçümseyenlerin halleri, âhirette tersine döner. Bu kez kendileri alay edilecek duruma düşerler.
49 ncu âyetteki Merci' (dönülecek yer) demektir. Ruhların.kıdemini (ezeliliğini, öncesizliğini) iddia edenler,

[7161] Bakara Sûresi: 13.
[7162] Mutaffifîn Sûresi: 29-31.

korunanların, en güzel bir yere döneceklerini bildiren bu ve benzeri âyetlere dayanırlar. Onlara göre bu tür âyetlerde ruhların, Allah'a döneceği ifade ediliyor. Rücû', önce bulunan ve gelinen yere dönmek demektir. Ruhlar, bulundukları yere döneceğine göre cesetlerden önce var olmaları gerekir. Ruhlar önceden Allah'ın yarimda var idi. Oradan cesetlere gelmiş, tenlerle birleşmişlerdir. Bedenlerden ayrılınca, tekrar oraya döneceklerdir. Bir varlığın önce bulunduğu yere gitmesine rücû' denir.
Râzî buna cevabolarak şöyle diyor: "Bu gibi âyetler, olsa olsa ruhların bedenlerden önce var olduğunu gösterir ama ruhların kıdemini göstermez"[7163]
65- De ki: "Ben ancak bir uyarıcıyım. Tek ve kahredici Allah'tan başka Tanrı yoktur." 66- "O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir, dâima üstündür, çok bağışlayandır." 67- De ki: "O (Kur'ân) büyük bir haberdir." 68- "Siz ise ondan yüz çeviriyorsunuz." 69- "Yüce topluluk tartışırlarken aralarında neler geçtiği hakkında bir bilgim yoktu." 70- "Ben ancak apaçık bir uyarıcı olduğum için (bu bilgi) bana vahyediliyor."

Tetsîr:

65-66 ncı âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kendisinin sadece bir uyarıcı olduğunu, Allah'tan başka Tanrı olmadığını söylemesi emrediliyor. Göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan herşeyin Rabbi Allah'tır. O azizdir, daima galiptir, yenilmez güce sahiptir. Gaffardır, çok bağışlayıcıdır, şirkten dönüp kendisine yönelenleri bağışlar.
67-68 nci âyetlerde de Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân'ın, yüce Rab-den gelen büyük bir haber, önemli bir duyuru olduğu, fakat insanların ondan yüz çevirdikleri; bu sözlerin, Hz. Muhammed'in kendi sözleri değil, Allah'ın vahyi olduğu vurgulanıyor.
O yüce topluluğun kendi aralarındaki tartışmalarını bilmem, orada neler konuşulduğunu bilemem. Ancak bir uyarıcı olduğum için oradaki tartışma bana vahyediliyor. Eğer ben Allah tarafından elçi olarak görevlendirilmeseydim, Yüce Toplulukta geçen tartışma bana vahyedilmezdi."
Sözgelişinden Mele-i A'lâ'mn, Allah'ın ve meleklerin bulunduğu toplantıya dendiği anlaşılmaktadır. İşte o toplantıda geçmiş bir tartışma, elçi olarak görevlendirilmiş bulunan Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Yine sözgeliminden anlaşıldığına göre bu tartışma, Allah ile şeytan arasında geçen, biraz sonra gelecek âyetlerde anlatılacak tartışmadır.
Ferîd Vecdi'nin tercihine göre 68 nci âyetin anlamı şöyledir: "Bana, sadece bir uyarıcı olduğum vahyolunuyor". Hz. Muhammed'e, kendisinin peygamber olduğu vahyolunmuştur. Bu vahiy, onun ruhunda kuşkuya yer bırakmayacak bir inanç meydana getirmiştir. Onun peygamberliğinde ve kendisine gelen sözlerin vahiy olduğunda asla kuşku yoktur.
69-70 nci âyetler, Allah'ın, çamurdan yarattığı insana secde etmeyi meleklere emretmesi ve meleklerin secde edip İblîs'in, bu emre karşı çıkması hakkında anlatılacak olaylara bir giriştir. İşte şimdi o ezelî sahne sunulmaktadır:
71- Rabbin meleklere demişti ki: "Ben çamurdan bir insan yaratacağım." 72- "Onun şeklini düzenleyip ona ruhumdan üflediğim zaman derhal ona secdeye kapanın!" 73- Meleklerin hepsi topluca secde ettiler, 74- Yalnız İblîs etmedi, büyüklük tasladı ve nankörlerden oldu. 75- (Rabbin ona) Dedi ki: "Ey iblîs, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü tasladın, yoksa yücelerden mi oldun?" 76- Dedi: "Ben ondan iyiyim. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın." 77- Buyurdu ki: "Haydi çık oradan sen kovuldun!" 78- "Tâ ceza gününe kadar lanetim üzerindedir!" 79- "Rabbim, dedi, öyleyse yeniden dirilecekleri güne kadar bana süre ver." 80- Buyurdu: "Haydi sen süre verilenlerdensin." 81- "O belli vaktin gününe kadar." 82- (İblîs) Dedi: "Senin sânına andolsun ki onların tümünü azdıracağım." 83- Yalnız onlardan hâlis kulların hariç. 84- Buyurdu ki: "Gerçektir (sen benim hâlis kullarımı kandıramazsın) ve ben gerçek olarak diyorum ki: 85- "Hem senin soyundan bir kısmiyle, hem de onlardan sana uyan insanlarla cehennemi dolduracağım."

Tefsîr:

71-85: İniş sırasına göre ilk defa burada anlatılan, insanın yaratılış kıssasının özeti şudur:
Allah, kokuşmuş çamurdan bir insan yaratacağını meleklere söylemiş, çamuru insan şekline koyup içine de kendi ruhundan üfledikten sonra meleklere, insana secde etmelerini emretmiş; meleklerin hepsi secde etmiş, yalnız cinlerden olan tblîs, kendisinin ateşten yaratıldığını, çamurdan yaratılan insandan hayırlı olduğunu ileri sürerek insanın atasına secde etmemiştir. Bundan dolayı Allah onu rahmetinden kovmuş, ebedî mutsuzluğa düşürmüştür. İblîs, canların yeniden bedenlere sokulup diriltilecekleri güne kadar kendisine yaşama fırsatı verilmesini dilemiş, Allah da onun dileğini kabul etmiştir. Böylece îblîs, ölümsüzlüğe kavuşmuştur. Çünkü canların yeniden bedenlere sokulacakları güne kadar yaşatılınca zaten ondan sonra ölüm olmayacaktır.
ölümsüzlüğe kavuşan İblîs, daha da küstahlaşarak bütün Âdem oğullarını kandınp azdırmağa çalışacağını, yalnız Allah'ın hâlis kullarını kandıramayacağını söylemiş. Yüce Allah da ona bu sözünün doğru olduğunu, kendisinin

[7163] Mefâtîhu'1-ğayb: 26/218.

halis kullarına onun tesir edemeyeceğini; hem onun neslinden bir kısmiyle hem de şeytanlara tabi olan insanlarla cehennemi dolduracağını bildirmiştir. Bu âyetten, bütün cinlerin değil, sadece kâfir olan ve İblîs yolunda giden cinlerin; ve bütün insanların değil, sadece şeytana uyan insanların cehenneme atılacakları anlaşılmaktadır.
"Ey İblîs, ellerimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?" mealindeki 75 nci âyette Allah'a "el" nisbet edilmektedir. Bazı müfessirler, bu gibi âyetleri hiç tevil etmeden, olduğu gibi kabul etmişler: "Allah'ın iki eli vardır, fakat O'nun ellerinin mahiyetini biz bilemeyiz" demişlerdir. Hanbe-lîler bu görüştedirler.
Bazı müfessirler de Allah'ı, el, ayak gibi uzuvlardan oluşan bir varlık olarak düşünmenin doğru olamayacağını söylemişlerdir. Zira: "O'nun yüzünden başka herşey helak olacaktır" [7164], "Gemi gözlerimizin önünde akıp gider" [7165], "Allah'ın yan tarafında kusur edişimizden dolayı tasa bize!" [7166], "Kendi ellerimizin yaptığından kendilerine nice hayvanlar yarattık!" [7167], "O gün bacaktan açılır" [7168] âyetlerini mota mot alırsak Allah'ın, birçok gözü, bir yüzü, birçok eli, bir tek yanı ve bir tek bacağı bulunan bir varlık olduğu düşüncesi zihnimizde uyanır ki çok gözlü, çok elli, tek yanlı ve tek bacaklı bir varlık çirkin bir görünüm verir. Allah böyle suretlerle vasıflanmaktan münezzehtir.
Bunlara göre Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a el ve ayak veren ifadelerin mecazî bir anlamı vardır. Onun için Allah'ın el'ini bazan nimet, bazan kudret olarak tevil etmişlerdir. Fahreddîn Râzî şöyle diyor: "Büyük sultan, bütün iradesiyle bir şeyi yapmak isterse onu yapar. Tüm irade amelin gereklerinden olursa kahir deliller karşısında o iradeye mecazen "el" denir" [7169]
îbn Teymiyye de birçok eserinde, özellikle "el-Hamaviyyeh" adlı akaidinde bu te'vil taraftarlarını sapıklıkla suçlamakta ve kendince bunları reddeden cevaplar vermektedir.
Biz bu tartışmaların içine girmeyi lüzumsuz görüyoruz. Bizim görüşümüz şudur: Kur'ân, insanların kullandıkları dil ile inmiştir. Kur'ân'da- Allah, insanların kavrayabilecekleri bir rüslûb ile anlatılır, insanlar Allah'ı, en yüksek kudret sahibi bir padişah gibi düşünürler. Kur'ân'da Allah, kâinatı, yüce tahtından yöneten bir padişah olarak tanıtılır. O'nun gibi hiçbir şey olmadığı da vurgulanır. O, kâinatın mutlak padişahıdır. Bilgisinin ulaşmadığı, kudretinin yetmediği hiçbir şey yoktur. Biz, O'nun zâtının mâhiyetini bilemeyiz. O'nun zâtını anlatan âyetler üzerinde de tahmine dayalı yorumlar yapma hakkımız yoktur. Müteşâbih denen bu gibi âyetlere olduğu gibi inanır ve Allah'ı mutlak kudret sahibi, kâinatın mutlak yaratıcısı ve hakimi olarak düşünür, fakat O'nu hiçbir şeye benzetemeyiz. Ne O'nun Arşı herhangi bir taht gibidir, ne de O herhangi bir varlığa benzer. O'nun Arşından söz eden âyetler, O'nun, mutlak kudret sahibi, kâinatın hakimi olduğunu anlatır.
Hamdi Yazır'a göre burada en uygun yorum, ellerden birinin insanın tesviyesine, diğerinin ona ruh üflemesine işaret olmasıdır ki beşerin yaratılışında cisim alemiyle ruh âleminin birleşmesini ve insanın nüsha-i cami'a (kâinatı içinde toplayan küçük nüsha) olduğunu anlatır.
insanın yaratılışını anlatan bu âyetlerde Âdem adı geçmez. Fakat aynı olayı anlatan Bakara Sûresinin 33 ncü, Tâhâ Sûresinin 115-123 ncü âyetlerinde Âdem adı tasrih edildiğinden, yaratılan ilk insanın Âdem olduğu anlaşılmaktadır. Âdem ve tblîs kıssası, buradan başka A'râf, Hicr, tsrâ, Kehf, Tâhâ ve Bakara Sûrelerinde de konulara uygun bir stil içinde anlatılır. Üslûp değişik olmakla beraber kıssanın içeriği hep aynıdır. Bu kıssa ile diğer peygamber kıssaları arasında siyak ve üslûp bakımından benzerlik vardır. Kıssa, dâima kâfirlerin, Allah'a başkaldırmasiyle ilgili olarak anlatılır. Böylece şeytan, Allah'a başkaldırmakla nasıl Allah'ın lanetine uğramış ise, Allah'a başkaldı-ran insanların da O'nun lanetine uğrayıp cehenneme sokulacakları; Allah'a itaat edenlerin de, O'na itaat eden meleklerin yolunda oldukları telkin edilir.
Kıssanın anlatım şekli, kıssa üslûbunu değil, va'z üslûbunu taşır. Öteki peygamber kıssalarının üslûbu da öyledir. Amaç ve üslûp bakımından bu kıssa ile öteki peygamber kıssaları arasında bir fark yoktur. Dolayısiyle kıssa, ilk insanın yaratılışını anlatmaktan çok, Allah'a isyan ve başkalarına hased etmenin, şeytanın yolunda gitmek; O'na itaatin de meleklere uymak olduğunu belirtmek amaciyle anlatılır.
Kureyş müşriklerinin, Hz. Muhammed'i reddetmelerinin baş sebeplerinden biri onu çekememeleri, kıskanmaları idi. İşte bu kıssa ile onlara, kıskançlığı yüzünden Âdem'e secde etmeyen şeytan, nasıl Allah'ın cennetinden kovulmuş ise Hz. Muhammed'i kıskanarak ona inanmayanların da öyle lanete uğrayıp Allah'ın rahmetinden kovulacakları ima ediliyor. Muhammed İzzet Der-veze şöyle diyor:
"Ayrıca kıssa, Hz. Peygamber'i teselli de etmektedir: Hak çağrısına gelmeyenler, tblîs'in kandırabileceği kötü niyetli insanlardır. Bunların varacakları yer ateştir. Fakat iyi niyetli kimseleri tblîs'in kandıramayacağı: "Yalnız onlardan senin hâlis kulların hariç" âyetinden anlaşılmaktadır. İşte tblîs'in kandıramayacağı iyi niyetli kimseler, Hakk'ın çağrısına uyup Peyğamber'in çevresinde toplanan mü'minlerdir.
"Kıssanın gayeleri arasında Arapların çok değer verdikleri, Allah'ın kızları sayarak tanrılaştırdıkları meleklerin, gerçekte tanrı olmayıp Allah'ın buyruğuyla Âdem'e secde edecek kadar itaatkâr kullar olduklarını belirtmek de vardır. Kur'ân'da çeşitli vesilelerle meleklerin, tanrı olmayıp Allah'ın kulları oldukları belirtilir: "O gün onların

[7164] Kasas Sûresi: 88.
[7165] Kamer Sûresi: 14.
[7166] Zümer Sûresi: 56.
[7167] Yâsîn Sûresi: 71.
[7168] Kalem Sûresi: 42.
[7169] Mefâtîhu'1-ğayb: 26/231-232.

hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' der. Melekler derler ki: 'Sen yücesin, bizim koruyucumuz onlar değil, sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı'." [7170] "Rahman, çocuk edindi, dediler. O, böyle şeylerden yücedir.
Hayır melekler, ikram edilmiş kullardır. O'ndan önce söz söylemezler ve O'-nun emriyle hareket ederler. Allah onların önlerinde ve arkalarında ne varsa (ne yapmış, ne etmişlerse) bilir. Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat edemezler, O'nun korkusundan titrerler. Onlardan herkim- 'Ben O'ndan başka bir tanrıyım' derse onu cehennemle cezalandırırız. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız" [7171], "Ne Mesîh Allah'a kul olmaktan çekinir, ne de Allah'a yakın melekler. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa bilsin ki O, onların hepsini kendi huzuruna toplayacaktır"[7172]
"Acaba Araplar fasîh Arapça olan îblîs ta'birinin taşıdığı anlamı ve Âdem'le Îblîs kıssasını biliyorlar mıydı? Bu sorunun cevabı olumlu olduğu takdirde kıssanın, dinleyiciler üzerindeki etkisi daha fazla olur. Sorunun birinci şıkkına olumlu cevap verilebilir. Şöyle ki:
"İblîs, umutsuzluk anlamına gelen iblâs kökünden alınmıştır". Kıyamet saati koptuğu zaman suçlular umutsuzluk içinde susarlar"' [7173], Suçlular cehennem azabında ebedî kalacaklardır. Kendilerinden azâb hiç hafifletilmeyecektir. Onlar azâb içinde umutsuzdurlar" [7174]. Demek ki Îblîs kelimesi, isim değil, kötüleme sıfatıdır. Herhalde Allah'ın rahmetinden umudu kesen anlamına gelir. Birkaç âyette şeytân kelimesi de İblîs ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır: "Ey Âdem oğulları, şeytân, ana-babanızı —çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak— cennetten çıkardığı gibi sizi de şaşırtıp bir belâya düşürmesin..." [7175] âyeti bunlardan biridir. Şeytân, bir kötüleme ve kınama kelimesidir. Kur'ân'da Arapların bilmedikleri ve Kur'ân'dan önceki devirde kullanmadıkları hiçbir kelime kullanılmamıştır. Araplar, şeytânların vesvese vererek insanları kandırdıklarını biliyorlardı. Bu bilgi onlara, şeytan kelimesini bu anlamda kullanan yahudî ve hırıstiyanlardan geçmiş olabilir. Nitekim Arapların din içi ve din dışı birçok bilgisi yahudi ve hırıstiyanlara dayanıyordu"[7176]
Sorunun ikinci şıkkına gelince, Arapların, Âdem'le tblîs kıssasını Kitap ehlinden duymuş olmaları kuvvetli ihtimaldir. Bu kıssa hakkında Tevrat'ta anlatılanların özeti şudur:
"Ve Rab Allah yerin toprağından Adamı yapıp ve onun burnuna hayat nefesini üfledi ve Adam yaşayan can oldu. Ve Rab Allah şarka doğru Aden-de bir bahçe dikti. Ve yaptığı adamı oraya koydu. Ve Rab Allah, görünüşü güzel ve yenilmesi iyi olan her ağacı ve bahçenin ortasında hayat ağacını ve iyilik ve kötülüğü bilme ağacını yerden bitirdi... Ve Rab Allah Adam'a emredip dedi: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye, fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin. Ve Rab Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir. Kendisine uygun bir yardımcı yapacağım... Ve Rab Allah, Adam'ın üzerine derin uyku getirdi. Ve o uyudu. Ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı. Ve Rab Allah, Adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu Adam'a getirdi. Ve Adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir. Buna nisa' denilecek, çünkü o insandan alındı... Ve Adam ve karısı ikisi de çıplaktılar ve utançları yoktu.
"Ve Rab Allah'ın yaptığı bütün kır hayvanlarının en hilekârı olan, yılandı. Ve kadına dedi: Gerçek Allah: Bahçenin hiçbir ağacından yemeyeceksiniz dedi mi? Kadın yılana, Allah'ın, bütün cennet ağaçlarını mübâh, sadece ortasındaki bir ağaçtan yemeyi yasak kıldığını, ondan yedikleri takdirde öleceklerini söyledi. Yılan kadına: "Katiyyen ölmezsiniz. Ondan yediğiniz takdirde gözünüz açılacak ve iyiyi kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız" dedi. Kadın ağacın meyvasından aldı, yedi, kocasına da yedirdi. İkisinin de gözleri açıldı ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler. Ve incir yaprakları dikip önlükler yaptılar. Ve günün serinliğinde bahçede gezmekte olan Rab Allah'ın sesini işittiler. Ve Adamla karısı Rab Allah'ın yüzünden bahçenin ağaçları arasına gizlendiler.
"Ve Rab Allah, Adama seslenip ona dedi: Neredesin? Ve o dedi: Senin sesini bahçede işittim ve korktum, çünkü ben çıplaktım ve gizlendim. Ve dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme, diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi? Ve Adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim. Ve Rab Allah kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı ve yedim. Ve Rab Allah yılana dedi: Bunu yaptığın için bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lânetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin ve seninle kadın arasına senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım; o senin başına saldıracak, sen onun topuğuna saldıracaksın. Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlât doğuracaksın... Ve Adama dedi: Yemeyeceksin diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için toprak lânetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin, toprağa dönünceye kadar alnının teriyle ekmek yiyeceksin, çünkü topraksın ve toprağa döneceksin. Ve Adam karısının adını Havva koydu. Çünkü bütün yaşayanların anası oldu.
"Ve Rab Allah dedi: İşte Adam, iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu. Ve şimdi elini uzatmasın ve hayât ağacından almasın ve yemesin ve ebedi yaşamasın diye böylece Rab Allah onu Aden bahçesinden, kendisinin

[7170] Sebe' Sûresi: 40-41.
[7171] Enbiyâ Sûresi: 26-29.
[7172] Nisa' Sûresi: 172.
[7173] Rûm Sûresi: 12.
[7174] Zuhruf Sûresi: 27.
[7175] A'râf Sûresi: 27.
[7176] et-Tefsîru'l-hadîs: 2/101-103.

içinden alındığı toprağı işlemek için çıkardı. Ve Adamı kovdu. Ve hayat ağacının yolunu korumak için Aden bahçesinin şarkına Kerubileri ve her tarafa dönen kılıcın alevini koydu"[7177]

Kitabı Mukaddes'te anlatılanların özeti, kıssanın Kur'ân'da anlatılan şekline uymaktadır. Ancak Allah'ın zâtına yakışmayacak ifadeler Kur'ân'da yer almaz. Ayrıca Kur'ân'da yılan yerine İblîs geçer, Tevrat'ta, ağaçtan yemezden önce Adamın susayacağı, acıkmayacağı, çıplak olduğunu bilmeyeceği ifadeleri Kur'ân'ın Tâhâ Sûresinde de geçer [7178]

Allah'ın, meleklere, Âdem'e secde etmelerini buyurması, meleklerin secde edip İblîs'in buna karşı çıkması sahnesi, Tekvin Kitabında yoktur. Aradaki bu küçük ayrılıklar dış tutulursa Kur'ân'da anlatılanlar, Kitabı Mukaddes'te anlatılanlara uymaktadır. Şimdi bir kere de kıssayı A'râf Sûresinden okuyalım:

"Sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere: 'Âdem'e secde edin' dedik. Hepsi secde etti, yalnız İblîs etmedi, o secde edenlerden olmadı. (Allah) buyurdu: 'Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten alakoyan nedir? (İblis): "Ben, dedi, ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın". (Allah) buyurdu: "Öyle ise oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık, çünkü sen aşağılıklardansın!" (İblîs) dedi: "Bana tekrar dirilecekleri güne kadar süre ver". (Allah buyurdu): "Haydi sen süre verilenlerdensin". "Öyle ise, dedi, beni azdırmana karşılık and içerim ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım." 'Sonra onların önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!' (Allah) buyurdu: 'Haydi, sen, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık. Andolsun ki onlardan sana kim uyarsa (bilsin ki) sizin hepinizden bir kısmiyle cehennemi dolduracağım'. (Sonra Allah Âdem'e buyurdu): 'Ey Âdem, sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yeyin; fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz'. Derken şeytan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: 'Rabbiniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedî kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan menetti' dedi. Ve onlara: 'Elbette ben size öğüt verenlerdenim' diye deyemîn etti. Böylece onları aldatarak aşağı sarkıttı. Ağacın meyva-sını tadınca çirkin yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarını üst üste yamayıp üzerlerine örtmeğe başladılar. Rableri onlara ünledi: 'Ben sizi o ağaçtan menetmedim mi ve şeytan size apaçık düşmandır demedim mi?' Dediler: 'Rabbimiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz!' (Allah) buyurdu: 'Birbirinize düşman olarak inin, sizin yeryüzünde bir süreye kadar kalıp geçinmeniz lâzımdır. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve yine oradan çıkarılacaksınız' dedi. Ey Âdem oğulları, size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Takva elbisesi daha hayırlıdır, tşte bunlar Allah'ın âyetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar. Ey Âdem oğulları, şeytân, ana babanızı, çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de şaşırtıp bir belâya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları görmeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytânları, inanmayanların velîleri yaptık" [7179]. Bu âyetlere, Tâhâ Süresindeki âyetleri de ekleyelim:

"Andolsun biz, önceden Âdem'e (o ağaçtan yememesini) tavsiye etmiştik. (Bizim tavsiyemizi) unuttu. Biz onda bir azim (ve sözde durma) bulmadık. Meleklere: 'Âdem'e secde edin' demiştik. Secde ettiler, yalnız İblîs diretti. Dedik ki: 'Ey Âdem, bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulursun. Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın ve sen burada susamayacaksın, gündüzün güneşinden etkilenmeye-•eksin.' Derken şeytan ona fısıldayıp: 'Ey Âdem, sana ebedîlik ağacını ve yok almayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?'dedi. (Kendisi ve karısı) O ağaçtan yediler. Böylece kendilerine kötü yerleri göründü. Üstlerini cennet yap-rağıyle örtmeğe başladılar. Âdem, Rabbinin buyruğuna karşı geldi ve şaşırdı. Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti, doğru yola iletti. Dedi ki: 'Hepiniz oradan inin, birbirinize düşmansınız. İmdi benden size bir hidâyet geldiği zaman kim benim hidâyetime uyarsa o sapmaz ve sıkıntıya düşmez!..."[7180]

Ufak farkları dış tutulursa Kur'ân'da anlatılanların, Tevrat'ta anlatılanlara büyük benzerliği, bu kıssanın, Kur'ân'ın muhataplarınca bilinmez olmadığı kanısını bizde uyandırmaktadır. Çünkü ancak bilinen şeyler hatırla-tılırsa daha etkili olur. Kur'ân'ın anlatım tarzı, hatırlatıp öğüt vermedir. Yani Tevrat'ta öykü üslûbu hakim iken Kur'ân'da öğüt üslûbu hakimdir.

Muhammed İzzet Derveze de bu fikirleri serdettikten sonra şöyle diyor: "Kanımıza göre Kur'ân'da bulunup da Tekvîn Sifrinde bulunmayan: Meleklerin Âdem'e secdesi, şeytanın Allah'a baş kaldırması konuları, Hz. Peygamber devrindeki Kitabı Mukaddes sifirlerinde veya bunların şerh ve tefsirlerinde vardı. Bunlar zamanla kaybolmuştur. Bu düşüncemizi birçok kıssa hakkında söylemiştik.

Gerek bu sûrede, gerek başka sûrelerdeki Âdem ve Havva ile ilgili âyetlerin tefsirinde müfessirler, Âdem'in yaratılışı, yaratıldığı çamur, Allah'ın, insan şekline soktuğu çamura ruhundan üflemesi, eşinin Âdem'den yaratılması, Âdem'in eşiyle birlikte cennette oturması, şeytanın onları kandırıp yasak mey-vadan onlara yedirmesi ve yedikleri yasak meyva hakkında çok çeşitli ve aca-ip şeyler anlatmışlardır. Bazıları da kıssayı modern ilim ve felsefî teorilerle bağdaştırmak için çeşitli tevillere girmişlerdir. Kimine göre bu kıssa sembolik bir anlam taşır. Kimine göre de insan ruhunun ebediyetiyle, Allah'ın çamurdan yarattığı ilk insana kendi

---

[7177] Kitabı Mukaddes, Tekvîn: 2/7-24.
[7178] Âyet: 118-119.
[7179] A'râf Sûresi: 11-27.
[7180] Tâhâ Sûresi: 115-123.

ruhundan üflemesi arasında bir bağ vardır. Bu âyetlerle kâinatın yaratılışı hakkındaki âyetleri evrim teorisiyle bağdaştırmağa çalışanlar da vardır. İblîs ve zürriyetinin mahiyeti, bunların oynadıkları roller, isimleri, şekilleri, üremeleri, Âdem'in yaratılış aşamaları, ondan önceki yaratıklar hakkında çok acaip rivayetler vardır. Bazı müfessirler de: " İblisten başka bütün melekler secde ettiler" âyetindeki istisnaya-dayanarak İblîs'in de meleklerden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre İblîs dışında bütün melekler secde ettiklerine göre demek ki İblîs de meleklerden idi. O halde İblîs'in, cinlerden olduğunu söyleyen âyetteki' [7181] cin, meleklerin bir çeşididir.

Bunlar böyle söylüyorlar ama Sebe' Sûresinin 40-41 nci âyetlerinde meleklerin ve cinlerin aynı yerde ayrı ayrı anılması, cinlerin, meleklerden ayrı ruhsal varlıklar olduğunu gösterir: "O gün onların hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' der. Melekler derler ki: 'Sen yücesin, bizim velîmiz onlar değil, sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı'." Bu âyetlerde meleklerin sözlerinden, cinlerin, meleklerden ayrı olduğu anlaşılmaktadır.

1. Kur'ân'da İblîs'in mâhiyeti: Biraz önce işaret ettiğimiz, Kehf Sûresinin 50 nci âyeti, İblîs'in cinlerden olduğunu, Hicr Sûresinin 27 nci âyeti cinlerin ateşten yaratıldığını, A'râf Sûresinin 12 nci âyeti de İblîs'in ateşten yaratıldığını söylemektedir. Tefsiri sadedinde olduğumuz Sâd Sûresinde olduğu gibi bazan İblîs yalnız başına anılır, bazan da Kehf Sûresinin 50 nci âyetinde olduğu gibi zürriyetiyle beraber anılır. Şuarâ Sûresinin 95 nci âyetinde de askerleriyle beraber anılmıştır: "İblîs'in bütün askerleri de".

Şeytân ve bunun çoğulu şeyâtîn de İblîs yerine kullanılır. "O ve kabilesi sizin onları görmeyeceğiniz yerden sizi görürler..." [7182] âyetinde şeytân ve kabilesinden söz edilir. İblîs ve şeytânın ve bunlardan türeyen nesillerin insanları kandırıp saptırmağa, kötü işleri, günâh ve küfrü süsleyip insanlara güzel göstermeğe çalıştıkları Kur'ân âyetlerinde anlatılmaktadır. İşte şeytân hakkında bildiklerimiz budur. Bundan öteye gitmeğe, birtakım tahminler ve faraziyelerle şeytanı anlatmağa hakkımız yoktur. Çünkü Allah'ın söylemediği, Peygamber'in bildirmediği ğaybe ilişkin şeyleri tahminlerle bilmek mümkün değildir. Kitap ve Sünnet ne kadar bildirmiş ise o kadar biliriz.

2. Kur'ân'da Âdem'in mâhiyeti: Çeşitli âyetlerde bazan adı anılarak, bazan da adı anılmadan ilk insanın çamurdan yaratıldığı, meleklerin Âdem'e secde ettikleri anlatılır: "Andolsun biz insanı süzme bir çamurdan yarattık. Sonra onu nutfe olarak sağlam bir karar yerine koyduk" [7183] En doğru şey, burada durmak ve tahminlere dayanarak daha öteye gitmemektir. Tabii bu bilimsel araştırmayı bırakmak anlamına gelmez. O ayrı bir şeydir. Ama Âdem'in yaratılışı hakkında tefsirlerde serdedilen tutarsız rivayetleri aktarmanın bir anlamı yoktur.

3. Kur'ân, Âdem'le îbjîs kıssasını, kıssa anlatmaktan ziyade öğüt ve ibret için anlatır. Kur'ân'ın durduğu yerde durmak, birtakım faraziyelere dayanarak bilinmesi mümkün olmayan şeyler hakkında yorumlar yapmaktan kaçınmak en uygun yoldur. Diğer kıssalar gibi bu kıssanın anlatılmasındaki asıl amaç öğüt vermek, insanları ibret alıp doğru yola gelmeğe yöneltmektir. Kıssalar Kur'ân'ın amacı değil, amacın yardımcılarıdır. Asıl amaç akide ve hüküm âyetleridir. Kıssalar da o amaçların yerleşmesine yardımcıdır. Kur'ân âyetlerini tahmin ile açıklamak doğru olmaz.

Müfessirlerin, bu kıssa hakkında naklettikleri ayrıntılı rivayetler, kıssanın, Hz. Peygamber devrindeki Kitap ehlinin anlatımlarına dayanmaktadır. Demek ki kıssa, bu rivayetlerdeki şekliyle Kitap ehli tarafından anlatılmakta idi. Hattâ müşrik Araplar da onların bu anlatımlarını duymuş idiler. Yüce Allah, dinleyenleri irşâd için bilinen olayı Peygamberine vahyetmiştir[7184]

4. Gerek bu âyetlerde, gerek başka âyetlerde Allah'ın, şeytana kıyamete dek yani ebedi yaşama fırsatı verdiği anlatılmaktadır. Bu durum, insanların deneneceğini, peygamberler vasıtasiyle kendilerine doğru yol gösterildikten sonra doğru yolu seçmekle yükümlü tutulacaklarını, iyi niyetli insanların, kendilerine doğru yol gösterildikten sonra doğru yolu seçeceklerini, şeytanın doğru yolu seçenleri kandıramayacağını gösterir. Nefsinin arzusuna uyan egoist, kibirli, kaba, kötü niyetli insanlar şeytanların etkisinde kalır ve Allah'ın çağrısına uymazlar.

Kur'ân mantığına göre insanlar, seçimlerinde hürdürler. Eğer böyle olmasaydı Allah'ın, insanları şeytan vesvesesiyle imtihan etmesinin anlamı kalmazdı. Zira ezelde belli bir işi yapmaya mahkûm kılınan insanın, bu işten başkasını yapması beklenemez. Peygamberin gelmesi, Hakka çağırması anlamsız kalır. İnsanda iyiyi ve kötüyü yapma yeteneği vardır. Bu, insanın kendi seçimine bırakılmıştır. Şeytan ona kötü işleri süsleyip iyi göstermiş, o da aklını, basiretini ve hattâ iyi ruhların (meleklerin) ilhamını bir kenara atarak şeytanın dediğine kanmıştır. "Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören kimse, (akliyle gerçeği gören kimse gibi olur) mu?"[7185]

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Allah insanın ömrü boyunca neler yapacağını bilir. Peki ama Allah, elli yıl sonra benim başıma neler geleceğini, ne iş yapacağımı bilirse bu, benim, belli bir iş yapmağa ezelden zorlanmış olmam anlamına gelmez mi? Meseleyi bizim mantığımızdan düşünürsek öyledir. Onun için İslâm âleminde Kaderin izahında bu kadar ihtilaflı yorumlar ortaya çıkmıştır. Gerçekte bunu, bizim düşünce sistemimize göre

---

[7181] Kehf Sûresi: 50.
[7182] A'râf Sûresi: 27.
[7183] Mü'minûn Sûresi: 12-13.
[7184] et-Tefsîru'l-hadîs: 2/104-107.
[7185] Fâtır Sûresi: 8.

yorumlamak, bizi hatâya götürüyor.
Biz zamanlı varlıklar olduğumuz için herşeyi zaman içinde düşünürüz. Fakat Allah, zaman üstüdür. Allah'ın zâtı için önce ve sonra yoktur. Onun için bütün zamanlar, bir andan ibarettir. Zamanı O yaratmıştır. Şimdi ile elli yıl sonra, O'nun için birdir. O'nun bir şeyi ezelde bilmesi ile şimdi bilmesi veya elli yıl, milyonlarca yıl sonra bilmesi arasında bir fark yoktur. Önce, sonra, ezel, ebed bizim içindir. O'nun zâtı için ezel ebed birleşmiştir. O, herşeyi bütünüyle bilir. O'nun bütün olarak bildikleri, yaratıklar için parçalanır, detay-lanır, önce ve sonra olur.
Hasılı Allah'ın bilgisini, bizim zamanlı bilgimizle ölçmezsek Onun, bütün hayatımızın öncesini ve sonrasını bildiğini, fakat bunun bizim cüz'î hürriyetimize engel olmadığını kavrayabiliriz. O bizi yaratmış, bize yapacağımız işleri seçme hürriyeti vermiştir. Şeytan ile de bizi denemekte, akıl gücümüzü iyiye mi, kötüye mi kullanacağımızı sınamaktadır. Şeytan, ancak aklını iyi yolda kullanmayanları etkiler. İyi niyetli mü'minleri doğru yoldan ayıramaz. Allah ona: "Senin, benim hâlis kullarıma gücün yetmez" [7186] buyurmuştur.
Allah'ın, insanın çamurdan bedenine, can veren ruhu üflemesi, Kur'ân'da tekrar edilir: "O'dur ki herşeyin yaratılışım güzel yaptı ve insanı yaratmağa çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir özden, hakir bir sudan yaptı. Sonra onu düzenledi, ona kendi ruhundan üfledi. Ve sizin için kulaklar), gözler ve gönüller yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"[7187]
Bu, Allah'ın, çamurdan insan biçimine koyduğu varlığın, hayat soluğu üflemesiyle canlandığını; duyularını kazanıp işiten, gören, düşünen bir varlık olduğunu ifade eder. Bu ifade Kitabı Mukaddesteki ifadenin hemen he-men aynıdır: "Ve Rab Allah, yerin toprağından Adamı yapıp ve onun burnuna hayat nefesini üfledi ve Adam yaşayan can oldu" '.[7188]
Allah'ın ruhu, Allah'ın kendisi değildir. Ruh da Allah'ın yaratıkların-dandır. Allah'ın ruhu tabirinden ruhun ezelî olduğu anlaşılmaz. Nasıl ki Allah'ın devesi, Allah'ın evi sözleri de deve ile evin ezelî olmasını gerektirmez, bunlara şeref vermek ve değerini yükseltmek için böyle söylenmiştir. Bizzat Allah'ın malı olan şeyler elbette değer kazanır. İşte Allah'a izafe edilen ruh da böyledir. Allah, kendi hazinesinden, emir ve hükmü altında bulunan ruhtan üfleyerek Âdem'i canlandırmıştır. Konu insanın yaratılışı konusu olduğu için Allah'ın insana ruh üflediği belirtilmiştir. Yoksa ruh üflemek suretiyle eşyayı canlandırma, sadece insana mahsus bir şey değildir. Bütün canlılar, Allah'ın hayât soluğu olan ruhu üflemesiyle can bulmuşlardır. Allah her canlıya emrindeki ruhtan belli oranda üflemiştir. Kâinatta cilvelenen hayat, o ruhun görünümleridir.
Yeryüzündeki canlıların en üstünü insan olduğu için yüce Allah, onun önemini belirtmek üzere "Kendi ellerimle yarattım" [7189] buyurmuş, "Andolsun biz Âdem oğulanna çok ikramda bulunduk, onları karada ve denizde taşıdık, onlara güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın birçoğuna üstün kıldık" [7190] âyetiyle insanın üstünlüğünü vurgulamıştır. Tabii insan, şu yeryüzündeki canlılardan üstündür. Bu, onun, ruhsal varlıklardan da üstün olduğu anlamına gelmez. Nitekim: "Onları, yarattıklarımızın birçoğuna üstün kıldık" [7191] âyetinde insanın bütün yaratıklardan değil, birçoklarından üstün olduğu belirtilmektedir. Tamamen akıl ve ruhtan ibaret olan melekler, insandan üstündür.
İnsanın üstünlüğü, ona verilen akıl ve seçme yeteneğinden ileri gelir. İnsanın akıl gücüyledir ki tabiat kuvvetleri ona boyun eğmiş, insan onları kendi yararında kullanabilmiştir.
Âdem'e secde eden meleklere gelince bunların, yer melekleri mi, yoksa Cebrail, Mîkâîl ve Rûh-i A'zam gibi yüce melekler mi olduğu konusu ihtilaflıdır. Mutasavvıflardan bazılarına göre Âdem'e secde eden melekler, bitkisel kuvvetler, his ve hareketle ilgili hayvansal güçlerdir. Çünkü insan vücudunda bunlar nefs-i natıkanın hizmetçileridir. Âdem'e secde etmeyen İblîs ise akıl cevherine karşı gelen vehim kuvvetidir[7192]
Muhyiddîn ibn 'Arabi'ye göre "el-'Âlîn", Âdem'e secde etmekle me'mur olmayan melekleri gösterir. Bundan dolayı Allah şeytana: "Yoksasen el-Âlîn'-den mi oldun ki Âdem'e secde etmedin?" demiştir. Müheyyemûn denen bir kısım melekler vardır ki onlar, Allah Teâlâ'nın cemal ve celâlini düşünmeğe dalmışlardır. el^Âlîn bunlar veya gök meleklerinin hepsidir. Onlar Âdem'e secde ile emrolunmamışlardır. Âdem'e secde ile emrolunan melâike, hep yer melâikesidir'.[7193]
Bizim kanaatimize göre de Âdem'e secde ile emrolunan melekler, insandan üstün olan gök melekleri değil, birer melekî güç olan tabiat kuvvetleridir. Vaktiyle bu konu üzerinde İlahiyat Fakültesi Dergisinde bir makale yaz-mıştık: Evrim Teorisi. Bu iddiamız şuradan kaynaklanmaktadır: Ruhsal melekler insandan üstündür. Burada kasdedilen secde ise birçok âlimin işaret ettiği üzre alnı yere koyma değil, asıl dil anlamı olan boyun eğme ve itaat etmedir. Ruhsal melekler insanın emrinde değildir ki insana itaat etsinler. Onlar Allah'ın emrindedir. Allah, insanın emrine müsahhar kıldığı şevlere, insana secde etmelerini yani boyun eğmelerini emretmiştir. Allah'ın, insanın emrine müsahhar kıldığı şeyler, denizler, gece, gündüz, hayvanlar hasılı insanın çevresini saran tabiat kuvvetleridir. İnsan akıl gücüyle tabiat kuvvetlerine hükmetmektedir. Hükmedemeyeceği şeyler yüce, ruhsal

[7186] Isrâ Sûresi: 65.
[7187] Secde Sûresi: 7-9.
[7188] Tekvîn: 2/7.
[7189] Âyet: 75.
[7190] Isrâ Sûresi: 70.
[7191] Isrâ Sûresi: 70.
[7192] Mefâtîhu'1-ğayb: 26/229.
[7193] Hak Dini Kur'ân Dili: 5/4111.

varlıklardır ki yüce Allah insana secde etmeyen şeytana: "Sen el-'âlînden (yücelerden) mi oldun?" demiştir. Demek ki el-^âlîn yani yüce gök melekleri, Âdem'e secde ile emrolunmamışlardır. Eğer şeytan onlardan olsaydı Âdem'e secde etmezdi. Ama onlardan olmadığı halde ona secde etmemesi küstahlıktır.
Âdem'in yaratılışını anlatan âyetleri, yukarıda Kitabı Mukaddes'ten aktardığımız parça ile birlikte düşününce Âdem'in yaratıldığı cennetin, ölümden sonra gidilecek cennet değil, dünyâ bahçelerinden biri olduğu anlaşılır. Çünkü Kitabı Mukaddes'te Âdem'in bu dünyada yaratıldığı ifade ediliyor. Kur'ân'ın anlattığı da Kitabı Mukaddes'tekinin özetidir. Kur'ân da insanın bu dünyâda şu topraktan yaratıldığını ifade etmektedir: "Sizi topraktan yarattık, tekrar ona döndüreceğiz ve bir kez daha oradan çıkaracağız" [7194] O halde insanın yaratıldığı cennet, ölümden sonra gidilecek ruhanî cennet değil, dünyâ bahçelerinden biridir. Zaten cennet bahçe demektir. Gerçeği Allah bilir.
86- De ki: "Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum ve ben yapmacık yapanlardan değilim." 87- "O (Kur'ân) ancak bütün âlemlere öğüttür!" 88- "Bir süre sonra onun haberi(nin doğruluğu)/!» gayet iyi bileceksiniz."

Tefsir:

86-88 nci âyetlerde Hz. Muhammed'in, duyuruları karşılığında bir ücret istemediği, dünyâ çıkarı için bu sözleri uydurup ortaya atmadığı, ona vahyedjlen Kur'ân'ın, bütün âlemlere öğüt ve uyarı olduğu bildiriliyor. "Bir süre sonra onun haberini gayet iyi bileceksiniz" buyuruluyor. Yani bir süre sonra Kur'ân'ın nasıl gönülleri fethedeceğini, tslâm dâvasının nasıl cihanı saracağını öğreneceksiniz, deniliyor ve tslâm dâvasının, risâlet-i Muhammediyye'nin sadakat ve başarısını vurgulayan bu âyetle sûre bitiriliyor.
87 nci âyette onun, yani Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân'ın, âlemlere öğüt olduğu, Hz. Muhammed'in risaletinin belli bir kabileye veya kavme değil, cihâna şamil olduğu vurgulanıyor: "Biz seni ancak âlemlere acıdığımızdan dolayı gönderdik" [7195], "De ki: Ey insanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim. O'ndan başka Tanrı yoktur. O, diriltir, öldürür. Gelin Allah'a ve O'un ümmîpeygamberi olan elçisine inanın —ki o peygamber de Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır— ve ona uyun ki doğru yolu bulaşınız"[7196] âyetleri de Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ci-hanşümûllüğünü vurgular.
Birçok âyette de Hz. Muhammed'in, kendilerine peygamber, uyarıcı gelmemiş olan Araplara peygamber olarak gönderildiği [7197], Allah her millete kendi diliyle konuşan elçi gönderdiği için Araplara da Arapça konuşan peygamber gönderdiği anlatılmaktadır. [7198] Şimdi bu âyetlerle karşılaştırılınca "âlemler" kelimesiyle Arap kabilelerinin kasdedildiği anlaşılır. Kur'ân'ın ilk muhatabı şüphesiz onlardır. Ve Kur'ân, Arapça lâfziyle onlara gönderilmiştir. Ama Kur-ân'ın mânâsı evrenseldir. Anlam ve içeriğiyle Kur'ân, bütün insanlara doğru yolu göstericidir. Bütün insanlara gönderilen, Kur'ân'ın lâfzı değil, mânâsıdır. Çünkü Arapça bilmeyen insanlara, Arapça Kitâb göndermek, Allah'ın hikmetine aykırıdır'.[7199]
İşte bundan dolayı Kur'ân, her dile, en doğru biçimde çevrilip bu çeviri okunmalıdır. Yoksa hiç anlamadan Arapça sözleri okumakla, Kur'ân'ın gösterdiği ideal insan ve toplum hedefine ulaşmak güçtür.
Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilenlerin doğruluğunun bir süre sonra anlaşılacağını söyleyen son âyet, Peyğamber'in risâletinin, bir süre sonra büyük gelişme kaydedeceğine işaret etmektedir. Gerçekten ona inanmayan müşrikler, bir süre sonra Bedir'de ve daha sonraki olaylarda İslâm'ın zaferini görmüşlerdir.
Mekke'de inmiş olan bu âyetlerden bir süre sonra vahiyler, Mekke sınırını aşmış, Medine'ye ulaşmış; Peyğamber'in hicretinin ardından, Hakkın çağrısına uyan insanların sayısı her geçen gün artmış; Mekke fethedilmiş; Peyğamber'in hayâtında tüm Arabistan'ı sarmış; onun vefatından kısa bir süre sonra da Batıda İspanya'ya, Doğuda Orta Asya'ya kadar ulaşmıştır. Bugün dahi bu İlâhî müjde tahakkuk ediyor, Afrika'da, Amerika'da ve Avrupa'da müslüman olanların sayısı artıyor, müslümanlık yayılıyor. Bir gün Hz. Mu-hammed'in getirdiği şekliyle gerçek İslâmın, bütün cihanı aydınlatacağını umarız.
Mesrûk şöyle demiş: "Abdullah ibn Mes'ûd'a geldik, şöyle dedi: Ey insanlar, bir şey bilen, bildiğini söylesin, bilmeyen de Allah bilir, desin. Çünkü kişinin, bilmediği şey için Allah bilir, demesi bilgi gereğidir. Yüce Allah, Peygamberinize: 'De ki: Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve ben yapmacık yapanlardan değilim' buyurmuştur"[7200]

Sâd Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd tle İlgili Prensipler:
1. İnsanlar, atalarından gördükleri şirke öylesine alışırlar ki Allah'ın birliğini söyleyenlerle alay ederler: "Tanrıları bir tek Tanrı mı yaptı? Bu, cidden tuhaf bir şeydir. Onlardan bir grup fırladı: 'Yürüyün, tanrılarınıza

[7194] Tâhâ Sûresi: 55.
[7195] Enbiyâ Sûresi: 107.
[7196] A'râf Sûresi: 158.
[7197] Sebe' Sûresi: 44, Yasin Sûresi: 6.
[7198] İbrâhîm Sûresi: 4, Fussilet Sûresi: 44, Şu'arâ Sûresi: 198.
[7199] Yûsuf Sûresi: 2, Zuhruf Sûresi: 3, Ra'd Sûresi: 37.
[7200] Buhârî, Tefsîr, Sâd Sûresi; İbn Kesîr, Tefsîr: 3/210.

bağlı kalın. Çünkü bu, arzu edilen bir şeydir. Biz, bu(nun söylediği)/?/, öteki dinde işitmedik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir' (dediler)" (5-7).
2. Allah, göklerin ve yerin sahibidir, O'ndan başka tanrı yoktur (65-66).
B) Peygamberlikle ilgili Prensipler:
3. Nankörleri, Hakk'ın çağrısına engel olmağa yönelten temel faktörler, kibir ve gururdur. Kibirli insanlar, kendi içlerinde yetişmiş bir insanın peygamberliğini kabul ile ona itaat etmek istememişlerdir: "İnkâr edenler, bir gurur ve ayrıcalık içindedirler "(2), 'Onlara, kendilerinden bir uyarıcı gelmesine hayret ettiler de o kâfirler dediler ki: 'Bu, yalancı bir sihirbazdır'. "O uyarı, aramızdan ona mı indirildi?!..." (8).
4. Allah, dilediği insanı yüceltir, peygamber yapar. Mülkün sahibi O-dur. Kimse O'nun vergisine engel olamaz (9-10). O'nun da'vetini engellemeğe kalkanlar, ordu da olsalar, bozulmağa mahkûmdurlar (10-11). Nitekim Nûh, Âd, Fir'avn, Semûd, Lût kavimleri ve Eykeliler, peygamberlerini yalanladıkları için sonunda ânî bir felâket, bir deprem ile helak olup gitmişlerdir (12-15).
5. Önceki kavimler de peyğamberleriyle alay edip: "Eğer bunlar peygamber ise, Allah bizi çarpsın!" demişlerdi (16). Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavmi içinde de kendisiyle alay için: "Peygamber ise, başımıza azâb gelsin!" diyenler vardı: "Allahım, eğer bu, senin yanından gelmiş gerçek ise, başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver! dediler"[7201], "Senden, iyilikten önce kötülüğü acele istiyorlar. Oysa onlardan önce benzerlerine nice azâblar) gelip geçti" [7202]
Alay edenler, mutlaka cezalarını çekecekler ve Hak soz, üstün gelecektir. Peygamberin ve Hak da'vetçesinin, azim sahibi peygamberlerin yaptığı gibi, alay edenlerin sözlerine sabretmeleri, dayanmaları gerekir (17).
Peygamberlerle alay edenlerin olumsuz tutumlarından sonra, onların söz ve davranışlarına sabretme gereğinin vurgulanması; sonra Dâvûd, Süleyman ve belâlara sabreden Eyyûb'un anılması; sabır ve sebatta bunların örnek alınmasını, bunlar gibi dayanıklı, güçlü olunması imajını uyandırmaktadır.
6. Allah, Hz. Davud'a, güçlü bir karizma, derin bir bilgi, güzel konuşma ve etkili bir ses vermiştir. Öyle ki sabah akşam yaptığı tesbîh ile dağlar yankılanmış, kuşlar onun tesbîhinin nağmesine katılmıştır (17-20).
7. Peygamberler, tebliğ hususunda ma'sûm olmakla beraber, bunun dışındaki konularda bir insan olarak hatadan salim değillerdir. Nitekim kral bir peygamber olan Dâvûd, bir günâh işlemiş, fakat sonradan hatâsını anlayınca tevbe etmiş ve Allah, kendisini bağışlamıştır. 21-25 nci âyetlerde ayrıntıya girilmeden anlatılan olay, Tevrâtta ayrıntı ile anlatılan hâdisedir. Bu hâdise, peygamberlerin de hatâ işleyeceklerini, günâhtan ma'sûm olmadıklarını kanıtlar. Kur'ân-ı Kerîm, peygamberler hakkında, kelâmcıların anlattığı biçimde bir ma'sûmluk zikretmemiştir. Onların ma'sûmluğu, vahylerinin korunması ve tebliğlerinde hatâ işlememeleri anlamındadır.
Kur'ân-ı Kerîm, ilk peygamber olan Hz. Âdem'in, kendisine yasaklanan ağacın meyvasından yemekle rabbine isyan edip yolunu şaşırdığını, sonra rabbine tevbe edip doğru yolu bulduğunu [7203], Hz. Musa'nın, gençliğinde bir Mısırlıyı öldürmekle, şeytân işi bir günâh işlediğini, sonra tevbesi üzerine Rabbinin onu bağışladığını [7204], bazı sıkıntı anlarında peygamberlerin dahi bunalıp, umutsuzluğa düştüklerini [7205] bildirmektedir.
Bu âyetlerden açıkça anlaşılıyor ki peygamberlerin günâhtan ma'sum oldukları hakkındaki inanç doğru değildir. Öyle olsaydı âyetlerde anılan peygamberlerin bu günâhları işlememeleri gerekirdi. Kur'ân-ı Kerîm, onların da birer insan olduklarını ve insanın günâh, işleyebileceğini, hatâ edebileceğini bildirmektedir. Ancak peygamberler ve sâlihler günâhta ısrar etmezler. Allah'ın rızâsına aykırı bir iş yaptıklarını anlayınca derhal Allah'a döner, yalvarır, af dilerler; bile bile günâhta ısrar etmezler: "Ve o(koruna)nlar, bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler" [7206]
O halde peygamberlerin ma'sumluğu, hiç günâh işlemeyecekleri anlamında değil, gelen vahyi tebliğde kusur işlemeyecekleri, koruma altında kendilerine gönderilen vahyi, aynen halka tebliğ edecekleri, onda bir değişiklik yapmayacakları anlamındadır.
7. Hz. Peygamber de diğer peygamberler gibi vahy alan bir uyarıcıdır, öaybi bilmez. Yüce toplulukta geçen konuşmalar, vahy ile ona bildirilmiştir. Kur'ân, Allah tarafından gönderilen büyük bir haberdir (67-70).
8. Peygamber Aleyhisselâm, kendisine vahyolunanlan, Hak rızâsına ermek için tebliğ etmektedir. Tebliğine karşılık insanlardan bir ücret istememiştir (86).
C) Âhiretle İlgili Prensipler:
9. Allah, iyi kullarına cennet nimetleri verecek, azgınları, grup grup cehenneme atacaktır. Cehenneme giren gruplar, birbirlerini kınayıp azarlaya-caklardır (46-61).
10. Dünyâda hakir görülüp alay edilen salih kullar, âhirette beğ olurlar (62-63).
D) Genel Prensipler:
11. Allah, gökleri ve yeri gerçek olarak yaratmıştır. Bu âlem, bir hayâl değil, hakikattir (27). Hakikat olan bu âlemin bir yaratılış amacı vardır. Yaratılışın amacı, ölüm ile yok'olmak değil, olgunlaşan ruhun gerçek hayâta

---

[7201] Enfâl Sûresi: 32.
[7202] Ra'd Sûresi: 6.
[7203] Tâhâ Sûresi: 121-122, A'râf Sûresi: 19-23, Bakara Sûresi: 35-37.
[7204] Kasas Sûresi: 15-16.
[7205] Yusuf Sûresi: 110, Bakara Sûresi: 213.
[7206] Âl-i İmrân Sûresi: 135.

ermesidir.
12. Allah, iyilerle kötüleri, inanıp korunanlarla, inanmayan fâsıkları bir tutmaz (28). İyileri ödüllendirir, kötüleri cezalandırır.
13. Kur'ân-ı Kerîm, söz kalıplarının tekrar edilmesi için değil, okunup anlaşılması; üzerinde düşünülüp dediklerinin uygulanması için indirilmiştir. Onu ancak sağduyu sahibi insanlar anlayıp uygularlar (29). Onu anlamayanlar, anlaşılmasına da gerek duymayıp sadece sözlerini tekrarlaykanlar, onun in-diriliş amacından uzak düşerler. Onlar, Kur'ân'm övdüğü sağduyu sahiplerinden değillerdir.
14. Allah sevgisi, her sevginin üstünde olmalı, dünya tutkusu, insanı Allah'tan gaflete düşürmemelidir (32). Yüce Allah'ın, büyük mülk verdiği Süleyman, o kadar mülk ve ihtişamına rağmen Rabbini unutmamış, O'na şük-retmiştir. Allah da onun şükrüne karşılık, ona istediğinden fazlasını vermiştir (35-40).
15. Şükrünü edâ ettikten, Allah'ı unutmadıktan sonra dünyâ malı kötü değil, iyidir. İşte Allah'ın en sâlih kullarından olan Dâvûd ile oğlu Süleyman, güçlü birer kral idiler. Kral olmaları, peygamberliklerine, Allah katında salâh ile yükselmelerine engel olmadı.
Peygamberimizin en gözde sahâbîleri, onun vefatından sonra halîfe oldular, devleti yönettiler. Ama yönetim işi, onları Hak'tan gaflete düşürmedi.
Allah'ın, kuldan istediği, dünyâyı terk etmesi değil, dünyâ sevgisini, Allah ve âhiret sevgisinin üstüne çıkarmamasıdır. Yoksa: "Allah'ın sana verdiği malda âhiret i ara ama, dünyâdan nasibini de unutma. Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et!" [7207], "Sâlih kişiye sâlih (iyi) mal, ne güzeldir!" [7208]
16. Hastalık ile denenen Hz. Eyyûb, güzel sabrının sonunda sağlığına kavuşmuş, kaybettiği malının ve evlâdının yeri fazlasıyle doldurulmuştur. Allah'ın verdiği belâya (sınava) sabretmek, O'nun tecellîsine razı olmak gerekir. "Sabreden derviş, muradına ermiş" olur.
17. Birini cezalandıracağına yemîn etmiş olan kimse, o cezayı, hafif bir yöntemle yerine getirebilir. Nitekim karısını sopa ile döveceğine yemîn etmiş olan Eyyûb, iyileştikten sonra kendisine bir demet sap alıp onunla vurması, böylece yemîninin yerine gelmiş olacağı buyurulmuştur. Demek ki kişi, şahsı ile ilgili olarak birine vereceği cezayı hafifletebilir ve hattâ böyle yapması daha uygundur. Ancak toplum düzeni ile ilgili konularda cezanın hafifletilmesi uygun olmaz. Zaten kişinin buna yetkisi de yoktur.
18. Allah'ın buyruğuna itirazsız teslim olmak gerekir. Ona itiraz eden, şeytânın yoluna girer, lanete uğrar. Allah'ın kuralı uyarınca şeytâna uyanar cehenneme atılırlar (84-85).
19. Kur'ân, büyük bir haberdir, insanların sânını artırır. Onun ünü cihanı tutacaktır. Onun nasıl bir ün kazanacağı, nasıl gönülleri fethedeceği, bir süre sonra anlaşılacaktır.

SÂD SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Sâd'ın dalı üzerinde vakıfla cezm:		Çoğunluk, Nefes almadan hafif durma:
Dâl*ın tenvinsiz kesriyle:		
Dâl'ın fethiyle[7209]		
Ebû Ca'fer.		
Übey ibn Ka'b, Hasan, İbn Ebî İshâk ve Nasr ibn 'Asım [7210]. îsâ ibn 'Ömer[7211]		
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı: Okuyanlar:
Sâd'ın dalının dammıyle:		Hârûn el-ver ve Muhammed ibn . Semeyfa[7212]
Hemzenin harekesinin, önceki sakin harfe nakli:		İbn Kesîr.
Nakilsiz:		Ötekiler.
Lât üzerinde hâ ile durma Bir rivayette Kisâ'î. Böylece tâ, sonraki kelimenin hâ'sından ayrılır . Tâ'nın kesriyle, hîne		
mansûb:		îsâ ibn 'Ömer.
Lât'ta sakin tâ üzerinde durma:		Ötekiler.

[7207] Kasas Sûresi: 77.
[7208] İbn Hanbel, Müsned: 4/197, 202.
[7209] Yâ " oku, anlamındadır, ya da iki sakinin birleşmesinden dolayı meftûh okunmuştur. Ya da kasem harfi bulunmadan kasem kasdedildiği için mansûb olmuştur.
[7210] Bu takdirde telime" "den emirdir, karşılaştırma anlamına gelir". Mânâ şöyle olur: " Amelini Kur'ân ile karşılaştır, Kur'ân'ın buyruklarını yap-(Câ-mi'u'l-beyân^ 23/117; Mesâhif: 160; Kurtubî: 15/142). Fakat Taberî, bunun batıl bir yorum olduğunu söylüyor. Diğer ihtimâle göre de dâl, iki sakinin birleşimini önlemek için meksûr kılınmıştır.
[7211] Kurtubî: 15/143.
[7212] Kurtubî: 15/143. Taberî'ye göre doğrusu, dâl'ın sakin olmasıdır: 23/118.

Tâ yerine hâ Üzerinde Bir grup. durma(bu hâ, vakıf için ziyâde edilmiştir).
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Tâ'yı birinciden ayırıp
Okuyanlar:
ikinci ile birleştirme: Ebû 'Ubeyd el-
Kasım ibn
Hafif cîm ile: Şeddeli cîm ile:
Teshîl ve idhâl ile:
Teshîl ile, idhâlsiz:
İki hemzenin tahkiki
ile:
Sellâm[7213]
Çoğunluk.
Sülemî[7214]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Übey[7215]
Ebû Ca'fer.
Nâfi\ İbn Kesîr,
Ebû Amr,
Ruveys.
Ötekiler [7216]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		îbn Mes'ûd[7217]	
		İki halde de izafet yâ'sıyle:	Ya'kub.
		İki halde de yâ'sız:	ötekiler.
13	Hemze ve lâm'ı ta'rîfli,	tâ meksûr:	Çoğunluk.
	Hemzesiz, meftûh lâm		
14	ile:		Nâfi', İbn Kesîr, İbn 'Âmir[7218]
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd[7219]
1	İzafet yâ*sıyle:		Ya'kub.
	Yâ'sız:		Ötekiler.

Âyet No.
15
19
21

[7213] Kasım demiş ki: "Ben özellikle, İmam Mushaf denen Osman mushafına baktım, orada tâ'nın hîn'e bitişik olduğunu, yazıldığını gördüm" (Câmi'u'l-beyân: 23/124; Kur-tubî: 15/148. Tkberî'ye göre doğrusu tâ üzerinde
dunnakür. Câmi'u'l-beyân: 23/213).
[7214] Kurtubî: 15/149.
[7215] Mesâhif: 81, 160.
[7216] en-Nesr: 2/374.
[7217] Mesâhif: 81.
[7218] Kurtubî: 15/155.
[7219] Bazılarına göre İbn Mes'ûd bazılarına göre de " okumuştur (Mesâhif: 81).

Kelime:
Kırâet farkı:
Fâ'nın dammıyle:
Fâ'nın fethiyle: jNasb ile: Ref4 ile, mübtedâ, haber:
Vâv üzerine yazılmış olan hemze'de vakıf halinde Hişâm ve Hamza'nın okuduğu onbeş vecih vardır [7220] tştât kökünden, id-ğâm'ın çözümüyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
ibnMes'ûd[7221]
Hamza, Kisâ*î,
Halef.
Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Ebî Able ve Cahderî[7222]
Çoğunluk.
Ayet No.
22
23
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7223]
(iti) kökünden idğâmın
çözümüyle: Ebû Recâ. îbn
Ebî Able, Hasan, Katâde ve Ebû
Hayveh.
kökünden: Übey, Zirr ibn Hubeyş [7224] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [7225] Çoğunluk. ziyadesiyle: İbn Mes'ûd[7226]
Übey[7227]
İzafet yâ'sının fethiyle: Hafs ve bir rivayette Hişâm.
Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler.
Âyet No.
24
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Zây'ın şeddesiyle: Çoğunluk.
Eliften sonra şeddeli
zây ile:
İbn Mes'ûd, Ebû Vâil, Mesrûk,
Dahhâk ve 'Ubeyd ibn 'Umeyr[7228]
Hemzeyi vâv'a dönüştürmeden bedel:
Hemzeyi tam vâva
dönüştürme:
Tam hemze ile, tenvîn-
siz, izafetle:
Yalnız nûn'un
şeddesiyle:
Verş.
Hamza.
Çoğunluk [7229]
Çoğunluk.
Ayet No.
Kelime:

[7220] el-Budûr: 270.
[7221] Mesâhif: 81.
[7222] el-Bahr: 7/390.
[7223] Mesâhif: 81.
[7224] Mesâhif: 160; el-Bahr: 7/392.
[7225] Mesâhif: 81.
[7226] Câmi'u'l-beyân: 23/143; Mesâhif: 81, Kurtubî: 15/174.
[7227] Mesâhif: 160.
[7228] Bana ağır bastı, beni alt etti, demektir, el-Bahr: 7/392, Mesfthif: 81.
[7229] el-Budûr: 270.

Kırûet farkı:
Tâ ve nûn'un
şeddesiyle:
Okuyanlar:
Hz. Ömer.
Hafif tâ ve nûn ile: Katâde, Ubeyd ibn
Umeyr ve İbn
Semeyfa.[7230]
26
Yâ'nın fethiyle:
Yâ'nın dammıyle:
Çoğunluk. İbn 'Abbâs, Hasan ve Ebû Hayveh [7231]
29
32
Hitâb tâ'sıyle, dâl
hafif:
yâ'sıyle, dâl
şeddeli:
EbûCa^fer[7232]
Ötekiler.
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfî*, İbn Kesîr,
Ebû Amr.
Ayet No.
33
Kelime: Kırâet farkı:
Yâ'nın sükûnuyla: nin hazfîyle:
Okuyanlar: Ötekiler. İbn Mes*ûd. Çoğunluk. İbnMes'ûd[7233]
Çoğunluk.
Kıtal vezninde:
Übey ve Zeyd ibn
AIî[7234]
Sîn*den sonra sakin
hemze ile:
Bir rivayette Kunbul.
Sîn'den sonra madmûm
bir hemze, sonra med
vavı:
Hemzesiz:
Başka rivayette Kunbul. Ötekiler [7235]
Âyet No.
35
36
39
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi', Ebû 'Amr. Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler.
Riyâh çoğul:
Rîh, tekil:
Ebû Ca'fer. Ötekiler. Çoğul.
Abdullah ibn Mes'ûd [7236]
41
Yâ'nın sükûnuyla: Hamza.
Yâ'nın fethiyle:

[7230] Kurtubî: 15/179; el-Bahr: 7/393.
[7231] el-Bahr: 7/395.
[7232] Bu, Hz. »Alî'nin kırâetidir: Tfebstrah, Neşr, Câmi'u'l-beyân: 23/153; Kurtubî: 15/192.
[7233] Mesâhif: 81.
[7234] Mesâhif: 160.
[7235] el-Budûr: 270.
[7236] Câmi'u'l-beyân: 23/164; Mesâhif: 81.

Ötekiler.
Nûn ve sâd'ın dammı: Ebû Ca'fer.
Nûn ve sâd'ın fethi: Âsim el-Cahderî ve Ya'kub el-Hadramî.
Madmûm nûn, sakin sâd:
Ötekiler [7237]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
41-42		Vasi halinde tenvinin kesri:	
		halinde tenvinin dammı:	
45		le Bâ'dan sonra elifsiz, tekil:	
		Bâ'dan sonra elif İle, çoğul:	
		Dâl'dan sonra yâ ile, yed'in çoğulu:	
		Okuyanlar:	îbn Zekvân, Ebû 'Amr, Âsim, Hamza.
		Ötekiler.	Mücâhid, Hu-meyd, İbn Muhay-sın ve îbn Kesîr.
		Ötekiler[7238]	Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Ktrâet farkı:	Okuyanlar:
46	DâPdan sonra Yâ'sız, te'yîd'den, güçlü anlamında:		tbn Mes'ûd, A'meş, 'Abdu'l-Varis, Hasan ve IsâSekafi[7239]
		Tenvînsiz, izafetle:	Nâfi* ve bir riva-yette Hişâm.
		Tenvinle, izâfetsiz:	Ötekiler (Nâfi Şeybe, Ebû Ca'fer ve Hişâm İbn 'Âmir'den)[7240]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
48	Şeddeli meftûh lâm ve sakin yâ ile:		Hamza, Kisâ'î, Halef.
51	Sakin lâm, meftûh yâ ile:		Bulunduğu her yerde Ötekiler.
53	hemzenin hazfiyle:		Ebû Ca*fer.

[7237] Tebsırah, Neşr; Câmi'u'l-beyân: 23/165; Kurtubî: 15/207. Taberî'ye göre doğru olan, çoğunluğun kırâeti olan madmûm nûn, sakin sâd vechidir: 23/166.
[7238] Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun okuduğu vecih olan çoğul şeklîdir: 23/169.
[7239] Kurtubî: 15/217-218.
[7240] Câmi'u'l-beyân: 23/171; Kurtubî: 15/218. Taberî'ye göre doğrusu, tenvîn ile okumaktır: 23/172.

Hemze ile:	Ötekiler.
Ğâib yâ'sıyle:	Übey, Sülemî, İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Ebû 'Amr ve Ya'kub.
Hitâb tâ'sıyle:	Ötekiler.
	Çoğunluk.
	tbn Mes'ûd ve tbn Huseyn [7241]

Ayet No.	
37	
Kelime:	Kırâet farkı:
3 Şeddeli sin ile:	
Okuyanlar:	
Hamza, Kisâ'î, Halef.	
Hafif sîn ile:	
Ötekiler (Medineliler ve Basralılar)[7242]	
58	
Madmûm, uzatmasiz hemze ile, uhrâ'nın çoğulu:	
Ebû 'Amr.	
Meftûh hemzeden sonra elif ile, tekil:	
Ötekiler [7243]	
62-63	
Vasi hemzesiyle, olumlu:	
Ebû 'Amr, Hamza, Kisâ'î, Halef.	
Âyet No.	
63	
64	
Kelime:	
Kırâet farkı:	
Meftûh hemze ile, soru	
Okuyanlar:	
kipi, vaslen ve ibtidâen:	
Madmûm sîn ile:	
Meksûr sîn ile:	

[7241] Mesâhif: 81.
[7242] Kurtubî: 15/221; Taberî'ye göre iki kırâet de sahihtir, ancak şeddelisi daha tamdır: 23/177.
[7243] Ebû 'Amr,
geçtiği için "çoğuldan tekil ile haber verilmez" diyerek tekil vechini kabuî~etmemiştirTBuna mukabil 'Âsim, Cahderî de çoğul kipini reddetmiş: "Öyle olsaydı lması gerekirdi" demiştir (Kurtubî: 15/222). Taberî ise
tekil şeklini daha güzel bulmaktadır (23/178).

Meftûh sâd ile, mâzî
fiil:[7244]
İbn Mes'ûd, A'meş, Ebû Ca'fer, Nâfi', Şey-be, Mufaddal, Hübeyre, Yahya, Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler [7245]
Ref ile, masdar: Çoğunluk.
İbn Semcyfa[7246]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
67	Burada fethadan sonra madmûm olan hemze vakf durumunda merfû(ise, vâv'a, mecrûr ise yâ'ya, mansûb ise elife dönüştürülerek okunması, ya da tahkiki konusunda kari 'ler ayrı görüştedirler[7247]	Vasi halinde Ebû Ca'fer hemzeyi vâvâ dönüştürür. 69 , İzafet yâ'sının fethiyle:	Hafs.
		Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
70	da hemze meksûr:		Ebû Ca'fer.
		Hemze meftûh:	Ötekiler.
75	Vasi elifiyle, olumlu anlamında kat* hemzelidir:	Muhammed ibn Salih, Şibl'den İbn Kesîr'den ve Mekke halkı. Hemze kat hemzesi, meftûh ve soru:	Çoğunluk.
		Lâm'ın fethi, mîm'in şeddesi, yed tekil:	Cahderî'.[7248]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
78		İzafet yâ'sının fethiyle:	Nâfi\
		İzafet yâ'sının sükûnuyla:	Ötekiler.
83		Ref ile:	Kûfeliler.
		Lâm*ın kesriyle:	Ötekiler.
84		Nasb ile:	İbn îAbbâs, Mücâhid, Âsim, A'meş, Hamza, Halef. Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
85	Birinci hemzenin tahki-ki, ikincisinin teshili ile:	Isbahânî'nin Verş'ten rivayeti. İki hemzenin de tahkikiyle:	Ötekiler[7249]

[7244] Tfcberî olumlu kipini daha doğru bulmaktadır (23/181).
[7245] Mesâhif: 81; Kurtubî: 15/225; el-Bahr: 7/407.
[7246] el-Bahr: 7/407.
[7247] Bkz. efi-Neşr: 1/397-445.
[7248] Kurtubî: 15/228; el-Bahr: 7/410.

39/59 ZÜMER SÛRESİ 1542
Tefsir: 1542
Tefsîr: 1543
Tefsir: 1544
Tefsir: 1545
Tefsîr: 1547
Tefsir: 1548
Tefsir: 1549
Tefsir: 1552
Tefsîr: 1553
Tefsir: 1554
Tefsir: 1555
Tefsir: 1556
Tefsîr: 1557
Tefsir: 1557
Tefsîr: 1559
Tefsîr: 1560
Tefsir: 1561
Zümer Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler; 1563
ZÜMER SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1565

[7249] en-Neşr: 1/398.

39/59 ZÜMER SÛRESİ

Zümer, zümreler, cemâatler demektir. 71-73 ncü âyetlerde cehenneme ve cennete sevkedilecek cemaatlerden söz edildiği için bu adı alan sûrede yalnız Allah'a kulluk etmeğe çağırılır, O'nun kâinattaki kudretlerinden örnekler verilir. Müşriklerin bazı batıl sözleri reddedilir, müşriklerle kâfirlerin karşılaştırılması yapılır. Kur'ân'ın, müminlerin ruhlarında bıraktığı son derece güzel ve derin etki belirtilir. Öldükten sonra dirilme, mü'minlerle kâfirlerin sonucu ve Yüce Mahkemenin adaleti açıklanır. Bölümleri arasına mesellerin ve Öğütlerin serpiştirilmiş bulunduğu sûrenin 10 ncu âyetinde müzminlere hicret izni sezilmektedir. Bölümleri birbirine bağlı olan sûrenin bütün âyetlerinin bir defada veya birbiri ardınca indiği söylenebilir. Mekke devrinin ortalarına doğru ve Sebe* Sûresinden sonra inen sûre, 75 âyeti içermektedir. 52, 54 ncü âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de âyetlerin, bulundukları konuya insicamından dolayı, Muhammed İzzet Derveze bu rivayeti şüpheli görmektedir. Resmî tertipte 39 ncu, iniş sırasına göre 59 ncu sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. I- Kitabın indirilmesi, azız* hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafındandır. 2- Biz bu Kitabı sana hak ile indirdik; sen dîni yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na kulluk et. 3- İyi bil ki, hâlis din yalnız Allah'a mahsustur. O'ndan başka velîler edinerek: "Biz onlara, sadece bizi Allah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz" diyenlere gelince: Kuşkusuz Allah, onlar arasında ayrılığa düştükleri konuda hükmünü verecektir. Allah, yalancı, nankör insanı doğru yola iletmez. 4- Eğer Allah çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi. O'nun sânı yücedir. O tek ve kahredici Allah'tır.

Tefsir:

1-2 nci âyette bu Kitabın, dâima galip, yenilmez, hükümran, herşeyi hikmetle yapan, ne yaptığını bilen Allah tarafından indirildiği vurgulandıktan sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben bu Kitabın, kendisine hak ile indirildiği, dini yalnız Allah'a özgü kılarak O'na kulluk etmesi emrediliyor. Ihlâs, kutun yaptığı işte sadece Allah rızasını gözetmesidir. tbâdet ve tâat anlamına gelen din de Allah'ın emir ve yasaklarının tümüne denir. İbadetin esası, Allah'ın bir ve ortaksız olduğunu kabul ve tasdik etmektir.

3- Din yalnız Allah'a mahsustur, sadece O'na tapılır; O'ndan başkasına tapılmaz. O'ndan başkasına tapanlar, taptıkları şeylerin, kendilerini Allah'a yaklaştıracağını, Allah ile kendileri arasında aracı olacağını söylerlerdi. Bu sözler, boş zandan başka bir şey değildir. Dünyâ'da her zümre, kendi inancının doğruluğunu iddia eder. Allah kıyamette, insanların ayrılığa düştükleri konularda hükmünü verecek, kimin hak, kimin batıl yolda olduğunu ortaya koyacaktır. Allah, hiçbir yalancı nankörü doğru yola iletmez.

Kâzib, yalancı; keffâr, nankördür. Yalancı ve nankör kimse, kötü niyetli insandır. Seçme yeteneğini iyi yolda kullanmamıştır. O insan, bu kötü niyetini sürdürdükçe Allah onu doğru yola iletmez. Çünkü zaten kendisi doğru yola gelmek istemez. Ama niyetini düzeltir, aklını kullanır, seçimini güzel yaparsa Allah onu doğru yola iletir. Nitekim Allah'ın, kâzib ve keffâr lığından dolayı doğru yola iletmeyeceğini buyurduğu müşriklerin birçoğu, sonunda Islâmı seçmekle Allah onları doğru yola iletmiştir. Demek ki Allah'ın, doğru yola iletmemesi, sadece onların uzlaşmaz, inatçı, kötü niyetli durumlarıyle ilgilidir.

fî'linde "zamiri akıllılar için kullanılır. Bundan müşriklerin taptıkları şeylerin akıllı varlıklar olduğu anlaşılır. Gerçi Araplar birtakım heykellere, putlara tapıyorlardı ama aslında bunlar birtakım ruhsal varlıkların sembolleri idi. Akıllı bir insanın, bir taşa tapmasını akıl almaz. Onlar, taptıkları heykel putların arkasında ruhsal varlıkların olduğunu sanıyorlardı. Ve o varlıkların, Allah ile kendileri arasında aracı olacağına inanıyorlardı. Onlara göre insan doğrudan doğruya Allah'a ibadet edemez. Ancak yıldızlar, göksel ruhlar veya büyük insanların ruhlarına ibadet eder. O ruhlar, insanın ibadetini Allah'a sunarlar. İşte: "Biz onlara, sadece bizi Allah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz" sözlerinden maksat budur '.[7250]

4- Araplar melekleri Allah'ın kızları sanıyorlardı. Yüce Allah bu âyette: "Eğer Allah çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi" buyuruyor. Kendileri kız çocuğu olmasını istemezler, ondan utanırlardı. Eğer Allah çocuk edinecek olsa, en iyi, en makbul yaratıklarını seçerdi. Bu husus, Sâffât Sûresinin 153-154 ncü âyetlerinde de ifade edilmişti. Allah çocuk edinmekten münezzehtir. O, tektir, kahredicidir. Yarattığı gibi yok eder, yeniden yaratır. O'nun benzeri yoktur.

5- Gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine dolar, gündüzü de gecenin üzerine dolar. Güneşi ve Ayı buyruğu altına almıştır. Her biri, belli bir süreye kadar akıp gitmektedir. İyi bil ki O, azız ve çok bağışlayandır. 6- Sizi bir tek candan yarattı, sonra ondan eşini meydana getirdi ve sizin için davarlardan sekiz çift indirdi: (deve, Öküz, koyun, keçi). Sizi annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde yaratmadan yaratmaya (aşamadan aşamaya) geçirerek yaratmaktadır. İşte Rabbiniz Allah budur. Mülk O'nundur. O*ndan başka Tanrı yoktur. Nasıl (O'na kulluktan şirke) çevriliyorsunuz? 7- Eğer nankörlük ederseniz, kuşkusuz A ilah, size muhtaç değildir. Fakat kulları için küfre razı olmaz. Ve eğer şükrederseniz, sizin için ona razı olur. Hiçbir günahkâr, diğerinin günâhını çekmez. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir, O size yaptıklarınızı haber ve'rir. Çünkü O, göğüslerin özünü bilir.

[7250] Mefâıîhu'l-ğayb: 26/241.

Tefsîr:

5- Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Bu varlık, Öyle amaçsız, hik-metsiz değildir, bir hikmet uyarınca yaratılmıştır. Âyetin bu ilk cümlesi, kâinatın gerçekten var olup olmadığından kuşku duyan bazı filozofların düşüncelerini de reddetmiş olur. Âyet, kâinatın bir hayal değil, hakikat olduğunu, ayrıca boş yere değil, bir amaçla yaratıldığını ifade ediyor. Kâinatın boş yere değil, gerçek olarak ve bir amaçla yaratıldığı, Sâd Sûresinin 27 nci, Duhân Sûresinin 38-39 ncu âyetlerinde de vurgulanmaktadır.
Tekvtr, ip yumağı gibi bir şeyi birbiri üstüne sarmak, dolamaktır. "Allah, geceyi gündüzün üzerine dolar, gündüzü de gecenin üzerine dolar*' cümlesi, gayet açık olarak Dünyâ'nın yuvarlaklığını ve ekseni çevresinde döndüğünü gösterir. Çünkü dolama ve sarma işi, yumak gibi top şeyler üzerinde olur. Dünyâ, ekseni çevresinde dönerken Güneş karşısında kalan yüzü gündüz, arkada kalan yüzü gecedir. Dünyâ döndükçe bir taraftan karanlık (yani gece), aydınlık (yani gündüz) olan yüzün üstüne sarılıp onu gece yaparken; diğer taraftan da aydınlık, karanlık olan yüzün üstüne sarılıp onu gündüz yapmaktadır. Böylece her an, gece gündüzün, gündüz de gecenin üstüne sarılmaktadır. Bunu yapan, Allah'ın kudretidir. O, bu kâinatı böyle yaratmış, bu kanunları koymuştur. Güneş ve Ay da O'nun buyruğu uyarınca belli bir süreye kadar akıp gider.
Dünyamızın dönmesinden ötürü biz, Güneşi yürür görürüz. Ayrıca Güneş, sistemiyle birlikte yürümekte, belki de başka bir Güneş çevresinde dönmektedir. Dünyanın uydusu olan Ay da Dünyâ çevresinde dönmektedir. îşte Güneşi ve Ayı böyle yürüten Allah'tır ki O, yenilmez güce sahiptir, dâima galip, hüküm ve hikmet sahibidir. Çok bağışlayandır, tapılmağa lâyik tek Tanrı O'dur. O'ndan başka tapılan şeylerin hiçbir gücü yoktur. Onlara tapmanın hiçbir yararı olmaz.
6 ncı âyette Allah'ın, insanı bir tek nefisten yarattığı, o nefsin eşini de kendisinden yarattığı buyuruluyor. Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu tek nefis, Âdem'dir. Âdem'in eşi de kendisinin kaburga kemiğinden yaratılmıştır [7251]. Bu konuda bir hadis de rivayet edilir: "Allah Âdem'i yarattığı zaman Havva'yı onun küçük kaburga kemiğinden yarattı" [7252] Kadının, Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eden benzeri bir hadis, Buharı, Enbiyâ: .1; Müslim, Radâ\ bab: 18'de de vardır.
Kanaatimize göre bu düşünce, Kitabı Mukaddesten topluma yayılmıştır. Çünkü bu husus, Kitabı Mukaddes'te aynen vardır: "Ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı. Ve Rab Allah, Adam'dan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu Adam'a getirdi" [7253]
Şimdi bu âyette ilk insanın eşinin de, kendisinden yaratıldığı ifade edilmek suretiyle Tevrat'ın bu ifadesi doğrulanmaktadır. Çünkü "Kur'ân, kendisinden önceki Kitapları doğrulayıcı olarak gelmiştir". Ayrıca biz, bu âyette yalnız ilk insanı değil, bütün insanılğı ilgilendiren ve sürüp giden bir genel üreme kanununa da işaret sezmekteyiz. Âyet, bütün insanların bir tek nefisten yaratıldığını, eşinin de ondan yaratıldığını söylüyor. Bunda, kadın ve erkeğin, babadan yaratıldığına işaret vardır. Taberî'de rivayet edilen bir hadis de bu görüşümüzü destekler: "Allah Âdem'i yarattığı zaman sırtını okşadı. Kıyamete kadar bütün canları çıkardı. Âdem'i cennette oturttu. Daha sonra da Havva'yı, Âdem'in kaburga kemiklerinden birinden yarattı[7254]
Bu hadis, insan tohumlarının, Âdem'in belinden yaratıldığını ifade eder. "Hani Rabbin, Âdem oğullarından, yani onların bellerinden zürriyetlerini aldı" [7255] âyeti de insan oğullarının, babanın belinden yani babadaki meni hay-vancıklarından ürediğini ifade etmektedir. Gerçi insan yalnız babadan değil, babanın tohumu ile annenin yumurtasının birleşmesinden yaratılır. Ama insanın erkek veya kız olması, babadan gelen ve sperm denilen meni hayvancığının türüne bağlıdır.
Bilindiği gibi meni hayvancığı ana hücreden yapılır. Meni hayvancıklarında 23 tek kromozom vardır. Bunları üreten ana hücrede ise 23 çift kromozom bulunur. Bu 23 çiftin en sonuncusu, karakter itibariyle birbirinden farklı olup biri uzun çomak gibi, öteki kısa iplikçiktir. Bunların uzun olanı x, kısa olanı y ile gösterilir. Kadının yumurtasındaki hücrenin bütün kromozom çiftleri birbirinin aynıdır: xx. İşte döllenme sırasında erkekteki y karakterli meni hayvancığı yumurtayı aşılarsa x ile y birleşir ve çocuk erkek olur. Şayet erkekteki x karakterli meni hayvancığı yumurtayı aşılarsa x ile x birleşir ve çocuk kız olur. Demek ki insanın cinsi, yani erkek veya kadın oluşu, bir tek nefisten gelmektedir. Nitekim Kıyamet Sûresinde Allah'ın: "iki çifti: erkeği ve kadım" menî hayvancığından yarattığı, gayet açık biçimde belirtilmiştir. İşte âyette: "Allah sizi bir tek nefisten yarattı, ondan eşini var etti" cümlesinde bu bilimsel gerçeğe de işaret sezilmektedir. Gerçeği Allah bilir.
Allah'ın, insanlar için indirdiği sekiz çift hayvan, En'âm Sûresinin 143-144 ncü âyetlerinde sayılan koyun, keçi, deve ve sığırdır. Her birinin erkek ve dişisi, karşıt cinse göre çift sayıldığından, bu dört tür hayvan sekiz çift eder. Allah'ın bunları indirmesi de bunların yaşaması için lâzım olan gıdanın temel kaynağı yağmuru yağdırması anlamına gelebilir. Veya bu hayvanların, meni iken erkeğinin belinden dişisinin rahmine veya yavrunun doğumla rahimden yere inmesine işaret olabilir. Hayvanlardan sadece bu dört türün anılması, insanların en çok bunlardan yararlanmalarından ötürüdür.

[7251] Câmi'u'l-beyân: 23/193.
[7252] İbn Mâce, Tkhâret: 77.
[7253] Tekvîn: 2/21-22.
[7254] Câmi'u'l-beyân: 23/194.
[7255] A'râf Süresi: 172.

"Allah sizi, annelerinizin karınlarında karanlık içinde karanlık olmak üzre üç karanlık içinde yarattı." Bu üç karanlık, cenini saran zar, bu zarın içinde bulunduğu rahim ve rahmi içinde bulunduran karın karanlığı olarak tefsîr edilir. Embryologyde bunlara: 1) Abdominal wall, 2) Uterine wall, 3) Amniochroni membrane denmektedir. Allah'ın kudreti, küçücük hücreyi bu karanlıklar içinde çoğaltır, geliştirir, insan şekline sokar ve sonra ona düşünce ve hareket kabiliyeti, duyma, işitme, görme, koku alma vs. yetenekleri verir, sonra onu bağımsız bir varlık olarak dışarıya çıkarır.
"İştesizin Rabbiniz, bunları yapan Allah'tır". O'ndan başkası Rab olamaz. Mülk O'nundur. Kâinatın padişahı, sahibi O'dur. O'ndan başka Tanrı yoktur. Nasıl oluyor da bu gerçekleri düşünmeden, O'ndan başkasına çevriliyor ve tapıyorsunuz?
Bu âyetlerde önce Allah'ın, kâinattaki kudretine, sonra insanları ve hayvanları yaratma kudretine dikkat çekilerek bu işleri böyle yaratabilen Allah'a tapılacağı, O'ndan başkasına tapılamayacağı anlatılıyor.
7 nci âyette de Allah'ın, hiç kimsenin kendisine kulluk etmesine ihtiyacı bulunmadığı, O'nun herkesten zengin olduğu; ancak kullarının nankörlük etmesine razı olmayacağı, şükretmelerine razı olacağı; hiçbir günahkârın, başkasının günâhını çekemeyeceği; herkesin Allah'ın huzuruna gideceği ve Allah'ın, onlara, dünyâda yapmış oldukları şeyleri haber vereceği; O'nun, içten geçen düşünceleri de bildiği belirtiliyor.
Kulun nankörlüğü Allah'a zarar, şükrü de yarar vermez. Ama nönkür-lük, kulun kendisine zararlı, şükür ise yine kendisine yararlıdır. Allah merhametinden dolayı kulun nankörlüğüne değil, şükrüne razı olur. Elbette kulun zarara uğraması, Allah'ı memnun etmez. Bir Kudsî hadiste: "Ey kullarım, sizin başınız, sonunuz, insanınız, cinniniz, en korunan bir adamınızın kalbi gibi olsa, bu, benim mülküme hiçbir şey katmaz. Ey kullarım, sizin başınız, sonunuz, insanınız, cinniniz enfacir bir adamınızın kalbi gibi olsa bu, benim mülkümden hiçbir şey eksiltmez..." buyurulduğu rivayet edilir [7256]
Bu âyet, insanın küfür ve şükrünün, yani işlediği fiillerin kendi kazancı olduğunu kesin bir dille ifade ediyor. Allah, kulunun şükründen mennun olur, küfründen memnun olmaz. Anlatılan budur.
Fakat sonradan kelâma I ar, bu âyet üzerinde hayli tartışmalara girmişlerdir. Bazılarına göre rızâ ve irâde aynı şeydir. Allah kâfirin ne küfrünü diler, ne de ondan razı olur. Bazılarına göre de irâde başka, rıza başkadır. Allah'ın dilemesi, bazan rızasına uygun olur, bazan olmaz. Râzî'nin babası eş-Şeyh Zıyâu'd-dîn Ömer: "Rızâ, levm ve itirazı terkten ibarettir. İrâdeden ibaret değildir" dermiş.[7257]
Tabii âyetin amacı, Allah'ın irâdesinin ve rızâsının ayrı ayrı veya aynı şeyler olduğunu belirtmek değildir. İnsanın iradesiyle yaptığı işlerden sorumlu olduğunu ve Allah'ın küfürden memnun olmadığını vurgulamaktır. Ama insan mantalitesi, sonradan küfür ve şükrün, yahut küfür ve îmânın Allah'ın iradesiyle olup olmadığı meselesini sahneye getirmiştir. Kur'ân mantalitesin-de ise böyle bir düşünce yoktur.
Hiçbir günahkârın, başkasının günâhını çekemeyeceğini bildiren bu âyet, "Sizin vebaliniz bizim boynumuza" diyerek zayıf kimseleri inkâr yolunda yürüten küfür liderlerini reddettiği gibi insanlığı Âdem'in işlediği suçtan sorumlu tutan hıristiyan düşüncesini de reddetmektedir. İslâmda günâh ve sevâb ferdîdir, herkes kendi yaptığından sorumludur. "Ogün ne baba çocuğunun günâhından, ne de çocuk babasının günâhından ötürü ceza görmez" [7258] Herkes kendi günâhının cezasını çeker.
el-Cubbâî bu âyete dayanarak "Allah'ın, başkasının yaptığı bir iş yüzünden kimseye azâbetmeyeceğini, babaların günâhı yüzünden çocuklara azâbetmeyeceğini" söylemiştir. Bazıları da bu âyete dayanarak âkile'ye, yani katilin akrabasına diyet gerekmeyeceği; katil diyeti vermezse veya veremezse akrabasının vermek zorunda bulunmadığı hükmünü çıkarmışlardır [7259]
8-insana bir zarar dokundu mu hemen içtenlikle Rabbine yönelerek O'na dua eder. Sonra (Rabbi) ona kendisinden bir nimet verdi mi, önceden O'na yalvarmakta olduğunu unuturda O'nun yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşmağa başlar. De ki: "Küfrünle azıcık yaşa» sen ateş halkındansın!" 9- Yoksa o, gece saatlerinde secde ederek, ayakta durarak ibâdet eden, âhiretten korkan ve Rabbinin rahmetini uman gibi midir? De ki' "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak sağduyu sahipleri öğüt alır".

Tefsir:

8 nci âyette insanın psikolojik durumu belirtiliyor: İnsana bir felâket, bir belâ geldiği zaman Allah'a yönelir, bütün gönlüyle O'na yalvarır. Sonra Allah, ona nimet verip onu bolluğa, mutluluğa kavuşturunca Allah'a yalvardığı darlık zamanlarını unutur da Allah'a ortaklar koşar. Kendisi doğru yoldan saptığı gibi başkalarının da sapmasına sebebolur. Âyetin sonunda bu tür insanlar tehdidediliyor: "Azıcık yaşa, sen cehennem halkındansın!" deniliyor. Bu korkutmanın amacı da nankörlük eden insanları düşündürüp imana yöneltmektir.
Bu âyet de müşriklerin, Allah'ın varlığını tanıdıklarını ve darda kalınca yalnız Allah'a yalvardıklarını gösterir. İşte böyle yapan insanlara: "Siz, sıkıştığınız zaman Allah'a yalvarıyorsunuz da bolluğa kavuşunca neden O'nu unutup Allah'a ortakFar koşuyorsunuz?" buyuruluyor. Müşrikler, Allah'ın varlığını tanıyorlardı. Bazı mülhidler

[7256] Müslim, Birr, bâb: İS, hadis: 55.
[7257] Mefâtîhu'1-ğayb: 26/247.
[7258] Lokman Sûresi: 33.
[7259] Mefâtîhu'1-ğayb: 26/247.

gibi dinsiz, Allah'a inanmayan insanlar değillerdi. İnanıyorlardı ama O'ndan başka şeylere de tapmak, melek, cin Sembolleri dedikleri putlara da yalvarmak, onlardan meded ummak suretiyle Allah'a karşı nankörlük ediyorlardı. Onun için Kur'ân'da müşrikler hakkında kullanılan küfür kelimesi, Allah'a inanmayan değil, O'na ortak koşmak suretiyle O'nun iyiliklerine karşı nankörlük eden kimse anlamındadır. Bu yüzden biz küfür kelimesini, genellikle nankör kelimesiyle terceme ettik.
Dar zamanında Allah'a yalvarıp, genişe çıkınca O'nu unutmak, kötü işlere dalmak, yalnız o zamanki müşriklere mahsus bir şey değildir. Her zaman ve her yerde toplumun çoğunluğu böyledir. Başka kimseye yalvarmanın yarar sağlamayacağı dar zamanlarda insan bütün gönlüyle Allah'a yalvarır. Hattâ Allah'ı inkâr edenler dahi öyle zamanlarda O'na yalvarırlar. Ama genişe çıkınca O'nu unutur, keyiflerine dalarlar. İşte gerçek mü'min, bollukta da, darlıkta da Allah'ı unutmaz. "Lûtfun da hoş, kahrın da hoş" deyip her zaman O'na dayanır, O'na kulluk eder. İşte sekizinci âyette darlıkta Allah'a yalvarıp bollukta O'nu unutanlar cehennem ateşiyle tehdidediürken 9 ncu âyette bunun karşıtı olan, yalnız dar zamanlarında değil, bolluk zamanlarında da âhiretten korkup Allah'ın rahmetini umarak gece saatlerinde saygı ile secdeye kapanan, ayakta durarak Allah'a ibadet eden kulların, nankörler gibi olmadığı belirtiliyor ve bilenlerle bilmeyenlerin asla bir olmayacağı, ancak sağduyu sahiplerinin öğüt alacağı vurgulanıyor.
Âyetin, bilenlerle bilmeyenlerin bir olmayacağını vurgulayan son şıkkı,* esas itibariyle Allah'ı bilen ve O'na yönelen mü'min ile, yalnız dar zamanlarında O'nu hatırlayıp bolluk zamanlarında O'nu unutan kâfiri kasdetmekte-dir. Fakat âyet geneldir. Bilgi ile, kanıtlara dayanarak hareket edenlerin, körü körüne gidenlerden üstün olduğunu da belirtmiş olur. "Bilgili olan güçlü olur".
Seyyid Kutup şöyle diyor: "İnsan, kendisine bir belâ geldiği, başı darda kaldığı zaman fıtratı ortaya çıkar. O zaman Allah'tan başkasının, bu durumdan kendisini kurtaramayacağını anlar ve yalnız Allah'a yalvarır. Fakat o durumdan kurtulunca tekrar fıtratının üzerine perde örtülür, yalnız Allah'a yalvardığını unutur da O'na ortaklar koşmağa başlar. Kimi ilk cahiliyye çağında olduğu gibi putlara tapar. Kimi de birçok cahiliyye devirlerinde olduğu gibi birtakım değerlere, şahıslara tapar. Yahut nefsinin arzularını, tutkularını, ya da malını, çocuklarını, büyük bildiği kimseleri, devlet adamlarını tan-rılaştırır, Allah'a tapar gibi onlara tapar. Allah'ı sever gibi onları sever. Şirkin çok çeşitleri vardır. Bazı şirkler gizlidir, insanlar onu şirk saymazlar ama gerçekte tam şirktir, Allah'ın yolundan sapmağa sebebolutf'
"Şimdi insanın bu karanlık tablosu karşısına başka bir tablo konmaktadır. Bollukta ve darlıkta hiç Allah'ı unutmayan, dâima O'nu anan, O'ndan korkan, âhiret kaygısıyla yaşayan, Allah'ın rahmetini ve nimetini uman ve daima Allah ile bağlantı halinde bulunan insan tablosu. Bu bağlantıdan, varlığın gerçeklerini doğru anlama yeteneği doğar. "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Gerçek bilgi, ma'rifettir. Ma'rifet, Hakk'ı bilmektir. Hakk'ı bilmek, basiretin açılmasıdır. Basiret açılınca insan şu varlık alemindeki gerçeklerle yüz yüze gelir, gerçekleri anlar. İlim, zihne yığılan, insanı büyük kâinat gerçeğine götürmeyen ve şu duyular âleminin ötesine uzanmayan birtakım dağınık, kopuk bilgiler yığını değildir. Gerçek ilim ve aydın ma'rifete varan yol, Allah'a saygı, ibâdet, gönülden O'na bağlılık ve âhiret endişesi, Allah'ın rahmetini ve nimetini umma ve dâima Allah'ı gözetlemedir. İşte o zaman sağduyu, öz akıl, gördüklerinden, işittiklerinden, denediklerinden yararlanıp gözlemlerin ve küçük deneylerin arkasındaki değişmez kâinat gerçeklerine varır. İşte gerçek bilgi sahipleri onlardır. Ama bireysel tecrübelerin ve dış gözlemlerin sınırım aşamayanlar, sadece bilgi derleyicileridir, gerçek bilgin değillerdir"[7260]
10- De ki: "Ey inanan kullarım, Rabbinizden korkun. Bu dünyâ hayâtında güzel davrananlara güzellik vardır. Allah'ın yeri geniştir. Sabredenlere, ücretleri hesapsız verilecektir/* 11- De ki: "Bana, dini yalnız Allah'a halis kılarak O'na kulluk etmem emredildi". 12- "Ve bana müs-lümanların ilki olmam emredildi". 13- De ki: "Ben, Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım." 14- De ki: "Ben dinimi yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na kulluk ediyorum". 15- "Siz de O'-ndan başka dilediğinize kulluk edin". De ki: "Ziyana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini ziyan edenlerdir. Dikkat edin, işte bu, apaçık bir ziyandır!" 16- Onların üstlerinden ateşten gölgeler, altlarından da (ateşten) gölgeler var. tşte Allah, kullarını bu durumdan korkutur: Ey kullarım, benden korkun! 17- Tâğût'a kulluk etmekten kaçınan ve Allah'a yönelenlere müjde var. Müjdele kullarımı: 18- Onlar ki sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar, tşte onlar Allah'ın, kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlar sağduyu sahipleridir. 19- Üzerine azâb sözü hak olanı mı, sen ateşte bulunanı mı kurtaracaksın? 20- Fakat Rablerinden korkanlar için üst üste yapılmış odalar var. Odaların altından da ırmaklar akmaktadır. Bu, Allah'ın va'didir. Allah va'dinden caymaz.

Tefsir:

10 ncu âyette yüce Allah, inanan kullarına, kendisinden korkmalarını emrediyor ve bu dünyada güzel davrananların, ihlâs ile hareket edenlerin güzellik bulacaklarını bildiriyor. Burada Allah'a kul olarak güzel davrananlar, dünyâda güzellik, başarı, sağlık bulacakları gibi âhirette de güzelliklerin en iyisi olan cenneti bulacaklar, kendilerine yaptıklarının üstünde nimetler, mükâfatlar verilecektir.

[7260] Fî Zılâli'l-Kur'ân: 5/2041-2042.

İnsan her toplumda istediği gibi Allah'a ibâdet imkânı bulamaz. Mekke'de müslümanların durumu böyle idi. Onlar gönüllerine göre yaşayamıyorlar, dinlerinin gereklerini tam yerine getirme imkânından mahrum bulunuyorlardı. İşte öylelerine: "Allah'ın Arzı geniştir" cümlesiyle, dinlerinin gereklerine göre yaşayabilecekleri yerlere göç etmeleri işaret ediliyor. Elbette insanın evini barkını, vatanını bırakıp yabancı yerlere göç etmesi, özellikle o zamanki şartlar altında kolay değildi. Birçok zahmete, meşakkate katlanmayı gerektirirdi. Fakat Allah yolunda çekilecek zahmetlere katlanmak, kişiyi ummadığı güzel sonuçlara ulaştırır. Zira Allah sabredenlere hesapsız mükâfatlar verir. Bu âyette müs-lümanlara hicret etmeleri ima ediliyor. Ve sabredenlere hesapsız ecir verileceği vurgulanmakla, hicretin hayırlı sonuçlar-vereceğine işaret ediliyor.
Büyük dâvalar sabr ile yerleşir. Kur'ân-ı Kerîm'de yüzden fazla âyette güçlüklere sabredilmesi, Allah yolunda beliren zorluklara katlanılması tavsiye edilir. Bakara Sûresinin 153-157 ve 177 nci; Â-li Imrân Sûresinin 146 ncı, Ra'd Sûresinin 22 nci, Nahl Sûresinin 42, 96 ncı, Hac Sûresinin 35 nci, Şûra Sûresinin 43 ncü âyetleri hep mü'minleri sabra teşvik etmektedir. Kur'ân'ın, sabır üzerinde bu kadar çok durması, bu yüce ahlâkın, mü'minlerin ruhlarına iyice yerleşmesi içindir. Güzel huyların birçoğu sabra dayanır. Yiğitlik, kahramanlık cihadın gerçeklerine ve hakkı savunmaya sabırdır. Namusluluk, şehvetlerin dizginlenmesine sabırdır. Hilim, öfkeye karşı sabırdır. Sır tutma, sırları yayma isteğine karşı sabırdır.
Allah yolunda çekilecek sıkıntılara sabır, kişiyi imanında sebata götürür, kâfirlerin isteğine boyun eğmeğe değil. Tefsiri sadedinde olduğumuz âyetlerin, Peygamber'e, kâfirlerin isteklerine karşı koyup tevhîd yolunda sebat etmesini emretmektedir. Hak yolda sebat konusunda yüce Allah şöyle buyurur:
"Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en iyisidir"[7261]
"Sabret, Allah'ın va'di haktır. İnanmayanlar, seni gevşekliğe sevk etmesin"[7262]
"Mallarınız ve canlarınız hususunda deneneceksiniz; sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden ve puta tapanlardan, çok incitici sözler duyacaksınız. Ama sabreder, korunursanız; işte bunlar, yapmağa değer işlerdendir"[7263]
"Kitâb sahihlerinden çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Allah emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Kuşkusuz, Allah herşeye gücü yetendir"[7264]
11-15: Peyğamber(s.a.v.)e, dini yalnız Allah'a halis kılmasının ve yalnız O'na kulluk etmesinin, herkesten önce kendisinin Allah'a teslim olmasının emredildiğini; kıyamet gününün azabından korktuğu için Allah'ın buyruklarına karşı gelemeyeceğini, bundan dolayı yalnız Allah'a kulluk edeceğini, getirdiği dine inanmayanların da istedikleri şeye kulluk veya istedikleri şekilde ibâdet edebileceklerini söylemesi emrediliyor. Allah'tan başkasına tapanların, kıyamet gününde yalnız kendilerini değil, aynı zamanda ailelerini de kaybedecekleri, asıl büyük kaybın da bu olduğu vurgulanıyor. Onlar canlarını cehenneme atarak kaybederler. Çünkü aileleri mü'min iseler, yollan başka olduğu için onlarla beraber olamazlar. Eğer kâfir iseler, onların da şirkte kalarak cehenneme girmelerine sebebolur ve öylece kendilerini mahvettikleri gibi ailelerini de mahvederler. İşte asıl ziyan budur.
Peygamber (s.a.v.), asla Allah'a kulluktan ayrılmayacağımı, yalnız Allah'a ibadet edeceğini, Allah'a isyan ettiği takdirde âhiret azabına uğrayacağını, Allah'tan başkasına tapanların hem kendilerini, hem ailelerini mahvedeceklerini söylemesini emreden bu âyetler, kendisini tevhîd dâvasından vazgeçirmeğe, yolundan döndürmeğe uğraşan müşriklere bir cevaptır. Mukatil'e göre Kureyş kâfirleri, Peyğamber(s.a.v.)e: "Seni, getirdiğin bu dine yönelten sebep nedir? Babanın ve dedenin ve kavminin dinlerine baksana. Onlar Lât ve Uz-zâ'ya taparlar" demişler, onun üzerine bu âyetler inmiş. [7265] Esasen bu âyetler, Mekke devrinin ilk üçte birinin sonunda inmiştir. Bazı müslümanların Habeşistan'a hicretleri, bu âyetlerin inişinden sonra olmuştur. Demek ki âyette işaret edilen hicret, Habeşistan'a hicrettir.
14 ncü âyette Peyğamber(s.a.v.)in tevhîd dininin gereği olarak yalnız Allah'a taptığı vurgulandıktan sonra 15 nci âyette: buyuruluyor. Burada (U) mevsûl olabileceği gibi masdariyye da olabilir. Birinci takdirde mânâ mealde yazıldığı üzre "Siz de O'ndan başka dilediğinize tapın" demektir. İkinci takdirde: "Siz de O'ndan ayrı olarak dilediğiniz b' çimde ibâdet edin, dilediğiniz tapınmayı benimseyin" manası çıkar.
16 ncı âyette, kendi canlarıyla birlikte ailelerini de ziyana sokacak olan müşriklerin, uğrayacakları hüsran anlatılıyor: Onları, altlarından ve üstlerinden ateşten gölgeler saracaktır! Onlar, her yandan kendilerini saran bu alevli dumanların karanlığında kıvranırken yüce Allah kullarını bu korkunç sonuca uğramaktan sakındırmaktadır: "Ey kullarım, benden korkun!" Aksi takdirde bu sonuca uğrarsınız, buyurmaktadır.
Allah'ın yasaklarından kaçmak, emirlerini tutmak suretiyle O'nun gazabından korunmak anlamına gelen takvâ'mn, ikiyüzden fazla âyette zikredilmesi, takvâ'nın önemini belirtir. Takva, dinin özüdür. Dini emirler, takva için yerine getirilir: "Tâ ki konmasınız" [7266] âyeti, orucun, takva için emredil-diğini buyurmaktadır. Yûnus Sûresinin 62-63 ncü, A'râf Sûresinin 156 ncı, Bakara Sûresinin 103 ncü, Mâide Sûresinin 93 ncü âyetleri, takva

[7261] Yûnus Sûresi: 109.
[7262] Rûm Sûresi: 60.
[7263] Âl-i tmrân Sûresi: 186.
[7264] Bakara Sûresi: 109.
[7265] Mefâtîhu'1-gayb: 26/254.
[7266] Bakara Sûresi: 183.

olmadıkça sadece imanın, insanın kurtuluşuna yetmeyeceğini belirtir. Daha açık bir deyimle Allah'ın emirlerini tutma, yasaklarından kaçma azmi olmadıkça yalnız iman yeterli değildir. Çünkü içteki imanın dıştaki delili takvadır. Takva, kişiyi Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamaya götürür.
"Allah takva sahibine bir çıkış yolu gösterir ve onu ummadığı yerden rızıklandırır" [7267], "Güzel sonuç ve başarı, takva sahiplerine aittir"' [7268], "Allah takva sahiplerine bir furkan verir, onların kötülüklerini örter, günahlarını bağışlar"[7269]
İşte bundan dolayı Allah kullarını takvaya yöneltmiş, azıkların en hayırlısının takva olduğunu söylemiştir. [7270] Takva sahipleri, Allah'ın dostlarıdır [7271]. Allah da takva sahiplerinin velîsidir [7272] Allah katında en üstün olan, en fazla takva sahibi olandır [7273]. İbâdet ve duanın kabulü takvaya bağlıdır. Çünkü "Allah ancak müttekîlerden (takva sahiplerinden) kabul eder" [7274]
Bütün bunlar, takvanın, dinin özü olduğunu gösterir. Dinin emirlerini gönülden, istekle yapmak, takvanın tâ kendisidir. Yoksa sadece sağa sola dönmek, sadece şekil ve gösteriş önemli değildir. Önemli olan kişinin Allah'a, âhirete, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanması ve Allah rızası için yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolculara, kölelere yardım etmesi, namaz kılıp zekât vermesi, sözünde durması, güçlüklere, sıkıntılara sabretmesidir. İşte takva sahipleri onlardır [7275]
17-18: Tâğûta kulluk etmekten kaçınıp Allah'a yönelen insanlar, azaplara değil, müjdelere nail olacaklardır. Her sözü dinleyen ve duydukları sözlerin en güzeli olan Kur'ân'a uyan o kullar, Allah'ın, doğru yola ilettiği sağduyu sahipleridir.
Tâğût: Tuğyandan mübalağa kipidir. Şeytan, İblîs, azgın kâfir anlamlarına geldiği gibi Allah'tan başka tapılan herşeye de denir. Bu, insan olabilir, ruhsal varlık olabilir, put olabilir. İşte bunlardan kaçınıp sırf Allah'a kulluk edenlere ne mutlu!
19- Hiç öyleleri, Allah'ın azâb sözünü hak eden kâfir gibi olur mu? Allah sağduyu sahibi, duyduğu sözleri düşünüp taşınan ve sözlerin en güzeline uymak isteyen kimseleri doğru yola iletir. Ama düşünüp taşınmadan, körü körüne liderlerini, atalarını taklideden, hurafelerin ağından kurtulamayan kimse, Allah'ın azâb sözünü hak eder. Çünkü Allah öylelerine azâb edeceğini buyurmuştur. O ezelî buyruk gereği, kötü düşünce ve davranışlarıyle azaba girenleri Allah'tan başka kimse kurtaramaz.
Bu âyette kat'iyyen Allah'ın, insanı belli bir sonuca mahkûm ettiği söylenmiyor. Allah'ın, iyi niyetli sözleri düşünüp, iyi bulduğu sözlere uyan sağduyu sahiplerini doğru yola ileteceği, böyle yapmayan kötü niyetli, düşüncesiz insanları da azaba uğratacağı belirtiliyor. Burada insanın, ezelden küfür veya imana mahkûm edildiği anlamı yoktur. Ama sonradan kelâmcılar âyeti bu anlama çekeceklerdir.
20- İşte kötü niyetli insanlar gölgeleri birbiri üstüne yığılmış ateşe girerler ve onları kimse kurtaramaz. Ama Rablerinden korkanlar da birbiri üstüne kat kat yapılmış, alt taraflarından da ırmaklar akan yüksek odalara, saraylara girerler. Allah onlara böyle söz vermiştir, O verdiği sözden caymaz.
Bu âyetlerde cehennem halkının durumu ile cennet halkının durumu tam bir karşıtlık ahengi ile sunulmuştur: Cehennem halkı her yandan kendilerini saran, üst üste yığılmış ateş gölgeleri içinde bulunurken, cennet halkı kat kat yapılmış saraylarda bulunmaktadırlar. Ötekilerin altında ateş yanarken, bunların altından sular akmaktadır.
17 nci âyetin, henüz Peygamber(s.a.v.)e, peygamberlik verilmeden önce Allah'ı birlemekle ünlü olan üç kişi: Zeyd ibn 'Anır ibn Nufeyl, Ebû Zer el-Gifârî ve Selman el-Fârisî hakkında indiği rivayet edilir [7276]. Oysa âyet, yukarıdan beri gelen konunun devamıdır. Onlardan ayrı düşünülemez. Zeyd ibn'Amr ibn Nufeyl, henüz müslümanlık gelmezden önce ölmüştür. Ebu Zer ve Selmân ise bazı rivayetlere göre Medine devrinde yani âyetin inişinden sonra müslüman olmuşlardır. Henüz müslüman olmayan kimseler hakkında âyetin indiği rivayeti doğru olamaz. Bazı müfessirlerin dediği gibi âyet, genel olarak samimi müslümanları övmektedir [7277]
21- Görmedin mi Allah, gökten bir su indirdi, onu yerin içindeki kaynaklara geçirdi. Sonra onunla çeşitli renklerde ekin çıkarıyor. Sonra ekin kurun onu sararmış görürsün. Sonra Allah onu bir çöp haline getirir. Kuşkusuz bunda, sağduyu sahipleri için bir ibret vardır. 22-Allah'ın, göğsünü îslâma açtığı kimse, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? Allah'ı anmaya karşı yürekleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun. Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

Tefsîr:

[7267] Talâk Sûresi: 4.
[7268] Hûd Sûresi: 49.
[7269] Enfâl Sûresi: 29.
[7270] Bakara Sûresi: 197.
[7271] Yûnus Sûresi: 62-63.
[7272] Câsiye Sûresi: 19.
[7273] Hucurât Sûresi: 13.
[7274] Mâ'ide Sûresi: 27.
[7275] Bakara Sûresi: 177.
[7276] Câmi'u'l-beyân: 23/207; Tabresî, MecmeVl-beyân: 8/492-493.
[7277] et-Tefsîru'l-hadîs, 2/70-71; İbnu'l-A'rabî, Ahkâtnu'l-Kur'ân: 4/1645.

21- Az önce müzminler, Allah'tan korkmaya ve âhiret nimetlerine yönlendirilmişti. Şimdi de âhirete nisbetle dünyâ hayâtının ve nimetlerinin geçiciliği şöyle bir temsil ile anlatılıyor:
Allah'ın, gökten yağdırdığı yağmur derelerden akar, yerin alt tabakalarında birikir, sonra bazı noktalardan yeryüzüne çıkar, kaynaklardan, derelerden akan sular, bitkileri, ekinleri sular. Böylece çeşit çeşit renk ve türde bitkiler, ekinler yetişir: Sarı, yeşil, kırmızı, beyaz; buğday, arpa, mısır, darı, pamuk vs. Sonra bu ekinler ve bitkiler sararır, kurur ve kırılan çöpler haline gelir. İşte nasıl bitkiler önce yeşil iken bir süre sonra kuruyup kırılan çöp oluyorsa insanlar ve tüm canlılar da öyledir. Onlar da büyür, gelişir, güçlenir, sonra gitgide zayıflar ve sonra hayafîütxn|crolan ruh bedenden çekilince beden çöp gibi kuruyup yere düşer. Ufalanır, parçalanır ve aslı olan toprağa dönüşür.
Allah önceki âyetlerde âhirete rağbeti güçlendiren şeyleri zikretmişti. Bu âyette de insandaki dünyâ tutkusunu zayıflatmak için dünyâ hayatının geçiciliğini göz önüne sermektedir. Kur'ân'in amacı, insanı dünyâdan tamamen soğutup el etek çektirmek değil, insandaki dünyâ tutkusunu frenlemektir. Çünkü dünya tutkusu, insandaki bencillik duygularını artırır. Bencillik duygusu da insanı kötülüklere sevk eder. Her kötülüğün başı, dengesiz dünyâ tutkusu, mevki ve servet düşkünlüğüdür. Böyle insanlar, amaçlarına erebilmek için her türlü yola başvurabilirler. Bu da toplumun ahlâkını bozar, iyilik duygularını yok eder, insana Allah'a karşı görevlerini unutturur. İşte bu duruma düşmemek için dünyâ tutkusunu yok etmek değil, fakat frenlemek, dengelemek gerekir. Kötü olan hırstır. Yoksa maîşet için din ve vatan için çalışıp kazanmak, dünyâ nimetlerinden yararlanmak kötü değil, sevaptır. Yüce Allah: "De ki: "A İlah Un, kullan için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram kıldı?" [7278] buyurmuştur.
22- Allah'ın gökten indirdiği su nasıl ölü toprağı canlandırır, çeşit çeşit ekinler bitirirse, gökten indirdiği vahiy de gönülleri diriltir. O vahyi kabul eden gönüller açılır, huzur bulur, incelir, duyarlı olur. O kimseler Rablerinden gelen ışık ile yürürler. Fakat Allah'ın zikrini, uyarısını kabul etmeyenlerin gönülleri katılaşır. Şimdi Allah'ın indirdiği vahiyleri kabul edip huzur bulan ve Allah'ın ışığı altında yürüyen mü'minler; Allah'ın zikrini kabul etmediği için kalbi kat ila şan ve sapıklığın karanlıkları içinde kalan insanlarla bir olur mu? Elbette olmaz. Allah'ı anmaktan ötürü kalbleri katılaşanların vay haline! İşte o katı kalbliler apaçık bir sapıklık içindedirler.
İbn Mirdeveyh, İbn Mes'ud'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber (s.a.v.); (Allah'ın, göğsünü İslama açtığı kimse) âyetini okudu. Dedik ki:
— Ey Allah'ın Elçisi» göğüs nasıl açılır? Buyurdu
— Nur girince kalb açılır, genişler.
— Bunun alâmeti nedir ey Allah'ın Elçisi? dedik. Buyurdu ki:
— Ebediyyet yurduna yönelme, şu alçaltın dünyâdan uzak durma, ölüm gelmezden önce ölüme hazırlanmadır".[7279] Başka bir hadis de şöyledir: "Allah'ın zikri dışında fazla konuşmayınız. Çünkü Allah'ın zikri dışında fazla konuşmak, kalbi katılaştırır. Allah'tan en uzak olan da katı kalbli olandır"[7280]
Râzî şöyle diyor: "Allah nefis cevherlerini muhtelif mahiyette yaratmıştır: Kimi hayırlı, nurlu, İlahiyata eğilimli, ruhâniyet ile birleşmeye arzuludur. Kimi de kötü, kirli, cimri, cismâniyete eğilimlidir... Göğsü açmaktan maksat, insanın yaratılışındaki o istidattır. O şiddetli istidat oluşunca onun kuvveden fi'le çıkması için en ufak bir sebep yeterlidir. Ama nefis ruhaniyetten uzak, cismânî isteklere dalmış, İlahiyatla pek az etkilenirse katı, bulanık ve karanlık olur. O'na ne kadar fazla deliller getirilirse katılığı artar. îşte göğsü açmak nefisteki nur İlahiyata olan eğilimdir. Nûr, hidâyet ve ma'rifettir. Göğüs açılmadan nur oluşmaz. Nefiste nefsânî güçler oluşursa ona sunulan deliller hiçbir yarar sağlamaz, aksine nefsin katılığının artmasına, nefretinin şiddetine sebebolur. İnsanın bu âyetlerin mânâlarını anlayabilmesi için bu yakî-nî esasları bilmesi gerekir"[7281]
23- A Hah, sözün en güzelini, birbirine benzer, ikişerli bir Kitap halinde indirdi. Rablerinden korkanların, ondan derileri ürperir. Sonra derileri ve kalbleri A ilah 'in zikrine yumuşar. İşte bu, A ilah 'in rehberidir. Dilediğini onunla doğru yola iletir. Ama Allah kimi şaşırtırsa artık ona yol gösteren olmaz.
Tefsir:

23- Müteşâbih: Burada güzellikte, belâğatte birbirine benzer demektir. Mesânt de ya tesnîye'den veya senâ'dan gelen mesnâ'nm çoğuludur. Allah, sözlerin en güzeli olan Kur'ân'ı, bütün âyetleri güzellikte, belâğatte, düzende, kapsamda birbirine benzer, övgüye lâyik bir Kitap olarak indirdi. Yahut ikişerli, tekrarlı olarak, herşeyi çiftiyle, karşıtıyle açıklayan ve anlatımları birbirinden güzel bir Kitâb olarak indirdi, demektir.
Kur'ân, olayları hep ikili, karşıtlı olarak anlatır: Gök, yer; cennet, cehennem; melek, şeytan; emir, nehiy; va'd ve va'îd. Bunlar birbiri ardından anlatılır. Mü'minlerin hali anlatıldıktan sonra kâfirlerin hali; Allah'ın gökteki kudret işaretlerinin ardından yerdeki kudret işaretleri; zamandaki kanıtların ardından mekândaki kanıtları anlatılır. Ve her şey zıddiyle anlatılınca daha iyi kavranır.
Kur'ân'daki bu karşıtlık üslûbu, ruhta derin etki yapar. Allah'tan korkanlar, Kur'ân'ı dinleyince o kadar etkilenirler ki derileri diken diken olur. Allah'ı anmakla gönülleri yumuşar, ruhları duygulanır. İşte Allah insanı

[7278] A'râf Sûresi: 32.
[7279] İbn Mirdeveyh'ten alınmıştır (Fethu'l-Kadîr: 4/460).
[7280] Tirmi2î, Zühd: 61.
[7281] Mefâtîhu'l-ğayb: 26/266.

böyle hidâyete ve olgunluğa ulaştırır. O'nun şaşırttığını da kimse doğru yola götüremez.
Âyetin son cümlesi, kendi başına düşünüldüğünde sanki Allah'ın bazı insanları şaşırttığı, doğru yoldan çıkardığı anlaşılır. Fakat Kur'ân'ın kasdı bu değildir. Başka âyetlerde Allah'ın kimleri şaşırtıp saptıracağı açıklanmıştır. Allah ancak kötü niyetli, aklını iyi yolda kullanmayan, kibirli, kıskanç fasık ve zâlimleri saptırır. Daha doğrusu onları doğru yola iletmez, bulundukları halde bırakır. Ancak kendisine yönelmek isteyenleri doğru yola iletir. "Allah sapıklar toplumunu doğru yola iletmez"',[7282] "Allah zâlimler toplumunu doğru yola iletmez" [7283] âyetleri, Allah'ın, kimleri şaşırttığını gösterir. Gerçekte Allah saptırmıyor. Yani onları doğru yoldan çıkarıp eğri yola sokmuyor. Gösterdiği doğru yola gelmeyenleri, kendi sapıklıkları içinde bırakıyor. "Allah, ancak yoldan çıkanları şaşırtır, başkasını değil"3 âyeti, bu hususu gayet açık biçimde ortaya koymaktadır.
24- Kıyamet günü, (elleri bağlı olduğu için) yüzüyle o en kötü azâb-dan korunmaya çalışan (ile güven içinde bulunan bir olur) mu? (O gün) zâlimlere: '*Kazandığınızı tadın!"denmiştir. 25- Onlardan öncekilerde
1. 2. 3. Bakara Sûresi: 260.

yalanladılar, bundan dolayı hiç farkına varmadıkları bir yönden onlara azâb geldi. 26- Allah, dünyâ hayâtında onlara rezillik taddırdı. Âhi-ret azabı ise daha büyüktür, keşke bilseler!
Tefsir:
24 ncü âyette günâhları yüzünden kıyamet gününde azâblann en kötüsüne çarpılmış olan müşriklerin durumlarına bir göz atılıyor. Bunlar elleri arkadan bağlı olarak ateşe atıldıkları için vücutlarını elleriyle savunamazlar da yüzleriyle azabı kendilerinden savmağa çalışırlar. Ama mümkün mü? O zalimlere: "Yaptığınız günâhın cezasını çekin!" denilir. Bu âyetle, zâlimlerin uğrayacakları sonuçların dehşeti gösterildikten sonra 25-26 ncı âyetlerde daha önce peygamberleri yalanlamış olan kimselerin de ummadıkları bir yönden azaba yakalandıkları ve yaptıklarının cezasını dünyâda çektikleri, âhi-rette çekecekleri azabın ise daha büyük ve çetin olduğu hatırlatılıyor.
27- Andolsun biz bu Kur'ân'da insanlara, öğüt almaları için her temsili anlattık. 28- Korunmaları için bunu pürüzsüz Arapça bir Kur1-ân olarak (indirdik). 29- Allah bir misal verdi: Birbiriyle çekişen ortaklara bağlı olan bir adam ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adam. Şimdi bu ikisinin durumu bir olur mu? Hamdyalnız Allah'a mahsustur, fakat çokları bilmiyorlar. 30- Sen de öleceksin, onlar da ölecekler, 31- Sonra siz, kıyamet günü Rabbinizin Dîvânında dâvâlaşacaksınız.

Tefsir:

27-28 nci âyetlerde Kur'ân'da her türlü temsil getirilerek gerçeklerin anlatıldığı, misallerle öğüt verildiği ve Arapların anlayıp öğüt almaları ve şirkten korunmaları için Kur'ân*in, pürüzsüz, açık Arapça bir okuma olarak indirildiği bildiriliyor. Bu âyetler, şimdi anlatılacak bir temsile giriştir.
29 ncu âyette de yalnız Allah'a tapan mü'min ile, birçok tanrıya tapan müşrikin durumu, şu iki kölenin durumunda temsil ediliyor: Bunlardan birinin birbiriyle çekişen huysuz birkaç efendisi vardır. Ötekinin yalnız bir efendisi vardır. Şimdi birkaç huysuz efendisi olan köle, hangisinin emrine uyacağını bilemez. Çünkü her biri kendisinden ayrı bir hizmet bekler. Bu köle ne yapacağını şaşırıp kalır. Halbuki yalnız bir efendiye bağlı olan adam, onun dediklerini yapıp rahat eder. Düşüncesi dağılmaz, ne yapacağını bilir. İşte birçok tanrıya tapanla tek Allah'a tapanın durumu da böyledir. Biri hangi tanrıyı memnun edeceğini bilemez, şaşırıp kalır. Öteki yalnız tek Tanrının emrine itaat eder, huzur bulur.
Bu âyette verilen temsil, Arap toplumunun bir kesitini yansıtmaktadır. Onlarda özellikle miras yoluyla köle birkaç varise intikal eder ve varisler bu ortak köleyi kullanma konusunda bazan kavgalara girerlerdi.
Âyetteki " kelimesini Sâîd ibn Cübeyr, 'îkrime ve Ebû'l-Âliye, sî-nin kesriyle, " İbn 'Abbâs da sîn ile lâm arasına bir elif ziyadesiyle " okumuşlardır
22-23 ncü âyetlerde İslâmı kabul eden mü'minlerin nasıl bir gönül huzuru içinde olacakları belirtilmiş, sonra Kur'ân'ın, inanan gönüllerde bıraktığı güzel etki, soyut olarak dile getirilmişti. 29 ncu âyette de müşrikin huzursuzluğu ve mü'minin gönül huzuru, iki köle misaliyle somut olarak anlatılmıştır. Mücerred mânâ, bir kere de müşahhas olarak açıklanmakta, en sonunda da hamdin yani övgünün yalnız Allah'a mahsus olduğu, yalnız Allah'ın övülmeğe lâyik bulunduğu, fakat çoklarının bunu bilmeyi p Allah'a ortaklar koştukları, başka tanrılara hamdettikleri anlatılmaktadır. Yahut âyetin son şıkkında tevhîd, böyle açık kanıtlarla anlatıldığı için Allah'a hamdedilmek-tedir. Yani elhamdü lillâh ki tevhîd böyle açıklandı, doğrusu çokları bilmiyorlar demektir.
30-31 nci âyetlerde de Hz. Muhammed'e hitaben: "Sen de öleceksin, onlar da ölecekler ve kıyamet günü Rabbinizin huzurunda tartışacaksınız. Hepiniz düşüncenizi Allah'a arz edeceksiniz ve Allah aranızda hüküm verecek, hanginizin haklı ve doğru yolda olduğunu ortaya koyacaktır" buyuruluyor.
Gerçi son âyet, mü'minlerle kâfirlerin âhirette Allah'ın huzurunda muhakemeleri konusundadır ama dünyâdaki dâvaları da kapsamına alır. Burada birbiriyle tartışan, kavga eden, birbirinde hakları bulunanların hepsi, ilâhî mahkemede muhakeme edilirler. Bu âyet-i kerîme indiği zaman Zübeyr(Allah ondan razı olsun)in:

[7282] Mâide Sûresi: 108.
[7283] Bakara Süresi: 258.

"— Ey Allah'ın Elçisi, dünyâda aramızda olan husumetlerden ayrı olarak (âhirette de davalaşma) tekrar edilir mi? diye sorduğu, Hz. Peyğam-ber(s.a..v.)in de:
"— Evet her hak sahibine hakkı verilinceye dek, demesi üzerine Zübeyr'in:
"— Öyle ise işimiz çetindir, dediği rivayet edilir"1.
Ebûzer'den rivayet edilen bir hadis de şöyledir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), birbirine tos vuran iki koyun gördü:
— Ey Ebûzerr, bunların ne yüzden dövüştüklerini biliyor musun? dedi.
— Bilmiyorum, dedim.
— Fakat Allah biliyor ve onların arasında hüküm verecektin buyurdu'[7284]
Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Arapların mânâsını anlayıp şirkten, günâhlardan korunmaları için Kur'ân* in pürüzsüz bir Arapça ile indirildiğini ifade eden bu âyet, Kur'ân'ı anlamanın önemini de belirtir. Bu husus, birçok yerde tekrar edilir: "Biz Kur'ân'ı Arapça indirdik ki anlayasınız"[7285]
Kur'ân yalnız Arapların değil, bütün insanların kutsal kitabıdır. Arapça bilmeyenlerin, Arapça Kur'ân'ı anlamaları mümkün değildir. Onların da Kuran'ı anlamaları için Kur'ân'ın bütün dünyâ dillerine doğru olarak terceme edilmesi gerekir. Birbirinden farklı tercemelerin de ortaya çıkmaması ve ticari kazanca âlet edilmemesi için bu tercemenin, her ülkede veya belli başlı İslâm merkezlerinde çok yetkili âlimlerden oluşan Kur'ân Terceme Hey'etleri tarafından yapılması ve resmen bastırılıp mümkün ise bedava dağıtılması yerinde olur. Ancak Kur'ân, Arapça ile vahyedildiği için Kur'ân adı, yalnız Arapça Kur'ân'a mahsustur. Diğerlerine ancak Kur'ân Tercemesi veya Meali denir. Dili dönenlerin, öğrenme imkânı olanların, namazda Arapça Kur'ân okumaları gerekir. Dili dönmeyen, Arapçayı hiç öğrenemeyen ve okuyamayan kimsenin, Arapça bir iki âyet öğrenme yerine kendi dilindeki tercemeden âyetler ezberleyip onlarla namaz kılması ve ibadet yapması kanaatimizce Kur'ân'ın ruhuna uygundur. Nitekim Selmân-ı Farisî'nin ve İmamı A'zam'in da bu yolda fetvaları vardır (Bakiniz: 1/51). Hiç kimseyi ibadet feyzinden mahrum etmek doğru olamaz. Allah hiç kimseden gücünün üstünde bir şey istemez.
Kur'ân, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Hz. Peyğamber(s.a.v.)den, Kur'ân'ın, yedi harf üzerine indirildiğini ifade eden hadisler rivayet edilir: "Cibril bana Kur'ân'ı bir harfüzre okudu. Ben ona başvurarak daha fazla harf üzre okumasını istedim. Ben başvurdukça kırâet şekli arta, arta yedi harfe kadar vardı"[7286]
Müslim'de bulunan iki hadise göre de Kur'ân, Peygamber'e, bir harfüzre okunmak için indirilmiş, fakat Hz. Peygamber, Cebrail'den, zayıflara, âcizlere acımasını, biraz kolaylık sağlamasını rica ede ede yedi harfe kadar okunmasına müsaade almıştır [7287]
Hişâm ibn Hâkim'in kendi okumasından başka türlü Kur'ân okuduğunu duyan Hz. Ömer, onu tutup Peyğamber(s.a.v.)e getirmiş. Peygamber (s.a.v.) önce Hişâm'a Kur'ân okutmuş: "Böyle indi" demiş. Sonra Ömer'e Kur'ân okutmuş: "Böyle indi. Bu Kur'ân, yedi harf üzre indi. Siz kolayınıza geldiği şekilde okuyun" demiştir.[7288]
Evvelâ bu hadislerde geçen yedi harf ile neyin kasdedildiği, çözümlenmiş değildir. Kur'ân bir harf üzere inmiş ise Peygamberin Cebrail'den, daha fazla harf üzre okunmasını rica etmesinin hikmetini anlamak güçtür. Gerçekten bu sözler, Hz. Peyğamber'in sözü müdür, yoksa sonra çıkan kırâet fark-, larını İlâhî bir kaynağa bağlamak gayesiyle ortaya atılmış sözler midir? Bu husus, insanın içinde bir kuşku uyandırmaktadır.
Şayet bu hadisler, gerçekten Peyğamber'in kendi sözü ise, kanaatimize göre bunlardaki harf sözüyle Arap lehçeleri kasdedilmektedir. Kur'ân, Hz. Peyğamber'in konuştuğu Kureyş lehçesiyle inmiştir. Fakat diğer Arap kabileleri, Kureyş lehçesini telâfuz edemedikleri için Hz. Peygamber, Cebrail'den rica ederek başka Arap lehçeleriyle de Kur'ân'ın telâffuz edilip okunmasına müsaade almıştır. Demek Kur'ân'ın indiği devirde belli başlı yedi Arap lehçesi vardı. Yemen'de, Doğu ve Kuzey Arabistan'da Orta Arabistan'daki kabilelerin lehçeleri, Hicaz lehçesinden farklı idi. Buralardan gelip müslüman olanların, Kur'ân'ı Kureyş lehçesiyle telâffuz etmeleri, imkânsız denecek kadar güçtü. Anadolu şiveleri arasında ne kadar farklar olduğunu herkes bilir. Konyalının şivesi Erzurumlununkinden, Elâzığ'linkinden, Antalyalınınkinden farklıdır. İstanbul'un k'sı, Konya'da ğ, Elâzığ'da g olur. İşte Arapça kelimelerin telâffuzu da bölgelere göre böyle değişiklik gösterir.
En fasih Arapça, Hicaz Arapçasıdır. Mekke'de inmeğe başlayan Kuran, pek tabii olarak bir Kureyşli olan Hz. Muhammed'İn konuştuğu Kureyş lehçesiyle inmiştir. Ve Mekke'de müslümanlar, kendi şivelerinde inen Kur-ân'ı gayet güzel okuyorlardı. Fakat Arabistan'ın diğer bölgelerinden gelip müslüman olanların, Kur'ân'ı Kureyş şivesiyle telâffuz etmeleri mümkün değildi. Bu, çok uzun eğitime ihtiyaç gösterirdi. Onlar da öğrendikleri vahiyleri kendi şiveleriyle okumuşlardır. Herhalde Hz. Ömer'in, okumasını garip bulduğu kişi, Arabistan'ın, başka bir bölgesinden gelmişti, Kur'ân'ı kendi şivesiyle okuyunca Hz. Ömer onu acaip karşılamış ve Peyğamber'e getirmiştir. Peygamber de onu dinleyip adamın normal telâffuzuyla okuduğunu görünce o şekilde okumasına müsaade etmiştir. Ancak rivayette adı geçen Hişâm da Kureyşlidir. bu zât'ın, Kur'ân'ı başka bir lehçe

[7284] İbn Hanbel, Musned: 5/162.
[7285] Yûsuf Sûresi: 2.
[7286] Buhârî, FedaUu'l-Kur'ân: 5; Bed'ul-halk: 6; Müslim, Müsâfirîn: 27; ibn Hanbel, Musned: 1/264.
[7287] Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, b. 48, h. 273, 274.
[7288] Buhârî, Husumât: 4; Müslim, Salâtu'l-musâfirîn, b. 48, h. 27.

ile okuması mantıkî olamaz. Eğer rivayet doğru ise, herhalde bu zât bazı Kur'ân kelimelerini, hatırlayamadığı için sinonimleriyle okumuş, onun okumasını, kendi duyduğu kırâete aykırı bulan Ömer, onu Peyğamber'e götürmüş, Peygamber (s.a.v.) de hatırlanmayan kelimelerin, aynı anlamı veren sözcüklerle okunmasına cevaz vermiştir. Belki de bu, yalnız Hz. Ömer'e de mahsus değildir. Ayrı bölgelerden gelen müslümanlarıivKur'ân okuyuş tarzlarını Kureyşli müslümanlar garip karşılamış olacaklar ki durumu Hz. Peyğamber'e şikâyet konusu yapmışlar ve Hz. Peygamber (s.a.v.), yukarıda işaret ettiğimiz sözleriyle Kur'ân'ın yedi harf (yani yedi lehçe), bazı rivayetlere göre on harf ile okunabileceğini, bunda bir sakınca olmadığını söylemiştir. Demek ki o zaman Arabistan'da başlıca yedi veya on lehçe konuşulurdu. Esasen rivayet edilen kıraetlerde kelimelerin değil, söyleniş tarzlarının değişmesi, yedi veya on harfin, yedi veya on Arap lehçesi olduğunu gösterir.

Bu kıraetler, hep Hz. Peyğamber'e dayandırılmakla beraber, Hz. Peyğam-ber'in, bir kelimeyi böyle yedi veya on ayrı şekilde okuduğuna dair bir rivayet yoktur. Demek ki bu kıraetlerin hepsi, Peyğamber'in kendi okuması değil, okuyanları ikrarıdır. Kendi okuması, elbette Kureyş lehçesidir, başkası olamaz.

Hz. Peyğamber'in sahâbileri, çeşitli bölgelere dağılmışlar ve gittikleri yerlerde Kur'ân öğretmişlerdir. Sahâbilerin hepsi Kureyşten değildi. Kendileri çeşitli bölgelere mensubolduklarmdan, gittikleri yerlerde, kendi şive veya leh-çelerine göre Kur'ân öğretmişler, onlardan öğrenenlerin de şive farklarına, bir de o zamanki noktasız, harekesiz Arap yazısının çeşitli okumalara elverişli olmast eklenirse çeşitli kıraetlerin nasıl ortaya çıktığı anlaşılır'.[7289]

Ebu Ubeyd'e göre yedi harf, yedi kabile lehçesidir. Bunlar: Kureyş, Ki-nâne, Esed, Hüzeyl, Benû Temîm, Dabbe ve Kays kabileleridir. Yabancılarla karışmadıkları için bunların dilleri bozulmamış, fasih kalmıştır. İmam Kir-mânî Buhârî Şerhinde yedi harfin yedi lehçe olduğunu söylemektedir. Kir-mânî'ye göre yedi harf ile i'rab şekillerinin kasdedildiğini söyleyenler de vardır. Kimisi de bununla idğâm, izhâr gibi tecvid kurallarını anlamıştır. Herkes diline uygun gelenle okur. Kureyşli'den hemz okuması, Esedli'nin muzarı harfini üstün okuması istenmez.

Kadî İyâd, hadisteki yedi kelimesiyle okuma şeklinin yediden ibaret olduğu anlamı kasdedilmediğini, genişlik ve kolaylık olmak için böyle söylendiğini ifade eder.

İbn Kuteybe ve Bâkillânî'ye göre kırâet ihtilâfları yedi türlüdür, bütün ihtilâflar bu yedi şekil içinde toplanır:

1) Kelimenin şekil ve anlamında değişiklik yapmayan i'râb ve hareke ihtilâfı "ün, ve "un, nin, nin, şeklinde okunması gibi.

2) Yazım şeklini değiştirmeyen, fakat anlamı değiştiren i'râb ve hareke ihtilâfı: şeklinde okunması gibi.

3) Şekli değil, fakat anlamı değiştiren harf ihtilâfı:in, " şeklinde okunması gibi.

4) Yazım şeklini değiştiren, fakat anlamı değiştirmeyen kelime ihtilâfı: şeklinde okunması gibi.

5) Yazım şeklini ve mânâyı değiştiren kelime ihtilâfı: yerine okunması gibi.

6) Kelimenin öne sona alınması ihtilâfı: " İşyerine "" okunması gibi. Harf artırma ve azaltma ihtilâfı: " yerine yerine okunması ve seleften bazılarının; kelimesi ilâvesiyle; ilâvesiyle okuması; İbn Mes'ûd ve Übeyy'in, (Allah hepsinden razı olsun) ilâvesiyle, " şeklinde okumaları; "nın, , "den sonra " ilâvesiyle okunması gibi.

Kimi yedi harf ile helâl, haram, muhkem, muteşâbih, emsal, inşâ ve ihbarın kasdedildiğini; kimi bununla nâsih, mensûh, hâss, *âmm, mücmel, mu-beyyen; kimi va'd, va'îd, mutlak, mukayyed, tefsîr, i'râb, te'vîl, kimi de emir, nehiy, taleb, duâ, haber, istihbar ve zecr'in kasdedildiğini söylemiştir. Hasılı bu yedi harf, çeşitli şekillerde tefsîr edilmiştir. Üzerinde kesin bir görüş yok-• ur. Ancak en makul görüşün, bununla Arap lehçelerinin kasdedilmiş olduğu görüşüdür.

Yedi harf ile, mevcut yedi kırâetin kasdedildiğini söyleyenler de vardır, fakat bu goruş, âlimlerin icmaına aykırıdır. Ebu Şâme şöyle demiştir: Bir kavim, hadisteki yedi harf ile şimdi mevcut yedi kırâetin kasdedildiğini sanmıştır. Bu, kesin olarak ilim ehlinin icmaına aykırıdır. Ancak bazı cahillerin zannından ibarettir. Mekkî de: Kim, Nâfi', Âsim ve benzeri kari'lerin kırâetleri-nin, hadiste kasdedilen harf olduğunu sanırsa büyük yanılgıya duşmuş olur, demiştir'.[7290]

Kırâet ihtilafları ve Kur'ân'ın fazileti hakkında el-Furkan adında değerli bir kitap yazan İbnu'l-hatîb, adı geçen kitabının 131-133 ncu sayfalarında şöyle diyor:

Tirmizî'nin, Ubeyy ibn Kâ'b'dan çıkardığı şu hadis, kırâetlere sırf kolaylık amaciyle müsâade edildiğini gösterir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Cebrail'i gördü, 'Ey Cebrail, dedi, ben Ümmî bir topluma gönderildim, içlerinde pîri var, yaşlısı var, oğlan kız çocuğu var, hiç okumamış adamı var'. Cebrâîl: *Ey Muhammed, Kur'ân yedi harf üzerine indirildi' dedi.

Bu babta geçen hadislerin anlamı şudur: Kur'ân yedi vech üzre indirilmiştir. Bu da sizin lehçelerinizin başka başka oluşu, zayıflığınız ve ümmîliğiniz sebebiyledir. Bu vecihlerden hangisi kolayınıza gelirse, sizin telâffuzunuza ve anlayışınıza hangisi daha yakınsa onunla okuyunuz.

Bunun hikmeti de açıktır: Müslümanlardan her fırka, küçüklüğünden beri alıştığı lehçesini terk etmeğe kalksa

---

[7289] Yedi kırâetin nisbet edildiği kırâet imamları şunlardır: Medine'de: Nâfî' ibn Ebî Ruveym; Mekke'de: Abdullah ibn Kesîr; Basra'da; Ebu 'Amr ibn el-Alâ'; Şam'da: Abdullah ibn 'Âmir; Kûfe'de: Âsim ibn Ebî'n-Nucûd, Hamza ibn Habîb ve Alî el-Kisâ'î. Bunlara Medine'deki Ebu Ca'fer ibn Yezîd; Bas-.ra'da Ya'kûb el-Hadramî; Kûfe'de Halef el-Bezzâr da eklenince kırâet İmamlarının sayısı ona varır (et-Tefsîru'l-hadîs: 5/79).

[7290] el-Furkan, s. 126-130, Dâru'l-Kutubı'l-limıyyeh, Beyrut.

güçlük çeker. Bu, uzun çalışma ve eğitim sonucu yapılabilecek bir iştir. Yüce Allah kullarına acıdığından dolayı bu zorlukları kaldırmış, Kitabını, herkesin kendi lehçesiyle okumasına müsâade etmiştir.
Gariptir ki Peygamber (s.a.v.): "Siz, bu yedi harften yani bu lehçelerden kolayınıza gelenle okuyunuz" derken biz, dilimize zor gelen, kulağımıza yabancı olan, anlayışımıza güç gelen şekilde okumağa çalışmışız, kolay Kur1 ân'ı zorlaştırmışız. Geçen hadislerden anlaşılmaktadır ki kırâetler, sırf kolaylık için konulmuştur. Hattâ Tirmizî'nin yukarıya kaydettiğimiz rivayetinden, hiç kitap okumamış ümmî'nin dahi Kur'ân okumasına müsâade edilmiştir. Onun okuduğu da Kur'ân'dır ve o kırâete saygı gösterilir. Onun okuduğu şekilde ibadet edilir.
Böylece kari Merin, mutlaka Kur'ân'ı şöyle şöyle med, idğâm, kalkale gibi kendi koydukları kurallarla okumak gerektiği şeklindeki iddialarının çü-lüklüğü ortaya çıkar. Onlar Allah'ın: "Biz bu Kur'ân'ı Öğüt için kolaylaştır-dık, öğüt alan yok mu?" [7291] âyetinin bildirdiği üzre dillere kolaylaştırdığı Kur-an'ı, birtakım kurallarla öyle güçleştirmişler ki, sanki onu, yalnız kendilerinin okuyabileceği bir kitap haline getirmişlerdir[7292]
İbnu'l-Hatîb'in sözlerine hak vermemek niümkün değildir. Allah Kuran okurken harflerin mutlaka şöyle, böyle çatlatılmasmı istemiyor, Kur'ân'ı düşüne düşüne, içe sindire sindi re, ihlâs ile okumayı istiyor. İşte asıl gönle tesir edecek olan bu tedebbürdür. Yoksa harfleri çatlatmak, ağzı acaip şekillere sokmak değildir.
Şimdi burada önemli bir mesele kalmaktadır ki o da Kur'ân'ın yazım şeklidir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.) okuma, yazma bilmezdi. O, ümmî sözüyle vasıflanmıştır. Ummî, tahsil görmeyen demektir. O, kendisine gelen vahiyleri, yazı bilen sahabilerine yazdırırdı. Yazı bilenler de öyle uzun boylu tahsil görmüş kimseler değillerdi. Sadece basit şekilde okur yazar idiler. O zamanki insanların çoğu da öyle idi. Düzenli tahsil sistemi, dünyâda henüz yerleşmiş değildi. Sahâbiler, Hz. Peyğamber'in emriyle Kur'ân'ı, kendi bildikleri yazım kurallariyle yazmışlardı. Ebubekir devrinde bir araya getirilen ve bir cild halinde yazılan Kur'ân parçaları, Hz. Osman zamanında yeniden derlenmiş ve çoğaltılmıştır. İşte Hz. Osman zamanında yazılan yazım tarzına er-Rasmu'l-Osmânî ('Osman'ın resmî yazım tarzı) denir. Sonradan imlâ kuralları geliştirilmiş, yazım tarzında bazı değişiklikler yapılmış ise de Kur'ân için Osman Devrinin Yazım Şekli korunmuştur.
Osmanlılar devrinde okumada kolaylık sağlamak için Kur'ân'daki bazı kelimeler, yeni imlâ kurallarına göre yazılmıştır. Meselâ Osman Mushaf'ında şeklinde yazılan kelime, Hafız Osman Mushafında okunuşuna göre " şeklinde; Osman mushafında "şeklinde yazılan kelimeler, Hafız Osman mushafında "şeklinde yazılmıştır.
Bu tarz yazımı caiz görmeyenler vardır. Son zamanda bazı Mısırlılar bu durumu istismar konusu yaparak Türklerin, Kur'ân yazışım değiştirdiklerini iddia edecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu iddianın ilmî bir dayanağı yoktur. Önemli olan, Kur'ân1 in okunuşu ve Arapça kelimenin, okunduğu biçimde yazılmasıdır. Hz. Peyğamber'in sahabileri de Kur'ân'ı kendi bilgilerine göre yazmışlardı. Bu yazım şekli, vahye dayanmaz, Peyğamber'in emrine de dayanmaz, yani tevkifi değildir. Sonra yazı geliştikçe Kur'ân'a noktalar, harekeler, ta'şîr işaretleri konmuştur ki bunlar Osman devrindeki mushafta yoktu. Ama okuma kolaylığı sağladığı için bunların konmasında bir sakınca görülmemiştir. Hafız Osman mushafında bazı kelimelerin, okunduğu biçimde yazılması da bir kolaylık içindir. Zaten o kelimeler Âsim kırâetine göre öyle okunur. Ancak bu yazım biçimi, Âsim kırâe-tinden başka kırâetlere uygun değildir.
Gerçi geleneğin muhafazası için Osman mushafı yazım tarzını korumakta fayda vardır ama mânâda değişiklik olmadığı sürece gelişen yazım kurallarına göre Kur'ân'ın yazılmasında bir sakınca yoktur. Muhammed İzzet Derveze: "Biz İbn KeSîr'in, Fedailu'l-Kur'ân adlı eserinde Kur'ân'-ın, Osman resminden ayrı bir tarzda yazılmasını mübâh sayan bir söz gördük" diyor.[7293]
32- Allah hakkında yalan uydurandan ve kendisine gelen doğruyu yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Cehennemde kâfirler için bir yer yok mudur? 33- Doğruyu getirene ve onu doğrulayanlara gelince: İşte korunanlar onlardır. 34- Rablerinin yanında onlara, diledikleri her şey var. İşte güzel davrananların ödülü budur. 35- (Böyle olur) ki Allah onların, yaptıklarının en kötülerini onlardan örtsün ve onları, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirsin. 36- Allah kuluna kâfi değil mi? Seni O'ndan başkalanyle korkutuyorlar. Allah kimi şaşırtırsa artık onu yola getiren olmaz. 37- Allah kimi de doğru yola iletirse artık onu şaşırtan olmaz. Allah galip ve öc alan değil midir?

Tefsir:

32 nci âyette hiç kimsenin, Allah'a ortak koşmak, çocuk isnadetmek, melekleri Allah'ın kızları, cinleri Allah'ın akrabası saymak ve insanların koydukları hükümleri Allah'ın buyruğu göstermek suretiyle Allah'a karşı yalan söyleyenden ve Allah'ın gönderdiği doğru dini yalanlayandan daha zalim (haksız) olamayacağı, o kâfirlerin yerinin cehennem olduğu vurgulanıyor.
33-35 nei âyetlerde de sıdkı yani doğru dini getiren Peyğamber'in ve onun getirdiği dini doğrulayan mü'minlerin, şirkten, Allah'ın gazabından korunan kimseler oldukları; onların, Rableri katında her istediklerini bulacakları; Allah'ın, onların yaptıkları en kötü amelleri dahi örteceği ve yaptıkları işlerin en güzeline göre de onlara sevap vereceği, Allah'ın, güzel davrananları böyle mükâfatlandıracağı belirtiliyor. Allah'ın, en kötü amellerini dahi ört-

[7291] Kamer Sûresi: 17.
[7292] İbnu'l-Hatîb, el-Furkan, s. 131-133.
[7293] et-Tfefsîru'1-hadîs: 5/81.

mesi, onların bütün günahlarını bağışlayacağını ifade eder. Çünkü amellerin en kötüsü bağışlanınca daha hafif olanları da elbette bağışlanır. Allah, korunanların yalnız günahlarını bağışlamakla kalmaz, aynı zamanda onlara yaptıkları iyilikleri de en güzel biçimde yapmışlar gibi sevap verir. Bütün işlerini, en güzel yaptıkları iş ayarında değerlendirir.

36-37 nci âyetlerde, Hz. Muhammed(s.a.v.)i: "Sen tanrılarımızı kötülü-yorsun, bir gün tanrılarımız seni çarpacak1* diyerek korkutan müşriklere karşı Allah'ın, kulunu koruyacağı, O'nun korumasında olan kulun, başkasından korkmayacağı vurgulanıyor. Allah'ın şaşırttığını kimsenin doğru yola getiremeyeceği, Allah'ın doğru yola ilettiğini de kimsenin şaşırtamayacağı, Allah'ın daima galip ve öc alıcı olduğu belirtiliyor. Allah, kendisine karşı küstahlık eden zâlimlerden öcünü alır. Zulme uğrayan Peygamber'in ve mü'minlerin öcünü o zalim müşriklerde bırakmaz. Allah'ın öc alması bu anlamdadır. Kendisi öc alır değil, fakat mazlum kulların öcünü alır, kimsenin âhını yerde bırakmaz, demektir.

Bu âyetlerden de anlaşıldığı gibi atalarından kalma inançlarına bağlı olan müşrikler, taptıkları tanrıları reddeden, onlara tapılamayacağını söyleyen Hz. Muhammed(s.a.v.)in, tanrıların gazabına uğrayacağını söylüyorlar: "Sonra tanrılarımız seni çarpar, belâya uğrarsın" diyorlardı. Hûd kavminin Hûd'a söyledikleri: "Sent tanrılarımızdan biri fena çarpmış demekten başka söyleyecek söz bulamıyoruz" [7294] sözü, Kureyşin, Hz. Peygamberce söyledikleri sözü de yansıtmaktadır.

Allah'ın şaşırttığını kimsenin doğru yola getiremeyeceği de kötü niyetlerini bırakmayan kimselere Allah'ın hidâyetinin erişmeyeceğini ifade eder. Çünkü Allah'ın gönderdiği hidâyete gelmeyen, asla hidayet bulamaz. Tek doğru yol, Allah'ın gösterdiği yoldur. O'nun gösterdiği yola gelmeyen, hangi yola gitse sapıktır. Allah, ancak iyi niyetli, sağduyu sahiplerini doğru yola iletir. Yalnız onlar Allah'ın gösterdiği yola girerler. Allah zalimleri doğru yola iletmez, onları kendi hallerine bırakır. Zira onlar zaten Allah'ın gösterdiği yola girmezler. Onlar girmeyince de Allah zorla onları yoluna sokmaz, kendi hallerine bırakır. Allah'ın hidâyet etmesi için kulun, aklını kullanarak iyiyi seçmesi ve iyiye yönelmesi gerekir. Kul bu eğilimi göstermez, şirkinde direnirse Allah onu doğru yola iletmez. İşte âyette anlatılan, bu psikolojik gerçektir.

İbn Mes'ûd da 33 ncü âyetteki " mevsûlunu cemi olarak okumuştur ki bu takdirde kasıt bütün mü'minler olur.

36 ncı âyetteki **-V kelimesini cumhur (çoğunluk) müfred olarak, Ham-za ve Kisâ'î ise cemi olarak "«%•' okumuşlardır. Birinci takdirde kuldan kasıt Hz. Muhammed'dir, ikinci takdirde kasıt bütün mü'minlerdir. kelimesi de sonrasına izafetle ' okunduğu gibi muzâri kipiyle " şeklinde de okunmuştur'. [7295]

38- Andolsun, onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?'* diye sorsan, elbette: "Allah" derler. Deki: "O halde Allah'tan başka yalvar-dıklarınızı gördünüz mü, şimdi Allah bana bir zarar vermek istese, onlar O'nun vereceği zararı kaldırabilirler mi? Yahut (Allah) bana bir rahmet vermek dilese onlar O'nun rahmetini durdurabilirler mi?" De ki: "Allah bana yeter. Tevekkül edenler O'na tevekkül ederler". 39- De ki: "Ey kavmim, durumunuza göre (bildiğinizi) yapın, ben de yapıyorum; yakında bileceksiniz" 40- "Kendisini rezil edecek azâb kime geliyor ve sürekli azâb kimin üzerine konuyor!" 41- Biz Kitabı, insanlar için sana hak ile indirdik. Artık kim doğru yola gelirse kendi yararınadır, kim de saparsa kendi zararına sapmış olun Sen onların üzerinde vekil değilsin.

Tefsîr:

38 nci âyette müşriklerin, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını bildikleri ve Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin, Allah'ın dilediği zarar veya rahmete engel olamayacakları; hiçbir güçleri bulunmayan birtakım hayalî tanrılara tapmanın anlamsızlığı belirtiliyor.

Tevekkül sağlam imanın gereği ve mü'minin en belirgin vasfıdır. Mümin yalnız Allah'a dayanır. O*nun dilediğinden başka bir şeyin olmayacağına inandığı için O'ndan başkasından korkmaz. Birçok âyette mü'minlere, yalnız Allah'a dayanmaları, güvenmeleri öğütlenir:

"Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter" [7296] "Size verilen şeyler, dünyânın geçimidir. Allah 'in yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve daha süreklidir" [7297], "(Bu mükâfat), inanıp Rabterine dayananlar içindir' [7298], "Neden bize, yollarımızı göstermiş olan Allah'a dayanmayalım? Elbette sizin bize yaptığınız eziyete katlanacağız. Tevekkül edenler Allah'a dayansınlar" [7299] "Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi, öyleyse onlarıın kusurlarin)dan geç, onlar için mağfiret dile. (Yapacağın) iş hakkında onlara danış, bir kere de azmettin mi artık Allah'a dayan; çünkü Allah kendisine dayanıp güvenenleri sever" [7300], "Mü'minler öyle kimselerdir ki Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine A ilah 'm âyetleri okunduğu zaman (o âyetler) onların imanlarını artırır ve (onlar) Rablerine tevekkül ederler" [7301], "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan, çünkü O, işitendir, bilendir" [7302],

---

[7294] Hûd Sûresi: 54.
[7295] Fethu'I-Kadîr.
[7296] Talâk Sûresi: 3.
[7297] Kasas Sûresi: 60.
[7298] Şûra Sûresi: 36.
[7299] İbrâhîm Sûresi: 12.
[7300] Âl-i fmran Suresi: 159.
[7301] Enfâl Sûresi: 2.

"De ki: Allah bizim için ne yazmış ise ancak o bize ulaşır, bizim sahibimiz O'dur. İnananlar Allah'a dayansınlar[7303]
İnsan ruhunda büyük huzur meydana getiren tevekkül, kişinin elinden geleni yaptıktan sonra sonucu Allah'a bırakmasıdır. Yoksa görevini yapmadan işlerin kendi kendine olmasını Allah'tan beklemek tevekkül değil, tenbellik ve meskenettir. Allah, âdetim değiştirmez, çalışanları başarıya ulaştırır: "İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur" [7304] buyurmuştur.
Tevekkül telkin eden âyetlerin amacı da büyük müşrik topluluğuna karşı cesaretle dâvalarını tebliğ eden ve savunan Peyğamber(s.a.v.)i ve müslümanlan güçlendirmek, cesaretlerini artırmaktır. Nitekim Hz. Muhammed'e, tanrıların gazabına uğrayacağını söyleyen müşriklere, o tanrıların hiçbir şey yapamayacakları belirtildikten sonra, 39-40 ncı âyetlerde Hz. Muhammed'e hitaben, müşriklere ellerinden geleni geri komamalarını, yakında kimin perişan olacağını göreceklerini söylemesi emrediliyor. 41 nci âyette de Kur'ân'ın, Hz. Muhammed(s.a.v.)e gerçek ile indirildiği, onun gerçekleri taşıdığı ve Allah-tan indirildiğinde asla kuşku bulunmadığı, ona inanıp yola gelenin kendi yararına, sapanın da kendi zararına hareket etmiş olacağı; Hz. Muhammed'in, kimsenin vekili, bekçisi ve onların yola gelip gelmemesinden sorumlu olmadığı vurgulanıyor. Peygamberin görevi tebliğdir. Ona inananlar, kendi yararlarına inanmış olurlar. Sapanların zararı da kendilerinedir. Peygamber, kimseyi zorla yola götürmekle yükümlü değildir.
Hepsi birbirine bağlı olan bu âyetler, şirkin temelsizliğini, Allah'tan başkasına tapmanın anlamsızlığını ve Hz. Muhammed'e gönderilen tevhîd çağrısının hak olduğunu çeşitli kanıtlarla anlatmaktadır. Şimdi o kanıtlara başka kanıtlar da eklenerek şöyle buyuruluyor:
42- Allah, ölmekte olan canları alır, ölmeyenleri de uykularında (alır). Sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekilerini de belli bir süreye kadar salıverir. Kuşkusuz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

Tefsir:

42- Âyette Allah'ın, ölmekte olanların canlarını teveffî ettiği bildiriliyor. Teveffî, bir şeyi tam almak demektir. Ölüm ve uyku sırasında canları bedenlerden alan Allah'tır. Allah ruhun en yüksek vasfı olan bilinç ve iradeyi alınca beden bir şeyden habersiz kalır. Ölenin ruhunu yanında tutar, onu bir daha bedenine göndermez. Ölmemiş, fakat uyumuş olanın ruhunu tekrar bedenine döndürür. Bilincin döndüğü beden, normal yaşamını sürdürür. Ama bu da sürekli değildir. Bir süre sonra ruh tamamen bedeni terk eder, Allah'ın hükmü altına geçer. Bedenlerden aldığı ruhlardan kimini tekrar bedene döndüren, kimini de yanında alıkoyan Allah'tır. O'ndan başkası böyle bir şey yapamaz. Öyleyse O'ndan başkasına tapmanın bir anlamı yoktur.
"Birinize ölüm gelince elçilerimiz onun canım alırlar" [7305] "De ki: Üzerinize vekil edilen ölüm meleği canınızı alır" [7306] âyetleri, canın melekler tarafından alındığını söylüyor. Halbuki burada canı Allah'ın aldığı ifade ediliyor. Bu, bir çelişki gibi görünebilir. Gerçekte âyetler arasında çelişki yoktur. Her işi yapan Allah'tır. Fakat Allah, kanunlarını birtakım vasıtalarla, ruhsal güçlerle yürütür. Melekler Allah'ın buyruğu ile hareket ederler. Allah uyku ve ölüm hallerinde bilinci melekler vasıtasiyle alır. O âyetlerde Allah'ın kullandığı vasıtalara işaret edilmiş, burada ise doğrudan Allah zikredilmiştir. Meleklerin can alması, Allah'ın alması demektir. Çünkü onlar, canı Allah'ın emriyle alırlar. Asıl canı alan Allah'tır.
Bu âyetin tefsirinde Râzî şöyle diyor: "İnsan nefsi, ruhanî, parlak bir cevherdir. Bedenle birleşince ışığı bütün bedene yayılır. îşte bu durum, hayâttır. Ölüm ise ruhun bedenle dış ve iç ilişkilerini kesip bedenden çekilmesidir. Bazı bakımlardan bedenin dışıyla ilişkisini kesip içiyle kısmen ilişkisini sürdürmesi durumu da uykudur. Görülüyor ki ölüm ve uyku aynı türdendir. Şu var ki ölüm ruhun bedenle ilişkisinin tam kesilmesi, uyku ise kısmen kesilmesidir. Demek ki hikmet sahibi yüce Allah, nefs cevherinin bedenle ilişkisini üç şekilde düzenlemiştir:
1) Nefsin ışığının bedenin bütün parçalarına; dışına, içine düşmesi ki bu, uyanıklıktır.
2) Nefsin ışığının bazı bakımlardan bedenin dışından çekilmekle beraber bedenin içiyle kısmen ilişkisini sürdürmesi ki bu da uykudur.
3) Nefsin ışığının bedenden tamamen çekilmesi ki bu da ölümdür.
Âyete göre Allah, gerek ölüm, gerek uyku halinde canları bedenlerden alır. Ölenin canını bırakmaz, yanında tutar. Uyuyanın canını bedenine döndürür. Ruh gelince beden uyanır.
Ruhun mâhiyetini bilmiyoruz. Âyetten anladığımıza göre ölüm halinde de, uyku halinde de bedenden alınan, bilinçtir. Bilinç, ruhun en yüksek vasfıdır. O gidince bedende kalan, sadece canlılıktır. Ruhun, bedeni yöneten bilinci serbest kalmıştır. Ama bedeni yaşatan kısmı henüz bedende bulunduğu için beden yaşar. Râzî'nin dediği gibi ruhun hem bilinci, hem de hayat veren vasfı bedenden ayrılınca beden ölür. Demek ki Allah uykuda bilinci alır, hayatı bedende bırakır. Ölümde ruhun hem bilinç, hem hayat vasıflarını alır. Ve oir daha ruhu bedene

---

[7302] Enfâl Sûresi: 61.
[7303] Enfâl Sûresi: 51.
[7304] Necm Sûresi: 39.
[7305] En'âm Sûresi: 61.
[7306] Secde Sûresi: 11.

döndürmez. Abdullah ibn 'Âbbas'ın sözlerinden de bu anlaşılıyor. Onun şöyle dediği rivayet edilir: "Âdem oğlunda nefis ve ruh bulunur. Bunlar arasındaki ilişki, Güneşle ışığı arasındaki ilişki gibidir. Nefis ile akıl ve temyîz olur. Ruh da nefis ve hayât kaynağıdır. Ölüm halinde hem nefis, hem ruh alınır. Uykuda ise yalnız nefis (yani bilinç) alınır [7307] Hz. 'Âlî de şöyle demiş: "Uyku halinde ruh çıkar, fakat ışığı bedende kalır. İşte onunla insan ru'ya görür. Uykudan uyanınca ruh ân'dan daha kısa bir süre içinde bedene döner"[7308]
Yüce Allajı, bu âyette biolojik kanunları açıklamaktan ziyade bütün insanların gördükleri ve inandıkları bir hususu hatırlatarak bunları yapanın Allah olduğunu, binaenaleyh yalnız O'na tapmak gerektiğini anlatıyor. "O'dur ki geceleyin sizin canınızı alır, gündüzün ne işlediğinizi bilir" [7309] âyeti de bunu anlatmaktadır.
Modern bilime göre psiko-fizyolojik olay olan uyku, istemli hareketin ortadan kalkmasıdır. Ve beyin sapındaki sinir ağının beyni ve beyinciği etkilemesi ile meydana gelir. Uyku esnasında genel bir kas gevşemesi olur. Uyku-da, ağır uyku denen kesin hareketsizlik devresinin aıdından bedenin hareket ettiği devreler gelir. Bunlar on onbeş dakika aralıklarla tekrar eder. Ru'yâlar, bedenin hareket ettiği hafif uyku esnasında görülür. Bu, Allah'ın, ruhun en yüksek vasfı olan bilinci alması demektir.
Bu âyetten istinbat edilen önemli bir husus daha vardır: O da Allah'ın, ölenin ruhunu yanında tuttuğu ve bir daha bedene döndürmediğidir. Öyle ise bazı kimselerin sandıkları gibi ruh, kıyametten önce bedene dönmez. Kabirde ruhun bedene döneceğini söylemek, bu âyete aykırıdır. Âyetle açıkça çatışan bu tür rivayetlerin hepsinin reddi gerekir. Bedenden ayrılan ruh, Allah'ın iradesindedir. Ancak âhirette ruhlar yeniden bedenlere konacaktır. Fakat ruh, dünyâda bir daha aynı bedene dönmez.
Önce de söylediğimiz gibi âyette asıl anlatılan şey, yaşatanın, öldürenin Allah olduğu, bunları yapamayan âciz şeylere tapmanın doğru olmadığıdır. Onun için âyetin sonunda "Düşünen kimseler için bunlarda Allah'ın bir-liğine ve kudretine kanıtlar vardır" deniliyor.
İbn 'Abbâs'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Uykuda ölülerin ve dirilerin ruhları birbiriyle buluşurlar. Allah'ın dilediği kadar birbirlerine soru sorar, konuşurlar. Sonra Allah ölülerin ruhlarım tutar, dirilerin ruhlarını bedenle-rine döndürür" '.[7310] Saîd ibn Cübeyr de şöyle demiş: "Uykuda dirilerin ve ölülerin ruhları buluşurlar. Allah'ın, tanışmasını dilediği ruhlar, tanışır, konuşurlar. Sonra Allah, ölmesine hükmetmiş olduğu kimselerin ruhlarım yanında tutar, diğerlerini ömürlerinin bitmesine kadar bedenlerine gönderir" [7311]. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "Biriniz yatağına gidince gömleğini çıkarıp sallayarak yatağım temizlesin. Çünkü kendisinin ardından yatağına ne olduğunu (bir zararlı haşerenin, yılan, akrep vs. gibi bir şeyin yatağına girip girmediğini) bilemez. Sonra şöyle desin: Yâ Rabbi, senin adınla yanımı yere koydum ve senin adınla kaldırırım. Eğer canımı alacaksan onu bağışla, yok salacaksan, sâlih kullarını koruduğun gibi onu koru"[7312]
43- Yoksa Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki; "Onlar, hiçbir şeye malik olmayan, düşünmeyen şeyler olsalar da mı (onları şefaatçi edineceksiniz)?" 44- de ki: "Şefaat tamamen Allah'ındır. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz"-45- Allah tek olarak anıldığı zaman âhirete inanmayanların kalbleri ürker. Ama O'ndan başka(tann)lan da anıldığı zaman hemen sevinirler. 46- De ki: "Allahtm, ey gökleri ve yeri yoktan var eden, görülmeyeni ve görüleni bilen! Ancak sen, ayrılığa düştükleri şeylerde kullarının arasında hükmedersin.

Tefsir:

43-44 ncü âyetlerde birtakım âciz şeyleri Allah ile kendileri arasında şefaatçi sanarak onlara tapanlara, yaptıklarının mantıksal bir yanı bulunmadığı anlatılıyor. 44 ncü âyetteki: "Şefaat tamamen Allah*indir** sözünün anlamı şudur: Şefaatin sahibi Allah'tır. Şefaat O'nun izin ve yetki vermesiyle olur. O'nun izin vermediği kimse şefaat edemez. Öyle ise âciz, düşüncesiz, cansız şeylere tapmanın hiçbir yararı yoktur.
Âyetin sonunda müşriklerin taptıkları putların, düşünmeyen şeyler olduğu belirtiliyor. Gerçi onlar meleklere, cinlere tapıyorlardı. Taptıkları putlar da kendilerine göre ruhsal varlıkların heykel veya sembolleri idi ama de-mek ki zamanla bunların sembol olduğu unutularak doğrudan taşların kendilerine tapılmıştır ki âyette o tapılanların, düşünmeyen, duymayan, hiçbir şeye sahip bulunmayan âciz şeyler olduğu belirtiliyor.
45 nci âyette geçen "işmi'zâz" kelimesi, nefret, sıkılmak, korkmak anlamlarına gelir. Allah tek olarak anıldığı zaman âhirete inanmayanların canı sıkılır. Ama Allah'tan başka taptıkları şeyler tek başına veya Allah ile beraber anıhrsa o zaman sevinirler. Puta tapmak öylesine içlerine sinmiştir ki yalnız olarak Allah'ın adının anılmasından sıkılırlar, mutlaka.tanrılarının da Allah ile beraber anılmasını isterler. Tanrıları anılmazsa başlarına bîr belâ gelir diye korkarlar. Tanrıları da anılınca rahat ederler.
Burada müşriklerin âhirete inanmadıkları belirtiliyor. Müşrikler gerçi Allah'a inanıyorlardı ama âh i ret hayâtına, cennet ve cehennemin varlığına İnanmıyorlardı. Onlara göre ölüm herşeyin sonudur, ölüm ile her canlı yok olup

[7307] el-Cevâhir rî Tefsîri'l-Kur'ân: 18/161.
[7308] el-Cevâhir rî Tefsîri'l-Kur'ân: 18/161.
[7309] En'âm Sûresi: 60.
[7310] FethuM-Kadîr: 4/466.
[7311] CâmiVl-beyân: 24/9; el-Cevâhir: 18/161.
[7312] Buhârî, Daavât: 12 Tevhîd: 13; Müslim, Zikir, b. 17; Ebû Dâvûd, Edeb: 98; Tirmizî, Duâ: 20; İbn Mâce, Duâ: 15.

gider, ondan öte bir hayat yoktur: "Dediler ki: Ne varsa bu dünyâ hayatımızdır, başkası yoktur, ölürüz, yaşarız. Bizi Öldüren, sadece zamandır"[7313]
İşte onlarla Hz. Peygamber (s.a.v.) arasındaki sürtüşmenin başlıca sebeplerinden biri, onların bu düşüncesine karşı lslâmın getirdiği âhiret inancıdır.
46- Fatr: Uzunlamasına yarmak, infiıâr çatlamak, bozulmak demektir. Ğayb, gözden gizli olan, şehâdet gözle görülen veya duyularla algılanan şeylere denir. Ğayb ve şehâdet, yaratıklara göredir. Allah'a göre ğayb yoktur, hepsi şehâdettir. O'na gizli kalan bir şey olamaz.
Bu âyette gökleri ve yeri var eden, yokluğu yarıp kâinatı ortaya çıkaran, gizli ve açık her şeyi bilen Allah'a duâ edileceği; O'nun kulları arasında hüküm verip haklıyı ve haksızı ortaya çıkaracağı, Hz. Muhammed'e, duâ şeklinde öğretiliyor. Hz. Peygamber gece namazına şöyle başlardı: "Allahım, ey Cebrail'in, Mîkait'in, İsrafil'in Rabbi, göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi ve açığı bilen, kullarının ayrılığa düştükleri konularda onlar arasında sen hüküm vereceksin! izninle beni, üzerinde ayrılığa düşülen şeyin gerçek yanına ilet (bana gerçeği bildir). Sen dilediğini doğru yola iletirsin!"[7314]
47- Eğer yeryüzünde bulunanların tümü ve onun bir misli daha zulmedenlerin olsaydı, kıyamet günü o kötü azâbdan kurtulmak için onu mutlaka fidye verirlerdi Hiç hesâbetmedikleri şeyler, Allah'tan-karşılarına çıkmıştır.
48- Yaptıkları işlerin kötülükleri kendilerine görünmüş ve alay edegeldikleri şey onları kuşatmıştır.

Tefsir:

47-48: Allah'a ortak koşmak o kadar büyük bir günâhtır ve insanı öyle feci bir sonuca götürür ki kıyamet gününde o zâlimler (yani müşrikler), azâbdan kurtulmak için dünyâda bulunan herşey kendilerinin olsa ve onun bir katı daha olsa fidye verirler. Ama ne yapsalar azabdan kurtulamazlar. Yaptıkları kötülükler, hiç ummadıkları biçimde kendilerine görünmüş; dünyâda iken kendilerine söylendikçe alay ettikleri âhiret azabı kendilerini kuşatmıştır. Artık yaptıklarının sonucundan kurtulamazlar. Dünyâda kendilerine ca-zib görünen işlerin iç yüzü orada ortaya çıkar.
Dünyâ âhirete göre bir nayal gibidir. Âhiret hakikat âlemidir. Orada her-şeyin içyüzü görünür. Dünyâda insana süslü, cazip, tatlı gelen nice şey var ki hakikati korkunç, iğrençtir. Ve dünyada insana güç gelen nice şey de var ki iç yüzü tatlı, güzel ve büyük nimettir. İnsan bu dünyada yaptığı işlerle kendisine cennet veya cehennem hazırlar. İnsanın yaptığı işlerin iç yüzü, o hakikat âleminde ya cennet nimetlerine veya cehennem azabına dönüşür. İşte 47-48 nci âyetlerde kıyamette insanın amellerinin içyüzünün ortaya çıkacağı bildirilmektedir. Şu âyetlerde de bu gerçeğe işaret edilir:
"Evet kim bir günah kazanır da onun sonucu kendisini kuşatmış olursa işte onlar, ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır"[7315]
"O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. İster ki o kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunsun. Allah sizi kendisinin emirlerine karşı gelmek) sakındırıyor. Allah kullarına şefkatlidir"[7316]
"Allah'ın, kereminden kendilerine verdiğine cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır, o kendileri için şerlidir. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır..."[7317]
"Bırak o dinlerini oyun, eğlence yerine koyan ve dünyâ hayâtının aldattığı kimseleri de sen o Kur'ân ile (şunu) hatırlat ki: Bir kişi yaptığı işin eline teslim edilmeyegörsün, (yoksa) onun ne bir dostu, ne de bir yardımcısı olmaz. (Amelinin elinden kurtulmak için) her türlü fidyeyi verse de ondan kabul edilmez- İşte onlar kazandıklarının (yaptıkları işlerin) eline teslim edilmişlerdir. Onlar için kaynar sudan bir içki ve inkârlarından dolayı da acı bir azâb vardır"[7318]
"Nihayet yaptıklarının kötülükleri'onlara ulaştı ve alay ettikleri şey onları kuşattı"[7319]
"Ey inananlar, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve (insanları) A ilah yolundan çevirirler. A lîun ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda sarf etmeyenler var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele! O gün cehennem ateşinde bunların üzeri ısıtılıp pullanır; bunlar/a onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır: İşte nefisleriniz için yığdıklarınız, yığdıklarınızı tadın! (denilir)"[7320]
49- İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize duâ eder. Sonra, onu bizden bir nimet verdiğimiz vakit: "Bu, bir bilgi sayesinde bana verildi'* der. Hayır, o bir imtihandır, fakat çokları bilmiyorlar. 50- Onlardan öncekiler de bunu demişlerdi. Ama kazandıkları şeyler kendilerine hiçbir yarar sağlamadı. 51- Kazandıklarının kötülükleri, sonunda başlarına geldi. Bunlardan zulmedenlere de yaptıklarının kötülükleri erişecektir. Onlar (buna) engel olacak değillerdir. 52- Bilmediler mi ki Allah dilediğine rızkı açar ve kısar. Kuşkusuz bunda, inanan bir toplum

---

[7313] Câsiye Sûresi: 24
[7314] Buhârî, Ezan: 8; Müslim, Müsâfirîn: 200; Ebû Dâvûd, Tıb: 19; Edeb: 98; Tİrmizî, Salât: 43; Nesâ'î, Ezan: 38; İbn Mâce, Ezan: 4.
[7315] Bakara Sûresi: 81.
[7316] Âl-i Imrân Sûresi: 30.
[7317] Âl-i Imrân Sûresi: 180.
[7318] En'âm Sûresi: 70.
[7319] Nah! Sûresi: 34.
[7320] Tevbe Sûresi: 34-35.

için ibretler vardır.

Tefsîr:

49- Çoğunlukla insan oğlu, daraldığı, bunaldığı zaman Allah'a yalvarır. Fakat bolluğa kavuşunca "Bu nimet ve serveti yahut bu mevkii ben kendi bilgimle, yeteneğimle kazandım. Bu duruma kendi çabamla ulaştım" der de onları kendisine lütfeden Allah'ı unutur. Yahut: "Allah benim iyi bir insan olduğumu bildiği için bu nimeti bana verdi" der. Oysa insana verilen servet, nimet, sağlık ve mevki birer sınavdır. Allah kullarını her hal ile sınar. Darlık zamanında Allah'a yalvaran insanı nimet ve servet içinde de denemek için ona nimet, zenginlik veya mevki verir. Darlıkta kendisine yalvaran insanın, bollukta da yalvarıp yalvarmayacağını, şükredip etmeyeceğini sınar. Fakat insana verilen hallerin birer sınav olduğunu çokları bilmezler.
50-51: Allah'ın lûtfuyla zengin olan Karun, Allah'ın verdiği servetten başkalarına iyilik etmesi, kendisine söylendiği zaman buna yanaşmamış, "Bu malı ben kendi bilgim, hünerimle kazandım" demişti [7321] İşte bu âyetlerde Karun gibilerin sözüne işaret edilmektedir. Onların kazandıkları malın, kendilerini helakten ve azâbdan kurtarmadığı; yaptıkları işlerin kötülüklerinin kendilerine eriştiği; Kur'ân'ın öğretilerini kabul etmeyen müşriklere de yaptıkları işlerin kötülüklerinin bir gün erişeceği ve bunların da Allah'ın cezasına engel .olamayacakları bildirilmektedir.
52- Allah dilediğine rızkı bol, dilediğine dar verir. Kimini bollukla, kimini darlıkla dener, inananlar, bunu Allah'ın yaptığını ve bu yaptığında hikmetler bulunduğunu bilirler. İnsanın zengin olması, kendisinin Allah katında makbul olduğunu göstermeyeceği gibi fakir olması da Allah katında kötü olduğunu göstermez. Servet mutluluk vesilesi değildir. Allah dilerse fakiri mutlu eder, zengini mutsuz. Kişi bulunduğu hale şükredip Allah'a bağlılık ve güvenini sarsmamalıdır. 52 nci âyette inkâr tarzındaki soru, müşriklerin, rızkı Allah'ın verdiğine inandıklarını gösterir. Çünkü: "Bilmiyorlar mı ki Allah dilediğine rızkı bol verin dilediğine dar" buyuruluyor. Demek ki onlar bunu biliyorlardı. Bunu bildikleri halde kendilerini fakirlerden üstün görüyor ve Allah'ın bundaki hikmetini düşünmüyorlardı. Bu âyetin son fıkrası, Allah'a inananların, Allah'a tam güvenlerini ve O'nun takdirine huzur ile razı olduklarını, darlıkta da, bollukta da Allah'a güvenle bağlılıklarını gösterir.
Yüce Allah, kullarını doğru yola sevk etmek için azâb ile korkuttuktan sonra bir de onlara umut vererek rahmetine yöneltmek için şöyle buyuruyor:
53- De ki: "Ey nefislerine karşı aşırt giden kullarım, Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir." 54- "Size azâb gelip çatmadan Rab-binize dönün, O*na teslim olun. (Azâb geldikten) sonra size yardım edilmez". 55- "Ansızın ve hiç farkına varmadığınız bir sırada, size azâb gelmezden önce Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun". 56- (O gün günahkâr) nefsin şöyle demesinden sakının: "Allah'ın yanında (O'na kulluk hususunda) kusur edişimden dolayı vah bana. Gerçekten ben alay edenlerdendim". 57- Yahut şöyle demesinden: "Allah bana hidâyet etseydi, ben de korunanlardan olurdum!". Yahut azabı gördüğü zaman: "Keşke benim için bir kez daha (dünyâya dönüş) olsaydı da güzel hareket edenlerden olsaydım!" demesinden. 59- (Allah ona şöyle buyurur): "Hayır, sana âyetlerim geldi de sen onları yalanladın, büyüklük tasladın ve nankörlerden oldun!"

Tefsir:

53-59 ncu âyetlerde yüce Allah, Peygamberine, Allah'ın günahkâr kullarına, Allah'ın rahmetinden umut kesmemelerini söylemesini emrediyor. Çünkü çok bağışlayan, çok acıyan Allah, dilerse bütün günâhları bağışlar. Bundan dolayı kullar, Allah'ın azabı gelmezden önce Allah'a yönelmeli, O'na teslim olmalı, şirki bırakmalıdırlar. İnsanlar hiç farkında olmadan ansızın azâb gelip çattıktan sonra artık onlara yardım eden olmaz. Kişi o zaman "Keşke Allah'a karşı görevimi ihmal etmeseydim!" der, Allah'ın gönderdiği din ile alay etmiş olmasına üzülür, kendi kendisini kınar. Kendi suçunu, günâhını da Allah'ın takdirine havale ederek kendisini mazur göstermeğe çalışır: "Allah bana hidâyet etseydi ben de korunanlardan olurdum!" der. Azabı görünce: "Âh bir daha dünyâya geri dönmek, yaşamak mümkün olsaydı, güzel davranırdım!" diyerek yakınıp durur. Ama bunların hiçbir yaran olmaz. O böyle yakınırken yüce Allah: "Evet, sana âyetlerim gelmedi değil, geldi ama sen onları yalanladın, böbürlendin ve nankörlerden oldun!" diyerek onu azarlar.
İşte Allah kullarına acıyarak, böyle bir duruma düşmemek için tevbe etmelerini buyuruyor ve bütün günâhları affedecek kadar merhametli olduğunu müjdeliyor.
53 ncü âyetin iniş sebebi hakkında şöyle bir rivayet vardır: Gûyâ Pey-ğamber'in amcası Hamza'yı öldürmüş olan Vahşî, müslüman olduğu takdirde günâhının affedilip edilmeyeceğinde tereddütetmiş, bunun üzerine Furkan Sûresinin: "Ancak tevbe edip inanan ve faydalı bir iş yapanlar, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir [7322] âyeti inmiş. Vahşi bunu zor bulmuş, bunun üzerine Nisa Sûresinin: "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a

[7321] Kasas Sûresi: 77-78.
[7322] 70 ncİ âyet.

ortak koşan da gerçekten büyük günâh işlemiştir" [7323] âyeti inmiş. Vahşî: "Yine de kuşkuluyum, günahımın bağışlanıp bağışlanmayacağında tereddüdediyorum" demiş. Bu kez de Zümer Sûresinin 53 ncü âyeti inmiş[7324]
Hiç kuşkusuz bu rivayet, Hz. Hamza gibi kahraman bir sahâbiyi arkadan vurup öldüren katili Allah katında çok yüksek bir mevkie çıkarma heveslilerinin eseridir. Böyle pazarlıklı imanın mantıksal bir yanı olmadığı gibi rivayette birbiri ardınca indiği söylenen âyetlerin iniş şart ve zamanları da tamamen ayrıdır. Bu rivayet doğru olsa bu 53 ncü âyetin Medine'de inmiş olması gerekir. Oysa öncesine ve sonrasına sıkıca bağlı olan bu âyet, Mekke devrinin ortalarına doğru inmiştir.
Başka bir rivayete göre çok günah işlemiş olan bazı müşrikler, müslüman oldukları takdirde günahlarının affedilip edilmeyeceğini sormuşlar. İşte âyet bu münasebetle inmiş [7325]
Bu rivayet âyetin konusuna uygundur. Belli ki bazı insaflı müşrikler, müs-lümanlığa eğilim duymuşlar, fakat "Bu kadar günahımız var, Allah bu günahlarımızı affeder mi?" diye umutsuzluk göstermişler, günahları da affedilmeyecek olduktan sonra müslüman olmanın bir yararı olmayacağını düşünmüş, müslüman olmakta tereddütetmişlerdir. İşte bu âyetler inerek onları tevbeye ve İslama yöneltmiş, müslüman oldukları takdirde Allah'ın, bütün günahlarını affedeceğini bildirmiş, günahkârlara umut kapılarım ardına kadar açmıştır.
Dikkatle okunursa 53 ncü âyetten Allah'ın, şirkten dönüp müslüman olanların geçmiş günahlarım affedeceği anlaşılır. "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar" [7326] âyeti de aynı şeyi ifade etmektedir.
Bazı mü fes si r I er âyetten, Allah'ın günahlar f bağışlamasının tevbeye bağlı olduğunu; ancak tevbe edenlerin günahlarını bağışlayacağını anlarken, bazıları da Allah'ın, tevbe şartı olmadan, şirk dışında kalan bütün günâhları dilerse bağışlayacağını anlamışlardır. Tabii Allah için hiçbir şey vacib değildir. O dilediğini yapar. Dilediğini tevbe etmese de bağışlar. Fakat âyette kasdedi-len, Allah'ın, kendisine yönelenleri bağışlayacağıdır. Allah'a yönelmek tev-bedir. Zaten bu husus 54 ncü âyette açıklanıyor: "Rabbinize yöneliniz ve O'na teslim olunuz!** buyuruluyor. Demek ki Allah başka tanrılara tapmayı bırakıp sadece kendisine yönelenleri, kulluk edenleri affeder.
Ayrıca âyetlerde insanın yaptıklarından sorumlu olduğu da açık bir biçimde anlatılmıştır. Çünkü şirk ve inkârından dolayı azaba çarpılan kişi, azabı görünce: "Allah bana hidayet etseydi, ben de korunanlardan olurdum" diyerek hatasını kötü şansına, Allah'ın kaderine yüklemeğe çalışınca Allah onun bu sözünü reddediyor: "Hayır, âyetlerim sana geldi, ama sen onları yalanladın, böbürlendin ve nankörlerden oldun!" buyuruyor. Onun bu duruma düşmesine sebep Allah'ın ona hidâyet etmemesi değildir. Allah onu doğru yola götürmek için âyetler göndermiştir fakat o, kibrinden dolayı O'nun âyetlerini kabul etmeyerek bu duruma düşmüştür. Bu duruma düşmesinin sebebi, kendi davranışıdır.
Kullar ne kadar günâh işlemiş olurlarsa olsunlar, umutsuzluğa kapılmadan Allah'a yönelip tevbe ederlerse Allah onları affeder. Bu âyetler yanında kulları umutsuzluktan kurtarıp tevbeye yönelten çok hadis vardır. Buhârî ve Müslim'de bulunan bir hadis özetle şöyledir:
99 kişi öldürdükten sonra yaptığına pişman olan bir adam, İsrail oğulları zâhidlerinden birine, günâhının affedilip edilmeyeceğini sorar. "Hayır" cevabını alınca "bari seninle yüz olsun" deyip o zahidi de Öldürür. Sonra bir âlime durumunu sorar. O da başka bir köye gidip orada tevbe ederek kendisini ibadete vermesini öğütler. Adam pişmanlık ile o köye giderken yolda ölür. Allah'ın rahmet ve azâb melekleri gelirler. Adamı cennet veya cehenneme götürmek için tartışırlar. Allah onlara, adamın yürüdüğü yolu Ölçmelerini, öldüğü yer hangi köye yakın ise adamı o meleklerin götürmesini emreder. Yolu ölçerler, gitmek istediği köye bir karış daha yakın olduğunu görürler. Böylece adamı rahmet melekleri alır'.[7327]
Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayet ettiği bir hadis de şöyledir: "Siz hiç günâh işlememiş olsaydınız, Allah günâh işleyip istiğfar eden bir kavim getirirdi ki onları affetsin"[7328]
Bu âyet ve hadislerin amacı, her nasılsa günâhın ağına düşmüş insanları oradan kurtarıp tevbeye yöneltmek suretiyle temizlemektir. Günâh ruhun kiri, tevbe cilâsıdır. Günâhta ısrar, kulun ruhunu iyice bozar. Onun için Mevlâ-nâ Celâleddin Rûmî de her insanı, her ne durumda olursa olsun mutlaka günâh bataklığından tevbenin aydın düzlüğüne çağırıyor:
Gel, gel, ne olursan gel!
Kafir, mecüsî, putperest de olsan gel!
Bizim bu dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir.
Yüzbin kere tevbeyi bozmuş olsan da gel!
55 nci âyette: "Size indirilenin en güzeline tabi olun!" buyuruluyor. Bu âyetten ilk bakışta Kur'ân'dan bazılarının, bazılarından daha güzel olduğu anlaşılabilir. Fakat âyetin kasdı bu değildir. Kur'ân'da hayır, şer, sevap, günah olan şeyler açıklanmıştır. Kur'ân'ın emrettiği şeyler güzel, nehyettiği şeyler çirkindir. Burada Kur'ân'ın emirlerine

---

[7323] 48 nci âyet.
[7324] Kurtubî, el-Câmi li-ahkâmi'1-Kur'ân: 15/268-269; Tkberî, Câmi'u'l-beyân: 24/64.
[7325] Kurtubî, el-Câmi', 15/268; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/59.
[7326] Nisa' Sûresi: 48.
[7327] Buhârî, Enbiyâ: 54; Müslim, Tfevbe: 46, 47.
[7328] Müslim, Tevbe: 9; Tirmiiî, Daavât: 8. Aynı mealde hadîsler: Müslim, Tevbe: 11; TirmiH, Cennet: 2, Daavât: 98; İbn Hanbel: 1/289; 2/305, 309, 5/414'de vardır.

uyulması emredilmiştir. Hasan Basrî: "Allah'ın tâatine sarılın, günahlardan kaçının" demiştir. Süddî de: "En güzel olan Allah'ın, Kitabında emrettiği şeylerdir" derken bazılarına göre de en güzel ile geçmiş milletler hakkındaki kıssalar kasdedilmiştir. "Geçmiş millet hakkında anlatılan en güzel kıssalara tabi olun!" demektir. Nitekim Kur'ân kıssaları: "En güzel kıssalar" olarak nitelendirilmiştir[7329]
Bu âyet çeşitli şekillerde tefsîr edilmiştir. Ancak "Size indirilenin en güzeline uyun" veya "Onlar sözü dinleyip en güzeline uyarlar" mealindeki âyetlerin çok benzerini Tevrat'ın bir Kitabında gördüğümü hatırlıyorum.
Nefis, müzekkere de, müennese de söylendiğinden müfessirlerin çoğunluğuna göre 59 ncu âyetteki hitap müzekkeredir. Fakat Cahderî, Ebû Hayve ve Yahya ibn Ya'mer, âyetteki hitapların hepsini müennes olarak " şeklinde okumuşlardır. Hz. Ebubekir ve Hz.Âişe'nin böyle okuduğu rivayet edilir[7330]
60- Kıyamet günü, Allah'a yalan uyduranların yüzlerinin simsiyah kesildiğini görürsün. Kibirlenenler için cehennemde bir yer yok mudur? 61- Allah, korunanları başarılarıyla kurtarır. Onlara kötülük dokunmaz ve onlar üzülmezler. 62- Allah herşeyin yaratıcısıdır ve O, herşeyin yöneticisidir. 63- Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, işte ziyana uğrayacaklar onlardır.

Tefsîr:

60-63 ncü âyetlerde şirk yoluna, batıl geleneklerine Allah'ın buyruğudur diyerek Allah'a karşı yalan söylemiş olanların, kıyamet gününde azabı görünce üzüntü ve korkudan yüzlerinin simsiyah kesileceği, o kâfirlerin yerinin cehennem olduğu; şirkten ve günahlardan korunmak suretiyle Allah'ın rızasını kazanma başarısına erişen mü'minleri de Allah'ın, azabından koruyacağı; onların azaba ve üzüntüye uğramayacakları belirtiliyor. Allah'ın, herşeyin yaratıcısı, koruyucusu olduğu, göklerin ve yerin anahtarlarının yani yönetiminin O'nun elinde bulunduğu vurgulanıyor. Herşeyin yaratıcısının, göklerin ve yerin yöneticisinin Allah olduğuna, kâinatta herşey tanıktır. Birer âyet olan tabiat olayları buna tanık olduğu gibi vahiy ile inen sözlü âyetler de buna tanıktır. Allah'ın âyetlerini kabul etmeyip şirke sapanlar en büyük ziyana uğrarlar.
Allah'ın, herşeyin yaratıcısı olduğunu söyleyen 62 nci âyet üzerinde ke-lâmcılar hayli tartışmışlardır. Kulun işlerini kendisinin yarattığını söyleyen Mu'tezile görüşüne karşı ehli sünnet imamları şu görüşü benimsemişlerdir:
Yüce Allah bu âyette herşeyin yaratıcısı olduğunu söylemiştir. Kulların işleri de şeylerden olduğuna göre kulların işlerini yaratan da Allah'tır. Buna karşılık Mu'tezile de şöyle demişlerdir:
Âyette söz, gerçi genellik ifade eder ama birtakım kanıtlar, kulların işlerinin, bu genel'in dışında kaldığını gösterir. Şöyle ki:
1) Eğer kulların işleri de Allah'ın yarattığı şeyler içine girerse âyetin takdiri şöyle olur: "Ben sizin işlerinizi yarattım ama bir kere de onları siz kendiniz yapınız". Bu hüküm doğru olmaz.
2) "Allah, herşeyin yaratıcısıdır" sözü, Allah'ı övme amacıyla söylenmiştir. Eğer kulların işleri de Allah'ın yarattığı şeyler arasına girerse Allah-ın, zinayı, hırsızlığı, küfrü yaratmakla övünmesi gerekir.
3) Yüce Allah, En'âm Sûresinde de geçen bu âyetin ardından: "Doğrusu size Rabbinizden basiretler (gönül gözleri, gerçeği idrak kabiliyetleri) geldi. Artık kim (gerçeği) görürse kendi yararına, kim de (gerçeğe karşı) kör olursa kendi zararınadır. Ben sizin üzerinize bekçi değilim" [7331] buyurmuştur. Bu âyet, kulun bir işi yapıp yapmamakta serbest olduğunu gösterir. Bu da kulun işinin, Allah tarafından yaratılmadığını kanıtlar. Çünkü Allah tarafından yaratılmış olsa o zaman kul, işinde bağımsız olmaz. Zira bir işi Allah yaratmış olduktan sonra ondan kaçınmak, Allah'ın yaratmadığı bir şeyi de yapmak mümkün değildir. Öyle ise "Kulun işi Allah tarafından yaratılmıştır" denemez. Demek ki En'âm Sûresinin 104 ncü âyetindeki "Artık kim gerçeği görürse kendi yararına, kim de gerçeğe karşı kör olursa kendi zararınadır" cümlesi, aynı sûrenin 102 nci âyetindeki: "Allah herşeyin yaratıcısıdır" cümlesinin genel anlamını tahsis etmiş(sınırlamış)tır.
En'âm Sûresinde "Allah, herşeyin yaratıcısıdır" cümlesi, "Cinleri Allah'a ortak yaptılar [7332] âyetinden sonra gelmektedir. Bundan maksat, dünyâda hayır tanrısı, şer tanrısı diye iki Tanrı kabul eden mecusî dinini red olabilir. Cinleri Allah'a ortak yapanlar kınandıktan sonra herşeyi Allah'ın yarattığı buyurulmak suretiyle kâinatta iki Tanrı bulunduğu düşüncesi reddedilmiş olmaktadır. Bu durumda, kâinatta mevcut herşeyi: Yırtıcı hayvanları, haşereleri, hastalık ve acıları yaratan Allah'tır diyebiliriz. Âyeti bu şekilde yorumlarsak kulların işleri âyetin kapsamı dışında kalır.
Râzî, Mu'tezile'nin bu görüşlerine şöyle cevap veriyor: Kesin akıl kanıtı, âyetin açık anlamının doğruluğunu gösterir. Çünkü işlerin oluşumu, birtakım etkenlere bağlıdır. Bu etkenlerin yaratıcısı Allah'tır. Etkenle beraber gücün de bulunması, işin yapılmasını zorunlu kılar. Bu da Allah'ın, kulların işlerini de yaratmasını gerektirir. Allah'ın yaratma dairesi içinde bulunan insanın işi, birtakım sebeplere bağlıdır. Önce düşünce, sonra irade, sonra güç fi'lin oluşma etkenleridir. Düşünce ve eğilim, insan beyninde mevcut birtakım kuvvetlerle oluşur. Dış etkenler de düşünce ve eğilimleri uyandırır. Bu güçlerin hepsi Tanrısal yasalar çerçevesinde meydana gelir.

[7329] Yûsuf Sûresi: 3.
[7330] Fethu'l-Kadîr: 4/472.
[7331] 104 ncü âyet.
[7332] 100 ncü âyet.

Şayet insan bedeninde Allah'ın yasaları çalışmasa ne düşünce, ne de irade oluşur. Demek ki insanın yetilerini yaratan Allah'tır. İnsan birşeyi yapmak isterse onun için bir enerji gerekir. Bu enerji de yine beden içi ve dışındaki Tanrısal yasaların ça-lışmasiyle meydana gelir. Çünkü enerji gıdalarla oluşur. Gıdaların sindirimi, bedendeki organların çahşmasiyle olur. Gıdalar Allah'ın yarattığı şeyler olduğu gibi bedendeki diş, dil, tükrük bezleri, boğaz, mide, oniki parmak bar-sağı ve bütün sindirim sistemi hep Allah'ın yarattığı şeylerdir ve Allah'ın koyduğu yasalara göre çalışır. İşte dış ve iç etkenler birleşince iş meydana gelir. İnsanın işlerini yaratan etkenler Allah'ın yaratması ile var olduğuna göre insanın yaptığı iş de dolayısiyle Allah'ın yarattığı şeylerdendir. Demek ki "Allah herşeyin yaratıcısıdır'/ genel hükmü, herşeyi olduğu gibi insanın işlerini de kapsar.
Fakat insan, kendi iradesiyle yaptıklarından sorumludur. Dediğimiz gibi işin oluşması, iç etkenlerle dış etkenlerin birleşmesine bağlıdır. Düşünce ve eğilimleri uyandıran dış etkenler, çevreden gelir. Çevreyi seçmek, büyük ölçüde insanın elindedir. Ayrıca insan, uyanan eğilimler arasında seçim yapıp bunlardan beğendiğini uygulamak özgürlüğüne de sahiptir. İşte bu özgürlüğe irâde-i cüz'iyye denir. İnsan hayır iş yapmak isterse Allah onu da yapma gücünü kendisinde yaratır. Fakat kötünün yapılmasından hoşlanmaz. Seçimi yapan insan, yaptıklarından sorumludur. Çünkü insan o işi yapmayı seçmiş, Allah da onun seçimine göre kendisine yapma gücü vermiştir. Eğer ona yapma gücü vermese, insan hiçbir şey yapamaz ve sorumlu da olmaz. Sorumlu kıldığı insana, normal şartlar altında seçtiğini yapma gücünü verir. Şayet vermese, insanın hareketleri, kendi isteğiyle değil, zorunlu olur ve insan mükellef olmaktan çıkar. Oysa insan seçme yeteneğinden ötürü akıllı, değerli, mükellef bir varlıktır.
İnsanın işlerini Allah'ın yaratması, bu işlerin önceden yaratılmış olduğu anlamına gelmez. İşler, insan yaparken yaratılmaktadır. Bizim ölçümüze göre bu böyledir. Zamanlı varlıklar olan bizlere göre bizim hayatımız boyunca yapacağımız işleri Allah en ince ayrıntılarına kadar bilir. Çünkü işlerin öncelik ve sonralığı bize göredir. Biz zamanlı olduğumuz için işleri zaman içinde değerlendirir ve onlara önce, şimdi, gelecek hükümlerini veririz. Fakat Allah zaman üstüdür. Zamanı O yaratmıştır. O, herşeyi bütün olarak ve ayrıntıla-rıyle bilir. Bir milyon yıl önceki işleri bilmesiyle şimdi veya bir milyon yıl sonra olacak işleri bilmesi arasında bir fark yoktur. Zamanı yaratan Allah, tüm zamanlarda olacak olayları bilir. O'nun bilmesi, bizim bir işi şöyle veya böyle yapmak zorunda olmamızı gerektirmez. Çünkü O, bunları bizim, irademizle nasıl Geçeceğimizi bilir. Biz, seçimimizden ötürü sorumluyuz.
Özetle: İşlerimizin seçimini biz yaparız, onları Allah yaratır. Zaten Allah'ın yaratma dâiresi içinde bulunan insanın, işlerinin o dâire dışına çıkması mümkün değildir. Bunu şöyle bir şekille anlatabiliriz:
63 ncü âyette geçen makâlîd miklîd'in çoğuludur. Keşşaf sahibine göre mikîîd, Farsça kilîd kelimesinin Arapça söylenişidir. Nasıl mülkün anahtarları pâdişâha aitse göklerin ve yerin anahtarları da Allah'a aittir. Arap-çada "Falana mülkün anahtarları verildi" deyimi, o kimsenin padişah olduğunu, yönetimin onun eline geçtiğini ifade eder. Bu âyette de Allah'ın, kâinatın pâdişâhı, yöneticisi, koruyucusu olduğu anlatılmıştır.
64- De ki: "Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi bana emrediyorsunuz» ey câhiller?'" 65- Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedil-di: "Andolsun, eğer ortak koşarsan amelin boşa çıkar ve kaybedenlerden olursun!" 66- "Hayır, yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol". 67- "Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Oysa kıyamet günü yer, tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağ elinde durulmuştur. O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir.

Tefsîr:

64-67: Önceki âyetlerde kâinatın yegâne yaratıcı ve sahibinin Allah olduğu kesin kanıtlarla ortaya konduktan sonra bu âyetlerde de Hz. Muhammedi hitâbedilerek müşriklere, Allah'tan başkasına asla tapmayacağını söylemesi emrediliyor. Bütün peygamberlere, şirkin, iyi amelleri boşa çıkaracağının vahyedildiği belirtiliyor. Ve yalnız Allah'a tapması, Peygamber'e vurgu ile emrediliyor. Daha sonra Allah'ın yüceliğini ve kudretini belirtmek üzre kıyamette Yer'in, Allah'ın avucunda, göklerin de sağ elinde katlı bulunacağı; gökleri ve yeri elinin içine alacak kadar büyük kudret ve haşmet sahibi olan Allah'ı, müşriklerin lâyikiyle takdir edemeyip.O'na ortaklar koştukları; Allah'ın, kendisine ortak koşulan şeylerden çok yüce olduğu vurgulanıyor.
Bu âyetler, müşriklerin niyet ve davranışlarına cevap vermektedir. Onlar daima Hz. Muhammed(s.a.v.)i dâvasından vazgeçirmeğe uğraşıp dururlardı. Onlara cevabolarak Hz. Muhammed'in, asla tevhîdden sapmayacağı pekiştirilmektedir.
Son âyet, temsil yoluyla Allah'ın kudretini anlatmaktadır. Kabda, avuç içi demektir. Kafin zammiyle kubda avuçla alınan şeye denir. Temsil ile Allah'ın kudretini anlatmakta olan bu âyetten, Allah'ın, eli, avucu olduğu düşüncesi uyanabilir. Fakat âyetin amacı sadece Allah'ın kudretini anlatmaktır. Kur'ân'da soyut kavramlar, tasvir üslubuyla somut biçime sokularak anlatılır. Göklerin ve yerin Allah'ın elinde bulunması, O'nun kudretinin ne kadar büyük olduğunu gösterir. O, o kadar büyük, o kadar kuvvetlidir ki gökleri bir eline, yeri bir eline alır. Fakat bu sözden Allah'ı, bir eline gökleri, bir eline de yeri almış bir insan gibi düşünmek hatâdır. Çünkü bu, Allah'ı insana benzetmek ve O'na cisim vermek olur ki batıldır. O'nun zâtının mâhiyetini bilemeyiz. Göklerin ve yerin O'nun yönetiminde, kudret elinde olduğuna inanırız.
Bir şeyi kabzetmek: Katlamak, yok etmek, gidermek anlamlarına da gelir. Yemin de kudret ve mülk

anlamlarında kullanılır!'
Onun sağını, yani kudret ve kuvvetini alırız" [7333] demektir. Bu takdirde: "Arz tamamen O'nun avucundadır" cümlesi, Allah kıyamet gününde Arzı tamamen yok eder, gökleri de kudretiyle katlayıp kaldırır, ne yer kalır, ne gökler mânâsına da gelebilir.
Abdullah ibn Mes'üd'un rivayetine göre yahudi hahamlarından biri Hz. Peyğamber'e gelip: "Ey Muhammed, demiş, biz Tevrat'ta: Allah'ın, gökleri bir parmağı üstüne, yerleri bir parmağı üstüne, ağaçları bir parmağı üstüne, suyu ve toprağı bir parmağı üstüne, diğer yaratıkları da bir parmağı üstüne koyup: "Ben melikim" diyeceğini buluyoruz" demiş. Peygamber (s.a.v.), ya-hudînin sözünü doğrulama zımnında dişleri görününceye kadar güldükten sonra "Allah'ı lâyıkiyle takdir edemediler..." âyetini okumuştur[7334]
Gerçi tefsirlerde tecsîm (cisimlendirme) ve teşbîh(benzetme)den kaçmak için bu âyet çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır ama gerçekte, yukarıdaki hadisten de anlaşılacağı gibi Tevrat'ta geçen âyet Kur'ân'da da zikredilmiştir. Bundan dolayı âyeti gereksiz olarak çeşitli biçimlerde te'vil yerine aynen kabul edip mahiyeti üzerinde fikir yürütmemek en uygun yoldur. Abdullah ibn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: "Ben Peyğamber(s.3L.v.)i minberde gördüm, şöyle diyordu: Cebbar, gökleri ve yeri iki eline alır (Peygamber (s.a.v.) böyle derken iki elini yumup açmağa başlamış>5O/ira der: 'Ben Rahmanım, ben melikim, cebbarlar nerede, kibirliler nerede?' Sonra Peygamber (s.a.v.) sağma soluna eğildi, minberin alt tarafının sallandığını gördüm. Kendi kendime (acaba bu, Peyğamber'i düşürecek mi) diye söylendim"[7335]. Taberî, aynı mealde bir hadisi Ebu Hüreyre'den ve Sâlim'in babasından da rivayet etmektedir.
68- (O gün) Sûr'a üflenmiş, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) bayılmışlar, ancak Allah'ın dilediği sarsılmamıştır. Sonra ona bir daha üflenmiştir, birden onlar ayağa kalkmış bakıyorlardır. 69- Yer, Rabbinin nuru ile parlamış, kitap ortaya konmuş, peygamberler ve şahitler getirilmiş ve aralarında adaletle hükmedilmiştir. Onlara asla haksızlık edilmemiştir. 70- Herkese yaptığının karşılığı tam verilmiştir. O, onların ne yaptıklarını en iyi bilendir. 71- Nankörler bölük bölük cehenneme sürülmüşlerdir. Oraya geldikleri zaman kapılan açılmış, cehennemin bekçileri onlara şöyle demiştir; "Kendi aranızdan, Rabbini-zin âyetlerini size okuyan ve sizi bu gününüzle karşılaşacağınız hakkında uyaran elçiler gelmedi mi?", "Evet geldi, ama nankörlere azâb hak oldu!" demişlerdir. 72- "O halde içinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin. Böbürlenenlerin yeri ne kötüdür!" denilmiştir. 73- Rablerinden korunmuş olanlar da bölük bölük cennete sevkedilmişlerdir. Kapıları daha önce açılmış bulunan Cennete vardıklarında onun bekçileri onlara: "Selâm size, ne hoşsunuz, ebedî kalmak üzere buraya girin!" demişlerdir. 74- Onlar da: "Bize verdiği sözü yerine getiren ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan A Hah *a hamdolsun. Çalışanların ücreti ne güzeldir!' * demişlerdir. 75- Meleklerin de Arşın çevresinde dönerek Rablerini Övgü ile andıklarını görürsün, insanlar arasında hak ile hüküm verilmiş ve: "Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur!" denilmiştir.

Tefsir:

68- Sûr: İsrafil'in iki kez lifleyeceği boru olarak tefsîr edilir. Sa'k, korkup bayılmak anlamına gelir. Bu âyet ve Nemi Sûresinin 87 nci âyeti, kıyamet olayının dehşetini anlatmaktadır. İsrafil'in boruya üflemesinden öyle müthiş bir ses çıkar ki korkudan her bilinç sahibi bayılıp düşer. Ancak Allah'ın dilediği kimseler bu dehşetli olaydan sarsılmazlar. Beden içinde bulunan varlıklar ise ölürler. İkinci üfleyiş, bedenlere can, bayılanlara bilinç verir. Bayılmış olanlar ayılır, ölenler dirilir kalkarlar. îbn 'Abbâs ve Saîd ibn Cübeyr'in nakline göre bu korkudan bayılmayanlar şehîdler, Mukatil'e göre Cebrâîl, Mî-kaîl, İsrafil ve ölüm meleğidir.
Bu âyetteki sa'ika fi'lini öldü manâsına alıp, kıyamette Sûr'a üflenince Allah'ın diledikleri dışında herkesin öleceğini de söylemişlerdir. Fakat bu görüş, sa'k kelimesinin lügat anlamına aykırı olduğu gibi diğer âyetlere de aykırıdır. Sa'k, lügatte korkmak, bayılmak anlamlarına gelir. Ölmek anlamına gelmez. Yüce Allah Duhân Sûresinin 44 ncü âyetinde cennet ehlinin, dünyâdaki ölümden sonra bir daha ölmeyeceklerini bildirmiştir. Eğer daha önce ölüp cennete girmiş olan ruhlar kıyamet borusunda tekrar ölselerdi, o zaman ikinci kez Ölümü tadmış olurlardı: Birincisi bedenden ayrılırken, ikincisi de Sûr'a üflendiği zaman. Tâhâ Sûresinin 20 nci âyeti de cehennemdekilerin ölmeyeceğini bildirmektedir. Demek ki ölüm, bedensel varlıklara mahsustur. Ruh için Ölüm yoktur.
Aşağıdaki hadis de sa'k'm ölüm değil, bayılmak anlamına geldiğini gösterir: "insanlar kıyamet gününde korkudan bayılırlar. Ben de onlarla beraber bayılırım. Fakat ilk ay ilan ben olurum. Bir de bakarım ki Mûsâ Arşın bir kenarından tutmuş. Artık o benden önce mi ayılmış, yoksa o, Allah'ın istisna ettiği (bayılma dışı tuttuğu) kimselerden mi olmuş bilmem" [7336] Eğer hadiste geçen sa'k, ölüm anlamına gelmiş olsaydı, Hz. Peyğamber'in, Mû-sâ'nın ölüp ölmediğinde tereddütetmiş olması gerekirdi ki Musa'nın öldüğünde kuşku yoktur. Hz. Peyğamber'in tereddüdü, onun bayılıp bayılmadığındadır.
Evet Sûr'a ilk üfleyişte henüz ölümün tadım tadmamış olan bedenli canlılar ölürler. Ama daha önce ölmüş

[7333] Hakka Sûresi: 45.
[7334] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 39, Tevhîd: 19, 26, 36; Müslim, Sıfatu'l-munâfikîn: 19, 21; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 39; et-Tâc: 4/223.
[7335] Câmi'u'l-beyân: 24/27.
[7336] Buhârî, Husûmât; Müslim, Fedâil: 10, 161.

olanlar da bu sesten korkup bayılırlar. Ancak Allah'ın güçlendirdiği bazı kimseler korkuya kapılmaz, sarsılmazlar. Ölmek bedenlere mahsustur, ruh ölmez.
Gerek Nemi Sûresinin 87 nci âyeti, gerek Zümer Sûresinin bu âyeti, göklerde ve yerde bulunan bütün canlıların, İsrafil'in üfleyeceği borudan çıkan sesten sarsılacaklarını, daha doğrusu bu sesin, Yüce Divana çağırma sesi olduğunu anladıkları için son derece korkacaklarını, yalnız Allah'ın güçlü kıldığı bazı canların bu durumdan korkmayacaklarını ifade etmektedir. Fez ve sa'k olayı ayrı ayrı şeyler değil, aynı şeydir. Aynı anlamı veren iki kelime de kıyamet olayının etkisini tasvir etmektedir. Dünyâda bedenli varlıklardan hiçbiri ölümden istisna edilmez: "Her nefis ölümü tadacaktır" [7337]. Bu âyetteki istisna, ölümden değil, sarsılmadan veya Allah'ın heybetinden hasıl olan korkudan bayılmadandır[7338]
İbnu Kayyim el-Cevziyye şöyle diyor: "Bu, kıyamet durumundaki sa'-Ar'tır. Herkesin Mahşere toplandığı sırada yüce Allah, kullar arasında hüküm vermek üzere geldiği ve yer de Allah'ın nuru ile aydınlandığı zaman bütün yaratıklar korku ve heybetten bayılırlar. Nitekim Cenabı Allah: "Bayılacakları günlerine kadar bırak onları" [7339] buyurmuştur. Bu âyetlerdeki sa'k, ölüm anlamına gelseydi, dünyâdaki ölümden sonra başka bir ölüm daha olurdu ki: "Orada ilk ölümden başka ölüm tadmazlar" [7340] âyetinin açık ifadesine göre ilk ölümden sonra başka bir ölüm yoktur" [7341]
69-70: İkinci kez Sûra üflemekle bilinç verilen canlar ayılır, kalkarlar. Melekler sıra sıra dizilir, kâinatın Rabbi ve Yüce Divânın Hâkimi Allah gelir. O'nun güzelliğinin nuru Yeri aydınlatır, Yer, O'nun nuru ile parıl parıl parlar. Yüce Divan kurulur. Kitâb ortaya konur, herkesin yaptığı işlerin kayıt defterleri açılır. O adalet divanında sadece yazılı kayıtla da yetinilmez. Bunun yanında peygamberler ve tanıklar (peygamberlerin varisleri olan âlimler) de getirilir. Onlara, her kişinin yaptığı işlerin, Allah tarafından gönderilen dine uyup uymadığı sorulur. Tutulan zabıtlar ve tanıkların tanıklığı ile tam adaletle hüküm verilir. Hiç kimseye kıl kadar haksızlık edilmez. Herkesin neler yaptığını gayet iyi bilen Allah, herkese yaptığı işin karşılığını tam verir.
Allah herkesin yaptığı işleri gayet iyi bildiği halde zabıtların açılması, peygamberlerin ve tanıkların getirilmesi, herkesin o mahkemede asla haksızlık edilmediğine iyice kani olması içindir. Hakim dâvadaki olayların nasıl geçtiğini bilir, zabıtlar da bunları ayrıntılariyle tesbit eder, peygamberler ve tanıklar da bunları anlatırsa artık o mahkemenin adaletinden kuşku duyulmaz.
Âhiretteki Yüce Mahkeme sahnesini canlandıran bu iki âyetten sonra Mahkeme kararının sonucu olarak kâfirlerin cehenneme, müzminlerin cennete götürülmesini canlandıran iki kıyamet sahnesi daha sergilenmektedir:
71-72: Kâfirler bölük bölük cehenneme sevk edilirler. Ayrı ayrı gruplar halinde, herkes meşrebine, günâhına uygun bir cemaatle cehenneme gönderilir. "Cehennemin yedi kapısı vardır Her kapıya onlardan bir bölüm ayrılmıştır" [7342] Bu kapılardan birinden girecek olan gruplar, cehennemin önüne getirilince hemen kapılar açılır ve muhafızlar, o hükümlüleri azarlayarak şöyle derler: "Size kendi içinizden çıkmış, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve sizi bu gününüze karşı uyaran elçiler gelmedi mi?" derler. Onlar da elçilerin geldiğini, fakat kendilerinin onların sözlerini dinlemedikleri için, Allah'ın, şeytana uyanları cehennemde cezalandıracağı hakkındaki kararına çarpıldıklarını söylerler. Sonra onlara hemen cehennemin kapılarından içeri girmeleri söylenir.
Âyetin sonunda da böbürlenenlerin sonunun ne kötü olduğu vurgulanıyor. Bu son söz, ya cehennem muhafızlarının sözünün devamıdır, yahut bağımsız bir hükümdür. Yüce Allah, cehennemdekilerin yerinin kötülüğünü bu sözüyle vurgulamaktadır. Şimdi cehennemdekiler azâb içinde kıvranırken bize, bunun tam karşıtı olan sahne sunulmaktadır:
73-74: Şirkten, günâhlardan korunanlar da bölük bölük cennete götürülürler. Henüz onlar cennete varmadan, ikram için cennetin kapıları açılır ve girişlerine hazırlanır ki Rabbin konuklan geldikleri zaman kapının açılmasını beklemesinler. Onlar cennete girince cennetin muhafızları onları şöyle selâmlarlar: "Selâm size, hoşgeldiniz, her türlü kötü şeylerden temizsiniz. Dünyâda tertemiz hareket ettiniz, güzel davrandınız. Artık ebedî kalmak üzere cennete giriniz!" derler. Bu ikram ve güzel sözlerle karşılaşan Rabbin konuklan, sözünde durup kendilerini istedikleri yerde oturacakları cennet yurduna sokan Allah'a hamdederler. Sahnenin sonunda da "Çalışanların ücreti ne güzeldir!" buyuruluyor. Cehennemliklerin durumunu tasvir eden âyetlerin sonundaki "Böbürlenenlerin yeri ne kötüdür!*' sözüne karşılık cennetliklerin yerleri tasvir edildikten sonra "Çalışanların ücreti ne güzeldir" denilmektedir. Bu söz de ya cennetliklerin sözünün devamıdır, ya da bağımsız bir hükümdür. Allah bize onların ücretinin güzelliğim vurgulamaktadır.
Müfessirlerin çoğuna göre 74 ncü âyetteki el-Ard, cennet arzıdır. Allah1 in, arzı onlara miras vermesi, başkalarının olabilecek olan o güzel yeri mü1 minlere verdiğini ifade eder. Bazı müfessirlere göre de burada el-Ard ile dünyâ yurdu kasdedilmiştir. Âyet, mü'minlere, bağlı, bahçeli, güzel yerler verileceğini müjdelemektedir.

[7337] Âl-i İmrân Sûresi: 185.
[7338] Kurtubî, el-Câmi li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 15/280-281.
[7339] Tür Sûresi: 52.
[7340] Duhân Sûresi: 56.
[7341] Kitâbu'r-Rûh: s. 40-44.
[7342] Hicr Sûresi: 44.

Sözgeliminden bu arzın, cennet toprağı olduğu anlaşılıyor ise de dünyâda da Şam, Filistin, Irak, Kuzey Afrika, Anadolu, Endülüs gibi güzel toprakların müslümanların eline verileceğine işaret de sezilmektedir.
75 nci âyet, o Yüce Divan'ın hakimi olan Allah'ın, tahtındaki ihtişamını anlatmaktadır: Kendisi tahtında bulunmakta, çevresini saran melekler, buyruğuna hazır beklemekte, buyruğunu yerine getirmek üzre çevresinde dönmekte ve O'nu tesbîh etmektedirler.
İşte bu mahkemede insanlar arasında adaletle hüküm verilir ve burada "Övgü Allah'adır" denilir. O'ndan başkasının hükmünün geçmediğine, O-nun hükmünün adaletine herkes tanıklık eder.
Bu âyetler, Allah'ın büyüklüğünü, insanların anlayabileceği bir üslûb ile anlatmaktadır. Bunları olduğu gibi kabul ederiz, fakat mâhiyeti hakkında hüküm vermeyiz. Çünkü bizim bilgi sınırımız dışında kalan şeyler hakkında tahmine dayalı hükümler vermek bize gerçeği kazandırmaz. Kur'ân'ın dediği yerde durmak gerekir.
Son âyetler, özellikle birçok Mekke sûresinde görüldüğü üzre hitâm üslûbunu taşır. Allah'ın adaleti, övgünün yalnız Allah'a âidolduğu vurgulanarak sûre bitirilir. Sûrenin baş tarafında da dinin yalnız Allah'a mahsus olduğu vurgulanmıştı. Sûrenin sonunda da değişik bir üslûpla aynı şey vurgulanmakta ve böylece sûrenin başı ile sonu birleşmekte ve sûre bütünleşmektedir.
Âyetlerde cennet ve cehennem ahvali, geçmiş zaman kipiyle anlatılmaktadır. Müfessirlere göre henüz vukubulmayan ve ileride vukubulacak olan bu olayların, geçmiş zaman kipiyle anlatılması, bunların mutlaka vukubula-cağım pekiştirmek içindir. Bunun için ileride vukubulacak şey, olmuş, bitmiş bir vak'a gibi anlatılmaktadır. Tür kç em izde de bu üslûbu gerektiğinde kullanırız. Onun için âyetleri, Türkçedeki üslûba ve aslına uygun olarak terceme ettik.
Ancak bizim hatırımıza şöyle bir düşünce gelmektedir: Bedenden ayrılan her ruh, dünyadaki yaptıklarının hesabını vermek üzere Allah'ın huzuruna götürülür. Acaba sûrun üflenmesi, ölen ruhların muhakeme olmak üzere Yüce Divana toplanma, duruşmaya çağırma borusu mudur? Bu takdirde olay, insanlık tarihinden beri sürüp gelmektedir. Her ân yüce Allah'ın huzurunda muhakeme edilip cennete veya cehenneme sevk edilen mü'minler, kâfirler, itaatkârlar, âsiler vardır. Buna göre âyetlerde sadece ileride vukubulacak bir olay değil, her zaman süregelen ruhanî haller anlatılmış olur. Âhiret ahvâlini tasvir eden birçok âyetten bu anlam çıkmaktadır. Bu yorumumuz, özellikle Vakıa Sûresinin 83-95 nci âyetlerinin ifadesine de uygundur.
Demek ki âhiret, sadece dünyânın ömrünü tamamladıktan sonra başlayacak bir hayattan ibaret değildir. O, âhiretin en son durumu olabilir. Ama gerçekte âhiret, dünyâ ile beraber vardır ve ölen herkes âhiret âlemine geç-mekte, Allah'ın huzuruna çıkıp yaptıklarından hesap vermekte ve dünyâdaki eylemlerine uygun olarak ya cennet ile mükâfatlandırılmakta veya cehennem ile cezalandırılmaktadır. Allah bizi, bundan sonraki hayâtımızda birin-ciler grupundan eylesin.

Zümer Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler;

A) Tevhtd ile İlgili Prensipler:
1. İbâdet, yalnız Allah'a yapılır. O'ndan başka tapılacak tanrı yoktur (2-3, 11-15).
2. Allah katında şefaat edeceği zannıyle tapınılan şeyler, Allah'ın rızâsı olmadan ne şefaat edebilirler, ne de kişiyi Allah'a yaklaştırabilirler. Allah, kendisine şirk koşandan razı olmadığı için hiç kimse şirk koşana şefaat edemez (3). Şefaat (yardım), Allah'a aittir. Allah'tan ayrı olarak tanrı diye yal-varılanların hiçbir mülkü ve gücü yoktur. Onların, tapanlarına bir yardımları olamaz (43-44).
3. Tanrılaştırman şeylerin iç yüzünü Allah bilir. Melekleri Allah'ın kızları sanmak, yalan, iftiradır. Allah çocuk edinmek isteseydi en seçkin olanları çocuk edinirdi, beğenilmeyenleri değil. O, çocuk edinmekten münezzehtir. Göklerin ve yerin sahibi, evrenin yöneticisidir (3-5).
4. Müşrikler, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını biliyorlardı (38).
5. Yalnız Allah'a tapan ile, başka tanrılara da tapan; tek efendiye kul olanla, birçok efendiye kulluk edene benzer (29). Birçok efendisi olan, hangisinin emrini yapacağını bilemez, şaşırır, kalır. İşte yalnız Allah'a kulluk eden muvahhid, rahat, huzurlu; birçok tanrısı olan müşrik, huzursuz ve kararsızdır.
6. Araplar, Allah'a inanmakla beraber, kendileri ile Allah arasında aracı olacaklarına inandıkları tanrılara da taparlar, Allah'ın adıyla beraber onların adını da anarlardı. Tanrılarının adı anılmadan, sadece Allah'ın adı anı-lınca bundan sıkılırlar; ama Allah ile beraber tanrıları da anıhrsa sevinirlerdi. Oysa Allah'tan başkasını anıp ona yalvarmanın hiçbir yararı olmaz. Duayı kabul edecek, muradı verecek yalnız Allah'tır. Öyle ise yalnız O'na tap-mak ve O'na yalvarmak gerekir.
7. Şirk, yapılan güzel işleri de boşa çıkarır, geçersiz kılar.
8. Allah, herşeyin yaratıcı ve yöneticisidir. Göklerin ve yerin yönetimi yalnız O'na aittir; O'ndan başkasına tapılamaz (62-64).
9. İlâhî Kitap, güçlü, hüküm ve hikmet sahibi Allah'ın buyruğu ile Hz. Muhammed'in kalbine indirilmiştir (1-2, 41).
B) Âhiretîe İlgili Prensipler:
10. Allah'a isyan edenler, kıyamet gününde hem kendi canlarını, hem de ailelerini ziyana sokarlar. Aileleri de kendi huylarında ise, kendileri gibi onlar da azaba uğrarlar. Ama onlar salih insanlar ise, azaba giren kişi, cen-

nete giden ailesini kaybeder, onları göremez. Her iki durumda da ailelerini kaybetmiş olurlar (15-16).
11. Tâğûtları bırakıp yalnız Allah'a yönelenler, duydukları sözlerin en güzeline uyarlar. Âsîler için üst üste ateş gölgeleri varken, korunanlar için çok katlı, altlarından ırmaklar akan saraylar vardır (16-20).
12. Allah'tan başkasına yalvaranlar, âhirete vardıklarında, dünyâdaki her-şey ve bir o kadarı da kendilerinin olsa, çarpılacakları azâbdan kurtulabilmek için onu fidye verirler (47).
13. Âhirette, dünyâda yapılmış işlerin içyüzü ortaya çıkar. Hak söz ve Hak da'vetçisi ile alay edenlerin davranışları kendilerini kuşatır (48).
14. Kıyamette azabı gören suçluların yüzü kapkara olur. Kibirlilerin yeri cehennemdir. Fakat Allah, korunanları kurtarır. Onlara ihçbir kötülük ve tasa dokunmaz. (60-61).
15. 68-74. âyetler, âhiretteki yüce mahkemeyi, bunun sonunda kâfirlerin cehenneme, sâlih mü'minlerin de cennete götürülmelerini anlatır.
Yüce mahkemenin hâkimi Allah'tır. O mahkemede, insanların amel defterleri kontrol edileceği gibi, peygamberler ve Hak da'vetçisi olan hakikat bilginleri de insanların, defterlerinde kayıtlı eylemlerinin, Hakk'ın muradına, peygamberlerin ve hakikat bilginlerinin duyurularına uygun olup olmadığına tanıklık edeceklerdir.
16. Cehennem kat kattır. Her bölüme gidecek suçlular, kendi karakterlerinde olanlarla birlikte cehenneme sürülürler: "Kâfirler, grup grup cehenneme sürüldüler" (71), "Cehennemin yedi kapısı vardır. Her kapıya onlar-dan bir bölüm ayrılmıştır" [7343]
17. Melekler, evrenin hükümdarı olan Allah'ın tahtı çevresinde dönüp O'nu.tesbîh ederler. Yargıcı Allah olan İlâhî mahkemede tam adalet ile hükmedilir, kimseye haksızlık edilmez. O yüce adaleti gören kullar, kâinatın hâ-kimi Allah'a hamdederler (75).
Cennet de kat kattır. Cennetin sekiz tabaka olduğu hakkında hadîs vardır (îbn Mâce, Taharet: 57, 60; Cenâiz: 57). Cennetlikler de grup grup cennete götürülürler. Her kişi, kendi dengindeki insanlarla beraber olur. Birinci sah-nedekiler, cehennem zebânîleri tarafından azarlanırken, ikinciler cennet hizmetçisi melekler tarafından selâm ve saygı ile anılırlar. Cennet halkı, kendilerini, diledikleri gibi hareket edecekleri cennete götüren Allah'a hamdederler.
C) Genel Prensipler:
18. Herşeyin belli bir ömrü vardır. Herkes ölecek ve Rabbin huzurunda muhakeme edilecektir (30-31).
19. Allah, yarattığı tek candan onun eşini yaratmış; ikisinin birleşiminden öteki insanları yaratmıştır (6).
20. İnsan, anne karnında üç karanlık (zar) içinde yaratılmaktadır (6). Kur'ân-ı Kerîm'in işaret ettiği bu gerçek, modern ilim tarafından da doğrulanmıştır. Amerika'lı bilim adamı Keaith L. Moore, The Developing Human adlı kitabında: "Kur'ân, embrio'nurî, üç karanlık içinde büyüdüğünü söylüyor ki bunlar, muhtemelen: 1) Dış karın cidarı (maternal anterior abdominal wall), 2) Rahim cidarı (uterine wall), 3) İç rahim zan (amniochorionic mamb-rane) olabilir. Kur'ân'da, doğum öncesi, rahimde insanın gelişme aşamaları hakkında öyle ilginç açıklamalar vardır ki bunlarda itiraz edilebilecek herhangi bir aksaklık yoktur" diyor (S.9).
21. Allah, kimsenin şükrüne muhtaç değildir. Ancak kuluna acıdığından dolayı onun nankörlüğünden değil, şükründen razı olur (7). Allah'ın razı olmadığı can da mutluluk yüzü göremez. Allah, nankörü cezalandırır. Şük-redene de nimetini artırır [7344]
22. Hiç kimse, başka birinin günâhını çekmez. Herkes kendi günâhından sorumludur (7). İnsan zayıftır. Başı darda kalınca Allah'a yalvarır. Ama nimet bulup bolluğa çıkınca yalvardığını unutur, gaflete düşer. Allah'a ortaklar koşar (8).
23. Verilen nimetleri, kendi bilgisi ve gayreti ile kazandığını sanır; o malın ve nimetin bir sınav olduğunu, Allah'ın, onlarla kendisini sınadığını bilmez. Allah'a şükredenler de vardır ama insanların bir çoğu böyle nankördür (49).
24. Allah'a gönülden ibâdet eden, O'nun rahmetini uman, âhiretten korkan mü'min kul ile; Allah'ı tanımayan âsî kul bir olmayacağı gibi, bilenlerle bilmeyenler de bir olmaz (9).
25. Allah'ın, gönlünü İslama açtığı kimse, Tanrının ışığı üzerinde bulunur. Müslüman basîret sahibidir, bilinçli hareket eder. Allah'tan gaflet, kalbi katılaştırır, insanı sapıklığa düşürür (22). Hikmetin başı, Allah korkusudur.
26. İyilik eden, iyilik bulur (10).
27. Dünyâ geniştir. Bir yerde inancına göre yaşayamayan, rahatça yaşayabileceği yere hicret edebilir (10).
28. Sabırlı olanlar, hesapsız ödüllere ererler (10).
29. Dünya yaşamı, bir bahar mevsimi gibi, çabuk geçer (21).
30. Kur'ân'ın bütün âyetleri, güzellikte birbirine benzer ve karşıtlıdır. Olaylar, karşıtlarıyle anlatılır. İnananların hallerinin ardından, inanmayanların durumları gösterilir. Bu İlâhî üslûbun güzelliği karşısında, Allah'tan korkanların tüyleri ürperir, derileri yumuşar, gönülleri Allah'ı anarak feyiz dolar (duygulanırlar) (23).
31. Herkesin anlayacağı pürüzsüz, fasîh bir Arapça ile indirilen Kur-ân'da, gerçekler, misaller (temsîller)le anlatılmıştır (27-28).
32. Allah'ın sözlerini yalanlayanlar, dünyâda cezalandırılacakları gibi âhi-rette daha korkunç bir azaba çarpılırlar (26).

[7343] Hicr Sûresi: 44.
[7344] İbrâhîm Sûresi: 7.

33. Allah'ın üstüne yalan atmak büyük haksızlık olduğu gibi, Allah'ın gönderdiği gerçeği yalanlamak da en büyük haksızlıktır. Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler, gerçek korunanlardır. Onlar, Allah katında istedikleri her-şeyi bulacaklardır. Allah onların kötülüklerini bağışlar ve kendilerini, yaptıkları en iyi işler üzerinden ödüllendirir (32-35).
34. Allah kuluna yeterlidir. O'nun koruduğuna kimse zarar veremez. Allah'tan başka tanrılar var sanmak ve onlardan korkmak, korkutmak şaşkınlıktır. Allah'ın şaşırttığını kimse doğru yola iletemez; Allah'ın yola ilettiğini de kimse şaşırtamaz (36-37).
35. Allah'ın vereceği zararı kimse kaldıramaz; O'nun vereceği nimeti de kimse Önleyemez. Öyle ise sadece Allah'a tevekkül etmelidir (38).
36. Hak yolunun da'vetçileri Allah'a güvenmeli, yolundan şaşmamalıdır. Onları dinlemeyenler, yarın kimin kaybedeceğini, kimin sürekli azaba uğrayacağını bileceklerdir (39-40).
37. Doğru yola gelen kendi yararına, yolunu şaşıran da kendi zararına davranır. Peygamber ve Hak da'vetçisi, insanların bekçisi, ya da zorlayıcısı değildir (41).
38. Allah, ölenlerin canlarını alır. Uyuyanların canlarını da alıp tekrar salar. Ölümü ve uykuyu düzenleyen, yürüten Allah'tır (42).
39. Gaflet ile kendisine güvenen insanlar, sonunda mallarını bırakıp giderler, yaptıkları kötülüklerin cezasını bulurlar. Eski zâlimler öyle olduğu gibi şimdiki ve her zamanki zâlimler de öyle olacaklardır (50-51).
40. Rızkı veren Allah'tır. O, dilediğine bol, dilediğine dar rızık verir. Rızkın bol veya dar verilişi, O'nuh hikmeti ve yasası gereğidir (52).
41. Allah'ın rahmetinden umut kesilmez. Allah dilerse kulunun bütün günâhlarını bağışlar. Öyle ise O'nun bol rahmetini düşünüp, vakit varken hemen tevbe etmeli ve Allah'ın indirdiği sözün en güzeline uymalıdır (53-54).
42. Azâb saati veya ölüm ansızın, insan hiç farkına varmadan gelir. O zaman insan pişman olur, yaptıklarını telâfi için bir daha dünyâya dönmek ister ama artık pişmanlığın bir yararı olmaz (55-59).
43. Çalışanların ücreti, en güzel ücrettir. En helâl ve temiz kazanç, insanın alın teriyle sağladığı kazançtır (74).
"Yalnız Allah anıldığı zaman, âhirete inanmayanların kalbleri ürker. Ama O'ndan başka tanrılara da anıldığı zaman, sevinirler" (45).
Bu âyeti dikkatle düşünüp, bugün müslümanların içinde bulunduğu durumu, Kur'ân-ı Kerîm'in şiddetle kınadığı câhiliyye şirki ile karşılaştırırsak, inanç ve ibadet bakımından, gerçekte onlardan pek farklı olmadığımızı anlayabiliriz.
Kur'ân'ın istediği nedir? İbâdette, Allah'tan başkasının adını asla anmamak, araya başka vasıta sokmamak, yalnız Allah'ın adını anmak. Ne ad altında olursa olsun, ibadet esnasında Allah'tan başkasını anmak, O'ndan medet ummak, Kur'ân'a göre şirktir. Araya sokulan melek olsun, peygamber olsun, veya velî olsun fark etmez. Bundan dolayı Allah ile beraber melekleri veya îsâ'yı anmak şirktir (Zuhruf Sûresi: 57-58 nci âyetlere bakınız). Peki, ya bizim namazlarda, du'ârda Allah'ın yanında, peygamberleri, velîleri anmamız, hatta "ya falan!" diyerek onlardan imdâd istememiz, acaba Kür*ân*ın tevhîd ruhuna uygun mudur? Hele hele dervişlerin, kendi şeyhlerini Allah ile kendileri arasına sokmaları, şeyhlerin, bazı merasimlerinde Allah'tan çok silsile şeyhlerini bir bir anıp her birinden istimdâd etmeleri, Zümer Sûresinin bu âyette vurgulanan tevhîd ruhu ile bağdaşır mı? Kur'ân'ın bize öğrettiği du'ârda Allah'tan başkasının adı geçer mi?
Doğrusunu söylemek gerekirse müşrik Arapların, Allah'ın yanında, Lât, Menât, 'Uzzâ ve Hübel gibi başlıca dört tanrıları vardı. Şimdi cennette kimseye bir karış yer vermeyen avamın, hattâ bazı havassın Allah ile kendileri arasındaki vasıta tanrıları onlardan kat kat fazladır. Düzinelerle insanı tanrı yapmışız, sonra da bunun adına müslümanhk demişiz. Nerede Kur'ân'm anlattığı tevhîd, nerede bizim içinde bulunduğumuz câhiliyye hali!?

ZÜMER SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
			Çoğunluk.
		Übey[7345] suz:	Çoğunluk.
		ziyadesiyle:	İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs ve Mücâhid. Muzâri' fi'ilden sonra hitâb zamîri ile: Übeyy ibn Ka*b [7346] Çoğunluk.
		Übey. [7347] Birinci isim ismi fail:	Çoğunluk.
Âyet No.	Kelime:		

[7345] Mesâhif: 160.
[7346] Câmi'u'l-beyân: 23/191; Kurtubî: 15/333-334; Mesâhif: 81, 160, 204.
[7347] Mesâhif 160.

Kırâet farkı:
İkisi de mübalağa kipinde:
Yâ'dan sonra vâv ile:
Hâ'yı gizli bir vâv ile uzatmadan damm ile:
Okuyanlar:
Enes ibn Mâlik,
Cahderî, Hasan,
A'rec ve İbn
Ya'mer.
Übey ve Zeyd ibn
'Alî[7348]
Vasi halinde hemzenin ve mîm'in
kesriyle: Hamza.
Vasi halinde sadece hemzenin kesriyle: Kisâî.
Vasi halinde hemzenin dammıyle:
Ötekiler [7349] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7350]
Nâfî\ Âsim, Hamza, Hişâm.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
bir vâv ile
uzatarak (sıla):
Hâ'nın sükûnu ile:
Yâ'nın fethiyle:
Yâ'nın dammıyle: ' Hafif mîm ile[7351]
Şeddeli mîm ile, anlamında:
İbn KeSîr, İbn zekvân, Kisâ'î, İbn Verdân ve Halefin de tercîhi. Sûsî ve İbn Cemmâz [7352]
İbn Kesîr, Ebû 'Amr ve Ruveys. Ötekiler [7353] İbn Ke§îr, Nafî', Hamza.
Ötekiler [7354] Çoğunluk.
îbn Cübeyr. [7355] Çoğunluk.
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [7356]
Âyet No.
11
13
16
17
17-18
Kelime:
Kırâet farkı:
İzafet yâ'sının fethiyle: fi'nın sükûnuyla: İzafet yâ'sının fethiyle:
Yâ'mn sükûnuyla: ı; İki halde de sonda yâ
ile:
İki halde de yâ'sız: iki halde de
yâ'h:
Okuyanlar:
Nâfi'. Ötekiler. Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr. Ötekiler.
Ruveys. Ötekiler.
Ya'kub [7357] Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve Hasan [7358]

[7348] Mesâhif: 161; el-Bahr: 7/415.
[7349] Başlama halinde on kari' de hemzenin dammı, mîm'in fethiyle okunacağında oybirliği içindedirler: Kurtubî: 15/236; en-Neşr: 2/248; el-Budûr: 278.
[7350] Mesâhif: 81.
[7351] Çünkü in elifi ya duâ anlamındadır, bu takdirde mânâ şeklinde , olur. Ya da soru içindir, bu takdirde de mânâ: Hiç bu, Allah yolundan şaşırtmak veya sapmak İçin O'na ortaklar koşan gibi olur mu? sekline girer.
[7352] Bu, vasi halinde böyledir. Fakat kelime üzerinde durulunca hâ'nın sakin yapılacağında ihtilâf yoktur.
[7353] el-Budûr: 273.
[7354] Tebsırah: 658; Kurtubî: 15/238; en-Neşr: 2/362; el-Budûr: 273.
[7355] Mesâhif: 161.
[7356] Mesâhif: 82.
[7357] en-Neşr: 2/364; el-Budûr: 273.
[7358] Mesâhif: 82.

Dâl'dan sonra vasi hâlinde meftun, vakıf halinde sakin yâ ile: Yalnız vakıf halinde yâ ile: d iki halde de yâ'sız:
Sûsî.
Ya'kub. Ötekiler[7359]
Ayet No.
20
Kelime:
Ktrâet farkı:
Okuyanlar:
Meftûh şeddeli nün ile: Ebû Ca'fer.
Vakf hâlinde sakin,
vasi hâlinde meksûr hafif nûn ile:
21
22
23
Yâ'nın fethiyle: Yâ'nın sükûnuyla:
Yalnız vakıf halinde yâ ile:
Ötekiler [7360]. Çoğunluk.
İbn Mes'ûd. İbn Mes'ûd. Çoğunluk [7361] Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [7362]
Çoğunluk. Übey [7363]. Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, parantez içinin de ilâvesiyle [7364]. Çoğunluk.
Hişâm, İbn 'Âmir ve Ebû Bişr [7365]
İbn Kesîr.
Âyet No.
29
Kelime:
30
33
36
Kırâet farkı:
İki halde de yâ'sız: Sîn'den sonra elif ile:
Meftûh sîn ve lâm ile,
elifsiz: Meksûr sîn ve sakin
lâm ile:
Okuyanlar:
Ötekiler[7366], îbn Kesîr, Ebû
'Arar.
Ötekiler.
Fa'il vezninde:
Saîd ibn Cübeyr, 'îkrime ve EbûU-Âliye[7367]. îbn Muhaysın, İbn Ebî Ableh, îsâ ibn Ömer ve İbnEbîîshâk[7368]
MînVden sonra elifsiz,
şeddeli, meksûr yâ ile: Çoğunluk [7369]
Çoğunluk, îbn Mes*ûd ve Übey[7370]
Çoğunluk, îbn Mes'ûd [7371] Çoğunluk. Ebû Ca'fer, Ham-za, Kisâ'î.
Ayet No.
38
39
Ketime:
Kırâet farkı:

[7359] Tebsırah: 659; el-Budûr: 273.
[7360] el-Budûr: 273.
[7361] Mesâhif: 82.
[7362] Mesâhif: 82.
[7363] Mesâhif: 161.
[7364] Mesâhif: 82.
[7365] el-Bahr: 423.
[7366] el-Budûr: 273.
[7367] Tebsırah: 659; en-Neşr: 2/363; Mesâhif: 205.
[7368] Bu, Abdullah ibn Zübeyr'in kırâetidir.
[7369] Kurtubî: 15/254; el-Bahr: 7/425.
[7370] Mesâhif: 82,161. Übeyy'in " " okuduğu da söylenmiştir (Mesâhif: 161).
[7371] Mesâhif: 82.

Sakin yâ ile: Meftûh yâ ile:
Okuyanlar:
Halef, Übey. İbn Mes'ûd, Ebû's-Sevvâr ve Ebû Reca' [7372] Çoğunluk.
Übey [7373]. Hamza. ötekiler.
İkisi de tenvînli, isimler
m an sû b:
Hasan, Ebû 'Amr, Şeybe.
Tenvinsiz, izafetle, isim-
ler mecrûr:
Kûfeliler[7374]
Übey[7375]
Nûn dan sonra elifli,
çoğul kipi:
Şu'be.
Ayet No.
42
42
43
44
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Nûn'dan sonra elifsiz, tekil: Ötekiler[7376] Çoğunluk. IbnMes'ûd [7377]
Madmûm kaf ile, edilgen, mevt merfû': Hamza, Kisâ'î,
Halef. Kafin fethiyle, etken;
mevt mensub: Ötekiler[7378]
Mevsûl ve zamîr müzekker:
Tâ'nın fethi, cîm'in kesriyle:
Übey [7379] Çoğunluk, îbn Mes'ûd. Çoğunluk. Îbn Mes'ûd [7380]
Ya'kub.
Âyet No.
46
47
49
53
Kelime:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Tâ'nm dammı, cîm'in
fethiyle:
Mushaf'ında
Yâ*nın sükûnuyla:
Yâ'nın fethiyle: Meksûr nûn ile:
Meftûh nûn ile:
Ötekiler [7381] Çoğunluk, îbn Mes'ûd [7382]. Çoğunluk.
hazfıyle: tbn Mes'ûd. Çoğunluk, îbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. [7383] Ebû Amr, Ham-za, Kisâ'î, Halef, ötekiler.
Ebû «Amr. Kisâ'î, Halef, ötekiler.

[7372] Mesâhif: 82.
[7373] Mesâhif: 161.
[7374] Tebsırah; Neşr: 2/363; Kurtubî: 15/259.
[7375] Mesâhif: 161.
[7376] Kurtubî: 15/259; el-Budûr: 274.
[7377] Mesâhif: 82.
[7378] Tebsırah: 660; en-Neşr: 2/363.
[7379] Mesâhif: 161.
[7380] Mesâhif: 82.
[7381] el-Budûr: 274.
[7382] Mesâhif: 82. Bazılarına göre İbn Mes'ûd okumuştur.
[7383] Mesâhif: 82.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı;	Okuyanlar: Çoğunluk.
			Übey ve Ebû Miclez[7384]
			Çoğunluk.
			tbn Mes'Ûd ve İbn 'Abbâs [7385]
			Çoğunluk.
			tbn Mes*ûd[7386]

56
Eliften sonra meftûh yâ: İbn Cemmâz'ın Ebû Ca'fer'den rivayeti.
Eliften sonra sakin yâ: Ebû Ca'fer'den başka bir rivayet.
Ya'dan sonra sakin hâ: Ruveys.
Meksûr elif ile, yâ'sız:. ötekiler [7387]
Ayet No.
Kelime:
59
Kırâet farkı:
Müennes kipi:
Müzekker kipi:
Ğâib zamîriyle:
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
Hafsa mushafı ve tbn Mes'ûd[7388]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7389]
Hz. Ebûbekir ve 'Âişe (r.a.mâ), Rebî' ibn Enes'in Ümm-i Selemeden, onun da Peyğamber(s.a.v.)den rivayeti.
Çoğunluk.
Übey ve İbn Mes'ûd[7390]
Ameş [7391]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:

[7384] Mesâhif: 161.
[7385] Mesâhif: 83, 205
[7386] Mesâhif: 83.
[7387] en-Neşr: 2/363; el-Budûr: 275.
[7388] Mesâhif: 214, 83.
[7389] Mesâhif: 83.
[7390] Mesâhif: 83, 161.
[7391] Kurtubî: 15/273; CâmiVl-beyân: 24/21.

60 Çoğunluk. .[7392]
61 Sakin nûn, hafif cîm
ile: Ravh.
Şeddeli cîm ile, tenciye
kökünden: Ötekiler[7393]
Zây*dan sonra elif ile,
çoğul: Hamza, Kisâ*î,
Halef, Ebûbekr. Zây*dan sonra elifsiz,
tekil: Çoğunluk[7394]
Çoğunluk.
süz: ibnMes'ûd[7395]
64 meftûh yâ ile: Nâfi*.
Birincisi meftûh, ikincisi meksûr iki nûn, sakin yâ ile: îbn 'Âmir.
Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Şeddeli nûn, meftûh yâ
ile:
İbn Kesîr.
Şeddeli nûn, sakin yâ
ile:
Ötekiler[7396]
Sülâsî'den etken:
Çoğunluk.
îhbât kökünden, etken: Kırâettir.
Îhbât kökünden çoğul,
mü tekellim:
Kırâettir [7397]
69
Hemzenin dammıyle,
işrâk'tan edilgen:
İbn 'Abbâs,
Ubeyd ibn
'Umeyr.
tşrâk kökünden etken: Çoğunluk[7398]
Âyet Kelime: Kırâet farku Okuyanlar:
No.
71-73 Hafif tâ ile, burada ve
Nebe': 19'da: Kûfelüer.
Her üç yerde de şeddeli
tâ ile: Ötekiler.
71 Çoğunluk.
îbn Mes'ûd. Çoğunluk.
İbn Mes'ûd. Çoğunluk.
(Vâv)sız: İbn Mes'ûd.
Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk, tbn Mes'ûd. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7399]

40/60 MÜMİN SÛRESİ..... 1572
Tefsîr: 1572
Tefsîr: 1573

[7392] Mesâhif: 161.
[7393] el-Budûr: 275.
[7394] Tfebsırah: 660; en-Neşr: 2/363; el-Budûr: 275.
[7395] Mesâhif: 83.
[7396] Tebsırah: 660; en-Neşr: 2/363; el-BudÛr: 275.
[7397] el-Bahr: 7/439.
[7398] Kurtubî: 15/282.
[7399] Mesâhif: 83.

Tefsir: 1575
Tefsîr: 1575
Tefsir: 1576
Tefsir: 1577
Tefsîr: 1580
Tefsîr: 1580
Tefsir: 1582
Tefsir: 1583
Tefsir: 1584
Tefsir..... 1584
Tefsîr: 1585
Tefsir: 1585
Mü'min Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler: 1586
MÜ'MİN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI..... 1588

40/60 MÜMİN SÛRESİ

Adını Eir'avn ailesinden inanan bir kişinin sözlerini anlatan 28-45 nci âyetlerinden alan ve 85 âyeti içeren bu sûrede kâfirlerin Peyğamber(s.a.v.)e ve Kur'ân'a karşı inatçı tutumları kınanır, Allah'ın kâinattaki kudret işaretlerinden örnekler verilerek yalnız Allah'a tapılması gereği anlatılır; peygamberleri inkâr etmiş olan eski milletlerin felâkete uğradıkları, iş işten geçtikten sonra pişmanlığın yarar sağlamayacağı bilinilerek şirki bırakıp Allah'a kulluk edilmesi öğütlenir.

Üçüncü âyetinde geçen Allah'ın ğâfir sıfatı da sûrenin ikinci adı olmuştur. Bu sûreden itibaren altı sûre, h, mim harfleriyle başladığı için bunlara havâmîm (hâmîmler) denir. Enes ibn Mâlik'in: "Hâmîmler Kur'ân'ın dîbâcı(süsü)dür"; İbn Abbâs'ın: "Herşeyin bir özü vardır. Kur'ân'ın özü de hâ-mîmlerdir"; Ca'fer-i Sâdık'ın: "Kim her üç günde bir, Hâmîm el-Mü'min'i okursa, Allah onun geçmiş ve gelecek hatâlarını affeder, onu takvaya bağlar ve onun âhiretini dünyâsından hayırlı yapar" dedikleri rivayet edilir [7400] Herhalde bu sözler, sûrede Kur'ân'ın ve vahyin çok Övgü ile anılmasıyle ilgilidir.

Sûrenin bütün bölümleri birbirine bağlıdır. Bundan dolayı bütün âyetlerinin bir anda indiği söylenebilir. İçeriği, Zümer Sûresinin içeriğine benzer. Adetâ sûre, Zümer Sûresini tamamlar. Bundan dolayı Zümer Sûresinden sonra inmiş olması, kuvvetle muhtemeldir. Mekke'de inmiştir. 56-57 nci âyetlerinin Medine'de indiği hakkındaki rivayetler tutarlı görünmemektedir. Resmî tertipte 40 nci, iniş sırasına göre 60 nci sûredir.

Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Hâ mim. 2- Bu Kitabın indi-rilişi, azız ve alîm (üstün ve bilen) Allah tarafındandır. 3- O günâhı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin olan, lütuf sahibi (Allah tarafın-, dan). O'ndan başka Tanrı yoktur, dönüş O'nadir. 4-Nankörlerden başkası Allah'ın âyetleri hakkında mücâdele etmez. Onların öyle şehirlerde dolaşmaları seni aldatmasın, 5- Onlardan önce Nuh kavmi ve onlardan sonra gelen kollar da yalanladılar. Her millet, elçilerini yakalamağa yeltendi; hakkı gidermek için boş şeyler ileri sürerek tartıştılar. Bu yüzden onları yakaladım. Azabım nasıl oldu?! 6- Böylece Rabbinin, nankörler hakkındaki: "Onlar ateş halkıdır!" sözü yerini bulmuş oldu.

Tefsîr:

1-3: Sûre iki harf ile başlamaktadır. Bu harflerin tefsiri üzerinde çok şey söylenmiştir. Bu konuda Bakara Sûresinde ve daha sonraki sûrelerde yeterince izahat verilmişti. Burada hâmîmlerle ilgili olarak: harfleri yan yana gelince: er-Rahmân" ortaya çıkar" denilmiştir" [7401] Daha Önce söylediğimiz gibi bu harflerle başlayan sûrelerde bu harflerden hemen sonra vahyedilen sözlerin önemi vurgulanır.

Böyle iki harften ibaret olan birinci âyet, dâima galip, yenilmez güce sahip, herşeyi bilen, geçmiş günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin, kudret ve nimet sahibi, kendisinden başka tanrı olmayan Allah tarafından indirilmekte olan Kitabın önemine dikkati çekmektedir. Şirkten tevbe edenlere Allah'ın bağışlayla ve tevbeyi kabul edici sıfatlanyle umut verilmekte, inâd ile şirk ve isyanlarını sürdürenlere de O'nun azabının çetinliği ve kudreti hatırlatılmaktadır.

4 ncü âyette kâfirlerden başkasının, Allah'ın âyetlerine karşı gelmeyeceği belirtildikten sonra Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli ediliyor: "Onların şehirlerde gezip dolaşmaları, işlerini görmeleri seni aldatmasın" buyuruluyor. Yani sen onların öyle dolaşmalarına, güç, sağlık ve servet sahibi olmalarına bakma, pek yakında Allah'ın azabı onları yakalayacaktır.

5- Onlardan önce Nuh kavmi ve daha sonra gelen milletler de peygamberlerine karşı koymuşlardı. Her millet, gelen peygamberi engellemeğe, onun getirdiği gerçeği batıl ile yok etmeğe çalışmıştı ama onlar peygamberlere engel olamadan Allah onları yakalayıp helak etmişti. Allah'ın onları nasıl çetin bir cezaya çarptırdığı bilinmektedir.

6- Onlar böylece helak olup cehenneme gittiler ve bu suretle Allah'ın, "Kâfirler cehenneme gideceklerdir!" şeklindeki ezelî karan, yerini buldu.

Cehenneme gidecek olanlar, Allah'ın gönderdiği gerçeği inkâr edenlerdir. Allah ezelde, inkâr edenlerin cehenneme gideceğine hükmetmiştir. Allah'ın bu hükmü uyarınca her ümmetin kâfirleri cehenneme giderler. Hz. Muham-med(s.a.v.)in getirdiği gerçeği, bâtıl ile yok etmeğe, onun görevine engel olmağa kalkışanların sonucu da önceki kâfirlerin sonucu gibi olacaktır.

Altına âyetteki " sözcüğünü Medine halkı ve îbn *Âmir çoğul olarak " okumuşlardır.

Âyetlerde Önce Allah'ın herşeyi bildiği, herkesin ne yaptığından haberdar olduğu, günâhları bağışlayıp tevbeleri kabul ettiği, bunun yanında azabının da çetin, kudretinin üstün olduğu belirtiliyor. Böylece kullar tevbeye yöneltiliyor. Tevbe etmeyenler de O'nun çetin cezası, yenilmez gücü ile korkutuluyor. Âyetlerde havf ve recâ (korku ve umut) birlikte veriliyor. Korkudan hoşlananlara korku ilâcı, umuttan hoşlananlara umut ilâcı sunuluyor. Bu ilk kâyetlerde Özetlenen bu hikmet daha açılarak şöyle buyuruluyor:

7- Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tesbîh ederler, O'na inanırlar ve mü'minler için (şöyle) mağfiret dilerler: "Rabbimiz, sen rahmet ve bilgi bakımından herşeyi kapladın. Tevbe edip senin

[7400] Tabresî, MecmeVI-beyân: 8/512.
[7401] Câmi'u'l-beyân: 24/39.

yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru!3'8- "Rabbimiz, onları ve babalarından, eşlerinden, çocuklarından iyi olan kimseleri onlara söz verdiğin Adn cennetlerine sok. Kuşkusuz üstün olan, hikmet sahibi olan sensin sen!" 9- "Onları kötülüklerden koru. O gün sen, kimi kötülüklerden korursan ona acımış-sındır. İşte o büyük başarı budur!** 10- inkâr edenlere de bağırılır: "Allah'ın kızması, sizin kendi kendinize kızmanızdan daha büyüktür. Zira siz inanmaya çağırıldınızda inkâr ederdiniz!" U- Dediler ki: "Rabbi bmiz, bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin. Günâhlarımızı itiraf ettik. Şimdi (şu ateşten) çıkmak için bir yol var mı?** 12- (Şöyle cevap verildi): "Bu duruma düşmenizin nedeni şudur: Tek Allah'a çağırıldığınız zaman inkâr ederdiniz. O'na ortak koşulunca inanırdınız. Artık hüküm, Yüce ve Büyük Allah'a aittir.

Tefsîr:

7-9: Allah'ın tahtını taşıyan ve onun çevresinde bulunan melekler, yüce Rabbi överek tesbîh eder, O'na saygı gösterirler. Mü'minler için mağfiret dileyip Allah yolunda gidenleri bağışlamasını, cehennem azabından korumasını, iyi huylu mü'min ataları, eşleri ve çocukları ile birlikte, durulmağa değer cennetlere sokmasını, kötülüklerden korumasını Cenabı Hak'tan niyaz ederler.
"Melekler de göğün kenarlanndadır. O gün Rabbinin tahtım, üstlerinde sekiz melek taşır" [7402] âyetine göre kıyamette Allah'ın tahtını taşıyan melekler sekiz tanedir. Bunlar meleklerin en yücesidir. Bir rivayete göre dünyâda Allah'ın tahtını taşıyan melekler dört tanedir, kıyamette bunlara dört daha ilâve edilerek sayıları sekize çıkarılır [7403]
Burada meleklerin, Allah'ın Arşını taşıdıkları ve Arşın çevresinde bulundukları ifade ediliyor. Bu ifadede Allah'ın, tahta oturmuş, karşısında muhafızları emrine hazır bekleyen, oturduğu taht, eller üzerinde taşınan bir kı-ral gibi anlatılmıştır. Allah, ne bir insana, ne de başka bir varlığa benzemez. Bu ifade, tasvir ve temsil üslubuyla Allah'ın azametini ve ihtişamını anlatmaktadır. İnsanlar pâdişâhı, tahta oturmuş, bazı muhafızların tahtını elleri üstünde taşıdıklarını, bazılarının da tahtın yanında gittiklerini düşünürler.. Kiralı böyle düşünmeğe alışmışlardır. İşte bütün kâinatın sahibi olan Allanın büyüklük ve kudretini temsil yoluyla anlatmak için tahtını insanların de-ğil, meleklerin taşıdığı ve meleklerin asker gibi Allah'ın buyruğuna hazır bekledikleri ifade ediliyor.
Biz bu ifadeden, Allah'ın hiçbir suretle bir insana, bir kirala veya herhangi bir şeye benzemeden kâinatın padişahı olduğunu, bütün kâinatın O'nun, emrinde bulunduğunu anlıyoruz. O'nun tahtının mâhiyetini ve tahta oturmasını bu aklımızla kavrayamayız. İslâm âlimlerinin çoğunluğu, bu tür ifadeleri, Allah'ın büyüklük ve kudretini mecaz yoluyla anlatan ifadeler olarak değerlendirmişlerdir.
Burada bulunan bir başka incelik de şudur: Yaratıkların en yücesi olan melekler dahi, Allah'ın emrine hazır beklerler ve O'nu överek teşbih derler, O'na taparlar. Müşriklerin tanrı diye taptıkları melekler Allah'ı tesbîh edip O'na taparken bunların, birtakım putlara, sembollere tapmaları akla aykırıdır. Ayrıca melekler kendilerini putlaştıranlara değil, yalnız Allah'a inanan ve O'na tapan mü'minlere duâ ve istiğfar etmektedirler. Müşrikler meleklerin, Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarını söyler ve bundan dolayı onlara taparlardı. Onlara deniyor ki: Meleklerin size şefaat etmesi için sizin yalnız Allah'a tapmanız, O'ndan başkasına tapmayı bırakmanız gerekir. Çünkü melekler ortak koşanlara değil, sadece Allah'a inanan ve O'na tapanlara duâ eder, onların bağışlanmasını dilerler. Yani melekler kendilerine tapan müşriklerden değil, mü'minlerden razı olurlar.
Bazı âlimler, meleklerin mü'minler için istiğfar etmelerine dayanarak onların, insanlardan üstün olduğu yargısına varmışlardır. Çünkü meleklerin kendileri istiğfara muhtaç değillerdir. İstiğfar, günâh ve hatâ için olur. Melekler-den günâh ve hatâ sâdir olmaz. Onlarda günâh işleme kabiliyeti yoktur. Oysa bütün peygamberler de dahil, insanların hepsi istiğfara muhtaçtırlar. Ondan dolayı melekler, mü'minler için istiğfar etmektedirler. Yüce Allah, Hz. Muhammed'e: "Günâhından ötürü Rabbine istiğfar et" [7404] buyurmuştur. Hz. Nûh: "Rabbim, beni ve babamı-anamı bağışla" [7405] demiştir. Demek ki peygamberler de istiğfara muhtaçtırlar. Elbette istiğfara muhtacolmayan melekler, istiğfara muhtacolan insanlardan üstündürler[7406]
10-12 nci âyetlerde müşriklerin, âhirette uğrayacakları azâb sahnelerinden biri anlatılmaktadır:
10- Onlar kıyamette cezaya çarpılınca kendi kendilerine kızarlar: "Nasıl oldu da dünyâda iken peygamberin sözünü dinlemedik, tevhîd yoluna girmedik de bu çetin azaba uğradık?!" derler. Onlar böyle kendi kendilerine kızıp dururken birileri (herhalde cehennemin muhafızları) tarafından şöyle azarlanırlar: "Gönderdiği hak dini kabul etmediğiniz için Allah'ın size kızması, sizin kedi kendinize kızmanızdan daha büyüktür. Siz dünyâda inanmaya çağırılırdınız, fakat kabul etmeyip inkâr ederdiniz! İşte onun için bu cezaya çarpıldınız. Haydi şimdi azabı tadın!"
11- Kâfirler suçlarını itiraf edip azabdan kurtulmak için Allah'a yalvarırlar: "Yâ Rabbi, bizi iki kere öldürdün, iki kere dirilttin. İşte suçumuzu da itiraf ettik. Şu azabdan kurtulmanın bir yolu, imkânı yok mu?" derler. Ama nafile, yalvarmaları reddedilir:

[7402] Hakka Sûresi: 17.
[7403] Hadîsi Mâverdî Ebûhüreyre'den çıkarmıştır. el-Câmi' li-ahkâmi'1-Kur'ân: 13/266.
[7404] Mü'min Sûresi: 55.
[7405] Nûh Sûresi: 28.
[7406] MefâtîhıTl-ğayb: 27/33.

12- "Yalnız Allah'a duâ edildiği zaman canınız sıkılırdı, kabul etmezdiniz; ama ortaklarl&birlikte, onların adı da anılarak Allah'a dua edildiği zaman inanırdınız» Allah'a ortaklar koşardınız ha?! Gördünüz ya, hüküm yalnız yüce, büyük Allah'ındır. Ortaklarınızın hiçbir hükmü, gücü yoktur. Allah'ın verdiği bu cezayı O'ndan başkası kaldıramaz. Sizi O'ndan başka hiç kimse bu azâbdan kurtaramaz."
Bu âyet, zümer Süresindeki: "Allah yalnız olarak anıldığı zaman; âhire-te inanmayanların kalbleri ürker. Ama O'ndan başka tanrıları anıldığı zaman hemen sevinirler [7407] âyeti gibidir.
Sûrenin başında Allah'ın "günâhı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabının çetin, kudretinin yenilmez olduğu" bildirilmişti. 7-9 ncu âyetlerde iki rahmet sıfatı olan "ğâfiri'z-zenbi ve kabili't-tevbi" günâhı bağışlayan ve tev-beyi kabul eden" sıfatlarının tecellîsi olarak mü'minlere olan lûtfu; 10-12 nci âyetlerde de iki gazab sıfatı olan: "Şedtdu'l-ikâbi zVt-tavl: azabı çetin, kudretli, zengin" sıfatlarının tecellîsi olarak kâfirlere olan nimeti izah edilmiş, böylece sûrenin başı ile ilgi kurulmuştur. 7-12 ci âyetler, 1-6 ncı âyetlerdeki özetin açılmasıdır.
Rivayete göre Şamlı, güçlü bir adam Hz. Ömer'e gelip giderdi. Bir gün Hz. Ömer, o adamın ne yaptığını sordu:
— Şarap içmeğe devam ediyor, dediler. Hz. Ömer, adama şu mektubu yazdı:
"— Hattâb oğlu Ömer'den, falan oğlu falana. Selâm sana. Kendisinden başka Tanrı olmayan, günâhı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, kudretli Allah'a hamdederim ve O'na hamdetmeni sana hatırlatırım." Sonra da arkadaşlarına: "Kardeşinizin gönülden Allah'a dönmesi ve tevbesinin kabul edilmesi için Allah'a duâ ediniz" dedi. Ömer'in mektubunu alan adam, mektubu tekrar tekrar okudu: "Günâhı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, kudretli Allah beni azabına karşı uyarmış, bana mağfiretini va'detmiş" deyip ağladı. Güzel tevbe etti. Hz. Ömer adamın durumunu öğrenince:
— İşte siz de böyle yapınız ve bir kardeşinizin hatâsını görürseniz onu doğrultmağa çalışınız, o halden dönmesi için Allah'a duâ ediniz, onun sapması için şeytana yardımcı olmayınız! dedi[7408]
11 nci âyette cehennem azabını gören kâfirlerin: "Rabbimiz, bizi iki kere öldürdün ve iki kere dirilttin!" dedikleri anlatılıyor. Bu söz, Bakara Süresindeki: "Allah'a karşı nasıl nankörlük edersiniz ki, siz Ölüler idiniz, O sizi diriltti;yine öldürecek, yine diriltecek; sonra O'na döndürüleceksiniz' [7409] âyeti ile tefsir edilir. Birinci ölüm, insanın dünyâya gelmezden önceki durumudur. Meni hayvancığı iken insan, Ölmüş gibi kendinden habersizdir. Meni hayvancığı haline gelmezden önce hiçbir şey değildi. Demek ki dünyâya gelmezden önceki durumu ölü sayılmaktadır. Dünyâ hayâtı, birinci hayattır. Dünyâdaki ömrünü tamamladıktan sonra ruhun bedenden ayrılması ikinci ölümdür. Kıyamette ruhun tekrar bedene girmesi de ikinci hayâttır.
En doğru, sahâbî ve tabiîlere dayanan açıklama budur. Bu âyetlerden, bedenden ayrılan olgunlaşmamış ruhun, olgunlaşması için yeni insan bedenleri içinde dünyaya geleceğini anlayanlar da vardır. Bu konuda 199-202. sayfalarda bir açıklamamız olacaktır.
Âyette güdülen asıl amaç, dünyâda iken öldükten sonra dirilmeyi kabul
etmeyen kâfirlerin, âhirette gerçeği görünce Allah'ın, defalarca öldürüp diriltmeğe kadir olduğunu itiraf etmeleridir. "Sonra gözünü iki kez daha döndür bak, (göz, göklerde bir bozukluk bulamaz), hor, hakir, bitkin ve umutsuz olarak sana döner' [7410] âyetinde olduğu gibi burada da tesniyenin, çokluk için kullanılmış olması muhtemeldir. Yani: "Yâ Rabbi, itiraf ettik, sen bizi defalarca öldürdün, dirilttin, sen öldürüp diriltmeğe kadirsin demek olur. Hattâ bu sözde kâfirlerin çektikleri azâbdan bunalımları da sezilmektedir. Yani yâ Rabbi, bizi şu azâb içinde öldürdün, dirilttin, öldürdün, dirilttin. Ne yaşıyoruz, ne de ölüyoruz. Ne olur, bizi bu azabdan kurtar! diyorlar. "Sonra cehennemde ne ölür, ne de yaşar" [7411] âyeti de böyle bir anlama işaret etmektedir.
Burada izaha muhtaç bir başka husus var: Sâffât Sûresinde: "Biz bir daha ölmeyecek miyiz? İfalnız ilk ölümümüzden başka ölüm yok ha?" [7412], Du-hân sûresinde: "tik ölümümüzden sonra bir şey yoktur, biz diriltilecek değiliz [7413] buyurulmaktadır. Tefsirini yapmakta olduğumuz bu sûrenin 11 nci âyetinde ise müşrikler, iki kere ölüp dirilmeden söz etmektedirler. Burada âyetler arasında bir çelişki var gibi düşünülebilir. Gerçekte çelişki yoktur. 11 nci âyet, Allah'ın hükmü değil, azâbdan bunalan kâfirlerin sözüdür. İşte onlar orada dünyâya gelmezden önceki durumlarını ölüm gibi kabul ederek iki kere ölüp diri İdi kierini söylüyorlar. Yani biz ölü gibi idik, nutfe halinde kendimizden habersizdik. Ruh üfleyerek bizi dirilttin. Ömrümüzü tamamladıktan sonra ruhumuzu alarak bizi öldürdün. Kıyamette tekrar ruhumuzu bedenlere üfleyerek bizi dirilttin, diyorlar. Veya bu sözleriyle onlar, Allah'ın defalarca öldürüp diriltmeğe kadir olduğunu itiraf ediyorlar. İki sözü ile asıl maksatları iki değil, çokluktur. "Ya Rabbi, sen ölüleri diriltebilirsin, şimdi buna kesin olarak inandık. Bizi şu ateşten çıkar, dünyâya gönder de uslanalım, inanıp iyi işler yapalım" diyorlar. Bu söz, tıpkı onların: "Cehennemde bağırıp; yâ Rabbi bizi çıkar, dünyâya gönder, daha önce yaptığımız gibi değil, güzel işler yapalım" [7414] demeleri gibidir.
Sâffât Sûresinin 58 nci âyeti ise Cennette hayatlarından memnun mü'-minlerin sözüdür. Cennette ölüm yok, ebedî yaşam vardır. Duhân Sûresinin 35 nci âyeti ise inanmayanların, dünyâdaki inkârlarım anlatmaktadır.

[7407] Zümer Sûresi: 45.
[7408] İbn Ebî Hatim ve Ebû Nuaym rivayet etmişlerdir: İbn Kesîr, Tefsir: 4/71.
[7409] 28 nci âyet.
[7410] Mülk Sûresi: 4.
[7411] A'lâ Sûresi: 13.
[7412] 58 nci âyet.
[7413] 35 nci âyet.
[7414] Fâtır Sûresi: 37.

13- O'dur ki size âyetlerini gösteriyor ve sizin için gökten rızık indiriyor. Ancak (O'na) yönelen öğüt alır. 14- Kâfirlerin hoşuna gitmese desiz, dini yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na yalvarın. 15-O, dereceleri yükselten, Arşın sahibidir. Buluşma gününe karşı uyarmak için, emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir. 16- O gün onlar ortaya çıkarlar. Onlardan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. (Onlara sorulur); "Bugün mülk kimindir? O tek ve kahredici Allah'ın!" 17- Bugün her can kazandığıyla cezalanır. Bugün haksızlık yoktur. Allah hesabı çabuk görendir.

Tefsir:

13-16 nci âyetlerde de kulluk edilmesi gereken Tanrının, yalnız Allah olduğunu belirtmek için O'nun, canlılara, özellikle insanlara olan nimetleri hatırlatılıyor:
Gökteki ve yerdeki kudret işaretlerini gösteren Allah, hayvanlara ve insanlara rızık bitirecek yağmuru yağdırır. Bunu Allah'tan başkası yapamaz. Öyle İse yalnız Allah'a tapmak gerekir. Dereceleri yükselten, kimini kiminden üstün kılan, Tahtın sahibi, mutlak hükümdar O'dur. Dilediğini yükseltir, dilediğini peygamber yapar. Gönülleri dirilten, ruhu, kullarından dilediğine indirerek, o kulu vasıtasiyle insanları telâk gününe karşı uyarır.
13 ncü âyetteki "Ancak O'na yönelen öğüt alır" cümlesi, sûrenin 4 ncü âyetindeki: "Nankörlerden başkası, Allah'ın âyetleri hakkında mücâdele etmez" cümlesine karşılıktır. Demek ki Allah'ın âyetleriyle mücâdele edenler yalnız kâfirlerdir. Öğüt alanlar da sadece Allah'a yönelen iyi niyetli insanlardır.
Kâfirler istemese de dini yalnız Allah'a hâlis kılarak O*na yalvarmayı emreden 14 ncü âyet, gerek Peyğamber(s.a.v.)in, gerek mü'minlerin dâvâla-rındaki azim ve kararlılığı gösterir.
15 nci âyette geçen refî kelimesi, râfi' ve murtefi' anlamlarında kullanılmış olabilir. Birinci takdirde: Allah dereceleri yükseltir, yaratıkları birbirinden üstün kılar. Meleklere dereceler tayin eder. Her cisme bir derece belirler. Yaratıkların ömürlerini, rızıklarını, maddî ve ma'nevî durumlarını birbirlerinden farklı kılar demektir, tkinci takdirde mânâ şöyle olur: Allah varlıkların en yükseğidir, mertebelerin en yükseğindedir [7415]
16 ncı âyette geçen telâk, buluşma demektir. Bununla her canın, Allanın huzuruna çıkıp hesap vermesi, Allah ile karşılaşması günü kasdedilmiştir. Bu, ölümden sonraki zaman olabileceği gibi kıyamet günü de olabilir. Râzî1 ye göre bedenlerden ayrılan ruhlar, bedenleriyle, insanlar birbirleriyle, yere inen gök halkı yer halkı ile, insanlar kendi amelleriyle buluşacakları için kıyamet gününe "buluşma günü" denmiştir[7416]
Bu âyette Hz. Peyğamber'e vahyedilen âyetlere rûh denmiştir. Rûh hayât veren şeydir. Vahiyler de gönüllere hayât verir. Râzî şöyle diyor: "Vahyin beş temeli vardır: Birincisi vahyi gönderen, ikincisi gönderme, üçüncüsü vahyin ulaşması, dördüncüsü vahyin gönderildiği kimse, beşincisi vahyi gönderme amacıdır. Vahyi gönderen Allah'tır. Bundan dolayı âyette vahyi indirme, kendisine izafe edilmiş: "Ruhu bırakır*' buyurulmuştur. Gönderme ve gönderilen şey vahyin kendisidir ki buna rûh denmiştir. Vahiy ancak melekler vasıtasiyle ulaşır. Bir işin ruhsal temeline emir de denir.
Her göğe emrini vahyetti" [7417], İyi biliniz ki emir ve yaratma O'nundur" [7418] âyetleri de bunu gösterir. Vahyin gönderildiği kimseler de peygamberlerdir. "Kullarından dilediğine" sözüyle vahyin bu temeline işaret edilmiştir. Vahyi gönderme amacı da insanları bu cisimler dünyâsından ruhlar âlemine yöneltmektir. "Buluşma gününe karşı uyarmak için" cümlesiyle de vahyin amacına işaret edilmiştir[7419]
Kur'ân, ölü gibi gönüllere hayât verdiği için ruhtur. Şûra Sûresinin 52 nci âyetinde de vahiylere "Rabbin emrinden rûh" denmiştir. İbn Zeyd'e göre Kur'ân, Allah'ın, CebrâîFe vahyettiği ruhtur. Cebrâîl de onu Peyğamber'e indiren ruhtur. Allah'ın, peygamberlere indirdiği kitaplar ruhtur. Bunun için Kur'ân ruhtur [7420]
16-17 nci âyetlerde kıyamet günü nitelendiriliyor: O gün her can ap açık ortaya çıkar, bütün meziyetleriyle, fiilleriyle görünür. Dünyâda yaptığı işlerin izleri açık açık belli ölür. Dünyâda gözlerden saklı, gizli yapılan şeyler o gün ortaya çıkar. Hiçbir iş Allah'tan gizli kalmaz. O gün Allah, mülkün kime âidolduğunu, gerçek Tanrının kim olduğunu sorar. Yine kendisi, mülkün yalnız kendisine âidolduğunu vurgular. Yahut Rabbin sorusu üzerine mü'-min, müşrik herkes yegâne hükümdarın, Allah olduğunu, mülkün tamamen O'na âit bulunduğunu söyler. Ve her can yaptığının karşılığını görür, hiç kimseye haksızlık edilmez.
18- Onları yaklaşan güne karşı uyar. Zira o gün yürekler gırtlaklara dayanmıştır, (insanlar kederlerini) yutkunup dururlar. Zâlimlerin ne bir dostu, ne de sözü tutulur bir aracıları yoktur. 19- Allah, gözlerin hâin(bakış\ar)ını ve göğüslerin gizlediği düşünceleri bilir. 20- Allah hak ite hüküm verir. O'ndan başka yalvardıkları, hiçbir hüküm veremezler. İşiten, gören yalnız Allah*tır.

Tefsîr:

[7415] Mefâtîhu'I-ğayb: 27/43.
[7416] Mefâtîhu'I-ğayb: 27/44-45.
[7417] Fussilet Sûresi: 12.
[7418] A'râf Sûresi: 54.
[7419] Mefâtîhu'1-ğayb: 27/44.
[7420] Câmi'u'l-beyân: 24/50.

18 nd âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)e, yaklaşmakta olan ve korkudan yüreklerin boğaza dayanacağı Türkçedeki deyimle yüreklerin ağza geleceği dehşetli güne karşı insanları uyarması emrediliyor.
Âzifeh: Yaklaşan anlamına gelip kıyamet gününün adıdır. Kıyametin çok yakın olduğunu belirtir. Bir kavle göre âzifeh günü, âzife vakti demektir. Bu da kâfirlerin cehenneme gidecekleri zamandır. Ebu Müslim'e göre âzifeh günü» ölüm günüdür. Çünkü Allah, 15 nci âyette kıyamet gününü telâk günü (buluşma) günü ve canların açığa çıkacağı gün olarak nitelendirmiştir. Daha sonra Elçisine:
"Onları âzifeh gününe karşı uyar*' buyurmuştur. Demek ki âzife günü, kıyamet gününden başka bir gündür. O günde yüreklerin boğaza dayanacağı bildiriliyor. Vakıa Sûresinde de ölüm zamanında canların boğaza dayanacağı bildirilmektedir [7421] Bugünün, âzifeh (yaklaşan) olarak vasfedilmesi, kıyamet gününün böyle vasfedilmesinden daha uygundur. [7422] Biz Ebu Müslim'in bu yorumuna katılıyoruz.
O gün zâlimlerin ne yakın bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaatçileri yoktur. Müşriklerin Allah ile kendileri arasında şefaatçi olacaklarını sandıkları tanrıların kendilerine hiçbir yararı olmaz.
Bu sûrede dört kıyamet sahnesi sunulmaktadır. Birinci sahne, 18 nci âyette sunulan âzifeh sahnesidir. Yaklaşan ölüm veya kıyamet gününde göğüsler daralmış, soluklar tıkanmış, yürekler boğaza dayanmış, insanlar bunalıp kalmıştır.
Bütün bu sıkıntı içerisinde zâlimlere el uzatan, şu darlığı biraz hafifletip onlara biraz nefes aldıracak bir dost, sözü dinlenir bir aracı bulunmaz. Kendi başlarına bırakılırlar. Bu resimlerle dolu, gölgelerle haleli bu çetin ahvâl birkaç kelime ile çizilmiştir.
19-20: Allah gözlerin hâinini, kötü niyetle bakanını bilir. Beden amellerinin.en kapalısı, gözle yapılan ameldir. Allah bunu bilince bütün amelleri de bilir, demektir. O'ndan gizli kalan bir iş, bir düşünce olmaz. Hükmünü adaletle verir. Çünkü herkesin ne yaptığını, ne maksatla yaptığını bilir. Kullarının işlerini, niyetlerine göre değerlendirir. Herkes, Allah katında niyetinin karşılığım alır. "Ameller, niyetlere göre değerlendirilir". Müşriklerin Allah'tan başka taptıkları tanrıların hiçbir kudret, hüküm ve nüfuzları yoktur. İşiten, gören, herşeyi bilen yalnız Allah'tır.
21- Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden önce gelenlerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Onlar kuvvet ve yeryüzündeki eserleri bakımından kendilerinden daha üstün idiler, Fakat Allah onları, günâhları yüzünden yakaladı. Onları Allah'a karşı koruyan olmadı. 22- Çünkü onlar öyle kimselerdi ki elçileri onlara açık kanıtlar getirirdi, ama kabul etmezlerdi. Bu yüzden Allah onları yakala-di. Kuşkusuz O üstün, cezası çetin olandır.

Tefsir:

21-22: Önceki âyetlerde çeşitli delillerle, tapılmağa lâyık Tanrının yalnız Allah olduğu, O'ndan başkasına tapanların dünyâda ve âhirette felâketlere uğrayacakları anlatıldıktan sonra bu âyetlerde de peygamberlerini dinlemeyen eski milletlerin uğradıkları sonuçlara dikkat çekiliyor. Şu Mekke müşriklerinden çok daha güçlü olan o milletler, peygamberlerinin sözlerim dinlemeyip şirk ve günâhlarına devam edince Allah onları cezalandırıp helak etmişti. Kimse onları Allah'ın cezasından kurtaramamıştı. İşte Allah, inkârlarından dolayı nasıl onları cezalandırmışsa bu müşrikleri de bir gün cezalandıracak, bunları da kurtaran olmayacaktır. O çok güçlü, cezası da pek çetindir.
"Yeryüzünde gezip, kendilerinden önceki milletlerin sonucunun ne olduğunu görmüyorlar mı?" sorusu, inkâr tarzında bir sorudur. Yani görüyorlar, fakat neden ibret almıyorlar demektir. Müşrikler ticaret için yazın kuzeye, Şâm ve Mısır'a, kışın daha ziyâde Yemen tarafına seyahat eder ve yol üzerinde bulunan harabeleri görür ve buralar halkının Allah'a isyanları yüzünden helak olduklarını işitirlerdi. Onları, gezip gördükleri yerler hakkında birbirlerine anlattıkları olaylardan ibret almağa yönelten bu âyetler, biraz sonra anlatılacak kıssaya giriştir.
23- Andolsun biz Musa'yı âyetlerimizle ve ap açık bir yetki ile gönderdik: 24- Fir'avn'e, Hâmâ'na ve Kaarûn'a. "Yalancı bir büyücü" dediler. 25-(Mûsâ), onlara katımızdan hakkı getirince: "Onunla beraber inananların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın!" dediler. Fakat kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkar. 26- Fir'avn dedi: "Bırakın Mûsâ'-yı öldüreyim de, (o istediği kadar) Rabbine yalvarsın. Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden, yahut yeryüzünde bozgunculuk yapacağından korkuyorum". 27- Mûsâ dedi: "Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz(o\a.n Allah)j sığındım." 28- Fir'avn ailesinden imânını gizleyen mü'min bir adam şöyle dedi: "Rabbim Allah3tır, dediği için bir adamı öldürüyor musunuz? Oysa o size Rabbinizden açık kanıtlar getirmiştir. Eğer yalancı ise yalanı kendi zararınadır. Ve eğer doğru söylüyorsa size va'dettiklerinin bir kısmı başınıza gelir. Kuşkusuz Allah, aşırı giden, yalancı kimseyi doğru yola iletmez." 29- "Ey kavmim, bugün mülk sizindir. Buraya siz hâkimsiniz. Eğer bize Allah'ın hışmı gelirse kim bizi ondan kurtarır?" Fir'avn dedi: "Ben size, benim gördüğümü gösteriyorum (size kendi düşüncemi açıklıyorum) ve ben sizi sadece doğru yola götürüyorum." 30- İnanan adam dedi kv "Ey kavmim, ben üzerinize önceki toplulukların günü gibi bir günün gelmesinden korkuyorum". 31- "Nuh kavminin, Âd, Semûd'un ve onlardan sonrakilerin durumu gibi bir duruma uğramanızdan kaygılanıyorum. Allah kullara zulmetmek istemez."

[7421] 83 ncü âyet.
[7422] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/49-50.

32 "Ey kavmim, o çağırma gününden korkuyorum." 33- "O gün arkanızı dönüp kaçarsınız ama sizi Allah'tan kurtaracak kimse yoktun Allah kimi şaşırtırsa artık ona yol gösteren olmaz." 34- "Daha önce Yûsuf da size açık kanıtlar getirmişti. Onun getirdiklerinden de kuşkulanıp duruyordunuz. Nihayet o ölünce: Allah ondan sonra elçi göndermez' dediniz. İşte Allah, aşırı giden şüpheci kimseleri böyle şaşırtır." 35- "Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmadan Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. Bu davranış, gerek Allah yanında, gerek inananlar yanında ne büyük bir kızgınlıktır! İşte Allah, her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler." 36- Fir'avn dedi' "Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap, sebeplere (yollara) erişeyim". 37- "Yani göklerin yollarına erişeyim de çıkıp Musa'nın Tanrısına bakayım. Çünkü ben Musa'yı yalancı sanıyorum". Böylece Fir'avn'e, yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve o, yoldan çıkarıldı. Fir'avn'ın tuzağı tamamen boşa çıktı. 38- İnanan adam dedi ki: "Ey kavmim, bana uyun, sizi doğru yola götüreyim" 39- "Ey kavmim, bu dünyâ hayâtı kısa bir yaşamdan ibarettir. Asıl ebedî durulacak yer âhiret yurdudur/' 40- Kim bir kötülük yaparsa sadece yaptığı kötülük kadar cezalanır, ama erkek ve kadından her kim inanarak yararlı bir iş yaparsa onlar cennete girerler ve orada kendilerine hesapsız nzık verilir." 41- "Ey kavmim, neden ben sizi kurtuluşa çağırdığım halde siz beni ateşe çağırıyorsunuz?" 42- "Siz beni, Allah'a nankörlük etmeğe ve bilmediğim şeyleri O'na ortak koşmağa çağırıyorsunuz; bense sizi o Azız ve çok bağışlayana çağırıyorum/' 43- "Sizin beni çağırdığınız şeye kesinlikle ne dünyâda, ne de âhirette dua edilemez (tapılamaz. Onlar kendilerine yapılan çağınyı duymazlar ve ona cevap veremezler). Bizim dönüşümüz Allah'adır. Aşın davrananlar, işte onlar, ateş halkıdır."44- *'Benin size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Kuşkusuz Allah kulları görür/' 45- Allah onu, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu ve Fir'avn ailesini azabın en kötüsü kuşattı: 46- Ateş! Sabah akşam ona sunulurlar. Kıyamet koptuğu gün de: "Fir'avn ailesini azabın en çetinine sokun!" (denilir).

Tefsir:

23-25: Yüce Allah Musa'yı, mucizelerle ve açık bir yetki ile Fir'avn; Hâ-mân ve Kaarun'u uyarmak üzere göndermiş, onlar ona büyücü deyip düşman olmuşlar; ona inanan İsrail oğullarının doğan erkek çocuklarının öldürülmesini, sadece kız çocuklarının sağ bırakılmasını emretmişler; Musa'ya engel olmak için çok tuzaklar kurmuşlardır. Fakat kurdukları tuzaklar, yaptıkları işkenceler Musa'nın getirdiği gerçeğin yayılmasına engel olamamış, onun İsrail oğulları arasında yandırdığı özgürlük ve hidâyet ışığını söndürememiştir.
26 ncı âyette kelimesi, if'âl babından okunduğu gibi lâzım olarak yâ'nın fethiyle de okunmuştur. Birinci takdirde Fir'avn, Musa'nın bozgunculuk yapacağını söylüyor, ikinci takdirde "Mûsâ bu düşüncelerini yayar, yeryüzünde fesat çıkar, düzen bozulur" diyor.
26-35: Fir'avn Musa'yı öldürmek istemiş, fakat bunu başaramamış, yüce Allah kendisine sığınan Musa'yı düşmanından korumuştur. Demek ki Musa'nın daveti, çevreye hayli yayılmış ve toplumda yankısını bulmuştur ki Fir'avn
derhal Musa'yı öldürmeğe cesaret edememiştir. "Beni bırakın onu öldüreyim" sözünden, Musa'yı koruyan ve savunan kimselerin bulunduğu anlaşılır. Nitekim Fir'avn ailesinden —bir rivayete göre amcası oğlu olan— gizlice inanmış bir adam, Allah'a inanmaktan başka bir suçu olmayan bir adamı Öldürmelerinin doğru olmadığını, eğer o, sözünde yalancı ise günâhının kendi boynuna olacağı ve eğer doğru söylüyorsa ona karşı gelenlerin, onun söylediği belâların bir kısmına çarpılacaklarını; Allah'ın, aşırı giden yalancı kimseleri başarıya ulaştırmayacağını; bugün onlar galip olsalar da Allah'ın gazabı geldiği zaman o azgınların yüzünden bütün toplumun mahvolacağını söylemiş, fakat Fir'avn, kendisinin doğru yolda olduğunda ısrar etmiştir. O mü'min kişi, peygamberlerine karşı gelmeleri yüzünden cezalandırılmış olan eski milletlerin sonuçlarını onlara hatırlatmış; Nün, Hûd ve ondan sonraki kavimler gibi hareket etmemelerini, sonra kıyamet gününde azaba uğrayacaklarını; o gün hiç kimsenin, kendilerini Allah'ın azabından kurtaramayacağını söylemiş; sonra onlara Musa'dan önce açık kanıtlar getirmiş olan Yûsuf'un peygamberliğinden de şüphe ettiklerini, fakat Yûsuf'un ölümünden sonra: "Allah ondan sonra peygamber göndermez, Yûsuf'un üstüne peygamber olmaz" dediklerini; Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin, Allah'ın hışmına uğrayacaklarını ifade etmiştir.
Hz. Musa'dan önce Hz. Yûsuf, bir köle olarak Mısır Başbakanına satılmış ve Başbakan onu evlâd edinmiş idi. Mûsâ ile Yûsuf arasında benzerlik vardır. Nasıl Musa'yı Fir'avn evlâd olarak yetiştirmiş ise, Yûsuf'u da Başbakan evlâd olarak yetiştirmişti.
Fakat Yûsuf, kendisine âşık olan Başbakanın karısının isteğine uymayınca bir iftira ile zindana atıldı. Zindanda tevhîd dinini Öğretti. Onun masumluğundan ve peygamberliğinden kuşkulandılar fakat birkaç yıl sonra suçsuzluğu anlaşılan Yûsuf zindandan çıkarılıp Mısır Başbakanı yapıldı. Halk onun güzel yönetiminden son derece memnun olmalı ki "Yûsuf'un üstüne peygamber olmaz" demişlerdir. ' 'Allah Yûsuf'tan sonra peygamber göndermeyecek" demelerinden, ondan son derece memnun oldukları anlaşılıyor. İşte Fir'avn ailesinden inanmış olan kişi, Yûsuf'tan da, önce kuşku-lanıldığını, ama sonradan onun gerçek peygamber olduğu nasıl anlaşılmış ise Musa'nın peygamber olduğunun da sonunda anlaşılacağını, onun ülkeye yararlı hizmetler yapacağını anlatmak istemiştir.
32-33 ncü âyetlerde, Fir'avn ailesinden inanmış olan kişinin ağzından, sûrenin ikinci kıyamet sahnesi sunulmaktadır: Bu sahnede diriltilip toplantı alanına götürülen bir topluluk görüyoruz. Bunlar çağırılınca

kaçmağa yelteniyorlar fakat çabaları boşa çıkıyor. Çünkü kendilerini Allah'ın elinden kurtaracak kimse yoktur.
32 nci âyette kıyamet gününe "^ fJ*" deniyor. et-Tenâd, tefâül babından " ı*M3"nın masdarıdır. Fasıla sebebiyle sonundaki yâ düşmüştür. "Yemvu't-tenâd" çağrışma günüdür. O gün insanlar korkudan birbirlerini yardıma çağırdıkları, feryâdettikleri veya A'râf Sûresinde anlatıldığı üzre cennet ve cehennem halkı birbirlerine seslenip konuştuklan için kıyamet gününe "çağrışma günü" sıfatı verilmiş olabilir. Müfessirler böyle açıklıyorlar. Ama benim hatırıma başka bir anlam geliyor. O da kelimenin burada çağrışma değil, çağırma anlamına geldiğidir. İnsanlar hesap vermek üzere Yüce Divâna çağırılacakları için o güne "Çağırma Günü" denmiştir. Zâten sûra iki kez üfleyiş de, yüce Divana çağırma borusunun çalınmasıdır.
36-37: Musa'nın öğütlediği tek Allah inancını kabul etmeyen Fir'avn, veziri Hâmân'a, yüksek bir bina yapmasını, o binadan göklerin sebeplerine yani yollarına, vasıtalarına çıkıp Musa'nın Tanrısını görmek istediğini, aslında böyle bir Tanrı olmadığını, Musa'yı yalancı sandığını söylemiş, böylece yoldan sapmış, fakat Musa'nın davasına engel olmak için kurduğu tuzakların hepsi sonuçsuz kalmıştır.
Fir'avn'ın yaptırdığı binanın, tuğladan yapılmış yüksek bir bina olduğu söylenir. Hamdi Yazır'a göre herhalde Fir'avn, yüksek bir rasathane yaptırıp oradan göklere bakmak ve Allah'ı gözetlemek, göremeyince de Musa'nın söylediği Tanrıyı her tarafta göklerde dahi aradığını, fakat bulamadığını, böyle bir Tanrının olmadığını'söyleyerek halkı aldatmak istemiştir.
38-44: O mü'min kişi, topluma, sözünü dinledikleri takdirde doğru yolu bulacaklarını, bu dünyâ hayâtının geçici, âhiretin ise kalıcı olduğunu; kötü bir iş yapanın, yaptığı kötülük kadar ceza göreceğini; iyi bir iş yapan mümin erkek ve kadının ise cennete girip hesapsız rızıklara, nimetlere ereceğini söylemiş ve sözünü daha etkili kılmak için: "Ben sizi kurtuluşa çağırırken, siz neden beni ateşe çağırıyorsunuz? Siz beni Allah'a ortak koşmağa çağırı-yorsunuz, ben ise sizi güçlü, galip ve çok bağışlayan Allah'a kulluğa davet ediyorum" demiş. Allah'a ortak koşmanın, insanı cehenneme, çok bağışlayan ve herşeyi hükmü altında bulunduran Allah'a kulluğun da insanı kurtuluşa götüreceğini: ne dünyâda ne de âhirette o putların daveti olmadığını, kimseyi kendilerine davet edemeyeceklerini veya onlara tapmağa davet edilemeyeceğini veya onlara duâ edilemeyeceğini; Allah'a ortak koşan aşın insanların, cehennem halkı olacaklarını ve bir gün azabı görünce kendilerine şimdi söylediği bu sözleri hatırlayacaklarını, fakat o zaman da artık iş işten geçmiş olacağını belirtmiş ve her işini, kullarını gözeten Allah'a havale ederek sözlerini bitirmiştir.
45-46 ncı âyetlerde yüce Allah, o mü'min kişiyi kâfirlerin tuzaklarından koruduğunu, Fir'avn ailesini de en kötü azabın kuşattığını, onların sabah akşam ateşe sunulduklarını, kıyamet koptuğunda da onların, azabın en çetinine sokulmalarını emredeceğini bildirmektedir.
Bu kıssa, daha önceki sûrelerde de geçmişti. Burada yeni olan, Karûn-un da Fir'avn ve Hâmân ile beraber anılması, Fir'avn ailesinden mü'min bir kişinin Fir'avn'e ve kavmine Musa'ya inanmalarını, ona engel olmamalarını öğütlemesi, Fir'avn'ın da: 'Beni bırakın Musa'yı öldüreyim' demesidir. Kıssanın diğer bölümleri, önceki sûrelerde anlatıldığı gibidir.
Tarihçiler, Hâmân'ın, Mûsâ zamanındaki Fir'avn'ilan-çok sonra geldiği, Mûsâ devrinde mevcudolmadığı, Fir*avn*ın değil, Iran Kisra'sının veziri olduğunu söylerler. Bu konuda daha önceki ciltlerde Kitabı Mukaddes'ten bir bölüm aktarmıştık. Ancak o kanaatteyiz ki Hz. Peygamber devrinde Hâ-mân'ın, Musa devrinde Fir'avn'ın veziri olduğu rivayetleri vardı. Olay böyle biliniyordu. Kur'ân'da da öğüt için bu olay, halkın bildiği biçimde hatırlatılmak suretiyle öğüt verilmiştir. Çünkü Kur'ân'ın amacı tarih anlatmak değil, bilinen kıssaları hatırlatıp öğüt vermektir.
Kasas Sûresinde Kaarun'un, Musa'nın kavminden olup onlara taşkınlık ettiği anlatılmış, fakat Musa'nın zamanında yaşayıp yaşamadığından söz edilmemiştir. Bugünkü Mukaddes Kitapta Kaarun zikredilmiyor. Fakat biz, Hz. Peygamber devrindeki yahudilerin, bunun adından söz ettikleri kanısındayız. Aksi takdirde yahudiler Kur'ân'ın zikrettiği bu olaya, itiraz ederler, Mûsâ devrinde Kaarun diye bir kimsenin olmadığını söylerlerdi.
Fir'avn'ın, 26 ncı âyette anılan "Beni bırakın, Musa'yı öldüreyim de varsın Rabbine yalvarsın" sözü ve Fir'avn ailesinden olan gizli mü'minin sözleri de bugünkü Tevrat'ta yoktur. Biz bunların da Hz. Peygamber devrindeki Tevrat nüshalarında bulunduğu veya yahudiler tarafından böyle anlatıldığı kanısındayız. Tefsirlerde bu mü'min adamın adı, kimliği, inanma zamanı hakkındaki tabiîlere atfedilen rivayetler de kıssanın, Hz. Peygamber devrinde bilindiğini, anlatıldığını ve çevreye yayıldığını gösterir.
Her kıssada söylediğimiz gibi Kur1 ân'in kıssa anlatımından amacı, tarihi olayları bir tarih gibi anlatmak değil, kıssa yoluyla öğüt vermektir. Bu kıssalarda Hz. Peyğamber'in da'vet safhaları ve kavminin ona karşı tutumları yansımaktadır. Bu kıssada da Ku reysin kaba, zorba davranışı dile getirilmektedir.
Musa'ya karşı kaba davranan Fir*avn, Hâmân, Kaarun ile Hz. Muham-med'e karşı kaba davranan Ebucehl, Ebusüfyân, Ukbe gibi Kureyş liderleri arasında büyük benzerlik vardır. Fir'avn ve adamlarının Musa'ya karşı haksız tutumlarına dayanamayıp imânını açığa vuran mü'min adamla Hz. Pey-ğamber'i Mekke'nin çetin günlerinde savunan sahâbiler arasındaki benzerlik büyüktür:
"Bir gün Peygamber (s.a.v.), Ka'be yanında namaz kılarken Ukbe ibn Ebî Muayt geldi, Allah Elçisinin omuzundan tuttu, entarisini boynuna dola-yıp boğazını şiddetle sıktı. O sırada Ebubekir geldi, Ukbe'yi omuzundan tutup Peyğamber'den öteye itti ve 'Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Oysa

o size açık kanıtlar getirmiştir?* dedi" [7423]
Peygamber'in amcası Hamza da bir gün Ebucehl'in, yeğenine karşı küstahça sözler söylediğini duyunca derhal Ka'be'ye gitmiş, orada bulunan Ebucehl'in başına yayı ile vurup başını kırmış ve müslüman olduğunu ilân etmiştir [7424]
Müşrikler içinde dahi insaflı kişilerin, Hz. Peygamber'i savundukları rivayet edilir. Hz. Peygamberden dinlediği Kur'ân'ın etkisinde kalan Utbe, adamlarına şöyle demişti: * 'Vallahi onun sözleri şiir değil, büyü değil, kehânet değildir. Ey Kureyş topluluğu, beni dinleyin, siz bu adamın önünden çekilin. Ondan işittiğim söz gerçekten büyük sözdür. Ben herşeyi okudum, her sözü dinledim. Ama onun gibisini işitmedim. Eğer Araplar onu yenerse siz de ondan kurtulursunuz. Ve eğer o üstün gelirse onun mülkü sizin mülkünüz, onun üstünlüğü sizin üstünlüğünüz demektir. Bu suretle siz, insanların en mutlusu olursunuz" [7425] Utbe'nin bu sözü ile 28 nci âyette anlatılan Fir'avn ailesinden gizlice inanmış adamın sözü arasında da benzerlik vardır.
O mü'minin 41-44 ncü âyetlerde anlatılan sözleri, Kur'ân'ın da önceki sûrelerde ve özellikle Zümer Sûresinde ortaya koyduğu prensiplerdir. Allah azgın, yalancı insanları mutlu etmez, başarıya ulaştırmaz [7426]. Allah kullarına zulmetmez. Bundan dolayı peygamberler gönderip kullarını uyarmış, hak yola davet etmiştir. [7427]
Allah, âyetlerine itiraz edip batılı savunan kuşkucu azgınları saptırır. Yani onları sapıklıkları içinde bırakır, doğru yola iletmez. Onlar Allah'ın gazabını hak ederler. Allah böbürlenen zorbaların kalblerini damgalar. Onların yürekleri küfür ve isyan ile katılaşır. Hakkı düşünmez olurlar [7428]
Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in daveti ile ilgili bazı safhalar ve Kur-ân'ın prensipleri, bu kıssa içerisinde öğüt üslubuyla anlatılır ve kıssa kompozisyonu içerisinde, Kur'ân'ın öğretileri dinleyenlere yansıtılır. Böylece kıssa, ana çizgileriyle Tevrat'tan alınmış olsa da içerik itibariyle Peygamber'in kendi davet safhalarını ve Kur'ân'ın kendi öğretilerini yansıtır.
46- "Ateş. Sabah akşam onlar, ateşe sunulurlar** âyeti, ruhların ölmediğini, sadece bedenden ayrılıp bedensiz yaşadığını, dünyâ hayâtı ile kıyamet arasında kalan berzah hayâtında nimet veya azâb göreceğini gösterir. Çünkü Allah, bu âyette boğularak helak edilen Fir'avn ve ailesinin, sabah akşam âteşe sunulduklarını bildirmektedir. Ateşe sunulan beden değildir. Beden ölmüş, çürümüştür. Ateşe sunulan ruhtur. Ayrıca Allah, bu âyetin sonunda kıyamet gününde Fir'avn ailesinin en çetin ateşe sokulmasını emredeceğini bildirmektedir. Demek ki ateşe sunulmaları, kıyamet gününde ateşe girmelerinden farklıdır. Ateşe sunulan, Fir'avn'ın ve adamlarının ruhlarıdır. Ruhlar ateş azabını hissederler. Sunulmaları, ateşi hissetmeleridir. Fakat henüz beden ile ateşe girmemişlerdir. Kıyamet gününde ruhlar bedenlere sokulunca Fir'avn ve adamları bedenli olarak ateşe sokulacaklardır. Berzah azabı ruhsaldır.
Âlimlerin çoğunluğuna göre ruh beka (süreklilik) için yaratılmıştır. Ezelî değil, fakat ebedîdir. Ruh ölmez, ölen bedendir. Ruh bedenden ayrıldıktan sonra tekrar bedenine dönünceye kadar Allah'ın nimet veya azabında bulunur. Ruhun bedensiz hayâtına berzah hayatı denir.
Yüce Allah, Bakara Sûresinin 154 ncü âyetinde şehîdlerin diri olduklarını, Âli îmrân Sûresinin 169-171 nci âyetlerinde de Allah yolunda öldürülenlerin, Rableri katında nzıklânmakta olduklarını, Allah'ın kereminden kendilerine verdiği nimetlere sevindiklerini, arkalarından henüz kendilerine yetişmeyenlere de korku ve üzüntüye uğramayacaklarının müjdelenmesini istedikleri, Allah'ın nimet ve keremiyle ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğini görmekle sevindiklerini bildirmektedir.
Bu âyetler, ruhların diri olduğunu kanıtlar. Çünkü ölmüş bir şeyin rızık-lanması mümkün değildir. Ayrıca yüce Allah: "Her can ölümü tadacaktır" [7429] buyurmaktadır. Canın ölümü tadması için diri olması gerekir. Yani ruh, bedeninin ölüm ızdırabını duyacaktır.
Yüce Allah, Vakıa Sûresinin 83-87 nci âyetlerinde boğaza dayanan canı, insanların tekrar geriye yani bedene döndüremeyeceklerini buyuruyor. En'âm Sûresinin 93 ncü âyetinde de meleklerin, can çekiştiren insanlara ellerini uzatıp: "Canlarınızı çıkar(ıp ver)iniz" dediklerini buyurduğu gibi, bedenden ayrılan cana da: "Ey huzura eren cân, (Rabbini) razı edici ve (O'nun tarafından) razı edilmiş olarak Rabbine dön, kullarım arasına katıl, cennetime gir!" [7430] diye hitâbetmektedir. Canın bu hitapları duyması için diri olması gerekir. Aksi takdirde hâşâ Allah yokluğa hitabetmiş olur. Bütün müslümanla-rın, ölmüşlerin ruhlarına duâ etmeleri, Kur'ân okumaları, sadaka vermeleri, Ölene telkin yapmaları da ruhun yaşadığını gösterir.
Hz. Peygamber, Bedir'de öldürülen müşriklere hitabederek: "Biz Rab-bimizin bize va'dettiğini gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" demiş, "Ey Allah'ın Elçisi, sen leşlere mi hitâbedi yorsun?" diyenlere, "Onlar benim sözlerimi sizden iyi duyarlar" buyurmuştur [7431]
Ruhun, bedenden ayrıldıktan sonraki hayâtına berzah hayâtı denir. Berzah hayâtında ruh, beden içinde yapmış

[7423] Buhârî, Tefsir, Sûre: 40; Sîretu İbn Hişâm: 1/331.
[7424] Sîretu İbn Hişâm: 1/312-313.
[7425] Sîretu İbn Hişâm: 1/314; eş-Şifâ fî Th'rîfi Hukuki'l-Mustafâ, s. 223.
[7426] 28 nci âyetler.
[7427] 29-30 ncu âyetler.
[7428] 33-34 ncü âyetler.
[7429] Âl-İ lmrân Sûresi: 185.
[7430] Fecr Sûresi: 27-30.
[7431] Müslim, Cennet, b. 17, h. 76-77.

olduğu amellerine uygun bir durumda bulunur. Güzel işler yapmış olanlar cennet gibi; kötü işler yapmış olanlar da cehennem gibi bir hayât içinde olurlar. İyiler cennete girer, cennetin ırmakları kenarında dolaşır, meyvalarından yerler, cennetten çıkar, dolaşırlar. Kabirlerinin çevresine de gelirler, ailelerini ziyaret ederler, diri olan dostlarının rüyalarına girerler. Dünyâda kötü işler yapmış olanlar da fiillerine uygun azâb-lan tadarlar. Azâbları ma'nevîdir, onlar bu azabı hissederler. Peygamber (s.a.v.) kabrin, ya cennet bahçelerinden bir bahçe, veya cehennem çukurlarından bir çukur olduğunu söylemiştir [7432] Başka bir hadislerinde de: "Biriniz öldüğü zaman sabah akşam ona oturacağı yer gösterilir. Eğer cennet halkından ise cennet halkındandır (orası cennettir), eğer cehennem halkından ise cehennem hal-kmdandır (o makamı cehennemdir). Ona: 'İşte Allah seni kıyamet günü tekrar diriltilinceye (yani bedene sokup kaldırıncaya) kadar oturacağın yer burasıdır' denilir"[7433]
Bu konuda daha fazla bilgi almak için "İnsan ve insanüstü" adlı eserimize ve bunun daha genişi olan "el-İnsânu vemâ varâeh" adh Arapça eserimize bakılmalıdır.
İşte Fir'avn ve ailesinin ruhları da berzahte amellerine uygun bir ateş azabına sunulur. Bu zorba insanlar sadece kabirde ruhanî bir ateşe sunulmakla kalmazlar, kıyamette de bedenli olarak azabın en çetinine sokulurlar. Allah bizleri böyle bir sonuçtan korusun! Ruhlarımızı peygamberlerin, sıd-dîklerin, şehîdlerin ve sâlihlerin ruhlarıyla beraber eylesin âmîn!
Bu âyetlerde Fir'avn ailesinin sabah akşam âteşe sunuldukları belirtildikten sonra liderlerin ve onlara tabi olan halk tabakasının âhirette sokulacakları ateş azabı içindeki tartışmaları sunuluyor:
47- Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara dediler ki: "Biz size uymuştuk. Şimdi siz, şu ateşin ufak bir kısmını olsun, bizden savabilir misiniz?" 48- Büyüklük tasla-yanlar da dediler ki: "Hepimiz de onun içindeyiz. Allah, kullar arasında böyle hüküm verdi!" 49- Ateştekiler cehennemin bekçilerine dediler ki: "Rabbinize duâ edin de hiç değilse bir gün bizden azabı hafifletsin!" 50- Bekçiler dediler: "Elçileriniz, size açık kanıtlar getirmezler miydi?", "Evet getirirlerdi" dediler. (Bekçiler): "O halde kendiniz duâ edin, dediler, nankörlerin duası da hep çıkmazdadır"

Tefsîr:

47-50 nci âyetlerde sûrenin üçüncü kıyamet sahnesi sunulmaktadır: Bu sahne, büyüklük laslayanlarla onlara uyan zayıflar arasında geçen tartışma sahnesidir. Benzeri sahneler daha önce de geçmişti. Fakat buradaki sahnede biraz daha genişlik ve yenilik vardır:
Burada zayıflar güçlülerden, kendilerine olan borçlarını ödemelerini, çektikleri şu azabı bir parça hafifletmelerini istiyorlar: "Biz size tabi idik. Şimdi siz bizden şu âteş azabını bir parça hafifletin" diyorlar. Bu iğneli soruya, liderler şu cevabı veriyorlar: "Hepimiz de onun içindeyiz. Biz azâb dışında değiliz ki sizi kurtaralım. Allah kullan arasında böyle hüküm verdi!".
Dünyâda kendilerini tanrılaştırmış olanlar, burada kul olduklarını kabul ediyorlar. Şimdi hepsi de yüce Hâkimin hükmüyle cezada, hepsi de hükümlü.
Hem güçlüler, hem zayıflar birlikte cehennemin muhafızlarına yalvarıyorlar: "Rabbinize duâ edin, bir gün için olsun şu azabı bizden hafifletsin!" diyorlar. Ama Rabbin hükmünün değişmeyeceğini bilen muhafızlar, onları kınıyorlar: "Peygamberleriniz size açık kanıtlar getirmezler miydi?" diyorlar. Onlar da: "Evet getirirlerdi" diyorlar. Muhafızlar: "Öyleyse yalvarırı, ne kadar yalvarsanız, yararı yok, kâfirlerin yalvarması boştur!" diyor ve onları azâb içinde bırakıyorlar.
51- Elbette biz elçilerimize ve inananlara hem dünyâ hayâtında, hem de şâhidlerin şahitliğe duracakları günde yardım ederiz. 52- O gün zâlimlere, mazeretleri fayda vermez. Onlar için lanet ve yurdun en kötüsü vardır. 53- Andolsun biz Musa'ya hidâyet verdik ve îsrâil oğullarına Kitabı miras kıldık. 54- O, sağduyu sahiplerine bir yol gösterici ve öğüttür. 55- Sabret, Allah'ın va'di gerçektir. Günâhın için de mağfiret dile ve akşam sabah Rabbini övgü ile an. 56- Kendilerine gelmiş hiçbir delîl olmadan Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya, işte onların göğüslerinde erişemeyecekleri bir büyüklük taslamaktan başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın, çünkü işiten, gören O'dur.

Tefsîr:

51-52: Yüce Allah, hem dünyâ hayâtında, hem de şâhidlerin hazır bulunacağı, özür dilemelerinin zâlimlere bir yarar sağlamayacağı kıyamet gününde elçilerine yardım edeceğini, onları üstün getireceğini, onlara karşı gelenleri lanete ve en kötü eve, (ceza evine) sokacağını vurguluyor.
53-55 nci âyetlerde de elçisini teselli ederek Musa'ya verilen vahiyler nasıl tsrâil oğullarına bir hidâyet, öğüt kaynağı bir Kitâb olarak intikal etmiş ise; Hz. Muhammed'e gelen vahiylerin de öyle gönüllere yerleşeceğine, hidâyet kaynağı bir kitâb olarak ümmetine intikal edeceğine işaret buyurmaktadır. Bundan dolayı sabredip Allah'ın va'dine güvenmesini, Allah'tan mağfiret dilemesini ve akşam sabah Rabbini övgü ile anmasını Resulüne emretmekte, böylece gerek Peygamberin, gerek mü'minlerin sebat, azim ve irade gücünü artırmaktadır.

[7432] Tirmizî, Kıyamet: 26.
[7433] Tirmizî, Cenâiz: 71.

'Aşiyy, güneşin zevalinden geceye kadar olan vakit ki biz buna akşam diyoruz. İbkâr da ikinci fecirden güneş doğuncaya kadar olan zamandır [7434] ki biz buna sabah diyoruz. Bu vakitler günün iki ucudur. Bu vakitlerde Allah'ın tesbîh edilmesi emrediliyor: "Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın zamanlarında namaz kıl"[7435] âyetinde olduğu gibi.

56 ncı âyette yüce Allah, delile, bilgiye dayanmadan Allah'ın âyetlerine karşı koyanların, içlerinde hiç erişemeyecekleri bir kibir taşıdıklarını, bu kibirleri yüzünden Allah'ın âyetlerine itiraz ettiklerini buyurmakta ve Elçisine, Allah'a sığınmasını emretmektedir.

Yani onlar kibirleri yüzünden seni kıskanmaktadırlar. Kendilerini öyle büyük sanıyorlar ki sana âyetler inmesine tahammül edemiyorlar. Kendilerini buna senden daha lâyık görüyorlar. Onlar bu hayal ettikleri büyüklüğe hiçbir zaman ulaşamazlar. Aslında onlar büyük değiller ama kıskançlıkla böyle hayal ediyorlar. Peygamberlik Allah vergisidir. Allah onu dilediği kuluna nasib eder.

Bu âyetlerde Allah'ın, peygamberlerine mutlaka yardım edeceği kesin biçimde belirtilmiştir. Bu, Allah'ın bir yasasıdır. Yüce Allah, peygamberlerine yardım eder, onları düşmanlarına üstün getirir. Gerçi çoğu peygamberler, kavimlerinden eziyet görmüşlerdir. Hattâ Zekeriyyâ, Yahya gibi bazı peygamberler kavimleri tarafından öldürülmüştür ama onlar öldürülmekle davaları öldürülememiş, tersine halkın bağrında daha büyük bir yankı bulmuştur.

Nuh kavmi, Fir'avn ve adamları, Lût kavmi gibi peygamberlere eziyet eden toplumlar, sonunda helak olmuşlar, peygamberlerin dâvaları yerleşmiş, karşı gelenler unutulurken peygamberler sonraki nesiller arasında saygı ile anılmışlardır. Bu, Allah'ın, dünyâda peygamberlerine yardımıdır. Âhirette ise onların makamı çok yücedir. Onlar cennette yüksek saraylarda zevk ve safa içinde bulunurlar. Onları engellemeğe çalışanlar da Allah'ın rahmetinden kovulur, âteş zindanlarına atılırlar.

Geçmiş peygamberlerin dâvası nasıl Allah'ın yardımı ile yerleşmiş ise Hz. Muhammed(s.a.v.)in dâvası da Allah'ın yardımı ile öyle yerleşecektir. Müşriklerin tuzakları, sui kasıtları buna engel olamayacaktır. İşte âyetlerde anlatılan budur.

Hâzin ve Beğavî, 56 ncı âyetin, Medine'de indiğini söylerler. Rivayete göre yahudîler, Hz. Peyğamber'e: "Bizim adamımız Mesîh ibn Dâvûd yani Dec-câl son zamanda çıkacak, karaya ve denize hakim olacak, hükümranlığımızı bize geri verecek" demişler. Onun üzerine bu âyet inmiş [7436]. Taberî'nin sözünü etmediği bu rivayetin, âyetin inişi ile ilgisi yoktur. Önceki âyetlerin devamı olan 56 ncı âyet, Hz. Peyğamber'e, müşriklerin bir zarar veremeyeceğini, onların şerrinden Allah'a sığınmasını buyurmaktadır. Daha önce geçen 35 nci âyet de aynı mealdedir. O âyet nasıl siyakın devamı ise bu da öyledir. İkisi de Mekke'de inmiştir.

Yahudilerin Mesîh inancına gelince: Mesîh, İbranice (mesihâ) kelimesinden gelir. Yahudilerde kıral olacak şahsın başına bir peygamber (veya din adamı) yağ sürer, Öylece o kimse bu yağ sürme merasimi ile kırallık makamına otururdu. Önce Tâlut'a, sonra Davud'a yapılan bu yağlama (mesh) işi, sonradan gelenek olmuştur. İşte yahudiler, son zamanda gelecek bir kiralın, kendilerine dünyâ hakimiyetini kazandıracağına inanırlar. Bu inanç, onlarda hâlâ vardır.

Hz. îsâ, yahudi inancındaki Mesîh olarak ortaya çıkmış ise de yahudiler onu yalancı kabul edip onunla alay etmişler ve îsâ'nın bir şakirdini îsâ sanarak çarmıha gerdirmişlerdir. îsâ'nın ortadan kaybolması üzerine şâkirdleri îsâ'nın öldürüldüğünü ve cesediyle göğe kaldırıldığını, dünyânın sonunda tekrar gökten ineceğini etrafa yaymışlar veya bu inanç, sonra gelen din adamları tarafından îsâ'nın havarilerine nisbet edilmiştir. Böylece yahudilikteki Mesîh inancı, ad değiştirerek hırıstiyanlığa geçmiştir. îsâ'dan sonra yahudiler arasında birkaç Mesîh daha çıkmış ise de hepsi yalancılıkla suçlanmıştır.

İşte yahudiler ve hırıstiyanlar arasında bulunan bu inanç, Araplar arasında da yayılmış ve bazı hadislere de geçmiştir. Kanaatimize göre îsâ'nın ineceğini söyleyen hadislerde bu hınstiyan inancının etkisi vardır. Yani hırıstiyan Araplar arasında yaşayan bu inanç, hadis rivayetlerine sızdırılmıştır. Yahut da Hz. Peygamber, hınstiyanların bu tür sözlerini, kendisinden bir şey katmadan nakletmiştir.

Bazı hadislerde Hz. Peyğamber'in, Deccâl'in, ya kendi hayâtında veya kendisinden kısa bir zaman sonra çıkacağını söylediği rivayet edilir. A'ver (tek gözü kör) olacak Deccâl'in kırk gün kalacağı ve Meryem oğlu îsâ'nın onu öldüreceği söylenir. Hattâ rivayetlere göre Hz. Peygamber bir kısım ashabiy-le birlikte Mağâle Oğullarının kaleleri yanından geçerken arkadaşlariyle birlikte oynayan, henüz bulûğa ermemiş bir çocuk görmüş, tbn Sayyâd adlı bu çocuğa kendisinin peygamber olup olmadığını sormuş. Çocuk, Peygamberin peygamberliğini kabul etmekle beraber kendisinin de peygamber olduğunu iddia etmiş, kendisine doğru ve yalan söyleyen (haberci cin) geldiğini söylemiş. Peygamber ona işinin karıştırılmış olduğunu söylemiş ve sonra: "Ben senden bir şey gizledim, nedir o?" demiş. Çocuk da "Dun..." deyince Peygamber "Sus, haddini aşma!" demiş '.[7437] Çocuk bu sözüyle Peyğamber'e Du-hân Sûresinin gelmiş olduğunu söylemek istemiş. Ömer, İbn Sayyâd'ı öldürmek için izin isteyince Peygamber: "Eğer o ise (yani bu Deccâl) ise sen onu öldüremezsin. Değilse, öldürmenin bir yaran

---

[7434] Câmi'u'l-beyân: 24/76.
[7435] Hûd Sûresi: 114.
[7436] Hâzin, 7/98; Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 7/98.
[7437] Bkz. Hâzin, 7/100; Müslim, Fiten, Zikru İbn Sayyâd, Nevevi Şerhi, 18/53-54.

yoktur" demiş [7438]
Fakat konuya âit başka rivayetlerde İbn Sayyâd, kendisinin Deccâl olduğundan kuşkulananlara: "Peyğamber(s.a.v.)in, Deccâl'in çocuğu olmayacağını, Mekke'ye Medine'ye giremeyeceğini, Yahudi olduğunu söylediğini; oysa kendisinin hem çocuğu olduğunu, Medine'de doğup Mekke'ye de gitmekte olduğunu, islâm'a da inandığını" söyleyerek kendisini savunmuştur[7439]
Rivayetlere göre yahudiler, geleceğine inandıkları Mesîhi Deccâl olarak nitelerler. Arapça olan Deccâl, yalancı, sapık anlamına gelir. \ahudîlerin, kendilerine dünyâ hakimiyeti kuracak bir kıral için Deccâl (yalancı, sapık) demeleri makul değildir. Öyle anlaşılıyor ki onların mesîhine hırıstiyan Araplar bu vasfı takmışlar, böylece îsâ'yı mesîh olarak kabul etmeyen yahudilere, İsa'dan başka mesîh olamayacağını, ondan başka Mesih'in deccâl olacağını vurgulamak istemişlerdir.
Hadislerdeki Mesîh Deccâl ise çelişkili biçimlerde anlatıldığı için biz bu inancın, Araplar arasında yayılan yahudî hırıstiyan inancından sızma olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Peyğamber'in, kendi zamanındaki bir şahsın Deccâl Mesîh olup olmadığında tereddütetmesi, onun da muğayyebâta âidolan bu konuyu bilmediğini gösterir. Zaten ğaybe âit konulan Peyğamber'in bilmediği, Kur'ân'ın kesin hükmüdür: "De ki: Ben size, Allah'ın hazinesi benim yanımdadır demiyorum. Ben ğaybi de bilmem" [7440] "Hiçbir nefis, yarın ne yapacağını bilmez" [7441] Son âyet geneldir. Hiçbir nefis denince Peyğamber'in nefsi de buna dahildir. Bu, genel hükümdür. Allah'tan başka hiç kimse ğaybi bilmez. Peygamber yarın ne yapacağını bilemeyeceğine göre binlerce yıl sonra olacak olayları da bilmez. Zaten Hz. Âişe'nin "Kim Muhammed yarım bilir' derse yalan söylemiş olur" dediği, Buhârî'de mevcuttur. Ancak Allah dilerse peygamberini, bazı ğayb bilgilerine muttali kılar ki bu konuda söyledikleri de vahiydir. Eğer bu konuda vahiy olsaydı Kur'ân'da olurdu. Biz bütün vahiylerin Kur'ân'da olduğu kanısındayız. Böyle âhâd ve bazısı da garip olan rivayetler üzerine itikad kurulamaz.
Genellikle ehli sünnetçe benimsenmiş olan Deccâl inancı, bazı İslâm mez-heplerince reddedilmiştir. Haricîler, Cehmîler ve Mutezileden bir kısım Dec-câl'i kabul etmezler. Bizim söylediğimiz herhangi bir mezhebin tesirinde kaldığımızdan değildir. Biz, Islâmı aslında zayıf düşüren katma rivayetlerden ayıklamak ve gerçeği ortaya koymak amaciyle araştırmalarımızın sonucundaki kanımızı sunduk. Hatâ ettiysek Allah'tan af dileriz. O halimdir, gafurdur.
57- Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan çok daha zordur. Fakat insanların çoğu bilmez. 58- Körle gören bir olmaz, tnanan ve iyi işler yapanlarla kötülük yapan da bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz! 59- (Kıyamet) Saât(i) mutlaka gelecektir. Bunda kuşku yoktur, fakat insanların çoğu inanmaz. 60- Rabbiniz buyurdu kv "Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeğe tenezzül etmeyenler, aşağılık olarak cehenneme gireceklerdir.**

Tefsir:

57-59 ncu âyetlerde âhireti inkâr edenlere, âhiretin mutlaka vukubulaca-ğı kanıtlanmaktadır. Öldükten sonra dirilmeyi uzak görenlere deniyor ki: Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yeniden yaratmaktan çok daha zordur. Gökleri ve yeri yaratmağa gücü yeten Allah, insanları yeniden yaratamaz mı? Elbette yaratır. Âhireti inkâr eden, Önünü görmeyen kör gibidir. Âhirete inanan da gözleri gören insana benzer. Körle gören bir olmayacağı gibi inanıp güzel işler yapanlarla inkâr edip kötü işler yapanlar da bir olmaz. İnsanların tekrar dirilecekleri kıyamet saatinin geleceğinde asla kuşku yoktur.
60- Yalvaranın duasını işiten yalnız Allah'tır. Allah'tan başkasına yalvarmanın hiçbir yararı yoktur. Allah kullarını kendisine yalvarmağa davet ederek: "Dua ediniz, duanızı kabul edeyim" buyuruyor. "Kullarım sana benden sorarlarsa, benim onlara yakın olduğumu, dua edenin duasını kabul ettiğimi söyle [7442] âyetinde de yüce Allah, kendisine yalvaran kullarını boş çevirmeyeceğini buyurmuştur. O kendisine yalvaranların çağırışını bilir, dilerse istediklerini de verir. O'na duâ etmekle kul, huzur bulur. Çünkü insanın her zaman en büyük desteği ve dayanağı O'dur. O'na şüphesiz bir şekilde inanıp içtenlikle yalvaran mutlu olur. Ama O'na kulluk etmeğe tenezzül etmeyenler, kıyamette alçalırlar, hakaretle cehenneme sokulurlar, kibirleri kırılır. Bu ceza dünyâdaki davranışlarına uygun olur.
61- Allah O'dur ki size geceyi, içinde istirahat etmeniz için (karanlık),' gündüzü de (işinizi görmeniz için) aydınlık yaptı. Kuşkusuz Allah, insanlara lütuf kârdır; fakat insanların çoğu şükretmezler. 62- İşte herşeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah budur. O'ndan başka Tanrı yoktur. Nasıl da O'nu birlemekten başka yöne çevriliyorsunuz? 63- İşte Allah'ın âyetlerini inkâr edenler de böyle çevriliyorlardı. 64-Allah O'-dur ki Arzı size durulacak yen göğü de bina yaptı; sizi şekillendirdi, şekillerinizi de güzel yaptı ve sizi güzel rızıklarla besledi. İşte Rabbiniz Allah budur. Bütün âlemleri yaratan Allah, ne yücedir! 65- O diridir, O'ndan başka Tanrı yoktur. Dini yalnız kendisine halis kılarak O'na yalvann, Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur. 66- De ki: "Ben, Rab-

[7438] Aynı kaynak.
[7439] Müslim, Fiten; Nevevî şerhi: 18/50-51.
[7440] En'âm Sûresi: 50.
[7441] Lokman Sûresi: 34.
[7442] Bakara Sûresi: 186.

bimden bana açık kanıtlar gelince, sizin Allah'tan başka yalvardıkla-rınıza tapmaktan men olundum ve âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolundum" 67- O'dur ki sizi topraktan, sonra nutfeispcmijden, sonra alaka(embryo)dan yarattı. Sonra sizi çocuk olarak çıkarıyor. Sonra güçlü çağınıza eresiniz, sonra da ihtiyarlar olasınız diye sizi yaşatıyor, içinizden kimi de daha önce olduruyor. Belli sureye erişmeniz ve düşünmeniz için. 68- Yaşatan ve öldüren O'dur. Bir işin olmasını istedi mi, ona sâdece "Ol!" dert o da olur.

Tefsir:

61- İnsanların istirahat etmeleri için geceyi karanlık, işlerini görmeleri için de gundu/u aydınlık yapan Allah'ım Tanrı diye tapılan şeyler, böyle bir şey yapamazlar. Allah'ın, insanlara pek çok iyilikleri vardır. Buna rağmen çoğu insan Allah'a şükredeceği yerde O'ndan başkasına şükreder.
62-63: Oysa herşeyi yaratan Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. Düşünen insanlar nasıl olur da bu gerçeği görmez, sapıtırlar. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler hep böyle gerçekten saparlar. Demek ki sapıtanlar, yanlış yola gidenler Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerdir. Daha önce Allah'ın âyetlerini inkâr edenler nasıl Allah'tan başkasına çevrilmiş, birtakım putlara, insanlara, ruhsal varlıklara tapmışlarsa Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen âyetleri inkâr edenler de öyle sapmakta, Allah'tan başkasına tapmaktadırlar. Bu, eskiden beri şurup gelen bir ş 'din İnkârın sonu sapıklıktır.
64- Şu dünyâyı insanların ve canlıların üzerinde durup yaşamalarına uygun yapan Allah'tır. Gok de bir binanın tavanı gibi canlıları korumaktadır. Bilindiği gibi dun>âmı/ döner, eğer üzerinde bulunan cisimleri Dünyâya bağlayacak bir guç olmasaydı insanların ve canlıların Dunyâ'nın üstünde durmaları mumkun değildi. Cisimler uzaya savrulurlardı. Ama Allah'ın, Dunyâ'ya koyduğu emir (çekim gucu), üzerinde yaşayan varlıkları Dunyâ'ya bağlamakta, onları Dünyâ üstünde tutmaktadır. Dunyâ'ya bu gucu veren, onu canlıların yaşamasına uygun hale getiren Allah'tır.
Gok yüksek anlamına gelir. Yerden yüksek olan her kâinat cismi gök sayılır. Yeri bir kılıf gibi saran atmosfer tabakası da goktur. yerin tavanı durumunda olan bu tabaka, uzaydan gelen ışınları süzer, canlılara yararlı hale getirir, işte bu tabaka bir tavan gibi Dünyâ üstünde yaşayan canlıları korumaktadır. Bunları yapan, anne karnında döllenmiş yumurtayı (zigotu) üreterek biçimlendiren, bir tek hücreden çeşitli karakterde hücreler üretip el, ayak, göz, kulak, kalb, mide, akciğer, karaciğer gibi iç ve dış organları, milyarlarla, trilyonlarla ölçülen sinir ağlarını gayet meharetle birbirine bağlayıp düşünce ve duyular sistemini kuran, her canlıyı kendine özgü karakter ve şekliyle yaratan, sonra bütün canlıları ve insanları güzel rızıklarla besleyen Allah'tır. İşte tapılın ası gereken Allah budur. "Âlemlerin Rabbi Allah, ne yüce, ne kutludur!" cümlesinde Allah'ın, yalnız insanları değil, bütün canlıları yaratıp beslediğine, yalnız bir kavmin, bir ümmetin değil, bütün insanların ve canlıların sahibi olduğuna işaret vardır.
65- O diridir, öyle cansız şeylerden değildir. O'ndan başka Tanrı yoktur. Yalnız O'na kulluk etmek gerekir. Övgü O'na mahsustur, O âlemlerin Rabbidir.
66 ncı âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)e, müşriklere şöyle demesi emrediliyor: " Ben, bana Rabbimden açık kanıtlar geldikten sonra, o sizin Allah'tan başka yalvardığınız şeylere tapmaktan menolundum ve bana, yalnız âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi". Bu âyet, Hz. Peyğamber'in, kendisine vahiy gelmezden önce kavminin öteki insanları gibi dini töreleri icra ettiğini, onlar gibi yaşadığını, ancak vahiyler ona yolunu gösterdikten sonra bu yola girdiğini gösterir. Nitekim Duhâ Sûresinin: "Biz seni yoldan sapmış bulup da doğru yola iletmedik mi?" mealindeki âyeti de bunu açıkça ifade etmektedir. Dileyen Duhâ Sûresinin tefsirine bakabilir.
67- Önceki âyetlerde Allah'ın kâinattaki kudreti ve yaratıcılığı anlatılmış idi. Bu âyette de Allah'ın, insanın yaratılmasındaki kudreti anlatılıyor. Allah, yalnız Dünyâ'yı insanın yaşamasına elverişli kılmak ve onu çeşitli rı-zıklarla beslemekle kalmamış, insanı bizzat çeşitli aşamalardan geçirerek yaratmıştır. Âyette özlüce insanın yaratılış evrelerine göz atılıyor:
"Sizi önce topraktan yarattı". İnsanın atası olan Âdem topraktan yaratıldığı gibi her insan da esas itibariyle topraktan yaratılır. İnsan meni hayvancığı ile yumurtanın birleşmesinden yaratılmaktadır. Meni hayvancığı ve yumurta, toprakta yetişen gıdaların yenmesinden oluşur. Böylece insan yaratılışının ilk aşaması topraktan başlar. Meni hayvancığı ile yumurta birleşince Zigot denilen ilk temel hücre meydana gelir. Bu hücre çoğalmaya başlar. Kan pıhtısı görünümünü alan bu hücreden çeşitli karakterde hücreler üreyerek iç ve dış organları yapar. Ve Allah, sonunda bağımsız düşünce ve hareket sahibi haline getirdiği insanı âciz, kendisini koruyamaz bir bebek olarak dünyâya getirir. Anne yüreğine konan şefkatle, sevgi ile korunan, bakılan bu bebek, büyür, genç, güçlü çağına ulaşır, daha sonra ihtiyarlamağa başlar. Kimisi henüz çocuk iken veya genç yaşında ölür, kimi de ihtiyarlar, çocuk gibi âciz, hattâ bir şey bilmez, bildiğini unutur duruma gelir. Bütün bunları yapan Allah'tır. İnsanın bunu düşünmesi, kendisini topraktan insan haline getiren Allah'a şükür ve kulluk etmesi gerekir. Bu delillerle Allah'ın kudreti, yalnız O'na tapılması gereği açık ve özlü biçimde anlatıldıktan sonra:
68 nci âyette yaşatanın, öldürenin Allah olduğu, O'nun dilediği işin, sadece "Ol!" demekle olacağı, hükmkünün bu kadar kesin, kudretinin bu katlar yüksek olduğu vurgulanır. Bu âyetlerin, Allah'ın birliğini kabul etmeyen, Allah'tan başka varlıklara tanrı diyerek tapan müşriklere, yalnız Allah'a tapılacağım kanıtlamak için indiği,

müşriklerin bu konudaki itiraz ve tartışmalarına bir cevâbolduğu açıktır.
69- Baksana, Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar, nasıl haktan çevriliyorlar? 70- O Kitabı ve duyurmak için elçilerimizi gönderdiğimiz şeyleri yalanlayanlar, yakında bileceklerdir! 71- Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sürükleneceklerdir: 72- Kaynar su içinde. Sonra da ateşte yakılacaklardır. 73- Sonra onlara denilecektir; "Ortak koştuklarınız nerede?" 74- "Allah'tan başka (taptıklarınız)?". Diyecekler ki: "Bizden kayboldular; hayır, meğer biz önceden hiçbir şeye tapmıyormuşuz (taptıklarımız hiçbir şey değilmiş)/" İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır. 75- "Bu durum, sizin yeryüzünde haksız olarak sevinmenizden ve böbürlenmenizden ötürüdür.** 76- "Cehennemin kapılarından girin, orada sürekli kalacaksınız. Böbürlenenlerin yeri ne kötüdür!"

Tefsir:

69- Tapılmağa lâyik yegâne Tanrının Allah olduğu, önceki âyetlerde çeşitli kanıtlarla açıklandıktan sonra bunu kabul etmeyip Allah'ın gönderdiği âyetlerle mücâdele eden müşriklerin akıl almaz şaşkınlıklarına dikkat çekiliyor: "Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlara baksana, nasıl da Allah'ı bırakıp O'ndan başkasına yöneliyorlar?" buyuruluyor.
70- Sonra Allah'ın Kitabını, peygamberlerle beraber gönderilen vahiyleri yalanlayanların uğrayacakları âhiret cezası tasvir ediliyor. Bu tablo, sûrede dördüncü kıyamet sahnesini oluşturur:
71-74: Onlar boyunlarına halkalar ve zincirler vurularak kaynar suyun içinde sürütülürler, sonra cehennemin yakıtı olarak âteşte yakılırlar. "Siz ve Allah'tan başka taptığınız şeyler, cehennemin odunusunuz" [7443], "Yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının" [7444] âyetlerinde de belirtildiği gibi cehennem ateşinin yakıtı, cehenneme gidenlerin kendileridir. Onların dünyâda yaptıkları işler, ateş olup canlarını yakacaktır. Şâirin dediği gibi:
"Cehennem dediğin dal odun yoktur, İnsan ateşini bile götürür!"
İşte onlar böyle azâb içerisinde yanarken "Hani sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeyler nerede? Neden sizi kurtarmıyorlar?" diye sorulur. Orada gerçeği anlar ve itiraf ederler: "Bizden sapıp gittiler. Meğer biz daha önce bir şeye tapmıyormuşuz. Taptığımız şeyler hayâlden ibâretmiş!" derler.
Bu acı durumu gösteren sahne sürerken yüce Allah kullarını uyarıyor: "İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır!" Allah'a inanmak isteyenleri değil, kâfirleri şaşırtır. Çünkü onlar gerçeği kabul etmezler. Allah'ın âyetleriyle mücadele ederler. Allah da onları sapıklıkları içinde bırakır. Saptıkları yol da kendilerini bu sonuca götürür. Bu sapmanın sonucundan insanlar sorumludur. Çünkü onlar inanmak isteselerdi Allah onları şaşırtmayacak idi. "Allah fâsıklardan (yoldan çıkanlardan) başkasını saptırmaz" [7445], "Allah zâlimleri yoldan saptırır"' âyetleri ve benzerleri, Allah'ın sadece şirkte ve fıskta ısrar edenleri doğru yola iletmeyeceğini, onlan sapıklıkları içinde bırakacağını; ama şirki terk edip Allah'a yönelmek, tevbe etmek isteyenleri sapıklıktan kurtarıp doğru yola ileteceğini ifade eder. Nitekim haklarında bu âyetlerin indiği müşriklerin çoğu, sonra müslüman ve mücâhid olmuşlardır. Demek onlar niyetlerini düzeltince Allah da onları doğru yola iletmiştir. Zira Allah şirk koşmağa, zulmetmeğe devam eden kimseleri doğru yola iletmez fakat şirki, zulmü, fışkı bırakıp Hakk'a yönelenleri doğru yola iletir.
75-76 ncı âyetlerde tekrar onlara: "Yeryüzünde haksız yere yaptığınız işlerle sevinip zevk ve eğlenceye daldığınız, böbürlenip durduğunuz için bu duruma düştünüz. Şimdi sürekli kalmak üzere cehennemin kapılarından içeri giriniz!" buyuruluyor ve sahne: "Böbürlenenlerin yeri ne kötüdür!" uyarıcı hükmüyle kapanıyor.
77- Sabret, Allah'ın va'di gerçektir. Onları uyardığımız şeyin bir kısmım ya sana gösteririz, yahut seni daha önce vefat ettiririz. Sonunda onlar bize döndürüleceklerdir. 78- Andolsun biz [7446] senden önce de elçiler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık, kimini de anlatmadık. Hiçbir elçi, Allah'ın izni olmadan bir mu'cize getiremez. Allah'ın emri geldiği zaman hak yerine getirilir ve işte o zaman (Allah'ın âyetlerini) boşa çıkarmağa uğraşanlar hüsrana uğrarlar.

Tefsir

77 nci âyette Allah'ın va'dinin gerçek olduğu, verdiği sözün mutlaka yerine geleceği buyurularak Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli edib'yor. Hz. Muham-med'e karşı gelenlerin ya onun hayâtında veya onun vefatından sonra birtakım cezalara çarptırılacakları vurgulanıyor. Gerçekten bu âyetlerin inişinden-birkaç yıl sonra kâfirler hak ettikleri cezaları bulmuşlar, küfür ezile ezile yok olmuş, Hz. Muhammed'in hayatında şirk Arabistan Yarımadasından kovulmuştur.
78 nci âyette de Allah'ın, Hz. Muhammed'den önce de peygamberler gönderdiği, onlardan kimini Hz. Muhammed'e bildirdiği, kimini de bildirmediği; Allah'ın buyruğu geldiği zaman da adaletle hüküm verileceği, hakka engel olanların perişan olacakları belirtiliyor.
Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli eden bu âyetler, onun davasiyle alay edip: "Hani bizi tehdidettiğin azâb nerede?"

[7443] Enbiyâ Sûresi: 98.
[7444] Bakara Sûresi: 24.
[7445] Bakara Sûresi: 26.
[7446] İbrâhîm Sûresi: 27.

diyen müşriklerin sözlerine de cevâ-bolmaktadır. Onların, Kur'ân'd a kâfirlerin bir belâya çarptırılacaklarını bildiren âyetlerle alay ettikleri daha Önceki surelerde de geçmişti. Muhakkak ki onların bu alayları, Hz. Muhammed'i ve mü'minleri Üzüyordu. İşte bu ve benzeri âyetlerde müşriklerin sözlerine üzülen Peyğamber'e, bir süre daha sabretmesi, mutlaka o kâfirlerin bir cezaya çarptırılacakları bildiriliyor.
78 nci âyetten Hz. Muhammed'den önce birçok pyğamberin geldiği anlaşılıyor. Bunların sayısını Allah bilir. Peygamberlerin sayısı hakkında değişik rivayetler vardır. Kimi rivayette yüz yirmi dört bin, kimine göre de dört bini İsrail oğullarından, dört bini de başka milletlerden olmak üzere sekiz bin peygamber, kimine göre de sadece dört bin peygamber gelmiştir'. [7447] Sahih hadis kaynaklarında yer almayan bu rivayetler sağlam bilgi ifade etmez. Peygamberlerin sayısını Allah bilir.
79- Allah'tır ki kimine binmeniz, kiminden yemeniz için size hayvanları yarattı. 80- Onlarda sizin için (daha başka) yararlar da var. Onların üstünde gönüllerinizdeki arzuya erersiniz; onların ve gemilerin üstünde taşınırsınız. 81- Allah size âyetlerini gösteriyor. Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr ediyorsunuz?

Tefsîr:

79-81 nci âyetlerde yüce Allah, kullarına nimetlerini hatırlatıyor tâ ki bunları düşünüp de Allah'tan başkasına tapmaktan vazgeçsinler ve yalnız Allah'a kulluk etsinler.
En'âm da denilen büyük ve küçük baş hayvanları insanların emrine veren Allah'tır. İnsanlar bunlardan kimini binek olarak kullanırlar, onlara eşyalarını yükleyip uzak yerlere taşırlar. Kimini yerler, kiminin de sütünden, yününden yararlanırlar. Allah insanlara, denizde gemilere binip seyahat etme imkânını da vermiştir. Bunların hepsi Allah'ın insanlara lûtfudur ve yalnız Allah'a tapılması gerektiğini gösterir. Allah'ın hangi âyetlerini (birliğinin kanıtlarını, yarattığı büyük olayları) inkâr ediyorsunuz? Kibir ve inadınızdan ötürü gerçeği kabul etmiyorsunuz. Yoksa O'nun bu açık seçik âyetlerini inkâr etmek mümkün değildir.
"Görmediler mi, ellerimizin yaptıklarından, kendilerine nice hayvanlar yarattık da kendileri onlara malik olmaktadırlar. Onları kendilerine boyun eğdirdik. İşte binekleri onlardandır ve onlardan yiyorlar. Kendileri için onlarda daha birçok faydalar ve içecekler var. Hâlâ şükretmiyorlar mı?" [7448]
"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısınma(mzı sağlayan şeyler) ve daha birçok yararlar vardır. Ve onlardan kimini de yersiniz. Ve akşamleyin mer'adan getirdiğiniz, sabahleyin mer'aya götürdüğünüz zaman onlarda sizin için bir güzellik de vardır (onların gidiş gelişleri hoşunuza gider). Ağırlıklarınızı öyle uzak şehirlere taşırlar kî (onlar olmasa), canlarınız büyük) zahmetler çekmeden oraya varamazdınız. Doğrusu Rabbiniz, çok şefkatli, çok merhametlidir!" [7449] mealindeki âyetler ve ayrıca Nahl: 66, 80; Mü'minûn: 21, En'âm: 142, Hac: 28, 30 ncu âyetler de Allah'ın, yarattığı hayvanlarda, insanlara pek çok nimeti bulunduğunu belirtmektedir. O halde tapılacak tek varlık, bu iyilikleri yapandır, uydurma tanrılar değil.
82- Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Onlar bunlardan daha çok, daha güçlü, yeryüzündeki eserleri bakımından daha sağlam idiler. Yine de kazandıkları kendilerine hiçbir yarar sağlamadı. 83- Elçileri onlara açık kanıtlar getirince, kendi yanlarında bulunan bilgi ile sevindiler (elçilerin getirdikleri İlâhî bilgileri kabul etmediler, onlarla alay ettiler). Sonunda alay edegeldikleri şey, kendilerini kuşatıverdi. 84- Ne zaman ki hışmımızı gördüler; "Tek Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik" dediler. 85- Fakat hışmımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine bir yarar sağlamadı. Allah'ın, kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan yasası budur. îşte o zaman kâfirler ziyana uğramışlardır.

Tefsir:

82-85: Önceki âyetlerde Hz. Muhammed'den önce de peygamberler gönderildiği, hiçbir peygamberin, Allah'ın izni olmadan kendiliğinden bir mu'cize getiremeyeceği bildirilmişti. Bu âyetlerde de kendilerini uyarmak üzere gönderilmiş olan peygamberleri inkâr edenlerin, sonunda nasıl cezalandırılıp mah-vedildikleri anlatılmak suretiyle müşrikler uyarılmaktadır. Bunlar kuzeye ve güneye yaptıkları seferlerde peygamberlere isyanları yüzünden evleri başlarına yıkılmış, helak olmuş milletlerin harabeleri yanından geçerler ve bu toplumlann neden helak olduğunu da birbirlerine anlatırlardı. Yol üzerinde gördükleri harabeler, vaktiyle buralarda nüfusça kalabalık, çok güçlü, zengin insanların yaşadığını gösterirdi. Çünkü o taştan yapılmış, kimisi de dağlar üzerindeki yalçın kayalar üzerine oturtulmuş saraylar, evler kolay yapılamazdı. Hele bu müşrik Araplar, öyle muazzam binaları yapacak ne güce, ne de mala sahip idiler. Demek ki o kavimler bunlardan daha çok, daha zengin, daha güçlü, daha bilgili idiler.
Fakat peygamberler gelip kendilerini uyarınca kendi bigilerine güvendiler, servetlerine gururlandılar, peygamberlere uymağa tenezzül etmediler. Sonunda alay ettikleri azâb, kendilerini kuşatıverdi. Sayıları, malları, kuvvetleri kendilerini kurtarmadı. Allah'ın azabını karşılarında görünce şirkten vazgeçtiler, yalnız Allah'a

[7447] Câmi'u'l-beyân: 24/86; Tkbresî: MecmeVl-beyân: 8/533.
[7448] Yâsîn Sûresi: 71-73.
[7449] Nahl Sûresi: 5-7.

inandılar, taptıkları tanrıları inkâr ettiler. Çünkü o tanrıların kendilerini bu azâbdan kurtaramayacağını anladılar ama artık Allah'ın azabı göründükten sonra inanmalarının hiçbir yararı olmadı. Mahvolup gittiler.
Âyetlerin sonunda da Allah'ın, eskiden beri uygulanan yasasının bu olduğu, kâfirlerin o zaman helak olacağı vurgulanıyor. Böylece müşrikler bir kez daha uyarılıyor.
Sûrenin başında da müşriklerin sonunun helak olduğunu vurgulayan 4-6 ncı âyetler yer almıştı. Böylece sûrenin sonu ile başı birleşip sûre bütünleşmektedir.

Mü'min Sûresinde Getirilen Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd île İlgili Prensipler:
1. Allah, azizdir, alimdir. Günâhı affeden, tevbeyi kabul eden olduğu gibi, güçlü, azabı çetindir. O'ndan başka tanrı yoktur. Dereceleri yükselten (pek yüce olan), Tahtın sahibi (kâinatın hükümdarı) O'dur (2-3). Âhirette, Allah'tan başka bütün mülk sahipleri kahrolur, ortadan kalkar. O zaman gerçek mülk sahibinin, yalnız Allah olduğu anlaşılır (16).
2. Dîn (ibâdet) yalnız Allah'a aittir. Peygamber ve Hak da'vetçisi, bütün engellemelere rağmen insanları Allah'a kulluğa çağırmalıdırlar (14). Kâfirlerin duası boşa gider. Allah'tan başkasına yalvarmanın hiçbir yaran olmaz (50). Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeyler, âhirette kaybolur. Tapanlar, en çok yardıma muhtacolduklan zamanda yardımcısız kalır, şaşırırlar (73-74).
3. Allah, hak ve adaletle hükmeder. Allah'tan başka tanrı diye yalvarı-lan şeyler, hüküm verecek güçte değillerdir. Onların bir hükümleri ve yetkileri yoktur. Allah gören, işitendir (20).
4. Kanıtsız inançlara bağlanmak, kör taklîddir. Şirkin kanıtı yoktur. Ne dünyâda, ne de âhirette Allah'tan başkasına yalvanlmaz. Bunların yalvarmaları boşunadır, du'âlan kabul edilmez ve hakaret ile cehenneme atılırlar (42-43, 60).
5. Geceyi dinlenmeğe, gündüzü çalışmağa elverişli kılan, Arzı canlıların yaşamasına müsait yapan, dünyâyı sarmalayan atmosferi, dünyâ için koruyucu bir tavan yapan, insanları dilediği gibi biçimlendirip yaratan, sonra onları çeşitli güzel rızıklarla besleyen, dünyâda belli bir süre yaşatan, kimini erken öldüren, kimini de ihtiyarlayıncaya dek yaşatan Allah'tır. Diri olan Allah'tan başka tanrı yoktur. Tanrı diye yalvanlan diğer şeyler, bir şey yaratmadıkları gibi, diri de değillerdir. Öyle ise yaratıcı ve diri olan Allah'a yalvarılır, yalnız O'na tapılır, hamdedilir. O'ndan başkasına yalvarmak, tapmak, Allah'ın muradına aykırıdır. Allah, başka bir varlığa tapmayı yasaklamış ve yalnız kendisine teslim olmayı emretmiştir (61-66). Yaşatan, öldüren O'dur. Bir şeyin olmasını dileyince ona "ol!" der ve olur (68).
B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:
6. Kitâb, herşeyi bilen Allah tarafından indirilmiştir.
7. Allah'ın âyetlerine karşı koyan, bunları engellemeğe çalışan gururluların bir süre serbest dolaşmalarına aldanmamalıdır. Allah onları daima öyle serbest bırakacak değildir, zamanı gelince cezalandıracaktır. Nitekim peygamberlerini yalanlayan, hakkı engellemek için uğraş veren Nûh kavmini ve onlardan sonra gelen kavimleri de serbest bırakmamış, vakti gelince cezalandırmıştır. Öylelerinin cezası, sadece dünyâ azâbman ibaret de değildir. Onlar, âhirette, dünyâdakinden çok daha büyük bir azaba çarpılacaklar, cehenneme atılacaklardır (4-6).
8. Allah'ın âyetlerini önlemek için uğraşanların hevesleri kursaklarında kalır (56). Kitabı ve Tanrı elçilerini yalanlayanlar, pek yakında boyunlarına zincir vurularak cehennem zindanına sürükleneceklerdir (69-72).
9. Yalnız geleneklerinin ve kör taassuplarının, kibir ve inatlarının tesiriyle Allah'ın âyetlerini engellemeğe çalışanlar, Allah'ın ve mü'minlerin gazabına hedff olurlar. Ne Allah onları sever, ne de mü'minler (35).
10. Arşı taşıyan ve Arşın çevresinde hizmet için dolaşan melekler, inanan insanlar için Allah'tan mağfiret tabeleder; onların, iyi eşleri, çocukları ve atalarıyle birlikte cennete sokulmalarını, kötülüklerden korunmalarını dilerler (7-9).
Meleklerin, mü'minler için istiğfarları ve koruyucu duaları, meleklerin, inanan, inanmayan bütün insanlardan üstün olduklarını kanıtlar. Bu konuda Tefsirimizin birinci cildinde yeterli bilgi vermiştik (s. 127-149). 7 nci âyetin tefsirine de bakınız.
11. Allah, dilediği kuluna, buyruğundaki ruhu indirerek vahy verir. Tâ ki o insan elçi, insanları, âhiret hesabına karşı uyarsın.
12. 23-54 ncü âyetlerde Mûsâ kıssasından kesitler sunulur. Dizi aralarında öğütler, prensipler zikredilir.
13. İsrail oğullarının yeni doğmuş erkek çocuklarını öldürten Fir'avn, Allah'ın takdirine engel olamamış; Mûsâ doğup büyümüş, peygamber olmuş, Fir'avn, peygamber Musa'yı da öldürmeğe yeltenmiş ise de Allah'a sığınan Musa'ya dokunamamıştır. Fir'avn'ın engellemeleri, tuzakları, Musa'nın da've-tini önleyememiştir (25-27).
14. Peygambere karşı gelenler, mutlaka cezalandırılacaklardır. Ama bu ceza, ya peygamberin hayatında veya onun vefatından sonra olur. Dünyâda cezalandırılmamış olsalar dahi, Allah'ın huzuruna çıkacakları gün, kötü davranışlarının karşılığını görürler. O zaman pişmanlıkları, kendilerine bir yarar sağlamaz.
15. Peygamberlerin sayısı pek çoktur. Onların kimi, Hz. Muhammed'e bildirilmiş, kimi bildirilmemiştir. Peygamberlerin hepsi, Kur'ân'da Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e anlatılanlardan ibaret değildir (78). Allah, peygamber göndermeden bir kavme azâbetmeyeceğine (Isrâ Sûresi: 15), her millete kendi diliyle konuşan peygamber

gönderdiğine (İbrâhîm Sûresi: 4) ve her millet içinde mutlaka bir peygamber çıktığına (Fâtır Sûresi: 24, Nahl Sûresi: 36) göre dünyada her ulusa peygamber gönderilmiş olmalıdır.
16. Allah'ın izni olmadan peygamber mu'cize getiremez. Allah'ın azâb buyruğu gelince ondan kurtulmak mümkün değildir (78).
17. Allah, dünyâda peygamberlere ve Hak da'vetçilerine yardım edip hak dini yerleştireceğine söz vermiştir (51).
C) Âhiretle İlgili Prensipler:
18. Nankörler, âhirette günâhlarını itiraf ederler, cehennem azabından kurtarılmalarını dilerler ama sözgeliminden bunun yapılmayacağı anlaşılır (11-12).
19. Âhirette herşey açığa çıkar. O gün, herkes yaptığının karşılığını görür, hiç kimseye haksızlık edilmez. Ve o günün mahkemesi de ta'lîk edilmez (ertelenmez), çabucak bitirilir. Çünkü "Allah hesabı çabuk görendir** (17).
Kıyamet günü, duruşmaya çağırma günüdür. Suçlu o çağrıdan kaçmak ister ama buna imkân bulamaz. Kimse onu, Allah'ın azâb kararından kurtaramaz (33).
20. Korkudan yüreklerin hançereye dayanacağı o günde, haksızların ne bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaatçileri yoktur (18).
21. Suçluların ruhları, sabah akşam ateşe sunulur. Bu, kıyamete dek böyle sürer. Kıyamet saatinde (Yüce Duruşma gününde) ise suçluların, daha çetin bir azaba sokulmalarına karar verilir (46).
22. Cehennem âteşine giren suçlular, birbirlerini kınayıp suçlarlar. Zayıflar bu duruma düşmelerinin vebalini, kendilerini saptıran liderlerin üstüne yıkmağa çalışırlar. Liderler de bu suçlamanın bir yararı olmayacağını, nasıl olsa hepsinin cehennem zindanında bulunduklarını söylerler (47-48).
23. Suçlular, cehennem muhafızlarından, azâblarının hafifletilmesi için Allah katında aracı olmasını isterler. Fakat bu istekleri azar ile reddedilir. Kâfirlerin feryadının bir yararı olmaz (49-50). Âhirette yalvarıp özür dilemenin bir yararı yoktur. Suçlulara la'net ve kötü sonuç vardır (52).
24. Gökleri ve yeri yaratma, insanları yeniden yaratmadan kolaydır. Gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah, insanları yeniden yaratmağa elbette kadirdir (57). Kıyametin olacağında kuşku yoktur (59).
25. Kulun, böbürlenmeğe hakkı yoktur. Böbürlenenlerin, âhirette yeri cehennemdir (75-76).
D) Genel Prensipler:
26. Nankörler, Allah'ın gazabına uğrarlar ki İlâhî gazab, insanların öfkesiyle mukayese edilemez (10).
27. Ancak önyargısız, iyi niyyetli, Allah'a yönelen temiz, sağduyu sahibi insanlar öğüt alırlar (13).
28. Allah hain bakışları, kafadaki düşünceleri bilir (19).
29. 21 ve 82 nci âyette, yeryüzünde dolaşıp eskilerin kalıntılarının araştırılması emredilmekle inananlar, tarihî ve arkeolojik araştırmalara, eski olaylardan ibret almağa yönlendirilmektedir.
30. Peygamberlerinin öğütünü dinlemeyip nankörlüklerine devam eden eski kavimler helak edilmişlerdir (22).
31. Nankörlerin, tedbirleri ve tuzağı, boşa çıkar, hakikati önleyemez (25, 37).
32. Her kavmin içinde iyiler de eksik olmaz. İşte Musa'nın en yaman düşmanı olan Fir'avn'ın kavmi içinde de Musa'ya gizlice inanan ve onu savunup korumağa çalışan bir insan çıkmıştır (28). Bu âyetten, kötülükten ko-runmak için imânın gizli tutulabileceği hükmü çıkarılabilir.
33. Allah, aşırı giden, yalancı insanları doğru yola iletmez. Onlar o halde kaldıkları sürece hidâyetten uzaktırlar. Ama düşünüp de gerçeği anlarlar-sa Allah onların gönüllerini Hak dine, tevhîde iletir (28-29).
34. Fir'avn, kendi görüşünün doğruluğuna inanmış ve kavmini de kendi düşüncesine göre yönlendirmişti. Diktatörler, sadece kendi görüşlerinin doğruluğunu sanırlar, kendi hatâlarını da doğru zannederler, kimsenin düşüncesini kabul etmezler. Kendi bildiklerince giderler, sonunda hem kendilerini, hem de kavimlerini mahvederler: "Fir'avn dedi: 'Ben size yalnız (doğru) gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi ancak doğru yola götürüyorum'." (29).
35. Allah'ın şaşırttığım kimse doğru yola iletemez. Fakat Allah, iyi niy-yetli insanları şaşırtmaz. Aşırı, kuşkucu, haksız, fâsık, nankör insanları şaşırtır (34). Demek ki Allah'ın şaşırtması, doğru yolda olanlar» eğri yollara düşürmesi değil; eğri yolda olup Hakk'ın çağrısına gelmeyen sapık insanları, kendi şaşkın hallerinde bırakması demektir.
36. Kör taassup, bâtıl taklîd, inâd, kibir ve zorbalık, insanın sağduyusunu mühürler, Hakk'ı anlamasına engel olur. Önyargı ile, reddetme kararıyla dinlediği hakkı anlayamaz, reddeder (35).
37. Alışkanlık, taassup, kibir, inat ve zorbalık, insana, yapmakta olduğu kötü işleri cazip gösterir. Böylece onun doğru yola girmesine, hidâyete ermesine engel olur (37).
38. Mü'min, insanları doğru yola çağırırken; kâfir, insanları sapıklığa, dolayısıyle cehenneme yöneltir (29, 38, 41).
39. Dünyâ hayâtı ve nimeti geçici, âhiret hayâtı ve nimeti kalıcıdır (39).
40. Kötülük yapan, yaptığının dengi bir ceza görür. Ama iyilik yapanlar, cennette hesapsız ödüllendirilirler. Çünkü yapılan suça, daha ağır bir ceza vermek zulümdür. Allah zulümden uzaktır. Ama yapılan iyiliği, fazlasıyle ödüllendirmek keremdir. Allah, kerîmlerin kerîmidir (40).
41. Allah'a tevekkül ve işlerin sonucunu O'na havale etmek gerekir (44).
42. Allah, kendisine yalvaranları kötülüklerden korur. Yapılan kötülükler, sahibini ma'nen sarıp cehennem azabına sokar (45-46).

43. Allah, dünyâda da, âhirette de elçilerine yardım eder (51).
44. Musa'ya verilen ve İsrail oğullarına mîras olarak intikal eden Kitap, sağduyu sahipleri için rehber ve öğüttür: "Andolsun biz Musa'ya hidâyet verdik ve İsrail oğullarına Kitabı mîras kıldık. O, aklıselim sahiplerine bir yol gösterici, bir öğüttür" (53-54).
45. Allah'ın sözü haktır. O'nun sözüne güvenmeli, O'ndan mağfiret dilemeli ve sabah akşam O'nu överek tesbîh etmeli(şânının büyüklüğünü an-mah)dır (55).
46. Hakikatleri görmeyen ma'nâ körüyle, gerçekleri gören sağduyu sahibi insan bir olmaz. İnanıp iyi işler yapan insanla, inanmayıp kötü işler yapan insan bir olmaz (58).
47. Allah insana birçok lutufta bulunmuş, onu öteki canlılara hakim kılmış, doğa yasalarından yararlanmasını sağlamıştır (79-80).

MÜ'MİN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.
1
Kelime: Kırâet, farkı: Okuyanlar:
Her harf üzerinde nefes almadan durarak: Ebû Ca'fer.
Harfler üzerinde durmadan:
Idğâmı çözerek:
İdğâm ve râ'nın fethi ile:
Çoğul müzekker zamîri: Müennes zamîri:
Dâima yâ ile: Dâima yâ*sız:
ötekiler'. [7450] Çoğunluk.
Zeyd ibn Alî ve Ubeyd ibn *Umeyr.
Çoğunluk.
Abdullah ibn Mes'ûd[7451]
Çoğunluk.
Übey[7452]
Ya'kub.
Ötekiler.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Çoğul kipi: Tekil kipi:
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd mushafı.
Nâfı*. tbn Âmir.
Ötekiler [7453]. Çoğunluk. İbnMes'ûd[7454]
İki halde de hâ'nın dammıyle:
Hâ'nın kesriyle: Çoğul: Tekil:
Çoğul: Tekil:
Ruveys. Ötekiler. Çoğunluk. Zeyd ibn Alî, A'meş, İbn Mes'ûd mushafı da böyledir [7455] Çoğunluk.
îsâ[7456]
Ayet No.
9
Kelime:
13

[7450] tbn Zekvân, Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, bütün hâmîmlerde hâ'yı imâle ile okumuş, Verş ve Ebû 'Amr hepsinde elif ile yâ arasında bir sesle (beynellafzayn); diğerleri fetha ile okumuşlardır (Tebsırah: 662).
[7451] el-Bahr: 7/449.
[7452] Mesâhİf:
[7453] el-Bahr: 7/450.
[7454] Mesâhif: 83.
[7455] Mesâhif: 83, 161; el-Bahr: 7/452.
[7456] Aynı.

15
Kırâet farkı:
Vasi halinde hâ ve mîm'in kesriyle: Vasi halinde hâ ve mîm'in dammıyle:
Okuyanlar:
Ebû 'Amr, Ravh.
Hamza, Kisâ'î, Halef.
Vasi halinde hâ'nın kesri, mîm'in dammıyle: Ötekiler[7457]
Hafif zây ile:
Tenzil kökünden:
Hitâb tâ'sıyle:
Ğâib yâ'sıyle: Vasi halinde yâ ile: iki halde de yâ ile: İki halde de yâ'sız:
îbn KeSîr, Ebû 'Amr. Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs [7458] İbn 'Abbâs, Hasan ve îbn Semeyfa*. Çoğunluk [7459] Vers, İbn Verdân.
tbn Kesîr, Ya'kûb. Ötekiler [7460]
Ayet No.
16
18
Kelime:
Kırâei farkı:
19
20
21
21, 33
26
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[7461]
Çoğunluk.
tbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7462]
Nâfi', Hişâm.
Ötekiler.
îbn *Âmir ve
mushafı.
Ötekiler ve
mushafları[7463]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[7464]
Kaf ve dftl'dan sonra
bir hâ üzerinde durma: îbn Ke§îr.
Kaf ve dâl üzerinde
durma: Ötekiler[7465]
İzafet yâ'smın fethiyle: İbn Kesîr.
İzafet yâ'sının
sükûnuyla: Ötekiler.
Hitâb tâ*siyle: ' Ğâib yâ*sıyle: Hitâb kâfiyle:
Ğâib hâ'sıyle:
Âyet No. Kelime: Kırâet farku Okuyanlar:

[7457] Bu; vasi halinde böyledir. Fakat vakıf halinde ihtilâf yoktur: Hepsi de meksûr hâ'dan sonra sakin mîm üzerinde durur. Yalnız Ruveys, gerek vasi gerek vasıf halinde hâ'yi madmûm okumuştur (el-Budûr: 276).
[7458] Mesâhif: 83, 205.
[7459] Kurtubî: 15/30; el-Bahr: 7/455.
[7460] Tebsırah: 664; en-Neşr: 2/366; el-Budûr: 276.
[7461] Ubey de tbn Mes'ûd gibi okumuştur (Mesâhif: 161).
[7462] Mesâhif: 83, 84.
[7463] Tebsırah: 662; cn-Ncşr: 2/364-365.
[7464] Mesâhif: 84.
[7465] Vasi halinde meksûr tenvin ile okunacaklarında ihtilâf yoktur: el-Budûr: 277.

26, 30, 32 Üç yerde de izafet yâ'-
sının fethiyle: Nâfi\ İbn Ke§îr,
Ebû 'Amr. Üçünde de yâ'nın
sükûnuyla: Ötekiler'.[7466]
26 Meftûh vâv ile, fiil izhâr kökünden, fesâd
mansûb: İbn Mes'ûd, Nâfi4, Ebû
'Amr mushaflan da öyle [7467] Fiil zuhur kökünden,
fesâd merfû': İbn Ke§îr.
Sakin vâv'dan önce meftûh hemze ile, fiil izhâr kökünden, fesâd mansûb: Hafs, Ya'kub.
Yine ev ile, fiil zuhur
kökünden: Şu'be, Hamza,
Kisâ'î[7468]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Yine ev ile, fiil edilgen,
fesâd merfû': Zeyd ibn Alî[7469]
32 Vasi ve vakf halinde yâ
ile: Hasan, îbn Semeyfa', Ya'kûb, İbn Kesîr, Mücâhid.
â Vasi halinde yâ ile: Verş, İbn Verdân.
Sakin dâl ile: Yalnız vasi halinde: Ebû 'Amr'dan
rivayet.
Meksûr, şeddeli dâl ile: îbn 'Abbâs, Dahhâk ve 'İkrime [7470] Şeddesiz, meksûr dâl ile: Ötekiler[7471]
35
36
37
Kelime: Kırâet farkı:
Bâ tenvinli:
Bâ tenvinsız, izafetle: Kalbin kull'e takdimiyle: Yâ'nın fethiyle:
Yâ'mn sükünuyla:
Ittılâ'dan:
'Ayn*ın nasbiyle:
'Ayn'ın ref'iyle:
Edilgen:
Etken:
Sâd'ın dammıyle:
Sâd'm kesriyle:
Okuyanlar:
İbn Zekvân, Ebû
'Amr.
Ötekiler.
ibnMes'üd».[7472]
Nâfi(, İbn Ke§îr,
Ebû (Amr, İbn
Âmir.
Ötekiler.
Übey[7473]
A*rec, Sülemî, îsâ
ve Hafs.

[7466] Tebsirah: 664; en-Neşr: 2/366; el-Budûr: 277.
[7467] Tfebsırah: 662-663; en-Nesr: 2/365: Câmi'u'l-beyân: 24/56-57; el-Budûr: 277.
[7468] İbn Mes^'üd'un şeklinde okuduğu rivayet edilir. Mesâhif: 84.
[7469] el-Bahr: 7/460.
[7470] Geri dönüp kaçmak anlamındaki den gelen bu kırâeti bazı gramerciler lahn (hatâ) saymışlardır. Ebû Ca'fer en-Nehhâs: bunun galat olduğunu söylemiştir. Oysa dönüp kaçmak anlamındaki bu vecihle okumak güzeldir. Dahhâk şöyle demiştir: "Cehennemin gazab soluğunu duyunca hemen kaçarlar, nereye gitseler, bir tabur melâike onları bulun-dakları yere döndürür. îşte: ": Kaçışma günü!"
Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin derinliklerine geçebilirseniz, geçiniz" (Rahman: 33), Melekler de göğün bucaklarında bulunmaktadır" (Hakka: 17) âyetleri bu durumu anlatmaktadır" (Kurtubî: 15/311).
[7471] Tebsırah: 664; Kurtubî: 15/312; en-Neşr: 2/366; el-Budûr: 276. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun okuduğu bu son vecihtir: 24/62.
[7472] Tebsırah: 663; Kurtubî: 15/314; en-Neşr: 2/365; Mesâhif: 84. Tkberî'ye göre en uygunu kalbin mütekebbir'e izâfetiyle olan çoğunluk kırâetidir: 24/64.
[7473] Mesâhif: 161.

Ötekiler[7474]
Çoğunluk.
Bir kırâettir [7475]
Kûfeliler ve
Ya'kûb.
Yahya ibn Vessâb
ve Alkame.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
3 Sâd'ın fethi, dâl'ın ref*
tenviniyle: İbn Ebî İshâk ve
Abdurrahmân ibn Bekre[7476]. 3 Sâd'ın ve dâl'ın fethiy-
le, mâzî: Ötekiler.
Yalnız vasi halinde
yâ'h: Kalûn, Ebû 'Amr,
Ebû Ca'fer.
İki halde de yâ'lı: İbn Kesîr, Ya'kûb.
İki halde de yâ'sız: Ötekiler. Hafif şîn ile: Çoğunluk.
Şeddeli şîn ile:
39
40*
Yft'mn dammıyle, edilgen:
Mûâz ibn Cebel [7477]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7478]
îbn Kesîr, Ebû *Amr, Ebû Ca'fer ve Şu'be.
Ayet No.
41
42
44
44
46
Kelime: Ktrâet farkı: Okuyanlar:
Yâ'nın fethiyle, etken: Ötekiler [7479]
Yâ'nın fethiyle: Nâfi', İbn Ke§îr,
Ebû *Amr, Hişâm.
Yâ*nın sükûnuyla: ötekiler[7480] 3 Vasi halinde (uî)nin elifini belirterek:
nin elifi düşürülerek:
Nâfi'.
ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes*ûd ve
Übey[7481]
Yâ*mn fethiyle: Nâfi', Ebû *Amr.
Yâ*mn sükûnuyla: Ötekiler [7482]
Vasi hemzesi, madmûm hâ ile: Alî, Hasan, Kata-
de, İbn Kesîr, Ebû
'Amr, İbn *Âmir,
Ebûbekr.
Ayet No.
48

[7474] el-Bahr: 7/465; el-Budûr: 278. Tkberî, reP vechinden başkasına cevaz vermemektedir: 24/66.
[7475] el-Bahr: 7/466.
[7476] Kurtubî: 15/315.
[7477] Bu, Arapçayı iyi bilenlerin çoğuna göre hatâdır. Çünkü ef'ale'denfa'âl kipi gelmez,{ mif'âlgelir. Maamâfîh, Nehhâs anlamında söylenebileceğini ifâde etmiştir {Kurtubî: 15/316).
[7478] Mesâhif: 84.
[7479] el-Budûr: 278.
[7480] Aynı.
[7481] Mesâhif:"84, 162.
[7482] Tebsırah: 664; en-Neşr: 2/366; el-Budûr: 278.

51
52
53
60
Ketime: Kırâet farkı:
Kat* hemzesiyle, idhâl
kökUnden:
daki çoğul zamirinin na'ti ve te'kîdi olarak nasb ile:
Mübtedâ olarak
Yâ ile: y Tâ ile, müennes:
Yâ ile, müzekker:
Tâ ile, müennes:
İki tâ ile, muhâtab:
Yâ ile, ğâib:
Yâ'nın dammıyle, edilgen:
Okuyanlar:
Ötekiler.
îbn Semeyfa1, îsâ ibn Ömer.
Ötekiler [7483]
Çoğunluk.
İbn Hürmüz, ls-
mâîl ve Ebû
'Amr'dan
rivayet[7484]
Nâfi*, Kûfeliler.
Ötekiler.
Kûfeliler.
Ötekiler[7485]
İbnMes*ûd[7486]
İbn Ke§îr, Şu'be, Ruveys, Ebû Ca'fer.
Ayet No.
64
Kelime:
65
67
68
Okuyanlar:
Meftûh yâ ile, etken: Ötekiler'. [7487] Sâd'ın kesriyle: Ebû Rezîn, Eşheb
Ukaylî. Sâd'ın dammıyle: Ötekiler [7488]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7489] Sonra gelen yâ'ya uyum için şîn'in kesriyle: îbn Kesir, İbn
Zekvân, Şu'be,
Hamza, Kisâ'î.
Şîn'in dammıyle: ötekiler [7490]
Şîn'in fethi, yâ'nın sü-kûnuyla, tekil: Kırâettir[7491]
İbnMes*ûd[7492]
Mansûb nûn ile: îbn *Âmir.
Ref* ile: Ötekiler[7493]

[7483] Kurtubî: 15/321; el-Bahr: 7/469.
[7484] el-Bahr: 7/470.
[7485] Tebsırah: 663-664; en-Neşr: 2/365; Kurtubî: 15/323-325; Câmi'u'l-beyân: 24/75; el-Bahr: 7/470; el-Budûr: 279.
[7486] Mesâhif: 84.
[7487] Kurtubî: 15/328; el-Budür: 279.
[7488] Kurtubî: 15/328.
[7489] Mesâhıf: 84.
[7490] el-Budür: 279.
[7491] Kurtubî: 15/330.
[7492] Mesâhif: 84.
[7493] el-Budûr: 279.

Âyet No.	Kelime:	Ktrâet farkı:	Okuyanlar:
71	Selâsil mansûb, muzâ-		
	raat harfi meftûh:	lbn 'Abbâs, Ebû'I-	
	Cevzâ, 'lkrime ve ibnMes'ûd[7494]		
	Selâsil merfû\ muzâra-at harfi madmûm, edilgen:		Çoğunluk.
	Selâsil, cer harfiyle		
	mecrûr, fiil edilgen:	Übey mushafı[7495]	
77	Yâ'nın fethiyle, etken:	Ya'kûb.	
	öyery. Yâ'nın dammıyle,		
	edilgen:	Ötekiler.	
82	Çoğunluk.		
	İbn Mes'Ûd.		
	Übey.		
	Çoğunluk.		
	tbn Mes'ûd [7496]		

Âyet Na	Kelime:	Kırâet farkv	Okuyanlar:
85	Tâ ile yazılmış olan		
	üzerinde îbn KeSîr ve Ebû Amr hâ ile, diğerleri tâ üzerinde durmuşlardır[7497]		

41/61 FUSSİLET SÛRESİ 1594
Tefsir: 1594
Tefsir: 1595
Tefsir: 1596
Tefsîr: 1597
Tefsîr: 1599
Tefsîr: 1599
Tefsîr: 1600
Tefsîr: 1601
Tefsîr: 1602
Tefsîr: 1602
Tefsir: 1603
Tefsîr: 1603
Fussilet Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1604
FUSSİLET SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1606

[7494] Mesâhif: 84,205; Kurtubî: 15/332. Fiil etken olunca mânâ: "Suçlular, zincirleri sürüklerler" demektir.
[7495] Mesâhif: 162; el-Bahr: 7/475. laberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun okuduğu Üzre selâsili merfu', fi'li edilgen okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 24/84).
[7496] Mesâhif: 84, 164.
[7497] el-BudÛr: 280.

41/61 FUSSİLET SÛRESİ

Hâmîmler grupunun ikincisi olan bu sûre, adını Kur'ân âyetlerinin açık açık izah edildiğini anlatan ikinci âyetinden alır. Allah'ın, yeryüzü ürünlerini dört günde yarattığını söyleyen onuncu âyetinden dolayı "Akvât Sûresi", Allah'ın, en yakın göğü lâmbalarla yani yıldızlarla süslediğini bildiren onikinci âyetinden dolayı "Mesâbîh Sûresi"; Aya, Güneşe değil, bunları yaratan Allah'a secde etmeyi emreden otuzyedinci âyetinden dolayı Secde Sûresi adlarını da taşıyan bu sûrede Kur'ân-ı Kerîm1 in Allah tarafından indirildiğine dikkat çekildikten sonra Allah'ın birliğine inanmayan kâfirlerin davranışları kınanır. Bu konuda çeşitli kanıtlar verilir, kıyamette kâfirlerin ve mü'minlerin sonuçlarına işaret edilir.
Mekke'de inen sûrelerin orta grupundan olup Mü'min (Ğâfir) Sûresinden sonra inmiştir.fResmî sıralamaya göre 41 nci, iniş sırasına göre 61 nci sûredir. Bölümlerinin birbirine bağlılığından dolayı bütün âyetlerinin bir defada veya ardı ardına indiği söylenebilir. 54 âyettir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Hâ mim. 3- Bu, Rahman, Rahîm'den indirilmiştir. Bilen bir toplum için âyetleri açıklanmış, Arapça okunan bir Kitaptır. 4- Müjdeleyici ve uyarıcı olarak (gönderilmiştir). Fakat çokları yüz çevirmiştir; onlar işitmezler. 5- Dediler ki: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kılıflar içinde, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde var. Sen (istediğini) yap, biz de (istediğimizi) yapıyoruz". 6- De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana, tanrınızın bir tek Tanrı olduğu vahyediliyor. O'na doğrulun, O'-ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!" 7- Onlar ki zekât vermezler ve onlar âhireti inkâr ederler. 8- İnanıp iyi işler yapanlara gelince; onlar için de kesintisiz bir ödül vardır.

Tefsir:

1-4: İki harften oluşan birinci âyeti, Rahman ve Rahîm Allah tarafından indirilen Kur'ân'ın önemine dikkati çekiyor ve bu Kitabın, bilen ve anlayan bir kavme müjdeleyici ve uyarıcı olmak üzere Arapça okunan bir kitap olarak indirildiği belirtiliyor. Arapça indirilmiştir ki Arapça konuşanlar onu anlasınlar.
5- Fakat çokları ondan yüz çeviriyor, dinlemiyorlar. Onun öğretilerini batıl göreneklerine aykırı buldukları için ön yargı ile onu reddetmeğe kararlıdırlar: "Senin sözlerini dinlemeyiz. Boş yere onları bize okuma, kalblerimiz kılıflıdır, o sözler bizim kalblerimize girmez, onu anlamayız, kulaklarımız da tıkalıdır, duymayız. Seninle bizim aramızda perde vardır, sana uymayız. Dilediğini yap" derler.
Ekinnefv Kinân'm çoğuludur. Kinân, okların konulduğu kılıfa denir. Vakr da sağırlık anlamınadır. Burada kalblerin kapalı olduğu için Kur'ân'ı anlamayacakları; kulakların da sağır olduğu için duymayacakları; bundan dolayı Hz. Muhammed'e uymayacakları anlatılmaktadır.
6-7: Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kendisinin de onlar gibi bir insan olduğunu* ancak kendisine herkesin tanrısının bir tek Tanrı olduğunun vahyedildi-ğini; Allah'a kulluk edip O'ndan mağfiret dilemelerini; zekât vermeyen, âhireti de kabul etmeyen müşriklerin felâkete uğrayacaklarını söylemesi emrediliyor.
Dilde temiz, temizlemek anlamına gelen zekât, terim olarak malın bir miktarım fakirlere vermek demektir. Malı haramdan temizlediği için bu sadakaya zekât denmiştir.
Âyet, müşrikleri zekât vermeyen, âhirete inanmayan kimseler olarak nitelediğine göre zekâtın Mekke devrinde farz kılınmış olması gerekir. Hattâ malın bir miktarını fakirlere vermek anlamındaki zekâtın, müşriklerce bilindiği ve Islâmdan önce de bazı kimselerin zekât adı altında yardım yaptıkları da anlaşılır. Şayet zekât kelimesi, fakirlere yardım anlamına gelmeseydi, Kur1 ân'ın İndiği ortamda mânâsı anlaşılmaz ve zekât nedir? diye sorulurdu. Böyle bir soru vâridolmadığma'göre Kur'ân'ın muhatapları zekâtı bilmekte, bunu bir meziyet kabul etmekte idiler. Ancak o devirde zekât, genel bir sadaka idi. Miktarı kesin biçimde belirtilmemişti. Sonradan Peygamber (s.a.v.), zekâtın miktarını belirlemiştir.
8 nci âyette inanıp iyi işler yapanların, kesintisiz, eksiksiz bir ödüle erecekleri bildiriliyor. Aslında âyette geçen memnun kelimesi, menn kökünden ismi me fuldür. Menn, başa kakmak demektir. Ğayrimemnun başa kakılmayan ücret anlamınadır. Süddî bu son anlamı vermiştir.
Bu âyetlerin tefsirinde bazı müşriklerin, nasıl Kur'ân'ın etkisinde kaldıklarını gösteren şu olay anlatılır:
Kureyş tarafından Hz. Muhammed (s.a.v.) ile görüşmek ve bazı önerilerle onu davasından vazgeçirmek için görevlendirilen Ut be, Peygamberin yanına gelip şöyle söze başladı:
— Kardeşim oğlu, senin bizim yanımızdaki yerin bildiğin gibidir. Soyun, mevkiin yüksektir. Ama kavminin başına öyle bir iş getirdin ki cemâatlerini dağıttın, inançlarını hor gördün, dinlerini, tanrılarını kötüledin, geçmiş atalarını küçük düşürdün. Şimdi şu önerilerimi dinle, herhalde bir bölümünü kabul edersin.
— Söyle ey Ebû'l-Velîd, seni dinliyorum.
— Kardeşimin oğlu, eğer bu getirdiğin şeyle maksadın zenginolmak ise sana mal toplayalım, en zenginimiz ol. Eğer şeref istiyorsan seni başımıza kral yapalım. Yok eğer bunlardan hiçbirini istemiyorsan, seni cin çarptığı için bundan kurtulamıyorsan seni tedavi için doktorlar bulalım, malımızı verip seni kurtaralım.
Utbe sözlerini bitirince Peygamber (s.a.v.):
— Şimdi sen dinle, dedi, bu sûreyi okumağa başladı. 13 ncü âyetine gelince Utbe korkudan sıçradı. Secdeyi emreden 37 nci âyetinden sonra Peygamber secde edince o da secde etti. Yüzünün rengi değişmiş vaziyette kav-

mine gitti. Durumu soranlara şöyle dedi:
— Vallahi o şiir değildir, sihir değildir; kehânet değildir. Ey Kureyş topluluğu, beni dinleyin, onu bana bırakın, siz o adamın önünden çekilin. Ondan duyduğum söz, büyük bir sözdür. Ben herşeyi okudum, her sözü dinledim. Ama onun gibisini duymadım. Eğer Araplar Muhammed'i yenerse siz de ondan kurtulmuş olursunuz. Şayet o üstün gelirse onun mülkü sizin mülkünüz, onun üstünlüğü sizin üstünlüğünüz demektir. Siz de bu suretle insanların en mutlusu olursunuz.
— Vallahi Muhammed, diliyle seni büyülemiş, dediler. înat ve inkârlarına devam ettiler[7498]
9- De ki: "Siz mi Arzı iki günde Yaratana karşı nankörlük ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir." 10- Arza» üstünden ağır baskılar yaptı, onda bereketler yarattı ve onda —arayıp soranlar için— gıdalarını tam dört günde takdir etti (düzene koydu). 11-Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve Arza: "isteyerek veya istemeyerek (buyruğuma) gelin1' dedi. "isteyerek buyruğuna geldik" dediler. 12- Böylece onları, iki günde yedi gök yaptı ve her göğe emrini (kanunlarını) vahyetti. Biz en yakın göğü lâmbalarla ve koruma ile donattık, işte bu, güçlü, bilen Allah'ın takdiridir.

Tefsir:

9-10 ncu âyetlerde yeri iki günde yaratan Allah'a karşı nankörlük edip O'na ortaklar, benzerler tasarlayan insanlara inkâr tarzında bir soru ile bu yaptıklarının sayılacak bir şey olduğu belirtiliyor ve aslı iki günde yaratılmış olan Dünyâ'nın üzerine yüksek dağların birer baskı gibi atıldığı, bitki ve ürünlerinin yaratıldığı, Dünyâ'nın, yaratılmasından itibaren dört gün içinde canlıların yaşamasına elverişli hale getirildiği buyurulmaktadır.
11-12: Daha sonra Allah duman halinde bulunan göğe yönelerek göğe ve yere buyruğuna gelmelerini, yani dilediği şekilde olmalarını, buyruğuna uymalarını emretmiş; buyruğuna gönülden uyan gök cisimlerini iki günde düzenleyip her göğe emrini, yani onun işleyeceği, varlığını sürdüreceği düzenini, yasasını vahyetmiş, en yakın göğü de yıldızlarla ve koruma ile donatmıştır. İşte bu işler, hep o galip, sonsuz güç ve kudret sahibi, herşeyi bilen Allah'ın takdiridir. Bunları Allah'a ortak sanılan şeyler yapmış değildir.
9 ncu âyette Allah'ın Arzı iki günde yarattığı, 10 ncu âyette Arzın dağlarını, bereketlerini, bitki ve ağaçlarını dört günde yarattığı, 12 nci âyette ise gökleri iki günde yarattığı buyurulmaktadır. Bunların toplamı sekiz gün eder. Oysa başka âyetlerde Allah'ın, gökleri ve yeri altı günde yarattığı buyurulmaktadır. Bu, ilk anda çelişki gibi gelirse de âyetler arasında çelişki yoktur. Gökler ve yer altı günde yaratılmıştır. Allah'ın, göğe ve yere: "isteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin, dedi, onlar da isteyerek buyruğuna geldik, dediler" sözünden yerin yaratılışı sürerken göklerin de yaratıldığı anlaşılır. Yani önce gökler yaratılmış, sonra yerin yaratılışına başlanmış değil, bütün gök cisimlerinin aslı, hep beraber iki günde yaratılmıştır. Öteki gök cisimlerinin evrimi bizi fazla ilgilendirmediği için yüce Allah, bize Yerin evrim sürecini bildirmiştir. Yerin, dört gün içerisinde evrimleşerek canlıların yaşamasına elverişli duruma geldiğini haber vermiştir. Bu arada öteki yıldızlar da evrimleşmiş ve yedi gök altı günde evrimleşip bu hale gelmiştir. Yer nasıl iki günde yaratılıp ondan sonra dört gün içinde evrimleşmiş ise, gökler de öyle olmuştur. Âyetlerin sözgeliminden bu anlaşılmaktadır.
cümlesinde sevâ', eyyâm'm sıfatı olursa bu dört günün birbirine eşit günler olduğunu ifade eder. Bilindiği üzre tam Ekvator kuşağında yılın bütün günleri birbirine eşittir. Kuzeye, güneye inildikçe mevsimlerin değişmesiyle günler birbirinden farklı olur, uzanır, kısalır. Bu âyetten Yerin, tam birbirine eşit dört günde evrimleşip canlıların yaşamasına elverişli duruma geldiği anlaşılır. Fakat sevâen, kelimesi, li's-sâilîn ile de ilgili olabilir. Es-Sâilîn arayanlar, soranlar demektir. Yani Allah rızkı arayanların hepsine Arzın rızıklarını dört günde yarattı, yahut araştırıp soranlara dört günde yarattı, demektir. Her canlı rızkını arar. Allah hepsinin rızkını yaratmıştır. Arayan, Allah'ın yarattığı rızkı bulur.
Bunları yapan yalnız Allah'tır. Tanrı diye tapılan şeyler değildir. Gaye, Allah'ın, bütün kâinatın yaratıcısı olduğunu, O'ndan başkasının bir şey yaratmadığım, O'ndan başkasına tapmanın sapıklık olduğunu belirtmektir.
Tevrat'ın başında da Allah'ın, kâinatı altı günde yarattığı anlatılır ve bu altı günün her birinde yaratılan şeyler sayılır:
Allah birinci günde gökleri, yeri, ışığı ve karanlığı; ikinci günde suları birbirinden ayıran kubbeyi; üçüncü günde gök kubbenin altındaki yeri ve denirleri, bitkileri, ağaçları; dördüncü günde yıldızları, Güneşi ve Ayı; beşinci günde kuşları, su hayvanlarını; altıncı günde kara hayvanlarını ve insanları yarattı. Yedinci günde de istirahat etti.
Kur'ân yaratılışın altı günde olduğunu söylüyor, fakat Allah için istirâ-hat tabirini uygun görmediği için bunun yerine: " Sonra arşa kuruldu" [7499] diyor.
Tevrat'ın ifadesine göre Allah kâinatı yaratmazdan önce: "Allah'ın ruhu suların üzerinde hareket ediyordu" [7500]Kur'ân-ı Kerîm de bu konuda: Arşı su üstünde idi" [7501] demektedir. İki ifadenin yakınlığı açıktır. Yani

[7498] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/64-65; İbn KeSîr, Tfefsîr: 4/61-62.
[7499] A'râf Sûresi: 54, Yûnus Sûresi: 3, Ra*d Sûresi: 2, Furkan Sûresi: 59, Secde Sûresi: 4, Hadîd Sûresi: 57.
[7500] Tekvîn: 1/1.
[7501] Hûd Sûresi: 7.

Tevrat'ta anlatılan yaratılış, Kur'ân'da yeni bir üslûb ile ve Allah'ın zâtına yaraşır biçimde anlatılmıştır.
Herhalde kâinatın yaratılışından söz eden âyetlerde kasdedilen gün, insanların kullandığı yirmidört saatlik zaman birimi değil, kâinatın yaratılış evreleridir. Gün, her yıldızın, kendi ekseni çevresinde bir dönüşünden ibarettir. Dünyâmız, kendi çevresindeki dönüşünü yirmidört saatte tamamlar. Dünyâmız, güneşin bir uydusudur ve Güneş çevresinde dönmekte, bu dönüşünü de üçyüz altmış beş gün altı saatte tamamlamaktadır. Demek ki bu dönüş gözönünde tutulursa Dünyâ'nın bir dönüş günü, 365,25 güne karşılıktır.
Güneşimiz, içinde bulunduğu Samanyolu Galaksisinin merkezinden 32000 (otuziki bin) ışık yılı uzaklıkta bulunan bir yıldızdır. Güneş sistemimiz, Galaksinin çevresinde yavaş yavaş döner ve bu dönüşünü 225 (ikiyüz yirmibeş) milyon yılda tamamlar. Samanyolu Galaksisinde yüz milyar yıldız vardır. Bu Galaksi, Andromeda Galaksisinden sonra ikinci büyük galaksidir.
Güneşin kendi gezegenlerinden Merkür kendi ekseni çevresindeki dönüşünü 176 dünyâ gününde, Venüs 243 dünyâ gününde tamamlar. Mars ise ekseni etrafında 24 saat 37 dakikada, Jüpiter 9 saat 50 dakikada, Satürn 10 saat 14 dakikada, Uranüs 10 saat 49 dakikada, Neptün 15 saat 40 dakikada, Platun 4 saat 15 dakikada dönmektedir.
Dünyâ gününü ölçü alırsak Merkürde bir gün, bizim günümüzle 176 gün, Venüs'te 243 gün, Marsta bizim günümüz gibi 24 saatten biraz fazla, diğer gezegenlerdeki gün, bizim günümüzden çok azdır.
Sadece bizim Güneş sistemimizdeki günler böyle farklı olduğuna göre ya bizim Güneş sistemimizden çok daha büyük sistemlerde, bizim gezegenlerimizden çok daha büyük gezegenlerde günün ne kadar uzun bir zaman aldığı düşünülebilir. Belki de bizim hesabımızla milyonlarca yıl süren günlerin olduğu gezegenler vardır. İşte Allah katında bir günün bin yıl, hattâ elli bin yıl'oldığunu söyleyen âyetler (Meâric Sûresi: 4; Hac Sûresi: 47; Secde Sûresi: 5) günün itibarî olduğuna, yıldızdan yıldıza değiştiğine işaret buyurmaktadır. A'râf, Hicr ve Sâd sûrelerindeki benzeri âyetlerin tefsirinde bu konuda gerekli açıklamalar yapılmıştı. Onları burada tekrara gerek görmüyoruz. A'râf: 54, Hicr: 16-19 ncu âyetlerin tefsirine bakılabilir. Burada önemli olan husus, göğün önce duman halinde bulunduğu ve o dumandan bu gök cisimlerinin yaratıldığıdır. Bilim adamları da gök cisimlerinin, gazların yoğunlaşmasıyle yaratıldığını söylemektedirler. Önceleri uzayı dolduran gayet sıcak bir gaz bulutu vardı. Bu gaz kütlesinin parça parça yoğunlaşıp sıkışmasiyle yıldızların meydana geldiği söylenir. Yıldızlar, gazın sıkışmasından ibarettir. Kâinatta hâlâ birtakım yıldızlar doğarken bir takımları dağılmakta ve başka yıldızlar tarafından yutulmaktadır. Aslında bu gaz da herhalde enerji bulutu idi. Zaten madde de enerjinin yoğunlaşmasından ibarettir. İşte Kur'ân'ın dediği gibi gök cisimleri, duman görünümündeki gaz bulutundan yaratılmıştır.
Âyette Arzın, Güneş'ten önce zikredilmesi, onun güneşten önce soğuyup üzerinde hayâtın meydana gelmesinden ötürüdür. Güneş, ateşli bir gaz kütlesinden ibarettir. Henüz soğumamıştır. Bilginlerin ifadesine göre, Güneş daha beş milyar yıl, Dünyâdaki hayâtın devamına yetecek enerjiyi gönderebilecektir. Güneşin gezegenlerinden olan Arzın kabuğu soğumuş ve üzerinde hayât oluşmuştur. Daha milyarlarca Güneş Sistemleri vardır. Bizim Güneşimizden gezegenler oluştuğu gibi diğer güneşlerin de gezegenleri ve Arzları vardır. Kâinatta üçyüz milyon kadar Arz bulunduğu tahmin ediliyor. Esasen akıl, uzayın büyüklüğünü idrakten âcizdir. Yıldızlar arasındaki mesafe o kadar büyüktür ki kilometre ile anlatmak mümkün olmadığı için bunlar ışık hızı ile ifâde edilir. Işık, bir saniyede üçyüz bin kilometre hızla gider. Öyle yıldız vardır ki, ışığı bize ancak milyonlarca, hattâ milyarlarca ışık yılında ulaşabilir. Dünyâmızdan o kadar uzaktır. Birkaç gün önce Amerikalı bilim adamları, bizden on milyar ışık yılı ötede bir galaksinin bulunduğunu keşfettiler ve bunu dünyâya açıkladılar. Şimdi bunları düşünürken yüce Allah'ın: "Yoo, yıldızların mevkilerine, yani bulundukları yerlere, yörüngelerine yemin ederim. Çünkü bilirseniz bu, büyük bir yemindir!" âyetinin taşıdığı ilim ve hikmete hayran kalmamak mümkün değildir. Bu iki âyette yıldızların bulundukları yerlere, aradaki mesafe boyutlarına yemin etmenin, büyük bir yemin olduğu vurgulanarak yıldızlar arasındaki mesafelerin büyüklüğüne işaret edilmiş oluyor. Fesubhânellâh!
13- Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben sizi» Âd ve Semûd'un başına düşen yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım." 14- Onlara: "Yalnız Allah'a kulluk edin!" diye önlerinden ve arkalarından elçiler gelmişti. "Rabbimiz dikseydi, melekler indirirdi. Biz, sizin (duyurmak için) gönderildiğiniz şeyi tanımıyoruz" dediler. 15- Âd kavmi, yeryüzünde haksız olarak büyüklük tasladılar ve: "Bizden daha güçlü kim var?" dediler. Onları yaratan Allah 'in, kendilerinden daha güçlü olduğunu görmediler mi? Bizim âyetlerimizi de inkâr ediyorlardı. 16- Biz de onlara, dünyâ hayâtında rezillik azabını taddırmak için o uğursuz günlerde, üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azabı ise daha kepaze edicidir, onlara hiç yardım da edilmeyecektir. 17- Semûd kavmine gelince onlara yol gösterdik, fakat onlar körlüğü, doğru yolu bulmağa yeğlediler. Böylece yaptıkları yüzünden alçaltıcı azâb yıldırımı onları yakaladı. 18- İnananları ve korunanları kurtardık.

Tefsir:

13-18 nci âyetlerde Peyğamber'în çağırdığı tevhîd yoluna gelmeyen müşrikler, daha önceki sapık milletlerin sonuçlarına düşmekten sakındırılıyor ve özetle şöyle buyuruluyor:
13- Ey Muhammed, eğer bunlar senin çağırdığın tevhidi kabul etmezlerse sen onlara "Ben sizi uyarmakla görevimi yaptım, sizin, Âd ve Semûdu korkutup bayıltan azâb gibi bir azaba uğrayacağınızı söyledim. Yahut

onları vuran yıldırım gibi bir yıldırım çarpmasına karşı sizi uyardım" de. Burada azâb, yıldırıma benzetilmiştir.
14-16: Onlara peygamberler gelmiş, Allah'tan başkasına tapmamalarını söylemişler, fakat onlar: "Allah dileseydi insan yerine meleklerden elçi gönderirdi" deyip peygamberlere inanmamışlardır. Kendilerini herkesten güçlü görüp haksız yere gurura kapılan Âd kavmi, Allah'ın kendilerinden çok daha güçlü olduğunu düşünmeyip O'nun âyetlerini inkâr etmişlerdir. Allah da onlara çok şiddetli, soğuk fırtınalar gönderip kibirlerini kırmış, onları hakaret içinde helak etmiştir. Onların âhirette çarpılacakları ceza ise daha onur kırıcıdır.
Eyyâmin nehisât: birbiri ardınca süren uğursuz günler demektir. " âyetinin bildirdiği gibi bu fırtına yedi gece, sekiz gündüz sürmüş ve Hûd'u kabul etmeyen Âd kavmini helak etmiştir.
17- Allah'ın hidâyetini kabul etmeyip sapıklığı doğru yola tercih eden Semûd kavmi de yaptıkları işlere uygun olarak aşağılatın azaba çarpılmışlardır. Fakat Allah, günâhlardan sakınanları, peygamber Salih ile birlikte azâbdan kurtarmıştır.
Burada cezaya çarptırılıp helak edilen Âd ve Semûd kavimlerinin, Hz. Muhammed(s.a.v.)e karşı koyan müşrik Araplarla ortak yanları vardır. Bu müşrikler de Âd kavmi gibi kibirlidirler. "Allah elçi gönderse melek indirir, ona melek indirilmesi gerekmez mi?" diyorlardı. Bunlar da Semûd kavmi gibi içinde bulundukları sapıklığı, Peygamber'in getirdiği hidâyete tercih ediyorlardı. İşte müşrikler, kendileri gibi davrananların hikâyeleri hatırlatılarak uyarılmaktadırlar.
"Âd ve Semûd'u da helak ettik. Bu, oturdukları yerlerden size belli olmaktadır. Şeytan onlara, yaptıkları işleri süsleyip onları yoldan çıkardı. Oysa bakıp ibret alabilirlerdi ama almadılar" [7502] âyetinden anlaşıldığı üzre Araplar, yazlık ve kışlık ticaret yolları üzerinde bulunan harabeleri görüp, Âd ve Semûd kavimlerinin kıssalarını öğrenmişlerdi. İşte Kur'ân onlara, kalıntılarını gördükleri bu kıssaları anlatıp onları düşünmeğe ve ibret almağa yöneltmektedir.
İlk âyetlerinin tefsirinde anlattığımız üzre Kureyş liderlerinden Utbe ibn Rebî'a, Hz. Muhammed(s.a.v.)i davasından vazgeçirmek üzre gelip onunla konuşmuş, öneriler sunmuş, Hz. Peygamber de ona bu sûreyi okumağa başlamıştı. Rivayetlerden birine göre Peygamber: " Yüz çevirirlerse de ki: Ben sizi, Âd ve Semûd kavimlerinin başına düşen yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım!" âyetini okumuş, Utbe, korkudan Peygamber'in ağzını tutmuş: "Akrabalık hakkı için" susmasını söylemiş ve kalkıp evine gitmiş, birkaç gün dışarı çıkmamış. Utbe'nin görünmediğini görenler:
— Herhalde sâbiî oldu (yani müslüman oldu) demişler.
Daha sonra yanlarına giden Utbe, onların bu sözlerine kızmış, bir daha Muhammed ile konuşmamak için yemin etmiş ve şöyle demiş:
— Vallahi Muhammed'le konuştum. Bana öyle sözler söyledi ki onlar şiir değil, sihir değil, kehânet değildir. "Sâikaten misle sâikati Âdin ve Semûd" sözüne gelince Muhammed'in ağzım tuttum, akrabalık hakkı için susmasını söyledim. Ben bilirim Muhammed yalan söylemez. Sizin başınıza azâb inmesinden korktum'.[7503]
19- Allah'ın düşmanları âteşe sürüldükleri gün toplanıp bir araya getirilirler. 20- Nihayet oraya vardıklarında kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları işler hakkında sahipleri aleyhinde tanıklık ettiler. 21- Derilerine: "Niçin aleyhimize tanıklık ettiniz?" dediler. Derileri: "Her-şeyi konuşturan Allah bizi konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı, işte O'na döndürülüyorsunuz"dediler. 22- "Siz (günah işlerken) kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin, aleyhinize tanıklık etmesinden gizlenmiyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz". 23- "İşte Rabbinize karşı beslediğiniz bu zannınız, sizi helak etti, ziyana uğrayanlardan oldunuz!" 24- Şimdi eğer dayanabi-lirlerse ateştir onların yeri. Ve eğer özür dileyip Rablerini razı etmek isterlerse özürleri kabul edilmeyecektir. 25- Biz onlara birtakım kötü arkadaşlar sardırdık. Onların önlerinde ve arkalarında bulunan herşe-yi (dünyâ varlık ve isteklerini) onlara süslü gösterdiler. Kendilerinden gelip geçmiş olan cin ve insan topluluklarına uygulanan söz, onlara da gerekli oldu, (onlar da azabı hak ettiler). Çünkü hep ziyanda idiler.

Tefsîr:

Yüce Allah, peygamberlerinin çağrısına uymayan kavimleri dünyâda helak ettiğini bildirmiş, onların âhirette uğrayacakları azabın ise daha çetin olduğunu haber vermişti. İşte burada da dünyâ azâbiyle helak edilenlerin, âhiret azâbları tasvir ediliyor ve müthiş bir kıyamet sahnesi sunuluyor:
19-23: O gün Allah'ın düşmanları âteşe sürülüp hep biraraya toplanırlar. İlâhî mahkemede kendileri suçlarını inkâra kalkışsalar bile kulakları, gözleri ve derileri yaptıklarına tanıklık eder.
Suçlular derilerine: "Niçin aleyhimize tanıklık ettiniz?" derler ama derileri, herşeyi konuşturan Allah'ın, kendilerini konuşturduğunu söyler. Daha sonra ya kendi organları veya Allah tarafından bir kınama sözü gelir: "Siz, kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin kendi aleyhinize tanıklık edeceklerini düşünüp onlardan gizlenmezdiniz. Yaptığınız işleri Allah'ın bilmediğini sanırdınız. İşte Rabbiniz hakkındaki bu kötü zannınız sizi aşağı düşürdü, yanılttı, helak etti, bundan dolayı ziyana uğradınız" denilir.
İnsanın yaptığı işi, organlarından gizlemesi mümkün mü? Hayır. Öyle ise kendi organlarının, aleyhine tanıklık yapmaması için hiç günâh işlememesi gerekir. İşte insan yaptığı işi nasıl kulağından, gözünden, derisinden giz-

[7502] 'Ankebût Suresi: 38.
[7503] Mefâtîhu'l-ğayb: -27/111; Beğavî; İbn Kesîr, Tefsir: 4/91-92.

leyemezse Allah'tan hiç gizleyemez. Çünkü Allah insana, gözünden, kulağından, hattâ can damarından daha yakındır. Hiçbir iş O'ndan gizlenemez, öyle ise O'ndan utanmak, korkmak ve O'nun beğenmeyeceği, gazabedeceği şeyleri yapmamak gerekir.
Âyette insanın kulak, göz ve deri olmak üzere üç duyu organına işaret edilmektedir. İnsanın bunlardan başka koklama ve tadma organları da vardır ama aslında tadma organı derinin yaptığı iştir. Onun için tadma, dokunma organı olan derinin görevlerinden sayılabilir. Koklama da yine derinin görevlerindendir. Demek ki asıl temel bilgi organları göz, kulak ve deridir. İnsanın yaptığı işler genellikle bu organlar ile yapıldığı için âyette bu üç temel organ anılmıştır.
20-21 nci âyetlerde İlâhî Mahkemede dâvanın tesbiti anlatılıyor. Mahkemede dâva, tanıklarla tesbit edildiği gibi hal karinesi (durum kanıtı) da göz önünde tutulur. Hanefilere göre "Suçların ispatında karinelerin de rolü vardır"
İlâhî Mahkemede suçların gizlenmesi mümkün değildir. Suçlu, dili ile suçunu inkâr etse bile, işlediği suçun ruhunda bıraktığı izler, suçun işlenmiş olduğunu gösterir. Kişinin kulakları, gözleri ve derileri, kendi aleyhine tanıklık eder. Organların tanıklığı iki şekilde olabilir: Allah ya bunlara dil verip bunları konuşturur. Yahut işlenen suçun organlarda bıraktığı izler, kişinin suçlu olduğunu kanıtlar.
Esasen konuşma, titreşim hareketinin meydana getirdiği bir algılamadan ibarettir. Hançereden ve dilden çıkan titreşimlerin oluşturduğu sesler, dinleyenin beyninde bir algı ve anlam doğurur. Sesler bu anlama delâlet edebileceği gibi dış dünyadaki izler de bu anlamı doğurabilir. Böylece konuşma sesli ve sessiz olabilir. İşte Kur'ân bundan dolayı düşünenlere Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren tabiat olaylarına âyet demektedir.
İnsanın yaptığı işlerin vücudunda bjraktığı izler, o izlerden anlayanlar için birer konuşmadır. Suçlunun ma,hlç€tnedeki durumundan, yüz çizgilerinden, renginin kızarıp sararmasından suçluluğu anlaşılır. Özellikle parmak ve ayak izleri suçun ispatında en önemli kanıtlardandır.
Yavru anne karnında üç aylık ikeıtâaSftiçve ayak çizgileri oluşur ve hiç değişmez. Hattâ öldükten sonra dahi vücut tamamen çürüyünceye dek bu izler kalır. Hayâtı boyunca insanda tek değişmeyen, hep aynı kalan şey, bu izlerdir. Hiçbir insanın el ve ayaklanndakfcşizgUer, öteki insana uymaz. Herkesin çizgileri başka başkadır.
İnsan derisi, deri altı bezlerinin silğıîadığı hafif yağ tabakasiyle örtülüdür. İnsan herhangi bir maddeye elini dokundurunca veya ayağıyle basınca el ve ayak izleri o maddeye çıkar. Bu; izleri madde üstünde açıkça görülmese de kimyasal maddelerle onlan açığa tç^kârmak mümkündür.
İşte görülüyor ki daha dünyâB0||pl^atın organları, işlediği suça delâlet etmektedir. Âhirette ise işİeiüri^M^ff suçların izleri, daha açık bir biçimde vücudunun üzerinde görüne£ç|pf insanın kendi organları, kendisinin aleyhinde tanıklık edecek, işlenen hiçTöîr suçu gizlemek mümkün olmayacaktır.
Bu husus, Yâsîn Sûresinin: "O gün ağızlarını mühürleriz, elleri bize söyler, ayakları yaptıklarına şahitlik eder"[7504] âyetinin tefsirinde de anlatılmıştı. Orada ağızların mühürlenip ellerin ve ayakların tanıklık edeceği bildirilmiştir. Burada da kulak, göz ve derilerin de tanıklık edeceği anlatılmaktadır.
Dediğimiz gibi bu organların tanıklığı, ya suçların bu organlar üzerindeki izlerinin görünmesi şeklinde olur; yahut Allah bunlara da konuşma özelliği verip bunları konuşturur. Kulak, göz, el, ayak ve deriler de aynen dil gibi konuşur. Dile konuşma yeteneği veren Allah, isterse diğer organlara da bu yeteneği verir. O, herşeye kadirdir.
24- Yüce Allah, cehennemdekilerin korkunç halini dünyadakilere gösterdikten sonra 24 ncü âyette şöyle buyuruyor: "Eğer sabrederlerse durakları ateştir, dayanabilirlerse dayansınlar. Ve eğer özür dilerler, af isterlerse özürleri kabul edilmez, onlar affedilecek değillerdir!" O azâbdan kurtulamazlar. Dayansalar da, dayanmasalar da o azâb içinde kalacaklardır.
25 nci âyette de onların neden bu duruma düştükleri anlatılıyor. Onlar birtakım arkadaşlar, dostlar edindiler. Bazı insanların ardına takıldılar. Dost edindikleri o kimseler, kendilerine, yaptıkları kötü işleri süsleyip güzel gösterdiler. "Güzel yapıyorsun, bravo sana!" dediler. Bunlar da onların sözüne uyup gerçekten güzel işler yaptıklarına inandılar. İşte o kötü arkadaşların sözlerine uyup kötü işler yaptıklarından ötürü, onlardan önce gelip geçen cinlere ve insanlara olduğu gibi onlara da Allah'ın sözü gerekli oldu. Allah'ın: "İsyan eden cinleri ve insanları cehenneme dolduracağım!" mealindeki ezelî kararı uyarınca cehenneme atıldılar.
"Biz onlara birtakım kötü arkadaşlar sardırdık. Onların önlerinde ve arkalarında bulunan herşeyi onlara süslü gösterdiler" âyeti, müşriklerin davranışlarını kınamaktadır. Bu âyet, Allah'ın onları mutlaka kötü arkadaşlarla birlikte olmağa mahkûm ettiği anlamına gelmez. Bunun anlamı şudur: Onlar, Peygamber'in çağrısına uymadılrar. O'nun getirdiği hidâyeti kabul etmediler, mü'minlerin yanma gelmediler. Biz de onları kötü arkadaşlarıyle beraber eyledik. Öyle arakadaşlara uydular ki o arkadaşları, kendilerini hep kötü yollara sürdüler. Kötü işlerini, şirki kendilerine iyi gösterdiler. Bunlar da onların sözlerine kanarak kötülüklere dalıp sonunda cehenneme gittiler.
Kur'ân'ın birçok yerinde bu sosyolojik yasaya işaret edilir. İnsanın Peygambere uyması, iyilerle dost olması, Allah'ın izniyle ve psiko-sosyolojik yasaları uyarınca olduğu gibi kötü arkadaşlara uyması da yine Allah'ın izniyle ve O'nun psiko-sosyolojik yasayalarıyle olur. Allah'ın sözünü dinleyeni şeytan etkileyemez. Yüce Allah şeytana: "Benim kullarıma senin gücün yetmez" [7505] buyurmuştur. Allah'ı anan ve O'na kulluk eden kimseye şeytân çullana-maz. Fakat Allah'ı anmayan kimseye şeytan çullanır. Şeytanın insana çullanıp çullanmaması şuna

[7504] 65 nci âyet.
[7505] İsrâ Sûresi: 65.

benzer: Üstü örtülü kaba haşerat giremez. Ama üstü açık bırakılan yemeğin üzerine sivri sinek, kara sinek, her türlü haşerat girebilir. Allah'ı anmak, ruhu kötü etkilerden korur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Kim Rahman'in zikrini görmezlikten gelirse ona bir şeytânı sardırırız; artık o, onun arkadaşı olur. Şeytanlar onları yoldan çıkardıkları halde onlar doğru yolda olduklarını sanırlar. Nihayet bize geldiği zaman kötü arkadaşına: 'Keşke benimle senin aranda iki doğu (doğu ile batı) arası kadar uzaklık olsaydı, meğer ne kötü arkadaşmışsın sen! der"[7506]
Demek ki Allah, kendisine itaat etmek isteyenleri şeytanın kucağına atmıyor. Kullarına acıdığı ve onları şeytanın tuzağına düşmekten korumak istediği için elçiler göndermiştir. O'nun elçilerine uyup doğru yola gelenler şeytânın etkisinden kurtulurlar. Fakat Allah'ın çağrısına uymayanlar, şeytanın etkisinde kalırlar. Sapık arkadaşları onları iyice saptırır. Çünkü insan, ya Rah-mân'a götüren meleklerin ilhamına, peygamberlerin sesine veya dalâlete düşürüp cehenneme götüren şeytânın vesvesesine uyar. Peygamberlerin sözünü dinlemeyenler şeytana uymuş olurlar. İyilerin dostluğunu kabul etmeyenler kötülerle dost olur, kötü işler yaparlar. Allah insanı kötü arkadaşların şerrinden korusun. Âmîn.
Burada merhum Hocam Hacı Muharrem Efendi'nin, kötü arkadaştan uzaklaşmayı öğütleyen şu manzumesini kaydetmeyi uygun gördüm:
Gel sû-i karinden çek elin eyle ferâğet Ahvâli anın sâna eder aynı sirayet Hiç yok sadâkat hak ile ihvân-i zemânda Fehm edersin var ise ger sende liyâkat Çün mir'at-i ef'âli eder hâlini izhâr Dikkatle nazar eyle olur zahir alâmet İnanma sakın sözlerine esâsı yoktur Bil her ne kadar etse de ibrâz-i sadâkat Bir dildeki yok hubb-i Huda olma mukarin Teslim dahi hiç olma hazer eyle beğâyet Gösterse de sâna sadakat sanma hakikat Mutlak ziyanı irâs eder sâna nihayet Çek kûşe-i inzivaya gel ihtifâ eyle Ger dîler isen başın ola Sırrı selâmet.
26- İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, o okunur ken gürültü edin, belki ona galip gelirsiniz." 27- O inkâr edenlere şid detli bir azâb taddıracağız ve onları, yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız. 28- O Allah düşmanlarının cezası: Âteştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezası olarak onlara orada sürekli kalma yurdu vardır. 29- (Âteşe giren) Kâfirler dediler ki: "Rabbimiz, bizi şaşırtan cin ve insanları bize göster, onları ayaklarımızın altına alalım da alçaklardan olsunlar!"

Tefsîr:

26- Kur'ân'ın, günden güne gönüllere işlediğini, özellikle gençlerin onun çekiciliğine kapılıp müslüman olduklarını gören ve sözle Kur'ân nurunu sön-düremeyeceklerini anlayan müşrikler, birbirlerine Kur'ân'ı dinlememeyi, başkalarının, Kur'ân'ın etkisinde kalmalarına engel olmak için de Kur'ân okunurken gürültü etmek suretiyle onun işitilmesine ve anlaşılmasına mani olmalarını öğütlerlerdi. Ve böyle gurultu ederek Kur'âıı'ı başkalarının dinlemesine engel olmağa çalışırlardı.
27-28: İşte Allah'ın sözüne karsı bu olumsuz tutum içine giren kâfirlere yüce Allah, çetin bir a/âb iaddıracak ve onları yaptıkları işlerin en kötüsüyle cezalandıracaktır. Mü'minler, yaptıkları işlerin en güreliyle ödüllendirilirken kâfirler de yaptıklarının en kötüsüyle cezalandırılmaktadır. Allah'ın âyetlerini inkâr eden Allah düşmanlarının cezası, sürekli kalacakları cehennemdir.
29- Cehenneme giren kâfirler, kendilerini bu sonuca düşüren cin ve insan dostlarına öyle düşman olurlar ki orada onları ellerine geçirebilseler, ayaklarının altında linç etmek isterler.
Bu âyetler, dünyâda Peyğamber'e uymayan, kâfir liderlerin ardından giden kimselerin, cehenneme düşünce, dünyâdaki liderlerine düşman olacaklarını anlatıp, içlerinde korku faktörünü uyandırmak suretiyle insanları hi-dâyete yöneltmek istiyor. Son iki âyet, kısa ve belirgin çizgilerle kâfirlerin âhiret azabını tasvir eden bir kıyamet sahnesi sunmaktadır.
30- "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra doğru olanların üzerine melekler iner: "Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin!" (derler). 31- "Biz dünyâ hayâtında da, âhirette de sizin dostlarımzız. Orada size canlarınızın çektiği her şey var, orada size istediğiniz her-şey var!"32- Çok bağışlayan, çok esirgeyen (Allah)m ağırlaması olarak (size lütfedilir).

Tefsîr:

30-32: Önceki âyetlerde kâfirlerin, âhirette uğrayacakları azaba işaret edilmişti. Kur'ân üslûbu gereği olarak bu âyetlerde de yalnız Allah'ı Rab bilip doğru hareket eden mü'minlerin erecekleri âhiret nimetlerine işaret edilmek-tedir: Ömürleri sona erdiği zaman bunlara melekler inerler: "Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin. Biz sizin hem dünyada, hem de âhirette dostlarımzız. Dünyâda sizi düzeltirdik, iyi yollara, düşüncelere yöneltirdik. Başarınıza yardım ederdik, Allah'ın buyruğuyla sizi korurduk. İşte âhirette de sizinle beraber ve size yardımcıyız. Cennette canınızın çektiği herşeyi bulacaksınız. İstediğiniz herşeyi elde edeceksiniz. Çok bağışlayan, çok esirgeyen Allah'ın ağırlaması böyledir!" derler.
Nüzul: Konuk ağırlama, konuğa ikram edilen rızıktır. Allah'ın konuklarına ikramı böyle olur.

[7506] Zuhruf Sûresi: 36-38.

En güzel İslâm amelinin ne olduğunu soran Ebû'l-Âliye'ye, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a inandım, de, sonra doğru ol"[7507]
Şimdi burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır: Allah'a inanıp doğru hareket eden, güzel işler yapan mü'minlere melekler iniyor, onları cennetle müjdeliyorlar ve canlarını alırken de onlara, hem dünyâda, hem de âhirette onların dostu olduklarını söylüyorlar. Oysa kâfirlerin dostları, kendilerini saptıran cin ve insandan kötü arkadaşlardır: "Biz onlara, birtakım arkadaşlar sardırdık. Onlar, onlara önlerinde ve arkalarında bulunan herşe-yi süslü gösterdiler". Kâfirlerin dostları, kötü cin ve insan arkadaşları iken mü'minlerin dostları meleklerdir. Kötü arkadaşları kâfirleri saptırıp cehenneme götürürken, mü'minlerin arkadaşı olan melekler, onların kalblerine iyi düşünceler atarak, onları iyiye yöneltir, cennete götürürler. Kötülerle iyilerin durumunu anlatan âyetlerde tam bir karşıtlık vardır. Râzî şöyle diyor:
"Meleklerin mü'minlere dost olmalarının anlamı şudur: Şeytânlar vesveselerle, batıl hayallerle insanları etkiledikleri gibi melekler de ilhamlariyle, yakînî mükâşefelerle, hakiki makamlarla insanları etkilerler. Meleklerin temiz, güzel ruh sahiplerine dost olmaları, mükâşefe ve müşahede erbabınca bilinen gerçeklerdendir, tşte melekler dostlarına diyorlar ki bu dostluk ve koruyuculuk, dünyâda olduğu gibi âhirette de sürecektir. Zira meleklerle o temiz insan ruhları arasındaki ilişkiler, ruh bedenden ayrılmakla sona ermez, tersine güçlenir. Çünkü ruh cevheri melek türündendir. Ruhun melekle bağıntısı, ışığın güneşe, katrenin denize bağıntısı gibidir. Cismânî bağlar, melekle ruh arasına engel olur. Nitekim Peygamber (s.a.v.): "Eğer şeytanlar, Âdem oğullarının kalblerine çöreklenmeseydi insanlar, göklerin melekûtuna bakarlardı" [7508] buyurmuştur. Cismânî bağlar, bedensel yönetimler kalkınca perde de kalkar, eser müessirle, katre denizle, ışık güneşle birleşmiş olur. işte: "Biz dünyâ hayâtında da, âhirette de sizin dostlarınızız" sözünden gaye budur" [7509]
Müşrikler melekleri Allah'a ortak koşuyor ve Allah katında kendilerine şefaat etmeleri için onlara tapıyorlardı. Âyetlerde meleklerin, kendilerine tapanlara değil, yalnız Allah'a kulluk eden mü'minlere dost oldukları vurgulanmak suretiyle kâfirlerin inançlarının yanlış olduğu da anlatılmış oluyor.
Evliya: Velî'nin çoğuludur. Velî, koruyucu dost demektir. Bu âyetten meleklerin, bütün insanlardan üstün olduğu da anlaşılır. Çünkü melekler, hem dünyâda, hem de âhirette inananları koruduklarını ifade ediyorlar. Bu, mü'minler içinde, peygamberler de dahil bütün mü'minler vardır. Velî (koruyucu dost) mevlâ(korunan)dan üstündür.
33-Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim olabilir? 34- İyilikle kötülük bir olmaz. (Sen, kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. Bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dosttur. 35- Bu(kötü-lüğü iyilikle savma olgunluğuma ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan) büyük payı olan kavuşturulur. 36- Eğer şeytandan kötü bir düşünce, seni dürtecek olursa hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

Tefsîr:

33- Önceki âyetlerde mü'minler, meleklerin söz ve müjdeleriyle taltîf edildikten sonra bu âyette de mü'minlerin bu lûtuflara lâyik oldukları vurgulanıyor: "Allah'a çağıran ve 'Ben müslümanlardanım' diyenden daha güzel söz söyleyen olur mu?" elbette olmaz.
Bu âyetin, müezzinlerin fazileti hakkında indiği, Abdullah ibn ömer-den rivayet edilirse de' [7510] bu rivayet, esasında âyetin, müezzinlere uygulanmasından veya öyle yorumlanmasından ibarettir. Âyet geneldir. Âyette Allah yoluna çağıran mü'minler kasdedilmektedir. Çünkü ezan Medine devrinde meşru olmuştur. Halbuki âyet Mekke'de inmiştir. Âyetin amacı, Allah yoluna çağıran ilk mü'minlerin faziletini belirtmektir. Fakat kıyamete dek Hak yoluna çağıranlar da âyetin kapsamına girer. En güzel söz, Allah'a inanıp Allah yoluna çağıranların sözüdür. Onlar yüksek ahlâk ve fazilet sahibidirler.
34- Elbette öyledir. Çünkü iyilikle kötülük bir olmaz. İyi söz katı kalb-leri yumuşatır. Kötü, kaba söz düşmanlık uyandırır. Onun için âyette Hakk'a çağıran Peyğamber'e ve bütün mü'minlere, dâvalarını en güzel tarzda savunmaları, böylece düşman olan kimselerin dahi güzel sözlerin etkisiyle samimi dost oluverecekleri buyurulmaktadır.
45 nci âyette de nefse ağır gelen bu tavsiyenin ancak sabredenler, dünyâ ve âhiret mutluluğundan nasibi olanlarca kabul edilip uygulanacağı belirtiliyor. En güzel biçimde Hakk'a çağırmak, kızmamak, öfkeye hakim olmak, akıllı, sabırlı mü'minlerin işidir. Herkes nefsine hâkim olamaz. Onun için Allah'ın, güzel konuşma, en güzel biçimde Hakkı savunma hususundaki buyruklarını ancak sabırlı mü'minler tutarlar. İşte dünyâ ve âhiretten payı olanlar onlardır. Birden bire kızıp taşanlar kimseyi ikna edemezler, dâvalarını da yayamazlar. Ancak akıllı, hikmetli davetçilerin sözleri gönülleri etkiler, dâvayı yayar.
36- Fakat insanın her zaman sabretmesi, cahillerin sözlerine, hakaretlerine dayanması kolay değildir. Nefis taşabilir, şeytan da insanı feverana kışkırtır. Şeytanın insanı dürtükleyip taşkınlığa itmeğe çalışması halinde hemen Allah'a sığınmak gerekir. İbn 'Abbâs şöyle demiştir: "Allah mü'minlere, kızdıkları zaman sabretmeyi,

[7507] Müslim, îmân: 62; İbn Hanbel, Musned: 3/413, 4/385.
[7508] Hadîsin kaynağını bulamadım.
[7509] Mefâtîhu'1-ğayb: 27/123.
[7510] Câmi'u'l-beyân: 24/118; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/102.

cehl (şehvet ve tehevvürle kızma) anında hilmi (yumuşak huylu davranmayı), kötülüğü affetmeyi emretmiştir. Bunu yapanları Allah, şeytandan korur. Düşmanları dahi bir dost gibi onlara boyun eğer" [7511]
Kur'ân-ı Kerîm, mü'minleri her zaman güzel, akıllı, hikmetli konuşmağa teşvik eder: "Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel bir şekilde mücâdele et" [7512], "Kötülüğü en güzel olan şeyle sav" [7513], "Affı al, iyiliği emret, câhillere aldırış etme. Şeytândan bir kötü düşünce seni dür-tüklerse Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir" [7514] âyetlerinde hep bu hikmetli, hoşgörülü tartışma ve savunma yolu öğütlenmektedir.
Kur'ân hiçbir zaman saldırıyı emretmez. "Allah saldırganları sevmez"[7515]

Tefsîr:

Bu âyetlerde tapılmağa lâyik yegâne Tanrının Allah olduğunu belirtmek için O'nun zamanda ve mekânda bulunan kudret işaretlerinden örnekler verilmektedir:
37-38: Geceyi gündüzü meydana getiren, Güneşi, Ayı yaratan Allah'tır. Bunlar Allah'ın ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Öyle ise Güneşe Aya değil, bunları yaratan Allah'a tapmak gerekir. Şayet müşrikler, yalnız Allah'a kulluk etmeğe tenezzül etmiyorlarsa bunun önemi yoktur. Zira Allah'ın yanında gece gündüz, hiç usanmadan Allah'a ibadet eden, O'nu saygı ile anan kullar vardır. Allah katında bulunan melekler dâima O'na kulluk ederler ve O'na kulluktan usanmazlar.
Önce işaret ettiğimiz gibi 31 nci âyetten meleklerin insanlardan üstün oldukları sonucu çıkarıldığı gibi 38 nci âyetten de bu sonuç çıkarılır. Çünkü burada daha yüksek olanlar Allah'a ibadet ederken onlardan aşağı olanların O'na kulluk etmemeleri kınanıyor: "Eğer şunlar Allah'a kulluğa tenezzül etmiyorlarsa Allah'ın katında olan yüce melekler O'na kulluk etmektedirler" buyuruluyor. Allah'ın katında olanların, insanlardan çok üstün oldukları söz-geliminden anlaşılıyor.
39- Sıcaktan solmuş, kupkuru olmuş, hayâtı çekildiği için Allah'a boyun eğen, hal diliyle ne olur, bana hayât ver dercesine Allah'a yalvaran, huşu eden toprağın, yağan yağmurla kabarıp yeşermesi de Allah'ın ölüleri diriltece-ğine bir misaldir. Allah yağdırdığı yağmurla ölü toprağı nasıl yeşertiyorsa indireceği ruh ile de ölü bedenleri öyle diriltecektir. O'nun herşeye gücü yeter.
Birbirinin devamı olan bu âyetlerden ilk ikisi, yalnız Allah'a tapılması gerektiğini kanıtlarken sonuncusu, bunun yanında Allah'ın, ölmüşleri tekrar dirilteceğini kanıtlamaktadır.
Araplar arasında meleklere tapınma inancı yanında Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde Güneşe, Aya ve yıldızlara tapanlar da vardı. Özellikle Irak'ta, Yemen'de, Şam'da ve Mısır'da yıldızlara tapınma inancı mevcuttu. Bu inan-cın, çevreden Arabistan'ın merkezine, Hicaz Bölgesine kadar nüfuz ettiği anlaşılıyor. Bazı rivayetlere göre Kinâne Kabilesi Aya, Temîm kabilesi güneşe taparmış [7516]'. Bundan dolayı: "Allah'a tapıyorsanız Güneşe ve Aya secde etmeyin, onları yaratan Allah'a secde edin" buyuruluyor.
40- İlhâd, doğrudan eğriye meyletmek demektir. Doğrudan sapana mülhid denir. Haktan batıla sapana da örfte mülhid denmiştir. Allah'ın, ölenleri tekrar dirilteceğini kanıtlayan âyetler anlatıldıktan sonra 40 nci âyette de Allah'ın âyetlerinden yani gösterdiği ve indirdiği kanıtlardan batıl düşüncelere sapanların Allah'tan gizlenemeyecekleri, O'nun cezasından kurtulamayacakları belirtiliyor. "Ateşe atılacak olan mı, yoksa kıyamet gününe güven içinde korkusuzca gelen mi daha iyidir?" buyuruluyor. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler tehdidedilerek: "Dilediğinizi yapın, Allah yaptığınız şeyleri görmektedir" deniyor.
Bu son âyet, yukarıdaki âyetlerin bir sonucu olduğu gibi bundan sonraki âyetlerin de girişidir. Çünkü Allah'ın âyetlerini çarpıtanları, onları kasden yanlnış anlamlara çekenleri uyarmaktadır. Önceki âyetlerde anlatılanlar, Al-lah'ın, tabiattaki sözsüz âyetleridir. Allah'ın birliğini gösteren o kanıtları inkâr edenler cehenneme atılacakları gibi Allah'ın indirdiği vahiy âyetlerini inkâr edenler de cehenneme atılacaklardır.
41- Onlar kendilerine gelen Kur 'ân 'ı inkâr ettiler. Halbuki o öyle eşsiz bir Kitaptır, 42- Ki ne önünden, ne de arkasından onu boşa çıkaracak bir söz gelmez. Hikmet Sahibi, çok Övülen (Allah) tarafından indirilmiştir. 43- Sana söylenen, senden önceki elçilere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Kuşkusuz Rabbin, hem bağışlama sahibi, hem de acı azâb sahibidir. 44- Eğer biz onu yabancı dilde bir Kur'ân yapsaydık, derlerdi ki: "Âyetleri (bizim anlayacağımız bir dille) açıklanmalı değil miydi? Araba yabancı söz mü (geliyor)?" De ki: "O, inananlar için bir yol gösterici ve şifâdır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve o, onlara bir körlüktür (onlar ona karşı kör olmuşlar, onun taşıdığı gerçekleri göremezler. Sanki) onlar uzak bir yerden çağırılıyorlar (da duymuyorlar). 45- Andolsun biz Mû-sâ'ya Kitabı vermiştik, onda da ayrılığa düşülmüştü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında derhal hüküm verilir (işleri biti-rilir)c//. Onlar ondan işkilli bir kuşku içindedirler.

[7511] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/102.
[7512] Nahl Sûresi: 125.
[7513] Mü'minûn Sûresi: 96.
[7514] A'râf Sûresi: 199-200.
[7515] Bakara Sûresi: 190.
[7516] Cevâd Alî, Târihu'1-Arab kable'l-İslâm: 5/112-113; et-Tefsîru'1-hadîs: 5/149.

Tefsîr:

41-42: Önceki âyetlerde kâinat âyetlerini gerçek anlamından saptıranların, Allah'ın azabına çarpılacakları belirtilmişti. Bu âyetlerde de Allah'ın indirdiği vahiy âyetlerini inkâr edenler uyarılıyor. Bu zikri yani uyarı âyetlerini, yahut kendilerine şân ve şeref verecek, kendilerini yükseltecek bu vahiyleri kabul etmeyenler de Allah'ın azabından kurtulamayacaklardır. Bu vahiyler azîz (çok yüce, galip, erişilmez, eşsiz) bir kitaptır. Ne bundan önce, ne de bundan sonra bunun sözlerini geçersiz kılacak, yanlış çıkartacak bir söz gelmemiştir ve gelmeyecektir. Bundan önce inen kitaplar bunun doğruluğunu gösterdiği gibi, bundan sonra da bunu yalanlayacak, yanlış çıkaracak bir kitap gelmeyecektir. İçinde bulunanlar hep gerçektir, kuşkudan uzaktır. Sözleri birbirini destekler, çelişkili değildir. Bunu önyargılardan uzak olarak inceleyen insaflı insanlar bunun Allah sözü ve bir mu'cize olduğunu kabul ederler. Bu, insan sözü değildir. Hikmet sahibi övülen Allah tarafından indirilmiş bir vahiydir.
43 ncü âyette Hz. Muhammed teselli edilerek kendisine müşrikler tarafından söylenen sözlerin, daha önceki peygamberlere de söylendiği buyuru-luyor ve onların sabretmesi gibi sabretmesi kendisine öğütleniyor. Allah'ın, tevbe edenleri affedeceği, küfür ve inadında ısrar edenlere karşı da azabının çetin olduğu vurgulanıyor.
44- Eğer Allah bu Kur'ân'ı başka bir dilde indirmiş olsaydı: "Biz bunu anlamıyoruz. Bunun âyetlerinin açıklanması gerekir. Arapça konuşan birine, yabancı dilde bir kitap indirilir mi?" derlerdi.
Bu âyetten anlaşılıyor ki Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyenler, Tevrat ve İncil'in İbranice olduğunu düşünerek: "Kur'ân da eğer Allah tarafından gönderiliyorsa neden ötekilerin dilinde inmiyor? Madem ki bunlar hep Allah'ın sözüdür. Öyle ise hepsinin aynı dilde olması gerekir. Allah'ın konuştuğu dil, bir tek dil olmalıdır" diye itiraz etmişlerdir. Nitekim onların: "Kur'ân, yabancı dilde indirilmeli idi" demeleri üzerine bu âyetin indiği rivayet edilir[7517]
İşte Arapların bu tür itirazlarına cevabolarak Arapça konuşanlara Arapça Kur'ân indirildiği, başka dilde indirilse mânâsının anlaşılamayacağı ve dola-yısıyl bir yararının da olmayacağı buyurulrrfaktadır. Başka sûrelerde de bu noktaya işaret edilmiştir: "Biz her elçiyi, kendi kavminin dili ile gönderdik ki onlara açıklasın" [7518], "Biz Kur'ân'ı yabancılardan birine indirseydik de onu onlara okusaydı, ona inanmazlardı" [7519] âyetlerinde de Kur'ân'ın Arapça in-dirilmesindeki hikmet anlatılmaktadır.
Âyetin sonunda Kur'ân'ın, inananlara yol gösterici ve şifâ olduğu, inanmayanların ise kulaklarında manevî sağırlık bulunduğu için onu duymadık-'ları, Hz. Muhammed'i kıskandıklarından dolayı Kur'ân'ın, onların gözleri-ne körlük getirdiği, yani kıskançlıkları, kibir ve inatları basiretlerini kapattığı için Kur'ân'da bulunan gerçekleri göremedikleri vurgulanıyor.
Onlar, tıpkı kendilerine uzaktan seslenilen insanlara benzerler. Uzaktan bağırılan kimseler ses duysalar da bağıranın sözlerini anlayamazlar, kelimeleri seçemezler. Sadece bir ses duyarlar. Ama o seste ne söylendiğini bilemezler. Esasen burada uzaktan bağırılan kimselerle, insanlardan çok hayvanlar kasdedilmektedir. Hayvanlara uzaktan bağırılır ve hayvanlar bağırtıdan başka bir şey anlamazlar. Bu âyetin bir benzeri de: "O inkâr edenleri Allah'a çağıranın durumu, tıpkı bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvanlara haykıranın durumu gibidir" [7520] âyetidir. Bu âyetlerde müşriklerin Kur'ân'ı anlamak istemeyişleri tasvir edilmekte ve Kur'ân çağrısına karşı, söz anlamayan, sadece bir ses, bağırtı duyan hayvanlar gibi davrandıkları anlatılmaktadır.
45- Bu tür itiraz ve davranışlar yalnız Kur'ân'a yapılmış da değildir. Daha önce Musa'ya verilen Kitap hakkında da ayrılığa düşülmüştür. Kimi onu doğrulamış, kimi yalanlamıştır. Şayet Allah insanlara, belli bir süre tanıya-cağına söz vermiş, yani ezelde böyle kararlaştırmış olmasaydı, doğrulayanlar ile yalanlayanlar arasında derhal hüküm verilir, Allah'ın* Kitabını yalanlayanların işi bitirilmiş olurdu. Fakat Allah'ın ezelî kararı gereği yalanlayanlara bir süre fırsat verilmektedir.
Âyetin son cümlesindeki Kur'ân'a, yahut kıyamete veya Mûs'â'-nın Kitabına gidebilir. Yani onlar Kur'ân'dan veya kıyametten veya Mûsâ-nın Kitabından yana tereddüdlü bir kuşku içindedirler. Mûsâ Kitabının Allah tarafından indirilip indirilmediğinden de şüphe etmektedirler. Ama bu şüpheleri kesin bilgiye dayanmamaktadır. Şüphelerinden de şüphelidirler. Gönülleri huzursuzluk içindedir. Tabii Mûsâ Kitabından şüphe içinde olanlar müşrik Araplardır. Çünkü Mekke'de inmiş olan Sûre, müşriklerin durumunu anlatmaktadır.
46- Kim iyi bir iş yaparsa yararı kendisinedir ve kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Rabbin, kullara zulmedici değildir. 47- (Kıyamet) Sâati(ni) bilmek Allah'a havale edilir. O'nun bilgisi olmadan ne meyvalar kabuklarından çıkar, ne bir dişi gebe kalır ve ne de doğurur. Allah onlara: "Ortaklarım nerede?" diye ünlediği gün: "Sana arz ederiz ki bizden hiçbir gören yok!" demişlerdir. 48- Önceden yalvarıp durdukları şeyler onlardan sapıp gitmiş ve onlar, kendileri için kaçacak bir yer olmadığını anlamışlardır.

Tefsîr:

[7517] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/133.
[7518] lbrâhîm Sûresi: 4.
[7519] Şuarâ' Sûresi: 198.
[7520] Bakara Sûresi: 171.

46- Herkesin yaptığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. Allah kullarına haksızlık etmez. Yapmadıkları veya irâdeleri dışında geçen işlerden dolayı onları cezalandırmak suretiyle onlara zulmetmez. Kulun, iradesi dışında geçen olaylardan ötürü cezalandırılması zulümdür. Allah zulümden uzaktır.
47-48: Kıyametin ne zaman kopacağını Allah bilir. Tomurcuklarından çıkan meyvaları, dişilerin yüklenip doğurduğu yavruları, kâinatta olmuş ve olacak herşeyi bilen O'dur. O'nun bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur.
Kıyamet Saatinin arkasından; tomurcuğundan meyvanın, rahimden yavrunun çıkmasından söz edilmesi, iki inceliği içermektedir: Birincisi, kıyamet olayının da tomurcuktaki meyva, rahimdeki yavru gibi kapalı, gizli olduğuna işaret edilmektedir. İkincisi de şudur: Tomurcuktaki meyva nasıl ekilen tohumun, yavru da nasıl baba-anasının ürünü ise âhiret de insanın kendi işlerinin ürünüdür. Âhiret, insanın amellerine göre olur.
Allah'tan başka hiçbir varlık böyle gizli şeylere vakıf değildir. Öyle ise O'ndan başka tapılmağa lâyik bir varlık da yoktur. Allah birtakım yaratıkları kendisine ortak koşanlara, kıyamet gününde tekdir ile: "Hani bana ortak koştuğunuz şeyler nerede?" diye sorduğunda, müşrikler, suçlarını itiraz edip: "İçimizden onları bir gören olmadığını sana arz ederiz" derler. Yani Allah-ın ortağı bulunmadığını kabul ederler. Daha önce tanrı diye yalvarıp durduktan şeyler kaybolup gider. Onları hiç göremez olurlar. İşte orada Allah'ın azabından kurtuluş olmadığını anlarlar. Çünkü kendilerine yardım edecek ne bir tanrı, ne de bir dost yoktur. Taptıkları hayâller yok olmuştur.
Bu âyetler de yukarıdaki âyetlerin bir devamıdır. Orada Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin düşünceleri anlatılmış, Kur'ân'ın Allah sözü olduğu vurgulanmıştı. Ondan sonra herkesin, yaptığı iyilik ve kötülüğün sonunu göreceği belirtiliyor ve böylece söz âhirete getirilerek kıyametin ne zaman kopacağını yalnız Allah'ın bildiği, fakat bir gün mutlaka kopacağında şüphe olmadığı anlatılıyor. Ve sanki geçmişte olmuş, bitmiş küçük bir kıyamet sahnesi takdim edilerek, Allah'tan başka tapanların, kıyamet duruşmasında hatâlarını itiraf ettikleri ve Allah'ın azabından kurtulamadıkları vurgulanıyor. Geçmiş zaman kipi kullanılarak bu yüce duruşmanın kesinliği pekiştiriliyor.
49- İnsan hayır istemekten usanmaz (dâima malının artmasını diler). Ama kendisine bir şer dokundu mu hemen üzülür, umutsuz olur. 50- Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra biz ona bir rahmet tad-dırırsak: "Bu, benim hakkımdır; kıyametin kopacağını sanmıyorum; (kıyamet kopsa da) Rabbime götürülmüş olsam bile muhakkak O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Biz o nankörlere, yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve mutlaka onlara kaba azâbdan taddıracağız. 51- İnsana bir nimet verdik mi yüz çevirir, yan çizer. Ona bir şer dokundu mu yalvarıp durur.

Tefsir:

49-50 nci âyetlerde de insanın genel karakteri belirtiliyor. İnsan mala düşkündür. Sürekli olarak mal, refah, mutluluk istemekten usanmaz. Hep güzel şeyler olsun, kendisine servet, nimet, refah verilsin ister ama başına bir şer, bir belâ, fakirlik, hastalık veya herhangi bir sıkıntı gelince umutsuzluğa düşer, üzülür, bunalır. Allah onun sıkıntısını kaldırıp kendisine rahmet, nimet vererek bolluğa çıkarınca bu kez eski halini unutur da böbürlenir, gurura kapılır. "Bu, benim hakkımdır. Kendi bilgim ve gayretimle bunu kazandım. Kıyametin kopacağım da sanmam, zaten kıyamet kopsa da Rabbime götürülmüş olsam bile orada da bana güzel şeyler, nimetler verilir" der. Dünyâda kendisine servet, nimet verilmiş diye kendisinin Allah katında makbul olduğunu sanır, bunun bir sınav olduğunu anlamaz. Âhirette de Allah'ın kendisine daha güzel mmeüet vereceğim umar. Oysa A\\ah, ku\\at\m gözetlemektedir. Kendisine teşekkür etmeyenlerin, nasıl kötü işler yaptıklarını, kendilerine haber verecek ve yaptıkları işlere uygun olarak kaba, katı bir azâb ile onları cezalandıracaktır.
51- İşte insan böyledir. Bolluk zamanında Allah'tan yüz çevirir, yanını O'ndan uzaklaştırır, yani böbürlenir. Ama başına bir kötülük gelince uzun uzadıya Allah'a yalvarıp durur.
52- De ki: "Gördünüz mü, ya o (Kur'ân), Allah tarafından ise ve siz de onu inkâr etmişseniz o zaman uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?" 53- Biz onlara, ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz ki Kur'ân'in gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin herşeye tanık olması yetmez mi? 54- İyi bil ki onlar, Rab-lerine kavuşmaktan kuşku içindedirler. İyi bil ki O, (bilgice) herşeyi kuşatmıştır.

Tefsîr:

52- Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine çeşitli kanıtlar sevk edildikten sonra burada da Hz. Muhammed(s.a.v.)e, Kur'ân'ı inkâr edenlere şöyle demesi emrediliyor: "Ya o gerçekten Allah tarafından indirilmiş, siz de onu inkâr etmişseniz halinizin nice olacağını düşündünüz mü?" Allah'ın sözünü inkâr, büyük bir küstahlıktır. Âyetin sonunda, apaçık haktan ayrılandan daha sapık birinin olamayacağı, soru tarzında vurgulanıyor.
53 ncü âyette Allah, Kur'ân'ın gerçek Allah sözü olduğunun anlaşılması için insanlara âfâkta ve kendi nefislerinde âyetlerini göstereceğini bildiriyor. Burada iki tefsîr vardır. Birinci tefsîre göre âfâktaki âyetler, Kureyş kavmi dışında meydana gelen olaylardır. İslâmın yayılması, fetihler, Kur'ân'ın haber verdiği şeylerin çıkması, âfâktaki âyetlerdir. Bunlar oldukça Kur'ân'ın gerçekten Allah'ın sözü olduğu anlaşılır, nefislerdeki âyetler de İleride Kureyş kavminin başına gelecek olaylardır. Bedir, Mekke'nin fethi, Kureyşin uğradığı

sıkıntılar, olaylar da vukubuldukça Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğu anlaşılır. Bu takdirde âyet: "O, bütün âlemlere bir öğütten başka bir şey değildir. Bir süre sonra onun haberini mutlaka bileceksiniz" [7521] âyeti gibi ileride vukubulacak olaylarla Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunun ortaya çıkacağını bildirmektedir.
İkinci tefsîre göre âfâktaki âyetler, Allah'ın, Kur'ân'da varlığının ve birliğinin kanıtı olarak yıldızlar; gece gündüz; ışık karanlık; gibi kâinat varlıkları hakkında anlattığı şeyler yani tabiat olayları; insanların nefislerindeki âyetler de insanın anne karnında yaratılışı hakkındaki âyetlerdir. Burada Kuran'in, gerçek Allah sözü olduğunun anlaşılması için tabiat olaylarından ve insanın kendi yaratılışından kanıtlar anlatılacağı buyurulmaktadır.
Âyetin sonunda: "Rabbinin herşeye tanık olması yetmez mi?" buyuru-luyor. Âfâkta ve insanların içlerinde meydana gelen olaylar, yahut tabiat olayları ve insanların yaratılışı hakkında anlatılan âyetler Kur'ân'ın, Allah kelâmı olduğunu gösterir. Ayrıca bizzat Allah, bu sözün, kendi sözü olduğuna şahittir. Allah'ın şâhidolması, onun gerçekliğini ispata yetmez mi? O inkarcılar, Allah'ın şahitliğinin ötesinde daha ne istiyorlar? Herşeyi gören Allah, kulu Muhammed'in doğru söylediğine tanıktır.
54 ncü âyette müşriklerin, Allah ile buluşmadan, yani kıyametten kuşku içinde oldukları ve Allah'ın, herşeyi kuşattığı, herşeyi bildiği vurgulanıyor. Herşey O'nun yönetimindedir. O'nun dilediği olur, dilediği olmaz.
Sûre, başından sonuna dek Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğu konusu çevresinde döner. Buna itiraz edenlere çeşitli kanıtlar verilir. Tartışma ve uyarı konusuna bir sonuç olarak gelen bu son âyetlerle sûre tamamlanır.
Müşrikler Kur'ân'ın, Allah'ın sözü olduğundan kuşkulandıkları gibi öldükten sonra dirilmeden, insanların Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceklerinden de şüphe ediyorlardı. Böyle bir şeye inanmak istemiyorlardı. İşte onların bu şüphelerine bir kınama üslûbu ile dikkat çekilerek sûre bağlanmıştır. Burada bir yandan Peygamber'i teselli, diğer yandan kâfirlerin içinde korku uyandırıp onları doğru yola yöneltme amacı vardır.

Fussilet Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1. Allah'tan başka tanrı yoktur. Yalnız O'na yönelmek, O'ndan mağfiret dilemek gerekir. O'na ortak koşmak, insanı ebedî azaba sokar. O'na inanıp güzel işler yapanlar da hesapsız ödüle ererler (6-8).
2. Her gelen Peygamber, insanları tevhîde: yalnız Allah'a tapmağa çağırmıştır. Fakat insanlar, tevhîd çağrısına uymamışlardır. Bu çağrıya karşı çıkan toplumların her biri, bir azâb ile cezalandırılarak tarih sahnesinden silinmiş, korunanlar ise kurtarılmıştır. Ama müşriklerin cezası, sadece dünyâ azabından ibaret değildir. Tevhîd düşmanları, âhiret mahkemesinde, cehennem azabına mahkûm edileceklerdir (14-19).
3. Ne güneşe, ne aya, ne de herhangi bir yaratığa değil, yalnız Allah'a secde etmeli, yalnız O'na tapmaladır. Çünkü O, yaratıcıdır, O'ndan başka herşey yaratılmıştır. Yaratılmışlar tanrı olamaz (37).
4. Allah'ın huzurunda bulunan melekler, soyut ruhlar, gece gündüz hiç usanmadan Allah'ı tesbîh ederler (38).
5. Bütün tabiat güçlerini Allah yaratmıştır ve herşey O'nun yönetimindedir (39).
6. Allah, hem bağışlayan, hem de azâbedendir. Kendisine sığınanları bağışlar; küfründe ısrar edenleri cezalandırır (43).
7. Dünyâda tanrı diye tapılan, yalvarılan şeyler, âhirette tapanlarına bir yardım sağlamaz. Orada kaybolup giderler (47-48).
B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:
8. İlâhî Kitabın âyetleri, ilk muhatabı olan Arapların anlayabilmesi için, Allah'ın buyruğu ile, Arapça kalıplar içinde bir okuma olarak Hz. Muham-med'e indirilmiştir, müjdeleyici ve uyarıcıdır (1-4).
9. Müşrikler, tebliğcisine karşı kıskançlık yüzünden Kur'ân'ı anlamak istememişler, ona kulaklarını tıkamışlardır. Hiçbir suretle onu dinlememeğe ve anlamamağa kararlı olduklarını söylemişlerdir (5).
10. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen Zikir, kendisinden önce ve sonra kendisini iptal edecek, kendisinin söz ve prensiplerine ters düşecek tlâhî bir Kitabın bulunmadığı, değerli bir Kitaptır (42).
Kur'ân'dan önce, kendisini bâtıl (geçersiz) kılacak bir kitabın bulunmaması, Kur'ân'ın söylediklerinin, kendinden önceki İlâhî Kitaba uygunluğunu ifade eder. Yani Kur'ân, kendinden önceki Kitaba uygun, onu doğrulayıcı olarak indirilmiştir. "Çünkü Hz. Muhammed'e söylenenler, daha önceki elçilere söylenenlerdir"(43), onlardan başka bir şey değildir. Kur'ân'ın içeriğini doğruladığı ve kendisine uygun olarak indiği Kitap, kendisini iptal etmez. Çünkü söyledikleri, o Kitaba uygundur. O Kitap da Kur'ân'ın söylediği kıssaları, hükümleri ve temel prensipleri anlatmaktadır. Kur'ân öncesi İlâhî Kitaplar, Kur'ân'a ters değil, uygun olduğu için Kur'ân'ı iptal etmezler.
Kur'ân'dan sonra da, onun sözlerini geçersiz kılacak, yanlışa çıkaracak bir Kitap gelmeyecek, ya da Kur'ân'ın sözlerini ilim yalanlamayacaktır. Nitekim şimdiye dek Kur'ân'ın söylediklerini ilim de doğrulamış, Kur'ân, ilme ters düşmemiştir.
11. Kur'ân, muhâtaplarınca anlaşılsın diye Arapça indirilmiştir. Çünkü Araplara, yabancı bir dille hitâbetmenin yararı olmaz (44). Allah, her kavme, kendi diliyle konuşan elçiler gönderir (İbrâhîm Sûresi: 4).
12. Kur'ân, inananlar için rehber ve şifâdır. İnananlar onu duyup okumakla gönül huzuruna ererler. Ama

[7521] Sâd Sûresi: 87-88.

inanmayanlar, onun gerçek masasını düşünmez, anlamazlar. Hasedleri, olumsuz düşünceleri, önyargıları, kulaklarına perde olur, onu dinlemelerini ve anlamalarını engeller. Ona karşı kötü davranışları, basiretlerini kapatır. Onun hakikatlerini göremezler. Bu yüzden İlâhî mahkemede ağır cezaya çarpılırlar (44).

13. Kavminden böyle olumusz davranışlarla karşılaşan, yalnız Hz. Mu-hammed değildir. Ondan önceki peygamberler de, Hz. Mûsâ da böyle ters tutumlarla karşılaşmışlar, ama sabretmişlerdir. Sonunda Allah onları başarıya ulaştırmış, zâlimleri de helak etmiştir.

14. Allah, kullarını bir süre denemeyi bir yasa olarak belirlemiştir. Böyle olmasaydı, peygamberlere ve Hak da'vetçilerine engel olmağa çalışanlar, derhal helak edilirlerdi (45).

C) Âhiretle İlgili Prensipler:

15. İnsanın kulakları, gözleri ve derileri, dünyâda işledikleri kötülüklere tanıklık edecek, işledikleri suçu söyleyecektir.

İnsan, eylemlerini, kendi duyu organlarından gizleyemeyeceğine göre yaptığı bütün günâhlar âhirette ortaya çıkacak, görünecektir. Allah'tan gizli kalan hiçbir iş yoktur (20-22).

16. Ama insanın, dünyâda yaptıklarının tesbit edildiğine kesin inanmaması, kendisini günâha yöneltir ve ruhunun alçalmasına, kirlenmesine, suçlu olmasına neden olur (23).

17. Âhiret azabı, dayanılmazdır. Özür dilemekle de insan, o azaptan kurtulamaz (24).

18. Ölü tabiatı canlandıran Allah, ölüleri de diriltmeğe kadirdir (39).

19. Allah'ın âyetlerini engellemeğe çalışanların yaptıkları yanlarına kalmaz. Allah onları bilir ve o suçluları cehennem ateşine atar. Allah'ın âyetlerine inanıp güzel işler yapan da âhirette güvence içinde olur (40).

D) Genel Prensipler:

20. Allah, Yerküresini iki günde yaratmış, üzerinde yaşayan canlılar için gerekli gıdaları da dört gün (devir) içinde yetiştirmiştir. Sonra göğe yönelip bir tek gaz kütlesi halindeki göğü, yine iki günde yedi gök yapmış ve her göğe de (yıldız veya yıldız kümesine) buyruğunu (yasalarını) vahyetmiştir (9-12).

Bu âyetlerden anlaşılıyor ki Yerküresi de, öteki gök cisimleriyle birlikte, bir gaz kütlesinden, iki gün (devir) içinde yaratılmış, esas biçimi oluşturulan Yerküresinin bitkileri de dört gün (devir) içinde aşama aşama yaratılıp tamamlanmıştır. Dünyâ üstünde bitkilerin oluşumu, dört devir aldığına göre şayet öteki güneş sistemlerinde de hayât varsa, onlarda da bitkilerin dört devirde oluşmuş olması muhtemeldir. Ancak Kur'ân, sadece Dünyâ üstündeki bitkilerin dört gün içinde yaratıldığını söylüyor, öteki yıldızlardan söz etmiyor. Çünkü bizi ilgilendiren, üstünde yaşadığımız Dünyâmızdır. Ondan dolayı üstündeki canlıların, özellikle insanların yaşaması için gerekli gıdaların, dört günde yaratıldığı belirtiliyor. Ayrıca göğün de iki günde yaratıldığı ifade ediliyor ki bu, Dünyâ da dahil bütün evrenin temel biçiminin iki devir içinde verildiğini, daha sonra bunlardaki hayâtın bitki ile başladığını, diğer canlıların yaşaması için gerekli şartların, gıdaların dört devir içinde oluştuğunu anlatmaktadır. Bitkilerin oluşumuna kadar yaratılış süreci, altı gün(devir)de tamamlanmıştır. Yıldızlarla süslü olan evren, koruyucu ışınlarla da donatılmıştır.

21. Kötü arkadaş, çevre insanı kötü yollara, şirk ve günâhlara sevk eder. Onların etkisiyle insan, kötü işleri iyi zanneder. Çünkü onlar dinle, güzel amellerle alay ederek insanı etkileyip haram işlere yöneltirler. Yaptıkları kötü işleri överler. Böylece insan, çevresinin, arkadaşlarının tesiriyle batıl inançlara, günâh eylemlere alışır. Bir kere alışınca da artık onları yapmaktan zevk almağa başlar. Hattâ bazan bırakmak istese de bırakamaz. Bu suretle ebedî ziyana uğrar. Dünyâda da, âhirette de mutsuz olur.

İnsanı kötülüğe sevk eden karînler (arkadaşlar), maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Maddî kötü arkadaş, kendisi gibi insanlardır. Ma'nevî olanlar da cin şeytânlarıdır (25). Bunların ikisi de telkinleriyle insanı kötülüğe sevk ederler. Bundan dolayı Nâs Sûresinde insana, cin ve insan şeytânlarından Allah'a sığınması emredilmiştir: "De ki: 'Sığınırım ben, insanların Rabbine, insanların pâdişâhına, insanların tanrısına: İnsanların göğüslerinde kötü düşünceler fısıldayan sinsi cin ve insan şeytânlarının şerrinden!"

Âhirette insan, kendisini yoldan çıkaran cin ve insan şeytânlarını ayaklarının altına alıp çiğnemek ister ama bu pişmanlığının ve yakınmasının bir yararı olmaz: "İnanmayanlar dediler ki: 'Rabbimiz, bizi saptıran cin ve insan şeytanlarım bize göster de onları ayaklarımızın altına alıp çiğneyelim" (29).

22. Kur'ân'ın dinlenmesine ve yayılmasına engel olan nankörler, çetin azaba çarpılacaklar, cehennem ateşine atılacaklar ve o zaman gerçeği anlayıp yaptıklarına pişman olacaklardır (26-29).

23. Fakat bir önceki grubun tersine, yalnız Allah'a tapan, doğru hareket eden (iyi işler yapan) insanlar, dünyâda da âhirette de meleklerin velayetinde olurlar, melekler tarafından korunurlar. İstediklerini bulacakları, Allah tarafından ağırlanacakları, hiç korku ve üzüntü çekmeyecekleri cennet ile sevinirler (30-32).

24. Elbette Allah'a (tapmağa) çağıran, sâlih amel yapan ve Allah'ın buyruğuna teslîm olandan daha güzel sözlü yoktur. Gerçek müslümanın güzel sözlü olması, nezih konuşması, gönül kırmaması gerekir, tmân, insana hil-mi, hoşgörüyü, merhameti ve güzel konuşmayı aşılar (33).

25. İyilikle kötülük bir olmaz. Dâima iyilik güzeldir ve güzel sonuç verir. O halde insan, kendisini en güzel sözlerle savunmalı, tatlı konuşmalı, kırıcı olmamalıdır. Böyle yaparsa, hasmı kendisine dost olur. Bu yüksek ahlâka ancak sabr ile, öfkeye egemen olmakla erişilebilir. Böyle davranan insanlar, çok şanslı insanlardır. Bu güzel sonuca ve şansa erebilmek için şeytânın telkinine kapılmamalı, onun kışrıtmasından, dürtülerinden Allah'a sığınmahdır (34-35).

26. İyilik yapan, kendi yararına, kötülük yapan da kendi zararına yapar. Allah, kullarına zulmetmez. Herkes, yaptığının karşılığını görür. Eden, bulur.
27. Kıyamet saatinin ne zaman geleceğini Allah'tan başka kimse bilmez. Allah, gizli ve açık herşeyi bilir. O'nun için gizli, örtülü bir şey yoktur (47).
28. İnsan bencil, cimri ve nankördür, dâima hayır ister. Başına istemediği bir olay gelince üzülür, umutsuzluğa düşer, Allah'a yalvarır, kurtuluş ister. Fakat bolluğa kavuşunca Allah'ın nimetini unutur da kendi çabasıyle bolluğa çıktığını sanır. Kıyameti de inkâr eder. Hattâ bolluk içine girince kendisinin Allah katında makbul olduğunu, şayet âhiret varsa burada kendisini zenginlik ve bolluk içinde yaşatanın, orada da rahat içinde yaşatacağını sanır. Oysa dünyâ serveti ve rahatı, kişinin, Allah katındaki değerinin, âhiret mutluluğunun ölçüsü değildir (50).
29. Allah, gerçeğin ortaya çıkması için âfâktaki ve enfüsteki âyetlerini insanlara gösterir. Yani evrenin yaratılışından ve insanın kendi yaratılışından misâller vererek gerçeği anlatır ki Allah'tan başka tapılacak tanrının olmadığı anlaşılsın. Gerçekten gerek insanın yaratılışı, gerek kâinatın yaratılış ve düzeni, Allah'ın bir olduğunu, ibâdetin yalnız O'na yapılacağını kanıtlar (54).

FUSSİLET SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.
1.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Bu konudaki imâle ve nefessiz durma görüşleri geçmişti.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7522]. Nasb ile, yâ âyât'tan hal veya Kur'ân'ın na'ti: Kırâettir.
Ref ile: Çoğunluk [7523]
İmâle konusunda Dû-rî'nin Kisâ'î'den rivayeti geçmişti.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[7524]
Ayet No.
6
10
Kelime:
Kırâet farkı:
Hâ'nın kesriyle:
Hâ'nın fethiyle,
edilgen:
İkinci hemzenin teshî-
liyle, araya elif sokma:
Araya elif sokmadan teshîl:
Elif sokmadan hemzelerin tahkiki: Emir fi'li yerine mâzî kipi:
Okuyanlar: Neha'î, A'meş.
Çoğunluk[7525]
Kalûn, Ebû Ca'fer.
İbn Ke§îr, Verş, Ruveys.
Ötekiler [7526]
İbn Vessâb ve A'meş [7527] Çoğunluk. İbn Mes'ûd kırâeti [7528] Hemzenin tenvinli ref'i: Ebû Ca'fer.
Ayet No.
11
Kırâet farka Tenvinli cerri:
Tenvinli nasbi:
Kelime: Kırâet farka Okuyanlar:
Hasan Basrî, Ya'kub el-Hadramî. Ötekiler[7529]. Çoğunluk.
Übey ?.[7530]
Vasi halinde hemzeyi
yaya dönüştürme: Verş, Sûsî, Ebû

[7522] Mesâhif: 84, 162.
[7523] Kurtubî: 15/338.
[7524] Mesâhif: 84.
[7525] el-Bahr: 7/484.
[7526] el-Budûr: 280.
[7527] el-Bahr: 7/484.
[7528] Câmi'u'l-beyân: 24/88; Mesâhif: 84.
[7529] Kurtubî, 15/343; el-Budûr: 280. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun okuduğu Uzre nasb ile okumaktır: 24/98.
[7530] Mesâhif: 162.

Ca'fer. Vakf halinde hemzenin
yâ'ya dönüştürülmesi: Hamza. İki halde de hemzenin
tahkiki: Ötekiler[7531]
Elifi uzatarak, feth ile: İbn 'Abbâs, Mücâhid, Saîd ibn Cübeyr ve 'İkrime [7532]
Ayet No.
11
13
16
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Hemzenin fethiyle: Çoğunluk. Hemzenin uzatımıyla;
îtâ kökünden: İbn 'Abbâs,
Mücâhid.
Saîd ibn Cübeyr ve
İkrime[7533]
Übey[7534]
Sâd'dan sonra elif ve
'ayn da meksûr: Çoğunluk.
Elifsiz, 'ayn meksûr: İbn Zübeyr, Süle-
mî, Neha'î ve İbn Muhaysın[7535]
Çoğunluk. Bir kırâettir [7536] İbn Mes'ûd [7537]. Kûfeliler, Ebû Ca'fer ve İbn 'Âmir.
Çoğul mütekellim nûn'uyla: Müennes tâ'siyle:
Hâ'nın kesriyle:
Ayet No.
17
19
Kelime: Kırâet farkı:
Hâ'nın sükûnuyla:
Semûd merfû', gayri
munsarif:
Semûd munsarif: i Semûd mansûb: 3 Nasb tenviniyle: Nûn'un fethi, şîn'in
dammıyle; a'dâ
mansûb: ' Madmûm yâ, meftûh
şîn ile, edilgen, a'dâ
merfû':
21
Okuyanlar:
Nâfi', İbn Ke§îr, Ebû 'Amr[7538]
Çoğunluk.
A'meş.
İbn Ebî İshâk[7539]
İbn 'Abbâs[7540]
Nâfi', Ya'kub.
ötekiler. Çoğunluk. Übey, İbn Hu-§eym ve Zeyd ibn 'Alî[7541]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7542]
Ayet No.
21
22
24

[7531] el-Budûr: 281.
[7532] Kurtubî rivayet ihtilâfını böyle veriyor ve mânâsının da: "Kendi gönlünüzle itaat ediniz" olduğunu söylüyor: 15/344. Buna göre fiil, îtâ kökünden emir olduğu için tâ'nın meftûh değil, meksûr olması gerekir.
[7533] Kurtubî: 15/344.
[7534] Mesâhif: 162.
[7535] Mesâhif: 229; el-Bahr: 7/489.
[7536] el-Bahr: 7/491.
[7537] Mesâhif: 84.
[7538] Tebsırah: 665, Neşr, Kurtubî: 15/348.
[7539] Taberî'ye göre doğrusu, gayri munsarif ve merfû' olmaktır: 24/104-105.
[7540] Mesâhif: 205.
[7541] Mesâhif: 162.
[7542] Mesâhif: 84.

26
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Tâ'nın fethi, cîm'in
kesriyle: Ya'kûb.
Tâ'nın dammı, cîm'in
fethiyle: ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd' [7543]
Yâ'nm dammıyle, edilgen: 'Ubeyd ibn
'Umeyr ve
Ebû'l-'Âliye.
Yâ'nm fethiyle, etken: Çoğunluk [7544] Ğayn'ın dammıyle,
dan: îsâ ibn Ömer,
Âsim Cahderî, İbn Ebî İshâk vs.
Ğayn'ın fethiyle,
Çoğunluk[7545]
Ayet No.
28
Kelime:
Kırâet farkı:
İkinci hemzeyi hâlis vâv'a dönüştürme:
İkinci hemzenin
tahkiki:
Okuyanlar:
Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ruveys.
Ötekiler.
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7546]
29
Râ'nın sükûnuyla:
Meksûr râ ile:
İki halde de şeddeli
nûn ile: Şeddesiz nûn ile:
Sûsî, Şu'be, İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Ya'kûb. Ötekiler.
İbn Kesîr.
Ötekiler [7547]. Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[7548]
Âyet KeFıme: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
32 Şeddeli tek nûn ile: İbn Ebî Ableh,
İbrâhîm ibn Nuh'un da Kuteybe MeyyâPden rivayeti. Şeddeli nûn'dan sonra
vikaye nûnu: Çoğunluk.
35 Telakki kökünden
edilgen: Çoğunluk.
Mülakat kökünden
edilgen: İbn Mes'ûd, Talha
ibn Musarrif ve İbnKesîr[7549]
38 Vakıf halinde hemzenin
harekesinin nakliyle kendisinin hazfi: Hamza.
İki hemzenin tahkiki
ile: Ötekiler[7550]

[7543] Mesâhif: 85.
[7544] Kurtubî: 15/354; elk-Bahr: 7/493-494.
[7545] Kurtubî: 15/356.
[7546] Mesâhif: 85. Câmi'u'l-beyân: 24/113; Kurtubî: 15/356; el-Budûr: 281.
[7547] İbn Keşîr, iki halde de hem kasırla, hem tabii hem daha uzun med ile okumuştur. Ötekiler vasılda medsiz, yumuşak sakin yâ ile okumuşlardır (el-Budûr: 282)
[7548] Mesâhif: 85.
[7549] Mesâhif: 85, el-Bahr: 497-498.
[7550] el-Budûr: 282.

39 Bâ ve tâ'dan sonra meftûh bir hemze: Ebû Ca'fer.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Hemzesiz:		ötekiler[7551] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7552]	
40	Yâ ve hâ'nın fethiyle: Yâ'nın dammı, hâ'nın kesriyle:	Hamza. ötekiler [7553] Çoğunluk. îbn Mes'ûd [7554]	
44	Tam telaffuzlu iki hemze ile, soru kipi:		Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î, Ravh, Şu'be.
	İkinci hemzenin teshî-liyle aralarına elif sokma:		Kalûn, Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer.
	Elif sokmadan ikinciyi teshîl:		
Âyet No.			
Kelime:			
47	Kırâet farkı:		
	Tek hemze ile, olumlu kipi:		
	Meksûr mîm ile3:		
	Masdar: 1 Çoğul:		
	Tekil:		
	Yâ'nın fethiyle:		
	Yâ'nın sükûnuyla:		
Okuyanlar:			

Hasan, Ebû'l-Esved, Cahderî, Sellâm, Dahhâk ve Hişâm [7555] Übey[7556] İbn 'Abbâs, 'Abdullah ibn Zübeyr, 'Amr ibn 'Âs, Mu'âviye ve Süleyman ibn Katte. Çoğunluk [7557] Nâfî', İbn Âmir, Hafs. Ötekiler [7558] İbn Kesîr. Ötekiler.

Ayet No.			
49			
Kelime:			
Kırâet farkı:			
Okuyanlar:			
Vakıf halinde hemzenin harekesinin nakliyle, kendisinin düşürülmesi: Hamza. Si		İki halde de hemzenin tahkiki:	Ötekiler[7559]
		Bâ ziyadesiyle:	'Abdullah ibn Mes'ûd.
		Bâ'sız:	Çoğunluk [7560]
50	Yâ'nın fethiyle:		Verş, Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer.

[7551] en-.Neşr: 2/367; Kurtubî: 15/365; el-Budûr: 283.
[7552] Mesâhif: 85.
[7553] efl-N6şr: 2/367; el-Budûr: 282.
[7554] Mesâhif: 85.
[7555] Tebsırah: 665-666; en-Neşr: 2/367; el-Bahr: 7/502; el-Budûr: 282. Taberî'ye göre doğrusu istifham ile okumaktır^ 24/127.
[7556] Mesâhif: 162 (yahut " okumuştur.)
[7557] Kurtubî: 15/369. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun kırâeti üzre meftûh mîm'ledir: 24/128. Mesâhif: 205, 229.
[7558] Kurtubî: 15/371; el-Bahr: 7/504; Tebsırah: 666; en-Neşr: 2/367; el-Budûr: 283.
[7559] el-Budûr: 283.
[7560] Câmi'u'l-beyân: 25/3; el-Bahr: 7/504; Mesâhif: 85.

		Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler.
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd[7561]
		Hemzenin yâ'ya dönüştürülmesi:	Hamza.
		Hemzenin tahkiki:	Ötekiler.
			İbn Mes'ûd.
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd [7562]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
51		Elifin hemzeden öne alınması, vezninde:	Ebû Ca'fer, İbn Zekvân.
		Hemzenin eliften öne alınması, vezninde:	ötekiler[7563]
ti			Çoğunluk.
			îbn Mes'ûd [7564]
54		Meksûr mîm ile:	Çoğunluk.
		Madmûm mîm ile:	Sülemî ve Hasan[7565]

42/62 ŞÛRA SÛRESİ 1612
Tefsir: 1613
Tefsîr: 1614
Tefsir: 1615

[7561] Mesâhif: 85.
[7562] Mesâhif: 85.
[7563] Kurtubî: 15/373; el-Budûr: 283.
[7564] el-Bahr: 7/506.
[7565] Mesâhif: 85.

Tefsîr: **1618**
Tefsîr: **1619**
Tefsîr: **1622**
Tefsir: **1623**
Tefsîr: **1627**
Tefsîr: **1628**
Tefsîr: **1629**
Tefsir: **1629**
Şûra Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **1633**
ŞÛRA SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1636

42/62 ŞÛRA SÛRESİ

38 nci âyetinde mü'minlerin, işlerini şûra (danışma) ile gördükleri anlatıldığından bu adı alan sûre, Mekke devrinin ortalarında ve Fussilet Sûresinden sonra inmiştir. Resmî tertipte 42 nci, iniş sırasına göre 62 nci sûredir.
Sûrede müşriklerin inançları ve tutumları kınanır, Hz. Muhammed(s.a.v.)in daveti ile daha önceki peygamberlerin davetlerinin aynı kaynaktan geldiği, o peygamberlere ne öğütlenmiş ise buna da onun öğütlendiği, Kitap ehlinin kıskançlıkları ve keyiflerine uymaları yüzünden ayrılığa düştükleri anlatılır. Mü'minlerin ahlâkı övülür ve onlar hak ve adalete yöneltilir. Allah'ın kâinattaki kudret işaretlerine dikkat çekilir ve Allah'ın peygamberlerle ilişki kurma (vahiy) yolları açıklanır.
53 âyeti içeren sûrenin sonu ile başı irtibatlı olduğu gibi bölümleri de birbirine bağlıdır. Bundan dolayı sûrenin bir defada veya bölümlerinin birbiri ardınca indiği söylenebilir. 23-25 ve 27 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de bu âyetlerin, bulundukları konuya bağlılıktan, bu rivayeti şüpheli kılar[7566]
Şeyh Tkntâvî şöyle diyor: "Bu sûre iki bölüme ayrılır. 26 nci âyetin sonuna dek olan birinci bölümün içeriği şudur:
1) Cemâd, hayvan ve insandan oluşan maddeler âlemini Allah ve melekleri yönetir. Din ve dünyâları konusunda lâzım olan düşünceleri insanlara ilham eder. İnsanın dünyâ ve âhirete ilişkin bir işe kabiliyeti varsa gönlünde bir düşünce doğar. Sonra o düşünceyi uygular. Allah ve melekleri ancak kabiliyeti olanlara ilham ederler.
2) Mekke ve çevresindeki insanları uyarmak için Kur'ân, Hz. Muham-med(s.a.v.)e vahyedilmiştir. Allah Kur'ân'ı, Cebrail gibi melekler vasıtasîyle vahyetmiştir. Bir kısım insanlara İlâhî îmân ilham edilirken diğer bir kısım insanların gönlünde küfrün doğması, kabiliyetlerin değişmesinden ötürüdür.
Herkesin hali başkadır. Bu başkalıktan iman veya küfür istidadı doğar.
3) İnsanların halleri değişik olduğu gibi göklerde ve yerde herşey başka başkadır: Erkek, dişi; insan, hayvan gibi. Yalnız Allah'a benzer bir şey yoktur. Bütün kâinatın anahtarları O'nun elindedir. O dilediğine bol, dilediğine dar rızık verir. İnsanların kabiliyetlerine göre inançları değişik olduğu gibi rızıkları da değişiktir.
4) Bütün peygamberlere gelen vahiyler, insanları bir tek hakikate götürmek amacını taşır. O hakikat de Allah'a kalb ile inanıp amel ile itaat etmek ve bu tehvîd temelinden ayrılmamaktır. Fakat toplumlara gelen dinin ayrıntıları olan şeriatler zamanın şartlarına göre değişir. Öteki milletler peygamberlerin hak olduğunu bile bile ayrılığa düştükleri gibi Hz. Muhammed(s.a.v.)in davet ettiği toplum da ona uyup birleşeceği yerde ayrılığa düşmştür. Onun zamanındaki Kitap ehli de ayrılığa düşmüş ve bu yüzden kendilerini huzursuz eden kuşku içinde bocalamıştır.
5) Onun için Hz. Muhammed'in, kimsenin keyfine uymadan insanları dinin özü olan tevhîde davet etmesi gerekir.
6) Bütün kâinatta düzen hakimdir. Dini kitaplar da insanlar arası ilişkilerde düzeni sağlamak için gönderilmiştir. İlâhî kitapların kurduğu adalet düzenine uymayıp başkalarına zulmedenler, kıyamette İlâhî adaletin gerçekleştiğini ve hareketlerinin sonuçlarını görecekler, iyiler cennete, zâlimler cehenneme gireceklerdir.
7) Dünyâdaki rızık, inançlara bağlı değil, Allah'ın ilim ve iradesine bağlıdır. Âhiret ise insanın iradesine bağlıdır. Sırf dünyâ mutluluğunu isteyen yalnız ona erer. Fakat dünyâda âhireti düşünen kimseye her iki âlemin mutluluğu verilir. Bu genel düzen gereğidir. Adalet ise insanın istidad ve kabiliyetine göre verilir. Bundan dolayı zalimler kıyamette günahlarından korkarlar, sâlih-ler nimet içinde mutlu olurlar. Peygamber, tebliğine karşı ücret istemez. O sadece insanların itaat ve ibadet ile Allah'a yaklaşmalarını ve böylece cennetlere girmelerini ister.
27 nci âyetten sûrenin sonuna kadar olan ikinci bölümün içeriği de şöyledir:
1) Kulları rızık aramağa koşmak, onları çalışmaya alıştırmak içindir. Bunun yaran da ruhen yükselmeleri ve sabra alışmalarıdır. Allah kullarını umutla korku, darlıkla bolluk arasında bırakmıştır. İstemeden su gelmez. Yeri kuru bırakır ki insanlar su istesinler, yağmuru özlesinler. Onları düşünceye sevk etmek için yağmur yağar. Gemiye bindikleri zaman da rüzgârlar monoton esmez, değişik yönde eser ki yağmurda olduğu gibi insanlar korku ve umut arasında kalsınlar.
2) Yağmur yağıp bolluk ve güvenlik olsa da bunlar hep dünya geçimidir, geçicidir. Baki kalan dünyâ nimetleri değil, ruhî faziletler, ahlâk ve ilimdir. Danışarak iş görmek, suça dengi bir ceza vermek, affi cezaya tercih etmek bu yüksek ahlâk ve fazilettendir.
3) Mülkün sahibi olan Allah, hikmeti uyarınca dilediğini yapar, herkese lâyik olduğunu verir. Kimine erkek, kimine kız çocuğu vermesi, O'nun hikmeti gereğidir. Vahyi de ancak istidadı olana verir. Allah'ın insan ile ilişkisi üç yolla olur.
4) Allah'ın vahiy ile indirdiği Kur'ân, insanların ruhunu diriltmek, ahlâkını yükseltmek ve onları Allah yoluna iletmek içindir1.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Hâ mîm. 2- Ayın sın kaaf. 3- O azız ve hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere böyle vahye-der. 4- Göklerde ve yerde bulunan her şey O'nundur. O yücedir, uludur. 5- Neredeyse gökler üstlerinden çatlayacaklar. Melekler Rablerini hamd ile tesbîh ederler, yerdekiler için de mağfiret dilerler. İyi bil ki Allah, işte çok bağışlayan, çok esirgeyen O'dur. 6- O'ndan başka velîler edinenleri Allah kollamaktadır.

[7566] et-Tefsîru'l-hadîs: 15/158; Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali, s. 482.

Sen onların üzerinde vekîl değilsin. 7- Biz sana böyle Arapça bir okuma vahyettik ki Kentlerin Anasını ve çevresinde bulunanları uyarasın; vukuunda asla kuşku bulunmayan toplanma gününekarşı uyarasın. (O gün) bir bölük cennette ve bir bölük ateştedir. 8- Allah dileseydi, onları bir tek millet yapardı. Fakat dilediğini rahmetine sokar. Zâlimlere gelince onların ne velîsi, ne de yardımcısı yoktur.

Tefsir:

1-4: Bir ve ikinci âyetler bağımsız harflerden meydana gelmiştir. Bu harflerle başlayan sûrelerde bunların ardından kitaptan veya vahiyden söz edildiğini her vesileyle tekrarlamıştık. Burada da bu harflerle, okunacak sözün önemine dinleyicilerin dikkati uyandırılıyor. Ayrıca bu harflerle, Arapların anlayamadıkları dilde inmiş bulunan tlâhî Kitaplara da işaret ediliyor.

Kâf gibi anlamınadır. Zâ da önce geçen bir şeye işarettir. nin anlamı: Hâmîm ayın sîn gibisini Allah sana ve senden önceki peygamberlere vahyediyor demektir. Yani Hâ mîm ayın sîn kaaf sûresi öyle yüce mânâlar içerir ki Allah sana vahyettiği bu yüce mânâları, senden önceki peygamberlere de vahyetmiştir. Tevhîd, adalet, peygamberlik ve âhiret gibi dinin özü olan gerçekler bütün peygamberlere vahyedilmiştir. îşte bu sûrede de onlar vahyedilmektedir. A'lâ Süresindeki: "Bu, ilk sahife-lerde, İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde vardır" âyetleri de Peyğam-ber(s.a.v.)e vahyedilen gerçeklerin, daha önce vahyedilmiş İbrahîm ve Mûsâ Kitaplarında bulunduğunu ifade eder.

Bu vahyi veren Allah'ın, sözleri hikmetlidir, sağlamdır. O herşeyi hikmetle ve yerli yerince yapar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O yüce ve büyük Allah'ındır.

5 nci âyette Allah'ın büyüklüğü anlatılıyor. " deki zamir, göklerin kendisine veya yere gidebilir. Birinci takdirde mânâ: Allah'ın heybet ve ululuğundan, neredeyse, bir altındakinin üstünde bulunan her gök (yani birbiri üstünde bulunan gökler) çatlayıp yarılacak, tkinci takdirde mânâ: Allah'ın heybet ve ululuğundan, neredeyse yerin üstünde bulunan gökler çatlayıp yarılacak demektir.

"İçinde yaşadığımız, maddenin de kendisinden türediği şu âlem renksiz, tadsız, ağırlıksız esîr âleminden ibarettir. Bu, gerçkete eriyen, yarılan, hattâ sürekli hareket içinde bulunan, çalkanan bir âlemdir. Güneşler de ondan oluşmuştur. Esîr âleminde gezen şu güneşler, neredeyse Allah'ın ululuğundan çatlar. O, öyle yücedir, uludur. Yüceliğinden dolayı duyular onu algılayamaz. O-nun yarattığı, meleklerin yönettiği madde de öyledir. Maddenin aslını da duyular algılayamaz. Duyular ancak güneşleri, ayları, yerleri algılar. Demek ki duyuların algıladığı âlemler, bir uçurumun kenarındadır. Yarılmağa, çatla-mağa istidatlıdır. Hiçbir yıldız, güneş ya da ay yoktur ki günün birinde dağılıp esîre dönüşmesin. Sonra başka küreler oluşur. Çünkü dağılan küreler, esîr denen lâtîf âleme dönüşür, onlann yerine yenileri meydana gelir. Yıldızlar aslına dönmek üzredir. Allah'ın buyruğuyla çatlayıp erir ve Kur'ân'da duman diye tabir edilen lâtîf aslına yani esîre döner. Onları bu şekilde tutup koruyan ve yönetenler meleklerdir. İşte bundan dolayı: "Melekler de Rablerini övgü ile teşbih eder ve yeryüzünde/çiler için mağfiret dilerler" buyurulmuştur.

"Melekler bir yandan âlemleri yönetirler ve Allah'ın bu âlemlere koyduğu kanunların bozulmasına engel olurlar. Bir yandan da insanların muh-tacolduklan düşünceleri onlara ilham ederler. Meleklerin durumu tıpkı ışığa benzer. Işık ısısıyla hayat, nuruyla da hidayet verir. Melekler de Rablerinden aldıkları kuvvetlerle güneşleri ve yerleri korurlar ve istidadlı olanlara da ilham verirler. Eğer melekler olmasa güneşler, aylar ve yıldızlar erirler" [7567]

"Melekler de Rablerini övgü ile tesbîh ederler ve yeryüzündekiler için mağfiret dilerler" buyurulduktan sonra Allah'ın çok bağışlayıcı ve merhametli olduğu, yani tevbe edenleri bağışlayacağı vurgulanıyor.

"Bu âyette meleklerin Allah'a ve insanlara karşı ilişkilerine işaret ediliyor. "Nerdeyse gökler, üstlerinden çatlayacak" cümlesiyle önce yüce Allah, cisimler âlemi üzerindeki hükümranlığını belirtiyor. "Melekler, de Rablerini övgü ile tesbîh ederler, yeryüzündekiler için de mağfiret dilerler" cümlesiyle ruhlar âlemi üzerindeki hükümranlığını bildiriyor.

"Varlıklar üç kısımdır: Hiç etkilenmeyen etkileyici ki Allah'tır. Yalnız etkilenen fakat hiç etkilemeyen ki cisimdir. Varlıkların en aşağısı cisimler âlemidir. Hem etkilenen, hem etkileyen varlıklar ki bunlar da ruhsal cevherlerdir. Bunlar varlıkların en yükseğiyle en aşağısı arasında bulunurlar.

"Ruhsal varlıkların Allah ile ilişkileri kul ilişkisidir. Allah'tan etkilenirler, fakat cisimleri etkilerler. Allah'tan gelen nurlar ile ruhsal varlıklar parlar ve ruhsal güçleri alınca cisimler âlemi üzerindeki etkileri artar. Allah'tan nur, ruhsal kuvvet alırlar, cisimler âlemine de kuvvet verirler, cisimler âlemini etkilerler. İşte "Rablerini övgü ile tesbîh ederler" cümlesi, meleklerin yüce Allah ile olan ilişkilerine, "Yeryüzünde/çiler için mağfiret dilerler" cümlesi de cisimler alemiyle olan ilişkilerine işaret etmektedir '. [7568]

Şimdi burada meleklerin, yeryüzündekilere istiğfar ettikleri belirtiliyor. Yeryüzündekiler tabiri, umum ifade ettiğinden, bu sözden meleklerin, mümin kâfir bütün insanlar için istiğfar ettikleri anlaşılır. Bunun iki izahı vardır:

[7567] el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân: 20/7-8.

[7568] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/144-145.

Bizim kanaatimize göre burada meleklerin istiğfarı, yeryüzündeki insanların, Allah'a ortak koşmalarının, ne büyük bir küstahlık olduğunu belirtmektedir. Yani bu müşriklerin yaptıkları, o kadar büyük bir küstahlık, öyle büyük bir günahtır ki melekler onların bu durumundan âdeta korkar da onların bu halden dönmeleri ve cezalandırılmamaları için onlar adına Allah-tan mağfiret dilerler.
İkinci ihtimale göre burada âyet, umum ifade ederse de maksat bütün insanlar değil, inananlardır. Melekler mü'minler için mağfiret dilerler. Çünkü Mü'min Sûresinin: "Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, Rablerini övgü ile tesbîh ederler ve inananlar için mağfiret dilerler" mealindeki 7 nci âyetinde meleklerin, mü'minler için istiğfar ettikleri bildirilmektedir. Râzî şöyle diyor:
"Burada meleklerin, kendileri için değil, yeryüzündekiler için istiğfar ettikleri belirtilmiştir. Çünkü melekler günâhlardan masumdurlar. Şayet günâh işlemiş olsalardı, önce kendileri için istiğfar ederlerdi. Oysa peygamberler de dahil insanlar günah işlerler. Günâhı olmayan, günâhı olandan üstündür. Yeryüzünde bulunanlar deyimi içine peygamberler de girer. "Melekler yeryüzündekiler için istiğfar ederler" sözünden, meleklerin, peygamberlerden de üstün oldukları anlaşılır"[7569]
6-7: Allah'tan başka şeyleri velî yapanları koruyan, onların yaptıklarını görenin Allah olduğu, Ummu'l-Kurâ (ana kent) olan Mekke ve yöresindeki insanları, herkesin Allah'ın huzurunda toplanacağı, bir kısım insanların cennete, bir kısımlarının da ateşe gireceği kıyamet gününe karşı uyarması için İlâhî Kitâb'ın, Arapça bir Kur'ân (okuma) olarak Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedildiği vurgulanıyor.
Peygamber'in, ilk önce uyarmakla görevli bulunduğu Mekke ve çevresi halkının, mânâsını anlamaları için Kur'ân Arapça indirilmiştir. Allah her kavme kendi diliyle peygamber gönderdiği gibi Araplara da kendi dillerinde peygamber göndermiş ve kitap indirmiştir. Bu Kitap da önceki peygamberlere gelen vahiyler gibidir. Her peygambere, kendi dilinde vahiy geldiği gibi Hz. Muhammed'e de kendi dili olan Arapça ile vahiy gelmiştir. Bu âyette de bazı müşriklerin: "Eğer Kur'ân Allah'ın sözü olsa, öteki kitaplarla aynı dilde olması gerekirdi" tarzındaki itirazlarına cevap vardır. Çünkü Kur'ân'ın dili Arapça olmasaydı, Araplar onu anlayamazlardı. Arapça konuşanların anlaması için Kur'ân Arapça gönderilmiştir. Kur'ân'ın ilk muhatabı Araplardır.
Bu âyetten, Kur'ân davetinin, sadece Araplara mahsus olduğu anlaşıla-bilirse de kuşkusuz, Kur'ân, bütün insanlığa gönderilmiş İlâhî mesajdır. Ancak Kur'ân'ın ilk muhatapları Araplar olduğu için burada onun, Arapları uyarmak için Arapça indirildiği söylenmiştir. Hz. Muhammed'in davetinin umumiliği, başka âyetlerde de belirtilmiştir.
Hz. Muhammed'in görevi tebliğdir, insanları zorla doğru yola getirmek değildir. Allah insanları, kendi fiillerini seçmede serbest bırakmıştır, zorla-mamıştır. Zorlama olsaydı bunu Allah yapardı.
8- Allah istese bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Hepsi aynı şeylere inanır ve aralarında hiç ayrılık olmazdı. Fakat O, insanları böyle bir şeye mecbur etmemiş, herkesi kendi yolunu seçmede serbest bırakmıştır. O dilediğini rahmetine, yani cennete sokar. Rahmetine girenler inanan kullarıdır. Şirk ve isyan ile zulmedenler ise kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak bir dost ve yardımcı bulamazlar.
9- Yoksa Allah'tan başka velîler mi edindiler? Velî yalnız Allah'tır. Ölüleri O diriltir. O herşeye kaadirdir. 10- Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a aittir, tşte Rabbim Allah budur. O'na dayandım, O'na yöneldim. 11- Gökleri ve yeri yoktan var edendir. Size kendinizden çiftler, hayvanlardan da çiftler yaratmıştır. Bu(düzen içi)nde sizi üretiyor. O'na benzer hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir. 12- Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı açar ve kısar. O, herşeyi bilendir.

Tefsîr:

9 ncu âyette ölüleri dirilten, herşeye kadir olan yalnız Allah olduğu halde O'ndan başka velîler edinen kimselerin tutumu hayret ifadesiyle ve inkâr tarzındaki bir soru ile reddediliyor. Ancak ölüleri dirilten ve herşeye gücü yeten Allah'a tapılır. O'ndan başka velîler edinmek doğru olamaz.
10-11: Fakat insanların ayrılığa düştükleri konularda doğru ve eğriyi ortaya çıkaracak Allah'tır, tşte o gerçek hüküm sahibi Allah'a dayanmak, yalnız O'na yönelmek gerekir. O göklerin ve yerin yaratıcısıdır. İnsanlara yine kendilerinden zevçler (eşler) yarattığı gibi hayvanlardan da zevçler (eşler) yaratmıştır. Allah insanları ve hayvanları zevçlerin (eşlerin) birleşmesiyle, anne rahminde yaratmaktadır. O'nun benzeri gibi kudretli, kuvvetli, hikmetli, hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.
Kıyâsı kabul etmeyenlerin delillerinden biri de "Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek Allah'a aittir" âyetidir. Gerçi âyet Allah'ın doğruyu ve eğriyi âhirette ortaya çıkaracağını söyler ama onlara göre bu âyetin anlamı, ayrılığa düşülen şeyin hükmü ya Allah'ın indirdiği nasdan, yahut Allah'ın nassına kıyastan alınır demektir, ikincisi batıldır. Çünkü bütün hükümlerin kıyâs ile sübûtu gerekir. Birinci hüküm doğrudur. Böylece bütün hükümlerin kıyâs ile değil, nass ile sabit olması gerekir'.[7570]
İşte insan mantalitesi, âyetten, kıyâsı reddetme anlamı çıkarmıştır. Oysa âyetin kasdı ne bir dünyâ hükmünü tesbit etmedir, ne de kıyâsı reddetmedir. Âyetin amacı, insanların ayrılığa düştükleri konularda Allah'ın, âhirette hükmünü verip haklıyı, haksızı ortaya çıkaracağını vurgulamaktır.

[7569] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/146.
[7570] MeiTâtîhu'l-ğayb: 27/149.

"İşte Rabbim Allah budur. O'na dayandım, O'na yöneldim" cümlesi, ya vahyi veren meleğin ağzından veya Hz. Muhammed'in kendi ağzından söyleniyor. Bu söz, Hz. Muhammed'in kendi sözü gibi görünür ama insanları Hakk'a yöneltmek ve O'na yönelmede örnek olmak için bu cümlenin Hz. Muhammed'in kendi sözü gibi söylenmesi uygun düşmüştür, yoksa bu da vahiydir, üslûb gereği böyle söylenmiştir. Çünkü vahiy esnasında zaten Hz. Mu-hammed (s.a.v.), İlâhî varlık içinde kendisini kaybetmiştir. O anda ağzından çıkan her söz kendi sözü değil, vahiydir.
Âyetin siyakından Peyğamber'in, da'vâsında haklı olduğu da anlaşılmaktadır. Onun için Peygamber: "İşte Rabbiniz Allah budur. O'na tevekkül ettim. O'na yöneldim" diyor Ve Allah'ın, kendisini haklı çıkaracağını anlatıyor.
"Allah sizin için kendi nefislerinizden zevçler (eşler) yarattı" cümlesinde şu anlamlar muhtemeldir:
Allah sizin eşlerinizi kendi nefislerinizden yani kendiniz gibi insan ya-ratth Fakat âyetin açık anlamı: Allah sizin kendinizden eşlerinizi yarattı, demektir. Burada Âdem'in eşinin kendi vücudundan yaratıldığına işaret olduğu gibi her insanın ve hayvanın eşinin de erkeğinden yaratıldığına da işaret vardır. Daha önce Nisa' Sûresinin birinci, Zümer Sûresinin 6 ncı âyetlerinin tefsirinde işaret ettiğimiz gibi gerek insanın, gerek hayvanların yavrularının erkek veya dişi olması, erkekten gelen meni hayvancığının türüne bağlıdır. İki tür hayvancıktan hangisi dişinin yumurtasını aşılarsa doğacak çocuk erkek veya dişi olur. Demek ki insanların ve hayvanların eşleri, yine erkeklerinde bulunan meni hayvancığından yaratılmaktadır. İşte "Allah sizin için kendinizden eşler, hayvanlardan da eşler yarattı" cümlesinde bu biyolojik gerçeğe işaret olabilir.
Allah sizi bu tedbir içinde yani evlendirmek suretiyle yaratıp çoğaltıyor. Yahut Allah sizi, eşlerin içinde yani rahimlerde yaratıp üretiyor, demektir.
O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur, demektir. "Bu kavli kerîm, nefy-i teşbîh ile tevhîd ve tenzihte muhkem beliğ bir nasstır. Misline teşbihi nefiyden murâd, kendine teşbihi nefıyde mübalâğadır!... Bu yüce söz, benzemeyi nefy ile Allah'ın zâtını birlemek ve eksikliklerden uzak tutmak konusunda sağlam belîğ bir sözdür. Benzerine benzemeyi kaldırmak, kendi zâtına benzemeyi abartma ile kaldırmak içindir. Nitekim "J^h V dHi*: Senin gibi bir zât cimrilik etmez" sözü, sen asla cimrilik etmezsin, demektir.
Bununla nefiyde mübalâğa kasdiyle kinaye üslûbuna giderler. Bu mânâ dilimizde de yaygındır. Meselâ "Senin gibi bir zât ona tenezzül eder mi?" desek, "Sen ona tenezzül etmezsin" demiş oluruz. Bunda mübalâğa ile beraber bazan saygı da kasdedilir. Dolayısiyle doğrudan kendi zatına benzetmenin caiz olamayacağına işaret de vardır. O, benzeri olmayan işitici, benzeri olmayan görücüdür. Kendisine yönelip duâ edenleri, yalvaranları işitir, görür"[7571]
12- Göklerin ve yerin makalîdi yani kilitleri, anahtarları O'nundur. Bütün kâinat O'nun mülküdür. Bütün hazinelerin anahtarı O'nun elindedir. Hazineleri tükenmez. Dilediğine bol, dilediğine dar rızık verir. O, herşeyi bilir, herkese durumuna uygun olanı yapar.
Allah'tan başka tapılanların hiçbir şeyi yoktur. Onlar yaratamaz, diril-temez, bir şeyleri yoktur, rızık veremez. Böyle iken Allah'ın yanında onlara tapmanın hiçbir anlamı yoktur. Putları bırakıp yalnız Allah'a tapmak ve yal-nız Allah'tan rızık istemek gerekir.
13- O size, dinden Nûh 'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, tb-râhîm'e, Musa'ya ve îsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki: Dîni doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Kendilerini çağırdığın bu esas, ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine seçer ve iyi niyetle yöneleni kendisine iletir. 14- Onlar kendilerine ilim geldikten sonra sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden, belli bir süreye kadar yaşatma sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hüküm verilir(iş\er\ bitirilir)*//. Onlardan sonra Kitaba vâris kılınanlar (yani mevcut Kitap ehli), ondan, kuşku veren bir şüphe içindedirler. 15- Bundan dolayı sen (Hakk'a) çağır ve emro-lunduğun gibi doğru ol; onların keyiflerine uyma ve de ki: "Ben Allah'ın indirdiği her Kitaba inandım ve aranızda adalet yapmakla emrolun-dum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim eylemlerimiz bize, sizin eylemleriniz size aittir. Bizimle sizin aranızda bir tartışma nedeni yoktur. Allah aramızı bulur (yahut: Allah hepimizi bir araya toplar), dönüş O'nadır.

Tefsir:

13 ncü âyette Allah Nuh'a, İbrahim'e, Musa'ya ve îsâ'ya tavsiye ettiği ve Muhammed(s.a.v.)e vahyettiğidin esaslarını müslümanlara da meşru kıldığını bildirmektedir. Din Allah'a kulluk yoludur. Bütün peygamberlerin getirdiği inanç prensipleri aynıdır. Öteki peygamberlere vahyedilen temel inançlar, Hz. Muhammed'e de vahyedilmek suretiyle müslümanlara, tevhîd ümmetlerinin yolunda gitmeleri emredilmiştir. Hz. Muhammed'e vahyedilenlerin özü, öteki peygamberlere vahyedilenlerden farklı değildir. Bütün peygamberlere ve ümmetlere dini doğru uygulamaları ve dinde ayrılığa düşmemeleri emredilmiştir. Fakat Muhammed(s.a.v.)in davet ettiği şey, müşriklere ağır gelmiştir. Çünkü onlar putlara tapmağa öylesine alışmışlardır ki putları tamamen bırakıp yalnız Allah'a tapmak zorlarına gider. Ayrıca onlar Hz. Muham-med(s.a.v.)in peygamber olup insanları Hakk'a davet etmesini de çekemezler. Oysa peygamberlik mal ile, soy ile değildir. "Allah dilediğini kendisi için seçer,

[7571] Hak Dîni Kur'ân Dîli: 5/4225.

peygamber yapar. Tevbe edip iyi niyetle Allah'a yöneleni kendisine ile tir". Kalbi temiz olan kulunu peygamberlikle görevlendirir. Kimin peygamberliğe lâyik, kalbi manevi kirlerden arı olduğunu da Allah bilir, insanlar değil.

Burada müslümanlara, daha önceki peygamberlere tavsiye edilen dinin yani inanç esaslarının tavsiye edildiği bildirilmektedir. Bu tavsiye edilenler dinin tamamı değil, ortak inanç esaslarıdır. Bunlar dinin esası olan tek Allah'a kulluk ve ayrılıktan kaçınmadır. İşte bunlar İlâhî dinlerin temelidir. Ama şeriat denilen muamelât kısmı zaman ve şartlara göre değişiklikler göstermiştir. Nitekim Cenabı Hak: "Sizden her birinize bir şeriat ve yol koyduk" [7572] buyurmuştur.

"Senden önce hiçbir elçi göndermedik ki ona: 'Benden başka Tanrı yoktur, bana kulluk edin!' diye vahyetmiş olmayalım" [7573] âyetinde buyurulduğu gibi bütün peygamberlere yalnız Allah'a tapmaları vahyedilmiştir. Zâten İs-lâmın mânâsı da Allah'a teslim olmak demektir. Bu anlamda İslâm, bütün peygamberlere gönderilen dinin Arapça adıdır. Bütün dinlerin özü İslâm, yani Allah'a teslim olmaktın Hz. Peygamber (s.a.v.): "Biz peygamberler topluluğu, baba bir kardeşleriz, dinimiz birdir" [7574] buyurmuştur. Onların getirdikleri dinin özüne sadık kalanlar ayrılığa düşmezler. Çünkü onlar dinin özünde birleşmeyi, ayrılığa düşmemeyi öğütlemişlerdir. Ayrılık, insanların kendi batıl düşüncelerinden, dünyâ tutkularından kaynaklanmıştır. Dinler insanları birbirine düşman etmek için değil, Allah sevgisinde birleştirip kardeş yapmak için gönderilmiştir.

Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen din de öteki peygamberlere vahyedi-len dinlere uyar, onların geldiği kaynaktan gelir. Ondan önceki peygamberlere nasıl vahyedilmiş ise, Hz. Muhammed(s.a.v.)e de öyle vahyedilmiştir. Hz. Muhammed, peygamberliği kendisi icadetmiş değildir. Ondan önce de peygamberler gelmiş, onlara da vahyedilmiştir. Buna gelen de onlara gelen prensiplerdir. Onları kabul edip, onların getirdikleri prensiplerin özünü getirmiş olan Hz. Muhammed'i kabul etmemek iyi niyetin eseri değildir.

Bu gibi âyetlerden Arapların, daha önce peygamberler gönderilmiş olduğuna inandıkları anlaşılır. Nitekim Kasas Sûresinin 48 nci, En'âm Sûresinin 156-157 nci âyetlerinden de Arapların, Kitap ehlinin peygamberlerine vahiy geldiğine, bu kitapların Allah tarafından onlara verildiğine inandıkları anlaşılmaktadır. Ancak onların bu imanı yakîn halinde değil, zanna dayalı bir iman idi. Bundan dolayı bundan önceki sûrenin 45. âyetinde onların, Mûsâ Kitabından da kuşku duydukları belirtilmiştir.

14 ncü âyette de insanların aralarındaki kıskançlık ve egoizm yüzünden ayrılığa düştükleri, gerçek dinin özünde ayrılık olmadığı belirtiliyor. Eğer Allah kullarına bir süre fırsat vereceğini ezelde kararlaştırmış olmasaydı, gönderdiği dinde ayrılığa düşenlerin derhal cezalandırılmış olacakları vurgulanıyor. O ayrılığa düşenlerin ardından gelip Kitaba varis olanlar yani Hz. Muham-med (s.a.v.) asrındaki Kitap ehli ise din konusunda tererrüdlü bir şüphe içindedirler. Delilsiz, burhansız olarak atalarını taklidetmekte, ataları gibi ihtilâf edip durmaktadırlar. İnançları kesin bir bilgiye dayanmıyor, taklidlerine, yanlış düşüncelerine dayanıyor. Bu yüzden kendilerinin içinde de şüphe vardır. İnançlarına bağlı görünseler de içten tam güvenli, mutmainn değillerdir, kuşkuludurlar.

Demek ki ayrılık dinin özünde değildir. Dinler insanları birbirine düşman etmek için değil, dost yapmak için gönderilmiştir. Ama insanların keyifleri, kıskançlıkları, dini çıkarlarına ve keyiflerine göre yorumlamaları yüzünden toplumda bölünmeler görülmüştür. Sonraki kuşaklar da atalarının yolunu izlemişler ve zaman geçtikçe ayrılıklar daha da artmıştır. İşte Kur'ân, bütün insanlığı Allah'ın dininin özünde birleştirmek için gönderilmiştir. O, İlâhî dinlerin özüdür. Ona uyanlar, kuşkulardan, huzursuzluklardan kurtulurlar. Çünkü dinlerin özüne dönmüş olurlar.

Burada dinde ayrılığa düştükleri bildirilen insanlar ile Kitap ehli kasde-dilmiştir. Çünkü onlar hakkında: "Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü ayrılığa düştüler" [7575], "Kendilerine Kitap verilenler, kendilerine açık kanıt geldikten sonra ayrılığa düştüler" [7576] buyurulmuştur. İhtilâfa düşenlerin, Araplar olduğunu söyleyenler de varsa da Araplar bir Kitaba vâris olmadıkları, kendilerine atalarından yazılı bir kitap intikal etmediği için bu tefsîr, âyetin ruhuna uygun düşmemektedir.

Kıyâsı kabul etmeyenler âyetteki: "Dinde ayrılığa düşmeyiniz!" cümlesini de delil göstermektedirler. Allah dinde ayrılığa düşmeyi menetmektedir. Kıyâsın, büyük ayrılıklara yol açtığı malûmdur. Ayrılığa düşmek de haram olduğuna göre kıyâsın da haram olması gerekir[7577]

15- Bundan dolayı Peyğamber(s.a.v.)e, insanları, Allah'ın bildirdiği tev-hîd dinine çağırması emrolunduğu gibi, doğru olması ve insanların keyif ve heveslerine uymaması; Allah'ın Kitabına inandığım, kendisine insanlar arasında adaletli davranılmasının emredildiğini, Allah'ın herkesin Rabbi olduğunu ve her insanın kendi amelinden sorumlu bulunduğunu, bu kadar kanıtlara inanmadıktan sonra daha fazla delil vermenin bir yararı olmadığını, insanların sonunda Allah'a döneceklerini ve Allah'ın, insanlar arasında hüküm vereceğini söylemesi emrediliyor.

Burada Peyğamber(s.a.v.)e: "Allah'ın indirdiği bütün kitaplara inandım" demesi emrediliyor. Bu, bütün dinlerin

---

[7572] Mâide Sûresi: 48.
[7573] Enbiyâ Sûresi: 25.
[7574] Buhârî, Enbiyâ: 48; Müslim, Fedâil, 145.
[7575] Âl-i İmrân Sûresi: 19.
[7576] Beyyine Sûresi: 4.
[7577] Mefâtîhu'1-ğayb: 27/156-157.

aynı kaynaktan geldiğini, dinin ruhunun aynı olduğunu ifade eder. Peyğamber(s.a.v.)in dâvası bütün insanları kendisine bağlamak değil, Allah'a kul olmağa yöneltmektir. Şirki bırakıp yalnız Allah'a tapan ve âhirete de inanan kul, müslümandır. Bu husus, şu âyetlerde gayet açık belirtilmiştir: "Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlara indirilene, Mûsâ ve isa'ya verilene ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilene inanırız; onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz Allah'a teslîm olanlarız' deyin" [7578], "Deki: 'Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a ve torunlara indirilene; Musa'ya, îsâ'ya ve peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık; onlar arasında bir ayırım yapmayız, biz O'na teslîm olanlarız" [7579], "Şüphesiz îman edenler, yahudiler, hıristiyanlar ve sâbiiler, bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara, Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" [7580], "Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk vardır. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler, hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar iyilerdendir. Yaptıkları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Kuşkusuz Allah, korunanları bilmektedir[7581]

Bütün İlâhî kitaplara inanmak Allah'ın buyruğudur.

Kur'ân-ı Kerîm, kendi zamanındaki Kitap ehlinin ellerinde bulunan Kitabı doğrulamakta, kendisinin de ona uygun olarak indiğini vurgulamaktadır [7582] Fakat Kitap ehlinin, sözleri yerlerinden değiştirdiklerini (Mâide: 13), duydukları Tanrı sözünü düşünüp anladıktan sonra onu tahrîf ettiklerini (Bakara: 75), elleriyle yazdıkları Kitâb'a Allah'ın sözü dediklerini [7583] belirtmektedir. Bu ifadelerden, yahûdîlerin, Tevrat'ı tahrîf ettikleri hâtıra gelirse de Kur'ân'ın kasdı, onların bizzat Tevrat'ın kendisini değil, fakat yazdıkları şerhler, fıkıh kitaplarıyle Tevrat'ın anlamını bozdukları, onu istedikleri biçimde yorumlayıp dini yozlaştırdıklarıdır. Eğer Tevrat'ın kendisi tahrîf edilmiş olsa, Kur'ân'ın onu doğrulaması, ona uygun olarak inmiş olması çelişki olur.

Matbaanın olmadığı, yazı bilenlerin fazla olmadığı devirlerde Tevrat nüshalarına bazı tahriflerin girmiş olması, doğaldır. Fakat temelde Tevrat ve İn-cîl, insanarı Allah'ı tanımağa, O'na kulluğa, iyiye, doğruya ve güzele yönelten İlâhî Kitaplar olduğu için Kur'ân-ı Kerîm onları doğrulamakta ve uygulanmasını da istemektedir: "De ki: Ey Kitap sahipleri, siz Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz" [7584]

Kur'ân-ı Kerîm, kendi zamanında mevcut Tevrat ve İncîl'de Allah'ın hükümlerinin bulunduğunu söylemektedir: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar da ondan sonra da (verdiğin hükme razı olmayıp) dönüyorlar? Onlar inama değillerdir. Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nûr vardır. İslâm olmuş peygamberler onunla yahudîlere hüküm verirlerdi. Kendilerini Tanrı 'ya vermiş zâhid ve âlimler de Allah'ın Kitabını korumakla görevlendirildiklerinden (onunla hüküm verirlerdi)..."[7585]

"İncîlsahipleri, Allah'ın, onda indirdiği ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar yoldan çıkmışlardır" [7586] âyetleri, Tevrat ve İncil'in hükümleriyle amel edenlerin, Allah'ın hükümlerini uygulamış olacaklarını bildirmektedir.

Ancak o kitaplarda Kur'ân'ın getirdiği inanç ve prensiplere aykırı şeylere Allah'ın sözü denilemez. Çünkü Mâide Sûresinin 48 nci âyetinde Kur'ân, o kitapları kollayıcı olarak vasfedilmektedir. Onlarda Allah'ın sözlerine insanlar tarafından karıştırılmış olan şeyler düzeltilerek Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir: "Sana da kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onları koruyup kollayıcı olarak bu Kitabı gerçek ile indirdik. Onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen gerçekten ayrılıp onların keyiflerine uyma!" [7587] Hicr Sûresinin başında: "Bunlar Kitabın ve apaçık Kur'ân'ın âyetleridir" buyurulmaktadır. Bu ve benzeri âyetlerde Kur'ân'dan ayrı olarak anılan Kitabın, Kur'ân'dan önceki İlâhî Kitap yani Mukaddes Kitap olduğu hakkında görüşler vardır ki bu görüş, kanaatimizce doğrudur. Çünkü o Kitaplarda İbrânice vahyedilmiş olan hükümler, Hz. Muhammed'e Arapça ve tahriflerden arındırılarak, vahyedilmiştir.

Bundan dolayı tek ölçü Kur'ân'dır. O kitaplarda bulunan, Kur'ân'ın ruhuna uygun prensiplere, misallere Allah katındandır, deriz. Ama Kur'ân'ın ruhuna uymayanlara bu hükmü veremeyiz. Ancak şurası bir gerçektir ki kendi kitaplarına göre Allah'a ibadet eden yahudi ve hınstiyanlara düşman olmak, onları cehenneme sürmek, Allah'ın bu ve benzeri âyetlerindeki buyruklarına, dinin ruhuna aykırıdır. Bu tür hükümler de maalesef dinin özünden sapılmaktan, Kur'ân'ı insanların kendi taassup, önyargı ve arzularına göre yorumlamalarından çıkmıştır.

Çünkü bütün peygamberler Allah'a kulluğu ve O'na teslim olmayı öğüt-lemişlerdir ve hepsinin amacı birdir: "İbrâhîm de Allah'a teslim olmayı oğullarına vasiyyet etti, Ya'kûb da: 'Oğullarım, Allah sizin için o dini seçti, bundan dolayı sadece müslümanlar olarak ölünüz' dedi"'[7588]. "Mûsâ dedi ki: 'Ey kavmim, eğer Allah'a

---

[7578] Bakara Sûresi: 136.
[7579] Âl-i İmrân Sûresi: 84.
[7580] Bakara Sûresi: 62.
[7581] Âl-i İmrân Sûresi: 113-115.
[7582] Âl-i İmrân: 2.
[7583] Bakara: 79.
[7584] Mâide: 68.
[7585] Mâide Sûresi: 43-44.
[7586] Mâide Sûresi: 47.
[7587] Mâide Sûresi: 48.
[7588] Bakara Sûresi: 132.

inandıysanız, gerçekten O'na teslim olan insanlarsa-mz O'na dayanınız!" [7589], "Havarilere: Bana ve elçim(hâ'y)a inanın, diye ilham etmiştik... İnandık, bizim müslümanlar olduğumuza şâhid ol! demişlerdi"[7590]
Bu âyetlerden açıkça'anlaşılacağı gibi İslâm, bütün peygamberlerin öğrettikleri dinin Arapça adıdır. Allah'tan vahiy alan her peygamber, İslâmı yani yalnız Allah'a ibadet ve O'na kulluk etmeyi öğretmiştir. Bu kelimenin lâfzı dillere göre değişebilir. Fakat şirk koşmadan Allah'a kulluk etmek, işte bu, İslâmdır. Böyle yapan insan müslümandır ve her müslüman felaha erecek, cennete girecektir. Allah bizi onlardan eylesin.
Prof. Fazlu'r-Rahmân şöyle diyor: "Değişik milletlere ve toplumlara, değişik peygamberlerin ayrı zamanlarda geldiği doğrudur. Ama bunların vahiyleri her zaman aynı ve küllî olmuştur. Çünkü bütün vahiyler tek bir kaynaktan gelmiştir ki bu kaynak da "Ummu'l-Kitâb"dır (Zuhruf: 4, Ra'd: 39)... Bütün kitaplar küllî ve benzer oldukları için bütün insanların, bunların hepsine inanmaları farzdır. Bunun içindir ki Peygamber de, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ ve îsâ'ya (A.S.) inanmak zorunda idi. Çünkü Allah'ın dini bölünemez ve yine peygamberlik de bölünemez. Nitekim Peygamber (s.a.v.)e, yalnız Tevrat ve İn-cîl'e değil, aynı zamanda Allah'ın indirdiği bütün Kitaplara inanması emredilmiştir (Şûra: 15). Çünkü Allah'ın hidâyeti evrenseldir. Onun için hiçbir millet veya milletlere hasredilemez: "Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı gönderilmiştir" (Fâtır: 24) ve "Her tophımun bir yol göstericisi vardır" (Ra'd: 7)"[7591]
16- Kamu tarafından kabul edildikten sonra hâlâ Allah 'in dini hakkında tartışanların delilleri, Rableri yanında bâtıldır. Üzerlerine bir gazap ve onlara şiddetli bir azap vardır. 17- Allah 'tır ki gerçeği içeren Kitabı ve (adalet) ölç«(sün)ö indirdi. Ne bilirsin belki o saat yakındır? 18- Ona inanmayanlar, onun çabuk gelmesini istiyorlar, inananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bil ki o saat hakkında tartışanlar uzak bir sapıklık içine düşmüşlerdir.

Tefsîr:

16-17 nci âyetlerde Hakk'ın çağnsı kamu tarafından kabul edildikten sonra hâlâ yalnız Allah'a kulluk konusunda tartışanların ileri sürdükleri kanıtların tutarsız olduğu, onların, Allah'ın gazabına ve şiddetli azaba uğrayacakları, gerçeği içeren Kitabı, hak ve adalet ölçüsünü indirenin Allah olduğu vurgulanıyor, o saatin (yani azâb saatinin veya kıyametin) yakın olabileceğine işaret ediliyor.
16 nı âyette Allah'ın çağırışı kabul gördükten sonra O'nun birliğine ve yalnız O'na kulluk edilmesi gereğine itiraz edenler kınanmaktadır. Mekke toplumu içinde çeşitli insanlar vardı. Kur'ân'ın çağrısı gittikçe yayılmış, orada bulunan bazı hırıstiyanlar, hanîfler, köleler çeşitli kesimlerden insanlar: fakirler, zenginler Kur'ân vahyine bağlanmış idiler. Özellikle Kitap ehlinden bazı insanların Kur'ân'a inanması, onun gerçek vahiy olduğunu ortaya koymakta idi. Artık ona karşı koyanların hiçbir tutarlı kanıtları yoktu. Onların, Allah'a karşı kendilerini mazur gösterecek bahaneleri kalmamıştı. Gerçek besbelli olduktan sonra kibirleri, kıskançlıkları, taassupları yüzünden Kur'ân'a karşı çıktıkları için Allah'ın gazabına ve azabına uğrayacaklardır.
18- Azaba veya kıyamete inanmayanlar, Kur'ân'ın haber verdiği o azâb saatinin hemen gelmesini isterler. Geleceğine inanmadıklarından Peygamberle ve müslümanlarla alay etmek ve onları küçümsemek için böyle söylerler. İnananlar ise ondan korkarlar, o zamanın mutlaka geleceğini bilirler. O azâb veya kıyamet saatinin vukuundan şüphe edip onun hakkında müslümanlarla tartışanlar gerçekten çok uzaklara sapmışlardır.
Allah adalet sahibidir. Bu dünyâda zâlimler olduğu gibi hakkı elinden alınmış, haksızlığa uğramış mazlumlar da vardır. Eğer herkesin hakkım alacağı bir âlem yok ise ve ölüm ile hayât tamamen sönüyorsa, zâlimin yaptığı yanma kâr kalıyor, mazlumun âhı yerde heder oluyorsa böyle bir dünyâyı yaratan Allah, onu dengesiz ve adaletsiz yaratmış olur. Ve dünyâda denge olmadığı gibi Yaratanda da adalet olmaz. Oysa kâinatta denge vardır. Allah kâinatı hak ile ve mîzân ile yani adalet ve denge ile yaratmıştır. Kâniâtta kanunsuz, dengesiz, düzensiz hiçbir şey yoktur. Zerreden küreye herşeye bir denge ve adalet hakimdir. Böyle olunca insan fiillerinin de dengelenmesi, Yaratanın adaleti gereğidir. Görünen dünyâda bu denge ve adalet tam gerçekleşmiyor. Öyle ise İlâhî adaletin tam gerçekleşeceği, haklının hakkını alacağı, haksızın da cezasını göreceği görünmez bir âlem vardır. İşte o âlem, bedenden ayrılan ruhun gideceği âlemdir. Ölüm yok olmak değil, ruhun adalet dünyâsına geçmesidir.
Modern ilim, kâinatta hiçbir hareketin, ısının ve elektriğin kaybolmadığını, hareketin ısıya, elektriğin de ısıya ve ışığa dönüştüğünü göstermiştir. O halde insanın yaptığı işler de nimet veya azaba dönüşecektir. Kulun fiilleri zayi olmaz. Baksana gül eken diken toplamıyor, hurma eken de dan biçmiyor.
İnsanların, kendilerinden çıkan güzel veya çirkin sözlerden etkilendikleri malûmdur. Bir şeyi anan onu sever. Ahlâkının iyi veya kötü olması, insanın hayalini etkiler. Bu kural, görülen ve düşünülen bütün varlıklar için geçerlidir. Bunları düşünen anlar ki Allah'ın, insanlar arasında adaleti tam icra edeceği bir kıyamet mutlaka olacaktır. İnsanlar dirilip Allah'ın adalet mahkemesinde duracaklar ve Allah onlar arasında adaletini gösterecektir. Çünkü dünyâda insan fiilleri hariç, herşeyde adalet vardır. Sadece insan fiilleri, zahir bir tartı ile tartılmaktadır ki bu tartıda adalet tam görülmüyor. Öyle ise bunların da tam adaletle tartılacağı, bir zerresinin

[7589] Yûnus Sûresi: 84.
[7590] Mâide Sûresi: 111.
[7591] Ana Konulanyle Kur'ân, Alpaslan Açıkgenç Tercemesi, s. 312, İst. 1987 .

dahi kaybolmadan dengeleneceği başka bir tartı gerekir. Bakınız yüce Allah: "Gerçeği içeren Kitabı ve ölçüyü indiren Allah'tır" buyurduktan sonra hemen mîzân (ölçü) ile âhiret arasında bir bağ kuruyor: "Ne bilirsin belki o saat yakındır?" diyor. Müfessirler, âyetteki el-mîzân'ın, adalet anlamına geldiğini söylerleri. [7592] Demek ki asıl adalet âhirette meydana çıkacaktır. Yani burada, İlâhî adaletin ortaya çıkacağı saatin yakın olduğu bildiriliyor. Elbette İlâhî adaletin tecellî edeceği bir zaman vardır. Burası bir imtihan yurdudur. Sonuçlar âhirette belli olacaktır.
Hiç Allah, suçlularla suçsuzları bir tutar mı? Yahut mazlumların hakkını zâlimlerde bırakır mı? Yahut mü'minleri kâfirlere ezdirir mi? Burada ezilenler gerçekte sınav ile manen yükselmektedirler. Burada ezenler gerçekte kendi kendilerini ezici azabın dişleri arasına atmaktadırlar: "Bizim sizi, boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" [7593], "Yoksa biz, inanıp iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yoksa korunanları, yoldan çıkanlar gibi mi tutacağız" [7594], "Yoksa kötülükleri işleyen kimseler, kendilerini, inanıp iyi ameller işleyenler gibi yapacağımızı mı sandılar? Yaşamları ve ölümleri onlarla bir olacak öyle mi? Ne kötü hüküm veriyorlar?" [7595], "Tabii Biz, müslümanları, suçlular gibi yapar mıyız hiç? Neyiniz var, nasıl hüküm veriyorsunuz?"[7596]
19- Allah kullarına lütuf kârdır, dilediğini rızıklandmr. O kuvvetlidir, galiptir. 20- Kim âhiret ekinini istiyorsa onun ekinini artırırız: kim dünyâ ekinini istiyorsa ona da dünyâdan bir şey veririz, fakat onun âhirette bir nasibi olmaz. 21- Yoksa onların, kendilerine, Allah'ın izin vermediği dini koyan ortakları mı var? Eğer (bir süre fırsat verilmesi hakkında) karar olmasaydı, derhal aralarında hüküm ver/7/r(işleri bi-i\v\\\v)di. Kuşkusuz, zâlimler için acı bir azâb vardır. 22- Yaptıkları işler başlarına inerken zâlimlerin korkudan titrediklerini görürsün. Fakat inanıp iyi işler yapanlar cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlara diledikleri herşey vardır. İşte büyük lütuf budur. 23- Allah'ın, inanan ve iyi işler yapan kullarını müjdelediği büyük lütuf. De ki: "Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum, ancak (Allah'a) yaklaşmayı arzu ediyorum. Kim bir iyilik yaparsa onun iyiliğini arttırırız. Şüphesiz Allah bağışlayan, iyiliğe karşılık verendir.

Tefsîr:

19- son derece lâtîf (ince) delilleri içeren Kitabı indirdiği buyurulduktan sonra bu âyette Allah'ın kullarına lâtîf yani lûtufkâr olduğu, dilediği kuluna bol bol rızık vereceği, O'nun çok kuvvetli ve herşeye galip olduğu, verdiği rızka kimsenin engel olamayacağı belirtiliyor. Dünyâda O'nun lûtfu iyiye de, kötüye de, itaatliye de, âsîye de ulaşır. "Her canlıyı besleyen Allah'tır".
20- Hars: Dilde toprağı sürmek, tohum ekmek anlamlarına gelir. Çiftçiye de haris denilir. Ekilen tarlaya ve ekimden meydana gelen ekine de hars denir. Kelimenin asıl anlamı budur. Bundan istiare ile ileride kazanmak için yapılan çalışmalara ve onların sonuçlarına hars demek örf olmuştur. İşte âyette hars: Amellerin ürünü, sevabı anlamınadır. Demek ki din hasılat almak, kazanmak amacıyle yapılan bir ekim, bir kültür işidir'. [7597]
îmân ve amelleriyle âhiret ürününü isteyenlere Allah âhiret sevabı verir. Onun yaptığı işleri kat kat fazlasiyle ödüllendirir. Sadece dünyâ ürününü, refahını isteyen kimseye de dünyâdan bir pay verir, fakat ona verilen, âhireti isteyene verilen gibi kat kat olmaz. Ona sadece birazcık dünyâ nimeti verilir. Ama o kimsenin âhirette bir payı olmaz. Hiç âhireti düşünmediği ve âhirete inanmadığı, onu ummadığı için Allah onu âhiret nimetinden mahrum kılar. Herkes niyetine göre amelinin karşılığını alır.
Servetlerine ve refahlarına güvenen bazı müşrik liderleri, kendilerinin Allah katında makbul kimseler olduklarım ima ediyor, "Allah bizi sevmese bu serveti bize vermez, bizi böyle rahat yaşatmaz" diyorlardı. Her zaman toplumda böyle düşünen insanlar vardır. Müşriklerin, mal ve servetleriyle övündükleri, birçok âyette ifade edilir: "Şu âyetlerimizi inkâr edip: 'Bana mal ve evlâd verilecek' diyen adamı gördün mü?" [7598], "Benimle şu adamı yalnız bırak ki ben onu tek olarak yarattım, ona uzun boylu mal verdim ve gözönün-de oğullar. Kendisine bir döşeyiş döşedim. Hâlâ daha da artırmama göz dikiyor" [7599], "Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: ikisinden birine iki üzüm bağı vermiş, o bağların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik. Her iki bağ da yemişini vermiş, ondan hiçbir şey eksik etmemişti. Aralarından bir de ırmak akıtmıştık. O adamın başka geliri de vardı. Arka-daşıyle konuşurken ona: 'Ben malca senden zenginim, adamca da senden güçlüyüm' dedi. (Böylece) kendisine zulmederek bahçesine girdi: 'Bunun yok olacağını hiç sanmam', dedi. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet (kıyamet kopsa da) Rabbime döndürülsem bile (orada) bundan daha güzel bir sonuç (daha güzel bir yer) bulurum!" [7600] gibi âyetlerde müşriklerin, şayet âhiret olursa orada da kendilerine nimetler verileceğini söyledikleri anlatılmaktadır.

[7592] Câmi'u'l-beyân: 25/20.
[7593] Mü'minûn Sûresi: 115.
[7594] Sâd Sûresi: 28.
[7595] Câsiye Sûresi: 21.
[7596] Kalem Sûresi: 35-36.
[7597] Hak Dini, Kur'ân Dili: 5/4237.
[7598] Meryem Sûresi: 77.
[7599] Müddessîr Sûresi: 11-15.
[7600] Kehf Sûresi: 32-36.

İşte böyle düşünen insanlara bu âyetlerde Allah'ın, hikmeti gereği dilediği kuluna bol rızık vereceği, dünyâyı isteyene dünyâ nimeti, âhireti isteyene de âhiret nimeti verileceği bildirilerek gurur ile kendilerini üstün gören kimseler reddediliyor.

21- Yüce Allah, önceki iki âyette kâfirlerle mü'minler hakkındaki hükümlerini belirttikten sonra bu âyette de uydurdukları hurafelere Allah'ın dini diye bağlananları kınayarak: "Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine din yapan ortakları (tanrıları) mı var?" buyuruyor. Allah'tan başka Tanrı yoktur. Müşriklerin ortaya attıkları hükümlere Allah izin vermemiştir. Onların uydurdukları gelenekler Allah'ın hükümleri değil, şeytanların telkinleridir. Allah böyle şeylerden hoşnudolmaz. Şayet ezelde kullarına bir süre vermeyi, cezalarını ertelemeyi veya âhirete bırakmayı kararlaştırmış olmasaydı derhal aralarında hüküm verilir, helak edilirlerdi. Fakat Allah ezelî kararı uyarınca onların cezalarını ertelemektedir. O zalimler, zamanı gelince şiddetli bir cezaya çarpılacaklardır.

22- Şimdi bu dünyada kıyametle alay eden kimseler, âhirette dünyâda işledikleri fiillerden korkarlar. İşledikleri fiillerin sonuçları, üzerlerine düşer, kendilerini bulur. Onlar fiillerinin ağırlığı altında ezilirken, dünyâda inanıp güzel işler yapanlar da cennet bahçelerinin en güzel yerlerinde bulunurlar. Rableri katında, diledikleri herşey kendilerine verilir. İşte büyük lütuf, nimet ve başarı budur. Ravda: Sulu, bol ağaçlı yere denir. Bahçenin en güzel yeridir.

Kâfirlerin, hareketlerinin sonucunu âhirette görecekleri belirtildikten sonra son âyette kâfirlerin ve mü'minlerin âhiretteki durumunu ana çizgileriyle gösteren iki kıyamet sahnesi takdim ediliyor: Bir yanda yaptıkları kötü işlerin sonuçları altında kalıp ezilen kâfirler sahnesi, öte yanda yaptıkları iyi işlerin güzel sonuçları ile karşılaşıp geniş bahçelerde, Allah'ın huzurunda istedikleri herşeyi bulan mü'minler sahnesi karşı karşıya bulunmaktadır.

23- Sonra yüce Allah kullarını, mü'minlerin varacağı sonuca ulaşmağa teşvik ediyor. İnanıp güzel işler yapan kullarım bu sonuca ulaştıracağını müjdeliyor. Hz. Peyğamber'e hitaben de, bu sonuca ulaşmaları için tebliğ ettiği esaslara karşılık insanlardan bir ücret istemediğini, sadece: "Yakınlık (yani Allah'a yaklaşmak) arzusuyla bunu yaptığını" söylemesini emrediyor. Bir iyilik yapana Allah'ın, fazlasiyle iyilik vereceğini, O'nun çok bağışlayan, çok teşekkür eden olduğunu vurguluyor.

Burada Hz. Muhammed (s.a.v.)e, insanlardan bir ücret istemediğini, ancak yakınlıktaki sevgiyi istediğini söylemesi emrediliyor. Âyetin "Yakınlıktaki sevgi" cümlesi çeşitli şekillerde tefsîr edilmiştir.

Âyetin sözgelimine en uygun tefsîr, bununla Allah'a yakınlığın kasdedil-diğidir. Yani: "Ben size getirdiğim açık kanıtlara, hidâyete karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Yalnız sizi Allah'a yaklaştıracak güzel amelleri sevmenizi ve yapmanızı istiyorum" demektir [7601], De k*: 'Buna karşı sizden bir ücret değil, Rabbine doğru bir yol tutmak dileyen kimseler istiyorum'. [7602] âyeti de bu anlamı destekler.

Yahut âyetin anlamı şudur: "Ben sizden bir ücret istemiyorum. Sadece Allah'a yaklaşmayı, O'nun rızâsını kazanmayı istediğim için bunları size duyuruyorum". Bu âyet başka sûrelerde de geçer: "De ki: Ben sizden ona karşı bir ücret istemiyorum. O, ancak bütün âlemler için bir öğüttür" [7603], "De ki: Ben sizden ona karşı bir ücret istemiyorum, ben yapmacık yapanlardan değilim" [7604], âyetlerinde de bu mânâ vardır. Ayrıca bu âyet, başka peygamberlerin ağzından da vurgulanmıştır: "Ey kavmim, ben ona karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim Allah'ın üzerinedir" [7605], "Ben ona karşı sizden bir ücret istemiyorum, benim ücretim, âlemlerin Rabbi üzerinedir". [7606]

Bütün bunlarda gerek Hz. Peyğamber'in, gerek diğer peygamberlerin tebliğlerine karşılık insanlardan bir ücret istemedikleri, ücretlerinin Allah tarafından verileceği, Allah'a yaklaşmak arzusuyla ve Allah rızâsı için bu görevi yaptıkları buyurulmaktadır. Tefsiri sadedinde olduğumuz âyette de benzerleri gibi Peyğamber'in, tebliğine karşılık insanlardan bir ücret istemediği, sırf Allah rızası veya insanların Allah'a yaklaşmaları arzusuyla bu görevi yaptığı bildirilmektedir.

Allah'a yaklaşanlar, Allah yolunda kardeş olur, birbirlerini severler. Âyette böyle bir anlam da vardır: "Ben sizden Allah'a yaklaşma sevgisi, yani Allah için birbirinizi sevmenizi istiyorum". Allah yolunun yolcuları birbirlerini severler. Sevdiklerinin başında da kendilerini bu yola ileten Peygamber gelir. "Peygamber onlara canlarından ileridir!" Tabii Peyğamber'i sevenler, O'nun temiz ailesini ve torunlarını da severler.

Abdullah ibn Abbâs'a göre de âyette Peyğamber'in, Kureyş ile akrabalığı kasdedilmiştir. İbn Abbâs'a: "nın mânâsı sorulmuştu. Sa-îd ibn Cübeyr: "Onunla Muhammed ailesinin yakınlığı, yani Hz. Peyğamber'in akrabasını sevmek kasdedilmiştir" dedi. İbn Abbâs: "Acele ettin, dedi, Kureyşin her boyu, Muhammed(s.a.v.)in akrabasıdır. Âyetin anlamı şudur: Ben sizden bir ücret istemiyorum, sadece sizinle benim aramızda bulunan akrabalığı sevmenizi istiyorum" [7607]

İbn Abbâs'ın bu tefsîrine göre âyetteki yakınlık, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Kureyş kabilesi arasında bulunan akrabalıktır. Âyetin emriyle Hz. Muhammed (s.a.v.), onlardan herhangi bir ücret istemediği, sadece aralarında

---

[7601] Câmi'u'l-beyân: 25/25.
[7602] Furkan Sûresi: 57.
[7603] En'âm Sûresi: 90.
[7604] Sâd Sûresi: 86.
[7605] Hûd Sûresi: 29.
[7606] Şuarâ Sûresi: 109, 127, 145, 164, 180.
[7607] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 42.

bulunan akrabalık hakkı için davasına karşı çıkmamalarını, akrabalık hakkına saygı göstermelerini istemektedir. Bir ihtimale göre de Hz. Muhammed (s.a.v.) onlara, kendilerinden bir menfaat beklemediğini, fakat aralarında bulunan akrabalık sevgisi dolayısıyle doğru yola gelmelerini veya Allah'ı severek O'na yaklaşmalarını istemektedir. Nitekim ilk peygamber olduğu sırada: "En yakın akrabanı uyar" [7608] âyetiyle kendisine, en yakın akrabasını uyarması emredilmişti. İşte burada da akrabalık dolayısıyle onlara acıdığından dolayı onları uyardığını, yoksa onlardan bir ücret beklemediğini söylemesi emredilmiştir.
Dediğimiz gibi âyetin sözgelimine en uygun tefsîr, birinci tefsirdir. Diğer âyetler de bu tefsîri güçlendirmektedir. Fakat sonraki mânâlar da muhtemeldir. Sonradan çıkan hizipleşmeler, âyetin partizan anlamlara çekilmesine neden olmuş ve bu konuda bazı rivayetler de ortaya atılmıştır. Bu rivayetlere göre âyette Hz. Peyğamber'in istediği şey, Ehl-i Beytine, soyuna sevgi beslemektir. Yukarıda Saîd ibn Cübeyr'in: "Âyette, Peyğamber'in akrabasını sevmek kasdedilmiştir" dediğini kaydetmiştik [7609]
Taberî'nin rivayetine göre Hz. Hüseyin'in oğlu Alî Zeyne'l-Âbidîn, babasının şehadetinden sonra tutsak olarak Şam'a getirildiği zaman Şamlı bir adam ona:
— Sizi katledip kökünüzü kurutan, o fitnenin boynuzunu kesen Allah'a hamdolsun, demiş. Alî (r.a.) ona:
— Sen hiç Kur'ân okudun mu? diye sormuş. Adam:
— Evet, demiş. Alî:
— Hamîmler grupunu okudun mu? demiş. Adam:
— Kur'ân okudum ama Hamîmler grupunu okumadım, demiş. Alî:
— " Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum, sadece kurbâ(akra-ba)daki sevgi "yi okumadın mı, demiş. Adam:
— Onlar siz misiniz? demiş. Alî:
— Evet, demiş.
Hz. Hasan'ın da: "Biz, Allah'ın: "De ki: Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum, sadece yakınlıktaki sevgi" âyetiyle bütün müslümanlara sevmelerini farz kıldığı Ehl-i Beytiz dediği rivayet edilir"[7610]
Bu rivayetlerin, Hz. Peygamber devrinden sonra ortaya çıkan bölünmelerin sonucunda zuhur ettiği, şüphe götürmez bir gerçektir. Peygamber tebliğine karşılık bir ücret beklemediğini söylerken ailesini, soyunu sevmeyi istemesi, çelişki olur. Çünkü bu da bir menfaattir. Oysa o, tebliğine karşılık dünyevî hiçbir şey beklemez. Kaldı ki bu sûre indiği zaman henüz Peyğamber'in kızı Fâtıma evlenmediği için torunlan Hasan ve Hüseyn de dünyâya gelmemiş idi.
Herhalde âyeti, Ehl-i Beyt'i sevmek şeklinde yorumlamanın uygun düşmesi için bu âyetle birlikte bunu izleyen iki âyetin de Medine'de indiği rivayeti ortaya atılmıştır. Tabresî'nin, Mecme'u'l-beyân'da îbn Abbâs'a dayanan bir rivayetine göre İslâm Medine'de güçlendikten sonra Ensâr Hz. Peyğamber'e gelmişler: "Gerektiğinde hiç çekinmeden mallarımızı istediğin gibi kullanabilirsin" demişler. Peygamber (s.a.v.) onlara: "Benden sonra akrabamı seversiniz" demiş. Hepsi buyruğunu kabul ederek huzurundan çıkmışlar. Fakat münafıklar: "Acaib, oturduğu yerde uydurdu. Kendisinden sonra bizim, akrabasına boyun eğmemizi istiyor" demişler. Yüce Allah da: "Yoksa: 'Allah'a yalan uydurdu' mu diyorlar? Allah dilerse senin kalbine mühür basar; batılı mahveder, hakkı sözleriyle yerleştirir. Kuşkusuz O, göğüslerin özünü bilir" [7611] âyetini indirmiş. Peyğamber(s.a.v.)in okuduğu âyet onlara ağır gelmiş, ağlamışlar. Bunun üzerine yüce Allah: "O'dur ki kullarından tevbeyi kabul eder, kötülüklerden geçer ve yaptıklarınızı bilir" [7612] âyetini indirmiş. Peygamber (s.a.v.) arkalarından adam salıp onları müjdelemiş.[7613]
Bu rivayette ayrı sûrelerde bulunan âyetleri aynı olaya bağlama ve böylece anlatılan olaya kuvvetli destek bulma çaba ve hevesi yanında âyetleri Ehl-i Beyt lehinde yorumlama amacı görülmektedir. Çünkü âyetin Mekke'de indiği kabul edilse, henüz Alî-Fâtıma ailesi oluşmadığı için âyeti onlar lehine yorumlamak güçleşir. Onun için âyetin Medine'de indiği rivayeti ortaya atılıyor. Rivayette Ehl-i Beyte itaat etmeyenlerin münafık oldukları da vurgulanmaktadır ki bundan amacın, ilk üç halîfe ve büyük sahâbîler olduğu açıktır. Halbuki mütâkîben: "O'dur ki kullarından tevbeyi kabul eder" âyetinde pişmanlık duyan münafıkların tevbe edip ağlamaları üzerine indiği de eklenerek çelişki içine düşülmüştür. İnen bu âyetle onlar affedildiğine göre demek ki onlar münafık değillerdir. Tevbe eden ve tevbesi Allah tarafından kabul edilmiş bulunan kimse münafık ise, o zaman münafık olmayan kimdir? Hasılı bu rivayet uydurmadır.
Doğrusu, âyet ile herhangi bir kişi veya aileyi sevmek değil, Peyğam-ber(s.a.v.)in, Allah'a yaklaşma arzusuyla risalet görevini hiç karşılık beklemeden yaptığı anlatılmaktadır. Taberî bu konudaki rivayetleri sevk ettikten sonra şöyle diyor: "Bu konuda en uygun görüş şudur: Ben sizden, sadece sizinle aramızda bulunan akrabalık hakkını gözetmenizi ve aramızdaki rahim bağını kesmemenizi istiyorum, de. "Fîl-Kurbâ"daki/Tde bu görüşü destekler. Çünkü eğer âyette Allah Elçisinin, kendi akrabasını sevmek kasdedilmiş olsaydı bu cümleye fîgelmez,

[7608] Şuarâ Sûresi: 214.
[7609] Câmi'u'l-beyân: 25/25.
[7610] Câmi'u'l-beyân: 25/25.
[7611] Şûra Sûresi: 24.
[7612] Şûra Sûresi: 25.
[7613] Mecme'u'l-beyân: 9/29.

Sil", yahut şeklinde olurdu. el-Kurbâ'ya fî'nin girmesi, âyette Allah Elçisinin akrabasını şey-menin emredilmediğini gösterir. Fî girmekle âyet: Ancak sizinle akrabalığım dolayısiyle beni sevmenizi istiyorum" mânâsım almıştır '[7614]. İbn Kesîr de âyet için İbn Abbâs'ın tefsirinin en uygun olduğunu söylüyor: "Fakat biz, Ehl-i Beyt'i sevmenin tavsiye ve onlara iyilik etmenin, saygı göstermenin emredildiğini inkâr etmiyoruz. Çünkü onlar temiz nesildirler, yeryüzünde bulunan en şerefli ailedendir"[7615]
Kur'ân veya hadîste açık bir hüküm olsun veya olmasın, Ehl-i Beyti sevmek, onlara saygı göstermek her müslümanın görevidir. Çünkü onlara sevgi ve saygı, Allah'ın Elçisine sevgi ve saygı demektir. Ehl-i Beyt'i sevmek hususunda bazı hadisler de rivayet edilmiştir:
Hz. Ebubekir, Hz. Alî'ye şöyle demiş: "Vallahi Allah Elçisinin akrabasını ziyaret etmeyi, kendi akrabamı ziyaret etmekten daha çok severim". Hz. Ömer'in de Abbâs'a: "Vallahi sen müslüman olduğun gün o kadar sevinmiştim ki babam Hattâb müslüman olsaydı o kadar sevinmezdim. Çünkü Allah'ın Elçisi (s.a.v.), senin müslüman olmanı, Hattab'ın müslüman olmasından daha çok ister"[7616]
Tabiîlerden Yezîd ibn Hayyân şöyle demiş: "Ben Husayn ibn Sebre ve Ömer ibn Müslim, Zeyd ibn Erkam'e gittik, yanına oturduk. Husayn:
— Ey Zeyd, sen çok hayırla karşılaştın, Allah'ın Elçisi(s.a.v.)i gördün, onun sözlerini işittin, onunla beraber savaştın, arkasında namaz kıldın. Gerçekten ey Zeyd, sen çok hayırla karşılaştın. Ey Zeyd, bize Allah'ın Elçi-si(s.a.v.)den duyduğun sözleri anlat, dedi. Zeyd:
— Kardeşimin oğlu, dedi, vallahi yaşım ilerledi. Aradan çok zaman geçti. Allah'ın Elçisi(s.a.v.)den belledi̇ğim şeylerin bir kısmını unuttum. Söylediklerimi kabul edin, fakat söylemediklerimden ötürü de beni hoşgörün. Bir gün Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Mekke ile Medine arasında Humm denen su başında ayağa kalktı, Allah'a hamd-ü sena etti, bize öğüt verdi, sonra şöyle buyurdu:
"— Ey insanlar, ben de sizin gibi bir insanım. Kim bilir belki Rabbimin elçisi gelir de emanetini alır. Size iki sekal (ağırlıklı, önemli şey) bırakıyorum: Birincisi Allah'ın Kitabıdır, onda hidâyet ve ışık vardır. Allah'ın Kitabini alınız, ona sarılınız." Allah'ın Kitabına sarılmayı teşvik ettikten sonra şöyle buyurdu: "Bir de Ehl-i Beytim. Ehl-i Beytim (ailem, ev halkım) konusunda size Allah'ı hatırlatırım (Allah'tan korkmanızı öğütlerim), Ehl-i Beytim konusunda size Allah'ı hatırlatırım".
Zeyd'in sözlerini dinleyen Husayn ibn Sebre, Peyğamber'in Ehl-i Beytinin kimler olduğunu sormuş, Zeyd de: "Kadınları da, onun Ehl-i Beytidir ama onun asıl Ehl-i Beyti, sadaka almaları kendilerine haram olan Alî evlâdı, Akîl evlâdı, Ca'fer evlâdı ve Abbâs evlâdıdır" demiştir. Husayn: "Bunların hepsine sadaka haram mıdır?" demiş. Zeyd: "Evet" cevabını vermiştir '.[7617]
24- Yoksa: "Allah'a yalan uydurdu" mu diyorlar? Öyle bir durumda Allah dilese senin kalbine mühür basar; bâtılı mahveder, hakkı sözleriyle yerleştirir. Kuşkusuz O, göğüslerin özünü bilir. 25- O'durki kullarından tevbeyi kabul eder, kötülüklerden geçer ve yaptıklarınızı bilir. 26- inanan ve iyi işler yapanların dileklerini kabul eder, lûiuf ve kereminden onlara daha fazlasını da verir. Nankörlere ise çetin bir azâb vardır.

Tefsîr:

24- Müşrikler, Hz. Muhammed'e vahiy gelmediğini, fakat onun, uydurduğu sözleri Allah tarafından vahyedilmiş gibi gösterdiğini söylüyorlardı. İşte bu âyette onların bu sözleri, inkâr tarzındaki soru ile reddediliyor. Şayet böyle bir şey olsa Allah'ın, Muhammed'in kalbini mühürleyeceği, dilini bağlayacağı, onun konuşma yeteneğini elinden alacağı; zira Allah'ın, herkesin kalbinde taşıdığı niyeti bildiği ifade ediliyor. Allah herkesin içinden geçeni, ne niyetle hareket ettiğini bilir. Kendisine iftira edenleri cezasız bırakmaz. Âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)in samimiyeti, Allah'tan son derece korktuğu ve O-nun buyruğu olmadan hiçbir şey yapmadığı vurgulanmaktadır.
25-26 ncı âyetlerde yüce Allah, kullarının tevbesini kabul buyuracağını, günâhlarını affedeceğini bildirerek kullarına umut vermekte, onları tevbeye yöneltmekte, "Onların yaptıkları işleri bilir" cümlesiyle de hiçbir işin Allah'tan gizli kalmadığını ve kalamayacağını bildirerek kullarını kötü işler yapmaktan kaçındırmakta ve inanıp iyi işler yapanların duâ ve dileklerini kabul edip lütuf ve keremiyle onlara istediklerinden daha fazlasını da vereceğini, ama kâfirleri de şiddetle cezalandıracağını buyurmaktadır.
Son âyetle âhirette Allah'ın lütuf ve ihsanının inananlara mahsus olduğu bildirilmektedir. Öyle ise Allah'ın lûtfuna ermek isteyenler O'na inanmalı ve güzel işler yapmalıdırlar. Allah kendisine yönelen her kulunu kabul eder. O'nun rahmet kapısı herkese açıktır. "Günahları affeder" va'di atıf vaviyle tevbeye bağlanmıştır. Yani Allah tevbe edenlerin tevbesini kabul buyurur ve onların günâhlarını affeder. Hiç kimse umutsuzluğa düşmesin, herkes hemen tevbe etsin. O öyle kerîmdir ki her tevbe edenin tevbesini kabul edip günâhlarını bağışlar.
Sonraki âyetlerde de Allah'ın, ancak inanan ve iyi işler yapanların duasını kabul edeceği, onlara istediklerinden fazlasını vereceği, fakat kâfirlerin şiddetli bir cezaya çarpılacakları buyurularak O'nun affının, kabulünün inanıp

[7614] Câmi'u'l-beyân: 25/26.
[7615] Tefsîru'l-Kur'ân: 4/113-114.
[7616] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/114.
[7617] Müslim, Fedâilu's-sahâbe, b. 4, h. 36; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân: 1; İbn Hanbel, Musned: 3/14, 17...

güzel işler yapanlara mahsus olduğu vurgulanıyor. İkinci âyet, birincisini daha da açıyor. Çünkü inanmak ve güzel işler yapmak, şirkten dönmenin sonucudur. Demek ki kim şirkten tevbe edip inanır ve inandıktan sonra da güzel işler yaparsa Allah onun günâhlarını bağışlayıp, murâdını verdiği gibi istediğinden fazlasını da verir. Fakat küfür ve şirkinde kalanlara azabından başka bir şey yoktur. Küfür ve şirk halleri, onların azabı olacaktır. Görüldüğü gibi âyetler, müşrikleri inanmağa ve" itaate teşvik etmektedir.

Peygamber (s.a.v.) de birçok hadislerinde insanları tevbeye teşvik etmişlerdir. Bir hadislerinde: "Vallahi ben Allah'a günde yetmişten fazla istiğfar ve O'na tevbe ederim" buyurmuşlardır'. [7618] Başka bir rivayette de: "Ey insanlar, Allah'a tevbe ediniz. Ben de günde yüz kere O'na tevbe ederim" buyurmuştur [7619]

Allah kerîm ve rahîmdir. Kullarının tevbe ve istiğfar ile günâhlardan arınmalarını ve ibâdetle yükselmelerini ister: "Ben kulumun, benim hakkımdaki zannı üzreyim. Kulum beni nerede anarsa ben oradayım. Bana bir karış yaklaşana ben bir kulaç yaklaşırım. Bana bir kulaç yaklaşana ben iki kulaç yaklaşırım. Bana yürüyerek gelene ben koşarak giderim" [7620] mealindeki kudsî hadis, Allah'ın kullarına ne kadar merhametli ve kullarının kendisine yönelmelerinden ne kadar memnun olduğunu gösterir. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allah kulunun tevbe etmesinden ötürü şu adamın sevinmesinden daha çok sevinir: Bir adam düşününüz ki azığını, kırbasını devesine yükledi, yürüdü, çöl çorak bir yere geldi, uyku bastırdığı için hayvanından inerek bir ağacın altına uzandı. Uyku'bastırıp gözleri yumulunca deve yavaşça salınıp gitti. Adam uyandığında (deveyi göremeyince) hemen bir tümseğe çıktı, çevreye baktı, bir şey göremedi. Oradan ikinci bir tümseğe çıktı, yine bir şey göremedi. Üçüncü bir tümseğe çıktı, yine bir şey göremedi. Bulunduğu yere geldi, uzandı. Orada (umutsuz, üzgün) otururken devesi çıkageldi. Yularını adamın eline koydu. İşte Allah, kulunun tevbesine, devesini bulan bu adamın sevinmesinden daha çok sevinir"[7621]

27- Allah kullarına rızkı bollaştırsaydı yeryüzünde azarlardı. Fakat dilediği ölçüde indiriyor. Çünkü O, kullarının her hâlini) haber alandır, görendir. 28- O'dur ki kulları umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir, rahmetini yayar. O, velîdir, övülmüştür. 29- Gökleri ve yeri ve bunların içine yaydığı canlıları yaratması da O'nun âyetlerin-dendir. O dilediği zaman onları toplamağa da kaadirdir. 30- Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizin yaptığı işler yüzündendir. (Allah, hatâlarınızın) birçoğunu da affeder. 31- Siz, yeryüzünde O'nun cezasına engel olamazsınız. Sizin Allah'tan başka ne bir velîniz, ne de bir yardımcınız yoktur. 32- Denizde dağlar gibi akıp giden(gemi)ler de O'nun âyetlerindendir. 33- Dilerse rüzgârı durdurur, gemiler denizin sırtında durakalır. Kuşkusuz bunda sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır. 34- Yahut insanların yaptıkları yüzünden gemileri(n içindekileri) helak eder. Birçoğunu da affeder (kurtarır). 35- Ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.

Tefsir:

27- Bundan önceki âyette Allah'ın, inanan ve güzel işler yapanların dualarını kabul edeceği bildirilmişti. Peki öyle ise âyetlerin indiği sırada mü'minler çoğunlukla yoksulluk içinde bulunuyorlardı. Neden Allah onların duasını kabul edip onları zengin etmedi diye bir soru hatıra gelebilir, işte 27 nci âyette servetin insanı azdıracağı, bunun için Allah'ın, her kulun durumuna uygun olanı verdiği buyurulmaktadır. Eğer Allah kullarına gereğinden fazla rızık verse yeryüzünde taşkınlık yaparlar. Bunun için rızkı dilediği kadar indiriyor. O kullarının hallerini bilir. Kulun durumuna, ma'nen yükselmesine en uygun ne ise onu yapar. Zenginlik her zaman insanın hayrına olmaz. Bazan zengin olunca insan azar da malı onun ma'nen alçalmasına, ruhunun mezi: yetlerini yitirmesine neden olur. "Kullarım içinde öylesi var ki onu yalnız zenginlik düzeltir. Onu fakir yapsam dinini bozmuş olurum. Öylesi de var ki onu da yalnız fakirlik düzeltir. Onu da zengin yapsam dinini bozmuş olurum" mealindeki bir kudsî hadîsi İbn Kesîr kaydediyor'. [7622]

Kişi zengin değilse durumunu düzeltmek için elinden gelen çabayı harcamakla beraber üzülmemeli, o halin kendisine uygun olduğunu düşünüp huzur bulmalıdır. Katâde: "Geçimin en hayırlısı, seni Allah'tan gaflet ettirmeyen ve azdırmayan geçimdir" demiştir.

28- İnsanlar ihtiyaç içinde yağmurun yağacağından umutlarını kestikleri sırada Allah yağmur- indirir, rahmetini her tarafa yayar. Bitkiler, hayvanlar, insanlar yağan yağmurdan yararlanır. O, yaratıklarının velîsidir. Onları korur, övgüye lâyiktir. Yaratıkları tarafından övülmekte, kendisine hamdedilmektedir.

Bu âyetlerde Allah'ın, yeryüzündeki tabiat güçlerine tasarrufu, yaratıklarına nimetleri, hamde ve ibâdete lâyiR Tanrının yalnız Allah olduğu anlatıldıktan sonra 29 ncu âyette bütün kâinatı ve deprenen her türlü canlıyı yaratıp göklere ve yere yaydığı, dilediği zaman bunları tekrar bir araya toplamağa kadir olduğu, kâinat sofrasını açan Allah'ın, dilediği zaman onu tekrar katlayıp bir araya getireceği belirtiliyor.

Burada Her ikisinde yani göklerde ve yerde yaratıp yaydığı canlılardan söz edilmektedir. Dâbbe, yavaşça hareket eden bedensel canlı, mikroptan hayvanlara kadar her türlü canlıdır. Bu ifadeden yalnız yeryüzünde değil,

---

[7618] Buhârî, Da'avât: 3; Müslim, Zikir: 42; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 47; İbn Mâce, Edeb: 57; İbn Hanbel: 2/282, 341.
[7619] Müslim, Zikir: 41; Ebû Dâvûd, Vitr: 26; Tirmizî, Tefsîr: 47; İbn Mâce, Edeb: 57;...
[7620] Müslim, Tevbe: b.l, h. 1.
[7621] Müslim, b.l, h. 5.
[7622] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/171; Hâzin: 6/125.

Allah'ın göklerde de canlılar yarattığı, daha açık bir ifade ile dünyânın dışındaki birtakım yıldızlarda ve gezegenlerde de bedensel hayatın bulunduğu anlamı çıkabilir. Nitekim bazı müfessirler Allah'ın göklerde de, yerdeki insan gibi yürüyen hayvanlar yaratmış olabileceğini söylemişlerdir '. Bedenlere ruh üfleyerek onları hareket ettiren Allah, dilediği zaman ruhları bedenlerden çekip huzurunda toplar. Birbirine yapışık, bir tek varlık iken ayırıp da detaylandırdığı yıldızları, galaksileri tekrar birleştirip aslına döndürebilir, bir tek varlık haline getirebilir. O, dilediğini yapmağa kaadirdir.

Şeyh Tantâvî şöyle diyor: "İyi düşünürsek dünyâmızın, yanında pek küçük kaldığı âlemler buluruz. Astronomi âlimleri, kâinatta Dünyâmız gibi sakinleri olan üçyüz milyon Dünyâ bulunduğunu sanıyorlar. Bu, astronomların görüşüdür. Ruh âlimleri de konuşturdukları ruhların şöyle dediklerini söylüyorlar: "Kâinatta öyle meskûn dünyâlar vardır ki sizin dünyânız onların yanında pek cılız kalır. Siz de onların sakinlerine göre karınca kadar kalırsınız."

Galile'nin ruhu şöyle demiş: "Milyonlarca Güneş sistemi —ki sizin galaksiniz de onlardandır—nin çoğunu gezegenler ve âlemler sarar. Bu güneş sistemleri de kendilerini saran güneşlerden ışık ve hayât alırlar. Bunlardan biri de sizin Güneşinizden binlerce kere büyük ve parlak olan Sirius yıldızıdır. Onun gezegenleri, Güneşin gezegenlerinden çok daha büyüktür..."

Şimdiki bilgimize göre Güneşimizin dahil olduğu galaksinin on milyon güneşi bulunduğu tahmin ediliyor. Bu galaksi, milyarlarca galaksiden (gök adasından) sadece biridir. Modern ilim, Kur'ân'm haber verdiği şeye kâh zan, kâh da yakîn diyor. Şu dünyâmızın fazla değeri yoktur. Bundaki hayat basittir. Oradaki hayat daha güzel, mutluluk daha tamdır'.[7623]

30-31 nci âyetlerde de insanların başlarına gelen hastalık, belâ gibi şeylerin kendi hatâları yüzünden olduğu, Allah'ın, birçok günâhı da affedip cezalandırmadığı, fakat Allah ceza vermek dilerse hiç kimsenin O'nun cezasına engel olamayacağı ve Allah'ın cezalandıracağı insanları kimsenin kurtaramayacağı vurgulanıyor. Nahl Sûresinin 61 nci âyetinde de: "Eğer Allah, insanları, yaptıkları (her) haksızlıkla cezalandırsaydı, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir süreye kadar erteler. Süreleri geldiği zaman da bir saat dahi ne geri kalırlar, ne de ileri geçerler (derhal mahvolup giderler)" buyurulmaktadır. Hz. Peyğamber'in de şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Nefsimi elinde bulunduran Allah'a andolsun ki kula erişen hiçbir yorgunluk, ağrı, tasa yoktur ki Allah onunla kulun hatâlarından birini affetmesin. Hattâ kula batan bir. diken dahi günahına keffarettir" [7624] Başka bir hadîs de şöyledir: "Mü'minin vücuduna arız olup kendisini rahatsız eden her-şey mutlaka günahlarından birine keffarettir"[7625]

Bu âyetler ve hadîsler insanların başlarına gelen birçok hastalık, âfet ve belânın kendi hatâları yüzünden olduğunu ifade eder. Gerçekten öyledir. Meselâ beden ve çevre temizliğine dikkat edilmezse hastalık mikropları ürer. İnsanlar hasta olur, kendi kusurlarının cezasını çekerler. Deprem kuşaklarında oturanlar, evlerini oranın şartlarına uygun biçimde yapmazlarsa doğal olan depremin sonucunda çok can ve mal kaybına uğrarlar. Otomobil sürücüleri, trafik kurallarına aykırı davranırlarsa hatâlarının cezasını canlarıyle öder veya kör, sakat kalabilirler.

Bu böyle olduğu gibi Allah'ın yasakladığı suçları işlemek de birçok belânın gelmesine neden olur. Çünkü bunlar toplumun düzenini bozar, insanın ruhunu lekeler. Allah da bunları yapanları cezalandırır. Fakat Allah kullarına acıdığı için onların her hatâlarını hemen cezalandırmaz. Birçoğunu da bağışlar. Kulun hatâsına rağmen Allah yine de onu korur. Eğer "Allah kulu her hatâsından ötürü cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı" [7626] Musibetler, suçluların günahlarının cezasıdır. Salih kişilerin başlarına gelen musibetler ise derecelerinin yükselmesi içindir. Cumhurun görüşü budur.

Tenasüh Meselesi:

Tenasüh taraftarları ise 30 ncu âyeti kendi görüşlerine delil olarak kullanırlar. Diyorlar ki: Madem ki hastalık ve belâlar günahların cezasıdır, öyle ise masum olan çocukların acı çekmemeleri gerekir. Halbuki onlar da acı çekerler. Demek ki onlar, bu hayattan önce başka bir bedende yaşamışlardır. O bedende işlediklerinin cezasını bu bedende çekmektedirler.[7627]

Cumhura göre musibetler acılar, geçmiş hayatlarda işlenmiş günanların cezası değil, bir sınavdır. Kaldı ki elem, şu bedenin yaşaması için gereklidir de. Elem, bedendeki bir hastalığın habercisidir. Eğer bedenin herhani bir yerinde baş gösteren hastalıkta elem olmasa, insan o hastalığın farkına varamaz, varsa da önem vermez. Sonunda bedenin her yanına yayılan mikroplar, dengeyi bozar ve bedeni tamamen ruhun yaşamasına elverişli olmaktan çıkarır, böylece bedensel hayat sona erer. Eğer her günâh geçmiş hayatta işlenen suçların sonucu olsaydı, bundan teselsül gerekirdi ki bu da muhaldir.

Şeyh Tantâvî, dünyâdaki ızdıraplann hikmetini, filozof Kabis'in görüşlerine dayanarak şöyle açıklıyor: Dünyâda zamanın, dişleri arasında ezip öğüttüğü, acılar çektirdiği kimseler sâadete ererler. Zaman onları böyle acılarla eze eze ruhlarını olgunlaştırır. İnsan ruhu nimetlerle, hazinelerle değil, eziyetlerle, üzüntülerle olgunlaşır. Böylece

---

[7623] el-Cevâhir: 20/10. Aslında Samanyolu Galaksisinde bir milyar güneş sistemi olduğu tahmin edilmektedir.
[7624] Buhârî, Marda, 1; Müslim, Birr: 52; Tirmizî, Cenâiz: 1; Ibn Hanbel: 2/203, 235.
[7625] Ibn Hanbel, Musned: 4/98, 6/66; Feydu'l-Kadîr: 5/483.
[7626] Nahl Sûresi: 61.
[7627] Mefâtîh: 27/173.

kişinin aklı kemâle erer, o insan sabretmeyi, öfkesine hakim olmayı öğrenir. Zaten insanlar sabır ve kanâati öğrenmek için yeryüzünde yaratılmışlardır. Görünür güçlerle yüce âleme uçu-lamaz. Ölürken erkeklik, kadınlık, mal ve asker yardımcı yoktur. Allah herkesin Rabbidir. Göklerin ve yerin sahibi Allah herkese uygun olanı bilii ve hikmeti icabı Amr'e vermediğini Zeyd'e verir. Herkese ayrı bir özellik lütfeder.
Çocuğu olmayana başka meziyetler verir, çocuğu olanı bazı meziyetlerden mahrum eder. Bazı insanlarda da hem dünyâ ve hem de ma'nâ nimet ve meziyetlerini toplar'.[7628]
Tenasüh fikrinin menşe'i' Asıl menşe'i Hindistan olan tenasüh, ilk Hind dininde görülmez. Bu, yavaş yavaş olmuştur. Brahmanların inancı şöyle idi:
"Allah'tan doğan kâinat, sürekli yükselme, olgunlaşma ile tekrar Allah'a dönecektir. Ruh bedenden ayrılınca maddeyi tamamen kaybetmez, aksi takdirde büyük kâinat içinde yok olur. Bedenden ayrılan ruhun ateşten bir cismi bulunur. İlâhî ateşin kıvılcımı, veya ışığı olan insan, ölümden sonra lâtîf, değerli cismiyle kalır. Bir zaman sonra vakti geldiğinde yeni bir bedenle birleşip görülür."
Demek ki ruh bedenden ayrılınca bir zaman lâtîf, ateşsel cismiyle kalır ki biz ruhun bu âlemine Berzah Âlemi deriz. "Bir zaman sonra görülür bir cisme girmesi" de Islâmdaki ba's (öldükten sonra ruhların bedenlere üflenmesiyle dirilme) gibidir. Onlar insanın, öldükten sonra azâbdan kurtulması için "Sabır, kötülüğe iyilik, kanâat, istikâmet, temizlik, kötü duygulan frenlemek, kutsal kitapları tanımak, Allah'ı bilmek, doğruluk, kızmamak" şeklinde on prensip öğütlerler.
Hindistan'da tenasühü açıkça ortaya atan, Milâttan 4800 yıl önce zuhur eden "Krişna'dır". Ona göre: "Ruhun içinde bulunduğu ceset fani, ağırlığı olmayan ruh ise bakidir." Önü ve sonu yoktur. Ölümden sonra ruh, tenasüh sırrına döner. Beden ruhtan çözülüp ayrılınca ruh, —eğer kendisinde hikmet fazla ise— yüce âlemlere uçar, Allah'ı görür. Hevâ (heves ve arzu) fazla ise yersel olan bedenlere girer. Şakî veya saîd (mutlu veya bahtsız) olmak, geçmiş bir amelin sonucudur.
"Kemâle ermek isteyen, en yüksek hikmet olan vahdet ilmini kazanmalı, yani her birimizde bulunan nefsin (bireysel ruhların) üstündeki varlığa yükselmelidir. Senin içinde bilmediğin Tanrısal bir dost var. Çünkü Allah herkesin içindedir. Fakat çok az kimse O'nu bulabilir. Arzularını, işlerini, bütün eşyanın kaynağı olan Ezelî Varlığa feda eden kişi olgunlaşır. Zira kendisinde O'nun saadetini, sevincini ve nurunu bulan kimse Allah ile birleşmiştir. Allah'ı bulan ruh, doğmaktan, ölmekten, ihtiyarlamaktan, acıdan kurtulur, ebedilik suyunu içmiş olur".
Krişna, öğretisini, yanında şakirtleri olduğu halde şehir şehir dolaşarak yayıyordu ve şöyle diyordu:
"Ruhun, kendisine barınak edindiği kılıf demek olan beden, ölümlüdür, ama onu mesken edinmiş olan ruh görünmez, tartılmaz nitelikli ve ölümsüzdür."
"Tekrar doğuşların gizemi, ruhun ölümden sonraki kaderinde yatar... Beden dağılıp eriyince, eğer bilgi ağır basarsa ruh, en Yüceyi bilen, tanıyan o sâf varlıklar katına uçar, yükselir. Eğer hırs ağır basarsa ruh, yeniden dünyâ nimetlerine sarılanların arasına döner. Maddenin ve bilgisizliğin etkisiyle kararmış olan ruh ise akıldan yoksun varlıklara âit kılman beden tarafından cezbedilir."
"Mutlu da olsa, mutsuz da olsa her yeni bedenlenme, daha önceki yaşamlar sırasında ortaya konmuş eserin sonucudur... Şunu iyi bilin ki Tanrı'yı bulmuş olan ruh, tekrar bedenlenmekten ve ölmekten, ihtiyarlamaktan ve ız-dıraptan kurtulmuş olur ve âb-ı hayâtı (ebedî yaşama suyunu) içer."
"Ben ve siz, birçok kez doğduk. Benimkileri yalnız ben bilirim, ama sizin kendi yaşamlarınızdan haberiniz bile yoktur. Niteliklerimin gereği olarak her ne kadar doğmakla ve ölmekle yükümlü değilsem de, yeryüzünde ne zaman erdem tehlikeye düşse, ne zaman kötülük ve haksızlık üstün gelecek olsa ben hemen ortaya çıkıveririm ve böylece çağdan çağa doğrunun selâmeti, kötünün cezalandırılması ve erdemin ihyâsı için kendimi gösteririm"[7629]
Görülüyor ki Krişna'dan önce tenasüh fikri yoktur, ölümden sonra ruhun, şeffaf bir cismi olacağına ve görülür bir cisme girinceye dek kalacağına inanılır. Fakat bedenden bedene gireceği söylenmez. "Allah herkesin içindedir" inancı da: "O, göklerde ve yerde Allah'tır" [7630], "Nerede olsanız O sizinle beraberdir" [7631], "Biz ona, can damarından daha yakınız" [7632] âyetlerinde de vardır. Demek ki bu din de esasında ruhun, kıyamet gününe kadar azâb veya nimet göreceğini, kıyamette görülür bir cisme sokulacağını söyleyen İstam dinine benzer. Fakat Krişna, tenasüh inancını getirmiştir: Günahkâr insanın ruhunun, öldükten sonra günâhını çekmek üzere yersel bedenlere gireceğini söylüyor. Bu inanca göre insanın çektiği acılar, tasalar, belâlar, daha önceki hayâtında işlediği günahların cezasıdır.
Milâttan önce 4800 yıllarında Hindistan'da beliren bu tenasüh düşüncesi, bundan üçyüz yıl sonra M.Ö. 4500 yıllarında başlayan mumyalama geleneği ile Mısır'da etkisini gösterir. Mısırlılara göre insan ölünce ya uzun zaman gökte nimet içinde yaşar veya bir beden içinde azâb çeker. Nimet veya azap görmesi, ruhun iyilik veya kötülüğüne göredir. Bunun için Mısırlılar, ellerinde terazilerle ölünün kalbini ve amellerini tartan kırkiki hakim düşünmüşlerdir. Bu tartıda iyilikleri ağır gelen nimet görür, kötülükleri ağır gelen ceza çeker. Tıpkı Budizm'de

---

[7628] el-Cevâhir, 20/11-13 özetle alınmıştır.
[7629] Ebedî Olan Ruhtur, s. 30-31.
[7630] En'âm Sûresi: 3.
[7631] Hadîd Sûresi: 4.
[7632] Kaf Sûresi: 16.

olduğu gibi. Eski Mısırlılar, ölmüş olan büyük adamları korumak için onların cesedlerine ilâç sürerlerdi. Hindlilerden, ruhun başka bedenlere gireceğini öğrenince tekrar kendi bedenine girmesini sağlamak için cesedini mumyalamağa başladılar[7633]

Görüldüğü gibi ilk defa Hind'de ortaya çıkan tenasüh inancı, üçyüz yıl sonra Mısır'a atlamış ve Mısırlıların inançlarına uygun bir şekle sokulmuştur. Böylece Hind'de ruhun bedenden bedene geçeceğine inanılırken Mısır-da yine kendi bedenine gireceğine inanılmış ve bunun için beden mumyalan-mıştır. Bu inanç böyle uzun zaman sürmüştür. Sonra Hıristiyanlık ve İslâm gelmiş, bu inancı değiştirmiştir. Kur'ân'da bizim, ölümden sonra nimet veya azâb göreceğimiz ve dünyâdaki amellerimize göre haşredileceğimiz bildirilmiştir. Kimi kıyamette Rabbine bakar, kimi üzüntü içinde kalır. Ruhun bedenden bedene geçeceği-söylenmemiştir"[7634]

İslâm âleminde de tenasühe inananlar vardır. İhvânu's-safâ Risalelerinde cderileri piştikçe, azabı tadsmlar diye onlara başka deriler vereceğiz..." [7635], âyeti tenasüh anlamını verecek şekilde yorumlamaktadır.

Keza: "Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki siz ölüler idiniz, O sizi diriltti; yine öldürür, yine diriltir, sonra O'na döndürülürsünüz" [7636]

"Aranızda ölümü takdir eden biziz, bize engel olunamaz. (Ölümü takdir ettik) ki sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi, bilmediğiniz biçimde yeniden inşâ edelim" [7637]

"Biz onları yarattık, yapılarım sıkıca bağladık. Dilediğimiz zaman onları benzerleriyle değiştiririz" [7638]

"Nutfeden yarattı, ona biçim verdi. Ona (ana karnından çıkma) yolunu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü, kabre koydurdu. Sonra dilediği zaman onu yeniden diriltti" [7639] âyetleri de bu anlamda yorumlanmağa mü-sâid bulunmuştur. Fakat cumhura göre tenasüh tezi batıldır. İnsan ruhu, bedenden ayrıldıktan sonra tâ kıyamete dek tekrar bedenlenip dünyâya dönmeyecektir.

32-34 ncü âyetlerde de Allah'ın denizlerdeki kudret ve nimetlerine işaret ediliyor: Denizin üstünde a'lâm yani dağlar gibi kocaman gemilerin yürümesi de Allah'ın kudretinin kanıtlarındandır. Bunlar Allah'ın suya verdiği kaldırma gücü ve gönderdiği rüzgârın itmesiyle denizin üstünde yürür. Şayet Allah rüzgârı durdursa, motorsuz olan yelkenli gemiler yürümez, denizin üstünde kalır. Yahut gönderdiği rüzgârlarla gemilerin yolunu şaşırtır, yönünü kaybettirir. Yolunu kaybedip fırtınalarla boğuşan gemi sonunda batar, yolcular boğulurlar. Bunların hepsi Allah'ın kudreti ve yarattığı yasalarla olmaktadır. Allah'ın gemileri batırması, insanların yaptıkları hatâ ve günâhların cezasıdır. Ama Allah onların birçok günahlarını da affeder.

35- Allah bazı belâlalrla, âfetlerle gemileri batırmakla insanları cezalandırır ki Allah'ın âyetlerini kabul etmeyip bunlara karşı gelenler, bunlarla savaşanlar, kendilerinin de Allah'ın cezasından kurtulamayacaklarını, bir gün Allah'ın, onları da helak edeceğini anlasınlar da ibret alıp yola gelsinler.

27-35 nci âyetlerde Allah'ın insanlara nimetleri, karada, havada ve denizdeki kudretleri anlatılmıştır. Önce Allah'ın yeryüzündeki kudret kanıtları, sonra kâinattaki ve en sonunda da denizlerdeki kanıtları gösterilmiştir. Âyetler birbirinin devamı olup Mekke'de, zaruret içinde bulunan müslümanları teselli ederek bulundukları zaruretin kendileri için hayırlı olduğunu, Allah'ın, herkesin haline uygun olanı verdiğini bildirmektedir.

27 nci âyetin Medine'de indiği de rivayet edilir. Habbab ibn el-Eret'in: "Biz Kurayza oğulları, Nadîr oğulları ve Kaynuka oğullarının mallarına bakıp onlar gibi malımız olmasını temenni ettiğimiz zaman Allah: Şayet Allah rızkı açsaydı, yeryüzünde azarlardı... âyetini bizim hakkımızda indirdi" dediği rivayet edilir'.[7640]

Bu rivayet doğru ise herhalde fakir müslümanlar, zengin yahudilere imrenince Peygamber (s.a.v.) onları teselli için bu âyeti okumuş, bazı müslümanlar da âyetin o zaman indiğini sanmışlardır. Müslümanların Mekke'deki şartları daha ağırdı, ihtiyaçları daha çoktu. Müşrikler ise oldukça zengin idiler. İşte müşriklerin durumuna bakıp da kendileri Allah'a kulluk ettikleri halde yine de sıkıntı çekmelerine, putatapanların ise refah içinde yaşamalarına hayret edip bunun hikmetini düşünen veya soran bazı müslümanları teselli için bu âyet inmiştir.

Dünyâ malının geçici olduğunu vurgulayan 36 nci âyet de 27 nci âyetin Mekke'de inmiş olduğunu gösterir. Darlıkta sabreden, bollukta Allah'ın verdiği nimetlere şükreden mü'minler bu olaylardan ibret alırlar, Allah'a yönelirler.

36- Size verilen şeyler, dünyâ hayâtının geçimidir. Inünıp Rablerine dayananlar için Allah'ın yanında bulunan ödül ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. 37- Onlar büyük günâhlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar, kızdıkları zaman da onlar affederler. 38- Rablerinin çağrısına gelirler, namazı kılarlar. İşleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan hayrederler. 39- Bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman kendilerini savunurlar. 40- Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder, barışırsa onun ödülü Allah'a aittir. Doğrusu O, zâlimleri sevmez. 41- Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa öylelerinin aleyhine bir yol yoktur (onlar kınanmaz ve cezalandırılmazlar). 42- Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki, insanlara zulmederler ve Dünyâ'da haksız yere saldırırlar. İşte böylelerine acı bir azâb vardır. 43- Fakat kim sabreder, affederse kuşkusuz bu, çok

---

[7633] el-Cevâhir: 20/24-27.
[7634] el-Cevâhir: 20/28.
[7635] Nisa: 56.
[7636] Bakara: 28.
[7637] Vakıa: 60-61.
[7638] İnsan: 28.
[7639] Abese: 19-22.
[7640] Hâzin: 6/124.

önemli işlerdendir!

Tefsîr:

35- Yüce Allah, önceki âyetlerde birliğinin kanıtlarını anlatıp kullarının durumlarına uygun olanı yaptığını belirttikten sonra bu âyette de dünyâ malının geçici olduğunu, inanıp Rablerine dayananlar için Allah'ın yanında bulunan mükâfatların, cennet nimetlerinin daha hayırlı ve kalıcı olduğunu bildiriyor ve böylece kullarına dünyâ malının yokluğuna üzülmemelerini, varlığına da bel bağlamamalarını öğütlüyor.
36-39 ncu âyetlerde de inanıp Rablerine güvenen insanların yüksek vasıflarını anlatıyor: Büyük günâhlardan, fuhuşlardan (kötü söz ve çirkin işlerden) kaçınan, kızdıkları zaman öfkelerine hakim olup kusurları bağışlayan, Rablerinin buyruğuna uyup namazlarını kılan, işlerini danışarak gören, Allah'ın verdiği rızkı Allah yolunda harcayan, kendilerine bir saldın olduğu zaman saldırıya karşı koyan ve onu savan mü'minleri övüyor.
Mü'minler, işlerini birbirlerine danışarak görürler. Hele önemli bir iş yaparken mutlaka işin erbabına sorarlar. Yüce Allah vahiy alan Peyğamber'ine dahi yapacağı işleri ashabına danışmasını emretmiş: '7; konusunda onlara danış" buyurmuştur. Peygamber (s.a.v.) vahiy dışındaki meselelerde ashâ-biyle konuşur, sonra karar verirdi. Islâmda Şûra müessesesi çok önemlidir. Bu konuda Âli İmrân Sûresi 159 ncu âyetin tefsirine de bakılabilir (2/124-130). Kur'ân, şûra emriyle ilk cumhuriyet esasını getirmiş sayılabilir.
Peygamber (s.a.v.) savaş konularında ashâbiyle istişare eder, fakat ahkâm konularında etmezdi. Çünkü ahkâm, Allah tarafından indiriliyordu. Fakat Peyğamber'in vefatından sonra sahâbîler, savaş konularında olduğu gibi ahkâm konularında da istişare eder, Kitâb ve Sünnetten hükümler çıkarırlardı. Sahâbilerin ilk istişare ettikleri mesele, hilâfet meselesidir. Çünkü Hz. Peygamber, bu konuda açık bir söz söylememişti.
Hz. Ömer de: "Allah Elçisinin, dinimiz hakkında razı olduğu şeye biz, dünyâmız hakkında da razı oluruz" demiştir. İrtidâdedenler hakkında ne yapılacağı konusunda tartışmışlar ve Ebubekir'in savaş fikri ağır basmıştır. Keza ashâb, dedenin mirası, şarâbın haddi ve sayısı gibi hüküm konularında ve savaş meselelerinde istişare etmişlerdir. Hz. Ömer, savaşta tutsak edilip, müslüman olarak huzuruna gelen et-Hürmüzân ile istişare etmiş, el-Hürmüzân şöyle demiştir:
"Müslümanların düşmanlarının durumu, tüyleri, iki kanadı, iki ayağı ve başı bulunan kuşa benzer. Bu kuşun kanatlarından biri kırılsa, iki ayağı, bir kanadı ve başıyle kalkar, öteki kanadı da kırılsa iki ayağı ve başıyla kalkar. Ama başı ezilirse ayaklar da gider. Baş Kisrâ'dır, kanatlardan biri Kayser, öteki Farstır. Müslümanlara emret, Kisrâ üzerine yürüsünler!'
Akıllılardan biri de: "Karşılaştığım bir işte kavimle istişare edip onların dediklerini yaptığım sürece hiç yanılmadım. Çünkü isabet etmiş olsam, isabet edenler onlardır; hatâ etmiş olsam, hatâ edenler onlardır" demiştir'.[7641]
40-43 ncü âyetlerde de Allah, İslâmın genel prensiplerini açıklıyor: Kötülüğünün cezasının, ancak dengi bir kötülük olabileceğini, yapılan bir suça daha ağır bir ceza vermenin doğru olmadığını, fakat hatâyı affedip uzlaşanların Allah katında ödüllendirileceğini, Allah'ın haksızlık edenleri sevmediğini; yapılan haksızlığa karşı koyanların kınanmayacağını; fakat insanlara zulmedip haksız yere saldırganlık yapanların kınanacağını ve onların şiddetle cezalandırılacağını bildiriyor ve herşeye rağmen sabredip bağışlamanın daha güzel olduğunu vurguluyor.
Bu âyetlerin de Medine'de indiği rivayeti varsa da taşıdığı üslûb Mekke . üslûbudur. Ve önceki âyetlere de bağlı olan bu âyetlerin, Mekke'de müşriklerin sataşmalarına, eziyetlerine dayanamayıp zaman zaman onlara karşı koyan bazı müslümanlar hakkında indiği kanısındayız. Mekke'de inen benzeri âyetler de vardır: "Affı al, iyiliği emret, câhillere aldırış etme" [7642], "İnananlara söyle: Allah'ın (kâfirlere ceza vereceği) günlerinin geleceğini ummayanları affetsinler ki (Allah'ın kendisi), bir toplumu yaptıklariyle cezalandırsın" [7643], "Eğer bir topluluğa azâbedecekseniz, size yapılan azabın eşiyle azâ-bediniz. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir"[7644]
"Herhalde gerek Peyğamber(s.a.v.)in hayatında, gerek ondan sonra dört halife devrinde zuhur eden olaylarda bu âyetler okunarak Allah'ın, saldırıya karşı koyma, kendini savunma ve affetme hakkındaki hükü .teri hatırlatıldığı için bazı kimseler, bu âyetlerin Medine'de indiğini sanmışlardır"[7645]
Son dört âyette getirilen genel prensipler şöyle sıralanabilir:
1) Yapılan bir kötülüğe ancak onun dengi bir ceza verilebilir. Fakat kötülüğü affedip uzlaşmak daha iyidir.
2) Allah zâlimleri sevmez, affedip uzlaşanları sever ve ödüllendirir.
3) Yapılan bir kötülüğe karşı koyanlar kınanmazlar. Nefsi savunma meşru bir haktır.
4) Durup dururken haksız yere başkasına saldıranlar kınanır ve Allah onları cezalandırır.
Âyetlerde kötülüğe karşı koymanın yani kendini savunmanın meşru bir hak, fakat affetmenin daha iyi olduğu

[7641] Kurtubî, el-Câmi': 16/37-38.
[7642] A'râf Sûresi: 199.
[7643] Câsiye Sûresi: 14.
[7644] Nahl Sûresi: 126.
[7645] et-Tfefsîru'l-hadîs: 5/187-188.

belirtiliyor. Kötülüğü affetmek, onu cezalandırmaktan iyidir. Ancak kamu düzenini bozacak, saldırganın cesaretini artıracak, onu başka saldırılara itecekse o zaman affetmek doğru olmaz. Müslümanların el birliğiyle o kötülüğü önlemeleri ve suçluyu cezalandırmaları gerekir. Cenabı Hak, Nûr Sûresinde zina eden kadın ve erkeğe yüz değnek vurulmasını emrettikten sonra: "Allah'ın cezasını uygulamada onlara acımaya kalkmayın" buyurarak kamu düzenini bozacak suçları hoşgörü ile kar-şılamamayı vurgulamaktadır.
"Mekke'de inmiş olan bu âyetlerde de kendini savunmanın bir hak olduğu, ancak yapılan kötülüğe, dengi bir ceza verileceği hükmü getirilmiştir. Bunlar, İslâmın cihâd temelleridir. Demek ki cihâdın temelleri Mekke'de atılmıştır. Fakat affetmenin, daha iyi olduğu belirtilmiştir ki bu genel prensip, Medine devrinde de değişmemiştir. Bazı kimseler, Mekke devrinde müslüman olmayanlara karşı hoşgörülü davranmanın öğütlendiğini, fakat Medine devrinde bunun terk edildiğini söylerler ki bu doğru değildir. Saldırıya karşı koymak ve onu önlemek, İslâm davet özgürlüğünün güvenliğini sağlamak ve kötülüğe misliyle karşılık vermek, cezalandırmada aşırılıktan sakınmak İslâmın başlangıcından Medine devri sonuna kadar hep aynı kalmış, bu temel prensipler hiç değişmemiştir '[7646] "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Allah'ın yasakları çiğnen-medikçe nefsi için öc almamıştır"[7647]
Hz. 'Âişe'den rivayet edilir: "Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böylelerinin aleyhine bir yol yoktur, âyetinin anlamını bilmezdim. Bir gün Zeyneb, izin almadan, kızgın bir vaziyette odama girdi. Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e:
— Ebubekr'in kızının, bilekçiklerini sana ters çevirmesi sana yeter değil mi (yetmez mi bu kadının seni kandırması)? dedi.
Sonra bana döndü, (söz saydı). Ben yüzümü öteye çevirdim, bir şey demedim. Peygamber (s.a.v.) bana: "Kendini savunsana!" dedi. Ben de ona döndüm (söz saydım). Zeyneb'in tükrüğünün ağzında kuruduğunu gördüm. Bana hiç cevap veremiyordu. Peyğamber'in, sevinçten yüzünün güldüğünü gördüm"[7648]
44- Allah kimi sapıklıkta bırakırsa artık onun, Allah'tan sonra bir velîsi yoktur. Zâlimlerin azabı gördükleri zaman: "Geri dönecek bir yol var mı?" dediklerini görürsün. 45- Yine onları görürsün: Aşağılıktan başlarını öne eğmiş vaziyette ateşe sunulurlarken göz ucuyla gizli gizli bakarlar. İnananlar da: "İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini ziyan edenlerdir. Bakın gerçekten zâlimler, sürekli bir azâb içindedirler!" demişlerdir. 46- Onların, Allah'tan başka kendilerine yardım edecek velîleri yoktur. Allah kimi sapıklıkta bırakırsa artık onun için bir kurtuluş yolu yok-tur.

Tefsîr:

44 ncü âyette Allah'ın saptırdığı kimsenin bir koruyucusu olmayacağı belirtiliyor. Burada ve Kur'ân'ın birçok yerinde kullanılan "Allah'ın saptırması" tabiri, doğru yolda olanları yoldan çıkarması anlamına gelmez. Allah'ın gösterdiği doğru yola gelmeyenleri, bulundukları sapıklık içinde bırakması anlamına gelir. Hâşâ Allah doğru yolda olan, yahut yola gelmek isteyenleri kasden yanlış yola itmez. Çünkü O, "Kullarının küfrüne razı olmaz." Allah ancak doğru yola gelmek istemeyen fâsıkları (sapıkları), zâlimleri ve kâfirleri yola getirmez, onları kendi saptıkları yolda bırakır. "Allah fâsıkları doğru yola iletmez", "Allah zâlimleri doğru yola iletmez", "Allah kâfirleri doğru yola iletmez" mealindeki âyetler Allah'ın, ancak hidâyeti kabul etmeyen fâsık, zâlim ve kâfirleri (ki bunların hepsi Allah'a ortak koşanların vasıflandır) zorla doğru yola götürmez, onları kendi hallerine bırakır. Allah da onları kendi hallerine bıraktıktan sonra artık onları kim kurtarabilir ve kim doğru yola götürebilir? Onlar için kurtuluş yoktur, yollan cehenneme çıkar.
İşte âyetin devamında o zâlimlerin, âhiretteki durumlarını gösteren bir kıyamet sahnesi sunuluyor: Onlar azabı görünce acaba: "Dünyâya dönmenin bir yolu var mı?" derler. Dünyâya dönüp inanmak ve güzel işler yapmak isterler ama bu mümkün değildir.
45-46: Orada ateşe sunuldukça sunulurlar. Dünyâdaki kibirleri kırılır, hakaret altında ezilirler. Cehennemden korktukları, yahut yaptıklarından utandıkları için başlarını kaldırıp bakmağa cesaret edemez de göz ucuyla bakarlar. Onların bu durumunu gören mü'minler: "İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamette hem kendi canlarını, hem de ailelerini ziyan eden kimselerdir!" derler. Sahnenin sonunda zalimlerin mutlaka sürekli azâb içinde olacakları ve Allah'tan başka onlara yardım edecek velîler (koruyucular) bulunmayacağı, Allah'ın, sapıklıkları içinde terk ettiği kimselerin doğru yolu bulamayacakları vurgulanır. Onlar Allah'ın gösterdiği yola gelmedikten sonra artık onları kim yola götürebilir? Çünkü O'nun gösterdiği yoldan başka doğru yol yoktur. Başka yolların hepsi sapıktır, çıkmazdır. Tek doğru yol, Allah'ın gösterdiği yoldur. O'nun yoluna girmeyenler, başka doğru yolu bulamazlar ve sonunda cehenneme varır, azâbdan kurtulamazlar.
45 nci âyetin sonu ile bu sözün devamı olan 46 ncı âyet, ya mü'minlerin sözlerinin devamıdır, yahut sunulan kıyamet sahnesinin ardından Allah'ın kamuya uyarışıdır.
47- Allah'tan geri çevrilmesi mümkün olmayan bir gün gelmezden önce Rabbinizin çağrısına uyun. Çünkü o gün ne sığınacak bir yeriniz var; ne de yaptıklarınızı inkâra çare. 48- Eğer yüz çevirirlerse (çevirsinler), biz seni

[7646] et-Tefsîru'l-hadîs: 5/185.
[7647] Buhârî, Menâkıb: 23; Müslim, Fedâil: 77; Ebû Dâvûd, Edeb: 4; Muvatta', Husnu'l-hulk: 2; İbn Hanbel, Musned: 6/22...
[7648] İbn Mâce, Nikâh: 50; İbn Hanbel: 6/93.

onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen, yalnız duyurmaktır. Biz inhana bizden bir rahmet taddırdığımız zaman ona sevinir. Ama ellerinin öne sürdüğü işlerden dolayı başlarına bir kötülük gelirse insan hemen nankör olur. 49- Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O dilediğini yaratır. Dilediğine dişiler bahşeder; dilediğine de erkekler bahşeder. 50- Yahut onları çift yapar: Hem dişi, hem erkek verir. Dilediğini de kısır yapar. O bilendir, gücü yetendir.

Tefsîr:

47- Yüce Allah, başlan öne düşmüş, dostsuz, yardımcısız kalmış, kibirleri, onurları kırılmış; azgınlıkları erimiş olan zâlimlerin sonucunu gösterdikten sonra kullarını, o duruma düşmemeleri için uyarıyor. Onlara, geri çevrilmesi mümkün olmayan o azâb günü gelmezden önce tevbe edip Rableri-nin buyruğuna uymalarını emrediyor: "O gün sizin ne sığınacak bir yeriniz olur, ne de durumunuzu inkâr eden yani bulunduğunuz hali hoş görmeyen, buna karşı itiraz eden, sizi savunan biri bulunur" Burada nekîr'in, yardımcı anlamına geldiğini söyleyenler bulunduğu gibi inkâr etmek anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. Yani o gün ne sığınacak bir yer bulabilirsiniz, ne de yaptıklarınızı inkâr edebilirsiniz. Herşey apaçık ortaya çıkar demek olur.
48 nci âyette Hz. Muhammed teselli edilerek: "Eğer o müşrikler senin çağrını kabul etmez, bundan yüz çevirirlerse, biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sen onların yola gelmemesinden sorumlu değilsin. Senin görevin uyarmaktır. Yola gelmezlerse sorumluluk onlara aittir" buyuruluyor. Ve insanın genel karakterine işaret ediliyor: İnsan nimet görünce sevinir ama yaptığı hatalar yüzünden başına bir kötülük, kıtlık, sıkıntı gelince nankörlük eder, umutsuzluğa düşer. Allah'ın daha önce vermiş olduğu nimetleri unutur da O'nun hakkında kötü zanda bulunur: "Nedir benim bu çektiklerim, Allah'ın malı yok mu ki beni böyle yoksulluk içinde yaşatıyor?" gibi sözlerle hattâ daha da aşırı düşüncelerle Allah'a isyan eder. Oysa Allah kendisine en uygun olanı verir. Eğer hakkında servet hayırlı ise servet, fakirlik hayırlı ise fakirlik, bolluk hayırlı ise bolluk, darlık hayırlı ise darlık verir. Kul, işlerin içyüzünü bilmediği için Allah'ın kendisine hâşâ zulmettiğini sanır. Hâşâ O ne zâlimdir, ne cimri. Hazinesi tükenmez. Göklerin ve yerin hazineleri hep O'nundur. Ama O, kulları hakkında uygun olduğu ölçüde verir.
İnsanlardan kimi erkek çocuk ister, kız çocuktan hoşlanmaz. Kimi de kız ister. Fakat bazan Allah erkek isteyene kız, kız isteyene erkek verir. Bunlar da: "Ben erkek istedim, Allah niçin bana kız verdi, yahut ben kız istiyorum neden Allah bana hep erkek veriyor?" diye yakınır. Kimi çocuğu olmamaktan yakınırken kimi de çocuğu olmasından bizardır. Bunlar hep Allah'ın takdirine karşı gelmedir. İnsan tedbirini aldıktan sonra olana razı olmalı, Allah'ın takdirine boyun eğmelidir. Allah'ın verdiğinin, kendisi için hayırlı olduğunu bilmelidir.
"Hep işleri faiktir, , Birbirine lâyıktır.
Neylerse muvafiktır, Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler!
49-50: Göklerin ve yerin hükümdarı Allah'tır. O dilediğini yapar, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocuk, dilediğine erkek çocuk, dilediğine ikiz, dilediğine üçüz, beşiz, hem erkek, hem kız verir, dilediğini de kısır bırakır. İşlerin içyüzünü bilen Allah, herkesin haline uygun olanı verir. O dilediğini yapar.
Gerçi âyetler genel insan karakterini çizmektedir, insanlar genellikle böyledir ama âyetlerin ilk muhatabı Mekke müşrikleridir. Onun için burada herkesten önce müşrik insanların karakteri okunmaktadır. Mü'minler böyle olmazlar. Onlar bollukta da, darlıkta da Allah'a dayanırlar, varlıkla şımarmazlar, yoklukla umutsuzluğa düşmezler, nankörlük etmezler. Allah'ın takdirine razı olur, kızı da oğlanı da Allah vergisi bilip sevinir, Allah'a şükrederler. Pey-ğamber(s.a.v.)in buyurduğu gibi mü'min: "Genişliğe çıkarsa şükreder, bu kendisine hayırlı olur. Darlığa düşerse sabreder, bu da kendisine hayırlı olur. Bu (bolluğun da darlığın da hakkında hayırlı olması) sadece mü'mine mahsustur"[7649]
insanla, ancak vahiyle, yahut perde arkasından konuşur, yahut izniyle, dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir. O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir. 52- İşte sana da böyle emrimizden bir ruh (gönüllere can veren bir söz) vahyettik. Sen kitap nedir, îmân nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ilettiğimiz bir nur yaptık. Kuşkusuz sen, doğru yola götürüyorsun: 53-Göklerde ve yerde bulunan herşeyin sahibi Allah'ın yoluna. İyi bil ki bütün işler, sonunda Allah'a varır.

Tefsir:

51 nci âyette vahiy çeşitleri sayılmaktadır: Allah bir insanla doğrudan doğruya konuşmaz, ya sözlerini insanın kalbine ilham eder, yahut perde arkasından ona hitâbeder, veya bir elçi gönderir de o elçi, Allah'ın izniyle, O-nun dilediği sözleri vahyeder. İşte Allah'ın konuşması, bu yollardan biriyle olur.
Vahiy: Fısıldamak, işaret etmek, gizli konuşmak, ilham etmek anlamlarına gelir. Âyette gösterilen birinci çeşit vahiy, Allah'ın, kulun kalbine attığı düşünce(ilhâm)dır. "Kutsal Ruh, ruhuma şöyle üfledi: Hiçbir can rızkını ve ecelini tüketmeden ölmez. O halde Allah'tan korkun, rızkı güzel arayın" [7650] mealindeki hadis, bu tür vahye

[7649] Müslim, Zühd: 64; İbn Hanbel: 4/332, 333, 6/15, 16.
[7650] et-Terğîb ve't-terhîb: 2/535. Bezzâr ve Hâkim rivayet etmişlerdir.

işarettir.
Güzel ru'yâ da bu tür vahiydendir. Peygamber (s.a.v.) ilk zamanlarında böyle güzel ru'yâ şeklinde vahiy alırdı. Gördüğü her ru'yâ, sabah aydınlığı gibi net çıkardı. Hz.İbrahim'in ru'yâda çocuğunu kestiğini görmesi de böyle bir vahiy idi.
Ağaçtan Musa'ya: "Ey Müsâ ben, evet ben senin Rabbinim, pabuçlarını çıkar, çünkü sen Mukaddes Vâdî'de, Tuvâ'dasın" [7651] sesinin gelmesi, ikinci çeşit vahye misaldir. Yüce Allah, Tûr-i Sînâ'da da Musa'ya görünmeden hitabetmiş Musa'nın: "Rabbim, bana görün, sana bakayım" demesi üzerine Allah ona, kendisini göremeyeceğini söylemiştir[7652]
Allah'ın, Cebrâîl'i veya herhangi bir meleği, bir insana gönderip buyruklarını duyurması da üçüncü çeşit vahyi oluşturur.
İlham şeklinde olan birinci vahiyde peygamber, kalbine bazı düşüncelerin doğduğunu bilir ama kendisinin dışında bir telkin edicinin farkında olmaz. İkinci çeşit vahiyde peygamber kendi zâtı dışında bir ses işitir, fakat sesin sahibini görmez. Ancak kendisine hitâbedenin Allah olduğunu bilir. Üçüncü çeşit vahiy ise melek ile insan arasında ruhsal bir ilişki sonucudur. Peygamber, vahyedenin, kendi zâtı dışında bir varlık olduğunun bilincindedir.
Râğıb şöyle diyor: Vahyin aslı sür'atli işarettir. Sür'atli emre, emrun vahyun denilir. Vahiy terkipsiz, soyut ses ile, işaretle ve yazı ile olabilir. "Zekeriyyâ ma'bedden kavminin karşısına çıkıp onlara: Sabah akşam Rabbinizi tesbîh edin, diye vahyetti" [7653] âyetinde vahiy, Zekeriyyâ'nın, cemâatine işaret veya yazı ile anlatması şeklinde yorumlanır.
"Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler vahyederler" [7654], "Şeytanlar dostlarına sizinle mücâdele etmeleri için vahyederler" [7655] âyetlerinde insan ve cin şeytanlarının birbirlerine veya dostlarına vahyetmeleri, fısıltı ile gizlice onlara söz söylemeleri, vesvese verip kötü düşünceler aşılamalarıdır. Bunlar Tanrısal olmayan vahiylerdir.
Allah'ın, peygamberlerinin ve velilerinin kalblerine düşürdüğü sözlere de vahiy denir. "Allah bir insanla, ancak vahiyle, yahut perde arkasından konuşur..." âyetinin bildirdiği üzre İlâhî vahiy de birkaç şekilde olur:
1) Duyulan ses, görülen bir elçi vasıtasiyle olur. Cebrail'in, Peyğamber'e belli bir şekilde gelip Allah'ın emirlerini tebliğ etmesi gibi.
2) Görmeden, sadece sözü işitmekle olur. Mûs'anın, görmeden Allah'ın sözlerini işitmesi gibi.
3) Sözün kalbe düşürülmesi şeklinde olur: "Kutsal Ruh, ruhuma üfledi..." sözünün, Peyğamber'in kalbine doğurulması gibi.
4) İlham ile olur. "Biz Musa'nın annesine, onu emzir... diye vahyettik" [7656] âyetinde vahiy ilham anlamınadır.
5) Teshir ile (iç*güdü şeklinde) olur. "Rabbin arıya vahyetti..." [7657] âyetinde Allah'ın arıya vahyi, ona verdiği içgüdüdür.
6) Ru'yâ şeklînde olur. Peyğamber(s.a.v.)in: "Vahiy kesildi, yalnız müj-deleyici işaret kaldı ki bunlar mü'minin gördüğü ru 'yalardır" [7658] hadîsinde bu vahye işaret edilmiştir.
Âyetteki " Ancak vahy ile" sözü ilham, teshîr ve uyku vahiylerini gösterir. Yahut perde arkasından" sözü, görmeden işitme vahyini gösterir. " izniyle, dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir" sözü de Cebrail'in, belli bir surette gelip Allah'ın sözlerini tebliğ etmesini gösterir'.[7659]
Vahyin mâhiyetini ancak vahyi aian bilir. Biz bazı âyet ve hadislerden vahiy hakkında bir fikir ediniyorsak da mahiyetini tam kavrayanlayız. Kur'ân-ı Kerîm, kâh "Rûh", kâh "er-Rûhu'1-Emîn: Güvenilir Ru'", kâh "Resul: elçi" olarak tanımlanan ve Medine devrinde inen âyetlerde de Cebrail adı ile tasrîh edilen melek tarafından vahyedilmiştir. Hadislere göre melek geldiği sırada Peygamber (s.a.v.), çıngırak sesine benzer bir ses duyar, sonra kendinden geçerdi. Kendisine nasıl vahiy geldiğini soran Haris ibn Hişâm'a, Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap vermiştir: "Bazan çıngırak sesi şeklinde gelir ki benim için en güç olanı da budur. Bu hal benden geçer geçmez meleğin bana ne söylediğini bellemiş olurum. Bazan da melek bana insan şekline girerek gelir, benimle konuşur, ben de onun söylediğini bellerim". Hadisi rivayet eden Hz. 'Âişe "Soğuk kış günü vahiy inerken onu gördüm. O hal kendisinden geçince şakaklarından ter akardı" [7660] demiştir.
Bazan meleğin bir insan şekline girerek vahiy getirdiği de olurdu ki o halde de onu yalnız Hz. Peyğamber'in kendisi görebilirdi. Necm Sûresinin bildirdiğine göre melek Peygamber'e görünerek ona vahyetmiştir: "İnmekte olan yıldıza andolsun ki arkadaşınız sapmadı, azmadı. O havadan konuşmaz. O(na inen Kur'ân), kendisine vahyedilen vahiyden başka bir şey değildir. Onu müthiş güçleri olan biri öğretti. O üstün akla sahip (olan melek)

[7651] Tâhâ Sûresi: 12.
[7652] A'râf Sûresi: 143.
[7653] Meryem Sûresi: 11:
[7654] En'âm Sûresi: 112.
[7655] En'âm Sûresi: 121.
[7656] Kasas Sûresi: 7.
[7657] Nahl Sûresi: 68.
[7658] Buhârî, Ta'bîr: 5; Müslim, Salât: 207, 208; Ebû Dâvûd, Salât: 143; Tirmizî, Ru'yâ: 2; Ne-sâ'î, Tatbik: 9, 62; İbn Mâce, Ru'yâ: 1;....
[7659] Mufredâtu'l-Kur'ân.
[7660] Buhârî, Vahyin Başlangıcı.

doğruldu (gerçek melek şekliyle göründü), kendisi yüksek ufukta iken. Sonra yaklaştı (yere doğru) sarktı. Onunla arasındaki mesafe, iki yay kadar yahut daha az kaldı. Kuluna vahyettiğini etti. Onun (gözüyle) gördüğünü gönül yalanlamadı. Onun gördüğü hakkında onunla tartışıyor musunuz? Andolsun onu bir kez daha inerken görmüştü: Sidretu'l-Muntehâ'da. Ki barınılacak cennet oradadır"[7661]

Kendisi de fetretten sonra melekle karşılaşmasını şöyle anlatmıştır: "Yürürken gökten bir ses işittim, başımı kaldırdım. Bana Hirâ'da gelmiş olan meleği gökle yer arasında bir koltuğa oturmuş gördüm. Ondan korktuğum için (eve) döndüm. 'Beni örtün, beni örtün'dedim. Yüce Allah: 'Ey elbisesine bürünen, kalk uyar...' (âyetini) indirdi"[7662]

Vahiy esnasında görülen haller: Peygamber(s.a.v.)in, normal insan sıfatlarından yükselip vahiy alabilecek duruma gelmesi, vücudunda sarsıntılar meydana getirir, hadiste belirtildiği üzre soğuk kış günlerinde bile vahyin ağırlığından, şakaklarından terler akardı. Üzerine binmiş olduğu deve dahi bu manevî ağırlığa dayanamayarak çökerdi. Arafat'ta Resul-i Ekrem'e deve üzerinde iken vahiy gelmeğe başlayınca bindiği deve, arka ayaklarını çökertmişti. Bir defa da kalabalıktan ötürü dizi, Zeyd ibn Sâbit'in dizi üstüne rastlamış, o halde vahiy gelmişti. Dizinde büyük bir ağırlık hisseden Zeyd, dizinin kırılacağını sanmıştı. [7663] "Peygamber(s&.v.)e vahiy indirildiği zaman kendisini bir sıkıntı kaplar, yüzü sararır, kül gibi olurdu" [7664], "Kendisine vahiy indirildiği zaman başını öne eğer, ashabı da başlarını öne eğerlerdi. Vahiy hali açılınca başını kaldırırdı" [7665], "Ashabı ona vahiy geldiğini, cildinin kül gibi olmasından anlarlardı" [7666], Ebû Hüreyre (na.) de: "Peygamber(s.a.v.)e vahiy inerken önce vücutlarına titreme gelirdi", "Vahiy inerken kendilerini gam ve keder kaplar, yüzleri kül gibi olur, gözlerini kapar ve horultuya benzer şiddetli şiddetli nefes alırlardı" demiştir [7667] Hz. Ömer'in de: "Peygamber(s.a.v.)e vahiy indirilirken yüzü çevresinde, kovandaki arı uğultusuna benzer bir ses duyulurdu" dediği rivayet edilir[7668]

Kuşkusuz bu şartlar altında Peygamber (s.a.v.), beşerî duyularından ve iradesinden geçiyor, tamamen Tanrısal iradenin yönetimine giriyordu. Artık gelen sözler kendi düşüncesinin sınırları ötesinden geliyordu. O, sadece kendisine vahyedilene uyuyordu.

52-53 ncü âyetlerde Allah, nasıl daha önceki peygamberlere vahyetmiş ise Hz. Muhammed'e de "Emrinden bir ruh" vahyettiğini, bu vahiyden önce Hz. Muhammed'in Kitap ve îmanı bilmediğini, Allah'ın bu vahyi kullarından dilediği kimseleri doğru yola götürecek bir ışık yaptığını, Muhammed'in de bu vahiyle insanları göklerin ve yerin sahibi Allah'ın yoluna götürdüğünü buyuruyor ve bütün işlerin Allah'a varacağını vurgulayarak sûreyi tamamlıyor.

Böylece Kur'ân'da genel bir üslûb olarak sûrenin sonu başı ile konu birliği sağlıyor. Başında Allah'ın diğer peygamberlere vahyettiği gibi Hz. Mu-hammed'e de vahyettiği ifade edilmişti. Sonunda da yine bu noktaya işaret edilmiş oluyor.

Son âyetlerin Medine yahudilerinin, Hz. Peygamber'e: "Peygamber isen Allah ile doğrudan doğruya konuş, Allah'ı gör" demeleri üzerine indiği rivayet edilirse de bu, âyetlerin Medine'de inmiş olmasını gerektirir. Oysa âyetlerin Medine'de indiğine dair bir rivayet yoktur. Kaldı ki âyetler, Mekke üslûbunu taşımaktadır ve bunlar, önceki âyetlere bağlıdır. Kur'ân'ın genel üslûbu uyarınca sûrenin sonunu başına bağlamaktadır.

Son iki âyetten açıkça anlaşılıyor ki Peygamber (s.a.v.), vahyin ne olduğunu, Allah'a nasıl inanılması gerektiğini bilmezdi. Okumadan yazmadan da habersizdi. "Allah seni sapık buldu da doğru yola iletti" [7669] âyeti de onun, gerçek dini bilmediğini, içinde yetiştiği toplumun dinsel geleneklerine göre yaşadığım, vahiy ile Allah'ın dinini öğrendiğini kanıtlar. Muhakkak ki o da bazı hanîfler gibi tenha yerlere çekilmiş, kâinatın yaratıcısını düşünmüş, kavminin tutum ve davranışlarının sapıklık olduğunu anlamıştır ama tlâhî dinin mahiyetini, iman ve İslâmın hakikatini ve ayrıntılarını ancak vahiy ile öğrenmiştir.

Müfessirler, Hz. Peygamber'in, peygamberlikten önce imânı ve Kitabı bilmediği ifadesinden onun, îmândan yoksun olduğu anlamına gelebileceği ihtimâlini savmak için: "Sen Kitap nedir, îmân nedir bilmezdin" âyetini çe-şitli biçimlerde yorumlamağa çalışmışlardır:

1) Burada îmân, soyut tasdik değil, dinin ve Kitabın bütün ayrıntılarının, hükümlerinin tasdiki anlamındadır. Elbette Peygamber, kendisine peygamberlik gelmezden önce dini ayrıntılarıyle bilmiyordu ama bu, onun genel anlamda imandan yoksun olmasını gerektirmez.

2) Burada îmân, Allah'ı ve Elçisini tasdik anlamındadır. Peygamberin ümmeti, kendisini tasdik ile yükümlü olduğu gibi, kendisi de kendi peygamberliğini tasdik ile yükümlüdür. Kuşkusuz, peygamberlik gelmezden önce o, kendisinin, Allah'ın elçisi olduğunu bilmiyordu. Bunu ancak vahiy ile öğrenmiştir.

3) Burada îman ile, inanma yollan ve alâmetleri kasdedilmiştir. Bunlar da ancak vahy ile bilinir. Beğavî şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.), vahiyden önce îbrâhîm dini üzerinde idi. Henüz kendi dininin hükümleri kendisine

---

[7661] Necm Sûresi: 1-15.
[7662] Buhârî, Vahyin Başlangıcı.
[7663] Buhârî, Salât: 12, Cihâd: 31, Tefsîr, Sûre: 4, 18; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 4, 14; Cihâd: 4: İbn Hanbel, Musned: 1/275.
[7664] Müslim, Fedâil: 88.
[7665] Müslim, Fedâil: 89.
[7666] İbn Hanbel, musned: 1/238.
[7667] Ahmed Naîm, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi: 1/5.
[7668] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 23; İbn Hanbel, Musned: 1/34, 4/261; Dârimî, Mukaddime: 2.
[7669] Duhâ Sûresi: 7.

belli olmamıştı". İşte imanı bilmemesi, kendi şeriatinin ayrıntılarını bilmemesi demektir.
4) Kitâb ve imandan önce bir da'vet kelimesi takdir edilebilir. Sözün takdiri şöyle olur: "Sen Kitâb'a ve îmâna çağırmayı bilmezdin."
5) Bir görüşe göre de sözün takdiri: "Sen beşikte iken îmânı bilmezdin" şeklindedir. Keşfin yazan, bu görüşe eğilim göstererek: âyette Allah, bir zamanlar bunları bilmeyen Peyğamber'e, bunları bildirmekle ona olan nimetini belirtmektedir. Peygamber bunları bilmez iken sonra bilmiştir. Fakat bunların ikisini de vahiyden sonra bilmiş olması gerekmez. Her ikisini de vahiyle bilmesi mümkün olduğu gibi birini vahiyden önce, birini de vahiy ile bilmesi de mümkündür. Peygamber'in, Kitabı ancak vahiy ile bildiği kanıt ile sabittir. İmânı ise vahiyden önce, düşünce yeteneğine erdikten sonra bilmiştir. Pey-ğamber'in, kendinden öncekinin şerîatine tabi olmadığı görüşü zayıftır. Çünkü bilmemek, o şerîate göre ibâdet etmemeyi gerektirmez. Sadece bilinmeyen şeyi yapmama günâhını düşürür.
Âlûsî, bu görüşleri kaydettikten sonra "Âyette akla gelen mânâ, Kitabı ve îmânı bilmemenin, tâ vahiy zamanına kadar devam ettiği, bunların ikisini de vahiy ile bildiğidir" diyor. Bununla beraber Keşf sahibinin fikirlerini de binemsediği için; onun yukarıdaki sözlerine yapılan itiraza şöyle cevap veriyor:
"O araştırıcının amacı, bir din hükmünü, vakıa uygun biçimde kesin bilmemenin, o hükmü uygulamamayı gerektirmeyeceğini belirtmektir. Zira kendinden öncekinin şeriati ile amel etmek için o şerîati galip zan ile bilmek de yeterlidir. Herhalde Peygamber (s.a.v.), kendisinden öncekinin şeriatini bu tür bir bilgi ile (yani galip zannı ile) biliyordu.
"Bugün Peygamberimizin şeriati ile amel edenlerin çoğunun bilgisi de böyle zanna dayanır. Zira dinin ayrıntıların n çoğu zann(ifade eden âhâd haberlerine veya kıyâs)a dayanır.
"Rivayetleri araştıranlar, Arapların, uygulayageldikleri hac, sünnet, boşama, cenabetten yıkanma, soy ve hısımlık dolayısıyle evlenme yasakları gibi konuların, İbrâhîm dininin kalıntıları olduğunu tespit etmişlerdir. Peygamber (s.a.v.) ise İbrâhîm dinini uygulamaya herkesten daha çok düşkün idi. Çünkü onun soyundan gelmişti.
"Sahîh hadisler de peygamberlikten önce onun, Hirâ Mağarasına çekilip tehannüs ettiğini ifâde etmektedir. Tehannüs, tehannüf olarak tefsîr edilir. Tehannüf, hanîflik yapmak yani İbrâhîm (selâm ona) dinine uymak demektir. Araplar çoğu kez fâ'yı sâ söylerler. Bu yüzden aslında tehannüf olan kelime, kitaplara tehannüs şeklinde girmiştir. Nitekim İbni Hişam'ın Sî-retinde kelime, sâ yerine fâ ile " şeklinde de geçer. Buhârî'de olduğu üzre tehannüs kelimesi, ibâdet etme, hins'ten yani günâhtan sakınma anlamında da tefsîr edilmiştir.
Kaldı ki: 'Peygamber (s.a.v.) kendinden öncekinin şerîati ile âmil idi' diyenin amacı, onun kendinden önceki şerîatin bütün ayrıntılanyle amel ettiğini söylemek değil, kendisine doğru görünenle amel etmiş olduğunu belirtmektir. Ona göre doğru görünen din ise İbrâhîm şeriati olmalıdır. Çünkü Peygamber (s.a.v.) onun zürriyetindendir. Araplar da İbrâhîm dini ile yükümlü idiler..."[7670]
52 nci âyette vahyedilen Kur'ân âyetleri, "Allah'ın emrinden bir ruh" olarak tanıtılır. Ruh nasıl cansız şeylere hayat verirse Kur'ân da cehalet ve küfür yüzünden yüce sıfat ve meziyetleri ölmüş, dumura uğramış olan insanın mânâsına can verir. Onun için Kur'ân'a ruh denmiştir. "Melekleri, emrinden rûh ile kullarından dilediğine, 'Benden başka Tanrı yoktur, benden korkun!' diye indirir" [7671], "Dereceleri yükselten Arşın sahibi Allah, buluşma gününe karşı uyarmak için emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir" [7672] âyetleri de "rûh" ile Kur'ân vahyinin kasdedildiğini gösterir. Çünkü uyarmak ancak vahiy ile ölür [7673]
Âlûsî, "Böylece sana, emrimizden bir rûh indirdik" âyetinin işâri anlamını belirtmek için 'Abdu'l-Vahhâb eş-Şa'rânî'nin şu sözlerini kaydediyor:
"İyi bil ki Hakk'ın sözünü işitmeğe engel olan beşerliktir. Allah maddeden soyutlanmış ruhlara konuştuğu gibi beşerlik derecesinden yükselen ruha da hitabeden Rûh derecesine ermesini engelleyen işlerle meşgul olduğundan dolayı insana beşer denmiştir. Kul ruh derecesine erişmeyince Allah ona eşyada konuşur, eşyada tecellî etmek suretiyle hitabeden Ama rûh derecesine yükselen peygamberler böyle değildir. (Onlar Allah'ın hitabını duymuşlardır). Yüce Hak, Peygamberlerden başkasına sadece suretlerde görünür ve kendisinin hidayeti olmadıkça da kul, o görünenin, yüce Rabbi olduğunu bilmez.
"Gerçekte Allah, kendisinden başkasına hitâbetmez, kendisinden başkasına sözünü işittirmez. Şayet sözlerini duyurmak amacımla oır kula hitâ-bederse o kulun bütün kuvveleri kendisi olur. Zira hadis in (sonradan olanın), Kadîm'in (öncesi olmayanın) sözüne dayanması mümkün değildir. Yüce Hak, necvâ (gizli konuşma, ona ilham ile düşünceler verme) sırasında onun kuvvetleri olmaz. Bundan dolayı Mûsâ, O'nun tecellisine dayanamamış, bayılıp yıkılmıştır. Çünkü onda, o makamdaki tecellîyi kabul edecek yetenek yoktu. Bu yetenek Peygamberimizde vardı. Dağda da Allah'ın; kulunun işitme, görme duyusu ve bütün güçleri olacağı sevgi derecesi bulunmadığı için o da Allah'ın hitabını duymağa dayanamayıp parçalanmıştır.
"Allah'ın, yaratıklara konuşması sürmektedir. Ancak Hattâb oğlu 'Ömer ve ona vâris olan velîler gibi bazı insanlar, bunun Allah'ın sözü (ilhamı) olduğunu anlar; bazıları da anlamaz: "Bana şu düşünce belirdi" der. O beliren düşüncenin, Allah'ın kalbine attığı söz olduğunu anlamaz...

[7670] Rûhu'l-meânî: 25/58-59.
[7671] Nahl Sûresi: 2.
[7672] Mü'min (Ğâfir) Sûresi: 15.
[7673] Muhammed el-Emîn eş-Şankîtî, Advâu'l-beyân: 3/210.

"Bil ki velîlerin kalblerine inen ilham vahyi, melekler tarafından değil, melek mertebesine eren ruhlardan gelir. Çünkü melek, Peygamberden başkasına vahiy indirmez ve Tanrısal emir vermez. Zira şeriat tamamlanmış, geriye sadece "müjdeciler" kalmıştır. Müjdeciler, genel vahiy(ilham)dır. Bu vahiy, aracısız, doğrudan Allah'tan kula olabileceği gibi vasıta ile de olabilir. Ama peygamberlikte meleğin aracılığı gerekir. Melek (mertebesine ermiş ruh) kula ilham ederken görünmez. Ancak Peygamberler, vahiy alırken de meleği görebilirler. Velî öyle değildir. O ya meleği görür ama sesini duymaz, ya da sesini duyar ama kendisini göremez. Arifler, artık kalkmış olan peygamberlik hallerine ulaşamazlar. Onlara sadece müjdeciler kalmıştır. Fakat bu konuda da yine insanlar birbirinden farklıdırlar. Kimi aracının müjdelemesinde kalır, kimi de bunu geçer. el-Efrâd böyledir. Çünkü müjdelemeler, onlara aracısız gelir, ama peygamberlik gelmez. Bundan dolayı hükümler onlara tanınmaz olur (şerîatin hükümlerini fark edemezler). Hakk'ın bildirmesi makamında, gör-dükleriyle amel etmeleri bakımından bunlar peygamberlere benzerler. Kendilerine verilenler, görünürde bağımsız şerîate benzese de gerçekte o, şerîat değil, şerîatin açıklamasıdır. Kesilmiş olan, teşri' (şerîat getirme) vahyidir. Fakat sünnette kapalı olan şeyleri açıklama anlamındaki vahiy, bu ümmet için bakidir. Tâ ki velîler, neye davet ettiklerini iyi bilsinler, bilinçle hareket etsinler. Onlara verilen ilham vahyi, Tanrısal haberdir, görünmez. Bir melek (rûh) va-sıtasiyle Allah'tan kula verilen haberlerdir.
"İlham ancak hayır işlerinde olur, hayrı bildirir. "Allah nefse fücurunu ve takvasını ilham etti" [7674] âyetinde buyurulduğu üzre fücurun ilham edilmesi, ondan kaçınmak içindir, ilhamların en mükemmeli şerîate uymak, İlâhî kitaplara bakmak, onların emir ve yasakları sınırında durmak şeklindeki ilhamdır. Böylece o ruhun pası gider ve ona âlemlerin suretleri çizilir.
Allah'ın: "Ya da perde arkasından konuşur" sözü ise, kalbe değil, işitme duyusuna olan hitabım anlatmaktadır. Bu hitâb kime yapılırsa o zât, işittiği sözün amacını anlar. Bu hitâb, tecellî suretinde de olabilir ki bu takdirde tecellînin yapıldığı suret, perdedir. Arif, o suretten yapılan tecellînin, ne anlama geldiğini, suretin perde olduğunu, onun arkasından kimin konuştuğunu bilir. Bu hal sahibinin, diğerlerinden farkı, bu zatın, perde arkasından konuşanın Allah olduğunu bilmesidir.
"Ya da bir elçi gönderir de izniyle dilediğini vahyeder" sözü de meleğin, ya da insan elçinin bize getirmiş olduğu hükümleri anlatmaktadır. Bunlar, tıpkı okuyucular gibi Allah'ın sözünü bize anlatırlarsa söyledikleri, Allah'ın kelâmıdır. Ama kendi içlerinde buldukları (kendi düşüncelerini) bize anlatırlarsa bu, Allah'ın sözü değildir.
"Velîler içinde de her insana özgü olan genel ilke ve vahy durumunda? Allah'tan kendilerine düşünceler verilenler vardır. Mütercim, kendisine atılan söz kalıplarını veya gönlüne yazılan düşüncelerin suretlerini kendisinde bulur. O suretlerin (kendileri değil fakat) ruhu da Allah'ın sözüdür. İşte o zaman kul, "Kalbim, Rabbimden bana söyledi" der. Bununla, kendisine olan özel vahiy şeklini anlatır. Bu sözlerimi iyi düşün ve bil. Zira bunlar nefis sözlerdir. Allah seni doğruya iletsin"[7675]

Şûra Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd İle ilgili Prensipler:
1. Bütün kâinat, Allah'ındır. Gökleri, yeri, canlı cansız herşeyi yaratan, canlıları erkek ve dişi düzenine göre üreten O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. Allah'tan başka tanrı edinenler, Allah'ın takibatındadırlar. Yaptıklarının hesabını vereceklerdir. Kimse onları Allah'ın cezasından kurtaramaz (4, 6). Tek koruyucu, Allah'tır. O'ndan başka koruyucu yoktur (9, 11). Kâinatın yönetimi O'na aittir. Rızık veren O'dur. Kimine bol, kimine dar rızık verir. Herkesin haline uygun olanı yapar (12).
2. Allah, bütün peygamberlere aynı dinî prensipleri vahyetmiştir. Bu da tevhîd esasına bağlı kalıp dinde ayrılığa düşmemektir: "O size, dînden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahy ettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve îsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki: Dîni doğru tutun (hurafeler karıştırıp dîni bozmayın) ve onda ayrılığa düşmeyin..." (13).
İnsanlar, kendi bencillikleri yüzünden bile bile dinde ayrılığa düşmüşlerdir (14). Şu Tefsirin yayımından itibaren aleyhimizde başlatılan insafsız kampanyanın sebebi nedir? Bencillik, kıskançlık. Bizim sözlerimizi tahrîf ediyorlar, paragrafın içinden sadece bir tek cümle alıyorlar, sözü siyakından çıkarıp kendi istedikleri anlama sokarak aleyhimizde kullanıyorlar. Kur'ân'ın, zikrettiğimiz birçok âyetini görmezlikten gelerek bizim delillerimize hiç değinmeden, yazdıklarımızı okumadan saldırıyorlar. Veya okudukları halde mahsus tahrîf ediyorlar.
Maalesef bunu, basit insanlar yanında, profesör unvanını almış, bencilliğinin zebunu bir adam da yapıyor. Demek ki vaktiyle peygamberlere de böyle yapılmıştı. İşte Kur'ân-ı Kerîm, din adamı görünen, fakat gerçeklere gözlerini kapamış bencil insanların, ne maksatla böyle yaptıklarını belirtmek üzere: "Kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik, kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler" (14) buyurmuş, dini yozlaştıran insanların bağnazlığını duyurmuştur.
Ama böyle yapanlar, cezasız bırakılacak değillerdir. Bu eylemleri bir gün kendilerini boğacaktır. Fakat Allah, aceleci değildir. Hikmeti uyarınca onlara bir süre fırsat verir. Ezelde insanlara bir süre fırsat verip onları

[7674] Şems Sûresi: 8.
[7675] Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî: 25/62-63.

denemeyi kararlaştırdığından, biraz daha düşünüp uslanmaları için fırsat verir. Buna rağmen yola gelmezlerse mutlaka cezalarını çekeceklerdir (14).
3. Gökleri, yeri yaratan, bunların üstünde deprenen canlıları yayan, yağmuru yağdıran Allah'tır. Kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi O'dur (28).
B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:
4. Peygamberlere dini vahyeden, Allah'tır. Dîn, ancak O'nun vahyettiği sözlerle belirlenir (3).
5. Kur'ân'm Arapça indirilişinin sebebi, Araplara elçi olarak gönderilen Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Mekke ve yöresindeki insanları, anlayacakları bir dil ile uyarmasıdır (7). Allah, insanları çeşitli milletlere ayırmış ve her millete, kendi diliyle elçi göndermiştir. Hz. Muhammed(s.a.v.)i de, Arapça konuşan millete göndermiştir. Onun mesajının ilk muhatapları Araplardır. Ama mesajının içeriği umumîdir.
6. Peygamber (selâm ona), tebliğine karşılık istemez. Sırf Allah'ın sevgisine ermek, rızâsını kazanmak için risâlet görevini yapar (23). Peygamber, tebliğine karşılık beklemediğine göre gerçek Hak da'vetçisinin de dini bir kazanç vasıtası yapmaması, sırf Hak rızâsı için tebliğ etmesi gerekir.
Kur'ân'ı tebliğ eden, ondan para almamış, ömrünün sonuna dek zühd içinde yaşamış, hattâ devlet başkanı olduktan sonra hanımlarının dünyâ zî-neti, bol geçim istemelerinden rahatsız olup onlardan bir ay ayrılmak gereğini duymuş, inen İlâhî hitâb onları uyarmıştır: "Ey Peygamber, eşlerine söyle: 'Eğer siz, dünyâ yaşamını ve süsünü istiyorsanız, geliniz size geçimlik vereyim ve sizi güzelce serbest bırakayım. Ama siz, Allah'ı ve âhiret yurdunu istiyorsanız, biliniz ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır" [7676]
Kur'ân'ın tebliğicisi Allah Elçisi, tebliğinden ücret almayıp zühd içinde yaşamayı yeğlemiş iken şimdi hatimci ve mevlidci güruh, Kur'ân hatimleri ve mevlidlerle servet sahibi olma çabasındadırlar ve bunu da din adına yapmaktadırlar. Bu, dini yozlaştırma değil de nedir? Zaten din, ruhunu kaybedip böyle bid'at ve ayrıntılarla yozlaşınca dini aslına döndürmek için elçiler gönderilmiştir.
Peygamberlerin temel görevi, yeni din getirmek değil, yozlaştırılmış olan tevhîd dinini aslî temizliğine döndürmektir. Yoksa: "De ki: 'Ben elçilerden bir türedi değilim (önceki peygamberlerin söylemediği şeyleri söylemiyorum, onların yolundan ayrılmış değilim). Bana ve size ne yapılacağım da bilmem. Ben, sadece bana vahyedilene uyuyorum ve ben, apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim" (Ahkaf Sûresi: 9). "(Ey Muhammed), Sana söylenen, senden önceki elçilere söylenenden başka bir şey değildir" (Fussilet Sûresi: 43).
7. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'tan korkar, O'na iftira edemez. O'nun tebliğ ettiği Kur'ân, Hakk'ın vahyidir (24).
8. Allah hiçbir insanla yüzyüze konuşmaz. Ya sözlerini ilham ile onun kalbine düşürür. Yahut görünmeden, perde arkasından hitabeden Ya da vah-yedecek melek gönderip sözlerini duyurur (51).
9. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, daha önce İlâhî Kitabı, imânı bilmezdi. Okur yazar değildi, Kitabı okumamış, öğrenmemişti. Nasıl inanılacağını da bilmezdi. O da toplumun bir ferdi olarak yaşıyordu. Allah, buyruğunda-ki ruhu (Cibril'i) gönderip, ona Kitabının hükümlerini vahyetti (52).
10. Ona vahyedilen İlâhî Kitâb, inanan kullara yol gösteren bir nurdur. İnsanlar onunla doğru yolu bulurlar. Hz. Muhammed (s.a.v.), insanları Allah'ın yoluna sevk etmektedir (2-53).
C) Âhiretle ilgili Prensipler:
11. İnsanların ayrılığa düştükleri sorunların içyüzünü Allah bilir. Haklı ve haksız olanlar, Yüce Dîvân'daki duruşmada belli olacaklardır (10).
12. Âhiretin vukuunda şüphe yoktur. Allah ölenleri diriltecek, onların bir bölüğü cennete, bir bölüğü de âteşe girecektir. Cehennem ateşine girecek zalimlerin koruyucusu ve yardımcısı yoktur (7, 9).
13. Azâb saati veya kıyamet yakın olabilir. Onun vaktini Allah'tan başka kimse bilmez (17). Müşrikler, inanmadıkları için alay amacıyle, Hz. Mu-hammed'den onun acele gelmesini isterler. Hakk'ın vukuundan kuşkulananlar, derin bir sapıklık içindedirler (18).
14. Kendi akıl yürütmelerini, geleneklerini Allah'ın dini sayan zâlimler, yaptıklarının kötü sonucu olan cehennem azabına gireceklerdir. Ama Allah'a ve O'nun hükümlerine inanıp güzel işler yapanlar, âhiret bahçeleri içinde, gönüllerinin çektiği herşeyi bulacaklardır (21-22).
15. Gökleri yaratan Allah, canlıları yeniden yaratıp bir araya toplamağa kadirdir.
16. Saldırganlık, sapıklıktır. Allah'ın şaşırttığım kimse koruyamaz. Haksızlar, azabı görünce kaçacak delik ararlar ama kaçmak mümkün değildir (44). Hem kendilerini, hem de ailelerini ziyan eden zâlimler, sürekli bir azaba çarpılırlar (45-47).
D) Genel Prensipler:
17. 5 nci âyette Allah'a çocuk sahibi demenin korkunçluğundan, nerdey-se gökleri dahi üstünden çatlatacağı vurgulanmaktadır. Bu ifadeden, gök tabakalarında son derece güçlü bir gerilim olduğu sezilmektedir.
18. Allah'ı tesbîh eden melekler, yeryüzndekiler için Allah'tan mağfiret dilerler (5). Bu ifade, meleklerin, yeryüzündeki canlılardan ve insanlardan üstün olduğunu gösterir.
19. Allah isteseydi, insanları tek bir millet yapardı ama böyle dilememiş, insanları çeşitli dilleri konuşan uluslara ayırmıştır. Her ulusun anlaması için de kendi içinden bir uyarıcı görevlendirmiştir (7-8).
20. Allah adına kimse din hükmü koyamaz. Din hükümleri, ancak Allah'ın vahyi ile gelir. O'nun bildirisi

[7676] Ahzâb Sûresi: 28-29.

olmadan, kendi kendine din hükmü koyanlar haksızlık ederler ve onlar bu yaptıklarının cezasını çekerler (21).
21. Yalnız Allah'a tevekkül etmeli, O'na yönelmelidir (10).
22. Allah'ın emrettiği üzre doğru olmalı, dini kendi arzularına göre yoz-laştıranların keyiflerine uymamah, Hakk'a ve Hakk'ın hükümlerine bağlanmalıdır (15).
23. Herkesin yaptığı kendisinedir. Herkes kendi vicdanında özgürdür. Kimse başkasının yaptığından sorumlu değildir. Herkes kendi yaptığının sorumluluğunu taşır. Allah, âhirette haklıyı ve haksızı ortaya çıkaracaktır (15).
24. Haksız yere din hakkında tartışanlar, Allah'ın gazabına ve azabına uğrayacaklardır (16).
25. Allah, Kitabı hak ve ölçü ile indirmiştir. İlâhî Kitap, hak ölçüsüdür. Onun söyledikleri gerçektir. Din hakkında, İlâhî Kitap dışındaki düşünceler batıldır. Öyle ise dinin temel hükümleri, Kitabın bildirdikleridir. Kitabın açıkladığı din hükümlerine ve hak ölçüsüne tabi olmalıdır (17).
26. Allah kullarına lutufkârdır, dilediğine bol rızık verir (19). Onu ummadığı yerden besler (Talâk Sûresi: 3).
27. Allah, âhireti isteyene âhireti verir. Sadece dünyâyı isteyene de biraz dünyalık verir ama onun âhirette nasibi olmaz (20).
28. Allah batılı siler, sözleriyle hakkı yerleştirir (24). Bâtıl kalıcı olamaz. "Hayır, biz hakkı bâtılın üstüne atarız da o onun beynini parçalar, derhâl bâtılın canı çıkar..." (Enbiyâ Sûresi: 18).
29. Allah kullarına merhametlidir. Onların tevbelerini kabul, günâhlarını affeder, yaptıklarını bilir (25).
30. İnanıp güzel işler yapanlara, lutfuyla, yaptıklarından kat kat fazla ödüller verir. Kâfirleri de şiddetle cezalandırır (26).
31. Onun her yaptığı, hikmete dayalıdır. Herkesin haline uygun olanı yapar. Kulun ruhsal durumuna göre ona bol veya dar rızık verir. Eğer kullara hep bol rızık verseydi, taşkınlık ederler, dengeyi bozarlardı. Çünkü: "İnsan, kendisini zengin görünce azar" (Alak Sûresi: 6-7). Kulun taşkınlığını önlemek, ruhsal değerini korumak ve dengelemek için dilediği kadar rızık verir. O, kulunun ma'nevî durumunu bilir, görür (27).
32. 23 ncü âyette Allah'ın gökleri, yeri ve her ikisinde bulunan dâbbeyi (deprenen canlıyı) yarattığı vurgulanmaktadır. Dâbbe, hareket eden bedensel canlı demektir. Bu âyette göklerde de yerde de dâbbe bulunduğu belirtilmiştir ki bundan, uzayda dünyâmızdan başka bazı gezegenlerde de dâbbe (canlı) olduğu anlaşılır.
33. İnsanın başına gelen felâketler, kendi günâhının cezasıdır. Bununla beraber Allah, kulunun her günâhını da cezalandırmaz, birçoğunu affeder (30, 34). Eğer kulun her hatâsını cezalandırsaydı, yeryüzünde deprenen tek canlı bırakmazdı [7677], "Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her kötülük Are/îrf/(işlediğin günâh yüzendendir" [7678]
Hiç kimse, Allah'ın vereceği cezayı önleyemez (31).
34. Allah'ın, kullarına pek çok nimeti ve lutfu vardır.İnsanı yaratmış, tabiat yasalarını onun hizmetine vermiştir. Esen rüzgâr, yelkenli gemileri, denizin üstünde yürütür. Rüzgâr olmasaydı, motor gücünün olmadığı zamanlarda insanların denizde gemilerle seyahat etmeleri, yüklerini taşımaları mümkün olmazdı. Öyle ise bu nimetleri lütfeden Allah'a şükretmek, başa gelen olayları da sınav bilip sabretmek gerekir (32-33).
35. Allah'ın âyetleriyle uğraşan, onların yayılmasını önlemeğe çalışanlar, O'nun cezasından kurtulamazlar (35).
36. Dünyâ nimeti geçici, inanıp Rablerine güvenenler için Allah katında bulunan ödüller kalıcıdır (36).
37. Hemen her sûrede olduğu gibi bu sûrede de mü'minlerin vasıfları ana çizgileriyle belirtilmiştir: İnanıp Rablerine tevekkül edenler, büyük günâhlardan, fuhuştan kaçınırlar. Kızdıkları zaman öfkelerine hakim olur, bağışlarlar. Rablerine yalvarırlar, namazlarını kılarlar. İşlerini birbirlerine danışırlar. Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan Allah için verirler. Saldın karşısında kendilerini savunurlar (36-39).
Mü'minlerin, saldırıya karşı kendilerini savunacaktan belirtildikten sonra, yapılan kötülüğe, ancak o kötülük kadar ceza verileceği, fakat affedip uzlaşmanın Allah tarafından ödüllendirileceği, Allah'ın haksızları sevmediği vurgulanır (40) ki bu âyetler, inananları, öc almakta taşkınlıktan kaçınmağa, öc almaktan tamamen vazgeçip affa, uzlaşmağa yöneltmektedir.
38. Yapılan kötülüğün cezası, onun dengi bir kötülüktür. Kötülüğü daha ağır bir kötülükle cezalandırmak zulümdür. Allah zâlimleri sevmez (40). Fakat affedip barışmak, uzlaşmak daha güzeldir: "Eğer bir topluluğa azâbedecekseniz, size yapılan azabın eşiyle azâbedin. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir" [7679]
Affetmekten sonra düzeltmeden, uzlaşmadan söz edilmesi, affın barıştırdığını, arayı düzelttiğini ifade eder. Gerçekten af, hasım tarafın gönlünü
fetheder. Ama intikam, tekrar karşı bir intikama, bitmeyen kavgalara, kan davalarına yol açar. O halde mü'min, mümkün mertebe intikamdan vazgeçip affetmelidir ki arayı düzeltsin, uzlaştırsın, toplumda kin, nefret ve kavga tohumları ekilmesin. Fakat şunu da bilmek gerekir ki yapılan haksızlığa, misliyle karşılık vermek, meşru bir haktır (41).
39. Saldırıya karşılık vermek, kendini savunmak meşru bir haktır. Kendini savunanlar kınanmazlar. Ama haksız yere başkalarına saldıranlar kınanır, çetin azaba çarpılırlar (42). Herşeye rağmen sabredip affetmek daha büyük

[7677] Fâtır Sûresi: 45.
[7678] Nisa Sûresi: 79.
[7679] Nahl Sûresi: 126.

bir meziyyettir (43). Kötülüğe kötülük her yiğidin kârı, kötülüğe iyilik er yiğidin kârıdır.
40. Peygamber, kinsanların bekçisi değildir. Onun görevi, sadece tebliğdir (48).
41. İnsan bolluğa kavuşunca sevinir, hatâsı yüzünden başına bir kötülük gelince de nankörlük eder. Çünkü insan nankördür (48). Allah'ın verdiği nimetleri unutur: "Biz insana bizden bir rahmet taddınp da sonra onu geri alırsak hemen umutsuzluğa düşer, nankörlük eder" [7680]
Oysa insan Yaratanına şükrünü unutmamalı, kahr zamanlarında da O-nun lutfunu hatırlayıp şükretmelidir. Zira O'nun kahrında da lütuf vardır.
"Kahrın da hoş, lutfun da hoş" diyebilmelidir!
42. Allah, kâinatın pâdişâhıdır. O dilediğine kız, dilediğine erkek, dilediğine hem erkek hem kız verir, dilediğini de kısır yapar. Kulun haline uygun olanı verir (49-50).
"Dilediğine dişiler bahşeder; dilediğine de erkekler bahşeder..." (49) âyetinde erkekten önce kızın, Allah'ın armağanı olduğunun belirtilmesi, Kur-ân'ın kadına verdiği değeri gösterir. Kur'ân, kız çocuğunu, erkekten önce, Allah'ın bir lutfu, armağanı olarak takdim etmektedir. Halbuki bu âyet indiği zaman insanlar, kız çocukları olmasından utanç duyuyorlardı. Hattâ utançtan kurtulmak için kız çocuğunu diri diri gömenler vardı. Böyle bir durumda Kur'ân geliyor, kadının durumunu yükseltiyor ve kız çocuğunu, Allah'ın insana erkek çocuğundan da önde bir lutfu, armağanı olarak nitelendiriyor.
43. Bütün işler Allah'a gider. Ve O, yapılan işlere göre kulları arasında hükmünü verir. Herkes yaptığı işin karşılığım görür. Haklı ve haksız, iyi ve kötü O'nun huzurunda belli olur (53).

ŞÛRA SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1,2	Ebû Ca'fer, her harf üzerinde nefes almadan biraz durmuştur.	'Ayn'sız:	'Abdullah ibn Mes'ûd ve 'Adul-lâhibn 'Âbbas [7681]
		Hâ'mn fethiyle, edilgen:	İbn Muhaysın, İbn Ke§îr ve Mücâhid.
		Hâ'nın kesriyle, etken:	ötekiler.
	il%	Yâ ile, müzekker:	Nâfi', Yahya ibn Vessâb ve Kisâ'î.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Tâ ile, müennes:	Okuyanlar; ötekiler.
1	İnfitâr kökünden:			İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs, Ebûbekr, Şu'be.
	Tefettur kökünden:			ötekiler[7682]
				Çoğunluk.
				İbn Mes'ûd [7683]
				Çoğunluk.
				İbn Mes'ûd.
	İkisi de merfû':			Çoğunluk.

[7680] Hûd Sûresi: 9.
[7681] . İbn Mes'ûd'un mushafı da böyledir: CâmiVl-beyân: 25/6; Kurtubî: 16/1-2; Mesâhif: 85, 205; Tebsırah: 667; en-Neşr: 2/367; el-Budûr: 283.
[7682] Tfebsırah: 667; en-Neşr: 2/367; Kitâbu'l-Mesâhif: 85, 205.
[7683] Mesâhif: 85.

	İkisi de mansûb:	Zeydibn'Alî[7684]
		İbn Mes'ûd.
11	Merfû':	Çoğunluk.
	Cerr ile:	Zeydibn 'Alî[7685]
		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.
12		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd [7686]

Ayet No.
13
15
20
Kelime: Kırâet farkı:
Hâ'dan sonra elif: Hâ'dan sonra yâ:
Okuyanlar:
Hişâm.
ötekiler[7687]
îrâs kökünden edilgen: Çoğunluk. Tevrîs kökünden edilgen: Zeyd ibn 'Alî[7688]
İbn Mes'ûd ve
Übey[7689]
Çoğunluk.
îbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
Übey[7690]
İbn Mes'ûd [7691] Hâ'nın sükûnu ile: Ebû 'Amr, Şu'be,
Hamza, Ebû
Ca'fer. y Hâ'nın sılasız kesriyle: Kalûn, Ya'kub.
Âyet No.
21
22
23
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Hâ'nın silah (yaya bitiştirilen) kesriyle: ötekiler[7692]. İsti'nâf cümlesi olarak hemzenin kesriyle:
Çoğunluk. Kelimetu'l-fasl'a. atfen hemzenin fethiyle:
Yâ'mn fethi, bâ'nın sükûnu, hafif şînin dammıyle:
Yâ'mn dammı, şeddeli şîn'in kesriyle, tebşîr'den:
Yâ'nın dammı, şîn'in kesriyle, ibşâr'dan:
A'rec ve Müslim ibn Cündeb [7693] Çoğunluk. İbn Mes4ûd[7694]. Ibn Ya'mer, Cahderî, Kisâ'î,
Hamza.
Çoğunluk.
îbn Mes'ûd ve Humeyd ibn Kays [7695]

[7684] el-Bahr: 7/509.
[7685] Aynı; Mesâhif: 85.
[7686] Mesâhif: 85.
[7687] en-Neşr: 2/367; el-Budûr: 284.
[7688] el-Bahr: 7/513.
[7689] İbn Mes'ûd'un, bu kelimeyi şeklinde okuduğu rivayet edildiği gibi, duğu da rivayet edilmiştir: Mesâhif: 85, 162.
[7690] Mesâhif: 162.
[7691] Mesâhif: 85.
[7692] el-Budûr: 284.
[7693] el-Bahr: 7/515.
[7694] Mesâhif: 85.

Ayet No.
Kelime:
24
Kırâet farkı:
Nekre ile:
Ma'rife olarak: Meftûh nûn ile: iji Meftûh yâ ile:
Okuyanlar:
Übey ve Zeyd ibn 'Alî.
Çoğunluk[7696]. Çoğunluk. Zeyd ibn 'Alî ve Ebû 'Amr ve Ki-sâî'den rivayet [7697] Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve Cahderî[7698]
Yalnız vakıf halinde
fi'lin sonundaki hemzenin yâ'ya dönüştürülmesi:
Tam hemze ile:
Ebû Ca'fer ve
Hamza.
Sûsî ve diğerleri[7699]
Ayet No.
26
27
28
Kelime:
Kırâet farkı:
Hitâb tâ'sıyle:
Ğâib yâ'sıyle:
İnzal kökünden:
Tenzîl kökünden: İnzal kökünden:
Tenzîl kökünden:
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbnMes'ûd[7700]. Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler [7701] Çoğunluk. Übey[7702]. İbn Mes'ûd [7703] İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hamza, Kisâ'î. Ötekiler İbn Kesîr, Hu-meyd, Mücâhid, Ya'kub, İbn Ves-sâb, A'meş, Hamza, Kisâ'î: Ötekiler[7704]
Ayet No.
30
32
33
Kelime:
Kırâet farkı: Meksûr nûn ile:
i Meftûh nûn ile: Fâ'sız:
Okuyanlar:
İbn Vessâb, A'meş ve başkaları.
Çoğunluk'.[7705]
Nâfi', İbn 'Âmir.
Medine ve Şam
mushafları.
Ötekiler ve
mushafları[7706]
İbn Mes'ûd[7707]. Yalnız vasi halinde yâ ile: Nâfi', Ebû 'Amr,
Ebû Ca'fer.

[7695] Bunun kari'ler i daha önce geçmişti. Son kırâet Kitâbu'l-Mesâhiften alınmıştır: s. 85, Kur-tubî: 16/21; el-Bahr: 7/515; en-Neşr:
[7696] Mesâhif: 162; el-Bahr: 7/516.
[7697] Aynı kaynak.
[7698] Mesâhif: 86.
[7699] el-Budûr: 284.
[7700] Mesâhif: 86.
[7701] Tebsırah: 667; Mesâhif: 162; el-Budûr: 284. Taberî'ye göre iki kırâet de doğru olmakla beraber yâ ile olması daha güzeldir. Çünkü siyak ğâib kipi üzerindedir. Bundan önce geçmişti. (Câmi'u'l-beyân: 25/28).
[7702] Mesâhif: 162.
[7703] Mesâhif: 86.
[7704] Kurtubî: 16/28; el-Bahr: 7/518.
[7705] Kurtubî: 16/28.
[7706] Tebsırah: 668; en-Neşr: 2/367; el-Budûr: 285.
[7707] Mesâhif: 86.

İki halde de yâ ile: İki halde de yâ'sız: Riyâh, çoğul: Rîh, tekil:
Ya'kub. Ötekiler [7708] Nâfi', İbn 'Âmir. Ötekiler[7709]
Âyet No.
34
37
39
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Birinci lâm'ın kesriyle: Katâde. Birinci lâm'ın fethiyle: Çoğunluk[7710]. Vâv ile: A'meş.
Fiilden önce bir takdiriyle, fi'lin cezmi: Kırâettir[7711] Ref ile: Nâfi', İbn 'Âmir.
Nasb ile: Ötekiler[7712]
burada ve Necm: 32'de: Hamza, Kisâ'î,
Halef. '/£ Meftûh bâ'dan sonra
elif ve hemze ile çoğul: Ötekiler [7713]
tbn Mes'ûd[7714] Çoğunluk. İbn Mes'ûd.
:

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
44			Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7715]
51	Tekil:		Çoğunluk.
	Çoğul:		İbn Mes'ûd, Übey ve başkaları[7716]
	Fiillerin refiyle:		Nâfi.
	Fiillerin nasbiyle:		ötekiler[7717]
	Vâv'sız:		Çoğunluk.
	Fiilden önce vâv:		İbn Mes'ûd mushafı.
	îmândan sonra		Çoğunluk.
	ziyadesiyle:		İbn Mes'ûd mushafı[7718]
52	Tâ'nın dammıyle,		

[7708] en-Neşr: 2/367; el-Budûr: 285.
[7709] en-Neşr: 2/367; el-Budûr: 285.
[7710] Kurtubî: 16/33.
[7711] el-Bahr: 7/520.
[7712] Tebsırah: 668; en-Neşr: 2/367; el-Budûr: 285.
[7713] Tebsırah: 668; Câmi'u'l-beyân: 25/36; Kurtubî: 16/35; el-Bahr: 7/522; en-Neşr: 2/368; el-Budûr: 285.
[7714] Mesâhif: 86.
[7715] Mesâhif: 86.
[7716] Kitâbu'l-Mesâhif: 86.
[7717] Tfebsırah: 668; en-Neşr: 2/368; el-Budûr: 286. Kurtubî: 16/53.
[7718] Kitâbu'l-Mesâhif: 86.

edilgen[7719]	'Âsim el-Cahderî
	ve Havşeb.
Tâ'nın fethiyle, etken:	Ötekiler.
	İbn Mes'ûd,
	Übeyy ibn Ka'b [7720]

43/63 ZUHRUF SÛRESİ 1641
Tefsîr: 1641
Tefsîr: 1642
Tefsîr: 1643
Tefsîr: 1643
Tefsir: 1645
Tefsîr: 1646
Tefsîr: 1646
Tefsir: 1647
Tefsir: 1648
Tefsîr: 1649
Tefsir: 1651
Tefsîr: 1652
Tefsîr: 1653
Zuhruf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1654
ZUHRUF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1655

[7719] Çağırılırsın, anlamında.
[7720] Kurtubî: 16/60; Kitâbu'l-Mesâhif: 86, 162.

43/63 ZUHRUF SÛRESİ

Zuhruf, altun ve mücevher anlamınadır. 35 nci âyetinde bunlardan söz edildiği ve insanın Allah katında dünyâ zinetleriyle değil, takva ile değer kazandığı anlatıldığı için Zuhruf adını alan bu sûrede müşriklerin, Peyğamber(s.a.v.)in çağrısına uymay.ıp körü körüne atalarını taklidetmeleri, meleklere Allah'ın kızları demeleri, Allah'ın kâinatın yaratıcısı olduğunu kabul ettikleri halde O'ndan başka varlıklara da tapmaları kınanır. Peygamber ile müşrikler arasında geçen tartışmalara yer verilir. Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ ve Hz. îsâ'nın tevhîde davetlerinden birer fıkra ve tehvîde uyanlarla onu kabul etmeyenlerin sonuçları anlatılır. Sûrenin sonunda yine başındaki konuya dönülür: Kâinatı Allah'ın yarattığını kabul ettikleri halde Allah'tan başka şeylere tapanları kınayan âyetlerden sonra Peygamber Aleyhisselâmı tesellî eden âyetlerle sûre son bulur.
Bölümleri arasındaki sıkı ilişki, sûrenin bütün âyetlerinin bir defada veya birbiri ardınca indiği kanısını verir. Bundan dolayı 45 nci âyetinin Medine'de indiği hakkındaki rivayet şüphelidir. Resmî tertîpte 43 ncü, iniş sırasına göre 6*3 ncü sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Hâ mîm. 2- Apaçık Kitaba andolsun ki, 3- Biz, düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur'ân yaptık. 4- O, katımızda bulunan ana Kitaptadır, yücedir, hikmetlidir. 5- Siz aşırı giden bir kavim oldunuz diye, sizi uyarmaktan vaz mı geçelim? 6- Biz önce gelmiş olan toplumlara nice peygamber gönderdik. 7- Onlara hiçbir peygamber gelmezdi ki onunla alay etmesinler. 8- Biz de bunlardan daha güçlü olan o toplumları helak ettik. Öncekilerin örneği geçti.

Tefsîr:

1- Kesin mânâsını yalnız Allah ve Elçisinin bildiği bu iki harf, kanâatimize göre yabancı dilde inmiş olan eski İlâhî Kitaba işaret ettiği gibi, vahye-dilen Kitâb'ın önemini de vurguluyor ve dinleyenlerin dikkatini bu âyetlere çekiyor.
2- Nitekim bunun ardından anlamı açık, herşeyi güzel anlatan Kitâb'a yemin ediliyor. Böylece vahyedilen Kitâb'ın önemi vurgulanıyor.
3-4: Arapların anlaması için Arapça indirilen bu Kitâb'ın, Allah katındaki ana Kitâp'ta bulunduğu, yüce ve hikmetli olduğu belirtiliyor.
Bu âyetlerde Arapların itirazlarına cevap vardır. Öyle anlaşılıyor ki onlar: "Bu Kur'ân Allah tarafından ise neden öteki kitapların diliyle indirilmiyor?" demişlerdir. Allah'tan gelen Tevrat'ın İbranice olduğunu duydukları için Allah'ın İbranice konuştuğunu, O'ndan gelen her kitabın da İbranice olması gerektiğini düşünmüşlerdir. İşte onlara cevabolmak üzere Arapların anlaması için bu Kitabın Arapça okunan bir kitâb olduğu, bunun aslının Allah katında bulunduğu belirtiliyor. "O, yücedir, hakimdir" cümlesindeki o za-mîri ya Kur'ân'a veya Kur'ân'ın kaynağı olan Ümmü'l-Kitâb'a gider. Birinci takdirde bu Kur'ân bizim katımızda yücedir, hikmetlidir, ikinci takdirde Kur-ân'ın aslı olan, katımızdaki Ana Kitap yücedir, hikmetlidir demek olur.
Allah'ın vahyettiği bütün kitaplar, burada Ana Kitap olarak vasfedilen, Allah'ın bilgi hazinesinde mevcuttur. Oradaki Kitap, ses ve harften münezzeh, mutlak İlâhî kelâm olduğu için herhangi bir beşer dilinden uzak, sâf düşüncedir. Yüce Allah hangi kavme peygamber gönderecekse katındaki o bilgi hazinesinden, dilediği kadar hikmet ve sözleri vahy meleği aracılığı ile, o peygamberin konuştuğu dil kalıplarına sokarak peygamberin kalbine indirir. Allah her kavme, kendi diliyle konuşan peygamber göndermiş ve her peygambere de kendi konuştuğu dil ile vahyetmiştir. O vahiylerin aslı olan İlâhî kelâm, herhangi bir insan dilinden yüksektir. Ancak peygambere inerken onun konuştuğu dil kalıplarına sokularak vahyedilir. Yani sâf düşünce, somut kalıplara sokularak insanların anlayacağı düzeyde onlara verilir. Aksi halde ne peygamber, ne de kavmi, gelen vahiyleri anlamaz, vahiyler tamamen anlamsız kalır: "işte bu (Kur'ân) da mübarek bir kitaptır. Onu biz indirdik, ona uyun ve (Allah'tan) korkun ki size rahmet edilsin. (Onu size indirdik ki) 'Kitap yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahudilere, hırıstiyanlara) indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik (onların kitaplarını okuyamıyorduk)' demeyesiniz"[7721]
5- "Siz aşırı giden yani müşrik bir kavim oldunuz diye zikri sizden uzak mı tutalım? Sizi uyarmaktan vaz mı geçelim? Hayır, siz kabul etmeseniz de biz yine sizi kendi halinize bırakmayız, sizi doğru yola çağırmaktan vazgeçmeyiz ki kabiliyeti olan doğru yola gelsin, kabiliyetsiz olanın da bize karşı bir bahanesi kalmasın". Katâde şöyle diyor: "Eğer bu ümmetin ilk insanları Kur'ân'ı reddettikleri zaman hemen uyarmaktan vazgeçilseydi, hepsi helak olurdu. Fakat yüce Allah, rahmeti gereği tekrar tekrar yirmi yıl, ya da dilediği kadar onları hakka çağırdı" [7722]Mücâhid'e göre âyetin mânâsı şudur: "Siz Kur'ân'ı yalanlayacak kadar aşırı gittiğiniz halde bizim sizi cezalandırmayacağımızı mı sandınız?"
6-8 nci âyetlerde eski milletlere gönderilen peygamberlerle de alay edildiği ve Hz. Muhammed'in kavminden çok daha güçlü olan o toplumların helak edildiği belirtilerek Peygamber (s.a.v.) tesellî ediliyor, onunla alay eden müşrikler de uyarılıyor. "Öncekilerin örneği geçti" onların nasıl helak edildiği hakkındaki hikâyeler Kur'ân'da da anlatıldı. Siz de bu inadınıza, şirk ve israfınıza devam ederseniz onların sonucuna uğrarsınız buyuruluyor.

[7721] En'âm Sûresi: 156.
[7722] Câmi'u'l-beyân: 25/49; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/123.

9- Andolsun onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan elbette diyecekler ki: "Onları azız, bilen Allah yarattı". 10- O yeri sizin için beşik kıldı ve varacağınız yere gitmeniz için Yeryüzünde size yollar yaptı. 11- Gökten bir ölçü ile su indirdi de onunla ölü bir ülkeyi
canlandırdık. İşte siz de (canlandırılıp) böyle çıkarılacaksınız. 12- O bütün çiftleri yarattı ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etti.
13- Ki onların sırtlarına binesiniz, sonra onlara bindiğiniz zaman Rab-binizin nimetini anasınız ve şöyle diyesiniz: "Bunu bizim hizmetimize Veren'in şanı yücedir, yoksa biz bunu hizmetimize yanaştıramazdık".
14- "Biz elbette Rabbimize döneceğiz."

Tefsîr:

9-14 ncü âyetlerde müşriklere, kâinatın yaratıcısı olduğuna inandıkları Allah'ın, göklerde ve yerdeki kudretleri, yaratıklarına olan nimetleri hatırlatılıyor: Gökleri ve yeri yaratan, şu Dünyâ'yı, canlıları taşıyan bir beşik gibi yapıp onun üstünde insanların, diledikleri yerlere gidebilecekleri dağların, vadilerin arasından geçen yollar var eden; gökten belli ölçüde yağmur indirip onunla ölmüş, kurumuş toprakları yeşertip dirilten, inorganik ve organik var-hklardaki bütün çiftleri yaratan, insanların binecekleri gemileri ve hayvanları var eden Allah olduğu halde müşriklerin, Allah'tan başka şeylere tapmalarının mantıkî bir yanı yoktur.
Semâ, yükseklik anlamına gelir. Bulutlar bize göre samâ'dır. Bundan dolayı bulutlardan düşen yağmur için semâ'dan yağıyor denir.
10 ncu âyette Allah'ın, Yer'i bir beşik gibi yaptığı buyuruluyor ki bu, Dünyâ'nın, uzayda bir beşik gibi hareket ettiğini gösterir. Gerçekten Dünyâ, Güneş'in çekimine tutunmuş bir beşik gibi onun çevresinde dolanıp durmaktadır.
11- Allah gökten yağmuru, karı bir ölçü ile, Yerin ihtiyacı kadar indirmektedir. Eğer ihtiyaçtan fazla indirse âfet olur, yapmaz, yıkar. Fakat ihtiyaç kadar indirilen su, tabiata hayat verir. Yağmurun ölü tabiatı nasıl canlandırdığı ifade edildikten sonra "İşteşiz de böyle çıkarılacaksınız" sözüyle ölülerin de bir gün bedenlere üflenecek ruh ile diriltileceği anlatılıyor.
12 nci âyette Allah'ın, bütün çiftleri yarattığı bildiriliyor ki bundan Allah'ın zâtından başka bütün varlıkların çift olduğu anlaşılıyor. Gerçekten kâinatta herşey çift çifttir. Yer, gök; alt, üst; sağ, sol; ön, arka; geçmiş, gelecek; yaz, kış; atomun elektronu, protonu; elektriğin negatifi, pozitifi; bitkilerin, hayvanların erkeği, dişisi vardır. Bu ifade de Kur'ân'ın ilmî mu'cizelerindendir.
Allah insanlara binecekleri gemileri ve hayvanları yaratmıştır. Korkunç deniz insanlara itaat edip gemileri üstünde taşımaktadır. İnsanlardan güçlü hayvanlar, insanlara hizmet ve itaat edip onları sırtlarında taşır, insanlara bu nimetleri veren Allah'tır. Öyle ise Allah'ın lûtfuyla gemilere ve hayvanlara bindikleri zaman bu nimetlerin, sadece Allah tarafından kendilerine verildiğini anmaları ve Allah'ı tesbîh etmeleri: Bunu bizim hizmetimize veren Allah'ın sânı yücedir, O bunu bize boyun eğdirmeseydi biz bunu hizmetimizeyanaştıramazdık" demeleri gerekir.
İnsan gemi ile veya hayvan sırtında bir yerden bir yere gider. Âyetin sonunda: "Biz Rabbimize döneceğiz" cümlesiyle insanın ebedî seyahatine de işaret edilmektedir. Rûh, şu beden bineği üzerinde Rabbine seyahat etmektedir. Asıl seyahat da Allah'a olan seyahattir.
Yalnız Allah'a hamdedilmesini anlatan bu âyetler, melekleri Allah'a ortak koşan müşriklerin inançlarım reddeden müteâkib âyetlere bir giriştir. Son âyetin tefsirinde iki hadis zikredilir:
Birincisi Hz. Alî'nin rivayetidir. Hz. Alî, hayvana bineceği sırada ayağını üzengiye koyarken: "Bismillah" demiş, hayvanın sırtına oturunca: "El-hamdu lillâh, subhânellezî sahhara lenâ hazâ vemâ kunnâ lehû mukrinîn ve innâ ilâ ribbinâ le-munkabilûn" dedikten sonra üç kere "elhamdülillah", üç kere "Allâhu ekber" demiş, ardından: "Subhâneke lâilâhe illâ ente zalemtu nefsîfağfir IV demiş ve gülmüş. Neden güldüğünü soranlara: "Peygamber (s.a.v.) de benim yaptığım gibi yapmış, gülmüştü. Ben de neden güldüğünü sormuştum. Şöyle cevap vermişti: Rab Teâlâ, kulunun Rabbi'ğfir lî (Rabbim beni bağışla) demesini beğenir ve: "Kulum benden başka günâhtan bağışlayan olmadığını bildi" der"[7723]
'Abdullah ibn 'Ömer'in rivayetine göre de Peygamber (s.a.v.) sefere çıkacağı sırada hayvanına binerken üç defa Allâhu ekber" deyip - âyetini şu du'â ile birlikte okurdu:
hizmetimize veren Allah'ın şâm yücedir. Yoksa biz bunu hizmetimize yanaştıramazdık. Biz elbette Rabbimize döneceğiz. A ilahım, bu yolculuğumuzda bize iyilik, takva vermeni, hoşnudolacağın işleri yapmamızı bize nasibetmeni dileriz. Allahım, yolculuğumuzu kolay/aştır, uzağı yakın et. Al-lahım, seferde arkadaş, geride kalan çoluk çocuğumuza koruyucu sensin. Allahım, seferimizde bizimle beraber ol, arkamızdan çoluk çocuğumuzu koru. Allahım, seferin zorluğundan, üzüntüsünden, mal ve ailemize kötü bir şey olmasından sana sığınırım".
Seferden ailesine döndükten sonra da şöyle derdi: "tnşâallâh Rabbimize tevbe ederek, ibadet ederek, hamdederek dönüyoruz"[7724]
15- TUttular O'na, kullarından bir parça tasarladılar. Gerçekten insan, apaçık bir nankördür. 16- Yoksa O,

[7723] Ebû Dâvûd, Cihâd: 72, 74; Tirmizî, Daavât: 47; İbn Hanbel: 2/144, 150.
[7724] . Müslim, Hacc: b. 75, h. 425; Tirmizî, Daavât: 47; Buhârî, Cihâd: 133, Meğâzî: 49, Daavât: 53; Ebû Dâvûd, Cihâd: 72, 158;

yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğullar için sizi mi yeğledi? 17- Onlardan birine, Rah-mân'a benzer olarak anlattığı (kız çocuğu) müjdelense, yüzü kapkara olur, öfkesinden yutkunup durur. 18- Süs içinde yetiştirilen, mücâdelede açık olmayanı (tartışmayı ve kavgayı beceremeyeni) mi (Allah'ın çocuğu yaptılar)? 19- Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi saydılar. Yoksa onların yaratılışlarına mı tanık oldular? Tanıklıkları yazılacak ve bundan sorulacaklardır.

Tefsîr:

15 nci âyette müşriklerin, Allah'ın kullarından bazılarını O'nun parçası saymaları kınanıyor. Allah bütün varlıkların yaratıcısı iken O'nun yarattığı şeyler nasıl O'nun parçası olur? Burada Allah'a çocuk verenler reddedilmektedir. Çünkü çocuk babasının parçasıdır. O halde hiçbir varlık Allah'ın çocuğu değildir. Melekler de Allah'ın kızları olamaz.
16-17: Hem Allah çocuk edinecek olsa, neden erkek çocuklar değil de kız çocuklar edinsin? Allah'a kız çocuk verenlerin kendileri, kız çocuğundan utanç duyarlardı. Onlardan birine kız çocuğu olduğu haber verilse, öfkeden adamın yüzü kapkara kesilirdi. Kız çocuğu süs içinde yetiştirilir, iyi tartışamaz, savaşamaz, aile namusunu, kabile şerefini koruyamaz diye düşünür, bundan dolayı kız çocuğu olmasından son derece üzülürdü, kendisi kız çocuğunu beğenmez iken neden onu Allah'a uygun görüyor?
Bu âyetlerde Arapların, kız çocuklarından nefret etmeleri kınandığı gibi melekleri Allah'ın kızları saymalarının mantıksızlığı da belirtiliyor. Çünkü kendilerinin beğenmedikleri şeyi Allah'a vermelerinin anlamı yoktur. Âyetlerin asıl amacı, Allah'a çocuk vermenin doğru olmadığını vurgulamaktır. Melekler Allah'ın kızları değil, kullarıdır. Onlarda erkeklik dişilik yoktur. Çünkü erkeklik dişilik maddesel varlıklara mahsustur. Melekler soyut ruhlardır. Melekleri kız sanmak hatâdır.
Âyette Allah'a kız çocuklar isnâdedilmesi reddedildiği gibi Arapların kız çocuklarına karşı olumsuz tutumları da kınanmaktadır. Kur'ân'a göre erkek de kız da Allah'ın kuludur. Her ikisi de teklife yeteneklidir, insanlıkta eşittir. İslâmın kadına tanıdığı hakları yakın zamana kadar hiçbir hukuk düzeni tanımamıştı.
Âyette Allah'ın, eşyaya hülûl ettiği veya insanların Allah'ın bir parçası olduğu şeklindeki düşünceler de reddedilmiş oluyor.
18 nci âyette Allah'ın kullan olan melekleri kız olarak düşünmeleri reddedilmektedir. Meleklerin yaratılışını gördüler mi ki onların kız veya erkek olduğuna hüküm veriyorlar? Onların bu sözleri, batıl bir sanıdan başka bir şey değildir. Kıyamette onlara, meleklerin yaratılışını görüp görmedikleri sorulacak ve görmedikleri halde görmüş gibi onların kız olduğunu söylemelerinden ötürü hesaba çekileceklerdir.
da Nâfi', İbn Kesir ve İbn Âmir " okumuşlardır. Onlara göre bu kırâet, " âyetlerine uygundur. Sonra burada melekler övülmektedir. Herkes Allah'ın kulu olduğu için sözünde medih yoktur. Ama "Rahmân'ın indinde olanlar" ifadesinde medih vardır. Yani şu nankörler, Rahmân'ın yanında olan melekleri kadın saydılar. Oysa bunlar, onların yanında değiller ki onların kadın mı erkek mi olduğunu bilsinler, demektir. Fakat diğer kari'ler kelimeyi çoğulu olarak okumuşlardır. Çünkü Allah burada meleklerin, Allah'ın kızları değil, kullan olduğunu vurguluyor. âyeti de bu kırâeti güçlendirmektedir [7725]
20- Ve dediler ki: "Rahman dileseydi biz onlara tapmazdık". Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece uyduruyorlar. 21-Yoksa bundan önce onlara bir kitap vermişiz de ona mı sarılmaktadırlar? 22- Hayır, sadece: "Biz babalarımızı bir dîn üzerinde bulduk, biz de onların izlerinde gidiyoruz" dediler. 23- İşte böyle, senden önce de hangi kente uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıklıları: "Biz babalarımızı bir dîn üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız" dediler. 24- "Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirmiş olsam da mı (babalarınızın yolunu bırakmayacaksınız)?" dedi. "Doğrusu biz, sizinle gönderilen mesajı tanımıyoruz" dediler. 25- Biz de onlardan öc aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?

Tefsîr:

20 nci âyette müşriklerin: "Eğer Allah isteseydi biz, meleklerin sembolü olan bu putlara tapmazdık" dedikleri anlatılıyor. Atalarının batıl inançlarına olan saplantılarını Allah'ın dilemesi sananların bu düşünceleri reddedilerek onların bir kanıta, bilgiye dayanmadıkları, sadece uydurdukları belirtiliyor.
21-22 nci âyetlerde onların ellerinde İlâhî bir kitap bulunmadığı, hiçbir kitaba, ilme dayanmadıkları, sadece atalarının yoluna uyarak batıl inançlara saplandıkları belirtiliyor.
Elifin zammiyle de kesriyle de okunan " ümmet "kelimesi, elifin zam-miyle gidilecek yol, kesriyle yola gitmek isteyenin durumudur. Ümmet ile burada, toplumun uyduğu din ve töreler kasdedilmiştir. Onlar babalarını bir ümmet yani din üzerinde bulmuşlar ve atalarının inançlarını doğru sanarak körü körüne onları taklidetmişlerdir. Onlar, gelenek ve göreneklerinin İbrahim dininden kaldığına ve yollarının doğru olduğuna inanıyorlardı.
Bir inancın doğruluğu, eskiliği ile ölçülemez. Aklî kanıta uymasîyle ölçülür. Araplar atalarından tevarüs ettikleri dinin bir gereği kabul ettikleri birçok kötü iş yapıyorlar ve bunları sevap zannediyorlardı: "Onlar bir kötülük yap-

[7725] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/203.

tıkları zaman, 'Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize böyle emretti' derler. 'Allah kötülüğü emretmez' de, 'Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?' "[7726]
Bazı müfessirler müşriklerin: "Allah dikseydi biz onlara tapmazdık" sözlerini inanarak değil, fakat mü'minlerle alay. için söylediklerini naklederler. Ancak onların birçok âyette tekrar edilen bu sözleri, mü'minlerle alay etmek için değil, kendi yollarının Allah tarafından belirlenmiş doğru yol olduğunu vurgulamak için söyledikleri anlaşılıyor.
21 nci âyette: "Onlara Kur'ân'dan önce bir kitap mı verdik, verdiğimiz o kitaba dayanarak mı yollarının doğru olduğunu iddâ ediyorlar?" denmesi de müşriklerin, alay için değil, ciddî olarak böyle söylediklerini kanıtlar.
Kaldı ki yüce Allah burada müşriklerin üç inancını zikredip reddediyor: Birincisi Allah'ın kullarından bazılarını Allah'ın parçası saymaları, ikincisi melekleri Allah'ın kızları kabul etmeleri, üçüncüsü de meleklere tapmalarının, Allah'ın dilemesiyle olduğunu söylemeleridir. Eğer bunlardan birini alay için söyleselerdi, diğerlerini de alay için söylemiş olmaları gerekirdi ki bu doğru olamaz.
Mu'tezile bu âyeti, "küfür Allah'ın dilemesiyle olur" diyen Cebrîyye'yi redd için kanıt olarak ileri sürer. Allah, müşriklerin: "Allah dileseydi biz onlara tapmazdık" demelerini reddediyor. "Onlar sadece uyduruyorlar" diyerek bu sözlerinin doğru olmadığını söylüyor. "Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: Allah isteseydi ne biz, ne de babalarımız ortak koşmazdık, bir şeyi de haram yapmazdık. Onlardan önce yalanlayanlar da öyle demişlerdi de nihayet azabımızı tadmışlardı. De ki: 'Yanınızda bize çıkarıp göstereceğiniz bir bilgi var mı? Siz sadece zanna uyuyorsunuz ve siz sadece saçmalıyorsunuz" [7727] âyetinde de bu sözün doğru olmadığını bildiriyor. Cebriyye de bu müşrikler gibi söylediğine göre onların sözleri de batıldır. Tabii Ehl-i Sünnet de bunlara cevap vermektedir.
Fakat âyetin amacı, fiillerini Allah'ın iradesine mal edip kendilerini haklı çıkarmağa çalışan müşriklerin bu düşüncelerinin doğru olmadığını belirtmektir. Kulun yaptığı işi, kendisinin yaratıp yaratmadığını anlatmak değildir.
Kur'ân'a göre kul, seçiminde serbesttir. Allah ona seçme yeteneği vermiştir. Kul seçer, Allah yaratır. Kul seçiminden ötürü sorumludur. Allah isteseydi herkesi inanmağa zorlardı ama bunu istememiş, kullarını seçimde serbest bırakmıştır. Kur'ân'ın her yerinde insanın sorumluluğu vurgulanır.
23- Önceki âyetlerde müşriklerin körü körüne atalarını taklidetmeleri kınandıktan sonra bu âyette önceki milletlerin şımarık zenginlerinin de kendilerine gelen her uyarıcıyı reddedip: "Biz atalarımızın yolundan ayrılmayız"dedikleri anlatılır.
24-25: Peygamber onlara: "Ben size atalarınızın yolundan daha doğru bir yol getirmiş olsam da yine atalarınızın yolundan ayrılmayacak mısınız?" demiş, fakat onlar, peygambere, getirdiği yolu kabul etmeyeceklerini söylemişlerdir. Yüce Allah da gönderdiği peygamberleri yalanlayan o kâfirlerden öcünü almıştır. Âyetin sonunda o yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğuna bakılması, onların sonundan ibret alınması emredilmektedir.
24 ncü âyette cumhurun emir şeklinde okuduğu kelimeyi Ibn Âmir ve Hafs mâzî olarak okumuşlardır. Birinci takdirde peygambere: "Ben size atalarınızın yolundan daha güzel bir yol getirsçm de yine atalarınızın yolundan ayrılmayacak mısınız?" demesi emrediliyor. İkinci takdirde ise eski milletlere gönderilmiş olan her peygamberin kavmine böyle söylediği anlatılıyor. İkinci kırâet sözgelimine daha uygundur. Çünkü âyetler geçmiş milletlerin, peyğamberleriyle olan ilişkileri üzerindedir. Bu bakımdan burada Jlî kipi ile geçmiş peygamberin sözünün nakli, Hz. Peyğamber'e hitabeden emir kipinden daha uygun düşer. Nitekim âyetin sonundaki kelimesi de eski milletlerin, peygamberlerine verdikleri cevabı anlatmaktadır.
Şımarık zenginlerin, eski peygamberlere de karşı koymuş olduklarını anlatan bu âyetten, Peyğamber(s.a.v.)e karşı koyan ve onunla uzlaşmaz tartışmalara giren kimselerin de şımarık zenginler olduğu anlaşılır. Bu husus birçok âyetten de anlaşılmaktadır. Bunlar atalarını taklidetmeyi, kendr çıkarlarına uygun buluyorlardı. Çünkü o düzen içinde çevrelerine hakim olmuşlar, insanları o düzen içinde sömürüyorlardı. Toplumun değer yargıları değişirse kendileri de mevki ve nimetlerini kaybedebilirlerdi. Bundan dolayı onlar, Pey-ğamber(s.a.v.)in kurmakla görevlendirildiği yeni değerler sistemine şiddetle karşı koydular. Demek ki bu karşı koymanın asıl nedeni, din kisvesi altında dünyâ tutkusu idi.
Bu âyetler, şimdi kısa çizgilerle işaret edilecek peygamber kıssalarına giriştir.
26- Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: "Ben sizin taptıklarınızdan uzağım." 27- "Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O bana doğru yolu gösterecektir." 28- Bu sözü ardında kalıcı bir söz yaptı ki insanlar (Allah'a kulluğa) dönsünler. 29- Doğrusu bunları da, babalarını da kendilerine gerçek söz ve apaçık elçi gelinceye dek yaşattım. 30- Fakat kendilerine gerçek söz gelince: "Bu büyüdür, biz onu tanımayız" dediler. 31- Ve: "BuKur'ân, iki kentten, büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" dediler. 3?- Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Dünyâ hayâtında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik ve onlardan kimini ötekine kat kat üstün kıldık ki biri diğerine iş gördürebilsin. Rabbinin rahmeti, onların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır. 33- İnsanlar (küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasaydı, Rahman'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine binip çıkacakları merdivenler yapardık. 34- Ve evlerine kapılar ve üzerine yaslanacakları koltukları, divanlar. 35- Ve nice süsler verirdik. Bütün bunlar, sadece dünyâ hayâtının geçiminden ibarettir. Rabbinin katında âhiret ise korunanlar içindir.

[7726] A'râf Sûresi: 28.
[7727] En'âm Sûresi: 148.

Tefsir:

26-28: önceki âyetlerde geçmiş milletlerin de peygamberleriyle alay ettiklerine işaret edilmişti. Bu âyetlerde de o peygamberlerin en büyüğü ve özellikle son üç din peygamberinin atası olan İbrahîm örnek olarak anlatılıyor:
İbrahim, babasına ve kavmine, taptıkları şeylerden uzak olduğunu, kendisini yaratıp doğru yola ileten yüce Allah'tan başkasına tapmayacağını söylemiş ve bu tevhîd sözünü yerleştirmiş, ardından kalıcı bir söz ve inanç olarak bırakmıştı. Kendinden sonra gelen insanların bu inanca dönmelerini, şirki bırakıp Allah'a ibadet etmelerini istemişti.
28 nci âyette Peygamber(s.a.v.)in kavmi olan kureyş Araplarına tariz vardır. Onlara deniyor ki İbrahîm; Allah'tan başkasına tapılmayacağı inancını bırakmıştır ki zürriyeti de şirkten uzak durup yalnız Allah'a tapsınlar. Ey Kureyşliler, siz de onun zürriyetindensiniz, atanız İbrahim'in arzusuna uyarak tehvîde dönünüz, yalnız Allah'a ibadet ediniz.
29-30: Allah'ın, peygamberlerine karşı gelen, şirk yolunda yürüyen insanları cezalandırdığı anlatılmıştı. Peki ama Allah, putlara tapan müşrik Arapları neden şimdiye dek cezalandırmamıştır? İşte 29-30 ncu âyetlerde bunun hikmeti anlatılmaktadır: Allah onları kendilerine hak yani Kur'ân gelsin, peygamberliği apaçık olan elçi gelsin diye yaşattı. Fakat bunlar, kendilerine gelen Tanrı sözüne "büyü" diyerek onu inkâr ettiler.
31- Kur'ân'ın, iki kentten büyük bir adama inmesi gerektiğini söylediler. İki kentten maksat Mekke ile Tâif tir. Mekke dinî ve ticarî yönden Hicaz bölgesinin önemli bir kentidir. Tâif de Mekke'nin doksan kilometre güney doğusunda havasının letâfetiyle tarım ve meyvasiyle ünlü bir kenttir. İşte Hz. Muhammed(s.a.v.)i çekemedikleri için peygamberliği ona lâyik görmeyenler, Kur'ân'ın Mekke veya Tâif'ten büyük bir adama indirilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Rivayetlere göre onlar, Mekke'den Velîd ibn Muğîre'yi, Tâif'ten de Urve ibn Mes'ud es-Sekafî'yi peygamberliğe daha uygun görüyorlardı. Kimi rivayete göre de peygamberliğe uygun gördükleri kişiler, Mekke'de Utbe ibn Rebîa, Tâif'te 'Umeyr ibn 'Abdi Yâleyl veya Kinâne ibn 'Amr es-şekafî'dir.
Hasılı onlar, Hz. Muhammed'i çekemedikleri için peygamberliğin, iki kentten daha zengin, daha ulu bir kişiye verilmesinin gerektiğini söylemişlerdi. Toplumda özellikle eski toplumlarda liderliğin önemi büyüktür. Hz. Muhammed, son derece temiz, soylu olmasına rağmen yetim ve yoksul büyüdüğünden dolayı lider durumunda değildi. Toplumda lider durumunda olanlar, onun peygamber oluşunu çekemiyor, kendilerini bu işe daha lâyik görüyorlardı. Kureyş liderlerinden Nadr ibn el-Hâris'in, İran efsanelerini söyleyip halkı kendisine çekmeğe çalıştığı, Enfâl Sûresinin 31-32 nci âyetlerinin tefsirinde anlatılmıştı.
32 nci âyette yüce Allah, rahmetini taksime kimsenin hakkı olmadığını, dünyâ hayâtında onların geçimlerini taksim etmiş olan Allah'ın, peygamberliği de dilediğine verdiğini buyuruyor. Rahmet gerçi geneldir ama burada rahmet ile daha çok peygamberlik ile gelen vahy kasdedilmiştir. Herkesin içini bilen Allah, kimin peygamberliğe lâyik olduğunu bilir. Allah nazarında ululuk mal veya soy ile değil, ruh temizliği iledir. Kaldı ki Hz. Muhammed (s.a.v.) en şerefli bir soydan gelmişti. Yalnız babadan anadan yetîm kaldığı için zengin değildi. Yüce Allah vahyine onu lâyik görmüştür. Bu, Allah'ın lûtfudur. O dilediğine rahmetini lütfeder. O'nun rahmetini O'ndan başkası bölüştüre-mez. "Allah insanları malca, kuvvetçe, kabiliyetçe, akılca birbirinden farklı yaratmıştır!' Kimini güçlü, kimini zayıf, kimini zengin, kimini yoksul, kimini daha akıllı, kimini belli bir yönde daha kabiliyetli yaratmıştır ki insanlar birbirine muhtâcolup birbirine iş görsünler. Eğer insanlar arasında hiçbir fark olmayıp hepsi her bakımdan eşit, aynı derecede güçlü, aynı derecede akıllı, aynı derecede zengin olsaydı, artık kimse kimseye muhtacolmaz ve ihtiyacı olmayınca da kimse kimseye iş görmez, ekonomi gelişmez, toplumda ilerleme olmazdı. Bu malî farklar dünyâ işlerinin görülmesi içindir. Yoksa malca zenginlik, Allah katında insanın üstün olduğunu göstermez. Allah'ın rahmeti, insanların yığdıkları dünyâ malından çok daha hayırlıdır.
Burada dünyâ malının insana bir üstünlük sağlayamayacağı, sadece dünyâ düzeninin yürümesi, işlerin görülmesi için insanlar arasında farklar bulunduğu, zengin olmakla insanın ötekilerden üstün olamayacağı, Allah'ın rahmetinin —en büyük rahmet olan peygamberlik ve vahyin— dünyâ malından çok daha hayırlı olduğu anlatılıyor.
Toplum bireyleri birbirlerine muhtaçtır. Kiminin parası vardır, kiminin zekâsı daha çoktur. Kimi güçlüdür, kimi zayıf. Kiminin ilmi, kiminin sanatı vardır. Böyle farklı meziyetlere sahibolan insan oğulları birbirlerine muhtaçtırlar. Bu farkların bulunması, toplum düzeninin gereğidir. Ama para, mal, beden gücü insana ma'nevî bir üstünlük sağlamaz. Dünyâ malıyla zengin, fakirden üstün olamaz. Üstünlük takva iledir. Allah katında dünyâ malının hiçbir değeri yoktur.
33-35 nci âyetlerde de dünyâ malının değersizliği ^belirtilmektedir: Eğer bütün insanlar inanmayanların zenginliklerine ve sürdükleri konforlu hayâta imrenip küfre eğilim duyacak, hepsi inkarcı bir toplum haline gelecek, yahut zenginlere heveslenip hepsi dünyâ peşinde koşacak olmasaydı Allah, rahmetini
inkâr edenlerin evlerine gümüş tavanlar, üzerine binip yükseklere çıkacakları merdivenler, asansörler yapardı. Evlerine kapılar, odalarına rahatça yaslanacakları koltuklar, divanlar ve daha başka nice altun ve süs eşyası verirdi. Çoğunluğun verdiği mânâ budur, lbn Zeyd'e göre mânâ şöyledir:
İnsanlar, dünyâyı arzu etmekte bir tek ümmet olacak, yani hepsi dünyâya meyledip dünyâ peşinde koşacak olmasaydı Allah, rahmetini inkâr edenlere bol servetler, refahlar verirdi. Ama o zaman insanlar bu konfor içinde azar, servetlerine güvenip Allah'ı tanımaz olurlardı.

Bu âyetler adetâ günümüz modern hayâtını tasvir etmeketdir. Gerçekten refah insanı azdırır. Nitekim servetin, refahın ve konforun içine gömülen günümüzün insanı Allah'ı tanımaz hale gelmiştir. Demek ki yüce Kur'ân, çok önceden insanlığın istikbalini haber vermektedir. Fakat neden insanlar bu kadar gururlu, neden böyle dünyâya aldanıcıdırlar? Nihayet dünyâ refahı ve mevkii birkaç günlük geçimden ibarettir. İnsanla beraber âhirete gelmez. İnsanla beraber gelen, Allah'a imanı, takvası, iyi ahlâkıdır. Gerçekten insan, refah içinde azmakla büyük nankörlük ve bilmezlik etmektedir.
36- Kim Rahmân'ın zikrine karşı kör olursa ona bir şeytânı sardırırız; artık o onun arkadaşı olur. 37- Şeytanlar bunları yoldan çıkardıkları halde bunlar doğru yolda olduklarını sanırlar. 38- Nihayet bize geldiği zaman (kötü arkadaşına) der ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu arası kadar uzaklık olsaydı (da seni hiç görmeseydim); meğer ne köt arkadaş(mışsm sen)/" 39- (Böyle söylemeniz), Bugün size bir yarar sağlamaz. Çünkü zulmettiniz (Allah'a ortak koştunuz), siz azâbda ortaksınız (ikiniz de azâb çekeceksiniz)."

Tefsîr:

36-37: 'Aşâ, tavuk karanlığı denen körlüktür. Kim Allah'ı anmaya gözünü kapar, körlük eder; O'nu anmaktan yüz çevirirse Allah ona bir şeytânı arkadaş eder. Dünyâ tutkusu insanı gaflete düşürür, Allah'ı unutturur, Allah'a karşı kör gibi yapar. Allah'ı anmayan kişiye de şeytân musallat olur. Allah'ı anmadıkça şeytan ondan ayrılmaz. Bu, Allah'ın yasası gereğidir. Nasıl kirli cisimlere sinekler konar, kokuşmuş yerler böceklerin, haşerelerin barınağı olursa Allah'ı anmayan insanın ruhu da vesveselerle, kötü düşüncelerle dolar. İşte şeytanın arkadaş olduğu o kimseler doğru yoldan saparlar, saptırırlar fakat sapıklıklarının farkında olmazlar, doğru yolda olduklarını sanırlar.
38- Böyle sapıklık içinde ömürlerini geçirir, nihayet Allah'a varırlar. O zaman ömürlerini sapıklık içinde geçirdiklerini anlarlar ve dünyâda kendilerine çullanıp onları yoldan çıkaran şeytana: "Keşke ikimizin arasında iki meşrik (yani doğu ile batı) arası kadar mesafe olsaydı, seni hiç görmeseydim, sen ne kötü arkadaş imişsin!'.' derler.
İki meşrik, doğu ile batı olarak tefsir edilir. Arapçada bir şeyi karşıtı ile adlandırmak âdettir. Ay ile Güneş için Kameran (iki ay), denmesi gibi. Maa-mâfîh iki meşrik, Güneş ile Ayın doğuş yerleri de olabilir. Güneş doğudan doğar. Ay başlarında ilk Ay batıdan görünür. İki meşrikin, Güneş ile Ayın doğuş yerleri olması daha uygundur. Ama yine doğu ile batı anlamı çıkar. Dünyâda şeytana uymuş olan insan, âhirette ondan doğu ile batı kadar uzak kalmak ister.
39- Fakat o zaman yüce Allah, onlara hitâbedip böyle sözlerle birbirlerini suçlamalarının kendilerine bir yarar sağlamayacağını, şirk koşmakla haksızlık ettiklerinden dolayı her ikisinin de yani şeytanın da ona uyan insanın da azâb içerisinde olacaklarını buyurur.
Âyetlerden anlaşıldığı üzre Allah'a inanan, O'nun buyruklarına uyan kimselere şeytan musallat olamaz. Fakat insan Allah'ı hatırlamaz, keyfince hareket ederse işte şeytan ona sarılır, onu yoldan çıkarır. Onun yaptığı işleri gözünde süslü gösterir. Yaptıklarını hoş gören adam, doğru yolda olduğunu sanır. Ama âhirete varıp da yaptığı işlerin içyüzünü görünce, amellerinin kötülüğü kendisine görününce yanıldığını anlar, şeytanı suçlamağa kalkar, ama bunun kendisine hiçbir yaran olmaz.
40- Sen mi sağıra işittireceksin, yahut körü ve apaçık sapıklıkta olanı yola ileteceksin? 4U Ya biz seni alıp götürdükten sonra onlardan öc alırız. 42- Yahut onları uyardığımız şeyi sana göstririz (senin gözlerinin önünde onları cezalandırırız); bizim onlara gücümüz yeter. 43-Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl, çünkü sen doğru yoldasın. 44- O (Kur'ân) sana ve kavmine bir şereftir ve yakında (ona uyup uymadığınızdan) sorulacaksınız. 45- Senden önce gönderdiğimiz elçilerimizden sor: Rahmandan başka tapılacak tanrılar yapmış mıyız?

Tefsîr:

40-44 ncü âyetlerde şeytanın iğvâsına, nefislerinin arzusuna kapılıp bir türlü Hakkın çağrısını kabul etmeyen müşriklerin tutumlarına üzülen Peygamber (s.a.v.) teselli ediliyor:
Sen hiç duymayan sağırlara söz işittiremezsin. Senin görevin gerçeği tebliğ etmektir. Onların yola gelmemesinden sen sorumlu değilsin. Biz ya seni onların arasından alıp götürdükten sonra onlardan öcümüzü alırız, ya da onları uyarmakta olduğumuz azabı sana göstririz, sen henüz hayâtta iken onları nasıl cezalandırdığımızı görürsün. Onları bir gün mutlaka cezalandıracağımızda kuşkun olmasın. Sen, sana vahyedilenlerin gereğini yap, senin yolun doğrudur. Bu Kur'ân, hem senin, hem de kavmin için şan ve şereftir. Yahut sana da, kavmine de öğüttür. Size, buna uyup uymadığınızdan sorulacaktır. Kur'ân'a uyanlar, dünyâ ve âhiret şerefine ve nimetine erecekler, uymayanlar da sorumlu olacaklardır.
Âyet Kur'ân'ın, gerek Peyğamber(s.a.v.)in kendisi, gerek ilk kavmi olan Kureyş veya Araplar için bir şan ve şeref olduğunu, onların şan ve şereflerini yükselteceğini ifade ediyor. Gerçekten çok geçmeden Peyğamber(s.a.v.)in şöhreti cihan ufuklarına yayılmış ve Kur'ân, başta Araplar olmak üzere bütün İslâm ümmeti için şan ve şeref olmuştur. Allah, Kur'ân'a saygı gösteren milletlerin şanını yükseltmiştir. Bunun en son örneği de Kur'ân sayesinde altıyüz yıl cihana hükmeden Osmanlı Devletidir.

45 nci âyette yüce Allah, Kur'ân'ın anlattığı tevhîd inancının, gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin öğrettiği temel amaç olduğunu bildirmek üzere Pey-ğamber'e: "Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor, hiçbir dinde Rah-man'dan başkasına tapılmasını emretmiş miyiz?" buyuruyor.
Bu âyette, İbrâhîm yolunda olduklarını iddia eden Araplara tariz vardır: Kendilerini İbrâhîm yolunda sanan Araplar, meleklere tapmalarının, Allah'ın dilemesiyle olduğunu, O dilemedikçe O'ndan başkasına tapmayacaklarını söylüyorlardı. İşte onlara böyle bir şeyin, hiçbir peygamberin dininde, olmadığı belirtiliyor. İbrâhîm, peygamberlerin önderidir. Onun dininde şirk olmaz. O insanlara Allah'a tapmalarını, O'na teslim olmalarını emretmiştir. Peki siz nasıl hem onun yolunda olduğunuzu iddia ediyor, hem de putlara tapıyorsunuz? Bu, olacak şey midir?
Burada "Peygamberlere sor" emrinden maksat, önceki peygamberlerin öğretilerine bak, konuyu Kitap ehlinin Kitaplarında araştır, incele, onların getirdiği dinde böyle bir şey var mı? demektir. Buna benzer başka âyetler de vardır:
"Eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitap okuyanlara sor. Andolsun, sana Rabbinden hak geldi, sakın kuşkulananlardan olma!"[7728]
"Yoksa O'ndan başka tanrılar mı edindiler? De ki: '(Bu hususta kesin) delilinizi getirin. İşte benimle beraber olanların da öğütü ve benden öncekilerin de öğütü budur.' Ama çokları bilmezler, bundan dolayı onlar (haktan) yüz çevirirler"[7729]
Bu âyetlerden anlaşılıyor ki Kur'ân dilinde Kitap ehli muvahhid (Allah'ı birleyen), Kitapları da İlâhî Kitap kabul edilmektedir. Çünkü burada o Kitaplarda da Rahmân'dan başkasına tapılamayacağı inancının var olduğu anlatılmaktadır. Eğer onlar doğru kabul edilmese, onlara bakılması, Kur'ân'ın onlarla karşılaştırılması emredilmezdi. Gerçi burada emredilenin, Kur'ân öncesi Kitapların mevcut hali değil, asıllarının kasdedilmiş olduğu söylenebilir ama bu da pek uygun düşmez. Çünkü Peygamber ve çağdaşları, ancak kitap ehlinin ellerinde bulunan Kitapları inceleyebilirler. Mevcudolmayan asıllarını incelemeleri mümkün değildir. Mevcut halleri tehvîd inancının kanıtı gösterildiğine göre Kur'ân o Kitapları İlâhî Kitap kabul etmektedir.
46- Andolsun biz Musa'yı da âyetlerimizle Fir'avn'a ve ileri gelen adamlarına gönderdik: "Ben, âlemlerin Rabbinin elçisiyim" dedi. 47-Onlara âyetlerimizi getirince onlar, o âyetlerle alay edip gülmeğe başladılar. 48-Onlara gösterdiğimiz her mu 'cize, kızkardeşinden (ötekinden) büyüktü. Belki dönerler diye onları azâb ile cezalandırdık. 49- Bunun üzerine dediler ki: "Ey büyücü, bizim için Rabbine dua et, sana verdiği söz hakkı için (bizi bağışlasın), artık biz yola geleceğiz." 50-Fakat biz onlardan azabı kaldırınca sözlerinden dönmeğe başladılar. 51- Fir'avn kavminin içinde bağırıp dedi: "Ey kavmim, Mısır mülkü ve şu altımdan akıp giden ırmaklar benim değil mi? Görmüyor musunuz?" 52- "Yahut ben, şu aşağılık, nerdeyse söz anlatamayacak durumda olan adamdan daha iyi değil miyim?" 53- "(Eğer doğruysa) üzerine altın bilezikler atılmalı, yahut kendisiyle beraber melekler de gelmeli değil miydi?" 54- Kavmini küçümsedi, onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar, yoldan çıkmış bir kavim idiler. 55- Onlar bizi kızdırınca biz de onlardan öc aldık, hepsini boğduk. 56- Onları, sonradan gelen nankörlerin selefi ve örneği yaptık.

Tefsir:

Yüce Allah, önceki âyetlerde müşriklerin inatçı tutumlarını, kibirlerini, üstünlüğü dünya malında ve soyda zannetmelerini anlattıktan sonra bu âyetlerde de kibirleri yüzünden peygamberleri yalanlayanların sonlarının nasıl olacağını örneklendirmek üzre Musa'nın davet kıssasını ana çizgileriyle hatırlatıyor: Gaye kıssayı anlatmak değil, zengin olduklarından dolayı kendilerini peygamberliğe daha lâyik gören, kendilerinden fakir ve aynı zamanda yetîm Muhammed'in peygamber olamayacağını söyleyen bazı Kureyş liderlerine, bu sözleriyle Fir'avn'a benzediklerini, Fir'avn gibi bir gün helak olacaklarını anlatmaktır.
Âyetlerin asıl amacı, üstünlüğü soyda, mal ve mevkide zanneden müşrikleri uyarmak, onlara ders vermek olduğu için birkaç yerde daha geniş olarak geçmiş olan kıssa burada öğüt için ana çizgileriyle hatırlatılmaktadır:
46-50: Allah, Musa'yı peygamberliğini kanıtlayan mu'cizelerle birlikte Fir'avn'a ve adamlarına gönderdi. Mûsâ onlara, âlemlerin sahibi Allah'ın Elçisi olduğunu söyledi. Fakat Fir'avn ve adamları, kendilerine mu'cizeler getirmiş olan Mûsâ ile alay etmeğe başladılar. Mûsâ onlara birbirinden büyük mu'cizeler gösterdi. Fakat yine onlar sapık yollarından dönmediler. Allah, akıllarını başlarına alıp yola gelmeleri için başlarına belâlar verdi. Onlar MûsâL nm, kendilerine büyü yaptığını, onun büyüsü yüzünden bu olayların başlarına geldiğini sandılar. "Ey büyücü, bizim için Rabbine duâ et, eğer şu azabı başımızdan kaldırırsa senin dediğin yola geleceğiz" dediler. Gösterilen her mu'cizeyi kabul etmedikçe başlarına belâ geldi. Her belâ geldikçe de Musa'dan Allah'a duâ etmesini, başlarından bu belâ kalkarsa kendisine inanacaklarını söylediler ama Allah o belâyı kaldırdıktan sonra sözlerinden caydılar, inkârlarına devam ettiler.
51-56: Mısır kiralı Fir'avn, kendisinin, nerdeyse söz anlatmaktan dahi âciz, hakîr, Musa'dan daha iyi olduğunu, peğyamber olsa Musa'nın üstüne gökten altun bileziklerin düşürülmesi, altun hazinelerin yağması, ya da kendisiyle beraber bir meleğin gezmesi gerektiğini söyledi. Yönettiği toplumu küçük düşürdü, ezdi. Zor karşısında

[7728] Yûnus Sûresi: 94.
[7729] Enbiyâ Sûresi: 24.

ezilen kavim ona uyup yoldan çıktı. Böyle yapa yapa Allah'ı kızdırdılar. Allah da hepsini boğdu ve onları sonradan gelen inkarcılar için selef ve mesel yaptı.
selef geçmiş atalar, mesel de ibret demektir. Fir'avn ve adamları, hakkı inkâr edenlerin selefleri, ataları sayılırlar. Ayrıca onlar peygamberlere karşı koyanların nasıl bir sonuca uğrayacaklarını gösteren örnektir. Onların durumu, bütün inkarcılar için ibrettir. Hz. Muhammed'i inkâr edenler de eninde sonunda onların sonucuna uğrayacaklardır.
57- Meryem oğlu, bir misâl olarak anlatılınca hemen kavmin, ondan ötürü yaygarayı bastılar: 58- "Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu?" dediler. Bunu sadaece tartışma için sana anlattılar. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur. 59- O, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrail oğullarına örnek kıldığımız bir kuldan başka bir şey değildir. 60-Eğer dikseydik, sizden, şu dünyâda yerinize geçen melekler yapardık. 61- O, kıyametin kopacağını gösterir bir ilimdir. O saatin geleceğinden kuşkulanmayın, bana uyun. Doğru yol budur. 62- Şeytan sizi bu yoldan alıkoymasın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

Tefsir:

57-59 ncu âyetlerde Meryem oğlu yani Hz. îsâ, bir öğüt (ibret) olarak anlatılınca müşriklerin, gürültü koparıp yüz çevirdikleri, kendi tanrılarının ondan hayırlı olduğunu söyledikleri anlatılıyor. Ve îsâ'nın bir tanrı değil, Allah'ın nimet ve ikramına mazhar kıldığı bir kul olduğu ve Allah'ın onu İsrail oğullarına bir mesel (Allah'ın kudretini gösteren bir mu'cize veya İsrail oğullarının izinde gideceği bir örnek) yaptığı vurgulanmaktadır.
" sâdın kesriyle gürültü koparırlar, bağrışırlar, manasınadır. Hz. Alî ise bu kelimeyi sâd'ın-zammiyle okumuştur. O zaman " yüz çevirirler anlamına gelir '[7730]. Peygamber (s.a.v.) ile sürekli tartışan müşriklerin, îsâ anılınca yine alay için gürültü kopardıkları anlatılıyor. Bunun sebebi şu olsa gerektir:
45 nci âyette: "Daha önceki peygamberlere sor, hiç Allah, kendisinden başkasına tapılmasına müsaade etmiş midir? Hiç önceki dinlerde böyle bir şeye cevaz verilmiş midir?" buyurulmuştu. Asıl kasıt Kur'ân'dan önce gelmiş bulunan Tevrat ve İncil'de de Allah'tan başkasına tapmanın yeri olmadığını anlatmaktır. Kur'ân, îsâ'nın Allah'ın, babasız yarattığı bir mu'cize olduğunu söyler. O zamanki bazı hınstiyan mezhepleri îsâ'yı Allah'ın elçisi ve kulu kabul ederken çoğunluğu da onu Allah'ın oğlu kabul ediyorlardı. Herhalde bir tartışma esnasında Hz. Peygamber veya müslümanlardan biri, îsâ'nın, Allah'ın bir mu'cizesi olarak yaratıldığını söyleyince müşrikler bunu Hz. Peyğamber'in, hâşâ îsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu kabul ettiğini sanarak bunu kendilerini savunmak için delil yaptılar. Kendileri meleklere Allah'ın kızları dedikleri için Kur'ân onları kınıyordu. İşte buna karşılık diyorlar ki:
"Bir insan olan, yeyip içen varlık, Allah'ın oğlu oluyor da insan üstü olan melekler neden Allah'ın kızları olmasınlar? Melekler îsâ'dan çok üstündürler. Çünkü onlar yemezler, içmezler, ölmezler. Maddî cisim değil, soyut ruhturlar. Oysa bir insan olan îsâ yaşamış ve ölmüştür. Eğer îsâ Allah'ın oğlu olursa bizim ondan hayırlı olan tanrılarımız da Allah'ın kızları olurlar."
İşte 59 ncu âyette îsâ'nın, Allah'ın oğlu değil, onun bir mu'cize olarak yarattığı kulu olduğu anlatılıyor. Hiçbir yaratık Allah'ın oğlu veya kızı olamaz. Allah çocuk edinmekten münezzehtir.
Bu âyetlerin iniş sebebi olarak şöyle bir olay anlatılır: Peygamber (s.a.v.), bir gün tartışmakta olduğu Kureyşlilere: "Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunusunuz" [7731] âyetini okudu. Dediler ki:
— Nasıl Allah'tan başka her tapılan cehennemde olur? Biz meleklere tapıyoruz, yahudiler Uzeyr'e, hırıstiyanlar da Meryem oğlu îsâ'ya tapıyorlar.
İşte Kureyşlilerin bu itirazları üzerine bu âyetler indi[7732]
Âyetlerin, benzeri bir tartışma üzerine indiği muhakkaktır. Fakat Hz. Pey-ğamber'in, Enbiyâ Süresindeki âyeti onlara okuması üzerine Kureyşin itiraz ettikleri hakkındaki rivayet kuşkulu görünmektedir. Çünkü bu takdirde Enbiyâ Sûresinin veya o âyetin bu âyetlerden önce inmiş olması gerekir. Oysa bu âyetler, Enbiyâ Süresindeki âyetten önce indiği gibi kendinden önceki âyetlerle de yakından ilişkilidir. Burada Kureyşin inatçı, inkarcı, inkâr için bahane arayan mizaçları yansıtılmaktadır.
"Onu sadece tartışma için sana anlattılar" cümlesinden, iyi niyetle bir şeyi ispatlamak için değil, sırf itiraz etmek, karşı koymak için tartışmanın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Ebû Ümâme'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.): "Hidâyette iken sapan kavimler, hep tartışmaya tutulmuş kimselerdir" deyip "Onlar, onu sadece tartışma için sana anlattılar" âyetini okumuştur[7733]
60- Allah dilese, yeryüzünde insanlardan, insanların yerine geçen veya birbiri ardınca gelen veya yeryüzünde halîfe (hükümran) olan melekler yaratacağını bildiren bu âyette Allah'ın herşeye kaadir olduğu vurgulanır. Yani îsâ'yı babasız olarak yaratan Allah, istese bundan daha büyüğünü de yapar, insanlardan melekler yaratır, onları insanların yerine geçirir. Allah için bir güçlük yoktur.
61nci âyetteki' *?1 " da zamîrin, genellikle îsâ'ya gittiği kabul edilir. Buna göre âyette îsâ'nın babasız

[7730] Râzî, Mefâtîhu'1-ğayb: 27/221.
[7731] Enbiyâ Sûresi: 98.
[7732] lbn Kesîr, Tefsîr: 4/132.
[7733] Tirmizî, Tefsîr: 43; lbn Mâce, Mukaddime: 7; et-Tâc: 4/229.

yaratılmasının ve ölüleri diriltmesinin bir kıyamet ilmi, alâmeti olduğuna işaret edilmektedir. îsâ'yı babasız yaratan Allah, bu olayla, ruhları da yeni bedenlere sokup kaldıracağını göstermiştir. îsâ'nın öyle yaratılması, kıyametin mümkün ve mutlaka olacağına delildir.
Bu âyette "fa" kelimesi, "fa" şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde de daha açık olarak îsâ'nın babasız yaratılmasının, kıyametin vukuuna bir alâmet olduğu belirtilmiş olur. Burada ' kelimesi, Hz. Peyğamber'in kendi sözü gibi görünüyor. Peygamber (s.a.v.), vahiy ile insanlara "Bana uyunuz" diyor. Bunun Kur'ân'da örnekleri çoktur. Çünkü vahiy, onun ruhundan taşarak geliyor.
"daki zamirin Kur'ân'a gitmesi de muhtemeldir. O zaman Kur'ân'-ın, bir kıyamet bilgisi, yani kıyametin kopacağını açıklayan bir bilgi veya kıyametin kopacağını gösteren bir alâmet oludğu belirtilmiş olur. Âyetteki, Pey-ğamber'in ağzından söylenen "' Bana uyunuz" kelimesi de zamîrin Kur'ân'a gitmesinin daha uygun olacağını gösterir. Kur'ân bir kıyamet bilgi-sidir, kıyametin kopacağım söylüyor ve bunu kanıtlıyor. " Artık siz kıyametten hiç kuşkulanmayın ve bana uyun. İşte doğru yol budur."
Görüldüğü gibi zamîrin, Kur'ân'a gitmesi, âyetin devamı açısından daha doğrudur. Çünkü zamîr îsâ'ya gitse "O (yani îsâ) kıyametin ilmi veya alâmetidir" dendikten sonra Bana uyun" sözü, âyetin başı ile ilgisiz kalır. Ama zamir Kur'ân'a gitse: "O (yani Kur'ân) kıyamet saatinin ilmi veya alâmetidir" dendikten sonra "Ondan kuşkulanmayın, bana uyun" sözü âyetin başı ile ilgili, gayet yerinde olur. Âyette Kur'ân'ın, kıyameti haber verdiği, bunda kuşku bulunmadığı, binaenaleyh Hz. Muhammed(s.a.v.)in yoluna uyup âhireti kazanmak için çalışmak gerektiği anlatılmaktadır.
Müfessirler, bu âyeti îsâ'nın gökten ineceğine delîl sayarlar. Ve bu konuda bazı hadisler de zikrederler. Gerçekte âyette böyle bir delîl ve anlam yoktur. Nitekim Taftâzâni ve bazı âlimler de âyette îsâ'nın ineceği hakkında bir delîl görmemişlerdir'.[7734]
Bu meseleyi Â-li İmrân Sûresinin 55 nci âyetinin tefsirinde yeterli derecede izah ettiğimiz için burada yeniden konunun ayrıntılarına inmek istemiyoruz [7735]. Keza bu konuda Nisa Sûresinin 156-159 ncu âyetlerinin tefsirine de bakılmalıdır[7736]
62 nci âyette şeytânın insanlara düşman olduğu, ona aldamp yoldan çıkmamak için dikkat edilmesi emredilmektedir.
63- îsâ açık kanıtlar getirince dedi ki: "Ben size hikmet getirdim
ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Allah'tan korkun ve bana itaat edin."
64- "Allah, işte benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz O'dur, O'na tapın, doğru yol budur". 65-Onların aralarından çıkan partiler birbirleriyle ayrılığa düştüler. Acı bir günün azabından vay o zulmedenlerin haline!

Tefsîr:

63- Hz. îsâ, îsrâîl oğullarına peygamberliğini ispatlayan açık kanıtlar getirmiş; onlara hikmet getirdiğini, dinde ayrılığa düştükleri konuların doğrusunu kendilerine açıklamak üzere geldiğini, Allah'ın buyrukları dışına çık-maktan sakınıp kendisine itaat etmelerini, Allah'ın, hem kendisinin, hem de diğer insanların Rabbi olduğunu, doğru yolun yalnız O'na tapmak olduğunu söylemiştir.
64-65: Fakat ondan sonra insanlar onun hakkında ayrılığa düşmüşler, bölünmüşler, kimi ona Allah'ın kulu ve elçisi derken kimi Allah'ın oğlu, kimi de Allah'ın kendisi demiştir. Allah onların sözlerinden yücedir, uzaktır, îsâ da onlara kendisini böyle tanrılaştırmalarını söylememiştir. Fakat insanlar onun sözlerini çarpıtarak yanlış inançlara sapmış, böylece kendilerine yazık etmişlerdir. Batıl inançlara dalanlar, kıyametin acı azabına çarpılacaklardır.
57-59 ncu âyetlerde îsâ hakkındaki yanlış düşünceler reddedilmişti. O konunun devamı olan bu âyetler de îsâ'nın gerçek kişiliğini anlatmaktadır, îsâ'nın, sanıldığı gibi Allah'ın oğlu değil, O'nun kulu ve elçisi olduğunu, ken-disinin de insanları yalnız Allah'a tapmağa çağırdığını belirtmektedir. Aradaki üç âyet (60-62 nci âyetler) de Allah'ın kudretini, kıyametin mutlaka vu-kubulacağını, şeytana uyup da Allah'a kulluktan şaşmamayı vurgulamak için gelmiş ta'lîklerdir.
Bugün elde bulunan İndilerde de îsâ'nın, kendisinin insan olduğunu, yalnız Allah'a kulluk edileceğini, kendisini gönderen Allah'ın, hem kendisinin, hem de bütün insanların babası (yani Rabbi) olduğunu söylediği anlatıl-maktadır, îsâ'nın baba tabirini, Rab anlamında kullandığı açıktır. Baba sözüyle Allah'ın, kendisinin babası olduğunu söylememiştir, öyle olsa yalnız îsâ'nın değil, bütün insanların Allah'ın oğlu olması gerekir. Çünkü îsâ Allah için: "O benim de babam, sizin de babanızdır" diyor. Yani Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir, demektir. Onun sözlerinin özü, Kur'ân'a uyar. İşte sözlerinden bazıları: "O zaman îsâ ona dedi: 'Çekil şeytan, çünkü Rab Allah'ına tapınacak ve yalnız ona kulluk edeceksin' diye yazılmıştır"[7737]
"Ne mutlu sulhedicilere, çünkü onlar, Allah'ın oğulları (diye) çağırılacaklardır".[7738]

[7734] el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân: 20/178.
[7735] 2/49-56.
[7736] 2/396-408.
[7737] Matta: 4/11.
[7738] Matta: 5/9.

"Duâ ederken putperestlerin ettiği gibi boş tekrarlar yapmayın; zira onlar sanırlar ki çok söylemeleriyle işitileceklerdir. Bundan dolayı onlara ben-zemeyin; çünkü babanız nelere ihtiyacınız olduğunu siz O'ndan dilemeden önce bilir"[7739]
"imdi siz şöyle duâ edin: Ey göklerde olan babamız, ismin mukaddes olsun. Melekûtun gelsin. Gökte olduğu gibi yerde de senin iraden olsun. Gündelik ekmeğimizi bize bugün ver ve bize borçlu olanlara (biz) bağışladığımız gibi bizim borçlarımızı bize bağışla ve bizi iğvâya götürme, fakat bizi şerrinden kurtar. Çünkü melekût ve kudret ve izzet ebedlere kadar senindir, âmîn. Çünkü insanlara suçlarını bağışlarsanız semavî babanız da sizin kusurlarınızı bağışlar"[7740]
"Çünkü göklerde olan babamın (yani Rabbimin) iradesini kim yaparsa (o) benim kardeşim, kızkardeşim ve anamdır"[7741]
"O zaman îsâ halkı bırakıp eve gitti ve şakirtleri ona: Tarlanın deliceleri meselesini bize anlat diyerek geldiler. Ve îsa cevap verip dedi: iyi tohumu eken insan oğludur. Tarla ise dünyâdır. Ve iyi tohum melekûtun oğullandır. Ve deliceleri şerîrin oğullarıdır. Onları ekmiş olan düşman İblistir. Hasat dahi dünyânın sonudur ve orakçılar meleklerdir"[7742]
Burada Hz. îsâ, iyi tohum ile insan ruhlarım kasdettiği, insan tarafından ekilen bu ruhların, gerçekte melekût oğulları, yani melekût âlemine bağlı, onlarla ilişkili, onlara eğilimli olduğunu anlatmakta ve sözgeliminden kendisinin de insan oğlu olduğu anlaşılmaktadır.
"Semavî babamın diktiği her fidan kökünden sökülecektir"[7743]
"îsâ da ona dedi: Niçin bana iyi diyorsun? Birden başka kimse iyi değildir. Oda Allah'tır"[7744]
"Fakat îsâ onlara dedi: Allah'ın melekûtunun müjdesini öteki şehirlere de vermeliyim. Çünkü bunun için gönderildim"[7745]
"Bunun için îsâ cevap verip dedi: ...Babanın yapmakta olduğunu gördüğü şeyden başka, oğul, kendiliğinden bir şey yapamaz. Çünkü o ne şeyler yaparsa oğul da onları öylece yapar (yani Allah ne yaparsa kulu olan ben de onu yaparım)"[7746]
"Benim sözümü dinleyip beni gönderene iman eden ebedî hayâta erer, ceza görmez. Ölümden (gerçek) hayâta geçer"[7747]
"Ve îsâ'ya dediler: Allah'ın işlerini işlemek için biz ne yapalım? îsâ cevâp verip onlara dedi: Allah'ın işi şudur: Onun gönderdiği adama iman edesiniz"[7748]
"Öğrettiğim benim değil, fakat beni gönderenindir"[7749]
Hz. îsâ'nın öğretileri, Allah'ın birliği ve kendisinin de Allah'ın kulu ve elçisi olduğu merkezindedir. Fakat sonradan insanlar onun sözlerini çarpıtmışlar, bu yüzden ayrı ayrı mezheplere bölünmüşlerdir. îsâ'dan sonra hırısti-yanlar arasında başlıca üç mezhep oluştu: Milkâniyye, Nasturiyye ve Ya'ku-biyye mezhepleri.
Milkâniyye teslisi (üçlemeyi) benimsemiştir. Onlara göre Tanrı üçtür: Me-sîh, anası ve Allah. Mesîh, kadîm, küllî nâsûttur. Meryem ezelî bir çocuk doğurmuştur. Allah ise baba, îsâ oğuldur.
Nasturiyye'ye göre Kelime, Güneşin küvete, ya da billura vurması gibi îsâ'nın vücuduna vur(up yansı)mıştır.
Ya'kubiyye'ye göre kelime ete, kana dönüşmüş, böylece Tanrı bizzat Mesîh olmuştur.
"Allah üçün üçüncüsüdür diyenler kâfir olmuştur" [7750] âyeti Milkâniyye'ye, "Allah Meryem oğlu îsâ'dır diyenler kâfir olmuştur" [7751] âyeti de Ya'kubiyye'ye işaret etmektedir.
Avrupa'da bulunmayan Ya'kubiyye ve Nasturiyye mezhepleri Şam, Mısır, Irak ve Habeşistan'da yayılmıştır. Avrupa'da katolik ve protestan mezhepleri vardır. Protestanlar ba'se inanırlar. Ba's de ya rûh ve cesetle, yahut yalnız ruhla olacaktır. Bu husus aralarında ayrılık konusudur.
Katolik sözü medh anlamı taşır. Bizdeki Ehl-i Sünnet mezhebi gibidir. Katoliklerin lideri Roma'daki Papadır. Bütün dünyâ hırıstiyanlarının ruhani lideri olan Papa, İtalya'da Vatikan Devletinin başıdır '.[7752]
Papalığın uygulamalarına karşı çıkan Martin Luther'in öncülüğünde Katolik mezhebinden Protestan Mezhebi doğmuştur. "Önceleri Luterci parti tarafından ikinci Spoyer diyetinde (19 Nisan 1529) sunulan protestoyu imzalayanlar anlamına gelen protestan kelimesi, Roma kilisesinden ayrılıp reformu benimseyenlerin tümü için kullanılmış ve mezhep adı olmuştur [7753]

[7739] Matta: 6/7-8.
[7740] Matta: 6/9-14.
[7741] Matta: 12/50.
[7742] Matta: 13/36-39.
[7743] Matta: 23/26.
[7744] Markos: 10/18.
[7745] Luka: 4/44.
[7746] Yuhanna: 5/19.
[7747] Yuhanna: 5/24.
[7748] Yuhanna: 6/28-29.
[7749] Yuhanna: 7/16.
[7750] Mâ'ide Sûresi: 73.
[7751] Mâ'ide Sûresi: 72.
[7752] el-Cevâhir: 20/182-183.
[7753] Meydan Larous.

Avrupa'da yayılan katolik ana mezhebinden ayrı olarak merkezi İstanbul olan diğer bir mezhep de Ortodoks mezhebidir. Orthodoksas'tan gelen bu kelime, doğru inanç anlamınadır. Doğru inançta olduğunu iddia eden her kilise kendisini Ortodoks kabul eder. Fakat bu isim, merkezi İstanbul'da bulunan Bizans kiliselerinin sıfatı olmuştur. Yunanlılar ve Ruslar da ortodok-sturlar. Önceleri bütün doğu Ortodoks kiliseleri, doğu Roma Kilisesi denen Bizans (İstanbul) kilisesine bağlı idi. Zamanla çıkan din anlaşmazlıkları yüzünden kiliseler: İstanbul Ortodoks Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi, Süryanî Ortodoks Kilisesi olmak üzere üçe ayrılmıştır. Rumların merkezi İstanbul, Ermenilerin Erivan, Süryanilerin Mardin idi.
Ortodoks inancın temeli olan Kutsal Kitap ve Kutsal Geleneğe dayanan ilkeler, birincisi 325'de toplanan yedi konsey tarafından düzenlendi. İlkelerin temeli olan Kutsal Üçlük (baba-oğul-kutsal ruh) için kabul edilen nitelikler bu konseylerde kararlaştırıldı. Bu üç kişilik, Mutlak bir Özün birliğinde toplanır, îsâ Mesîh'in Tanrısal ve insansal nitelikleri birbirinden ayrılamaz, fakat ayırdedilebilir. Tanrı (baba) yaratılmamıştır, görünen ve görünmeyen herşeyi yaratmıştır. Oğul sonsuzlukta yaratılmıştır ve zaman içinde bakire Meryem tarafından dünyâya getirilmiştir. îsâ Mesîh Tanrı tarafından insanların günâhlarının keffaretini ödemek ve onları kurtarmak için çarmıha gerilmiştir[7754]
Ortodoks ibadetinde (İkona) adı verilen kutsal resimlerin ve sembollerin önemi büyüktür. Bu resimlere ve sembollere saygıyı puta tapmak kabul eden Habeşistan, Mısır, Suriye hınstiyanları (Nasturiler) Bizans İmparatorluğundan ayrılmışlardır"[7755]
Görülüyor ki hırıstiyanların benimsedikleri inançlar, Hz. îsâ tarafından değil, sonradan gelen kilise babalan tarafından ve uzun tartışma ve kavgalardan sonra, çeşitli konseylerde kararlaştırılmıştır. Bunları kabul etmeyen hı-rıstiyan mezhepleri de vardır. Gerçekte bu inançlar, eski din ve felsefelerin hınstiyanlığa sızdırılmasından başka bir şey değildir. Hz. îsâ tevhidi getirmiştir ama insanlar onun öğretilerinin özünden ayrılarak yanlış inançlara sapmışlardır.
İşte Kur'ân-ı Kerîm, Nestûrîler gibi nisbeten tevhîd çizgisi içinde kalan hırıstiyanları överken, teslis ve te'lihe sapan hırıstiyanları uyarıp tevhîdde birleşmeğe çağırmaktadır.
66- Onlar, ille o saatin kendilerinin hiç farkında olmadıkları bir sırada, ansızın başlarına gelmesini mi bekliyorlar? 67- O gün dostlar birbirine düşmandır. Yalnız korunanar hariç. 68- "Ey kullarım, bugün size korku yoktur ve siz üzülmeyeceksiniz!" 69- Onlar âyetlerimize inanmış ve müslüman olmuş kimselerdir. 70- "Haydi cennete girin, siz ve eşleriniz ağırlanıp sevindirileceksiniz!" 71- Onların önünde altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canların çektiği, gözlerin hoşlandığı her şey var! Ve siz o-rada ebedî kalacaksınız." 72- "İşte yaptıklarınıza karşılık size mîrâs verilen cennet budur." 73- "Orada sizin için çok meyva var, onlardan yersiniz!"

Tefsir:

66 - 67: Yüce Allah, peygamberlerin getirdikleri prensipleri yozlaştırıp tevhîd inancından sapanları kasdederek: "Bunlar neyi bekliyorlar? Yola gelmeleri için o azâb yahut kıyamet saatinin ansızın kendilerine gelmesini mi bekliyorlar?" diyor. O zaman artık yola gelmelerine fırsat kalmaz, kendilerine hiç göz açtırılmaz. Günâh yolunda birbirlerine dost olanlar o gün birbirlerine düşman olurlar. Zayıflar, kötü duruma düşmelerinin günâhını liderlere yüklemeğe çalışırlar; liderler de bunu kabul etmez, kendilerini savunurlar. Dünyâda dost olan suçlular, orada birbirlerine düşman olurlar. Yalnız günâhlardan korunan, Allah'ın buyruklarına uyanlar her zaman dost kalırlar. Böylece kıyamet kopmuş, âhiret sahnesi başlamış oluyor. Ve yüce Allah, birbirlerine düşman olan suçlular sahnesinin karşısında başka bir sahne, korunanlar sahnesi gösteriyor.
68-70: Allah bu sahnede bulunan kullarına lûtf ile hitâbederek bugün korku ve üzüntüye uğramayacaklarını söylüyor ve yalnız değil, fakat eşleriyle birlikte cennete girmelerini, orada ağırlanacaklarını buyuruyor.
71 nci âyette cennete girmiş olan kulların ağırlamşı anlatılıyor: Onlara altın sıhâf (siniler, tepsiler) içinde yemekler ve altun kadehler içinde sarhoş etmeyen nefîs şaraplar ve canlarının çektiği, gözlerinin aydın olacağı nimetler sunulur, orada sürekli kalırlar.
72-73: Ve onlara hitabedilerek dünyâda yaptıkları güzel işlere karşılık bu cennetin ve nimetlerinin kendilerine verildiği, yani bu hak ettikleri, kendilerine cennette istedikleri kadar her çeşit meyva bulunduğu söylenir. Bu sözü söyleyen ya Allah'ın kendisi veya meleklerdir. Bu sözde onlar için ayrı bir okşama ve lütuf vardır.
Kur'ân-ı Kerîm'de cennet nimetleri anlatılırken sık sık orada canın çektiği meyvaların bolluğundan söz edilir. Özellikle Kur'ân'ın indiği çağda Arabistan'da meyva bolluğu, büyük bir anlam taşır. Önce o bölge insanlarını cennetliklerin işlerine yöneltmek için onları cezbeden bu nimetlerin zikredilmesi çok uygun olmaktadır.
Burada altın kablardan ve kadehlerden söz edildiği gibi Fâtır Sûresinin 33-35 nci âyetlerinde cennette mü'minlere altın bileziklerin ve incilerin takılacağı, ipek elbiselerin giydirileceği anlatılır. Vakıa, Sâffât ve başka sûrelerde de cennetin içkilerinden, yiyeceklerinden, kablarından ve hizmetçilerinden söz edilmektedir. Bundan anlaşılıyor ki ancak bazı zenginlerin yararlandıkları bu tür dünyâ varlıklarına karşı toplumun büyük bir kesimi özlem duymakta idi. İşte dünyâda özlem duyulan bu nimetlere, inanç ve güzel amel ile âhirette kavuşulacağı anlatılarak insanlar iyiye, doğruya ve güzele yöneltiliyor. Bunlar teşvik amaciyle anlatılmakla beraber hiç

[7754] Meydan Larous, Ortodoks maddesi.
[7755] Meydan Larous, 9/620.

kuşkusuz gerçektir. Fakat cennet nimetleri, görünüşte dünyâ nimetlerine benzese de mâhiyetçe tamamen ayrıdır. Onların mahiyetini ancak Allah bilir. Nitekim Bakara Sûresinin 25 nci âyetinde cennetteki rızıkların, dünyâdakilere benzer verildiği ifade edilir. Fakat bunlar, dünyâdakilerin aynıdır denmez. Onlara Kur'ân'ın dediği şekilde inanmak, mahiyetini Allah'a havale etmek gerekir.
74- Suçlular cehennem azabında ebedî kalacaklardır. 75- Azâb, kendilerinden hiç hafifletilmeyecektir. Onlar azâb içinde umutsuzdurlar. 76- Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zulmedicilerdi. 77-(Cehennemin muhafızına): "Ey Mâlik, Rabbin bizim işimizi bitirsin!" diye bağırdılar. "Siz kalacaksınız!" dedi. 78- Andolsun biz size hakkı getirdik fakat sizin çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz. 79- Yoksa onlar bir iş mi kararlaştırdılar. Biz de (onları cezalandırmaya ve hakkı yerleştirmeğe) kararlıyız. 80- Yoksa biz onların sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmez miyiz sanıyorlar? Hayır, işitiriz ve yanlarında bulunan elçilerimiz de yazarlar.

Tefsîr:

74-78: Önceki âyetlerde söz âhirete getirildikten sonra orada müttekî müminlerin durumunu anlatan kıyamet sahnesi gösterilmişti. Bu âyetelrde de onların karşıtı olan insanların durumunu sergileyen bir kıyamet sahnesi gösterilmektedir:
Suçlular sürekli cehennem azabı içinde kalırlar. Azapları hiç hafifletilmeyen suçluların kurtuluş umutları da yoktur. Allah onlara zulmetmiş değildir. Fakat onlar kötü hareketleriyle kendilerini bu acıklı duruma düşürmüşlerdir. O kadar acı bir azâb içindedirler ki ölüp de bu azâbdan kurtulmak isterler. Bunun için cehennemin baş muhafızı Mâlik'e:
— Ey Mâlik, Rabbin bizim canımızı alsın! derler.
Ama muhafız, azâb içinde kalacaklarını vurgular ve sonunda yüce Allah onlara hitâbeder:
— Biz size gerçeği getirmiştik, fakat sizin çoğunuz gerçekten hoşlanmıyordunuz, der. İşte dünyâda hakka cephe aldıklarından dolayı âhirette bu cezaya çarpıldıklarını bildirir.
Nimet ve azâb sahneleri yine karşıtlık içindedir. Nimet sahnesinin sonunda Allah, cennettekilere: "Güzel hareketlerinizden dolayı size verilen cennete girin! Orada size, yiyeceğiniz çok meyva var!" diye lütuf hitabında bulunmuştu. Buradaki azâb sahnesinin sonunda da cehennemdekileri azarlayarak: "Haktan hoşlanmadığınız için bu duruma düştünüz!" diyor. Her iki sahnenin sonunda insanlara hitâbediyor. Birincideki hitâb, lütuf hitabı, buradaki ise tekdîr hitabıdır. O hitâb, nimet üstüne nimet, bu hitâb azâb üstüne azâb-dır. Her iki sahnede de insanların, kendi iradeleriyle yaptıkları hareketlerle cennet veya cehennemi hak ettikleri yani insan sorumluluğu vurgulanıyor.
74 ncü âyette suçluların cehennemde hâlid oldukları yani sürekli kalacakları bildirilir. Fahreddin Râzî, hulûd'un sonsuzluk değil, uzun süre kalmayı ifade ettiğini söyler. Yani cehennemdekiler sonsuzca değil, fakat uzun süre azâb içinde kalacaklardır [7756] İlâhî adalet de bunu gerektirir. Kısa ömre karşılık hiç cehennemden çıkmamak, sonsuz olarak cehennemde kalmak Allah'ın adalet, şefkat ve merhametine sığmaz. Herhalde hulûd, Râzî'nin dediği gibi uzun süre kalma anlamınadır. Zaten " Orada çağlar boyu kalacaklardır" [7757] âyeti de cehennem azabının sonsuzca değil, fakat çağlar boyu süreceğini gösterir.
Mâlik adı yalnız burada zikredilir: "Ateştekiler cehennemin bekçilerine dedilenki: (Ne olur) Rabbinize dua edin de hiç değilse bir gün, bizden azabı hafifletsin!" [7758] âyetinde cehennemin muhafızlarından söz edilir. "Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir ateşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır. Onun başında gayet katı, şiddetli, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikten şeyi yapan melekler vardır" [7759] âyetinde cehennemin muhafızlarının, Allah'ın buyruğunu derhal uygulayan, son derece güçlü ve katı yani acımasız melekler olduğu belirtiliyor. "Sekar'ın ne olduğunu nereden bileceksin? (Geride bir şey) komaz, bırakmaz (herşeyi yakıp yok eder). Durmadan deriler kavurur. Üzerinde ondokuz (muhafız) vardır. Biz cehennemin muhafızlarını hep melekler yaptık..." [7760] âyetlerinde de cehennem muhafızlarının ondokuz melek olduğu ifade edilir. O halde Malik, cehennem muhafızlarının başıdır. Nitekim hadislerden de bu anlaşılıyor.
Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça adı anılan üç melek vardır: Burada anılan Mâlik ile Bakara Sûresinin 97-98 nci âyetlerinde anılan Cibrîl ve Mîkâil. Cibrîl adı Tahrîm Sûresinin 4 ncü âyetinde de anılmıştır. Ancak Mâlik ile Cibril'in vazifeleri veya bazı vazifeleri zikredilmiş, Mîkâl'ın görevinden söz edilmemiştir.
Mâlik adının Arapça olduğu, Cibrîl ile Mîkâl'in de îbrânîceden Arap-çaya geçtiği anlaşılmaktadır. Kur'ân'da Cibrîl ve Mîkâl şeklinde geçen bu isimler, hadislerde Cebrâîl ve Mîkâîl olarak da anılır.
79-80 nci âyetlerde kâfirler bir tuzak kurmağa karar vermişse Allah'ın o tuzağı mutlaka boşa çıkaracağı, onların gizlide neler tasarladıklarını ve kendi aralarında gizli gizli neler konuştuklarım bildiği ve Allah'ın elçileri olan meleklerin de onların söz ve hareketlerini yazdığı belirtilmektedir.
İşte onların o kötü düşünceleri, hakka karşı kurdukları komplolar, onların hiç haberi olmadan melekler tarafından

[7756] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/226.
[7757] Nebe' Sûresi: 23.
[7758] Ğâfir Sûresi: 49.
[7759] Tahrîm Sûresi: 6.
[7760] Müddessir Sûresi: 27-31.

tesbit edilmiş ve o hareketleri, kendilerini biraz önce anlatılan acı azaba sürüklemiştir. "Allah'ın elçileri" insanların hareketlerini gözetleyen meleklerdir. Kaf Sûresinde bu gözetlemeye memur melekler daha açık olarak anlatılır: "Onun sağında ve solunda oturan iki elçi (melek, onun yaptıklarını) kaydetmektedir. (İnsan), hiçbir söz söylemez ki yanında (onu) gözetleyen, dediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın"[7761]
81- De ki: "Eğer Rahmân'ın çocuğu olsaydı, (ona) tapanların ilki ben olurdum." 82- Göklerin ve yerin Rabbi, Arşın Rabbi, onların nitelendirmelerinden yücedir. 83- Bırak onları, kendilerine söylenen günlerine kavuşuncaya kadar dalsın, oynasınlar. 84- O gökte de Tanrıdır, yerde de Tanrıdır. O hakimdir, bilendir. 85- Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan herşeyin mülkü kendisine âidolan (Allah) ne yücedir! (Kıyamet) sâa//(ni) bilmek de O'nun yanındadır ve siz O'na döndürülüp götürüleceksiniz. 86- O'ndan başka (tanrı diye) yalvardıklan şeyler, şefaat yetkisine sahip değillerdir. Ancak bilerek hakka tanıklık edenler bunun dışındadır. 87- Andolsun onlara, "Kendilerini kim yarattı?" diye sorsan, elbette: "Allah" derler. O halde nasıl (haktan) çevriliyorlar. 88- Ve Resûl'ün, "Ya Rabbi, bunlar inanmayan bir kavimdir!" demesini de (Allah biliyor). 89- Şimdi sen onlardan geç ve (size): "Selâm (barış, esenlik dilerim)" de; yakında bileceklerdir.

Tefsîr:

81 nci âyette Hz. Peyğamber(s.a.v.)e: "Eğer Allah'ın çocuğu olsaydı, ona ilk ibadet edenin kendisi olacağını" söylemesi emrediliyor. Âyetin amacı, Allah'ın çocuk sahibi olmadığını vurgulamaktır. Çünkü Allah'ı en iyi bilen peygamberlerdir. İnsanlar içinde Allah'a en yakın olanlar onlardır. Allah'a son derece itaat eden peygamberler, eğer O'nun çocuğu olsa, çocuğuna da itaat ederler. Peygamber Allah'ın çocuğu olmadığını söylediğine göre demek ki Allah'ın çocuğu yoktur. Melekler Allah'ın kızları değildir. Eğer öyle olsaydı herkesten önce Peygamber onlara tapardı. Peygamber onlara tapmadığına göre demek ki melekler Allah'ın çocukları, kızları değildir.
82- Göklerin, Yerin ve Arşın sahibi Allah, insanların taktıkları sıfatlardan münezzehtir. O bütün yaratıkların pâdişâhıdır. Melekler de O'nun yaratıkları ve kullandır.
83- Peyğamber(s.a.v.)e, müşriklerin uyarıldıkları azâb günü başlarına gelinceye dek onları batıl düşünce, oyun ve eğlenceleriyle baş başa bırakmasını emreden bu âyet, Allah'a eş, ortak koşanlar için bir tehdiddir. Tabii bu, Pey-ğamber'in onlardan el çekmesini istemek anlamına gelmez. Sırf onların ka-biliyetsizliğini, söz anlamadığını, Peyğamber'in bütün çabalarına rağmen doğru yola gelmediklerini ifade eder.
84-85 nci âyetler de Allah'ın, gökte de, yerde de yegâne Tanrı ve kâinatın tek hâkimi olduğu, herşeyi sağlam, hikmetli yaptığı ve herşeyi bildiği, kıyametin ne zaman kopacağı hakkındaki bilginin de yalnız O'nun yanında bulunduğu ve insanların O'na döndürülüp götürülecekleri vurgulanır.
86 ncı âyette Allah'ın yanında kendilerine şefaatçi olmaları için meleklere taptıklarını söyleyen müşriklerin bu inancı reddedilerek: "Onların, Allah'tan başka yalvarıp durdukları şeylerin, kendilerine şefaat edemeyecekleri, ancak bilerek hakka tanıklık edenlerin şefaat edecekleri belirtiliyor. " Burada istisna muttasıl da olabilir, munkati' de olabilir. Birinci takdirde mânâ şöyledir: Allah'tan başka yalvardıkları şefaat edemezler. Ancak hakka tanıklık edenler şefaat edebilirler. İkinci takdirde mânâ şöyledir: Allah'tan başka yalvardıkları şeyler (yani melekler) ancak hakka tanıklık edenlere, bilerek gerçeğe inananlara şefaat edebilirler, başkalarına şefaat edemezler. Bu takdirde Allah'tan başka yalvarılan şeylerin, melekler olması gerekir. Onlar Allah'ın razı olduğundan başkasına şefaat edemezler" [7762] âyeti de bu mânâyı te'yideder.
Müşrikler, kendilerine şefaatçi olsun diye meleklere tapıyorlardı. Meleklerin, Allah'a inanandan ve Allah'ın şefaat edilmesi için razı olduğundan başkasına şefaat edemeyecekleri şu âyetlerde de anlatılmaktadır: "Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar Rablerini överek tesbîh ederler, O'na inanırlar ve mü'minler için mağfiret dilerler [7763], "O gün ruh ve melekler sıra sıra dururlar. Rahman'in izin verdiğinden başka kimse konuşamaz" [7764], "O'nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaat edebilir?"[7765]
88- " onun sözü anlamına gelir. Kavi, kîl ve kal aynı anlamadır. Zamîr de Hz. Muhammed(s.a.v.)e aittir. Bu âyetin tefsirinde birkaç ihtimal vardır. Cumhurun mansub okuduğu " kelimesi:
1) 85 nci âyetteki "nin mahalline atfedilmiş olabilir. Âyetin takdiri şöyle olur: " Allah kıyamet saatini bilir ve Peygamber'in: "Yâ Rabbi, şunlar inanmayan bir toplumdur" demesini de bilir.
2) Yahut kelime, 80 nci âyetteki " atfedilmiş olabilir. Yani Allah onların sırrını, gizli konuşmalarını bilir. Peygamberin: "Ya Rabbi, şunlar inanmayan bir toplumdur" demesini de bilir.
3) Yahut kelime, mahzuf bir " üzerine atfedilmiş olabilir. Yani elçilerimiz onların sözlerini, yaptıkları işleri yazarlar; Peygamber'in: "Yâ Rabbi, şunlar inanmayan bir toplumdur" demesini de yazarlar demektir.
4) Yahut "masdardır, mukadder "nin mef'ulüdür. Jüdemektir. Yani Peygamber, şu sözünü söyledi, demektir.
Hamza ve Âsım'ın "meksur okumasına göre de bu kelime:
5) Saate atfedilmiştir. Yani kıyamet saatinin ilmi ve Peygamberin bu sözünün bilgisi Allah'ın yanındadır,

[7761] Kaf Sûresi: 17-18.
[7762] Enbiyâ Sûresi: 28.
[7763] Mü'min (Ğâfir) Sûresi: 7.
[7764] Nebe' Sûresi: 38.
[7765] Bakara Sûresi: 255.

demektir.
6) Yahut vâv kasem içindir. Yani Peygamberin: "Yâ Rabbi şunlar inanmayan bir toplumdur" sözü hakkı için demektir ki bu görüş pek uygun değildir.
Katâde, Mücâhid, Ebû Kılâbe, A'rec, İbn Hürmüz ve Müslim ibn Cun-dub ise merfû' okumuşlardır. Buna göre:
7) üzerine atfedilmiştir. " 3" takdirinde olabilir: "Kıyamet saatinin bilgisi O'nun yanındadır. Peyğamber'in şu sözü de O'nun yanındadır" demektir.
8) Yahut müptedâdır, ondan sonraki cümle de haberidir[7766]
Selâm ise bir "aleykum" veya "lekum" zamîri ile merfu'dur. Yani Sizin üzerinize selâm olsun" takdirindedir[7767]

Zuhruf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd île ilgili Prensipler:
1. Müşrik Araplar, kâinatı Allah'ın yarattığını biliyor (9, 87), fakat kendilerini Allah'a yaklaştıracağına inandıkları birtakım uydurma tanrılara da tapıyorlardı. Allah'a ibâdet yanında o tanrılara da yalvarıyor, onlar adına kurbanlar kesiyorlardı ki buna şirk denilir. Allah'a karşı en büyük nankörlük olan şirk, Allah'ın affetmeyeceği büyük bir günâhtır.
2. Yerküresini, üstündeki canlıların yaşamasına elverişli kılan, gökten belli ölçüde yağmur yağdırıp ölü toprağı dirilten, bütün zevçleri (karşıt cinsleri) yaratan, insanlara canlı ve cansız binitler veren,-1)azı hayvanları, doğa yasalarını insana boyun eğdiren, Allah'tır. Bu iyilikelri yapan sadece Allah olduğuna göre O'ndan başkasına tapmak nankörlüktür, büyük suçtur. O-nun iyiliğini hatırlayıp O'na şükretmek gerekir (10-13).
3. Bazı kimseler, yaratıkları Allah'ın parçası sayarlar. Allah parçalardan oluşan bir varlık değildir. O'nun parçası yoktur. Müşrikler melekleri Allah'ın kızı, parçası sayarken tevhîdden ayrılan hırıstiyan mezhebleri de Allah'ı üç elemandan oluşan bir varlık saymışlardır. Bu tür inançlar sapmadır, nankörlüktür (15).
4. Allah'ın çocuğu yoktur. Melekler Allah'ın kızları değildir (16, 81).
5. Ne kadar mantık dışı bir davranıştır ki müşrikler, Allah'ın benzeri saydıkları melekleri kız kabul ederken, kendilerinin kız çocuğu olmasından hoşlanmaz, böyle bir durumda öfkeden yutkunup dururlardı (17).
6. Melekler kadın değillerdir. Onlarda erkeklik, dişilik yoktur (19).
7. İnsanlar kanıtsız olarak sarıldıkları şirk dinini, bâtıl düşüncelerini Allah'ın takdirine bağlayarak kendilerini haklı gösterirler. İşte müşrikler de böyle yapmışlar: "Rahman dileseydi, biz onlara tapmazdık" (20) demişlerdi. Allah'ın öyle dilediğini nereden biliyorlardı? Bu bilgileri İlâhî bir vahye mi dayanıyordu? Hayır. Onların tutunacakları İlâhî bir kitapları yoktu. Sadece atalarının izinde gidiyor, onların batıl geleneklerini, gerçek din sanıyorlardı (20-22).
Bu ata geleneklerini dinleştirip halkı bunlara bağlayanlar da hep lider tabaka idi. Çünkü onların bunda çıkarları vardı. Halk geleneklere bağlı kalınca, o geleneklerin temsilcileri olan kendilerine de bağlı kalacak, muhtaco-lacak idi. Bundan dolayıiiderler, her gelen uyarıcıya karşı çıkmışlar: "Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izine uyuyoruz" (23) demişler, peygamberleri tanımamışlardır. Allah da onlardan öcünü almıştır (22-25).
8. Tevhîdin en büyük mümessili Hz. İbrâhîm de kavmini tek Allah'a ibâdete çağırmış ve kendisinden sonra gelenlere tevhîdi mîrâs bırakmıştır. İbrâhîm soyundan geldiklerini iddia eden müşriklerin, ataları İbrâhîm gibi tevhide bağlı kalmaları, Allah'a ortak koşmamaları gerekir. Çünkü İbrâhîm müşrik değil, muvahhid idi (26-28).
9. Peygamberlerin hepsi insanlara tevhîdi getirmişlerdir. Rahmân'dan başka tanrı yoktur (45).
10. Hz. îsâ, Allah'ın oğlu veya parçası değil, O'nun kulu ve elçisidir (58-59). O da insanları Allah'tan başka tanrı tanımamağa çağırmıştır (64). Fakat sonradan insanlar dinde ayrılığa düşmüşler, bölünmüşler, tevhide aykırı inançlar benimsemişlerdir. Böylece haksızlık etmiş, doğru yoldan sapmışlardır. Bu yüzden azaba uğrayacaklardır (65).
11. Şefaat edeceği sanılıp yalvarılan şeyler şefaat edemezler. Ancak bildiği gerçeğe tanıklık edenler müstesnadır. Bildiği gerçeği aynen söyleyen de haksızı, haklı göstermeğe cesaret edemez, ehli olmayana yardım etmez (86).
12. Şirk ve hatâlarında ısrar edenleri —eğer gerçeği kabul etmezlerse— kendi hallerine bırakmak, aldırmamak, hoşgörmek, selâm vermek (iyi geçinmek) gerekir (89).
B) Peygamberlik İle ilgili Prensipler:
13. Halkın anlaması için Arap diliyle vahyedilen İlâhî Kitâb'ın aslı yüce hükümdar olan Allah'ın katındadır (4).
14. Allah kullarını irşâdsız bırakmaz. Aşırı da gitseler, günâh da işlese-ler yine onlara peygamber gönderir, öğüt verir, onları irşâd eder (5).
15. İnsanlar ötedenberi hep gelen peygamberlerle alay etmişler, bundan dolayı da cezalaridırılıp helak edilmişlerdir (8).
16. Allah, İbrahim'den sonra, onun soyunu yaşatmış, nihayet İbrâhîm dini bozulup topluma şirk hakim olunca Allah, halkı tekrar hak dine döndürmek üzre değerli bir elçi görevlendirmiştir. Fakat Allah'ın rahmetini mal ve mevki ile ölçenler, peygamberliği, Hz. Muhammed'e lâyik görmemişler, onu büyücülükle suçlamışlar;

[7766] Fethu'l-Kadîr: 4/567-568.
[7767] Câmi'u'l-beyân: 25/106.

peygamberliğin, daha zengin birine verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (29-31).
17. Oysa Allah, rahmetini dilediğine verir. İnsanların nzıklarını veren, onları rızıkta birbirinden üstün yapan Allah, ma'nevî rahmetini de dilediği kuluna tahsis edip onu ötekilerden üstün kılar. Kimse O'nun işine karışamaz.
18. Kâfirlerin başına mutlaka azâb gelecektir. Ama bu, ya Peygamberin hayâtında veya onun vefatından sonra olur, fark etmez. Bu azabın zamanı belli olmasa da vukubulacağı kuşkusuzdur (41-42). Azabın, Peygamberin hayâtında veya vefatından sonra vukuunun önemli olmadığı, fakat bir gün mutlaka vukubulacağı bildirimi, birçok yerde geçer. Bundan önceki Mü'min Sûresinin 77 nci âyetinde: "(Ey Muhammed), sen sabret, Allah'ın sözü gerçektir. Onları uyardığımız şeylerin bir kısmını ya sana göstereriz, yahut seni vefat ettiririz (nasıl olsa) onlar bize döndürüleceklerdir", "Onları uyardığımız şeylerin bir kısmını sana göstersek de seni bundan önce vefat ettirsek de (fark etmez), çünkü senin görevin, sadece duyurmaktır. Hesap görmek bize düşer..." (Ra'd Sûresi: 40) âyetleri de aynı mânâyı anlatmaktadır.
19. İnanmayanların, ergeç mutlaka bir gün cezalandırılacakları vurgulandıktan sonra Hz. Peygamber'e hitaben, kendisine vahyedilene sıkıca sarılması buyurulmakta; kendisinin doğru yolda olduğu, Kur'ân'ın hem kendisi, hem de kavmi için bir ün, şan ve şeref olduğu "belirtilmektedir (43-44).
Gerçekten de dağınık Araplar, Kur'ân sayesinde birleşmişler, güçlenmişler, imparatorluk kurmuşlar, büyük üne kavuşmuşlar, Hz. Muhammed'in yetiştiği bir kavim olarak saygı görmüşlerdir ve göreceklerdir. Kur'ân olmasaydı, onlar bir hiç idi. Ama Kur'ân ile kültür ve uygarlık toplumlarından olmuşlar, İslâm medeniyyetinin mimarı sayılmışlardır. Kur'ân, kıyamete dek kendisine uyan milletleri yüceltecek şân ve şeref sahibi yapacaktır. İşte bu fakîr de Kur'ân'a olan sevgisi ve hizmeti sayesinde şöhrete ulaşmıştır.
20. Nasıl Hz. Muhammed (s.a.v.) ile alay ediliyor, onun da'veti engellenmeğe çalışılıyorsa, daha önceki peygamberlerle de alay edilmiştir. Fir'avn ve adamlarına gönderilen Musa'ya karşı çıkılmış, onunla da alay edilmiştir. İnkarcılar, gördükleri mu'cizeleri büyü sanmışlardır. Fir'avn, mülküne güvenerek kendisini Peygamber Musa'dan üstün görmüş, aşağıladığı halkı da kendisine uyup yoldan çıkmıştır. Sonunda boğulup gitmişler, sonra gelen kuşaklara ibret olmuşlardır (46-56).
21. İnsanlara melek elçi gönderilmez, çünkü meleğin insan gibi yaşayıp onlara örnek olması mümkün değildir. Eğer insanlar melek olsalardı, onlara kendileri gibi melek olan bir elçi gönderilirdi (60).
C) Âhiret İle İlgili Prensipler:
22. Kıyâmet'in olacağında şüphe yoktur (61). Fakat kıyametin zamanım yalnız Allah bilir. Kıyamet, birden bire, hiç umulmadık bir zamanda vuku-bulacaktır (66, 85).
23. Dünyâda dost olanlar, âhirette birbirlerine düşman olacaklardır. Ancak korunanların birbirleriyle dostluğu sürecektir. Onlar korku ve üzüntüye uğramayacaklar, cennette kendileri gibi korunan eşleriyle birlikte gönüllerinin çektiği her nimeti, her meyvayı elde edeceklerdir. Suçlular ise sürekli azâb içinde umutsuz kalacaklardır (67-75).
D) Genel Prensipler:
24. Hayvana binerken: "Bunu bizim hizmetimize veren Allah'ın sânı yücedir. O'nun lutfu olmasa biz bunu (hizmetimize) yanaştıramazdık. Biz, elbette Rabbimize döneceğiz" mealindeki 13-14. âyetleri okumalıdır.
25. İnsanlar arasında bedensel, zihinsel, bilimsel, ekonomik ve teknik farkların bulunması, insanların birbirine muhtacolmasını gerektirir. İhtiyaçlarını gidermek için birbirlerine hizmet ederler (32). Bu fark ve ihtiyaç olmasa toplumda iş hayâtı durur.
26. Maddî ihtiyacı karşılamak ve menfaat sağlamak için çalışılırken ondan daha hayırlı olan ma'nevî menfaat için çalışılmaz mı? Elbette çalışılır. Çünkü Allah katında bulunan mükâfat, insanların üzerine titreyip yığdıkları dünyâ malından daha iyidir (32).
27. Eğer insanların hepsi ekonomik yönden aynı düzeyde olsaydı, kimse kimseye iş yapmaz, ekonomik hayât durur, kalkınma olmazdı. İnsanların yararı, toplumun kalkınması için Allah, insanların ekonomik ve sosyal durumlarını birbirinden farklı kılmıştır (33-34). Fakat mal ve mevki geçicidir, insana ma'nevî değer sağlamaz. Ruhsal değer, kötülükten korunma iledir. Âhiret korunanlarındır (35).
28. Allah'ı anmayan, O'nun uyarısını dinlemeyen kimseye şeytân musallat olur, ondan ayrılmaz (36). İnsanı ayartıp yoldan çıkaran, şeytân da olabilir, kötü arkadaş da olabilir: "Biz onlara birtakım kötü arkadaşlar sardırdık; onların önlerinde ve arkalarında bulunan herşeyi onlara süslü gösterdiler..." (Fussilet Sûresi: 25).
29. Hak yolundan sapanlar, doğru yolda olduklarım sanırlar. Çünkü yaptıkları hoşlarına gider, gözlerine cazip görünür. Ama âhirette ayartanlar da, ayartılanlar da çetin azabın içine düşerler (37-39).
30. Herkes, ettiğinin cezasını bulur. Allah, kimseye zulmetmez (76).
31. Allah gizli ve açık herşeyi bilir. Allah'ın görevlendirdiği yazıcı melekler de kulun her eylemini kaydederler (80).

ZUHRUF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı: .	Okuyanlar:
1	Hece harfleri üzerinde		

nefessiz durma: Ebû Ca'fer.
Vaslda hemzenin kesri, ümm'de durmada hemzenin dammı: Hamza, Kisâ'î. Her iki halde de hemzenin dammı: ötekiler' [7768] Hemzenin kesriyle, anlamında: Nâfi', Hamza, Ki-
Hemzenin fethiyle, anlamında: ötekiler.
Nûn yerine zâl: Zeyd ibn 'Âh[7769]
Ayet No.
10
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
15
18
Mlm'in fethi, hâ'nm sükûnuyla: Kûfeliler.
Meksûr mîm, meftûh hâ, sonra elif: Ötekiler[7770]
Şeddeli, meksûr yâ ile: Ebû Ca'fer.
Sakin yâ ile: Ötekiler[7771]
Tâ'nın fethi, râ'nın dammı ile: İbn Zekvân, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Tâ'nın dammı, râ'nın fethiyle, edilgen: Ötekiler[7772]
Madmûm zây ile: Şu'be.
Hemzesiz, şeddeli zây ile: Ebû Ca'fer.
Sakin zây ile: Ötekiler [7773]
Madmûm yâ, meftûh nûn ile tenşie kökünden edilgen: İbn Abbâs, Dahhâk, İbn Vessâb, Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Âyet No.

[7768] Kurtubî: 16/62; el-Bahr: 8/5; en-Neşr: 2/368; el-Budûr: 286.
[7769] Câmi'u'l-beyân: 25/50; Tebsırah, Kurtubî: 16/63, Mesâhif: 162, el-Bahr: 8/2.
[7770] Kurtubî: 16/64; en-Neşr: 2/368; el-Budûr: 286.
[7771] Neşr; Budur.
[7772] Kurtubî: 16/65; en-Neşr: 2/368; el-Budûr: 286.
[7773] Kurtubî: 16/69;

Kelime:
19
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Meftûh yâ, sakin nûn,
hafif şîn ile, etken: Ötekiler'. [7774] Si Fiil tenşi'e kökünden
olumsuz, edilgen ve
ziyâde:
'Abd'in çoğulu, merfû': 'Abd, tekil: Meksûr 'ayn, sakin nûn ile, zarf:
Zamirsiz:
Meftûh hemze, hemzeden teshîl edilmiş vâv-ın hafif dammesi ya da madmûm hemze ile, sakin vâv arası bir ses, sonra sakin şîn:
Abdullah ibn Mes'ûd mushafı [7775] Kûfeliler. Übeyy[7776]
Ötekiler[7777]. İbn 'Abbâs[7778]. Çoğunluk. Übey[7779]
Nâfi'.
Ayet No.
20
Kelime: Kırâet farkı:
igin tki hemze arasının bir
elifle ayrılması:
Hemzeden sonra mef-
tûh vâv ile:
Okuyanlar:
Ebû Ca'fer, Kalûn.
îbn Mes'ûd mus-hafı ve Übey[7780]
Meftûh tek hemze, meftûh şîn ile: ötekiler [7781]
\ji£a Işhâd'dan edilgen,
olumlu kipi: Zührî'den
rivayet[7782]
Edilgen müennes: Çoğunluk.
Yine edilgen, şehâdât,
çoğul: Ebû Recâ'dan
rivayet.
Yâ ile> etken:
Kırâettir.
Ayet No.
22
23
24
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Nûn ile, etken, bu son iki vecihte de şehâdet Sülemî, îbn Se-mansûb meyfa\ Hübeyre-
nin Hafs'tan
Hemzenin kesriyle:
Madmûm hemze ile:
Tekil:
Çoğul:
Mâzî kipi:
Emir kipi:
rivayeti'. [7783] Ömer ibn 'Abdi'l-Azîz, Mücâhid ve Katâde. Çoğunluk [7784] Çoğunluk. İbn Mes'ûd mushafı.

[7774] Tebsırah: 669; Kurtubî: 16/71; en-Neşr: 2/368.
[7775] Kitâbu'l-Mesâhif: 86; Câmi'u'l-beyân: 25/58.
[7776] el-Bahr: 8/10.
[7777] Câmi'u'l-beyân: 25/58; Tebsırah: 669-670; Mesâhif: 162, 221; en-Neşr: 2/368.
[7778] Mesâhif: 205.
[7779] Mesâhif: 163.
[7780] Kitâbu'l-Mesâhif: 86, 163.
[7781] Tebsırah: 670; Kurtubî: 16/73; en-Neşr: 2/369.
[7782] Kurtubı: 16/73.
[7783] Aynı. el-Bahr: 8/10.

Çoğunluk. İbn Mes'ûd Mushaf [7785] Hafs, İbn 'Âmir. Ötekiler [7786]
Ayet No.
24
26
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Çoğul mütekellim nûnu
ile: Übey ve Ebû
Tekil mütekellim:
Ca'fer. Ötekiler[7787]
Şeddeli meksûr nûndan sonra yâ: İbn Mes'ûd mus-
hafı, A'meş. Şeddeli nûn'dan sonra vikaye nûnu: Çoğunluk [7788]
y. Meftûh bâ ve râ ile Çoğunluk. [7789] Madmûm bâ ile: Za'firânî,
Kavrasî'nin Ebû
Ca'fer'den,
İbnu'l-Kunâzi'nin Nâfi'-den rivayeti.

Âyet	Kelime: No.	Kırâet farkı:	Meftûh bâ'dan sonra	Okuyanlar:
		meksûr râ, sakin yâ ve		
		hemze:		Îbn Mes'ûd mus-
				hafı ve A'meş[7790].
27		Her halde sonda yâ:		Ya'kûb.
		Yâ'nın hazfiyle:		ötekiler[7791]
29		Mütekellim tâ'sıyle:		Çoğunluk.
		Hitâb tâ'sıyle:		Katâde, A'meş ve

32
Nâfi'den rivayet[7792]
Mütekellim nûn'uyla: Îbn Mes'ûd mushafı ve Îbn Ebî Davud'a göre A'meş'in kırâeti [7793] Damm ile: Çoğunluk.
Kesr ile: Îbn Muhaysın,
Mücâhid[7794]
İki tire arasındaki cümle ilâvesiyle: Îbn Mes'ûd
mushafı[7795]
Ayet No.
33
Kelime: Kırâet farkı:
Uzun tâ ile yazılmıştır,

[7784] Kurtub: 16/74. Taberî'ye göre madmûm hemze ile olan vecihden başkası caiz değildir (25/60).
[7785] Kitâbu'l-Mesâhif: 86.
[7786] Tebsırah: 670-671; Kurtubî: 16/76; en-Neşr: 2/369.
[7787] Mesâhif: 163; Taberî'ye göre doğrusu, tekil mütekellim tâ'sı ile okumaktır': 25/62.
[7788] el-Bahr: 8/12.
[7789] Masdar'ın tekili, çoğulu, müzekkeri, müennesi birdir
[7790] Kitâbu'l-Mesâhif: 86; Bahr: 8/12.
[7791] en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 287.
[7792] el-Bahr: 8/12.
[7793] Kitâbu'l-Mesâhif: 87.
[7794] Kurtubî: 16/83.
[7795] Kitâbu'l-Mesâhif: 87.

fakat hâ üzerinde durulur:
Okuyanlar:
İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
Tâ üzerinde durulur: Ötekiler[7796] Tekil: Çoğunluk.
Çoğul: İbn Mes'ûd
İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs, Mü-câhid ve bir rivayette İbn Muhaysın. [7797] Sîn'in fethi, kafin sükûnu ile, tekil: İbn Kesîr, Ebû
'Amr, Ebû Ca'fer.
Sîn'in ve kafin dam-
mıyle, çoğul:
ötekiler.
Râ'dan sonra yâ'sız: Çoğunluk.
Ayet No.
34
35
36
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Râ'dan sonra yâ ile: îbn Mes'ûd, Ebû
Recâ, Talha ibn Musarrif [7798] Verş, Ebû 'Amr, Hafs, Ebû Ca'fer. ötekiler [7799]
Bâ'nın dammıyle:
Bâ'nın kesriyle:
Hemzeyi hazf ile öncesini madmûm yapma: Ebû Ca'fer.
ötekiler[7800]. Âsim, Hamza, Hi-şâm, İbn Âmir. Ötekiler. Übey[7801]. Çoğunluk.
Hemze ile: Şeddeli mîm ile:
Hafif mîm ile:
Madmûm şîn ile [7802] Şîn'in fethiyle[7803]
tbn 'Abbâs ve İkrime.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
37
38
Sonda vâv ile:
Yâ ile, ğâib kipi:
Çoğul mütekellim
nûnuyla:
Okuyanlar
Übey ve Zed ibn •Alî[7804]
'Alî, Sülemî, İbn Mes'ûd mushafı, İbn Ebî İshâk, Ya'kub, 'Âsim ve A'meş'ten rivayet.
Ötekiler [7805]. Übey ve İbn
'Abbâs[7806]. İbn 'Âmir, Âsim, Ebû Ca'fer, Hamza.
Sîn'in kesriyle: Ötekiler[7807]
Hemze'den sonra tesni-
ye elifiyle: Nâfi', İbn Kesîr,
İbn 'Âmir ve Ebûbekr.
Sîn'in fethiyle:

[7796] el-Budûr: 287.
[7797] Kurtubî: 16/83; K. el-Mesâhif: 205; el-Bahr: 8/15.
[7798] Kitâbu'l-Mesâhif: 87; Kurtubî: 16/85; el-Bahr: 8/15.
[7799] el-Budûr: 287.
[7800] en-Neşr: 2/397; el-Budûr: 287.
[7801] Mesâhif: 163.
[7802] Gece körlüğü anlamını vereniladandır.
[7803] Kör olan, demektir Odan gelir.
[7804] Kurtubî: 16/89; el-Mesâhif: 163; el-Bahr: 8/15.
[7805] Kitâbu'l-Mesâhif: 87; Kurtubî: 16/90; el-Bahr: 8/16; en-Neşr: 2/369.
[7806] Mesâhif: 163.
[7807] el-Budûr: 288.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı: Tekil:	Okuyanlar: ötekiler[7808]
	c/$ Soru hemzesinden son-		
	ra gelen ikinci hemze-		
	nin teshîli:		Bir rivayette Verş.
41, 42	Hemzelerin tahkiki ile:		ötekiler [7809]
	İkisi de hafif nûn ile:		Ruveys[7810]
	Şeddeli tevkîd nûnuyla:		ötekiler [7811]
43	Edilgen:		Çoğunluk.
	Etken:		Dahhâk[7812]
45	. Hemzenin harekesinin		
	nakliyle, kendisinin		
	hazfi:		İbn Ke§îr, Kisâ'î,
			Halef.
	Nakilsiz:		ötekiler [7813]
	Sakin sîn ile:		Ebû Amr [7814]
	Sîn'in dammiyle:		ötekiler [7815]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
46			Çoğunluk. İbn Mes'ûd»[7816]. Katâde,
49			Bir kırâet[7817]
50			
51			
52			

[7808] Tebsırah: 671; Kurtubî: 16/90; el-Bahr: 8/16; en-Neşr: 2/369.
[7809] en-Neşr: 1/398.
[7810] Ruveys, metodu veçhile, hafif tevkîd nûnu üzerinde elif ile durmuştur.
[7811] en-Neşr: 2/369; el-Budûr: 288.
[7812] el-Bahr: 8/18.
[7813] en-Neşr: 2/414.
[7814] Sebebi de sîn'in çoğul mütekellim nûnuna muzâf olmasıdır.
[7815] en-Neşr: 2/216.
[7816] Kitâbu'l-Mesâhif: 87.
[7817] Câmi'u'l-beyân: 25/77.

Çoğunluk.
ibn Mes'ûd[7818]
vasi halinde hâ'mn yâ»
ya ittibâan dammı: Kırâet. i Hâ'nın fethiyle: Ötekiler.
Çoğunluk, îbn Mes'ûd mushafı. [7819] İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi', Bezzî, Ebû Amr.
Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler[7820]
Çoğunluk.
Ayet No.
53
56
57
Kelime: Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Kari'lerden birinden rivayet edilen bir kırâettir[7821]
Sakin sîn ile, elifsiz; suvâr'ın çoğulu: Ya'kûb, Hafs.
Meftûh sîn'den sonra
elif ile; esvire'nin çoğulu: tsvâr'ın çoğulu:
Madmûm sîn ve lâm
Ötekiler [7822]
Übeyy.
İbn Mes'ûd mushafı[7823]
ile: Hamza, Kisâ'î.
Meftûh sîn ve lâm ile: Ötekiler[7824] Sâd'ın dammıyle: Nâfi', İbn Âmir, Kisâ'î.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Meksûr sâd ile:	îbn Kesîr, Ebû 'Attır, Âsim, Hamza[7825]	
58		îki tam telaffuzlu, mef-	
	tûh hemze, sonda uzatma elifi ile:	Kûfeliler. Kendisinden sonra uzatma elifi olan tek hemze ile: Ötekiler [7826]	
	Çoğunluk.		
	İbn Mes'ûd, yahut Übey[7827]		
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Meftûh cîm ile, dal'dan sonra elifsiz:	Çoğunluk.	
	Meksûr cîm, dâl'dan sonra elif ile:	İbn Miksem '.[7828]	
71	Meksûr 'ayn, sakin lâm ile:	Çoğunluk.	

[7818] Kitâbu'l-Mesâhif: 87.
[7819] Kitâbu'l-Mesâhif: 87, 163.
[7820] Tebsırah: 672; Kurtubî: 16/98; en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 288.
[7821] Câmi'u'l-beyân: 25/81.
[7822] Kurtubî: 16/100; Câmi'u'l-beyân: 25/83.
[7823] Kitâbu'l-Mesâhif: 87,163. Ebû 'Amr ibn Kilâ: " kelimeleri-nin tekilidir. lsvâr da m bir başka lehçesidir. Taberî'ye göre doğrusu çoğunluğun kırâetiyle okumaktır: 25/82.
[7824] Tebsırah: 671; en-Neşr: 2/369. En doğrusu, meftûh sîn ve lâm ile okumaktır. Çünkü en fasîh söyleniş tarzı budur. Allah'ın kelâmı, en fasîh lehçe ile okunmalıdır (Câmi'u'l-beyân: 25/85).
[7825] Tebsırah. 671; en-Neşr: 2/369. Ebû Hayyân şöyle diyor: "Sâd'ın dammıyle olan vecih Hz. Alî'den rivayet edilmiş, fakat Abdullah ibn Abbâs bunu kabul etmemiştir. Muhakkak ki onun.inkârı kırâetin tevatür derecesine ermesinden önce olmuştur" (el-Bahr: 8/2S).
Ebû Hayyân'ın bu sözü, bilim adamının sözü olamaz. Çünkü İbn 'Abbâs, Hz. Alî'nin talebesi durumundadır. Onun bu kırâeti inkâr etemsi, bunun Peygamber kırâeti olduğuna inanmadığından dolayıdır. İbn 'Abbâs gibi sahâbîlerin, kendi görüşlerine muhalif kırâetleri inkâr etmeleri de gösterir ki bu kırâet farkları, Hz. Peyğamber'den değil, ondan sonraki kuşaklardan, onların rivayet ve gramer ihtilâflarından çıkmıştır.
Kaldı ki İbn 'Abbâs ile Hz. 'Alî, aynı kabileden oldukları gibi aynı ailedendirler de. Onlardan birinin aynı kelime üzerinde değişik telaffuzlara sâhibolmaları makul olamaz. Lehçeler ayrı bölgelerde yaşayan insanlarda görülür.
[7826] Bu kelimede hiç kimse iki hemze arasına elif sokmamıştır. Çünkü bunun aslı Uç hemzeli-dir: Birinci ve ikincisi meftûh, üçüncüsü sakindir. Burada ikinci hemze beyne beyne yapılır (elif ile hemze arası bir sesle okunur), üçüncüsü kısmen elife çevrilir. Şimdi araya bir de elif sokulacak olsa, dört elif bir araya gelmiş olur ki bu olmaz (Tebsırah: 671-672, el-Budûr: 288).
[7827] Kitâbu'l-Mesâhif: 87, 163.
[7828] el-Bahr: 8/25.

Meftûh 'ayn ve lâm ile: Ebû Hüreyre, Katâde, Mâlik ibn Dinar ve Dahhâk[7829] Mushafa aykırı olarak iki lâm ile: 'İkrime'den
rivayet[7830]. Übey[7831]. Yalnız vakıf halinde yâ
ile: Ebû 'Amr, Ebû
Ca'fer.
İki halde de yâ ile: Ya'kub. j İki halde de yâ'sız: Ötekiler[7832]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
63 Her halde sonda yâ ile: Ya'kub.
Dâima yâ'nın
düşürülmesiyle . ötekiler[7833]
66 Çoğunluk.
Sâat'in fi'le takdimiyle: İbn Mes'ûd[7834]
68 Sondaki yâ'nın vasi ha-
linde fethiyle: Şu'be (Ebûbekr)
ve Zirr ibn Hubeyş.
İki halde de yâ'nın sükûnu ile: Nâfi', Ebû 'Amr,
îbn 'Âmir ve Ruveys.
İki halde de yâ'sız[7835] ötekiler[7836]. Fâ'nm tenvinsiz fethi: Ya'kub. Fa'nın tenvinli ref'i: Ötekiler.
Âyet No.
71
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
72
75
Fiilden sonra bir ğâib
zamiriyle: Nâfi', İbn 'Âmir,
Hafs, Medine ve
Şam mushafları
böyledir. Zamîrsiz: Ötekiler. Mekke
ve Irak mushafları
böyledir.
Abdullah ve İbn
Mes'ûd mushafı'.[7837]
Başka rivayette
Abdullah [7838]
Çoğunluk.
Übey ve İbn Kays[7839]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd
mushafı[7840]
Zamîr müzekker:
Zamîr müennes:
Âyet No.
76
Kelime:
81
Kırâet farkı:
Okuyanlar:

[7829] Kurtubî: 16/105; el-Bahr: 8/26.
[7830] Kurtubî: 16/105. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâeti üzre meksûr 'ayn ile okumaktır: (Câmi'uM-beyân: 25/91).
[7831] Mesâhif: 163.
[7832] Tebsırah: 673; en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 289.
[7833] en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 289.
[7834] Kitâbu'l-Mesâhif: 87.
[7835] Medine ve Şam mushaflarında, kelimenin sonunda ya var, diğer mushaflarda yok idi (Kur-tubî: 16/111).
[7836] Tebsırah: 673; Kurtubî: 16/111; el-Bahr: 8/26; en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 289.
[7837] Tebsırah: 672; Kurtubî: 16/114; en-Neşr: 2/370.
[7838] KitâbuM-Mesâhif: 87.
[7839] KitâbuM-Mesâhif: 163.
[7840] Kitâbu'l-Mesâhif: 87; el-Bahr: 8/27.

Zâlimîn, nasb ile,
fasldır: Çoğunluk.
mübtedâ, zâlimûn da haber olarak merfû': İbn Mes'ûd ve
Ebû Zeyd[7841]
Çoğunluk.
Lam'dan sonra kâf yok: 'Alî ve İbn
Mes'ûd [7842] Vâv'ın dammı, lâm'ın
sükûnu ile: İbn Mes'ûd,
Hamza, Kisâ'î. Vâv'ın ve lâm'ın
fethiyle: ötekiler[7843]
Vasi halinde nin
elifi belirtilerek: Nâfi[7844]
Âyet Kelime: Kırâet farku Okuyanlar:
No.
Vasi halinde elif
düşürülerek: Ötekiler[7845]
83 Meftûh yâ, sakin lâm,
meftûh kaf ile: Ebû Ca'fer [7846]
Madmûm yâ, meftûh lâm'dan sonra elif ve madmûm kaf: ötekiler[7847]
84 Birinci hemzenin medde ve kasrda teshili: Kalûn, Bezzî. Birinci hemzenin kasr
ve medde düşürülmesi: Ebû 'Amr.
İkinci hemzenin tesîhili: Verş, Kunbul, Ebû
Ca'fer. Hemzelerin telaffuzu: ötekiler [7848]
Âyet No.
Kelime:
85
86
88
Kırâet farkı:
Mushafa aykırı:
Ğâib yâ'sıyle:
Hitâb tâ'sıyle:
Tâ'nm fethi, cîm'in
kesriyle etken: Da'vetten ğâib kipi:
Da'vetten muhâtab:
îddi'âdan muhâtab ReP ve hâ'mn
dammıyle:
Okuyanlar:
Hz. Ömer, îbn Mes'ûd, Übey ve îbn 'Abbâs[7849]. Çoğunluk. Îbn Mes'ûd [7850] îbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ruveys. ötekiler.
Ya'kub [7851]. Çoğunluk.
A'rec, Katâde, îbn Hürmüz, Müslim ibn Cündeb [7852]
Ayet No.
Ketime:
89
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Cer ve hâ'nın kesriyle: Âsim, Hamza. Nasb ve hâ'nın
dammıyle: ötekiler.
îbn Mes'ûd

[7841] Kitâbu'l-Mesâhif: 87; el-Bahr: 8/27.
[7842] Kitâbu'l-Mesâhif: 88; Kurtubî: 16/116.
[7843] Kitâbu'l-Mesâhif: 83; en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 289.
[7844] Böylece munfasıl med olur.
[7845] Vakıf halinde elifin sübûtunda ihtilâf yoktur (el-Budûr: 289).
[7846] Burada, Tûr ve Meâric Sûrelerinde böyle okumuştur.
[7847] Kurtubî: 16/121; en-Neşr: 2/370.
[7848] el-Budûr: 289.
[7849] Kitâbu'l-Mesâhif: 163, 205, 221; Kurtubî: 16/121.
[7850] Kitâbu'l-Mesâhif: 88.
[7851] Tebsırah: 672; Kurtubî: 16/121; en-Neşr: 2/370.
[7852] Kurtubî: 16/123; el-Bahr: 8/29-30. Keşşaf: 3/428.

mushafı [7853]
Çoğunluk.
Übey[7854]
Nâfı', îbn 'Âmir.
Ötekiler[7855]
Hitâb tâ'sıyle: Ğâib yâ'sıyle:

44/64 DUHÂN SÛRESİ..... 1665
Tefsîr: 1665
Tefsir: 1666
Tefsir: 1668
Tefsir: 1669
Tefsîr: 1670
Duhan Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler..... 1671
DUHÂN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1672

[7853] Kitâbu'l-Mesâhif: 88.
[7854] Kitâbu'l-Mesâhif: 163.
[7855] Tebsırah: 672; en-Neşr: 2/370.

44/64 DUHÂN SÛRESİ

Duhân, duman demektir. Bu adı onuncu âyetteki "duhân" kelimesinden alan sûrede Kur'ân'ın vahyedilmeğe başladığı gecenin önemi, Hz. Mu-hammed(s.a.v.)in hak peygamber olarak görevlendirildiği belirtilir, onun peygamberliğini kabul etmeyen kâfirler uyarılır. Musa'yı inkâr eden Fir'avn ve kavminin boğulup İsrail oğullarının, Fir'avn'ın zulmünden kurtarıldığı anlatılarak peygamberleri inkâr edenlerin sonunun mutlaka hüsran olacağı imâ edilir. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere, âhiret hayâtı olmasa dünyânın yaratılmasının anlamsız kalacağı belirtilir ve kâfirlerle mü'minlerin sonuçlarını belirten âyetlerle sûre son bulur.
59 âyeti içeren sûre, Mekke'de Zuhruf Sûresinden sonra inmiştir. Bölümlerinin birbirine bağlılığından ötürü bütün âyetlerinin bir defada ya da birbiri ardınca indiği söylenebilir. Resmî tertipte 44 ncü, iniş sırasına göre 64 ncü sûredir.
Rahman veRahîm Allah'ın Adiyle. 1- Hâ mîm. 2- Apaçık Kitâb'a andolsun ki, 3- Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyız. 4- Her hikmetli emir o gecede ayırdedilir; 5- Yani katımızdan verilen her emir. Çünkü biz elçi göndericiyiz. 6- Senin Rabbinin acıması gereği olarak. Doğrusu O, işitendir, bilendir. 7- Eğer kesin olarak inanıyorsanız (bilin ki Allah), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. 8- O'ndan başka Tanrı yoktur, yaşatır, öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.

Tefsîr:

1-8: İki harften ibaret olan birinci âyet ile dinleyicilerin dikkati uyarıldıktan sonra anlatımı açık, herşeyi güzel izah eden Kitaba yemîn edilerek bu Kur'ân'ın, insanları uyarmak için mübarek bir gecede indirildiği, her türlü hikmetli işin veya emrin kararlaştırıldığı o gecede Allah'ın, peygamber göndermeyi, Kitap indirmeyi irade buyurduğu, insanlara acıdığı için böyle yaptığı, O'nun işiten, bilen, göklerin, yerin ve bütün kâinatın Rabbi olduğu, O-ndan başka Tanrı bulunmadığı; öldüren, dirilten O Tanrının gelmiş ve gelecek bütün insanların da Rabbi olduğu vurgulanır.
Kitâb-ı mübîn ta'biri ile "âyetindeki Kitâb-ı mübin yani Allah'ın bilgi hazinesi kasdedilmiş olabilir. Yahut bununla daha önce gönderilmiş bulunan İlâhî Kitapların kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Bu ihtimal daha kuvvetlidir. Çünkü sûrenin baş tarafında Kur'ân'ın asıl temel prensibi olan Tehvîd vurgulandıktan sonra 17. âyetinden itibaren 34. âyetine kadar Hz. Musa'nın tevhîd kıssası anlatılır. Bundan, Mûsâ Kitabının içeriğinin, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedildiği anlaşılır. Hâ mîm ve Kitâb-ı mübîn hakkı için biz Kur'ân'ı mübarek bir gecede indirdik, demektir. Yahut Kitâb-ı mübîn, hükümleri, öğütleri açıklayan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bununla bütün olarak Kur'ân'ın kendisi kasdedilmiş olabilir. İleride bütünleşecek olan Kur'ân'ın, misal alemindeki bütünlüğü kasdedilerek Kitâb-ı Mübîn denmiş olabilir.
Burada Kur'ân'ın indirildiği gecenin önemi vurgulanmaktadır. Bu gecenin Kadir gecesi olduğu, " Biz onu Kadir gecesinde indirdik" [7856] âyetinden anlaşılmaktadır. Kadir gecesinin, Ramazan ayının içinde
olduğu da: "Ramazan ayı ki, Kur'ân o ayda indirildi" [7857] âyetinden anlaşılmaktadır.
Gerçi Kadir Gecesinin ne zaman olduğu ihtilâf konusudur. Fakat Kuran onun Ramazan ayı içinde olduğunu söylüyor. Ancak Kur'ân'dan anlaşılan, Kur'ân'ın inmeğe başladığı gecenin çok hayırlı, mübarek, şerefli bir gece olduğudur. Fakat bundan bu gecenin her yıl tekerrür ettiği anlamı çıkmaz. Diğer Ramazanlardaki gece, asıl Kur'ân'ın inmeğe başladığı gecenin bir yıl dönümüdür. Peyğamber(s.a.v.)in: "Kadir gecesi, Ramazan'ın son on gecesi içindedir" [7858] dediği rivayet edilir.
"Bizonu mübarek bir gecede indirdik" âyeti, Kur'ân vahyinin, Kadir gecesinde inmeğe başladığı gece anlamınadır. Yani Kur'ân'ın inmeğe başladığı gece, çok şerefli, mübarek bir gecedir. Bu âyet Kur'ân'ın tamamının bir gecede indiği anlamına gelmez. Fakat bu âyeti böyle anlayan bazı müfessir-ler, bu gecenin, Şa'ban'ın onbeşinci gecesi olduğunu ve o gece Kur'ân'ın, Levh-i Mahfuz'dan dünyâ göğüne indirildiğini, oradan da Cebrail'in, olaylar üzerine azar azar Hz. Muhammed'in kalbine indirildiğini söylemişler [7859] ve bu görüşü İbn 'Abbâs'a dayandırmışlardır[7860]
Kur'ân'ın tamamının Levh-i Mahfuz'dan dünyâ göğüne indirilmesi, oradan da Cebrail'in azar azar Peyğamber'in kalbine indirmesi rivayeti sağlam bir görüş değildir. Bunun bir hikmeti de görünmüyor. Vahiy, öyle bir yerden bir yere taşınır türden bir şey değildir. Mâhiyeti bilinmez. Bu konuda Pey-ğamber(s.a.v.)e dayanan sağlam bir nass da yoktur.
Kur'ân'ın indirilmeğe başladığı gecenin, Şa'ban'ın onbeşinci gecesi olduğunu söyleyenler, o gecenin fazileti hakkında bazı hadisler de rivayet ederler:
" Yüce A ilah, Şa 'ban 'in ortasındaki gecede dünyâ göğüne iner, Kelb oğulları koyunlarının tüyleri sayısından

---

[7856] Kadir Sûresi: 1.
[7857] Bakara Sûresi: 185.
[7858] Buhârî, Leyletu'l-Kadr: 3; Müslim, Sıyâm: 209; İbn hanbel: 6/50.
[7859] Hâzin: 6/143.
[7860] İbn Kesîr, Tefsirin Muhtasarı, 3/658-659.

daha çok insanı affeder" [7861] Tirmizî, rivayet ettiği bu hadisin zayıf olduğunu söylüyor. Hadisi Yâhyâ ibn Ebî Kesirden rivayet eden Haccâc ibn Ertât, gerçekte ondan hadis almamıştır. Tedlîsi çok bir râvidir.
Sahih bile olsa bu rivayette Kur'ân'ın, Şa'ban'ın onbeşinci gecesinde indiğine dair bir işaret yoktur. Şa'ban'ın onbeşinci gecesinde Allah'ın, o yıl içinde geçecek olayları, yaşayacak ve ölecek kimselerin isimlerini yazıp görevli meleklere teslim ettiği hakkında tabiîlerden İkrime'ye, Muhammed ibn Muğîre'ye dayanan rivayetler vardır ki bunlar öyle kuvvetli rivayetler değildir '[7862]. Bu konuda Hz. Peygamber'in kendisinden gelen sağlam bir söz yoktur. Allah'ın, Şa'ban'ın onbeşinci gecesinde dünyâ göğüne ineceği hakkındaki hadis zayıftır. Allah'ın o gecede inmesi bir özellik taşımaz. Çünkü Buhârî, Müslim ve diğer hadis mecmularında bulunan hadislere göre Allah her gecenin son üçte birinde dünyâ göğüne inerek: "Kim bana dua eder, duasını kabul edeyim, kim benden dilek diler, dileğini vereyim, kim bana istiğfar eder, onu bağışlayayım?" dediği rivayet edilir [7863]
Âyette anılan mübarek gecenin, Kadir gecesi mi, Şa'ban'ın onbeşinci gecesi mi olduğu hakkındaki rivayetleri sevk eden Taberî, bu gecenin Kadir gecesi olduğunu söyleyenlerin görüşünü daha doğru buluyor.
Bu geceyi niteleyen "O gecede her hikmetli emir ayırdedilir"t âveti^ Kadr Sûresinde Kadir gecesini niteleyen ' gecede melekler ve ruh iner" âyetine uygun düşmektedir. Burada "UoIp Katımızdan bir emir" denmiştir. Kadir Sûre-sinde: " Rablerinin izniyle her çeşit emirden" buyurulsinde: Rablerinin izniyle her çeşit emirden" buyurulmuştur. Bunların hepsi, Kadir Gecesinin vasfıdır.
Bu mübarek gecede önemli işlerin veya emirlerin ayırdedildiği ve meleklerin Allah'ın izniyle her emri indirdiği buyurulduğuna göre Kadir Gecesinde çok önemli hükümler icra edilir. Fakat dediğimiz gibi Kadir gecesinde ve-ya Şa'ban'ın onbeşinci gecesinde Allah'ın, bir yıllık işleri meleklere teslim ettiği hakkındaki rivayetler sağlam olmadığı gibi, Şa'ban'ın onbeşinci gecesinin Berâet Gecesi adı ile kutlanması âdeti de sağlam bir hadise veya sahâbî sözüne dayanmamaktadır.
Katımızdan bir emir, yani o gece ayırdedilen hikmetli emir, tarafımızdan bir emirdir. Yahut o Kur'ân'ı tarafımızdan bir emir, bir ferman olarak indirdik. İndirdiğimiz Kur'ân ile her türlü hikmetli işleri açıklayıp ta-rafımızdan bir emir olarak sana bildirdik, demektir.
9- Ama onlar kuşku içinde oynuyorlar. 10- tındı sen, göğün açık bir duman getireceği günü gözetle. 11- O duman insanları kaplar. (Derler ki:) "Bu, acı bir azâbdır". 12- "Rabbimiz, bizden azabı kaldır, biz artık inanıyoruz". 13- Artık onlar nasıl düşünüp öğüt alacaklar? Kendilerine apaçık elçi gelmişti. 14- Ondan yüz çevirdiler: "Bu, öğretilmiş bir mecnûndur" dediler. 15- Biz sizden azabı biraz kaldırırız ama siz yine eski halinize dönersiniz. 16- O gün büyük vuruşla vururuz, zîra' biz öc alıcıyız!

Tefsir:

9-14 ncü âyetlerde müşriklerin, vakitlerini kuşku içerisinde oyun ve eğlence ile geçirdikleri belirtiliyor ve Hz. Muhammed(s.a.v.)e, gökten, insanları kaplayacak olan bir dumanın geleceği zamanı beklemesi emrediliyor. Kâfirler o hal karşısında bunun acı bir azâb olduğunu söyler ve "Ya Rabbi, bu azabı üstümüzden kaldır, artık inanıyoruz!" derler. Ama o zaman inanmanın, öğüt almanın bir yararı olmaz. Çünkü kendilerine herşeyi açıklayan, Allah tarafından görevlendirildiği besbelli olan peygamber geldiği zaman ondan yüz çevirmiş, "Bu, öğretilmiş bir mecnundur" demişlerdi. Elçinin söylediklerinin, cinler tarafından kendisine öğretildiğini sanmışlardı. O zaman öyle dedikten sonra şimdi artık nereden öğüt alsınlar? Şimdi inanmalarının ne yararı var?
15-16: Yüce Allah, azabın kaldırılması için kendisine yalvaranlara: "Biz azabı sizden biraz kaldırsak, siz yine eski halinize dönersiniz" buyuruyor. 15-16 ncı âyetlerin mânâsı şöyle olabilir: "Biz azabı biraz kaldırırız ama siz yine sapıklık ve azgınlığınıza dönersiniz. İşte o zaman sizi büyük vuruşla vurup öcümüzü alırız".
Abdullah ibn Mes'ûd'a göreel-batşatu'l-kubrâ (büyük vuruş), Bedr günü kâfirlerin yenilip öldürülmesidir. Batsa (büyük vuruş), lizâm (sargın azâb) ve duhân (duman) olayları geçmiştir. Bunlar Peygamber (s.a.v.) devrinde ol-muştur. İbn Abbâs'a dayanan bir rivayete göre de burada haber verilen olaylar, kıyametten önce vukubulacak olağanüstü olaylardır.
İbn Mes'ûd'a göre duman, Arapları sarmış olan müthiş bir kıtlığa işarettir. Kıtlık zamanlarında açlıktan insanın gözünde fer kalmadığı için göğü de dumanlı görür. Bunun için göğün duman getirmesi, kıtlıktan kinayedir. Herkesi saran büyük belâya duman denir. İbn Kuteybe'nin tefsirine göre kıtlık yılında yağmur yağmadığı için yer kurur, fazla toz olur, hava tozdan kararır. Bu hal duman gibi görünür. Bundan dolayı kıtlık yılına el-ğabrâ (tozlu) denir[7864]
Mesruk diyor ki: "Biz Abdullah ibn Mes'ûd'un yanında iken bir adam geldi:
— Ey Ebû Abdirrahmân, dedi, mescidde, Kur'ân'ı kendi re'yiyle tefsîr eden bir adamın yanından geliyorum. Bu adam: " âyetini şöyle tefsîr ediyor: Kıyamet günü bir duman gelir, insanların nefeslerini tıkar, onları nezle gibi yakalar.
Uzanmış olan Abdullah kızarak doğrulup oturdu ve şöyle dedi:

[7861] Tirmizî, Savm: 39; İbn Mâce, ikâmet: 191.
[7862] Câmi'u'l-beyân: 25/108-109.
[7863] Müslim, Musâfirîn: b. 24, h. 24; Tirmizî, Teheccüd: 14; Ebû Dâvud, Sünnet: 19;....
[7864] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/242.

— İnsan bir şeyi bilirse onu söylesin, bilmiyorsa Allah bilir, desin. Çünkü insanın, bilmediği şey için Allah bilir, demesi de irfandır. Zira Allah, Pey-ğamber'ine: "Ey Muhammed, de ki: Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum ve ben yapmacık yapanlardan değilim, de" [7865] buyurmuştur.
Kureyş yüz çevirince Peygamber (s.a.v.): "Allah'ım, şunların başına Yûsuf'un yediydi gibi yedi yıl ver!" dedi. Herşeyi tüketen bir kıtlık yılı başladı. Öyle ki açlıktan derileri, leşleri yediler. Biri göğe baksa, duman gibi görüyordu. Ebûsüfyan, Peyğamber'e geldi:
— Ey Muhammed, sen bize Allah'a ibadet, akrabayı ziyaret etmeyi emrederdin. Kavmin helak oldu. Onlar için Allah'a duâ et, dedi.
İşte: "O gün gök apaçık bir duman getirir. Bu, acı bir azâbdır" âyeti buna işaret ediyor.
Hadîsin râvîsi Mansûr: "Rabbimiz bizden azabı kaldır, biz inanıyoruz" âyeti de bunu gösteriyor. Âhiret azabı kaldırılır mı? Batsa, lizâm, duhân ve Rûm olayları geçmiştir. Batsa ve lizâm Bedir gününde olmuştur[7866]
Müslim'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.), müşriklerin ricaları üzerine Allah'a duâ edince yüce Allah: "Biz sizden azabı biraz kaldırırız ama siz yine eski halinize dönersiniz" âyetini indirdi. Onlara yağmur yağdırıldı. Fakat refahı görünce yine eski hallerine döndüler. Yüce Allah: "îmdi sen göğün ap açık bir duman getireceği günü gözetle. Bu, acı bir azâbdır... biz öc alırız" âyetlerini indirdi. Yani Bedir günü onlardan öcünü alacağını bildirdi[7867] Abdullah'a göre duhân, lizâm, batsa ve kamer olayları geçmiştir[7868]
îkinci tefsire göre bu duman, kıyamet alâmetlerinden olup kıyametten önce göğü kaplayacak bir dumandır. İbn Ömer'e, İbn Abbâs'a, Ebû Saîd el-Hudrî'ye ve Ebû Mâlik el-Eş'arî'ye dayandırılan rivayetlere göre kıyametten önce çıkacak olan duman, mü'minleri bir nezle gibi yakalayacak, kâfirlerin içine dolup onları şişirecek ve işitme organlarından (kulaklarından) ve altlarından çıkacaktır[7869]
laberî, Abdullah ibn Mes'ûd'un sözünün daha kuvvetli olduğunu, Pey-ğamber'e, gözetlemesi emredilen duhân'ın, Adullâh ibn Mes'ûd'un nitelendirdiği gibi Peyğamber'in duâsıyle kavmine isabet eden sıkıntı ve darlık olduğunu söylüyor[7870]
Şevkânî de bu anlamda şöyle diyor: "Tercihe şayan görüş, duhânın, başlarına inen sıkıntıdan dolayı göğün kendilerine duman gibi gelmesi görüşüdür. Ama bu, kıyametten önce de bir dumanın çıkmasına engel değildir. O başka bir duman olabilir[7871]
Abdullah ibn Mes'ûd'un sözü, Mü'minun Sûresinin 75-77 nci, Nahl Sûresinin 112 nci, Rum Sûresinin 1-2 nci âyetlerinin tefsirinde de anlatılır. Abdullah, Duhân'ı, kıyamet alâmeti bir olay olarak tefsir eden kimseye kızmıştır. İbn Abbâs'ın: "İbn Mes'ûd, elbatşatu'l-kubrâ Bedr günüdür demiş. Ben ise onun kıyamet günü olduğunu söylüyorum" dediğini nakleden İbn Kesîr ise: Kur'ân'ın zahirinden anlaşıldığına göre Duhân olayı, kıyametten önce vukubulacak bir olaydır. Çünkü insanları kaplar" cümlesi, bu dumanın bütün insanları kaplayacağını söylüyor. Eğer olay, sırf Mekkelilere özgü hayâli bir olay olsaydı, "insanları kaplar" denmezdi diyor [7872]
Bize göre İbn Mes'ûd'un dediği gibi âyetlerdeki olaylar, Peygamber (s.a.v.) zamanında geçmiş olan olaylardır ve işaret edilen olay Bedir Savaşında olmuştur, özellikle tozlu alanlarda geçen savaşta atlı ve yayaların dal kılıç birbirlerine girmelerinden her tarafı toz kaplar, Kalkan tozlar, bulut gibi göğe yükselir, tozdan göz gözü görmez olur. Arabistan'da rüzgâr çıktığı zaman göğü toz bulutu kaplar. Buna bir de korku eklenirse insanın görme alam çok daralır.
Bedir Savaşı, Bedir Vadisinde, diz boyu toz olan bir yerde cereyan etmiştir. İşte âyette ileride vukubulacak ve müşrik liderlerini bozguna uğratacak, işkenceye uğratılan müslümanlann öçlerinin alınacağı bu savaşa işaret edilmektedir. Gerçekte âyette ne kıtlık yıllarına, ne de kıyamet alâmetine işaret vardır. Bunlar sonradan âyetlere yakıştırılmıştır. Kaldı ki âyetler bütündür. Birbirinden ayrı değil, beraber inmiştir. Müşriklerin şu sözü üzerine şu âyet, şu sözü üzerine de şu âyet inse âyetlerin ayrı ayrı zamanlarda inmiş olması gerekir. Oysa bunların, birbirinin devamı olduğu açıktır. Bundan dolayı buradaki bazı âyetleri siyaktan ayırıp müşriklerin falan veya filân sözüne bağlamak doğru görünmüyor.
Âyetteki en-nâs sözünün de bütün insanları kasdetmiş olması gerekmez. Kur'ân'da en-nâs, çoğunlukla Hz. Muhammed'in hitâbettiği toplumu kas-deder. Araplar bir cemâate hitabettikleri zaman "yâ nâs" veya "eyyuhâ-en-nâs!" derler. Bundan maksat dinleyicilerdir. Binaenaleyh "O duman insanları kaplar" âyetinden, dumanın yeryüzündeki bütün insanları kaplaması gerekmez. Bundan kasıt, dumanın yani savaş dumanının, kalkacak toz toprağın, İslama karşı gelen müşrikleri kaplayacağıdır. Bizim anlayışımız budur. Bunun doğru olduğunu sanıyoruz.
Şayet âyette, bazı müfessirlerin dedikleri gibi kıyamet alâmetine işaret ediliyorsa bunun, ileride icadedilecek nükleer silâhların yaratacağı nükleer dumanlar olması muhtemeldir. Atılan atom bombalariyle gerçekten insanları bir duman sarmıştır. Eğer kıyamet olayında atmosfer atomları tutuşursa veya çıkacak bir dünyâ savaşında

---

[7865] Sâd Sûresi: 86.
[7866] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 30; Tirmizî, Tefsîr: 46; Müslim, Sıfâtu'l-munâfikîn: b. 7, h. 40.
[7867] Müslim, Sıfâtu'l-munâfikîn: b. 7, h. 40.
[7868] Müslim, aynı.
[7869] CâmiVl-beyân: 25/111-112.
[7870] CâmiVl-beyân: 25/114.
[7871] Fethu'l-Kadîr: 4/571.
[7872] tbn KeSîr, Tefsîr: 4/140.

birkaç nükleer bomba patlatılırsa insanları bir duman sarıp mahvedebilir. Belki de âyetlerde, ileride icadedilecek gazlı, dumanlı korkunç silâhlara işaret vardır. O zamana dek inanmayanların, o hali gördükten sonra inanmalarının bir yararı olmaz.
Ancak bu âyetler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmayan müşrikleri tehdî-detmektedir. Peyğamber'in çağdaşı olan müşrikler, kendilerinden bin yıl, hattâ belki binlerce yıl sonra vukubulacak olayları göremeyeceklerine göre onları, görmeyecekleri şeylerle tehdîdetmenin bir yararı olmaz. Bundan dolayı âyetlerde anlatılanların, Kıyamet olayları değil, o müşriklere isabet edecek felâketler olduğu kanısındayız.
14 ncü âyette müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v.) için "mu'allemun mecnun: Öğretilmiş bir cinli" dedikleri anlatılır. Müşrikler, Kur'ân'ın Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e başkaları tarafından öğretildiğini söylüyorlardı:
"Biz onların, 'Ona bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. Haktan saparak kendisine yöneldikleri adamın dili yabancı, bu ise apaçık Arapça bir dilledir" [7873], "İnkâr edenler: 'Bu Kur'ân, yalandan başka bir şey değildir. Muhammed onu uydurdu, başka bir topluluk da ona yardım etti' dediler. Muhakkak bir haksızlığa ve iftiraya vardılar. Dediler: 'Bu, evvelkilerin masalları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor'."[7874]
Müşrikler, Kur'ân'ın Hz. Muhammed(s.a.v.)e bazı hınstiyan köleler tarafından öğretildiğini söyledikleri gibi cinler tarafında öğretildiğini de söylüyor ve böylece çelişki içine düşüyorlardı. İşte: "Öğretilmiş bir cinli" sözleri bunu anlatıyor.
"O(Kur'â)m şeytanlar (cinler) indirmedi. Bu onlara yaraşmaz ve zaten bunu yapamazlar da. Çünkü onlar (meleklerin sözlerini işitmekten) uzaklaştırılmışlardır" [7875], "De ki: 'İnananları sağlamlaştırmak ve müslümanlara yol gösterici ve müjde olmak üzere o(Kur'â)m Ruhu'l-Kudüs Rabbinden hak (ve hikmet) ile indirdi" [7876] âyetleri de onların bu yanlış.düşüncelerine cevap veriyor ve Kur'ân'ın cinler tarafından değil, fakat Kutsal ruh tarafından indirildiğini belirtiyor. İsteyen, işaret edilen âyetlerin tefsîrine bakabilir.
17- Andolsun, onlardan önce Fir'avn topluluğunu da sınadık. Onlara değerli bir elçi geldi: 18- "Allah'ın kullarını bana teslim edin, dedi, çünkü ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim". 19- "Allah'a karşı ululanmayın. Ben size apaçık bir delîl getiriyorum." 20- "Ben, beni taşla(yıp Öldür)menizden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım." 21- "Eğer bana inanmadınızsa bari ben(im yolum)<ftm çekilin." 22- Sonra Mûsâ: "Bunlar suç işleyen bir toplumdur!" diye Rabbine dua etti. 23- (Allah daV "O halde kullarımı geceleyin yürüt, çünkü takibedileceksiniz" (buyurdu). 24- "Denizi (yarıp toplumunu geçirdikten sonra olduğu gibi) açık bırak. Zira onlar boğulacak bir ordudur!" 25- Onlar geride nice şeyler bıraktılar; bahçeler, çeşmeler. 26-Ekinler, güzel makamlar! 27- Ve zevk-ü safa sürdükleri nice nimetler! 28- tşte böyle, biz onları başka bir topluma mîrâs verdik. 29- Onlara gök ve yer ağlamadı, kendilerine fırsat da verilmedi. 30- Andolsun biz Isrâîl oğullarını o küçültücü azâbdan kurtardık; 31- Fir'avn'dan. Çünkü o, ululanan sınırı aşanlardan biri idi. 32- Andolsun biz onları bir bilgi üzerine âlemlere üstün kıldık. 33- Onlara, içinde açık bir sınav bulunan âyetler verdik.

Tefsir:

17-33 ncü âyetlerde Allah'ın, bu müşrik Araplardan önce Fir'avn kavmini de sınadığı, Allah'ın kullarına zulümden vazgeçip onları yani İsrail oğullarım serbest bırakmasını isteyen peygamberi dinlemedikleri, bu yüzden Allah'ın, o azgın, kibirli insanları denizde boğduğu, onların haline göklerin ve yerin ağlamadığı yani hallerine hiç acıyan olmadığı; Allah'ın, onların bağ ve bahçelerini, inanan kullarına mîrâs bıraktığı; Musa'ya inanan İsrail oğullarını zorba Fir'avn'ın ağır işkencesinden kurtarıp inanmayanlara hakim kıldığı ve İsrail oğullarına bulutu gölge yapmak, menn ve selva indirmek gibi açık âyetler (mu'cizeler) verdiği anlatılmaktadır.
Kureyşin, Peyğamber(s.a.v.)e karşı kibirli, olumsuz, uzlaşmaz ve kırıcı tutumlarına işaret edildikten sora birçok yerde anlatılan Mûsâ Fir'avn kıssasının bir özeti verilmektedir. Sözgeliminden anlaşıldığı üzre bunun hikmeti şudur:
Allah'ın peygamberine karşı gelen zorbalar, sonunda perişan olmuş, Allah peygamberini ve inananları üstün getirmiş, kâfirlerin mülklerini, servetlerini mü'minlere vermiştir. Allah, nasıl baskı altında ezilen israil oğullarını Fir'avn'ın elinden kurtarıp onun mülküne, yurduna hakim kılmış, onları nimet ve refaha kavuşturmuş ise: Şimdi baskı ve işkence altında yaşayan müminleri de müşriklerin zulmünden kurtarıp onların yurduna hakim kılacaktır.
Gerçekten bir süre sonra müşriklerin en azılıları Bedir'de helak şerbetini içmiş, Mekke'nin fethiyle de ezilmekte olan müslümanlar, müşriklerin yurduna hakim olmuşlardır, özeti verilen bu kıssadan da anlaşılacağı üzre bundan önceki bölümde: 10-13 ncü âyetlerde işaret edilen duman ve azâb olayı, bu müşriklerin başına gelecek azâb olayıdır ki bu da Bedir savaşında olmuştur. Eğer bununla kıyamet alâmeti kasdedilmiş olsa âyetlerin ruhuna uygun düşmez. Çünkü âyetler,-şü dünyâda, Hz. Muhammed'e karşı gelen insanların, bir gün bir belâ karşısında kalacaklarını ve o zaman pişman olup inanacaklarını fakat imanlarının bir yarar sağlamayacağını vurgulamaktadır. Oysa kıyamet alâmetleri, yaşayan insanların göreceği bir olaydır. Belki milyonlarca yıl önce ölmüş olan insanların, kıyamet öncesinde vukubulacak olaylardan korkmaları sözkonusu olmaz. Çünkü âhiretten

[7873] 'Nahl Sûresi: 103.
[7874] Furkan Sûresi: 4-5.
[7875] Şu'arâ Sûresi: 210-212.
[7876] Nahl Sûresi: 102.

önce vukubulacak bu tür olaylar ancak beden içinde yaşayan canlıları etkiler. Ruhları değil. Allah'ın elçisine karşı gelen Fir'avn nasıl denizde boğulmak suretiyle cezalandırılmış ise, Allah'ın son Eçlisine karşı gelen ve müslümanları ezen şu Kureyş kavmi de aynen Fir'avn gibi bir gün tepelenecektir.
"Onlara gök ve yer ağlamadı" âyeti, Zemahşerî'nin de dediği gibi mecazî bir anlam taşır. Onların haline hiç kimse acımadı demektir, tbn KeSîr'in naklettiği bazı hadislerde "ölen mü'min insana göğün ve yerin ağladığı" ifade edilmektedir. Sağlam olmayan bu hadisler, tslâmın ruhuna aykırıdır. Çünkü gök ve yer bir kişinin ölmesine ağlamaz, doğmasına da sevinmez. Birinin ölmesi veya doğmasiyle kâinatın düzeni bozulmaz.
Nitekim Peyğamber(s.a.v.)in oğlu İbrahîm öldüğü zaman Güneş tutulmuştu. İbrahim'in ölmesi yüzünden Güneşin tutulduğunu söylediler. Peygamber (s.a.v.) Güneş ve Ay'ın, birinin ölmesi veya yaşamasıyle tutulmayacağını söyledi'.[7877]
Bir görüşe göre Araplar, büyük bir adam ölünce "Dünyâ onun için karardı. Ay, Güneş tutuldu. Rüzgâr, gök ve yer ağladı" derler. Böylece mecazî bir tarzda musibetin büyüklüğünü abartmak isterler. İşte halkın kullandığı bu ifade kullanılarak Fir'avn ve adamlarının değersizliği anlatılmıştır [7878] Yani bunlar öyle sanıldığı gibi yerin göğün ağlayacağı türden insanlar değillerdi. Bunlara ne gök ağladı, ne de yer ağladı. Hallerine hiç acıyan olmadı, unu-tulup gittiler. Bazılarına göre de gök ve yer ile kasdedilen, gök ve yer halkıdır. Âyette onlara, ne gök, ne de yer halkının ağlamadığı anlatılmıştır[7879]
33 ncü âyette Allah'ın, bir bilgi üzerine İsrail oğullarını seçip âlemlere üstün kıldığı anlatılmaktadır. Buradaki bilgi üzerine tabirinde iki ihtimal vardır. Birincisi: Biz onları bilerek} katımızdaki bilgiye göre seçtik, âlemlere üstün kıldık demektir. İkinci ihtimal de şudur: Biz onları, bilgileri sayesinde âlemlere üstün kıldık demektir. Bu da bilgili insanların âlemlere üstün kılındığını ifade eder. "Bilgili olan güçlü olur" hakimiyet bilgi sayesinde olur. İlmin karşısında kaba kuvvet yenik düşer. Çünkü ilmin icadettiği teknik, beden gücünden çok çok üstündür. Bunu günümüzdeki durumla değerlendirirsek, bir taretin veya bunun da üstünde küçük bir nükleer silâhın, koca bir ordunun işini gördüğünü ve bir atomu olanın, bundan yoksun olan milyonları yenebileceğini anlar ve âyetteki bu ihtimâli anlamın önemini daha iyi kavrarız.
İsrail oğullarının âlemlere üstün kılınması, süreklilik ifade etmez, Mûsâ devrindeki bir olayı anlatır. Bu üstünlük, sadece Hazreti Musa'ya tabi oldukları o ilk zamanlara mahsustur. Yoksa onların, sonsuza kadar üstün kılındıkları anlamı kasdedilmemiştir. Çünkü böyle bir şey hem sosyolojik kurallara, hem Allah'ın adaletine aykırıdır. Nitekim İsrail oğulları, Musa'nın yolunu bırakıp şirke sapınca, buzağıya tapınca çeşitli azaplara çarptırılmışlar, meshe uğratılmışlar, daha sonraki devirlerde uzun yıllar Babil'de tutsak kalmışlardır.
Her devirde üstün olanlar ancak Allah'ın buyruklarına uyup en güzel şekilde hareket edenlerdir.
"Biz oraları başka bir topluma mîrâs verdik" âyetinde Fir'avn kavminin bağ ve bahçelerinin, topraklarının, başka bir kavme verildiği buyurulmak-tadır. İlk bakışta burada bir çelişki düşünülebilir. Çünkü İsrail oğulları Mısır'da kalmamış, oradan çıkıp Filistin'e yerleşmişlerdir. Mısır'daki topraklara vâris olmamışlardır.
Gerçekte âyetlerde bir çelişki yoktur. Çünkü âyette İsrail oğullarının, onların topraklarına varis oldukları söylenmiyor. Ancak o toprakların başka bir topluma verildiği ifade ediliyor. Gerçekte öyledir. Çünkü onlar öldükten sonra elbette topraklarına başka bir nesil veya kavim varis olmuş, o topraklar, bağlar bahçeler, başka insanların eline geçmiştir.
"Dediler ki: 'Sana verdiğimiz sözden kendi başımıza caymadık; fakat o milletin (yani Mısırlıların) süs eşyasından bize yükletilip iaşıtı\)mıştı. Onları ateşe attık, aynı şekilde Sâmirî de attı" [7880] âyetinin bildirdiği gibi İsrail oğulları, Mısırlılardan emanet aldıkları mücevherata sâhibolmuşlardı.
Ayrıca İsrail oğulları, Mısırlıların tüm topraklarına sahibolmasalar da Mısır'a bağlı olan Filistin topraklarını ele geçirmişerdir: "Hor görülüp ezilmekte olan o milleti de içini bereketlerle donattığımız yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrail oğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri yüzünden tam yerine geldi. Fir'avn'ın ve kavminin yapageldiği şeyleri ve yükseltmekte oldukları sarayları (ve bahçeleri) de yıktık" [7881] âyeti de İsrail oğullarının, Mısırlılara tabi olan Filistin'e hakim olduklarına işaret etmektedir.
Maamafîh, Fir'avn'ın boğulmasından sonra Hz. Musa'nın birkaç yıl Mısır'da hüküm sürdüğü görüşü de vardır ki bu hususa geçmiş ciltlerde işaret etmiştik.
34- Şunlar da diyorlar ki: 35- "tik ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz." 36- "Doğru söylüyorsanız, babalarımızı getirin." 37- Onlar mı hayırlı, yoksa Tubba' kavmi ve onlardan daha önce gelenler mi? Suç işledikleri için onların hepsini helak ettik. 38- Biz gökleri ve yeri ve bunlar arasında bulunan şeyleri eğlenmek için yaratmadık. 39- Onları sadece gerçek bir nedenle yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.

Tefsir:

34-36: Önceki âyetlerde Musa'ya karşı çıkan Fir'avn kavminin nasıl helak edildiği anlatıldıktan sonra söz yine

[7877] Buhârî, Küsûf: 1, 2, 4, 5, 9, 13, 17; Müslim, Küsûf: 3, 9, 28; İbn Hanbel: 2/109.
[7878] Mefâtîh.
[7879] Hâzin: 7/146.
[7880] Tâhâ Sûresi: 87.
[7881] A'râf Sûresi: 137.

müşriklere getiriliyor, bu müşriklerin de şu ilk ölümden sonra bir hayât olmadığını söyledikleri, öyle bir şey varsa atalarının diriltilip karşılarına getirilmesini istedikleri anlatılıyor.
37 nci âyette "Onlar mı hayırlı, yoksa Tubba' kavmi mi veya onlardan da önce gelmiş geçmiş olan milletler mi?" diye soruluyor. Allah suç işleyen o kavimleri helak etmiştir. Şu müşriklerden daha hayırlı yani daha zengin, daha ileri olan Tubba' kavmini helak eden Allah bunları helak etmez mi? Allah, her suçlu kavmi helak ettiği gibi Peyğamber'ini dinlemeyen, âhireti kabul etmeyen bu küstah müşrikleri de helak eder.
38-39: Allah gökleri, yeri, şu muazzam kâinatı, gökle yer arasında bulunan şeyleri oyun, eğlence için değil, bir amaç için yaratmıştır. Âhiret olmasa hayât sadece şu dünyâ yaşamından ibaret bulunsa göklerin ve yerin yaratılmasının anlamı kalmaz.
"Bizim sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"[7882]
"Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık, bu, inkâr eden* lerin zanmdır. (Onlar kâinatın bir raslantı sonucu yaratıldığını zannederler). Bu yüzden o inkâr edenlere ateşten helak vardır"[7883]
İniş sırasına göre ilk defa bu sûrede müşriklerin, "Doğru söylüyorsanız babalarımızı getirin!" dedikleri anlatılır. Daha önce müşriklerin, öldükten, çürüyüp dağıldıktan ve tamamen toprak olduktan sonra tekrar dirilmenin bir hayâl olduğunu söyledikleri anlatılmıştı. Burada ise Peyğamber'den, iddiasını ispatlamak için atalarını diriltip karşılarına getirmesini istedikleri anlatılmaktadır.
Dünyâda ölüyü diriltmek Allah'ın sünnetine (yarıttığı tabiat yasasına) aykırıdır. Allah'ın yasasına aykırı olan böyle bir mu'cizeyi Hz. Muhammed (s.a.v.) yapmamıştır. Çünkü onun görevi ölüyü diriltmek değil, getirdiği nur ve ruh ile ölü gönüllere hayât vermektir.
Tubba' kavmi, Sebe' Sûresinde anlatılan Sebahlardır'.[7884] Esasen Tubba', Yemen kıratlarına verilen unvandır. Mısır kıratlarına Fir'avn, İran kıraÜarına Kisrâ dendiği gibi Yemen'deki Himyer Devleti kıratlarına da Tubba' denirdi. Himyerliler ateşe taparlardı. Ateşe tapmanın, İran'dan buraya geçmiş olması muhtemeldir. Çünkü İranlıların egemenliği buralara kadar uzanmıştı.
Tubba' unvanını taşıyan son Himyer kiralının müslüman olduğu; Hz. Pey-ğamber'in: "Tubba'a sövmeyiniz, o müslüman olmuştu" dediği [7885] rivayet edilir. Hz. 'Âişe'nin rivayetine göre Hz. Peyğamber'in sözü: "Tubba'a sövmeyiniz, çünkü o iyi bir adamdı" şeklindedir. Kâ'b de: "Allah Tubba'ın kendisini değil, kavmini yerdi" demiştir. [7886] İkrime'nin rivayetine göre de son Tubba' adını taşıyan kıral, Ebû Kereb Es'ad ibn Melîk'tir [7887]
40- (Hakkın batıldan ayrılacağı) Hüküm günü, hepsinin varacağı bir gündür. 41- O gün dost, dostundan bir şey savamaz ve onlara yardım da edilmez. 42- Ancak Allah'ın acıdığı kimselerce yardım edilir). Kuşkusuz O, azizdir, esirgeyendir. 43- Zakkum ağacı, 44- Günahkârların yemeğidir. 45- Pota gibi karınlar(m)da kaynar. 46- Sıcak suyun kaynaması gibi. 47- (Allah zebanilere buyurur): "Tutun onu, cehennemin ortasına sürükleyin". 48- "Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün". 49- "Tad, zîrâsen kendince üstündün, şerefliydin." 50- "İşte o kuşkulanıp durduğunuz şey budur!" 51- Korunanlar ise güvenli bir makamdadır; 52- Bahçelerde ve çeşme başlarında. 53- İnce ipekten ve parlak atlastan giysiler giyerek karşılıklı otururlar. 54- Ayrıca onları iri gözlü hurilerle evlendirmişizdir. 55- Orada güven içinde her meyva-yı isterler. 56- Orada ilk ölümden başka ölüm tadmazlar. Allah onları cehennem azabından da korumuştur. 57- Rabbinden bir lütuf olarak. İşte o büyük başarı budur. 58- Biz o(Kur'â)/« senin diline kolaylaştırdık ki düşünüp öğüt alsınlar. 59- Hele biraz bekle, onlar da beklemektedirler (yakında başlarına neler geleceğini göreceklerdir)/

Tefsîr:

40-42: Kâinatın boş yere değil, bir gaye için yaratıldığı buyurulduktan sonra kâinatın yaratılışındaki en büyük gayenin, İlâhî adaletin tecellî edeceği âhiret hayâtı olduğunu belirtmek üzere 40-42 nci âyetlerde haklının ve haksızın birbirinden ayırdedileceği o Yüce Divân gününde bütün insanların o duruşmaya geleceği ve o gün kimsenin kimseye bir yararının dokunmayacağı, yalnız güçlü ve merhametli Allah'ın acıdığı kimselerin kurtuluşa ereceği vurgulanıyor ve bu İlâhî mahkemenin kararı sonunda oluşacak iki kıyamet sahnesi sunuluyor:
43-49: Günahkârlara verilen hüküm, cehennem cezasıdır. Orada günahkârların yiyeceği, zakkum ağacıdır. Zakkum ağacı, Sâffât sûresinde de geçmişti. Bunun meyvası, kaynar su gibi karınlarda kaynayan katrana benzer bir şeydir. Yüce Allah, cehennemin muhafızlarına, suçluyu yakalayıp cehennemin ortasına sürmelerini, başından aşağıya kaynar su dökmelerini emreder. Ve ona: "Şimdi şu azabı tad! Zira sen azîzdin, kerîmdin: Dünyâda iken böbürlenip dururdun, kendini büyük zannederdin, şimdi cezanı çek!" denilir. Ve suçluların hepsine birden hitâbedilir: "İşte kuşkulanıp durduğunuz cehennem budur!"
Bu hitâb, cehennemdeki suçlulara olduğu kadar dünyada cehennemi inkâr edenlere de yöneltilmiştir ki onlar da

[7882] Mü'minûn Sûresi: 115.
[7883] Sâd Sûresi: 27.
[7884] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/144.
[7885] İbn Hanbel, Musned: S/340.
[7886] CâmiVl-beyân: 25/128-129.
[7887] Hâzin: 7/146-147.

kendilerine gösterilen bu tablodan ibret alıp imana gelsinler.
Yüce Duruşma gününde hiçbir dostun, dostuna fayda sağlayamayacağını bildiren 41 nci âyet de şefaat hakkındaki hadîslerin abartıldığım gösterir. Çünkü o hadîsler bu âyetin hükmüne aykırıdır. Âhirette herkes, ruhunun de gerini alır. Orada iltimas yok, tam adalet vardır.
44 ncü âyetin tefsirinde İmam Fahreddîn Râzî, İmamı A'zam'a göre Kur-ân'ı, mânâ ile yani aynı anlama gelen başka kelimelerle okumanın caiz olduğunu söylüyor. İmamı A'zam bu görüşünü 'Abdullah ibn Mes'ûd'a dayandırmıştır. İbn^Mes'ûd'un Kur'ân okuttuğu bir adam dili dönmediği için okuyormuş. İbn Mes'ûd: "şrfâ fUV' de, demiş'.[7888]
51-57 nci âyetlerde de suçluların karşıtı olan mü'minlerin âhiretteki durumları sergileniyor: Şirkten, Allah'ın yasaklarından korunanlar ise güvenli bir yerde, bahçeler içinde, şarıl şarıl akan berrak, soğuk suların başındadırlar. Alta ince, üste de kalın ipekten giysiler giyip karşılıklı otururlar. İri gözlü hurilerle evlenirler ve canlarının çektiği her meyvayı isteyip yerler. Güven içindedirler. Ölüm endişeleri de yoktur. Dünyâdaki o ilk ölümden başka ölüm tadmazlar. Cehennem azabından da uzak ve güvendedirler. Bütün bunlar, onlara Allah'ın lûtfudur. Bu lûtfa ermek, gerçekten büyük bir başarıdır.
Mü'mine verilen bu cennet ve nimetler, onun dünyâdaki amellerinin karşılığından çok Allah'ın lûtfudur. Yoksa Allah, her güzel amel sahibine cennet vermek zorunda değildir. Verdiği dünya ve âhiret nimetleri, kendisinin lütuf ve ihsanıdır. Çünkü insanın iyi amelleri, Allah'ın, dünyâda ona verdiği nimetlerin karşılığı bile olamaz. Peygamber (s.a.v.): "Amel ediniz, doğru olunuz. Allah'a yaklaşınız, tyi biliniz ki hiçbirinizin ameli, kendisini cennete sokamaz" dedi. "Seni de mi (cennete sokamaz) Ey Allah'ın Elçisi?" dediler. "Beni de, dedi, meğer ki Rabbim beni rahmetiyle kaplasın"[7889]
İşte bundan dolayı cennet nimetlerinin ardından bunların, Allah'ın bir lûtfu olduğu belirtilmiştir.
'54 ncü âyette mü'minlere hûr-i în'den eşlerin verileceği belirtilmektedir. Hûr, beyaz anlamına gelir. Ayn-ı havra, beyazı çok, siyahı belirgin, çarpıcı olan göze denir, 'in ise 'aynâ'mn çoğuludur. İri gözlü kadına 'ayna denir. Yani mü'minlere, gözbebekleri siyah, beyazı çok, iri gözlü eşler verilecektir. Hasan Basrî'ye göre bu iri gözlü eşler, dünyâdaki ihtiyar kadınlardır. Allah onları yeniden böyle güzel yaratacaktır. Ebu Hüreyre'ye göre ise bunlar dünyâ kadınları değildir [7890]
56- " Orada ilk ölümden başka ölüm tadmazlar" âyeti, Cennette ölümün olmadığım, oradaki ni'met ve sefanın sonsuzca süreceğini vurgular. Çünkü ancak olgunlaşmış olan ruhlar Cennete girerler. Olgunlaşan ruh, artık o doruktan aşağı düşmez. Âhiret hayâtında ölümün olmadığını anlatan bazı hadîsler de rivayet edilir: "ölüm, güzel bir koç şekline getirilir, cennet ile cehennem arasında durdurulur, sonra boğazlanır. Sonra- 'Ey Cennet halkı, ölümsüz sonsuzluktur; ve ey cehennem halkı ölümsüz sonsuzluktur!' denilir" [7891] Müslim'de bulunan bir hadiste de cennette hastalık, ölüm, ihtiyarlık ve fakirliğin olmadığı buyurulmaktadır [7892]
58-59 ncu âyetlerde de Hz. Muhammed'e hitaben, insanların öğüt almaları için bu Kur'ân'ın, onun diline kolaylaştırıldığı, Hz. Muhammed'in bu son derece fasîh İlâhî sözü gayet kolayca okuduğu, insanlara anlatabildiği bildiriliyor ve biraz sabredip bu Tanrı sözüne karşı gelenlerin sonunu gözetlemesi emrediliyor, "Onlar da gözetlemektedirler" cümlesiyle Kur'ân'a karşı gelenlerin, pek yakında acı bir azaba çarpılacakları vurgulanıyor.
Sûre, Kur'ân'ın, mübarek bir gecede indirildiğini vurgulayan âyetlerle başlamıştı. Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'in diline kolaylaştırıldığını vurgulayan bu ifadelerle son bulmakta, böylece sûrenin sonu, başı ile birleşmektedir. Bu arada kalan da Kur'ân'ın getirdiği inanç sistemi, onun muhtevâsıdır. Sonu başı ile birleştirilerek, bu sûrenin, Allah'ın öğrettiği inanç ve düşünceleri taşıdığı anlatılmış oluyor.

Duhan Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler

A) Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1. Göklerin ve yerin Rabbi olan Allah, yaratıklarına acıdığı için elçiler gönderip kullarını uyarır, onları kötü sonuçlardan korur. Sonsuz gücün sahibi olan Yaratıcı, yaşatır, öldürür. Şimdiki insanların ve geçmişte yaşamış olanların ve bütün yaratıkların Rabbi O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur (6-8).
B) Peygamberlikle İlgili Prensipler
2. İlâhî sözler, Hz. Muhammed'in anlayacağı bir dille kendisine vahye-dilmiş, bu sözleri anlaması, kendisine kolaylaştırılmıştır. Kendi çabasıyle bunları öğrenmesi ve anlaması mümkün değildi. Bunu ona lütfeden Allah'tır (58).
3. Bu söz, gönüllere yet edecek, bu mesaj ufuklara yayılacak, bunu engellemeğe çalışanlar da devrilip gideceklerdir. Pek yakında onlar, Kur'ân mesajının başarısını ve kendi sonlarının vehâmetini göreceklerdir (59).
C) Âhiretle İlgili Prensipler
4. Âhiret hayâtı muhakkaktır. Kıyamette dirilmeyi inkâr eden Kureyş kavmi de kendisinden önce helak edilmiş

[7888] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/251.
[7889] Müslim, Münâfikîn: 73, 74; Dârimî, Rikak: 24; lbn Hanbel, Musned: 2/23S, 3/337.
[7890] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/253.
[7891] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 19; Müslim, Cennet: 4; Tirmi2î, Tefsir: 19; Dârimî: Rikak: 90; lbn Hanbel, Musned: 2/377.
[7892] Müslim, Cennet: 22; TirmiSî, Tefsîr: 39; Dârimî, Rikak: 103; İbn Hanbel: 2/319.

kavimler gibi helak edilecektir.
Âhiret, bu hayatın içyüzü ve hakikatidir. Allah, bu evreni boş yere yaratmamıştır. Bu hayâtın bir amacı vardır ki o da âhiret hayâtıdır. Âhiret olmasa, bu dünyâ hayatı gayesiz, sadece bir eğlenceden ibaret kalır. Allah, amaçsız iş yapmaz (34-38).
5. Görünen gökler ve yer bir hayâl değil gerçektir. Bu hayât gerçek olduğu gibi bunun ruhu durumundaki âhiret hayâtı da gerçektir. İnsanlar, o yargı gününde Allah'ın huzurunda toplanacak, muhakeme edileceklerdir. Bundan kaçmak mümkün değildir (39-40).
6. O gün, hiç kimse, başka bir kimseye fayda sağlayamaz; hiçbir dost, dostunu kurtaramaz, kimse kimseye yardım (şefaat) edemez. Ancak yüce Allah'ın acıdıkları kurtulurlar (41-42).
Hiçbir dostun, dostuna yardım edemeyeceğim, sadece Allah'ın acıyıp esirgediği kimselerin kurtulacağım vurgulayan 41-42 nci âyetlerin açıklığı karşısında şefaat hakkında anlatılan abartılı haberlerin çürüklüğü ortaya çıkmaktadır. Bu konuda ayrıntı için birinci cilde bakınız (s. 157-159).
7. Yüce Dîvân'da cezaya çarpılan suçlular, cehenneme atılıp başlarına kaynar su dökülür; kendilerine karınlarını tırmalayan zakkum ağacının dikenli mevyasından yedirilirken; dünyâda inkârdan ve kötü eylemlerden korunz muş olanlar, güzel bahçelere götürülür, girift ağaçların altında akan ırmak kenarlarında ipek giysiler giymiş olarak karşılıklı oturup sohbet ederler. Kendileri gibi temiz ruhlu eşleri, ataları ve çocukları da yanlarında olur, yalnızlık çekmezler. Allah'ın lutfu ile orada diledikleri meyvayı güven ve huzur içinde yerler (43-57).
8. Cennet hayâtında ölüm yoktur. Cehennem azabından korunmuş olanlar, ölümsüz olarak o nimet ve ikram içinde sonsuzca kalırlar (56).
Cennettekilerin ölmeyecekleri vurgulanırken, cehennemdekiler hakkında böyle bir açıklama yapılmamıştır. Hattâ tersine, oradakilerin ölümü te-mennî edecekleri: Orada ölümü çağırırlar" kendilerine: "Bugün bir defa ölüm çağırmayın, birçok ölüm çağırın!" [7893] belirtilir.
Tefsîrlere göre bu ifâdelerde, cehennem azabının korkunçluğu anlatılmaktadır. Yani o azâb öyle korkunçtur ki orada bulunan, ölmeyi yaşamaya yeğleyecek, ölüp de kurtulmayı dileyecek ama bu mümkün olmayacaktır. "en büyük âteşe girer, sonra onun içinde ne ölür, ne de yaşar!" [7894] âyetleri de bu anlamı güçlendirmektedir.
Belki de bu âyetlerde, dünyâda olgunlaşıp, bedenin ölümünden sonra cennete giden ruhların, bir daha dünyâdaki bedensel hayâta dönmeyecekleri; fakat dünyâda olgunlaşmadan bedenden ayrılan ruhlann, bir süre ruhsal azâbdan sonra bedene dönüp tekrar ölecekleri, tâ ruh olgunluğuna erinceye dek birkaç kez bedensel hayâta dönüp ölümü tadacakları; ancak olgunlaşmış olan ruhlann bedenden ayrıldıktan sonra cennetlere girip ölümsüzlüğe erecekleri anlatılmış olabilir. "Allah'ı nasıl tanımazsınız ki siz ölüler idiniz, O sizi diriltti; yine öldürecek, yine diriltecek; sonra O'na döndürüleceksiniz"[7895]., "Sonra onu öldürdü, kabre koydurdu. Sonra dilediğ zaman
onu yeniden diriltti" [7896] âyetlerinin zahirinden de bu mânâ anlaşılmaktadır. Gerçeği Allah bilir.
İnsanlar, belli yönde şartlanmış olan kamunun tepkisinden çekindikleri için bazı âyetlerin açık anlamını te'vîl etme yolunu tutmuşlardır.
D) Genel Prensipler:
9. Apaçık Kitâb'a and ile başlayan sûrede, o apaçık Kitâb'ın, mübarek bir gecede indiği belirtilmektedir. Kitabın indirildiği o mübarek gece, Allah-ın çeşitli buyrukları, elçileri aracılığı ile insanlara duyurulur. Yüce Rab, kullarına acıdığından dolayı elçiler gönderip kullarına buyruklarını duyurmakta ve kullarını, yanlış davranışların yol açacağı kötü sonuçlara karşı uyarmaktadır (2-5).
10. Gönderilen uyarıya inanmayıp kuşku içinde bulunanlar, bir gün acı bir azâb ile karşı karşıya kalacaklardır. Her yandan kendilerini toz dumanın bürüyeceği o azabın içine düştükleri zaman pişman olacaklar, azâbdan kurtarılmalarını dileyeceklerdir ama vaktiyle elçinin sözünü dinlememiş, ona cinlerin öğrettiği bir insan demiş olanların pişmanlıkları, kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Allah, o gün suçlulardan öcünü alacaktır (9-16).
10. Bundan önce Fir'avn kavmi de, kendilerini tevhîde çağıran Hak elçisini dinlemedikleri içia cezalandırılmış, denizde boğulmuşlardır (17-24).
11. Bir ulus Hakk'ın yasaları dışına çıkıp yanlış davranışlar içine girerse, egemenliğini kaybetme süreci başlar, bir gün malları, mülkleri başkalarının eline geçer. Azabı hak eden ulusa gök ve yer acımaz. Sanki tüm yasalar, azabı hak eden ulusu, kötü sonuca sürükler (25-29). Zorbaların sonu ezilmektir. Nitekim bugün de zorbaların nasıl ezildiğini görmekteyiz.
12. Allah, İsrail oğullarını, kendilerini ezen zorba Fir'avn'ın ve ulusunun elinden kurtarıp onların yurduna hâkim kılmıştır (30-33).

DUHÂN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:

[7893] Furkan Sûresi: 13-14.
[7894] A'lâ Sûresi: 12-13.
[7895] Bakara Sûresi: 28.
[7896] Abese Sûresi: 21-22.

No.
1 öncekilerde olduğu gibi
hece harfleri üzerinde nefessiz durma: Ebû Ca'fer.
Tefrîk kökünden, çoğul, mütekellim: Zeyd ibn
Alî.
h Fark kökünden edilgen,
muzâri': Çoğunluk [7897]
Nasb ile: Çoğunluk.
Ref ile: Zeyd ibn 'Alî ve
Hasan [7898] Bâ mecrûr: Kûfeliler.
Ayet No.
13
14
16
17
Kelime:
Kırâet farkı:
Bâmerfû1: İkisi de merfû': ikisi de mecrûr:
tsmîmef'ûl: İsmi fail kipi: d? Madmûm tâ ile:
? Meksûr tâ ile: Kerîm:
Okuyanlar:
Ötekiler [7899] Çoğunluk. İbn Ebî îshâk, tbn Muhaysm, Ebû Hayveh, Za'firânî, İbn Miksem ve başkaları[7900] Çoğunluk. İbn Mes'ûd mushafı[7901] Çoğunluk. Zirr ibn Hubeyş [7902] İbn Mes'ûd, Ebû Ca'fer[7903] ötekiler. Çoğunluk.
Ayet No.
Kelime:
19
20
20-21:
Kırâet farkı: Mübîn:
Okuyanlar: İbnMes'ûd[7904]
Hafif tâ ile: Çoğunluk.
Mübalağa ve teksîr için
şeddeli tâ ile: Kıraattir [7905]
Yâ'nın fethiyle: Nâfi', İbn Kesîr,
Ebû 'Amr.
Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler[7906]
Zâl'ın tâ'ya idğâmiyle: Ebû 'Amr, Hamza, Kisâ'î, Ebû Ca'fer, Halef.
Zâl'i izhâr ile: Ötekiler [7907]
Vasi ve vakf halinde
ikisi de yâ'lı: Ya'kûb.

Yalnız vasi halinde

yâ'h: Verş.

İki halde de vâ'sız: Ötekiler[7908]

Ayet No.
21
22

[7897] Kurtubî: 16/128; el-Bahr: 8/33.
[7898] el-Bahr: 8/33.
[7899] Tebsırah: 673; Kurtubî: 16/129; en-Neşr: 2/371.
[7900] el-Bahr: 8/33.
[7901] Kitâbu'l-Mesâhif: 88.
[7902] el-Bahr: 8/34.
[7903] Tebsırah: 674; en-Neşr: 2/16, 371; el-Budûr: 290; el-Bahr: 8/35; Kitâbu'l-Mesâhif: 88.
[7904] Tebsırah: 674; en-Neşr: 2/16, 371; el-Budûr: 290; el-Bahr: 8/35; Kitâbu'l-Mesâhif: 88.
[7905] Aynı.
[7906] Aynı.
[7907] Aynı.
[7908] Aynı.

23
25
27
Kelime:
Kırâet farkı:
İzafet yâ'sının fethiyle:
Yâ'nın sükûnuyla:
Hemzenin fethiyle:
ol Hemzenin kesriyle:
Vasi hemzesiyle:
Kat' hemzesiyle:
Ayn'ın kesriyle:
Ayn'ın dammıyle: Cerr ile: Nasb ile:
Fâ'dan sonra elifsiz:
Fâ'dan sonra elifli:
Okuyanlar:
Verş.
Ötekiler[7909]. Çoğunluk. İbn Ebî İshâk, îsâ, Zeyd ibn 'Alî ve bir rivayette Hasan [7910] Nâfi', İbn Kesîr. ötekiler[7911] İbn Kesîr, İbn Zekvân, Şu'be, Hamza ve Kisâ'î. Ötekiler. Çoğunluk. Ebû Recâ' [7912] Ebû Ca'fer. Ötekiler [7913]
Ayet No.
28
30
31
41
43
44
Kelime:
Kırâet farkv
Lâm ile ta'rifli: Ta'rîfsiz:
Cârr ve rhecrûr:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Abdullah ibn Mes'ûd[7914]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [7915] Çoğunluk.
soru
Fir'avn, merfû' haber: İbn 'Abbâs[7916]. Nasr kökünden edilgen: Çoğunluk. Nutk kökünden etken, zamîrsiz: İbn Mes'ûd [7917]
Uzun tâ ile yazılır, h üzre durulur: İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâ'î.
Tâ üzerinde vakıf:
ötekiler.
Çoğunluk.
Ayet No.
45
Kelime:
49
Kırâet farkı:
Y ile, müzekker kipi:
T ile, müennes kipi: T'nin dammıyle:
T'nin kesriyle: Hemze'nin fethiyle: Hemze'nin kesriyle:
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd[7918]

[7909] Tebsırah: 674; en-Neşr: 2/16, 371; el-Budûr: 290; el-Bahr: 8/35; Kitâbu'l-Mesâhif: 88.
[7910] Aynı.
[7911] Aynı.
[7912] el-Bahr: 8/36.
[7913] Taberî'ye göre doğrusu, elifli okumadır (25/23).
[7914] el-Mesâhif: 88.
[7915] el-Mesâhif: 88.
[7916] el-Bahr: 8/37.
[7917] el-Mesâhif: 88.
[7918] Ebûbekr el-Enbârî demiş ki: "Abdullah ibn Mes'ûd, bu âyeti bir adama öğretmeğe çalışıyordu. Adam " diyeceği yerde diyordu. 'Abdullah tekrar ettiyse de adam yine de aynı hatâyı yaptı. 'Abdullah, adamın dilinin dönmediğini görünce, " "diyemez misin? dedi. Adam "Söyleyebilirim" dedi. "öyle ise öyle söyle" dedi (Kurtubî: 16/149). Zemahşerî: "Buna dayanılarak bir kelimeyi, aynı anlamı veren başka bir

İbn Kesîr, Hafs,
İbn Muhaysın,
Ruveys,
Ya'kub'dan.
Ötekiler.
Nâfi', İbn Kesîr,
İbn 'Âmir, Ya'kûb.
Ötekiler [7919]
Kisâ'î.
Ötekiler [7920]
Çoğunluk.
Abdullah ibn
Mes'ûd [7921]
Ayet No.
51
53
54
56
Kelime: Kırâet farkı:
Mîm'in dammıyle: rli; Mîm'in fethiyle:
Okuyanlar:
Nâfi', İbn 'Âmir.
ötekiler[7922] Sündüs'e atfen mecrûr: Çoğunluk. Fetha ile, mâzî fi'l: İbn Muhaysın [7923]
Çoğunluk.
îbn Mes'ûd[7924]
Etken: Çoğunluk.
Edilgen: 'Ubeyd ibn
•Umeyr[7925]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[7926]
Hafif kaf ile: Çoğunluk.
Şeddeli kaf ile: EbûHayve[7927]

45/65 CÂSİYE SÛRESİ..... 1677
Tefsîr: 1677

---

kelime ile okumanın caiz olduğu ileri sürülmüştür. Ebû Hanîfe, hiçbir şey eksik bırakmadan bütün mânâları verdiği takdirde okuyucunun, Kur'ân'ı Farsça okumasına cevaz vermiştir" diyor (el-Keşşâf: 3/434). Ancak Keşşafta bu kırâet, İbn Mes'ûd'a değil, Ebû'd-Derdâ'ya nisbet edilmiştir.

[7919] Tebsırah: 673; el-Bahr: 8/40; en-Neşr: 2/371.

[7920] Aynı eserler; Kurtubî: 16/151. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluğun okuduğu gibi hemzenin fethiyle okumaktır: (Câmi'u'l-beyân: 25/135).

[7921] el-Mesâhif: 88.

[7922] Tebsıra: 674. Kelime mîm'in fethiyle, kalkılacak yer, dammıyle kalkmak anlamındadır. Sûrenin birinci yerinde: (26) âyetinde kasıt mekân olduğu için kelime, ittifakla mîmin fethiyle okunmuştur (Kurtubî: 16/152; en-Neşr: 2/371).

[7923] el-Bahr: 8/40.

[7924] beyaz deve anlamındaki nın çoğuludur (Câmi'u'l-beyân: 25/136).

[7925] el-Bahr: 8/40.

[7926] el-Mesâhif: 88.

[7927] el-Bahr: 8/40.

Tefsir: **1677**
Tefsir: **1678**
Tefsir: **1679**
Tefsîr: **1679**
Tefsir: **1680**
Tefsîr: **1682**
Câsiye Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler **1685**
CÂSİYE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1687

45/65 CÂSİYE SÛRESİ

Adını 28 nci âyetteki Câsiye kelimesinden alan sûrede müşriklerin, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in peygamberliğine ve öğretilerine karşı gösterdikleri kör taassup ve inat tasvir edilir. İnanmayanlar ebedî husrân ile uyarılır, mü'minler teseliî edilir. İsrail oğullarının durumundan, Allah'ın insanlara verdiği nimetlerden ve kâinat olaylarındaki İlâhî kudretten ibret alınması öğütlenir.

Şerîat Sûresi, Dehr Sûresi adlarını da taşıyan ve Mekke'de, Duhân Sûresinden sonra inmiş bulunan'sûrede 37 âyet vardır. 14 ncü âyetinin Medine'de indiği hakkında bir rivayet varsa da adı geçen âyetin, sözgelimine bağlılığı, bu rivayeti şüpheli kılmaktadır. Resmî tertipte 45 nci, iniş sırasına göre 65 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Hâ mîm. 2- Kitabın indirilmesi, o üstün, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafındandır. 3- Kuşkusuz göklerde ve yerde, inananlar için ibretler vardır. 4- Sizin yaratılışınızda ve yeryüzüne yaydığı canlıların yaratılışında, inananlar için ibretler vardır. 5- Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten rızık (sebebi olan yağmuru) indirip onunla ölmüş olan yeri diriltmesinde, rüzgârları estirmesinde düşünen bir toplum için ibretler vardır. 6- işte şunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

Tefsîr:

1-6: Birinci âyetteki hâ mîm harfleri ile gerek Hz. Peyğamber'in, gerek dinleyenlerin dikkati bütün İlâhî Kitaplara ve Hz. Peyğamber'e gelen vahiylere çekildikten sonra İlâhî Kitâb'ın, dâima galip, güçlü, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafından indirildiği belirtilmekte, daha sonra inananlar için göklerde, yerde, insanların ve tüm canlıların yaratılmasında, gece ve gündüzün birbiri ardınca gelip gitmesinde, inen yağmur ile kupkuru olmuş yerin yeşermesinde, rüzgârların estirilmesinde inanan ve düşünen insanlar için ibretler bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu işleri yapan Allah'tır. Bunlar yalnız Allah'a tapılacağım O'ndan başkasına tapılamayacağını kanıtlayan şeylerdir. İşte Kur'ân, Allah'ın birliğini, yalnız O'na tapılacağım böyle açık kanıtlarla anlatmaktadır. Artık Allah'ın bu sözlerine inanmadıktan sonra kimin sözüne inanılır? Hiç Allah'ın bu âyetleriyle bildirdiği bu greçeklere inanılmaz mı? Peki bunlara inanmayanlar, artık hangi söze inanacaklar?

Bu âyetler, müşriklerin tevhîd inancına karşı kör taassuplarını anlatacak âyetlere bir giriş niteliğindedir. Fahreddîn Râzî, bu âyetlerin tefsirine şu görüşünü ekliyor:

"Fakîhlerin birçoğu, Kur'ân'da mütekellimlerin araştırdıkları ilimler yoktur. Kur'ân'da sadece hukuk ve fıkha (itikad, ibâdet ve ahkâma) ilişkin şeyler vardır. Başka bir şey yoktur, derler. Bu, büyük bir gaflettir. Çünkü Kur-ân'da sadece hükümlere özgü olan bir sûre yoktur. Hattâ Kur'ân'da birçok sûre, özellikle Mekke'de inmiş olanlar, sadece tevhîd, peygamberlik, ba's (öldükten sonra dirilme), kıyamet kanıtlarına mahsustur ki bu meseleler usul-cüler(kelâmcılar)in ana konularıdır. Bunu düşünen, anlar ki kelâmcıların yaptıkları şey, Kur'ân'da özeti bulunan şeyi açmaktan ibarettir"[7928]

Bu âyetlerde mü'minler, Allah'ın kâinattaki kudret işaretlerini, göklerin ve yerin yaratılışını ince ince düşünmeğe, ilimde ilirlemeğe teşvik edilir. Çünkü kâinatı inceleyip göklerdeki ve yerdeki düzeni görenler, bu düzenin kendi kendine kurulamayacağını anlar ve bunları yaratan Allah'a gönülden bağlanırlar.

7- Her yalancı günâh yüklü kimseye yuh olsun! 8- O, Allah'ın âyetlerinin kendisine okunduğunu işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları işitmemiş gibi küfründe direnir. Onu acı bir azâb ile müjdele! 9- O, bizim âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onunla alay eder. İşte öyleleri için alçaltıcı bir azâb vardır. 10- Ötelerinden de cehennem. Ne kazandıkları şeyler ve ne de Allah'tan başka edindikleri velîler kendilerinden hiçbir şey savmaz. Onlar için büyük bir azâb vardır. İlişte yol gösterici bu(Km'sin)dır. Rablerinin âyetlerini tanımayanlar için çok çetin bir azâb vardır. 12- A ilah 'tır ki denizi size boyun eğdirdi, tâ ki gemiler, buyruğuyla denizin içinde akıp gitsin de siz bu sayede O'nun lutfundan payınızı arayasınız ve şükredesiniz. 13- Göklerde ve yerde bulunan şeyleri, kendisinden bir lütuf olarak size boyun eğdirdi. Kuşkusuz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır.

Tefsir:

7-11: Önceki âyetler, müşriklerin davranışlarına bir giriş idi. Bu âyetler de onların niteliklerini, tevhîde karşı gösterdikleri taassubu sergiliyor:

Onlar yalancı, iftiracı, günahkâr, Allah'ın âyetlerine sırt çeviren, duyduğu halde onları duymazlıktan gelen, duyduğu veya öğrendiği âyetler ile alay eden insanlardır. Onlar, bu dünyâda kibirlerini kıracak, kendilerini alçalta-cak acı bir azaba uğrayacakları gibi bundan sonra da cehennem azabına uğrayacaklardır. Ne malları, çocukları, mevkileri ve ne de Allah'tan başka edindikleri velîler, dayandıkları kimseler, tanrılar kendilerini o büyük azâbdan kurtaracaktır. Bu Kur'ân, insanlara doğru yolu gösteren bir rehberdir. Bunun âyetleri, Allah'ın melek aracılığı ile vahyidir. Allah'ın âyetlerini tanımayanlar, pislikten acı bir azaba çarpılacaklardır.

[7928] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/260.

er-Ricz: Azabın en çetini anlamına geldiği gibi pislik anlamına da gelir. Âyette onların, en çetin azaba veya pislik azabına çarpılacakları anlatılıyor. Demek ki bu azâb çetin ve pis bir azâbdır. Çünkü bu, amellerin aldığı çirkin şekillerden oluşmuştur. Suçlu orada kokuşmuş, kaynar sular, kan ve irinler içer. Bunlar aslında kendisinin dünyâda yaptıkları işlerin manevî şekilleridir.
Bu âyetlerin, Nadr ibn Haris veya Ebucehl hakkında indiği rivayet edilir. Onların tutumları, âyetlerin inişine sebebolmuş olabilir. Fakat âyetlerde nitelikleri anlatılanlar, sadece o iki kişi değil, bütün küfür liderleridir. Kuran birçok yerde olduğu gibi burada da malına, mevkiine, dünyâ varlığına güvenen gururlu, münkir karakterini tasvir etmektedir. Ve körü körüne hakka karşı gelmeyi, ön yargı ile hareket etmeyi yermektedir.
12-13 ncü âyetlerde de Allah'ın insanlara olan nimetleri hatırlatılır. Allah insanların yararlanması için emriyle yani yarattığı yasalarla denizde gemileri yürütmektedir. Göklerde ve yerde bulunan nice güçleri, insanların hizmetine vermiştir. İşte bunları yapan yalnız Allah'tır, öyle ise yalnız bunları yapana ve yaratana tapılır, yalnız O'na şükredilir. O'ndan başkasına tapılmaz ve şükredilmez. Hamde ve şükre lâyik olan, yalnız Allah'tır.
Göklerde ve yerde bulunan güçlerin, insanların hizmetine verildiğini ifade eden son âyet, biz hiç farkında olmadan göklerdeki ve yerdeki nice güçlerin bize hizmet ettiğini gösterir.
Dünyâmızı saran atmosfer bize hizmet etmektedir. Yağmur ve kar yağması, rüzgâr ve basınç olayları bu atmosfer sayesinde olur. Atmosferimiz, Güneşten gelen görünmez ışınları süzerek dünyâya verir, koruma altına aldığı dünyâyı zararlı etki ve ışınlardan korur. Güneş ve Ay şu dünyâdaki hayâtın sürmesi İçin gerekli enerji ve ortamı sağlar. Güneş ışığı olmasa bitki de olmaz. Klorofil olayı, Güneş ışığının hizmetidir. Kim bilir belki daha nice yıldızlar bizim hiç farkında olmadığımız biçimde bize hizmet etmekte, yararlar sağlamaktadır. Bunlar Allah'ın bize ihsanıdır. Elbettte insanların da, kendilerine bu nimetleri veren Allah'a şükretmeleri gerekir.
14- İnananlara söyle: Allah'ın (inanmayanları cezalandıracağı) günlerinin geleceğini ummayanları affetsinler ki Allah bir toplumu yap-tıklarıyle cezalandırsın. 15- Kim iyi bir iş yaparsa yararı kendisinedir, kim de kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Sonunda Rabbinize döndürüleceksiniz.

Tefsir:

14-15 nci âyetlerde mü'minlere, âhirete inanmayan ve Allah'ın, başlarına azab indireceği günlerin geleceğine ihtimal vermeyen kimseleri bir süre hoş görmeleri; Allah'ın, onları yaptıkları kötü işlerden dolayı cezalandıracağı, iyilik yapanın kendi yararına, kötülük yapanın da kendi zararına yapacağı, herkesin Allah'ın huzuruna çıkıp yaptıklarından hesap vereceği buyurulmaktadır.
Müşriklerin inatçı ve kaba davranışlarından bunalan mü'minleri teselli eden, mü'minlere kötülük yapanların, eninde sonunda bir gün yaptıklarının cezasını çekeceklerini bildiren bu âyetler, müşriklerin karakterlerini anlatan yukarıdaki âyetlere bağlıdır. Bundan dolayı 14 ncü âyetin Mustalik Oğulları Savaşında kuyudan su alma yüzünden bazı Muhacirler ile Ensâr arasında çıkan tartışma üzerine indiği rivayeti' [7929] doğru değildir. Kaldı ki 15 nci âyet de 14 ncü âyetin devamıdır . Birinin ötekinden ayrı indiği düşünülemez.
Eğer 14 ncü âyet Medine'de inmiş olsa, İS ncinin de Medine'de inmiş olması gerekir. Oysa böyle bir rivayet yoktur.
Burada " Allah'ın günlerini, yani inanmayanları cezalandıracağını söylediği günleri ummayanlar, azâb ineceğine ihtimal vermeyenler sıfatı, müşrikler için kullanılan bir sıfattır. Peyğamber'le beraber savaşa katılmış insanlara böyle bir nitelik verilemez. Bunlar münafık bile olsalar, münafıkların isimleri belli değildir. Mustalik Oğulları olayı ile ilgili âyetler, ileride Münâfikun Sûresindedir. Bu âyetin, müşrikler hakkında olduğunu söyleyen İbn Kesîr de şöyle diyor:
"Bu, İslâmın ilk zamanlarında idi. Müslümanlara, müşriklerin ve Kitap ehlinin eziyetlerine katlanmaları emredildi. O zaman onlarla iyi geçinmek ve uzlaşmak için böyle emredilmişti. Fakat onlar inatlarında ısrar edince Allah mü'minlere cihâdı, karşı koymayı meşru kıldı" [7930]
Bir rivayete göre de Mekke'de Ğifâr oğullarından biri Hz. Ömer'e sövdü. Hz. Ömer ona vurmak istedi. İşte bu âyet o zaman indi. Mekke'de bazı müslümanlar, kâfirlerden çok eziyet görürlerdi. Bu durumu Allah'ın Elçisine şikâyet ettiler. İnen bu âyetlerle onlara, sabretmeleri emredildi[7931]
İlk müslümanların, Mekke'de çektikleri eziyetlere dayanamayarak karşı koymak istemeleri üzerine bu âyetlerin indiğini ifade eden bu rivayetlere göre âyet, kıtal (savaş) âyeti ile neshedilmiştir. Mâşâallâh, müfessirlerimiz, pek çok âyeti hep bu kıtal âyeti ile neshetmeğe çalışmışlardır. Gerçekte âyette nesih yoktur. Çünkü herşeyin zamanı vardır. En etkili öğüt, tatlı dil, hikmetli sözdür. Bu tesir etmezse o zaman şiddete şiddet ile karşılık verilir. Ama şiddete başvurma, davaya zarar verecekse sabretmek en uygun yoldur. İşte müslü-manlara emredilen de budur. Zayıf bulundukları Mekke devrinde müslüman-lara, şiddete şiddet ile mukabele etmeleri emredilseydi İslâm davası hemen orada engellenirdi. Kâfirler şiddet ve baskılarını daha da artırıp müslüman-ları tamamen imha edebilirlerdi. Sabır ve hikmet, dâvayı kritik durumdan kutarıp başarıya ulaştırmıştır.
Esasen İslâm, hiçbir zaman kaba kuvveti emretmemiştir. Allah saldırganları sevmez. Ancak saldırıya karşı

[7929] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/263.
[7930] Tefsîr: 4/150.
[7931] Hâzin: 7/151.

koymayı emreder. Müslümanlar her zaman Mekke şartları içinde kalabilir ve Allah'ın, o şartlar için indirdiği hükümleri uygulayıp selâmete çıkabilirler. Demek ki âyeti mensuh saymanın bir hikmeti yoktur. Şayet Peygamber'in kendisi, şu âyet, falan âyet ile neshedilmiştir demiş ise o zaman o âyet mensuh olabilir. Ama hiçbir âyet hakkında Peyğamber'den böyle bir söz gelmemiştir.
Bu âyet, müşriklerin eziyetlerinden bunalan müslümanlara, bir süre sabretmelerini, bir gün onların kötü hareketlerinin cezasını çekeceklerini bildirmektedir. Bu, Tanrısal bir yasadır. Mazlumun ânı yerde kalmaz, çıkar aheste, aheste. Zâlim er geç cezasını bulur. Bunda neshedilecek ne vardır?
16- Andolsun biz, israil oğullarına Kitâb, hükümranlık ve peygamberlik verdik, onları güzel rızıklarla besledik ve onları âlemlere üstün kıldık. 17- Ve onlara din işinde açık kanıtlar verdik. Onlar kendilerine bilgi geldikten sonra sâdece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Kuşkusuz Rabbin, kıyamet günü, ayrılığa düştükleri şeylerde onlar arasında hüküm verecektir. 18- Sonra seni de buy-ruk(umuz)dan bir yola (bir hukuk düzenine) koyduk. Sen ona uy, bilmeyenlerin keyiflerine uyma. 19- Çünkü onlar, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi senden savamazlar. Zâlimler birbirlerinin velîsidirler. Allah ise korunanların velîsidir. 20- Bu (Kur'ân), insanlara kanıtlar sunmaktadır: inanan kavim için yol gösterici ve rahmettir.

Tefsir:

Yüce Allah, müşriklerin uzlaşmaz tutumlarını anlattıktan sonra ibret için bu âyetlerde de İsrail oğullarının durumuna işaret ediyor:
16-17: Allah, İsrail oğullarına Kitap, hükümranlık ve peygamberlik vermişti. Onları Mısırlılara tutsaklıktan kurtarıp doğu Mısır topraklarına hakim kılmış, çeşitli nimetlerle beslemiş ve o zaman kendi çevrelerinde yaşayan kavimlere üstün kılmıştı. Din konusunda onlara açık kanıtlar vermiş, tevhîd dinini onlara vahiy yoluyla açık açık bildirmişti. Fakat onlar, kendilerine gerçek geldikten sonra çekememezlik, kıskançlık yüzünden kendi aralarında ayrılığa düştüler, çeşitli inançlara saptılar. Bu ayrılıkları, hep birbirlerini çekememezlik yüzünden oldu. Allah kıyamette onlar arasında hüküm verecek, hangilerinin haklı ve hangilerinin haksız olduğunu ortaya çıkaracaktır.
"Onları âlemlere üstün kıldık" cümlesi, Mûsâ yönetimindeki İsrail oğullarının, çevredeki kavimlere galip geldiğini anlatır. Bu, o zamana mahsustur. İsrail oğullarının her zaman diğer milletlerden üstün olduğunu ifade etmez. Çünkü Kur'ân, üstün ırk- kabul etmez. Kur'ân'a göre insanların en üstünü, en değerlisi, Allah'tan en çok korkanlardır.
18- İsrâîloğullarına yazılı bir Kitâb veren Allah, kendi dillerinde bir İlâhî Kitabı bulunmayan Arapların anlaması için de Hz. Muhammed'e emrinden bir şeriat, dinî bir yasa vermiştir. Binaenaleyh, bilmeyenlerin, kör taklitçilerin keyiflerine değil, Allah'ın gösterdiği yola uymak gerekir. Musa'ya verilen Kitâb'dan sonra Hz. Muhammed'e İlâhî bir düzenin gösterilmiş olması, iki Kitabın ruh birliğini anlatır.
Şeriat: Irmaklardan su alma yeri, geniş yol anlamlarına gelir. Cadde anlamındaki sâri' de bu köktendir. Burada şerîat, Kur'ân ile gösterilen dünyâ görüşü ve hayât düzenidir.
19- Ey Muhammed, onlar sana bir yarar sağlayamazlar, onların keyiflerine uyduğun takdirde Allah'tan senin başına inecek azabı senden savamaz-lar. O zâlimler birbirlerinin koruyucusudurlar. Varsın onlar birbirlerini korusunlar. Allah da mü'minlerin koruyucusudur. Allah'ın koruduğu kimselere o zâlimler hiçbir şey yapamazlar.
20- İnsanlara besâir yani Allah'ın sınırlarını, hükümlerini gösteren işaretlerle, gerçekleri gösteren kanıtlarla dolu olan bu Kur'ân, inananlar için yol gösterici ve rahmettir. Yol göstericidir, çünkü onları sapıklıktan doğru, aydınlık yola çıkarır. Rahmettir, çünkü onları ezilmekten, horlanmaktan, sürünmekten adalete, yükselişe, dünyâ ve âhiret refahına ve mutluluğuna götürür.
Bu âyetlerde İsrail oğullarının ayrılığa düştükleri anlatıldıktan sonra Pey-ğamber'e, Allah'ın gösterdiği şerîate uyup, bilmeyenlerin keyiflerine uymaması emrediliyor. Bu suretle mü'minlere de Kitap ehlinin yaptığı gibi dinde ayrılığa düşüp bölünmemeleri, birlik ve bareberlik içinde bulunmaları öğütleniyor.
21- Yoksa kötülükleri işleyen kimseler, kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler gibi yapacağımızı mı sandılar? Yaşamları ve ölümleri onlarla bir olacak öyle mi? Ne kötü hüküm veriyorlar! 22- Allah, gökleri ve yeri gerçek olarak yaratmıştır, ki her can kazandığıyle cezalandırılsın. Kimseye haksızlık edilmesin. 23- Keyfini tanrı edinen ve Allah'ın, bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi ona, Allah'tan sonra kim doğru yolu gösterecek? Düşünmüyor musunuz?

Tefsîr:

21- Kötülük yapan kimseler, dünyâda da âhirette de inanıp iyi işler yapan insanlar gibi olacaklarını sanıyorlarsa çok yanlış düşünüyorlar. Allah hiçbir zaman iyi ile kötüyü bir tutmaz. "Tabii biz, müslümanları suçlular gibi yapar mıyız hiç?" [7932], "Yoksa biz, inanıp iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yoksa (Allah'ın azabından) korunanları yoldan çıkanlar gibi mi tutacağız?" [7933], "Ateş halkı ile cennet halkı bir

[7932] Kalem Sûresi: 35.
[7933] Sâd Sûresi: 28.

olmaz. Kurtulanlar, ancak cennet halkıdır" [7934] âyetleri de bu anlamı pekiştirmektedir.
Mü'minler, mü'min olarak yaşar, mü'min olarak ölürler. Onların velîsi Allah'tır, mutludurlar. Melekler onların canlarını alırken onları selâmlar, ruhlarını cennetlere götürürler. Kâfirler dünyada zengin de olsalar vicdanen huzursuzdurlar. Ölürken melekler tarafından azarlanırlar. Ruhları cehenneme gider. Onlar, ne dünyâda, ne de âhirette mü'minler gibi olamazlar. Yahut kâfirler dünyâda mü'minlere eşit, hattâ onlardan zengin, müreffeh olabilirler ama bu sadece dünyaya mahsustur. Âhirette asla mü'minlerle bir olamazlar '. [7935]
21 nci âyetin inişinden önce şöyle bir olayın geçtiği söylenir: Müşriklerden Ukbe, Şeybe ve Velîd ibn Utbe; Alî, Hamza ve Ebû Ubeyde ibn el-Cerâh'a: "Vallahi sizin dininiz bir şey değil, sizin dedikleriniz doğru olsa bile bizim durumumuz dünyâda olduğu gibi âhirette de sizinkinden iyi olur" demişler, yüce Allah indirdiği bu âyetle bu düşünceyi reddetmiştir.
22- Allah gökleri ve yeri hak ile yani eğlence için değil, gerçek bir gaye ile ve adaletle yani dengeli ve ölçülü olarak yaratmıştır. Göklerde ve yerde hiç dengesizlik var mı? Zerreden küreye Allah'ın adaleti hakim iken insanların işlerinde bu adalet ve denge olmayacak mıdır? Elbette olacaktır. Birine zulmeden kötülüğünün cezasını görmezse, mazlum ezilir, zâlimden hakkını alamazsa insan fiilleri dengesiz kalır. Bu, kâinatta zerreden küreye herşeyde görünen Tanrısal adalete aykırıdır. Allah'ın adaleti gereği her can yaptığının karşılığını görecektir. Görecektir ki kulların işleri arasında da denge sağlansın ve Allah'ın âdil sıfatı tam yerini bulsun.
23- Allah'ın, kötü niyetini bildiği için şaşırttığı, kulağını ve kalbini mü-hürleyip gözüne de perde çektiği, şu nefsinin arzusunu, keyfini tanrılaştırmış olan kimseye baksana. Allah'ın hidâyetini kabul etmeyen o kimseyi Allah'tan başka kim doğru yola iletecektir?
Nefsinin arzusunu kendisine tanrı edinen ifadesi iki anlama gelebilir:
1) Keyfine geleni yapan, ihtiraslarının esiri olan, şehvetlerinin, egosunun ardından koşan; 2) Yanlış düşüncesiyle birtakım inançlar koyan ve akliyle koyduğu o inanç ve gelenekleri Allah'ın gönderdiği din sayıp onlara uyan. Âyet için iki anlam da muhtemeldir. Birincisi daha kuvvetlidir.
Allah kimseyi zorla saptırıp doğru yoldan eğri yola düşürmez. Fakat adam arzularını, ihtiraslarını kendisine tanrı yapıp onların peşinde koşunca Allah'ın koyduğu: içindeki psikolojik, fizyolojik ve çevresindeki sosyolojik kanunlar gereği, şaşkınlık içine düşer. Şaşkınlığı da yine Allah'ın kanunları çerçevesi içinde olduğu için Allah'ın onu şaşırttığı ifadesi kullanılmıştır. Bunun anlamı, Allah onu sapmış olduğu eğri yolda bıraktı demektir. Yoksa o doğru yolda iken veya doğru yola gitmek isterken Allah onu şaşırtıp eğri yola düşürmüş değildir. O kendi isteğiyle eğri yolda yürümüş, doğru yola gelmek istememiş, Allah da onu kendi haline bırakmıştır. Allah iyi yolda olanları veya iyi yola gelmek isteyen kimseleri şaşırtmaz. Ancak kötü niyetli, zalim ve fasıkları şaşırtır, yani onları girdikleri sapık yollarda bırakır. Nitekim yüce Allah: "Allah zâlimleri şaşırtır?" [7936], "Allah/âşıklardan (yoldan çıkmışlardan) başkasını şaşırtmaz" [7937]buyurmuştur.
Onlar hakka karşı gelince kötü niyet ve davranışları, kulaklarına ve gözlerine perde olur. Peşinen de redde kararlı olduklarından hakkı işitseler de anlamazlar, hakikati görmezler, cehalet ve inatları gerçeği görmelerine engel olur. Doğru düşünmezler, batıl düşüncelerini doğru sanırlar. Kötü işleri kendilerine iyi gelir. Yaptıklarını beğenirler. Artık bunları kimse doğru yola getiremez: "Allah kimi saptır irsa artık onun için yol gösteren olmaz. Ve bırakır onları, azgınlıkları içinde bocalayıp dururlar"[7938]
24- Dediler ki: "Ne varsa şu dünyâ hayatımızdır, başka bir şey yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi zamandan başka bir şey helak etmiyor." Fakat onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sâdece zannediyorlar. 25- Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman: "Doğru iseniz babalarımızı getirin" demelerinden başka bir delilleri olmamıştır. 26- De ki: "Allah sizi yaşatıyor, sonra sizi öldürüyor. Sonra sizi toplayıp Kıyamet gününe getirecektir. Bunda asla şüphe yoktur, ama insanların çoğu bilmezler.

Tefsir:

24- ölümden sonraki hayattan, kıyametten ve âhiret sorumluluğundan söz edildikçe müşrikler, bu dünyâdan sonra bir hayât olmadığını söylerlerdi. Onlara göre bütün hayât, bu dünyâ yaşamından ibarettir, ölürüz, yaşarız. Yani kimimiz ölür, kimimiz yaşarız. Biz ölürüz, yerimize başka kuşaklar gelir. Yahut biz dünyâya gelmezden önce babalarımızın belinde ölü idik, dünyâya gelip yaşarız. Dehr (zaman) bizi yıpratır, öldürür. Artık bu dünyâdan sonra bir hayat yoktur.
Gerçekte onlar bir bilgiye dayanmıyor, sadece böyle olduğunu zannediyorlar. Bu, basit bir düşüncedir. Eğer hayât sırf bu dünyâ hayâtından ibaret ise şu kâinat ve üzerindeki sayısız hayât tecellileri boş yere yaratılmış olur. Milyarlarca yılda meydana gelmiş şu muntazam hayât, 50-60 yıllık kısa bir görünümden ibaret ise bu yaratılış ve bu kadar emek anlamsız kalır. Oysa dünyâ hayâtı, büyük bir evrimin ilk aşamasıdır. Asıl olgunluk âlemi, bu hayâttan sonraki hayâttır. -

---

[7934] Haşr Sûresi: 20.
[7935] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/267.
[7936] İbrâhîm Sûresi: 27.
[7937] Bakara Sûresi: 26.
[7938] A'râf Sûresi: 186.

Burada cahiliyye devrinin dehr hakkındaki düşüncesini daha iyi anlatmak için vaktiyle tngilizceden Türkçeye çevirdiğimiz "Allah ve İnsan" adlı eserden bir bölüm almak istiyoruz:
"İnsan hayâtının en önemli çağı, son çağıdır, yani ölümdür. Cahiliyye insan düşüncesine göre ölüm, en önemli meseledir. İnsan hayâtının başlangıç çağına fazla ilgi gösterilmemiştir. Şayet düşünülseydi normal olarak başlangıç Allah'a bağlanırdı... Onlara göre insan da varlığını, Allah'ın yaratmasına borçludur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta var: İnsan yaratılınca, yarataniyle bütün bağlarını keser. Ve yeryüzüne geldiğinden itibaren varlığını, hayâtını, çok daha kuvvetli, başka bir patronun eline koyar, onun yönetimine girer. Bu diktatör patronun yönetimi, tâ insanın ölümüne kadar sürer. Ölüm de hayâtı boyunca zulmü altında inlediği bu zâlim diktatörün son darbesidir. Bu zalim diktatörün adı, dehr(zaman)dır. Şu âyette kâfirlerin ağzından bu inanç açıkça nakledilmektedir:
"Dediler ki: Bu dün$a hayâtımızdan başka bir şey yoktur, ölürüz ve yaşarız; bizi helak eden, dehr'den başkası değildir."
Dehr'in çeşitli adları vardır: 'Asr, eyyam, 'avd. Bunların hepsi de aynı düşünceyi ifade eder. Dehrin asıl anlamım, kullanıldığı beytlerden çıkarabiliriz. Meselâ Teebbata Şerran tarafından yazılan aşağıdaki beyt, dehri bize merhametsiz, soğukkanlı, hiçbir kahramanın, karşısında duramayacağı kadar bir diktatör olarak tanıtır:
"Dehr beni soydu. (Bu, o dehrdir ki) komşusu zelîl edilmeyen, komşusuna ahi hakaret edilemeyen) gururlu dostu da zulümle (yere vurup) soymuştu."
Çoğu kez dehr, sivri dişlerini sana merhametsizce batıran bir canavar şeklinde tasvir edilir. Böylece îslâmdan önceki hayât görüşü, en merkezinde karanlık ve esrarengiz bir düşünce taşır. Bu karanlık düşünce, beşikten mezara kadar ferdin hayâtına el atar, onu zulmünün pençesi altında tutar.
Zamanın yıkıcı gücü, özellikle insan varlığının sona ermesinde kendisini göstermektedir. Bu noktaya gelince dehr adım değiştirir, çeşitli yeni adlar alır: Meniyye (çoğulu menâyâ), menûn, himâm, humme bu adların en yaygınlarındandır. Bu kelimelerin hepsi ölüm anlamına gelir ama sadece basit ölüm anlamına değil, dehrin yıkıcı gücünün ifadesi olan ölüm anlamına. Mevt (ölüm) kelimesinin kullanıldığı öyle yerler vardır ki onun yerine bu kelimelerden biri kullanılınca derhal anlamda büyük değişiklik meydana gelir. Çünkü mevt kelimesi, biyolojik diyebileceğimiz doğal bir olayı ifade eder. Halbuki bizim üzerinde durduğumuz kelimeler, insan kaderiyle ilgili semantik alana aittir. Bu alanın merkezinde dehr odak kelimesi bulunmaktadır. Bu alan, dehr kelimesinin yönetimindedir. Diğer bir deyişle bunlar, dehrin insan hayâtı üzerindeki etkisinin birer yüzünü gösterirler. Bunlar nihâî hedefine yaklaştığı zaman dehrin kazandığı özel durumları temsil ederler.
Dehr yönetiminin bu nihâî hedefiyle ilgili başka önemli bir şey daha vardır...: Dehr yönetiminin nihâî noktasına, başka bir açıdan, determinizm açısından bakılabilir. Hakikaten bu deretminizm, İslâmdan önceki Arapların çok ortak görüşleri idi. tnsanın hayattan ayrılması mukadderdir. Herkesin ölümle karlışalacağı belirli bir günü vardır. Bu açıdan ölüme ecel denir.
O belirli süre dolunca ne kadar küçük ve cılız olursa olsun herhangi bir şey en.güçlü insanı dahi öldürebilir. en-Nâbiğa'nın dehr üzerine söylediği şiirlerinden birinde olduğu gibi dehr, yazılmış bir şeydir. Hiç kimse onu bir gün dahi geri bırakamaz.
Demek ki herkesin bir eceli vardır ve her gün, bu tayin edilmiş ecele doğru atılan bir adımdır. Câhiliyye şâirinin felsefî gözü önünde bütün insanlığın muhteşem ve trajik panoraması, sona doğru sür'atle akıp gitmektedir.
Gerçekten bu, çok karamsar bir hayât görüşüdür. Bütün hayât, tabiatın büyüme ve çürüme kanunlarıyle yönetilen bir sürü felâketler yığını haline gelmektedir. Karanlık, kör, yan insan şeklineki bu tabiat canavarının elinden kurtuluş yoktur, tşte biz ancak bu acıklı atmosferin durumuna baktığımız zaman Kur'ân görüşünün önemini tam anlamıyle kavrayabiliriz.
Kur'ân, insan için tamamen değişik şartlar getirir. Birden bire gök açılır, karanlık bulutlar dağılır, acıklı, ızdıraplı bir hayat yerine ebedî hayâtın parlak mutluluğu görünür. Bu hususta iki dünyâ görüşü arasındaki fark, gece le gündüz arasındaki fark gibidir.
İslâm sisteminde de Allah yaratıcı olarak insanın hayatını başlatır. Câ-hiliyye sisteminde Allah'ın yaratma işi, sadece O'nun, hayâtın başında ve sonunda insanın işlerine yaptığı bir müdaheleden ibarettir, insanı yarattıktan sonra artık onun işlerine karışmaz, bundan sonra iş, dehr denen bir başka kuvvetin eline geçer.
İslâm sisteminde ise bunun tersine, yaratma, yarattığı şeyler üzerindeki Tanrı yönetiminin başlangıcıdır. İnsanın bütün işleri en ince ayrıntılarına kadar hayatın bütün safhaları Allah'ın kontrolü altında cereyan eder. Kur'ân'a göre Tanrı, adalet Tanrısıdır. Hiç kimseye asla zulüm yapmaz, haksızlık etmez. Artık ne dehr, ne de dehrin gizli tuzağı kalır. Dehr diye bir varlık tanınmaz, bu hayalî kâbus inancı sökülüp atılır, insanlığın hayatı yalnız ve yalnız Tanrı iradesinin kontrolüne verilir. Tabii ölüm meselesi yine kalır, ölüm kaçınılmaz bir şeydir. Ecel düşüncesi câhiliyedeki kavramiyle sürer. Ve insan hayatiyle ilgili olduğu zamafı ecel, Allah tarafından insana verilen sürenin sonu, yani ölüm anlamına gelir.
Fakat ecel şeklindeki kaçınılmaz ölüm, insanı cahiliyye devrindeki karamsar düşünceye götürmez. Çünkü bu görüş sisteminde ecel, varlığın son noktası değildir. Tersine, bambaşka bir hayatın (sonsuzluğun) başlangıcıdır. Bu sistemde ecel, yani ölüm, insanın hayat uzantısının bir geçiş dönemi, dünyâ ile âhiret hayâtı arasındaki bir geçiş noktasıdır. Ecelin ötesinde hiçbir şey görmeyen cahiliye düşüncesinin tersine Kur'ân, ecelden sonra gerçek bir hayat gösterir. Evet gerçek hayattır, çünkü ebedî hayattır. Herkesin eceli olduğu gibi dünyânın da eceli vardır.

Dünyânın eceli saatten yani son hüküm gününden başka birşey değildir. Bu son ecelden sonra insan, ebedî hayâtına adımını atar"[7939]
Yukarıda dehr hakkındaki felsefelerini anlattığımız Araplar, başlarına gelen belâyı zamana mal ederek: "Âh şu dehrin yani feleğin elinden!" derler ve dehre söverlerdi. Gerçekte dehr, Allah'ın yarattığı kanundur. Kâinatı yöneten, işleri düzenleyen Allah'tır. Dehre yahut şansa sövmek, gerçekte işleri düzenleyen Allah'a sövmek anlamına gelir. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyurdu kk Âdem oğlu dehre sövmekle beni incitir. Dehr benim, işler benim elimdedir. Geceyi gündüze çeviren benim"[7940], "Dehre sövmeyiniz, çünkü dehr Allah'tır" [7941]mealinde bir hadis de rivayet edilmiştir.
25- Âhireti inkâr edenler, Peyğanjber(s.a.v.)e: "Eğer gerçekten ölüler di-riltilecekse, atalarımızı diriltin" demişlerdir.
26- Diriltme kimsenin elinde değildir. Ölüleri diriltecek olan Allah'tır. Allah eskiden ölmüşlerin ve kıyamete kadar yaşayıp ölecek insanların ruhlarını kıyamette yeni bedenlere sokarak kaldıracak ve o gün insanlar bir araya toplanacaktır. Çünkü ruh çıktıktan sonra beden çürür, çözülür, toprağa karışır. Bedenlerin yeniden diriltilip kaldırılması, kıyamet gününe mahsustur. Allah hikmeti ile bunu uygun görmüştür. Kıyametin vukubulacağında şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu bunu bilmez.
24 ncü âyette: "Ne varsa bu dünyâ hayatımızdır, ölürüz ve yaşarız" deniliyor. Ölüm, yaşamdan önce zikrediliyor. Oysa normal olarak "yaşarız, ölürüz" denmek gerekirdi. Âyetin bu ifadesi, yukarıda anlattığımız gibi kimimiz ölür, kimimiz yaşar, yahut biz babalarımızın belinde ölü idik, dünyâda yaşarız demektir. Râzî'ye göre üçüncü ihtimal de şudur: Ne varsa bu dünyâ hayatımızdır cümlesiyle dünyâ hayâtı zikrediliyor. Bunun ardından "ölürüz ve yaşarız" deniyor. Yani dünyâ yaşamı içinde onlardan kimi ölür, kimi de henüz ölümü gelmediği için ölmez, yaşarı.[7942]
Esasen yaratılışta bir insanın dünyâya gelmesi, birçok ölüm olayını izler. Anne rahmine düşen milyonlarca sperm içinde sadece birinin yumurtacıkla birleştiği, ötekilerin bu uğraşta öldüğü ve benzeri nice sırlar düşünülürse âyette, neden ölümün, hayattan önce anıldığı anlaşılır. Mülk Sûresi, 2. âyette de ölüm, hayattan önce anılmıştır.
Fakat reenkarnasyona inananlar açısından bu âyet tenasühe işaret olabilir. Hattâ âyet, müşriklerin düşüncesini anlattığına göre onların tenasühe inandıkları anlamı da çıkar. Yani biz ölürüz, tekrar bir bedene girerek yeniden yaşarız, demek olur. Âyetin açık anlamı budur. Buna göre demek ki Arapların hepsinde olmasa da bir kısmında tenasüh inancı vardı.
27- Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O saat başladığı gün, işte o gün iptalciler hüsrana uğrayacaklardır. 28- (O gün) Her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağırılır: "Bugün yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız!" 29- "İşte kitabımız, aleyhinize gerçeği söylüyor. Biz sizin yaptıklarınızı yazıyorduk." 30- İnanıp iyi işler yapanlar; Rableri onları rahmetine sokar. İşte apaçık başarı budur. 31-Ama inkâr edenlere gelince (onlara da şöyle denir): "Âyetlerimiz size okunurdu, fakat siz büyüklük tasladınız ve suç işleyen bir toplum oldunuz değil mi?" 32- "Allah'ın va'di gerçektir, (kıyamet) sâat(in)de üphe yoktur" dendiği zaman: "Saat nedir, bilmiyoruz, (onu) sadece bir kuruntu sanıyoruz, biz (ona) tam inanmıyoruz demiştiniz ha?" 33-Yaptıklarının kötülükleri onlara göründü ve alay edip durdukları şey onları kuşattı. 34- Ve denildi: "Siz bugününüzle karşılaşmayı nasıl unut-tunuzsa biz de bugün sizi unuttuk. Yeriniz ateştir, hiçbir yardımcınız da yoktur!" 35- "Böyledir, çünkü siz Allah'ın âyetlerini eğlence yaptınız; dünyâ hayâtı sizi aldattı." Artık bugün onlar, ne ateşten çıkarılırlar ve ne de kendilerinden Allah'ı memnun etmeğe çalışmaları istenir. 36- Hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. 37- Göklerde ve yerde ululuk, yalnız O'na aittir. O, azizdir, hakimdir.

Tefsîr:

Önceki âyette kıyametin kopacağında, insanların o gün bir araya toplanacaklarında asla şüphe olmadığı bildirilmişti. Bu, âhiret hayâtı için bir girişti. Bu âyetlerde de âhiret hayâtı başlatılıyor ve bu hayattan bazı sahneler gösteriliyor:
27-29 ncu âyetlerde Allah'ın, göklerin ve yerin sahibi olduğu vurgulandıktan sonra kıyametin kopacağı zaman iptalcilerin yani Hak sözünü boşa çıkarmağa çalışanların büyük ziyana uğrayacakları bildiriliyor ve hemen âhiretteki İlâhî mahkeme sahnesi gösteriliyor:
Herkes yargıçların yargıcı, pâdişâhların pâdişâhı Allah'ın huzurunda diz çökmüştür. Dünyada kendisine itaat edenler de, etmeyenler de o gerçekler âleminde Allah'ın huzurunda gayet edeple ve saygı ile diz çöker. Diğer bir anlama göre her ümmet O'nun huzurunda toplanır. Ve her ümmet, kendi kitabını almağa çağırılır. Herkese, yaptıkları işlerin zabıt defteri verilir. Allah onlara: "Bugün, dünyada yaptıklarınızın karşılığını göreceksiniz. Bu kitabımız size doğruyu söyler, aleyhinize tanıklık eder. Yaptığınız işleri biz meleklerimiz aracılığı ile

[7939] Kur'ân'da Allah ve İnsan, S.Ateş Tercemesi, Ankara 1975, s. 118-124.
[7940] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 45, Tevhîd: 35; Müslim, Elfâz: 2, 3; Ebû Dâvûd, Edeb: 169; İbn Hanbel: 2/238, 272.
[7941] İbn Hanbel, Musned: 5/299, 311.
[7942] Mefâtîhu'l-ğayb: 27/269.

yazıyorduk!" der.
âyetinin tefsî-rinde Şeyh Tantâvî, ruh çağmalarının elde ettikleri bilgilere dayanarak şunları yazıyor: "İnsanın söylediği her söz, hatırından geçen her düşünce, ruh cismine yazılır. İnsan hatırından geçen her düşüncenin, ruhsal cismine yazıldığını ve öldüğü zaman bunların ortaya çıkacağını anlarsa gerçekten korkar. Ruhçuların söylediklerinin özeti şudur:
"Şu dünyâda maddî cisim içinde bulunan insanı esîr maddesi kuşatır. Düşüncesi o tabakayı etkiler. İnsanın her düşüncesi ve işi, tamamen maddî cismine uygun ve ölümünden sonra da yaşayacak olan ruh cismine çizilir.
Sonra bu düşünce, ruh cisminden, bu cismi saran sıvıya geçer. Nasıl güzel ve çirkin kokular, hava ile çevremizdeki cisimlere dağıhrsa, insanın düşüncesi de ruhunu saran sıvıya geçip onda düzelmeğe veya bozulmağa neden olur. Nasıl hava, seslerin konum yeri ise esîr maddesi de ölümden sonra ruhların konum yeridir. Nefsin, kendisini kuşatan ruhlara ilgi duyduğunu görürsün. Esîr sıvısı, nefsin etkilerini onlara, onların etkilerini de nefse iletir. Biz uygun bir cemâat içerisinde bulununca sevinç duyarız, işte bunun nedeni o ruh sıvısıdır. Sevmediğimiz biri ile konuştuğumuz zaman yüreğimizde nefret uyanır. Ruh bu cisimden kurtulup hür olunca o esîr içindeki işleri yine aynı irâde ile yapar. Madde içinde şu organlarımızla yaptığımız işleri orada esîr içinde yapan ruh, esîr içinde kendi ahlâkına, ahvâline, kemâl ve noksanına uygun izler bırakır.
"Şimdi gerek bu dünyada, gerek öldükten sonra ruhtaki düşünce, esîr sıvısında iz yaparsa demek ki o düşüncelerin suretleri, ruh cismine yazılmaktadır. Dünyâda biz, utaninanın ve korkmanın izlerini yüzümüzde gördüğümüze göre fiillerimizin suretlerinin ruh cismimize çizilmiş olması da gayet normaldir. Çizilen fiillerin izleri, birbirini silmez. Hepsi ruhta yığılır. Böylece ruh cismi, ahlâk ve amellerin toplandığı yer olur.
"Buğz, hased, kin, korku, hayal, kibir, enaniyet, gazab, riya, cömertlik, sevgi vs. fiillerin hepsinin özel etkileri vardır. Tıpta ilâçlar gibi ki kimi heyecan verir, kimi yatıştırır, kimi kabızlık yapar, kimi pekliği giderir, kimi kuvvet verir, kimi uyuşturur, kimi zehirler, kimi şifâ verir. Bu ilâçlar bedende nasıl değişik etkiler yaparsa fiiller de ruh üzerinde öyle değişik etkiler yapar. Akışkanlar, (sıvılar), insan duyguları, faziletleri, kötü huyları sayısıncadır. Nasıl bitkilerin rengi, kokusu, şekli değişik ise akışkanlar da öyle değişiktir.
"İşte ruhçular böyle söylüyorlar. Bu sözler: "Kitabını oku, bugün kendi hesabını kendin görebilirsin " [7943] ' 'Biz sizin yaptığınız işleri yazıyorduk" [7944] âyetlerini tefsîr etmiyor mu? Bizim yazmamızla Allah'ın yazması arasındaki farka bak. Allah harflerden daha yüce olan şeylerle yazıyor, amellerin kendisini, suretlerini ruha çizerek yazıyor. Yapılan amelleri kendimizde açık görünecek biçimde ruhumuza çiziyor. Hasedi harfleriyle veya sevgiyi (v ç) harfleriyle yazma yerine onların şeklini ruhumuza çiziyor. Sevginin şekli parlak, sevinç verici, hasedin şekli karanlık, sıkıcı oluyor. Ruhtaki sevgiyi görenler seviniyor, hasedi görenler ürküyor. İşte "Bugün kendi hesabını kendin görebilirsin"1 âyetinin anlamı budur.
İnsanın nüshası (amellerinin yazıldığı defter), yaptığı işlerin şekillerinin, ruhunda belirmesidir. Orada yazılı harfler yok, yapılan işlerin izleri vardır.
İşte Allah'ın, ruhlarımıza yazdığı kitap budur"[7945]
Şeyh Tantâvî'nin bu sözlerini iki âyet ve iki hadîs ile delillendirmek istiyoruz. Yüce Allah, Âl-i İmrân Sûresinin 106-107 nci âyetlerinde: "O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara: 'İnanmanızdan sonra inkâr ettiniz ha? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın!' (denilecektir). Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler, orada ebedî kalacaklardır" buyurmaktadır. Peygamber (s.a.v.) de insan fiillerinin ruh üzerindeki etkilerini şöyle anlatıyor:
"Kul bir günâh işlediği zaman kalbinde (yani ruhunda) siyah bir leke oluşur. Eğer tevbe ve istiğfar edip o günâhı atarsa kalbi temizlenir. Ve eğer günâhı artırırsa leke de artar, bütün kalbini tutar, (ruhunu sarar). İşte Allah'ın, (işledikleri fiiller, kalblerinin üstüne pas olmuştur) [7946]âyetinde zikrettiği pas budur"[7947]. Peygamber (s.a.v.) Allah'a duâ ederek: Allahım, bizi seçilmiş kullarından, el-ğurru'l-muhacellîn'den, kabul edilen hey'et ten eyle!' demiş. Kendisinden el ğurru'l-muhacellîn'in ne olduğu sorulmuş. 'Abdest uzuvları parlayan kimselerdir' demiş. Kabul edilen hey'etin ne olduğu da sorulmuş. Bunların 'Bu ümmet içerisinde peyğamberleriyle birlikte Allah'ın huzuruna giden hey'et olduğunu' söylemiştir"[7948]
Başka bir hadiste de Peygamber (s.a.v.):
Siz kıyamet gününde abdest alırken uzuvlarınızı güzel yıkamanızdan ötürü el-ğurru'l-muhacellûn'sunuz, yüzleriniz ve elleriniz parlar. İçinizden yapabilen kimse, ğurresini (alnındaki beyazlığını) ve tahcîlini (el ve ayaklarındaki beyazlığını) uzatsın (el ve yüzünü daha güzel, iyice yıkasın) buyurmuştur"[7949]
el-Ğurre: Atın alnındaki beyazlığa, tahcîl de ön ve arka ayaklarındaki beyazlığa denir. Hadîste, kıyamet gününde abdest uzuvlarında görünecek nur, atın alnında ve ayaklarında olan güzel beyazlığa benzetilmiştir.

[7943] Isrâ Sûresi: 14.
[7944] 29 ncu âyet.
[7945] el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'ân: 21/7$.
[7946] Mutaffifîn Sûresi: 14.
[7947] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 4, 42, 83; İbn Mâce, Zühd: 49; Müslim, îmân: 231; Muvatta', Kelâm: 18; İbn Hanbel, Musned: 2/297, 3/495, 5/386, 405.
[7948] İbn Hanbel, Musned: 3/431, 4/207.
[7949] Buhârî, Vudû': 3; Müslim, Taharet b. 12, h. 34-39; Tirmizî, Cum'a: 74; Nesâ'î, Taharet: 109; İbn Mâce, Taharet: 6, Zühd: 34, 36; Muvatta, Taharet: 28; İbn Hanbel: 1/282.

Bu âyet ve hadîsler de gösteriyor ki insanın yaptığı ibadetler, ruhunda parlak nurlar, günâhlar ise siyah lekeler bırakmaktadır. İşte bu izler, açıkça görünecek ve insan kendi yaptıklarının bütün sonuçlarını ruhunda görecektir. Ne amelini inkâr etmek mümkündür, ne de amelinin sonucundan kaçmak.
Yüce Allah o gün bizi abdest uzuvları parlayan zümreden eylesin! 30-35 nci âyetlerde yüce Dîvan'ın kararı açıklanıyor:
30-32: Allah dünyâda inanıp iyi işler yapmış olanları rahmetine yani cennetine sokar ki bu, büyük bir başarıdır. Cennet Allah'ın rahmetidir. Bir hadisi şerifte: "Allah cennete sen benim rahmetimsin, dilediğime seninle rahmet ederim dedi" buyurulmuştur'.[7950]
Dünyâda inanmamış olanları da şöyle azarlar: "Size âyetlerim okunurdu, siz onları kabul etmezdiniz, suç işlerdiniz. Size: 'Allah'ın sözü gerçektir, kıyamet mutlaka kopacaktır' dendiği zaman siz: 'Biz kıyamet nedir bilmeyiz, böyle bir şey olabileceğini sanıyoruz ama buna tam inanmıyoruz' derdiniz değil mi?"
33-35: Onlara dünyâda yapmış oldukları kötü işlerin içyüzü görünür. Alay ettikleri azap onları kuşatır. Allah tarafından kendilerine şöyle denilir: "Siz dünyâda bugüne geleceğinizi, yahut bugünde bizimle karşılaşacağınızı nasıl unutmuş idinizse biz de bugün sizi öyle unuturuz. (Sizi azâb içinde bırakırız ve unutulmuş gibi size hiç değer vermeyiz), yeriniz ateştir. Hiçbir yardımcınız da yoktur. Bunun sebebi de şudur: Siz Allah'ın âyetleriyle aley ettiniz, size en yakın hayât (içinde bulunduğunuz dünyâ yaşamı) sizi aldattı (dünyâ yaşamından başka bir hayâtın olduğuna inanmadınız. İşte o yüzden bu cezayı çekeceksiniz!)".
Âyetin sonunda o suçlu insanların ateşten çıkarılmayacakları, özür dileme zamanı geçtiği için artık özür dilemelerinin, tevbe etmelerinin istenmeyeceği, yahut özürlerinin kabul edilmeyeceği vurgulanıyor.
36-37 nci âyetlerde de hamdin; göklerin, yerin ve bütün âlemlerin yani yaratıkların Rabbi Allah'a mahsus, göklerde ve yerde ululuğun da yalnız O'na âit, O'nun daima galip, çok güçlü, üstün kudret, hüküm ve hikmet sahibi olduğu vurgulanmak suretiyle sûre bitiriliyor. İbâdet ve tâat, hamd ve şükür yalnız o yüce, göklerin, yerin ve bütün kâinatın pâdişâhı ulu Allah'a yapılır.
Sûrenin başında kâinatı Allah'ın yarattığı, canlı cansız bütün yaratıkların O'nun birliğine ve kudretine delâlet ettiği belirtilmişti. Sonunda da aynı konuya dönülerek hamdin ve ululuğun o göklerin ve yerin sahibi, bütün yaratıkların Rabbi Allah'a mahsus olduğu vurgulanıyor. Böylece sûrenin sonu, birçok sûrede olduğu gibi başı ile birleşiyor ve sûre tümüyle tevhidi kanıtlamakta bütünleşiyor.
Bir kudsî hadiste Allah'ın şöyle buyurduğu bildirilmiştir:
"Büyüklük izânm, ululuk ridâmdır. Kim bunlardan biri konusunda benimle çekişirse (bu örtü ve elbisemden

[7950] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 50, Tevhîd: 25; Müslim, Cennet: 33-36; Tirmizî, Cennet: 22, Ibn Hanbel: 2/276.

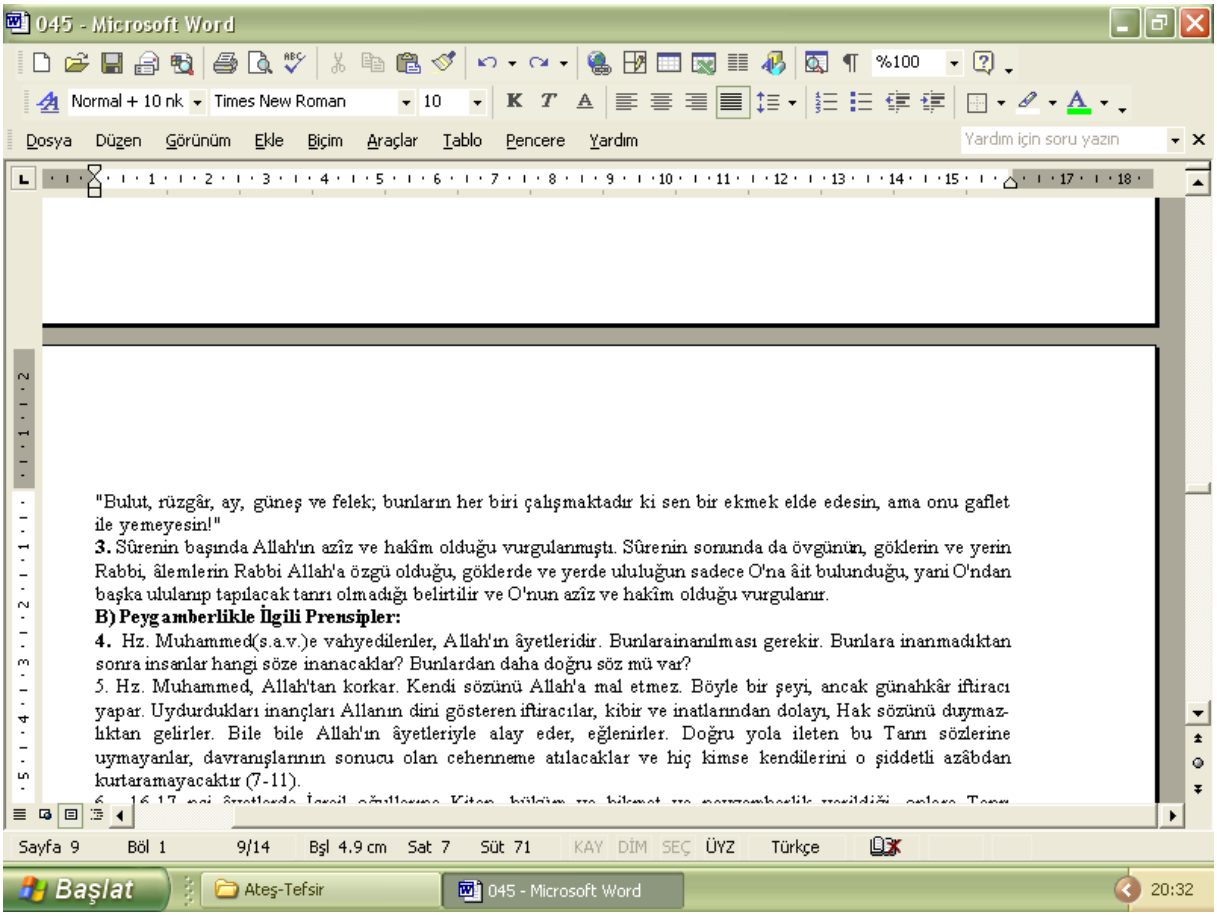
birine sahip çıkmağa kalkarsa) onu ateşimde oturturum!"[7951]

Câsiye Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler

A) Tevhîd île ilgili Prensipler:
1. Gökler, yer, insanların ve canlıların yaratılışı, gece ve gündüzün birbirini izlemesi, yağmurun yağması, rüzgârın esmesi ve bütün tabiat olayları, Tanrının birliğini, Allah'tan başka tapılacak tanrı olmadığını kanıtlar. Çünkü olayların hepsi bir plân, düzen içinde olmaktadır. Hepsi aynı yaratıcının koyduğu düzendir. Tanrılar çok olsa, düzenler de değişik olur. O zaman da yasaların çatışmasından düzen bozulur, kaos başlar. Düzenin hiç aksamadan devamı, Allah'ın birliğini gösterir (3-5).
2. Allah, insanlara çok nimet ihsan buyurmuş, seyahat etmeleri, ticaret yapmaları için denizde gemilerin yürümesini sağlamış; gökte ve yerde bulunan nice şeyleri, nice yasaları yeryüzünde yaşayan canların hizmetine vermiştir (12-13). Demek ki yalnız yerdekiler değil, gökteki yaratıklar da insanların hizmetindedir. Onların çalışması ve hizmeti ile yeryüzünde canlılar yaşamakta, insan ve hayvan rızkım elde etmektedir. Ama insan, göklerde nice yıldızların, kendisine hizmet ettiğinin farkında değildir. Acaba Güneşin ışığı ve ısısı olmasa, Ay denizleri etkilemese, öteki yıldızlar kozmik ışın ve etkileriyle dünyâya yarar sağlamasa, üzerinde bulunduğumuz gezegende insanın ve diğer canlıların yaşaması mümkün müdür? Şeyh Sa'dî ne güzel söylemiş:
"Bulut, rüzgâr, ay, güneş ve felek; bunların her biri çalışmaktadır ki sen bir ekmek elde edesin, ama onu gaflet ile yemeyesin!"
3. Sûrenin başında Allah'ın azîz ve hakîm olduğu vurgulanmıştı. Sûrenin sonunda da övgünün, göklerin ve yerin Rabbi, âlemlerin Rabbi Allah'a özgü olduğu, göklerde ve yerde ululuğun sadece O'na âit bulunduğu, yani O'ndan başka ululanıp tapılacak tanrı olmadığı belirtilir ve O'nun azîz ve hakîm olduğu vurgulanır.
B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:
4. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilenler, Allah'ın âyetleridir. Bunlara inanılması gerekir. Bunlara inanmadıktan sonra insanlar hangi söze inanacaklar? Bunlardan daha doğru söz mü var?
5. Hz. Muhammed, Allah'tan korkar. Kendi sözünü Allah'a mal etmez. Böyle bir şeyi, ancak günahkâr iftiracı yapar. Uydurdukları inançları Allanın dini gösteren iftiracılar, kibir ve inatlarından dolayı, Hak sözünü duymazlıktan gelirler. Bile bile Allah'ın âyetleriyle alay eder, eğlenirler. Doğru yola ileten bu Tanrı sözlerine uymayanlar, davranışlarının sonucu olan cehenneme atılacaklar ve hiç kimse kendilerini o şiddetli azâbdan

---

7951

kurtaramayacaktır (7-11).
6. 16-17 nci âyetlerde İsrail oğullarına Kitap, hüküm ve hikmet ve peygamberlik verildiği, onlara Tanrı emirlerinin açık açık duyurulduğu; Tanrının sözlerine uymaları sayesinde onların bol geçim içinde yaşatıldıkları, kendilerinin birçok ulusa egemen oldukları; ancak sonradan aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştükleri belirtilmektedir. Demek ki:
İnsanlar İlâhî Kitabın özünde birleşir, ayrıntıya dalmaz, onun kolay, ay-rıntısız buyruklarına uyarlarsa birlik içinde güçlenir, yükselirler. Ama dinde ayrıntılara dalıp, çeşitli dünyâ amaçlarıyle dinde ayrıcalık çıkarırlarsa bölünürler, birbirleriyle uğraşıp zayıflarlar. Her klik, kendi yolunun doğru olduğunu iddia eder. Ama gerçekte kimin doğru yolda olduğunu, İlâhî Mahkemede yüce Allah belli edecek, haklıyı ve haksızı birbirinden ayrırdedecektir.
7. Dinde bölünmelerin baş sebeplerinden biri, din adamlarının bencilliği ve aşırılığı, dini yanlış yorumlamalarıdır. Yüce Allah, Elçisine kendi keyiflerine uyup dini zorlaştıran, Tanrı emirlerini çarpıtıp bölünmelere yol açan kimselere uymamayı emretmiştir: "Kalbini, bizi anmaktan alıkoyduğumuz, nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme!"[7952], "O dinlerini parçalayıp bölük bölük olanlarla senin hiçbir ilişkin yoktur" [7953]
Bu sûrede Yahudilerin, keyfî hareketlerle dini yozlaştırmaları belirtildikten sonra 18-19 ncu âyetlerde Allah'ın, Hz. Muhammed(s.a.v.)i, buyruğunu içeren bir şerîat(yol)a koyduğu belirtilmekte ve bilgisiz, câhil insanların keyiflerine değil, Allah'ın yoluna uyması, bilmeyenlerin ona bir zarar veremeyecekleri buyurulmaktadır.
Bunun mânâsı şudur: Allah, İsrail oğullarına bir şeriat verdiği gibi, ey Muhammed, sana da bir şeriat vermiştir. Artık bundan böyle sen, bilmeyenlerin keyfine uyma, Allah'ın gösterdiği yolda yürü. Bilmeyenler sana bir zarar veremezler.
Bilmeyenlerden kasıt, Hz. Muhammed(s.a.v.)e engel olmağa çalışan müşfiklerdir. Onlar birbirlerinin dostu olsa da Allah da korunanların dostu, ko-ruyucusudur. Allah'ın koruduğuna kimse zarar veremez, engel olamaz.
Demek ki zâlimler, Hak yoluna engel olmağa kalkan kâfirler birbirlerine destek olurlar. Fakat onlar ne kadar birbirlerini destekleseler de Peyğam-ber'e ve Hak da'vetçisine engel olamazlar. Çünkü Hakk'ın yayılmasınüsteyen Allah, Elçisini ve Hak da'vetçisini korur, destekler.
"Takdîr-i Huda kuvvet-i bâzû ile dönmez,
Bir şem'a ki Hak yandıra, bin bâd ile sönmez".
8. Yüce Kur'ân, insanlara aklî deliller, inananlara yol gösterici ve rahmettir (20). Kur'ân'ın kanıtları, düşünen her insana hitabeden Ama Kur-ân'm yol göstericiliği ve rahmeti, inananlara özgüdür. Çünkü Kur'ân'n hidâyet ve rahmetinden yararlanabilmek için ona inanmak, onun gösterdiği yola girmek lâzımdır. Bundan dolayı Kur'ân'ın, sadece inananlara yol gösterici ve rahmet olduğu belirtilmiştir. Ama sunduğu deliller, akıl sahibi bütün insanlaradır. Bundan dolayı Kur'ân'ın, genel olarak bütün insanlara kanıtlar sunduğu belirtilmektedir.
C) Âhiretle İlgili Prensipler:
9. Âhirete inanmayanlar, insanı zamanın yıpratıp öldürdüğünü, dünyânın ötesinde hayat olmadığını söylerler. Ama bu sözleri, kesin bilgiye değil, zanna dayalıdır. Zanlarına göre âhireti inkâr etseler de içlerinde bir "acaba" kuşkusu vardır. "Onların bu konuda bir bilgileri yoktur, onlar sadece zannediyorlar" (24) cümlesinden onların da içinde yine bir âhiret kuşkusunun bulunduğu anlaşıldığı gibi, "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, sadece zannediyoruz, kesin inanmıyoruz" (32) âyetinden de bu anlaşılmaktadır.
Öldükten sonra dirilmeyi anlatan âyetleri duyunca "Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı getirin!" demişlerdir. Âhiretin olmadığını ispat edecek bir kanıtları yoktur. Sadece böyle söyleyip âyetleri inkâr ederler. Oysa ölüleri diriltmek, peygamberin işi değil, Allah'ın işidir. Allah yaşatır, öldürür, sonra insanları, vukuunda kuşku olmayan bir günde huzurunda toplar. Bunu ne zaman yapacağını yalnız kendisi bilir (25-26).
10. Allah'ın âyetlerine engel olmağa kalkanlar, Yüce Dîvân'da hüsrana uğrarlar (27). Her millet, o yüce mahkemede diz çöker, Allah'ın kararına tes-lîm olur.
11. İnsanın yaptığı işler kaydedilmektedir. Tutulan kayıtlar, yüce Dîvânda gerçekleri söyler, herkesin ne yapmış olduğunu açıkça gösterir. Kişi, yaptığını inkâr edemez. Bunlara göre çıkacak Yüce Karar'dan kaçamaz.
12. Allah, inanıp güzel işler yapanları, rahmetinin eseri olan cennete sokar. Böbürlenerek hakkı kabul etmeyenler de davranışlarının hakikati olan çirkin sonuçlarla karşılaşırlar. Dünyâda yapmış oldukları kötülüklerin, inkârların içyüzü, hakikati olan azâblar onları sarar. "Yaptıklarının kötülükleri onlara göründü ve alay edip durdukları şey onları kuşattı" (33) âyetinden, âhiretteki azabın, dışandan değil, insanın kendi düşünce ve eylemlerinden oluştuğu; küfrün ve kötü eylemlerin, azaba dönüşerek ruhunu sardığı anlaşılır. Suçlular, dünyâdaki eylemlerinin oluşturduğu ateş azabı içinde bırakılırlar. Bu duruma düşmelerinin sebebi, Allah'ın âyetleriyle alay edip eğlenmeleri, dünyâ hayâtına aldanmalarıdır. Artık orada özür dilemenin, yalvarmanın bir yararı olmaz. Çünkü İlâhî karar verildikten sonra pişman olup özür dilemenin zamanı geçmiş olur.
D) Genel Prensipler:
14 ncü âyet inananlara, âhirete inanmayanları bağışlamalarını, onlara karşı hoşgörülü olmalarını öğütlemektedir. Bu, tslâmdaki vicdan özgürlüğünü gösterir. Mü'min, güzel ahlâk sahibidir. Hoşgörülü olmalı, kendisi gibi dü-

[7952] Kehf Sûresi: 28.
[7953] En'âm Sûresi: 159.

şünmeyen insanların üstüne gazapla gitmemeli, onlara da düşünce özgürlüğü tanımalıdır. Çünkü düşünceleri ödüllendirecek veya cezalandıracak olan Allah'tır. Her insan vicdan özgürlüğüne sahiptir ve inancından ötürü kimseye değil, yalnız Allah'a karşı sorumludur. İnsanların, inanıp inanmamalarından ötürü, yalnız Allah'a karşı sorumlu oldukları âyetin sonunda vurgulanmaktadır: "Mü'minler, Allah'ın bildirdiği günlerin geleceğini ummayanları (buna inanmayanları) affetsinler ki Allah, bir kavmi, yaptığı işlerden ötürü cezalandırsın" (14).
Demek ki insanlar, düşüncelerinde serbest bırakılmalıdırlar. Düşünce ve davranışlarından ötürü insanları cezalandıracak olan, Allah'tır. Zaten dinde zorlama olmadığı, herkesin kendi yaptığından sorumlu olduğu birçok âyette vurgulanmıştır: "Dinde zorlama yoktur" [7954]"Sizin dîniniz size, benim dînim banadır" (Kâfirûn Sûresi: 6) âyetleri, Kur'ân'daki vicdan, düşünce ve inanç özgürlüğünü gayet net olarak belirtmektedir.
"Kim iyi bir iş yaparsa yararı kendisinedir. Ve kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz" (15) âyeti de insanların vicdan hürriyetine sâhib ve vicdanlarıyle ilgili konularda yalnız Allah'a karşı sorumlu olduklarını bildirmektedir.
15. Allah, kötülük yapan imansızlarla, iyilik yapan inananları ne hayâtta, ne de ölümlerinden sonra bir tutmaz. İyilerle kötüler, ne dünyâda, ne de âhirette bir olmaz. İyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır (21).
16. Gökler ve yer bir hayâl değil, gerçektir. Bunların gerçek olması, bu hayattan sonra bir hayât olduğunu gösterir. Zira gökler ve yer gerçek olduğuna göre bu hayâtın bir amacı olmalıdır. Bu amaç, âhiret hayâtıdır. Orada her can, dünyâda yaptığı işlerin karşılığını görecek, mutlak İlâhî adalet tecellî . edecek, hiç kimseye haksızlık edilmeyecektir. Eğer İlâhî adaletin tam anla-mıyle tecellî edeceği âhiret hayâtı olmasa, burada haksızlığa uğrayan, ezilen canlar, Allah'ın adaletini göremezler. Yani mazlum kalırlar. Allah kullarına zulmetmez. Öyle ise her canın tam hakkını alacağı âhiret âlemi vardır, bunda asla kuşku yoktur (22).
17. Keyif ve hevesini tanrı edinen, arzularına tapan kimseyi Allah şaşırtır. Onun kulağını, kalbini mühürler, gözüne perde koyar. 23 ncü âyetin anlattığı, psikolojik bir gerçektir. Kendi arzularının, bâtıl düşüncesinin, kaprislerinin ardınca giden, egosuna taparcasına uyan kimse, artık Hak yola gelmez. Çünkü kendi düşüncesinden başka bir düşünceyi kabul etmez. Ona göre tek doğru yol, kendi yoludur. O kimse hidâyete gelmek istemez. Zira hidâyet diye bir şey tanımaz.
Yüce Allah, hak yola gelmeyi istemeyen o kimseyi, zorla yola iletmez, kendi haline bırakır. Çünkü Allah, "Yöneleni kendisine iletir" [7955] Ama hak yola yönelmeyeni kendi haline bırakır. Tam bir sapıklık ve şaşkınlık içinde bocalayan o insan, Hak sözünü dinlemez, peygamberin ve Hak da'vetçisinin sözlerinin anlamını düşünmez. Gerçekleri görmez. Egoizmi, önyargısı hakkı duymasına, düşünmesine ve görmesine engel olur. Kendi düşüncelerinin bataklığında bocalayan o kimseyi, Allah hidâyete zorlamadıktan sonra artık kim onu doğru yola iletebilir? "Allah'tan sonra kim onu doğru yola iletecektir? Düşünmüyor musunuz?" (23).
Allah onu doğru yola iletmez, çünkü o kimse kendi içinde bunu arzu etmemektedir. Kendisi istemedikten sonra Allah onu hidâyete zorlamaz. Hidâyet istemediğini bildiği için onu kendi sapıklığı içinde bırakır. Böylece kendisi doğru yola gelmek istemediğinden dolayı Allah onu şaşırtmış olur. Bunun sebebi, kendisinin tanrılaştırdığı düşünceleri, önyargılarıdır. Allah, sağduyu ile düşünmeyen, Hakkı seçmeyen insanları doğru yola iletmez. İşte birçok sûrede olduğu gibi bu sûrenin 23 ncü âyetinde de anlatılan, Allah'ın şaşırtmasının anlamı budur. Âyet dikkatle okununca bu husus gayet iyi anlaşılır.

CÂSİYE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
1
4,5Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
her harf üzerinde
durma:
Cerr ile:
ikisinde de ref ile:
Lâm ile:
ziyadesiyle: Tekil:
Ebû Ca'fer. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7956]. Hamza, Kisâ'î, Ya'kub. Ötekiler. İbn Mes'ûd, bir rivayette Übey [7957] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7958] Hamza, Kisâ'î, Halef.
Âyet No.
11
Kelime: Kırâet farkı:
Çoğul:

[7954] Bakara Sûresi: 256.,
[7955] Ra'd Sûresi: 27.
[7956] el-Mesâhif: 88.
[7957] el-Mesâhif: 88, 163; Câmi'u'l-beyân: 25/140; el-Bahr: 8/42.
[7958] el-Mesâhif: 88.

Çoğul mütekellim:
Ğâib muzâri', zamîr
Allah'a gider. Hitâb tâ'sıyle:
Ğâib yâ'sıyle: Sülâsî'den etken: Ta'lîm'den edilgen:
Parantez içindeki cümlenin ilâvesiyle: Elîm merfû4:
Elîm mecrûr:
Okuyanlar:
Ötekiler[7959]. Çoğunluk. Bir kırâettir [7960]
İbn 'Amir, İbn Muhaysın, Ebû-bekr, Âsım'dan, Hamza, Kisâ'î. Ötekiler[7961] Çoğunluk. Übeyy, Katâde.[7962] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[7963]. İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Ya'kub, Hafs. Ötekiler [7964]

Âyet No.	Kelime:	Kirâet farkı:	Okuyanlar:
13	Mîm'in kesri, şeddeli nûn ve tenvînli h ile,	masdar olarak mansûb[7965]	ibn 'Abbâs, Cah-derî ve başkaları.
		Menn'in kinaye h'sine izâfetiyle:	Mesleme ibn Muhârib.
		Cerr harfi:	Çoğunluk [7966]
14		Nûn ile, çoğul mütekel-lim, etken:	İbn 'Âmir, Ham-za, Kisâ'î, Halef.
		Yâ ile, ğâib, tekil, etken:	ötekiler[7967]
		Iczâ' kökünden, etken:	İbn Mes'ûd [7968]
		Yâ'nın dammı, z'nin fethİyle edilgen[7969]	Ebû Ca'fer.

[7959] en-Neşr: 2/371; el-Bahr: 8/43; el-Budûr: 291.
[7960] el-Bahr: 8/43.
[7961] Tebsıra: 675; Kurtubî: 16/158; en-Neşr: 2/371. Taberî'ye göre iki vecih de doğrudur. Ancak kendisi ğâib kipiyle okumayı tercîh etmektedir. Sebebi de daha önce geçen fiillerine uyum sağlamaktır (25/141).
[7962] el-Mesâhif: 88, 163.
[7963] el-Mesâhif: 88.
[7964] Kurtubî: 16/160; en-Neşr: 2/372; el-Budûr: 291.
[7965] : lütuf ve ikram olarak) demektir.
[7966] Kurtuoî: 16/160; el-Bahr: 8/44!
[7967] Tebsırah: 675; Kurtubî; 16/162; en-Neşr: 2/372.
[7968] el-Mesâhif:'89.
[7969] Kavm'in nasbinde ihtilâf yoktur: Kurtubî: 16/162; en-Neşr: 2/372; el-Bahr: 8/45; el-Budûr: 291. Taberî'ye göre doğrusu, y ile yahut n ile dir. Bunların ikisi de doğrudur. Fakat EbftCa'fer'e nisbet edilen edilgen kipindeki kirâet, Arapçada yanlıştır, caiz değildir (25/145).

Ayet No.
15
20
21
23
Kelime:
Kırâet farkı:
T'nin fethi, cîm'in kesriyle:
T'nin dammı, cîm'in fethiyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbnMes'ûd[7970]
Ya'kûb.
Ötekiler [7971]. Çoğunluk. Mes'ûd [7972]
Hemze'nin nasbi, mahya ve memât'ın ref iyle: Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Üçünün de ref'iyle: Ötekiler [7973] Birincinin ref i diğerlerinin nasbıyle: A'meş ve îsâ ibn Ömer.[7974]
Çoğunluk.
Ayet No.
Kelime:
Kırâetfarkv
Okuyanlar:
23
24
İbnMes'ûd[7975]
Ğ'nin fethi, ş'nin sükûnu ile:
ö'nin kesri, meftûh şîn'den sonra elif: Hafif zâl ile:
Şeddeli zâl ile: İki t ile:
Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Ğ'nin ve ş'nin fethi,
sonra elif ile: İbn Mes'ûd ve
A'meş[7976]
ötekiler[7977]
Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
ötekiler 4
Übeyy ve A'meş[7978]
Çoğunluk.
tbnMes'ûd[7979]
Ayet No.
24
25
28
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
İkisi de etken: Çoğunluk.
Birincisi etken, ikincisi
edilgen: İbn Mes'ûd'dan
rivayet ikincisi, birinciden

[7970] el-Mesâhif: 89.
[7971] el-Budûr: 291.
[7972] el-Mesâhif: 89.
[7973] Tfebsırah: 675; Kurtubî: 16/165; en-Neşr: 2/372.
[7974] Kurtubî: 16/165-166. anlamındadır. Cârr kaldırılınca mecrûr man-sûbolmuştur.
[7975] el-Mesâhif: 89.
[7976] el-Mesâhif: 89.
[7977] el-Budûr: 292.
[7978] el-Mesâhif: 164.
[7979] el-Mesâhif: 89.

önce: ibnMes'ûd[7980]
Çoğunluk. Übeyy[7981]
Nasb ile: Çoğunluk.
Ref ile: Hasan Basrî,
Ubeyd ibn 'Umeyr[7982]
§â ile: Çoğunluk.
Zâl ile: Bir kırâettir[7983]
Birinci den bedel
olarak mansûb: Ya'kûb.
Ayet No.
32
33
34
35
Kelime:
Meffû':
ziyadesiyle:
Sâat mansûb:
Sâat merfü':
(ol) ziyadesiyle:
ötekiler[7984]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7985]
Hamza.
Ötekiler[7986]
İbn Mes'ûd [7987]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd[7988]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [7989]
Hafs.
Ötekiler [7990] Y'nin fethi, r'nin dam-mıyle, etken: Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Hemzeyi vâv'a dönüştürme:
Tkm hemze:
Ayet No.
37 4o
Kelime:
Kırâet farkı:
Y'nin dammıyle,
edilgen: Üçünün de refiyle:
Üçünün de cerriyle:
Okuyanlar:
ötekiler[7991]. Mücâhid, Humeyd ve İbn Muhaysın. Çoğunluk [7992]

46/66 AHKAF SÛRESİ 1692
Tefsîr: 1692
Tefsîr: 1692

[7980] Kurtubî: 16/170; el-Bahr: 8/49; el-Mesâhif: 89.
[7981] el-Mesâhif: 164; Kurtubî: 16/170; el-Bahr: 8/49; CâmiVl-beyân: 25/152. Ebû Hayyân, bu kırâeti Abdullah ibn Mes'ûd'a nisbet etmiştir.
[7982] Bu kırâete göre nin ismi da haberidir. Çoğunluğun kırâetinde ise tersidir: en-Neşr: 2/372.
[7983] parmaklan ucuna oturmak demektir ki bunda daha büyük bir tedirginlik ve ürperti ifadesi vardır (el-Bahr: 8/50).
[7984] Kurtubî: 16/175; en-Neşr: 2/372.
[7985] el-Mesâhif: 89.
[7986] Kurtubî: 16/176; en-Neşr: 2/372.
[7987] el-Mesâhif: 89.
[7988] el-Mesâhif: 89.
[7989] Aynı. tbn Mes'ûd'un, âyeti, parantez içindeki cümle ile bitirdiği sanılıyor.
[7990] en-Neşr: 2/215.
[7991] el-kudûr: 292.
[7992] Kurtubî: 16/178.

Tefsir: **1693**
Tefsîr: **1695**
Tefsîr: **1698**
Tefsir: **1699**
Tefsîr: **1702**
Ahkaf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **1703**
AHKAF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1705

46/66 AHKAF SÛRESİ

Rüzgârların yaptığı kum tepelerine ahkâf denir. 21 nci âyette Âd kavminin yaşadığı kum tepecikli bölgeden söz edildiği için ahkâf kelimesi, sûreye ad olmuştur.
Sûrede müşriklerin, Peygamber(s.a.v.)e karşı tutum ve itirazlarının yersizliği anlatılır. Kâfirlerin ve mü'minlerin âhiretteki durumları hatırlatılır. Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu kanıtlayan âyetlerden sonra ebeveynine itaatli çocuklar övülür, ebeveynine isyan edenler kınanır. Küfürleri yüzünden 'Âd kavminin helak edildiği hatırlatılır ve cinlerden bir cemâatin edeple Kur'ân dinledikleri anlatılır, Allah'ın ölüleri diriltmeğe kadir olduğu hakkında deliller verilir.
Mekke'de, Câsiye Sûresinden sonra inmiş olan ve 35 âyeti içeren sûrenin 10, 15 ve 35 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilir. Muhammed İzzet Derveze'ye göre bu âyetlerin konuya bağlılıkları ve Mekke üslûbunu taşıması dolayısiyle Medenî olduğu hakkındaki rivayeti kuşku ile karşılamak gerekir. Ona göre sûrenin tamamı bir defada veya bölümleri birbiri ardınca inmiştir [7993]. Resmî tertipte 46 nci, iniş sırasına göre 66 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Hâ mîm. 2- Kitâb'ın indîri-lişi, azız, hakîm olan Allah tarafındandır. 3- Biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları gerçek ile ve belli bir süreye göre yarattık. İnkâr edenler ise uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler.

Tefsîr:

1-2: Sûre, okunacak vahyin önemine dikkati çekmek için hâ ve mîm harfleriyle başlıyor ve ardından Kur'fta'ın, azîz ve hakîm (daima galip, üstün kudret sahibi, hakîm: herşeyi yerli yerince yapan, sözleri hikmetli) Allah tarafından indirildiği vurgulanıyor.
3- Sonra yüce Allah, gökleri ve yeri boş yere değil, hak ile yani adalet ile ve belli bir süreye göre yarattığını buyuruyor. Kâinatta Allah'ın adaleti vardır. Herşeyde denge ve düzen bulunur. Herşeyin belirli bir ömrü mevcuttur. Yer ve gök sürekli değildir. Uzayda ömrünü tamamlayan yıldızlar, gezegenler dağılmakta, yenileri oluşmaktadır. Halk ve ihlâk sürüp gitmektedir. Ömrünü tamamlayan insanlar da Allah'ın huzurunda hesap vereceklerdir. Fakat kâfirler, uyarıldıkları o âhiret âlemine inanmamakta, ondan yüz çevirmektedirler. Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri yüzünden azaba uğrayacaklarına'ihtimal vermemektedirler.
Bu âyetler, kâfirlerin olumsuz söz ve davranışlarını anlatacak âyetlere bir giriştir.
4- De kt "Allah'tan başka yalvardıklarımzı gördünüz mü? Bana gösterin, onlar yerden neyi yarattılar? Yoksa göklerim yaratılışında onların bir ortaklığı mı var? Eğer doğru iseniz bundan önce (inmiş) bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı getirin." 5- Allah'ı bırakıp da, kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kim olabilir? Oysa onlar, bunların yalvardıklarından habersizdirler. 6- İnsanlar'(yüce dîvâna) toplandıkları gün, oyalvardıklarışeyler, kendilerine düşman olurlar ve onların, kendilerine tapmış olmalarını tanımazlar.

Tefsîr:

4- önceki âyetlerde kâfirlerin genel tutumuna işaret buyurulduktan sonra bu âyetlerde de onların inançlarının tutarsızlığı kanıtlanıyor: Onların taptıkları tanrılar yerde veya gökte bir şey yaratmışlar mıdır? Onların bir şey yarattıkları hakkında daha önceki kitaplarda bir işaret yahut bu konuda en ufak bir bilgi kalıntısı var mı? Hayır. Onlar kendi kendilerine bu batıl şeylere tapınışlardır.
Bu âyette önce akıl yönünden Allah'tan başka şeylere tapılamayacağı kanıtlanıyor, sonra İlâhî kitapların hiçbirinde böyle bir şeyin olmadığı belirtiliyor. İlâhî kitaplar böyle bir şey söylemediği gibi bu konuda hiçbir ilim esâre-si (kalıntısı, kırıntısı) da yoktur. Esâre: Bakiyye, eskilerden kalma şey, alâmet anlamınadır. Esaretin min ilmin: Bir ilim kalıntısı demektir. Ne İlâhî kitaplarda Allah'tan başkasına tapılacağına delil vardır, ne de bunun doğruluğunu gösterecek, eskilerden kalma sağlam bir bilgi. Bu, tamamen uydurma bir şeydir.
5-6: O tann diye tapılan şeyler, hiçbir zaman kendilerine yalvaranlara cevap veremezler, onların dileklerini yerine getiremezler. Zaten onların yalvarmalarından da haberleri olmaz. Bir dileği yerine getiremeyen, yapılan duadan haberi olmayan şeylere tanrı diye tapmaktan daha büyük bir sapıklık olur mu? Kıyamete kadar o tanrılar, kendilerine yavlaranlardan habersiz oldukları gibi kıyamet gününde de insanların İlâhî Mahkeme için toplandıkları zaman kendilerine tapanlara düşman olurlar. Onların, kendilerine tapmış olduklarını kabul etmezler. Böyle şeylere tanrı diye tapmanın, insana ziyandan başka bir katkısı olmaz.
S nci âyette müşriklerin, Allah'tan başka yalvardıkları şeylerin, melekler olduğu anlaşılıyor. Çünkü müteakip âyette onların, kıyamet gününde kendilerine tapanlara düşman olacağı ve onların, kendilerine tapmış olmalarım kabul etmeyecekleri anlatılıyor. Demek ki Allah'tan başka yalvanlan, tapılan şeyler, canlı, akıllı varlıklardır. Bunlar melekler veya daha genel tabirle gözden gizli kalan ve cin adı altında toplanan ruhanî varlıklardır.

[7993] et-Tefsîru'1-hadîs: 5/269.

Müşriklerin taptıkları putlar, meleklerin sembolleri kabul edilirdi. Onlar o heykellerin şahsında Allah'ın kızları sandıkları meleklere tapıyor ve meleklerin, Allah'ın huzurunda kendilerine şefaat edeceklerine inanıyorlardı. İşte burada müşriklere, o kendilerine dost, şefaatçi olacağını sandıkları meleklerin, âhirette kendilerine dost değil, tersine düşman olacakları, Allah'ı bırakıp kendilerine ta-pılmasına asla razı olmayacakları, bundan ötürü Allah'tan başkasına tapmanın yararı değil, zararı olacağı, yalnız Allah'a tapmak gerektiği anlatılıyor. Fur-kan Sûresinin 17-18 nci, Sebe' Sûresinin 40-41 nci âyetlerinde de müşriklerin taptıkları şeylerin melekler olduğu açıkça anlaşılmaktadır: "O gün onların hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' der. (Melekler) derler ki: 'Sen yücesin, bizim velîmiz (koruyucumuz) onlar değil, sensin. Hayır onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı"[7994]
7- Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman kendilerine gelen hakkı inkâr edenler: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. 8- Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah'tan gelecek cezaya karşı sizin bana hiçbir yararınız olmaz. O, sizin yaptığınız taşkınlığı bilir. Benimle sizin aranızda O'nun tanık ol-ması yeter. O, bağışlayan, esirgeyendir" 9- De ki: "Ben elçilerden bir türedi değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum ve ben apaçık bir uyarıcıdan başka bir şey de-ğilim." 10- De ki- "Hiç düşündünüz mü: Eğer bu (Kur'ânM//a/ı katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız; tsrâil oğullarından bir tanık da bunun benzerini görüp inanmış iken siz inanmaya tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice oha)?! Allah zâlim toplumu doğru yola iletmez." 11- İnkâr edenler, inananlar için dediler ki: "(Muhammed'in getirdiği) İyi bir şey olsaydı (şu zavallı kişiler) ona inanmada bizi geçemezlerdi (biz onlardan önce inanırdık)." Fakat onlar, onun gösterdiği doğru yola eremediklerinden: "Bu, eski bir yalandır" diyeceklerdir. 12- Ondan önce de önder ve rahmet olarak Musa'nın Kitabı vardır. Bu da (şirk ile) kendilerine yazık edenleri uyarmak, güzel davrananları müjdelemek için, Arap diliyle indirilmiş, (kendinden önceki Kitapları) doğrulayan bir Kitâbdır. 13- "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra doğru olanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. 14- Onlar cennet halkıdır, yaptıklarına karşılık olarak orada ebedî kalacaklardır.

Tefsir:

7-8: Okunan Kur'ân âyetlerine "büyü", yahut Hz. Muhammed'in uydurması diyen müşriklere, Peygamber'in şöyle cevap.vermesi emrediliyor: "Eğer bunları ben uydurup Allah'a iftira etmiş olsam, beni elçi olarak görevlendirmediği halde ben kendiliğimden peygamber olduğumu söylesem, Allah bana öyle azâb eder ki ne siz, ne de hiç kimse beni O'nun azabından kurtaramaz. O, sizin benim hakkımda neler söylediğinizi bilir, benimle sizin aranızda Allah'ın şâhidolması yeter. Allah şahittir ki ben doğru söylüyorum ve peygamber olarak görevlendirilmiş bulunuyorum. Okuduğum âyetler benim uydurduğum sözler değil, Allah'ın vahyidir". Âyetin sonunda Allah'ın bağışlayıcı ve esirgeyici sıfatları yâdedilerek Allah'a isyan edenler tevbeye yöneltiliyor. Yani herşeye rağmen tevbe ederseniz merhametli Allah sizi affeder, deniliyor.
9- Yine Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kendisinin türedi yani uydurma, yalancı bir peygamber olmadığını, yahut peygamberliği kendisinin ortaya çıkarmadığını, kendisinden önce de peygamberler geldiğini, kendisinin de onlardan biri ve sadece bir uyarıcı olduğunu; kendisine karşı gelen kimselere ileride ne yapılacağım bilmediğini, sadece kendisine vahyedilen sözlere uyduğunu söylemesi emrediliyor.
Çünkü müşrikler "İnsan elçi olmaz. Eğer Allah elçi gönderse melekler gönderir" diyorlardı. İşte böyle diyen müşriklere, Hz. Muhammed'in şöyle cevap vermesi emrediliyor: "Peygamberliği ilk defa ben ortaya çıkarmış de-ğilim. Benden önce de insan elçiler gelmişti. Onların da hiçbiri melek değildi. Ve yanlarında melek dolaşmıyordu. Onlar da benim gibi yemek yiyor, sokaklarda geziyorlardı."
10 ncu âyette de: "Ya bu Kur'ân Allah katından olduğu halde siz onu tammamışsanız ve tsrâil oğullarından biri de Kur'ân'ın söylediği sözlerin benzerinin kendi Kitaplarında bulunduğuna, Kur'ân'da anlatılanların, Kitabı Mu-kaddestekilere uyduğuna tanıklık edip inanmış iken siz gururlanıp Allah'ın Elçisini ve onun duyurduğu sözleri inkâr ederseniz haliniz nice olur? Bunu hiç düşündünüz mü?" buyuruluyor. Ve Allah'ın, zâlim topluluğu doğru yola iletmeyeceği vurgulanıyor.
Bazı müfessirler bu âyetin, Medine'de, Abdullah ibn Selâm hakkında indiğini söylemişlerdir. Tirmizî'de bulunan garip rivayete göre Abdullah ibn Selâm, bu âyetin, kendisi hakkında indiğini söylemiştir'.[7995]
Abdullah ibn Selâm, bu âyette kendisinin müslümanlığma işaret bulabilir. Fakat âyet, kendinden önceki konuya bağlıdır. Onlardan ayrı inmiş olması uygun görünmüyor. Mekke devrinde inen birçok âyette Kitap ehlinin, Kur'-ân'ın vahiy olduğuna tanıklık ettikleri zikredilir. Ra'd Sûresinin son âyeti de bunlardan biridir. Mekke ile Medine arasında ticarî ilişkiler, panayır ve Hac mevsimlerinde geliş gidişler eksik değildi. Âyette İsrail oğullarından birinin, Kur'ân'da anlatılanların, Tevrat'ın söylediklerine uygun düştüğüne tanıklık ettiği bildirildiğine göre demek ki Medine veya yöresindeki yahudilerden biri bir iş dolayısıyla Mekke'ye geldiğinde Hz. Muhammed(s.a.v.)i dinlemiş ve okunan vahiylerin etkisinde kalmış, inen Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğuna inan-dığını, bu sözlerin benzerinin Tevrat'ta da bulunduğunu söylemiştir.
Âyetteki israil oğullarından bir şahit, işte herhangi bir sebeple Mekke-ye gelip, Kur'ân'ın söylediklerinin

[7994] Sebe' Sûresi: 40-41.
[7995] Tirmi2î, Tfefsîr, Sûre: 46.

Tevrat'takilere uyduğunu söyleyen bir İsrail oğludur. Abdullah ibn Selâm değildir. Çünkü Tirmiiî'deki rivayet gariptir. Kaldı ki aynı rivayette Abdullah ibn Selâm, Ra'd Sûresinin 45 nci âyetinin de kendisi hakkında indiğini söylemektedir. Eğer rivayet doğru ise herhalde Abdullah, bu sözüyle âyetin kendisi gibi Kur'ân'ın doğruluğunu kabul edenleri kasdettiğini anlatmak istemiş, yahut kendisi bu gibi âyetlerden kendisi gibi Kur'ân'a inanmış olan Kitap ehlinin kasdedildiğini anlamıştır. Bu, bu âyelerin Medine'de inmiş olmasını gerektirmez. Mekke'de inmiş olan bu âyetleri, Abdullah kendi durumuna tatbik etmiştir.

lkrime, Hasan Basrî ve Ebu 'Amr, âyetin Abdullah hakkında inmiş olduğunu kabul etmemişlerdir. Çünkü gerek Ra'd Sûresi, gerek Ahkâf Sûresi Mekke'de inmiştir. Abdullah ibn Selâm ise Medine'de müslüman olmuştur'.[7996]

Tabiî âlimlerinden Mesruk'un şöyle dediği rivayet edilir: "Vallahi bu âyet Abdullah ibn Selâm hakkında inmemiştir. Çünkü Hâmîm grupu Mekke'de inmiştir. Abdullah ibn Selâm Medine'de müslüman olmuştu. Âyet, Hz. Pey-ğamber'in, kavmi ile tartışması hakkında inmiştir. Kur'ân'ın misli Tevrat'tır, Mûsâ Tevrat'a şahitlik etmişti. Muhammed de Kur'ân'a şahitlik etti. Bunların her biri diğerini tasdik eder. Âyetin mânâsı şöyle olur: Muhammed Kur-ân'ın, Allah kelâmı olduğuna şahitlik ettiği gibi Mûsâ da Kur'ân'ın benzeri olan Tevrat'ın Allah katından olduğuna şahit etmiştir. Musa'nın kavmi Tevrat'a ve peygamberlerine inandılar. Ama ey Araplar siz Muhammet'e ve Kuran'a inanmağa tenezzül etmediniz. Allah zâlim topluma hidâyet etmez"[7997]

Mesruk'un, âyetin Mekke'de indiği hakkındaki görüşü doğrudur ama âyetteki: "israil oğullarından bir şahidin" Hz. Mûsâ olduğu hakkındaki görüşü, âyetin içeriğine uygun değildir. Âyet, bir İsrail oğlunun, Hz. Muham-med'e inen Kur'ân'ın, Tevrat'ın söylediklerine uygun düştüğüne tanıklık ederek inandığını ifade ediyor. Muhakkak ki Mekke'de bir İsrail oğlu, Kur'ân'ın, Tevrat'a uyduğunu ve Allah kelâmı olduğuna inandığını söylemiştir ama bunun kim olduğunu bilemiyoruz.

11-12: Müşrikler Suheyb, Bilâl, 'Ammâr gibi fakir, köle ve zayıf müslü-manları küçümsüyor ve: "Eğer Muhammed'in dini iyi bir şey olsaydı, şunlar onu kabul etmekte bizi geçemezlerdi. Biz şunlardan önce müslüman olurduk" diyorlardı. "Böylece biz onların kimini kimi ile denedik ki: 'Allah aramızdan şunlara mı lûtfu lâyik gördü?' desinler. Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?" [7998] âyeti de müşrik ulularının bu düşüncelerini yansıtmaktadır.

İşte 11 nci âyette Kur'ân'ın hakikatini idrak edemedikleri için onların, Kur'ân'a: "Bu, eski bir iftiradır" diyecekleri anlatılıyor. 12 nci âyette Kur-ân'dan önceki Musa Kitabı Tevrat'ın insanlara rehber ve rahmet olarak gön-derildiği; kendinden önceki İlâhî kitapları doğrulayan, ortak koşmak suretiyle kendi canlarına zulmedenleri uyarmak ve güzel davrananları da müjdelemek için indirilmiş bulunan bu Kitâb'ın da uydurma olmayıp Allah'ın vahyi olduğu vurgulanıyor.

9 ncu âyette Peyğamber'in bir bid'atçi olmadığı belirtilmişti. Demek ki müşrikler, Hz. Muhammed'in kendiliğinden elçilik uydurduğunu, bir insanın, Allah ile insanlar arasında elçi olamayacağım söylemişlerdi. Nitekim onların, elçinin ya melek olmasını veya insan olsa da kendisiyle beraber meleklerin dolaşması gerektiğini söyledikleri, En'âm ve Furkan Sûrelerinde anlatılır [7999]. Onlara göre Hz. Muhammed (s.a.v.), kendi uydurduğu sözleri, eskilerden anlatılan uydurma şeyleri, masalları vahiy diye göstermektedir. Böylece onlar, Tevrat'ta anlatılanların da uydurma olduğunu söylemiş oluyorlar. İşte 11 nci âyette onların Kur'ân'a: "Bu, eski bir iftiradır" diyecekleri ifade ediliyor. 12 nci âyette de Musa'nın getirdiği Kitâb'ın uydurma olmayıp insanlara yol gösteren bir kitap olduğu gibi Muhammed'e inen bu Kitabın da uydurma olmayıp Arapları uyarmak üzere Arapça indirilmiş İlâhî bir kitap olduğu vurgulanıyor.

13-14: Musa'ya ve Hz. Muhammed'e indirilen Kitapların, Allah tarafından indirildiği vurgulandıktan sonra bu âyetlerde de Allah'a inanıp doğru hareket edenlerin korku ve üzüntü çekmeyecekleri, yaptıkları güzel işlere kar-şılık ebedî olarak cennete girecekleri belirtiliyor.

Bundan açıkça anlaşılıyor ki Kur'ân'a göre Allah'a inanan ve doğru hareket eden herkes cennete girecektir. Böylece Kur'ân, bütün İlâhî dinlerin birliğini ve onlara uyanlar arasında bir fark bulunmadığım vurgulamış ve Islâ-mın mânâsını genişletmiş oluyor. Allah'a inanıp O'na kulluk eden ve âhirete inanan herkes bu anlamda müslümandır ve cennete girecektir. Bu husus, Kur-ân'ın her tarafında vurgulanır, özellikle Bakara Sûresinin 62 nci, Âli tmran Sûresinin 113-115 nci, Nisa Sûresinin 122-123 ncü âyetlerinde de açıkça belirtilir.

Bu âyet, Secde Sûresinde de geçmişti: "Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra doğru olanların üzerine melekler: 'Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin' diye inerler" [8000]. Buradaki fark: Orada inanıp doğru hareket edenlere korku olmadığını melekler söylüyorlar. Burada ise vasıta kaldırılıyor, sadece onlara korku ve üzüntü olmayacağı belirtiliyor. Demek burada yüce Allah, âhirette meleklerin onlara böyle müjde vereceklerini duyuruyor.

15- Biz insana, ana babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. (Ana karnında) taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürdü: Nihayet güçlü çağına erip kırk yaşına varınca: "Yâ Rabbi, dedi, beni, bana ve anama babama verdiğin nimete şükretmeğe, razı olacağın yararlı işler yapmağa sevk eyle.

[7996] el-tstî'âb: 3/922-923.
[7997] Câmi'u'l-beyân: 26/9.
[7998] En'âm Sûresi: 53.
[7999] En'âm Sûresi: 10; Furkan Sûresi: 7.
[8000] Secde Sûresi: 30.

Benim zürriyetimi de iyi insanlar yap. Ben sana yüz tuttum ve ben sana teslim olanlardanım". 16- İşte onlar öyle kişilerdir ki, yaptıklarının en iyisini onlardan kabul ederiz ve onların kötülüklerinden geçeriz, cennet halkı arasındadırlar. Bu, kendilerine verilen doğru sözün gerçekleşmesidir. 17- Fakat şu kimse ki anasına babasına: "Öf size, benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken» benim (yeniden diriltilip) çıkarılacağımı mı bana va'dediyorsunuz?** dedi. Onlarsa Allah'a sığınarak: "Yazık sana, (etme, gel) inan; Allah'ın, sözü gerçektir"derken o: "Bu, eskilerin masallarından başka bir ş^y değildir" der. 18- işte onlar da kendilerine azâb sözü gerekli olmuş, kimselerdir. Kendilerinden önce geçen cin ve insan toplulukları arasında (azabın içinde) bulunacaklardır. Gerçekten onlar ziyana uğrayanlardır. 19- Her birinin (inananların ve inanmayanların) yaptıkları işlerden dereceleri vardır. Allah onlara yaptıklarının karşılığını tam verir; kendilerine hiç haksızlık edilmez. 20- İnkâr edenler ateşe sunulacakları gün (kendilerine denir ki): "Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; (orada) sefa sürüp bunları tükettiniz. Yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün alçaltın bir azâb ile cezalandırılacaksınız."

Tefsîr:

15-18: Yüce Allah, insana, anasına-babasına iyilik etmesini emretmiştir. Özellikle anası onu çok »üçlüklere katlanarak büyütmüştür. Ona gebeliği sırasında güçlük çekmiş, doğururken güçlük çekmiş, emzirirken güçlük çekmiş, gebeliğinden sütten kesilmesine kadar otuz ay annesi onun zahmetine katlanmıştır. Güçlük çağma erinceye kadar da onu özenle yetiştirmeğe çalışmıştır.
Ana babanın böyle nice fedakârlıklara katlanarak yetiştirdiği çocuklardan kimi sâlihtir. Büyüyüp erginlik çağına gelince, hele kırk yaşına basınca Allah'a ibadet ve ana babasına hizmet etmek ve Allah'ın rızasına uygun işler yapmak için kendisine yardım etmesini, kendi çocuklarını da iyi insanlar yapmasını Allah'tan niyaz eder. Allah öyle insanların yaptıkları işlerin en güzelini kabul eder. Yani yaptıkları iyi işleri en güzel, en mükemmel şekilde yapmışlar gibi kabul eder ve onların kötülüklerinden de geçer. Onları cennetlikler arasına katıp, söz verdiği cennetlere sokar.
Fakat kimi de ana babasına âsîdir. Ana babası acıyarak onu Allah yoluna çağırdıklarında: "öf size, bıktım sizden, siz benim diriltilip kabirden çıkarılacağımı mı söylüyorsunuz? Benden Önce nice nesiller gelip geçti, hangisi dirildi ki ben de dirileyim?" der. Onlar onun hidâyeti için Allah'a duâ edip onu inanmaya çağırdıkça o: "İnanmamı istediğiniz şey, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" der.
İşte bunlar da Allah'ın azabını hak eden, geçmişte de insanlardan ve cinlerden birçok benzeri görülen kimselerdendir.
15 nci âyette çoğunluğun " okuduğu kelimeyi, Âsim, Hamza ve Kisâ'î" okumuştur. İhsan, iyilik etmek, husnen ise güzel davranmak demektir.
19- Bunların her biri, yaptığı işlere uygun dereceler alır. Herkesin derecesi, varacağı yer, yaptığı işe göredir. Allah herkese amelinin tam karşılığını verir, hiç kimseye haksızlık edilmez.
20- İşte bu âhireti inkâr edenler, âteşe sunulacakları zaman Allah onlara şöyle der: "Siz dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi giderdiniz. Ne kadar iyi meziyetleriniz varsa hepsini tükettiniz. Dünyâda onları harcadınız, âhiret için hiçbir şey bırakmadınız. Dünyâda elde ettiğiniz şeylerle gururlandınız. Bu gururunuz sizi, Allah'ı ve Allah'a karşı görevlerinizi düşünmekten alıkoydu. Yoldan çıktınız, küfür, isyan ve gurur yolunda yürüdünüz. Dünyâda yaptığınız işlere uygun olarak bugün alçaklık azâbiyle cezalandırılacaksınız!" Dünyada kibirlenenler, âhirette azâb ile alçaltılıyor, kibirleri kırılıyor. Ceza, dünyâda yapılan amele uygun oluyor.
Burada iyi çocukların ana babalarının sözlerine itaat ettikleri, onların iman çağırışını kabul edip Allah'a ve ebeveynlerine karşı görevlerini istekle yaptıkları; kötü çocukların ise ana babalarının iman çağırışını reddettikleri anlatılır.
İlk bakışta bu âyetlerin, daha önceki âyetlerle bir ilişkisi yok gibi görünebilir. Gerçekte bunlar onlarla ilişkilidir ve onların devamıdır. 11 nci âyette Kur'ân'ın hakikatini anlamayanların ona "eski bir masal" diyecekleri anlatılmıştı. Burada 17 nci âyette ebeveynine âsî kişinin, onların istedikleri şeyin, eskilerin masalları olduğunu söylediği anlatılıyor. 11 nci âyetteki sözle, 17 nci âyetteki sözün, mü'min ana baba ile kâfir evlâd arasında geçmiş olması muhtemeldir. Orada kötü evlâdın, ana babasının çağrısına saygısız cevabı anlatıldıktan sonra 15-19 ncu âyetlerde sâlih evlâd ile fâsık evlâd arasındaki fark anlatılıyor. Sâlih evlâd, kendisine çok emek vermiş, zahmetler çekerek kendisini büyütmüş ve hep iyiliğini istemiş olan ana babasının sözünü dinleyerek inanır, Allah'a ve ana babasına itaat eder. Fâsık evlâd ise ana babasının iman çağrısını reddeder, onların inanmayı öğütlediği şeyin masal olduğunu söyler. Allah şu dünyâ hayâtından sonra salihleri, amellerine uygun olarak cennette bulunanlar arasına, fâsıkları da yine yaptıkları işlere uygun olarak ateşte bulunanlar arasına katar. Herkesi, yaptığı işe uygun yere koyar.
15-16 nci âyetin, Hz. Ebubekir, 17 nci âyetin de oğlu Abdurrahmân hakkında indiği rivayet edilir. Çünkü Ebubekir 38 yaşında iken Peyğamber(s.a.v.)e inanmış, kırk yaşına gelince de: "Ya Rabbi, beni bana ve anama babama verdiğin nimete şükretmeğe, razı olacağın yararlı işler yapmağa sevk eyle. Benim zürriyetimi de iyi insanlar yap. Ben sana yüz tuttum ve ben sana teslîm olanlardanım" diye duâ etmiştir. Allah onun duasını kabul buyurmuş. Babası Ebu Kuhâfe Osman ibn 'Âmir, anası Ümmü'1-Hayr bint Sahr ibn 'Am-ra, oğlu Abdurrahmân

ve Abdurrahman'ın oğlu Muhammed müslüman olmuşlardır. Ebubekir'den başka hiçbir sahâbinin ailesinde bu kadar müslüman toplanmamıştır'.[8001]
Evvelâ âyetin, başka sahâbîler hakkında indiği rivayeti de vardır. Saniyen Ebubekir'in oğlu Abdurrahmân, Bedir ve Uhud savaşlarında müşriklerin safında müslümanlara karşı savaşmıştır. Rivayete göre Uhud Savaşında düello isteyen Abdurrahman'ın karşısına babası Ebubekir çıkmış ve Allah'ın Elçisinin onun için: "Bizi nefsinle faydalandır" dediğini söyleyince müslüman olmuştur. Bir rivayete göre de Mekke'nin Fethinden önce içinde Muâvi-ye İbn Ebî Süfyân'ın da bulunduğu bir Kureyş cemaatiyle birlikte Medine'ye hicret edip müslüman olmuştur [8002]
İşte 17 nci âyetin, henüz müslüman olmayan ve babasının iman teklifini reddeden Abdurrahmân hakkında indiği rivayet edilir. Gerçekte 15-16 nci âyetin sözgeliminden bunların Ebubekir hakkında değil, genel olduğu anlaşılır. Çünkü âyette müslüman ana babasının sözlerine uyup Allah'a ve ana babasına itaat eden sâlih bir evlâd nitelendirilmektedir. Oysa âyetin indiği Mekke devrinde Hz. Ebubekir'in babası Ebu Kuhâfe Osman ibn 'Âmir henüz müslüman olmamıştı. O ancak Mekke'nin fethinde müslüman olmuştur'. [8003] Binaenaleyh, bu âyetlerde anlatılanlar Ebubekir ile ana babasının durumuna uymaz.
17 nci âyetin» Ebubekir'in oğlu Abdurrahmân hakkında indiği rivayetini de Hz. 'Âişe şöyle reddetmiştir: Olay şudur:
Mu'âviye, oğlu Yezîd'i velîahd tayin eder. Hicaz'a vali yaptığı Mervan'a da halktan Yezîd'e bîat almasını yazar. Mervan hutbesinde-halktan, Yezîd'e biat etmelerini isteyerek der ki:
— Yüce Allah, Emîru'l-mü'minîne, Yezîd hakkında güzel bir düşünce göstermiş. Biliyorsunuz ki Ebubekir de Ömer'i kendi yerine bırakmıştı.
Cemaat içerisinde bulunan Ebubekir oğlu Abdurrahmân şöyle der:
— Yani Heraklitlik mi icadediyorsunuz? Ebubekir (Allah ondan razı olsun) ne evlâdından, ne de ailesinden hiç kimseyi yerine bırakmadı. Ama Mu-âviye, oğluna sevgi ve rahmetinden dolayı ona ikram olsun diye onu kendi yerine bırakmak istiyor. Çocuklarınıza biat mi edeceksiniz? Vallahi biz böyle bir şey yapmayız! der.
Mervan:
— Şunu yakalayın!
Deyince Abdurrahmân, kızkardeşi 'Âişe'nin evine girer, yakalayamazlar. O zaman Mervan:
— İşte o, hakkında: "Ana babasına öf, sizden bıktım!" âyetinin indiği kimsedir, der.
Hz. 'Âişe, kapısına kadar gelmiş olan Mervan'ın sözünü perde arkasından reddederek:
— Allah, Nûr Sûresinde benim berâetim hakkındaki âyetlerden başka bizim hakkımızda Kur'ân'dan hiçbir şey indirmemiştir, der [8004]
Bu rivayeti nakleden Hâzin şöyle diyor: "Doğrusu, âyetin kasdı belli bir kişi değil, bu sıfatı taşıyan herkestir. Ebeveyninin doğru dine çağırdığı, fakat kendisinin reddettiği herkes, 17 nci âyetin kapsamına girer" [8005] Kaldı ki 18 nci âyette ebeveynine karşı gelen bu kâfirin azabı hak ettiği belirtilmektedir. Halbuki Abdurrahmân, âyetin inişinden birkaç yıl sonra müslüman olmuştur.
Esasen o, müşrik iken de temiz bir insan idi. Yezîd'e biat etmesi için Muâvi-ye'nin, kendisine gönderdiği yüzbin dirhemi: "Dünyâ için dinimi mi satacağım" deyip reddetmiştir'.[8006]
"Anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürdü" buyurulmaktadır. Bakara Sûresinin "Anneler, çocuklarını tam iki yıl emzirirjer" mealindeki 233 ncü âyetiyle tam süt emzirme süresinin iki yıl olduğu belirtilmiştir. Burada ise gebe kaldıktan itibaren çocuğun sütten kesilmesine kadar otuz ayın geçtiği bildirilmektedir. Bu otuz aydan, süt emzirme süresi olan 24 ay çıkınca altı ay kalır. Buna göre en az gebelik üsresinin altı ay olduğu anlaşılır. İbn Abbâs'a göre normal gebelik dokuz ay sürmüşse süt emzirme süresi yirmi bir aydır. Çocuğu yirmibir ay emzirmek gerekir. Gebeliği altı ay süren kadın, otuz ayı doldurmak için çocuğunu yirmidört ay emzirir. Gebeliği altı aydan ne kadar fazla ise, o kadarını otuz aydan düşerek çocuğunu emzirir. Meselâ gebeliği yedi ay süren, çocuğunu yirmiüç ay, sekiz ay süren, çocuğunu yirmiiki ay, dokuz ay süren, yirmi bir ay emzirir.
Bu farz değildir. Fakat böyle yapılması, çocuğun sağlığı için iyidir. Yoksa bu süreden az emzirmek haram değildir. Ama çocuk yeterli gıda alamadığı için bünyesi zayıf olabilir. Ana sütünün yerini hiçbir besin tutamaz. Ana sütü hem besleyici, hem de koruyucudur. Çünkü daima taze olan ana sütüne dışarıdan mikrop karışma ihtimali yoktur. Oysa öteki sütler, zamanla tazeliğini kaybeder ve onlara mikrop karışabilir.
Yüce Allah: "Süt emzirmeyi tam yapmak isteyen baba için iki yıl emzirirler" buyurmuştur. Demek ki bu kadar zaman emzirmekte çocuğun yararı vardır.
Gebe kalmakla sütten kesilme arasının otuz ay olduğunu belirten bu âyetten, birçok hüküm çıkarılmıştır, önce altı aydan az zamanda normal doğumun olamayacağı kabul edilmiştir. Altı aydan az bir zamanda doğup yaşayan

[8001] Kurtubî, el-Câmi': 16/194-195.
[8002] el-tstîâb: 2/824.
[8003] el-İstîâb: 3/1036.
[8004] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 46; et-Tâc: 4/232.
[8005] Hâzin: 7/161.
[8006] el-Istîâb: 2/825-826.

çocuğun anası zina ile suçlanabilir.
Bu müddet geçtikten sonra süt emzirmeye, süt hükümleri geçerli olmaz. Yani iki yaşından büyük çocuğun, bir kadını emmesiyle arada süt evlâtlığı kurulmaz.
Muhammed ibn İshâk'm rivayetine göre bir adam, Cüheyne kabilesinden aldığı karısı, altı ay sonra çocuk doğurunca durumu Halîfe Osman'a anlatmış, Osman kadını zina ile suçlayarak recmetmek için çağırmış. Durumu duyan Hz. 'Alî, Osman'a gelip:
— Ne yapıyorsun, sen Kur'ân okuyor musun? Allah'ın: "
Karında taşınması ve sütten kesilmesi otuz ay sürdü Anneler, çocuklarını tam iki yılemzirirler"
buyurduğunu işitmedin mi? Süt emme süresi olan iki yıl çıkınca gebelik süresi için altı ay kalıyor, demiş. Osman: Bak, bunu hiç düşünmedim, demiş. Sonra kadının doğurduğu çocuğun, aynen babasına benzediği görülmüş. Şikâyet eden adam:
— Vallahi bunun, benim oğlum olduğundan kuşkum yok, demiş.
Fakat karısını bu şekilde suçlaması yüzünden Allah ona bir belâ vermiş. Yüzünde çıkan bir yara gittikçe büyüyerek adamın ölümüne sebebolmuş'.[8007]
"Nihayet insan güçlü çağına erip kırk yaşına varınca: 'Ya Rabbi, dedi, beni bana ve anama babama verdiğin nimete şükretmeğe, razı olacağın yararlı işler yapmağa sevk eyle..." âyetinden, insanın ruhsal olgunluğuna kırk yaşında erdiği anlaşılır. Bedensel olgunluk başka, ruhsal olgunluk başkadır. İnsan erginlik çağına gelmekle mükellef olur ve bedensel gücüne erişir. Fakat kırk yaşı, olgunluk çağıdır. Bu yaşa gelince insan daha salim, daha geniş düşünür. Fevrî hareket etmez. Ana babanın ve evlâdın kadrini daha iyi anlar. Ve gerek ebeveynine, gerek evlâdına karşı vazife ve yükümlülüklerini daha iyi kavrar. Kırk yaşı, tam olgunluk yaşıdır. Peygamber (s.a.v.) de bu yaşta peygamber olmuştur. Ama: "Evlenme çağına erişmelerine kadar yetimleri sınayın. Onlarda olgunluk görürseniz, mallarını kendilerine verin..."[8008] âyetinden mükelleftik, yani sorumluluk çağının, erginlik ile başladığı anlaşılır.
Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi giderdiniz. Orada bunları harcayıp tükettiniz" âyetinin kasdı, insanları dünyâdan el etek çektirmek değil, dünyâ nimetlerine gönül bağlamamağa, dünyâya aldanıp kibir ve gurura kapılmamağa, güzel, salih amelleri bırakmamağa yöneltmektir.
Bu âyetin tefsirinde Hz. Peyğamber(s.a.v.)in ve ashabının dünyâya değer vermediklerini anlatan rivayetler nakledilir: Peygamber (s.a.v.) bir palas üzerinde uyurdu. Her zaman ikiye katlanap palası bir gün hanımı, yumuşak olsun diye dörde katlamıştı. O gece namaza kalkamayan Peygamber: "Yine eskisi gibi yapın, çünkü palasın yumuşaklığı, beni gece namazımdan alıkoydu" demişti. Bazan da hurma lifinden dokunmuş hasır üzerinde uyur, hasır vücudunda iz yapardı[8009]
Kadınlardan ayrı kaldığı zaman kendisini ziyarete giden Hz. Ömer, Peyğamber'in, hurmadan yapılmış bir hasır üzerinde yattığını, hasınn yanında izler yaptığını, başının altında da içi hurma lifi ile doldurulmuş deri bir yastık bulunduğunu görmüş, buna üzülmüş: "Allah'a duâ et, ümmetinin malını genişletsin; Allah'a-tapmayan Fars ve Rum(Bizans)a nasıl çok mal vermiş, müs-lümanlara da versin" demiş.
Uzandığı yerden doğrulup oturan Peygamber (s.a.v.): "Senin benden kuşkun mu var Hattâb oğlu, onlar Allah'ın, dünyâ hayâtında güzel şeylerini verdiği kimselerdir" demiş. Hz. Ömer de: "Benim için Allah'tan mağfiret dile ey Allah'ın Elçisi!" ricasında bulunmuştu. '
Hz. 'Âşie'nin: "Allah'ın Elçisi vefat edinceye kadar hiçbir zaman Mu-hammed ailesinin iki gün ard arda arpa ekmeğiyle karnı doymamıştır. Zaman olurdu ki bir ay evimizde ateş yakılmazdı (pişirecek bir şeyimiz olmazdı). Evimizde hurma ve sudan başka bir şey bulunmazdı. Meğer bazan bize biraz et getirilmiş olsun" dediği rivayet edilir. Ebuhüreyre de şöyle demiş: "Ashabı Suffe'den yetmiş kişi gördüm, hiçbirinin üzerinde ridâ bulunmazdı. Ya izâr veya kisâ olurdu. Bağladıkları izâr veya kisâlardan kimi bedenlerini, bacaklarının yarısına kadar örter, kimi de aşıklarına kadar inerdi. Avreti açılmasın diye eliyle elbisesini toplardı."
Oruçlu olan Abdurrahmân ibn Avfa yemek getirilmiş, şöyle demiş: "Beriden hayırlı olan Mus'ab ibn Umeyr öldüğü zaman öyle bir bürdeye kefenlendi ki başı örtülse ayaklan görünür, ayakları örtülse başı açık kalırdı. Benden hayırlı olan Hamza öldüğü zaman da kefen bulunamamış, bir perdeye sarılmıştı (Şehîd kefene sarılır mı ki?) Sonra bize açıldığı kadar dünyâ açıldı (bolluk verildi). Ben, güzel şeylerimizin bize hep bu dünyâda verilmiş olmasından korkuyorum" demiş ve ağlamağa başlamış, getirilen yemeği de yiyememiştir[8010]
Hâzin'den aldığımız bu rivayette, zâhidlerin abartması etkendir. Çünkü Hz. Hamza, Uhud'da şehîd edilmişti. Şehîdler kefene sarılmaz, elbiseleriyle gömülürler.
Ömer ibn el-Hattâb da bir gün Câbir'in, elinde et götürdüğünü görmüş:
— O nedir Câbir? demiş. Câbir:
— Canım et istedi de et satın aldım, demiş. Hz. Ömer:
— Câbir, canının istediği herşeyi alıyorsun. "Güzel şeylerinizi dünyâ hayâtınızda giderdiniz" âyetinden

[8007] Ibn Kesîr, Tefsir: 4/158.
[8008] Nisa Sûresi: 6.
[8009] eş-Şifâ fî Ta'rîfi Hukuki'l-Mustafâ, s. 110.
[8010] Hâzin: 7/162-163; Hilyetu'l-evliyâ: 1/100. Hz. Peyğamber'in yattığı hasır için bkz, Buna-, rî, Libâs: 31; Müslim, Fedâilu's-sahâbe: 165.

korkmuyor musun? demiş[8011]
Rabî ibn Ziyâd, Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile beraber Ömer'in emriyle Bahreyn'den gelmişlerdi. Rabî, Ebû Musa'nın âmili (tahsildarı) idi. Hz. Ömer'in hizmetçisi Yerfe'in işaretiyle Ömer'in istediği biçimde giyen Rabî, Halife'nin hoşuna gitti. Sofraya oturduklarında Rabî, zenginlerin pek hoşlanmayacakları yemeği gayet iştahla yedi. Hz. Ömer bunun, Rabî'in âdeti oludğunu, yani her zaman böyle sade yemek yediğini sandı. Bu durumu fırsat bilen Rabî, Halîfe'nin sağlığı için daha yararlı yemekler yemesinin uygun olacağını söyledi. Onu azarlayan Halîfe, "İstesem, bu çevreyi en güzel ve nefis yemeklerle doldururum. Fakat ben Allah'ın "Güzel şeylerinizi dünyâ hayâtınızda giderdiniz" sözüyle bir kavmi yerdiğini gördüm. (Onun için böyle sade yaşamayı yeğliyorum)" dedi'.[8012]
Bu rivayetler sahîh olsa bile bunların amacı, insanların dünyâya gönül bağlamasını, dünya tutkusunu önlemektir. Ayrıca o zamanın şartları da böyle sade yaşamayı gerektiriyordu. Çünkü toplumun büyük kesimi darlık ve sıkıntı içinde yaşıyordu. Gerçi Peygamber (s.a.v.) devlet başkanı idi ama özellikle İslâmın ilk yıllarında Medine devrinin de ta sonlarına doğru İslâm toplumu büyük geçim sıkıntısı içinde yaşamıştı. Ashabının çoğunluğu sıkıntı içinde yaşarken Allah'ın Elçisi, karnını doyurup rahat yaşamak istememiş, onlar gibi yaşamış ve onların çektiği sıkıntıyı önce kendisi çekmiştir. Ama pekâlâ bolluk olduğu zaman Allah'ın nimetlerinden de yararlanmıştır. Et yemiş, kurban kesmiş, kestiklerini fakirlere dağıttığı gibi kendisi de onların etinden yemiş ve ömrünün son yıllarında gelen savaş ganimetlerinden, ailesinin bir yıllık geçimini ayırmıştır.
Demek ki insan çalışmalı, helâl kazancından yemeli, çocuklarına da yedirmeli, fakat dünyâ malını gaye edinmemelidir. Allah'ın nimetleri, Allah'ı tanıyan ve O'na kulluk edenlere daha uygundur.
Fahreddîn Râzî şöyle diyor: "Gerçi Vahidî, sâlihlerin, âhirette sevaplarının daha mükemmel olması için tekaşşüfü (geçim darlığını), zühdü (dünyaya değer vermemeyi) tercîh ettiklerini söylemiştir. Ama bu âyet, dünyâ nimetlerinden yararlanmayı menetmiyor. Çünkü âyet kâfirler hakkındadır. Allah burada dünyâ nimetlerinden yararlanıp o nimetleri veren Allah'a itaat ve ibadet ile şükretmeyen kâfirleri azarlamaktadır. Fakat kendisine nimeti verene inanarak şükrünü yerine getiren mü'min, nimet sahibi olduğu için azarlanmaz. Bunun kanıtı da Allah'ın şu sözüdür: "De ki: "Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti? De ki: Onlar dünyâ hayâtında inananlarındır. Kıyamet gününde de yalnız onlarındır. İşte biz, bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz" [8013] Bununla beraber nimete dalmaktan çekinmenin daha iyi olduğu inkâr edilemez. Çünkü nefis bir kere nimete alıştı mı artık ondan geri durması güç olur. Bu yüzden belki o güzel şeylere eğilimi, kendisini uygun olmayan şeyleri yapmağa sevk eder. Bu işler de birbirini çeker. Bu suretle nimete alışması yüzünden Allah'tan uzak düşebilir"[8014]
21- Âd'ın kardeşini (yani Hûd'u) an: Ahkaf'taki kavmini uyarmıştı —onun önünden ve ardından nice uyarıcılar da gelip geçti; (demişti ki): "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin; ben sizin, büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum."22- Dediler: "Sen bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi geldin? Doğrulardan isen bizi tehdidettiğin şeyi getir". 23- Dedi: "(Azabın ne zaman geleceğine dair) Bilgi ancak Allah kalındadır. Ben, görevlendirildiğim şeyi size duyuruyorum; fakat sizi cahillik eden bir toplum görüyorum". 24- Nihayet azabın, geniş bir bulut hâlinde vadilerine doğru geldiğini görünce: "Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur" dediler. Hayır, o, sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azâb bulunan bir rüzgârdır. 25- Rabbinin emriyle herşeyi yıkar, mahveder. Derken onlar o hale geldiler ki konutlarından başka bir şey görünmez oldu. İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız. 26- Onlara, size vermediğimiz servet ve kuvveti vermiştik, onlara kulaklar, gözler ve gönüller yaratmıştık. Fakat ne kulakları, ne gözleri, ne de gönülleri kendilerine bir yarar sağlamadı. Zira bile bile A ilah 'in âyetlerini inkâr ediyorlardı. A lay ettikleri şey, kendilerini kuşatıverdi. 27- Andolsun biz, çevrenizdeki kentleri de yok ettik. Belki dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık. 28- Allah'tan başka, kendilerine (Allah katında) yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler onlara yardım etselerdi ya! Hayır, tanrıları, onlardan kaybolup gittiler. İşte yalanlarının ve uydurdukları şeylerin durumu budur.

Tefsîr:

21-23: Yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kavminin yalanlamasına karşı teselli ve münkirlere de ibret için Âd kavminin, kardeşleri olan yani kendi aralarından çıkmış bulunan Hûd'u yalanlamalarını hatırlamasını emrediyor. Hûd, Ahkaf ta kavmini uyarmıştı.
Hikf'in çoğulu olan ahkâf, kum çölü, kum tepecikleri anlamına gelir. Arap Yarımadasının güney doğusunda Hadramut'un kuzeyinde Ahkâf adıyla anılan bir bölge vardır. îşte âyette bu bölge halkından söz ediliyor. Ahkaf bölgesinde, Hûd Aleyhisselâm kavmini uyarmıştı. Allah ondan önce de, sonra da peygamberler göndermişti. Hûd, kavmine Allah'tan başkasına tapmamalarını, aksi takdirde büyük bir azaba çarpılacaklarını söylemişti. Fakat kavmi onu kabul etmedi, "Sen bizi tanrılarımızdan döndürmeğe mi geldin? Eğer söylediğin doğru ise bizi tehdidettiğin azabı getirsene!" dediler. Hûd onlara: ."Azabın ne zaman geleceğini Allah bilir. Ben sadece

[8011] Hâzin: 7/162-163.
[8012] el-Cevâhir: 21/126-127.
[8013] A'râf Sûresi: 32.
[8014] Mefâtîhu'I-ğayb: 28/25.

benimle gönderilen mesajı size duyuruyorum. Fakat sizi düşünce ile değil, arzu ve kaprislerine göre hareket eden bir toplum olarak görüyorum" dedi.
24- Nihayet bir gün Allah'ın azabını arız yani ufukta geniş bir bulut olarak gördüler. Onu yağmur bulutu sandılar. Oysa o bulut, onların, alay ile çabuk gelmesini istedikleri azâb idi. Acı azabı taşıyan ve herşeyi yıkıp deviren bir kasırga bulutu idi. Yedi gece, sekiz gün süren o kasırga ile kent tamamen yıkıldı. Evlerinin harabelerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte Allah, suçluları böyle cezalandırır.
Kıssada Hûd'dan, Âd'ın kardeşi diye söz edilmesi, her gelen peygamberin, o kavmin kendi aralarından çıkmış kardeşleri, soydaşları olduğunu, Hz. Muhammed'in de kavminin bir kardeşi olduğunu, her kavmin peygamberinin, kendi aralarından yetişmiş, kendi dillerini konuşan bir insan olduğunu anlatmak içindir.
Kıssa burada Hz. Muhammed(s.a.v.)i inkâr edenlere bir ibret olmak için anlatılmıştır. Nitekim kıssanın ardından Allah'ın, suçluları böyle cezalandıracağı vurgulanıyor ki bu, Peyğamber'i inkâr edenlere uyarıdır. Kıssanın hemen ardından söz, Hz. Muhammed'i inkâr edenlere getirilmektedir:
27-28 nci âyetlerde: "Biz size vermediğimiz servet, güç ve imkânları onlara vermiştik. Onlar sizden güçlü, zengin idiler. Onlara da kulaklar, gözler, gönüller (düşünce yetileri) vermiştik. Bütün duyulan, bedensel güçleri vardı ama Allah'ın âyetlerini inkâr ettikten sonra o kulakları, gözleri ve akılları kendilerine bir yarar sağlamadı. Alay ettikleri azâb kendilerini kuşatıp helak etti. Ey Kur'ân'ı inkâr eden Kureyşliler, biz sizin çevrenizde helak etmiş olduğumuz kentlere, âyetlerimizi tekrar tekrar izah etmiştik. Fakat dinleyip yola gelmedikleri için sonunda onları helak ettik" buyuruluyor. Ve eski milletlerin, kendilerini Allah'a yaklaştırmak ve Allah katında kendilerine şefaatçi olmak umuduyla taptıkları tanrıların, kendilerini Allah'ın azabından kurtarmadığı, o uydurma tanrıların ortadan kaybolup gittiği belirtiliyor. Çünkü onların gerçek yanı yoktur. Onlar bir hayalden ibarettir. Hayâl, insanı Allah'ın azabından kurtaramaz. Hakikat karşısında hayâl silinip gider. İşte onların hayalden ibaret olan tanrıları da o gerçekler âleminde silinip gitmiştir. Ey Kureyşliler, inkârınızdan dolayı bir gün Allah'ın azabı başınıza geldiği zaman sizin tanrı diye taptığınız şeylerin, size yararı olmaz. O uydurma tanrılar da kaybolup gider.
Âyetlerde anlatılan düşünce budur. Kureyşin çevresinde bulunan kentler, ticaret için Kureyş kervanlarının geçtiği yollar üzerinde bulunan, Hicaz'a komşu kentlerdir ki bunlar güney Arabistan'da Âd, Tubba' kabilelerinin, kuzeyde Semûd, kuzey batıda Medyen ve Lût kavimlerinin oturdukları bölgelerdir.
29- Bir zaman cinlerden bir topluluğu, Kur'ân dinlemek üzere sana yöneltmiştik. Ona geldiklerinde: "Susun, dinleyin!" dediler, okuma bitirilince de uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler. 30- "Ey kavmimiz, dediler, biz Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola götüren bir Kitap dinledik". 31- "Ey kavmimiz, Allah'ın da'vetçisine uyun ve ona inanın ki (Allah) günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi, acı azâbdan korusun". 32- "Kim Allah'ın da'vetçisine uymazsa, yeryüzünde (başına inecek cezaya) engel olamaz. Kendisinin Allah'tan başka velîleri de yoktur. Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler."

Tefsir:

29-32 nci âyetlerde cinlerden bir topluluğun, gelip Hz. Peyğamber'den huşu ile Kur'ân dinledikleri ve gidip toplumlarına Musa'dan sonra indirilmiş, kendinden önceki Kitabı (Tevrat'ı) doğrulayan, insanları gerçeğe ve doğru yola ileten bir Kitap dinlediklerini söyleyip onları uyardıklarını ve Allah'ın davetçisine yani peygambere uymağa çağırdıklarını, Allah'ın, mü'minlerin günâhlarını bağışlayıp onları acı azâbdan koruyacağını, Allah'ın davetçisine uymayanların açık bir sapıklık içinde bulunacaklarını, Allah'a karşı onlara hiç kimsenin yardım edemeyeceğini söyledikleri anlatılır.
Bu âyetlerin işaret ettiği olay, tefsirlerde çeşitli şekillerde anlatılır: Zü-beyr'den gelen bir rivayete göre olay, Ukâz yolu üzerinde Mekke'ye bir gece uzaklıkta bir yer olan Nahle'de, Hz. Peygamber yatsı namazını kılarken olmuştur. Bu sırada gelip kendisini dinleyen cinler, Nasiybin cinlerinden yedi kişilik bir cemâat imiş[8015]. Müsned'deki rivayette yedi tabiri yoktur. Yedi tabiri Taberî'nin rivayetindendir. Süfyân-ı Sevrî'nin, İbn Mes'üd'dan rivayetine göre de Nahle'de (veya bir ağacın altında) Hz. Peyğamber'e dokuz cin gelmişti. Bunlardan biri Zevbe'â idi. Bir rivayete göre altmış süvari, bir rivayete göre altmışa yakın, bir rivayete göre üçyüz, bir rivayete göre de oniki bin kişi idiler[8016]
îbn tshâk'ın, Zeyd ibn Ziyâd yoluyla Muhammed ibn Kâ'b el-Kurazî'den aldığı bir rivayete göre olay, Hz. Peyğamber'in destek bulmak için gittiği Tâ-if ten umutsuz dönerken yolda, Nahle denilen yerde vukubulmuştur. Eşi Ha-ıtice, amcası Ebutalib birbiri ardınca vefat edince Mekke'de desteği çok zayıflayan Peygamber (s.a.v.), kendisine destek bulmak üzere Taife gitti. Fakat Tâ-ifliler ona karşı kötü davrandılar. Kentin serseri takımı taş atıp vücudunu kanattılar. Bir bahçe duvarına sığman peygamber, Allah'a niyaz ederek zayıf, âciz kaldığını arz edip rahmet diledi. Umutsuz ve üzgün olarak Tâif'ten ayrıldı, Nahle'ye vardığında gece yarısı namaza durdu. O sırada Yemen'e doğru gitmekte olan cinlerden bir cemaat, onun yanından geçerken okuduğu Kur-an'ı dinlediler, inandılar ve kavimlerini uyarmak üzere gittiler, tşte bu âyetler onların Kur'ân dinledilerini haber vermek üzere indi[8017]

[8015] İbn Hanbel, Mushed: 1/167; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/163.
[8016] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/168.
[8017] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 7/167; Hâzin: 7/165-166: Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/98-100.

Bu rivayete göre cinlerin Kur'ân dinlemesi, Hz. Peyğamber'in Tâif dönüşü sırasında, Nahle'de, gece yarısı namazda Kur'ân okurken olmuştur. Bey-hakî'nin de rivayet ettiği üzre bu ilk dinleme olayında Peygamber onları görmemiş, fakat sonradan inen bu âyetlerle onların gelip Kur'ân dinledikleri, Peyğamber'e bildirilmiştir[8018]
İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivayete göre de olay Mekke'de vukubulmuş-tur: "Alkame şöyle dedi: İbn Mes'ud'a:
— Cin gecesi, sizden biriniz Peyğamber'e arkadaşlık etti mi? diye sordum.
— Hayır, dedi. Bir gece Mekke'de onu kaybettik. Her tarafta derelerde, tepelerde aradık. 'Acaba kendisine bir sui kasıt mı yapıldı, yoksa bir şey mi oldu?' dedik. O gece, bir kavmin geçirebileceği en sıkıntılı bir gece geçirdik. Sabahleyin, Peyğamber(s.a.v.)in Hirâ tarafından geldiğini gördük. Kendisine kavmin duyduğu üzüntü anlatılınca şöyle buyurdu:
— Bana cinlerin Hakk'a davetçisi geldi, (beni kendilerine çağırdı). Ben de gidip onlara Kur'ân okudum.
Ve Allah'ın Elçisi, bizi götürdü, cinlerin izlerini ve yaktıkları ateşlerin izlerini bize gösterdi"[8019]
Cinler Peygamber'den azık istediler, Peygamber (s.a.v.): "Elinize geçen, Allah'ın adının anıl(arak kesil)diği her kemik size azıktır, onun üzerinde mutlaka bir parça et olur. Deve gübresi de hayvanlarınıza azıktır" dedi ve Allah'ın Elçisi, "Bu ikisiyle (yani kemik ve deve gübresiyle) taharetlenmeyiniz, çünkü bunlar cin kardeşlerinizin yiyeceğidir" demiştir[8020]
Bu rivayete göre Peygamber cinleri görmüş, fakat sahabilerinden hiç kimse cinlere Kur'ân okuduğu sırada Peyğamber'in yanında bulunmamış ve olayı görmemiştir. Yine İbn Mes'ûd'un:"Cinlerin Kur'ân dinlediği gece, onların Kur'ân dinlediğini, Peyğamber'e kim duyurdu?" sorusuna: "Onların Kuran dinlediğini bir ağaç duyurdu" dediği de rivayet edilir[8021]
İbn Mes'ûd'dan gelen başka bir rivayete göre de olayı İbn Mes'ud'un kendisi de görmüştür: "Peygamber (s.a.v.):
— Bana, cinlere Kur'ân okumam emredildi. Hanginiz benimle gelir? dedi. Kimse sesini çıkarmadı. Tekrar sordu, yine ses çıkaran olmadı. Üçüncü kez sordu. Yine ses çıkarmadılar. Beraberinde gideceğini söyleyen Abdullah ibn Mes'ud, Peyğamber'le beraber gitti.
Allah'ın Elçisi, Mekke'nin üst tarafında Hacun denen bir vadiye girdi. Bulunduğu yerde kalması için Abdullah ibn Mes'ûd'un önüne, ayağıyla bir hat çizdi. Kendisi dönünceye dek bu hattı geçmemesini söyledi. Yürüdü, onların arkasında durdu. Kur'ân okumağa başladı. Cinlerin kartallar gibi indiklerini gördü. O kadar çok şamata işitti ki Allah'ın Elçisine bir şey olmasından korktu. Allah'ın Elçisini birçok karartılar örttü, onların arasında görünmez ve sesi duyulmaz oldu. Sonra bulut parçalan gibi dağılıp gitmeğe başladılar. Allah'ın Elçisi, şafağa doğru işini bitirdi. Abdullah'a doğru geldi, göründü.
— Uyudun mu? dedi. Abdullah:
— Hayır vallahi Yâ Resûlâllah, birkaç kez insanlardan yardım dilemek istedim, nihayet senin asan ile onlara vurarak "Oturun!" dediğini duydum, dedi. Peygamber (s.a.v.):
— Eğer sen bu çizgiden dışarı çıksaydın, onlardan biri seni kapabilirdi. Bundan korktuğum için senin buradan ayrılmamanı istedim. Sen bir şey gördün mü? dedi. Abdullah:
— Evet yâ Resûlâllah, beyaz giysili siyah adamlar gördüm, dedi.
Peygamber (s.a.v.) onların Nasîbîn cinleri olduğunu, kendisinden azık istediklerini, kemiği, at, deve ve diğer tırnaklı hayvan dışkısını onlara azık verdiğini, onların buldukları her kemik parçası üzerinde et olacağını ve buldukları her hayvan dışkısında da dâne bulunacağını söyledi. Abdullah, duyduğu şamatanın sebebini sorunca Peygamber (s.a.v.) aralarında öldürülen biri hakkında kendisinden hüküm istediklerini ve kendisinin de onlar arasında adaletle hüküm verdiğini söyledi'. [8022] Bu rivayetin biraz daha kısasını da Taberî kaydetmiştir[8023]
İbn Mes'ûd'dan gelen diğer bir rivayet de şöyledir: "Peygamber Aley-hisselâm: 'Banabinlere Kur'ân okumam emrolundu, kim benimle gelir?' dedi. Sustular. İkinci kez söyledi, yine sustular. Üçüncü kez söyledi, ben: 'Ben seninle gelirim, yâ Resûlâllah' dedim. Yürüdü. İbnEbîDub Vadisindeki Ha-cun'a geldiğinde benim önüme bir çizgi çizdi, 'Burayı geçme' dedi. Hacun'a yürüdü. Zut erkekleri gibi (yani zenciye çalan) cinler onun üzerine üşüştüler. Yüzleri mekâkî'ye benziyordu. [8024] Kadınların def çalması gibi deflerini çalıyorlardı. Her yandan Peyğamber'i sardılar. Peygamber gözümden kayboldu. Ayağa kalktım, eliyle oturmamı işaret etti. Sonra Kur'ân okudu. Sesi gittikçe yükseliyordu. Cinler yere yapıştılar. Artık seslerini duyuyordum ve kendilerini göremiyordum. Sonra Peygamber bana geldi: 'Gelmek istedin, değil mi?' dedi. 'Evet yâ Resûlâllah' dedim. 'Gelmen gerekmezdi, onlar cinlerdi. Kur'ân dinlemeğe geldiler. Sonra uyarmak üzere kavimlerine döndüler. Benden azık istediler, ben de kemik ile hayvan dışkısını onlara azık yaptım. Kimse kemik ve hayvan dışkısıyle taharetlenmesin' dedi"[8025]
Abdullah ibn Abbâs'a göre Hz. Peygamber (s.a.v.) cinleri görmemiş, özel olarak onlara Kur'ân okumak için de

[8018] İbn Ke§îr, Tefsîr: 4/164.
[8019] Müslim, Salât: b. 33, h. 150; Tirmizî, Sûre: 46; et-Tâc: 4/233.
[8020] Müslim, Salât, b. 33, h. 150.
[8021] Müslim, Salât, b. 33, h. 153.
[8022] Hâzîn, 7/166-167.
[8023] Câmi'u'l-beyân: 26/31; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/165.
[8024] Mekâkî: Mekûk'vm çoğuludur. Mekûk, ustu dar, ortası geniş bir su bardağıdır. Herhalde bu söz ile cinlerin başlarının kuçuk, yüzlerinin cisimlerinin iriliği anlatılıyor.
[8025] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/152-153; el-Câmi' li-Ahkâtni'1-Kur'ân: 16/213.

gitmemiştir. Ancak birkaç arkadaşıyle Ukâz çarşısına giderken Nahle denilen yerde sabah namazını kıldıkları sırada cinler, onun okuduğu Kur'ân'ı dinlemişlerdir. O sırada üzerlerine ateş kıvılcımları gönderilip gökten haber çalmalarına engel olunan şeytanlar (cinler) kavimlerine:
— Size ne oldu? dediler. Şöyle cevap verildi:
— Bizimle gök haberleri arasına engel kondu. Üzerimize kıvılcımlar gönderildi. Şeytanlar:
— Mutlaka yeni bir şey olmuştur. Yerin doğusunu ve batısını araştırıp sizinle gök haberleri arasına giren engelin ne olduğuna bakınız, dediler.
Cinler Arzın doğu ve batı taraflarını araştırmağa başladılar. Tihâme tarafına giden grup, Ukâz'a doğru varırken Nahle'de mola verip sabah namazını kıldırmakta olan Peyğamber(s.a.v.)e rastladılar, Kur'ân'ı duyunca onu dinlediler ve:
"— İşte bizimle gök haberleri arasına giren engel budur" dediler. Ve kavimlerine gidip: "Ey kavmimiz, biz, doğru yola ileten çok güzel bir Kur'ân dinledik, ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi ortak koşmayız" dediler. Yüce Allah Peygamberine: "De ki: Cinlerden bir cemâatin Kur'ân dinleyip şöyle dedikleri bana vahyolundu..."[8026]. indirdi.
İbn Abbâs'ın bu rivayetinden, Hz. Peyğamber'in cinleri görmediği, ancak kendisi sabah namazında Kur'ân okurken tesadüfen oradan geçen cinlerin, duydukları Kur'ân'a hayran kalıp ona inandıkları, gidip kavimlerini de Allah'ın da'vetçisi olan Peyğamber'e inanmağa, şirki bırakmağa çağırdıkları anlaşılmaktadır. Fakat olayın farkında olmayan Peyğamber'e, sonradan, cinlerin gelip Kur'ân dinledikleri vahyedilmiştir.
Konu üzerindeki çeşitli rivayetlerden ötürü müfessirler, cinlerin Kur'ân dinlemelerinin, birkaç kez vukubulduğunu ileri sürmüşlerdir. Hafız Beyhakî şöyle demiş: "İbn Abbâs'ın anlattığı olay, cinlerin ilk defa Peyğamber'in Kur'ân okumasını işittikleri ve durumunu yeni öğrendikleri olaydır. O zamanda Peygamber onlara Kur'ân okumamış ve onları görmemiştir. Fakat daha sonra cin da'veçtisi (peygamberi) ona gelmiş, o da onlara Kur'ân okumuş ve onları yalnız Allah'a kulluğa da'vet etmiştir [8027]. Bazılarına göre de olay bir kez Mekke'de, bir kez de Nahle'de olmak üzere iki defa olmuştur, tbn Mes'ûd'un anlattığı, Mekke'de vukubulan, İbn Abbâs'ın anlattığı ise Nahle'de vukubulan-dır' [8028]. Mekke'de Peyğamber'i dinleyenler Nasîbin cinleri, Nahle'de dinleyenler ise Ninovâ cinleridir[8029]
İbnu'l-Arabî ise İbn Mes'ûd'un, bu konuda îbn Abbâs'tan daha bilgili olduğunu, çünkü onun, olayı gördüğünü, İbn 'Abbâs'ın ise duyduğunu anlattığım; duyulanların görmek gibi olamayacağını söylemiştir.
Fakat Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelen rivayetlerde çelişkiler vardır. Çünkü bunlardan birinde Peyğamber(s.a.v.)in, bir gece ortadan kaybolduğu, ertesi sabah Hirâ tarafından geldiği ve cinlere Kur'ân okumak için çağırıldığını söylediği ve sahâbîlerden hiç kimsenin bu olayı görmediği anlatılıyor. Diğerinde Peyğamber'in, cinlere Kur'ân okumak için emir aldığı, kendisiyle beraber kimin geleceğini sorduğu, Abdullah'tan başka hiç kimsenin ses çıkarmadığı, yalnız Abdullah'ın gittiği,ifade ediliyor.
Hz. Peygamber, sahâbilerini kendisiyle beraber gelmeğe davet ettiği halde onların ses çıkarmamaları, gitmek istememeleri olacak şey değildir. Mekke'de her türlü güçlüklere göğüs gererek ona inanmış, onun uğrunda şehid olmağa hazır hiçbir sahabînin, Peyğamber'in bu isteğine olumlu cevap vermemesi veya isteksizlik göstermesi düşünülemez.
Bize göre gerek Cin Sûresinde, gerek burada anlatılan olay, aynı olaydır. Her iki yerde de cinlerin, Peyğamber'den Kur'ân dinledikleri ve dinledikleri Kur'ân'a hayran oldukları anlatılmaktadır. Nitekim Cin Sûresinde, Kur'ân dinleyen cinlerin: "Biz, doğru yola ileten çok güzel bir Kur'ân dinledik, ona inandık..." dedikleri anlatılır. Burada da aynı mânâ, değişik bir üslûb ile anlatılmaktadır: "Ey kavmimiz, dediler, biz Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir Kitâb dinledik" buyurulmaktadır. Her iki âyetin içeriği aynıdır. Nitekim Kur'ân'ın öteki kıssaları da çeşitli yerlerde değişik üslûplarla anlatılır.
Burada Kur'ân dinleyen cinlerin: "Musa'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan bir Kitap dinlediklerini" söylemeleri, sûrenin içeriği ile yakından ilgilidir. Yukarıda 12 nci âyette Musa'nın Kitabının, insanlığa önder ve rahmet olarak gönderildiği bildirilmişti. İşte burada da cinlerin ağzından bu Kur'ân'ın, Musa'dan sonra indirilmiş, Tevrat'ın dediklerine uygun, insanları doğru yola ileten bir Kitâb olduğu vurgulanıyor. Böylece bu âyetlerin, yukarıdaki konu ile ilgisi ortaya çıkıyor: "Hasan Basrî, bu cinlerin, yahudî dinine mensub olduğunu söylemiştir. Çünkü insanların yahudisi ,hırıstiyanı, mecusisi, putatapanı olduğu gibi cinlerin de öyle çeşitli milletleri vardır"[8030]
Muhammed İzzet Derveze'ye göre bu âyetlerde anlatılan cinlerin, yahu-di dinine bağlı, Cin Sûresinde anlatılan cinlerin ise hırıstiyanlığa bağlı cinler olduğu anlaşılıyor. Böylece Kur'ân'ın doğruluğuna güçlü bir delîl getirilmiş oluyor. Şöyle ki: Peyğamber(s.a.v.)in peygamberliğine, insan yahudi ve hırıs-tiyanlardan bir cemâatin inandığı ve Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine tanıklık ettikleri, geçen sûrelerde anlatılmıştı. (Meselâ Isrâ, Kasas

[8026] Buhârî, Tefsir, Sûre: 72; Müslim, Salât: b. 33, h. 149.
[8027] Kurlubî, el-Câmi' li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 19/4; ibn Kesîr, Tefsir: 4/164.
[8028] el-Câmi' li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 19/4.
[8029] Aynı eser: 19/4.
[8030] Mefâtîhu'l-ğayb: 28/31-32.

Sûreleri.) Burada ve Cin Sûresinde de yahudi ve hırıstiyan cinlerden bir grupun da Peyğamber'e inandığı, Kur'ân'ın Allah tarafından vahyedildiğine tanıklık ettikleri anlatılmak suretiyle müşrik Araplara, yahudi ve hırıstiyanların yani Kitap Ehlinin insanları ve cinleri bu Kur'ân'a inanmış iken kendilerinin bunu inkâr etmelerinin doğru olmadığı anlatılmış oluyor [8031]

Âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)in, cinleri gördüğü açıkça söylenmiyor ama, gelen çeşitli rivayetler, Hz. Peyğamber'in, birkaç kez cinlerle karşılaştığını ifade ediyor. "Ey Âdem oğulları, şeytân anababanızı —çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak— cennetten çıkardığı gibi sizi de (şaşırtıp) bir belâya düşürmesin! Çünkü o ve kabilesi, sizin onları görmeyeceğiniz yerden sizi görür..."[8032] âyetinden, insanın şu baş gözüyle cinlerin görülemeyeceği anlaşılır. Fakat cinler çeşitli şekillere girip görünebilirler. Ayrıca insanda basiret denen bir ruh gözü vardır. Riyâzatle kalbini temizlemiş, gizli niteliklerini geliştirmiş birçok insanın cinleri gördükleri bir vakıa iken, her zaman Cebrail ile karşılaşan Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, meleklerden daha aşağı olan cinleri görmesi gayet normaldir. Ebuhüreyre (r.a.), Hz. Peyğamber'in: "Bana Nasibin Cin hey'eti geldi, —ne güzel cinlerdi— benden azık istediler, rastladıkları her kemik ve revs (hayvan dışkısı) üzerinde bir yiyecek bulmaları için Allah'a duâ ettim" dediğini rivayet etmiştir[8033]

Şunu da unutmamak lâzımdır ki Câhiliyye devrinde şâir ve kâhinlerin cinlerle temas kurduklarına inanılırdı. Her şâir ve kâhinin belli bir cinni vardı. Erkek kâhinin cinni kadın olurdu. Kâhinlere haber getiren cinler, Peyğamber'in çıkışı sıralarında büyük bir değişiklik görmüşler ve eskisi gibi gök haberleri alamadıkları için telâşa kapılmışlardı. Şu olay soruna ışık tutuyor: Abdullah ibn Ömer, babası Ömer'in firâset sahibi olduğunu şöyle anlatıyor: "Ömer hangi şey için 'Ben böyle sanıyorum' deseydi mutlaka o iş onun sandığı gibi çıkardı. Bir gün Ömer otururken yanından Sevâd ibn Karib adını taşıyan güzel bir adam geçti. Ömer:

— Tahminimde yanılmağa başladım, herhalde, ya şu adam hâlâ cahiliy-ye dini üzerindedir, ya da câhiliyye müşriklerinin kâhini idi. Şunu bana çağırın, dedi.

Adam gelince Ömer ona hakkındaki düşüncesini söyledi. Önce buna kızıp:

— Müslüman bir kimse bu şekilde mi karşılanır? Benden başka hiç kimseyi böyle karşıladığını görmedim, dedi.

Hz. Ömer'in:

— Biz de şirk içinde idik. Bizim şirkimiz senin kâhinliğinden kötü idi. Benim maksadım seni kınamak değil, başından geçen ilginç olayları anlat-mandır, demesi üzerine adam, vaktiyle kâhin olduğunu itiraf etti. Hz. Ömer:

— Dişi cin arkadaşının sana getirdiği en ilginç şey nedir? dedi. Sevâd şöyle cevap verdi:

— Bir gün çarşıda yürüyordum, cinnim bana geldi, korkmuş olduğunu fark ettim. Dedim ki: Cinleri ve susmalarını, alışmış oldukları haber çalmadan menedildikten sonraki umutsuzluklarını, genç develere ve semerlerine vurmalarını (yani develeri mahmuzlayıp sür'atle kaçmağa çalışmalarını) gördün mü?

— Hz. Ömer:

— Doğru dedi, ben de bir gün müşriklerin tanrıları arasında uyuyordum. Bir adam bir buzağı getirip kesti. Buzağının karnından birinin avaz avaz bağırarak şöyle dediğini işittim: (Başka rivayette: Ben de bir grup Kureyşli ile câhiliyye putlarının yanında bulunuyordum. Araplardan biri bir buzağı kesmişti. Biz de onun eti dağıtılırken bize de verilmesi için bekliyorduk. Buzağının karnından çok etkili şöyle bir ses işittim):

Ey düşman adam (veya ey Celîh adlı kişi), başarılı bir iş ortaya çıktı. Açık sözlü bir adam: "Allah'tan başka Tanrı yoktur!" diyor.

Çok geçmeden Peygamber çıktığını gördük.

Buhârî'nin başka bir rivayetinde bu olay, Hz. Ömer'in, Peyğamber(s.a.v.)i öldürmek üzere kılıcını kuşanıp gittiği sırada vukubulmuş ve kendisini etkileyerek müslüman olmasına sebebolmuştur'.[8034]

Bu olay da gösteriyor ki çevrede cinlerle görüşen insanlar vardı. Kâhinler cinlerle görüşüp onların konuşmasını duyduktan sonra peygamberlerin Hâ-temi'nin, onlarla görüşmesinden daha tabii bir şey olamaz.

Cinlerin nitelikleri ve Peyğamber'in onlarla görüşmesi konusuna Cin Sûresinde de temas edilecektir.

33- Gökleri ve yeri yaratan, bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeğe de kadir olduğunu görmediler mi? Evet O, herşeye kaadirdir. 34- Nankörler ateşe sunulacakları gün(Allah onlara); "Bu gerçek değil miydi?" (der). "Evet, Rabbimiz, hakkı için gerçekmiş" derler, "öyleyse inkâr etmenizden dolayı azabı tadın!" der. 35- O halde sen de, azim ve irâde sahibi elçilerin sabrettikleri gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar, tehdidedildikleri azabı gördükleri gün, sanki gündüzün sadece bir saati kadar yaşamış gibi olurlar. Bu bir duyurudur. Yoldan çıkmış topluluktan başkası mı helak edilecektir?

Tefsîr:

33 ncü âyette yüce Allah, âhireti inkâr edenlere, kâinatı yaratmış olduğunu örnek vererek, ölüleri diriltmeğe kadir olduğunu anlatıyor. Hiç yorulmadan gökleri ve yeri yaratan Allah, elbette ölüleri diriltmeğe de kadirdir. "Gökleri ve yeri yarattı, bunları yaratırken yorulmadı" tabirinde, yahudile-rin: "Allah göğü yeri altı günde yarattı,

---

[8031] et-Tfefsîru'l-hadîs: 5/287.
[8032] A'râf Sûresi: 27.
[8033] Buharı, Menâkıbu'l-Ensâr: 32.
[8034] Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr: 35; Fethu'l-Bârî: 7/177-181; Sîretu Ibn Hişâm: 1/229-230.

yedinci günde istirahat etti" şeklindeki inançlarına tariz olabilir. Yani Allah kâinatı yaratırken yorulmamıştır ki istirahate ihtiyâcı bulunsun. Kâinatı yaratmış, sonra yaratıklarım, hükümranlık Tahtından yönetmeğe başlamıştır.
34 ncü âyette inkarcıları korkutup uyarmak üzre küçük bir kıyamet sahnesi sunuluyor: İnkâr edenler cehenneme sunulurken: "Bu gerçek değil miymiş?" diye azarlanıyorlar. Onlar da: "Evet, Rabbimiz hakkı için gerçekmiş!" diyorlar, "öyle ise âhiret mükâfatını ve cezasını inkâr etmenizden dolayı şimdi azabı tadin!" deniliyor ve onların o azabı hak ettikleri vurgulanıyor.
35 nci âyette Peygamber (s.a.v.) teselli ediliyor. Kavminin kendisini yalanlamasından bunalıp da hemen onların cezalandırılmasını istememesi, azim ve irâde sahibi peygamberler gibi sabretmesi, yakında o yalanlayıcıların azabı görecekleri ve onu gördükleri zaman da dünyâda sanki bir an, bir saat yaşamış gibi olacakları, yaşadıkları o koca ömrün kendilerine bir an gibi geleceği, bu anlatılanların bir duyuru olduğu, Allah'ın fâsıkları helak edeceği buyuruluyor.
Sûrenin başında Allah'ın, kâinatın yaratıcısı olduğu, O'ndan başkasına tapanların, âhirette azaba uğrayacakları belirtilmiş ve insanlar Allah'ı bir bilip yalnız O'na tapmağa çağırılmış, bu Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiği vurgulanmıştı. Bunu ispat hususunda çeşitli kanıtlar verildikten sonra sûrenin sonunda, tekrar başındaki konuya dönülüyor ve kâinatı yalnız Allah'ın yarattığı, kâinatı hiç yorulmadan yaratan Allah'ın, ölüleri diriltmeğe de kadir olduğu, âhirete inanmayanların bir gün cezaya çarpılacakları belirtiliyor ve sûrenin başı ile sonu arasında birlik kuruluyor.
Görüldüğü üzre bu âyetler, yukarıdan beri gelen konunun devamıdır. Genel Kur'ân üslûbunda görülen sûre sonucudur. Bu bakımdan son âyetin, Medine'de indiği hakkındaki rivayet doğru görünmemektedir[8035]
Son âyette ülü'1-azm elçiler, azim ve irade sahibi, dâvasını gerçekleştirme yolunda yılmadan mücâdele veren büyük peygamberler demektir. Bazıları "ı>* "in teb'îz (bazılık) ifade ettiğini, ancak bazı peygamberlerin bu vasfı taşıdığını, bu vasfı taşıyan peygamberlerin, Ahzâb Sûresinin 7 nci, Şûra Sûresinin 13 ncü âyetinde birlikte anılan Nüh, İbrâhîm, Mûsâ, îsâ ve Muham-med (hepsine selâm olsun) peygamberler olduğunu söylemişlerdir. Bazılarına göre de bunlar: Nûh, Hûd, Sâlîh, Lût, Şuayb, Mûsâ ve Eyyûb peygamberlerdir. Bir grup müfessire göre de burada bazılık ifade etmez, beyân (açıklama) ifade eder. Bütün peygamberler azim sahibidirler. Bu sıfatı peygamberlerden sadece bir kısmına hasretmek doğru değildir[8036]
Onlar için acele etme" cümlesi, müşriklerin eziyetinden, baskılarından bunalan Peyğamber(s.a.v.)i teselli ve onun gönlünü tatmin etmektedir. Dâvasının mutlaka üstün geleceği, kendisinin başarıya ulaşacağı anlamını da taşımaktadır, tnsan ne kadar yaşasa, geçen ömür, bir an gibi gelir. Hele başına bir felâket gelirse geçen güzel yıllar hiç gibi kalır. Arap şâiri şöyle demiş:
Geçen şey yok gibi olur. Gelecek de her zaman var gibidir[8037]

Ahkaf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd île İlgili Prensipler:
1. Kâinatın yaratıcısı Allah'tır. Bir şey yaratamayan tanrı olamaz, öyle ise müşriklerin, hiçbir şey yaratmamış olan şeylere tanrı diye tapmaları anlamsızdır. Hiçbir ilâhî kitapta Allah'tan başka bir varlığa tapılacağı söylenmediği gibi, bu konuda hiçbir bilimsel kanıt da yoktur. Bir şey yaratmayan, kendisinden istenen şeyi veremeyen, kendisine yapılan duadan da habersiz olan varlıklara tapmak düşünceye aykırıdır (4-5).
2. Allah'tan başka tanrı diye tapılanlar, âhirette, tapanlarının kendilerine tapmış olmalarını kabul etmeyeceklerdir. Yani Allah'tan başkasına tapmak, ne dünyâda ne de âhirette insana bir yarar sağlamaz (6).
B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:
3. Temel İlâhî Kitabın içeriği, azîz ve hakîm Allah'ın buyruğuyla Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir (2).
4. Nankörler, kendilerine okunan Kur'ân âyetlerine "büyü" demişler, "Bunları Muhammed uydurup Allah'a iftira ediyor" demişlerdir. Oysa Hz. Muhammed, Allah'tan korkar. Kendi sözünü onun üstüne attığı takdirde Allah'ın azabına çarpılacağını bilir. Allah tanıktır ki bu Kur'ân, Allah'ın emriyle vahyedilmiştir (8).
5. Hz. Muhammed (s.a.v.), bid'atçi bir elçi değildir, yeni bir din getirmemiştir. O, peygamberlerin atası Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu tevhîd dinini, aslî niteliğiyle duyurmaktadır. Bu sözleri kendi iradesiyle değil, Hakkın buyruğuyla söylemektedir. O, sadece bir tebliğcidir. Kendisine vahyedilen-lere uyan bir uyarıcıdır (9).
7. Kendi Kitabını bilen bir tsrâil oğlu, Kur'ân'ın anlattıklarının benzerinin, Tevrat'ta bulunduğuna tanıklık edip Kur'ân'ın yahy olduğuna inanmıştır. Çünkü dilini bilmediği Tevrat'ın, içeriğini böyle beİîğ ve mu'ciz bir üslûb ile anlatmak Hz. Muhammed'in kendi işi olamaz. Bu, ancak vahy ile izah edilebilir. Kur'ân vahydir ama Kureyş liderleri, kıskançlıklarından ve kibirlerinden dolayı Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemişler, ona inanan insanları da küçümsemişlerdir (10). Kur'ân'ın söylediklerinin doğruluğuna, kendinden önceki Tevrat tanıktır.
12 nci âyette Mûsâ Kitabının imam ve rahmet olduğu, bu Kitabın da müşrikleri uyarmak ve güzel davrananları müjdelemek üzre Arap diliyle, asıl olan Tevrat'a uygun olarak vahyedildiği belirtilmektedir. Demek ki Kur'ân'ın

[8035] et-Tefsîru'l-hadîs: 5/288.
[8036] Mefâtîhu'1-ğayb: 28/35.
[8037] Mefâtîhu'l-ğayb: 28/35.

anlattığı şeyler, Tevrat'ta vardır ve bu konuda Tevrat imam(asıl)dır. Kur'ân da onu tasdik edici yani ona uygun olarak vahyedilmiştir.
Şimdi Kur'ân'ın misli (benzeri) Tevrat'ta mevcut, Tevrat asıl, Kur'ân da onu tasdîk edici olduğuna göre artık Kur'ân'ın Tevrat'ı neshettiğini iddia etmek saçmalığın tâ kendisi değil midir? Bu iddia, Kur'ân'ın anlamını tahrif-ten başka bir şey değildir. İlâhî Kitaplar, birbirini neshetmez, doğrular. Allah, her millete, kendi emirlerini, anlayacakları dille onlara bildirecek elçiler göndermiştir. Peygamberler, birbirlerinin defterini dürmek için değil, birbirlerinin misyonunu desteklemek ve yaymak için gönderilmişlerdir. Onlar arasında ayırım yapılamaz. Birinin çağrısına uyan, ötekinin çağrısına da uymuş olur. Zira hepsinin çağrısının esası, Allah'ı bir bilip O'na kulluk etmek ve âhiret sorumluluğuna seksiz inanmaktır. Hangi dinden olursa olsun tevhidi kabul edip tevhîd ahlâkınca gidenler kurtuluşa ereceklerdir:
"Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra doğru olanlar, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar cennet halkıdır, yaptıklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır" (13-14; Fussilet Sûresi: 30-35. âyetler).
"Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, tshâk'a, Yakub'a ve sıbt-lara (Ya'kûb oğullarından türeyen kabilelere) indirilene; Musa'ya, îsâ'ya verilene ve peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık; onlar arasında bir ayırım yapmayız. Biz, O'na teslim olanlarız' deyin. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; ama dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşerler..." [8038]
"Şüphesiz îmân edenler, yahûdîler, hırıstiyanlar ve sâbiîler, bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rableri tarafından mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" [8039]
Ayrıntı için dördüncü cildin son tarafına bakınız (s. 489-529).
C) Âhiretle İlgili Prensipler:
13. Allah gökleri ve yeri gerçek olarak ve belli bir ömürle yaratmıştır. Kâinat hayâl değil, hakikattir. Herşeyin bir ömrü olduğu gibi dünyânın da bir ömrü vardır. Bildirilen âhiret günü mutlaka gelecektir, insanlar uyarıldıkları o güne aldırmazlar. Bir gün Allah'ın huzurunda hesap vereceklerini düşünmezler. Dünyâda ebedî yaşayacaklarını sanırlar (3).
14. Gökleri ve yeri hiç yorulmadan yaratan Allah, elbette öleneri diriltmeğe de kadirdir (33).
15. Bugün âhireti inkâr edenler, yarın eylemlerinin oluşturduğu ateşe sunulur ve "Nasıl, bu gerçek değil miymiş?" diye azarlanırlar. O zaman suçlular: "Evet Rabbimiz!" derler ama artık ikrarları, kendilerini azâbdan kurtarmaz. İnkârlarının cezasını çekerler (34).
D) Genel Prensipler:
16. Ebeveyne iyilik Allah'ın buyruğudur. Allah'ı birleyip O'nâ kulluktan sonra en önemli şey, ana-babayı memnun etmek ve güzel eylemler yapmaktır.
17. Allah, kendisine tapan, ana-babasım mennun eden, sâlih amel sahibi kulların güzel eylemlerini en iyi biçimde değerlendirir, kötülüklerini de bağışlar. Onlara cennet va'detmiştir (15-16).
18. Ana-babasını inciten, onların tevhîde inanma hakkındaki öğütlerini reddedip onların bu konudaki sözlerini "masal" diye nitelendiren âsî insanlar, geçmişteki benzerleri gibi, Allah'ın ezelî kararı uyarınca hüsrana uğrarlar (17-18).
19. Herkes yaptığının karşılığını görür. İlâhî Mahkemede hiç kimseye haksızlık edilmez (19).
20. Dünyâda inkâra, zevk ve sefaya dalanlar, ruhlarının değerlerini, güzel sıfatlarını yitirirler. Ruhları çirkinlesin Ruhlarında âhiret için hiçbir değer ve güzellik kalmaz: "İnkâr edenler, ateşe sunulacakları gün, (kendilerine denir ki): 'Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; bunlarla sefa sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız)" (20), "Kıyamet günü onlar, çirkinleştirilenlerdir" [8040], "(Orada onların) yüzlerini ateş yalar, öyle ki (ateşin) içinde (dudakları gerilir de) dişleri açıkta kalır."
21. 21-28 nci âyetlerde ibret için peygamber sözünü dinlemediklerinden dolayı helak edilen Âd kavmi, Hicaz'a komşu olup isyanları yüzünden yıkılıp harâbedilen ülkelerin öyküleri anlatılır. Peygamber sözü dinlemeyen her kavim, sonunda cezalandırılmıştır. Kureyşliler de eğer peygamberlerinin sözünü dinleyip uslanmazlarsa kendilerinden önceki uluslar gibi bir gün cezalandırılacaklardır.
22. Bu Kur'ân, öyle masal denecek, önemsenmeyecek, alay edilecek bir söz değildir. Bu öyle yüce, öyle mübarek bir söz, öyle tlâhî bir vahiydir ki görünmeyen varlıklar, cinler dahi gelip Hz. Muhammed(s.a.v.)den Kur'ân dinlemişler ve toplumlarına gidip, Musa'dan sonra indirilen, kendisinden önceki Kitâbları doğrulayan, gerçeğe ileten bir Kur'ân (okuma) dinlediklerini anlatmışlar ve affedilip acı azaptan kurtulmak için Hakk'a çağıran Peygambere uyup ona inanmayı öğütlemişlerdir (29-31).
Özellikle: "Ey kavmimiz. Allah'a çağırana uyun ve ona inanın" (3f) âyetinden, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, cinlerin de peygamberi olduğu, onların da onun duyurduğu Kur'ân'a tâbi oldukları anlaşılır. Sanıyoruz ki bu, yalnız Hz. Peygamber'e özgü değildir. Şerîat getirmiş olan her peygamberin durumu böyledir. Zaten: "Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekini doğrulayan" sözünden, bu yeni şerîatin de Mûsâ şerîatine denk olduğu, ikisinin birbirine uyduğu belirtilir ki bu ifadede îlâhî dinlerin birliği esprisi saklıdır.

[8038] Bakara Sûresi: 136-137.
[8039] Bakara Sûresi: 62, Mâide Sûresi: 69.
[8040] Kasas sûresi: 42.

23. Allah'ın da'vetçisine uymayan, açık bir sapıklık içine düşer. Kimse onu Allah'ın cezasından kurtaramaz (32).
24. Bütün peygamberler, da'vâları uğrunda sabretmişlerdir. Sabretmeden önemli bir da'vâ gerçekleştirilemez. Bundan dolayı Peygamber Aleyhis-selâma da öteki azim ve irâde sahibi peygamberler gibi sabretmesi ve evmemesi emrediliyor. Çünkü evmek, tedirginlik, yılgınlık da'vâya zarar verir. Teenni ve ihtiyat ile hareket etmek gerekir, inanmayanlar bir gün hak ettikleri cezayı göreceklerdir. O zaman geride kalan ömürleri kendilerine bir ân gelir. Hayât kısadır. Fâsıkların sonu helaktir. İnkâr, fısk ve fücur, ulusları helake sürükler (35).

AHKAF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
4,10
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk.
ibnMes'ûd, Übey, Sülemî, Hasan ve Ebû Recâ[8041]
Hasan'dan rivayet ve bir grup.
Sâ'mn sükûnu ile: Kırâet.
Meftûh sâ'dan sonra
elif ile: Çoğunluk [8042]
Üç fetha ile:
Çoğunluk. Übey[8043]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Çoğunluk.
ibnMes'ûd[8044]
9 Meksûr bâ, meftûh dâl
ile: 'îkrime ve
başkası. Meksûr bâ, sakin dâl
ile: Çoğunluk[8045]
Edilgen: Çoğunluk.
Hâ'nın kesriyle, etken: 'Ubeyd ibn
'Umeyr [8046]
Vasılda elif ile, munfasıl
med olur: Kalûn'dan rivayet.
Vasılda elifin hazfıyle: ötekiler [8047]
12 Çoğunluk.
tbn Mes'ûd[8048]
Çoğunluk.
ziyadesiyle: İbn Mes'ûd[8049]
Ayet No.
15
Kelime: Kırâet farkı:
ji3 Hitâb t'siyle:
Okuyanlar:
Nâfi', İbn 'Âmir, Bezzî.
Ğâib y'siyle: Ötekiler[8050]
Hemzesiz, H'nin dam-
mı, s'nin sükûnu ile: Nâfi', İbn Keşîr,
Ebû 'Amr, İbn 'Âmir ve mushafları. Meksûr hemze, sakin
sâ ile, ihsan: Kûfeliler ve
mushafları[8051]

[8041] el-Mesâhif: 89; Kurtubî: 16/179-181.
[8042] el-Mesâhif: 89; Kurtubî: 16/179-181. İkberî'ye göre sâ'dan sonra elif bulunan den başka türlü okumak caiz değildir (26/2).
[8043] el-Mesâhif: 164.
[8044] el-Mesâhif: 89.
[8045] Kurtubî: 16/185; el-Bahr:8/56.
[8046] el-Bahr: 8/57.
[8047] el-Budûr: 292.
[8048] el-Mesâhif: 89.
[8049] el-Mesâhif: 89; CâmiVl-beyân: 26/14.
[8050] Tebsırah: 676; Kurtubî: 16/192; el-Bahr: 8/60; en-Neşr: 2/373.
[8051] Tebsırah: 676; Kurtubî: 16/192; el-Bahr: 8/60; en-Neşr: 2/373; el-Budûr: 293.

Kâfin fethiyle: Nâfi', İbn Kesîr,
Ebû 'Amr, Hişâm.
Kâfin dammıyle: Meksûr f, sâd'dan
Kûfeliler ve İbn Zekvân[8052]
Hasan, Ya'kûb ve başkaları.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
3	Meftûh f, sâd'dan sonra elif:	Çoğunluk'. [8053]	Çoğunluk. ziyadesiyle: İbn Mes'ûd ve Übey[8054]
	İzafet yâ'sının fethiyle:	Verş, Bezzî. jjpjjı	Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler .[8055]
16	İki fiil de edilgen ğâib, merfû':	Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr, İbn 'Âmir ve Şu'be.	?fe İki fiil de etken, mansûb: Bir kırâettir.
	İki fiil de çoğul mütekellim nûnu ile, mansûb:	Ötekiler[8056]	
17	Fâ'nın tenvinli kesriyle:	Nâfi', Hafs.	
	Fâ'nın tenvinsiz fethiyle:	Ya'kub, İbn 'Âmir, İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Mufaddal.	Fâ'nın tenvinsiz kesriyle: Ötekiler'.[8057]
	Nûnların birbirine idğâmı ile:	Hişâm ve Şam mushafları.	' İdğâmsız iki nûn ve yâ'nın fethiyle: Nâfi', İbn Kesîr.
	Aynı kırâet, yâ'nın sükûnu ile:	Ötekiler[8058]	
	Birinci fiil aynı, ikincisi hurûc'dan etken:	Hasan, Nasr, Ebû'l-Âliye, A'meş ve İbn Musarnf[8059]	

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
18	Hemzenin kesriyle:	îbn Mes'ûd ve Übeyy[8060].	Çoğunluk. İbn Mes'ûd[8061].
19	Hemzenin fethiyle:	Çoğunluk. 'Abbâs'ın Ebû 'Amr'dan rivayeti[8062].	İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Âsim.
20	öâib yâ'sıyle:	Ötekiler [8063].	Çoğunluk. Übey ve İbrâhîm ibn Ebî 'Able vb.[8064]
	Çoğul mütekellim nûnuyla:		
	Okuyanlar:		
	Kelime:		

[8052] Tebsırah: 676; el-Budûr: 293. Ebû Hâtim'e göre kâfin fethiyle okumak güzel değildir. Çünkü feth ile nasb ve galebe demektir. Ebû Hayyân, Ebû Hâtim'in itirazına: "O, bilmeden, cür'etle bazı Kur'ân'ı (kırâetleri) taşlardı" diyerek eleştiriyor (el-Bahr: 8/60). Gerçekte Ebû Hatim, bilmeden değil, mevzuuna vakıf, açık fikirli bir âlim olarak görüşlerini belirtmiştir. O, Ebû Hayyân gibi, bu kadar çelişkili rivayetleri, Peygamber'den sabit müte-vâtir görmediği için eleştirmiştir. Ebû Hayyân ise bir iki kişinin rivayetini mütevâtir sanarak bunları eleştirmesiz kabul etmiştir.
[8053] Kurtubî: 16/193; el-Bahr: 8/61.
[8054] el-Mesâhif: 90, 164. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâetidir (Câmi'u'l-beyân: 26/165.
[8055] Tebsırah: 677; Kurtubî: 16/193; en-Neşr: 2/373; el-Budûr: 293.
[8056] Tebsırah: 676; Câmi'u'l-beyân: 26/18; Kurtubî: 16/196; el-Bahr: 8/61; el-Budûr: 293.
[8057] Kurtubî: 16/197; el-Budûr: 293.
[8058] Tebsırah: 677; Kurtubî: 16/197; el-Bahr: 8/61-62; en-Neşr: 2/373; el-Budûr: 293.
[8059] Kurtubî: 16/197; el-Bahr: 8/62.
[8060] el-Mesâhif: 90, 164.
[8061] el-Mesâhif: 90.
[8062] et-Bahr: 8/62.
[8063] Tebsırah: 672-677; Kurtubî: 16/199; en-Neşr: 2/Î73; el-Bahr: 8/62.
[8064] el-Mesâhif: 164.

Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Uzatmalı hemze ile, iki hemze arasına bir elif sokarak: Übey, Katâde, Mücâhid ve Ebû Ca'fer[8065]
Meftûh iki hemze ile: İbn Zekvân ve Ravh.
Birincisi tahkikli, ikincisi teshîlli iki hemze ile: İbn Kesîr Ruveys.
Tek hemze ile, olumlu kip: Ötekiler[8066]
Çoğunluk.
Abdullah ibn Mes'ûd [8067]
Çoğunluk.
Übey ve İbn Kays[8068]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Çoğunluk.	
	.İbnMes'ûd[8069]	Yâ'nın fethiyle:	Nâfi', lbn Kesîr, Ebû 'Amr.
	Yâ'nın sükûnuyla:	Ötekiler [8070]	
23		Sakin bâ, hafif lâm ile:	Ebû 'Amr.
		Meftûh bâ, şeddeli lâm ile:	ötekiler[8071]
	İzafet yâ'sımn fethiyle:	Nâfi', Bizzî Ebû 'Amf	
	İzafet yâ'sının sükûnuma:		ötekiler[8072]
24		Çoğunluk.	lbn Mes'ûd. Çoğunluk. Abdullah ibn Mes'ûd [8073]
Ayet Na 25			
Kelime:			
Kırâet farkı:			
Okuyanlar:			
28			
Tedmîr kökünden:		Çoğunluk.	
Sakin dâl, madmûm mîm ile:		Zeyd ibn 'Alî[8074]	
Madmûm yâ ile, edilgen, mesâkin merfû':		Âsim, Hamza, Kisâ'î	
Madmûm tâ ile, müennes kipi:		Hasan-i Basrî.	
Meftûh tâ ile, etken, mesâkin mansûb:		ötekiler [8075]	
Aynı kırâet, mesken tekil:		Übey ve Ebû Nehîk[8076]	Çoğunluk. İbn Mes'ud ve Übey[8077]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:

[8065] Mesâhif: 164.
[8066] Tebsırah: 677; Kurtubî: 16/199; el-Bahr: 8/63; en-Neşr: 2/373; el-Budûr: 293. Taberî'ye göre en güzeli, istifhâmsız, olumlu kiple okumaktır (26/21).
[8067] el-Mesâhif: 90.
[8068] el-Mesâhif: 164.
[8069] el-Mesâhif: 90.
[8070] Tebsırah: 677; en-Neşr: 2/373; el-Bud«r: 294.
[8071] en-Neşr: 2/270; el-Budûr: 294.
[8072] Tebsırah: 677; en-Neşr: 2/273.
[8073] el-Mesâhif: 90, 164. Abdullah'ın: şeklinde pkudUğu da rivayet edilmiştir.
[8074] el-Bahr: 8/64.
[8075] Tebsırah: 677; Kurtubî: 16/207; cl-Bahr: 8/65; en-Neşr: 2/373. Ebû 'Amr, Hamza, Kisâ'î, râ'yı imâle etmişler, Verş beynellafzeyn okumuş, ötekiler fetha ile okumuşlardır, laberî, birinci ile üçüncü kırâeti doğru, ikincisini çirkin bulmuştur. Çünkü Araplar dan önceki fiilleri, —kendilerinden sonra gelen isimler mûennes olsa bile— müzekker yaparlar. Ferrâ ise bunu, kerahetle caiz görmüştür (Câmi'u'l-beyân: 26/27).
[8076] el-Mesâhif: 164.
[8077] el-Mesâhif: 90.

Meftûh hemze, fâ ve
kâf ile, mâzî fiil': [8078] İbn 'Abbâs.
Uzatmalı hemze, mek-sûr fâ ile, ism-i fail: İbn Mes'ûd ve
Übey[8079]
Meksûr hemze, sakin fâ ile, masdar
kipi[8080] Çoğunluk [8081]
33 Meftûh y, meksûr d ile,
muzâri': İbn Mes'ûd,
A'rec, Cahderî, Ya'kub ve Ravh. Kaf, elif, meksûr dâl
ile: îbn Mes'ûd'dan
rivayet[8082] B, k, elif, meksûr dâl: Çoğunluk [8083]
Ayet No.
35
Ketime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Nasb ile:
Çoğunluk.
ziyadesiyle: İbn Mes'ûd'. [8084] Çoğunluk. Übey, îbn Kays ve Ebû Nehîk [8085] îsâ ibn 'Ömer, Hasan. Çoğunluk.
çM Ref ile:
Q Meksûr 1, sakin ğ ile
emir kipi: Bir kırâettir[8086]
Meftûh y, meksûr 1 ile,
etken: tbn Muhaysın.
Madmûm y, meftûh l
ile, edilgen: Çoğunluk [8087]
Madmûm y, meksûr
lâm ile, ihlâkten etken: Zeyd ibn Sabit[8088]

47/99 MUHAMMED SÜRESİ 1710
Tefsîr: 1710
Tefsir: 1711
Tefsîr: 1715
Tefsir: 1716
Tefsîr: 1716
Tefsîr: 1717
Tefsir: 1719
Tefsir: 1720
Tefsîr: 1722
Tefsir: 1723
Tefsir: 1724
Muhammed Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:..... 1725

[8078] Bu soz onları tevhîdden alıkoydu, demektir.
[8079] el-Mesâhıf: 90, 164.
[8080] Yalanlan, uydurmaları demektir.
[8081] Kurtubî: 16/209. Taberî, çoğunluk kırâeti olduğu için bu son kırâetin doğru olduğunu söylüyor (Câmi'u'l-beyân: 26/29).
[8082] . Câmi'u'l-beyân: 26/29.
[8083] Kurtubî: 16/219; el-Bahr: 8/68; en-Neşr: 2/355, el-Budûr: 294; el-Mesâhif: 90. Taberî'ye göre doğrusu, tenvinlı, meksûr r ile olan son vecihtir (26/36).
[8084] el-Mesâhif: 90.
[8085] el-Mesâhif: 164; el-Bahr: 8/69.
[8086] Kurtubî: 16/222.
[8087] Aynı.
[8088] el-Bahr: 8/69.

MUHAMMED SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1726

47/99 MUHAMMED SÜRESİ

Bu sûrede müşriklerin inkarcı ve Hak yoluna engel olucu tutumları kınanır, zulmün, haksız yere adam öldürmenin ortadan kalkması için mü'min-ler, müşriklere karşı savaşa teşvik edilir ve müşriklerden alınan esirlere uygulanacak işlem açıklanır. Müslümanlarla kâfirlerin tutumları karşılaştırılıp her iki fırkanın sonuçları belirtilir. Hasta yürekli olan kimselerin tutumlarına, onların yahudilerle birlikte tslâma karşı entrikalar çevirmelerine işaret edilir. Müslümanlar Allah'a ve Elçisine itaate, Allah yolunda harcamağa teşvik ile cimri, ya da düşmana karşı gevşek davrananlar kınanır.

Kâfirlerle savaşa teşvikin ağır bastığı, kendisine özgü bir üslûba sâhib bulunan bu sûreye Kıtal Sûresi de denmiştir. Üslûb birliğinden ötürü, bütün bölümlerinin birlikte veya birbiri ardınca indiği anlaşılmaktadır. Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor:

"Bizim dayandığımız Mushaf, 13 ncü âyetinin, Peyğamber(s.a.v.)in hicreti sırasında, yolda indiğini rivayet etmiştir. Fakat o âyetin, öteki âyetlerle kaynaşması, insanı bu rivayetin doğruluğundan şüpheye sevk ediyor. Dayandığımız Mushaf ve başkaları, iniş sırasında bu sûreyi, Nisa Sûresinden sonra inmiş olan Hadîd Sûresinden sonraya koymuştur. Fakat Hadîd Sûresinin içeriği, onun Mekke'nin Fethinden sonra indiğini gösterir. Bundan dolayı biz, Hadîd Sûresini daha sonraya aldık. Böylece iniş sırasında Nisa Sûresinden sonraya Muhammed Sûresi düştü. Gerçekte bu sûre ile Nisa Sûresinin bö-[8089]

Çok büyük ihtimalle bu sûre, Nisa Sûresinden sonra inmiştir. "Kendilerine bilgi verilenler" ta'bîrinin geçtiği 16. âyeti, sûrenin, Medine'de Ya-hûdî cemâatinin bulunduğu sıralarda indiğini kanıtlar. Fakat tertipte sûrenin, Ahkâf sûresinden sonraya konması da büyük hikmete bağlıdır. Çünkü Ahkâf Sûresinin sonunda fâsıklardan başkasının helak edilmeyeceği vurgulanıyor. Burada da o fasıkların vasıfları belirtilerek sûreye başlanıyor.

Böylece bu sûrenin başı, tertipte, kendinden önceki sûrenin son âyetinin sıfatı oluyor. Ayrıca Ahkaf'ta Hz. Muhammed(s.a.v.)e, azim sahibi peygamberler gibi sabretmesi emredilmişti. Burada da mü'minlere, kâfirlere karşı savaşta sabretmeleri, yılmamaları emredilmektedir. Sûre 38 âyettir. Resmî sıralamada 47 nci, iniş sırasına göre 99 ncu «sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Allah, inkâr edip kendisinin yoluna engel olanların işlerini boşa çıkarmıştır. 2- İnanıp iyi işler yapanların, Rableri tarafından Muhammed'e indirilen gerçeğe inananların da günâhlarını örtmüş ve hallerini düzeltmiştir. 3- Bu böyledir, çünkü inkâr edenler bâtıla uymuşlardır; inananlar ise Rablerinden gelen gerçeğe uymuşlardır. İşte Allah, onların durumlarını insanlara böyle anlatır.

Tefsîr:

1-3: Biraz önce belirttiğimiz gibi sûrenin bu âyetleri, bundan önceki sûrenin son âyetinin vasfı olmaktadır. O âyetin son kelimesini oluşturan fasık-ların niteliklerini anlatmaktadır. Yani fasıklar, nankörlükle inkâr edip hem kendilerini, hem de başkalarını Allah'ın yolundan çevirmişler, bu yüzden de Allah onların işlerini boşa çıkarmıştır.

Sadd: Yüz çevirmek anlamına gelen sudûd'dan lâzım, yahut menetmek anlamına gelen sadd'den müteaddî olabilir. İki şekilde de tefsîr edilmiştir.

cümlesi iki anlama gelebilir. Birincisi: Allah küfürleri yüzünden kâfirlerin yapmış oldukları hayırları, iyilikleri boşa çıkardı, demektir. "Biz onların yaptıkları her işin önüne geçip onu saçılmış toz zerreleri yaptık" [8090] âyeti de bu anlamı güçlendirmektedir.

Hâzin ve Beğâvî'nin Dahhâk'e dayandırdığı diğer tefsire göre de bu cümlenin anlamı şudur: "Allah, o kâfirlerin Peyğamber(s.a.v.)e karşı kurdukları tuzakları, çevirdikleri entrikaları boşa çıkarır, etkisiz bırakır, o tuzakları kendi aleyhlerine çevirir"[8091]

Bu âyetlerde Allah'ın, nankörlük edip Allah yolundan dönen ve başkalarının da o yola girmelerine engel olan kimselerin işlerini boşa çıkaracağı; inanıp iyi işler yapan kimselerin de kötülüklerini: Daha önceki küfür, şirk ve günâhlarını örtüp içlerini düzelteceği buyurulmaktadır. Allah nankörlerin işlerini boşa çıkarır, etkisiz bırakır, mü'minlerin işlerini düzeltir. Nankörler bâtıla, mü'minler Rablerinden gelen gerçeğe uymuşlardır. Allah, her-kesin yaptığına uygun karşılık verir. Kâfirlerin tuzaklarını boşa çıkarır, hattâ kendi aleyhlerine çevirir; mü'minleri de başarıya, huzura kavuşturur, Allah insanlara böyle misaller vererek gerçekleri anlatır.

Burada kâfirlerle Mekke müşriklerinin, inanıp iyi işler yapanlarla da En-sâr'ın kasdedildiğini söyleyenler vardır. Fakat âyet geneldir. Mekke müşrikleri de genel kâfirler kavramına dahildir. Sûrenin, genellikle Mekke'nin Fethi arafesinde indiği kanısında bulunduğumuz için kâfirlerle, daha ziyâde Mekke müşriklerinin kasdedilmiş olması kuvvetlidir. Onların birtakım iyi meziyetleri de vardı. Hac, şirke bulanmış, ruhunu kaybetmiş ve düzensiz olmakla beraber yine de uygulanan namaz, bazı vesilelerle oruç vs. ibadetleri bulunduğu gibi iyilikseven, zekât verenleri de eksik değildi. Ama küfür ve şirkleri yüzünden Allah, onların bu iyi işlerini boşa çıkarır, bu işleri amacına ulaştırmaz. Bu ameller amacından sapar, başka yana gider.

[8089] et-Tefsîru'l-hadîs: 9/212.
[8090] Furkan Sûresi: 23.
[8091] Hâzin: 6/172; et-Tefsîru'1-hadîs: 9/214.

3 ncü âyette kâfirlerin bâtıla, mü'minlerin Rablerinden gelen hakka (gerçeğe) uydukları vurgulanır. Bâtıl nedir, hak nedir? Fahreddîn Râzî, bu konudaki görüşleri şöyle sıralıyor:
1) Bâtıl: Varlığı caiz olmayan, hak ise yokluğu mümkün olmayan şeydir. Allah'tan başka Tanrı'mn varlığı muhaldir, tşte Allah'tan başka Tanrı kabul etmek batıldır, Allah ise Hak'tır.
2) Bâtıl şeytandır, hak Allah'tır.
3) Bâtıl, müşriklerin büyüklerinin sözleri, atalarının dinleri; hak da Pey-ğamber(s.a.v.)in Allah'tan haber verdiği sözler yani Kur'ân'dır.
4) Allah'tan başka rierşey bâtıldır. Çünkü bâtıl ile halik aynı anlama gelir: "O'nun yüzünden başka herşey helak olucudur"[8092]. Hak da yüce Allah'tır[8093]
Birbirine yakın olan bu mânâların hepsi doğru olabilir. Fakat üçüncü mânâ en kapsamlısı ve en uygunudur. Çünkü kâfirlerin bâtıla, mü'minlerin Rablerinden gelen Hakk'a uydukları belirtilmektedir. Demek ki bâtıl: doğru olmayan inançlardır. Allah'tan gelen hak ise gerçekleri açıklayan Kur'ân'dır. İşte doğru din odur.
4- Savaşta inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (onları esîr alın). Ondan sonraya lütfen bırakır veya karşılığında fidye alırsınız. Harb ağırlıklarını bırakıncaya (savaş sona erinceye) kadar böyle yaparsınız. Allah dileseydi kendisi onlardan öc alırdı, fakat sizi birbi-rinizle denemek için (size savaşı emrediyor). Allah, kendi yolunda öldürülenlerin yaptıkları işleri zayi etmeyecektir. 5- Onları doğru yola iletecek, durumlarını düzeltecektir. 6- Onları, kendilerine tanımladığı cennete sokacaktır.

Tefsir:

4-6 ncı âyetlerde yüce Allah, mü'mirilere, kâfirlerle karşılaştıkları zaman onların boyunlarını vurmalarını, onları sindirip savaşta galip gelince bağlayıp esir etmelerini, savaştan sonra esirleri ya bir iyilik ve ikram olarak veya fidye karşılığında serbest bırakmalarını buyurmaktadır. Allah dilese müslü-manların çarpışmasına gerek kalmadan kâfirleri yener, tepeler. Fakat Allah böyle yapmayı dilememiş, insanları birbirleriyle denemek istemiştir. Mü'minlerin, kâfirler karşısında dayanıp dayanmayacaklarını, Allah yolunda savaşıp sa-vaşmayacaklarını denemek istediği için iki zümrenin çarpışmasını takdir buyurmuştur. Eşyanın tabiatına uygun olan da budur. Yüce Allah bu suretle, inananların başarıya ulaşacaklarını ortaya çıkarır.
Hiç kuşkusuz Allah, savaşta kendi yolunda öldürülenlerin amellerini boşa çıkarmaz, o kahramanlıkları zayi «tmez. Onları cennet yoluna iletir, onların ödüllerini kat kat verir, işlerini düzeltir, ruhlarını huzura kavuşturur ve onları bu dünyâda kendilerine tanımladığı cennete sokar.
Burada "Boyunlarım vurun" tabiri, öldürün, anlamınadır. Çünkü o zaman insan boynu vurularak öldürülürdü. Boynu vurulan canlı yaşamaz, fakat kolu bacağı vurulanın yaşaması mümkündür. Bundan dolayı boynu vurmak, öldürmek anlamınadır. Bu, yerleşmiş bir tabirdir. Ama suçluyu idam etmek için ille boynunu vurmak da gerekmez. Daha modern yöntemlerle acı çektirmeden de öldürülebılır.
Hakkında müfessirlerin, bir iniş nedeni zikretmedikleri bu âyetler, kâfirlerle savaş konusunda genel hüküm getirmiştir: "Savaşta kâfirlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun" âyeti mü'minleri, kâfirlerle savaşmaya teşvik etmektedir. Fakat savaşılması, boyunlarının vurulması emredilen kâfirler, kendi halinde bulunan, kendi inancına göre yaşayan zararsız kâfirler değil, hem inkâr eden, hem de müslümanlara saldıran, Allah yoluna engel olan kâfirlerdir. "İnkâr edip Allah yoluna engel olanlar" mealindeki birinci âyet bunu ortaya koymaktadır. Âyetlerin, Mekke müşrikleri hakkında olduğunu düşünürsek, savaşılması emredilen kâfirlerin, müslümanlara saldıran ve İslâmın yayılmasına engel olan kâfirler olduğunu anlarız.
Sadd: Da'veti boşa çıkarmak, çelmelemek, müslümanlara düşmanlık etmektir, Allah onlara karşı intişâr ederdi" cümlesi de bu anlamı pekiştirir. Çünkü intişâr, düşmanlığı savmak, düşmanlığa misliyle karşılık vermektir. Böylece Kur'ân'ın temel cihâd emri, yalnız prensiplerine uygun düşmektedir. Kur'ân'ın temel cihâÜ emri, genel cihâd prensiplerine uygun düşer. Kur'ân'ın temel cihâd emri, yalnız saldırganlara karşı savaşmaktı^ Sava? .saldırı ve haksızlığın kalkması içindir;" "Fitne yani saldırı ve haksızlık kalmayıncaya dek onlarla savaşın"[8094] buyurulmaktadır. Her kâfir ile savaşmak, Kur'ân'ın emri değildir. Saldırmayan insanlara saldırmak, Kur'ân'ın prensiplerine aykırıdır. Kendi vicdanî kanâatine göre yaşayan, İslâm davetine engel olmayan kimselere saldırmak haramdır. "Çünkü Allah, saldırganları sevmez"[8095]
Nisa Sûresinin 90 ncı âyetinde tarafsız kimselerle barış içinde yaşanması emredilmektedir. Savaşın amacı, hakka engel olan küfrün belini kırmak, zulmü ortadan kaldırmaktır. Bu amaç gerçekleştikten sonra artık insanları öldür-mek doğru olmaz. Nitekim yüce Allah: "Nihayet onları vurup sindirdikten sonra bağı sıkıca bağlayın, ondan sonra ya bir lütuf olarak veya fidye alarak onları serbest bırakabilirsiniz" âyetinde kâfirleri ezip mağlûbettikten sonra onları bağlayıp esir almayı, savaş bittikten sonra da ya fidyesiz veya fidye ile serbest bırakmayı emretmektedir. Esirlerin öldürülmesi emredilmediği gibi onların zorla dine sokulması da emredilmemiştir.

[8092] Kasas Sûresi: 88.
[8093] Mefâtîhu'1-ğayb: 28/41.
[8094] Bakara Sûresi: 193.
[8095] Bakara Süresi: 190.

Esirlerin bağlanıp tutulması, savaştan sonra fidyesiz veya fidye ile serbest bırakılması hakkındaki bu emir ile, "Yeryüzünde ağır bas(ıp küfrün belini iyice km)ncaya kadar hiçbir peygambere, esirler sahibi olmak yakışmaz. Siz geçici dünyâ malını istiyorsunuz, Allah ise (sizin için) âhireti istiyor. Allah dâima üstün, hüküm ve hikmet sahibidir" [8096] âyeti arasında bir çelişki yoktur. Her iki âyetin içeriği birbirine uygundur. Orada peygamberin otoritesi, egemenliği yerleşmeden esirler alıp onlarla uğraşmasının doğru olmayacağı bildiriliyor. Esir almak yasaklanmıyor, fakat esirlerle uğraşmanın, onlara yer ve gıda sağlamanın, yeni kurulmakta olan tslâm devletine külfet yükleyeceğine işaret ediliyor. Esiri besleyip muhafaza edebilmek için devlet otoritesinin yerleşmesi gerekir. Henüz bu aşamaya gelmeden esir almak, topluma külfet olur. İlk aşamada en önemli olan şey, küfrü ezmektir. Küfrün beli kırıldıktan, Peygamber'in otoritesi ve heybeti kâfirlerin içine yerleşip egemenliği tanındıktan sonra savaşta yenilmiş olan kâfirler esir alınır, korunur. Savaş yüklerini tamamen bıraktıktan yani tamamen sona erdikten sonra tutulan esirler serbest bırakılır. Her iki âyetin amacı da budur. İbn 'Abbâs şöyle demiş: "Müslümanlar çoğalıp otoriteleri güçlenince Allah esirler hakkında: "Ya lütuf olarak veya fidye ile serbest bırakın" hükmünü indirdi"[8097]

Ya lütfen veya fidye ilfserbst bırakın" cümlesi üzerinde çok yorum yapılmıştır. İbn Abbâs, Katâde, Dahhâk, Mücâhid, İbn Cureyc ve Süddî'ye atfedilen görüşe göre bu cümle, "Haram ayları çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürünüz; onları yakalayınız, tutuklayınız ve her gözetleme yerinde oturup onları bekleyiniz. Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakınız. Kuşkusuz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir" [8098] mealindeki âyet ile neshedilmiştir. Kâfir esiri ne-fidyesiz, ne de fidye ile serbest bırakmak caiz değildir. Esir, müslüman olmazsa öldürülür, veya köle yapılır.

. Çoğunluğun kanısına göre bu cümle mensuh değildir. lmam(devlet baş-kam)na esiri ya fidye ile veya fidyesiz serbest bırakma seçeneği vermiştir. Fakat imam dilerse esiri öldürme yetkisine de sahiptir. Nitekim Hz. Peygamber Bedir savaşında alınan esirlerden ikisini öldürmüş, çoğunu fidye ile bazısını da fidyesiz serbest bırakmıştır. Yani kendisi her üç seçeneği de uygulamıştır. İmam Şafiî'ye göre: İmam dilerse esiri öldürür, dilerse fidyesiz veya fidye ile serbest bırakır, dilerse köle yapar[8099]

Bir başka görüşe göre esir, ya fidyeli veya fidyesiz serbest bırakılır veya köle yapılır, öldürülmez. Başka bir görüşe göre de âyette esir hakkında sadece fidyesiz veya fidye ile serbest bırakma hükmü vardır. Bundan dolayı esiri öldürme veya köle yapma caiz değildir. Hasan Basrî bu görüştedir.

Çoğunluğun görüşü, âyetin muhkem olduğu merkezindedir. Haccac, getirdiği esirleri öldürmesi için tbn Ömer'e gönderdiği zaman tbn Ömer şöyle dedi: "Bize böyle emredilmedi. Yüce Allak (Onları vurup sindirdikten son-[8100]

Berâe (Tevbe) Süresindeki âyet, bu âyeti neshetmez, tefsîr eder. Burada esiri öldürme yetkisi yoktur. Orada ise öldürme yetkisi de verilmiştir, laberî şöyle diyor:

"Bize göre bu âyet muhkemdir, mensuh değildir. Nâsih ve mensûhun hükmü bir arada bulunamaz. Halbuki burada iki âyetin hükmü de uygulanabilir. Burada öldürmeden söz edilmemiştir. Ama "Müşrikleri nerede bulursanız öldürünüz"âyeti, Peygamber'e, öldürme yetkisi de vermiştir. Peygamber (s.a.v.), eline düşen esirlerden kimini öldürür, kimini fidye ile, kimini de lütfen serbest bırakırdı. Meselâ Bedir'de Ukbe ibn Ebî Muayt ile Nadr ibn Hâ-ris'i, Kurayza savaşında teslim olan Kurayza oğullarının savaşan erkeklerini öldürtmüş, kadın ve çocuklannı köle yapmış idi. Bedir'de esir alınan öteki müşrikleri fidye ile, Ebû'l-'Âs'ı ve Sümâme ibn Esâl el-Hanefî'yi de fidyesiz serbest bırakmıştı. Hayatı boyunca Allah Elçisinin uygulaması böyle olmuştur"[8101]

Hz. Peygamber'in müfrezelerinden biri, Necd tarafındaki Hanefiyye oğullarından Sümame ibn Esâl'i esir alıp getirmişler ve Mescidin direklerinden birine bağlamışlardı. Allah'ın Elçisi Sümâme'nin yanına gelip:

— Sümâme, yanında neyin var? diye sordu. Sümâme:

— Ya Muhammed, yanımda hayır (mal) var. Eğer öldürürsen kam araştırılacak birini öldürmüş olursun. Eğer lûtfeder(serbest bırakır)san sana teşekkür edecek birini serbest bırakmış olursun. Mal istiyorsan, istediğin kadar verilir, dedi.

Peygamber gitti, ertesi gün gelip aynı şeyi sordu ve aynı cevabı aldı. Üçüncü gün de sordu ve aynı cevabı alınca Sümâme'nin serbest bırakılmasını emretti. Serbest bırakılan Sümâme, Mescidin yakınındaki bir hurmalıkta*, yıkanıp Mescide geldi, şehadet getirip müslüman oldu ve şöyle dedi:

— Senin yüzün, en çok nefret ettiğim yüz idi. Şimdi en çok sevdiğim yüz oldu. Dinin en sevmediğim din idi. Şimdi en sevdiğim din oldu. Kentin en sevmediğim kent idi. Şimdi en sevdiğim kent oldu. Süvarilerin beni yakaladıkları zaman ömreye gidiyordum. Şimdi ne buyuruyorsun?

Allah'ın Elçisi onu müjdeledi, ömre yapmasını emretti. Sümame, ömre için Mekke'ye gidince biri ona:

— Sâbii mi oldun? dedi. Sümame:

— Hayır, Allah'ın Elçisinin yanında müslüman oldum. Vallahi bundan sonra Allah'ın Elçisi izin vermedikçe Yemâden size bir dâne dahi buğday gelmez'. [8102]

[8096] Enfâl Sûresi: 67.
[8097] Hâzin: 6/174.
[8098] Tevbe Sûresi: S.
[8099] İbn Ke§îr: 4/174.
[8100] Câmi'u'l-beyân: 26/41.
[8101] Câmi'u'l-beyân: 26/42.
[8102] Müslim, Cihâd: b. 19, h. 59; Hâzin: 6/174.

Taberî'nin görüşü kısmen isabetlidir. Şöyle ki: Berâe Süresindeki âyet, savaş ve esirler hakkında değil, sürekli olarak müslümanlara saldıran müşrikler hakkındadır. Onların, yakalandıkları yerde öldürülmeleri emredilmektedir. Orada esirden söz edilmez. Zaten o âyetler savaş ile ilgili olarak da inmemiş, Hz. Ebubekir hac emiri olarak Rasulullâh'ın ashabiyle birlikte Mekke'ye hareket ettiği sırada inmiş ve bu sûreyi Hz. Alî alarak gidenlere katılmış, Mekke'de müşriklere Allah'ın hükümleri duyurulmuştur.
Bu âyet ise yalnız esirler hakkında yapılacak işlemi bildirmektedir. Bu işlem de ya menn veya fidye'dir. Ancak Allah'ın Elçisinin, bazı esirleri öldürdüğü de bir vakıadır. Bu öldürülen kişiler, müslümanlara hiyanet etmiş olan azılı düşmanlardır. Bunların varlığı, İslâm için daima tehlike oluşturduğu için Allah'ın Resulü bunları öldürtmüştür. Kurayzalılara verilen ceza, Kuran'in hükmü değil, Tevrat'ın hükmüdür. Bu hükmü de Hz. Peygamber vermemiş, Kurayzalıların hakem kabul ettikleri Sa'd ibn Muâz vermiştir. Sa'd'ın hükmü, Tevrat'ın Tesniye Kitabının 12-14 ncü âyetlerinin hükmüdür.
Gerek Kur'ân'ın bu konudaki âyetlerinden, gerek Allah Elçisinin uygulamasından şu neticeye varırız:
1) Esas prensip, esirlerin öldürülmemesidir.
2) Yaşaması ve serbest bırakılması tehlikeli olan, önceden ağır suç işlemiş esirler öldürülebilir. İşte Ukbe ve Nadr ibn Haris, vaktiyle çok kötülük etmiş yaman düşmanlar idiler. Onlar, müslümanlara yaptıkları kötülüklerden, işledikleri suçlardan ötürü; Kurayzalılar da müslümanlarla yaptıkları ittifakı bozarak düşmanlarla birleşip müslümanlara saldırmak suretiyle hiya-net ettiklerinden dolayı ölüm cezasına çarptırılmışlardır. Bunun dışında esir öldürülmemiştir. Normal savaş esirinin öldürülmesi caiz değildir.
Hamdi Yazır, bu konuda âlimlerin görüşlerini şöyle toplamış: Çoğunlukla âlimler imamın muhayyer olduğunu, dilerse:
1) Esiri öldürebileceğini söylemişlerdir. Maamâfîh, imamın emri olmadan gazilerden birinin esiri kendiliğinden öldürmesi caiz değildir. Esirin şerrinden korkmak gibi zorunlu bir neden bulunmadan onu öldüreni imam ta'zîr ile cezalandırır.
2) Yahut esiri köle yapabilir,
3) Veya özgürlük verip İslâm ülkesinde zimmî yapabilir.
4) Yahut da müslüman esirlerle değiştirebilir. Hz. Peyğamber'in, iki müşrik esiri verip iki müslümanı esaretten kurtardığı rivayet edilir.
5) Ebu Hanîfe, Mâlik, Ahmed ibn Hanbel'e göre menn ile, hiçbir şey almadan esiri bırakmak caiz değildir[8103]
Âyetin hükmü açık iken üç mezhep imamının, esirin fidyesiz olarak serbest bırakılamayacağım söylemeleri tuhaftır. Herhalde müslümanların sürekli savaş halinde bulundukları sırada esirleri serbest bırakmanın, düşmana yardım olacağı düşüncesinden bu hükme varmış olmalıdırlar. Onlara göre âyette menn: köle veya zimmî olarak bırakmak demektir. Fakat Şafiî, fidyesiz salmayı caiz görmüştür. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Bedir esirlerinden bir kısmını fidyesiz bırakmıştır ki bunlardan biri de kendi damadı Ebû'l-'As'tır. Bu konuda kızı Zeyneb'in, gelin olurken annesinin kendisine hediye ettiği gerdanlığı, kocasını kurtarmak için fidye olarak gönderdiğini, bunu görünce çok duygulanan Hz. Peyğamber'in, onu fidyesiz olarak serbest bırakmayı ashabına önerdiğini ve böylece Ebu'l-Âs'ın fidyesiz olarak serbest bırakıldığını daha önce yazmıştık.
Âyet hakkındaki tefsîr ve görüşleri böylece sıraladıktan sonra tekrar kelimelere basa basa deriz ki: Ne bu âyette, ne de başka bir âyette esirin öldürüleceğine dair bir hüküm vardır. Ve bu âyeti nesheden bir âyet de mevcut değildir. Tevbe Süresindeki âyet, esirler hakkında değil, Mekke müşrikleri hak-kındadır.^Ve savaş durumuyla ilgili değildir. İslâmın kıblesinin bulunduğu yerde oturan ve İslâmın en yaman düşmanı olan bu müşriklerin, dört ay içinde yaptıklarından tevbe edip îslâma gelmedikleri takdirde öldürülmeleri emredil? mistir. İslâmın merkezinin şirkten temizlenmesi için bu emir verilmiştir. Âyet savaş durumuyla ilgili olmadığı için onu esirlere uygulamak doğru değildir. Çünkü orada esirden söz edilmez. Müşriklerin, yakalandıkları yerde öldürülmeleri emredilir. Müşriklerin, esir edildikten sonra öldürülecekleri söylenmemiştir. İdamına karar verilmiş suçlular hakkındaki hükmün infazı istenmektedir. O emrin, savaş esirleriyle bir ilgisi yoktur.
Kur'ân'ın hiçbir yerinde esirin köle yapılacağını bildiren bir âyet de yoktur. Bilâkis : "Allah rızâsı.için yoksula, yetime ve esîre yemek yedirirler" [8104] âyetiyle esire acımak ve iyi muamele etmek emredilmiştir.
Bazı Bedir esirleri ve Sümâme olayında olduğu gibi Peygamber (s.a.v.), bir kısım esirleri fidyesiz serbest bırakmıştır. Ukbe ve Nadr'ın öldürülmesi, bu âyetin inişinden önce olduğu gibi Kurayza oğullan olayı da bu âyetten çok öncedir. Ve onlar hakkındaki hüküm kendi hiyânetlerinin cezası olarak Tevrat'ta belirlenmiştir. Yani onlara kendi Kitaplarının hükmü uygulanmıştır. O hüküm, Kur'ân'ın hükmü değildir. Çünkü Kur'ân'ın hiçbir yerinde ne Kitap ehli ne de başka din mensubu esirlerin öldürüleceğine dair bir hüküm yoktur.
Bedir'de öldürülen iki esir, Mekke devrinde Peyğamber'in en yaman düşmanı idiler. Ona etmedikleri eziyeti bırakmamışlardı. Mekke'de inen âyetlerde onların bir azaba uğrayacakları bildirilmişti. Onlar işledikleri suçların cezası olarak idam edilmişlerdir. Onları normal esir saymak doğru değildir. Onlar sadece savaş suçlusu değil, çok eskiden beri suçlu idiler. Eski hiyanetlerinden ötürü öldürülmüşlerdir. Onlardan başka esir müşriklerin öldürülmemesi de gösterir ki onlar savaş suçlusu olarak değil, fakat daha önceki suçlarından ötürü öldürülmüşlerdir. Kaldı ki sırf esir oldukları için öldürülmüş olsalar bile, onlar hakkındaki uygulama, bu âyetin

[8103] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4371-4372.
[8104] Insân Sûresi: 8.

hükmünü değiştirmez. Çünkü o uygulamadan çok sonra gelen bu âyet, esirin öldürülmesi uygulamasını kaldırmıştır.
Serbest bırakılmaları, müslümanlar için tehlikeli olacak kimseler salınmaz. Savaştan önce müslümanlar için büyük zarar vermiş, ağır suç işlemiş olanlar öldürülebilir. Ukbe ve Nadr gibi suçlu ve cânîler, Kurayzalılar gibi hâinler öldürülebilir. Bu da kumandanın takdirine bağlıdır. Fakat normal bir esir öldürülmez.
Âyet muhkemdir. Müslümanların devlet başkanına, esirleri ya lütfen veya fidye ile serbest bırakma yetkisi vermektedir. Müslümanların genel yararı, siyasi durum hangisini gerekli kılıyorsa öyle yapılır. Ama âyete göre esir öldürülemez. Çünkü âyette böyle bir hüküm yoktur. Kaldı ki kendi devletinin kanunları gereği savaşa girmekten başka bir suçu olmayan insanı esir alınca öldürmek, insanî bit muamele değildir ve esirlerin öldürülmeyeceği, onlara iyi muamele edileceği hakkındaki bu Kur'ân prensipleri, ruhen Birleşmiş Milletlerce kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyânnamesinde de yer almıştır.
Peyğamber(s.a.v.)in bazı esirleri köle yaptığı ve onları mücâhidlere ganimet olarak verdiği, beşte birini de Beytülmale ayırdığı hakkında rivayetler vardır. Meselâ Huneyn Savaşında esir alınan kadınları cariye yapıp müslüman-lara dağıtmış, sonra kocaları fidye verince onları serbest bırakmıştır.
Dört Halîfe devrinden'beri de İslâm tarihi boyunca savaşlarda alınan esirler, henüz köle yapılmalarına karar verilmeden önce müslüman olmadıkları takdirde köle yapılmışlardır. Fakat henüz köleliklerine karar veremeden müslüman olanlar köle yapılamayacağı için ya lütfen veya fidyesiz serbest bırakılmışlardır.
Âyette lütfen veya fidye ile esirin serbest bırakılacağı buyurulmuş, fakat fidye veremeyecek durumda olanlar hakkında bir şey söylenmemiştir. İşte veliyy-i emr (devlet başkanı), fidyesiz bırakmayı uygun görmediği, fidye de veremeyecek durumda olan esirler, köle yapılmışlardır.
Savaş tutsaklarını köle yapmak, o zaman bütün dünyâda yaygın bir âdet idi. İnsan köleliğinin kaynağı da savaşlardı. Ta yakın zamanlara kadar çeşitli milletlerde görülen bu uygulama, İslâm ile bir darbe yemiştir. Çünkü âyetleri göz önüne alırsak: Tutsak hakkında yapılacak tek şey vardır: O da onu savaştan sonra serbest bırakmaktır. Bu da ya fidyesiz veya fidye ile olur. Daha önce zikredildiğine göre fidyesiz bırakmak daha makbuldür.
Kur'ân, insan hürriyetinin kısıtlanmasını asla doğru bulmaz. Peygamber (s.a.v.) de, hür bir insanı köle yapıp satan kimsenin, kıyamette hasmı olacağını söylemiştir'. [8105] Öyle ise İslâmın köleliği benimsediğini, ya da teşvik ettiğini söylemek insafsızlık olur. O zaman kölelik bütün dünyâda yaygın olduğu ve müslümanlar da çeşitli düşmanlarla savaş halinde bulunduğu için İslâm, köleliği tümden lâğvetmemiş, fakat bunu lâğvetmek yolunda büyük adımlar atmıştır. Bazı günâhların ve hatâların keffâreti olarak köleyi özgürlüğe kavuşturmayı koymakla, insanları hürriyete kavuşturmanın ne kadar önemli bir şey olduğunu göstermiştir.
Köleliğin kaynağı savaş esirleri idi. Kur'ân bu kaynağı kurutmakla köleliğin lağvına giden yolu açmıştır. Çünkü Kur'ân'ın savaş tutsakları hakkındaki hükmüne göre tutsak ya lütfen veya fidye ile serbest bırakılır. Tutsağın köle yapılacağı hakkında Kur'ân'da bir hüküm yoktur. Demek ki İslâmın asıl hedefi köleliği kaldırmak idi.
Şimdi bugün dünyâda Kur'ân'ın bu amacı ruhen olmasa da görünürde gerçekleşmiş, kölelik kaldırılmıştır. Aslında demir perde gerisi ülkelerde hattâ dünyânın birçok yerinde tutsaklar, kamplarda köle gibi çalıştırılır ama adı köle değildir. Her ne ise bugün dünyânın hiçbir yerinde tutsak, artık eşya gibi alınıp satılan bir varlık değildir. Bu uygulama lağvedilmiştir. Kur'ân'ın asıl amacı da zaten bu idi.
cümlesini müfessirlerden kimi: Dünyâda savaş kalmayıncaya; kimi de şirk kalmayıncaya dek şeklinde tevil etmişlerdir. Buna göre kâfirler tevbe edip müslüman oluncaya dek savaşmak gerekir. Hattâ âyeti, "îsâ'nın inişine kadar, kıyamete kadar kâfirlerle savaşın", şeklinde te-vîl edenler de olmuştur. Bunlar doğru olmayan aşırı fikirlerdir. Âyetin kasdı, her savaş durumunda müslümanların kesin galibiyetine kadar beklemek, savaş bitmeden esirleri serbest bırakmamak, ancak savaştan sonra onları serbest bırakmaktır. Çünkü savaş bitmeden tutsakları serbest bırakmak, düşmana yardım olur. Salınan tutsaklar, tekrar düşman saflarına geçip müslü-manlara karşı savaşırlar. Zaten ağırlıklar anlamına gelen evzâr, âyette silahlar mânâsında kullanılmıştır. Savaşın ağırlıklarını yani silâhlarını bırakması, savaş durumunun sona ermesi, silâhların bırakılması demektir'. [8106]
Kâfirlerin yenilip müslümanların otoritesini kabul etmekle savaş sona erer. Onların mutlaka müslüman olmaları gerekmez. Nitekim Peygamber (s.a.v.), Medine devrinde müşriklerle sulh yapmıştır. Meselâ Hicretin altıncı yılında, müşrik olan Kureyş kabilesi ile Hudeybiye Andlaşmasını yapmıştır ki bundan sonra gelecek sûrede bu barışa işaret edilecektir. Bu barış sonucunda müşrik olan Bekr oğulları, Kureyş taraflısı olarak barışın, Kureyşliler hakkındaki hükümlerine tabi olmuşlar; yine müşrik olan Huzâa kabilesi de Peyğamber'in taraflısı olarak barışın müslümanlar hakkındaki hükümlerine tabi olmuşlardır. Bu olayların ışığında âyeti: "Kâfirlerin müslüman veya barışa razı olmalarıyle savaş durumu sona erinceye dek savaş tutsaklarını bağlayın (serbest bırakmayın)" şeklinde yorumlamak daha uygun olur. cümlesi, tutsaklardan fidye alıp almamakta müslümanlan serbest bırakmakla beraber, menn'i daha önce zikretmekle, tutsakları fidye-siz serbest bırakmanın daha uygun olduğunu ima ediyor.
Onları, kendilerine tanımladığı cennete sokar". Yani Allah, şehîdleri, dünyâda Kur'ân âyetleriyle kendilerine vasıflarını anlattığı bahçeye sokar. Bu tanımlamanın, ölümden sonra olacağını bildiren rivayetler de vardır. Yani

[8105] Buhârî, Buyu': 106, İcâre: 10; İbn Mâce, Ruhun: 4.
[8106] Kurtubî, el-Câmi': 16/228-229.

şehîdler cennete girdikten sonra Allah onlara, yerlerine gitmelerini emreder. Herkes, Cuma günü mescidden dağılan cemâatin, evinin yolunu bilmesi gibi cennetteki yerini bilir ve kendi yerine gider'. [8107] Maamâfih birinci mânâ sözgelimine daha uygundur.
7- Ey inananlar, eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder; ayaklarınızı sağlam tutar. 8- İnkâr edenlere gelince: Yıkım onlaradır. Allah onların işlerini boşa çıkarmıştır. 9- Böyledir, çünkü onlar, Allah'ın indirdiğinden hoşlanmamışlar, Allah da onların amellerini heder etmiştir. 10- Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Allah onların evlerini başlarına geçirdi. Bu kâfirlere de onun benzeri sonuçlar vardır. 11- Bu böyle olacaktır, çünkü Allah inananların koruyucusu-dur. Kâfirlerin ise koruyucuları yoktur. 12- Allah, inanıp iyi işler yapanları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İnkâr edenler ise dünyâda biraz yaşarlar, hayvanların yediği gibi yerler, sonunda yerleri ateştir. 13- Seni içinden çıkarmış olan kentten daha kuvvetli nice kent var ki biz onların halkını yok ettik de onlara yardım eden çıkmadı. 14- Rabbinden bir delîl üzerinde bulunan kimse, kötü iş(ler)/ kendisine süslü gösterilen ve keyiflerine uyan insanlar gibi olur mu? (Elbette olmaz).

Tefsîr:

Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder". Allah'ın dînine, elçisine, yardım etmek, Hakk'ın başarısı için çalışmak, yardım etmek demektir.
7-9 ncu âyetlerde yüce Allah, inanıp Allah'ın dininin güçlenmesine yardım edenlere yardım edeceğini, onların ayaklarını sağlam tutacağını va'dedi-yor. Onlar, Allah'ın yardımıyle hakkı, sebat ile savunurlar. Kâfirlere gelince onlara da "ta's" vardır. Ta's, ayağın kayıp yüzü koyun, yahut tepe üstü yıkılmak ve kalkamayıp helak olmaktır. Mü'minlerle kâfirlerin durumu tam karşıtlık içinde anlatılmaktadır. Allah mü'minlerin ayaklarını, sağlam bastırıp onlara yardım ederken kâfirlerin ayağını gevşetip onları yıkıyor ve amellerini hedefinden saptırıyor. Onların bütün çabaları boşa çıkıyor, hedefinden sapıp başka yana gidiyor. Onlar Allah'ın indirdiği hükümleri istemedikleri için Allah da onların işlerini boşa çıkarmıştır.
10-11: Bu kâfirlerin benzerleri de daha önce geçmiştir. Önceki kâfirleri de Allah, yıkıp helak etmişti. Bunları da öyle yapacaktır. Çünkü Allah, mü'minlerin koruyucusudur. Kâfirlerin koruyucusu yoktur.
12- Mü'minlerin koruyucusu olan Allah, onları cennetteki yerlerine iletecek, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Mü'min, cennetteki yerini, evini, eşini ve hizmetçilerini, dünyâdaki evinden, eşinden ve hizmetçilerinden daha iyi tanıyacaktır. Cuma günü camiden evine dönen kimse evini nasıl tanırsa mü'min de cennetteki yerini ondan daha güzel tanıyacaktır.
Yeyip içmeden başka bir şey bilmeyen hayvanlar gibi yaşayan kâfirlerin yeri ise ateştir. Mü'minler, ırmaklar akan bahçelerde ikamet ederken kâfirler çılgın ateş içinde ikamet edeceklerdir.
Uhud Savaşında harbin, aleyhlerine sonuçlandığı müslümanlar, dağa çekilmişlerdi. Ebusüfyân o gün:
— Yücel Hübel, yücel Hübel, dedi. Allah'ın Elçisi ashabına:
— Ona cevap versenize! dedi.
— Ne diyelim? dediler.
— Allah en yücedir, Allah en uludur! deyiniz, buyurdu. Ebusüfyân:
— Bizim Uzzâ'mız var, sizin Uzzâ'nız yok, dedi. Allah'ın Elçisi, müslüirtanlara:
— Siz de Allah bizim mevlâmızdır, sizin mevlânız yok, deyiniz, buyurdu[8108]
13 ncü âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben: Kendisini çıkaran, yani göç etmek zorunda bırakan kentten çok daha güçlü nice kentleri, haksızlıklarından dolayı Allah'ın helak ettiği, hiç kimsenin onları Allah'ın azabından kurtaramadığı, onlara hiç yardım edenin bulunmadığı belirtilmek suretiyle Peyğamber'e kötülük eden Mekke müşriklerinin de bir gün helak edileceğine işaret buyuruluyor.
14 ncü âyette de yüce Allah, sağlam delillere dayanarak inananlarla; hiçbir delile dayanmadan körü körüne gördüklerini taklid ve keyfine göre hareket eden kimsenin durumunu karşılaştırıyor: Mü'minler, Rablerinden gelen açık kanıtla yürümektedirler. îmanları delile dayanmaktadır. Yolları açıktır. Müşrikler ise keyiflerine göre hareket etmektedirler, tnanç ve hareketleri bir kanıta dayanmaz. Sadece atalarını taklidetmektedirler. Yaptıkları işler, kendilerine süslü gelmiş, işlerini beğenmişler, uydukları keyif ve arzulan kendilerine tanrı olmuştur. Karanlık inançlara öylesine saplanıp kalmışlardır. Elbette bu iki zümrenin durumu bir olmaz.
İbn 'Abbâs'a atfedilen bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.), Hicreti sırasında Mekke'den çıkıp Mağaraya gelince Mekke'ye bakıp:
"— Sen Allah'ın, kentleri içinde en çok sevdiği ve benim de en çok sevdiğim bir kentsin. Eğer müşrikler beni çıkarmasalardı ben senden çıkmazdım" demiş. Yüce Allah bunun üzerine: "Seni içinden çıkartnış olan kentten daha kuvvetli nice kent var ki biz onlariya halkın)/ yok ettik de onlara yardım eden çıkmadı" mealindeki 13 ncü âyeti indirmiş[8109]
Hz. Peyğamber'in, Mekke'den ayrılacağı sırada böyle bir şey söylemiş olması gayet normaldir. Fakat bu âyetin o

[8107] Câmi'u'l-beyân: 26/44-45.
[8108] CâmiVl-beyân: 26/44; İbn Keşîr, Tefsîr: 4/176.
[8109] Hâzin: 6/176; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/176.

zaman inmiş olması pek doğru görünmüyor. Çünkü âyet konunun devamıdır. Ve onuncu âyetin bir teyididir. Bundan dolayı âyet, kendinden önceki âyetlerle beraber inmiştir. Ayrıca burada Hz. Peygamber'i, yaşadığı kentten çıkaranlara bir yardımcının olmayacağı vurgulanmaktadır ki bu, Hz. Peyğamber'in, kendisini içinden çıkaran kenti fethedeceğine ve o zaman o kent halkına kimsenin yardım edemeyeceğine işarettir. Bu da âyetin, diğer âyetlerle birlikte ve belki de Hudeybiye'ye yakın bir zamanda veya Hudeybiye'den sonra indiğini gösterir.
Hamdi Yazır, 4 ncü âyette öldürülmesi emredilen kimselerin Kureyş müşrikleri, savaşın da Bedir Savaşı olduğunu söylüyor ki son derece yanlıştır. Çünkü bu takdirde sûrenin, Bedir Savaşından önce inmiş olması gerekir. Oysa bu sûre, Bedir'den yıllar sonra inmiştir. Burada kasdedilen savaşın, Bedir Sa-vaşiyle bir ilgisi yoktur. Kasıt, müslümanların, Arap müşrikleriyle yaptıkları savaşlar, özellikle ileride vukubulacak Mekke'nin fethi olayıdır.
75- (Şirk ve günâhlardan) Korunanlara söz verilen cennetin durumu şudur: içinde bozulmayan su ırmakları, tadı değişmemiş süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır ve onlar için orada her çeşit meyve ve Rableri tarafından bağışlama vardır. (Şimdi bu nimetler içinde yaşayanlar), Ateşte ebedî kalan ve barsaklarını parça parça kesen sıcak suyun içirildiği kimseler gibi olur mu?

Tefsir:

15 nci âyette şirkten, günâhlardan, bâtıl inançlardan korunanlara verilecek olan cennet ile kâfirlerin gideceği cehennem tasvir edilmektedir. O bahçe o kadar güzeldir, bereketlidir ki içinde dupduru, kokuşmamış su ırmakları, tadı bozulmamış taze süt ırmakları; içenlere lezzet veren şarap ırmaktan; süzme bal ırmakları akar. Mü'minler orada her çeşit meyveyi bol bol bulurlar. Allah'ın kendilerini bağışlaması da nimetlerin en üstünüdür.
Şimdi bu nimet bahçelerinde zevku sefa içinde yaşayan insanların durumu ile, sürekli cehennem ateşinde kalan ve barsaklarını parçalayacak derecede kaynar suyun içirildiği insanların durumu bir olur mu? Birinci tabaka zevk-ü sefanın doruğunda, ikinci .tabaka işkence ve azabın en alt çukurundadır.
Bu âyet de yukarıdaki âyetlere bağlıdır. Cenabı Hak çeşitli kanıtlarla ve üslûplarla kullarını iman yoluna teşvik etmektedir. Allah mü'minlerin ayaklarını sağlamlaştırır, onları başarıya ulaştırır. Gönüllerine huzur verir. Ama kâfirlerin ayaklarını kaydırır, onları başarısız kılar. Peygamberleri inkâr eden nice kentleri helak ettiği gibi, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmayanları da bir gün helak edecektir. Mü'minlerin, dünyâdaki cezası başarı, kâfirlerin dünyâdaki cezası helaktir. Yukarıdaki âyetlerde inananlarla inanmayanların, dünyâdaki cezası karşılaştırılmıştı. Daha sonra söz dünyâ hayâtından sonraki hayâta intikal ettirilmiş ve mü'minlerin, altından ırmaklar akan cennete sokulacağı belirtilmişti. İşte 15 nci âyette mü'minlerin girecekleri cennet daha ayrıntılı olarak tasvir edildikten sonra kâfirlerin ateşteki feci durumları gayet özlü fakat çarpıcı biçimde tasvir edilmekte ve böylece iki zümrenin âhiretteki durumları karşılaştırılmaktadır. Her iki âlemde de mü'minin hayâtı imrenilecek mükemmel bir hayât, kâfirin hayâtı da kaçınılacak korkunç bir hayâttır. Öyle ise şirki bırakıp imana sarılmak, mü'min olarak yaşamak lâzımdır. İşte âyetlerin amacı insanı bu iman çizgisine çekmektir.
16- Onlardan kimi de gelip seni dinler. Fakat senin yanından çıktıkları zaman kendilerine bilgi verilmiş olanlara: "O demin ne söyledi?" derler. Onlar, Allah'ın, kalblerini mühürlediği, keyiflerinin ardına düşmüş kimselerdir.
17- Hidâyet bulanlara gelince Allah onların hidâyetlerini artırmış ve onlara takvalarını vermiştir.

Tefsîr:

16-17 nci âyetlerde bazı kâfir veya münafıkların, Hz. Peyğamber'in meclisinde oturup onun sözlerini dinledikleri, fakat dışarı çıkınca onun sözlerini küçümsemek için, kendisine bilgi verilmiş olanlara: "Demin ne söyledi?" dedikleri anlatılıyor. Allah'ın, o insanların kalblerini mühürlediği, böylece heva ve heveslerine uyan kimseler oldukları; hidâyet yoluna gelenlerin ise Allah'ın hidâyetlerini artırdığı ve onlara takvalarını yani korunmalarını verdiği belirtiliyor. Yahut hidâyet yoluna gelenlerin hidâyetlerini artıran, onları tak-vâ'ya sevk eden, Peyğamber'den dinledikleri sözlerdir. Peyğamber'i dinlemeleri, hidâyetlerinin artmasına, takvaya sarılmalarına neden olmuştur.
" zamiri, yukarıda vasıfları anlatılan kâfirlere gitmektedir. Yani o kâfirlerden bazıları da demektir. Onlardan kimi yukarıda anılan işleri yapar, kimi de Peyğamber'i dinlediği halde onun sözleriyle alay eder. Bunlar, Medine yöresindeki kâfirler veya Medine münafıklarıdır. "Kendilerine bilgi verilmiş olanlar" deyimi, Kitap ehli bilginleri için kullanılır. Herhalde burada, 'Abdullah ibn Selâm gibi müslüman olmuş bazı Kitap ehli bilginleri kasdedilmiştir.
Bu âyetlerden anlaşılıyor ki, Medine'de Hz. Peyğamber'in meclisine, henüz müslüman olmamış bazı kimseler, yöredeki bazı ikiyüzlü bedeviler ve münafıklar da gelip Peyğamber'i dinliyorlardı. Fakat ikiyüzlüler, gönülden dinlemedikleri için onun sözlerini iyi anlamıyorlar, onun huzurundan çıktıktan sonra, kendileriyle birlikte mecliste bulunan Kitap ehli bilginlerine, peygamberi küçümsemek ve onunla alay etmek maksadıyle: "Demin ne söyledi? Bunlar yeni değil, eski söylediklerinin tekrarı değil mi? Bu sözlerinde yeni olan nedir?" diyorlardı. Tevbe Sûresinin, benzeri bir durumu anlatan 123-125 nci âyetlerinden de onların, bu sözü alay maksadiyle söyledikleri anlaşılmaktadır.

"Ey inananlar, kâfirlerden size yakın bulunanlarla savaşın, onlar sizde, kendilerine karşı bir sertlik (ve şiddet) bulsunlar. Bilin ki Allah, takva sahipleriyle beraberdir. Ne zaman bir sûre indirilse, onlardan kimi: 'Bu hanginizin imanını artırdı?' der. (Kur'ân), inananların imanını artırmıştır. Onlar (Kur'-ân'ın inişiyle) sevinirler. Fakat yüreklerinde hastalık olanlara gelince (bu), onların pisliklerine pislik katar (kötü düşüncelerini, hasetlerini artırır. Kur'ân indikçe onlarm müslümanlara karşı hasedi, kini, düşmanlığı artar). Ve onlar kâfir olarak ölüfler."
Tevbe Sûresinin bu âyetlerinde inen Kur'ân'ın, kâfir ve münafıkların kötü düşüncelerini daha da berbadettiği, fakat mü'minlerin imanını artırdığı bu-yurulmaktadır. Aynı mânâ, tefsirine çalıştığımız bu âyetlerde de anlatılmaktadır. Demek ki vasfedilen kişiler, aynı karakteri taşıyan kişilerdir.
Sûrede genel olarak kâfirlerin ve münafıkların vasıfları anlatılmaktadır. Münafıklar da dıştan mü'min görünseler de içten kâfir oldukları için kâfirler grubuna atfedilmişlerdir. Peyğamber'i dinleyip dışarı çıkınca: "Demin ne söyledi?" diyenler, Mekke müşrikleri değil, Medine yöresindeki kâfirler ve münafıklardır. Bunların genel kâfirler zümresine atfedilmesi, bunların kâfirlerden olduğunu gösterir.
18- O(inanmaya)«/flr, ille (helak edilecekleri) saatin ansızın kendilerine gelmesini mi bekliyorlar? İşte onun belirtileri de geldi. O saat kendilerine geldikten sonra artık öğüt almaları, nereden mümkün olsun? 19- Allah'tan başka Tanrı olmadığını bil, kendi günâhın, inanan erkek ve kadınların günâhları için mağfiret dile. Allah dönüp dolaşacağınız yeri ve varıp duracağınız yeri bilir.

Tefsîr:

18 nci âyette bir türlü doğru yola gelmeyen o insanların, doğru yola gelmek için, ansızın gelip çatacak olan ve eşrâtı (belirtileri) de görünmüş bulunan o saatin, ansızın gelmesini mi bekledikleri soruluyor ve o saat geldikten sonra artık öğüt alamayacakları vurgulanıyor.
Bu âyette es-sâ'a"nin, kıyamet, "eşrafın da kıyamet alâmetleri olduğu tefsirlerde anlatılır ve hadislere dayanılarak kıyamet alâmetleri sayılır.
Hz. Peygamber(s.a.v.)in devrinde gelmiş olan kıyamet alâmeti nedir? Rivayetlere göre Peygamber(s.a.v.)in gönderilmesi, kıyamet alâmetidir. Çünkü o son peygamberdir. Onun gönderilmesi, artık kıyametin son derece yaklaştığını gösterir. Nitekim kendisinin: "Benim gönderilmem ile kıyamet arası şu ikisi gibidir" [8110] deyip işaret ve orta parmağını birbirine bitiştirerek göstermiş, kıyametin bu iki parmağın birbirine yakınlığı kadar yakın olduğunu belirtmiş olduğu rivayet edilir. Hz. Peygamber'den, kıyamet alâmetleri hakkında bazı hadisler de rivayet edilir ki bunlara göre ilmin kalkması, cehaletin yayılması, şarabın (çok) içilmesi, zinanın yaygınlaşması, erkeklerin azalıp kadınların çoğalması, öyle ki elli kadına bir erkeğin düşmesi kıyamet alâmetler indendir[8111]
"Bir a'rabî, Peyğamber(s.a.v.)e gelip kıyametin ne zaman kopacağını sormuş, konuşmakta olan Peygamber, devam edip sözünü bitirdikten sonra soru soranın nerede olduğunu sormuş. Adam: 'Ben burdayım, yâ Resûlallah', demiş. Peygamber (s.a.v.):. 'Emânet zayi olunca kıyameti gözetle' demiştir. Adam emânetin nasıl zayi olacağını sormuş, Peygamber (s.a.v.): 'İşler ehil olmayanlara verilince kıyameti gözetle' demiştir"[8112]
Bu hadîslerin amacı, kıyametin vaktini belirlemekten çok, cehaletin, içkinin, zinanın, güvensizliğin yayılmasının, toplum düzenini sarsacağını belirtmektir. Kadınların çoğalması, erkeklerin azalması, kıyamet alâmeti sayılmaktadır. Bunun hikmetini bilemeyiz. Muğayyebâta âit ve binlerce yıl sonra zuhur edecek vak'aları Hz. Peyğamber'in haber vermiş olması, şüphelidir. Çünkü böyle bir şey ancak vahiy ile bilinir. Hadislerde kıyamet alâmetleri olarak sayılan şeylerin hiçbiri Kur'ân'da yoktur. Cenabı Hak Hz. Muhammed(s.a.v.)e: "Ğaybi bilseydim, elbette çok hayır elde ederdim" [8113] demesini emrettiği gibi: "Hiçbir nefis, yarın ne kazanacağını (ne yapacağını) bilmez ve hiçbir nefis, nerede öleceğini bilmez" [8114] âyetiyle de hiç kimsenin yarın ne olacağını bilemeyeceğini buyurduğuna göre kıyamet alâmetleri olarak zikredilen bu hadislerin, gerçekten Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenmiş olması çok şüphelidir. Çünkü bunlar vahiy değildir, vahiy olsaydı Kur'ân'da olurdu. Kur-ân'dan başka vahiy olduğunu iddia etmek, delilsiz bir iddiadır ve bazı vahiylerin Kur'ân'a yazılmadığı sonucunu doğurur ki tehlikelidir. Şayet bu hadisleri gerçekten Peygamber (s.a.v.) söylemiş ise bunların amacı kıyametin vaktini belirtmek değil, bunlarda sayılan kötü huyların, alışkanlıkların toplum düzenini çok sarsacağını anlatmaktır.
Kaldı ki hadislerin bu âyetler ile bir ilgisi yoktur. Çünkü bu âyette haber verilen eşrât, ileride vukubulacak kıyamet alâmetleri değil, Peyğamber'in kendi zamanında vukubulan şeylerdir. Bu da kendisini inkâr edenlerin başlarına inecek belâ ve azâbdır. Yoksa binlerce yıl sonra vukubulacak şeyleri, Peyğam-ber'i inkâr edenlern görmesi zaten mümkün değildir. Onları o olaylarla teh-did etmek bir yarar sağlamaz. Ayrıca âyette tehdidedildikleri saatin ansızın onların başlarına geleceği belirtilmektedir ki bu, açıkça âyetteki saat ile kâfirlere inecek olan azabın vaktinin kasdedildiğini gösterir. Âyet, Mekke müşriklerini tehdideden önceki âyetlere

[8110] Buhârî, Rikak: 39, Talâk: 25, Tefsir, Sûre: 79; Müslim, Cumu'a: 43, Fiten: 132-135; İbn Mâce, Mukaddime: 7, Fiten: 25; Dârimî, Rikak: 46,...
[8111] Buhârî, 't!m: 2, Rikak: 35; İbn Hanbel: 2/361.
[8112] Buhârî, 't!m: 2, Rikak: 35; İbn Hanbel: 2/361.
[8113] A'râf Sûresi: 188.
[8114] Lokman Sûresi: 34.

bağlıdır. Saat ile kâfirlerin uğrayacakları ceza vaktinin kasdedilmiş olduğu açıktır. Saat, Kur'ân'da va'dedilen azâb ânı mânasında çok kullanılmıştır. Burada da bu anlamdadır. Çünkü o saatin alâmet lçr inden gelmiş yani belirmiş, görünmüş olmasından söz ediliyor. Peygamberin devrinde kıyamet alâmetleri belirmemişti. Hâlâ da bu tür alâmetlerin farkında değiliz. Kur'ân'da kıyamet alâmetlerinden hiç söz edilmez. Öyle ise buradaki saat, kıyamet değil, îslâm düşmanlarının yenilgiye uğrayacakları, tepelenecekleri saattir. İşte âyetlerin indiği sırada bunun alâmetleri belirmeğe başlamıştı.
Müslümanlar günden güne güçleniyor, her geçen gün egemenlik alanları genişliyor, İslâm devletinin otoritesi büyüyordu. İslama baş kaldıran yahu-dî kabileleri sürülmüş, civar Arap kabileleri bozguna uğratılmıştı. Bütün bunlar, münafıklık eden Medine yöresindeki Arap kabilelerinin ve Mekke'deki müşrik halkın da bozguna uğrayacaklarının alâmetleriydi. Bunları gördükleri halde hâlâ gerçeği kabul edip müslüman olmamaları kınanmaktadır. Onlar, hiç farkına varmadıkları bir sırada müslümanların, boyunlarına binmesini mi bekliyorlar, ansızın bozguna uğrayacakları, tepelenecekleri saatin gelmesini mi gözetliyorlardı?
Gerçekten de Hudeybiye Barışından sonra kâfirler Barış antlaşmasının şartlarına aykırı davranınca Hz. Peyğamber(s.a.v.)in, gayet titizlikle ve gizlilik içinde düzenlediği ordu, Mekke'ye hakim dağlara konmuş ve Islâmın yaman düşmanları, teslim olmak, kimi de kaçmak zorunda kalmışlardır.
19- Kâfirlerin olumsuz tutumlarını anlatan âyetlerin ardından gelen bu âyette Peygamber(s.a.v.)e hitâhen müşriklerin, kâfirlerin, münafıkların tevhî-de aykırı davranışlarda bulunmalarına, Hak da'vetini çelmelemeğe çalışmalarına üzülmemesi; Allah'tan başka Tanrı olmadığı, yani onlar başka tanrılar iddia etmekle O'ndan başka Tanrı olamayacağı, Peyğamber'in yalnız O'na yönelip hem kendisinin hem de bütün inananların günâhının bağışlanmasını O'ndan dilemesi; Allah'ın, her hal ve işlerini bildiği buyurularak Peyğam-ber(s.a.v.)in ruhu tesellî edilmektedir.
Burada Peyğamber'e, günâhı için istiğfar etmesi emrediliyor. Müfessirler, Peygamber hakkında kullanılan günâh kelimesini çeşitli şekillerde yorumlarlar:
Peyğamber'in günâhı yoktur. Fakat ümmetine örnek olması için Peyğam-ber'in kendisine günâhından istiğfar etmesi emredilmiştir. Yahut burada günâhtan maksat gaflettir. Ümmetin işleriyle meşgul olurken Peygamber (s.a.v.) zaman zaman Allah'ı anmayı unuturdu. İşte onun, zaman zaman zikirde durgunluk geçirmesi, zikri unutması kendisi için günâh sayılmış, böyle gafletlerden istiğfar etmesi emredilmiştir. Bunlar aslında günâh değildir. Fakat avama göre mübâh olan bazı şeyler ebrâra (iyilere) günâh sayılır. Peygamber (s.a.v.) de bu tür şeyleri kendisi için günâh sayardı.
Bu izahlar güzeldir. Kur'ân-ı Kerîm, hiçbir insanı günâh dışı tutmaz. Dozajı çok hafif de olsa peygamberler de hatâ edebilirler. Ancak hemen istiğfara sarılarak arınırlar. Bu âyette ve Kur'ân'ın benzeri birçok âyetindeki ifade-ler, Peygamber(s.a.v.)in, Allah'a karşı kulluğu çok derinden hissettiği ve Ona karşı görevini tam yapamama, yaptıklarını, ibadetlerini yeterli görmeme duygusu içinde bulunduğunu'gösterir. Ona göre kul ne kadar ibadet etse yine Allah'ın lütuf ve iyiliklerine karşı şükrünü yerine getiremez. Kul ne kadar mükemmel olsa, yine kâinatın yaratıcısına karşı kullukta kusurludur. İşte kendisinin derinden hissettiği bu kusurlarından dolayı istiğfar etmesi emrediliyor.
Allah'a bağlılık ve O'na karşı lâyikıyle kulluk edememe şuuru, onun bütün ruhunu sarmıştı: "Benim de kalbim bulutlanır: Gaflet ile perdelenir. Ben günde yüz kere Allah'tan mağfiret dilerim" [8115] buyurmuştur. Başka bir rivayette hadîs: "Ben günde yetmişten fazla Allah'a istiğfar ederim" şeklindedir. Hadîsin başka bir varyantı da şöyledir: "Ey insanlar, Allah'a tevbe ediniz, O'ndan mağfiret dileyiniz. Çünkü ben her gün A ilah 'tan yüz defa ya da yüzden fazla mağfiret dilerim"[8116]
Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kusur ve günâh duygusunu dualarında dile getirmiştir: "Allahım, gazabından rızana, cezandan affına, senden sana sığınırım. Ben seni övmekten âcizim. Sen kendini övdüğün gibisin" [8117] "Allahım, önce yaptığım, sonra yapacağım, gizli ve açık yaptığım bütün kusurlarımdan ötürü beni affet. Öne geçiren, geri bırakan sensin. Senden başka Tanrı yoktur"[8118]
"Rabbim, hatâmı, cehaletimi, aşırt hareketlerimi ve senin bende bulunduğunu bildiğin bütün kusurlarımı affeyle. Rabbim, yanılarak ve kasden; bilmezlikle ve şaka tarzında yaptığım ve bende bulunan bütün hatâları affeyle"[8119]
Peygamber (s.a.v.), en güzel istiğfarın şöyle yapılacağını buyurmuştur: "Allahım, sen benim Rabbimsin, senden başka Tanrı yoktur. Beni sen yarattın, ben senin kulunum. Elimden geldiği kadar sana verdiğim sözde, ahdimde duruyorum. Yaptığım kötü işlerden sana sığınırım. Senin bana olan nimetini ve benim sana karşı günâhlarımı itiraf ediyorum, günâhlarımı bağışla, senden başka günâhları bağışlayan yoktur"[8120]
20- İnananlar: (Savaş hakkında) bir sûre indirilmeli değil miydi?" derler. Fakat hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan sözediim-ce kalblerinde hastalık bulunanların, sana, ölümden bayılmış kimsenin bakışı gibi baktıklarını görürsün. Onlara ölüm gerektir. 21- Onlara düşen, itaat ve güzel söz söylemektir. İş ciddiye bindiği

[8115] Müslim, Zikir: 41; Ebû Dâvûd, Vitr: 26.
[8116] İbn Hanbel, Musned: 4/261.
[8117] Tirmizî, Daavât: 113.
[8118] Tirmi2î, Daavât: 32.
[8119] Buhârî, Daavât: 59.
[8120] Buhârî, Da'uvâi: 15, İbn Mâce, Du'â: 14; Cbû Dâvûd, Edeb: 101..

zaman Allah'a verdikleri söze sâdık kalsalardı, elbette kendileri İçin daha iyi olurdu, 22- Demek iş başına gelecek olursanız, yeryüzünde bozgunculuk yapacak, rahimleri (akrabalık bağlarını) keseceksiniz öyle mi? 23- Onlar, A ilah 'in lanetleyip sağır yaptığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir! 24-Kur'ân'ın anlamını düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbler(\nin) üzerinde kilitleri mi var (ki Kur'ân'ın anlattığı gerçekler gönüllerine girmiyor)?"

Tefsir:

20-21: Sûre kelimesi burada bir Kur'ân parçası, bir Kur'ân emri demektir. Yüce Allah bu âyette mü'minlerin, savaşı emreden bir Kur'ân âyetinin inmesini beklediklerini, fakat böyle bir âyet inince münafıkların, korkaklık göstererek, tıpkı ölüm baygınlığı geçiren insan gibi Peyğamber'e baktıklarını, oysa onların gönülden itaat edip güzel söz söylemeleri, yani "baş üstüne" demeleri gerektiği bildiriliyor.
sözü, ölüme de bağlı olabilir, sonraki âyete de bağlı olabilir. Birinci takdirde mânâ: Onlar, ölümden bayılmış insan gibi bakarlar. Onlara ölüm gerektir, tkinci takdirde mânâ: Onlara uygun olan, itaat etmek ve güzel söz söylemektir, şekline girer.
İş ciddileşip savaşa girildiği zaman verdikleri sözde dursalardı, kendileri için daha iyi olurdu. Fakat daha önce, savaşacakları konusunda Allah'a söz verdikleri halde savaş gelip çatınca türlü bahanelerle savaştan kaçmışlardır.
22-23: Allah'a verdikleri sözden cayanlara buyuruluyor ki: Herhalde siz cihâddan kaçıp cahiliyye devrinde yaptığınız gibi yeryüzünde bozgunculuk yapmak, akrabanızı öldürmek istiyorsunuz öyle mi? Allah böyle yapan insanları lanetlemiş, onların kulaklarım sağır, gözlerini de kör etmiştir. Onlar düşüncesiz insanlardır. Aydın kafa ile düşünüp Kur'ân'ın getirdiği gerçekleri anlamazlar. Peyğamber'e karşı düşmanlık hisleri, onların kulaklarına ve gözlerine perde olmuştur.
Bu âyetteki " fö'y " kelimesi, ya dönmek anlamındaki tevelit kökünden, yahut hâkim, yönetici olmak anlamındaki vilâyet kökünden gelir. Birinci takdirde âyetin anlamı şudur: Siz Allah'ın indirdiği Kitabın hükümlerinden dönüp, cihâddan yüz çevirip Allah'a karşı nankörlük etmek, kan dökmek, akrabalık bağlarını koparmak mı istiyorsunuz? Allah'ın indirdiği hükümlerden yüz çevirerek o cahiliyye devrindeki gibi düşmanlık, huzursuzluk, güvensizlik günlerine mi dönmeyi umuyorsunuz? Sizin böyle yapmanıza izin verilmeyecektir.
İkinci takdirde mânâ şöyle olur: Siz iş başına geçip yönetimi ele alırsanız yeryüzünde bozgunculuk yapmak, akrabalık bağlarını koparmak mı istiyorsunuz? Bunun için mi çalışıyorsunuz? Muhammed İzzet Derveze şu yorumu ekliyor: "Siz Allah'ın emrini uygulamaz, rızâ ve tâatle karşılamazsanız, düşmana itaat etmiş olur ve düşmanın, bozgunculuk yapmasına, size saldırmasına, akrabanızla olan bağlarınızı kesmesine fırsat vermiş olursunuz" '.[8121]
Bu âyetlerde kâfirlerden bir grup olan münafıkların, savaşa çağırıldıkları zaman ağırdan almaları, savaşa gitmek istememeleri anlatılmaktadır. Bu âyetlerin inişi hakkında özel bir olay zikredilmemiştir. Ancak bu âyetlerle Nisa Sûresinin 77-78 nci âyetlerinin içeriği arasında büyük benzerlik vardır. O âyetlerin tefsirinde: Mekke'de Allah Elçisinin sahâbilerinden bazıları, kendilerine yapılan zulüm ve eziyetlere karşı koymak için izin istemişler, o da onlara sabretmelerini öğütlemiştir. Hicretten sonra cihâd farz kılınınca, cihâdın farz kılınmasından hoşlanmayan münafıklar, savaştan korkmuşlar: "Ya Rabbi, niçin bize savaşı şimdi farz kıldın? Bir süre daha erteleseydin ya!' demişler. İşte bu münâsebetle bu âyetlerin indiği rivayet edilmiştir, demiştik [8122]
Bu âyetler de o olayla ilgilidir. 20 nci âyette mü'minlerij}, savaşın farz kılınmasını istedikleri anlatılmaktadır. Demek ki mü'minlerin, savaş için Pey-ğamber'den izin istemeleri, Mekke'de değil, Medine'de olmuştur. Medine'ye hicret edip artık bir cemâat oluşturan mü'minler, kâfirlere karşı savaşmak için cihâdı emreden âyetlerin inmesini istemişler, cihâd farz kılınmış, fakat bu defa da hasta yürekli, ikiyüzlü kimseler ağır davranıp savaşa katılmak istememişlerdir. İşte âyetler, onların bu davranışını anlatmaktadır.
Olay, Nisa Sûresinin 77-78 nci âyetlerinde anlatılan olayın aynıdır. Bu uslûb ve içerik benzerliği de bu sûrenin, Nisa Sûresinden sonra indiğini gösterir. Nitekim Nisa Sûresinde olay anlatıldıktan sonra 82 nci âyette: "Kur'-ân'ı düşünmüyor/ar mı, eğer o Allah'tan başkası tarafından olsaydı, onda çok birbirini tutmaz şeyler bulurlardı" buyurulmuştu. Burada da olayın ardından aynı âyet, son tarafı biraz değişiklikle tekrar edilmiştir: "Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbler üzerinde kilitler mi var?"
22 nci âyette " kelimesi, şeddesiz olarak şeklinde de okunmuştun
Akraba ile ilişkiyi sürdürmek Allah'ın emirlerindendir. 22 nci âyette akraba ile ilişkiyi kesmek, nifak hareketlerinden sayılmaktadır. Aşağıda akrabayı ziyaret etmenin önemini vurgulayan bazı hadislerin meallerini koymayı uygun bulduk:
"Bir adam Peyğamber(s.a.v.)e geldi. 'Yâ Resûlallah, bana, beni cennete yaklaştıracak, cehennemden uzaklaştıracak bir amel söyle! dedi. Allah'ın Elçisi şöyle buyurdu: 'Allah'a kulluk eder, O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazını kılarsın, zekâtını verirsin ve akrabanı ziyaret edersin'. Adam gitmek üzere arkasını dönünce Allah'ın Elçisi: 'Eğer kendisine emredileni yaparsa cennete girer' buyurdu"[8123]

[8121] Tefsîru'l-hadîs: 9/229-230.
[8122] 2/324.
[8123] Buharı: Zekât: 1, Edeb: 1; Müslim, îmân: b.4, h. 12, 14; Nesâ'î, Salât: 10; İbn Hanbel, Musned: 5/417, 418.

"Her kim Allah'ın, rızkım bollaştırmasını, ömrünü uzatmasını isterse akrabasını ziyaret etsin"[8124]
"Rahim (akrabalık) Rahmandan bir daldır. Allah ona, kim seni tutarsa ben de onu tutar(onun\a ilişkimi sürdürür)«m. Kim seninle ilgiyi keserse ben de onunla ilgiyi keserim, demiştir" [8125] Hadîste rahm'in, Rahmân'd&n, yani Rahman adından türemiş bir dal olduğu anlatılmaktadır. Ağacın dalları, gibi akraba birbirine bağlıdır. Rahim, Allah'tan bir yakınlıktır. Allah'ın bağladığı bu yakınlığı kesmek doğru değildir.
"Allah yaratıkları yaratıp, yaratma işini bitirince rahim kalktı, Rahmân'm eteğine yapıştı. Rahman:
— Ne istiyorsun? dedi.
— Burası rahim (akraba) ile ilişkiyi kesmekten sana sığınma makamıdır (bundan sana sığınırım) dedi. Rahman:
— Peki, seninle ilgiyi sürdürenle benim de ilgiyi sürdürmeme; seninle ilgiyi kesenle benim de ilgiyi kesmeme razı mısın (Bu kadarı sana yeter mi)? dedi. Rahim:
— Evet, yeter, dedi. Rahman:
— Peki öyle olsun, dedi."
Hadîsi rivayet eden Ebuhüreyre, sonra: "İsterseniz (demek iş başına gelecek olursanız yeryüzünde bozgunculuk yapacak, akrabanızla ilgiyi kesecek-,siniz (veya: akrabanızı kırdıracaksınız) öyle mi? âyetini okuyunuz, demiştir"[8126]
Bu hadis, soyut bir anlamı, somut bir tarzda tasvir ederek akrabayı ziyaret etmenin önemini vurgulamaktadır. Kasıt gerçekten Allah ile rahim (akrabalık) arasında bizim anladığımız tarzda bir konuşma geçmiş olduğunu belirtmek değildir.
"Rahim, Arşa (Allah'ın tahtına) asılmış şöyle diyor:
— Kim benimle bitişirse Allah da onunla bitişir, kim benden ayrılırsa Allah da ondan ayrılır"[8127]
"Akraba ile ilgiyi kesen, cennete girmez"[8128]
Mü'min, akrabasının, kendisini ziyarete gelip gelmemesine bakmadan onları ziyaret etmelidir: "Bir adam:
— Yâ Resûlâllah, dedi, benim akrabam var, ben onlara gidiyorum, onlar bana gelmiyorlar; ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar. Ben on/ara halım (hoşgörülü) davranıyorum, onlar bana câhil (kaba) davranıyorlar. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:
— Eğer sen dediğin gibi isen, onlara sıcak kül yediriyorsun demektir. Sen böyle yaptığın sürece daima onlara karşı Allah'tan bir yardımcı seninle beraber olacaktır"[8129]
"Akrabayı ziyaret eden, kendisine gelenlere giden değildir; asıl ziyaret eden, kendisine gelmeyen akrabasına gidendir"[8130]
23 ncü âyette Cenabı Hak yeryüzünde bozgunculuk yapıp akraba ile ilişkiyi kesenlere lanet ettiğini, onları sağır, kör yani duygusuz, gerçekleri anlamaz, görmez insanlar yaptığım buyurmaktadır. Yani bu kaba davranışları, psişik olarak onları, duygusuz, anlayışsız, dünyâ çıkarından başka bir şey düşünmez, sevgi ve şefkatten anlamaz soğuk insanlar yapar.
24- Böyle duygusuz hale geldikleri için artık Kur'ân'm anlattığı gerçekleri anlamazlar. Olumsuz davranışları, onların kulaklarına ağırlık olur, gerçekleri duyamazlar. Basiretlerine perde olur, hakikatleri göremezler. Eğer onlar Kur'ân'ı düşünüp anlasalar, Kur'ân içlerine tesir eder ve onları bu kötü davranışlardan vazgeçirir. Ama can kulağıyle dinlemedikleri için Kur'ân onların gönüllerini etkilemez.
25- Kendilerine doğru yol belli olduktan sonra arkalarına (eski küfürlerine) dönenlere şeytan, hatâlarını süslemiş ve (bunlara düşmeyi) kolaylaştırmış ve onları uzun emellere, umutlara düşürmüştür. 26-Bunun sebebi şudur: Onlar Allah'ın indirdiği şeylerden hoşlanmayanlara: "Bazı konularda size itaat edeceğiz*' dediler. Oysa Allah, gizli gizli neler söylediklerini biliyordu. 27- Fakat melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vura vura canlarını alırlarken halleri nice olur? 28- Bunun sebebi şudur: Onlar A ilah'ı kızdıran şeylerin ardınca gittiler. O'nu razı edecek şeylerden hoşlanmadılar. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. 29- Yoksa kalblerinde hastalık bulunanlar, Allah'ın, kendilerinin kinlerini ortaya çıkarmayacağım mı sandılar? 30- Biz dileseydik onları sana gösterirdik, sen onları sımalarından tanırdın ve onları sözlerinin üslûbundan tanırdın. Allah yaptığınız işleri bilir.
31- Andolsun biz sizi deneyeceğiz ki içinizden cihâdedenleri, sabredenleri bilelim ve söylediğiniz sözleri(n doğru olup olmadığın)/ sınayalım.

Tefsir:

25-26 ncı âyetlerde şeytânın, inandıktan sonra inkâra dönmüş olanların yaptıkları kötü işleri gözlerinde süslü gösterip onları uzun yaşamakla aldattığı; onların, Kur'ân'ın inmesini istemeyen kimselere, Peyğamber'e ve Islama karşı bazı konularda itaat ve yardım edeceklerine gizlice söz verdikleri, fakat Allah'ın, onların bütün gizli işlerini bildiği belirtiliyor.

[8124] Buyu': 13, Edeb: 12; Müslim, Birr: 20, 21; Ebû Dâvûd, Zekât: 45; İbn Hanbel: 3/156, 247, 266.
[8125] Buhârî, Edeb: 13; Tirmizî, Birr: 16; tbn Hanbel: 1/190, 321, 2/283, 295, 406, 455, 498.
[8126] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 47, Tevhîd: 35; Müslim, Birr: 16; İbn Hanbel, Musned: 2/330, 338,406.
[8127] Müslîm, Birr, b. 6, h. 17.
[8128] Müslim, Birr: 18, 19.
[8129] Müslim, Birr: h. 22.
[8130] Buhârî, Edeb: 15; Ebû Dâvûd, Zekât: 45; Tirmizî, Birr: 10; İbn Hanbel, Musned: 2/163, 190, 193.

Onlara süsledi, mühlet verdi. Daha çok yaşarsınız, geride uzun ömrünüz var, dedi. Onlar ömürlerinin bitmeyeceğini, ebedî yaşayacaklarım sandılar. Dünyâya daltfıkça âhiret sorumluluğunu unuttular.
27 nci âyette meleklerin, îslâm düşmanlarıyle gizlice işbirliği yapan bu münafık kimselerin yüzlerine ve sırtlarına vura vura canlarını alacağı, uyarı tarzında bir soru ile vurgulanıyor.
28- Melekler onların canlarını böyle şiddetle alır, onlara böyle sert davranır. Çünkü onlar Allah'ı kızdıran şeylerin ardına düşerler. Allah'ı memnun edecek işlerden hoşlanmazlar. Bundan dolayı Allah da onların iyi işlerini dahi boşa çıkarmış, geçersiz kılmıştır.
29-30: Adğân, dağn'm çoğuludur. Dağn, içteki kin, haset ve nefrettir. Bu âyetlerde Allah'ın, hasta yürekli kimselerin içlerinde gizledikleri kin ve nefreti ortaya çıkaracağı, onların gizli işlerini açığa vuracağı buyurulmakta-dır. Münafıklar, yaptıkları işlerin gizli kalacağını, Hz. Peyğamber'e ve îslâ-ma karşı içlerinde taşıdıkları kinin hiç fark edilmeyeceğini sandılar ama ya-mldılar. Allah, vahiy ile, onların gönüllerindeki düşüncelerini, gizli gizli çevirdikleri entrikaları Peygamberine bildirdi. Peygamber (s.a.v.) onların niyetlerinden haberdar oldu. Allah istese, onları teker teker peygamberine gösterir. Maamâfîh, Peygamber (s.a.v.), Allah'ın ilhâmiyle o içi kâfir insanları simalarından, konuşma tarzlarından tanır. Allah onların yaptıkları her işi bilir. Hiçbir işleri Allah'tan gizli kalmaz.
"Kendilerine hidâyet belli olduktan sonra arkalarına dönenler" âyetiy-le kasdedilen kişiler, münafıklardır. Fakat: "Bunun sebebi, onların Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: 'Bazı konularda size itaat edeceğiz'." âyetinde bildirildiği üzre münafıkların bazı konularda itaat edeceklerini söyledikleri kimseler ya Arap müşrikleri veya yahudiler olabilirler. Münafıklar, bazı ya-hudi kabîleleriyle müslümanlar aleyhine gizli temaslar yaptıkları gibi müşriklerle de bazı temaslar yapmış olabilirler. Gerek müşrikler, gerek yahudiler, Kur'ân'ın inmesinden hoşlanmazlardı. Kur'ân da'vetinin başarısız kalması için ellerinden geleni yaparlardı.
Sûrenin dokuzuncu âyeti olan: "Onlar, Allah'ın indirdiğinden hoşlanmadıkları için Allah onların amellerini boşa çıkardı" mealindeki âyette Arap kâfirleri, Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayan kimseler olarak vasfedildiklerinden, 26 ncı âyette de yine onların kasdedildiği anlaşılmaktadır. Derveze'-ye göre, bu sûrenin, Kurayza Yahudileri vak'asından önce indiğine dair bir kanıt yoktur. Bu vak'adan sonra inmiş olması daha kuvvetlidir. Sûre Kurayza vak 'asından sonra inmiş ise, artık Medine'de yahudî cemaati kalmadığından münafıkların, onlarla işbirliği yapmış olmaları söz konusu olamaz. Bu takdirde "Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlar "m, Arap kâfirleri olması gerekir.
Ama bizim kanâatimize göre bu sözle kasdedilenler, Peyğamber(s.a.v.)in, Arapları çevresinde toplayıp bir devlet kurmasından son derece rahatsız olan yahûdîlerdir. Ve bu sûre, Nisa Sûresi gibi, Uhud Savaşının ardından inmiştir.
"Ey inananlar, eğer Allah'ın dinine yardım ederseniz, Allah da size yardım eder..." mealindeki 7 nci âyet de, birtakım entrikalarla Peyğamber'in da've-tini engellemeğe çalışan yahûdîlere hitâbetmektedir. İlâhî Kitaba sâhibolan yahûdîlere birlik çağrısı yapmakta ve hak dine destek oldukları takdirde bunun, kendilerine zarar değil, yarar getireceğini bildirmektedir.
29-30 ncu âyetlerden, münafıkların, müslümanlardan çekindikleri, kin ve nefretlerini içlerinde gizledikleri anlaşıldığı gibi, müslümanlardan birçoğunun münafıkları şahıs be şahıs tanımadıkları da anlaşılmaktadır. Hattâ 30 ncu âyetten, Peygamber (s. a.v.)in dahi bütün münafıkları tanımadığı, ancak görünüşlerinden, sözlerinden ve davranışlarından bazı kimselerin münafık olduğunu anladığı anlaşılır. Peyğamber'in, bütün münafıkları tanımadığı, Tev-be Sûresinde daha açık olarak ifade edilmiştir: "Çevrenizde Araplardan ve Medine halkından münafıklığa (ikiyüzlülüğe) iyice alışmış insanlar vardır. Sen onları bilmezsin, onları biz biliriz. Onlara iki kere azâbedeceğiz, sonra da onlar, büyük azaba itileceklerdir"[8131]
Bu adamların şahıs be şahıs tanınmamalarında da Allah'ın hikmeti vardır. Çünkü bunların hepsi halis münafık değildi. Çoğu zayıf tabiatlı, asıl münafıkların etkisinde kalan kandırılmış insanlardı. Onun için Kur'ân, bunlar hakkında "yüreklerinde hastalık bulunanlar" tabirini kullanmaktadır.
Münafıklar, Peyğamber'e karşı hareketlerini gizlerlerdi. Özellikle yahu-dilerin Medine'den çıkarılmasından ve müslümanların iyice güçlenmesinden sonra bunlar, kendilerini daha çok gizlemek zorunda kaldılar. Müslümanları inandırmak için zaman zaman mü'min olduklarına yemîn ettiler: "Münafıklar sana geldikleri zaman: 'Senin, Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ederiz' derler. Allah, senin, kendisinin elçisi olduğunu bilir ve Allah, münafıkların yalancı olduklarına tanıklık eder" [8132] "Sizden olduklarına Allah'a yemîn ediyorlar. Oysa onlar sizden değillerdir, fakat onlar korkak bir topluluktur. Eğer sığınacak bir yer, yahut mağaralar, ya da sokulacak bir delik bulsalardı hemen oraya koşarlardı" [8133], "(Senin aleyhinde söyledikleri sözü) söylemediklerine Allah'a yemin ediyorlar. Oysa o küfür sözünü söylediler. İslâm olduktan sonra inkâr ettiler, başaramadıkları şeye yeltendiler"[8134]
31- İşte otuzbirinci âyette böyle kuru iddialarla kendilerini gerçek mü'min göstermeğe çalışanlara, Allah'ın insanları deneyip, gerçek mücâhidleri, sabır ve azimle imanlarını savunanları, söyledikleri sözleri fiilleriyle isbat

[8131] Tevbe Sûresi: 101.
[8132] Munâfikûn Sûresi: 1.
[8133] Tevbe Sûresi: 56.
[8134] Tevbe Sûresi:

edenleri ortaya çıkaracağı vurgulanmaktadır. Gerçi Allah insanları bilir ama hikmeti icabı onları hareketiyle sınar. Özellikle Cihâd gibi zor işler karşısında insanın gerçek imanı ve sabrı ortaya çıkar. Yürekten inananlar, imanları uğrunda seve seve ölürler. Ama yürekten inanmamış, imanı zayıf kimseler, zorluklar karşısında yılgınlık gösterirler. Hattâ kendileri savaşmadıkları gibi dav-ranışlariyle başkalarının da moralini bozarlar. İnsanların içine kuşku düşürürler. İnsan dar ve güç zamanlarda belli olur. Zor şartlar karşısında hak yoldan dönmeyen, sabır ve sebat ile imanını savunan kimse, gerçek mü'min ve mücâhittir. Kuru lâf ile mücahitlik olmaz. Şimdi öyle kimseler türedi ki kendilerine mücâhit süsü vererek bu yolla halk nezdinde itibar kazanmak, hattâ onları sömürmek çabasındadırlar. Bunda hayli başarılı olduklarını da kabul etmek gerekir. Ziya Paşa'mn dediği gibi:
"Âytnesi iştir kişinin lâf e bakılmaz Şahsın görünür rütbe-i aktı eserinde!"
Yüce Allah, insanların denenip gerçek mü'min ve mücâhitlerin ortaya çıkarılacağını, başka âyetlerde de vurgulamıştır: "Ey inananlar, yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında en sevilmeyen bir şeydir" [8135] "Yoksa siz, Allah içinizden cihâdeden-leri bilmeden, sabredenleri bilmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?" [8136], "Yoksa siz, sizden önce gelip geçmişlerin durumu başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuştu, öyle sarsılmışlardı ki Peygamber ve onunla birlikte inananlar: 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek olmuşlardı. İyi bitin ki Allah'ın yardımı yakındır"[8137] , "Yoksa siz, Allah içinizden cihâdeden ve Allah'tan, Elçisinden ve müminlerden başkasını kendisine sırdaş edinmeyenleri bilmeden bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yaptıklarınızı haber almaktadır"[8138], "insanlar sadece inandık demekle hiç sınanmadan bırakılacaklarını mı sandılar?"[8139]
32- Nankörlük edip Allah yoluna engel olanlar ve kendilerine doğru yol belli olduktan sonra Elçi'yi incitenler, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onların işlerini boşa çıkaracaktır. 33- Ey inananlar, Allah'a itaat edin, Elçiye itaat edin, işlerinizi boşa çıkarmayın. 34- Nankörlük edip A Hah yoluna engel olan, sonra kâfir olarak ölenleri A ilah affetmeyecektir.

Tefsîr:

32-33: Doğru yolu görüp ona girdikten sonra tekrar nankörlük edip Allah yoluna engel olan ve Allah'ın Elçisine eziyet edenler, Allah'a zarar veremezler. Bu hareketleri yüzünden Allah, onların yaptıkları iyilikleri de boşa çıkarır. İyi amellerin boşa çıkarılması, psikolojik bir durumdur. Çünkü kötülükler iyilikleri kapatır. Ahlâkı düzelmiş iken tekrar günâhlara dalan kimsenin ahlâkı yine bozulur, temizlenmiş olan ruhu yeniden kirlenir. Şirk ve günâha batmış iken imana ve İslama dönen, Allah'a bağlanıp güzel işler yapan kimsenin de ruhu temizlenir. Onun da güzel işleri, kötü işlerinin ruhunda bıraktığı izleri siler. İyi ameller kötü amellerin ruhtaki izlerini, kirlerini temizlediği gibi kötü ameller de iyi amellerin ruhtaki izlerini siler. İşte bundan dolayı 33 ncu âyette Cenabı Hak mü'minlere, Allah'a ve Elçisine itaat edip iyi amellerini boşa çıkarmamalarım emrediyor. Çünkü Allah'a ve Elçisine itaat dışına çıkmak, insanın iyi amellerini mahveder. İman ve İslâm nuruyla aydınlanmış olan ruhu, küfür ve isyan karanlıklarının kuşatmasına neden olur.
33 ncü âyette inkâr edip başkalarını da Allah'ın yolundan çeviren, böyle yapa yapa sonunda kâfir olarak ölenleri, Allah'ın, asla affetmeyeceği vurgulanıyor. Böylece mü'minlere, imanlarında sebat etmeleri, bir hatâ ile inkâra yönelmiş olanların, tekrat imana gelmeleri öğütleniyor.
Son âyetin, Bedir Vak'asında öldürülmüş olan Kureyş kâfirleri hakkında indiği rivayet edildiği gibi [8140], Kitap ehli hakkında indiği de rivayet edilmiştir [8141]. Sözgeliminden anlaşıldığı gibi âyetler, iman ettikten sonra açıkça veya içinden inkâr eden kâfir ve münafıklar hakkındadır. Öylelerinden kâfir olarak Ölenlerin affedilmeyeceklerini bildirmektedir.
Süre Bedir'den epey sonra indiğine göre bu âyetlerde kasdedilen kâfirlerin, Tevbe Sûresinin 101 nd âyetinde belirtildiği tizre Medine içindeki münafıklarla yöresindeki müşrik ve münafıklar olması, kuvvetli ihtimâldir.
Ebû'I-ÂUye'ye atfedilen bir söze göre Peyğamber(s.a.v.)in ashabı, "Lâi-lâhe illallah: Allah*tan başka Tanrı yoktur" sözünü söylemekle, artık günâh işlemenin insana zarar vermeyeceğini; şirk koşmakla beraber de iyi amelin yarar vermeyeceğim zannediyorlarmış. Bunun üzerine "Ey inananlar, Allah'a ve Elçisine itaat edin, amellerinizi boşa çıkarmayın" âyeti inmiş. Bundan sonra günâhın, iyi ameli boşa çıkarmasından korkmuşlar. îbn Ömer (r.a.) da: "Biz Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in ashabı, "Allah'a itaat ediniz. Elçiye itaat ediniz, amellerinizi boşa çıkarmayınız" âyeti ininceye kadar bütün iyiliklerin kabul edileceğini zannederdik. Bu âyet ininee: Bizim amellerimizi boşa çıkaran nedir? dedik. Herhalde azaba sebebolan büyük günâhlar, çirkin işlerdir, dedik. Nihayet "Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bunun dışındaki günâhları dilediğine bağışlar" [8142] âyeti indi. Bu

[8135] Saf Sûresi: 2-3.
[8136] Âl-i Imrân Sûresi: 142.
[8137] Bakara Sûresi: 214.
[8138] Tevbe Sûresi: 16.
[8139] Ankebût Sûresi: 2.
[8140] Hâzin: 6/185.
[8141] Fethu'l-Kadîr: 5/41; et-Tefsîru'1-hadîs: 9/336.
[8142] Nisa Sûresi: 48.

âyetin inmesinden sonra artık bu sözden (yani büyük günâhların, amelleri boşa çıkaracağını söylemekten) vaz-geçtik. Büyük günâh işleyenlerin, çirkin işler yapanların amellerinin boşa çıkmasından korkardık, işlemeyenlerin amellerinin makbul olacağını umardık, sonra Allah, kullarına, dünyâ ve âhiret mutluluğunun sebebi olan kendisine ve Elçisine itaati emredip amelleri boşa çıkaran irtidaddan menetti. Bunun için "Dinden dönmek suretiyle amellerinizi boşa çıkarmayınız" buyurdu" [8143]
Abdullah ibn Ömer'e atfedilen bu sözden de bu âyetlerin, münafıklar ve dinden dönen kâfirler hakkında indiği anlaşılır. "Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, yakında öyle bir toplum getirecektir ki O onları sever, onlar da O'nu severler" [8144] âyetinden, peygamber (s.a.v.) devrinde bazı Arapların dinden döndükleri açıkça anlaşılmaktadır.
Âyetler münafıklar ve mürtedlerle ilgili olmakla beraber mânâları geneldir, her devirde geçerlidir. Nifak ve küfür, insanın iyi amellerini boşa çıkarır, güzel meziyetlerini yok eder.
Bazı müfessirler: "Amellerinizi boşa çıkarmayınız" âyetinden, başlanmış nafile ibadeti bozmanın caiz olmadığı hükmünü çıkarmışlardır1. Halbuki âyet ibadetle ilgili değildir. Dinden dönmek suretiyle amellerin boşa çıkarıl-mamasını buyurmaktadır. Dinden dönmek, bütün amelleri boşa çıkarır. Münafıklar ve mürtedlerle ilgili âyeti, başlanan nafile ibadeti bozmaya uygulamak, âyeti amacı dışına çıkarmaktır. Çünkü başlanan nafile bir ibadeti bozmak, dinden dönmek değil, dinin içinde bir hükümden diğerine dönmektir. Dinden dönmek başka, dinin bir hükmünden, başka bir hükmüne, faziletinden ruhsatına dönmek başka şeydir. Peygamber (s.a.v.), sabahleyin nafile oruca niyet etmiş iken Hz. *Âişe'nin dairesine gidip evde hurma tiridi olduğunu duyunca: "Ben oruçtum ama hele getir onu [8145] deyip yemiştir. [8146] Ebû'd-Derdâ, kendisini ziyarete gelen Selmân-ı Fârisî'nin hatırı için nafile orucunu bozmuştur [8147] Bunlar, başlanan nafile ibâdetin bozulmasında bir sakınca olmadığını, âyetin böyle bir anlama gelmediğini gösterir.
55- Siz galip durumda iken gevşeyip barış istemeyin. Allah sizinle beraberdir. O, sizin amellerinizi zayi etmeyecektir.

Tefsir:

35- Bu âyette cümlesi, hâl de olabilir, önceki cümledeki nehyi pekiştiren müste'nef cümle de olabilir. Cümle hâl ise, âyetin anlamı, yazdığımız gibidir. Eğer müste'nef cümle ise o zaman mânâ şöyle olur: "Gevşeyip de barış istemeyin, siz galipsiniz. Allah sizinle beraberdir..."
Münafıkların ve kâfirlerin tutumlarını açıkladıktan sonra yüce Allah bu âyette kâfirlerle savaştan yılmamalarını, ilk önce kendilerinin barış istememelerini emrediyor. Allah'ın kendileriyle beraber olduğunu, kendilerine yar-Jım edeceğini, yaptıklarının sevabını da hiç eksiltmeyeceğini bildiriyor.
Kâfirlerle savaşırken gevşeklik, yılgınlık göstermemek, fedakârlıklara katlanmak, kahramanca savaşmak gerektiğini anlatan bu âyet, düşmanla hiç barış yapmamak anlamına gelmez. Düşman bozuluncaya kadar azimle çarpışmayı emreder. Çünkü savaşın sonucu belli olmadan müslümanların barış istemeleri, düşmana cesaret verir. Bu da müslümanların zararına olur. Düşmana cesaret vermemek, İsi âmin gücünü kabul ettirebilmek için cesaret ve fedâkârlıkla çarpışmak gerekir. Ayrıca âyette deki vâv, hâliyye olduğu takdirde, bu barış istememe durumu her zaman değil, müslümanların galip gelmesi durumundadır. Bu durumda müslümanların ilk defa barış iste-meleri uygun olmaz. Barış isteğinin karşı taraftan gelmesi gerekir. Çünkü müs-lümanlar galip gelmiş iken tam sonuca varmadan barış istemeleri, savaşı sonuçsuz bırakır. Ama âyette müslümanlar zayıf veya yenik duruma düşmüş iken de barış istememeleri emredilmemiştir. Çünkü böyle bir durum, tamamen imha edilmelerine neden olur. Elbette müslümanların tamamen kırılması yerine en az zarar ile savaştan çıkmak daha doğrudur.
Âyet, müslümanlara galip durumda iken barış istememelerini emretmekle beraber düşman barış istediği takdirde de barış yapmamalarını emretmiyor. Kur'ân âyetleri birbirini tefsîr eder. "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü Q işitendir, bilendir [8148] âyeti, düşman samimi olarak barış istediği takdirde müslümalann da barış yapmalarını emretmektedir. İslâmın amacı barıştır. İslâm kelimesinde barış anlamı vardır.
Bazı müfessirler, bu âyetin, Enfâl Sûresinin biraz Önce kaydettiğimiz 61 nci âyetiyle neshedildiğini, bazıları da o âyeti neshettiğini söylemişlerdir. Şev-kânî'nin de dediği gibi nesih sözünün yeri yoktur. Çünkü Allah bu âyette, müslümanlara, barışı ilk defa kendilerinin istememelerini emrediyor, düşman barış istediği takdirde bunu kabul etmelerini yasaklamıyor. İki âyet ayrı durumlardaki uygulamayı bildirmektedir. Bundan dolayı ikisi de muhkemdir[8149]
Beğavî, Hâzin, Tabresî ve Nesefî bu âyette müslümanlara, düşman teslim oluncaya kadar kâfirlerle çarpışmalarının emredildiğini söylüyorlar. îbn Kesîr'e göre bu, müslümanların üstün oldukları durumda böyledir. Ama kâfirler güçlü ve galip durumda iseler, kumandan barış yapmayı uygun görürse barış yapabilir. Nitekim

[8143] Ibn Keşîr, Tefsir: 4/182.
[8144] Mâ'ide Sûresi: 54.
[8145] Kurtubî, el-Câmi' ii-Ahkâmi'I-Kûr'ân: 16/255; Hâzin: 6/185/
[8146] Müslim, Sıyâm: 169, 170; Nesâ'î, Sıyâm: 67; Ebü Dâvûd, Savm: 71; İbn Hanbel: 6/207.
[8147] Hâzin: 6/185.
[8148] Enfâl Sûresi: 61.
[8149] Fethu'l-Kadîr: 5/41.

Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye'de, kendilerinin Mekke'ye girmelerine engel olan ve on sene süre ile birbirlerine saldırmamayı öneren Kureyş kâfirleriyle barış yapmıştır.
İslâmın üstünlüğünü göstermek için düşmana karşı azimle çarpışmak gerekir. Ama düşmanın çok büyük gücü karşısında müslümanların yenilecekleri belli olan bir savaşa girmek de elbette doğru olmaz. Çünkü bu, müslümanların kırılmasına yol açar. Bu gibi durumlarda kumandanın geniş takdir yetkisi vardır.
36- Dünyâ hayâtı bir oyun ve ğelenceden ibarettir. Eğer inanın ko-runursanız Allah size Ödüllerinizi verir ve sizden mallarınızı istemez-37- Eğer onları isteseydi de sizi stkıştırsaydı, cimrilik ederdiniz, kinlerinizi ortaya çıkarırdı. 38- îşte sizler Allah yolunda harcamağa çağırı-lıyorsunuz; ama içinizden kimi cimrilik ediyor. Cimrilik eden, kendi nefsine karşı cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz yoksulsunuz- Eğer yüz çevirecek olursanız, Allah yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.

Tefsir:

36-37: Dünyâ hayâtı oyun ve eğlenceden ibarettir. Sonunda bu hayât geçer, maldan, mülkten eser kalmaz. İnsana yararlı olan inanmak ve Allah'ın yasaklarından korunmaktır. Ey mü'minler, eğer siz inanır ve günahlardan korunursanız, Allah sizin ücretlerinizi verir. Size sevap vermek için mallarınızın tamamını da istemez. Yani mallarınızın tamamını isteyip sizi tamamen çıplak, malsız, mülksüz bıraksaydı cimrilik ederdiniz. Yahut sizden mallarınızı isteyip sizi güç durumda bırakırsa cimrilik edersiniz. Böylece kin ve düşmanlığınızı açığa çıkarmış olur. Mal vermek zorunuza gider, buğz ve düşmanlık hisleriniz uyanır, söylenirsiniz, tnsan mala düşkündür. "Mal canın yongası-dır". "Zâten nefisler, cimriliğe hazır duruma getirilmiştir" [8150] Çok kimse para vermekten kaçar. Kendisinden para istenince canı sıkılır. îşte âyetlerde insanın bu za'fına işaret edilmektedir. Burada insanın bu za'fı, iğneli bir üslûb ile anlatıldıktan sonra:
38 nci âyette, Allah yolunda mallarını harcamaktan kaçınanlar kınanıyor. Allah onlardan bütün mallarını-istemez. Çünkü bunun, onların zoruna gideceğini bilir. Sadece mallarının bir kısmını Allah yolunda haramalannı emreder. Bunu dahi vermekten kaçınanlar vardır. Böyle cimrilik edenler, kendi aleyhlerine cimrilik etmiş olurlar. Çünkü Allah zengindir, onların mallarına ihtiyacı yoktur. İnsanlar O'na muhtaçtırlar. Şimdi onlar Allah uğrunda vermezlerse Allah da onlara vermez. Allah, uğrunda malını harcayana, dünyâda bereket, âhirette cennet nimetleri verir. Ama Allah yolunda mallarını harcamaktan kaçınanlara Allah, dünyâda bereket, âhirette nimet vermez. Demek ki insanların, mallarını Allah yolunda harcamaları, yine kendi yararla-rınadır. Ama insanlar cimrilik edip Allah'a itaatten vazgeçerlerse Allah onların yerine başka bir kavim getirir. O getireceği kavim, bunlar gibi cimrilik etmez, ihlâs ve takvada gevşeklik göstermez.
Bu âyetler, müslümanları savaşa teşvik eden önceki âyetlerle ilgilidir. Bundan dolayı buradaki infâk, fakirlere sadaka vermekten ziyâde savaş harcamalarına katkıda bulunmaktır. Çünkü savaş, paraya, mala dayanır. Ordunun donatımı, savaş esnasında mücâhidlerin ve ailelerinin yiyecekleri, savaş araçlarının temini, paraya bağlıdır, hele müslümanların yeni örgütlendikleri ilk Medine yıllarında üst üste ordular kurup çeşitli bölgelere göndermenin, ne kadar külfetli bir iş olduğu, izâhâ muhtaç değildir. Bunlar ancak müslümanların yardimlarıyle olmuştur.
Bu âyetlerin, Peygamber(s.a.v.)in bir savaş hazırlığı sırasında indiği anlaşılmaktadır ki büyük bir ihtimalle bu, Mekke'nin Fethi hazırlığıdır. Eğer bu görüş doğru ise bu sûrenin, Hudeybiye Barışından sonra inmiş olması gerekir.
Peyğamber(s.a.v.)in sahabîleri, seve seve savaş masraflarına katkıda bulunuyorlardı. Ama sık sık tekrar edilen bu yardım taleplerine katılmak istemeyenler de vardı. Âyetlerin sözgeliminden, yardımda ağır ve isteksiz davrananların, yalnız münafıklar olmadığı anlaşılır. Sahâbiler arasında henüz imanın tam bilincine ermemiş, mal sevgisini içlerinden atamamış kimseler de vardı, tşte cimrilik edenler, yardım istenince canları sıkılanlar bunlardı. Bunlar Tevbe Sûresinin 100 ncü âyetinde vasfedilen Muhâcirîn ve Ensâr'dan: "es-Sâbiku'ne'l-Evvelûn (îmânda ilk ileri geçenler)" ile "onlara gönülden tâbi olanlar** değildi. "Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardı."
"Sonra sizler gibi olmazlar'*, Allah öyle bir kavim getirir ki onlar sizler gibi olmazlar. Cihâdda gevşeklik ve cimrilik edenlerin yerine getirilecek insanlar hakkında çeşitli yorumlar ortaya atılmıştır. Kimine göre bunlar Yemenli Kinde Nah'aa kabileleri, kimine göre Fars ve Rum(yani Rum ülkesi denilen Anadolu Türkleri)dîr. Tirmizî'nin, Ebuhüreyre'den gelen garip ve zayıf bir rivayete göre, Allah Elçisinin ashabından bir cemâat:
— Yâ Resûlâllah, Allah'ın, bizim yerimize geleceklerini söylediği ve bizim gibi olmayacak insanlar kimlerdir? diye sormuşlar
Peygamber (s.a.v.), yanında oturan Selmân'ın, bir rivayette omuzununa, bir rivayette dizine vurarak:
— İşte bu ve adamlarıdır. Eğer îmân Süreyya'da olsa Farstan erkekler uzanıp onu alırlar, demiş'.[8151]
Irk üstünlüğü anlamına gelecek bu tür rivayetlerde Şu'ûbiyye devrindeki akımların parmağı açıkça görülmektedir. Bu konuda MâMde Sûresinin: "Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki O onları sever, onlar da O'nu severler. Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihâde-derler, hiçbir kınayıcımn kınamasından korkmazlar.

[8150] Nisa Sûresi: 128.
[8151] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 47, 62, Menâkıb: 70; İbn Hanbel, Musned: 2/297, 420, 422, 469; Câmi'u'l-beyân: 26/96-97.

Bu, Allah'ın bir lûtfu-dur, bunu dilediğine verir. Allah'ın lûtfu geniştir, O bilendir" [8152] âyetinin tefsirine bakılmalıdır.
Âyetin kasdı belli bir ırkı övmek değil, her ırktan Allah'ın buyruklarına bağlı İnsanların yüksek vasıflarını belirtmektir. Herhangi bir toplumda bir kuşak Allah'a itaat etmezse o gider, onun yerine gelen kuşak eskisinden daha iyi olabilir, Allah'ın buyruklarına gereğince itaat edebilir. Her millet içinde böyle bozuk kuşaklar görülebilir ve onların ardından iyi nesiller çıkabilir. Tarihî ve sosyolojik kurallar da bunu kanıtlıyor.

Muhammed Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah, kullarının her halini görür, bilir (19).
2. Allah, inkâr edip Hak yoluna engel olmak isteyenlerin güzel eylemlerini de geçersiz kılar. Kötülükler, iyiliklerin izini siler. Bunun tersine, Hz. Muhammed'e indirilenin doğru olduğuna inanıp güzel işler yapanların da günâhlarını örter, içlerini düzeltir. îmân, kişiye huzur verir. Çünkü inkarcılar, uydurmaya, inananlar ise Allah'tan gelen gerçeğe inanırlar (1-3).
3. Allah, kendi yoluna yardım edene yardım eder, onları yürekli, azimli yapar. Ayaklarını sağlam tutar. Savaşta veya hak yolundaki çabalarında sebat ederler (7).
4. Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayan nankörler, yenilgiye mahkûmdurlar. Onların yaptıkları güzel işler de zayi olur (8-9).
5. Allah, inananların mevlâsı(koruyucusu)dur. İnanmayanların mevlâ-sı yoktur (11). Onların işi hayvanlar gibi yeyip içmektir, gidecekleri yer de ateştir (12).
6. Peygamber(s.a.v.)e, hem kendi günâhının, hem de inanan erkek ve kadınların günâhının affi için Allah'tan bağışlama dilemesi emredilmiştir (19).
7. Kur'ân'ın taşıdığı gerçekleri anlamak için onu düşüne düşüne okumak ve temiz niyyet ile mânâsını anlamağa çalışmak lâzımdır (24).
8. Mü'minlere verilecek cennette herşey o kadar boldur ki tatlı su ırmakları, taze süt ırmakları, lezzetli şarap ırmakları, süzme bal ırmakları akar. Orada nimetler, tükenmez ırmaklar gibi boldur. Bu nimetler içinde sürekli yaşayan mü'min ile; sürekli ateşte kalacak, barsaklarını parçalayan sıcak suyun içirileceği kâfir bir olur mu? Olmaz (15).
9. Savaş esnasında alınan esirler tutuklanır. Savaş bittikten sonra ya lütfen veya fidye karşılığında serbest bırakılır, öldürülmez (4).
10. Peygamber'i vatanından çıkaran Mekke halkından daha güçlü nice kent halkı var ki Allah, onları helak etmiş, onlara yardım eden olmamıştır. Allah'ın yıkacağı bir kenti kimse kurtaramaz (13).
11. Rabbinden gelen kanıta dayananla, gözüne hoş gelen keyif ve hevesine uyan düşüncesiz insan bir olmaz (14).
12. İkiyüzlü veya önyargılı insan, Peygamberi, yahut Hak da'vetçisini dinlese de, duyduklarını kabullenmez. Hattâ konuşmayı dinleyip çıktıktan sonra başkalarını da kuşkulandırmağa çalışır (16). Hakikat bilgisine erenlere "demin ne söyledi?" diyerek onları da şüpheye düşürmek ister (17).
13. Hakka baş kaldıranların cezalandırılma zamanı yaklaşmıştır. Hattâ o cezanın işaretleri dahi belirmeğe başlamıştır ama olaylardan bir türlü ders almazlar (18). İnsanlar felâket habercisi olankötü olaylardan ibret alıp durumlarını düzeltseler Allah onları affeder ama ibret almaz, günahlarına devam ederler (İS).
14. Sadıkane Hakka teslim olmak, Allah'ın emirlerine gönülden itaat etmek gerekir. Böylesi, inananların kendi yararınadır (20-21).
15. Ellerine fırsat geçtiği, iktidara geldikleri zaman bozgunculuk yapanlar, akrabalık bağlarını koparanlar, Allah'ın lanetlediği kötü insanlardır. Mevki insanı değiştirmemen', insan bir mevkie gelince şımarıp fakir akrabasıyle ilişkisini kesmemeli, adaletten ayrılmamak şartıyle onları ziyaret etmeli, kolla-mahdır (22-23).
16. İnandıktan sonra tekrar, geriye, şirke dönenler şeytana uymuşlardır. Şeytân onlara işlerini süslü gösterir. Uzun arzulara düşürüp onları oyalar (25).
17. Allah'ın indirdiği vahiylere karşı olan kimselere uyanlar, pişmanlık içinde, yüzlerine ve sırtlarına vura vura can verirler. Allah'ı kızdıran işler yaptıklarından dolayı Allah onların güzel eylemlerini de yok eder. Onların, inananlara karşı besledikleri kötü niyyetleri de açığa çıkarır (27-29).
18. İslama kin besleyen imansızlar, yüzlerinden ve konuşma tarzlarından belli olur (30).
19. Allah, kimlerin gerçekten mücâhid ve sabırlı olduğunu anlamak için mü'minleri dener (31).
20. Hidâyet gelip hak belli olduktan sonra inkâr edip Allah yoluna engel olanlar, Peygambere düşmanlık edip onu incitenler, Allah'ın yoluna engel olamazlar, ama kendi güzel eylemlerini de boşa çıkarırlar. Şimdiye kadar olan çabaları, güzel eylemleri boşa gider. Allah'a ve Elçisine isyan güzel amelleri yok eder (32-33).
21. Allah, nankörlük edip Allah'ın yoluna engel olan ve kâfir olarak ölenleri bağışlamayacak tır (34).
22. Mü'minler, Hak yolunda direnmeli, gevşememeli, küfre teslîm olmamalıdırlar. Eğer gevşemez, sıkı dururlarsa kendileri galip geleceklerdir. Allah onların eylemlerini boşa çıkarmayacaktır. Onlara dünyâdaki zaferden ayrı olarak âhiret ödülü de vardır (35).

[8152] 54 ncü âyet.

23. Dünyâ hayâtı, oyun ve eğlenceden ibarettir. Ancak inanıp Hakk'a taparak şirkten, kötü eylemlerden korunanlar, ömürlerini güzel işler yaparak değerlendirirler. Onlar ödüllendirileceklerdir (36).
24. Mal, canın yongasıdır, insan malı sever. İnsanın yaratılışında bu vardır. Allah, insanın bu huyunu bildiği için malının tamamını değil, sadece bir parçasını hayra vermesini ister. İşte mü'min, malının Allah yolunda harcadığı bir parçasıyla Allah'ın rızâsını kazanır. Fakat cimrilik edip malının bir cüzünü dahi Hak yolunda harcamayan, aslında kendi canına karşı cimrilik etmiş olur. Çünkü vereceği mal, kendi ruhunun yararınadır. Hayır yapmayan, kendi canından, ruhundan malını esirgemiş olur. Yoksa zengin olan Allah'ın, hakikatte yoksul olan insanların malına ihtiyâcı yoktur. Çünkü hakikatte malın tamamı Allah'ındır, mülkün sahibi O'dur. Allah insanları denemek için onlara mal, mülk, çoluk-çocuk vermiştir. Dünya varlığı içinde kullarını dener, yolundan iyice ayrılmış olanları başka kavimlerle değiştirir. Allah'ın genel yasalarına aykırı davranan ulusları helak edip onların ülkelerini başka uluslara verir. Yahut onları, yasalarına itaat «den bir ulusun egemenliği altına sokar (36-38).

MUHAMMED SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet
No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Tenzîl'den edilgen kip: Çoğunluk.
Etken kip: tbn Mes'ûd,
Übey, Zeyd ibn «Alî ve İbn
İti Ş'nin dammiyle: Ş'n'n kesriyle:
Hafif t ile, edilgen: Şeddeli t ile, edilgen:
Miksem [8153] Çoğunluk. Sülemî[8154] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[8155] Ebû 'Amr, Hafs. Hasan-i Basrî[8156]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Vo.
Meftûh kaf, hafif mef-
tûh t ile: Cahderî, 'îsâ ibn
'Ömer ve Ebû Hayve. Meftûh kaf, tâ arasında
elif: Ötekiler[8157]
îdlâl kökünden etken,
a'mâl mansûb: Çoğunluk.
Y'nin dammıyle, edilgen, a'mâl merfû: Hz. Alî[8158]. Y?nin fethi, dât'ın kes-riyle, etken, a'mâl
merfû': Bir kırâettir3.
Meksûr b'nin
şeddesiyle: Çoğunluk.
4 Sakin sâ, meksûr bâ
ile; Mufaddal-Âsımdan.[8159]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
9 Çoğunluk.
tbn Mes'ûd[8160]
Çoğunluk.
îbn Mes<ûd [8161]
13 Kaftan sonra elif,
meksûr hemze ile, muttasıl med: İbn Ke§îr.
Aynı kırâet, yalnız
hemzenin teshîliyle: Ebû Ca'fer.
Kaftan sonra rneftûh hemze, şeddeli meksûr
ile: Ötekiler[8162]
14 Up Tekil: Çoğunluk.

[8153] el-Mesâhif: 90; el-Bahr: 8/73.
[8154] el-Bahr: 8/74.
[8155] el-Mesâhif: 90.
[8156] Kurtubî: 16/230.
[8157] Tebsırah: 678; Kurtıjbî: 16/230; en-Neşr: 2/374. İkberî'ye göre en doğru okuma, kaftan sonra elif ile olandır. Çünkü bunda kari'lerin ittifakı vardır (ittifakı olsaydı, bu kadar ihtilâf olmazdı, herhalde Taberî, çoğunluğun ittifakını kasdediyor). Maamâfîh diğer kırâetle-rin de izah edilir yanları vardır/
[8158] el-Bahr: 8/75.
[8159] el-Bahr: 8/76.
[8160] el-Mesâhif: 90.
[8161] el-Mesâhif: 90. Mâ'ide Süresi: 55 nci âyette çoğunluğun kırâeti " iken, îbn Mes'û kırâeti" şeklindedir (Câmi'ü'l-beyan: 26/47; el-Mesâhif: 39).
[8162] el-Bahr: 8/75.

Çoğul: İbn Mes'ûd [8163]
Tekil: Çoğunluk.
15 Çoğul: 'Alî, İbn 'Abbâs
ve îbn Mes'ûd [8164]
Âyet Kelime: Ktrâet farkı: Okuyanlar:
No.
15 Meftûh ve uzatmasız
hemze: İbn Kesîr,
Humeyd.
Uzatmalı hemze ile: Ötekiler [8165]
Çoğunluk. Parantez içindeki cümle ilâvesiyle [8166]
17 Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve
A'meş[8167]
18 Çoğunluk. İbn Mes'ûd[8168]
Çoğunluk.
Şart edatı: Ferrâ'nın 'Amr
ibn 'Alâ'dan rivayeti[8169]
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
siz: İbn Mes'ûd [8170]
öayn'in sükûnuyla: Çoğunluk. Ğayn'in fethi ve şeddeli
ile: Cu'fî, Hârûn,
Ebû 'Amr'dan. Meftûh ğayn ve t ile: Hasan [8171]
Çoğunluk.
İbnMes'ûd[8172]
Çoğunluk.
Kırâettir [8173]
İnzâl'den edilgen:
Nüzûl'den etken:
Edilgen: Etken:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd. [8174] Çoğunluk. Zeyd ibn 'Alî ve İbn Ömer [8175]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[8176] Sîn'in kesriyle: Nâfi'.
Sîn'in fethiyle: Ötekiler[8177]
22 T ve vâv'ın dammı,
lâm'ın kesriyle edilgen: Alî, İbn Ebî İshâk
ve Ruveys, Ya'kûb'dan.
ve lâm'ın fethiyle,
etken: Ötekiler[8178]
ve tâ'nın fethi, k'nin

[8163] el-Mesâhif: 91.
[8164] el-Mesâhif: 91. Bu, Mesâhif'in kaydıdır. Fakat Kurtübî, Hz. 'Alî'njn mîm'in'kesri, sâ'dan sonra elif ile şeklinde okuduğunu yazmaktadı' (Câmi'u'l-beyân; -16/236).
[8165] lfebsirah: 678; el-Budür: 295.
[8166] Mesâhif: 91.
[8167] Mesâhif: 91.
[8168] Başka rivayette İbn Mes'ûd okumuştur (el-Mesâhif: 91).
[8169] Bu kırâette şart edatı olan fi'li cezm ederek, sondaki illet harfini düşürmüştür. Ebû 'Amr ibn 'Alâ'ya
daki fâ'dan sorulmuş, Ebû *Amr, bufâ'mn, cezâ'nın cevâbı olduğunu söylemiştir. Soran kimse, âyet: şeklindedir, deyince Ebû 'Amr: "Ma'âzallâh, o(lsjl: jı)dir" demiş. Ferrâ diyor ki: "Sandım ki o, bu kırâeti Mekke halkından almıştır. Bazı KûfellerÎn mushaflarında tek diş İle yazılıdır ama, onlardan hiçbiri bu şekilde okumamıştır" (Câmi'u'l-beyân: 26/52).
[8170] el-Mesâhif: 91.
[8171] el-Bahr: 8/80.
[8172] el-Mesâhif: 91.
[8173] el-Bahr: 8/81.
[8174] el-Mesâhif: 91.
[8175] el-Bahr: 8/81.
[8176] el-Mesâhif: 91.
[8177] Taberî'ye göre doğrusu, sîn'in fethiyle olandır (26/57).
[8178] en-Neşr: 2/374; el-Budûr: 295.

sükûnu ile Ya'kûb, Sellâm,
îsâ ve Ebü Hatim. Tekattu' kökünden, meftun, ve şeddeli tâ ile: Hasan ve Hârûn-
Ebû 'Amr'dan.
Ayet No.
Kelime:
25
Kırâet farkı: Okuyanlar:
T'nin damını, meftûh
k'dan sonra şeddeli
meksû*- tâ ile: Ötekiler '.[8179]
Madmûm hemze, meksûr lâm, sakin y ile: İbn Hürmüz, Mücâhid, Cahderî ve Ya'kûb.
Sondaki .yâ'nih
nasbıyle: Ebû 'Amr, İbn
Ebî İshâk, İsa ibn 'Ömer, Ebû Ca'fer ve Şeybe.
Lâm'ın fethi ve maksûr
elif ile, mâzî: Ötekiler[8180].
Meksûr hemze ile: İbn Vessâb,
A'meş, Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Meftûh hemze ile: Ötekiler.
27 T ile, müennes kipi: Çoğunluk. Elif ile, müzekker kipi: A'meş '.[8181]
28 R'nın dammıyle: Şu'be. R'nin kesriyle: Ötekiler[8182]
31 Üç fiil de y ile ğâib
kipi: Ebûbekr,
Âsım'dan.
Uç fiil de nûn ile çoğul
mütekellim: Ötekiler[8183]
Son fi'nn vâv'ını iskân
ile: Ruveys,
Ya'kub'dan[8184]
35 Sîn'in kesriyle: Ebûbekr, Hamza,
Halef Sîn'in fethiyle: Ötekiler.
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Dâl'ın şeddesiyle[8185] Sülemî[8186]
Meftun tâ, madmûm r
ile, fi'l meczûm, adğân
merfû': İbn 'Abbâs, Mü-
câhid, İbn Mu-
haysın, Humeyd. 3 Çoğul mütekellim nûnu
ile, adğân mansûb: İbn Mes'ûd, İbn
'Abbâs[8187]
İhrâc'dan kat' ve is-ti'nâf üzre merfü': Ebû 'Amr'dan
Rivayet [8188] Fi'lin cezmiyle: Çoğunluk [8189]
38 H'den sonra elif ve teshîlli hemze[8190] Kalûn, Ebû 'Amr.
H'den sonra elifsiz,
hemze teshîlli: Verş.

[8179] Kurtubî: 16/246; en-Neşr: 2/374.
[8180] Tebsırah: 679; en-Neşr: 2/374. Taberî'ye göre en doğrusu, hemzenin fethiyle olan son kı-râettir. Çünkü kari'lerin çoğunun okuması böyledir (26/59).
[8181] el-Bahr: 8/84.
[8182] en-Neşr: 2/374; el-Budûr: 296.
[8183] Tebsırah: 679; en-Neşr: 2/375.
[8184] Kurtubî: 16/254; el-Bahr: 8/85; en-Neşr: 2/375; el-Budûr: 296. Taberî'ye göre doğrusu çoğunluğun okuması olan nûn ile okumaktır ama diğer vechin de doğru yanı vardır (26/62).
[8185] Tebsırah: 675; en-Nesr: 2/375; el-Budûr: 296.
[8186] el-Bahr: 8/85, anlamındadır.
[8187] el-Mesâhif: 91.
[8188] Fakat meşhur olan, Ebû 'Amr'ın, çoğunluk gibi okuduğudur.
[8189] Kurtubî: 16/257.
[8190] Med ve kasr ile okunmuştur.

Âyet No.
Kelime: Kırâet farkı:
(tiüb H'den sonra elifsiz, hemze tahkikli:
den sonra elif ve tahkikli hemze ile:
Okuyanlar:
Kunbul.
Bezzî, İbn 'Âmir ve Kûfeliler'.[8191] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8192]

48/109 FETİH SÛRESİ..... 1730
Tefsir: **1730**
Tefsîr: **1733**
Tefsîr: **1734**
Tefsîr: **1736**
Tefsir: **1737**
Tefsîr: **1738**
Tefsir: **1740**
Tefsir: **1741**
Tefsîr: **1743**
Fetih Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **1743**
FETİH SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1744

[8191] en-Neşr: İ/296; el-Budûr: 296.
[8192] ei-Mesâhif: 91.

48/109 FETİH SÛRESİ

Birkaç defa fetihten söz edildiği için Fetih adını alan bu sûre, Hicretin altıncı yılında Hudeybiye'den dönerken yolda inmiştir. Hudeybiye Seferi ve Barışındaki olaylara, Hayber'in fethine ve müslümanların ellerine ganimetler geçeceğine işaret edilen sûrede, müslümanların mutlaka Mescid-i Haram'a girecekleri, Allah'ın indirdiği gerçek dinin güçlenip bütün dinlere üstün geleceği, bu dinin gelişmesinin kâfirleri öfkelendireceği, mü'minleri de sevindireceği belirtilir. Peygamber(s.a.v.)in ve sahâbîlerinin yüksek vasıflarını belirten âyet ile sona eren sûre 29 âyettir ve Cumua Sûresinden sonra inmiştir. Resmî sıralamada 48 nci, iniş sırasına göre 109 ncu sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. î- Biz sana apaçık bir fetih verdik. 2- K,i Allah senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola iletsin. 3- Ve Allah sana şanlı bir zafer versin.

Tefsir:

1-3: Birinci âyette geçen mübtn: açık, parlak, yahut ilerisini açan, gösteren demektir. Allah bu fethin mübîn olmasının hikmetini şu dört şeyle birlikte açıklıyor: 1) Mağfiret, 2) Nimeti tamamlamak, 3) Doğru yola iletmek, 4) Nasr-ı azîz. Yani bunların hepsini birden, fethin hikmeti olmak üzere sonuç ifade eden lâm ile: "Ki Allah senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru bir yola iletsin ve sana şanlı bir zafer versifl" buyuruyor.
Müfessirlerin çoğunluğuna göre Hz. Peygamber hakkındaki zenb (günâh): Vahiy gelmeyen konulardaki ictihâdlannda, bazan iyi olana aykırı şeyleri yapması, yani ictihâdındaki yanılmalarıdır. İnsanlık gereği olan bu şeyler, onun için kusur sayılmaktadır. Nitekim onun bazı zamanlar, iyi niyetle yanılgıya düştüğü: "Allah seni affetsin, doğru söyleyenler sana belli oluncaya ve sen yalancıları bilinceye kadar niçin onlara izin verdin?'[8193] âyetinden de anlıyoruz. Risâlet makamına yakışmadığından dolayı bu tür yanılgılara zenb (günâh) denmiştir.
Hz. Peygamber için günâh sayılan şeyler, Peygamberlik hayatı boyunca çektiği sıkıntılar, "Peygamber ve kendisiyle beraber inananlar: 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek kadar sarsıldılar" [8194] âyetinin bildirdiği gibi zaman zaman düştüğü umutsuzluklar; farkında olmadan kendisinden çıkan yanılgılar, gafletlerdir. Bunlardan istiğfar etmesi emredilmiştir. Bundan önceki Mu-hammed Sûresinin: "Allah'tan başka Tanrı olmadığını bil, günâhın için mağfiret dile.."[8195] âyeti münâsebetiyle de bu konuya değinmiştik. Abese: 1-1Ö; Nisa: 106-109; Enfâl: 68-69; Tevbe: 43, 113; Muhammed: 19; Ğâfir: 55 nci âyetlerde, Peygamber (s.a .v.)e, kendisinden sadir olan yanılma ve ayak sürçmelerinden ötürü Rabbinden mağfiret dilemesi emredilmektedir. Bunlar kasden yapılan günâhlar değildir. Peygamber'in, davası uğruna üzülmeleri, umutsuzluğa düşmesi, kendisinin ruhunu bulandıran günâhlar sayılmış, artık bundan böyle geçmiş ve gelecek sıkıntıların kaldırıldığı, içinden geçen üzüntülerin, umutsuzlukların bağışlandığı kendisine bildirilmiştir. Âyette bundan böyle risalet görevini yaparken artık önce çektiği sıkıntıları çekmeyeceğine, o sıkıntı devirlerinin artık geçtiğine işaret buyurulmuştur.
Yüce Allah bu âyetlerde Peygamberine, geçmiş, gelecek günâhını, yani bilmeden işlediği hatâları, çektiği tasa ve üzüntüleri, zaman zaman içine düşülen gaflet ve umutsuzlukları bağışlamış ve onu dosdoğru bir yola iletmek, ona güçlü bir yardım yapmak, şanlı bir zafere ulaştırmak için ona büyük bir fetih verdiğini, yani dâvasının önünde bulunan engelleri kaldırdığını, yolunu iyice açtığını bildirmiştir.
Biraz önce işaret ettiğimiz gibi bu sûre, Hudeybiye seferinden dönerken inmiştir. Hudeybiye seferinin özeti şudur:
Peygamber (say.) ru'yâsmda Ka'be'yi ziyaret ettiğini görmüş idi. Bu ru'yâ üzerine ashabına, ömreye gideceğini, kendilerinin de hazırlanmalarını söyledi. Hicretin altıncı yılının Zu'1-Ka'de ayının ilk pazartesi günü, Abdullah ibh Ümm-i Mektûm'u Medine'de yerine vekil bırakarak takriben binbeşyüz kadar ashâbiyle birlikte yola çıktı. Peygamber'in, Zu'1-Ka'de ayında ömre için çıkması, ömrenin ardından hac yapmayı da tasarladığını gösterir. Çünkü müs-lümanlar Mekke'ye vardıkları zaman hac günleri de çatmış olacaktı.
Müslümanlar, yanlarına kılıçtan başka silâh almamışlardı. Kurbanlık hayvanlarını da beraberlerinde götürüyorlardı. Allah'ın Elçisi, Zu'1-Huleyfe denilen yerde kurbanlık develerin kulaklarını çırttırıp boyunlarına tasma takdirdi. Böylece bu hayvanların kurbanlık oldukları işaretlendi. 'Abbâd ibn Bişr'i de yirmi atlı ile birlikte öncü gönderdi. Müslümanların geleceğini duyan müşrikler, onları Mescid-i Harâm'a sokmamağa karar verdiler. Baldah'ta karargâh kurup Kurâu'l-Ğamîm denilen yere de Hâlid ibn Velîd kumandasında ikiyüz atlı gönderdiler.
Eskiden beri müslümanların tarafını tutan Huzâ'a kabilesinden Buşr ibn Süfyân, Mekke'de müşriklerin durumunu öğrendi. Usfân arkalarında bulunan Gadîru'l-Eştât'ta Peygamber'le buluşup Mekkelilerin durumunu ona anlattı: "Kureyş, Mekke yöresindeki kabileleri (bunlara Ehâbîş denir) toplamış, seninle savaşacaklar, senin Ka'be'ye girmene engel olacaklar" dedi.
Hâlid kumandasındaki müşrik süvarileri de müslümanlan görecek kadar yaklaşmışlardı. Allah Elçisinin emriyle 'Abbâd kumandasındaki süvari bölüğü ilerleyip müşrik süvarilerinin karşısında saf düzenine girdi. Öğle na-

[8193] Tevbe Sûresi: 43.
[8194] Bakara Sûresi: 214.
[8195] 19 ncu âyet.

mazının vakti girmişti. Allah'ın Elçisi ashabına havf (korku) namazı kıldırdı. Akşam olunca Allah'ın Elçisi, ashabını, düşman süvarilerine fark ettirmeden, Mekke'ye dokuz mil mesafede bulunan Hudeybiye'ye yürüttü.
Hudeybiye, bir kuyudan adını alan bir köydü. Peygamber'in Kusvâ adlı devesi, köylülerin tuvalet olarak kullandıkları yere doğru inen bir gedikte çöküverdi. İnsanlar:
— Kalk, kalk! deyip deveyi kaldırmağa çalıştılar. Kusvâ yoruldu, gidemiyor dediler. Peygamber (s.a.v.):
— Yorulup gitmemek onun âdeti değildir. Fakat fili engellemiş olan (Allah), onu da engelledi. (Allah Mekke'ye saldırmamızı istemiyor)! Kureyş benden, Allah'ın yasaklarına saygı konusunda ne istese veririm, dedi[8196]
Sonra deveyi kaldırıp ilk geldiği yere vardı. Ashabını, içinde az su bulunan bir kuyunun yanına kondurdu. Kuyunun suyu hemen bitiverdi. Torbasından bir ok çıkarıp onu kuyunun dibine saplattı. Su bollaştı. Ve birkaç kez de yağmur yağdı. Müslümanlar su ihtiyaçlarını karşıladılar[8197]
Buhârî'nin rivayetine göre Berâ şöyle demiş: "Siz fethi, Mekke'nin Fethi sanırsınız. O da fetihtir ama bize göre asıl fetih, Hudeybiye'delci Rıdvan bey'atidir. Biz Hudeybiye günü Peygamber (s.a.v.) ile bin dörtyüz kişi idik. Hudeybiye kuyusunun suyunu hep tükettik, bir damla su bırakmadık. Bu haber Peyğamber(s.a.v.)e ulaşınca geldi, kuyunun kenarına oturdu, dolu bir kab istedi. Onunla abdest aldı, duâ etti ve o suyu kuyunun içine döktü. Biz biraz kuyudan öteye gittik. Sonra kuyu bize ve hayvanlarımıza yetecek kadar su verdi"[8198]
Bu arada Huzâ'a kabilesinden Budeyl, bir cemâatle birlikte Peyğamber'e gelip Kureyşin niyetini bildirdi. Kureyş, müslümanların kendilerini çiğnemeden Ka'be'ye giremeyeceklerini söylüyormuş.. Peygamber (s.a.v.), savaşmak için değil, sırf Ka'be'yi ziyaret için geldiklerini, ama buna engel olunduğu takdirde savaşacaklarını söyledi. Budeyl, Peyğamber'in sözlerini Kureyşe iletti.
Sakîf liderlerinden Urve ibn Mes'ûd es-Sekafî, Kureyşe Hz. Muhammed'-in arzusunu kabul etmelerin! ve görüşmeci olarak Hz. Muhammed'e gitmesine müsâade etmeler ini söyledi.- Müsâade ettiler. Urve geldi, Peygamber, Bu-deyl'e söylediklerini ona da Söyledi. Kureyşe dönen Urve şöyle dedi:
— Ey kavim, vallahi ben kıratlara, Kaysere, Kisrâ'ya, Necâşi'ye elçi gitmiştim. Vallahi hiçbirinin adamları, Muhammed'in adamlarının Muhammed'e gösterdikleri saygıyı gösterdiğini görmedim. Abdest almak istese ona l^izmet için birbirleriyle yanşıyorlar. Yanında alçak sesle konuşuyorlar. Saygıdan yüzüne bakmağa cesaret edemiyorlar. Şimdi o size akıllı bir öneride bulunuyor, onun önerisini kabul ediniz.
Kureyş bir karara varamıyordu. Tiu arada taraflar arasında ba$ka elçiler de gidip geldi. Peygamber (s.a.v.) Hirâş ibn Ümeyye'yi-elçi olarak göndermişti. Fakat Küreydiler, Hirâş'ın bindiği deveyi öldürdüler. Hattâ neredeyse kendisini d£ öldüreceklerdi. Akrabası buna engel oldu..
Daha sonra Peygamber (sa.v.), Ümeyye oğullarından olup Mekke'de güçlü akrabası bulunan Osman ibn Affân'ı elçi olarak gönderdi:
— Git onlara söyle, biz kimse ile savaş için gelmedik, sadece Ka'be'yi ziyaret için geldik. Onun dokunulmazlığına saygılıyız. Kurbanlarımız yanımızdadır. Onları kesip döneceğiz!
Osman'ın dönüşü gecikti. Kureyşin onu tutuklayıp öldürdüğü haberi dolaşmağa başladı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) müslümanları, gölgesinde oturduğu ağacın altında kendisine bey'at etmeğe davet etti.
Ağaçların gölgeleri altına dağılmış olan insanlar, gidip Allah'ın Elçisine bey'at etmeğe başladılar. Peyğamber'in elini tutup, savaşacaklarına, kaçmayacaklarına dair söz verdiler. Bir rivayete göre mü'minler Ölünceye kadar savaşacaklarına, başka bir rivayete göre de savaştan kaçmayacaklarına söz verdiler. Allah'ın Elçisi, Osman için de kendi sol elini, sağ eli üzerine koyup bey'at etti. İşte bu ağaç altında yapılan bey'ate Bey'atu'ş-Şecere (Ağaç Altında Yapılmış Bey'at) denmiştir. 18 nci âyette Allah'ın ağaç altında Peyğam-ber'e bey'at edenlerden razı olduğu bildirildiğinden bu bey'at, Rıdvan Bey'âti olarak da meşhurdur.
Daha sonra Osman çıkageldi. Kureyş de barış yapmak üzere Süheyl ibn 'Amr başkanlığında bir hey'et gönderdi. Uzun görüşmelerden sonra müslü-manlarla Kureyş müşrikleri arasında bir andlaşma yazılmasına karar verildi.
Peygamber (s.a.v.), andlaşmayı yazan Hz. 'Alî'ye: "Bismillâhirrahmâ-nirrâhîm" diye yazmasını emretti. Süheyl buna itiraz ederek:
— Rahman nedir? Biz Rahmân'ın ne olduğunu bilmeyiz. Eskiden yazıldığı gibi "Bismike Allâhumme: AUahım senin adınla" yaz, dedi. Peygamber (s.a.v.) öyle yazılmasını emretti. Sonra:
— Yaz, dedi, bu Allah'ın Elçisi Muhammed ile 'Amr-oğlu Süheyl arasındaki andlaşmadır.
Süheyl buna da itiraz etti:
— Eğer biz senin Allah'ın elçisi olduğunu bilseydik, seni Ka'be'den me-netmezdik ve seninle savaşmazdık. Abdullah oğlu Muhammed yaz, dedi.
Peygamber (s.a.v.):
— Allah'a andolsun ki siz beni yalanlıyorsunuz ama ben Allah'ın elçisiyim, dedi ve Abdullah oğlu Muhammed yazılmasını emretti'.[8199]
Fakat Hz. Alî, Resûlullâh kelimesini silmeğe cesaret edemeyince Allah'ın Elçisi yazıyı alıp Resûlullâh kelimesini kendi eliyle sildi. Ve andlaşma şöyle yazıldı:

[8196] Câmi'u'l-beyân: 26/97-98; Ğazavâtu'r-Resul: 95-96.
[8197] ĞazaVâtuVResûl: 96.
[8198] Buhârî, Cihâd, Ğazvetu'l-Htıdeybiyye.
[8199] Câmı'u'l-beyân: 26/99.

"Bu, Abdullah oğlu Muhammed ile 'Amr oğlu Süheyl'in ittifak ettikleri barış andlaşmasıdır:
"Bunlar on yıl savaşı bırakmağa karar verdiler. Bu süre içinde insanlar güvende bulunacaklar, kimse kimseye saldırmayacak, insanları tutsak edip bağlamayacak, zincire vurmayacak.
"Arada aybe mekfûfe olacak (taraflardan hiçbiri diğeri aleyhinde konuşmayacak, ötekilerin hallerini araştırmayacak, onları kınamayacak).
"Ehâbîş(hariç kabileler)den dileyen Muhammed'in tarafına, dileyen Ku-reyşin tarafına geçebilecek.
"Fakat bir Kureyşli, velîsinin izni olmadan Muhammed'e gelirse Muham-med onu geri verecek; Muhammed'in adamlarından biri Kureyşe giderse Ku-reyş onu geri vermeyecek.
"Muhammed bu yıl ashâbiyle birlikte (ömre yapmadan) geri dönecek, gelecek yıl gelip ömre yapacak, ancak Mekke'de üç gün kalacak. Silâh taşımayacak, sadece bir yolcu gibi kınında kılıç taşıyabilecek."
Görüldüğü üzre bu andlaşmamn dört temel şartı vardır: 1) Taraflar on yıl savaşmayacaklar, 2) Müslümanlar bu yıl değil, ertesi yıl ömre yapabilecekler, 3) Mekke'den müslümanların tarafına kaçan olursa bunlar geri verilecek, fakat müslümanlardan müşrikler tarafına kaçan olursa bunlar geri verilmeyecek, 4) Civar kabileler, diledikleri tarafa katılıp andlaşmamn, katıldığı taraf hakkındaki şartlarına tâbi olacaklar.
Andlaşmayı müslümanlar adma Peygamber (s.a.v.) mühürledi, Kureyş adına da Süheyl ibn 'Amr imzaladı. Andlaşmamn imzalandığı sırada Süheyl'in, müslüman olduğu için hapsedip zincire vurduğu oğlu Ebucendel, zincirlere vurulu vaziyette kaçıp Allah'ın Elçisine sığındı, kurtarılmasını diledi. Fakat Süheyl, andlaşmamn hükmüne göre oğlunun geri verilmesini istedi. Peygamber (s.a.v.), andlaşma şartlarına uyup Ebucendel'i geri verdi. Ebucendel feryâdedip:
— Ey müslümanlar, hiç benim durumumda olan bir insan geri verilir mi? Beni geri veriyorsunuz ki dinimi mi bozsunlar? Halimi görmüyor musunuz? Allah uğrunda bana çok işkence ettiler, dedi.
Peygamber (s.a.v.) ona, sabredip Allah'ın rızâsını gözetmesini, Allah'ın, kendisine ve öteki zayıf insanlara bir kurtuluş yolu göstereceğini söyledi[8200]
Andlaşmanın bu şartlan, özellikle Ebucendel'in, yürekleri parçalayan acıklı durumu, müslümanlara ağır gelmişti. O kadar ki bazıları, sefere çıkarken Ka'be'yi ziyaret edeceklerini söyleyen ve şimdi bu ağır hükümlere razı olan Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğinden dahi kuşku duymağa başladılar. Hz. Ömer Ebubekir'e:
— Bu, Allah'ın peygamberi değil mi? Biz doğru yoldayız, düşmanlarımız eğri yolda değil mi? Öyle ise niçin dinimiz hakkında bu zillete katlanıyoruz? dedi. Ebubekir şu cevabı verdi:
— Ey adam, o Allah'ın Elçisidir, Rabbine karşı gelmez. Sen ölünceye kadar onun yoluna uy. Vallahi o hak yoldadır, dedi. Ömer:
— Peki o bize, Ka'be'ye gideceğiz, onu tavaf edeceğiz demiyor muydu? dedi. Bu konuşma şöyle sürdü:
Ebubekir:
— Evet ama, sana bu yıl Ka'be'ye gideceksin dedi mi? Ömer:
— Hayır. Ebubekir:
— Öyle ise sabret, gideceksin ve Ka'be'yi tavaf edeceksin. Kureyşliler gittikten sonra Peygamber (s.a.v.) ashabına:
— Kalkın, kurbanlarınızı kesin, traş olun, dedi.
Bu sözü üç defa tekrar ettiği halde kimse kalkmadı. Allah'ın Elçisi, arkadaşlarının bu durumunu zevcesi Ümmü Seleme'ye yakınarak anlattı. Üm-mü Seleme:
— Ya Resûlâllah, böyle yapılmasını istiyorsan, sen çık, kimseye bir şey demeden kurbanını kes, berberini de çağır, traş ol, dedi.
Allah'ın Elçisi, kimseye bir şey demeden kurbanını kesti, berberi Hiraş ibn Ümeyye el-Ka'bî'yi çağırıp traş oldu. Onun böyle yaptığını görenler de kalkıp kurbanlarını kestiler. Çoğu saçlarını kesti, bir kısmı da kısalttı.
Allah'ın Elçisi Hudeybiye'de on gün, bir rivayete göre de yirmi gün kalmıştı. Daha sonra döndü. İşte dönüşlerinde Secnân denen mevkie vardıkları zaman kendisine Fetih Sûresi nazil oldu [8201]
Hz. Ömer şöyle diyor: "Biz bir seferinde Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile beraberdik. Kendisine üç kez bir şey sorduğum halde bana cevap vermedi. Kendi kendime: "Ey Hattâb oğlu, sana atan ağlasın. Allah'ın Elçisine üç kez bir şey sordun, sana cevap vermedi!" dedim!,[8202] deveme binip hareket ettim. Hakkımda bir şey inmesinden korktuğum için ilerledim. Birisi "Ömer!" diye çağırdı. Ben de hakkımda bir şey inmiş olmasından korktum. Peygamber (sjlv.) şöyle buyurdu:
"— Bu gece bana öyle bir sûre indi ki benim için o, dünyâdan ve dünyâda bulunan her şeyden daha sevgilidir:

[8200] Bir süre sonra Ebubasîr adlı bir müslüman daha, tutuklandığı yerden kaçıp Medine'ye geldi. .Kureyş adam gönderip Ebubasîr'in geri verilmesini istedi. Peygamber (s.a.v.), EbucendeFe söylediği sözleri Ebubasîr'e de söyleyip onu da iade etti. Fakat Ebubâsir, yolda bir fırsat bulup kendisini götüren adamı öldürdü ve tekrar Medine'ye gitti. Peygamber (s.a.v.) andlaşmamn bozulmaması için Ebubasîr'in Medine'de kalmasına müsaade etmedi. O da Mekke tarafına gidip kendisi gibi olanları başına topladı. Yetmiş kişi oldular. Kureyşlüere saldırmağa, kervanlarını vurmağa, rastladıkları Kureyşlıleri öldürmeğe başladılar. İş o raddeye geldi ki Kureyşliler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e mektup yazıp andlaşmamn o hükmüne gerek kalmadığını, bu adamları Medine'ye kabul etmesini rica etti.
[8201] Gazavâtu'r-Resûl (s.a.v.), s. 95-98, Beyrut, 1401-1981; Câmi'u'l-beyân: 26/97-100; Ibn Kesir, Tefsîr: 4/183-184; et-Tefsîru'1-hadîs: 10/182-186.
[8202] Ömer, Hudeybiye'de, Peyğamber(s.a.v.)e söylediği, saygıya aykırı sözlerden ötürü kendisi hakkında bir âyet ineceğinden korkmakta, onun için Peygamber'e yanaşmak, onun gönlünü almak istemektedir. Fakat Peygamber cevap vermeyince iyice korkmuştur.

[8203]

Hz. Ömer'in rivayetinde işaret edilen sefer, Hudeybiye seferidir. Mecme' ibn Harise el-Ensârî de şöyle diyor: "Hudeybiye'ye gittik, oradan dönerken insanların el-Ebâir'e koştuklarını gördük. Birbirlerine: 'Bu insanlara ne oluyor?' deyip oraya koşuyorlardı. 'Allah'ın Elçisine vahiy geldi' dediler. Biz oraya doğru koştuk. Allah'ın Elçisini Kura el-öamîm'de bulduk. Çevresine toplanan insanlara: " okudu. Sahâbîlerinden biri:

— Yâ Resûlâüah, bu da fetih mi yani? dedi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.);

— Evet, Muhammed'in nefsi elinde bulunan Allah hakkı için bu fetihtir, dedi"[8204]

Abdullah ibn Mes'ud'un şöyle dediği rivayet edilir: "Hudeybiye'den dönerken yolda mola verip uyuduk. Uyandığımızda güneş doğmuştu. Ve Allah'ın Elçisi (sa.v.) de uyuyordu. "Uyandıralım" dedik, uyandı. "Her zaman yaptığınızı yapın*' (namaz kılın). Uyuyan, ya da unutan böyle yapar" dedi. Allah'ın Elçisinin devesini kaybettik; aradık, bir ağacın yanında bulduk. Yuları ağaca takılmış olan deveyi Allah'ın Elçisine getirdim. Devesine bindi. Biz yürürken kendisine vahiy geldi. Vahiy geldiği zaman zorluk çekerdi. O halden ayıhnca indiğini bize bildirdi"[8205]

Görünüşte müslümanlann aleyhine olan bu andlaşma, gerçekte İs lamın bütün fetihlerinin temelini oluşturmuştur. Böylece îslâm devleti Kureyş site devleti tarafından resmen tanınmış, İslâm, en büyük düşmanından güvene kavuşup yayılma devrine girmiştir. Bundan dolayı yüce Allah bu andlaşmayı açık bir fetih olarak nitelendirmiştir.

Fetih, kapalı, düğümlü bir şeyi açmaktır. Hudeybiye'de barış, çok düğümlü idi. Müşrikler bu barışa çok zor yanaşmışlardı. Yüce Allah, lûtfuyla müslümanların önüne çıkan engelleri kaldırdı, düğümleri çözdü, onlara davalarını güvenlikle yayma yollarını açtı. Bu andlaşma ile İslâm davetinin önündeki en büyük engel yıkılmış, müşrikler, müslümanlarla görüşmüş, konuşmuş, kalbierine İslâm tesir etmeğe başlamıştır.

Daha bir yıl önce müslümanları tamamen imha için on bin savaşçı ile Medine önlerine kadar gelen Kureyş, şimdi İslâm devletini tanıyor ve onunla saldırmazlık paktı imzalıyor. Tabii onların bu hareketi, başka kabilelere de örnek olmuştur. Bundan sonra Peygamber (s.a.v.) tslâmı yaymak için yarımadanın çeşitli yerleriyle güvenli ulaşım, haberleşme imkânları bulduğu gibi Şam yolu üzerindeki Hayber'de bulunan yahudî köylerini tasfiye imkânını da buldu.

Hz. Peygamber, Hudeybiye'den döndükten sonra Hayber fethedildi ve arazisi, sefere katılan mücâhidlere dağıtıldı. Atlılara ikişer, yayalara birer hisse verildi.

Hudeybiye Barışı, Mekke'nin fethi yolunu da açtı. Rivayetlere göre Hz. Peygamber (s.a.v.), tran, Bizans, Mısır kıratlarına ve Arap Yarımadasındaki Arap prenslerine mektuplar yazdı. Çok geçmeden Oman, Bahreyn kıralla-rından, Yemen liderlerinden ve bazı Ğassân prenslerinden müslüman olduklarını bildiren mektuplar aldı. Ve çeşitli kabilelerden Medine'ye grup grup heyetler gelip müslüman oldular. Üç yıl içinde birçok kabile müslüman oldu.

Sahâbîlerden Şa'bî ve Berâ, asıl fethin, Hudeybiye Barış Andlaşması olduğunu, Zührî de Hudeybiye'den daha büyük bir fetih olmadığını söylemişlerdir[8206]

4- O, imanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalblerine huzur indirdi. Göklerin ve yerin askerleri Allah'ındın Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 5- (Allah mü'minlere huzur verir, görünmez askerlerle yardım eder) K,i inanan erkekleri ve inanan kadınları, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere soksun, onların kötülüklerini de örtsün. Gerçekten bu, Allah katında büyük bir basandır. 6- Allah hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara; ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara da azâbetsin, (onların müslümanlar içinistedikleri) kötü olaylar kendi başlarına gelsin. Allah onlara gazabetmiş, onları lanetlemiş ve onlara cehennemi hazırlamıştır. Orası da ne kötü bir yerdir! 7- Göklerin ve yerin askerleri Allah'ındır. Allah azizdir, hakimdir.

Tefsîr:

4-7 nci âyetlerde Allah'ın, mü'minlerin imanını artırmak için gönüllerine huzur indirdiği; göklerin ve yerin askerlerinin Allah'a âidolduğu; Allah'ın, inanan erkek ve kadınların kötülüklerini örtüp onları alt taraflarından ırmaklar akan cennetlere sokacağı; ikiyüzlü ve müşrik erkek ve kadınlara da azâbedeceği; Allah hakkında kötü zanlarda bulunan insanların, Allah'ın gazabına uğrayacakları; Allah'ın, onlar için çok kötü bir yer olan cehennemi hazırladığı buyuruluyor ve sonunda da göklerin ve yerin askerlerinin Allah'a âidolduğu; Allah'ın yenilmez, güçlü, hüküm ve hikmet sahibi olduğu vurgulanıyor.

Kötü dâire, belâ dâiresi onların üstüne olsun, o helak ve azaba mü'minler değil, onlar uğrasın! demektir.

Tirmizî'nin Enes'ten rivayet ettiği hadise göre Peygamber (s.a.v.) "Ki Allah senin geçmiş ve gelecek günâhını affetsin" âyeti indiği zaman sahâbiler:

— Yâ Resülâllah, sana kutlu olsun, Allah sana ne yapacağını açıkladı. Acaba bize ne yapacak? demişler. Bunun

---

[8203] tbn KeSîr, Tefsîr: 4/183-184. Hadisi İbn Hanbel rivayet etmiştir. Benzeri Buhârî'de de vardır: Tefsîr, Sûre: 48.

[8204] Câmi'u'l-beyân: 26/71.

[8205] Câmi'u'l-beyân: 26/69.

[8206] Gazavâtu'r-Rcsûl, s. 104-105; Hâzin: 6/187.

üzerine: "Ki inanan erkekleri ve inanan kadınları, altlarından ırmaklar akan cennetlere soksun. Gerçekten bu, Allah katında büyük bir başarıdır!" âyetleri inmiş [8207]
Bu rivayete göre âyetlerin ayrı ayrı zamanlarda inmiş olması gerekir. Oysa âyetler birbirine bağlıdır. "deki ta'lîl (sebep bildirme) lamı da âyeti bir önceki âyete bağlamaktadır. Üst âyet olmadan cümle böyle başlamaz. Bu âyet üstünden ayrılınca anlamsız kalır. Daha önce sevkettiğimiz rivayetler de sûrenin bütün olarak indiğini ifade eder. Herhalde Tirmizî'de yer alan bu rivayet, sahâbîlerin durumlarını âyete uygulamak amacıyle ortaya atılmıştır.
Bu âyetlerden, Hudeybiye olayında moralleri bozulmuş olan mü'minle-rin, daha sonra Allah'ın, gönüllerine indirdiği rahmet ve huzur ile morallerimin düzeldiği; Peyğamber'in, Allah'ın ilhamiyle bu barışı kabul ettiğini anladıkları ve imanlarının daha da güçlendiği anlaşılmaktadır.
"Göklerin ve yerin askerleri Allah'ındır". Yani göklerde ve yerde bulunan bütün güçler O'nundur. Allah o ruhanî güçlerle dilediğine yardım e^ler. Mü'minlerin gönüllerine indirdiği sekîne (huzur) da O'nun kuvvetlerindendir..
Bu cümle, iki defa tekrar edilmektedir. Birincisi: Allah'ın, mü'minlerin imanını artırmak için mü'minlerin gönüllerine huzur indirdiğini bildirdikten .sonra göklerin ve yerin askerlerinin Allah'a âit ve Allah'ın, herşeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olduğu buyurulmuştur. Yani Allah herşeyi bilir, yerli yerince yapar. Herşeyin yönetimi O'na aittir. Dileseydi müşrikleri, o gizli güçlerle imha ederdi. Fakat barış yolu daha uygun olduğu için bu barışı seçmiştir.
İkincisi: Allah hakkında kötü zanda bulunan münafık ve müşriklere, Allah'ın azâbedeceği bildirildikten sonra gelir ki bu da Allah'ın, o gizli güçleriyle münafık ve müşrikleri imha etmeğe kadir olduğunu ifade eder. Birinci-deki gizli kuvvetlerin, mü'minlere yardım için kullanılacağı anlaşılırken ikincideki gizli kuvvetlerin, münafık ve kâfirleri kahr için kullanılacağı anlaşılmaktadır.
6 ncı âyette münafıkların ve müşriklerin, kötü zanlar beslediklerine işaret ediliyor. Herhalde münafıklar, Hudeybiye'de sahâbîler arasında baş gösteren huzursuzluğun ve bazılarının içinde beliren kuşkunun genel bir hal almasını ve böylece birçok kimsenin dinden dönmesini ummuşlar, müşrikler de müslümanlara baskın yapıp onları imha etmeyi tasarlamışlardır. Fakat onların dedikleri gibi olmamış, tam tersine müslümanlar bu seferden çok büyük kazançla dönmüşlerdir. Çünkü bu sefer, İslâmın önündeki engeleri yıkmış ve önce Hayber'ırı, sonra Mekke'nin fethiyle başlayan büyük fetihlerin yolunu açmıştır.
cümlesini İbn 'Abbâs'ın: "Allah'a inandıktan ve O'nu birledikten sonra O'nun hükümlerini doğrulamak suretiyle imanları artsın diye" şeklinde açıkladığı rivayet edilir. İbn Kesîr, Buhârî ve başka ifflâJDİann, bu âyete dayanarak kalbde imanın anabileceği sonucuna varmışlardır.
İman psikolojik bir şeydir. Elbette gönülde artır. İnsan halden hale değişir, Bazan Allah'a bağlılığı zayıflar bazan da çok güçlenir, insan Allah'ı kendisine çok yakın hisseder, duygulanır, Allah sevgisi ve korkusuyla ağlar. El-bette insanın dünyâya dalıp duygusuzlaştığı haldeki imanı ile, Allah sevgisi ve korkusu ile dolup ağladığı haldeki imanı bir değildir. İşte imanın artması, eksilmesi, güçlenmesi, zayıflaması demektir. Bu husus, Enfâl Sûresinin 2 nci, Âl-i İmrân Sûresinin 173 ncü, Ahzâb Sûresinin 23 ncü âyetlerinde cihâd ile ilgili olarak tekrar edilir. Bu da mü'minlerin, böyle zor durumlarda hiç sarsılmadan Allah'ın ve Elçisinin buyruklarına bağlandıklarım, Allah'ın zafer veya cennet va'dine son derece güvendiklerini gösterir.
8- Biz seni, şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. 9- Ki Allah'a ve Elçisine manasınız, Onu(n dinini) destekleyesiniz, O*na saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbth edesiniz. W- Sana bey'at edenler, gerçekte Allah'a bey'at etmektedirler. Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa kendi aleyhine bozmuş olur. Ve kim Allah'a verdiği sözü tutarsa Allah ona büyük bir ödül verecektir.

Tefsîr:

8-9: Yüce Allah, sekizinci âyette Hz. Peyğamber'e hitâbedip onu insan lara şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdiğini bildiriyor. Dokuzuncu âyette de hitâb, Eeyğamber'in gönderildiği insanlara yöneltiliyor. Yani ey insanlar, biz onu şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki siz onu destekleyesiniz, ona saygı gösteresiniz ve onu, kendisine yakışmayan sıfatlardan tenzih edesiniz.
Dokuzuncu âyetteki fiilleri hitâb şeklinde okunduğu gibi ğâib sîğasiyle " şeklinde de okunmuştur. O zaman: "Biz seni şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ki insanlar Allah'a ve Elçisine inansınlar, Allah'ın Elçisini desteklesinler, ona saygı göstersinler ve sabah akşam onu tenzîh etsinler" anlamı çıkar.
Bu âyetteki fiillerinde bulunan zamirlerin kime âidolduğu ihtilâf konusudur. Sözgeliminden bu zamirlerin, kendilerine en yakın olan Elçi'ye gittiği anlaşılır. Onu destekleyesiniz, ona saygı gösteresiniz" fiillerinin, Peygamber için yapılması uygundur. Nitekim "Onlar ki yanlarında bulunan Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları Elçiye, o ümmî Peyğamber'e uyarlar, o Peygamber ki kendilerine iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona inanan, destekleyerek ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla beraber indirilen nura uyanlar, işte felaha erenler onlardır" [8208] âyetinde de müzminlerin Peyğamber'i desteklemesi, ona yardım etmesi öğütlenmektedir. Burada da aynı mânâ vardır. Yalnız burada üçüncü fiil olan fi'linin izahında güçlük

[8207] Tirmizî, Tefsir, Sûre: 48.
[8208] A'râf Sûresi: 157.

çekilmektedir. Eksik sıfatlardan tenzîh etmek anlamına gelen tesbîh, Allah için kullanılır, yalnız Allah tesbîh edilir. Özellikle sabah akşam tesbîh tabiri Kur'ân'da Allah için kullanılmıştır. Peygamber için bu anlamda tesbîh uygun değildir.
Bu güçlüğü çözmek için bazı müfessirler, sözün kelimesinde bittiğini söylüyorlar. yeni bir cümledir. Bundan önceki iki zamir Peyğamber'e gider, tıa"daki zamir ise Allah'a gider. Bazıları da burada zamir yerine zahir isim getirerek ve ğâib sîğasıyla " şeklinde okumuşlardır. Bütün zamirlerin Allah'a âidolduğunu söyleyenler de vardır. Galiba en uygun olan da budur. Çünkü resmî Osman Mushafı dışındaki kıra eti ere gitmeğe gerek kalmaz. Bu bakımdan biz, mealde bu anlamı verdik.
10 ncu âyette de Allah, Peyğamber'e bey'at edenlerin, Allah'a bey'at edeceklerini, Allah'ın elinin, Peyğamber'e bey'at edenlerin ellerinin üstünde bulunduğunu, Allah'ın, verdikleri sözde duranları büyük ecirle ödüllendireceğini buyurmaktadır. Peygamber, Allah'ın Elçisidir. Elçinin sözlerine itaat, onu gönderene itaattir. "Kim Elçiye itaat ederse Allah'a itaat etmiştir"'[8209]
Bey'at, insanın "imama itaate ve üstlendiği yükümlülükleri yapacağına dair kesin söz vermesidir. Allah'ın Elçisine bey'at edip uğrunda çarpışmağa söz vermek, Allah'ın kendisine bey'attir.
Bey'at ederken Peygamber (s.a.v.) elini, bey'at edenin elinin üstüne kor. Allah adına bu bey'ati aldığı için o anda onun eli, Allah'ın eli durumundadır. Allah'ın eli, bey'at edenlerin elleri üstündedir. Çünkü Allah onlarla beraberdir. Sözlerini işitir, yaptıklarım görür, içlerini ve dışlarını bilir. Allah, Bey'ati, Elçisi vasıtasiyle almaktadır:
Zemahşerî şöyle diyor: " Sana bey'at edenler Allah'a bey'at ederler" dedikten sonra bu anlamı daha da güçlendirmek için " 'Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir" dedi. Yani bey'at edenlerin elleri üstünde bulunan Peyğamber'in eli, Allah'ın elidir. Allah uzuvlardan ve cisim sıfatlarından münezzehtir ama burada maksat, Peyğam-ber(s.a.v.)e söz verme akdinin, Allah'a söz verme akdi gibi olduğunu, arada bir fark bulunmadığını vurgulamaktır"[8210]
Zemahşerî'nin bu sözünü nakleden Hâzin, daha sonra şöyle diyor: "Bu, âyet hakkında te'vilcilerin görüşüdür. Selefin görüşü ise bu gibi âyetlerde susmak, yorum yapmamak, sıfat âyetlerini olduğu gibi kabul edip bunlara teş-bihsiz, niceliksiz ve anlamlarını boşaltmadan inanmaktır" [8211]
Âyetin amacı, bu bey'atin önemini vurgulamaktır. Yoksa kelâmcılarm içine düştükleri tartışmaları uyandırmak değildir. Allah'ın eli vardır, yoktur meselesi, sonraki çağların düşünce ürünüdür. Kur'ân tasvir üslûbunu kullanır. Ve bu üslûb gereği Allah için yüz, el, işitme duyusu, görme duyusu tabirleri de kullanılmıştır. İnsanlar ancak alışageldikleri kavramları anlayabildikleri için Allah da onların anlayabilecekleri kavramlarla insanların anlayışına yaklaştırılarak anlatılmıştır. AJJah'ın zâtını bizim Ölçülerimizle yorumlamak, O'nu bir yaratılmışa benzetmek, aynen yaratıklar gibi O'nun el ayak sahibi olduğunu düşünmek doğru değildir. Biz O'nun zâtının mâhiyetini anlamaktan âciziz. Duygularımız, algılarımız buna yeterli değildir, "O'nun gibi hiçbir şey yoktur!".
Âyetlerin amacı Allah'a bir sıfat vermek değil, Allah adına Peyğamber'e yapılan bey'atin önemim vurgulamaktır.
Hudeybiye'de müşriklerin tutumu karşısında müslümanların önünde iki seçenek vardı: Ya geriye dönmek veya çarpışmak. Birincisi utanç verici bir yoldu. İkincisi için de müslümanlar hazırlıklı gelmemişlerdi. Yanlarında kılıçtan başka bir şey olmadığı gibi kendileri ihram içinde idiler. Savaşa yetecek malzeme ve yiyecek yoktu. Düşmanın vatanı içinde, yurtlarından uzak idiler. Bir yerden yardım alacak durumda da değillerdi. Buna rağmen şerefli yolu seçtiler. Peyğamber(s.a.v.)e ölünceye kadar Allah yolunda savaşacaklarına söz verdiler. İşte Allah için Peyğamber'e verilen bu söz, bizzat Allah'ın kendisine verilmiş ve bu bey'at, Allah'ın kendisine yapılmış kabul edilmektedir. 18 nci âyette, ağacın altında Peyğamber'e bey'at edenlerden Allah'ın razı olduğu, onların gönüllerine sekîne indirdiği buyurulmaktadır. Onların bu kesin ve kararlı tutumu, mutlaka müşriklerin kulağına da gitmiş olmalıdır ki müşrikler, müslümanlarla savaşı göze alamamışlar, barışı yeğlemişlerdir.
11- Göçebe Araplardan geri bırakılanlar, sana diyecekler ki: "Mallarımız ve çocuklarımız bizi, (seninle beraber gelmekten) alıkoydu. Bizim için mağfiret dile". Onlar, dilleriyle kalblerinde olmayan bir şeyi söylüyorlar. De ki: "Allah size bir zarar vermek istemiş, yahut size bir yarar vermek istemiş olsa, Allah'ın sizin için dilediğine kim engel olabilir? Hayır, Allah yaptıklarınızı haber almaktadır. 12- Herhalde sız sandınız ki Elçi ve Mü'minler, bir daha ailelerine dönmeyecekler. Bu düşünce kaillerinizde süslendirildi, kötü zanda bulundunuz ve helaki hak etmiş bir topluluk oldunuz. İS- Kim Allah'a ve Elçisine inanmazsa bilsin ki biz» inkâr edenler İçin alevli bir ateş hazırlamışındır. 14- Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azâ-beder. Allah bağışlayandır, esirgeyendir. 15- O geri bırakılanlar, ganimetleri almak için sefere gittiğiniz zaman: "Bizi bırakın, sizinle beraber gelelim" diyecekler. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek istiyorlar. De ki: "Siz bizimle gelemezsiniz. Allah, önceden böyle buyurdu." Onlar: "Bizi çekemiyorsunuz" diyecekler. Hayır, onlar pek az anlarlar. 16- O geride kalan bedevilere de ki: "Siz, yakında çok güçlü bir topluma karşı savaşmağa çağırılacaksınız; onlarla çarpışırsınız, yahut onlar islâm olurlar. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir Ödül verir; ve eğer önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, size acı bir şekilde azâbeder.

[8209] Nisa Sûresi: 80.
[8210] Keşşaf: 3/463; Hâzin: 6/191-192.
[8211] Hâzin: 6/192.

Tefsîr:

11-14 ncü ayetlerde Hudeybiye seferine katılmayan bazı Arap kabilelerinin, mallarına ve ailelerine bakacak kimse olmadığı için seferden geri kaldıklarını ileri sürerek Peygamberden özür dileyecekleri; aslında bunların, müs-lümanların Mekkeliler karşısında yenilerek bir daha geri dönmeyeceklerini sandıkları ve bu seferden bir ganimet ummadıkları için sefere katılmadıkları; Allah'a ve Elçisine inanmayan kâfirlerin alevli cehennem ateşine girecekleri; göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın, dilediğini affedip dilediğini bağışlayacağı bildiriliyor ve sonunda da Allah'ın bağışlayan, acıyan sıfatlan vurgulanıyor.
Savaşa katılmayanlar, Medine yöresinde oturan Ğifâr, Müzeyne, Cühey-ne, Eşca\ Nah* ve Eşlem kabileleri idi. Hz. Peygamber ömre niyetiyle sefere karar verince müşriklerin, Ka'be'yi ziyaretlerine engel olmamaları için Medine yöresindeki göçebe kabilelerin de sefere katılmalarını istedi. Fakat onlar bu seferden ganimet ummadıkları ve Mekkelilerin saldırıp müslümanları öldüreceklerini sandıklan için işleri olduğunu bahane ederek sefere katılmadılar.
îşte âyetlerde bu kabilelerin, müslümanların sağlıkla yurtlarına döndüklerini göfdükleri zaman Peyğamber'e gelip bahaneler ileri sürerek kendileri için istiğfar etmesini isteyecekleri, fakat onlann, samimi olmadığı, sözlerinin Özlerine uymadığı bildiriliyor ve onlann, içlerinde taşıdığı düşünceleri açığa vuruluyor.
11 ve 15 nci âyetlerin, gelecek zaman kipiyle başlaması, bu âyetlerin, henüz kabilelerin gelip Özür dilemelerinden önce indiğini gösterir. Ve bu da sûrenin, Medine'ye dönerken yolda indiği hakkındaki rivayetleri destekler.
Burada Peyğamber'den özür dileyecek olan bu kabilelerin, müslüman olup olmadıkları hakkında bir açıklık yoktur. Ancak Peyğamber'den istiğfar tale-betmelerinden, bunların müslüman oldukları kanısı uyanır. Çünkü inanmayan kimse gelip Peyğamber'den kendisi için istiğfar etmesini istemez.
Fakat: "Siz kötü zanda bulundunuz, helaki hak eden bir toplum oldunuz. Kim Allah'a ve Elçisine inanmazsa bilsin ki biz, inkâr edenler için alevli bir ateş hazırlamışındır" mealindeki 12-13 ncü âyetlerden bunların henüz kâfir olduktan anlaşılmaktadır. Gelip istiğfar talebetmeleri de müslümanlar-dan korkmalarından ötürü olabilir. Nitekim âyette bunu gönülden değil, sadece dilden söyledikleri bildirilmektedir.
İbn Sa'd, Tabakalında Hicretin beşinci yılında Müzeyne ve Eşlem kabilelerinden cemâatlerin gelip müslüman olduklarını yazmaktadır'.[8212] Peyğam-ber(s.a.v.)in, Mekke üzerine yürüdüğü sekizinci Hicret yılıda ise islâm ordusu içinde Müzeyne, Eşca', Eşlem ve Ğifâr kabilelerinden cemaatler de vardı. Bu da bunların müstüman olduklarını gösterir. Bunlar müslüman olsalar dahi âyetlerin inişi sırasında henüz iman gönüllerine yerleşmemişti. Nifak tarafları daha ağır basıyordu. "Çevrenizdeki göçebe Araplardan da ikiyüzlüler vardır"[8213], "Göçebe Araplar, 'Biz inandık1 dediler. De ki: 'Siz inanmadınız, fakat îslâm olduk deyiniz, Kalblerinize iman girmedi!..." [8214] âyetleri de henüz gönüllerine imanın yerleşmediği, dünyâ çıkarını ma'nevî sorunlara üstün tutan bu göçebe Arap kabilelerinin durumunu anlatmaktadır.
15- İşte onbeşinci âyette mallarını ve ailelerini bahane ederek Hudeybiye seferinden geri kalan bu adamların, ganimet alacaklarını bildikleri bir sefer olunca: "Bize de müsâade edin, biz de sizinle beraber gelelim" diyeckeleri, Allah'ın sözünü değiştirmek istedikleri belirtiliyor. Onların, öyle bir sefere katılmalarına müsaade edilmemesi emrediliyor. Allah'ın emriyle sefere katılmaları menedilince de onların "Siz bizi çekemiyorsunuz" diyecekleri ve onların çok az anlayan insanlar oldukları belirtiliyor.
16 ncı âyette de bu Arapların, samimi olup olmadıklarının deneneceği, bunun için güçlü bir milletle çarpışacakları veya o milletin îslâm olacağı bildiriliyor, îmdi eğer böyle tehlikeli bir savaş çağırışına itaat ederlerse Allah onları ödüllendirir. Ama öyle bir durum karşısında yine Hudeybiye seferinde yaptıkları gibi sözlerinden cayar, dönerlerse o zaman da Allah'ın acı azabına uğrarlar.
Gerçekten üç yıl sonra, Hicretin dokuzuncu yılında vukubulan Tebuk Seferinde de yine bu çevre kabilelerinden'bazıları, Medine içindeki münafıklarla iş birliği yapmışlar, o tehlikeli savaşa katılmamışlardır. "Allah'ın Elçisinin arkasından, oturmakla sevindiler, mallarıyle ve canlarıyle cihadetmek-ten hoşlanmadılar: 'Sıcakta sefere çıkmayın'dediler. Deki: 'Cehennemin ateşi daha sıcaktır!' Keşke anlasalardı!" [8215] âyetlerinin bunlar hakkında indiğini adı geçen âyetlerin tefsirinde belirtmiştik.
"Allah'ın kelâmını değiştirmek istiyorlar": Müfessirlere göre bu âyetin anlamı şudur: Onlar Allah'ın, Hudeybiye'ye katılanlara verdiği sözü değiştirmek istiyorlar. Çünkü Allah, Hayber ganimetlerinin, yalnız Hudeybiye'ye katılanlara mahsus olmasını dilemiştir. Bunlar ise Allah'ın bu sözünü değiştirmek İstiyorlar. Zira Allah, Peyğamber'e, onlardan hiçbirinin Hayber seferine katılmamasını emretmiştir. Onlar ise bu sefere katılmakta İsrar etmekle Allah'ın buyruğunu değiştirmek isteyeceklerdir [8216]
Hayber vak'ası, Hudeybiye dönüşünden iki ay, başka bir rivayete göre beş ay sonra olmuştur. [8217] Sîret kitapları,

[8212] 2/56, 71, 3/182.
[8213] Tevbe Sûresi: 101.
[8214] Hucurât Sûresi: 14.
[8215] Tevbe Sûresi: 81.
[8216] Kurtubî: el-Câmi': 16/271.
[8217] Tehzîbu Sîreti Ibn Hişâm: 2/36; Ğazavûfr-Resûl: 106.

Hayber Seferine yalnız Hudeybiye'ye katılmış olanların katıldıklarım, başkalarının katılmadığını yazmaz. Bundan dolayı bu âyetlerden, Hudeybiye'ye katılmayanların Hayber'e katılmayacakları anlamını çıkarmak, tarihsel gerçeklere uymaz.
Bu âyetler, göçebe Arapların genel karakterini çizmektedir. Bunlar tehlikeden uzak dururlar, ama menfaat sezince üşüşürler. Allah'ın sözlerini değiştirmek istemeleri de bu yola baş koymak istememelerindendir. Onlar için önemli olan menfaattir. Menfaat bulamayınca Allah'ın sözlerini kendi lehlerine değiştirmek isterler. İstedikleri biçimde te'vil ederler.
İşte bu kimselerin böyle ganimet seferine katılmadan Önce ganimet ihtimali az, fakat tehlikesi çok olan bir kavmin karşısına çıkarılarak denenecekleri bildiriliyor. Böyle yapmalıdır ki gerçekten inanıp inanmadıkları belli olsun.
Bu güçlü kavmin: Hevâzin ve Sakîf kabileleri yahut Müseylemetu'l-Kezzâb'ın kavmi olan Hanife oğulları, yahut Rumlar veya Farslar,olduğu hakkında rivayetler vardır. Bir-görüşe göre de âyet geneldir, belli bir kavim kas-dedilmemiştir'.[8218] O kabilelerin, herhangi bir güçlü kavim ile denenecekleri bildirilmektedir. Muhammed İzzet Derveze*ye göre en uygun olan da budur [8219]
Her zaman bedevî Araplar gibi menfaate göre hareket eden, tehlikeden kaçan, menfaat görünce üşüşen insanlar vardır. Siyasî olaylar da bunu göstermiyor mu? İktidar ve mevki sahiplerinin çevresini saran insanların çoğu, iktidar ve mevkiinden düşenin semtine dahi uğramazlar. Zarar gelmesin diye bir kere olsun onun ziyaretine gitmezler. İşte âyetlerin genel hükmü uyarınca böyle kimselerin, ganimeti belli olan bir cihâda çıkarılmadan önce tehlikeli bir kavmin karşısına çıkarılarak savaşacakları konusunda söyledikleri sözde samimi olup olmadıklarının denenmesi gerekir. Çünkü denenmeden bu insanlar, yararlanacakları sefere götürülürlerse zararlı olabilirler, asıl mücâhid-lerin hakkını alırlar. Allah'ın, mücâhidlere nasibedeceği ganimetlerden, nimetlerden yararlanabilmeleri için önce bunların da mücâhidler gibi tehlikeye atılmaları, İslâm için gerekince canlarını ortaya koymaları gerekir. Bu yolda ölmek de var. Ama şehîd olmadan, Allah zafer ve ganimet nasib ederse el-bette ondan, dâ'vâ uğruna baş koymuş mücâhidler yararlanmalıdırlar.
"Onlarla çarpışırsınız, yahut onlar İslâm olurlar": Yani onlar İslâm olunca artık çarpışmazsınız demektir. İslâm olmak, teslîm olmak veya müslüman olmak anlamına gelir. Âyette iki anlam da vardır. Düşman teslîm olunca veya müslüman olunca savaş sona erer. Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor:
"Islâmda savaş, zorla insanları dine sokmak için değil, savunma ya da düşmana misliyle mukabele için yapılır. Kur'ân'ın genel içeriğinden anlaşılan budur. "Onlarla çarpışırsınız» yahut onlar İslâm olurlar** âyeti, bu anla-yışımıza aykırı değildir. Burada savaşılması emredilen kavim, düşman olan kâfirdir. Onları öyle bırakmak müslümanlar için tehlikelidir. Tehlikeyi bertaraf etmek için onlarla savaşmak gerekir. Düşmanın, savaşa neden olan tutumlarına son vermesiyle savaş da sona erer. Bu da düşmanın müslüman, yahut teslim olması veya barış yapılmasiyle olur. Hudeybiye barışı bunun en güzel örneğidir. Peygamber (s.a.v.) müslüman olmayan müşriklerle barış yapmıştır. Barış, Araplardan başkası hakkındadır, Araplarla barış olmaz, mutlaka onların müslüman olmaları gerekir diye Kur'ân'da bir hüküm yoktur. [8220] Nitekim Suriye ve Lübnan'da yaşayan gayri müslim Arapların dinlerine dokunulmamış, bunların bir kısmı hırıstiyan olarak kalmıştır. Bugün Lübnan-da ikisi de Arap olmasına rağmen müslüman ve hırıstiyan toplumları arasındaki din farkı, yıllardan beri Lübnanlı iç savaşın içinde kanlara boğmaktadır.
17- Köre güçlük yoktur; topala güçlük yoktun hastaya güçlük yoktur. Kim Allah'a ve Elçisine itaat ederse, Allah onu alt tarafından ırmaklar akan bahçelere sokar. Kim de yüz çevirirse onu da acı bir azaba uğratır.

Tefsir:

17- önceki âyetlerde Hudeybiye Seferinden geri kalanlar kınanmıştı. Tabii bu kınananlar, güçleri olduğu halde kasden sefere katılmayanlardı. Fakat âyet genel olduğu için hastalar, sakatlar, güçsüzler de sefere katılmadıklarından günah işlediklerini düşünüp üzülebilirler. İşte bu ihtimali savmak için 17 nci âyette kör, topal hasta gibi güçsüz kimseler, savaşa katılma zorunluluğundan istisna edilmektedir. Hâzin'in beyanına göre hastabakıcılar (doktorlar) da cepheye gitmekten muaftırlar.
Gerçi âyet Hudeybiye Seferi ile ilgili olarak inmiştir ama her devirde uygulanacak hükümler taşımaktadır. Böyle sakat kimseler cephede savaşa katılmak zorunda değillerdir ama cephe gerisindeki hizmetlerde çalışır, orduyu geriden desteklerler.
18- Allah şu mü 'mirilerden razı olmuştur ki onlar, ağacın altında sana bey'at ediyorlardı. Allah onların gönüllerinden geçenleri bildiği için onların üzerine huzur ve güven indirdi ve onlara yakın bir fetih verdi. 19- Ve onlara alacakları birçok ganimetler (bahşeyledi). Allah azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir. 20- Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler va 'detti. Şimdilik size fcw(Hudeybiye barışı)/» verdi ve insanların ellerini sizden çekti ki bu, i-nananlara bir ibret olsun ve Allah sizi dosdoğru bir yola iletsin. 21- Size daha başka ganimetler de sözverm'ıştir ki henüz siz onları ete geçiremediniz fakat Allah onları kuşatmışıyım için ayırmış)*//: Allah

[8218] el-Câmi: 16/272; İbn Kesîr, Tefsir: 4/191.
[8219] et-Tefsîru'1-hadîs: 10/199.
[8220] et-Tefsîru'l-hadÎK 10/200.

herşeyiyapabilir. 22-Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı, arkalarına dÖn(üp kaç)arlardı, sonra ne bir koruyucu, ne de bir yardımcı bulamazlardı. 23- Bu, Allah'ın, öteden beri süregelen yasasıdır. Allah'ın yasasında bir değişme bulamazsın.

Tefsîr:

18-19 ncu âyetlerde Allah'ın, Hudeybiye'de Peyğamber(s.a.v.)e bey'at eden mü'minlerden razı olduğu, onların kalblerindeki düşünceleri yani o güç durumda içlerinden geçen düşünceleri, kuşkuları bildiği, indirdiği huzur ile gönüllerini yatıştırdığı ve kendilerine yakın bir fetih nasibettiği, ileride onlara daha birçok ganimet de lütfedeceği buyurulmaktadır.
Hudeybiye'de ağacın altında yapılan bey'ate: "Bey'atu'r-Rıdvân" denilir. Herhalde bu isim, Allah'ın onlardan razı olduğunu bildiren 18 nci âyetten alınmıştır. "Allah onların gönüllerinden geçenleri bildi" cümlesi, Hudeybiye'deki durumun güçlüğünü ve mü'minlerin gönüllerinde kuşkular üzüntüler uyandığını göstermektedir. Daha önce zikrettiğimiz üzre Hz. Ömer'in itirazından da bu husus açıkça anlaşılmakta idi. Fakat Allah mü'minlerin gönüllerine sekine (huzur, güven) indirerek onları bu düşüncelerden kurtarıp huzur ve inşiraha kavuşturmuştur.
Bu bey'atte bulunanların cehenneme girmeyeceklerine dair hadisler de vardır. Peygamber(s.a.v.)in, ağacın altında kendisine bey'at edenlere: "Sizyer-yüzünün en hayırlı insanlarısınız" dediği rivayet ediliri. [8221] Ümmi Mübeşşir de Peyğamber(s.a.v.)in, Hafsa'nın yanında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İn-şâallâh ağacın altında bey'at edenlerden hiç kimse cehennem ateşine girmez"[8222]
18 nci âyette zikredilen feth-i karîb ile 19 ncu âyette müslümanlann alacakları bildirilen ganimetler hakkında iki tefsîr vardır: Birine göre feth-i karîb (yakın fetih), Hudeybiye barışıdır. Alacakları ganimetler de ilerideki fetihlerde ellerine geçecek olan ganimetlerdir. Diğerine göre feth-i karîb Hay-ber fethidir, alacakları ganimetler de Hayber ganimetleridir.
Kanâatimize göre birinci görüş daha doğrudur. Çünkü fetih için geçmiş zaman kipi, ganimetler için gelecek zaman kipi kullanılmıştır. "Allah onlara yakın fetih ve ileride alacakları ganimetler verdi" buyuruluyor. Buna göre fetih, ileride verilecek değil, fi'len verilmiştir ki bu da Hudeybiye barışıdır.
Daha önce de söylediğimiz gibi fetih, güçlükleri açmak, düğümleri mek, engelleri ortadan kaldırmaktır. Hudeybiye barışı, İslâmın önündeki güçlüklerin ve engellerin kaldırılması, İslâmın yayılma yolunun açılmasıdır. İşte Allah, bu barış ile müslümanlann önündeki güçlükleri kaldırdığını, bundan sonra daha rahat hareket edeceklerini, büyük zaferlere, ganimetlere ereceklerini bildirmektedir. Âyette "Onlara ganimetler verdi" denmiyor, "Onlara ileride alacakları ganimetler de verdi" buyuruluyor. Bu, müslümanların ileride alacakları ganimetlere işarettir.
20-21: Allah size, ele geçireceğiniz birçok ganimetler vahdetti. Bu Hudey-biye fethini hemen size verip insanların (Mekke müşriklerinin) ellerini sizden çekti. Onların size saldırmalarını önledi ki bu, mü'minlere ibret olsun; mü1 minler, Allah'ın, kendilerine yardım ettiğini anlasınlar ve Allah sizi doğru yola iletsin. Allah size, henüz ele geçiremediğiniz ganimetler de nasibedecektir. O ganimetler henüz sizin elinize geçmemiştir ama Allah onları kuşatmış, size ayırmıştır. Allah herşeyi yapabilir.
Bu âyetler, bundan önceki âyetlerin anlamım pekiştirmektedir. Orada Allah, mü'minlere yakın bir fetih ve ileride alacakları birçok ganimetler verdiğini belirtmişti. Burada da Allah'ın, o nimet ve lûtfu pekiştirilerek müslümanların yürekleri tatmin ve teselli ediliyor.
22-23: Hudeybiye'de kâfirler sizinle savaşsalardı dönüp kaçarlar, kendilerine bir koruyucu dost ve yardımcı bulamazlardı. Siz onları tepelerdiniz. Allah sizi kâfirlere üstün getirir. Çünkü yoluna uyan mü'minleri, nankörlere üstün getirmek, Allah'ın yasasıdır. Allah'ın yasasında değişiklik olmaz.
Bu âyetlerin sözgeliminden anlaşıldığı üzre Allah'ın acilen yani şimdilik müslümanlara verdiği yakın fetih, Hudeybiye barışıdır. Allah kâfirlerin yüreklerine kuşku düşürerek onların müslümanlara saldırmalarını önlemiştir. Âyetlerde kâfirler saldırmış olsalardı dahi yenilmiş olacakları ve artık müslümanlara zafer yollarının açıldığı, bundan böyle çok zafere ulaşıp ganimetler alacakları müjdelenmektedir. Hudeybiye barışından sonra müslümanların elde ettikleri ilk zafer, Hayber zaferidir. Müslümanlar bu zaferde çok ganimet almışlar, verimli topraklar kazanmışlardır. Bu olayın geçişi şöyledir:
Hayber seferi, sırf müslümanlara ganimet temini için sebepsiz düzenlenmiş bir sefer değildir. Medine'den sürülmüş olan yahudî Nadîr oğulları, Hayber'e gidip yerleştiler ve o bölge yahudilerinin lideri olup onlara İslâm düşmanlığı aşıladılar. Bu adamlar, yalnız oradaki yahudileri kışkırtmakla kalmadılar. Gidip Mekke müşriklerini, Esed ve Gatafan kabilelerini de kışkırttılar ve Kureyşin bu kabilelerle birleşip büyük bir ordu ile müslümanların üzerine yürümesine sebeboldular. Sonuçta vukubulan Hendek Savaşında Medine'deki yahudi kabilesi Kurayza oğullarını da kandırıp onların, vaktiyle müs-lümanlarla yaptıkları ittifaklarını bozarak müşrik ordusuna katılmalarına neden oldular. Müşriklerin bir sonuç alamadıkları bu savaştan sonra Medine, ittifaklarını bozarak müslümanlara hıyanet eden Kurayza oğullarından temizlenmişti. Fakat Şam yolu üzerinde verimli topraklan olan Hayber, hâlâ müs-İümanların başına gaileler açmış bulunan Nadîr oğulları yahudilerinin barınağı idi. Onlar

[8221] Buhârî, Meğâzî: 35.
[8222] Müslim, Fedâilu's-sahâbe: 163; Ebû Dâvüd, Sunneh: 8; İbn Hanbel, Musned: 3/350,6/420.

oralarda hakim oldukça da müslümanların güvenliği tehlikede bulunuyordu.
İşte bu mıntıkayı güven altına almak için Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Hayber'e bir sefer yapmayı düşünüyordu. Fakat tehlikeyi o kadar vahim görmediği için sadece müfreze gönderip liderleri Râfi* ibn Ebî'l-Hukayk'ı, daha sonra onun yerine geçen Useyr ibn Zârim'i öldürtmekle yetinmişti. Böylece onları, hareketlerine dikkat etmeleri için uyarmış, cezalandırma işini Ka'be-yi ziyaretten sonraya bırakmıştı. Hudeybiye barışı ile Kureyşin herhangi bir saldırısı önlenmiş, sıra Hayber bölgesinin güvenlik altına alınmasına gelmişti.
Ashabına Hayber seferine hazırlanmalarını emretti. Medine yöresinde oturan kabilelerden sadece gönüllü olanların gazaya katılmalarını istedi. Si-bâğ ibn Arfaz el-Ğifârî*yi, Medine'de yerine vekil bırakarak ve zevcesi Ümm-ü Seleme'yi de beraberine alarak Hayber üzerine yürüdü. Hudeybiye'ye giderken de yine bu zevcesini yanına almıştı. Bundan Ümm-i Seleme'nin, müşkül durumlarda Allah'ın Elçisine danışmanlık yaptığı kanâati doğmaktadır.
Hudeybiye'den Zu'l-Hicce ayında dönmüştü. Ondan bir ay sonra, Mu-harrem'in sonlarında, bir rivayete göre de beş ay sonra Cumâdâ el-Olâ ayında Hayber üzerine yürüdü.
Sabahleyin erkenden belleriyle, kürekleriyle tarlalarında çalışmak üzere evlerinden çıkan Hayberliler, birden bire karşılarında müslümanlan görünce:
— Muhammed ve ordusu! deyip kalelerine kaçtılar. Allah'ın Elçisi (s.a.v.):
— Allâhu ekber, Hayber yıkıldı! Biz bir kavmin alanına inersek uyarılanların sabahı kötü olur! dedi.
Sonra Recî'denen yere vardı. Gatafanlılarla Hayber arasında karargâhını kurdu ki Gatafan'dan Hayber'e yardım gelmesin. Gatafanlılar Hayber'e yardım için yola çıktılar, bir konaklık bir mesafe yürüdülerse de korkup geriye döndüler.
Hayber nüfusça kalabalık bir yerdi. Kaleleri sağlam, ekonomileri iyi, silâhları çok idi. Müslümanlar Hayber'in fethinde hayli güçlük çektiler. Hay-berlilerden birçok kimse öldüğü gibi müslümanlar da birkaç şehîd verdiler.
Birkaç kaleden oluşan Hayber'de önce Nâim, sonra Ebû'l-Hukayk oğullarının kalesi olan el-Kamûs fethedildi. Birçok esîre alındı. Huyay ibn Ah-tab'ın kızı ve Kinâne ibn er-Rabî ibn Ebî'l-Hukayk'ın karısı olan Safiyye de esîreler arasında idi.
O günlerde Safiyye ru'yâsında Ayın, kendi koynuna girdiğini görmüş ve bunu kocası Kinâne'ye anlatmıştı. Kinâne:
— Bu dernektir ki sen Hicaz kiralı Muhammed'i istiyorsun, deyip yüzüne bir tokat vurmuş ve Safiyye'nin gözünü morartmış îdi. İşte Allah'ın Elçisine getirildiği zaman Safiyye'nin gözünün çevresindeki morartı duruyordu. Allah'ın Elçisi ona, kendi ridâsını verip örttürünce herkes, onu kendisine seçtiğini anlamıştı.
Bir rivayete göre Dihye, alınan esîrelerden bir tanesini kendisine vermesini Allah'ın Elçisinden istemiş, o da esîrelerden bir tanesini almasını söylemiş, Dihye Safiyye'yi seçince bir adam:
— Ey Allah'ın Peygamberi, sen Kurayza ve Nadîr oğullarının başkanının kızını Dihye'ye mi verdin? O yalnız sana yaraşır, dedi.
Peygamber (s.a.v.), Safiyye'yi çağırttı, yüzüne bakınca Dihye'ye:
— Sen başka bir câriye al, dedi ve Safiyye'yi âzâd edip onunla nikahlandı.
Daha sonra Allah'ın Elçisi, Hayber dönüşünde, yolda Enes'in annesinin bezediği Safiyye ile zifaf olmuştur.
Safiyye'nin kocası Kinâne ibn er-Rebî' getirildi. Nadîr oğulları hazinesi bu adamın yanında idi. Hz. Peygamber ondan hazineyi istedi. Kinâne inkâr etti. Başka bir yahudi:
— Ben Kinâne'nin, her sabah şu harabede dolaştığını görürdüm, deyince Peygamber (s.a.v.) Kinâne'ye:
— Eğer hazineyi bulursak seni öldüreyim mi? dedi. O da:
— Evet, dedi.
Peyğamber(s.a.v.)in emriyle harabe eşildi ve hazinenin bir kısmı ortaya çıkarıldı. Peygamber, Kinâne'ye, geri kalan hazineyi vermesini emretti. Kİnâ-ne yine vermeyince öldürüldü [8223]
Daha sonra müslümanlar, en son ve güçlü kaleler olan Vatîh ve Sülâlim kalelerine geldiler. Peygamber (s.a.v.) bu savaşta kumandanlara bayrak verdi. Bayrak, ilk defa bu savaşta kullanılmıştır. Kumanda bayrağını ilk önce Ebu-bekir'e verdi, fetih nasib olmadı. Sonra Ömer'e verdi, yine fetih nasib olmadı. Sonra:
— Yarın bayrağı öyle birine vereceğim ki o Allah'ı ve Elçisini sever, Allah ve Elçisi de onu sever, Allah onun eliyle fetih nasibedecektır dedi ve bayrağı Alî'ye verdi. Alî'nin gözleri ağrıyordu. Gözüne tükürüp:
— Bu bayrağı al, Allah fetih nasibedinceye kadar bayrağı taşı! dedi. Alî1 nin eliyle bu kaleler de fethedildi.
Vatîh ve Sülâlim'dekiler, kuşatmanın kalkmayacağını anlayınca canlarına dokunulmaması, mallarını bırakıp gitmeleri şartıyle kaleyi teslim etmeyi Önerdiler. Peygamber (s.a.v.) bu öneriyi kabul etti. Silâhları, malları, tarlaları, kadınları ve çocukları hep müslümanlara ganimet oldu. Allah'ın Elçisi, ganimetin beşte birini Beytu'l-mâle ayırdıktan sonra gerisini müslümanlara paylaştırdı.
Hayberliler, kaleden indikten sonra: "Biz toprağı işlemesini, onarmasını biliriz" deyip yarıcılıkla toprağı işlemeyi önerdiler. Peygamber (s.a.v.) bunu: "Dilediğimiz zaman sizi çıkartmak" kaydıyla kabul etti, fakat tehlikeli olanları sürdü. Böylece barış yapıldı.
Hz. Ömer devrine kadar o topraklan yahudiler işlettiler. Ömer devrinde artık müslümanlar, toprağı işleyecek

[8223] Buhârî, Megâzî: 64; Sîretu İbn Hişâm: 3/388-389.

insan gücüne ve beceriye ulaşınca Hz. Ömer yahudileri Şam'a sürdü.
Peygamber (s.a.v.), daha sonra Hayber'den Vâdî'l-Kurâ'ya geldi. Çeşitli kalelerin bulunduğu Vâdi'l-Kurâ'da biraz mukavemetle karşılaştı ise de sonunda fetih nasib oldu. Halkından teslim olanların bir kısmını sürdü, kalmasında sakınca olmayanları da toprağı yarıya işlemek üzre orada bıraktı.
Olayları duyan Fedek yahudileri korktular. Bahçeleri, tarlaları yarıya işlemek üzre anlaşmak için Peygamber (s.a.v.)e elçi gönderdiler. Böylece Fedek, savaşma olmadan müslümanların eline geçtiği için burası sadece Allah'ın Elçisine halis mülk oldu.
Savaştan sonra Hayber'de Sellâm ibn Mişkem'in karısı Zeyneb, Allah'ın Elçisine ikram etmek üzere pişirdiği koyunu zehirledi. Allah'ın Elçisi, koyundan bir lokma alıp çiğnedi ve yutmadan hemen tükürdü:
— Bu kemik bana zehirli olduğunu söylüyor! dedi.
Fakat çiğnediği lokmayı yutmuş olan Bişr ibn Ma'rur öldü. Sonra bu kadın suçunu itiraf ederek kendisini şöyle savundu:
— Kavmime yaptıklarını görünce düşündüm ki eğer sen kıral isen, senden kurtulurum. Peygamber isen zaten bu durum sana bildirilir.
Peyğamber(s.a.v.)in, bu kadının suçunu bağışladığı rivayeti varsa da daha sağlam rivayete göre bu kadını öldürtmüştür. Peygamber (s.a.v.) ölüm hastalığı sırasısında:
"— fÂişe, Hayber'de yediğim yemeğin acısını hâlâ duyuyorum. Şimdi o zehirin etkisiyle boyun damarımın kesildiğini hissediyorum!" dediği rivayet edilir[8224]
Peygamber (s.a.v.) ya Hayber'de veya yolda Safİyye ile zifaf olmuştur. Zifaf-gecesi Ebu Eyyûb el-Ensârî, Peyğamber'in çadırı etrafında dolaşarak onu beklemiş, sabahleyin Peygamber (s.a.v.), Ebû Eyyüb'u neden öyle yaptığını sorunca:
— Yâ Resûlâllah, bu kadının sana bir şey yapmasından korktum. Babasını, kocasını, kavmini öldürdün. Henüz küfürden yeni ayrıldı. Sana bir şey yapmasından korktum, demiş. Peygamber (s.a.v.) de ona duâ ederek:
— Allahım, Ebu Eyyûb nasıl geceleyin beni korudu ise sen de onu koru, dedi.
Hâlâ Habeşistan'da bulunan ilk muhacirler de Hayber'in fethi sırasında geldiler. Bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.) 'Amr ibn Ümeyye ed-Damrî'yi Necâşî'ye gönderip oradaki müslümanları istetmiş, Necâşî de onları iki gemiye bindirerek göndermiş, Hz. Peygamber henüz Hayber'de iken Habeşis-tari'dakiler gelmişler. Peygamber (s.a.v.) Ca'fer'i görünce gözlerinden öpmüş:
— Hangisine sevineyim, Hayber'in fethine mi, Ca'fer'in gelmesine mi?! demiş'.[8225]
Hiç kuşkusuz Peyğamber'in, Habeşistandakileri istetmesi de, Hudeybi-ye barışının yararlı sonuçlarındandır. Çünkü müslümanlar yeterli derecede güçlendikleri için artık uzun süreden beri vatanlarından ayrı yaşayan ilk muhacirlerin, daha fazla gurbette durmalarına gerek kalmamış ve Peygamber onların geri dönmelerini istemiştir.
Hz. Peygamber, Hayber günü şöyle demiştir: "Allah'a ve âhiret gününe inanan, suyunu başkasının ekinine dökmesin (başkasının gebe karısıyle yatmasın). Allah'a ve âhiret gününe inanan, gebe olmadığı anlaşılıncaya kadar tutsak kadınla yatmasın. Allah'a ve âhiret gününe inanan, bölüştürülmemiş ganimet malını satmasın. Allah'a ve âhiret gününe inanan, müslümanların ganimet hayvanına binip de onu zayıflatıp müslümanların fey'ine iade etmesin" [8226]
24- Mekke'nin göbeğinde sizi onlara galip getirdikten sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çeken O'dur. Allah yaptıklarınızı görmektedir, 25- Onlar öyle kimselerdir ki inkâr ettiler, sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinize ve bekletilen kurbanların yerlerine varmasına engel oldular. Eğer orada, kendilerini bilmediğiniz için tepeleyeceğiniz ve bilmeyerek tepelemenizden ötürü kendileri yüzünden kınanacağınız inanmış erkekler ve inanmış kadınlar olmasaydı (Allah sizin savaşmanıza engel olmazdı. Böyle yaptı) ki Allah, dilediğini rahmetine soksun. Şayet (inananlar ve İnanmayanlar) birbirinden ayrılmış olsalardıelbette onlardan inkâr edenleri acı bir azaba çarptırırdık. 26- O zaman inkâr edenler, kalblerine öfke ve gayreti, o câhiliyye öfke ve gayretini koymuşlardı, Allah, Elçisine ve mü'minlere huzur ve güvenini indirdi; onları takva kelimesine (verdikleri sözde durmaya) bağladı. Zâten onlar buna lâyik ve ehil idiler. Allah herşeyi bilendin

Tefsir:

24- Önceki âyetlerin devamı olan bu âyet de Hudeybiye'deki bir vak'aya işaret ediyor: Allah'ın, Mekke'nin eteğinde müşriklerin ellerini müslümanlardan, müslü-manların ellerini de müşriklerden çektiğini; herşeyi bilen've gören Allah'ın, müşriklerin, müslümanlara baskın yapıp onları yenmelerine fırsat vermediğini buyuruyor.
Bu âyetin, Hudeybiye'de bir düşman süvari bölüğünün, gizli bir saldırı girişimine işaret olduğu rivayet edilir. Müslümanlar sabah namazını kılarlarken seksen kişilik bir üşman bölüğü, Ten'îm Dağından inip müslümanlara saldırmak istemişler, fakat yakalanmışlar ve Allah'ın Elçisi onları serbest bırakmıştır. Enes'in rivayetine göre 24

[8224] Buhârî, Meğâzî: 83; Dârimî, Mukaddime: 11; İbn Hanbel: 6/18.
[8225] Tehzîbu Sîreti İbn Hİşâm: 2/36-42; Ğazavâtu'r-Resûl: 106-117; et-Tefsîru'l-hadîs: 10/203-204.
[8226] Ğazavâiu'r-Resûl: 115.

ncü âyet bunun üzerine inmiştir.[8227]
Bu rivayet, âyetin hemen bu olayın ardından ve öteki âyetlerden ayrı indiğini ifade eder. Oysa âyet, öteki âyetlerle beraber inmiştir. Sûrede, Allanın, Hudeybiye'de mü'minlere olan lutufları sayılmaktadır. Bu lutuflarından biri de onları, düşmanın saldırısından koruması ve kendilerini saldıran düşmana üstün getirmesidir. Âyet hemen orada inmiş değil, daha sonra inmiştir. Olayı anlatan Enes'in kasdı da herhalde bu âyetin, o olayla ilgili olarak indiğini ifade etmektir.
Bir rivayete göre de Peygamber (s.a.v.) Hayber'i kuşattığı sırada Esed ve Gatafan kabileleri, Medine'ye baskın yapıp müslümanların çoluk çocuğunu götürmek istemişler, Allah onlara bu fırsatı vermemiştir. İşte bu âyetiri, Esed ve Gatafan'ın saldın plânlarının Allah tarafından engellendiğine işaret ettiği söylenir '[8228]. Fakat bu rivayet doğru değildir. Çünkü âyetler, henüz Hayber kuşatmasından Önce, Hudeybiye'den dönerken inmiştir. Üslûb da geçmiş zaman kipidir. Geçmişte olan bir olayı hatırlatmaktadır. Bu da âyetlerin inişinden önce, Hudeybiye'de geçmiş bir olaydır. Allah lutfiyle müslümanlardan bir tehlikeyi savmıştır. Nitekim müteakip âyette de bu saldırganların kimler olduğu açıklanmaktadır.
25- Onlar, inkâr etmiş, sizin Mescidi Harâm'ı ziyaretinize ve Allah için bekletilen kurbanların kurban edilecekleri yere varmasına engel olan kimselerdir. Allah onları sizin ellerinizle perişan ederdi ama onların arasında inanmış erkekler ve kadınlar vardır. Siz onlara saldırınca farkında olmadan o mümin erkek ve kadınları da öldürürdünüz. Bu yüzden de size kınama, ayıp gelirdi. Mü'minleri öldürmenizden ötürü kınanırdınız, günâha girerdiniz. Allah dilediği kimseleri rahmetine sokmak ve müşriklerin arasında bulunan müminleri ve daha sonra inanacak olanları kurtarmak için sizin onlara saldırmanıza müsaade etmedi, barış yapmanızı uygun gördü. Eğer aralarında inananlar seçilmiş olsaydı Allah kâfirlere acı bir şekilde azâbederdi. Ama müminler, kâfirlerin arasında bulunduğu ve saldırı sonunda farkında olmadan onlar da öldürüleceği için Allah düşmanınızla çarpışmanıza müsâade etmedi.
Bu âyetten, Mekke'de rrçüşrikler içerisinde imanını gizleyen insanlar bulunduğu anlaşılır. Nitekim Nisa Süresinin 75,98-99 ncu âyetlerinde de bu husus ifade edilmektedir. Şimdi tefsîri sadedinde olduğumuz 25 nci âyette Allah'ın, onları rahmetine sokacağı bildiriliyor ve onlar hicret etmeyip kâfirlerin arasında kalmalarından ötürü de kınanmıyorlar. Çünkü onlar, yaşadıkları şartlar dolayısıyle hicret imkânını bulamamışlardır.
26- Allah kâfirlerin kalblerine câhiliyyet hamiyyeti, kabalığı, Öfkesi koymuştur. Câhiliyye kibir ve gururundan dolayı mü'minlerin Mescid-i Haram'a girmelerine engel olmuşlardın Onların bu kaba davranışı karşısında, onlara mukabelede bulunmamak, mü'minlere ağır gelmişti. Fakat Allah, Elçisine ve mü'minlere sekine (sükûn, huzur) indirerek onları takva sözüne bağladı, gönüllerine sabır verdi. İhtiyatlı olmaya yöneltti. Olanlara razı oldular. Aşırı davranışlardan kaçındılar, masum kanına girmekten korundular. Zaten onlar aşırı hareketlerden korunmaya lâyik, tevhîde bağlı ve ehil insanlardır. Allah herşeyi bilir.
Bu âyet de Hudeybiye'de kâfirlerin inatçı, gururlu tutumları karşısında müslümanların misliyle mukabele etmemekten ötürü ne kadar sıkıldıklarını, Hudeybiye barış şartlarının kendilerine ne kadar ağır geldiğini gösterir. Fakat sonradan Allah'ın ilhamiyle gönülleri yatışmış, Allah Elçisinin seçtiği çözüm tarzına razı olup huzur bulmuşlardır. Bu âyette geçen kelimete't-takvâ(ko-runma sözü)nün "Lâilâhe illallah" veya "Lâilâhe illallah Muhammedun resûlullâh" veya "Bismillâhirrahmânirrahîm" olduğunu söyleyenler vardır. [8229] Fakat bizim kanımıza göre takva sözü burada, Peygamber (s.a.v.)in, ihtiyatlı olma, aşırı davranıştan sakınma, masum kanına girmeme konusunda söylediği öğütlerdir. Ashabın takva sözüne bağlanması, Peyğamber'in öğütlerini ve seçtiği çözüm yolunu kabul edip aşırı davranışlardan kaçınmalarıdır.
27- Andolsun Allah, Elçisinin ru'yâsım doğru çıkardı: Allah dilerse kiminiz başlarınızı traş ederek, kiminiz saçlarınızı kısaltarak, korkmadan, güven içinde Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bildi de bundan Önce size yakın bir fetih verdi. 28- O, Elçisini hidâyet ve hak dinle gönderdi ki o dini bütün dinlere üstün kılsın. Tanık olarak Allah yeter.

Tefsir:

27- Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Hudeybiye Seferinden önce, Mekke'ye girip Ka'be'yi tavaf ettiğini görmüş ve bu ru'yâsını ashabına haber vermişti. Hudeybiye Seferine çıkınca sahâbîler, bu ru'yânın mutlaka bu seferde gerçekleşeceğine emin idiler. Çünkü Peyğamber'in ru'yâsı haktır. Fakat ru'yâ o seferde gerçekleşmeyip ziyaret, ertesi yıla kalınca bazı sahabiler kuşkulanmaya başladılar. Bu yüzdendir ki Ömer ibn el-Hattâb: "Sen bize Ka'be'ye gidip onu tavaf edeceğimizi söylememiş miydin?" demişti. Oysa ru'yâ gerçek idi. Peygambere Ka'be'yi ziyaret edeceği gösterilmişti. Bu ziyaretin o seferde gerçekleşmemesi, hiç gerçekleşmeyeceği anlamına gelmezdi, ^aten Hudeybiye Barışının yapılması, o ru'yânın gerçekleşeceğini gösterir.
İşte 27 nci âyette Peyğamber'in gördüğü ru'yânın doğru olduğu, inşaal-lâh müslümanların güven içinde, korkmadan Mescid-i Haram'a girip Ka'be'yi ziyaret edecekleri, kiminin saçlarını kökünden keseceği, kiminin kısaltacağı, ru'yânın şimdi gerçekleşmemesinin bir hikmet^ olduğu, işlerin gizli hikmetlerini Allah'ın bildiği,

[8227] Müslim, Cihâd: 133; Tirmizî, Tefsir, Sûre: 48; Ebû Dâvûd, Cihâd: 120; İbn Hanbel: 3/124, 290.
[8228] Hâzin: 6/197.
[8229] Fethu'l-Kadîr: 5/54.

bunun için Allah'ın, müslümanlara, Mescid-i Harâm'ı ziyaretten önce yakın bir fetih verdiği, yani onların yollarındaki engelleri kaldırıp Ka'Be'ye varan, oradan cihâna dallanan yolları açtığı buyurulmaktadır.
Gerçekten bir yıl sonra müslümanlar Ka'be'yi ziyaret etmişlerdir. Peygamber (s,a.v.) ertesi yıl, yani Hicretin yedinci yılı Zu'l-Ka'de ayında ömre yapmak üzere, çoğunluğunu Hudeybiye'ye katılanların oluşturduğu iki* bin kişinin başında Mekke'ye doğru yola çıktı. Yanlarında silâh olarak sadece kını içerisinde kılıç taşıyorlardı. Kurbanlarını da yanlarında götürüyorlardı
Zu'l-Huleyfe'de ihrama girdiler, telbiyeye başladılar. Marru'z-Zahrân'a yaklaştıklarında Peygamber (s.a.v.) Muhammed ibn Mesleme'yi atlı ve silâhlı olarak önden gönderdi. Onu gören müşrikler, Allah Elçisinin ahdini bozduğunu, kendilerine saldıracağını sanarak korktular. Ve Mekke'ye gidip durumu halka bildirdiler. Kureyş, Mikrez ibn Hafs'ı Peyğamber'e elçi göndererek neden andlaşmayı bozduğunu sordu. Peygamber (s.a.v.) andlaşmayı bozmadığını, Muhammed ibn Mesleme'yi Mekke'ye değil, Ye'cec'e gönderdiğini söyledi.
Kâfirlerin ileri gelenleri, Peygamber ve ashabına karşı duydukları kinden dolayı Mekke'den çıktılar. Fakat öteki erkekler, kadınlar ve çocuklar evlerin bacalarına, dağlara çıkarak müslümanların telbiye ede ede gelişlerini seyrediyorlardı. Mekke'ye girerken Peyğamber(s.a.v.)in devesinin yularını çeken şâir Abdullah ibn Ravâha şu si'ri okuyordu:
"£y kâfir oğulları, Allah'ın yolundan çekilin! Çekilin, çünkü her türlü hayırlar, iyilikler, O'nun elçisindedir. Ya Rabbi, ben onun sözüne inanıyorum. Onu kabul ve ona itaatin, Allah'ın bize yüklediği bir görev olduğunu biliyorum."
Başka bir rivayette şiir şöyledir:
Ey kâfir oğulları, Allah Elçisinin yolundan çekiliniz! Allah indirdiği Kitabında: en hayırlı savaşın, onun uğrunda savaşmak olduğunu bildirmiştir. Biz vaktiyle inen Kitabı yayma uğrunda savaştığımız gibi, bugün de onun doğru anlamını yerleştirme uğrunda sizinle savaşırız"[8230]
Allah Elçisi ve Ashabı, Mekke'ye geldiklerinde, Hacer-i Esved tarafında oturmuş, müslümanların hareketlerini seyreden müşrikler, birbirlerine: "Medine humması şunları bitkin düşürmüş!'* dediler.
Bunun üzerine Allah'ın Elçisi, müşriklere kuvvetli görünmek için ashabına, Ka'be'yi üç kere koşa koşa ve omuzlarını silke silke tavaf etmelerini emretti: "Kendisini onlara güçlü gösteren kişiye Allah rahmet etsin!" dedi. Safa ile Merve arasında gidip gelirken de koşarcasına yürümelerini buyurdu [8231] Müslümanların bu çevik hareketlerini gören müşrikler:
— Siz bunları mı sıtma mahvetmiş diyorsunuz? Bunlar, falandan ve falandan daha dinç ve çeviktir, dediler.
Allah'ın Elçisi, andlaşma gereğince Mekke'de üç gün kaldı. Ve sonra, müşriklerin artık gitmesini istemeleri üzerine Mekke'den ayrıldı. Bu ömreye Umretu'l-kadâ' (kaza ömresi) dendi.
28- Hudeybiye'de bazı müslümanların içine düşen kuşkunun giderilmesi için 27 nci âyette Elçi'nin ru'yâsının mutlaka çıkacağı ve müslümanların, güven içinde Mescid-i Harâm'a girecekleri belirtildikten sonra bu âyette de Hz. Muhammed(s.a.v.)i hidâyet ve hak dinle gönderenin Allah olduğu, Mu-hammed'in, Allah'ın gerçek elçisi olup getirdiği dinin bütün dinlere üstün geleceği, onun gerçek peygamber, Kur'ân'ın da Allah kelâmı olduğuna bizzat Allah'ın tanık bulunduğu vurgulanmaktadır.
Yani Elçisini hidâyet ve hak dinle göndermiş olan Allah, ona gösterdiği ru'yâyı yalancı çıkarmaz. Onun gördüğü ru'yâ doğrudur. Çünkü O, gerçek peygamberdir. Dini de haktır, bütün dinlere üstün gelecektir. Buna Allah tanıktır. Allah'ın tanıklığı, onun gerçek peygamber, dininin de hak olduğunu ispata yeterlidir.
Muhammed(s.a.v.)in getirdiği Kur'ân dininin zafere ulaşacağı, bütün dinlere üstün geleceği, ikinci kez vurgulanmaktadır. Bu âyet, iniş sırasına göre ilk defa Saff Sûresinde geçmiştir. Orada Musa'nın ve îsâ'mn peygamberlikleri anlatıldıktan ve Mûsâ kavminin Musa'ya eziyetlerine, Hz. isa'nın da Hz. Muhammed'in geleceğini müjdelediğine işaret buyurulduktan sonra Kur-ân'ın Allah kelâmı olduğu ve kâfirler istemese de Allah'ın, kendi nurunu tamamlayacağı vurgulanmış ve daha sonra da: "O, Elçisini hidâyet ve hak dinle gönderdi ki müşrikler istemese de o dini, bütün dinlere üstün getirsin"' buyurulmuştur. Saff Süresindeki âyet, " Müşrikler istemese de" cümlesiyle biterken, buradaki "lTanık olarak Allah yeter" cümlesiyle bitmektedir. Bu da konuların farklılığından ileri gelmiştir. Çünkü burada, müzminlerin kalblerine gelen bir kuşkunun giderilmesi ama-ciyle bu âyet gelmiştir. Bunun İçin Muhammed'in gerçek peygamber ve Kur-ân'ın da Allah kelâmı olduğuna Allah'ın tanık olduğu belirtiliyor. Orada ise müşriklerin, Kur'ân'ı uydurma saymaları ve Kur'ân nurunun tamamlanmasını istemedikleri anlatılmaktadır. Sözgelimine uygun olarak "Müşrikler istemese de Allah'ın, dinini bütün dinlere üstün getireceği" vurgulanmıştır.
29- Muhammed Allah'ın elçisidir. Onun yanında bulunanlar, kâfirlere karşı katı, birbirlerine karşı merhametlidirler. Onların, rükû ve secde ederek Allah'ın lütuf ve rızâsını aradıklarını görürsün. Yüzlerinde secde izinden nişanları vardır. Onların Tevrat'taki vasıflan ve İncil'deki vasıfları da: Bir ekin gibidir ki, filizini çıkardı, onu güçlendirdi, kalınlaştı, derken gövdesinin Üstüne dikildi, ekicilerin hoşuna gider, onlara karşı kâfirleri de

[8230] İbn Hişâm'ın da belirttiği gibi bu son şekil, 'Abdullah ibn Ravâha'nın sözü değil, Ammâr ibn Yeser'in Sıffîn'de, Mu'âviye askerleri karşısında okuduğu bir şiirdir. Kur'ân'ın kendisini kabul etmeyenlere, anlam ve yorumu için savaşmadan söz edilmez. Bkz. Sîretu İbn Hişâm: 3/425-426; Fethu'1-Bârî: 7/501; tbn Keşîr, Tefşîr: 4/202-203. Burada Prof. Kâmil Mîras'ın Tecrîd Tercemesinde bu şiirin tercemesinde hatâ vardır. Basanların düzeltmesi yararlı olur.
[8231] İbn Kesîr, Tefsir: 4/202-203; Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh tercemesi: 10/284-285.

öfkelendirir bir duruma geldi. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat va'det-miştir.

Tefsîr:

29- Muhammed, Allah'ın hidâyet ve hak dinle gönderdiği elçisidir. Abdullah ibn 'Abbâs'a göre bir önceki âyetin devamıdır. Yani Allah tanıktır ki Muhammed Allah'ın Elçisidir. Muhammed'in, Allah'ın elçisi olduğuna Allah'ın tanıklığı vurgulandıktan sonra onun ve sahâbîlerinin vasıfları anlatılmaktadır:
Onlar kâfirlere karşı katı, yiğit; birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Allah'a ibâdette kusur etmezler. Rükû ve secde ederek O'nun lütuf ve rızâsını ararlar. Onların sîmâları, yani nişanları, alâmetleri, yüzlerindeki secde izlerinden belli olur. İman ve ibadetleri, kendilerine yüksek ahlâk ve karakter kazandırır. Tevrat ve İncil'de anlatılan sâlih mü'minlerin sıfatları da böyledir. Bunların durumu, yerden filizini çıkarıp gittikçe kalınlaşarak kökleri üzerinde duran bir ekine benzer. Önce filizini yeni çıkaran ekin gibi zayıf idiler. Hz. Muhammed (selâm ona), tek başına dâvasını ilân etmişti, yalnızdı. Fakat gittikçe insanlar onun çevresinde toplanmağa başladılar. Sayıları arttıkça güçlendiler. Fert fert imanları artıp güçlendiği gibi sayılan da çoğalarak bir İslâm toplumu oluşturdular. Nasıl ekinin gürbüz durumu ekicileri se-vindirirse bunların böyle güçlü bir topluluk haline gelmesi de onların gönüllerine iman tohumunu eken Peyğamber(s.a.v.)i ve melekleri sevindirir, ama kâfirleri öfkelendirir. Kâfirler kıskançlıktan çatlayacak duruma gelirler. Allah, inanıp güzel işler yapanlara mağfiret (bağışlama, affetme) ve büyük mükâfat vazetmiştir. Allah onları bağışlayacak ve büyük ödüllere erdirecektir.
Sîmâ: Nişan, alâmet demektir. Burada mü'minlerin ibadet ve tâatleri-nin, yüzlerini nurlandıracağı, kendilerine yüksek ahlâk ve karakter kazandıracağı belirtilmektedir. Süddî: "Namaz yüzleri güzelleştirir" demiş. "Namazı çok olanın gündüzün yüzü nurlanır, güzel olur" diyenler de vardır. Biri: "İyilik kalbde nur, yüzde ışık, nzıkta genişlik, gönüllerde sevgi meydana getirir" demiştir. İçteki düşüncelerin izi, yüzde belli olur. İbn 'Ömer'in: "Allah ile içini düzgün yapanın Allah, dışını düzeltir" dediği rivayet edilir[8232]
Bu âyette ashâb-ı kiramın, Allah'a bağlılık, ibadet ve takvâlarıyle kahramanlıkları, yüksek ahlâk ve karakterleri övülmekte ve bu suretle onlar, örnek insanlar olarak vasfedilmektedir.
cümlesinden, Peyğamber'in yanında bulunan, onu her zaman destekleyen, imanlarına asla kuşku karışmayan, ruhen ve bedenen onun yanında olan sahâbîlerin kasdedildiği anlaşılmaktadır. Bu ifadede, bazı sa-hâbîlerin, Hudeybiye'deki tutumlarına tariz de sezilmektedir.
İmam Mâlik, bu âyetten, bazı sahâbîlere buğzedenlerin kâfir olacağı hükmünü çıkarmıştır ama âyette böyle bir anlam yoktur. Müfessir Kasimî'nin dediği gibi ehli sünnet toplumunun derin bilginlerine göre kıble ehlinden hiçbiri tekfir edilemez. Çünkü özellikle üçüncü halîfe Osman devrinin sonlarından itibaren sahâbîler arasında hoşnutsuzluklar baş göstermiş, Hz. Alî devrinde çıkan Cemel ve Sıffîn olaylarında da sahâbîlerin kendileri, birbirlerini en ağır sıfatlarla suçlamışlardır. İmam Mâlik'in görüşü doğru olsaydı, bunlardan haksız olanların kâfir olmaları gerekirdi. Halbuki o zaman herhangi bir tarafı tutan müslümanlar küfür ile suçlanmam ıslardır.
Hiç kuşkusuz sahâbîlerin faziletine dair hadisler vardır ama: "Ashabıma sövmeyin, nefsim elinde bulunan Allah'a andolsun ki biriniz Uhud (dağı) kadar altın infak etmiş olsa, onlardan birinin ne müddüne (İki avuç sadakasına), ne de bunun yarısının faziletine erişemez" [8233], "Ashabım konusunda Allah'tan korkun, ashabım konusunda Allah'tan korkun, benden sonra onları kötü sözlerinize hedef edinmeyin. Onları seven beni sevdiğinden dolayı onları sever; onlara buğzeden, bana buğzettiğinden dolayı onlara buğzeder. Onları inciten beni incitmiş olur. Beni inciten Allah'ı incitir. Allah, kendisini inciteni de pek yakında cezalandırır" [8234] gibi hadîslerin, sahâbîler arasında çıkan ihtilâflarda bir tarafı tutanların, karşı tarafı lanetlemeleri, küfür ile suçlamaları ve bu durumun, ümmet içerisinde ayrılıklara, bölünmelere sebebol-ması üzerine bu ayrılıkları önlemek ve ümmet birliğini sağlamak üzre ortaya atıldığı kanâatindeyiz. Çünkü Peyğamber'in kendi devrinde sahâbilere kimse sövmez, onları çirkin sözlerin hedefi yapmazdı. Böyle olduğuna göre Peyğamber'in, "Ashabıma sövmeyin" demesi, gereksiz olur. Sonra gelecek insan lara da Peyğamber'in siz diye hitâbetmesi uygun değildir. Çünkü siz hitabı, kendisinin devrinde ve yanında bulunanlar için kullanılır. Belli ki bunlar, sonraki devirlerin ürünüdür.

Fetih Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhtd İle ilgili Prensipler:
1. Gökler ve yer Allah'ındır. Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine azâ-beder. Dilerse kâfiri de affeder. Kimse O'nun yaptığına engel olamaz. O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir (14).
2. Allah, kendi dinini (kendisine tapmayı) bütün dinlerin, başka tanrılara tapmanın üstüne çıkarmak; İslâmın şirki bastırması için Elçisini hidâyet
ve hak din ile göndermiştir (28).

[8232] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/205.
[8233] Buhârî, Fedâil ashâb: 6; Müslim, Fedâilu's-sahâbe: 221, 222; Ebû Dâvûd, Sunneh: 1; Tir-mizî, Menâkıb: 58; İbn Mâce, Mukaddime: 11; İbn Hanbel: 3/11, 54, 6/6.
[8234] Tirmizî, Menâkıb: 59; İbn Hanbel: 4/87, 5/54.

B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:

3. Yüce Allah, bu sûrenin inişinden itibaren Hz. Muhammed(s.a.v.)in da'vet yolunun üstündeki engelleri kaldırmış, Peygamberin sıkıntılarını, güçlüklerini geride bırakmıştır (1-3). Mü'minlerin gönüllerini huzur ve güvene kavuşturmuştur (4).

4. Peygamber, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir ki insanları Allah'a inanmaya, O'na kulluğa, O'nu anmaya, Elçisini desteklemeğe'yöneltsin (8-9).

5. Elçiye bey'at eden, onu görevlendiren Allah'a bey'at etmiş olur. Bey'at ile verdiği sözde duran, ödüllendirilir. Sözünden dönen ise kendisine zarar verir (10).

6. Allah, Hudeybiye'deki ağacın altında Elçisine bey'at eden samimî mü'minlere orada huzur vermiş, yakın bir fetih ve pek çok ganimet va'det-miştir. Gerçekten o vak'adan sonra önü açılmış olan müslümanlar, zaferden zafere koşmuşlar, egemenliklerini tüm Arabistan'a yaymışlar, aldıkları pek çok ganimet ile bolluğa kavuşmuşlardır (18-21).

7. Muhammed, Allah'ın Elçisidir. Ona inanıp çevresinde toplanan insanlar, kâfirlere karşı katı, birbirlerine karşı merhametlidirler. Allah'ın nimet ve rızâsına erişmek isterler. İmân ve ihlâsları, yüzlerinden bellidir. Gerçekten yüz, genelde kalbin aynasıdır.

8. İnananların nitelikleri, Tevrat'ta da, İncil'de de böyle anlatılmıştır. 29 ncu âyette gerek Tevrat'ta, gerek İncirde, gerek Kur'ân'da mü'minlerin aynı vasıflarla anıldığının belirtilmesi, İlâhî dinlerin birliğini, aynı inanç ve ahlâk esasları aşıladığını kanıtlar. Allah, genel olarak inanıp güzel işler yapan kullarına mağfiret ve büyük ödül va'detmiştir: "RabbimizAUahtır deyip de doğru olanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. İşte cennetlikler onlardır" [8235]

C) Genel Prensipler:

9. Gönülde îmân artıp azalabilir. "îmânlarını daha da artırmaları için Allah, mü'minlerin kalblerine huzur verdi..." (4). Gönüldeki huzur ve güvenin artması, îmânın güçlenmesini; huzur ve güvenin azalması, îmânın zayıflaması sonucunu doğrurur. İşte bu psikolojik hal, îmânın artıp azalması şeklinde ifade edilmiştir.

10. Allah'ın, müzminlerden ayrı olarak göklerde ve yerde görünmez orduları, güçleri vardır (4-7). Allah, o görünmez güçlerle mü'minleri destekler, onlara yardım eder, onları dünyâda başarıya, âhirette ebedî mutluluğa ulaştırır. İslâmı engellemeğe çalışan münafik ve müşrikleri de lanetler, dünyâda cezalandırır, âhirette cehenneme atar (5-6).

11. Mü'minin samimî olması, kalbinde olmayanı söylememesi gerekir. Gönülde olmayanı söylemek nifaktır. Allah'a ve Elçisine ihlâs ile inanmayan nankörler cehenneme atılacaklardır (11-13).

12. Bazı kimseler müslumanların arasına sokulup onların birliğini bozmak isterler. Samimi olmayan, kuşkulu kişilerin, askerlerin arasına katılıp cepheye götürülmesinde yarar yoktur, hattâ bu tehlikeli de olabilir. Çünkü onların amacı, dinin zaferi değil, çapul edip mal sağlamaktır. O kıskanç, cimri insanlar, müslümanların arasına katılmakla onların birliğini bozabilirler. Bu bakımdan, önce onların denenip samimî olduklarının anlaşılması, sonra onlara önemli işlerin teslimi gerekir. Samimî olmayanlara önemli işler verilmesi, yarar yerine zarar verebilir (15-16).

13. Özürlü kimseler savaşa katılmaz, geri hizmetlerde çalışırlar (17).

14. Allah, Hudeybiye'de müslümanları, müşriklerle savaştırmamıştır ki farkına varılmadan, müşriklerin arasında yaşayan zavallı mü'min insanlar tepelenmesin. Demek ki bir yere saldırı düzenlerken orada bulunan günahsız insanları kollanıalı, onların tepelenmemesine özen göstermelidir. Halkı rehin alan teröristlere baskın düzenlerken de rehin tutulan ma'sum insanların zarar görmemesine, öldürülmemesine azamî dikkat gösterilmelidir (24-25).

15. Kâfirler, câhiliyet hamiyyetiyle hareket ederler. Yani onlar, düşünmeden, kaprislerine göre davranırlar. Ama mü'minler takvaya bağlı kalırlar. Kaprisleriyle değil, basiretle, ihtiyatla hareket ederler. Aklı kaprislerine hakim kılarlar (26).

16. Allah'ın, Elçisine gösterdiği ru'yâ tahakkuk eder. Peygamber (selâm ona), Hudeybiye'ye hareketinden önce, Mescid-i Harâm'ı ziyaret ettiğini görmüştü. Fakat Hudeybiye Andlaşması sonucunda, Mescid'i ziyaret etmeden dönmüştür. Ancak bu andlaşma, ona ve ashabına, bundan böyle güven içinde ziyaret imkânını sağlamıştır. Peygamberin ru'yâsı gerçekleşecek ve müs-lümanlar, bundan böyle Mescid-i Haram'ı güven içinde ziyaret edeceklerdir (27).

FETİH SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.Ketime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar
6		Çoğunluk.

[8235] Ahkaf Sûresi: 13-14.

			ibn Mes'ûd[8236]
		Sîn'in dammıyle:	İbn Kesîr, Ebû 'Amr
		Sîn'in fethiyle:	Ötekiler [8237]
9			
		kıpı:	İbn Ke§îr, İbn Muhaysın, Ebû 'Amr.
'		Dört fiil de y ile, so-nuncuda zamîr yerine	
		ism-i celâl:	İbn Mes'ûd.
		Dört fiil de hitâb siyle:	Ötekiler[8238]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	muhâtab, sonur cusu ğâib:		Übey[8239]
10			Çoğunluk.
	Elifin hazfı ve cer harfiyle:		Temmâm ibn- *Ab-bâs ibn 'AbdiU-Muttalib [8240]
	Vasi halinde zamirin dammıyle:		Hafs ve Zührî.
	. Zamîr'in kesriyle:		Ötekiler[8241] îbn Mes'ûd [8242]

[8236] el-Mesâhif: 91.
[8237] el-Budûr: 297; Kurtubî: 16/265; en-Neşr: 2/375. Tkberî'ye göre sîn'in fethi, Arapçada daha yaygın olduğu için kendisi, bu kırâeti daha çok beğenmektedir (26/73).
[8238] el-Mesâhif: 91, 164; Tebsırah: 679-680; el-Bahr: 8/91; en-Neşr: 2/375.
[8239] el-Mesâhif: 165.
[8240] el-Mesâhif: 91.
[8241] Tebsıra: 680; el-Budûr: 297. Bütün kari'ler, sakin h üzerinde durmuşlardır.
[8242] el-Mesâhif: 91.

	yerine zamir ve		ğâ-
	ib kipi:		Ebû *Amr, Kûfeli-
			ler ve Ruveys.
	Nûn ile:		Ötekiler[8243]
11			Çoğunluk.
			tbn Mes'ûd[8244]
	Dfit'ın dammıyle:		Hamza, Kisâ'î,
			Halef.
	Dât'ın fethiyle:		Ötekiler[8245]

Âyet Na	Kelime:	Kırâetfarku	Okuyanlar:
11			Çoğunluk.
			îbnMes'Ûd[8246]
12		Lâm'dan sonra y ile:	Çoğunluk.
		Lâm'dan sonra y'sız:	İbn Mes'ûd [8247]
15		Meksûr lâm'dan sonra	
		elifsiz:	İbn Mes*ûd,Ham-
			za, Kisâ'î, Halef.
		Meftüh lâm'dan sonra	
		elif ile:	Ötekiler[8248]. Übey[8249]
16		Fi'lin nasbıyle,	
		demektir:	Übey ve Zeyd ibn
			'Alî.
		Nûn ile merfû':	Çoğunluk[8250]
			Çoğunluk.

[8243] Kurtu-bî: 16/268; Tfebsıra: 68; en-Neşr: 2/375.
[8244] el-Mesâhif: 91.
[8245] Tfebsıra: 680; Kurtubî: 16/268; en-Neşr: 2/375. Tkberî'ye göre burada en güzel kırâet, dât'm fethiyle olandır. Çünkü bu-yurulmuştur. Nef in karşıtı darr'dır. Gerçi diğer kırâet de doğrudur. 26^77.
[8246] el-Mesâhif: 92.
[8247] el-Mesâhif: 91; el-Bahr: 8/93.
[8248] el-Mesâhif: 91.
[8249] el-Mesâhif: 165.
[8250] el-Mesâhif: 91, 165; Kurtubî: 16/273; el-Bahr: 8/94.

İbnMes'ûd[8251]

Übeyy ibn Ka*b [8252]

17	İki fiil de nün ile:	Nâfı*. İbn Âmir.
İkisi de y ile ğâib kipi:	ötekiler[8253]	
Ayet No.		
18		
Kelime:		
Kırâet farkı:		
Okuyanlar:		
19		
Sâ ile:	Çoğunluk.	
îtâ kökünden, t ile:	Hasan ve Nûh[8254]	
îtyân kökünden, t ile:	İbn Mes'ûd [8255]	
23		
24		
25		
ile ğâib kipi:	Çoğunluk.	
Hitâb tâ'sıyle:	A'meş, Tklha ve	
	Ruveys,	
	Ya'kub'dan[8256]	
	Çoğunluk.	
	tbn Mes'ûd[8257]	
	Çoğunluk.	
	İbn Mes'ûd[8258]	
ile, ğâib kipi:	Ebû 'Amr.	
T ile, muhâtab kipi:	Ötekiler [8259]	
Dâl'in sükûnuyla:	Çoğunluk.	
Meksûr dâl ve şeddeli		
yâ ile:	Ibn hürmüz,	
	Hasan [8260]	
Hemzeyi vâv ile uzatma		
(bedel):	Verş.	
Hemze*nin hazfi, sakin		
vâv ile:	Ebû Ca'fer.	

[8251] el-Mesâhif: 92.
[8252] el-Mesâhif: 195.
[8253] Kurtubî: 16/274; ei-Budûr: 297
[8254] el-Bahr: 8/96.
[8255] el-Mesâhif: 92.
[8256] el-Bahr: 8/96.
[8257] el-Mesâhif: 92.
[8258] el-Mesâhif: 92.
[8259] Tfebsıra: 680; el-Bahr: 8/98; en-Neşr: 2/375; el-Budûr: 298.
[8260] Bu iki şekil de Arapçada söylenir, lehçedir, ikinci şekli, yukarıda anılanlar dışında İsmet Âsım'dan, Hârice Ebû 'Amr'dan rivayet etmiş, Lu'luî de böyle okumuştur (el-Bahr: 8/98).

Hemze'yi teshîl ile: Hamza[8261]

Ayet Na.
Kelime:
Kırâet farku
26
27
28
Z'den sonra elif ile tezâyüTden:
Z'den sonra elifsiz, tezeyyüFden:
Parantez arasındaki cümlenin ziyadesiyle:
Takdîm te'hîr ile: Hemze'yi y'ye dönüştürme ve idğâm yapmama:
Hemze'yi y'ye dönüştürme ve idğâm:
Hemze ile:
Okuyanlar;
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[8262]
İbn Mes'ûd, Ebû Hayve, îbn Ebî Able, İbn Miksem ve İbn *Avn.
Çoğunluk[8263] Çoğunluk.
Übey[8264] Çoğunluk, îbn Mes'ûd[8265]
Sûsî.
Ebû Ca'fer. Ötekiler [8266] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[8267]
Çoğunluk.
Übeyy.
İbn Mes'ûd [8268]
Ayet No.
29
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Çoğunluk[8269]
Şîn'in kesriyle: Şîn'in dammıyle: Meksûr şîn, maksûr elif ile: Tekil: Çoğul:
Madmûm r ile: Meksûr r ile: Eliften sonra hemze:
Tâ'dan sonra sadece meftûh hemze: Sakin tâ ile: Meftûh tâ'dan sonra elif ile:
Meftûh şîn, tâ, sonra zamîr:
Çoğunluk.
Übeyy[8270]
İbn Mes'ûd[8271] Çoğunluk, îbn Mes'ûd[8272] Şu'be. Ötekiler[8273]. Übeyy ve tbn Hürmüz[8274] İbn Ke§îr, İbn Zekvân. Çoğunluk. Enes, Nasr İbn Âsim ve Yahya ibn Vessâb. Cahderî ve İbn Ebî İshâk [8275]
Ayet No.
Kelime:
Sü
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Sakin tâ, meftûh vâv İbn Mes'üd ve ile: übey [8276]
Hemze'den sonra

[8261] Hamza'nın, Ebû Ca'fer gibi okuduğu da rivayet edilir (el-Budûr: 298).
[8262] el-Mesâhif: 92.
[8263] Kurtubî: 16/288; el-Bahr: 8/99; el-Mesâhif: 92, 165.
[8264] el-Mesâhif: 165.
[8265] el-Mesâhif: 92; Câmi'u'l-beyân: 26/106.
[8266] en-Neşr: 1/471; el-Budûr: 298.
[8267] el-Mesâhif: 92.
[8268] el-Mesâhif: 92, 165.
[8269] İbn Mes'ûd'un burada yerine okuduğu rivayet edilir. Bu rivayetin, bir şîa uydurması olduğu ortadadır. Zaten İbn Ebî Dâvûd da bunun şîa kırâeti olduğuna işaret etmiştir (el-Mesâhif: 92).
[8270] el-Mesâhif: 165.
[8271] el-Mesâhif: 92.
[8272] el-Mesâhif: 92.
[8273] el-Budür: 298.
[8274] el-Mesâhif: 165.
[8275] Kurtubî: 16/295; el-Mesâhif: 190; Tebsıra: 680-681; en-Neşr: 2/375; eUBudûr: 298.
[8276] el-Mesâhif: 92.

elifsiz: ibn zekvân, Ebû
Hayve ve Humeyd ibn 'Ays.
uzatımlı hemze ile: Verş [8277]
Şeddeli z ile, te'zîr'den: Bir kırâettir[8278]
SînMen sonra sakin
hemze ile:
Madmûm hemzeden sonra vâv ile: Hemzesiz, sakin vâv ile:
Kunbul.
Yine Kunbul*den
rivayet.
Ötekiler [8279] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8280]

49/105 HUCURÂT SÛRESİ 1750
Tefsîr: 1750
Tefsir: 1753
Tefsîr: 1754
Tefsir: 1756
Tefsîr: 1758
Tefsir: 1759
Tefsîr: 1761
Hucurât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1762
HUCURÂT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1763

[8277] Tfebsıra: 681; en-Neşr: 2/375; el-Budûr: 298.
[8278] el-Bahr: 8/103.
[8279] el-Budür: 298.
[8280] el-Mesâhif: 92.

49/105 HUCURÂT SÛRESİ

Adını dördüncü âyetteki "el-hucurât" kelimesinden alan sûrede mü'min-lere bazı görgü kuralları, Peyğamber'e ve birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiği anlatılmakta, insanların eşitliği, imanın gönül işi olduğu vurgulanmaktadır.
Bölümleri arasındaki yakınlık, bütün âyetlerinin bir defada veya birbiri ardınca indiği kanâatini vermektedir. Bazı âyetlerinin iniş sebebi hakkında rivayet edilen olayların, sûrenin inişinden önce vukubulmuş olaylar olduğunu sanıyoruz.
Medine'de, Mücâdele Sûresinden sonra inmiş olması kuvvetle muhtemel bulunduğundan, Muhammed İzzet Derveze, tefsirinde bu sûreyi, Mücâdele Sûresinden sonraya koymuştur. 18 âyettir. Resmî sıralamaya göre 49 ncu, iniş sırasına göre 105 nci sûredir.
Rahman ve Rahtm Allah'ın Adiyle. İ~ Ey inananlar, Allah'ın ve Elçisinin önüne geçmeyin (onlardan önce bir şey yapmağa, konuşmağa, bir hüküm vermeğe kalkmayın), Allah'tan korkun. Kuşkusuz, Allah, işitendir, bilendir. 2- Ey inananlar, seslerinizi Peygamberin sesinin üstüne çıkarmayın, birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öyle yüksek sesle konuşmayın; yoksa siz farkında olmadan güzel işleriniz boşa çıkar. 3- Allah'ın Elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, öyle kimselerdir ki Allah onların kalblerini takva için imtihan etmiş (onların takvaya ehil olduğunu anlamış)//r. Onlar için mağfiret ve büyük bir ödül vardır. 4- Odaların arkasından sana bağıranların çoğu düşüncesiz kimselerdir. 5- Onlar, sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

Tefsîr:

1-5 nci âyetlerde mü'minlere, Allah'tan korkup, Allah ve Elçisinin önüne geçmemeleri yani onlardan önce bir iş yapmamaları, Peygamber (s.a .v.)in huzurunda konuşurken seslerini yükseltmemeleri, birbirleriyle konuşur gibi onunla lâübâli konuşmamaları, aksi takdirde kendileri farkında olmadan iyi amellerinin boşa çıkacağı buyurulmakta; Allah Elçisinin yanında seslerini kısanlar için mağfiret, büyük ödül va'dedilirken; Peyğamber'in odalarının dışından onu çağıranlar anlayışsızlıkla kınanmakta; Peygamber kendiliğinden çıkıp gelinceye kadar beklemelerinin, kendileri için daha iyi olacağı bildirilmekte; yine de bilgisizlikle böyle yapanlar için Allah'ın bağışlayan ve esirgeyen olduğu hatırlatılmakta, yani onların hatâlarını bağışlayacağı imâ edilmektedir.
Birinci âyetteki kelimesi, iki şekilde okunmuştur: Birincisi tâ'nın zammı, dâl'ın kesriyle tef*îl bâbmdandır. İkincisi tâ'nın ve dâl'ın fet-hiyle tefa'ul bâbındandır. Birinci kırâette fiil geçişlidir, fakat mef'ulü hazfe-dilmiştir. Nitekim "yuhyî ve yumît" fiillerinde de me'ul hazfedümiştir. Mânânın daha kapsamlı olması için dilde bu yola başvurulur. "Falan verir, engel olur" sözünde verildiği bildirilen, belirli bir şey değildir. Burada vermenin ve menetmenin, adamın genel vasfı olduğu kasdedilmiştir. Âyette: "Sizden, hiçbir suretle takdim sâdir olmasın" anlamı kasdedilmiştir. Yahut tak-dîm'in mef'ulü, fiil veya emrin kendisidir. Yani hiçbir işi, Allah ve Resulünün önüne geçirmeyin, demektir.
İkinci kırâete göre fi'lin aslı dur. Tahfif için bir tâ hazfedilmistir. Buna göre fiil mecaz ifade eder. Kasıt takdimin kendisi değildir. Pey-ğamber'in huzurunda kendiniz için hiçbir takdim yapmayınız, kendinize onun Önüne geçme hareketi tanımayınız, demektir[8281]
Bu âyetlerde Peygamber(s.a.v.)e saygının, onun emir ve yasaklarına uymanın önemi belirtilmektedir. "Allah ve Elçisinin önüne geçmeyin" yani Allah ve Elçisi, bir hüküm beyan etmeden önce siz bir konu hakkında hüküm vermeyin, Peygamber (s.a.v.) bir şey demeden veya yapmadan siz söylemeyin ve yapmayın, demektir.
Birinci âyetin iniş nedeni hakkında çeşitli rivayetler vardır. Kimine göre kurban bayramı günü bazı kimseler, Peygamber (s.a.v.)den önce kurban kesmişlerdir, âyet bununla ilgilidir. Peygamber kurbanını kesmeden başkalarının kesmemesi emredilmiştir. Kimine göre âyet, şekk gününde oruç tutmakla ilgilidir. Şekk günü oruç tutanlara, Peygamber (s.a.v.) Ramazan orucuna başlamadan, kendilerinin başlamaması emredilmiştir. Katâde'nin rivayetine göre de âyet: "Keşke falan konuda şu hüküm inseydi, keşke şöyle yapılsaydı" diye temennide bulunanlarla ilgilidir. Allah, Peygamber (s.a.v.) bir hüküm beyan etmeden önce kendi kendilerine dini konularda fikir beyan etmelerini hoş görmemiştir.
Muhakkak ki âyet, Peyğamber'den önce bir iş yapmak, yahut bir mesele hakkında hüküm vermek isteyenlerle ilgilidir. Hçrhalde Peygamber (s .a.v.)in huzurunda bir mesele görüşülmüş, veya bir olayın hükmü sorulmuş, henüz Peygamber ce-ap vermeden önce bazı kimseler konu hakkında fikir beyan etmişlerdir. Edebe aykırı olan bu davranışı Allah yasaklamıştır.
Buhârî ve Tirmizî'nin rivayetlerine göre Temîm oğullan hey'eti, Peygamber (s.a.v.)den kendilerine bir emîr tayin etmesini istemişler. Hz. Ebubekir Pey-ğamber'e, Ka'ka' ibn Ma'bed'i, Hz. Ömer de Akra* ibn Hâbis'i göndermesini Peyğamber'e önermiş. Ebubekir Ömer'e kızarak:
— Sen, sırf bana karşı çıkmak için böyle yapıyorsun, demiş. Ömer böyle bir amacı olmadığını söylemiş. Aralarında çıkan tartışma üzerine birinci

[8281] Mefâtîhu'1-ğayb: 28/111.

âyet inmiş.
İbnu'z-Zubeyr'in rivayetine göre bu âyetin inişinden sonra Ömer, Peygamber (s.a.v.) kendisinden sormadıkça ona bir şey söylemezmiş [8282]
Daha önce böyle bir olay geçmiş olabilir. Topluca inen âyetler de bu olaylara cevap getirmiştir. Ama rivayetlerde anlatıldığı gibi her âyetin, ayrı bir olay üzerine, ötekilerden ayrı olarak indiği kabule şâyân değildir. Çünkü bu, âyetlerin bütünlüğüne aykırıdır.
2-3 ncü âyetler de, Peygamber (s.a.v.)in huzurunda yüksek sesle ve lâübâ-lî tarzda konuşanlarla ilgili olup onlara edep öğretmektedir. Henüz yeni müs-lüman olan bazı bedevilerin, kaba çöl ahlâkım birden bire bırakıvermeleri kolay değildir. Bunlardan bazıları huzur-i risâletpenâhîde kaba tarzda, bağıra bağıra konuşuyorlardı. Enes ibn Mâlik'in rivayetine göre tabiatı icabı bağıra bağıra konuşan Sabit ibn Kays, bu âyet indikten sonra: "(Ben yüksek sesle konuşuyorum, demek ki amellerim boşa gidiyor) ben cehennemlik oldum!" deyip evine çekilmiş ve artık Peyğamber'in yanına gelmez olmuş. Peygamber (s.a.v.), onun komşusu olan Sa'd ibn Muâz'a, Sâbit'in neden huzuruna gelmediğini, bir derdi olup olmadığını sormuş, gidip Sabit ile konuşan Sa'd, Peyğamber(s.a.v.)e gelip Sâbit'in düşüncesini anlatmış:
— Şu âyet indi. Bilirsiniz ki sizin içinizde en yüksek sesle konuşan benim. Demek ki ben cehennem ehliyim!
Peygamber (s.a.v.):
— Hayır, o cennet ehlidir, buyurmuş"[8283]
Taberî'deki bir rivayete göre bu âyet indikten sonra çok ağlayan Sabit, evindeki ahıra girmiş, karısına kapıyı arkadan üstüne demir destekle kapatmasını söylemiş. Âsim ibn Adî, onun durumunu Allah'ın Elçisine bildirmiş. Allah'ın Elçisi Âsım'ı gönderip Sâbit'i çağırtmış. O zaman kapının desteğini kırarak Sâbit'i, kendisini kapattığı ahırdan çıkarmış ve beraberce Allah'ın Elçisine gelmişler. Allah'ın Elçisi Sâbit'e, ağlamasının nedenini sormuş. Sabit:
— Ben yüksek sesle konuşurum. Bu âyetin, benim hakkımda inmiş olmasından korkuyorum, deyince Allah'ın Elçisi:
— Güzel yaşayıp şehîd olarak öldürülmeğe ve cennete girmeğe razı olmuyor musun? demiş. O da:
— Allah ve Elçisinin müjdesine razıyım. Bundan sonra bir daha Allah Elçisinin yanında sesimi yükseltmem, demiş [8284]
Sâbit'in yüksek sesle konuşması, mazeretinden dolayı idi. Kendisi sağır olduğu için ancak yüksek sesle konuşulduğu zaman duyardı. Bu yüzden kendisi de yüksek sesle konuşmağa alışmıştı. İşte "Belki farkında olmadan Allah'ın Elçisinin yanında da sesimi yükseltirim de amelim boşa gider" endişesiyle artık Allah Elçisinin yanına gelmeğe cesaret edemiyordu.
Bu zât, Yemâme günü, kefenini giymiş olarak gelmiş, müslüman ordusunun saflarında açılma (bozulma) olunca: "Siz akranınıza ne kötü örnek oluyorsunuz!" deyip öne atılmış, şehîd oluncaya dek savaşmıştır3. Şehîd olan Sâbit'in üzerinde bir zırh vardı. Ölümünden sonra kendisini ru'yâda gören bir sahâbîye, Sabit şöyle demiş:
— Sana bir vasiyet edeceğim, sakın ru'yâdır deyip ihmal etme. Ben dün öldürüldüğüm zaman müslümanlardan biri yanıma gelip zırhımı aldı. O adam, ordunun en uzak yerindedir. Çadırının yanında, kazığına bağlı bir at vardır. Zırhın üstüne bir çömlek koymuştur. Çömleğin üstünde de yük vardır. Hâ-lid'e git, söyle, zırhımı ondan alsın. Medine'ye gittiğin zaman da Ebubekir'e git, benim şu kadar borcum olduğunu ve falan kölemin âzâd olduğunu söyle.
Bu ru'yâyı gören sahâbî, Hâlid'e gelip ru'yâsmı anlatmış. Hâlid zırhı aldırmış. Ebûbekir de vasiyetini yerine getirmiş (Sâbit'in borcunu ödemiş, kölesini âzâdetmiş)'.[8285]
4 ncü âyette Peyğamber'i hücrelerin ardından çağıranların çoğunun düşüncesiz insanlar olduğu belirtiliyor. Hücre: etrafı çevrilerek meydana getirilen barınaktır. Bunun çoğulu hucurâftır. Hucurât, Peyğamber(s.a.v.)in ke-rpiçten yapılmış evinin odalarıdır. Zevcelerinden her birinin kendilerine mahsus daireleri vardı. Kerpiçten yapılmış evin bölümleri olan, hurma dallarından yapılmış, çamurla sıvanmış, kapılarının üstüne kıldan perdeler asılmış olan bu daireler yan yana dizilmişti.
Ömer ibn Ebî Enes: "Peygamber'in evlerinden dördü kerpiçten, beşi de hurma dallarından yapılmış, çamurla sıvanmıştı. Bunların odaları yoktu'* demiştir. Hasan Basrî de bu mütevâzi evleri şöyle tanımlamıştır: "Ben Osman'ın halifeliği zamanında Peygamber zevcelerinin odalarına girer, tavanlarına elimle dokunurdum".
Bu hücreler, Ömer ibn Abdulaziz veya Velîd ibn Abdulmelik zamanında yıkılıp Peyğamber'in Mescidine katılmış, Medine halkı bunların yıkılmasına üzülmüştür. Sa'îd ibn el-Müseyyib şöyle demiştir: "Keşke bunları olduğu gibi bıraksalardı da yeni yetişenler ve taşradan gelenler, Peyğamber'in, hayatında ne kadar sade yaşadığını görselerdi! Bunları görmek, insanları mal çoğaltma sevdasından vazgeçirebilirdi" demiştir[8286]
4-5 nci âyetlerin iniş sebebi olarak şu olaylar anlatılır: 1) Abdullah ibn *Abbâs*a dayanan rivayete göre

---

[8282] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 49; et-Tâc: 4/238-239.
[8283] Müslim, îmân: 188; Buhârî, Tefsîr, Sûre: 49.
[8284] Câmi'u'l-beyân: 26/118. 3.Câmi'u'l-beyân: 26/11 ve devamı.
[8285] İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Kitâbu'r-rûh: s. 15.
[8286] İbn Sa'd, at-Tabakâtu'1-Kubrâ: 1/499. Sa'îd ibn el-Müseyyib1 in son cümlesinin Arapçası şöyledir: Bizim Hamdi Efendi murhum, bu sözü: "Medine halkından bîr takım kimseler neş'elenseler" diye terceme etmiştir (Hak Dini, Kur'ân Dili: 6/4453) ki ona yakışmayacak bir hatâdır. İnsandır, yanılabilir. Hatadan salim olan Allah'tır. "Her bilenin üstünde bir bilen vardır!".

Peygamber (s.a.v), An-ber oğulları üzerine Uyeyne ibn Hısn el-Fizârî kumandasında bir müfreze gönderdi. Anber oğulları, Uyeyne'nin üstlerine geldiğini öğrenince çoluk çocuklarını bırakıp kaçtılar. Uyeyne onların ailelerini tutsak alıp Peyğamber(s.a.v.)e getirdi. Daha sonra adamlar ailelerini fidye ile kurtarmak üzere geldiler. Babalarını gören çocuklar ağlayarak babalarından yardım istediler.
Peyğamber(s.a.v.)in hanımlarından her birinin ayrı bir odası vardı. (Hz. Peygamber içeride uyuyordu). Gelenler, Peygamberin uyanmasını beklemeden, hemen çabucak:
— Ya Muhâmmed! çık yanımıza gel!" diye bağırıp onu uyandırdılar. Peygamber (s.a.v.) çıkıp yanlarına geldi. Dediler ki:
— Ya Muhâmmed, çoluk çocuğumuzu fidye karşılığında bize geri ver.
Cebrâîl Aleyhisselâm inip: "Allah seninle onlar arasında bir adamı hakem yapmanı emrediyor" dedi. Allah'ın Elçisi onlara:
— Benimle sizin aranızda sizin dininizde olan Sebure ibn 'Amr'ın hakem olmasına razı mısınız? dedi. Onlar da:
— Evet, dediler.
Sebure ancak amcası A'ver ibn Beşâme'nin tanık olması şartıyle hakemliği kabul edeceğini söyledi. Onlar da buna razı olunca A'ver şöyle dedi:
— Bunların yarısına fidye alıp yarısını da fidyesiz serbest bırakmanı uygun görüyorum, dedi.
Bu hükmü kabul eden Peygamber (s.a.v.) tutsakların yarısı için fidye aldı, yarısını da fidyesiz bıraktı.
2) Câbir'in rivayetine göre âyetler Temîm oğulları hey'eti hakkında inmiştir. Bunlar Medine'ye gelip Peyğamber(s.a.v.)i Mescidde bulamayınca odalarının ardından yüksek sesle bağırıp onu Öğle uykusundan uyandırmışlardır. Câbir şöyle diyor:
"Temîm oğullan geldiler, kapının önünde bağırdılar:
— Yâ Muhâmmed, dışarı çık, yanımıza gel, çünkü bizim övgümüz zeyn (güzel), yergimiz şeyn(kötü)dür! dediler. Allah'ın Elçisi (s.a.v.):
— Övgüsü zeyn, yergisi şeyn olan yalnız Allah'tır, diyerek dışarı çıktı. Ötekiler dediler ki:
— Biz Temîm oğullarından bir cemâatiz. Şâirimiz ve hatibimizi getirdik. Seninle şiir ve övünme yarışmasına gireceğiz!
Allah'ın Elçisi (s.a.v.):
— Ben şiirle gönderilmedim, övünme ile de emredilmedim. Ama haydi buyurun, dedi.
Onlardan bir genç kalkıp kendisinin ve kavminin faziletlerini saydı. Peygamber (s.a.v.), hatibi olan Sabit ibn Kays'e, kalkıp bunlara cevap vermesini emretti. Sabit cevap verdi. Sonra şâirleri birtakım beyitler okudu. Peyğam-ber(s.a.v.)in emriyle, şâiri Hassan da şâirlerine cevap verdi. Hey'etten Akra' ibn Habis kalkıp:
— Allah Muhammed'e vermiş! Hatibimiz konuştu ama onun hatibinin sözleri daha güzel. Şâirimiz konuştu ama onun şâirinin sözleri bizimkini bastırdı, dedi. (Ve Allah'ın Elçisine yaklaşarak): Eşhedu en lâilâhe illallah ve eş-hedu enneke resûlullâh: Allah'tan başka Tanrı olmadığına, senin de Allah'ın Elçisi olduğuna tanıklık ederim, dedi.
Peygamber (s.a.v.):
— Bundan önce olanlar sana zarar vermez (şimdiye dek yaptığın günâhları Allah affetti) diyerek onlara yiyecek ve giyecek verdi.
Yaşının küçüklüğünden dolayı 'Amr ibn el-Ehtem'i, hayvanlarının yanında bırakmışlardı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), bunlara verdiği kadar o çocuğa da verdi. Kendilerine verilen kadar o çocuğa da verilmesini çekemeyen hey'et üyeleri mırıldandılar. Allah Elçisinin yanında sesleri yükseldi, şamata arttı. İşte: "Ey inananlar, seslerinizi Peyğamber'in sesinden fazla yükseltmeyin... Allah bağışlayandır, esirgeyendir" âyetleri bunlar hakkında indi[8287]
Geçen âyetler, Peyğamber(s.a.v.)e karşı nasıl davranmak gerektiği hakkında birbiriyle uyumlu üç husus getirmiştir:
1) Peyğamber'in huzurunda, ondan önce bir şey söylememek ve yapmamak,
2) Huzurunda gerek kendisiyle, gerek başkasıyle konuşurken yüksek sesle konuşmamak,
3) Onu çağırırken edeple çağırmak, dışarıdan bağırmamak, ona karşı edepli ve saygılı olmak.
Müfessirler bunların her biri için ayrı bir iniş sebebi, hattâ bazısı için birden fazla iniş sebebi anlatmışlardır. Oysa sözgeliminden bu âyetlerin, Peyğamber'in şahsına karşı edepli, saygılı davranmayı öğretmek için hep birlikte indiği anlaşılmaktadır. Rivayetlerde anlatılan olaylar da vukubulmuştur ama, sûrenin inişinden Önce çeşitli zamanlarda vukubulmuştur. Bu tür yanlış davranışların önlenmesi için nazil olan bu sûrede bu görgü kuralları getirilmiştir.
Bu âyetler, o zamanki Arapların, özellikle çöl bedevilerinin davranışı hakkında da bir fikir vermektedir. Onlar pek öyle görgü kuralları falan bilmezler, büyüklere saygı göstermezler, senli benli ve kabaca davranırlardı. Genellikle vahşî tabiat şartları içinde büyüyen, eğitim görmemiş insanların ahlâk ve davranışı böyle olur.
Âyetler yalnız o zamanki insanlar için değil, en medenî toplumlarda da uygulanacak görgü kuralları getirmiştir. Büyüğe karşı saygılı davranmak, onun huzurunda yüksek sesle konuşmamak, bir bilgini veya önderi evinin dışından kaba bir tarzda çağırmamak, istirahatı zamanında kimseyi rahatsız etmemek, insanların dikkat etmesi

[8287] Hâzin: 6/220-221.

gereken görgü kurallarıdır.
6- Ey inananlar, sizefâsık bir adam bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz. 7- Bilin ki Allah 'in Elçisi içinizdedir. Şayet o, birçok işte size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size îmânı sevdirdi ve onu sizin kalblerinizde süsledi ve size küfrü, fışkı ve isyanı çirkin gösterdi. İşte doğru yolda olanlar bunlardır. 8- Bu, Allah'ın bir lütuf ve nimetidir. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Tefsir:

6-8 nci âyetlerde yüce Allah, rmVminlere, fâsık bir insan, bir haber getirdiği zaman onun gerçekliğini araştırmalarım, aksi takdirde onun verdiği habere dayanarak bilmeden bir topluma karşı haksız yere saldırıp sonunda pişmanlık içine düşeceklerini buyuruyor ve devamla:
Allah Elçisinin sizin aranızda bulunduğunu biliniz de onun hareketlerinden ibret alınız. Her söylenene hemen inanıyor ve ona göre hareket etmek istiyorsunuz. Eğer Allah'ın Elçisi de size uyup acele davransa ve sizin istediklerinizi yapsaydı, birçok işte sıkıntıya düşerdiniz, başınız belâya girerdi, yahut günâh işlemiş olurdunuz. Fakat Allah size imanı sevdirdi, hoş gösterdi, gönüllerinizde onu süsledi. Küfür, fısk ve isyanı size iğrenç gösterdi. Allah'ın lûtfuyla imandan hoşlandınız, nankörlükten, yoldan çıkmadan, Allah ve Elçisine baş kaldırmadan uzak durdunuz. İşte imam sevip, küfür, fısk ve isyandan uzak duranlar doğru yoldadırlar. Böyle davranmanız, size Allah'ın lûtfu ve nimeti sayesinde olmuştur. Allah herşeyi bilendir, ne yapacağını, sizin için neyin uygun olduğunu bilir. Hükümdardır. Dilediğini yapmaya kadirdir. Yaptıklarını hikmetle ve yerli yerince yapar.
6 ncı âyetteki "ı£»" kelimesini, Medine kari'Ieri sâ ile " \£B" okumuşlardır. Fetebeyyenû: Tebeyyün ediniz, bekleyiniz, haberi kabulden ve ona göre bir harekete geçmeden önce bekleyiniz, işin içyüzünü anlayınız, sözün doğru olup olmadığım tesbit ediniz demektir ki fetesebbetû da aynı anlama gelir[8288]
Bu âyetin, şu olay üzerine indiği rivayet edilir:
Peygamber (s.a.v.), Mustalik Oğulları savaşından sonra Velîd ibn Ukbe ibn Ebî Muayt'ı zekât toplamak üzere Mustalik oğullarına gönderdi. Velîd ile o kavim arasında cahiliyye devrinden kalma bir düşmanlık vardı. Kavim, zekât tahsildarının gelmekte olduğunu öğrenince Allah Elçisinin buyruğuna saygı göstermek üzere Velîd'i karşıladılar. Velîd onları toplu görünce kendisini öldüreceklerini sandı ve yoldan geri döndü. Allah'ın Elçisine:
— Mustalik oğulları, zekâtlarını vermediler, beni de öldürmek istediler, dedi.
Bu duruma çok kızan Allah'ın Elçisi, onlara savaş açmayı düşünürken onlardan bir hey'et geldi:
— Ey Allah'ın Elçisi, dediler, biz senin gönderdiğin elçinin, yarı yoldan geri döndüğünü duyduk. Bilmediğimiz bir sebeple bize kızdığından dolayı mektup ile elçini geri çağırdığını sandık. Biz Allah'ın ve Elçisinin gazabından Allah'a sığınırız. Biz onu ağırlamak ve teahhüdettiğimiz zekâtı vermek için onu karşılamak istemiştik. O ise bizim kendisini öldürmek için çıktığımızı sanmış. Vallahi biz böyle bir şey için çıkmadık.
Hz. Peygamber, Hâlid ibn Velîd'i, gizlice bir birlikle Mustalik oğullarına gönderdi. Onların gerçekten sözlerinde samimi ve müslümanlıklarında sabit olduklarını gösteren işler yapıyorlarsa zekâtlarını almasını Hâlid'e emretti.
Hâlid'in, kavmin içine gönderdiği casusları, adamların müslüman olduklarını, ezan okuyup namaz kıldıklarını söylediler. Hâlid sabahleyin kavme gidip onların samimi müslüman olduklarını gözleriyle gördü. Allah'ın Elçisine dönüp durumu bildirdi. İşte: "Ey inananlar, size birfâsık bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın... Yoksa pişman olursunuz" âyeti Velîd ibn Uk-be ibn Ebî Muayt hakkında indi'.[8289]
Rivayetlerin, Velîd ibn Ukbe hakkında indiğini söylediği bu âyet, haberi getiren kişiyi fâsık olarak nitelemektedir. Yoldan çıkmış anlamına gelen fâ-sık, Kur'ân'da genellikle müşrikler, kâfirler hakkında kullanılan bir sıfattır. Velîd ise, Peygamber'in en yaman düşmanlarından olan Ukbe ibn Ebî Mu-ayt'ın oğlu olup kendisi babasını bırakarak Allah'ın Elçisine katılmış ve İslâm uğruna yurdunu da terk ederek Medine'ye hicret etmiştir. Hicret etmiş bir sahâbîye fâsık sıfatı yakışmaz.
Eğer rivayet doğru olsa, Peygamber'in sahâbîsinin, hiç kavmin yanına gitmediği halde: "Onlar zekâtlarım vermediler, beni de öldüreceklerdi" demek suretiyle yalan söylemiş olması gerekir. İslâm uğruna hicret etmiş bir sahâbînin yalan söylemesi kabul edilemez. Kaldı ki Peygamber (s .a .v.)in, bir insanı, kendisine düşman olan bir topluluğa zekât tahsildarı olarak göndermesi de onun yüksek idare ve hakîm siyâsetine uymaz. Nitekim âyetin, Velîd hakkında indiğini söyleyen rivayetleri doğru bulmayan Râzî şöyle diyor:
"Velîd'e fâsık denmesi, uzak bir ihtimaldir. Çünkü olay doğru olsa bile o hatâ etmiştir. Hatâ edene fâsık denmez. Ona nasıl fâsık denebilir ki fâsık, çoğu yerde imandan çıkma anlamınadır. "Allah fâsık toplumu doğru yola iletmez [8290], "Rabbinin emri dışına çıktı" [8291], "Fısk edenlerin yeri ateştir"[8292].
Âyetten anladığımıza göre kendisine güvenilmeyen bir müşrik bir haber getirmiş. Müslümanlar onun getirdiği bu habere inanıp ona göre hareket etmek, daha doğrusu bir kavme saldırmak istemişler. Allah'ın Elçisi acele et-

[8288] CâmiVl-beyân: 26/124-125; Hâzin: 6/222.
[8289] Câmi'u'l-beyân: 26/124-125; Hâzin: 6/222.
[8290] Münafık un Sûresi: 6.
[8291] Kehf Sûresi: 50.
[8292] Secde Sûresi: 20. Mefâtîhu'1-ğayb: 28/119.

memiş, ihtiyatlı davranıp acele bir hareket yapılmasına müsâade etmemiş. İşte âyet, bu münâsebetle ilgili olarak inmiştir.
Âyetin hükmüne göre, fâsıktan duyulan haberi tahkik etmeden kabul etmemek gerekir. Peygamber (s.a.v.): "Teenni ile hareket etmek Allah'tan, acele etmek ise şeytandandır" [8293] buyurmuştur.
cümlesiyle Kur'ân, fâsıkın getirdiği haberin araştırılmasını emrediyor. Haberin kabulü için muhbir ve râvînin âdil yani doğru olmasını şart koşuyor. Ama salih, doğruluğu ile tanınan insanın haberini araştırmayı emretmiyor. Demek ki onun haberine inanılır. Tabii o da birinden duyup nakletmiş ise kendi nakli doğrudur ama haberi almış olduğu kimsenin doğru olup olmadığı araştırılır ki işte bu araştırmadan hadîs ve tarih metodolojisi doğmuştur.
Hali meçhul (bilinmeyen) kişinin sözüne inanılıp inanılmayacağı meselesi ihtilâf konusudur. Bir kısım âlimler, hali meçhul olanın haberinin kabul edilmeyeceğini, bir kısmı da kabul edileceğini benimsemişlerdir. Bunu kabul edenlere göre Kur'ân, fâsıkın haberinin araştırılmasını emrediyor. Hali meçhul olanın fışkı belli değildir. İki görüş sahiplerinin de haklı tarafı vardır ama Özellikle ilmî konularda birinci görüş daha ihtiyatlı ve tercihe şayandır.
9- Eğer inananlardan iki grup vuruşurlarsa onların arasım düzeltin; şayet biri ötekine saldırırsa Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla vuruşun. (Allah'ın buyruğuna) dönerse artık adaletle onların arasını düzeltin ve dâima âdil olun. Çünkü Allah adalet yapanları sever. 10- Muhakkak mü'minler kardeştirler. Kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin.

Tefsîr:

9-10 ncu âyetlerde mü'minlere, iki mü'min cemâat arasında çıkan kavgayı yatıştırmaları, bir cemâat diğerine saldırdığı takdirde saldıran taraf Allah'ın buyruğunu dinleyinceye kadar onunla savaşmaları, Allah'ın buyruğuna razı olduğu takdirde kavga edenlerin aralarını uzlaştırmaları, adaletten ayrılmamaları ve Allah'ın adalet yapanları sevdiği buyurulmaktadır. Mü'min-lerin kardeş oldukları, Allah'ın rahmetine ermek için kardeşler arasını uzlaş-tırmak gerektiği vurgulanmaktadır.
9 ncu âyette cumhurun çoğul olarak "lysı" okuduğu kelimeyi, İbn Ebî Abla tesniye olarak " âsi" okumuştur. Cumhur, her taife birçok fertten oluştuğu için anlamı nazara alarak kelimeyi çoğul okumuş, İbn Ebî Abla ise tes-niye olan " lâfzını dikkate alarak fi'li de tesniye olarak " a=ıı" okumuştur.
10 ncu âyette kelimesini cumhur tesniye okumuş, Zeyd ibn Sabit, Abdullah ibn Mes'ûd, Hammâd ibn Seleme ve İbn Şîrîn cemi olarak "okumuşlardır, şeklinde okuyanlar da vardır.
Bu âyetlerin iniş nedeni olarak da çeşitli olaylar zikredilir:
Enes'e dayanan bir rivayete göre Abdullah ibn Übeyy'e gitmesi istenen Peygamber (s.a.v.), eşeğe binip bir grup müslümanla birlikte Abdullah'a gitmiş. Gittikleri yer, tozlu imiş. Peygamber gelince Abdullah:
— O tarafa git, eşeğinin kokusu beni rahatsız ediyor, demiş. Ensârdan biri:
— Vallahi Allah Elçisinin eşeği senden güzel kokuyor, demiş.
Taraftarlarından biri Abdullah'a yan çıkmış. Bir Ensârlı da Ensârlıya yan çıkmış, sopa ile ayakkabı ile birbirlerine vurmağa başlamışlar. Âyet bunlar hakkında inmiş[8294]
Rivayete göre Hz. Peygamber, inen bu âyetleri kavga edenlere okumuş, onlar da dövüşmekten vazgeçmişler. Üsâme ibn Zeyd'e dayanan bir rivayete göre bu olay, Bedir'den ve Abdullah ibn Übeyy müslüman olmazdan önce vukubulmuş[8295]
Başka bir rivayette olayın geçiş tarzı şöyledir: Peygamber (s.a.v.) hasta olan Sa*d ibn Ubâde'yi sormak için Haris oğullarına gitmiş. Yolda müslümanlarla müşriklerin ve yahudilerin karışık bulunduğu bir cemâatin yanından geçerken onlara selâm vermiş. Hayvanından inmiş ve onlara Kur'ân okumuş. Orada bulunan Abdullah ibn Übeyy ibn selûl, kaba bir tarzda cevap vermiş. Abdullah ibn Ravâha da ona sert bir cevap vermiş. Meclis elektriklenmiş. Müslümanlar, müşrikler ve yahudiler birbirlerine sövmeğe başlamışlar. Aralarında kavga çıkmaya ramak kalmış iken Peygamber (s.a.v.) onları yatıştırmış. Sonra Peygamber Sa'd ibn Ubâde'yi sormağa gitmiş. İşte âyetler o zaman inmiş[8296]
Katâde'nin rivayetine göre âyetler, bir haktan dolayı aralarında çekişme olan iki Ensârlı hakkında inmiş. Biri adamlarının çokluğuna güvenerek: "Ben senden hakkımı zorla alırım" demiş. Öteki de onu Peyğamber(s.a.v.)in hükmüne başvurmağa çağırmış. Fakat birincisi bunu kabul etmemiş. Nihayet iş kavgaya dönmüş. Birbirlerine elle, ayakkabı ile vurmuşlar ama kılıç düellosu olmamış[8297]
Sâîd ibn Cübeyr'in rivayetine göre de âyetler, aralarında kavga çıkıp birbirlerine hurma çubuğu ve ayakkabı ile vuran Evs ve Hazrec kabileleri hakkında inmiştir[8298]
Süddî'nin rivayetine göre de İmrân adlı bir Ensârlı vardı. Bunun Ümmü Zeyd adiyle çağırılan karısı, ailesini

[8293] Tirmi2î, Birr: 65.
[8294] Müslim, Cihâd; et-Tâc: 4/240; Câmi'u'İ-beyân: 26/128.
[8295] Hâzin: 6/223.
[8296] et-Tâc: 4/240, Dipnot: 5.
[8297] Câmi'u'İ-beyân; 26/129; Hâzin: 6/224.
[8298] Câmi'u'l-beyân: 26/128.

ziyaret etmek istedi. Buna müsâade etmeyen İmrân, kadını, kadının ailesinin giremeyeceği bir üst odaya kapattı. Kadın ailesine haber gönderdi. Kavmi gelip kadını götürmek üzere kapatıldığı odadan indirdiler. îmran da çıkıp akrabasından yardım istedi. Amcası oğulları gelip, kadının gitmesine engel olmağa çalıştılar. İki taraf kavga edip ayakkabılarla birbirlerine vurdular. Âyet bunlar hakkında indi[8299]

Biz bu rivayetlerin hiçbirini âyetlerin sözgelimine uygun bir iniş sebebi bulmuyoruz. Bu iki âyetin, yukarıdaki âyetlerden ayrı indiğine de inanmıyoruz. Kanaatimize göre bu âyetler, yukarıdaki âyetlerin devamıdır. Orada bir fâsık, bir haber getirdiği zaman onun haberini araştırmadan herhangi bir kavmin aleyhine bir harekete girişilmemesi emredilmişti. Demek ki bir fasık insanın haberi yüzünden iki müslüman cemâat arasında kavga çıkmıştır, müs-lümanlar bu olaydan üzülmüşlerdir. İşte inen bu âyetlerde bir daha böyle üzüntü ve sıkıntıya uğramamaları için fasık birinin getirdiği haberin doğruluğunu iyice incelemeden bir harekete geçmemeleri, öteki tarafa saldırmamaları, iki müslüman cemâat arasında kavga çıktığı takdirde bunları uzlaştırmaları emredilmiştir.

Rivayetlerde anlatılan olaylar, âyetin içeriğine uymaz. Çünkü Hudeybi-ye'den çok sonra inmiş olan bu âyetlerin, Abdullah ibn Übeyy'in henüz müslüman olmadığı Bedir'den önceki zamanlarda vukubulduğu söylenen bir olayla ilgisi olamaz. Bu âyetler indiği sırada Medine'de yahudi ve müşrik toplumu da yok idi. Onun için Peygamberdin, müslümanların, müşriklerin ve yahudi-lerin karışık bulunduğu bir toplumun yanından geçerken onlara Kur'ân okuması mantıksız bir yakıştırmadan ibarettir.

Bize göre âyetler, dört ve beşinci rivayetlerde anlatılan olaya benzer bir olayla ilgili olarak inmiştir. Ve bu olayların sebebi de bir fâsıkın arayı katma-sıdır. Binaenaleyh âyetler, öncekilerin devamıdır. Ve aynı olayla ilgilidir.

Âyetlerin hükmü geneldir. Buna göre iki müslüman grup veya toplum arasında anlaşmazlık ve kavga çıkarsa diğer müslümanların seyirci kalmayıp onları uzlaştırmağa çalışmaları; bir taraf hakkı kabule yanaşmazsa öteki tarafa saldırmağa devam ederse bütün müslümanların, kuvvet kullanarak saldırganı hak çizgisine getirmeğe ve iki tarafı uzlaştırıp aralarında adaletle barış kurmaları gerekir.

Kavga eden taraflar bir devlet içinde iki aile, iki aşiret, kabile, iki kent olabildiği gibi, İranla Irak gibi iki bağımsız devlet de olabilir. Bir devlet içinde çıkan olaylarda devlet olayı önler. Fakat devlet müdâhele edinceye kadar diğer müslümanların olayı yatıştırmağa, saldırgana mani olmağa çalışmaları gerekir. Şayet olay iki devlet arasında ise müslüman devletler topluluğu, meselâ İslâm Konferansı üyeleri, müştereken bunların arasını bulmağa çalışırlar. Ama bir taraf Allah'ın hükmünü dinlemiyor, karşı tarafa haksız yere sal-dırıyorsa o zaman müslüman devletlerin, hep beraber o saldırganla savaşıp onu doğru yola getirmeleri gerekir.

Yine bu âyetlerin hükmüne göre müslümanlar kardeştirler, kardeşçe ge-çinmelidirler. Allah'ın rahmetine nail olmaları için barış içinde yaşamaları ve müslüman kardeşler arasında çıkan olayları yatıştırmağa, kavgaları önle-meğe, müslümanların arasını uzlaştırmağa çalışmaları gerekir.

Tabiî Islâmda esas olan bir tek devlettir. Fakat bugün için bu mümkün görülmüyor. Çünkü her millet kendisinin, diğerlerine hakim olmasını ister. Bu da İslâm milletleri arasında ayrılıklara, Övünmelere, sürtüşmelere yol açar. Tarih boyunca da böyle olmuştur. Peygamber (s.a.v.)in ilk üç halifesinin devirleri hariç tutulursa bütün müslümanların birlikte yaşadığı bir devlet de kurulamamıştır. Osmanlı Devleti zamanında bu birliğe doğru yaklaşılmış ise de yine de İslâm milletlerinin tamamı bir tek devletin çatısı altına alınamamıştır.

Şimdi bugün İslâm Konferansı üyelerinin gittikçe aralarında siyâsî yakınlık kurarak, önce İslâm Ortak Pazarı, sonra iç işlerinde serbest, dış işlerinde beraberlik esasına dayalı bir birleşik İslâm Devletleri örgütü kurmaları mümkündür. Bu örgütün başkanı da alfabetik sıraya göre, nöbetleşe her üye devletten belli bir süre için seçilmelidir. Bu örgütün, İslâm âlimlerinden oluşan bir parlamentosu da olursa İslâmın aradığı sürekli ve istikrarlı bir birliğe yaklaşılmış olur. Avrupa Ortak Pazarının nihâî hedefi budur ve onların parlamentosu da vardır. Neden müslümanların böyle bir örgütü, müşterek konseyi ve parlamentosu olmasın?

Böyle bir örgüt, İslâm devletleri arasıda çıkan anlaşmazlıkları da karara bağlar ve kararı da bağlayıcı olur. İslâm devletleri arasıda çıkan meseleleri çözmek, haklıyı, haksızı ayırdetmek için Avrupa Adalet Divânına benzer bir İslâm Adalet Divânı oluşturmak da gereklidir. Kur'ân'ın bu âyetlerinde böyle bir adalet Divânının nüvesi vardır. Çünkü Kur'ân, haksızlığın önlenmesini istiyor. Haklıyı ve haksızı da ancak adalet divânı ayırdeder. Kur'ân, ondört asır önce en modern hukuk sistemine ışık tutmuş iken müslümanların bu örgütü kurmakta gecikmeleri gariptir.

Adalet, İslâm kardeşliği ve dayanışması konusunda bu âyetlerin yanında pek çok hadis de vardır. Bunlardan birkaçına işaret edelim:

"Dünyâda adalet yapanlar, yaptıkları adaletten dolayı Rahmân'ın Önünde inciden minberler üstünde bulunacaklardır"[8300]

"Birbirlerine karşı sevgi, şefkat ve acımalarında mü'minler, bir tek cesede benzerler. Cesedin bir organı rahatsız olunca diğer organları da uykusuzluk ve ateş ile onun rahatsızlığını duyar"[8301]

Peygamber (s.a.v.): "Mü'minler, bir binanın taşları gibi birbirini tutar" deyip parmaklarını birbirine

---

[8299] CâmiVl-beyân: 26/128; İbn KeSîr, Tfefsîr: 4/212.
[8300] Müslim, İmaret: 18; Nesâ'î, Kudât: 1; İbn Hanbel, Musned: 2/159, 160, 203.
[8301] ibn Hanbel: 2/159, 203.

geçirmiştir[8302]
"Birbirinize hasedetmeyiniz, birbirinizin satışına engel olmayınız, kızmayınız, sırt çevirmeyiniz, ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz. Müslüman müs-lümanın kardeşidir, ona zulmetmez, onu rüsvây etmez, ona hakaret etmez, (diyen Peygamber (s.a.v.) üç defa) takva buradadır, diyerek göğsüne işaret etmiştir"[8303]
"(Hiçbir kötülüğü olmasa dahi) kişinin, müslüman kardeşine hakaret etmesi kendisine yeter. Her müslümanın diğerine kanı, malı ve namusu haramdır"[8304]
"Müslümanın, müslüman kardeşiyle üç günden fazla küs tutması helâl değildir. Öyle ki birbirleriyle karşılaşırlar, biri bu tarafa, öbürü öbür tarafa bakıp geçer (birbirlerine selâm verip konuşmazlar). Onların en hayırlısı, ilk selâm verendir[8305]
Müfessirler bu âyetlerden, müslümanlar arasında çıkan çarpışmanın, kendilerinden iman vasfını götürmeyeceği, hattâ bâğînin dahi kâfir olmayacağı kanısına varmışlardır. Çünkü Allah, âyette bâğî (saldırgan) oldukları halde yine onlara: "ihveh: kardeşler" ve "mü'minler" sıfatını vermiştir. Bu da onların, birbirleriyle çarpışmalarından dolayı kâfir olmadıklarını gösterir. Nitekim birisi Hz. Alî'ye, Cemel ve Sıffîn olaylarında kendisine karşı savaşanların müşrik olup olmadıklarını sormuş, Hz. Alî:
— Hayır, onlar şirkten kaçtılar, demiştir. Soran:
— Peki onlar münafık mıdır? demiş. Haz. Alî:
— Hayır, münafıklar, Allah'ı çok az anarlar, demiş. Soran:
— Öyle ise onların hali nedir? diye sormuş. Hz. Alî:
— Kardeşlerimizdir, bize haksız yere saldırdılar (bâğîdirler) demiş[8306]
Bâğî: Âdil imama karşı çıkandır. Güçlü bir cemâat, bir bahane ile âdil imama karşı birleşir ve kendilerine bir lider seçmiş olurlarsa imam adam gönderip onları kendisine itaate davet eder. Eğer bir haksızlık olduğunu söylerlerse imam onu giderir. Bir sebep göstermeden isyanlarına devam ederlerse onlar boyun eğinceye dek imam onlarla savaşır. Savaşırken kaçanları takibe-dilmez, esirleri ve yaralıları öldürülmez[8307]
Muhammed İzzet Derveze'ye göre saldırganı Allah'ın buyruğuna getirinceye kadar müslüman saldırganla savaşmak Allah'ın emridir. Fakat bu, Allah yolunda cihâd anlamına gelmez. Çünkü cihâd, müslüman olmayanlara karşı yapılan savaştır. Bundan şu sonuç çıkarılır:
Müslümanlar arasında çıkan savaşta tutsakları köle yapmak, ya da öldürmek, yahut onları serbest bırakmak için fidye almak caiz değildir. Nitekim Hz. Alî, Cemel Vak'asında birine, bağırarak şunu ilân etmesini emretmiş: "Hiç kimse kaçanı kovalamasın, yaralıya saldırmasın, onu öldürmesin!"
Sıffîn'de de kendisine getirilen tutsağa:
— Seni öldürmem, ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım, demiştir[8308]
Çarpışma sırasında tarafların birbirlerine verdikleri can ve mal ziyânını tazmin etmek gerekmez[8309]
Ama bu üç şart bulunmazsa yani güçleri bulunmayan az bir topluluk olur, yahut isyan etmelerini gerektirecek bir delilleri bulunmaz, yahut kendilerine bir imam tayin etmezlerse bunlar savaşa başlamadan, müslümanlara taarruz etmeden bunlara dokunulmaz. Fakat saldırırlarsa yol kesen (eşkiya) durumuna düşerler [8310]
11- Ey inananlar, bir topluluk, başka bir toplulukla alay etmesin. Belki (alay ettikleri kimseler), kendilerinden iyidirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki onlar kendilerinden iyidirler. Bir-birinizde kusur aramayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İnandıktan sonra fısk adı (inanana fâsık demek) ne kötüdür! Kim tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.
Tefsir:

11- el- Suhriyye: Alay etmek, eî-lemz, kaş göz veya el işaretleriyle alay edip birini kusurlu göstermektir. Hemz ise dil ile yermek, alay etmektir, et-Tenâbuz: Lakap anlamındaki nebz'den gelir. Tenâbuz, birbirine kötü lakap takmak demektir. Bir müslümana fâsık, münafık, eşek, domuz demek gibi.
Yüce Allah bu âyette mü'min erkek ve kadınların birbirleriyle alay etmemelerini, zira alay ettikleri kimselerin, Allah indinde alay edenlerden daha iyi olabileceğini, hepsi bir can gibi olan müslümanların, kaşla gözle birbirlerini kusurlu göstermemelerini, birbirlerine kötü lakap ve sıfatlar takmamalarını, inandıktan sonra fısk ismi takmanın, mü'min bir insana fâsık demenin kötü bir şey olduğunu, bu gibi şeylerden vazgeçmeyenlerin zâlim (haksız) olduklarını buyuruyor.
Yasak olan, kişiyi, hoşlanmadığı bir lakapla çağırmaktır. Fakat kişiyi, kendisi hakkında genel bir vasıf haline gelmiş olan lakaplarla anmakta bir sakınca görülmemektedir. Meselâ bazı kimseler "topal", yahut "kanbur" lakabiyle meşhur olurlar. Eğer bu sözlerde o adama bir sövme, hakaret anlamı yok ise onu bu lakaplarla

---

[8302] Buhârî, Salât: 88, Edeb: 36, Mezâlim: 5; Müslim, Birr: 65; Tirmiiî, Birr: 18; Nesâ'î, Zekât: 67; İbn Hanbel: 4/104, 405, 409.
[8303] Buhârî, Nikâh: 45; Edeb: 57-58, 62; Müslim, Birr: 30-32.
[8304] Müslim, Birr: 32; Ebü Dâvûd, Edeb bâbu men redde muslim.
[8305] Buhârî, Edeb: 57, 62, İsti'zân: 9; Müslim, Birr: 25; Tirmizî, Birr: 21.
[8306] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 6/225.
[8307] Beğavî, Mealim, Hâzin kenarında: 6/225.
[8308] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 6/225; et-Tefsîru'1-hadîs: 10/126-129.
[8309] Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 6/225.
[8310] Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 6/225.

çağırmakta bir sakınca yoktur.
Bu âyette üç yasak vardır:
1) Hiç kimsenin başkasiyle alay etmemesi,
2) Kadınların birbirleriyle alay etmemeleri,
3) Ve kimseye kötü lakap takılmaması.
Müfessirler bu yasakların her biri için ayrı bir iniş sebebi anlatmışlardır: îbn 'Abbâs'a dayanan bir rivayete göre âyetin başından kadar olan kısmı, Sabit ibn Kays ibn Şemmâs hakkında inmiştir. Sâbit'in kulağında ağırlık vardı. O meclise geldiği zaman Allah'ın Elçisine yakın oturup sözlerini işitmesi için, ondan önce gelenler, ona yer verirlerdi. Bir gün Sabit geç geldi, sabah namazının birinci rek'atine kavuşamadı. Peygamber (s.a.v.) namazı bitirip cemâate dönünce ashabı, yanında oturmak için yerlerini aldılar. Herkes ancak kendisine yer bulabildi, başka birine yer kalmadı. Yer bulamayan ayakta kaldı. Sabit namazını bitirince insanların omuzlarını okşayarak Allah'ın Elçisinin yanına doğru yürümeğe başladı. "Yer açın, yer açın" diyordu. Cemâat de ona yer açıyordu. Allah'ın Elçisinin yanına kadar vardı. Arada tek bir adam kaldı. Ona da "Yer aç" deyince adam:
— tşte yer buldun, otursana, dedi.
Sabit kızarak onun arkasında oturdu. Ortalık ağarınca Sabit adamı işaretle çekiştirerek:
— Bu da kim? dedi. Adam:
— Ben falanım, dedi. Sabit:
— Ha, falan kadının oğlu mu? dedi.
Câhiliye devrinde kötü görülmüş bir kadının adım andı (yani anasının vaktiyle fahişe olduğunu anlatmak istedi). Adam boynunu büktü, utandı. Yüce Allah bu âyeti indirdi.
Dahhâk'e göre bu âyetin bu kısmı, Peyğamber(s.a.v.)in, Ammâr, Hab-bâb, Bilâl, Suheyb, Salim gibi fakir sahâbîlerinin perişan halleriyle alay eden Temîm oğulları hey'eti hakkında inmiştir.
ikinci yasağı içeren: kısmının da Peygamberin zevceleri hakkında indiği rivayet edilir. Onlar, Peyğamber'in zevcesi Ummü Seleme'yi kısa boylulukla, Safîyye'yi de yahudilikle ayıplamışlar; Hafsa'nın, kendisine ardından: "Yahudî kızı" dediğini duyan Safiyye, ağlayarak Allah'ın Elçisinin huzuruna girmiş ve:
— Hafsa benim yahudi kızı olduğumu söylüyor, demiş. Peygamber (s.a.v.):
— Sen bir peygamber kızısın, amcan da peygamberdir ve bir peygamberin hanımısın. O sana neyi ile övünüyor? deyip Safiyye'yi tesellî etmiş. Hafsa'ya da:
— Allah'tan kork! demiş '.[8311]
Tirmizî'nin, garip diye nitelediği bu hadis, âyetin iniş sebebi olarak değil, Peygamber zevcelerinin menkıbeleri hakkında zikredilir.
kısmının da Seleme oğullan hakkında indiği rivayet edilir. Bu âyetin, kendileri yani Seleme oğulları hakkında indiğini söyleyen Ensârlı Sabit ibn Dahhâk şöyle demiş:
"Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bize geldiği zaman içimizden her adamın iki üç adı vardı. Allah'ın Elçisi: 'Ey falan' der, kendisine: *Yâ Resûlâllâh, öyle deme, o adam bu isimden hoşlanmaz' derlerdi. Yüce Allah "Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İnandıktan sonra kötü örf(la çağırmak), ne kötü bir şeydir!"i indirdi. "Tirmizî'nin rivayeti şöyledir: "Bizden her birimizin iki üç adı olurdu. Bazan adam bu adlardan, hoşlanmadığı biriyle çağırılırdı. Bunun için "Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın' indi" ı.
Bu rivayetlerdeki olaylar doğru olabilir. Fakat âyetin her parçasının ayrı ayrı olaylar üzerine ayrı ayrı zamanlarda indiği doğru değildir. Çünkü âyet bir bütündür. Eğer parça parça inseydi, her parça ayrı bir âyet olurdu. Oysa âyet, bütün cümleleriyle beraber bir bütündür. Zâten ayrı ayrı indiği söylenen cümleler, öteki cümleden ayrılırsa bir anlam ifade etmez. Meselâ " Ey inananlar, bir topluluk, başka bir toplulukla alay etmesin. Belki alay ettikleri kimseler kendilerinden iyidirler*in, ayrı, Ve kadınlar da başka kadınlarla (alay etmesinler). Belki öteki kadınlar bunlardan hayırlıdır" cümlesinin de ayrı indiği düşünülürse, ikinci cümle fiilsiz başlamış olacağından anlamsız kalır. Çünkü " Alay etmesin*' fi'Ii, hem birinci cümlenin, hem de ikinci cümlenin fi'lidir. Birincisi ikincisinden ayrılırsa ikinci cümle fiilsiz kalır, bir anlam ifade etmez. Allah anlamsız cümle indirmekten münezzehtir.
Tirmizî'nin rivayet ettiği Safiyye olayı, âyetin iniş sebebi olarak değil, Peygamber hanımlarının menkıbeleri bölümünde anlatılır ve bu olayla âyet arasında bir ilişki kurulmaz. Bu rivayetler, âyetleri, daha önce vukubulmuş olaylara uygulama çabasından başka bit şq (k|M\t. Zaten \)\1 &JÖ, Afc ^.M başına değil, kendinden önceki ve sonraki âyetlere bağlıdır. Sûrenin başından, tâ onüçüncü âyete kadar müslümanlara İslâm ahlâk ve âdabı öğretilmektedir.
İnandıktan sonra fisk adı ne kötüdür". Yani mü'min bir insana fâsık demek, yahut ona fisk gereği olan kötü isimler takmak ne kötüdür. Bu cümleden anlaşıldığı gibi yasaklanan lakap, insanın zoruna giden, hakaret anlamına gelen lakaptır. Bu lakaplar ancak fasıklara yaraşır. Mü'mine fâsık denmez, kötü lakap takılmaz. Yahut kötü lakap takmak fâsıkların işidir. Mü'minlerin birbirlerine böyle kötü lakaplar takması yakışık almaz.
12- Ey inananlar, zandan çok sakının. Zira zannın bir kısmı günâhtın Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın; biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? tşte bundan iğrendiniz. O halde Allah'tan korkun, şüphesiz Allah tev-beyi çok kabul eden, çok esirgeyendir.

[8311] Tinnitf, Menâkıb: 64; Hâzin: 6/226.

Tefsîr:

12- Yüce Allah, bu âyette zandan çok sakınmayı, zîra zannın bir kısmının günâh olduğunu, başkasının gizli taraflarını araştır mamayı, gıybet etmenin, yani başkasını arkasından çekiştirmenin, tıpkı ölü kardeşinin etini yemek gibi iğrenç bir şey olduğunu, Allah'tan korkup bu gibi kötü işlerden vazgeçmeyi, çok merhametli Allah'ın, tevbe edenleri bağışlayacağını buyurmaktadır.
Bundan önceki âyette yüzüne karşı mü'mine kötü davranılmaması emredilmişti. Bu âyette de arkasından ona kötülük edilmemesi emrediliyor.
Burada zan: Sebepsiz yere başkasını suçlamak, meselâ delilsiz olarak birinin herhangi bir kötü iş yaptığını sanmaktır. Yasaklanan zan, insanlar hakkında kötü düşünce beslemek şeklindeki zandır. Ama dinde zanna dayanan hükümler, bu tür zandan değildir. Onun insanlara zararı değil, yararı vardır. Kıyâs ve haber-i vâhid zan ifâde eder. Fakat bunlar başkasının hakkıyle ilgili değildir. Delil ile güçlenmekte ve toplumun yararına olmaktadır. Bu yasak zandan değildir. Çünkü zannın hepsi değil, bir kısmı günâhtır. İşte günâh olan, başkası hakkında kötü düşünce beslemek, başkasını kötü sanmak, zanna göre başkasının kötülüğüne hükmetmektir. Kaçınılması emredilen, bu kötü zandır. "Kötü zanda bulundunuz, böylece helaki hak eden bir toplum oldunuz"[8312] âyeti de kaçınılması emredilen zannın, kötü zan olduğunu gösterir.
Cumhurun, (ç) ile " okuduğu kelimeyi, Hasan, Ebû Recâ, İbn Şîrîn okumuşlardır. Bunlar birbirine yakın anlamlı kelimelerdir. Tecessüs, gizli şeyleri araştırmaktır. Bazı gizli şeyleri araştırana câsûs denir. Tehassüs ise insanın bazı duyu organlarıyle algılaması, yahut bir şeyi sırf kendisi için araştırmasıdır. Tecessüs başkası adına araştırmak, tehassüs kendisi için araştırmaktır.
Ğaybet: Bir kimsenin arkasından, onun hakkında sevmediği bir şeyi söylemektir. Biz bunu Türkçede gıybet şeklinde söyleriz. O kimse söylenen şeyi gerçekten yapmış ise söylenen söz gıybettir, yapmamış ise iftira olur. Peygamber
— Gıybet nedir bilir misiniz? diye sormuş.
— Allah ve Elçisi daha iyi bilin demişler.
— (Müslüman) kardeşini, sevmediği bir şeyle anmandır. Kendisine sorulmuş:
— Ya söylediğim şey gerçekten kardeşimde var ise? Buyurmuş ki:
— Söylediğin şey gerçekten onda var ise onun gıybetini yapmış olursun. Ama onda yok ise ona iftira etmiş olursun [8313]
Yüce Allah, gıybet etmenin çirkinliğini belirtmek için onu ölü eti yemeğe benzetmiştir. Gerçekten de arada benzerlik vardır. Çünkü ölen kişi, etinin yendiğinin farkında olmaz. Gıybet edilen de o anda, gıybet edenin söylediklerini bilmez. Ayrıca bu benzetmede insanın şeref ve namusunun, eti gibi haram olduğuna işaret de vardır. Ölü eti insana iğrenç gelir. Hele insan ölüsünün etini yemek daha iğrençtir. Ölen insan, kendi kardeşi olursa onun etini yemek daha iğrenç olur. işte yüce Allah, mü*mini gıybetten şiddetle kaçındırmak için onun, ölü eti yemek gibi olduğunu belirtmiştir.
Ölmüş kardeşin etini yemekten iğrendiniz. Ondan nasıl iğ-rendinizse birinin gıybetini yapmaktan da öyle iğrenin ve bundan uzak durun, demektir.
Âyetin sonunda kendisinden korkmayı emreden yüce Allah, tevbe edenleri bağışlayacağını vurgulamak için tevvâb (tevbeleri çok kabul eden) ve rahim (çok acıyan, esirgeyen) sıfatlarını hatırlatmaktadır.
Bu âyetin, arkadaşlarım arkasından çekiştiren İki kişi hakkında indiği rivayet edilir. Peygamber (s.a.v.) sefere çıktığı zaman iki zengin kişinin yanına bir fakir verirdi. Bu fakir onlara hizmet eder, onlardan önce çadıra gelip yemek hazırlardı. Allah'ın Elçisi, seferlerinden birinde Selmân-i Fârisî'yi, iki adamın yanına verdi. Selmân onlardan önce konakladıkları yere gitti, fakat uyku bastırdığı için yemek hazırlayamadı. O iki adam gelince:
— Ne yaptın (ne pişirdin)? dediler.
— Gözlerime uyku bastırdı, uyumuşum, bir şey hazırlayamadım, dedi.
— Öyle ise Allah'ın Elçisine git, bizim için yemek iste, dediler.
Selmân Allah'ın Elçisine gelip yemek istedi. Allah'ın Elçisi buyurdu ki:
— Üsâme ibn Zeyd'e git, eğer yanında fazla yiyecek veya katık varsa sana versin, dedi.
Allah Elçisinin hâzini (muhasibi) ve yükünün muhafızı olan Üsâme:
— Yanımda bir şey yok, dedi.
Selmân dönüp bir şey bulamadığım söyleyince adamlar:
— Üsâme'nin yanında yemek vardı ama cimrilik etti, dediler.
Ve Selmân'ı bazı sahâbîlere gönderdiler. Onlardan da bir şey alamayan Selmân döndüğünde dediler ki:
— Bunu da suyu bol bir kuyuya göndersek suyu kurur.
Sonra gizlice varıp Allah Elçisinin kendilerine vermesini emrettiği yiyeceğin, Üsâme'nin yanında olup olmadığım araştırmağa koyuldular. Allah Elçisinin yanına geldiklerinde Allah'ın Elçisi onlara:
— Neden sizin ağzınızda et yeşilliği görüyorum? dedi.

[8312] Fetih Sûresi: 12.
[8313] CâmiVl-beyân: 26/136.

— Vallahi yâ Resûlâllâh, biz bugün hiç et yemedik, dediler.
— Siz Selmân ve Üsâme'nin etini yiyordunuz, dedi.
Yüce Allah: "Ey inananlar, zandan çok sakının..." âyetini indirdi...[8314]
Rivayette anlatılana benzer bir olay vukubulmuş olabilir. Fakat âyetin, kendinden önceki âyetlerden ayrı indiği doğru değildir. Önce de söylediğimiz gibi sûrenin başından onüçüncü âyetin sonuna kadar bütün âyetler birbirine bağlıdır, hep birlikte inen bu âyetler, müslümanlara görgü kuralları öğretmekte, toplumda ayrılıklara yol açacak olumsuz davranışlardan kaçınmayı buyurmaktadır.
8u âyetlerdeki yasakları daha da pekiştiren hadîsler vardır:
"Güzel zan beslemek, güzel ibâdetlerdendir" [8315], Abdullah ibn Ömer bir gün Ka'be'ye bakarak şöyle dedi: "Yücesin, dokunulmazlığın da yücedir. Allah katında mü'minin dokunulmazlığı, senin dokunulmazlığından da büyüktür"[8316]
"Zandan sakının. Çünkü zan sözün en yalanıdır. Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın. Çekememezliky hased, buğuz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah'ın kulları kardeş olun!"[8317]
"İnsanların gizli şeylerini (kusurlarını) araştırırsan, onları bozarsın, ya da nerdeyse bozmuş olursun", "Ey diliyle inanıp da kalbine imanın girmediği kimseler, müslümanları incitmeyin, onları kınamayın, gizli taraflarını izlemeyin, çünkü kim müslümanın gizli kalması gereken hususlarını izlerse Allah da onun gizli şeylerini izler. Ve A Hah kimin gizli şeylerini izlerse onu, evinin içinde dahi rezîl eder"[8318]
"Bir mü'minin dokunulmazlığına, şerefine dil uzatılan bir yerde birmü'-mini rüsvây eden kimseyi Allah, en çok yardıma muhtâcolduğu sırada rezîl eder. Bir mü'minin şerefine dil uzatılan, dokunulmazlığı çiğnenen bir yerde mü 'mine yardım edip onu savunan kimseye de Allah, en çok yardıma muhtâcolduğu sırada yardım eder"[8319]
13- Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Kuşkusuz Allah yanında en üstün olanınız, (günâhlardan) en çok korunanızdır. Allah, bilendir, haber alandır.

Tefsir:

13- Şuûb: Şu'be'nin çoğuludur. Şa'b: Rebîa, Mudar, Evs ve Hazrec gibi ana kabileye denir. Ağacın dalları gibi birbirinden ayrıldığı için kabilelere şa'b denmiştir. Kabâil ise kabîle'nin çoğuludur. Ana kabile içindeki bölümlere kabile denir. Rebî'a'mn bir dalı olan Bekr, Mudar'm bir dalı olan Temîm gibi. Ka-bîlenin dallarına 'amâre (çoğulu 'amâir) denir. Bekr'in dalı olan Şeybân, Temîm 'in dalı olan Dârim gibi. 'Amâirin dallarına da butun, butûn'un dallarına fahz, fahz'ın dallarına da fasile ve 'aşiret denir. Meselâ Lüey, Kureyş'in batnıdır, Hâşim ve Ümeyye oğullan da Lüey oğullarının birer fahzıdır. Fahz'ın çoğulu ehfâz, fasîle'nin çoğulu fesâil, aşîretin çoğulu aşâirdir. Aşîret en küçük bir toplum birimidir. Bundan sonra üsre (aile) gelir. Bir kavle göre de yabancı kabilelere şuûb, Arap kabilelerine kabâil, yahudî kabilelerine esbât denir[8320]
bir tâ ile okunduğu gibi iki tâ ile de " ve tâ'ların birbirine idğâmiyle ve elifsiz olarak şeklinde de okunmuştur.
Yüce Allah burada insanları eşit olarak bir erkek ve bir kadından yarattığını, bu bakımdan aralarında bir fark bulunmadığını, insanların birbirlerini tanımaları için insanları ana kabilelere ve talî kabilelere ayırdığım, fakat falan veya falan millet veya kabileye mensubolmanın, kimseye bir şeref vermeyeceğini, Allah katında en üstün olanın, Allah'ın buyrukları dışına çıkmaktan, günahlara düşmekten en çok korunan, Allah'ın buyruklarına en çok sarılan olduğunu belirtmekte ve Allah'ın herşeyi bildiği, her yapılandan haberdar olduğu vurgulanmaktadır. Allah'ın yaptığı işler, bilgi ve hikmete dayanır. İnsanların hiçbir söz, hareket ve düşünceleri Allah'tan gizli kalmaz.
Müfessirler bu âyet için de çeşitli iniş nedenleri anlatırlar: Birine göre âyet, Sabit ibn Kays'ın, kendisine yer açmayan insana: "Ha, falanca kadının oğlu mu?" demesi ile ilgili olarak inmiş. Sabit böyle deyince Peygamber (s.a.v.):
— Şu kavme bak, ne görüyorsun? demiş. O da:
— Beyaz, kırmızı ve siyah renkli insanlar görüyorum, demiş. Peygamber (s.a.v.):
— Sen onlardan ancak takva ile üstün olabilirsin, demiş. Sabit hakkında bu âyet inmiş. Sabit'e yer açmayan adam hakkında da: "Ey inananlar, size meclislerde yer açın, dendiği zaman yer açın [8321] âyeti inmiş.
Bir rivayete göre bu âyet, Mekke'nin fethini müteâkib, Bilâl Ka'be'nin damına çıkıp ezan okurken onu işiten Attâb ibn Useyd:
— Allah'a hamdolsun ki babam bugünü görmeden öldü, demiş. Haris ibn Hişâm da:
— Muhamtned, bu kara kargadan başka müezzin bulamadı mı? Süheyl ibn *Amr da:

[8314] Hâzin: 6/227; Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 6/227; İbn Kegîr, Tfefsîr: 4/217.
[8315] Ebû DâvÛd, Edeb: 81; Tirmizî, Daavât: 115; İbn Hanbel, Musned: 2/297...
[8316] Tirmizî, Birr: 85.
[8317] Buhârî, Vasâyâ: 8, Nikâh: 45, Edeb: 57, 58; Müslim, Birr: 28; Tirmizî, Birr: 56; Muvatta', Husnu'1-Hulk: 15; İbn Hanbel, Musned: 3/245.
[8318] Tirmizî, Birr: 85; Ebû Dâvûd, Edeb, bâb fi'1-ğaybeh.
[8319] Ebû Dâvûd, Edeb, bâb men redde an muslimin ğaybeh.
[8320] Meâlimu't-Tenzîl: 6/230.
[8321] Mücâdele Sûresi: 11.

— Allah isterse, bir şeyi değiştirir. Ebû Süfyân da:
— Ben bir şey demem, göğün Rabbinin, ona (Muhammed*e) haber vereceğinden korkarım, demiş.
İşte boı âyet inerek onların neseb ve mal çokluğu ile övünmelerini, yoksulları küçümsemelerini kınamıştır[8322]
Bir başka rivayete göre bir sahâbî bir köle satın almış. Ona beş vakit Allah Elçisinin arkasında namaz kılmasına müsaade edeceğini va'detmiş. Beş vakit namazı Allah'ın Elçisinin arkasında kılan bu köle, bir zaman gelmez olmuş. Hasta olduğunu Öğrenen Peygamber (s.a.v.), onu sormağa gitmiş, ölünce de gidip onu yıkamış, defnetmiş. Peyğamber'in bir köleye böyle ilgi göstermesi, ensâr ve muhacir sahâbîlere garip gelmiş. Bunun üzerine bu âyet inmiş[8323]
Bunların hepsi zayıf rivayetlerdir. Evvelâ birinci olay, 11 nci âyet hakkında da zikredilmişti. Bu rivayet doğru kabul edilse: "Ey inananlar size meclislerde yer açın dendiği zaman yer açın..." [8324] âyetinin, "Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık..." âyetiyle beraber inmiş olması gerekir. Bu âyetle beraber inen bir âyetin buraya değil de başka bir sûreye yazılmasının anlamı yoktur.
İkinci rivayet ise bu sûrenin, Mekke'nin fethinden sonra inmiş olmasını gerektirir ki bu da doğru görünmüyor. Tirmizî'nin rivayetinde Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin fethi günü irâdettiği hutbede şöyle aemiştir: "Ey insanlar, Allah sizden câhiliyye ubyesini (övünmesini), atalarla gururlanmasını giderdi. İnsanlar iki türlüdür: Kimi iyi, müttekî, Allah indinde değerli, kimifâcir, şaki Allah indinde değersizdir. İnsanlar Âdem oğullarıdır, Allah Âdem'i topraktan yaratmıştır. Yüce Allak 'Ey insanlar biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Kuşkusuz Allah yanında en üstün olanınız, günâhlardan in çok korunam-nızdır..." [8325] Bu rivayetten bu âyetin, fetihten önce inmiş olduğu, Peyğam-ber(s.a.v.)in, hutbesi esnasında sözünü pekiştirmek için bu âyeti okuduğu anlaşılmaktadır.
Son rivayet ise sahâbîlerin yüksek ahlâkına aykırıdır. Peyğamber'in bir köleye ilgi göstermesini sahâbîler niçin tuhaf karşılasınlar? îlk önce Peyğam-ber'e inanan ve onun çevresinde toplanan kimseler, köleler, yoksul ve zayıf kişiler idi. Peyğamber'in sahâbîleri, insanın değerinin mal ve soy ile değil, takva ile olduğunu bilirlerdi.
Öyle ise bu anlatılan olayların, âyetin inişi ile bir ilgisi yoktur. Âyet kendinden önceki âyetlere bağlıdır. Yüce Allah, müslümanları birbirleriyle alay etmekten, birbirlerine kötü lakaplar takmaktan, kötü zan beslemekten ve dedikodu yapmaktan menediyor. Bu yasaklanan işlerin hepsi, insanın kendisini beğenmesinden kaynaklanır. İşte bu âyette bütün kötülüklerin anası olan kendini beğenme, soyuyla ve malıyla övünme huyu da menediliyor. Esasen insanların böyle şeylerle övünmeğe hakları da yoktur. Zira insanların hepsi bir erkek ve bir kadından yaratılmıştır. İnsanın ana ve babasını seçmek kendi elinde değildir. Kendi kesbi olmayan bir şeyden dolayı övünmesi veya kınanması doğru değildir. Allah katında insanın değeri, seçimi elinde olmayan soyu ile değil, kendi çabasının sonunda kazanacağı ahlâkı ve takvası iledir.
Önceki âyetlerde hitap, inananlara iken bu âyette bütün insanlığa hitâ-bedümektedir. Ve böylece bütün insanların eşitliği vurgulanmaktadır. Yüce Allah, insanların eşitliğini, faziletin soyda ve malda değil, ahlâkta olduğunu, Mü'minûn Sûresinin şu âyetlerinde daha açık bir biçimde belirtmiştir:
"Sûra üfürüldüğü zaman, artık o gün aralarında soylar yoktur ve birbirlerine bunu sormazlar. Kimin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin tartılan hafif gelirse işte onlar da kendilerini ziyana sokanlar, cehennemde temelli kalanlardır[8326]
İnsanın değerinin soyda ve malda değil, takvada, ahlâkta olduğunu belirten pek çok hadîs vardır. Bunlardan birkaçına işaret edelim:
"Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz Fakat kalblerinize ve amellerinize bakar"[8327]
"Ey insanlar, Rabbiniz bir, babanız birdir. Arabın yabancıya, yabancının Araba, kırmızının siyaha, siyahın kırmızıya üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir" [8328]
"Allah sizden câhiliyye gururunu ve atalarla övünmesini giderdi. İnsan ya mü'min veya şakı bir fâcirdir. İnsanlar Âdem oğullarıdır, Âdem de topraktan yaratılmıştır. Bir kavim atalariyle övünmekten vazgeçsin, yoksa onlar, Allah indinde burnuyla pislik yuvarlayan böcekten daha değersiz olur"[8329]
"Âdem ve Havva'nın çocukları olan insanlar, tam dolmayan ölçek gibidirler, hiçbiri ölçeği dolduramamıştır. (Her birinde bir eksiklik vardır). Allah kıyamet gününde size hasep ve neseplerinizden (soy sopunuzdan) sormaz. Allah katında en üstün olanınız, Allah'tan en çok korkammzdır"[8330]
Peygamber (s.a.v.) faziletin, risâlet ilminin veraset yoluyla değil, çalışma yoluyla intikal edeceğini bildirmiş, "Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler dinar ve dirhem miras bırakmamışlar, ilim miras bırakmışlardır. İlim alan, çok nasib almıştır" [8331] buyurmuştur.

[8322] Lubâbu't-Te'vîl (Hâzin): 6/229-230.
[8323] Keşşaf: 4/16.
[8324] Mücâdele Sûresi: 11.
[8325] Tirmi2î, Tefsîr, Sûre: 49; et-Tâc: 4/241.
[8326] Mü'minûn Sûresi: 101-103.
[8327] Müslim, Birr: 33; İbn Mâce, Zühd: 9; İbn Hanbel, Musned: 2/285.
[8328] İbn Hanbel, Musned: 5/411.
[8329] İbn Hanbel: 2/361.
[8330] Câmi'u'l-beyân: 26/140; İbn Hanbel, Musned: 4/145.
[8331] Buhârî, 'İlm: 10; Ebû Dâvûd, 'İlm: 1; Tirmizî, 'İlm: 19; İbn Mâce, Mukaddime: 17; Dâri-mî, 'İlm: 32; İbn Hanbel: 5/196.

Râzî, fazilet ve şerefin soy ile değil, takva ile olduğunu belirtmek üzere şu fıkrayı anlatır:
Duydum ki: Horasan kentlerinden birinde nesebi Hz. Alî'ye yakın, fakat kendisi fâsık bir adam vardı. Aynı kentte ilim ve amelde üstün, siyah bir köle de vardı. Halk teberrük için o köleye akın ederdi. Bir gün bu zât evinden çıkmış, halk da arkasından yürürken o şerîf kişi, sarhoş vaziyette bunun karşısına çıkmış. Halk, şerifi, o faziletli kölenin yolundan uzaklaştırmağa çalışmış, fakat o onları itip şeyhin elbisesini tutmuş:
— Ey tırnakları ve dudakları kara, ey kâfir oğlu kâfir, ben Allah Elçisinin oğlu iken hakaret görüyorum, sen saygı görüyorsun; ben kınanıyorum, sana ikram ediliyor; ben horlanıyorum, sana yardım ediliyor! demiş.
Halk o adamı dövmek istemiş, buna engel olan şeyh şöyle demiş:
— Ey şerîf, ben içimi ağarttım, sen ise içki ile içini kararttın. İnsanlar benim yüzümün karasının ötesinde kalbimin aydınlığını görüyorlar, bunun için ben onlara £üzel görünüyorum. Ben senin babanın siretini aldım, sen de benim babamın siretini aldın. Halk beni, senin babanın siretinde (huyunda), seni de benim babamın siretinde görüyor. Beni senin babanın oğlu, seni de benim babamın oğlu sandıkları için sana, benim babama yapılacak işlemi yapıyorlar, bana da senin babana yapılacak işlemi yapıyorlar!"[8332]
Nasıl ağacın dalları, yaprakları, çiçekleri ve meyvaları hep aynı gövdeye bağlı ise, tüm insanlar da temelde Âdem ile Havva'dan dallanmış kardeşlerdir. Bu âyette gayet açıkça vurgulandığı üzre insanın değeri, soyundan değil, ruh temizliğinden, güzel ahlâk ve davranışından kaynaklanır. İşte İslâm, insanların temelde kardeşliğini esas alıyor, bundan ötürü de üstünlüğü soya değil, gönül temizliğine, iyi ahlâka veriyor. Baksanıza, Fetih gününde o kadar soylu Kureyşli sahâbî dururken, ihlâs ve samimiyyeti, Habeşistan'U zenci bir köle âzâdlısı BilâPi, Peygamber'in müezzini olarak Ka'be'nin damına yükseltiyor. İnsan bu olaylar ışığında âyeti düşünürse, îslâmın insanlığa ne yüksek özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ufukları açtığını daha iyi anlar.
14- Bedevi Araplar: "İnandık" dediler. Deki: "İnanmadınız, fakat 'İslâm olduk* deyin. Henüz iman kalblerinize girmedi. Eğer Allah'a ve Elçisine itaat ederseniz» Allah, yaptığınız güzel işlerden hiçbirinin sevabını size eksik vermez. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. * * 15- Mü 'minler onlardır ki A ilah 'a ve Elçisine inandılar, sonra şüphe etmediler; Allah yolunda mallanyle, canlanyle cihâdettiler. İşte (iman sözlerinde) doğru olanlar onlardır. 16- De ki: "Siz mi Allah'a dindar olduğunuzu öğreteceksiniz? Allah göklerde ve yerde olanları bilir. Allah herşeyi bilendir." 17- İslâm oldukları için senin başına kakıyorlar. De ki: 'İslâm olmanızı benim başıma kakmayın. Tersine, eğer, gerçekten inanmışsantz, sizi îmâna ilettiği için Allah sizin başınıza kaksa yeridir". 18- Kuşkusuz Allah, göklerin ve yerin gizlisini bilir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.

Tefsîr:

14- Cumhur bu kelimeyi babından okumuş tur. "Allah size, amellerinizden hiçbir şeyin karşılığın eksik vermez" demektir. Ebu 'Amr ise bu kelimeyi den okumuş tur. "jUuâı Uj" âyeti de bu okuyuşu destekler.
14-15: Yüce Allah bu âyetlerde îmânın sözle değil, fakat ancak gönülden olacağını, gönülden Allah'a ve Elçisine itaat edenlerin güzel işlerinin sevabını eksiksiz vereceğini, kullarının birçok hatâsını da bağışlayacağını, gerçek mü'minlerin hiç şüphe etmeden kesin biçimde Allah'a ve Elçisine inanıp mal-larıyle ve canlarıyle Allah yolunda savaşanlar olduğunu bildirmektedir. Mal ve canlarını Allah yolunda feda etmekten çekinmeyenler, imanlarında sâdık müzminlerdir. Sadece söz ile inandık deyip, fî'len Allah ve Elçisinin buyruklarına uymayanlar, cihâddan kaçanlar, sözlerinde sâdık insanlar değillerdir.
16- Kimse lâf ile "İnandık" demekle Allah'a, kendisini gerçekten dindar kabul ettiremez. Göklerde, yerde bulunan herşeyi bilen Allah, herkesin gönlünde neler dolaştığını, kimin sözde ve kimin gerçekten mü'min, dindar olduğunu bilir.
17- Bazı kimseler, müslüman olmalarını, Allah'a ve Elçisine minnet etmeğe (başa kakmaya) kalkışmışlardır. Yüce Allah burada Peygamberine buyuruyor ki: Yoksa onlar, müslüman olmalarını senin başına mı kakıyorlar? Onlara söyle: Siz, müslüman olmanızı benim başıma kakmayın, buna hakkınız yoktur. Çünkü müslüman olmanız, benim yararıma değil, sizin yararınıza olan bir şeydir. Bilâkis, sizi sapıklıktan imana ilettiği için Allah sizin başınıza kakar. Gerçekten mü'min iseniz Allah'ın size olan bu lûtfunu düşünür, bana minnet etmez, sizi imana ulaştırdığı için Allah'a şükredersiniz.
18 nci âyette Allah'ın göklerde ve yerde bütün gizlileri bildiği vurgulanarak herkesin gönlünden geçen düşünceyi de bildiği, O'nun herşeyi bilen olduğu anlatılmaktadır. İnsan Allah'ın, gönlünden geçen düşünceleri ve her yaptığını bildiğini hatırlarsa içini kötü düşüncelerden, dışım kötü işlerden temizler. İçini ve dışını korur. Bunun için imanları sözden ibaret olan, menfaat duygusuyla hareket eden kimselere Allah'ın, Önce gizlileri, sonra görünenleri bildiği hatırlatılmakta, yani içi temizlemenin, dışı temizlemekten önce geldiği, imânın İslâmdan üstün olduğu anlatılmaktadır.
Bu âyetlerin, Esed ibn Huzeyme oğullan hakkında indiği rivayet edilir: Bunlar bir kıtlık yılında Medine'ye geldiler; gerçekte inanmadıkları halde inanmış güründüler, Medine sokaklarını kazurat ile kirlettikleri gibi fi atların artmasına da neden oldular. Hz. Peygamber'e gelip gider: Araplar, hayvanları üzerinde yalnız kuru canlarıyle sana gelirken biz mallarımızla, çoluk çocuğumuzla birlikte geldik. Falan falan oğullarının sana karşı

[8332] Mefâtîhu'1-ğayb: 28/139.

çarpıştıkları gibi biz sana karşı çarpışmadık deyip çarpışmadan müslüman olmalarını, Allah Elçisinin başına kakar ve sadaka isterlerdi'.[8333]

14 ncü âyette " kelimesi, " anlamınadır. Yani barışa girdik, vuruşmayı bıraktık, demektir. Barışa girmek demek olan İslâm, itaat ve tâat anlamınadır. Kur'ân'da islâm, kişinin kendisini Allah'a teslîm ve O'na gönülden itaat etmesi anlamında kullanıldığı gibi gönülden değil, sadece sözle itaat anlamında da kullanılmıştır. "Rabbi ona İslâm ol, dedi, âlemlerin Rab-bine İslâm oldum" [8334] âyetinde İslâm, birinci anlamdadır. "Fakat biz İslâm olduk deyin. Henüz kalblerinize imân girmedi" [8335] âyetinde ise ikinci anlamda kullanılmıştır. Birinci anlamda İslâm, imân ve ihlâsa eşittir. İkinci anlamda imandan farklıdır. îmân gönülden tasdik, İslâm ise dil ile itaatten ibarettir. İmân sâdece kalb ile olur. İslâm kalb ile de sadece dil ile de olabilir. İslâm imandan geneldir, îmân İslâmdan özeldir.

Âyetlerde bedevî Arapların, "İslâm olduk" sözleri, iman ve ihlâslanna delil sayılmamıştır. Çünkü davranışları, ihlâs ve îmâna aykırıdır. Fakat bunların bu davranışları nifak da sayılmamıştır. Çünkü bunlar henüz medenileş-memişlerdi. Sadece müslüman olduk, demekle müslüman olacaklarını sanıyorlardı. Yüce Allah onların söz ve davranışlarını ortaya koyarak gerçek imanın nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır. Gerçek iman, gerektiğinde mal ve caniyle Allah yolunda cihâda hazır olmayı gerektirir. İnandık deyip cihâddan kaçmak, gerçek imanla bağdaşmaz.

Aslında Hicretin son yıllarında müslüman olan çöl bedevilerinin çoğunun imanı böyle idi. İlk anda onların müslümanlığı, iman olarak gönüllerine yerleşmemiş idi. Fakat zamanla bu iman, kültür olarak gönüllere yerleş-miştir. Maamâfîh onlar, o halleriyle de müslüman kabul edilmişlerdir. Bu da "Ben müslümanım" diyen herkesi müslüman kabul etmek gerektiğini ortaya kor. Biz zahire göre hükmederiz. Gönülleri Allah bilir. Nitekim: "Ey inananlar, Allah yoluda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayın, dinleyin, size selâm verene, dünyâ hayâtının geçici menfaatini gözeterek: 'Sen mü'min değilsin' demeyin..." [8336] âyetinin tefsirinde izah ettiğimiz gibi bir grup müslüman, yolda rastladıkları, kendilerine selâm veren bir adamı, esasen kâfir olup can korkusuyla selâm verdiğini sanarak öldürmüşler, olayı duyan Allah'ın Elçisi: "Adamın karnını yarıp baktınız mı?" diyerek onun katilini azarlamıştır [8337]

Hucurât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah'ın ve Elçisinin önüne geçilemez. Bir mes'elede önce onların hükmü aranır. Onların bir hükmü, beyânı yoksa o zaman ictihâd ile bir karara varılır (1).

2. Peyğamber'in huzurunda edepli olmak, saygılı davranmak, yüksek sesle konuşmamak lâzımdır. Onun vârislerinin huzurunda da edepli olmak gerekir (2). Peygamberin huzurunda saygısızlık, amelleri boşa çıkarır. Ama onun yanında edepli, saygılı olanlar Allah'ın mağfiretine ererler (2).

3. Peygamberi, normal bir insanı çağırır gibi dışarıdan bağıra bağıra çağırmak hatâdır. Uyuyorsa onun uyanmasını beklemek ve edep ile haber göndermek, çıkıp gelmesini beklemek gerekir (4-5). Onun vârisi olan bilgin kişilere de aynı saygıyı göstermelidir.

4. Kuşkulu bir kişinin getirdiği haberi, incelemeden kabul etmemelidir. Aksi takdirde birinin getirdiği habere inanıp bir kavmin üstüne yürümek, ma'-sum kanı dökülmesine, telâfisi imkânsız pişmanlıklara sebebolabilir (6).

5. Allah ve Elçisinin buyruğunca hareket etmek, en güvenilir yoldur. Allah'ın lutfuyla, gönüllerine küfür kötü gösterilip îmân sevdirilmiş olanlar doğru yoldadırlar (7-8).

6. tki mü'min grup birbiriyle çarpışırsa aralarını uzlaştırmak gerekir. Şayet biri diğerine haksız yere saldırırsa saldırgan, Allah'ın buyruğunu kabul edinceye dek ona karşı savaşılır. Dâima inananların arasını uzlaştırmalı ve adaletten ayrılmamalıdır. Allah adalet yapanları sever (9).

7. Mü'minler birbirlerinin kardeşidirler. Kardeşler kavgalı değil, barış içinde olmalıdırlar (10),

8. Ne kadınlar, ne de erkekler birbirleriyle alay etmesinler. Kimse kimseyi horlamasın, küçük düşürmesin, başkasına kötü lakap takmasın. Allah katında kimin iyi olduğunu Allah bilir. Belki horlananlar, horlayanlardan daha iyidir, bilinmez. Başkalarını küçültücü lakaplarla hor görmek îmân sıfatına aykırıdır (11).

9. Zandan çok sakınmalıdır. Çünkü zannın bir kısmı günâhtır. Kimsenin kusurunu araştırmamalı, dedikodusunu yapmamalıdır (12).

10. İnsanların birbirini tanımaları için Allah onları uluslara ve boylara ayırmıştır. Ama hepsi de bir erkek ile bir kadından yaratılmıştır. Allah katında değerli olan, Allah'ın yasaklarından daha çok korunandır. İnsanı değerli yapan, ana-babası değil, kendi eylemleridir (13).

11. Gönüle yerleşmeyen bir düşünce îmân olamaz. Yalnız dil ile inandığını söylemek, insana güvence verir (14). Samimî îmân odur ki içinde kuşku bulunmaz, güzel eylemlere, Hak yolunda çabaya dönüşür (15).

12. Allah'a ve Elçisine itaat eden, Allah'tan tam ödülünü alır (14).

[8333] Hâzin, Begavî: 6/231-232.
[8334] Bakara Sûresi: 131.
[8335] Hucurât Sûresi: 14.
[8336] Nisa Sûresi: 94.
[8337] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 4; Tirmi2î, Tefsir, Sûre: 4.

13. Allah, insamn içinden geçeni bilir. Kişi, kendisinin dindar olduğunu söylemekle Allah katında dindar olmaz. Allah gerçek dindarları bilir. Hiçbir düşünce, O'ndan gizli kalmaz (16). O, göklerde ve yerde gizli ve açık ne varsa hepsini bilir (18).
14. İnsan müslüman olmasını, kimsenin başına kakamaz. Çünkü İslâm, Allah'ın lutfudur. Müslüman olduğundan dolayı başkasının başına kakmak şöyle dursun, kendisini bu en büyük nimete lâyik gördüğünden dolayı Allah'a şükretmelidir. Samimî îmân bunu gerektirir (17).

HUCURÂT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.
1
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
T ve dâl'm fethiyle: Dahhâk ve Ya'kûb
el-Hadramî.
T'nin dammı, dâl'm kesriyle:
ziyadesiyle:
ile:
ötekiler. [8338] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8339] Çoğunluk, îbn Mes'ûd, Übey. [8340] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8341]
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Cîm'in fethiyle:
Cîm'in dammıyle:
ziyadesiyle: T'dan sonra sâ ile:
T'den sonra b, y ile tebeyyün'den:
İtaat kökünden: Tav' kökünden: Mütâva'at kökünden: Müennes tesniye [8342]
Müzekker tesniye: Lafza riâyeten çoğul:
Okuyanlar:
Übey ve Ebû Ca'fer. Ötekiler[8343]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. İbn Mes'ûd, Hamza, Kisâ'î[8344]
Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [8345]
Übeyy [8346]
İbrâhîm ibn Ebî
'Able.
İbn Mes'ûd [8347]
Çoğunluk[8348]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
İkinci hemzenin beyne
beyne teshîli: Nâfi', îbn Kesîr,
Ebû 'Amr, Ruveys. İkinci hemzenin
tahkiki: Ötekile[8349]
'Abdullah ibn
Mes.ûd[8350]
Çoğunluk[8351]
10 Hemzenin kesri, hâ'nın
sükûnu ile: Nasr ibn Âsim,
Ebû'l-Âliye, Cah-derî ve Ya'kûb. Vâv'dan sonra elif ile,

[8338] Taberî'ye göre takdîm kökünden olan ikinci kırâetten başkası caiz değildir (CâmiVl-beyân: 26/117).
[8339] el-Mesâhif: 92. Başkaları, İbn Mes'ûd'un okuduğunu, rivayet etmişlerdir (el-Mesâhif: 92).
[8340] el-Mesâhif: 92, 165; el-Bahr: 8/106.
[8341] el-Mesâhif: 92.
[8342] Tâıfeteyn'in lafzı bakımından muennes okunmuştur.
[8343] el-Mesâhif: 165; Kurtubî: 16/310; en-Neşr: 2/375-376. Taberî'ye göre doğrusu, iki harfin de dammıyle olandır (26/122).
[8344] el-Mesâhif: 92; Câmi'u'l-beyân: 26/123.
[8345] el-Mesâhif: 92.
[8346] el-Mesâhif: 166.
[8347] el-Mesâhif: 92.
[8348] Kurtubî: 16/316.
[8349] Birinci hemzenin tam telaffuzunda ihtilâf yoktur (el-Budûr: 299).
[8350] el-Mesâhif: 92; Kurtubî: 16/316.
[8351] Kurtubî: 16/316; el-Mesâhif: 93.

yine çoğul: 'Alî, Hasan, îbn
Sîrin'den de rivayet edilmiştir [8352]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Meftûh hemze, hâ, vâv
ile, tesniye: Çoğunluk[8353]
11 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve Übey[8354]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd.
(İkincisi) Çoğunluk.
(İkincisi) ibn Mes'ûd ve
Übey[8355]
Nûn'dan sonra hâ üzerinde susma: Ya'kûb. Sükûtsuz: Ötekiler. Mîm'in dammıyle:
Ya'kûb. Mîm'in kesriyle: Ötekiler[8356]
Şeddeli tâ ve iki sakinden dolayı medd-i lâzım.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
12
12
3 Şeddesiz ve medsiz: Ötekiler. Her halde hemze'nin
yâ'ya dönüştürülmesi:
Yalnız vakıf halinde hemzenin yâ'ya dönüştürülmesi: Hâ ile:
Cîm ile: Şeddeli yâ ile: Hafif yâ ile: Hafif meksûr r ile,
etken:
Madmûm kâf ve şeddeli, meksûr r ile, edilgen:
Verş, Sûsî, Ebû Ca'fer.
Hamza[8357]
Ebû Recâ', Hasan ve başkaları. Çoğunluk [8358]. Nâfi', Ruveys. Ötekiler.
Çoğunluk.
Ebû Sa'îd el-Hudrî[8359]
Ayet No.
13
14
Kelime:
İki t ile: Hafif tek t ile: Üçlü kökten:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Her halde şeddeli t ile: Bezzî.
A'meş'.[8360] Çoğunluk. Übeyy, İbn 'Ab-bâs, Dahhâk ve Ebân-Âsım'dan[8361] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[8362] A'meş ve bir rivayette İbn Mes'ûd [8363]. Çoğunluk.
Hemzenin kesri ile: OÎ Meftûh hemze ile:
İbn 'Abbâs [8364]
Yâ ile lâm arasında sakin bir hemze ile: Übey ve Ebû
'Amr [8365]
Hemzeyi elife dönüştürme:
Ebû 'Amr.
11

[8352] el-Mesâhif: 166, 190.
[8353] el-Mesâhif: Câmi'u'l-beyân: 26/130; Kurtubîf 16/323;/fel-Budûr:
[8354] el-Mesâhif: 93, 166.
[8355] el-Mesâhif: 93.
[8356] el-Mesâhif: 93, 166.
[8357] Başlama durumunda iki vecih vardır: Meftûh bir hemze ile başlama, ya da meksûr lâm ile başlama yani veya şeklinde.
[8358] Kurtubî: 16/332. Anlam bakımından bunlar birbirinden uzak değildir. Çünkü-cîm ile sana gizli kalanı araştırmaktır. Hâ ile ise haber almağa çalışmak, bunu araştırmaktır (Kurtubî: 16/333).
[8359] el-Bahr: 8/115.
[8360] el-Bahr: 8/116.
[8361] el-Mesâhif: 166; el-Bahr: 8/116.
[8362] el-Mesâhif: 93.
[8363] el-Mesâhif: 93.
[8364] el-Bahr: 8/116.
[8365] el-Mesâhif: 166.

Ayet No.
17
18
Kelime: Kırâeî farkı:
Hemzenin hazfiyle:
yerine
îmân: İslâm: Ğâib yâ'sıyle: Hitâb tâ'sıyle:
Okuyanlar:
Ötekiler[8366]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8367]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Zeyd ibn 'Alî[8368]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8369]. Übeyy, İbn Kesîr. Ötekiler[8370]

KAF SÛRESİ 1766
Tefsîr: 1766
Tefsir: 1767
Tefsîr: 1768
Tefsîr: 1769
Tefsîr: 1770
Tefsir: 1773
Tefsir: 1774
Kaf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1776
KAF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1777

[8366] Taberî'ye göre doğrusu hemzesiz ve elifsiz olan son vecihtir (Câmi'u'l-beyân: 143).
[8367] el-Mesâhif: 93.
[8368] el-Mesâhif: 93; el-Bahr: 8/118.
[8369] el-Mesâhif: 93.
[8370] Bu vecihlerin hepsi için bkz.: el-Mesâhif: 166; Kurtubî: 16/348-350; Tebsıra: 681; en-Neşr: 2/376.

KAF SÛRESİ

Adını başındaki harften alan sûrede Allah'ın kâinattaki kudret işaretlerine dikkat çekilir, âhiretin mutlaka vukubulacağını kanıtlayan misaller verilir ve insanın yaptıklarından sorguya çekileceği vurgulanır. Geçmiş peygamberleri yalanlayanların uğradıkları sonuçlara işaret edilerek Peygamber (s.a.v.) tesellî edilir.
Muhammed İzzet Derveze, 38 nci âyetinin Medine'de indiği hakkındaki rivayeti şüpheli görmektedir. Çünkü âyet konuya bağlıdır ve ötekilerle aynı üslûbu taşımaktadır. Bundan dolayı sûrenin bütün bölümlerinin bir defada veya ard arda indiği görüşü ağır basmaktadır. Sûre Mekke'de, Mürselât Sûresinden sonra inmiş olup 45 âyettir. Resmî sıralamada 50, iniş sırasına göre 34 ncü sûredir.
Peyğamber(s.a.v.)in bayram namazında Kafile İkterebeti's-sâ'atu ve'n-şakka'l-Kamer sûrelerini okuduğu rivayet edilir.[8371]
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Kaaf. Şerefli Kur'ân'a andolsun, 2- İçlerinden bir uyarıcı gelmesine şaştılar da o kâfirler: "Bu tuhaf bir şeydir" dediler. 3- "Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (tekrar hayâta döneceğiz)? Bu, (akıl ve imkândan) uzak bir dönüştür". 4- Biz yerin, onlardan eksilttiği herşeyi bilmişizdir. Yanımızda da (her-şeyi) zapteden bir kitap vardır. 5- Doğrusu onlar, hak kendilerine gelince onu yalanladılar. Şimdi onlar çalkantılı bir durum içindedirler.

Tefsîr:

1-Kaaf, harfi üzerinde çeşitli tefsirler vardır: Kaaf, sûrenin ismidir, Allah'ın isimlerindendir, Allah'ın el-Kadîr, el-Kaahir, el-Kaabıd, el-Kuddûs, el-Kayyûm isimlerinin anahtarıdır (onların sembolüdür); Kaaf, kudiye'1-emr: iş oldu bitti demektir, âlemi kuşatan bir dağın adıdır gibi.
Bunlar bir dayanağı olmayan zayıf görüşlerdir. Bu harf de bazı sûre başlarındaki öteki harfler gibi gerek Peyğamber'in, gerek dinleyenlerin, okunacak vahye dikkati çekme görevi yapmaktadır. En doğru tefsirin bu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü genellikle bu harflerle başlayan sûrelerde bu harflerin ardından Kur'ân'dan, kitaptan veya vahiyden söz edilir. Böylece bu harflerle Peyğamber'e vahyedilen sözlerin önemine dikkat çekilir. Bu konuda, daha önceki sûrelerde yeterli bilgi vermiştik. Onları tekrara gerek yoktur.
Kaaf harfiyle dinleyenlerin dikkati uyandırıldıktan sonra yüce Kur'ân'a and içilmektedir ki bu kasem ile de Kur'ân'ın büyüklüğü ve önemi iyice vurgulanmaktadır. " "de vâv kasem içindir. Kasem'e cevap gerek. Bu cevap ya hazf edilmiştir: "Siz mutlaka diriltileceksiniz!"takdirindedir. Yahut cevap: " Onlara, kendilerinden bir uyarıcı gelmesine şaştılar..." veya " Hiçbir söz söylemez ki yanında bir gözetleyip tesbit edici olmasın" âyetleridir. Yahut da cevap dördüncü âyettedir: "Şerefli Kur'ân hakkı için biz, arzın onlardan eksilttiği herşeyi bilmişizdir. Kim ölür, kim kalır, bunları biliriz. Katımızda ölenleri, doğanları, olan biten herşeyi saptayan bir kitap vardır."
2-3: Birinci âyette Kur'ân'ın ululuğuna dikkat çekildikten sonra kâfirlerin, kendilerine, kendi içlerinden bir uyarıcı gelmesine şaştıkları, insanın ölüp toprak olduktan sonra tekrar dirileceğine hayret ettikleri belirtiliyor. Onlar: "Biz öldükten, toprak haline geldikten sonra nasıl diriltileceğiz? Bizim cisimlerimizin bir zaman var olup olmadığı nasıl belli olacak ki her birimiz yeniden ayrı ayrı yaratılalım?" demişlerdir.
4- İşte dördüncü âyette Cenabı Hak, böyle düşünenlere, yerin içine geçen insanı, her canlıyı (öleni-kalanı); ölenin dağılıp toprağa karışan parçalarını bildiğini; kendisinden gizli kaıan hiçbir şey olmadığını; huzurunda da her-şeyi ayrıntılarıyle kaydeden bir kitap (kayıt defteri, kütük) bulunduğunu bildiriyor.
Bu âyet, müşriklerin " Biz yerde dağılıp kaybolduktan sonra yeniden mi yaratılacağız?" [8372] sözlerine cevaptır. Yani insan dağılıp toprağa karışsa, yakılıp külleri göğe savrulsa, suya dökülse yine Allah onun parçalarını bir araya toplayıp onu yeniden yaratır. Kitabın sıfatı olan hafız kelimesi, mahfuz veya hafız anlamınadır. Birinci takdirde: Katımızda korunmuş bir kitap vardır; ikinci takdirde katımızda eşyanın, ayrıntılarını içinde taşıyıp muhafaza eden bir kitap vardır, demek olur.
5- Kur'ân'ın haber verdiği âhiret âlemi muhakkaktır. Müşrikler, kendilerine gelen gerçeği yalanlamakla çalkanan bir iş içerisine düşmüşlerdir. İşleri karışıktır. İnkârları, vicdanlarım rahatsız etmektedir. Yalanlıyorlar ama "Acaba var mı, ya varsa?" şeklinde sorular da kafalarına takılmakta, kendilerini huzursuz etmektedir. Bir düşünce ve inançta karar kılamazlar. Peyğamber'e kâh şâir, kâh mecnun, kâh büyücü derler. Bu sözleri de onda, ma'nevî bir şey olduğu kanısında bulunduklarını gösterir. Kararsız, ne yapacaklarını bilemez bir durumda, huzursuzluk içindedirler.
Müşriklerin, Peyğamber(s.a.v.)e karşı çıkmalarının en önemli sebebi âhiret inancı idi. Onlar Allah'ın varlığına inanıyorlardı ama Peygamber'in Allah'tan vahiy aldığına inanmıyorlardı. Hele onun, öldükten sonra insanların tekrar dirilip dünyâda yaptıklarından hesap vereceklerini, mükâfat veya ceza göreceklerini söylemesine asla inanmıyorlardı. Onlara göre ölmüş, çürümüş cesetlerin tekrar dirilmesi mümkün değildi. Bunu olası görmüyorlardı. Bu sözleri söyleyen Peyğamber'e şiddetle karşı koyuyorlardı. Aşağıdaki âyetler de onların bu düşüncelerini bize anlatmaktadır:
"Kalbleri eğlencededir. O zulmedenler, aralarında gizlice şöyle konuştular: 'Bu da sizin gibi bir insan değil mi?

[8371] Müslim, Saiâtu'l-îdeyn: 140; Ebû Dâvûd, Salât, bâbu mâ yukrau fîl-adhâ ve'1-fıtr.
[8372] Secde Sûresi: 10.

Şimdi siz göz göre göre büyüye mi kapılacaksınız?' Dedi ki: 'Rabbim, gökte ve yerde olanı bilir. O işitendir, bilendir.', 'Hayır, dediler, (Muhammed'in söyledikleri) karmakarışık hayallerdir; hayır, onu uydurmuş; hayır, o şâirdir. (Gerçekten peygamber ise) öncekilerin (kavimlerine mu'cizelerle) gönderildikleri gibi o da bize bir mu'cize getirsin"[8373]. "Dediler ki: 'Ey kendisine zikir indirilmiş olan, sen mutlaka cinlenmişsin!' Eğer doğrulardan isen bize melekleri getir şenel" [8374], "Bu Kureyş-liler de diyorlar ki: 'İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız, babalarımızı getirin!"[8375]
Hamdi Yazır şöyle diyor: "Ölüyü diriltmenin uzak zannedilmesi, bir insanın hakikati ve eczasının ayrıntıları tamamiyle bilinemediği için cehaletten ileri gelir. Hayât ilmi (biyoloji) bilinse de bir insanın özelliğini oluşturan bütün gizlilikler ortaya çıksa, bir kimseyi öldürüp yeniden diriltmek uzak sayılmaz. Yüce Allah, insanı bilmiş yaratmıştır. Ölüp çürüyüp de toprak olan kot vimlerin veya kişilerin hüviyet ve ayniyetlerini oluşturan elemanlardan ve şartlardan kalan nedir? Eksilen nedir? Ruh mudur, beden midir? Bedenin maddesi ve eczası mıdır? Yoksa benzer parçalar arasında hayatı ve ayniyeti ifade eden belirli ve özel bir oran mı vardır? Allah hepsini bilir. Toprakta çürüyüp yok olduğu sanılan teşekküllerin, nisbetlerin, kuvvetlerin, hususiyetlerin en küçüğüne varıncaya kadar hepsi, olduğu gibi Allah Teâlâ'nın ilminde mevcuttur"[8376]
6- Üstlerindeki göğe bakmadılar mı, onu nasıl yaptık, süsledik, hiçbir çatlağı yoktur? 7- Yeri nasıl yaydık, ona sağlam dağlar attık, onda her güzel çifti bitirdik?! 8- (Bunları,) Allah'a yönelen her kulun gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (yaptık). 9- Gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilecek dâne(\i ekin)/eA-bitirdik. 10-Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları yetiştirdik; 11- Kullara rızık olması için. Ve su ile ölü bir ülkeye can verdik. İşte (kabirlerden) çıkış da böyledir.

Tefsir:

6- Göğü böyle mükemmel yaratıp onu yıldızlarla süslemek, Allah'ın sonsuz kudret ve hikmetini gösterir. Bu muazzam kâinatta hiçbir çatlak, bozukluk, düzensizlik yoktur. Yüce Allah Yeri de merkezdeki fevkalâde sıcak, erimiş madenlerin oluşturduğu magmanın üzerine döşemiş, bu sıcak sıvının çevresini kabuklaştırarak, bu kabuğun üzerine de kazık gibi dağlar atmış; behîc: güzel görünümlü, gönül açan, insana zevk veren her çifti bitirmiştir. Bunlar, Allah'a yönelen kul için tebşire ve öğüttür.
Tebşire: Hem güzel görme kuvveti, hem de kalbe basiret kuvveti vermek anlamına gelebilir. Fakat burada "zikrâ" ile beraber zikredildiğinden dolayı görme kuvveti anlamını vermesi, daha uygundur. Tebşire, hissî, zikrâ ise aklî bir kavramdır. Yani birisi ihsas (duyurma) birisi ihtardır. Bunların her biri birer yeni hayât neş'esiyle yüce Allah'ın yeniden diriltme kudretine delâlet eder. İhsas, hâl olan dünyâ hayâtını yaşatırken, ihtar ve tezkîr mâzî ve istikbal bilinciyle âhireti duyurur'.[8377]
Kâinatın bu düzeninin, muntazam göğü, şu yüksek dağları, şu renk renk, çift çift bitkileri, ekinleri, ağaçları düşünen insan; bunların bir raslantı sonucu olmayıp kudretli Allah'ın yaratmasiyle meydana geldiğini anlar ve bunları yaratan Allah'a yönelir, O'na kulluk görevini yerine getirir.
Altıncı âyetten, kâinat kanunlarında hiçbir aksaklık olmadığı, herşeyin, İlâhî yasaya göre düzen içinde yürüdüğü anlaşıldığı gibi yedinci âyetten de bütün bitkilerin çift, yani erkekli dişili olduğu anlaşılmaktadır.
9-11: Bâsikâat: Uzun, Birbiri üzerine yığılmış hurma salkımları bulunan uzun uzun hurma ağaçları" demektir.
Yüce Allah bu âyetlerde kullarına rızık sağlamak için gökten indirdiği yağmurla bahçeleri, ekinleri, birbiri üstüne yığılmış boğum boğum salkımlı uzun hurma ağaçlan bitirdiğini ve ölü toprağı yağmur ile hayâta kavuşturduğunu bildiriyor ve işte insanların dirilip kabirlerden çıkarılmasının da buna benzediğini vurguluyor. Yağmur nasıl ölü toprağa can veriyorsa, bedenlere üflenen ruhlar da ölü bedenlere can verip onları kabirlerden kaldıracaktır. Kupkuru toprağı, kuru ağaçları yeşillendiren Allah, ölülere can veremez mi? Elbette verir. Ölüyü yeniden diriltmek, şu tabiatı yeşertmekten zor değildir. Zaten Allah için zorluk da söz konusu olamaz.
Ebu's-Suûd Efendi'nin beyanına göre yerden bitkilerin çıkarılmasına ihya, ölülerin diriltilmesine hurûc ta'bîr olunması, önemsiz gibi görülen bitirmenin değerini büyütmek ve uzak görülen yeniden dirilme işini doğal bir iş gibi kolay göstermek ve bu suretle bitkiyi ihrâc ve ölüleri diriltme arasında benzerliği gerçekleştirerek öldükten sonra dirilmeyi insanların anlayışına yaklaştırmaktır'.[8378]
Ölü Arzın (Yerin) diriltilmesi, Kur'ân'ın birçok yerinde ba'si ba'de'l-mevt (öldükten sonra diriltme) için örnek verilir: "Allah'ın rahmetinin eserlerine bakın ki, nasıl yeri ölümünden sonra diriltiyor?! Kuşkusuz O, ölüleri de di-riltecektir. O, herşeye kaadirdir" [8379], "O ki rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci gönderir. Nihayet onlar ağır ağır bulutları yüklenince, onu ölü bir ülkeye yollarız; onunla su indirir ve türlü türlü meyvalar çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız"[8380]

[8373] Enbiyâ Sûresi: 3-5.
[8374] Hicr Sûresi: 6-7.
[8375] Duhân Sûresi: 34-36.
[8376] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4497.
[8377] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4499.
[8378] İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-kerîm: 8/127.
[8379] Rûm Sûresi: 57.
[8380] A'râf Sûresi: 57.

İşte Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu böyle açıktır. Kur'ân'ın üslûbunu âlim de, ümmî de, filozof da, halk da anlar. Çünkü Kur'ân, tasvîr üslûbunu kullanır ve göze, kulağa, bütün duyulara hitabeden En soyut kavramlar dahi Kur'-ân'ın bütün duyulara çarpan akıcı üslubuyla insanın ruhuna nüfuz eder.
12- Onlardan önce Nûh kavmi, Resliler ve Semûd da yalanlamıştı. 13- 'Âd, Fir'avn veLût'un kardeşleri, 14- Eykeliler ve TUbba' kavmi de. Bunların hepsi elçileri yalanlayıp uyardığım(azâb)ı hak ettiler.

Tefsîr:

12-14: Yukarıda âhiretin vukuunu kabul etmeyen müşriklerin sözlerine işaret edilmiş ve âhiretin olacağını kanıtlayan tabiat olayları buna misal verilmişti. 12-14 ncü âyetlerde de âhireti yalanlayan eski milletlerin azaba çarpıldıklarına işaret ediliyor. Böylece âhireti inkâr eden Araplara, âhireti inkâr eden eski kavimler gibi azaba çarpılacakları düşüncesi veriliyor.
Va'îd kelimesi de va'd gibi masdardır. Mef'ûl anlamına da gelir. Va'd maddesi, hayır ve serde, tatlı ve acı olaylarda kullanılır. Fakat va'îd ve 'iyâd acı ve korkunç şeyler için kullanılır. Tehdid ve inzâr ifade eder.
Bundan önceki sûrelerde de Fir'avn, 'Âd, Semûd ve Nûh kavimlerinden söz edilmişti. Fakat er-Ress, Eyke ve Tubba' kavimleri, iniş sırasına göre ilk defa bu sûrede anılmaktadır. Lût kavmi de yine iniş sırasına göre ilk defa burada zikredilmektedir. Necm Sûresinde bu kavimden sarahatle değil el-Mu'tefikeh (altı üstüne getirilen kentler) adiyle söz edilmiştir.
Burada Reslilerin ve Tubba'hların, elçileri yalanladıkları ifade ediliyor. Demek ki bu kavimlere de peygamber gönderilmiştir. Bu husus, yalnız bu sûrede geçmektedir. Reslilere ve Tubba'lılara elçi gönderildiği, başka bir sûrede geçmez. Sâdece Furkan Sûresinde ashâbu'r-Ress (Resliler) adı bir kez daha anılır ama Tubba' adı başka bir yerde geçmez.
"Ress: Batarak veya kapatılarak körelmiş kuyudur. Ashabû'r-Ress bu kuyunun çevresinde oturan halktır. Bunların, Arap Yarımadasının kuzeyinde oturan bir kavim oldukları söylendiği gibi güneyindeki ashâbu'l-uhdûd (Hendek sahipleri) oldukları da söylenmiştir. Bugün Yarımadanın kuzeyinde Ress adiyle bilinen bir bölge vardır. Herhalde eski bir bölgedir ve burada yaşayan halk da isyanları yüzünden helak olmuştur.
"El-Eykeh: Birbirine girmiş ağaçların bulunduğu bir bölgedir. Şuara Sûresinde Hz. Şuayb'in, Eyke'ye elçi olarak gönderildiği zikredilmişti. A'râf ve Hûd Sûrelerinde de Şuayb'in, Medyen'e elçi olarak gönderildiği anlatılır. Şu-arâ Sûresinde anlatılan Eykelilerin vasıfları, A'râf ve Hûd Sûrelerinde anlatılan Medyenlilerin vasıflarına uymaktadır. Meselâ Hz. Şuayb, Eykelilere: "Ölçüyü tam yapın, eksik ölçenlerden olmayın" [8381] diyor. Yine Şuayb Medyenli-lere: "Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların mallarını eksik vermeyin!" [8382], "Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların mallarını eksik yapmayın" [8383] demektedir. Bunlardan, Eyke ile Medyen'in, aynı kent olduğu anlaşılmaktadır.
"Medyen adı, Kitabı Mukaddes'in Çıkış ve öteki Kitaplarında geçer. Bugün Ürdün'ün batısında Akabe taraflarında Medyen diye anılan bir kent harabesi vardır. Müfessirlere göre Şuayb, Musa'nın kayın babası olan zâttır. Çıkış Kitabına göre Mûsâ, Medyen kâhini Yetro'nun kızıyla evlenmiştir. Sayılar Kitabının onuncu babında da "Musa'nın kaynatası Midyanî Reuel oğlu Ho-bab"dan söz edilir. Bu isim üzerinde Arapçanın etkisi açıktır. Herhalde Ho-bab adı, Arapçaya Şuayb şeklinde geçmiştir.
Daha önce izah ettiğimiz Tubba', Yemen kırallarının unvanıdır. Ashâb-ı Tubba' Tubba unvanlı kıratların yönetimindeki halktır. Bunlar, kendilerinden önce yaşamış olan 'Âd kavminden başkadır. Aynı âyette her iki kavmin de ayrı ayrı anılması, bunların ayrı kavimler olduğunu gösterir. Taberî'deki rivayetlerden Tuba'm, sâlih bir kimse olduğu, tevhîde inandığı ve yahûdî dinine mensup bulunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peyğamber(s.a.v.)in: "Tubba'a lanet etmeyiniz, çünkü o müslüman olmuştu" [8384] dediği rivayet edilir.
Kitabı Mukaddes'te Şuayb'ın veya Medyen kâhini Hobab'ın, kavmine elçi olarak gönderildiğinden söz edilmez. Ancak onun Medyen kâhini olduğu zikredilir ki bu da onun, Medyen halkı arasında bir din adamı olduğunu gösterir. Fakat kavminin onu yalanladığı zikredilmez. Bundan dolayı Eykeli-ler, Şuayb kavmi, Resliler ve Tubba' kavmi hakkındaki hikâyeler, Hûd ve Sâlih kıssaları gibi Arap kıssalarıdır. Sanıyoruz ki Peyğamber(s.a.v.)in yetiştiği ortamdaki Araplar arasında Hûd ve Sâlih kıssaları gibi Eykelilerin ve Tubba' kavminin kıssaları da anlatılırdı. Böylece Kur'ân'ın, kıssa ile ibret verme üslûbu daha etkinlik kazanır. Zaten kıssanın sadece özetine işaret edilmesi, dinleyenlerin olayı bildiklerini, âyetlerin amacının sırf olayları hatırlatarak öğüt vermek olduğunu gösterir. Kâfirlerin yalanlaması kınandıktan, Allah'ın kâinattaki kudretine dikkat çekildikten sonra hemen eski milletlerin bu kıssalarına işaret edilir ki onların sonuçlarını hatırlayan muhataplar, öğüt alıp doğru yola gelsinler.
Şurasına da işaret etmek yerinde olur ki anlatılan kavimlerden bir kısmı, Arap Yarımadasında bulunan kentlerde yaşamışlardır. Bunlar: Tubba', 'Âd, Semûd ve Ashâbu'r-Ress'tir. Bir kısmı da Yarımadaya komşu ülkelerde yaşa-mışlardır ki bunlar da: Lût kavmi, Eykeliler ve Fir'avn kavmidir.

[8381] Şu'arâ Sûresi: 181.
[8382] A'râf Sûresi: 85.
[8383] Hûd Sûresi: 84.
[8384] İbn Hanbel, Musned: 5/340.

Bu civar ülkelerin, Hz. Peyğamber(s.a.v.)in yetiştiği ve İlâhî vahyin indiği Hicaz bölgesiyle yakın ve uzak ilişkileri vardı. Semûd, Lût ve Eykeliler, Arap ticaret kervanlarının geçtiği yollar üzerinde bulunuyordu. Irak, Yemen ve Mısır ise kervanların ulaştığı merkezlerdi. Kervanlar, ticâret amaciyle buralara giderlerdi. Bunları hatırlatmak, dinleyicilere, bildikleri şeyleri hatırlatmaktır. Kur'ân'ın amacı da onlara, bildikleri, fakat zamanla üzeri küllenen kıssaları hatırlatıp öğüt vermektir. Bu hatırlatma, dinleyenlerin olaydan habersiz olmadıklarını gösterir"[8385]

15- İlk yaratmadan âciz mi kaldık? Doğrusu onlar, yeni bir yaratmadan kuşku içindedirler. 16- Andolsun biz insanı yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz. Biz ona şâh damarından daha yakınız. 17- Onun sağında ve solunda oturan iki alıcı (onun söz ve işlerini) kaydetmektedir. 18- Hiçbir söz söylemez ki yanında kendisini gözetleyen, dediklerini kaydeden (bir melek) hazır bulunmasın.

Tefsîr:

15- Habl: İp ve bağ demektir, damar anlamına da gelir. el-Hablu'l-verîd: Verîd ipi, yani vücuda ip gibi uzanan verîd damarı demektir. Verîd: Bedenin çevresinden kalbe giden yani kirli kanı kalbe taşıyan toplardamara denir. Çoğulu evride'dİT. Kalbden bedene temiz kan taşıyan atardamara da şiryan denilir ki çoğulu şerâyîn'dk. Zemahşerî, el-verîdân: Boynun önünde, yan taraflarında bulunan iki damardır ki vetîn'e bitişip baştan sona doğru giderler, der. Buna göre verîd, fail anlamında olup kalbe doğru gitmesi dolayısiyle bu adı almıştır.

15-18 nci âyetlerde Allah, inkâr tarzındaki bir soru ile kâinatı ilk defa yaratmaktan âciz kalmadığını, yorulmadığını; kâinatı ilk defa yaratanın, ölenleri yeniden yaratmağa da kadir olduğunu vurguluyor. İnsanı da kendisinin yarattığını, insana şâh damarından da yakın olup onun içinden geçen düşünceleri bildiğini, insanın sağında ve solunda oturan iki meleğin, onu gözetlediğini ve ağzından çıkan her sözü alıp tesbit ettiğini bildiriyor. İnsan vücudunun her zerresindeki kanı kalbe taşıyan Aort toplardamarından daha yakın olan Allah, insanın içinde dolaşan bütün düşünceleri bilir. Konuştuğu sözleri ve yaptığı işleri tesbit için de insanın üstüne iki gözcü dikmiştir. Kendisi, insanın yaptığı her işi ve düşündüğü herşeyi bilmesine rağmen ayrıca söz ve işlerini tesbit için iki gözcü dikmesi, insanın hiçbir suretle inkâra veya Allah'ın adaletinden şüpheye imkânı kalmamak içindir. Allah'ın görevlendirdiği melekler, insanın ağzından çıkan her sözü ve yaptığı her işi alıp kaydederler. İnsanın ne düşüncesi, ne de söz ve amelleri Allah'tan gizli kalmaz. Allah bunların hepsini bilir.

Allah insanın içinden geçen düşünceleri bilir, gözcü melekler de konuştuğu ve yaptığı şeyleri yani görünen şeyleri bilip kaydederler. Melekler insanın içinden geçenleri değil, fakat dışa çıkan, görünen fiillerini yazarlar. Demek ki insanın içinden geçen her düşünceyi bilmezler. Çünkü içten geçen düşünce, onlara göre gizlidir. Gaybi Allah bilir. Allah, gözcü meleklerin dahi vakıf olamayacağı gizlilikleri bilir. Yazır şöyle diyor:

"Bu âyetlerin zahirinden anlaşıldığına göre bu melekler, ağızdan çıkan her sözü yazarlar, bunun delâletinden fiilleri de yazdıkları anlaşılır. Sözgeliminden, içteki vesveseler gibi bazı şeylerin Allah'a malûm olmakla beraber gözcü meleklerden de gizli kaldığı anlaşılmıştı. İmam Mâlik: "Herşey yazılır, hattâ hastalıktaki inleme bile" demiştir. Lâkin bundan anlaşılan, dışa çıkan herşeydir (Âyette, kalbden geçen düşüncenin yazıldığına dair bir işaret yoktur). Demek ki hemm, azim, karar mertebelerine gelmeyen vesveseler yazılmaz. Bu cihetle: "Nefsinin ona fısıldadığı şeyleri biliriz" cümlesi, hemm ve kasıt mertebelerine gelmeyen ehâdîs-i nefs (içten geçen kararsız düşünceler) olmuş olur. İçten geçen sözlerin (düşüncelerin) hiç yazılmadığım ifade eden haberler de vardır. Nitekim Beyhakî Şuab'de, Huzeyfe ibn el-Yemân(r.a.)den şöyle tahrîcetmiştir: Kelâmın yedi kilidi vardır, söz bunların hepsinden çıktığı zaman yazılır, çıkmazsa yazılmaz. Kalb, küçük dil, iki çene, iki dudak. Bu rivayet: "İnsan hiçbir söz söylemez ki yanında bir gözetle-yici hazır bulunmasın" âyetinin açık anlamına uygundur. Biz zahire çıkan her fiil ve sözün yazıldığına, batında kalan düşünceler arasında yazılmayanların da bulunduğuna, maamâfîh hafızaya geçenlerin (karar haline gelen düşüncelerin) ya/ılmış demek olduğuna kaniiz"[8386]

İnsanın sağında ve solunda, sürekli onu gözetleyen, iyilik ve kötülüklerini yazan iki melek bulunduğunu ifade eden hadisler rivayet edilir. Sağdaki melek iyilikleri, soldaki kötülükleri yazar. "Değerli yazıcılar, yaptığınız şeyleri bilirler" [8387] âyetleri de hadislerin içeriğini destekler. Sağdaki meleğin iyilikleri, soldakinin kötülükleri yazdığına dair, tabiîlere dayanan rivayetler vardır [8388]

Demek ki insan hem Allah'ın, hem de başına bekçi olarak dikilen yanıl-maz, şaşırmaz, değerli yazıcıların, kayıtçıların gözetimi altındadır. Allah, insanın yaptıklarım, düşündüklerini bildiği gibi insanın Allah'a karşı bir bahanesi kalmaması için de onun amellerini iki doğru gözetmene kaydettirmektedir. İnsanın yaptıklarını bildiği halde Allah, Yüce Dîvân gününde meleklerin kaydetmiş oldukları sözleri ve hareketleri de insanın karşısına çıkaracaktır. İnsan, o gerçekler âleminde dünyâda yaptıklarından hiçbirini inkâr edemeyecek, yaptığı zerre kadar hayrı da, şerri de görecektir.

19- Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelaı. İşte (ey insan) bu, setim utt-denberi kaçtığın şeydir. 20- Sûr'a üflendi. İşte bu, kendisine karşı uyarılan gündür. 21- Her cân, yanında bir sürücü ve bir şâhidle geldi. 22- (Allah ona):

[8385] et-Tefsîru'l-hadîs: 2/31-33.
[8386] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4513-4515.
[8387] İnfitâr Sûresi: 11-12.
[8388] Câmi'u'l-beyân: 26/159'a bakınız.

"Andolsun, sen bundan gaflet içinde idin. Bizsen(in gözün)den perdeni açtık; bugün artık gözün keskindir" (dedi). 23- Yanındaki arkadaşı: "İşte yanımdaki hazır" dedi. 24- (Allah sürücü ve şahide buyurdu ki): "Haydi ikiniz, atın cehenneme her inatçı nankörü!" 25-"Hayra engel olan, saldırgan şüpheciyi." 26- "O ki Allah ile beraber başka tanrılar edindi, bundan dolayı onu çetin bir azaba atın". 27- Yanındaki arkadaşı dedi ki: "Rabbimiz, ben onu azdırmadım, zâten o kendisi derin bir sapıklık içinde idi." 28- Allah buyurdu ki: "Huzurumda çekişmeyin, ben sizi daha önce uyarmıştım." 29- "Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara zulmedici değilim." 30- O gün cehenneme: "Doldun mu?" deriz. "Dahayok mu?" der. 31- Cennet de korunanlara yaklaştırılmıştır, uzak değildir. 32- "İşte size v a1 de-dilen budur: Dâima Allah'a yüz tutan, (O'nun buyruklarını) koruyan," 33- "Ğaybde Rahmana saygı gösteren ve Hakk'a dönük bir yürek getiren herkesin (ödülü budur)/ 34- "Ona selâm (esenlik) ile girin. Bu, süreklilik günüdür!" 35- Orada onlara istedikleri herşey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır.

Tefsîr:

Önceki âyetlerde insanın dünyâda yaptıklarının hiç zayi olmayacak biçimde saptandığı belirtilmişti. Bu saptama boş yere değildir. Çünkü insan başı boş bırakılmayacaktır. İnsandan çıkan söz ve işlerin kaydedilmesi, insanın bunlardan hesaba çekileceğini gösterir. Kur'ân herşeyi kendi metoduna göre teşhîs ve tecsîm ederek (somutlaştırarak ve cisimlendirerek) anlattığı gibi âhiret hesabını da insanların zihinlerine kavratmak için bu teşhis üslûbu içerisinde anlatmaktadır.

19-30: İnsan dünyâda keyfine göre hareket eder, âhireti yalanlar, böyle şeye inanmaz ama sonunda kaçtığı, hiç arzu etmediği ölüm sarhoşluğu kendisini yakalar. Ölüm onun canını bedeninden alarak başka bir âlerne geçirir.

Sekretu'l-mevt: Ölüm sarhoşluğudur. Birinci sûr ile yaşayan bütün canlılar ölür, ölmüş ruhlar dahi bu korkunç sesten sarsılır. İkinci sûr (boru sesi) ölmüşlere can verir, onları kabirlerden kaldırır. Bu ses, insanları Yüce Dîvân'da toplanmaya çağıran boru sesidir. Bu, Yüce Divan Başkanı Allah'ın huzurunda içtimâ borusudur. İşte va'dedilen sorgu, hesap ve ceza zamanı o zamandır. Allah'ın, inkarcıları, muhakeme edip azaba çarptıracağını söylediği ve kendisine karşı uyardığı gün, o gündür. O gün Yüce Dîvân kurulur. Her insan, yanında bir saik ve bir de şâhid olduğu halde Yüce Dîvâna gelir.

"Saik" insanı duruşma yerine, oturacağı yere götüren melek, "şehîd" de dünyâda amellerini yazan melektir. İyinin de, kötünün de saik ve şehîdi vardır. İyi cennete, kötü cehenneme sevk edilir. Yüce Allah: "Küfredenler, bölük bölük cehenneme sevk edildiler" [8389], "Rablerinden korunanlar da bölük bölük cennete sevk edildiler" [8390] buyurmuştur. [8391] Fakat burada durumu anlatılan kişi, iyi değil, kötü, müşrik insandır.

21 nci âyette geçen saik ve şehîd kelimelerinin tefsirinde çeşitli görüşler vardır: Mücâhid'e göre saik, suçluyu Mahkeme-i Kübrâ'ya götüren muhafız, şehîd de amellerine tanıklık edecek olan melektir. Mücâhid'e göre saik ve şehîd iki melektir, bunlar kâtip ve şehîddir. Dahhak'e göre saik melektir, şâhid ise insanın kendisindendir: Elleri, ayaklarıdır. Melekler de insana şahidlik ederler .[8392]

Yüce Dîvân Başkanı olan Cenabı Hak, gelen günahkâr, inkarcı cana:

— Sen daha önce bundan gaflette idin, böyle bir şey olacağını hiç düşünmezdin. İşte şimdi senin gözündeki perdeyi kaldırdık. Artık bugün gözün gayet keskindir, dünyâda sana haber verilenlerin hepsini kendi gözünle görebilirsin! der.

Bu hitap, inkarcı için ağır bir azardır. Saik ve şehîd eşliğinde Yüce Dî-vân'a gelen bu insanın karîni, yani kendisiyle beraber bulunan arkadaşı, yüce Allah'a:

— Yâ Rabbi, işte yanımdaki hazırdır! der.

Karîn'in bu sözü, ancak muhafızın sözü olabilir. Demek ki karîn, suçluyu yakalayıp Mahkeme huzuruna getiren sâiktir. Suçluyu o huzura getirince: "Ya Rabbi, yanımdaki hazırdır, suçluyu getirdim!" diyor.

Bu karîn hakkında iki ihtimâl vardır: Birine göre karîn, dünyâda insanı küfür ve isyana sevk eden şeytândır. "Biz onlara birtakım karînler sardırdık da onlar, onların önlerinde ve arkalarında bulunan herşeyi (yaptıkları ve yapacakları bütün işleri) onlara süslü gösterdiler" [8393], "Kim Rahmân'ın zikrine karşı körlük ederse ona bir şeytânı sardırırız, o onun karini olur" [8394], "Nihayet bize geldiği zaman (kötü arkadaşına) der ki: 'Keşke benimle senin aranda iki doğu arası kadar uzaklık olsaydı, meğer sen ne kötü karin imişsin!" [8395] âyetleri bunu gösteriyor. Sevk edilen kişi, fâsık, müşrik olduğuna göre onun arkadaşı şeytandır. Şeytandır ki onun yaptıklarından teberrî ediyor. "Rabbi-miz, ben onu azdırmadım, zaten o kendisi açık bir sapıklık içinde idi" diyor. Nitekim şeytânın, âhirette kendisine uyanlardan teberrî edeceği, âyetlerde anlatılmıştır: "İş bitirildikten sonra şeytan onlara şöyle dedi: Allah size gerçek va'detti, ben de size va'dettim ama ben sözümden caydım! Benim (küfre zorlayacak) bir gücüm yoktu. Sadece sizi (küfür ve isyana) davet ettim, siz de benim da'vetime koştunuz. O halde beni yermeyin, kendi

[8389] Zümer Sûresi: 71.
[8390] Zümer Sûresi: 73.
[8391] Mefâtîhu'l-ğayb: 28/164-165.
[8392] Câmi'u'l-beyân: 26/162.
[8393] Fussilet Sûresi: 25.
[8394] Zuhruf Sûresi: 26.
[8395] Zuhruf Sûresi: 38.

kendinizi yerin!.." [8396]. İbn 'Abbâs, Mücâhid, Katâde ve Dahhâk'e göre karîn şeytandır.[8397]
Diğer ihtimâle göre karîn, insanla beraber bulunup onun amellerini yazan melektir. Fakat Zemahşerî de karîn'in şeytân olduğu görüşündedir. Suçlu canı, Yüce Dîvân'a biri saik, diğeri şehîd diye nitelendirilen iki muhafız getirmektedir. Suçlu, kendisini getiren karîn ile tartıştığına, suçu ona yüklemeğe çalıştığına göre demek ki suçlunun karîni şeytândır. Ama suçlunun ka-rîni şeytandır, iyinin karîni şeytân değil, melektir. Herkesin karîni, kendi karakterine uygundur. Yüce Allah, o iki muhafıza, yani saik ile şahide: Hayra engel olan, iyilik yapmayan, sadaka ve zekât vermeyen, saldırgan, şüpheci
ve Allah ile beraber başka tanrılar da olduğunu söyleyen her inatçı nankörü şiddetle azaba atmalarını emrediyor. Mürib: Şüpheci veya başkalarını şüpheye sokan demektir.
kelimesi tesniyedir. İki kişiye verilen emirdir. Ibn Kesîr'in de söylediği gibi sözgeliminden bu emrin, saik ile şehîde verildiği anlaşılır. Saik suçluyu hesap alanına getirip şehîd de şâhidliğini yaptıktan sonra Allah onlara, suçluyu cehenneme atmalarını emreder. Fakat tefsirlere göre bu emir bir kişiye: Yâ sâike veya şehide verilmiş, tekrar için tesniye yapılmıştır. At, at demektir.[8398]
Başka sûrelerde de anlatıldığı gibi Yüce Dîvân'da suçlu, sorumluluktan kurtulmak için karini suçlar: "Bu şeytân, bu kötü arkadaşım beni saptırdı, yoksa ben doğru yolda idim" der. Fakat karini bu suçlamayı kabul etmez: "Ey Rabbimiz, ben onu azdırmadım, zaten o kendisi çok uzaklara sapmıştı!" der.
Yüce Allah: "Huzurumda tartışmayın, ben sizi uyarmıştım. Âhireti inkâr edenlerin, Allah'a ortak koşanların azaba çarpılacaklarını bildirmiştim. Bana ortak koşup günâha dalanları cehenneme atacağımı söylemiştim. Artık katımda söylenmiş olan bu söz, değiştirilmez, inkarcılar cezalarını göreceklerdir. Ben kullarıma haksızlık etmiyorum. Onlar inkâr edip şirke sapmakla bu cezayı hak etmişlerdir!" der.
Yüce Mahkemeden çıkan bu karar üzerine suçluların cehenneme atıldıklarını anlıyoruz. Fakat cehennem, öyle bir cemâat girmekle dolacak da başkalarına yer kalmayacak gibi değil. İçine atılanı yutuyor, doymak bilmiyor. İnsan yiyen bir obur. Cehennemin doymazlığını belirtmek için müşrikler sahnesinin ardından bir açıklama geliyor: "O gün cehenneme, doldun mu? deriz, daha yok mu? der!"
Cehennem, zindandır. Suçlular oraya tıkılır, sıkıştırılırlar. Suçluların birbiri üstüne yığılmaları da ayrıca bir azaptır. Orası sefa yeri değildir. Bundan dolayı affedilmeyen tüm suçlular oraya tıkılır.
30 ncu âyetin tefsirinde Ebuhüreyre'den rivayet edilen bir hadise göre: "(İnsanlar cehenneme atıldıkça) Cehennem daha yok mu, der. Bunun üzerine yüce Rab ayağını cehennemin üstüne kor, cehennem: Yeter! Yeter! der" [8399]
Bu hadîs, kelâmcılar arasında hayli tartışma konusu olmuştur. Bir tefsire göre burada kadem (ayak), Allah'ın cehenneme attığı şerli yaratıklardır. Öne sürülen herşey kademdir. Cennete sürülen müslümanlar da Allah'ın kademidir.[8400]
"Ben kullara zulmedici değilim" âyeti de mu'tezile ile Eş'arîler arasında tartışma konusudur. Mu'tezile bunu, âhiret azabının, insanların, dünyâda yaptıklarının karşılığı ve Allah'ın adaleti gereği olduğu şeklindeki görüş-lerine delil yaparken Eş'arîler de Allah'ın, dilediğine ceza verip dilediğini affedeceği şeklindeki görüşlerini destekleyecek biçimde yorumlamışlardır.
Gerçekte âyet, böyle bir tartışmayı içermez. Âyetlerin amacı, korku uyandırmak suretiyle insanları doğru yola yöneltmektir. Hiç kuşkusuz Allah dile diğini yapandır. Fakat yaptıklarında haksızlık yoktur. Kulların âhirette çekeceği ceza, kendi yaptıklarının karşılığıdır. Ama Allah dilerse kulunu affeder, hakkım bağışlar da onu cennete sokar.
İbn Kesîr, bu cümleyi şöyle tefsîr ediyor: "Ben birinin işlediği suçtan bir başkasını cezalandırmam. Herkesi ancak kendi günâhiyle ve kanıtlarla cezalandırırım"[8401]
İnkarcıların böyle cehenneme tıkılmalarını anlatan sahnenin ardından, bunun tam karşıtı olan bir sahne gösterilmektedir: Bu da dünyâda Allah'a ortak koşmaktan, O'nun buyrukları dışına çıkmaktan korunanların sahnesidir.
31-35: O gün cennet de dâima Allah'a yönelen, günâhtan tevbe edip dönen, sözünü tutan, ğaybde yani görmediği halde veya kimsenin görmediği gizli yerlerde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelen bir gönül getirmiş olan kimselere iyice yaklaştırılır. Onlara: "Selâm ile cennete girin, bu huld günüdür, burada sürekli yaşayacaksınız!" denilir. Selâm ile, yani selâmet içinde, azâb-dan emin olarak veya Allah'ın ve meleklerin selâmlarına nail olarak cennete girin anlamına gelir. Çünkü cennet ehline Allah selâm vereceği gibi melekleri de selâm verecektir. "Merhametli Rabden, sözlü selâm" [8402] âyeti Allah'ın, "Cennetin muhafızları onlara: 'Selâm size, hoş oldunuz, güzel davrandınız, sürekli kalmak üzere cennete girin' derler" [8403] âyeti de meleklerin, cennette mü'minlere selâm vereceğini bildirmektedir. Ancak bu âyette "Selâm ile cennete girin" sözü, "Selâm vererek cennete girin"

[8396] İbrâhîm Sûresi: 22.
[8397] Câmi'u'l-beyân: 26/167.
[8398] Mefâtîhu'l-ğayb: 28/65; Fethu'l-Kadîr: 5/77.
[8399] Buhârî, Tefsir, Sûre: 50, Eymân: 12, Tevhîd: 7, 25; Müslim, Cennet: 35, 37, 38; Tirmizî, Cennet: 20, Tefsîr, Sûre: 50; İbn Hanbel: 2/369.
[8400] Tirmizî, muhakkikin notu: 5/390, Not: 1.
[8401] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/227.
[8402] Yâsîn Sûresi: 58.
[8403] Zümer Sûresi: 73.

anlamına da gelebilir. Nitekim Râzî de bu anlama işaret etmiştir: "Bunda mü'minleri, dünyâda olduğu gibi âhirette de mekârim-i ahlâka irşâd vardır. Cenabı Hak dünyâda: "Sizin evlerinizden başka evlere, izin almadan ve ev halkına selâm vermeden girmeyiniz" [8404] buyurmuştur. Bu âyette de sanki şöyle demiş oluyor: "Bu cennet sizin yurdunuzdur. Fakat iyi ahlâkınızı bırakmayın, oraya da selâm vererek girin!"

"Onlara orada istedikleri herşey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır!": Birinci sahnenin ardından gelen açıklama, müşrikler sahnesini nasıl feci duruma getiriyorsa, ikinci sahnenin ardından gelen bu açıklama da mü'minler sahnesini öyle tatlı ve cazib bir hale getirmektedir. Sahnelerde tam bir karşıtlık ve uyum vardır.

"Katımızda daha fazlası da vardır!" Yani cennetliklere, içinde bulundukları nimetlerden daha fazla nimetler de var, demektir. Bunda iki mânâ vardır: Bizim kanâatimize göre burada cennetliklere, hak ettikleri nimetlerin, mükâfatların üstünde nimetler ve mükâfatlar verileceği anlatılmaktadır. Yahut cennetliklere, kendilerine verilen bu cennet ve nimetlerden ayrı mükâfatlar da var, demektir. Acaba bu cennet nimetlerinden fazlası nedir? Kimine göre bu, Allah'ın yüzünü görme nimetidir. Yüce Allah cennette her Cuma onlara tecellî edecek, onlar onu göreceklerdir. İşte hak ettiklerinden fazla nimet budur. Allah'ı görmenin mümkün olmadığını söyleyenler de bu fazla nimetin, sâlihler için saklanan nimet ve lûtuflar olduğu kanâatindedirler.

Bu sahnelerde tasvir edilen âhiret halleri, kanâatimize göre insanların kavraması için insan anlayışına yaklaştırılarak, insanların alışageldikleri üslûp ile anlatılmıştır. Gaye, insanları, cehennemle korkutmak ve cennetle müjdelemek suretiyle şirkten ve şirk ahlâkından uzaklaştırıp Allah'a kulluğa ve iyi ahlâka yöneltmektir. Bu ifadeleri, Kur'ân'ın tasvîr üslûbu içerisinde değerlendirmek gerekir. Bunları motamot kabul edip Allah'ın, yargıcın suçluya hitâbetmesi gibi hitâbedeceğini düşünmek yanlış olabilir. Çünkü âhiret dünyâya benzemez, onun mâhiyetini bilemeyiz. Allah da hiçbir yaratılmışa benzemez. Nitekim Şevkânî, Allah'ın, cehenneme hitâbedip "doldun mu?" diyeceğini anlatan âyetin tefsîrinde şöyle diyor: "Bu kelâm temsîl ve tahyîl kabîlindendir. Bir soru ve cevap yoktur" denmiştir ama evlâ olan, bunun gerçekten olduğudur, akıl ve şerîat de buna engel değildir" [8405] sözüyle bu görüşe işaret etmiştir.

Ebuhüreyre'den rivayet edilen bir hadise göre de: "Cennet ve cehennem tartışırlar. Cehennem:

— Bana böbürlenenler, zorbalar konulmak suretiyle ben cennete yeğ tutuldum! der. Cennet de:

— Acaba neden bana hep zayıf, halkın gözünde düşük (değersiz görünen) insanlar geliyor? der.

Yüce Allah, cennete hitaben:

— Sen benim rahmetimsin, seninle kullarımdan dilediğim kimseye rahmet ederim, der. Cehenneme hitaben de:

— Sen benim azâbımsın, seninle kullarımdan dilediğim kimseye azâbe-derim, der.

Her biri dolacaktır ama cehennem bir türlü dolmaz. Tâ ki Allah ayağını cehenneme kor, o zaman cehennem "Yeter! Yeter!" deyip dolar. Ve cehennem halkı birbiri üzerine yığılır. Allah hiçbir yaratığına zulmetmez. Fakat yüce Allah, cennet için başka halk yaratır, (başka rivayetlere göre: Cennette bir boş yer kalır, Allah orası için yaratıklar yaratıp onları cennetin o boş yerine oturtur"[8406]

Allah'ın, ayağım cehenneme koyacağını ifade eden bu ve benzeri "hadislerin tefsirinde başlıca iki görüş vardır:

Birinci görüş sahibi olan selefe göre Allah'a atfedilen bu tür sıfatları, hiç yorum yapmadan kabul etmek zorundayız. Bunların kendilerine özgü anlamları vardır. Biz bu anlamlan bilemeyiz. Allah'ın sıfatlarının mâhiyetini bilemeyiz. Allah'ın eli, ayağı vardır ama bunları yaratıkların eli ve ayağı gibi düşünmek doğru değildir. Bu gibi sözlerin açık anlamları kasdedilmemiştir. Asıl kasdedilen anlamı bilemeyiz.

Allah'a el ve ayak gibi yaratıklara mahsus uzuvlar vermenin doğru olmadığını söyleyen sonraki' âlimler ise bu gibi sözleri çeşitli biçimlerde te'vîl ederler: Kimine göre "kadem" ile "mukaddem" yani cehenneme getirilmiş olanlar kasdedilmiştir. İşte Allah o kimseleri cehenneme kor. Kimine göre "kadem" ile bazı yaratıkların ayakları kasdedilmiştir. "Kademehû"daki za-mîr, o belli yaratığa gider. Kimine göre "kadem" cehennem için yaratılmış, birtakım yaratıkların adıdır. Kadı İyâd bu görüşü tercih etmiştir[8407]

Bunların hepsi, Allah'ı, yaratıkların sıfatlarından tenzîh için yapılmış te'vîllerdir. Aslında böyle te'vîllere gitmeğe hiç gerek yoktur. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de, gerek hadîslerde Cenabı Allah, insanların kavrayacakları biçimde ve insanların alışageldikleri sıfatlarla anlatılır. Maksat, insanlara Allah'ın büyüklüğünü kavratmaktır. İnsanlar dünyâda ülkesini, tahtından, dilediği gibi yöneten pâdişâhı düşünürler. En kudretli odur. İşte insanların kavrayabilmesi için Allah da Arştan (yani tahtından) kâinatı, hikmeti ile dilediği gibi yöneten, yüzünün şavkından yerin aydınlandığı, huzurunda melek muhafızların sıra sıra durduğu, kendisinden izin almadan huzurunda kimsenin konuşmağa cesaret edemediği, sonsuz güce sahip bir pâdişâh olarak anlatılır. Elbette bu pâdişâh bir insan gibidir. İnsana benzetilerek anlatılan bu yüce pâdişâhın, eli, ayağı, yüzü olması da gayet tabiidir.

Fakat bütün bu anlatımlar, insanların kavrayabilmesi içindir. Çünkü insan ancak alışageldiği, dilinde mevcut kelimeleri kavrayabilir. Allah'ın sonsuz kudret, otorite ve hakimiyetini kavratmak için bu anlatım tarzı seçilmiştir.

Zaten insanlar, başka türlüsünü kavrayamazlar. Çünkü Kur'ân yalnız filozoflara değil, her türlü insana

---

[8404] Nûr Sûresi: 27.

[8405] Fethu'l-Kadîr: 5/77.

[8406] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 50, Eymân: 12, Tevhîd: 7, 25; Müslim, Cennet: 35, 37, 38; Tirmizî, Cennet: 20, Tefsîr, Sûre: 50; İbn Hanbel: 2/369.

[8407] Hâzin, Lubâbu't-Te'vîl: 6/237-238.

hitabetmektedir. Onun için sade, somut bir üslûb kullanır. Kur'ân'ın anlatımını, ümmî, câhil, okur-yazar ve âlim herkes kavrayabilir.
Selefin dediği gibi Allah'a verilen bu sıfıtları te'vîl etmek doğru değildir. Çünkü Kur'ân'ın tasvîr üslûbu içinde bunlar gayet normaldir. Allah'ın âhi-rette kullarıyle karşılıklı konuşmasını da yine bu üslûb içinde düşünüp değerlendirmek gerekir. Fakat bunu insanların birbirleriyle konuşmaları gibi düşünmek doğru değildir. Çünkü "Allah'ın benzeri gibi hiçbir şey yoktur".
36- Bunlardan önce nice kuşakları helak etmiştik ki onların tutuşu bunlardan daha kuvvetli idi, ülkelerde gezip dolaşmışlardı. Ama kur-tulabildiler mi? 37- Muhakkak ki bunda, kalbi olan, yâhudşâhid olarak (zihnini toplayarak dikkatle) kulak veren kimse için bir öğüt vardır. 38- Andolsun biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık, bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.

Tefsir:

36-37: Yüce Allah, insan zihnini alıp âhiret sahneleri içinde biraz dolaştırdıktan sonra tekrar dünyâya getiriyor ve bu kerede de tekrar eskiden yaşamış, gezmiş, dolaşmış, fakat isyanları yüzünden helak olmuş insanların harabelerinde dolaştırıyor. Kendilerinden çok daha güçlü o insanlar helakten ve ölümden kurtulamadıklarına göre kendileri de kurtulamayacaklardır.
O eski milletlerin hikâyelerini gaflet ile değil, dikkat ile dinleyen, onların sonucundan ibret alıp yolunu düzeltir. Hiç kimse ölümden kaçamamıştır. Ölümden kurtulmak mümkün değildir. Ölüm, insan ruhunun Allah'ın yüce Divanına geçiş kapısıdır. Ruh o Divân'da yaptıklarından hesap verecektir. Öyle ise kişi kendisini oraya hazırlamalı, âhirette perişan olmamak için dünyâda yolunu düzeltip Allah'a yönelmelidir.
O helak edilmiş milletler vaktiyle bunlardan daha güçlü idiler. Şehirlerde tenkîb etmişlerdi. Yani dağlan eşerek yollar açmışlar, kayaları oyup evler yapmışlar, yahut şehirler arasında dolaşmışlar, seferler yapmışlardı, yahut şehirlerde nakîb olmuşlardı. Ölümden kurtulmanın çaresini aramışlardı ama bir mahîs yani bir kaçamak bulamamışlar, sonunda helak olup gitmişlerdi.
38- Yüce Allah, birliğini, ibâdet edilmeğe lâyik yegâne Tanrı olduğunu anlatmak için çeşitli kanıtlar vermişti. Önceki âyetlerde insanı alıp âhirette dolaştırmış, sonra dünyâya getirip ona, eski zamanda yaşamış insanların sonucunu göstermişti. 38 nci âyette de insanın gözünü kâinata çevirmekte, gökleri ve yeri altı günde yarattığını, bunları yaratırken hiçbir yorgunluk çekmediğini buyurmaktadır. Bu kâinatı yorulmadan yaratan Allah, elbette canlıları yeniden yaratmağa da kaadirdir.
Kitabı Mukaddes'te Allah'ın kâinatı altı günde yaratıp yedinci gün olan Cumartesi gününde istirahat ettiği ifade edilir [8408]. Herhalde onların bu inancı Araplar arasına yayılmış olmalıdır ki Kur'ân, Allah'ın kâinatı altı günde yarattığını bildiren âyetlerde Allah'ın yorulmadığını da vurgulamaktadır. Çünkü dinlenmek tabiri, yorulmanın sonunda olan bir eylemi belirtir. Allah yorulmaz ki dinlenmeğe ihtiyâcı olsun. Fâhreddîn Râzî şöyle diyor:
Altı tavra (yani altı yaratılış devrine) işarettir. Zira buradaki günün, bilinen gün olması mümkün değildir. Çünkü gün, Güneşin doğuşundan batışına kadar Yer üstünde kalması zamanından ibarettir. Gökler ve yer yaratılmadan önce Güneş ve Ay yok idi. (Öyle ise kâinatın yaratıldığı gün, bilinen Güneş günü değildir). Fakat gün ile, bazan mutlak vakit de anlatılır. "Melikin oğlu doğduğu gün, büyük şenlik yapılır" sözünde kasıt doğum zamanıdır, gün değildir. İşte buradaki gün ile de mutlak vakit kasdedilmiştir. Bazı müfessirler de bu âyette amacın, yahudileri red olduğunu söylemişlerdir. Yahudiler: "Allah kâinatı yaratmağa Pazar günü başladı, sonu Cuma olan altı gün içinde tamamladı. Cumartesi Arşına uzanıp istirahat etti" diyorlardı. Yüce Allah onları red için: "Bize bir yorgunluk dokunmadı" buyurmuştur. Fakat açık olan, amacın yahudilerden çok müşrikleri red ile, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan şeyleri yaratmayı, ölüleri tekrar diriltmeğe kanıt olarak getirmektedir. "Bize bir yorgunluk dokunmadı". Yani biz kâinatı ilk defa yaratırken yorulmadık ki ikinci kez onu yaratmayalım? demektir. Bu cümle, "Biz, ilk yaratmadan âciz mi kaldık?" [8409] âyeti gibi (müşriklerin, âhi-reti inkâr etmelerine cevap)tır."
Râzî'nin de işaret ettiği gibi kâinatın yaratıldığı altı günden maksadın, altı yaratılış devri olduğu kanâatindeyiz. Eğer Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen altı gün ile altı yaratılış devri kasdedilmiş ise Tevrat'ta da bunun .kasdedilmiş olması gerekir. Çünkü bu konuda Kur'ân'ın söyledikleri, Tevrat'ın söylediklerine benzemektedir. Kâinatın altı günde yaratıldığını söyleyen Tevrat'ta yaratılışın anlatımına: "Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu. Ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı. Ve Allah'ın ruhu, suların yüzü üzerinde hareket ediyordu" cümleleriyle başlanıyor[8410]
Kur'ân-ı Kerîm'in: "Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. (Bunları yaratırken) Arşı su üzerinde idi" [8411] âyeti ile Tevrat'ın yukarıdaki âyetleri arasında hemen hemen aynılık derecesinde benzerlik vardır. Tevrat Allah'ın yedinci günde istirahat ettiğini söylerken [8412] dinlenme tabirini Allah için uygun görmeyen Kur'ân-ı Kerîm,

[8408] Tekvîn: 1, 2 nci bablar; Çıkış: 21/11.
[8409] Kaf Sûresi: 15.
[8410] Tekvîn: 1/1-2.
[8411] Hûd Sûresi: 7.
[8412] Tekvîn: 2/2.

Allah'ın kâinatı yarattıktan sonra Arşına oturduğunu söylemektedir. Bu konu üzerinde Tâhâ Sûresinde de yeterli derecede durmuş idik.
Muhammed İzzet Derveze, âyetteki günü bugünkü teorilerin benimsediği devir terimiyle açıklamayı uygun görmüyor. Ona göre Araplar, Kitap ehlinden, kâinatın altı günde yaratıldığını duymuşlardı. Kur'ân-ı Kerîm onlara, duyup inandıkları bu konuyu hatırlatarak bütün kâinatı Allah'ın yarattığını, kâinatı altı günde yaratıp her gök cismine yasalarını koyanın Allah olduğunu anlatmaktadır. Devir anlamında bir gün kavramını Araplar bilmezlerdi. Arapların bilmedikleri bir şeyi Kur'ân-ı Kerîm'in söylemesi, Kur'ân'ın hedeflerinden olmadığı gibi bu tür te'vîller onu irşâd amacının dışına çıkarır ve eleştirilere maruz bırakır[8413]
39- Onların dediklerine sabret ve Rabbini övgü ile an: Güneş doğmadan, batmadan önce, 40- Gecenin bir kısmında ve secde arkalarında O'nu tesbîh et. 41- Dinle, o gün ünleyici, yakın bir yerden çağırın 42- O gün o çağrıyı gerçek olarak duyarlar. İşte bu, çıkış günüdür. 43- Yaşatan ve öldüren ancak biziz, biz. Dönüş de bizedir. 44- O gün yer onların üstünden yarılıp açılır ve onlar (kabirlerinden çıkıp) sür'atle koşarlar. İşte bu toplamadır, bize göre kolaydır. 45- Biz onların ne dediklerini biliyoruz. Sen onların üstünde bir zorlayıcı değilsin, sâdece tehdidimden korkanlara Kur'ân ile öğüt ver.

Tefsir:

39-42: Allah'ın ölüleri diriltmeğe kadir olduğu çeşitli kanıtlarla anlatıldıktan sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben, âhireti inkâr eden müşriklerin sözlerine üzülmemesi, Güneşin doğmasından ve batmasından önce, gecenin bir kısmında ve secde arkalarından Allah'ı tesbîh etmesi ve yakın bir yerden çağıracak olan çağmanın sözüne kulak vermesi emrediliyor.
İbn Kesîr'in nakline göre tsrâ'dan önce farz namazlar: "Şafak vakti Güneş doğmazdan önce iki rek'at, ikindi vakti Güneş batmazdan önce iki rek'at idi. Peyğamber(s.a.v.)e ve ümmetine bütün sene gece namazı farz idi. Sonra ümmet için gece namazının farzhğı neshedildi. Daha sonra yüce Allah, İsrâ gecesinde, beş vakit namazı emrederek bunların hepsini neshetti"[8414]
İbn Kesîr'in bu nakli, Kur'ân'dan bir delile dayanmıyor. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de gece namazı emredilmektedir. Neshedildiğine dair de hiçbir hüküm yoktur. Ve yine Kur'ân, Güneş doğmazdan ve batmazdan önce ve ğasaku'l-leyPe (gecenin karanlığına) kadar namaz kılmayı emretmektedir ki bunlar sabah namazı, günün ortasında kılınan öğle-ikindi namazı ve güneş battıktan sonra kılınacak akşam-yatsı namazlarıdır. Bu namazların İsrâ Gecesi farz kılındığına dair hiçbir Kur'ân delili yoktur. îslâmın başından beri kılınması emredilen namazlar bunlardır.
Burada emredilen teşbihin ise namaz mânâsına geldiğini söyleyenler de varsa da bunun namaz değil, Allah'ı tesbîh, zikir ve tehlîl olduğu görüşü daha doğrudur. Nitekim İbn Abbâs, burada emredilenin tesbîh, Abdullah ibn Amr da bunun, namazların ardından yapılacak tesbîh olduğunu söylemiştir [8415]
Bazı müfessirler sabah, akşam, gece saatlerinde ve secde arkalarından Allah'ın tesbîh edilmesini emreden 39-40 ncı âyetlerin, beş vakit namaza işaret olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre Güneş doğmazdan önce yapılacak tesbîh sabah namazı; batmazdan önceki tesbîh akşam namazı; veya İbn Abbâs'a göre öğle-ikindi namazları; gecenin bir kısmında yapılacak tesbîh de akşam ve yatsı namazlarıdır.
Kanâatimize göre burada tesbîh ile kasıt namaz değil, daha geniş anla-mıyle Allah'ı anmak, O'nun şanının yüceliğini söylemek, duâ ve zikir ile O'na yönelmektir. Eğer teşbihten maksat namaz olsaydı, secde arkalarından Allah'ın tesbîh edilmesi emredilmezdi. Çünkü secde namazın rüknüdür. Secde arkalarından "Namaz kılın" sözü, uygun olmaz. Ama "Secde arkalarından tesbîh edin" sözü çok yerindedir. Secde, Allah'a saygı için alnı yere koymaktır. Alnını yere koyan, o anda da Allah'ı tesbîh ederek: "Subhâne rabbiye'l-aliyyi'l-a'lâ" demelidir. Bu âyetlerde kasdedilen, gece ve gündüzün belli başlı vakitlerinde Allah'ı tesbîh, zikir ve O'na ilticâ'dır.
Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde Peygamber (s.a.v.): "Zenginler, mal-larıyle yüksek derecelere ve ebedî nimetlere erdiler. Çünkü onlar da bizim gibi namaz kılıyorlar, bizim gibi oruç tutuyorlar. Ayrıca onlar fazla mallarıyla haccediyorlar, ömre yapıyorlar, cihadediyorlar, sadaka veriyorlar" diyen fakirlere şöyle cevap vermiştir: "Ben size bir şey söyleyeyim, onu tutarsanız, sizi geçenlere ulaşırsınız, sizden sonrakiler size ulaşamazlar; siz, aralarında bulunduğunuz insanların en hayırlısı olursunuz. Ancak sizin gibi yapanlar size ulaşırlar Her namazın ardından otuz üç kere tesbîh, hamd ve tekbîr edersiniz"[8416]
İbn Abbâs da bu âyet ile Peyğamber(s.a.v.)e, namazların ardından tes-bîh etmesinin emredildiğini söylemiştir'.[8417] Müslim'in rivayetinde ise: "Her namazın ardından otuz üç kere Allah'ı tesbîh, otuz üç kere Allah'a hamd ve otuz üç kere de Allah'ı tekbîr edip böylece yapılan doksan dokuz teşbihin ardından da: 'Lâilâhe illâllâhu vahdehû lâ şerike leh lehû'l-mulku ve lehû'l-hamdu ve huve ala küllî şey'in kadîr' diyenin, deniz köpüğü kadar da olsa günâhlarının affedileceği" bildirilmektedir[8418]

[8413] et-Tefsîru'1-hadîs: 2/44.
[8414] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/230.
[8415] Câmi'u'l-beyân: 26/182..
[8416] Buhârî, Ezan: 155. Namazın ardından yapılacak bu teşbihlerin, deniz köpüğü kadar da olsa günühların affına sebebolacağı mealindeki bir hadîs de Müslim, Mesâcid, 146 numarada vardır.
[8417] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 50.
[8418] Müslim, Mesâcid: 146.

Bu hadisler de tesbîh'in namazdan ayrı, bir zikir ve Allah'ın sânını yüceltme, bir duâ olduğunu ortaya koymaktadır. Demek ki âyetteki tesbîhi namaz diye tefsîr etmek yanlıştır.
Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır: Burada kâfirlerin sözlerinden bunalan Peyğamber'e Allah'ı tesbîh etmesi emrediliyor. Kur'ân-ı Ke-rîm'de genellikle müşriklerin, Peyğamber(s.a.v.)e ve mü'minlere olan zulümlerinden söz eden âyetlerin ardından Allah'ı tesbîh etmek veya namaz kılmak emredilir. Meselâ Hûd Sûresinin 113-114 ncü âyetlerinde: "Sakın zulmedenlere dayanmayın, sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka koruyucularınız yoktur. Sonra (Allah tarafından da) size yardım edilmez. Gündüzün iki ucunda ve gecenin, gündüze yakın saatlerinde namaz kıl, çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir öğüttür" buyurulmaktadır.
Aynı konuda daha başka âyetler de Peyğamber'e, bunalımlı zamanlarda ibadet ile tesellî bulması emredilmektedir:
"Nerdeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin ed(ip yerinde duramaz hale getireceklerdi. O takdirde kendileri de senin ardından pek az (bir süre) kalabilirler. (Bu) senden önce gönderdiğimiz elçilerimizin kanunudur. Bizim kanunumuzda bir değişiklik bulamazsın. Güneşin (ufukta batıya doğru) kaymasından, gecenin kararmasına (yatsı vaktine) kadar namaz kıl ve sabahın Kur'ân'ını da (namazını da unutma). Çünkü sabahın Kur'ân (okuması) meş-Awrf(görülmeğe, yapılmağa değer)dır. Gecenin bir kısmında da sana mahsus bir nafile olmak üzere uyan, belki böylece Rabbin seni övülmüş bir makama ulaştırır"[8419]
"Eğer Rabbin tarafından söylenmiş bir söz ve belirtilmiş bir süre olmasaydı, (seni yalanlayan bu müşriklerin de öteki milletler gibi derhal helak edilmeleri) gerekli olurdu. Onların dediklerine sabret, Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini överek tesbîh et, gece saatlerinden bir kısmında ve gündüzün uçlarında (O'nu) tesbîh et ki mennun olasın (için rahat etsin, huzur bulasın)[8420]
"Fakat inkâr edip âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalanlayanlar, işte onlar (tutuklanıp) azabın içine getirilirler, öyle ise (sizin) akşama girerken ve sabaha ererken Allah'ı tesbîh etmeniz gerekir[8421]
Görülüyor ki müşriklerin yalanlamalarından, Peyğamber'i ve mü'min-leri rahatsız edecek söz ve hareketlerinden söz eden âyetlerin ardından Allah'ın tesbîh edilmesi, ibadetle, namazla O'na iltica edilmesi emredilmektedir.
Bu da ibadetin, gönüle huzur vereceğini, sıkıntı ve üzüntüleri dağıtacağını gösterir. Demek ki insan sıkılınca, bunalınca, üzülünce derhal Allah'a yönelmeli, O'nu zikir ve tesbîh etmelidir. Allah'ı zikir, tesbsîh ve ibadet insan ruhunu üzüntü ve tasaların sebebolduğu streslerden kurtarır. "Ancak Allah'ı anmakla gönüller huzur bulur". [8422]Riyâd'da bir sıkıntı ânında şöyle demiştim:
"Zikretmeli insanlar toplanıp grup grup Sevgiye ermek için birbirine sokulup Yöneltiyor bu yola Kur'ân şöyle buyurup: Tanrı zikriyle ancak mutmain olur kulûb".
Âyetler insanı, günün belli başlı saatlerinde Allah'ı anmaya yöneltmektedir. Fakat kesin çizgilerle beş namazın vakitlerini belirlememiştir.
Bu âyetler müslümanların, çok erken zamanlarda, günün belli başlı saatlerinde namaz kıldıklarını, duâ ve tesbîh ettiklerini gösterir. Fakat beş namaz vaktini kesin çizgilerle belirleyen bir âyet yoktur. Bu husus, Hz. Pey-gamber'in sünneti ve uygulamalarıyle belirlenmiştir.
"Yakın bir yerden çağırıcı"ya gelince: Bu yakın yerden çağıran, canları Allah'ın huzurunda toplanmağa çağırmaktadır. Böylece konu tekrar âhirete getirilmekte, insan zihni o âlemde dolaştırılmaktadır. O gün insanların mutlaka o sesi gerçek olarak işitecekleri, işte o sesin işitildiği günün, çıkış günü olduğu, o gün insanların dirilip kabirlerden çıkacakları belirtilmektedir. Bu çağına kimdir? Ya bizzat Allah'tır, ya melekler veya insanlar ve cinler.
Eğer çağına Allah ise: "Zulmedenleri ve eşlerini ve taptıkları şeyleri sürüp cehenneme götürün" [8423], "Cehenneme atın" [8424], "Onuyakalayın, bağlayın..."[8425] diye bağırarak emreder. Çağına, melek ise İsrafil'in çağırması olabilir. Yahut bu çağın nefislere olur: "Razı edici ve razı edilmiş olarak Rabbine dön!"[8426]
Eğer çağına insanlar ve vmier ise o zaman bu, mükelleflerin feryadı, cehennem muhafızına yalvarmaları olabilıı, Rabbi: h>zim işimizi bitirsin (bizi öldürsün) diye bağırdılar" [8427] âyetinin bildirdiği gibi cehennem ehli Mâlik'e seslenip işlerinin bitirilmesini, ölüp gitmeleri için Allah'a ricada bulunmasını isteyeceklerdir. Fakat sözgeliminden bu çağırıcının Allah veya melekleri olduğu anlaşılmaktadır [8428]
Bizim kanâtimize göre bu çağına, İsrâfîl, çağırması da toplantı borusuna üflemesidir. Çünkü Sûr'a üflemek, canları Allah'ın huzurunda toplanmaya, daha doğrusu duruşma alanına çağırmaktır. Nitekim 42 nci âyetten bu, açıkça anlaşılmaktadır.

[8419] Isrâ Sûresi: 76-79.
[8420] Tâhâ Sûresi: 129-130.
[8421] Rûm Sûresi: 16-17.
[8422] Ra'd Sûresi: 28.
[8423] Sâffât Sûresi: 22.
[8424] Kaf Sûresi: 24.
[8425] Hakka Sûresi: 30.
[8426] Fecr Sûresi: 28.
[8427] Zuhruf Sûresi: 77.
[8428] Mefâtîhu'1-ğayb: 23/188.

43- Ve yüce Allah, yaşatan, öldürenin kendisi olduğunu, canların kendisine döneceklerini vurguluyor. O gün diriltilip kabirlerden kaldırılanlar, Allah'ın huzuruna (Yüce Dîvân'a) sevk edilirler.
44- O gün yer onların üstünden yarılıp açılır ve içinden çıkarılanlar toplantı alanına doğru sür'atle koşarlar. İşte bu, Allah'a göre kolay bir toplamadır. Kabirleri böyle açıp içindekileri kaldırmak ve toplantı alanına sevk etmek Allah'a göre çok kolaydır.
45 nci âyette yüce Allah, yine Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli için "Biz o müşriklerin neler söylediklerini, seni nasıl yalanladıklarını biliyoruz. Fakat sen onların sözlerine üzülme, çünkü sen onları zorla İslama sokacak değilsin. Sen sadece benim azabımdan korkanları Kur'ân ile uyar. Senin görevin, duyurmak, uyarmaktır. Onların doğru yola gelip gelmemesinden sen sorumlu değilsin. Senin öğüt vermen yeterlidir" buyuruyor.
Sûrenin baş tarafında müşriklerin, âhiret hayâtı ve sorumluluğu hakkındaki sözleri alay ve inkâr ile karşılayıp Peygamber'i yalanladıkları belirtilmişti. Sûrenin sonunda da yine müşriklerin bu inkarcı sözlerine işaret edilerek, Hz. Muhammed'e, onların yalanlamasına üzülmemesi öğütlenir. Böylece sûrenin sonu ile başı birleşiyor ve sûre bütünüyle tevhîd ve ba'si kanıtlayan bir konu birliğine ulaşıyor.
Peygamber (s.a.v.), kavminin inanması için bütün çabasını harcıyor, onların inanmamasından son derece üzüntü duyuyordu. Çeşitli âyetlerde onun, kavminin inanmasını ne kadar çok istediğine ve inanmamalarından ne kadar üzüntü duyduğuna işaret edilmektedir:
"Kötü işi kendisine süslendirilip de onu güzel gören kimse (akliyle gerçeği gören kimse gibi olur) mu? Allah dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini yola iletir. Bundan dolayı nefsin, onlar için üzüntülere gitmesin. Allah onların ne yaptıklarını biliyor"',[8429] "Demek onlar bu söze inanmazlarsa onların peşinde üzüle üzüle kendini helak edeceksin ha?" [8430], "Bu Kur'ân'ı sana, güçlük çekesin diye indirmedik, ancak korkanlara bir öğüt olarak indirdik"[8431]
İşte kavminin inanmamasına böyle üzülen Hz. Muhammed (s.a.v.), te-sellî edilerek sûre bitiriliyor.
Peygamber'in görevinin insanları zorla dine sokmak değil, sadece teblîğ olduğunu bildiren son âyet, dinin zorla değil, gönülden inanmakla olacağını anlatmakta ve din özgürlüğü getirmektedir, insanlar dinî kanâatlerinde serbesttirler. Kimse zorla dine sokulamaz veya kimse din değiştirmeğe zorlanamaz, insanlara din özgürlüğü tanıyan bu âyetin içeriği, Kur'ân-ı Kerîm'de değişik üslûplarla tekrar edilmiştir:
"Sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin" [8432], "Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi mutlaka inanırdı. O halde sen mi insanları inanmaları için zorlayacaksın?" [8433], "Dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan seçilip belli olmuştur. Kim tâğûtu inkâr edip Allah'a inanırsa muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitendir, bilendir"[8434]

Kaf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1. Allah kullarına zulmetmez (29). Kulların cezası, kendi eylemlerinin sonucudur. Kendi eylemleri, İlâhî yasa uyarınca onlara azâb olur. Allah iyilik yapanları cezalandırmış olsa, o zaman haksızlık etmiş olur. O haksızlıktan uzaktır. Allah'ın koyduğu yasalar uyarınca iyi eylemler cennet nimetlerine, kötü eylemler cehennem azabına dönüşür. Bu sonucu hazırlayan, kulun kendi davranışıdır. Hâşâ Allah kimseyi haksızlıkla cezalandırmaz.
2. Yaşatan, öldüren Allah'tır, dönüş de O'nadır (42). b) Âhiretle İlgili Prensipler:
3. Müşrikler, kendilerinden bir adamın peygamber olmasına ve onun, öldükten sonra diriltilmeden söz etmesine şaşmışlar, bunu uzak bir ihtimâl görmüşlerdir. Kendilerine gelen Hak sözünü yalanlamakla karışık bir işin içine, kuşkulara düşmüşlerdir (2-5).
4. Oysa bu muhteşem, kusursuz kâinatı, gökleri ve yeri yaratan, yağmuru yağdırıp o su ile çeşit çeşit bitkileri bitiren, güzün ölmüş gibi yapraklarını döken ağaçları ilkbaharda tekrar canlandıran Allah, ölenleri yeniden diriltmeğe de kadirdir (6-11, 38).
5. İnsan tekrar diriltilecek, bu dünyâda yapmış olduklarından, Allah'ın huzurunda hesap verecektir. Allah onun ne yaptığını bilir. Çünkü O, insa-iia, can damarından daha yakındır (16). Ayrıca onun sağında solunda oturup işlerini ve sözlerini kaydeden gözcü melekler vardır (17-18). İnsanın yaptığı işler ve söylediği sözler hep kayd ve tesbit edilmektedir. Bunları inkâr etmek mümkün değildir.
6. Ölen insanın ruhu, yüce mahkemeye çağırılır (20, 42). Her can, bir saik ve şâhid ile koşarak yüce dîvâna gelir (21, 44). Orada kişiye verilen göz, dünyâda yaptığı her şeyi apaçık görür. O mahkemenin hâkimi yüce Allah, saik ve şehide: başkaldıran, iyilik etmeyen, saldırgan, kuşkucu, Allah'ın yanında başka tanrıya da tapan herkesi cehenneme atmalarını söyler.
Dünyâda onu azdırmış olan arkadaşı da beraberindedir. Arkadaşı kendisini kurtarmak için, onu azdırmadığını,

[8429] Fâtır Sûresi: 8.
[8430] Kehf Sûresi: 6.
[8431] Tâhâ Sûresi: 2-3.
[8432] Ğâşiyeh Sûresi: 21-22.
[8433] Yûnus Sûresi: 99.
[8434] . Bakara Sûresi: 256.

onun kendisinin azmış olduğunu söyler. Yüce Allah, Kendisinin huzurunda tartışılamayacağını, sapıkların azaba atılacağı hakkındaki kararının değiştirilmeyeceğini buyurarak tartışmayı keser. Cehennem suçlularla doldurulur. Allah'a yönelen, O'ndan korkan, kötülüklerden korunmuş olan temiz kalb sahipleri de istedikleri herşeyi elde edecekleri, ebedî kalınacak cennete sokulurlar (19-25).

7. 20 nci âyette cehennemin doldurulacağından söz edilir. Ama cennetin doldurulmasından söz edilmemiştir. Bu, cehenneme gidenlerin, cennete gideceklerden daha çok olacağı anlamına gelmez. Cehennem zindandır, oraya gidenlerin sıkışıklık içinde olmaları gerekir. Bundan dolayı cehennem dardır. Suçlular orada üst üste yığılırlar:

"İnkâr edenler cehenneme sürüleceklerdir ki Allah, murdarı temizden ayıklasın ve bütün murdarları birbiri üzerine koyup yığsın da cehenneme atsın..." [8435]

"(Elleri boyunlarına zincirlerle) bağlı olarak cehennemin dar bir yerine atıldıkları zaman orada ölümü çağırırlar". [8436]mealindeki âyetler de cehennemin darlığını ve sıkışıklığını anlatır. Maksat oranın her haliyle çekilmez, dayanılmaz bir işkence yeri olduğunu vurgulamaktır.

Ama cennet geniştir. Sadece bir cennetin genişliği, uzayın genişliği kadardır: "Rabbinizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan, korunanlar için hazırlanmış bulunan bir cennete koşun" [8437] Cennetin sekiz kapılı[8438], cehennemin ise yedi kapılı olduğu [8439] düşünülürse cennete gideceklerin, cehenneme gideceklerden ne denli fazla olduğu anlaşılır. Zaten Allah'ın rahmetinin gazabından fazla olması, rahmetinin herşeyi kaplaması da bu hakikati gösterir.

C) Genel Prensipler:

8. Hakkı yalanlayan uluslar cezalandırılmışlardır (12-14).

9. Allah'ın sözü değiştirilmez. O halde Allah'ın, peygamberlere vah-yettiği sözler de değişmez. Çünkü onlar birbirine aykırı değildir. Hiçbir İlâhî söz, diğerini geçersiz kılmaz. Aksi takdirde Allah, kendi sözünü değiştirmiş olur ki bu, âyetin hükmüne aykırıdır. Zira değiştireceği sözün yararsız olduğunu biliyor idiyse onu vahyetmezdi. Önceden o sözün yararsız olduğunu bilmiyor da sonra bunu anladıysa bu, O'nun kemâline terstir. Allah böyle bir eksiklikten uzaktır. O halde Allah, kendi vahyini değiştirmez. Onun vahyet-tiği sözler, birbirini bozmaz, kaldırmaz. Çünkü o sözler birbiriyle çelişmez. İnsanların sözleri birbirini tutmaz olabilir. İnsan birkaç yıl önce bir düşüncede, birkaç yıl sonra da onun tersi bir düşüncede olabilir. İnsanın bilgisi değiştiğinden bunları yansıtan sözleri de değişir. Ama Allah'ın bilgisi değişmez. O'nun bilgisi ve düşünceleri ezelî ve ebedîdir. Öyle ise düşüncesinin bir yankısı olan İlâhî vahiyler de birbirini nakzetmez (bozmaz).

10. Harâbolmuş kentlerden, eski ulusların, orada yaşamış insanların bir zamanlar burada şenlik kurduklarını, sonradan yurtlarını bırakıp gittiklerini düşünüp ibret almalı; bir gün Allah'a gidileceğini düşünerek O'na yönel-melidir (26).

26 ncı âyette tarihî ve arkeolojik araştırmalara teşvîk de vardır. Bu teşvî-ki, daha önceki sûrelerin prensiplerinde birkaç kez izah etmiştik.

11. İyi niyyet ve sağduyu ile dinleyenler, gerçeği kabul eder, öğüt alırlar.

12. Hakkı yalanlayanların olumsuz davranışlarına sabretmeli, güneş doğmazdan ve batmazdan önce ve secdelerin ardından Allah'ı tesbîh etmelidir. Allah'ı anmak, O'nu tesbîh etmek, insanın moralini düzeltir, sabrını artırır, gönlünü ferahlatır: "İyi bilin ki Allah'ı anmakla gönüller huzur bulur" [8440], "Kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için dar ve sıkıntılı bir geçim vardır" [8441]

"Mü'min işi renk olmaz Âkil huyu cenk olmaz Arif dili tenk olmaz Mevlâ Görelim neyler, eylerse güzel eyler."

13. Peygamberin ve Hak da'vetçisinin görevi, insanları inanmaya zorlamak değil, duyurmaktır. Hak'tan korkup öğüt alanları uyarmalıdır (45). Ama dinlemek istemeyenlere, Hakk'ın sözü zorla kabul ettirilemez. Çünkü "Dinde zorlama yoktur" (Bakara Sûresi: 256), "Eğer öğüt vermek yararlı ise öğüt ver" [8442]"Sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin, onların üzerinde zorlayıcı değilsin" [8443]

KAF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1	Fâ'nın cezmi, kesri, fethi ve dammıyle okunmuştur [8444]		

[8435] Enfâl Sûresi: 36-37.
[8436] Furkan Sûresi: 13.
[8437] Âl-i İmrân Sûresi: 133.
[8438] İbn Mâce, Taharet: 57, 60.
[8439] Hicr Sûresi: 44.
[8440] Ra'd Sûresi: 28.
[8441] Tâhâ Sûresi: 124.
[8442] A'lâ Sûresi: 9.
[8443] Ğâşiye Sûresi: 21-22.
[8444] Çoğunluk kafi meczûm okurken, İbn Ebî İshâk ve Nasr ibn Âsim meksûr, tsâ Sekafî mef-tûh, Hârûn ve Muhammed ibn Semeyfa' madmûm okumuşlardır (Kurtubî: 17/1-2; el-Bahr: 8/120).

2 İkinci hemzenin
teshiliyle: Nâfi', İbn Kesîr,
Verş ve Ruveys. İkinci hemzenin teshiliyle birlikte araya bir elif sokarak: Ebû Ca'fer, Ebû
'Amr, Kalûn. İki hemzenin de tam
telâffuzu ile: Ötekiler [8445]
Ayet No.
11
14
14, 45
Kelime:
Kırâet farkı:
Meksûr mîm ile
Okuyanlar:
Nâfi', Hafs, Ham-za, Kisâ'î ve
Halef.
Madmûm mîm ile: Başkaları. Meftûh lâm, şeddeli
mîm ile: Çoğunluk. . Meksûr lâm, hafif mîm
ile: Cahderî[8446]
Nasb ile: Çoğunluk.
Ref ile: Übeyy[8447]
Şeddeli, meksûr yâ ile: Ebû Ca'fer.
Sakin yâ ile: Ötekiler. Lâm-i ta'rîfli:
l Lâm ile, ta'rîfsiz: Vasi halinde yâ ile:
Ebû Ca'fer, Şeybe, Talha ve Nâfi'. Ötekiler[8448] Verş.
İki halde de yâ ile: Ya'kûb.
Ayet No.
15
Kelime:
Kırâet farkı:
18
Okuyanlar: Ötekiler[8449]
Yâ'nın hazfiyle:
Meksûr yâ, sonra sakin yâ ile [8450] Çoğunluk.
Şeddeli meftûh yâ ile: İbn Ebî Able, Velîd ibn Müslim ve başkaları[8451]. Çoğunluk.
Etken: Edilgen: Sekre çoğul, hakk, mevtt'ten önce:
Sekre tekil, hakk,
mevtten önce: Mevt, hakk'tan önce:
21
İbn Mes'ûd [8452]
İbn Mes'ûd ve Übey[8453]
'Alî[8454]
Çoğunluk [8455] Çoğunluk.
Ayet No.
22
Kelime:
23

[8445] en-Neşr: 1/370; el-Budûr: 300.
[8446] Burada mâ masdar görevini yapar: el-Bahr: 8/121.
[8447] el-Mesâhif: 166.
[8448] el-Bahr: 8/122.
[8449] Tfebsırah: 683; el-Budûr: 300.
[8450] nakıs mâzîdir.
[8451] Ebû Hayyân şöyle demiş: "Bu kırâetin izahını düşündüm, mâzî'de yâ'yı yâ'ya idğâm edeni buldum. Meselâ:
yapar. İdğâm yaptıktan sonra ululuk belirten çoğul mütekellim zamirini fi'le katmış, idğâmı çözmemiş,
demiştir. Bu, Bekr ibn Vâil kabilesinden bazı kolların lehçesidir (el-Bahr: 8/123).
[8452] el-Mesâhif: 93.
[8453] el-Mesâhif: 93, 166; el-Bahr: 8/120.
[8454] el-Mesâhif: 190.
[8455] Câmi'u'l-beyân: 26/169; Kurtubî: 17/12. Kurtubî şöyle diyor: "Kur'ân'ı taşlamak isteyen bazı kişiler, Hz. Ebûbekir'in ' ojllb jAJf 5j5^, o«U-]' şeklinde okuduğunu ileri sürerek, o Mushafa muhalefet etmişse ben de ederim" demiştir. Buna şöyle cevap verilir: Bu konuda Ebûbekir'den iki rivayet gelmiştir. Biri Mushafa uygundur. Diğeri ise reddedilir. Zira ya Ebûbekir Mushafta olanı unutarak böyle okumuştur veya nakledenler, onun kırâ-etini yanlış nakletmişlerdir" (Kurtubî: 17/12).,

24
Kırâet farkı:
T'nin ve kâf'ların fet-
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd[8456]
hiyle; müzekker: Çoğunluk.
T'nin ve kâf'ların kes-
riyle, müennes: Cahderî ve Talha
ibn Musarrif [8457]
Ref' Uc: Çoğunluk.
Nasb ile: İbn Mes'ûd [8458]
Çoğunluk.
Übeyy[8459]
Nâfi', Ebûbekr, Şu'b
Yâ ile, ğâib kipi: Nûn ile, çoğul mütekellim: Tekil mütekellim: Edilgen muzâri':
Çoğunluk. Hasan.
tbn Mes'ûd ve başkası[8460]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar: Çoğunluk.
			İbnMes'ûd[8461]
31			Çoğunluk.
		Kaf ile:	Übeyy[8462]
32		Yâ ile, ğâib edilgen:	İbn Kesîr.
		T ile, muhâtab edilgen:	Ötekiler[8463]
36		Hafif, meksûr kaf ile:	İbn Mes'ûd,
			Mücâhid [8464]

Hafif, meftûh kaf: Hasan ve
Ebû'l-Âliye.
Şeddeli meftûh kaf ile: Çoğunluk. Şeddeli meksûr kaf ile,
emir kipi: Sülemî ve Yahya
ibn Ya'mer [8465]
37 etken, sem'
mansûb: Çoğunluk.
Ayet No.
40
41
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:

[8456] el-Mesâhif: 93.
[8457] Birincisi ün lafzına riâyeten müzekker, ikincisi de nefs'e fiâyeten müennes olmuştur (el-Bahr: 8/125).

[8458] el-Mesâhif: 93. Başka bir rivayete göre İbn Mes'ûd: " okumuştur.
[8459] el-Mesâhif: 166.
[8460] el-Mesâhif: 93, 166, Kurtubî: 17/18.
[8461] el-Mesâhif: 93.
[8462] el-Mesâhif: 166.
[8463] Tebsırah: 682; Kurtubî: 17/20; el-Bahr: 8/127; en-Neşr: 2/376.
[8464] el-Mesâhif: 93.
[8465] Kurtubî: 17/22.

Fi'l edilgen, sem
merfû': Sülemî, Talha,
Süddî ve Ebû'l-Birr Huseym [8466]
Hemze'nin kesriyle,
masdar: Nâfi', İbn Kesîr,
Hamza, Halef. Hemze'nin fethiyle
ün çoğulu: 'Alî, İbn Abbâs ve
diğerleri[8467] Yalnız vakıf halinde yâ
ile: Ya'kub, İbn Kesîr.
İki halde de yâ'sız: Ötekiler ve başka
rivayette İbn Kesîr [8468] Yalnız vasi halinde yâ
ile: Nâfi', Ebû 'Amr.
İki halde de yâ'lı: İbn Kesîr, Ya'kûb.
Ayet No.
44
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
45
İki halde de yâ'sız: Ötekiler [8469]
Şeddeli şîn ve kaf ile: Nâfi', İbn Kesîr,
İbn 'Âmir, Ya'kub.
Hafif şîn ile: Ötekiler[8470]. Nûn ile, inşikaktan,
idğamsız: Übey[8471]
İki halde de yâ ile: Ya'kûb. Yalnız vasi halinde yâ
ile; Verş.
İki halde de yâ'sız: Ötekiler [8472]

51/67 ZÂRİÂT SÛRESİ 1781
Tefsîr: 1781
Tefsîr: 1781
Tefsir: 1782
Tefsîr: 1783
Tefsîr: 1784
Tefsir: 1784
Tefsîr: 1785
Tefsîr: 1785
Zâriyât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1786
ZÂRİYÂT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1787

[8466] el-Bahr: 8/129.
[8467] Tebsırah: 682; Kurtubî: 17/26; el-Bahr: 8/130; en-Neşr: 2/376.
[8468] en-Neşr: el-Vakfu alâ'l-mersûm; el-Budûr: 301; el-Bahr: 8/130.
[8469] Kurtubî: 17/27; en-Neşr: 2/376; el-Budûr: 301.
[8470] Kurtubî: 17/27; el-Budûr: 301; en-Neşr: Furkan Sûresi.
[8471] el-Mesâhif: 166.
[8472] Kurtubî: 17/29.

51/67 ZÂRİÂT SÛRESİ

Adını birinci âyetteki ez-zâriyât kelimesinden alan sûrede âhiretin mutlaka vukubulacağı yeminle vurgulanır ve bunu inkâr edenlerin çetin azaba uğrayacakları, korunanların ise büyük ödüllere erecekleri belirtilir. Peygamber(s.a.v.)in davet hayatiyle ortak yanlan bulunan eski peygamberlerin hayatlarından kısa çizgiler sunulur.
Âyetlerinin birbirine bağlılığı, bütün sûrenin bir defada veya bölümlerinin birbiri ardınca indiği kanısını vermektedir. Mekke devrinin ilk yıllarında ve Ahkâf Sûresinden sonra inmiş olan sûre, 60 âyeti içermektedir. Resmî ter-tîpte 51 nci, iniş sırasına göre 67 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Savurup (toz) kaldıranlara, 2- (Su) Yüküyle yüklü bulutlara, 3- Kolayca akıp gidenlere, 4- İş(ler)/ taksim edenlere andolsun ki, 5- Size va'dedilen mutlaka doğrudur, 6-Cezâ muhakkak olacaktır.

Tefsîr:

1- Zâriyât: zerv'den ismi fail olan zâriye'nin çoğuludur. Toz koparan fırtınadan kinayedir. [8473] âyetinden zâriyâtın, toz koparan rüzgâr anlamına geldiği açıkça görülmektedir. "Toprağı ve şâir şeyleri tozdurup savuran rüzgârlar, volkanları püskürten, mahlûkatı kırıp dağıtan ve yayan melekler ve barut, dinamit gibi sonradan keşfedilmiş ve edilecek şiddetli infilâk, tahrîb ve tahrik edici bütün sebepler bu mefhuma dahildir" [8474]
Vikr: Yük, el-Mmilâti vikran: Yük taşıyanlar demektir ki bu da su taşıyan bulutlardan; bulutları taşıyan rüzgârlardan ve başka güçlerden kinaye olabilir.
el-Câriyâti yusran: Kolayca akıp gidenler demektir. Bu da denizde kolaylıkla süzülüp giden gemiler veya esme alanına akıp giden hava akımları veya yörüngelerinde dolaşan yıldızlardan kinayedir.
el-Mukassimâti emran: Emri (işleri veya buyruğu) taksim edenler yani Allah'ın emirlerini uygulayanlar demektir. Bunlar da Allah'ın yasalarını yürüten, taşınıp götürülen şeyleri yerlerine ulaştıran, yüce Allah'ın emrini bölüştürüp yerine getiren meleklere: Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâfîl ve Azrâîl gibi emir meleklerine andolsun demektir.
Bu and, ceza vukubulurken bu meleklerin hizmetlerini hatırlatmaktadır. ed-Dîn: Ceza demektir. Burada dîn, her canın, dünyâda yaptıklarının cezasını göreceği kıyamet günüdür.
Kendilerine and içilen bu dört şey, ayrı ayrı şeyler de olabilir, aynı şeyin dört ayrı özelliği de olabilir. Hz. Alî'den rivayete göre zâriyât: rüzgârlar; hâ-milât: bulutlar; câriyât: gemiler; mukassimât: rızıkları dağıtan meleklerdir. Daha isabetli görünen ikinci görüşe göre bunların hepsi de rüzgârların dört ayrı vasfıdır. Zâriyât: Önce bulutları oluşturan rüzgârlar; hâmilât: su buharını denizlerden kaldıran rüzgârlar; câriyât: kaldırılan buharlardan oluşan bulutları taşıyan rüzgârlar; mukassimât da yağmurları kıt'alara dağıtan rüzgârlardır[8475]
Burada yüce Allah, kâinattaki birtakım yasalarına and içerek âhiretin mutlaka vukubulacağını bildirmektedir. Bu sayılan şeylere yemîn, bu kuvvetlerin veya kanunların önemini ortaya kor. Çünkü ancak önemli şeylere yemîn edilir. Rüzgârlar ve bulutlar, dünyâ yaşamının en önemli etkenlerinden-dir. Bunlar olmasa yağmur olmaz. Yağmur olmayınca da hayât olmaz. Demek ki burada yüce Allah, dünyâdaki hayâtın en önemli etkenlerine yemîn ederek âhiret hayâtının mutlaka vukubulacağını bildirmektedir. Ayrıca bu gerçeklere yemîn, Allah'ın buyruğunu yerine getiren kuvvetlerin emre hazır olduğunu, O'nun buyruğunun derhal yerine getirileceğini ihtardır.
Bazı kısa sûrelerde bu yemîn üslûbu görülmektedir. Bu sûrenin başlangıcı ile Ahkâf Sûresinin sonu arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Çünkü Ahkâf'ın sonu ile bu sûrenin başı, âhiretin vukuunu te'kîd konusundadır. Bu da bu sûrenin, Ahkaf Sûresinden sonra indiği görüşünü güçlendirir.
7- (Çeşitli) yollan (yıldızların yörüngeleri) bulunan göğe andolsun ki,
8- Siz, (Muhammed hakkında) çeşitli söz(\er) içindesiniz. (Kiminiz onun şâir, kiminiz büyücü, kiminiz kâhin olduğunu söylüyorsunuz). 9- Çevrilen, ondan çevriliyor. 10- O (çeşitli sözleri) atan yalancılar kahrolsun. 11- Onlar aptallık içinde yanılıp durmaktadırlar. 12- "Ceza günü ne zaman?" diye sorarlar. 13- O gün onlar ateş üzerinde yakılacaklardır. 14-(Kendilerine) "Fitnenizi (fesadınızın cezasını) tadın! Acele isteyip durduğunuz şey budur işte!" (denilecek).

Tefsîr:

7- Hubuk: Herşeyin kırılmışı anlamına gelen hibâk'in çoğuludur. Kırılmış saç teline hubuk dendiği gibi hafif esen rüzgârın yaptığı kırık kırık kum çizgilerine de hubuk denir. Zâtu'l-hubuk: Güzel yapılı, yahut yörüngeleri, yolları veya yıldızları olan gök anlamına gelir. Hamdi Yazır şöyle diyor:
"Hubuk: Hem habîke'nin, hem de hibâk'in çoğulu olabilir. Habîke özenle, sağlam ve sanatlı dokunmuş, yol yol hareli güzel kumaşa denir. Hibâk de lâtîf esen rüzgârın denizde veya kumda oluşturduğu yol yol kırıntılardır. Saçların çok kıvırcıklığından husule gelen dalgalara da hubuk denilir. Habk sıkı bağlayıp muhkem kılmak ve

[8473] Kehf Sûresi: 45.
[8474] Hak Dîni Kur'ân Dili: 6/4527.
[8475] Mefâtîhu'l-ğayb: 28/195.

kumaşı sıkı, sağlam ve üzerinde sanat eseri görünecek biçimde güzel bir zemin üzere dokumak anlamına gelir. Çokları hareli, yollu diye tefsîr etmişlerdir. Bundan bazıları mahrekleri mânâsına özel yollan, bazıları da bilgi ve ma'rifetlere götüren ve yaratıcının birlik ve gücüne, ilim ve hikmetine delâlet eyleyen makul yolları anlamışlar; bazıları da Saman Yolu, Kehkeşan dahi tabir olunan galaksilere işaret edildiğini söylemişlerdir. Fakat İbn Abbâs, Katâde, İkrime, Mücâhid ve Rabî'den rivayet olunduğuna göre de: "Güzel, düzgün yaratılışlı", Mücâhid'den diğer bir rivayete göre de "Sağlam yapılı" diye tefsîr olunmuştur. Hasılı bu mânâyı anlatan bu ifadeden biz şunu anlıyoruz ki: Semâ, yıldızları ve türlü türlü yörüngeleri ile pek sıkı ve gayet sanatlı bir surette dokunmuş, güzel nakışları içeren, düzgün ve sağlam hareli bir kumaşa benzetilmiş ve buna kasem ile bunun genel durumunda tevhide delâlet eden ve yaratıcının birlik ve gücünü gösteren güzelliği ve sağlamlığı ihtar olunarak sözleri değişik olanlara bir zecr yapılmış, ihtilâfların tevhîde götürülmesi lüzumu anlatılmıştır"[8476]
Ğamre: İnsanı boğan, yahut yaygın bir bilgisizliktir, Yuftenûn: Sınanırlar, imtihan edilirler, demektir.
7-9 ncu âyetlerde yüce Allah, fevkalâde güzel, yahut yörüngeleri, yıldızların dolaşım alanları olan göğe; yahut yıldızlarla donanmış göğe yemin ederek müşriklerin bir söz ve inançta değil, çeşitli sözlerde olduğunu buyurmaktadır. Onlardan her biri bir söz söylemekte, her kafadan bir ses gelmektedir. Her kabile ayrı bir inanca sahiptir. Aralarında bir inanç birliği yoktur. Sözleri çelişkilidir. İşte haktan çevrilen kimse, o birbirini tutmaz sözlerden ötürü saptırılmaktadır". Hasan Basrî'ye göre deki zamir, Kur'ân'a gider. Yani saptırılan kimse, o birbirini tutmaz, çelişkili sözlerin etkisiyle Kur'ân'dan saptırılmaktadır. Çünkü müşrikler, inanmak isteyene gider, Muhammed büyücüdür, şâirdir, kâhindir, mecnundur diyerek onu inanmaktan caydırırlardı.
10-12 nci âyetlerde yüce Allah, o birbirini tutmaz sözlerin etkisiyle sapan ve boyuna kadar cehalet içine batmış, daima yanılan, hatâ eden o kimseleri bir beddua üslubuyla kınıyor ve onların alay ederek o "Ceza günü ne zaman?" diye sorduklarını belirtiyor.
O çeşitli sözler söyleyenler, bir ğamre içinde yani her yanı basan bir sel gibi kendilerini her noktadan bürümüş olan bir batak, bir sarhoşluk veya cehalet içinde " bilinçsizdirler. Allah'ın buyruğundan gafil, başlarına gelecek felâketin farkında değiller, " O ceza günü ne zaman? diye sorarlar".
13-14 ncü âyetlerde o ceza gününde inkarcıların ateşte fitnelenecekleri, kendilerine "Acele istediğiniz fitnenizi tadın!" denileceği bildiriliyor. Bu adamlar, dünyâda inananları işkence ile, çeşitli sözlerle şaşırtıp dinlerinden döndürmeğe çalışıyorlardı. Âhiret azabı ile de alay edip: "Hani o azâb ne zaman?
Azâb gerçekten varsa biz inkâr ettiğimiz halde neden azaba çarpılmıyoruz?" diyorlardı. İşte şimdi âhirette onlara verilen ceza, dünyâda yaptıklarına uygun oluyor. Dünyâda fitne yapmışlardı. Kendileri de ateş fitnesine uğruyorlar. Fitne yapan, aynı şekilde bir fitne buluyor. Ateş ile deneniyor, ateşte yakılıyor. Cezanın amel cinsinden olmasına müşâkele denir. Kur'ân'm âhiret nimet ve azâbları genellikle müşâkele üslûbu ile ifade edilmiştir.
Fitne, altın ve gümüş gibi herhangi bir madeni tortusundan ayırmak için ateşte eritmektir. Mihnete sokmak, sınamak anlamlarında kullanılır. Âhireti yalanlayanlar, ceza gününde ateşte yakılarak deneneceklerdir. Bu ifadeden,, ateşte eriyen maddenin, nasıl hâlisi tortusundan ayrılırsa, ruhlara yapışan şer ve günâh kirlerinin de âhiret ateşiyle ruhlardan ayrılacağı, yani cehennem ateşiyle ruhların tasfiye ve terbiye edileceği anlamı hatıra gelmektedir. Günâhlara batmış ruhun tasfiyesi için cehennem azâbiyle kirlerinden arınması gerekir. Gerçeği Allah bilir.
14 ncü âyette ateşe uğrayan kâfirlere: "İşte acele ettiğiniz fitneniz budur!" deniliyor. Ahkaf Sûresinin sonunda da Peyğamber(s.a.v.)e sabretmesi, o kâfirlerin cezalandırılması için acele etmemesi, onların pek yakında cezaya uğrayacakları vurgulanmıştı. Böylece Ahkâf Sûresinin sonu ile Zâriyât Sûresinin başı arasındaki bağlantı ortaya çıkmaktadır. Bu da Zâriyât'ın, Ahkâf-ın ardından indiğini kanıtlar.
75- (Günâhlardan) Korunanlar cennetlerde, çeşme başlarındadır-lar. 16- Rablerinin, kendilerine verdiği nimetleri alırlar. Çünkü onlar, bundan önce güzel işler yaparlar(iyilik ederler) 17- Geceleri pek az uyurlardı, 18- Seherlerde, onlar, istiğfar ederlerdi, 19- Mallarında dilenci ve yoksul için bir hak vardı.

Tefsir:

Önceki âyetlerde zanlarına göre saçmalayıp âhireti yalanlayan kimselerin, âhiretteki durumlarına kısaca işaret edilmişti. Kur'ân'm genel karşıtlık üslûbu (mesânî) uyarınca hemen müşriklerin vasıf ve durumlarını gösteren sahnenin ardından, mü'minlerin durumunu gösteren bir sahne sunulmaktadır:
15-19: Mü'minler de âhirette cennetlerde, suların başında, Allah'ın verdiği nimetleri alarak huzur ve refah içinde bulunurlar. Çünkü onlar da dünyâda iken güzel işler yaparlar, Allah'ın verdiği nimet ve rızıklardan yoksullara da verirler, iyilik ederlerdi. Geceleri az uyur, seher vakitlerinde Rablerin-den mağfiret dilerler, dilenciye ve yoksula mallarından bir hak (pay) ayırırlardı.
Bu sahnedeki insanların vasıfları, yukarıdakilerin tam karşıtı, olduğu gibi, bunların yerleri de yukarıdakilerin yerlerinin tam tersidir. Sahneler arasında her bakımdan karşıtlık vardır.
Geceleri az uyurlardı" âyetinde " "yi nâfiye kabul edenler olduğu gibi masdariyye kabul edenler de vardır. İbn 'Abbâs, Katâde ve Mücâhid'e dayanan birinci görüşe göre âyetin anlamı şı dur: Hçr gece mutlaka bir zaman

[8476] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4528-4529.

uyumaz, ibadet ederler. Gecenin ya başında, ya ortasında veya sonunda biraz ibadet eder, bütün gece uyumazlar. Hasan Bas-rî'ye dayanan ikinci görüşe göre mâ masdariyyedir. takdirindedir. Yani geceleri uyumaları çok azdır, demektir'.[8477]
Bu âyet münâsebetiyle Abdullah ibn Selâm'dan şu hadîs çıkarılmıştır: "Allah'ın Elçisi Medine'ye geldiği zaman halk onu görmek için koştular. Ben de onlar arasında idim. Yüzünü görünce o yüzün yalancı yüzü olmadığını anladım. Kendisinden işittiğim ilk söz şu olmuştur: 'Ey insanlar, yemek ye-diriniz, akrabayı ziyaret ediniz, çok selâm veriniz, geceleyin herkes uyurken siz namaz kılınız, cennete girersiniz!"[8478]
Seher vakti Allah, kullarına daha yakın, kabulü daha çoktur. Peygamber (s.a.v.), seher vaktinde Allah'ın kullarına yakınlığını şöyle ifade etmişlerdir: "Her gecenin son üçte biri kalınca Rabbimiz en yakın göğe inerek şöyle der: Yok mu bana dua eden, duasını kabul edeyim, yok mu benden bir şey isteyen, istediğini vereyim, yok mu benden mağfiret dileyen, onu bağışlayayım?". Müslim'in rivayetinde yüce Allah: "Ben melikim, ben melikim" dedikten sonra yukarıdaki sözleri söyler. Orada şu ziyâde vardır: "Şafak atın-caya kadar yüce Allah böyle söylemeğe devam eder"[8479]
19 ncu âyette çok önemli bir husus vardır: Bu âyette zenginin malı içerisinde dilenciye ve yoksula bir hak ayrılmaktadır. Sâil: İsteyen, yani dilenen; mahrum, dilenemeyen, halini belli edemeyen fakirdir. Zenginin fakire verdiği şey, kendi isteğine kalmış bir iyilik değil, fakirin hakkıdır. Allah, zenginlerin malları içerisinde fakirlere hak ayırmıştır. Bu hakkı verirken ne zenginin övünmesi, ne de fakirin ezilmesi gerekir. Çünkü zengin, hak sahibine hakkını vermekte, fakir de ondan hakkını almaktadır. Gerçekte mal, falan veya falanın değil, Allah'ındır. Mülkün sahibi Allah'tır. Allah bazı insanları, kendi malı üzerine vekil bırakmıştır. Malın görünür sahibi, gerçek sahibinin buyruğunu hatırdan çıkarmazsa, Allah'ın kullarına yardım emrini yüksünerek değil, seve seve yerine getirir, vazifesini yapmaktan ötürü de huzur duyar. Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde fakirlere yardımı, onların bir hakkı olarak göstermektedir:
"Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver" [8480], "Allah'a ve Elçisine inanın ve Allah'ın, sizi hakim kıldığı, sizin yönetiminize verdiği şeylerden (Allah için) harcayın" [8481], "Allah'ın size verdiği malından onlara verin"[8482]
Tefsîrine çalıştığımız Zâriyât Sûresi, Mekke'nin ilk yıllarında inen sûrelerdendir. İlk Mekke sûrelerinden olan bu sûrede, zengin mü'minlerin mallarında fakirlere belli bir hisse bulunduğunun yani onların, fakirlere belli miktarda yardım ettiklerinin belirtilmesi, Zekâtın, Medine'de değil, tâ ilk Mekke yıllarında farz kılındığını gösterir. Malın bir miktarını fakirlere vermek şeklindeki sadaka (zekât) Mekke devrinin ilk yıllarından beri farz idi. Hattâ bunun, eskiden beri Arap toplumunda var olduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetleri kanıtlamaktadır. Ancak bu miktar, Medine devrinde Peyğam-ber(s.a.v.)in tatbikatıyle açıklığa kavuşturulmuştur.
20-Kesin inanacaklar için Yer'de nice ibretler vardır. 21- Kendi canlarınızda da öyle. Görmüyor musunuz? 22- Gökte rızkınız da var, size va'dedilen şey de var! 23- Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki o, sizin (birbirinizle) konuşmanız gibi gerçektir!

Tefsîr:

20-23: Önceki âyetlerde kısa çizgilerle iki âhiret tablosu gösterilip zihinler ibret ve öğüt almağa hazır hale getirildikten sonra bu âyetlerde de Allah'ın birliği, yalnız O'na tapılması gerektiği hakkında ufuklarda (yani dış dünyâda) ve insanların kendi canlarında bulunan kanıtlara işaret edilmektedir.
Gökte rızkınız da var,*stze va'dedilen (yani sizin uyarıldığınız) şey de var!". Yani size ekinler bitirecek, sular akıtacak yağmurlar olduğu gibi başınıza yağacak azâblar da vardır, demektir. Yahut sizin rızkınız ve size va'dedilen hayır, şer, cennet, cehennem göktedir; bunları veren Allah'tır. Yahut size gökten yağmur, kar, hayır ve şer gökten yağar. Allah yağmuru, karı yağdırdığı gibi azabı da yağdırır. Fakat Size va'dedilen, daha doğrusu sizin uyarıldığınız şey" tabirinden, gökte azabın bulunduğu anlaşılmaktadır. Yani size rızık veren yağmur bulutlan olduğu gibi başınıza azâb yağdıracak bulutlar da oluşur ve sizi mahveder buyurulmak suretiyle Kur'na'ı yalanlayarak azabı kabul etmeyenler tehdidedilmekîedir.
Böyle buyurulduktan sonra göğün ve yerin Rabbine and içilerek onun, yani o haber verilen azabın yahut kıyametin, yahut zamir Kur'ân'a gittiği takdirde Kur'ân'ın, insanların birbiriyle konuşmalarının gerçek olması gibi gerçek olduğu vurgulanmaktadır. Yani nasıl insanların birbirleriyle konuşmaları gerçek ise o haber verilen azâb veya vahyedilen bu Kur'ân da öyle gerçektir. Fakat zâmîrin Kur'ân'a gitmesi uzak bir ihtimaldir. Çünkü bu âyetlerde Kur'ân'dan söz edilmemiştir. Zamîr, kendinden önce zikredilen bir isme gider. Burada zikredilen " Size va'dedilen, yani uyarıldığınız şey"dir. İşte insanların uyarıldıkları o azabın, âhiret sorumluluğunun, aynen insanların konuşma eylemleri gibi gerçektir. Onun vukubulacağında asla şüphe yoktur. Dış dünyâda ve insanların kendi içlerinde Allah'ın, ölenleri dirilteceğine, kötüleri cezalandırıp iyileri cennet ile ödüllendireceğine dair nice

[8477] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/234.
[8478] Tirmizî, At'ime: 45, Kıyâmeh: 42; İbn Mâce, Afime: 1, İkame: 174; Dârimî, Afime: 39, Salât: 156...
[8479] Buhârî, Teheccüd: 14; Müslim, Musâfirîn: 168-170; Ebû Dâvûd, Sunneh: 19; Tirmizî, Salât: 211, Daavât: 78; İkame: 182; Dârimî: Salât: 168; Muvatta', Kur'ân: 30; İbn Hanbel, Musned: 2/264.
[8480] İsrâ Sûresi: 26.
[8481] Hadîd Sûresi: 7.
[8482] Nûr Sûresi: 33.

kanıtlar, ibretler vardır.
24- İbrahim'in ağırlanan konuklarının haberi sana geldi mi? 25-Bir zaman onun yanına girmişler: "Selâm" demişlerdi. "Selâm" dedi, tanınmamış bir topluluksunuz)!" 26- Gizlice ailesinin yanına gitti, semiz bir buzağı getirdi, 27- Onu, önlerine yaklaştırdı, "Yemez misiniz?" dedi. 28- (Yemediklerini görünce) Onlardan içinde bir korku düşürdü. "Korkma" dediler ve ona bir bilgin oğlan çocuğu müjdelediler. 29- Karısı çığlık içinde geldi (hayretten elini) yüzüne vurarak: "(Ben) Kısır bir kocakarı(y\m, benden nasıl çocuk olur)?" dedi. 30-Dediler ki: "Rabbin böyle buyurdu. O, hüküm ve hikmet sahibidir bilendir." 31- (İbrâhîm): "O halde göreviniz nedir ey elçiler?" dedi. 32- Dediler:
"Biz suçlu bir kavme gönderildik". 33- "Ki onların üzerine çamurdan taş atalım"; 34- "Haddi aşanlar için Rabbinin katında işaretlenmiş (taşlar)". 35- Orada inananlardan kim varsa çıkardık, 36- Zâten orada, bir tek ev(ha\km)dan başka müslüman da bulmadık. 37- Acı azâbdan korkanlar için orada bir ibret bıraktık. 38- Musa'da da (ibret alınacak şeyler bıraktık). Onu açık bir delîl ile Fir'avn'e göndermiştik. 39- (Fir'avn, ona) yanını çevirdi ve: "Bu ya büyücü veya cinlidir" dedi. 40- Biz de onu ve askerlerini yakaladık, onları denize attık (o boğulurken pişmanlıkla) kendi kendini kınıyordu. 41- /4d(kavmin)<fe de (ibret alınacak şeyler bıraktık). Onlara köklerini kesen, bir rüzgâr gönderdik. 42- Üzerinden geçtiği hiçbir şeyi bırakmıyor, onu kül gibi ediyordu. 43- Semûd(ka\m'm)de de (ibret alınacak şeyler bıraktık); Onlara "Bir süreye kadar sefa sürün (bakalım)" denmişti. 44- Rablerinin emrine baş kaldırdılar, bu yüzden onlar bakıp dururlarken onları yıldırım çarptı, 45-Ne kalkabildiler ne de engel olabildiler. 46- Daha önce de Nûh kavmini helak etmiştik. Çünkü onlar da yoldan çıkmış bir toplum idiler.

Tefsîr:

Bu âyetlerde Peygamberi yalanlayanların nasıl bir sonuca uğrayacaklarını belirtmek için üç peygamber kıssasına işaret edilmektedir:
24-37 nci âyetlerde yabancı, güzel delikanlılar şeklinde Hz. İbrahim'e gidip kendisi ve karısı hayli yaşlı olan İbrâhîm'e bir erkek çocukları olacağını müjdeleyen meleklerin, Hz. İbrahim'le konuşmaları ve suçlu olan Lût kavmini cezalandırmak için gönderilmiş olduklarını söyledikleri ve Lût'un ülkesinde müslüman olan tek bir aile dışında bütün kent halkının cezalandırıldığı ve onların yurtlarının, oradan gelip geçenlere ibret olarak bırakıldığı anlatılmaktadır. Bu kıssa, Hûd ve Hicr Sûrelerinde de biraz değişik üslûpla geçer.
İmam Ahmed, İbrahim'in, konuklarına karşı davranışından, konuğa ikram etmenin farz olduğu hükmünü çıkarmıştır. İbrahim'in davranışında konuk ağırlamanın âdabı da öğretilmektedir. İbrâhîm, konuklarına sezdirmeden, hemen evinde bulunan en değerli şeyi: Buzağıyı kızartıp konuklarının önüne getirmiş ve nezaketle "Buyurmaz mısınız?" demiştir. İşte Hz. İbrahim'in yaptığı gibi konuğun selâmı en güzel biçimde alınmalı ve ona böyle nazik davranılmalıdır. İbrahim, konuklarına elinden gelen ikramı yaptıktan sonra gelişlerinin nedenini sormuştur. Bu da gelen konuğu ağırladıktan sonra gerekirse geliş nedeninin sorulabileceğini gösterir. Konuk gelir gelmez hemen ona: "Neden geldin?" denmez.
38-40 ncı âyetlerde apaçık kanıtla Fir'avn'e gönderilen Hz. Musa'nın kıssasına işaret edilmektedir. Fir'avn, kendi gücüne ve adamlarına güvenerek Mû-sâ'yı yalanlamış, ona "büyücü, mecnun" demiş; bu küstah davranışından dolayı yüce Allah da Fir'avn ve askerlerini denize atarak boğmuş, Fir'avn yaptıklarına pişmanlık içinde can vermiştir.
41-42: Peygamberleri Hûd'u yalanlayan 'Âd kavmini de, herşeyi çürümüş kemiğe veya biçilmiş sapa, un ufak toprağa, küle çeviren bir fırtına yıkıp öldürmüştür.
43-46: Peygamberleri Salih'i yalanlayıp, kendilerine bir mu'cize olarak gönderilen deveyi öldürmek suretiyle Allah'ın buyruğuna başkaldıran Semûd kavmi helak edildiği gibi bunlardan önce Rablerinin buyruğuna karşı gelen Nûh kavmi de helak edilmiştir.
Bu âyetlerde Arapların, helak edildiklerini bildikleri kavimlerin helak sebeplerine kısaca işaret edilerek Kur'ân'ın muhataplarına öğüt verilmektedir. Bu kıssalar, bulundukları konu gereğince değişen üslûplarla çeşitli sûrelerde geçmektedir. Bu kavimlerin helak edilmelerine sebep, peygamberleri yalanlayıp, Rablerinin buyruklarına başkaldırmış olmaları idi. Peygamberleri yalanlayan o eski milletler nasıl helak edilmiş ise Hz. Muhammed(s.a.v.)i yalanlayan müşrikler de ergeç bir gün helak edileceklerdir. Çünkü peygamberleri yalanlayan fâsıkların kesin sonucu helak olmaktır. İşte âyetlerde verilmek istenen ana düşünce budur. Bundan dolayı bütün bu âyetler, hep peygamberliği, âhireti ispat konusunda olan yukarıdaki âyetlere bağlıdır.
47- Göğü sağlam yaptık, biz genişleticiyiz. 48- Yer'i biz döşedik, ne güzel döşeyiciyiz! 49- Her şeyden iki çift yarattık ki düşünüp öğüt alasınız. 50- O halde Allah'a kaçın, ben size O'nun tarafından görevlendirilmiş apaçık bir uyarıcıyım. 51- Allah ile beraber başka tanrılar uydurmayın. Ben size O'nun tarafından görevlendirilmiş, apaçık bir uyarıcıyım.

Tefsir:

47-51 nci âyetlerde kudret ve hikmetini anlatmak için şu muhteşem göğü eyd, yani kuvvet ile, sağlam, birbirini

tutar biçimde' muhkem; ya da eyd, el anlamındaki yed 'in çoğulu olma ihtimalinde kendi elleriyle yaptığını, göklerin genişliğiyle uyumlu olmak üzere çok genişletici olduğunu; yeri de güzel döşediğini; yarattığı herşeyi çift çift (erkekli, dişili) yarattığını bildiren Allah, daha sonra Peyğamber'in ağzından insanlara, Allah'a sığınmalarını, Allah ile beraber başka tanrılara tapmamalarını emrediyor.
47 nci âyette "Biz genişleticiyiz" ifâdesi, genişletme eyleminin sürdüğünü bildirir. Gerçekten, bilim adamları, uzay cisimleri arasındaki mesafenin git gide açıldığını, yani evrenin genişlediğini tesbît etmişlerdir ki âyetin bu olguya işareti, bir Kur'ân mûcizesidir.
Arz, üstünde yaşayanlar için bir döşek gibi döşenmiş, gök de bir tavan gibi gayet sağlam bir biçimde üstlerine çatılmıştır. Gök cisimleri, çekim ka-nunlarıyle birbirlerine öylesine bağlı ve öyle sağlam kenetlidirler ki bu yapının taşlarından herhangi birini, yaratıkların gücüyle yerinden oynatmak mümkün değildir. Bildiğimiz herşey çift, karşıtlı yaratılmıştır. Tek olan yalnız Allah'tır. Bu işleri ancak kudret ve hikmet sahibi yapabilir. Öyle ise insanlar yaratılmışlara değil, Arzı canlıların rahat yaşayabilmesi için döşek gibi döşeyen, göğü de bir tavan gibi üstlerine çatan ve ona bu muazzam genişliği veren o engin kudret sahibi Allah'a kulluk etmeli ve O'ndan başkasına tapmaktan vazgeçmelidir.
52- İşte böyle, onlardan önce de, ne kadar elçi geldiyse mutlaka "büyücü", veya "cinlenmiş" dediler. 53- Bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler (ki hep aynı şeyi söylüyorlar)? Doğrusu onlar, azgın bir topluluktur. 54- Onlardan yüz çevir, sen kınanacak değilsin, 55- Hatırlat, çünkü hatırlatma, inananlara yararlıdır.

Tefsîr:

52-53: Ey Muhammed, bu müşriklerin sana söyledikleri gibi bunlardan önceki kavimler de, kendilerine gelen her peygambere büyücü, mecnun demişlerdir. Acaba bu insanlar peygamberlere karşı çıkmayı, onlarla alay etmeyi birbirlerine tavsiye mi ettiler ki hepsi onlara karşı aynı küstahlığı yapmaktadır? Hayır, bu hareket, onların azgınlığından, kötü huylarından ileri gelmektedir.
Müfessirlere göre "Onlardan yüz çevir, sen kınanacak değilsin" âyeti indiği zaman Allah'ın Elçisi üzülmüş, bu ashabına da zor gelmiş. Artık vahyin kesildiğini, azabın geldiğini sanmışlar. Yüce Allah: "Hatırlat, çünkü hatırlatma, inananlara yararlıdır"âyetini indirmiş. Bu tür rivayetler, âyetlerin ayrı ayrı inmiş olduğu düşüncesine dayalı olarak ileri sürülmüş yakıştırmalardır. Gerçekte âyetler ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır ve hepsi birlikte inmiştir. Ayrıca ashâb-ı kiram, Kur'ân'in üslûbunu gayet iyi bilirler, bununla neyin amaçlandığını anlarlardı. Neden bu âyetle vahyin kesildiğini zannetsinler? Bu mealde âyetler, bundan önceki sûrelerde de geçmiştir. Bunların amacı, Peyğamber'i tebliğ görevinden vazgeçirmek değil, bilâkis itiraz ve hücumlara üzülmemesini sağlayıp onun tebliğ azmine daha da kuvvet vermektir.
54-55 nci âyetlerde kavminin yalanlaması karşısında sıkılan Peygamber (s.a.v.) teselli edilerek kendisini yalanlayanlardan yüz çevirmesi, yani onların üstüne düşmemesi; onların yola gelmemelerinden ötürü kendisinin kınanmayacağı; sadece kendisinin öğüt vermeğe, hatırlatmağa devam etmesi, zira öğüt ve hatırlatmanın, mü'minlere yararlı olacağı buyurulmaktadır.
Üslûptan açıkça anlaşıldığı gibi 54 ncü âyet, Peyğamber'i teselli amacını taşır. Yoksa Peyğamber'e, müşrikleri uyarmaktan artık vazgeçmesi anlamına gelmez. Onun görevi uyarmak, hatırlatmaktır. O uyarır, fakat sözünü dinlemeyenlerden ötürü üzülmesine gerek yoktur. O öğütlerine devam etmelidir. Öğüti mden yararlanacak olanlar, inanma kabiliyetinde bulunan insaflı kişilerdir. Öğüt, ancak ön yargılarından uzak, temiz niyetli insanları etkiler, inkâra kararlı olanlara yarar sağlamaz. Ama onlara yarar sağlamıyor diye umutsuzluğa düşmek de doğru değildir. Kim bilir, belki bir gün onların da gönlü yumuşar, İslama yönelir. Nitekim işin başında İslama şiddetle karşı koyan birçok insan, sonunda birer İslâm mücâhidi olmuşlardır. Halid ibn Velîd de bunlardan biridir.
56- Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etmeleri için yarattım. 57- Ben onlardan rızık istemiyorum, beni beslemelerini de istemiyorum. 58- Kuşkusuz rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır. 59- Muhakkak ki bu zulmedenlere de, (geçmişteki) arkadaşlarının payı gibi bir (azap) pay{\) vardır, acele etmesinler. 60- Uyarıldıkları günlerinden dolayı vay o kâfirlerin haline!

Tefsîr:

56-58 nci âyetlerde Allah'ın, cinleri ve insanları, sırf kendisine kulluk etmeleri için yarattığı, onlardan kendisini beslemelerini istemediği; çünkü Allah'ın, rızık veren, sağlam kuvvet sahibi olduğu belirtiliyor.
Bu üslûptan herhalde müşriklerin, fakirlere yardım etmek, hac esnasında hacılara yemek vermek gibi meziyetlerle övünüp bununla kendilerinin, Allah katında makbul insanlar olduklarını iddia ettikleri sezilmektedir. Böyle düşünen insanlara Cenabı'Hak, onlardan istenen şeyin, Allah'ı bir bilip yalnız O'na tapmak olduğu; Allah'ın, onların rızık vermesine, yemek yedirmesine ihtiyâcı bulunmadığı; herkesi besleyenin Allah olduğu vurgulanmaktadır.
59-60: Zenûb: Sakaların su dağıttıkları dolgun kovadır. Burada azâb'dan nasip anlamına istiare olunmuştur. Araplar bolluk zamanında kuyudan nöbetleşe kova ile su çekerler, herkes çekilen su dolu kovayı alıp giderdi. İşte bu durum bir benzetmeye konu yapılmaktadır: Eski milletler nasıl azaptan bol bol, kovalar dolusu paylarını

almışlarsa bunlar da ondan paylarını alacaklardır. Râzî'ye göre zenûb azâb değil, bol geçimdir. Yani onlar acele ile azabı istemesinler. Eski milletler nasıl dünyâdan nasiplerini alıp sonra ölmüşlerse bunlar da öyle dünyâda kendilerine mukadder paylarını alacaklar, yaşayacakları kadar yaşayacaklardır. Henüz dünyâdan alacakları payları, yiyecekleri rızıkları vardır. Rızık tükenmeden ecel gelmez.
Âyet için bu anlam da muhtemel ise de müşrikleri tehdîd konusunda olduğundan, burada nasibin, dünyâ rızkı, nimeti değil, azâb ve helak payı olması daha uygundur.
Âyetlerde hakkı kabul etmeyen bu kâfirlerin de, bunlardan önceki benzerleri gibi azaptan paylarını fazlasıyla alacakları bildirilmektedir. Bu kâfirler şimdilik azaba uğramadılar diye hiç uğramayacaklarını sanmasınlar. Azâb ile de alay edip acele gelmesini istemesinler. Bir gün azâb başlarına inecek ve çok acıklı bir duruma düşeceklerdir. O gün vay haline onların!
Sözü edilen bu azâb, dünyâ azabı da, âhiret azabı da olabilir. Fakat burada, âhiretten önce Bedir'de uğrayacakları dünyâ azabına, hezimete işaret sezilmektedir.
Sûrenin sonu, başı ile bağlantılıdır. Başında: Size söylenen, mutlaka başınıza gelecektir!" âyetiyle, müşriklerin başlarına gelecek azaba işaret edilmişti. Sonunda da " Uyarıldıkları günlerinden dolayı vay o kâfirlerin haline!" âyetiyle yine müşriklerin başlarına gelecek o azaba işaretle sûre bitirilmekte ve böylece sûrenin sonu ile başı aynı konuda birleşmekte ve sûre, bütünüyle bir konu birliğine ulaşmaktadır.

Zâriyât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsanlar dinde bölünmüşler, uydurma inançlara bağlanmışlardır (8-9). Böyle saçma inançlara bağlananlar ve bunları yayanlar, kıyamet gününde ateşte yakılacaklardır. Batıl inançları yüzünden, gerçek inananlara baskı ve işkence yapan o kimseler, bu kötülüklerinin tadını tadacaklardır (10-14).
2. Korunanlar ise, her istediklerini bulacakları bahçelerde ağırlanacaklardır. Dünyâda baskı yapanlar, ceza gününde baskı bulacakları gibi, dünyâda güzel davrananlar, iyilik edenler, geceleri ibâdetle Rablerine yalvaranlar da güzellik ve ikram bulacaklardır (15-18).
3. Korunan mü'minlerin vasıfları: Güzel davranmak, sâlih amel yapmak, geceleri az uyumak, seherlerde istiğfar etmek, mallarının bir miktarını isteyene ve yoksula vermektir. Benzeri vasıflar daha ayrıntılı olarak Furkan Sûresinin 63-76 ncı, Ra'd Sûresinin 19-24 ncü, Mü'minûn Sûresinin 1-11 ncı âyetlerinde de anlatılmıştı.
4. Gerek insanın kendi canında, gerek yeryüzünde Allah'ın birliğine, ibâdetin yalnız O'na yapılacağına, öldükten sonra dirilmenin vukuuna ilişkin pek çok kanıt vardır (20-21).
5. İnkarcıların başına mutlaka bir belâ gelir (22-23).
6. 24-37 nci âyetlerde İbrahim'e bir çocuk müjdelemek ve Lût kavmini de cezalandırmak üzere konuk şeklinde gelen meleklerin, İbrâhîm (selâm ona) ile konuşmaları anlatılmaktadır.
7. Hz. İbrâhîm, konuklarına kim olduklarını sormadan onları ağırlamak istemişti. Bundan, kim olduğunu sormadan konuğu ağırlamak gerektiği anlaşılır.
8. İbrahim'in karısı, konuklarına hizmet etmiş ve onlarla konuşmuştu. Bundan da evin hanımının, erkek konuklara hizmet edebileceği hükmü çıkar.
9. Allah dilerse, yaşlı karı-kocadan da çocuk yaratır. Ayrıntı için 29-30 ncu âyetlerin tefsirine bakınız.
10. Eşcinsellik yapan Lût kavmi, yerden fışkırıp üstlerine yağan lavlarla helak edildikleri gibi, Allah'ın yasakladığı, bu yaratılışa aykırı çirkin işi yapan her ulus da çağına uygun bir azâb ile cezalandırılır. Nitekim bugün de Aids mikrobu ile bu fuhşu işleyenler cezalandırılmaktadır.
11. 38-46 ncı âyetlerde kendilerine gelen elçileri dinlemeyen, onlara baş kaldıran kavimlerin cezalandırılmasına işaret edilmiştir. Peygamber sözü dinlemeyen her ulus belâlara uğrar.
12. Göğü sağlam veya bizzat kendi eliyle yapan Allah, onu genişletmektedir (47). Bu ifadeden göğün genişlediği anlaşılır ki ilim adamları da uzayın genişlemekte olduğunu saptamışlardır.
13. Allah'ın yarattığı her şey, çiftli(erkek-dişil)dir. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar hep erkekli dişilidir: "Herşeyden iki çift (erkek dişi) yarattık ki düşünüp öğüt alasınız" (49), "Ne yücedir O Allah ki, toprağın bitirdiklerinden, kendi canlarından ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri yaratmıştır!" [8483], "Arzın üstünde bütün meyvalardan iki çift (erkek-dişi) yarattı" [8484]
14. Allah'tan başka tanrı yoktur. Yalnız O'na ibâdet edilir. O'ndan başkasına ibâdet etmek, yarar değil, zarar verir, ruhu alçaltır, cehenneme tutsak eder (50-51).
15. Her peygamber, büyücülük ve mecnunlukla suçlanmış (52), hepsi ile alay edilmiştir. İnsanlar birbirlerine tavsiye etmişler gibi birbiri ardınca gelen uluslar, peygamberlerine karşı hep benzeri olumsuz davranışları göstermişlerdir. Ama böyle yapanlar azgınlardır. Hak sözünü dinlemeyen bu tür insanları, kendi halleriyle başbaşa bırakmasından ötürü peygamber veya da'vetçi sorumlu değildir (54). Çünkü ancak yararlı olacağı zaman öğüt verilir (A'lâ Sûresi: 9). Peygamber ve da'vetçi, ancak öğütçüdür, zorlayıcı değildir [8485]
16. Mü'minlere öğütü tekrarlamak, iyice pekiştirip güçlendirmek lâzımdır. Hatırlatmanın tekrarında yarar vardır

[8483] Yasin Sûresi: 36.
[8484] Ra'd Sûresi: 3.
[8485] Ğâşiye Sûresi: 21-22.

(55).
17. Taşkınlık yapan önceki uluslar cezalandırıldıkları gibi Hz. Muham-med(s.a.v.)in da'vetini engellemeğe çalışanlar da cezalandırılacaklardır (59-60).
18. Allah, cinleri ve insanları, başkasına değil, sadece kendisine tapmaları için yaratmıştır. Onların temel görevi Allah'a kulluktur (56).
19. Rızkı veren Allah'tır, rızık hususunda O'na dayanmalıdır (58).

ZÂRİYÂT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Sîn'in dammiyle:
Sîn'in sükûnuyla:
Ebû Ca'fer.
Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[8486] Bâ'nın dammı, kesri, sükûnu ve fethiyle[8487] ikisi de edilgen: Çoğunluk,
ikincisi etken: Sa'îd ibn Cübeyr.
Birincisi etken, ikincisi
edilgen:
Zeyd ibn 'Alî[8488]
Ayet No.
15
16 20
22
23
Kelime:
Kırâet farkı:
'Ayn'ın kesriyle:
'Ayn'ın dammıyle:
Çoğul:
Tekil:
İsm-i fail kipi:
Masdar, tekil: Masdar, çoğul:
Lâm'ın ref iyle:
Nasb ile:[8489]
Okuyanlar:[8490]
İbn Kesîr, İbn Zekvân, Şu'be. Hamza ve Kisâ'î. Ötekiler. Çoğunluk. Çoğunluk. Katâde.
İbn Mes'ûd, İbn Muhaysın ve Mücâhid. Çoğunluk[8491] Übeyy, İbn Muhaysın.[8492] Şu'be, Hamza, Kisâ'î, A'meş, Halef. Ötekiler[8493]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
24 H'den sonra elif ile: Hişâm.
'den sonra y ile: Ötekiler[8494]
İkrâm'dan ism-i mef'ûl: Çoğunluk. Tekrîm'den ism-i mef'ûl: 'İkrime[8495]
25 Sîn'in kesri, lâm'ın sü-
kûnu ile, merfû': Hamza, Kisâ'î. Sîn'in fethi, meftûh
lâm'dan sonra elif ile: Ötekiler [8496]
40 Çoğul mef'ûl zamiri: Çoğunluk.
Tekil mef'ûl zamiri: İbn Mes'ûd [8497]

[8486] el-Mesâhif: 94.
[8487] İbn Mes'ûd hâ ve bâ'yı meftûh olarak Übey hâ'yı madmûm, bâ'yı sakin olarak okumuştur (el-Mesâhif: 166 Kurtubî: 17/32; el-Bahr: 8/134).
[8488] Ifke kapılmış olan kimse, insanları ondan çevirir, alıkor demektir (el-Bahr: 8/135).
[8489] el-Mesâhif: 166.
[8490] el-Bahr: 8/136.
[8491] Kurtubî: 17/41.
[8492] el-Mesâhif: 166; el-Bahr: 8/136.
[8493] Tebsırah: 683; Câmi'u'l-beyân: 26/207; Kurtubî: 17/44; el-Bahr: 8/136; en-Neşr: 2/377.
[8494] en-Neşr: 2/221; el-Budûr: 301.
[8495] el-Bahr: 8/138.
[8496] Câmi'u'l-beyân: 26/208; Kurtubî: 17/45; en-Neşr: 2/290; el-Bahr: 8/138; el-Budûr: 301.
[8497] el-Mesâhif: 94.

41 Vasi halinde h ve m'nin kesriyle: Ebû 'Amr.
Cfe Vasi halinde h ve m'nin dammıyle: Hamza, Ya'kûb, Halef, Kisâ'î.
Ayet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
44
46
47
tfcfe Vasi halinde h'nin kesri, m'nin dammıyle: Ötekiler [8498] Sâd'dan sonra elifsiz, sakin 'ayn ile: İbn 'Abbâs, Kisâ'î[8499]
Sâd'dan sonra elif ile, ism-i fail: Ötekiler [8500] İbn Mes'ûd ve Übey[8501]
Ebû 'Amr, Ham-za, Kisâ'î, Halef. Ötekiler[8502] İbn Mes'ûd [8503] İkisinin de nasbıyle: Çoğunluk. İkisi de mübtedâ olarak merfû': Ebû's-Simâl, Mücâhid ve İbn Miksem [8504]
Sâkia'nın çoğulu:
Mecrûr olarak:
Nasb İle:
Cer harfiyle:
Âyet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
49 Hafif zâl ile: Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
Şeddeli zâl ile: Çoğunluk.
İki tâ ve hafif zâl ile: Übey[8505]
56 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs [8506]
56,57,59 Su İki halde de yâ ile: Ya'kûb.
İki halde de yâ'sız: Ötekiler[8507]
58 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve Übeyy [8508]
Kuvvet'in na'ti olarak mecrûr: A'meş, Yahya ibn Vessâb ve Nehâ'î. Razzâk'ın ya da (zû)nun na'ti olarak merfû': Ötekiler[8509]
Ayet No.
59
60
Kelime:
Kırâet farku
Okuyanlar:
Çoğunluk.
ibaresi yok: İbn Mes'ûd[8510]

[8498] el-Budûr: 302.
[8499] el-Mesâhif: 221.
[8500] Tebsırah: 683-684; Kurtubî: 17/51; en-Neşr: 2/377.
[8501] el-Mesâhif: 94, 166. Taberî, çoğunluk kırâeti olduğu için tekil, muennes ism-i fail kipini tercîh etmiştir (Câmi'u'I-beyân: 27/6).
[8502] Câmi'u'I-beyân: 27/7; Tebsırah: 684; Kurtubî: 17/52; en-Neşr: 2/377.
[8503] el-Mesâhif: 94.
[8504] el-Bahr: 8/142.
[8505] el-Mesâhif: 166; el-Bahr: 142.
[8506] el-Mesâhif: 94, 166.
[8507] en-Neşr: 2/377; el-Budûr: 302.
[8508] Yahut el-Mesâhif: 94, 166.
[8509] Kurtubî: 17/56. Tkberî'ye göre doğrusu, Allah'ın sıfatı olarak merfû' okumaktır (Câmi'u'l-beyân: 27/13).
[8510] el-Mesâhif: 94.

Vasi halinde h ve m'nin kesriyle:	Ebû 'Amr.
Vasi halinde h ve m'nin dammıyle:	Hamza, Kisâ'î, Halef.
H'nin kesri, m'nin dammıyle:	Ötekiler[8511]

52/76 TÜR SÛRESİ 1790
Tefsir: 1790
Tefsîr: 1791
Tefsîr: 1792
Tefsîr: 1794
Tûr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1795
TÜR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1795

[8511] el-Budûr: 302.

52/76 TÜR SÛRESİ

Adını birinci âyetinden alan bu sûrede, öldükten sonra dirilip Allah'ın huzurunda hesap verme, inanan ve inanmayanların varacakları sonuçlar anlatılır. Hz. Muhammed(s.a.v.)in kâhinlik, şairlik ve mecnunluk gibi sıfatlardan uzak olduğu vurgulanır, ona bu gibi sıfatları yakıştıran müşrikler uyarılırken kendisi de tesellî edilir.
Cübeyr ibn Mut'im, Peyğamber(s.a.v.)in, akşam namazında Tûr Sûresini okuduğunu, ondan daha güzel sesli ve daha güzel okuyan birini dinlemediğini söylemiştir. [8512] Ümm-i Seleme (r.a.) da, tavaf ederken Peyğamber(s.a.v.)in, Ka'be'nin yanında Tûr Sûresini okuduğunu rivayet etmiştir [8513]
Âyetlerinin birbirine bağlılığı dolayısiyle bütün sûrenin bir defada indiği söylenebilir. Mekke'de, Secde Sûresinden sonra inmiştir. 49 âyettir. Resmî sıralamada 52 nci, iniş sırasında 76 ncı sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. I- Andolsun: Tûr'a, 2- Satır satır yazılmış Kitâb'a; 3- Yayılmış ince deri üzerine, 4- Ma'mûr (bakımlı, şen) Eve, 5- Yükseltilmiş tavana, 6- Kaynatılmış denize, 7- Ki Rabbinin azabı mutlaka vukubulacaktır; 8- Ona engel olacak bir şey yoktur. 9- O gün gök bir çalkanış çalkanır, 10- Dağlar bir yürüyüş yürür ki!...

Tefsir:

1-10: Tür: Üzerinde ağaç, orman bulunan dağ demektir. Üzerinde ağaç bulunmayan çıplak dağa cebel denir. Burada Tûr ile kasıt, Hz. Musa'nın vahiy aldığı dağdır. Yüce Allah, o dağa yemin etmekle vahye sahne olmuş bir yerin önemini belirtmektedir.
"Açılmış ince deri üzerine satır satır yazılmış Kitap" ile Hz. Musa'ya vahyedilen Tevrat kasdedilmiş olabileceği gibi Hz. Muhammed(s.a.v.)e vah-yedilen Kur'ân da kasdedilmiş olabilir. Çünkü Tevrat, Sinâ'daki bir dağda vahyedildiği gibi Kur'ân da Mekke'deki Nur dağında vahyedilmeğe başlamıştır. Gerçi bu kitabın, Levh-i Mahfûz'a işaret olduğunu söyleyenler de varsa da bize göre bu kitap, hem Tevrat'a hem de Kur'ân'a işarettir. Yüce Allah, Tîn Sûresinin ilk âyetlerinde de vahye sahne olan bölgelere yemîn ederek buraların, kendi katındaki önemini vurgulamaktadır. Burada da yine vahye sahne olan yerlerin ve oralarda vahyedilen İlâhî sözlerin önemini belirtmektedir. Tûr'-da vahyedilen Kitap, o zamanın yazı malzemesi olan levhalara satır satır yazıldığı gibi Beyt-i Ma'mur olan Ka'be'nin bulunduğu Mekke'de vahyedilen Kur'ân da ince derilere satır satır yazılıyor idi. Bu tefsirimize göre bakımlı ev demek olan Beyt-i Ma'mur da Ka'be'dir. Ka'be her gün ve gece dolup taşan ve çevresinde dolanan ziyaretçilerle mamurdur.
Buhârî'de bulunan uzun bir İsrâ hadisinde, Hz. Peyğamber'in, Mi'râc-da Beyt-i Ma'mur'a götürüldüğü, her gün orada yetmiş bin meleğin namaz kıldığı, oradan çıktıklarında, bir daha oraya dönmedikleri rivayet edilir[8514] Taberî'de meçhul bir zât yoluyla Enes'ten, Hz. Alî'den ve Katâde'den rivayet edildiğine göre Beyt-i Ma'mur, gökte, tam Ka'be'nin karşısında bulunan bir mescittir. Adı Durâh veya Darîh olan bu mescidi her gün yetmiş bin melek ziyaret eder. Ondan çıkanlar, bir daha kıyamete kadar ona dönemezler[8515]
Bu rivayetler genellikle meçhul bir şahıs yoluyla Enes'e dayanır. Mi'râc olayı Mekke'de olmuştur. Tarihi de belli değildir. Enes ise ancak Medine'de henüz on yaşında bir çocuk iken Hz. Peyğamber'in hizmetine girmiştir. Bu bakımdan Mi'rac olayı ile ilgili birbiriyle çelişkili bu âhâd haberleri ki birçoğunun isnadı da zayıftır [8516], âyetin tefsîri konusunda değildir. Bu bakımdan âyette kasdedilen Beyt'in, ya Ka'be veya Tûr'la ilgili olarak Mescid-i Aksa olması tercihe şayandır. Nitekim Ümm-i Seleme (r.a.), Hz. Peyğamber'in, Ka'be'nin yanında Tûr Sûresini okuduğunu rivayet etmiştir [8517] ki Peyğamber'in, Ka'be yanında bu sûreyi okuması, bizce Beyt ile, Ka'be'nin kasdedildiğine işaret olabilir.
Yüce Allah, Dünyâ üstündeki kutsal yerlere işaret edip buraların önemini vurguladıktan sonra "Beyt" ile çağrışımlı olarak tavan gibi Dünyâ'yı kaplayan göğe, gökteki kudretine işaret buyurmaktadır. Evin tabanı ve tavanı vardır. Bu Beyt-i Ma'mur'un tabanı Ka'be, tavanı da göktür. Onun için Beyt ile çağrışımlı olarak "es-Sakfu'l-marfû"' yani yükseltilmiş tavana yemin edilmektedir. Yükseltilmiş tavan, Dünyâyı bir tavan gibi koruyan göktür. "Biz göğü, korunmuş bir tavan yaptık" [8518] âyeti de yükseltilmiş tavanın, gök olduğunu gösterir. Hz.< Alî, Mücâhid ve Süddî bu görüştedirler [8519]. Bunun Arş olduğuna dair zayıf bir görüş de rivayet edilmiştir [8520]

Göğe yemîn edildikten sonra gökle çağrışımlı olarak denize, fakat denizin normal durumuna değil, olağanüstü bir durumuna yemîn edilmektedir: " hakkında birkaç mânâ muhtemeldir:

[8512] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 52, Salât, bâbu'l-cehri fî'l-mağrib; Fethu'l-Kadîr: 5/93.
[8513] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 52; Müslim, Hacc: 258; Fethu'l-Kadîr: 5/93.
[8514] Buhârî, Bed'ul'-halk: 6, bâbu zikri'l-melâikeh: Müslim, îmân: 264.
[8515] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 27/16; Fethu'1-Bârî: 6/308.
[8516] Fethu'l-Bârî: 6/308-309.
[8517] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 52; Müslim, Hacc: 258.
[8518] Enbiyâ Sûresi: 32.
[8519] CâmiVl-beyân: 27/18.
[8520] Fethu'l-Kadîr: 5/94.

1) Kızdırılmış deniz demektir. " [8521] âyetinin de bildirdiği üzre kıyamet gününde denizlerin suları kaynatılıp ateş kesilecek veya başka bir anlama göre suları savrulup denizler boşaltılacaktır.
2) İkinci mânâya göre el-bahru'l-mescûr, serbest bırakılmış deniz demektir. "O, iki denizi birbirine salmıştır. Bu, tatlı, susuzluğu giderici; şu tuzlu ve acıdır. Ve ikisinin arasına birbirine kavuşmalarına engel olan bir perde koymuştur" [8522] "İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar; aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar" [8523] âyetlerinde bildirdiği gibi Allah, denizler arasında, bunların birbirine karışıp birbirinin özelliğini bozmasına engel olan bir perde yaratmıştır. Allah'ın yarattığı bu engel, yani bu yasa ile her deniz kendi özelliğini korumakta, ötekine karışmamakta; keza acı ve tatlı sular da kendi özelliklerini korumaktadır. Fakat kıyamet günü yasalar bozulacağı için bu engeller de kaldırılacak, denizler birbirine karışacak, acı ve tatlı sular özelliklerini koruyamayacak, dünyânın düzeni bozulacak, içilecek su bulunmayacaktır.
Denizlerin fokur fokur kaynatılıp ateş kesileceğini ifade eden birinci mâriâ ile, serbest bırakılıp birbirine karıştırılacağım ifade eden ikinci mânâ, birbirini tamamlar. Çünkü biri olunca, diğeri de olur.
3) Katâde'ye göre el-bahru'l-mescûr: Dolu deniz demektir. Bu durumda su ile doldurulmuş olan denize yemin edilmektedir.
4) Başka bir söze göre de el-bahru'l-mescûr, tutulmuş, engellenmiş Dünyâyı istilâ etmesi önlenmiş deniz demektir. Buna göre de Arzı istilâ edip halkını boğması önlenmiş olan denize yemin edilmektedir. İbn Hanbel'in, Hz. Ömer'den rivayet ettiği bir hadis de bu anlamı kanıtlar: "Her gece deniz, üç kez Yere bakar da Dünyâ'nın üstüne boşalıp yaratıkları boğmak ister, fakat Allah ona engel olur"[8524]
Bu âyetlerde Allah'ın yarattığı önemli şeylere yemîn edilerek O'nun azabının mutlaka vukubulacağı, hiçbir şeyin onu önleyemeyeceği vurgulanmaktadır. İşte Allah'ın azabının vâki olacağı gün, gök dehşetten öyle bir sallanıp dönecek, dağlar öyle bir yürüyecek ki yer dümdüz olacak, ne dağ kalacak, ne vadi, ne tümsek. Yüksek dağlar o sarsıntı ile paramparça olup ortadan kaldırılacak, saçılan toz zerreleri olacak, un ufak olup savrulacak.
Bu tavsirlerle âhiret sahneleri başlatılmış olmaktadır. Böyle olunca kıyamet başlamış ve yeni bir âlem kurulmuştur. Şimdi Allah, bu yeni âlemde, önce bu hayatı yalanlayanların durumunu gösteren bir sahne sergiliyor:
11- Yalanlayanların vay hâline o gün! 12- O daldıkları batıl içinde oynayıp duranlar, 13- O gün (şöyle denilerek) cehennem ateşine kakılırlar: 14- "İşteyalanlayıp durduğunuz âteş budur!" 15- "(Nasıl) Şimdi bu büyü müymüş, yoksa siz mi görmüyörmüşsünüz?" 16- "Girin ona, ister dayanın, ister dayanmayın, sizin için birdir. Siz ancak, yaptıklarınıza göre cezalandırılacaksınız". 17- Korunanlar da cennetlerde, nimet içindedirler. 18- Rablerinin kendilerine verdiği nimetlerle sefa sürerler. Rableri onları, cehennem azabından korumuştur. 19- "Yaptıklarınıza karşılık afiyetle yeyin, için;" 20- "Sıra sıra dizilmiş koltuklara yasla narak". Onları iri gözlü hurilerle evlendirmişizdir. 21- Kendileri inanıp, zürriyetleri de inanmada kendilerine uyan kimselerin zürriyetlerini de kendilerine katmışızdır; kendi sevaplarından da hiçbir şey eksiltmemi-şizdir. Herkes kendi kazandığına bağlıdır. 22- Ve onlara, canlarının istediği meyvadan ve etten bol bol vermişizdir. 23- Orada bir kadeh kapışırlar ki içinde ne saçmalama var, ne de günâha sokma. 24- Çevrelerinde de, kendilerine mahsus, sedef içinde saklı inci gibi civanlar dolaşır (hizmet eder). 25- Birbirlerine dönmüş, soruyorlar: 26- "Daha önce biz ailemiz içinde (iken sonumuzdan) korkardık" dediler. 27- "Allah bize lütfetti de bizi o semûm azabından korudu ". 28- "Biz bundan önce yalnız O'na yalvarırdık, çünkü iyilik eden, esirgeyen O'dur, O."

Tefsîr:

11-16: Dünyâda azabı yalanlayıp batıl düşüncelere dalarak hayatlarını hep alay ve eğlence ile geçirenlerin vay haline o gün! Onlar cehennem ateşine şiddetle kakılırlar. Kakılırken kendilerine: "İşte sizin, Dünyâda iken yalanladığınız ateş budur! Şimdi bu büyü müymüş, yoksa siz mi gerçeği görmüyor-muşsunuz? Haydi şimdi onun içine girin, ister dayanın, ister dayanmayın, kurtuluş çareniz yoktur. Bu cezayı mutlaka çekeceksiniz!" denilir.
Âhireti yalanlayanların durumu böyle kısa, fakat etkileyici bir biçimde gösterildikten sonra sıra, mü'minlerin durumunu sergilemeğe gelmiştir:
17-21: Dünyâda o azaba inanıp Allah'ın buyruklarına uymak suretiyle ondan korunanlar ise o gün cennetlerde, nimetler içindedirler. Rablerinin, cehennem azabından koruduğu o kimseler, Allah'ın lütfettiği nimetlerle sevinirler.
Bu iki sahne arasında tam karşıtlık vardır. Allah yukarıdakileri "Haydi cehenneme girin, ister dayanın, ister dayanmayın, yaptıklarınızın cezasını çekeceksiniz!" diye azarlarken bunları da: "Yaptığınız güzel işlere karşılık olarak afiyetle yeyin, için!" diye okşamaktadır. Onlar orada karşılıklı, yüzleri birbirine dönük olarak sedirlere (döşeklere, koltuklara) yaslanıp sohbet ederler. Allah onlara iri gözlü, güzel, temiz eşler de vermiştir. Onları orada yalnız bırakmamış, ayrıca inanan çocuklarını da kendilerinin yanına vermiş, onları hem eşleri, hem de çocuklarıyle birlikte yaşama mutluluğuna erdirmiş, yaptıkları hiçbir güzel işi ödülsüz bırakmamış, her

[8521] Tekvîr Sûresi: 6.
[8522] Furkan Sûresi: 53.
[8523] Rahman Sûresi: 19-20.
[8524] Musned: 1/43.

yaptıklarının karşılığını tastamam vermiştir.
Böyle buyurulduktan sonra 21 nci âyetin sonunda herkesin, yaptığına bağlı olduğu, kişi ne yapmış ise onun karşılığını göreceği vurgulanıyor. İnsanın, yaptığının karşılığını görmesi, İlâhî bir yasadır: "İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur [8525] âyeti de bu İlâhî yasayı anlatmaktadır.
22-28: Onlara verilen nimetler sadece cennet meyvaları, güzel eşler, ço-cuklarıyle beraber bulunmadan ibaret değildir. Allah onlara, canlarının çektiği her meyvayı ve her türlü eti de vermiştir. Canlarının istediği nefis yemekleri yerler, üstüne de kadeh kadeh cennet şarabı içerler. O şarap, o kadar lezzetlidir ki içenler, bir daha içmek için kadehi kapışırlar. Fakat o kadehte öyle akıllarını giderecek, saçma sözler söyletecek, yalana, günâha sürükleyecek illet yoktur. O şarap zevk verir ama sarhoş etmez. Cennette saçma söz, günah iş olmaz. Cennettekiler, dünyâda şarap içip sarhoş olanlar gibi batıl, boş, saçma söz söylemezler, günâh işlemezler. Allah, âhiret şarabını, dünyâ şarâbının pisliğinden ve eziyetinden temizlemiştir. Bundaki baş döndürme, karın ağrıtma, akıl giderme illetleri âhiret şarabında yoktur.
Bir tefsire göre de zamiri, şarap kadehine değil, cennete gider. Bu takdirde mânâ şöyle olur: "Cennette boş, saçma söz ve günâh işleme yoktur". Vakıa Süresindeki: " Orada ne boş bir söz ve ne de günâha sokan bir laf işitmezler"[8526] âyeti de bu vasfın cennete âidolma ihtimâlini güçlendiriyor. Taberî de zamiri cennete götürmüştür.
Cennetliklerin çevrelerinde saklı inciler gibi beyaz, parlak gençler de dolaşıp hizmet ederler. İşte mü'minler cennette böyle karşılıklı oturmuş, tatlı tatlı sohpet ederlerken: "Biz dünyâda ailemiz arasında iken Rabbimizin azabından korkardık, Allah bize lütfetti de bizi o semûm azabından, o kavurucu, insanın kılcal deliklerine işleyen cehennem azabından korudu; biz O'na duâ ederdik, O'ndan başkasına yalvarmazdık. Duamızı kabul buyurup mu-radımızı verdi; O, çok iyilik eden, çok esirgeyendir!" deyip Allah'a minnet ve şükranlarını belirtirler.
29- (Ey Muhammed), Sen hatırlat, öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de mecnun. 30- Yoksa onlar (senin hakkında): "Bir şâirdir, zamanın felâketlerine çarpılmasını gözetliyoruz" mu diyorlar? 31- De ki: "Gözetleyin, ben de sizinle beraber gözet le-yenlerdenim (bakalım hangimiz felâketlere çarpılacağız)". 32- Akılları mı bunu kendilerine emrediyor, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?
33- Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? Hayır, onlar inanmıyorlar.
34- Doğru söylüyorlarsa haydi onun gibi bir söz getirsinler. 35- Yoksa kendileri, hiçbir şey olmadan (yaratıcısız, kendi kendilerine; yahut gayesiz, başı boş) mu yaratıldılar? Yoksa yaratanlar kendileri midir? 36-Yoksa gökleri ve yeri mi yarattılar? Hayır, onlar düşünüp de inanmazlar. 37- Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Yahut hakim olan, istediklerini yapan kendileri midir? 38- Yoksa onların, (göğe çıkıp meleklerin sözlerini ve onlara vahyedilenleri) dinleyecekleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyenleri, (meleklerin sözlerini dinle-diğine dair) açık bir kanıt getirsin. 39- Yoksa kızlar O'na, oğullar size mi? 40- Yoksa sen onlardan (elçilik görevine karşılık) bir ücret mi istiyorsun da onlar, ağır bir borç yükü altında mı kalmışlardır? 41- Yoksa ğayb (görülmez bilgi) kendilerinin yanındadır da kendileri mi (oradan istediklerini) yazıyorlar? 42- Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl tuzağa düşecek olanlar, o inkâr edenlerin kendileridir. 43- Yoksa onların, Allah'tan başka tanrısı mı var? Allah'ın sânı onların ortak koştukları şeylerden yücedir.

Tefsîr:

29-34: Kâhin: Cin telkiniyle ğaybe (geçmiş veya geleceğe) âit haberler veren, kehanette bulunan kimsedir. Geçmişten haber verene kâhin, gelecekten haber verene 'arrâf dendiği de söylenir. Mecnûn da cinlenmiş, cinnin etkisinde kalmış insandır. Şâ'ir de modern anlamda bir sanatkârdan çok, devrin inancına göre cinnin ilhâmiyle birtakım seci'li, kafiyeli, muamma tarzında sözler söyleyen kişidir. Bu bakımdan kâhin, şâ'ir ve sâhir (büyücü) hep cinle ilişki kuran kimselerdir. Bundan dolayı kâhin ve şâire ortak vasıf olarak mecnun (cinlenmiş, cinnin etkisinde kalmış, cinle ilişki kurmuş) denildiği gibi ayrıca mecnun, cin çarpmasiyle aklını yitirmiş, bundan dolayı tutarsız sözler söyleyen insana denilir.
İşte Hz. Muhammed(s.a.v.)in vahiy durumundaki sarsıntılarını gören Araplar, onun da kâhin ve şâir gibi cinle temas kuran, cinnin etkisiyle konuşan bir insan olduğunu sanarak ona kâh kâhin, kâh şâir, kâh mecnun, kâh sâhir demişlerdi.
"Câhiliye görüş açısından bakarsak bütün olay, herkesin bildiği, cinnin insana sâhibolması (tecnîn) olayı olarak görünür ki bu olay, yalnız Araplara, ya da Sâmîlere özgü olmayıp modern zamanlarda Şamanizm adiyle bilinen olaydır. Ruhî olsun, İlâhî olsun herhangi bir tabiat üstü varlık, vecd halindeki bir kişiye geçici olarak sâhibolur, onun ağzından, çoğunlukla beyitler şeklinde, normal haldeki insanın söyleyemeyeceği heyecan verici kelimeler söyler, tslâmdan önce Araplar, bu olayı biliyorlardı. Çünkü kâhin de herhangi bir anda üstün bir varlık tarafından sahibolunma yeteneğinde bulunan bir insandı. Müşrik Arapların bildiği tek ilham şekli bu idi"[8527]
Arap toplumunda kâhin ve şairin önemi büyüktü. Özellikle bir ihtilâf önemli bir sorun, gelecek hakkında bir haber alma ihtiyacı ortaya çıktığında kâhine başvurulurdu. Kâhin, sorulan sorulara seci'li ve kafiyeli, fakat mu-ammalı cevaplar verirdi. Özellikle Satîh ve Şıkk adlı Yemen kâhinleri, çok ün yapmışlardı.

[8525] Necm Sûresi: 39.
[8526] 25 nci âyet.
[8527] Kur'ân'da Allah ve İnsan, s. 158.

Yemen Kralı Rabî' ibn Nasr, son derece korktuğu bir ru'yânın yorumu için Satîh'i çağırtmış, ru'yasını ona anlatmadan, ne gördüğünü ve bunun tabirini sormuş. Satîh'ten cevabı aldıktan sonra bu kez de Şıkk'ı çağırıp aynı şeyi ondan istemiş. Onun sözleri de Satîh'inkine çok uygun düşmüş.
Kuşkusuz bunlar, abartmalı haberlerdir, ancak kâhinin verdiği cevaplara bir örnek olmak üzere Satîh'in kirala verdiği cevabı nakletmek istiyorum. Satîh demiş ki:
Karanlıktan çıkan bir kömür gördün, Tihame (Cidde, Mekke, Necran, San'a kentlerinin bulunduğu, Arap Yarımadasının batı şeridi)ye düştü, oradaki bütün kafataslıları yedi (yaktı)."
Kiralın ru'yasını böyle anlatan Satîh, bu ru'yâyı, zenci Habeşlilerin Ye-men'e saldıracaktan ve Übyen'den Cureş'e kadar olan bölgeye hakim olacakları şeklinde yorumlamış'.[8528]
Reyb: Şüphe, ızdırap vermek; kesmek "den alınmış olan el-menûn da ömürleri ve saireyi kestiğinden dolayı zamana verilen bir isimdir. Ölüm anlamında da kullanılır. Reybe'l-menûn: Zamanın öldürücü belâları, ızdıraplan demektir. " O bir şâirdir, bekleyelim, bir gün ölür, biz de kurtuluruz, demektir. Müşrik Araplar, bir şâir, kâhin veya sâhir, yahut mecnun kabul ettikleri Hz. muhammed'in bir gün zamanın belâsına uğrayarak öleceğini ve ondan kurtulacaklarını umuyorlardı.
Yüce Allah, bu âyetlerde Peyğamber'ine bu tür sıfatları yakıştıranları reddederek onun, kâhin, mecnun veya şâir olmayıp Rabbinin nimetine ermiş bir peygamber olduğunu; inanmadıklarından dolayı o kâfirlerin böyle sözler söylediklerini, yoksa Hz. Muhammed(s.a.v.)da böyle sıfatlar bulunmadığını belirtiyor.
"Kur'ân'ı Muhammed, kendisi uyduruyor" diyenlere de, eğer bu sözlerinde doğru iseler, kendilerinin de Kur'ân stilinde bir söz getirmelerini söylemesini elçisine emrediyor. Öyle ya madem ki Kur'ân insan uydurmasıdır, öyle ise kendileri de Muhammed gibi birer insandırlar, onlar da onun gibi sözler uydurup getirsinler.
İbn Abbas'tan nakledilen bir söze göre Kureyşliler, Hz. Muhammed'in durumunu görüşmek üzere Dâru'n-nedve'de toplandıkları zaman içlerinden biri:
"Onu hapsedip bağlayınız, ölünceye kadar öyle bırakınız. Ondan önce Züheyr, Nâbiğa gibi şairler nasıl ölüp gittilerse o da öyle helak olup gider, o da onlardan biridir" demiş, yüce Allah: "Bir şairdir, onun zamanın felâ-ketlerine çarpılmasını gözetliyoruz" âyetini indirmiş [8529]
Kureyşliler kendi aralarında böyle konuşmuş olabilirler. Ama bu rivayet, âyetin, ötekilerden ayrı indiği düşüncesini vermektedir ki bu doğru değildir. Âyet, öteki âyetlere bağlıdır ve onlarla beraber inmiştir. Herhalde sûrenin inişinden önce Kureyşliler kendi aralarında, Hz. Muhammed'in de öteki şâirler gibi ölüp gidince tesirinin kalmayacağını düşünüyor ve söylüyorlardı. İnen bu sûrede onların, Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkındaki düşünceleri reddedilirken bu sözleri de reddedilmiştir.
Esasen 29-43 ncü âyetlerin hepsi bir bütündür. Ancak bunlar iki gruba ayrılır. 29'dan 35'e kadar olan birinci grup, Peyğamber'i kabul etmeyenlere cevap vermekte, 35'den 43 ncü âyete kadar olan ikinci grup da Allah'ın birliğini kabul etmeyenlere cevap vermektedir:
Bunlar hiçbir şey olmadan, kendi kendilerine mi yaratıldılar? Veya: Başı boş mu bırakılacaklar. Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar, gökleri ve yeri onlar mı yaratmıştır? Yoksa Allah'ın hazineleri onların yanında mıdır? Peygam-berliği ve rızkı dilediklerine' verip dilediklerine vermeme yetkisi kendilerinin midir ki Hz. Muhammed'e verilen peygamberliği kabul etmiyor, peygamberliği ona lâyik görmüyorlar? Kâinatın hakimi, yöneticisi onlar mıdır? Yoksa göğe dayayıp çıkarak gök haberlerini dinleyecekleri bir merdivenleri mi var ki Hz. Muhammed'in peygamber olmadığını iddia ediyor ve Allah hakkında uygunsuz sözler söylüyorlar?
Kur'ân'ın Allah tarafından indirilmeyip uydurma olduğunu söylüyor, meleklerin, Allah'ın kızları olduğunu iddia ederek Allah'a ortaklar koşuyorlar. Lât, Menât, Uzzâ gibi kız isimleri taşıyan putlar yapıp meleklerin sembolü olduğuna inandıkları bu putların, Allah katında kendilerine şefaatçi olacağını ileri sürüyorlardı.
Eğer göğe çıkıp ruhsal âlemin gerçeklerini öğrenmişlerse sözlerinin doğruluğuna açık bir kanıt getirsinler. Eğer Allah çocuk edinmek istese neden erkekleri değil de kızları edinsin? Kendileri kız çocuklarını beğenmez iken, neden Allah'a kız çocukları yakıştırıyorlar? Kendileri kız çocuğundan utanç duyuyorlar. Eğer gerçekten kız çocuğu utanılacak bir şey ise, kendilerine lâyik görmedikleri o çocuğu neden Allah'a lâyik görüyorlar? Bunlar batıl düşüncelerdir. Allah, erkek ve kız çocuk edinmekten münezzehtir.
Yüce Allah, bu inkâr belirten sorularla Arapların Allah hakkındaki batıl düşüncelerini reddettikten sonra onların, Peyğamber'i kabul etmemelerinin ne kadar hayret verici bir şey olduğunu bir kez daha belirtiyor:
Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun? Büyücüler, kâhinler, şâirler, yaptıkları işe karşılık bir ücret alırlar. Ey Muhammed, sen tebliğlerine karşılık onlardan bir dünyâ menfaati mi bekliyorsun, ağır ücretler talebedip onları borç altına, ziyana mı sokuyorsun ki sana karşı böyle olumsuz davranışlar içine giriyof lar? Senin peygamberliğini kabul etmekle ağır ziyan altına girip ezilecekler mi ki îlâhî çağından böyle yüz çeviriyorlar? Hayır, sen onlardan hiçbir şey istemiyorsun, senin ücretini Allah verecektir. Yoksa onlar ğaybi görüp de gizli bilgileri mi yazıyorlar? Bunun için mi görülmeyen şeyler hakkında hüküm veriyor, Allah'ın kızları, ortaklan olduğunu söylüyorlar, kimin önce öleceğini biliyorlar? Hayır, görünmez bilgi (ğayb) ancak Allah'a aittir. Ğaybi Allah'tan başkası bilmez.
Son iki âyette yüce Allah, yine soru tarzıyle müşriklerin, Peyğam-ber(s.a.v.)e karşı tuzak kurmak istediklerini,

[8528] Te&îbu Sîreti İbn Hişâm: 1/17.
[8529] Câmi'u'l-beyân: 27/31.

fakat kurdukları tuzağa kendilerinin yakalanacağını belirtiyor ve Allah'tan başka lanrı olmadığını, Allah'ın, onların yakıştırdıkları sıfatlardan uzak bulunduğunu vurguluyor.
Gerçekten peyğamber(s.a.v.)e tuzak kurup suikasıt düzenleyenler, Bedir'de helak olup gitmişler, böylece kurdukları tuzaklar, sonunda kendilerinin helakine neden olmuştur. Çünkü davranışları, kendilerini Bedir Savaşına götürmüş ve orada öldürülmüşlerdir. Tuzak kuranların, kendilerinin tuzağa yakalanacaklarını bildiren 42 nci âyet de gelecekte vukubulacak bir olayı haber vermektedir.
Cübeyr ibn Mut'im şöyle demiştir: "Peyğamber(s.a.v.)in, akşam namazında Tûr Sûresini okuduğunu işittim, âyetlerine geldiği zaman kalbim yerinden uçacak gibi oldu"[8530]
Cübeyr ibn Mut'im, Bedir olayından sonra esir düşenlerin kurtarılması için Peyğamber(s.a.v.)e gelmiş idi. O zaman henüz müşrik idi. İşte bu sırada Peyğamber'in, akşam namazında okuduğu Tûr Sûresini duyması, kendisini İslama yönelten sebeplerden biri olmuştur.
44- Gökten bir parça düştüğünü görseler, (yine inanmaz), "Üs-tüste yığılmış bulutlardır" derler. 45- Onlar, devrilecekleri günlerine kavuşuncaya kadar bırak onları. 46- O gün, tuzakları kendilerine hiçbir yarar sağlamaz ve onlara yardım da edilmez. 47- Zulmedenlere, bundan başka bir azâb da vardır, fakat çokları bilmezler. 48- Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen gözlerimizin önündesin (korumamız altındasın), kalktığın zaman Rabbini övgü ile an. 49- Gecenin bir bölümünde ve yıldızların ardından da O'nu tesbîh et.

Tefsîr:

44 ncü âyette müşriklerin, son dereceye varan inatları anlatılıyor. Onlar o kadar inatçıdırlar ki gökten bir parçanın —veya başka kıraatlere göre parçaların— üzerlerine düştüğünü görseler, onun başlarına inmekte olan bir azâb olduğuna inanmazlar da birbiri üstüne yığılmış bulut kümeleri olduğunu sanırlar. Müşriklerin küfür ve inatları böyle belirtildikten sonra:
45-47 nci âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli edilerek, müşrikler Allah'ın azâbiyle devrilecekleri güne kadar onları kendi hallerine bırakması emrediliyor. Tabii bu, Peyğamber'i tesellidir, yoksa onları uyarmaktan vazgeç-.mesi anlamını taşımaz. Burada, inatları yüzünden bir gün o kâfirlerin başlarına azabın ineceği ve onların o azâb ile devrilip yere serilecekleri ifade edilmektedir. Şimdi kurdukları tuzaklar, Hz. Muhammed'i ve müslümanları imha etmek için çevirdikleri dolaplar, Allah'ın hışmının tecellî edeceği o gün, kendilerine hiçbir yarar sağlamaz, başlarına inen azabı onlardan savmaz. O gün hiçbir yerden yardım da alamazlar. Can verip giderler. Fakat onların azabı, sadece dünyâda öldürülmeleri ile bitmez. Onlar için bu dünyâ azabından ayrı olarak âhiret azabı da vardır ki o daha büyüktür. "Âhiret azabı elbette daha büyüktür, keşke bilselerdi!"[8531] 45 nci âyette "Sa'k edilecekleri, yani devrilip düşecekleri, öldürülecekleri gün" ile, Bedir'de uğrayacakları bozguna ve orada öldürüleceklerine işaret edilmiştir. Şevkânî de bu mânâyı vermiştir [8532]
48-49 ncu âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben müşriklerin hareketlerine sabretmesi; kendisinin, Allah'ın gözleri önünde yani gözetimi altında bulunduğu; namaza durduğu veya öğle uykusundan uyandığı, yahut otur-duğu yerden kalktığı zaman, gecenin bir kısmında ve yıldızların ardından Allah'ı överek tesbîh etmesi buyuruluyor.
Kalktığın zaman Rabbini övgü ile an" âyetinde: Namaza durduğun zaman, yahut uykudan, yahut oturduğun yerden kalktığın zaman Allah'ı tesbîh et" anlamları muhtemeldir. Namaza dururken yapılacak tesbîh: "dür. Taberî'nin tercih ettiği ikinci ihtimâli teyîden, Ubâde ibn es-Sâmit'in, Hz. Pey-ğamber'den rivayet ettiği şu hadis anlatılır: "Kim geceleyin sayıklayarak uyanır Allah'tan başka Tanrı yoktur, O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur, O herşeye kadirdir. Allah'ın şanı yücedir, hamd O'na mahsustur. Allah'tan başka Tanrı yoktur, Allah en büyüktür. Hareket ve kuvvet ancak Allah iledir) dedikten sonra Rabbim beni bağışla) der, duâ ederse duası kabul edilir. İstekle abdest alıp namaz kılarsa namazı kabul edilir"[8533]
Üçüncü görüşü teyîden Ebuhüreyre'nin rivayet ettiği şu hadîs zikredilmektedir: "İçinde çok lağat (boş söz) konuşulan bir mecliste oturan kimse, kalkmadan önce: Al-lahım, seni tesbîh ve sana hamdederim, senden başka Tanrı olmadığına tanıklık ederim, senden mağfiret diler, sana tevbe ederim) derse Allah onu o mecliste olanÇboş laflar)dan affeder" [8534]
Gecenin bir bölümünde de Onu tesbîh et, an; geceleyin Kur'ân okuyarak, namaz kılarak Rabbine ibadet et."
"Gecenin bir bölümünde sana mahsus bir nafile namaz kılmak üzere uyan;..." [8535], "Ey örtüsüne bürünen, geceleyin kalk, yalnız gecenin birazında (uyu). Gecenin yarısında (kalk), yahut bundan biraz eksilt veya bunu artır ve ağır ağır Kur'ân oku" [8536] âyetleri, Peyğamber(s.a.v.)in gece namazına olan tutkusunu göstermektedir.
Yıldızların ardından da tesbîh et": Yani yıldızların kaybolmağa, gecenin çekilip, gündüzün ışımağa başladığı zaman da Allah'ı tesbîh et, demektir. İbn Abbâs, yıldızların ardından yapılacak tesbîhin, sabah namazından önce

[8530] Buhârî, Tfefsîr, Sûre: 52.
[8531] Kalem Sûresi: 33.
[8532] Fethu'l-Kadîr: 5/102.
[8533] Buhârî, Teheccüd: 21; Tirmizî, Daavât: 26; İbn Mâce, Du'â: 16; Dârimî: Isti'zân: 53; İbn Hanbel: 5/313.
[8534] Tirmizî, Daavât: 39.
[8535] Isrâ Sûresi: 79.
[8536] Müzzemmil Sûresi: 1-3.

kılınacak iki rek'at nafile (sünnet) olduğunu söylemiştir. Hz. Âişe(r.a.)nın da şöyle dediği rivayet edilir: "Peygamber (s.a.v.), sabahın iki rek'at nafilesine devam ettiği kadar hiçbir nafileye devam etmemiştir" [8537] Müslim'in bir rivayetinde de Peygamber (s.a.v.): "Sabahın iki rek'ati, benim için dünyâdan ve dünyâda bulunan herşeyden daha hayırlıdır" buyurmuştur [8538]

Tûr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd İle İlgili Prensipler:
1. Kâinatı yaratan Allah'tır, mülk O'nundur. Tüm hazîneler O'nundur. Hiç kimse O'nun mülkünün ortağı değildir (35-37).
2. Allah'ın yoluna engel olmayı plânlayanlar, Allah'ın tuzağına düşerler. Allah onları, yaptıklanyle cezalandırır, perişan eder (42).
3. Hiç kimse O'nun dilediğini yapmasına engel olamaz, kaderini değiştiremez. Kimse göğe çıkıp ğayb haberlerini dinleyemez. Ancak Allah, dilediğine vahy yolu ile ğayb bilgisinden bir parça verir. O'nun vahyi dışında kimse ğaybi bilemez (38, 41).
4. Allah'tan başka tanrı yoktur (43).
B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:
5. Hz. Muhammed (selâm ona) ne kâhindir, ne mecnundur, ne de şâirdir. Rabbinin lütuf ve nimetine ermiş, insanları uyarmak, onlara öğüt vermekle görevlendirilmiş bir Hak elçisidir (29-31).
6. Kurban, onun uyduracağı bir söz değildir. Allah'ın izniyle meleğin vahyidir. Eğer Kur'ân, insar/sözü olsaydı, inkarcıların da onun benzeri bir söz getirmeleri gerekirdi (33-34).
7. Allah'ın, vukuu kesin olan azâb günü, gök çalkanır, dağlar yerinden kalkıp yürür, ufalanıp savrulur (7-10). Tâhâ Sûresi: 105-107. âyetlere de bakınız.
8. O gün, vaktiyle dini (cezayı) yalanlayıp ömürlerini gaflet ile geçirmiş olanlar, cehennem ateşine tıkılırlar. İnanıp korunmuş olanlar da kendileri gibi inanmış çocukları ve torunlarıyle birlikte, canlarının çektiği herşeyi bulacakları bahçelere konulurlar (17-28).
9. insanlar Yüce Mahkemeye çağırıldıkları zaman oradaki hesabın korkusundan bayılırlar, hiçbir şey kendilerini o hesaptan kurtaramaz (45-46). Ama zâlimler, âhiret azabından ayrı olarak dünyâda da bir belâya uğrarlar (47).
D) Genel Prensipler:
10. Allah, elçisini ve Hak da'vetçisini gözetir, korur. Kimse onu engelleyemez (48). Biz, Cezayir'den gelirken Hakk'ın bu riâyetine tanık olmuştuk.
11. Gecenin bir kısmında ve yıldızların ardından (yani gündüzün) Allah'ı anmak, tesbîh etmek gerekir (49).

TÜR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.		
13		
16Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Râ'nın fethiyle:		
Râ'nın kesriyle:		
Lâm ile:		
Lâmsız:		
Du'â'dan edilgen:		
'Ayn'ın şeddesiyle [8539]		
Çoğunluk.		
Ebû's-Simâl[8540]		
Çoğunluk.		
Übey ve Zeyd ibn 'Alî[8541]		
Recâ' el-'Utâridî, Muhammed ibn Semeyfa'.		
Çoğunluk [8542]		
Çoğunluk.		

[8537] Buhârî, Teheccüd: 27; Müslim, Müsâfirîn: 94.
[8538] Müslim, Müsâfirîn: 96.
[8539] Şiddetle cehenneme tıkılırlar, demektir.
[8540] el-Bahr: 8/146.
[8541] el-Mesâhif: 167; el-Bahr: 8/147.
[8542] Kurtubî: 17/64; el-Bahr: 8/147.

îbnMes'ûd[8543]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
18 ostfî Fâ'dan sonra elifsiz: Ebû Ca'fer.
Fâ'dan sonra elifli, mansûb: Çoğunluk.
Aynı kırâet, merfû': Übeyy[8544]
20 Hemze'nin hazfiyle: Ebû Ca'fer.
Hemzeyi telâffuz ile: ötekiler[8545] Hûr tenvînli: Çoğunluk.
O Hûr tenvinsiz, muzâf: 'İkrime[8546]
21 İtbâ' kökünden çoğul
mütekellim, zürriyet çoğul, mansûb: Ebû 'Amr. Ittibâ'dan tekil müen-nes mazî, zürriyât, çoğul,
merfû': İbn 'Âmir,
Ya'kûb. Aynı kırâet, zürriyet,
tekil, merfû': ötekiler [8547]
Ayet No.
21
Kelime:
Kırâet farkı:
Zürriyet, çoğul, mansûb:
Zürriyet, tekil: Lâm'ın kesriyle: Lâm'ın fethiyle: Elif uzatımlı:
Hemze'nin hazfiyle, meksûr lâm:
Aynı kırâet, lâm meftûh:
Okuyanlar:
Nâfi', Ebû 'Amr, Ibn Âmir ve Ya'kûb. Ötekiler[8548], îbn Kesîr. Ötekiler [8549] Ebûhüreyre'den rivayet.[8550]
İbn Mes'ûd, Übey ve lalha ibn Musarrif.
İbn Hürmüz ve
A'meş'ten rivayet. Hemze yerine vâv ile:[8551]
Âyet No.
23
Kelime:
Kırâet farku
Okuyanlar:
24
25
tki halde de hemzenin
elife çevrilmesi: Sûsî ve Ebû
Ca'fer[8552]
Cır Hemzenin telâfuzzu: ötekiler[8553]
İkisi de mansûb: İbn Kesîr, Ebû
'Amr.
İkisi de merfû': Ötekiler[8554]
Birinci hemze'nin daima vâv'a dönüştürülmesi: Sûsî, Şu'be ve
Ebû Ca'fer. Yalnız vakıf halinde
böyle: Hamza.
pp Her halde hemzelerin
telaffuzu: Ötekiler[8555]

[8543] el-Mesâhif: 94.
[8544] el-Mesâhif: 167; Kurtubî: 17/65; el-Bahr: 8/148; en-Neşr: 2/354; el-Budûr: 303.
[8545] en-Neşr: 1/397; el-Budûr: 303.
[8546] el-Bahr: 8/148.
[8547] Tebsırah: 684; Kurtubî: 17/66; en-Neşr: 2/377; el-Budûr: 303.
[8548] el-Mesâhif: 167; Tebsırah: 684; Kurtubî: 17/66; en-Neşr: 2/273; el-Budûr: 303.
[8549] Kurtubî: 17/67; en-Neşr: 2/377; el-Budûr: 303.
[8550] Kurtubî: 17/67.
[8551] Bunların hepsi lehçedir. Tebsırah: 684; el-Mesâhif: 94, 167; en-Neşr: 2/377.
[8552] Hamza yalnız vakıf halinde böyle okumuştur.
[8553] el-Budûr: 303.
[8554] Verş, Sûsî ve Ebû Ca'fer, iki halde de "in hemzesini elife dönüştürmüş; Hamza ise yalnız vakıf halinde böyle yapmıştır (Kurtubî: 17/69; en-Neşr: bâbu'n-fî'l-hemzi'l-inufred).
laberî, bu kırâetlerin ikisini de doğru bulmakla beraber, ref' tenvînli olanı daha beğenmekte ve anlam bakımından daha doğru bulmaktadır (27/29).
[8555] el-Budûr: 303-304.

Çoğunluk. Îbn Mes'ûd[8556]
Ayet No.
27
28
32
34
37
Kelime: Kırâet farkı:
Hafif kaf ile: Şeddeli kaf ile: Hemzenin fethiyle: Hemze'nin kesriyle: R'nin sükûnu ile:
R'nin dammıyle: İzafetle: Tenvîn ile[8557]
Sînile:
kili 'ye çalan bir sâd ile:
Hâlis sâd ile:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Ebû Hayveh[8558] Nâfi'," Kisâ'î. Ötekiler [8559] Ebû 'Amr-Dûrî'den. Ötekiler. Cahderî. Çoğunluk[8560] îbn Muhaysın, Humeyd, Mücâ-hid, Kunbul ve Ebû Hayveh. Hamza'dan rivayet.
ötekiler ve Hafs' tan bir rivayet[8561]
Âyet No.
43
45
Kelime:
Kırâet farkı:
Lika'dan mansûb muzâri':
Okuyanlar: Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[8562]. Ebû Ca'fer.
Mülâkat'tan mansûb,
muzâri': Ötekiler[8563]
Madmûm y ile, edilgen: îbn 'Âmir ve
'Âsim.
îs'âk kökünden, etken: Sülemî[8564]
Sa'k kökünden etken: ötekiler[8565]
Çoğunluk.
İbnMes'ûd[8566]
Çoğunluk.
ibn Mes'ûd [8567]
Ayet No.
49
Kelime:
Kırâet farkı:
çoğulu:
Masdar:
Okuyanlar:
Salim ibn Ebî'I-Ca'd, Muhammed ibn Semeyfa', Sel-lâm, Eyyûb ve Ya'kûb'dan bir rivayet. Çoğunluk'.[8568]

[8556] el-Mesâhif: 94.
[8557] İzafet halinde zamîr, Hz. Peyğamber'e, tenvîn halinde zamîr Kur'ân'a gider.
[8558] el-Bahr: 8/150.
[8559] Tebsırah: 685; Kurtubî: 17/70; el-Bahr: 8/150; en-Neşr: 2/378.
[8560] Kurtubî: 17/73-74; el-Bahr: 8/152; el-Budûr: 304.
[8561] Tebsırah: 685; Kurtubî: 17/75; el-Bahr: 8/152; en-Neşr: 2/378; el-Budûr: 304.
[8562] el-Mesâhif: 94.
[8563] en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 304.
[8564] el-Bahr: 8/153.
[8565] Tebsırah: 685; Kurtubî: 17/77; en-Neşr: 2/379; el-Budûr: 304. Taberî'ye göre muzâra'at harfinin fethiyle olan son kırâet daha güzel ve daha fasîhtir (27/36).
[8566] el-Mesâhif: 94.
[8567] el-Mesâhif: 94.
[8568] Kurtubî: 17/80.

Tefsîr: **1799**
Tefsîr: **1806**
Tefsir: **1809**
Tefsîr: **1811**
Tefsîr: **1815**
Neçm Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **1815**
NECM SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1816

53/23 NECM SÛRESİ

Adını birinci âyetinden alan bu sûrede, Hz. Peygamber'in, kendisine vahiy getiren meleği iki kez gördüğü vurgulanır. Müşriklerin, Allah'ın kızları sandıkları meleklerin sembolleri olarak kabul ettikleri putların, Allah ile kendileri arasında aracı olacaklarına inanmaları kınanır, sâlih mü'minler övülür, yalancı kâfirler yerilir. Herkesin, Allah'ın huzurunda hesap vereceği, insanın ancak yaptığının karşılığını göreceği teyid edilir. Allah'ın peygamberlerine karşı gelmiş olan eski milletlerin sonuçları hatırlatılır.
İlk Mekke sûrelerindendir. Âyetlerinin birbirine bağlılığı, sûrenin tamamının bir defada veya birbiri ardınca indiği kanısını verir. Bundan dolayı 32 nci âyetinin Medine'de indiği hakkıdaki rivayeti şüphe ile karşılamak gerekir. Muhammed İzzet Derveze'nin tasnifine göre İhlâs Sûresinden sonra inmiştir, 62 âyettir. Resmî tertipte 53, iniş sırasına göre 23 ncü sûredir.
'Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: "İçinde secde âyeti indirilmiş ilk sûre, "Vennecmi" Süresidir. (Bu âyet inince) Peygamber (s.a.v.) ve arkasında bulunanlar hep yere secde ettiler. Yalnız bir adam, bir avuç toprak alıp onun üzerine secde etti. Daha sonra o adamın kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm (Bir rivayete göre bu adam Ümeyye ibn Halef, diğer rivayete göre de Utbe ibn Rebîa'dır)"1.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Aşağı kayan yıldıza andol-sun ki, 2- Arkadaşınız sapmadı, azmadı. 3- O havadan konuşmuyor. 4- O, kendisine vahyedilen bir vahiydir. 5- Onu, o müthiş kuvvetleri olan öğretti. 6- O üstün akıl sahibi (melek). Doğruldu: 7- Kendisi yüksek ufukta iken. 8- Sonra yaklaştı, sarktı. 9- (Muhammed ile arasındaki mesafe) İki yay uzunluğu kadar, yahut daha az kaldı, 10- Kuluna vahyettiğini vahyetti. 11- Gönül, gördüğünde yanılmadı (yalan söylemedi, gerçeği gördü). 12- Onun gördüğü şeyden kuşku mu duyuyorsunuz? 13- Andolsun onu, bir inişinde daha görmüştü: 14- Sidretu'l-Müntehâda (uzak ağacın yanında), 75- Ki onun yanında oturmağa değer bahçe vardır. 16- Sidreyi kaplayan kaplıyordu. 17- Göz şaşmadı ve azmadı, 18- Andolsun, Rabbinin büyük âyetlerini gördü!

Tefsîr:

1-18: Birinci âyette üzerine yemîn edilen en-necm birkaç anlama gelir: Yıldız; ülker yıldızı; Zühre yıldızı; azar azar verilen şeyin her bölümü; ayrı ayrı zamanlarda gelen şey. Kur'ân ayrı ayrı zamanlarda parça parça indiği için her vakitte inen parçasına necm denilir; köksüz ot; kırkdokuzuncu âyette anılan Şi'râ yıldızı.
ise yıldızın yukarıdan aşağı düşmesi, batması anlamınadır. Bunun yıldız doğdu anlamına geldiğini söyleyenler de varsa da genellikle yıldız kaydı anlamı daha doğru kabul edilmektedir.[8569] Yüce Allah burada yıldızın fişek gibi süzülüp kaymasına yemin ederek Hz. Muhammed(s.a.v.)in sapmadığını, doğru yoldan ayrılmadığını, havadan konuşmadığını, söylediği sözlerin (yani kendisine gelen vahiylerin), büyük güçlere sahip, düzgün, güzel bir melek tarafından kendisine öğretildiğini; önce yüksek ufukta görünen o meleğin, aşağı sarkarak Hz. Muhammed'e, iki yay uzunluğu kadar bir mesafe kalıncaya dek yaklaştığını; kuluna vahyettiğini; Hz. Muhammed'in gözünün, gördüğü şeyde asla yanılmadığını; onu gerçekten gördüğünü; onu başka bir kere de barınmağa değer bahçenin yanında bulunduğu Sidretu'l-Müntehâ'ran yanında görmüş olduğunu; o zaman Sidre'nin, acaip şeylerle kaplı bulunduğunu bildiriyor ve âyetlerin sonunda Muhammed'in gözünün yanılmadığını, Rabbinin büyük âyetlerini, harika şeyleri gördüğünü vurguluyor.
Allah, yarattığı şeylerden dilediğine yemin eder. Mahlûk ise yalnız Yaratana yemin eder. Allah'ın, üzerine yemin ettiği şeyler, insanın dikkatini çeken önemli, harika şeylerdir. Burada da yıldız kaymasına yemîn etmektedir. Çünkü süzülen parlak ışık olarak yıldız kaymasiyle manevî ışık olan Cebrail'in yüksek ufuktan Hz. Muhammed'e doğru sarkıp inmesi arasında bir ilişki vardır. Onun için Allah, kayan yıldıza and içmektedir. Nurdan yaratılmış olan ve gönüllere hidayet nuru getirmiş bulunan Cebrail, yüksek ufuktan bir yıldız gibi kayarak Hz. Muhammed(s.a.v.)e yaklaşmıştır.
Arkadaşınız yolunu şaşırmadı, bile bile gerçeğe aykırı bir şey söylemedi". Sahibiniz yani arkadaşınız, Hz. Muham-med(s.a.v.)den kinayedir, el-öavâyeh: bile bile gerçek dışına çıkmaktır. Kaymakta olan yıldıza andolsun ki Muhammed doğru söylemektedir, doğru yoldadır. O kendi keyfine, hevesine göre konuşmuyor. Onun söyledikleri, kendisine vahyediliyor.
O, kendisine vahyedilen bir vahiydir" âyetinde " : O" zamiri, Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân'a gider. Yani onun söylediği Kur'ân sözleri, kendi sözü değil, kendisine vahyedilen İlâhî sözlerdir. Ta-berî, İbn Cezzî âyeti böyle tefsîr ederler '.[8570] Bu zamiri, Peygamber'in söylediği bütün sözlere teşmil edenler de vardır. Bu görüşü desteklemek için de Abdullah ibn 'Amr'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Ben Allah'ın Elçisi(s.a.v.)den duyduğum herşeyi yazardım ki ezberleyeyim. Kureyş beni bundan menetti:
— Sen, Allah'ın Elçisi(s.a.v.)den duyduğun herşeyi yazıyorsun. Oysa Allah'ın Elçisi (s.a.v.) insandır, kızgınlık halinde de konuşur, dedi.
Ben de yazmaktan vazgeçtim, onların bu sözünü Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e anlattım, buyurdu ki:

[8569] Fethu'l-Kadîr: 5/104-105; et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl: 4/75; Hak Dini: 6/4569.
[8570] Câmi'u'l-beyân: 27/42; et-Teshîh: 4/74.

— Yaz, nefsimi elinde bulunduran (Allah) hakkı için benden, haktan başka bir şey çıkmaz"[8571]
Evvelâ Kureyşin, 'Abdullah ibn 'Amr'ı, hadis yazmaktan menetmesinin anlamı yoktur. Çünkü Kureyş ile kasıt, Mekke devrindeki Kureyş ise —ki bu anlamda kullanılır— onlar hadis şöyle dursun, Kur'ân'a da inanmazlardı.
Peygamber'in hicreti sırasında Abdullah ibn 'Arar, henüz yedi yaşında olduğuna göre henüz müslüman olmamıştı, çünkü o zaman daha babası da müs-lüman değildi. Abdullah o zaman Peygamber'in sözlerini yazacak ve bunu düşünecek yaşta değildi. Babası Amr ibn el-Âs, ancak Hudeybiye'den sonra müslüman olmuştur. Gerçi kendisi babasından önce müslüman olmuştu ama yine Hicretten sonra müslüman olmuştu [8572] Eğer Kureyş ile kasıt, Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuş Kureyş ise, onların da Peygamber'in sözlerini menetmeleri düşünülemez. Çünkü onlar Mekke'de, Peygamber Medine'de yaşıyordu. Bizzat Peygamber'in kendisinin, kendi sözlerinin Kur'ân'a karışmasını önlemek için hadislerin yazılmasını menederek: "Benden, Kur'ân'-dan başka bir şey yazmayın, kim benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmışsa onu imha etsin" [8573] dediği bilinmektedir. Böyle iken onun, Abdullah'a: "Yaz, benden, haktan başka bir şey çıkmaz" demesi tuhaftır.
Kuşkusuz onun, dinî nitelikteki sözleri, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîri mahiyetindedir. Ama onun tabii ihtiyaçları için söylediği sözlerin hepsinin vahiy olduğunu düşünmek, ifrattan başka bir şey değildir. Faraza Hz. Peygamber: "Ben hastayım, yemek yiyeceğim, yatağımı serin yatacağım" demiş olsa bu sözleri vahiy midir? Bunlar insanlık gereği söylediği sözlerdir. "De ki: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana vahyolunuyor" [8574] âyeti de vahiy hali dışındaki sözlerinin, bir insan sözü olduğunu gösterir. Eğer onun her sözü vahiy olsaydı, birer vahiy kâtibi olan Ebubekir, Ömer, Osman ve Alî gibi büyük sahâbîleri, Kur'ân âyetlerini yazdıkları gibi onun sözlerini de yazarlardı.
Hz. Peyğamber'in şakalarını dahi vahiy sayma eğiliminde olanlar, bu görüşlerine destek bulmak için onun her sözünün vahiy olduğunu ifade eden hadisler de ortaya atmışlardır [8575]. Metin bakımından âyetin ruhuna aykırı olduğu gibi sened bakımından da itimada şayan olmayan bu rivayetlerin, hadisleri de Kur'ân gibi vahiy kategorisine sokmak amaciyle ortaya atıldığında, daha doğrusu ustalıkla uydurulduğunda şüphe görmüyoruz.
Bu âyetlerde Peyğamber'in her sözünün vahiy olduğuna ve onun hiç hatâ etmeyeceğine dair bir delil yoktur. Âyetler, Peygamber'e gelen vahyin kendi sözü olmadığını ve Peyğamber'in bu sözleri alırken yanılmadığını, bir hayal ile öyle sanarak bunları vahiy diye ortaya atmadığını, kendisine vahiy getiren meleği bizzat görüp ondan vahiy aldığını bildirmektedir. Bunun dışında Kur'ân, Hz. Muhammed'in de bir insan olduğunu, birkaç kez belirtmiştir:
"De ki: Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana vahyolunuyor" [8576], "Bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben ancak bana vahyolunana tâbi olurum" [8577] gibi âyetler onun bir insan olduğunu; "De ki: Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum, öaybi de bilmem. Size ben meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum" [8578], "Hiçbir can, yarın ne kazanacağını bilmez" [8579], "Hiçbir şey için, bunu yarın yapacağım deme, ancak Allah dilerse yaparım, de" [8580], "Sana (kıyamet) sâat(in)den soruyorlar: Gelip çatması ne zaman diye. De ki: 'Onun bilgisi, ancak Rabbimin yanındadır. Onun vaktini, O'ndan başkası açığa çıkaramaz. O göklere de, yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir.' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi, sana soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Fakat insanların çoğu bilmezler'."[8581], "Sana saatten soruyorlar: Gelip çatması ne zaman diye. Sen nerede, onun vaktini söylemek nerede? Onun bilgisi Rabbine aittir" [8582] gibi âyetler, onun ğaybi bilmediğim ifade eder. Peygamberliğinden ayrı olarak zekâ bakımından da dahî olmasına rağmen o da insandır, vahiy dışında yanılması mümkündür. Sîret-i Nebeviyyede bunun örnekleri de vardır. "Akrabaları bile cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra Allah'a ortak koşanlar için mağfiret dilemek, ne Peyğamber'in, ne de inananların yapacağı bir iş değildir. İbrahim'in babasına dua etmesi, sadece ona verdiği sözden ötürü idi. Fakat onun, bir Allah düşmanı olduğu, kendisine belli olunca ondan uzak durdu" [8583] âyetleri, Peyğamber'in ve mü'minlerin, müşrik olarak ölmüş yakınlarına istiğfar etmekle yanıldıklarını gösterir.
Hz. Peyğamber'in, dini hükümleri açıklama mahiyetindeki sözleri dinin kaynağıdır. Ama dinle bir ilgisi olmayan, tamamen dünyâya âit ve özel işlere ilişkin sözleri, şer'î kaynak değildir. Meselâ Hz. Peygamber, Medine'ye geldiklerinde, Medinelilerin hurmalarını aşıladıklarını görmüş, bunun yapılmamasının daha uygun olduğunu söylemiş, Medineliler de o sene hurmalarını aşılamamışlar, fakat hurmaların kalitesi düşmüş. Bunu kendisine söylediklerinde şöyle buyurmuş: "Dünyânıza ilişkin işleriniz size aittir (onları siz daha iyi bilirsiniz).

[8571] İbn Hanbel, Musned: 2/162; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/248.
[8572] el-İstîâb: 2/956-959.
[8573] Müslim, Zuhd: 72, Dârimî, Mukaddime: 42; İbn Hanbel, Musned: 3/12, 21, 29.
[8574] Kehf Sûresi: 110.
[8575] İbn Hanbel, Musned: 2/340, 360; Tirmizî, Birr: 57; İbn Kesîr, Tefsir: 4/248.
[8576] Kehf Sûresi: 110, Fussilet Sûresi: 6.
[8577] Ahkâf Sûresi: 9.
[8578] En'âm Sûresi: 50.
[8579] Lokman Sûresi: 34.
[8580] Kehf Sûresi: 23-24.
[8581] A'râf Sûresi: 187.
[8582] Nâzi'ât Sûresi: 42.
[8583] Tevbe Sûresi: 113-114.

Dininize ilişkin işleri de ben bilirim" [8584] Bu hadisin başka bir rivayetinde de Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuş: "Bu bir tahmindir. Eğer faydalı ise yapın. Ben de sizin gibi bir insanım. Tahminde insan hatâ da edebilir, isabet de edebilir. Ben size (Allah böyle söylüyor) demedim ki. Ben asla Allah'a karşı yalan söylemem"[8585]
Senedi sağlam ve metni de Kur'ân'a uygun olan hadisler, Kur'ân'm tef-sîri ve uygulamasıdır. Kur'ân âyetleri yanında bunlar da İslâm hukukunun diğer bir temelidir. Çünkü Allah, Haşr Sûresinin, ganimetlerin paylaştırıl-masını anlatan âyetlerinden birinde: "Elçinin size verdiğini alınız, sizi me-nettiği şeyden kaçınınız"[8586] buyurmaktadır. Bu âyette gerçi kasdedilen, Pey-ğamber'in verdiği ganimet malını gönül rızası ile kabul etmektir ama âlimler bu âyetten, Peyğamber'in emirlerini tutup yasaklarından kaçma gereğini de çıkarmışlardır. Buna göre Peyğamber'in emirleri, gerek Kur'ân âyetleriyle, gerek Allah'ın ilhamına dayanarak emrettiği dini şeylerdir. Onun getirdiği emirlere uymak, yasaklardan kaçmak her müslümanın görevidir.
Ancak Peyğamber'in emri olarak nakledilen şeylerin, en sağlam ölçüsü Kur'ân'dır. Ondan nakledilenler Kur'ân'a uyuyorsa ve senedi de sahih ise onun sözüdür ve uygulanması gerekir. Fakat ona dayandırıldığı halde Kur'ân'a ters düşen şeyler —ki bunun örnekleri çoktur— onun sözleri olamaz. Çünkü onun, Kur'ân'a aykırı şeyler söylemesi düşünülemez. Zira Kur'ân'da ona: "Ben ancak bana vahyolunana uyuyorum" demesi emredilmiştir.[8587]
Ağızdan ağıza nakledilirken Peyğamber'in sözlerine bilinçli veya bilinçsiz olarak insanların kendi düşünceleri, anlayışları karışmış olabilir. Çünkü bunlar en az yüz yıl, iki yüz yıl şifahî olarak nakledilmiştir. Bir söz söylenir-ken ses tonunun, kelimelerin cümlede dizilişinin, vurguların önemi vardır. Vurguda, kelime sırasında bir hatâ, cümlenin anlamım değiştirebilir. Bundan dolayı Peyğamber'e atfedilen sözlerin Kur'ân'a aykırı düşmemesi gerekir. Aykırı ise bunlara zamanla başka düşünceler karışmış demektir. En büyük amacı Kur'-ân'ı tebliğ edip insanları hurafelerden, dar düşüncelerden, saplantılardan kurtarmak olan Allah Resulünün, Kur'ân'a aykırı, hattâ bazan Kur'ân'ı nesneden (!), insanların yollarını daraltan, gelişmekte olan toplumun sosyolojik gerçeklerine ters sözler söylemesi düşünülemez. İnsanlığın ebedî ışığı Kur'ân'da asla gelişmeyi engelleyen, frenleyen, toplumu geri bırakacak, ileri çağların sosyolojik gerçeklerine ters düşecek hükümler yoktur.
Onu, kuvvetleri şiddetli olan öğretti" âyeti de vahyedi-len sözlerin, Cebrail'in vahiyleri olduğunu kanıtlamaktadır, "ilk: Öğretti" fi'linin fâilî, şedîdu'l-kuvâ'dıv. "O" zamiri de vahyedilen sözdür. üzerinde birkaç tefsîr vardır. Mücâhid'e göre (kuvvetli), İbn 'Abbâs'agöre " (güzel görünümlü), Katâde'ye göre (uzun boylu, iri yapılı, akıllı, hikmet sahibi) demektir. Bu âyet, " O, güçlü, Arşın Sahibi yanında değerli" şerefli bir elçinin sözüdür" [8588] âyeti gibi Cebrail'i vasfediyor. Onu Güvenilir Ruh indirdi" [8589], Rabbinden hak ile indirdi [8590] Kim, Allah'> ı izniyle Kur'ân'ı senin kalbine indirdiği için Cebrail'e düşman olursa..." [8591] âyetlerinin de bildirdiği gibi Kur'ân'ı Allah'ın izniyle Hz. Muhammed(s.a.v.)e indiren ve öğreten Cibrîl adlı yüce, güçlü, emîn bir ruhtur.
O yüksek ufukta iken doğruldu, göründü". Ufuk, göğün yerle birleşir gibi göründüğü yerdir. Yüksek ufuk: Güneşin doğduğu ufuktur. Çünkü Güneş de önce bu sınırda görünür. Cibrîl, önce yüksek ufukta gerçek suretinde görünmüş, sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)e doğru inmeğe başlamış, yaklaşmış, yaklaşmış, o kadar ki ikisi arasında iki yay kaabı kadar, hattâ daha da az bir mesafe kalmış.
Kavs, yay demektir. Kaab ise yayın kirişinin bağlandığı iki köşe arasına, yahut kiriş ile kabzası arasına denir. Sa'lebî'nin ifadesine göre burada kavs, ava atılan yay değil, ölçü olarak kullanılan yaydır. İşte Cebrail, Hz. Muham-med(s.a.v.)e iki yay kirişi uzunluğu kadar ya da daha az bir mesafe kalıncaya dek yaklaşmıştır. Esasen bu cümle, iki şeyin birbirine son derece yaklaştığını belirten bir deyimdir. İbn Cezzî'nin de dediği gibi bu fiillerde zamir, Cebrail'e râci'dir. Yani ufukta doğrulan, görünen, sonra sarkan, yaklaşan hep Cebrail'dir. Ancak onuncu âyette " fi'linin failinde ihtilâf edilmiştir.
Bir kavle göre bu fi'lin faili Allah'tır. Yani Allah, kulu Muhammed(s.a.v.)e vahyetti demektir. İkinci kavle göre Allah, kulu Cebrail'e vahyetti, demektir. Üçüncü kavle göre zamir Vahyetti" fi'linin faili, Cebrail'e giden za-mirdir, "daki zamir de Allah'a râci'dir. Yani Cebrail, Allah'ın kulu Mu-hammed(s.a.v.)e vahyetti, demektir[8592]
Bizim kanaatimize göre bu mânâlar, özellikle ilk iki mânâ zorlama te'-vîldir, sözün akışına uymaz. Çünkü söz akışında Allah kelimesi daha önce geçmemiştir ki zamir ona gitsin. Zamirlerin hepsinin gittiği isim Peyğamber'e yaklaşıp görünen, güçlü, büyük akıl sâhibi(Cebrâîl)dir. Âyetin anlamı, "O büyük güçlere ve akla sâhib Ruh, kuluna vahyettiğini vahyetti" demektir. Burada Hz. Muhammed (s.a.v.), Cebrail'in kulu olarak takdim edilmekte ise de kul burada Cebrail'e tapan anlamına gelmez. Ona bağlı, saygılı, onun emrine tabi olan anlamınadır. Allah'tan başkası için kullanıldığında kulun anlamı budur. Ama kul, Allah'a izafe edilirse o zaman O'na tapan demektir. Nitekim vaktiyle insanlar, başka insanların kölesi olarak kullanılırdı. Ve birinin kölesi olana 'abd denilirdi. Kur'ân-ı Kerîm'de 'abd, bu anlamda çok kullanılmıştır.
Hasılı âyette Hz. Muhammed (s.a.v.), Cebrail'in abdi, yani onun emrine tabi olarak gösterilmektedir. İşte Cebrâîl,

[8584] İbn Mâce, Ruhun: 15, Hadîs: 2471
[8585] Aynı eser ve bâb, hadîs: 2470.
[8586] 7 nci âyetin bir parçası.
[8587] Ahkâf Sûresi: 9.
[8588] Tekvîr Sûresi: 19-20.
[8589] Şu'arâ Sûresi: 193.
[8590] Nahl Sûresi: 102.
[8591] Bakara Sûresi: 97.
[8592] et-Teshîl: 4/75-76; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/250.

buyruğu altındaki Muhammed'e, vahyetmek istediği sözleri vahyetmiştir. Maamâfîh, âyet için üçüncü görüşteki mânâ da muhtemeldir. Yani CebrâîJ, Allah'ın kulu Muhammed'e, vahyet-tiğini etmiştir.
Daha sonraki âyetlerde de Hz. Muhammed'in gözünün şaşmadığı, onu mutlak ve kesin olarak gördüğü, bir başka seferde onu Sidretu'l-müntehâ'da görmüş olduğu vurgulanmaktadır. Bu âyetlerde, peygamberliğin ilk yıllarında Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Cebrâîl'i iki defa: Yüksek ufukta, bir de Sidretu'l-müntehâ'da gördüğü belirtilmektedir.
Cebrâîl, yüksek ufuktan inerek Peyğamber'e yaklaşmış, Allah'ın kendi-siri yaratmış olduğu asıl şeklinde altıyüz kanatlı olarak görünmüştür. Bu olay peygamberliğin ilk sıralarında ve Alâk Sûresinin baş tarafının vahyinden sonra olmuştur. Abdullah ibn Mes'ud şöyle demiştir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Cebrail'i kendi suretinde gördü: Altı yüz kanadı vardı. Kanatlarından her biri ufku tutmuştu. Kanadından o kadar süs, inci ve yakut düşüyordu ki miktarını Allah bilir" [8593] Ancak bu şekliyle hadisi yalnız Ahmed ibn Hanbel rivayet etmiştir. Buhârî ve Müslim'in rivayetlerinde Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Cebrâîl'i, altıyüz kanatlı olarak gördüğü [8594], yalnız Buhârî'nin rivayetinde ise Pey-ğamber'in, Refref'i, ufku tutmuş vaziyette gördüğü anlatılmaktadır[8595]
Âyetlerin sözakışından, Hz. Muhammed(s.a.v.)e yaklaşıp vahyedenin, büyük güçlere sahip melek olduğu ve Peygamber'in onu gördüğü açıkça anlaşılmaktadır. Hz. 'Âişe, İbn Mes'ûd ve Ebuzerr'in görüşü budur. Fakat Abdullah ibn 'Abbâs'ın: "MuhammedRabbini ikikezfuâdiyle (kalbiyle) gördü" dediğini Müslim rivayet etmiştir [8596]
Hz. Âişe'nin: "Kim sana Muhammed Rabbini gördü derse yalan söylemiştir. Çünkü Allah (gözler O'nu görmez)[8597] buyuruyor. Kim sana Muhammed ğaybi bilir derse yalan söylemiştir. Çünkü Allah (Ğaybi Allah'tan başkası bilmez) [8598] buyuruyor" [8599] sözüyle reddettiği bu görüş, gerçekten Kur'ân'ın nassına aykırıdır. Çünkü Kur'ân "Göz şaşmadı ve azmadı" [8600] âyetiyle Hz. Muhammed(s.a.v.)in, baş gözüyle meleği görmüş olduğunu bildiriyor. Oysa baş gözüyle Allah'ı görmek mümkün değildir. "Gözler O'nu algılamaz, O gözleri algılar, O lâtiftir, herşeyi bilir"[8601]
Tirmizî'nin rivayetinde: "İkrime, 'MuhammedRabbini gördü' diyen Abdullah ibn Abbâs'a, Allah: 'Gözler O'nu algılamaz, O gözleri algılar' buyur-muyor mu demiş. İbn Abbâs şöyle cevap vermiş: 'Yazık sana, Allah kendi nuruyla tecellî ettiği zaman görülmez. (Çünkü yüzünün nurları, ulaştığı her yeri yakar. Fakat yüce Allah, Muhammed'e bundan başka bir tarzda tecellî edip göründü. Muhammed) Rabbini iki kere gördü!'"[8602]
Tirmizî, bu hadisin garip olduğunu söylemiştir [8603] "İbn Abbâs, Arafat'ta Kâ 'b(r.a.)ı görmüş, ona bir şey sormuş, Kâ 'b dağlarda yankı yapacak biçimde bir tekbir getirmiş. İbn Abbâs:
— Biz Hâşim oğullarıyız, demiş. Kâ'b:
— Allah kendini görmek ile kendisiyle konuşmayı Muhammed ile Mû-sâ arasında paylaştırdı. Mûsâ ile iki kere konuştu, Muhammed'e de iki kere göründü, demiş"[8604]
Bu rivayetlerde görme, mutlak olarak anlatıldığı için Hz. Peygamber'in baş gözüyle Allah'ı gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat Müslim'de İbn 'Abbâs'-ın, Hz. Peyğamber'in, Allah'ı fuâdiyle yani kalb gözüyle iki kere gördüğünü söylediği rivayet edilmektedir [8605] Dikkat edilirse Hz. Peyğamber'in, Allah'ı baş veya kalb gözüyle gördüğü hakkındaki rivayetlerin, İbn Abbâs'a dayandığı anlaşılır. Fakat Hz. 'Âişe, Abdullah ibn Mes'ûd ve Ebuzer, Peyğamber'in, Allah'ı gördüğü şeklindeki haberleri reddetmişlerdir. Bu konuda Hz. Âişe'nin Buhârî'de nakledilen bir sözünü yukarıya kaydetmiştik. Mesruk şöyle diyor:
"Âişe'nin yanına gittim:
— Muhammed Rabbini gördü mü, diye sordum.
— Öyle bir şey söyledin ki saçlarım ayağa kalktı, dedi.
— Yavaş ol, dedim, 'Andolsun Rabbinin büyük âyetlerini gördü' [8606] âyetini okudum.
— Bu seni nereye götürür ki? dedi. O'nun gördüğü Cebrail'dir. Kim sana Muhammed Rabbini gördü, yahut kendisine emredilen herhangi bir şeyi gizledi, yahut yüce Allah'ın: 'Kıyametin bilgisi Allah'ın yanındadır, yağmuru O yağdırır..." [8607] âyeti ile bildirdiği beş şeyi bildiğini söylerse Allah'a büyük iftira etmiş olur. Muhammed (selâm ona, Allah'ı değil) Cebrail'i gördü. Onu kendi suretinde iki kere görebildi. Bir kere Sidretü'l-müntehâ'da, bir kere de Ciyâd'da altıyüz kanadıyle ufku tutmuş olan Cebrail'i gördü[8608]
Buhârî'nin rivayetinde Hz. Âişe'nin sözü şöyledir: "Onun gördüğü Cibril idi. Cibril ona erkek suretinde gelirdi.

[8593] İbn Hanbel. Musned: 1/395.
[8594] Buhârî, Bed'u'1-halk, Tefsîr, Sûre: 54; Müslim, îmân: 280-282.
[8595] Buhârî, Bed'u'1-halk: 7, Tefsîr, Sûre: 54.
[8596] Müslim, îmân: 286; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/250-251.
[8597] En'âm Sûresi: 103.
[8598] Nemi Sûresi: 65. Âyet hadiste böyle geçiyor. Asıl metin: "De kt Göklerde ve yerde, Allah'tan başka kimse ğaybi bilmez" şeklindedir.
[8599] Buhârî, Tevhîd: 4.
[8600] Necm Sûresi: 17.
[8601] En'âm Sûresi: 103.
[8602] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 54.
[8603] et-Tâc: 4/246.
[8604] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 54.
[8605] Müslim, îmân: 286; et-Tâc: 4/246.
[8606] Necm Sûresi: 18.
[8607] Lokman Sûresi: 34.
[8608] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 54; Câmi'u'l-beyân: 27/51; ibn Kesîr, Tefsîr: 4/251.

Bu kez asıl suretiyle ufku kaplamış olarak geldi"[8609]
Abdullah ibn Şekîk de Ebuzerr'e: "Peyğamber(s.a.\.)eyetişseydim, ona Rabbini görüp görmediğini sorardım" demiş. Ebuzer şöyle cevap vermiştir: "Ben bunu kendisine sordum, buyurdu ki: Nurdur, onu nasıl göreyim?"[8610]
Buhârî, Müslim ve Ahmed ibn Hanbel'in rivayetinde de Mesruk Hz. Âi-şe'ye: "Allah, 'Andolsun onu, açık ufukta gördü', 'Andolsun onu bir başka inişinde daha gördü' buyurmadı mı? diyerek Peyğamber(s.a.v.)in, Allah'ı görüp görmediğini sormuş, Hz. Âişe: "Bu meseleyi Allah'ın Elçisinden ilk soran benim, bana gördüğünün Cibril olduğunu söyledi. O Cibril'i, Allah'ın yarattığı asıl suretinde ancak iki defa görebildi. Onu gökten inerken gökle yer arasındaki yaratıkları kaplamış olarak gördü" [8611] demiştir.
Hz. Âişe'nin sözü sağlam ve âyetlere de uygundur. Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)in, baş gözüyle Allah'ı gördüğü hakkındaki rivayetler sağlam değildir. Peyğamber(s.a.v.)in, Rabbini gördüğünü anlatan hadisleri, onun, ru'-yâda Allah'ı gördüğü şeklinde yorumlamak gerekir. Nitekim İbn Abbâs, Hz. Peyğamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sanıyorum ki bu gece uykuda bana Rabbim, en güzel bir surette geldi:
— Yâ Muhammed, Yüce Topluluk ne hakkında tartışır bilir misin? dedi.
— Hayır, dedim.
Elini iki omuzum arasına koydu, elinin serinliğini memelerimin arasında —ya da göğsümde— hissettim. Göklerde ve yerde olanları bildim. Sonra:
— Yâ Muhammed, mele-ia'lâ (yüce topluluk) ne hakkında tartışır bilir misin? dedi.
— Evet, dedim, keffâretler ve dereceler hakkında tartışır.
— Keffâretler nedir? dedi.
— Namazlardan sonra mescidlerde kalmak, yürüyerek cemâatlere gitmek, sıkıntı zamanlarında erkâniyle güzel abdest almaktır. Kim böyle yaparsa hayır ile yaşar, hayır ile ölür. Annesinden yeni doğmuş gibi günâhından temizlenir, dedim. Sonra buyurdu ki:
— Yâ Muhammed, namaz kıldığın zaman şöyle söyle: 'Allâhım, senden güzel işler yapmayı, kötü işleri bırakmayı, zavallı kimseleri sevmeyi, kullarını belâ ile denemek istersen, beni belâ ile denemeden canımı almanı diliyorum'. Ve buyurdu ki:
— Dereceler de çok yemek yedirmek ve çok selâm vermek ve geceleyin herkes uyurken namaz kılmaktır"[8612]
Ahmed ibn Hanbel ve Tirmizî'nin rivayet ettiği bu hadisin metninin sağlamlığı kuşkulu ise de Peyğamber'in Rabbini gördüğü şeklindeki rivayetlerin, ru'yâda görmüş olduğuna dair bir misâl olarak zikredilmiştir. Bu gözle Allah'ı görmek âyetlere aykırı olduğu gibi mümkün de değildir. Çünkü insanın dış duyulan, Yaratıcıyı görmeğe uygun değildir. Meğer ki kişi Hakk'ın sevgisi ile bu duyularından başka duyular kazansın, tasavvufta izah edilen fena fîllâh makamına ererek beşerî varlığını tamamen unutsun da Allah'ta yaşasın. O zaman da Cüneyd'in dediği gibi [8613] insan yok olduğu için gören o değildir. Daha doğrusu gördüğünün farkında olamaz ve bunu tavsif de edemez. Bu hal, ta'rif ve tavsifin ötesindedir. Gerçeği Allah bilir.
Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.) basiret gözüyle Cebrail'i göğün ufkunda görmüştür. Cebrail ona son derece yaklaşmıştır. Müfessirler, bu âyetlerin anlattığı ruhanî, rabbânî sahnenin tefsîri hakkında çeşitli sözler nakletmişlerdir ki bunlar sağlam ve âyetlerin metnine uygun olmadığı gibi Peyğamber'in Rabbini gördüğü, yahut Cibrîl'i gördüğü hakkında ihtilâf vardır. Alâk ve Zümer sûrelerinin tefsirinde izah ettiğimiz üzre bize göre burada anlatılan, Peyğamber'in birinci veya ikinci görüşüdür. Tek-vîr Sûresi de bunu desteklemektedir. Nitekim orada açıklamıştık. Bu âyetlerde Tekvîr Sûresinin âyetleri arasında tercihimizi destekleyen benzerlik vardır.
Maamâfîh bu âyetlerden sonraki âyetlerde ikinci görüşün de anlatılması, bu iki görüş arasında bir bağlantı olduğunu gösterir. Ya birinci görüşü anlatan âyetler ikinci görüşe bir giriş ve onu teyid içindir, ya da her iki görüş de aynı şartlar içinde, birbirine yakın zamanlarda olmuştur. "Gönül, gördüğünde yalan söylemedi, yanılmadı"[8614] âyeti, bu görüşün ruhanî bir görüş olduğunu ifade eder. Yani Peygamber (s.a.v.) Allah'ın nasibettiği basiret gücüyle bu hali görmüş ve yaşamıştır. Bunda tartışmaya yer yoktur. Çünkü o güç herkese değil, ona özgü bir şeydir. İnsan ancak herkesin yapabileceği işlerde tartışabilir. Ama Peyğamber'e özgü bir iş hakkında tartışmanın anlamı yoktur.
Bunu Güneş tutulmasını görmekle ru'yâ görmek arasında bir karşılaştırma yaparak anlatabiliriz. Güneş tutulmasını herkes görebilir, bunda gördün, görmedin tartışması yapılabilir. Ama ru'yâ, görene mahsus bir haldir.. Bunda başkalarının, görmedin diye iddia etmeleri anlamsızdır. Biz bu açıklamamızla: "Allah bir insanla ancak ya vahiy yoluyla, ya perde arkasından konuşur; ya da izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir"[8615] âyetinin anlattığı üzre Allah ile peygamberleri arasındaki çeşitli ulaşımı anlatmak istedik. Bu ulaşımı ancak onlar idrâk ve hissedebilir. Bunlara inanmak gerekir. Allah'a ve peygambere imân, bunlara da imânı gerektirir"[8616]

[8609] Buhârî, Bed'u'l-halk: 7; et-Tâc: 4/245.
[8610] Müslim, îmân: 291; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 54.
[8611] Buhârî, Bed'u'l-halk: 7; Müslim, îmân: 287, 290; İbn Hanbel: 6/236, 241.
[8612] Tirmizî, Tefsîr: 39; Ibn Hanbel, Musned: 1/368; İbn Kesîr: 4/251.
[8613] Cuneyd-i Bağdadî ve Mektupları, Fena Risalesine bakınız. S. Ateş neşri, istanbul, 1969.
[8614] Necm Sûresi: 11.
[8615] Şûra Sûresi: 51.
[8616] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/214-215.

. Andolsun onu bir inişinde daha gördü; Sidretü'l-müntehâ yanında".
Gördü" fi'linin faili olan gizli zamir, Hz. peygamber'e, mef ul zamiri ise Cebrail'e gider. Bu âyetlerde Peyğamber'in, Cebrail'i bir kere de Sidretü'l-müntehâ'da gördüğü, o zaman Sidre'nin harika şeylerle kaplı bulunduğu, Peyğamber'in gözünün kaymadığı, şaşmadığı, gerçekten Rabbinin büyük âyetlerini gördüğü anlatılmaktadır.
Sidre: Arabistan kirazı denilen Nebk ağacıdır. Tefsirlerde bu ağaç hakkında çeşitli rivayetler yer almıştır. Sidretü'l-müntehâ: Son sidre, yani son ağaç demektir. İbn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadise göre Sidretü'l-müntehâ, yedinci göktedir. Yerden çıkan şeyler oraya kadar varır, oradan alınıp, aşağı götürülür. [8617] Mücâhid'in rivayetine göre Sidre'nin dalları inci, yakut ve Ze-berceddendir. Muhammed (s.a.v.) onu görmüş ve Rabbini de kalbiyle görmüştür. İbn Zeyd'in rivayetine göre de Peyğamber(s.a.v.)e: "Yâ Resûlâllâh, Sidre'nin ne ile kaplı olduğunu gördün?" denilmiş, 'Onu altın bir pervane kaplıyordu, yapraklarının her birinde Allah'ı tesbîh eden bir melek gördüm" demiş.
Bu rivayetlerin hiçbiri güvenilir, sağlam rivayetler değildir. Ve âyetin tefsiri hakkında değil, İsrâ olayı ile ilgili olarak anlatılmıştır. îsrâ Sûresinde işaret edilen İsrâ olayı, bu sûrenin inişinden çok sonra vukubulmuştur. Çünkü bu sûre, ilk Mekke sûrelerindendir ve burada Cebrail'in, Peyğamber'e, ilk görünüşleri anlatılmaktadır. Vahyin başlangıç devirlerine âit olayları, çok zaman sonraki olaylarla karıştırmak doğru değildir. Demek ki Sidretü'l-müntehâ hakkındaki bu rivayetler tutarlı değildir.
Biz âyetin ruhuna dönerek Peyğamber(s.a.v.)in, Cebrail'i, Sidre denilen bir ağacın yanında görmüş olduğu kanâatine vardık. Herhalde Sidre, ilk vahyin indiği yerde bulunan bir ağaçtır. Bu ağaç, Peyğamber'in, ilk vahiy günlerinde uzlete çekildiği bölgede bulunan diğer ağaçlardan biri, belki en büyüğüdür. Kendisinin uzlete çekildiği Hira Dağının çıkışında hâlâ ağaçlar vardır. O zaman bunlar mutlaka daha çok idi. İşte Peygamber (s.a.v.), —Allah bilir— böyle bir ağacın yanında bu ruhanî sahneyi görmüştür. O zaman Sidre (bu ağaç) nurlarla kaplanmıştı. Sidre'nin yanında cennetu'l-me'vâ (durulmağa değer bahçe) bulunması ve ruhanî şeylerle kaplı olması, Hz. Peyğamber'in kendisine mahsus bir görüştür. Bunun mâhiyetini, mutlak mekânını, ağacın yükseklik ve genişliğini tesbit etmemiz mümkün değildir. Burada Hz. Mû-sâ'nın ilk vahiy alışı ile, Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın ilk vahiy alışı arasında bir benzerlik de göze çarpmaktadır: Hz. Musa'ya, Allah bir ağaçtan nur olarak tecellî etmiş: "Ey Mûsâ, ben âlemlerin Rabbi Allahım..." [8618] demişti. Hz. Muhammed(Aleyhisselâm)a da Allah'ın güvenilir ruhu Cebrâîl, yine bir ağacın yanında (Sidretü'l-müntehâ'da) görünerek ona hitâbediyor, Allah'ın sözlerini vahyediyor. Hattâ Tevrat'ın ifadesini göz önünde tutarsak arada iki olay birbirinin aynı gibi benzerlik vardır: "Ve Musa, kaynatası Midyan kâhini Yetro'nun sürüsünü güdüyordu ve Allah'ın dağına Horeb'e geldi. Ve Rab-bın meleği bir çalı ortasında ateş alevinde ona göründü ve gördü ve işte çalı ateşle yanıyor ve çalı tükenmiyordu"[8619]
Tefsirlerde nezleh, bir kere olarak tefsîr edilirse de kanâatimize göre bu, kelimenin tam anlamını vermez. Nezleh, nüzul kökünden gelir. Nüzul inmek, nezleh bir kere inmek, nezleten uhrâ başka bir iniş demektir. Burada Hz. Peyğamber'in, Cibril'i, başka bir inişinde de Sidretü'l-müntehâ yanında gördüğü anlatılmaktadır. Dediğimiz gibi Sidretü'l-müntehâ üzerinde çeşitli rivayetler varsa da, kanâatimize göre bu ağaç, Hira yakınında bir ağaçtır ve Peygamber (s.a.v.) ilk defa onun yanında Cebrail'i görmüştür.
O ağacın yanında durulacak cennet vardır" âyetinden iki mânâ anlaşılabilir: Ya Peygamber (s.a.v.) Cebrail'i gördüğü zaman orada cennet de kendisine gösterilmiştir; yahut da ağacın bulunduğu yerde bir bahçe oluşturacak derecede başka ağaçlar da vardır. Fakat birinci ihtimal tercihe şayandır. İşte âyette anlatılan budur. Bunun dışındaki yorumlar âyetin ruhundan uzak zorlama te'villerdir.
Biraz önce işaret ettiğimiz gibi tefsirlerde Peyğamber'in, Sidretu'l-müntehâ yanında Cebrail'i görmesi, İsrâ ve Mi'râc olayı içinde anlatılır [8620] Bu sûre, İsrâ Sûresinden çok önce indiğine göre burada anlatılan görüşün, İsrâ olayı ile bir ilgisi yoktur, bu İsrâ'dan çok önce vaki olan bir görüştür. Öyle ise bu olayı, İsrâ olayına karıştırmak, İsra hakkındaki rivayetleri bu âyetlere uygulamak doğru değildir. Ayrıca: "Onu bir başka inişinde daha görmüştü: Sidre-tülmüntehâ yanında" [8621] âyetinde işaret edilen görüş, Peyğamber'in Cebrail'i ilk görüşüdür ki o, bu sûrenin başında anlatılan görüşten de önce olmuştur. Âyetin ruhundan bu anlaşılıyor. İsrâ olayı, bu âyetlerin indiği sırada dahi henüz vukubulmamış olduğundan bu "Bir başka iniş" sahnesi, İsrâ olayı değil, Hz. Peyğamber'in Cebrail'i ilk görüşüdür.
Sûrenin başında anlatılan görme sahnesinden sonra: "Muhammed'in kalbi gördüğündeyanılmadı"duyuruluyor. Bu ifadeden, bu görüşün fuâd yani kalb gözü ile olduğu anlaşılıyor. Fakat "Başka bir iniş" sahnesi —ki Peyğamber'in ilk görüşüdür—nin ardından: "Muhammed'in gözü sağa sola kaymadı, şaşmadı, yanılmadı"' buyuruluyor. Bundan da ilk görüşün baş gözüyle olduğu anlaşılıyor. "Andolsun onu açık ufukta gördü" [8622] âyeti de bu ilk görüşe işaret etmektedir.

[8617] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/253.
[8618] Kasas Sûresi: 30-31.
[8619] Çıkış: 3/1-2.
[8620] Thberî, Câmi'u'l-beyân: 27/53-57; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/253.
[8621] Necm Sûresi: 13-14.
[8622] Tekvîr Sûresi: 23.

Tefsirlerde bu âyetlerdeki ilk görüşlerin karıştırıldığı İsrâ ve Mi'rac olayı hakkında birbiriyle hayli çelişkili rivayetler sevk edilir. Bu rivayetlerden kimine göre Mi'râc bir ru'yâ'dan ibarettir, Hz. Peyğamber'in bedeni yerinden ayrılmamıştır; kimine göre ru'ya değil, ruhanî bir olaydır. İsrâ Süresindeki: "Sana gösterdiğimiz ru'yâ'yı da insanları sınama aracı yaptık" [8623] âyetinin açık anlamı da bu olayın ru'yâ veya bizim kanâatimize göre ruhanî bir görüş olduğunu ifade eder. Kimine göre Mi'râc uyanık iken ve bedenle olmuştur. İsrâ ile Mi'râcın aynı zamanda olduğunu söyleyen bu rivayetlere göre Peygamber (s.a.v.) önce Mescid-i Aksâ'ya götürülmüş, oradan da göklere çıkarılmıştır.

Hz. Peyğamber'in, geceleyin Ka'be'den Mescid-i Aksâ'ya yürütülmesi demek olan İsrâ olayı, İsrâ Sûresinin başında anlatılmaktadır: "Eksiklikten uzaktır O Allah ki geceleyin kutunu Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya yürüttü. Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye böyle yaptık. Gerçekten O, işitendir, görendir"[8624]

Bazı rivayetlere göre İsrâ, Mi'râc'dan ayrı bir olaydır, onun Mi'râc ile bir ilgisi yoktur. Bazılarına göre de İsrâ ve Mi'rac beraberdir ve bir kere olmuştur. Bazılarına göre de birkaç kere olmuştur.

Olay için bildirilen vakitler de çelişkilidir. Kimi rivayete göre İsrâ ve Mi'rac, bi'setten onbeş ay sonra olmuştur. Bu tarih Necm Sûresinin iniş tarihine uy-sa da İsrâ Sûresinin iniş tarihine uymaz. Çünkü İsrâ Sûresinin, Mekke devrinin ortalarına doğru inmiş olduğu kanısındayız. Kimi rivayete göre de İsrâ ve Mi'rac, bi'setin beşinci yılında olmuştur. Bu tarih de İsrâ Sûresinin iniş tarihine uyabilir, ama Necm Sûresinin iniş tarihine uymaz. Çünkü Necm Sûresi bundan çok önce inmiştir.

Kimi rivayetlere göre de İsrâ ve Mi'rac, bi'setten beş yıl önce olmuştur ki bu tarih, ne Necm Sûresinin, ne de İsrâ Sûresinin iniş tarihine uyar. İsrâ ve Mi'râc'm bi'setten bir yıl önce olduğunu söyleyen çok tuhaf bir rivayet de vardır.

İsrâ ve Mi'rac olayını anlatan rivayetlerde çok acaip ve garip şeyler vardır. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gitmekte olan Peyğamber'i bir acuzenin çağırması, Peyğamber'in bütün peygamberlere imam olup namaz kıldırması, göğe kadar uzanan bir merdiven kurulması, gök kapılarının birbiri ardınca açılması, Arşın, Levh'in, Kalem'in, Sidretü'l-Müntehâ'nın, maddî biçimlerde tanıtılması, namazın önce elli vakit olarak farz kılınıp sonra Peyğamber'in, Musa'nın önerisiyle Allah'a tekrar tekrar başvurması üzerine in-dirile indirile beşe kadar düşürülmesi, akıl almaz tuhaf şeylerdir.

Elbette Peygamber (s.a.v.) mânâ gözüyle çok şey görmüştür ama bu ruhanî şeyleri maddî biçimde tavsif etmek mümkün değildir. Namazın elli vakit farz kılınması, sonra Musa'nın ikazlarıyle Hz. Peyğamber'in, Rabbine dönüp bunun çok olduğunu, ümmetine ağır geleceğini söylemesi ve böyle böyle namazın beş vakte indirilmiş olması, Allah ile Peygamber arasında bir pazarlık gibi görünmektedir. Allah sözünü değiştirmez. Bir lâhza sonra değiştireceğini bildiği bir şeyi de emretmez. Peygamber de Mi'rac gibi insanın aklını başından alan ruhanî bir vision'da Musa'nın yanına gidip ondan fikir alacak halde bulunamaz. Çünkü o anda Allah'ın iradesine teslim olur, kendinden geçer, kendisine ne gösterilirse onu görür, ne söylenirse onu duyar. Birinden fikir alacak, sonra Allah'a dönüp "Ya Rabbi bu çoktur, bunu ümmetim yapamaz" diyecek iradeye sahip değildir. O makam ve vision, istişare ile iş yapılacak bir makam ve meşhed değildir.

Kaldı ki namaz Mi'rac'dan önce de kılınırdı. Ve namazın beş vakit olduğuna dair ne Mi'rac'dan önce ne de sonra Kur'ân'da bir açıklık yoktur. Bu husus, Peyğamber'in uygulamasından anlaşılmaktadır. Herhalde bu rivayetler, namazın beş vakit olduğunu sağlama bağlamak için Mi'rac hadislerinin arasına sokuşturulmuştur. Çünkü bazı kimseler, Kur'ân'da bulunmayan dinî uygulamalara itiraz ediyorlardı.

Yine bazı Mi'rac rivayetlerinde anlatıldığı gibi Bakara Sûresinin son âyeti de Mi'rac'da değil, normal vahy ile vahyedilmiştir. Bütün Kur'ân'ın Cebrâîl tarafından vahyedildiği, yalnız Âmenerresûlü ile başlayan Bakara Sûresinin son iki âyetini, Peyğamber'in doğrudan Allah'tan işittiği hakkında Mücahid, Dahhak ve İbn 'Abbâs'a dayandırılan bir rivayet vardır. Bu rivayet, âyetleri, vasıtasız vahye misal göstermektedir' [8625] Önce bu vasıtasız vahyin esası yoktur. Çünkü Şûra Sûresinin 51 nci âyetinin açık hükmüne göre Allah, bir insanla doğrudan konuşmaz. Ya ilham ile, ya perde arkasından konuşur veya elçi gönderip sözlerini kuluna vahyeder. İkinci olarak İsrâ, Mekke devrinin son yarısında vukubulmuş bir olaydır. Bu âyetler ise o olaydan çok sonra, Medine'de vahyedilmiştir. Çünkü Bakara Sûresinin tamamı Medine'de inmiştir. Üçüncü olarak tefsirlerde bu âyetlerin iniş sebebi şöyle anlatılmaktadır:

"Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ındır. İçinizde olanı açığa vur-sanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker, sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azabeder. Allah her şey e kadirdir" [8626] âyeti inince bunun anlamı, Allah Elçisinin sahâbilerine ağır geldi, Allah'ın Elçisine geldiler, diz çöktüler: "Yâ Resûlâllah, namaz, oruç, cihâd, sadaka gibi yapabileceğimiz işlerle yükümlü kılındık. Bunları yapabiliriz ama sana inen bu âyetin hükmünü yerine getiremeyiz" dediler. Kalblerden geçen şeylerden hesaba çekileceklerini bildiren bu âyet onlara ağır geldi. Peygamber (s.a.v.) onlara: "Siz herhalde İsrail oğullarının söylediği gibi 'işittik, isyan ettik,' diyeceksiniz" dedi. "Hayır, işittik, itaat ettik" dediler. İşte bu olay üzerine Allah Bakara Sûresinin son âyetlerini

[8623] İsrâ Sûresi: 60.
[8624] İsrâ Sûresi: 1.
[8625] Kurtubî, el-Câmi: 3/425.
[8626] Bakara Sûresi: 284.

indirdi"[8627]
Bu rivayete göre Bakara Sûresinin son âyeti, İsrâ, Mi'râc esnasında değil, ashabın bu sorusu üzerine Medine'de inmiştir.
Bizim kanâatimize göre İsrâ ve Mi'râc, uyanık iken vukubulmuş ruhanî bir olaydır. İsrâ olayı bir defa olmuştur, fakat Mi'râc olayı birkaç kez vuku-bulmuştur. Necm Sûresinde anlatılan olay ile İsrâ olayı birbirinden ayrı şeylerdir. Ama Mi'râc olayı da bu vision'lar arasında birkaç kez vukubulmuş olabilir. Çünkü bu müşahedelerle Peygamber(s.a.v.)e, Rabbinin bazı büyük âyetleri gösterilmiştir ki işte bu Mi'râc demektir. Zira İsrâ olayını anlatan âyette de bu olayın, ona Allah'ın büyük âyetlerinin gösterilmesi için düzenlendiği bildirilmektedir. Ancak Mi'rac olayını anlatan rivayetlerde geçen detaylar inanılması gereken şeyler değildir. Biz Kur'ân'ın dediği şekilde Peygamber'in, Necm Sûresinin inişine kadar Cibril'i iki kez gördüğüne, ondan vahiy aldığına, Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya yani Kudüs'e kadar da uyanık durumda fakat ruhsal olarak yürütüldüğüne, bu arada Allah'ın birçok âyetini gördüğüne inanırız.
Mi'râcın, bi'setten önce veya bi'setin ilk yıllarında olduğunu anlatan rivayetler de göz önünde tutulursa, Mi'râc olayının da Necm ve Tekvîr Sûrelerinde anlatılan görme olayları sıralarında vukubulduğu kanısına varılabilir. Ama İsrâ olayı, bu müşahedelerden ayrıdır ve bunlardan çok sonra, Mekke devrinin ortalarında vukubulmuştur. Gerçeği Allah bilir.
19- Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? 20- Ve üçüncüsü olan öteki Menâtı? 21- Demek erkek size, kadın Allah'a mı? 22- O halde bu, insafsızca bir taksim! 23- Onlar, sizin ve babalarınızın taktığı (boş) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlara hiçbir güç indirmemiştir. O(putlara tapa)nlar, sadece zanna ve nefislerinin hevesine uyuyorlar. Oysa onlara Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir. 24- Yoksa insan her arzu ettiğine sahip mi olacaktır? 25- Son da, ilk de Allah'ındır. 26-Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiçbir işe yaramaz. Ancak Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye şefaat etmelerine izin verdikten sonra şefaat etmeleri yarar sağlar. 27-Âhirete inanmayanlar, meleklere dişi adları takıyorlar. 28- Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Sâdece zanna uyuyorlar. Zan ise hiçbir gerçek kazandırmaz. 29-Bizi anmaktan öteye dönen ve dünyâ hayâtından başka bir şey istemeyen kimseden yüz çevir. 30- İşte onların erişebildikleri bilgi budur (dünyâdan başka bir hayâta akılları ermez). Kuşkusuz Rabbin, yolundan sapanı da bilir ve O, yola geleni de bilir.

Tefsîr:

19-26 ncı âyetlerde Arapların, Allah'ın kızları sandıkları meleklerin sembolü olarak kabul ettikleri Lât, Uzzâ ve Menât giui putlara tapmaları kınanmakta, bunların boş isimlerden başka bir şey olmadıkları; tanrı olduklarına veya Tanrısal bir güç taşıdıklarına dair hiçbir kanıt bulunmadığı; putlara tanrı demenin tamamen batıl düşünceden ileri geldiği belirtilmekte; artık Allah'ın, insanlara doğru yolu gösterdiği, batıl yolda gidenlerin, boş düşünceleri bırakıp Allah'ın gösterdiği yola girmeleri gerektiği; bu putlara tapmakla insanların hiçbir şey elde edemeyeceği; âhiretin ve dünyânın sahibinin yalnız Allah olduğu; Allah şefaat edilmesini dilemediği ve buna izin vermediği kimse için hiçbir varlığın şefaat etmesinin bir yarar sağlayamayacağı; putlar değil, göklerdeki melekler dahi Allah'ın izni olmadan kimseye şefaat edemeyecekleri vurgulanmaktadır.
27-30 ncu âyetlerde âhirete inanmayanların, bir kanıta dayanmadan, sırf zanlarına uyarak meleklere kadın adı vermeleri kınanmakta ve zannın insana gerçek bilgi kazandırmayacağı belirtildikten sonra kâfirlerin olumsuz tutumları karşısında üzülen peygamber(s.a.v.)i tesellî için: Allah'ı anmaya sırtını dönen, dünyâ hayâtından başka bir arzusu bulunmayan müşriklere aldırmaması; onların bilgi düzeylerinin ancak o kadar olduğu; akıllarının ancak o kadara erdiği, bilgi ve anlayışlarının kıtlığından dolayı öyle küstah davranışlar içine girdikleri; Allah'ın, kimin doğru yolda gittiğini ve kimin yoldan şaştığını gayet iyi bildiği belirtilmektedir.
Peygamber(s.a.v.)e, Allah'ı anmağa yanaşmayanlardan yüz çevirmesini emreden 29 ncu âyet, Peygamber'i teselli üslûbunu taşır. İnsanları uyarmaktan vazgeçmesini emrettiği anlamına gelmez. Çünkü Peygamberin görevi tebliğdir. Bu âyet, Peygamber(s.a.v.)e, tebliğini dinlemeyenlerin davranışlarına aldırmamasını, üzülmemesini emretmektedir. Burada "yüz çevir", aldırma demektir. Peygamber(s.a.v.)in üzülmesi, asıl dâvasına zarar verir. O, kendisiyle alay edenlere hiç aldırmadan dâvasını yaymağa devam etmelidir. Çünkü onların bilgi düzeyleri, kültür seviyeleri o kadardır. Câhildirler, görgüsüzdürler. Öyle câhil, görgüsüz insanların çoğundan nazik, olgun davranış beklenemez. Onlar öyle kaba davransa da yine Peygamber'in, görevini yapması gerekir. Onların olumsuz tutumları, onun görevini önleyemeyecektir.
Nitekim sonuncu âyet, Peygamber(s.a.v.)e, teblîğ görevine devam etmesini emretmektedir. Çünkü Allah'ın, kimin doğru yolda olduğunu ve kimin yoldan şaştığını bildiğini ifade etmektedir. Bunun anlamı şudur: Ey Muham-med, sen tebliğini yap, onların sözlerine aldırma. Senin görevin gerçeği duyurmaktır. Onlardan kimin yola geleceğini, kimin sapıklıkta kalacağını, kimin dürüst, iyi niyetli, kimin sapık, kötü niyetli olduğunu Allah bilir. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir. Senin görevin onları zorla yola getirmek değil, gerçeği duyurmaktır.
İniş sırasına göre ilk defa bu âyetlerde Arapların inançlarının boş, yanlış olduğu, melekleri Allah'ın kızları

[8627] el-Câmi: 3/427-428.

sanmalarının doğru olmadığı belirtilmektedir. Daha önce inen âyetler genellikle Allah'ın birliğine çağırıyor, âhiretle uyarıyor, peygamberliğin genel hedeflerini açıklıyor, Peyğamber'e karşı gelenleri uyarıyor ve müşriklerin, Peyğamber'e yakıştırdıkları sıfatları reddediyordu. Burada müşriklerin inançları açık olarak kınanmaktadır ki bırh>." İlâhî sistemi kurmak üzere inen Kur'ân'ın, itikad esaslarını yerleştirmekle il lediği gelişme yolu görülmektedir. Bu âyetlerden Câhiliye Araplarının inançları hakkında şu bilgileri ediniyoruz:

1- Araplar, Lât, Uzzâ, Menât gibi kadın isimleriyle adlandırdıkları ve meleklerin sembolü olarak kabul ettikleri putlara tapıyorlardı. Araplar melekleri Allah'ın kızları sandıkları için putlarına da kadın isimleri vermişlerdi.

2- Allah'ın kızları oldukları için büyük güce sahip, Allah katında sözü geçer, şefaat eder kabul ettikleri meleklerin şefaatine erebilmek için meleklere tapıyorlardı. Zaten putlara da, sırf taş heykel oldukları için değil, Allah'ın kızları sandıkları meleklerin sembolü oldukları düşüncesiyle tapıyorlardı.

3- Bu inanç onlara atalarından miras olarak gelmişti. Kendileri atalarından miras aldıkları inançları, gelenekleri hiç düşünmeden sürdürüyorlardı.

4- Onlara göre melekler kâinatın yaratıcısı değil, büyük yaratıcı Allah'ın, çeşitli işlerle görevlendirdiği yardımcıları idi. Kâinatın asıl yaratıcısı Allah idi.

5- Allah ve melekler gibi ruhsal varlıkları tanımakla beraber dünyâ hayâtından sonra bir hayât tanımıyorlardı. Onlara göre ölüm ile herşey biterdi, ölümden sonra hiçbir şey yoktu. Meleklere de sırf dünyâ arzularına ermek, korktuklarından kurtulmak için taparlardı. Bu tapmadan bir âhiret sevabı beklemezlerdi, çünkü âhirete inanmazlardı.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın izni olmadan meleklerin şefaat edemeyeceğini, Allah'tan başka varlıklara tapmanın insana hiçbir yarar sağlamayacağını ve insan için asıl yararlı olanın bu dünyâ hayâtı değil, âhiret hayâtı olduğunu vurgular. Çünkü Arapların Kur'ân'a en aykırı düşünceleri, meleklere veya onların sembolü saydıkları putlara tapmakla arzu ettiklerine erecekleri inancı ve âhireti kabul etmemeleri idi.

Kur'ân şefaati tamamen reddetmiyor. 27 nci âyetin içeriğinden, meleklerin veya Allah katında makbul kişilerin şefaat edebilecekleri anlaşıldığı gibi diğer sûrelerdeki çeşitli âyetlerden de bu anlaşılır. Ancak Allah öyle yüce, ulu pâdişâhtır ki O'nun huzurunda, kendisi izin vermedikçe, kimse söz söylemeğe, şefaat etmeğe kalkışamaz. Allah kime şefaat etme izni verirse ancak o şefaat edebilir ve hangi kulundan hoşnud olursa ona şefaat edebilir, Allah'ın hoşnudolmadığına şefaat edemez. O halde meleklerin şefaatine ere-bilmek için meleklere değil, Allah'a tapmak gerekir. Allah'ı bırakıp başka varlıklara tapmak Allah'ı gücendirir. Allah, meleklere, kendisinden başkasına tapanlara şefaat etme izni vermez. Bundan dolayı meleklere tapmak, onların şefaat etmelerine değil, tersine etmemelerine neden olur.

27 nci âyetten meleklerin, Allah'ın kızları olmadığı gibi onlara erkeklik ve dişilik sıfatı vermenin de doğru olmadığı anlaşılır. Melekler rûhânî varlıklardır. Mâhiyetlerini Allah bilir. Onları kadın veya erkek olarak düşünmek hatâdır.

Allah çocuk edinmekten münezzehtir. Allah'ın çocuk edinmesi varsayılsa dahi neden erkek çocuklar değil de kız çocuklar edinsin? Bilindiği üzre Araplar, kız çocuklarından hoşlanmaz, erkek çocukları tercih ederlerdi. 21-22 nci âyetlerde onların bu düşüncelerinin tutarsızlığı belirtilmektedir. "Erkeksize, kız Ona mı? Bu, insafsız bir taksim!" Yani siz kız çocuğunu beğen-meyip erkek çocuğu yeğlediğiniz halde neden Allah'a kız çocuğu veriyorsunuz? Eğer Allah çocuk edinecek olsa, niçin O da sizin üstün kabul ettiğiniz erkek çocuk edinmesin? Bu husus: "Eğer Allah çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi. O yücedir. O tek ve kahredici Allah'tır" [8628], "Kullarından kendisine bir parça tasarladılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür. Yoksa Allah, yaratıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi seçip ayırdı? Rahmân'a benzer olarak ileri sürdüğü (kız çocuğu), onlardan birine müjdelendiği zaman onun yüzü simsiyah kesilir, öfkesinden yutkunup durur"[8629] âyetlerinde daha açık olarak ifade edilmiştir.

19-20 nci âyetlerde işaret edilen Arap putları hakkında çeşitli rivayetler vardır:

1- El-Lât: Tâif te beyaz, nakışlı bir kaya idi. Bir bina içerisinde bulunan kayanın (heykelin) örtüsü, kapıcı ve bakıcıları vardı. Büyük çevresiyle birlikte Ka'be'den sonra en üstün tapmağın Lât olduğuna inanan Tâif halkı yani Sakîf kabilesi, onunla Kureyş dışındaki kabilelere karşı övünürlerdi. İbn Ce-rîr'e göre bunlar Ellât ismini, Allah adından türetmişlerdi. Bununla Ellât'm, Allah'ın müennesi olduğunu kasdederlerdi. Bir rivayete göre de şedde ile El-lâtt , hacılara sevîk yapan bir adam idi. O ölünce kabri başında durup ona tapmışlar ve böylece bu put rtaya çıkmıştı. Buna göre Ellâtt, den ismi fail olur. [8630] Öğüten, ezen, sevîki [8631] su ile ıslatıp yumuşatan demektir[8632]

Müfessirler, Lât'ın Allah adından türetildiğini ve Allah adının müennesi olduğunu söylüyorlar, fakat Muhammed İzzet Derveze bu konuda aksi bir yorum getiriyor: Eski Irak tanrıları arasında "el-Lâtu" adlı bir tanrının bulunduğu bilinmektedir. Hz. Peyğamber'in bi'setinden bin yıl önce Herodot, Ellâtu'nun, Arap tanrılarından olduğunu söylemiştir. Yine bi'setten üçyüz ile sekizyüz yıl arasında değişen bir zamanda yazılmış bulunan

---

[8628] Zümer Sûresi: 4.
[8629] Zuhruf Sûresi: 15-17.
[8630] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/254; Câmi'u'l-beyân: 27/58.
[8631] Sevîk: Buğday ve arpadan yapılan bir yemektir.
[8632] el-Muncid.

Nabat, Lih-yân ve Semûd yazıtlarında da Ellât, Ellet ismi okunmuştur. Buna göre El-lât'ın, eski bir Arap tanrısı olduğu, fushâ dilindeki "Allah" adının bu isimden geliştiği ihtimâli de hatıra gelmektedir. Müfessirlerin, bu adı, Allah'ın müennesi (dişili) saymaları, cahiliye devrine âit bir vesikaya dayanmayan bir tatbik(dil kuralına uydurma)dır. Ellât ismi ya Arap Yarımadasından Irak'a veya Irak'tan Yarımadaya geçmiştir. Allah kelimesinin " " yahut yahut kökünden türediği söylenirse de bunun Ellât isminden türemiş olması daha güçlü bir ihtimaldir [8633].

el- 'Uzzâ: Mekke ile Tâif arasındaki Nahle'de bulunan bir ağaç (başka rivayetlere göre taş) idi. Bir bina içinde bulunan bu ağacın da örtüsü vardı. Kureyş bu ağaca saygı gösterirdi. Bundan dolayı Uhud Savaşı sonunda Ebu-süfyân, müsîümanlara hitaben: "Bizim 'Uzzâ'mız var, sizin 'Uzzâ'nız yok" demiş. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) de mü'minlere: "Siz de: Allah bizim mevlâmız-dır. sizin mevlânız yoktur, deyiniz" buyurmuştu. İzzet kökünden türetilmiş olan 'Uzzâ da e'azz'in müennesidir '.[8634]

3- Menât: ise Mekke ile Medine arasındaki Müşellel denen yerde bulunan bir kaya (heykel) idi. Huzâa, Evs ve Hazrec kabileleri buna saygı gösterir ve hacca buradan başlarlardı [8635] Bir rivayete göre de Menât adı, " " kökün-den gelir. Nev', rüzgâr ve yağmur demektir. [8636] Menât, Arapların, önünde yağmur diledikleri bir kaya (heykel) idi. Bir başka rivayete göre de bunların üçü de Ka'be'nin içinde veya avlusunda bulunan putlardı[8637]

Bunlardan başka çeşitli kabilelerin kendilerine mahsus, kapıcıları, bakıcıları bulunan tapınakları vardı. Ka'be için olduğu gibi bunlar için de kurban kesilirdi. Ancak Arapların hepsi Ka'be'nin, diğer tapınaklara üstünlüğünü kabul ederlerdi. Çünkü onun, Hz. İbrâhîm tarafından yapıldığına inanırlardı[8638]

Âyette Mekke'deki Kureyşlilere hitâbedilirken: "O Lât ve 'Uzzâ'yi gördünüz mü? Ve üçüncüsü olan Menâfi?" denmesi, Kureyşlilerin, bu put ve tapınaklarla ilişkisi olduğunu gösterir. Mekkelilerin, Lât ve 'Uzzâ adına yemîn ettikleri, tevatürle gelen haberlerdendir. Kureyşlilerin bunlar adına yemîn etmeleri, bunları kutsal tanıdıklarını gösterir. Çocuklarına da bu putlara nispetle Ab-dullât, Abdu'l-'Uzzâ, Abdu Menât gibi isimler vermişlerdi. Ebucehil Kureyşlilere: "Muhammed sizi Lât ve 'Uzzâ'dan çevirmek istiyor", Ebusüfyân da Uhud günü müslümanlara hitaben: "Bizim 'Uzzâmız var, sizin 'Uzzânız yok" demişti. Bütün bunlar, bu putların, Kureyşlilerce de kutsal tanındığını gösterir. Maamâfîh başka yerlerde de bunların adını taşıyan ve saygı gösterilen putlar olması büyük ihtimâldir. Hattâ belki de Kur'ân'da sadece bu üçünden söz edilmesi, bunların, bütün Araplar arasında, hiç değilse Hicaz Bölgesinde ortak tapınaklar olduğunu kanıtlar.

Bu putların adları, kadın adlarıdır. Bundan bu putların, gerçekte kadın tanrıların sembolleri olduğu anlaşılır. Araplar, meleklerin, Allah'ın kızları olduğuna inanırlardı. Bu putları da meleklerin sembolü kabul ettikleri için bunlara kadın isimleri vermişlerdi. Demek ki Câhiliye devri Arapları, öyle sanıldığı gibi sırf taşlara tapan insanlar değillerdi. Melekler adına o taşlara tapıyorlardı. O taşların ardında melekleri düşünüyorlardı. Yani göksel, ruhanî varlıklara inanıyorlardı. Birçok âyetten onların, bu ruhanî tanrılar yanında kâinatın tek Yaratıcısının Allah, meleklerin de O'nun yardımcıları olduğuna inandıklarını, Allah'a taptıkları gibi, Allah katında kendilerine şefaatçi olmaları için meleklere de taptıklarını anlıyoruz. Bu da onların dini seviye ba-kımından ilkel insanlar olmadıklarını gösterir.

Muhammed İzzet Derveze'ye göre melekleri Allah'ın kızları sanma inancı, hırıstiyanhktan şekil değiştirerek Araplara geçmiş olabilir. Hıristiyanlıkta Me-sîh, Allah'ın oğlu kabul edilir. Bu inançta hafif bir değişiklikle Mesîh-oğul yerine melek-kız oturtulmuştur. Böylece Allah'ın oğlu yerine kızı olmuş, bunun da sayısı çoğaltılarak Allah'ın kızları olmuştur. Herhalde onlar bunu daha tutarlı bulmuşlardır. Çünkü Allah ile insan arasında bir benzerlik yoktur ama Allah ile melek arasında benzer taraflar vardır. Melekler de maddî değil, ruhsal varlıklardır, gözle görülmezler. Allah ile ilişkileri, yakınlıkları vardır. Bu noktadan hareketle meleklerin, Allah'ın çocukları olduğu yargısına varmışlardır. Nitekim onlar bu düşüncelerinin, hırıstiyan inancından daha iyi olduğunu savunmuşlardı: "Meryem oğlu, bir misâl olarak anlatılınca hemen senin kavmin ondan dolayı yaygarayı bastılar: 'Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu?' dediler. Doğrusu onlar, kavgacı bir toplumdur"[8639]

Müfessirler, Arapların, Menât'ın yanında yağmur dilediklerini yazarlar. Bundan anlaşılıyor ki Arapların çeşitli tanrıları vardı. Öteki çok tanrılı milletlerde olduğu gibi onlar da her tanrıdan ayrı bir yardım umuyorlardı. Hu-zurunda kurban kestikleri, istihare yaptıkları, fal okları çektikleri tanrıları vardı. Bu inançlar, o zamanki dünyâda kavimden kavime isim ve kılık değiştirerek geçmiş ortak inançlardı2.

Yakut el-Hamavî, Mu'cemu'l-Buldân'da 'Uzzâ'dan söz ederken şöyle diyor: "Kureyş Ka'be'yi tavaf ederken O Lât

---

[8633] et-Tefsîru'1-hadîs: 1/224-226.

[8634] Câmi'u'l-beyân: 27/59; İbn Cezzî, et-Teshîl: 4/76; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/254.

[8635] Aynı kaynaklar.

[8636] Müncid'deki mâ'lûmâta göre batıdaki yıldızlardan birinin düşmesi ve yerine karşıtının doğ-masıdır. Doğudan doğan bu yıldız, batıda düşen yıldızın karşıtıdır. Bu yıldız on üç gece sürer. Böylece batıda düşen yıldızın karşıtı olan her yıldız on üç gece sürer. Yalnız cebhe on dört gece sürer. Araplara göre bütün yıl boyunca yirmi sekiz doğum yeri vardır. Her on üç gecede bir yıldız batıda düşer ve aynı saatte bunun karşıtı doğuda şafak vakti doğar. Sene sonuna dek bu yirmi sekiz yıldız düşmüş olur sonra sıra yine birinci yıldıza gelir ve bu doğup düşme işi böyle sürüp gider. Araplar, böyle bir yıldız doğup, düşmesi anında bir yağmur ve rüzgâr beklerlerdi ve yağan yağmuru o yıldıza nisbet ederlerdi. Meselâ "Süreyya nev'iyle, yahut Deberân nev'iyle bize yağmur geldi" derlerdi. el-Muncid, Dâru'l-Meşrik, Beyrut.

[8637] et-Tefsîru'1-hadîs: 1/233.

[8638] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/254-255.

[8639] Zuhruf Sûresi: 57-58. 2.1

ve 'Uzzâ ve öteki üçüncüsü Menât yüzü hürmetine; çünkü onlar ulu kuğulardır ve onların şefaatleri umulur) derlerdi. Bu sözden, öarânîk olayının temeli de anlaşılmaktadır. Hac Sûresinde temas ettiğimiz bu olayın özeti şu idi:
Güya Peygamber (s.a.v.) Necm Sûresini okurken " dan sonra, ağzından yanlışlıkla sözü de çıkmış. Bu yüzden sûrenin sonunda müşrikler de müslümanlarla birlikte secd^ etmişlerdi. Sonra yüce Allah, şeytânın katması olan bu sözleri kaldırıp kendi âyetlerini sağlamlaştırmıştır.
Ma'sûm olan Peyamber'in ağzından böyle bir söz çıkmaz. Hac Sûresinde izah ettiğimiz gibi —şayet böyle bir cümle söylenmiş ise— bunu Peygamber söylememiştir. Çünkü bu cümle, onun, uğruna türlü türlü cefalara katlandığı dinin başı olan tevhîd prensibine aykırıdır. Peygamber (s.a.v.) her fırsatta müşriklere Kur'ân okumağa çalışır, müşriklerden bazıları da onun çevresinde toplanıp okuduğu Kur'ân'ı dinlerlerdi. Ama birtakım bozguncular, Peygamber Kur'ân okurken gürültü eder, onun okuduklarıyle alay ederlerdi. İşte Peygamber (s.a.v.), kendisine inmiş olan Necm Sûresini Ka'be civarında toplanan Kureyş cemâatine okumağa başlamış:
S âyetlerini okurken Kureyş şeytanlarından birisi kasden demiş veya Peygamber'in böyle söylediğini etrafa yaymış. İşte halk da gerçekten Hz. Muhammed'in böyle söylediğini sanarak müşrikler bundan sevinç duymuşlardır. Fakat bu sözleri, Peyğamber'in kendisinin, bir ara uyku bastığı sırada söylediği şeklindeki rivayetler doğru değildir. Bu, tamamen hikayecilerin uydurmasıdır.
Kaldı ki bu son iki cümlenin söylendiği varsayılsa bile burada putları övme yoktur. Bu söz, Yakut'un da söylediği gibi, müşriklerin eskiden beri söyleyegeldikleri bir sözün naklidir. Eğer rivayet doğru ise âyetlerde önce müşriklerin bu sözleri nakledilip sonra bu inancın doğru olmadığı, o putların boş isimlerden ibaret bulunduğu, onlara tapmanın, onlardan şefaat ummanın hiçbir yarar sağlamayacağı vurgulanmıştır.
Fakat şeytânın, Peyğamber'in ağzına putları medhedecek sözler attığı şeklindeki hikâye tamamen uydurmadır. Çünkü kendisine iki yay kirişi, yahut iki kaş arası kadar yaklaşan Cibril'in vahyi arasına, vahiy dışı sözler, hele şeytan sözleri karışamaz. Ayrıca Allah, "Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen gözlerimizin önündesin, yani gözetimimiz, korumamız altındasın" [8640] âye-tiyle Elçisini dâima gözetimi, koruması altında bulundurduğunu bildirmektedir. Allah'ın gözetimi altında bulunan Peyğamber'e şeytan yaklaşamaz, ona gelen vahiylere başka sözler karıştıramaz. Esasen âyetler arasına bu sözlerin girdiği farz edilse âyetlerin düzeni bozulur.
Son iki âyetteki nin neyi işaret ettiği hakkında iki ihtimâl vardır. Birinci ihtimâle göre zanna âitir. Yani onların bilgileri, ancak zanna kadar varır, ondan öteye geçemez. İkinci ihtimâle göre de " onların dünyâ hayâtını tercih etmelerine işarettir. Yani onların bilgileri, ancak dünyâ hayâtını tercihe ulaşmış, bundan öteye geçememiştir. Onlar âhireti düşünmezler[8641]
Bize göre "jiij" onların bütün bâtıl ve anlamsız düşüncelerine işarettir. İşte onların ulaştığı bilgi seviyesi budur. Onların bilgileri, bu batıl düşüncelerden ibarettir. Onlar basit düşünceli insanlardır. Ey Muhammed, sen onların davranışlarına üzülme, Allah kimin doğru yolda yürüdüğünü ve kimin yoldan şaştığını bilir.
31- Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ındır. (Kâinatın sahip ve pâdişâhı O'dur. Kâinatı adaletle yönetir) Ki kötülük edenleri, yaptıklanyle cezalandırsın, güzel davrananları da güzellikle ödüllendirsin. 32- Onlar ki günâhın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınırlar, yalnız bazı küçük hatâlar işleyebilirler. Kuşkusuz Rabbin, geniş mağfiret sahibidir. O sizi daha iyi bilir: Gerek sizi Yerden inşâ ettiği zamanki, gerek annelerinizin karınlarında cenin olarak bulunduğunuz zamanki hallerinizi bilir, artık (O'na karşı) kendinizi övüp temize çıkarmayın. Çünkü O, kimin korunduğunu daha iyi bilir.

Tefsir:

31-32: el-Kebâir: el-Kebîre'nin çoğuludur. Kebîre büyük demektir. Burada vasfedilen şey getirilmemiştir. Yani büyük sıfatiyle neyin nitelendirildiği açıklanmamıştır. Günâh işler, Allah'a karşı büyük cür'et olduğundan, "büyük" sıfatı yalnız başına kullanılınca büyük günâh anlaşılır. Sevâb işler de büyük olabilir. Neden "büyük" sözü, sadece günâhın sıfatı olmaktadır? Râzî, bu soruyu şöyle cevaplandırıyor: "Allah'ın nimetleri karşısında kulun iyiliği ne kadar büyük de olsa küçük kalır. Allah onu kabul etmese o iyilik hiç olur. Fakat Allah'ın nimetleri karşısında kuldan çıkan kötü iş, büyük cür'-ettir. Eğer Allah'ın keremi-olmasaydı, yemek, içmek, bir an Allah'a ibadetten geri durmak seyyi'e (günâh) olurdu. Fakat Allah keremiyle bazı kötülükleri affeder, bazılarını da hafifletir". Büyük günâhların neler olduğu hakkında, İkinci cildin 267-269 ncu sayfalarında bilgi vermiştik. Oraya bakılabilir.
Fevâhiş: Fahişe'nin çoğuludur. Fahişe, kötülüğü gayet açık olan hareket ve davranıştır. Fevâhiş, aşırı derecede çirkin işlerdir ki genellikle zina fi'line fahişe, vefuhş denir. Kebâir ve fevâhiş hakkında çeşitli görüşler vardır. "Ke-bâir, faili açıkça cehennem ile tehdidedilen, fevâhiş ise dünyâda cezası bulunan fiillerdir" diyenler olduğu gibi "Kebâir, helâldir diyenin tekfir edileceği, yahut sahibinin tevbesiz affedilmeyeceği fiildir" diyenler de vardır. Râzî'ye göre: "Kebâir, miktarı çok olan büyük günâh, fevâhiş çirkinliği açık olan günâhtır. Kebîre miktar, fahişe keyfiyet bildiren birer sıfat olmaktadır. Her ma'-siyet, esasında Allah'a karşı büyük cür'ettir. Ancak yüce Allah, kullarının yanılma, unutma ile yaptıkları günahları bağışlamıştır. Bunlar kulların çoğunda vukubulduğu

[8640] Tûr Sûresi: 48.
[8641] Mefâtîhu'1-ğayb: 29/2.

veya çok vukubulduğu için saygısızlık ifade etmez. Bir iki kere yalan söylemek, gıybet etmek, harama bakmak, günâh olup olmadığı şüpheli şeyler yapmak gibi. Bundan dolayı ashabımız (yani Râzî'nin men-subolduğu Şafiî mezhebi fakihleri), çalgılı şarkılar dinlemek insana fasık denmesine sebebolur '[8642] ama buna önem vermeyen ülkelerde dinleyen fasık olmaz. Oralarda bu, küçük günâha düşer, demişlerdir.

Dediğimiz gibi akılların saygıya aykırı görmediği şeyi yapmak büyük günâh sayılmaz. Görülüyor ki işlerin değerlendirilmesi, zamana ve kişilere göre değişir. Müttekî bir âlim, kadınlara tabi olur, yahut bir eğlence yaparsa büyük günah işlemiş olur ama dellâl, satıcı ve işi olmayan boş kimse böyle yapmakla büyük günah işlemiş olmaz. Namaz vakti oyun oynamakla, namaz vakti dışında oyun oynamak da böyledir (birincisi diğerinden daha büyüktür. Burada kasdedilen oyun, kumar değil, eğlencedir). Buna göre her günâh kebîre(büyük günâh)tır. Ancak mükellefin büyük günâh olmadığını bildiği ya da Allah'ın, keremine, affına güvenerek büyük günâhların dışına çıkabileceğini sanarak işlediği fiiller büyük günâh olmaz" [8643]

el-Lemem ise, mü'minin yapmak isteyip de yapmadığı, yahut yapıp da hemen pişman olduğu günâhlardır. Birinci takdirde el-lemem (jii p)den gelir. Düşüncesini bir noktada toplamak, bir şeyi yapmağa karar vermek demektir. İkinci takdirde el-lemem kişiye birazcık delilik dokunup hemen ayrılması anlamıyle ilgilidir. Kişi, işi yapmağa dokunur dokunmaz hemen ondan ayrıldığı için o işe el-lemem denmiştir. "Bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler" [8644] âyeti bu anlamı desteklemektedir. Bir söze göre de el-lemem, küçük günâhtır. Bu takdirde kelime, inip fazla kalmamak anlamındaki ilmâm kökünden gelir. Az yemek yiyene " denir[8645]

Bu izahlardan anlaşıldığına göre el-lemem, insanın yapmak isteyip de yapmadığı hatalı düşünceler, yapıp da hemen pişman olduğu küçük günâhlardır. İbn Cezzî'ye göre el-lemem üzerinde başlıca dört görüş vardır. Şöyle ki: 1) El-lemem, küçük günâhlardır, 2) insanın kasıtsız içine düştüğü, fakat devam etmediği günâhlardır, 3) Cahiliye devrinde yapılagelen şirk ve isyanlardır, 4) İnsanın içinden geçirdiği, fakat yapmadığı günâhlardır [8646]

İbn 'Ab-bâs şöyle demiş: "Ebuhüreyre'nin, Peyğamber(s.a.v.)den naklettiği şu sözde-kilerden daha çok lememe benzer bir şey görmedim: (Allah Âdem oğluna zinadan nasibini yazmıştır, mutlaka insan o nasibini alır: Gözün zinası bakmak, dilin zinası —zina sözü— konuşmaktır. Nefis arzu eder, ister; fere de (onun isteğine ya uyarak) onu doğrular veya (uymayarak) onu yalanlar"[8647]

İbn Mes'ûd şöyle demiş: "İki gözün zinası bakmak, iki dudağın zinası öpmek, iki elin zinası sıkmak, iki ayağın zinası yürümektir. Fere de bunları ya doğrular veya yalanlar. Kişi fercini de o işe sunarsa yaptığı zinadır; yoksa lemem olur[8648]

Ecinne: Anne karnındaki çocuk anlamına gelen cenîn'in çoğuludur. Tezkiye-i nefs: Nefsi temizlemek anlamına gelir. Fakat âyette kendinizin tertemiz, tamamen masum olduğunuzu iddia etmeyiniz, kendinizi övmeyiniz demektir.

Bu âyetlerde göklerin ve yerin bütün yaratıkların sahibi olan Allah'ın, insanı yaptıklarından hesaba çekeceği, kötülüklerini cezalandırıp iyiliklerini öldüllendireceği vurgulandıktan sonra büyük günâhlardan*, çirkin işlerden kaçınıp da elinde olmadan bazı küçük hatâlara düşen, ya da içlerinde hatalı düşünceler, niyetler geçirmiş olan kimseleri bağışlayacağı; Allah'ın, tâ insanı topraktan inşâ ederken ve anne karnında şekillendirirken onun her halini bildiği belirtiliyor, onun için: "Allah'a karşı kendinizi temiz, günahsız yapmayınız, masum olduğunuzu söylemeyiniz, çünkü Allah, kimin günahlardan korunduğunu bilir. O'na karşı insanın kendini övmesi yakışık almaz."

Bu âyetler insanı bile bile günâh işlemekten menederken, elinde olmadan bazı hatâlar yapmaktan dolayı da umutsuzluğa düşmekten alıkoyuyor. İnsan kasden yaptığı günâhlardan, aşırı davranışlardan sorumludur, fakat insanın tamamen hatâlardan uzak kalması da mümkün değildir. İnsan bilmeden de hata işler, elinde olmadan içinden kötü düşünceler geçirir, hattâ ba-zan bunları yapmağa karar vermiş iken Allah korkusu, yapmasına engel olur. İşte bağışlaması bol olan Allah, insanın bilmeden yaptığı hatâları, yanılgıları, elinde olmadan içinden geçen kötü düşünceleri affeder.

32 nci âyetin Allah'ın, insanı tâ topraktan inşâ ederken ve anne karnında yavru iken onun her halini bildiği belirtilmektedir. O sizi yerden inşâ ettiği zaman da ve siz, annelerinizin karınlarında yavrular iken de daha iyi bilir" buyurulmaktadır. "Sizi yerden inşâ ettiği zaman" sözü, bütün insanlığa yönelik genel bir hitaptır. Bunda iki ihtimal vardır: Bu sözle kasıt, insanlığın atası olan Âdem'in topraktan yaratıldığını belirtmektir. Yani Allah, sizin atanızı topraktan yaratıp insan haline getirdiği zaman da sizi iyi bilirdi, demektir. Su kabardığı zaman biz sizi akıcı gemide taşıdık" [8649] âyetinde de hitap bütün insanlara olmakla beraber gemide taşınanlar bütün insanlar değil, Nuh'un gemisine binmiş olanlardır. Fakat sonraki nesiller, onların soyundan geldikleri için adetâ onlar da o

---

[8642] Burada çalgı ile kasıt, insanları günâhlara teşvik eden, sanat değeri olmayan çalgılardır. Yoksa bir sanat olarak musiki haram değildir. Peyğamber'imizin kendisi de bayram günleri çalgı çalıp şarkı söyleyenleri dinlemiştir.

[8643] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/7-8.

[8644] Âl-i İmrân Sûresi: 135.

[8645] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/8.

[8646] et-Teshîl: 4/77.

[8647] Buhârî, İsti'zân: 12, Kader: 9; Müslim, Kader: 20, 21; İbn Hanbel, Musned: 2/276, 317, 32

[8648] CâmiVl-beyân: 27/65; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/257.

[8649] Hakka Sûresi: 11.

gemide taşınmış gibi onlara "sizi gemide taşıdık" denilmiştir. Buna göre Âdem topraktan yaratılmış, zürriyeti olan öteki insanlar da kendisinden türedikleri için dolayısiyle topraktan yaratılmışlardır. Çünkü topraktan yaratılandan türemişlerdir. Âlimlerin çoğunun âyetten anladığı mânâ budur. Ancak "Siz" hitabı genel olup bütün insanlara yönelik bulunduğu için Râzî, bütün insanların da gerçekte topraktan yaratılmakta olduklarını söylüyor. Çünkü insanın iki yaratılış safhası vardır. Birinci safha, insanın babasının belinde tohum haline getirilmesidir. Allah önce erkekte meni hayvancıkları, kadında yumurta yaratır. Bu hayvancıklar ve yumurta, insanın yediği gıdalardan oluşur. Gerek hayvansal, gerek bitkisel olsun, bütün gıdaların kaynağı topraktır. Demek ki babanın belinde yaratılan insan tohumları, annenin rahim kanalında yaratılan yumurtalar topraktan alınan gıdalardan oluşmaktadır. Erkeğin belinde her spermi nasıl yarattığını ve her spermin taşıdığı özellik ve kabiliyetleri bilen Allah, o spermi alıp anne karnındaki yumurtayı aşılatarak ondan yavru yapmağa başladığı zaman da o iki hücrenin birleşiminden oluşan yavrunun, rahimde geçirdiği bütün aşamaları, taşıdığı özellikleri, ileride onun saîd mi şakî mi olacağını, ne gibi işler yapacağını bilir.
Babanın belinde, annenin karnında gayet gizli yerlerde insanın her halini bilen Allah, dünyâya geldiği zaman da onun her hareketini ve sıfatını bilir. Allah topraktan çıkan hangi gıdaların, hangi insanın belinde insan tohumu haline geleceğini ve gıdalardan oluşan milyonlarca insan tohumundan hangisinin, ne zaman ve nasıl anne rahmine düşüp yumurta ile birleşeceğini, yumurta ile birleşip bir hücre olan ve gittikçe çoğalarak yavru haline gelen o tohumun ne gibi aşamalar geçireceğini, kazanacağı kabiliyet ve kapasiteyi, hasılı herşeyini bütün ayrıntılarıyle bilir. İnsanın, tabiattaki halinden tohum haline, yavru haline ve doğup aklı başında insan haline gelinceye kadar geçirdiği bütün aşamaları bilen Allah'a karşı kendisini övmesi, temiz, masum, kabiliyetli, çok iyi, üstün insan olduğunu iddia etmesi uygun olur mu? Elbette olmaz.
Bu âyetten açıkça anlaşılacağı gibi Allah insanın kendisini övmesini me-netmiştir. İnsanın kendisini ne Allah'ın huzurunda, ne de başkalarının yanında övmesi Kur'ân ahlâkına uygun değildir. Kendisini övmek doğru olmadığı gibi yüzüne karşı başkasını övmek, o kimseyi gurura sevk edeceğinden doğru değildir. Kişinin kendisini övmesi kendini beğenmekten, başkaları yanında maddî veya manevî çıkar sağlama çabasından ileri geldiği gibi yüzüne karşı başkalarını övmek de yine çıkar sağlama hevesinden doğar. Birincisine kendini beğenen, ikincisine dalkavukluk denir ki her ikisi de kötüdür. Ama hiçbir menfaat duygusu olmadan birine karşı sevgi ve düşüncesini belirtmekte bir sakınca yoktur. Bu konuda bazı hadisler de zikredilmektedir:
Müslim'in rivayetine göre Amr ibn Atâ, kızına 'Bene" [8650] diye isim vermiş. Ebu Seleme'nin kızı Zeyneb ona: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) böyle isim takmaktan menetmiştir. Bana da Berre adı verilmişti. Allah'ın Elçisi (s.a.v.)
Kendinizi temize çıkarmayın, Allah sizden kimin iyilik sahibi olduğunu bilir" dedi. Peki ne ad takalım?" dediler. "Ona Zeyneb adını verin" dedi"[8651]
Bir adam Peyğamber(s.a.v.)in huzurunda bir başkasını övdü. Peygamber (s.a.v.) ona birkaç kez: "Yazık sana, arkadışının boynunu kestin, dedi, eğer biriniz mutlaka arkadaşını övecekse ben onu böyle sanıyorum. Allah onu daha iyi bilir, Allah'a karşı kimseyi övemem, ancak ben onun şöyle şöyle olduğunu sanıyorum, desin. Eğer gerçekten o kimseyi öyle biliyor ise"[8652]
Bir adam Hz. Osman'ın yanına gelip yüzüne karşı onu övdü. Mikdad ib Esved, o adamın yüzüne toprak atmağa başladı ve şöyle dedi: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bize, meddahlarla (övücülerle) karşılaştığımızda onların yüzlerine toprak saçmamızı emretti"[8653]
33- Gördün mü şu adamı ki arkasını döndü? 34- Azıcık verdi, gerisini elinde sıkı sıkı tuttu? 35- Gaybin bilgisi kendi yanında da o mu (gizli şeyleri) görüyor? 36- Yoksa kendisine haber mi verilmedi: Musa'nın Sahi/elerinde yazılan, 37- Ve vefakâr ibrahim'in sahi/elerinde yazılan (şu gerçekler): 38- Ki hiçbir günahkâr, başkasının günâh yükünü yüklenmez. 39- İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. 40- Ve çalışması da yakında görülecektir. 41- Sonra ona tastamam karşılığı verilecektir. 42- Ve sonunda senin Rabbine varılacaktır. 43- Güldüren O'dur, ağlatan O'dur, 44- Öldüren O'dur, yaşatan O'dur. 45- O yarat 11 iki çifti: erkeği, dişiyi, 46- Atıldığı zaman nutfeden, 47- Kuşkusuz, tekrar yaratmak da O'nun işidir. 48- Zengin eden O'dur, bol bol verip memnun eden O. 49- (Taptıkları) $/Vû(yıldızı)/iM Rabbi O'dur. 50- O helak etti: Önce gelen Âd'ı, 51- Semûd'u, komadı (onları). 52- Daha önce de Nûh kavmini. Çünkü onlar çok zâlim ve azgın idiler. 53- Altı üstüne getirilen kentleri devirip yıktı. 54- Onların üstüne neler çöktü neler?! 55- Öyleyse Rabbinin hangi nimetinden kuşku duyuyorsun?

Tefsîr:

33-55: Ekdâ: Vermeyi kesti, biraz verdi, sonra daha vermedi. Küdye kazılmaz, katı, yalçın kaya, ikdâ da küdye'ye varmak, yani sert kayaya rastlamak demektir ki cimrilikten kinayedir. Vizr Günâh ve ağır yük demektir. Burada günahkâr nefis anlaminadır. Temenna: Menî olarak indi, aktı; ağnâ: Zengin etti; aknâ: İyice doyurdu, ihtiyâcından fazla da verdi, ra/ı oluncaya kadar zengin etti demektir.
Azleme: Zulüm kelimesi Kur'ân'da birkaç anlama gelir: Haktan sapma, insanın kendi canına haksızlık etmesi,

[8650] Berre: İyi kadın
[8651] Müslim, Âdâb: 19; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/258.
[8652] Müslim, Zühd: 65; İbn Mâce, Edeb: 36; İbn Hanbel: 5/45, 46; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/258.
[8653] Müslim, Zühd: 69; Ebû Dâvûd, Edeb: 9; Tirmizî, Zühd: 36; İbn Hanbel: 2/94, 6/5; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/258.

başkasına haksızlık etmek, düşmanlık etmek, suç işlemek, eksiltmek, başkasının hakkını kısmak, şirk koşmak. 52 nci âyette azleme fi'li, haksızlık etti, haktan saptı anlamlarınadır.
Bu âyetlerde gelecek endişesiyle cimrilik edip fakirlere, Allah yoluna mal harcamayan insanlar kınanıyor. Ğaybi Allah'tan başka kimse bilmez. Mal tükenir de ileride sıkıntıya düşer endişesiyle iyilik yapmaktan geri durmanın doğru olmadığını vurgulamak için İbrâhîm ve Musa'nın Kitaplarındaki bazı hikmetler hatırlatılıyor:
Burada İbrâhîm Aleyhisselâm "veffâ" diye tavsîf ediliyor. Veffâ: çok vefa gösterdi, sözünde durdu, Allah'a karşı tam görevini yaptı, risâletini tebliğ görevini eksiksiz yerine getirdi, demektir. İşte Musa'nın ve o vefakâr Peygamber İbrâhîm'in sahifelerinde de şu hikmetler vardı: Hiçbir günahkâr, başkasının günâh yükünü taşımaz, başkasının cezasını çekmez. İnsana, kendi çalışmasının, kendi işlerinin sonucundan başka bir şey yoktur. Herkes yaptığının karşılığını görür, hiç kimseye haksızlık edilmez. Herkese hak ettiği mükâfat tam verilir. Sonunda Allah'a varılacak, O'nun huzurunda hesap verilecektir. Güldüren, ağlatan, öldüren, yaşatan, akıtılan meniden erkek ve dişiyi yaratan, ikinci kez tekrar canlıları diriltecek olan, zengin eden, bol bol nimet veren hep O'dur. O Şi'râ (Ülker) yıldızının da Rabbidir. Yalnız şu dünyânın değil, gökte en parlak görünen yıldızların da Rabbi Allah'tır. Kâinatın yegâne hakimi O'dur. O, daha önce buyruğu dışına çıkmış Âd, Semûd, Nuh kavimlerini, Mü'tefike'yi (Lût kavmini) batırıp helak etmişti. Onlar da zengin, güçlü idiler. Fakat mallan, kendilerini Allah'ın azabından kurtaramadı. O halde Allah'ın cezasından korunmak için mala, mülke değil, sadece Allah'a güvenmek gerekir. Dünyâ malı geçicidir, Allah'ın izni olmadıkça mal hiçbir yarar sağlamaz.
Allah'ın bu kudretleri hatırlatıldıktan sonra "Artık Rabbinin hangi nimetinden kuşku duyuyorsun, hangi nimetini yalanlıyorsun?" buyuruluyor.
Bir rivayete göre bu âyetler, Velîd ibn Muğîre hakkında inmiştir. Gûyâ adamın kalbi yumuşayarak Peyğamber(s.a.v.)e tabi olmuş. Arkadaşlarından biri kendisini kınamış. Velîd:
— Âhiret azabından korktum, demiş. O da:
— Sen malının bir kısmını bana ver, ben senin azabını yükleneyim, demiş. Velîd biraz vermiş, sonra vazgeçmiş, vermemiş.
Başka bir rivayete göre bir adam müslüman olmuş, biri kendisini kınamış:
— Atalarının dinini terk edip onları sapıklıkla mı suçluyorsun? Onların ateşe gireceğini mi sanıyorsun? Atalarını savunman gerekirken böyle yapman uygun mudur? demiş. O da:
— Allah'ın azabından korktum, demiş. Öteki de:
— Sen bana bir şey ver, ben senin azabının tamamını üzerime alayım, demiş.
Müslüman olan biraz mal vermiş, öteki daha ver, deyince daha fazla vermek gücüne gitmiş, biraz daha vermiş, fakat verdiğine bir sened yazdırmış, şahid tutmuş'.[8654]
Başka bir rivayete göre de bu âyetler Hz. Osman hakkında inmiş imiş. Gûyâ Hz. Osman'ın Allah yolunda çok mal harcadığını gören süt kardeşi Abdullah ibn Ebî Şerh böyle giderse bir gün malının tükeneceğini söyleyerek Hz. Osman'ı korkutmuş. Hz. Osman:
— Benim günâhlarım ve hatâlarım var, ben Allah'ın rızasını ve affını kazanmak için böyle yapıyorum, demiş. Abdullah da:
— Sen deveni yüküyle beraber bana ver, ben senin günâhlarını yükleneyim, demiş [8655]
Bu rivayetlerin hiçbirinin aslı yoktur. Tefsirlerde yer almış olan bu tür hurafeleri reddetmek için bunları buraya kaydettik. Bir ve ikinci rivayetlerde müslüman olmuş kişinin mal verdiği adam bir müşriktir. Yüce Allah, âyette kalpazan bir müşrike değil, zaruret içinde bulunan zavallı fakirlere yardım etmeyenleri, biraz verip sonra yardımdan geri duranları kınamaktadır. Yoksa o kalpazana mal vermek zaten günâhtır. Çünkü adam âhiret azabını üzerine alacağını söyleyerek dinle alay etmektedir. Şimdi ona mal vermemeyi, Allah cimrilik mi sayar?
Üçüncü rivayette Hz. Osman gibi iman timsali birinin, "Ben senin günâhını yüklenirim" diyen bir müşrike aldanıp mal verdiği anlaşılır ki Hz. Osman böyle bir şey yapmaz. Çünkü bu, imanı tehlikeye düşürür. Râzî de: "Bu batıl sözdür, zikri caiz değildir, çünkü ne mütevatir, ne de meşhur olmuştur. Hz. Osman(r.a.)ın hali de böyle bir şeyden münezzehtir" [8656] diyor. Kaldı ki 'Abdullah ibn Ebî Şerh sonradan Afrika'yı fethetmiş bir kahramandır[8657]
Doğrusu 29. âyette Yüce Allah: "Bizi anmaya arkasını dönen, dünyâ hayatından başka bir şey istemeyenden yüz çevir" buyurmuştu. Daha sonra Allah'ın bu buyruğuna uyup günâhlardan, kötülüklerden kaçınan mü'min-lerin karakterini belirtmiş, onların halini beyan ettikten sonra Kur'ân'ın üslûbu uyarınca, Allah'ı anmaya arkasını dönen gururlu, kaba, zengin ve cimri insan karakterini belirtmiştir. Yukarıdaki mü'min insan karakteri genel olduğu gibi buradaki müşrik insan karakteri de geneldir, belli bir şahıs kasde-dilmemiştir. Esasen âyetler birbirine bağlıdır ve âhirete inanmayan müşrik insanın karakterini çizmektedir.
Im;-i:ı Şafiî "İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur" âyetine dayanarak t e, Kur'ân okumanın sevabının ulaşmayacağı kanısına varmıştır. Çünkü insana vainız kendi kazancı yarar verir. Başkasının Kur'ân okuması, ken-•1i ışı \c ka/aitcı değildir. Bundan dolayı Allah'ın Elçisi (s.a.v.), bunu ümme-. ine sünnet kılmamış,

[8654] Câmi'u'l-beyân: 27/70.
[8655] Mefâtîh: 29/11; et-Tefsîru'1-hadîs.
[8656] Mefâtîh: 29/11.
[8657] Bk/. el-A'lâm: 4/88.

ümmetini buna teşvik etmemiş ve böyle bir şey yap-,nalarım ne açıkça, ne de üstı kapalı söylememiştir. Sahabîlerden hiçbirinin de bo.lt bir şey vaptığı nakledilmemiştir. Eğer bunu yapmak hayır olsaydı, bizden önce onlar yaparlardı. Allah'a yaklaştıran ibadetler nasslara dayanır. Kıyâs ve re'y ile olmaz. Duâ ve sadakanın ölüye ulaşacağı hakkında ümme-sin icmaı vardır. Şâri'den de bu konuda açık nass gelmişdr. (Fakat ölüye Kur'ân okuma hakkında bir delil yoktur). Müslim'in, Ebuhüreyre yoluyla rivayet ettiği: "insan otıince ameli kesilir. Yalnız üç amelinin sevabı sürer: Kendisine duâ çocuktan, kendisinden sonraya bıraktığı kamu yararına bir sadakadan, va (Ut yararlanılan ilimden ötürü kişiye (ölümünden sonra da) sevap gider"' hamsinde belirtilen üç amel, gerçekte insanın kendi çabası ve ameli sayılır. nitekim hadiste: ' 'İnsanın yediği en temiz rızık, kendi elinin emeğiyle kazandığı [8658] ızıktır. İnsanın çocuğu da kendi kazanandandır" [8659] buyurulmuştur. Vakıf vesaire gibi sadaka-i câriye (kamunun yararlandığı sadaka) ise yine kendi amelinin ve vakfının eseridir. Yüce Allah: "Biz, evet biz ölüleri diriltiriz, insanların öne sürdükleri ve geriye bıraktıkları işlerini yazarız" [8660] buyurmuştur Halk arasında yaydığı, kendisinden sonra insanların tâbi olduğu ilim de >ine kendi sa'yinden ve amelindendir. Çünkü hadiste: "Kim bir hidâyete çağırırsa o hidâyete uyanların herbirinin aldığı sevapların toplamı kadar sevap alır, ötekilerin sevabından da bir şey eksilmez. Kim de bir sapıklığa çağırırsa ona uyat.htrm her birinin aldığı günâhların toplamı kadar günâh alır. Ötekilerin günahından da bir şey eksilmez" [8661] buyurulmuştur[8662]

Kuşkusuz İmâm Şafiî böyle istinbat etmiştir, onun istinbâtına saygımız \ardır. lakat âyetin böyle bir anlam taşıdığı kanısında değiliz. Duâ ve sadakanın sevabı ölüye ulaştığına göre, Kur'ân okumanın sevabının ulaşmayacağım söylemek çelişki olur. Çünkü Kur'ân'da duâ âyetleri vardır. Kişi Kur'ân okuduğu zaman kalbi inşirah duyar, duâ eder, yüce Allah da onun duasını kabul buyurur. Bu arada ölmüş kardeşinin ruhunu anar, bu sevaptan onun da yararlandırılmasını dilerse ölenin ruhu bundan mutluluk duyar. Bu konuda deliller vardır. Çünkü bu bir anıştır. Anılan ruh sevinir, yararlanır. Bundan dolayı yüce Allah, Nuh'un, İbrahim'in ve diğer peygamberlerin, âlemler tarafından hayır ve esenlik ile anıldıklarını bildirmektedir. "Âlemler içinde Nuh'a selâm vardır. İbrahim'e selâm olsun. İşte biz güzel davrananları hövle ödüllendiririz" [8663] buyurmaktadır.

Böyle esenlik ile, hayır ile yâdetmenin, ölfuıün ruhuna hiçbir yararı olmasa, Allah onların esenlik ile anılmalarını imrendirici bir biçimde anlatmaz. Demek ki hayır ile yâdetmenin, ölünün ruhuna yararı vardır. Kur'ân okuduktan sonra ölünün ruhunu zikretmek, bunun sevabından onun da yararlanmasını dilemek elbette bir anmadır. Anmaların da en güzelidir. İnşâallâh bundan, onun ruhu yararlanır. İslâm ümmeti de bu konuda oybirliğine varmış durumdadır.

Ancak Kur'ân'ı bir mezarlık kitabı haline getirmek, onun ticâretini yapmağa kalkmak, mezarlıklarda okuyucu tutup üçbeş bin liraya Kur'ân okutmak gibi şeyler, menedilmesi gereken bid'atlerdendir. Din, para ile satılacak veya satın alınacak bir şey değildir. İbâdet ve sevabı para ile satılmaz. Allah Peyğamber'ine şöyle demesini emretmiştir: "Ben bu Kur'ân karşısında sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, âlemlerin Rabbi Allah tarafından verilecektir" [8664] Bundan dolayı ölüye para ile Kur'ân okumayı meslek haline getirmek veya bunu meslek edinenleri para ile tutup Kur'ân okutmak caiz değildir. Herkes bildiğini okur. Biliyorsa geçmişlerine Kur'ân okur, bilmiyorsa duâ eder. Zaten insanın isteyerek, duyarak içinden yaptığı dualar ve okuyuşlar etkilidir. Yoksa sırf para almak için Kur'ân okuyanın, bu amelinden bir sevap umulmaz. Bilmeyen kişi, Fâtiha'yı okur. Dualaların en güzeli Fâti-ha'dır. Dinin şerefine züll getirecek, onu küçük düşürecek, bir delile dayanmayan hareketlerden, bid'atlerden kaçınmak gerekir. Akif ne güzel söylemiş:

İnmemiştir hele Kur'ân bunu hakkıyle bilin, Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için.

38-42 nci âyetler, sorumluluğun bireyselliği prensibini getirmektedir. Herkesin ancak kendi vebalini, günâhını taşıyacağı, burada belirtildiği gibi Kur'-ân'ın birçok yerinde de tekrar edilir. Bu, hırıstiyanlıktaki Âdem'den bütün insanlığa geçtiği düşünülen ezelî günâh inancını da reddeder. Hiç kimse, kendisinin sebebolmadığı bir günâhtan sorumlu olmaz. Ne baba çocuğunun, ne de çocuk babasının, atasının günâhından sorumludur. İnsanın atasının günahkâr, şakî veya kâfir olması, kendisine zarar vermeyeceği gibi, velî veya ne-bî olması da kendisine yarar vermez. Babasının peygamber oluşu, Nuh'un kâfir oğlunu kurtaramamıştır: "Allah ona dedi ki: Ey Nûh, o senin ailenden değildir. O yaramaz işler yaptı. Bilmediğin şeyi benden isteme"[8665]

Allah insanı, başkasının günâhından sorumlu tutmadığına göre, insanlar da suç işlememiş birini, başkasının hatâ ve günâhından sorumlu tutmamalıdırlar. Günâh ve sevâb, kötülük ve iyilik bireyseldir, kişinin kendisine özgüdür, verasetle geçmez. İnsan ne yaparsa onun karşılığım görür. Allah hiç kimseye haksızlık etmez.

42 nci âyette: Ve sonunda senin Rabbine varılacaktır" buyurulmaktadır. Burada hitap Hz. Peygamberedir. Burada Peyğamber'e, sen üzülme, varış Allah'adır, onların ne yaptıklarını biz biliyoruz, onlar yaptıklarının

---

[8658] Buhârî, Tâıîhu'l-Edeb'de zikretmiştir. Müslim, Vasiyyet: 14, Ebû Dâvûd, Vasaya: 14; Nesâ'î, Vasâ'ya: 8; Tirmizî, Ahkâm: 36; Ibn Hanbel: 2/372. Bu hadis zayıftır: Feydu'l-Kadîr: 1/437-438.

[8659] Ibn Mâce, Ticârât: 1; Nesâ'î, Buyu': 1; Dârimî, Buyu': 6; Musned: 6/31.

[8660] Yâsîn Sûresi: 12.

[8661] Müslim, Ilm: 6; Buhârî, I'tisâm: 15; Tirmizî, 'Ilm: 15; Ebu Dâvûd, Sünnet: 16; Ibn Mâce, Mukaddime: 14.

[8662] Ibn Kesîr, Tefsîr: 4/259.

[8663] Sâffât Sûresi: 79, 109-110.

[8664] Şuarâ Sûresi: 109, 127, 145, 164, 180.

[8665] Hûd Sûresi: 46.

cezasını çekeceklerdir denilmektedir.
43-44 ncü âyetlerde güldüren, ağlatanın, öldüren, yaşatanın Allah olduğu vurgulandıktan sonra 45 nci âyette İki çifti: Yani erkek ve dişiyi, akıtılan nutfeden yaratanın da Allah olduğu belirtilmektedir. Burada erkek ve dişinin, akıtılan meni damlasından yaratıldığı ifade ediliyor. Bu konuya daha önce çeşitli yerlerde işaret etmiştik. Bilindiği gibi çocuk, erkek menisindeki hayvancıkların (spermlerin) yumurtayı aşılamasıyle yaratılmağa başlar. Çocuğun erkek veya dişi oluşunu, yumurtayı aşılayan meni hayvancığının kromozomları belirler. Spermlerin yarısı uzun, yarısı kısa kromozom taşır. Uzun kro-mozomlular dişil karakterlidir. Bunlar (x) ile gösterilir. Kısa kromozomlular da erkil karakterlidir. Bunlar da (y) ile gösterilir. Kadının yumurtasındaki kromozomlar aynıdır, onunki hep (x) türündendir. Şimdi erkekten giden (x) kadının (x)i ile birleşince yavru (xx) kızdır; erkekten giden y yumurtayı aşılayıp birleşim olursa yavru erkektir. Demek ki erkek de, dişi de esas itibariyle meni hayvancığı tarafından belirlenmektedir. Yaratıcı böyle yasalaştırmıştır ki kimse karısını erkek veya kız doğurduğu için suçlamasın. "Yaratıcıların en güzeli Allah'ın sânı yücedir!"[8666]
47- Ötekineş'ede O'nun işidir". (Yani diğer yaratmayı yapacak olan da O'dur. Râzî, bu âyetin tefsirinde şöyle diyor:
"Müfessirlerin çoğuna göre "en-neş'etu'l-uhrâ: öteki neş'e (inşâ etme, yaratma)" haşre işarettir. Uzun uzun düşündükten ve Allah'tan beni gerçeğe ulaştırmasını niyaz ettikten sonra şu kanıya vardım ki: Neş'e-i uhrâ, insana, insanî ruhun üflenmesine işaret olabilir. Çünkü nefs-i şerîfe (yüce ruh) ke-sîf, karanlık cisimlere karışmaktadır. Allah insanî ruhu bedene karıştırdığından, bedene yüce ruhu üflediğinden dolayı insanı şerefli kılmıştır. İnsanın değeri, kendisine bu ruhun üflenmesinden ileri gelir. "Kemiklere et giydirdik, sonra onu başka bir yaratış ile inşâ ettik" [8667] âyetinde de buna işaret edilmiştir. Burada da "Onu başka bir yaratış ile inşâ ettik" buyuruyor. Bu yaratma, nutfenin alâkaya, alâka'nın mudğaya, mudğanın izama çevrilmesinden başka bir yaratıştır. Bu "Başkayaratış" ile insan, diğer hayvanlardan ayrılır, meleklerle ortak algılara ulaşır. Orada nutfeyi yaratmadan sonraki (ruh üfleme hali), Sonra onu başka bir yaratış ile inşâ ettik"^ cümlesiyle ifade buyurduğu gibi burada da aynı hali Öteki inşâ da Onun işidir" âyeti ile ifade etmiştir. Orada inşâ-i ahar tabiri ile ifade edilen ruh üfleme hali, burada neş'e-i uhrâ tabiri ile ifade, edilmiştir.
"Bu âyeti böyle tefsir etmemizi gerektiren sebep şudur: Sonunda senin Rabbine varılacaktır" âyeti, müfessirlerin çoğuna göre öldükten sonra yeniden yaratmayı açıklamaktadır. " Sonra ona tastamam karşılığı verilecektir" âyeti de âhirete ilişkindir. 41-42 nci âyetlerde âhiret hayatı anlatılmaktadır. İnsanın menîden yaratıldığını anla-tan 46 ncı âyetten sonra ardından gelen 47 nci âyetteki neş'e-i uhrâ da âhirete işaret olsa, biraz önce geçmiş olan söz, tekrar edilmiş olur. Kendinden önceki âyet, insanın meniden yaratıldığını belirtiyor. Kendinden sonraki 48 nci âyet, Allah'ın insana mal verip zengin ettiğini, daha fazlasını da verdiğini söylüyor. Öncesi ve sonrası tamamen dünyâ hayâtına âit söz arasına âhiretin girmesi pek uygun düşmez. Uhrâ, ahar'm müennesidir. Diğer, öteki anlamına gelir. Âhir 'in müennesi değildir. Çünkü âhir'in müennesi âhiret'tir. Nitekim âhiretten söz eden başka bir âyette kelime âhiret şeklinde geçer: " Sonra Allah, âhiret yaratışını yapar"[8668]
"Yani yüce Allah, 46-48 nci âyetlerde şöyle buyuruyor: O'dur ki akıtılan meniden hasıl olan nutfeden erkek ve dişiyi yarattı. Diğer yaratma da O'-nun işidir. Ana rahminde (yumurtayı geliştire, geliştire insan şekline soktuk-tan sonra) ona ruh üflemek suretiyle onu bambaşka bir yaratık haline getiren de Allah'tır. Ve O'dur ki insanı zengin etti, bol bol mal verdi, küçüklüğünde annesinin sütü, babasının nafakasiyle zengin etti, büyüdükten sonra ona>mal verdi."
48-49: Zengin ve ikna eden O'dur. Fakir olana razı oluncaya dek mal verip onu doyuran O'dur. Bunda Pey-gamber'i ve müslümanları fakir görenlere bir tariz vardır. Yani mülkün sahibi Allah'tır. Parlak yıldız olan Şi'râ'nm, bütün göklerin sahibi de O'dur.
Şi'râ: Şuur (bilinç) anlamına gelen bir masdar olup gökte en parlak görülen iki yıldızın adıdır. Bunlardan birine Şi'râ-i Yemânî veya Abur diğerine Şi 'râ-i Şâmî veya Gumeysâ denilir. Câhiliye devrinde bu yıldızlara tapan ka-bileler varmış. Süddî'nin rivayetine göre Huzâa kabilesi bu yıldıza taparmış. Arapların bu Şi'râ yıldızından şans umdukları, insanın bahtının bu yıldıza bağlı olduğunu sandıkları ve şanslı olmak için bu yıldıza taptıkları anlaşılmaktadır'.[8669]
Burada Allah'ın, Şi'râ'nın da Rabbi olduğunun vurgulanması, bu câhiliye inancım yıkmaktadır. Yani tanrı diye tapılan, baht umulan o Şi'râ yıldızı tanrı değil, Allah'ın yaratığıdır, onun da Rabbi Allah'tır. Kâinatta herşey Al-lah'ın buyruğuna tâbidir. İnsana mal verecek, baht ve şans nasibedecek olan Şi'râ değil, Allah'tır.
50-54 ncü âyetler Nûh, Âd, Semûd ve Lût kavimlerinin helak edildiğine kısaca işaret etmektedir. Âd ve Semûd bundan önce inmiş olan Fecr Sûresinde de zikredilmiştir. Ama'Nûh ve Mü'tefike (yani Lût kavmine âit, alt üst olmuş bölge) ilk defa burada zikredilmektedir. Bu kavimlerin hayât hikâyelerine böyle kısaca işaret edilmesi, bunların başlarına gelen felâketlerin, dinleyiciler tarafından bilindiğini gösterir. Zira aksi takdirde bunları böyle kısaca hatırlatmanın bir yararı olmazdı. Bunların hikâyeleri, Tevrat'ın Tekvîn Kitabında anlatılır. Herhalde bölgede yaşayan yahudi ve hırıstiyanlar tarafından bu hikâyeler Araplar arasına da yayılmıştır.

[8666] Mü'minûn Sûresi: 14.
[8667] Mu'minun Sûresi: 14.
[8668] 'Ankebût Sûresi: 20.
[8669] Câmi'u'l- beyân: 27/77; et-Teshîl: 4/78-79; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/260.

Kur'ân'ın amacı hikâye anlatmak değil, sadece hikâye yoluyla ibret vermek, insanları iyiliğe yöneltmek olduğu için Kur'ân'da bu hikâyeler, hikâye ve tarih üslubuyla değil, öğüt üslubuyla zikredilir ve ayrıntılara girilmez. Çünkü ayrıntı, hikâye üslûbudur. Kur'ân, amacına uygun olarak bu hikâyelerin bölümlerinden bazılarını seçer, bölümleri arasında konulan takdim ve tehir de yapar. Çünkü amaç, hikâyenin, asıl konunun anlatılmasına yardımcı olmasıdır.

55- Allah'ın insana olan lûtufları ve buyruğunu dinlemeyen nankör kavimleri helak ettiği anlatıldıktan sonra ya Peyğamber'in kendisine veya genel olarak insana hitâbedilerek: "O halde Rabbinin hangi nimetlerinden kuşku duyuyorsun?" buyuruluyor. Allah'ın nimetlerini düşünüp, O'na karşı nankörlükten kaçınmak gerektiği vurgulanıyor.

56- Bu da ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır. 57- O yaklaşıcı yaklaştı, 58- Onu Allah'tan başka (üstünüzden) açacak yoktur. 59- Şimdi siz bu söze mi hayret ediyorsunuz? 60- Ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz? 61- Ve siz baş kaldırıyorsunuz? 62- Haydi Allah'a secde edin ve kulluk edin!

Tefsîr:

56-62: Yukarıdaki âyetlerde Mûsâ ve İbrahim'in kitaplarındaki hikmet ve uyarılara dikkat çekilmiş, o hikmetleri dinleyip Hakk'ın buyruğuna karşı gelmiş olanların sonuçlarına işaret edilmişti. Dinleyiciler bunları biliyorlardı.

İşte burada dinleyicilere hitaben buyuruluyor ki: Bu da o ilk nezirlerden biridir. Nezîr, uyarıcı demektir. Bu uyarıcı ya Kur'ân veya Hz. Muham-med(s.a.v.)dir. Yani bu Kitap da o ilk Kitaplar gibi bir uyarıcıdır veya Hz. Muhammed de o ilk peygamberler gibi bir uyarıcıdır. O yaklaşıcı (azâb günü veya kıyamet) yaklaşmıştır. Onu Allah'tan başka açacak, kaldıracak yoktur. Veya onun ne zaman vukubulacağını ortaya çıkaracak, bildirecek yoktur.

el-Âzifeh, yaklaşan demektir ki azâbdan veya kıyametten kinayedir. Tercihimize göre bununla, Peyğamber(s.a.v.)i yalanlayan kâfirlerin başlarına gelecek azaba işaret edilmiştir. Çünkü daha önceki âyetlerde geçmiş peygamberleri yalanlayan kavimlerin uğradıkları azaba dikkat çekilmişti. Onunla mü-tenâsib olarak burada da Hz. Muhammed'i yalanlayan kâfirlerin başlarına da gelecek azabın yaklaştığına, onu Allah'tan başka kimsenin kaldıramayacağına işaret edilmiştir. "Onu Allah'tan başka kaldıracak yoktur" denmesi, bu azabın kaldırılabilecek, önlenebilecek bir azâb olduğunu hatıra getiriyor. Demek ki bu inkarcılar şirki bırakıp Allah'ın buyruklarına tabi olurlarsa Allah o azabı üstlerinden kaldırır, onları azâbdan kurtarır. Ama bununla kıyamet kasdedilmiş olsa, kıyamet kaldırılacak türden bir şey değildir, mutlaka vukubulacaktır.

Sumûd: Kafa tutmak, kibirlenmek, somurtmak, sersem olmak, oynayıp eğlenmek ve şarkı söylemek anlamlarına gelir. Burada bu anlamlar vardır. Yani siz ağlayacağınız yerde eğleniyor, gururlanıyor, Hakk'ın buyruklarına baş kaldırıyor, Hak'tan yüz çeviriyor, hoşlanmıyorsunuz demektir.

Şimdi siz, sizi uyaran bu söze hayret mi ediyorsunuz, bunun doğruluğundan mı kuşkulanıyorsunuz? Bu, türedi bir uyarı değildir. Nasıl daha önce peygamberler, uyarıcılar gelmiş ise bu da öyle bir uyarıcıdır. Bunda hayret edilecek ne var ki siz buna hayret ediyorsunuz, halinize ağlayacağınız yerde gururlanıp yüz çeviriyorsunuz? Hiç bu söze hayret edilir mi? Bu söze gülünür, bununla alay edilir mi? Bu kibir ve gururunuzu bırakınız da yalnız Allah'a secde ediniz ve yalnız O'na tapınız, O'ndan başkasına tapmayınız.

Buhârî'nin İbn 'Abbâs'tan rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) Necm Sûresini okuduktan sonra secde etmiş, onunla beraber müslümanlar, müşrikler cinler ve insanlar da secde etmişlerdir'.[8670]

Neçm Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

A) Tevhîd İle İlgili Prensipler:

1. Putataparların, kız,adı takıp Allah'a nisbet ettikleri putlar Allah'ın kızları değildir. Allah'ın çocuğu yoktur. Bu tür inançlar, hayalden ibaret şeylerdir (19-23).

2. Güldüren, ağlatan, öldüren, yaşatan, bir damla meniden erkek ve kadını yaratan; zengin eden, fakîr eden, hep Allah'tır. Kâinatın hükümdarı O'dur (43-49).

3. Sûrenin sonunda Allah'a secde ve ibâdet emredilmektedir. Çünkü canı bahtsızlıktan kurtaracak tek çâre Allah'a ibâdettir.

B) Peygamberlikle İlgili Prensipler:

4. Hz. Muhammed(s.a.v.)in okuduğu Kur'ân, kendi arzusuyla söylediği söz değil, büyük güçlere sahip meleğin vahyidir.

5. Önce yüksek ufukta görünen melek, aşağı inmiş, iki yay ölçüsü, hattâ bundan daha az bir mesafe kalıncaya dek Peygamber'e yaklaşmış ve öylece ona Kur'ân sözlerini vahyetmiştir.

6. Muhammed (s.a.v.) görüşünde yanılmamıştır. O, meleği bundan önce bir kez daha, uzak ağacın yanında bir bahçede görmüştü. O zaman Peygamber, Rabbinin büyük olaylarına tanık olmuştu (1-18).

7. Hz. Muhammed de, önceki peygamberler gibi bir uyarıcıdır. Onun duyurduğu Kur'ân, alay edilecek, hafife

[8670] Buhârî, Tefsir, Sûre: 53, bâb: 4.

alınıp eğlenilecek bir söz değildir. Onun içerdiği ahlâk değerleri ve gerçekler, Musa'nın ve îbrâhîm'in sahîfelerinde yani Tevrat'ta da vardır (59, 36-37).
Kur'ân'ın bildirdiği gerçeklerin, Musa'nın ye İbrahim'in sahîfelerinde de mevcudolması, Kur'ân'ın içeriğinin, önceki İlâhî kitaplara uygunluğunu, bütün İlâhî kitapların aynı gerçekleri ve prensipleri getirdiğini; İlâhî dinlerin birbirine aykırı değil, birbirine uygun ve temelde bir olduğunu gösterir. Zaten Kur'-ân, sık sık kendisinin, önceki kitaplara uygun olarak indirildiğini vurgulayarak İlâhî dinler arasında bir ayırım yapılamayacağını anlatır. Ama sonradan din adamları, dinleri birbirine düşman yapmışlar ve her din mensubunun öteki İlâhî din mensupları ile barış ve kardeşlik içinde yaşaması yerine onların varlığını ortadan kaldırmayı Allah'a ibâdet saydığı bir düşünce ve inancı yerleştirmişlerdir. Böylece dini bozmuş, amacından saptırmışlardır.

C) Genel Prensipler:

8. Dönüş Allah'adır. Herkes, dünyâda yaptıklarının hesabını, O'nun huzurunda verecektir (42).
9. İnsan her istediğini elde edemez. Yahut insan, her kulaktan dolma sözü söylemeğe yetkili değildir. Allah'ın çocukları olduğunu söyleyemez. Allah'ın çocuğa ihtiyacı yoktur. Zîra ilk de, son da, dünyâ da, âhiret de tüm varlık O'nundur (24-25).
10. Allah'ın razı olmadığına, gökteki melekler de şefaat edemez. Onlar ancak Allah'ın izniyle ve razı olduğu kimseye yardımcı olurlar (26).
11. Âhirete inanmayanlar, zanlarına uyup meleklere kız adı vermişler, çünkü onları Allah'ın kızları sanmışlardır. Zan ile inanç kurulamaz. İnanç kesin bilgiye dayanmalıdır (28).
12. Zan kesin ilim ifade etmez, gerçeği bildirmez (28).
13. Dünyâ hayâtından başka bir şey düşünmeyen, Allah'ın uyarısına kulak asmayan kimseye aldırmamalıdır (29).
14. Allah, herkesin eylemine karşılık verir. İyilik edenleri, lutfuyla, yaptıklarından daha güzeliyle ödüllendirir. Kötülük edenleri de adaletiyle suçlarına denk bir ceza ile cezalandırır (31).
15. Allah herkesin içini, kabiliyetini, yola geleni, yoldan sapanı bilir. Henüz insan, annesinin karnında iken onun durumuna vakıftır (30, 32).
16. Mağfireti bol olan Allah, kullarını çok esirger (32).
17. Allah insanı kendisinden daha iyi bilir. Bundan dolayı insanların kendilerini övmeleri doğru değildir. İnsanın, kendisini övmesi doğru olmadığı gibi gereksiz yere başkasını, yüzüne karşı övmesi, içyüzünü bilmediği halde onu medhetmesi doğru değildir (32). Zira bu, karşıdaki insanı kibre, kendini beğenmişliğe sevk edebilir. Yahut dalkavukluğa yol açar. Birini Allah'ın huzurunda övmeğe ne gerek var? Allah, kimin yasaklardan korunduğunu, ruhunu kirletici düşünce ve eylemlerden koruduğunu daha iyi bilir (32).
18. Allah'tan başka kimse ğaybi görmez ve bilmez (35).
19. Hiç kimse başkasının vebalini taşımaz (38).
20. İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. Herkes çalışmasının karşılığını görür. Dünyâda da görür, âhirette de. Allah dünyâ için çalışana dünyâ, âhiret için çalışana âhiret, her ikisi için çalışana ikisini de verir. Allah, kimsenin çalışmasını boşa çıkarmaz, yapılan herşeyi değerlendirir (39-41). Ancak kul, iyi işler yaptıktan sonra kötü işler de yaparsa, yaptığı kötülükler, ruhtaki iyi işlerin izini siler. Kötü işler yaparken de iyiliğe dönülür, güzel eylemler, ibâdetler yapılırsa bu defa da iyilikler, kötülüklerin ruhtaki izlerini siler. Âl-i 'İmrân Sûresi: 22, Bakara Suresi: 217, A'râf Sûresi: 147, Ahzâb Sûresi: 19, Muhammed Sûresi: 9, 28; Furkan Sûresi: 70 nci âyetlere bakınız.
21. Allah, yoldan çıkmış, zâlim milletleri helak edegelmiştir (50-54). Ku-reyş zâlimlerinin başına geleeek azâb da yaklaşmaktadır. O, savulmaz bir azâb-dır (57-58). Allah'ın azabını, kendisinden başka kimse kaldıramaz (58).
22. Gaflete dalmış olanlar, gülüp eğlenecekleri yerde sonlarını düşünerek ağlamalıdırlar (60).

NECM SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
11	Çoğunluk.	Übeyy[8671] Ebû Ca'fer, Hişâm.	Ötekiler [8672]
12	Çoğunluk.	İbn Mes'ûd [8673]	
Tekzîb kökünden:			
Kizb kökünden:			
Meftûh f ve vâv ile:			
Meftûh t, sakin m ile:	'Alî, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Ham-za, Kisâ'î, Halef, Ya'kûb.		
Ayet No.			
Kelime:			

[8671] el-Mesâhif: 167.
[8672] Tebsırah: 686; Kurtubî: 17/93; el-Bahr: 8/158; en-Neşr: 2/379. Taberî'ye göre en doğrusu, çoğunluğun okuduğu vech ile kizb kökünden hafif zâl ile okumaktır, ama öteki de anlam bakımından doğru olduğu için reddedilmez (Câmi'u'l-beyân: 27/49).
[8673] el-Mesâhif: 94.

15
19
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Madmûm t, meftûh m,
sonra elif ile: Ötekiler [8674]
Çoğunluk.
Mâzî fi'le bitişmiş zamîr ile: Ebû'd-Derdâ,
Ebûhüreyre, İbn Zübeyr, Enes, Zirr, Muhammed ibn Ka'b ve Katâde [8675] " Cennet'in çoğulu: İbn Mes'ûd ve
Übeyy [8676]
Şeddeli t ve iki sakinden dolayı uzatma ile: İbn 'Abbâs, Mücâhid, Mansûr ibn Talha ve Ebû'l-Cevzâ' [8677]
Hafif t ile: Ötekiler.
Ayet No.
20
Kelime:
22
23
26
Kırâet farkı:
Eliften sonra hemze ile,
muttasıl med: Hemzesiz: Meksûr dât'tan sonra
sakin hemze ile:
Meftûh dât'tan sonra
sakin yâ ile:
Meksûr dât'tan sonra
sakin yâ:
Hitâb tâ'sıyle:
Ğâib yâ'sıyle:
Çoğul zamîri: Tekil zamîri:
Okuyanlar:
İbn Kesîr. Ötekiler[8678]
İbn Kesîr. Übeyy[8679]
Ötekiler [8680] İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs. Çoğunluk [8681] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8682]. Çoğunluk. Übeyy [8683]
Âyet No.
28
Kelime:
32
33
Zamîr müzekker:
Zamîr müennes:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk.
Übeyy '.[8684]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [8685] Meksûr b, y ile tekil: Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Meftûh b, sonra elif ile, çoğul: Ötekiler.
Vasi halinde hemze ve mîm'in kesriyle: Hamza.

[8674] el-Mesâhif: 94, 190, 206; Câmi'u'l-beyân: 27/49; Tebsırah: 486; Kurtubî: 17/93; en-Neşr: 2/379.
[8675] el-Bahr: 8/159. Anlamı: Orada onu Allah'ın koruması, güzel tedbiri örttü, korudu, demektir. Gerçekten siyaka bu anlam uygundur. Özellikle bu kırâet Ehl-i Beyt'ten ve seçkin sahâbîlerden gelmektedir.
[8676] el-Mesâhif: 95, 167.
[8677] Taberî'ye göre çoğunluk kırâeti olduğu için hafif t ile okumak daha doğrudur.
[8678] Mushaf yazısına riâyet için herkes uzun tâ üzerinde vakfetmiştir (Tebsırah: 687; Kurtubî: 17/100-101; el-Bahr: 8/161; en-Neşr: 2/379).
[8679] el-Mesâhif: 167.
[8680] Tebsırah: 687; Kurtubî: 17/103; en-Neşr: 2/379.
[8681] el-Mesâhif: 95; Kurtubî: 17/103; el-Bahr: 8/162.
[8682] BaskalanlbnMes'ûd'un: okuduğunu söylemişlerdir (el-Mesâhif: 95).
[8683] el-Mesâhif: 167.
[8684] el-Mesâhif: 167.
[8685] el-Mesâhif: 95.

Vasi halinde hemzenin kesri, m'nin fethiyle: Kisâ'î.
Hemze'nin dammı, mîm'in fethiyle: İkinci hemze'nin
Çoğunluk [8686]
teshîliyle: Nâfi'.
İkinci hemzenin hazfiyle: Kisâ'î.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
36
37
İkinci hemzenin
telaffuzu ile: Ötekiler[8687]
Hitâb mef'ûl zamîri ile: İbn Mes'ûd.[8688] ' İki halde de hemze'nin
elife dönüştürülmesi: Ebû Ca'fer. Yalnız vakıf halinde eli-
fe dönüştürme: Hamza.
Her halde hemze'nin
telafuuzu ile: ötekiler[8689]
H'den sonra elif ile: Hişâm.
H'den sonra y ile: Ötekiler [8690]
Şeddeli fâ ile,
tevfiye'den: Çoğunluk.
Hafif fâ ile: Ebû Ümâme el-
Bâhilî, Saîd ibn
Cübeyr, Ebû Mâ-
lik el-Ğifârî, İbn
Semeyfa' ve Zeyd
ibn 'Alî[8691]
Ayet No.
47
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
50
Meftûh şîn, sonra elif
ve hemze ile: İbn Kesîr, Ebû
'Amr.
Sakin şîn ile:[8692]
Hemze'nin harekesinin lâm'a nakli ve tenvîn'in lâm'a idğâmiyle: Nâfi', Ebû 'Amr.
Aynı kırâet, lâm'dan sonra sakin bir hemze

[8686] üzerinde durulduğunda, bütün kari'ler, hemzenin dammı, mîm'in fethiyle başokumuşlardır (el-Budûr: 305; en-Neşr: 2/248).
[8687] el-Budûr: 305.
[8688] el-Mesâhif: 95.
[8689] el-Budûr: 305.
[8690] el-Budûr: 306. Bakara Sûresinde geçmişti.
[8691] el-Bahr: 8/167.
[8692] Ankebût Sûresinde geçmişti. Kurtubî: 17/118; el-Budûr: 306.

Kalûn.
50-51
Nakilsiz ve idğâmsız,
meksûr tenvin ile: [8693]Tenvînsiz:
İbn Mes'ûd, Übey ve Talha[8694]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8695] ve Übeyy[8696]
Âyet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
51 Tenvînsiz: Âsim, Ya'kûb,
Hamza.
Tenvînli: Çoğunluk [8697]
Elifsiz: İbn Mes'ûd
mushafı [8698]
53 Tekil: Çoğunluk.
Çoğul: Übeyy ve Hasan [8699]
55 Yalnız vakıfta iki tâ'nın
birbirine idğâmı ile oluşan tek şeddeli tâ: Ya'kub. İki halde de idğâmsız,
iki tâ ile: Çoğunluk [8700]
58 Çoğunluk.
Parantez içinin ilâvesi
ile: İbn Mes'ûd [8701]
Âyet No.
59-60
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Parantez içinin
ilâvesiyle: Übeyy[8702]
Atıf vâv'ıyle: Çoğunluk.
Vâv'sız, cîm'in ve hâ'nın kesriyle: İbn Mes'ûd, Übey
ve Hasan [8703]

54/37 KAMER SÛRESİ..... 1820
Tefsir: **1820**
Tefsîr: **1823**
Tefsîr: **1824**
Kamer Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **1826**
KAMER SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1828

[8693] Tebşırah: 687; el-Budûr: 306. Taberî'ye göre doğrusu, tenvîn'in nûn'unu izhâr ile meksûr ve yı hemzeli okumaktır. Çünkü Arapçada en fasîh lehçe budur (Câmi'u'l-beyân: 27/77).
[8694] el-Mesâhif: 95, 167.
[8695] el-Mesâhif: 95
[8696] el-Mesâhif: 95, 167. Mesâhife göre başka bir rivayette İbn Mes'ûd bir âyet de ilâve ederek
[8697] Kurtubî: 17/120; en-Neşr: Hûd Sûresinde geçti; el-Budûr: 306.
[8698] el-Mesâhif: 95.
[8699] el-Mesâhif: 167, el-Bahr: 8/170. Anlaşılıyor ki yi nasbetmiştir. An cak fasıla durumunda olduğıu için âmil, ma'mul'den sonra gelmiştir.
[8700] Başlama halinde Ya'kub da çoğunluk gibi okumuştur. el-Bahr: 8/170; el-Budûr: 306.
[8701] el-Mesâhif: 95.
[8702] el-Mesâhif: 167.
[8703] el-Mesâhif: 167; el-Bahr: 8/171.

54/37 KAMER SÛRESİ

İlk âyetinde Ay'ın yarılmasından söz edildiği için bu adı alan sûrede kibredip Allah'ın âyetlerini yalanlayan kâfirlerin davranışları kınanır ve onlara, eski yalanlayıcıların sonucu hatırlatılır. Kendisine özgü bir üslûbu olan sûrenin bütün bölümleri birbirine kelime ve anlam bakımından bağlıdır. Bundan dolayı bir defada indiği anlaşılmaktadır. İlk Mekkî Sûreler den olan Kamer Sûresi, Târik Sûresinden sonra inmiştir. Resmî tertipte 54 ncü, iniş sırasına göre 37 nci sûredir. 44-46 ncı âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de âyetlerin öncesine ve sonrasına sıkı bağlılığı, bu rivayeti geçersiz kılar. Sûrenin tamamı 55 âyettir.
Büyük kapsamlı içeriğinden dolayı Peygamber(s.a.v.)in, bayram namazlarında ve büyük mahfellerde "Kaaf" ve "Kamer" sûrelerini okuduğu rivayet edilir1.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- O Saat yaklaştı, Ay yarıldı. 2- Bir âyet görecek olsalar yüz çevirirler ve: "Süregelen bir büyüdür" derler. 3- Yalanladılar, nefislerinin heveslerine uydular. Oysa her iş yerini bulacaktır. 4- Andolsun onlara, uyarıcı haberler geldi. 5- Bunlar üstün hikmettir ama uyarılar fayda vermiyor. 6- Öyleyse sen de onlardan yüz çevir: O çağmanın görülmemiş, tanınmamış bir şeye çağırdığı gün, 7- Ki gözleri düşkün düşkün, kabirlerden çıkarlar; yayılan çekirgeler gibidirler. 8- Boyunlarını çağırana doğru uzatmış koşarlarken kâfirler: "Bu, çetin bir gündür!" derler.

Tefsir:

1-5 nci âyetlerde kıyamet saatinin son derece yaklaştığı; Ayın yarıklığı; kâfirler bir mu'cize görseler de ondan yüz çevirip onun sürekli bir büyü olduğunu söyleyecekleri; kendilerine gelen âyetleri yalanlayıp heveslerine uydukları; fakat her işin bir karara varacağı; bir gün gerçeğin ortaya çıkacağı, hakkın bâtıldan ayrılacağı, hakkın istikrar bulacağı; bu Kur'ân ile insanları sapıklıktan kurtarıp doğruya ulaştıracak haberler, öğütler, yüce hikmetler geldiği; fakat uyarıların inanmayanlara bir yarar sağlamadığı belirtiliyor.
6-8 nci âyetlerde önce Peygamber (s.a.v.) tesellî ediliyor ve kendisine karşı olumsuz davranışlar içine giren müşriklerin âhiretteki şaşkın, perişan durumlarına kısa bir işaret yapılıyor.
Kıyametin çok yaklaştığını, vukuunda asla şüphe bulunmadığını vurgulamak için kıyamet sırasında meydana gelecek olaylardan olan Ayın yarılması, geçmiş zaman kipiyle belirtilmiştir. İleride vukubulacak bir olay geçmiş zaman kipiyle anlatılırsa bundan te'kid yani o işin mutlaka, kesinlikle olacağı anlaşılır. Bunun Kur'ân'da örnekleri çoktur: " Allah'ın emri (kıyamet veya kâfirlerin başına gelecek azâb) geldi, onu acele istemeyin"[8704], "İnsanların hesapları yaklaştı, fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüz çevirmektedirler" [8705] Kamer Sûresinin ilk âyetleri ile Enbiyâ Sûresinin ve Nahl Sûresinin ilk âyetleri arasında anlam bakımından pek fark yoktur. Her ikisi de kıyametin çok yaklaşmış olduğunu, biraz değişik üslûb ile ifade etmektedir. Enbiyâ Sûresinde şöyle deniyor: "İnsanların hesaplan yaklaştı, fakat onlar hâlâ gaflet içinde yüzmektedirler. Kendilerine Rablerinden gelen her yeni uyarıyı alay ile karşılarlar".
Kamer Sûresinde de bu mânâ şöyle ifade ediliyor: "Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı, bir mu 'cize görecek olsalar, hemen yüz çevirirler ve süregelen bir büyüdür, derler".
Nahl Sûresinde de, ileride vukubulacak azâb olayı mâzî kipiyle: "Allah'ın (azap) buyruğu geldi; onu acele istemeyin!" buyurulmaktadır.
Her iki sûrenin baş tarafında kıyametin çok yaklaştığı, kıyamet alâmetleri olan âlemin düzeninin bozulması olaylarının başlamak üzre olduğu, fakat insanların hâlâ gaflet içinde keyiflerine uydukları, bir mu'cize dahi görseler ona "büyü" deyip heveslerine devam edecekleri, hiçbir şeyden ibret almayacakları anlatılıyor. 'Cennet halkı, ateş halkına seslendi: 'Rabbimizin bize va 'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin size va 'dettiğini gerçek buldunuz mu?' (Onlar da): 'Evet,' dediler ve aralarında bir ünleyici: 'Allah'ın laneti zâlimlerin üzerine olsun!' diye ünledi. Ateş halkı cennet halkına, 'Su-yunuzdan veya Allah'ın size va'dettiği rızıktan biraz da bizim üzerimize dökün!' diye seslendiler. (Onlar da): 'Allah bu ikisini kâfirlere haram etmiştir' dediler' [8706] âyetlerinde de âhirette vukubulacak bir olay, geçmiş zaman kipiyle vukubulmuş şeklinde anlatılmaktadır. Gaye, olayın mutlaka vukubulaca-ğını anlatmak, vukubulmuş gibi kesin olduğunu vurgulamaktır.
Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Benim gönderilmem ile kıyamet şu ikisi gibidir" demiş, şehâdet parmağıyle orta parmağını işaret buyurmuştur [8707] İşte sûrenin baş tarafında kıyametin son derece yaklaştığını vurgulamak için kıyamet alâmetlerinden olan Ayın yarılması olayı, geçmiş zaman kipiyle "Ay yarıldı" şeklinde ifade edilmiştir. Asıl anlam budur. Şimdi bu "Ay yarıldı" cümlesi üzerinde müfessirler arasında ihtilâf vardır. Bir kısmına göre bunun anlamı: "Ay yarılacak" demektir. Bir kısmına göre de "Ay, Peygamber(s.a.v.)in mu'cizesi olarak yarılmıştır".
Gelen rivayetlere göre Mekkeliler, Hz. Peygamber(s.a.v.)den mu'cize istemişler, o da parmağıyle Ay'a işaret

[8704] Nahl Sûresi: 1.
[8705] Enbiyâ Sûresi: 1.
[8706] A'râf Sûresi: 44, 50.
[8707] Buhârî, Rikak: 39, Tefsîr, Sûre: 79; Müslim, Cuma: 43, Fiten: 132-135; İbn Mâce, Mukaddime: 7.

etmiş, Ay ikiye ayrılmış, sonra tekrar birleşmiştir[8708]

Abdullâh(ibn Mes'ûd)un rivayetine göre, kendisi Peyğamber(s.a.v.)le beraber Minâ'da yürürken Ay iki parçaya ayrılmış, bir parçası dağın öbür tarafında, diğeri beri tarafında kalmış. Peygamber (s.a.v.) "Şâhid olun!" demiş.[8709] Tirmizî'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) devrinde Ay iki parçaya ayrılmış, biri bir dağın üzerine, biri öbür dağın üzerine gitmiş. Müşrikler demişler ki: "Muhammed bizi büyüledi, bizi büyülese de başka insanları büyüle-yemez. Dışarıdan gelenlerden sorun." Dışarıdan gelenler de Ay'ın iki parçaya ayrıldığım gördüklerini söylemişler. Bunun üzerine bu âyetler inmiş. [8710] Bazı rivayetlere göre de Ay'ın yarılması iki defa olmuş.

Ay'ın yarılması hakkındaki rivayetler pek çok gibi görünürse de incelendiğinde bunların üç dört sahâbîye dayandırıldığı görülür. Taberî'nin sevk ettiği rivayetlerden üçü Enes ibn Mâlik'e, yedisi Abdullah ibn Mes'ûd'a, biri Abdullah ibn Ömer'e, biri Cübeyr ibn Mut'im'e, üçü de Abdullah ibn Ab-bâs'a dayandırılmaktadır. [8711] Şimdi bu sahâbîler içinde olayı görmesi muhtemel olan tek kişi, Abdullah ibn Mes'ûd'dur. Ama ona atfedilen bu rivayetlerin gerçekten onun tarafından söylenmiş olması, şüphe götürür. Bir de Hu-zeyfe'nin yaptığı bir konuşmada söylediği bir söz vardır ki bundan, Ay'ın yarılmış olmasından ziyade yarılacağı anlaşılır. Ebu Abdirrahmân es-Sülemî diyor ki: "Medâin'e indik, kente bir fersah mesafe kaldığı sırada Cuma vakti geldi. Babam ve ben (veya Übey ve ben) namazda bulunduk. Huzeyfe bize hutbe okudu, şöyle dedi: 'İyi biliniz ki Allah (O saat yaklaştı, Ay yarıldı) buyuruyor. İyi biliniz ki kıyamet yaklaşmış, Ay yarılmıştır. İyi biliniz ki Dünyâ, ayrılacağını ilân etmiştir. İyi biliniz ki bugün antrenman, yarın koşudur.'Baba-ma dedim ki: 'Yarın insanlar yarışacak mı?' Dedi ki: 'Yavrum sen câhilsin, bu yarış, amel yarışıdır.' Sonra ertesi Cuma oldu. Yine namaza gittik. Huzeyfe hutbe okudu: 'Yüce Allah (O saat yaklaştı, Ay yarıldı) buyuruyor. İyi biliniz ki kıyamet saati yaklaşmış, Ay yarılmıştır. İyi biliniz ki Dünyâ ayrılacağını ilân etmiştir. İyi biliniz ki bugün antrenman yarın yarıştır. Hedef de ateştir (cehenneme kadar koşulacaktır). Asıl koşucu, (cehennemi geçip) cennete varandır"[8712]

Taberî'nin, Abdullah ibn 'Abbâs'tan rivayetine göre de bu Ay yarılması olayı, bir Ay tutulmasından ibarettir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) devrinde Ay tutuldu, 'Aya büyü yapıldı' dediler. (O saat yaklaştı, Ay yarıldı. Bir âyet gör-dükleri zaman, sürekli bir büyüdür, derler) âyetleri indi"[8713]

Yukarıda belirttiğimiz gibi bazı müfessirler, buradaki mâzî sığasının, ileride vukubulacak bir kıyamet alâmetinin kesinliğini vurgulamak için kullanıldığını, buradaki " anlamında olduğunu söylemişlerdir. Osman ibn Atâ ve Hasan Basrî'nin bu görüşte oldukları rivayet edilir.

Ayın yarılmış olduğunu kabul eden müfessirlere göre, müşriklerin, bir âyet (mu'cize) gördükleri zaman yüz çevirip ona büyü diyeceklerini anlatan ikinci âyet, Peygamber (s.a.v.) devrinde böyle olağan üstü bir şeyin vukubul-duğunu gösterir. Demek ki onlar Ayın yarıldığım görmüşler, fakat yine Pey-ğamber'in peygamberliğini kabul etmemişler, bu olaya "büyü" demişlerdin Bu tefsîr, ilk anda kuvvetli gibi görünürse de bize göre bu âyet, müşriklerin inkârdaki ısrar ve kararlılıklarını belirtmektedir. Bunun anlamı şudur:

Kıyamet yaklaştı, Ay yarıldı, yani hemen hemen Kıyamet kopup, Ay da yarılmak üzeredir. Fakat şu müşrikler inkârda o kadar kararlıdırlar ki kıyamet arefesinde Ayın yarıldığım görseler dahi yine kıyametin kopacağına ihti-mal vermezler, bu olaya "6üyü" deyip keyif ve heveslerine, gafletlerine devam ederler. Nitekim "Biz onların üzerine melekleri indirseydik, ölüler kendilerine konuşsaydı ve herşeyi toplayıp karşılarına getirseydik, Allah dilemedikten sonra onlar yine inanmazlardı. Fakat çokları bilmezler" [8714] âyeti de müşriklerin imansızlıktaki bu kararlılıklarını ifade eder. Şimdi inanmamağa bu kadar kararlı insanlara mu'cize göstermenin ne yararı vardır ki onlara mu'cize göstermek üzere Ay yarılmış olsun? Râzî, müfessirlerin çoğunun, "Ayın yarılması, kıyamet alâmetlerindendir. Kıyamete yakın zamanda Ay yanlacaktır" dediklerini söylüyor fakat kendisi bu görüşü zayıf bularak Ayın, fi'len yarılmış olduğunu ileri sürüyor [8715]

Fakat Râzî'nin bu rivayetlere dayanarak zayıf bulduğu görüş, gerçekte doğrudur. Çünkü şayet bu rivayetlerin belirttiği gibi gerçekten Ay'ın yarılmış olduğunu kabul edersek, Kur'ân'ın genel prensiplerine ters düşeriz. Zira Kur'-ân, müşriklerin bu tür mu'cize taleplerini reddetmektedir:

"Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yahut Yer'in parçalandığı, yahut ölülerin konuşturulduğu bir Kur'ân (gökten inmiş böyle bir okuma parçası) olsaydı, (bu Kur'ân olurdu. Ama böyle bir Kur'ân yoktur. Okuma ile dağlar yürümez, Yer yarılmaz). Bütün bu işler Allah'a aittir. (Müşriklerin inkârlarına üzülen) mü'minler. hâlâ anlamadılar mı ki Allah dikseydi, bütün insanları yola iletirdi..."[8716]

"Dediler ki: Yerden bize bir göze fışkırtmadıkça sana inanmayız. Yahut senin hurmalardan ve üzümlerden oluşan bir bahçen olmalı, aralarından ırmaklar fışkırtmaksın. Yahut zannettiğin gibi üzerimize gökten parçalar

---

[8708] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 54.
[8709] Tirmizî, Tefsîr: 54; Müslim, Sıfâtu'l-munâfikîn: 43-44.
[8710] Tirmizî, Tefsîr: 54; et-Tâc: 4/248; Câmi'u'l-beyân: 27/85; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/263.
[8711] Câmi'u'l-beyân: 27/84-85.
[8712] Câmi'u'l-beyân: 27/86.
[8713] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/263. Bu rivayet Taberânî'den alınmıştır.
[8714] En'âm Sûresi: 111.
[8715] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/29.
[8716] Ra'd Sûresi: 31.

dü-şürmelisin, yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin; yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Maamâfih sen, bizim üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe senin göğe çıkmana da inanmayız. De ki: 'Ben sadece bir elçi olarak gönderilen bir insan değil miyim? (Bunları yapmak bana düşmez. Benim görevim, böyle mu'cizeler göstermek değil, risâle-timi duyurmaktır)"[8717]

İniş sırasına göre Kamer Sûresinden önce inmiş olan Müddessir Sûresinde müşriklerin mu'cize isteklerine bir kere işaret edilmiştir: "Hayır, onlardan her kişi, kendisine açılmış sayfalar verilmesini istiyor" [8718] Bu talepleri zikredildikten sonra hemen şöyle reddediliyor: "Hayır (iyi bilsinler ki) o bir ikazdır, dileyen onu düşünür, öğüt alır!"[8719]

Kamer Sûresinden sonra inmiş olan Sâd Sûresinde ise Ay'ın yarılması olayına en ufak bir işaret yoktur. Eğer o sûrenin inişinden önce böyle önemli bir olay vukubulmuş olsaydı, o sûrede mutlaka buna işaret edilirdi. Çünkü önemli olayların ardından inen sûrelerde o olaylara işaret vardır. İsrâ, Bedir, Ahzâb (Hendek) Olaylarından sonra inen sûrelerde bu olaylara işaret bulunduğu gibi.

"Müstemirr", mürur kökünden gelir. Meşhur anlamı, birbiri ardınca gelen, sürekli demektir. Ebû'l-Âliye ve Dahhâk'in dediği gibi imrâr kökünden gelirse sağlam anlamına gelir. Imrâru'l-habl: İpi sağlam bükmektir. Sürekli veya sağlam büyü" sözü de Ay'ın yarılması olayının, bir an için vukubulup geçen bir olay değil, sürekli bir olay olacağını gösterir. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında vukubulduğu söylenen olay, sürekli değil, geçici bir olaydır. Sürekli olsaydı bize kadar gelirdi, bize kadar gelmediği gibi Peyğamber'in sahâbîlerinden de, olay hakkında İbn Mes'ûd'-dan başka şâhid yoktur. Onun da gerçekten böyle söyleyip söylemediği şüphelidir. Öyle ise âyette işaret edilen yarılma olayı, böyle geçici bir olay değil, kıyamete yakın vukubulacak sürekli ve kalıcı bir olaydır ki o da Güneşin, Ayın dağılıp parçalanmasıdır. Artık parçalanmadan sonra bir daha bir araya toplanmayacaktır, yani bu Güneş ve bu Ay olmayacaktır. "Güneş durulduğu zaman, yıldızlar kararıp döküldüğü zaman, dağlar yürütüldüğü zaman..." [8720]

Ku.r'ân'da müşriklerin mu'cize talepleri birkaç yerde tekrar edilip reddedilir. Peyğamber'in görevinin mu'cize göstermek değil, kendisine vahyedilenleri duyurmak olduğu, ne kadar mu'cize görseler de yine inanmayacakları, esasen onlar da inanmak için değil, fakat alay maksadıyle böyle isteklerde bulundukları belirtilir. Binaenaleyh burada "Yarıldı" ifadesinin, "Yarılacak" anlamında olduğu görüşü tercihe şayandır. Çünkü yüce Allah, İsrâ Sûresinin yukarıda meallerini verdiğimiz 90-93 ncü âyetlerinde, müşriklerin, Peyğamber(s.a.v.)e, yerden bir çeşme fışkırtmasını, gökten üzerlerine parçalar düşürmesini, Allah'ı ve melekleri karşılarına getirip kendilerine göstermesini, kendisinin altundan bir evi olmasını, göğe çıkmasını, gökten kendilerine, elleriyle tutacakları bir kitap getirmesini önerdikleri belirtildikten sonra Peyğamber'in görevinin mu'ci-zeler getirmek değil, sadece gerçekleri duyurmak olduğu vurgulanıyor. Ra'd Sûresinin 38-40 ncı âyetlerinde de Hz. Muhammed'den önce de elçiler gönderildiği, hiçbir elçinin, Allah'ın izni olmadan mu'cize getiremeyeceği, her önemli işin Allah katında yazılı bir zamanı bulunduğu, o zaman gelince Allah'ın dilediği toplulukları sileceği, dilediklerini bırakacağı, müşriklerin başlarına gelecek azabı Peyğamber'in görüp görmemesinin önemli olmadığı, onun görevinin, peygamberliğini tebliğ olduğu belirtilmektedir, îsrâ Sûresinin 59 ncu âyetinde de: "Bizi mu'cizelergöndermekten alıkoyan şey, evvelkilerin onları yalanlamış olmasıdır. Semûd kavmine açık bir mu'cize olarak dişi deveyi verdik, o yüzden kendilerine zulmettiler (deveyi boğazlayarak canlarına yazık etmiş oldular). Halbuki biz o (istenen) mu'cizeleri, yalnız korkutmak için göndeririz" buyurulmak-tadır. Bu âyet, açıkça Peygamber'den bu tür mu'cize isteyenlerin taleplerinin reddedildiğini, böyle bir mu'cize verilmediğini, çünkü bu mu'cizele-rin korkutmak için gösterileceğini, bunu gördükleri halde inanmayanların helak olacaklarını, Peyğamber'in kavminin helake uğramaması için böyle mu'izeler gösterilmediğini bildirmektedir. Kur'ân'ın bu açık ifadelerine rağmen biz yine Ay'ın peyğamber'in bir mu'cizesi olarak yarıldığı-m iddia edersek, böyle mu'cizeler verilmediğini söyleyen Kur'ân âyetle-riyle çelişkiye düşeriz.

Bu mu'cizeler insanları korkutarak imana sevk etmek için gösterilir. Bunları gördükleri halde inanmayanlar, derhal helak edilirler. Halbuki Ay'ın yarılması mu'cizesine "Büyü" deyip inkâr edenler helak olmamıştır, demek ki böyle bir şey olmamıştır. Olsaydı Kur'ân'ın ifadesine göre inkâr edenlerin derhal helak edilmeleri gerekirdi.

Gerçi mu'cize, Allah'ın vereceği bir güçle olur, Peyğamber'den mu'cize-nin zuhuru uzak görülmez. Peyğamber'in, kendi devrine âit bazı istikbal olaylarını bazan ru'yâ, bazan da ilham neticesi haber verdiği bir gerçektir ama dağlan devirmek, ırmaklar fışkırtmak, denizleri yarmak, Ayı yarmak gibi maddî mu'cizeler, Hz. Peyğamber'den sâdır olmamıştır. Onun en büyük mu'cize-si Kur'ân-ı Kerîm'dir. Esasen Araplar Kur'ân için "Sürekli, kalıcı büyü" diyorlardı. Belki de bu sûrenin başında da onların Kur'ân âyetleri için söyledikleri bu söz nakledilmektedir. "Bir âyet gördükleri zaman: Sürekli, kalıcı büyüdür derler" âyetinden kasıt, âfâkî mu'cize değil, Kur'ân âyeti olması da . muhtemeldir. Nitekim Müddessir Sûresinin 18-24 ncü âyetlerinde onların düşünüp taşınarak Kur'ân'a "Rivayet edilip öğretilen bir büyü" dedikleri anlatılmaktadır. Mâide: 110, Yûnus: 76, Hûd: 7, Nemi: 13, Sebe': 43, Saff: 6 vs. âyetlerde müşriklerin Kur'ân'a büyü dedikleri anlatılmaktadır.

Andolsun onlara, uyarıcı haberler geldi." Müzdecer, zecr kökünden ismi mef'uldür, fakat ismi fail anlamındadır.

[8717] İsrâ Sûresi: 90-93.
[8718] Müddessir Sûresi: 52.
[8719] Müddessir Sûresi: 54-55.
[8720] Tekvîr Sûresi: 1-3.

Zecr menetmek, müzdecer menedici demektir." içinde menedi-ci, uyarıcı şeyler bulunan anlamınadır. Biz bunu uyaran diye terceme ettik. Kur'ân, geçmiş milletlerin hikayeleriyle, hikmetleriyle insanları şirkten, kötülüklerden meneder. Ama öğüt almayana, uyarıyı dinlemeyene bir yarar sağlamaz. " istifham için de, nefy için de olabilir. İstifham için olursa âyet: "Onlara uyanlar geldi ama uyarıların onlara ne yararı var ki?" anlamına gelir. Nefy için olursa: "Onlara uyarılar geldi ama uyanlar bir yarar sağlamıyor" mânâsını ifade eder.
6 ncı âyetteki " Onlardan dön, vazgeç" emri, benzerleri gibi Peyğamber'i tesellî üslûbudur. Bu ve benzeri âyetler, müşriklerin tutumlarına üzülen Peyğamber(s.a.v.)i tesellî etmektedir. Peyğamber(s.a.v.)e dâvasını tamamen bırakması, onları uyarmaktan vazgeçmesi anlamını taşımaz. Şu mânâya gelir: Sen onlara aldırma, uyarılarına devam et, kıyamet çağması, bilinmeyen, işitilmemiş, görülmemiş derecede dehşetli bir duruşmaya çağırdığı zaman onların durumu perişandır. O gün o insanlar etrafa dağılan çekirgeler gibi kabirlerden çıkıp yayılırlar.
İsrafil'in üfleyeceği boru, Yüce Dîvân'daki duruşmaya 'tytme çağırışıdır. Hakk'ın bu çağırışına bütün canlar uyar, dirilip kabirlerden ç«Varlar. Dirilip kalkanlar o kadar çok, o kadar şaşkındırlar ki gözleri dehşetten tionup kalır. Yahut hakir olarak aşağı düşer, süzülür, böyle perişan, korkudan bitkin bir vaziyette çağırana doğru koşarlar. İşte inkâr edenler orada gerçeği görünce o günün çetin bir gün olduğunu söylerler.
9- Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanlamıştı. Kulumuzu yalanladılar: "Mecnundur" dediler ve o (tebliğden) menedildi. 10- Bunun üzerine Rabbine: "Ben yenik düştüm, yardım et!" diye yalvardı. 11- Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık. 12- Yeri kaynaklar halinde fışkırttık, (göğün ve yerin) su(yu), takdir edilmiş bir işin olması için birleşti. 13- Nuh'u da tahtalar ve çiviler(le yapılmış gemi) üzerinde taşıdık. 14- Kendisine karşı nankörlük edilen kulumuza bir ödül olarak gemi, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu. 15- Bunu bir ibret olarak bıraktık, ibret alan yok mudur? 16- Benim azabım ve uyarılarım nasılmış (görsünler diye). 17- Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur? 18- Âd da yalanladı, ama azabım ve uyarılarım nasıl oldu? 19- Biz onların üstüne tamamen uğursuz bir günde uğultulu bir kasırga saldık. 20- Bir kasırga ki, insanları, sanki köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi koparıp deviriyordu.
21- Nasılmış benim azabım ve uyanlarım? 22- Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur? 23- Semûd da uyarıları yalanladı: 24- "Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz" dediler. 25-"Zikir, aramızdan ona mı bırakıldı? Hayır, o yalancı küstahın biridir". 26- (Salih'e dedik ki): Yarın onlar, yalancı küstahın kim olduğunu bilecekler. 27- Biz onlara, kendilerini sınamak için dişi deveyi göndereceğiz. Hele sen onları gözetle, sabret. 28- Onlara, suyun aralarında paylaştırılacağını haber ver; içme sırası kiminse o gelip suyunu alsın. 29-Bir arkadaşlarını çağırdılar o da bıçağı çekip (deveyi) kesti. 30- Ama azabım ve uyarılarım nasıl oldu? 31- Biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik; ağılanın topladığı kuru ot gibi kırılıp döküldüler. 32-Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık, öğüt alan yok mudur? 33- Lût'un kavmi de uyarıları yalanladı. 34- Biz de üstlerine (taşlar savuran) bir fırtına gönderdik, yalnız Lût ailesini seher vakti kurtardık; 35- Tarafımızdan bir nimet olarak. Biz şükredeni böyle ödüllendiririz. 36- Lût onları bizim yakalamamıza karşı uyarmıştı, fakat uyarılara karşı kuşku duydular. 37- Onun konuklarından murad almağa kalkıştılar. Biz de gözlerini siliverdik: "Haydi azabımı ve uyarılarımı tadın!" 38- Sabah erkenden onları kararlı bir azâb yakaladı. 39-"Azâbımı ve uyarılarımı tadın!" 40- Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur? 41- Fir'avn'ın kavmine de uyarılar gelmişti. 42- Bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları, gâlib ve güçlü(pâdişâti)ın yakalamasıyla yakaladık.

Tefsîr:

Nuh'a dinlenmiştir dediler ve Nûh, dâvasını tebliğ etmekten menedildi. Bu işten vazgeçmediği takdirde kendisini taşlayacaklarını söylediler.
Hurmanın aczi, köküdür. Münka'ir de yerinden kopmuş demektir. Burada rüzgârın insanları, yerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi savurduğu anlatılmaktadır. Su 'ur, çılgınlık; esir, son derece yalancı, kendini beğenmiş, küstah, şımarık; fitne, sınama, baskı, işkence anlamlarına gelir. Heşîm, kurumuş ot; el-muhtezır, hayvanları için ağıl yapan, yahut yanmış kurumuş demektir. Burada ağılanın, havyanları için mereğe koyduğu kurumuş otlar gibi o kâfirlerin de kuruyup gittikleri anlatılmaktadır. Hâsıb: Şiddetiyle taşları savuran rüzgâr : ez-Zubur: Hz. Peygamberden önce inmiş olan İlâhî kitaplardır. Lemh-i basar: Göz açıp kapama, yani bir ân; eşya' benzerler demektir.
9-42 nci âyetlerde beş Peygamber kıssasına işaret edilir. Bunlar: Nûh, Hûd, Salih, Lût ve Mûsâ Peygamberlerdir.
9-16: Nûh, kavminin yalanlaması karşısında bunalarak Allah'tan yardım isteyince Allah'ın yardımı yetişmiş, Nûh ve kendisine inananlar, bindikleri gemi ile kurtarılmış, onu yalanlayanlar, gökten boşalan ve yerden fışkıran sularla boğulmuşlardır.
18-22: Peygamberleri Hûd'u yalanlayan Âd kavmi de yedi gece, sekiz gün süren soğuk, kavurucu bir kasırga ile helak edilmiştir.
23-32: Peygamberleri Salih'i yalanlayan ve ona bir mu'cize olarak verilen dişi deveyi kesen Semûd kavmi de bir gürültü ile helak edilmiş ve bu adamlar, ağılanın, ya da tarlanın kurumuş otları gibi cansız yere serilmişlerdir.
33-40: Peygamberleri Lût'u yalanlayarak çirkin işler yapan: Kadınları bırakıp erkeklerle cinsel ilişki kuran Lût kavmi de Allah'ın azabına uğramış, bir deprem onların yurtlarının altını üstüne getirmiş, Lût ailesi dışında ka-

lanların hepsi helak olmuşlardır.
41-42: Allah Musa'yı yalanlayan Fir'avn ve adamlarını da cezalandırıp denizde boğmuştur.
Son kıssa hariç, diğer kıssaların ardından "Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık, öğüt alan yok mudur?" âyeti tekrar edilmektedir. Bu âyetin tekrarından da anlaşıldığı üzre bu kıssaların anlatımından asıl amaç, Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavmini öğüt almağa, Peygamber'e itaate yöneltmektir. Nitekim peygamberleri yalanlayan kavimlerin sonucuna işaret edildikten sonra hitap Peygamber(s.a.v.)i yalanlayan müşriklere çevriliyor: "Şimdi sizin kâfirleriniz onlardan hayırlı mıdır?" buyuruluyor. Yani siz onlardan iyi misiniz ki, o nankör kavimleri helak eden Allah sizi helak etmesin?
Semûd, Âd ve Fir'avn kavimleri, bu sûreden önce inen Fecr Sûresinde zikredilmiştir. Fakat Nûh ve Lût kavimleri, iniş sırasına göre ilk defa bu sûrede anılmaktadır. Daha sonra inen sûrelerde de zikredilmiştir. Bunların kıssaları, Eski Ahid Kitaplarında uzun olarak anlatılır. Kur'ân'ın söyledikleri, ana çizgileriyle onların özetidir.
Nuh'un yaşadığı ve Tûfân'ın olduğu bölgeyi kesin biçimde söylemek mümkün değildir. Ancak Kur'ân, Nuh'un gemisinin, Cûdî Dağına konduğunu söyler. Cudi Dağı, Anadolu'da, Cizre kasabası yanında bulunan küçük bir dağdır. Tevrat ve Kur'ân'dan anlaşıldığına göre Nûh, ilk insan Âdem'den sonra gelen ilk peygamberdir.
Lût, Hz. İbrahim'in amcası oğludur. Onunla birlikte Irak'tan Ken'ân iline gelmiş, sonra ölü Deniz kıyısında Sodom ve Gomorra kentlerinin bulunduğu bölgede yaşamıştır. Allah, halkı şerre, livâtaya düşkün olan bu kentleri yıkıp halkını, helak etmiştir. Bunların harabeleri hâlâ o kıyıda mevcuttur.
Kureyş ticaret kervanları buralardan geçer ve bu kentler hakkındaki öyküleri duyarlardı. Yüce Allah, Kureyşe, gelip geçtikleri yerlerde gördükleri harabelerin öyküsünü hatırlatmaktadır: "Lût da gönderilen elçilerdendi. Onu ve ailesini kurtardık. Yalnız kalacaklar arasında bulunan ihtiyar bir kadın hariç. Sonra ötekileri kırdık. Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz: Sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?"[8721]
43- Şimdi sizin kâfirleriniz, ötekilerinizden hayırlı mı? Yoksa Kitaplarda sizin için bir berâet mi var (sizin sorumlu olmayacağınız mı yazılı)? 44- Yoksa: "Biz muzaffer (yenilmez) bir topluluğuz" mu diyorlar? 45- O topluluk bozulacak ve geriye dönüp kaçacaklardır. 46- Hayır, buluşma zamanları (u-yarıldıkları) saattir. O saat, cidden çok feci ve acıdır. 47- Suçlular bir sapıklık ve çılgınlık içindedirler. 48- O gün yüzükoyun ateşe sürüklenecekler: "Cehennemin dokunuşunu tadın!" diye. 49- Biz herşeyi bir kadere (bir düzen ve plâna göre) yaratmışızdır. 50- Bizim buyruğumuz yalnız bir tektir, göz açıp yumma gibidir (buyurduğumuz şey, hemen bir anda yapılır). 57- An-dolsun biz sizin benzerlerinizi hep helak ettik, öğüt alan yok mudur? 52-îşledikleri her şey kitaplarda vardır; 53- Küçük, büy ük hepsi satır satır yazılmıştır. 54- Korunanlar cennetlerde, ırmaklaıiyn kenarların)Gfarcfrr; 55-Güçlü Pâdişâhın huzurunda doğruluk koltuklarındadırlar.

Tefsîr:

43-44: Sizin kâfirleriniz, ötekilerinizden, yani o eski kâfirlerden iyi mi? Siz onlardan iyi misiniz ki onları helak eden Allah sizi helak etmesin? Yoksa sizin helak edilmeyeceğinize, yaptıklarınızdan berâet edeceğinize, sorumlu olmayacağınıza dair kitaplarda bir hüküm mü var? Yoksa siz topluluğunuza mı güveniyorsunuz? Yenilmez bir toplum olduğunuzu mu sanıyorsunuz? O topluluğunuz bozulup kaçacak, buradaki bozulma ve öldürülme ile azâbları bitmeyecek, asıl bundan sonra karşılaşacakları kıyamet sâatindeki azâb çok daha feci ve acı olacaktır.
Peygamber (s.a.v.), Bedir günü kendisine yapılan çadırda şöyle duâ ediyordu: "Allahım, bize verdiğin söz yüzü hürmetine sana yalvarıyorum, bize yardım eyle!" Allahım, istersen bugünden sonra bir daha sana ibadet edilmez (müslümanlar bozulursa sana tapan kalmaz)/" (Ebubekir Peygamber'in elini tutarak): "Yâ Resûlâllâh, Rabbine yalvardığın yeter!" dedi. Peygamber (s.a.v.) zırhlı olarak, bulunduğu yerden dışarı çıktı, şöyle diyordu: "O topluluk bozulacak ve geri dönüp kaçacaklar. Buluşma zamanları, (uyarıldıkları) saattir. O saat cidden çok feci ve acıdır!"[8722]
45-46 ncı âyetler, ileride müşrik topluluğunun bozulacağını, bir bölümünün öldürüleceğini, bir bölümünün de kaçacağını haber vermektedir.
Bu hadisten 45-46 ncı âyetlerin, Bedir Savaşı esnasında indiği hatıra gelebilir. Gerçekte öyle değildir. Rivayette âyetlerin orada indiği değil, Peygamber'in, duâ ve niyazından sonra bu âyetleri bir müjde olarak okuyup dışarı çıktığı anlatılmaktadır. Âyetler daha önce Mekke'de inmişti. Nitekim Hz. 'Âîşe-nin: "Ben Mekke'de küçük bir kız olarak oynarken Muhammed'e: (Buluşma zamanlan uyarıldıkları) saattir. O saat cidden çok feci ve acıdır) inmişti" dediğini, Buhârî, Yûsuf ibn Mâhenk'ten rivayet etmiştir [8723] İbn Ebî Hatim de İkrime'den Hz. Ömer'in şu sözünü rivayet etmiştir: "O topluluk bozulacak ve geriye dönüp kaçacaklar" indiği zaman, bozulacak olan hangi topluluktur diyen Ömer, "Bedir'de Allah'ın Elçisini zırh içinde görünce bu âyetin mânâsını anladım" demiştir[8724]
Demek ki Mekke'de inen bu âyetler, ileride müşriklerin bozulacaklarını, öldürüleceklerini, bir kısmının da kaçacağını haber vermektedir.

[8721] Sâffât Sûresi: 133-138.
[8722] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 54/5-6.
[8723] Tefsîr, Sûre: 54/6.
[8724] tbn Kesîr, Tefsîr: 4/267.

47-48: Şimdi burada onların dünyâ hayâtı bitmiş, âhiret hayâtı başlamıştır.
Sapıklık ve çılgınlık içinde bulunan bu suçluların, dünyâda helak ile cezalandırıldıktan sonra âhirette de yüz üstü sürütülerek âteşe atılacakları ve onlara: "Sekar'ın dokunuşunu tadın!" denileceği belirtiliyor ve bu âhiret sahnesi gösterildikten sonra yüce Allah:
49-50 nci âyetlerde herşeyi bir kaderle yani tedbîr ve hesab ile altığını, herşeyin bir zamanı ve ölçüsü bulunduğunu, onlara göre çok uzun ve uzak görünen işlerin, Allah'a göre göz açıp yumma gibi kısa olduğunu vurguluyor. Onlar azabı ve âhireti uzak görüyorlar. Onlara uzun gelen zaman, Allah'a göre bir ândan ibarettir. Çünkü Allah için zaman yoktur. Zaman, yaratıklar için yaratılmıştır. İnsanlara uzun gelen binlerce, milyonlarca, hattâ milyarlarca yıl, Allah'a göre bir ân gibi kısadır, hattâ hiçtir. Çünkü O, zaman üstüdür. Yahut son âyetin mânâsı, "Bizim buyruğumuz, göz açıp yumma gibi kısa bir zamanda, yani hemen ânında yerine getirilir" demektir.
Müfessirler, 49 ncu âyetteki "kader" kelimesini, Allah'ın ezelde in— sanların yapacakları işleri ve kâinattaki herşeyi takdir ettiği şeklinde izah eden rivayetler naklederler. Bunlara göre bu âyet inince bazı müslümanlar Peyğamber(s.a.v.)e gelip: "Öyle ise çalışmak niçin? Kadere güvenip çalışmayı bıraksak olmaz mı? Yaptığımız iş, bizim yeni yaptığımız bir şey midir?" demişler. Peygamber (s.a.v.): "Siz amel ediniz, herkese yaratıldığı iş kolay-laştirilir" [8725] demiş. Yine rivayete göre müşrikler gelip peygamberler hakkında tartışmışlar bu iki âyet inmiş [8726] Bir rivayete göre de Hz. Peygamber, bu âyetin, âhir zamanda gelecek ve Allah'ın kaderini yalanlayacak bir cemâat hakkında indiğini söylemiş [8727] Abdullah ibn Ömer de Peygamberin: "Her ümmetin mecûsîleri vardır. Benim ümmetimin mecûsîleri de kader yoktur diyenlerdir. Hasta olurlarsa onları sormayınız, ölürlerse cenazelerine gitme-yinz" [8728] dediğini rivayet etmiştir. Eiâuhüreyre'den gelen bir rivayete göre: "Peygamber (s.a.v.) geldi, biz kader hakkında tartışıyorduk. O kadar kızdı ki yüzü kızardı, yanaklarında birer nar dânesi belirir gibi oldu. Sonra şöyle buyurdu: Size böyle mi emredildi? Ben size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu hususta tartışmağa girince helak olmuşlardır. Ben size tartışmayınız diye kesinlikle emrettim, kesinlikle emrettim"[8729]
İşte müfessirler, bu rivayetlere dayanarak kader meselesine girmişlerdir. Kader Allah'ın ezelî ilmidir ve Allah zamansız olduğu için O'nun ilmini bizim ölçülerimizle değerlendirip o bilginin mahiyeti hakkında bir hüküm vermemiz yanlış olur. Ancak kader hakkında gelen bu rivayetler senet bakımından sağlam olsa bile içerik bakımından sağlam değildir. Bunların, bu konuda mezhepler arasında çıkan tartışmalar sonucunda ortaya atıldığında şüphe yoktur. Bir kere bu iki âyetin, kaderi inkâr edenler hakkında indiğini söyleyen rivayet uydurmadır. Çünkü Hz. Peygamber zamanında müslümanlar arasında kader tartışmaları yoktu ki onlar hakkında âyet insin? Kaderi inkâr edenlerin, bu ümmetin mecûsîleri olduklarını, onların cenazelerine dahi gidilmemesini bildiren hadisin uydurma olduğu su götürmez bir gerçektir. Çünkü bu, Kaderiyye'ye karşı uydurulmuş bir sözdür. Bunda mezhep tartışmalarının parmağı görülmektedir. Zaten îbn Ke§îr de bu şekliyle bu hadisi altı kitaptan hiçbirinin rivayet etmediğini, kaderi yalanlayanların meshedileceğini bildiren bir hadis için de Tirmizî'nin garip dediğini kaydediyor'.[8730]
Bu âyetlerin, gelip Peygamberle kader hakkında tartışan müşrikler hakkında indiği rivayeti [8731] de doğru olamaz. Çünkü Peygamberle müşrikler arasında temel tartışma konusu kader değil, Allah'ın birliği, yalnız O'na tapılacağı ve âhiret sorumluluğu meselesi idi. Peyğamber(s.a.v.)in, müşriklerle, sonradan çıkan kelâmî üslûplarla tartışığı görülmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu tür tartışmalar yoktur. Onun üslûbu herkesin anlayacağı açıklık ve netliktedir. Kaldı ki bu âyetler Mekke'de inmişti. Ebuhüreyre ise Medine devrinin sonlarında, Peyğamber(s.a.v.)in sohpetine katılmıştır. Mekke devrinin ilk yıllarında inen âyetlerin iniş sebebini bilmesi uzak bir ihtimaldir. Çünkü kendisi olaya tanık olmamıştır. Olaya tanık olanlardan da böyle bir rivayet gelmemiştir.
Ayrıca bu iki âyetin, böyle ferdî bir vak'a üzerine indiği varsayıhrsa öteki âyetlerden ayrı inmiş olması gerekir. Halbuki âyetler öncesine ve sonrasına bağlıdır. "O gün onlar, yüzü koyun, âteşe sürüklenecekler: Sekar'ın dokunuşunu tadın! diye" âyetini üst tarafından ayn düşünürseniz bir anlam çıkmaz. Çünkü ateşe sürüklenip götürülenler kimlerdir, zamirler kimlere gider, belli olmaz. Ama "Suçlular bir sapıklık ve çılgınlık içindedirler" âyeti ile beraber okunursa kıyamet günü suçluların cehenneme sürüklenecekleri anlaşılır. Ve yine anlaşılır ki âyetlerin sözakışında kader konusu yoktur. Burada kader, herşeyin bir hesap ve ölçü ile ve bir zamana bağlı olarak yaratıldığı, başı boş, ölçüsüz, hesapsız, 'aşvâî olmadığı anlamınadır. Bu âyetler, kaza ve kader tartışmalarını içermez. " O'nun katında herşey bir miktar (ölçü) iledir" [8732] âyeti gibi, Biz herşeyi bir kaderle yarattık" âyeti de herşeyin bir miktar, ölçü ile yaratıldığını, bir zamanı bulunduğunu, zamansız, hesapsız, ölçüsüz ve plânsız bir şeyin olmadığını belirtmektedir. Âyetler, insanların kendi yaptıkları işler hakkında değil, Allah'ın

[8725] Buhârî, Tefsir, Sûre: 92/3-5, 7, Edeb: 120, Kader: 4, Tevhîd: 54; Müslim, Kader: 6-7; Ebû Dâvûd, Sünnet: 16; Tirmizî, Kader: 3, Tefsîr: Sûre: 11; İbn Mâce, Mukaddime: 10, Ticâ-rât: 2; İbn Hanbel, Musned: 1/6...
[8726] et-Tâc: 4/249. Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir.
[8727] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/268. Rivayet İbn Ebî Hâtim'den alınmıştır.
[8728] Hadisi İbn Hanbel rivayet etmiştir. Musned: 2/86, 5/407. Benzeri Ebû Dâvûd, Sünnet: 16; İbn Mâce, Mukaddime: 10'da da vardır.
[8729] Tirmizî, Kader: 1; et-Tâc: 4/249.
[8730] Tefsîr: 4/269.
[8731] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 54; Müslim, Kader: 19.
[8732] Ra'd Sûresi: 8.

yaptığı işler hakkındadır. Yani Allah herşeyi bir ölçü ve bir zaman ile yaratır. Eski milletler nasıl helak olup Allah'ın azabına uğramışlarsa bu müşrik-lef de bir gün o azaba uğrayacaklar, ateşin içine yüzü koyun sürütülüp atılacaklardır. Bunların azaba çarpılacakları zaman da gelecektir. Bunların yaptıkları kendi yanlarına kalmayacaktır. Zira her yaptıkları tesbit ediliyor. Büyük küçük ne yapmışlarsa satır satır yazılmıştır. Onlar o yaptıklarının cezalarını göreceklerdir. Suçluların durumu böyledir. Ama suçlardan korunanlar bahçelerde, ırmak kenarlarında, en kudretli Pâdişâhın huzurunda doğruluk koltuklarında ağırlanırlar. Suçluların cezası öyle feci ve acı; suçsuzların ödülü de böyle tatlıdır!

Yaptıkları her şey kitaplardadır. Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır" âyetleri, suçluların yaptıkları herşeyin, her suçun kitaplara yazıldığını, o suçlardan hesaba çekileceklerini ifade eder. Yoksa insanların yaptıkları işler ezelde yazılmıştır anlamına gelmez. Bu âyetler aynen: "Her insanın amel kuşunu boynuna doladık, kıyamet gününde onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız: Kitabını oku, bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter (kendi hesabını kendin görebilirsin deriz) [8733], "Onun sağında ve solunda oturan iki alıcı (melek, yaptıklarını) kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki mutlaka onu gözetleyen, dediklerini zapteden bir melek olmasın" [8734], "Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür" [8735], "O gün her can, yapmış olduğu hayrı ve şerri hazır bulur" [8736], "Kitap ortaya konmuştur. Suçluların, onun içindekilerden korkarak: 'Vah bize, bu kitaba da ne oluyor, ne küçük ne de büyük hiçbir şey bırakmıyor (yaptığımız herşeyi) sayıp döküyor' dediklerini görürsün. Yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Rabbin kimseye zulmetmez" [8737] âyetleri gibi insanların yaptıkları işlerin yazıldığını ve bu işlerin karşılığını mutlaka göreceklerini ifade etmektedir. Bu âyetlerde kader meselesi yoktur.

Âyetlerin anlatmak istediği mânâ budur. Fakat Hz. Peygamber devrinden hayli zaman sonra ortaya çıkan Kaderiyye, Cebriyye gibi fırkalar, Kelâm ekolleri, âyetlerde kendi kafalarındaki düşünceleri okumuşlar ve âyetleri, istedikleri gibi yorumlayabilmek için her fırka, kendinden olmayanı sapık gösterecek hadisler ortaya atmışlardır. Bu konuda hadis çok değildir. Daha ziyâde bu rivayetler, sahâbîlere dayandırılmıştır. İbn Kesîr'in tefsirine bakılırsa, konu üzerindeki tartışmaların şiddeti anlaşılır.

Şimdi bu sözlerimizle bizim kaderi inkâr ettiğimiz sanılmasın. Elbette kader vardır. Fakat kader Allah'ın ezelî bilgisi ve herşeyi bir hesaba, ölçüye göre yaratmış olması, olmuş ve olacak herşeyi bilmesi demektir. O'nun bilgisine sonradan bir şey eklenmez. O, olmuş ve olacak herşeyi bilir. Şimdi bildiği gibi ezelde de bilir. Esasen O'nun zâtı için öncelik sonralık da yoktur. Çünkü zaman da O'nun yaratıklarındandır. İşte Allah'ın bilgisi kaderdir. Fakat biz O'nun bilgisinin mâhiyetini bilemeyiz. Çünkü O zamansız bilgidir. Biz za-ıanla sınırlıyız. Zaman içinde olanları biliriz. Zamansızı, zamanlı ile karşı-aştırıp zamanlı hakkında bildiklerimizi zamansıza uygulamak ve böylece zamansız bilgi hakkında kesin yargıya varmak doğru olmaz. Biz, âyetlerin, Kelâm ekollerinin ortaya çıkardığı kader tartışmalarını içermediği kanısındayız. Gerçeği Allah bilir.

Kamer Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Sûrenin birinci ve ikinci âyetlerinde, kıyametin çok yaklaşmış olduğunu belirtmek üzre: "Kıyamet saati yaklaştı, Ay yarıldı. (İnsanlar böyle) bir mu'cize görecek olsalar dahi yine yüz çevirirler ve 'süregelen bir büyüdür' derler" buyurulmaktadır.

Bu ifâde, âyetlerin indiği zaman Ayın yarılmış olduğunu değil, Kıyamet arefesinde düzenin bozulup Ayın yarılacağım anlatır. İleride olacak işlerin kesinliğini belirtmek için, olayın geçmiş zaman kipiyle anlatılması, Arapça-da olduğu gibi Türkçede de vardır. Meselâ, Fakültenin son sınıfına gelmiş bir öğrenciye: "Sen artık fakülteyi bitirdin" denilir. Bu tabir, o öğrencinin, fakülteyi bitireceğinin kesinliğini anlatır. Kur'ân'da bunun pek çok örneği vardır:

Nahl Sûresinin birinci âyetinde "Allah'ın buyruğu (yani müşriklere yapacağı azâb) geldi, acele etmeyin!" denilmektedir. Oysa bu âyet indiği zaman, henüz İslâmı engellemeğe çalışan Kureyş müşrikelrine bir belâ gelmemişti. Onların başlarına gelmesi beklenen belânın mutlaka geleceğini vurgulamak için cümlenin yüklemi, geçmiş zaman kipinde kullanılmıştır.

"Güneş büzüldüğü, yıldızlar kararıp dağıldı zaman... her can ne yapıp ne getirdiğini bilmiştir" (Tekvîr Sûresi: 1, 2,... 14). Âyetlerde, yine Kıyamet arafesinde vukubulacak olayların kesinliğini vurgulamak için yüklemlerin hepsi geçmiş zaman kipindedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, âhirette vukubulacak cennet ve cehennem sahneleri, genellikle mâzî (geçmiş zaman) kipiyle anlatılmıştır. Bunun çarpıcı örneklerinden biri de âhiretteki Yüce Mahkeme duruşmasının mâzî kipiyle tasviridir:

"Sûr'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) düşüp bayıldı(lai), ancak Allah'ın diledikleri bayılmadı. Sonra ona bir daha üflendi, hemen onlar kalktılar, bakıyorlar."

"Yer, Rabbinin nuru ile parladı, kitap ortaya kondu, peygamberler ve şâhidler getirildi ve aralarında hükmedildi.

[8733] İsra Sûresi: 13-14.
[8734] Kaf Sûresi: 17-18.
[8735] Zelzele Sûresi: 7-8.
[8736] Âl-i tmrân Sûresi: 30.
[8737] Kehf Sûresi: 49.

Onlara asla zulmedilmez".
"Herkese yaptığının karşılığı tam verildi..." [8738]
Bu âyetleri okuyan herkes, yüklemlerinin geçmiş zaman kipinde olmasından dolayı, anlatılan olayların geçmişte olduğunu değil, gelecekte olacağını anlar. Kesinliğini belirtmek için olaylar, mâzî kipiyle anlatılmıştır.
İşte Kamer Sûresinde "Ay yarıldı" ifadesi de, kâinat düzeninin bozulacağı, Güneşin büzüşeceği, yıldızların dağılacağı, Ayın parçalanacağı Kıyamet olayını anlatmaktadır. Zaten ikinci âyetteki "görme" ve "yüz çevirme" yüklemlerinin gelecek zaman kipinde olması, bunu kesinlikle ortaya koyar. Bu ikinci âyet, mevcut meallerde yanlış mânalandırılmıştır. Bu âyetin mânâsı: "Bir mu'cize görseler yüz çevirirler..." değil, "Bir mu 'cize görecek olsalar yüz çevirirler, süregelen büyüdür, derler" şeklindedir. Bu âyet, anlatılan olayın geçmişte olduğunu değil, gelecekte olacağını belirtir.
Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Ayın yarılması biçiminde bir mu'ci-zenin olmadığı, Kur'ân'ın kendi ifadesiyle sabittir. Çünkü Kur'ân, putata-parlann, Peyğamber'den istedikleri maddî mu'cizelerin vukubulmadığını, böyle bir mu'cize vukubulduğu takdirde inanmayanların helak edilmiş olacağını, oysa yüce Allah, şimdi inanmayanları hemen helak etmek istemediği için, onların istedikleri mu'cizeleri yaratmadığını söylüyor:
"Bizi, mu'cizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin, gördükleri mu 'cizeleri yalanlamış olmasıdır. Semûd kavmine, açık bir mu 'cize olarak De-ve'yi verdik, o (mu'cize), haksızlık etmelerine sebeboldu (deveyi kestiler, bu yüzden helak edildiler). Biz mu'cizeleri yalnız korkutmak için göndeririz!" [8739]
Ra'd Sûresinin 31 nci âyetinde müşriklerin, dağları yürütmek, yeri yarmak, ölüleri konuşturmak gibi mu'cizeler istediklerine dikkat çekildikten sonra bu gibi şeyleri ancak Allah'ın yapacağı, peyğamber'in görevinin bunları mak değil, teblîğ olduğu anlatılır. İsrâ Sûresinin 90-93 ncü âyetlerinde ne müşriklerin, bu tür maddî mu'cize istekleri anlatıldıktan sonra Peyğa ber(ş.a.v.)e hitaben: "Rabbimin şanı yücedir. Ben sadece insan elçi değil miyim?" demesi emredilmektedir. Yani bu tür işleri yapmak benim elimde değil, görevim de değildir.
Şimdi Peygamber (selâm ona), dağları yürütmek, ölüleri konuşturmak, ayağının altındaki yeri yarmak, göğe çıkmak, gökten hazine indirmek gibi mu'cizeleri yapmadığına göre, gökte olan Ay'ı da yarmamıştır. Eğer yapacak olsaydı, dağları yürütür, yeri yarardı... Bunların olmadığını Kur'ân söylüyor.
Şayet Ay yarılmış olsa da bunu müşrikler görselerdi, inanmaları gerekirdi. Bunu gördükleri halde inanmayıp "Büyü" demişlerse derhal helak edilmeleri lâzımdı. Oysa âyetlerin indiği sırada onlar helak edilmemiştir. Onların birçoğu da sonradan müslüman olmuş, İslâm uğruna savaş vermiştir, inanmayanların, toplu helaki diye bir şey olmadığına göre Ayın yarılması diye bir mu'cize de olmamıştır. Kur'ân, ileride vukubulacak kıyamet ahvâlini, kesinlik belirtmek için mâzî kipiyle anlatmaktadır.
2. Kureyşliler, heveslerine uyarak Hz. Muhammed(s.a.v.)i, onun getirdiği Kur'ân'ı yalanlamışlardır. Ama Allah'ın buyruğu yerini bulacak, O'nun tevhîd dini yerleşecektir. Kureyş liderleri buna engel olamayacak ve bir gün helak olup gideceklerdir (3).
3. Ölenler tekrar dirilecek ve suçlular, boyunları bükük olarak, Allah'ın huzurunda hesap vereceklerdir (7-8).
4. Hakk'a karşı gelen, elçisini yalanlayan her ulus, devrilmiştir. İnsanlar onların haberlerini duymakta, harâbolmuş yurtlarını görmektedirler (4,5,9-42).
5. Akıllı insan, tarihî olaylardan ibret alır: "Andolsun onlara, (yaptıkları kötülükleri) önleyecek haberler geldi: Üstün hikmetler. Ama uyarılar fayda vermiyor" (4-5) âyetlerinden tarihî olayların ibret verdiğini, tarihin, ibret için okunması, araştırılması gerektiğini anlatır. Bu âyetler, insanları tarih olaylarını araştırmaya, incelemeğe yönlendirmektedir.
6. "Andolsun biz, Kur'ân'ı anlayıp öğüt almak için kolaylaştırdık. Anlayıp öğüt alan yok mu?" (17, 22, 32, 40). Kur'ân, anlaşılsın, öğüt alınsın diye Hz. Muhammed(s.a.v.)e kolaylaştırılmış, İlâhî sözler kendi dili ve lehçesi ile kendisine verilmiştir. Bunlar ona, anlamadığı bir dille verilseydi anlayamaz, öğüt alamazdı. Kur'ân'ın Arapça indirilmesindeki hikmet, ilk hitâbet-tiği Arap toplumunun onu kolayca anlayıp öğüt almasıdır. Anlamadan onun kelimelerini, yapmacık kurallarla tekrar etmek, Kur'ân'ın amacı değidir.
Kur'ân, anlatılmak için kolay Arap diliyle indirildiği halde bir grup insan, koydukları tecvîd kurallarıyle onun okunmasını zorlaştırmışlar; mânâsını anlatma yerine insanları, yine kendilerinin koydukları kurallarla uğraştırmışlar; hattâ Kur'ân'ın anlaşılmayacağını söyleyerek insanları onu düşünerek okumadan çevirip papağan gibi sadece söz kalıplarını tekrar etmeğe yöneltmişlerdir. Böylece görünürde Kur'ân okuyan hafızlar çoğalmış, ama Kur'ân'ın istediği biçimde, mânâsını düşüne düşüne okuyan azalmıştır. "Kur'-ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalblerin üzerinde kilitler mi var?" [8740], "O mi.bârek Kitâb'ı sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler ve sağduyu sahipleri öğüt alsınlar" [8741] gibi âyetlerde Kur'ân'ın Arapça indirilişindeki hikmetin, düşünüp anlamak ve öğüt almak olduğu vurgulanmaktadır. Şu yapmacık kurallara özenenlerin okumasında tedebbür mü var? Bunların hangisi, okuduğu Kur'ân'ın mânâsını düşünür?
7. İnsanlar, kendi aralarından çıkan bir insanın peygamber veya Hak da'vetçisi olmasını kıskanmışlar, ona tâbi olmak istememişlerdir. Bunun baş sebebi kibir ve kıskançlıktır: "Bizden bir insana mı uyacağız?.. Zikir,

[8738] Zümer Sûresi: 68-70.
[8739] îsrâ Sûresi: 59.
[8740] Muham-med Sûresi: 24.
[8741] Sâd Sûresi: 29.

aramızdan ona mı indirildi? Hayır, o yalancı küstahın biridir!" (24-25). Ama yaptıklarının belâsı kendilerini kuşattığı zaman Peygamber'in ve Hak da'vetçisinin doğru, kendilerinin küstah ve yalancı olduklarını anlarlar.
8. Peygamberlerini yalanlayan eski uluslar helak edildikleri gibi Hz. Mu-hammed(s.a.v.)i yalanlayan Kureyş liderleri, Arap kâfirleri de bir gün helak edileceklerdir. Çünkü bunlar, onlardan daha iyi değillerdir. Onlar helak edildikten sonra bunlar neden helak edilmesinler? (43-46).
9. Yoldan sapmış olan hiçbir ulusun, azâbdan korunma garantisi yoktur. Allah'ın yasaları değişmez. Doğru yoldan sapan her ulus, belâsını bulur (43).
10. Suçluların cezası, sadece bu dünyâda uğrayacakları belâdan veya helakten ibaret değildir. Onlar öldükten sonra da dayanılmaz cehennem azabına çarpılacaklar, yüzükoyun sürülerek ateşe atılacaklardır (47-48).
11. Allah, herşeyi kader (ölçü) ile yaratmıştır. Başı boş, plânsız bir şey yoktur. Kâfirlerin de cezalandırılacakları zaman plânlanmıştır: "Biz, herşeyi bir kadere (ölçüye, düzene, plâna) göre yarattık" (49) âyetinde kâfirlerin cezalandırılacakları zamanın plânlanmış, belirlenmiş olduğu anlatılmaktadır.
12. Allah'ın, buyruğu, aninde yerine gelir, birden bire oluverir. "Bizim buyruğumuz yalnız bir tektir, göz açıp yumma gibidir (bir şeyin olmasını bir kez buyurduk mu o, hemen göz açıp yumma gibi kısa bir zamanda olur)" (50). Zamanı gelince öncekilerin işi bitirildiği gibi, Hakk'ın çağrısını engelleyen bu müşriklerin işi de göz açıp yumma gibi kısa bir zamanda bitirilir (50-51).
13. İnsanların yaptıkları her iş, yazılıp saptanmaktadır. Herkesin yaptığı işlerin bütün ayrıntılarıyle tutanağı mevcuttur. Kötülerin yeri, eylemlerine uygun olarak cehennemdir.
14. Ama kötülüklerden korunanlar cennetlerde, ırmak başlarında, kudretli Pâdişâh'm huzurundaki doğruluk makamında oturur, izzet ve ikram görürler. Doğruyu kabul edip doğru hareket edenlere, doğruluk makamlarında bulunmak yaraşır (54-55).

KAMER SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk.
Übeyy[8742]. Çoğunluk, ibn Mes'ûd [8743]
Kafin fethiyle: Şeybe.
R'nin cerriyle: Ebû Ca'fer ibn Ka'ka'.
R'nin ref'iyle: Başkaları3.
Izticâr kökünden idğâm ile: Çoğunluk.
İzcâr kökünden: Übeyy, Zeyd ibn Alî[8744]
Ayet No.
Kelime:
6, 8
Kırâet farkı:
üzerinde vakıf: 'siz:
Vasi halinde y ile:
îki halde de y ile:
îki halde de y'siz: Sakin kâf ile: Madmûm kâf ile: Edilgen mâzî:
- Hâşi'in müennesi:
Okuyanlar:
Ya'kûb.
Başkaları[8745]
Ebû 'Amr, Nâfi',
Ebû Ca'fer ve
Verş.
tbn Muhaysın,
İbn Kesîr, Bezzî,
Ya'kub ve Humeyd. ötekiler [8746] tbn Ke§îr. Başkaları[8747] Mücâhid'den rivayet ve Katâde [8748] Übeyy ve İbn

[8742] el-Mesâhif: 167.
[8743] el-Mesâhif: 95.
[8744] el-Budûr: 306; Kurtubî: 17/128; el-Bahr: 8/174; en-Neşr: 2/380. 4.el-Bahr: 8/174; el-Mesâhif: 167.
[8745] en-Neşr: 2/380.
[8746] Tfebsırah: 689; Kurtubî: 17/135.
[8747] Tfebsırah: 688; Kurtubî: 17/129; en-Neşr: 2/380.
[8748] Kurtubî: 17/129; el-Bahr: 8/175.

Mes'ûd[8749]
Ayet No.
Kelime:
10
11
12
Kırâet farkı:
Fail vezni:
Okuyanlar:
îbn 'Abbâş, Ebû 'Amr, Haraza, Kisâ'î[8750].
Madmûm hâ, şeddeli,
meftûh şîn ile, mansûb: Çoğunluk. Aynı kırâet, mübtedâ
haber olarak merfû': Kırâettir [8751]
Teftîh kökünden:
Feth kökünden: Tefcîr kökünden: Fer kökünden:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[8752] îbn 'Âmir, Ya'kub, Ebû Ca'fer'den rivayet. Ötekiler. Çoğunluk. İbn Mes'ûd, talebesi, Übeyy ve Ebû Hayve [8753]
Ayet No.
14
Kelime:
Kırâet farkı:
'Ayn'ın kesriyle:
'Ayn'ın dammıyle Hemze ile, tesniye:
Okuyanlar:
İbn Kesîr, İbn
Zekvân, Şu'be,
Hamza ve Kisâ'î.
Ötekiler.
'Alî, Hasan, Muhammed ibn Ka'b
ve Cahderî.
Vâv ile tesniye:
Tekil:
Bazı mushaflar [8754] Çoğunluk.
Şedde ile, takdîr'den: Ebû Hayve. Şeddesiz, kadr'den: Çoğunluk[8755] Kâfin fethiyle, etken[8756] Yezîd ibn Rûmân,
Katâde, Mücâhid, Humeyd. Edilgen [8757] Çoğunluk[8758]
Kelime: 16;l8,21,30,37,39
Âyet No.
15,17,22,32,40
19
20
Okuyanlar:
Verş. Ya'kub.
Ötekiler.
Kırâet farkı:
Vasi halinde yâ ile: . İki halde de yâ ile: İki halde de yâ'nın
hazfiyle: Sakin z'nin t'ye idğâmiyle şeddeli dâl': Çoğunluk. Şeddeli zâ[8759] İbn Mes'ûd [8760]
İzkâr kökünden, sakin
zâl ile: Übeyy[8761]

[8749] el-Mesâhif: 95, 167; CâmiVl-beyân: 27/90; el-Bahr: 8/175. Bazılarına göre Übeyy okumuştur (el-Mesâhif: 167).
[8750] Mesâhif: 206.
[8751] Tebsırah: 688; en-Neşr: 2/380; Kurtubî: 17/130.
[8752] el-Mesâhif: 95.
[8753] Kurtubî: 17/132; el-Mesâhif: 168; el-Bahr: 8/177; en-Neşr: En'âm Sûresinde geçti; el-Budûr: 307.
[8754] Bu iki kırâet de resmî mushaf yazısına aykırıdır (el-Budûr: 307; el-Mesâhif: 167, 191; Kur-tubî: 11/132; el-Bahr: 8/177). Hasan'a nisbet edilen vâv ile tesniye şekli, Tay kabilesinin şîvesidir.
[8755] el-Bahr: 8/177.
[8756] Allah'a nankörlük edenden kinayedir.
[8757] Bu takdirde Nuh'tan, ya da Cenabı Allah'tan kinaye olur.
[8758] Kurtubî: 17/133; el-Bahr: 8/178.
[8759] Aslı ifti'âl babından dir.
[8760] Tebsırah: 688; Kurtubî: 17/135. İbn Mes'ûd, "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bana okuttu" demiştir (Câmi'u'l-beyân: 27/96; el-Mesâhif: 95).

Meksûr hâ ile: Hârûn el-A'ver.
Sakin hâ ile: Ötekiler [8762]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[8763] Cîm'den sonra elif ile: Çoğunluk. Madmûm cîm ile, elifsiz: Hasan[8764]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Madmûm 'ayn ve cîm ile:	İbnMes'ûd[8765]	
24	Mübtedâ haber olarak ikisi de merfû':	Ebû'l-Eşheb ve İbn Semeyfa'. ' Birincisi merfû', ikincisi mansûb:	Ebû's-Simmâl el-'Adevî.[8766] İkisi de mansûb:
			Çoğunluk[8767]
25		îkinci hemzenin teshî-liyle, araya elif sokmadan:	Verş, İbn Kesîr ve Ruveys.
l	Araya elif soktuktan sonra ikinci hemzenin teshîliyle:		Kalûn, Ebû Ca'fer.

Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
26
İki hemznin de telaffuzu ile: Ötekiler[8768]. Şîn'in dammı, hafif ile: Mücâhid. Merfû', ism-i tafdîl: Ebû Ca'fer ve Ebû Kilâbe.
Meksûr şîn ile[8769] Çoğunluk. İkisi de ta'rîfli, ikincisi ism-i tafdîl: Katâde [8770]
Hitâb tâ'sıyle:
Ğâib yâ'sıyle: Meftûh şîn, şeddeli r ile:
Meksûr şîn ile:
İbn 'Âmir,
Hamza.
Ötekiler.
Katâde ve Ebû Kılâbe. Çoğunluk [8771]
Ayet No.
28
Kelime:
31
41
Kırâet farkı:
Meksûr kaf ile: Meftûh kaf ile:
Meftûh zâ ile:
Meksûr zâ ile: Hafif mîm ile: Şeddeli mîm ile tatmîsten: Fi'lin hemzesini düşürme:
İki hemzenin de telaffuzu ile:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Mu'âz, Ebû 'Amr'dan[8772] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8773] Hasan, Katâde ve Ebû'l-Âliye. Ötekiler[8774].

[8761] el-Mesâhif: 168.
[8762] Kurtubî: 17/135.
[8763] el-Mesâhif: 96.
[8764] el-Mesâhif: 168.
[8765] el-Mesâhif: 96.
[8766] Bu, den önce bir fiil takdiriyle olur. Zaten böyle bir fi'lin varlığına delâlet etmektedir. Sözün takdiri şöyledir Yahut da daki zamîr-den haldir, kendisini zarf nasbetmiştir. Sözün takdîri dir. Yahut da daki zamîrden haldir (Kurtubî: 17/137-138). "
[8767] Kurtubî: 17/137.
[8768] el-Budûr: 307.
[8769] Ne dediğine aldırmaz, ağzından çıkanı kulağı duymaz kimse demektir (Kurtubî: 17/139).
[8770] el-Bahr:.8/180. Taberî'ye göre doğrusu meksûr şîn ve hafif r ile olan vecihtir. Bu çoğunluğun kırâetidir (CâmiVl-beyân: 27/101).
[8771] Kurtubî: 17/139; el-Bahr: 8/180.
[8772] el-Bahr: 8/181.
[8773] el-Mesâhif: 96.

Çoğunluk.
İbn Miksem [8775]
Kalûn, Bezzî ve Ebû 'Amr.
Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
44	Hitâb tâ'sıyle:	Ebû Hayve, Mûsâ el-Esvârî ve Ebû'l-Birr Hüşeym.	öâib yâ'sıyle: Çoğunluk '.[8776]
45	Yâ ile, ğâib kipi, isim merfû':	Çoğunluk.	
	Nûn ile, isim mansûb:	İbn Mahran, Ravh'tan.	
	T ile, hitâb, isim man-sûfe.	Muhâtab Hz. Peyğamber'dir:	Ebû Hayve, Zeyd ve Ya'kûb'dan da rivayet edilmiştir[8777]
	Fi'l müennes, edilgen, isim, çoğul, muzâf:	İbn Mes'ûd ve Übeyy[8778]	

Ayet No.
Kelime:
48
49
54
Kırâet farkı:
Hitâb tâ'sıyle:
Gâib yâ'sıyle:
Tekil:
Çoğul:
Shb'den edilgen:
Teshîb'den edilgen:
Mübtedâ olarak merfû':
Okuyanlar:
îsâ, İbn Ebî İs-hâk, Ruveys, Ya'kub'dan. Ötekiler[8779]. Çoğunluk. Übeyy[8780] Çoğunluk. Übeyy[8781]. Çoğunluk. Ibn Mes'ûd [8782]
Ebû's-Simâl.
el-'Adevî. fi'li takdiriyle mansûb: Çoğunluk[8783]
İki damme ile: Ebû Miclez, Ebû Nehîk, A'rec, Tal-ha ibn Musarrif ve Katâde.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	İki fetha ile:	Ötekiler[8784]	
55	Tekil:	Çoğunluk.	
	Çoğul:	Übeyy[8785]	

55/89 RAHMAN SÛRESİ 1833
Tefsîr: 1833
Tefsir: 1834

[8774] Kurtubî: 7/142; el-Bahr: 8/181; Câmi'u'l-beyân: 27/103.
[8775] el-Bahr: 8/182.
[8776] el-Bahr: 8/182.
[8777] Kurtubî: 17/145; en-Neşr: 2/380; el-Bahr: 8/183.
[8778] el-Mesâhif: 96, 167.
[8779] Kurtubî: 17/145.
[8780] el-Mesâhıf: 168.
[8781] el-Mesâhıf: 168.
[8782] el-Mesâhif: 96.
[8783] Kurtubî: 17/147; el-Bahr: 8/183.
[8784] Kurtubî: 17/150.
[8785] el-Mesâhif: 168.

Tefsîr: **1835**
Tefsîr: **1835**
Tefsîr: **1836**
Tefsîr: **1838**
Rahman Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **1840**
RAHMAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1841

55/89 RAHMAN SÛRESİ

İsmini ilk kelimesinden alan bu sûre, Mekke'de Hac Sûresinden sonra inmiştir. Kendisine özgü bir üslûbu olan sûre, Allah'ın nimetlerini, gökte ve yerde bulunan kudret işaretlerini hatırlatır ve hatırlattığı her nimet grubunun ardından: "Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" âyeti tekrar edilir. Tesniye kipiyle iki topluluğa yapılan hitabın, cinlerle insanları amaçladığı, 33 ncü âyetinden anlaşılmaktadır. Dünyâ'dan sonra âhiret hayâtı kurulduğunda suçluların-cehenneme atılacağı, Allah'a isyandan korunmuş olanlara da iki cennet verileceği bildirildikten sonra onlara, bu iki cennetten başka, bunların ötesinde veya altında iki cennet daha verileceği bildirilmektedir ki bu ifadeden birinci iki cennetin, dünyâda fetihlerle alınacak olan Mısır, Suriye, Mezopotamya ve İran gibi ülkelere işaret olduğu ileri sürülmektedir. Böylece sûrede mü'minlere, hem dünyâ cennetinin, hem de âhiret cennetinin verileceği müjdelenmektedir. Kâfirlerin de hem dünyâ, hem de âhiret azabına uğryacakları başka sûrelerde zikredilmiştir. 78 âyeti içeren bu sûre, resmî tertipte 55 nci, iniş sırasına göre 89 ncu sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Rahman (O çok merhametli), 2- Kur'ân'ı öğretti, 3- İnsanı yarattı, 4- Ona beyânı (düşüncelerini açıklamayı) öğretti. 5- Güneş de, Ay da bir hesâb /7e(yürümekte)£//>. 6- Bitki ve ağaç (O'na) secde etmektedir. 7- Göğü yükseltmiş ve mîzân(den-gey)/ koymuştur: 8- Taşkınlık edip dengeyi bozmayın. 9- Tartıyı adaletle yapın, terazide eksiklik yapmayın. 10- Yeri canlılar için koymuştur. 11- Onda meyva ve salkımlı hurma ağaçları var. 12- Saplı ve yapraklı dâne(\er) ve hoş kokulu bitkiler var. 13- (Ey cinler ve insanlar topluluğu siz,) Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

Tefsîr:

1-4: Rahman yüce Allah'ın sıfat isimlerindendir. Çok acıyan, çok esirgeyen demektir. Müfessirlerin bildirdiğine göre müşrikler Rahman ismini garipsemişler, Rahman nedir? demişlerdi. Yüce Allah sûreye bu ismiyle başla-makla Rahmân'ın, Allah'ın adı olduğunu vurguladığı gibi insanı yaratıp ona beyânı yani düşüncelerini açıklama vasıtası olan konuşmayı ve Kur'ân'ı öğretmekle kullarına olan rahmetini göstermiş olmaktadır. O Rahman, kullarına merhametinden dolayı onlara Kur'ân'ı öğretmiş, yarattığı insana düşüncelerini açıklama kabiliyeti vermiştir. Dördüncü âyetteki "beyân"\ Hasan Basrî, konuşma, Dahhak hayır ve şer diye tefsîr etmişlerdir. Hasan Basrî'nin sözü, sözün akışına daha uygundur. Teshîl sahibi de bu anlamı benimsemiştir. Çünkü söz, Allah'ın insanı yaratıp ona Kur'ân'ı okumayı öğretmesi konusundadır. Okumak da ancak konuşmak ile mümkündür.
Üçüncü âyetteki "el-insan" bütün insanları kapsamına alır. Bunun Âdem, yahut Hz. Muhammed olduğu da söylenmiş ise de sözün akışına uygun olan, bununla insan cinsinin kasdedilmiş olmasıdır.
Fatiha Sûresinin tefsirinde de işaret ettiğimiz üzre Allah'ın, sabık ve lâ-hik (ezelî ve sonradan gelen) iki rahmeti vardır. Allah, sabık rahmetinin tecellisi olarak kâinatı yaratmıştır. Lâhik rahmeti de mahlûkatı yarattıktan sonra tecellî eden rahmetidir ki bununla kullarını besler, onlara zekâ, irade verir. Sabık rahmeti bakımından Allah Rahman, lâhik rahmeti bakımından Rahîm-dir. Bundan dolayı "Ey dünyânın Rahmanı, âhireatin Rahîmi!" diye yalva-rılır. Yaratma rahmeti Allah'tan başkasında bulunmadığı için O'ndan başkasına Rahman sıfatı verilmez. Fakat besleme, açları doyurma, çıplakları giydirme gibi fiiller nisbeten başkalarında da bulunduğu için Rahîm sıfatı başkalarina da verilebilir [8786]
5-9: Güneş ve Ay bir hesâb ile yörüngelerinde yürür. Hesapsız bir şey yoktur. Yüce Allah, herşeyi ince bir hesaba göre yaratmıştır. Kâinatta raslan-tı yoktur. Her varlığın ömrü, miktarı, kabiliyet ve özellikleri plânlanmıştır. Ay güneşe yetişemez, onun yapacağı işleri, hareketini önleyemez. Gece de gündüzün önüne geçip onu geceye çeviremez. Mutlaka Allah'ın her yasası, kendisi için belirlenen zaman kadar hükmünü sürdürür. Herşey zamanında olur. Herşeyin bir vakti ve ölçüsü vardır. "O'nun katında herşey bir miktar (ölçü, sayı) iledir"[8787] âyetinde de bu noktaya temas edilmişti.
îbn Abbâs'a göre en-necm köksüz bitki, eş-şecer de köklü bitkidir. Küçük otlara, çemenlere en-necm denir. Burada otların ve ağaçların secde ettikleri anlatılmaktadır. Asıl yaygın anlamına göre de en-necm, gökteki yıldızdır. Bu takdirde yıldızın ve ağaçların Allah'a secde ettikleri anlatılmış olur. Fakat Râzî'ye göre burada en-necm'in ot anlamına gelmesi, sözün akışına daha uygundur. Zira Allah, önceki âyette göğe âit iki nimetini, iki kudret işaretini anlatarak: "Güneş ve Ay bir hisab iledir" demişti. Bu âyette de yerdeki iki kudretine ve nimetine işaret etmek üzere: "Bitki ve ağaç secde etmektedir" buyurmuştur. Gökteki kudret işaretleri Güneşle Ay, yerdeki kudret işaretleri de çimenle ağaçtır. Ay nasıl Güneşle ilgili ise çimen de ağaçla ilgilidir. Ama yıldızın ağaçla ilgisi yoktur. Râzî'nin bu izahı yerindedir. Şevkânî de en-Necm'i köksüz bitki diye tefsîr etmiştir.
5-6 ncı âyetlerde yüce Allah, güneşin ve ayın hep hesab ile seyrettiğini, otların ve ağaçların Allah'a secde ettiğini (boyun eğdiğini) bildirdikten sonra 7 nci âyette göğü yükselttiğini ve gök cisimleri arasına mîzânı yani muvâze-neyi, denge kanununu koyduğunu bildiriyor ve insanlara da: "Siz de mizanda taşkınlık etmeyiniz, tam doğru tartınız, ölçü ve tartıda eksiklik yapıp dengeyi bozmayınız" buyuruyor. Allah yerde ve gökte denge kurmuştur. Gök cisimleri bir ölçü ve denge ile bu uyum içinde durmaktadır. Denge, bütün kâinat düzenine hakim bir İlâhî yasadır. İnsanların da bu yasayı bozmamaları, kendi aralarındaki işlemlerde, ölçü ve tartılarında dengeye dikkat

[8786] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/83.
[8787] Ra'd Sûresi: 8.

etmeleri gerekir. Muamelede haksızlık etmek, alışverişte aldatmak, eksik ölçüp tartmak, dengeyi bozmaktır. Denge bozulunca ilişkiler bozulur, adaletin yerini zulüm alır. Yüce Allah, kâinata koyduğu genel denge yasasına karşı gelerek dengeyi bozan insanları iflah etmez.
Hamdi Yazır'ın, Râzî'den de esinlenerek yaptığı bir izah vardır ki onu sadeleştirerek iktibas etmeyi yararlı görüyorum: "Mîzân: Hem vezin mânâsına masdar, hem de vezin âleti, terazi mânâsına ism-i âlet olabilir. Eşyanın birbirine oranla miktarı veya miktarının tanınmasıdır ki bir mukayese ve muadele ile yapılır. Bu mukayesenin yapıldığı âlete de mîzân denilir. Bu suretle vezin, daima bir muadele yani denkleşme nisbetini ifade ettiğinden adalete ve adaletin mi'yarı olan şerîate de mizan tabir olunagelmiştir. Onun için burada mîzân, eşyanın ağırlık ve diğer suretle miktarlarının tanınması için gerekli âlet mânâsına yorumlanabildiği gibi, dajıa kapsamlı olarak adalet mânâsına da yorulmuş, şeriat ile de tefsîr edilmiştir. Burada mîzân kelimesi üç defa zikredilmiştir. Biz bunlardan her birinin ayrı bir mânâya işaret ettiğine kaniyiz.
Evvelâ " da mîzan, bütün eşya arasındaki genel denge kanunudur ki (presenteur) yahut (gravitation) denilen genel çekim kanunu, bunun en açık tecellisidir. Terazi, kantar ve çeki gibi tartı ölçütleri olan bütün mizanların esası da budur. Eskiler bunun, yalnız yer yüzünde bulunduğunu sanıyorlar idiyse de bunun yüksek ve alçak bütün cisimler ve gök cisimleri arasında hakim bir kanun olduğu anlaşılmıştır. Bununla beraber genel denge kanunu, yalnız mekanik ve fizikî çekim kanununa hasredilmeyip kimyevî ve ruhî ilişkilere dahi şamil olmak üzre faydası daha geniş olacağı derkârdır. Adalet, herşeyi eşya arasında layik olduğu yere koymak demektir. Kadî Bey-dâvî bunu, her istidad sahibine, hak ettiğini, her hak sahibine hakkını vermek suretiyle dünyâ yönetiminin düzen ve istikameti diye tarif etmiştir. Bu anlamda mizan, gerek tekvînî ve gerek teşrîî adalet ve muvazeneden daha kapsamlı olmuştur. Şu halde ikinci mîzan masdar yahut şeriat, üçüncüsü de âhi-retteki ameller mizanı olmak gerektir"[8788]
10-13 ncü âyetlerde yüce Allah, meyvalar, tomurcuklu hurmalar, saplı, yapraklı, güzel kokulu bitkiler bulunan Yeryüzünü, bütün yaratıklar ve insanlar için yarattığını bildirerek cinlere ve insanlara hitaben: "Şimdi siz, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" buyuruyor. Yani bunları yaratan Allah'tır, başkası yaratmamıştır. Bunları Allah'ın yarattığını bildiğiniz halde nasıl nankörlük edip de Allah'tan başkasına taparsınız, nasıl O'na kulluğu ihmal edersiniz?
el-Enâm: İnsanlar, cinler yahut bütün canlılardır. el-Ekmâm: Kâfin zam-miyle Küm'ün veya kesriyle kim'in çoğulu olabilir. Küm, gömleğin, kolu örten yerine denir. Buna teşbihen hurmayı dışından sarıp örten kabuğa da küm denir. Kim ise hurma meyvasının veya tıl'ının (tomurcuğunun) kabuğudur. Hurma tomurcuğu önce bir kabuk içinde oluşur, sonra kabuk çatlar, tomurcuk çıkar. el-Asf: Ekin yaprağı veya saman, saptır. er-Reyhân: Kokan şey veya yaprak anlamlarına gelir. Bildiğimiz reyhan anlamını da verir[8789]
14- İnsanı kiremit gibi pişmiş çamurdan yarattı, 15- Cinni de hâlis ateşten yarattı. 16- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

Tefsir:

14-16: Allah insanı fahhar gibi bir salsâldan, cinni de ateşten bir mâric'-den yarattığını bildirdikten sonra yine cinlere ve insanlara hitaben: "Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyor, O'nun hangi nimetlerini inkâr ediyorsunuz?" buyuruyor.
Salsâl: Kuru çamurdur, bu pişirilirse fahhâr olur. Fahhâr iyi pişkin kiremit, saksı gibi çin çin ses verecek kadar kurumuş, hayattan o derece uzak kuru topraktır ki insanın ilk menşei olan Arz, Güneşin ısısı karşısında bu derece hayattan uzak iken Allah ondan süze süze insanı yaratmıştır. İnsanın ilk yaratılışı hakkında Bakara Sûresinin 30-39 ncu, Nisa Sûresinin 1 nci, Hicr Sûresinin 36-38 nci ve Mü'minûn Sûresinin 12-14 ncü âyetlerinin tefsirinde yeterli izah vermiştik. Dileyen oralara bakabilir.
Kur'ân-ı Kerîm'de Âdem'in topraktan, r/Vden, tîn-i lâzib'den, hame-i mesnûn'dan, mâ-i mehîn'den yaratıldığı bildirilmektedir. Topraktan yaratılan Âdem, mâ-i mehîn'den yaratılan da neslidir. Âdem'in yaratıldığı maddeler, muhtelif âyetlerde değişik zikredilir. Gerçi bunlar, hepsi toprağın ayrı bir halini belirtir ise de yine toprağın değişik halleridir. Râzî'nin işaret ettiği gibi bu ayrı ayrı şeyler, Âdem'in yaratılış aşamalarına işarettir. Demek ki Âdem önce topraktan yaratılmağa başlamış, bu toprak sonra çamur haline gelmiş, sonra kokuşmuş bir durum almış, böylece aşamadan aşamaya geçirilerek Âdem yaratılmıştır[8790] :
Cânn, nûnun şeddesiyle cin demektir. Cinden maksat da cinnin babası veya bütün cin cinsidir. Kurtubî'ye göre başlangıç itibariyle bütün insanlar salsâl'dan yaratılmış olduğundan insandan kasıt, sadece Âdem değil, insan cinsi olduğu gibi cânn'dan kasıt da bütün cin cinsidir.[8791]
Hicr Sûresinde: "Cinne gelince onu da daha önce, cisimlerin içine nüfuz eden çok sıcak ateşten yarattık"[8792] buyurulduğuna göre insan yaratılmazdan önce cânn veya cinn denilen gizli yaratıklar yaratılmıştır. Yine âyete

[8788] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4665-4666; Mefâtîhu'l-ğayb: 29/90-91.
[8789] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/94; et-Teshîl: 4/83.
[8790] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/97.
[8791] Felhu'l-Kadîr: 5/133.
[8792] Hicr Sûresi: 27.

göre cinler âteşten yaratılmıştır. Peygamber (s.a.v.) de: "Melekler nurdan, cinler nâr(ateş)den, Âdem de size tanıtılan(toprak)dan yaratıldı" buyurmuştur '.[8793]
Mâric, iki şekilde tefsîr edilmiştir. Bazıları bu kelimeyi, asıl kavramı ız-dırab anlamına gelen " kökünden kabul ederek " ateşten bir çalkanan, yani halis ateş, dumansız sâf alev diye tefsîr etmişler; bazıları da " 'nin asıl mânâsı karışmak olduğundan dumanla karışık bir ateş şeklinde tefsîr etmişlerdir. Hicr Sûesinde geçen tabirine karışık anlamı daha uygun görünür. Şu var ki karışık, sadece dumanla karışık anlamında olmayıp herşeyin içine geçip karışabilen ateşin hakikatini ifade etmiş olsa gerektir. Râzî, hâlis ateş anlamını tercih eder. Ona göre ateş kuvvetli olunca alevlenir, alevler birbiri içine girer, karışır, çeşitli maddelerden (yakıtlardan) çıkan alevler, birbirine karışınca birbirinden ayırdedilmez[8794]
"Hasılı demek oluyor ki insan yaratılmazdan önce çalkanıp duran, muz-darip ve müteheyyic bir hâlde bulunan halis bir ateş, veya herşeye karışabilen nafiz bir ateş veya eşyayı birbirine karıştırmak özelliğini taşıyan bir ateşten, normal insanların gözlerine görünmeyen birtakım hayat kuvvetleri, hayatî unsurlar yaratılmıştır"[8795]
17- İki doğunun ve iki batının Rabbidir. 18- Şimdi Rabbiniz'ın hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

Tefsîr:

17-18: Az önce Allah'ın Güneşi, Ayı, bitkiyi ve ağacı, göğü, yeri, cinleri ve insanları yarattığı belirtildikten sonra bu âyetlerde de O'nun, iki meşrikin ve iki mağribin de Rabbi olduğu, yani herşeyin sahibinin Allah olduğu belirtilmekte ve O'nun nimetlerinin yalanlanamayacağı, O'na karşı nankörlük edilmeyeceği vurgulanmaktadır.
İki meşrik: Güneşin ve Ayın doğduğu, iki mağrib de Güneşin ve Ayın battığı yerler, yahut bunların yaz ve kış doğup battığı yerler olarak tefsîr edilir [8796] Güneşin doğuş yeri her gün birazcık değiştiğinden veya başka yıldızların doğuş ve batış yerlerine de işaret olmak üzere çoğul olarak: "Yoo, doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim" [8797] buyurulmuştur. Zira Güneşin, Arzın her noktasına doğuşu ayrıdır. O halde Arzın her dilimi bir doğuş ve batış yeridir. Bu düşünülürse neden meşriklerin ve mağriblerin Rabbine yemin edidiği anlaşılır. Bir de buna diğer yıldızların meşrik ve mağriblerini katmak gerekir. Her yıldızda meşrikler ve mağribler vardır. Kâinatta ne kadar Güneşler, Aylar ve bunların üzerine doğup battığı ne kadar yıldızlar var? Sadece bizim Güneşimizin, üzerine doğup battığı yıldızlar şimdilik onbir olarak saptanmıştır. Bu yıldızların her birinin de meşrikleri ve mağribleri vardır. Bundan dolayı "İki doğunun ve iki batının Rabbidir" âyetiyle dünyamızdaki Güneş ve Ayın doğuş ve batış yerlerini; "Yoo, doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim" âyetiyle de Güneş sistemimizdeki ve diğer güneş sistemlerindeki doğuş ve batış yerlerine işaret görüyoruz. Gerçeği Allah bilir.
19- İki denizi salıverdi, birbirine kavuşuyorlar. 20- Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. 21- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 22- İkisinden de inci ve mercan çıkar. 23-Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 24- Denizde dağlar gibi akıp giden kocaman gemiler de O'nundur. 25- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

Tefsîr:

19-25 nci âyetlerde Allah'ın, birbirine kavuşan iki deniz arasına koyduğu engel ile bunların birbirine geçip karışmasını önlediği, her iki denizden de inci, mercan çıktığı, deniz üstünde yürüyen dağlar gibi kocaman gemilerin O'nun emir ve izniyle hareket ettiği bildiriliyor ve her sınıf nimetin ardından Allah'ın nimetlerinin yalanlanamayacağı, inkâr tarzındaki soru ile vurgulanıyor.
Birbirine kavuşan iki denizin birbiri içine geçmemesi, birbirinin özelliğini bozmaması, ilmî gerçeklerden biridir. Büyük denizlerin birleşim noktalarında meydana gelen doğal bir engel, bu denizlerin özelliklerinin birbirine geçmesini önlemektedir. Meselâ Akdenizin kendine özgü bitki örtüsü ve hayvanları, Atlas Okyanusunun da yine kendine özgü bir ortamı vardır. Atlas Okyanusundaki bazı hayvanlar, Akdenizde yaşamadığı gibi Akdenizdeki bazı hayvanlar da Atlas Okyanusunda yaşamaz. Eğer bu denizlerin suları birbirine karışmış olsaydı, hiçbirinin ortamı ötekinden farklı olmayacaktı. İşte aradaki doğal engel, denizlerin özelliklerini korumakta, birinin özelliğinin diğerine geçmesine engel olmaktadır. Herhalde 19-20 nci âyetlerde bu doğal engele işaret buyurulmaktadır. Bu hususta Furkan Sûresinin 53 ncü âyetinin tefsirinde de izahat verilmişti.
22 nci âyette geçen lu'lu' inci demektir. Mercan ise incinin küçüğü veya bir kavle göre büyüğü ve iyi kalitesidir. Bir kavle göre de mercan, kırmızı renkli taşlardır ki doğrusu da budur '.[8798] Esasen mercan taş da değil, kalker iskeletli bir deniz hayvanıdır. Mercanın, kalkerden, çalı görünüşünde kırmızı bir iskeleti vardır. İskeletin üzeri, yumuşak bir doku ile kaplıdır. Bu dokunun üzerinde sekiz kollu bir sürü polip yer alır. Bu polipler kasılıp büzülerek sarko-zom denilen dokuya gömülür. Bu poliplerde kirpikli ve yüzücü küçük kurtçuklar çıkar. Her

[8793] Müslim, Zuhd: 60; Ibn Hanbel, Musned: 6/158, 168.
[8794] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/98.
[8795] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4670.
[8796] et-Teshîl: 4/84.
[8797] Meâric Sûresi: 40.
[8798] et-Teshîl: 4/84; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/273.

kurtçuk, kolonininin başlangıç polipini meydana getirir. İskelet, yüzeyde biriken kalker tabakasıyle büyür.[8799] Denizciler bunu denizin altından çıkarırlar. Kırmızı, güzel görünümlü bir maden şeklinde olan bu maddeler, mücevher olarak kullanılır.
Her iki denizden de inci mercan çıkarıldığına göre bu âyette, birbirine kavuşan fakat karışmayan biri tatlı, diğeri tuzlu deniz değil, ikisi de tuzlu denizdir. Yani büyük denizler, okyanuslardır. Çünkü tatlı suda inci, mercan yoktur.
24 ncü âyette su üstünde yürüyen gemiler anlamına gelen el-cevârî, el-münşeât sıfatiyle nitelendirilmiştir. el-Münşeât, iki şekilde tefsîr edilir: Birincisi inşâ olunmuş gemiler demektir ki gemi inşâsının önemini ve bu sanatın, Allah'ın insana bir lûtfu ve nimeti olduğunu gösterir. İkincisi: İnşâ, yukarı kaldırmak anlamınadır. Yelkenleri açılmış, bayrak açmış gemilere münşeat denir. el-A'lâm ise işaretler, bayraklar anlamınadır. Fakat burada dağlar anlamında tefsîr edilir. Âyetteki kelimelere, dağlar gibi akıp giden gemiler diye mânâ verilir. Büyüklüğünden dolayı gemiler dağlara benzetilmiştir. Maamâ-fîh el-a'lâm, bayrak ve işaret anlamını da ifade edebilir. Denizde dağlar gibi yürüyen, yelken ve bayrak açmış gemiler de Allah'ın insanlara nimetlerin-dendir. Zira o kocaman gemileri suyun üstünde tutan ve estirdiği rüzgâr ile yürüten Allah'tır.
26- Yer üzerinde bulunan her şey yok olacaktır. 27- Yalnız Rabbi-nin celâl ve ikram sahibi yüzü bakî kalacaktır. 28- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 29- Göklerde ve yerde bulunanlar ihtiyaçlarını O'ndan isterler. O, her gün yeni bir iştedir. 30- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 31- Ey iki sekal (yere ağırlık veren, yahut değeri olan cin ve insan toplumları), sizin (hesabınızı görmek) için de vakit ayıracağız. 32- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 33- Ey cinler ve insanlar topluluğu, göklerin ve yerin bucaklarından geçip gitmeğe gücünüz yeterse geçip gidin. Ancak kudretle geçebilirsiniz. 34- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 35- İkinizin de üzerine, ateşten yalın alev ve kıpkızıl bir duman (yahut erimiş bakır) gönderilir, başaramazsınız. 36- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

Tefsîr:

26-30 ncu âyetlerde yüce Allah, yeryüzü halkının hep öleceğini, yalnız celâl ve ikram sahibi yüzünün kalacağını, zâtının ebedî dirilik, celâl ve ikram sahibi olduğunu hatırlattıktan sonra: "Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" buyuruyor. Sonra göklerde ve yerde bulunanların hep kendisine muhtâcolduklarını, kendisinden dilek dilediklerini, kendisinin her gün, her ân bir iş gördüğünü bildiriyor ve: "Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" diyor.
O'nun yüce vechi (yüzü) celâl ve ikram sahibidir. Yani O'nun zâtının tebcîl edilmesi, O'na saygı gösterilmesi, isyan edilmemesi gerekir. O'nun keremi sonsuzdur. O çok ikram eder, dileyeni mahrum bırakmaz. Yalnız O'na tapmak, yalnız O'ndan dilemek lâzımdır. O'ndan başkasından dilemenin bir yararı olmaz. Çünkü kudret, haşmet ve ikram sahibi yalnız O'dur. Yalvaranların muradını verecek, dileğini kabul edecek O'dur. Baksanıza göklerde ve yerde bulunan bilinçli varlıklar, muratlarını hep O'ndan isterler, O'na yalvarırlar. O, her ân başka bir iş görür: Ya bir darda kalmışı kurtarır, ya tutsak ve köleyi özgürlüğe kavuşturur, ya hastaya şifa verir, ya bunalmışların imdadına yetişir.
26 ncı âyette yeryüzünde bulunan bütün canlıların öleceği bildirilmiştir. Fakat ölüm, hayâtın tamamen yok olması değil, başka bir hayatın başlangıcıdır. Ölüm ile yeni bir hayâta geçilir. Geçilir ki burada yapılan işlerin sonucu görülsün, herkes burada yaptığının hesabını versin.
31-32 nci âyetlerde, işte ölümden sonraki hesap ve ceza devrinin başlayacağını belirtmek üzere yeryüzündeki cinlere ve insanlara hitaben: "Ey iki se-kal (yani ey yere ağırlık veren, yahut sorumluluklarla, günahla yüklü cinler ve insanlar), sizin hesabınızı görmek için de boşalacağız, onun için de vakit ayıracağız. Siz öyle başı boş, sorumsuz kalacağınızı sanmayınız. Ölümden sonra huzurumuza gelip dünyâda yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz!" bu-yuruluyor. Ve Allah'ın nimetlerinin yalanlanamayacağını ifade eden soru âyeti tekrarlanıyor.
Sekal: İnsanların ve cinlerin sıfatı olan bu kelime, ağırlık demektir. Cinler ve insanlar alıştıkları günahlarla ağırlaşmış olduklarından, ya da yeryüzüne ağırlık verdiklerinden onlara sekaleyn (iki ağırlık) denmiştir. Ma 'şer ise büyük cemâattir. Burada Arz, adetâ bir yüklü gemiye, üstündeki insanlar ve cinler de ona yüklenen iki ağır denge (yüke) benzetilmiştir ki gerçekten Dünyâ uzayda seyahat eden bir gemi, bizler de o geminin yükleri gibiyiz. Ayrıca âyette cinlerin ve insanların ağırlıklarına, yani sorumluluklarına da işaret vardır. Bunların, Alla'h'ın gözünde değeri olan sorumlu varlıklar olduğuna işaret edilmektedir.
33-36: Şuvâz: Dumansız, yalın alev, yahut kaynağından ayrılmış yeşil alev, alevden çıkan dumandır. Nuhâs: Suçluların başlarına dökülecek erimiş bakır, yahut alevsiz duman, yahut fırtınası olan ateştir '.[8800] Daha sonra yüce Allah, cin ve insan topluluklarına hitaben: "Haydi yapabilirseniz, gücünüz varsa göklerin ve Arzın kuturlarına (bucaklarına, uzak yerlerine) geçiniz (de Allah'ın buyruğundan kendinizi kurtarınız, yapabilirseniz), bunu ancak kudret ile yapabilirsiniz" buyuruyor.
Allah'ın huzuruna hesap vermeğe gelen cinlerin ve insanların, bu hesaptan kaçıp kurtulamayacaklarını, kaçmağa

[8799] Meydan Larous, Mercan maddesi.
[8800] Fethu'I-Kadîr: 5/137.

çalışsalar da üzerlerine salınan alevlerle geri çevrileceklerini, bu hesaptan kurtulmanın mümkün olmadığını bildiriyor ve Allah'ın nimetlerinin yalanlanamayacağını ifade eden âyeti tekrar ediyor.
Kur'ân-ı Kerîm'de, genellikle burada olduğu gibi gökler çoğul olarak, yer ise tekil olarak kullanılır. Tekil olarak kullanılan Arz, insanların, üzerinde yaşadıkları ve kendisinden yaratıldıkları Dünyâ'dır. Bu âyetlerde bu Dünyâ hayâtından sonra Allah'ın huzurunda hesap vermek üzre duran günahkâr cinlerin ve insanların, o yüce Hâkimin azâb kararından kaçıp kurtulamayacakları, göklerin ve yerin ıfzak noktalarına, derinliklerine de geçip gidemeyecekleri, çünkü uzayın derinliklerine ancak kudret ile gidileceği anlatılmaktadır. Yani âyetlerin amacı, âhirette yüce Mahkemenin kararından kurtulmanın mümkün olmadığını temsil yoluyla vurgulamaktır. Fakat işaret edilen gökler ve yer, şu gökler ve şu yerdir.
İmdi burada cinlerin ve insanların göklerin ve yerin derinliklerine hiç geçemeyecekleri değil, fakat ancak kudret ile geçebilecekleri, göklere geçmeğe ne kadar uğraşsalar, üzerlerine gönderilen alev ve pullanmış bakırlarla engellenecekleri, bu engelleri yenemeyecekleri anlatılıyor.
İnsan oğlu bugün Aya ulaşmış, içinde bulunduğumuz Güneş sisteminin bazı gezegenlerine insansız peykler de göndermiştir. Fakat henüz kendi güneş sisteminin dışına çıkmadığı gibi, kendi sistemimizde de Ayın sınırından öteye gidememiştir. Zaten çıkması da pek mümkün görünmemektedir. Çünkü buna çok engel vardır. Bir uzay gemisinin Dünyâ atmosferinden kurtulup tekrar ona dönmesi sıralarında aracın atmosferle sürtünmesinden meydana gelen çok yüksek ısının, aracı yakmaması için aracın ısıya dayanıklı porselenlerle kaplanması gibi çok tedbir alınmıştır. Ama bu, Güneş sisteminin içinde böyledir. Ya bu Güneş sisteminden kurtulup başka bir Güneş sisteminin alanına girmesine ne ömrü yeter, ne de buna imkânı olur. Evvelâ insan oğlunun, sür'ati ne olursa olsun, herhangi bir araçla Güneş sisteminin dışına çıkmasına ömrü ve imkânları yeterli değildir. Güneş sistemi içinde bazı yıldızlara gitme çabaları olacağına âyette işaret vardır ama insanların daha fazla ileriye gidemeyeceklerine de işaret vardır. Çünkü Güneşten ve diğer güneşlerden gelecek, sürtünmelerden doğacak, parçalanan yıldızlardan yansıyacak çeşitli zararlı ışınlar, bütün çabaları sonuçsuz bırakır.
Göklerin derinliklerine geçmek mümkün olmadığı gibi yerin ta merkezine geçmek de mümkün değildir. Çünkü yerin merkezi ateştir.İnsan oğlu, bu ateş korunu delip de dünyânın bir yanından girip öbür yanından çıkma imkânını bulamamıştır, herhalde bulamayacaktır da. Çünkü merkezde gittikçe yükselen ısılar ve korlar, bütün maddeleri eritir, öyle ise insanın yetkisi sınırlıdır. İnsan ne yerin derinliklerine, ne de göklerin bucaklarına geçecek kudrete sahiptir.
Esasen âyetin amacı bunu anlatmak değil, biraz önce söylediğimiz gibi cinlerin ve insanların, Allah'ın huzurunda hesap vermekten hiçbir suretle kurtulamayacaklarını vurgulamaktır. Ancak bu mânâ, Kur'ân'ın genel üslûbuna uygun olarak temsîli ve tasvîri bir surette anlatılmıştır. Bu ifadede bilimsel gerçeklere de işaret sezmekteyiz. Fakat âyette mutlaka bugün ulaşılan teknik ilerlemeler kasdedilmiştir diye kesin bir hüküm veremeyiz. Gerçeği Allah bilir.
Mücâhid, âyeti şöyle tefsîr etmiştir: Nühâs, eritilmiş bakırdır. Bu, suçluların başlarına dökülür. Âyetin anlamı şudur: Kıyamet günü kaçsanız, melekler ve zebaniler üzerinize ateşten ve erimiş bakırdan alevler gönderip sizi geri çevirirler, kaçmayı başaramazsınız. Âyetler âhiretle ilgilidir. Çünkü hesap sahnesinden sonra zikredilmiştir. Daha sonraki âyetler de âhiretle ilgilidir. Âyette, insanların yıldızlara ulaşma çabalarına işaret görülmesi, asıl tefsîr değil, işaret tefsiridir. Yani âyette bu çabalara işaret sezilmektedir. Yoksa asıl tefsirin bu olduğunu, Kur'ân'ın, mutlaka bu anlamı kasdetmiş bulunduğunu söylemek, Kur'ân'ı amacı dışına çıkarmak olur. Zira âyetler, âhiretteki yüce divân, hesap ve ceza durumlarıyle ilgilidir.
Âyetlerde insanlarla birlikte cinlere de hitâbedilmektedir. Kur'ân, cinlerin de insanlar gibi mükellef olduklarını ve yaptıklarından hesap verip ceza veya mükâfat göreceklerini bildirmektedir. Bu âhiret ahvâlinin mâhiyetini Allah bilir. Bunlara inanmak farz, bunları inkâr ise Kur'ân'ın bildirdiği şeyleri inkâr olduğundan küfürdür.
37- Gök yarılıp da erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül olduğu zaman. 38- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerim yalanlıyorsunuz? 39- O gün ne insana, ne de cinne günâhından sorulmaz (herşey apaçık olduğu için sormağa gerek yoktur). 40- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 41- Suçlular sımalarından tanınır, alınlardan ve ayaklardan tutulur. 42- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsun nuz? 43- "İşte bu, suçluların yalanladığı cehennemdir!" 44- Onunla kaynar su arasında dolaşırlar. 45- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?

Tefsîr

37-45: Önceki âyetlerde hesap günün cinlerin ve insanların, Allah'ın divanından kaçıp kurtulamayacakları belirtilmişti. Bu âyetlerde de o günün nasıl başlayacağı ve o gün suçluların feci durumu tasvir edilmektedir.
O gün âlemin düzeni bozulur, gök yarılır, yağ gibi kızardıkça gül kırmızısı bir renk alır. Allah'ın divânında duruşmaya getirilmiş bulunan cinlere ve insanlara suçlan sorulmaz bile. Çünkü suçlan, durumlarından, simalarından belli olur, sormağa gerek kalmaz. Suçları belli olan suçlular, perçemlerinden ve ayaklarından tutulup cehenneme atılırlar. Cehennem ateşi ile kaynar su arasında dolaşırlar. Kâh yakılarak, kâh da kaynar su içirilerek azâbedilirler.
Suçluların âhiret durumlarını anlatan âyetlerin amacı, gönüllerde âhiret korkusu yaratıp insanları dünyâda günâh

işlemekten ve şirkten uzaklaştırmaktır.
Verde: Gül anlamına geldiği gibi vurûd kökünden ismi- merre olarak bir kere anlamına da gelebilir. ed-Dihân da yağ veya el-edîmu'l-ahmer(kırm\zı deri)dir. " O gün gök, mühl gibi olur" [8801] âyetinde de göğün yağ gibi kızaracağı buyurulmuştu. Burada da göğün yarılacağı ve yağ gibi kızaracağı ve kızardıkça gül gibi kırmızı bir renk alacağı bildirilmektedir. Şayet verde'yi ism-i merre kabul edersek göğün bir anda yağ gibi eriyeceği anlaşılır'. [8802] Demek ki o zaman bütün atomların zincirleme patlaması ile her tarafı alevler saracak, gök cisimleri birer ateş kesilecektir. Gerçeği Allah bilir.
46- Rabbinin dîvânında dur(up hesap \er)mekten korkan kimseye iki cennet var. 47- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 48- İkisinin de çeşitli ağaçları, meyvaları var. 49- Şimdi Rabbini-zin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 50- İkisinde de akıp giden iki kaynak var. 51- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 52- İkisinde de her meyvadan iki çift var. 53- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 54- (Orada) Astarları kaim atlastan yataklara yaslanırlar. İki cennetin de devşirmesi yakındır (meyvalar, elle alınacak kadar yakındır). 55- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 56- Onlarda bakışları kısa (eşlerinden başkalarına bakmayan öyle) dilberler de var ki, bunlardan önce onları ne insan ne de cin kanatmamıştır. 57- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 58- Sanki onlar yakut ve mercandırlar. 59- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 60- İyiliğin karşılığı yalnız iyilik değil midir? 61- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 62- Bu ikisinin ötesinde iki cennet daha var. 63- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 64- Yemyeşildirler. 65- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 66- İkisinde de fışkıran iki kaynak var. 67- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 68- İkisinde de meyva, hurma ve nar var. 69- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 70- Onlarda da iyi huylu, güzel kadınlar var. 71-Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini'yalanlıyorsunuz? 72- Çadırlara kapanmış huriler. 73- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 74- Bunlardan önce onları ne insan, ne de cin kanatmamıştır. 75-Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 76- Orada yeşil yastıklara ve harikulade güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar. 77- Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? 78- Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin adı, ne yücedir!

Tefsîr:

46-78: Önceki âyetlerde âhirette suçluların durumunu gösteren bir kıyamet sahnesi takdim edilmişti. Kur'ân'ın metodu uyarınca 46-78 nci âyetlerde de şirkten ve günâhlardan korunan mü'minlerin durumunu gösteren iki kıyamet sahnesi sunulmaktadır. Ancak hitap hep tesniye şeklinde cinlere ve insanlara yapıldığından, burada Rablerinden korkanlara iki cennet verileceği buyurulmaktadır. Bunlardan birinin cinlere, birinin de insanlara mahsus cennet olması muhtemeldir. Sözün akışından bu anlaşılıyor. Râzî'nin işaret ettiği bir ihtimale göre de bu cennetlerden birisi maddî, diğeri de ruhanî cennettir. Bir ihtimâle göre de bunlardan biri yapılan güzel işlerin karşılığı, öteki de fazlasıdır. Yukarıda suçluların iki azâb arasında: Ateş ile kaynar su arasında dolaştıkları buyurulmuştu. Onunla uyumlu olarak korunanlara da iki cennet verilmekte, onlar da iki cennet arasında dolaşmaktadırlar.
46-61: Burada makam kelimesi, mimli masdar veya ism-i mekân olabilir. Masdar olduğuna göre failine veya müteallikine muzaftır. Failine muzaf ise "Rabbinin makamı", Allah'ın kalkması ve herşey üzerinde kayyumluğu, (yöneticiliği, koruyuculuğu) demek olur. Her canın başında dikilen, yaptığı işi gözetleyen Allah, böyle olmayanla bir" olur mu?" [8803] âyetindeki kıyam de bu kanlamı destekler. Müteallikına muzâf ise kulun, Allah'ın huzuruna duruşu demektir. İsm-i mekân olduğu takdirde "Rabbinin huzurunda duracağı mevki" demek olur. Yahut makam kelimesi kinayedir. Âyet: "Rabbinden korkanr" anlamına gelir. Yahut kıyamet günü O'nun huzurunda duracağından korkup da şirkten sakınan kimseye iki cennetin verileceği bildirilmektedir.
Bu iki cennetin de güzel güzel dallı, yapraklı ağaçları vardır. Dalları birbirine girmiş ağaçların altı gölgedir. Her bahçede gürül gürül sular akıp ağaçları sulamaktadır. Burada her çeşit meyvadan iki çift vardır. Mü'minler güzel, meyvalı ağaçların gölgelerinde, astarı altın işlemeli ipekten olan sergiler üzerinde yaslanıp otururlar, gönülleri çekince oturdukları yerden uzanıp kendilerine çok yakın olan dallardan meyvalar koparırlar. Ağaçlara çıkıp silkelemelerine gerek yoktur. Ellerini uzatıp dallardan meyva alırlar.
Kendilerine verilen nimetler sadece bu bahçelerden ve meyvalardan ibaret değildir. Orada mü'minlere, bakışları kısa, yani kocalarından başka kimseye bakmayan, daha önce kendilerine insan ve cin eli dokunmamış, bekâretleri kimse tarafından bozulmamış, yakut ve mercan gibi parıl parıl parlayan, beyaz tenli al yanaklı, iri gözlü eşler de verilir. Mü'minlerin dünyâda yaptıkları iyiliklere, güzel işlere karşılık Allah da kendilerine böyle iyilik eder. Zaten iyiliğin karşılığının iyilik olması gerekmez mi? İnsanlar iyilik yaparsa elbette Allah onların iyiliğine daha büyük iyilik ile karşılık verir.
46 ncı âyette geçen " kelimesi, onları kimse tams etmedi, yani kanatmadı demektir. Esasen bakire kızla yapılan cinsel ilişkiye tams denir. Sonra mutlaka olarak cinsel ilişki için kullanılmıştır. Bu âyette o kızlara daha önce ne

[8801] Duhân Sûresi: 45, Meâric Sûresi: 8.
[8802] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/117.
[8803] Ra'd Sûresi: 33.

bir insanın ne de cinnin dokunmadığı, yani onların bakire oldukları anlatılmaktadır.
54 ncü âyette geçen kalın ipek anlamındaki istebrak kelimesi, Farsçadan Arapçaya geçmiş bir kelimedir. Aslı stebrek (ilj^)dir. Kur'ânrı Kerîm'in indiği çağlarda fushâ Arapçada kullanılan kelimeler, Kur'ân-ı Kerîm'de de kullanılmıştır. Çünkü bunlar o günkü dilde kullanılıyor ve mânâları biliniyordu. Hattâ kullananlar belki de bu kelimelerin yabancı dilden geçtiğinin farkında bile değillerdi. Dil uzun zaman içinde oluşan kelimeler ve cümleler sistemidir. Dilde milletler arası ilişkilerin etkileri vardır. Bugün Türkçede yabancı kelimeler nasıl Türkçenin kendi malı olmuş ise o zaman da Arapçada kullanılan yabancı kökenli kelimeler Arapçanın kendi malı olmuş idi. Bundan dolayı o kelimelerin Kur'ân'da bulunması, Kur'ân'ın fasih Arapça olduğu vasfına aykırı düşmez. Zaten aksi de doğru olmaz. Çünkü Kur'ân, toplumda kullanılan dil ile inmiştir. Bugün fasih Arapçada milletler arası bilimsel terimler kullanılmaktadır. Doktor, mastır, telefon, televizyon gibi. Şimdi bir şair Arapça yazdığı şiirlerinde bu kelimeleri kullanırsa, bu şiirler fasih Arapça vasfını kaybeder mi? Çünkü televizyon, edebiyat doktoru, mastır, ba-kaloryus, lisans gibi kelimelerin henüz Arapçaları yoktur. Şâir bunları kullanmak zorundadır. İşte Kur'ân'ın kullandığı yabancı kelimeler de öyle Arap-çalaşmış kelimelerdi.
56- Kasırât: Kısmak anlamındaki kasr kökünden müennes ism-i failin çoğuludur. et-Tarf ise göz atmak, bakmak demektir. Kasırâtu't-tarf bakışlarını kısanlar, yani kocalarından başkasına bakmayanlar demektir. Cennet kızları, eşlerinden başkasına bakmazlar.
58- Yakut, kıymetli, kırmızı madendir. Mercan da kalker kabuklu bir deniz hayvanının parçalarıdır. Bunlar kırmızı mücevher olarak kullanılır. Fakat bir kavle göre de mercan, çok beyaz, küçük incidir. Bu dilberlerin yakut gibi kırmızı, inci gibi beyaz olmaları, tenlerinin beyazlığı ile yanak ve dudaklarının kırmızılğını ifade ettiği gibi dişlerinin inci gibi düzgün ve beyaz olduğuna da işaret eder. Bunlar maden içinde saklı yakut ve sedefi içinde el sürülmemiş inci gibidirler. Sanki onlar saklı yumurtadırlar"'[8804] âyeti de el sürülmemiş o dilberlerin beyazlığını ifade eder.
62-78 nci âyetlerde de önceki iki cennetin dûnunda olan iki cennet tasvir edilmektedir. Dûn, ötesi, başkası veya aşağısı anlamına gelir. Yani mü'-minlere, bu iki cennetin ötesinde, yahut derece bakımından bunların altında kalan iki cennet daha vardır. Bu iki cennet de koyu yeşildir. Bunlarda da ağaçları sulayan iki akar su, çeşitli meyvalar, çadırlarda yalnız kocalarına özgü ve hazır bulunan, kocalarından başkasına bakmayan iri gözlü, güzel kızlar vardır. Mü'minler bu bahçelerde yeşil refrefe: güzel sergilere yaslanırlar.
Refref: Sergiler, yastıklar veya cennet bahçeleri anlamına gelir. "Refref, raf gibi yükseklik ifade eden ref'ten türemiştir. Perde, döşeme, yapılan yeşil kumaşa, ince ve nazik kumaşlara, döşeklerin, tahtların, karyolaların, perdelerin sarkan eteklerine ve yere gelen saçaklarına, salkım söğüt gibi dallan aşağı sarkan ağaca ve çadırların eteklerine ve mergzâr, çemenzâre, minder, yaygı ve döşemelere denilir"[8805]
"Refrefin hudr (yeşiller) ile nitelendirilmesi, bunun çoğul olduğunu, bahar günlerinde âdet olduğu üzre yeşil çemenlerden yapılmış yastıklar olduğu kanısını verir"[8806]
Abkariyyun hisân: Güzel abkarîler demektir. Abkarî, Abkar'lı demektir. Arapların inancına göre Abkar cinler ülkesidir. Güzel olan şeyi ona nis-bet ederler. Yani bunu insan yapamaz, bu cin ülkesinden gelmiştir, çok güzel, demektir[8807]
Mudhâmmetân: Mudhâmme'mn tesniyesidir. Mudhâmme, ihmîrâr babından idhâmme yedhâmmu idhîmâm'dan müennes ism-i faildir. Kökü duhm'-dür ki gece karaltısı ve yağız at rengi demektir. Yağız ata edhem denilir. Tam koyu yeşile de edhem denmiştir. Dilimizde buna "yemyeşil" deriz. Naddâ-hatân: Fışkıran çifte pınar demektir. Bu püskürme suyun akmasından daha güçlü bir akışı ifade eder.
Yukarıda iki cennet tasvir edildikten sonra onlardan ayrı olarak hemen aynı nimetlerin bulunduğu iki cennetin daha tasvir edilmesi, birkaç biçimde açıklanmıştır:
1) Dünyâda mü'minlerin amelleri değişiktir. Herkes amelinin derecesine göre bir cennete girer. Bu cennetler, cennetin dereceleridir. Nitekim Vakıa Sûresinin 7-39 ncu âyetlerinde, Hadîd sûresinin 7-10 ncu âyetlerinde mü'minlerin derecelerinin farklılığına işaret edilmiştir.
2) Zemahşerî'ye göre birinci cennet mü'minlerin kendilerine, ikinci cennet de kendilerinden sonra gelecek zürriyetlerine ve kendilerine tabi olanlara verilecektir.
3) Başka bir tefsîre göre ilk âyetlerde tasvir edilen iki cennet, dünyâda mü'minlerin ellerine geçirecekleri güzel topraklar, ikinci grup âyetlerde tasvir edilen iki cennet ise âhirette girecekleri cennetlerdir.
Son iki cennetin mudhâmmetân, naddâhatân, refrefin hudrin, abkariy-yin hisân (yemyeşil, püsküren iki pınar, yeşil sergiler, yastıklar, güzel abkarî kumaşlar) gibi daha çarpıcı vasıflarla nitelendirilmiş olması, bunların, birinci iki cennetin ötesinde, daha yüksek vasıfta cennetler olduğunu ve bu cennetlerin, birinci iki cennetten daha sonra verileceğini hatıra getirir. Bundan ötürü birinci iki cennet ile mü'minlere dünyâda verilecek cennet topraklar, bunların ötesindeki iki cennet ile de dünyâdan sonra onlara verilecek âhiret cennetleri kasdedilmiş olduğu kanısını benimsiyoruz.
Çünkü bu ikinci iki cennetin yeşilliği mudhâmmetân (yemyeşil), suları naddâhatân (püsküren, fışkıran) gibi

[8804] Sâffât Sûresi: 49.
[8805] Hak Dini: 6/4694.
[8806] et-Tefsîru'l-hadîs.
[8807] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/37; et-Teshîl: 4/87.

önceki cennetlerden daha güçlü vasıflarla nitelendirildiği gibi meyvaları daha detaylandırılmış (meyva, hurma ve nar); içlerinde çok güzel hayırlar (iyilikler, nimetler, mal ve refah) bulunduğu; mü'minlerin yaslanarak oturdukları sergilerin yüksek, yeşil ve Abkarî (harika); kendilerine verilen dilberlerin de çadırlarda kapalı, saklı olduğu belirtilmiştir. Önceki cennetlerde bulunan dilberler kasırâtu't-tarf idi, yani kendileri başkalarına bakmıyorlardı. Bunlar ise başkalarına bakacak durumda da değiller, çadırlarda kapalıdırlar. Hiç kimseyi görmezler. Kendilerini korumazlar, korunurlar. Bu vasıflar, son iki cennetin, ilk iki cennetin altında değil, onların ötesinde yani âhirette olduğunu gösterir. Gerçeği Allah bilir.
Son âyetteki tebâreke fi'li, bereket kökündendir. Bereket, devam ve sebat demektir. Birikmiş, sürekli suya (yani göllere, göletlere) birke denilir. Te-bârekesmu rabbike: Rabbinin adı daim ve sabittir, yahut O'nun katında hayır süreklidir. Veya O'nun adı yüce, şanı uludur, demektir .[8808]
Yüce Allah, mü'minlere nimetlerini saydıktan sonra nimetlerinin yalanlanamayacağını belirtiyor, celâl ve ikram sahibi olduğunu vurgulayarak sûreyi bitiriyor. er-Rahmân ismiyle başlayan bu Kur'ân gelini, yine Allah'ın celâl ve ihtişamını bildiren iki sıfatı ile sona eriyor.

Rahman Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah'ın, insana lütuf ve nimetleri çoktur. Önce bitkileri, meyvaları yaratan, sonra insanı kiremit gibi pişmiş çamurdan yaratan Allah, ona konuşma ve düşüncesini açıklama yeteneği vermiş ve Kur'ân'ı öğretmiştir (1-4, 11-14). Son âyetlerden, bitkilerin, hayvanlardan önce yaratıldığı anlaşılmaktadır.
2. Bütün tabiat varlıkları Allah'ın emrindedir (5-6).
3. Birbiriyle karşılaşan iki deniz, aradaki görünmez bir engelle birbirine karışmamakta, birbirinin özelliğini bozmamaktadır (19-20). Ayrıntı için âyetlerin tefsirine bakınız.
4. İki denizden de inci mercan çıkarılır (22).
5. Suya kaldırma gücü verip denizlerde kocaman gemilerin yürümesini sağlayan da Allah'tır (24). O'nun sânı yücedir (78).
6. Ay, Güneş bir hesâb ile yürümektedir. Yaratılışları hesâb ile, yürümeleri hesâb iledir. Ne kadar ömürleri olduğu, her birinin aydınlatma zamanları bellidir (5).
7. Gök cisimleri arasında bir denge vardır. Bu denge olmasa evrenin düzeni bozulur. İnsanların da evrene hâkim olan dengeyi bozmamaları, dürüst davranmaları, ölçü ve tartıyı tam yapmaları, adaletten ayrılmamaları gerekir (7-9).
8. "Yeryüzünde bulunan herşey fânidir, kalıcı olan yalnız Allah'tır (26-27).
9. Allah'ın yaratıcılığı sürer. O, her ân başka bir iş yapar, bir şey yaratır (29).
10. İnsanlar da cinler de yaptıklarından sorumludurlar (31).
11. Göklerin ve yerin derinliklerine ancak kudret ile gidilebilir (33). Bu âyette insanların, uzayın keşfi için kudret arayacaklarına ve bu konuda çaba harcayacaklarına işaret vardır. Ancak: "Üzerinize ateşten yalın alev ve kıpkızıl bir duman gönderilir, başaramazsınız" (35) âyetinden, insanlar uzayın keşfi için bir miktar yol alsalar bile bu konudaki çalışmalarının fazla başarılı olmayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü uzayın derinliklerini geçebilecek ne zamanları, ne de güçleri yeterlidir. Ayrıca uzaydaki yıldızlardan, başka güneş sistemlerinden salınan ışınları geçip de derinlere gitmek de mümkün görünmemektedir. İnsan ne kadar çalışsa kendi güneş sistemini geçemez. Hele bizim galaksimizin sınırlarını aşıp başka galaksilere gitmek mümkün değildir.
12. Gök bir gün yarılacak ve erimiş bakır gibi kırmızı bir renk alacaktır (37). Bunda atomların parçalanmasıyle oluşacak bir zincirleme reaksiyonun meydana getirdiği ateş haline işaret olabilir. Bu olay, âhiret hayâtını başlatacaktır.
13. Hesap vermek için yüce Mahkemeye çıkarılan suçlulara, işledikleri günâhları sormağa, suçlarını araştırmağa gerek yoktur. Çünkü suçlular, yüz-lerindeki işaretlerden, günâhlarının, ruhları üzerinde bıraktığı etkilerden belli olur ve perçemlerinden tutulup cehenneme atılırlar (39-44).
14. Rablerinden korkanlar için iki cennet vardır. Bu cennetlerin vasıfları 48-76 ncı âyetlerde anlatılır: İçinden ırmaklar akan o bahçelerin meyvalan çift çift, devşirmesi yakındır. Onlara, daha önce insan ve cin eli değmemiş yakut mercan gibi güzel kızlar verilir.
Bu iki cennetten ayrı olarak onlara, tazyikli suların aktığı, çeşit çeşit mey-vaların, insan ve cin eli değmemiş güzel kızların bulunduğu, ipek divanlar üstünde oturacakları iki cennet daha verilecektir.
Bu âyetlerde önce iki cennet, sonra bunlardan ayrı olarak iki cennet anlatılmaktadır. Özellikle ikinci iki cennet, daha güçlü vasıflarla anlatılmıştır. Bundan dolayı ilk iki cennetin, dünyâda mü'minlerin fethedecekeri ülkelere (Şâm, Irak ile İran topraklarına), son iki cennetin de âhirette verilecek nimet bahçelerine işaret olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıntı için tefsîre bakınız.
15. İyiliğin karşılığı iyiliktir. İyiliğe karşı kötülük yapılamaz ve yapılmamalıdır (60).

[8808] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/137.

RAHMAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Ref ile, mübtedâ: Ebû's-Simâl.
Nasb ile, mukadder bir
fi'lin mef'ûlü: Ötekiler[8809]
3 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[8810]
Çoğunluk.
İbn Me'ûd [8811] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8812]
T ve sîn'in fethiyle: Bilâl ibn Ebî Bur-
de ve Ebân, Osman'dan.
' şeklinde okuduğu da rivayet edil-

Âyet No.	Kelime:		Okuyanlar:
		T'nin dammı, sîn'in kesriyle:	Çoğunluk[8813]
10		Nasb ile:	Çoğunluk.
		Ref ile:	Ebû's-Simâl[8814]
			Çoğunluk.
			İbnMes'ûd[8815]
		Üçünün de nasbiyle:	İbn Âmir ve Şam mushafları.
		Üçünün de ref iyle:	Ötekiler ve mushafları.

13
22
İkisinin ref i, sonuncusunun cerriyle: Hamza, Kisâ'i[8816]
Çoğunluk.
Bütün sûrede böyle: Übeyy[8817]. Y'nin dammı, r'nin fet-hiyle edilgen: Übeyy, Nâfi' ve
Ebû 'Amr.
Ayet No.
22
24
27
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Y'nin fethi, r'nin dammıyle etken: Ötekiler [8818]
Öncesinin harekesinden dolayı hemzeyi vâv'a çevirme: Ebû Ca'fer.

[8809] Kurtubî: 17/154; el-Bahr: 8/189.
[8810] el-Mesâhif: 96.
[8811] el-Mesâhif: 96. İbn Mes'ûd'un " miştir (el-Mesâhif: 96).
[8812] el-Mesâhif: 96.
[8813] Bu fiil hem sülâsîden, hem if âl'den aynı mânâda kullanılır denilir (Kurtubî: 17/155; el-Bahr: 8/189).
[8814] el-Bahr: 8/190.
[8815] el-Mesâhif: 96.
[8816] Tebsırah: 689; Kurtubî: 17/158; el-Bahr: 8/190; en-Neşr: 2/380.
[8817] el-Mesâhif: 168.
[8818] el-Mesâhif: 168; Tebsırah: 690; en-Neşr: 2/380-381.

İki hemzenin de telâffuzu ile:
Ötekiler [8819]
Vakıf halinde yâ ile: Ya'kûb. iki halde de yâ'nın hazfiyle:
Ref ile:
Şîn'in kesriyle:
Şîn'in fethiyle:
Ötekiler[8820]. İbn Mes'ûd [8821] İbn Mes'ûd, Hamza, Şu'be. Ötekiler ve Şu'-be'den ikinci bir vecih [8822]
Vechin sıfatı olarak vâv
ile: " Çoğunluk.
Âyet No.
Kelime:
29
31
33
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Rabb'ın sıfatı olarak yâ
ile: Übeyy ve İbn
Mes'ûd'.[8823]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd . [8824] Y'nin fethi, r'nin
dammıyle.: Hamza, Kisâ'î.
Y'nin dammı, r'nin fet-hiyle edilgen: A'meş ve Neha'î.
Nûn ile, etken: Ötekiler[8825]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve
H'nin dammıyle: H'nin fethiyle:
Übeyy [8826] Şamlılar. Ötekiler[8827]. Çoğunluk.
Ayet No.
35

Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		İbn Mes'ûd[8828]
	Şîn'in kesriyle:	İbn Kesîr.
	Şîn'in dammıyle:	Ötekiler [8829]
	Fi'l edilgen, isimler	
	merfû':	Çoğunluk.
	Fi'l etken, isimler	
	mansub:	İbn Mes'ûd ve

[8819] en-Neşr: 2/390.
[8820] en-Neşr: İmâle babı; el-Budûr: 308.
[8821] el-Mesâhif: 96.
[8822] el-Mesâhif: 96; Tebsırah: 690; Câmi'u'l-beyân: 27/133; Kurtubî: 17/164; en-Neşr: 2/381.
[8823] el-Mesâhif: %, 168; el-Bahr: 8/192.
[8824] el-Mesâhif: 96.
[8825] Kurtubî: 17/168-169.
[8826] el-Mesâhif: 168; el-Bahr: 8/194.
[8827] Kurtubî: 17/169.
[8828] el-Mesâhif: 96.
[8829] Kurtubî: 17/171; el-Bahr: 8/195. Taberî'ye göre en güzeli, şîn'in dammıyle olandır (Câ-mi'u'l-beyân: 27/140).

Zeyd ibn 'Alî[8830]

Cerr ile, nâr'a ma'tûf: İbn Kesîr, Ebû

'Amr.

Nûn'un kesriyle,

mecrûr: Mücâhid Hu-

meyd, İkrime ve Ebû'l-Âliye. Meftûh nûn, sakin hâ.
ile, merfû': Müslim ibn Cundeb'den rivayet.
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
41
43
44
Aynı kırâet, mecrûr: Hanzala ibn Murre el-Ensârî'den rivayet[8831]. Madmûm nûn, meftûh
hâ, şeddeli, mecrûr sîn: Übeyy [8832] Muttasıl med ile: Hammâd ibn Ebî
Süleyman.
Maksûr elif ile: Çoğunluk[8833]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[8834]
Tavaf kökünden, çoğul ğâib: Çoğunluk.
Meftûh y, tâ'dan sonra elif: 'Alî, Sülemî.
Tatvîf kökünden: A'meş, Talha, İbn
Miksem [8835]. T ile ve tesniye kipi: İbn Mes'ûd [8836]
Ayet No.
54
56,74
Kelime:
Kırâet farkı:
Hemzenin hazfîyle:
Hemze ile: Sakin ile: Madmûm r ile:
Okuyanlar: Ebû Ca'fer. Ötekiler[8837] Ebû Hayve. Ötekiler[8838]. İbn Mes'ûd ve Übeyy[8839]
Hemzenin harekesinin
nûn'a nakli:
Ruveys.
Sakin nûn ile, nakilsiz: Ötekiler [8840]
Mîm'in dammıyle: İbn Mes'ûd, Ebû
'Amr ed-Dûrî, Ebû Hayve eş-Şâmî, Talha ibn Musarrif.
Ayet No.
70
76
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Mîm'in kesriyle: Ötekiler[8841]

[8830] el-Mesâhif: 96.
[8831] Kurtubî: 17/171-172
[8832] el-Mesâhvf: 168.
[8833] el-Bahr: 8/196."
[8834] el-Mesâhif: 96.
[8835] el-Bahr: 8/196.
[8836] el-Mesâhif: 96.
[8837] en-Neşr: 1/397.
[8838] Kurtubî: 17/179.
[8839] el-Mesâhif: 96, 168.
[8840] el-Mesâhif: 97.

Çoğunluk. iki sakinden kaçınmak
için hemze ile: Kırâettir [8842]
Şeddeli, meksûr yâ: Katâde, İbn Semeyfa', Ebû Recâ' el-Utâridî ve Bekr
ibn Habîb es-Sehmî. Çoğunluk[8843]
Sakin yâ ile: Çoğul, birincisi ğayr-i munsarif, ikincisi munsarif [8844]
Osman (r.a.), Nasr ibn 'Âsim Cahderî, Hasan ve başkaları.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Tekil:		Ötekiler[8845]	
Dât sakin:		Çoğunluk.	
Dât madmûm:		Übeyy [8846]	
78	Vâv ile:	İbn 'Âmir.	
Yâ ile:		Ötekiler[8847] Parantez içinin	
ilâvesiyle:		Übeyy ibn Ka'b[8848]	

56/46 VAKIA SÛRESİ 1845
Tefsîr: 1845
Tefsir: 1846
Tefsîr: 1847
Tefsir: 1849
Tefsîr: 1850
Tefsîr: 1852
Vâki'a Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1853
VÂKI'A SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1854

[8841] el-Mesâhif: 97; Kurtubî: 17/181,189-190. Ebû Ishâk demiş ki: "Alî'nin ashabının arkasında namaz kılardım, onlar mîm'i madmûm okurlardı. Abdullah ibn Mes'ûd'un ashabının arkasında namaz kılardım, onlar da mîm'i meksûr okurlardı". Kisâ'î, bu iki durumu göz önünde tutarak birincide (56 ncı âyet) mîm'i merfû', ikincide (74 ncü âyet) mîm'i meksûr okumuştur (Kurtubî: 17/190; Câmi'u'l-beyân: 27/163).
[8842] el-Bahr: 8/196.
[8843] Kurtubî: 17/187.
[8844] Biri in, diğeri nin çoğuludur.
[8845] Kurtubî: 17/191-192; el-Bahr: 8/199. Tkberî diyor ki: " şeklinde okumanın, Arapça bakımından doğru yanı yoktur. Çünkü çoğul elifinden sonra dört harf olmayacağı gibi üç sahîh harf de olmaz. Peyğamber(s.a.v.)den rivayet edilen birinci kırâete gelince, bu haber mahfuz olmadığı gibi, senedi de yoktur. Eğer rivayet doğru olsaydı, iki kelimenin de gayr-i munsarif olması gerekirdi." Câmi'u'l-beyân: 27/165. Yani Taberî, Cem'-i Teksîr şeklindeki birinci kırâeti doğru bulmamaktadır.
[8846] el-Mesâhif: 168.
[8847] Hepsi birincisini vâv ile okumuşlardır (Tebsırah: 691; Kurtubî: 17/193; en-Neşr: 2/382; el-Budûr: 309).
[8848] -Mesâhif: 168.

56/46 VAKIA SÛRESİ

Adını birinci âyetteki Vâkı'a'dan alan sûrede, âhirette kitabı sağ tarafından verilenlerle, sol tarafından verilenlerin durumları tasvir edilir; Allah'ın büyüklüğü ve ölenleri diriltmeğe kadir olduğu çeşitli somut kanıtlarla anlatılır; Kur'ân'in Allah tarafından indirildiği vurgulanır ve insanın can çekişme haliyle âhirete geçişini tasvir eden âyetlerle sûre sona erer.
Bütün âyetleri arasında sıkı bir ilgi vardır. Bundan tamamının bir defada indiği anlaşılır. 81-82 nci âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilirse de bu âyetlerin, sözün akışına bağlılığından dolayı bu rivayetten şüphe etmek gerekir. Sûre Mekke'de, Tâhâ Sûresinden sonra inmiştir. Muhammed İzzet Derveze, bu sûrenin baş tarafında, Tâhâ Sûresinden sonra indiğine delil olacak ifade bulunduğunu söylüyor. Sûre 96 âyeti içermektedir. Resmî sırada 56 ncı, iniş sırasında 46 ncı sûredir.
'Abdullah ibn Mes'ûd'ü, ölüm hastalığında ziyaret eden Hz. Osman, "Sana bir bağışta bulunulmasını emredeyim mi?" demiş. 'Abdullah buna ihtiyacı olmadığını söylemiş. "Senden sonra kızlarına kalır" demiş. 'Abdullah: "Sen kızlarımdan korkma, ben onlara Vakıa Sûresini okumalarını emrettim. Ben Peyğamber(s.a.v.)in şöyle dediğini işitmiştim: Her kim her gece Vâki Sûresini okursa ona fakirlik dokunmaz"[8849]
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1-Olacak vak'a olduğu zaman, 2- Onun oluşunu yalanlayacak yoktur. 3- O alçaltıcı, yükselticidir. 4-Yer şiddetle sarsıldığı, 5- Dağlar serpildikçe serpildiği, 6- Dağılan toz duman haline geldiği, 7- Ve sizler üç sınıf olduğunuz zaman: 8- Sağın adamları (amel defterleri sağ tarafından verilenler) ne uğurlulardır onlar! 9- Solun adamları (amel defterleri sol tarafından verilenler) ne uğursuzlardır onlar! 10- Ve sabıklar (inançta ve amelde duraklamadan) ileri geçenler!

Tefsîr:

1-6 ncı âyetler daha sonra gelecek âyetlerin anlatacağı konuya bir giriştir.
el-Vâkıa: Vukubulacak çok önemli olayı nitelemektedir. Vukuunda asla yalan olmayan, yahut vukuunu yalanlayacak bir şey bulunmayan o olay olduğu zaman... deniyor. Ve cümle, sonundaki birkaç ünlem ile olayın dehşetini kavramak, zihne bırakılıyor. Birçokları, olayın korkunçluğunu anlatmak için cevâbın mahzuf olduğunu söylemişlerdir. Mânâ şudur: Kıyamet koptuğu zaman neler olur, neler?! Fakat cevap "iois' l^aüjJ ^5: Onun vukuunu yalanlayacak yoktur" âyeti de olabilir.
Vuku', düşmek, vakıa başa çarpan büyük iş anlamında kullanılır. Savaşa da vak'a denilir. Mânâ şöyle olur: Kıyamet kopmazdan önce onu yalanlayanlar varsa da koptuğu zaman onu yalanlayacak yoktur, o mutlaka kopacaktır.
Kıyametin kopacağı böyle bir kesinlikle beirtildikten sonra onun nitelikleri anlatılıyor. O olay alçaltıcıdır, yükselticidir. Kâfirleri cehennemin derecelerine alçaltır, mü'minleri cennetin derecelerine yükseltir. Yahut o olay sarsar, yükseği alçaltır, alçağı yükseltir, dünyânın altını üstüne getirir. Yüksek dağları yerle bir eder, düz yerleri dağ yapar [8850] Bu son anlam, âyetin ruhuna daha uygundur. 4-6 ncı âyetler de bu anlamı ifade eder.
Yahut o olay nice yükselenleri, böbürlenenleri alçaltır ve nice alçak görülenleri, horlanıp ezilenleri yükseltir. "Çünkü devletler yıkan fitneler, ihtilâller, inkılâblar gibi büyük vak'alar, azizleri zelîl, zelilleri aziz ederek nicelerini aşağı düşürür, nic* lerini de yükseklere kaldırır"[8851]
Evet Arz şiddetle sarsıldığı, dağlar paramparça olup havada uçuşan toz zerreleri gibi savrulduğu ve insanlar üç sınıf olduğu zaman (ne olur)?.
7-10: Dünyâda böbürlenen bazı kavimler alçalırlar, küçük görülen bazı topluluklar yükselirler. Yer sarsılır, dağlar paramparça olup dağılır ve insanlar üç sınıf olur: Bunlar meymeneciler, meş'emeciler ve sabıklardır.
Mey mene: Şum'un tersi olan yümn'den veya sağ taraf anlamındaki yemin 'den türemiş olabilir. Birinci takdirde mey mene 'çiler, uğurlu kimseler, uğurlu yerde duranlar demektir. Meş'eme de şûm'dan türediği takdirde uğursuzluk, uğursuzluk yeri, yahut sol taraf anlamına gelir. Araplar hayrın sağdan, şerrin soldan geleceğine inanırlardı. Bundan dolayı kitabın sağ taraftan verilmesi uğur, sol taraftan verilmesi, uğursuzluk sayılmıştır. Ashâbu'l-meymene: Uğurlular veya amel defterleri sağ taraflarından verilmiş olanlar; ashâbu'l-meş'eme de uğursuzlar veya amel defterleri sol taraflarından verilmiş olanlardır. Sabıklar ise önce inananlar, hayır işlerinde en ileri geçenler, en yüksek manevî dereceye erenlerdir.
Birinciler mü'minler, ikinciler kâfirler, üçüncüler de mü'minlerden en yüksek derece sahipleridir. "Onlardan kimi nefsine yazık eden, kimi orta giden, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde ileri geçenlerdir" [8852] âyetinde de aynı üç grup insan topluluğuna işaret edilmiştir. Nefsine zâlim, yani kötülük edenler ashâbu'ş-şimâldır. Muktesid(orta yürüyen)ler, itidal sahibi mü'min-lerdir. Sâbikun bi'l-hayrât da bu sûrede sabık olarak nitelenen en yüksek sıfatlara ve meziyetlere ermiş mü'minlerdir.
Söz sabıklara getirilince değerlerini daha iyi ifade etmek için onların vasıfları daha ayrıntılı olarak belirtiliyor,

[8849] İbn Asâkir, bu hadîsi Abdullah ibn Mes'ûd'un hal tercemesinde zikretmiştir. İbn Kesîr Tefsîr: 4/282.
[8850] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/139.
[8851] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4703.
[8852] Fâtır Sûresi: 32.

âhiretteki makamları anlatılıyor:
11- İşte onlardır, (Allah'a) yaklaştırılanlar; 12- Nimet cennetlerinde. 13- Çoğu öncekilerden, 14- Birazı da sonrakilerden (olan bu mutlu insanlar) 75- Altın ve cevahirle işlenmiş tahtlar üzerindedirler. 16- Onların üzerinde karşılıklı yaslanırlar. 17- Çevrelerinde ebedî yaşamaya erdirilmiş gençler dolaşır; 18- Akıp giden şarap kaynağından doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle. 19- (Bir şarap ki) ondan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir. 20- Beğendikleri meyva(}a.r), 21- Canlarının çektiği kuş et(\er)i, 22- İri gözlü huriler, 23- Saklı inciler gibi; 24- Yaptıklarına karşılık olarak, 25- Orada ne boş bir söz ve ne de günâha sokan bir lâf işitmezler. 26- Duydukları söz yalnız "selâm, selâm "dır.

Tefsir:

11-14 ncü âyetlerde o sabıkların, nimet cennetlerinde yüce Allah'a yak-laştırıldıkları, bunlardan bir cemâatin öncekilerden, birazının da sonrakilerden olduğu belirtiliyor. Bu öncekiler ve sonrakiler tabiri üzerinde üç görüş vardır: Taberî'nin tercih ettiği görüşe göre öncekiler, daha önce geçen ümmetlerdir. Sabıkların bir cemâati onlardan, birazı da sonrakilerden yani son gelmiş olan Muhammed ümmetirıdendir. Dünyâ yaratılalıdan beri gelip geçen bütün insanlarla karşılaştırılıra Muhammed ümmeti için birazı denmesi uygun olabilir. Ancak bu görüşü benimsemeyen ve : "Siz, insanlar için çıkarılan en hayırlı ümmetsiniz" [8853] âyetinin sarîh ifadesiyle yeryüzüne çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı olduğu belirtilen bu ümmetin Allah'a yakın olanlarının azınlıkta kalmasını uygun görmeyen İbn Kesîr ve İbn Cezzî'ye göre öncekiler de, sonrakiler de bu ümmettendir. Öncekiler ilk müslümanlardır, onların Allah'a yakın olanları çoktur. Bu vasıftaki temiz müslümanlar git gide azalırlar, sonra gelenler içinde bunlar daha az olur '.[8854] Bazılarına göre de "es-sâbikûn" önce geçmiş peygamberlerdir. Çünkü önceki zamanlarda daha çok peygamber gelmiştir [8855]
Söz, Hz. Peyğamber'in daveti ile ilgili insanlar üzerinde olduğu için ikinci görüş tercihe şayandır. Kaldı ki: "Muhacirlerden ve Ensâr'dan (İslama girmekte) ilk öne geçenler ile güzelce bunların ardından gelenler... Allah onlardan razı olmuştur. Onlara altlarında ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur" [8856] âyeti de ilk sabıkların, Muhammed ümmetinden ilk inanan muhacirler ve ensâr olduğunu ifade eder. "Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşip, imana sarılanlar; kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen(ganimetler)den ötürü gönüllerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarına erenlerdir" [8857], "Elbette içinizden Mekke'nin fethinden önce Hak yolunda harcayan ve savaşanlar, ötekilerle bir olmaz. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel sonucu va'detmiştir. Allah yaptıklarınızı haber almaktadır" [8858] âyetlerinde de bu ilk mü'minler grubunun faziletine işaret edilmiştir. Onlar her türlü takdire lâyiktirler. İslâm onlar sayesinde yaşamış ve bize kadar gelmiştir.
15-26: Kûb: Kulpu ve emziği olmayan su kabıdır. İbrîk: Kulpu ve emziği olan su kabıdır. Ke's ise kadeh, maîn de akan şeydir. Serîr'in çoğulu olan su-rur, kırallara özgü, direkleri olan, üzerinde ipekten dokunmuş minderler bulunan tahtlardır. Bu tahtların direkleri nefis cevahirden, zemini de altundan olur [8859]. Vildân, küçük çocuk anlamına gelen velîd'in çoğuludur. Burada cennetliklere hizmet edenlerin genç, ölümsüz delikanlılar olduğu anlatılmaktadır.
Öncekilerden ve sonrakilerden olan bu sabıklar mevdûne yani altın-ipekle dokunmuş tahtlar üzerinde karşılıklı otururlar. Hiç değişmeyecek, güzellikleri bozulmayacak ölümsüz civanlar çevrelerinde, akıp giden şarap gözesinden doldurulmuş testilerle, ibriklerle ve kadehlerle dolaşırlar, bunlara durmadan şarap sunarlar. Fakat bu şaraptan içenlerin başları ağrımaz, akılları gideril-mez. Bu şarap zevk verir, fakat sarhoş etmez, insanı akılsız yapıp saçmalıklara sürüklemez. Yahut bu şarabı içmekle sızıp ağızlarından, burunlarından salyalar akmaz. Böyle zevk verip eğlendiren bol şarap yanında onlar, cennette istedikleri her meyvadan, canlarının çektiği kuş etlerinden yerlerler. Yanlarında sedefinde saklı inci gibi bembeyaz, iri gözlü dilberler de vardır.
Dünyâda yaptıkları güzel işlerin mükâfatı olarak kendilerine bu nimetlerin lûtfedildiği o mü'minler, cennette yalan, saçma söz, kınama ve suçlama duymazlar. Sadece selâm, selâm sözü duyarlar. Birbirlerine selâm verirler, esenlik dilerler, barış içinde bulunurlar. Çünkü içtikleri şarap başlarını döndürmez, akıllarını gidermez, tersine neş'elerini artırır, dostluklarını perçinler. Yahut Allah ve meleklerinin verdiği selâmı duyarlar.
Burada âhiret şarabının sarhoş etmeyeceği, salyaları akıtmayacağı, saçmalıklar söyletmeyeceği, içenleri birbirini kınamağa, suçlamağa sevk etmeyeceği belirtilmektedir. Benzeri sahneler başka sûrelerde de geçer. Bu, içkinin, Peyğamber(s.a.v.)in gönderildiği Arap toplumunda son derece yaygın olduğunu, içenlerin sarhoş olunca bağırıp na'ra atarak birbirlerini suçlamağa, sonra kavgaya başladıklarını gösterir. Bu ifadelerde dünyâ şarabını kötüleme,

[8853] Âl-i İmrân Sûresi: 110.
[8854] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/285; et-Teshîl: 4/88.
[8855] et-Teshîl: 4/88.
[8856] Tevbe Sûresi: 100.
[8857] Haşr Sûresi: 9.
[8858] Hadîd Sûresi: 10.
[8859] Mefâtîhu'1-ğayb: 29/149.

onu bırakmağa teşvik de sezilmektedir.
27- Sağın adamları, nedir o sağın adamları (bilir misin) 28- Onlar dikensiz kiraz, 29- Meyva istifli muz ağaçları arasında, 30- Uzamış gölge(\er) altında, 31- Fışkıran su, 32- Pek çok meyva arasında: 33-Tükenmeyen ve yasaklanmayan! 34- Ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler. 35- Biz (oradaki) kadınları da yeniden bir güzel inşa etmişiz, 36- Onları bakireler yapmışızdır. 37- Hep yaşıt sevgililer; 38— Sağın adamları için. 39- (O sağcıların) bir bölümü öncekilerden, 40- Bir bölümü de sonrakilerdendir.

Tefsîr:

27-40: Önceki âyetlerde kıyamette insanların üç grup olacağı bildirilmişti. Bunlar sabıklar, sağcılar ve solcular. 11-26 ncı âyetlerde cennetliklerin en faziletlileri olan sabıkların cennetteki makamı tasvir edilmişti. Şimdi bu âyetlerde de onların biraz altında bulunan fakat solcuların karşıtı olan sağcıların cennetteki makamları tasvir edilmektedir:
Biraz önce değindiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerîm'de sağcı tabiri, amel defterleri sağ tarafından verilenleri ifade eder: "Kitabı sağından verilen: 'Alın, kitabımı okuyun' der, 'Ben hesabımla karşılaşacağımı sezmiştim zâten'. Artık o, memnun edici bir hayât içindedir. Yüksek bir bahçede ki devşirmesi kolay. 'Geçmiş günlerde yaptığınız işlerden ötürü afiyetle yeyin, için!' Kitabı sol tarafından verilen ise der ki: 'Keşke bana kitabım verilmeseydi, şu hesabımı hiç görmemiş olsaydım! Keşke daha önce işim bitirilmiş olsaydı (ölüp gitseydim) [8860] âyetleri, Kur'ân-ı Kerîm'de sağcılar ve solcular deyimiyle kimlerin kasdedildiğini açıklamaktadır. Cennetliklerin kitapları sağ taraflarından verilir. Çünkü Arap toplumunda sağ taraf uğur yeri olarak kabul edilir, sağdan uğur, soldan uğursuzluk geleceğine inanılırdı. Toplumun bu anlayışına uygun olarak iyi kişilerin amel defterleri sağdan verilmekte, böylece onlara hayırlar, mükâfatlar verileceği, defterlerinin temiz olduğu anlatılmaktadır.
İşte kitapları sağ tarafından verilen iyi insanlar da cennette sidr-i man-dûd, talh-i mahdûd, zıll-i memdûd, mâ-i meskûb arasındadırlar. Sidr: Arabistan kirazı denilen ünlü nabk ağacıdır. Mahdûd iki anlama gelir: Birisi si-linmiş, düzeltilmiş, düzgün; öteki meyvasının çokluğundan dolayı dalları basıp eğilmiş demektir. Arabistan kirazı dikenli olur. Fakat bu cennet ağacının hem dikensiz, hem de çok meyvalı olduğu ifade ediliyor. Talh-i mandûd ise dikensiz bir ağaçtır ki müfessirlerin çoğuna göre muz ağacıdır. Mandûd, baştan aşağı meyva istifli demektir. Hz.Alî, Talh'ı, ayn ile okumuştur. Kendisine kelimenin, hâ ile olduğunu söylemişler. "Talhın cennette ne işi var?" demiş. "Öyleyse düzeltelim mi?" demişler. "Hayır, artık bugün Mushaflar düzeltilmez" demiş'.[8861] Yemenliler muz ağacına talh derlermiş. Zıll-i memdûd, uzamış, yayılmış, güneşin gidermediği gölgedir. Mâ-i meskûb: Yüksekten dökülen akar su, çağlayandır.
"Yukarıda sâbikun'un hali, dünyâda şehirlilerin, medenî halkın imrenecekleri, en yüksek saydıkları zevk ve lezzetlere göre tasvir olunarak yeni edebiyatçıların "Sembolizm" dedikleri remzî tarzda ifade ve temsil edilmiş olduğu gibi, ashâb-ı yemîn'in hali de bedevileri imrendirecek lâtîf yayla manzaralarını andıran remizlerle ifade olunarak ikisi arasındaki fark medenilerle bedevilerin farkı gibi olduğuna bir nevi işaret yapılmıştır, denilebilir"[8862]
Bu zikredilen ağaçlar, meyvalar, Kureyşlilerin son derece hoşlandıkları şeylerdir. Bunlar özellikle Arabistan'ın Güneyinde Tâif'ten sonra başlayan Ebhâ, Necran gibi Kızıldeniz kıyı kentlerinde bol miktarda bulunan manza-raları yansıtır. Kitapları sağ taraflarından verilmiş olanlar böyle meyvalı, nabk ve muz ağaçlarının uzamış gölgeleri altında oturur, bitip tükenmeyen meyva-lardan yer, kendileri için yeniden yaratılmış taze, yaşıt güzellerle sefa sürerler. Bu sağcıların da bir bölümü öncekilerden, bir bölümü de sonrakilerdendir. Ancak burada öncekilerden olanlarla sonrakilerden olanlar eşittir. Sabıklardan öncekilerden olanlar daha çok, sonrakilerden olanlar daha az idi. Burada ikisi de aynıdır. Öncekiler, sonrakiler tabiri ile de ya Muhammed ümmetinin ilk muhacir ve ensârı ve daha sonra gelenler, yahut geçmiş milletler ile Muhammed ümmeti kasdedilmiştir.
Sabıkların öncekilerinin daha çok, sonrakilerinin daha az; sağcıların öncekilerinin ve sonrakilerinin eşit oluşunun hikmeti şudur: Sabıklar en hayırlı insanlardır. Bu ümmetin başında gelen insanlar içinde sabıklar çoktur. Son-rakilerden onlann derecelerine yetişenler pek azdır. Ama ashâbu'l-yemîn (sağcılar), önce de, sonra da vardır, bunlar orta tabakadır. Orta tabaka her zaman aynı oranda bulunduğu için bunların başında gelenleri için de, sonunda gelenleri için de sulle (cemâat) tabiri kullanılmıştır. Sonra gelenlerin nisbeti, öncekilerden az değildir.
âyetinde sözün akışından zamirin, kadınlara gittiği anlaşılmaktadır. Çünkü daha sonra anlatılan nitelikler, cennet hurilerinin vasıflarıdır. Şimdi âyette "Biz onları yeniden bir güzelyaratmışızdır" buyuru-luyor. Bu ifadeden cennet hurilerinin, aslında dünyâ kadınları olduğu, bunlar rûhâniyyet âleminde yeniden yaratılınca öyle güzel vasıflar kazandıkları düşüncesi doğmaktadır. Nitekim oradaki mü'minler de yeniden yaratılmış insanlardır. Daha doğrusu kadınlar da, erkekler de dünyâdan rûhâniyyet âlemine geçmiş canlardır. Rûhâniyyet âlemine geçince maddeye arız olan buruşukluklardan, çirkinliklerden arınmış, hepsi taze, genç delikanlılar ve kızlar olmuşlardır. Cennette ihtiyar yoktur. Cennetliklerin hepsi gençtir. Maddeler dünyâsından alınarak gençleştirilen erkeklere, yine gençleştirilmiş kadınlar verilir. Tâ ki iki cins her bakımdan denk olsun ve denklik ile lezzet ve güzel sohbet

[8860] Hakka Sûresi: 19-27.
[8861] et-Teshîl: 4/89; Mefâtîhu'l-ğayb: 29/163.
[8862] Hak Dini: 6/4707-4708.

bulsunlar.
Biz onları bakireler, yaşıt sevgililer kıldık". Dünyâda iken bu kadınların bakireliği gitmiş, çoğu çocuk yapmış, letafetleri gitmiş idi. Biz onları yeniden yaratınca bakire, urub ve etrâb yaptık.
Urub: 'Arûb'un çoğuludur. Arûb, kocasına sevgili olan, kocasına âşık kadın demektir. Tirb'in çoğulu olan etrâb ise taze, yaşıt, kocalarıyle aynı yaşta kızlar demektiri. [8863] Bu cennet kadınlarının, otuz üç yaşında olacakları rivayet edilir [8864] Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadise göre cennet halkı tüysüz, otuz üç yaşında en güçlü çağlarında olacaklardır.
Bu ifadelerden mü'mmlere verilecek eşlerin, kendilerine yaşıt, taze dilberler olacağı anlaşılmaktadır. Daha doğrusu mü'minler, âhirette birer genç delikanlı, eşleri de birer huri olur. Gerçeği Allah bilir. Enes ibn Mâlik şöyle demiştir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.): (Biz onları yeniden bir güzel inşâ etmişizdir) âyetini okuyup şöyle buyurdu: Onlar dünyâda umşâ, rumsâ (gözünün feri gitmiş, gözü çapaklı) ihtiyar kadınlar iken biz onları yeniden yarattık"[8865]
Seleme ibn Yezîd'in rivayetine göre de Peygamber (s.a.v.): "Biz onları bir güzel inşâ etmişizdir" âyetinde "Onlar dünyâdaki dul kadınlar idi" buyurmuştur.
Hz. Peyğamber'in huzuruna bir ihtiyar kadın (ki kendi halasıdır) gelmiş:
— Ey Allah'ın Elçisi, Allah'a duâ et, beni cennete soksun, demiş. Peygamber (s.a.v.):
— Ey falanın annesi, cennete ihtiyar kadın girmez, demiş. Kadın ağlayarak dönünce Peygamber (s.a.v.):
— Ona söyleyin, kadın cennete girerken ihtiyar olmayacak; çünkü Allah: "Biz onları bir güzel inşâ etmişiz, onları bakireler yapmışızdır" buyuruyor, demiş"[8866]
Ebu'l-Kasim et-Taberânî de Ümmü Seleme'den, uruben etrâben'in, dünyâdaki kadınların yeniden yaratılışı olduğunu bildiren uzun bir hadis rivayet etmiştir.[8867]
Kadî Beydâvî şöyle diyor: "Bir hadise göre cennetteki kadınlar, dünyâ kadınlarıdır. Dünyâda ihtiyarlayan, kocayan kadınar, orada terütâza kızlar haline getirileceklerdir. Kocaları her vardıklarında onları bakire bulacaklardır"[8868]
41- Solun adamları, nedir o solcular (bilir misin)? 42- (Onlar) De-likçiklere işleyen bir ateş ve kaynar su içinde, 43- Kara dumandan bir gölge altındadırlar. 44- (Bir gölge) Ki ne serindir, ne de faydalı. 45- Çünkü onlar bundan önce varlık içinde şımartılmalardı. 46- Büyük günâhı işlemekte ısrar ediyorlardı. 47- Ve diyorlardı ki: "Biz öldükten, toprak ve kemik yığını olduktan sonra biz mi bir daha dariltileceğiz?" 48-"Önceki atalarımız da mı?" 49- De ki: "Öncekiler de, sonrakiler de" 50- "Belli bir günün buluşma vakti için mutlaka toplanacaklardır".
51- Sonra siz de ey sapık yaianlayıcılar, (o zaman toplanacaksınız)/ 52-(O zaman suçlular) Mutlaka bir Zakkum ağacından yiyecekler. 53-Onunla kannlan{n\) dolduracaklar, 54- Üzerine de kaynar su içeceklerdir. 55- Susuzluk hastalığına yakalanmış develerin içişi gibi içeceklerdir. 56- İşte ceza gününde onların ağırlanışı böyledir. Tefsîr:
41-56 ncı âyetlerde üçüncü grup insanların sonucu tasvir edilmektedir. İlk iki grup, dereceleri farklı olmakla beraber cennet nimetleri içinde ödüllendirilirken bu sonuncu grup (yani kitapları sol tarafından verilmiş olanlar), cehennemde cezalandırılmaktadır: Bunlar semûm ve hamîm'de ve yahmûm'dan bir gölgededirler.
Semûm: Çok sıcak yel, hamım de çok sıcak sudur. Yahmûm ise kara anlamındaki den veya volkanların savurduğu lav anlamındaki hu-mam den gelir. Karalığında siyahlaşan lava benzediğinden cehennem dumanına yahmûm denmiştir. Yani solcular: Sıcak yelin altındadırlar. Sıcaktan bağırları yanar ama kendilerine kaynar su içirilir. Cehennemin kara dumanı altında otururlar. Bu gölge, serinlik, rahatlık veren bir gölge değil, yakıcı ateşin kara dumanıdır. Bu sahne, önceki sahnelerin tam karşıtıdır.
45-48 nci âyetlerde bunların neden bu cezaya çarpıldıkları anlatılıyor. Bunlar dünyâda iken servetle şımardıkları, büyük yemin ederek ölenlerin tekrar di-rilmeyeceklerini söyledikleri için bu cezaya çarpılmışlardır.
el-Hinsi'l-azîm: Hins, günâh anlamınadır. Yemîni bozmaya da hins denir. Buradaki hins, büyük günâh olarak tefsîr edilir. Fakat bunu yemîn-i ğamûs yani yalan yere yemin olarak tefsîr edenler de vardır. Bizim kanaatimize göre: "Yeminlerinin bütün gücüyle 'Allah öleni diriltmez!' diye Allah'a yemîn ettiler" [8869] âyetinin bildirdiği üzre müşrikler, kuvvetle yemin ederek ölenlerin bir daha diril-meyeceklerini söylüyorlardı. İşte hins-i azîm, onların bu yalan yeminleridir. Bunlar böyle ısrar ile yemin edip ölenlerin dirilmeyeceklerini söylemekle büyük küstahlık yapıyorlardı. İşte bu küstahlıklarından dolayı bu azaba çarpılmışlardır.
49-50 nci âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)e, öncekilerin ve sonrakilerin hepsinin, belli bir günde Allah'ın huzurunda toplanacaklarını kesin bir biçimde söylemesi emrediliyor. 45-48 nci âyetler, solcuların, neden cehennem azabına çarpıldıklarını bildiren bir açıklamadır.
51-56 ncı âyetlerde tekrar konuya dönülerek kâfirlerin durumlarının anlatımına devam ediliyor. Ahireti inkâr edenlere hitaben: "Ey sapık yaianlayıcılar, siz de mutlaka o zamanda toplanacaksınız" suçlular, o zakkum ağacından yeyip karınlarını dolduracak, üzerine de susuzluk hastalığına yakalanmış develer gibi kaynar su

[8863] Lisânu'l-Arab.
[8864] et-Teshîl: 4/90.
[8865] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 56: İbn Kesîr, Tefsîr: 4/292.
[8866] Tirmîzî, Şemail; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/292. Bu hadisi Kütüb-i Sitte'de bulamadım.
[8867] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/292.
[8868] Envâru't-Tenzîl: 2/491.
[8869] Nahl Sûresi: 38.

içeceklerdir. Ama içtikleri su, onları kandırmayacaktır, çünkü sıcaktır, hararetlerini daha da artıracaktır" buyuruluyor ve sonunda da ceza gününde kâfirlerin konukluğunun böyle olacağı vurgulanıyor.
el-Hîm, ehyem'm çoğuludur. Ehyem, deveye çok su içiren bir hastalıktır. Deve içe içe ya ölür veya hasta olur. İşte müşrikler de kıyamette Zakkum ağacından yer ve bağırlarını yakan acı meyvanın etkisinden kurtulmak için su içerler ama su sıcak olduğu için kanmazlar, içtikçe bağırları daha çok yanar.
Zakkum ağacının tefsîri için Sâffât Sûresinin 64-65 nci âyetlerinin tefsî-rine bakılabilir.
Nüzul, konukluk, gelen konuğa kahve veya kahvaltı gibi ilk sunulan ikramdır. Cehennemliklerin ilk konuklukları böyle feci azâb olunca ilerisinin nasıl olacağı anlaşılmaktadır.
Gerek cennetin çarpıcı tablolarından, gerek cehennemin korkunç tasvirlerinden asıl amaç, terğîb ve terhibdir. Bu azâb ile insanları korkutup şirkten uzaklaştırmak, o cennet ile müjdeleyip yüksek ahlâka sevk etmektir. Gaye, kulları dünyâ ve âhiret mutluluğuna ulaştırmaktır.
57- Biz sizi yarattık, doğrulamanız gerekmez mi? 58- Akıttığınız meniyi gördünüz mü? 59- Siz mi onu yaratıyorsunuz, yoksa yaratıcılar biz miyiz? 60- Aranızda ölümü takdir eden (sizi ölümlü yapan ve öleceğiniz zamanı belirleyen) biziz, bizim önümüze geçilmiş değildir (kimse bizim belirlediğimiz vakti geçemez, ölümüne engel olamaz). 61-(Size ölümü takdir ettik) Ki sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir biçimde (yeniden) inşâ edelim. 62- Andolsun ilk yaratmayı bildiniz, bundan ibret almanız gerekmez mi? 63- Ektiğinizi gördünüz mü? 64- Siz mi onu bitiriyorsunuz, yoksa bitirenler biz miyiz? 65- Dikseydik onu kuru bir çöp yapardık, sızlanıp dururdunuz. 66- "Biz borçlandık, (yaptığımız masraflar boşa gitti)/" 67- "Doğrusu biz yoksun bırakıldık!" (derdiniz). 68- İçtiğiniz suya baktınız mı? 69- Siz mi onu buluttan indirdiniz, yoksa indirenler biz miyiz? 70- Di-leseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi? 71- (İki dalı birbirine sürterek) Çıkardığınız ateşi gördünüz mü? 72- Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratanlar biz miyiz? 73- Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlere bir fayda yaptık. 74- Öyleyse büyük Rabbinin adını tesbîh et!

Tefsir:

Yüce Allah, inkâr edenleri âhirete inandırmak için buna kadir olduğuna dair çeşitli kanıtlar vermektedir:
57-62: Siz hiç yok iken ilk defa sizi biz yarattık. Sizi ilk defa yaratan, yeniden yaratamaz mı? Bunu düşünerek bizim ölüleri dirilteceğimizi doğrulamanız gerekmez mi? Akıttığınız meniyi yaratan da siz değilsiniz, biziz. Meniden insan yaratırız da ölenleri yeniden diriltemez miyiz? Biz sizi meniden yarattık ve aranızda ölümü takdir ettik. Ne kadar isteseniz ölümden kaçamazsınız, bu hükmümüzü asla engelleyemezsiniz. Sizi ölümlü yarattık, belli bir ömürden sonra ölmenize hükmettik ki sizi benzerlerinizle değiştirelim, sizi götürüp yerinize başkalarını getirelim, yahut sizi bilmediğiniz sıfat ve hallerle yeniden yaratalım. Ölüm son değil, yeniden yaratılışa geçiştir. Siz ilk yaratışımızı bildiniz. Sizi hiç varlık âleminde değil iken yaratıp şu dünyâya getirdiğimizden haberiniz vardır. Böyle olduğuna göre sizi neden yeniden yaratmayalım? Bunu düşünüp öğüt almanız, yeniden yaratılacağınıza inanmanız gerekmez mi?
Benzerlerinizle değiştirelim". Meşhur kavle göre bu âyetin başındaki bundan önceki " teallûk eder. (Ona bağlıdır). Yani biz sizi benzerlerinizle değiştirmekten âciz değiliz. Başka bir görüşe göre ya bağlıdır. Takdiri şöyledir:Biz ta başlangıçta sizin neslinizi tamamen kesmek üzere değil, sizi benzerlerinizle değiştirmek üzre aranızda ölüme hükmettik. Bir kısmınız ölürken onların yerine başkaları gelecektir. Biz aranızda ölümü böyle koyduk . Biz ölümü bütün insanları yok edecek şekilde değil, benzerlerinizi yerinize getirmek üzere aranızda takdir ettik. Sizi öldürüp götürür, yerinize başkalarını getiririz. Daha sonra sizi, bilmediğiniz biçimde yeniden yaratırız. Buna göre benzerleVi, öldürülen insanların kendileri değil, başkalarıdır. Yani insanlardan kimi ölür, kimi doğar, gidenlerin yerini gelenler alır.
Fakat müfessirler, birinci mânâyı tercih etmişler, emsâl'i de şekil, vasıf anlamındaki mesel'in çoğulu saymışlardır. Buna göre âyetin anlamı şudur:
Biz sizin şekillerinizi ve vasıflarınızı değiştirmekten, sizi maymunlar, domuzlar kılığına sokmaktan âciz değiliz. Bu takdirde âyet: Dilesek, kılıklarını değiştirip onları oldukları yerde dondururduk" [8870] âyeti gibi bir anlam taşır.[8871]
Râzî'nin bu tefsirini Hamdi Yazır biraz değiştirerek ve biraz da açıklayarak şöyle nakletmiştir:
âyetinde müfessirler nın teallûku ve emsâl'in mânâsı bakımından birkaç ihtimal belirtmişlerdir. anlamındaki kudrete veya mahzûfa veya kaddernâ'ya tealluk edebilir. de mîm'in kesriyle misl'in cem'i olabileceği gibi iki fetha ile mesel'in cem'i de olabilir, kaddernâ'ya müteallik, emsalde kesr ile misl'in cem'i olduğu takdirde mânâ şöyledir:
Aranızda ölümü takdir ettik ki neslinizi kesmek üzere değil, sizi birbiri-nizle değiştirelim. in içerdiği e müteallik olduğuna göre mânâ şöyle olur: Aranıza ölümü takdir ettiğimiz gibi sizi giderip yerinize emsalinizi getirmek suretiyle değiştirmeğe de kadiriz. Bu suretle âyet: Dilese sizi götürür ve yeni bir halk getirir" [8872] âyetinin anlamını verir. Fakat emsâl'in, iki fethali mesel'in cem'i" olması daha kuvvetlidir. Mesel sıfat ve şekil, maddî ve

[8870] Yâsîn Sûresi: 67.
[8871] Mefâtîhu'1-ğayb: 29/179-180.
[8872] Fâtır Sûresi: 16.

manevî benzerlik, huy ve kılık demektir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Bulunduğunuz kılıklarınızı değiştirmeğe ve sizi bilmediğiniz bir biçimde yeniden yaratmağa kadiriz. Buna kimse engel olamaz.
Bu mânâ, hem dünyâdaki değişmeleri, hem de âhiretteki ba'si ifade eder. Hattâ bundan ruhların başka bedenler içinde yeniden dünyâya gelecekleri anlamını çıkaranlar da olabilir (âyette böyle bir ihtimal de vardır). Hasan Basrî Hazretleri, vaîd cihetini düşünerek âyetten: "Sizi maymunlara, domuzlara çevirir, onların kılıklarına sokarız" tarzında bir tehdid anlamıştır.[8873]
63-67: Ektiğiniz tohuma dikkat ettiniz mi? Onu bitiren siz değilsiniz, biziz. Lütuf ve rahmetimizle o dâneyi bitirip ürün yaparız. İsteseydik, onu kurutur, çöp yapardık, hiçbir şeye yaramazdı. O zaman başlardınız tefekküh etmeğe, sızlanmağa. "Eyvah masraflarımız boşa gitti, yoksun bırakıldık!" deyip dururdunuz. Meyva yemek, sevinmek anlamına gelen tefekküh, burada lâfı ağzında tekrar etmek, mırıldanmak, söylenip durmak anlamınadır. Bu kelime, hem sevinmek, hem üzülmek anlamına gelen zıd anlamlı kelimelerdendir.
68-70: İçtiğiniz suya dikkat ettiniz mi? Onu müzn'den yani buluttan indiren de siz değilsiniz, biziz. İsteseydik onu acı yapardık, ne içmeğe ne de sulamağa yarardı. Fakat sizi esirgediğimiz için tuzlu denizden yükselen o suları süzerek tuzlardan arındırdık, tatlılaştırdık ki içesiniz. Buna şükretmeniz gerekmez mi?
71-72: Çakmak çakıp çıkardığınız ateşe dikkat ettiniz mi? Marh ile Afar denilen ağaçları birbirine sürterek ateş çıkarıyorsunuz. Çıkardığınız o ateşin ağacını siz mi yarattınız, yoksa biz mi yarattık? Yeşil ağaçta ateş özelliği yaratan Allah, cesetlere de can verir.
İki ağacın birbirine sürtünmesinden ateş çıkması, bir elektriklenme olayıdır. Sürtünmeden elektrik çıkması, yalnız Marh ile Afar ağaçlarına özgü değildir. Her maddenin birbirine sürtünmesinden elektrik çıkar. Ama Marh ile Afar'ın sürtünmesinden daha çabuk elektriklenme olduğu ve bunu çölden gelip geçen Araplar bildiği için bu olay onların dikkatine sunularak ibret almaları isteniyor.
73 ncü âyette: "Biz onu yani ağaçtan ateş çıkarılmasını mukvîn'e öğüt ve meta'yaptık" buyuruluyor. Mukvîn, ikvâ'dan gelir. Ya ıssız çölde yolculuk yapan, veya karni acıkan kimsedir. Yani ıssız çölde yolculuk yapanlar, yahut karnı acıkanlar (azık arayanlar) ağaçtan nasıl ateş çıkarıldığını bilirler. Karnı acıkanlar yemek pişirmek için ateşe muhtaçtırlar. Bunun için de bu iki ağacı birbirine sürterek ateş yakarlar. Bu olay, insanlar için bir ibrettir. Bu sayede ateş yakıp yemeklerini pişirirler.
Yeşil ağaçtan, yeşilin tabiatine zıd olan ateşi çıkaran Allah, elbette cesetlere de can verir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Nice şaşılacak şeyler var ki Allah bunları her an yapmakta ve insanlar her zaman bu hayret edilecek şeyleri görmektedirler. İşte meniden mükemmel bir insanın yartılması, tohumun ürün veren ekin haline gelmesi, tuzlu denizden kalkan su buharlarının tuzlardan arındırılıp tatlı su olarak indirilmesi, insanları, hayvanları ve ekinleri sulayıp onlara hayat vermesi, yeşil ağaç dallarının birbirine sürtülmesin-den ateş çıkması, hep şaşılacak harika şeylerdir ama Allah bunları yapmaktadır. Bunları yapan Allah, ölüleri de diriltmeğe kadirdir.
74 ncü âyette öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmek suretiyle Allah'ın kudretini adetâ küçümseyenlere karşı Peyğamber(s.a.v.)e, Rabbinin ismini tesbîh etmesi emrediliyor. Arapçada Allah'a karşı yakışmayan bir söz söylendiğinde: "Rabbini tesbîh et" denilir. İşte âyette de Peyğamber(s.a.v.)e böyle emredilmek suretiyle Allah'ın, müşriklerin sözlerinden ve taktıkları sıfatlardan yüce olduğu anlatılıyor.
Bu âyetlerde "Şunu düşünün, bunu düşünün, bunları yapan kim, Allah değil mi?" gibi sorulardan, muhatapların bu işleri Allah'ın yaptığına inandıkları anlaşılmaktadır. Gerçekten müşrikler, Allah'ı inkâr eden insanlar değillerdi. Bundan dolayı onlar hakkında "kâfir" sıfatı, Allah'ı inkâr eden değil, O'na karşı nankörlük eden anlamındadır. Çünkü onlar, kâinatı Allah'ın yarattığına ve yönettiğine inandıkları halde Allah ile beraber başka tanrılara da tapmak suretiyle O'na karşı nankörlük ediyorlardı.
"Eğer onlara gökleri ve yeri kimin yarattığını sorsan, 'Allah yarattı' derler" [8874], "Onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan, Allah yarattı derler" [8875] âyetleri ve benzerleri/o zamanki Arapların gökleri, yeri ve insanları Allah'ın yarattığına inandıklarını gösterir. Onların Kur'ân davetine en aykırı yanları, Allah'ı bildikleri halde, O'nun yanında birtakım tanrılara, putlara tapmaları ve âhireti inkâr etmeleri idi. Onların bu şirkleri ve âhireti inkâr etmeleri, Allah'a karşı büyük cür'et, nankörlük ve küstahlık idi. İşte onların bu şaşılacak derecede büyük küstahlıklarına karşı Peyğamber'e, Allah'ı tesbîh etmesi emrediliyor. Burada "Rabbinin ismini tesbîh et, yanisubhânellâh de!" emri, onların bu yaptıkları işin büyük küstahlık olduğunu bildirir. Çünkü insan ya çok beğendiği, ya da çok hayret ettiği bir iş karşısında "Subhânellâh" der.
75- Yoo, yıldızların yerlerine yemin ederim, 76- Ki bilirseniz bu, büyük bir yemindir. 77-O, elbette şerefli bir Kur'ân'dır, 78-Korunmuş bir kitapta. 79- Ona temizlerden başkası dokunmaz. 80- (O), Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.

Tefsîr:

75-80 nçi âyetlerde Allah, yıldızların mevkilerine yemin ederek Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e gelen sözlerin, temizlenmişlerden başkasının dokunmadığı saklı kitaplardaki Kur'ân-ı Kerîm olduğunu ve Âlemlerin Rabbi

[8873] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/178-179; Hak Dini: 6/4716.
[8874] Zuhruf Sûresi: 9.
[8875] Zuhruf Sûresi: 87.

tarafından indirildiğini bildirmektedir.
75-76 ncı âyetlerde önce: "Yok, yıldızların mevkilerine yemin ederim, ki bu, bilirseniz büyük bir yemindir" buyuruluyor. Burada lâ'nın yemînin etkisini güçlendirmek için getirilmiş zâid bir lâ olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi zâid olmadığını, leyse mânâsına geldiğini ve üslûb gereği olarak getirildiğini söyleyenler de vardır. Yani " Kur'ân hakkında iş, sizin sandığınız gibi değildir, hayır o, kerîm bir Kur'ân'dır" demektir, lâ'yı elif siz olarak te'kid lamı şeklinde "okuyanlar da vardır. Bu takdirde "Elbette yıldızların mevkilerine yemin ederim" demektir. Fakat Râzî'nin de dediği gibi lâ, zâid değil, nefiy içindir. Yeminin gücünü belirtmek için önce olumsuz lâ'sı getirmek Araplarda âdettir. Bu tıpkı "Yok, vallahi yemin ederim ki bu böyledir" demektir. Bu ifade, anlatılacak sözün anlamını daha da güçlendirir. Bundan yıldızların mevkilerinin çok büyük olduğu anlaşılır.
Nücûm, yıldızlar demektir. Bir de parça parça gelen şeye de nücum denir. İbn Abbâs'tan, buradan hareketle mevâkiu'n-nücûm'un, Kur'ân âyetlerinin mevkileri olduğunu söylediği rivayet edilirse de, çoğunluğa göre nücûm ile gökteki yıldızlar kasdedilmiştir. Yıldızların mevkileri, doğdukları ve düştükleri yerlerdir, yahut bulundukları, dolaştıkları yerlerdir [8876] Herhalde bu kelime ile yıldızların dolaştıkları yörüngeler kasdedilmektedir.
Dünyâ'nın Güneş çevresindeki yörüngesini, Güneşin uydularının yörüngelerini ve Güneşin, tâbi olduğu galaksi çevresindeki yörüngesini gözönüne alırsak rakamlarımızın bu yörüngelerin büyüklüğünü hesaba yetmeyeceğini' anlarız. Elbette bunları yaratan Allah'ın sânı yücedir. İşte yüce Allah, yarattığı bu uzay alanlarına yemîn ederek Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen sözlerin, temizlerden başkasının dokunmadığı kitâb-ı meknûn'da (saklı, korunmuş kitapta) bulunan şerefli bir Kur'ân (okuma parçası) olduğunu vurgulamaktadır.
Burada "kitâbun meknûn", Bürûc Sûresinde "Levh-i Mahfuz" olarak zikredilir: "Hayır o, levh-i mahfuzda bulunan şerefli bir Kur'ân'dır" [8877] Bürûc Süresindeki âyetlerin ışığı altında bu âyette geçen kitabın levh, meknûn'-un da mahfuz anlamında kullanıldığı kanısındayız. Orada olduğu gibi burada da Kur'ân'ın, levhalara yazılıp saklandığı ve özenle korunduğu anlatılmaktadır.
Bizim kanâatimize göre Kitâb-ı Meknûn ve Levh-i Mahfuz farklı üslûb ile aynı şeyi anlatmaktadır. Bunlarla anlatılan, Hz. Musa'ya, Tûr'da verilmiş olan yazılı Levhalar'ğ\x. el-Mütetahherûn ise, o levhaları özenle saklayan, titizlikle uygulayan temiz, sünnetli, râsih olarak tanımlanan Kitap ehli bilginleridir. Çünkü Arapçada mütetahher, temizlenen anlamına geldiği gibi sünnetli anlamına da gelir.
İşte gerek burada, gerek Bürûc Sûresinin 21-22 nci âyetlerinde, Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e vahyedilen Kur'ân'ın, daha önce Musa'ya verilen Levhalar'âa. mevcudolduğu vurgulanmaktadır. Nitekim bu husus, aşağıdaki âyetlerde de gayet açık olarak belirtilmiştir:
"Muhakkak ki Kur'ân, âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Güvenilir Rûh, uyarıcılardan olman için onu, senin kalbine açık bir Arapça ile indirmiştir. O, evvelkilerin Kitaplarında da vardır. İsrail oğulları bilginlerinin onu bilmesi, onlar için (bu Kur'ân'ın vahy olduğuna) bir delîl değil midir" [8878]
"Bu (sana vahyedilen Kur'ân prensipleri), elbette ilk sahîfelerde de vardır: İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde" [8879] "Yoksa kendisine haber me verilmedi: Musa'nın ve vefalı İbrahim'in sahîfelerinde bulunan?" [8880]
Bürûc Sûresinin 21-22 nci âyetlerinin tefsirinde de bu konuda gerekli açıklama yapılmıştır.
Çoğunluğa göre 79 ncu âyette o kitabı meknûna yani yazılıp saklanan o Kur'ân'a temizlerden başkasının el sürmediği buyurulmaktadır. Âyetin siyakından, Peyğamber(s.a.v.)e vahyedilen sözlerin yazıldığı ve onun yazıldığı sayfaların (levhaların) özenle saklandığı, onlara temiz müslümanlardan başkasının el sürmediği anlaşılmaktadır. Buna göre: " One temizlerden başkası dokunmaz" âyetindeki temizlerden maksat, Kur'ân'ı yazan ve özenle saklayan temizlenmiş, tertemiz olmuş müslümanlardır. Kir, pis, cenabet içerisinde bulunan kimseler ona el süremezler. Buhârî, Abdullah ibn Ömer'in: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Kur'ân'ın düşman eline geçmemesi için düşman yurduna götürülmesini yasakladı" dediğini rivayet etmiştir.[8881]
Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'i tutabilmek için abdestlik olmak gerekir. Fakat buradaki kitâb-ı meknûn'u veya Bürûc Süresindeki levh-i mahfûz'u —ki ikisi de aynı anlamdadır— Kur'ân'ın, kendisinden indirildiği gökteki asıl nüsha, yani Allah'ın ezelî bilgi hazinesi olarak tefsîr edenler, ona el süren temizlerin de melekler olduğunu söylemişlerdir. Ancak tertemiz melekler ona ulaşabilirler. Kur'ân-ı Kerîm'i de Allah'ın meleği Cebrâîl, oradan alıp indirmektedir. Herhangi bir cinnin, şeytanın levh-i mahfuza (o saklı kitaba) yaklaşması mümkün değildir. Binaenaleyh Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen bu Kur'-ân, bir cin, şeytan sözü değil, meleğin, Allah tarafından indirdiği İlâhî sözlerdir. Bu tefsîre göre temiz olanlar meleklerdir. Âyette kasdedilen melekler olduğu için, insanların, Kur'ân'ı abdestsiz tutmalarında bir sakınca yoktur. Çünkü insanlar melek değildir ki temiz olmaları gereksin. Selmân-ı Fârisî gibi bazı sahâbîler, kitabı meknun'un, levh-i mahfuz olduğunu, ona dokunan temizlerin de melekler olduğunu ve âyetin, Kur'ân'ı abdestli olarak tutmakla bir ilgisi bulunmadığını söylemiştir. Katâde: "Allah katında ona kimse dokunamaz, fakat bu dünyâda ona pis, mecûsî, münafık da dokunur, el sürer" demiştir. Bazıları da temizler ile Tevrat ve İncîl'i taşıyanlar (yani Kitap ehli), yahut melekler ve peygamberlerin

[8876] Câmi'u'l-beyân: 27/204; et-Teshîl: 4/92.
[8877] Bürûc Sûresi: 21-22.
[8878] Şuarâ Sûresi: 192-197.
[8879] A'lâ Sûresi: 18-19.
[8880] Necm Sûresi: 36-37.
[8881] Buhârî, Cihâd: 129; Müslim, İmaret: 92-94; Ebû Dâvûd, Cihâd: 81; İbn Mâce, Cihâd: 45; Muvatta', Cihâd: 7; İbn Hanbel, Musned: 2/6, 7...; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/299.

kasdedildiğini söylemişlerdir. Ta-berî'ye göre el-mutahherûn sözü, bu sayılanların hepsini kapsar. Melekler de, peygamberler de, günahlardan temiz olan herkes de bu temizlerin kapsamındadır.[8882]
İbn Cezzî şöyle diyor: "Zamîr, kitâb-ı mekûn'a da, Kur'ân-ı Kerîm'e de gidebilir. Fakat zamîrin Kur'ân'a gitme ihtimali zayıftır. Çünkü kitabı tutmak hakikat, Kur'ân'ı tutmak mecazdır. Hakikat mecazdan evlâdır. Sonra kitap zamire daha yakın olduğu için zamir yakına gider. Şimdi zamîrin kitaba gittiğini kabul ettiğimiz takdirde kitâb-ı meknûn, meleklerin ellerindeki sayfalardır dersek, o zaman temiz olanlar meleklerdir. Çünkü onlar günâhlardan, kusurlardan temizdirler. Şayet kitâb-ı meknûn, insanların ellerindeki sayfalardır dersek, o zaman temizlerin, müslümanlar olması muhtemeldir. Çünkü onlar küfürden temizlenmişlerdir. Yahut el-mutahherûn (temizler) ile cünüplükten, hayızdan temiz olmak kasdedilmiş olabilir. Buna göre temizlik, cenabetten, hayızdan yıkanmaktır. Yahut "temizler" ile hades-i asğar-dan temizlenenler kasdedilmiş olabilir. Buna göre de temizlik abdest almaktır.
Ona dokunmaz" sözü, nehiy veya haber olabilir. Bazıları bunu nehiy anlamında, bazıları da sadece bir vakıayı bildiren bir söz olarak kabul etmişlerdir. Muhakkiklere göre bu, nehiy anlamını veren haber(geniş zaman kipi)dir. Yani: "Ona temizlerden başkasının dokunmaması gerekir" demektir. Gerçi bunun böyle bir anlam ifade etmediğini, sadece bir durumu bildirdiğini söyleyenler de vardır.
"Âyetteki ihtimallere göre fakihler mushafı kimin tutabileceği konusunda ihtilâf etmişlerdir: Evvelâ kâfirin Mushafı tutamayacağında oybirliği içindedirler. Çünkü temizlerden kasıt müslümanlar ise bu mânâ açıktır. Eğer temizlikten kasıt, hadesten temizlenmek ise bu, İslâm ile hasıl olur.
"Hadese gelince bu konuda üç görüş vardır:
1) İmam Mâlik'e göre cünüp, hayızlı ve abdestsiz olanın Mushafa dokunması caiz değildir. Bunların Mushafı kabıyla veya visâde (yastık, kılıf, bir kumaş parçası) ile taşımaları da caiz değildir. Delili de âyette temizlenenler ile gerek büyük, gerek küçük hadesten (yani cünüplükten ve abdestsizlik-ten) temizlenmenin kasdedilmiş olmasıdır. Bir de Peyğamber(s.a.v.)in, Amr ibn Hazm'e: "Kur'ân'ı temiz olandan başkası tutmasın" diye yazmış olmasıdır.
2) Ahmed ibn Hanbel ve Zâhiriyye mezhebine göre cünübün, hayızlının ve abdestsizin Mushafı tutması caizdir. Bunlara göre mutahherûn ile (manevî temizliğe ermiş) müslümanlar ve melekler kasdedilmiştir. Yahut bunlar: "Ona temizlerden başkası dokunmaz" âyetini emir değil sadece mevcut durumu bildirme olarak kabul etmişlerdir.
3) Üçüncü görüşe göre Kur'ân abdestsiz tutulabilir, fakat cünüp iken tutulamaz.
İmam Mâlik, öğretmenin ve öğrencilerin abdestsiz Mushafı tutmalarına izin vermiştir. Çünkü bunların, her defasında abdest almaları güçtür. Cünüp olanın Kur'ân okuyup okuyamayacağında ihtilâf etmişlerdir. Şafiî ve Ebu Ha-nîfe bunu mutlak surette menetmişlerdir. Zahirîler ise bunu mutlak surette caiz görmüşlerdir. Mâlik ise Kur'ân'dan az bir şey okumağa müsâade etmiştir. Hayızlı ve lohusanın ezbere Kur'ân okuyup okuyamayacağında da ihtilâf vardır. İmam Mâlik'ten bu konuda iki rivayet gelmiştir. Bazıları da bu hususta az ile çoğu ayırdetmişler(aza cevaz vermişler, çoğu menetmişler)dir [8883] 57- Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyor sunuz? 82- (Ondan) payınızı, yalanlamanızdan ibaret mi kılıyorsunuz? 83- Ya can boğaza dayandığı zaman, 84- Ki siz de o zaman bakar, durursunuz. 85- Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz. 86- Eğer cezalandırılmayacak iseniz, 87- Bu sözünüzde doğru iseniz onu geri döndürsenize! 88- (Ölen kişi Allah'a) yaklaştırılanlardan ise, 89- Ona rahatlık, güzel rızık ve nimet cenneti var. 90- Eğer sağcılardan (amel defteri sağ tarafından verilenlerden) ise, 91- "Sana sağcılardan selâm var!" 92- Ama yalanlayıcı sapıklardan ise, 93- Kaynar su ikramı, 94- Ve cehenneme atılma var. 95- Bu, muhakkak kesin gerçektir. 96- Öyleyse büyük Rabbinin adını tesbîh et (O'nu kendisine yaraşmayan sıfatlardan tenzih eyle).

Tefsîr:

81-87: Şimdi siz bu kadar kanıtlardan sonra hâlâ bu sözü tasdik etmiyor, bunu kabulde tereddüd mü ediyorsunuz? Yahut siz, bu söz hakkında yalan-layıcılara yaltaklanmak mı istiyorsunuz, bütün rızkınızı yalanlamanız mı yapıyorsunuz? Bu Kur'ân'dan nasibiniz sadece yalanlamanız mı olacak? Hiç bu mübarek sözden yararlanmayacak mısınız? Peki ama sizin gözünüzün önünde birinizin can çekiştirdiğini gördüğünüz zaman ne yaprarsınız? Siz de bir gün o duruma gelince haliniz nice olur? Siz bizi görmezsiniz ama biz o zaman o can çekiştiren insana sizden daha yakınız. İşte çıkmakta olan can, yaptıklarından hesap vermek, yaptıklarının karşılığını görmek üzre bizim huzurumuza gelir. Öldükten sonra hesap yok, ceza görmeyecek iseniz o canı geri döndürsenize! Hayır, bunu yapamazsınız, o can bize gelir, yaptıklarının hesabını verir.
81-82 nci âyetlerin, Medine'de indiği rivayet edilir. Halbuki bu âyetler, bulundukları yere son derece bağlıdır. Bunlar buradan çıkarıldı mı konuda kopukluk meydana gelir. Bu bakımdan bu rivayetin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Âyetler, konudaki diğer âyetlerle birlikte inmiştir.
88-94: Eğer bize yakınlardan ise ravh, reyhan (rahat, rahmet, sevinç ve güzel rızık) ve nimet cenneti içinde bulunur. Şayet kitabı sağ tarafından verilenlerden ise ona da: "Sağcılardan sana selâm!" denilir. Ve eğer sapık yalan-layıcılardan ise ona yapılacak ikram kaynar su ve cehenneme atmadır.

[8882] Câmi'u'l-beyân: 27/206.
[8883] et-Teshîl: 4/92-93.

Bu âyetlerde önce can çekiştiren kimsenin ruhunun geri döndürüleme-yeceği ve Allah'ın ona, çevresinde toplanan insanlardan daha yakın olduğu, kimsenin o canı geri döndüremeyeceği belirtildikten sonra o canın, sûrenin baş tarafında açıklanan üç sınıftan birine mensubolacağı bildiriliyor:
O ya mukarreb(Allah'a yakınlardandır ki bunlar sabıklardır; ya kitabı sağ tarafından verilen uğurlu insanlardan, ya da kitabı sol tarafından verilen uğursuz insanlardandır. Birinci gruptan ise 10-26 ncı âyetlerde durumları açıklanan sabıklarla birlikte cennet nimetleri içinde olur. İkinci ruptan ise 27-40 ncı âyetlerde durumları açıklanan sağcılarla birlikte cennette olur. Ama — Allah göstermesin— üçüncü gruptan ise o da 41-56 ncı âyetlerde durumları açıklanan solcularla birlikte cehennem azabı içindedir. İşte çıkan her can, bu üç zümreden birine katılır. Hiç kimse onun sonucunu değiştiremez, onu bedenine geri döndüremez. Artık o, ölümle birlikte kendi iradesinden çıkıp Allah'ın iradesine girmektedir. Onun için Allah ona, kendi çevresindeki insanlardan çok daha yakındır ama insanlar O'nu göremezler.
95-96 ncı âyetlerde de bu sonucun, kesin gerçek olduğu vurgulanıyor ve Peyğamber(s.a.v.)e, Rabbinin adını tesbîh etmesi, yani O'nu, kâfirlerin yakışıksız düşüncelerinden temizlemesi buyuruluyor. Böylece sûrenin sonunda gayet güzel bir biçimde başındaki âhiret konusuna dönülerek sûre bitirilmiş oluyor.
Buhârî, Ebuhüreyre'nin rivayet ettiği şu hadisi kavtir: "Dıie kolay, mîzan(taitı)da ağır, Allah'a sevgili iki kelime vardır: Subhânellâhi ve bi-hamdihî subhânellâhi'I- 'azîm"[8884]

Vâki'a Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Mutlaka vukubulacak olan kıyamet, alçaltıcı, yükseltici bir olay olarak tanımlanır (1-3). Çünkü dünyâda böbürlenen birçok kimse o gün alçaltıhr; dünyâda horlanmış olan birçok kimse de o gün yükseltilir.
2. O gün insanlar üç grupa ayrılırlar: Kitabı sağından verilen uğurlu kişiler; kitabı solundan verilen uğursuz kişiler ve hayır işlerinde ileri geçenler.
İşte dünyâda da böyledir ve bu üç grup insan her millet içinde vardır. "Çoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden" (13-14). Kötüler, orta yolda giden ılımlılar ve iyiler.
"Sonra Kitâb'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize mîrâs verdik. Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçendir. İşte büyük lütuf budur!" (Fâtır Sûresi: 32) âyeti, Kitâb'a vâris olan İsrail oğullan arasında bu üç grupun bulunduğunu ifade eder. Yine: "Onların içinde ılımlı bir topluluk vardır ama çoğu kötü işler yapmaktadırlar" (Mâide Sûresi: 66) âyeti de İsrâîl oğulları arasında iyilerin ve kötülerin bulunduğunu gösteriyor.
Yani Kur'ân, iyiliği, sadece bir milletin veya son peygamberin ümmetinin tekeline vermiyor. Her peygamberin ümmeti, genellikle bütün insanlar arasında bu üç grup insanın var olduğunu söylüyor ki sosyolojik gerçek de budur. Hiçbir ulusun tamamı kötü olamaz, tamamı iyi de olamaz. Her ulusun içinde kötü huylular, ılımlılar ve çok iyi huylu insanlar vardır ve var olacaktır. Ilımlılar ve iyiler, derecelerine göre cennetlerde ödüllendirileceklerdir (15-40), kitabı sol tarafından verilen kötüler de cehennemde cezalandırılacaklardır (41-44).
3. Bedenden ayrılan can, eğer olgun ve Allah'a yakın bir ruh ise nimet cennetinde, esenlik içinde olur. Kendisini sağcılar (amel defterleri sağından verilmiş olanlar) selâmlarlar. Ama Hakk'ın çağırışını yalanlayan sapık bir ruh ise cehenneme gider.
4. Kur'ân'ın anlattığı âhiret hayâtı, hesap ve cezası kesin gerçektir (84-95).
5. Ruhsal olgunluk kazanıp âhiret mutluluğuna erebilmek için Ulu Allah'ın adını anmak, O'na kulluk etmek gerekir (96).
6. İnsanı meniden yaratan Allah, ölenlerin benzerlerini yaratmağa da kadirdir (58-61).
Aranızda ölümü takdir ettik, (sizi ölümlü yarattık) bize engel olunamaz; ki, sizin yerinize benzerlerinizi getirelim. Ve sizi, bilmediğiniz biçimde yeniden yapalım" (60-62) âyetlerinde bizce gayet açık bir anlam vardır ki buna dikkat edilmemiştir:
Birinci âyette, yeniden yaratılacak insanın, bedeninin, bu bedenin aynı değil, benzeri olacağı: "Sizi bilmediğiniz bir biçimde yapalım" anlamındaki ikinci cümleden de yeniden yaratılacak insanın, bilinmeyen bir biçimde yaratılacağı anlaşılır. Daha önce geçen benzeri âyetlerle karşılaştırılıra bu âyetlerden de kemâl bulmadan ölmüş insan ruhunun, bilinmeyen bir zamanda ve bilinmeyen bir biçimdeki yeni bir bedene sokulup bedensel hayâta getirileceği mânâsı çıkarılabilir
Bu âyetler, olgunluk kazanmış mü'min insanlara değil, âhireti inkâr eden kemâl bulmamış cehennem halkına hitaptır. Bundan, kemâl bulmamış inkarcı insanların, kemâl bulmak üzre tekrar bedenlere sokularak yeniden yaratılacağı anlaşılır. Bu takdirde ba's (yeniden bedensel hayâta çıkarma, öldükten sonra diriltme) olayı, kemâl bulmamış ruhlara mahsus olabilir. Kemâl bulmuş ruhlar, huld cennetine gittiklerinden, bedensel hayâta dönmezler. Ba's, kemâl bulmamış ruhların, kemâl bulmak üzere bedensel hayâta getirilmesidir ki bedenden bedene geçen ruh, bu bedenler içinde dünyânın ızdırabını, sıkıntılarını çekerek olgunlaşır. İşte bu gelip gitmeler ruhu pişirip olgunlaştıracak olan cehennem hayâtıdır. Her bedensel hayâtta yapılanlar, ruhun daha sonaki

[8884] Buhârî, îmân: 19, Da'avât: 66, Tevhîd: 58; Müslim, Da'avât: 31; Tirmizî, Da'avât: 59; İbr Mâce, Edeb: 56; İbn Hanbel, Musned: 2/232.

hayâtının mâhiyetini çizer. Kötülüklerden korunan ve Allah'a ibâdetle olgunlaşan rûh, ebedîlik cennetine girer, bir daha, gerçekte azâb olan bu bedensel hayâta dönmez. Ama olgunlaşmayan ruhlar, olgunlaşıncaya dek yeni bedenlere sokularak dünyâya getirilirler. Olgunlaşmanın tek yolu da Allah'a ibâdet ve güzel ahlâktır.
Âyetlerden bu mânâ anlaşılabilir ama tenasüh (reenkarnasyon) demek olan bu açıklama, cumhurun anlayışına aykırıdır. Bu bakımdan bu mânânın muhtemel olmakla beraber, cumhurca âyetlere böyle bir mânâ verilmediğini belirtmemiz gerekir.
7. 62-74 ncü âyetlerde Allah'ın gücü ve yeniden yaratmasının kanıtları anlatılır: Tabiat olaylarından ibret alınması öğütlenir.
8. "Yoo, yıldızların yerlerine yemîn ederim, bilirseniz bu, büyük bir yemindir" (75-76) âyetlerinde uzayın büyüklüğüne, gezegenlerin yörüngelerinin enginliğine işaret edilir.
9. 77-80 nci âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen Kur'ân'ın içeriğinin, temiz (sünnetli) kişilerin, özenle korudukları, onlardan başka kimsenin dokunmadığı Kitâb-ı Meknûn(özenle saklanan Kitâp)da mevcudoldu-ğu anlatılmaktadır. Burûc Sûresinde bu Kitâb-ı Meknûn, Levh-i Mahfuz korunan, saklanan levha) deyimiyle anılmıştır. İkisi de aynı şeydir. Levh'ten kasıt, Hz. Musa'ya verilmiş olan levhalar(Tevrât'ın aslı)dır. Mahfuz ise onun, özenle korunmasıdır. Orada Levh-i Mahfuz olarak anılan İlâhî Kitâb, burada Kitâb-ı Meknûn olarak anılmıştır. İki deyim de, Hz. Musa'ya verilmiş olan ve temiz (sünnetli) din bilginleri tarafından özenle saklanıp korunan İlâhî Kitabı kasdetmektedir.
"Ona, mütetahhirlerden başkası dokunmaz" âyetiyle anlatılmak istenen de, o kitabı özenle saklayanların vasıflarıdır. Arapçada mütetahhir, temizlenen demek ise de, sünnet olmuş kişi anlamına da gelir. Burada bu mânânın kasdedilmiş olma ihtimâli çok kuvvetlidir. Âyette, Musa'nın Kitabının, sünnetli din bilginleri tarafından korunduğu, sünnetlilerden başka kimsenin o Kitaba dokunmadığı anlatılmaktadır.
İşte Allah'ın buyruğu ile gelen er-Rûhu'l-Emîri (Güvenilir Rûh), o Ki-tâb'ın içeriğini, zamanla ona girmiş olan katmalardan da arındırarak Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e vahyetmiştir.
Ayrıntı için işaret edilen âyetlerin tefsirine ve Bürûc Sûresinin 21-22 nci âyetlerinin tefsirine bakınız.
10. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen bu söz, yalanlanacak bir söz değildir (81).
11. Bu mübarek sözden istifâde edilmesi gerekirken bunun bildirdiği âhiret hayâtını, ba's gerçeğini yalanlayanlar, eylemlerinin sorumluluğuna katlanacaklardır (82).

VÂKI'A SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Nasb ile:	Hasan ve îsâ ibn Ömer Sekafî.	
Ref ile, gizli bir müb-tedâ'nm haberi:	Ötekiler[8885]	
T ile [8886]	Mesrûk, Neha'î ve Ebû Hayve.	
Sâ ile[8887]	Çoğunluk [8888]	
Hemzenin harekesini nakl ile kendisini kaldırma:	Hamza.	
Sakin şîn ve meftûh hemze ile:	Ötekiler[8889]	
Ayet No.		
12		
15		
16		
19		
22		
Kelime:		
Kırâet farkı:		
Çoğul: Tekil:		
Okuyanlar:		
Çoğunluk. Übey, Talha ve İbn Huşeym [8890]	Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8891]	

[8885] Kurtubî: 17/196; el-Bahr: 8/203.
[8886] Ardı kesilmiş, mahvedilmiş demektir.
[8887] Dağılmış, savrulmuş, demektir.
[8888] Kurtubî: 17/197.
[8889] el-Budûr: 310.
[8890] el-Mesâhif: 168.
[8891] el-Mesâhif: 97.

Hemzenin hazfiyle: Hemze ile:
Ebû Ca'fer. Çoğunluk[8892]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8893] Meftûh yâ, şeddeli sâd ve dâl ile[8894] Mücâhid.
Madmûm yâ, hafif
meftûh sâd ile, edilgen: Ötekiler[8895] Meksûr z ile, etken: Kûfeliler. Meftûh z ile, edilgen: Ötekiler.
İkisi de mecrûr: Hamza, Kisâ'î.

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
29	İkisi de mansûb:	
33	İkisi de merfû' -il,	'Ayn ile:
34	Hâ ile:	
37	Madmûm r ile:	
44	Sakin r ile:	
	Sakin r ile:	
	Madmûm r ile:	
	İkisi de cerr ile	
	İkisi de ref ile:	

Okuyanlar:
Übeyy ve Abdullah ibn Mes'ûd[8896]. Çoğunluk[8897] 'Alî ibn Ebî Tâlib, İbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs. Çoğunluk. [8898]Çoğunluk. Übeyy. [8899] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[8900]. Şu'be, Hamza, Halef. Ötekiler.[8901] Çoğunluk. İbn Ebî Able[8902]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
47	Birincisi soru, ikincisi olumlu:	
48	İkisi de iki hemze ile soru:	
52	Meksûr mîm ile:	
53	Madmûm mîm ile:	
	Meftûh vâv ile:	
	Hemzenin hazfi, ma-	

[8892] en-Neşr: 1/397.
[8893] el-Mesâhif: 97.
[8894] Aslı dir. T, sâd'a idğâm edilmiştir.
[8895] el-Bahr: 8/205-206.
[8896] el-Mesâhif: 97, 168; el-Bahr: 8/206.
[8897] Tebsırah: 692; Kurtubî: 17/203-204; en-Neşr: 2/383.
[8898] el-Mesâhif: 97, 191, 206; Kurtubî: 17/208..Rivayete göre yanında okunmuş olan Hz. 'Alî, "Talh'ın işi ne? O dur, "- onun istif edilmiş tomurcuğu vardır" âyetini misâl vermiştir. "Peki öyle ise, değiştirelim mi?" demişler. "Hayır, artık Kur'ân değiştirilmez" demiştir. Hz. 'Alî kendi kırâetini tercîh etmekle beraber bu kırâeti, herkesçe kabul edilmiş olan mushafa yazmayı uygun görmemiştir. Bu rivayeti, Ebûbekr el-Enbârî, senedlendirmiştir (Kurtubî: 17/208-209; Câmi'u'l-beyân: 27/180).
[8899] el-Mesâhif: 168.
[8900] el-Mesâhif: 97, 168.
[8901] Kurtubî: 17/211. Taberî'ye göre ikisinde de madmûm r ile okumak daha doğrudur (Câmi'u'l-beyân: 27/189).
[8902] el-Bahr: 8/209.

Okuyanlar:
Ötekiler[8903]. Hamza, Kisâ'î, Halef, Hafs, Nâfi'. Ötekiler[8904]. Ebû Ca'fer, Kalûn. Ötekiler[8905] İbn Mes'ûd. [8906]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [8907]
kablinin dammı ile: Ebû Ca'fer.
Ayet No.
55
58
60
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Meksûr lâm, madmum
hemze ile:
Madmûm şîn ile:
Meftûh şîn ile:
Meftûh t ile:
Madmûm t ile,
imnâ'dan[8908] Hafif dâl ile: Şeddeli dâl ile, takdîr/den:
Ötekiler[8909] Nâfi', Âsim ve Hamza. Ötekiler[8910] Ebû's-Semmâl, Muhammed ibn Semeyfa', Eşheb Ukaylr.
Çoğunluk [8911]. İbn Kesîr.
Ötekiler[8912]. İbn Mes'ûd [8913]
Âyet No.
61
62
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
65
66
Vakıf halinde hemze'yi
yâ'ya dönüştürme: Hamza.
îki halde de hemze ile: Ötekiler'[8914]. Meftûh şîn, elif, hemze
ile: İbn Kesîr, Ebû
Arar.
Sakin şîn, meftûh hemze ile: Ötekiler[8915]. Hafif zâl ile: Hafs, Hamza, Ki-
Halef.
Şeddeli zâl ile: Ötekiler.
Meftûh zâ, sonra sakin
lâm ile: Çoğunluk.
lüiljai Meksûr lâm, sonra sakin lâm ile: İbn Mes'ûd, İbn
'Abbâs, Cahderî[8916]. H ile: Çoğunluk.
ile: Übey, İbn Kays,
Ebû Haram [8917] telaffuzlu iki hem-ze ile: Ebûbekr.
Meksûr bir hemze ile: ötekiler[8918]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
66 Lâm'dan sonra elifsiz: Hasan, Numeyd,
îsâ ibn Ömer.

[8903] el-Budûr: 310.
[8904] el-Budûr: 310.
[8905] Tebsırah: 692; el-Budûr: 310.
[8906] el-Mesâhif: 97.
[8907] el-Mesâhif: 97; el-Bahr: 8/210.
[8908] Bu fi'l, dan da, (dan da aynı anlamda kullanılır.
[8909] en-Neşr: 1/397.
[8910] Tebsırah: 693; Kurtubî: 17/214; en-Neşr: 2/383; el-Budûr: 310.
[8911] Kurtubî: 17/216; el-Bahr: 8/211.
[8912] Kurtubî: 17/216; en-Neşr: 2/383; el-Budûr: 310.
[8913] el-Mesâhif: 97.
[8914] el-Budûr: 310.
[8915] Tebsırah, Kurtubî: 17/217; en-Neşr: Ankebûtta geçti. el-Budûr: 306.
[8916] el-Mesâhif: 97, 206; el-Bahr: 8/212; Kurtubî: 17/219. İbn Mes'ûd'un, zâ'nın kesri ve tek lâm ile (lüjâi) okuduğu da rivayet edilmiştir (el-Mesâhif: 97; Kurtubî: 17/219; el-Bahr: 8/211).
[8917] el-Mesâhif: 169; el-Bahr: 8/212. eğlendi, pişman oldu anlamındadır.
[8918] Tebsırah: 693; Kurtubî: 17/219; el-Budûr: 311.

Lâm'dan sonra elif ile: Çoğunluk[8919]
75 Tekil: İbn Mes'ûd, İbn
'Abbâs, Neha'î, A'meş, İbn Mu-haysın, Hamza, Kisâ'î, Ruveys, Ya'kub'dan.
Çoğul: Ötekiler[8920]
79 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve
Ebân ibn Tağlib[8921]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [8922]
'Alî, İbn 'Abbâs. Çoğunluk[8923]
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Hafif meftûh t ile:
Okuyanlar:
Übeyy, Yahya ibn Vessâb, Mufaddal-Âsım'dan.
89
Şeddeli, meksûr zâl ile,
tekzîb'den: Çoğunluk[8924]
R'nin dammıyle: Ruveys.
R'nin fethiyle: Ötekiler [8925]

57/112 HADÎD SÛRESİ 1858
Tefsîr: 1858
Tefsir: 1861
Tefsîr: 1864
Tefsir: 1866
Tefsîr: 1868
Tefsîr: 1869
Tefsîr: 1870
Tefsîr: 1871
Hadîd Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1872
HADÎD SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1874

[8919] Kurtubî: 17/223; el-Bahr: 8/213. Müfessirlerin çoğunluğuna göre burada sıladır. Çünkü âyeti, bu söz ile kasdedilenin, yemîn olduğunu göstermektedir. Fakat Ferrâ'ya göre sıla değil, olumsuz edatıdır. Mânâ: "İş, sizin dediğiniz gibi değildir" demektir. Biz de Ferrâ'nın görüşüne katılıyoruz. Burada yapılacak yemînin büyüklüğünü vurgulamaktadır: "Yoo, yemîh ederim ki" demektir.
[8920] el-Mesâhif: 97, 221; Tebsırah: 693; Kurtubî: 17/224.
[8921] el-Mesâhif: 97.
[8922] el-Mesâhif: 98.
[8923] Mesâhif: 191; Câmi'u'l-beyân: 27/208; Kurtubî: 17/228; el-Bahr: 8/215.
[8924] el-Mesâhif: 169; Kurtubî: 17/230.
[8925] Kurtubî: 17/232; en-Neşr: 2/383; el-Budûr: 311. Tkberî'ye göre r'nin fethi daha doğrudur (27/211).

57/112 HADÎD SÛRESİ

Hadîd, demir demektir. 25 nci âyetinde demirin yararlarına işaret edildiği için hadîd adım alan bu sûrede ihlâs ile îmâna ve Allah yolunda harcamaya, Allah'a tevekküle, O'nu anmaya, dünyâ tutkusundan, katı yüreklilikten kaçınmağa davet edilir; cimriliğin kötülüğü, sâdık mü'minlerin âhirette yüksek derecelere erecekleri belirtilir. Dünyâ hayâtının geçiciliği, âhiretin ebediliği, Allah'ın dilemediği bir şeyin olmayacağı, O'nun dilediğinin de olacağı vurgulanarak mü'minlerin ele geçen nimetlerle şımarmamaları ve elden çıkan nimetlerden dolayı da üzülmemeleri öğütlenir. İnsanların adaletli davranmaları, cihanda adaletin kurulması için peygamberlerin gönderildiği; Allah'ın, kimseye dinde ruhbarlığı farz kılmadığı anlatılır; Allah'tan korkup O'nun peygamberlerine inananların, Allah'ın kat kat rahmetine erecekleri, her-şeyin Allah'ın elinde ve kudreti altında olduğu vurgulanarak sûre bitirilir.

Sûrenin bölümleri birbirine bağlıdır. Bundan dolayı bütün bölümlerinin birbiri ardınca indiği söylenebilir. Muhammed İzzet Derveze şöyle diyor: "Bizim dayandığımız Mushaf, bu sûrenin, Nisa' Sûresinden önce indiğini söyler. Tertîb râvîlerinin çoğu da sûreyi, sözünü ettiğimiz Mushaftaki sıra gibi sıralarlar. Oysa sûrede bulunan bir âyet, açıkça sûrenin, Fetih'ten sonra indiğini ifade etmektedir ki müfessirlerin çoğu, âyetteki Feth'in, Mekke'nin Fethi olduğunda oybirliği içindedirler (Taberî, Neysâbûrî, Beğavî, Zemahşerî, Hâzin, İbn Kesîr, Tabresî). Sûrede, Mekke'nin Fethinden önce indiği söylenebilecek hiçbir bölüm yoktur. Bu kanıtlara dayanarak biz, bu sûrenin iniş şartlan ile, Hudeybiye Barışından sonra ve Mekke'nin Fethinden önce inmiş olan Mümtehine Sûresinin iniş şartlan arasında uyum sağlayabilmek için bu sûrenin sırasını, rivayetlerdeki sıradan sonraya aldık.

"Nasr Sûresinde de Fetih kelimesi geçer. Çoğunluk bunun, Mekke'nin Fethi olduğunda oybirliği içindedir. Ancak orada Fetih, Allah'ın müslüman-lara bir nimeti olarak zikredilmektedir. Bizim dayandığımız Mushaf, Nasr Sûresinin Kur'ân'ın en son inen sûresi olduğunu söyler. Zemahşerî de böyle diyor. Beyhakî ve Bezzâr onun, Hz. Peyğamber'in Veda Haccında indiğini belirten bir hadis rivayet etmişlerdir!.[8926] İbn 'Abbâs'tan rivayet edilen bir söze göre de Nasr Sûresi indiği zaman Peygamber (s.a.v.) Hz. Fâtıma'yı çağırmış:

— Bana nefsimin vefat ettirileceğine işaret edildi, demiş, Hz. Fâtıma önce ağlamış, sonra gülmüş. Ve demiş ki: "Bana önce kendisinin vefat ettirileceğinin bildirildiğini söyledi, buna ağladım, sonra da 'Sabret, ailem içinde ilk defa bana kavuşacak sensin' dedi, buna da güldüm"[8927]

Abdullah ibn Utbe de Ibn Abbâs'ın, Kur'ân'dan en son inen sûrenin Nasr Sûresi olduğunu söylediğini rivayet etmiştir. Neysâbûrî de Hz. Peyğamber'-in, bu sûrenin inişinden sonra ancak yetmiş gün yaşadığını söylemiştir. Bu rivayetlerin hepsi, Nasr Sûresinin, Hz. Peyğamber'in vefatından biraz önce indiğinde birleşmektedir. Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin Fethinden iki yıl sonra, Veda Haccından da takriben iki buçuk ay sonra vefat etmiştir.

Tevbe Sûresinin 2 nci ve 28 nci âyetleri, o sûrenin, Mekke'nin Fethinden sonra indiğini açıkça gösterir. İşte bunlardan dolayıdır ki biz, Hadîd Sûresini, Mümtehine Sûresinden°sonraya koyduk. Çünkü Mekke'nin Fethi, Mümtehine Sûresinin inişinden sonra ve Hadîd Sûresinin iniş şartları içinde olmuştur. Demek ki Hadîd Sûresi, Mekke'nin Fethi sıralarında inmiştir. Bundan sonra da Tevbe Sûresi inmiştir. Allah daha iyi bilir" [8928]. Resmî sıralamada 57 nci, iniş sırasında 112 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Göklerde ve yerde bulunan herşey Allah'ı teşbih etmiştir. O, azizdir, hakimdir. 2- Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Yaşatır, öldürür, O herşeyiyapabilir. 3- O ilktir, sondur, zahirdir, bâtındır, O herşeyi bilendir. 4- O'dur ki gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arşa oturdu. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, ona çıkanı bilir. Nerede olsanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir. 5- Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Bütün işler O'na döndürülecektir. 6- Geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü gecenin içine sokar. O, göğüslerin özünü bilir.

Tefsîr:

1-3 ncü âyetlerde göklerde ve yerde bulunan herşeyin Allah'ı tesbîh ettiği, yani O'nu övdüğü, sânının eksikliklerden münezzeh, kudret ve ilminin sonsuz olduğunu söylediği veya buna delâlet ettiği; göklerin ve yerin sahibi yaşatan, öldüren ve herşeyi yapabilen Allah'ın, evvel, âhir, zahir, bâtın ve herşeyi bilen olduğu, herşeyin O'na boyun eğdiği vurgulanmaktadır.

Tesbîh, Allah'ın zâtım ve sıfatlarını eksik, kötü şeylerden uzaklaştırmak demektir. Göklerde ve yerde bulunan herşeyin tesbîhi iki anlama gelebilir: Ya göklerde ve yerde ne varsa hepsi kendi dilleriyle Allah'ı tesbîh eder, O'-nun eksik sıfatlardan münezzeh olduğunu söyslerler. "Hiçbir şey yoktur ki Allah'ı överek tesbîh etmesin, fakat siz onların teşbihlerini anlamazsınız" [8929] âyeti de var olan herşeyin Allah'ı tesbîh ettiğini buyurmaktadır.

İkinci anlama göre dil ile tesbîh akıllı varlıklara özgüdür. Cansız şeylerin Allah'ı tesbîhi, dil ile değil, hal iledir. Bulundukları hal ve biçimle, nizam ve intizamla kendilerini yaratan Allah'ın sonsuz kudret ve kemâl sahibi ol-

[8926] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/562.
[8927] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/562.
[8928] et-Tefsîru'1-hadîs: 12/31-32.
[8929] Isrâ Sûresi: 44.

duğunu gösterirler.
Şayet âyetteki tesbîhin mutlaka dil ile tesbîh olduğu ileri sürülürse mev-sûl mâ'nın, men yerine kullanılmış olduğu anlaşılır. Yani göklerde ve yerde bulunan canlar Allah'ı tesbîh ederler, demek olur. Göklerde tesbîh edenler çeşitli melekler, yerde tesbîh edenler peygamberler ve mü'minlerdir.[8930]
Bizim hatırımıza şöyle bir anlam da geliyor: Göklerdekiler deyimi içine diğer Güneş sistemleri içinde yaşayan canlı, belki de çok akıllı varlıklar da girer. Bu tabir ile bütün kâinatta ne kadar tesbîh etme yeteneğinde varlıklar varsa hepsinin Allah'ı tesbîh ettikleri anlatılmış olur. Bu konuda İsrâ Sûresinin 44 ncü âyetinde de yeterli bilgi vermiştik.
3 ncü âyette Allah kendisini evvel, âhir, zahir ve bâtın olarak nitelendirmektedir. İbn Kesîr, bu âyet üzerinde on küsur tefsîr olduğunu söylüyor [8931] Fakat bu kelimelerin özet tefsîri şudur: O evveldir, kendisinden önce hiçbir varlık yoktur. Hiçbirşey yok iken O var idi. Kendi kudretiyle kâinatı yoktan var etmiştir. Âhirdir: Sondur. Kendisinden sonra bir varlık yoktur. "O'nun vechinden başka herşey yok olacaktır" [8932] âyeti veçhile herşey yok olurken O tek bakidir. O hiç yok olmaz, dâima vardır. Zahirdir, kâinattaki her yaratık O'nun varlığını gösterecek biçimde açıktır. Bâtındır: Gizlidir, akıllar O'nun zâtını idrâk edemez. O herşeyi bilendir.
Taberî'ye göre zâhir'in anlamı şudur: O herşeyin üstündedir, O'ndan üstün, yüce bir varlık yoktur. Bâtın: O bütün eşyanın içyüzüdür, eşyaya Allah'tan daha yakın bir şey yoktur. Kendisi: "Biz ona can damarından daha yakınız"[8933] buyurmuştur[8934]
Beğavî'nin kaydına göre Hz. Ömer Kâ'b'e, bu âyetin anlamım sormuş, Kâ'b şöyle cevap vermiş: "O'nun ilki bilmesi, sonu bilmesi gibidir. Zahiri bilmesi de bâtını bilmesi gibidir" [8935]. Yani Allah ilki bildiği gibi sonu da bilir. Açığı bildiği gibi gizliyi de bilir. O'nun ilmine göre ilk, son, açık, gizli fark etmez. Nitekim Buhârî de Yahya'nın buna yakın bir sözünü nakletmiştir: "Allah ilmiyle herşeye zahirdir; ilmiyle hefşeye bâtındır" [8936] Yani O açığı da bilir, kapalıyı da bilir. İlmi açığın da, kapalının da üzerindedir[8937]
Râzî özetle şöyle diyor: "Bu makam kapalı bir makamdır, izahı birkaç türlüdür:
1) Bir şeyin bir şeyden önce olması, birkaç şekilde düşünülür:
a) Etkinlik bakımından, b) İhtiyâç bakımından, c) Şeref ve rütbe bakımından, d) Zaman: Öncelik ve sonralık bakımından.
Kur'ân-ı Kerîm, yüce Allah'ın, kendisinden başkasından önce olduğunu gösterdiği gibi akıl ve kanıt da bunu gösterir. Çünkü "Vâcibu'l-Vücud'dan başka her şey mümkündür" deriz. Her mümkün muhdes (sonradan var) olduğuna göre Vâcibu'l-Vücud'dan başka herşey muhdestir. Demek ki Vâcibu'l-Vücûd, herşeyden öncedir. Çünkü mümkün, etkene muhtaçtır. Bundan dolayı vâcib, herşeyden öncedir.
Cehm'e göre Allah'tan başkası, sonunda yok olacak ve yalnız Allah kalacaktır. İşte Allah'ın, herşeyin sonu olması bundan ötürüdür. Allah sevabı sevâb ehline, cezayı da suçlulara verdikten sonra cennet, cehennem Arş, Kür-sî, bütün mülk yok olacak ve Allah'tan başka bir şey kalmayacaktır. O ezelde olduğu gibi ebedde de tek başına kalacaktır. Cehm bu görüşünde şu kanıtlara dayanmaktadır:
1) Âyette Allah "Son" olarak vasıflanmıştır. Her şey yok olmakla ancak O son olabilir.
2) Allah cennet ve cehennem halkının hareketlerini ya bilir, ya bilmez. Eğer bilirse o hareketleri miktarlarıyle bilir. Belli bir miktarı olan herşey sonludur. Öyle ise cennet ve cehennem halkı sonludur. Ondan sonra mutlak yokluk olacaktır. Eğer Allah onların hareketlerini bilmezse o zaman da câhil olması gerekir ki bu muhaldir.
3) Gelecek olaylar fazlalık ve eksiklik kabul eder. Fazlalık ve eksiklik kabul eden herşey sonludur.
Râzî, Cehm'in bu sözlerine şöyle cevap veriyor:
1) Bu eşyanın istimdad (yardım alma) olanağı sonsuzca vardır. Zira bu mahiyetlerin imkânları zail olsa, mümkünün mümtenia (imkânsıza) dönüşmesi gerekir. Eğer Allah'ın kudreti etkili olmaktan çıkar da muhale dönerse mâhiyetler değişir ki bu muhaldir. Demek ki imkân süreklidir. Bu, sonradan olan şeylerin kesin yokluğa dönüşmesinin gerekmeyeceğini ortaya kor.
2) Allah'ın, cennet ve cehennem ehlinin hareketlerinin belli bir sayısı olmadığını bilmesi cehl değildir. Çünkü böyle olduğunu bilmektedir. Onları böyle sonsuz yaratmıştır.
3) Gelecek olaylardan varlığa çıkan, sonlu değildir. Âlemin ebedî olduğu olanağını ispat eden kelâmcılar, cennet ve cehennemin bakasiyle bunu izah etmişlerdir. Müslümanların icmâı ve âyetlerin açık anlamı bunu göstermektedir.
Allah'ın, herşeyin sonu olması, birkaç biçimde izah edilebilir:
1) Allah bütün âlemi ve mümkün olan herşeyi yok edecek, böylece en son olduğu gerçekleşecek, sonra yok ettiklerini yeniden ve ebedî kalmak üzere yaratacaktır.
2) Varlık Allah ile başlar, O'ndan inen en son varlığa kadar gelir. Son varlık, en son müsebbeb olur. Artık o,

[8930] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/205-207.
[8931] Tefsîr: 4/303-304.
[8932] Kasas Sûresi: 88.
[8933] Kaf Sûresi: 16.
[8934] Câmi'u'l-beyân: 27/216.
[8935] Meâlimu't-Tenzîl, Hâzin kenannda: 7/30.
[8936] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 57. Bu söz, Mücâhid'in bir tefsîri olarak geçer.
[8937] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/303.

başka bir şeyin sebebi olmaz. Bu bakımdan Allah evveldir. Sonra varlık, indiği en son varlıktan tekrar yükselmeğe başlar. Çıka çıka sonunda varlığı gerekli olan Allah'a varır. Böylece Allah, kendinden inen varlıkların evveli olduğu gibi, kendine çıkan varlıkların da sonudur.

3) Allah varlıkta ilk, istidlalde sondur. Çünkü bütün istidlallerin sonu, Yaratıcıyı bilmektir.

Allah'ın zahir ve bâtın olmasına gelince: O varlığı bakımından zahirdir. Görülen mümkün varlıkların hepsi O'nun varlığını gösterir. Yaratıcısız bir şey olmaz. Her yaratıkta Allah'ın varlığı görünür. Fakat Allah'ın son derece zahir (açık) olması, yine son derece bâtın (gizli) olmasının da nedenidir. Eğer Güneş hiç batmadan öyle kalsaydı, biz eşyanın ışığının kendinden olduğunu sanır ve Güneşin aydınlattığının farkına varmazdık. Ama Güneş batıp ortalık kararınca bu aydınlığın Güneşten geldiğini anlarız. Fakat Allah'ın cömertlik ve ikramı hiç kesilmez, mümkün varlıklarda devam eder. Mümkünlerin devamı, O'nun cömertlik ve ikramiyledir. îşte cömertlik ve keremi her mümkünde sürekli olduğundan bizzat kendisinin varlığı gizli kalır, hattâ bundan şüphe dahi edilir. Her şeyin varlık nurunun, o şeyin kendisinden olduğu dahi sanılır. İşte bu zan ve şüpheler; varlığının gizlenmesinden, daha doğrusu varlığının hiç kaybolmamasından, zuhurunun kemâlinden dolayıdır. Zuhurunun (görünmesinin) şiddetinden dolayı akıllardan gizlenen, nurunun kemâliyle (çokluğuyla) perdelenen yüce zâtı eksik sıfatlardan tenzîh ederim!

Kaldı ki O'nun mâhiyeti de insan akliyle anlaşılamaz. O cisim değildir, cevher değildir. Bütün eşyanın yaratıcısıdır ve eşyadan öncedir. Mâhiyeti hakkında başka bir şey bilemeyiz. O evveldir, âhirdir, zahirdir, bâtındır. "Nerede olsanız O sizinle beraberdir" [8938] Çünkü O'ndan başka herşeyin varlığı mümkündür (olabilir de olmayabilir de). O ise varlığı gereklidir (olmaması mümkün değildir). Mümkün mâhiyetin varlığa gelmesi, Hakk'ın ona varlık vermesiyledir. Yüce Hak, her mâhiyetle onun varlığı arasında vâsıtadır. Demek ki O, her mâhiyete, o mâhiyetin varlığından daha yakındır. Bundan dolayıdır ki muhakkikler: "Hiçbir şey görmedim ki mutlaka Allah'ı ondan önce görmeyeyim"; orta derecedeki bilginler ise: "Hiçbir şey görmedim ki Allah'ı onunla beraber görmeyeyim"; zahirîler de: "Hiçbir şey görmedim ki Allah'ı ondan sonra görmeyeyim" demişlerdir"[8939]

4-6: Önceki üç âyette Allah'ın sıfatları belirtildikten sonra bu üç âyette de fiillerine yani yaptığı işlere işaret buyurulmaktadır: O gökleri ve .yeri altı günde yaratıp sonra Arşa (tahta) oturmuştur. Yerin içine geçen, yerden çıkan, gökten inen ve göğe çıkan herşeyi bilir. O'nun bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur. Her can, her insan, nerede olsa Allah onunla beraberdir. Onun ne yaptığını bilir. İnsanlar sonunda Allah'ın huzuruna döndürülüp dünyâda yaptıklarından hesap vereceklerdir. Geceyi gündüzün içine, gündüzü de gecenin içine sokan O'dur. Binaenaleyh her kim geceleyin ve gündüzün her ne zaman bir iş yapsa Allah onu görür ve bilir. Yaratıklarının sadece görünen şeylerini değil, içlerinden geçen düşünceleri de bilir. Hiçbir canlının düşüncesi, isteği Allah'tan gizli kalmaz. Çünkü Allah gönüllerde dolaşan düşünceleri de bilir.

Mânâları açık olan bu âyetlerin benzerleri daha önce tefsîr edilen sûrelerde geçmişti. Özellikle Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra Arşa oturması hakkında A'râf, Ra'd ve Tâhâ Sûrelerinde gerekli açıklamaları yapmıştık. Burada onları tekrara gerek görmüyoruz.

Peyğamber(s.a.v.)in, yatarken şöyle duâ ettiği rivayet edilir:

"Allahım, ey göklerin ve yerin, büyük Arşın Rabbi, bizim de Rabbimiz, herşeyin de Rabbi! Tevrat'ı, İncil'i ve Furkan'ı indiren, dâneyi ve çekirdeği yarıp filizi çıkaran, senden başka Tanrı yoktur. Her şerlinin ve senin perçeminden yakalamış bulunduğun her canlının şerrinden sana sığınırım. Sen evvelsin, senden önce bir şey yoktur. Sen sonsun, senden sonra bir şey yoktur. Sen zahirsin, senin üstünde bir şey yoktur. Sen bâtınsın, senden öte bir şey yoktur. Borcumuzu öde, bizi fakirlikten kurtarıp zengin eyle!"[8940]

Peyğamber(s.a.v.)in bu duası, 3 ncü âyetin tefsiri mahiyetindedir. Ve bizim meale yazdığımız tefsirin aynıdır. Hattâ Allah'ın, yere gireni, yerden çıkanı, gökten ineni, göğe çıkanı bildiğini, göğün ve yerin mülkünün O'-na âid olduğunu, geceyi gündüzün içine, gündüzü de gecenin içine soktuğunu bildiren 4-6 ncı âyetler de üçüncü âyetin anlamını izah etmektedir.

Dördüncü âyette "Nerede olsanız O sizinle beraberdir" cümlesi münasebetiyle şu hadis rivayet edilir: "İmanın en üstünü nerede olsan Allah'ın seninle beraber olduğunu bilmendir"[8941]

7- Allah'a ve Elçisine inanın ve O'nun, sizi hâkim kıldığı, sizin yönetiminize verdiği şeylerden hayredin. Sizden inanan ve hayır edenler için büyük ödül vardır. 8- Elçi sizi Rabbinize inanmaya (güvenmeye) çağırdığı ve sizden (bu konuda) kuvvetli söz almış olduğu halde — gerçekten inanan insanlar iseniz— neden Allah'a güvenmiyorsunuz? 9- Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna açık açık âyetler indiren O'dur. Kuşkusuz Allah, size karşı çok şef katli, çok merhametlidir. 10- Neden siz Allah yolunda harcama}'asınız ki? Göklerin ve yerin mirası zâten Allah'ındır (mal mülk hep Allah'a kalır. Mülkün asıl sahibi Ohdur). Elbette içinizden, fetihten önce (Hak yolunda) harcayan ve savaşanlar, ötekilerle) bir olmaz. Onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel sonucu vadetmistir. Allah yaptıklarınızı haber almaktadır. 11- Kimdir o Allah'a güzel bir borç verecek olan ki Allah da onun verdiğini kat kat artırsın ve onun için şerefli bir ödül de versin?

[8938] Bu sûrenin dördüncü âyeti.

[8939] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/209-214.

[8940] Müslim, Zikir: 17; İbn Mâce, Duâ: 2.

[8941] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/305. Bu hadîsi Taberânî, Nu'aym ibn Hammâd... 'Ubâde ibn Sâmit'-ten rivayet etmiştir: Feydu'l-Kadîr: 2/29.

Tefsir:

7-11 nci âyetlerde hitap mü'minleredir. Fakat en başta, Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)in devrinde yaşayan müslümanlara hitabedilmektedir. Burada önce Allah'a ve Elçisine inanıp Allah'ın insana emânet ettiği maldan, Allah yoluna hayredilmesi, harcanması emrediliyor ve inanıp da Allah yolunda mallarını harcayanlara büyük ödül verileceği müjdeleniyor.

Aslında mal, Allah'ındır. İnsan Allah'ın halifesi olarak mala sâhibolur, mal gerçekte ona emanettir. Göklerin ve yerin mülkü Allah'a aittir. Asıl mülkün sahibi Allah'tır. İşte insanın mala halife kılınması, Allah adına malın üzerine vekîl kılınmasındandır. Yahut mal başkasının idi. Başkasından kendisine geçti, kendisi başkasının yerine geçip mala sâhiboldu. İşte mal denilen şey, böyle insandan insana geçen, insanların mülkiyetini birbirlerinden devraldıkları bir şey olduğu için "Sizin üzerinizde halîfe yapıldığınız, hakim kılındığınız şey" diye nitelendirilmiştir.

İmdi insan, gerçekte mülkiyeti geçici olarak elinde bulunan malı Allah yolunda harcarsa, gerçekte kendi malını değil, Allah'ın malını harcamakta; O'nun adına, O'nun yoluna vermektedir. Mülkün gerçek sahibi Allah olduğuna göre neden Allah'ın malını, Allah'ın emrettiği yere harcamaktan çekinir, niçin bu mutluluktan geri kalır?

Müslim'in rivayet ettiği bir hadiste: "Sizi çokluk mahvetti. İnsan oğlu malım, malım der. Yeyip tükettiğinden, ya da giyip eskittiğinden, ya da sadaka verdiğinden başka senin malın mı var? (Çünkü bundan ötesi başkasının eline geçer)" [8942] buyurulmaktadır.

Elbette Mekke'nin Fethinden önceki zor ve sıkıntılı günlerde malını harcayan ve Allah yolunda savaşanla, Mekke'nin Fethinden sonra mal harcayan ve savaşanların durumu bir olmaz. Gerçi Allah hepsine de iyilik, cennet söz vermiştir ama birincilerin dereceleri daha yüksektir. Çünkü onlar dar zamanda mallarıyle, canlarıyle cihâddan geri durmamışlardır. Sıkıntı, yoksulluk ve zaruret içinde mal harcamak, savaşmak daha güçtür. Oysa Mekke'nin Fethinden sonra müslümanlar hem zengin olmağa başlamışlar, hem de güçlenmişler ve İslâmın zafere ulaştığı kesinlikle ortaya çıkmıştır. Güçlü bir ordu ile savaşa gitmek, zayıf kuvvetle savaşa gitmekten daha kolaydır.

İşte âyetlerde anlatılan budur. Sonunda da Allah'ın her yapılanı bildiği, Allah yolunda mal harcamanın Allah'a verilmiş borç olduğu, Allah'ın, bunun karşılığını kat kat vereceği vurgulanmaktadır.

Âyetlerin anlamı geneldir ve bunlar hakkında bir iniş sebebi de rivayet edilmemiştir. Onuncu âyetin Hz.Ebubekir hakkında indiği rivayet edilirse de Kelbî'den gelen bu rivayet sağlam değildir ve zaten âyetlerin genelliğine ve bütünlüğüne de aykırıdır.

Onuncu âyette "fetihten önce mallarını harcayanlar ve savaşanlar" ile, Allah yolunda her türlü fedakârlığa katlanmış olan ilk muhacirler ve ensâr kasdedilmektedir. Onların dereceleri, elbette fetihten sonra müslüman olanlardan yüksektir. Yüce Allah onları, bu sûreden sonra inen Tevbe Sûresinin 100 ncü âyetinde: "Muhacirler ve Ensâr'dan ilk öne geçenler..." şeklinde övmektedir. Bakara Sûresinin 204-206, Âl-i İmrân Sûresinin 138-168, Nûr Sûresinin 47-54, Mücâdele Sûresinin 8-9, Saff Sûresinin 2-3 ncü âyetlerinde bu ilk müslümanların vasıfları anlatılır. Hattâ Tevbe Sûresinde Peyğamber(s.a.v.)in hayatlarının sonuna doğru İslâm cemâatini tasnif eden âyetler vardır.

Öyle anlaşılıyor ki tefsirine çalıştığımız bu sûrenin bu âyetleri, Mekke'nin Fethinden sonra müslüman olan bazı kimselerin, özellikle henüz imanın içlerine tam oturmadığı hasta yürekli kimselerin, Allah yolunda mal harcamakta, cihâdda, Allah'a ve Elçisine karşı görevlerini yerine getirmekte isteksizlik, gevşeklik ve tereddüd göstermeleri üzerine inmiştir. Nitekim bu gibi tutumlara, Bakara Sûresinin 264-267 nci, Nisa Sûresinin 52-57 nci, 95-100 ncü, 114-115 nci, 140-147 nci âyetlerinde ve bu sûrenin de biraz sonra gelecek âyetlerinde işaret edilmiştir.

7-8 nci âyetlerde "îmân ediniz, neden Allah'a ve Elçisine îmân etmeyesiniz" buyurulmaktadır. Burada îmân, Allah'a ve Elçisine gönülden güvenmek, onların sözlerini doğrulamak mânâsındadır. Belli ki t>u âyetler, Mekke'nin fethinden sonra yeni müslüman olmuş, henüz imanın gönüllerine tam yerleşmediği, yeterince Allah'a güven noktasına ermemiş kimseleri kas-detmektedir. Yoksa müslümanların temel grubu olan ilk Muhacirler ve En-sâr için: "îmân ediniz, niçin îmân etmeyesiniz?" denmez. Hucurât Sûresinin 14 ncü âyetinde de böyle imanın gönüllerine henüz yerleşmediği bedevî Araplardan söz edilmişti.

Tefsîrlerde " nin faili Allah'a giden zamir olarak gösterilirse de bu yanlıştır. Çünkü zamîr en yakın kelimeye gider. O da Resuldür. Sözü alan Resuldür. Kurtubî de bu mânâya işaret etmiştir [8943]

Sizden mîsâkımzı almıştı". Bu misâk hakkında çeşitli görüşler varsa da sûre, Hudeybiye şartlarından sonra ve Mekke'nin Fethi ardından inmiştir. Burada mü'minlerin, Hudeybiye'de, ağacın altında Hz. Peygamber'e bîat edip Allah yolunda savaşacaklarına söz vermeleridir. Hz. Peygamber onlardan Allah adına böyle söz almıştı. Mü'minler, Peyğamber(s.a.v.)e bîat etmek suretiyle Allah'a inanıp, güveneceklerine söz vermişlerdi. İşte onlara, verdikleri bu mîsak (söz) hatırlatılarak: "Elçi, sizi Rabbinize inanmağa çağırdığı ve sizden kuvvetli söz aldığı halde gerçekten inanıyor iseniz hâlâ neden Allah'a ve Elçisine güvenmiyorsunuz?" buyuruluyor.

[8942] Müslim, Zühd: 3; Tirmizî, Zühd: 31; Nesâ'î, Vesâyâ: 1; İbn Hanbel, Musned: 4/24, 26.

[8943] el-Câmi': 17/239.

Kanaatimize göre burada îmân, güven, son derece bağlanmak anlamı-nadır. Yoksa Peyğamber'in sahâbîlerinin, Allah'a ve Eçlisine inanmaması söz konusu değildir. Çünkü onlar inandıkları gibi müşrikler de Allah'a inanıyorlardı. Burada kasıt sadece Allah'ın varlığına inanmak değil, O'nun va'dine, müslümanlara yardım edip onları galip getireceğine kesin biçimde güvenmektir. Esasen îmân, güven anlamındaki emn kökünden gelir. Eğer burada îmân, güven anlamına gelmese âyetin sonunda "Eğer inananlar iseniz" sözü anlamsız kalır. Âyetin anlamı şudur: "Elçi sizi, Rabbinize inanmaya (güvenmeğe) çağırdığı ve (bu konuda) sizden kuvvetli söz aldığı halde gerçekten inananlar iseniz neden Allah'a güvenmiyorsunuz? O'nun yolunda mal ve canla savaşmakta tereddüdediyorsunuz?"
8-9 ncu âyetlerde "Elçi sizi Rabbinize güvenmeğe çağırdığı ve bu konuda sizden söz aldığı halde neden Allah'a güvenmiyorsunuz?" deniliyor ve Allah'ın, şefkat ve rahmeti dolayısiyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulu Muhammed'e açık açık âyetler indirdiği belirtiliyor. Bir hadise göre Peygamber (s.a.v.) bir gün ashabına:
— İmanlarını en çok beğendiğiniz mü'minler kimlerdir? diye sormuş.
— Meleklerdir, demişler. Buyurmuş ki:
— Melekler zâten Allah'ın yanındadırlar, neden inanmasınlar?
— Peygamberlerdir, demişler.
— Peygamberler neden inanmasınlar, kendilerine vahiy geliyor? demiş.
— Öyle ise biziz, demişler.
— Ben aranızda olduğum halde siz neden inanmayasınız? İmanları en beğenilecek mü'minler şunlardır ki sizden sonra sahifeler görecekler ve onlarda bulunan sözlere inanacaklardır [8944]
10 ncu âyetteki fetih ile Hudeybiye Barışının kasdedildiğini söyleyenler varsa da, çoğunluğun kanısına göre bu fetih, Mekke'nin Fethidir. Yalnız Fetih Sûresinde Hudeybiye Barışına "Feth-i Mübîn" adı verilmiştir. Ondan sonra müslümanlar zaferler kazanmağa, ganimetler almağa başlamışlardır. Bundan dolayı buradaki fetih kelimesiyle Hudeybiye Barışı da kasdedilmiş olabilir. O takdirde bu sûrenin, Hudeybiye barışı ile Mekke'nin Fethi arasında inmiş olması gerekir. Ancak İbn Kesîr, Ahmed ibn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadise dayanarak bu fethin, Mekke'nin Fethi olduğunu söylemektedir. Hadis şudur:
"Hâlid ibn Velîd ile Abdurrahmân ibn Avfarasında bir tartışma olmuş. Halid Abdurrahmân'a:
— Bizden birkaç gün önce müslüman olmakla bize dil uzatıyorsunuz, demiş. Onun bu sözü Hz. Peyğamber'e ulaşınca buyurmuş ki:
— Ashabımı bana bırakın, nefsimi elinde bulunduran hakkı için Uhud kadar ya da dağlar kadar altın harcasanız, siz onların amellerinin derecesine eremezsiniz"[8945]
Hâlid ibn Velîd, Hudeybiye Barışı ile Mekke'nin Fethi arasında müslüman olmuştu. Demek ki bu sûre Fetihten sonra inmiştir.
Evvelâ İbn Kesîr'in bu istidlali yanlıştır. Çünkü eğer gerçekten Hâlid ile Abdurrahmân arasında böyle bir tartışma olmuş ise bu, Hâlid'in müslüman olmasının hemen ardından olabilir. Bu sûre de yine Mekke'nin Fethinden önce inebilir. Çünkü Hudeybiye ile Mekke'nin Fethi arasında iki yıl vardır. Sonra rivayet edilen bu hadisin sıhhati de şüphelidir. Zira Peygamber (s.a.v.): "Ashabımı bana bırakın, onlara dokunmayın" diyor. Bu sözü Hâlid'e karşı söylüyor ki Hâlid de kendisinin ashâbındandır. Bu hadisin başka varyantlarında: "Ashabıma sövmeyin" tabiri geçer. Bizim kanaatimize göre bu gibi hadisler, sonradan sahabiler arasında çıkan ihtilâflarda bir tarafı tutanların, diğer tarafa yakışıksız sözler söylemeğe, sövmeğe başlamaları üzerine, Hz. Peyğamber'in sahâbilerini bu gibi sataşmalardan, âdaba aykırı sözlerden kurtarmak amacıyle ortaya atılmış sözlerdir. Gerçekten Hz. Peyğamber'in, böyle söylediği şüphelidir. Kaldı ki Hâlid ibn Velîd, büyük bir İslâm kumandanı idi, bir sahâbîye sövecek insan değildi.
11 nci âyet, Allah yolunda mal harcamanın, Allah'a ödünç vermek gibi olduğunu ve Allah'ın, bunun karşılığını kat kat vereceğini bildirerek mü'minleri Allah yolunda harcamağa teşvik etmektedir.
Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre bu 11 nci âyet inince Ensâr'dan Ebû'd-Dahdâh:
— Yâ Resûlâllah, Allalı bizden ödünç mü istiyor? demiş. Peygamber
— Evet ey Ebû'd-Dahdâh, deyince (Ebû'd-Dahdâh):
— Yâ Resûlâllah, elini bana göster, demiş. (Peyğamber'in) elini tutmuş:
— Ben Rabbime bahçemi ödünç verdim, demiş ve altıyüz hurma ağacı bulunan bahçesini (Beytu'l-mâl'e) bağışlamış. Bahçeye gidip karısına:
— Ey Ümmü'd-Dahdâh, bahçeden çık, ben onu yüce Rabbime ödünç verdim, demiş.
Bir rivayette hanımı da:
— Satışın bereketli olsun, Ebû'd-Dahdâh, demiş, eşyasını ve çocuklarını bahçeden çıkarmış. Sonra Allah'ın Elçisi (s.a.v.):
— Ebû'dahdâh için cennette nice iri salkımlı hurmalar var! buyurmuş [8946]

[8944] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/306. Bu hadisin kaynağını bulamadım. Pek sağlam görünmüyor bana. Çünkü ğaybi Allah'tan başkası bilmez âyetine aykırıdır.
[8945] İbn Hanbel: 3/266; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/307.
[8946] Hadisi İbn Ebî Hatim rivayet etmiştir: İbn Kesîr, Tefsîr: 4/308.

Bizim kanâatimize göre onuncu âyetteki fetih, Hudeybiye Barışı olsa da çoğunluğun kanısına göre Mekke'nin Fethidir. Onun için Mekke'nin Fethini burada özetlemek istiyoruz:
Hudeybiye Barış Andlaşmasına göre Mekkelilerin tarafını tutup onların şartlarına tâbi olan Bekr Oğulları kabilesi, yine adı geçen Andlaşma uyarınca müslümanların tarafını tutup onların şartlarına tâbi olan Huzâ'a oğulları kabilesine saldırdı. Vaktiyle aralarında bulunan bir kan dâvası yüzünden Bekr oğulları, Kureyşlilerden yardım alarak geceleyin Huzâ'a oğullarına saldırıp onları dövdüler ve "Münebbih" adlı bir adamlarını da öldürdüler. Kureyşin Bekr oğullarına yardımı, Barış Andlaşmasını ihlâl idi.
Huzâ'ahlardan kırk kişi gelip Peyğamber'den yardım istediler. Peygamber (s.a.v.) onlara yardıma söz verdi. Bu durumu anlayan Ebusüfyân, And-laşmayı tazelemek için Medine'ye geldi. Önce kendisinin kızı olup Peyğamber'in zevcesi bulunan Ümmü Habîbe'nin odasına gitti. Fakat Ümmü Habî-be, müşrik babasını Peyğamber'in yatağının üstüne oturtmak istemedi. Sonra Ebusüfyân, Hz. Peyğamber'e gitti, Peygamber kendisine cevâp vermedi. Ebubekir'den, Ömer'den, Alî'den ve Fâtıma'dan da yüz bulamadı. Mescidin kapısına gelip:
— Ey insanlar, ben insanlar arasında kendimi sizin himayenize bırakıyorum, dedi ve Mekke'ye döndü.
Peygamber (s.a.v.) gizlice yürüttüğü savaş hazırlığını tamamlayınca Medine müslümanları, Eşlem, Gifâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Süleym ve Fizâ-re kabilelerinden oluşan onbin kişilik bir ordunun başında Mekke'ye doğru yürüdü. Hicretin sekizinci yılı, Ramazan Ayının onuncu günü yola çıkmıştı. Hem kendisi, hem de sahâbîleri oruç idiler.
Mekkeliler, müslümanların gelmekte olduklarını öğrencince Hevâzin, Sa-kîf, Bekr Oğulları ve çevre kabilelerden yardım istediler. Fakat Hevâzin ve Sakîf'in büyük kısmı henüz Mekke'ye ulaşmadan Peyğamber'in ordusu Mekke'de Marru'z-Zahrân'a vardı. Mekkeliler çare olmadığını anlayınca Peyğamber'in hükmüne teslim oldular. Mekke kenarlarından birinde cüz'î bir çarpışma birkaç kişinin ölümüne sebebolduysa da önemli bir çarpışma olmadı. Peygamber (s.a.v.), kenar mahalledeki çarpışmayı duyunca müslüman birlik kumandanından savaşı durdurmasını emretti.
Haber almak için etrafı yoklayan Ebusüfyân, Peyğamber'in amcası olup Peyğamber'in muvafakatiyle imanını gizleyen Abbâs'a sordu:
— Bu nedir? Abbâs:
— Annen ve kabilen senin haline ağlasın, baksana Allah'ın Elçisi onbin kişilik bir ordu ile gelmiş, dedi ve Ebusüfyân'ı himayesine alıp hayvanının arkasına bindirdi, Hz. Peyğamber'in huzuruna getirdi. Ebusüfyân epey te-reddüdden sonra müslüman oldu. Abbâs:
— Yâ Resûlâllâh, Ebusüfyân övünmeyi sever, ona güveneceği bir mevki ver, dedi. Peygamber (s.a.v.):
— Evet, dedi ve Ebusüfyân'in evine giren güvendedir, kendi evine girip kapısını örten güvendedir, Mescide giren güvendedir diye bir ünleyici ile ilân etti. Böylece karşı koymayanlara, kapalı yerlere dokunulmayacağını bildirdi.
Ebusüfyân, karşısında hayâl edemeyeceği kadar büyük bir güç görünce Abbâs'a:
— Cidden bugün kardeşinin oğlunun mülkü büyümüş, dedi. Abbâs:
— Yazık sana, bu, Allah'ın peygamberliği ve yardımıdır (kırallık değildir) dedi.
Sa'd ibn 'Ubâde, Hazrec birliklerinden birinin kumandanı ve bayraktarı idi. Mekke'ye girerken şöyle bağırıyordu:
— Bugün mertlik günüdür, bugün haram helâl olur! Hz. Ömer onun bu sözünü Allah'ın Elçisine haber verip:
— Bunun Kureyşe saldırmayacağından emin değiliz, dedi. Allah'ın Elçisi Alî'ye:
— Sa'd'e yetişip bayrağı onun elinden almasını ve kendisinin, ordunun önünde Mekke'ye girmesini emretti.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Mekke'ye girince Ka'be'ye yöneldi, Ka'be'yi içinde bulunan üçyüz altmış puttan temizledi. Ka'be'nin duvarlarında İbrahim'i fal okları çekerken gösteren bir resim, îsâ'nın ve meleklerin resimleri vardı. Bunların silinmesini emretti. İkinci gün Ka'be'nin çevresinde toplanan halka şöyle hitabetti:
— Kan ve mal dâvaları ayaklarımın altındadır. Ancak Ka'be'nin kapıcılığı, bakıcılığı ve hacılara su verme hakkı bakidir. Ey Kureyşliler, Allah sizden câhiliyye övünmesini, atalarla iftihar etme geleneğini götürmüştür. İnsanlar Âdem'den, Âdem de topraktandır. (Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. İyi biliniz ki Allah katında en üstün olanınız, en çok korunanızdır!) Ey Kureyşliler, benim size ne yapacağımı umuyorsunuz?
— Hayır umuyoruz, sen kerim bir kardeş ve kerîm bir kardeş oğlusun, dediler.
— Gidiniz, hepiniz tuleka(serbest)siniz, buyurdu.
O günden sonra Mekkelilere tuleka denmiştir. Sonra Mekke halkı Hz. Peyğamber'e biat ederek müslüman oldular. Peygamber (s.a.v.) Mekke çevresine adamlar gönderip bazı putları ve meşhur tapınakları yıktırdı.
Hz. Ebubekir'in babası Ebu Kuhâfe çok yaşlı idi, gözleri de kör olmuştu. Ebubekir, babası Ebu Kuhâfe'yi, elinden tutup Peyğamber(s.a.v.)e getirdi. Allah'ın Elçisi onu görünce:
— Niçin ihtiyarı evinde bırakmadın ki ben gidip onu göreyim? dedi. Ebubekir:
— Yâ Resûlâllah, onun sana gelmesi, senin ona gitmenden daha uygundur! dedi.
Peygamber (s.a.v.) Ebu Kuhâfe'yi önüne oturttu, göğsünü okşadı, "Müslüman ol!" dedi. Ebu Kuhâfe müslüman oldu.
Bu sırada bir Huzâali, bir müşrike saldırıp onu öldürmüştü. Peygamber (s.a.v.) kalkıp şöyle dedi:
— Ey insanlar, Fil Sahiplerinin Mekke'ye girmesini engelleyen Allah, Elçisini ve mü'minleri Mekke'ye saldırttı.

İyi biliniz ki ne benden önce, ne de benden sonra hiç kimseye Mekke'ye saldırmak helâl değildir. Yalnız bana gündüzün bir saat müsâade adildi, sonra yine eski dokunulmazlığı geri döndü. Burada bulunan, bulunmamana duyursun, Allah'a ve âhiret gününe inanan hiç kimsenin Mekke'de kan dökmesi, Mekke'nin ağacını kesmesi helâl değildir. Ey Huzâaliler, öldürmekten elinizi çekiniz, birinizi öldürdünüz, ben öldürdüğünüz adamın diyetini vereceğim. Ama bundan sonra yine bir adam öldürülürse öldürülen kişinin ailesi, ya onun katilinin kanını, ya da diyetini ister.
Peygamber (s.a.v.), karşı koymayanlara dokunulmamasını emretmişti. Yalnız son derece kâfir olan bazı kimseler vardı ki Ka'be'nin örtüsüne yapışmış olsalar dahi bunların öldürülmesini emretmişti.'İkrime İbn Ebîcehl, Hebbâr ibn el-Esved, 'Abdullah ibn Sa'd ibn Ebî Şerh, Mikyes ibn Subâbe el-Leysî, Huveyris ibn Nukayz, 'Abdullah ibn Hilâl ibn Hatal, Hind binti 'Utbe, Sâre, Fertnâ ve Kureybe. İbn Hatal, bir cariyesi Huvyris ibn Nukayz ve Mikyes ibn Subâbe öldürüldü. Diğerleri affedildiler. Böylece ta başından beri İslama son derece kötülük yapmış, savaşlara, cinayetlere sebebolmuş bu en yaman İslâm düşmanlarının büyük bir kısmı affedilmiş, öldürülenler üç dört kişiyi geçmemiştir.
Peyğamber(s.a.v.)in bu şefkatli tutumu, gönülleri kazanmış ve Mekke'nin Fethiyle İslâmın önündeki en büyük küfür engeli kalkmış, artık İslâm her tarafa serbestçe yayılma imkânına kavuşmuş, Hudeybiye Andlaşmasiyle başlayan güçlenme ve büyüme, Mekke'nin Fethiyle taçlanmıştır. Bundan sonra Arap Yarımadasının çeşitli bölgelerinden hey'etler gelip halk grup grup müs-«.lüman olmuşlardır.
Ensâr, Mekke'nin fethinden sonra artık Peyğamber(s.a.v.)in, doğduğu yer olan Mekke'den ayrılmayacağını sanıyorlar ve bundan endişe duyuyorlardı. Peygamber (s.a.v.) en güç zamanlarında kendisine gönülden destek olmuş bu fedakâr insanları şöyle sevindirdi:
— Maazallah, yaşamım ve ölümüm sizinle beraberdir!
Ve Ümeyye oğullarından zengin olmayan bir genci, gündelik bir dirhem maaşla Mekke'ye vali bırakıp oradan ayrıldı'.[8947]
12- O gün inanan erkekleri ve inanan kadınları görürsün ki nurları, önlerinde ve sağlarında koşuyor. "Bugün müjdeniz, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacağınız cennetlerdir. İşte büyük başarı budur!" 13- O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar mü'minlere derler ki: "Bize bakın da sizin nurunuzdan yararlanalım!" Onlara: "Arkanıza dönün de nur arayın" denilir. Aralarına kapılı bir sûr çekilir ki onun iç tarafında rahmet, dış tarafında azap vardır. 14- (Münafıklar) Onlara bağırırlar: "Biz de sizinle beraber değil miydik?" (Mü'-minler) Derler ki: "Evet ama, siz kendi canlarınıza kötülük ettiniz, beklediniz (tevbeyi ihmal ettiniz), kuşkulandınız, kuruntular sizi aldattı, nihayet Allah'ın emri (ölüm) geldi (ömrünüzün sonuna dek düzelme-diniz), o çok aldatıcı (şeytan) sizi Allah(m affı ile) aldattı. 15- Bugün artık ne sizden, ne de inkâr edenlerden fidye alınmaz, varacağınız yer ateştir. Sizin lâyığınız odur. Ne kötü gidilecek yerdir orası!

Tefsîr:

12-15 nci âyetlerde mü'minlerle münafıkların durumlarını tasvir eden bir kıyamet sahnesi sergilenmektedir: İnanan erkek ve kadınların nurları, kendileriyle beraber, önlerinden ve sağ taraflarından koşar. Nurları kendilerinden ayrılmaz, hattâ kendilerinden de hızlı koşar ki önlerini, çevrelerini aydınlatsın. Onlara altlarından ırmaklar akan cennetlere girip orada ebedî kalacakları müjdelenir. Onların bu aydınlık durumunu gören münafık (ikiyüzlü) erkek ve kadınlar: "Ne olur, bize bakın, biz de sizin nurunuzdan aydınlanalım" derler. Çünkü onların bakmasıyle şavkları vurur, münafıklar mü'minlerin yüzlerinin nurundan istifade ederler. Yani öyle çabuk gitmeyin, bize fırsat verin, bizi de bekleyin, biz de sizinle beraber gelip ışığınızdan yararlanalım demektir. Mü'minlerin'nurundan yararlanmak isterler. Çünkü kendileri, nifaklarının karanlığı içindedirler. Dünyâda yaptıkları işler, âhirette karanlıklara dönüşmüş, amellerinin karanlıkları içinde kalmışlardır. Mü'minlerin nurunu görünce onların ışığı ile aydınlanmak isterler ama orada başkasının nurundan yararlanılmaz. Oranın ışığı dünyâdan götürülür ve herkes ışığını beraberinde getirir. Bundan dolayı mü'minler onlara: "Arkanıza dönün de oradan nur arayın, biz nuru nereden aldıysak siz de oradan alın" derler. Bu, ötekilerine umutsuzluktan başka bir şey vermez. Çünkü arkaya dönmeleri, bir daha dünyâya gitmeleri mümkün değildir.
Bu konuşma sürerken birden mü'minlerle münafıklar arasına bir sur (duvar) çekilir ki duvarın iç tarafında rahmet, dış tarafında azap vardır. Mü'minler sûrun içindeki cennette, münafıklar da sûrun dışındaki azaptadırlar. Azapta kalan münafıklar, içeride bulunan cennettekilere bağırıp derler ki:
— Peki dünyâda biz de sizinle beraber değil miydik? Sizinle beraber dini görevleri yapmaz mıydık? Savaşlara katılmaz mıydık? Şimdi neden siz böyle rahmet içinde, biz azâb içinde olalım? Mü'minler onlara şöyle cevap verirler:
— Evet ama siz içinizde nifak ve küfür gizlemekle canlarınızı fitneye düşürdünüz. Terabbus ettiniz: Peyğamber'in ve mü'minlerin başlarına kötülükler gelmesini beklediniz. Yahut doğru yola gelmeyi, uslanmayı ihmal ettiniz, tevbeyi geciktirdiniz, kuşkulandınız, boş hayaller sizi aldattı. Böyle ömrünüzü geçirirken nihayet ölüm geldi. Gurur ve aldatıcı şeytan sizi Allah ile aldattı. Allah kerimdir, henüz vakit var, Allah sizin böyle

[8947] Tehzîbu Sîreti ibn Hişâm: 2/51-70; Ğazavâtu'r-Resûl (s.a.v.) s. 134-145; et-Tefsîru'l-hadîs: 12/39-42.

küçük günahlarınıza bakmaz gibi sözlerle şeytan sizi aldattı, uslanmadan geri koydu. Nihayet Allah'ın buyruğu olan ölüm gelip çattı ve o kötü hallerinizle âhirete geldiniz. İşte o yüzden bu duruma düştünüz. Bugün artık ne sizden, ne de kâfirlerden fidye kabul edilmez. Fidye vererek canınızı kurtaramazsınız. Yeriniz ateştir. Size uygun olan odur. Lâyığınızı buldunuz. Vardığınız sonuç ne kötüdür!

Mevlâ: aslında insanların işlerini yürüten, koruyucu demektir. Sonra insandan ayrılmayan, onunla beraber bulunan kişi anlamında kullanılmıştır. Sizin velîniz, sizinle beraber bulunacak, sizden ayrılmayacak olan arkadaşınız odur, deniyor. .mnda da onun ne kötü bir yer olduğu vurgulanıyor. Velî ama na«ıl velî .1. \ı , ateş sizin mevlânızdır, başka mevlânız yoktur, /.aien mevi mevlâsı olamaz. Bu söz, tıpkı "Senin yardımcın ağlamaktır, başka yardımcın yoktur" demek gibidir. Bu cümle, ağlamaktan başka yapacak bir işin yoktur manasınadır. Burada da münafıklara, ateşe girmekten başka varacakları bir yer olmadığı belirtilmektedir.

Âyette mü'minlerle münafıkların durumu ve birbirleriyle olacak konuşmaları, geniş zaman kipiyle anlatılmaktadır. Böylece olay, ileride olacak bir hâdise değil de şimdi gözümüzün önünde cereyan eden bir hâdise olmaktadır. Sanki biz gözümüzün önünde geçen cennet ve azâb, çekilmiş sûr, sûrun dışında azâb içinde kıvranan ve cennettekilere bağırıp imdad dileyen münafıkları; sûrun içinde bahçelerde zevk-ü safa süren mü'minleri görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm'in mu'cize üslûbu, olayı böyle canlandırarak gözler önüne sermektedir ki insanlar âhirete meyledip kendilerini bu azâbdan koruyacak, o cennete götürecek güzel işlere yönelsinler. Zaten asıl amaç da insanlarda bu eğilimi uyandırmaktır.

Önce işaret ettiğimiz gibi bu âyetler, kuvvetli ihtimale göre Mekke'nin-Fethi arefesinde veya Mekke'nin Fethinin hemen ardından inmiştir. Burada münafık erkek ve kadınların tutumları şiddetle kınanmakta ve nifakın, kendilerini kâfirlerle beraber cehenneme sokacağını bildirmektedir. Bundan da nifak hareketinin, tâ Peyğamber(s.a.v.)in hayâtının sonlarına kadar sürdüğü ve bunda erkeklerle beraber kadınların da payı bulunduğu anlaşılmaktadır. Demek ki Peyğamber(s.a.v.)in toplumunda işleri karıştırmağa çalışan, Pey-ğamber'in ve mü'minlerin başlarına kötü işler gelmesini, onların başarısızlığa uğramalarını bekleyen erkekler ve kadınlar vardı. Bu da o toplumdaki olaylarda kadının da rolü ve ağırlığı olduğu yanında Peygamber'e inanmış görünen insanlar içinde dahi ikiyüzlü insanların bulunabileceğini; her toplumda bulunması mümkün olan bu tür insanlardan son derece sakınmak gerektiğini gösterir.

İnsanın yaptığı ibadetler, güzel işler, âhirette kendisine nur olur; sürekli taşıdığı kötü düşünceler, vazgeçmediği kötü işler de kişinin nurunu söndürüp onu karanlıklarda bırakır. Peygamber (s.a.v.) âhirette ümmetini, amellerinin işaretlerinden tanıyacaktır.

— Yâ Resûlâllah, diğer insanlar arasında sen ümmetini nasıl tanırsın? sorusuna, Allah'ın Elçisi (s.a.v.):

— Onları abdestin etkisiyle parlayan simalarından tanırım. Başka ümmetlerin hiçbirinde o nur olmaz. Onları, defterlerinin sağ taraflarında bulunmasından tanırım, onları yüzlerindeki nişanlarından tanırım, onları nurlarının önlerinden koşmasından tanırım, diye cevap vermiştir[8948]

Herkesin nuru ameline göredir. Ameli fazla olanın nuru daha parlak, az olanın nuru daha cılızdır. İbn Ebî Şeybe, İbn Cerîr, İbn Ebî Hatim ve Hâ-kim'in çıkardığı bir rivayete göre Abdullah ibn Mes'ûd: "Nurları önlerinde ve sağlarında koşar" âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Nurları amellerine göre verilir. Sırattan geçerken kiminin nuru dağ gibidir, kiminin nuru hurma ağacı gibidir, nuru en az olan da nuru baş parmak kadar olup kâh sönen, kâh yanandır"[8949]

Beğavî de Katâde'den gelen şu hadisi kayd etmiştir: "Mü'minlerden öylesi var ki nuru Medine'den ta Aden'i, San'a'yı ve daha ötesini aydınlatır. Öylesi de var ki nuru yalnız ayaklarının bastığı yeri gösterir."

'Abd ibn Humeyd'in, Ubâde ibn es-Sâmit'ten çıkardığı bir rivayete göre âhirette mü'minlerle münafıklar arasına çekilecek sûr, Beytu'l-Makdis'in doğu tarafında bulunan sûr imiş. Bunun rahmet olan iç tarafında mescid, azâb olan dış tarafında da cehennem vadisi varmış. Bu acâib rivayeti maalesef Taberî, İbnu'l-Munzîr, İbn Ebî Hatim, İbn Asâkir, Abdullah ibn Amr ibn el-Âs'tan çıkarmışlardır. Hakim de bunu sahih görmüştür. Böylece tefsirlere nasıl ham düşüncelerin karıştığı ortaya çıkmaktadır. Bu rivayeti nakleden Şevkânî şöyle diyor:

"Bu rivayette hiçbir sözün savamayacağı bir güçlük vardır. Sûrun, özellikle rahmet olan içinin mescid olduğu sözünden sonra güçlük daha da açıktır. Çünkü âyet böyle bir şey söylemiyor. Âhirette mü'minlerle münafıklar arasına girecek sûr ile Beyti Makdis'in ne ilgisi var? Burada Beyti Makdis mescidinin zikredilmesinin anlamı nedir? Eğer Allah Beyti Makdis sûrunu alıp âhirette mü'minlerle münafıklar arasına koyacak ise o zaman sûrun iç tarafında mescid olmasının anlamı nedir? Yok eğer Allah'ın, mü'minlerle mü-, nâfıkları Beyti Makdis'e götürüp mü'minleri sûrun içine, münafıkları da dışına koyacağı kasdediliyorsa, bu insanlar Sırat üzerinde cehennem yolundadırlar, Beyti Makdiste değillerdir. Böyle bir tefsîr, Peyğamber(s.a.v.)den gelmiş olsa onu kabul eder ve ona inanırız. Ama öyle değilse (ki Peygamberden gelmemiştir) kabul edilmez" [8950]

16- İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalbleri A ilah 'in zikrine ve inen hakka saygı duysun ve bundan önce kendilerine Kitâb verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmekle kalbleri katılaşmış, çoğu da yoldan çıkmış kimseler gibi olmasınlar. 17- Biliniz ki Allah, yeri ölümünden sonra diriltir. Belki aklınızı kullanırsınız diye size âyetleri açıkladık. 18- Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel borç verenler, işte onlara

---

[8948] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/309.
[8949] Fethu'l-Kadîr: 5/171.
[8950] Fethu'l-Kadîr: 5/172.

(verdikleri) kat kat yapılır ve onlar için değerli bir ödül de vardır. 19- Allah'a ve Elçisine inananlar (yok mu) işte Rableri yanında sıddîkler (çok doğru olanlar) ve şehîd-ler onlardır. Onların ödülleri ve nurları vardır. İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlar^, gelince), onlar da cehennem halkıdır. 20- Bilin ki dünyâ hayâtı bir oyun, eğlence, süs, kendi aranızda övünme, mal ve evlât çoğaltma yarışıdır. (Bu), tıpkı bir yağmura benzer ki: bitirdiği ot, ekicilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Âhirette ise çetin bir azab; Allah'tan mağfiret ve rızâ vardır. Dünyâ hayâtı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir. 21- (O halde siz), Rabbinizden bir mağfirete ve genişliği, gökle yerin genişliği gibi olup Allah'a ve Elçisine inananlar için hazırlanmış bulunan bir cennete koşun. İşte bu, Allah'ın dilediğine vereceği lûtfudur. Allah büyük lütuf sahibidir.

Tefsir:

16-17 nci âyetlerde mü'minlere, soru tarzında bir ifade ile Allah'ı anarak ve Hak'tan inen Kur'ân'ı hatırlayarak duygulanmaları, yufka yürekli olmaları; öteki kitap sahipleri gibi Kitabın inişi ve peygamberin gelişi üzerinden uzun zaman geçmekle katı yürekli olmamaları öğütleniyor. Peygamberlerden sonra uzun zaman geçtiği için dinin ruhunu kaybedip katı yürekli olan Kitap ehlinin çoğunun yoldan çıktığı ve ölü yeri dirilten Allah'ın, insanların düşünüp yola gelmeleri için âyetlerini açıkladığı bildiriliyor. İkinci âyet şunu anlatmaktadır:
Allah nasıl ölmüş, kupkuru olmuş yeri, gökten yağmur indirerek diriltirse katılaşmış olan kalbleri de gökten âyetler indirerek diriltir. Bu Kur'ân'-in âyetleri gönüllere hayât verir. Bunları can kulağıyle dinleyip kabul eden ve düşünenler, katı yüreklilikten, kuruluktan kurtulur, dinin ruhuna döner, İlâhî rahmet ile dolup taşar. Allah'ın kelâmından tüyleri ürperir. Allah'ı anmakla gönülleri titrer: "Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, Allah'ın âyet-leri kendilerine okununca imanlarını artırır. Rablerine güvenirler" [8951] İşte gerçek din duygusu, Allah'ı son derece sevme ve O'na saygı, O'nun emirleri uyarınca hareket etme şeklinde tecellî eder. Allah bizleri böyle dinin ruhu ile dolmuş kimselerden eylesin.
18 nci âyette Allah'ın, sadaka vermek suretiyle kendisine ödünç verenlerin iyiliklerinin karşılığını kat kat vereceği, onları büyük sevâb ile ödüllendireceği buyurulmaktadır. Bu âyetteki " kelimelerini ço ğunluk sâd'ın şeddesiyle okumuştur. Bunun aslı " tır. Tî sâd'a idğâm edilerek " gelmiştir Übeyy ibn Kâ'b ise ke
sâd'a idğâm edilerek " gelmiştir. Übeyy ibn Kâ'b ise kelimeleri aslı olan tâ ile " şeklinde okumuştur. İbn Kesîr de kelimeyi tef îl babından okumuştur ki o zaman mânâ şöyle olur: "Kur'-ân'ı doğrulayan erkek ve kadınların ve Allah'a güzel borç verenlerin verdikleri şeyler, kendilerine katlanarak geri verilir. Ve onlara değerli bir ödül de vardır". Her iki okuma da söz akışına uygundur. Konu, Allah'ın âyetlerine gönülden bağlılık konusu olduğu için burada âyetlerin tasdiki de, Allah'ın âyetlerini anmakla gönülleri yumuşayan insanların dünyâ tutkusundan uzak olacakları da kasdedilmiş olabilir. Yüce Allah, kendi yolunda verilen sadakaları kendisine verilmiş borç kabul ediyor. Verilenlerin karşılığının kat kat ödenmesi yanında bu güzel işlere ayrıca değerli bir mükâfat da va'dediyor.
19 ncu âyette de Allah'a ve Elçisine inananların, Rableri katında sıddîk-ler ve şehîdler mertebesinde olacakları, Allah'ın onlara mükâfat ve nur vereceği, Allah'ın âyetlerini yalanlayanların ise cehenneme gidecekleri bildiriliyor.
es-Sıddîk, çok doğru olan kimsedir. Bu çok doğru olanlar hakkında iki görüş vardır: Birine göre âyet geneldir. Allah'a ve peygamberlerine inananların hepsi sıddîktir. Abdullah ibn Abbâs'ın, "Onlar sıddîklerdir, yani Allah'ı birleyenlerdir" sözü de bunu gösterir. Diğerine göre sıddîk, peygamberlere inananlar ve bir ân dahi onları yalanlamayanlardır. Fir'avn ailesinden Mû-sâ'ya inanan, Yâsîn'de anlatılan elçilere inanan gibi. Bizim dinimizdeki sıd-dîkler de ilk müslüman olan sekiz kişidir. Bunlar, Ebubekir, Alî, Zeyd, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Hamza'dır. Allah sonradan Ömer'i de bunlara katmıştır.
Şehidlere gelince: Bunda da iki görüş vardır: Birincisine göre bu âyet, daha önceki âyete atfedilmiştir. Takdiri şöyledir: Allah'a ve Elçisine inananlar, sıddîkler ve şehîdlerdir. Mücâhid: "Her mü'min sıddîk ve şehîddir" demiş ve bu âyeti okumuştur. Neden her mü'mine şehîd sıfatı verilmiştir sorusuna gelince bunun birkaç türlü izahı vardır:
1) Çünkü mü'minler Rablerinin huzurunda kulların amellerine şâhidlik ederler. Onlar âhiretin tanıklarıdır. Tanıklıkları makbuldür.
2) Her mü'min, Rabbinin ikramını gördüğü için kendisine şehîd yani Rab-binin ikramını gören denilir.
Diğer kavle göre öncesine ma'tuf değil, müptedâdır. Haberi de "dir. Yahut sıfat olur, Haberi dür. Bu takdirde şehîdler:
1) Zeccâc'a göre: "Her ümmetten bir şehîd, seni de bunlara şehîd getirdiğimiz zaman halleri nice olur?" [8952] âyetinin delaletiyle şehîdler peygamberlerdir.
2) Mukatil'e ve Taberî'ye göre şehîdler, Allah yolunda şehîd olanlardır [8953]
20 nci âyette dünyâ hayâtının geçiciliği anlatılır: Oyun, eğlence, süslenme, birbirine karşı övünme, çok mal ve evlât sahibi olma hevesleriyle kendini gösteren dünyâ yaşamı, yerden çıkıp yükselen, sonra sararıp kırılan çöpe

[8951] Eıfâl Sûresi: 2.
[8952] Nisa Sûresi: 41.
[8953] Mefâtîhu'1-ğayb: 29/231-232.

dönen bir bitkiye benzetilmektedir. Önce çiftçinin hoşuna giden ekin, sonunda nasıl sararır, kırılan çöp haline gelirse, insanın dünyâdaki ömrü de öyledir. Önce yetişip delikanlı olması, annesini babasını sevindirir, ekinin çiftçileri sevindirmesi gibi evlâdın yetişmesi de yetiştirenleri sevindirir. Sonra bu genç insan yavaş yavaş solmağa, gücü azalmağa başlar ve sonunda hayatı çekilen beden, çöp gibi kuruyup düşer. İşte eğlence, süslenme, mal ve evlât edinme hevesleriyle geçirilen dünyâ hayâtı da böyle kısadır. Bundan insana bir yarar yoktur. Dünyâ tutkusu, insanın âhiret cezasına çarpılmasına neden olur. Fakat Allah, tevbe edenleri, gönüllerini bu tutkunun etkisinden kurtarmağa çalışanları bağışlar.

Asıl insana yararlı olan şu geçici dünyâ hevesleri değil, Allah'ın rızasını kazanmaktır. Allah rızâsı da gönlü Allah'a bağlamak ve âhireti arzu etmekle kazanılır. Onun için son âyette Allah'ın mağfiretine ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, inananlar için hazırlanmış âhiret bahçesine koşulması em-redliyor. Allah'ın mağfiretine erip o bahçeye girmenin, Allah'ın büyük lûtfu olduğu, o büyük lütuf sahibinin bu nimetleri dilediğine vereceği vurgulanıyor.

Bunun benzeri misaller, Yûnus ve Kehf Sûrelerinde de geçmişti. Bu âyetlerin hepsi, Peyğamber(s.a.v.)in dâvasını gizliden gizliye engellemeye, İslâm toplumunun birliğini bozmağa çalışan münafıkların davranışlariyle ilgilidir.

Taberî, bu âyetler hakkında bir iniş sebebi zikretmemiştir. Yalnız Beğavî ve Kurtubî üç rivayet zikreder ki üçü de birbirinden gariptir. Bir rivayete göre 16 ncı âyet, Hicretten bir yıl sonra şöyle bir münâsebetle inmiş: Münafıklar Hicretten bir yıl sonra Selmân-ı Fârisî'ye, Tevrat'ta bulunan güzel kıssaları anlatmasını istemişler. Allah: "Biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz" [8954] âyetini indirmiş. Bir süre duran münafıklar, sonra yine Selmân'dan kıssa anlatmasını istemişler. Allah: "İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalbleri Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun" âyetini indirmiş. Rivayetin başka bir varyantına göre samimi müslümanlar, Hz. Peyğamber'den, kendilerine kıssa anlatmasını istemişler; Yûsuf Sûresinin 3 ncü âyeti inmiş. Bir süre sonra yine kıssa anlatmasını istemişler, Zümer Sûresinin 23 ncü âyeti inmiş. Bir süre sonra yine kıssa anlatmasını istemişler, Allah Hadîd Sûresinin 16 ncı âyetini indirmiş [8955] İkinci rivayet Müslim, Tefsîr 24'de, İbn Mâce Zühd: 9'da vardır: Abdullah ibn Mes'ûd: "Bizim müslüman olmamızla Allah'ın bizi bu âyetle azarlaması arasında sadece dört yıl vardır" dediği rivayet edilmiştir[8956] İbn Ab-bâs'a atfedilen üçüncü rivayete göre: "Allah muhacirlerin kalblerini, dini görevleri yapmakta ağır davranır, isteksiz buldu. Kur'ân'ın inişinden onüç yıl sonra: "İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalbleri Allah'ın zikrine ve inen hakka saygı duysun" âyeti ile onları azarladı.[8957]

Şimdi birinci rivayette münafıkların Hicretten bir yıl sonra Selmân-ı Fârisî'den Tevrat kıssaları anlatmasını istedikleri, bunun üzerine Yûsuf Sûresinin 3 ncü âyetinin, sonra Zümer Sûresinin 23 ncü âyetinin indiği söyleniyor. Hicretten bir yıl sonraki bir olay üzerine nasıl olur da Mekke'de inmiş olan âyetler iner? Bu olay üzerine indiği söylenen âyetler daha önce Mekke'de inmiştir. Sonra Hicretten bir yıl sonra henüz nifak hareketi öyle tehlikeli boyutlara ulaşmamıştı. Kaldı ki Allah münafıkların keyfine göre âyet indirmez. Bu rivayete göre inen âyetlerle, Selmân'ın Tevrat ve İncîl'den kıssa anlatması zımnen kınanmakta, en güzel kıssanın Kur'ân'da olduğu belirtilmektedir. Evvelâ Kur'ân'ın kendisi Tevrat kıssalarını anlatır. Sonra büyük bir iştiyakla müslüman olan Selmân'ın, Kur'ân'a rağmen adetâ inadına Tevrat'tan kıssalar anlatacağı asla düşünülemez. Zira gûyâ Kur'ân, "Biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz" deyip başka kitaplardan kıssa anlatmasını istemediğini zımnen göstermiş iken Selmân yine kıssa anlatmış ise bu, büyük bir cür'ettir. Selmân'ın yüksek şahsiyeti bundan beridir.

İkinci rivayetteki Abdullah ibn Mes'ûd'un sözüne göre bu âyetin Mekke'de inmiş olması gerekir. Çünkü Mekke devri on üç yıl sürmüştür. Abdullah ibn Mes'ûd, ilk müslümanlardandır. Halbuki âyet Medine'de indiği gibi, ilk müslümanlar da âyetin vasfettiği katı yüreklilikten uzak idiler. Onların içi Allah sevgisi ve korkusu ile dolu idi. Onların bu vasıfları, Zâriyât Sûresinin 17-19, Meâric Sûresinin 25-35, Zümer Sûresinin 23, Furkan Sûresinin 63-64, Mü'minûn Sûresinin 1-11, Ra'd Sûresinin 20-24 ncü âyetlerinden gayet güzel anlaşılmaktadır.

Üçüncü rivayet ise âyetin, Hicretin birinci yılında inmiş olmasını gerektirir. Halbuki âyet, diğer âyetlerle beraber, Medine devrinin sonlarına doğru inmiştir. Hicretin birinci yılında yerlerini yurtlarını bırakarak Allah yolunda hicret eden mü'minler, rivayette belirtilen ağır davranma ve isteksizlik gibi kusurlardan çok yüksek karaktere sahib idiler..Onların yürekleri ağır değil, Allah ve Resulünün sevgisi ile uçar gibi idi. Onlar Allah için herşeyi feda edecek duygularla dolu idiler.

Bu rivayetlerin, âyetlerin inişi ile ilgisi yoktur. Daha öncesine bağlı olan âyetler, Hicretin 8-9 ncu yıllarının şartlarını yansıtmaktadır. Müslümanların cihâd yılları olan bu yıllarda, özellikle .Mekke'nin fethi hazırlığı sırasında münafıkların cimrilik edip cihâd hazırlığına destek olmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Sûrenin 7-11 nci âyetlerinde mü'minler, Allah yolunda infâka teşvik edilmişlerdi. 12-15 nci âyetlerinde Allah yolunda infak eden mü'minlerin verdikleri sadakaların, gösterdikleri İhlasın âhirette önlerinde ve yanlarında koşan nura dönüşeceği, kötü niyetli münafıkların ise karanlıklar ve azâb içinde kalıp mü'inlerden nûr isteyecekleri, fakat bir yardım ve nûr bulamayacakları belirtildikten sonra 16 nci âyette mü'minlere yufka yürekli olmaları, zamanla

---

[8954] Yûsuf Sûresi: 3.
[8955] Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân: 17/249.
[8956] Müslim rivayet etmiştir: et-Tâc: 4/254; İbn Kesîr: 4/311; Fethu'l-Kadîr: 5/174.
[8957] İbn Kesîr, 4/311; Fethu'l-Kadîr: 5/174.

kalbleri katılaşmış olan Kitap ehli, özellikle yahudîler gibi olmamaları, yani onlar gibi dünyâ tutkusuna kapılmamaları ve Allah yolunda mal vermekten çekinmemeleri öğütlenmekte, mallarını Allah yolunda harcayanların, Allah katında yüce makamlara erecekleri vurgulanmaktadır.
Görüldüğü gibi âyetler birbirinden ayrı değil, birbirine bağlı ve birbirini tamamlamaktadır. Demek ki hepsi birlikte ve aynı zamanın şartları içinde inmiştir. Bu zaman da Hicretin 8-9 ncu yıllarıdır.
Aslında dünyâ hayâtı kötü değildir. Ancak bu hayâtı, Allah'a itaat yerine şeytana itaatle geçirmek kötüdür. Çünkü yüce Allah bu hayatı birtakım vasıflarla nitelemiştir: Bunların birincisi la'b'dir ki nefislerine uyan çocukların işidir. Bu oyun, insana hiçbir yarar bırakmadan geçip gider. İkincisi lehv'dir ki eğlence demek olan bu fiil de gençlerin işidir. Sonunda çoğu kez bundan, hüsrandan başka bir şey kalmaz. Akıllı insan malın geçici, lezzetin gidici olduğunu görür. Mal elden çıkınca nefsin ona karşı özlemi artar. Üçüncüsü bu hayâtın zînet ile vasfedilmesidir ki bu da kadınların işidir. Çünkü zînetin amacı, çirkini güzelleştirmektir. Yıkılmakta olan binayı onarmak, eksiği tamamlamaktır. Akıllı kişi, geçici olan dünyâda ömrünü hep böyle işlerle geçirmez.
Dünyâ hayâtının dördüncü vasfı da "Aranızda geçici şeylerle övünme"-dir. Haseple, neseple, kudret ve kuvvetle övünmek. Bunların hepsi geçicidir. Dünyâ hayâtının beşinci vasfı, "mal ve evlât çoğaltmak "tır. İbn 'Abbâs şöyle demiştir: "İnsan Allah'ı kızdırmak suretiyle mal toplar. Mal ile Allah dostlarına karşı övünür, malını Allah'ı kızdıracak yollara harcar. Bu, onun için karanlıklar içinde karanlıktır."
İşte dünyâ adamları, bu sayılan kısımların dışında kalmaz. Ya bunlardan birine veya hepsine dahildirler. Yüce Allah bunları açıkladıktan sonra ömrü bunlarla heder etmekten çevirip âhireti onarmağa teşvik etmek için bu hayâtın geçiciliğini, önce yeşeren, sonra kırılıp dökülen çöp olan bir ekine benzetmiş, âhirette ise azâb ve mağfiretin bulunduğunu vurgulayarak âhi-reti onarmağa teşvik etmiştir.[8958]
20 nci âyetteki "küffâr", kâfir'in çoğuludur. Kâfir, bir şeyi gizleyen, örten demektir. Tohumu toprağa gizlediği için çiftçiye kâfir dendiği gibi hakikati örtüp gizleyen inkarcıya da kâfir denir. Kâinatın yegâne sahibi, yaratıcısı, insanların besleyicisi, rızık vericisi Allah iken O'nun yanında başka tanrılar edinmek, Allah'a olduğu gibi onlara da tapmak Allah'ın nimetlerine karşı nankörlüktür. Kur'ân'da kâfir erç çok bu anlamda kullanılmıştır. Bu âyette bu mânâların hepsi mümkün olmakla beraber birinci mânâ olan çiftçiler anlamı daha uygundur.
22- Ne yerde, ne de kendi canlarınızda meydana gelen hiçbir musibet (afet, hastalık) yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta (saptanmış) olmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır. 23- (Başınıza gelecek olayları önceden bir kitaba yazdık) Ki elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve (Allah'ın) size verdiğiyle sevinip şımarmayasınız. Çünkü Allah kendini beğenip övünen kimseleri sevmez. 24- Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim, (Allah yolunda harcamaktan) yüz çevirirse (bilsin ki) Allah zengindir, övgüye lâyiktir.

Tefsîr:

22-23 ncü âyetlerde, dünyâda meydana gelen kıtlık, kuraklık, deprem gibi âfetlerin, insanların uğradıkları hastalıkların, felâketlerin, henüz meydana gelmezden önce bir kitapta yazılı bulunduğu bildirilmektedir. Bu kitap Allah'ın bilgi hazinesidir, bunun mâhiyetini bilemeyiz.
. Allah kâinatta ne olacak ise onların hepsini vukuundan önce bilir. Allah'ın bildiği şeyler de zamanı gelince olur. Bunlardan kaçmak mümkün değildir. İşte buna kader denir. Yüce Allah kâinatın olaylarını programlamış, bunların zamanlarını tesbit etmiştir. Allah'ın ezelî kaderinin tersi olmaz. İnsan bunu böyle bilirse olan şeyin neden olduğuna, olmayanın da neden olmadığına üzülmez. Bunları Allah'ın bilgisine, kaza ve kaderine havale ederek rahat eder. İşte yüce Allah bu noktaya işaretle "Olayları ezelde böyle tesbit eyledik ki siz, elde edemediğinize üzülmeyesiniz, elde ettiğinize de sevinip gururlanmayasınız" buyuruyor. Böyle yapılmıştır ki insanlar "Neden rızkım azaldı, neden yağmur yağmadı, niçin şu sıkıntı başıma geldi, neden şu derde yakalandım?" deyip bunalımlara düşmesin. Allah kendisine sağlık, nimet, servet, mevki, murâd verince de bunu kendi çabasına, zekâsına mal edip "Ben zekâm, çalışmam sayesinde bu nimete ulaştım" deyip gurura kapılmasın. "Çünkü Allah kendini beğenmiş, övüngen insanları sevmez!"
Herşeyin Allah'ın takdiri ile olduğunu, O'nun takdir etmediği bir şeyin olamayacağını, O'nun takdir ettiğinin de önlenemeyeceğini düşünüp olanlara rıza göstersin, tasalanmasın, işlerin düzelmesi için elinden gelen çabayı har-cayıp gerisini Allah'a havale etsin.
İşte insan ancak bu hikmet ile dünyâda mutlu olur. Allah'a böylesine bağlılığı, saadetini tâ âhirete kadar uzatır, âhirette de kendisini mesud eder.
Tabii kötü olaylardan hiç etkilenmemek, üzülmemek, iyi olaylara da sevinmemek insanın elinde değildir. İnsan kendisini ilgilendiren kötü olaylar karşısında doğal olarak üzülür, iyi şeylere de sevinir. Âyette kaçındırılan üzülme ve sevinme, kişinin caiz olan üzülme ve sevinme sınırını aşıp aşırılığa kaçma-sıdır ki bu, insanı günâha sokar. Aşırı sevinmek de, gurura yol açar ki her ikisi de günahtır, haram işlere sürükler, insanı iyice bedbaht eder. İkrime'nin İbn 'Abbâs'tan rivayet ettiği şu söz ne kadar güzeldir: "Sevinmeyen, üzülmeyen kimse yoktur. Önemli olan, kişinin başına gelen musibeti sabır, hayrı da şükür ile karşılamasıdır"[8959]

[8958] Mefâtîhu'l-ğayb: 29/223.
[8959] Câmi'u'l-beyân: 27/235; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/177.

Âyette musîbet ile insanın elinde olmayan, kendisinin sebebolmadığı âfetler kasdedilmiştir. Meselâ başının ağrıması, veya bir yakınının ölmesi, veya fakir olması, kıtlık, yangın ve deprem gibi âfetler. Bunlar insanın elinde olmayan şeylerdir. Bunların olması, Allah'ın takdiri iledir. İnsanın kendi sebe-bolduğu, kendi yaptığı işler de yine Allah'ın bilgisi içindedir, Allah bunların olacağını bilir ama insan kendi isteğiyle yaptığı bu işlerden sorumludur. Çünkü bunları kendi irade ve seçimiyle yapmıştır. Fakat elinde olmayan, bir yangının veya depremin sonucundan sorumlu değildir. Ona düşen, olana rıza gösterip sabır ile bu felâketlerin etkilerini azaltmağa çalışmaktır.
24 ncü âyette de hem cimrilik edip hem de başkalarını cimriliğe teşvik edenler (özendirenler) tehdidedilmekte, Allah'ın zengin ve hamîd (övülmüş) sıfatları vurgulanmaktadır. Yani Allah'ın doğru yola destek olmaktan yüz çeviren insanların yardımlarına ihtiyacı yoktur. O çok zengindir, dilediğine, dilediği kadar verir. Bütün yaratıklar tarafından övülmektedir. Herkesi besleyen O'dur. Verdiği nimetlerden dolayı bütün yaratıklar O'nu övmektedir.
Hadis kitaplarında insanları Allah yolunda infâka, sadakaya özendiren pek çok hadis vardır. Âyetlerin tefsîriyle ilgili olmak üzere bunlardan birkaçının mealini verelim:
"Bir adam Peyğamber(s.a.v.)e geldi:
— Yâ Resûlallah, hangi sadakanın sevabı daha büyüktür? dedi. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:
— Sağlam, arzulu, fakirlikten de korkup zenginlik istediğin durumda sadaka vermendir ve sadakayı tâ cân boğaza dayanıncaya kadar ihmal etme-mendir. (Can boğaza dayandığı zaman): 'Falana şu kadar, filâna şu kadar dersin'. Oysa artık mal senin değil, başkasının olmuştur"[8960]
Ebû Mûsâ el-Eş'arî şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.J: "Her müslümanın sadaka vermesi gerekir" buyurdu. "Ey Allah'ın Peygamberi, ya bulamazsa?" dediler. "O da elinin emeğiyle çalışır, kazanır, kendisine de harcar, sadaka da verir" buyurdu. "Ya onu da yapamazsa?" dediler. "Darda kalmış, sıkıntı içine düşmüş bir ihtiyâç sahibine yardım eder" dedi. "Ya onu da yapamazsa?" dediler. "O zaman, iyi iş yapsın, serden sakınsın, bu da onun için sadakadır" buyurdu "[8961]
"Ey Âdem oğlu, infâk et, sana da infak edilir"[8962]
Kendini beğenmişlik ve kibir, İslâm ile bağdaşmayan kötü huylardandır. Peygamber (s.a.v.) bir kudsî hadiste "Kibriya örtüm, azamet izârımdır. Bunlarda benimle tartışanQoun\aiaı sahip çıkan)/ ateşe atarım" buyurmuştur.[8963]
25- Andolsun biz, elçilerimizi açık kanıtlarla gönderdik ve onlarla beraber Kitabı ve mîzânı (adalet ölçüsünü) indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler. Ve kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara yararlar bulunan demiri indirdik ki Allah, kimin ğaybda (görmediği halde) Allah'a ve Elçisine'yardım edeceğini bilsin. Kuşkusuz Allah, kuvvetlidir, azizdir (dâima üstündür).

Tefsîr:

25 nci âyette yüce Allah, şöyle buyuruyor: Andolsun elçilerimizi açık kanıtlarla, mu'cizelerle gönderdik, onlarla beraber Kitap ve adalet ölçüsü indirdik ki insanlar Kitapta açıkladığımız adalet ölçüsüne göre adaleti yerine getirsinler. Demiri de indirdik, yani yer yüzünde demiri yarattık ki onda büyük bir be's (vuruş gücü) vardır. Hakkı kabul etmeyenler, demirden yapılmış silâhlarla yola getirilirler. Demirde insanlara çok yarar vardır. Bıçak, balta, destere, sapan, modern âletler hep demirden yapılır. Dünyânın teknolojisi, ağır sanayii demire dayalıdır. Allah peygamberleri göndermiş, kitap indirmiş, demire de bu gücü ve özelliği vermiştir ki kimin gizlide, Allah'a ve elçilerine yardım edeceğini bilsin. Yani kimin gerektiğinde silâhını kuşanıp Allah'ın dininin ve elçilerinin üstün gelmesi için çalışacağını ortaya çıkarsın. Allah kuvvetlidir, galiptir. Âyetin sonunda Allah'ın kavî ve azîz sıfatları vurgulanmakla Hakka yardım edenlerin galip geleceğine işaret edilmektedir. Çünkü Allah onların yardımcısıdır. Allah'ın tarafını tutanlar galip gelirler.
Bu âyet, herhalde Mekke'nin fethi yahut onu müteakip bir savaş hazırlığı içinde müslümanları cihâda ve Hak yolunda infaka özendiren âyetlerin devamıdır. Adaletin yerine getirilmesi için kitapların indirildiği buyurulmakta-dır. Ve Allah'ın demiri indirdiği, onda büyük bir şiddet ve insanlara yararlar bulunduğu vurgulanmaktadır. Allah'ın demiri indirmesi, yeryüzünde yaratmasıdır. Demir, silâh ve birçok âlet yapmağa uygun, çok yararlı bir madendir. Savaş, silâhla olur. Silâh demirden yapılır. Allah insanlara demiri işleyip ondan silâh yapma yeteneği vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında demirden kılıç, mızrak, zırh gibi silâhlar yapılırdı. Şimdi tank, uçaksavar, taret, makineli tüfek gibi pek çok ağır silâh yapıldığı gibi trenler, otomobiller, uçaklar, gemiler, deniz araçları hep demirden yapılmakta, modern apartmanlar, saraylar da demir sayesinde göklere tırmanmaktadır. İşte Allah demire böyle muazzam bir güç ve büyük yararlar vermiştir. Allah'ın indirdiği adalet düzeninin kurulması için cihâd gerekir. Allah demirde yarattığı bu güç ile mü'-minlere kendi yolunu savunma imkânları vermiştir. Öyle ise insanların demiri kullanarak Hak yolunu, Peygamber düzenini

[8960] Buhârî, Zekât: 11, Vesâyâ: 7; Müslim, Zekât: 92.
[8961] Buhârî, Zekât: 30; Edeb: 33; Müslim, Zekât: 54-55; Nesâ'î, Zekât: 56; Dârimî, Rikak: 34; İbn Hanbel, Musned: 4/395.
[8962] et-Tâc: 2/96. Buhârî, Tefsîr, Sûre: 11, Nefekât: 1, Tevhîd: 35; Müslim, Zekât: 36, 37; İbn Mâce, Keffârât: 15; İbn Hanbel, Musned: 2/242, 314, 464.
[8963] Ebû Dâvûd, Libâs: 25; İbn Mâce, Zühd: 16; İbn Hanbel, Musned: 5/388, 397, 398, 400, 401, 6/24.

savunmaları gerekir.
Demirde büyük bir vuruş gücü ve çok yarar olduğunu buyuran bu âyette mü'minlerin Peygamber'e yardımcı olmaları yanında demiri işleyip ondaki güçten yararlanmaya teşvik de vardır. Fakat maalesef müslümanlar bu âyetin işaret ettiği, yönelttiği yolda fazla ileri gidememişler, kılıçla yetinip ondaki be's-i şedîd denilen vurucu gücü, çok yararı ortaya çıkaracak icatlarda bulunamamışlardır.
Şimdi âyette adaletin yerine getirilmesi için adalet ölçüsü olan kitap ve mîzân'ın indirildiği bildirildikten sonra yaman vurucu gücün ve insanlara yararların bulunduğu demirin indirilmesinden söz edilmesi, elbette bir hikmete bağlıdır. Bu, ilim ve adaletin, kuvvetle beraber bulunacağını, kuvvetsiz ilim ve adaletin devam edemeyeceğini gösterir. İlim ve adaletin yanında kuvvet de bulunacaktır ki ilim ve adalet korunsun, devam etsin. Kabiliyetli insanlar ilim ile beslenecek, zorbalar da kuvvet ile ilim ve adaletin sınırına getirileceklerdir. Kitap ilmin, mîzân adaletin sembolüdür. Bundan dolayı âyette kitap ve mîzân beraber zikredilmiş, bunun ardından da kuvvetin simgesi olan demir anılmıştır. Bazı hukuk kurumlarında ilim ve adalet kitap ile, kuvvet de kılıç ile sembolize edilerek amblem yapılmıştır.
Açık kanıtlarla peygamberlerin gönderilişini bildiren bu âyet, bundan öncekilerin devamı, bundan sonrakilerin girişidir.
26- Andolsun, Nuh'u ve İbrahim'i elçi olarak gönderdik, peygamberliği ve Kitabı bunların zürriyetleri arasına koyduk. Onlardan doğru yolda olanlar da vardır ama onlardan birçoğu yoldan çıkmıştır. 27-Sonra bunların peşinden ard arda elçilerimizi gönderdik, Meryem oğlu îsâ'yı da onların ardına kattık; ona İncil'i verdik ve ona uyanların kalblerine şefkat ve merhamet koyduk. îcâdettikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık, yalnız Allah'ın rızâsını kazanmak için kendiliklerinden uyguladılar ama ona gereği gibi de uymadılar. Biz de onlardan îmân edenlere ödüllerini verdik. Fakat onlardan birçoğu da yoldan çıkmıştır.

Tefsîr:

26-27: Yüce Allah, önceki âyette elçiler gönderdiğini özetle bildirdikten sonra burada da o elçilerin en önemlisi olan iki ata peygamberi anmaktadır. Bunlar Nûh ile İbrahim'dir. Nûh, bütün insanlığın atası, İbrâhîm de mevcut İlâhî din peygamberlerinin atasıdır. İsrail oğullan peygamberleri onun soyundan geldiği gibi en son din olan İslâmın Peygamberi Hz. Muhammed de onun soyundan, fakat İsrail oğullan dışındaki bir koldan gelmiştir. İşte birinci âyette: "Biz peygamberliği ve Kitabı o ikisinin soyu içine koyduk" cümlesiyle, peygamberlerin, bu iki peygamberin soyundan geldiği anlatılmaktadır. Hz. Nûh, bütün insanlığın atası olduğu için İsrail oğulları dışında, dünyanın başka yerlerinde gelen peygamberler de onun soyundan gelmiş olur. İsrail oğulları peygamberleri ile İsmail soyundan gelen Hz. Muhammed (s.a.v.) de Hz. İbrahim soyundan gelmiştir ama Nûh ve İbrahim'in soyundan gelen insanların hepsi sâlih insanlar olmamıştır. Çünkü salâh, insanm soyundan değil, kendi-sindendir, nesle dayanmaz. Onlar içinde doğru yolda gidenler bulunduğu gibi yoldan sapan insanlar da vardır. Hattâ çoğu ikinci gruptandır.
Sonra yüce Allah, onların yani zürriyetlerin veya peygamberlerin ardından (Mûsâ, İlyâs, Dâvûd, Süleyman gibi) peygamberler ve Meryem oğlu îsâ'yı göndermiş, ona încîl'i vermiş ve ona inananların yüreklerine şefkat ve merhamet koymuştur. Ona inananlar şefkatli ve merhametli olmuşlardır. Bu şefkatli ve merhametli insanlar, Allah'ın rızâsına ermek için kendilerine emredilen ibadetlerin yanında bir de ruhbanlık denen dünyâdan el etek çekme zühdünü ortaya çıkarmışlardır. Allah'ın, kendilerine farz kılmadığı halde kendi istekleriyle ortaya çıkardıkları bu ruhbanlığa da sonradan gereği gibi saygılı olmamışlardır. Onlardan kimi gerçekten inanmış, Allah'a karşı görevini güzel yapmış, Allah da öylelerinin karşılığını vermiştir. Ama onların çoğu da yoldan çıkmıştır.
İcâdeîtikleri ruhbanlığı biz onlara yazmamıştık, yalnız Allah'ın rızâsını kazanmak için kendiliklerinden uyguladılar" cümlesinde iki mânâ muhtemeldir. Saîd ibn Cübeyr ve Katâde'ye dayanan birinci tefsîre göre mânâ şöyledir: "Onlar bu rahbanlığı, Allah'ın rızâsına ermek amacıyla ortaya çıkardılar. Biz bunu onlara farz kılmadık". İkinci tefsîre göre mânâ şöyledir: "Biz onların ortaya çıkardığı bu rahbanlığı onlara, sırf Allah'ın rızâsına ermeleri için yazdık (farz kıldık)"[8964]
Açıkça görüldüğü gibi son âyette Kitap ehlinden hırıstiyanların, Peygamber (s.a.v.) devrindeki durumları anlatılmaktadır. Onlardan kimi şefkatli, merhametli, gerçekten hırıstiyanlığın ruhunu benimsemiş, samimi, dindar, ruhbanlık denen kendini ibadete verme, dünyâdan kenara çekilme prensiplerine bağlı kimselerdi. Bunlar Arapların gelip geçtikleri yollar üzerinde bulunan kiliselere, manastırlara çekilmiş, ibadetle meşgul olurlardı. Araplar bunların hallerini görürlerdi. [8965] Fakat hırıstiyanların çoğu da dinin ruhundan uzaklaşmış, dünyâ tutkusuna dalmış insanlardı.
Rahbanlık, rahbân'a mensub işi yapmak demektir. Rehb kökünden gelen rahbân, fa'lân vezninde masdardır. Râ'nın zammiyle ruhban ise rahibin çoğuludur. Dinini kurtarmak için dağlara çekilmiş ibadetle meşgul olan insanlara râhib denmiştir. Bunlar kaba elbise giyer, insanlardan uzak durur, mağaralarda ibadetle meşgul olurlardı[8966]

[8964] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/316.
[8965] Mu'cemu'l-buldân, deyârât maddesi; Süleyman Ateş, İslâm Tasavvufu.
[8966] Mefâtîhu'1-ğayb. 29/245.

İbn Ebî Hâtim'in rivayetine göre Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) bana:
— Ey İbn Mes'ûd, dedi,
— Buyur, ey Allah'ın Elçisi, dedim.
— İsrail oğullarının yetmiş iki fırkaya ayrıldığını bildin mi? dedi, onlardan yalnız üç fırka kurtuldu: Bir fırka Meryem oğlu îsâfselâm onajdan sonra kırallann, zorbaların karşısına dikildiler, Allah'ın dinine ve Meryem oğlu isa'nın dinine çağırdılar. Zorbalarla savaştılar, öldürüldüler. Bunlar (savaşın, mücâdelenin güçlüklerine) sabrederek kurtuluşa erdiler. Sonra başka bir fırka kalktı, savaşacak güçleri olmayan bu fırka, kıralların ve zorbaların arasında insanları Allah'ın dinine ve Meryem oğlu îsâ'nın dinine çağırdılar. Bu yüzden öldürüldüler. Hızarlarla kesildiler, ateşte yakıldılar. Bunlarda (bu yolda) sabredip kurtuluşa erdiler. Sonra başka bir fırka kalktı, bunların ne savaşmağa, ne de adaleti yerine getirmeğe (açıkça Hakka da'vete) güçleri yoktu. Dağlara çekildiler, kendilerini ibâdete, rahbanlığa verdiler. İşte yüce Allah'ın: "İcadettikleri rahbanlığa gelince, biz onu onların üzerine yazmamıştık" sözüyle andığı fırka budur". [8967] Taberî de İbn Ebî Hâtim'den aynı mealde bir hadisi rivayet etmiştir. Ancak orada hırıstiyanlann yetmiş bir fırkaya ayrıldıkları zikredilmiştir [8968] Bu hadisler eğer sahih ise hırıstiyanlann bölünmelerine ve pagan Roma, Bizans ve Mısır kıralları tarafından takibata uğramalarına işaret etmektedir.
Bir adam Ebû Saîd el-Hudrî'ye gelip: "Bana vasiyet et" demiş. Ebû Sa-îd ona: "Sen, senden önce benim Allah'ın Elçisi(s.a.v.)den istediğim bir şeyi istedin. Sana Allah'tan korkmayı tavsiye ederim, çünkü herşeyin başı takvadır. Cihâda sarıl, zira İslâmın ruhbanlığı cihâddır. Allah'ı zikret, Kur'ân oku! Çünkü o senin gökte ruhun, yerde zikrindir (bedenin yerde zikrederken ruhun göklere yükselir. Kur'ân şân ve şerefinin artmasına vesile olur) demiştir"[8969]
Ahmed ibn Hanbel ve Ebû Ya'lâ'mn, rivayet ettikleri hadîse göre Peygamber (s.a.v.): "Her peygamberin bir rahbanlığı vardır. Bu ümmetin rah-banlığı da yüce Allah yolunda cihâddır" buyurmuştur [8970]
28- Ey inananlar, Allah'tan korkun, O'nun Elçisine inanın ki size rahmetinden iki pay versin, sizin için ışığında yürüyeceğiniz bir nur yaratsın ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 29-Böylece Kitap ehli kendilerinin Allah'ın lûtfundan hiçbir şeye kadir olmadıklarını, lütfün tamamen Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine vereceğini bilmezlik etmesinler. Allah büyük lütuf sahibidir.

Tefsîr:

28-29 ncu âyetlerde mü'minlere hitaben Allah'a ve Elçisine inanmaları (yani güvenmeleri), bu takdirde Allah'ın, kendilerine, rahmetinden iki kifl yani iki kat pay vereceği ve ışığından yürüyecekleri bir nur yaratacağı, günâhlarını da bağışlayacağı, Allah'ın, mağfiret, rahmet ve büyük lütuf sahibi olduğu, lütuf ve keremin O'nun elinde bulunduğu, dilediğine dilediğini vereceği, buna kimsenin engel'olamayacağı vurgulanmaktadır.
Son âyette kitap ehline tariz (sataşma), müslümanlara da müjde vardır. Çoğunluğun kanısına göre " deki lâ zâiddir., te'kid ifade eder. Cümle " " takdirindedir. Bu kelimeyi " , şeklinde okuyanlar da vardır. Ferrâ, Ahfeş ve başka dilcilere göre " daki " şeddeli "den hafifletilmiştir. Bunun ismi mahfuz zamir-i şân olup haberi "cümlesidir. Cümle, nasb yerinde "Si "nün mef'ûlüdür. Mânâ şöyledir: Ey insanlar, Allah'tan korkun ve Allah'ın gönderdiği elçiye inanın ki Allah size rahmetinden iki pay versin ve ışığında yürüyeceğiniz bir nur yaratsın ve sizi bağışlasın. Böyle yapsın ki Kitap ehli, Allah'ın lütuf ve kereminden hiçbir şeyin kendi ellerinde olmadığını, O'nun lûtfunu engelleyemeyeceklerini, Allah'ın dilediğine nur ve hidâyetini lütfedeceğini bilsin(anlasın)lar. Şüphesiz Allah büyük lütuf sahibidir.
Lâ'nın, mezîd değil, nefiy için olduğunu söyleyenler de vardır ki kanâatimizce bu daha uygundur. O zaman mânâ şöyle olur: Ey insanlar Allah'tan korkun ve Allah'ın gönderdiği Elçiye inanın ki Kitap ehli, kendilerinin, Allah'ın lûtfundan hiçbir şeye mâlik olmadıklarını; lütfün Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine vereceğini bilmezlik etmesinler (bunu iyice bilsin, an-lasırrlar). Allah büyük lütuf sahibidir.
Yukarıdan beri söz, Kitap ehlinden Allah'ın rızasına bağlı, şefkatli, merhametli hırıstiyanlar üzerinde olduğundan, 28 nci âyetteki "Ey inananlar" hitabının, hırıstiyanlara yönelik olması daha kuvvetlidir. Onlara: "Ey inananlar, Allah'ın yasakladığı şeylerden sakınmak suretiyim Allah'tan korunun ve Allah'ın Elçisine yani Hz. Muhammed'e de inanın ki Allah size rahmetinden iki pay versin. Daha önceki elçilere inanmakla Allah'ın rahmetinden bir pay almıştınız. Şimdi bu Elçiye de inanırsanız, rahmet payınız iki kat olur. Ve ona gönderilen Kitap (Kur'ân) sizin için, ışığında yürüyeceğiniz bir nur olur. Allah günahlarınızı bağışlar. O, çok bağışlayan, çok acıyandır. Lutfu boldur. O'nun rahmeti, yahudilerin iddia ettikleri gibi sadece bir kavme mahsus değildir. Allah dilediğine rahmetini lütfeder. Hz. Muhammed'e de lütfedip bu Kitabı indirmiştir. Siz Allah'ın Elçisi Muhammed'e inanıp Kur'ân'ın ışığında toplanırsanız, Allah'ın rahmetinin kendilerine özgü olduğunu zanneden Kitap ehli, bu düşüncelerinin yanlış olduğunu, Allah'ın rahmetinin başkalarına da ulaşmasına engel olamayacaklarını anlarlar. Âyette böyle buyu-rulduktan sonra Allah'ın lütuf ve kerem sahibi olduğu vurgulanarak

[8967] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/216.
[8968] Câmi'u'l-beyân: 27/239.
[8969] İbn Hanbel: 3/82; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/317-318.
[8970] İbn Hanbel: 3/266; İbn Kesîr: 4/317.

sûre bitiriliyor.
Birinci âyette hem daha önceki elçilere, hem de Allah'ın bu son Elçisine inananlara iki kat rahmet verileceği buyurulmaktadır.
Ebû Mûsâ'l-Eş'ârî'nin rivayet ettiği bir hadise göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Üç'kişi vardır ki Allah bunlara iki kat ecir verir: Kitap ehlinden bir adam hem kendi peygamberine, hem de bana inanırsa ona iki ecir vardır. Köle bir adam hem Allah'ın hakkını, hem de efendilerinin hakkını öderse ona iki ecir vardır. Cariyesini güzel yetiştirip sonra onu âzâd eden ve onunla evlenen kimseye de iki ecir vardır"[8971]
Ahmed ibn Hanbel'in, Abdullah ibn Ömer'den rivayet ettiği bir hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizinle yahudi ve hınstiyanların durumu, tıpkı şu adama benzer: Adam işçiler tuttu, 'Kimler bana sabah namazından günün ortasına kadar birer kırata çalışırlar?' dedi. Yahudiler çalıştılar. Sonra 'Kimler bana öğle namazından ikindi namazına kadar birer kırata çalışırlar?' dedi. Hıristiyanlar çalıştılar. Sonra: 'Kimler ikindi namazından Güneş batıncaya kadar ikişer kırata çalışırlar?* dedi. İşte siz çalıştınız. Hıristiyanlar ve yahudiler kızdılar: Biz daha çok çalıştık, bize daha çok ücret vermen gerekir' dediler. (Adam): 'Ben sizin ücretinizi mi kıstım?' dedi. 'Hayır' dediler. 'Öyle ise (size ne) bu benim lûtfumdur, onu dilediğime veririm' dedi"[8972]
Burada önemli olan, gerek âyette, gerek hadislerde hem Kitap ehline indirilmiş bulunan Tevrat ve İncîl'e, hem de Hz. Muhammed(s.a.v.)e inmekte olan Kur'ân'a inananlara iki kat sevabın verileceğidir. Fakat kendi kitaplarının hükümlerini uyguladıkları halde Hz. Muhammed(s.a.v.)e tâbi olmayan Kitap ehlinin ecrinin geri alınacağı söylenmiyor. Demek ki kendi dinlerinde kalan, dinlerinin gereğini yerine getiren kimseler de me'curdurlar. Şu var ki onlara iki ecir değil, bir ecir verilir. Eğer Peyğamber(s.a.v.)e de inanırlarsa ecirleri bir kat daha artar. İşte Kur'ân'ın ruhundan anlaşılan budur.
"Bu(Kur'â)ndan önce kendilerine Kitap verdiklerimiz, buna inanırlar. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman: 'Ona inandık, o, Rabbimizden gelen gerçektir. Zaten biz ondan önce de müslümanlar idik' derler. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü ödülleri iki kere verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için harcarlar"[8973]
Kur'ân, Kitap ehlini cehenneme doldurmamıştır ama dini de bencilliklerine âlet eden insanların dar anlayışları, bunu yapmış, her dinin mensubu, diğer dinin mensuplarını büyük bir hazla cehenneme doldurmuştur. Kitap ehli müslümanları kâfir sayıp cehenneme sokmuş, müslümanlar da onları gâvur sayıp cehenneme doldurmuş, her din mensubu, cennette kendisinden başkasına yer bırakmamıştır. Sonradan bununla da yetinmemişler, aynı dinin içinde türeyen fırkalar da birbirlerini tekfir edip cehenneme sokmuşlardır. Böylece insanları birbirine sevdirmek, Allah sevgisinde birleştirip dost yapmak için gönderilen İlâhî dinler, bencil insanların elinde yozlaştırılmış, dostluk sebebi, kaynağı olmak üzere gelmiş iken ayrılık, düşmanlık kaynağı yapılmıştır. Burada Bakî ile Şeyhu'l-İslâm Yahya Efendi'nin zarif bir tartışması hatırıma geldi. Bakî:
"Şimdi bir hayli sühanverân içre Bakî mânendi var mı bir şâir Sözleri seb'-ı mu'allâkadır İmru'l-Kays kendisi kâfir" kıt'asıyla kendisini zarif bir şekilde taşlayan Yahya Efendi'ye şöyle cevap vermiştir:
"Bize kâfir demiş müftî efendi, Tutalım ben ana dîyem müselmân, Varıldıkta yarın rûz-i cezaya, İkimiz de çıkarız anda yalan!"

Hadîd Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Göklerde ve yerde bulunan herşey, Allah'ın sânının yüceliğini gösterir. Göklerin ve yerin hükümdarı olan Allah, yaşatır, öldürür, dilediğini yapabilir. O, ilktir, sondur, görünendir, gizlidir, herşeyi bilendir (1-3, 5).
2. Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah, sonra tahtına çıkıp mülkünü yönetmeğe başlamıştır (4). Gece ve gündüzün birbirini izlemesi, bütün doğa olayları O'nun fermanıyle olmaktadır (6).
3. İnsan nerede olsa, Allah kendisiyle beraberdir. Yalvaranın durumunu bilir, günâh işleyenin haline vakıf olur. Hiçbir şeyi O'ndan gizlemek mümkün değildir. Çünkü O'nun bulunmadığı bir yer ve zaman yoktur. İnsanlar Allah'ın huzuruna gidecekler ve dünyâda yaptıklarının hesabını vereceklerdir (4, 5). O görünen eylemleri bildiği gibi içten geçen düşünceleri de bilir (6).
4. Allah'a ve Elçisine inanmak gerekir.
5. Mal, kimsenin değil, Allah'ındır. Allah onu, insanlara emanet eder. Allah, insanları, kendi malı üzerinde bir süre tasarruf ettirir. Gerçekte mal, görünürdeki sahibinin değil, Allah'ındır. Allah'ın malını, O'nun yolunda harcamak gerekir. İnanıp mallarını Allah için harcayanlar, büyük ödüllere ererler (7, 10).
6. Kur'ân, insanları cehalet karanlıklarından, bâtıl inançlardan aydınlık düşüncelere çıkarmak için Allah tarafından indirilmiştir (9). Allah, çok şefkatli, çok merhametlidir.
7. Fetihten önce malını Allah yolunda harcayanla, fetihten sonra harcayan bir olmaz. Fetihten önce müslümanlar darlık içinde idiler. Darlık zamanında mal harcayan, İslâmı, kendi canından azîz bilen insanlardır. Darlık ve ihtiyaç içerisinde Allah için malını harcamak, bollukta harcamaktan çok daha iyidir. Gerçi Allah, yolunda malını harcayan herkese ödül söz vermiştir ama, darlıkta mal harcayanların ödülü daha büyüktür (10).

[8971] Buhârî, Enbiyâ: 48, Ilm: 31; Dârimî: Nikâh, 46.
[8972] Buhârî, Icâre: 8, Enbiyâ: 50; ibn Hanbel, Musned: 2/6; Câmi'u'l-beyân: 27/244; İbn Ke-sîr, Tefsir: 4/318.
[8973] Kasas Sûresi: 52-54.

8. Allah için harcanan mal, Allah'a verilmiş borç sayılır. Allah, kendisi için harcanan malı, eksiltmez, katlayarak sahibine öder. Allah için verilen sadaka, malı eksiltmez, bereketlendirir (11, 18).
9. Mü'minlerin harcamaları, güzel eylemleri, âhirette nûr olur, yollarını aydınlatır. Onların ışığı, güzel davranışlarından, sadakalarından oluşur (12).
Amellerin oluşturduğu karanlıklar içinde kalan münafıklar, ışıklar içinde yanlarından gelip geçen mü'minlere seslenerek gitmemelerini, onların kendilerinin ışığından yararlanmaları için geri dönüp kendileriyle beraber yürümelerini isterler ama mü'minler, onlara, âhirette ışığın başkasından değil, kişinin kendi eylemlerinden oluştuğunu, başkasının ışığından yararlanmalarının mümkün olmadığını söylerler.
İki grup birbirinden ayrılır. Biri işkence zindanına kapatılır, öteki cennette aydınlıklar içinde sefa sürer (12-15).
Bu âyetlerden açıkça anlaşılıyor ki her canın ışığı veya azabı kendi eylemlerinden oluşur. Dışarıdan bir etkenin yardımı olmaz. Kimse kimseye yardım edemez, ışık veremez. Ya da kimse kimseyi azâbdan kurtaramaz. İnsanı kurtaracak olan, kendi eylemleridir.
10. Allah'a ve elçilerine inananlar, gerçek sıddîklerdir. Onlar, Allah katında (Yüce Dîvân'da) öteki insanlara tanık olacak, onların davranışlarının gerçek dine uyup uymadığına tanıklık edeceklerdir. Onlar, adetâ İlâhî Mahkemenin bilirkişisi durumundadırlar. Onlar hem ödüllendirilecek, hem de nur-landırılacaklardır. Nankörler ise cehenneme atılacaklardır (19).
11. Peygamberlerin da'vetleri üzerinden uzun süre geçince yavaş yavaş da'vetin feyz ve heyecanı azalır, onların yerini ruhsuz merasim, eylemler kuru şekiller, gelenekler alır. İnsanlar dinin ruhundan uzaklaşıp şekillere dalmakla gönüller katılaşır, duygusuzlaşır, çokları yoldan çıkar. Eğer ilk da'vet heyecanı korunmuş olsa, bu kuruluk ve katılık olmaz.
İşte bu heyecanı tazelemek için zaman zaman ümmet içinde velîler, ıslahatçılar, yahut peygamberler çıkar; ölü gönüllere tekrar heyecan ve hayât gelir. Nasıl yağmur ölü toprağı diriltirse, peygamberlerin, ermişlerin veya ıslahatçıların aşıladığı feyiz ve heyecan da katı gönüllere öyle hayat, letafet, yufkalık verir (16-17). Ağlamayan gözler yaşarır, aldırmayan gönüller duyarlı olur. Öyle ki:
"Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman (o âyetler) onların îmânlarını artırır; Rablerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar. İşte gerçek mü'minler onlardır..." [8974]
12. Oyun, eğlence, süslenme, övünme, mal ve evlât çoğaltma hevesiyle geçen dünyâ hayâtı, ilkbaharda yeşerip sonra sararan bir saman çöpüne benzer. Bu hayât, bir avunmadır. Gerçek hayât, âhiret hayâtıdır (20).
13. Allah'a ve Elçilerine inananlar için hazırlanmış olan, gökle yer arası kadar geniş bir cennete (bahçeye) koşmalıdır. 19 ve 21 nci âyetlerde Allah'a ve Elçilerine inananların, Allah katında cennet ile ödüllendirilecekleri, aydınlık içinde olacakları vurgulanmaktadır. Bu bağlamda elçiler, çoğul getirilmekle, isim belirtilmeden, Allah'ın elçilerinin yolunun birliği ve Allah'ın elçilerine inanıp sâlih amel yapan herkesin cennetlik olduğu anlatılmıştır. Bundan, İlâhî dînlerin birliği ve bütün elçilerin misyonunun aynı olduğu anlaşılır: "İşte sizin bu ümmetiniz (toplumsal dininiz) bir tek ümmettir, ben de sizin Rabbinizim, bana kulluk ediniz"[8975]
14. İnsanın başına gelen herşey, açık bir kitapta (Allah'ın yazgısında) vardır (22). Kaderde olmayan bir felâketin vcukubulmayacağını, kaderde olanında mutlaka vukubulacağını, bunun engellenemeyeceğini ifade eden 22 nci âyet kader inancını insana aşılamakla onu teselli etmekte, başına gelen felâketlere Allah'ın kaderi gözüyle bakıp umutsuzluğa düşmemesini öğütlemektedir. Zaten bunun ardından gelen 23 ncü âyet, neden olayların böyle takdîr edildiğini açıklamaktadır: "Tâ ki elinizden çıkana üzülmeyesiniz; Allah'ın size verdiğiyle şımarmay'asınız."
Nimetleri Allah'ın vergisi, felâketleri de Allah'ın kaderi (yazgısı) gören; Allah'ın verdiğini, yine O'nun aldığını düşünen kimse üzüntünün ve umutsuzluğun girdabına düşmekten kurtulur, Allah'ın kaderiyle tesellî bulur. İşte kader inancının büyük sırrı, püf noktası buradadır.
Şunu da unutmamak lâzımdır ki insana Allah'ın takdiri gözüyle bakması öğütlenen olaylar, kendi elinde olmayarak başına gelen felâketler; sevdiğini kaybetmesi, bir felâket, hastalık gibi hâdiselerdir. Fakat bu âyet, insanın kendi isteğiyle yaptığı hırsızlık, zina, öldürme, gasb, zulüm gibi suçlar hakkında değildir. Kur'ân, bunların Allah'ın takdiri ile olduğunu söylemez ve insanın bunlara, Allah'ın takdîri gözüyle bakmasını da öğütlemez. Biz, insanın kendi isteğiyle yaptığı işleri Allah'ın takdirine havale edip avunmasını öğütleyen bir âyet bilmiyoruz. Ancak bu anlamda hadisler vardır, fakat âyet yoktur.
15. Allah, cimrilik eden, başkasına da cimrilik aşılayan, kendini beğenmiş insanları sevmez (23-24). Çünkü kendini beğenmek, cimrilik etmek, başkalarına da cimrilik aşılamak şirk ahlâkıdır, îmâna aykırıdır.
16. Allah, insanlar arasında adaleti sağlamak için peygamberler göndermiş, onlara kitap indirmiştir. Fakat İlâhî düzeni, adaleti saldırganlardan korumak için güçlü olmak da gerekir. Ma'nevî gücün, maddî güçle desteklenmesi lâzımdır. İşte maddî güç de, yine Allah'ın y arattığı demirden elde edilir. İlk silâh kılıçtan tutun da, toplara, taretlere kadar hemen bütün silâhlar demirden yapılır. Bu silâhlar yardımıyle elçilerine destek olarak yeryüzünde adalet düzenini koruyan insanlar, sevâb alırlar. Bunları anlatan 25 nci âyetin sonunda Allah'ın kuvvetli ve azîz sıfatlarının vurgulanması, hakkı, adaleti koruyanların güçlü olması gerektiğine işarettir.
17. Allah, Nûh ve İbrâhîm peygamberlerin soyu içine peygamberlik ve Kitap koymuştur. Bunların soyundan

[8974] Enfâl Sûresi: 2-4.
[8975] Enbiyâ Sûresi: 92, Mü'minûn Sûresi: 52.

gelen peygamberler, Rabbânî din bilginleri, Hak Kitabının hükümlerini uygulamışlardır. Ama bu ikisinin soyundan gelen insanlar içinde doğru yolda olanların yanında sapık birçok insan da vardır. Zaten bir ulusun hepsi kötü olmaz. Ulusun içinde iyiler ve kötüleı yan yana bulunur. Hattâ kötülerin sayısı daha çok da olabilir. Ama Allah'ın rahmeti boldur. Allah, her kötüyü mutlaka cezalandırmaz. Acıyıp bağışladıkları, azâbettiklerinden çoktur.

18. Kendisine İncîl verilmiş olan îsâ'nın ümmeti içinde bazı zâhidler, farz olmadığı halde kendiliklerinden uzlete çekilip sadece ibâdetle ömürlerini geçirmeyi arzu etmiş ve bunu gelenek haline getirmişler; sonra da bu geleneğe tam anlamıyle riâyet de edememişlerdir. Allah, onlar arasında samimî dindarları ödüllendirmiştir. Ama onların içinde de yine birçoğu yoldan sapmıştır.

27 nci âyet de bütün hırıstiyanların bir olmadığını, onların çoğu yoldan sapsa da içlerinde dinin özüne bağlı kalan samimi dindarların bulunduğunu ve onların da ödüllendirileceğini vurgulamaktadır ki: "Hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşarlar. İşte onlar da iyilerdendir. Yapacakları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Kuşkusuz Al-iah, korunanları bilmektedir" [8976]âyetleri de dinlerinin özüne bağlı kalan Kitap ehline Tanrı ödülünü müjdelemektedir. Mâide Sûresinin 69, Bakara Sûresinin 62 nci âyetlerinde Allah'a ve âhirete inanıp sâlih amel yapan İlâhî Kitap sahibi bütün insanlara ebedî saadet va'dedilmektedir.

Kur'ân'ın bu kadar kapsamlı, evrensel âyetleri varken ve hemen her sûrede kısa veya uzun anlatımlarla bu evrensel düşünceler belirtilmiş iken o İlâhî mesajı, kendi düşünce potalarına döküp daraltan insanların Kur'ân düşüncesine karşı nasıl büyük cinayet işledikleri ortadadır. Allah'tan dileğimiz, Kur'-ân düşüncesinin önünü gölgeleyen bu köhne zanların açılması, Kur'ân düşünce güneşinin, bütün şa'şaasıyle açık gökte parlamasıdır.

19. 20 nci âyette, herhalde hitap Kitap ehlinedir. Kendi kitaplarına gereğince inanmayan o insanlara, Allah'tan korkup son peygambere de inandıkları takdirde Allah'ın, kendilerine iki pay rahmet ve ışığında yürüyecekleri nûr vereceği ve kendilerini bağışlayacağı vurgulanmaktadır. Âyetin amacı, Kitap ehlinin dinlerini bırakmaları değil, fakat bu yeni peygamberin peygamberliğini kabul etmeleri, onun da'vetini çelmelemeyi bırakıp ona destek olmalarıdır. Eğer âyette hitap Kitap ehline ise amaçlanan anlam budur. Bu âyet, yine Kitap ehli hakkında inmiş olan: "Bundan önce kendilearine Kitap verdiklerimiz, 6w(Kur'â)«tf inanırlar. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman 'Ona inandık, o Rabbimizden gelen gerçektir. Zaten biz, ondan önce de müslümanlar idik' derler. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü ödülleri iki kez verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar" [8977]âyetleri gibidir.

Âyette onlara: "Allah'tan korkunuz, O'nun Elçisine inanınız!" tehdit-kâr bir üslûb ile hitâbedilmesinin nedeni, Kitap ehlinin çoğunun, yeni peygamberi tanımamaları, onun çağrısını engellemeğe çalışmalarıdır. İşte onlara, böyle davranmanın, îmânla bağdaşmadığı, Allah'a inananların, birbirine destek olmaları gerektiği anlatılmıştır.

20. Allah'ın rahmeti, herhangi bir ulusun tekelinde değildir. O, dilediğine lütfeder. Peygamberlik, sadece İsrail oğullarına özgü değildir. Allah, istediği ulustan, dilediği insanı seçer, ona mesajını lütfeder. O'nun lutfune kimse engel olamaz.

HADÎD SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
İn		Çoğunluk.	
		İbn Mes'ûd, Ha-	
		san ve A'rec'.[8978]	
Nüzul kökünden			
muzâri':		Çoğunluk.	
Tenzîl kökünden			
muzâri':		İbn Mes'ûd [8979]	

[8976] Âl-i İmran Sûresi: 113-115.
[8977] Kasas Sûresi: 52-54.
[8978] el-Mesâhif: 98.
[8979] el-Mesâhif: 98.

İnzal kökünden mâzî: Übeyy[8980]
5. Meftûh t meksûr cîm
ile, etken: İbn 'Âmir, Ya'kub,
Ebû Hayve, İbn Muhaysın, Humeyd, A'meş, Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Ayet No.
Kelime:
10
Kırâet farkı:
Madmûm t, meftûh
cîm ile, edilgen: Madmûm hemze ile, edilgen, ism merfû': Meftûh hemze ile, etken, isim mansûb: İnzâl'den:
Tenzîl'den: Sy) Meksûr hemze ile:
Uzatımlı hemze ile:
Harf-i cer'siz:
Okuyanlar:
Ötekiler[8981] Ebû 'Amr.
Ötekiler [8982]. İbn Kesîr, Ebû 'Amr. Ötekiler.
Ebû 'Amr, Şu'be, Hamza, Kisâ'î, Halef, ötekiler[8983]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve Rebî' ibn Huseym[8984]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Ref ile:	İbn 'Âmir ve Şam mushafları.	
	Nasb ile:	Ötekiler ve mushafları.	
11		Tad'îf kökünden merfû':	İbn Kesîr, Ebû Ca'fer.
	Aynı kökten mansûb:	İbn Âmir, Ya'kûb.	
	Mudâ'afe kökünden mansûb:	Âsim.	
	Aynı kökten merfû':	Nâfi', Ebû 'Arar, Hamza, Kisâ'î, Halef.	
12		Meksûr hemze ile, küfrün karşıtı:	Sehl ibn Sa'd es-Sa'îd ve Ebû Hayveh.

Âyet No. Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Meftûh hemze ile, sağ anlamındaki yemîn'in çoğulu: Çoğunluk[8985]

13	İnzâr kökünden emir kipi:	A'meş, Hamza, Yahya ibn Vessâb. Vasi hemzesiyle, nazar'dan emir:	Başkaları[8986] İbnMes'ûd[8987]. übeyy[8988]
	Meftûh dât ile, etken:	Zeyd ibn 'Alî ve 'Ubeyd ibn 'Umeyr.	
	vjiaî Madmûm dât ile, edilgen:	Çoğunluk[8989]	

Ayet No.
Kelime:
14
15
Kıraet farkı: Okuyanlar:

[8980] el-Mesâhif: 169.
[8981] Kurtubî: 17/237; en-Neşr: Bakara Sûresinde geçti; el-Budûr: 311.
[8982] Tebsırah: 693; Kurtubî: 17/238; el-Bahr: 8/218; enr-Neşr: 2/384; el-Budûr: 311.
[8983] Tebsırah: 694; Kurtubî: 17/241; el-Bahr: 8/219; en-Neşr: 2/384.
[8984] el-Mesâhif: 98, 306.
[8985] Kurtubî: 17/243; el-Bahr: 8/219; en-Neşr: Bakara'da geçti; el-Budûr: 312.
[8986] Kurtubî: 17/243; Tebsırah: 694; en-Neşr: 2/384; el-Bahr: 8/221; el-Budûr: 312.
[8987] el-Mesâhif: 98.
[8988] el-Mesâhif: 169.
[8989] el-Bahr: 8/221.

	Çoğunluk.
	Rebî' ibn
	Huseym'.[8990]
	îbnMes'ûd[8991]
	Übeyy[8992]
Hafif, sakin yâ ile:	Ebû Ca'fer.
Madmûm, şeddeli yâ	
ile:	Ötekiler.
öayn'ın dammıyle,	
masdar [8993]	Ebû Hayveh, Mu
	hammed ibn Se-

meyfa' ve Simâk ibn Harb.

öayn'ın fethiyle, mübalağa kipi: Çoğunluk[8994] ile, müennes kipi: İbn 'Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	ile, müzekker kipi:	Ötekiler [8995]	
16		Mîm sakin:	Çoğunluk.
	lüî Şeddeli mîm'den sonra elif:		İbn Mes'ûd, Hasan ve Ebû's-Semmâl [8996]
	Şeddeli lâm, sakin mîm:		Übeyy[8997]
	Hafif z ile, nüzulden:	Nâfi', Hafs.	Şeddeli z ile, tenzîl'den: Ötekiler [8998] İnzâl'den: İbn Mes'ûd ve Rebî' ibn Huseym [8999]
	Çoğunluk.		
	A'meş[9000]		
	Hitâb tâ'siyle:	Ruveys.	
	Gâib yâ'sıyle:	Ötekiler [9001]	

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
18	Tatvîl kökünden:	
	Hafif dâl ile Şeddeli dâl ile: File: ile:	
	Hafif sâd ile:	
	Şeddeli sâd ile: İdğâmsız, açık hali: 'Ayn'ın şeddesiyle, tad'îf kökünden, edilgen:	

[8990] el-Mesâhif: 307.
[8991] el-Mesâhif: 98.
[8992] el-Mesâhif: 169.
[8993] Bâtıl şey demektir.
[8994] Kurtubî: 17/247; el-Bahr: 8/222.
[8995] Birincisi Ebû 'Ubeyd'in tercihidir (Kurtubî: 17/247-248). Taberî"ye göre doğrusu y ile ğâ-ib kipidir ama öteki de caizdir (27/228).
[8996] el-Bahr: 8/22; el-Mesâhif: 98.
[8997] el-Mesâhif: 169.
[8998] Tebsırah: 694; el-Bahr: 8/223; en-Neşr: 2/384; el-Budûr: 312.
[8999] el-Mesâhif: 98, 307.
[9000] el-Mesâhif: 327.
[9001] Kurtubî: 17/249; en-Neşr: 2/384; el-Budûr: 312.

Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve Übeyy[9002] Çoğunluk. Kırâettir [9003] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9004] İbn Kesîr, Ebûbekr-Âsım'-dan.
Ötekiler[9005] Übeyy[9006]
İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kub.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Mudâ'afe kökünden,
edilgen: Etken fiilden sonra bir
Okuyanlar:
Çoğunluk[9007]
A'meş [9008]
zamîr ile: Tefâhur ref tenvinli,
beynekum mansûb: Çoğunluk. Tefâhur muzâf, beynikum mecrûr: Sülemî[9009]

2 27 0 ,	R'nin dammıyle:	Şu'be.
	R'nin kesriyle:	Çoğunluk.
2 0		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd [9010]
2 2		Çoğunluk.
		Übeyy ibn Ka'b [9011]
	hemze'nin teshîliyle	
	vakıf: '	Hamza.
	Hemze'yi tam telaffuz:	Ötekiler.

Ayet No.
23
24
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:

[9002] el-Mesâhif: 98, 169.
[9003] Daha uzun zaman demektir (el-Bahr: 8/223).
[9004] el-Mesâhif: 98.
[9005] Aslı dir. T, sâd'a idğâm edilmiştir. Übeyy kırâeti de böyledir, ancak onda id-ğâm yoktur.
[9006] el-Mesâhif: 169.
[9007] el-Budûr: 312.
[9008] Bütün kari'ler, burada fâ'yı ref ile okumuşlardır: Kurtubî: 17/252;el-Budûr: 252; en-Neşr: Bakara'da geçti.
[9009] el- Bahr: 8/224.
[9010] el- Mesâhif: 98.
[9011] el- Mesâhif: 169.

Hemze'yi daima elife dönüştürme: Verş, Ebû Ca'fer ve Sûsî.
Yalnız vakıf halinde elife dönüştürme: Hamza. Hemzeyi telaffuz: Ötekiler[9012]. Hemze'den sonra elif-siz, medsiz: Übeyy, Ebû 'Amr ve Ebû- 'Ubeyd. 7 Hemzeden sonra elif ile, med: Ötekier [9013]
Edilgen kipte: İbn Mes'ûd, İbn Huseym[9014]
Meftûh bâ ve hâ ile: Halef. Meftûh bâ, sakin hâ ile: Ebû'l-Âliye ve İbn Semeyfa'.

Ayet No.	Kelime:	Kırâetfarku Okuyanlar:
25	Madmûm bâ ve s^kin hâile:	Ötekiler[9015]
26	ziyadesiyle:	

Sakin sîn ile: Madmûm sîn ile:
Nâfi', İbn 'Âmir, Rebî' ibn Hu-seym. Medîne ve Şâm mushafları böyledir. Ötekiler ve mushafları[9016] Ebû 'Amr. Ötekiler[9017] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9018]
H'den sonra elif ile: Hişâm. H'den sonra y ile: Ötekiler.
Vâv ile: Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
28			
29	Madmûm, yahut mef-tûh nûn, meksûr b, sonra şeddeli ile:	İbn Mes'ûd[9019]	Çoğunluk.
	İbn Mes'ûd [9020]		
	Hemzeyi meksûr yâ'ya çevirme:	Verş.	
	Yalnız vakıf halinde böyle yapma:	Hamza.	
	Dâime hemzeyi tam telâffuz ile:	Ötekiler[9021]	Metûh lâm, sakin yâ ile: Hasan ve İbn Mücâhid'den rivayet. Meksûr lâm, sakin yâ ile: Kutrub'un rivayeti[9022]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	yerine İbn Mes'ûd, Übeyy, İbn 'Ab-bâs, İbn Cübeyr[9023]	Sa'îd ibn Cübeyr'-den başka bir rivayet[9024]	Hittân ibn 'Abdullah'tan rivayet.

[9012] el-Budûr: 313.
[9013] el-Mesâhif: 169; Kurtubî: 17/258; el-Budûr: 313. Taberî, iki vechi de doğru bulmakla beraber elifi uzatma vechini tercîh etmektedir (27/235).
[9014] el-Mesâhif: 98, 307.
[9015] Kurtubî: 17/259; en-Neşr: Nisâ'da geçti; el-Budûr: 313.
[9016] el-Mesâhif: 307; Tebsırah: 695; Câmi'u'l-beyân: 27/236; Kurtubî: 17/260; en-Neşr: 2/384.
[9017] el-Budûr: 313.
[9018] el-Mesâhif: 98.
[9019] el-Mesâhif: 98; el-Bahr: 8/227.
[9020] el-Mesâhif: 98.
[9021] el-Budûr: 313.
[9022] Kurtubî: 17/268.
[9023] el-Mesâhif: 98, 169. Bunların okudukları da söylenmiştir (el-Mesâhif: 98, 206, 251).
[9024] el-Mesâhif: 251.

İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs'tan rivayet ve İkrime[9025]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [9026]
Übeyy ibn Ka'b [9027]

58/104 MÜCÂDELE SÛRESİ 1880
Tefsîr: 1880
Tefsîr: 1884
Tefsîr: 1885
Tefsir: 1886
Tefsîr: 1888
Tefsîr: 1889
Mücâdele Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1891
MÜCÂDELE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1891

[9025] el-Mesâhif: 98, 206; Kurtubî: 17/268.
[9026] el-Mesâhif: 98.
[9027] el-Mesâhif: 169.

58/104 MÜCÂDELE SÛRESİ

Adını birinci âyette geçen tucâdilu fi'linden alan sûrede eski bir Arap geleneği olan zıhâr'm anlamsızlığı belirtilir ve lâğvedilen bu boşama yemininden dönmek için keffâret getirilir. Herkesin içinde, gizli konuşmanın doğru olmadığı belirtilir, meclislerde başkalarına da yer verilmesi öğütlenir, yemîni hayra engel yapmanın doğru olmadığı, Allah'a ve Elçisine karşı gelenlerin ezilecekleri, mü'minlerin, hiçbir yakınlarını Allah'a ve Elçisine tercih edemeyecekleri anlatılır.

Münafıkların aleyhindeki bazı âyetlerinin, Münâfikûn Süresindeki âyetlere benzemesi, sûrenin, Münâfikûn Sûresinden sonra indiğini kanıtlar. Bazı bölümleri, birbiriyle bağlantılıdır, bazı bölümleri arasındaki ilgi ise açık değildir. Bundan dolayı sûrenin, bazı bölümlerinin ayrı ayrı zamanlarda indiği ve bütün bölümleri indikten sonra derlendiği izlenimi uyanmaktadır.

Müfessirlerin çoğunluğunun kanısına göre sûrede münafıklarla dostluklarına işaret edilen kimseler yahûdilerdir. Bu, âyetlerin içeriğinden de anlaşılmaktadır. Medine'de en son yahudi kabilesi olan Kurayza oğulları, Hendek Savaşından sonra kimi öldürülmek, kimi de tutsak olarak köle yapılıp satılmak suretiyle cezalandırılmış, ondan sonra Medine'de yahudi kalmamıştı. Demek ki bu sûre indiği zaman Medine'de henüz yahudiler vardı. Bu da sûrenin bu âyetlerinin, Ahzâb Savaşından önce indiğini gösterir.

Bu sûre ile Ahzâb Sûresi arasında ortak bir taraf daha vardır ki o da Câhiliye âdeti olan zıhâr âdetidir. Ahzâb Sûresinin baş tarafında câhiliye âdeti olan zıhâr ile, yine bir câhiliye âdeti olan evlâd edinmenin tutarlı bir şey olmadığı belirtilmiş, evlâd edinme lâğvedilmiş, fakat zıhâr sadece kötülenmiş, o konuda yeni bir hüküm getirilmemiştir. Burada ise zıhâr geleneği kötülen-diği gibi, bir keffâret ile lağvedilmiştir. Bu suretle Ahzâb Süresindeki kötüleme, bu sûredeki lâğve doğru atılmış bir adım olmaktadır. Bu da Ahzâb Sûresinde zıhârı kötüleyen âyetlerin, bu sûrenin, aynı konudaki âyetlerinden önce indiğini gösterir. Fakat bu sûrede zıhâr, zâten lâğvedildiği için daha sonra inen Ahzâb Sûresinde yeniden bu hükmün ayrıntılarına girilmemiş, sadece o uygulamanın kötülüğüne işaretle yetinilmiş de olabilir. Bu takdirde sûrenin, zıhârla ilgili âyetleri, Ahzâb Sûresinden altı sûre sonraya konmuştur. Bu sûre, Ahzâb'dan sonraki yedinci sûredir. Medine'de, Münâfikûn Sûresinden sonra-inmiştir. Resmî sıralamada 58 nci, iniş sırasına göre 104 ncü sûre olup 22 âyeti içermektedir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitti. Allah, ikinizin birbirinizle konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, görendir. 2- Sizden kadınlarına zıhâr edenler (sen bana anamın sırtı gibisin diyenler) bilmelidirler ki o kadınlar onların anaları değillerdir. Onların anaları, ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Onlar çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar. Bununla beraber Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. 3- Kadınlarına zıhâr edip sonra söylediklerine dönenler, kadınla temaslarından önce bir köleyi hürriyete kavuşturmalıdırlar. Size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızı haber almaktadır. 4- Buna imkân bulamayan, temaslarından önce, aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurmalıdır. Allah'a ve Elçisine inanmanız (onların sözlerini doğrulamanız) için bu hükümler konmuştur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. (Bu sınırları tanımayan) Kâfirler için acı bir azâb vardır.

Tefsîr:

1-2 nci âyetlerde Allah'ın, Peyğamber(s.a.v.)e gelip kocasından yakınan kadının yakınmasını duyduğu, Peyğamber'le onun arasında geçen konuşmayı işittiği, zira O'nun herşeyi işiten ve gören olduğu; zıhâr edilen kadınların, zıhâr edenlerin anaları olmadıkları; sadece kendilerini doğurmuş olan kadınların onların anaları olduğu; ancak zıhâr etmekle eşini ana gibi saymanın çirkin ve uydurma bir söz olduğu belirtilir ve Allah'ın, tevbe edenleri affedeceği vurgulanır.

Zıhâr: Sırt anlamındaki zahr kökündendir. Bir kişinin karısına, "Sen benim için anamın sırtı gibisin" demesine zıhâr denir. Bir çeşit perhiz yemini olan zıhâr, eski bir câhiliye geleneği idi. Câhiliyede zıhâr, boşama sayılırdı. Kadının aleyhine olan bu boşama tarzı İslâmda lâğvedilerek, yapılmış olan bu yemîne keffâret verilmesi getirildi. Saîd ibn Cübeyr şöyle demiştir: "İlâ' ve zıhâr câhiliyye ahlâkından idi. Allah îlâyı dört ay ile sınırladı, zıhâra da keffâret koydu (keffâret ile zıhârı lâğvetti)"[9028]

3-4 ncü âyetlerde de bir çeşit yemin sayılan zıhâr'dan dönmenin keffâre-ti açıklanmaktadır. Zıhâr yemîni yapmış olan kimse, karısı ile ilişkide bulunmadan önce bir köleyi özgürlüğe kavuşturur, bunu yapamazsa üst üste iki ay oruç tutar, bunu da yapamazsa altmış fakiri doyurur. Zıhârın hükmü belirtildikten sonra Allah'ın, mü'minler için çizdiği sınırların bunlar olduğu, bu sınırları tanımayan kâfirlerin acı bir azaba çarpılacakları anlatılır.

Bu âyetler, çeşitli rivayetlere göre adı Havle veya bunun tasğîri Huveyle arasında değişen bir kadınla kocası hakkında inmiştir [9029] Mâlik ibn Saiebe'nin kızı olan bu Ensârlı kadına, aynı zamanda amcası oğlu olup cinsel ilişkiye çok tutkun bulunan kocası Üveys ibn es-Sâmit zıhâr etti, sonra pişman oldu. Kadın Allah'ın Elçisine geldi:

[9028] İbn Kesîr: 4/322.

[9029] Bu kadının nesebi hakkında ihtilâf edilmiştir. Kimine göre Ensâr'dan Sa'lebe'nin, yahut Duley'in, yahut Huveylid'in, ya da Sâmit'in kızıdır. Kimi de 'Abdullah ibn Übeyy'in cariyesi olduğunu söylemiştir. Hakîm'in kızı olduğunu söyleyenler de vardır. (Kurtubî, el-Câmi': 17/272).

— Kocam benimle evlendiği zaman gençtim, zengindim, ailem (adamlarım) vardı. Malımı yedi, gençliğimi tüketti, ailem ayrıldı, yaşım ilerledi, çocuklarım çoğaldı, şimdi bana zıhâr etti, fakat pişman oldu. Küçük çocuklarım var, onları ona bıraksam ölürler, ben yanıma alsam aç kalırlar. Kurban olayım yâ Resûlâllâh, benimle kocamı tekrar birleştirecek bir çâre yok mu? dedi.
Allah'ın Elçisi ona:
— Bana göre sen ona haramsın, dedi. Kadın:
— Yâ Resûlâllâh, dedi, Kitabı indiren Allah hakkı için boşamadan söz etmedi. O çocuğumun babasıdır ve en çok sevdiğim insandır, dedi.
Allah'ın Elçisi yine:
— Bana göre sen ona haramsın, bu konuda bana başka bir şey emredilmedi, dedi.
Kadın tekrar tekrar Allah'ın Elçisine isteğini arz edip Allah'ın Elçisi ona: "Sen ona haramsın" deyince: "Ben fakirliğimi ve ihtiyacımı ve şu güç durumumu Allah'a arz ediyorum, Allahım, Resulünün diline bir vahiy indir!" diye niyaz etti.
Bu, İslâmda yapılmış ilk zıhâr idi. 'Âişe kalktı, Allah'ın Elçisinin başının bir tarafını yıkamağa başladı. Kadın yine:
— Yâ Resûlâllâh, benim bu işime bak, ey Allah'ın Peygamberi, uğruna kurban olayım, dedi. 'Âişe:
— Sözünü ve tartışmanı kısa kes, Allah'ın Elçisinin yüzünü görmüyor musun, dedi.
Peyğamber(s.a.v.)e vahiy geldiği zaman kendisini uyuklamağa benzer bir hal alırdı. Vahiy bitince Allah'ın Elçisi kadına:
— Kocanı çağır, dedi.
Ve gelen adama âyetleri okudu. 'Âişe demiş ki:
— Kulağı bütün sesleri duyan Allah ne yücedir! Allah'ın Elçisi ile olan o konuşma sürerken ben evin bir kenarında idim, kadının sözlerinin bir kısmını duydum, bir kısmını da benden gizliyordu. İşte Allah bu âyetleri indirdi. Allah'ın Elçisi bunları adama okuduktan sonra:
— Bir köle âzâdedebilir misin? dedi. Adam:
— Köle çok pahalı, bütün malım gider, dedi.
— İki ay aralıksız oruç tutabilir misin? dedi. Adam:
— Vallahi ey Allah'ın Elçisi ben günde üç kez yemek yemesem gözüm kararır, dedi.
— Altmış fakire yemek yedirebilir misin? dedi.
— Hayır, vallahi ancak sen bana yardım edersen olur, dedi.
— Ben sana onbeş sâ' yardım vereyim, bereketle de duâ edeyim, dedi. Allah'ın Elçisi, ona yardım ve bereket ile duâ etti'.[9030]
Bu olayı Sünen sahipleri, Havle bint Mâlik ibn Sa'lebe'nin kendisinden özetle şöyle çıkarmışlardır. Havle şöyle demiş:
"Kocam Evs ibn es-Sâmit bana zıhâr etti. Allah'ın Elçisine gelip şikâyet ettim, o konuda benimle tartıştı:
— Allah'tan kork, o senin amcanın oğludur, dedi.
Çok geçmeden: "Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitti..." Keffâret verilmesini emreden âyetlere kadar olan âyetler indi. Allah'ın Elçisi buyurdu ki:
— Köle azâdedebilir mi?
— Edemez, dedim.
— İki ay aralıksız oruç tutabilir mi? dedi.
— Yâ Resûlâllah, yaşı ilerlemiş bir ihtiyardır, dedim.
— Öyle ise altmış fakire yemek yedirsin, dedi.
— Sadaka verecek bir şeyi yoktur, dedim. O anda bir kufa hurma getirildi.
— Ya Resûlâllah, ona bir kufa da ben yardım edeyim, dedim. Buyurdu ki:
— Âferîn git, onun yerine bunu altmış fakire yedir ve amcanın oğluna dön!"[9031]
İbn Hanbel'in kaydettiği bir rivayette ise olay, Havle'nin ağzından biraz daha geniş biçimde anlatılır:
"Mücâdele Sûresinin baş tarafı benim ve Evs ibn Sâmit'in hakkında indi. Evs'in karısı idim. Kocamış ve huysuzlaşmış olan Evs bir gün yanıma geldi, kendisinden bir şey istedim, kızdı:
— Sen bana anamın sırtı gibisin, dedi.
Sonra çıkıp akrabasının toplandığı yere gitti, bir saat sonra bana geldi, beni istiyordu:
— Hayır, dedim. Havleciğin canı elinde bulunan (Allah) hakkı için bana yaklaşma, Allah ve Elçisi bizim hakkımızda bir hüküm verinceye dek bana dokunamazsın.
Üzerime atıldı. Kadın nasıl kocamış bir adamı yenerse ben de onu üstümden attım. Sonra çıkıp komşularımdan birinden emanet elbise aldım ve Allah'ın Elçisinin yanına gittim, önünde oturdum. Kocamın bana yaptıklarını, huysuzluğunu ona anlattım. Allah'ın Elçisi (s.a.v.):
— Ey Havlecik, amcanın oğlu kocamış bir ihtiyardır. Onun hakkında Allah'tan kork! demeğe başladı.
Çok durmadan benim hakkımda Kur'ân indi. Allah'ın Elçisi(s.a.v.)i vahiy esnasında kaplayan hal kapladı. Sonra

[9030] Câmi'u'l-beyân: 28/2-3.
[9031] et-Tâc: 4/254-255; İbn Kesîr: 4/320.

o hal kendisinden gitti, bana:
— Havle, Allah senin ve eşinin hakkında Kur'ân indirdi, dedi ve bana: (Allah kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitti... Kâfirler için acı bir azâb vardır) âyetine kadar okuduktan sonra buyurdu ki:
— Kocana söyle, bir köle âzâdetsin.
— Yanında âzâdedecek kölesi yoktur, yâ Resûlâllâh, dedim.
— O zaman iki ay aralıksız oruç tutsun, dedi.
— Vallahi kocamış bir ihtiyardır, oruç tutamaz, dedim.
— Öyle ise altmış fakire birer vesak hurma versin, dedi.
— Yâ Resûlâllâh, bir ferak da ben yardım ederim, dedim.
— Aferin iyi ettin, şimdi git, onun yerine sen bu hurmayı sadaka ver ve amcanın oğluna hayır tavsiye et, dedi.
Ben de öyle yaptım[9032]
İbn Kesîr, sûrenin inişi hakkında doğru rivayetin bu olduğunu söylüyor.
3 ncü âyette: " cümlesi üzerinde çok yorum yapılmıştır. Bu cümlenin anlamı: "Sonra dediklerine dönerler" demektir. Dediklerine dönmek ne demektir? Bu:
1) Dediklerine dönmek, İslâmda da zıhâr yapmaktır. Yani onlar câhiliye devrinde zıhâr yaparlardı. İslâmda da bu zıhâr sözlerine dönüp zıhâr yaparlarsa bu, tekrar eski âdet olan zıhâra dönmektir. Sevrî ve İbn Kuteybe'ye âidolan bu görüşe göre zıhâr yapmak keffâreti gerektirir. Zıhârdan dönsün, dönmesin fark etmez.
2) Dediklerine dönmek, zevce ile cinsel ilişkide bulunmaktır. İmam Mâ-lik'e âidolan bu görüşe göre cinsel ilişkide bulunmadıkça keffâret gerekmez. İlişkide bulunmakla keffâret gerekir. Kadını yanında tutsa da, boşasa da, yahut kadın ölse de fark etmez. Ebu Hanîfe de bu görüştedir. Zıhâr yapan, karısını kendisine anası gibi saymıştır. Tekrar ona şehvetle bakma, dokunma, onunla ilişkide bulunma bu söze terstir. İşte dediklerine dönmek, kendisine haram kıldığı şeylere dönmek demektir.
3) Dediklerine dönmek, cinsel ilişkiye karar vermektir. Buna karar verince keffâret gerekir. Ondan sonra kadını yanında tutup tutmaması, ya da kadının ölmesi bu hükmü değiştirmez.
4) Dediklerine dönmek, hem ilişkiye, hem de kadını yanında tutmağa karar vermektir. Mâlik'ten gelen rivayetlerin en doğrusu budur.
5) Dediklerine dönmek, özellikle kadını yanında tutmağa karar vermektir. Şafiî'ye âidolan bu görüşe göre adam zıhâr yapıp da kadını boşamazsa keffâret vermesi gerekir.
6) Dediklerine dönmek, tekrar zıhâr yapmaktır. Zâhiriyyeye âidolan bu re'ye göre bir kere zıhâr yapmakla keffâret gerekmez. Ancak bir kez yaptıktan sonra bir daha zıhâr yapmak keffâreti gerektirir [9033]
Bizim siyaktan (sözün akışından) anladığımıza göre en isabetli görüş, Ebu Hanîfe, Mâlik ve Ahmed ibn Hanbel'in de benimsediği ikinci görüştür. Zıhârdan sonra zevcesiyle ilişkide bulunmak istemeyene keffâret gerekmez. Ancak âyet, zıhârdan normal duruma dönmeyi öğütlediği halde bundan dönmeyen ve bir câhiliye geleneğini sürdüren kimse, Allah'ın gazabına uğrayabilir. Çünkü söylediği çirkin ve uydurma bir sözden dönmemiştir. Âyette bundan dönenleri Allah'ın affedeceğine işaret edilmiştir.
Zemahşerî'ye göre zıhâr yapan kimse, keffâret vermezse kadın hakime başvurabilir. Hakim de o adamı keffâret verinceye dek tutuklar. Çünkü keffâret vermemesi başkasının hakkına zarardır. Hakimin bu kararı, kadının hakkını korumak içindir. Kadınların hakkını, insanların hukukunu korumak, Kur'-ân'ın ana hedeflerindendir.
Koca keffâret vermemekte ısrar ederse bu durum îlâ'ya benzer. Bakara Sûresinin 226-227 nci âyetlerinin tefsirinde îlâ'yı izah etmiştik. îlâ' âyetleri, erkeğe dört ay süre tanımıştır. Bu süre içinde ettiği perhiz yemininden dönmeyen, kadınını bâin talâk ile boşamış sayılır. Zıhâr da bir çeşit perhiz yemini olduğuna göre bu halde de kadın en çok dört ay bekler, kocası bu yeminden dönmezse hakimin, o kadını bâyin (kesin) talâk ile ayırması gerekir.
Zıhâr konusunda İbn 'Âbbâs'a ve mezheb imamlarına dayanan çeşitli sorunlar şöyle özetlenebilir:
1) Kimine göre adam karısına: "Sen bana anamın sırtı, yahut karnı, yahut bacağı gibisin" gibi bir söz söylerse zıhâr keffâreti farz olur.
2) Kimine göre annesini anması şart değildir. Karısına, kendisine nikâh düşmeyen kadınlardan herhangi birinin sırtı veya herhangi bir uzvu gibi olduğunu söylemekle zıhâr yapılmış olur. Anne ile diğer mahrem kadınlar arasında fark yoktur. Kimine göre de âyette anne ve sırt sözü geçmektedir. Karısının, kendisine annesinin sırtı gibi olduğunu söylemedikçe zıhâr olmaz.
3) Ebû Hanîfe'ye göre zıhâr yalnız cimâ'ı değil, kadının vücudundan her türlü yararlanmayı haram kılar. Keffâret vermeden kadına dokunmak da haramdır. Kimine göre de haram olan yalnız cinsel ilişkidir. Hasan Basrî'ye göre cinsel ilişki dışında kadından yararlanmada sakınca yoktur. Bu ikinci görüş, tercihe şayandır. Bakara ve Ahzâb Sûrelerinde cinsel temastan mess (dokunma) diye söz edilir: "Henüz dokunmadan, ya da mehr kesmeden kadınları boşarsanız, size bir günâh yoktur" [9034], "Ey inananlar, kadınları nikahlayıp da henüz onlara dokunmadan

[9032] İbn Hanbel, Musned: 6/410-411; İbn Kesîr, Tefsir: 4/320.
[9033] et-Teshîl: 4/102; Mefâtîhu'l-ğayb: 29/257.
[9034] Bakara Sûresi: 236.

onları boşarsanız, sizin onlar üzerinde sayacağınız bir bekleme süreniz yoktur" [9035]. Zıhâr âyetinde de dokunmadan önce keffSret verilmesi emredildiğine ve dokunmadan amacın da cinsel ilişki olduğu anlaşıldığına göre demek ki keffâret, cinsel ilişki için gereklidir. Zıhâr, diğer türlü yararlanmayı haram kılmaz.

Ashâb'dan Seleme ibn Sahr el-Beyâdî şöyle demiş: "Ben, herkesten fazla kadına düşkün bir insandım. Ramazan girince karımdan bana bir şey olmasın diye, Ramazan çıkıncaya dek ona zıhâr yaptım. Karım bir gece benimle konuşurken bir tarafı açıldı (Bir rivayete göre ay ışığında bacağı göründü). Üzerine atıldım. Sabahleyin kavmime gittim, durumu anlattım.

— Benimle beraber yürüyün, gidelim, Allah'ın Elçisi(s.a.v.)den soralım, dedim.

— Hayır vallahi dediler, bizim hakkımızda bir şey inmesinden korkarız, yahut Allah'ın Elçisi bir şey söyler de üzerimizde onun verdiği utanç kalır.

Ben Allah'ın Elçisine gittim, durumu anlattım.

— Öyle mi yaptın Seleme, dedi.

— Evet yâ Resûlâllâh öyle yaptım, dedim.

Bu sorusunu' üç defa tekrar eden Allah Elçisine aynı cevabı veren Seleme, olayın devamını şöyle anlatıyor:

— Ben Allah'ın hükmüne sabrederim, Allah sana ne emrettiyse hakkımda öyle hükmet, dedi(m).

— Bir köle âzâdet, dedi.

— Boynuma vurarak bundan başkasına malik değilim (yani kölem yok), dedim.

— İki ay üst üste oruç tut, dedi.

— Zaten başıma gelen oruç yüzünden geldi ya Resûlâllâh, dedim.

— Öyle ise bir vesak hurmayı altmış fakire yedir, dedi.

— Seni peygamber olarak gönderen hakkı için hiç aşımız yoktu, aç yattık, dedim.

— Sadaka bekçisi Zerrîk oğullarına git, sana onu versinler, bir vesakı altmış fakire yedir, gerisini de sen ve ailen yeyin, dedi.

Kavmime döndüm:

— Sizden darlık ve kötü düşünce gördüm, Peyğamber(s.a.v.)in yanında hoşgörü ve güzel düşünce gördüm, sizin sadakanızdan bana verilmesini emretti, dedim"[9036]

Bu kıssanın, Evs olayından sonra olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâ'î, bu konuda başka bir hadis daha rivayet etmişlerdir:

"Bir adam Peyğamber(s.a.v.)e geldi:

— Yâ Resûlâllâh, karıma zıhâr yaptım, sonra keffâret vermeden onunla üişkide bulundum, dedi.

— Allah seni bağışlasın, seni buna iten neydi? dedi.

— Ay ışığında halhalini gördüm (de dayanamadım) dedi.

— Allah'ın sana emrettiğini yapmadıkça ona yaklaşma, buyurdu" [9037]

Bu rivayetler, Peyğamber(s.a.v.)in, zâten Allah'ın lağvedip keffâret getirdiği bir konuda bu iki zâta, keffâret hususunda hoşgörü ile davrandığını ifâde eder. Maamâfîh Peygamber (s.a.v.), bir yemîn olan zıhâr'ın keffâretinin verilmesini gerekli görmüş, ancak keffâret vermeğe gücü yetmeyenlere kendisi yardım etmiştir ki Allah'ın hükmü küçümsenmesin. Böylece hoşgörü ile beraber İlâhî hükmün yerine getirilmesine de özen göstermiştir. Bu iki hadîsin açık anlamından anlaşıldığına göre keffâretten önce vat' (cinsel ilişki) helâl değildir.

4) Kur'ân'ın: " Bir köle âzâdetmelidir" sözü genellik ifade eder. Buna göre dini, milliyeti ne olursa olsun, herhangi bir köleyi özgürlüğe kavuşturmak yeterlidir. Şafiî'ye göre hatâ ile öldürme keffâretine kıyâsen zı-hârda da azâdedilecek kölenin müslüman olması gerekir. Çünkü orada: "Ailesine verilecek bir diyet ve mü 'min bir köle azâdetmek lâzımdır. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ardı ardına oruç tutması gerekir" [9038] buyurulmaktadır. Hatâ ile adam öldürmenin keffâ-reti, zıhâr keffâretine benzemektedir. Bundan dolayı onun keffâretinde olduğu gibi zıhârın keffâretinde de azâdedilecek kölenin müslüman olması gerekir. Fakat bize göre birinci görüş daha doğrudur. Kur'ân hatâ ile öldürmede köleyi nitelendirmiştir. Burada ise nitelendirmemiş, genel bırakmıştır. O halde Allah'ın verdiği ruhsatı daraltmağa hakkımız yoktur. Kur'ân'ın dediğine ne katmak, ne de söylediklerini eksiltmek, başka yanlara çekmek doğru değildir.

5) Zıhâr tekerrür ettikçe keffâret de tekerrür eder. Ancak aynı mecliste birkaç kez zıhâr olmuş ise bir keffâret yeterlidir. Ayrı ayrı meclislerde yapılan zıhârların her birine ayrı keffâret gerekir. İmam Mâlik'e göre zıhâr ayrı meclislerde de olsa hepsine bir keffâret kâfidir.

6) Çoğunluğun kanâatine göre keffâret çeşitlerinde Kur'ân'ın gösterdiği sıraya uymak gerekir. Yani önce imkân varsa köle âzâdetmelidir. Bunu yapamayan, iki ay aralıksız oruç tutmalıdır. Bunu da yapamayan, altmış fakire yemek yedirmelidir. Bir mazerete binaen sırayı bozmayı caiz görenler de vardır. Meselâ bir özre mebnî olarak köle âzâdı yerine oruç tutabilir veya oruç yerine fakirlere yemek yedirir.

7) Âyet temastan önce keffâreti gerekli görmüştür. Kişi keffâretten önce temas ederse ona yine sadece bir keffâret gerekir. Mâlik, Ebû Hanîfe, Şafiî ve Ahmed bu görüştedirler. Bazılarına göre o adama iki keffâret

---

[9035] Ahzâb Sûresi: 49.

[9036] Tirmizî, Tefsîr: 59; Ebû Dâvûd, Talâk: 17; İbn Mâce, Talâk: 25.

[9037] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/322.

[9038] Nisa Sûresi: 92.

gerekir.
Köle âzâdedemeyen veya bulamayan, iki ay üst üste oruç tutmağa da gücü yetmeyen kimse altmış fakire yemek yedirmeğe karar verirse bazı imamlara göre henüz yemek yedirmeden önce de karısiyle temasta bulunabilir.
8) Keffâret olarak oruca karar veren, oruç gecelerinde karısiyle temasta bulunabilir. Çünkü keffâret fi'len başlamıştır. Ama gündüzleri sürekli iki ay oruç tutmak şarttır. Özürsüz olarak orucu kesmek, yeniden başlamayı gerektirir. Şayet hastalık gibi bir özürden dolayı orucu bozarsa özrü geçince Mâ-lik'e göre kalanı tamamlar. Ebu Hanîfe'ye göre yeniden başlar.
Altmış fakire yemek yedirmek, altmış fakire, o kentin normal âdetine göre tam bir günlük yiyecek vermektir. Ebu Hanîfe'ye göre her fakire yarım sâ' buğday, yahut un, yahut sevîk, yahut bir sâ' arpa verir. Şafiî'ye göre her fakire o ülkenin yemeğinden bir müd buğday, yahut arpa, yahut pirinç, yahut hurma, veya akt verir. Müd Peyğamber'in müddü (ölçeği) olmalıdır.
Normal bir insan bir günde ne kadar yemek yerse her fakire o kadar yemek verilir. Tabii normal bir günlük yemek parası verilse de olur. Altmış fakiri bir günde yedirip doyurmak olabileceği gibi bir fakiri altmış gün doyurmak da caizdir. Bu görüş Ebu Hanife'nindir. Mâlik ve Şafiî'ye göre mutlaka altmış fakire yemek yedirmek lâzımdır[9039]
Burada dikkat edilecek önemli hususlar vardır:
1) Yüce Allah kadıma aleyhinde işleyen bu boşama şeklini kaldırmıştır.
2) Bunu lâğvederken koyduğu keffâret ile de fakirlerin iyiliğini, yararını düşünmüştür. Çünkü bu üç türlü keffâretin ikisi: köle âzâdı ile fakirlere yemek yedirmek, fakirlerin yararına olan şeylerdir.
3) Kocası kendisine zıhâr etmiş olan kadının, Peygamber (s.a.v.) ile adetâ tartışması, sözü döne döne söylemesi, Peygamber devrinde kadınların, kendi haklarını açıkça savunduklarını, onlara bu özgürlüğün verildiğini gösterir. Kadın Peyğamber'in huzuruna gidip konuştuğuna, onunla tartıştığına göre demek ki bugün bazı yerlerde hâlâ şiddetle uygulandığı gibi kadın, dört duvarın arasına hapsedilmemiştir. Hattâ yalnız Peyğamber'le değil, ondan sonra gelen halifeleri de kadınlarla konuşmuşlar, onların şikâyet ve isteklerini dinlemişlerdir. Nitekim İbn Ebî Hâtım, Ebû Yezîd'den aşağıdaki ilginç olayı rivayet etmiştir:
"Havle bint (Mâlik ibn) Sa'lebe denilen bir kadın, bazı insanlarla beraber yürümekte olan Ömer'e rastladı, ona durmasını söyledi. Ömer durdu, kadına yaklaştı, başını ona doğru eğdi, ellerini kadının iki omuzuna koydu. Kadın, işini görüp dönünceye kadar böyle kaldı. Bir adam kendisine:
— Ey mü'minlerin emîri, Kureyşin ileri gelenlerini şu koca karı için beklettin, dedi. Ömer:
— Yazık sana, biliyor musun o kim? dedi.
— Hayır, dedi (adam. Ömer):
— O, dedi, şu kadındır ki Allah şikâyetini tâ yedi kat gökten işitti. O
Sa'lebe kızı Havle'dir. Vallahi tâ geceye kadar dönüp gitmeseydi, onun işini görmeden ben ondan ayrılmazdım. Yalnız namaz vakti girerse sadece namaz için ayrılır, tekrar onun işini görmek üzere dönerdim"[9040]
4) Nihayet bunların hepsinden önemli olan bir husus da: Hakkında bir hüküm gelmemiş olan örfün meşru' olduğudur. Zıhâr, Araplarda uygulanan bir âdet idi. Bu âyetler ininceye dek zıhârı meneden bir hüküm bulunmadığı için Hz. Peygamber (s.a.v.) bu eski Arap geleneğini geçerli saymış ve bundan yakınan kadına: "Benim kanâatime göre sen ona haram olmuşsun" demiştir. Yani Arapların bu örfünü meşru ve yürürlükte saymıştır. Kur'ân'm genel prensiplerine aykırı olmayan başka Arap gelenekleri de yürürlükte sayılmıştır. Diyet, 'âkile, hac menâsiki, Ka'be'nin şikâyet ve sidânet gelenekleri de bunlardandır. İşte bundan dolayı İslâm hukukunda "Âdet muhakkemdir" sözü, genel prensip olarak kabul edilmiştir.
5- Allah'a ve Elçisine karşı gelenler, kendilerinden önceki(isyân-c\)ların yıkıldıkları gibi yüzükoyun yıkılacaklardır! Biz açık açık âyetler indirdik. Kâfirler için küçük düşürücü bir azâb vardır. 6- Bir gün Allah onların hepsini diriltir de yaptıklarını kendilerine haber verir. Allah on(ların yaptıkları işler)/ hep saymış(zaptetmiş)tir. Onlar ise onu unutmuşlardır. Allah herşeye şâhiddir.

Tefsîr:

Muhâddeh: Ebu Müslim Isfahânî'ye göre muhâddeh, demir anlamındaki hadîd kökünden gelir. Müfâ'ale babından masdardır. Bundan maksat gerek fi'len demirle yani silâhla karşı koyarak, gerek sözle yani şiddetle Allah'ın sevgililerivle savaşarak, kâh da yalanlayarak Allah'ın yoluna engel olarak düşmanlık, bölücülük yaparlar, demektir [9041]
5-6 ncı âyetlerde Allah'a ve Elçisine karşı muhâdede edenlerin yani bölücülük, düşmanlık yapanların, daha önceki benzerleri gibi kebt edilip yani tepelenip alçaltıcı bir azaba uğrayacakları ve Allah'ın, kıyamet gününde, onların dünyâda yaptıkları herşeyi onlara haber vereceği, onların unuttuğu şeyleri, herşeyi gören Allah'ın bir bir sayıp tesbit ettiği bildirilmektedir.
Allah ve Elçisinin sınırları dışına çıkmak suretiyle onlarla boy ölçüşmeğe kalkanların, perişan olacaklarını,

[9039] et-Tefsîru'l-hadîs: 10/98-100; Mefâtîhu'1-ğayb: 9/259-260; et-Teshîl: 4/102.
[9040] Ibn Kesîr, Tefsîr: 4/319.
[9041] Mefâtîhu'1-ğayb: 29/262.

dünyâda onurlarını, kibir ve gururlarını kıracak alçaltıcı bir azaba uğrayacakları gibi âhirette de yaptıklarından hesap vereceklerini bildiren bu âyetler, zıhâr konusunun bir sonucu olduğu gibi, bundan sonra anlatılacak necvâ (gizli konuşma) konusunun da bir girişidir.
7- Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmedin mi? Üç kişi gizli konuşsa mutlaka dördüncüleri O'dur. Beş kişi konuşsa mutlaka altıncıları O'dur. Bundan az da, bundan çok da olsalar, nerede bulunsalar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü, onlara yaptıklarını haber verir. Çünkü Allah herşeyi bilendir. 8- Görmedin mi sen şu adamları ki, gizli gizli konuşmaktan menedildikleri halde yine o menedildikleri işe dönüyorlar; günâh, düşmanlık, Elçi'ye isyan hususunda gizli gizli konuşuyorlar. Sana geldikleri zaman seni, Allah'ın selâmladığı bir tarzda selâmlıyorlar ve kendi içlerinde de: "Bu dediğimizden ötürü Allah bize azâb etse ya" diyorlar. Cehennem onlara yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü gidilecek yerdir orası! 9- Ey inananlar, (kendi aranızda) gizli konuştuğunuz zaman günâh, düşmanlık ve Elçi'ye karşı gelme üzerinde konuşmayın; iyilik ve takva üzerinde konuşun ve huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun. 10- Gizli konuşma (fiskos) şeytandandır. (Şeytan insanları bu yola iter ki) İnananlar üzülsünler. Oysa o, Allah'ın izni olmadıkça inananlara hiçbir zarar veremez. Mü'minler Allah'a dayansınlar.

Tefsîr:

7-8 nci âyetlerde Allah'ın, gökte ve yerde olanların hepsini bildiği; dâima yaratıklarıyla beraber bulunduğu; gizli konuşmaya çalışanların da yanında olduğu; O'ndan hiçbir şeyin gizlenemeyeceği; gizli konuşanların, aralarında konuştukları sözleri kıyamet gününde kendilerine haber vereceği; nec-vâ'dan menedildikleri halde günâh işlemek, düşmanlık ve Peyğamber'e isyan etmek amaciyle kendi aralarında gizli konuşanların, Peyğamber'i, Allah'ın selâmladığı tarzdan ayrı bir biçimde selâmlayıp "Yaptığımız günâh, bu da peygamber ise Allah bizi bu yaptığımızdan ötürü cezalandırsa ya" diyenlerin cehenneme atılacakları belirtilmektedir.
9-10 ncu âyetlerde mü'minlere, günâh, düşmanlık ve Peyğamber'e isyan hususunda necvâ yapmamaları, ancak iyilik ve takva hususunda necvâ yapabilecekleri emredilmekte ve yapılan necvâ'nın, mü'minleri üzmek için şeytânın dürtüsüyle yapıldığı, oysa Allah'ın izni olmadan o fiskosların veya şeytânın, mü'minlere bir zarar veremeyeceği ve mü'minlerin Allah'a dayanmaları buyurulmaktadır.
Necvâ, yüksek tepe anlamındaki necve'den yahut kurtuluş anlamındaki necattan alınmış bir kelimedir, gizli konuşma, fısıltı demektir. Gizli konuşmak isteyenler, herkesin çıkamayacağı yüksek yerlere çekilmek, yahut çevre-iekilerin işitmesinden kurtulmak istedikleri için bunların kendi aralarında gizli konuşmalarına necvâ denmiştir.
7 nci âyet, daha sonrakilerin bir girişidir. Müfessirler özellikle § nci âyet hakkında iki iniş sebebi rivayet ederler. Bunlardan birine göre âyetler yahû-diler, diğerine göre münafıklar hakkında inmiştir. Münafıklar, gizli dostları olan yahudilerle gizli toplantılar yaparlardı. Bu toplantılar, özellikle savaş hazırlığı gibi kritik dönemlerde, Peyğamber'in ve mü'minlerin başarısını engellemek amacıyle yapılırdı. İbn Kesîr'in, Mukâtil ibn Hayyân'dan aldığı bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.) ile yahudiler arasında ittifak vardı. Peyğam-ber(s.a.v.)in ashabından biri yahudilerin yanına gitse, yahudiler kendi aralarında gizli konuşmağa başlarlardı ki o mü'min, onların, kendisini öldürmeyi veyahut kendisine bir kötülük yapmayı plânladıklarını sansın. Mü'min onları böyle fiskos halinde görünce korkar, onların yanına gitmekten vazgeçerdi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) yahudilere, böyle gizli konuşma âdetinden vazgeçmelerini emretti. Fakat onlar dinlemediler, alışkanlıklarını sürdürdüler. Yüce Allah: "Gizli konuşmadan menedildikleri halde yine menedildikleri şeye dönenleri görmedin mi?" âyetini indirdi[9042]
Ayrıca yahudiler, Hz. Peyğamber'e ve mü'minlere selâm verirken kelimeyi kendi dillerinde küfür, ölüm anlamına gelecek biçimde geveleyip söylerlerdi. Nisa Sûresinin 46 nci âyetinde yahudilerin, sözü ağızlarında geveleyip durduklarına işaret edilmektedir. Hz. 'Âişe şöyle demiştir: "Bir gün ya-hudilerden bir cemâat Allah'ın Elçisine gelip:
— Essâmu 'aleyk dediler. Sözlerini anladım:
— 'Aleykumu's-sâm vella'neh, dedim. Allah'ın Elçisi (s.a.v.):
— 'Âişe sakin ol, Allah her işte yumuşaklığı sever, dedi.
— Yâ Resûlâllâh ne dediklerini işitmedin mi? dedim.
— Benim de onlara: "Ve 'aleykum: Size de" dediğimi işitmedin mi? dedi.
Yüce Allah, sana geldikleri zaman, seni Allah'ın selâmlamadığı bir tarzda selâmlarlar" âyetini indirdi" [9043] Hemzesiz " sâm" ölüm anlamınadır. Hemzeli olursa yıkmak anlamına gelir. Yahudiler selâm kelimesini, hemzesiz "sâm" kelimesine benzeterek söylüyor ve böylece Peyğamber'e ölüm temennî etmiş oluyorlardı.
Bu iki rivayetten 8 nci âyetin, diğerlerinden ayrı, hattâ aynı âyetin birinci şıkkı ile ikinci şıkkının da ayrı ayrı münasebetler üzerine indiği vehmi doğar. Fakat böyle bir zanna kapılmak doğru değildir. Âyet bir bütündür. Ve parça parça değil, bütün olarak, yalnız başına değil, diğer âyetlerle birlikte inmiştir. Çünkü anlam bakımından onlara bağlıdır. Anlatılan olaylar da doğru olabilir. Fakat bu olaylar, bu âyetlerin inişinden önce vukubulmuş, bu

[9042] Tefsîr: 4/324.
[9043] Buhârî, Edeb: 35, 38, Cihâd: 98, Isti'zân: 22; Müslim, Selâm: 11; Tirmi2î, Siyer: 40, Isti'zân: 12, Tefsîr: 59; Tkberî, Cami': 28/14-15; et-Teshîl: 4/103.

âyetler de, vukubulan çeşitli olaylara cevabolarak inmiş, onlar hakkında hüküm getirmiştir. Büyük ihtimâlle ikinci rivayette Peyğamber'i, Allah'ın selâmladığından başka biçimde selamlayanların yahudiler olduğu anlatılır. İbn Cezzî de bunu tercih eder [9044] Fakat âyetlerin söz akışından münafıkların da böyle yaptıkları anlaşılmaktadır. Çünkü münafıklar da yahudilerin etkisi altında idiler. Gizli konuşanlar da sadece yahudiler değil, münafıklarla yahudilerin karışımı idi. Münafıklar müslümanların aleyhinde yahudilerle fiskos yaparlardı. Nitekim: "İkiyüzlülük edenleri görmedin mi, Kitâb Ehlinden inkâr eden kardeşlerine: 'Eğer siz çıkarılmanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız, sizin aleyhinize hiç kimseye itaat etmeyiz. Şayet sizinle savaşılırsa mutlaka size yardım ederiz" derler" [9045] âyetinde münafıkların yahudiler le olan gizli konuşmalarında geçen sözler anlatılmaktadır.

Şimdi bu âyetler, münafıkların yahudilerle gizli toplantılar yaptıklarına işaret ettiğine göre bunların, Hendek Savaşından önce inmiş olması gerekir. Çünkü Hendek'ten sonra Medine'de yahudi kalmamıştı. Buna göre bu âyetlerin, Hendek Savaşının vak'alarını anlatan Ahzâb Sûresinin bazı âyetlerinden önce inmiş olması gerekir. Fakat tüm sûre olarak Ahzâb'dan altı sûre sonraya konmuştur. Demek ki daha önce inmiş olan bu âyetler, bir hikmet gereği saklanmış ve bu sûrenin, sonradan inen âyetleriyle birlikte derlenip yazılmıştır.

Yahut da gizli konuşma münafıklarla yahûdîler arasında değil, kendi aralarında oluyordu. Ve Peyğamber'i âdaba aykırı olarak selamlayanlar da yahûdîler değil, yine münafıklardı. Bu takdirde sûrenin tamamı, Ahzâb Sûresinden sonra inmiştir. Bize göre bu ihtimâl daha kuvvetlidir. Buna göre Peyğamber'i alışılmışın dışında bir biçimde selamlayanlar da yahûdîler değil, münafıklar olur.

Bu âyetlerde getirilen hükümler şöyle özetlenebilir:

1) İnsan dâima Allah'ın gözetimi altındadır, herşeyi gören Allah, insanın davranışlarını kontrol etmektedir.

2) Bundan dolayı insanın, kötü düşünce ve niyetlerden, mü'minlere karşı gizli ve açık hile, tuzak ve entrikalardan, söz veya davranışla başkalarını incitmekten kaçınması, kötü işlerin, plânların konuşulduğu yerlerden uzak durması gerekir.

3) Toplumda kuşku uyandıracak fiskoslardan çekinmek,

4) İnsanların duygularına, izzeti nefislerine saygılı olmak,

5) UlûPemrin (buyruk sahiplerinin yani devlet yöneticilerinin) meşru emir ve yasaklarına uymak,

6) Ve mü'minlerin meclislerinde sadece toplum yararına olan şeyleri konuşmak gerekir'. [9046]

11- Ey inananlar, size: "Meclislerde yer açın" dendiği zaman yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size: "Kalkın" dendiği zaman da kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine bilgi verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızı haber almaktadır.

Tefsir:

11 nci âyette mü'minlere, meclislerde başkalarına yer açmaları, "Kalkın" denildiği zaman kalkmaları emredilmektedir. Ashabı Kiram, Allah'ın Elçisi çevresinde halka olur, geç gelenler yer bulamayıp ayakta kalırlardı. Kendileri büyük sahâbilerine veya Bedir ehline ikram etmek istediği için bazılarına kalkmasını emreder, bu da kalkanların zoruna giderdi. İşte Allah bu âyetleri indirdi ki kimse gücenmesin, kalkması istenenler gönül hoşluğuyla kalksınlar. Özellikle âyetin son fıkrasında ilim ehlinin derecesinin yüksek olduğu belirtilmekle ilim sahiplerine saygı gösterilmesi, onlara yer verilmesi öğütlnmek-tedir. İlim ehli genellik ifade eder. Her türlü yararlı bilgi sahibi bunun içine girmekle bareber özellikle burada ilim ehliyle kasıt, tâ ilk zamanlardan beri Peyğamber(s.a.v.) ile birlikte olup ondan İslâmın ruhunu, detayını öğrenmiş, manen de yükselmiş olan ilk Muhacirler ve Ensârdır ki bunlar Bedir'e de katıldıkları için bunlara Bedir Ehli de denir.

Mukâtil ibn Hayyân şöyle demiş: "Bu âyet Cuma günü indirildi. O gün Allah'ın Elçisi (s.a.v.) sofada bulunuyordu ve yer de dardı. Hz. Peygamber, Bedr'e katılmış olan muhacirlere ve ensâra ikram ederdi. Bedir ehlinden birtakım insanlar geldiler, başkaları daha önce gelip oturmuş oldukları için mecliste yer bulamadılar, Allah'ın Elçisinin karşısında ayakta durdular: Selâm sana ey Peygamber, Allah'ın rahmet ve bereketleri sana, dediler. Peygamber (s.a.v.) selâmlarını aldı. Bunlar daha sonra cemâate selâm verdiler ve ayakta dikilip kaldılar, belki kendilerine yer verilir, diye bekledi-ler. Onlara yer açılmaması, Hz. Peyğamber'in zoruna gitti. Çevresinde oturan ve Bedir ehlinden olmayan muhacirlere ve ensâra:

"— Ey falan sen kalk, sen kalk" dedi. Ayakta duran Bedir halkının sayısı kadar adam kaldırıp onları oturttu. Bu durum da yerlerinden kalkanların ağırına gitti. Hz. Peygamber, onların gücendiklerini yüzlerinden anladı. Münafıklar da onlara:

— Siz arkadaşınızın, insanlar arasında adalet yaptığını sanmaz mıydınız? Vallahi o sadece şunları kayırıyor. (Hele bak), Peygamber'e yakın olmak için gelip yerlerini almış bir kavmi kaldırdı da geç gelenleri oturttu, dediler.

Bize ulaştığına göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.): 'Kardeşine yer açana Allah rahmet etsin' derdi. Bundan sonra hemen

---

[9044] et-Teshîl: 4/103.
[9045] Haşr Sûresi: 11.
[9046] et-Tefsîru'l-hadîs: 10/105.

kalkıp kardeşlerine yer verirlerdi. İşte bu âyet, bu münasebetle Cuma günü inmiştir"[9047]
Abdullah ibn Ömer'den gelen bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.): "Bir adam, kendi yerine başkasının oturması için kalkmasın, fakat yer açsın, genişletsin" demiştir [9048]
Âyetin açık ifadesinden, başkasına yer vermenin, başkalarının oturmalarına imkân vermek için yeri genişletmenin, gerektiğinde yerinden kalkıp daha yaşlı veya âlim birini oturtmanın güzel bir şey olduğu anlaşılır. Âyette saygı için başkasının önünden kalkıp kalkmamak söz konusu edilmemiştir ve ka-sıd da bu değildir. Ama fakihler bu âyetin ışığında başkasının önünden kalkılıp kalkılamayacağı sorununu tartışmışlardır. Bazı alimlere göre başkasının önünden kalkmakta bir sakınca yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.v.), Ku-rayza oğulları olayında hakem olarak getirilen Sa'd ibn Mu'âz'ın önünden kendisi kalktığı gibi sahâbilerine de: "Efendinizin önünden kalkın!" buyurmuştur [9049] Bu hadîs, âyetin tefsiri niteliğindedir.
Fakat başkasının önünden kalkanın cehenneme gideceğini veya bunun acemlere benzemek olduğunu söyleyen rivayetler de vardır.
Ebu Ümâme'nin rivayetine göre "Peygamber (s.a.v.) bir değneğe dayanarak bizim yanımıza geldi, önünden kalktık, birbirine saygı göstermek üzre kalkan acemler gibi kalkmayın!" dedi"[9050]
Enes'e dayandırılan bir rivayete göre de: "Sahâbe-i kiramın Peyğam-ber(s.a.v.)den daha çok sevdikleri bir kimse yoktu. Fakat onu gördükleri zaman kalkmayı sevmediğini bildikleri için kalkmazlardı"[9051]
Bu iki hadis, Peyğamber'in, sahâbilerine, Sa'd ibn Muâz'ın önünden kalkmalarını emreden gayet sağlam hadise aykırı olduğu gibi tefsirine çalıştığımız âyete ve yine Peyğamber'in, meclise geç gelen yaşlı sahabilere, kalkıp yer verilmesini bildiren rivayetlere de aykırıdır. "Bir adam, bir adam için yerinden kalkmasın, fakat onun da oturması için yeri genişletsin" mealindeki hadisler, saygı için birinin önünden kalkmakla ilgili değildir. Mescidde veya mecliste otururken birinin oturması için birinin ona yer vermesi istenmektedir. Burada önemli olan kalkmak değil, sonradan gelene yer açmaktır. Tabii birine kalkıp yer vermek âyetin'öğütüdür ama yer vermek için mutlaka kalkmak da gerekmez. Hiç yer yoksa kalkılır. İmkân varsa hiç kalkmadan yer açılır. Bu bakımdan meclislerde en uygun olan, yerinden kalkıp başkasını oturtmak değil, sıkışarak başkasına du yer açmaktır.
Peyğamber'in Sa'd ibn Muâz'ın önünden kalkması ise, hakem olarak getirilen Sâ'd'ın mevkiine saygı ve onun vereceği hükme uymanın gerekliliğini belirtmek amacını taşır. Peygamber (s.a.v.) bir hakem olarak gelen Sa'd'ın önünden kalkar, sahâbîlerini de kaldırır da, Peyğamber'in kendisinin önünden kalkılmaz mı? O geldiği zaman sahâbîlerinin hiç deprenmedikleri, yerlerinden kalkmadıkları asla düşünülemez. Bu tür rivayetlerin uydurmalığında hiç şüphe yoktur. Çünkü büyüklerin en büyüğü olan Peyğamber'in önünden kalkılmazsa onun otoritesi, saygınlığı kalmaz. O peygamber olması yanında devlet başkanı idi de. Onun hem manevî, hem de maddî mevkiine saygı için kalkılırdı. Sahâbe'nin Peyğamber'e gösterdiği saygı, hiçbir devlet başkanına gösterilmemiştir. Uhud Savaşında yanağından akan kan yere dökülmesin diye bir sahâbi onu içmişti. Hudeybiye Barış Andlaşması yapılırken ashabın Peyğamber'e gösterdiği saygı, Kureyş delegesini hayrette bırakmış, delege Ku-reyşe döndüğünde hiçbir kirala öyle saygı gösterilmediğini söylemiştir. Buna binaen hocanın, yöneticinin, âmirin önünden kalkılması gerekir, otorite için bu gereklidir. Bundan dolayı bazı âlimler, Sa'd ibn Muâz olayına kıyasen seferden gelenin, hakimin yani yöneticinin önünden kalkılacağı sonucuna varmışlardır.[9052]
Sonra âyette, ilim sahipleri için kalkıp onlara yer verilmesi emredilmek-tedir. Kalkıp onlara yer vermek, saygıdan başka bir şey midir? Ama bu saygının şirkle veya dalkavuklukla bir ilgisi yoktur. Bu, sırf Allah rızâsı için ilmen, ruhen tekâmül etmiş kimselere saygıdır. Peygamber (s.a.v.) meclisine biri geldiği zaman en azından yerinden deprenir, "Yer geniştir" diyenlere: "Mü'-minin de hakkı vardır" derdi [9053]
Peygamber (s.a.v.) mecliste nerede yer bulursa oraya otururdu. Fakat otur duğu yer meclisin başı olurdu. Sahâbîler, mertebelerine göre Allah'ın Elçisine yakın otururlardı. Genellikle Hz. Ebubekir sağında, Hz. Ömer solunda, Hz. Osman ile Hz. Alî de önünde otururlardı. Çünkü 'Osman ile 'Alî vahiy yazarlardı. Peygamber (s.a.v.) ashabına, namazda düzgün durmalarını, akıl ve ilim bakımından ileri olanların derece derece kendisine yakın bulunmalarını emrederdi[9054]
Bir hadisi şerifte kişinin, mecliste bulduğu yere oturması öğütlenir: "Peygamber (s.a.v.) otururken üç kişi geldi, biri halkada bir yer bulup oraya girdi. Diğeri insanların arkasında oturdu. Üçüncüsü dönüp gitti. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) buyurdu ki: Üçünün en hayırlısını sana söyleyeyim mi? Birincisi Allah'a sığındı, Allah onu barındırdı. İkincisi utandı, Allah da ondan utandı. Üçüncüsü yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi"[9055]
Diğer bir hadis de şöyledir: "Adamın izin almadan iki kişiyi yarıp geçmesi helâl değildir"[9056]

[9047] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/325-326.
[9048] Dârimî, İsti'zân: 24; İbn Hanbel: 2/17, 22, 102, 483, 3/342.
[9049] Buhârî, 'İtk: 17, İsti'zân: 26; Ebû Dâvûd, Edeb: 144; İbn Hanbel: 3/22, 71, 6/142.
[9050] Ebû Dâvûd, Edeb: 152; İbn Hanbel: 5/253, 256.
[9051] Tirmizî, Edeb: 13.
[9052] İbn Kesîr: 4/326.
[9053] Taberânî, Vasile ibn el-Eska'dan rivayet etmiştir: Kenzûl-'Ummâl: 9/155, h. 25496, 25497
[9054] Müslim, Salât: 122, 123; ibn Kesîr, Tefsîr: 4/326.
[9055] Buhârî: 'İlm: 8, Salât: 84; Tirmizî, İsti'zân: 29; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/326.
[9056] Ebû Dâvûd, Edeb, Bâb Tenzîlu'n-nâsi menâzilehum; Tirmizî, tsti'zân; Feydu'l - Kadîr: 6/447.

Âyetin ikinci şıkkında "Kalkın" denince kalkılması, Allah'ın inananları ve ilim sahiplerini yükselteceği buyurulmaktadır. Demek ki birine yer vermek için kalkmak, insanı küçültmez, Allah katında yükseltir. Allah, Kitabına, Kitabının ilmine sahip olanlara saygı gösterenleri yükseltir. İlim sahibi nice insanlar, kölelikten kumandanlığa, yöneticiliğe yükselmişlerdir. Geri bir toplum olan Araplar da Kur'ân'a saygı sayesinde kısa bir zamanda büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Osmanlının küçük beğlikten, ülkesinde güneş batmayan büyük bir imparatorluk haline gelmesi de Kur'ân'a, ilme, âlime saygı sayesindedir.
Mekke valisi Nâfi' ibn 'Abd el-Hâris, Halife Ömer'i 'Usfan'da karşıladı. Ömer ona, Mekke'de yerine kimi vekil bıraktığını sordu. Nâfi':
— Mevlâlarımızdan (âzadlılarımızdan) İbn İbzî adlı bir adamı vekîl bıraktım, deyince ömer:
— Onların başına bir mevlâyı mı vekîl bıraktın? dedi. Nâfi':
— Ey mü'minlerin emîri, o, Allah'ın kitabını en güzel okur, ferâizi bilir, hüküm verir, deyince Ömer:
— Peygamberiniz: "Allah bu Kitâb ile bazı kavimleri yükseltir, bazılarını da alçaltır" demişti, dedi'.[9057]
İlim sahiplerinin fazileti hakkında çok âyet ve hadis vardır. Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin, Ebû'd-Derdâ'dan rivayet ettikleri bir hadise göre melekler, ilim talebedenin ayaklarının önüne kanatlarını sererler [9058]
Meleklerin dahi önüne kanatlarını serdiği âlimlere saygı gösterilmez mi hiç? Çocukluğumda tahsilde iken hocaya saygıyı sembolize eden bir beyt okumuştum ki hâlâ hatırımdadır:
Mâlik katında Şâfi'î, Yapça kitap açar idi Evrak sesin işitmeye, Üstâzı pâki der idi.
Bu beytte İmam Şafiî'nin hocasına saygısı, yaprak sesinden hocasının rahatsız olmaması için kitabın yapraklarını yavaşça açtığı anlatılıyor. İşte böyle bir ümmetin çocuklarıyız. Yaprağın sesinden hocasının rahatsız olmamasını düşünen öğrenci ve şimdi hocasına en kaba, küstah davranışları reva görmekten çekinmeyen öğrenci.
Özellikle herkese, hocaya saygı konusunda örnek olacak İlahiyat Fakültelerinin bazı öğrencilerinde dahi bu saygısızlığı görmek ne kadar acıdır. 1982 yılında İlahiyat Fakültesi'nde derse girdim, talebeden beş on kişi yerinden kalktı, diğerleri hiç aldırmadı. Benim şahsım için değil, fakat fakültede öğrencilerin bu düşünceye düşmesine üzüldüm. Biz hoca girince hep birlikte fırlayıp kalkardık. Talebeye niçin böyle yaptıklarını sordum. Kalkmanın, sünnete aykırı olduğunu söylemesinler mi? Gittim, İbn Kesîr'in tefsirini getirip Peyğamber(s.a.v.)in, Sa'd ibn Mu'âz'ın önünden kalktığını ve sahâbilerine de kalkmalarını emrettiğini anlatan hadisi okudum. Ondan sonra talebe gerçeği anladı ve önümüzden kalkmağa başladı.
Çocukların kafalarına böyle zayıf, dinin ruhuna aykırı rivayetleri doldurmak elbette vebaldir. Ondan sonra artık hiç kimseye saygı kalmaz. Hocasının atının ayağından kaftanına sıçrayan çamuru kendisine şeref nişanı kabul eden Hakanlar, ilim adamlarına saygıları sayesinde yükselmişlerdir. Allah'a, Elçisine ve Elçisinin temsilcilerine saygılı olanları Allah yükseltir. Ama Allah ve Elçisiyle boy ölçüşmeğe kalkanları Allah ezer, yok eder. Allahım, bizi velîlerine saygı gösteren ve bu yüzden derecelerini yükselttiğin kimselerden eyle. Sen herşeyi yapmaya kadirsin!
12- Ey inananlar, siz Elçi ile gizli konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, Allah bağışlayandır, esirgeyendir.
13- Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermenizden korktunuz mu? Zira yapmadınız, Allah da sizi (bundan) affetti, (sadaka vermeden gizli konuşabilirsiniz). Artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Elçisine itaat edin. Allah yaptıklarınızı bilmektedir.

Tefsîr:

12- Yukarıdaki âyetlerde Allah'ın Elçisi aleyhinde günâh, çirkin amaçlarla gizli toplantılar yasaklanmıştı. 12 nci âyette de özel bir iş için Peyğam-ber'le özel görüşmek isteyen kimselere, görüşmeden önce bir sadaka vermeleri emredilmekte, bunun daha iyi ve temiz olduğu, sadaka vermeyenleri de Allah'ın affedeceği belirtilmektedir. Bu âyete göre Peygamber (s.a.v.) ile özel görüşmek isteyen kimse, bunun için bir sadaka verecektir. Ancak bu, sadaka verecek durumda olanlar içindir. Sadaka verecek durumda olmayanlar bundan muaftır.
Abdullah ibn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre müslümanlar, Peyğam-ber(s.a.v.)den gerekli, gereksiz sorular sorar, herkesin içinde onunla gizli konuşurlardı. Bu durum, Hz. Peyğamber'i sıkmağa başladı. Yüce Allah bu tür gizli konuşmaları azaltıp Hz. Peyğamber'i de rahatlatmak için özel sorudan önce sadaka vermeyi farz kıldı. Allah böyle buyurunca müslümanlardan birçoğu, sadaka vermekten çekinip özel soru sormaktan vazgeçtiler. Sonra Allah, bu hükmü kaldıran 13 ncü âyeti indirdi, müslümanlara kolaylık getirdi, yolu daraltmadı.[9059]
Muhammed 'İzzet Derveze'ye göre bu sadaka, müslümanların bütçesine yardım olmak üzre bir çeşit vergi olarak konmuştur. Nitekim bir vergi olan zekâta da sadaka denmiştir. Zekât da, bu necvâ sadakası da Peyğamber'in şahsına değil, devlet bütçesine âit idi. Bu sadaka, aslında çok eski bir Arap mahkeme geleneği olan hüküm ve fetva vergisi niteliğinde ve kamu yararına konmuş bir şey idi[9060]
13- Her özel konuşma için bir miktar sadaka vermek, müslümanların çoğunun zoruna gitmişti. Onun için bu

[9057] Müslim, Mus£firîn: 269; İbn Mâce, Mukaddime: 16; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân: 9; İbn Han-bel Musned: 2/337.
[9058] Ebû Dâvûd, 'İlm: 1; Tirmizî, 'İlm: 19; Nesâ'î, Taharet: 112; İbn Mâce, Mukaddime: 17; İbn Hanbel, Musned: 4/239-241, 5/196.
[9059] Câmi'u'l-beyân: 28/20-21; et-Teshîl: 4/105; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/328.
[9060] -Tefsîru'1-hadîs: 10/110.

hüküm, daha sonra inen müteakip âyetle zorunlu olmaktan çıkarılmış, isteğe bağlı kılınmıştır. 13 ncü âyette: "Nec-vânızdan önce sadaka vermekten çekindiniz mi?" tarzındaki bir soru ile müslümanların bu işi yüksünüp yapmadıklarına işaret ediliyor ve Allah'ın bunu affedeceği yani kaldıracağı bildiriliyor; artık namazı kılmaları, zekâtı vermeleri, Allah'a ve Elçisine itaat etmeleri emrediliyor. Böylece 12 nci âyetin getirdiği hüküm, 13 ncü âyetle hafifletilmiş oluyor.

İşte bu iki âyet, Kur'ân'da mensûh ve nâsihe örnek verilir. Mukâtil'den rivayet edildiğine göre birinci âyetin hükmü on gün sürmüş, Hz. 'Alî,- Katâde ve Kelbî'den gelen rivayetlere göre de sadece gündüzün bir saat sürmüş, sonra neshedilmiştir. Hz. 'Âlî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Bu âyet indiği zaman Peygamber (s.a.v.) beni çağırdı:

— Ne dersin, bir dinar sadaka uygun mudur? dedi.

— Bunu yapamazlar, dedim.

— Yarım dinar?

— Bunu da yapamazlar, dedim.

— Peki ya ne kadar? dedi.

— Bir arpa (ağırlığında altun para) dedim.

— Sen zehîdsin (elin dardır, kendi durumuna göre takdir ettin) dedi"[9061]

Yine Hz. 'Alî'den nakledildiğine göre 12 nci âyetin hükmüyle 'Alî'den başka amel eden olmamıştır. Hz. 'Alî şöyle demiştir: "Allah'ın Kitabında bir âyet var ki ne benden önce, ne de benden sonra onunla hiç kimse amel etmedi. Yalnız ben onunla amel ettim. Bir dinarım vardı, bunu on dirheme bozdurdum. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ile özel konuştuğum zaman bir dirhem verirdim. Sonra bu hüküm neshedildi. Benden önce onu kimse uygulamadığı gibi benden sonra da onu uygulayan olmaz. Sonra Alî: "Ey inananlar, Elçi ile gizli konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka verin" âyetini okudu"[9062]

Bazı âlimlere göre de bu iki âyet arasında nesih yok, hafifletme vardır. Birinci âyet mensûh değildir. Necvâsından önce sadaka vermek isteyen yine verir. Veremeyenin de zaten affedileceği, âyetin sonunda belirtilmiştir. İkinci âyette ise sadaka verebilecek durumda olup da vermek istemeyenden, mutlaka sadaka verme zorunluluğu kaldırılmıştır. Yani birinci âyetteki zorunluluk, ikinci âyette ihtiyarîye (isteğe) çevrilmiştir. Bunda nesih yok, hafifletme vardır. Âyetler arasında nesih yok, ta'dil vardır. Hele bu âyetin, zekâtın farz kı-lınmasıyle neshedildiği görüşü [9063] hiç tutarlı değildir. Çünkü bu âyet Medine'de inmiştir. Zekât ise tâ Mekke'de farz idi. Önce gelen bir hüküm, sonra geleni neshetmez.

Bu rivayetlerden de anlaşıldığı üzre Kur'ân'da kamu düzeniyle ilgili bazı hükümler, kamunun kanâat ve isteğine göre şekil almıştır. Meselâ, 12 nci âyetin hükmü, bir süre sonra kamunun arzusu doğrultusunda hafifletilmiştir. Bu uygulama, kamu yöneticileri için bir yol göstermektedir:

Konulan kanunlar, eğer toplumda genel sızlanmalara neden oluyorsa onların değiştirilmesi, düzeltilmesi gerekir. Dinin genel prensiplerine, temel inançlarına aykırı olmamak şartıyle kamu düzeniyle ilgili hükümlerde toplumun genel kanâati ve yararı doğrultusunda değişiklikler yapmak gerekir. Çünkü hukuk düzeninin temel prensipleri değişmemekle beraber ayrıntılar değişir. Zira hukuk, yaşayan toplumun ihtiyaçlarına cevap veren bir sistemdir. Toplumun şartları değiştikçe hukukun da toplumun değişen şartlarına göre tadili gerekir. Hukuk dondurulamaz. İslâm hukukunu, çağın ihtiyaçlarına uydurmak da, şartlanmış kafa ile hareket eden değil, fakat gerçekten kültürlü, aydın İslâm âlimlerinin yani müctehidlerin görevidir.

14- Allah'ın, kendilerine gazebettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemîn ediyorlar. 15- Allah onlar için çetin bir azâb hazırlamıştır. Onlar ne kötü işler yapıyorlar. 16- Yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yoluna engel oldular. Onlar için küçük düşürücü bir azâb vardır. 17- Onların ne malları, ne de çocukları, kendilerini Allah'a karşı koruyamaz. Onlar ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır. 18- Allah onların hepsini tekrar dirilttiği gün, dünyâda size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn edecekler ve kendilerinin bir şey üzerinde bulunduklarını (doğru yolda olduklarım) sanacaklardır. İyi bilin ki onlar yalancılardır. 19- Şeytan onları kuşatıp onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur. Onlar şeytandı hizbi(psLrtisi)dü". Muhakkak ki şeytanın hizbi kaybedecektir.20- Allah'a ve Elçisine karşı gelenler, onlar en alçaklar arasındadırlar. 21- Allah: "Mutlaka Ben ve elçilerim galip geleceğiz" diye yazmıştır. Kuşkusuz Allah güçlüdür, galiptir. 22- Allah'a ve âhiret gününe inanan bir milletin, babaları, oğulları ve kardeşleri, yahut yakınları da olsa, Allah'a ve Elçisine karşı gelenlerle dostluk ettiğini görmezsin. Allah onların kalblerine îman yazmış ve kendinden bir rûh ile onları desteklemiştir. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada sürekli kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allah'ın partisidir. Muhakkak ki başarıya ulaşacak olanlar, Allah'ın partisidir.

Tefsîr:

14-16 ncı âyetlerde münafıkların, Allah'ın gazabına uğramış olan bir kavmi yani yahudileri dost tuttukları,

---

[9061] Câmi'u'l-beyân: 28/21; Mefâtîhu'l-ğayb: 29/272; İbn Kesîr: 4/328.

[9062] Câmi'u'l-beyân: 28/20; İbn Kesîr: 4/327.

[9063] Câmi'u'l-beyân: 28/20.

onların ne mü'minlerden, ne de yahudilerden oldukları belirtilmektedir. Onlar yahudilerle dost olup onları mü'minlere yeğlemekle mü'minlerden ayrılmışlardır. Çünkü mü'minleri sevmeyen mü'minlerden değildir. Fakat onlar yahudilerden de değillerdir. Zira yahudiler onları gönülden sevmezler, sadece çıkar sağlamak için onları sever görünürler. Bunlar da ne kadar yahudileri sevseler de yine kan ve din ayrılığı, onlara tam ısınmalarına engel olur. Böylece bu Arap münafıklar, mü'minlerle yahudiler arasında kalırlar. "Bunlar bile bile yalan üzerine yemin ederler". îmân ettiklerini, Peygamber'e saygılı, mü'minlere dost olduklarını söylerler ama öyle de gülerdir. Kendileri de inanmadıklarını, mü'minleri sevmediklerini bilirler fakat öyle söylemeyi ve görünmeyi uygun görürler. Yaptıkları bu kötü işlerden dolayı Allah onlara çetin bir azâb hazırlamıştır. Onlar içlerinde küfür gizledikleri halde inandıklarını yeminle söyleyerek kendilerini korumağa çalışırlar. Açıkça müşrik olduklarını söyleseler, mü'minlerin saldırısına uğramaktan çekinirler. Bunun için kendilerini mü'min gösterirler.

17-18 nci âyetlerde ne mallarının, ne de çocuklarının onları Allah'ın azabından kurtaramayacağı, sürekli olarak cehenneme girecekleri vurgulandıktan sonra dünyâda yaptıkları hareketlerine uygun bir kıyamet sahnesi sunulmaktadır:

Onlar dünyâda mü'minlere karşı yemin ettikleri gibi Allah'a karşı da yemin edip kendilerinin doğru bir şey yaptıklarını söylerler. Yollarının doğru olduğunu sanırlar. Ama bu, onların batıl zanlarından başka bir şey değildir. Gerçekte onlar hiçbir temele dayanmazlar, doğru yolda gitmezler. Sözleri yalandır. Şeytan onları kuşatıp onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur. İşte şeytanın vesveselerine, nefislerinin heveslerine uyan o kimseler, şeytanın hizbi, yani partisi, taraftarıdırlar. Şeytan partililer de mutlaka ziyana uğrayacaklardır.

19 ncu âyet, münafık kâfirlerin hallerini tasvir eden kıyamet sahnesinin ardından etkili bir açıklamadır. Allah onların âhiretteki hallerini göstererek o şeytan partililerin mutlaka ziyana uğrayacaklarını vurgulamakla, düşünen insanları onların yoluna uymaktan kaçındırmaktadır.

20-21 nci âyetlerde de Allah'a ve Elçisine karşı gelenlerin, onlarla boy ölçüşmeğe kalkışanların ezilecekleri, alçaltılacakları, yalnız Allkah'ın ve elçilerinin galip geleceği, Allah'ın yenilmez güce sâhibolduğu vurgulanmaktadır.

Münafıkların, yahudilerle dost olduklarını anlatan bu âyetler, sûrede yeni bir bölümdür. Bunların, Abdullah ibn Nebtel adlı bir münafık hakkında indiği rivayet edilir. Bu adam, Hz. Peygamber'in meclisinde konuşulanları yahudilere ulaştırırmış. Ve onlarla birlikte müslümanları çekiştirir, müslüman-lar aleyhindeki yahudi entrikalarına ortak olurmuş.

Bu rivayet, âyetlerin içeriğine uygundur. Ancak âyetlerin içeriğinden, bu münafığın tek olmadığı, böyle yapan insanların bir grup olduğu anlaşılmaktadır.

Münafıkların yahudilerle dost olduklarını anlatan bu âyetlerin de yine onların yahudilerle fiskos yaptıklarını anlatan 5-8 nci âyetler gibi Hendek Savaşından önce inmiş olması gerekir. Fakat herhalde bu âyetler, 5-8 nci âyetlerden sonra inmiştir.

Âyetler özel bir sebeple ve şartlarla inmiş olsa da, sebebin özelliği, âyetin genelliğini kısıtlamaz. Bunlar her toplumda geçerli olan ahlâk kurallarını getirmiştir: Mü'minlerin düşmanlanyle sıkı fıkı dost olup onlara mü'minle-rin sırlarını vermek, hem münafıklık, hem de hainliktir. Toplumun selâmeti, kötü huyluların mümkünse ıslâhı, değilse ayıklanması ile mümkündür.

22 nci âyette yüce Allah, Allah'a ve âhiret gününe inananların; babaları, oğulları, kardeşleri ve yakınları dahi olsa, Allah'a ve Elçisine karşı gelenleri dost tutamayacaklarını, onların gönüllerine imanı yazıp takdir ettiğini ve onları kendinden bir rûh yani bir feyz ve sevgi ile güçlendirdiğini, razı olup ebedî cennetlere koyacağı o kimselerin, Allah'ın partisi (taraftarları) olduklarını bildirmekte ve yalnız Allah'ın taraftarlarının başarıya ulaşacaklarını vurgulamaktadır.

Sa'îd ibn Abdulâzîz ve başkalarına göre bu son âyet de Bedir'de babasını öldürmüş olan Ebû 'Ubeyde hakkında inmiştir. Bir rivayete göre de âyet parçalanmaktadır: Babaları da olsalar". Bedirde babasını öldürmüş olan Ebû 'Ubeyde hakkında: Yahut oğulları olsa" oğluyla mübâreze etmek isteyip de Hz. Peygamber'in müsâade etmediği Ebû-bekir hakkında: Yahut kardeşleri olsa" Bedir'de kardeşini öldüren Mus'ab ibn 'Umeyr hakkında; Yahut yakınları olsa" da, o gün bir yakınını öldüren Ömer ile Hamza, 'Alî ve 'Ubeyde ibn el-Hâris hakkında inmiş. Bunlar 'Utbe, Şeybe ve Velîd ibn 'Utbe'yi öldürmüşler[9064]

Bu tür rivayetler, âyeti bilinen olaylara tatbikten ibarettir. Âyet Bedir'-deki bu olaylarla ilgili değildir, çünkü Bedir'den yıllar sonra inmiştir. Sonra âyetin, diğer âyetlerden ayrı inmesi de düşünülemez. Bu âyet, yahudileri dost tutan münafıkların hallerini anlatan âyetlere bağlıdır. Onların durumları anlatılıp şeytanın partisi oldukları belirtildikten sonra gerçek mü'minlerin, Allah'ın ve Elçisinin düşmanlarım dost tutmak şöyle dursun, kendi ciğerparelerini, ana-babalarını ve yakın akrabalarını dahi Allah ve Elçisi uğrunda feda etmekten çekinmeyeceklerini bildirmektedir.

Gerçek sahâbiler öyle idiler. Bedir'de, Uhud'da babalarına, kardeşlerine ve yakınlarına karşı savaştılar. Ebu 'Ubeyde Bedir'de değil, Uhud'da babasını, Mus'âb ibn 'Umeyr de Uhud'da kardeşi 'Uzeyr ibn 'Umeyr'i öldürmüş, Ebûbekir de Bedir'de oğlu 'Abdurrahman ile düelloya çıkmak istemiş, fakat Allah'ın Elçisi onu oturtmuştur[9065]

14 ncü âyetten itibaren bütün âyetler birbirine bağlıdır. Ve bunlar bir bölüm oluşturmaktadır. Bu âyetlerde

---

[9064] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/320.

[9065] İbn Cezzî, et-Teshîl: 4/106.

yahudileri dost tutmak suretiyle Allah'a ve Elçisine düşmanlık eden münafıklara sempati beslenmemesi zımnen öğüt-lenmektedir. Demek ki bazı samimi müslümanlar, yakınlıkları dolayısiyle bu adamlara sevgi besliyor, onları koruyorlardı. İşte burada onlara, münafıklara arka çıkmamaları öğütlenmektedir.
Mekke'de inen Lokman Sûresinin 14-15 nci, 'Ankebût Sûresinin 8 nci âyetinde müşrik de olsalar ebeveynin, tevhide aykırı olmayan emirlerine itaat edilmesi emredilmektedir. Bu âyet, o âyetleri tefsir etmektedir. Demek ki müşrik de olsalar, Peygambere düşmanlık etmedikçe ebeveyne saygı gösterilir. Ama Peyğamber(s.a.v.)e düşmanlık edip İslâmı fi'len yıkmağa çalışan ana-babaya itaat edilmez. Çünkü onlara itaat, insanı İslâm dışına çıkarır. Zira fi'len İs-lâmın aleyhine çalışmakta olan ana baba, kendilerine itaat eden çocuklarını da bu yola zorlarlar. Allah'a ve Elçisine karşı düşmanlık konusunda hiç kimseye itaat edilmez. Her zaman Allah'ın ve Elçisinin tarafını tutmak, mü'mi-nin görevidir. Böyle yapan mü'minler, nimetlerin en yücesi olan Allah'ın rı-zâsına ve ebedî felaha ererler. Allâhummec'alnâ minhumî

Mücâdele Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Zıhâr, bir çeşit yemîn sayılır. Bunun keffâreti verilerek kadına dönülür. Zıhârın keffâreti, temastan önce iki ay oruç tutmak, bunu yapamayanın, altmış fakirin bir günlük yiyeceğini sağlamasıdır. Ayrıntı için 1-4 ncü âyetlerin tefsirine bakınız.
2. Allah ve Elçisi ile boy ölçüşmeğe kalkanlar, dünyâda da, âhirette de perişan olurlar (5-6, 20).
3. Mutlaka Allah ve elçileri üstün gelir. Allah'ın ezelî kararı böyledir (21).
4. Allah, herkesin ne yaptığını bilir. Hiçbir şeyi O'ndan gizlemek mümkün değildir. Çünkü insana can damarından daha yakın olan Allah, her yerde onunla beraberdir. Onun her yaptığını ve içinden geçirdiği düşünceleri bilir. Gizli konuşmaları, fiskosları da bilir. Gizli konuşmakla insan, sözünü Allah'tan gizleyemez (7).
5. İyilik ve takva hususunda, iyi niyyet ile gizli konuşmada bir sakınca yoktur. Ama kötülük kurmak için fiskos yapmak yasaktır. Şeytân bu yolla inananların arasını soğutmağa çalışır (8-10).
6. Mecliste, herkesin içinde peygamber veya Hak da'vetçisi ile gizli konuşmak isteyenin, bundan önce bir sadaka vermesi uygundur. Bunun sebebi de, gereksiz olarak halk içinde, oturum başkanı ile gizli konuşmaları önle-mektir. Ama sadaka vermek şart değildir, sadece iyidir (12-13).
7. Allah'ın, peygamberini selâmladığı biçimde selâm verilmelidir (8). Allah'ın, cennette kullarına selâmı, "Selâmün aleyküm" şeklinde olduğuna göre (Yâsîn Sûresi: 58, Zümer Sûresi: 73, Ra'd Sûresi: 24, Yûnus Sûresi: 10) inananlar birbirlerini bu sözle selâmlamalıdırlar.
8. Meclise gelenlere yer açmalıdır. Başkalarına yer açanlara, Allah da cennette yer açar, onların işlerine kolaylık, gönüllerine ferahlık verir. Oturum başkanı, yahut öğretici, cemâatten birinin kalkmasını isterse o kimse kalkmalıdır (11).
9. Yalan söylememeli, yalan yere yemîn etmemelidir. Kendilerini gizlemek için yalan yere yemîn edip Hak yoldan sapanlar, şiddetli azaba çarpılırlar (14-17). Bunlar yemîne öyle alışmışlardır ki dünyâda insanları kandırmak için yemîn ettikleri gibi yeniden diriltildikleri zaman da Allah'a yemîn ederler. Bu davranışlarıyle iyi bir şey yaptıklarını sanırlar. Onlar, şeytânın ayart-tığı yalancı, ziyana uğrayacak kimselerdir (18-19).
10. Samimi mü'minler, babaları, kardeşleri ve yakınları dahi olsa Allah'a ve Elçisine karşı meydan okuyanları sevmezler (22).
11. Allah'ın ve Elçisinin rızâsını herşeyin üstünde tutan mü'minler, Allah'ın taraftarıdırlar. Kuşkusuz Allah'ın taraftarları başarılı olurlar (22).

MÜCÂDELE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd[9066]
			Rebî' ibn Huseym
			ve Ebû Miclez [9067]
		Meftûh y, şeddeli, zâ ve h ile, elifsiz:	Nâfi', İbn Kesîr,
		Ebû 'Amr. Madmûm y ile muzâhere kökünden:	'Âsim.
		Meftûh y, şeddeli zâ	
		ile, tezahür kökünden,	
		idğâmlı:	Ebû Ca'fer, İbn
			'Âmir, Hamza, Kisâ'î, Halef[9068]
Ayet No.			
Kelime:			
Kırâet farkı:			

[9066] el-Mesâhif: 99.
[9067] el-Mesâhif: 307.
[9068] Aslı dir, t zâ'ya idğâm edilerek olmuştur.

Okuyanlar:	
Bâ ile:	
Tezahür kökünden, idğâmsız:	Übeyy[9069]
Temîm dili üzre merfû':	Kırâettir.
Hicaz dili üzre mecrûr:	Çoğunluk[9070]
	İbn Mes'ûd ve
Rebî' ibn Huseym[9071].	İki halde de yâ'sız,
meksûr bir hemze ile:	Kalûn, Kunbul,
Ya'kub.	
Hemzeyi, vasi halinde teshil ve med ile:	Bezzî ve Ebû
Amr [9072]	
İki halde de meksûr bir hemze, sonra sakin yâ ile:	Kûfeliler, İbn
'Âmir [9073]	

Âyet	Kelime: No.		Okuyanlar: Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd [9074]
'			Übeyy [9075]
		Tâ ile, müennes kipi:	Ebû Ca'fer ibn el-
			Ka'ka', A'rec, Ebû
			Hayveh ve îsâ.
		Yâ ile, müzekker kipi:	Ötekiler [9076]
		Sil Çoğunluk.	
			1 Rebî' ibn Huseym
			ve A'meş [9077]
			' İbn Mes'ûd[9078]
		Sâ ile ve râ'nın ref iyle:	Ya'kûb.
		Sâ ile, râ'nın nasbıyle:	Çoğunluk.

[9069] Câmi'u'l-beyân: 28/7; el-Mesâhif: 169. Bazılarına göre Übeyy okumuştur ki İbn4Huseym'in kırâeti de böyledir (el-Mesâhif: 169, 307).
[9070] demektir (Kurtubî: 17/279).
[9071] el-Mesâhif: 99, 307.
[9072] Bunların, vasi halinde hemze'yi sakin yâ'ya çevirdikleri vecih de vardır. Bunlar vakıf halinde hemzeyi revm ile teshîl ve sakin yâ'ya çevirerek okumuşlardır.
[9073] en-Neşr: 1/408; el-Budûr: 251.
[9074] el-Mesâhif: 99.
[9075] el-Mesâhif: 169.
[9076] T&berî'ye göre doğrusu, müzekker kipidir (28/13).
[9077] el-Mesâhif: 307, 327; Tebsırah: 696; Kurtubî: 17/189; en-Neşr: 2/385.
[9078] el-Mesâhif: 99.

Bâ ile:	Zührî[9079]
Nasb ile:	Übeyy ve İbn Ebî
	Able [9080]

Ayet No.	
Kelime:	
Kırâet farkı:	
Cerr ile:	
İnticâ kökünden muzâri':	
Okuyanlar:	
Çoğunluk[9081].	Çoğunluk. Übeyy [9082]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9083]	
Yahya, Hamza, A'meş, Halef ve Ruveys-Ya'kûb-dan.	
Aynı kırâet, yalnız f ile:	İbn Mes'ûd ve Übeyy[9084]
Nûn'dan sonra elif ile, tenâcî kökünden:	Ötekiler[9085]
Çoğunluk.	
Ayet No.	
Kelime:	
11	
Kırâet farkı:	
Tefâ'ul babından:	
F'den sonra elifsiz, tefa'u'l'den:	
Okuyanlar:	
Übeyy, 'İkrime, Katâde, Dâvûd ibn Ebî Hind, Hasan ve İbn Kays[9086]	
Ötekiler[9087]	
Cîm'den sonra elif ile, çoğul:	Sülemî, Zirr ibn Hubeyş ve 'Âsim.
Cîm'den sonra elifsiz, tekil:	Ötekiler[9088]
Madmûm şîn ile:	Nâfi', İbn 'Âmir, Âsim.
Meksûr şîn ile:	Ötekiler [9089]
Çoğunluk.	
Ayet No.	
13	
16	
19	
21	
22	
Kelime:	Kırâet farkı: Okuyanlar:
İbn Mes'ûd[9090].	Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9091]. Çoğunluk.
Kırâet farkı:	
Emir kipi: ili Zâl ile:	Oli Nûn ile, şart edatı Yemin in çoğulu: Meksûr hemze ile, masdar:

[9079] Kurtubî: 17/290; el-Bahr: 8/235.
[9080] el-Mesâhif: 169.
[9081] Kurtubî: 17/289.
[9082] el-Mesâhif: 169.
[9083] İbn Mes'ûd'un yerine okuduğu rivayet edilmiştir (el-Mesâhif: 99).
[9084] vezninde, ash: dir; el-Mesâhif: 99, 169.
[9085] Ebû 'Ubeyd ve Ebû Hatim de bu kırâeti tercîh etmişlerdir.
[9086] el-Mesâhif: 169, 274.
[9087] Kurtubî: 17/297.
[9088] Tebsırah: 696; Kurtubî: 17/297; en-Neşr: 2/385. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâeti-dir (28/18).
[9089] Tebsırah: 696; Kurtubî: 17/299; en-Neşr: 2/385.
[9090] el-Mesâhif: 99.
[9091] el-Mesâhif: 99. Başkaları da İbn Mes'ûd'un (\jMx "j iu) yerine (^J okuduğunu söylemişlerdir (el-Mesâhif: 99).

Hasan[9092]
Vâv ile: Çoğunluk.
Elif ile: Ömer [9093]
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi', İbn 'Âmir. Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler [9094]
Tekil: Çoğunluk.
Elif t ile> Rebî' ibn Huseym, Ebû İmrân ve İbn Kays [9095] (atıf harfiyle, çoğul: Zirr ibn Hubeyş [9096]
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Elif, hemze ile, teksir
cem'i: Ebû Recâ'[9097]
Fi'l edilgen, îmân
merfû': Ebû'l-'Âliye, Zirr
ibn Hubeyş ve Mufaddal-'Âsım'-dan.
Ötekiler.
FİM etken, îmân mansûb:

59/95 HAŞR SÛRESİ 1895
Tefsîr: 1895
Tefsir: 1897
Tefsir: 1899
Tefsîr: 1901
Tefsîr: 1902
Tefsîr: 1903
Haşr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1904
HAŞR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1905

[9092] el-Bahr: 8/238.
[9093] el-Mesâhif: 221; el-Bahr: 8/238.
[9094] en-Neşr: 2/385; el-Budûr: 314.
[9095] el-Mesâhif: 307.
[9096] Kurtubî: 17/308.
[9097] el-Bahr: 8/239.

59/95 HAŞR SÛRESİ

Haşr bir cemâati yurdundan çıkarmak, sürgün etmek demektir. Bir araya toplamak anlamına da gelir. 2-17 nci âyetlerinde Medine'de oturan yahudi kabilesi Nadîr Oğullarının Medine'den sürülmelerini anlattığı için bu sûreye haşr sûresi dendiği gibi "Nadîr Oğullan Sûresi" de denir. Sûrede ele geçen ganimetlerin dağıtımı hakkında hükümlere, münafıkların yahudilerle olan ilişkilerine yer verilir ve Allah'ın en güzel isimlerinden bir grubun zikriyle sûre sona erer. Bütün âyetlerinin bir defada, ya da bölümlerinin birbiri ardınca indiği anlaşılmaktadır. İbn Abbâs, bu sûrenin, Nadîr oğulları hakkında indiğini söylemiştir[9098]

Sûreleri sıraya koyanlar, bu sûreyi Medine'de inen onbeşinci sûre sayıp Mümtehine ve Ahzâb Sûrelerinden sonraya koymuşlardır. Fakat bu sıralamada hatâ vardır. Zira Mümtehine Sûresi, Hudeybiye'den sonraki olaylardan söz eder. Nadîr Oğulları vak'asından sonra vukubulmuş Hendek ve Kurayza oğulları olaylarını anlatan Ahzâb Sûresi ise şüphe yok ki bu sûreden sonra inmiştir.

Nadîr Oğulları vak'ası, Uhud Savaşından takriben beş ay sonra vuku-bulmuştu. Âl-i İmrân Sûresinin bazı âyetlerinde Uhud olayına işaret edilmektedir. Uhud'dan sonra vaki olan Nadîr oğulları sürgünü de işte bu Haşr Sûresinde anlatılmaktadır. Demek ki Haşr Sûresi, Âl-i İmrân Sûresinden sonra inmiştir. Bu sûreyi, çok daha sonraki olayları anlatan Mümtehine ve Âhzâb Sûrelerinden sonraya koymak hatâdır. Muhammed 'İzzet Derveze'ye göre sûre tertipleyicileri, Haşr ve Mümtehine sûrelerini birbirine karıştırmışlar, sonraya Mümtehine'yi koyacakları yerde Haşr'ı koymuşlardır. Onun için Muhammed 'İzzet Derveze, Âl-i İmrân'dan sonra Haşr'ı, sonra Ahzâb'ı, sonra Ni-sâ'yı, sonra Feth'i, sonra da Mümtehine'yi koymuş ve bunun, Peyğamber(s.a.v.)in sîret olaylarına uygun olduğunu söylemiştir[9099]

İbn Hişâm da Haşr'ın 2-7 nci âyetlerinin, Nadîr oğulları hakkında indiğini söylemektedir[9100]. Nadîr oğulları, Hicretin dördüncü yılında sürüldüğüne göre bu sûre, dördüncü hicret yılında inmiş olmalıdır. 24 âyettir. Resmî sıralamada 59 ncu, iniş sırasına göre 95 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı teşbih e/m/f(O'nun zâtının yüceliğini anrmş)tır. O, üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 2- Kitap sahiplerinden inkâr edenleri, (hemen) ilk haşirde, (müslümanların, kaleleri önünde toplanmalarında) yurtlarından O çıkardı. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştı-nız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Allah onlara ummadıkları yerden geldi, yüreklerine korku saldı; öyle ki evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle harabediyorlar-dı. Ey akıl sahipleri ibret alın. 3- Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, mutlaka onlara dünyâda azâbederdi. Âhirette de onlar için ateş azabı vardır. 4- Çünkü onlar Allah'a ve Elçisine karşı geldiler. Kim Allah'a karşı gelirse muhakkak ki Allah'ın azabı çetindir! 5- Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz, yahut onu kökleri üzerinde bırakmanız, hep Allah'ın izniyle ve yoldan çıkanları cezalandırması için olmuştur.

Tefsîr:

1-2: Birkaç Medine sûresinde tekerrür eden bir girişten sonra şunlar anlatılmaktadır: Göklerde ve yerde bulunan herşeyin, sânını yücelttiği, yenilmez güce sahip, herşeyi hikmetle, sağlam ve yerli yerince yapan Allah, Kitap ehlinden kâfir olanları müslümanların kaleleri önünde toplanmalarıyle korkutup yurtlarından çıkardı. Müslümanlar onların çıkacaklarını, böyle bir sonuca ereceklerini hiç sanmadıkları gibi, o kâfirler de sağlam kalelerinin kendilerini koruyacağını sanmışlardı. Oysa Allah ummadıkları yerden üstlerine gelip gönüllerine korku saldı. Bir yandan müs-lümanlara kalmasın diye evlerinin kapı, eşik gibi kısımlarını söküp alıyor, gerisini yıkıyorlar, bir yandan da müslümanlar bazı kısımları yıkıyorlardı.

2 nci âyetin sonunda "Ey akıl sahipleri, ibret alınız" buyurulmaktadır. İbret, yolun bir yakasından öteki yakasına geçmek, görülenden görülmeyen hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bunun kökü 'ubûr, karşıdan karşıya, bir halden bir hale geçmek demektir. Gözden çıkıp giden göz yaşına da 'abreh denilir. 'İbare, söyleyenden dinleyene geçen söz, ta'bîr, ru'yânın dışından içine geçmek, i'tibâr görülen bir bilinene dikkat edip ondan bir bilinmeyeni bilmektir. İşte İslâm hukukundaki kıyâsın anlamı budur: Bir bilinenden, benzeri olan bir bilinmeyeni bilmek. Bu cümle kıyâsın dayanağıdır. Bu âyette mü'minlere, olaya bakıp Allah'ın, herşeye kadir olduğunu anlamaları emrediliyor.

2 nci âyette geçen kelimesi ihrâb ediyorlardı, yani yurtlarını ıssız bırakıyorlardı, demektir. Tahrîb: yıkmak, ihrâb: ıssız bırakmaktır. Fakat, Kurtubî, tahrîbediyorlardı şeklindeki kırâeti tercîh etmiştir [9101]

3-4: Bu sürgün olayı, onlar için bir cezadır. Sürgün olmasaydı Allah onlara dünyâda daha ağır bir ceza vereceği gibi âhirette de şiddetli azâbederdi. Allah kendisine karşı koyanları şiddetle cezalandırır.

Üçüncü âyette geçen celâ': açmak, açığa çıkarmak ve çıkarılmak anlamına gelen ce/v'den gelir. Bir kimsenin yerinden yurdundan uzaklaştırılması anlamındadır ki böyle bir kimsenin yurdu açıkta kalmış, kendisi de açıkta bırakılmış olur. Biz bunu "sürgün" sözüyle ifade ederiz.

[9098] et-Tâc: 4/256; Buhârî, Tefsîr: 59/1.
[9099] et-Tefsîru'l-hadîs: 8/207-208.
[9100] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/190.
[9101] Kurtubî: 18/4.

Âyetlerin gayesi, tarihi olayı ayrıntılarıyle anlatmak değil, müslümanla-ra, yaşadıkları olayı hatırlatarak öğüt vermek ve ele geçirilen ganimetlerin hükümlerini açıklamaktır. Onun için işaret edilen sürgün olayının ayrıntılarına girilmemiştir. Sîret yazarlarının anlattığı olay şöyle olmuştur:

Nadîr oğulları, Medine'nin el-Ğars denilen bir bucağında otururlardı. 'Âmir oğullarının da andlısı (müttefiki) idiler. Liderleri Huyey ibn Ahtab idi. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiklerinde, bunlarla kendisinin ne lehinde ne de aleyhinde bulunmamaları esası üzerine bir andlaşma yapmıştı.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bu andlaşmaya dayanarak 'Amr ibn Ümeyye ad-Damrî'nin öldürdüğü iki Kilâplımn diyetini vermek konusunda yardım istemek amaciyle birkaç sahâbisiyle birlikte Nadîr Oğulları Mahallesine gitti.

Bu diyet meselesi de şu idi: Ebû Berâ isimli bir zâtın ricası üzerine Peygamber (s.a.v.), İslâmı yaymak maksadıyle Necd tarafına Münzîr ibn 'Amr başkanlığında bir hey'et gönderdi. Bu hey'et Bi'r-i Mâ'ûne denilen yere gelince 'Âmir ibn Tıifeyl ve adamlarının saldırısına uğrayıp öldürüldü. Onların arkasından gelen 'Amr ibn Ümeyye ile arkadaşı Ensârdan biri, arkadaşlarının öldürüldüğünü gördüler. Ensârlı da dövüştü ve öldürüldü. 'Amr ibn Ümeyye tutsak alındı ve perçemi kesilerek bırakıldı. 'Amr bu halde Medine'ye dönerken arkadaşlarını öldüren 'Âmir oğullarından iki kişi, bilmeden kendisine arkadaş oldular. 'Amr, arkadaşlarının öcünü almak için o iki kişiyi uyurlarken öldürdü. Oysa Medine tarafından gelen bu iki kişiye Allah'ın Elçisi can güvencesi (emân) vermişti. Bu güvenceden dolayı 'Âmir oğullarına hatâ ile öldürme diyeti vermek gerekti. 'Âmir oğulları, Nadîr oğullarının müttefiki idiler.

İşte Peygamber (s.a.v.), bu iki kişinin diyetini vermekte katkıda bulunmaları için Nadîr oğulları mahallesine gitti. Nadîr oğulları:

-— Ey Ebû'l-Kâsim, hay hay olur, istediğini yaparız" diyerek yardım etmeğe söz verdiler. Fakat kendi aralarında fısıldaşmağa başladılar, bir sui-kasde yeltendiler: "Tam fırsat, adamı bir daha böyle uygun bir pozisyonda bulamazsınız, biri çıksın, bacadan üstüne taş uyvarlayıp bizi ondan kurtarsın" dediler. Görevlendirdikleri kimse bunu yapmak üzre bacaya çıkmıştı. Fakat Peygamber (s.a.v.) durumu sezdi ve bir işi varmış gibi acele oradan ayrıldı. Ardından arkadaşları geldiler:

— Yâ Resûlâllah, bizim haberimiz olmadan sen kalkmışsın? dediler.

— Yahudilerin suikasde yeltendiklerini Allah bana heber verdi, ben de kalktım, dedi.

Ve Muhammed ibn Mesleme ile Nadîr oğullarına haber salıp on gün içinde Medine'yi terk etmelerini, on gün sonra orada kalanın öldürüleceğini bildirdi.

Yahudiler gitmeğe hazırlanırken Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl, onlara haber gönderip:

— Yurtlarınızdan akmayınız, kalelerinizde kalınız, benim kavmimden iki bin adamım ve baş ^a kabilelerden de yardımcılarım var. Onlar da sizin kalelerinize gelecekler, son fertlerine kadar sizin yanınızda çarpışacaklar, Kurayzalılar ve Gatafanlı müttefikleriniz de size yardım edeceklerdir, dedi.

Nadîr oğullarının lideri Huyey ibn Ahtab, 'Abdullah ibn Übeyy'in sözüne güvendi. Allah'ın Elçisine: "Biz yurdumuzdan çıkmayacağız, elinden geleni yap!" diye haber gönderdi..

Bunun üzerine Allah'ın Elçisi, Medine'de yerine Abdullah ibn Ümm-i Mektûm'u vekil bırakarak Nadîr oğulları üzerine yürüdü. Bayrağı Hz. Alî taşıyordu. Müslümanların geldiklerini gören Nadîr oğulları, kalelerinin üstüne çıktılar. Kurayzahlardan bir yardım gelmediği gibi Abdullah ibn Übeyy de sözünde durmadı. Gatafanlılardan da yardım görmeyen Nadîr oğulları, kalelerinde umutsuz kaldılar. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) mahalleyi kuşattı, korkutmak için de bir hurmalıklarını kestirdi ve yaktırdı ki bu hurmalığa "Buveyre" denirdi. Yahudiler: "Sen bozgunculuğu meneder ve bunu yapanları kınarken niçin hurmaları kestiriyor, yaktırıyorsun?" diye bağırdılar. İşte beşinci âyette buna işaret edilmektedir.

Onbeş gün kuşatma altında yüreklerine korku düşen Nadîr oğullan, sonunda kentten çıkıp gitmeğe razı oldular. Arada bir savaş olmadı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), her ailenin, silâh hariç, bir deveye yükleyebileceği kadar malı yükleyip götürmesine müsâade etti.

Yahudiler, hoşlarına giden kapı, pervaz, tahta vesaireyi söküp alıyorlardı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) yahudileri sürgün görevini Muhammed ibn Mesle-me'ye verdi. Yahudilere üç gün mühlet tanımasını, bu üç gün içinde işlerini bitirip gitmelerini emretti [9102] Yahudiler karılarını, çocuklarını ve altıyüz deveye yükleyebildikleri kadar eşyayı yükleyip götürdüler. Rivayetlere göre Nadîr oğulları, çalım satmak, gururlarını göstermek istediler. Bunun için cariyeleri şarkı söylüyor, tef çiler zurnacılar tef ve zurna çalıyorlardı. Yalnız bunlardan iki kişi Yamin ibn 'Amr ile Ebû Sa'd ibn Vehb müslüman olduğu için mallan olduğu gibi kendilerine kaldı.[9103]

Bunların bir kısmı Şam ülkesinde Erîhâ ve Ezri'ât'a gitti. Bir kısmı da Hayber'e gidip oranın yahûdîlerine lider oldular. Hayber'e gidenler Ebû'l-Hukayk ailesiyle Huyey ibn Ahtâb âilesidir.

Bu olaydan Allah'ın Elçisine elli zırh, elli miğfer, üçyüz kırk kılıç kaldı. Nadîr oğullarının toprakları ve ganimetleri savaşsız ele geçtiği için Peygamber (s.a.v.) bunları savaşçılara paylaştırmadı. Bu ganimetler, Hz. Peyğamber'in kendi tasarrufunda kaldı. Bazı kimselere bunlardan istediği kadar pay verdi. Meselâ Hz. Ebubekir'e "Ömer'e Abdu'r-Rahmân ibn 'Avf'a "yi, Suheyb ibn Sinan'a; Zübeyr ibn 'Avvâm ile Ebû Seleme 'Abdu'l-Esed'e ' "yi, Sehl ibn Huneyf ve Ebû Ducâne'ye de "İbni Hareşe'nin Malı" denilen bir mal verdi[9104]

[9102] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/334.

[9103] tbn Kesîr, Tefsîr: 4/333.

[9104] İbn Sa'd, Ğazavâtu'r-Resûl ve Serâyâh, s. 57-58; Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/188-190.

İbn İshâk'ın ve Taberî'nin nakline göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Allah tarafından kendisine tahsis edilen Nadîr Oğulları yurdunu ilk muhacirlere taksim etmiş, Ensâra bir şey vermemiştir. Yalnız ihtiyaçları olduğunu söyleyen Sehl ibn Hanîf ile Ebû Ducâne Simâk ibn Hareşe'ye bu maldan pay vermiştir [9105]
2 nci âyetteki " İlk haşr için" cümlesi birkaç şekilde tefsîr edilmiştir:
1) İbn 'Abbâs'ın ve çoğunluğun re'yine göre evvelu'l-haşr, Kitap Ehlinin, Hicaz bölgesinden ilk sürgünüdür. Bundan önce başlarına böyle bir şey gelmemişti. Son haşirleri ise Şam Bölgesinde olacaktır[9106]
2) Yahudilerin kalelerinden çıkarılmaları ilk haşr, kabirlerinden çıkarılıp Mahşere sürülmeleri de ikinci haşirdir. Hz. Peyğamber'in onlara: "Gidiniz, bu ilk haşirdir. Biz de ardınızdan geleceğiz" dediği rivayet edilir[9107]
3) Medine'den çıkarılmaları, yahudilerin ilk haşridir. İkinci haşirleri de Hz. Ömer zamanında Hayber'den sürülmeleridir.
4) Peygamber (s.a.v.) kuşatmadan önce kendilerine Medine'den çıkıp gitmelerini bildirmişti. İşte "Allah onları ilk haşr için çıkardı" sözü, Hz. Peyğamber'in, kuşatmadan önce bildirdiği o hasrın gerçekleşmesi için onları yurtlarından çıkardı, demektir.
5) Yahudilerin Medine'den çıkarılmaları ilk haşrdır. İkinci haşr da insanları doğudan batıya sürecek ve nereye gitseler oraya gelecek ve geri kalanı yakacak olan ateşin hasrıdır[9108]
Bu izahların hiçbiri tatminkâr değildir. Haşr, toplantı, yığınak demektir. Âyette yahûdîlerin, müslümanların, kaleleri önünde silâhlı olarak toplandıklarını görünce korkuya kapılıp direnç göstermeden yurtlarını teslîm edip gitmeğe razı oldukları anlatılmaktadır. Haşr, sürgün değil toplantı demektir. Kasdedilen toplantı da, müslümanların, silâhlı olarak Nadir Oğullan yardun-dan savaş için yığınak yapmalarıdır. İşte bu durum, yahûdîleri korkutmuş, direnç irâdelerini kırmıştır.
4 ncü âyet, yahudilerin, Allah'a ve Elçisine karşı geldiklerini , Allah ve Elçisini incitici davranışlar içine girdikleri için bu şekilde cezalandırıldıklarını söylüyor. Gerçekten yahudiler, Allah'ın Elçisine inanmamakla kalmamışlar, onun dâvasının yayılmasını önlemek için gönüllere şüphe düşürmeğe çalışmışlardır. O kadar ki bunların yandaşı olan Arap şâiri Ka'b ibn el-Eşref, Allah'ın Elçisini hicveden kasideler yazmış ve Allah'ın Elçisi, şerrini def için onu öldürtmüştür.[9109]
5 nci âyette müslümanların kestikleri veya kesmeyip kökleri üzerinde bıraktıkları her ağacın, yaptıkları herşeyin Allah'ın izniyle olduğu; Allah'ın, hak yoldan çıkmış insanları perişan etmek için müslümanlara bu gücü ve imkânı verdiği bildirilmektedir.
Biraz önce belirttiğimiz gibi Allah'ın Elçisi (s.a.v.), kuşatma sırasında yahudileri korkutmak için bazı hurmalarının kesilmesini ve yakılmasını emretmişti. Nadîr Oğulları: "Sen bozgunculuktan meneder ve bunu yapanı kınarken niçin hurmaları kestiriyor ve yaktırıyorsun?" diye bağırdılar. İşte beşinci âyette bu olaya işaret edilmekte ve orada herşeyin Allah'ın izniyle geçtiği bildirilmektedir. Bir kısım fakihler bu âyete dayanarak savaşta müşriklerin ağaçlarını kesmeyi, yurtlarını yıkmayı tecviz etmişlerdir. Çoğunluğun kanâati budur. Zira Peygamber (s.a.v.), Nadîr Oğulları hurmalığının yakılmasına engel olmamıştır. Fakat bazı fakihlere göre düşmanın ağacını kesmek, evlerini yıkmak mekruhtur. Çünkü Ebubekir (r.a.), Şam'a gönderdiği orduya meyvalı ağaç kesmemelerini vasiyet etmiştir [9110]
6- Allah'ın, onlardan Elçisine verdiği fey'e gelince, siz onun üzerine ne at, ne de deve sürmediniz. Fakat Allah, elçilerini dilediği kimselerin üzerine salar (onlara üstün getirir). Allah herşeyi yapabilir. 7-Allah'ın, o kent halkından Elçisine verdiği mallar, Allah'a, Elçi'ye, (Elçiye) akraba olanlara, yetimlere, yoksullara, (yolda kalan) yolcuya aittir. Tâ ki o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın. Elçi size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının ve Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.

Tefsir:

Fey': Dönmek, çevrilmek, dönen gölge anlamlarına geldiği gibi savaşsız, zahmetsiz ele geçen ganimet (yani düşmandan ele geçen mal) anlamına da gelir. Ganimet ise savaş ile ele geçirilen düşman malıdır. Enfâl Sûresinin 41 nci âyetinin hükmü uyarınca ganimet beşe ayrılır. Beşte biri Allah'a ve Elçisine (yani devlet bütçesine) mahsustur. Beşte dördü, savaşa katılan mücâ-hidlere paylaştırılır. Oysa fey'in tamamı, Allah'a ve Elçisine mahsus olup, Allah'ın Elçisi ve kendisinden sonra gelen halifeleri, fey'i diledikleri gibi müs-lümanların işlerine harcarlar.
6-7 nci âyetlerde düşmanın üstüne at ve deve koşturmadan yani savaşa girmeden, yorulmadan; Allah'ın, düşmanların yüreklerine korku salarak Elçisine nasibettiği fey'in, Allah'a, Elçisine, Elçinin akrabasına, yetîmlere, yoksullara, yolculara âidolduğu, o malın sadece zenginler arasında dolaşan bir şey olmaması için böyle yapılması gerektiği bildirilmekte, "Elçinin verdiğini alın, onun yasakladığından kaçının, Allah'tan korkun, zira

[9105] Câmi'u'l-beyân: 28/36; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/333.
[9106] tbn Kesîr: 4/333.
[9107] Teshîl: 4/106.
[9108] Câmi'u'l-beyân: 28/28-29; Mefâtîhu'l-ğayb: 29/278-279; et-Teshîl: 4/106.
[9109] İbn Sa'd, Tabakât: 3/70-72; İbn Hişâm, Sîret: 2/231; Taberî, Târuhu'l-Umemî ve'1-Mulûk: 2/495.
[9110] et-Teshîl: 4/107.

Allah'ın cezası çetindir!" buyurulmaktadır.
îcâf: Depretmek, hareket ettirmek, atı veya deveyi hızlı yürüyüşle yürütmek, akın etmek anlamlarına gelir. Burada müslümanların, bu malları ele geçirmek için at ve deve koşturmadıkları anlatılır. Nadîr Oğulları yurdu, Medine'ye iki mil mesafede olduğundan oraya sadece yaya olarak gidilmiş, yalnız Allah'ın Elçisi bir deveye veya merkebe binmiş idi. Taraflar arasında bir savaş da olmamıştı.
Burada geçen ehlu'1-kurâ (kentler halkı), Nadîr oğullarıdır. Allah, bunlardan ele geçirilen mallarda, Elçisine dilediği gibi tasarruf yetkisi vermiştir. Daha sonra bu şekilde savaşsız ele geçen ganimetlerde de bu âyetin hükmü uygulanmıştır. Bir rivayete göre sahâbîler, Nadîr oğullarından ele geçen malların da diğer savaş ganimetleri gibi mücâhidler arasında paylaştırılmasını istemişler, Peygamber (s.a.v.) ise bu malların Beytülmâle kalmasına taraftar imiş. İnen bu âyet, bu malların Peyğamber'e âidolduğunu, onu âyette belirtilen yerlere dilediği gibi harcayabileceğini bildirmiştir.
Burada "Siz at ve deve koşturmadan Allah'ın» Elçisine nasibettiği ganimet malı" sözünden, müslümanlann hiç savaşa girmeden bu malların ele geçtiği anlaşılmaktadır. Oysa Nadîr Oğullan Vak'asında müslümanlar kaleyi kuşatmışlar, savaş durumuna girmişlerdi. Bu bakımdan bazı müfessirler, burada kasdedilen fey'in, Nadîr oğulları fey'i değil, Hayber ganimetleri olduğunu söylemişlerdir, fakat bu doğru değildir. Çünkü müslümanlar, Hayber'de savaşmadılarsa da oraya savaşmak için at, deve ve silâhlarıyle gittiler ve uzun bir mesafeyi yürüdüler. Hayber kalelerinden bazılarının düşmesi epey güç oldu. Oysa Nadîr oğulları, Medine varoşunda idiler. Müslümanlar, iki millik mesafeye yaya olarak yorulmadan gittiler. O gün müslümanlann henüz fazla at ve develeri de yoktu. Sadece Allah'ın Elçisi bir hayvana binmişti. Yahudilerle müslümanlar arasında bir savaş da olmadı. Yahudiler, Hz. Peyğamber'in şartlarını kabul edip çekilmekle mallan ve toprakları müslümanlarm eline geçti.
Yedinci âyette geçen "dûlet" kelimesi, dal'ın dammiyle "dûlet" ve fethiyle "devlet" okunur. Dal'ın fethiyle devlet masdar olup güzel, sevilen, hoşa giden bir şeyin ardına dolaşmak, veya güzel şeyin ele geçmesi; dalın dammiyle dûlet ise isim olup elden ele dolaşan güzel şey demektir. Yüce Allah, ele geçen bu malı Elçisinin tasarrufuna vermiştir ki o, bunu ihtiyaç sahiplerine harcasın; bu mal, yalnız zenginlerin elinde dolaşan bir şey olmasın.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.), bu maldan kendi ailesinin bir yıllık nafakasını ayırır, gerisini Allah yolunda savaş için at ve silâha harcardı. Buhârî, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet eder: "Allah, Nadîr Oğullarının mallarını, müslümanlar at ve deve koşturmadan Elçisine verdi. Bu mallar, Allah'ın Elçisine has idi. Oradan ailesinin bir yıllık geçimini aldıktan sonra gerisini Allah yolunda cihâd için at ve silâha harcardı" [9111] Tabii bu at ve silâha harcanan, Peyğamber'in kendisi için ayrılmış ve başkalarına paylaştırılmamış olan kısımdır.
Âyetin açık anlamına göre böyle savaşsız ele geçen bütün ganimetler — ki bunlara fey' denir— Allah'a, Elçisine, Elçinin yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara olmak üzere beşe ayrılır. Çünkü Allah'ın hakkı, Elçinin hakkı ile aynıdır. Allah ve Elçisi birdir. Allah ve Elçisine ayrılan pay devlet bütçesidir. Allah'a ve Elçiye ayrılan, Peygamber'in ve ailesinin giderlerini karşılar. Kendisinden sonra bu hisse, imama (devlet başkanına), orduya ve devletin kamu giderlerine harcanır. Yani bu kısım, devlet başkanının bir çeşit örtülü ödeneğidir. Yakınlar da Hz. Peyğamber'in, Hâşim oğullarından ve Ab-dulmuttalib oğullarından olan akrabasıdır. Fey'den bir pay da onlara verilir. Yetîmler ise zengin olmayan öksüz çoculardır. Fey'in bir payı da bunlara aittir. Bir payı da miskinlere yani dilenecek derecede ihtiyaç içinde bulunan yoksullara; bir payı da yolda kalmış, yerine yurduna gidecek parası olmayan yolculara (gariplere) verilir.
Fey'in taksim edildiği cihetler, Enfâl Sûresinin 46 ncı âyetinde belirtildiği gibi ganimetlerin taksim edildiği cihetlerin aynıdır. Ancak ganimetlerin sadece beşte biri: 1) Allah'a ve Elçisine, 2) Peyğamber'in akrabasına, 3) Yetimlere, 4) Miskinlere, 5) Yolculara ayrılmış, beşte dördü mücâhidlere verilmiştir. Oysa fey'in tamamı, imamın tasarrufunda olan beytulmale bırakılmıştır. İmam bunları, âyette sayılan kişilere dilediği kadar verir. Belli bir şekilde veya eşit olarak taksim etmesi gerekmez.
"Tâ ki o ele geçen mallar, yalnız sizden zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın" hükmüyle Kur'ân, gelirin hep belli ellerde toplanmasını engelliyor, onu geniş halk tabakasına yayarak sosyal adaletin temelini atmış oluyor. Bu âyet, devlet başkanına, servetin yaygınlaşması, fukaranın da refaha kavuşturulması için meşru tedbirler alma yetkisini vermektedir. Devlet Başkanı gerektiğinde, bazı gelirleri sırf fakirlere tahsis edebilir. Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: "Eğer şu işimden yani halifeliğimden geride bıraktığım yıllar önümde olsaydı, zenginlerin fazla mallarını alır, muhacirlerin fakirlerine paylaştırırdım"[9112]
Hz. Ömer'in bu sözü, devletin gerektiğinde fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek üzere zenginlere vergi koyabileceğini de gösterir. Asıl îmâna dayalı sosyal adaleti İslâm dini getirmiştir. Ama müslümanlar, onun getirdiklerinden işlerine geleni uygulamışlar, işlerine gelmeyeni bırakmışlardır. Oysa Cenabı Allah: "Ey inananlar, Allah'a itaat edin, Elçiye ve içinizden buyruk sahibine itaat edin. Herhangi bir konuda ayrılığa düşerseniz, eğer gerçekten Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız onu Allah'a ve Elçiye götürün. Bu daha hayırlı ve sonucu daha güzeldir" [9113]. "Kim Elçiye itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de dönerse, biz seni oların üzerine bekçi göndermedik" [9114] âyetlerinde Elçisine itaati emretmekte, Elçiye itaatin, onu gönderen Allah'a itaat

[9111] et-Tâc: 4/256-257; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/336.
[9112] et-Tefsîru'l-hadîs: 8/215 (Ibnu'l-Cevzî, Târîhu Ömer ibn el-Hattâb'dan).
[9113] Nisa Sûresi: 59.
[9114] Nisa Sûresi: 80.

olduğunu bildirmektedir. Çünkü o, Allah'ın vahiy ve ilhamına dayanarak bir şeyi emir ve nehyeder. Peyğamber'in sahîh sünneti de Kur'ân'ın açıklaması durumundadır. Ancak ona nisbet edilen sözlerin gerçekten onun olup olmadığını iyice tesbit etmek gerekir. Bunun tesbiti için rivayetin bilginlerin koydukları sened kritiğine uyması yanında metin bakımından da Kur'ân'a aykırı olmaması gerekir. Kur'ân'ın genel prensiplerine aykırı sözler, sened bakımından sağlam dahi olsa, kanâatimizce Allah'ın Elçisinin sözleri sayılamaz. Çünkü tüm varlığını Kur'ân'ın sardığı Allah'ın Eçlisi, tebliğ ettiği ve "Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum" [9115] dediği Kur'ân'a aykırı sözler söylemez. Kaldı ki Kur'ân'ın yazımı ve okunması tevatürle sabittir. Sünnetin ise dereceleri vardır. Lafız bakımından tevatürle sabit sünnet çok azdır. Gerisi mânâ olarak rivayet edilmiştir ki bunların da senet bakımından kuvvet dereceleri vardır. En sağlamı dahi Peyğamber'in kendi söz kalıpları değil, onun sözlerinin anlamıdır. Bunların da pek azı manevî tevatüre dayanır. Gerisi bir iki veya birkaç kişinin rivayetine dayanmaktadır. Âhâd haberine dayanan ve fıkıh usulünde zan ifâde eden bu sözler, kesin ilim ifade eden tevatürle sabit Kur'ân'ı geçersiz bırakamaz, ona ters düşemez.
"Elçi size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa onu bırakın" cümlesi, ganimetle ilgilidir. Yani Peyğamber'in size verdiği ganimet malını alın, onun vermeyip menettiğini bırakın, almayın demektir. Âyet ganimetlerle ilgili olmakla beraber, Peyğamber'in diğer emir ve yasaklarını da kapsar. Peyğamber'in emirlerine uymak, yasaklarından kaçmak gerekir.
8- (O mallar) Şu göçmen fakirlere mahsustur ki onlar yurtlarından ve mallarından çıkarılmışlardır. Allah'ın lütuf ve rızâsını ararlar; Allah'a ve Elçisine yardım ederler. Onlar gerçekten doğru insanlardır. 9- Onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşip, îmâna sarılanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen(ga.nimet)lerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, (yoksul göçmen kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar başarıya erenlerdir. 10-Onlardan sonra gelenler de derler ki: "Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla, kalblerimizde inananlara karşı bir kin bırakma! Rabbimiz, kuşkusuz Sen, çok şefkatli, çok merhametlisin!"

Tefsir:

8-10 ncu âyetlerde savaşsız ele geçen ganimetlerin:
1) Yurtlarını, mallarını bırakarak, sırf Allah'ın lütuf ve rızâsına ermek için hicret eden, Allah'ın dininin yerleşmesi için Allah'ın Resulüne yardım ederek ona verdikleri sözde duran fakir göçmenlere,
2) Bu göçmenlerden önce Medine'de oturmakta olup imanı gönüllerine sindiren ve Mekke'den göç edip kendilerine gelen kardeşlerini severek barındıran, onlara yapılan yardımı kıskanmayan ve kendi ihtiyaçları dahi olsa o göçmen kardeşlerini kendilerine tercih eden Medinelilere, yarii Ensâra,
3) Bu ilk Muhacir ve Ensâr'dan sonra gelen mü'minlere verileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu mânâ, 9 ve 10 ncu âyetlerdeki vâv, 'atıf harfi kabul edildiği takdirde böyledir. Bir kısım ulemâ, bu vâvı 'atıf vâvı kabul edip böyle mâ-nâlandırmışlardır. Fakat sözakışından bu vâvın 'atıf vâvı değil, ipitdâiyye olduğu anlaşılmaktadır. 9, 10 ncu âyetler, 8 nci âyete bağlanmıyor, yeni cümleler oluyor. Bunlar ilk Ensâr ile, daha sonra müslüman olan kimselerin, yüksek karakter ve ahlâkını anlatmaktadır. Yoksa bu âyetlerde ganimetler önce muhacirlere, sonra Ensâra, sonra onların ardından gelen müslümanlara verilir diye bir anlam yoktur. Cenabı Hak, 7 nci âyette fey'in, Allah'ın Resulü tarafından sayılan kimselere taksim edileceğini bildirdikten sonra 8 nci âyette fey' verilecek olan Peyğamber'in akrabasının, yetimlerin, yoksulların ve yolcuların kimler olduğunu anlatmaktadır. Bunlar yerlerinden yurtlarından çıkarılmış olan yoksul muhâcirler(göçmenler)dir.
Maamâfîh, Hz. Ömer de 9, 10 ncu âyelerdeki vâvı âtıfe kabul ederek âyetleri öyle değerlendirmiş ve ganimetlerin, fakir muhacirlere, sonra fakir ensâra, sonra da bunların ardından gelenlere verileceğini söylemiştir. Kendisinin şöyle dediği rivayet edilir: "Benden sonra gelecek halifeye tavsiyem şudur: Evvelâ ilk muhacirlerin değerini bilmelidir. Peyğamber(s.a.v.)in hicretinden önce Medine'de ikamet edip inanan Ensâra da iyi davranmalı, onların ihsan edenlerini, iyi davrananlarını kabul etmeli, hatalılarını bağışlamalıdır"[9116]
8-9 ncu âyetlerde Muhacirlerle Ensâr zikredildikten sonra 10 ncu âyette: "Onlardan sonra gelenler" zikredilmektedir. Bunlar ilk muhacirlerden ve En-sârdan sonra iman etmiş olan müslümanlardır. Ferrâ'ya göre bunlar ashâb-dan üçüncü kısım, yani ilk muhacir ve ensârdan sonra iman etmiş olan kimselerdir. Hz. Ömer'in tefsirine dayanan çoğunluğa göre ise bunlar ashâbdan sonra gelen tâbiundur. Fakat "Kalblerimizde inananlara karşı bir kin bırakma!" sözlerinden bunların, ilk muhacir ve ensârdan sonra, bu âyetlerin indiği sıralarda ve daha sonra iman etmiş olan müslümanlar olduğu anlaşılmaktadır. Yani Ferrâ'nın anlayışı âyetlerin içeriğine daha uygundur. Çünkü bunlar, bu sözleriyle Nadîr oğulları yurdunun muhacirlere ve Ensârdan da sadece iki kişiye verilmiş olmasından dolayı kalblerinde onlara karşı bir hased, kıskançlık uyanmamasını Allah'tan temenni etmektedirler. Bu temenni, ancak olaya şâhid olup kendilerine ganimet verilmeyen kimselerin temennisi olabilir. Yoksa tâbiunun, ashaba karşı bir kıskançlık, kin duyması söz konusu olamaz. Taberî'ye göre de: "Onlardan sonra

[9115] En'âm Sûresi: 50, A'râf Sûresi: 203, Ahkâf Sûresi: 9.
[9116] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 59.

gelenler" âyetiyle öteki muhacirler kasdedilmiştir [9117] İbn Ebî Leylâ şöyle demiş: "İnsanlar üç sınıftır: İlk muhacirler, Medine'ye ve İmâna barınmış olanlar (ensâr) ve onlardan sonra gelenler. Bu üç sınıfın dışında olmamağa çalış" [9118]
İbn Ebî Leylâ'nın bu anlayışı, Hz. Ömer'in içtihadına dayanır. Hz. Ömer: "Allah (Allah'ın onlardan, Elçisine verdiği ganimetlere gelince siz onun üzerine ne at, ne de deve sürmediniz...) buyurmuştur. Bu âyette anlatılan mal, yalnız Allah'ın Elçisine, onun akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolculara, yerlerinden yurtlarından çıkarılmış olan muhacirlere, onlardan önce Medine'de ikamet edip imanı içlerine sindirmiş olan ensâra ve onlardan sonra gelenlere âidolduğunu, "Onlardan sonra gelenler" âyetinin, bütün insanları kapsadığını, böylece kendisine ganimetlerden pay ayrılmamış kimse kalmadığını söylemiştir [9119] İşte bundan dolayı kendisinin halifeliği sırasında Irak'ı fetheden mücâhidler, bu toprakların kendilerine dağıtılmasını istemişler, fakat Halîfe bu öneriyi şöyle reddetmiştir: "Biz bunu şimdi mücâhidlere dağıtırsak, daha sonra gelecek mü'minler bundan pay alamazlar. Oysa bu malda, daha sonra gelecek mü'minlerin de payı vardır". Böylece Hz. Ömer, fethedilen toprakları, bütün müslümanlara ganimet yapmış (kamulaştırmış), işletmesini de haraç karşılığında eski sahiplerine bırakmıştır. [9120] Bu da aslında Hz. Peygamber (s.a.v.)in tatbikatına dayanmaktadır.
Bilindiği gibi ilk muhacirler, evlerini barklarını bırakıp Medine'ye hicret etgıişlerdi. Ensâr denilen Medine'li müslümanlar, onlara yardım ediyorlardı. Muhacirlerin topraklan, gelirleri yoktu. Nadîr Oğullarının toprakları fethedilince Peygamber (s.a.v.), Allah tarafından kendisine tahsis edilen bu toprakları, ilk muhacirlere dağıtıp onları, ensâra yük olmaktan kurtarmak istedi. Bu konuda ensâr ile istişare etti. Onlar buna razı oldular. Ve bu malın, muhacirlere dağıtılmasından, gönüllerinde bir burukluk hissetmediler. Bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.) ensâra:
— Kardeşleriniz mallarını ve çocuklarını bırakıp size geldiler. Dilerseniz sizin evlerinizden ve mallarınızdan alıp muhacirlere de vereyim, bu ganimeti de sizinle onlar arasında bölüştüreyim. Dilerseniz bu ganimeti sadece muhacirlere taksim edeyim, sizin evleriniz, mallarınız size kalsın, dedi. Dediler ki:
— Bizim evlerimizi ve mallarımızı da onlarla bölüştürelim, bu ganimet de yine tamamen onların olsun, biz bundan almayalım. Peygamber:
— Başka bir öneri yok mu? dedi.
— Başka ne olur yâ Resûlâllah, dediler.
— Onlar çalışmayı (toprağı işlemesini) bilmezler. Siz onların yerine bu toprakları işler, ürününü bölüştürürsünüz, dedi.
Onlar da içlerinde hiçbir cimrilik ve burukluk duymadan buna razı oldular'. [9121]
Âyetlerde fey'in, yani savaşsız ele geçen ganimetlerin, kamulaştırılıp kamu işlerine ve bütün müslümanların yararına harcanacağı buyurulmaktadır. Hz. Peygamber'in, bu toprağı muhacirlere dağıtması, en çok onların ihtiyaç içinde olmalarından dolayıdır. Çünkü bu husus, kendi takdirine bırakılmıştır. Tasarruf hakkı kendisinindir. Ama Hz. Peygamber, fakir olduklarını, ihtiyaçları bulunduğunu söyleyen iki veya üç Medine'liye de bu ganimetlerden pay ayırmıştır.
9 ncu âyette nefsinin şuhhundan korunmuş olanların felaha erecekleri bildirilmektedir. Şuhh, cimrilik demektir. Buhl da cimrilik anlammadır. Ancak buhl ile şuhh arasında fark vardır. Buhl, menetmek, vermemektir. Şuhh ise insanı buhle götüren ruhsal durumdur. Bir başka tefsîre göre şuhh, başkasının malına göz dikmektir. Bir adam Abdullah'a gelir:
— Ey Ebû Abdirrahmân, helak olmaktan korkuyorum, der. Abdullah sebebini sorar. Adam:
— Ben şehîh (cimri) bir adamım, nerdeyse hiçbir şeyi elimden çıkarmak istemiyorum, der.
Abdullah şöyle cevap verir:
— O, Kur'ân'da anılan şuhh değildir. Kur'ân'da anılan şuhh, kardeşinin malını zulm ile yemendir. Seninki buhldür. Buhl de çok kötü bir şeydir [9122]
Bu âyetteki: "Kendilerinin ihtiyâçları da olsa kardeşlerini kendi canlarına tercih ederler" cümlesi münasebetiyle Ebû Hüreyre'den şu olay bir iniş sebebi olarak anlatılır: "Bir adam (ki şerhe göre bu, Ebu Hüreyre'nin kendisidir) Peyğamber(s.a.v.)e geldi: "Yâ Resûlâllah, açım" dedi. Peygamber kadınlarına haber gönderdi, onların yanında bir şey bulamadı. Ashabına: "Bunu bu gece misafir edecek biri yok mu?" dedi. Ensârdan biri kalkıp: "Ben onu konuk ederim yâ Resûlâllah" dedi. Onu alıp evine götürdü. Ailesine: "Bu, Allah'ın Elçisinin konuğudur, yarına bir şey saklama, ne varsa getir, buna yedirelim" dedi. Kadın: "Vallahi yanımda çocukların azığından başka bir şey yok" dedi. Adam karısına: "Sen çocukları avut, akşam yemeğini yedirmeden onları uyut. Sonra gel, lâmbayı söndür. Bu gece karnımızı dürelim (biz bir şey yemeyelim, konuğa yedirelim)" dedi. Kadın da öyle yaptı. Sonra bu zât, ertesi gün Allah'ın Elçisinin yanına gittiğinde Allah'ın Elçisi ona: "Allah falan erkekle kadının yaptığını beğendi veya onların yaptığına güldü" dedi. Yüce Allah: "Kendi ihtiyaçları dahi olsa, kardeşlerini kendi öz

[9117] Câmi'u'l-beyân: 28/44.
[9118] Câmi'u'l-beyân: 28/45.
[9119] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/340.
[9120] Ebû Yûsuf, Kitâbu'l-harâc, Islâmda topraktan.
[9121] Câmi'u'l-beyân: 28/41-42; Mefâtîhu'l-ğayb: 29/282; İbn Kesîr: 4/340.
[9122] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/340.

canlarına tercih ederler "i indirdi"[9123]
Bu rivayetten âyetin bu cümlesinin, anlatılan bu olay üzerine indiği anlaşılır ki bu doğru değildir. Çünkü âyet bütündür, bölünmez, bir cümlesi diğerinden ayrılmaz. Eğer bu cümle, bu olay üzerine inseydi, bağımsız bir âyet olurdu. Âyetin diğer cümleleri gibi bu cümlesi de Nadîr oğulları toprağının muhacirlere dağıtılmasından bir kıskançlık, burukluk duymayan ensârın yüce karakteri ile ilgilidir. Ensâr'ın çoğunluğu bu meziyete sahip idiler. Rivayette olayın kahramanı Ebu Hüreyre görünmektedir. Oysa âyet Nadîr Oğulları vak'ası üzerine yani Hicretin dördüncü yılında inmiştir. Ebu Hüreyre ise henüz o zaman Yemen'den gelip müslüman olmamıştı. Çünkü Ebu Hürey-re'nin, Hz. Peyğamber'in sohbetine katılması, Medine devrinin son üç yılındadır. Bu sebeplerden dolayı, metin bakımından âyetin iniş sebebi olamayacak nitelikte bulunan bu olay, âyete bir iniş sebebi bulmak maksadıyle tefsîr-lere konmuş, âyete uygulanmıştır.
11- İkiyüzlülük edenleri bilmedin mi, Kitap ehlinden inkâr eden kardeşlerine: "Eğer siz (yurdunuzdan) çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız, sizin aleyhinize hiç kimseye itaat etmeyiz. Şayet sizinle savaşılırsa mutlaka size yardım ederiz"derler. Allah onların yalancı olduklarına tanıklık eder. 12- Andolsun eğer onlar çıkarılsa-lar, bunlar onlarla beraber çıkmazlar; eğer onlarla savaşılsa onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile arkalar(m)a dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez. 13- Onların kalbelrinde sizin korkunuz, Allahınkinden fazladır (Allah'tan çok sizden korkarlar). Çünkü onlar anlamaz bir topluluktur. 14- Onlar toplu olarak sizinle savaşamazlar, ancak müstahkem kaleler içinde, yahut duvarların ardında savaşırlar. Kendi aralarında şiddetli ayrılık vardır. Sen onları toplu sanırsın ama kalbleri dağınıktır. Çünkü onlar düşünmez bir topluluktur. 15- Onların durumu, kendilerinden az önce, yaptıklarının vebalini tadan, âhi-rette de kendileri için acı bir azâb bulunan kimselerin durumu gibidir. 16- Onların durumu, tıpkı şeytânın durumuna benzer ki inşâna "İnkâr et" dedi. İnsan inkâr edince de: "Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım!" dedi. 17- Nihayet ikisinin de sonu, ebedî olarak ateşte kalmaları oldu. İşte zâlimlerin cezası budur!

Tefsîr:

11-12 nci âyetlerde yahudilere haber gönderip kendilerine yardım edeçeklerini, onların aleyhine kimseye boyun eğmeyeceklerini, şayet onlar Medine'den çıkarılırsa kendilerinin de onlarla beraber çıkacaklarını söyleyen Abdullah ibn Übey ve Abdullah ibn Nebtel gibi münafıkların yalan söyledikleri; yahudiler çıkarılmış olsa bunların onlarla beraber çıkmayacakları; onlara yardım da etmeyecekleri; yardım etseler dahi geriye dönüp kaçacakları ve perişan olacakları bildirilmektedir.
13-17 nci âyetlerde bu münafıkların, Allah'tan çok mü'minlerden korktukları, çünkü anlamaz bir topluluk oldukları belirtildikten sonra gerek ya-hudilerin, gerek münafıkların müslümanlarla göğüs göğüse çarpışmağa cesaret edemeyecekleri, ancak müstahkem kalelerin içinde ve duvarların arkasına sığınarak savaşacakları, birlik içinde bir toplum görünmelerine rağmen aralarında çok ayrılık, düşmanlık bulunduğu; bunların durumunun da yakın geçmişte kötü davranışlarının cezasını çekip âhirette de acı azaba uğrayacak olan kimselerin durumuna benzediği bildirilmektedir. Daha sonra ya-hudilere yardım va'deden'münafıklar ile onların yardımına güvenen yahudi-lerin durumu, tıpkı insanı kandırıp inkâra yönelten, insan inkâr edince de âhirette ondan el çekip: "Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım" diyen şeytânın durumuna benzetilmektedir. Nasıl ki şeytân da, ayarttığı insan da cehennem âteşinde sürekli kalmaya mahkûm olursa, bu münafıklarla yahudiler de aynı şekilde perişan olacaklardır.
13-15 nci âyetler münafıkların durumunu anlatabileceği gibi yahudilerin durumunu da anlatabilir. Gerçi söz münafıklar hakkında görünse de iki topluluğun birbiriyle ilişkisinden bahsedildiği için ilk iki âyet münafıkların, ondan sonraki üç âyet de yahudilerin vasıflarına daha uygun düşmektedir. Yani yahudilerin, anlayışsız insanlar oldukları için Allah'tan çok üstlerine gelen müslümanlardan korktukları, müslümanlarla karşı karşıya dövüşmeğe cesaret edemeyecekleri, ancak kale surlarının, duvarlarının ardına gizlenerek savaşacakları, fakat yaptıklarının cezasını çekecekleri bildirilmektedir.
Eğer söz yahudiler hakkında ise —ki Taberî de bu kanâattedir— yakın zamanda cezasını çekmiş olduğu söylenen toplum, bunlardan önce Medine'den sürgün edilmiş olan Kaynuka oğullarıdır. İbn Abbas da böyle söylemiştir [9124] Bununla beraber Bedir'de cezalarını çekmiş olan müşrikler de âyetin kapsamına girer.
Âyetlerin içeriği, münafıklardan çok yahudilerin durumuna uymaktadır. Çünkü kalelerin içinde duvarların ardına çekilip savaş düzenine girenler onlardı. Münafıklarla böyle bir karşılaşma olmadığı gibi münafıklardan cezalandırılan bir grup da olmamıştır. Sonra kendi aralarında birbirine düşman olanlar da yahudilerdi. Onlar arasında çok anlaşmazlık vardı. Nadîr ve Ku-rayza oğullan sürgün edilen Kaynuka oğullarına yardım etmedikleri gibi, Ku-rayza oğulları da Nadîr oğullarına yardım etmemişlerdi. Çünkü bu yahudi kabileleri birbirlerine tutkun değillerdi.
15 nci âyetteki be's: güç, kuvvet, sıkıntı ve azâb gibi çeşitli anlamlara gelir. Burada yahudilerin kendi aralarında ihtilaflı, kavgalı Oldukları anlatılıyor.
15-16 ncı âyetlerde yahudilere yardım va'dedip sonra sözlerinde durmayan münafıklar şeytâna, onların va'dine

[9123] Buhârî, Tefsir, Sûre: 59; et-Tâc: 4/258.
[9124] Câmi'u'l-beyân: 28/48.

kanıp Peyğamber(s.a.v.)e karşı gelen yahudiler de şeytânın kandırıp küfre soktuğu insana benzetilmektedir. Bunlar, bir süre önce sürgün edilmiş olan Kaynuka yahudilerinin sonucundan ibret alıp Hz. Peygamber kendilerine: "Medine'yi terk edin" dediği zaman hemen gitmeğe razı olsalardı.bütün mallarını da beraber götürecekler, belki de Medine yöresindeki topraklarına, bahçelerine de sâhibolacaklardı. Ama buna razı olmayıp savaş durumuna girince bütün topraklarını, yerlerini yurtlarını, bir devenin götürebileceği kadar eşya dışındaki eşyalarını kaybetmiş oldular.
15 nci âyette: "Yakın zamanda yaptıklarının cezasını çekmiş olanlar" diye anlatılanların kimler olduğu hakkında iki ihtimal vardır: Bir ihtimale göre bunlar bir süre önce Bedir'de yenilip öldürülen Kureyşlilerdir. Onlar şirklerinin ve Peyğamber'e yaptıkları kötülüklerin cezasını çekmişlerdir. Ancak bu ihtimal zayıf görünmektedir. Çünkü bu sûre, Uhud Savaşından sonra inmiştir. Uhud Savaşında ise müslümanlar galip gelmemişlerdi. İbn Abbâs'a göre de bunlar, Hz. Peyğamber'in sürgün ettiği Kaynuka oğulları yahudileri-dir. Mâide Sûresinin 51-53 ncü, Enfâl sûresinin 55-59 ncu âyetlerinin tefsîrirt-de anlattığımız Kaynuka oğulları olayını burada özetlemeyi uygun buluyoruz:
Eşyasını satmak üzre Kaynuka oğullan çarşısına gelen bir Arap kadını, eşyasını sattıktan sonra bir kuyumcu dükkânına oturmuştu. Yahudiler, kadından yüzünü açmasını istediler. Kadın açmayınca kuyumcu, arkadan gizlice kadının eteğini beline bağladı. Kadın ayağa kalkınca edep yerleri göründü, yahudiler gülüştüler. Kadının feryadı üzerine gelen bir müslüman, kuyumcuyu öldürdü. Yahudiler de o müslümanı öldürdüler. Böylece yahudiler, Peygamber'le olan andlaşmalarını bozmuş oldular.
Hicretlerinin yirminci ayında yani Bedir'den sonra Peygamber "(s.a.v.) Kaynuka Oğullarını kuşattı. Sonunda yahudiler teslîm oldular. Ve Peygamber (s.a.v.) onları sürgün etti. Bunlar Şam'da Ezri'ât'a gittiler. Malları müslüman-lara kaldı. Allah'ın Elçisi, ganimetin beşte birini bir de mücâhidlerden biri olarak kendi payına düşeni aldı. Bedir'den sonra ilk humus (beşte bir hisse), Kaynuka Oğullarından alınmıştır.[9125]
Vebal: Ağır günâh anlamınadır. Otu çok ağır olan otlağa denilir.
18- Ey inananlar, Allah'tan korkun ve kişi, yarın için ne (yapıp) gönderdiğine baksın. Allah'tan korkun; çünkü Allah, yaptıklarınızı bilmektedir. 19- Şu, Allah'ı unuttuklarından dolayı Allah'ın da onlara, kendi canlarını unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar yoldan çıkan insanlardır. 20- Ateş halkıyla cennet halkı bir olmaz. Kurtulanlar, ancak cennet halkıdır.

Tefsîr:

19-20: Yüce Allah, önceki olayları hatırlattıktan sonra mü'minlere, Allah'tan korkmalarını ve her canın, yarın âhiret günü için neyi hazırladığına, ne gibi iyi işler yapıp gönderdiğine dikkat etmesini; Allah'ı unuttuklarından dolayı Allah'ın da kendilerine, canlarını unutturduğu yoldan çıkmış insanlar gibi olmamalarını buyurmakta; ateşliklerle cennetliklerin bir olmayacağını, ancak cennetliklerin kurtuluşa ve başarıya ereceklerini vurgulamaktadır.
Allah'ı unuttuklarından dolayı Allah'ın da kendilerine, kendi canlarını unutturması şu demektir: Allah'ı unutmak, dünyâ tutkusuna sebebolur. Gaflet ile dünyâ peşinde koşmak, âhiret için hiçbir hazırlık yapmamak, nefsi ibâdet ve takva ile temizlemeğe çalışmamak, canı unutmak demektir. İşte kim Allah'ı unutursa Allah da ona canını unutturur. Çünkü canı düşünmek, onu temizlemeyi gerektirir. Canı temizlemek de Allah'ı anmakla olur. Allah'ı unutan, kendi canını da unutmuş, yani ihmâl etmiş olur. Canı ihmâl etmenin sonucu da onu âhiret azabına atmaktır. Elbette canlarını ateşe atanlarla, onu kurtarıp âhiret bahçelerine sokanlar bir olmaz. Kurtuluş ve başarıya erenler, Allah'ı unutmayan, O'nu itaat ve ibâdet ile anarak nefislerini temizleyen cennetliklerdir.
Ashâbdan Cerîr ibn Abdullah şöyle demiş: "Biz günün ilk saatlerinde Allah'ın Elçisinin yanında idik, yalın ayak, çıplak, ortasından yırtmaçlı renkli yün elbise veya aba giymiş, kılıçlarını takmış kimseler geldiler. Hepsi Mudar Kabilesinden idi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) onları o kadar yoksul görünce yüzünün durumu değişti. İçeri girdi, çıktı, emir verdi, Bilâl ezan okudu, kamet getirdi. Peygamber (s.a.v.) namaz kıldırdı ve hutbeye çıktı, şöyle dedi:
"Ey insanlar, sizi bir tek candan yaratan Rabbinizden korkun!" [9126] âyetini sonuna dek okuduktan sonra-Haşr Süresindeki: "Kişi, yarın için ne (yapıp) gönderdiğine baksın" âyetini okudu. Herkes elinden ne gelirse, dînâr, dirhem, elbise, bir ölçek buğday, bir ölçek hurma, hattâ yarım hurma, elinden ne kadar gelirse o kadar bir sadaka versin, dedi.
Ensârlı bir adam avucunun zor tutabildiği bir kese (para) verdi. İnsanlar birbiri ardından sadaka vermeğe başladılar. İki küme: Bir küme yiyecek, bir küme elbise toplandığını gördüm. Resûlullâh(s.a.v.)in yüzünde sevinç belirdi ve buyurdu ki: "Kim Islâmda güzel bir âdet bırakırsa o, onun sevabını, kendisinden sonra o işi yapanların da sevabını alır; ötekilerin sevabından da bir şey eksilmez. Kim de Islâmda kötü bir âdet bırakırsa o da onun günâhını ve kendisinden sonra o, işi yapanların günâhını alır, ötekilerin günâhından da bir şey eksilmez"[9127]
21- Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, Allah korkusundan onu. baş eğmiş, çatlamış, yarılmış görürdün. Bu

[9125] Ğazavfu'r-Resûl ve Serâyâh, s. 29-30; Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/159-160.
[9126] Nisa Sûresi: 1.
[9127] Müslim, Zekât: 69; İbn Hanbel, Musned: 4/358; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/342.

misalleri, düşünmeleri için insanlara anlatıyoruz. 22- O öyle Allah 'tır ki O 'ndan başka Tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilir. O çok esirgeyen, çok acıyandır! 23-O, öyle Allah'tır ki O'ndan başka Tanrı yoktur. Pâdişâhtır, mukaddestir, selâm (esenlik veren), mü'min (güvenlik veren), müheymin (kollayıp koruyan), azız (galib), cebbar (istediğini zorla yaptıran) mütekeb-bir(çok u\u)dur. Allah insanların ortak koştukları şeylerden yücedir (hiçbir şey O'nun niteliklerine ortak olamaz). 24- O, yaratan, var eden, va-rettiklerine biçim veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'nun sânının ululuğunu anmaktadır. O güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.

Tefsîr:

21- Yüce Allah, bu Kur'ân'ı bir dağa indirmiş olsa, dağın Allah korkusundan çatlayarak baş eğeceğini bildirmekte ve insanların düşünüp ibret almaları için onlara böyle misaller verdiğini buyurmaktadır. Bu misal ile Kur'-ân'ın büyüklüğü vurgulanmaktadır.
22-24: Kur'ân böyle büyük bir sözdür, çünkü ğaybi ve şehâdeti bilen, Rahman, Rahîm, kendisinden başka tanrı olmayan, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, 'Azîz, Cebbar, Mütekebbir, Halik, Bari', Musavvir, en güzel isimlerin sahibi, göklerde ve yerde bulunan, varlıkların kendisini tesbîh ettiği, sânının ululuğunu andığı 'Azîz ve Hakîm Allah tarafından indirilmiştir, O'nun vahyidir. Bu yüce isim ve sıfatların sahibi olan Allah'ın vahyi elbette dağların dahi heybetinden çatlayacağı kadar uludur.
"Kur'ân-ı Mecîd, kalb-i Muhammedi üzerine öyle bir surette indi ki bilfarz büyük bir dağ üzerine indirilmiş, dağa öyle bir şuur verilmiş olsaydı, semâya doğru baş kaldırmakta bulunan o ulu dağ, bütün kasvetine rağmen haşyetullâh şuuru altında her türlü serkeşliği atarak çatlayıncaya kadar o emr-i İlâhîye serfürû eder, bu derece müteessir olurdu"[9128]
Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetine serpiştirilmiş bulunan Allah'ın en güzel isimlerinden bir grup, bu âyetlerde topluca anılmaktadır. Burada anılan isimlerin anlamları şöyledir:
1) Âlimu'l-ğaybi ve'ş-şehâdeh: öayb, gözden gizli, görünmeyen, yahut beş duyu ile algılanmayan varlıklar âlemi; şehâdet de görülen, yahut beş duyu ile algılanan varlıklar âlemidir. Allah, görülen, görülmeyen herşeyi bilir. O'nun için ğayb yoktur. Ğayb yaratıklar içindir.
2, 3) Rahman, Rahîm: Rhm kökünden abartma bildiren isim-sıfatlardır. İkisi de çok merhametli demektir. Ancak Rahmân'daki rahmet, Rahîmdekinden fazladır. Allah Rahmanlığı sebebiyle kâinatı yaratmıştır. Rahmân'daki geniş rahmet, kâinatın yaratılmasına sebebolmuştur. Kâinat, o rahmetin tecellisidir. Varlıklar hayat ve rızıklarını o rahmetten alırlar. Rahîm'de ise rahmetle beraber adalet de vardır. Rahîm sıfatı dolayısiyle Allah, herkese, merhametiyle birlikte lâyığını verir. Bundan dolayı Rahman sıfatının dünyâda, Rahîm sıfatının âhirette tecellî edeceğini söyleyenler vardır. Çünkü tam adaletin tecellî edeceği yer âhirettir.
4, 5) Allah'tan başka Tanrı yoktur: O meliktir, pâdişâhtır. Bütün eşyanın sahibi, yetiştiricisi, yöneticisi O'dur.
6) Kuddûs'tur: Her türlü eksikliklerden uzaktır, temizdir.
7) Selâm 'dır: Kullarına zulmetmekten, kusurlardan münezzehtir.
8) Mü'min'dir: Yaratıklarına güvenlik verir, dostlarını azâbdan emîn kılar, yahut peygamberlerinin elinde mu'cizeler yaratarak onları doğrular.
9) Müheymin'dh: Herşeyi kollayıp gözetir, görür, korur. Hiçbir şey O'-ndan gizli kalmaz.
10) 'Azîz'dir: Eşsiz, dâima galip ve kudretiyle herşeyi ezendir.
11) Cebbâr'dır. Cebr kökünden mübalâğalı ismi fail olan bu ismin, iki anlamı vardır: Birincisi cebr, esasen kırığı yerine getirip sıkı sarmak, eksiği onarıp tamamlamak demektir. Bu anlamda Cebbar ismi, halkın eksikliklerini tamamlayan, ihtiyaçlarını karşılayan, işlerini düzelten kudretli, hakîm demektir. Yüce Allah dertlere derman veren, kırılanları onaran, yoksulları zengin eden, perişanlıkları düzelten büyük zâttır. İkincisi: İcbar etmek, dilediğini zorla yaptırmak anlamıdır. Cebbar çok güçlü, zorlu, yaratıkları irâdesine mecbur eden, hükmüne ve gücüne karşı konulamayan, çok ulu demektir.
12) Mütekebbir'dir: Çok büyüktür, uludur, gerçek ululuk yalnız O'na mahsustur. Büyüklük yaratıkların hakkı değildir. Çünkü onların kendilerinde büyüklük yoktur. Tersine hakaret, zillet, meskenet, ihtiyâç vardır. Zaman olur, bir sinek, bir mikrop bir Nemrud'un işini bitirmeğe yeter. Birçok ihtiyaçtan kendisini kurtaramayan fânilerin büyüklük taslamağa haklan yoktur. Bundan dolayı yaratıklar hakkında tekebbür (büyüklük gösterme) kötüdür. Tekebbür yaratıcıya mahsustur. Bunun içindir ki bir kudsî hadiste: "Azamet örtüm, ululuk ridâmdır. Bunlardan birinde benimle çekişeni (bana ortak olmağa kalkanı) cezalandırırım" buyurulmuştur'.[9129]
13) Hâlik'tir. Halik iki anlama gelir: Biri takdir etmek, yani eşyanın bütün ayrıntılarıyle miktar ve mertebelerini belirlemektir. İkincisi yok olan şeye varlık vermek, örneği, benzeri olmadan bir şeyi yaratmaktır. Bazan bir şeyden, başka bir şeyi icâdetmek anlamına da kullanılır. Fakat buna daha çok inşâ denilir. Yaratıklara nisbet edilen en yüksek sanatlar gerçekte Allah'ın onlara nasip ve takdir ettiği keşif ve inşâ'dan ibarettir.
Allah, müşriklerin ortak koştukları şeylerden, çocuk, yardımcı sahibi olmaktan, eksik sıfatlardan uzaktır.
14) Bâri'dir. Yoktan var edendir. Yaratıklara beriyye, yaratana da bari' denir. Yahut halik takdîr eden, bari' takdir

[9128] Hak Dini, Kur'ân Dili: 6/4867.
[9129] Müslim, Birr: 136; Ebû Dâvûd, Libâs: 25; İbn Mâce, Zühd: 16; İbn Hanbel, Musned: 2/248, 376.

ettiğini (tasarladığını) yapan, yerine getirendir. Her düşündüğünü yapabilen yalnız Allah'tır.
15) Musavvir'dir: Suret verir, yaratıklarını, istediği biçime sokar, dilediği biçimde yaratır.
En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu tes-bîh eder, O'nun sânının eksik sıfatlardan uzak olduğunu söyler. "O'nu tes-bîh etmeyen, yüceliğini anmayan hiçbir şey yoktur ama siz onların teşbihini anlamazsınız" [9130] O azîzdir, galip ve güçlüdür.
16) Hakîm'dir. Hüküm (buyruk sahibi) ve hikmet (derin bilgi) sahibidir. Herşeyi bilgi ile, yerli yerince ve sağlam yapar. Anlamsız, boş bir iş yapmaz. Her yaptığında hikmet vardır. Kâinat O'nun hükmüne tâbi'dir. Göklerde ve yerde yalnız O'nun hükmü geçerlidir.
Görüldüğü üzre bu âyetlerde Allah'ın on altı isim ve sıfatı bir arada anılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerine serpiştirilmiş bulunan Allah'ın doksan dokuz isim ve sıfatı, Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadiste bir arada sayılmaktadır:
"Allah'ın doksan dokuz adı vardır, yüzden bir eksiktir. Bunları sayan cennete girer. Allah tektir, teki sever. O isimler şunlardır: O öyle Allah'tır ki O'ndan başka Tanrı yoktur. Rahmân'dır, Rahîm'dir, Melik'tir, Kuddûs'tur, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, 'Azîz'dir, Cebbar'dır, Mütekebbir'dir, Hâlik'tir, Bâri'dir, Musavvir'dir, Ğaffâr'dır, Bâsıt'tır, Hâfıd'dır, Râfi'dir, Mu'izz'dir, Muzill'dir, Semî'dir, Basîr'dir, Hdkem'dir, Adl'dir, Lâtiftir, Ha-bîr'dir, Halîm'dir, Azîm'dir, Ğafûr'dur, Şekûr'dur, 'Aliyy'dir, Kebîr'dir, Ha-fîz'dir, Mukît'tir, Hasîb'dir, Celîl'dir, Kerîm'dir, Rakîb'dir, Mucîb'dir, Vâsi'dir, Hakîm'dir, Vedûd'dur, Mecîd'dir, Bâ'is'tir, Şehîd'dîr, Hakk'tır, Vekîl'dir, Ka-viyy'dir, Metîn'dir, Velîy'dir, Hamîd'dir, Muhsî'dir, Mubdi'dir, Mu'îd'dir, Muh-yî'dir, Mumît'tir, Hayy'dir, Kayyûm'dur, Vâcid'dir, Mâcid'dir, Vâhid'dir, Sa-med'dir, Kaadir'dir, Muktedir'dir, Mukaddim'dir, Müehhir'dir, Evvel'dir, Âhir'dir, Zahir'dir, Bâtın'dır, Velîy'dir, Müte'âlî'dir, Berr'dir, Tevvâb'dır, Mun-tekim'dir, 'Afuvv'dür, Rauf'tur, Mâliku'l-Mulk'tür, Celâl ve İkram Sahibidir, Muksıt'tır, Câmi'dir, Ğanîy'dir, Muğnî'dir, Mâni'dir, Dârr'dır, Nâfi'dir, Nûr'dur, Hâdî'dir, Bedî'dir, Bâkî'dir, Vâris'tir, Reşîd'dir, Sabûr'dur, celle celâluh"[9131]
Bu isimlerden, âyetlerde geçenlerin anlamlarını izah ettik. Kur'ân-ı Ke-rîm'de bulunan diğer isimlerin anlamlarını da geçtikleri yerlerde izah etmiştik.
Ayrıca A'râf Sûresinin "En güzel isimler, Allah'ındır. Onlarla O'na duâ ediniz" mealindeki 180 nci âyetinin tefsirinde, bu konuda ayrıntılı açıklama yapmıştık [9132]
Haşr Sûresinin bu son âyetlerinin fazileti hakkında şöyle bir hadîs rivayet edilir: "Her kim sabahleyin (kalkınca) üç kere kovulmuş şeytandan, işiten ve bilen Allah'a sığınırım deyip de Haşr Sûresinin sonundaki üç âyeti okursa Allah ona yetmiş bin meleği görevlendirir. Melekler ona duâ ederler. O kimse o gün ölse şehîd olarak ölür. Bunu akşamleyin de okursa yine o derecede sev âb alır"[9133]
Sûre, göklerde ve yerde bulunanların Allah'ı tesbîh ettiğini bildiren âyetle başlamıştı. Yine göklerde ve yerde bulunan herşeyin Allah'ı tesbîh ettiğini vurgulayan âyetle sona ermekte, böylece sûrenin sonu, başı ile bütünleşmekte, bu Kur'ân bölümünün de asıl konusu tevhîd, Allah'ın birlik ve ululuğu olmakta, Kur'ân'in bu meseleyi anlatıp gönüllere yerleştirmek için indirildiği îmâ edilmektedir.

Haşr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Göklerde ve yerde bulunan herşey Allah'ı tesbîh etmektedir (1).
2. Allah, Elçisini inciten Nadîr oğlu yahûdî kabilesinin kalbine korku düşürmüş ve böylece kalelerini, topraklarını bırakıp gitmelerini sağlamıştır. Ama böyle çıkıp gitmeleri, kendilerinin hayrına olmuştur. Zira gitmeselerdi dünyâda öldürülür, âhirette cehenneme atılırlardı.
3. Müslümanların, Nadîr oğulları yurdunu ele geçirmeleri, Allah'ın yardımı sayesinde olmuştur. Allah'ın dilediği iş, kolaylıkla olur (2-5).
4. Savaşsız ele geçirilen ganimet malları, Peyğamber'in yönetimindedir. Peygamber bunları müslüman yoksul göçmenlere, kendi müslüman akrabasına, yetimlere, yolda kalmışlara uygun biçimde dağıtır (7).
5. Servet ve refah, sadece zenginlere özgü olmamalı, toplumun her kesimine dağılmalıdır. Âyetin tefsirine bakınız.
6. Peyğamber(s.a.v.)in sahâbîleri üç gruba ayrılır: 1) İlk muhacirler, 2) İlk en-sâr, 3) Onlardan sonra özellikle Mekke'nin fethinden sonra müslüman olanlar(8-10).
7. Gerçek îmân, insana inanan kardeşinin ihtiyâcını, kendi ihtiyâcından önce düşündürecek bir olgunluk kazandırır. Mü'min, kardeşine verilen bağışı, mevkii, nimeti kıskanmaz: "Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, îmâna sarılanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen(gammet)lerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyâç (eğilim) duymazlar. Kendilerinin ihtiyâçları olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar başarıya erenlerdir" (9).
8. Cimrilik, başarısızlığa götürür. Cimrilikten korunanlar, felaha ererler (9).
9. Allah korkusu herşeyin üstünde olmalı, yalnız, Allah'tan korkmalıdır (13).

[9130] İsrâ Sûresi: 44.
[9131] Tirmizî, Daavât: 83.
[9132] Bkz. C.3, s. 2.
[9133] İbn Hanbel, Musned: 5/26; İbn Kesîr, Tefsir: 4/345.

10. Nifak îmânla bağdaşmaz; mü'min merd, sözünün eri olur.
11. Mü'min haksıza arka çıkmaz, haklıya verdiği sözde durur (11-12).
12. Mü'minler dayanışma içinde olurlar. Birbirlerini sever, birbirlerine destek verirler. Allah'a gereğince bağlı olmayanların birbirlerine sevgileri görünürdedir. Dar anlarda bunlar dağılırlar: "Sen onları toplu sanırsın, ama onların kalbleri dağınıktır "(14).
13. Şeytân insanı ayartır, Hak yoldan çıkarır, sonra da insanın Allah'a baş kaldırmasından Allah'a sığınır, dar zamanda onu yalnız bırakır: "(Onların durumu), tıpkı şeytânın durumuna benzer ki insana 'İnkâr et' dedi. (İnsan) inkâr e-dince: 'Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım!' dedi" (\6).
14. Kişi, bir gün, yaptığı işlerin, karşısına çıkacağını düşünerek güzel işler yapmalıdır.
15. Dünyâda Allah'ı unutanları, Allah da âhirette unutur, yani azapta bırakır (19).
16. Hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz (18).
17. Cehennemlikler ile cennetlikler (kötülerle iyiler) bir olmaz. Allah, kötüleri iyilerle bir tutmaz. Ancak iyiler kurtuluş ve başarıya ererler (20).
18. Bu Kur'ân, öyle yüce bir sözdür ki dağa inse dağ dahi saygıdan çatlar (21).
19. En güzel isimler Allah'a aittir. Allah'ın güzel isimlerinden birkaçı, sûrenin sonunda toplu olarak anılmıştır (22-24).

HAŞR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9134]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9135] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9136]
'Ayn'ın dammıyle:
'Ayn'ın sükûnuyla:
İbn 'Âmir, Kisâ'î, Ebû Ca'fer, Ya'kûb. Ötekiler[9137]
Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı:
Tahrîb kökünden:
İhrâb kökünden:
Hemze ile, uzatımlı: Elif ile, tabiî med: İdğâm ile: İdğâmsız:
Okuyanlar:
Sülemî, Hasan, Nasr ibn Âsim, Ebû'l-Âliye, Katâ-de ve Ebû 'Amr [9138]. Ötekiler [9139] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9140]Çoğunluk. Übeyy ve Hasan [9141] Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve Talha ibn Musarrif[9142] Çoğunluk. İbn Mes'ûd.[9143] Çoğunluk.
İbn Musarrif[9144] Çoğunluk. Rebî' ibn Huseym ve Ebû Miclez [9145]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar: Çoğunluk.
7		Parantez içindekinin ilâvesiyle:	İbn Mes'ûd ve

[9134] el-Mesâhif: 99.
[9135] Aynı.
[9136] Aynı.
[9137] el-Budûr: 315.
[9138] Ebû 'Amr şöyle diyor: "Tahrîb kökünden olanı seçtim. Çünkü İhrâb, bir yeri, sâkinsiz, harâb bırakmaktır. Oysa Nadîr oğulları evlerini terk ederek harâbetmediler, kendi elleriyle yıkarak harâbettiler" (Kurtubî: 18/4).
[9139] Taberî, çoğunluk kırâeti olan sakin râ ile olanın daha doğru olduğunu söylemektedir (28/30).
[9140] el-Mesâhif: 100.
[9141] el-Mesâhif: 170.
[9142] el-Mesâhif: 100, 265.
[9143] el-Mesâhif: 100.
[9144] Bazıları onun, İbn Mes'ûd gibi okuduğunu; Rebî' ibn Huseym ve Zeyd ibn 'Alî'nin de öyle okuduklarını söylemişlerdir (el-Mesâhif: 265, 307).
[9145] el-Mesâhif: 307.

Zeyd ibn Sabit[9146].

ile, müennes kipi,

meftûh dâl ile devlet

merfû': Sülemî. Ebû

Hayve.
Fi'l müennes, madmûm dâl ile, dûlet merfû': Ebû Ca'fer, A'rec,
Hişâm.
Fi'l müzekker, devlet, haber olarak mansûb [9147] Ötekiler. Fi'l müennes, devlet mansûb: İbn
Mes'ûd ve
Talha[9148]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [9149]
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Talha, Ebû Miclez ve İbn Huseym [9150]'. Çoğunluk.
İbn Mes'ûd.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd ve
A'meş[9151] Meftûh ğayn ve z ile: Talha ve İbn
Huseym [9152] Meksûr cîm, dâl'dan
sonra elif ile, tekil: Mücâhid, İbn Mu-
haysın, İbn Kesîr,
Ebû 'Arar. - . Madmûm cîm ve dâl ile,
elifsiz, çoğul: Ötekiler [9153]
Âyet No.
14
Kelime:
Kırâet farkı:
Sîn'in fethiyle:
Sîn'in kesriyle:
İdğâm ile:
Hemze ile:
Yâ'nın fethiyle:
Okuyanlar:
İbn 'Âmir, Âsim,
Hamza ve Ebû
Ca'fer.
Ötekiler[9154]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [9155]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[9156]
Ebû Ca'fer'den

[9146] el-Mesâhif: 100, 225.
[9147] in ismi, fey'e giden zamirdir.
[9148] el-Mesâhif: 100, 265, 307; Tebsırah: 697: Kurtubî: 17/16: el-Bahr: 8/245; en-Nesr: 2/386.
luk kırâetinden başka şekli caiz görmemektedir (Câmi'u'l-beyân: 28/39).
[9149] el-Mesâhif: 100.
[9150] el-Mesâhif: 265, 307.
[9151] el-Mesâhif: 100, 170, 327.
[9152] el-Mesâhif: 265, 307. İbn Ebî Dâvûd, Talha ve İbn Huseym'in kırâetlerinin, Übeyy ve İbn Mes'ûd'un kırâeti gibi olduğunu söylemektedir.
Oysa onların kırâeti meksûr ğayn ve r ile (dir. Yahut naşir yanlış tesbit etmiştir.
[9153] el-Mesâhif: 283; Tebsırah: 698; en-Neşr: 2/386.
[9154] el-Budûr: 54.
[9155] el-Mesâhif: 100.
[9156] Aynı. İbn Mes'ûd'un yahut okuduğu da rivayet edilmiştir.

rivayet.
Ötekiler ve Ebû
Ca'fer'den başka
rivayet.
Nâfi', İbn Kesîr,
Ebû 'Amr.
Ayet No.
17
Kelime:
18
Kırâet farkı:
Yâ'mn sükûnuyla:
Nasb ile:
Ref ile:
Y ile mansûb: ilif Elif ile merfû':
Lâm sakin, emir: 3 Lâm meksûr, fi'l mansûb:
Okuyanlar:
ötekiler[9157]. Çoğunluk, îbn Mes'ûd, Hasan, 'Amr ibn 'Ubeyd[9158] Çoğunluk. A'meş ve İbn Ebî •Able[9159] tbn Mes'ûd [9160] Çoğunluk.
Ebû Hayve, Yahya ibn el-Hâris ve Hasan[9161]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9162]. Çoğunluk.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
T'nin sâd'a idğâmı:
23
Meksûr mîm ile: Meftûh mîm ile:
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd. Çoğunluk[9163], tbn Mes'ûd ve Talha ibn Musarrif[9164]. Çoğunluk. Übeyy ve Ebû Ca'fer Muham-med ibn 'Alî ibn el-Hüseyn (r.a.)[9165]

60/111 MÜMTEHİNE SÛRESİ..... 1908
Tefsîr: 1908
Tefsîr: 1910
Tefsîr: 1912
Tefsir: 1914
Tefsir: 1918
Mümtehine Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:..... 1918
MÜMTEHİNE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1919

[9157] en-Neşr: 2/386.
[9158] el-Mesâhif: 100; el-Bahr: 8/100.
[9159] el-Bahr: 8/250.
[9160] el-Mesâhif: 100.
[9161] el-Bahr: 8/250.
[9162] el-Mesâhif: 100.
[9163] el-Mesâhif: 100.
[9164] el-Mesâhif: 100, 265; el-Bahr: 8/251.
[9165] el-Mesâhif: 170. Ebû Hâtim'e göre bu kırâet caiz değildir. Çünkü böyle olsaydı, olması lâzım gelirdi. Fakat harf-i cersiz, mutlak vaziyette olan mü'men, korkup da güvene kavuşturulan kimse demektir (el-Bahr: 8/251).

60/111 MÜMTEHİNE SÛRESİ

İsm-i fâ'il kipiyle mümtehine: İmtihan eden kadın, ism-i mef ûl kipiyle mümtehane: imtihan edilen kadın anlamına gelir. Hudeybiye Barış Andlaş-ma^ı hükümlerine göre Kureyşten, müslümanların yanma kaçanlar olursa bunların Kureyşe geri verilmeleri gerekir idi. Onuncu âyette Kureyşten kaçıp gelen kadınların imtihan edilmeleri, inanmış iseler geri verilmemeleri emredil-diğinden sûreye b.. ad verilmiştir. Sûrenin genel teması, "Allah için sevme ve Allah için kızma" çevresinde toplanır. Mü'minlerin, yakınları dahi olsa, kâfirleri kendilerine sırdaş yapmalarının doğru olmayacağı, kâfirlerin akrabalığının, âhirette bir işe yaramayacağı, peygamberlerin atası olan îbrâhîm'-in bu konuda örnek alınması, zira onun, Allah düşmanı olduğu anlaşılan ba-basından uzak durduğu; müslümanlara saldırmayan kimselerle dost olmakta bir sakınca bulunmadığı; müslümanlarla savaşan, onları yurtlarından çıkarmış olan kâfirlerin dost tutulamayacağı anlatılır. Kureyşten kaçıp gelen kadınların imtihan edilip, gerçekten inanmış iseler Kureyşe geri verilmemeleri ve Peyğamber(s.a.v.)e, bey'at için gelen kadınların bey'atlerini kabul etmesi emredilir. Âhirete inanmayanların dost tutulmamaları vurgulanarak sûre bitirilir.

Muhammed 'İzzet Derveze, sûrenin iniş tarihi hakkında şöyle diyor: "Bizim dayandığımız mushaf ve iniş sırası hakkındaki rivayetler, bu sûrenin, Ah-zâb Sûresinden sonra ve Hudeybiye Barışı olaylarına işaret eden Fetih Sûresinden birkaç sûre önce indiğini söyler. Oysa sûrenin içeriği, bunun Hudeybiye Barışından sonra, Mekke'nin Fethi arefesinde indiğini gösterir. Çünkü sûrenin ilk âyetleri, Mekke'nin Fethi arefesinde vukubulmuş olan düşmana haber sızdırma olayına işaret etmektedir. Demek ki sûre, bu haber sızdırma olayından sonra inmiştir. Buna göre sûrenin, Hudeybiye Barışından iki yıl sonra vukubukn Mekke'nin Fethi arefesinde indiği ortaya çıkar. Bundan dolayı biz bu sûreyi, Fetih ve Mâide Sûrelerinden sonraya koyduk. Çünkü Mâi-de Sûresinin ilk bölümü de Fetih Sûresinin ardından inmiştir" [9166] Sûre, 13 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 60 ncı, iniş sırasına göre 111 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr ettikleri, Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Elçi'yi ve sizi (yurdunuzdan) çıkardıkları halde siz onlara sevgi iletiyorsunuz. Benim yolumda savaşmak ve benim rızâmı kazanmak için (yurdunuzdan) çıktığınız halde içinizde onlara sevgi (mi) gizliyorsunuz? Oysa ben sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz herşeyi bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur. 2- Onlar sizi ele geçirse-ler, size düşman olurlar; size ellerini, dillerini kötülükle uzatırlar ve inkâr etmenizi isterler. 3- Kıyamet günü akrabanız ve çocuklarınız size fayda vermez, (Allah) aranızı ayırır. Allah yaptıklarınızı görmektedir. 4- İbrahim'de ve onunla beraber bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır: Onlar kavimlerine: "Biz sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız. S/z(in tapıklarım)?/ tanımıyoruz. Siz, bir tek A ilah 'a inanıncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir" demişlerdi. Yalnız İbrahim'in, babasına: "Senin için mağfiret dileyeceğim, fakat Allah'tan gelecek bir şeyi senden savmam" demesi, hâriç, (babasiyle ilişkisi sadece bu sözüdür. Ve onlar demişlerdi ki): "Rabbimiz, sana dayandık, sana yöneldik. Dönüş sanadır". 5- "Rabbimiz, bizi inkâr edenler için bir sınav yapma (onları bize saldırtarak bizimle deneme, bizi onların baskı ve işkencesiyle deneme), bizi bağışla. Rabbimiz, yegâne gaalip ve hikmet sahibi ancak sensin, sen!" 6- Andolsun, onlarda sizin için, Allah'ı ve Son Günü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse Allah zengindir, övgüye lâyiktir.

Tefsîr:

1-5 nci âyetlerde mü'minlere hitaben hem Allah'ın, hem de kendilerinin düşmanı olan, Allah'tan gelen gerçeği inkâr edip, Elçi'yi ve mü'minleri, Allah'a inandıklarından dolayı yurtlarından çıkarmış bulunan insanları dost tut-mamaları, onlara sevgi beslememeleri; şayet onlar mü'minlere galip gelseler, yaman düşman kesilip elleriyle, dilleriyle mü'minlere zulmedecekleri ve onların inkâr etmelerini isteyecekleri; âhirette akrabanın veya çoluk çocuğun bir yararı olmayacağı; yapılan her işi Allah'ın gördüğü belirtilmekte; Allah uğ runda kavim ve kabilesini terk etmiş olan İbrâhîm ailesinin örnek alınması emredilmektedir. Çünkü onlar inkarcılardan uzak durmuşlar ve yalnız Allah'a inanıncaya dek onları sevmeyeceklerini söylemişlerdi. İbrâhîm ve kendisine inananlar hep Allah'a dayanmış, O'na yönelmiş, Allah'a niyaz ederek kendilerini kâfirlere fitne yapmamasını, yani kâfirleri kendilerine musallat ederek kendilerini zorla dinlerinden çevirmelerine fırsat vermemesini, kâfirler vasıtasiyle kendilerine-azâbetmemesini dilemişlerdi.

6 ncı âyette de mü'minlere, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman insanlara, İbrâhîm ailesinde uyulacak örnek bulunduğu vurgulanmakta; bundan yüz çevirenlere gelince Allah'ın zengin ve övülmüş olduğu, yüz çevirenlerin itaat ve övgüsüne muhtaç bulunmadığı belirtilmektedir.

Bu âyetler şu münâsebetle inmiştir: Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Mekke'nin fethine hazırlanıyor, fakat Hayber'e gideceğini söylüyor, niyetini gizli tutuyordu. Yalnız bazı yakın sahâbilerine niyetini söylemişti ki bunlar arasında Hâ-tıb ibn Ebî Belte'a da vardı. Hâtıb, Mekkelilere, Allah'ın Elçisinin, Mekke'ye saldırmak için hazırlanmakta

[9166] et-Tefsîru'1-hadîs: 12/5.

olduğunu bildiren bir mektup yazdı ve bunu Mekke'ye giden bir kadınla gönderdi. Hz. 'Alî şöyle anlatıyor: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), beni, Zübeyr'i ve Mikdat'ı gönderdi:
— Ravdatu Hâh'a varıncaya dek yürüyünüz, orada yolcu bir kadına rastlayacaksınız, onda bir mektup vardır, onu ondan alıp bana getiriniz, dedi.
Yola çıktık, Ravda'ya varınca yolcu kadını gördük:
— Mektubu çıkar! dedik.
— Bende mektup yok, dedi.
— Ya mektubu çıkarırsın, ya da seni soyar, çırılçıplak ederiz, dedik.
Kadının, saç örüklerinin arasından çıkardığı mektubu Allah'ın Elçisine getirdik. Bir de ne görelim? Hâtıb ibn Ebî Belte'a'dan Mekke'deki bazı müş-iklere yazılmış olan mektup, Allah Elçisinin yapmakta olduğu bazı şeyleri, tekke müşriklerine haber veriyor. Peygamber (s.a.v.) Hâtıb'a:
— Bu nedir Hâtıb? dedi. Hâtıb:
— Ey Allah'ın Elçisi, benim hakkımda acele karar verme, ben Kureyşe yamanmış bir adamım, Kureyşten değilim. Senin yanında bulunan muhacirlerin, Mekke'de akrabası var. Onlar, yakınları vasıtasiyle Mekke'deki ailelerini ve mallarını koruyorlar. Benim Kureyş ile bir soy bağım bulunmadığı için ben de bu suretle yakınlarımı koruyacak bir el (dost) edinmek istedim. Bunu küfürden veya dinimden dönmekten dolayı yapmadım, (ben samimi bir müs-lümanım) dedi. Peygamber (s.a.v.):
— Hâtıb bize doğru söyledi, dedi. Ömer:
— Bırak beni yâ Resûlâllâh şu münafığın boynunu vurayım, dedi. Peygamber (s.a.v.):
— O Bedir'e katıldı. Belki Allah Bedir ehline bakmış da: "Dilediğinizi yapınız, ben sizi bağışladım!" demiştir, buyurdu.
İşte: "Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin..." âyeti bu münâsebetle inmiştir .[9167]
Hâtıb ibn Ebî Belte'a'nın mektubunu götüren kadın, Hâşim oğullarının mevlâsı olup Sâre adını taşıyordu. Mekke'den Medine'ye gelmişti. Peygamber (selâm üzerine olsun), ona müslüman olup hicret mi ettiğini, yoksa başka bir amaçla mı geldiğini sormuş, kadın:
— Bedir günü efendilerimiz ölüp gittiler, çok ihtiyaç içine düştüm, demişti.
Peyğamber(s.a.v.)in teşvikiyle Muttalib oğulları ona yiyecek, içecek ve giyecek verdiler. Hâtıb da kadına on dinar ve bir hırka vererek bu mektubu götürmesini söylemiş, kadın da mektubu alıp yola çıkmış, fakat Allah, Elçisini duruma muttali kılmış ve Allah'ın Elçisi, Alî'yi ve arkadaşlarını gönderip kadını yakalatmıştır. Son derece güç duruma düşen Hâtıb:
— Benim Mekke'de ailem ve malım var. Böylece Mekkelilere yakın görünüp ailemi ve malımı korumak istedim. Biliyordum ki Allah, nasıl olsa hışmını onlara indirecektir, demiş ve Allah'ın Eçlisi Hâtıb'ı affetmiştir [9168]
Çeşitli yollarla gelen bu rivayetler doğrudur. Fakat âyette yalnız bir kişiye değil, çokluğa hitâbedilmektedir. Bundan dolayı, Mekkelilerle gizli dostluklarını sürdürmek isteyen, Hâtıb'dan başka kimselerin de bulunduğu ihtimâl dahilindedir. Allah düşmanlarının dost tutulmaması hakkındaki sert üslûp ve çeşitli sûrelerde baba, oğul, kardeş ve akraba da olsalar kâfirlere sevgi beslemenin yasaklanması; mü'minler içinde hâlâ Mekke'deki müşrik arabasını düşünen ve onlara sevgi besleyen insanlar bulunduğunu gösterir. Meselâ: "Ey inananlar, eğer îmâna karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi velîler edinmeyin. Sizden kim onları velî tanırsa işte zâlimler onlardır. De ki: 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticâretiniz), hoşlandığınız meskenler, size Allah'tan, Elçisinden ve O'nun yolunda cihâ-detmekten daha sevgili ise o halde Allah emrini getirinceye kadar gözetleyin (başınıza gelecekleri göreceksiniz)/ Allah yoldan çıkmkış topluluğu doğru yola iletmez [9169]' âyetleri, bazı muhacirlerin, Mekke'deki akrabalarından ayrılmalarına, kabileleri olan Kureyş ile aralarına düşmanlık girmesine üzülen ve Mekke'deki akrabalarının yararlarını düşünen insanların bulunduğunu kanıtlar. Genellikle rivayetler, Hâtıb'ın, Mekke'nin fethi hazırlığım haber vermek üzere mektup yazdığını söyler. Fakat bu olayın, Bedir'den iki yıl sonra Peyğamber(s.a.v.)in, Mekke'ye doğru asker göndermesi olayı olduğunu söyleyen rivayet de vardır. Bir başka rivayete göre de Hâtıb, Peyğamber'in Hudeybiye barışına yol açan ömre seferini haber vermek üzere mektup yazmıştır. Ancak sûrenin ikinci bölümü, yani Mekke'den göç eden kadınların imtihan edilmelerini, mü'min iseler müşriklere geri verilmemelerini emreden âyetler, bu sûrenin, Hudeybiye Barışından sonra indiğini gösterir. Bu da asıl çoğunluk tarafından anlatılan rivayetin doğruluğunu pekiştirir. Herhalde ikinci ve üçüncü rivayetler, sûre tertib edenleri yanıltarak onların, bu sûreyi, Ahzâb Sûresinden sonraya koymalarına neden olmuştur [9170]
4 ncü âyette yüce Allah, müslümanlara, Allah uğrunda kâfir kavim ve kabilesinden ayrılan ve onlara karşı yüreklerinde sevgi beslemeyen Hz. İb-râhîm ile beraberindekileri örnek almalarını bildirmektedir. Onlar: "Bizsizden ve Allah'tan başka topuklarınızdan uzağız, sizi tanımıyoruz. Yalnız Allah'a inanıncaya kadar sizinle

[9167] Buhârî, Meğâzî: 9, Tefsîr, Sûre: 60; Müslim, Fedâilu's-sahâbe: 161; Ebû Dâvûd, Cihâd: 98; Tirmizî, Tefsîr: 60; Dârimî, Rikâk: 48; İbn Hanbel, Musned: 1/80; Taberî, Câmi'u'l-beyân: 28/59-60.
[9168] Mefâtîhu'1-ğayb: 29/296-297.
[9169] Tevbe Sûresi: 23-24.
[9170] et-Tefsîru'1-hadîs: 12/9-10.

bizim aramızda düşmanlık ve nefret belirmiştir" demişlerdi. İşte onların bu davranışları ve sözleri müslümanlara örnektir. "Yalnız İbrahim'in, babasına, ' Ben senin için Allah'tan mağfiret dileyeceğim' demesi örnek değildir". O, çok şefkatli İbrahim'in, babasının inanmasını umarak söylediği bir sözdü. Söz verdiği için babasına mağfiret dilemiş: "Ya Rabbi, sapıklardan olan babamı bağışla! "[9171] demişti. Fakat babasının bir Allah düşmanı olduğu ortaya çıkınca ondan uzaklaşmıştı.
Müfessirler, "Yalnız İbrahim'in, babasına 'senin için mağfiret dileyeceğim' demesi hâriç" cümlesinin nehy mânâsı taşıdığını, yani burada müslümanla-ra, İbrahim'in bu yaptığını örnek almamaları emredildiğini söylerler. İbn Ku-teybe ise burada İbrahim'in her konuda kavim ve kabilesine düşman olduğu, onları terk ettiği, yalnız babasına "Senin için mağfiret dileyeceğim" dediği, bunun dışında onlardan tamamen ayrıldığı anlatılmaktadır" diyor ki sözün akışından anlaşılan da budur. Yoksa burada ölmüş akrabaya istiğfar yasaklanmamıştır. Âyetin amacı, onlara istiğfarı menetmek değil, sağ olan inkarcı akrabaya sevgi besleyip onlara sır vermeyi yasaklamaktır.
Âyette İbrahim'in yumuşak yürekliliği, şefkat ve merhameti dile getirilmektedir. Eğer bunda kesin nehiy anlamı olsaydı, bu sûrenin inişinden sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.) ve bazı mü'minler, ölmüş olan müşrik akrabaları için istiğfar etmezlerdi. Çünkü bu sûreden sonra inen Tevbe Süresindeki: "Akraba bile olsalar, cehennemin halkı oldukları belli olduktan sonra, Allah'a ortak koşanlar için mağfiret dilemek, ne Peygamber'in, ne de inananların yapacağı bir iş değildir. İbrahim'in babasına mağfiret dilemesi, sadece ona yaptığı bir vaadden ötürü idi. Fakat onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzak durdu. Gerçekten İbrahim çok içli ve yumuşak huylu idi" [9172] âyetleri, yakınları için Allah'tan mağfiret dileyen Peyğamber'i ve mü'-minleri muaheze etmektedir. Herhalde onlar, babasına: "Selâm sana, senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim, çünkü O bana çok lûtufkârdır!" [9173] demiş olan İbrahim'i örnek alarak yakınları için istiğfar etmişler, yüce Allah da Tevbe Sûresinin 114 ncü âyetinde İbrahim'in, verdiği bir sözden ötürü babası için istiğfar ettiğini, ama onun bir Allah düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştığını bildirmiştir. Tevbe Sûresinin 113-114 ncü âyetleri, gerek Peyğamber'e, gerek mü'minlere, müşrikler için istiğfar etmemelerini ve bu konuda İbrahim'in istiğfarını örnek almamalarını buyurmaktadır.
5 nci âyetteki: "cümlesinde iki anlam muhtemeldir: Birincisine göre bu cümlenin anlamı: "Rabbimiz, onlara, bize saldırıp bizi dayanamayacağımız işkencelerle dinimizden döndürmelerine fırsat verme; bizi onların eline düşürüp azaba sokma!" demektir. İkincisine göre mânâ şöyledir: "Rabbimiz, onlar vasıtasiyle veya kendi katından bize azâb edip bizi sıkıntılara, belâlara sokup düşmanlara: 'Eğer bunlar doğru yolda olsalardı bu sıkıntılara, belâlara uğramazlardı' dedirtme, bizim vasıtamızla onları sınama, bizi onları sınama vasıtası yapma". Fakat birinci mânâ daha doğrudur. Çünkü ikinci ihtimâle göre mü'minler, kâfirlerin lehine duâ etmiş olurlar. Oysa onların kasdı kâfirlere duâ etmek değil, kendileri için duâ etmektir.
7- Belki de Allah, sizinle, onlardan düşman olduklarınız arasına bir sevgi koyar. Allah kaadirdir; Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. 8- Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever. 9- Allah sizi, ancak din hakkında sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dosı olursa işte zâlimler onlardır.

Tefsîr:

7 nci âyette yüce Allah, mü'minlerle, düşmanları olan müşrik yakınları arasına, bir gün gerçek bir sevgi koyacağını, mevcut düşmanlığı bir gün dostluğa çevireceğini, kendisinin herşeye kadir, bağışlayıcı ve merhametli olduğunu bildirmektedir.
Allah'ın va'dettiği bu sevgi devri, Mekke'nin fethi ile başlamış, müslü-manların can düşmanı olan Mekke müşrikleri, müslüman olarak onlarla kardeş olmuşlar, düşmanlıklar dostluğa, ayrılıklar birliğe çevrilmiştir. 'Asâ Allah'tan bir söz verme ifadesidir. Allah'ın verdiği bu söz, sûrenin inişinden çok zaman geçmeden vukubulan Mekke'nin fethi ile gerçekleşmiştir. Allah kaadirdir, herşeyi yapabilir. Düşmanlıkları dostluklara, kin ve nefretleri sevgi ve kardeşlik duygularına çevirebilir. O'nun mağfireti sonsuzdur. O, kendisine yönelenleri bağışlar, daha önceki kötü davranışları affeder. Gerçekten öyle olmuştur. Bundan dolayı hadiste:
"Sevdiğini ölçülitsev, bir gün düşmanın olabilir; sevmediğine de ölçülü buğzet, bir gün dostun olabilir![9174] denilmiştir.
Mukâtil ibn Hayyân'a göre bu âyette işaret edilen sevgi, Ebu Süfyân'ın kızı Ümmü Habibe'nin, Peygamber (s.a.v.) ile evlenmesiyle, Ebû Süfyân ile Peygamber arasında kurulan sevgidir ki İbn Kesîr'in de işaret ettiği üzre [9175] bu görüş doğru değildir. Çünkü bu âyet indiği zaman Ebû Süfyân müşriklerin lideri idi.> Kızı Ümmü Habibe ise, babasının zulmünden dinini korumak için kocasiyle birlikte Habeşistan'a hicret etmiş, orada kocası ölmüş,

[9171] Şu'arâ Sûresi: 86.
[9172] Tevbe Sûresi: 113-114.
[9173] Meryem Sûresi: 47.
[9174] Tirmizî, Birr: 60.
[9175] Tefsîr: 4/350.

dönüşünde Peygamber (s.a.v.) ile evlenmiştir. Âyetin Ebû Süfyân ile bir ilgisi yoktur. Âyette genellikle bütün müşriklerin yakında müslüman olacaklarına ve müslüman-larla onlar arasındaki buzların eriyeceğine, kardeşlik devri başlayacağına işaret edilmektedir.

8-9 ncu âyetlerde yüce Allah, mü'minleri, kendileriyle savaşmayan, kendilerini yurtlarından çıkarmamış olan kimselere karşı iyilik etmekten, onlara karşı ölçülü davranmaktan menetmediğini, bilâkis onlara karşı âdil, ölçülü davrananları sevdiğini; ancak kendileriyle savaşmış olan ve kendilerini yurtlarından çıkaranlara yardım etmiş bulunanlara dostluk beslemelerini menet-tiğini; onlarla dost olanların haksız ve Allah'ın yolundan sapmış olacaklarını buyuruyor.

İbn 'Abbâs'tan rivayet edildiğine göre 8 nci âyet, Huzâ'a kabilesi hakkındadır. Bunlar Peygamber (s.a.v.) ile, müslümanlara saldırmamak ve müs-lümanlara karşı başkalanna yardım etmemek üzre andlaşma yapmışlardı. Yüce Allah, bu âyetle o kimselere iyi ve güzel davranılmasına müsaade etti. Çoğunluk da İbn Abbâs'ın dediği gibi âyetin, Huzâ'a kabilesi hakkında olduğu görüşündedir. Mücâhid'e göre âyet, Mekke'de bulunan hicret etmemiş müs-lümanlar hakkındadır. Kimine göre de kadınlar ve çocuklar hakkındadır. Fakat kanâatimize göre âyet geneldir. Müslümanlara saldırmayan herkes, her topluluk âyetin kapsamına girer.

Hz. Ebubekir'in kızı Esmâ'dan rivayet edilen habere göre de bu âyet, kendisi ve müşrik annesiyle ilgili olarak inmiştir: Hz. Ebubekir, câhiliye devrinde Kuteyle bint 'Abdi'l-'Uzzâ ile evlenmiş, hicretten sonra müslüman ol-mayan bu kadını boşamıştı. Mekke'de kalan bu kadın, Hudeybiye Barışından sonra kızı Esmâ'yı görmek için Medine'ye geldi ve ona hediyeler de getirdi. Esma, Peyğamber(s.a.v.)e gelip müşrik annesiyle görüşüp görüşemeyeceğini sordu:

— Yâ Resûlâllâh, annem benimle görüşmek için gelmiş, onunla görüşeyim mi? dedi. Peygamber (s.a.v.):

— Evet, görüş, dedi. Ve "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez..." âyeti indi[9176]

Her âyetin bir olay üzerine indiğini anlatan bu rivayetlerden, âyetlerin birbirinden ayrı indiği anlaşılır. Oysa âyetler birbirine bağlıdır ve ifadeden de bireysel olaylardan ziyâde toplum ile ilgili olarak indiği anlaşılmaktadır. Müslümanların, kendilerine saldırmayan gayri müslimlerle, kendilerine saldıran düşmana karşı davranış biçimlerini düzenleyen hükümler getirmektedir. Rivayetlerde belirtilen olaylar, sûrenin inişinden önce vukubulmuş ve bu çeşitli olaylara cevab olmak üzere bu âyetler birlikte inmiştir. Sûrenin ta başından beri âyetlerin hitâb üslûbu, bütün âyetlerin aynı anda indiğini gösterir. Hitâbedilenler, Mekke'den hicret etmiş olan muhacirlerdir. Müslümanların, pek yakında düşmanlariyle dost olacaklarım müjdeleyen yedinci âyette: Peyğamber'in, hazırlığını yapmakta olduğu Mekke seferinin başarısına ve Mekke'nin fethiyle düşmanlıkların giderileceğine, kin ve nefret duygularının eriyeceğine işaret vardır. Hiç kuşkusuz bu müjde, müslümanlara, yapılacak seferin sonucu hakkında umut ve güven vermiştir.

Bu âyetler, müslümanlann gayri müslimlerle olan ilişki ve davranışlarını gayet açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Kur'ân saldırmayı, düşman olmayanlara düşmanlık etmeyi yasaklamıştır. Müslümaların düşmanları, sadece kendilerine saldıran, onlara düşmanlık edenlerdir. Dinleri ne olursa olsun, müslümanlara saldırmayan insanlara haksız yere saldırmak yasaktır. Herkes vicdanî kanâatinde serbesttir. Bu, Kur'ân'ın genel prensiplerindendir. Kur'ân daima adaleti emretmiş, haksız yere saldırmayı yasaklamıştır: "Dinde zorlama yoktur" [9177], "Allah haksız yere saldıranları sevmez" [9178], "Allah adaletli davrananları sever" [9179] âyetleri, Kur'ân'ın bu prensiplerini vurgulamaktadır.

Âyetlere göre müslüman olmayan toplumlar başlıca dört gruba ayrılır:

1) Müslümanlara saldıran veya vaktiyle müslümanlara saldırmış, kötülük etmiş, haklarını ellerinden almış ve yaptıklarını telâfi etmediği gibi hâlâ da saldırmaya devam eden düşmanlar.

2) Müslümanların müttefiki olan gayri müslimler.

3) Tarafsız olan gayri müslimler,

4) Savaş sonucunda cizye karşılığında müslümanların egemenliğine tabi olan gayri müslimler.

İşte müslümanlar, bu dört gruptan sadece birinci gruba saldırabilirler. Çünkü bunlara saldırmak adaletin gereğidir, nefsi savunma prensibine uygundur. Gasbedilen hakların alınması için gereklidir. Fakat müslümanlara saldırmayan tarafsız veya müslümanların müttefiki olan gayri müslimlere saldırmak yasaktır, çünkü bu zulümdür. Zulüm ise yasaktır. "Allah zâlimleri sevmez"[9180]

Savaş müslümanlar tarafından başlatılmaz. Ancak düşmanlığı başlatanlara karşı savaşılır. Savaş sonucunda yenilen düşman, ya müslüman olur veya cizye verip kendi dininde kalır.

Genellikle müslümanlar, kendilerine saldırmayanlara saldırmamışlar, onlara güzel davranmışlardır. Peygamber (s.a.v.) böyle yaptığı gibi kendisinden sonra gelen dört halifesi de böyle yapmışlardır. Kendilerine saldırmayanlarla savaşmamalarını, ihtiyarlara, kadınlara, çocuklara ve rahiplere dokunmamalarını

[9176] Taberî, CâmiVl-beyân: 28/66; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/350.
[9177] Bakara Sûresi: 256.
[9178] Bakara Sûresi: 190.
[9179] Mümtehine Sûresi: 8.
[9180] Â!-i Imrân Sûresi: 140.

emretmişlerdir[9181]
Bazı müfessirler, 8 nci âyetin, "Haram ayları çıkınca (Allah'a) ortak koşanları nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde oturup onları bekleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah bağışlayan, esirgeyendir" [9182] âyeti ile neshedildiğini söylemişlerdir ki Taberî'nin dediği gibi bu görüşün bir anlamı yoktur [9183] Zira Tevbe Süresindeki âyet, müslümanlara saldıran müşrikler hakkındadır. Oysa bu sekizinci âyet tarafsızlar hakkındadır. Taberî şöyle diyor: "Sözlerin en doğrusu şudur: 'Allah sizi, sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez' âyeti ile yüce Allah, saldırmayan bütün milletlere, din sahiplerine iyilik etmeyi, onlara adaletli davranmayı buyurmuştur. Yüce Allah, âyetin hükmünü, bu sıfatı taşıyan bütün insanlara genelleştirmiş, belli bir topluma özgü kılmamıştır. Bu âyet mensûhtur demenin anlamı yoktur. Çünkü mü'minin, savaş ehlinden olan akrabasına veya akrabası olmayan kimselere iyilik etmesi haram değildir. Ancak bu iyilik, müslümanların sırlarını onlara söylememek, at ve silâh ile düşmanlara yardım etmemek şartıyle olmalıdır. (Bunun dışında müslümanın, dâr-i harbden herhangi bir insana şahsen yardım etmesi haram değildir)" [9184] 10- Ey inananlar, mü'min kadınlar göç ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer onların gerçekten inanmış olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri döndürmeyin. Ne bu kadınlar onlara helâldir, ne de onlar bunlara helâl olurlar. Onların, (bu kadınlara) harcadıkları(mai\dLn)nı onlara verin. Ücretlerini (mehirlerini) kendilerine verdiğiniz takdirde bu kadınlarla evlenmenizde sizin için bir günâh yoktur. Kâfir kadıların ismetlerini (nikâh bağlarını) tutmayın (onları salıverin), harcadığınız(mal)ı da isteyin. Onlar da (size katılan kadınlarına) harcadıklarını istesinler. Bu size, Allah'ın hükmüdür. Aranızda böyle hükmediyor. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 11- Eğer eşlerinize harcadığınızdan herhangi bir şey kâfirlere gider de, sonra (onlardan da size kaçan kadınlar çıkar ve bu kez mehri ödeme) sırası size gelirse, eşleri giden (mü'minlere) harcadıklarının mislini verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.

Tefsîr:

10 ncu âyette mü'minlere hitaben: 1) İnanarak hicret edip gelen kadınları, gerçekten inanmış olup olmadıklarını anlamak için imtihan etmeleri, gerçekten inanmış iseler onları kâfirlere geri vermemeleri, 2) Bu mü'min kadınların, kâfir kocalarına helâl olmadığı, 3) Kâfir kocalarının, bu kadınlara verdikleri mehirleri onlara geri verip bu kadınları onların nikâh bağından kurtarmaları, 4) Mehirlerini vermek suretiyle kendilerinin bu kadmarla evlenebilecekleri, 5) Kâfir kadınları da nikâhları altında tutmamaları, 6) Küfürlerinden dolayı kendilerinden kaçıp kâfirlere katılan kadınlara vermiş oldukları mehirleri geri istemeleri, 7) Müşriklerin de, müslümanlara gelip katılmış olan kadınlarına verdikleri mehirleri geri isteyecekleri buyurulmaktadır.
Yüce Allah bu âyette, dâr-i harbden kaçıp müslümanlara sığınan kadınlarla —bunlar evli dahi olsalar— evlenmeyi helâl kılmıştır. Çünkü kadın müs-lüman olmakla kâfir (müşrik) kocasiyle olan bağı kopar. İddeti dolduktan sonra kocasından ayrılmış olur. Mü'min erkeklerin de, müşrik karılarıyle nikâh bağları çözülür.
Bazı müslümanların, Mekke'de kalmış, iman etmemiş kadınları vardı. İşte bu âyette artık mü'minlerin, o kadınlarla ilişkilerinin kalmadığı bildirilmiştir. Dâr ihtilâfından dolayı nikâh bağı kopmuştur. Müslümanlarla evli kadınlar, inkâr ederek kâfirler tarafına geçerlerse, müslüman kocaları, onlara vermiş oldukları mehirleri geri isteyebilirler. Kâfirler de müslümanlar tarafına geçmiş olan kadınlarına verdikleri mehri geri isterler. Böylece adalet karşılıklı olarak yerini bulur. Allah'ın âdil hükmü budur. Allah kullarının yararlarını bilir, onların mutluluğu için gerekli hükümleri koyar.
Bu âyet ile müslümanların, müşrik kadınlarla evlenmeleri veya daha önce evlenmiş bulundukları müşrik kadınlarla nikâh ilişkilerini sürdürmeleri yasaklanmıştır. Başlangıçta müslümanın, müşrik kadınla evlenmesi caizdi. Daha doğrusu eskiden yapılmış evlilikler sürerdi. Peyğamber(s.a.v.)in kızı Zeyneb de bir müşrik olan Ebû'l-'Âs ibn Rebî' ile evli idi. Zeyneb müslüman olmuş, kocası eski dininde kalmıştı. Ebû'l-'Âs Bedir'de esir olunca Zeyneb kocasını kurtarmak üzere annesinden kendisine düğün hediyesi olarak verilmiş bulunan gerdanlığı fidye olarak göndermiş, Allah'ın Elçisi, Hanımı Hatice'nin hâtırasını görünce duygulanmış, ashabına: "İsterseniz onun esirini (fidyesiz) bırakınız" demiş ve kızı Zeyneb'i geri göndermesi şartıyle Ebû'l-'Âs'ı serbest bırakmıştı. Ebû'l-'Âs, sözünde durmuş, Zeyneb'i, Zeyd ibn Harise ile göndermiş idi. Olay hicretin ikinci yılında olmuştu.
Zeyneb Medine'de altı yıl kaldı. Kocası Ebû'l-'Âs, hicretin sekizinci yılında müslüman olunca Allah'ın Elçisi, Zeyneb'i yeni bir nikâh ve mehir olmadan kocasına geri verdi. Yani müşrik Ebû'l-Âs'ın, müslüman Zeyneb ile nikâhı bozulmadığı için yeni bir şâhid ve mehre gerek olmadan eşler birbirine dönmüşlerdir'.[9185]
Bazı fakihler bu olaya bakarak, iddeti dolduktan sonra kadının serbest olduğunu, dilerse müşrik olan kocası

[9181] İbn Sa'd, Tabakat: 3/132; Taberî, Târîh: 3/226-227.
[9182] Tevbe Sûresi: 5.
[9183] Câmi'u'l-beyân: 28/66.
[9184] Câmi'u'l-beyân: 28/66.
[9185] Ebû Dâvûd, Talâk, bâbu izâ esleme ehadu'z-zevceyn; Tirmizî, Nikâh: 43.

müslüman oluncaya kadar bekleyebileceğini ve o müslüman olunca ona dönebileceğini, dilerse nikâhını feshedip başka biriyle evlenebileceğini söylemişlerdir. Fakat çoğunluğun kanâatine göre kadının iddeti içinde kocası müslüman olmazsa aradaki nikâh bozulur. Koca sonradan müslüman olursa, o kadınla evlenebilmek için yeni bir nikâh kıyması ve mehir vermesi gerekir. Zeyneb olayı bu hükmü değiştirmez. Çünkü Zeyneb olayı, bu âyetin inişinden önce olmuştur. Bu âyet, müslüman kadınların ve erkeklerin kâfirlerle nikâh bağı kalmayacağını bildirdiği için artık hiçbir müslüman kadının veya erkeğin, müşrik eşiyle nikâhı kalmaz [9186]

11 nci âyette müslümanlardan bir kadın kâfirler tarafına giderse mü'-minlerin, o kadının kocasına, kaçan karısına ödediği mehri geri vermeleri em-redilmektedir. Bu âyetteki "^Ui" kelimesi üzerinde iki görüş vardır. Birine göre 'akb ederseniz demektir. 'Akb, elde bulunan şeydir. Âyetin anlamı şudur: Sizin eşlerinizden biri kâfirler tarafına gider de kâfirler onun meh-rini size geri vermezlerse; siz de onların, karılarına ödemiş oldukları mehri vermeyiniz, elinizde bulunan o mehri, karısı kâfirler tarafına kaçmış olan müs-lümana veriniz. 'Akb: Kâfir kadınlarının mehirlerinden verilmeyip elde kalan şeydir. Diğer mânâya göre: " 'ukbâ'dandır. Âyette müslümanlara, karısı kaçmış olan mü'minlerin, kaçan kadınlarına harcadıkları mehrin verilmesi emredilmektedir[9187]

Açıkça anlaşıldığı gibi bu âyetler, kâfirlerden müslümanlar tarafına, müslümanlardan da kâfirler tarafına giden kadınlar hakkındadır. Hudeybiye Barış Andlaşmasında şu madde vardı:

"Bizden sana, ailesinden izinsiz her kim gelirse müslüman olarak da gelse, geri vereceksin" [9188]. Bu andlaşmadan sonra bâzı kadınlar hicret edip Peyğam-ber(s.a.v.)e gelmişlerdir. Bu konuda çeşitli isimler zikredilir. Rivayete göre and-laşmanın imzalanmasından sonra Haris el-Eslemiyye'nin kızı Sübey'a, Pey-ğamber(s.a.v.)e gelmiş, kocası Müsâfir el-Mahzûmî, andlaşma şartlarına göre karısını geri istemiştir. Bir rivayete göre 'Ukbe ibn Ebî Mu'ayt'ın kızı Üm-mü Kulsûm hicret edip Hz. Peyğamber'e gelmişti. Kardeşleri 'Amâre ve Velîd gelip barış şartlarına göre Ümmü Kulsûm'un geri verilmesini istediler.

Andlaşmanın bu maddesinin, kadınları kapsayacağı hakkında bir açıklık yoktu. İşte inen bu âyetler, müslüman olarak gelmiş kadınların imtihan edilerek gerçekten müslüman iseler geri verilmemelerini emretmiştir.

Zührî'den gelen rivayete göre bu âyet, Hudeybiye Barışının imzalanmasından hemen sonra, henüz Peygamber (s.a.v.) Hudeybiye eteğinde iken inmiştir. Barıştan sonra kadınlar gelmişlerdi. Barış şartlarına göre bunların geri verilmesi gerekirdi. Fakat bu âyet indi ve bu kadınların, kocalarına mehir-lerini vermeyi emretti. Peygamber (s.a.v.), müşriklere de, müslümanlardan kendilerine kaçan kadınlar olursa onların mehirlerini kocalarına ödemelerini şart koştu [9189]

Fakat biz, sûrenin, Hudeybiye'den sonra indiğine kaniiz. Kanımıza göre Hudeybiye'den döndükten sonra bazı kadınlar hicret edip Medine'ye gelmişler, bunların geri verilip verilmeyeceği hakkındaki tereddüdü gidermek üzre bu âyetler inmiştir. Sûrenin inişi, Hudeybiye Barışı ile Mekke'nin fethi arasındadır.

Âyette kadınların imtihan edilmeleri emredilmektedir. İmtihan, yemîn ettirmek suretiyle kadının müslüman olup olmadığını sınamaktır. İbn 'Ab-bâs'tan gelen rivayete göre Peygamber (s.a.v.) kadınlara: "Eşhedu en lâilâhe illallah ve eşhedu enne Muhammeden 'abduhû ve resûluh: Allah'tan başka Tanrı olmadığına tanıklık ederim; Muhammed'in de Allah'ın kulu ve^elçisi olduğuna tanıklık ederim" diye şehâdet getirtir, sonra kocasını sevmediği veya bir yerden diğer yere gitmeyi arzu ettiği veya dünyâ menfaati, veya bir erkeğe âşık olduğu için değil, sırf Allah ve Elçisinin rızâsı için geldiklerine dair Allah adına yemîn ettirirdi. Başka bir imtihan yapmazdı. Çünkü yürekten inanıp inanmadıklarını yalnız Allah bilir. İman gönül işidir. Kişinin şehâdet ve davranışı imanını belli eder.

Buhârî'nin rivayetine göre de Peygamber (s.a.v.), o kadınlardan, müteâ-kib iki âyetin anlattığı biçimde: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, el ve ayaklan ara-sında bir şey uydurup başkasına iftira etmeyecekleri (yani zina yoluyla aldıkları çocuğu kocalarına mal etmeyecekleri), bir iyiliğe karşı gelmeyecekleri hakkında biat alırdı. İnanan kadın bu şartları kabul ederse Allah'ın Elçisi ona: "Senin biatini kabul ettim" derdi'.[9190]

Hz. Peyğamber(s.a.v.)in sîreti bakımından bu âyetlerden şu sonuçları çıkarıyoruz:

1) Mekke'de müslüman oldukları halde hicret edemeyen, hicret için uygun zaman ve şartlan gözetleyen kadınlar vardı. Hudeybiye Barışından sonra ortam nisbeten yumuşayınca onlar hicret etmişlerdi.

2) Kocaları müslüman olup hicret ettiği halde kendileri müşrik kalıp hicret etmeyen kadınlar da vardı. Bunlar ailelerinin yanında kalmayı, kocalanyle beraber gitmeğe tercih etmişlerdi. Bunlar arasında Hz. Ebubekir'in karısı Ku-teyle, Hz. Ömer'in iki karısı Kureybe ile Ümmü Kulsûm; Talha ibn 'Ubeydul-lâh'ın karısı Ervâ'nın adları verilir. Bu âyet indikten sonra müslümanlar, müşrik kalan kadınlarını boşamışlar; Hz. Ömer'in karılarından Ümmü Kul§ûm ile Ebû Sûfyân'ın oğlu Mu'âviye, Kureybe ile de Umeyye oğlu Safvân evlenmişlerdir [9191]

Muâviye, bu âyetin inişi üzerine Hz. Ömer'in boşamış olduğu karısı müşrik Ümmü Kulsûm ile evlendiğine göre

---

[9186] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/352.
[9187] Câmi'u'l-beyân: 28/75.
[9188] Câmi'u'l-beyân: 28/71.
[9189] Câmi'u'l-beyân: 28/70; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/352.
[9190] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 60; et-Tâc: 4/260.
[9191] Câmi'u'l-beyân: 28/72; ibn Kesîr, Tefsîr: 4/352.'

demek ki tâ bu zamana kadar müşrik 1 idi. Acaba onu vahiy kâtibi olarak takdim edenler, onun ne zaman müslüman olduğunu düşünmediler mi? Garip doğrusu!
Âyette anlatılanlar, Hudeybiye Andlaşmasına tabi olan Kureyş kabilesinden kaçan kadınlardır. Bu andlaşmaya tabi olmayan kabilelerden de kadınlar hicret etmişlerdir ki Bişr el-Ensâriyye kızı Ümeyme, Ümeyye ibn Zeyd oğullan kadınlarından biri de kavimlerinden kaçıp Medine'ye gelmişlerdir. Allah'ın Elçisi bunları evlendirmiş, fakat eski kocalarına mehr vermemiştir.[9192]
3) Müslüman iken irtidâdedip Medine'den Mekke'ye kaçan kadınlar da vardı. Bunlar arasında da Şeddâd oğlu İyâd'ın karısı olan Ebû Süfyân kızı Ümmü'l-Hakem; Osman oğlu Şemmâs'ın eşi olan 'Ukbe kızı Bervâ', 'Ab-dûd oğlu 'Amr'ın karısı olan 'Abdu'l-'Uzzâ kızı 'Abde, Vâil oğlu 'Âs oğlu Hişâm'ın karısı olan Ebûcehl kızı Hind'in adları anılır.
4) Bazı müslümanlar, iman ve hicret etmeyip Mekke'de kalan kadınlarını hâlâ nikâhları altında tutuyorlardı. Meselâ Hz. Ömer'in karıları Kuraybe ve Ümmü Kulsûm, hâlâ nikâhı altında idi. Bakara Sûresinin 221 nci âyeti, müşrik kadınlarla evlenmeyi'yasaklamaktadır. Herhalde müslümanlar bu'neh-yin, eskiden-yapılmış evlenmeler hakkında değil, yeni evlenmeler hakkında olduğunu anlamış olacaklar ki müşrik olan kadınlarını boşamamışlardır. Fakat Mümtehine Sûresinin bu âyetleri gelince derhal bu müşrik kadınları boşamışlardır.
5) Taberî'nin kaydettiği bir rivayete göre bir müslümanın karısı Mekke'ye kaçmıştı. Bu esnada Mekke'den bir kadın da müslüman olarak Medine'ye geldi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) karısı kaçmış olan adamı çağırdı, Mekke'den gelen kadına:
— Bu adam, müşriklere kaçmış olan kadının kocasıdır. Seni bununla evlendireyim mi? dedi. Kadın:
— Ey Allah'ın Elçisi, dedi, Allah bundan kaçan kadını mazur görsün, benim buna ihtiyacım yok.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.), el-Buhturî isimli yakışıklı bir adamı çağırdı:
— Ya bu? dedi. Kadın:
— Evet, dedi[9193]
Taberî'nin zikrine göre "Harcadıklarını onlara veriniz" cümlesinde mü-fessirler şöyle demişlerdir: Peyğamber(s.a.v.)in, andlaşma yaptığı kimselerden bir kadın, inanıp hicret ederse onun mehrini kâfir kocasına vermek gerekir. Bu mehr, o kadınla evlenecek mü'minden alınıp kâfir kocasına verilir. Böylece o adamın bu kadına ödediği, kendisine geri verilmiş olur [9194] Bu güzel bir çözüm yoludur. Ancak kadın, hicretten sonra evlenmeyebilir. Bu takdirde meh-rin, Beytu'l-mâl'dan alınıp kadının kocasına verilmesi gerekir. Bunu uygulayacak olan da müslümanların veliyyu'1-emri veya onun görevlendireceği kimselerdir.
11 nci âyetin hükmüne göre karısı kâfirlere kaçmış olanın, karısına ödediği mehir de, ya kâfirlere ödenmesi gereken fakat henüz ödenmemiş bulunan mehirden veya ele geçirilen ganimetlerden verilir. Herhalde verilen mehr, ganimetten o adamın hissesine düşen paydan ayrıdır. Çünkü ganimet payı, zaten karısı kaçmamış olsa da kendisinin hakkı idi. Karısına ödediği mehr de ganimetten alınıp ona ödenir, sonra ganimet bölüştürülür.[9195]
Kadınların bırakıp geldikleri kocalarının, onlara harcadıkları mehirleri o adamlara veriniz" emri, mutlak ve genel bir emir gibi görünürse de sûrenin, Hudeybiye Andlaşmasiyle ilgili olarak indiği düşünülürse bu emrin, bütün kâfirler için değil, sırf bu andlaşmaya tâbi olan Kureyş kabilesi hakkında olduğu anlaşılır. Nitekim Taberî, Mücâhid'den naklen şöyle diyor: "Peygamber (s.a.v.) ile ashabının andlaşma yapmış olduğu kimselerden (yani Kureyşten) Peyğamber(s.a.v.)in ashabına kadınlar kaçıp gelir, Pey-ğamber'in ashabı bunlarla evlenirlerse mehirlerini, bunların müşrik kocalarına gönderirlerdi. Peyğamber(s.a.v.)in ashabının kadınları, Peygamberle aralarında andlaşma bulunan müşriklere kaçarlarsa onlar da bunların mehirlerini, Allah'ın Elçisinin ashabından olan kocalarına gönderirlerdi"[9196]
Taberî'nin kaydettiği bazı rivayetlere göre andlaşmada, bir taraftan diğer tarafa kaçan kadınların mehirlerinin, kocalarına verileceğine dair hüküm vardı. Yüce Allah bu hükmün uygulanmasını, tarafların karşılıklı olarak kaçan kadınların kocalarına, mehirlerinin iadesini emretmektedir. "Siz kaçan kadınlarınıza harcadığınız mehri müşriklerden isteyin, onlar da size kaçan kadınlarının mehirlerini sizden istesinler" hükmü, bu andlaşma şartının uygulanmasını emir ve teyidetmektedir[9197]
12- Ey Peygamber, inanmış kadınlar sana gelip Allah 'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık etmemeleri, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemeleri, iyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda sana biat ederlerse onların biatlerini al ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Kuşkusuz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Tefsir:

12 nci âyette Peyğamber(s.a.v.)e kadınlar, Allah'a ortak koşmamak, hırsizlik, zina etmemek, çocuklarım

[9192] Câmi'u'l-beyân: 28/72.
[9193] Câmi'u'l-beyân: 28/76-77.
[9194] Câmi'u'l-beyân: 28/70.
[9195] Câmi'u'l-beyân: 28/76.
[9196] Câmi'u'l-beyân: 28/70.
[9197] Câmi'u'l-beyân: 28/73.

öldürmemek, elleri ve ayakları arasında bir şey uydurmamak ve emrettiği iyi bir şeyde Peygamber'in emrine karşı gelmemek üzre biat etmek isterlerse onların bîatini alması emredilmektedir.
El ve ayakları arasında yalan bir şey yapmamaları" demektir ki el ve ayakları arasında yalan bir şey yapmak, çoğunlukla zina yoluyla çocuk alıp bunu kocasına nisbet etmek anlamında yorumlanır. Kadının, zina çocuğunu yüklenen karnı, iki elinin arasındadır. Çocuğu doğurduğu ferci de iki ayağının arasıdır. Bîatte kadınlara, böyle bir şey yapmayacaklarına söz vermeleri de emredilmektedir.
Maamâfîh bu tabirin, zina çocuğu değil de başkasının terk ettiği bir çocuğu kendine mal etmemek anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Kadın çocuk doğurmadığından dolayı kocasının kendisini boşayacağından korkar-sa başka bir çocuğu alıp onu kendisinin doğurduğunu iddia edebilir. İşte âyette kadınların böyle bir şey yapmamağa söz vermeleri emredilmektedir.
Fakat " Elleri ve ayakları arasında" tabiri, insanın kendisinden kinaye de olabilir. Bu takdirde bu tabir, her türlü iftirayı kapsamına alır. Yani kendilerinden bir şeyler uydurup başkalarının üstüne atmamaları, gerçek olmayan şeylerle başkalarını suçlamamaları kasdedilmiş olur.
lbn Hişâm'm ve İbn Kesîr'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.), hicretten önce 'Akabe'de Evs ve Hazrec hey'etinden, âyette belirtildiği gibi bîat almıştır [9198]. Hz. Peygamber'in, henüz bu âyet inmeden yıllar önce bu cümlelerle bîat almış olması uzak bir ihtimaldir. Şayet rivayet doğru ise bu, Allah'ın ilhamiyle olmuştur.
Taberî'nin rivayetine göre de Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde En-sâr kadınlarını bir evde toplamış, onlardan bîat alması için Ömer'i göndermiş, Ömer kapının ardından kadınlara selâm vermiş:
— Ben Allah'ın Elçisinin elçisiyim, demiş. Kadınlar da:
— Allah'ın Elçisinin elçisine merhaba demişler. Ömer:
— Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık, zina etmemek, çocuk: lan öldürmemek, eller ve ayaklar arasında bir şey uydurmamak, iyi bir işte Elçi'nin buyruğuna karşı gelmemek üzre bîat ediyor musunuz? demiş. Onlar da:
— Evet, demişler.
Ömer kapının dışından içeriye elini uzatmış, kadınlar da içeriden ellerini uzatarak bî'at etmişler. Ömer:
— Allah'ım, şâhid ol! demiş[9199]
Ve kadınlara iki bayramda hayızlı kadınları, cariyeleri de mescide getirmelerini emretmiş, kadınlara Cuma olmadığını, cenazenin ardından gitmemelerini söylemiş.
Yine rivayetlere göre Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin fethinden sonra önce erkeklerden, sonra kadınlardan bîat almıştır.
İbn Sa'd Tabakat'ında, târihinde, İbn Esîr, Târih-i Kâmil'inde bildirdiklerine göre Peygamber (s.a.v.) Mekke'nin fethinde altı erkek, dört kadının — bunlar Ka'be'nin örtüsüne yapışmış olsalar dahi— öldürülmesini emretmiş idi.[9200] Bunlar arasında Uhud Savaş'ında Peyğamber'in amcası Hz. Hamza'yı arkadan vurdurup sonra duyduğu kin ve intikam ateşini yatıştırmak için ciğerini parçalayıp çiğnemiş olan 'Utbe kızı ve Ebu Süfyân'ın karısı Hind de vardı. Hind tanınıp öldürülmemek için kendisini belli etmemeğe çalışıyordu. Kadınlar arasında gizlenerek bîate gelmişti.
Peygamber (s.a.v.) Ömer ibn el-Hattâb'a:
— Onlara: "Allah'ın Elçisi, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınız hakkında sizden bîat alıyor" de, buyurdu.
Hind tanınmaktan korktuğu için konuşmadı. O kunuşmayınca beraberindeki kadınlar da konuşmadılar. Hind kendini belli etmeden:
— Erkeklerden almadığın şeyi neden bizden alıyorsun? dedi.
Allah'ın Elçisi Hind'e baktı ve Ömer'e: "Onlara çalmayacaklarını söyle" dedi. Hind:
— Vallahi ben, Ebu Süfyân'dan (habersiz) ufak-tefek bir şeyler alıyorum, bilmem bunlar bana helâl mi, değil mi? dedi.
Ebu Süfyân:
— Geçmişte aldığın ve bundan sonra da alacakların sana helâl olsun, dedi.
Peygamber (s.a.v.) güldü ve tanıdığı Hind'i çağırdı. Hind Peyğamber'in elinden tuttu, ona sığındı. Peygamber:
— Sen Hind'sin, dedi. Hind:
— Allah geçmişte olanları affetsin, dedi.
Allah'ın Elçisi ondan öteye döndü. Sonra: "Zina etmeyecekler" deyince Hind:
— Hiç hür kadın zina eder mi? dedi. Peygamber (s.a.v.):
— Hayır vallahi hür kadın zina etmez, dedi ve:
— Çocuklarını öldürmeyecekler, deyince Hind:
— Biz onları yetiştirdik, sen onları Bedir günü öldürdün. Sen ve onlar daha iyi bilirsiniz, dedi. Ömer katıla katıla güldü. Sonra:

[9198] Tehzîbu Sîreti lbn Hişâm: 1/104-105; lbn Kesîr, Tefsîr: 4/354.
[9199] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 28/81.
[9200] Bunlar: Ebûcehl'in oğlu 'ilerime, Esved oğlu Hebbâr, Sa'd ibn Ebî Şerh oğlu 'Abdullah, Subâ-be oğlu Mikyes, Nukayz oğlu Huveyris, Hilâl ibn Hatal oğlu 'Abdullah, 'Utbe kızı Hind, 'Amr ibn Hâşim'in mevlâsı Sâre, (Hataloğlunun cariyeleri): Fertnâ ve Kureybe (Ğazâvâtu'r-Resûl, s. 136).

— Elleri ve ayaklan arasında bir şey uydurup getirmeyecekler, dedi[9201]
İbn Kesîr, haklı olarak bu rivayetin garip, bazı noktalarının da münker olduğunu söylüyor. Zira Ebû Süfyân ve karısı müslüman olduğu zaman Peygamber onlara iltifat etmiş, onları korkutmamış, Ebû Süfyân'ın evine girenin güvende olacağını söyfemişti.[9202]
îbn Ebî Hâtim'in Hz. Âişe'den çıkardığı bir rivayete göre de Peygamber (s.a.v.) bîat için gelen Hind'in elini görünce gidip onu değiştirmesini emretmiş, Hind de eline kına ya"kıp gelmiştir[9203]
Mukâtil ibn Hayyân'a göre bu âyet Mekke'nin fethi günü inmiş, Allah'ın Elçisi {s.a.v.), Safâ'da erkeklerden bîat almış, Ömer de Allah'ın Elçisine vekâleten kadınlardan biat almış, bîati, kadınlara yemîn ettirmek suretiyle olmuştur [9204]
Buhâri'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) bayram günü de kadınlardan, âyetteki bîat sözleriyle bîat almıştır. Abdullah ibn 'Abbâs şöyle demiş: "Ben, Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Ebubekir, Ömer ve Osman ile beraber Ramazan bayramı namazını kıldım. Hepsi de bayram namazını hutbeden önce kılar, sonra hutbe okurlardı. Allah'ın Peygamberi, (hutbeden) indiği zaman ben şimdi erkeklerin, onun önünde oturuşlarını görür gibiyim. Sonra Allah'ın Elçisi, erkeklerin saflarını yararak Bilâl ile birlikte kadınların yanına geldi: "Ey Peygamber, inanmış kadınlar sana gelip Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları... hususunda sana bîat ederlerse onların biatlerini al..." âyetini okudu. Âyeti bitirdikten sonra: "Siz bana bunları tutacağınıza söz veriyor musunuz?" dedi. Sadece bir kadın:
— Evet ey Allah'ın Elçisi, diye cevap verdi. Sonra Allah'ın Elçisi:
— Tasadduk edin, dedi.
Bilâl eteğini serdi. Kadınlar halhallarım ve yüzüklerini Bilâl'in eteğine koymağa başladılar"[9205]
Hz. Peygamber'in, bu bîati, ancak bu âyetin inişinden sonra yani Mekke'nin fethi sıralarında almış olması gerekir.
Görüldüğü üzre Hz. Peygamber, erkeklerden bîat aldığı gibi kadınlardan da bîat almıştır. Ve bu bîat bir kere değil, birkaç kere olmuştur: 'Akabe bîati, Medine'ye geldiği zaman Hz. Ömer vasıtasiyle aldığı bîat, Rıdvan Ağacı altındaki bîat, bayramda aldığı bîat ve Mekke'nin fethi günü aldığı bîat. Böylece onun almış olduğu bîatlerin sayısı, en az beştir.
Çocuklarını öldürmeyecekler" cümlesi, eski bir Arap geleneği olan kız çocuklarını öldürmeyi ve her ne suretle olursa olsun çocuk öldürmeyi yasaklamaktadır. Bazı kimseler, kız çocuklarından utanç duydukları için onları öldürür veya diri diri toprağa gömerlerdi. Bazı kimseler de: "Geçim korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyiniz"[9206] âyetinde ifade edildiği üzre geçindiremeyecekleri korkusuyla çocuklarını öldürürlerdi. Bu tür bahanelerle çocuğu öldürmek yasak olduğu gibi gebe kadının ruh üflenmiş çocuğunu düşürmesi de yasaktır. Ö da çocuk öldürmedir. Tekvîr Sûresinin sekizinci, Nahl Sûresinin 59 ncu, İsrâ Sûresinin 31 nci, En'âm Sûresinin 151 nci âyetlerinde, Araplardaki çocuk öldürme âdeti kınanmakta ve yasaklanmaktadır.
İyi bir işte sana karşı gelmeyecekler" cümlesi, İslâmda itaatin körü körüne değil, emredilen şeyin iyi olması şartına bağlı olduğunu gösterir. Yüce Allah, Peyğamber'in, iyi olan buyruğuna itaat etmeyi emrediyor. Peyğamber'in buyruklarının hepsi iyidir. O, insanların iyiliğine olmayan bir şeyi buyurmaz. Böyle iken yine iyilik hususunda ona itaatin emredilmesi, bütün insanlar için önemli bir telkindir. Bu âyet, Peygamber dahi olsa itaatin körü körüne değil, bilinçli olarak yapılması ve Allah'a isyan olan işlerde değil, sırf güzel, iyi olan buyruklara itaat edilmesi gerektiğini anlatır.
Âyette geçen ma'rûf mutlaktır (geneldir), bütün iyi, güzel şeyleri kapsar. Bu bîat münasebetiyle Peygamber (s.a.v.) birçok çirkin Arap geleneğini kaldırmıştır. Buradaki ma'rûfun, ölmüş kimse için yüzü tırmalamak, kötü du'â etmek, yaka yırtmak, saçı başı yolmak, feryâd ile ağlamak gibi hususların yasaklanması olduğu rivayet edilir. Peygamber (s.a.v.), kadınlardan böyle şeyler yapmayacaklarına söz almıştır. Câhiliyye kadınları, aile içinde biri ölünce elbiselerini yırtar, yüzlerini tırmalar, saçlarını yolar (yahut traş eder), kendilerine ölüm diterler (Allah'ım, canımızı al!) derlerdi. İşte bu bîatte bu tür şeyler yasaklanmıştır .[9207]
Hattâ ölüm halinde ağlayıcı kadınlar dahi tutarlardı. Bu hususta kaynaklar zarîf bir rivayet naklederler: Ümmü 'Atiyye şöyle demiş: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bizden bîat aldı ve bize: 'Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız!' âyetini okudu. Bizi feryâd ile ağlamaktan menetti. Bir kadın elini yumdu ve "edi ki: 'Falan kadın beni ağlayıcı tuttu (başka rivayetlere göre: Falanca kişiler beni musibetlerine ağlayıcı tuttular, onlara ölüm erişmiş), onları mutluk etmek (yüreklerini ferahlatmak) yahut onları ödüllendirmek (bana verdiklerinin karşılığını vermek) istiyorum, dedi. Peygamber (s.a.v.) bir şey demedi. Kadın gitti, sonra dönüp biat etti"[9208]
Bir hadîste de: "(ölüm halinde) yanaklarına vuran, yakalarını yırtan, câhiliyye halkı gibi dua eden (ölüm isteyen)

[9201] Taberî, Câmi'u'l-beyân: 28/78; Teh. İbni Hişâm: 2/63-65; Taberî, Târîh: 3/58-60; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/354-355.
[9202] İbn Kesîr: 4/355.
[9203] İbn Kesîr: 4/355.
[9204] İbn Kesîr: 4/355.
[9205] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 60; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/354.
[9206] İsrâ Sûresi: 31.
[9207] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/355.
[9208] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 60; Taberî: 28/79; İbn Kesîr: 4/354.

bizden değildir" [9209] buyurulmuş-tur. Ebû Mûsâ da: "Allah'ın Elçisi sâlika (ölüm halinde bağırıp çağıran, yırtman kadın), halika (biri ölünce yas için saçlarını tıraş eden kadın), şâkka(biri ölünce elbisesini yırtan kadın)dan uzaktır" demiştir[9210]

Daha önce kaydettiğimiz Taberî rivayetinde, Peyğamber(s.a.v.)in emriyle Hz. Ömer, kadınlardan bîat alırken kapının ardından içeriye ellerini uzattığı, onların da içeriden ellerini uzattıkları ifâde ediliyor. Bundan Hz. Ömer'in, kadınları görmeden onlarla bîat musâhafası yaptığı anlaşılır. İbn Ebî Hâtim'in Şa'bî'den rivayetine göre de: "Peygamber (s.a.v.), eline bir kumaş parçası dolamış olarak kadınlardan bîat almış (onlarla musâfaha etmiş) ve onlara: 'Çocuklarınızı öldürmeyeceksiniz' demiştir. Bir kadın: 'Sen onların babalarını öldürüyorsun, evlâtlarını öldürmemeyi bize tavsiye mi ediyorsun?' demiştir" [9211]. Üslûptan, bu bîatin, Mekke'nin fethi günü alman bîat olduğu ve bu sözü söyleyen kadının da Ebû Süfyân'ın karısı Hind olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdi bu rivayetlerden Peyğamber(s.a.v.)in, bîat esnasında erkeklerle olduğu gibi kadınlarla da musâfaha ettiği anlaşılır. Fakat Taberî'nin, Rukayka kızı Ümeyme'den rivayet ettiği bir söze göre bîat sırasında kadınlar:

— Ey Allah'ın Elçisi, bizimle musâfaha etmeyecek misin? demişler de Peygamber Aleyhisselâm:

— Ben kadınlarla musâfaha etmem, bir kadına söylediğim söz, yüz kadına söylenmiş gibidir, demiş[9212]

Buhârî ve Tirmizî'nin rivayetlerine göre de Peygamber (s.a.v.) kadınlardan sadece sözle bîat almış, bîat esnasında eli asla bir kadının eline dokunmamıştır [9213] Başka bir rivayete göre de Peygamber (s.a.v.), elini içinde su bulunan bir kaba sokmuş, sonra onu kadınlara vermiş, kadınlar da ellerini o suya batırmışlar[9214]

Herhalde bazı kimseler bu rivayetlere dayanarak kadınların erkeklerle musâfaha etmesini haram veya mekruh saymışlardır. Gerçeği söylemek gerekirse bu rivayetler, kadınların erkeklerle musâfahasının haram olduğunu göstermez. Çünkü bunların birincisinde Peygamber adına kadınlardan bîat alan Ömer'in, kadınları görmeden kapı aralığından elini uzatarak onlarla musâfaha ettiği; diğerinde Peyğamber'in kendisinin, eline bir kumaş parçası dolayarak kadınlarla musâhafa ettiği; başka birinde Peyğamber'in elini batırdığı suya kadınların da daldırmak suretiyle bîat aldığı [9215] ve son rivayetlerde ise Peyğamber'in kadınlarla musâfaha etmediği anlatılmaktadır ki bunlar arasında çelişki vardır. Şayet Peyğamber'in: "Ben kadınlarla musâhafa etmem" dediği doğru ise bu, en fazla kerâhiyet bildirir. Çünkü bunun aksini söyleyen hadîs iki yolla rivayet edilmiştir. Kaldı ki Hind'in, bîat esnasında gelip Peyğamber'in elini tutup ona dehalet etmesi ve Peyğamber'in ona engel olmaması, bu musâfahanın haram olmadığını gösterir. Haram olmak için kesin delil gerekir. Eşyada asi olan ibâhadır. Kadınlarla musâfahanın haram olduğuna dair kesin bir delil yoktur. '

Gelen rivayetlere göre Peyğamber(s.a.v.)in, kadınlardan aldığı biatte yanlarında bir mahremleri olmadan yabancı erkeklerle konuşmamaları, yahut yabancı bir erkekle yalnız kalmamaları hakkında da söz almış, Abdurrâh-man ibn 'Avf:

— Ey Allah'ın Elçisi, bazan konuklarımız oluyor, biz dışarı çıkıyor, kadınlarımızın yanında bulunamıyoruz, demiş. Allah'ın Elçisi:

— Ben o durumda olanları kasdetmedim, ben o durumda olanları kas-detmedim, demiştir[9216]

Yani adam evine gelen konuğu ağırlamak için konuğu evinde bırakıp bir ihtiyacını görmek üzere dışarı çıkabilir. Bu durumda konuğun evde kalmasında bir sakınca yoktur. Bu rivayetten, kuşku uyandıracak biçimde kadının, yabancı erkekle beraber bulunmasının doğru olmadığı, fakat zaruret halinde bir sakınca bulunmadığı anlaşılır[9217]

Görüldüğü gibi âyet geneldir ve şirki, hırsızlığı, zinayı, çocukları öldürmeyi, iftira etmeyi, Peyğamber'in güzel buyruklarına karşı gelmeyi yasaklamaktadır. Bunlar İslâmın genel prensipleridir. Fakat Peyğamber(s.a.v.)e atfedilen çeşitli hadislerle bu genel prensiplere başka şeyler de eklenmektedir. Bu eklentilerin, gerçekten Hz. Peyğamber(s.a.v.)e âidolup olmaması, bunların Kur'ân'ın genel prensiplerine uymasına bağlıdır. Uyanlar Peygamberindir, uymayanlar değildir. Çünkü iki üç asır ve çok dalgalı toplum olayları içinde ağızdan ağıza nakledilen bu sözlere, Peyğamber'e âidolmayan söz ve düşüncelerin karışması çok muhtemeldir. Bundan dolayı burada Hz. 'Âişe'nin çok önemli bir uyarısına dikkati çekmek istiyorum:

"Hz. Ömer vurulduğu zaman Suheyb: 'Vah kardeşimi' diye ağlamağa başlamış, Hz. Ömer: 'Peyğamber(s.a.v.)in: 'Birinin ağlaması yüzünden ölüye azâbedilir' dediğini duymadın mı? demiş. Hz. Ömer'in bu sözü, kendisine anlatılan 'Âşie şöyle demiş: 'Allah Ömer'e rahmet eylesin vallahi Allah'ın Elçisi böyle demedi. Fakat: 'Allah kâfirin ailesi, üzerine ağlamakla kâfirin azabını artırır!' dedi. Sonra Âişe: 'Size Kur'ân yeter, o, hiçbir günahkâr başkasının günâhını çekmez [9218] buyuruyor' dedi".

Başka bir rivayette bu söz, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'tan nakledilir. İbn Ömer'in bu sözünü duyan Hz. Âişe: "Allah Ebu Abdirrahmn'ı affetsin. Yalan söylememiş ama unutmuş veya yanılmış. Peygamber (s.a.v.) bir gün

---

[9209] Buhârî, Cenâ'iz: 36, 38, 39, Menâkıb: 8; Müslim, îmân: 165; Tirmizî, Cenâiz: 52; İbn Hanbel, Musned: 1/386.
[9210] Müslim, îmân: 167; tbn Mâce, Cenâ'iz: 52;.
[9211] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/355.
[9212] Câmi'u'l-beyân: 28/80; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/353.
[9213] Buhârî, Tefsîr: 4/353.
[9214] Buhârî, Tefsîr: 60; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 60; et-Tâc: 4/260.
[9215] Mefâtîhu'I-ğayb: 29/308.
[9216] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/356.
[9217] et-Tefsîru'1-hadîs: 12/29.
[9218] İsrâ Sûresi: 15.

(ölmüş) bir yahudî kadının yanından geçti. Ailesi, onun üzerine ağlıyordu. Buyurdu ki: Bunlar ona ağlıyorlar, oysa o da kabrinde azâb görüyor (yani ölen kadın, bunların ağlamasından rahatsız oluyor. Bu ağlama ölene bir yarar sağlamaz, tersine onu rahatsız eder)"[9219]
13- Ey inananlar, Allah'ın kendilerine gazabettiği; kâfirlerin mezarlık halkından umudu kestiği gibi âhiretten umudu kesmiş olan bir topluluk ile dostluk etmeyin.

Tefsir:

13 ncü âyette tekrar sûrenin başındaki uyarıya dönülerek mü'minlere, Allah'ın gazabına uğramış, âhiretten tamamen umudunu kesmiş, âhirete asla inanmayan insanları dost tutmamaları, onlara sır vermemeleri vurgulanmaktadır.
Burada Allah'ın gazabına uğradığı bildirilen kimselerin yahudiler, yahut hırıstiyanlar olduğunu söyleyenler vardır [9220]. Güya bazı fakir müslümanlar, ya-hudilerden mal alabilmek için onlara sevgi gösteriyorlarmış, dost görünüyorlarmış [9221]
Önce fakir müslümanlar, bir çeşit casusluk ve nifak olan bu tür hareketlerden münezzehtirler. Onlar kendilerini Allah'a vermiş en samimi müslümanlar idiler. Bu rivayetlerin tutarlı bir yanı yoktur. Zira sûrenin inişi sırasında Medine'de yahudi yoktu ki müslümanlar arasında onları dost tutanlar bulunsun ve onların dost tutulmaları yasaklansın. Yahudiler bu sûrenin inişinden iki yıl önce tamamen Medine'den çıkarılmışlardı. Hayber gibi yahudi kasabaları da Peyğamber(s.a.v.)in hükmü altına geçmiş, müslümanların yörede dost tutup sır verme ihtiyacını duyacakları bir yahudi topluluğu kalmamıştı.
Ayrıca burada dost tutulmamaları buyurulan kimseler, âhiretten umudunu kesmiş kâfirler olarak tavsif edilmektedirler. Âhiretten umudunu kesmiş olanlar, öldükten sonra dirilmeyi ummayan, böyle bir şeye inanmayan müşrikler idi. Yahudiler ve hırıstiyanlar âhirete inanırlar. Hattâ bunların her biri, âhiretin sadece kendilerine mahsus olduğunu iddia ederlerdi: "Dediler ki: Yahûdî, ya da hırıstiyanardan başkası cennete girmeyecek. Bu, onların kuruntusudur. De ki: 'Doğru iseniz delilinizi getirin'." [9222] âyeti, yahudî ve hı-rıstiyanların âhirete, cennete inandıklarım gösterir. O halde onları bu âyette belirtilen âhiretten umudunu kesmiş kâfirler zümresine katmak doğru değildir.
Sûre, tamamen müslümanlarla müşrikler arasındaki ilişkiler hakkındadır. Ve Kur'ân'ın birçok sûresinde görülen bir üslûp gereği, burada da sûrenin sonunda, yine başındaki konuya dönülmekte ve sûrenin sonu, başı ile konu birliği sağlamakta, sanki sûre tek konu çevresinde bütünleşmektedir. Sûrenin başında nasıl müşriklerin dost tutulmaması, en yakın akraba da olsalar, küfrü imana tercih etmiş olan o kimselere sır verilmemesi emredilmiş idiyse sonunda da aynı emir özetle vurgulanmakta ve onların âhiretten umudu kesmiş kâfirler olduğu belirtilmektedir.
Ibn 'Abbâs'ın dediği gibi burada Allah'ın gazabına uğradığı bildirilenler, Kureyş müşrikleridir. Onlar âhirete inanmıyorlar, âhirette sevap ve ceza olacağını da ummuyorlardı. Öldükten sonra dirilmeyi ummayan o kâfirler, kabirlerde olanlardan yani ölmüşlerden umudu kesmişlerdi. Onların bir daha dirileceklerini ummuyorlardı.
'cümlesinde iki anlam muhtemeldir: Birincisine göre: Kâfirler nasıl kabirlerin halkından yani ölenlerin dirileceğinden umutlarını kesmişlerse Allah'ın gazabına uğrayanlar da âhiretten öyle umutlarını kesmişlerdir. İbn 'Abbâs, Katâde bu mânâyı tercih etmişlerdir. İkincisine göre (y) beyâniyyedir. Âhiretten umudunu kesenlerin kimler olduğunu açıklamaktadır. Yani kabir halkı olan ölmüş kâfirler nasıl âhiretten umut kesmişlerse Allah'ın gazabına uğramış olan bu kavim de âhiretten öyle umut kesmiştir, demektir. Birinci mânâ daha doğru göründüğü için mealde onu tercih ettik. Taberî ise Allah'ın gazabına uğrayanların yahudiler olduğunu kabul ettiği için ikinci mânâyı tercih etmiştir'.[9223]

Mümtehine Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Mü'min, Allah'ın dinini engellemek için savaşan, Allah'a ve peygamberine düşman olanları sevmez, öyleleriyle iyi geçinir ama onlarla gönülden dost olup onlara sır vermez. Akrabası dahi olsa onları, dinine zarar verecek biçimde sırdaş edinip müslümanların sırlarını onlara iletmez. Çünkü bu durum, müslümanlann durumunu zayıflatır.
Zaten gönül birliği olmayınca insan kardeşiyle dahi gönülden ülfet edemiyor, insanları birbirine bağlayan sadece kan bağı veya arkadaşlık değil, bundan daha önemlisi fikir birliğidir.
Ancak dost tutulmaması emredilen gayr-i müslimler, Islâmın düşmanı olanlardır. Tarafsız insanlara karşı iyi davranmakta, onlarla dostluk kurmakta bir sakınca yoktur: "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah,

[9219] Müslim, Cenâiz: 26, 27; İbn Hanbel, Musned: 6/138, 209.
[9220] Câmi'u'l-beyân: 28/81; Ibn Kesîr, Tefsîr: 4/357.
[9221] et-Teshîl: 4/116.
[9222] Bakara Sûresi: 111.
[9223] Câmi'u'l-beyân: 28/83.

adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte zâlimler onlardır" (8-9).
2. Âhirette insana yarar sağlayacak olan, akrabası değil, imanıdır.
3. Mü'min, inanmayanlar için mağfiret dilemez (4). Ayrıntı için dördüncü âyetin tefsirine bakınız.
4. Peygamber (selâm ona), mü'minlerin örneğidir (6).
5. Allah, şimdiki düşmanları, ileride dost yapabilir. Onun için düşmanlara karşı da ölçülü davranmalı, aşırı gitmemelidir. Hz. 'Alî şöyle demiştir:
"Sevdiğini ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olabilir. Sevmediğine karşı da aşırı gitme, belki bir gün dostun olabilir" (Tirmi-zî, Birr: 60) [9224]
6. Karı kocadan biri kâfir olursa, aradaki nikâh bozulur. Müslüman kadın, müşrike helâl değildir. Müslüman erkek de müşrik kadını nikâhı altında tutamaz.
7. İnanarak küfür yurdundan hicret eden müşrik kadınları imtihan edilir. Gerçekten inandıklarından dolayı kâfir kocalarından kaçmış iseler, kocalarına geri verilmezler. Onlarla evlenmek isteyenler, onların müşrik kocalarına, harcamış oldukları mehri geri verirler. Eğer müslüman kadınlar kaçıp kâfirlerin tarafına geçerse, bu defa kâfirlerden kaçmış kadının mehri, karısı kâfirler tarafına kaçmış olan müslümana ödenir (10-11). Ayrıntı için âyetin tefsirine bakınız.
8. Peygamber Aleyhisselâm'a, kendisine bey'at etmek isteyen kadınlardan bey'at alması emredilmiştir ki bu bey'at, Allah'a ortak koşmama, çalmama, zina etmeme, çocuklarım öldürmeme, çocuğu babasından başkasına nisbet etmeme, uygun emirlerinde Peyğamber'e itaat etme şartlarını içerir (12).
9. Peyğamber'e itaatin dahi mutlak değil, meşru', uygun emirlere yapılacağı belirtilmiştir ki bu, İslâmda körü körüne taklidin yeri olmadığını gösterir.
10. Kâfirlerin, âhirette kurtuluş umudu yoktur. Yahut kâfirler âhirete asla inanmazlar (13).

MÜMTEHİNE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.
1Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. Âsım'dan rivayet'.[9225]
L; Meftûh y, sakin f ile: Âsim ve Ya'kûb. ' Madmûm y, meftûh f, şeddeli, meksûr sâd ile: Hamza, Kisâ'î, Halef.
Bir önceki vechin edilgeni: İbn Zekvân.
İfsâl'dan etken: Katâde ve Ebû Hayve. Madmûm y, sakin f, meftûh sâd ile: Ötekiler ve Hi-şâm'dan rivayet
Ayet No.
4,6
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Tafsîl'den çoğul, müte-kellim nûnuyla: Übey, Talha ve Neha'î1.
H'den sonra elif ile: Hişâm. H'den sonra y ile: Ötekiler.
Madmûm hemze ile: Âsim. Meksûr hemze ile: Ötekiler.
Fi'âl vezninde: îsâ ibn 'Ömer ve İbn Ebî İshâk. B'nin fethiyle ve dammıyle: Kırâettir.
B'nin dammı ve hemzenin uzatımıyle:)in çoğulu:[9226]
Çoğunluk[9227]. İbn Mes'ûd [9228]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
.			İbn Mes'ûd[9229]

[9224] Bu söz, hadîs olarak da rivayet edilir ama gerçekte Hz. 'Alî'nin sözüdür.
[9225] el-Bahr: 8/253.
[9226] el-Mesâhif: 170.
[9227] Kurtubî: 18/56; el-Bahr: 8/254.
[9228] el-Mesâhif: 101.
[9229] el-Mesâhif: 101.

10
11
10
ile:
Temsîk kökünden:
İmsak kökünden:
Bezzî.
i halde de hafif t İJe: Ötekiler.
Talha[9230]. Rebî' ibn Huseym[9231] Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Huseym[9232] Hasan, Ebû'l-Âliye ve Ebû 'Amr. Ötekiler.
Ayet No.
11
Kelime: Kırâet farkı' Okuyanlar:
Temessük kökünden: Bir kırâettir [9233]. Hemzenin harekesinin sîn'e nakli ile hemzenin hazfiyle:
Hemze ile:
Tk'kîb kökünden:
Aynı kırâet, soru hemzesiyle: 'Hafif kaf ile:
1'kab kökünden:
İbn Kesîr, Kisâ'î, Halef. Ötekiler[9234] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9235]. 'İkrime, 'Alkame, Neha'î, Humeyd ve A'rec [9236] İbn 'Abbâs[9237] İbn Mes'ûd, Zührî[9238]. Übeyy ve Mücâhid[9239]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Mu'âkebe kökünden: Çoğunluk'.[9240]
12 Birinci hemzenin tahki-
ki, ikincisinin teshîli veya
vâv'a dönüştürülmesi: Nâfî* Hemzenin yâ'ya dönüştürülüp idğâmı: Ötekiler[9241] Kati kökünden: Çoğunluk. Taktîl kökünden: «Âlî, Hasan ve
Sülemî[9242]
Tfekil: Ibn Eb'zfİZenâd.
Çoğul: Çoğunluk[9243]

61/108 SAF SÛRESİ..... 1921
Tefsîr: 1921
Tefsîr: 1922
Tefsîr: 1924
Tefsîr: 1925
Saf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:..... 1926
SAF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1926

[9230] el-MesBif: 265; el-Bahr: 8/256.
[9231] el-Mesâhif: 307.
[9232] el-Mesâhif: 101, 308.
[9233] Tebsırah: 699; Kurtubî: 18/65; en-Neş'r: 2/387; el-Budûr: 317.
[9234] en-Neşr: 1/414; el-Budûr: 317.
[9235] el-Mesâhif: 101.
[9236] el-Mesâhif: 274.
[9237] el-Mesâhif: 206.
[9238] el-Mesâhit: 101.
[9239] Kurtubî: 18/69; el-Mesâhif: 170.
[9240] Taberî'ye göre doğrusu budur, çünkü çoğunluk kırâetidir (28/75).
[9241] en-Neşr: 1/386-387, 406; el-Budûr: 317.
[9242] el-Bahr: 8/258.
[9243] el-Bahr: 8/259.

61/108 SAF SÛRESİ

Dördüncü âyetinde mü'minlerin saf saf durup Allah yolunda savaştıkları anlatıldığı için Saf adını alan bu sûrede, kâinatta herşeyin Allah'ı tesbîh ettiği vurgulanır, Allah yolunda yürekten ve güvenle, mertçe çarpışmağa teşvik edilir. Yahudilerin, Hz. Musa'ya eziyetlerine işaret edilerek, Hz. Muham-med'e karşı da o tür davranışlardan kaçınılması îmâ edilir. Hz. îsâ'nın, Ah-med adında bir peygamber geleceğini müjdelediği anlatıldıktan sonra Allah'ın, indirmekte olduğu Kur'ân nurunu mutlaka tamamlayacağı, Allah'a tapma dininin putataparlığa üstün gelmesi için peygamberler gönderdiği vurgulanır, Allah'a ve Elçisine inanıp mal ve canla Allah yolunda savaşmanın, insanı acı azâbdan kurtarıp cennetlere ve daha başka nimetlere erdireceği belirtilir ve sonunda da mü'minlere, îsâ'ya inanıp onu destekleyen havariler gibi Allah'ın dinine yardımcı olmaları emredilir ve Allah'ın, inananları üstün getireceği bildirilir.
Âyetlerinin birbirine bağlılığından dolayı sûrenin bir defada veya âyetlerinin birbiri ardınca indiği söylenebilir. İbn Kesîr'in zikrettiği rivayetlerden de sûrenin bir defada indiği anlaşılmaktadır.
"Zemahşerî, Sûrenin Mekke'de indiğini söylemiş [9244], Atâ'dan da böyle rivayet edilmiştir. Metinden çok rivayete değer verilmesinin sonucu bu tür asılsız rivayetler kitaplara girmiştir. Sûrenin Mekke'de inmiş olması mümkün değildir. Çünkü sûre, müslümanları kahramanca çarpışmağa teşvik etmektedir. Oysa Mekke devrinde çarpışmağa teşvik şöyle dursun, buna izin dahi verilmemiştir. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de müslümanların, kendilerine eziyet eden kâfirlerin fi'lî tecavüzlerine dahi karşı koymalarına müsaade etmezdi. "İnananlara söyle: Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanlan affetsinler ki (Allah'ın kendisi), bir toplumu yaptıklanyle cezalandırsın" [9245], "Kendilerine: 'Ellerinizi (savaştan) çekin, namazı kılın, zekâtı verin!' denilenleri görmedin mi? Onlara savaş yazılınca hemen içlerinden bir grup, insanlardan, Allah'tan korkar gibi hattâ daha da fazla korkmaya başladılar: 'Rabbimiz, niçin bize savaşı yazdın? Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen olmaz mıydı?' dediler. De ki: 'Dünyâ geçimi azdır, korunan için âhiret daha iyidir. Size kıl kadar haksızlık edilmez!'"[9246] âyetlerinden, Mekke'de, müslümanların, kâfirlerin saldırılarına karşılık vermelerine müsâade edilmediği anlaşılmaktadır.
tçinde, sûrenin, Medine'de, Hudeybiye Barışından ve Hayber olayından önce indiğini kanıtlayan âyetler vardır. Hudeybiye Barışı ile Hayber olayına, bu sûreden daha sonra inmiş olan Fetih Sûresinde işaret edilmektedir. Saf Sûresinde bu olaylara işaret yoktur. Demek ki Saf Sûresi, Medine'de, Fetih Sûresinden önce inmiştir"[9247]
İbn Cezzî, Sûreye "Sûretu'l-havâriyyîn" demiş, fakat kaynağını zikret-memiştir[9248] 14 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 61 nci, iniş sırasına göre 108 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah'ı tesbîh etmiştir. O üstündür, hüküm ve hikmet sahibidir. 2-Ey inananlar, niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz? 3- Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah katında en sevilmeyen bir şeydir. 4-Allah, kendi yolunda, malzemesi birbirine kaynatılmış binalar gibi saf bağlayarak çarpışanları sever.

Tefsîr:

1-4: Kâinatta herşeyin, azîz ve hakîm olan Allah'ı tesbîh ettiği bildirildikten sonra mü'minlere, yapmayacakları şeyleri söylememeleri, bunun Allah'ın gazabına sebebolduğu; Allah'ın, kendi yolunda marsûs binalar gibi sıra sıra dizilip çarpışanları sevdiği buyurulmaktadıf. 3 ncü âyette geçen makt gazab anlamınadır. Allah'ın gazabına uğrayan, azabına dûçâr olur.
4 ncü âyette Allah yolunda marsûs binalar gibi çarpışanlar övülmekte-dir. Rass, eşyayı birbirine yapıştırmaktır. Taş taşın üzerine konur, aradaki boşluklar da küçük taşlarla doldurulur, bunun üzerine kerpiç konulur. Yani taş temel üzerine kerpiç örülmesine Mekke halkı marsûs bina derdi. Âyette bu teşbîh ile müslümanların, birbirleriyle kenetlenmeleri, dayanışmaları, savaşta düşmanın aradan sızmasına imkân vermeyecek biçimde safları sık tutma-ları anlatılmaktadır. İşte Allah böyle birbirlerini sevip, birbirlerine destek olarak dizilip savaşan mü'minleri sever.
Bu âyetlerin, kimin hakkında indiğine, yapmadıklarını söyleyenlerin kimler olduğuna dair çeşitli rivayetler vardır. İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre cihâd farz olmazdan önce mü'minlerden bir grup: "Keşke yüce Allah bize en çok sevdiği işi bildirse de onu yapsak!" demişler. Allah da Peygamberine, en çok sevdiği işlerin, kendisine kuşkusuz inanmak ve sonra bu imana karşı koyanlarla savaşmak olduğunu bildirmiştir. Fakat cihâd farz olunca bu, onlara zor gelmiş, yüce Allah da: "Ey inananlar, niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz?" âyetini indirmiştir. Abdullah ibn Selâm'dan da benzeri bir rivayet gelmiştir[9249]
Dahhâk'e göre bazı kimseler yapmadıkları halde: "Öldürdük, vurduk, yaptık" diyorlarmış. Bu âyetler onları

[9244] Keşşaf: 4/96.
[9245] Câsiye Sûresi: 14.
[9246] Nisa Sûresi: 77.
[9247] et-Tefsîru'l-hadîş: 10/165-166.
[9248] et-Teshîl: 4/117.
[9249] et-Tâc: 4/261.

kınamak için indirilmiş.
İbn Zeyd'e göre âyetler, müslümanlara yardım va'dedip de sözlerinde durmayan münafıklarla ilgili olarak inmiştir [9250]
Âyetlerin, yapmadıkları şeyleri söyleyen, savaşacaklarına söz verdikleri halde kritik anlarda sözlerinden cayan kimselerle ilgili olduğu açıktır. Âl-i İmrân, Ahzâb, Nisa ve Nûr sûrelerinde münafıkların benzeri tutumları anlatılmaktadır:
"Oysa arkalarına dönüp kaçmayacaklarına dâir Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen sözden sorumlu idiler".[9251]
"Yeminlerinin var gücüyle Allah'a yemîn ettiler: Eğer sen onlara (savaşa çıkmayı) emredersen çıkacaklar, diye. De ki: 'Yemîn etmeyin, (sizden istenen) güzel itaattir. Kuşkusuz Allah, yaptıklarınızı haber almaktadır'." [9252] âyet-leri, söz verip de savaş işi ciddîleşince cayan münafıkların tutumlarını anlatmaktadır. Tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyetlerde, kişinin yapmayacağı şeyi söylemesinin, Allah'ın gazabına sebebolan bir vebal olduğu bildirilmektedir ki bu şiddetli kınama, münafıkların davranışlarına uymaktadır.
Sözden caymak, yapmayacağı şeyi söyleyip onunla övünmek, Allah'ın sevmediği, gazabına sebebolacak bir nifak alâmetidir. Peygamber (s.a.v.;: "Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman cayar, kendisine emânet verildiği, güvenildiği zaman hıyanet eder" buyurmuştur [9253]
Söz verip de iş ciddîleşince caymak, savaşa gitmemek, müslümanları yalnız bırakmak, Peygamber(s.a.v.)i üzmüştür ki münafıkların bu hareketleri, Hz. Mû-sâ'yı incitmiş olan yahudilerin tutumuna benzetilmektedir:
5- Bir zaman Mûsâ, kavmine: "Ey kavmim, benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz? "demişti. Onlar eğrilince Allah da kalblerini eğriltti. Allah yoldan çıkanları doğru yola iletmez. 6- Meryem oğlu îsâ da: "Ey Isrâîl oğulları, ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir elçiyi müjdeleyici olarak gönderildim" demişti. Fakat (îsâ'nın müjdelediği elçi) onlara apaçık kanıtlar getirince: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. 7- İslama çağırıldığı halde Allah'ın üzerine yalan atandan daha zâlim kim olabilir? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez. 8- Ağızlarlyle Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar, oysa kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır. 9- O, Elçisini hidâyet ve hak dinle gönderdi ki müşrikler hoşlanmasa dahi o hak dini, bütün dinlere üstün getirsin.

Tefsîr:

5- Verdikleri sözde durmayanların tutumu, Allah'ın Elçisi(s.a.v.)i üzmüştür. Bundan dolayı burada Allah'ın elçisi olduğunu bildikleri halde Mâsâ'yı gereği gibi desteklemeyen, onu üzen yahûdilerin tutumu anlatılmakta, böylece Hz. Muhammed(s.a.v.)i üzen insanlara ders verilmektedir. Musa'yı incitenler haktan sapınca Allah da onların kalblerini haktan başka tarafa eğdirmiştir.
İnsanlar bir şeye alışınca gönülleri o şeye eğilim duyar, onu yapmak ister. Onlar da batıla alıştıkları için düşünceleri batıla doğru eğilmiştir. Onlar doğru yola gelmek istememiş, böyle bir istek göstermemişlerdir. Allah da doğru yola gelmek istemeyen, hak yoldan çıkan insanları doğru yola iletmez.
İsrâîl oğullarının Musa'ya eziyetlerine Ahzâb Sûresinde işaret edilmektedir. Yüce Allah orada: "Ey inananlar, şu kimseler gibi olmayın ki, Mûsâ'-ya eziyet ettiler de Allah onu, onların dediklerinden berâet ettirdi. O, Allah katında vecîh (gözde, itibarlı) idi" [9254] buyurmuştur. Müfessirlere göre İsrâîl oğullarının Musa'ya eziyeti, "Biz bir tek yemeğe dayanamayız" [9255], "Allah'ı bize açıkça göster" [9256] demeleri, ona zina suçu atmaları, onunla beraber sa-vaşmayıp: "Git, sen ve Rabbin çarpışınız, biz burada oturuyoruz" [9257] demeleridir. Onların o davranışları nasıl Musa'yı üzmüş ise, yapmayacakları şeyleri söyleyen, verdikleri sözden cayıp savaşmayan veya savaşmak istemeyen insanların davranışları da Hz. Muhammed(s.a.v.)i üzmüştür.
6 ncı âyette Hz. îsâ'nın, İsrâîl oğullarına, kendisinin, Allah'ın elçisi olduğunu söylediği ve kendisinden sonra Ahmed adında bir elçinin geleceğini müjdelediği, fakat onun haber verdiği elçi, peygamberliğini ispatlayan açık kanıtlar getirince İsrâîl oğullarının: "Bu, açık bir büyüdür" dedikleri anlatılmaktadır.
deki zamiri, kimi îsâ'ya, kimi de onun geleceğini müjdelediği Peygamber Ahmed'e götürmektedir. Son üç âyetten zamirin, Hz. Ah-med'e gittiği anlaşılmaktadır. Zaten Hz. îsâ'nın, İsrail oğullarıyle konuşup, onlara Ahmed'i müjdeledikten sonra "îsâ gelince," denmesi uygun değildir. Çünkü îsâ gelecek değil, gelmiştir. Onun gelmesi beklenmemektedir. Beklenen, onun geleceğini haber verdiği Ahmed'dir. Gelen Ahmed'e büyücü di-yenler de İsrail oğullarıdır. Söz akışından anlaşılan budur.
"Ahmed" kelimesi, iki anlama gelebilir: Fâ'ilden mübalâğa olarak Allah'a, başkalarından daha çok hamd eden; mef ûl'den mübalâğa olarak yüksek ahlâkından dolayı başkalarından daha çok övülen demektir. Bu, Hz. Mu-

[9250] Câmi'u'l-beyân: 28/83-85.
[9251] Ahzâb Sûresi: 15.
[9252] Nûr Sûresi: 53.
[9253] Buhârî, Şehâdât: 28; Müslim, îmân: 107, 109; Tirmizî, îmân: 14.
[9254] Ahzâb Sûresi: 69.
[9255] Bakara Sûresi: 61.
[9256] Nisa Sûresi: 153.
[9257] Mâ'ide Sûresi: 24.

hammed(s.a.v.)in sıfatıdır.
Hz. îsâ'nın, Peyğamber(s.a.v.)in geleceğine dâir işaretleri, bugünkü İn-cillerde de mevcuttur. Yuhanna İncilinin 14 ncü babında îsâ şöyle demektedir: "Eğer beni seviyorsanız emirlerimi tutarsınız. Ben de Babaya yalvaracağım, ve size başka bir tesellîci, hakikat Ruhunu verecektir; tâ ki dâima sizinle beraber olsun; onu dünyâ kabul edemez, çünkü onu görmez ve bilmez; siz onu bilirsiniz, çünkü yanınızda duruyor ve içinizde olacaktır... Yanınızda dururken size bu şeyleri söyledim. Fakat benim ismimle Babanın göndereceği Tesellîci, Ruhül Kudüs, o size herşeyi öğretecek ve size söylediğim herşeyi hatırınıza getirecektir..." [9258] "Ve olduğu zaman iman edesiniz diye, olmadan önce size şimdi söyledim" [9259] "Artık sizinle çok şeyler konuşmayacağım; çünkü bu dünyânın reîsi geliyor ve bende onun hiçbir şeyi yoktur. Fakat dünyâ bilsin ki ben Babayı severim ve Baba bana nasıl emir verdiyse öyle ederim" [9260], "Babadan size göndereceğim Tesellîci, Babadan çıkan hakikat Ruhu geldiği zaman, benim için o şehâdet edecektir..." [9261], "Ve size bu şeyleri başlangıçtan söylemedim, çünkü sizinle beraberdim. Şimdi ise beni gönderene gidiyorum; ve sizden kimse: Nereye gidiyorsun? diye bana sormuyor. Fakat size bu şeyleri söylediğim için yüreğinizi keder doldurdu. Bununla beraber ben size hakikati söylüyorum; benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem Tesellîci size gelmez; fakat gidersem, onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman günâh için, salâh için ve hüküm için dünyâyı ilzam edecektir. Günâh için, çünkü bana iman etmezler; salâh için, çünkü Babama gidiyorum ve artık beni görmezsiniz ve hüküm için, çünkü bu dünyânın reisine hükmedilmiştir. Size söyleyecek daha çok şeylerim var; fakat şimdi dayanamazsınız. Fakat o hakikat Ruhu gelince, size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O beni taziz edecektir; çünkü benimkinden alacak ve size bildirecektir..."[9262].
A'râf Sûresinin 157 nci âyetinde yahudî ve hırıstiyanların,"Ümmî Pey-ğamber(Muhammed)in" vasıflarını Tevrat ve İncil'de buldukları bildirilmektedir. Âl-i İmrân Sûresinin 159 ncu, Nisa Sûresinin 162 nci, Mâide Sûresinin 83-84 ncü, En'âm Sûresinin 114 ncü, Ra'd Sûresinin 36 nci, İsrâ Sûresinin 107-108 nci, Kasas Sûresinin 52-53 ncü, Ahkaf Sûresinin 10 ncu âyetlerinde Kitap ehlinden bazı kimselerin, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğine inandıkları, bundan sevinç duydukları anlatılmaktadır. Bu âyetler, Kitap ehlinin bulunduğu bir ortamda inmiş, yahudi ve hırıstiyanların, bu âyetlerin söylediklerini reddettiklerine dair bir rivayet gelmemiştir. Bütün bunlar, Hz. Mu-hammed(s.a.v.)in vasıflarının Tervât ve İncil'de bulunduğunu kanıtlar.
Bugünkü hırıstiyanların uydurma kabul ettikleri Barnaba İncili [9263] de îsâ'-nın müjdelediği peygamberin adının Muhammed olduğu tasrih edilir.[9264] Hıristiyanlar bu İncil'in sıhhatini kabul etmezler. Gerçekten de bu İncil'de bulunan bazı âyetlerin, Hz. Peyğamber'in vasıfları hakkında anlatılan, bir kısmı uydurma hadislerin bu Kitaba sokulmasından ibaret olduğu bellidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peyğamber'in "Ahmed" olarak İncil'de anıldığı belirtilirken adı anılan İncil'de "Muhammed" geçrmektedir. Halîl Saâde'nin ve Reşîd Rıza'nın da işaret ettikleri gibi büyük ihtimâlle müslüman olan Arap asıllı birisi, ustalıkla bu tür sözleri Barnaba İnciline sokmuştur. Fakat İsâ'-mn, Allah'ın oğlu değil, kulu ve Elçisi olduğunu söyleyen ve Ahmed adlı bir peygamberin geleceğini, öteki İndilerden daha net olarak müjdeleyen bir İncil'in bulunduğu da muhakkaktır. İşte yahudi veya hırıstiyân iken müslüman olan, Arapçayı da çok iyi bilen, herhalde İspanya'da Endülüs Devleti tebea-sından biri, aslı İbrânîce veya Latince olan Barnaba İnciline, Hz. Peygamber hakkındaki bu medihleri sokarak onu Arapça yazmıştır. Sonra bu, Arapça-dan İtalyancaya nakledilmiş, Arapçası kaybolmuştur. Nitekim Türkiye'ye matbaayı getirmiş olan İbrahim Müteferrika (1674-1745), Barnaba İncilindekile-re benzer ibareleri "mensûh"tur denilen latince bir Kitâb'dan nakletmiştir.[9265]
Kur'ân-ı Kerîm'in İsa'dan naklen "Ahmed" adını zikretmesi, mutlaka bu adın, o zamanki bir İncîlde var olduğunu gösterir. Aksi takdirde o zamanki hırıs-tiyanlar, bu âyeti duyunca reddederler, İndilerde böyle bir adın geçmediğini söylerlerdi. Bugünkü İndilerde bu adın zikredilmemesi, o zamanki İndilerde de bu adın olmadığını göstermez. Çünkü İndilerin çok değişikliklere uğradığı bir gerçektir. Barnaba İncilindeki Ahmed adı yerine diğer İndilerde önce Fâriklît adı geçerken sonra bu da değiştirilerek Mu 'azzî kelimesi kullanılmıştır. Fâriklît, övülen, yüksek ahâk sahibi demektir ki Arapçadaki Ahmed veya Muhammed'in karşılığıdır. Bu konuda A'râf Sûresinde Seyyid Re-şîd Rızâ hayli deliller sunmuştur.
Bir râhib iken müslüman olan Dâvûd Zahir şöyle diyor: "Nitekim nasâ-rânın bazısı bunu Hammâd diye tefsîr etmişlerdir. Yakın zamanlarda basılan İndilerde ise kelime, teselli edici olarak geçmektedir. Erbâb-ı fikirden bazı zâtlar da bu mesele hakkında İndi (Avangel) kelimesinin asıl anlamının müjde demek olduğu ve Hz. îsâ'nın bütün davetiyle İndilerin özünün gelecek resul ile melekût-i İlâhîyi müjdelemeden ibaret bulunduğu kanâatine

[9258] Yuhanna: 14/15-17, 25-26.
[9259] Yuhanna: 14/29-31.
[9260] Yuhanna: 15/26.
[9261] Yuhanna: 16/4-14.
[9262] Yuhanna: 16/4-14.
[9263] Bu Incîl, Dr. Halîl Sa'âdeh tarafından İtalyanca'dan Arapçaya çevrilmiş ve Menâr sahibi Mh. Reşîd Rızâ tarafından 1908'de Kahire'de neşredilmiştir.
[9264] Barnaba İncili: 97/17, s. 98, 163/8, s. 252.
[9265] Risâle-i İslyâmiyye, Esad Efendi Ktp. No. 1187.

varmışlardır"[9266]
Tefsirlerde zikredilen bazı rivayetler, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında, îsâ'nın, Hz. Muhammed'in vasıflarına uyan bir peygamberin geleceğini müjdelediğine dair haberlerin halk arasında yaygın olduğunu gösterir. Kureyş, Habeşistan'a hicret eden müslümanları geri getirtmek için 'Amr ibn el-Âs ile 'Amâra ibn Velîd'i göndermişti. Bunlar kirala secde edip:
— "Amcazadelerimizden bir cemâat senin yurduna gelmişler, bunlar hem bizim yolumuzdan, hem de sizin dininizden ayrılmış insanlardır" deyip kı-raldan onları geri göndermesini istediler. Kıral müslümanları çağırdı, secde etmeden kiralın huzuruna giren müslümanların sözcüsü Ca'fer-i Sâdık:
— Allah bize Elçisini gönderdi, Allah'tan başkasına secde etmememizi, namaz kılmamızı, zekât vermemizi buyurdu, dedi.
îsâ'nın da Allah'ın kelimesi ve bakire Meryem'e attığı ruhu olduğunu söyleyince kıral yerden bir çöp alıp:
— Ey Habeşliler, papaslar, rahipler, vallahi bunlar bizim söylediğimizden başka bir şey söylemiyorlar. Merhaba size ve yanından geldiğiniz kimseye. Ben onun Allah'ın elçisi, İncilde sıfatlarını bulduğumuz, Meryem oğlu îsâ'nın haber verdiği peygamber olduğuna tanıklık ederim. Dilediğiniz yerde oturun, vallahi eğer kıral olmasaydım, gelip o peygamberin ayakkabılarını taşır, ellerine su dökerdim, dedi.
Ve Kureyşin gönderdiği adamları, hediyeleriyle birlikte geri çevirdi'.[9267]
Bu rivayet biraz değişik üslûpla Ca'fer'den ve Ümmü Seleme'den nakledilmiştir. Ümmü Seleme'nin rivayetinde, Habeşistan'a gönderilen iki kişiden biri Abdullah ibn Ebî Rebîa'dır. Kiralın: "Ben onun, Allah'ın elçisi ve sıfatını İncil'de bulduğumuz, Meryem oğlu îsâ'nın haber verdiği peygamber olduğuna tanıklık ederim" sözü de yoktur. Gerçekten bunun katma olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kıral, Kâf hâ yâ 'ayn, sâd sûresini dinleyince ağlamış: "Vallahi bu ve îsâ'nın getirdikleri aynı kaynaktan çıkmaktadır. Gidiniz, serbestsiniz, ben sizi onlara teslim etmem" demiştir.[9268]
7-9 ncu âyetlerde Allah'a teslim olmaya, yalnız O'na kulluk etmeğe çağırıldığı halde Allah'ın üzerine yalan uydurup atan, yani Allah'a ortak koştuğu şeylere, Allah'ın buyruğu üzerine taptığını, uydurduğu dinin, Allah tarafından konulduğunu söyleyen insandan daha zâlim, daha haksız kimsenin olmayacağı, Allah'ın zâlimleri doğru yola iletmeyeceği; o zâlimlerin, Allah'ın nurunu söndürmek istedikleri; fakat onlar istemeseler de Alla'ın, nurunu tamamlayacağı ve dinini bütün uydurma dinlerin üstüne çıkarmak için Elçisini hidâyet ve hak dinle gönderdiği buyurulmaktadır.
Nûr, Kur'ân'ın getirdiği hak dindir: "Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ilettiğimiz nûr (ışık) yaptık" [9269] âyeti, Kur'ân'ın, insanları doğru yola ileten ışık olduğunu göstermektedir.
Allah'ın, dinini yerleştireceği, Elçisine ve inananlara yardım edeceği, Mekke ve Medine'de inmiş olan çeşitli âyetlerde yinelenmiştir. Ancak bu dinin, bütün dinlere üstün kılınacağı va'di, iniş sırasına göre ilk defa bu sûrede anılmaktadır. Daha sonra bu va'd, biri bu sûreden sonra inmiş olan Fetih Sûresinde (28 nci âyette), diğeri de Tevbe Sûresinde (33 ncü âyette) olmak üzre iki kez daha zikredilmiştir.
Yüce Allah bu âyetle kendi dinini, yani kendisine kulluk edilmeyi diğer dinlere (puta tapmaya) üstün getireceğini va'detmiştir. Bize göre uzun da gelse Allah'a ve insanlık tarihine göre kısa zamanda bu İlâhî va'din gerçekleşeceği muhakkaktır. Bir gün yalnız Allah'a tapmaktan ibaret olan İslâm, bütün dünyâya yayılacak ve Kur'ân dini, bütün dinleri bastıracaktır.
10- Ey inananlar, size, sizi acı azâbdan kurtaracak bir ticâret göstereyim mi? 11- Allah'a ve Elçisine inanırsınız, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla savaşırsınız. İşte bilirseniz, sizin için en iyisi budur. 12- (Böyle yapınız ki Allah) Sizin günâhlarınızı bağışlasın ve sizi, alt taraflarından ırmaklar akan cennetlere ve durulmağa değer bahçelerde güzel konutlara koysun. İşte büyük başarı budur. 13- Seveceğiniz bir şey daha var: Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele!

Tefsîr:

10-13 ncü âyetlerde tekrar sûrenin başındaki cihâd konusuna dönülerek insanları acı azâbdan kurtaracak şeyin: Allah'a ve Elçisine inanmak, Allah yolunda malla, canla savaşmak olduğu belirtiliyor; Allah'ın, böyle yapanların günâhlarını bağışlayacağı, onları ağaçlarının altından veya yamaçlarından ırmaklar akan bahçelere sokacağı ve o durulmağa değer bahçelerde güzel konutlara oturtacağı, bu âhiret ödülünden ayrı olarak da onlara dünyâda sevinecekleri bir zafer ve yakın zamanda bir fetih nasibedeceği bildiriliyor ve Hz. Muhammed(s.a.v.)e, bu mükâfatları mü'minlere müjdelemesi emrediliyor.
Bu ödüllerden ilki âhirete aittir ki bunların dünyâ nimetlerinden ve ödüllerinden hayırlı olduğu belirtilmiştir. İkincisi de dünyâ ödülleridir ki zafer ve yakın fetihtir. Bu sûreden sonra inen Fetih Sûresinde de Hz. Muhammed'e, "Açık Bir Fetih" verildiği bildirilmektedir ki bu Feth-i mübîn (açık fetih), Hudeybiye Barışı olarak tefsîr edilmiştir. Yine Fetih Sûresinde bir feth-i karîb'e (yakın fethe) ve Allah'ın müslümanlara

[9266] Abdu'l-Ahad Dâvûd, Incîl ve Salîb, s. 32.
[9267] İbn Hanbel, Musned: 1/461; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/361.
[9268] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/73-77.
[9269] Şûra Sûresi: 52.

nasibedeceği ganimetlere de işaret edilmiştir (Âyet: 18-19).
Hudeybiye Barışından sonra vukubulan Hayber olayında müslümanla-rın eline çok ganimet geçmiştir. Böylece Kur'ân'ın haber verdiği dünyâ ödülü (zafer, yakın fetih ve ganimetler), hemen bu sûrenin inişinden sonra vuku-bulan Hudeybiye Barışı, Hayber vak'ası ve sonraki olaylarla bir bir gerçekleşmeğe başlamıştır. Hiç kuşkusuz Kur'ân'ın haber verdiği dünyâ ödülleri nasıl gerçekleşmiş ise mü'minlere söz verilen âhiret ödülleri de öyle gerçekleşecektir.
14- Ey inananlar, Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu îsâ da havarilere: "Allah yolunda benim yardımcılarım kimdir?" demişti. Havariler: "Allah'ın yardımcıları biziz" dediler. İsrail oğullarından bir zümre inandı, bir zümre inkâr etti. Biz de inananları, düşmanlarına karşı destekledik, onlar üstün geldiler.

Tefsîr:

14- Önceki âyetlerde mü'minlere, âhiret ve dünyâ ödüllerine erebilmek için Allah'a inanmaları ve Allah yolunda malla, canla savaşmaları emredilmişti. Bu âyette de onlara, îsâ'ya yardım eden havariler gibi Allah'ın dininin üstün gelmesi için çalışmaları buyurulmaktadır. îsâ havarilerine: "Allah'a giden yolda bana kim yardımcı olur?" dediği zaman havariler: "Biz Allah yolunun yardımcılarıyız" dediler ve Allah'ın dinini yaymak için çalıştılar. Fakat îsâ'nın içinde yetiştiği İsrail oğullarının hepsi ona inanmadı, sadece az bir kesim ona inandı. Ötekiler inkâr ettiler. Allah inananları, inanmayanlara üstün getirdi
Âyette nasıl îsâ'ya inananlar, ona inanmayıp düşman olanlara üstün gelmiş ise Hz. Muhammed(s.a.v.)e inananların da, ona inanmayıp" düşman olanlara üstün geleceklerine işaret edilmekte ve müslümanların, sonunda düşmanlarına üstün geleceği müjdesiyle sûre sona ermektedir.
Gerçekten öyle olmuştur. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de çok sıkıntı çekmiş, Mekkeliler ona rağbet etmemişlerdir. Allah'ın Elçisi hac günlerinde: "Hangi adam, Rabbimin risâletini duyurmam için beni barındırır, Kureyş Rab-bimin risâletini tebliğ etmemi engelledi" derdi. Nihayet Allah, Medineli Evs ve Hazrec kabilelerinden bazı kimseleri ona bağladı. Bunlar ona bîat ettiler ve kendi yurtlarına göçtüğü takdirde onu karadan, kırmızıdan (her türlü görünür tehlikeden) koruyacaklarına söz verdiler.
Ne garip bir rastlantıdır ki Peyğamber(s.a.v.)e bîat edenler de tıpkı îsâ'-nın havarileri gibi on iki kişi idi. [9270] Bunlar sözlerinde durdular. Medine'ye göç eden Peyğamber(s.a.v.)i ve arkadaşlarını barındırdılar, korudular. Bundan dolayı Medinelilere Ensâr (yardımcılar) dendi. Bunlar Allah'ın dininin yayılması için çok fedâkârlık gösterdiler, gerektiğinde mallarını, hattâ canlarını İslâm uğrunda feda etmekten kaçınmadılar. Nihayet bu âyetlerin inişiyle birlikte Allah'ın yardımı görünmeğe, zaferler ve fetihler birbirini izlemeğe başladı, îsâ'ya inananlar, sonunda nasıl inanmayanlara üstün gelmiş ise, Hz. Muham-med'e inananlar da inanmayanlara üstün geldiler. Allah'ın va'di gerçekleşti, hak bâtılı yendi. İnşâallâh bir gün İslâm bütün dünyâ dinlerinin üstüne çıkacaktır.
İlk defa Âl-i İmrân Sûresinin 52 nci âyetinde zikredilen havariler, ikinci kez burada Allah'ın yolunun yardımcıları olarak anılırlar. Bundan sonra inen Mâ'ide Sûresinin 111-115 nci âyetlerinde de Allah'ın havarilere, elçisi îsâ'ya inanmayı vahyettiği, ona inanan havarilerin, imanlarının artması için, Allah'ın gökten bir sofra indirmesini îsâ'dan istedikleri anlatılmaktadır.
Müfessirlere göre havârî kelimesi, aslen Arapça olup beyaz anlamındaki haver C/y-) kökündendir. Beyaz elbise giydikleri için bunlara havârî denmiştir. Bezleri yıkayıp çırparak ağartan kassâra havârî dendiği gibi hâlis ve temiz yardımcıya da havârî denir. Temiz ve seçkin kimselere de mecazen havari denir. Güzel renklerinden ve temizliklerinden dolayı şehirli kadınlara ha-vâriyye ve havâriyyât denilir.
Bazılarına göre de bu kelimenin aslı Aramca beyaz anlamına gelen (ha-vara)dır. Aramca ve Arapça aynı kökten gelen dillerdir. Kelimenin iki dilde ortak olması mümkündür.
İndilerde anlatıldığına göre havariler on iki kişi idiler. Bunlara kâh îsâ'nın çömezleri, kâh da elçileri denir. Adları şöyledir: "Petrus denilen Simun, kardeşi Andreas, Zebedinin oğlu Ya'kub, kardeşi Yuhanna, Filipus, Bartolome-us; Tomas; Matta, Alfeus'un oğlu Yakub, Taddeus; Gayyur Simun ve îsâ'yı ele veren Yehuda İskariyot"[9271]
Dört İncil'de Barnaba'dan söz edilmez. Fakat kendisine nisbet edilen İncil'de Barnaba, kendisinin, 'îsâ'nın Elçisi olduğunu söylemektedir[9272]. Dâiretu'l-Ma'ârif in yazarı Muallim Petrus el-Bustânî, onun hakkında şunları yazıyor:
Adı Josi veya Jozef tir. Sonradan kendisine Süryancada "Peygamberlik oğlu", yahut "Uyarı oğlu", yahut "Teselli oğlu" anlamına gelen Barnaba adı verilmiştir. Kıbrıs'ta doğmuştur. Ana babası yahudi Levi kulundandır. Bar-naba, malını satıp hırıstiyan yardım sandığına vermiştir. Kendisi Antakya'ya gönderilmiş, orada Paulus ile beraber bir süre çalışmış, sonra Antakya'dan Orşelim'e, daha sonra Kıbrıs'a ve Anadolu'ya gönderilmiştir. Yahudi olmayan milletlerin, sünnete karşı çıkıp dinden dönmeleri üzerine Paulus ve Barnaba, konuyu Orşelim'de din adamlarıyle görüşmek üzere Orşelîm'e gitmişler, onların anlatımı üzerine din adamları, sünnetin gerekli olmadığı yargısına varmışlar. Rivayetlerden anlaşıldığına göre Paulus sünnetin kaldırılması taraflısı iken

[9270] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/104.
[9271] Matta: 10/2-4 ve 26 nci bab; Markos: 3 ve 14 ncü bablar.
[9272] s. 2.

Barnaba bunun, îsâ dinine ters olduğu görüşündedir. Paulus ve Barnaba, beraber bir sefer daha yapmak istemişlerse de Barnaba, kızkar-deşinin oğlu Markos'u da beraber almak isteyince Paulus ile araları açılmış, kendisi yeğeniyle birlikte Kıbrıs'a giderken Paulus Suriye ve Kilikya(Adana)ya gitmiştir. İşte Barnaba hakkında bilinenler bunlardır, gerisi, altıncı asırdan öteye gitmeyen rivayetlerdir. Bunlara göre:
O bekâr idi, geçimini kendi elinin emeğiyle sağlardı. Heybetinden dolayı öteki milletler ona "Müşteri (gezegeni)" lakabını vermişlerdi. Selâmis Konseyinde mezhebini yaymağa çalıştığı için onu dışarı çıkarıp taşlayarak öldürmüşler; bir topluluk cesedini de yakmak istemiş, fakat Markos cesedi kurta-riR bir mağaraya gömmüştür. Daha sonra hırıstiyanlar arasında çıkan kargaşa yüzünden kabri kaybolmuştur.
Olaydan dört asır sonra yahudi olmayan milletlerden biri ortodoks Selâmis kilisesinden ayrılmak istemiş, Barnaba, Papas'a ru'yâsında üç kez görünüp bir İncîl nüshasiyle birlikte cesedinin bulunduğu yeri göstermiş, gerçekten eşilince ceset ve kitap bulunmuştur.
Fakat Barnaba'nm, ilk Milan papası olduğuna dair kesin bir senet yoktur. Ancak Emprosius, ondan önce orada papaslık yapanların adlarını anmamıştır. Katolik kilisesi, 11 Haziranda onun bayramını kutlar. Tolon Kilisesinin de, cesedinin bulunduğu kilise olduğu ileri sürülür.
Arapçada ona nisbet edilen kalpazanlık yapılmış bir İncîl vardır ki bu İncil, İspanyolca ve İtalyancaya terceme edilmiştir. Fotilirius Elçilik Yasasında bunu apokrif kitaplar arasına koymuş, Papa Cilasyus II ise 1118'de bu İncîl'i okumayı yasaklamıştır.
Hıristiyan âlimlere göre Barnaba Milâdî 64 yılında ölmüş veya öldürülmüştür. Bundan dolayı onun Paulus'a yazdığı iddia edilen mektup, onun değildir. Çünkü bu mektupta bu tarihten sonra meydana gelen olaylardan söz edilmektedir. Bu mektup Barnaba'ya nisbet edilmiştir.[9273]

Saf Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Göklerde ve yerde bulunan herşey, azîz ve hakîm olan Allah'ı tesbîh eder (1).
2. İnsan yapmayacağı ve yapamayacağı işi söylememelidir. Bu, Allah'ı kızdırır (2-3).
3. Allah, kendi yolunda duvar gibi birbirine kenetlenmiş saflar oluşturan savaşçıları sever (4).
4. Doğruluktan ayrılanların kalbleri eğrilir, düşünceleri bozulur. Çunku Allah, yolundan çıkanları doğru yola iletmez. O'nun yolundan başka doğru yol yoktur, o yoldan çıkan, başka doğru yol bulamaz ki. Allah, haksızları yola iletmez (7). Doğru yolda olanlar haksızlık etmezler.
Demek ki Allah'ın hidâyet etmediği kimseler, iyi niyyetli insanlar değil, yoldan çıkmış , yola gelmek de istemeyen zâlimlerdir. Böyleleri iyi niyyetli olsalar zaten yola gelirler, fâsık ve zâlim olmazlar. Öyle ise Allah'ın hidâyet etmemesi, bu insanları doğru yola zorlamaması demektir; doğru yolda olanları eğri yola düşürmesi demek değildir. Zaten adamlar eğri yoldadırlar ve ondan ayrılmak da istemiyorlar, Peyğamber'in çağrısını dinlemiyorlar. Allah onlara başka nasıl hidâyet edecek? Onlar peygamberin sözünü dinlemeyip bâtıl yollarında ısrar ettikten sonra Allah onları doğru yola zorlamaz, kendi hallerine bırakır.
5. Hz. îsâ, İsrail oğullarına gönderilmiş, kendinden öncekini doğrulayan ve kendisinden sonra Ahmed adında bir peygamberin geleceğini müjdeleyen bir peygamberdir. İsrail oğulları, kanıtlarla gelen o peygamberi tanımamışlar, onun getirdiği vahylere "büyü" demişlerdir (6).
6. Uydurduğu yalanı Allah'ın üstüne atan, uydurduğu sözü Allah'ın sözü gösteren kişi, en zalimdir (7).
7. Allah mutlaka nurunu tamamlar. Kimse O'nun nurunu söndüremez. Ne kadar çalışsalar da o nuru söndüremezler:
"Bir şem'a ki Hak yandım, bin bâd ile sönmez".
8. Allah, kendisine tapınma dini olan gerçek dini, bütün şirk dinlerinin üstüne çıkarmak için elçisini göndermiştir (9).
9. Allah'a ve Elçisine inanıp, maliyle ve caniyle Allah yolunda çalışmak, insanı acı azâbdan kurtaracak, cennete sokacak, dünyâda zafere, pek yakın bir fethe eriştirecek çok kârlı bir ticârettir (10-13).
10. Toplum, Peygambere ve Hak da'vetçisine birden bire inanmaz. İnananlar olmakla beraber ilk anda büyük kesim karşı çıkar. Gerek îsâ, gerek Muhammed (ikisine de selâm olsun), gerek öteki peygamberlerin durumu hep böyledir. Sonunda Allah, inananların sayısını artırmış, onları güçlendirmiş ve inanmayanlara üstün getirmiştir (14). Bu, Allah'ın her peygambere ve her samimî Hak da'vetçisine va'didir. Allah, inananları galip getirecektir.
Şu son dünyâ tarihindeki gelişmeler de bunu göstermiyor mu? Allah'a, dine karşı bayrak açan komünizm dünyâsı, sonunda nasıl inananlara teslim oldu? Bütün dünyâda dindarlar, inanmayanlara galip gelmektedir. Bu, her zaman böyle olacaktır. Çünkü Allah'ın te'yîdi inananlardan yanadır.

SAF SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:		
Meksûr t ile, etken:	Çoğunluk.	Meftun t ile, edilgen:	Zeyd ibn 'Alî[9274]	İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi',

[9273] Mu'âllim Petrus el-Bustânî, Dâiretu'l-Me'ârif: 5/362-363, Tahran, Muessesetu Matbû'âti Ismâîliyyân.
[9274] el-Bahr: 8/261.

İbn Kesîr,
Ebû 'Amr ve
Sakin yâ ile: İsm-i fail kipi:
Masdar kini:
Şu'be. Ötekiler[9275] İbn Mes'ûd, Hamza, Kisâ'î, Halef. Ötekiler[9276] Çoğunluk. Übeyy [9277]

Âyet No.	'Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Meftûh yâ, şeddeli dâl ile, iddi'â'dan:	ibn Mes'ûd ve Talha. Madmûm yâ, sakin dâl ile, da'vetten edilgen:	Çoğunluk[9278]. lai İki halde de hemzenin hazfi, fâ'nın dammıyle: İbn Kesîr[9279] Hemzenin yâ'ya dönüştürülmesiyle: Hamza. Hemze'nin telaffuzu ile: Ötekiler[9280]
	Tenvinsiz, izafetle, nûr mecrûr:		İbn Kesîr, Hamza, Kisâ'î, Halef ve Hafs. Tenvinli, nûr mansûb: Ötekiler.
	Kelime:	Kırâet farkı:	
	Meftûh nûn, şeddeli cîm ile, tenciye'den:		İbn 'Âmir, Ebû Hayve.
	Sakin nûn ile, incâ' kökünden:		Ötekiler[9281] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9282].
	İki muhâtab muzâri':		Çoğunluk.
	İki muhâtab mansûb muzâri':		Übeyy ve Zeyd ibn 'Alî[9283]
	İki emir kipi:		İbn Mes'ûd [9284]
12			Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9285]

[9275] Kurtubî: 18/83; en-Neşr: 2/287; el-Budûr: 317.
[9276] el-Mesâhif: 101, 265; Tebsırah: 699; el-Budûr: 317.
[9277] el-Mesâhif: 170.
[9278] el-Mesâhif: 101, 327; Kurtubî: 18/84.
[9279] Vakıf halinde Hamza'nın üç vechinden biridir.
[9280] en-Neşr: el-Hemzu'l-mufred; el-Budûr: 317.
[9281] Tebsırah: 699; Kurtubî: 18/87; el-Budûr: 317.
[9282] el-Mesâhif: 101.
[9283] el-Mesâhif: 170.
[9284] el-Bahr: 8/263; el-Mesâhif: 101
[9285] el-Mesâhif: 101.

13	Ref ile:	Çoğunluk.
	Nasb ile:	Übeyy ve İbn Ebî Able [9286]

Ayet No.
14
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[9287]
Ensâr tenvînli, ism-i İbn Kesîr, Ebû Celâlden önce cer lamı: 'Amr, Nâfi'. İzafetle: Ötekiler[9288].
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi'. Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler [9289]
İzafetle: Çoğunluk.
Ref ile ve cer lâm'iyle: İbn Mes'ûd [9290]
Çoğunluk. i İbn Mes'ûd [9291]
Übeyy [9292]

62/96 CUMU'A SÛRESİ 1929
Tefsir: 1929
Tefsir: 1930
Tefsîr: 1930
Cumu'a Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:..... 1935
CUMU'A SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1935

[9286] el-Mesâhif: 170.
[9287] el-Mesâhif: 101.
[9288] Tebsırah: 700; Kurtubî: 18/89; en-Neşr: 2/387; el-Budûr: 317.
[9289] Tebsırah: 700; en-Neşr: 2/387; el-Budûr: 317.
[9290] el-Mesâhif: 101.
[9291] el-Mesâhif: 101.
[9292] el-Mesâhif: 170.

62/96 CUMU'A SÛRESİ

Adını Cuma namazına koşmayı emreden 29 ncu âyetinden alan bu sûre, iki bölüme ayrılır: Birinci bölümde Allah'ın, ümmî Araplar içerisinde, onları manen yücelten, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir elçi göndermesinin, O'nun bir lûtfu olduğu, belirtilir; Tevrat'ı yüklenip onun buyrukları uyarınca hareket etmeyen yahudiler, taşıdığı kitaplardan yararlanamayan eşeğe benzetilir ve onların lâf ile Allah'ın dostları olduklarını iddia etmeleri kınanır.
İkinci bölümde Cuma günü ezan okununca alış-verişi bırakıp namaza koşulması emredilir, namaz kılarken bir ticâret ve eğlence görünce Peyğam-ber'i namazda bırakıp çıkanlar kınanır.
İçinde yahudilere hitâbedildiğine göre sûrenin, henüz Medine'de yahudî cemâati varken inmiş olması gerekir. Son yahudî cemâati Kurayza oğulları, beşinci hicret yılında vukubulan Hendek Olayından sonra cezalandırılmış ve bundan sonra Medine'de yahudi kalmamıştır. Hendek olayına Ahzâb Sûresinde işaret edilmektedir. Buna göre bu sûrenin, Ahzâb Sûresinden önce inmiş olması gerekir. 11 âyettir. Resmî sıralamada 62 nci, iniş sırasına göre 96 ncı sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Göklerde ve yerde bulunanların hepsi, pâdişâh, mukaddes, azız, hakîm olan Allah'ı tesbîh etmektedir. 2- O'dur ki ümmîler içinde, kendilerinden olan ve onlara Allah '-in âyetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdi. Oysa onlar önceden, apaçık bir sapıklık içinde idiler. 3- (O elçiyi) Yine onlardan olup henüz kendilerine katılmamış bulunan, başka kimselere de gönderdi. O azizdir, hakimdir. 4- Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lûtfudur. Allah büyük lütuf sahibidir.

Tefsir:

1-3 ncü âyetlerde göklerde ve yerde ne varsa hepsinin, kâinatın pâdişâhı, Kuddûs (tertemiz, lekesiz, bütün olgunluklara sâhib), 'azîz (dâima galip, üstün, güçlü, kudretine erişilmez), hakîm (hüküm ve hikmet sahibi, yaptığını hikmetle ve* sağlam yapan) Allah'ı tesbîh ettiği ve o yüce Pâdişâhın, ümmî Araplar içerisinde, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları cehalet, şirk ve kötü ahlâk kirlerinden, bâtıl inançlardan temizleyip yücelten, o sapık insanlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdiği belirtilir. Lamı tarifli olarak kullanılan 'el-Kitâb' ile, daha önceki preyğamberlere verilmiş olan asıl Kutsal Kitâb olduğu, 5 nci âyetten de anlaşılmaktadır. O Kutsal Kitabın katıksız aslı, Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Ümmîlerden kasıt Araplardır. Ümmî üç anlama gelir:
Biri ümme mensub, yani anadan doğduğu gibi kalmış, okuma yazma öğrenmemiş insan demektir. İkincisi ümmete mensub, üçüncüsü Ümmü'l-Kurâ'ya mensub yani Mekkeli demektir. Fakat birinci mânâ daha doğrudur. Burada Arapların okur yazar, ilim sahibi insanlar olmadıklarına işaret edilmektedir.
3 ncü âyet, ikinci âyete atfedilmiştir. Yani Allah ümmîlere kendi içlerinden bir elçi gönderdiği gibi o elçiyi, yine onlardan olup henüz kendilerine katılmamış bulunan başka kimselere de gönderdi. Müfessirlere göre Peygamber'in sahâbilerine katılmamış olan başka insanlar sonra gelecek bütün insanlardır. Şevkânî ise bunların, sonradan gelecek olan Arap müslümanlar olduğunu söylüyor. Çünkü "(!4V zamiri, bu sonradan gelecek müslümanla-rın, yine onlardan yani Araplardan olduğunu belirtmektedir. Ancak bunun boyfb zikredilmesi, Araplara olan nimeti belirtmek içindir. Bu, Peygamber'-in risâletinin genelliğine aykırı değildir '.[9293]
İbn 'Abbâs ve bir topluluğa göre bu "onlardan olan başka insanlar" tabiri ile Arap olmayan bütün müslümanlar kasdedilmiştir. Bunu desteklemek için Ebuhüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Biz Cuma Sûresi indiği zaman Peyğamber(s.a.v.)in yanında idik, sûreyi okudu "Onlardan olan, fakat henüz kendilerine katılmamış bulunan kimseler "e gelince, bir adam:
— Ey Allah'ın Elçisi, henüz bize katılmamış olan bu insanlar kimlerdir? dedi.
Peygamber (s.a.v.) ona cevap vermedi. Adam sorusunu iki üç kere tekrar edince Peygamber (s.a.v.) elini, aramızda bulunan Selman(ın omuzun)a koydu ve:
— Nefsimi elinde bulunduran Allah hakkı için iman Süreyyâda dahi olsa bunlardan bazı erkekler uzanıp onu alırlar, dedi"[9294]
Buhârî ve Müslim'de bulunmasına rağmen bu hadisin sıhhati çok şüphelidir. Bunda İranlıların ırkçılık propagandaları yanında şî'îlik propagandası da açıktır. Kaldı ki Sûrenin mukaddimesinde belirttiğimiz gibi bu sûre, hicretin beşinci yılından önce inmiştir. Ebu Hüreyre ise henüz o zaman Medine'ye gelip müslüman olmamıştı. Çünkü Ebuhüreyre, hicretin yedinci yılında, Hudeybiye Barışından sonra Medine'ye gelmiş, o sırada Peygamber (s.a.v.) Hayber'de bulunduğu için Hayber'e gitmiş ve orada bîat edip müslüman olmuştur.[9295]
Bundan dolayı sûrenin indiği sırada Ebûhüreyre'nin, ashâb içerisinde bulunması ve yeni inmiş olan bu sûreyi Peyğamber'in ashabına okuyuşunu dinlemiş olması ve bu sözü söylemesi, ona iftiradan başka bir şey olamaz.
Taberî'nin dediği gibi âyetin bu cümlesiyle, henüz müslüman olmamış fakat daha sonra İslama girecek olan

---

[9293] Fethu'l-Kadîr: 5/225.
[9294] Buhârî, Tefsîr: 62; Müslim, Fedâilu's-sahâbe: 231; Tirmizî, Tefsîr: 47, 62, Menâkıb: 70; İbn Hanbel, Musned: 2/417; et-Tâc: 4/261.
[9295] Ebû'l-Ferâc 'Abdu'r-Rahmân ibn 'Alî el-Cevzî (v. 597), Safvetu's-Safveh: 1/286, Hayda-râbâd: 1355, H.; el-İsâbeh fî Temyîz'is-Sahâbeh: 4/206, Mısır, 1328.

Arap, yabancı bütün insanlar kasdedilmiştir.
Hz. Peygamber, Arapça konuşan bir insan olarak Araplara gönderilmiştir. "Çünkü Allah, her kavme kendi diliyle konuşan elçi gönderir". Aksi takdirde mesajı anlaşılmaz. İbrâhîm Sûresinin dördüncü âyetinde bu husus açıkça belirtildiği gibi, bu sûrede de belirtilmiştir. Ama Peygamberin mesajı dil bakımından Arapça konuşanlara hitâbetmekle beraber, bu mesajın içeriği, bütün insanlar için geçerlidir. Zaten öteki peygamberlerin mesajları da aynı niteliktedir. Peygamberler, birbirlerinin devamı ve destekçisidir.
Bu âyetlerin, şimdi anlatılacak olan yahudilerin övünmelerine cevâbol-duğu açıktır. Onlar kendilerinin, Allah'ın seçkin kavmi olduklarını, peygamberlerin kendi aralarından çıktığını, peygamberliğin kendilerine özgü olduğunu, Kitabın da kendilerine verildiğini söylüyor, bunun için kendilerinin öteki insanlardan üstün olduklarını ileri sürüyorlardı. İşte onlara cevaben Allah'ın, ümmîler arasında da onları aydınlatacak elçi gönderdiği, Musa'ya verilen Kitâb'ın, Hz. Muhammed'e de vahyedildiği, elçi gönderip kitâb indirmenin, Allah'ın lûtfu olduğu, bunu dilediğine vereceği vurgulanarak, hiçbir milletin diğerlerinden üstün olmadığı, bütün insanların Allah'ın kulları olduğu ve Allah'ın dilediği her millet arasından peygamber seçip ona Kitâb indireceği, Allah'ın bu lûtfuna kimsenin engel olamayacağı bildiriliyor.
Yahudiler müslümanlara karşı bu sözleri ancak kuvvetli oldukları zamanlarda söyleyebilirlerdi ki bu durumları, hicretin beşinci yılına kadar sürmüştür. Ondan sonra güçleri kalmamış, zaten Medine'den tamamen çıkarılmışlar, cezalandırılmışlardır.
5- Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayan(omxn buyruklarını tutmayan)/arm durumu, Kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür! Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez. 6- De ki: "Ey yahudî olanlar, eğer insanlar arasında yalnız sizin, Allah'ın dostları olduğunuza sanıyorsanız, (bu inancınızda) samimi iseniz ölümü temenni edin". 7-Ama onlar, ellerinin yapıp öne sürdüğü işler yüzünden asla ölümü te-mennîetmezler. Allah zâlimleri bilir. 8- De ki: "Sizin, kendisinden kaçtığınız ölüm, sizi mutlaka bulacaktır. Sonra görünmeyeni ve görüneni Bilen'e döndürüleceksiniz. O size yaptıklarınızı haber verecektir."

Tefsir:

5-8 nci âyetlerde kendilerinin Allah'ın dostları, seçkin kavmi olduklarını iddia eden yahudilerin davranışı kınanıyor: Evet Allah onlara peygamber göndermiş, Kitap indirmiştir ama onlar o Kitabın buyruklarını gereği gibi uygulamamışlardır. Yolları Kitabın söylediklerine uymaz. Bu halleriyle onlar, tıpkı sırtında kitap taşıyan.eşeğe benzerler. Eşek nasıl taşıdığı kitaplardan yararlanmazsa onlar da aralarında bulunan Kitaptan yararlanmazlar. Ya-rarlansalar, dinin ruhunu anlar, Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahiylerin de Allah kelâmı olduğunu kabul eder ve Hak yolunun açılmasını engellemezlerdi. Allah'ın âyetlerini yalanlayan kavmin durumu ne kötüdür! Allah zâlim, yani haksız insanları doğru yola iletmez.
Daha sonra yahudilere, gerçekten kendileri Allah'ın dostları iseler, ölümü temenni etmeleri emrediliyor. Çünkü Allah, dostlarını cennetle ödüllen-direcektir. Bunlar da cennetin kendilerine özgü olduğunu söylüyorlar. Öyle ise cennet şu dünyâdan çok güzeldir. Cennete gideceklerinden emin iseler ölümü temenni etsinler ki bir an önce cennete girsinler. Oysa onlar öyle kötü işler yapmışlardır ki yaptıklarının sonucuyla karşılaşmamak için asla ölümü temenni etmezler, ölümden kaçarlar. Fakat ne kadar da kaçsalar, ölüm yine kendilerini bulacaktır. Ölecekler ve gizli, açık herşeyi bilen Allah'ın huzuruna götürüleceklerdir. Allah onlara, dünyâda neler yapmış olduklarını haber verecketir. Râzî şöyle diyor:
"Yahudiler kendilerinin Allah'ın dostları ve sevgilileri olduklarını iddia etmişlerdi. Allah "Samimi iseniz ölümü temenni edin" sözüyle bu övünmelerini yalanladı. Onlar kendilerinin Kitâb ehli olduklarını, Arapların kitabı olmadığını söylemişlerdi. Allah onları kitaplar taşıyan eşeğe benzeterek bu övünmelerini reddetti"[9296]
9- Ey inananlar, Cuma günü namaz için çağırıldığı zaman, Allah'ı anmağa koşun, alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. 10- Namaz kılındıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lût-fundan nasibinizi arayın, Allah'ı çok anın ki başarıya eresiniz. 11- Bir ticâret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden de, ticâretten de hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Tefsîr:

9-10 ncu âyetlerde mü'minlere, Cuma günü namaza çağırıldığı zaman ahş-verişi bırakıp hemen Allah'ı anmağa gitmeleri, namaz bitince yeryüzüne dağılıp Allah'ın nasibettiği rızkı aramaları ve başarıya ermeleri için Allah'ı çok anmaları emrediliyor.
11 nci âyette de Peygamber, Cuma namazı hutbesini iradederken, ticaret kervanının davulunu duyan cemâatin dağılıp kervana koşmaları kınanıyor. Allah'ın katında bulunan ödülün eğlenceden ve ticaretten daha hayırlı olduğu ve rızık verenlerin en iyisinin Allah olduğu vurgulanıyor.

[9296] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/8.

Cuma günü ezan okunduğu zaman namaza gidilmesini emreden 9 ncu âyet, ilk defa Cuma namazını farz kılmıyor, âyetlerin sözakışından Cumanın daha önce mevcudolduğu, fakat bazı kimselerin ezan okunduğu halde yine işlerine, güçlerine devam ettikleri, Cuma namazının ve hutbesinin önemini vurgulamak üzre bu âyetlerin indiği anlaşılmaktadır. "Ticaret veya eğlence görünce hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar" mealindeki son âyet de, bu âyetlerin inişinden önce de Cuma namazının ve hutbesinin var olduğunu gösterir.

Cemiyet, cemâat, toplanmak anlamlarına gelen Cum'a, haftanın günlerinden birinin adıdır. Bugünün, Araplarda çok eskiden beri bir toplantı ve âyîn günü olduğu, delillerle sabittir. Yahudilerin Cumartesi, hırıstiyanların Pazar günü todanıp âyin yaptıklarını gören Arapların, onlardan esinlerek Cuma gününü dini bir toplantı günü yaptıklarını kanıtlayan rivayetler vardır. İbn İshâk'ın rivayetine göre: "Peygamber (s.a.v.), Mekke'den hicret etti-ği sırada önce Küba'ya indi,"Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri 'Amr ibn 'Avf oğullarının yurdunda kaldı. Cuma günü oradan hareket etti, Salim ibn 'Avf oğullarının yurduna geldiği zaman Allah'ın Elçisine Cuma ulaştı (yani Cumanın vakti girdi). Allah'ın Elçisi, vadinin içinde, Rânûnâ'da Cuma namazını kıldı. Bu, Medine'de kıldığı ilk Cuma idi"[9297]

Bu rivayet, Cumanın, hicretten önce Mekke'de de kılınmakta olduğunu gösterir. Ebû Dâvûd, İbn Hibbân, Beyhakî ve Hâkim'in 'Abdurrahmân ibn 'Avf ibn Kâ'b ibn Mâlik'den rivayet ettikleri söz de bu görüşü teyideder. Sonradan kör olan babasını gezdiren Abdurrahmân şöyle demiş: "Babam, Cuma günü nidayı (ezanı) duyunca Es'ad ibn Zürâre'ye rahmet ve istiğfar ederdi (Allah ona rahmet eylesin, onu bağışlasın) derdi. Dedim ki: 'Babacığım, Cuma ezanını her duydukça niçin Es'ad ibn Zürâre'ye mağfiret diliyorsun?' Dedi ki: 'Benî Beyâd'a Hareminden olan Nakî'u'l-Hadamât'ta bize ilk Cumayı kıldıran odur.' 'O gün kaç kişi idiniz?' dedim. 'Kırk kişi idik' dedi"[9298]

İbn Sa'd'in Tabakat'ında da Ebu Ümâme künyesini taşıyan Es'ad ibn Zü-râre'nin, Peygamber (s.a.v.) Medine'ye gelmezden önce, Medineli müslümanlara Bakî'deki Benî Beyâd'a Harresi(mahallesin)e ait bulunan bir harabede veya etrafı çevrili, üstü açık bir yerde Cuma kıldırdığı rivayet edilir. Başka bir rivayete göre de ilk Cumayı Es'ad'ın yanında kalıp Medinelilere Kur'ân öğretmekte olan Mus'ab ibn 'Umeyr kıldırmıştır[9299]. İbn Sa'd'in rivayetine göre de Medine'de Evs ve Hazrecliler, Peyğamber'e mektup yazıp kendilerine Kur'ân öğretecek birini göndermesini istediler. Peygamber (s.a.v.) Mus'ab ibn 'Umeyr el-'Abderî'yi gönderdi. Es'ad'ın evinde kalan Mus'ab, onlara Kur'ân öğretirdi. Bir rivayete göre de Medinelilere Cuma namazını kıldıran Mus'ab'dır [9300] Fakat Es'ad'ın Cuma kıldırdığı rivayeti daha kuvvetlidir. Dârekutnî de bu rivayeti almıştır[9301]

İbnu'1-Esîr en-Nihâye'de "Cuma'nın eski adı 'Arûbe'dir herhalde Arapça değildir" demiştir [9302] Cemâlu'd-dîn Abdullah ibn Ahmed eş-Şîşî ise 'Arûbe'nin Süryânca olup rahmet anlamına geldiğini kesinlikle belirtmiştir. 'Arûbe'-ye ilk defa Cuma adını veren de Kâ'b ibn Luey'dir. Araplarda günlerin eski adları: " Evvel, Ehven, Cubâr, Dubar, Munis, 'Arûbe, Şiyâr'dır. Bu adların, sabitlerden Araplara geçtiği anlaşılmaktadır. Çünkü Süryânîler sâbiî idiler. Salıya " Çarşambaya denilmiş olması da bu iki günün sâbiîlerde ve câhiliyye Araplarında uğursuz sayılmalarındandır. Çünkü yıldızlara tapan sâbiîler, bu günleri Merîh ve Zühal'e nisbet ederler. Müneccimler de bunları nahs (uğursuz) sayarlardı. Hâlâ bazılarında Salı ve Çarşamba günlerini uğursuz sayma inancı o eski câhiliyye inançlarının kalıntısıdır'.[9303]

Araplarda günlerin bu eski adlarının ne zaman değiştirildiği, 'Arûbe adının, kimin tarafından Cuma'ya çevrildiği hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bazıları 'Arûbe'ye Cuma adının, Peyğamber'in atalarından Kâ'b ibn Luey tarafından verildiğini, bazıları da Medineliler tarafından verildiğini rivayet etmişlerdir. 'Arûbe adını Cum'a'ya çeviren Kâ'b ibn Luey, Cuma günü genel toplantılar yapmayı düzenlemiş ve bunu bir gelenek olarak koymuştur [9304]Ney-sâbûrî'nin rivayetine göre de Peyğamber(s.a.v.)in hicretinden önce: "Medi-neli müslümanlar, Ebû Ümâme Es'ad ibn Zürâre'ye gelmişler, 'Geliniz bir gün belirleyelim de onda toplanıp Allah'ı analım, namaz kılalım. Çünkü ya-hudilerin Sebti (Cumartesisi), hırıstiyanların Ehadi (Pazarı) var' demişler. Toplantı günü olarak 'Arûbe'yi belirlemişler. Ve o gün iki rek'at namaz kılmışlar, toplantı günü olduğu için o güne Cum'a adını vermişler"[9305]

Kendilerine Cum'a namazını kıldırıp hutbe okuyan Es'âd ibn Zürâre, bir koyun kesmiş, onu öğle ve akşam yemişler. Daha sonra Allah, "Ey inananlar, Cum'a günü, namaz için çağırıldığı zaman..." âyetini indirmiş[9306]

Âlûsî'nin dediği gibi ilk Cuma'nın Es'ad ibn Zürâre tarafından kıldırıl-dığı rivayeti daha sağlamdır [9307] Yahut Âlûsî'nin kaydettiği bir ihtimâle göre de Es'ad, Peyğamber'in emri olmadan, kendiliğinden Cuma'yı kıldırmış, da-ha sonra da Mus'ab ibn 'Umeyr, Peyğamber'in mektubundaki emriyle Cumayı kıldırmıştır. Yahut ilk defa Es'ad

---

[9297] Tehzîbu Sureti ibn Hışam: 1/122-123.
[9298] Ebû Dâvûd Cuma bâbu'l-Curn'ati fî'I-Kurâ; Beyhakî, Cum'a, bâbu'l-'aded- Hakim ei-Mimeu.cc, Kıtabu'l-Cum'a: 12; Alûsî, Ruhu'1-Me-ânr 28/100
[9299] Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî: 28/100.
[9300] İbn Sa'd, Tabakât: 1/220; Dârekutnî, Cum'a: 7-9.
[9301] Rûhu'l-Me'ânî: 28/100. Buhârî de benzerini rivayet etmiştir.
[9302] İbnu'1-Esîr, en-Nihâye fî Ğarîbi'l-hadîs: 3/203, el-Mektebetu'1-Islâmiyye.
[9303] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4977; İbnu'l-Manzûr, Lisânu'l-'Arab: 2/725.
[9304] Süheylî, er-Ravdu'l-'Unf; Lisânu'l-Mîzân: 2/725.
[9305] Nizâmu'd-dîn el-A'rac, Tefsîru'n-Neysâbûri, Taberî kenarında, 28/66, beyrut, 1400, H. 1980 M.
[9306] Ruhu'l-Me'ânî: 28/100.
[9307] Ruhu'l-Me'ânî: 28/100.

bir köyde Cuma kıldırmış, Mus'ab da ilk defa Medine'nin içinde kıldırmıştır[9308]
İbn Hacer el-'Askalânî ise Tuhfetu'l-Muhtâc adlı eserde: "Cuma namazı Mekke'de farz kılındı, fakat yeterli sayı bulunmadığı için, yahut Cumayı açıkça kılmak gerektiği için orada kılınmadı. Peygamber (s.a.v.) gizlenirdi. İlk Cumayı Es'ad ibn Zürâre, Medine'ye bir mil mesafedeki bir köyde kıldırdı" diyor.
İbn Hacer'in bu izahı, İslâmdaki ibâdetlerin kökenini kesmek ve hiçbir suretle eskiye dayanmadığını ispatlamak çabasından kaynaklansa gerektir. Böyle bir şeye lüzum yoktur. Çünkü Peygamber (s.a.v.) dini ilk defa getiren bir insan değildir. Dini ilk defa ortaya çıkarmamıştır: "De ki: Ben elçilerden bir türedi değilim" [9309] âyetinin bildirdiği üzre o, kendisinden önceki peygamberlerin devamı olduğu gibi, onun getirdiği din de daha önceki İlâhî dinlerin devamı ve evrimleştirilmiş şeklidir. Eski dinlerin şirke bulanmış hükümleri şirkten arındırılmış, değiştirilmesi gereken hükümleri değiştirilmiş ve gerekli yeni hükümler de konularak İslâm, son şekliyle ortaya çıkmıştır. Ama güneşin altında geçmişi olmayan hiçbir şey yoktur. İslâmın da bir mazisi, backgroundu vardır. İslâm dini, eski İlâhî dinlerin en olgunlaştı-rılmışıdır: "Bugün size dininizi olgunlaştırdım" [9310] âyeti de bu gerçeği bildirmiyor mu?
Hz. Peyğamber'in, Cuma namazı Mekke'de farz kılındığı halde kılmaması görüşü çok sakat ve hattâ Allah'ın Elçisine iftiradır. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de diğer namazları da evinde, vadilerde, yanında bulunan insanlarla birlikte kılardı. "Hz. Peygamber, Hatice'ye, Alî'ye ve sayıları gittikçe artan müslümanlara namaz kıldırmıştır. Sahâbileriyle birlikte namazı cemaatle kılardı. Gerçi cemâati az idiyse de yine cemâatle namaz kılarlardı" [9311].
Diğer namazları kılarken Cuma farz olduğu halde onu niçin kılmasın? Allah Elçisinin, bazan namazı Ka'be'de, herkesin gözü önünde kıldığını anlatan rivayetler vardır. Bir kere Ebucehil onu, Ka'be civarında namaz kılarken görünce kızmış, secdeye vardığı sırada üzerine hayvan barsaklarını atmıştı. O asla Allah'ın emrettiği bir hükmü gizlemezdi. Kaldı ki namaz, müşriklere yabancı bir şey değildi. Çünkü zaten onlarda da namaz ibâdeti vardı. Ancak onlar buna pek önem vermez, düzenli namaz kılmazlardı. Ve namazlarında Allah ile beraber putları da anarlardı. Onların Peyğamber'e kızmaları, namaz kılması yüzünden değil, fakat putlarını reddetmesi, kendi dinlerini kötülemesi yüzünden idi.
Henüz şartları oluşmadan, daha sonra uygulanmak üzre Cuma namazının farz kılınmış olmasının bir anlamı bulunmadığı gibi bu konuda bir delîl de yoktur. Önce Hz. Peyğamber'in kendi ictihâdiyle uygulanırken sonradan farz kılınan bazı ibâdetler vardır. Meselâ abdest böyledir. Fakat farz kılındığı halde uygulanması ertelenmiş bir hüküm veya ibâdet yoktur. Uygulanma şartları oluşmadığı için cihâd, müslümanların isteklerine rağmen Mekke'de farz kılınmamıştır.
İmdi Es'ad ibn Zürare'nin, Peyğamber(s.a.v.)in, medine'ye hicretinden önce kendiliğinden Cuma günü ibâdet için toplantı düzenlemesi ve namaz kıldırması, Cuma günü toplanıp ibâdet etmenin, Yesrib sınırını aşan köklü bir geleneğe dayandığı görüşünü güçlendirir. Nitekim Kâ'b ibn Luey'in, 'Arûbe adını Cum'a'ya değiştirdiği hakkındaki rivayet de bu toplantı ve ibâdet geleneğinin eskilere dayandığını göstermektedir. Muhammed 'İzzet Derveze şöyle diyor:
"İşlen bırakıp namaza, yahut dinî âyinlere vakit ayırma, dinî toplantılar yapma düşüncesi, aslında yahudi ve hırıstiyanlardan alınmış olabilir de, olmayabilir de. Dinî genel toplantılar için haftada özel günleri olan birçok eski millet vardır ki bunlar yahudi ve hırıstiyan değillerdir.
"Rivayetlerin, bu eski câhiliyye devrinin haftalık toplantı âdetlerinden pek söz etmemesi, câhiliyye devrinin sonlarında bunun artık pek önemsenmediğini, adından başka bir önemi kalmadığını gösterir. Biraz sonra gelecek Cumanın faziletini anlatan hadis de, bugünün eskiden beri var olduğunu kanıtlar. İslâm bu güzel geleneği ihya etmiştir ki bu eski Arap toplantı günü, müslümanların Allah'ı anma, namaz kılma, Allah Elçisinden ve ondan sonraki imamlardan hutbe ve öğüt dinleme günleri olsun. Bütün bunlardan açıkça anlaşılır ki İslâmda Cuma namazı esasen Mekke devrinden beri vardı ve Pey-ğamber'in sünneti olarak devam ediyordu. Sonra hicretin dört ve beşinci yılları arasında inen Cuma Sûresinin: "Ey inananlar, Cuma günü namaz için çağırıldığı zaman Allah'ı anmağa koşun, alışverişi bırakın..." âyetiyle Kur'ân buyruğu haline gelmiştir" [9312]
11 nci âyetin iniş nedeni hakkında şu olay anlatılır: Dihye ibn Halîfe el-Kelbî'nin ticâret kervanı Şam'dan geldi. O sırada Medine'de kıtlık ve pahalılık vardı. Peygamber (s.a.v.) minberde konuşmasını yaparken, gelen kervanın sesini duyanlar, Peygamber'i öyle ayakta bırakıp kervana koştular. Yalnız on iki erkek ve bir kadın kaldı. [9313] İşte bu olay üzerine yüce Allah: "Bir ticâret veya eğlence gördükleri zama hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar..." âyetini indirdi[9314]
Beğavî, bu haberi biraz daha ayrıntılı olarak nakleder. Ona göre cemâatin dağılmasının sebebi, kafilenin davulunu işitmeleridir. Peygamber (s.a.v.) t duruma o kadar kızmış ki: "Muhammed'in canını elinde bulunduran Al-hakkı için eğer birbirinizi izleseydiniz, yani hepiniz gitmiş olsaydınız, Vadiyi ateş seli doldurur, sizi götürürdü" demiş. Başka bir rivayette de Peygamber (s.a.v.): "Mescidde kaç kişi kaldı?" diye sormuş. "On iki

[9308] Ruhu'l-Me'ânî: 28/100.
[9309] Ahkaf Sûresi: 9.
[9310] Mâide Sûresi: 3.
[9311] Cevâd Alî, Târîhu's-salâti fi'l-lslâm, s. 16, Bağı'îd, Matbaa'atu Dıyâ'.
[9312] et-Tefsîru'l-hadîs: 8/234.
[9313] Bu rivayete göre demek ki Peygamber zamanında kadınlar da Cuma namazına geliyorlardı.
[9314] Buhârî, Tefsir: 62; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 62; Câmi'u'l-beyân: 28/104.

erkek, bir kadın kaldı" demişler. "Onlar olmasaydı, üzerinize gökten taşyağdırılırdı" demiş'.[9315]
Taberî'deki bir rivayete göre olay, üç Cuma ardı ardına tekerrür etmiş. Her defasında cemâat gitmiş ve yalnız on iki erkek ile bir kadın kalmış. Peygamber (s.a.v.): "Eğer sonunuz başınıza tabi olsaydı, yani hepiniz gitseydi-niz, üzerinize vadî, ateş seli akıtırdı" demiş. Bunun üzerine bu âyet inmiş[9316]
MukâtiPden gelen bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.), Cuma günü, hutbeyi, bayram hutbesi gibi namazdan sonra iradedermiş. Peygamber namazdan sonra âdeti üzre konuşmasını yaparken kervan sesini duyan cemâat gitmiş[9317]
Âyetin siyakından (sözakışından) Peyğamber'i hutbede yalnız bırakmanın, sadece bir kere değil, birkaç kez olduğu anlamı çıkar. Çünkü "Ticâret veya eğlence gördükleri zaman hemen ona koşarlar" sözü, bunun tekerrür eden bir olay olduğunu gösterir. Nitekim Taberî'deki bir rivayette de bunun üç kere vukubulduğu anlatılmaktadır. Herhalde böyle yapanlar ilk muhacirler ve ensâr değil, henüz İslâmın ruhu tam içlerine sinmemiş olan kimselerdi. Allah ve Elçisinin sevgisiyle dolu olan ilk müslümanların böyle bir şey yaptıklarına ihtimal verilmez.
Cuma'nın hükümleri:
9 ncu âyetteki " Koşunuz" emrinden maksat, koşmak değil, i-şi gücü bırakıp namaza gitmektir. Hz. Ömer ve Abdullah ibn Mes'ûd'un: Allah'ı anmaya gidiniz" şeklinde o-kudukları rivayet edilir. Abdullah ibn Mes'ûd: "Eğer âyetteki emir sa'y (koşmak) olsaydı, öyle koşardım ki omuzumdan ridâm düşerdi. Fakat âyet " Allah'ı anmaya gidiniz'dir" demiş ve kendisi âyeti böyle okumuştur [9318]
Zikrullâh (Allah'ı anmak) ise, Cuma hutbesi ve namazdır. Ebû Hanîfe'-ye göre Cumanın rüknü (temeli) Allah'ı anmaktır. Bundan dolayı "subhâ-nellâh", "elhamdu lillâh", 'Allâhu ekber" gibi zikrullâh denilebilecek en kısa zikir ile de hutbenin farzı yerine getirilmiş olur. Zikrin en azı teşehhüd miktarı kadar olmasıdır. Bu zikrin biraz uzun olup bir va'z, nasihat ve duayı içermesi ise sünnettir.
Şâfi'î'ye göre iki hutbe okunması şarttır. Birinci hutbe hamdi, salât ve salamı, takvayı tavsiye ve bir âyeti içermeli; ikinci hutbe de böyle olmalı, yalnız ikincisinde âyet yerine inanan insanlara duâ etmelidir.
Fakat âyette zikrullâh emredilip bunun azına, çoğuna işaret edilmediği için Ebû Hanîfe'nin görüşü, âyetin ruhuna daha uygundur.
Aslında Cuma hutbesi, büyük imam yani Hz. Peyğamber'in halifesi tarafından veya onun yetki verip görevlendireceği kimse tarafından okunur. Ve bu konuşmada müslümanlara haftanın önemli dinî ve siyâsî meseleleri ve bunların çözümleri anlatılır, hedefleri gösterilir.
"Namaz kılınınca yeryüzüne dağdın" emri bir ruhsattır. Yani dışarı çıkabilirsiniz, Allah'ın lütuf ve keremini arayabilirsiniz, işlerinizi görebilirsiniz, demektir. Yoksa mutlaka mescidden çıkıp gitmeyi gerektirmez. Dileyen çıkar, dileyen mescidde oturup zikir ve fikrine devam edebilir.
Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde, Cuma günü, Peygamber hutbeye çıktığı zaman Bilâl mescidin kapısında ezan okurdu. Bundan önce ezan okunmazdı. Hz. Peygamber hutbeden inince de namaz için kamet getirilirdi. Ebu-bekir ve Ömer devrinde de böyle idi. Fakat Osman zamanında müslümanla-rın sayısı çoğalıp bazı evler mescidden uzak kalınca Hz. Osman, bir müezzin daha görevlendirdi ve ona, Zevrâ' denilen evinin üstünde ilk ezanı okumasını emretti. Kendisi hutbeye çıkıp oturduğu zaman da ikinci müezzin ezan okurdu. Hutbeden inince de kamet getirilirdi. Onun bu yaptığını kimse kınamamış ve bu, âdet olmuştur. İbn Zeyd, îkrime'den naklen bunun bid'at olduğunu söylemiştir [9319]
Âyetin sarahatiyle Cuma günü, namaz saatinde alış veriş yasaktır. Fakat o saat dışında bütün günü tatil etmek ne farz, ne de sünnettir. Tam tersine: "Namaz kılınınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lûtfundan nasibinizi arayın" cümlesi, namazdan sonra herkesin işine gücüne gitmesini öğütlmektedir. Bu âyetin hükmüne göre namazı edâ edenin, gidip çalışması, kâr ve kisbiyle meşgul olması daha uygundur. Kâsimî, Kitap ehline benzememek için Cuma gününü tatil yapmamanın daha uygun olacağını söylüyorsa da bu görüş pek yerinde değildir, Müslümanların dinlenmeye ihtiyaçları vardır. Haftanın herhangi bir gününü tatil yapabilecekleri gibi Cuma gününü de tatil yapabilirler. Fakat Cuma gününün tatil yapılacağına dair dinî bir nass yoktur. Ancak bu, müslümanlar arasında teamül haline gelmiş, bu konuda bir nevi icmâ' olmuştur.
Hamdi Yazır şöyle diyor: "Alış verişi bırakın": Burada bey', muamelâttan mecazdır. Yahut gerçekten alışveriş anlamına olup muamelâtın bırakılması, nassın delaletiyle sabittir. Bey'i bırakın denilmesi, çarşıyı, pazarı kapayın demekten daha kapsamlıdır. Emir vücûb için olduğundan ezan okununca sa'y (namaza gitmek) farz, alışveriş yasaktır. İmam namazdan çıkıncaya kadar bu yasak sürer. Fakat bu yasağa rağmen bey' yapılırsa yapılan akid batıl veya fâsid olur mu? Bazıları yasaklanan bir şeyi yapmak haram olduğu için bu bey'in (alışveriş akdinin) merdûd veya fâsid olduğunu söylemişlerdir. Fakat usûl-i fıkıh'ta Hanefîlerin şöyle bir kuralı vardır:
"Bir şeyin zâtından dolayı nehy (yasak), butlan (o şeyin hükümsüz olmasını) gerektirir. Vasfından dolayı nehy, fesâd (bozukluk) gerektirir; mücavirinden (kendisine ilişkin bir şeyden) dolayı nehy de kerahet gerektirir. Meselâ

[9315] Beğavî, Me'âlimu't-Tenzîl, Hâzin kenarında: 7/94-95; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/368; et-Tefsîru'l-hadîs: 8/232.
[9316] Câmi'u'l-beyân: 28/104.
[9317] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/368.
[9318] Câmi'u'l-beyân: 28/100.
[9319] Câmi'u'l-beyân: 28/101; Rûhu'l-Me'ânî: 28/98.

sahibinin izni olmadan başkasının mülkünde, yahut gasbolunmuş yerde namaz kılmak mekruhtur. Bu namazın kendisi tamamdır, fakat yerin sahibinin izni olmadığı için mekruhtur. Yani mücaviri dolayısiyle namaza kerahet gelmiştir. Ezan vaktinde" alış veriş (muamele) de, akdin kendisinde bir bozukluktan, eksiklikten dolayı değil, ancak ezan vaktine rastladığından dolayı neh-yedilmiş olduğu için, akd, diğer şartları yerine getirilerek yapılmış ise sahîh, fakat tahrîmen mekruh olur"[9320]

Gerçek şudur ki Cuma ezanı okunurken namaza gitmeyip başka işle meşgul olmak, alışverişe devam etmek haramdır. Alışverişin kendisi bizzat haram değil, fakat namaz çağırışına uymamak haramdır. Bundan dolayı mü'minin, bu âyetin kesin hükmüne uyarak Cuma günü ezan okununca işini gücünü bırakıp hemen camie gitmesi Allah'ın buyruğudur.

Cuma namazı iki rek'attir. Hutbeden önce dört rek'at sünneti vardır. İbn Mâce'nin rivayetinde Peygamber (s.a.v.), Cumanın farzından (ve hutbeden) önce dört rek'at kılardı. Abdullah ibn Ömer de Peyğamber'in, Cumayı kıldıktan sonra evine gittiğini ve evinde iki rek'at kıldığını rivayet etmiştir. Demek ki Cumanın farzından önce dört, farzından sonra da iki rek'at sünnet vardır. Fakat âyette emredilen, farz namazdır.

Son zamanlarda bazı kimseler, "İslâmın hükümleri ile idare edilmeyen yerlerde Cuma namazı kılınmaz" diyerek Cuma namazlarını boykot etmekte ve bu düşünceyi yaymaktadırlar. Cumayı farz kılan âyet geneldir. Cuma namazının kılınmasını, İslâmın hükümlerinin uygulanması şartına bağlamamıştır. Cuma günü namaza çağırıldığı zaman Allah'ın zikrine koşmayı emretmektedir. Binaenaleyh her nerede Cuma namazı için ezan okunursa orada camiye koşmak, Allah'ın emridir. Bir iki kişinin haberiyle bu âyetin genel hükmü bozulamaz. Bu tür davranış, gerçeğe de aykırıdır. Es'ad ibn Zürâre, Peyğamber'in emriyle değil, kendiliğinden ve henüz Medine'de İslâm hakim olmadan, İslâm hükümleri uygulanmaz iken kırk kişi ile, başka bir rivayete göre on iki kişi ile [9321], Medine dışında bir mahalle veya köyde Cuma namazını kıldırmıştır. Demek ki müslümanlar nerede cemâat bulurlarsa orada Cumayı kılarlar. Es'ad bu ilk Cumayı kıldırırken Medine'de İslâm hükümleri uygulanmıyordu, müslümanlar oniki veya kırk kişi kadar azınlık bir grup idiler.

Cuma namazı kılınabilmek için ne kadar cemâatin bulunması hakkında mezhep imamları arasında hayli ihtilâf vardır. Kimine göre imam dahil iki kişi, kimine göre imam dahil üç kişi, kimine göre imam dahil dört kişi, kimine göre yedi kişi, kimine göre dokuz, kimine göre oniki kişi, kimine göre onüç kişi, kimine göre yirmi kişi, otuz kişi, kırk kişi, elli kişi, seksen kişi, kimine göre de büyük bir kalabalık bulunmak gerekir, belli bir sayı şart değildir. Bir köy sakinleri kadar kalabalık bulunmalıdır. Öyle üç dört kişi ile olmaz. Ebû Hanîfe'ye göre imam dahil dört kişi olmalıdır[9322]

Ebû Davud'un rivayet ettiği bir hadise göre: "Cumayı cemâatle kılmak her müslümana farzdır. Yalnız şu dört kişiye: köleye, kadına, çocuğa ve hastaya farz değildir"[9323]

Bu hadîse göre kadınlara Cuma namazı farz değildir. Ancak kervan gelince cemâatin dağılıp yalnız oniki erkek ile bir kadının Hz. Peyğamber'le beraber cuma kıldığını anlatan rivayetten [9324], Peygamber devrinde kadınların da Cuma namazı kıldıkları anlaşılmaktadır. Fakat kadınlara Cuma namazının farz olmadığı hakkında icmâ' vardır. Farz olmamakla beraber gelip kendilerine mahsus yerde namaz kılmalarında bir sakınca yoktur, hattâ daha iyidir. Çünük o gün va'z ve hutbeyi dinler, bilgili, bilinçli olurlar. Hele bayram namazlarında Peygamber (s.a.v.), âdet halinde bulunan kadınların dahi mescide gelmesini emretmiş, erkeklere öğütlerini bitirdikten sonra kadınlar tarafına gidip onlara da nasihat etmiştir.

Cumanın sünnetleri, âdabı, hutbenin sünnetleri vardır ki bunların ayrıntıları, ilmihal kitaplarını ilgilendirir. Dileyen bu konuda "Yeni İslâm İlmihali" adlı eserimizin "Cuma Namazı" bahsine bakabilirler [9325] Yalnız şurayı hatırlatmak da yerinde olacaktır:

Özellikle Türkiye'de Cuma namazı kılındıktan sonra bir de zuhr-i ahar diye bir namaza niyet edip aynen öğle namazı kılar gibi bir namaz kılarlar.

Cuma günü, Cuma namazı kılana öğle namazı yoktur. Daha önce söylediğimiz gibi Cumanın, farzdan önce iki veya dört, farzdan sonra da iki rek'at sünneti vardır. Bundan başka bir sünneti olmadığı gibi zuhr-i ahar diye bir namaz da yoktur. Bu tamamen uydurmadır ve bu bid'at maalesef Türkiye'de yerleştirilmiştir. Dileyen istediği kadar nafile kılabilir ama zuhr-î ahar niyetiyle bir namaz kılmak doğru değildir. Çünkü bu bid'attir. Bid'atlerden kaçınmak gerekir. Hiçbir kaynak kitapta böyle bir namazdan söz edilmemiştir.

Burada Cumanın fazileti hakkında bazı hadis meallerini de vererek bu konuyu kapatmak istiyoruz: Ebûhüreyre, Peyğamber(s.a.v.)in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Biz son gelen ve kıyamet gününde öne geçecek olan bir ümmetiz. Onlara Kitap bizden önce, bize de onlardan sonra verildi. Onlara farz kılınan bu Cuma günü üzerinde de onlar ihtilâf ettiler, Allah bu hususta bizi doğruya iletti. Onlar bugün hususunda bize tâbi'dirler. Yahudiler yarın, hırıstiyan-lar öbür gün "[9326] Başka bir rivayette: "Allah bizi getirdi, Cuma gününe ulaştırdı. Cumayı kaybetmiş olan yahudilere Cumartesi, hırıstiyanlara Pazar

---

[9320] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/4970.
[9321] Dârekutnî; İbn Sa'd, Tabakat: 3/119; Cum'a: 2; et-Ta'lîku'1-muğnî alâ'd-Dârekutnî: 2/5; Rûhu'l-Me'ânî: 28/100.
[9322] Rûhu'l-Me'ânî: 28/102.
[9323] Ebû Dâvûd, Cum'a: 8; Rûhu'l-Me'ânî: 28/102.
[9324] Câmi'u'l-beyân: 28/104; Buhârî, Tefsîr, Sûre: 62, Tirmizî, Tefsîr: 62.
[9325] S. 187-190, İst. 1898.
[9326] Buhârî, Cum'a: 12; Müslim, Cum'a: 19-21; Fethu'1-Bârî: 2/382.

günü (toplantı günü) oldu. Bize Cuma gününü verince onlar bize tabi oldular: Cuma, Cumartesi, Pazar"[9327]
Bu hadîs de Cumanın eskiden beri var olduğunu göstermektedir.
"Kim üç Cumayı (ardı ardına) küçümseyerek terk ederse Allah onun kalbini mühürler"[9328]
"Her ihtilâm olana Cumaya gitmek gerekir. Cumaya giden herkese de yıkanmak gerekir"[9329]
"Her yedi günde bir defa yıkanmak, başını ve bedenini yıkamak her müs-lümanın üzerine bir borçtur"[9330]
"Kim Cuma günü yıkanır, güzel elbisesini giyer, varsa güzel koku sürünür, Cumaya gelir, insanların boyunlarını yara yara öne geçmez, Allah'ın kendisine farz kıldığı namazı kılar, hutbeye çıkan imamı susarak dinler, namazın sonuna kadar böyle edeb ve huşu' ile dururs a o ibadeti, o Cuma ile ertesi Cuma arasındaki günâhlarına keffâret olur"[9331]
"Cuma günü öyle bir saat vardır ki müslüman kul, o saatte namaz kılar, Allah'tan bir şey dilerse Allah ona dilediğini verir. Biri sordu: Hangi saattir? Peygamber (s.a.v.): Namazın başlamasından bitmesine kadar olan za-man, dedi"[9332]

Cumu'a Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Göklerde ve yerde bulunan herşey Kutsal, azîz, hakîm olan Allah'ı tesbîh eder, O'nun sânının yüceliğini anlatır.
2. Allah, ümmîlere, kendi aralarından, kendilerine Kitabı ve hikmeti öğretip onları yüceltecek bir elçi göndermiştir (2, 3).
Bu âyet de Hz. Muhammed(s.a.v.)in, ümmî diye tanımlanan Araplara gönderildiğini ifâde etmektedir. Çünkü elçinin, ümmîlere gönderildiği ve üm-mîlerden olduğu belirtilmektedir. Demek ki bu elçi, Kitap ehline değil, üm-" mîlere gönderilmiştir. Zîrâ Kur'ân'da Kitap ehli, ümmî değil, "Ûtû'l-ilm: Kendilerine bilgi verilmiş olanlar", "ehlu'z-zikr: öğüt, yani Kitap sâhibleri", "ûtû'l-kitâb: kendilerine Kitap verilmiş olanlar", "er-râsihüne fi'l-ilm: derin bilgi sahipleri" diye vasfedilir. Fakat kendisi bizzat Araplara gönderilmiş ise de risâletinin muhtevası geneldir. Peygamberlerin şahısları, kavimelri için özel, fakat risâletlerinin içeriği kamu âleme geneldir. Kitap ehline düşen, kendi Kitaplarına uygun vahiyler sunmakta olan bu peygambere manî' değil, destek olmaktır.
3. Tevrat sahipleri, Tevrat'ın hükümlerini gereğince uygulamalıdırlar. Kitapları Tevrat'ın hükümlerini uygulamayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş eşeğin durumu gibidir. Eşek nasıl sırtındaki kitaplardan yararlanmazsa, Kitaplarının hükmünce gitmeyenler de aynen eşek gibi kitaplarından yararlanmazlar. Bu, kötü bir durumdur, haksızlıktır. Allah haksızları doğru yola iletmez (5).
4. Yahudilere göre Allah'ın dostları, sadece kendileridir, başkaları değildir. Allah, öteki insanları İsrail oğullarına hizmetçi olarak yaratmıştır. Bu iddia, bâtıl bir iddiadır. Bütün insanlar Allah'ın kuludur. Üstünlük belli bir kavimde değil, Allah'a gönülden bağlılıkta, ruh temizliğindedir (6). İsrail oğulları, Kitaplarının hükümlerine tâbi oldukları, tevhîd yolunda gittikleri zaman, elbette müşrik kavimlerden üstün olmuşlardır. Çünkü Allah, dâima tevhîd ehline üstünlük va'detmiştir. Ama öteki uluslar da tevhîd yoluna girerlerse Allah katında hepsi eşit olur. Bir kavim ötekinden üstün olmaz. Yahûdîlerin, Tevrat'ta tevhîd ehline olan üstünlük vasfım, kıyamete dek sadece kendilerine özgü sanmaları, başka milletler tevhîdi kabul etseler dahi yine kendilerini onlardan üstün saymaları büyük hatâdır, İlâhî Kitabın ruhuna aykırıdır.
5. Yine onlara göre cennet sadece Yahudilere özgüdür: "Yahûdî, yahut Hıristiyan olandan başkası cennete girmeyecek, dediler" [9333] Eğer bu iddiaları doğru ise cennet garantisi almış olanların, bir an önce ölmeyi yeğlemesi gerekir. Oysa dünyada yaşamaya en düşkün insanlar kendileridir. Demek ki âhiret yaşamına, cennet iddiasına tam inanmış değillerdir. İnansalar ölümden kaçmazlar (6-8).
6. Cuma ezanı okununca alışverişi bırakıp camiye gitmek farzdır. Bunu yapmayan haram işlemiş olur.
7. Namaz bittikten sonra herkes dağılıp işine gücüne gider (9-10). Cuma gününün tatil edilmesi ne farzdır, ne de mendubdur. Tersine: "Namaz bitince yeryüzüne dağdın, Allah'ın lutfunu arayın" âyetinden ibâdet farzını yap-tıktan sonra çalışmanın daha iyi olduğu anlaşılır.
8. Allah'a ibâdeti, dünyâ menfaatine üstün tutmalı ve rızkı verenin Allah olduğunu bilmelidir. Rızık için farz ibâdet ihmal edilmez. Ancak farz olan ibâdet yapıldıktan sonra Allah'a güvenerek rızkın peşine gidilmelidir (10-11).

CUMU'A SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

[9327] Müslim, Cum'a, Nevevî Şerhi: 6/143-144.
[9328] Tirmizî, Cum'a: 7; Müslim, Mesâcid: 254; Ebû Dâvûd, Cum'a: 3; Nesâ'î, Cum'a: 2, 3; İbn Mâce, İkâme: 93; Dârimî, Salât: 205; Muvatta', Cum'a: 2; İbn Hanbel, Musned: 1/402, 422, 450.
[9329] Ebû Dâvûd, Taharet: 127. Benzeri bir hadis: Nesâ'î, Cum'a: 9; Buhârî, Ezan: 161, Cum'a: 2, 3, 12, Şehâdât: 18; Müslim, Cum'a: 4,7; Nesâ'î, Cum'a: 6-9; İbn Mâce, İkâme: 80; Muvatta', Cum'a: 2, 4; Dârimî, Salât: 190, İbn hanbel: 3/6, 30, 60... da vardır.
[9330] Buhârî, Cum'a: 12; Fethu'l-Bâri: 2/382.
[9331] Buhârî, Cum'a: 18; Müslim, Cum'a: 26-27; Nesâ'î, Cum'a: 24.
[9332] Buhârî, Cum'a: 37; Nesâ'î, Cum'a, es-Sâatulletî yustecâbu fîhâ ed-du'â.
[9333] Bakara Sûresi: 111.

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:

Ref ile

Cerr ile [9334]
Nekre olarak:
Ma'rife olarak:
Tahmîl'den edilgen:
Haml'den etken
Ebû'l-Âliye ve Nasr ibn 'Âsim. Çoğunluk [9335] İbn Mes'ûd ve İbn Huseym [9336] Çoğunluk [9337]. Me'mûn ibn Hârûn. Çoğunluk [9338] Çoğunluk.
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Übeyy[9339] Çoğunluk.
nun hazfiyle: İbn Mes'ûd,
Übeyy, İbn 'Ab-bâs, Ebûzerr ve İbn Huseym [9340] Çoğunluk. 'Alî, İbn Mes'ûd ve Ömer ibn Hattâb [9341]
Ayet No.
11
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Huseym. Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Huseym. Übeyy ve Zeyd ibn 'Alî [9342]Çoğunluk. Übeyy ve Talha [9343]

63/103 MÜNÂFİKUN SÛRESİ..... 1937
Tefsîr: 1937
Tefsîr: 1940
Münâfikun Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1940
MÜNÂFİKUN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1941

[9335] Kurtubî: 18/91; el-Bahr; 8/266.
[9336] el-Mesâhif: 101, 308.
[9337] el-Bahr: 8/266.
[9338] el-Bahr: 8/266.
[9339] el-Mesâhif: 170.
[9340] el-Mesâhif: 101, 170, 191, 206, 221, 229, 265, 308.
[9341] Hareşe ibn el-Hurr şöyle demiş: "Ömer (r.a.) beni gördü, yanımda bir Mushaf parçası vardı ki orada yazılı idi. Bana: 'Bunu sana kim böyle okuttu?' dedi. 'Übeyy' dedim. 'İçimizde en çok mensûh âyetler okuyan Übeyy'dir' dedi (Ömer bu sözüyle, Übeyy'in, neshedilip Kur'ân'dan silinmiş olan âyetleri okuduğunu kasdetmektedir, hükmü neshedilip metni duran şeklinde tanımlanan bir nesih çeşidinden değil. Çünkü onlarda böyle bir anlayış yoktur). Sonra okudu."
Eğer bu rivayet doğru ise demek ki âyet önce " ıjiLıî " şeklinde imiş. Sonra bu lafız neshedilip yerine " lafzı gelmiştir ki bu ma'kul bir şey değildir. Salim ise babasının: "Ben her zaman Ömer'in, âyeti lokuduğunu duymuşumdur" dediğini nakletmiştir. İbrâhîm Neha'î de: "Abdullah ibn Mes'ûd
okudu, 'Eğer kelime olsaydı, öyle koşardım ki ridâm üstümden aüşerdi' dedi" demiştir (Kurtubî: 18/102; Câmi'u'l-beyân: 28/101).
[9342] el-Mesâhif: 101, 170, 265, 308.
[9343] el-Mesâhif: 170.

63/103 MÜNÂFİKUN SÛRESİ

Münafıkların, Peyğamber(s.a.v.)e ve mü'minlere karşı olumsuz davranışlarını anlattığı için bu'adı almış olan sûrede Hz. Peygamber tesellî edilir; mü'minlere mal ve evlât sevgisine kapılıp Allah'ı anmaktan geri kalmamaları, hayâtta iken sadaka verip Allah'ın rızâsını kazanmağa çalışmaları buyurulur.
Bütün âyetlerinin bir defada yahut önce münafıklar hakkındaki birinci bölümün, sonra da mü'minleri Allah'ı anmağa ve sadaka vermeğe teşvik eden ikinci bölümün indiği anlaşılmaktadır.
7-8 ni âyetlerde münafıkların liderlerinin sözleri anlatılır. Rivayetlere göre bu sözler, Mureysî' Gazvesi esnasında söylenmiştir. Nûr Sûresinde anlatılan 'İfk Olayı da bu gazve dönüşünde olmuştu. Bundan dolayı bu sûrenin, Nûr Sûresinden sonra inmiş olması gerekir.
"Burada sûrenin tertibi ve inişi konusunda bir noktaya işaret etmek istiyoruz: Rivayetler, Muraysî' vak'asının, Ahzâb Sûresinde işaret edilen Hendek Vak'asından önce olduğunu anlatır. Şimdi ya Peygamberin Savaşları hakkındaki tarihlerde bir hatâ vardır veyahut bu sûre, Ahzâb Sûresinden önce veya hiç değilse Ahzâb Vak'asını anlatan âyetlerden önce inmiştir. Allah daha iyi bilir" [9344] Resmî sıralamada 63 ncü, iniş sırasına göre 103 ncü sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Münafıklar sana geldikleri zaman: "Senin muhakkak Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ederiz" derler. Senin muhakkak kendisinin elçisi olduğunu Allah bilir. Ve Allah münafıkların yalancı olduğuna tanıklık eder. 2- Yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yoluna engel oldular. Onların yaptıkları ne kötüdür! 3-Bu davranışlarının sebebi şudur: İnandılar, sonra inkâr ettiler, bu yüzden kalblerinin üzeri mühürlendi, artık onlar anlamazlar. 4- Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider, konuşsalar sözlerini dinlersin. Ama onlar dayatılmış odunlar gibidirler. Her bağırtıyı kendi aleyhlerinde sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın. Allah onları kahretsin, nasıl da haktan döndürülüyorlar? 5- Onlar: "Gelin, Allah'ın Elçisi sizin için mağfiret dilesin" dendği zaman başlarını çevirirler ve onların, büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün. 6- Onlar için mağfiret dilesen de, mağfiret dilemesen de onlar için birdir. Allah onları bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkan topluluğu yola iletmez. 7-Onlar öyle kimselerdir ki: "Allah'ın Elçisinin yanında bulunanları beslemeyin ki dağılıp gitsinler" diyorlar. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır, fakat münafıklar anlamazlar. 8- Diyorlar ki: "Andol-sun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, alçak olanı oradan çıkaracaktır." Üstünlük ancak Allah'a, O'nun Elçisine ve mü'minlere mahsustur, fakat münafıklar bilmezler.

Tefsîr:

Münafik: Dıştan mü'min görünüp içinden inkâr eden ikiyüzlü insandır ki Bakara Sûresinin başında bunlardan söz edilmişti. İkiyüzlü insan aynı zamanda mürâîdir, kendisini mü'min gösterir. Fakat her mürâînin, münafık olması gerekmez. Bazı insanlar, işlerini gösterip halk arasında yararlanmak, mevki almak isterler. Bu hareket eğer imanda olursa yani inanmadığı halde sadece kendisini, bazı amellerde olduğundan fazla veya başka göstermek, meselâ günahkâr iken çok müttekî göstermek mürailiktir.
1-8 nci âyetlerde münafıkların, Peyğamber(s.a.v.)in huzuruna geldiklerinde onun, Allah'ın Elçisi olduğuna tanıklık ettikleri; fakat bu sözlerinde yalancı oldukları; yeminlerini kalkan yaparak insanları aldatmağa, Allah yoluna engel olmağa çalıştıkları, inandıktan sonra inkâr ettiklerinden dolayı Allah tarafından kalblerinin mühürlendiği; bu yüzden anlayışsız insanlar oldukları; şekillerinin gösterişli, sözlerinin yaldızlı olmasına rağmen duvara dayatılmış odunlar gibi güzel görünümlü, fakat anlayışsız, yararsız ve son dere ce de korkak olup her bağırtıyı kendilerine hücum sandıkları anlatılır ve düşman olan o kimselerden sakınması Hz. Peyğamber'e emredilir ve onların apaçık gerçekten çevrilip sapmaları kınanır.
Senin, muhakkak Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ederiz" ifâdesi, bir yemîn şeklidir. Çünkü Arapçada bir sözü: "Tanıklık ederim ki şu şöyledir" demek yemîn sayılır. Münafıklar, Allah'a yemîn ederek Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Allah'ın elçisi olduğuna inandıklarını söylüyorlardı. Fakat bu sözlerinde samimi değillerdi. Yalan söylüyorlar, bu suretle toplum içinde hem kendilerini korumak, hem de itibarlarını muhafaza etmek istiyorlardı.
Allah yolundan yüz çevirdiler veya başkalarını Allah yolundan çevirdiler, Hak yoluna engel oldular, demektir. Bunlara: "Geliniz, Peygamber sizin için Allah'tan af dilesin" denilince: Başlarını döndürürler, Peygamber'e gelip günâhlarını itiraf etmeğe tenezzül etmezler, kendilerini günahsız kabul ederler.
4 ncü âyette: " Konuştukları zaman sözlerini dinlersin" cümlesinde fi'li, meçhul kipiyle şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde: "Konuştukları zaman sözleri dinlenir" mânâsım ifâde eder.
Bunlar Medinelilere, Allah'ın Elçisinin yanında bulunan muhacirlere yardım etmemelerini, bu suretle onların çaresiz kalıp Medine'den gideceklerini söylemişlerdir. Oysa Peyğamber'in yanındakileri besleyen onlar değil, Allah'tır. Göklerin, yerin hazineleri Allah'ındır. Allah o muhacir kullarını dilediği gibi besler ama münafıklar bunu anlamazlar.
Yine bunların, kendi aralarında: Medine'ye gittiklerinde 'azîz, yani güçlü, üstün olanların, zelîl (aşağı, hakir)

[9344] et-Tefsîru'l-hadîs: 10/83.

olanları yani Hz. Peygamber'in göçmen sahâbîlerini Medine'den çıkaracaklarını söyledikleri; gerçekte izzet, güçlülük, şeref ve sânın Allah'a, Eçlisine ve inananlara mahsus bulunduğu; fakat münafıkların bunu bilmedikleri anlatılmaktadır.

Zeyd ibn Erkam, bu âyetlerin iniş sebebini şöyle anlatır:

"Amcam (Sa'd ibn 'Ubâde) ile beraberdim. Abdullâ ibn Übeyy ibn Se-lûTün: 'Allah'ın Elçisinin yanındakilere infâk etmeyin (onları beslemeyin, yardım etmeyin) ki çekilip gitsinler. Andolsun eğer Medine'ye dönersek, aziz olan, zelîl olanı oradan çıkaracaktır" dediğini işittim. Duyduğum bu sözü amcama söyledim. O da Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e söyledi.

Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Abdullah ibn Übeyy ve adamlarını çağırttı, onlar böyle bir şey söylemediklerine yemin ettiler. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) onları doğruladı, beni yalancı çıkardı. O kadar üzüldüm ki hiç öyle üzülmemiştim. Evimde oturdum. Yüce Allah: "Münafıklar sana geldikleri zaman... Medine'ye dönersek azîz olan, zelîl olanı çıkaracaktır" sözüne kadar olan âyetleri indirdi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) beni çağırttı, bu âyetleri bana okudu, sonra: "Ey Zeyd, Allah seni doğruladı" dedi"[9345]

Bu hadis, sûrenin bu bölümünün, ikinci bölümden ayrı indiğini ifade eder. Gerçekten de bu âytler, birbirine son derece bağlıdır. Demek ki münafıkların genel karakterlerini çizen ilk altı âyet, Abdullah'ın sözlerini anlatan son iki âyete giriştir. Tefsirlerde ve sîret kitaplarında olay daha ayrıntılı olarak anlatılır. Şöyle ki:

Peygamber (s.a.v.), Medine'ye saldırmağa hazırlandıklarını duyduğu Mus-talik oğulları üzerine yürüdü. Çok sayıda münafık da bu savaşa katılmıştı. Kıyı tarafında bulunan Kadid Nahiyesi civarındaki Muraysî' adlı su başında Mustalik oğullarını bozguna uğrattı.

Hz. Ömer'in atını süren Cehcâh ibn Sa'îd el-Gifârî adlı bir ücretlisi vardı. Bu Cehcâh ile 'Avf ibn Hazrec oğullarının andlısı olan Sinan ibn Yezîd el-Cuhenî, su başında, suyu daha önce alma yüzünden kavga ettiler. Cehcâh Mekkeli, Sinan Medineli idi. Sinan: "Ey Ensâr!" diye, Cehcâh da: "Ey Muhacirler!" diye bağırıp yardım istedilrer. Muhacirlerle ensârın vuruşmasına ramak kalmıştı. Hz. Peygamber ve büyük sahâbîlerinin çabasiyle kavga önlendi.

Bu olayı istismar etmek isteyen münafıkların başı Abdullah ibn Übey ibn Selûl, adamlarıyle otururken, Mekke'den gelenleri kasdererek: "Bize geldiler, barındılar. Vallahi bizim asıl düşmanımız şu Kureyş artıklarıdır[9346]. Onlara yemek vermeyin ki dağılıp gitsinler. Bunlarla olan durumumuz, tıpkı 'Köpeğini semizlet ki seni yesin' diyen adamın durumuna benzer. Ama Medine'ye dönersek üstün olan, aşağı olanı oradan çıkaracaktır. Esasen bu işi siz kendiniz başınıza açtınız. Onları yurdunuzda barındırdınız, mallarınızı onlarla paylaştırdınız. Vallahi onlardan el çeker, onlara bir şey vermezseniz, yurdunuzdan çekip giderler" dedi.

Henüz çocuk olan Zeyd ibn Erkam orada bulunuyordu. Duyduğu bu sözleri gelip Allah'ın Elçisine anlattı. Peygamber(s.a.v.)in yanında bulunan Ömer ibn el-Hattâb:

— Ey Allah'ın Elçisi, 'Ubâde ibn Bişr'e emret, şunun boynunu vursun, dedi. Peygamber (s.a.v.):

— Olur mu Ömer, halk: 'Muhammed arkadaşlarım öldürüyor' derler. Öyle olmaz, fakat Ömer sen, bağır, herkese yürümelerini söyle! dedi.

Peygamber'in, yürümek âdetinde olmadığı erken bir saatte verdiği emirle ordu hareket etti. Sözlerinin Peygamber'e iletildiğini duyan Abdullah ibn Übeyy, Hz. Peygamber'e gelip özür diledi, böyle söylemediğine yemîn etti. Adamları arasında saygın bir kişi olduğu için başkaları da:

— Yâ Resûlâlâh, herhalde çocuk yanılmış, adamın dediklerini yanlış anlamış, dediler.

Peygamber (s.a.v.), Abdullah ibn Übeyy'in sözlerini kabul etti. Ensâr» Zeyd ibn Erkam'i kınamağa başladılar, onu yalancı saydılar. Amcası:

— Sen, Peygamber ve insanlar seni yalancı saysınlar diye mi böyle yaptın? Herkes: Abdullah bizim şeyhimiz, büyüğümüzdür, aklı ermez bir oğlanın, onun aleyhindeki sözlerine inanılmaz, diyorlar, dedi.

Zeyd utandı, artık Allah'ın Elçisinin yanına yaklaşamaz oldu. Evs kabilesinin liderlerinden Useyd ibn Hudayr gelip:

— Ey Allah'ın Elçisi, bu erken saatte yürümek âdetiniz değildi, dedi. Allah'ın Elçisi:

— Arkadaşınız Abdullah ibn Übeyy'in söylediklerini duymadın mı, dedi. Useyd:

— Ne demiş ey Allah'ın Elçisi, dedi.

— Medine'ye dönersek azîz olan, zelîl olanı oradan çıkaracak, demiş.

— Vallahi ey Allah'ın Elçisi, istersen sen onu çıkarırsın, o alçaktır, sen azîzsin. Ey Allah'ın Elçisi, o adama acı, (onu hoşgör), Allah seni Medine'ye getirdiği zaman biz ona giydirmek üzre inci tac yapıyorduk. O seni, kırallığını elinden almış görüyor, dedi.

Allah'ın Elçisi, orduyu o gün ve o gece yürüttü ki yürümekle meşgul olsunlar, Abdullah'ın sözleri yüzünden bir tadsızlık çıkmasın. Ertesi gün kuşluk vakti istirahat verdi. Yorgun olan insanlar yeri bulur bulmaz uyudular. Abdullah ibn Übeyy'in oğlu Abdullah, babasının durumunu öğrenince Allah'ın Elçisine geldi:

— Ey Allah'ın Elçisi, dedi, senin babamı öldürmek istediğini duydum. Eğer bunu yapacaksan bana emret, ben onun başını sana getireyim! Vallahi Hazrec bilir ki annesine, babasına benden daha saygılı kimse yoktur. Korkarım ki senin emrinle bir başkası babamı öldürürse onun katilinin halk arasında dolaşmasına dayanamam, ben de

---

[9345] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 63; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 63; İbn Hanbel, Musned: 4/370, 373.

[9346] Yeni hicret etmiş olanlara el-celâbîb, yani artık tabirini kullanıyorlardı (İbn Kesîr: 4/373).

onu öldürürüm, bir kâfir yüzünden bir mü'mini öldürüp cehenneme girerim, dedi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.):
— Hayır, biz ona şefkat ederiz, bizimle kaldığı sürece ona iyi davranırız, dedi.
İbn Sa'd'ın rivayetinde Abdullah ibn Übeyy'in oğlu Abdullah, yolda babasını durdurmuş: "Kendinin zelîl, Muhammed'in azîz olduğunu söylemedikçe seni bırakmam!" demiş. Peygamber (s.a.v.) gidip onu bırakmasını emretmiş.
Nihayet Peygamber Medine'ye döndü. Zeyd ibn Erkam üzüntü ve utanç içerisinde evinde oturuyor, utancından dışarı çıkamıyordu. İşte bu sırada Allah, Zeyd'in sözlerini doğrulayan, Abdullah'ı yalanlayan Münâfikun Sûresini indirdi. Bu sûre inince Peygamber (s.a.v.) Zeyd'in kulağını tutup:
— Allah seni doğruladı, kulağına vefa etti, dedi. Bazı kimseler Abdullah'a gidip:
— Senin hakkında şiddetli âyetler indi, Allah'ın Elçisine git, senin için istiğfar etsin, dediler. Abdullah başını öteye çevirerek:
— İnanmamı söylediniz, inandım; malımın zekâtını vermemi söylediniz, verdim. Geriye sadece Muhammed'e secde etmem kaldı, dedi. Yüce Allah: "Onlara: 'Geliniz, Allah'ın Elçisi sizin için Allah'tan mağfiret dilesin dendiği zaman başlarını öteye çevirirler...' âyetini indirdi"[9347]
Bilindiği üzre Hz. 'Âişe'ye iftira olayı da bu gazve dönüşünde olmuştu. Herhalde bu-olayın da etkisiyle Abdullah, 'Âişe'nin üzerine atılan şüphenin yayılmasını teşvik etmiştir. Bu olaydan sonra artık Abdullah'ın kavmi arasında itibarı kalmamıştı. Bir olay olsa kavmi hemen onu suçlar olmuştu. Bundan sonra Peygamber (s.a.v.) Ömer'e:
— Bak Ömer, sen bana söylediğin zaman onu öldürseydim, nefislerin gururu kabarırdı. Ama şimdi öldürmeyi emretsem, onu öldürürler, dedi[9348]
Bu rivayetler gerçeğe uygundur. Ancak âyetlerin inişinden sonra Abdullah'a Peyğamber'e gidip özür dilemesini ve ondan kendisi için istiğfar tale-betmesini söyleyenlere Abdullah'ın başını çevirerek "İnanmamı söylediniz inandım,... geriye Muhammed'e secde etmem kaldı" demiş olması makul değildir. Çünkü bu rivayet doğru olsa, onun başını çevirdiğini anlatan 5 nci âyetin, ötekilerden ayrı inmiş olması gerekir. Halbuki âyet atıf vaviyle öteki âyetlere bağlıdır ve bütün âyetler birlikte inmiştir. Âyetlerin inişinden önce, söylediklerinin duyulması üzerine Abdullah'a gidip Peygamber'den özür dilemesini söylemişler, fakat Abdullah bunu kabul etmemiş olabilir. Yahut da bu âyet, sadece Abdullah'ın değil, münafıkların daha önceki davranışlarına işaret etmektedir. Abdullah ibn Abbâs'a göre adamlarıyle birlikte Uhud Savaşına giderken yoldan geri dönen Abdullah'a, gidip Peyğamber'den özür dilemesini söylemişler, Abdullah: "Gitmem, onun benim için mağfiret dilemesini de istemiyorum" diyerek başını döndürmüştür[9349]
3 ncü âyette inkârlarından dolayı münafıkların kalblerinin, Allah tarafından mühürlendiği bildirilmektedir. Allah'ın yarattığı psikolojik yasalar do-layısiyle küfür, kibir ve nifak, kalbin mühürlenmesine neden olur. İnsan inkâr ettikçe kalbi katılaşır, hiçbir şeye inanmaz olur. Allah, hakikati kabul etmek istek ve niyeti gösterenin kalbini mühürlemez. Ancak kâfirlerin, zorbaların kalblerini mühürler. Anlamak istemeye istemeye anlayışsızlık onların huyu, tabiati haline gelir. Gönül, alıştığı huylardan başkasına istek göstermez. O insan vurdum duymaz olur. Allah o kimseleri kendi nefislerine, batıl arzularına terk eder. İşte Allah'ın, kalblerini mühürlemesi, bu psikolojik durumu anlatmaktadır. Aslında kalblerinin mühürlenmesine neden olan, Allah değil, kendi davranışlarıdır: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz örtüler içinde, kulaklarımızda bir ağırlık ve seninle bizim aramızda bir perde var. Sen istediğini yap, biz de istediğimizi yapıyoruz!" [9350] demişler, inanmamağa böyle kesin kararlı olduklarını belirtmişler, bundan dolayı Allah'ın yasaları uyarınca kalbleri mühürlenmiştir: "Kalblerimiz perdelidir, dediler. Hayır, ama inkârlarından dolayı Allah onları lânetlemiştir. Artık çok az inanırlar" [9351] "Sözlerini bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, haksız yere peygamberleri öldürmelerinden ve: "Kalblerimiz kılıflı"demelerinden ötürü (başlarına belâlar indirdik). Hayır (kalbleri kılıflı değil), fakat inkârlarından ötürü Allah o kalblerin üzerini mühürlemiştir. Artık çok az inanırlar" [9352], "İşte Allah kâfirlerin kalblerini böyle mühürler" [9353], "İşte Allah her kibirli, zorbanın kalbini böyle mühürler" [9354] âyetleri, Allah'ın, iyi niyetli insanların değil, fakat nankör, kibirli, zorba, inanmamağa kararlı insanların kalblerini mühür-lediğini belirtmektedir. Onlar inanmağa istek gösterseler Allah onların kalblerini mühürlemez. Onların küfrü, inkârı, kötü niyet ve davranışları kalblerinin mühürlenmesine sebebolur. Âyetler, insanın davranışlarının neden olduğu psikolojik bir durumu, Allah'ın bir yasası olarak anlatmaktadır.
4 ncü âyette münafıklar, huşub-i müsennede'ye benzetilmektedir. Hu-şub: ya odun, ağaç anlamındaki haşebe'nin veya içi çürümüş ağaç anlamındaki haşbâ'nın çoğuludur [9355]. Burada onların görünüşü güzel, fakat içi boş, odun

---

[9347] Çeşitli rivayetler birleştirilerek yazılmıştır: Bkz. Câmi'u'l-beyân: 28/109-116; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/370-373; et-Tâc: 4/262-264; İbn Sa'd, Ğazavâtu'r-Resûl (s.a.v.), s. 64-65; Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 2/16-17.
[9348] Aynı kaynaklar.
[9349] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/15.
[9350] Fussilet Sûresi: 5.
[9351] Bakara Sûresi: 88.
[9352] Nisa Sûresi: 155.
[9353] A'râf Sûresi: 100.
[9354] Ğâfır Sûresi: 35.
[9355] trşadu'l-akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm: 8/252.

gibi anlayışsız veya çürümüş odun gibi içi bozuk insanlar oldukları anlatılmaktadır.
6 ncı âyette: "Onlar için istiğfar etsen de et meşen de onlar için birdir. Allah onları affetmeyecektir" buyurulmaktadır. Herhalde Allah*ın affetmemesi, kâfir olarak ölmelerinden dolayıdır. Yoksa Allah ne kadar günâh işlerse işlesin, gönülden tevbe edenleri, dilerse affeder. Nitekim: "Onlar ki inandılar, sonra inkâr ettiler; daha sonra (tekrar) inandılar, yine inkâr ettiler, sonra inkârları arttı; işte Allah onları ne bağışlayacak, ne de doğru yola iletecektir. Kendilerine acı bir azâb olacağını münafıklara müjdele!" [9356] âyetleri de affedilmeyecek olanların, küfürde karar kılmış ve hayatları boyunca küfürden ayrılmayanlar olduğunu bildirmektedir. "Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez- Bundan başka herşeyi dilediğine bağışlar" [9357] âyeti, şirkten başka her günâhın affedilebileceğini bildirmektedir. Şu âyetler de tevbe eden münafıkların da affedileceğini belirtmektedir: "Doğrusu münafıklar, ateşin en aşağı tabakasındadırlar. Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın. Ancak tebve edenler, uslananlar, Allah'a yapışanlar ve dinlerini (ibadetlerini) sırf Allah için yapanlar, işte onlar inananlarla beraberdir. Allah da yakında inananlara büyük bir mükâfat verecektir!"[9358]
9- Ey inananlar, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır. 10- Biriniz, kendisine ölüm gelince: "Rabbim, beni yakın bir süreye kadar erteleseydin (bana biraz daha süre tanısaydın) da sadaka verip iyilerden olsaydım!" demeden önce, size verdiğimiz rızıktan sadaka verin. 11- Allah, süresi dolan hiçbir canı ertelemez. Allah yaptıklarınızı haber alandır.

Tefsîr:

Önceki âyetlerde münafıkların vasıfları ve onların âhirete yararlı iş yapmadıkları anlatılmıştı. Bu âyetlerde de gerçek mü'minlere, ebedî mutluluğa ermeleri için nasıl davranmaları gerektiği anlatılmaktadır:
9- Dünyâ malı ve çocuklar, insanı Allah'ı anmaktan alıkoymamalıdır. Allah'ı anmak ruhu temizler. Gönlü Allah sevgisi yerine dünyâ sevgisiyle dolu olanlar, âhiret mutluluğunu kaybedecekleri için ziyana uğrarlar. Burada insanın mal ve çoluk çocuk sahibi olması yasaklanmıyor. Malı ve çoluk çocuğu Allah'ı anmağa engel olacak derecede sevmek, böylesine dünyâ varlığına tutulmak yasaklanıyor. Çünkü bu tutku insanı ebedî ziyana uğratır.
10- Yüce Allah, ebedî ziyana uğramamaları için mü'minlere, mallarının bir kısmını fakirlere, Allah yoluna harcamalarını emrediyor. İnsan, şu dünyâ hayatında malının bir kısmını Allah yolunda harcamazsa, öldükten sonra gerçekler ortaya çıkınca: "Âh keşke biraz daha yaşayıp da malını Allah yolunda harcamayı, âhirete yararlı işler yapmayı" temenni eder ama böyle bir pişmanlığın kendisine yararı olmaz. Allah, ömrünü tamamlamış olan hiçbir canın süresini uzatmaz, onu geri bırakıp kendisine belirlenen ömürden fazla yaşatmaz. Süresini doldurmuş canı bedeninden alır, dünyâda yaptıkları herşeyi bilen Allah, onları yaptıklarıyle cezalandırır.
Bu âyetler, mü'minleri Allah'ı anmağa, ibâdete ve Allah yolunda sadaka vermeğe teşvik etmektedir. Abdullah ibn Abbâs: "Kim kendisini hacca götürecek kadar malı olduğu halde hacca gitmez, yahut kendisine zekât farz iken zekâtını vermezse öldüğü zaman tekrar dünyâya dönmek ister" demiş. Bir adam:
— Ey İbn 'Abbâs, Allah'tan kork, dünyâya dönmek isteyenler kâfirlerdir, demiş. İbn 'Abbâs:
— Ben sana bu konuda Kur'ân'dan delil getireyim demiş: "Ey inananlar, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır. Biriniz, kendisine ölüm gelip de: Rabbim beni yakın bir süreye kadar erteleseydin de sadaka verip iyilerden olsaydım demeden önce size verdiğimiz rızıktan sadaka verin" âyetlerini, sûrenin sonuna kadar okumuş. Adam:
— Ne kadar mal, zekât vermeyi farz kılar diye sormuş. İbn 'Abbâs:
— İkiyüz dirhem ve daha fazlası demiş. Adam:
— Haccı farz kılan nedir? demiş. İbn 'Abbâs:
— Yol azığı ve deve (binek) demiş'.[9359]
Âyet geneldir. Âyette haccı veya zekâtı yerine getirmeyenin dünyâya geri dönmek isteyeceğine dair bir açıklık yoktur. Yalnız Abdullah ibn 'Abbâs, bu ibâdetleri ihmal etmeyi, dünyâ sevgisi yüzünden Allah'ı anmaktan geri kalmak şeklinde yorumlamıştır. Allah'ı anmak ve Allah yolunda sadaka vermekten geri kalanlar ise ölünce: "Keşke daha fazla yaşayıp da sadaka verseydim, sâlihlerden olsaydım!" diyeceklerdir.

Münâfikun Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Münafıkların sözüne güvenilmez, çünkü yalancıdırlar (1). Sözlerine inandırmak için çok yemîn eder, yeminlerinin arkasına saklanırlar.
Gereksiz yere yeminden sakınılmalıdır. Çünkü gereksiz yemîn, Allah'a saygısızlıktan, hattâ imansızlıktan kaynaklanır (2-3).
2. Görünüşe aldanmamalıdır. Çok gösterişli insan vardır ki içi koftur. İnancı zayıf olan insan korkak olur, öylelerine güvenilmez (4).

[9356] Nisa Sûresi: 137-138.
[9357] Nisa Sûresi: 116.
[9358] Nisa Sûresi: 145-146.
[9359] Tirmizî, et-Tâc: 4/265.

3. Münafıklar gönülden tevbe etmedikçe Allah onları affetmez (5-6).
4. Zenginlik insana üstünlük sağlamaz. Değer malda değil, takvadadır. Kibirlilerin güvendikleri ve yüzünden başkalarına çalım sattıkları malları gerçekte kendilerinin değil, Allah'ındır. Allah dilerse kulunu zengin eder (7).
5. İzzet, mal ve mevki ile değildir. İzzet Allah'a ve Elçisine aittir. İzzet bulmak isteyen, münafık zenginlere değil, Allah'a ve Elçisine bağlanmalıdır (9).
6. Mala ve çocuklara güvenip Allah'ı unutmamalıdır. Allah'ı unutan ziyana uğrar.
7. İnsan, hayatta iken Allah yoluna malını harcayıp âhiretini kazanma ğa çalışmalıdır ki öldükten sonra "Neden Allah yolunda sadaka verip iyi, yararlı insanlardan olmadım?" demesin. Onuncu âyetten, Allah yoluna mal harcamanın, kişiyi sâlihlerden yapacağı, yahut salâhın gereklerinden olduğu anlaşılır.
8. Her canın bir ömrü vardır. Süresi dolan can, bir ân geri kalmaz, bedenden alınıp Rabbine götürülür. Dünyâ hayâtı geçicidir. Bu fâniye ebediy-miş gibi bağlanmamalı, âhiret hayâtını onarmayı ihmal etmemelidir. Dâima âhiret için çalışma ve ihtimam, dünyâya ihtimamdan ağır basmalıdır. Çünkü ancak âhiret kaygısı ağır basan kişi sâlih insan olur. Bunu unutmamalıdır.
"Bunlar, şu çabuk(geçen dünyây)/ seviyorlar da önlerindeki ağır bir günü bırakıyorlar" [9360]
Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de âhiretin yeğlenmesi gereği vurgulanır: "Kim de âhireti ister ve inanarak ona yaraşır biçimde çalışırsa, öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir" [9361]

MÜNÂFİKUN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
1Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Yemîn'in çoğulu: Hemzenin kesriyle, masdar:
Edilgen: Etken:
Hitâb tâ'sıyle: Yâ ile, edilgen:
Sakin şîn ile:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9362]. Çoğunluk.
Hasan [9363]
Berâ' ibn 'Âzib. Zeyd ibn 'Ali ve A'meş [9364] Çoğunluk. 'İkrime ve Atıyye el-Avfî [9365]
Ebû 'Amr, Kunbul ve Kisâ'î.
Ayet No.
Kelime:
10
Kırâet farkı:
Damme ile:
Hafif vâv ile:
Şeddeli vâv ile:
Aslı istifham hemzesi
olan tesviye hemzesiyle:
Hemzenin uzatımıyle:
Tasadduk'tan tekil mütekellim:
Tâ'nın sâd'a idğâmı ile:
Okuyanlar:
Ötekiler[9366]. Nâfi'. Çoğunluk [9367]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Übeyy ve Ebû Ca'fer. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9368]. Çoğunluk. Übeyy ve İbn Ya'mer [9369]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9370]
İbn Mes'ûd, Übeyy ve Sa'îd ibn Cübeyr. Çoğunluk [9371]
Âyet No.
10
11
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:

[9360] İnsan Sûresi: 27.
[9361] İsrâ Sûresi: 19.
[9362] el-Mesâhif: 102.
[9363] el-Bahr: 8/271.
[9364] el-Mesâhif: 327; el-Bahr: 8/271.
[9365] el-Bahr: 8/272.
[9366] Tebsırah: 700-701; Kurtubî: 18/125; el-Bahr: 8/272.
[9367] Tebsırah: 701; Kurtubî: 18/127; el-Bahr: 8/273.
[9368] el-Mesâhif: 102.
[9369] el-Mesâhif: 170.
[9370] el-Mesâhif: 102.
[9371] el-Mesâhif: 171, 308; el-Bahr: 8/275.

Nasb ile: İbn Mes'ûd,
Übeyy, İbn 'Abbâs ve Ebû 'Amr.
Cezm ile: Ötekiler [9372]
Çoğunluk.
Übeyy[9373]
İbn 'Abbâs [9374]
İki halde de hemze'yi
vâv'a dönüştürme: Ebû Ca'fer, Verş.
Hemze'nin telâffuzu
ile:
Ğâib yâ'sıyle:
Hitâb tâ'sıyle:
Ötekiler [9375] Ebûbekr. Ötekiler [9376]

64/107 TEĞÂBÜN SÛRESİ 1943
Tefsîr: 1943
Tefsir 1944
Tefsîr: 1944
Tefsir: 1945
Teğâbün Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1945
TEĞÂBÜN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1946

[9372] el-Mesâhif: 102, 171, 206; Tebsırah: 701; Kurtubî: 18/131; el-Bahr: 8/275.
[9373] el-Mesâhif: 171.
[9374] el-Mesâhif: 206.
[9375] el-Budûr: 319.
[9376] Tebsırah: 701; Kurtubî: 18/131; el-Bahr: 8/275.

64/107 TEĞÂBÜN SÛRESİ

Adını dokuzuncu âyette geçen "Teğâbün" kelimesinden alan sûrede Allah'ın sânının yüceliği, kâinatın tek yaratıcısı, hâkimi, ilim ve kudret sahibi olduğu vurgulanır. Peygamber(s.a.v.)i yalanlayıp âhireti kabul etmeyen müşriklere Allah'ın, mutlaka bir gün insanları diriltip bir araya toplayacağı, iyileri cennetle ödüllendirip kötüleri cehennemle cezalandıracağı hatırlatılır. Allah'a ve Elçisine itaat ve Allah'a tevekkül emredilir. İnsanın mal, evlât, kadın sevgisi yüzünden Allah yolundan geri kalmaması, mümkün olduğu ölçüde Allah'tan korkup O'nun yolunda mal harcaması, o yolda harcanan malın zayi olmayacağı, karşılığının bol bol verileceği bildirilir ve Allah'ın, gizli, açık her-şeyi bildiği; güçlü, hüküm ve hikmet sahibi olduğu vurgulanarak sûre bitirilir.
Sûrenin Mekkî olduğuna dair rivayetler varsa da çoğu Medine'de inmiştir. Mekkî olduğunu söyleyen rivayetlerden biri, 14-16 ncı âyetlerinin Medine'de indiğini söylemektedir. Bir rivayete göre de sonundaki 14-18 nci âyetler hariç, ötekiler Mekke'de inmiştir [9377] Oysa sûrenin bütün âyetleri birbirine bağlıdır. Bundan dolayı bütün âyetlerinin aynı şartlar içinde indiği söylenebilir. Söz akışından sûrenin, Medine'de indiği anlaşılmaktadır. Tahrîm Sûresinden sonra inmiş olup 18 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 64 ncü, iniş sırasına göre 107 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah'ın sânının yüceliğini anmaktadır. Mülk O'nundur, övgü O'na mahsustur, O her şey e kaadirdir. 2- Sizi yaratan O'dur. Kiminiz kâfirdir, kiminiz mü'min. Allah yaptıklarınızı görmektedir. 3- Gökleri ve yeri gerçek olarak yarattı, sizi biçimlendirdi, biçimlerinizi güzel yaptı. Dönüş O'nadir. 4- Göklerde ve yerde bulunanları bilir, gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri de bilir. Allah, göğüslerin özünü bilendir. 5-Daha önce inkâr etmiş olanların haberi size gelmedi mi? Onlar işlerinin vebalini taddılar ve onlar için acı bir azâb da vardır. 6- Çünkü onlara elçileri açık kanıtlar getirirlerdi, fakat onlar: "Bir insan mı bize yol gösterecek?" deyip inkâr etmişler, yüz çevirmişlerdi. Allah da hiçbir şeye muhtacolmadığını gösterdi. Allah zengindir, övülmüştür.

Tefsîr:

1- Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah'ı tesbîh eder, yani O'nun zatının eksikliklerden uzak olduğunu söyler. Kâinatın sahibi O'dur. O'ndan başka Tanrı yoktur. Yalnız O'na hamdedilir, O'ndan başkası övülmeğe lâyik değildir. O herşeyi yapabilir, O'nun herşeye gücü yeter.
2- İnsanları yaratan O'dur. Buna rağmen insanlardan kimi O'na karşı nankörlük etmekte, kimi O'na inanmaktadır. İbn 'Abbâs, ikinci âyeti: "Allah Âdem oğullarından kimini mü'min, kimini kâfir yaratmıştır. Kıyamet günü de onları yine öyle mü'min ve kâfir olarak haşredecektir" şeklinde, Atâ' ise: "İnsanlardan kimi doğrulayıcı, kimi de inkâr edicidir" şeklinde tefsîr etmişlerdir. Sözakışından anlaşılıyor ki âyette Allah'ın, insanları mü'min ve kâfir olarak yarattığı değil, fakat insanları Allah yarattığı halde kiminin O'na inandığı, kiminin ise O'na karşı nankörlük ettiği anlatılmaktadır. Nitekim âyetin sonunda Allah'ın, insanların yaptığı herşeyi gördüğü, yani inananları ödüllendirip nankörleri cezalandıracağı belirtilmektedir.
3- Zira Allah gökleri ve yeri boş yere, oyun ve eğlence için değil, hak ve hikmetle yaratmıştır. İnsanları da bedence ve ruhça en güzel biçime sokmuştur. Bu özenle yaratışın hikmeti, âhiret hayâtıdır. Sonunda herkes, Allah'ın huzuruna varıp dünyâda yaptıklarından hesap verecektir.
4- Hiç kimse yaptığın* inkâr edemez veya Allah'tan gizleyemez. Çünkü Allah, gizli ve açık yapılan herşeyi bilir. Hiçbir şey O'nun bilgisinden gizli kalmaz. O, insanların içinden geçen düşünce ve niyetleri de bilir.
5-6: İlk dört âyette Allah'ın kudreti, kâinatı ve insanları yaratmadaki hikmeti, bilgisinden hiçbir şeyin gizli kalmadığı hatırlatıldıktan sonra son iki âyette inkâr edenelre, geçmiş milletlerin sonuçlarından ibret almaları öğütlenmek-tedir. O milletler de kendilerine gelen peygamberleri: "Bunlar da bizim gibi insandır. Bir insan mı bize yol gösterecek?" diyerek reddetmişler, onlardan yüz çevirmişler, Allah da onları kendi hallerine bırakmıştı. Zaten Allah'ın, onların inanmalarına, ibâdetlerine ihtiyacı yoktur, O zengindir. Bütün kâinat O'na hamdetmektedir. Bir kısım insanların nankörlük etmesi, O'na zarar vermez. İnkâr edenlerin zararları kendilerinedir. Nitekim onlar, inkârları yüzünden Allah'ın hışmına uğramışlar, mahvolup gitmişlerdir. Dünyâda, yaptıklarının cezasını çektikleri gibi âhirette de acı bir azaba uğrayacaklardır. Orada da cehenneme atılıp günâhlarının cezasını çekeceklerdir.
7- İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini sandılar. De ki: "Hayır, Rabbim hakkı için mutlaka diriltileceksiniz, sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır." 8- Artık Allah'a, Elçisine ve indirdiğimiz Nura inanın. Allah yaptıklarınızı haber almaktadır. 9- Toplantı günü için sizi topladığı gün, işte o, aldanma günüdür. Kim Allah'a inanır ve yararlı bir iş yaparsa Allah onun kötülüklerini örter ve onu, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar, orada ebedî kalırlar. İşte büyük başarı budur. 10- Nankörlük eden ve âyetlerimizi yalanlayanlar ise ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır. Ne kötü gidilecek yerdir orası!

[9377] Câmi'u'l-beyân: 28/125; İbn Kesîr: 4/374; Fethu'l-Kadîr: 5/234; Rûhu'l-Me'ânî: 28/119.

Tefsir

7-9: Peyğamber(s.a.v.)i inkâr edenler, öldükten sonra diriltilmeyeceklerini sanmışlardır. Onlarla Peygamber (s.a.v.) arasındaki sürtüşmenin en büyük sebebi, âhiret inancı idi. Peygamber (s.a.v.) insanların, öldükten sonra diriltilip dünyâda yaptıklarının karşılığını göreceklerini söyledikçe onlar, böyle bir şeyi reddediyorlardı. Onlara göre ölüm ile herşey biter. Ölümden sonra bir hayât ve sorumluluk yoktur. Bütün yaşam, bu dünyâ hayâtından ibarettir. İşte onlara, öldükten sonra diriltilecekleri ve yaptıklarının kendilerine haber verileceği, yaptıkları herşeyi bilen Allah'ın, onları bir gün toplayacağı ve o toplantı gününün teğâbün günü olduğu vurgulanıyor.
Teğâbün: Ğabn'in müfâ'ale kipidir. Ticârette aldanmak veya aldatmak anlamına gelir. Bir malı değerinden aşağı veya yukarı almak ve satmak etğâ-bündür ki fark asıl değerinden az olursa ğabn-iyesîr, çok olursa ğabn-i fahiş denir. Teğâbün de karşılıklı aldanma ve aldanmanın ortaya çıkmasıdır. Dünyâda hidâyeti bırakıp sapıklık yolunu tercih edenler, âhirette aldanmış olduklarını anlayacakları için kıyamet gününe teğâbün (aldanma) günü denmiştir. Çünkü o gün insan dünyâda imân ve hidâyeti verip sapıklığı satın almakla nasıl aldandığını, ziyana uğradığını anlar. "İşte onlar o kimselerdir ki hidâyet karşılığında sapıklığı satın aldılar da ticâretleri kâr etmedi, doğru yolu da bulamadılar" [9378], "İşte onlar, âhireti verip dünyâ hayâtını satın alan kimselerdir. Onlardan hiç azâb hafifletilmez ve onlara hiç yardım edilmez" [9379] âyetleri, insanın dünyâdaki hareketlerinin bir ticaret işlemi olduğunu gösteriyor. İşte kâfirlerin ticâretleri ziyandadır. Onlar yaptıkları işlerde kâr ettiklerini sanırlar ama aldandıklarını, zararda olduklarını âhirette anlayacaklardır. Âhi-ret, kâr ve zararın ortaya çıkacağı zamandır. Allah, kendisine inanıp güzel işler yapanların kötülüklerini, (küçük hatâ ve günâhlarını) bağışlar, onları altlarından ırmaklar akan bahçelere sokar. Fakat kendisine karşı nankörlük edip O'nun âyetlerini yalanlayanları da ateşe sokar. Birinciler cennette ebedî kalırken bunlar da cehennemde ebedî kalırlar. Birincilerin sonucu büyük bir kurtuluş ve başarı, ikincilerin sonucu ise son derece vahimdir.
Allah'a inanıp güzel işler yapanların hatâlarının affedileceği buyurulmak-tadır. "Göklerde ve yerde bulunanların hepsi Allah'ındır. (Bunları yaratmıştır) ki kötülük edenleri, yaptıklarıyle cezalandırsın, güzel davrananları da güzellikle mükâfatlandırsın. Onlar ki günâhın büyükelrinden ve çirkin işlerden kaçınırlar, yalnız bazı küçük kusurlar işleyebilirler. Kuşkusuz Rabbinin affi geniştir..." [9380], "Eğer siz yasaklanan büyük günâhlardan kaçınırsanız, sizin küçük günâhlarınızı örteriz ve sizi ağırlanacağınız güzel bir yere sokarız" [9381] âyetleri de inanıp güzel işler yapan, büyük günâhlardan kaçınan kimselerin küçük hatâlarının bağışlanacağını bildirmişti. Demek ki bunlar, kul hakkına tecavüz olmayan küçük hatâlardır. Allah bunları affeder. Fakat kesin tevbe ve Allah'a yönelme ile büyük günâhlar da bağışlanır: "Doğrusu Allah, bütün günâhları bağışlar, çünkü O çok bağışlayan, çok acıyandır" [9382] buyurulmuştur.
Allah'ın, tevbe edenleri bağışlayacağını bildiren bu âyetler, insana umut verir, onu sürekli günâh düşüncesinden, ruh bunalımlarından kurtarır. Büyük, küçük günâh konusunda Nisa Sûresinin 31 nci âyetinin tefsîrinde (2/267-268) ve Necm Sûresinin 31-32 nci âyetlerinde yeterli bilgi vermiştik. Onları burada tekrara gerek görmüyoruz.
11- başa gelen her musibet (üzüntü veren olay), Allah'ın izniyledir. Kim Allah'a inanırsa Allah onun kalbini doğru(düşünce)ye iletir. Allah herşeyi bilendir. 12- Allah'a itaat edin, Elçiye itaat edin. Eğer bundan yüz çevirirseniz, (bilin ki) elçimize düşen, açıkça duyurmaktır. 13- Allah ki, O'ndan başka Tanrı yoktur. Mü'minler Allah'a dayansınlar.

Tefsîr:

11- İnsanın başına gelen herşey Allah'ın izni, irâdesi ve takdiri ile olur. O'-nun izin vermediği, müsâade etmediği hiçbir şey olmaz. Allah, kendisine inananın kalbini doğrultur, onu doğru düşünceye iletir. O kimse başına gelen ölüm, hastalık, yoksulluk, kıtlık gibi olayların Allah'ın izni ve dilemesi ile olduğunu anlar, "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn: Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz" diyerek işi Allah'a havale eder. Bu tür olaylarla imtihan edildiğini anlayarak sabreder, Allah'ın izni olmadan bir şey olmayacağını bilir. "Hepsi Allah kalındandır" diyerek Hakk'a tevekkül eder. Yüce Allah, bakara Sûresinin şu âyetlerinde de çeşitli olaylarla insanları sınadığını ve sabredenlerin doğru yolda olduklarını buyurmaktadır: "Andolsun, sizi korku, açlık, ınallardan, can/ardan ve ürünlerden eksiltme gibi şeylerle deneriz. Sabredenleri müjdele. Ki onlar, kendilerine bir musibet eriştiği zaman: 'Biz Allah içiniz ve biz O'na döneceğiz' derler. (İşte) Rablerinden bağışlamalar ve acıma hep onlaradır ve doğru yolu bulanlar da onlardır"[9383]
Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: "Mü'minin işi tuhaftır, Allah'ın her kazası onun hakkında hayırlı olur. Başına bir zarar gelip sabrederse bu kendisi için hayırlı olur; sevindirici bir şey vukubulur da ona şükrederse bu da kendisi için hayırlı olur. Bu özellik, sadece mü'mine mahsustur"[9384]

[9378] Bakara Sûresi: 16.
[9379] Bakara Sûresi: 86.
[9380] Necm Sûresi: 31-32.
[9381] Nisa Sûresi: 31.
[9382] Zümer Sûresi: 53.
[9383] Bakara Sûresi: 155-157.
[9384] Müslim, Zühd: 64; Dârimî, Rikâk: 61; İbn Hanbel, Musned: 4/332, 333, 5/24, 6/15.

11 nci âyetteki '-5-fc' fi'li, azamet nûnu ile ve meçhul olarak şeklinde de okunmuştur. Birinci takdirde: "Biz Allah'a inananın kalbini doğruya iletiriz", ikinci takdirde: "Allah'a inananın kalbi doğruya iletilir" mânâları çıkar. Görüldüğü üzre Allah'a inanmak kalbin doğrulmasına, düşüncelerin arınmasına, ruhun temizlenmesine; küfür de bunun tersine sebebolmaktadır. Kalbin temizlenmesi, doğrulması için iman gerekir. Allah, inanan kimseye hidâyet eder. İman ve küfür de kulun kendi fi'li yani isteğidir, tşte bundan dolayı kul hareketlerinden sorumludur.
12-13: İşte mü'min, olayların, Allah'ın izni ve bilgisi içinde olduğunu düşünerek kazaya razı olmalı ve her hal ve kârda Alla'h'a ve Elçisine itaat etmelidir. Bundan dolayı onikinci âyette Allah'a ve Elçisine itaat emredilmekte; itaatten yüz çevirenlerden Peyğamber'in sorumlu olmadığı, onun görevinin gerçeği duyurmak olduğu belirtilmekte; mü'minlerin yalnız Allah'a dayanmaları vurgulanmaktadır. '
Sözakışından bu âyetlerin, bir müslümanın, Allah'ın buyruğunu yerine getirirken herhangi bir musibet(üzüntü verici bir olay)a uğramasiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Cihâd eden evlâdının, yakınının şehidolması, veya bir hastalığa yakalanması, bir ölüm olayı gibi bir şeyle karşılaşıp üzülen insan, bu âyetlerle tesellî edilmektedir. Fakat bu konuda tefsirlerde bir rivayet gelmemiştir. Böyle felâkete uğrayan insanın içinde isyan duyguları da belirebi-lir. Onun için 12-13 ncü âyetlerde mutlaka Allah'a ve Elçisine itaat ve Allah'a tevekkül emredilmektedir. Allah'a tevekkül, Elçisine itaat ile insanın gönlü huzura kavuşur.
14- Ey inananlar, eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır, onlardan sakının. Ama affeder, hoşgörür, bağışlarsanız muhakkak ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir. 15- Mallarınız ve çocuklarınız bir sınamadır. Allah ise, işte büyük ödülO'nun yanındadır. 16-Öyle ise gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun, dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğinize olarak sadaka verin. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar, başarıya erenlerdir. 17- Eğer Allah'a güzel borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah (iyiliklere) karşılık verendir, halimdir (hoşgörülüdür). 18- Görünmeyeni ve görüneni bilendir, azizdir, hakîmdir(güç\ü ve galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir)

Tefsir:

14-15: Bundan önceki âyetlerde Allah'ın ve Elçisinin buyruklarına itaat emredilmişti. Ardından da bu âyetlerde mü'minlere, eşlerinden ve çocuklarından bazılarının kendilerine düşman olduğu, onlardan sakınmaları, onlara karşı dikkatli davranmaları buyurulmaktadır.
Üslûptan anlaşılıyor ki bazı mü'minlerin eşleri ve çocukları, kendilerini Allah ve Elçisinin buyruğuna uymaktan alıkoymuşlardır. Tirmizî'nin rivayetine göre Mekke'de müslüman olmuş bazı kimseler, hicret edip Hz. Peyğamber'in yanına gelmek istemişler, fakat eşleri ve çocukları kendilerine engel olmuşlardır. Daha sonra bunlar Allah'ın Elçisine geldiklerinde öteki insanların, dinde çok şey öğrendiklerini görmüşler, bundan dolayı kendilerine engel olan eş ve çocuklarını cezalandırmak istemişler, onlarla ilgili olarak bu âyetler inmiştir[9385]
Diğer bir rivayete göre de 'Avf ibn Mâlik el-Eşca'î, çoluk çocuk sahibi bir adam imiş. Savaşa gitmek istediğinde çocukları ağlayıp "Bizi kime bırakacaksın?" derlermiş. O da onlara acıyıp gazaya gitmezmiş. İşte bu âyetler onun hakkında inmiş.[9386]
Bir başka rivayete göre de Arap kabilelerinden bir adam veya birkaç kişi müslüman olur, hicret edip Hz. Peyğamber'in yanma gitmek istermiş; eşleri, çocukları ve yakınları kendilerini terk edip gitmemeleri için onlara yalvarır-larmış. Onlardan kimisi bunların yalvarmalarına dayanamayarak hicretten vazgeçer miş[9387]
Âyetlerin, rivayetlerde anlatılanlara benzer bir olayla ilgili olarak indiği muhakkaktır. Ancak biz, bu âyetlerin, öncekilerden ayrı değil, onlarla beraber indiği kanısındayız. Burada eşleri veya çoluk çocukları yüzünden iyi işlerden geri kalan kimselere, kendilerini Allah'a itaatten alıkoyan bazı eş ve çocuklarından sakınmaları emredilmektedir. Burada dikkat edilecek bir husus vardır:*" O"*" harfi, bazı anlamınadır. Yani eşlerin ve çocukların hepsinin değil, bazılarının insana düşman olduğu bildirilmektedir. Gerçekten bilerek veya bilmeyerek kocasına çok kötülük eden, onun üstüne dost tutan, hattâ dostuyla birlik olup kocasını öldüren kadınlar vardır. Çocuklardan da öylesi var ki babasının yolundan ayrılır, onu üzer, onun malını kötü yollarda harcar, hattâ onu döver, kapı dışarı eder. İşte bunlar insana düşman olan çoluk çocuktur. Kişi kendisine dikkat etmeli, yolunda olmayan kadın ve çocuklarının kötülüklerinden sakınmalıdır.
Aynı şekilde karısına kötülük ve zulmeden kocalar da vardır. Fakat aile reisi koca olduğu ve çocukların durumundan baba sorumlu bulunduğu için âyette hitâb babalara yapılmıştır. İnsan karısının ve çocuklarının hareketlerine dikkat etmelidir ama onlardan bütün bütün de uzaklaşmamalıdır. Onların dine zarar vermeyecek hatâlarını affetmelidir. Aksi. takdirde ailede dirlik ve düzenlik kalmaz. İşte yüce Allah, âyetin sonunda bu noktayı vurgulamak için: "Eğer affeder, hoşgörür, bağışlarsanız, Allah da bağışlayan, esirgeyendir, affedenleri affeder" buyurmaktadır.

Teğâbün Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

[9385] Tirmizî, Tefsir, Sûre: 64; et-Tâc: 4/265-266.
[9386] Câmi'u'l-beyân: 28/125.
[9387] Aynı.

1. Kâinat Allah'ın mülküdür. Göklerde ve yerde bulunan herşey O'nu tesbîh etmektedir. Allah'tan başka tanrı yoktur (1, 13).
2. İnsanı bu güzel biçimde yaratan O'dur. O'nun bilgisi dışında kalan bir şey yoktur. O, görüneni, görünmeyeni, gönüllerde dolaşan düşünceleri bilir (2-4, 18).
3. İnsanlar çeşitli düşüncelere sahiptirler. Kimi inanır, kimi inanmaz. 2 nci âyette: "İnsanların kiminin mü'min, kiminin kâfir" olduğu belirtildiğine göre toplumlar içinde küfür ve imânın sürekli bir yasa olduğu yanında kabiliyetlerin farklılığı da anlaşılır. Bunun sebebi de Allah'ın, insanlara düşünce özgürlüğü vermesi, onları belli bir düşünceye zorlamamasıdır. Çünkü insanları imâna zorlasaydı, onları hep inanma istidadında yaratmış olsaydı, herkes inanırdı. O zaman da insanın zorunlu olarak elde ettiği inancın bir değeri kalmazdı. Zira seçim dışında yapılan şeylerden ötürü ödül ve ceza görülmez. Nasıl ki midenin ve kalbin çalışmasından ötürü insan sorumlu değildir, bunlardan sevâb ve ceza almaz.
4. Elçilerini dinlemeyip böbürlenerek Allah'a karşı nankörlük eden toplumlar, kötü eylemlerinin cezasını görmüşlerdir. Ama nankörler, dünyada çektikleri cezadan ayrı olarak âhirette de azaba çarpılacaklardır. Onlar mutlaka yeniden bedenlere sokulup kaldırılacak, önceki hayatlarında yaptıklarından hesap vereceklerdir (5-7).-
5. Felaha ermek için Allah'a, Eçlisine ve Elçiye indirilen Kur'ân'ın vahy olduğuna inanmak gerekir (8).
6. Âhiret, insanların akıl yürüterek yaptıkları değerlendirmeğe göre değildir. Dünyâda değer verilen birçok şey, orada değersiz kalır. Dünyâ varlı-ğıyle avunup inanca ve inanç ahlâkına değer vermeyenler, âhirette aldanırlar.
7. Allah, kendisine inanıp sâlih amel yapan insanları cennetle ödüllendirir (8-9). Bu, Allah'ın genel yasasıdır. Belli bir zümreye veya din mensubuna değil, bütün insanlığa müjdesidir:
Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanıp bu imanın gereği olan salih amel (Allah'a ibâdet ve güzel işler) yapan, Allah'ın elçileri arasında bir ayırım gözetmeden hepsinin Hak elçisi olduğunu kabul eden herkes, hangi dinden olursa olsun, Allah'ın bu genel va'dinden yararlanacaktır, sûrelerin prensipleri dikkatle okunursa Allah'ın bu genel va'dinin, hemen her sûrede değişik üslûplarla, kısa veya uzun çizgilerle vurgulandığı anlaşılır:
"Rabbimiz Allah'tır' deyip sonra doğru lanların üzerine melekler iner: 'Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin! Biz, dünyâ hayâtında da, âhirette de sizin koruyucu dostlarınınız. Orada size canlarınızın çektiği herşey var. Orada size istediğiniz herşey var. Bağışlayan, Esirgeyen(Al-lah)ın bir ağırlaması olarak (bunlar size verilir)'." [9388]
"Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra doğru olanlar, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar cennet halkıdır, yaptıklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır" [9389]
Fakat nankörlük edip Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar cehenneme atı-

TEĞÂBÜN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Ayet No.		
6		
	İbn Sakin sîn ile:	Madmûm sîn ile:
	Çoğunluk.	İbn Mes'ûd[9390]. Ebû 'Amr. Ötekiler [9391].
	Çoğunluk.	İbn Mes'ûd[9392]
	Nasr, İbn Ebî İs-hâk, Cahderî, Ya'kûb, Sellâm.	Ötekiler [9393]
	Çoğul mütekellim nûn'uyla:	
	Ğâib yâ'sıyle:	
Ayet No.		
Kelime:		
14		
17		
	Kırâet farkı:	
	Nûn ile:	
	Yâ ile:	
	Fi'l edilgen, kalb merfû':	
	Fi'l etken, kalb mansûb:	
	Sonda sakin hemze ile, kalb merfû'[9394]	Nûn ile, meczûm halinde; kalb mansûb:
	(cyt)siz:	
	Tad'îf kökünden:	

[9388] Fussilet Sûresi: 30-32.
[9389] Ahkaf Sûresi: 13-14.
[9390] el-Mesâhif: 102.
[9391] el-Budûr: 319.
[9392] el-Mesâhif: 102.
[9393] Kurtubî: 18/136; el-Bahr: 8/278; en-Neşr: 2/388; el-Budûr: 319.
[9394] Yatışır, mutmainn olur, demektir.

Mudâ'afe kökünden:
Okuyanlar:
Nâfi', İbn 'Âmir. Ötekiler[9395]
'Alî, Sülemî, Katâde.
Çoğunluk [9396]. Übeyy ve 'İkrime.
İbn Cübeyr, Talha ibn Musarrif ve İbn Hürmüz [9397] Çoğunluk. Übeyy [9398]. İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb. Ötekiler [9399]

65/100 TALÂK SÛRESİ 1948
Tefsîr: 1948
Tefsîr: 1951
Tefsîr: 1952
Tefsîr: 1953
Talâk Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1955
TALÂK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1955

[9395] Kurtubî: 18/139; el-Bahr: 8/278; en-Neşr: Nisa Sûresi; el-Budûr: 319.
[9396] el-Mesâhif: 191; Kurtubî: 18/139.
[9397] el-Mesâhif: 171, 308; Kurtubî: 18/140; el-Bahr: 8/278-279.
[9398] el-Mesâhif: 171.
[9399] en-Neşr, Bakara Sûresi; el-Budûr: 319.

65/100 TALÂK SÛRESİ

Bu sûre, doğrudan Peygamber'e hitâb ile başlayan ikinci sûredir. Birinci sûre, Ahzâb Sûresi idi. 1-7 nci âyetlerinde boşanma konusu izah edildiği için bu adı alan sûrede boşanmış kadının iddeti ve bu süre içindeki geçimi ile ilgili hükümler anlatılır. Allah'a ve Elçisine inanıp güzel işler yapanların cennetlere girecekleri belirtilir, Allah'ın kâinattaki kudretine işaret ile sûre bitirilir. İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre bu sûreye: "en-Nisâu's-suğrâ: Küçük Kadınlar Sûresi" de denilir [9400]. Muhammed İzzet Derveze'ye göre bu sûrenin Muhammed Sûresinden sonra inmiş olması gerekir [9401] Resmî sıralamada 65 nci, iniş sırasına göre 100 ncü sûre olup, 12 âyeti içermektedir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Ey Peygamber, kadınları bo-şadığınız zaman onların iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın, Rab-biniz Allah'tan korkun. (Bekleme süresi içinde) Onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Ancak apaçık bir edepsizlik yapmaları durumu, bu hükmün dışındadır (o zaman evden çıkarabilirsiniz). Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını geçerse ken-, dine yazık etmiş olur. Bilmezsin belki Allah, bundan sonra (iddet süresi içinde) bir iş ortaya çıkarır (gönülleri uzlaştırıp birleşme ortamı hazırlar). 2- Sürelerinin sonuna vardıklarında ya onları güzelce tutun, yahut güzellikle onlardan ayrılın. (Eşinizi yanınızda tutmak veya ondan ayrılmak için) İçinizden adaletli iki kişiyi de şahit tutun, şahitliği Allah için yapın. İşte içinizden Allah'a ve Son Güne inanan kimseye öğütlenen budur. Kim Allah(m yasaklarından sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu yaratır. 3- Ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah'a dayanırsa O, ona yeter. Allah, buyruğunu yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.

Tefsîr:

Talâk: Dilde serbest bırakmak, bir bağı çözüp bağlı olanı salmaktır. Dinde nikâh bağını çözüp kadını serbest bırakmak demektir.

1-3 ncü âyetlerde:

A) Kadınları boşamak isteyen erkeklerin, onları iddetlerinin önünde, yani temizlik sürelerinin başında boşamaları ve iddeti saymaları;

B) Allah'tan korkup, iddetleri bitmeden kadınları evlerinden çıkarmamaları, kadınların da evden çıkmamaları, ancak bir fahişe (edepsizlik, fuhuş) yaptıkları takdirde evden çıkarılacakları; bunların, Allah'ın sınırları olduğu; bu sınırları geçenlerin, kendilerine yazık etmiş olacakları; bu süre içinde belki Allah'ın bir iş ortaya çıkaracağı, yani karı koca arasında bir uzlaşma, anlaşma ortamı yaratacağı buyurulmaktadır.

C) Boşadıkları kadınların iddet süreleri dolmaya yüz tutan kocalar, ya kadınlarına güzellikle dönerler, ya da onlardan güzellikle tamamen ayrılırlar. Onları öyle askıda bırakmağa hakları yoktur.

D) Döndüklerini, ya da ayrıldıklarını iki doğru şahitle de tesbit ederler. Şahitlik için çağırılanlar da Allah rızâsı için şahitliği yerine getirirler.

E) Allah, kendisinden korkan, sınırlarını aşmaktan sakınan kimselere bir çıkış ve bunalımdan kurtuluş kapısı açar ve onları ummadıkları yerden rızıklandırır. Herşeye gücü, yeten Allah, buyruğunu yerine getirir, dilediğini yapar.

Birinci âyette kadınları iddet içinde boşamak ve iddeti saymak emredil-mektedir. 'İddet: Kadının temizlik içinde bulunduğu, yâni âdet halinde olmadığı süredir. Müfessirlere göre kadın, ancak henüz cima edilmediği bir te-mizlik içinde boşanabilir. Karısını boşamak isteyen, bekler, kadın âdetinden temizlenince henüz cinsel ilişkide bulunmadan onu boşar. İşte âyette emredilen boşama budur.

Buhârî'nin rivayetinde: "Abdullah ibn 'Ömer, âdet halinde bulunan karısını boşamış, babası Ömer durumu Allah'ın Elçisine haber vermiş, buna çok kızan Allah'ın Elçisi Ömer'e:

— Karısına dönsün, kadın temizleninceye ve tekrar âdet görünceye dek onu yanında tutsun.*Eğer o zaman boşamak isterse içine girdiği temizlik süresinde kadınla hiç temas etmeden onu boşasın. İşte yüce Allah'ın emrettiği iddet budur, demiştir"[9402]

Bu hadîs, âyetteki iddetin anlamını izah etmektedir. Dârekutnî'nin Abdullah ibn 'Abbâs'tan çıkardığı bir hadise göre talâk dört çeşittir: İkisi helâl, ikisi haramdır. Helâl olanlar: Kadını, cima' etmediği temizlik süresi içinde veya gebeliği belli olduğu zaman boşamaktır. Haram olanlar da onu âdet halinde, ya da gebe olup olmadığı belli olmayan (yani temas ettiği) bir temizlik süresi içinde boşamaktır.

Kadım, cima' edilmeyen temizlik süresi içinde boşayıp üç âdet görmesini beklemenin hikmeti, gebe olup olmadığının anlaşılması, bir de bu süre içinde karı kocanın düşünüp taşınarak birbirlerine dönme imkânını araştırmalarıdır. İnsan kızgınlıkla bir şeye karar verir, sonra pişman olur. Öyle bir kızgınlıkla aile yuvasının sönmemesi için boşanma, üç ay gibi uzun bir süreye bağlanmıştır. Birinci âyetin sonundaki " Bilmezsin belki Allah bundan sonra bir iş ortaya çıkarır" cümlesi, bu hikmeti anlatmaktadır.

Gerek bu âyetler, gerek Bakara Sûresinin 228-229 ncu âyetleri, kadının, bir tek söz ile boşanamayacağını,

---

[9400] Tabresî, Mecme'u'l-beyân.
[9401] et-Tefsîru'l-hadîs: 9/241.
[9402] Buhârî, Talâk: 2; Müslim, Talâk:4, İbn Mâce, Talâk: 2; Nesâ'î, Talâk: 1; Tirmizî, Talâk: 1.

boşamanın ancak üç ay içinde tamamlanacağını, bu üç ay içinde erkeğin, kaç talâk ile boşamış olursa olsun karısına dönebileceğini, üç ay geçmeden boşanmanın tamamlanmayacağını ve kadınla erkek arasındaki evlilik bağının tam kopmayacağını gösterir. Zeccâc şöyle demiş: "Eğer erkek, kadını bir anda üç talâk ile boşamış olsa, 'Belki Allah bundan sonra bir iş ortaya çıkarır' âyetinin anlamı kalmaz"[9403]

İbnu'l-'Arabî de Peyğamber(s.a.v.)in, Hz. Ömer'e: "Ona emret, karısına dönsün" hadisinin ve yüce Allah'ın: "Belki Allah bundan sonra bir iş ortaya çıkarır" sözünün, üç talâkı birden vermeyi, âyetin kapsamı dışına çıkardığını ve bunu hükümsüz kıldığını söylüyor. [9404] Peygamber (s.a.v.) İğlâkta talâk ve Hâk yoktur" [9405] buyurmuştur. İğ-lâk, kapamak, örtmek demektir ki bu, kızgınlık diye tefsîr edilir. Selîm düşünce yolunu kapattığı için kızgınlığa iğlâk denmiştir. İnsan kızınca sarhoş gibi olur. Sözlerini düşünmeden, kontrol etmeden söyler. Sarhoşun boşaması geçerli olmadığı gibi kızgının boşaması da geçerli değildir. Talâk ancak kesin karar, doğru düşünce ile ve belirlenen süre içinde olur.

Yüce Allah Nisa Sûresinin 35 nci, Bakara Sûresinin 232 ve 238 nci âyetlerinde: Akrabanın, karı koca arasını uzlaştırmağa çalışmalarını, iddetlerini dolduran kadınların, kocalarına dönmelerine engel olmamalarını, şayet kocaları iyi niyetli iseler, kadınların, kocalarına dönmelerinin daha uygun olacağını buyurmaktadır. Bütün bunlar kurulmuş olan yuvanın birden yıkılmaması için getirilen tedbirlerdir. Allah ailenin devamını istemektedir.

Binaenaleyh bir vakitte söylenen bir sözle kadın boş olmaz. Boşama işlemi, hiç temas olmayan üç ay içinde tamamlanır. Bu süre içinde erkek pişman olursa karısına dönebilir. Öpmek, sarılmak, sıkmak, temas etmek veya "Ben karıma döndüm" demekle karısına dönmüş olur.

Uygulamalariyle Kur'ân'ın açıklayıcısı olan Peygamber (s.a.v.), talâkın nasıl vukubulacağını şöyel izah etmişlerdir: Adam karısını, cima' etmediği temizlik süresi içinde boşar. Kadın âdet görüp ikinci temizliğine girince yine boşar, bekler. Kadın ikinci âdetini de bitirip üçüncü temizlik süresine girince erkek boşamakta kararlı ise bu süre içinde temas etmeden onu boşar. Şayet pişman olmuş ise boşamaz, bu sürenin içinde karısına döner. Ama dönmez de üçüncü boşamayı da yaparsa bu süre sonunda artık o kadınla hiçbir ilişkisi kalmaz. Kadın başka biriyle evlenebilir.

Bir söz ile üç talâkın vâki' ve kadının kocasından boş olacağını söyleyen haberler âhâd haberleridir. Kur'ân'ın açık hükmünü bırakıp günün şartlarına tamamen ters düşen bu haberlerle amel edilemez.

Hz. Ömer'in bir defada verilen üç talâkı geçerli sayması, kendi içtihadıdır, Hz. Peyğamber'in uygulamasına dayanmaz. Ömer zamanında İslam ülkeleri genişleyip nüfus çoğalarak bu oranda da sosyal problemlerin ve boşanma olaylarının artması ve halkın Halîfeden boşanmanın kolaylaştırılmasını, çabuklaştırılmasını ısrarla istemesi üzerine Halîfe bu içtihada varmıştır: "İnsanlar, teennî ile hareket etmeleri gereken bir konuda acele ettiler. Onların istekleri üzre bunu kabul edelim" diyerek bu tür acele boşamayı geçerli saymıştır [9406]'. Ama âyetlerin hükmü ve Peyğamber'in sünneti böyle değildir. O zamanın şartları, Hz. Ömer'i böyle bir içtihada götürmüş olmakla beraber onun içtihadını kabul etmeyen sahâbîler de olmuştur. Abdullah ibn 'Abbâs da bunlardan biridir. Abdullah, Peygamber zamanında, Ebubekir zamanında ve Ömer devrinin de ilk iki yılında bir defada verilen üç talâkın, bir talâk sayıldığını söylemiştir [9407] Âyetlerin nassına aykırı birtakım rivayetlerle evlilik bağı hemen çözülemez. Zaten bu tür uygulamalar, tarih boyunca sızlanmalara neden olmuştur. Müslümanların görevi, doğrudan Kur'ân'ın hükümlerine dönmek, Allah'ın buyruğunu uygulamaktır.

Zemahşerî, tabiî âlimlerinden İmam Nehâ'î'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in ashabı, zevcelerini ancak bir kere boşamayı severlerdi. İddeti bitmeden bir kez daha boşamazlardı. Onlara göre en uygun olan, adamın, karısını üç temizlik süresi içinde boşaması idi" [9408] "Birden fazla talâk bilmiyorum" diyen-Mâlik ibn Enes de, ister bir arada, ister ayrı ayrı olsun üç talâkı birden (yani bir temizlik içinde) vermeyi mekruh görürdü [9409]

Bu rivayette üç talâkın birden verilmesi, sadece mekruh olarak gösterilmektedir. Gerçekte âyetin hükmüne aykırı olan bu talâk, sadece mekruh değil, haramdır ve geçersizdir. Nitekim bir adamın, karısını üç talâk ile birden boşadığını duyan Peygamber (s.a.v.) ona: "Ben henüz aranızda iken Allah'ın Kitabı ile mi oynanıyor?" buyurmuş. Birisi kalkıp: "Yâ Resûlâllah, bunu öldüreyim mi?" demiştir.[9410]

İmâmeyne göre üç lâfziyle asla talâk vaki olmaz. Hayız halinde de talâk olmaz, çünkü bu, haram olan bid'attir. Peygamber (s.a.v.) "Bizim yolumuza aykırı bir iş yapan kimsenin işi merduddur" buyurmuştur [9411]. İbn Teymiyye de bu görüşü benimsemiştir[9412]

Bakara Sûresinin 228-232 nci âyetlerinin tefsirinde boşamanın hükümlerini daha ayrıntılı olarak izah etmiştik.

[9403] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/33; Fethu'l-Kadîr: 5/241.
[9404] Ahkâmu'l-Kur'ân: 4/1814.
[9405] İbn Mâce, Talâk: 16; İbn Hanbel: 2/276. Ebû Dâvûd ve Hâkim de rivayet etmişlerdir: Feydu'l-Kadîr: 6/433.
[9406] Müslim, Talâk, bâbu Talâki's-selâs, hadîs: 15, 17. 3-4 Keşşaf: 4/118.
[9407] Müslim, Talâk, bâbu Talâki's-selâs, hadîs: 15, 17.
[9408] Keşşaf: 4/118.
[9409] Keşşaf: 4/118.
[9410] Nesâ'î, Tklâk: 6.
[9411] Buhârî, l'tisâm: 20, Buyu': 60, Sulh: 5; Müslim, Akdıye: 17, 18; Ebû Dâvûd, Sunneh: 5; İbn Mâce, Mukaddimeh: 2; İbn Hanbel, Musned: 6/146, 180, 256.
[9412] Rûhu'l-Me'ânî: 28/130-131.

Dileyen oraya başvurabilir (1/255-270).
Kadınları evlerinden çıkarmayınız, onlar da çıkmasınlar" cümlesinin hükmüne göre erkek, karısını, iddeti i-çinde evinden çıkaramaz, kadının mesken ve nafakasını (geçimini) sağlar. "Onlar da çıkmasınlar" ifâdesinde iddet süresi içinde kadının, evde hakkı olup o evin, kendi evi olduğu,,yani henüz kocasından ayrılmamış bulunduğu anlamı vardır. Çünkü bir önceki cümlede ev, kadının kendi mülkü olarak gösterilmiştir.
Kadınların evlerinden çıkmamalarından amaç, kocalarının, çık git, demesiyle çıkıp gitmemeleridir. Yoksa bu emir, kadının hiç evden çıkmayacağı anlamına gelmez. Kadın, zaruri ihtiyaçlarını görmek üzre evinden çıkabilir. Müslim'in, Câbir ibn Abdillâh'tan rivayet ettiği şu hadis de bunu kanıtlar: "Boşanmış olan teyzem, hurmasını budamak (için evden çıkmak) istedi. Bir adam çıkmasına engel oldu. Teyzem Peyğamber(s.a.v.)e geldi, sordu. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: 'Evet çık, hurmanı buda, belki tasadduk eder, yahut bir iyilik yaparsın' dedi"[9413]
Ancak açık birfuhuş yapmaları durumu bunun dışındadır" cümlesi, ancak kadınların açık bir fuhuş yaptıkları zaman evden çıkarılacaklarını bildirmektedir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre burada fuhuştan maksat zinadır. Kadın zina ederse evden çıkarılır. Şâfi'î'ye göre fuhuş yapması, kötü dilli olması, sözleriyle evdekileri incitmesidir. 'İkrime'nin rivayetine göre Übeyy ibn Kâ'b'in mushafında: " şeklinde yazılmıştır ki bu kırâet, Şâfi'î'nin görüşünü destekler. Çünkü bunun anlamı: "Size karşı edepsizlik yaparlarsa" demektir. Bazıları fuhşun, haddi gerektiren zina, hırsızlık ve sair günâhları kapsadığını söylemişlerdir. Taberî de burada fuhşun, ma'siyet (günâh) olduğunu söylüyor: "Buna göre burada fahişe, ma'siyet anlammadır. Çünkü fahişe, haddi aşan her çirkin iştir. Zina, hırsızlık, kayınpeder ve valideyi sözle incitmek, iddetini geçirdiği evi değiştirip başka yere gitmek de bunlardandır. Bunlardan hangisini yapsa kocası onu evden çıkarabilir"[9414]
Sizden iki adaletli kişiyi şahit tutun" emri geneldir. Buna göre hem boşarken, hem de dönerken iki âdil şâhid bulundurmak gerekir. Ebû Hanîfe'ye göre bu emir: "Alışveriş yaptığınız zaman şahit tutun" emri gibi farz değil, nedb ifâde eder. Yani şahit bulundursanız iyi olur, demektir. Yoksa şahit bulundurmak mutlaka şart değildir. Şâfi'î'ye göre şahit tutmak, dönmede vâcib, ayrılmada mendubdur. Şahit bulundurmanın yararı, karı kocadan herhangi birinin ayrılma veya dönmeyi inkâr etmesini, böylece bir hakkın zayi olmasını, başkaları tarafından suçlanmalarını, biri ölünce diğerinin evliliklerinin devamını ileri sürerek miras payı istemesini veya dönme halinde, mirasçıların dönmeyi inkâr ederek taraflardan birinin miras hakkını düşürmelerini önlemektir.
"4-ip Jji: Sizden iki adaletli şâhid" cümlesinden Hasan Basrî, şahitlerin müslüman olması gerektiğini, Katâde hür olması gerektiğini anlamışlardır. Bizim kanâatimize göre: "Sizden" tabiri, sizin toplumunuzdan demektir. Bunların mutlaka müslüman olması gerekmez. Hangi dinden olursa olsun doğru söyleyen iki insan şahid olabilir. İnsanlar arasında köje, hür, veya müslim, gayri müslim diye ayırım yapmak doğru değildir. Çok müslüman var ki karakteri bozuktur, yalan söyler. Çok gayri müslim de var ki sağlam karakter sahibidir, sözü doğrudur.
Âyette Allah için şahitliğin yerine getirilmesi ve Allah'a, âhiret gününe inanan kimselere böyle öğüt verildiği buyurulduktan sonra Allah'ın, çizdiği sınırlar dışına çıkmaktan korunanlara, içinde bulundukları sıkıntıdan bir çı-kış kapısı- açacağı ve onları ummadıkları yerden rızıklandıracağı bildirilmektedir.
Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yaratır ve onu ummadığı yerden rızıklandırır" âyetinde Şa'bî: "Kim kadını iddeti başında boşarsa Allah ona dönüş yolu açar" demiş. Başkası: "Allah insanlara darlıklardan kurtuluş yolu gösterir" demiştir. Peyğamber(s.a.v.)in, bu âyeti okuyup: "Dünyâ şüphelerinden, ölüm ğamrelerinden ve kıyametin şiddetlerinden kurtuluş yolu gösterir" dediği rivayet edilmiştir [9415]
İbn 'Abbas ve Dahhâk şöyle demişlerdir: "Kim Allah'ın emrettiği şekilde kadını iddetini gözeterek boşarsa Allah ona, iddeti içinde dönme fırsatı verir. İddeti içinde dönmezse o, kadını isteyen diğer erkeklerden biri gibi olur". Yani yeni bir mehr ve akitle kadına dönebilir.
İbn 'Abbâs'ın işaret ettiği gibi âyet boşama ile ilgilidir. Bu konuda Allah'ın, emrini tutanlara, bulundukları sıkıntıdan bir çıkış kapısı açacağı ve Allah'ın emri veçhile eşini besleyip, .barındıran kimseyi hiç ummadığı yerden rızıklandıracağı, iddeti içinde kadına bakmakla geçim sıkıntısına düşmeyeceği buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi, bu cümle, iddeti içinde kadına bakmayı yüksünenlere, bu yüzden sıkıntı içine düşecekleri endişesine kapılanlara güven vermekte; eşlerine bakmakla sıkıntı çekmeyeceklerini, Allah'ın kendilerini ummadıkları yerden rızıklandıracağını buyurmaktadır: "Kim Allah'a dayanıp işlerini O'na havale ederse Allah ona yeter".
Peygamber (s.a.v.) bir seferde kendi bindiği hayvanın arkasına bindirdiği İbn 'Abbâs'a şöyle demiş: "Oğul, sana birkaç kelime öğreteyim: Allah'ın buyruğunu koru ki Allah da seni korusun. Allah'ın buyruklarını tut, O'nu yanında bulursun. İsteyeceğin zaman Allah'tan iste, yardım dileyeceğin zaman Allah'tan dile ve iyi bil ki bütün millet sana fayda vermek için birleşse Allah'ın sana takdir ettiğinden fazlasını veremez. Sana zarar vermek için birleşse Allah'ın sana yazdığından fazla bir zarar veremez. Kalemler kaldırılmıştır, kaderin sayfaları yazılıp mürekkebi kurumuştur" [9416] Başka bir hadis de şöyledir: "Eğer siz Allah'a tevekkül etseniz O, kuşları beslediği gibi sizi de besler. Kuşlar sabahleyin karnı aç gider, akşamleyin karnı tok dönerler"[9417]

[9413] Müslim, Talâk: 7.
[9414] CâmiVl-beyân: 28/134.
[9415] Mefâtîhu'1-ğayb: 30/34.
[9416] Tirmizî, Kıyamet: 59; İbn Hanbel: 1/293.
[9417] Tirmizî, Zühd: 33; İbn Mâce, Zühd: 14; İbn Hanbel: 1/30, 52.

Allah buyruğunu yerine ulaştırır". Dilediğini yapar. Bir kırâetegöre: "Allah'ın buyruğu yerini bulur, O'nun buyruğu geri çevrilmez" şeklindedir.
Allah her şey için bir kader, yani&ir sınır, ölçü koymuştur." Bütün insanların, olayların bir ölçüsü olduğu gibi insanların yapacakları işlerin de bir ölçüsü, sınırı vardır. Bu ölçü ve sınırı geçenler, haksızlık etmiş olurlar. Allah talâka, iddete, kadına geri dönmeğe, üzüntüye, sevince, rızka ve herşeye bir ölçü, miktar koymuştur. Herşeyin bir ölçüsü, miktarı vardır. Bundan dolayı kadınların iddetlerini de adetli, âdetsiz ve gebe olup olmadıklarına göre bir ölçü ile takdir buyurmuştur. Boşamanın bir miktarı vardır ki bu, üç temizlik içinde olur. Bundan fazla uzatılamaz. İddetin de bir ölçüsü vardır ki bu da kadın gebe değilse üç aydır. Gebe ise çocuğunu doğuruncaya kadardır. Âdet görmüyorsa yine üç aydır. "Allah katında her şeyin bir miktarı, ölçüsü vardır." Ölçüsüz, miktarsız bir şey yoktur. Çünkü ölçüsüzlük anarşidir. Kâinatta düzen hakimdir, anarşi değil.
4- (Yaşlılıklarından ötürü) Âdetten kesilen kadınlarınızın (bekleme süresinden) şüphe ederseniz, (bilin ki) onların bekleme süresi üç aydır. Henüz âdet görmeyenler de böyledir. Gebe olanların bekleme süresi, yüklerini bırakmalarına kadardır. Kim Allah'tan korkarsa Allah, ona işinde bir kolaylık yaratır. 5- Bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötülüklerini örter ve onun ücretini büyük yapar.

Tefsîr:

4- Bir önceki âyetin sonunda Allah'ın, herşeye bir ölçü, miktar koyduğu bildirilmişti. İşte bu âyette kadınların iddetine konulan miktar anlatılmaktadır: Yaşlılık dolayısiyle âdetten kesilen kadınla, henüz âdet görmeyen kız çocuğunun iddet süresi üç aydır. Gebe kadınların iddetleri de doğuma kadardır. "Kadınlarınızdan, âdetten kesilmiş olanların iddeti hakkında şüphe ederseniz, üç aydır" cümlesinde şüphe, âdetten kesilme hakkında değildir, çünkü bu kadınların âdetten kesilmiş oldukları zaten belirtilmiştir. Artık onun âdet görüp görmeyeceğinden şüphe edilmez. Çünkü onun âdet görmeyeceği kesindir. Şüphe, o durumdaki kadının iddetinin ne kadar olduğu hakkındadır. İşte bunun ne kadar olduğundan şüphe ederseniz, onun iddeti üç aydır, bu-yuruluyor.
Yahut âdetten kesilme yaşına gelmiş kadından dem geldiği takdirde bu gelen demin, âdet kanı olup olmadığından şüphe ederseniz, o kadının iddeti üç aydır, demek olur. Razî, İyâs (âdetten kesilme) yaşının elli beş, altmış yaş arası takdir edildiğini söylüyor [9418] ise de gerçekte bu yaş, 40-55 arasıdır.
Henüz âdet görmemiş olanlar da böyledir" cümlesi, gerek âdet çağının altında olan, gerek âdet çağma geldiği halde âdet görmeyen kadınları kapsar. Bunların iddeti de âdet çağını geçirmiş olan kadınlar gibi üç aydır.
Burada âdetten kesilmiş, âdet çağına girmemiş ve gebe kadınların iddet-leri belirtilmiş, âdet gören boşanmış kadınların iddetlerinden söz edilmemiştir. Çünkü onların iddeti, Bakara Sûresinin 227 nci âyetinde üç kur' olarak belirtilmiştr. Buradaki üç ay, oradaki üç kur'a denktir. Demek ki genel olarak boşanan kadınların iddeti üç aydır. Yalnız gebe kadının iddeti doğum sonuna kadardır.
Bir de gebe olup olmadığı şüpheli kadınlar olabilir ki onların iddetleri konusunda mezheb imamları değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Kimine göre şüphelinin iddeti üç âdet görme süresi, kimine göre bir yıl, kimine göre âdetten kesilme çağına kadardır.
Bu görüşler, birkaç asır önceki tıbbî imkânsızlıklar içinde ileri sürülmüş, sağlam bir delile dayanmayan görüşlerdir. Bugün kadının gebe olup olmadığı testlerle kesin olarak anlaşılmaktadır. Böyle bir testle durumu anlaşılan kadın, gebe değilse iddeti üç ay, gebe ise iddeti doğuma kadardır.
İddet beklemenin iki önemli sebebi vardır: Biri kocanın, karısına dönmesine fırsat ve zaman tanımak, diğeri de kadının gebe olup olmadığının an-laşılmasıdır. Tâ ki çocuğa kalmış bir kadın, bunun farkında olmadan başka biriyle evlenip de çocuğun kime âit olduğu belirsiz olmasın. Cenabı Allah: "Belki bundan sonra bir iş ortaya çıkarır" [9419], "Kocaları ıslâh istiyorlarsa (iyi niyetli iseler) kadınları kocalarına geri vermek daha uygundur"[9420], "Boşama iki keredir. Ondan sonra ya güzellikle tutmak, ya da güzellikle salıvermek gerekir" [9421] buyurduğuna göre koca, iddeti içerisinde bulunan kadına dönebilir. Bunun için yeni bir nikâha ve mehre gerek yoktur. Kadın gebe ise gebeliği sona erinceye kadar kocanın dönme hakkı vardır. Şayet adam iddeti içinde karısına dönmez, üç ay biter, ya da kadın doğum yaparsa eğer koca üç talâkı vermemiş, sadece, birinci, ikinci temizlik içinde boşamış—ki talâkı kaç kez söylerse söylesin, bir talâk sayılır— iddet geçtikten sonra o kadın bâin talâk ile kocasından ayrılmış olur. Adamın karısına dönebilmesi için yeni bir nikâh kıyması ve mehr ödemesi gerekir. Ama iddet içinde dönse idi yeni nikâha ve mehre gerek yoktu. Ve eğer üç talâkı kullanmış ve iddet içinde kadına dönmemiş ise artık o kadın başka birisiyle evlenip boşanmadan ilk kocasına varamaz.
Kocanın, iddetten sonra yeni bir mehr ve nikâhla karısına dönebileceği ayrılığa beynûnet-i suğrâ (küçük ayrılık), kadın başkasiyle evlenip ayrılmadan erkeğin ona dönemeyeceği ayrılığa da beynûnet-i kubrâ (büyük ayrılık) denir.
Kocası ölmüş kadınların iddet süreleri de Bakara Sûresinin 234 ncü âyetine göre dört ay on gündür. Şayet kadın

[9418] Mefâtîh: 30/35.
[9419] Talâk Sûresi: 1.
[9420] Bakara Sûresi: 228.
[9421] Bakara Sûresi: 229.

gebe ise onun da iddeti, doğumuna kadardır. Gebe olan Sübey'a el-Eslemiyye, kocasının öldürülmesinden kırk gün sonra doğum yapmış, kendisini istemişler, Allah'ın Elçisi onu evlendirmiştir.[9422]
Fıkıh imamları bu hadîse dayanarak kocası ölmüş kadının yas süresi olan dört ay on günden önce de doğurmuş olsa, doğumunu takiben evlenebileceğine hükmetmişlerdir.
Hz. 'Alî ve 'Abdullah ibn 'Abbâs'a göre kocası ölmüş gebe kadın, yas veya gebelik müddetlerinden hangisi fazla ise onun sonunda iddetinin biteceği kanısındadır lar .[9423]
6- O kadınları, gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun ve onları sıkıştırıp evden çıkmağa zor\a)mak için kendilerine zarar vermeğe kalkışmayın. Şayet gebe iseler yüklerini bıra-kıncaya kadar onların geçimini sağlayın. Sonra sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara ücretlerini verin ve aranızda güzellikle konuşun, anlaşın. Eğer anlaşmakta güçlük çekerseniz, o zaman çocuğu, başka bir kadın emzirecektir. 7- Eli geniş olan, genişliğine göre nafaka versin, rızkı kısılmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah bir kişiye ne vermişse ancak onu yükler. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.

Tefsîr:

6-7 nci âyetlerde yüce Allah, kadınlarını boşamış erkeklere, onları, vücdleri yani güç ve imkânları ölçüsünde kendi oturdukları evin bir bölümünde oturtmalarını, evden çıkıp gitmeleri için onları sıkıştırmamalarını; gebe iseler çocuklarını doğuruncaya kadar onların geçimlerini sağlamalarını; doğan çocuğu emzirdikleri takdirde onlara emzirme ücretlerini vermelerini; karı koca danışarak uygun bir emzirme ücretinde anlaşmalarını; şayet aralarında anlaşma sağlayamazlarsa çocuğu başka bir süt annenin emzireceğini buyurmaktadır. Herkes gücünün ölçüsünde kadının geçimini sağlayacaktır. Zengin olan, haline, fakir olan da haline göre bir geçim verir. Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey buyurmaz. Ve her güçlüğün ardından bir kolaylık yaratır.
Altıncı âyete göre boşanmış kadının iddet süresi içinde geçimini ve konutunu temin etmek kocaya aittir. Eğer kadın gebe ise doğuruncaya kadar nafaka ve konutu sağlanır.
Boşanmış kadın, doğurduğu çocuğu emzirmek zorunda değildir. Emzirmek için bir ücret isteyebilir. Çocuğun babası, kadının istediği ücrete razı olursa kadın çocuğu emzirir. Razı olmazsa çocuğuna başka bir süt anne tutabilir. Şayet anne, başka kadının istediği ücretle emzirmeğe razı olursa, çocuğu emzirmek annenin hakkıdır. Ve eğer çocuk, başka kadının sütünü emmezse o zaman annesi, kocanın verdiği ücrete razı olup çocuğu emzirmek zorundadır.
Hâzin'in belirttiğine göre bazı âlimler, ric'î talâkla boşanmış kadın ile bâin talâkla boşanmış kadın arasında fark görmüşlerdir: Onlara göre ric'iy-ye(ric'î talak ile boşanmış kadın)m, kocası üzerinde hem nafaka (geçim), hem mesken (konut) hakkı vardır. İddeti içinde olduğu sürece kocası kendisine bunları sağlar.
Hul', üç talâk veya li'ân ile bâin olarak boşanmış kadının sadece konut hakkı vardır. "Gebe iseler, çocuklarını doğuruncaya kadar onların geçimini sağlayın" cümlesi uyarınca sadece gebe olan kesin boşanmış kadının geçim hakkı vardır. Gebe olmayan kesin boşanmış kadının nafaka hakkı yoktur, konut hakkı vardır. Fakat âlimlerden bazıları da bâin ve ric'î talâk ile boşanmış kadın arasında bir fark görmezler. Her ikisinin de iddet içerisinde nafaka ve konut hakkı olduğunu söylerler ki Kur'ân'ın ruhuna uygun olan da budur. Çünkü sûrenin birinci âyeti, boşanmış kadınların evden çıkarılmamalarını ve çıkmamalarını emretmektedir. Kadınların menfaatleri bunu gerektirir. Kadın evde kalacak ki kocası ona kolay dönme imkânı bulsun. Bundan dolayı öpme, sıkma, cima' dönme sayılmıştır. Kadın evde olmazsa öpme, sıkma imkânı olur mu? Hele bazı müfessirler kocanın, karısını evde bırakıp kendisinin evi terk etmesi gerektiğini söylemişlerdir ki bu da âyetin ruhuna aykırıdır. Zira âyet: "Onları, kendi gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir kısmında oturtun" buyurmaktadır. Bu cümle, kadının, kocasının oturduğu evin bir bölümünde kalmasını emretmektedir. Artık kocanın veya kadının evi terk edip gitmesini söylemenin bir anlamı var mı? Bunun hikmeti, karı kocanın birbirlerine yakın olmalarını ve pişman olup dönmelerini sağlamaktır. Ama adam evden çıkıp giderse belki araya daha çok soğukluk girer, aradaki kırgınlık daha da büyür, "Gözden ırak olan, gönülden de ırak olur."
Kaldı ki önce açıkladığımız gibi iddet içinde ric'î talâk, bâin talâk ayırımı yoktur. Çünkü iddet içinde hepsi ric'î talâktır. Ancak iddetten sonra bâin talâk ortaya çıkar. Erkek iddet içinde üç talâkı vermişse süre sonunda büyük ayrılık olur. Sadece bir talâkı vermiş de üç ay geçmiş, dönmemiş fakat başka talâk da vermemiş ise süre sonunda küçük ayrılık hasıl olur. Yeni bir akid ve mehr ile kadına dönebilir. İddet içinde bütün talâklar sadece ric'î olduğuna göre artık boşanmış kadınların geçim ve konutları konusunda bir fark kalmaz.
Hamdi Yazır şöyle diyor: "Burada Gebe ise şartı, mutlak infak emrinin menâtı değil, Yüklerini bırakmalarına kadar" gayesiyle kayıtlı infâkın menâtıdır. Onun için bu şartın mefhûm-i muhalifi, hâmil olmayan boşanmış kadınlara iddetlerinde mesken lâzım ise de nafaka lâzım gelmezmiş gibi bir manâ ifade etmez. Bilâkis uzun olabilecek iddetin sonuna kadar infak emrinin açıklanması, iddetleri daha kısa olan mu'teddelere (iddet beklemekte olan kadınlara), beklemek illetinde iştirak hasebiyle infak vücubunu biddelâle anlatır. 'Onları çıkarmayın",,Onları iskân edin' buymu\muş olması da buna işaret yoluyla karînedir. Çünkü ihracı nehy, iskânı

[9422] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 65; et-Tâc: 4/266-267.
[9423] et-Tâc: 4/266; Mefâtîbu'l-ğayb: 30/35; et-Tefsîru'l-hadîs: 9/247-248.

vâcib olmanın levâziminden birisi de infâkın vücubu olacağı kolaylıkla anlaşılır.[9424]
Aranızda güzellikle konuşun, anlaşın", £ger anlaşmakta güçlük çekerseniz, çocuğu başka bir kadın emzirecektir." "Fakat bu takdirde anne çocuğuna annelik etmemiş, ona şefkat hissi beslememiş, Allah'ın kendisine vermiş olduğu sütü yavrusundan esirgeyip fazla para ile satmak aşağılığına düşmüş olacağı gibi çocuğunu annesinden esirgeyen ve gücünün yetebileceği ücreti vermeyip de güçlük çıkarmış olan baba da hem evlâdını yâd ellere düşürmeğe sebebiyet vermiş, hem de yine ücret ve nafaka vermeğe ve belki çocuğun annesine vermek istemediğinden daha fazlasını vermeğe mahkûm kalmış bulunacaktır"[9425]
Se'ası yani bolluğu olan, bolluğundan harcasın, cimrilik etmesin. Bolluğunun hepsini değil, bir parçasını versin". Rızkı daraltılmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiğinden harcasın." Allah hiçbir cana gücünün üstünde bir şey teklif etmez". Kimseden, gücünün üstünde bir şey yapmasını istemez. " Allah, her güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır". Darlık, fakirlik hep öyle sürüp gitmez. Bir gün Allah, darda olanları da bolluğa kavuşturur. Bundan dolayı sabredip Allah'a dayanmalıdır.
8- Nice kent var ki Rabbinin ve O'nun elçilerinin buyruğuna başkaldırdı, biz de onu çetin bir hesaba çektik ve ona görülmemiş biçimde azâb ettik. 9- İşinin vebalini taddı. İşinin sonucu tam bir ziyan idi. 10- Allah o insanlara şiddeüi bir azâb da hazırlamıştır. Ey inanmış olan sağduyu sahipleri! Allah'tan korkun, Allah size bir uyarı indirdi: 11-Yani size, Allah'ın açık açık âyetlerini okuyan bir elçi gönderdi ki inanıp yararlı işler yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarsın. Kim Allah'a inanır ve yararlı bir iş yaparsa Allah onu, altlarından ırmaklar akan içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah ona gerçekten güzel rızık vermiştir! 12- Allah O'dur ki yedi göğü ve Yer'den de onların benzerini yarattı. (Allah'ın) buyruğu, bunlar arasında iner ki Allah'ın her-şeye kaadir olduğunu ve Allah'ın bilgice herşeyi kuşatmış bulunduğunu bilesiniz.

Tefsîr:

8-11: Yüce Allah, aile hukuku hakkında yukarıdaki hükümleri bildirdikten sonra onlara karşı gelmenin vahîm sonucunu vurgulamak üzre buyuruyor ki:
Allah, buyruğuna baş kaldırıp, gönderdiği elçileri dinlemeyen nice kentleri şiddetle cezalandırmış, onlar dünyâda yaptıklarının cezasını acı bir biçimde çekmişlerdir. Fakat onların cezası sadece dünyâda uğradıkları azâb ve felâketlerden ibaret değildir. Allah onlara âhirette de gayet çetin bir azâb hazırlamıştır. Allah'ın buyruğuna karşı gelenlerin, dünyâları felâketle sonuçlandığı gibi âhiretleri de azâb olacaktır.
Öyle ise ey inanmış olan sağduyu sahipleri, Allah'ın buyruklarına sarılarak O'nun dünyâ ve âhiret azabından korunun. Allah size bir zikir (öğüt, uyan, şân ve şeref olan Kur'ân'ı) indirdi. İnanıp güzel işler yapanları, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, Allah'ın açık âyetlerini okuyan bir elçi gönderdi. O elçi size indirilen uyarının tâ kendisidir. O elçiye uymakla şan ve şerefe kavuşursunuz. Allah, kendisine inanıp güzel işler yapanları, altlarından ırmaklar akan, ebedî cennetlere sokar. Böylelerine gerçekten güzel rızık verir. Kur'ân'ın getirdiği, Peyğamber'in duyurduğu hükümlere uymak size şârr ve şeref getirir.
12- Son âyette de Allah'ın sonsuz kudreti vurgulanmaktadır: Allah öyle bir kudret sahibidir ki yedi göğü ve bir o kadar da yeri yaratmıştır. Bunlar arasında emir (Allah'ın buyruğu, yasaları) inip durmakta, dolaşmakta, hükümran olmaktadır. "Allah her göğe, o göğün emrini vahyetti'" âyetinden açıkça anlaşıldığı üzre her göğün emri, onda hakim olan İlahî yasalardır. Ölüme, buluta, ruha ve benzerlerine de emrullâh (Allah'ın emri) denir ki Allah'ın yasası anlamınadır. Yani âyette Allah'ın buyruğunun, yasalarının bütün göklere ve yerlere hakim olduğu, kâinatta O'nun buyruğuna uyulduğu bildirilmektedir. O'nun buyruğu kâinatta tutulduğuna, uygulandığına göre, insanların da kendilerine gelen Tanrı Buyruklarını uygulamaları gerekir. Aksi takdirde insanlar, kâinat yasalarına karşı gelmekle azaba çarpılırlar.
Bu kâinat, boş yere yaratılmamıştır. Kâinat yaratılmıştır ki akıl sahipleri, kâinata bakıp bunu yaratan Allah'ın, herşeye gücü yeter olduğunu ve O'nun bilgisinin herşeyi kuşatmış bulunduğunu anlasınlar. O'nun kudretinin ve bilgisinin dışında kalan bir şey yoktur. Herşey O'nun kudret ve bilgisi içinde yürümektedir.
Allah'ın buyruğu, yasaları nasıl göklerde hakim ise insanlar arasında da hakim olmalıdır. Allah'ın yasası olmasa, kâinatta düzen olmaz. İşte âyette Allah'ın, kâinatta hakim olan yasasına dikkat çekilmek suretiyle insanların bundan ibret alarak Allah'ın kendilerine gönderdiği yasalarına uymalarını, dirlik ve düzenlerinin bununla sağlanacağını işaret buyurmaktadır.
Allah O'dur ki, yedi göğü ve Yer'den de onların benzerini yarattı." Bazı müfessirler bu âyetten yedi gök ve yedi arz olduğunu anlamışlardır. İbn Mes'ûd'un: [9426] Kürsî'ye göre yedi gök ve bunların içinde ve aralarında bulunanlar; yedi yer ve bunların içinde ve aralarında bulunanlar, bir çölün ortasına atılmış bir (yüzük) halka(sı) gibidir" dediği rivayet edilir. [9427] Abdullah ibn Abbâs'ın da: "Allah yedi göğü yarattı, her göğün kalınlığı beşyüz yıllık mesafedir. Ve her gök arasında beşyüz yıllık yol vardır. Yedinci göğün üstünde su vardır. Yüce Allah da suyun üstündedir. Âdem oğullarının hiçbir işi Allah'tan gizli kalmaz. Arz da yedidir. Her iki Arz arasında beşyüz

[9424] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/5071-5072.
[9425] Hak Dini Kur'ân Dili: 6/5073.
[9426] Fussilet Sûresi: 12.
[9427] ibn Kesîr, Tefsîr: 4/386.

yıllık yol vardır ve her Arzın kalınlığı beşyüz yıllık mesafedir" dediği rivayet edilir[9428]
Bu ve benzeri rivayetler, Hz. Peygamber (s.a.v.)den değil, bazı sahâbî ve tabiîlerden nakledilmiştir. Bu sözlerin, gerçekten dayandırıldıkları kişileTe âi-dolup olmadığı kuşkuludur.
Yıldızlar hakkındaki bu tür açıklamaların, yahudi ve hırıstiyanlardan bazı sahâbî ve tabiîlere geçtiği kanâatindeyiz. Zira benzeri açıklamalar, Barnaba İncîlinde vardır. "Gökler dokuzdur. Her birinin arasında beşyüz yıllık mesafe vardır. Arz ile, en yüksek gök arası dörtbinbeşyüz yıllık mesafedir. Bundan dolayı size derim ki: Arz, ilk göğe öre bir iğne başı kadardır, tik gök de, ikinci göğe göre öyledir. Her gök, kendinden sonraki gökten böyle küçüktür..."[9429]
Peyğamber'in kesin sarahatine dayanmayan bu tür rivayetlerle Kur'ân'-ın anlamı sınırlanamaz. Çünkü o zaman Astronomi ilmi çok sınırlı olduğu gibi, bu sözlerin atfedildiği, kimseler de bu ilmin uzmanı değillerdi. Kaldı ki o zamanın Astroloji ile karışık olan Astronomi ilminin bilgi ve teorileri de müspet ilimlerle çok değişmiştir.
Bu konuda Kur'ân'ın dediği sınırda kalmak gerekir. Tahminlere göre bir şeyler söylemek, insanı doğru bir sonuca götürmez. Kur'ân, o zaman bilinen ve herkesçe kabul edilen şeyleri hatırlatıp insanları Allah'a kulluğa yönelt-mektedir. Astronomi, fizik, kimya gibi ilimler, insanın dünyâsını ilgilendiren şeylerdir. Bu konudaki ayrıntılar, uzmanlarının işidir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Siz dünyanızı daha iyi bilirsiniz. Dininize ilişkin işleri de ben bilirim" [9430] buyurmuştur.
"Seb'u semâvât: Yedi gök" tabiri, yedi göğün varlığını kesin olarak ifade etmekle beraber bunun ötesinde gök olmadığı anlamına gelmez. Kitap ve Sünnette yedi semâ'nın daha ötesi bulunduğuna kanıtlar vardır. Âyetu'l-kürsî, Kürsî'nin, bütün göklerden ve Arzdan daha geniş olduğunu gösterdiği gibi, Kürsî'nin de Arşın içinde, çöldeki bir halka gibi kaldığını ifade eden hadis vardır. Gökler o kadar geniştir ki "Yedi gök" tabiri ile hepsi bütün olarak kasdolunduğu takdirde, dünyâya ışığı yetişebilen bütün yıldızlar alanı, es-semâu 'd-dunyâ (en yakın gök) denilen birinci semâ'dan ibaret kalır. Çünkü: "Biz en yakın göğü yıldızlarla süsledik" [9431] âyeti, görebildiğimiz yıldızlar alanının en yakın gök olduğunu bildirmektedir. Bunun ötesinde daha altı gök vardır ki tasavuuru akılların üstündedir. Kâinat, akıl ve hayalin alamayacağı kadar geniştir. Türkiye'nin Sesi Radyosu'nun 11 Kasım 1983 tarihli yayınında şu haberi dinlemiştim: "Amerika'nın gönderdiği kızılötesi Araştırma peykinin gönderdiği bilgilerden, Güneş sisteminin tabi olduğu Saman Yolu Galaksisi içinde yaklaşık yedi bin galaksinin oluştuğu anlaşılmıştır."
Yıldızlar arasındaki uzaklık, kilometrelerle ifade edilemeyeceği için ışık sür'atiyle ifade edilmektedir. Bilindiği üzre ışığın saniyedeki hızı üçyüz bin kilometredir. Yani ışık, bir saniyede dünyâmızı yedi defa dolanır. Öyle yıldız var ki ışığı bize bir ayda, öylesi var ki yıllar, yıllar içinde gelebilir. Yine radyodan dinlediğim bir habere göre ışığı bize ancak onbir milyar yılda ulaşabilen yeni bir galaksi keşfedilmiştir. Saniyede üçyüz bin kilometre hız yapan ışığının bize onbir milyar yılda ulaşabildiği galaksiyi düşünürsek kâinatın genişliğini daha iyi anlarız. "Göğü biz destekli, sağlam yaptık ve biz genişleticiyiz" [9432], "Yoo, yıldızların yerlerine yemin ederim, bilirseniz bu, büyük bir yemindir!" [9433] âyetleriyle bu engin genişlik ve büyüklüğe işaret eden yüce Allah'ı tesbîh eder ve yüce Kur'ân'ın belâğetine hayranlığımızı bildiririz!
ferden de onlardan benzerini yarattı"^ âyetinde benzerlik, sayıda olabileceği gibi sıfatta da olabilir. Yani "Allah, onlar gibi yedi arz yarattı", yahut "Allah, arzı da onlara benzer yarattı" mânâları mümkündür. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de Arz, hiçbir yerde çoğul olarak kullanılmadığından, benzerliğin sayıda değil, sıfatta olduğu anlaşılmaktadır. Kasimî şöyle diyor:
"Âyette iki ihtimâl vardır: Birine göre (y) zâiddir, diğerine göre zâid değildir. Birinci ihtimâlde âyet: " takdirindedir. Yani "Allah, Arzı da yedi gök gibi yarattı"demektir. Buna göre .âyet, yerin de her bakımdan öteki gezegenler gibi küre biçiminde olduğunu, Güneşin çevresinde döndüğünü, Güneşten ışık aldığını, Güneş sistemindeki gezegenlerin yasalarına tâbi olduğunu ifade eder.
Eğer (y.) zâid değilse, âyet: takdirinde olur. Soyutlandırma üslubuyla düşünceyi anlatmıştır. Bu, tıpkı: Yedi arkadaş edindim. Falan ile de onlar gibi dostluğum vardır" sözü gibidir. Yahut " Yerin bir kısmı da temel elemanlarında o gezegenler gibidir" takdirinde olur.
"Kur'ân'da, bazılarının sandığı gibi, Yer'in yedi olduğuna dair en ufak bir delîl yoktur. Yer'in de öteki gezegenler gibi bir gezegen olduğu gerçeği, zamanki Arapların hatırından bile geçmezdi. İşte bu da Kur'ân'ın Hak'tan gelen gerçek olduğunu kanıtlar" '.
Kasimî'nin dediği gibi âyet, Yer'in yedi olduğunu değil, yaratılış ve düzeninde öteki gezegenler gibi Güneş'e tâbi bir gezegen olduğunu anlatmaktadır. Ama müfessirlerin çoğu, âyetteki benzerliği sayıda görerek Arzın da yedi olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre âyet, kâinatta aynen bu Dünyâ gibi yedi Dünyâ, yahut Güneş sisteminde, Dünyâ gibi yedi gezegen bulunduğunu ifade eder.
Dahhak gibi bazı müfessirler de "Yerden de onların benzerini yarattı" cümlesinin, Arzın tabakalarına işaret

[9428] Câmi'u'l-beyân: 28/153.
[9429] Incîlu Barnaba: 105/2-4, s. 159.
[9430] tbn Mâce, Ruhun: 15; hadis: 2471.
[9431] Sâffât Sûresi: 6, Fussilet Sûresi: 12, Mülk Sûresi: 5.
[9432] Zâriyât Sûresi: 47.
[9433] Vâki'a Sûresi: 75-76.

olduğunu ileri sürmüşlerdir. İbn 'Ab-bâs'tan rivayet edilen bir söze göre yedi Arz birbiri üstünde değil, düz ve birbirine komşudur. Bu Arzları, denizler birbirinden ayırır. Buna göre yedi Arz, denizlerle birbirinden ayrılmış Kuzey Amerika, Güney Amerika, Antartika (Güney Kutbu) gibi kıt'alardır.
Daha önce işaret ettiğimiz gibi Kur'ân'ın amacı, göklerin sayısını belirtmek değil, Yaratanın kudretine dikkati çekmektir. Bizim kanımıza göre o zamanki insanlar arasında kâinatta yedi gök ve yedi Arz bulunduğu kanâati vardı. Kur'ân onlara, o yedi göğü ve onlara benzer Arzı, taptıkları putların değil, sadece Allah'ın yarattığını, ancak onları yaratan kudret sahibine tapmak gerektiğini anlatmaktadır.
Arapçada sayı, her zaman belli bir rakam belirtmez. Bazan çokluk ifa-. de eder. "Yedi gök ve onların benzeri yer", Allah'ın, sadece yedi değil, birçok gök ve yer yarattığına da işaret olabilir.

Talâk Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Boşama, kadının iddeti (temizlik süresi) içinde yapılır ve iddet sayılır. Boşanacak kadıların iddeti üç aydır (üç temizlik süresi geçirmeleri gerekir). Bu üç ay tamamlanmadan, boşanma işlemi son bulmaz. Bu süre içinde kadın, evden çıkarılmaz. Henüz boşanma işlemi tamamlanmadan önce kadının da evde, kocası kadar hakkı bulunduğundan, aslında kocanın malı olan ev, kadına mal edilerek "onları evlerinden p/A:ar/nö>w?"buyurulmaktadır. İşte bu ifade kadının, halen o evde hakkı bulunduğunu, evin hâlâ onun kendi evi olduğunu belirtmektedir.
Ancak kadın fuhuş veya edepsizlik yaparsa o zaman evde oturma hakkını kaybeder, evden çıkarılır (1).
Boşayan erkekler, kadınlarını, kendi oturdukları evde oturturlar ve onları çıkmağa zorlamazlar. Eğer kadın gebe ise doğuruncaya dek onun geçimi sağlanır. Herkes gücü ölçüsünde bir geçim verir.
Boşama süresinin üç aya bırakılması ve bu süre içinde kadının evden çıkarılmamasının temel amacı, eşlerin bu zaman içinde sağduyu ile iyice düşünüp boşanmadan vazgeçmelerini; birbirlerinden uzak kalıp birbirlerini unutmamalarını, birbirlerini görerek arzu etmelerini, birleşmelerini, birbirlerine dönmelerini sağlamaktır. İşte âyetin sonundaki: "Bilmezsin, belki Allah bundan sonra bir iş ortaya çıkarır" cümlesi bu hikmete işaret etmektedir. Ayrmtı için âyetin tefsirine bakınız.
2. İddet sona ermeden erkek boşamadan vazgeçerse, karısıyle güzel geçinmek niyyet ve şartıyle karısına dönebilir. Ama güzel geçinme niyyetinde .eğilse, dönmez, ayrılır.
3. Ayrılırken ya da dönerken iki tanık bulundurmalıdır ki işlemde kuşku kalmasın, kimse bu eşleri suçlamasın (2).
4. Boşanmış kadın, doğumdan sonra çocuğu emzirirse ona süt emzirme ücreti ödenir. Ama anne, emzirmek için normaUücretten fazla isterse, başka bir süt anne tutabilir (6-7).
5. Allah'a ve âhiret gününe inanıp korunan (yani iyi işler yaparak yasak fiillerden uzak duran ve Allah'a tevekkül eden) kimseye Allah, her işinde bir çıkış yolu (bir kolaylık) gösterir, ummadığı yerden onun rızkını verir (2-4).
Buradaki 2 nci âyette de yine Allah'a inanıp sâlih amel yapan herkese
bir yüsr (yani kolaylık, mutluluk) va'dedilmektedir. Allah, gönderdiği elçi ile insanlara şu ezelî yasasını duyurmuştur:
"Allah, kendisine inanıp sâlih amel yapan kimseleri, altından ırmaklar akan ebedîlik cennetlerine sokar. Onlara güzel rızık verir" (11).
İşte hemen her sûrede vurgulanan genel prensip! Allah'a inanıp sâlih amel yapanlar, dünyâ ve âhiret mutluluğuna ereceklerdir. Hiçbir dar kafalı yobaz bu İlâhî yasayı değiştiremez. "Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa onu hoş bir hayatla yaşatırız (âhirette ise) onların ücretini, yaptıklarınızı en güzeliyle veririz" [9434]
6. Allah, buyruğunu yerine getirir. Ancak herşey için bir ölçü (zaman) belirlemiştir. Buyruğu, kendisinin dilediği ve belirlediği zamanda yerine gelir (3).
7. Nasıl Allah, her iş için bir zaman belirlemişse, boşama süreci için de bir zaman belirlemiştir. Âdetten kesilmiş kadınlarla, henüz âdet görmeyen kadınların iddeti doğuma kadardır (4).
8. Allah, kötülüklerden korunan mü'min insanın günâhlarını bağışlar, ödülünü artırır (5).
9. Allah, hiçbir insana, kendisinin ona verdiğinden fazlasını vermesini buyurmaz.
10. Allah, her güçlüğün ardından bir kolaylık yaratır (7).
11. Allah'ın buyruğuna baş kaldıran ülkeler cezalandırılıp yıkılmıştır. Ayrıca o halklara, âhirette de şiddetli bir azap vardır (8-10).
12. Herkes ettiğinin cezasını bulur. Kötü işin cezası hüsrandır. Rüzgâr eken, fırtına biçer (9).
13. Kur'ân bir öğüttür, uyarıdır. Sağduyu sahiplerini düşünmeğe, ibret almağa yöneltir (10).
14. Yedi göğü ve yedi yeri buyruğuyla yaratan ve bunları yöneten Allah'tır. O'nun bilgisi herşeyi kapsar. Hiçbir şey O'nun bilgisi dışına çıkmaz (12).

TALÂK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

[9434] Nahl Sûresi: 97.

Ayet No.
1Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Birinci hemzenin telaf-
fuzu, ikincisinin teshili, yahut vâv'a
dönüştürülmesi: Nâfi'[9435]
Çoğunluk.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [9436]
Übeyy ve İbn
'Abbâs [9437]
Y'nin fethiyle, ism-i mef'ûl kipi: İbn Kesîr ve
Şu'be.
Y'nin kesriyle, ism-i fâ'il kipi: Ötekiler.
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Tekil: Çoğul:
Tenvînsiz, izafetle: Tenvîn ile, emr,
mansûb: Tenvînli, emr merfû':
Nasb tenvînli, emr
mansûb [9438] Meksûr bir hemze ile,
yâ'sız: j Vasi halinde hemzenin
teshîliyle:
Vaslda iki sakinden kaçınmak için yâ'ya dönüştürme:
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd mus-hafı ve Übeyy [9439]. Çoğunluk. Talha, Dahhâk, İbn Şîrîn ve İbn Huseym [9440]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9441]. Hafs.
Ötekiler [9442] Dâvûd ibn Ebî Hind.
Mufaddal. Kalûn, Kunbul. Bezzî, Ebû 'Amr.
Bezzî ve Ebû 'Amr.
Ay e I No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
İki halde de hemzeden
sonra yâ ile: İbn 'Âmir ve
Kûfeliler[9443]
Mâzî fi'l: Çoğunluk.
İki yâ ile, muzâri' fi'l: Bir kırâettir.
Tekil: Çoğunluk.
Çoğul: Dahhâk [9444]

Tekil: Çoğunluk.

Çoğul: İbn Mes'ûd, Tal-

ha, Dahhâk [9445]

[9435] en-Neşr: 1/386-387, 406; el-Budûr: 317.
[9436] el-Mesâhif: 102. Übeyy'in okuduğu da söylenir. İbn Huseym de böyle okumuştur.
[9437] el-Mesâhif: 171, 206.
[9438] Bu takdirde nin haberi, de hal lur (Kurtubî: 18/16H el-Bahr: 8/283).
[9439] el-Meşâhif: 102,171,206,265; Kurtubî: 18/156; en-Neşr, Nisa' Sûresi; el-Budûr: 320. Übeyy'-in okuduğu da rivayet edilir. İbn Huseym, İbn 'Abbâs, 'İlerime ve Talha da böyle okumuşlardır (el-Mesâhif: 171, 206, 274). İbn Huseym de böyle okumuştur (el-Mesâhif: 283, 308).
[9440] el-Mesâhif: 265, 308; el-Bahr: 8/282.
[9441] el-Mesâhif: 102.
[9442] Tebsırah: 702; en-Neşr: 2/388; el-Budûr: 319.
[9443] en-Neşr, el-Hemzu'1-mufred; el-Budûr: 251.
[9444] el-Bahr: 8/284.
[9445] el-Mesâhif: 102.

Yâ ile, meczûm muzâri':	Çoğunluk.	
Nün ile:	A'meş [9446]	
	Çoğunluk.	
	İbn Mes'ûd[9447]	
	Çoğunluk.	
	İbn Mes'ûd [9448]	
Meksûr vâv ile:	Ravh.	
Madmûm vâv ile:	Ötekiler [9449]	
Hafif dâl ile:	Çoğunluk.	

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Şeddeli dâl ile:	İbn Mes'ûd ve İbn Ebî Able[9450]
4,7		Madmûm sîn ile:	Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer [9451]
		Sakin sîn ile:	Ötekiler [9452]
8		Kaftan sonra elif, hemze	İbn Kesîr, Ebû Ca'fer.
		Kaftan sonra meftûh hemze, sonra şeddeli yâ ile:	Ötekiler [9453]
		Sakin kâf ile:	İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hişâm, Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
		Madmûm kâf ile:	Başkaları[9454]
			Çoğunluk.
			Übeyy ve İbn Ebî Able [9455]

[9446] el-Bahr: 8/284.
[9447] el-Mesâhif: 102.
[9448] el-Mesâhif: 102.
[9449] Kurtubî: 18/168; el-Bahr: 8/285; en-Neşr: 2/388; el-Budûr: 321.
[9450] el-Mesâhif: 102, 171; el-Bahr: 8/286. Başka bir rivayete göre Übeyy takdir kökünden etken olarak okumuştur ki İbn Huseym'in okuması da böyledir (el-Mesâhif: 171, 308).
[9451] en-Neşr: 2/216, 388.
[9452] en-Neşr: 2/216; el-Budûr: 320.
[9453] en-Neşr: 2/242.
[9454] el-Budûr: 320.
[9455] el-Mesâhif: 171.

		İbn Mes'ûd [9456]
	Meftûh yâ ile:	İbn 'Abbâs, Nâfi', Ebû 'Amr ve Şu'be.
	Meksûr yâ ile:	Ötekiler.
	Nûnile:	Nâfi', İbn 'Âmir.
	Yâ ile:	Ötekiler [9457]
12		Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd [9458]

66/106 TAHRÎM SÛRESİ 1959
Tefsîr: 1959
Tefsîr: 1961
Tefsîr: 1962
Tahrîm Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1963
TAHRÎM SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1964

[9456] el-Mesâhif: 102.
[9457] Kurtubî: 18/174; en-Neşr: 2/388; el-Budûr: 320.
[9458] el-Mesâhif: 102.

66/106 TAHRÎM SÛRESİ

Tahrîm, haram kılmak demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bazı hanımları arasında geçen bir olaydan dolayı Peyğamber'in, bazı yiyecekleri kendisine haram kıldığını anlattığı için sûreye bu ad verilmiştir. Zemahşerî bu sûreye Sûretu'n-Nebîy (Peygamber Sûresi) dendiğini söyler, fakat kaynağını zikretmez.
Sûrede Peyğamber'in hanımlarına ve mü'minlere öğütler verilir, inanan ve inanmayan kadınların durumları, iki misal ile anlatılır. 12 âyet olan Tahrîm Sûresi, Medine'de Hucurât Sûresinden sonra inmiştir. Resmî sıralamada 66 ncı, iniş sırasına göre 106 ncı sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1-Ey Peygamber, niçin Allahln sana helâl kıldığı şeyi, eşlerinin hatırı için haram kılıyorsun? Allah bağışlayandır, esirgeyendir. 2- Allah size yeminlerinizi (keffâretle) çözmeyi meşru' kılmıştır. Allah sizin mevlânızdır, O bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 3- Peygamber, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü, (başkasına) haber verip, Allah da peygamberi, eşinin bu davranışına muttali kılınca (peygamber, eşine) o(söylediği)/z/« bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu eşine haber verince eşi, "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. "(Herşeyi) bilen, haber alan (Allah) bana haber verdi" dedi. 4- Eğer ikiniz Allah'a tevbe ederseniz, (kalbiniz gerçekten) haktan sapmıştı (tevbe etmeniz gerekir). Ve eğer peygambere karşı birbirinize arka olursanız (bilin ki) onun koruyucusu ve dostu Allah, Cibril ve mü'minlerin iyileridir. Ayrıca melekler de ona arkadır. 5- O sizi boşarsa belki de Rabbi ona, sizden daha hayırlı, kendisini Allah'a teslim eden, inanan, gönülden itaat eden, tevbe eden, ibâdet eden, seyahat eden dul ve bakire eşler verir.

Tefsîr:

1-2 nci âyetlerde, hanımlarının arzusuna uyarak bir şeyi yapmamağa ye-mîn eden peygambere, Allah'ın helâl kıldığı şeyi kendisine yasaklamasının doğru olmadığı; keffâret verip yemininden vazgeçmesi gerektiği buyurulmaktadır.
3- Peygamber (s.a.v.), eşlerinden birine gizli bir şey söylemiş, fakat o eşi, Peyğamber'in sırrını başkasına haber vermiş; Allah, Peygamberi, eşinin yaptığına muttali kılmış. Peygamber de zevcesinin yaptıklarının tamamını değil, sadece bir kısmını onun yüzüne vurmuş, fazla utandırmamak için hepsini söylememiş. "Bunları sana kim haber verdi?" diyen hanımına, Peygamber, bunların Allah tarafından kendisine bildirildiğini söylemiştir.
4-5 nci âyetlerde Peyğamber'in sırrım ifşa eden ve onun aleyhinde bir şeyler kuran hanımları, tevbeye çağırılmakta, aksi halde Peyğamber'in kendilerini boşayabileceği ve Allah'ın, ona, kendilerinden daha hayırlı, müsli-mât (Allah'ın ve Elçisinin buyruklarına gönülden teslim olan) mü'minât (inanan), kânitât (tevekkül ve itaat eden), 'âbidât (ibâdet eden), sâihât (seyahat eden yani hicret eden, yahut oruç tutan, dünyâyı bir yolculuk kabul edip Allah'a ve âhirete yönelen) seyyibât (dul) ve ebkâr (bakire) kadınlar vereceği buyurulmaktadır.
Âyetlerde işaret edilen olay hakkında çeşitli rivayetler gelmiştir. Bunlardan birine göre Peygamber (s.a.v.) karısı Hafsa'yı, ailesini ziyarete göndermiş. O gittikten sonra onun odasında, cariyesi Mâriye ile yatmış. Hafsa bunu öğrenince ağlayarak:
— Yâ Resülâllâh, sen bana bunun için mi izin verdin? Cariyeni benim günümde, benim odama sokup benim yatağımda onunla yattın? demiş.
Peygamber (s.a.v.), Hafsa'yı memnun etmek ve haberin yayılmasını önlemek için bu olayı başkasına söylememesini, bundan sonra bir daha Mâri-ye'ye yaklaşmayacağını söylemiş. Hafsa olayı başkasına söylemeyeceğine söz verdiği halde yine 'Âişe'ye anlatmış. İşte âyetler bu münâsebetle inmiştir'.[9459]
Bu olay, Hz. Enes'ten rivayet edilir: "Peyğamber'in, (Mısır kiralının kendisine hediye ettiği Mâriye adlı kıptî) bir cariyesi vardı. Peygamber (s.a.v.) onunla yatardı. 'Âişe ve Hafsa onu kıskandılar. Nihayet Peygamber (s.a.v.) onu kendisine haram kıldı. Yüce Allah: 'Ey Peygamber, niçin Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi, eşlerinin hatırı için haram kılıyorsun?..' âyetlerini indirdi"[9460]
Buhârî ve Müslim'in rivayetlerine göre âyetlerin iniş sebebi, başka türlü bir kıskançlık olayıdır. Hz. 'Âişe şöyle demiş: "Peygamber (s.a.v.), Cahş kızı Zeyneb'in evinde bal şerbeti içer ve onun yanında uzun kalırdı. Ben ve Hafsa: 'Peygamber hangimizin yanma gelirse o, ona (Sen Meğâfir yemişsin, ben senden Meğâfir kokusu alıyorum) desin' diye sözbirliği ettik. (Peygamber s.a.v. kendisine böyle diyen hanımına): 'Hayır, (Ben Meğâfir yemedim) fakat Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal şerbeti içtim. Ama bir daha içmemeğe yemîn ettim. Sen bunu başkasına söyleme' dedi"[9461]
Buhârî ve Müslim'in rivayet ettikleri uzun bir hadiste de Abdullah ibn 'Abbâs, hac dönüşünde Hz. Ömer'e, Peyğamber'e karşı birleşen zevcelerinin kimler olduğunu sormuş, Hz. Ömer de bunların Hafsa ile Zeyneb olduğunu söyleyerek, Peyğamber'in kadınlarından bir ay ayrılması olayını anlatmış [9462] ki biz bu olayı, Ahzâb

---

[9459] Câmi'u'l-beyân: 28/157; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/387-388.
[9460] et-Tâc: 4/267. Nesâ'î ve Taberânî rivayet etmişlerdir; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/387.
[9461] Buhârî, Talâk: 8, Tefsîr, Sûre: 66, Eymân: 25; Müslim, Talâk: 20; Ebû Dâvûd, Eşribe: 11; Nesâ'î, Talâk: 17, Eymân: 20; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 66.
[9462] et-Tâc: 4/268.

Sûresinde anlattığımız için burada tekrarına gerek görmüyoruz.
Bizim kanâatimize göre kıskançlığa sebebolan olay, Meğâfir hikâyesinden ziyâde, Peyğamber'in Mâriye ile olan ilişkisidir. Kendi odasında câriye ile yatmasını hazm edemeyen Hafsa, çok huzursuz olmuş ki Peygamber (s.a.v.) de hem onun hatırını hoş etmek, hem de olayın yayılıp dedikoduya neden olmasını önlemek için Hafsa'ya bir daha Mâriye'ye yaklaşmayacağını, bu olayı gizli tutmasını söylemiştir. Demek ki olay, duyulması hoş olmayan bir olaydır. Farkında olmadan Meğâfir kokan bal yemenin, utanılacak bir yanı yoktur. Ama hür kadının odasına cariyeyi alıp onun yatağında yatırmak hem o kadının, hem de öteki hanımların hoşuna gitmez. Gerçi câriye helâldir ama birbirini kıskanan kadınlar, Peyğamber'in, kendi yataklarında câriye ile yatmasına tahammül edemezler. Bunu kendilerine hakaret kabul ederler.
Hattâbî ve İbn Hacer de Peyğamber'in, kendisine haram kıldığı şeyin, câriye olduğunu tercih etmişlerdir [9463] İbn Hacer şöyle diyor: "Taberânî'nin... Ebû Hüreyre'den rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) Hafsa'nın evinde câriyesiyle yatmış, Hafsa döndüğünde Peygamberi câriye ile İbn 'Abbâs'ın rivayetine göre câriye ile münâsebet halinde bulmuş; 'Ey Allah'ın Elçisi, bana bunu mu yapıyorsun? Başka kadınlarına değil de bana mı bunu reva görüyorsun?' demiş. Peygamber ona: Kimseye söyleme, artık İbrahim'in annesi bana haram olsun. Ona bir daha yaklaşmayacağım' demiştir. Fakat Hafsa, olayı 'Aişe'ye söylemiştir. Bu rivayetler birbirini teyid ediyor" [9464] İbn Kesîr de bu görüşü benimsemiş olacak ki bu husustaki rivayetleri başta vermektedir.
Maamâfîh Hz. Ömer'den nakledilen uzun rivayete göre de bu yasaklamanın sebebinin, Peygamber hanımlarının dünya zîneti, bolluğu istemeleridir. Tahrîm de Peyğamber'in, onlara yaklaşmamağa yemîn edip uzlete çekilmesidir. Bu olayı Ahzâb Sûresinde ayrıntılarıyle anlatmıştık, eğer tahrîrnin sebebi, Peygamber hanımlarının bolluk istemeleri ise, bu sûrenin, Ahzâb Sûresinde bu konu ile ilgili âyetlerle aynı zamanda inmiş olması gerekir. Fakat öyle olduğu takdirde bu âyetlerin buraya konmasının hikmeti anlaşılamaz. Bundan dolayı biz, birinci rivayeti tercih ediyoruz.
Peyğamber(s.a.v.)in, âyette işaret edilen şeyi kendisine haram kılması, helâl olan bir şeyi haram kılmak anlamında değildir. Çünkü helâli haram kılmak, tevhîd inancına aykırıdır: "Dillerinizin yalan nitelendirmesinden ötürü 'Şu helâldir, şu haramdır' demeyin. Sonra Allah'ın üzerine yalan atmış olursunuz. Yalan uydurup Allah'ın üzerine atanlar ise onmazlar" [9465] buyurulmuştur.
Hz. Peygamber işaret edilen şeyi herkese haram kılmamıştır. O şey aslında helâldir. Fakat kendisi, ailesi içinde huzursuzluğa neden olan şeyi bir daha yapmamağa karar vermiştir. Bu, insanın helâl olan bir yemeği, kendisine dokunduğu için yememesine benzer.
Peyğamber'in bir daha onu yapmamağa karar vermesi, bir çeşit yemîn-dir. Belki de Peygamber (s.a.v.) onu yapmamağa yemîn de etmiştir ki âyette helâl bir şeyi yapmamak için yapılan yeminlerin keffâreti verilerek çözülmesi ve o helâl şeyin yapılması buyurulmaktadır.
Bir ve ikinci âyetlerin üslûbundan, kişinin helâl olan bir şeyi kendisine haram kılmasının, onu yapmamağa yemîn etmesinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Helâl bir şeyi yememek veya yapmamak için yemîn edildiği takdirde yemîne saygı için keffâret verilir ve o iş yapılır. Mâide Sûresinin 87-89 ncu âyetleri bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Ey-inananlar, Allah'ın size helâl kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size verdiği azıklardan helâl ve temiz olarak yeyin ve inandığınız Allah'tan korkun! Allah sizi, yeminlerinizdeki lağvden (kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden) ötürü sorumlu tutmaz. Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutar. Bunun keffâreti, ailenize yedirdiğinizin orta derecesinden bir yiyeceği on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, ya da bir boynu (köleyi) hürriyete kavuşturmaktır. Bunu bulamayan (bunları yapamayan) kimse, üç gün oruç tutar. İşte yemîn ettiğiniz zaman yeminlerinizi} bozman)m cezası budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah, âyetlerini size böyle açıklıyor ki şükredesiniz."
Bu tür yeminlerin keffâreti verilip aksinin yapılacağına dair hadisler de vardır. Ebû Mûsâ'l-Eş'arî şöyle demiş: "Eş'arî'lerden bir cemâatle beraber Peyğamber(s.a.v.)e geldim, kendisini kızgın buldum. Kendisinden bize binek sağlamasını istedik: Bizi bindirmeyeceğine yemîn etti. Sonra şöyle buyurdu: 'Vallahi bir yemîn eder de tersinin daha hayırlı olduğunu görürsem, hayırlı olanı yaparım, yeminimi (keffâret verip) helâl kılarım' dedi"[9466]
Yemîn konusunda, Bakara Sûresinin 225 nci âyetinin tefsirinde (1/389-392) yeterli bilgi vermiştik. Oraya müracaat edilebilir.
İniş sırasına göre Cibril adı burada ikinci kez geçmektedir. İlk defa Bakara Sûresinin 97-98 nci âyetlerinde geçmişti. Bu âyetlerden anlaşılıyor ki Pey-ğamber(s.a.v.)e yardım eden, onu koruyan, ona vahiy getiren er-Rûhu'l-Emîn (güvenilir Rûh), Cibril'dir. O, Allah'ın yüce meleklerindendir.
6- Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir âteşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır. Onun başında gayet katı, şiddetli, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredüdikleri şeyi yapan melekler vardır. 7- (O cehennem muhafızları, oraya girenlere derler ki): "Ey nankörler, bugün özür dilemeyin. Çünkü siz, ancak

[9463] et-Tâc: 4/267, dipnot: 5.
[9464] Fethu'l-Bârî: 8/657.
[9465] Nahl Sûresi: 116.
[9466] Buhârî, Zebâih: 26, KeffâFât: 9, 10, Eymân: 1, 4, 18; Müslim, Eymân: 7-9; Nesâ'î, Ey-mân: 15; İbn Mâce, Keffârât: 7; İbn Hanbel: 4/221.

yaptığınız şeylerle cezalandırılıyorsunuz!" 8- Ey inananlar, halisane bir tevbe ile Allah'a tevbe edin, umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, Allah'ın, Peyğamber'i ve onunla beraber inanmış olanları utandırmayacağı günde sizi, altlarından rırmaklar akan cennetlere sokar. (O gün) onların nuru, önlerinden ve sağ yanlarından koşar. Derler ki: "Rabbimiz, nurumuzu tamamla, bizi bağışla. Doğrusu senin herşeye gücün yeter!"
9- Ey Peygamber, kâfirlerle ve münafıklarla cihâdet, onlara karşı kutı davran. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir o!

Tefsîr:

Bu âyetlerde iki kıyamet sahnesi gösterilmektedir. Birinci sahne kâfirlerin durumunu, ikinci sahne mü'minlerin durumunu canlandırmaktadır.
6 ncı âyette mü'minlere, Allah'a itaat, O'nun buyruklarını tutup yasaklarından kaçmak suretiyle kendi canlarını ve çocuklarını, yakıtı insanlar ve taşlar olan korkunç ateşten korumaları buyurulmaktadır. O âteş öyle bir ateştir ki onun yakıtı, putlara tapan insanlar ile, onların taptıkları taşlardır. Taşlardan maksat, putatapanların, tanrı diye taptıkları heykellerdir. Bu ateş zindanının muhafızları, asla acıması olmayan, son derece katı ruhanî varlıklardır ki onlar Allah'ın buyruğuna asla karşı gelmezler. Allah kime azâbetmelerini emrederse derhal onu acımasızca cezalandırırlar.
Bunlar Müddessir Sûresinde: " Onun başında ondokuz melek vardır" âyetiyle işaret edilen zebanilerdir. İnsan bir kez onların eline düştü mü artık ne yapsa, ne kadar feryâdetse, yalvarsa, özür dilese fayda vermez. Onların eline düşen kâfirler yalvarır, özür dilerler ama bunun bir yararı olmaz. Onlar, yalvarıp özür dileyenlere: "Ey nankörler, bugün boş yere özür dilemeyin, siz yaptıklarınızın cezasını çekiyorsunuz. Bu ceza, dünyâda yaptığınız işlerin gerçeği, sonucudur. Siz kendi ellerinizle kendinizi bu azaba attınız. Şimdi artık amellerinizin elinden kurtulamazsınız. Boş yere özür dilemeyin!" derler.
İbn 'Abbâs'a ve Mücâhid'e atfedilen haberlere göre insan Allah'ın emirlerini tutmakla kendisini; dinin emir ve yasaklarını öğretmek, İslâm ahlâk ve terbiyesiyle yetiştirmekle de çocuklarını âhiret azabından korur [9467]
8- Kâfirlerin âhiretteki bu feci sahnesini gösterdikten sonra yüce Allah, 8 nci âyette mü'minlere, nasûh tevbesiyle tevbe etmelerini buyurmaktadır. Allah'ın, Peygamberi ve inananları perişan etmeyeceği o âhiret gününde inananların nurlarının önlerinden ve sağlarından koşacağını; mü'minlerin, Allah'tan nurlarını tamamlamasını dileyeceklerini anlatmaktadır.
Nasûh: Nush kökünden mübalâğa (abartma) kipidir. Çok öğüt veren demektir. Tevbe, çok öğüt verici olarak nitelendirilmiştir. Yani sahibine, günâhı bırakmasını öğütleyen, onu günâhtan kurtaran sadık bir tevbe ile tevbe ediniz, Allah'a dönünüz demektir. Bir tefsire göre de nasûh, elbiseyi dikmek anlamına gelir. Burada yırtılan dinî buyrukları diken, ruh elbisesinde açılan yur-tıkları onaran bir tevbe ile tevbe ediniz demektir[9468]
Hamdi Yazır şöyle diyor: "Nasûh, ğafûr vezninde mübalâğa sîğası olup nusuh, nesâhet, nasîhat maddesindendir. Esasen iki mânâya vazolunmuştur: Birisi hâlislik, temizlik; biri de söküğü dikmek, yırtığı yamamak anlamıdır. Nasûh tevbe, çok temiz veya dindeki iyilikleri tamamlayacak, yırtılanları onaracak tevbedir. Bir diğer mânâ da iyi niyetle başkasına öğüt vermektir.
Önceki iki mânâya göre nasûh, tevbenin sıfatı olarak hâlis, ciddî, temiz bir tevbe veya insanın dinini, ahlâkını düzeltecek etkin bir tevbe demektir. Üçüncü mânâya göre de nasûh, tevbe edenin sıfatı olup mecazen tevbeye verilmiş olur. Yani öyle bir tevbe etmelidir ki kişi o tevbe ile önce kendi nefsine öğüt versin, onu düzeltsin, iyi hal ve davranışlarıyle de başkalarına örnek olup öğüt versin.
Bu da ancak insanın bütün pişmaülığıyle günâhtan dönüp bütün hulû-siyie Allah'tan mağfiret dilemesi, bir daha günâh"işlememeğe kesin karar verip O'na itaate sarılmasıdır. Bir A'râbî'nin: "Allahım, ben senden mağfiret dilerim, sana tevbe ederim" dediğini duyan Hz. Alî:
— Ey adam demiş, öyle çabuk çabuk tevbe ettim, demek, yalancıların tevbesidir. Tevbe altı şeyi içinde bulundurur. Bunlar: Geçmiş günâhlara pişman olmak, farzları iade etmek, başkalarının hakkını geri vermek, hasımlarla helâllaşmak, bir daha günah işlememeğe karar vermek, nefsini isyanda büyüttüğün gibi Allah'a itaatte de eritmen ve ona, günâhların tadını taddır-dığın gibi ibâdetlerin acısını da taddırmandır [9469]
Hz. Ömer: "Nasûh tevbe, bir daha dönmemek üzre günâhından tevbe etmendir" demiştir. Abdullah ibn Mes'ûd'un tanımı da böyledir. Âlimler şöyle demişlerdir: "Nasûh tevbe, hemen günâhı terk etmek, geçmişte olanlara pişman olmak, gelecekte günâh işlememeğe karar vermek, üzerinde bulunan bir hakkı sahibine ödemektir". Peygamber (s.a.v.): "Pişman olmak, tevbedir" [9470] buyurmuştur. Hasan Basrî de: "Nasûh, tevbe, günâhı sevdiğin şekilde ondan nefret etmen, hatırladıkça ondan istiğfar etmendir" demiştir[9471]
İncîl'de Hz. İsa'nın şöyle dediği anlatılır: "Duâ ettiğiniz zaman ikiyüzlüler gibi olmayın; çünkü insanlar kendilerini görsünler diye, havralarda ve köşe başlarında durup duâ etmeği severler. Doğrusu size derim: Onlar

[9467] Câmi'u'l-beyân: 28/166.
[9468] Mefâtîhu'l-ğayb: 3/47.
[9469] Rûhu'l-Ma'ânî: 28/160; Hak Dini Kur'ân Dili: 6/5127.
[9470] İbn Mâce, Zuhd: 30; İbn Hanbel: 1/323, 376, 433.
[9471] İbn Kesti-, Tefsîr: 4/393.

karşılıklarını aldılar. Fakat sen duâ ettiğin zaman, kendi iç odana gir ve kapını kapayarak gizlide olan Babana (Rabbine) duâ et; gizlide gören Baban (Rab-bin) sana ödeyecektir. Duâ ederken putperestlerin ettiği gibi boş tekrarlar yapmayın; zira onlar sanırlar ki, çok söylemeleriyle işitilecekler. Bundan dolayı onlara benzemeyin; çünkü Babanız (Rabbiniz) nelere ihtiyacınız olduğunu, siz O'ndan dilemeden önce bilir"[9472]
işte Allah'ın, böyle temiz, kesin ve güzel tevbe edenlerin günâhlarını bağışlayıp âhirette onları, ağaçlarının altından veya vadilerinden ırmaklar akan bahçelere sokacağı umulur. Allah âhiret gününde peygamberi ve mü'minleri utandırmaz, perişan etmez, nankörlerin düştükleri feci sonuca düşürmez, onları kendi hallerine bırakmaz, korur, karanlıklar içinde bırakmaz. Onların nurları, kendi önlerinden ve sağ yanlarından koşarak yollarını aydınlatır. Ve onlar bu nurun devamını ve artmasını dileyerek: "Rabbimiz, nurumuzu tamamla, bizi bağışla, senin herşeye gücün yeter!" derler.
9- Önceki âyetlerde kâfirlerin âhiretteki durumları anlatıldıktan ve cehennem muhafızlarının onlara acımasız davranacakları belirtildikten sonra 9 ncu âyette Peyğamber(s.a.v.)e, kâfir ve münafıklarla cihâdetmesi, onlara katı davranması emredilmekte ve onların âhiretteki yerlerinin cehennem olacağı vurgulanmaktadır.
Mücâhede cihâdetmek, uğraşmak, savaşmak anlamlarına gelir. Mücâ-hede çarpışmadan çok, da'vânın yerleşmesi için uğraş vermek, susturucu kanıtlarla, engelleri kaldırmağa çalışmaktır. Cihâd, savaş anlamına da gelirse-de bu, cephe savaşından çok, manevî savaştır. Kur'ân'da cephe savaşı harb ve kıtal sözleriyle anlatılır. Peygamber (s.a.v.) müşriklerle savaşmış ise de münafıklara karşı fi'lî bir cephe savaşına girmemiştir. Eğer âyette o emredilen cihâd, harb olsaydı, Peygamber (s.a.v.) onlarla savaşırdı. Demek ki âyette emredilen, kâfir ve münafıklarla ciddi biçimde uğraşıp onların entrikalarını önlemektir.
10- Allah, inkâr edenler hakkında Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misâl verdi: Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kulun (nikâhı) altında idiler, onlara hiyânet ettiler. Sâlih kocaları, Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: "Girenlerle beraber siz de ateşe girin" denildi. 11- Allah, inananlar hakkında da Fir'avn'ın karısını misâl verdi: O şöyle demişti: "Rabbim, bana katında, cennetin içinde bir ev yap, beni Fir'avn'dan ve onun iş(\er)inden kurtar; ve beni şu zâlimler topluluğundan kurtar!" 12- Ve (Allah), îmrân'ın kızı Meryem'i de (misâl verdi): O ırzını korumuştu, biz de onun rahmine ruhumuzdan üflemistik. Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulamış ve gönülden itaat edenlerden olmuştu.

Tefsîr:

10-12: Yukarıda Peyğamber(s.a.v.)in gıyabında bir şeyler konuşan zevcelerinden söz edilmiş ve bunlara, tevbe etmedikleri takdirde cezalandırılacakları ihtar edilmişti. Şimdi bu âyetlerde de Peygambere kesin teslimiyet ve ih-lâs olmadıkça sırf peygamber eşi olmanın bi»yarar sağlamayacağını belirtmek ve gerek Peygamber hanımlarına, gerek bütün insanlara öğüt vermek üzre üç grup kadın örnek olarak verilmektedir. Birinci grup, sâlih mü'minle-rin nikâhları altında bulunan kâfir kadınlardır. Bunların örneği Nûh ile Lût(her ikisine de selâm olsun)un karılarıdır. Bunlar peygamber karısı oldukları halde kocalarının peygamberliğine inanmamışlar, onlara hiyanet etmişerdi: Nuh'un karısı, kocasına "Sen delisin" demiş, Lût'un karısı da eve genç konuklar geldiğinde, Lûtçu kavme haber vermişti. Hiyânetleri, küfürleri idi. Yoksa bunlar fuhuş işlememişlerdi [9473] Dinde hiyânetlerinden dolayı peygamber kocaları, onları Allah'ın azabından kurtaramamıştı. Ve onlar da öteki suçlular gibi ateşe atılmışlardı.
Kişiyi kurtaran kendi amelidir. Kendi imanı ve sâlih ameli, yani takvası olmadıktan sonra herhangi bir sâlih insana, âlime veya peygambere akraba olmanın bir yararı olmaz. Bu husus, Kur'ân'm birçok âyetinde tekrar edilir. Meselâ Hûd Sûresinin 45-46 ncı âyetlerinde anlatıldığı üzre peygamber oğlu olmak, Nuh'un kâfir oğlunu azâbdan kurtaramamıştı: "Nûh ünledi: 'Rab-bim, dedi, oğlum benim dilemdendir. Senin sözün elbette haktır ve sen hâkimlerin hâkimisin!' Allah: 'Ey Nûh, dedi, o senin ailenden değildir. O(nun yaptığı), yaramaz iştir. Bilmediğin bir şeyi benden isteme. Sana câhillerden olmamanı öğütlerim'."
Peygamber karısı olmak, Nuh'un, ve Lût'un karılarına yarar sağlamadığı gibi, kâfir karısı olmak da Fir'avn'ın karısına zarar vermemiş; tam tersine, o şartlar içinde inanması, kendisini Allah katında daha da yüceltmiştir.
"İşte o gün kişi kaçar: Kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. O gün onlardan her kişinin, kendisine yeter derecede işi vardır" [9474], "Ey insanlar, Rabbinizden korkun ve babanın, çocuğu(nun yaptı-ğı)ndan ceza görmeyeceği, çocuğun da babası(mn yaptığından ceza görmeyeceği bir günden çekinin. Allah'ın va'di gerçektir..." [9475], "Sûra üflendiği zaman, artık aralarında soylar yoktur ve birbirlerine bundan sormazlar" [9476] âyetleri de herkesin değerinin kendi amelleri ve ruh temizliğiyle oluştuğunu, kendisi iyi olmadıktan sonra iyi kimselerin soyundan gelmesinin kendisine bir yarar sağlamayacağını bildirmektedir.
İkinci grup, kâfirlerin nikâhı altında bulunan inanmış kadınlardır. Bunların örneği de Fir'avan'ın karısı Muzâhim kızı 'Âsiye'dir. Bu hanım, sandık içinde ırmağa atılmış olan Musa'yı alıp büyütmüş, peygamber olduktan sonra

[9472] Matta: 6
[9473] Ibn Kesîr, Tefsîr: 4/394.
[9474] Abese Sûresi: 34-37.
[9475] Lokman Sûresi: 33.
[9476] Mü'minûn Sûresi: 101.

ona inanmış, kocası Fir'avn'ın işkencesine rağmen imanından dönmemiş, kendisini zâlimlerin elinden kurtarıp katındaki cennete koymasını Allah'tan dilemiştir.
Üçüncü grup da kimsenin nikâhı altında bulunmayan inanmış kadınlardır. Bunların örneği de îsâ'nın annesi olan 'İmrân kızı Meryem'dir. O da Allah'a ve Kitaplarına inanmış, namusunu korumuş ve Allah onun rahmine, kendi ruhundan bir parça üflemiştir. Allah'ın ruhundan kendisine üflenen îsâ'yı doğurmuş, bu yüzden maruz kaldığı suçlamalara sabır ve tahammül ve Allah'a gönülden itaat etmiştir.
Son âyette geçen "Allah'ın kelimeleri": Peygambere vahyettiğisözler, bu sözlerden oluşan İlâhî kitaplardır. " tekil olarak şeklinde de okunmuştur. O zaman "Allah'ın kelimesi"» Hz. îsâ'dır. Çünkü " Meryem oğlu Mesîh Allah'ın Elçisi ve O'nun kelimesidir" [9477] âyetinde îsâ'nın, Allah'ın kelimesi, yani bir sözü (emri) uyarınca yaratılmış bir hârikası olduğu belirtilmiştir. Basralıların ve Hafs'ın çoğul olarak " okuduğu kelimeyi cumhur tekil olarak okumuştur. Bu takdirde kitap, Tevrat, ekleri ve Hz. îsâ'ya vahyedilmiş olan incil'dir. Bunların hepsine birlikte Kitâb-ı Mukaddes denilir.
Nuh'un karısının hiyâneti ve Fir'avn'ın karısının imanı yalnız bu sûrede zikredilmektedir. Bu husus, bugünkü Kitabı Mukaddes sifirlerinde yoktur. Fakat bu durum, bunun, Hz. Peygamber zamanındaki parçalarda da olmadığı anlamına gelmez. Bizim kanâatimize göre Kur'ân'ın vahyedildiği sırada bu hususlar, Tevrat sifirlerinde vardı. Fakat bunlar, birçok örneği gibi zamanla kaybolmuş, bize kadar gelememiştir.
Müfessirlerin, tabiîlerden naklettiklerine göre Nuh'un karısı, kavminin zorbalariyle, mü'minlere karşı iş birliği yapardı. Fir'avn'ın hazinedarının karısı, Musa'ya inanmış, Fir'avn onu, imanından döndürmek için çocuklarını gözünün önünde öldürmesine ve kendisini de ölünceye dek dövmesine rağmen yine imanından vazgeçmemişti. Bu kadının imanının sağlamlığını gören Fir'avn'ın karısı da inanmış ve bu kadının sözlerinin etkisinde kalmıştı. Musa'nın, büyücüleri yenmesini öğrenince sevindi ve Mûsâ ile Harun'un Rab-bine inandığını açığa vurdu. Fir'avn ellerini ve ayaklarını kazıklara bağlatarak ona işkence ederken o sabretmiş ve cennetteki yerini görüp gülmüştü. Fir'avn: "Şunun deliliğine bakın, biz kendisine işkence ediyoruz, o ise gülüyor" demişti[9478]. Ebûhüreyre'nin rivayetine göre Fir'avn, onun üzerine büyük bir kayanın bırakılmasını emretti. Böylece bu muhterem hanım da imanı uğrunda can verdi[9479]
Kuşkusuz tabiîlerden rivayet edilen bu hikâyeler, İsrail oğulları anlatımlarından gelmektedir. Çünkü onların tarihiyle ilgilidir.
Lût'un karısına gelince: Sâffât, 'Ankebût, Nemi, Şu'arâ, Hicr, Hûd, A'râf Sûrelerinde, Lût kavminin çarpıldığı azaba, Lût'un kâfir karısının da çarpıldığı bildirilmektedir. Tekvîn Kitabının 19 ncu babında da bu kadının, ailesiyle birlikte kentten çıkmış giderken arkasına dönüp baktığı ve öylece tuz kayası olduğu anlatılır.
Hz. Meryem'e gelince, Enbiyâ, Mü'minûn, Âl-i İmrân gibi Mekke ve Medine'de inmiş çeşitli sûrelerde onun iffeti, Allah'a bağlılığı, ibâdeti, meleğin ona rûh üflemesi, kendisinin ve oğlunun âlemlere ibret yapıldığı anlatılmaktadır.

Tahrîm Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Hz. Peyğamber(s.a.v.)e, hanımlarının isteğine uyarak, helâl olan bir şeyi kendisine yasaklamaması, yaptığı yemînin keffâretini vererek kendi kendine koyduğu kısıtlamadan vazgeçmesi emredilmektedir (1-2).
2. Hanımlarından birinin, Peyğamber'in söylediği bir sözü başka birine söylediği; onun sırrı ifşa ettiğinin de Peyğamber'e vahy ile bildirildiği anlatılmaktadır (3).
Bundan emanet edilen sırrın saklanması gereği anlaşılır. Ayrıntı için âyetin tefsirine bakınız.
3. Sonra Peyğamber'in hanımlarına, Peyğamber'i üzmemeleri, aksi takdirde Allah'ın, onları ayırıp, Peygamberine itaatkâr, güzel eşler vereceği ihtar edilir (4-5).
4. Allah, Cibril, sâlih mü'minler ve tüm melekler Peyğamber'in dostu ve yardımcısıdır (4).
5. Mü'min kişi, Peyğamber'e itaat etmek suretiyle canını ve ailesini, Rab-bin her dediğini derhal uygulayan acımasız zebanilerin görev yaptığı cehennem ateşinden korumalıdır. Çünkü oraya düşenin işi bitiktir (6).
O ateşin yakıtı insanlar ve taşlardır. Öyle bir şiddetli ateştir ki insanları da yakar, taşları da. Müşrikleri de yakar, taptıkları taş tanrıları, tunç heykelleri de. Orada pişmanlığın, özür dilemenin bir yararı olmaz (7).
6. Allah'a tevbe eden, günâhlarından kurtulur, temizlenir (7).
7. Allah âhirette Peygamberi ve onun çevresinde toplanmış mü'minleri perişan etmez, onları karanlıklar içinde bırakmaz. Önlerinde ve sağ yanlarında kendileriyle beraber koşan nurları, yollarını aydınlatır (8).
Mü'minlerin nurları, güzel davranışlarından, sadakalarından oluşur. Kötü ameller de sahibine karanlıklar oluşturur. Her canın ışığı veya karanlığı kendi eylemlerinden oluşmaktadır. Dışarıdan bir etkenden değil. Orada kimse kimseye yardım edemez, ışık veremez. Kimse kimseyi azâbdan kurtaramaz. İnsanın yolunu aydınlatacak, kendisini azâbdan kurtaracak olan kendi eylemleridir.
8. 9 ncu âyette Peyğamber'e, kâfirlerle ve münafıklarla uğraşması, o cehennemlik insanlara katı davranması emredilmiştir.

[9477] Nisa' Sûresi: 171.
[9478] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/395.
[9479] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/49.

9. 10-12 nci âyetlerde iki kâfir ve iki mü'min kadın anılmaktadır. İki kâfir kadın, zamanlarında en yüksek imana sahib bulunan iki mü'minin: Nûh ile Lût peygamberlerin karılarıdır. Kocalarının peygamber oluşu, bu kadınları kurtaramamıştır. Demek ki insanın değeri kendi eylemlerinden gelir. Kendisi korunmadığı takdirde peygamberin karısı veya çocuğu da olsa cehennemden kurtulamaz (10).
Beri yandan dünyânın en azgın kâfiri Fir'avn'ın karısı da inanmış, inanan kadınlara örnek bir hanım olarak Kur'ân'da anılmıştır. Kâfirin karısı olmak, onun imânına zarar vermemiştir. Fir'avn'ın yaptıklarını benimsemeyip zulümden ve kötü işlerden Allah'a sığınan bu kadını, yüce Allah, ebedî saadete erdirmiştir (11).
İmran kızı, Hz. îsâ'nın annesi Meryem de bir doğruluk ve iffet numunesi olarak anlatılır.
Bu dört kadın, bütün,dünyâ insanlarına örnektir: İlk ikisi peygamber karısı idiler, buna karşın küfürde kaldılar. Kocalarının peygamber olması, kendilerine bir yarar sağlamadı. Demek ki Allah, diriden ölü, ölüden diri çıkarır. Peygamber evinde dahi fasık ve kâfir yetişebildiği gibi kâfirin evinde de sâlih insan yetişebilir. Nitekim en kâfir olan Fir'avn'ın karısı inanmış ve cennet ehlinden olmuştur.
Bu kadınlardan ilk ikisi peygamber evinde, nikâhı altında bulunan kâfir kadınları, üçüncüsü kâfir nikâhı altındaki inanmış kadını örneklemektedir. Dördüncüsü de peygamberler soyundan gelmiş nâmûs timsâli, sâliha bir kadının örneğidir. İşte insanlar bu üç grubun dışında olamaz.
Bunlardan: peygamber veya sâlih insanların evinde kâfir ve fâsıkın; kâfirin evinde sâlih insanın; ve sâlih ana-babanın evinde yine sâlih insanın bulunacağı anlaşılır. O halde insanlar, ailelerine göre değil, kendi eylemlerine göre değerlendirilmelidirler. Sâlih olmayan insanlar, sâlih atalarından dolayı değer kazanmazlar. Sâlih insan da babasının ya da ailesinin sâlih olmama-sıyle kınanmazlar. Böyle bir şey yapmak, İslâm ölçüsüne aykırıdır. İslâm, kişileri kendi salâh ve amelleriyle değerlendirir, ailelerine göre değil. Her aileden iyi insan da, kötü insan da çıkabilir. Mü'minin evinde kâfir, kâfirin evinde mü'min, mü'minin evinde yine mü'min bulunabilir: "Allah ölüden diri çıkarır ve diriden ölü çıkarır" [9480], "Allah katında en değerli olanınız, en çok korunanınızdır" [9481]

TAHRÎM SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1		Hemze ile:	Nâfi'.
		Şeddeli yâ ile:	Ötekiler[9482]
3	Hafif r ile:		Kisâ'î[9483]
	Şeddeli r ile:		Ötekiler.
	Fu'âl vezninde mübalağa kipi, ba'd izafetle mecrûr:		İbn Mes'ûd, Übey[9484] Çoğunluk. 'Alî, İbn Mes'ûd ve A'meş [9485]
	Hafif zâ ile:		Kûfeliler.
Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	İki t ile:		'İkrime[9486]
	İdğâm ile:		Ötekiler [9487]
	Zâ ve h'nin şeddesiyle:		Übeyy, Talha, İbn Ya'mer ve başkaları[9488]
	Meksûr cîm ile, hemzesiz:		Nâfi', İbn 'Âmir, Ebû 'Amr, Hafs.
	Meftûh cîm ile, hemzesiz:		İbn Kesîr.
	Meftûh cîm ile, hemzeli:		Şu'be.
	Aynı kırâet, hemzeden sonra y ile:		Hamza, Kisâ'î, Halef[9489]
	Elif, hemze ile:		Çoğunluk.
	Meksûr, şeddeli y ile:		Übeyy ve İbn Kays [9490]

[9480] En'âm Sûresi: 95, Rûm Sûresi: 19.
[9481] Hucurât Sûresi: 13.
[9482] en-Neşr: 1/406.
[9483] Hz. 'Alî, Tklha ibn Musarrif, Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî, Hasan, Katâde, Kelbî, A'meş Ebûbekr'den rivayetle böyle okumuşlardır. Sülemî, şedde ile " \j'j. " okuyanı taşlarmış (Kurtubî: 18/187). Demek ki kendisi, bu kırâet farkının, Peyğamber'den geldiğine- kani' değildir. Yoksa Peyğamber'in okuduğu şekilde okuyanı taşlayan, dinden çıkar.
[9484] el-Mesâhif: 102, 171, 274, 308; Tebsırah: 702; en-Neşr: 2/388. Taberî'ye göre şedde ile okumak daha uygundur (28/160).
[9485] el-Mesâhif: 102, 191, 327.
[9486] el-Mesâhif: 274.
[9487] el-Bahr: 8/291; en-Neşr: 2/218; el-Budûr: 321.
[9488] el-Mesâhif: 171, 265.
[9489] en-Neşr: 2/219; el-Budûr: 321.

Tebdîl'den: Nâfi', Ebû 'Amr.
İbdâl'den: Ötekiler[9491]
Kırâet farkı:
Ayet Kelime:
No.
Okuyanlar:
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[9492]
Çoğunluk. 7-8 nci âyet arasına parantez içinin ilâvesiyle: İbn Mes'ûd [9493]. T ile: Çoğunluk.
Zeyd ibn 'Alî[9494]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [9495]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [9496]
Madmûm nûn ile: Şu'be.
Meftûh nûn ile: Ötekiler [9497]
Cezm ile, nin mahalline atıf: İbn Ebî Able[9498]
Nasb ile, nin lafzına atıf: Çoğunluk [9499]
Ayet No.
Kelime:
12
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Mes'ûd.
Müzekker zamîr: Çoğunluk,
Müennes zamîr: İbnMes'ûd[9500]
Dal hafif, kelime tekil: Übeyy [9501] Dâl şeddeli, kelime çoğul: Kitâb çoğul:
Kitâb tekil:
Çoğunluk[9502]. Ebü 'Amr, Hafs-Âsım'dan. Çoğunluk [9503]

67/77 MÜLK SÛRESİ 1966
Tefsîr: 1966
Tefsîr: 1968
Tefsîr: 1969
Tefsir: 1970
Tefsîr: 1971
Tefsîr: 1972
Mülk Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1972
MÜLK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1972

[9490] el-Mesâhif: 171.
[9491] el-Budûr: 321.
[9492] el-Mesâhif: 103.
[9493] el-Mesâhif: 103.
[9494] el-Bahr: 8/293.
[9495] el-Mesâhif: 103.
[9496] el-Mesâhif: 103.
[9497] Tebsırah: 702; en-Neşr: 2/388; el-Budûr: 321. Taberî'ye göre en doğrusu, çoğunluk kırâe-tidir (Câmi'u'l-beyân: 28/168).
[9498] anlamında.
[9499] Kurtûbî: 18/200; el-Mesâhît: 103.
[9500] el-Mesâhif: 103.
[9501] el-Mesâhif: 171.
[9502] Kurtubî: 18/204.
[9503] el-Bahr: 8/295; en-Neşr: 2/389.

67/77 MÜLK SÛRESİ

Adını birinci âyette geçen mülk kelimesinden alan sûrede Allah'ın kâinattaki kudretine dikkat çekilerek, ölmüşleri diriltmeğe de kadir olduğu belirtilir. Allah'ın insanlara olan nimetleri hatırlatılır ve âhirete inanmayanların kötü sonuçlarına, âhirette gerçeklerin ortaya çıkacağına, kimlerin sapık ve kimlerin doğru yolda olduklarının orada belli olacağına işaret edilerek sûre tamamlanır.
Âyetlerinin birbirine son derece bağlılığı, sûrenin bir defada indiğini gösterir. Mekke'de Tûr Sûresinden sonra inmiş olup 30 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 67 nci, iniş sırasına göre 77 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Mülk (hükümranlık) elinde bulunan (Allah) kutludur, O'nun herşeye gücü yeter. 2- Hanginizin daha güzel iş yapacağınızı denemek için ölümü ve hayâtı yaratan O'-dur. O üstündür, bağışlayandır. 3- Yedi göğü birbiri üzerine tabaka tabaka yaratan da O'dur. Rahman'in yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk görmezsin. Gözü(na) döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun? 4- Sonra gözü(nü) iki kez daha döndür (bak), göz (aradığı bozukluğu bulamaz. Böyle bir şey bulmaktan) umudu keserek hor ve bitkin bir halde sana döner. 5- Andolsun biz, en yakın göğü lâmbalarla süsledik ve onları, şeytanlar için taşlamalar yaptık, o(şeyta)nlara çılgın ateş azabını da hazırladık.

Tefsîr:

1-2 nci âyetlerde yüce Allah, zâtını temcîd ederek mü'kün kendi elinde bulunduğunu, mülkünü dilediği gibi yönetmekte ve herşeye gücü yeter olduğunu, insanları hareket ve davranışlariyle sınayıp hangisinin daha güzel iş yaptığını ortaya çıkarmak için ölümü ve hayâtı yarattığını buyurmakta ve ikinci âyetin sonunda azîz ve ğafûr sıfatlarını hatırlatmaktadır. Bunlar insanların davranışlariyle ilgilidir. Yüce Allah, insanları işleriyle sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O azîzdir, kendisine başkaldıranları kahretmeğe kaadir-dir. Fakat O, günâhtan dönenlere karşı da bağışlayıcı, affedicidir.
Hayât, kendisiyle sıfatlanan varlığı, bilgi ve kudret sahibi yapan bir sıfattır. Ölüm ise bu sıfatın (hayâtın) yokluğudur. Hayât ölümden önce olduğu halde birinci âyette Ölümden sonra anılmıştır. Bunun sebebi birkaç biçimde izah edilebilir:
1- Mukâtil'e göre ölüm ile: Nutfe, 'alâka ve mudğa hali; hayât ile de ruhun üflendiği hal kasdedilmiştir.
2- İbn 'Abbâs'a göre ölüm ile Dünyâ ömrünün sonu, hayât ile de canlılık yurdu olan âhiret hayâtı kasdedilmiştir.
3- Âhirette ölümün, bir koç şeklinde getirilip kesileceğini, ondan sonra bir daha ölüm olmayacağını bildiren hadis vardır. Bundan anlaşılıyor ki ölüm şu dünyaya mahsustur. Hayât zamanı olan âhiret süreklidir. Ölüm zamanı olan Dünyâ, hayât zamanı olan Âhiretten önce olduğu için ölüm, hayâttan önce anılmıştır.
4- insanı âhiret işlerine sevk eden en güçlü etken ölümdür, ölümü dâima göz önünde bulunduran kimse, âhiret işlerini dünyâya tercih eder. İnsanı asıl amacına daha çok sevk ettiği için ölüm, hayâttan önce anılmıştır[9504]
5- Müfessirlerin bu görüşleri, kesin bir kanıta dayanmaz, tahminlerden ibarettir. Herhalde birinci âyetin sonunda Allah'ın, herşeye kadir olduğu vurgulanınca, ikinci âyette O'nun kudretini belirtmek üzre, canlıları öldürüp yenilerini yaratacağı ifade edilmiştir. Bu ifâdede, ölenlerin, yeniden bedenlere sokulup diriltileceklerine işaret de vardır.
6- Şeyh Tantâvî, âyette, bu söylenenlerden daha önemli, bilimsel bir incelik görmektedir: Üreme ile çoğalan canlıların hayâta başlama safhalarında ölüm, hayattan öncedir. Ölüm olmasa, şu yeryüzündeki düzenli hayât da olmaz. Hayattan önce gelen ölümdür ki, canlıların üremesinde dengeyi sağlamaktadır:
Allah, hayâtın temel taşı olan sperm ve yumurtaları pek çok yaratmıştır. Bu çokluk olmasa, canlı türlerinden herhangi birinin nesli devam edemez. Ama atılan tohum ve yumurtaların hepsi üremiş olsa, o zaman da dünyâ, yaşanacak ortam olmaktan çıkar. İşte ilâhî kudret, her canlı türünde atılan bu tohumlardan birçoğunu ördürür, bunlardan sadece biri yumurtacığı aşılama imkânını bulur. Demek ki meselâ insanda, spermin yumurtayı aşılama-sıyle başlayacak bir hayâttan önce, yumurtacığı aşılamak üzre seferber olan milyonlarca sperm ölmektedir. Hayâtın başlama aşamasında ölüm, hayâttan önce görülmektedir. Bundan dolayı ölüm, hayattan önce anılmıştır.
Ölümler, yaşayanlar için büyük bir nimettir. Çünkü ancak bu ölümler sayesinde dünyâ, yaşanacak durumda kalabilmektedir. Birkaç örnekle bunu anlatalım:
1- Savrulan her bitki tohumu, eğer bir çiçeği aşılayıp bir bitki olsa, yeryüzü bu kadar bitkiyi alamaz.
2- Balıkların bıraktığı her yumurtadan balık çıksa, güzelim deniz, balıklardan ibaret bir katı cisim oluverir.
3- Sinek, sivrisinek ve öteki haşereler, birçok nedenlerle ölmeyip de hayatlarını sürdürseler, bütün yeryüzü haşerelerle dolar. Beş altı kez yumurtlayan bir sinek, her yumurtlamada 120-150 yumurta bırakır. Bu yumurtaların hepsi yaşayabilse, artık yeryüzünde başka canlıya değil, sineklerin kendisine dahi yer kalmaz.
4- Mikrop dediğimiz tek hücreliler eğer, sadece beş gün ölmeden üremelerine devam etse, yeryüzü mikroplarla dolar.
Görüldüğü üzre İlâhî nizam, yeryüzünde yaşamak için, hayattan önce ölümü gerekli kılmıştır. Ve birçok ölüm,

[9504] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/55; el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân: 18/206-207.

yeni bir hayâttan önce gelmektedir. Bundan dolayı, yeni bir hayât olmak üzere yola koyulan birçok canlı tohumu, ölür de ancak bir tohum hayât olma imkânı bulur. Üreyen canlıların da hepsi yaşayamaz. Daha yavru iken çevre şartları, onların birçoğunu öldürür ki dünyâda, sadece İlâhî irâdenin ve yasaların öngördüğü kadar canlı yaşasın. Yaşamak için ölüm gereklidir, tlâhî irâde ve yasanın gereği olarak hayâttan önce ölüm vardır. İşte bundan dolayı âyette ölüm, hayâttan önce anılmış, Allah'ın, yeryüzü canlılarının en mükemmeli olan insanları denemek üzre ölümü ve hayâtı yarattığı belirtilmiştir.

3-5: Daha sonra yüce Allah, kudretini, ilim ve hikmetini anlatmak için yedi göğü tabaka tabaka yarattığını; yarattığı şeylerde bir aykırılık, eksiklik, kusur bulunmadığını; araştırıcı bir göz ne kadar dikkat etse göklerin yaratılışında bir kusur bulamayacağım vurgulamakta ve en yakın göğü lambalarla yani ışıklı yıldızlarla süslediğini ve yıldızları şeytanlara taşlama yaptığını; ayrıca şeytanlara âhirette de çılgın bir azabı hazırladığını bildirmektedir.

Üçüncü âyette göklerin tıbâk olarak yaratıldığı bildirilmektedir. Tıbâk masdar olabileceği gibi tabaka'nın çoğulu da olabilir. Birinci takdirde tıbâk tıpatıp birbirine uygun, birbirinin üstünde, yahut tabakalı, kat kat; ikinci takdirde birçok kattan müteşekkil olarak yarattı, demektir [9505] Tefâvüt ise uygunsuzluk anlamınadır. Göklerde bir uyumsuzluk, aykırılık, eksik, kusur yoktur.

Futûr: Yarık, çatlak anlamındaki fatr'in çoğuludur, " Göklerde herhangi bir çatlak, yarık, yırtık görüyor musun? Asla böyle bir şey yoktur, demektir.

Sonra ıkı kez yine göz at, gözün sana aradığını bulamamış, hakîr, bitkin olarak geri döner" demektir. Burada iki kere anlamındaki " çokluktan kinayedir. Yani göz, kâinatın yaratılışında kusur bulabilmek için döne döne baksa, ne kadar araştırsa bir kurûs bulamaz. Hâsi' ve hasîr bir durumda (perişan, umutsuz ve bitkin bir halde) sana döner. Aradığını bulamaz. İşte Allah gökleri böyle kusursuz, mükemmel yaratmıştır.

Burada Allah'ın, yedi göğü tabaka tabaka, kat kat birbiri üstünde yarattığı bildirilmektedir. Talâk Sûresinin 13 nci âyetinde de yedi göğü ve yerden de bunların benzerini yarattığı buyurulmuştu. Kanâatimize göre yedi sayısının zikrinden maksat, halkın o zamanki inançlarına işarettir. O zamanın insanları, yedi gök bulunduğuna inandıkları için bu âyetlerde: "İşte o yedi göğü yaratanın Allah olduğu, onları O'ndan başkasının yaratmadığı, kâinatı böyle mükemmel yaratan Allah'a tapmak gerektiği" buyurulmaktadır. Bu âyetlerden, kâinatta yedi gökten başka gök olmadığı anlamı çıkmaz. Çünkü âyetlerin amacı göklerin sayısını belirtmek değil, yedi olduğuna inanılan o gökleri Allah'ın yaratmış olduğunu vurgulayarak insanların dikkatini Allah'ın kudret ve hikmetine çekmek ve böylece onları yalnız Allah'a kulluğa yöneltmektir.

Bazı mufessirlere göre de "yedi gök" ile Güneş sisteminde Dünyâ ile en çok ilgili olan yedi gezegen kasdedilmiştir. Gerçi gezegenlerin sayısı onbiri bulmuştur ama eskiden yedi gezegen bilinirdi. İşte âyette o zamanki insanların bildiği, aralarında konuştukları yedi gezegene işaret edilmiştir.

Yahut göklerin sayısı yedidir. Bizim sonsuz kabul ettiğimiz, yıldızlarla dolu olan uzay, en yakın gök olan birinci göktür. Bunun ötesinde altı gök daha vardır. Gerçeği Allah bilir.

Bizonları şeytanlara taşlamalar yaptık". Rü-cûm: Recm'in çoğuludur. Kendisiyle taş atılan şeydir. Şeytanlara yıldızların kendileri değil, ışıkları atılır. Âyette yıldızlarla şeytanlara ışıklar atılıp onların gökten kovulduğu bildirilmektedir. Şeytanlar gök haberlerini çalmağa çalışınca üzerlerine salınan yıldız ışıklarıyle veya yıldızlardan kopan fişek parıltısı gibi ışınlarla kovulurlar. Bu, birinci mânâdır. Başka bir tefsîre göre de "Biz cnları şeytanlara taşlamalar yaptık"m anlamı şudur. Biz yıldızları, insan şeytanları olan müneccimlerin (astrologların) taşlamaları yaptık. Onlar görünmeyene taş atar gibi yıldızlara bakarak birtakım sözler atarlar; gelecekten haber verir, kehanetlerde bulunurlar. Bâtıl düşüncelerini yıldızlara atarlar, onlara dayarlar. Yıldızlardan ahkâm çıkarırlar. Bunlar hep görünmeyene taş atmadır. Bu takdirde şeytanlar, şeytan gibi yıldızlara bakarak insanları birtakım yalanlarla, saçmalarla kandıran şerli insanlar, kâhinlerdir. Hamdi Yazır özetle şöyle diyor:

"Yıldıza tapan sâbiîler, İdrîs aleyhisselâm'm mu'cizesi olduğunu iddia ederek ğaybden haber verdiğine inandıkları yıldızlardan hükümler çıkarmağa önem vermişler ve göğü oniki burca bölmüşler ve felekler içinde yalnız tapıp ve heykellerini diktikleri, gözlemlenen yedi gezegenin feleklerini gözö-nüne alarak bu feleklerin, durumlarına göre dünyâda geçecek olayları bildireceğine inanmışlar ve bu konuda birtakım kitaplar yazmışlardı. Bunun, hey'et (astronomi) ilminin ve matematiğin ilerlemesine bir katkısı olmuş olabilir, fakat birçok kimseyi aldatan bir şeytanın vesiylesi olarak kullanıldığı ve bu suretle insanların küfür yollarına sürüklendiği de bir gerçektir"[9506]

Eğer dünyadaki olaylarda yıldızların etkisi varsa bu yıldızlar sadece yedi gezegenden ibaret değil, insan aklının sayı ve sınırını kavramayacağı kadar çoktur. "Göğü biz sağlam yarattık ve biz genişleticiyiz" [9507] âyetinin işaret ettiği üzre yıldızlarla süslü yakın gök, milyarlarca galaksiden oluşur. Bunlar içinde Dünyâdaki yaratıkları etkileyen, herhalde sadece yedi gezegen değildir. Çünkü Dünyâ kim bilir ne kadar çok yıldızdan ışıklar ve etkiler almaktadır. Henüz bilgimiz bunu saptamış değildir. Böyle iken müneccimler "Bıı hüküm verdikleri zaman bütün bunlardan gafil olarak yalnız yedi gezegenin dünyâyı etkilediği düşüncesiyle hüküm veregelmişlerdir. Küçük

---

[9505] Zemahşerî, Keşşaf: 5/134.
[9506] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5208.
[9507] Zâriyât Sûresi: 47.

Süha yıldızının yalnız Arza gelebilen ışığının ve Arz üzerinde onun etkisiyle meydana gelen etkilenmelerin, meselâ Zeyd'in mukadderatı üzerinde ne gibi bir etki yaptığını hesaba katmadan sadece oniki burç içinde yedi gezegenin, feleklerin durumuna göre Zeyd'in yıldızına bakarak yarınki halinin ne olacağına bir hüküm vermeğe kalkışmanın nasıl bir saçma, aldatma ve aldanmadan ibaret olduğunu ve bunların fayda yerine ne büyük zararlar vereceğini anlamayanlar, nücûm ile rücûmu fark'etmeyen bedbahtlardır"[9508]

Ğaybi Allah'tan başka kimse bilmez. Ancak Allah, dilediği kimselere ğaybden bazı parçalar bildirebilir. Bunlar da peygamberler veya onlara ruhsal yakınlık kazanan velîlerdir. Mutlak ğayb bilgisi Allah'a aittir. Onun anahtarları Allah'ın yanındadır. Yıldızlara bakarak ğaybden hükümler çıkarmak, birtakım tahminlere dayanan zanlardan öteye geçemez. Bunların bazıları tutsa bile çoğu yalandır. Zan, gerçekten bir şey kazandırmaz.

Cinlerin meleklerden haber çalmasını kabul etmeyenler vardır. Onlara göre yıldızların parçalanmasından doğan meteor taşları, bu taşların hava ta-bakasiyle sürtünmesinden çıkan ışıklar yani şihâblar, tâ eski filozofların üzerinde durduğu bir tabiat olayıdır, bunun cinlerle ilgisi yoktur. Şayet bunlar cinlere atılan kıvılcımlar olsaydı akıllı varlıklar olan cinler, birkaç cinnin yandığını görünce bir daha o yana yaklaşmazlardı. Oysa bu kıvılcımlar hâlâ atılıp durmaktadır. Cinler nasıl bir muazzam gök tabakasını aşıp mele-i a'laya sokulurlar ve meleklerin sözlerini işitirler? Melekler sırları ya vahy veya Lev-hi Mahfûz'u görme kudretiyle öğrenmişlerdir. Böyle olunca bu sırları cinlerin duymasına fırsat vermezler.

İşte bu gibi kanıtlarla cinlerin gökten haber çalmasını ve kıvılcımlarla taşlanmasını kabul etmeyenlere Fahreddîn Râzî şöyle cevap veriyor:

Cinlerin gökten haber çalması, âyetlerle beraber sahîh hadislerle de sabittir. Ruhsal varlıklar olan cinlerin, ruhsal varlıklar olan meleklerden haber çalması mümkündür. Cinlere atılan kıvılcımların, meteor taşlarının hava ile sürtünmesinden çıkan ışıklar olması da uygun değildir. Cinlere atılan kıvılcımlar, herhalde onları mele-i a'lâ'ya yaklaşmaktan meneden nurlardır. O nurlar maddî gözle görülemez. İnsan duyularının uzanamayacağı ruhsal konularda akıl ile hüküm vermek doğru olmaz. Bunlar inanılması gereken şeylerdir. Kur'ân ve sağlam hadîs ile sabit olan meselelere inanırız.

Ancak şurası da muhakkaktır ki Muhammed 'İzzet Derveze'nin, Cin Sûresinin tefsirinde (2/207-209) söylediği gibi Peygamber (s.a.v.) devrindeki Araplar, büyücü ve kâhinlerin cinlerle ilişkili olduklarına, cinlerden herhangi birinin gökten haber çalıp büyücü ve kâhinlere verdiğine ve gökten haber çalanların ardından şihâblar atıldığına inanırlardı. Herhalde yıldız kaymaları, düşen meteor taşları, dikkatlerini çekmiş ve bu konuda onları böyle bir yoruma götürmüştür. Bu düşüncede olan Araplar, Hz. Muhammed'in de şâir, kâhin, büyücüler gibi cinlerden haber aldığını sandıkları için ona büyücü, kâhin, şâir, mecnun demişlerdi. İşte Kur'ân-ı Kerîm, Şu'arâ Sûresinin 210-212, 221-223 ncü, Tûr Sûresinin 290 ncı, Sâd Sûresinin 4 ncü âyetlerinde onların, Hz. Muhammed hakkındaki bu düşüncelerini reddetmektedir.

Rivayetlerden ve Kur'ân âyetlerinden, Arapların, cinlerin gökten haber çaldığına inandıkları anlaşılmaktadır. Kur'ân'da ise gökten haber çalmağa çalışan cinlerin taşlanarak kovulduğu tekrar edilmektedir: (Hicr Sûresi: 16-18, Şu'ârâ' Sûresi: 212, Sâffât Sûresi: 7-10 ncu âyetler). Şeytânların, gökten haber çakmayacaklarının, onların atılan şihâblarla kovulduklarının tekrar edilmesindeki asıl gaye, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen bu Kur'ân'm cin telkini değil, melek vahyi olduğunu vurgulamaktır. Çünkü cinler bu Tanrısal sözleri alamazlar. Atılan şihâblarla kovulurlar. Kur'ân'ın getirildiği yüce cemâatin nurları, cinleri yakar. Onlar bunun bir tek âyetini dahi alamazlar. Bu âyetleri yücelerden getiren, melektir. İşte Kur'ân âyetlerinde anlatılmak istenen budur. Yoksa cinlere atılan şihâbların mâhiyeti değildir. Onun mâhiyetini Allah bilir. Kur'ân'ın haber verdiği muğayyebâtâ inanırız.

6-Rablerine karşı nankörlük edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü sonuçtur o! 7- Oraya atıldıkları zaman onun öfkeli homurtusunu işitirler, kaynıyor: 8- Nerdeyse öfkeden çatlayacak. Her topluluk onun içine atıldıkça onun bekçileri onlara: "Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sordular. 9- Dediler: "Evet, bize uyarıcı geldi ama biz yalanladık, 'Allah bir şey indirmemiştir, siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz!' dedik". 10- Ve: "Eğer söz dinleseydik, yahut düşünseydik, şu çılgın ateş halkı arasında bulunmazdık!" dediler. 11- Günâhlarını itiraf ettiler. O çılgın ateş halkına, (Allah'ın acımasından uzak olup) ezilmek yaraşır. 12- Fakat ğaybde Rablerine saygılı olanlara gelince onlar için mağfiret ve büyük bir ödül vardır!

Tefsîr:

6-12 nci âyetlerde iki kıyamet sahnesi gösterilmektedir. Birincisi Allah'a karşı nankörlük edenlerin, ikincisi de O'na saygılı davrananların sahnesidir.

6-îO ncu âyetlerde Rablerine karşı nankörlük edenlerin varacağı cehennemin çılgınlığı, kabalığı ve katılığı canlandırılmaktadır. Cehennem tıpkı bir canlı canavar gibi içine atılanlara karşı duyduğu hınç ve kinden dolayı solur, kükrer, bağırır, kaynayıp durur. Nerdeyse öfkeden patlayacak durumdadır. Ateşe atılan odun gibi cehennemin yakıtı olan suçlular da, cehenneme atıldıkça, cehennem muhafızları onları azarlarlar. Zebânî denilen gardiyanlar, cehenneme atılan halka:

[9508] Hak Dini, Kur'ân Dili: 7/5209-5210.

— Size bir uyarıcı gelmedi mi? Sizi bu duruma karşı uyarmadı ki bu cezaya çarpıldınız? derler. Cehenneme girenler de:
— Uyarıcı geldi ama biz onları dinlemedik, Allah bir şey indirmemiştir, siz şaşırmışsınız, yalan söylüyorsunuz dedik, diye cevap verirler. Sonra da kusurlarını itiraf ederek:
— O uyarıcıların sözlerini dinleseydik, aklımı/ı basımı/a alıp uslu dav-ransaydık, bu çılgın ateşin azabına katlanmazdık derler.
11 nci âyette cehennem halkının, suçlarını itiraf ettikleri belirtilmekte ve o ateş halkına, Allah'ın rahmetinden uzak olup ezilmek gerektiği vurgulanmaktadır. " O sa'îr adamlarına uzaklık olsun, onlar Allah'ın rahmetinden yani acımasından, cennetinden uzak kalsınlar, demektir. Bu ağır tekdîr ile nankörlerin sahnesi kapatılmakta ve bunların karşıtı olan mü'minlerin genel durumuna bir göz atılmaktadır:
12- Ğaybde yani gizlide, görmedikleri halde veya kimsenin görmeyeceği gizli yerlerde Rablerine saygı gösterenler için bağışlama ve büyük ödül vardır. Onlar azâb içinde değillerdir. Bağışlanmışlar ve büyük ödüllere ermişlerdir.
13- Sözünüzü ister gizleyin, ister onu açıkça söyleyin (fark etmez), çünkü O, göğüslerin özünü bilir. 14- Yaratan bilmez mi? O lâtiftir, haber alandır. 15- O size Yeri boyun eğer yaptı. Haydi onun omuzlarında yürüyün ve Allah'ın rızkından yeyin. (Ölümden sonra) O'na varılacaktır.

Tefsîr:

13-15 nci âyetlerde Allah, gerek açık, gerek gizli söylenen her sözü ve göğüslerdeki düşünce ve niyetleri bildiğini, lâtîf yani ince işler yapan, işlerin içyüzüne vakıf ve heışeyden haberdar olup yaratıklarının her halini bildiğini belirtmekte; Arzı insanlar için uysal, boyun eğer kıldığını, onun omuzlarına basarak gezip dolaşmalarını, rızıklarmı aramalarını, Allah'ın nasibettiği rı-zıktan yemelerini buyurmakta, sonunda da nüşûrun O'na olduğunu yani ölümden sonra O'nun huzuruna gidilip hesap verileceğini vurgulamaktadır.
Lâtif: Lûtf kökünden sıfattır. Çok merhametli, işlerin içyüzüne vâkıf demektir. Lûtf: gayet incelik, güzellikle amaca ulaştırmak, dileği vermektir. Letafet, kesafetin karşıtı olup incelik, naziklik anlammadır. Asıl letafet yoğun-suzluk demektir. Allah'ın sıfatı olan lâtîf, O'nun herşeyin içine geçen bir varlık olduğunu ifade eder. Demek ki yaratıklara canlılık veren o Lâtif, yaratıkların içinde dolaşan düşünceleri kendilerinden daha iyi bilir. O, onlara can damarlarından daha yakındır.
İnsan her zaman Allah'ın denetimi altında bulunduğunu, Allah'tan hiçbir şeyin gizli kalmadığını düşünerek, kendisine boyun eğdirilen şu yeryüzünde çalışıp kazanmalı; Allah'ın nasibettiği rızkı aramalı; fakat elinden geldiğince doğruluktan ayrılmamalı; Allah'ın buyruklarına ters hareketlerden sakınmalıdır. Çünkü nuşûr, O'nadır. Yani ölümden sonra kalkıp Allah'ın huzuruna hesap vermeğe gidilecektir. İnsan bir gün şu dünyâ yaşamından ayrılacak, Allah'ın huzuruna varacak ve burada yaptığı işlerin hesabını verecek, iyi işleriyle ödüllendirilecek, kötü işlerinden dolayı da cezalandırılacaktır. İşte insan bu sonucu göz önünde tutarak hareket etmelidir.
15 nci âyette geçen menâkib, menkib'm çoğuludur. Menkib omuz demektir. "Yerin omuzları" deyimi birkaç şekilde tefsir edilmiştir. Keşşafa göre bu tabir, Yerin, insana son derece boyun eğdirildiğini ifâde eder. İbn 'Abbâs, Katâde ve Dahhâk'e göre Yer'in menâkibi dağlar, tepeler, Mücâhid'e ve Mukâtil'e göre yollar, çevreler, bucaklar demektir. [9509] "Yerin omuzlarında yürüyün" deyiminde Yer, sırtına binilen uysal bir hayvana benzetilmiştir. Hayvan hareket eder. Yer de Güneş çevresinde dolanıp durmaktadır. Onun bu hareketi düşünülürse benzetmenin ne kadar hârika olduğu anlaşılır.
Arzın, sırtına binilen bir binek hayvanına benzetildiği: "Onun omuzlarında yürüyün" cümlesi iki anlama gelebilir: Birincisi bize boyun eğdirilen Arzın omuzlan üzerinde bizim yürümemizdir. İkincisi de bir binek hayvanı gibi omuzlarına binmiş olduğumuz Arzın yürümesiyle birlikte yürümemizdir. Hayvanın üzerine binen kimse, kendisi yürümez, fakat hayvanın yürümesiyle birlikte yürür. Fakat Arzın sırtına binmiş olanlar, Arza tâbi olarak yürüdükleri gibi, ayrıca kendileri de Arzın o.muzlarında yürürler. Bu anlam daha çok muhtemeldir ki bu da Arzın uzayda yürümekte olduğuna işarettir.
16- Gökte olanın, sizi yere batırmayacağmdan emin misiniz? Birden yer, sallanmağa başlar (ve siz, yerin dibine geçersiniz). 17- Yoksa siz, gökte olanın, üzerinize taş (yağdıran bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? O zaman tehdidimin nasıl olduğunu bileceksiniz. 18- Andolsun, onlardan öncekiler de yalanladılar. Ama benim (onların yaptıklarını) inkârım nasıl oldu? 19- Üstlerinde kanatlarını açıp yumacak uç)an kuşları görmüyorlar mı? Onları (havada) Rahmân'dan başkası tutmuyor. Doğrusu O, herşeyi görmektedir. 20- Yahut Rahmân'dan başka size yardım ec?(ip sizi O'nun azabından k\ırtar)acak askeriniz kimdir? Kâfirler derin bir gaflet ve aldanma içindedirler. 21- Yahut Allah, rızkını tutacak olursa size rızık verecek kimdir? Doğrusu onlar azgınlık ve nefret içinde direnmektedirler. 22- Şimdi yüzüstü kapanarak yürüyen mi doğru gider, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

[9509] et-Teshîl: 4/135, Keşşaf: 4/123; Fethu'l-Kadîr: 5/262; Mefâtîhu'l-ğayb: 30/69.

Tefsir:

16-18 nci âyetlerde Arzı, üzerindeki canlılara boyun eğdiren Allah'ın, gökteki o kudret sahibinin, Arzı sallayıp insanları ve diğer canlıları yerin dibine geçirebileceği; yahut insanların üzerine taş yağdırarak nankörlükleri yüzünden onları helak edebileceği, o zaman Allah'ın uyarısının nasıl olduğunun anlaşılacağı buyurulmaktadır. Bu müşriklerden önce gelen birçok millet de peygamberleri yalanlamıştı ama Allah'ın onları nasıl cezalandırdığı görüldü. Şimdi gönderdiği peygambere karşı çıkan, indirdiği buyruklara uymayan bu müşrikler de onlar gibi yerin dibine geçirilmek veya başlarına taş yağdırılmak suretiyle helak edilebilirler. Ve o zaman Allah'ın, inkarcıları nasıl cezalandırdığı görülür. Bu âyetler, müşrikleri tehdîd, mü'minleri de teselli etmektedir.
16-17 nci âyetlerde "gökteki" tâ'bîri ile meleklerin kasdedildiğini söyleyenler varsa da doğrusu, bununla Allah'ın kasdedildiğidir. Bu ifâdeden, Allah'ın, salece gökte olduğu anlaşılmamalıdır. Ebu Müslim'e göre Araplar, Allah'ın gökte olduğuna inanırlardı. Yüce Allah onlara, gökte olduğuna inandıkları o Kudret Sahibinin, kendilerini nankörlüklerinden dolayı bir azâb ile helak edebileceğini buyurarak onları uyarmaktadır. Yoksa: "O, gökte de Tanrıdır, yerde de Tanrıdır" [9510] O'nun olmadığı yer yoktur. O, nerede olsak bizimle beraberdir. O, bizim anladığımız mânâda bir mekânda bulunmaktan münezzehtir. Çünkü zaman ve mekânı O yaratmıştır. O, zaman ve mekândan önce de vardı.
Alüsî ve ondan yararlanan Hamdi Yazır, bu konuda şöyle diyorlar: ' Gökteki' tabiri, bizden üstün olarak akıl sahiplerinin hepsini kapsayabilir. Onun için birtakım müfessirler bunun melekler olduğunu söylemişlerdir. Fakat sözün akışı, bundan kasdın Allah olduğunu gösterir. Seleften nakledilen de budur. "Kürsüsü gökleri ve yeri kaplamış" [9511] ve Arştan da üstün olan ve- "Benzeri gibi bir şey bulunmayan" [9512] yüce Allah göktedir, demek nasıl olur? "Gökte" tabiri, bir mekânın içinde bulunmayı gerektirir. Ve bundan göğün, Allah'tan büyük olduğu anlamı çıkar. Bundan dolayı bu âyet üzerinde birçok tartışma yapılmıştır. Müşebbihe bu âyete dayanarak Allah'-ın gökte olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da 'mânâsına alarak Göğün üzerinde) şeklinde mânâ vermişler ve Allah'ın, göğün üstünde olduğunu söylemişlerdir. Ebû Müslim, bu tabirin, Arapların inançlarına hitâbolduğunu, onlar Allah'ın gökte olduğuna inandıkları için onlara: 'Gökte olduğunu sandığınız, gerçekte herşeyden yüce olan Zât'ın, sizi yerin dibine geçirmeyeceğinden emin misiniz?" dendiğini söylüyor. Bazıları da 'O'dur ki gökte de Tanrıdır, yerde de Tanrıdır', 'Her göğe, onun emrini (yani kanunlarını) vah-yetti' [9513] âyetleri uyarınca bundan, hükmünün gökte geçerli olduğunu anlamışlardır. Selef ise: 'Rahman Arşın üzerine istiva etti" [9514] âyeti gibi bu âyeti de müteşâbih kabul ederek bunların yorumunu Allah'tan başkasının bilemeyeceğini söylemiş, bu konuda hiç yorum yapmadan sadece 'göktedir' demekle yetinmişler, 'O'nun benzeri gibi bir şey yoktur' âyeti uyarınca bunun nicelik ve nasıllığının anlaşılmayacağını söylemişlerdir [9515]
Bizim kanâatimiz şudur ki: Burada semâ (gök) dediğimiz, maddî gökten ibaret değil, mutlak yükseklik, üstünlük sembolüdür. Bu semâ', maddî, manevî, cismânî, ruhanî bütün yaratıkların, mekânın ve zamanın fevki demek olan yücelik ve yükseklik anlamınadır. Ve bu mânâca: "Semâda" olan ancak yüce Allah'tır. Zira herşeyin fevkinde, herşeyden üstün olan ancak O'-dur. Gerek: "Rahman Arşa istiva etti" [9516], gerek "Semâda" vasıfları; tıpkı: " 21 Kutlu ve yüce oldu", O yücedir, uludur", O herşeye kadirdir", 3şeyi kuşatmıştır", O Vımh benzeri gibi bir şeyyoktur" vasıfları gibi mutlak tenzih ifâde eden vasıflardır. Ve bu mânâ ile yücelik, O'nun gerek yerde ve gerek gökte, eşyadan hiçbir şeye karşı nisbetinde bir fark belirtmez. "O gökte de İlâhtır, yerde de İlâhtır" [9517], "Nerede olsanız sizinle beraberdir"[9518]
Allah'ın gökte olmasını, Güneşin gökte olması tarzında değil, ilmin his fevkinde, âlimin câhil fevkinde, Hâlik'in mahlûk fevkinde âmirin me'mur fevkinde olması gibi bir mânâ ile anlamalıdır. buyurulmayıp da buyurulması ise O'nun yüceliği, açıktan ve gizliden, dıştan ve içten kuşattığını, semânın yalnız üstünde değil, içinde dahi hükmünü, ülû-hiyyet ve hâlikıyyetini ifade etmek gibi bir nükteyi içerir. Bu ise tamamiyle: "O, göklerde ve yerde olan Allah'tır. Sizin gizlinizi ve açığa vurduğunuzu bilir" [9519] âyetinin içeriğinin aynıdır" [9520]
Âlûsî, bu noktada, İbn Hacer el-Askalânî'nin şu açıklamasını veriyor: el-Lâlkâî, Muhammed ibn el-Hasan eş-Şeybânî'nin, şu sözünü senediyle zikretmiştir: Doğudan batıya bütün İslâm âlimelri, Kur'ân'ın ve sağlam se-nedlerle gelen hadislerin, Allah'ın sıfatlarına ilişkin sözlerine olduğu gibi, benzetme ve yorum yapmaksızın inanmanın gereği hakkında görüş birliği içindedirler. Beyhakî de Ahmed ibn Ebî'l-Havârî'nin, sahih senedle, Süfyân ibn Uyeyne'nin şu sözünü anmıştır: Allah'ın, Kitabında, kendisini nitelendirdiği sözlerin tefsîri, sadece bunları okumak ve yorumunu yapmamaktır. Şafiî ve Ahmed ibn Hanbel de bu görüştedirler. İmâmu'l-Haremeyn,

---

[9510] Zuhruf Sûresi: 84.
[9511] Bakara Sûresi: 255.
[9512] Şûra Sûresi: 11.
[9513] Fussilet Sûresi: 12.
[9514] Tâhâ Sûresi: 5.
[9515] Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî: 29/15-16; Hak Dinî, Kur'ân Dili: 5233-5234.
[9516] Tâhâ Sûresi: 5.
[9517] Zuhruf Sûresi: 84.
[9518] Hadîd Sûresi: 4.
[9519] En'âm Sûresi: 3.
[9520] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5234-5235.

"er-Risâletu'n-Nazzâmiyye"de şöyle demiştir:
"Bilginler, bu sözlerin açık anlamı üzerinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunları te'vîl etmek gerektiğine inanan bazıları, Kur'ân'ın ve sahîh hadislerin bu konudaki sözlerini te'vîl etmişlerdir. Fakat selefin önderleri, bunları te'vîlden kaçınmışlar ve bu sözlerin asıl dil anlamlarını kabul edip, nasıl-lığım Allah'a ısmarlamayı gerekli görmüşlerdir. Biz, ümmetin selefinin görüşünü benimsiyor, onların yoluna uymanın gereğine inanıyoruz. Çünkü ümmetin icmâ>'ı kesin delildir. Eğer Allah'ın sıfatları hakkındaki sözleri te'-vîl etmek gerekseydi, selef âlimleri, şerîatin ayrıntılarıyle uğraşmaktan önce böyle te'vîllerle uğraşırlardı. Sahabe ve tabiîlerin asrında te'vîlden uzak durulduğuna göre onlar gibi yapmak, en uygun davranış olur."
"İbn Hacer, İmâmu'l-Haremeyn'in bu sözlerini naklettikten sonra diyor ki: Sevrî, Evzâ'î, Mâlik, Leys, onların çağdaşları ve onlardan ilim almış olanlar gibi başlıca İslâm merkezleri imamlarının, bu görüşte oldukları, daha önce belirtilmişti. Şeriat sahibinin şehâdetiyle, nesillerin en hayırlısı olan üç asır imamlarının ittifak ettikleri görüşe nasıl uyulmaz?"
Âlûsî, bunları naklettikten sonra şu sonuca varıyor:
"Selef imamlarının, Allah'ın sıfatları hakkındaki sözleri, —Rabbi eksikliklerden tenzîh etmekle beraber— olduğu gibi açık anlamıyle kabul etmenin gereğine inandıklarını ortaya kor. Bu konuda uzun kısa birçok kitap yazılmıştır. Şeyhlerimizin şeyhi İbrahim el-Gûrânî'nin, "Tenbîh"inde şöyle denilmektedir: Üç asır âlirhlerinin, müteşâbih âyetleri, açık anlamında, fakat Allah'ı hiçbir şeye benzetmeksizin kabul etmeleri, Peygamber(s.a.v.)in, bu sözlerin açık anlamını kasdettiğini gösterir. Peygamberin daima doğru söylediğinin kesinliği de, nakil deliline aykırı bir akıl delîli olmadığını kanıtlar. Akıllı insan, gözlem ve düşünce yolunda bir zaman için nakil delillerinin, akıl deliline ters olduğunu vehm etse de, gerçekte öyle değildir. Çünkü Allah'ı bu sıfatlarla bilmek, gözlem ve düşüncenin daha ileri bir aşamasına sıçramayı gerektirir.
"Sonuç olarak te'vîl, zanna uymak ve bilmeden, Allah'ın sözleri hakkında akıl yürütmektir. Öyle olmasaydı, yapılan te'vîllerin birbirini tutması gerekirdi. Oysa her biri, aynı kelime hakkında başka başka yorumlar yapmış, ihtimâller belirtmiştir. Ama selefin davranışı bu tür çelişkili yorumlardan uzaktır"[9521]
9-21 nci âyetlerde Allah'ın kudretlerine dikkat çekilmektedir. Kanatlarını açıp yumayarak uçan kuşları havada tutan, herşeyi görüp bilen, hikmetle yaratan Allahtır. İnsanlar için de Allah'tan başka koruyan, yardım eden yoktur. Allah'tan başka hiçbir şey onları, Allah'ın azabından, âfet ve belâlardan koruyamaz, onlara yardım edemez. Tapılmağa lâyik, yalnız Allah olduğu halde yine inkarcılar, bir aldanış ve sapıklık içindedirler. Allah'tan başkasından meded umarak onlara tapmakta, inatla sapıklık ve azgınlıklarına devam etmekte, gerçeği kabulden kaçmaktadırlar.
22- Elbette yüzü koyun kapanarak önünü görmeden rastgele yürüyen kimse ile dimdik, önünü görerek yürüyen bir olmaz. Önünü görerek yürüyen, doğru yolda gider; güvenle, nereye gittiğini bilir. İşte Allah'ı birleyen mü'-min böyledir. Tehvîdi bırakıp Allah'tan başka şeylere tapan kimse de, başını önüne bükmüş, önünü görmeden, eğri büğrü yürüyen gibi nereye gittiğini bilmez.
Yüzü koyun kapanarak yürüyen" iki mânâya gelebilir: Önünü görmeden sağa, sola kızak yaparak, yahut engebeli yolda ikide birde yüz üstü kapaklanarak yürüyen demektir. İşte bu, kâfirin durumudur. Mü'-min ise dümdüz yolda düzgün, önünü göre göre bilinçli olarak yürüyen insan gibidir. Birincisi amacına ulaşamaz, bocalayıp durur; ikincisi varacağı yere güvenle varır.
23- De ki: "Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve gönüller veren O'dur. Ne kadar az şükrediyorsunuz?!" 24- De ki: "Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur ve toplanıp O'na götürüleceksiniz." 25-"Doğru (söylüyor) iseniz bu (bizi) tehdîd (ettiğiniz azâb)ne zaman gelecek?" diyorlar. 26- De ki: "(Ona âit) bilgi, Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım." 27- Onu yakın görünce inkâr edenlerin yüzleri kötüleşmiş ve: "İşte çağırıp durduğunuz şey budur!" denilmiş olur!

Tefsîr:

23-24 ncü âyetlerde insanları yaratıp onlara duyma, görme ve işitme duyularını verenin, onları yeryüzünde yaratıp yayanın Allah olduğu belirtildikten sonra: "Ona hasredileceksiniz, yani yeryüzüne dağıldıktan sonra toplanıp O'nun huzuruna götürüleceksiniz" buyuruluyor. Böylece insanı yoktan var edip ona işitme, görme ve düşünme yetileri veren Allah'ın, ölenleri diriltip huzurunda toplamağa kadir olduğu anlatılıyor.
25-26 ncı âyetlerde inkarcıların başlarına gelecek azâb ile alay edip: "Bu söylediğin iş ne zaman olacak, kıyamet ne zaman kopacak, bizi tehdîdettiğin azap ne zaman gelecek?" diyenlerin sözleri nakledliyor ve Peyğamber(s.a.v.)e, bunu ancak Allah'ın bileceğini, kendisinin sadece bir uyarıcı olduğunu söylemesi emrediliyor.
27 nci âyette de, şimdi azâb ile, yahut âhiret ile alay eden kâfirlerin, onun yaklaşmakta olduğunu görünce somurtacakları ve onlara: "İşte çabucak olmasını istediğiniz azâb ve âhiret budur!" denileceği bildiriliyor. Bu son sözü, ya kâfirlerin kendileri birbirlerine söylüyorlar veya melekler bu sözle onları azarlıyorlar.
Va'dedilen şeyin kıyamet olması da muhtemel bulunmakla beraber bize göre bu, Peyğamber'i inkârlarından

[9521] Rûhu'l-Ma'ânî: 29/18-19.

dolayı kavmin başına gelecek azâbdır. Peygamber (s.a.v.) onları azâb ile tehdîdettikçe onlar alay için: "Hani bu bizi tehdidettiğin azâb ne zaman?" diyorlardı. İşte âyette o azabın, mutlaka kâfirlerin başına geleceği ve geldiği zaman da yüzlerinin fenâlaşacağı, suratlarının asılacağı, çok üzgün ve kötü bir duruma düşecekleri, çok pişman olacakları anlatılıyor.
28- De ki: "Baksanıza, Allah beni ve benimle beraber bulunanları öldürse de, yahut bize acısa da, kâfirleri acı azâbdan kim kurtarır? (Biz öldürülmüş olsak bile kâfirler Allah'ın cezasından kurtulamaz)". 29-De ki: "O, çok merhametlidir, O'na inanmış, O'na dayanmışızdır. Yakında kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu bileceksiniz!" 30-De ki: "Baksanıza, eğer suyunuz çekilse, size kim akarsu getirebilir?"

Tefsîr:

28-30 ncu âyetlerde şöyle buyuruluyor: Ey Muhammed, Allah'a karşı nankörlük edip putlara tapan, âhireti de inkâr eden, senin ve sana inananların ölümünü isteyen o müşriklere şöyle söyle: Allah beni ve benimle beraber inananları helak etse de, acıyıp bizleri kurtarsa da sonuç değişmez. Bizim helak olmamız size bir yarar sağlamaz. Siz bu nankörlüğünüzden dolayı belâya uğrayacaksınız. Kâfirleri, Allah'ın acı azabından kimse kurtaramaz. Bizim helak olmamızla siz kurtulamazsınız. Biz o çok merhametli Allah'a inanmış ve O'na dayanmışızdır. Pek yakında siz o belâya uğradığınız zaman kimin sapık, kimin doğru yolda olduğunu anlayacaksınız.
Ğavr: Yerin dibine geçip kaybolmak, suyun çekilip kurumasıdır. Ma'în ise gözün göreceği şekilde açık olmaktır. Akıp giden suya da ma'în denir. Son âyette şöyle buyuruluyor: Eğer içtiğiniz su çekilse, kesilse, size kim akar su getirecek? İçtiğiniz suları akıtan Allah'tır. Allah suyunu kesse, kimse size su akıtamaz.
Âyet soru şeklindedir. Çünkü muhataplar, Allah'ın varlığına ve suları da O'nun akıttığına inanıyorlardı. İşte: "Suyunuz çekilse size kim su akıtır?" sorusuna onların cevabı: "Allah'tan başka kimse su akıtamaz" olacaktır. İşte buna inananlar, şu düşünceye yöneltiliyorlar: Madem ki suları akıtan, rızıkları veren Allah'tır. O halde niçin O'ndan başkasına tapıyorsunuz? Neden O'nun, ölüleri de dirilteceğine inanmıyorsunuz?
Öncekilere bağlı olan bu âyetler, Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasında geçen bir tartışmada, müşriklerin söyledikleri sözlere cevap gibidir. Âyetlerde çeşitli kanıtlarla Allah'ın birliği, yalnız O'nun tapılmağa lâyik olduğu ve ölüleri diriltmeğe kadir bulunduğu anlatılmaktadır.

Mülk Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Yeri göğü yaratan, kuşları havada uçuran, doğa güçlerini insana boyun eğdiren Allah'tır. O, herşeye kadirdir. Açığı da, gizliyi de bildiği gibi insanın içinden geçen düşünceleri de bilir (1, 13-19).
2. Allah'tan başkasına tapmak nankörlüktür. Rablerine karşı nankörlük edenler cehennem ateşine atılırlar; O'na saygılı davrananlar ise cennetle ödüllendirileceklerdir (6-12).
3. Helak edilmiş olan eski kavimler, Allah'ın nankörleri nasıl cezalandırdığının örnekleridir (16-18). Allah'ın cezalandırmasına kimse engel olamaz (20).
4. Kâinatın yaratılışında hiçbir kusur yoktur. Herşey mükemmeldir (3-4).
5. Yeri ve doğa yasalarını insanın hizmetine vermiştir (15).
6. Hayât bir sınavdır. İnsan, davranışlarıyle sınanmaktadır (2).
7. Dosdoğru yürüyenle yüzükoyun sürünen bir olmaz. Dümdüz yürüyen çevresini görür. Yüzü üstü kapanmış olarak yürüyen, yolunu görmeden sürünür, nereye gittiğini bilmez. Bu âyette anlatılan şudur: Bilinçli, kanıtlara dayanarak hareket edenle; körü körüne giden taklidci bir olamaz (22). Âyette dâima bilinçli hareket edilmesi öğütlenmektedir.
8. Yanlış davranışlar içine girenler, başlarına bir felâket geleceğini kabul etmez, bu konudaki uyanlara aldırmazlar. Ama o felâket gelip çatınca da yaptıklarına pişman olurlar. Fakat artık kendilerini ondan kurtaran olmaz. Çünkü Allah'ın cezalandıracağını kimse kurtaramaz.

MÜLK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No. 1Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Şeddeli, madmûm vâv ile:		
Fâ'dan sonra elif ve hafif vâv ile:	Meksûr vâv ile:	
İdğâm ile:	İzhâr ile:	
İki halde de hâlis yâ ile:		
Hemze ile:	İki tâ ile:	
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9522]		

[9522] el-Mesâhif: 103.

İbn Mes'ûd ve ashabı [9523]
Ötekiler [9524] Übeyy ve Zeyd ibn 'Alî4. Ebû 'Amr, Ham-za, Kisâ'î. Ötekiler [9525]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9526]
Ebû Ca'fer ve Vakıf halinde Hamza.
Ötekiler [9527] Übeyy, Talha ve Ebû Hasîn [9528]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Vasi halinde şeddeli tek ile:	Bezzî.
		Hafif t ile:	Çoğunluk.
		Tefâ'u'l babından, tek t ile:	Dahhâk[9529]
			Çoğunluk.
			İblî Mes'Ûd [9530]
11		Madmûm hâ ile:	Ebû Ca'fer.
		Sakin hâ ile:	Ötekiler [9531]
15		ikinci hemzenin teshili ve araya elif sokma:	Kalûn, Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer.
		İdhâlsiz, teshil ile:	Verş.
		Birinciyi vâv'a dönüştürme, ikinciyi teshil:	Kunbul. İki hemzenin de telaffuzu ile: Ötekiler.[9532]
16, 17		İkinci hemzeyi yâ'ya dönüştürme:	Nâfi', tbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ruveys. hemzenin telâffuzu: Ötekiler [9533]
17		Vasi halinde yâ ile:	Verş.
18	4	İki halde de yâ ile:	Ya'kûb.
		İki halde de yâ'sız:	Ötekiler [9534]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
20		Râ'nın sükûnuyla: ' Râ'nın dammıyle: mîminin mî-mine idğâmıyle: Fâ ve hafif mîm ile: Fâ'sız, hafif mîm ile: Sakin dâl ile:
20-21		
22		
27		
28		
29 30		Zamîr müennes: Şeddeli meftûh dâl ile: Zamîrsiz: tâ Sakin yâ ile: Meftûh yâ ile Sakin yâ ile: Meftûh yâ ile: yâ'sıyle: i Hitâb tâ'sıyle: Okuyanlar: Ebû «Amr. ötekiler[9535]
		Çoğunluk.
		Çoğunluk.
		Übeyy, Talha, İbn Kays [9536]
		Katâde, tbn Ebî İshâk, Dahhâk ve

[9523] Keza Hamza, Kisâ'î, A'meş (eI-Mes3Nf: W*. 243, 265/
[9524] Tebsırah: 703; Kurtubî: 18/208; el-Bahr: 8/298; en-Neşr: 2/3 Mesâhif: 171.
[9525] Tebsırah: 703-704; en-Neşr: 2/389.
[9526] el-Mesâhif-
[9527] en-Neşr: el-Hemzu'1-mufred; el-Budûr: 322.
[9528] el M172, 266; el-Bahr: 8/299.
[9529] el-Bahr: 8/299; el-Budûr: 322.
[9530] el-Mesâhif: 103. İibeyy de böyle okumuştur ancak o, anıî-ri muzekker çoğul yapmıştır (el-Mesâhif: 172).
[9531] Tebsırah: 704; Kurtubî: 18/213; en-Nesı: Bakara Sûresi, el-Budûr: 322.
[9532] Tebsırah: 704; Kurtubî: 18/216; el-Budûr: 322.
[9533] Kurtubî: 18/217; el-Budûr: 322.
[9534] Tebsırah: 705; Kurtubî: 18/217; en-Nesr: 2/389; el-Budûr: 322.
[9535] el-Budûr: 322.
[9536] el-Mesâhif: 172. 266.

Ya'kûb.
İbn Mes'ûd[9537]
Ötekiler [9538]
Übeyy[9539]
İbn Muhaysın,
Şu'be, A'meş,
Hamza.
Ötekiler [9540]
Şu'be, Hamza,
Kisâ'î, Halef ve
Ya'kûb.
Ötekiler[9541]
Kisâ'î.
Ötekiler [9542]
Çoğunluk.
İbn 'Abbâs [9543]

68/2 KALEM SÛRESİ 1975
Tefsîr: 1975
Tefsîr: 1977
Tefsîr: 1978
Tefsir: 1979
Tefsîr: 1981
Tefsîr: 1982
Tefsîr: 1982
Kalem Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1984
KALEM SÛRESİ KİRÂET FARKLARI 1984

[9537] el-Mesâhif: 103.
[9538] Kurtubî: 18/221; el-Budûr: 322. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâetidir (29/12).
[9539] el-Mesâhif: 172.
[9540] Tebsırah: 705; en-Neşr: 2/389; Kurtubî: 18/221; el-Budûr: 322.
[9541] Tebsırah: 705; Kurtubî: 18/221; en-Neşr: 2/389; el-Budûr: 322.
[9542] Tebsırah: 704; Kurtubî: 18/221; el-Bahr: 8/302; en-Neşr: 2/389; el-Budûr: 322.
[9543] el-Mesâhif: 206.

68/2 KALEM SÛRESİ

Nûn adını da taşıyan bu sûre, bu adlarını birinci âyetinden almıştır. Sûrede önce Peygamber(s.a.v.)in peygamberliği vurgulanır, onun yüksek karakteri övülür, onu yalanlayanların düşük karakterleri belirtilir ve onların cezalandırılacakları, bir misâl ile anlatılır. Peygamber(s.a.v.)e de sabredip Allah'ın hükmünü beklemesi öğütlenir.

İlk gelen sûrelerdendir. İlk dört âyetinin daha önce, diğerlerinin bir süre sonra inmiş olması muhtemeldir. Buna göre 'Alâk Sûresinin ilk beş âyetinden sonra bu sûrenin ilk dört âyeti inmiştir. Sûrenin bütün âyetlerinin beraber inmiş olması da muhtemeldir. O zaman bu sûrenin, 'Alâk Sûresinden epey sonra inmiş olması gerekir.

Muhammed 'İzzet Derveze'nin, sûrelerin tertibinde esas kaynak kabul ettiği, Mısır'da basılan Hattat Kadroğlu Mushafının tertibine göre (17-33) ncü ve (48-50) nci âyetleri Medine'de inmiştir. Fakat Muhammed 'İzzet Derveze, âyelerin üslûp ve içeriğinden bunun doğru olmadığının anlaşıldığım, çünkü bu âyetlerin sözün akışına son derece bağlı olduğunu, bundan dolayı sûrenin bütün âyetlerinin bir defada veya bölümlerinin kısa aralıklarla inmiş olduğunun söylenebileceğini ifade ediyor '[9544]. Sûrenin tamamı, 52 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 68 nci, iniş sırasına göre 2 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Nûn. Kaleme ve yazdıklarına andolsun, 2- Sen Rabbinin nimetiyle mecnûn değilsin. 3- Senin için kesintisiz bir ecir vardır. 4- Ve sen, büyük bir ahlâk üzerindesin. 5- Sen de göreceksin, onlar da görecekler: 5- Hanginizin fitnelenmiş olduğunu. 7- Kuşkusuz Rabbin, kimlerin kendi yolundan saptığını ve kimlerin doğru yolda olduğunu gayet iyi bilir.

Tefsîr:

1-4 ncü âyetlerde Nûn'a, kaleme ve satır satır yazılanlara yemîn edilerek Hz. Muhammed'in mecnûn olmadığı; ona kesintisiz, sürekli bir sevap verileceği ve onun büyük bir ahlâk üzerinde bulunduğu vurgulanmaktadır.

Nûn: Bazı sûre başlarında bulunan harflerdendir. Bazılarına göre Nûn, balık, bazılarına göre de divit veya mürekkeb anlamınadır. Bazılarına göre de er-Rahmân ın son harfidir, bizzat Allah'a yemindir. Bir tefsire göre de cennette bir ırmağın adıdır '.[9545] Bu harflerin gerçek anlamını yalnız Allah bilir. Ancak kalem ve yazı ile beraber zikredilmesi, Nûn'un divit veya mürekkeb anlamına geldiği görüşünü güçlendirir.

Bu sûrenin başında ilim ve ma'rifetin aracı olan hokkaya, kaleme ve yazıya yemîn edilmesi, kalem ve yazının önemini vurgular. Çünkü ilim ve ma'rifet, kalem ve yazı ile gelişir. İnsan ancak yazının bulunması, kafadaki düşüncelerin yazı ile tesbiti, kitapların yazılması ile ilerler, gelişir. Nitekim okuma yazma oranı yükselen toplumlar, her bakımdan ileri giderler. Ayrıca burada okuma aracı olan kalem ve yazıya dikkatin çekilmesi, bu sûrenin, 'Alâk Sûresinin indiği zamana yakın zamanlarda indiğini gösterir. Orada insana okuması emredilmişti. Burada da okumanın aracı olan hokkanın, mürekkebin ve yazının önemi vurgulanmaktadır. Bu demektir ki bu vahyedilen Kur'ân okunacak, sonra âyet âyet, satır satır yazılacak, insanları her çağda doğru yola götüren İlâhî bir kitap olacaktır. Burada işaret edilen, kalem ve yazı, alâlâde kalem ve yazı değil, inen vahyleri yazan kalem, hokka, divit ve onlarla yazılan âyetlerdir.

Daha önceki sûrelerde hurûf-i mukatta'anın, vahyedilen sözlere, dinleyicilerin dikkatini çekme görevini yaptığını söylemiştik. Bu harflerden sonra genellikle ya vahiyden, ya kitaptan veya âyetlerden söz edilirdi. Gerçi burada vahiy, âyet veya kitap sözü geçmez ama Nûn harfinden sonra satır satır yazılan şeylerden söz edilir. Kalem, genel olarak yazı aracı olmakla beraber burada daha çok vahyi yazan kalem ve o kalem ile satır satır yazılan vahiylere işaret edilmiştir ki sûrenin başındaki bu Nûn harfi ile, vahyedilip satır satır yazılan âyetlere dikkat çekilmiştir. Ayrıca burada kalem, hokka ve divitle satır satır yazılmış bulunan Kur'ân öncesi ilâhî Kitaba da işaret vardır.

Sûre, bir harf ile başladığı gibi kalem, " Satır satır yazdıkları" kelimelerinin başındaki vav'lar da kasem (yemîn) ifâde eder. Arapçada bir sözün önemini vurgulamak için yemîn üslûbu kullanılır. Arapçanın en yüksek üslûbunu taşıyan Kur'ân'ı Kerîm'de de bazı varlıkların önemi, yemin sözleriyle vurgulanır. Burada da kalem, yazı gibi önemli şeyler üstüne yani yazan kaleme ve o kalemin yazdığı vahiylere yemin edilerek Hz. Muhammed'-in mecnûn olmadığı belirtilmektedir.

Mecnûn: Cinlenmiş demektir. Araplar şâirlerin, sihirbazların ve kâhinlerin cinlerden ilham aldıklarına, herhangi bir cinnin etkisine girip onun telkin ettiği sözleri söylediklerine inanırlardı. Hz. Muhammed(s.a.v.)in de şâir, kâhin veya sâhir gibi cinnin etkisi altına girdiğini, söylediği sözlerin ona, cin tarafından telkin edildiğini sanıyorlar ve bu yüzden ona kâh şâir, kâh kâhin, kâh sâhir, kâh mecnûn diyorlardı ki bunların hepsi cinle ilişki kuran, cinnin etkisinde hareket eden kimseler olarak kabul edilirdi. Muhakkak ki onların bu sözleri, Hz. Muhammed(s.a.v.)i üzüyordu.

İşte 2-4 ncü âyetler, ona, Rabbinin nimetine ermiş bir peygamber olduğunu, cinden ilham alan, cinnin emrine giren bir insan olmadığını; Allah'ın kendisine tükenmez bir sevap vereceğini; vahyinin hayır ve bereketinin, kâhin ve şâir sözü gibi silinip gitmeyeceğini; risâletinin devam edip cihan ufuklarını aydınlatacağını ve kendisinin

[9544] et-Tefsîru'I-hadîs: 1/40.

[9545] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/77; et-Teshîl: 4/137; Fethu'l-Kadîr: 5/267.

yüksek bir ahlâk üzerinde bulunduğunu bildirmektedir.
"Dediler ki: 'Ey kendisine zikir (Kur'ân) indirilmiş olan, sen mutlaka cinlenmişsin. Eğer doğrulardansan bize melekleri getirsene!" [9546] "Sen hatırlat, öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de mecnûn" [9547], "Onu şeytânlar indirmedi. Bu onlara yaraşmaz ve zâten yapamazlar da. Çünkü onlar, (meleklerin sözlerini) işitmekten uzaklaştırılmışlardır" [9548] âyetleri de Arapların, Hz. Peyğamber'e söyledikleri mecnûn sözünün ne anlamda kullanıldığını göstermektedir.
Hâ'nın fethi ile halk: yaratma, zammı ile huluk: davranış biçimidir. "Muhakkak sen, büyük bir huluk üzerindesin!" âyetinde belirtilen "büyük huluk", Hz. Muhammed(s.a.v.)in davranış biçimidir ki bu, güzel ahlâkın zirvesidir. Râzî bu ahlâkı şöyle tanımlıyor:
"Huluk ve hulk, ruhsal bir yetenektir ki onunla nitelenen kimse, kolaylıkla güzel işleri yapar. Güzel işleri kolaylıkla yapma durumuna huluk denir. Huluk'un çoğulu ahlâktır. Güzel huluk, cimrilikten, kızmadan, katılıktan* uzaklaşmak, sözü ve işi ile kendini insanlara sevdirmek, başkalariyle ilişkiyi kesmemek; alışverişte ve diğer işlemlerde hoşgörü sahibi olmakla olur. İbn 'Abbâs'tan, âyetteki huluk-i 'azîm'in, din anlamına geldiği rivayet edilmiş ise de bu rivayet zayıftır. Çünkü insanın iki kuvveti vardır: Nazarî kuvvet, amelî kuvvet. Din nazarî kuvvete, ahlâk da amelî kuvvete aittir. Birini diğerine yüklemek doğru değildir (Ahlâk, nazarî olan dinin uygulamasıdır. Ahlâk ve din aynı anlama gelmez)"[9549]
Âyetlerin anlattığı siyakta yüksek ahlâkın büyük önemi vardır. Bundan şu anlam çıkmaktadır: Cinlerin etkisine girmiş bir insan, sözleri dengesiz, tutarsız, deli gibi şaşkın, dünyâya düşkün bir kimsedir. Eğer sen mecnûn olsaydın, sen de kâhinler, sâhirler, şâirler gibi düşük ahlâklı bir dünyâ tutkunu, dengesiz bir kimse olurdun. Oysa sen herkese örnek olacak yüksek bir ahlâk üzerindesin. Söylediğin sözler hikmetle doludur, sözlerin tutarlı, hayâtın, tavır ve hareketlerin son derece ölçülü, ahlâkın yüksek ve olgundur. Bu vasıflar bir cin çarpmışta, bir kâhinde, sâhirde, şairde, hasılı bir mecnûnda bulunmaz. Ey Muhammed, sen, Rabbinin yüce nimetine ermiş bir peygambersin.
Bu izahtan anlaşıldığı gibi bu sûrenin, 'Alâk Sûresinden sonra inmiş ikinci sûre olduğu rivayeti pek uygun değildir. Çünkü müşriklerin, Hz. Muham-med(s.a.v.)e mecnûn demeleri, hemen ilk vahiy günlerine rastlamaz. Hz. Pey-ğamber'in, müşriklerin inançlarını kınamasiyle başlar. Demek ki bu sûre, 'Alâk Sûresinden epey sonra inmiştir. Ama bundan önce hangi sûrelerin inmiş olduğunu tesbit etmek güçtür. Ancak 'Alak Sûresinde insanın dikkati okumaya, öğrenmeye yöneltilirken, burada da okumanın vasıtalarına yemîn edilmesi, iki sûrenin iniş. şartları arasında yakınlık bulunduğunu gösterir.
İlk dört âyetinin, daha sonraki âyetlerden önce indiği, öteki âyetlerinin daha sonra indiği rivayeti de doğru görünmüyor. Çünkü müteâkib âyetler de bu âyetlerin devamıdır. Yüce Allah, Peyğamber'in yüksek karakterini belirttikten sonra ona yakışıksız lakaplar takan kimseleri kınamakta ve tehdidet-mektedir. Beşinci âyet, sözün devamını bildiren atıf fâsiyle başlıyor ki bu, âyetlerin birlikte indiğini kesinlikle ortaya koyar. Zira âyetler bağımsız inseydi, fâ ile başlamazdı. Burada: "Pek yakında, hanginizin meftun olduğunu sen de göreceksin, onlar da görecekler" deniliyor. Meftun ism-i mef ûl olarak fitne ve belâya tutulmuş mecnûn demek olduğu gibi masdar olarak fitne ve cünûn (delilik) mânâsına da gelir. İşte Peyğamber'e: "Cinnin etkisinde kalmış bir şaşkın" diyenlere cevaben "Yakında kimin meftun olduğunu, kimin cinlerin etki ve aldatmasına kapılıp şaşırdığını, yoldan çıktığını sen de göreceksin, onlar da görecekler. Rabbin Allah, kimin sapık, kimin doğru yolda olduğunu gayet iyi bilir" buyurulmaktadır.
Daha sonra da yine atıf fâsiyle ilk âyetlere bağlanan âyetlerde Hz. Mu-hammed(s.a.v.)i taşlayan müşriklerin bozuk karakterleri anlatılmaktadır. Onların karakterleri, Hz. Muhammed'in taşıdığı "büyük ahlâkın, doğruluk, sadakat, vakar, cömertlik ve mertliğin tam karşıtıdır."
Hz. 'Âişe (r.a.): "Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in ahlâkı Kur'ân idi" [9550] demiştir. Yani onun, Kur'ân âdâbiyle edeplendiğini, emirlerini tuttuğunu, yasaklarından kaçtığını kasdetmiştir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), her fazileti, her üstün meziyeti kendinde toplamıştı. Soyu yüksek, zekâ ve anlayışı üstün idi. İlmi, utanması, ibâdeti çoktu. Cömert, yiğit, sabırlı, şükredici, mürüvvet, sevgi ve şefkat sahibi, tutumlu, dünyâya değer vermez, alçak gönüllü, âdil, öfkesini yenen, affedici idi. Akrabayı ziyaret eder, güzel geçinir, tedbirli, güzel yönetir, güzel konuşur idi. Duyuları güçlü, biçimi güzeldi. Bu ve benzeri bütün güzel huylara, fazilet ve meziyetlere sahipti. Bundan dolayı kendisi: "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" [9551] demiştir. Cüneyd-i Bağdadî: "Allah'tan başka bir şeyi önemsemediği için onun ahlâkı, büyük ahlâk diye adlandırılmıştır" demiştir.[9552]
Bu âyetlerde onun yüksek karakter ve ahlâkı övüldükten sonra müteakip âyetlerde de onun karşısında olanların düşük karakterleri belirtilmektedir:
8- Öyle ise yalanlayanlara itaat etme. 9- İstediler ki, sen yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar. 10- Şunların hiçbirine itaat etme: Yemîn edip duran, aşağılık, 11- İnsanları kötüleyen, söz götürüp

[9546] Hicr Sûresi: 6-7.
[9547] Tûr Sûresi: 29.
[9548] Şuarâ' Sûresi: 210-212.
[9549] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/80-81.
[9550] Müslim, Musâfirîn: 139.
[9551] Muvatta', Husnu'l-huluk,
[9552] et-TeshîI: 4/137.

getirecek arayı kat)an, 12- Hayra engel olan, saldırgan, günahkâr, 13- Kaba, sonra da kötülükle damgalı, 14- Mal ve oğullar sahibi olmuş diye (böyle yolunu şaşırmış). 75- Kendisine âyetlerimiz okunduğu zaman "Eskilerin masalları" der. 16- Biz o(nun) hortumundun) üzerine damga vurup işaretleyeceğiz.

Tefsîr:

8-16 ncı âyetlerde yüce Allah, Peygamberine, hallâf (yemîn edip duran), mehîn (aşağılık), hemmâz (insanları kötüleyen), meşşâin bi-nemîm (koğucu, söz götürüp getirerek arayı katan), mennâ'in li'l-hayr (hayra engel olan, iyilik etmeyen), mu'tedin (saldırgan), esim (günahkâr), 'utull (kaba), zenîm (takma, uydurma, yani babası belirsiz olup bir kavme nisbet edilen, daha açıkçası piç; yahut kötülükle damgalı; yahut dalkavuk), mal ve çocuklarına güvenip, bunlarla gurura kapılarak Allah'ın âyetlerine "eskilerin masalları" diyen yalancıların sözlerine uymamasını; yakında Allah'ın, onların burunlarının üstünü ateşle damgalayıp işaretleyeceğini; yani kibrini kırıp şişmiş burunlarını yere sürteceğini buyurmaktadır.
O hortumun üzerine işaret vuracağız" demektir. Hortum, kibirli insanın burnundan kinayedir. Bu burun üzerine konulan işaret de Bedir günü kılıçla vurmak, yahut kıyamet günü ateşle dağlayıp o kişinin azâblık olduğunu belirlemektir '.[9553]
Burnu büyümek, burun şişirmek kibir ve gururdan kinayedir. Hortum burundan kinaye olabileceği gibi yüzden de kinaye olabilir. Bedenin en güzel yeri olan yüze veya buruna dağla işaret vurmak, kibrini kırmaktan kinaye-dir. Çünkü dağlamak yüzü çirkinleştirir. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.) hayvanların dahi yüzlerine damga vurulmamasını emretmiş, bir merkebin yüzüne damga vurulduğunu görünce: 'Allah bunu böyle dağlayarak işaretle-yene lanet etsin" demiştir [9554] Yüzde burun ise en önde olduğu için en göze batan, ilk sakınılması lâzımgelen ve izzet ve hamiyyet nişanı sayılan bir uzuvdur. İşte yüce Allah: "Biz o hortumu dağlayıp işaretleyeceğiz", o buruna damga vurup sahibinin azâblık olduğunu belirleyeceğiz, buyurmakla onların kibrini kıracağını, azâb içerisinde onları zelîl ve hakir duruma düşüreceğini anlatmış olmaktadır.
10-16 ncı âyetlerdeki zamir tekildir. Müfessirler bu şekilde nitelenen kişinin Velîd ibn Muğîre, yahut Ahnes ibn Şerîk, yahut Esved ibn Yeğûs veya Ebucehl olduğunu söylemişlerdir [9555] Fakat müşriklerin genel karakterini çizen bu âyetler, genellik ifade eden ile başlamıştır. Bu sıfatta olanlar sadece bir kişi değil, genellikle Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı çıkan lider takımıdır. Bunlar kendileri yola gelmedikleri gibi zayıfların yola gelmesine de engel olmuşlardır.
İstediler ki sen onlara yumuşaklık gösteresin, on-. ların yaptıklarını ve taptıklarını hoşgörü ile karşılayasın, bazı ödünler veresin ki onlar da sana yumuşak davransınlar, senin tebliğine ses çıkarmasınlar.
Bir rivayete göre kâfirler, Peyğamber(s.a.v.)e: "Sen bizim tanrılarımıza taparsan biz de senin Tanrına taparız" demişler de bu âyet inmiş [9556] Bu rivayet tutarlı değildir. Çünkü rivayetten, bu âyetin ötekilerden ayrı inmiş oldu-r ğu anlaşılır ki bu doğru değildir. Sonra müşriklerin, "Sen bizim tanrılarımıza taparsan biz de senin Tanrına taparız" demeleri de doğru olamaz. Çünkü bundan, müşriklerin hiç Allah'a inanmadıkları, O'na hiç tapmadıkları anlamı çıkar ki Kur'ân-ı Kerîm, onların Allah'ı tanıdıklarını, O'na taptıklarını, fakat ibâdetlerine şirk karıştırdıklarını, Allah yanında kendileriyle Allah arasında aracı olacağına inandıkları varlıklara da taptıklarını anlatmaktadır.
Bu âyetten anlaşıldığı gibi Araplar, Peygamber'in tebliğine müsâade etmek, ona yumuşak davranmak için ondan bazı ödünler istemişlerdir. Tanrılarını övmesini veya hiç değilse kötülememesini, inançlarını yermemesini teklif etmişlerdir. Bunun birkaç kez tekrarlandığı, doğrudan Peyğamber'in kendisine gelip veya amcası Ebû Tâlib'e gidip aradaki gerginliğin kalkması için ondan bazı ödünler istedikleri, İsrâ Sûresinin 73-74 ncü, Yunus Sûresinin 15 nci, En'âm Sûresinin 51-52 nci, Kehf Sûresinin 28 nci âyetlerinden de anlaşılmaktadır.
Onların müslüman olmasını, hiç değilse Hak yoluna engel olmamalarını arzu eden Peyğamber(s.a.v.)in de, zaman zaman gönlünden, onların önerilerini kabul etme, onlara biraz ödün verme düşüncesi geçmiş olmalıdır ki İsrâ Sûresinin 73-74 ncü âyetlerinde ona hitaben şöyle buyurulmaktadır: "Eğer biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık, nerdeyse onlara bir parça yanaşacaktın. O takdirde de sana hayâtın da, ölümün de kat kat(azâb)ını taddırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın."
İlk anda Peyğamber'in davetine uyanlar fakirler, köleler, zayıflardı. Peygamber (s.a.v.), kendisine inanan o fakirlerle oturur, sohbet eder, onlarla zenginler arasında bir ayırım yapmazdı. Oysa zengin lider takımı, bu yoksul insanlarla beraber oturmağa tenezzül etmezlerdi. Hz. Muhammed'den kendileri gelince fakirleri yanından uzaklaştırmasını istiyorlardı. Da'vetinin esası tevhidin özüne ilişkin olmadığı için Peygamber (s.a.v.) onların bu önerilerini kabul etme eğilimi göstermişti ki inen aşağıdaki âyetler, onu böyle bir ödün vermekten menetti:
"Sabah akşam Rablerinin rızâsını isteyerek, O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki, onları kovup da zâlimlerden olasın! Böylece biz insanların kimini kimi ile denedik ki: 'Allah, aramızdan şunlara mı lûtfu lâyık gördü?' desinler. Allah şükredenleri daha iyi

[9553] et-Teshîl: 4/138.
[9554] Müslim, Libâs: 107; Ebû Dâvûd, Cihâd: 52; İbn Hanbel: 3/171, 254, 259.
[9555] et-Teshîl: 4/138.
[9556] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/4.

bilen değil mi?" [9557], "Nefsini, sabah akşam rızâsını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut. Gözlerin, dünyâ hayâtının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyup nefsinin arzusuna uyan ve işi, hep aşırılık olan kişiye itaat etme"[9558]
Âyetlerden anlaşıldığı üzre Peyğamber'den böyle ödünler isteyenler, zengin lider kadrosu idi. Peyğamber'in daveti yayıldığı takdirde toplumdaki durumlarının sarsılacağından korkan bu insanlar, böyle önerilerde bulunmuşlar, bir ödün alamayınca da onun davetine şiddetle engel olmağa çalışmışlardır. 16 ncı âyette belirtildiği üzre nihayet Bedir'de burunları kırılmış olan bu adamlar perişan bir vaziyette can vermişlerdir.
17- Biz bunlara da belâ verdik, şu bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi: Hani onlar, sabah olunca bahçeyi mutlaka devşireceklerine yemin etmişlerdi. 18- İstisna da etmiyorlar(A\lah dilerse devşiririz demiyorlar)*//. 19- Fakat onlar uyurlarken dolaşıcı bir belâ onu sardı da, 20- Bahçe simsiyah kesiliverdi. 21- sabahleyin birbirlerine seslendiler: 22- "Haydi devşirecekseniz erkenden ekininize gidin" diye. 23- Derken yürüdüler, fısıldaşıyorlardı: 24- "Sakın bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanınıza sokulmasın" diye. 25- Devrişebileceklerini umarak erkenden gittiler. 26- Fakat bahçeyi görünce: "Herhalde biz yolu şaşırdık" dediler. 27- "Hayır, doğrusu biz mahrum bırakıldık." 28- Orta (yolda giden en akıllı ve iy\)leri: "Ben size demedim mi, Rabbinizi tesbîh etmeniz gerekmez miydi?" dedi. 29-"Rabbimizi tesbîh ederiz, doğrusu biz zulmedenlermişiz" dediler. 30- Dönüp birbirlerini kınamağa başladılar: 31- "Yazık bize, dediler, biz azgınlarmışız!" 32- "Belki Rabbimiz, bize onun yerine, ondan daha iyisini verir. Biz Rabbimize, yönelir, O'ndan umarız!" 33- İşte azâb böyledir. Âhiret azabı ise daha büyüktür, keşke bilselerdi.

Tefsîr:

Mal, evlâd ve adamlarıyle övünüp Hz. Muhammed(s.a.v.)in da'vetini kabul etmeyen kimseler bilmelidirler ki kendilerine verilen varlıklarla imtihan edilmektedirler. Allah'ın verdiği nimetlere karşı nankörlük edenler, bir gün o nimetlerden yoksun bırakılabilirler. Bu âyetlerde anlatılan bahçe sahiplerinin, nankörlükleri sonunda nimetlerden yoksun edildikleri gibi Kureyş liderleri de bir gün nankörlükleri yüzünden kendilerine verilen nimetlerden mahrum edilebilirler. Nankörlerin cezası, nimetlerden mahrum edilmektir. Yüce Allah toplumu, verdiği nimetleriyle dener. Nimetine şükredenlere fazlasını da verir. Nankörlük edenlerin ellerinden nimetini alarak onları yoksun bırakır. İşte 17-33 ncü âyetlerde Allah'ın bu ezelî yasası, bahçe sahipleri örneğiyle anlatılmaktadır:
17-19: Peyğamber'in getirdiği hikmetlere karşı gelen, o nimetin kadrini bilmeyen bu Kureyş müşrikleri, tıpkı şu bahçe sahiplerine benzerler: Onlar, her çeşit meyvanın bulunduğu bahçelerinin ürünlerini devşirmek için akşamleyin konuşur, anlaşırlar. "İnşâallâh (Allah dilerse) sabahleyin bahçeyi devşirelim" demezler de, kudret kendi ellerinde imiş, dilediklerini yapabilir-lermiş gibi sabahleyin mutlaka bahçelerini devşireceklerine, fakirlere bir hisse vermeyeceklerine and içerler. Fakat geceleyin bir âfet bahçeyi vurur, kavurur; bahçe kurur, simsiyah olur.
20-27: Sabahleyin kalkan bahçe sahipleri, birbirlerini çağırırlar ve kimsenin, bahçenin devşirileceğini duyup da bir şey ummaması için fısıltı ile konuşurlar, birbirlerine: "Bugün bahçeye kimseyi bırakmayın, hiçbir yoksul yanınıza girmesin!" derler. Ve devşirebileceklerini umarak, yahut başkalarını bahçeden menedeceklerini sanarak hemen bahçelerine giderler. Fakat bahçenin durumunu görünce "Mutlaka biz yolu şaşırdık, yanlış geldik, burası bizim bahçemiz değil" derler. Ama sonunda, Allah'ın afetiyle üründen yoksun bırakıldıkları gerçeğini anlarlar.
28-32: Ortancaları, yani sâlih, akıllı olup daima doğru yolu öğütleyen biri onlara: "Ben size Allah'ı tesbîh etmeli, O'nun verdiği nimete şükretme-lisiniz, dememiş miydim!" diyerek nimete şükretmediklerinden dolayı bu sonuca uğradıklarını anlatır. İşte o zaman akılları başlarına gelen bahçe sahipleri: "Rabbimizi tesbîh ederiz, O'nun sânı yücedir, biz haksız davranmışız!" deyip kusurlarını itiraf ederler. Ve önceki davranışlarından dolayı dönüp birbirlerini suçlarlar. Fakat sonunda hepsi de taşkınlık yaptıklarını, yoldan çıkmış olduklarını kabul ederler. Akıllarını başlarına alıp: "Belki Rabbimiz bize bundan daha iyisini verir, biz O'nun rızâsını istiyoruz" deyip Allah'a yönelirler.
33- Yüce Allah bu misâli anlattıktan sonra işte nankörlerin başlarına gelecek azabın böyle olduğunu, fakat onların çarpılacağı âhiret azabının bu dünyâ azabından daha büyük olduğunu vurgulamaktadır.
Tefsirlere göre âyetlerde anlatılan bahçe, Yemenlilere, bir rivayete göre Habeşlilere âit idi. Bir rivayete göre de Sakîfli sâlih bir insana âit idi. Tâif'te-ki Sakîf kabilesine mensub olan bu sâlih insanın, San'â yakınında hurmalığı ve ekinleri vardı. Her yıl hasat zamanında üründen fakirlere çok sadaka verirdi. Kendisinin ölümüyle bahçe, oğullarının eline geçince oğulları: "Çoluk çocuğumuz fazladır, bu mal azdır. Babamız gibi fakirlere vermeyiz" dediler. Allah da onların bahçesini yaktı.[9559]
Bu rivayetler, kıssanın, Hz. Muhammed(s.a.v.)in çevresinde bilindiğini gösterir. Kur'ân, müşrik liderlerine bildikleri bir hikâyeyi hatırlatarak o bahçe sahiplerinin durumuna düşmemelerini öğütlemektedir. Çünkü onlar da mal düşkünü, fakirleri düşünmez, olarla oturmağa, konuşmağa tenezzül etmez insanlar idi. Bahçe sahiplerinin karakteri ile müşrikler arasında ilişki vardı. Onlar da kendilerine lütfedilen Risâlet-i Muhammediyye'nin kadrini

[9557] En'âm Sûresi: 52-53.
[9558] Kehf Sûresi: 28.
[9559] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/87. İbn Keşîr, Sa'îd ibn Cübeyr'e atfen bu zâtın Habeşistanlı olduğunu yazmaktadır: Tefsîr: 4/407.

bilmez, mal ve çocuklarına güvenip fakirleri yanlarına yaklaştırmamağa devam ederlerse bir gün nimetleri ellerinden alınır ve dünyâda Allah'ın azabına uğradıktan sonra âhirette de daha çetin bir azaba çarpılırlar.
Kadroğlu Mushafında bu âyetlerin Medine'de indiği zikredilir. Fakat bunların, konuya son derece bağlılığı açıktır. " Biz onlara belâ*ver-dik "deki zamirin, Kureyş müşriklerine gittiği, söz akışından bellidir. Bu misal, Risâlet-i Muhammediyye'nin kadrini bilmeyen, fakirlerle oturmağa tenezzül etmeyen nankörler için verilmiştir. Âyetlerin üslûbu da Mekkîdjr. Bütün bunlar, âyetlerin Medenî olduğu rivayetini çürütür. Biz bu âyetlerin Mekke'de indiğine ve ilk âyetlerin devamı olduğuna kaniiz. Aynı kanıda olan Mu-hammed 'İzzet Derveze şöyle diyor:
"Mekkî sûrelerde Medenî âyetlerin bulunduğuna dair rivayetler vardır. Bizim dayandığımız Mushaf, otuz dört Mekkî sûrede, yüzkırk yedi Medenî âyetin bulunduğunu söyler. Bazı rivayetler bu âyetlerin sayısını artırır veya azaltır. Fakat bu âyetler üzerinde düşünülünce bunların Mekkî damgasını taşıdığı ve gerek siyaka, gerek önceki ve sonraki âyetlere son derece bağlı olduğu görülür. Kaldı ki Medine'de inmiş âyetlerin, Mekke'de inmiş olan sûrelerin içine konmasının hikmeti de anlaşılamaz. Sadece Mekkî sûrelerdeki konuları desteklemek için bu âyetlerin, bu sûreler içine konduğu düşünülebilir ki bu düşünce de doyurucu değildir.
"Bu âyetlerin Medenî olduğunu söyleyen rivayetler, Peygamber'in hadisi veya sağlam senetli sahâbî sözleri de değildir. Herhalde Medine'de cereyan eden bazı olaylar üzerine Mekke'de inen âyetler delil olarak okunmuş, bunları orada duyanlar, ne amaçla okunduğunu unutarak bunların Medine'de indiğini sanmışlardır.
"Bu sözümüz, Mekkî sûrelerdeki, Medenî olduğu iddia edilen âyetlerin çoğuna uyar. Ancak Mekkî sûrelerde bulunan bazı âyetler, bu yargının dışındadır. Çünkü üslûp ve içerikleri, bu âyetlerin Medenî olduğu hakkındaki rivayetlerin doğruluğunu destekler. İşte bunlar, içerikleri ile mütenâsib olarak Mekkî sûrelerin içine konmuştur"[9560]
34- Korunanlar için de Rableri katında nimet bahçeleri vardır. 35-Müslimleh suçlular gibi yapar mıyız hiç? 36- Neyiniz var, nasıl hüküm veriyorsunuz? 37- Yoksa sizin bir kitabınız var da onda mı (bu hükümleri) okuyorsunuz? 38- Onda istediğiniz herşeyi buluyorsunuz? 39- yoksa sizin, istediğiniz hükmü verebileceğinize dâir kıyamete kadar sürecek analarınız mı var üzerinizde (Size kıyamete kadar istediğiniz biçimde hükmedin, her hükmünüzde serbestsiniz diye and içip söz mü verdik)? 40- Sor onlara: 40- Onların hangisi buna kefîl olacak? 41- Yoksa kendilerinin, ortakları mı var? Doğru iseler ortaklarını çağırsınlar. 42- Şa-caktan açılacağı (paçanın sıvanacağı, işin ciddîleşeceği) ve secdeye davet edilecekleri gün (secde) edemezler. 43- Gözleri düşük olarak yüzlerini bir zillet kaplar. Onlar sağlam iken de secdeye davet edilirlerdi.

Tefsir:

34-41: Yüce Allah, dünyâ maliyle övünüp Rabbine karşı nankörlük edenlerin bahçelerinin nasıl mahvedildiğini, dünyâ malının sürekli olmayacağını belirttikten sonra Rablerinin buyrukları dışına çıkmaktan korunanlara nimet cennetleri verileceğini; Allah'ın, buyruğuna teslim olan müslümanları, suçlularla bir tutmayacağını bildiriyor ve yalanlayıcılara hitaben: "Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz? Yani nasıl bizim, müslümanları, suçlular gibi yapacağımızı düşünüyorsunuz? Yoksa sizin bir kitabınız var da o kitapta size istediğinizin verileceğini mi okuyorsunuz? Bir İlâhî Kitaba dayanarak mı böyle iddialarda bulunuyorsunuz? Yoksa sizin, bizim üzerimizde, kıyamete kadar dilediğinizi yapacağınıza, dilediğiniz hükmü vereceğinize dair yeminleriniz mi var? Size böyle yemîn edip bir söz mü verdik, teahhütte mi bulunduk, ne yaparsanız yapın, serbestsiniz mi dedik?" buyuruyor.
Bu inkâr tarzındaki sorularla müşriklerin, üstünlük iddiaları reddediliyor, onların inançlarının bir temele dayanmadığı belirtiliyor. Ve Hz. Muham-med(s.a.v.)e hitaben, hangisinin böyle bir söz aldıklarına kefil olacağını, hangisinin bunu ispat edebileceğini sorması emrediliyor. Ve onların Allah'a ortak yardımcıları varsa o yardımcıların gelip kendilerine yardım etmesi, sözlerini doğrulaması buyuruluyor.
42-43: Sonra kıyamette bacaktan açılıp da secdeye çağırıldıkları zaman secde edemeyecekleri, gözlerinin donup kalacağı, yüzlerini zillet (üzüntü) kaplayacağı, dünyâda sağlam iken de secdeye çağırıldıkları halde secde etmeyenlerin, o gün secde edemeyecekleri anlatılıyor.
İniş sırasına göre ilk defa bu sûrede 35 nci âyette "el-muslimîn" kelimesi geçmektedir. Müslümanlar şeklinde kullandığımız bu kelime, if'âl babından ism-i fâ'il olan "el-muslim"'ın çoğuludur. Müslim, kendisini Allah'a teslîm eden, O'nun buyruklarına teslîm olan demektir ki Allah'ın birliğini tanıyıp O'nun emirlerini tutan insana müslim denir. Bu anlamiyle Allah'ın gönderdiği peygamberlere inanan her insan müslimdir. Bakara Sûresinin* "Rah-bimiz, bizi sana teslîm olanlar yap, neslimizden de sana teslîm olan bir ümmet çıkar; bize ibâdet yerlerimizi göster; tevbemizi kabul et; zira tevbeleh kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin, sen!.. Nefsini aşağılık yapan(be-yinsiz)efe« başka kim, İbrahim dininden yüz çevirir? Andolsun ki biz onu dünyâda beğenip seçmiştik, âhirette de o iyilerdendir. Rabbi ona: 'İslâm ol!' demişti. 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' dedi. İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti, Yakub da: 'Oğullarım, Allah sizin için o dini seçti, bundan dolayı sadece müslümanlar olarak ölünüz.' Yoksa siz, Ya'kub'a ölüm hali geldiği zaman orada mı idiniz? O zaman Ya'kub, oğullarına: 'Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?' demişti. 'Senin Tanrın ve ataların İbrahim, İsmâîl ve

[9560] et-Tefsîru'1-hadîs: 1/54-55.

İshak'ın Tanrısı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz, biz O'na müslim(tes-lîm olan)larız" dediler" mealindeki 128-133 ncü âyetleri; Âl-i İmrân Sûresinin: "Allah katında din İslâmdır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse bilsin ki Allah, hesabı çabuk görendir. Seninle tartışmaya girişirlerse de kU 'Ben de kendimi Allah'a teslim ettim, bana uyanlar da.' Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: 'Siz de İslâm oldunuz mu?' Eğer İslâm olurlarsa doğru yolu bulurlar. Yok eğer dönerlerse, sana düşen yalnız duyurmaktır. Allah kullarını görmektedir.", "Kim İslâmdan başka bir din ararsa bilsin ki, (o din) ondan kabul edilmeyecek ve o, âhirette kaybedenlerden olacaktır" mealindeki 19-20 ve 85 nci âyetlerinde müslim, Allah'ın birliğine inanan, peygamberlerini tanıyan insan anlamındadır. Daha sonra bu kelimenin, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inananlara ad olarak kullanılması, herhalde Hac Sûresinin: "Allah uğrunda, O'na yaraşır şekilde cihâdedin. O sizi seçti ve dinde size bir güçlük yüklemedi. (Sizin dininizi de) Babanız İbrahim'in dini (gibi geniş kapsamlı yaptı, daraltmadı). O (Allah), bundan önceki kitaplarda) da, bu(Kur'â)nda da size müslimler adını verdi ki Elçi size şâhid olsun, siz de insanlara şâhid olasınız. Haydi namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın; sahibiniz O'dur. Ne güzel sâhib ve ne güzel yardımcıdır (O)!" mealindeki 78 nci âyetinden sonradır. Hac Sûresinin Mekkî ve Medenî olduğu ihtilaflı olmakla beraber içeriği, Mekkî olduğunu kanıtlar. Fakat içinde Medenî âyetler de vardır. Bu âyetteki "O" zamiri, bazı müfessirlere göre Allah'a, bazılarına göre de İbrâhîm'e gider. Yani gerek önceki İlâhî kitaplarda, gerek bu Kur'ân'da Allah'ı birleyen, yalnız O'na tapanlara müslim adını veren ya Allah'tır veya İbrahim'dir. Bu âyet, Mekkî'dir. Demek ki Mekke devrinde müslim kelimesi, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inananlara ad olarak kullanılmıştır. Medine'de inen Mâide Süresindeki: "Bugün size dininizi olgunlaş-tırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâmı beğendim" mealindeki 3 ncü âyetle de "İslâm" adı, müslümanların dininin özel adı olmakla beraber, kelimenin ta'rîfli olarak kullanılması, İslâmın, eskidenberi var olan Tevhîd dîni olduğunu kanıtlar.

Bacaktan açılacağı gün" âyeti üzerinde birkaç tef-sîr vardır: İbn 'Abbâs'a göre bacaktan açılması deyimi, güçlük, sıkıntı ve şiddeti belirtir. "Bacaktan açılacağı gün" yani işlerin güçleşeceği,, son derece çetin kıyamet günü olunca, burada sağlam iken Allah'a secde etmeyen kâfirler, orada hiç secde edemezler, demektir. İbn 'Abbâs, bu sözüne Arap edebiyatından şu delîli getirmiştir: Senin kavmin bize boyun vurma âdetini yerleştirdi. Savaş da bize bacağı üzerine kalktı (yani kendini gösterdi).[9561]

Dilciler, "bacak açma" deyiminin, Arap edebiyatında şiddet ve sıkıntı anlamına geldiğini gösteren birçok beyit zikretmişlerdir. İbn Kuteybe, bunun aslını şöyle izah eder: "Adam ciddî, büyük bir iş yapacağı zaman paçasını sıvar. İşte bundan dolayı ciddî ve güç bir işi veya zamanı belirtmek için bacaktan açma deyimi kullanılır". Biz bunu Türkçemizde "paçayı sıvama" deyimi ile ifade ederiz. Bu takdirde âyetin anlamı, paçanın sıvanacağı (yani âhiret hesabının başlayacağı gün) demektir.

Âyette "sâk: bacak" nekre(belirsiz)dir. İşin sakı, aslı demektir. Nasıl ağacın sakı aslı ise, işin sakı da aslıdır. İşin sakının açılması, içyüzünün ortaya çıkıp anlaşılmasıdır. İşte âyette işin bacağının açılacağı, yani içyüzünün anlaşılacağı gün, kâfirlerin secdeye çağrılacakları, fakat sağlam oldukları zamanda secde etmedikleri için o zaman artık secde edemeyecekleri belirtilmektedir.

Tefsirlerde, kâfirlerin secdeye çağırılacakları o gün, kıyamet günü olarak açıklanırsa da Ebu Müslim, o günü, insanın gözünden perdenin kalkacağı ve âhiretini göreceği son demi, yahut acizlik, ihtiyarlık çağı olarak kabul eder. Ona göre o günde insanlar secdeye çağırılırlar. Eğer o gün, âhiret günü olsaydı, secdeye çağırılmazlardı. O gün ya insanın acizlik, ihtiyarlık zamanıdır ki sağlam zamanında secde etmeyen insan, o zaman hiç edemez. Yahut ölmek üzere olduğu demdir ki o zaman gerçeği görür ama secde etmekten âciz olduğu için secde edemez. Nitekim "Salim iken secde etmeyenler, o gün secde edemezler" buyurulması, yani insanın sağlam halinin zikredilmesi, secde edemeyeceği zamanın, sağlığını kaybedip âciz hale düşeceği zaman olduğunu gösterir. Bu âyet tıpkı: "Ya can boğaza dayandığı zaman? Ki o zaman siz (o can çekiştiren kimseye) bakar durursunuz. Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz..." [9562] âyeti gibidir.

Âyette yalnız sâk (bacak) anılıp, bacağın kime âit bulunduğundan söz edilmemesi de bunun, sadece o günün şiddet ve dehşetini belirtmek amacıyle kullanılmış bir deyim olduğunu gösterir.

Fakat müşebbihe, âyetteki bacağın, Allah'ın bacağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu konuda Ebû Sa'îd el-Hudrî ve Abdullah ibn Mes'ûd'dan birer hadis de rivayet edilir: Ebu Sâ'îd el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadîs şöyledir:

"Peygamber (s.a.v.) buyurdu: 'Rabbimiz bacağından açar, dünyâda secde eden her mü'min ve mü'mine, O'na secde eder. Dünyâda gösteriş ve başkalarına duyurma için secde eden kalır (secde etmez). Secde etmeğe gider ama beli bir tabaka (kaskatı kemik) kesilir" [9563]. Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet edilen benzeri bir hadis de şöyledir: "Yüce Allah kıyamet günü, müslümanlar geçerken halka temessül eder (insan biçimine girip görünür): 'Neye tapıyorsunuz?' der. 'Allah'a taparız, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayız' derler. İki üç kez onlara bu sözü söylettikten (başka rivayette onları böyle azarladıktan) sonra: 'Rabbinizi tanıyor musunuz?' der. 'O kendisini bize tanıtırsa tanırız'derler. O zaman bacaktan açar, Allah 'a secde etmeyen hiçbir mü 'min kalmaz. Ancak münafıkların bellerinde demir ızgara varmış gibi belleri kaskatı kesilir"[9564]

[9561] Câmi'u'l-beyân: 29/38-39.
[9562] Vâkı'a Sûresi: 83-85.
[9563] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 68, et-Tâc: 4/271.
[9564] Câmi'u'l-beyân: 29/39.

Müslimde de çok daha uzun ve garip şeyler içeren ve Allah'ın bacağından açılacağını ifade eden Ebû Hüreyre'ye dayalı bir hadis vardır [9565] Fahred-dîn Râzî, Abdullah ibn Mes'ûd rivayetini naklettikten sonra diyor ki: "Bu söz birkaç bakımdan batıldır. Evvelâ cismin, muhdes (sonradan yaratıldığı) delillerle sabittir. Çünkü sonludur. Sonlu olan muhdestir. Her cisim ya durur veya hareket eder. Böyle olan bir şey de muhdestir. Ve her cisim mümkündür. Her mümkün de muhdestir. Saniyen: Eğer maksat bu (Allah'ın bacağı), olsaydı âyette bacağın ma'rife olması gerekirdi. Çünkü o, belli bir bacaktır, Rahman'in bacağıdır. Fakat bacağın açılması deyimini, işin şiddet ve güçlüğü anlamına yorarsak, bacağın nekre olması, işin güçlüğünü daha da büyütür. Çünkü nekre büyüklük ifâde eder. Sanki şöyle denmiş olur: Şiddetten açıldığı gün, şiddet ama ne şiddet! Öyle bir şiddet ki vasfı mümkün değildir. Sâlisen: Bir kimse bacağını açmakla tanınmaz, yüzünü açmakla tanınır"[9566]
Bütün bu kanıtlar, âyetteki sâk'ın, Allah'ın bacağı anlamına değil, işlerin ciddîleşip içyüzünün anlaşılacağı kıyametin güçlüğünü ve dehşetini ifâde ettiğini gösterir. Ayrıca bizim hatırımıza bir incelik daha gelmektedir ki o da şudur:
Kur'ân üslûbunda kelimeler, anlatılan konulara uygun olarak seçilmiştir. Bu âyette yalnız Allah'a secde etmeye çağırılan müşriklerin, sağlam zamanlarında Allah'a secde etmedikleri, çok çetin anlarında ise hiç edemeyecekleri anlatılmaktadır. Secdeye insan bacağı ile gider ve ilk secde uzvu dizleridir. Dizleri üzerine kapanarak secde eder. İşte dünyâda dizleri üzerine kapanıp Allah'a secde etmeyenler, bacaktan açılacağı (yani işlerin ciddîleşece-ği, gerçeğin görüneceği ruhsal hesap verme zamanının gelip çattığı) anda hiç secde edemezler. Dünyâda bacak ile yapılan bir ibâdetten söz edildiği için bununla mütenâsib olarak âyette işlerin ciddiyeti, "bacaktan açılacağı gün" deyimi ile anlatılmıştır.
Gözleri huşu' eder, yani korkar, utançtan ve korkudan alçalır, öne eğilir, o insanlar utançtan yüzlerini kaldırıp bakamazlar. Kendilerini zillet bürür. O kibirli kimseler, şiddetli azabı, o dehşetli ânı görünce yüzlerini korku ve üzüntü kaplar, somurturlar, artık gülemez, üzüntü içine batarlar.
44- Bu sözü yalanlayanı bana bırak; onları bilmedikleri yerden derece derece yakalayıp azaba yaklaştıracağız. 45- Onlara mühlet veriyorum. Doğrusu benim tuzağım sağlamdır. 46- Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar ağır borç altında mı kalıyorlar? 47- Yoksa ğayb kendi yanlarında da onlar mı (oradan istedikleri bilgiyi) yazıyorlar?

Tefsîr:

44-45: Önceki âyetlerde azâb günü gelince kâfirlerin gözlerinin donup kalacağı; küçülecekleri, alçalacaklan, yüzlerini üzüntü ve korku kaplayacağı belirtilmişti. Onların devamı olan bu âyetlerde de Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben: "Sana vahyettiğimiz bu sözü yalanlayan o kâfirleri bana bırak, ben onları nasıl cezalandıracağımı bilirim. Biz onları derece derece (yavaş, yavaş) helake yaklaştıracağız. Onlar verdiğimiz nimetlerin kendi lehlerinde olduğunu sanırlar, aldanırlar ve hiç farkında olmadan, ummadıkları yerde cezamıza uğrarlar". İnsanlar verilen nimetlerin bir sınav olduğunu fark etmez, onun şükrünü yerine getirmezlerse, zevk ve sefaya dalar, Allah'ı unuturlar. Bu gaflet ise yavaş yavaş onları'helake yaklaştırır ve hiç ummadıkları bir yerde Allah'ın azabına yakalanırlar. "Benim keydim metindir." Yani benim tuzağım, tedbir ve intikamım sağlamdır, kimse onu bozamaz. Peygamber (s.a.v.): "Allah zâlime mühlet verir, bir yakalayınca da artık bırakmaz" buyurmuş ve: "İşte Rabbinin, haksızlık eden kentleri cezalandırması böyledir. O'nun cezası acı ve çetindir!" [9567] âyetini okumuştur.[9568]
îstidrâc: Nimet vere vere yakalamak, imlâ': fırsat vermek, keyd: tuzak kurmak gibi tabirler, kâfirlerin amellerine uygun cezalar olarak zikredilmiştir. Bu ifâdeler, insanların, özellikle Arap dilinin üslûbu gereğidir. Bunlar kulların, yaptıkları kötü işlerle kendileri farkında olmadan ruhlarını kirletip azaba sürüklediklerini gösterir: cezanın, yapılan suç tarzında olmasını ifade eder ki buna edebiyatta müşâkele denir. Yoksa Allah, insanların kullandıkları anlamda tuzak kurmaktan, insanlara azâb için kasden nimet vererek onları hâşâ kandırmaktan münezzehtir. Bu âyetler, insanların kendi fiillerinin, ruhlarını bozup kendileri hiç farkında olmadan azaplara sürüklediğini anlatmakta ve sosyo-psikolojik bir kuramı dile getirmektedir.
46-47: Sonra yüce Allah, soru tarzında o müşriklerin, kendilerini doğru yola çağıran Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmamalarının hiçbir makul yanı bulunmadığını anlatıyor. Hz. Muhammed (s.a.v.) davetine karşılık bir ücret istese de, bu yüzden onlar ağır borç altına girseler belki ona inanmamakta haklı olabilirler. Ama Peygamber onlardan bir ücret istememekte, hiçbir karşılık beklememektedir. Böyle iken onlar, Peyğamber'in, Allah'tan vahiy almadığını, bu sözleri kendisinin uydurduğunu, ya da bunların cinler tarafından ona telkin edildiğini, ya da başkaları tarafından yazdırıldığını söylüyorlar. Peki Hz. Muhammed'e vahiy gelmediğini nereden biliyorlar? Gaybe mi vakıf olmuşlar, Allah'a mahsus gizli bilginin defteri kendi ellerinde, ona kendi istediklerini mi yazmışlar; yoksa gizli bilgi hazinesinden istedikleri şeyi alıp yazmışlar mı ki böyle kesin konuşuyor, Hz. Muhammed'in vahiy almadığını söylüyorlar?

[9565] Müslim, îmân, bâbu ru'yetillâhi subhâneh.
[9566] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/94-95.
[9567] Hûd Sûresi: 102.
[9568] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 11; Müslim, Birr: 62; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 11; Ibn Mâce, Fiten: 22.

Kureyş müşriklerinin, Hz. Muhammed(s.a.v.)i dâvasından vazgeçirmek için ona çeşitli zamanlarda mal, kırallık vs. çıkarlar tekilf ettikleri rivayet edilir. Demek ki onlar, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, bir çıkar sağlamak amacıyle peygamberlik iddiasında bulunduğunu sanıyorlardı. îşte onların bu iddialarını çürütmek için çeşitli âyetlerde Hz. Muhammed'in dâvetine karşılık bir ücret istemediği, bir çıkar beklemediği, onun sevabının Allah'a âit olduğu vurgulanmaktadır:
"De ki: 'Ben sizden bir ücret istemiyorum, o sizin olsun. Benim ücretim yalnız Allah'a aittir. O herşeye şahittir"[9569]
"Buna karşı sizden bir ücret değil, Rabbine doğru yol tutmak isteyen kimseler istiyorum (yalnız Allah'a kulluk etmenizi, O'na yaklaşmanızı diliyorum)"[9570]
"Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum, sadece Allah'a yaklaşmanızı diliyorum"[9571]
48- Sen Rabbinin hükmüne sabret, balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, sıkıntıdan yutkunarak (Allah'a) seslenmişti. 49- Eğer Rab-binden ona bir nimet yetişmeseydi, yerilerek çıplak bir yere atılırdı. 50-Fakat Rabbi onun duasını kabul etti de onu sâlihlerden yaptı.

Tefsîr:

48-50: Yüce Allah, önceki âyetlerde hak dâvaya karşı gelen müşriklerin hiçbir makul sebebe dayanmadıklarını belirttikten sonra onların olumsuz tutumları karşısında üzülen Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli için onların yaptıklarına sabretmesini, balık sahibi yani Yunus ibn Amittay (selâm ona) gibi bezip de daveti bırakmağa kalkmamasını emrediyor.
Zira Yûnus Aleyhisselâm dokuzyüz elli sene kavmini hakka davet etmiş, fakat onlar bir türlü çağırışını kabul etmeyince davetten vazgeçip onlardan ayrılmış, ama bindiği gemi fırtınaya yakalanmış, Yunus'u denize atmışlar, bir balık yutmuş; Allah'ın, balığın karnında koruduğu Yûnus, üzüntü ile dolu olarak öfkesini vutkuna yutkuna Rabbine yalvarıp kendisini kurtarmasını niyaz etmiş: " ^Üüı" j* c£ J\ dL'lAlL, cJÎ % ty Si: Senden başka Tanrı yoktur, seni eksikliklerden tenzih ederim, ben haksızlardan oldum!" demişti. Eğer Rab ona acımasaydı, kınanarak çıplak bir yere atılırdı. Ama Allah ona acıdı da onun tevbesini kabul buyurdu, onu kınamadı. Balığın karnından çıplak bir yere atıldı ama kınanmadı, kurtarıldı, seçildi, sâlihlerden oldu.
Burada Yûnus kıssasına işaret edilmesinin hikmeti, müşriklerin çok aşırı ve inatçı, bazan da kendisine ve ashabına eylemli saldırılara varan tutumları karşısında üzülmekte olan Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli ve ona moral vermektir. İniş sırasına göre ilk defa burada bir peygamber kıssasına işaret edilmiştir. Sâffât Sûresinde açıkça işaret edildiği üzre Balık Sahibi, Yunus Aley-hisselâm'dır. Sonra bu ve öteki peygamber kıssaları, yerine göre uzun veya kısa çizgilerle zikredilmiştir.
Bu kıssaların anlatılmasından maksat, tarihi bir olayı anlatmak değil, kıssa yoluyla öğüt vermektir. Onun için Kur'ân'da kıssaların, yerine göre başından, sonundan, ortasından, daha doğrusu konu ile ilgili bir halkasından başlanır. Ve konu ile ilgili halka veya halkalar anlatılır. Bazan kıssanın tarihî akışında takdim ve tehir de yapılır. Ve aynı kıssa, başka yerlerde yeni bir çeşni ile tekrar da edilir. Bunun sebebi de açıktır:
Peygamber (s.a.v.) her zaman başka başka şartlar içinde ve yeni cemâatlere öğüt verirdi. Tabii cemâatler değiştikçe yeni cemâatlere kıssa yoluyla öğüt vermek gerekmiştir. Ve yüce Allah, o şartlara uygun olarak, daha önce vah-yedilmiş kıssayı, yeni bir üslûb ile vahyetmiştir.
Kur'ân'ın amacı tarih olayını anlatmak değil, kıssa yoluyla öğüt vermektir. Bu bakımdan Kur'ân kıssalarını tarihî olaylara tabi tutmak, Kur'ân'ın amacı dışına çıkmak olur. Onları Kur'ân konteksti içinde değerlendirmek ve onların ne amaçla sevk edildiğini anlamak gerekir. Kur'ân'ın amacı, tarihte geçmiş olayların, yaşanan şartlarla ilgili bir yanını anlatıp o kıssa yoluyla öğüt vermek, Peyğamber'i ve mü'minleri teselli ve kâfirleri uyarmaktır.
Bumda Yunus Aleyhisselâm'dan "sâhibu'l-hût: balık sahibi" diye söz edilmesi, Yûnus kıssasının çevrede bilindiğini ve Sâhibu'l-hût tabirinden Yu-nus'un anlaşıldığını gösterir. Yunus kıssası, Tevrat'ın Yunus sifrinde anlatılır. Yahudî ve hırıstiyanlar tarafından anlatılan bu kıssalar, Araplar arasına da geçmiştir. Yunus Sûresinin 98 nci âyetinin tefsirinde Yunus kıssası hakkında yeterli bilgi vermiştik. Onları tekrara gerek görmüyoruz.
57- O inkâr edeler Zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman, nerdeyse seni gözleriyle devireceklerdi. "O mecnûndur" diyorlardı. 52- Halbuki o, âlemler için bir uyarıdan başka bir şey değildir.

Tefsîr:

51-52 nci âyetlerde müşriklerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)e karşı duydukları kıskançlık ve düşmanlık tasvir edilmektedir. Onlar Peyğamber'in Kur'ân okuduğunu duydukça adetâ gözleriyle onu yerinden kaydıracak, yiyecek, helak edecek veya etkileyecek, nazar değdirecek gibi bakıyorlar ve ona "mecnûn: cinlenmiş" diyorlardı. Mecnûn'un ne demek olduğunu, Arapların ona, neden böyle dediklerini sûrenin başında (1-4 ncü âyetlerin tefsirinde) izah ettik. Kur'ân'ın bir cin telkini olmayıp Allah'ın vahyi olduğunu belirtmek için yüce Allah, "O,

[9569] Sebe' Sûresi: 47.
[9570] Furkan Sûresi: 57.
[9571] Şûra Sûresi: 23.

âlemler için bir öğütten başka bir şey değildir" buyurmuştur. Çünkü cin telkinleri saçma sapan birtakım seci ve kafiyelerden dizili, tutarsız sözlerdir. Onlarda hikmet ve öğüt yoktur. Oysa bu Kur'ân yapmacık şeylerden uzak, baştan başa hikmet ve öğütle doludur ve kendisini dinleyenlere şân ve şereftir. Buna uyanların sânı yükselir. Nitekim buna uyan Araplar da kısa zamanda, birbirini yiyen kabileler halinden imparatorluk kuran ümmet toplum haline yükselmişlerdir. Aynı şereften Türkler de paylarını almışlardır. Dağınık ve birbirine düşman devletçikler olan Türk kavimleri, Kur'-ân'a bağlandıktan sonra cihanın hemen yarısına hükmeden imparatorluk kurmuşlardır: Selçuklu İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan'da Babür İmparatorluğu.
Burada Kur'ân'ın âlemlere öğüt olduğu belirtilmektedir. "Âlemler" tabiriyle bütün Arap kabileleri kasdedilmiş olabileceği gibi bütün insanlık da kasdedilmiş olabilir. Kur'ân'ın daha sonra inmiş olan âyetleri de göz önünde bulundurulunca birinci mânânın daha güçlü olduğu anlaşılır. Ama yine bu tabir içinde Risâlet-i Muhammediyye'nin evrenselliğine işaret vardır.
İbn 'Abbâs'a ve Mücâhid'e göre gözleriyle seni etkileyecekler anlamınadır [9572]'. Yani sana öyle hasedediyor, seni öyle kıskanıyorlar ki nerdeyse gözleriyle seni etkileyecek, devirecekler demektir. Âyete bu şekilde mânâ verenler, bu âyeti, nazar değmesinin gerçek ve Allah'ın izniyle olduğuna delîl sayıyorlar. Bu konuda hadisler de rivayet edilmiştir:
"Sadece göz değmesine, yılan ve akrep ısırmasından zehirlenmeğe ve burun kanamasına karşı yapılan afsun, en yararlı afsundur, ondan başka afsun yoktur" [9573], "Göz değmesi haktır, kaderi geçen bir şey olsaydı, göz değmesi kaderi geçerdi. (Yani göz değmesi kaderi geçemez, herşey kader iledir). Yıkanmanız istenince yıkanınız. (Gözü değen kimseden, uzuvlarını yıkaması istenirse yıkansın, çünkü onun uzuvlarının suyu ile göz değmiş olan kimse yıkanır, bu suretle tedavi edilir)" [9574]
İbn 'Abbâs'ın rivayetine göre de Allah'ın Elçisi (s.a.v.):" Her türlü şeytandan, zararlı şeylerden ve kem gözlerden bütün kelimeleri yüzü hürmetine Allah'a sığınırım" duâsiyle Hasan ile Hüseyin'e nazar değmemesi için Allah'a sığınırdı" [9575] ve: "ibrahim de oğlu İshâk için böyle dua ederdi" derdi.[9576]
Umeys kızı Esma da Allah'ın Elçisine: "Yâ Resûlâllâh, Ca'fer, oğullarına göz değer, onun için afsun yapayım mı?'diye sordu. Allah'ın Elçisi: 'Evet, kaderi geçen bir şey olsaydı, göz onu geçerdi' dedi"[9577]
Ebû Dâvûd, Hz. 'Âişe'nin nazar değmesine tedavi olarak: nazarı değen kimsenin abdest alıp, nazar değmiş olanın, ötekinin abdest suyu ile yıkanmasını söylediğini rivayet eder [9578] İbn Mâce ve İbn Hanbel'in rivayetlerine göre de beyaz tenli, güzel bedenli Sehl ibn Hanîf yıkanırken 'Âmir ibn Rebî'a onu görmüş: "Böyle güzel bir ten görmedim!" demiş. Bu söz Sehl'iyere vurmuş. Durumu Peyğamber{s.a.v.)e arz etmişler ve 'Âmir ibn Rebî'a'nın gözünün değmiş olmasından kuşkulandıklarını söylemişler. Peygamber (s.a.v.).' "Neden biriniz kardeşini öldürüyor? Kardeşinde beğendiği bir şey görünce ona bereketle du'â etsin, demiş, sonra su getirilmesini emretmiş. Ve 'Âmir'e abdest alıp yüzünü, dirseklerine kadar ellerini, diz kapaklarını, ayak uçlarını ve gömleğinin içini yıkamasını; birinin de o suyu Sehl'in başına ve sırtına döküp kabı da arkasından ters çevirmesini emretmiş[9579]
Hasan Basrî'den gelen rivayete göre de göz değmesinin çaresi, bu âyeti okumaktır.[9580]
Âyette Gözleriyle seni kaydıracaklardı" ifâdesini, göz değmesi anlamına yoranlar, görüşlerini bu hadislerle desteklemişlerdir. Fakat burada kasdedilen, Hz. Peyğamber'e göz değeceği değil, kâfirlerin ona çok kızgınlıkla, onu yiyecekmiş gibi bakmalarıdır. Kelbî, " kelimesini, "Seni, risaletini tebliğ görevinden çevireceklerdi", Hasanı Basrî: "Ner-deyse seni gözleriyle öldüreceklerdi" şeklinde mânâlandırmış, İbn Kuteybe ise: "Allah, gözü değen kimsenin, beğendiği şeye gözünün değmesi gibi onlar da sana göz değdireceklerdi mânâsını kasdetmemiştir. Sen Kur'ân okuduğun zaman onlar sana öyle bir düşmanlık ve öfke ile bakıyorlardı ki ner-deyse seni devireceklerdi mânâsını kasdetmiştir" demiştir. İbn 'Abbâs, İbn Mes'ûd, A'meş ve Mücâhid ise bu kelimeyi şeklinde okumuşlar-dır ki: seni helak edeceklerdi, demektir.[9581]
Nazar değmesini kabul etmeyenler de varsa da gerek yukarıda zikredilen hadisler, gerek bu konuda müşahede edilen ve yaşanan olaylar, bunun bir gerçeği olduğunu kanıtlar. "Demek ki öfkenin bedende bir hükmü olduğu gibi gözlerin de bakışlarına göre karşılarındakine iyi veya kötü bir hükmü, etkisi olur. Kimi elektrik gibi dokunur, çarpar, miknatıslar, manyatize eder; kimi meclûb olur, kimi de aldığı teessürle hasedinden bir ğayze düşer, türlü türlü su-i kasde kalkışır ki bunun hangisi olursa olsun hedefine erdiği surette isâbet-i 'ayn (göz değmesi) veya nazar tabir olunur"[9582]
Sûrenin başında Kur'ân'ın bir mecnûn sözü değil, Allah'ın sözü olduğu belirtilmişti. Sonunda da yine aynı

[9572] İbn Kesîr, Tefsîr: 4/410.
[9573] Ebû Dâvûd, Tıbb, fî'r-Raky.
[9574] Buhârî, Tıb: 36, Libâs: 86; Müslim, Selâm: 41, 42; Ebû Dâva, Tıb: 15; Tirmizî, Tıb: 19; İbn Hanbel, Musned: 1/274...
[9575] Buhârî, Bed'u'l-halk, Enbiyâ: 10; Ebû Dâvûd, Sünnet: 20; İbn Mâce, Tıb: 36; İbn Hanbel: 1/236, 270.
[9576] Buhârî, Bed'û'l-halk, bâbu mâ yezifûne'n-neslân fî'l-meşy; Tirmizî, Tıb: 18; İbn Mâce, Tıb: 36.
[9577] İbn Mâce, Tıb: 33; Tirmizî, Tıb: 17.
[9578] Ebû Dâvûd, Tıb: 15.
[9579] İbn Mâce, Tıb: 32; İbn Hanbel: 3/486.
[9580] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/100.
[9581] Fethu'l-Kadîr: 5/277.
[9582] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5305.

konuya dönülerek Kur'ân'ın bir mecnûn sözü değil, âlemlere öğüt olan Tanrısal vahiy olduğu vurgulanmak suretiyle sûre tamamlanmış oluyor. Ve böylece Kur'ân'ın genel bir üslûbu olarak sûrenin sonu başı ile birleşiyor ve sûre içerik bakımından bütünleşiyor.

Kalem Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) cinlerin etkisinde kalmış bir deli değil, yüksek ahlâk sahibi bir peygamberdir (2-4).
2. Allah, kimin doğru yolda olduğunu, kimin yoldan çıktığını bilir (7).
3. Yalancı, dalkavuk, yemîn edip duran, şunu bunu çekiştiren, koğucu, cimri, saldırgan, günahkâr, kaba adamların ardından gidilmez, onların sözüne uyulmaz. Bu tür adamlar zengin olmakla değer kazanmazlar. İnsana değer veren, mal değil, iyi ahlâktır (8-14).
4. Allah kullarını sınar. Yasalarına baş kaldıran cimri, günahkâr insanları belâlarla, acı azâb ile cezalandırır (16-33). Allah, suçluları, ummadıkları biçimde yavaş yavaş yakalar, cezalandırır. İnsanlar her ân, yaptıkları eylemlerle Allah'ın tuzağına yakalanmakta olduklarının farkında olmazlar. Çünkü kendilerine câzib gelen kötü işleri yaparlar. O eylemlerin, kendilerini gizlice kuşatan birer azâb olduğunu fark etmezler. İşte "Benim tuzağım sağlamdır" (45) âyetinde bu anlam gizlidir.
5. Kimse Allah'ın izin ve müsâadesi olmadan bir mal ve servet elde edemez. Allah'ın nasîbetmediğini yiyemez. Bundan dolayı insan yapacağı bir işi Allah'ın dilemesine bağlamalı, "Şunu yapacağım" değil, "İnşâallah (Allah dilerse) şunu yapacağım" demeli ve Allah'ı hiçbir zaman unutmamalıdır (17-18, 28).
6. İnsanlar, başarısızlığa uğradıklarında sorumluluğu birbirinin üstüne yüklemeğe çalışırlar (30).
7. Allah, müslümanları (kendisine tapan tevhîd ehlini) suçlularla bir tutmaz (35).
8. Müşrikler bir İlâhî Kitaba jsâhib değillerdi. Dinleri şifahî geleneğe dayanıyordu. "Yoksa sizin bir kitabınız var da onda mı (bu koyduğunuz hükümleri) okuyorsunuz?" (37) âyeti, onların yazılı bir kitapları bulunmadığını, gelenekle din olmayacağını belirtiyor. Vahye dayanmayan hükümler, töreler din değildir. Bunların birçoğu, insanların ilerlemesine engel olan bağlardır ve işte bunlar vahy dinini yozlaştırır ve yozlaştırmıştır.
9. Allah'ın ortağı yoktur, O'ndan başka tanrı yoktur (41).
10. Peygamber ve Hak da'vetçisi, çağrısına karşılık ücret istemez, çıkar gözetmez, sadece Allah'ın rızâsını gözetir (46).
11. Bir uyarı olan Kur'ân, kendisine uyanların şân ve şerefini artırır (52).

KALEM SÛRESİ KİRÂET FARKLARI

Ayet No.
1Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Nûn üzerinde nefessiz,
hafif durma:
Ebû Ca'fer.
Nûn'un vâv'a idğâmı: tbn 'Âmir, Şu'be,
Kisâ'î, Ya'kûb, Halef, Verş. Ötekiler[9583]. Çoğunluk.
tbn Mes'ûd [9584]
Hemzenin tahkiki: Çoğunluk.
Hemzenin yâ'ya
dönüştürülmesi: Hamza[9585]
İzhâr ile:
Çoğul:
Ayet No.
13
14
Kelime: Kırâet farkı:
B yerine fî:
Cerr ile: Ref ile: Teshîl ve araya elif sokma:
Okuyanlar:
ibnEbî 'Able[9586]. Übeyy [9587] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9588]. Çoğunluk. Übeyy [9589]
Ebû Ca'fer ve

[9583] Tebsira: 705; el-Budûr: 323.
[9584] el-Mesâhif: 103.
[9585] el-Budûr: 323.
[9586] el-Bahr: 8/309.
[9587] el-Mesâhif: 172.
[9588] el-Mesâhif: 103.
[9589] el-Mesâhif: 172.

Hişâm. c/k Teshîl ile, elif sokmadan: Ruveys, İbn Zekvân.
İki hemzenin de telaffuzu ile: Şu'be, Hamza, Ravh. Tek hemze ile olumlu kip: Ötekiler[9590]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
15		Meksûr elif ile:
19		Soru hemzesiyle:
22		Vasi halinde nûn'un kesriyle:
24		Vasi halinde nûn'un dammıyle:

Okuyanlar:
İbn Mes'ûd ve Zührî[9591]. Çoğunluk. Hasan [9592]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd, İbn Huseym ve Nehâ'î[9593] 'Âsim, Hamza ve Ebû 'Amr.
Ötekiler[9594]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9595]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
25		Feth ile:
32		Okuyanlar:
38, 39		Sakin r ile: Tebdil kökünden: İbdâl kökünden: İbdâl'den, sîn ile:

İbn Mes'ûd, îsâ Sekafî, Ebû'l-'Âli-ye ve İbn Semeyfa'. Çoğunluk[9596] Ebû 'Amr. Çoğunluk[9597] Talha ve İbn Huseym[9598]

38	İkisinde de haber kipi:	Çoğunluk.
	İkisinde de soru kipinde:	Übeyy, Ebû İmrân el-Cevnî[9599]
	Vasi halinde uzatma ve şeddeli tâ:	Bezzî.
	İdğâmsız, hafif tâ ile:	Çoğunluk [9600]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:
39		Hal olarak mansûb: Imân'ın sıfatı olarak merfû':
41		Şerîk'in çoğulu:
42		Masdar:
44		
45		

[9590] Tebsıra: 706; en-Neşr: 1/367; el-Budûr: 323.
[9591] el-Mesâhif: 103.
[9592] el-Bahr: 8/311.
[9593] el-Mesâhif: 103, 309.
[9594] el-Budûr: 323.
[9595] el-Mesâhif: 103.
[9596] el-Mesâhif: 104; el-Bahr: 18/243.
[9597] Kurtubî: 18/245; en-Neşr: Kehf Sûresi; el-Budûr: 323.
[9598] el-Mesâhif: 266, 309.
[9599] el-Mesâhif: 172; Kurtubî: 18/247; el-Bahr: 8/315.
[9600] el-Budûr: 323.

Müennes, etken:
^ Müzekker, edilgen: Çoğul mütekellim, etken:
Okuyanlar: Hasan Basrî.
Çoğunluk'.[9601]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, Übey
ve İbn Ebî
Able [9602]
İbn Mes'ûd,
Übeyy, İbn
'Abbâs[9603]
Çoğunluk.
Bir kırâettir[9604] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9605] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9606]
Ayet No.
46
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
49
51
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9607]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[9608]
Şeddeli dâl ile [9609] İbn Hürmüz ve
Hasan.
Hafif dâl ile, müennes
mâzî: îbn 'Âbbas, Übey
ve İbn Mes'ûd [9610]
Müzekker mâzî: Çoğunluk [9611]
Madmûm yâ ile,
izlâk'tan: Çoğunluk.
Meftûh yâ ile, zlk'den: Nâfi' ve Medîne
halkı.
İzhâk'tan: İbn 'Abbâs, İbn
Mes'ûd, A'meş, Ebû Vâil, Mücâhid [9612]
Zhk'ten: Übeyy[9613]

69/78 HAKKA SÛRESİ..... 1987
Tefsir: **1987**
Tefsir: **1988**
Tefsîr: **1991**
Hakka Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **1992**
HAKKA SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1992

[9601] Kurtubî: 18/247; el-Bahr: 8/315.
[9602] el-Bahr: 8/315; el-Mesâhif: 104., 172.
[9603] el-Mesâhif: 104, 172.. Şiddet, yahut kıyamet bacağından ortuyu açar (paçayı çemirir)" anlamındadır.
[9604] Kurtubî: 18/248; el-Bahr: 8/316. Bu kırâet, İbn Mes'ûd'a nisbet edilir (el-Mesâhif: 104).
[9605] el-Mesâhif: 104.
[9606] el-Mesâhif: 104.
[9607] el-Mesâhif: 107.
[9608] el-Mesâhif: 107.
[9609] Aslı dür. Birinci t, ikincisine idğâm edilmiştir.
[9610] el-Mesâhif: 104, 172, 207. Übeyy'in okuduğu da söylenir.
[9611] Çünkü ni'met hakiki müennes değildir. Ebû Hatim, İbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs kırâeti için "Caiz değildir" demiştir (el-Bahr: 8/317; Kurtubî: 18/253-254).
[9612] el-Mesâhif: 104, 207, 284; Kurtubî: 18/255; el-Bahr: 8/317; en-Neşr: 2/389.
[9613] el-Mesâhif: 172.

69/78 HAKKA SÛRESİ

Adını ilk âyetinden alan bu sûre de ilk Mekke sûrelerindendir. Sûrede kâfirler Allah'ın azâbıyle uyarılır, daha önceki kâfirlerin başlarına gelen azap hatırlatılır. İnananların ve inanmayanların kıyametteki durumlarına işaret edilir. Peyğamber(s.a.v.)in risâletinin doğruluğu, Kur'ân'ın şâir ve kâhin sözü olmayıp Allah'ın vahyi olduğu vurgulanır. Âyetleri birbiriyle kafiyeli ve uyumludur. Bundan dolayı bütün âyetlerinin bir defada indiği söylenebilir. Mülk Sûresinden sonra inmiş olup 52 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 69 ncu, iniş sırasına göre 78 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Gerçekleşen, 2- Nedir o gerçekleşen? 3- Gerçekleşenin ne olduğunu sen nerden bileceksin? 4- Se-mûd ve Âd (kavimleri), başa çarpan olayı yalanladılar. 5- Bu yüzden Semûd (kavmi) azgın bir vak'a ile helak edildiler. 6- 'Âd (kavmi) ise uğultulu, azgın bir kasırga ile helak edildiler. 7- (Allah) Onu yedi gece, sekiz gün ardı ardına onların üzerine musallat etti. O kavmi orada, içi boş hurma kütükleri gibi serilmiş görürsün. 8- Onlardan hiç geri kalan görüyor musun? 9- Fir'avn ve ondan öncekiler ve altüst olmuş kent-ler (yani Lût kavmi) de hatalı iş yaptılar. 10- Rablerinin elçisine karşı geldiler. O da onları, şiddeti gittikçe artan bir yakalayışla yakaladı. 11-Sw(lar) kabarınca biz sizi, akıp giden(gemi)de taşıdık, 12- Ki onu size bir ibret yapalım ve belleyen kulak(\ar) onu bellesin.

Tefsir:

1-3: Hakka: Hak kökünden ismi failin müennesi olan bu kelimenin, kıyametin adı olduğu söylenmekle beraber bu konuda kesin bir delil yoktur. Hemen bu kelimeden sonra dünyâda azaba uğramış kavimlerin anılmasından, hakka ile Peygamber'e isyan eden Kureyşin başına gelecek azabın kas-dedildiği, yani bu azabın mutlaka gerçekleşecek olan bir azâb olduğunun vurgulandığı anlaşılır. Nitekim bu sûrenin hemen ardından gelen Me'âric Sûresinde de yine Peyğamber'e isyan eden Kureyşin başına gelecek azabın uzak değil, yakın olduğu belirtilir. Kureyşin başına geleceği haber verilen azâb hâk-kadır, gerçekleşecek bir azâbdır. Onu yalanlayacak hiçbir şey yoktur.

İlk üç âyette Allah'a isyan eden kavimlerin başlarına gelecek azabın dehşet ve şiddetine dikkat çekildikten sonra, Allah'a isyanları yüzünden şiddetle cezalandırılmış olan kavimlere işaret edilmektedir:

4-5: Taşkınlık ve azgınlık yapan Semûd ve 'Âd kavimleri, yaptıkları işe tam uygun olarak azgın bir eblâ (bir gürültü veya deprem) ile helak edilmişlerdir.

Kari'ah: Başa çarpan vak'adır. Tâğiyeh de azan, haddini aşan, azgın vak'a anlamınadır. Bu tâğîyeh, Hûd Sûresinde: " Zulmedenleri sayha yakaladı" [9614] âyetinde belirtildiği üzre sö>>/îö(müthiş bir gürültü veya deprem)dir. Hâmîm, Secde ve Zâriyât sûrelerindeki "as-Sâ'ikah" da bununla tefsîr edilmiştir. A'râf Sûresinde de: Julu: Onları recfeh yakaladı" [9615] buyurulmuştur ki bu da depremdir. Demek ki tâğiyeh, gürültü ile gelen bir depremdir. İşte Semûd kavmi, böyle bir deprem ile helak edilmiştir.

6-8: 'Âd kavmi, yedi gece, sekiz gün birbiri ardınca esen gayet soğuk, gürültülü bir fırtına ile, içi çürüyüp boşalmış hurma kütükleri gibi devrilip öldürülmüşler, ardları kesilmiş, geriye onlardan hiç kimse kalmamıştır.

Rîh-i sarsar: Şiddetli sesle gürleyen veya çok soğuk fırtınadır. Bü fırtına, " 'âtiyeh" yani azgın, karşı konulmaz bir fırtınadır. Hüsûm da masdar olabileceği gibi hâsim'm çoğulu da olabilir. Hasm, bir şeyi kökünden kesmek ve bir yarayı kurutmak için ardı ardına dağlamaktır. Rüzgârın hüsûm ile nitelendirilmesi, o kavmin kökünü kesmek için sürekli estiğini gösterir. Kamer Sûresinde: " Sürekli, uğursuz bir şeklinde geçmişti. Hâmîm ve Secde Sûrelerinde: Uğursuz günlerde"bu-yurulmasına uygun olarak bazı müfessirler in, uğursuzluk anlamına geldiğini söylemişlerdir. Bu da köklerini kesecek, hiç hayırlarını bırakmayacak derecede uğursuz anlamına gelir. Bazıları da " masdar olarak mef'ûlun leh olduğunu, köklerini kesmek için anlamına geldiğini söylemişlerdir. Berdu'l-'aceze, Husûm Fırtınası, Eyyâm-i Husûm tabirleri dilimizde de yaygındır.[9616]

9-10: Fir'avn ve ondan önceki kavimler ve Mu'tefikât yani yerleri alt üst edilmiş olan Lût kavmi de hatalı iş yaptıkları ve Rablerinin elçisine baş kaldırdıkları için şiddetle cezalandırılmışlardır.

11-12: Yüce Allah, isyan edenleri böyle cezalandırdığı halde, sular taşıp kabardığı zaman inananları gemide taşıyıp boğulmaktan kurtarmıştır ki bu kurtarma onlara öğüt ve ibret olsun, Allah'ın, inananları kurtaracağını anlasınlar.

Son iki âyette insanlığın ikinci atası olan Nuh'un ve ona inananların Tû-fan'dan kurtarıldığına işaret edilmektedir. Âyette Kureyşe hitaben: "Biz sizi akıp giden gemide taşıdık" buyuruluyor. Burada "siz" ile kasıt, Nuh soyundan gelen insanlardır. Allah Nuh'u ve ona inananları kurtarmakla, onun soyundan gelenleri de kurtarmıştır. Çünkü onları kurtarmasaydı, onlardan kimse üremez, neKureyş kavmi, ne de başka toplumlar olmazdı. İnsalık, (Şayet Tufan, bazı bilimsel verilerin ifade ettiği üzre bölgesel ise, en azından Tûfan'ın vukubulduğu Arap Yarımadasının kuzeyindeki halklar), Tufan'dan kurtarılan Nûh ve taraftarlarından üremiştir: "jj0 ^* o j j Uİist- j:

[9614] 94 ncü âyet.
[9615] 91 nci âyet.
[9616] Hak Dini: 7/5313-5314.

Biz sadece onun zürriyetini kalıcılar yaptık" [9617] âyetinde buna daha açık olarak işaret edilmiştir.
Ayrıca bu âyetlerde: "Biz sizi, akıp giden gemide t ışıdık ki bunu size bir öğüt yapalım, belleyen kulaklar bunu bellesinler" denmesi, Tûfân olayının, Peyğamber(s.a.v.)in yaşadığı ortamda bilindiğini ve muhatapların, Nuh soyundan geldiklerine inandıklarını gösterir. Geçmiş milletlerin başlarına gelen azâb olaylarının böyle ana çizgilerle anılması, Hz. Peyğamber'i yalanlamakta olan Arapları, böyle bir sonuca uğramaktan sakındırmaktadır. Demek bu olaylar, halk tarafından biliniyordu ki ayrıntıya girilmeden, sadece ana çizgileriyle hatırlatılmıştır.
13- Sûr'a bir tek üfleme üflendiği, 14- Arz ve dağlar yerlerinden kaldırılıp şiddetle birbirine çarpılarak darmadağın olduğu zaman, 15-tşte o gün olan olmuştur. 16- Gök yarılmıştır, o gün o zayıf, sarkıktır. 17- Melekler de onun kenarlarındadır. O gün Rabbinin tahtını, üstlerinde sekiz (melek) taşımaktadır. 18- O gün (Allah'a) arz olunursunuz, sizden hiçbir giz, (Allah'tan) gizli kalmaz. 19- Kitabı sağından verilen: "Alın, kitabımı okuyun" der. 20- "Ben hesabımla karşılaşacağımı sezmiştim zâten". 21- Artık o, memnunluk veren bir yaşam içindedir. 22-Yüksek bir bahçede, 23- Ki devşirmesi kolay (meyvaları yakın. Oturan, elini uzatıp alabilir). 24- "Geçmiş günlerde yaptığınız işlerden ötürü afiyetle yeyin, için!" 25- Kitabı sol tarafından verilen ise der ki: "Keşke bana kitabım verilmeseydi!" 26- "Şu hesabımı hiç bilmemiş olsaydım!" 27- "Keşke (ölüm) işimi bitirmiş olsaydı!" 28- "Malım bana hiçbir yarar sağlamadı." 29- "Gücüm, (saltanatım) benden yok olup gitti." 30- (Allah, cehennemin muhafızlarına buyurur): "Tutun onu, bağlayın onu!" 31- "Sonra cehenneme sallayın onu!" 32- "Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu!" 33- "Çünkü o, büyük Allah'a inanmıyordu." 34- "Yoksulu doyurmaya ön ayak olmuyordu!" 35- "Bugün burada onun için hamım yoktur." 36- "Gislînden başka yiyecek de yoktur". 37- "Onu, hatâ işleyenlerden başkası yemez."

Tefsir:

13-18 nci âyetlerde kıyametin kopması tasvir edilmektedir: İsrâfîl tarafından bir kere Sûr'a üflendiği, Yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp birbirine çarpılarak un ufak olduğu zaman, işte olan olur, en büyük kıyamet kopar. Dağlar yerinden kaldırılıp savrulur, gök yarılır, pörsür, sarkar. Gök yarılınca ondaki melekler düşmemek için kenarlara çekilirler.
Esasen bu âyetlerde âhiretteki Yüce Mahkeme'ye çağırma borusunun uyandıracağı dehşet canlandırılmaktadır. O çağın öyle bir dehşet ve korku verir ki sadece canlılar değil, dağlar, yer gök dahi korkudan sarsılır, dağlar savrulur, gök parçalanır.
Zümer Sûresinin 68 nci âyetinde belirtildiği üzre bu boru, iki kez ardı ardına çalınır. Birinci sesi duyan canlar, neden çağırıldıklarını anladıkları için korkudan bayılırlar. Yalnız Allah'ın güçlendirdiği bazı kimseler korkmazlar, sarsılmazlar. Bu birinci ses öldürücü değil, dirileri yüce Mahkemeye davet çağırışıdır. Orada ölüm yoktur. Canları Mahkemeye çağırmak için Sûra üflenir (yani boru çalınır). İşte o Yüce Divanda toplanma sesini duyan canlar, korkudan bayılırlar; dağlar heybetten yerinden fırlar; engebeler kalkar; gök sarkar, zayıflar. O ses, sadece canlıları değil, cansız olan dağları, yıldızlan dahi sarsacak heybettedir. Sûra bir kez daha üflenir, yani çağırma tekrar edilir. Bu ikinci üfleme ile akıllan başlarına gelen canlar, Yüce Divâna çıkmaktan başka çare olmadığını anlar ve hesap vermek üzere Rabbin huzuruna koşarlar.
İşte Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan "Sûr'a üfleme", Tanrısal Mahkemeye çağırmadır. Bu iki üfleme ayrı ayrı zamanlarda değil, aynı zamanda olacaktır. Birincisi öldürücü, ikincisi diriltici değil, her ikisi de Mahkemeye çağındır. Ancak birincisini duyanlar, korkudan bayılırlar. İkinci sesi duyunca akılları başlarına gelir, Mahkemeye koşarlar. Şimdi konu ile ilgili âyetleri, iniş sırasına göre gözden geçirirsek bu husus daya iyi anlaşılır:
"Sûr'a üflendi. İşte bu, kendisine karşı uyarılan gündür! Her can, yanında bir sürücü ve bir şâhidle geldi..."[9618]
"Sûr'a üflendi. İşte onlar kabirlerden (kalkıp) Rablerine koşuyorlar. Dediler: 'Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?' İşte Rahmân'ın va'det-tiği (haber verdiği) şey budur"[9619]
"O gün Sûr'a üflenir ve o gün suçluları, (yüzleri kapkara, gözleri) gömgök (kör bir durumda) süreriz"[9620]
"Sûr'a üfleneceği gün göklerde ve yerde bulunan kimseler, hep korku içinde kalır. Yalnız Allah'ın diledikleri bunun dışındadır. Hepsi boyun bükerek O'na gelirler. Görüp de donuk sandığın dağlar, o gün bulutun yürümesi gibi yürür. Bu, herşeyi gayet iyi yapan Allah'ın yapısıdır. Doğrusu O, yaptıklarınızı haber almaktadır"[9621]
"...Sûr'a üfleneceği gün de mülk O'nundur. Gizliyi ve açığı bilendir"[9622]
"Sûr'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar korkudan bayılıp yıkıldılar, ancak Allah'ın dilediği bayılmadı. Sonra ona bir kez daha üflendi, birden onlar kalktılar, bakıyorlar. Yer Rabbinin nuru ile aydınlandı, kitâb (ortaya) kondu, peygamberler ve şâhidler getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara haksızlık edilmez. Herkese, yaptığının karşılığı tam verildi. O, onların ne yaptıklarını en iyi bilendir"[9623]
"Biz o gün (Ye'cûc ve Me'cûc'u) bırakmışızdır, birbiri içinde dalgalanmaktadırlar. Sûr'a da üflenmiş t ir ve onları

[9617] Sâffât Sûresi: 77.
[9618] Kaf Sûresi: 20.
[9619] Yâsîn Sûresi: 51-52.
[9620] Tâhâ Sûresi: 102.
[9621] Nemi Sûresi: 87.
[9622] En'âm Sûresi: 73.
[9623] Zümer Sûresi: 68-70.

hep bir araya toplamışızdır. O gün cehennemi kâfirlere açıkça göstermişizdir"[9624]
"Sûr'a üflendiği zaman, artık o gün aralarında soylar yoktur ve (insanlar birbirlerine soylarını) sormazlar. Kimlerin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimlerin tartıları hafif gelirse işte onlar da kendilerini ziyana sokanlar, cehennemde sürekli kalanlardır. Yüzlerini ateş yalar. Öyle ki (ateşin) içinde (yanarlar) dişleri açıkta kalır"[9625]
"Sûr'a bir tek üfleme üflendiği, Arz ve dağlar yerinden kaldırılıp şiddetle birbirine çarpılarak darmadağın olduğu zaman, işte o gün olan olmuştur. Gök yarılmıştır, o gün gök zayıf, sarkıktır. Meleklerde onun kenarlann-dadır. O gün Rabbinin tahtını üstlerinde sekiz (melek) taşır. O gün (hesâb vermek için hâkimlerin hâkimi Allah'a) arz olunursunuz. Sizden hiçbir gizli, gizli kalmaz, (Her yaptığınız açığa çıkar)[9626]
"O gün Sûra üflenir, (yüce Mahkemeye) bölük bölük gelirsiniz Gök açılıp kapı kapı olmuştur, dağlar yürütülüp, serâb olmuştur. Cehennem de durmadan gözetlemektedir..."[9627]
Görüldüğü üzre bu âyetlerin hiçbirinde Sûr'a üflemeden sonra ölümden veya iki üfleme arasında uzun bir zaman bulunduğundan söz edilmez. Sûra üflemenin ardından derhal Yüce Divâna çıkma ve İlâhî Mahkeme sahnesi, o Mahkemenin kararı sonunda cennete veya cehenneme gitme anlatılmaktadır.
Yalnız son iki sûrenin âyetlerinde o gün Arzın ve dağların kaldırılıp birbirine çarpılacağı, (dağların darmadağın edileceği) göğün yarılacağı, sarkacağı, dağların yürütülüp serâb olacağı bildirilmektedir ki bu, o yüce Mahkeme gününün dehşetini canlandırmaktadır. Fakat bu âyetlerden Yerin ve göklerin tamamen ortadan kalkacağı, yok olacağı anlamı çıkmaz. Çünkü Tâhâ Sûresinin 105-108 nci âyetlerinde şöyle buyurulmaktadır:
"Sana dağlardan soruyorlar. De ki: 'Rabbim onları ufalayıp savuracak, yerlerini boş, dümdüz bırakacaktır. Orada ne bir eğrilik, ne de bir tümsek görmeyeceksin. O gün (yüce Divana) çağırıya uyarlar, o(çağm)dan sapma imkânı yoktur. Rahmân(a saygı için) sesler kısılmıştır, fısıltıdan başka bir şey işitemezsin."
Bu âyetlerde dağların yerinden savrulup, yerlerinin dümdüz olacağı, Arz üzerinde çukur, tümsek kalmayacağı bildirilmektedir ki bundan Dünyânın tamamen yok olmayıp.sadece şeklinin değişeceği, engebelerin kalkacağı, eğrilik büğrülüğün kalmayacağı anlaşılır. Zaten tam İlâhî adaletin tecellî edeceği, gönüllerdeki gizli düşüncelerin, tüm gizliliklerin ortaya çıkacağı o Yüce Divan gününe uygun düşmesi için Yerin de öyle dümdüz olması, bazı şeyleri gizleyen çukurların, tümseklerin kalkıp her tarafın al açık olması, herşeyin görülmesi gerekir. Nasıl o gün canlar dosdoğru, gizler ortaya çıkmış ise, Yer de o gün dümdüz, gizlilikleri kalmamış, al açık olmuştur. Dağların bulutlar gibi yürüyeceğini anlatan Nemi Sûresinin 87 nci âyeti de bu âyetler gibi kıyamette Dünyânın dümdüz olacağını bildirmektedir. Bundan Dünyânın tamamen yok olacağı anlamı çıkmaz. Zira:
Yâsîn Sûresinin 51 nci âyetinde Sûra üflenince insanların, kabirlerinden kalkıp Rablerinin Divânına koşacakları; 'Âdiyât Sûresinin 9 ncu âyetinde ka-birlerdekilerin dışarı atılacağı belirtilmektedir. Kabirler Dünyâ üzerindedir. Kıyamette insanlar, kabirlerinden kalkıp Mahkemeye gideceklerine göre, demek ki o zaman yine Dünyâ var olacaktır. " Sizi Arzdan yarattık, yine oraya döndürürüz ve sizi bir kez daha (diriltip) ondan çıkarırız" [9628] âyeti de yeniden diriltmenin ve haşrin, şu Dünyâ üzerinde olacağını kanıtlar. Haşr (Yüce Divâna gidiş) bu Dünyâdadır. Zümer Sûresinin 68-70 nci âyetlerini bir kez daha okuyup üzerinde düşünelim: Orada ilk boru sesini duyup bayılan, ikinci sesi duyunca ayılanların, (Mahkemeyi) bekledikleri; (Yüce Divân Hâkimi) Allah gelince O'nun nuru yani güzelliğinin şavkı ile Arzın (Yerin) aydınlandığı ifade edilmektedir. O gün Arz (üzerinde yaşadığımız şu Dünyâ) Allah'ın güzelliğinin şavkı ile aydınlanıyorsa demek ki Yüce Divân şu Dünyâ üzerinde kurulacaktır. Bunun başka anlamı yoktur.
Daha önceki sûrelerde de bu konu üzerinde durmuştuk. Burada konuyu biraz daha açıp Kur'ân'ın anlattığı gerçeği kanıtlamak istedik. Bizim burada asıl vurgulamak istediğimiz, Sûr'a birinci ve ikinci üflemenin ayrı ayrı zamanlarda değil, aynı zamanda ve aynı amaçla olacağı; birinci üflemenin öldürücü, ikincisinin diriltici değil, her ikisinin de Yüce Dîvâna çağına olduğu; canların, hesap vermek üzre yüce Mahkemede toplanmaları için Sûr adlı borunun iki kez çalınacağıdır. Dünyâda da içtimâ borusu, bir kere değil, aynı anda birkaç kez çalınır. Allah Âhiret Mahkemesini, alışageldikleri bir tarzda insanlara anlatmaktadır. Onun mâhiyetini kavramak mümkün değildir.
Biz, Kur'ân'ın söylediklerini izaha çalıştık. Kur'ân ruhuna ters birtakım rivayetlerle bağlanıp Kur'ân'ın açık anlatımından saparnayız. İşte Hakka Sûresinin, tefsiri üzerinde bulunduğumuz âyetlerinde anlatılan da boru çalınarak canların çağırıldığı bu Yüce Mahkeme sahnesi ve bu Mahkeme kararı sonunda canların varacağı sonuçtur.
Çalınan boru ile, canlar Yüce Dîvân'da dururlar. Duruşma başlar. O Divânın hâkimi olan yüce Allah'ın tahtını, gök meleklerinin veya tüm meleklerin üstünde sekiz melek taşır.
» Üstlerinde'W zamir, meleklerin kendisine giderse âyetin anlamı: "O gün Rabbinin Arşını sekiz (melek veya sekiz dizi melek) başlarının üstünde taşır" demek olur.
O gün insanlar hesap vermek üzere hâkimler hâkiminin huzuruna sunulurlar ve onların işledikleri hiçbir şey

[9624] Kehf Sûresi: 99-100.
[9625] Mü'minûn Sûresi: 101-104.
[9626] Hakka Sûresi: 13-18.
[9627] Nebe' Sûresi: 18-21.
[9628] Tâhâ Sûresi: 55.

O'ndan gizli kalmaz, herşey açığa çıkar. "Meleklerin, Arşın etrafını çevirmiş olarak Rablehni övgü ile andıklarını görürsün. Aralarında hak (adalet) ile hükmedilmiş ve Âlemlerin Rabbi-ne hamdolsun' denilmiştir" [9629] "Arşı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tesbîh ederler, O'na inanırlar, inananlar için de şöyle mağfiret dilerler: 'Rabbimiz, rahmet ve bilgi bakımından herşeyi kapladın. Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru!'. [9630] âyetlerinde de Allah'ın Arşının melekler tarafından taşındığı anlatılmaktadır.

O gün Rabbinin Arşım, üstlerinde sekiz ta?/r"âyetindeki sekiz sayısının, neyi bildirdiği açık değildir. İbn 'Abbâs'a göre sekiz, meleklerin sayısını değil, dizisini bildirmektedir. Yani Allah'ın Arşını sekiz sıra melek taşır, demektir. Hasan Basrî: "Sekiz melek mi, sekiz bin melek mi, sekiz sıra melek mi, yoksa sekiz bin sıra melek mi bilmiyorum" demiştir. Arşı taşıyan meleklerin sekiz tane olduğunu söyleyen Râzî, bu konuda bazı deliller zikreder '.[9631]

Âyette Allah'ın, huzuruna getirilenlere böyle bir ihtişam ile görüneceği anlatılmaktadır. İnsanlar pâdişâhı taht ile düşündükleri için Allah'ın büyüklük ve hükümranlığı da insanların kavrayabilecekleri bir mânâ ile anlatılmaktadır. Bunun mâhiyetini Allah bilir. Allah'ın Arşta taşınmasını, bir kiralın tahtın üstünde taşınması gibi düşünmek yanlıştır. Çünkü "O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur" yaratıklar O'na benzemezler.

Âyetten Allah'ın Arşta olduğu anlamını çıkaran müşebbiheye Râzî şöyle cevap veriyor: "Eğer Allah Arşta olsa, meleklerin Allah'ı taşıması gerekir. Allah'ın meleklere muhtacolduğu ve meleklerin Allah'tan da kudretli olduğu sonucunu veren bu düşünce muhaldir ve küfürdür. Bundan dolayı bu âyeti te'vil etmek gerekir.

"Yüce Allah, insanların alışageldikleri üslûb ile onlara hitâbetmiştir. Kendisine, insanların ziyaret edecekleri Ev yapmıştır. O, evde oturmaz, Allah evde oturmaktan münezzehtir. Ev'in köşesindeki Taşı, yeryüzünde kendisinin sağ eli yapmıştır. Büyüklerinin ellerini öperek onlara saygı gösteren insanlar, Hacer'i öpmekle de Allah'ın elini öpmüş gibi olurlar. İnsanların üzerine, amellerini yazan melekler de dikmiştir. Bu, hâşâ kendisi, insanların yaptıkları işleri unuttuğundan ötürü değildir. Ancak insanlara, alışageldikleri anlamda amellerinin zaptedildiğini anlatmıştır. Bu âyette de böyle bir anlam vardır. Bir kıral, işçilerinin işlerini muhasebe etmek istediği zaman tahtına oturur. Yardımcıları, onun çevresinde dizilirler. İnsanlar böyle düşündükleri için yüce Allah da kıyamet günü bir taht getirtir, melekler de o tahtın çevresinde dizilirler. Fakat bu taht, Allah'ın oturması veya ona muhtacolduğu için değildir. Beyt ve Beyt'i tavaf misalinde olduğu gibi insanlara kudret ve ululuğunu kavratmak içindir"[9632]

19-24: Yüce Mahkeme'ye sevk edilen herkese, dünyâda işlediği işlerin kitabı (tutanağı) verilir. Bu, aynı zamanda Tanrısal mahkemenin karar defteridir. Kiminin amel defteri sağından, kiminin solundan verilir. Amel defteri sağ tarafından, verilmiş olan sevinir, sevincinden defterini başkalarına da gösterir:

"Alın, defterimi okuyun, ben zâten yaptıklarımın hesabiyle karşılaşacağıma, amellerimin karşılığını göreceğime inanmış ve buna kendimi hazırlamıştım" der. O kimse mutlu bir yaşam içerisinde: devşirilecek meyvalan aşağıya sarkmış, kolaylıkla uzanıp alınabilen yüksek bahçelerde bulunur ve onlara: geçirdikleri dünyâ günlerinde yaptıkları güzel işlerden dolayı şimdi bahçede afiyetle yeyip içmeleri söylenir.

"Kitabı yemininden verilen..." âyetinde yemîn, şimâl(sol)un karşıtıdır. Sağ el, sağ taraf demektir ki sağlamlık, dürüstlük, uğurluluk ifade eder. İnsanın kitabının, sağından verilmesinde bu incelik vardır.

25-37: Fakat Yüce Dîvânda amel defteri sol tarafından verilmiş olan kimse, dünyâda yaptıkları işleri o defterde görünce: Keşke bu defter hiç kendisine verilmeseydi, keşke bu hesabiyle karşılaşmasaydı, keşke ölüm son olsaydı, ölümden sonra bir daha yaşamak olmasaydı diye temenni eder. Malının kendisine bir yarar sağlamadığını, kudret ve otoritesinin gittiğini, yahut tutunacak, kendisini savunacak bir delili kalmadığını söyleyerek durumuna üzülür.

Fakat Yüce Mahkeme'nin hâkimi olan Allah, cehennemin gardiyanları olan zebanilere: dünyâda büyük Allah'a inanmayan, yoksula yemek vermeğe, yardım etmeğe ön ayak olmayan o usçluyu, ellerine kelepçe vurarak cehenneme atmalarını ve yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire vurmalarını, bu zindanda ona hamîm (sâdık dost veya soğuk su) olmadığını, ğislîn'den başka yiyecek de bulunmadığını buyurur.

Hamîm: yakın, sıcak dost, kaynar su ve bunun tersi olarak soğuk su anlamlarına gelir. Tefsirlerde bu âyetteki hamîm için daha çok dost mânâsı tercih edilmiş, cehenneme giren suçlunun bir dostu olmadığı söylenmiştir. Fakat yiyecekle beraber zikredilmesi, hamîm'ın, soğuk su anlamında kullanıldığı ihtimalini güçlendirir. Yani cehenneme atılıp ellerine kelepçe takılan, ayaklarına yetmiş arşın uzunluğunda zincir vurulan o suçluya soğuk su yok, ğislîn'den başka yiyecek de yoktur.

Gislîn de cehennem ehlinin yaralarından akan irin diye açıklanırsa da bunun gerçek mânâsı belli değildir. İbn 'Abbâs'a göre gislîn, cehennemdeki suçluların, meyvasından yiyecekleri ağaçtır'.[9633] Duhân Sûresinin 43-48 nci âyetlerine göre cehennemdeki suçluya karında sıcak su gibi kaynayan, günahkârların yiyeceği olan zakkum ağacının yedirileceği ve başının üstüne de kaynar su dökületeceği anlatılmaktadır. Demek ki İbn 'Abbâs'ın dediği

---

[9629] Zümer Sûresi: 75.
[9630] öâfir (Mü'min) Sûresi: 7.
[9631] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/109.
[9632] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/109.
[9633] et-Teshîl: 4/144.

gibi gislîn, cehennem halkına sunulan, boğaz tırmalayıcı, yutulması son derece güç olan zakkum ağacının meyvasıdır. Cehennem ehlinin yiyeceği, boğazı tırmalayan, barsakları haşlayan bir yiyecek, içeceği de kaynar sudur. Onlara soğuk su verilmez.
Bu âyetler grubu da daha önceki âyetlere bağlıdır. Orada peygamberleri yalanlayıp kötü işler yapan eski milletlerin dünyâda bir âfet ve belâ ile mah-vedildikleri gibi âhirette de azaba uğrayacakları belirtilmişti. Bu âyetlerde ise aynı şekilde hareket eden müşriklerin de öteki insanlar gibi dünyâda uğrayacakları belâlardan ayrı olarak, daha büyük âhiret azabına da çarpılacakları anlatılmaktadır.
Kâfirlerin çarpılacakları azâbdan önce insanları iyiliğe, doğruluğa teşvik eden Peygamber'i doğrulayıp Allah'ın dediklerine uyan mü'minlerin varacakları cennet ve nimetleri gayet tatlı bir üslûb ile, daha sonra da Hz. Muhammed(s.a.v.)i inkâr edenlerin âhiretteki durumları gayet etkili ve ürpertici bir üslûb ile anlatılmaktadır. Bu âyetlerin amacı, müjde ve uyarı yoluyla insanları imana ve iyiliğe yöneltmektir. Cennet nimetleri ve cehennem azâbları konusunda Kur'ân'ın anlattığı sınırlarda durmak, yorum yapmadan bunları öylece kabul etmek en doğru yoldur. Zira muğayyebâta âidolan bu gibi şeyler, akıl yürütme ile bilinemez. Bunları detaylandırmak, bir delile dayanmadan zan ile muğayyebât hakkında hüküm vermek olur ki iman konusunda zanna uyulmaz.
İnanan ve inanmayanların âhiretteki durumları gayet belirgin çizgilerle tasvir edildikten sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen sözlerin, insan sözü olmayıp melek vahyi olduğunu belirtmek üzre buyuruluyor ki: 38- Yoo, yemin ederim; gördüklerinize, 39- Ve görmediklerinize: 40- Ki o, elbette değerli bir elçinin sözüdür; 41- O bir şâirin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! 42- Bir kâhinin sözü de değildir. Nede az düşünüyorsunuz! 43- Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. 44-Eğer (Muhammed) bazı lâflar uydurup bize iftira etseydi, 45- Elbette onun sağ(e\ini veya güc)ünü alırdık. 46- Sonra onun can damarını keserdik. 47- Sizden hiç kimse buna engel olamazdı. 4S-O(Kur'ân), korunanlar için bir öğüttür. 49- Biz, içinizde (onu) yalanlayanlar bulunduğunu elbette biliyoruz. 50- Doğrusu o, kâfirler için hasrettir. 51- O, kesin gerçektir. 52- Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbîh et.

Tefsîr:

38-43 ncü âyetlerde görülen ve görülmeyen bütün yaratıklara, bütün şe-hâdet ve ğayb âlemi varlıklarına yemîn edilerek Hz. Muhammed(s.a.v.)e vah-yedilenlerin, bir şâir ve kâhin sözü değil, kerîm bir elçinin sözü olduğu vurgulanıyor ve: "Ne de az inanıyorsunuz, ne de az düşünüyorsunuz!" cümleleriyle de Kur'ân'a inanmayanların inanç ve düşünce yoksunu oldukları belirtiliyor. "Âlemlerin Rabbi tarafından indirmedir" âyetiyle de bu sözün, Allah'ın buyruğu ile, melek tarafından Hz. Muhammed'e indirildiği anlatılıyor.
"O, değerli bir elçinin sözüdür" âyetinde: Değerli elçi hakkında iki ihtimal vardır: Birine göre bu değerli elçi, Cibrîl Aleyhisselâm, diğerine göre de Hz. Muhammed Aleyhisselâm'dır. Fakat birinci mânâ daha kuvvetlidir. Bununla Kur'ân'ın, değerli bir elçi tarafından Hz. Muhammed'e vahyedildiği anlatılmaktadır. Necm Sûresinde Kur'ân'ın, "şedîdu'l-kuvâ: büyük güçlere sahip" melek tarafından Hz. Muhammed'e öğretildiği bildirilmişti. Burada da Kur'ân'ı öğreten bu melek, resûl-i kerîm (şerefli, değerli bir elçi) olarak nitelendirilmiştir. Allah'tan gelen mânâlar, melek tarafından söz kalıplarına dökülerek insan düzeyine indirildiğinden "kerîm elçinin sözü" diye nitelendirilmiştir. Tekvîr Sûresinin 19-20 nci âyetlerinde: "O (Kur'ân), güçlü, Arş sahibinin yanında değerli olan şerefli bir elçinin.sözüdür" buyurulmak suretiyle Kur'ân'ın, Allah katında değerli, güçlü, kerîm bir elçinin sözü olduğu belirtilmektedir.
Kur'ân'ın bir melek sözü, daha doğrusu Allah'ın emriyle melek vahyi olduğu vurgulandıktan sonra müşriklerin zanlarına cevâb olarak da onun bir şâir ve kâhin olmadığı, cinlerden ilham almadığı belirtilmiştir. Bu âyetlerin benzeri, Şu'arâ Sûresinde de geçmektedir: "Muhakkak ki o (Kur'ân), âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Uyarıcılardan olman için onu, Güvenilir Rûh, apaçık bir Arap dili ile senin kalbine indirmiştir"[9634]
İbn Esîr'in Nihâye'de ve İbn Manzûr'un Lisân'da izahlarına göre kâhin, gelecekten haber vermeğe uğraşan, sırları bildiğini iddia edendir. Arap-larda Şıkk ve Satîh gibi kâhinler vardı. Bunlardan kimisi, kendisinin cinden bir tabii ve Reî'si yani gözüne görünen güzeli, perisi olup kendisine haberler getirdiğini sanırdı. Kimisi de soran kimsenin sözünden, işinden, halinden sonuçlar çıkararak işleri bileceğini zannederdi ki buna " 'Arrâf" da denirdi. Çalınmış olan ve yiten şeyin yerini bildiğini iddia eden gibi. [9635] Râğıb da gerek kâhinin, gerek 'Arrâf m gizli, geçmiş şeyleri bir nevi zan ile haber veren kimse olduğunu ve bu iki sanatın kâh hatâ, kâh isabet edeceğini söyler. Ahkâm-i nücûm, remi, cıfr, türlü falcılıkla bakıcılık, manyatizm, ispiritizm, psişizm, metapsişizm gibi ruhsal durumlarda medyumluk yapan, onunla uğraşan böyle kimseler her zaman bulunagelmiştir. Kur'ân'ı, nübüvvet ve risâleti bunlara benzetmeğe çalışmamalı, bilâkis bunlardan çok yüksek olan hak bir nübüvvet ve risaletin bulunduğuna inanmalıdır.[9636]
Hz. Peygamber'in, "Arrâf'a, ya da kâhine gidip ondan haber soran kimse, Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur" dediği rivayet edilir. [9637] Başka bir rivayette de hadis şöyledir: " 'Arrâf'a gidip ona bir şey soran ve onun

[9634] Şu'ârâ Sûresi: 192-195.
[9635] Lisânu'l-Manzûr: 3/309-310.
[9636] Hak Dini: 7/5343-44.
[9637] Tirmizî, Taharet: 102; İbn Mâce, Taharet: 122; Dârimî, Vudû': 114; İbn Hanbel: 2/408, 429, 476.

söylediğini doğrulayanın kırk gece namazı kabul edilmez" [9638] Bu hadisler, kehânet, 'arâfet, müneccimlik ibi kesin bir temeli olmayan, insanları vehimlere, kuşkulara, hattâ kavga ve düşmanlıklara düşüren şeylerden kaçındırmak amacını taşır. Gaybi Allah'tan başka kimse bilmez. Kur'ân kâhin, 'arrâf, şâir sözü değil, değerli bir Tanrı elçisi melek ruhun, Hz. Muhammed'e vahyidir.

44-47 nci âyetlerde eğer Hz. Muhammed (s.a.v.), Kur'ân sözlerini kendiliğinden uydurup Allah'ın sözü diye iddia etmiş olsa; Allah'ın, onun sağını yani elini veya gücünü, kuvvetini kendisinden alacağı, sonra onun can damarını keseceği; yani boynunu vuracağı, ondan öcünü alacağı; hiç kimsenin onu, Allah'ın elinden kurtaramayacağı bildirilmekte ve Kur'ân'ın, asla Hz. Muhammed'in uydurduğu bir söz olmayıp şirkten, kötü işlerden korunanlar için bir öğüt olarak Allah tarafından indirildiği vurgulanmaktadır.

45 nci âyette geçen "el-yemîn", sağ demektir. Bu ifâde sağ el veya güç, kuvvet anlamına gelir. Kutebî'ye göre herşeyin kuvveti sağında olduğu için "yemîn: sağ" tabiri, kuvvet anlamında kullanılır.[9639]

46 ncı âyetteki "el-vetîn" de kalbden başa çıkan atardamardır ki bu kesilince hayvan ölür. Bilindiği üzre Hayber'in Fethinde bir yahudi kadını, Hz. Peygamber'i öldürmek için pişirdiği kuzuyu zehirlemişti. Peygamber (s.a.v.), kuzunun etinden bir lokma alıp çiğnemiş, derhal tükürmüş ve sahâbîlerine de koyunun zehirli olduğunu, yememelerini buyurmuştu. Fakat çiğneyip tükürdüğü bu lokmanın, zaman zaman tesirini hissetmiş olacak ki son hastalığında şöyle buyurmuştur: "Hâlâ Hayber'deki o lokmanın acısını duyuyorum, işte bu, can damarımın kesileceği zamandır"[9640]

49-52: Korunanlar, Kur'ân'a inanıp ondan öğüt alırlar; ama dünyâya meyledenler, onu yalanlarlar. Kur'ân, kâfirlere hasret (yürek acısı, pişmanlık, dert) olur. Onlar Kur'ân'ın gönüllere yer edip yayıldığını gördükçe kıskançlıktan kendi kendilerini yerler. Yahut onlar âhirette Kur'ân'a inananların sevap ve mükâfatını görünce hasret ve üzüntü içine düşerler, vaktiyle inanmadıkları için pişman olurlar. Kur'ân kesin gerçektir. Onda asla kuşku yoktur. Bu gerçek gönülleri fethedecek, ufuklara yayılacaktır. Ey Muhammed, sen ulu Rab-binin adını tesbîh et; sana. bu nimeti veren, verdiği sözü gerçekleştirecek olan yüce Rabbinin eksikliklerden uzak olduğunu söyle ve O'na şükret!

Araplarda hayret edilecek, çok garip, çok olağanüstü veya çok cür'etli, çok yalan, yakışıksız bir söz veya durum karşısında duyulan hayreti belirtmek için "subhânallâh!" denilir. Bizim türkçede böyle bir durumda "Allah! Allah!" denilir. İşte Kur'ân'ın, bir şâir veya kâhin sözü olmadığı vurgulandıktan sonra "Rabbinin adını tesbîh et!" denmesi, Hz. Muhammed hakkında ileri sürülen bu tür iddâların, son derece şaşkınlık ve küstahlıklar olduğunu, böyle şeyler düşünmekten Allah'a sığınmak gerektiğini hatırlatmaktadır.

Hakka Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah'a ve Elçilerine baş kaldıran uluslar, mutlaka bir felâketle helak edilmişlerdir (1-11).
2. Onlardan kalan harabeler, düşünenlere ibrettir (12).
3. Sûra üflenince (yüce mahkemeye çağırma borusu çalınınca) dehşetten dağlar savrulur, gök yarılır, Yüce Dîvân kurulur. O zaman yüce Rab, sekiz meleğin başları üstünde taşıdığı Taht üzerinde Mahkemeye gelir. Herkesin yaptığı iş, Allah'a sunulur. Hiçbirşey gizli kalmaz. Herkesin yaptığı, can defterinde kayıtlıdır.

Yaptığı işlerin kayıt defteri sağ yanından verilenler iyilerdir, onlar cennetlerde mutlu bir yaşam içine gönderilirler. Yaptığı işlerin kayıt defteri sol yanından verilenler de kötülerdir, onlar da dayanılmaz cehenneme atılırlar (13-37).
4. Bu Kur'ân, şâir, yahut kâhin sözü değil, Allah'ın görevlendirdiği değerli bir elçinin (meleğin) sözüdür (40-43). Eğer Hz. Muhammed, bazı sözler uydurup Allah'ın üzerine atsa, Allah onun sağ kolunu felceder, can damarını keserdi. O, Allah'a karşı böyle bir cür'ette bulunamaz (44-46).
5: Kur'ân, korunanlara öğüt verir, nankörlerin de derdini artırır. Çünkü Hak sözünden hoşlanmayanlar, Kur'ân'ın yayıldığını gördükçe üzülürler, tasaları artar. Ama bu gerçek söz, gönülleri fethedecektir.

HAKKA SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
5	İhlâk'ten edilgen:	Çoğunluk.	
	Helâk'ten etken:	Übeyy ve Zeyd ibn'Alî[9641]	
9	Meksûr kaf, meftûh bâ:	Ebû 'Amr, Kisâ'î.	
	Meftûh kaf, sakin bâ:	Çoğunluk[9642]. İbn Mes'ûd ve	

[9638] Müslim, Selâm: 125; İbn Hanbel: 2/429, 4/68.
[9639] Kurtubî, el-Câmi': 18/275.
[9640] Buhârî, Meğâzî: 83; Dârimî, Mukaddime: 11; İbn Hanbel: 6/18; Mefâtîhu'l-ğayb: 30/119.
[9641] el-Mesâhif: 172; el-Bahr: 8/321.

Übeyy[9643]
3 Ebû Mûsâ
el-Eş'ârî [9644]
İbn Huseym[9645]
Tekil: Hasan ve
Cahderî.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
yâ'ya dönüştürme: Vakıf halinde yâ'ya dönüştürme: İki halde de hemze:
11
12
Sakin 'ayn ile:
Meksûr 'ayn ile:
13
Nasb ile, masdar: Ref ile, nâib-i fail:
Okuyanlar:
Çoğul: Çoğunluk[9646]
İki halde de hemzeyi
Ebû Ca'fer.
Hamza. Ötekiler[9647] Çoğunluk. İbn Huseym ve Zeyd ibn 'Alî[9648] Talha ve Humeyd el-A'rec. Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Kays [9649] Ebû's-Simâl. Çoğunluk.
Ayet No.
14
18
19,20
20, 26
Kelime: Kırâet farkı:
Tahmîl kökünden [9650] Haml'den edilgen: Tesniye:
Tekil:
Okuyanlar:
İbn 'Âmir'den.
Çoğunluk [9651]
Çoğunluk.
Übeyy ve
Ebû's-Simâl[9652]
Hamza, Kisâ'î.
Ötekiler [9653]
sakin, nakil yok: Çoğunluk. Hemzenin harekesini
he'ye nakil: Verş [9654]
Vasi halinde meftûh yâ
ile, h'siz: Übeyy, Mücâhid
ve Ya'kûb [9655]
Yâ ile: Tâdile:
Vasi halinde h'nin
hazf i:
İki halde de h ile:
Ya'kub. Ötekiler [9656]

[9642] Tebsıra: 706; Kurtubî: 18/261; en-Neşr: 2/389; el-Budûr: 324.
[9643] el-Mesâhif: 104, 172. Bir rivayette İbn Mes'ûd okumuştur.
[9644] Kurtubî: 18/262. Bir rivayette İbn Mes'ûd ve Übeyy de böyle okumuştur (el-Mesâhif: 104, 172).
[9645] el-Mesâhif: 309.
[9646] Kurtubî: 18/262; el-Bahr: 8/321.
[9647] en-Neşr: el-Hemzu'1-mufred; el-Budûr: 324.
[9648] el-Mesâhif: 309.
[9649] el-Mesâhif: 104, Kurtubî: 18/263.
[9650] Mânâ şöyle gibidir: Kudretimizi Arza ve dağlara yükledim".
[9651] Kurtubî: 18/265; el-Bahr: 8/322-323.
[9652] el-Mesâhif: 172.
[9653] Tebsıra: 707; en-Neşr: 2/389-390.
[9654] Verş'in çoğunluk gibi okunduğu da söylenir.
[9655] el-Mesâhif: 172, 284, 328; el-Bahr: 8/325; el-Budûr: 324.

Ayet No.
25,26
23,?9
29,30
37
41,42:
Kelime:
Kırâet farkı:
Vasi halinde h'nin
hazfi:
Vasi halinde h'nin
hazfi:
İki halde de h ile: Vasi halinde h'nin
hazfi: isi İki halde de h ile:
Hemze ile: Hemzenin yâ'ya dönüştürülmesiyle: Hemzenin hazfiyle:
öâib yâ'sı, idğâm sonucu ikinci zâl'in
şeddesiyle:
Okuyanlar:
Ya'kûb. Çoğunluk[9657]
Hamza, Yakûb. Ötekiler[9658]
Hamza, Ya'kûb. Ötekiler[9659] Çoğunluk.
Bir kırâettir.[9660] İbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs [9661]
İbn Kesîr, Ya'kûb.
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
44
Hitâb t'si ve zâl'ırı şeddesiyle: Ötekiler'.[9662]
ve hafif zâl ile: Hafs, Harnza, Kisâ'î, Halef.
übeyy[9663]
Tekavvul kökünden tekil, etken mâzî: Çoğunluk. Aynı kökten edilgen
mâzî: Bir kırâettir [9664]
Kavl'in muzâri'i: Übey[9665]
Çoğunluk. Rebî' ibn Huseym [9666]

70/79 MEÂRİC SÛRESİ 1995
Tefsir: 1995
Tefsir: 1996
Tefsîr: 1997
Me'âric Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 1998
MEÂRÎC SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 1998

[9656] en-Neşr: el-vakf alâ'l-mersûm; el-Budûr: 324.
[9657] en-Neşr: el-vakf 'alâ'l-mersûm; el-Budûr: 324.
[9658] Vasi halinde h'yi okuyanların iki vechi vardır: H'nin, ikinci h'ye idğâmı ve ikisini izhâr vecihleri. İkisini de izhâr için birinci hâ üzerinde nefes almadan hafifçe durmak gerekir.
[9659] en-Neşr: el-Vakf alâ'l-mersûm; el-Budûr: 325.
[9660] Kurtubî: 18/273-274; el-Bahr: 8/327.
[9661] el-Mesâhif: 104.
[9662] Tebsıra: 707; Kurtubî: 18/275: el-Bahr: 8/329; el-Budûr: 325.
[9663] el-Mesâhif: 172, 173.
[9664] Kurtubî: 18/275.
[9665] el-Mesâhıl": 173.
[9666] el-Mesâhif: 309.

70/79 MEÂRİC SÛRESİ

Ma'rec'in çoğulu olan me'âric, merdivenler, çıkılacak yerler, yükselme dereceleri demektir. Üçüncü âyetinde Allah "Yükselme dereceleri sahibi" diye tavsif edildiğinden bu adı alan sûrede, Allah'ın söylenen azabının mutlaka geleceği vurgulanır ve O'nun, kâinattaki kudret işaretleri hatırlatılır, kıyamette kâfirlerin feci durumlarına işaret edilir. İnanan ve inanmayan insanların belirgin vasıfları anlatılır.
Bütün âyetleri birbirine bağlıdır. Bundan dolayı hepsinin bir defada indiği söylenebilir. Mekke'de, Hakka Sûresinden sonra inmiştir. 44 âyettir. Resmî sıralamada 70 nci, iniş sırasına göre 79 ncu sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın Adiyle. 1- Bir soran, inecek azabı sordu: 2- Kâfirler için; ki onu savacak yoktur. 3- Yükselme derecelerinin sahibi Allah'tan. 4- Melekler ve Rûh, miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde O'na çıkar. 5- Şimdi sen güzelce sabret. 6- Onlar onu uzak görüyorlar. 7- Biz ise onu yakın görüyoruz.

Tefsir:

1-3: Cumhurun hemze ile " okuduğu kelimeyi, Nâfi', İbn 'Amir hemzesiz olarak "okumuştur. Hemze ile okunduğuna göre sûal'dendir. Bu, soru anlamına gelebileceği gibi duâ, istemek anlamına da gelir. Bundan dolayı bâ ile müte'addî olmuştur, Yani birisi, kâfirlerin başına gelecek azabı istedi, demektir. Soru anlamına da gelebilir, bu takdirde "bâ", "ân" anlamında kullanılmıştır. " âyetinde olduğu gibi ki "Bunu bir bilene sor" demektir. İkinci okunuşa göre " Bir akıcı, kâfirlerin başına, kimsenin önünde duramayacağı bir azâb seli akıttı" demektir. Üçüncü âyetteki " ^" harfi cerri ya birinci âyetteki "ğ}f'a müteallikti r, yahut da ikinci âyetin sonundaki " ^"a müteallikti r. Birinci takdirde âyetlerin mânâsı şöyledir:
"Bir soran, kâfirler için, yükselme dereceleri sahibi Allah tarafından inecek, kimsenin sayamayacağı azabın ne zaman geleceğini sordu." İkinci takdirde âyetlerin anlamı şöyle olur. "Bir soran, kâfirler için inecek, yükselme dereceleri sahibi Allah'a karşı kimsenin sayamayacağı azabı sordu" demek olur.[9667]
1-7: Kâfirler, Kur'ân'da başlarına geleceği bildirilen azabın ne zaman geleceğini sorup dururlardı. Alay için hemen azabın gelmesini isterlerdi. Bu âyetlerin inişi sırasında da birisi böyle bir soru sormuş olabilir. Veya onların, daha önceki sözlerine işaret için sûreye böyle başlanmıştır. Onlar bu azabın ne zaman geleceğini öğrenmek için değil; Kur'ân'ın tehdidiyle alay etmek, böyle bir şeyin hayâl ürünü olduğunu belirtmek için Hz. Peygamber'e: "Hani bizi tehdidettiğin azâb ne zaman gelecek?" diyorlardı. Cenabı Hak böyle diyenlere cevaben o azabın mutlaka kâfirlerin başlarına geleceğini, ma'recler (yukarı çıkma yerleri, merdivenleri, yüce mertebeler) sahibi Allah'tan inecek o azabı hiç kimsenin sayamayacağını; Zâtının, derecelerinin yüksekliğini belirtmek için de meleklerin ve Rûh'un, ancak elli bin yıl kadar uzun olan bir günde O'nun huzuruna çıkabildiklerini; O'nun böylesine yüce olduğunu bildiriyor. Sonra Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben: "Sen güzelce sabret, onların uzak gördüğü o azabı biz yakın görüyoruz!" buyuruyor.
Birkaç ay, birkaç yıl, kısa ömürlü insanlara göre uzun gelir. Fakat zaman üstü Allah'a göre milyonlarca yıl, bir lâhza gibidir. İnsanların uzak gördüğü şey Allah'a göre çok yakındır. O öylesine yücedir ki melekler ve Rûh, O'na varan yüksek dereceleri, insanların hesabiyle elli bin yıl kadar uzun olan bir günde aşarak O'nun huzuruna yükselirler. O sonsuz sayıda yıldızları ve galaksileri kucaklayan, uzay dediğimiz kâinatın ve Arşın sahibidir. İnsanlara göre elli bin yıl kadar süren yani en az beşyüz çağlık insan ömrü kadar uzun olan zaman süresi, Allah'a göre bir gündür, hattâ bir lâhzadır. Çünkü O, zaman üstüdür, zamanı O yaratmıştır. İnsanların uzun gördüğü birkaç yılın hiçbir değeri yoktur. Allah'ın söylediği azâb, bir süre sonra mutlaka vukubulacaktır.
Birkaç yıllık zaman insanlara uzak görünse de Allah'a göre çok yakındır. O acele etmez. Hikmetiyle herşeyi bir zamana bağlamıştır. Zamanı gelen şey gerçekleşir. O'nun sözü mutlaka yerine gelir, O sözünden caymaz. Bundan dolayı elçilikle görevlendirilmiş olup insanların alay ve itirazlariyle üzülen Hz. Muhammed(s.a.v.)e: biraz sabretmesi, pek yakında Allah'ın sözünün yerini bulacağı vurgulanmaktadır.
Müfessirlerin çoğunluğuna göre meleklerle beraber çıkan Rûh, Cebrail'dir. Nahl ve Şu'arâ Sûrelerinde geçtiği üzre Cebrâîl, birkaç kez Rûh adiyle anılmıştır. Râzî bu konuda şöyle diyor:
"Yüce Allah Kur'ân'da, nerede korkutma amaciyle meleklerden söz etmiş ise onlardan ayrı olarak Ruhu anmıştır. Bu âyette ve "O gün Ruh ve melekler sıra sıra dururlar... [9668]' âyetinde olduğu gibi. Bu da Ruhun, meleklerden daha değerli olduğunu gösterir. Burada bulunan diğer bir incelik de şudur:
"Yüce Allah, burada olduğu gibi çıkış sırasında önce melekleri, sonra Ruhu zikretti. Kıyam sırasında ise önce Ruhu, sonra melekleri zikretti: "O gün Rûh "ve melekler sıra sıra dururlar" âyetinde olduğu gibi. Bu da Ruhun, iniş derecesinde ilk, çıkış derecesinde son olmasını gerektirir. Bundan dolayı bazı keşif erbabı demişlerdir ki: Rûh, Allah'ın celâline en yakın olan büyük bir nurdur. Bunun iki tarafında melekî ruhlar mertebelerinin me'ârici (çıkış yerleri), kutsal nurların medârici (merdivenleri) vardır. Bunların miktarını Allah'tan başkası bilmez. Fakat kelâmcıların açık sözlerine göre er-Rûh Cebrâîl Aleyhisselâm'dır. Biz bu meseleyi, "Ogün Ruh ve melekler sıra sıra dururlar" âyetinin tefsîrinde izah ettik"[9669]

[9667] Mefâtîhu'1-ğayb: 30/121-122; Fethu'l-Kadîr: 5/288.
[9668] Nebe'. Sûresi: 38.
[9669] Mefâtîhu'1-ğayb: 30/122-123.

"Elli bin yıl kadar süren gün" hakkında da çeşitli tefsirler vardır. Kimine göre bu, tâ yedi kat göğün üstüne kadar olan mesafedir. Kimine göre bugün, kıyamet günüdür. Kimine göre bu süre, dünyâ süresidir. Kimine göre de bu bir farz ve takdirdir, şu demektir: Meleklerden başkaları, Allah'ın emrinin ulaştığı yerin en aşağısından, Allah'ın emrinin sonu olan yedi kat göğün üstüne çıkmağa kalksa, ancak elli bin yılda çıkar. İşte bu kadar uzun mesafeyi melekler, bir saatte alırlar '[9670]

Bizim kanâatimize göre bu âyetteki ifade, Allah'ın ululuğunu, yüceliğini belirten temsîlî bir ifâdedir. İnsanlara uzun gelen zamanın, Allah'a göre kısa olduğunu, kâfirlerin uzak gördüğü azâb zamanının da Allah'a göre çok yakın olduğunu belirtmektedir.

Ma'rec'in çoğulu olan me'âric de çıkma yerleri, merdivenleri, asansörleri demektir. Râzî, bu kelimenin birkaç anlama geldiğini şöyle açıklıyor: "Kel-bî'nin rivayetine göre İbn 'Abbâs: " (göklerin sahibi) demektir" demiştir. Meleklerin çıktığı yerler olduğu için göklere me'âric denmiştir. Katâde'ye göre: " anlamınadır. Yani bol lütuf ve nimet sahibi, keremi bol demektir. Nimetleri derece derece insanlara ulaştığı için Allah böyle nitelendirilmiştir. Diğer bir tefsire göre me'âric, Allah'ın, cennette sevdiklerine vereceği derecelerdir. Bana göre dördüncü bir anlam da vardır ki şudur: Göklerin yüksekliği, alçaklığı, büyüklüğü, küçüklüğü değişik olduğu için melekî ruhlar da kuvvetlilik, zayıflık, kemâl ve eksiklik, Tanrısal bilgi bakımından değişiktirler. Belki de Allah'ın nimet ver-mesinin^ nuru, rahmetinin feyzi, şu âleme o ruhlar vasıtasiyle gelir. İşte " ma'recler sahibi Allah'tan" deyimi, bu dünyâdan dileklerin çıkması ve o âlemden bu âleme rahmet eserlerinin inmesi için mas'ad-lar (merdivenler, asansörler) gibi olan o değişik güçteki ruhlara işarettir" [9671]

8- O gün gök erimiş maden gibi olur. 9- Dağlar, renkli yün gibi olur. 10- Dost dostun halini sormaz. 11- Birbirlerine gösterilirler (ama herkes kendi kaygısına düştüğünden başkasıyle ilgilenemez). Suçlu ister ki o günün azabından (kurtulmak için) fidye versin: Oğullarını, 12-Eşini ve kardeşini, 13- Kendisini barındıran, içinde yetiştiği tüm ailesini, 13- Ve yeryüzünde bulunanların hepsini (versin) de tek kendisini kurtarsın. 15- Hayır! o (ateş) alevlenen bir ateştir. 16- Derileri kavurur, soyar. 17- (Kendine) Çağırır: Sırtını dönüp gideni, 18- (Mal) toplayıp kasada yığanı. 19- Doğrusu insan hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır.

20- Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır, 21- Kendisine hayır dokundu mu yardım etmez. 22- Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır.

23- Onlar ki: Namazlarını sürekli kılarlar. 24- Onların mallarında belli bir hisse vardır: 25- Dilenciye ve yoksula. 26- Ceza gününü tasdik ederler, 27- Rablerinin azabından korkarlar. 28- Çünkü Rablerinin azabına güven olmaz. 29- Irzlarını korurlar. 30- Yalnız eşlerine ya da ellerinin altında bulunan(câriye\enn)e karşı (korumazlar. Bundan ötürü de) onlar kınanmazlar. 31- Ama kim bundan ötesini ararsa, onlar sınırı aşanlardır. 32- Emânetlerini ve ahidlerini gözetirler. 33- Şahitliklerini yaparlar. 34- Namazlarını korurlar. 35- İşte onlar cennetlerde ağırlanırlar.

Tefsir:

8-18: O gün gök mühl (erimiş yağ tortusu gibi kara veya eritilmiş maden gibi türlü renkler veren bir eriyik) gibi eriyip akar. Dağlar, atılmış renkli yün gibi uçuşur, dost dosttan yardım istemez, yahut dost dostun halini sormaz. Korkudan herkes kendi canının kaygısına düşmüştür.

İbn Kesîr, " yü, yâ'nın zammiyle " okumuştur. O zaman âyet, hiçbir dosta, dostunun halinden sorulmaz, anlamına gelir. Yani orada herkesin durumu açıktır, birinin durumunu öğrenmek için onu tanıyan birinden sormağa, hakkında araştırma yapmağa gerek yoktur. Herkesin ne olduğu gayet açıktır. Birbirlerine gösterilirler, birbirlerini tanırlar ama kendi dertlerine düştükleri için birbirlerinin halini soramazlar: "İşte o gün kişi kaçar: Kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. O gün onlardan her kişinin, kendisine yeter derecede işi vardır"[9672]

O günün azabı öyle çetindir ki suçlu, dostunun halini sormak şöyle dursun, elinden gelse oğullarını, eşini ve kardeşini, mensubolduğu familyasını, hattâ yeryüzünde bulunan herkesi fidye verip kendi canını o azaptan kurtarmak ister. Ama hayır, başın derisini, yahut eli, ayağı kavurup soyan; imana sırt çeviren, dünyâda ebedî kalacakmış gibi mal toplayıp yığan kimseyi kendisine çağıran o hafis alevden kurtulmak mümkün değildir.

19-35 nci âyetlerde insanın genel karakteri, mayası çizilmektedir: İnsanın, helû' (aceleci, tamahkâr, sabırsız, dayanıksız, çabuk usanan, mızıkla-nan), başına bir kötülük (hastalık, felâket) geldiği zaman sızlanan; bir iyiliğe, mala, servete, sağlığa, mevkie erişince de cimrilik edip başkalarına yardım etmeyen bir karakterde yaratıldığı, yani böyle bir karakter taşıdığı belirtilmektedir. el-Fasîh'in yazarı Ahmed ibn Yahya'ya Helû'un mânâsı sorul-muş, şöyle cevap vermiştir: "Allah onu kendisi tefsîr etmiştir. O'nun tefsîrinden daha açık bir tefsîr olmaz. "Ona kötülük dokununca cezû' (sızlanan), hayır dokununca we«M(engel olaradır" âyetleri, helû'un tefsiridir" [9673]

Şimdi bu âyetlerde Allah, bu karakterde olanları, daha doğrusu bu huyları kınamaktadır. Fakat insanların hepsi böyle değildir. Namazlarını sürekli kılan (Allah ile ilişkilerini sürdüren), mallarından isteyene ve yoksula belirli bir pay veren, âhirete inanıp Allah'ın azabından korunan, kendi eşleri ve cariyelerinden başkasına karşı ırzlarını

[9670] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/123-124; et-Tefsîru'1-hadîs: 6/260.
[9671] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/121-122.
[9672] Abese Sûresi: 34-37.
[9673] et-Teshîl: 4/147.

koruyan, emânete hiyânet etmeyen, sözlerini tutan, gördükleri olaylara doğru tanıklık eden kimseler, yukarıdakile-rin tersine sağlam karakterli insanlardır. İşte onlar, âhiret bahçelerinde ağırlanacaklardır.
Bu âyetler insanın karakterini gösterir, Allah'ın insanı böyle yarattığı anlamına gelmez. Çünkü Allah bu huy ve karakter sahiplerini kınamaktadır. Eğer kendisi insanı böyle bir karaktere zorlanmış yaratsa, kendi yaptığı işi kınamaz. Allah'ın kınadığı şeyler, insanın değiştirmesi, düzeltmesi mümkün olan şeylerdir. Kur'ân'ın açık âyetlerinden anlaşıldığı üzre Allah insanı hayra ve şerre (iyiye, kötüye) kabiliyetli yaratmıştır. İyiyi veya kötüyü seçmek insanın kendi elindedir. Ancak şu da var ki insanın yetiştiği çevre, âdet haline getirdiği davranışlar, insanda ya birinci grup âyetlerin belirttiği kötü, yahut ikinci grup âyetlerin belirttiği iyi karakteri oluşturur. Özellikle imansızlık ve Allah'a güvenmemek, bağlanmamak insanda dengesiz bir karakter; Allah'a iman, güven ibâdet ise insanda iyi, sağlam bir karakter meydana getirir.
23 ncü âyette iyi karakterli insanlar: "Namazlarına devam eden kimseler" olarak nitelendirildikten sonra 34 ncü âyette: "Namazlarını korurlar" buyu-rulmaktadır. Bu bir tekrar değildir. Birincisi, namazı vakitlerinde kılmayı, hiç terk etmemeyi; ikincisi namazın şartlarına, erkânına riâyeti övmektedir. Yani o mü'minler, namazın güzel kılınmasına dikkat ederler, namazın kendisini korurlar, namazın ruhunun kaybolmamasına dikkat ederler, demektir. Namazı muhafaza, kişinin kendisini Allah'a vererek, O'na saygı ile, gönülden duyarak namaz kılmasıdır. Namazı muhafazanın böyle tekrar tekrar vurgulanması, namazın insan ruhu üzerindeki olumlu etkisini gösterir.
24-25 nci âyetlerde iyi karakterli insanların mallarında sâile yani isteyene, dilenciye ve yoksula verilecek belli miktardaki hak, zekâttır. Mekke devrinin ortalarında inmiş bulunan bu sûrede, iyi insanların mallarında yoksul-lara bir hisse ayrıldığının bildirilmesi, zekâtın Mekke devrinde farz kılındığını göstermekle kalmaz, aynı zamanda İslâmın geldiği sıralardaki Arap toplumunda böyle bir sadakanın varlığını ve uygulandığını da gösterir. Demek ki o zaman merhametli insanlar, mallarından bir miktarını dilencilere, yoksullara verirlerdi. Ve bu, toplumda güzel, dinî bir davranış sayılırdı. Bu sadakanın adı zekât ve miktarı da belli idi ki Kur'ân bunun miktarından söz ediyor ama ne olduğunu söylemiyor. Çünkü miktar, zaten toplumda belli idi. Ancak Kur'ân bunu uygulayanları övüyor.
Kur'ân'ı incelediğimiz zaman görürüz ki toplumda bilinen, uygulanan iyi şeylerin isimlerini anar ve onların uygulanmasını teşvik veya emreder, kendilerini tanımlamaz. Salât, rükû', sücûd, zekât, hac böyledir. Ama abdest, gusül ve teyemmüm böyle değildir. Herhalde o zamanki toplumda namazdan önce abdest alma (vudû') ve cünüplükten yıkanma (gusl) yok idi. Onun için Kur'ân, abdest ve guslü emrederken abdestin nasıl alınacağını, guslün nasıl yapılacağını tarif etmektedir: "Ey inananlar, namaza durmak istediğiniz zaman yıkayınız: yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi; mesnediniz: başlarınızı ve aşıklara kadar ayaklarınızı. Eğer cünüp iseniz tam temizlenin. Hasta yahut yolcu iseniz, yahut biriniz tuvaletten gelmişse, ya da kadınlara dokunmuş ve su bulamamışsanız temiz toprağa teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize ondan sürün. Allah size güçlük çıkarmak istemiyor, fakat sizi temizlemek ve size olan nimetini tamamlamak istiyor ki şükredesiniz" [9674], "Ey inananlar, sarhoş iken namaza yaklaşmayın ki ne dediğinizi bilesiniz. Yoldan geçip gitme dışında cünüp iken de yıkanıncaya kadar (namaza ve namaz kılınan mescitlere yaklaşmayın). Eğer hasta yahut yolculukta iseniz, yahut biriniz tuvaletten gelmişse, yahut da kadınlara dokunmuş iseniz (bu durumlarda) su bulamadığınız takdirde temiz toprağa teyemmüm edin (toprağı) yüzlerinize ve ellerinize sürün. Kuşkusuz Allah, çok affeden, çok bağışlayandır"[9675]
Fakat Âlûsî, Ruhû'l-Me'ânî'de cünüplükten yıkanmanın da hac, sünnet gibi İbrâhîm dininden kalan bir eylem olduğunu söylüyor [9676]
36- O nankörlere ne oluyor ki sana doğru koşuyorlar? 37- Sağdan, soldan ayrı gruplar halinde? 38- Onlardan her biri, nimet cennetine sokulacağını mı umuyor? 39- Hayır! Öyle şey yok! Biz onları bildikleri şeyden yarattık. 40- Yoo, doğuların ve batıların Rabbineyemîn ederim ki bizim gücümüz yeter: 41- Onları, kendilerinden daha hayırlı olanlarla değiştirmeğe. Bizim önümüze geçilemez (bize engel olunamaz). 42- Bırak onları, kendilerine va'dedilen günlerine kavuşuncaya kadar dalsın, oynasmlar. 43- O gün kabirlerden hızlı hızlı çıkarlar. Onlar dikmelere koşar gibi koşarlar. 44- Gözleri düşük, yüzlerini alçaklık bürümüş bir durumda. İşte onlara va'dedilen gün, o gündür!

Tefsîr:

36-38 nci âyetlerde nankörlerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)e doğru koşup gelmeleri, onun yanında grup grup oturup, ondan duyduklarını hayretle karşılayarak birbirleriyle konuşmaları kınanıyor. Bunlar samimi olsalardı, gelip bir arada topluca oturur, Kur'ân'ı edeple dinlerlerdi. Ama hem geliyorlar, hem de kendi aralarında grup grup oturup konuşuyorlar. Peygamber (s.a.v.) insanları Hakk'a davet için Kur'ân okurken onlar kendi aralarında konuşup meclisin sükûnet ve huzurunu bozuyorlar. Onlar bu halleriyle cennete gireceklerini mi umuyorlar? Hayır, Allah'ın Elçisine ve sözüne karşı saygısız davrananlar cennete giremezler. Bugün Peygamber'e alaylı gözlerle

[9674] Mâide Sûresi: 6.
[9675] Nisa Sûresi: 43.
[9676] Rûhu'l-Me'ânî: 25/59.

bakanlar, yarın âhirette utançlarından yüzlerini kaldırıp karşıya bakamazlar, gözleri önLri-ne düşer.
Müşrikler, Peyğamber(s.a.v.)in çevresinde grup grup oturup onu dinler, fakat ciddiyetle dinlemez, söyledikleriyle alay ederlerdi. Ve birbirlerine: "Muhammed'in dediği gibi eğer şunlar cennete girerse biz onlardan önce cennete gireriz" derlerdi. İşte âyetlerde onların bu davranışları kınanmaktadır.
39-41 nci âyetlerde onları bildikleri şeyden, yani menî denen hakir suyun taşıdığı zayıf insan tohumlarından yaratan Allah'ın, onları giderip yerlerine onlardan hayırlı insanları da getirebileceği, buna engel olunamayacağı, doğuların ve batıların Rabbine yemîn edilerek vurgulanıyor. Doğular ve batılar Güneşin doğup battığı yerlerdir ki Dünyâ üzerinde her nokta, kâh doğu, kâh batı olmaktadır. Başka güneşler de düşünülürse doğular ve batılarla kâinatta başka yıldızlardaki doğu ve batılara da işaret edildiği hatıra gelir.
Menî gibi değersiz bir damla sudan yaratılan insanın, böbürlenmeğe hakkı yoktur. Aslını düşünerek alçak gönüllü olması lâzımdır. "Hayır, biz onları bildikleri şeyden yarattık" âyetindeki maksat üç şekilde açıklanır: Bir tefsîre göre âyetten maksat, kibirlenenlerin davranışlarını reddetmek, insanın küçüklüğünü belirtmektir. İnsan bedeni başlangıçta pis bir nutfeden yaratılmıştır, sonunda da kirli bir cîfe olacaktır. Başı ve sonu böyle olan insanın böbürlenmeğe hakkı yoktur. İkinci bir tefsîre göre âyetin amacı, cennete girmeyi uman müşrikleri reddir. Âyette bütün insanların menîden yaratıldığı, yaratılış bakımından herkesin bir olduğu, ancak iyi amel ile cennete girileceği anlatılmaktadır. Üçüncü fikre göre de âyetin amacı, Allah'ın, ölüleri diriltmeğe kadir olduğunu belirtmektir. Zira insanı hakir bir sudan yaratan Allah, onu yeniden yaratmağa da kadirdir. "O, dökülen meniden bir nutfe değil miydi?" [9677] âyetinde de bu husus belirtilmiştir[9678]
41-44 ncü âyetlerde de Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli için: Bırak o müşrikler, kendilerine söylenen kıyamet gününe kavuşuncaya kadar bâtıl düşüncelerine dalsın, eğlensinler. Kıyamet gününde onlar hızla kabirlerden çıkar, dikilmiş putlara koşarcasına koşarlar. Dünyâda putlarına nasıl koşuyor idiyseler, âhirette de hesap yerine öyle koşarlar. Fak#t orada gözleri öne düşüktür, dünyâdaki gibi kibirleri kalmamıştır. Utanç ve korkularından şimdi artık yukarıya değil, önlerine bakarlar. Yüzlerini alçaklık bürümüş, kendilerini üzüntü kaplamıştır. İşte onlara haber verilen kıyamet günü, böyle bir gündür!

Me'âric Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Kâfirlerin uyarıldığı İlâhî azâb, mutlaka vukubulacaktır.
2. Allah'ın emriyle inecek azâb, çok yüksek mesafeden indiğinden kâfirlere uzun gelebilir. Allah o kadar yücelerdedir ki melekler ve Rûh, ancak elli bin yıl süren bir günde O'nun huzuruna çıkabilirler. İşte azâb, o çok yücelerdeki Rab tarafından indirileceğinden, bunun inmesi, kâfirlere uzun gelir. Oysa onlara uzun gelen süre, Allah'a göre çok kısadır.
4 ncü âyetin asıl esprisi Allah'ın, çok yücelerde olduğunu anlatmaktır. Ama bu, çok çapraşık biçimde tefsîr edilmiştir. Doğrusu, bu tefsirlerin, âyetle bir ilgisi yoktur.
Kâfirlere ineceği bildirilen azâb, kıyamet olayı değil, müşriklerin başına gelecek cezadır. Bize göre âyette müşriklerin Bedir bozgununa işaret vardır.
3. O azâb indiği zaman gök erir, dağlar atılır. Herkes kendi kaygısına düşer, yakın dostlar dahi birbiriyle ilgilenemez (10).
Bu âyetler, deprem, felâket, savaş gibi korkunç anlarda herkesin kendi canının kaygısına düşmesini de tasvîr etmektedir. Tabii kıyamet hali de bunların en korkuncudur.
4. O gün kâfir,. Allah'ın azabından kurtulamaz.
5. Cehennemi hak ed,en kâfirin ahlâkı şöyledir: Mal yığıp hayra vermez, darlıkta sızlanır, bollukta cimrileşir.
6. Ancak Allah'a ibâdet edenler böyle değildir. Onlar namazlarını sürekli kılarlar (boşlamazlar). Mallarından bir miktarını dilenci ve yoksula verirler. Âhireti doğrular, Rablerinden korkarlar. Namuslarını korurlar. Sözlerinde dururlar, emâneti korurlar. Doğru söyler ve doğru tanıklık ederler. İşte böyleleri cennete giderler (22-35).
7. Herkes değil, ancak Allah'a ve âhirete inanan, Allah'a ibâdet eden, iyi ahlâk sahibi insanlar cennete giderler (38-39).
8. Allah nankörleri helak edip onların yerine buyruğunu tutan bir topluluk getirmeğe kadirdir (41).
9. Allah'ın emrine boyun eğmeyenler, Yüce Dîvân'da perişan olurlar (43-44).

MEÂRÎC SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No. 1Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Sîn'den sonra elif:		'Âlî, İbn 'Abbâs, Zührî, Dahhâk vd.
İkincide eliften sonra hemze:		Nâfi', İbn 'Âmir.
İkincide hemzeyi y'ye		

[9677] Kıyamet Sûresi: 37.
[9678] et-Teshîl: 4/148.

dönüştürme: İbn 'Âbbas'tan
başka bir rivayet. İlki meftûh hemze ile: Çoğunluk[9679]
İkinci hemzenin
teshîliyle: Hamza[9680]
Hemzenin hazf i: Übeyy[9681]
Çoğunluk. Übeyy [9682]
Âyet Kelime: Kır&et farkı: Okuyanlar:
No.
R'den sonra y'siz: Çoğunluk.
R'den sonra y ile: İbn Mes'ûd '.[9683]
ile, müzekker: îbn Mes'ûd, Ki-
A'meş vd. T ile, müennes: Ötekiler[9684]
Madmûm y ile edilgen: Ebû Ca'fer,
Bezzî-'Âsım'dan.
Meftûh y ile: Ötekiler [9685]
11
Meftûh mîm ile: Nâfi', Kisâ'î.
Meksûr mîm ile: Ötekiler [9686]
İki halde de hemzeyi vâva çevirme: Ebû Ca'fer.
Yalnız vakıf halinde vâva çevirme: Hamza.
İki vâvı birbirine
idğâm: Hamza.
Hemzeyi telâffuz ile: Ötekiler[9687]
Ayet No.
16
17
32
33
36
38
Kelime:
Kırâet farkı:
Nasb ile: Ref ile:
Tekil:
Çoğul:
Dâl'dan sonra elif:
Tekil:
Ol Meftûh yâ, madmûm hâ ile:
Okuyanlar:
Hafs. Ötekiler[9688] Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Übeyy ve Rebî' ibn Huseym[9689]. İbn Kesîr. Ötekiler[9690] Sülemî, Ya'kub.
Ötekiler[9691] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [9692]
Hasan, Talha ibn Musarrif, A'rec ve Mufaddal-Âsım'-dan.
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Madmûm yâ ile,
edilgen: Ötekiler'.[9693]
İzafetle: Çoğunluk.

[9679] el-Mesâhif: 191, 207.
[9680] Übey dışında kari'lerin hepsi ikinci kelimedeki hemzeyi telaffuz etmiş, yalnız Hamza tes-hîl etmiştir. Tebsırah: 708; el-Bahr: 8/332.
[9681] el-Bahr: 8/332; el-Mesâhif: 104, 173.
[9682] el-Mesâhif: 173.
[9683] cl-Mesâhif: 104.
[9684] Tebsıra: 708; el-Bahr: 8/333; Kurtubî: 18/281; en-Neşr: 2/390. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâetidir (29/72).
[9685] Câmi'u'l-beyân: 29/74; Kurtubî: 18/285; el-Bahr: 8/334; en-Neşr: 2/390; el-Budûr: 325. Taberî'ye göre doğrusu, meftûh y ile olandır.
[9686] en-Neşr: 2/289; el-Budûr: 325.
[9687] el-Budûr: 325.
[9688] Tebsıra: 708; Kurtubî: 18/287; en-Neşr: 2/390. Taberî'ye göre bir îzâh yönü olsa da nasb ile okumak caiz değildir (29/75).
[9689] el-Mesâhif: 104, 309; Kurtubî: 18/292.
[9690] Kurtubv. 18/292; en-Neşr. 2/328; el-Budûr: 326.
[9691] Kurtubî: 18/292; el-Bahr: 8/335; en-Neşr: 2/39V, e\-Budûr. 526.
[9692] el-Mesâhif: 104.
[9693] Kurtubî: 18/294. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâeti olan edilgen şeklidir (29/87).

İkisi de nasb tenvinli: Übeyy ve îsâ Sekafî[9694]
40 Nefy lâ'sıyle: Çoğunluk.
Te'kîd lâmıyle: Bir grup [9695]
İkisi de tekil: Übeyy, İbn Huseym, 'Abdullah ibn Müslim, İbn Muhaysın, Ebû Hayve, Cahderî ve Humeyd.
İkisi de çoğul: Ötekiler [9696]
42 Meftûh y, sakin lâm ile: İbn Muhaysın, Mücâhid, Humeyd ve Ebû Ca'fer.
Âyet No.
Kelime:
43
Kırâet farkı:
Madmûm y, meftûh lâm, sonra elif ile: Madmûm yâ ile, edilgen:
Okuyanlar:
Ötekiler[9697] Sülemî, Muğîre ve A' meş- 'Âsım'dan.
Meftûh yâ ile etken: Ötekiler [9698]. Nûn ve sâd'in dammıyle:
Hasan, İbn 'Âmir ve Hafs.
Madmûm nûn, sakin sâd: 'Arar ibn Meymûn, Ebû Recâ' ve başkaları. Meftûh nûn, sakin sâd ile: Ötekiler[9699]

71/71 NÛH SURESİ 2001
Tefsîr: 2001
Nûh Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2003
NÛH SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2004

[9694] d-Mesâhif: 173.
[9695] el-Bahr: 8/336.
[9696] el-Mesâhıf: 173, 309; Kurtubî: 18/295; el-Bahr: 8/336.
[9697] el-Mesâhif: 284; Kurtubî: 18/296; el-Bahr: 8/336; en-Neşr: 2/370; el-Budûr: 326.
[9698] Kurtubî: 18/296.
[9699] Tebsıra: 708; Kurtubî: 18/296; en-Neşr: 2/391.

71/71 NÛH SURESİ

Hz. Nuh'un, elçi olarak gönderilişi ve kavmini Allah'a da'veti anlatıldığı için Nûh âdını taşıyan bu sûre, tamamı yalnız bir peygamberin da'vetine ayrılmış bulunan tek sûredir. Öteki sûrelerde çeşitli peygamberlerin kıssaları anlatıldığı için kıssalar arasına açıklamalar, öğütler de girer. Yûsuf Sûresi de bir tek peygamberin kıssasına münhasırdır. Fakat orada kıssanın bölümleri arasına ve bitiminden sonra öğütler girmiştir. Kıssanın bölümleri ve kahramanları çoktur. Fakat burada yalnız Nuh'un sözleri ve kavminin ona karşı tutumu yer almıştır.
Mekke'de, Nahl Sûresinden sonra inmiş olup 28 âyeti içermektedir. Resmî ve iniş sırasına göre 71 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Biz Nuh'u kavmine gönderdik: "Onlara acı bir azâb gelmezden Önce kavmini uyar!" diye. 2-"Ey kavmim, dedi, ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım." 3- "Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun, bana da itaat edin." 4- "Ki Allah, günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin. Zira Allah'ın süresi geldiği zaman ertelenmez. Bilen kişiler olsaydınız (bunu anlardınız).'15- "Rabbim, dedi, ben kavmimi gece gündüz da'vet ettim." 6- "Fakat benim da'vetim, onlara, kaçışlarını artırmaktan başka bir katkıda bulunmadı." 7- "Günâhlarını bağışlaman için onları (sana) ne kadar da'vet ettimse parmaklarını kulaklarına tıkadılar, örtülerini başlarına çektiler, direttiler, çok kibirlendiler." 8-"Sonra ben onları açıkça da'vet ettim,"9- "Sonra onlara açıktan söyledim, gizli gizli söyledim: 10- 'Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü O çok bağışlayandır'dedim". 11- "(Ondan mağfiret dileyin) Ki üzerinize gökten bol yağmur göndersin." 12- "Ve size mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin." 13- "Size ne oluyor ki Allah için saygı ummuyorsunuz (Saygının yalnız Allah'a olacağını ummuyorsunuz, yahut: Allah'a saygıya önem vermiyorsunuz)?" 14-"Oysa O sizi aşama aşama yarattı." 15- "Görmediniz mi Allah nasıl yedi göğü, birbiri üstünde tabaka tabaka yarattı?" 16- "Ve Ayı, bunların içinde bir nûr yaptı, Güneşi de bir lamba yaptı." 17- "Allah sizi, yerden bir bitki olarak bitirdi." K18- "Sonra yine oraya geri çevirecek ve tekrar çıkaracaktır." 19- "Allah size Yer'i bir sergi yaptı." 20- "Kionda açılan geniş geniş yollarda gidesiniz." 21- Nûh: "Rabbim, dedi, onlar bana karşı geldiler de, malı ve çocuğu, kendisinin ziyânını artırmaktan başka işe yaramayan(şımank, gururlu bir adam)a uydular." 22- "Büyük büyük tuzaklar kurdular." 23- Dediler ki: "Tanrılarınızı bırakmayın:- Ne Vedd'i, ne Suva'ı, ne de Yeğûs'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i bırakmayın." 24- "(Böylece onlar) Çok kimseyi yoldan çıkardılar. Sen de o zâlimlere, şaşkınlıktan başka bir şey artırma." 25- Hatâlarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular, kendilerine Allah'tan başka yardımcılar da bulamadılar. 26- Nûh dedi ki: "Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma." 27- "Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını şaşırtırlar, ve sadece ahlâksız, nankör insanlar doğururlar". 28- "Rabbim, beni, babamı-anamı, inanarak evime gireni, inanan erkek ve kadınları bağışla; zâlimlerin de sadece helakini artır."

Tefsîr:

1-4: Yüce Allah, Nuh'u, kavmini uyarmak için elçi olarak göndermiş, kavmine uyarıcı olarak gönderildiğini söyleyen Nûh, günâhlarının bağışlanması ve azabın ertelenmesi, yani hemen bir azaba çarpıtmamaları için Allah'a tapmalarını, O'ndan korkmalarını, kendisine de itaat etmelerini söylemiş, fakat kavmi onun sözünü dinlememiştir.
5-28: Nûh kavminin, kendisine karşı olumsuz davranışını yüce Allah'a arz ederek: Kavmini gece gündüz Allah yoluna çağırdığını, fakat kendisi çağırdıkça onların kulaklarını tıkayıp örtülerini başlarına çekerek hak yoldan uzaklaştıklarını; Allah'ın bağışlamasına, dünyâ ve âhiret nimetlerine ermek için Allah'a istiğfar etmeleri gerektiğini söyledikçe Allah'ın nimetlerini hatırlayıp O'na saygı göstermeleri gerektiğini anlattıkça, kendi sözlerini dinlemeyip azgın zenginin sözüne uyduklarını; kendisine karşı türlü türlü tuzaklar kurduklarını; birbirlerine de, taptıkları putları, atalarının yolunu bırakmamalarını öğütlediklerini söyler ve yüce Allah'tan, düzelme umudu olmayan o sapıkları iyice şaşırtmasını, yeryüzünde o kâfirlerden bir tek kimse bırakmamasını; kendisini, babasını-anasını ve kendisine inananları bağışlamasını, zâlimleri de helak etmesini niyaz eder. Du'âsı kabul edilir ve 25 nci âyette belirtildiği üzre o kavim, Tûfân ile boğulup gider.
Nuh'un sözü olmayan 25 nci âyet, Nûh kavminin, günâhları yüzünden boğulup ateşe sokulduklarını ve kendilerini kurtaran olmadığını vurgulamakta, onlar gibi davrananların da onların sonucuna uğrayacaklarını ima etmektedir.
"Biz Nuh'u kavmine gönderdik" âyetinden Nuh'un, yalnız kendi kavmine elçi olarak gönderildiği anlaşılır. Nûh yalnız kendi kavmine gönderildiğine göre, kendisini dinlemeyenlere ceza olarak verilen Tufan'in da kendi kavmine mahsus olması gerekir. Çünkü: "Biz elçi göndermedikçe azâb edici değiliz" [9700] âyetinde buyurulduğu üzre Allah elçi gönderip uyarmadıkça bir kavmi helak etmez.
Meşhur kavle göre Hz. Nûh, Irak'ta yaşamıştır. Bundan Tûfân'ın, Dünyânın her yanında değil, Irak bölgesinde vukubulmuş bir felâket olması lâzım gelir. Nitekim o bölgede bir tufanın olduğu, kazılardan çıkan Gılgamış Destanından da anlaşılmıştır.
3-4 ncü âyetlerde: "Allah'a tapın, O'ndan korkun, bana da itaat edin ki Allah günâhlarınızdan bir kısmını

[9700] İsrâ Sûresi: 15.

bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin. Zira Allah'ın belirlediği süre geldiği zaman ertelenmez" buyurul-maktadır. Bunun anlamı şudur: Eğer Allah'a kulluk eder, O'ndan korkar ve bana itaat ederseniz, O sizi helak etmez, belirlediği süreye kadar yaşatır. Allah'ın sizin için belirlediği süre gelince ertelenmez. Kimse ömründen fazla yaşayamaz. Fakat Allah'a ortak koşar, isyan ederseniz, Allah sizi hemen cezalandırıp helak eder. İnsan hemen helak edilse de yine eceli kadar yaşamış olur, bir süre hayâtta bırakılsa da yine ömrü kadar yaşamış olur. İnsanın ömrü artmaz, eksilmez. Ancak ömrün ne kadar olduğu bilinmez.

Âyette genel bir sosyolojik kanun ifâde edilmektedir. O da Allah'ın, isyan edenleri cezalandıracağı, isyan etmeyenleri cezalandırmayıp bir süre mutluluk içinde yaşatacağıdır. Âsîler, Allah'ın hışmına uğrayıp helak olurlar. Allah'a kulluk ve itaat edenler, bir süre daha yaşatılırlar. Bu, Allah'ın, insan topluluklarına koyduğu genel yasadır. Sağlık kurallarına riâyet etmeyen, mikroplara maruz kalan, hastalığa yakalanıp ölür. Ama sağlığını koruyan kimse bir süre daha yaşar. Fakat herhangi bir sebeple helak olan, bir kaza veya felâketle ölen de, normal ölümle ölen de kendisine belirlenen ömür kadar yaşamış ve ölmüştür.

Zemahşerî, bu âyeti şöyle açıklamaktadır: Meselâ Allah, Nûh kavmi inanırsa onları bin yıl yaşatacak, küfürde kalırlarsa dokuzyüz senede öldürecek diye hükmetmiştir (ezelî karar budur). İşte onlara denmiştir ki: Allah'a inanın ki Allah sizi, belirlediği uzun ömrün sonuna kadar ertelesin —ki bu ömür bin yıldır—. Sonra da uzun ömür dolunca mutlaka öleceklerini, kimsenin ölümden kurtulamayacağını bildirmiştir [9701] Fakat gerek ertelenmeleri, gerek derhal helak edilmeleri, yine Allah'ın kaderiyledir ve her ne suretle olursa olsun insan, kendi ömrünü yaşayıp, ecelini yani yaşama süresini doldurmuş ve ölmüştür. Gerçeği Allah bilir.

13- âyetine üç mânâ verilmiştir: Birine göre: "Neden siz, Allah'a bir azamet görmüyorsunuz, Allah'ın büyüklüğüne hiç önem vermiyorsunuz?" demektir. Diğerine göre: "Neden siz, Allah'a lâyiki veçhile saygı göstermiyorsunuz?" demektir. Başka bir tefsîre göre de vakar ta'ât anlamınadır: "Neden siz, Allah'a tâat ve ibâdet edileceğini ummuyorsunuz?" demektir. Taberî'nin tercih ettiği tefsîre göre de recâ' inkâr ile beraber kullanılırsa havf (korku) anlamına gelir. Âyetin anlamı: "Neden siz, Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz?" şeklindedir.[9702]

14 ncü âyet, Allah'ın, insanı aşama aşama yarattığım ifade ediyor. Bu âyette ana rahmine bir nutfe olarak bırakılan insanın, bölünüp çoğalarak 'alâka, bir çiğnem et haline gelmesine, sonra kemik dokularının teşekkülüne ve oluşan kemiklere et giydirilmesi, sonra ruhun üflenerek insana bilincin verilmesi aşamalarına işaret olduğu gibi, tâ ilk insanın yaratılışında geçirdiği aşamalara da işaret vardır. Özellikle 17 nci âyet, tekâmül aşamalarının ilkine işaret etmektedir. Yeryüzündeki maddî hayâtın ilk belirtisi bitkidir. Bitkilerden sonra hayvanlar ve en sonunda da insanlar yaratılmıştır. İnsanın menşeine, çeşitli yerlerde işaret eden Kur'ân, bu yaratmanın bir tekâmüle tâbi kılındığını gösterir. Ancak insan, herhangi bir hayvandan değil, kendi kökeninden tekâmül ettirilmiştir. Bu tekâmülün ayrıntılarını ancak Allah bilir.

İlk bakışta eskilere âit bir öykü gibi gelen bu kıssa, aslında Hz. Muham-med(s.a.v.)in toplumuyla yakından ilgilidir ve Arapların, Hz. Muhammed'e karşı tutumlarını yansıtmaktadır. Çünkü onlar da Nûh kavminin Nuh'a yaptıklarını, aynen Hz. Muhammed'e yapmakta idiler. Hz. Muhammed (s.a.v.) onları ne kadar Allah'tan korkmaya, şirki bırakıp yalnız Allah'a tapmağa yöneltmiş, bu konuda çeşitli öğütler vermiş ise onlar ona kulaklarını tıkamışlar: "Senin sözlerine karşı gönüllerimiz kapalıdır, kulaklarımız sağırdır, seninle bizim aramızda perde vardır, seni anlamayız, dinlemeyiz, sana itaat etmez ve seni peygamber olarak görmeyiz" demişler; malı, çocukları, adamları çok olan küfür liderlerinin sözlerine uymuşlardır. O küfür liderleri de onlara hep atalarından tevarüs ettikleri batıl yoldan ayrılmamayı, geleneklerini bırakmamayı öğütleyerek toplumun çoğunluğunun, doğru yola girmesine engel olmuşlardır.

23 ncü âyette anılan, Nûh kavmine âit putlar, aslında Arapların putları idi. Bu isimler, Fushâ Arapçadan önceki devirden kalmış isimler de olsa, yine Yeğûs'un, yardım anlamına gelen ğavs, ğays ve iğâse; Ye'ûk'un, engellemek anlamındaki i'âka ve ta'vîk; Suvâ'm, zaman anlamına gelen sev've su-vo'ile zenginlik, kudret anlamına gelen se'ah; Vedd'in de sevgi anlamındaki meveddeh ile ilgisi açıktır. Nesr ise kartal demektir.

Bu isimlerin. Hz. Peygamber devrindeki bazı Arap kabilelerinin putları olduğu hakkında rivayetler vardır: İbn 'Abbâs ve Katâde'ye dayanan rivayetlere göre bu putlar, Nûh kavminden Araplara geçmişti.

Vedd- Dûmetu'l-Cendel'deki Kelb kabilesinin bir koluna âit idi. Suvâ' da Riyât't'ta Hüzeyl kabilesinin; YeğûS Seba ülkesindeki Curf ta oturan Mu-râd kabilesinin öutayf Oğullan koluna; Ye'ûk, Belha'daki Hemdân kabilesine; Nesr de Himyer kabilesinin Zû'l-Kilâ' koluna âit idi. Nûh kavminin taptığı bu putlara, daha sonra Araplar tarafından da tanrı olarak tapılmıştır. [9703] Bu adlar, aslında sâlih kişilerin adları idi. Bu insanlar ölünce, kendilerine tabi olan adamları: "Bunların heykellerini yaparsak, bunları görüp hatırladıkça ibâdete karşı şevkimiz artar" dediler. O heykelleri yapan nesil ölüp, onların yerine başka kuşaklar gelince İblîs onlara: "Sizin atalarınız bunlara tapar, bunlar yüzü hürmetine kendilerine yağmur yağdırılırdı" dedi. Yeni gelen kuşaklar da bu putlara tapmağa başladılar.[9704]

Muhammed 'İzzet Derveze'ye göre Hüzeyl kabilesinin Yenbu'da, Ri-yât denilen yerde Suvâ' adlı, kadın biçiminde bir putu vardı. Bir rivayete göre de Suvâ', Hemdanlıların, bir rivayete göre Zû'l-Kilâ' boyunun putu

---

[9701] Keşşaf: 4/161; Mefâtîhu'l-ğayb: 50/135.
[9702] Câmi'u'l-beyân: 29/94-95.
[9703] Câmi'u'l-beyân: 29/99; Keşşaf: 4/164; et-Tâc: 4/274.
[9704] Câmi'u'l-beyân: 29/99; et-Tâc: 4/274; Mefâtîhu'l-ğayb: 30/144.

idi. Belki de bu kabilelerin hepsinin Suvâ' adlı bir putu vardı. Yemen'de Mizhec ve Cureş halkının da Yeğûs adında, aslan biçiminde bir putu vardı, tnanca göre bu put, Suvâ'ın oğlu idi. Hemdân, Havlan, ve bağımlılarının da Ye'ûk adlı, at biçiminde bir putu vardı. Himyerlilerin de Nesr adlı, kuş şeklinde bir putları vardı. Kelb oğullarının da Vedd adlı, erkek biçiminde bir putları mevcut idi. Câhiliyye devrinde 'Abd-i Vedd, 'Abd-i Yeğûs gibi isimler de kullanılırdı. "Herhalde Hz. Peygamber devrinde ve ondan biraz önce Araplar, bu isimlerin, Nûh kavmine âit putlar olduğuna inanmış ve bunları benimsemişler, belki de bu adları Arapçalaştırarak kendi tanrılarına takmışlardı. Bu, henüz Arapçanm fushâ hâline gelmediği zamanlara rastlar"[9705]
Muhammed 'İzzet Derveze'nin işaret etmediği bir noktaya da işaret etmek yerinde olur: Nûh kavmi, Gılgamış Destanı hakkındaki tarihî verilere göre Irak'ta yaşamıştır. Irak Arap Yarımadasının kuzeydoğusunda bulunmaktadır. O kavmin tanrılarının, aynı adlarla Arap Yarımadasının içlerine sokulması gayet doğaldır. Bu bakımdan vaktiyle Nuh kavmine âit bu putların, oradan Araplara geçmiş olması, târih mantığına aykırı düşmez.
Bütün bunlar bu âyetlerde anlatılan toplum yapısının, Hz. Muham-med(s.a.v.)in yaşadığı toplum yapısına uyduğunu gösterir. Daha önceki kıssalar münâsebetiyle söylediğimiz gibi Arapların, Hz. Peygamber'e karşı davranışları, bir kıssa şeklinde gösterilerek, onlara Hz. muhammed'e karşı yaptıkları kötülükleri bırakmaları, aksi takdirde bir gün başlarına inecek İlâhî azâb ile helak edilecekleri anlatılmaktadır.
25 nci âyette Nûh kavminin, günâhlarından dolayı boğulup ateşe sokulduğu bildirilmektedir. Bu âyet, insan öldükten sonra da ruhunun yaşadığını, kabir devri veya berzah denen, ölümden kıyamete kadar olan sürede nimet veya azâb göreceğini ifâde eder. Zira Nûh kavmi boğulup öldükten sonra ateşe sokulan, onların cesetleri değil, ruhlarıdır. Ruhun çıktığı ceset, ateşe sokulmakla acı duymaz. Acı duyacak olan ruhtur. Demek ki ölüm yok olmak değil, ten kafesinden can kuşunun uçup ruhlar alemindeki makamına: ya cennet nimetlerine veya, cehennem azabına gitmesidir. Bu konuda daha geniş bilgi için: İnsan ve İnsan Üstü adlı eserimize, ayrıca Âl-i 'İmrân Sûresinin 185 nci âyetinin tefsirine bakılabilir (2/153).

Nûh Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah'tan başka tanrı yoktur. Günâhları bağışlayacak, tevbe etmeyen suçluları cezalandıracak O'dur. Allah, tevbe edenleri bağışlar, bir süre dünyada yaşatır (3).
2. Elçilerin ilki olan Nûh, kavmini yalnız Allah'a tapmağa çağırmış, fakat çeşitli putlara tapmaya alışmış olan kavmi, tevhidi kabul etmeyip şirk dininde ısrar etmişler, bu yüzden Tûfân ile boğulmuşlardır.
Bu sûrede vurgulanan temel konu şirkte ısrar edenlerin, sonunda herhangi bir felâketle helak edilecekleri, peygamberin çağrısını kabul edip tev-hîd dinine girenlerin de kurtulup zafere ulaşacaklarıdır.
3. Suçluları cezalandırmanın bir zamanı vardır. Zamanı gelince Allah'ın cezası ertelenmez (4).
4. îmân ve şükrün özü olan sâlih amel, nimetin bollaşmasına, refaha sebebolur. Çünkü öyle kullara yüce Allah bol yağmur verir, sular akar, ürün bol olur. "Rabbinizden mağfiret dileyin, O çok bağışlayandır. Mağfiret dileyin ki üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve size mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin" (10-12).
Şükrün, ni'metin artmasına sebebolacağı, İbrahim Sûresinin 7 nci âyetinde de vurgulanmıştır: "Şükrederseniz, size (ni'metimi) artırırım; ama nankörlük ederseniz, muhakkak ki azabım çetindir!"
5. Allah, insanı aşama aşama yaratmıştır (14). Bu, ilk insanın yaratılı-şındaki evrelere işaret olabileceği gibi, genel olarak insanın, anne karnındaki evrelerine de işaret olabilir. İkinci ihtimal daha güçlüdür. Bu konuda Hac (5) ve Mü'minûn (12-14) ncü âyetlerin tefsirine bakınız.
Ancak 17 nci âyetteki: "Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi" ifadesinde herhalde spermi yapan gıdalara işaret vardır. Çünkü sperm, yenilen bitkisel ve hayvansal gıdalardan oluşur. Hayvansal gıdaların temeli de bitkilerdir. Bundan dolayı gerek insanın, gerek öteki canlıların bedeninin ilk kaynağı bitkilerdir.
6. İnsanı temelde topraktan, çeşitli aşamalardan (bitki-sperm-insan) aşamalarından geçirerek yaratan Allah, ölümle tekrar toprağa döndürür; ama aynı olguyu tekrarlar. Dikkat edilirse burada hitâbedilen insanlar, inanan insanlar değil, Hz. Nuh'un hitâbettiği, irşada çalıştığı müşrik insanlardır. İşte onlara hitaben: "Sonra sizi tekrar toprağa döndürüyor ve bir kez daha ondan çıkarıyor" (18) buyuruluyor. Müşrik, suçlu insanın, cezasını çekip olgunlaşmak üzere yeniden topraktan çıkarılıp yaratılacağı belirtiliyor.
Bu anlatımda iki ihtimal vardır: İnsan, kıyamette, yeniden bedene sokulup topraktan çıkarılacaktır. Müfessirlerin büyük çoğunluğunun kanâatine göre haşr şu toprak üzerinde olacaktır. Bu takdirde âyette bedenden ayrılan insan ruhunun, yeniden bedene sokulup, hasrın olacağı bu dünyâya yeniden getirileceği anlatılmıştır. Bu ikinci anlamı güçlendiren birkaç âyet vardır ki bunları yerinde izah etmiştik. Vâkı'a Sûresinin: "Aranızda ölümü takdir eden biziz. Bizim önümüze geçilmez. (Size ölümü takdîr ettik) Ki sizi benzerlerinizle değiştirelim ve sizi bilmediğiniz bir biçimde yeniden yapalım" (60-61) âyetlerinin tefsirine ve prensipler kısmında bunlar üzerinde yaptığımız îzâha bakılabilir.
Yahut âyette şu anlam olabilir: Toprağa karışan insan bedeni topraktan çözülür, toprağı besleyen gübre olur. Sonra bitkilere hayât verir. Yeniden bitkiler, insan bedeninde sperm haline gelir. Sperm rahme düşer, aradan

[9705] et-Tefsîru'1-hadîs: 6/122-123.

uzun süre geçtikten sonra tekrar insan olur.
Ama böyle yaratılan, insanın bedenidir. Anne karnında bedene ruh üflenir ki bunun mâhiyetini bilemeyiz.
7. İnsanların düşünceleri farklı, yolları farklıdır. Kimi Hakk'a inanır, Hak yolunda gider; kimi Hak'tan sapar, şirke dalar. Kimi de hiç inanmaz (19-20).
8. İnananlar, kendilerine verilen malı ve evlâdı Allah'ın nimeti bilerek O'nu verene şükrederler. Ni'met onların saadetini artırır. Ama imansızlar, mal ve çocuklarına, mevkilerine güvenerek iyice şımarır ve azarlar. Ni'met, onların da ziyanını artırır (21).
9. Herhangi bir peygamberin yolunda giden, öteki peygamberleri de reddetmemek şartıyle saadete erer (28).
10. Burada bizce çok önemli bir husus da Hz. Nuh'un, Allah'a şirk koşan bir kavme elçi yapılmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'e göre ilk vahy alan ve şerîat getiren Resul (elçi) Nuh'tur. Nûh elçi olarak görevlendirildiği zaman kavmi müşrik idiler. Nuh'tan önce de insanları tevhide çağıran şerîat sahibi bir peygamber bulunmadığına göre demek ki şirk dini, sanıldığı gibi tevhîdden sapmadan doğmamış, tersine, insanlar içindeki tapınma ihtiyacını gidermek üzre yaratıcı ararken ruhsal güç vehmettikleri çeşitli varlıklara tapmağa başlamışlar, ama gerçek yaratıcıyı bulamamışlardır. Sonra yüce Allah, artık çoğalmış olan insanları şirkten kurtarıp tevhîde getirmek üzre, ilk elçisi olan Nuh'u görevlendirmiştir. İnsanları tehvîde ilk çağıran elçi, Nuh'tur.
Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in peygamberlik görevi yaptığından, yahut insanları tevhîde çağırdığında hiç söz edilmez. Ancak onun, ilk insan olduğu anlatılır. Kur'ân-ı Kerîm, vahy alan ilk elçi olarak Hz. Nuh'u anar: "Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vah-yettik..." [9706]
Sûrede açıkça belirtildiği üzre Nûh geldiği zaman kavmi putlara tapıyor idi. Ondan önce bir peygamber olmadığına göre, demek ki insanlar, o zamana dek müşrik (putperest) idiler. Buna göre insanlık tarihinde ilk din tevhîd dini değil, paganizm olur. Paganizm şeklinde başlayan dîn, Allah tarafından görevlendirilen elçilerle tevhîd yoluna çekilmiştir. Ama peygamberlerin ardından tekrar şirk filiz vermeğe başlamıştır. Şirk tevhîdi bastırdıkça Allah, elçiler, uyarıcılar göndermiştir. Tâ Hz. Muhammed(s.a.v.)e kadar. Onunla tevhîd dini doruğuna çıkarılmıştır. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir ama şirki bastırmak üzre Hak da'vetçileri kıyamete dek gelmeğe devam edeceklerdir.

NÛH SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
3 Yâ ile: Yâ'nın hazfiyle: Hemzenin vâva dönüştürülmesiyle:
Hemze ile:
Yâ'nın sükünuyla: Yâ'nın fethiyle:
Çoğunluk, îbn Mes'ûd ve İbn Huseym'.[9707] Ya'kûb. Ötekiler [9708]
Verş ve Ebû Ca'fer[9709] Ötekiler[9710] Kûfeliler. Ötekiler [9711]
Ayet No.
16
21
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Uy bn Mes'ûd[9712]
İzafet yâ'sının fethiyle: Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler[9713]
Nasb ile: Çoğunluk.
Cerr ile: İbn Ebî 'Able ve İbn Huseym [9714] Übeyy[9715]
Ya'kûb. Sükût h'si üzerinde
H'nin dammıyle:
H'nin kesriyle: İkinci vâv madmûm, lâm sakin [9716]

[9706] Nisa Sûresi: 163.
[9707] el-Mesâhif: 105, 309; Kurtubî: 18/298.
[9708] en-Neşr: 2/391; el-Budûr: 326.
[9709] Vakıf halinde Hamza da öyle.
[9710] el-Budûr: 326.
[9711] Kurtubî: 18/300; el-Budûr: 326.
[9712] el-Mesâhif: 105.
[9713] el-Budûr: 326.
[9714] el-Mesâhif: 105, 309.
[9715] el-Mesâhif: 173.

vakfetmiştir. Ötekiler[9717]
İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Hamza, Kis'âî, Halef.
Ayet No.
22
23
23
25
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Vâv ve lâm'ın fethiyle: Ötekiler[9718] Şeddeli bâ ile
mübalağa: Şeddesiz bâ ile:
Vâv'ın dammıyle:
Vâv'ın fethiyle:
Tenvînsiz:
Tenvinli:
Tâ ve yâ'dan sonra birer elif:
Çoğunluk. İbn Muhaysın, Humeyd ve Mücâhid [9719] Nâfi'. Ötekiler[9720] Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Eş-heb, İbn Huseym [9721]
Ebû 'Amr.
Tâ'dan sonra yâ, sonra
hemze-elif: Ötekiler[9722]
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Hemzenin yâ'ya kalbiyle idğâm: İbn Mes'ûd'dan
rivayet'.
Tekil: Cahderî'den rivayet,[9723] 'Amr ibn 'Ubeyd, A'meş, Ebû Hayve ve Eş-heb Ukaylî[9724].
ziyadesiyle: İbn Mes'ûd[9725]
27 Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[9726]
28 . Çoğunluk.
Vâv'dan sonra elifsiz: tbn Mes'ûd. Übeyy[9727]
38 Meksûr dâl ve sakin
yâ; tekil: Sâ'îd ibn Cübeyr.
Âyet No,
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Meftûh dâl, şeddeli yâ
ile, tesniye: Ötekiler '.[9728]
Vâv'dan sonra elifsiz,
yine tesniye [9729] el-Hüseyn ibn
'Alî, Yahya ibn
Ya'mer, Nehâ'î, Zührî ve Zeyd ibn 'Alî[9730]
Yâ'nın fethiyle: Yâ'nın sükûnuyla:
Hişâm, Hafs. Ötekiler [9731]

[9716] Veled'in çoğulu.
[9717] el-Budûr: 326.
[9718] en-Neşr: 2/391; el-Bahr: 8/341; Kurtubî: 18/306; el-Budûr: 326.
[9719] Kurtubî: 18/307; el-Bahr: 8/341.
[9720] Tebsıra: 709; Kurtubî: 18/309; el-Budûr: 327.
[9721] el-Mesâhif: 105, 309, 328; el-Bahr: 8/342.
[9722] Tebsıra: 709; Kurtubî: 18/310-311; en-Neşr: 2/391; el-Budûr: 327.
[9723] el-Mesâhif: 105, 309.
[9724] Kurtubî: 18/311.
[9725] el-Mesâhif: 105; el-Bahr: 8/343.
[9726] el-Mesâhif: 105.
[9727] el-Mesâhif: 105, 173.
[9728] Kurtubî: 18/314; el-Bahr: 8/343.
[9729] Sâm ve Hâm'ı kasdediyor.
[9730] el-Mesâhif: 309; el-Bahr: 8/343.
[9731] Tebsıra: 710; en-Neşr: 2/391; el-Budûr: 327.

72/40 CİN SÛRESİ 2007
Tefsir: 2007
Tefsîr: 2012
Cin Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2015
CÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2015

72/40 CİN SÛRESİ

Bazı cinlerin Kur'ân dinleyip hidâyete geldikleri anlatıldığı için bu adı alan sûre, yalnız insanların değil, ruhsal varlıkların dahi Kur'ân'a tâbi olduklarını anlatarak Peyğamber(s.a.v.)e moral vermektedir. Sûre iki bölüme ayrılır:
Birinci bölümde cinlerin davranışları, kulak hırsızlığı yapmaları, yakıcı ışınlarla kovulmaları, bazı ğayb haberlerine vakıf olmaları, müslümanları-nın ve kâfirlerinin bulunduğu gibi cinlere özgü haberler kendi ağızlarından anlatılır. İkinci bölümde yüce Allah, tevhîd esaslarını, peygamberlik, şefâ'at ve vahy hakkındaki hükümlerini anlatır. Üslûbundan sûrenin bir defada veya bölümlerinin birbiri ardınca indiği anlaşılır.
Mekke'de, Peygamber (s.a.v.) Tâif'ten döndükten sonra inmiştir. İnişi A'râf Sûresinden sonradır. 28 âyettir. Resmî sıralamada 72 nci, iniş sırasına göre 40 ncı sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- De ki: Cinlerden bir topluluğun (Kur'ân) dinleyip şöyle dedikleri bana vahyolundu: "Biz harikulade güzel bir Kur'ân dinledik. 2- Doğru yola iletiyor. Ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi ortak koşmayacağız. 3- Doğrusu Rabbi-mizin sânı yücedir. O, eş ve çocuk edinmemiştir. 4- Meğer bizim beyinsiz, Allah hakkında saçma şeyler söylüyormuş. 5- Biz insanların ve cinlerin Allah'a karşı yalan söylemeyeceklerini sanmıştık (onun için o beyinsizin sözüne uymuştuk). 6- Doğrusu insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da onların şımarıklığını artırırlardı. 7- Onlar da sizin sandığınız gibi Allah 'in, hiç kimseyi diriltmeyeceğini sanmışlardı. 8- Biz göğe dokunduk, onu kuvvetli bekçilerle ve ışınlarla doldurulmuş bulduk. 9- Ve biz onun dinlemeğe mahsus olan oturma yerlerinde o/wn/r(ğayb haberlerini dinlemeğe çalışır)dık. Artık şimdi kim dinlemek istese, kendisini gözetleyen bir ışın bulur. 10- Bilmiyoruz, (bununla) yeryüzündekilere kötülük mü (yapılmak) istendi, yoksa Rableri onları doğruya mı iletmek diledi. 11- Bize gelince, bizden iyiler de var ve bizden, başka türlü olan da var. Biz çeşitli yollara ayrıldık. 12- Biz, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamayacağımızı, (yerden) kaçmakla da O'nu âciz bırakamayacağımızı (O'nun bize, dilediği her-şeyi yapabileceğini) anladık. 13- Biz, yol gösteren(Kur'âri)ı işitince ona inandık. Kim Rabbine inanırsa ne hakkının eksik verilmesinden, ne de kendisine kötülük edilmesinden korkmaz. 14- Ve biz, bizden müslü-manlar da var ve bizden doğru yoldan sapanlar da var. Kim İslâm olursa işte onlar doğru yolu aramışlardır. 15- Hak yoldan sapanlar ise cehenneme odun olmuşlardır.

Tefsir:

1-15: Âyetlerde ilk " fetha ile okunur, çünkü " naibi fâalidir. " dan sonra " 4" kesre ile okunur. Diğer " "lerden doğrudan vahyden olanlar birinciye atfen üstün; cin sözünden olanlar ikinciye atfen esre okunur. Hepsini üstün okuyanlar da vardır ki Hafs kırâeti böyledir[9732]
15 nci âyetin sonuna kadar cinlerin sözleri nakledilir, ondan sonra doğrudan vahiy başlar. Bundan dolayı 1-15 nci âyetleri, bir bölüm olarak mütâlâa ediyoruz. Sûrenin birinci bölümünü oluşturan bu âyetlerde cinlerden bir grupun Kur'ân dinleyip ona inandıklarım; artık bundan böyle yüce Allah'a ortak koşmayacaklarını; Allah'ın, eş ve çocuk edinmekten münezzeh olduğunu; içlerinden bir ahmakın, Allah'a yakışmayan bâtıl sözler söylediğini; insanların ve cinlerin Allah hakkında yalan söz söylemeyeceğini sandıklan için o beyinsizin Allah hakkında söylediği yakışıksız sözleri doğru zannettiklerini; fakat bu Kur'ân'ı dinledikten sonra onun yalan söylediğini, Allah'a iftira ettiğini anladıklarım; insanlardan bazı kimselerin, cinlere sığınarak onları iyice şımartıp azdırdıklarını; cinlerin de müşrik kâfirler gibi Allah'ın, ölen kimseyi diriltmeyeceğini sandıklarını; ğayb haberleri almak, yüce meleklerin sözlerini duymak için göğe çıkmak istediklerini; fakat, gök meleklerle ve ışınlarla beklendiği için ona yaklaşamadıklarını; eskiden gökte oturup haber dinlerlerken, şimdi böyle bir şey yapanın, derhal ışınlarla yakıldığını; artık gökten haber alamadıkları için yerdekilere kötülük mü, iyilik mi yapılacağını bilmediklerini; kendileri arasında da iyilerin ve iyi olmayanların bulunduğunu; kendilerinin de çeşitli fırkalara, mezheplere ayrıldıklarını; ne yerde durmakla, ne de kaçmakla Allah'ın dilediğine engel olamayacaklarına inandıklarını; doğruya götüren Kur'ân'ı duyunca müslüman olduklarını; Rabbine inanan kimsenin, yaptığı iyiliklerin karşılığını tam alacağından ve kendisine haksızlık yapılmayacağından emin olacağını; kendilerinin içinde de müslümanlar ve haktan sapanlar bulunduğunu; müslüman olanların doğru yolu arayıp bulduklarını; yoldan sapanların ise cehenneme odun olduklarını söylediklerinin, Pey-ğamber(s.a.v.)e vahyedildiği bildirilmektedir.
Cinn: Cins ismi olup tekili cinnîdir. Avrupalıların genie, Latinlerin geni-us dedikleri de budur. Gözle görülmeyen birtakım varlıklara cinn denir. Bu kelimenin kökünde gizlilik anlamı vardır. Cenne, örttü, gizledi; cunneh, kalkan, yani sahibini örtüp koruyan siper; cenîn ana rahmindeki çocuk, yahut kabir; cenan bedendeki kalb; cennet ağaçların zeminini örttüğü bahçe; cü-nûn aklı örten hastalık demektir. İnsanın karşılığı olarak gözden gizli birtakım varlıklara cinn denir ki bu genel anlamda bütün ruhsal varlıklar: melekler, şeytanlar bu tabirin içine girer. Bir başka tanıma göre cinn, ruhsal varlıkların hepsi değil, bir kısmıdır. Râğıb'a göre ruhsal varlıklar üç kısma ayrılır:

[9732] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/154.

1) Hepsi hayırlı olan varlıklar ki bunlar meleklerdir.
2) Hepsi kötü olan varlıklar ki bunlar da şeytanlardır.
3) Hem iyisi, hem kötüsü bulunan varlıklar ki işte cinn denince bu üçüncü kısım hatıra gelir.
Râğıb ruhsal varlıkları böyle bir sınıflandırmaya tabi tutmuş ise de bu sınıflama pek sağlam değildir. Gerçekte ruhsal varlıklar üç değil, iki bölüme ayrılır: İyiler, ki bunlar meleklerdir. Hem iyisi, hem de kötüsü bulunan varlıklar ki bunlar da cinlerdir. Cinlerin iyisine sadece cinnî, kötüsüne de şeytân denir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "İblîs cinlerden idi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı" [9733] âyetiyle şeytânın, cinlerden olduğu belirtilmektedir. Artık şeytanları cinlerden ayrı bir sınıf saymak, sağlam bir temele dayanmaz. İmam Fahreddîn Râzî bu konuda şöyle diyor:
"Eskiden beri insanlar cinnin var olup olmadığında ihtilâf etmişlerdir. Filozofların çoğundan nakledilen söze göre cinn yoktur. Çünkü Ebû Alî ibn Sînâ, eşyanın tanımı hakkında: "Cinn, çeşitli biçimlere girebilen hevâî bir canlıdır" dedikten sonra "Bu tanım, bu adın açıklamasıdır" diyor ki bu sözden, bu açıklamanın, sadece adın açıklaması olduğu, bu hakikatin hariçte (görünen dünyâda) bir varlığı olmadığı anlaşılır.
"Fakat din erbabı, peygamberleri doğrulayanlar, cinnin varlığını söylemişlerdir. Eski filozoflardan büyük bir cemâat ve ruhâniyyet ashabı, cinnin varlığını itiraf ederler ve bunlara süfîî ruhlar adını verirler. Onlara göre süfîî ruhlar, çağırınca daha sür'atle gelirler ama zayıftırlar. Felekî ruhlar ise çağı-rıya daha ağır gelirler ama daha güçlüdürler.
"Cinni kabul edenler de iki kısma ayrılır: Birincilere göre cinler cisim değil, veya cisimde bir hal değil, kendi başlarına kaim (bağımsız) cevherlerdir. Fakat bu sözden onların, Allah'ın zâtına eşit olması gerekmez. Çünkü bunların cisim ve cismâniyet (cisimde bir hal) olmaları selûbdur. Selûbda ortaklık, mâhiyette ortaklığı gerektirmez. Fakat varlığı için bir mahalle ihtiyacı olmak bakımından ortak niteliğe sâhib bulunan arazlar, nasıl mahiyet bakımından farklı iseler, bu süfîî cevherler de cisim olmamak bakımından ortak nitelikte, fakat mâhiyet bakımından çeşitlidirler: Kimi hayırlı kimi şerli; kimi kerîm, kimi hür, iyiliksever; kimi alçak, bayağı, kötülükseverdir. Bunların çeşitlerinin, vasıflarının sayısını yalnız Allah bilir.
"Soyut varlıklar olmaları, haberleri bilmelerine, işleri yapmalarına engel değildir. Bu ruhlar işitir, görür, haberleri bilir, özel işler yaparlar.
"Dediğimiz gibi bunların mâhiyetleri çeşitlidir. Bunlar arasında insanın yapamayacağı güç, ağır işleri yapanların ve her nev'in, şu cisimler âleminden özel bir nevi cisimle ilişki kurması mümkündür. Tıbbî kanıtlar gösteriyor ki insanın esası olan nefs-i nâtıka'nın ilk ilişki kurduğu şey, ruhlardır. Ruhlar, kan parçalarından doğan buhârî, lâtîf cisimlerdir. Bunlar kalbin sol tarafında oluşur. Nefsin ilişki kurmasiyle bu ruhlar, uzuvlarla ilişki kurar. (Ruhların bedenle böyle ilişki kurması gibi) bu cinlerin de hava parçalarıyle ilişki kurmaları mümkündür. Böylece havanın o cüz'ü, o ruhun mütealleki olur (ruhla o cüz arasında bağlantı kurulunca) o havanın yoğun cisimde gezmesi vasıtasiyle bu ruhlar o yoğun cisimlerle ilişki kurup onları etkiler, yönetir.
"Bazı kimseler de cinnin, insan bedenlerinden ayrılmış olan ruhlar olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre ruhlar bedenlerden ayrılınca ruhsal âlemdeki ruhsal sırların açılmasıyle güçleri ve olgunlukları artar. Ruhun, ayrıldığı bedene benzer bir beden hasıl olunca, aradaki benzerlik dolayısiyle o ruhla o beden arasında bir çeşit ilişki kurulur ve bedenden ayrılmış olan rûh, kendi bedenine benzeyen o bedene, işlerinde ve düşüncelerinde yardımcı olur. Çünkü cinsiyet (benzeme), birleşme nedenidir. İmdi böyle bir ittifak (uyumluluk), hayırlı canlar arasında olursa o yardımcıya melek denir, onun yaptığı yardım da ilham adını alır. Bu uyumluluk kötü ruhlar arasında olursa o yardımcıya şeytân, yaptığı yardıma da vesvese denir"[9734]
Mu'tezile, cinnin varlığını kabul etmekle beraber güç işleri yapmak için yoğun bünyeye ihtiyaç bulunduğunu ileri sürerek, melek ve cinnin ağır işler yapmağa kadir olduğunu kabul etmezler. Râzî bunlara cevaben der ki: "Ben bu mu'tezileye şaşıyorum, nasıl bunlar hem meleğin ve cinnin varlığını haber veren Kur'ân'ı tasdik, hem de kendi görüşlerine devam ediyorlar? Çünkü Kur'-ân, meleklerin ağır işler yapabileceklerine delâlet eder. Cinn de öyledir. Bu kudret yoğun cisimlerde olur. Demek ki melek ve cin de öyledir (yani yoğun cisimleri vardır).
"Bu melekler daima bizim yanımızdadırlar. Kerîm yazıcılar, hafaza(ko-ruyucu melekler)dir. Keza canlan alırken de yanımıza gelirler. Peyğam-ber(s.a.v.)in yanına da gelirlerdi, kimse onları görmezdi. Can verenin yanındaki kimseler de gelen ölüm meleğini görmezler. Eğer gelen yoğun cismi görmek gerekiyorsa, biz niçin onları görmüyoruz? Görmek gerekmiyorsa, mu'te-zilenin görüşü batıldır. Ve eğer bu ruhanî varlıklar, yoğunluksuz olarak kuvvetli iseler bu kez mu'tezilenin: "Yaşamak için beden şarttır"sözleri bâtıl olur. Onlara göre melek ve cin lâtîf ve diri cisimlerdir. Ama letafetlerinden dolayı ağır işleri yapamazlar. Bu söz, Kur'ân'm açıkça söylediğini inkârdır" [9735]
Cinler lâtîf varlıklardır. Ateşten yaratılan ve insanlar gibi sorumlu olan cinlerin de müslümanı, kâfiri, iyisi ve kötüsü vardır. Birinci âyette cinlerden bir grubun, Kur'ân dinleyip sonra kendi aralarında müteâkib âyetlerde anlatılan sözleri konuştukları bildirilmektedir. Bu âyetten anlaşıldığına göre Peygamber (s.a.v.), Kur'ân dinleyen cinleri görmemiş, fakat onların Kur'ân dinledikleri, kendisine vahy ile bildirilmiştir. Çünkü görseydi, onların Kur'ân dinlemeleri, vahye dayandırılmazdı. Ahkaf Sûresinde anlattığımız üzre İbn 'Ab-bâs'tan rivayet edilen bir

[9733] Kehf Sûresi: 50.
[9734] Mefâtîhu'I-ğayb: 30/148-149.
[9735] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/151-152.

haberde de, Peyğamber(s.a.v.)in, cinlere özel bir surette Kur'ân okumadığı ve onları görmediği, ancak cinlerin sözlerinin kendisine vahyedildiği anlatılmaktadır. 'Abdullah ibn Mes'ûd ise, Peyğam-ber(s.a.v.)in, özel olarak cinlere Kur'ân okumak üzre gittiğini, onlara Kur'ân okuyup onları gördüğünü rivayet etmiştir.
Maamâfîh, Hz. Peyğamber'in, cinlerle birkaç kez karşılaştığı, cinlerin Kur'ân dinlediğini ilk defa görmemiş ise de sonradan onları gördüğünü bildiren rivayetler de vardır. Ahkâf Sûresinde anlattığımız üzre bazı âlimler, tbn Mes'ûd ve İbn 'Abbâs rivayetini bağdaştırmağa çalışmış: İbn Mes'ûd'un anlattığı olayın Mekke'de, İbn 'Abbâs'ın anlattığı olayın da Nahle'de vukubul-duğunu söylemişlerdir. Râzî, bu iki rivayeti sevk ettikten sonra bunların ya-lanlanamayacağını ve şdyle bağdaştırılabileceğini söylüyor:
Belki İbn 'Abbâs'ın anlattığı olay ilk defa olmuş, yüce Allah bu olayı Peyğamber'e vahiy ile bildirmiştir. Daha sonra da kendisine, gidip cinlere Kur'-ân okuması emredilmiştir. Şayet cin vak'asının bir defa olduğu kabul edilirse o zaman şöyle denilebilir:
Peygamber Aleyhisselâm'a, gidip cinlere Kur'ân okuması emredilmiş, onlara Kur'ân okuyan Peygamber Aleyhisselâm, onların kendi aralarında ne konuştuklarını, ne yaptıklarını bilmemiştir. Allah onların konuşmalarını, Peygamberine vahiy ile bildirmiştir. Yahut Peygamber Aleyhisselâm onları görmüş, sözlerini de duymuş, onlar da kendisine inanmışlar, kavimlerine dönünce: "Biz şöyle, şöyle bir Kur'ân dinledik" demişler. Allah da onların sözlerini Peygamber Aleyhisselâm'a vahyetmiştir[9736]
Bu âyetlerde cinlerin varlığı, müslüman ve kâfirlerinin, doğru yolda olan akıllılarının ve yoldan sapan beyinsizlerinin bulunduğu açıklıkla ifâde edildiği gibi Arapların cinler hakkındaki inançları, cinlerin insanlar üzerinde etki yaptıklarına inandıkları, onların kötülüklerinden korunmak için dualar okuyup cin liderlerine sığındıkları da anlatılmaktadır.
3 ncü âyetteki: " tabiri, "Rabbimizin £am"anlamınadır. Cedd, büyüklük, ululuk, zenginlik, asıl anlamlarına gelir, [9737]hadisinde iki anlam da vardır: Yani ya Rabbi ulu olana veya zengin olana, senin karşında ululuğun ve zenginliğin bir yararı olmaz, demektir.
4 ncü âyette sefîh: hafif akıllı, aklı kıt, şatat da haksızlıkta ve sapıklıkta sının aşan demektir.
6 ncı âyetin tefsirinde müfessirler şöyle demişlerdir: Câhiliyye devrinde bir adam sefere çıkıp bir vadide gecelerse: "Bu vadinin şerrinden, bu vadinin büyüğüne, yahut beğine sığınırım" der, öyle yatardı. Ve inancına göre sabaha dek cinlerin korumasında olurdu. Bir rivayete göre de Araplar kıtlık, kuraklık zamanlarında mer'a ararlar, böyle bir yer bulunca: "Burada bir âfete (yani bir cin çarpmasına) uğramaktan, bu vadinin rabbine (sahibine) sığınırız" diye bağırırlar, kendilerini kimse korkutmazsa oraya konarlardı.[9738]
Burada cinler hakkında rical (erkekler) tabirinin kullanılması, dikkate şayandır. Bazılarına göre recul (erkek) cin ismi değil, insan ismidir. Bundan dolayı: "İnsanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı"^ âye-tinde " deki "beyân için değildir. takdirindedir. Yani bazı erkekler, cinlerin şerrinden, bazı erkeklere sığınırlardı" demek olur. Bu tefsiri yapanlar, ruhsal varlıklar olan cinlerde erkeklik ve dişilik olmayacağını düşündükleri için böyle bir açıklamaya gitmişlerdir. Fakat bu görüş zayıftır, âyeti zorlamadır.
Cinlerin mâhiyetini Allah bilir. Fakat onlar erkek ve kadın biçimine girip görünebilirler. Âyette o görüntüleri kasdedilmiş olabilir. Kaldı ki biraz önce işaret ettiğimiz üzre bazı bilginlere göre cinler, bedenlerden ayrılmış olan insan ruhlarıdır '.[9739] Eğer bu ihtimal doğru ise, o zaman insan ruhlarının erkek ve kadınları vardır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu, " "cinden erkekler" anlamını vermişlerdir. Ayrıca âyette cinlerin erkek veya dişisi olduğu anlatılmıyor, Arapların böyle inandıkları ve yaptıkları anlatılıyor. Cinlerin, erkekli, dişili olduğuna inanan Arapların, cinlerin erkeklerine sığınıp onlardan himaye beklemeleri kınanıyor. Çünkü sığınılacak tek varlık, tek koruyucu yüce Allah'tır.
Daha önce çeşitli vesilelerle söylediğimiz gibi Araplar, büyücülerin, kâhinlerin, şâirlerin, sâhirlefin cinlerle ilişkili olup onlardan ilham aldıklarına, cinlerin de gökten kulak hırsızlığıyla haberler çalıp bunları kâhinlere verdiklerine, bu yüzden onların ardından, gökte kayan ışıklar atıldığına inanırlardı. Özellikle Peyğamher(s.a.v.)in gönderilişi sırasında bu gök olayının arttığına dair rivayetler vardır [9740]
O zaman bu olayların arttığını gören Araplar, Kur'ân'ın da cinler tarafından gökten çalınıp Hz. Muhammed'e atıldığını sanmışlar, bu yüzden Pey-ğamber'e kâhin, şair, sâhir, mecnûn lakaplarını yakıştırmışlardı. Onların bu düşüncelerini redd için bu sûrede cinlerin ağzından, cinlerin artık eskisi gibi göğe sokulup gökten haber çalamadıkları, atılan ışınlarla kovuldukları anlatılmaktadır. Bundan şu anlam çıkar:
Ey müşrikler, sizin bu Kur'ân'ı cin telkini sanmanız yanlıştır. Çünkü Kur'ân'ın tamamı gök haberidir. Oysa cinler, gök haberi alamamaktadırlar. Eskiden bazı haberler alıp bunlara yüzlerce de yalan katarak kâhinlerin kulaklarına atmış olsalar bile, şimdi böyle bir şey yapamazlar. Çünkü atılan ışınlarla yakılmakta, bundan dolayı göğe sokulamamaktadırlar. Bu Kur'ân asla cin sözü değil, gök ehli olan yüce bir meleğin, "Güvenilir Ruh"un vahyidir.
"Onlara, kendilerinden bir uyarıcı gelmesine şaştılar da o kâfirler: 'Bu, yalancı bir sihirbazdır' dediler"[9741]

[9736] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/152-153.
[9737] Buhârî, Ezan: 155, Kader: 12, Da'avât: 17; Müslim, Salât: 194....
[9738] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/156; Câmi'u'l-beyân: 29/108; et-Teshîl: 4/152-153.
[9739] Fethu'l-Kadîr: 5/303.
[9740] Mefâtîhu'1-ğayb: 30/158.
[9741] Sâd Sûresi: 4.

"Onu şeytanlar indirmedi. Bu, onlara yaraşmaz ve zaten yapamazlar da. Çünkü onlar (meleklerin sözlerini) işitmekten uzaklaştırılmışlardır" [9742], "Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar her günahkâr yalancıya inerler. O yalancılar (şeytanlara) kulak verirler, çokları da yalan söylerler" [9743] mealindeki âyetler, bu yanlış düşünceleri reddettiği gibi: "(Ey Muham-med), Sen hatırlat, öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde sen ne kâhinsin, ne de mecnûn. Yoksa onlar (senin hakkında): 'Bir şâirdir, zamanın felâketlerine çarpılmasını gözetliyoruz' mu diyorlar? De ki: 'Gözetleyin, ben de sizinle beraber gözet{eyenlerdenim'." [9744] âyetleri de müşriklerin bu tür sözlerine üzülen Hz. Peyğamber'e moral vermektedir.

Muhammed 'İzzet Derveze'nin de dediği gibi Cin Süresindeki âyetlerin asıl amacı, Kur'ân dinleyen cinleri anlatmak değil, onların ağzından Kur'-ân'ın ilk muhatabı olan Araplara öğüt vermek, onlara şirkin bâtıl olduğunu anlatmaktır. Sûrede şu anlam sezilmektedir:

Sizin kutsallaştırıp taptığınız cinler dahi Kur'ân'ın Allah kelâmı ve Allah'a ortak koşmanın batıl olduğunu kabul ettikleri halde siz neden inadedip bu Kur'ân'a karşı geliyor,,batıl inançlarınızı bırakmıyorsunuz?

7 nci âyetin, cinlerin sözünün nakli olması da, asıl vahiy olması da muhtemeldir. Birinci takdirde cinler birbirlerine: "Ey cinler, insanlar da sizin zannettiğiniz gibi Allah'ın kimseyi diriltmeyeceğini zannettiler" demiş olurlar. İkinci takdirde yani âyetin, cinlerin sözü değil, asıl vahiy olması halinde mânâ şöyle olur: "Ey Kureyş kâfirleri, cinler de sizin zannettiğiniz gibi Allah'ın kimseyi diriltmeyeceğini zannettiler."

Bizim kanâatimize göre 6 ve 7 nci âyetler cinlerin sözü değil, asıl vahiydir. Çünkü cinlerin sözlerini anlatan âyetlerin hepsinde "biz, biz" diye cinlere giden bir mütekellim zamiri vardır. Özellikle yedinci âyetin, cinlerin sözü olarak mânâlandırılması, söz akışında bir rekâket maydana getirmektedir. Bu âyetin asıl vahiy olması, söze daha uygundur. Bu iki âyet, 'ya ma'tuftur. Yüce Allah birer parantez cümlesi olan bu iki âyette bazı insanların cinlere sığınarak onları şımarttıklarını, cinlerin de insanlar gibi Allah'ın, kimseyi diriltemeyeceğini sandıklarını bildirmektedir.

"Bu makamda âyetlerin böyle, bir aşağıya, bir yukarıya atfında, iki tarafa çakan şimşek gibi bir yaldırayış ve bu suretle bir taraftan anlatılan zan kavramındaki çalkanışa, bir taraftan da onlara saldırılan şihâbların parıldayışına tam bir uygunluk belâğeti vardır"[9745]

Âyetteki ba's: yeniden diriltmek anlamına geldiği gibi elçi göndermek anlamına da gelir. Bundan dolayı âyete: "Allah kimseyi, öldükten sonra diriltmeyecek" mânâsı da, "Kimseyi elçi göndermeyecek" mânâsı da mümkündür [9746] 9 ncu âyette artık bundan böyle gökten haber dinlemeğe kalkan cinlere şihâblar atıldığı bildirilmektedir. Şühüb, şihâb'm çoğuludur. Esasen ateş alevi demek olan şihâb, gökte yıldız gibi kayan parıltılara da ad verilmiştir. "Burada çoğunlukla, şihâbın açık anlamında ısrar edilirse de bize göre asıl maksat nübüvvet nuru ve Kur'ân âyetleriyle hakikat âleminde parlatılan ve bâtıl fikirlere karşı fırlatılan ateşli uyarıları anlatmaktır. Zira uzayın doğal olayı olan o şihâbların, Peyğamber'in bi'setinden önce de geldiği, rivayetlerde de inkâr edilmiyor. Peyğamber'in gönderildiği sıralarda denildiği gibi fazla birçok şihâb yağmuru olmuş ve bunlardan müneccimler, kâhinler, şeytanlar korkup türlü mânâlar çıkarmağa çalışmış olsunlar. Fakat bu durumda onlardan gök haberi kesilmiş değil, bilâkis çoğaltılmış ve kulak hırsızlığına daha çok fırsat verilmiş olur. Halbuki İbn 'Abbâs Hazretlerinin söyeldiği ve bu âyetin de anlattığı mânâ, bu şihâbların, onlardan, gök haberlerini kesmiş ve gök kapılarını birer zabit olarak tutmuş, doldurmuş olmalarıdır. Bu ise onların maneviyatlarını, yalanlarını, sefahet ve tuğyanlarını yakan hakikat şihâbla-nnı (nurlarını) anlatıyor ki onlar Muhammedi gökten parıldayan âteşin âyetler ve mu'cizelerdir ki onun karşısında insan ve cin şeytanlarının ödleri kopmuş, dilleri tutulmuştur. Bu tecrübeleri yapmış olan cinler, artık eskisi gibi ğayb-den dem vurmağa, gelecekten haber vermeğe kalkışmayıp, yalan söylemiş olmaktan sakınarak ilerisi hakkında imanlarını: "Artık biz bilmiyoruz, yerdeki/ere bir kötülük mü yapılmak istendi, yoksa Rableri onları doğru yola mı götürmek diledi. Bundan sonra insanların başlarına kötülük mü, iyilik mi gelecek, neler olacak biz bilemeyiz" diyorlar.

Şihâb meselesini, Hicr Sûresinin 16-18 nci âyetlerinin tefsirinde de izah etmiştik. Tefsirlerde yıldız kayması, yıldız düşmesi diye tanımlanan şihâb, esasen meteor taşlarının, düşerken hava ile sürtünmesinden çıkan ışıktır. Şihâb olayı, meteorolojik bir olaydır. Peyğamber'in bi'setinden önce de var olan bu olaylar, rivayetlere göre Peyğamber'in gönderildiği sıralarda artmış, bu da Arapları korkutmuştu. Hattâ bir rivayete göre çok sayıda bu tür olayları gören Araplar, göğün sonunun geldiğini sanarak hayvanlarını serbest bırakır, kölelerini âzedederlermiş. Fakat büyüklerinden biri, eğer düşen yıldız bilinen yıldız ise bu, göğün sonunun geldiğini gösterir, bilinmeyen bir yıldız ise olağandır, demiş. Bakmışlar, düşenin, bilinmeyen bir yıldız olduğunu anlamış ve henüz mühlet var deyip rahatlamışlardır '.[9747]

Arapların Cinler hakkındaki inançları:

Allah ile cinler arasında bir hısımlık olduğuna inanırlardı: "O'nunla cinler arasında bir neseb koydular"[9748]. Cinleri Allah'a ortak sanarak onlara da tapıyorlardı: "(Melekler) derler ki: 'Sen yücesin, bizim velîmiz onlar

---

[9742] Şu'ârâ Sûresi: 210-212.
[9743] Şuarâ Sûresi: 221-223.
[9744] Tür Sûresi: 29-31.
[9745] Hak Dini: 7/5402.
[9746] Mefâtîhu'1-ğayb: 30/157.
[9747] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/158.
[9748] Sâffât Sûresi: 158.

değil, sensin. Hayır, doğrusu onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı" [9749]. Cinlere sığınır, onların zararlarından korunmağa çalışırlardı: Doğrusu insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da onların şımarıklığını artırırlardı" [9750] Cinlerin insanları çarpıp deli edeceğine inanırlardı: "Yoksa onda delilik mi var, diyorlar. Hayır, doğrusu O onlara gerçeği getirmiştir, fakat çokları gerçekten hoşlanmıyorlar" [9751], " 'Seni tanrılarımızdan biri fena çarpmış' demekten başka bir söz bulamıyoruz'."[9752]

Cinlerin insanlara düşünceler vahyedeceğine inanırlardı: "O (Kur'ân) kovulmuş şeytânın sözü değildir" [9753], "Onu şeytânlar indirmemiştir, zaten bunu yapamazlar da" [9754] Şâir, kâhin ve büyücülerin cinlerden ilham aldıklarına inanırlardı: "Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Her yalancı, günahkâr kimseye inerler. O yalancılar, (şeytanlara) kulak verirler, çokları da yalan söylerler (yahut şeytanlar meleklerin konuşmalarına kulak verirler, fakat çoğunluğu da yalan'söyler)"[9755]

Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesine göre cinler, ateşten yaratılmış varlıklardır: "Cinleri de daha önce (bedenin gözeneklerine) nüfuz eden çok sıcak ateşten yarattık" [9756], "Gözle görülmezler: Ey Adem oğulları, şeytan ana babanızı çirkin yerlerini onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de (şaşırtıp) bir belâya düşürmesin. Çünkü o ve kabilesi, sizin onları görmeyeceğiniz yerden sizi görürler. Biz şeytanları, inanmayanların dostları yaptık"[9757]

Çeşitli sınıflara ayrılırlar: "Bizden iyiler de, başka türlü olanlar da var. Biz çeşitli yollara ayrıldık" [9758]. Müslümanı, kâfiri vardır: "Bizden müslüman-lar da var, Hak yolundan sapanlar da ver"[9759]

İnsanlara kötü düşünceler atıp onları Allah'a isyana sevk etmeğe çalışan İblîs ve soyu, onlardandır: "Ancak İblîs (secde etmedi). Cinlerden idi, Rabbinin buyruğu dışına çıktı"[9760]

Bazıları göğe çıkarak yüce topluluktan ğayb haberleri çalmağa kalkışmışlardır: "Biz göğe dokunduk, onu kuvvetli bekçilerle ve alevlerle doldurulmuş bulduk. Ve biz onun dinlemeğe mahsus olan oturma yerlerinde otu-rur(ğayb haberlerini dinlemeğe çalışır)^//:. Artık şimdi kim dinlemek istese kendisini gözetleyen bir ışın bulur"[9761].

Hz. Süleyman'a hizmet etmiş, güç işler yapmışlardır: "Süleyman'a da sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafa olan rüzgârı boyun eğdirdik ve onun için katranı da kaynağından sel gibi akıttık. Rabbi-nin izniyle cinlerden bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona alevli azabı taddırırdık. Ona dilediği gibi kaleler, heykeller, havuzlar kadar geniş leğenler, sabit kazanlar yaparlardı..." [9762]"Biz rüzgârı ona boyun eğdirdik. Onun buyruğuyla onun istediği yere yumuşak (yumuşak) akıp giderdi. Ve şeytanları: her bina ustasını ve dalgıcı ve zincirlerle birbirine bağlanmış başka(şeytan)ları"[9763]

Bazıları gelip Hz. Peyğamber'den Kur'ân dinlemiş ve ona inanmışlardır: "De ki: 'Bana, cinlerden bir topluluğun Kur'ân dinledikleri, (Biz, harikulade güzel, doğru yola ileten bir Kur'ân dinledik, ona inandık.Artık Rab-bimize hiç kimseyi ortak koşmayacağız) dedikleri vahyolundu" [9764], "Bir zamanlar, cinlerden bir topluluğu, Kur'ân dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Ona geldiklerinde birbirlerine: 'Susun', demişlerdi. Okuma bitirilince de uya-rıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi"[9765]

Cinler de insanlar gibi sorumludurlar ve dünyâda yaptıkları işlere göre âhirette cennete veya cehenneme gireceklerdir: "Andolsun cehennem için de birçok cin ve insan yarattık ki kalbleri var fakat onlarla anlamazlar; gözleri var fakat onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapık. Ve işte onlar gafillerdir" [9766] "Ey kavmimiz, dediler, Allah'ın dâvetçilerine uyun, O'na inanın ki (Allah) günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acı bir azâbdan korusun"[9767]

Arapların tanımladıkları cinler, bazı bakımlardan Kur'ân'daki meleklerin vasıflarına uyar: Her ikisi de gizli, ruhsal, büyük güce sâhib varlıklardır. Ancak Kur'ân'a göre cinler ateşten yaratılmış, çoğunluğu kötülüğe eğilimli, insanlara eziyet etmekten, onları kötü yola sevk etmekten hoşlanan, Allah'ın gazabına uğramış sapık varlıklardır. Melekler ise hadislere göre nurdan yaratılmış, huzur, sükûnet kaynağı, hayır ve yardım seven, iyiliğe sevk eden, Allah'a hizmet ve ibâdetle meşgul, Allah katında değerli, yüce ruhanî varlıklardır. İnsanlara iyilik ilham eder,

---

[9749] Sebe' Sûresi: 41.
[9750] Cin Sûresi: 6.
[9751] Mü'minûn Sûresi: 70.
[9752] Hûd Sûresi: 54.
[9753] Tekvîr Sûresi: 25.
[9754] Şuarâ Sûresi: 21.
[9755] Şuarâ Sûresi: 22-23.
[9756] Hicr Sûresi: 27.
[9757] A'râf Sûresi: 27.
[9758] Cin Sûresi: 11.
[9759] Cin Sûresi: 14.
[9760] Kehf Sûresi: 50.
[9761] Cin Sûresi: 8-9.
[9762] Sebe' Sûresi: 12-13.
[9763] Sâd Sûresi: 36-38.
[9764] Cin Sûresi: 1-2.
[9765] Ahkâf Sûresi: 29-30.
[9766] A'râf Sûresi: 179.
[9767] Ahkâf Sûresi: 31.

peygamberlere vahiy getirirler.
Meleklerin ve cinlerin mâhiyetini Allah bilir. Kur'ân-ı Kerîm'in onlar hakkındaki açıklamaları sınırında durmak, tahminlere, zayıf rivayetlere göre söz söylemekten kaçınmak gerekir [9768]
16- Şayet yolda doğru gitselerdi onlara bol su verirdik. 17- Ki onları onunla sınayalım. Kim Rabbini anmaktan yüz çevirirse Rabbi onu, alt eden bir azaba sokar. 18- Mescitler Allah'a mahsustur. Allah ile beraber hiç kimseye dua etmeyin. 19- Allah'ın kulu, kalkıp O'na dua edince onun üzerine üşüşüp nerdeyse keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi. 20-De ki: "Ben ancak Rabbime dua ederim ve hiç kimseyi O'na ortak koşmam". 21- De ki: "Ben size ne zarar, ne de akıl verme gücüne sahip değilim". 22- De ki: "Beni Allah(m azâbın)dan hiç kimse kurtaramaz ve O'ndan başka sığınacak kimse bulamam."23- Benim yapabileceğim, sadece Allah'tan (vahyedilenleri) size duyurmak ve O'nun elçilik görevlerini yerine getirmektir. Artık kim Allah'a ve O'nun Elçisine baş kaldırma, ona, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır. 24- Kendilerine söylenen şeyi gördükleri zaman, kimin yardımcı bakımından daha zayıf ve sayı bakımından daha az olduğunu bileceklerdir. 25- De ki: "Size söylenen şey yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyacaktır, bilmem." 26- "öaybi bilen O'dur. Gizli bilgisini kimseye göstermez." 27- Ancak razı olduğu elçiye gösterir. Çünkü O, elçisinin önüne ve arkasına gözet ley iciler koyarsak verdiği ğayb bilgisini şeytanların kapmasına, elçiye verilen doğru bilgilere yanıltıcı şeyler karıştırmalarına engel olur). 28- (Böyle yapar)Â7 onların, Rableri-nin kendilerine verdiği bilgileri duyurduklarını bilsin. Allah onlarda bulunan herşeyi (bilgisiyle) kuşatmış ve herşeyi bir bir say/w/£(hesâbetmiş)

Tefsîr:

16- Burada ""nin hafifletilmişidir. Şa'n zamiri hazfedilmiştir. " Z\" demektir. Bu, cinlerin sozu değil, doğrudan vahiydir. Birinci âyetteki Z* üzerine ma'tuftur.
16-19 ncu âyetlerde yoldan sapanlar, doğru yola gelmiş olsalar, Allah'ın onlara bol yağmur, nimet vererek onları nimetleriyle sınayacağı; nimet içinde Allah'a şükredip etmeyeceklerine bakacağı; kendisini anmaktan yüz çevi renleri çetin bir azaba çarptıracağı; ma'bedlerin Allah'a mahsus olduğu; Allah'tan başkasına duâ edilmeyeceği, O'ndan başkasından meded umulmaya-cağı ve Allah'ın kulu Hz. Muhammed, Allah'a duâ ederken müşriklerin veya cinlerin onun başına üşüştükleri bildirilmektedir.
Burada " 'Abdullah" sözüyle kasıt, Hz. Muhammed(selâm ona)dır. Onun başına yığılanlar hakkında üç görüş vardır: Birine göre bunlar müşrikler, birine göre cinler, birine göre de her iki zümredir.
Eğer kasıt, Hz. Muhammed (s.a.v.) yalnız Allah'a duâ ve ibâdet ederken müşriklerin onun başına yığılması ise, yalnız Allah'a duâ eden ve insanları yalnız O'na kulluğa çağıran Hz. Muhammed'in davetini iptal için, onların birbirine sokuldukları, birlik oldukları anlamınadır. Şayet kasıt cinler ise Peygamber Kur'ân okurken onların, onun üzerine üşüşüp Kur'ân dinledikleri anlatılmaktadır. Fakat müşriklerin, onun üzerine üşüşmeleri, onun davetini iptal için birleşmeleri anlamı daha kuvvetlidir. Bazı müfessirlere göre de bu âyet hem cinleri, hem de insanları kapsar. Cinlerin de, insanların da Peyğam-ber'in Hakka davetini iptal ve Hak nurunu söndürmek için birleştiklerini ifade eder.[9769]
Fakat söz akışından, 16 ncı âyetten itibaren cinlerin sözlerinin devamı olmayıp müşriklerin davranışlarını anlatan vahiyler olduğu anlaşılır. Bu âyetler, sûrede yeni bir bölümdür. Cinlerin sözlerini anlatan birinci bölümden sonra insanların davranışları anlatılmış, cin ve insan kâfirlerinin davranışları arasındaki benzerlik ve ilişki gösterilmiştir.
20-24: Yalnız Allah'a duâ ve ibâdet etmesini, yalnız Allah'ı anmasını hayretle karşılayan ve buna engel olmağa kalkışanlara: Hz. Muhammed'in, yalnız Allah'a duâ ve ibâdet edeceğini; kimseye bir zarar verme ve insanları doğru yola iletme gücüne sahip bulunmadığını; kendisini de hiç kimsenin, Allah'a karşı koruyamayacağını ve Allah'tan başka kimseye sığınmayacağını; görevinin, insanları zorla doğru yola götürmek değil, Allah'ın emirlerini duyurmak, O'nun elçiliğini yerine getirmek olduğunu; bunu kabul etmeyip Allah'a başkaldıranların, ebedî olarak cehennemde kalacaklarını; onların, isyanlarına devam ede ede bir gün azabı görünce, kimin yardımcısının daha zayıf, sayısının daha az olduğunu anlayacaklarını söylemesi emrediliyor.
24 ncü âyetteki ifâde, servetlerine, adamlarının çokluğuna, kaba kuvvetlerine güvenerek Hz. Muhammed(s.a.v.)i ve mü'mileri tehdideden müşrik liderlerinin tutumlarını yansıtmaktadır. Bu âyet, onlara bir uyarıdır.
25-28 nci âyetlerde de: "Hani o bizi tehdidettiğin azâb ne zaman gelecek?" deyip, başlarına geleceği va'dedilen azâb ile alay edenlere de, onun yakın mı, uzak mı olduğunu bilemeyeceğini; bunun Allah'ın gizli bilgisinden olduğunu; Allah'ın, gizli bilgisini kimseye göstermeyeceğini; ancak razı olduğu elçiye göstereceğini; elçisine verdiği bilgiye de şeytan sözlerinin karışmaması için Allah, elçisinin önüne ve arkasına gözetleyici, koruyucu melekler taktığını; bundan dolayı elçisine verdiği ğayb haberlerine cin-şeytan telkin ve vesveseleri karışmayacağını; Allah'ın, görevlendirdiği elçilerin, görevlerini yapıp vahiyleri duyurduklarını bilmesi için böyle yaptığını; onlara neler vahyettiğini de ayrıntılanyle bildiğini söylemesi, Hz. Muhammed(s.a.v.)e emrediliyor.
Allah'ın, seçip razı olduğu elçiye göstereceği ğayb, ona verdiği İlâhî haberler, vahiylerdir. Yukarıdan beri sûrede,

[9768] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/203-207.
[9769] Câmi'u'l-beyân: 29/117-119; Keşşaf: 4/170; İbn Kesîr: 4/433.

cinlerin, şeytanların gök haberleri alamayacakları vurgulanmaktadır. Allah, ğaybe âit bilgileri cin ve şeytanlara vermez. Onların, o haberleri çalması, birtakım nurlarla, ışınlarla önlenir. Yüce Allah, o haberleri, yalnız razı olduğu eçlilere verir. Elçiye verilen haberler, kâhinlere atılan cin-şeytan telkinleri değildir. O elçinin söyledikleri kâhin, sâhir, şâir ve mecnun sözü değil/gerçek gök haberleri olan vahiylerdir. O vahiylere cin-şeytan sözü karışmaz. Çünkü Allah, elçisine verdiği sözlere vesveselerin karışmaması için, elçisinin önüne ve arkasına koruyucu melekler, bekçiler kor. O melekler elçiyi bekler, vahiylere şeytan vesveseleri karışmasına engel olurlar. Onların nurları, elçiye yaklaşmağa yeltenen şeytanları yakar. Böylece Allah'ın ilham ve vahiyleri, şeytan sözlerinin karışmasından korunmuş olur.
Bundan dolayı Hz. Muhammed'e gelen sözler sâf, gerçek ğayb haberleridir. Şâir, sâhir, kâhin, mecnûn sözü değildir. Allah elçilerini böyle korur ki onlar elçilik görevlerini yapsınlar, kendilerine gelen sâf vahiyleri insanlara duyursunlar. Yüce Allah, elçilerinin, verdiği vahiyleri insanlara duyurarak görevlerini yaptıklarını bilsin. Allah onlara neler vahyettiğini bilir. O'nun bilgisinden gizli kalan bir şey yoktur. O herşeyi ayrıntılanyle saymış, hesabetmiştir.
28 nci âyette " "nin faili hakkında üç ihtimal vardır: Birinci ihtimale göre fail Allah'tır. Ve biz bu ihtimale göre âyetin mealini verdik. İkinci ihtimâle göre fail, önceki âyetlerde sözün konusu olan elçidir. Ki sözgelimine bu daha uygun düşmektedir.
Eğer "nin faili, ikinci ihtimalde belirtildiği gibi elçi ise; failleri, " "a rci'zamir olan " fiilleri, "ya matufturlar. Mânâ da şöyledir: "Allah, elçisinin önünden ve arkasından koruyucu melekler yürütür ki elçi, meleklerin, Rablerinden aldıkları emirleri duyurduklarını; Rabbin, onlarda bulunan bütün bilgilere vâkıf bulunduğunu ve herşeyi bir bir sayıp hesabettiğini bilsin". Bu takdirde meleklerin, Allah'tan getirdiklerini bilen elçi, Hz. Muhammed(s.a.v.)dir.
Üçüncü ihtimâle göre fail müşriklerdir. Yani Allah, elçisini meleklerle bekletir ki müşrikler, elçilerin, görevlerini yerine getirdiklerini bilsinler demektir. İbn Cezzî, cumhur tarafından kabul edilen birinci anlamı daha açık bulmaktadır'.[9770]
Bizim kanâatimize göre burada elçi ile kasıt, peygamber değil, peygambere vahy getiren Rûh (melek) elçidir. İşte vahy götürmekle görevli melek elçi, muhafız melekler tarafından koruma altında gönderilir ve o vahylere cin-şeytân sözlerinin karışması önlenir. Bu husus, Meryem Sûresinin 64. âyetinde, melek elçinin kendi sözüyle açıklanmıştır.
26-27 nci âyetlerde Allah'ın, ğaybini, ancak razı olduğu elçisine göstereceği, başkasına göstermeyeceği bildirilmektedir. Ğaybi Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği, birçok âyette vurgulanmıştır. Peygamberlere verilen bilgiler de ğaybden onların ruhuna aktarılan vahiylerdir. Demek ki Allah bir elçisine vahyederek ona birtakım gizli bilgiler verebilir. Peki ama gelecekten haber veren, söyledikleri doğru çıkan birtakım kâhinler, büyücüler olduğu gibi ibâdet ile kemâl kazanmış sâlihler, velîler de vardır. Bunların durumu, bu âyetlerin söylediklerine ters düşmüyor mu? İşte bu husus, İslâm bilginleri arasında ihtilâf konusudur. Bu ihtilâfı Şevkânî, tefsirinde özetlemiştir. Oradan nakledelim:
Kurtubî şöyle demiştir: Yüce Allah'ın, kendisini ğaybi bilmekle övüp bunu yaratıklarına değil, sadece kendisine özgü kılması, ğaybi Allah'tan başka kimsenin bilmediğini kanıtlar. Sonra yüce Allah, razı olduğu elçileri bundan istisna ederek, vahiy yoluyla onlara ğayb bilgisinden vermiş ve bunu, onlara mu'cize, nübüvvetlerinin doğruluğuna delil yapmıştır. Yıldızlara bakıp gelecekten haber veren ve remi atan, el falına bakan, kuş kovan gibi müneccim ve benzeri kimseler, Allah'ın razı olduğu elçilerden değildir ki Allah onlara da ğayb bilgisinden bir parça versin. Bu gibi kimseler, sezgi, tahmin ve yalanlarıyla Allah'a karşı nankörlük etmişlerdir [9771] Sa'îd ibn Cübeyr'e göre "Allah'ın razı olduğu elçi", Cebrail'dir. Sa'îd'in bu sözü uzak bir ihtimaldir. (Kurtubî böyle sanıyor ama Sa'îd'in sözünün doğruluğu, Meryem Sûresinin 64. âyetinden açıklıkla anlaşılmaktadır). Bir kavle göre "Ancak razı olduğu elçi bunun dışındadır" cümlesinden kasıt, Allah'ın elçiye kıyametin kopacağı zaman gibi risâlete ilişkin olmayan ğayb haberlerini değil, peygamberlikle ilgili bilgileri vereceğini anlatmaktır. Vahidî şöyle demiştir: "Bu âyette, müneccimin söylediklerinin çıkacağını iddia edenin Kur'ân'ın söylediklerini inkâr etmiş olacağına delil vardır." Zemahşerî ise Keşşafta: "Bu âyet kerametleri iptal etmektedir. Çünkü kerametlerin nisbet edildiği kimseler, kendilerinden razı olunan velîler de olsalar, elçi değillerdir. Allah ğayb bilgisini sadece elçilerine bildireceğini söylemiştir. Keza bu âyet kehânet ve müneccimliği de iptal etmektedir. Çünkü kâhin ve müneccim, Allah'ın razı olmasından uzak, gazabına dahildirler" demiştir. Râzî ise şöyle demiştir:
"Bana göre âyette bu söylediklerine delîl yoktur. Çünkü âyet, Allah'ın bütün ğayb bilgisi hakkında değildir, ancak bir ğayb bilgisi hakkındadır ki o da kıyamet vaktidir. Çünkü bu âyet, "Size va'dedilenin yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmem" âyetinden sonra gelmiştir. Eğer denilirse ki: Bu takdirde istisnanın anlamı nedir? Deriz ki: Belki kıyametin vakti yaklaşınca Allah onu razı olduğu elçisine bildirir. Niçin olmasın? Nitekim: "O gün gök beyaz bulutlarla parçalanır ve melekler bölük bölük indirilir" [9772] buyurmuştur. Demek ki o zaman melekler, kıyamet gününü bilirler. Yahut bu istisna munkatı'dır. Önceki cümleye bağlı değildir. Yani Allah, razı olduğu elçinin önüne ve arkasına koruyucular koyar, onlar onu azgın cinlerin ve insanların şerrinden korurlar,

[9770] et-Teshîl: 4/155; Câmi'u'l-beyân: 29/123.
[9771] Kurtubî: el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân: 9/28.
[9772] Furkan Sûresi: 25.

demektir. Bu âyetten maksadın, Allah'tan başka, muğay-yebâtı kimsenin bilemeyeceğini anlatmak olmadığı şu delillerle de sabittir: Tevatüre yakın bir kuvvetle gelen rivayetlere göre Şıkk ve Satîh adlı iki kâhin, Peygamber(s.a.v.)in durumunu, henüz o zuhur etmezden önce söylemişlerdi. Bunlar bu konuda Araplar arasında ünlü idiler. Hattâ Kisrâ bile bunlara başvurmuştu. Bu da gösterir ki yüce Allah, elçi olmayan bazı kimseleri de, bazı ğayb bilgilerine muttali kılabilir. Keza Milel sâhipleri(din ve mezhep tarihçileri) bazı ru'ya tabircilerinin geleceğe ait sözlerinin çıktığında ittifak etmişlerdir. Melikşâh'ın oğlu Sultan Sencer bir kadın kâhini Bağdad'dan Horasan'a getirtmiş, gelecekten sorular sorduğu bu kâhinenin söyledikleri aynen çıkmış. Kelâm ve felsefe ilimlerinde uzman bazı kimseler de bana bu kâhinenin haber verdiği birtakım ğaybî olayların, bütün ayrıntılarıyle çıktığını söylediler. Ebû'l-Berekât, Kitâbu't-Ta'bîr'de bu kadının durumunu anlatırken daha ileri giderek şöyle demiştir: 'Otuz yıl bunun halini araştırdım, muğay-yebâta dair söylediklerinin aynen çıktığını anladım.' Ayrıca biz, bu hususu doğru ilham sahiplerinde de görmekteyiz. Hattâ büyücülerde bile bulunabilir. Bazı yıldız falları gerçeğe aykırı ise de bazılarının gerçeğe uygun olduğunu da görebiliriz. İmdi biz, Kur'ân bu görülen şeylere aykırı şeyler söylüyor dersek, Kur'ân taşlanmağa maruz kalır. Öyle ise âyeti, bizim yaptığımız şekilde yorumlamak gerekir"[9773]

Şevkânî, Râzî'nin bu yorumunu zikrettikten sonra onu şöyle reddediyor: "Âyet, bütün muğayyebâtı kapsamıyor" sözü batıldır. Çünkü masdarın ve cins isminin izafeti, genellik ifâde eder. Bunu usul imamları ve başkaları açıklamıştır. "Bu istisna, munkat'ı olabilir" sözü de sadece bir iddiadır, Kur'ân üslûbuna aykırıdır. Şıkk ve Satîh hakkındaki sözlerine gelince bunlar, şeytanların kulak hırsızlığı yapıp, duydukları doğru bilgilere yalanlar da katarak kâhinlere attıkları zamanda yaşamışlardı. Sahîh hadis bunu gösterdiği gibi "Ancak bir kapış kapan olursa onu da delici bir ışın izler" [9774] âyeti ve benzerleri bunu göstermektedir. Kehânetin durumu, şerîatte açıklanmış-tır: Kehânet, şeytanların kulak hırsızlığı vasıtasiyle bazı ğayb bilgileri alma yolu idi. Muhammed'in bi'setiyle şeytanlar bundan menedilmişlerdir. "Biz göğe dokunduk, onu, güçlü bekçilerle ve ışınlarla doldurulmuş bulduk. Ve biz onun, dinlemeğe mahsus olan oturma yerlerinde oturur(ğayb haberlerini dinlemeğe çahşır)dık. Artık şimdi kim dinlemek istese, kendisini gözetleyen bir ışın bulur" demişlerdir. Kehânet meselesi, bulunduğu zamana mahsustur. O, bu umumu tahsis eden şeylerdendir (onun zamanı geçmiştir, artık bundan böyle kehânet yoktur). Bundan dolayı Râzî'nin kâhinlik hakkında söyledikleri, bu âyete uymaz. Kadın kâhin hakkında söyledikleri ise hurafedir. Bu konuda söylenenlerden bir kısmının doğru olduğu varsayılsa bile bu, "Bu ümmet içerisinde mukaddesler (kendilerine ilham olunan kimseler) vardır. Ömer de onlardandır" [9775] hadisinde haber verilen mülhem kişiler türünden-dir. Böylece o, âyetin umumunu tahsîs gibi olur, anlamını ortadan kaldırmaz. Sözünün sonunda Allah'a ve O'nun sözüne karşı söylemeğe cür'et ettiği sözlere gelince: 'Şayet Kur'ân, bu görülen şeylerin tersini söylüyor dersek, Kur'ân taşlamağa maruz kalır' sözüne cevaben denilir ki: Bu, senin ilk sürçmen ve ilk kapaklanman değildir. Daha sende buna benzer nice sürçmeler vardır ki senin felsefenin damarı bununla atmıştır. Ve şeytan, tefsirinin konularında seni bununla ikide bir çarpıp kapaklandırmıştır. Sana şaşıyorum, hiç bu kadının durumu hakkında sana ulaşan şeyler, Kur'ân'ın taşlanmasına neden olabilir mi? Zamanımızın şâirlerinden biri ne güzel söylemiş: "Sivri sinek güneşe perde atmak isterse kanadını açar". Ben de şöyle demiştim:

"Rüzgârları kanadıyle örttü, sabahın aydınlığına karşı gece lâmbasını tuttu."

Şayet dersen ki: Bu Kur'ân delili ile Allah'ın, razı olduğu elçilerine dilediği ğayb bilgisi verdiği sabit oldu. Peki Allah'ın gizli bilgi verdiği elçi, bu bilgileri ümmetinden bazı kimselere açıklayabilir mi? Derim ki: Evet, buna engel yoktur. Peyğamber(s.a.v.)in, bunu yaptığı, onun temiz sünnetini bilenlere gizli değildir. Bu söylediklerine kendince bazı kanıtlar ve misâller de veren Şevkânî, sonunda şöyle diyor: "Bu sabit olunca, bu ümmetin sâlihlerinden bazılarına, Allah'ın elçisine açtığı bazı ğayb haberlerinin verilmesine bir engel yoktur. Allah'ın Elçisi, kendisine verilen bu haberleri bazı sahâbilerine açmış, onlar da kendilerinden sonra gelen bazı kimselere açmış olurlar. Bu, sâlihlerin kerametleri kabilindendir. Hepsi Peygamber vasıtasiyle Rabdan taşmıştır" [9776]

Râzî'nin anlattığı şeyler içinde doğrular bulunduğu gibi hurafeler de vardır. Ancak ru'yâ tabirinin Allah'ın ilhamiyle bir ilim olduğu da Kur'ân'ın açıklamalarındandır. Râzî'nin sözlerinde abartmalar bulunduğu gibi onu reddeden Şevkânî'nin sözlerinde de abartmalar vardır. Biz âyetin anlamını şunun bunun sözlerinde değil, yine Kur'ân'ın kendinde bulacağız. Sa'îd ibn Cü-beyr'in dediği gibi Allah'ın ğayb bilgisini açacağı elçi, peygambere vahiy getiren melektir. Bu takdirde gizli bilgiyi melek Allah'tan alıp peygambere getirir. Asıl ğaybi bilen Allah'tır, öaybin hazinelerinin anahtarları O'nun elindedir. O, ğaybini tamamen açıp da kimseye göstermez. Dilediği kuluna, melek vasıtasiyle bazı ğayb bilgileri verir. Buna göre ğayb bilgisi verilen kimsenin mutlaka peygamber olması şart değildir. Çünkü melekler sâlih kişilere de ilham ederler. Hadisi şerifte: "Âdem oğluna şeytanın da bir dokunuşu, meleğin de bir dokunuşu vardır" [9777] buyurulmuştur. Şeytânın dokunması vesvese, meleğin dokunması ilhamdır.

Âyette elçiden maksat melek değil de peygamber ise, bu da Allah'ın bütün ğayb bilgilerini peygambere

---

[9773] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/168.
[9774] Sâffât Sûresi: 10.
[9775] Buhârî, Fedâilu's-sahâbe: 6, Enbiyâ': 54; İbn Hanbel, Musned: 6/55.
[9776] Fethu'l-Kadîr: 5/312.
[9777] Tirmizî, Tefsîr: Sûre: 2.

göstereceği anlamını taşımaz. Ancak ona bazı bilgiler verir. Benim kanâatime göre 27 nci âyette peygamberden başka hiç kimseye ğayb bilgisi verilmez diye bir kesinlik yoktur. Âyetten, Allah'ın razı olduğu elçiye, razı olduğu kuluna bazı bilgiler vereceği sezilmektedir. Peygamber, kulların en temizi olduğu için âyette o zikredilmiştir. Ondan başkasına da bilgi verilebileceğinden söz edilmemiştir. Buna gerek de yoktur. Fakat Allah'ın rahmeti geniştir, feyzi Rabbânîsi taşmağa devam eder. Allah sevgisiyle gönüllerini temizleyen kullar da meleğin ilhamiyle bazı gizli bilgiler alabilirler. Ama bunlar çok sınırlıdır. Pür ğaybi, küllî olarak geleceği Allah'-tan başka kimse bilmez. "Bu ümmet içinde kendisine ilham olunan kişiler vardır, Ömer de onlardandır" [9778] hadisinin de işaret ettiği üzre ilham, bütün ğayb bilgisinin insana verilmesi değil, o bilgiden bir parıltının kalbe akması-dır. Gerçeği, mutlak ğaybi ancak Allah bilir. Ümmet içinde sâlihlerde görülen kerametler, Peygamber için mu'cizedir. Çünkü onlar, Peyğamber'e tabi olmakla o makama ermişlerdir.

Cin Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsanlar cinlere sığınmakla onları şımartırlar. Aslında cinler, Allah'a sığınan insanlara zarar veremezler. Öyle ise gönül hulûsu ile Allah'a sığınıp O'ndan başkasından korkmamalıdır (6). Ne cinler, ne de başka bir varlık, Allah'ın olmasını dilediği bir şeyi engelleyemez. Cinlere sığınmanın da bir yararı yoktur.
2. Allah, doğru yolda gidenleri bolluk içinde yaşatır. Ama Allah'ı anmaktan yüz çevirenler, sıkıntılı bir hayât geçirirler (16-17). "Kim beni anmaktan yüz çevirirse onun için dar bir geçim vardır" (Tâhâ Sûresi: 124).
3. Mescidlerde Allah'tan başkasına yalvarümaz. Allah'tan başka bir varlığa asla tapılmaz. O'ndan başka sığınılacak tanrı yoktur (18-22).
4. Bir grup cin gelip Peyğamber(s.a.v.)e vahyedilen Kur'ân'ı dinlemiş ve ona inanmışlardır.
5. Cinlerin de iyisi, kötüsü, müslümanı, kâfiri vardır. İnsanlar gibi, cinlerin kâfirleri de cehenneme gideceklerdir (11, 14-15).
6. Gökten haberler çalmağa yeltenmiş olan cinler, ışınlarla kovulmuş ve bunu başaramamışlardır (8-9).
7. Cinler geleceği bilmezler (10).
8. Peygamber dahi kimseye yarar, yahut zarar veremez, ğaybi de bilmez. Onun görevi, sadece tebliğdir (21-23). "De ki: (Allah bana bir kötülük dilerse) beni Allah'tan başka kimse kurtaramaz ve O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam. Benim yapabileceğim, sadece Allah'tan size duyurmak ve onun verdiği elçilik gövrevini yerine getirmektir... Size söyle/fen şey yakın mıdır, yoksa rabbim, onun için uzun bir süre mi koyacaktır, bilmiyorum" (22-23, 25).
9. Allah'a ve Elçisine isyan edenin yeri cehennemdir (23).
10. Allah, ğayb bilgisini, yalnız razı olduğu elçiye (meleğe) bildirir. Ona verdiği ğayb bilgisini (vahyi) de, sağdan soldan onu kollayan muhafız meleklerin koruması altında insan elçisine gönderir. Melek elçi, Allah'tan aldığı bilgiyi, insan elçiye aynen tebliğ eder. İnsan elçi de ondan aldığı vahyi, hiçbir değişikliğe uğratmadan insanlara duyurur (26-28).

CÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

No. 1
edilgen:
Medsiz madmûm elif
ile:
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
îhâ' kökünden edilgen: Çoğunluk.
ibnMes'ûd[9779]
Übeyy, îbn Kays veCahderî[9780] Îbn Huseym. îsâ Sekafî.
Çoğunluk[9781]
Tklha ve Îbn Huseym [9782]
R ve şîn'in fethiyle: R'nin dammı, şîn'in
sükûnuyla: Hidâyet yerine
da'vetten:
Ayet No.
3,5,7,8:9,10
11,12,13,14
Kelime: Kırâet farkı:

[9778] Hadîs biraz önce geçti.
[9779] el-Mesâhif: 105; Kurtubî: 19/1; el-Bahr: 8/346.
[9780] el-Mesâhif: 173, 309.
[9781] Kurtubî: 19/7.
[9782] el-Mesâhif: 266, 309.

ol (ol)lerde hemze meksûr:
bj
Okuyanlar:
İbn 'Âmir, Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
3,4,6 ncı âyetlerde meksûr, diğerleri meftûh: Ebû Ca'fer. Bu âyetlerin hepsinde hemze meksûr: Ötekiler[9783]
Cîm'in kesriyle:
'İkrime, Ebû Hayve ve Muhammed ibn Semeyfa'.
Cîm'in fethi, dâl'dan sonra elif ile:
Nasb tenviniyle, rabb merfû':
Ebû'l-Eşheb.
Sâ'îd ibn Cübeyr [9784]
Ayet No.
13
Kelime:
Kırâet farkı:
Ref tenviniyle, rabb yine merfû':
Tekavvülden: Kavl'den:
Hemzenin yaya dönüştürülmesiyle:
Dâima hemze ile:
Okuyanlar:
Kırâettir[9785] Ebû Ya'kûb. Ötekiler [9786]
Ebû Ca'fer ve sadece vakıfta Hamza. Ötekiler[9787]
Cezm ile, şartın cevâbı olarak: İbn Mes'ûd, A'meş, Yahya, İbrâ-hîm ve İbn
Sü Merfû' olarak 4:
Huseym. Çoğunluk5.
Ayet No.
16
17
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Hemzenin harekesinin 'ayn'a nakli: Verş, İbn Verdân.
Hemzenin telaffuzu ile: Ötekiler[9788]
İki sakinden dolayı vâv'ın kesri: Çoğunluk.
Vâv'ın dammı: İbn Vessâb, A'meş [9789]
Yâ ile ğâib kipi: Kûfeliler.
Nûn ile çoğul:

[9783] Tebsıra: 710-711; el-Bahr: 8/347; en-Neşr: 2/391-392; el-Budûr: 327.
[9784] el-Mesâhif: 251, 274. 'İkrime'den de rivayet edilmiştir.
[9785] el-Bahr: 8/349; en-Neşr: el-Hemzu'l-mufred; el-Budûr: 327.
[9786] takdirindedir.
[9787] el-Mesâhif: 105, 309, 328; Kurtubî: 19/17.
[9788] el-Budûr: 327.
[9789] Kurtubî: 19/18; el-Bahr: 8/352.

mütekellim: Ötekiler[9790]

İf'âl babından çoğul

mütekellim: Übey, îsâ ve

Cahderî [9791]

Hemzenin fethiyle: Çoğunluk.
Hemzenin kesriyle: İbn Hürmüz ve Talha[9792]
Ayet No.
19
20
21
22
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Hemzenin kesriyle: Nâfi', Şu'be. Hemze'nin fethiyle: Başkaları[9793]
Madmûm lâm ile: Hişâm.
Meksûr lâm ile: Ötekiler.
Lâm ve bâ'nın dammıyle [9794] Ebû Hay ve, îbn semeyfa', Ebû'l-Eşheb.
Şeddeli, meftûh bâ ile: Hasan, Ebû'l-Âliye[9795] Ebû Ca'fer, Ham-za, Âsim. Ötekiler [9796] Çoğunluk. Übeyy ve İbn Ebî •Able[9797]
Emir kipi:
Mâzî kipi:
Meksûr hemze ile:
Çoğunluk.
Âyet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Meftûh hemze ile: Talha[9798]
23
Tekil: Çoğul:
Ebû Hayve. Çoğunluk [9799]
25
Yâ'nın fethiyle:[9800]
Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr.
Yâ'nın sükûnuyla: Ötekiler.
28
Edilgen:
Übeyy, İbn 'Âbbas ve Zeyd ibn 'Alî.
Lâm'm kesriyle, etken: Zührî ve İbn Ebî 'Able[9801]
Yâ'nın ve lâm'ın fethiy-

[9790] Tebsıra: 712; Kurtubî: 19/19; el-Bahr: 8/352; en-Neşr: 2/392; el-Budûr: 328.
[9791] el-Mesâhif: 173.
[9792] el-Bahr: 8/352.
[9793] el-Bahr: 8/352; en-Neşr: 2/392; el-Budûr: 328.
[9794] Tekili dir.
[9795] Tebsıra: 712; en-Neşr: 2/392; el-Budûr: 328. Taberî, cumhurun kırâetini daha çok sevmektedir (Câmi'u'l-beyân: 29/117).
[9796] Aynı eserler.
[9797] el-Mesâhif: 173.
[9798] el-Bahr: 8/354.
[9799] el-Bahr: 8/357.
[9800] el-Mesâhif: 309, 328.
[9801] Allah bildirsin diye" anlamındadır.

le, etken:
Ötekiler[9802]
Âyet Kelime: Kırâet farkı:
No.
Fiiller edilgen:
Fiiller etken:
Çoğul mütekellim:
Okuyanlar:
Übey, İbn Ebî 'Able ve İbn Huseym. Çoğunluk '[9803]. İbn Mes'ûd [9804]

73/3 MÜZZEMMİL SÛRESİ 2019
Tefsir: 2019
Tefsir: 2023
Müzzemmil Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2024
MÜZZEMMİL SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2025

[9802] el-Bahr: 8/357; Kurtubî: 19/30.
[9803] el-Mesâhif: 173, 309; el-Bahr: 8/357.
[9804] el-Mesâhif: 105.

73/3 MÜZZEMMİL SÛRESİ

Birinci âyetinde elbisesine bürünen anlamındaki "müzzemmil" kelimesi geçtiği için bu adı alan sûrede Peyğamber(s.a.v.)e, geceleyin kalkıp ibâdet etmesi, Kur'ân okuması, Rabbini anması, kendisini yalanlayanların sözlerine sabretmesi emredilmekte; bir süre sonra o yalanlayıcıların cezalarını çekecekleri bildirilmekte; son âyetinde de gece ibâdeti hafifletilmektedir.
Gece ibâdetini hafifleten son âyet Medine'de inmiş, konu ile ilgili olduğu için bu sûrenin sonuna konmuştur. İlk dokuz âyeti, daha önce Mekke'de inmiştir. Bu sûrenin, üçüncü sûre olduğu, Kalem sûresinden sonra indiği rivayet edilir. Fakat Muhammed 'İzzet Derveze bu rivayeti şüpheli görmektedir '[9805]. 20 âyeti içeren sûre, Resmî sıralamada 73 ncü, iniş sırasına göre 3 ncü sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Ey örtüsüne bürünen, 2-Geceleyin kalk (namaz kıl); yalnız gecenin birazında (uyu). 3- Gecenin yarısında (kalk), yahut bundan biraz eksilt, 4- Veya bunu artır ve ağır ağır Kur'ân oku. 5- Doğrusu biz, senin üzerine ağır bir söz bırakacağız. 6- Gerçekten gece kalk(vp ibâdet tt)mek, daha oturaklı ve (gecele-. yin) söz (duâ, okuma) daha etkilidir. 7- Çünkü gündüz, senin uzun süre uğraşacağın şeyler vardır. 8- Rabbinin adını an ve bütün gönlünle O'na yönel. 9- O, doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka Tanrı yoktur. Yalnız O'nu vekîl tut. 10- Onların dediklerine sabret ve güzelce onlardan ayrıl (onlara karışma). 11- Beni ve o nimet sahibi yalanla-yıcıları yalnız bırak ve onlara biraz mühlet ver. 12- Doğrusu bizim yanımızda bukağılar ve cehennem var. 13- (Dikenli), Boğazı tırmalayan bîr yiyecek ve acı veren bir azâb var. 14- O (azap) gün(ü) yer ve dağlar sarsılır ve dağlar, dağılan kum yığınları olur. 15- (Ey insanlar), Doğrusu biz size, (yaptıklarınız hakkında) üzerinize tanıklık edecek bir elçi gönderdik; nasıl ki Fir'avn'a da bir elçi göndermiştik. 16- Fir'avn, elçiye karşı geldi. Biz de onu ağır bir yakalayışla yakaladık. 17- Peki inkâr ederseniz, çocukları ihtiyarlatan o günden kendinizi nasıl kurtaracaksınız?! 18- Gök (bile) onun dehşetinden yarılır. Allah'ın sözü mutlaka yapılmıştır. 19- Bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine varan bir yol tutar.

Tefsir:

1-9 ncu âyetlerde örtüsüne bürünmüş olan Peyğamber(s.a.v.)e, gecenin büyük bir bölümünü ibâdetle geçirmesi, huzur ile ağır ağır Kur'ân okuması: Allah'ın, kendisine ağır yani büyük bir söz vahyedeceği; o sözü taşıyabilmek için ibâdet etmesi gerektiği; zira gece kalkıp ibâdet ve duâ etmenin, Kur'ân okumanın daha etkili olduğu; gündüzün de yapılacağı birçok işi bulunduğu; saygı ile Allah'ı anması ve yalnız, doğunun ve batının Rabbi olan Allah'a dayanması buyurulmaktadır.
Bazı rivayetlere göre ilk dokuz âyet, Kur'ân'ın ilk âyetleridir. Müfessir-lerin çoğunluğuna göre Peygamber (s.a.v.) Hirâ'da ilk vahyi aldıktan sonra başına bir şey gelmesinden korkarak eve gelip ailesine: "Zemmilûnî zemmi-lûnî: Beni örtün, beni örtün" demiş ve örtüsüne sarılmıştı. İşte o zaman önce el-Muddessîr, sonra el-Muzemmil sûreleri inmiştir [9806]
Kelbî'nin rivayetine göre de Peygamber Aleyhisselâm, namaza hazırlanmak için elbisesine bürünmüştü. İşte o zaman kendisine bu âyetler vahyedil-miştir. Başka bir rivayete göre de Peygamber (s.a.v.) katîf (bir kilim) üzerinde yatıyordu. O zaman kendisine kalkıp namaz kılması emredilmiştir .[9807]
Bu rivayetlere bakılırsa bu âyetlerin, daha sonraki âyetlerden ayrı inmiş olması gerekir. Halbuki sûrenin 1-19 ncu âyetleribirbiriyle insicamlı ve fasılalıdır. Arada ses uyumu, ton birliği vardır " ile başlayan âyetler, atıf vavıyla önceki âyetlere bağlanmıştır. Allah'ı kendine ve-kîltut, O'na dayan" âyetinden sonra gelen Onların dediklerine sabret" âyetinin, ne kadar önceki âyetlere bağlı olduğu, onların devamı olduğu açıktır. Bu bakımdan sûrenin ondokuz âyetinin birlikte inmiş olması kuvvetle muhtemeldir.
Ancak bu takdirde sûrenin, üçüncü sûre olduğu hakkındaki rivayet doğru olmaz. Çünkü müteâkib âyetlerde, Hz. Peyğamber'e dil uzatan müşrikler Allah'ın azâbiyle tehdidedilmektedirler. Peyğamber'e şiddetle karşı koyan müşriklere cevâb olan bu âyetlerin, Peyğamber'in davetinin biraz ileri safhalarında inmiş olması gerekir.
Fakat bu âyetlerin, peygamberliğin ilk devirlerinde indiğinde kuşku yoktur. Peyğamber(s.a.v.)e hitabeden âyetler, ona gece ibâdetini, Allah'ı anmayı, Kur'ân okumayı, Allah'a dayanmayı emretmektedir ki bunlar esasen Peyğam-ber(s.a.v.)in henüz peygamberliğinin başlangıcında gecelerini ibâdet ve zikirle geçirdiğini kanıtlar. Onun bu riyazet hayâtı, peygamberliğinden önce başlamıştı. Buhârî'nin, Vahyin Başlangıcı babında Hz. 'Âişe'den naklettiği hadiste belirtildiği üzre peygamberliğine yakın yıllarda kendisine yalnızlık sev-dirilmişti. Hirâ Mağarasına çekilir, orada tehânnüs (gönlünce Allah'a ibâdet, İbrahim dinine göre kulluk) ederdi. [9808]Peygamber olduktan sonra da bu ibâdet ve riyazet hayâtı sürmüş, kendisine inananların birçoğu da öyle yapmıştır. Hz. 'Âişe'den gelen bir rivayete göre yüce Allah, bu sûrenin baş tarafında (yani: Gece kalk) emriyle gece namazını farz kılmış, Alla'ın Elçisi ve arkadaşları, bir yıl geceleri o kadar namaz kılmışlar ki ayakları şişmiş, Allah sûrenin sonunu on iki ay gökte tutmuş, sonra sûrenin sonunu indirerek gece ibâdetini hafifletmiş,

[9805] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/72.
[9806] et-Teshîl: 4/156.
[9807] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/171; et-Teshîl: 4/156.
[9808] Buhârî, Bed'u'l-Vahy: 3, Tefsîr: 96, Ta'bîr: 1; Müslim, îmân: 252; İbn Hanbel, Musned: 6/233.

farz iken nafileye çevirmiştir [9809] Tabii bu rivayet bu şekliyle doğru olamaz. Çünkü sûrenin sonu Medine'de inmiştir. Sûrenin baş tarafı ise Mekke'de inen ilk sûrelerdendir. Hattâ bunun üçüncü sûre olduğu rivayet edilmiştir. Böyle iken sûrenin son âyeti ile ilk âyetleri arasında on iki aylık bir zaman değil, belki on iki yıldan da çok bir zaman vardır. Sonra sûrenin sonunu gökte tutup sonra indirmenin bir anlamı yoktur. Allah indireceğini indirir. Herşeyin bir zamanı vardır.

Birinci âyetteki " Geceleyin kalk" emrinin, vücub (gereklilik) mi, yoksa nedb (iyiye teşvik) mi ifâde ettiği hususunda görüş ayrılığı vardır. Nedb ifâde ettiğini söyleyenlere göre âyet sabittir, mensûh değildir. Vücûb ifâde ettiği takdirde üç görüş vardır: Birine göre gece namazı yalnız Hz. Pey-ğamber(s.a.v.)e farzdır. Onun hakkındaki bu farz, vefatına' kadar sürmüştür. Diğerine göre gece namazı, hem kendisine, hem ümmetine farz kılınmış, kalkıp ayakları şişinceye kadar namaz kılmışlar, sonra Cenabı Hak sûrenin son âyeti ile bu farzı neshetmiştir. Biraz önce zikrettiğimiz Hz.Âişe'den rivayet edilen söz de bunu gösteriyor. Ancak bu farzın ne kadar sürdüğü de ihtilâf konusudur. Kimine göre bir yıl, kimine göre onsekiz ay, kimine göre de on sene sürmüştür. Üçüncü kavle göre gece namazı hem Allah'ın Elçisine, hem de ümmetine farz kılınmış ve neshedilmemiştir. Ne kadar mümkün ise gecenin o kadar kısmında ibâdet etmek farzdır. Hasan Basrî ve İbn Şîrîn bu görüştedirler.[9810]

Sûrenin son âyeti, sahâbilerinden bir kısmının da Hz. Peyğamber'in kendisi gibi gecenin kâh üçte ikisini, kâh yarısını, kâh üçte birini ibâdetle geçirdiklerini anlatır. Rivayetler onların, geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kıldıklarını anlatır ki bu, gece ibâdetinin onlara ne kadar tatlı geldiğini, ibâdetten ne kadar zevk ve huzur duyduklarını gösterir.

4 ncü âyette Hz. Peyğamber'e, Kur'ân'ı tertîl ile okuması emredümekte-dir. Tertîl: ağır ağır, anlamını düşüne düşüne Kur'ân okumak, okuduğunu açıklamak, sözü tane tane açıklayarak söylemektir.

Tecvîd ilminde Kur'ân okumanın dört mertebesi vardır: Tertîl, tahkîk, hadr ve tedvîr. Tertîl: yavaş yavaş, huzur ile, anlamını düşünerek ve harflerin mahreçlerine riâyet edörek Kur'ân okumaktır. Tahkîk de tertîl gibidir. Ancak bu, daha bir huzur ile okumaktır. Hadr: Tecvîd hükümlerine riâyet etmekle beraber sür'atle okumaktır. Tedvîr: Tertîl ile hadr arasında, bir mertebedir. Kur'ân tertîli emrettiği için bu mertebelerin en efdali tertîl'dir [9811]

5- biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız". Bu ağır söz, Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahiydir. Vahiy vetiresi, herkesin dayanabileceği bir hal değildir. Peyğamber(s.a.v.)e vahiy geldiği zaman soğuk kış günlerinde dahi yüzünde ter tomurcuklan belirirdi. [9812] Ahmed ibn Han-bel'in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber (s.a.v.), vahyin ağırlığını şöyle belirtmiştir: "Bana her vahiy geldiğinde canımın alınacağını sanırım" [9813] Şayet Peygamber (s.a.v.) bir hayvan üzerinde iken kendisine vahiy gelse, bindiği hayvan dahi vahyin ağırlığından ön ayaklarını çökertir, yelesini yere kor, hareket edemezdi. [9814] Vahiy esnasında huzurunda bulunanların üzerine de bir ağırlık çöker, orada arı uğultusuna benzer bir ses duyulurdu .[9815]

Vahyin ağırlığına dayanmak ruhsal olgunluk gerektirir. Bu olgunluğa ibâdet ve Allah'ın desteği ile ulaşılır. İbâdetin en etkilisi de kuşkusuz gece ibâdetidir. Onun için yüce Allah, Elçisine, gece kalkıp ibâdet etmesini, devam edecek olan bu sözü taşımak için ruhen güçlenmesini buyurmaktadır. "Ağır söz" tabiri, vahyin ağırlığını ifâde ettiği gibi vahiy ile gelen sözün değerini, yüceliğini de ifâde eder.

6- Gerçekten gecenin nâşi'esi, daha oturaklı ve sözü daha etkilidir". Nâşi'e: neş' kökünden gelir. Yeni olan şeye nâşi' denir. Bunun müennesi nâşi'edİT. Nâşie' ya gece saatleri veya gece yapılan şeylerdir. İbn Cezzî, nâşie hakkında yedi tefsîr olduğunu söylüyor ve bunları şöyle sıralıyor:

1) Nâşi'e: geceleyin, namaz kılmak için yatağından kalkan nefistir. 2) Namaz için kalkan cemâatlerdir. 3) Gece yapılan ibâdettir. 4) Uykudan sonra kalkmaktır. Uyumadan önce namaz kılan, nâşi'e yapmış olmaz. 5) Nâşi'e, yatsıdan sonra gecenin evvelinde namaz kılmaktır. 6) Akşam ve yatsı namazlarından sonra namaz kılmaktır. 7) Gecenin nâşi'esi, bütün gece saatleridir '[9816]. Rivayetlerden çıkarılan özete göre nâşi'e gece ibâdet etmektir. Âyette gece ibâdetinin daha şiddetli bastığı, yani ruha daha çok etki yaptığı ve o saatlerde sözün daha güzel ve sağlam olduğu bildirilmektedir. Herkesin uyuduğu, ses ve sedanın kesildiği saatlerde okunan Kur'ân, yapılan duâ ve ibâdet, elbette insan ruhuna daha güzel etki yapar. İnsan o zaman okuduğu duaları, söylediği sözleri daha içten duyar.

7- Gündüzün senin, uzun bir sebhin vardır". Yani gündüzün gezip dolaşman, çalışman, yapacağın işler vardır. Gündüzün onları yapman gerekir. Bütün vaktini ibâdete ayıramazsın. Gece saatlerini ibâdete ayırırsan yeter.

8- Rabbinin adını an ve O'na tebettül et". Tebettül: kesmek demektir. Kendisini yalnız Allah'a ibâdete ayırdığı için Meryem'e "Betûl" denmiştir. Erkeklere arzu duymayan kadına da "Betûl" denir. Dinî terim olarak tebettül, herşey ile ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmektir. İşte bu âyette Hz. Muhammed(s.a.v.)e, dünyâ meşgaleleriyle ilgisini kesip Allah'a yönelmesi emredilmektedir. Allah'ın, doğunun ve batının Rabbi olduğu, O'ndan başka Tanrı bulunmadığı ve yalnız O'na dayanmak gerektiği vurgulanmaktadır.

[9809] İbri Kesîr, Tefsîr: 4/437.
[9810] et-Teshîl: 4/156.
[9811] Muhammed Sâdık Kamhâvî, el-Burhân fîTecvîdi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1392, s. 9.
[9812] Buhârî, Vahyin Başlangıcı babı.
[9813] İbn Hanbel, Musned: 2/222.
[9814] İbn Hanbel: 6/118; Câmi'u'l-beyân: 29/127.
[9815] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 23; İbn Hanbel, Musned: 1/34; Dârimî, Mukaddime: 2.
[9816] et-Teshîl: 4/157.

10-14 ncü âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kâfirlerin sözlerine sabretmesi; bir süre onları kendi hallerine bırakması; azarlamadan kibarca onlardan uzak durması; Allah'ın, o şımarıkları âhirette şiddetle cezalandıracağı buyurulmaktadır. âyetinde Hz. Muhammed'e, müşriklerin sözlerine sabretmesi ve onlardan kibarca uzak durması emredilmektedir. Bundan, Peyğamber'in artık davetten vazgeçmesi anlamı çıkmaz. Bu, Peyğamber'i teselli üslûbudur. Bu ve benzeri âyetler, Peyğamber'e moral vermekte, davetinde bunalmamasını, muarızlarına sert davranmayıp yumuşak cevap vermesini, kaba davrananlara aldırmamasını, öyle kimseleri kendi hallerine bırakmasını, asıl kitlelere davetini nezâketle sürdürmesini anlatmaktadır.
O nimet sahibi yalanlayıcılarla beni yalnız bırak, onları bana bırak, sen aradan çekil, ben onların hakkından gelirim" demektir. Bu âyetten, risâletinin başlangıcından itibaren Peyğamber(s.a.v.)e karşı gelenlerin, servetle şımarmış, fukarayı ezen zengin lider takımı olduğu anlaşılmaktadır. Zaten genellikle toplumu sürükleyen, hattâ geri bırakan da onlardır. Çıkarları elden gider düşüncesiyle onlar, toplum statüsünde bir değişiklik olmasını istemezler, tutucu olurlar. Zayıflar da korktukları için onların istedikleri yönde giderler. Peyğamber(s.a.v.)e uymak isteyen birçok kimse, o zengin lider kadrosundan çekindikleri için müslüman olmamışlardır.
Bundan önce inen 'Alâk ve Kalem Sûrelerinde de Peygamber'e karşı muhalefetin, zengin lider kadrosundan geldiğine işaret edilmiştir. Çünkü onlar, Peyğamber'in daveti tuttuğu takdirde kendi durumlarının sarsılacağını biliyorlardı. Bundan dolayı da Ona şiddetle karşı koyuyorlardı. Fakat Allah, Pey-ğamber'ini yalanlayarak nimetine karşı nankörlük eden o kimselerden öcünü alacaktır. Onlar yaptıklarının cezasını bu dünyâda da çekeceklerdir. Nitekim Kureyşin bu lider tabakası, davranışlarının cezasını Bedir'de en ağır biçimde çekmişlerdir. Ama onların cezası, sadece bu dünyâ azabından ibaret değildir. Onlar, cezanın daha ağırını öldükten sonra çekeceklerdir. Ruhları zincirlerle bağlanıp cehenneme atılacak, orada kendilerine ğussalı (üzüntü veren), boğazı tırmalayan bir yiyecek yedirilecek ve acı bir işkence edilecektir.
Âhiret yiyeceği kimi yerde zakkum ağacı, kimi yerde dari' (diken), kimi yerde gislîn olarak nitelenir. Burada ise "ğussalı: üzüntü veren" diye nitelendirilmiştir. Bunlar aynı anlama gelen niteliklerdir. Bu yiyecek, cennetliklere ikram edilen nefis yiyeceklerin karşıtıdır. Boğazdan geçmeyen, dikenli bir yiyecektir, mâhiyetini Allah bilir.
"Bizim katımızda bukağılar, cehennem, üzüntü veren yiyecek ve acı bir azâb vardır" mealindeki 12-13 ncü âyetlerin tefsirinde Râzî ğussalı yiyeceğin de zakkum, darî' gibi boğazdan geçmeyen, insana ızdırap veren dikenli bir yiyecek olduğunu anlattıktan sonra bu azabın ruhsal bir azâb olarak da yorumlanabileceğini ifâde ederek diyor ki:
"Bu dört mertebeyi (enkâl, cehîm, ğussalı yiyecek ve elîm 'azâb) ruhanî cezaya yormak mümkündür. Bu takdirde enkâl: nefsin cismânî ilişkiler ve bedensel lezzetler bağında kalması demektir. Çünkü nefis dünyâda o maddî şeylere sevgi ve rağbet yeteneği kazanınca bedenden ayrıldıktan sonra onlara hasret duyar. Onları kazanma âletleri artık kalmadığı için onlar, nefsin kendisini rahatlık ve safa âlemine vermesine engel bağlar gibi olurlar. O ruhsal bağlardan ruhsal ateşler doğar. Çünkü nefsin, bedensel halleri şiddetle arzu edip de buna erişememesi, ruhunda şiddetli yanma ve hasret meydana getirir. Bir şeyi çok arzu edip ona kavuşamayan kimsenin içi yanar. İşte bu hâl cehîm'-dir. Sonra o kimse yoksunluk ğussasını ve ayrılık acısını yudum yudum içer. İşte "ğussalı yiyecek"ten maksat da budur. Ve o kimse bu haller dolayısıyle Allah'ın nurunun tecellîsinden ve kutsal ruhlar dizisine girmekten de mahrum kalır ki "acı azâb"dan maksat da budur... Yalnız şunu belirteyim ki ben, âyetlerin amacı yalnız benim bu söylediklerimdir, demiyorum. Ancak âyetlerin hem cismânî dört mertebeyi, hem de ruhanî dört mertebeyi ifâde ettiğini söylüyorum. Şu var ki sözcükler cismânî mertebeleri ifâdede hakikat, ruhanî mertebeleri (azâbları) ifâdede ise meşhur mecazdır" [9817]
14 ncü âyette âhiret gününün nasıl başlayacağına işaret edilmektedir: O gün Arz ve dağlar şiddetli bir deprem ile sarsılır, dağlar kum gibi savrulur, un ufak olup dağılır, yerinden kalkar. Arz dümdüz olur, ne tümsek kalır, ne vadi.
15-19 ncu âyetlerde de Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kavmine bir elçi olarak gönderildiği; Fir'avn Allah'ın gönderdiği elçiye karşı çıkınca nasıl cezalandırılmış ise Hz. Muhammed(s.a.v.)e karşı çıkan insanların da bir gün cezalandırılacakları anlatılmakta ve o ceza gününün dehşeti, gayet etkili biçimde tasvir edilmektedir: O gün öyle bir gündür ki dehşetini gören çocuklar, korkudan ihtiyar olur, onun dehşetinden gök çatlar, yarılır.
Yazır: "Maamâfîh bunda o günün gelmesine, yeni neslin ihtiyarlık çağına girecek kadar bir süre bulunduğuna işaret dahi olabilir" diyor ki bu takdirde bugün, Kureyşin başına gelecek dünyâdaki azâb günü olur. Yoksa kıyamet, öyle bir veya birkaç nesil sonra gelecek kadar yakın değildir. Kaldı ki âyetin asıl amacı, o günün dehşetini vurgulamaktır. "nün faili râci zamirdir. Çocukları ihtiyar yapan, kâfirlerin başına gelecek bir gündür. Bunu bir nesle veya ömre hamletmek uygun değildir.
Azâb gününün dehşetine böyle etkili bir biçimde dikkat çekildikten sonra son âyette, okunan âyetlerin öğüt ve uyarı olduğu, dinleyenin, bunlardan öğüt alıp Rabbine varan doğru yolu tutacağı vurgulanmaktadır.
İniş sırasına göre ilk defa sûrenin 15 nci âyetinde Hz. Muhammed(s.a.v.)in bir elçi olarak görevlendirildiği bildirilmektedir. Daha sonra bu husus, çeşitli üslûplarla: resul, nebiy, beşîr, nezir sıfatlarıyle tekrar edilmiştir.
Müsteşrik Kaytani, "islâm Târihi" adlı kitabında Hz. Muhammed'in, davetinin başlangıcında ihtiyaten kendisini resul olarak tanıtmadığını, sadece "nezîr: uyarıcı" vasfîyle yetindiğini söylemektedir ki Kur'ân'ın üçüncü sûresi

[9817] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/181.

olan bu sûre, onun sözünü yalanlamaktadır. Çünkü 15 nci âyette Hz. Muhammed'in elçi olarak görevlendirildiği bildirilmiştir. Mâide Sûresinin 19 ncu âyetinde üç sıfat birlikte zikredilmiştir: "Ey Kitap Ehli, elçilerin arasının kesildiği, bir boşluk meydana geldiği sırada size elçimiz geldi, gerçekleri açıklıyor ki yarın (kıyamette) 'Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi' demeyesi-niz. İşte müjdeleyici ve uyarıcı geldi. Allah herşeyi yapabilendir."
Yine iniş sırasına göre ilk defa burada Fir'avn'dan ve Allah'ın elçisine karşı olumsuz davranışından söz edilmiştir. Burada Fir'avn'ın gelen elçiyi yalanlamasına kısaca işaret edilmesi, Fir'avn ve Mûsâ kıssasının, toplumun meçhulü olmadığım gösterir. Aksi halde: "Fir'avn kimdir, elçi kimdir?" diye sorarlardı.
Mûsâ ve Fir'avn kıssası, Tevrat'ın Çıkış Kitabında anlatılır. Bi'setten birkaç asır önce Yemen'den gelip Hicaz Bölgesine yerleşen yahudi kabileleri, Araplarla birlikte yaşıyorlardı. Araplar bu kıssaları, o yörede yaşayan yahudi ve hırıstiyanlajdan duymuşlardı. Musa'ya karşı koymuş olan Fir'avn'ın helak edildiğini bildikleri için onlara, Fir'van gibi davrandıkları takdirde onun sonucuna uğrayacakları hatırlatılmaktadır. Daha sonra bu kıssa, başka sûrelerde de çeşitli üslûplarla anlatılmıştır.
Kur'ân-ı Kerîm'de en çok üzerinde durulan kavim de yahudilerdir. Bunun sebebi, yahudilerin, toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına etkileri ve Medine'ye hicretten sonra Peyğamber'e karşı gizli ve açık muhalefete girmiş olmalarıdır. Medine'de kütle halinde oturan Arap ve müslüman olmayan toplum onlardı. Müslümanların en çok temasları onlarla idi. Peyğam-ber'le ve müslümanlarla gittikçe şiddetlenen sürtüşmelere girdiklerinden Kur'-ân'da yahudilerden çok söz edilmektedir. Ayrıca Kur'ân, Kitâb-ı Mukaddes'in muhtevasını doğrulayıcı olarak indirilmiştir. Hz. Musa'ya ve ondan sonraki peygamberlere İbrânice verilen hikmetler, Hz. Muhammed'e de açık Arapça ile vahyedilmiştir. Mûsâ dini ile Muhammed dini esas itibariyle aynı ruhu, tevhîd ve Allah'a teslîm olma ruhunu taşıdığından Mûsâ kıssası, onun tevhîd uğraşı, yahudilerin çeşitli davranışları Kur'ân'da büyük yer tutmuştur.
19- Dileyenin, Rabbine varan yolu tutacağını bildiren 19 ncu âyet, insanın doğru ve eğriyi seçmekte serbest olduğunu gösterir. İrâdesini kullanıp doğru yolu seçen kimse mutlu olur, ebedî kurtuluşa erer. Bu âyet, benzerleri gibi insanın seçim kabiliyetine ve özgürlüğüne sâhibolduğunu kanıtlar. Bu, Kur'ân'ın genel prensibidir. Seçim yeteneğinde olan insan, davranışlarının sonucundan sorumludur.
12-14, 17-18 nci âyetlerde kıyamet hallerine ve âhiret azabına işaret edilmektedir. Burada kıyamet günü, Arzın ve dağların sarsılıp dağların, kumlar gibi savrulacağı; Hakka Sûresinin 14 ncü âyetinde Arzın ve dağların kaldırılıp birbirine çarpılacağı; Tâhâ Sûresinin 105-107 nci âyetlerinde dağların yerle bir edileceği, yükseklik ve alçaklığın kalmayacağı, Yerin dümdüz olacağı; Nemi Sûresinin 88 nci âyetinde dağların bulutlar gibi yürüyeceği; Nebe' Sûresinin 20 nci âyetinde dağların yürütülüp bir serâb olacağı; Kari'a Sûresinin 5 nci âyetinde dağların atılmış renkli yün gibi olacağı (yani dağılacağı) bildirilmektedir.
Bütün bunlar, değişik üslûplarla kıyamet gününün korkunçluğunu anlatmaktadır. Bu üslûb değişikliği, kıyametin gönüllerdeki dehşetini artırmak ve böylece insanları korku faktörüyle doğruya yöneltmek içindir. Bunların hepsi, kıyamette, olağanüstü bir deprem olacağını ifade etmektedir. Bu âyetler arasında bir çelişki yoktur. O zaman vukubulacak bu korkunç deprem olayının mahiyetini Allah bilir. Bunlar üzerinde uzun uzun tefsirlere girişmenin ve hele bunları asıl amacında^ çıkarıp modern ilmin birtakım nazariyatına tâbi tutmanın bir yararı yoktur. Çünkü bu âyetleri açıklayan sağlam bir hadis yoktur. Muğayyebâta âit şeyleri, birtakım zayıf rivayetlere, tahminlere dayanarak açıklamak da doğru değildir. Zira zan ile ilm olmaz ve zan üzerine itikad kurulamaz. Âyetlerin asıl amacı, âlemin düzeninin bozulacağını, dünyânın şeklinin değişeceğini, yeni bir âlem ve düzen kurulup insanların, şu hayatta yaptıklarının hesabını vereceklerini, iyilerin ödüllendirileceğini, kötülerin de cezalandırılacağını vurgulamak suretiyle insanları iyiye, doğruya ve güzele yöneltmektir.
Kıyamet günü hakkında Kur'ân'ın söylediğinden fazlasını bilemeyeceğimiz gibi âhiretteki bukağıları, zincirleri, kelepçeleri, ateşleri, cennet nimetlerini ve cehennem azâblarını da dünyâdakilerle karşılaştırıp anlayamayız. Onlar ancak bizim düşünebileceğimiz, kavrayabileceğimiz bir üslûpla anlatılmıştır. Cehennemin ateşi dünyâ ateşi değildir. Onun mâhiyeini Allah bilir. Bazı mü-fessirlerin, oradaki âteşin şiddetini, bukağıların kalınlığını, uzunluğunu aca-ip bir biçimde maddileştirerek uzun uzun açıklamaları, birtakım tahminlere ve zayıf rivayetlere dayanmaktadır. Bu rivayetler bazı tabiîlere atfedilmiştir ki bunların o kişilere nispeti doğru dahi farz edilse yine de hükmü değiştirmez. Çünkü o tabiîler de bunları, Peyğamber'in sözlerine dayanarak değil, şuradan buradan duyduklarına, İsrâiliyyât denilen eskiden gelme rivayetlere dayanarak söylemişler, bu konuda Hz. Peyğamber(s.a.v.)den gelen kesin hadislere dayanmamışlardır. Esasen bu tür açıklamaların hiçbir yararı da yoktur. Muhammed İzzet Derveze de bu önemli noktaya parmak basmıştır[9818]
İbn Teymiyye de Peyğamber(s.a.v.)den sağlam senetle gelmeyen tefsîr rivayetlerinin, bağlayıcı bir değer taşımadığını; çünkü tabiîlerden de gelse bunların, büyük ölçüde Kitap ehlinin anlatımlarına dayandığını; ihtilaflı konularda tabiîlerden birinin sözünün, ötekine bağlayıcı hüccet olmadığını; bundan dolayı bu tür rivayetlere inanmak gerekmediğini belirtmektedir[9819]
17- İniş sırasına göre ilk defa 17 nci âyette küfür kelimesi, muhatap mâ-zînin çoğulu olarak geçmektedir. Bir şeyi gizlemek anlamına gelen Içüfr, burada Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğini, daha önceki peygamberlerin risâletini, Allah'ın âyetlerini kabul etmemek demektir.

[9818] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/79-81.
[9819] Fetâvâ: 13/344-345.

Aslında kâfir kelimesi, özel bir dinî inanç belirtmez. Herhangi bir şeyi inkâr edene de kâfir denilebilir. Fakat Kur'ân'da Hz. Muhammed(s.a.v.)in ri-saletini kabul etmeyenler için bir kınama, hakaret sıfatı olarak kullanılmıştır. Asıl anlamı bir şeyi kabul etmemek olduğu için bu kelime, gerek müşriklerin, gerek Kitap ehlinin inkârını ifade için kullanılmıştır. Bazı âyetlerde bu sıfat, yani kâfir, çoğulu kâfirler (küffâr), Allah'ın birliğini kabul etmeyenler, O'nun yanında başka tanrılara da tapıp O'nun nimetlerine karşı nankörlük edenler anlamında kullanılmıştır ki Allah'ın yanında îsâ'yı da tanrılaştırıp O'na tapanlar da bu sıfatla anılmıştır: "Andolsun, 'Allah, ancak Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler kâfir olmuşlardır..."[9820], " 'Allah, Üç'ün üçüncüsüdür'diyenler elbette kâfir olmuşlardır. Oysa yalnız tek Tanrı'dan başka Tanrı yoktur"[9821]

20- Rabbin, senin gecenin üçte ikisinden daha azında, yarısında ve üçte birinde kalktığını, seninle beraber bulunanlardan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor. Geceyi ve gündüzü takdir eden Allah, sizin, onu sayamayacağınızı (zamanı hesâbedip gecenin belli zamanlarında kalkmayacağınızı veya buna dayanamayacağınızı) bildiği için sizi affetti. Artık (belli bir vakit gözetmeden) Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun (ne kadar kolayınıza gelirse o kadar gece namazı kılın). Allah içinizden hastalar, yeryüzünde gezip Allah'ın lûtfunu arayan (kazanç sağlamağa çalışan) başka kimseler ve Allah yolunda savaşan daha başka insanlar bulunacağını bilmiştir. Onun için Kur'ân'dan kolayınıza geldiği kadar okuyun, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için gönderdiğiniz her iyiliği, Allah katında daha hayırlı ve ecrini daha büyük bulacaksınız. Allah'tan mağfiret dileyin. Kuşkusuz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

Tefsir:

20- Bazı rivayetlere göre bu âyet, Mekke'de, bazı rivayetlere göre de Medine'de inmiştir [9822] Fakat gece namazım hafifletme nedeni olarak "Allah yolunda savaşan başka kimseler"in zikredilmesi, âyetin Medine'de indiğini kanıtlar. Çünkü Mekke'de Allah yolunda savaşmak söz konusu değildi. Ayrıca âyetin sonunda "Allah'a güzel bir borç verin" buyurulmaktadır. Allah'a verilen borç, savaşa yardımda bulunmaktır ki bu da âyetin Medine'de indiğini gösterir. Zâten âyetin üslûbu da Medenîdir.

Sûrenin başında yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e, gecenin yarısını, veya bundan biraz azını veya çoğunu ibâdetle geçirmesini emretmişti. Esasen Peygamber (s.a.v.), peygamberliğinden önce de gecelerinin çoğu kısmını ibâdetle geçirirdi. Risaletinin başında, kendisinin bu uygulaması vahiy ile de emir ve te'yidedilmiştir.

Sahâbîlerinin ilk kuşağı da gecenin büyük bir bölümünü ibâdetle geçirirlerdi: "Geceleri pek az uyurlardı, seherlerde istiğfar ederlerdi" [9823] âyetleri buna işaret etmektedir. Bu gece ibâdeti Medine devrinde de sürdü. Fakat Medine'de işler çok yoğunlaşmıştı. Devlet işleri, savaş plânlamaları, savaşlar ve rızık için çalışma gerek Peyğamber'in ve gerek sahâbîlerinin çok vaktini alıyordu. Artık eskisi gibi gecenin çoğunu ibâdetle geçirmek güçleşti. Onun için bu âyette gece ibâdeti hafifletilmiş ve sûrenin başındaki konu ile ilgili olduğu için âyet, Medine'de indiği halde bu sûrenin sonuna konmuştur.

Âyet önce Peygamber Aleyhisselâm'ın ve bir kısım sahâbîlerinin gecenin üçte ikisini, bazan yarısını, bazan üçte birini ibâdetle geçirmekte olduklarını belirttikten sonra: "Allah tam sayamayacağınızı, mutlaka gecenin üçte ikisi, yarısı, üçte biri kadar vakti hesâb edip düzenli olarak o saatlerde kalkamayacağınızı bildiği için bu buyruğunu bağışladı. Bundan böyle belli bir vakit gözetmeden, gecenin herhangi bir zamanında kalkıp kolayınıza geldiği kadar Kur'ân okuyunuz"buyurmaktadır. Tefsirlere göre burada Kur'ân okumak, namaz kılmaktan kinayedir. Namaz kılarken Kur'ân okunduğu için "Kur'ân'dan kolay olanı okuyun" denmiştir. Maksat sadece Kur'ân okumak değil, namaz kılmak ve namazda Kur'ân okuyup Allah'ı anmaktır. Bir tefsîre göre de sûrenin başında: "Ağır ağır Kur'ân o£m/"buyurulmuştu. Burada da sûrenin başındaki konuya işaret edilerek gece kalkıp düşüne düşüne Kur'ân okunması emredilmektedir. Tertîl ile Kur'ân okumak da ibâdettir. Biraz ileride zaten: "Namazı kılınız, zekâtı veriniz" buyurulmaktadır. Namaz ayrıca emredildiğine göre "Kur'ân'dan kolay olanı okuyunuz" emrinin, sadece Kur'ân okumaya âidolması daha uygundur.

Fakat bu emir, vücub değil, neb ifâde eder. Âyet, gece kalkmayı farz değil, teşvik etmektedir. İbn 'Atiyye, cumhura göre âyetin ibâhe bildirdiğini söylemiştir. Fakat Hasan Basrî ve İbn Şîrîn, bir miktar gece ibâdetinin yapılması gereken bir farz olduğunu söylemişlerdir. Vitri kılan, bu emri yerine getir-. miş olur[9824]

Daha sonra yüce Allah, gece ibâdetini hafifletmesinin nedenini açıklamaktadır: "Sizin içinizde hastalar, Allah'ın lûtfunu aramak (yani ticaret yapmak, para kazanmak) için yer tepen yolcular ve Allah yolunda savaşanlar bulunacağını bildi(ği için bu kolaylığı getirdi)" buyurmaktadır. Âyetin sonunda mü'minlere, Kur'ân'dan ne kadar okuyabilirlerse o kadar okumaları, namazı kılmaları, zekât ve Allah'a güzel borç vermeleri, Allah'tan mağfiret dilemeleri emrediliyor ve Allah için yapılan iyi işlerin zayi olmayacağı; Allah'ın, onların karşılığını fazlasiyle vereceği vurgulanıyor.

Âyetten, şartların değişmesiyle hükümlerde de değişiklik olacağı açıkça anlaşılmaktadır. Daha önce gecenin

---

[9820] Mâide Sûresi: 72.
[9821] Mâide Sûresi: 73.
[9822] Fethu'l-Kadîr: 5/314.
[9823] Zâriyât Sûresi: 17-18.
[9824] et-Teshîl: 4/159.

yarısının, bundan biraz daha az veya çoğunun ibâdetle geçirilmesi emredilmiş iken şartlar ağırlaşınca bu hüküm hafifletilmiş, ne kadar mümkün ise geceden o kadar zamanın ibâdetle geçirilmesi emredilmiştir ki bu, İslâm dininin, toplumun yapısına göre hükümler getirdiğini gösterir. Uygulanması güç hükümlerde ısrar, güçlüktür. "Allah size kolaylığı ister, güçlüğü istemez" [9825], ve "Allah, kişiye gücünün üstünde bir şey teklif etmez"2- Ancak burada bir nesih sözkonusu değildir. Dileyen sûrenin başında anlatıldığı üzre gecenin çoğunu, ya da yarısını, yahut daha azını ibâdetle geçirir, dileyen de ne kadar yapabilirse o kadar gece ibâdetine kalkar.
Birçok sûrede olduğu gibi bu sûrede de zekât, namazla beraber anılmıştır. Bu da zekâtın, namaz gibi İslâmın esaslarından olduğunu gösterir. Manen temiz olmak, büyümek, yücelmek anlamlarına gelen zekât, bir terim olarak zengin olan kişinin, malından belli bir miktarını fakirlere vermesi demektir ki adetâ verilen miktar, geri kalan malı temizlemekte ve onun artmasına vesile olmaktadır.
Zekâtın Medine'de farz olduğu söylenirse de bu doğru değildir. Mekke'de inen ilk sûrelerden olan Leyi Sûresinde:[9826] Malını (Allah yolunda) vererek tezekkî eden, o ateşten uzak tutulur" [9827] buyurulmaktadır. Mekke devrinin ortalarında inmiş bulunan Meâric Sûresinin 24-25 nci âyetlerinde iyi karakterli insanların "mallarında isteyene ve yoksula belli bir hisse" bulunduğu belirtilmektedir. Yine Mekke devrinin ortalarında inen Zâriyât Sûresinin 19 ncu âyetinde, korunanların mallarında isteyene ve yoksula belli bir hisse bulunduğu anlatılmaktadır. Belli miktar diye vasıflandırılan sadaka, zekâttır. Demek ki zekât, Medine devrinde değil, namaz gibi tâ İslâmın başlangıcından beri farz idi. *'Belli miktarın" ne kadar, yani yüzde kaç olduğu ne Mekke'de, ne de Medine'de inen sûrelerde açıklanmamıştır. Medine'de inen Bakara Sûresinin 177 nci âyetinde zekâtın kimlere verileceğine işaret edilmiş, daha sonra inen Tevbe Sûresinin 60 nci âyetinde zekât verilecek kimseler ayrıntılı olarak anlatılmıştır.
Kur'ân-ı Kerîm, ilk muhatabı olan Arapların anlayacakları dil ve üslûb ile inmiştir. Kur'ân'da kullanılan kelimeler, terimler Peygamber devrindeki insanların anladıkları sözcüklerdi. Kur'ân'da zekât verenlerden övgü ile söz edildiğine göre demek ki Araplar, zekâtın ne anlama geldiğini biliyorlardı. Bundan şu sonuca varıyoruz ki: Malın belli bir miktarım fakirlere vermek biçimindeki sadakaya Araplar zekât diyorlar ve bunu yapanların ruhen temizleneceğine inanıyorlardı. Bu, onlarda namaz, hac gibi köklü dinî geleneklerden idi, Kur'ân Arapların güzel geleneklerini ikrar veya emredip yaşatmış, kötü geleneklerini yasaklayıp kaldırmıştır. İşte Araplarda uygulanan güzel ge-. leneklerden biri de zekât idi. Bu husus toplumda bilindiği için Kur'ân zekâtı emrederken onu tanımlamamıştır. "Malın belli bir payı" tabiriyle, toplumdaki uygulamaya işaret etmiştir. Daha sonra İslâm toplumu gelişip İslâm devleti kurulunca Peygamber Aleyhisselâm, Mekke devrinin ilk yıllarında Kur'ân'ın emriyle de desteklenip farz haline getirilen zekât geleneğini detaylandırmış, hangi tür maldan ne kadar zekât verileceğini açıklamıştır.
Allah'a güzel bir borç veriniz, demektir ki bununla zekâttan ayrı olarak Allah için verilen sadakalar, özellikle savaş masraflarını karşılamak için yapılan yardımlar kasdedilmiştir. Bu yardımlar, Allah'a verilen borç kabul edilmiştir. Borç geri alınır. Borç verilen kimse güvenilir ise borcun geri alınacağından endişe edilmez. Burada borcu alan Allah'tır. Artık O'na verilen borcun ödenmesi hususunda hiç kaygı duyulur mu?
Yüce Allah, kendi rızâsı için fakir kullarına veya kamu yararına yapılan yardımları kendisine verilmiş ödünç kabul eder ve onların karşılığını kat kat fazlasiyle verir. Verilen sadaka, malı eksiltmez, bereketlendirir. Peygamber (s.a.v.): "Allah için sadaka verdiğiniz mal, sizin kendi malınızdır, geriye bıraktığınız mal sizin değil, vârisinizin malıdır" [9828] buyurmuştur.
Son âyette "Allah yolunda savaşanlar" deyimi geçmektedir. Gerçi âyet Medine'de inmiştir. Fakat iniş sırasına göre ilk sûrelerden olan bu sûreye konulduğundan bu tabiri açıklamak uygun olacaktır. Sebîlullâh tabiri, çoğunlukla cihâd âyetleri içinde anıldığı için çoğu kimse "sebîlullâh: Allah'ın yolu" tabirini cihâd vasıtaları olarak tefsîr etmiştir. Fakat "Allah'ın yolu" tabiri, cihâddan daha genel bir anlam içerir. Esasen cihâd, Allah yolunun açılması için yapılır. "Allah'ın yolu" İslâm öğretilerinin tümüdür. Yüce Allah, Nahl Sûresinin 125 nci âyetinde bu yola hikmetle, güzel öğütle çağırmayı ve bunun yerleşmesine karşı gelen insanlarla en güzel biçimde mücâdele etmeyi buyurmaktadır. Cihâd, Allah yolunun üzerine konulan engelleri kaldırmak için yapılır.
Allah'tan mağfiret dileme emredilerek ve Allah'ın bağışlayan, esirgeyen sıfatları vurgulanarak sûre sona ermektedir. Örtme, koruma anlamına gelen mağfiret, hoşgörü ve günâhları bağışlama anlamında kullanılmıştır. Herhalde kelime, Arap dilinde, peygamberlikten önce bu anlamı kazanmıştı. İnsan hatâ eder. Hatâdan uzak olan Allah'tır. Fakat insan daima kusuruna karşı Rabbinden af ve mağfiret dilemelidir. Yüce Allah ğafûr (çok bağışlayan, çok affeden), rahîm(çok acıyan, merhamet edip esirgeyen)dir. Kendisinden mağfiret dileyeni affeder. Kendisinden, bizleri de bağışladığı kullarına katmasını dileriz!

Müzzemmil Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Gecenin yarısında, ya da bundan az veya bundan çok bir zaman kalkıp Allah'a ibâdet etmelidir. Çünkü biraz

[9825] Bakara Sûresi: 185.
[9826] Bakara Sûresi: 286.
[9827] 17-18 nci âyetler.
[9828] Buhârî, Rikâk: 12; Müslim, Zuhd: 3; Tirmizî, Zuhd: 31, Tefsîr, Sûre: 102; Ibn Hanbel, Musned: 4/24, 26.

uyuduktan sonra fikir dinlenir. Gecenin bağrında herkes uyurken yapılan ibâdet ruha çok etki yapar. Geceleyin kalkıp namaz kılmalı, Kur'ân okumalı ve Allah'tan mağfiret dilemelidir (1-8, 20).
2. İbâdet yaparken mâsivâyı atmalı, gönlü tamamen Allah'a özgü kılmaya çalışmalıdır (8).
3. Kâinatın yaratıcısı ve hükümdarı olan Allah'tan başkasına ibâdet edilmez, yalnız Ö'na dayanmalı ve güvenmelidir (9).
4. Hak da'vetçisi, hakkında çıkarılan dedikodulara aldırmamalı, Allah'ın desteğine güvenerek doğru bildiği yolda yürümelidir (10).
5. Hz. Muhammed (s.a.v.) de bir elçidir. Nasıl Musa'nın da'vetini, en büyük kâfir Fir'avn engelleyememiş ise, Mûsâ gibi bir Hak elçisi olan Hz. Muhammed'in da'vetini de Kureyş kâfirleri engelleyemeyeceklerdir. Onlar, tıpkı Fir'avn gibi bir süre sonra helak olup cehennemi boylayacaklardır (11-16).
6. Bu Kur'ân bir uyarıdır. Dileyen onun sözünü tutup Rabbinin yoluna girer (19).
7. Verilen sadaka ve zekât, Allah'a verilmiş borç sayılır.
Yapılan iyilik ve hayır zayi olmaz, tnsan Allah için harcadıklarının çok daha iyisini Allah katında bulur (20).

MÜZZEMMİL SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No. 1Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Aslı dir, idğâm ile olur:		Çoğunluk.
İdğâmsız, aslı üzre:		Übeyy ibn Ka'b.
Tâ'sız, hafif z ve mef-tûh, şeddeli mîm ile:		Kırâet'.[9829]
İki sakinden dolayı meksûr mîm ile:		Çoğunluk.
Madmûm mîm ile:		Ebû's-Simâl[9830]
Vasi halinde meksûr vâv ile:		Hamza, 'Âsim.
Vasi halinde madmûm vâv ile:		Ötekiler [9831]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Hemzenin yaya çevrilmesi:		Ebû Ca'fer ve va-kıf halinde Hamza.
	Hemze ile:		Başkaları'.[9832] Çoğunluk.
	Enes ibn Mâlik [9833]		
	Vâv^ın kesri, tâ'nın fethi ve med:		İbn 'Abbâs, Ebû 'Amr, İbn 'Âmir. Vâv'ın fethi, tâ'nın sükûnu, sonra medsiz hemze: Çoğunluk.
	Meftûh vâv ve vakıfta hemzenin harekesini makabline nakil ile:		Hamza. Hâ ile: Çoğunluk.

Ayet No. Kelime:		
14		
17	Kırâet farkı:	
	Noktalı hâ ile:	
	Bâ mecrûr:	
	Bâ merfû':	
	Okuyanlar:	İbn Mes'ûd, Yahya ibn Ya'mer ve Ebû Vâil[9834]. İbn 'Âmir, Ebû-bekr, Hamza, Ki-sâ'î, Halef. Ötekiler.
	Mağrib ve meşrik çoğul:	İbn 'Âbbas, İbn Mes'ûd ve Übeyy [9835]
	Etken:	Çoğunluk.

[9829] Kurtubî: 19/31; el-Mesâhif: 173.
[9830] Kurtubî: 19/33.
[9831] el-Budûr: 328.
[9832] el-Budûr: 328.
[9833] Enes'in okuduğu da rivayet edilir: el-Mesâhif: 217; Kurtubî: 19/41; Câmi'u'l-beyân: 29/131.
[9834] Kurtubî: 19/42. Anlamı: "Meşguliyet dolayısıyle azmin dağılması, dalgınlık içine düşmek" demektir.
[9835] el-Mesâhif: 105, 170,207, 309. İbn Mes'ûd'a âyet "dır, denilmiş de: hepsi aynı anlama gelir, ne fark eder) demiş. '

Madmûm t ile, edilgen: Zeyd ibn 'Âlî [9836]İbn Mes'ûd ve
'Atıyye.
Çoğunluk [9837]
Ayet No.
20
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Fi<nn nûnunun kesriyle: Ebû"s-Simâl
Ka'neb[9838]
Zeyd ibn <A1Î [9839]
Lâm'm dammıyle:
Lâm'ın sükûnuyla: İbn Semeyfâ', Ebû
Hay ve ve Hişâm. Ötekiler [9840] Çoğunluk. İbn Mes'ûd. Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[9841]. İkisinin de nasbıyle[9842] Kûfeliler ve İbn
Kesîr. Ailai, İkisinin de cerriyle[9843] Ötekiler [9844]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı: İkisinin de nasbıyle:	Okuyanlar: Çoğunluk.
		İkisinin de ref'iyle:	Ebû's-Simâ[9845] Ka'neb ve İbn Semeyfa".

74/4 MÜDDESSİR SÛRESİ 2027
Tefsîr: 2028
Tefsîr: 2030
Tefsîr: 2032
Tefsîr: 2033
Müddessir Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2035
MÜDDESSÎR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2035

[9836] el-Bahr: 8/364.
[9837] el-Mesâhif: 105; Kurtubî: 19/49; Tebsıra: 712, 713; en-Neşr: 2/392-393; el-Budûr: 328; Câ-mi'u'l-beyân: 29/131.
[9838] Kurtubî: 19/50.
[9839] el-Bahr: 8/365.
[9840] Tebsıra: 713; Kurtubî: 19/52; el-Budûr: 328; el-Bahr: 8/366.
[9841] el-Mesâhif: 105.
[9842] ya atıf.
[9843] e atıf.
[9844] Kurtubî: 19/52; el-Bahr: 8/366; Tebsıra: 713; en-Neşr: 2/393; el-Budûr: 328. Hepsi de nin lamını dammetmişlerdir.
[9845] el-Bahr: 8/367.

74/4 MÜDDESSİR SÛRESİ

Adını ilk âyetindeki el-müddessir kelimesinden alan bu sûrede, ilk defa Peyğamber(s.a.v.)e, halkı uyarması açıkça emredilmekte ve izleyeceği yol gösterilmektedir. Allah'ın âyetlerini ve kıyameti inkâr edenler, özellikle lider takımları şiddetle uyarılmakta, insanın sorumluluğu vurgulanmaktadır. Yine ilk defa bu sûrede meleklerden ve Kitap ehlinden söz edilmiştir. Mekke devrinin ilk zamanlarında inmiş olan ilk âyetlerinden ötürü sûre, dördüncü sûre sayılır. Cehennemle ve cehennemin muhafızlariyle alay eden kâfirleri uyaran öteki âyetlerinin, Peyğamber'in davetinin biraz ileri safhalarında inmiş olması gerekir. Zira bunlar, müşriklerle Peygamber arasında şiddetli sürtüşmenin başladığını gösterir ki bu sürtüşme, peygamberliğin ilk günlerinde değil, biraz ileri safhalarında başlamıştır.

Ancak bütün âyetlerinin birbiriyle insicamı, bu âyetlerin bir defada veya birbiri ardınca indiği kanısını verir. Bu takdirde de sûrenin tamamının, vahyin ilk günlerinde ve aylarında değil, biraz daha ileri aşamalarında inmiş olması gerekir. İbn 'Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.), kırk yaşında peygamber olduktan sonra on beş yıl Mekke'de kalmış, bu sürenin ilk yedi yılında ışık görür, ses işitirmiş. Sekizci yılında ise kendisine vahyedi-lirmiş. Bir başka rivayete göre Peyğamber(s.a.v.)in Mekke'de kalış süresi on üç yıldır. [9846] Bu rivayetleri sevk edişimizden asıl amacımız, ilk nübüvvet yıllarında Peygamber ile Mekkeliler arasında bir buğz ve adavetin olmadığını, bunun daha sonra başladığını anlatmaktır.

Câbir ibn Abdullah'tan sûrenin ilk âyetlerinin, Kur'ân'ın ilk inen âyetleri olduğu rivayet edilmiştir. Fakat Zührî, ilk defa 'Alâk Sûresinin ilk beş âyetinin vahyedildiğini söylemiştir [9847]. Bilginler de bu konuda oybirliği halindedir. Câbir ibn 'Abdullah, Peyğamber(s.a.v.)in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Hirâ'da 'uzlete çekilmiştim, uzletimi tamamlayıp inince bir ses duydum. Önüme, arkama, sağıma, soluma baktım, bir şey göremedim. Tekrar bana seslenildi, yine baktım, kimseyi göremedim. Tekrar bana seslenildi. Başımı kaldırdım, bir de ne göreyim o (bana seslenen melek), havada bir taht üzerinde (başka rivayete göre: gökle yer arasında bir taht üzerinde oturmuş). Beni şiddetli bir titreme aldı, Hadice'ye geldim, 'Beni örtün!' dedim. Beni örttüler, üzerime su döktüler. Yüce Allah: 'Ey örtüsüne bürünen, kalk, uyar, elbiseni temizle...' âyetlerini indirdi" [9848] Aynı hadisi Buhârî, hafif farkla Bed'ul-vahy'de zikretmiştir.

Hadiste belirtildiğine göre Peyğamber(s.a.v.)in, ilk defa Cibril'i asıl şekliyle görüp korktuğu için evine gelerek örtüsüne sarılması üzerine inmiştir. Müzzemmil Sûresi için de aynı iniş sebebi zikredilmişti.

Ebû Seleme ibn Abdirrahmân ve Câbir ibn Abdillâh'tan gelen rivayetlere göre Müddessir Sûresi, Kur'ân'ın ilk inen süresidir. Fakat Bûhârî ve Müslim'in, Hz. 'Âişe'den çıkardıkları rivayete göre Kur'ân'ın ilk sûresi, 'Alâk Süresidir. Ümmetin çoğunluğu da bu konuda ittifak etmiştir. Bundan dolayı bu iki rivayeti bağdaştırmağa çalışmışlardır. Bir görüşe göre Ebû Seleme ve Câ-bir'in kasdı, tam sûre olarak inendir. 'Alâk Sûresinin ilk âyetleri inen ilk âyetlerdir. Fakat o sûrenin diğer âyetleri inmediği için sûre tamamlanmamıştır. Ondan sonra Müddessir sûresinin tamamı inmiş ve daha sonra 'Alâk Sûresi tamamlanmıştır. Bu bir görüştür. Bir görüşe göre de 'Alâk Sûresinin ilk âyetleri, peygamberliğin başlangıcında inmiştir. O zaman henüz Hz. Muhammed'e risâlet verilmemişti. Müddessir Sûresi ise risâleti başlatan ilk sûredir. Nübüvvetten sonra bir süre vahiy kesilmiş, daha sonra ilk defa bu sûre inmiştir[9849]

Biraz önce işaret edildiği üzre Müddessir Sûresi, tam sûre olarak inen ilk sûredir. Âyetlerinin birbiriyle insicamı, takib fâsiyle birbirine bağlanması da bunu gösterir. Ancak 31 nci âyetin üslûbu, ilk vahiy üslûbu değildir. Bu âyetin, daha sonra müşriklerin, cehennem muhafızlarının sayısına itirazları üzerine indiği ve ilgisi dolayısiyle burada zorba, övüngen, inatçı kâfire yapılacak azabı anlatan âyetlerin ardına konduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o âyetin üslûbu da ötekilerden farklıdır.

Gerek Müzzemmil, gerek Müddessir sûreleri aynı şartlar içinde inmiştir. Ve bunlar hemen ilk vahyi müteakiben değil, Peyğamber(s.a.v.)in davetinin biraz ileri safhalarında, Hz. Peyğamber'le müşrikler arasında sürtüşmenin başladığı sıralarda inmiştir. Nitekim sûrenin iniş sebebi hakkında zikredilen başka bir rivayet de bu görüşümüzü desteklemektedir:

"Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e eziyet eden Kureyş liderleri: Ebûcehl, Ebûleheb, Ebûsüfyân, Velîd ibn Muğîre, Nadr ibn el-Hâris, Ümeyye ibn Halef, 'Âs ibn Vâil toplanıp konuştular:

— Hac günlerinde çeşitli yerlerden gelen Araplar, bizden Muhammed'-in durumunu soruyorlar. Her birimiz başka bir şey söylüyoruz. Kimimiz mecnûndur, kimimiz kâhindir, kimimiz şâirdir diyor. Araplar, bu birbirini tutmayan sözlerin hepsinin yalan olduğu kanısına varıyorlar. Gelin söz birliği edip onun hakkında aynı şeyi söyleyelim, dediler. İçlerinden biri:

— O şâirdir, dedi. Velîd:

— Ben 'Ubeyd ibn el-Absar ve Ümeyye ibn Ebî's-Salt'ın ve benzeri şâirlerin sözlerini dinledim. Muhammed'in sözleri onlarınkine benzemiyor, dedi. Bir başkası:

[9846] el-Fethu'r-Rabbânî: 20/209-210.
[9847] Câmi'u'l-beyân: 29/143-144.
[9848] el-Fethu'r-Rabbânî: 20/210-211.
[9849] Rûhu'l-Me'ânî: 29/115.

— O kâhindir, dedi. yelîd: [9850] Kâhin kimdir? dedi.
— Kâh doğru, kâh yalan söyleyenlerdir, dediler. Velîd:
— Muhammed hiç yalan söylemedi, dedi. Bir başkası:
— O mecnûndur, dedi. Velîd:
— Mecnûn kime derler? dedi.
— Mecnûn, insanları korkutan, ürküten kimsedir, dediler. Velîd:
— Muhammed'in halinden hiç kimse korkup irkilmedi, dedi. Ve evine gitti. Halk:
— Velîd ibn Muğîre sâbiî oldu (yani Muhammed'in dinine girdi) dediler. Ardından Ebucehl gidip:
— Ey Ebu 'Abdişems, Kureyş toplanmış, senin sâbiî olduğunu sanıyorlar, dedi. Velîd:
— Benim ona ihtiyâcım yok, dedi. Fakat Muhammed hakkında düşündüm de onun sâhir (büyücü) olduğuna karar verdim. Çünkü büyücü, baba ile oğulu, kardeş ile kardeşi, karı ile kocayı birbirinden ayırır (Muhammed de öyle yapıyor).
Ve Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında "sâhir" demeyi kararlaştırdılar. Dışarı çıkıp halkın içinde "Muhammed sâhirdir!" diye bağırdılar. Bu söz halk arasında yayıldı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bunu duyunca üzüldü, evine gelip örtüsüne sarıldı, yattı. İnsan üzülünce yatar ya, o da öyle yaptı. İşte o zaman Cibrîl (selâm ona) geldi, onu uykusundan uyandırdı: "Ey örtüsüne bürünen, kalk, uyar..." dedi'.
Aynı rivayet biraz değişik üslûb ile İbn Hişâm'ın Sîretinde [9851], Kurtubî'-nin tefsirinde [9852] de vardır. Orada Peygamber için "mecnûndur" diyenlere Ve-lîd: "Hiç onun bayıldığını, boğulur gibi olduğunu gördünüz mü?" diyerek onun mecnûn ve kâhin olmadığını, ancak sihirbaz olduğunu söylemiştir.[9853]
Sûrenin içeriğine uyan bu rivayetten, bu sûrenin ilk vahiy günlerinde değil, davetin biraz ileri safhalarında, müşriklerle Peygamber arasında mücâdelenin başladığı sıralarda indiği anlaşılır ki esasen kanâatimize göre Müzzem-mil Sûresi de bu sıralarda inmiştir. Onun için her iki sûrede Peygamber'e: "Ey örtüsüne sarılan!" diye hitâbedilmekte ve müşriklerin tutumları karşısında üzülmekte olan o büyük insana, dâvası uğrunda sabır ve tahammül tavsiye edilmektedir.
56 âyeti içeren sûre, Resmi sıralamada 74 ncü, iniş sırasına göre 4 ncü sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Ey örtüsüne bürünen, 2-Kalk, uyar. 3- Rabbini tekbîr et (O'nun büyüklüğünü an), 4- Elbiseni temizle, 5- Pislikten kaçın. 6- Yaptığını çok bularak başa kakma. 7-Rabbin için sabret. 8- O Sûr'a üflendiği zaman, 9- İşte o gün, çetin bir gündür! 10- Kâfirler için kolay değildir. 11- Benimle şu adamı yalnız bırak ki ben onu tek olarak yarattım. 12- Ona uzun boylu mal verdim, 13- Göz önünde oğullar.14- Kendisine bir döşeyiş döşedim. 15- Hâlâ daha da artırmama göz dikiyor. 16- Hayır, çünkü o, bizim âyetlerimize karşı bir inatçı kesildi. 17- Onu dimdik bir yokuşa sardıracağım. 18-Zira o düşündü, ölçtü biçti. 19- Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. 20- Yine kahrolası nasıl ölçtü, biçti. 21- Sonra baktı, 22- Sonra surat astı, kaşlarını çattı, 23- Sonra arkasını döndü, böbürlendi: 24- "Bu, dedi, rivayet edilip öğretilen bir büyüden başka bir şey değildir". 25- "Bu, sadece bir insan sözüdür." 26- Onu Sekar'a sokacağım. 27- Sekar'ın ne olduğunu sen nereden bileceksin? 28- Geriye bir şey komaz, bırakmaz (yakıp yok eder). 29- Durmadan deriler kavurur. 30- Üzerinde ondo-kuz (muhafız) vardır!

Tefsîr:

1-7 nci âyetlerde örtüsüne sarılıp yatan Allah'ın Elçisine, kalkıp kavmini uyarması, Rabbinin ululuğunu söylemesi, elbisesini temizlemesi, kirden pisten uzak durması, yaptığını çok görmemesi, Rabbi için sabredip Allah'ın buyruklarını duyurma yolunda başına gelecek zahmetlere katlanması emredilmektedir.
Müzzemmil Sûresinde de Peyğamber(s.a.v.)e, geceleyin kalkıp ibâdet etmesi emredilmişti. Burada da aynı şey emredilmektedir. Ancak burada ibâdetle beraber elbisesini temizlemesi de emredilmektedir ki bu, ibâdetten önce abdest almanın ilk aşamasıdır. Müşriklerde de ibâdet ve namaz vardı. Fakat onlar ibâdetten önce temizlenmezlerdi. Yüce Allah, Elçisine, ibâdetle beraber elbisesini temizlemesini, pislikten uzaklaşmasını emretmiştir. İbn 'Ab-bâs'a göre burada "elbiseni temizle", bedenini günâhlardan temizle, ma'si-yet, zulüm ve kötülük üzerine elbise giyme demektir. Araplar kötü sıfatlardan uzak, iyi ahlâklı kişiye "nakiyyu'siyâb, tâhiru's-siyâb: temiz elbiseli" derler. Fakat İbn Şîrîn ve İbn Zeyd, âyette böyle mecazî bir anlam değil, gerçek olarak elbiseyi temizleme ve temizlenme kasdedildiğini söylemişlerdir. Müşrikler temizlenmezlerdi, Allah, Elçisine, temizlenmesini ve elbisesini temizlemesini emretti. Taberî'ye göre bu mânâ daha açıktır '.[9854]
İbn Cezzî, "Elbiseni temizle" âyetindeki üç muhtemel anlamı şöyle özetliyor: Birincisi, elbiseyi pislikten temizlemek anlamıdır. İkincisine göre elbise mecazdır. Bununla nefsi günâhlardan ve kusurdan temizlemek kasdedilmiş-tir. Üçüncüsüne göre temiz kazanç ile sağlanan elbisenin giyilmesi, helâl olmayan elbisenin giyilmemesi kasdedilmiştir.

[9850] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/189-190.
[9851] Tehzîb: 1/61.
[9852] el-Câmi'-li Ahkâmi'l-Kur'ân: 19/73.
[9853] Safvetu't-tefâsîr: 19/67-68.
[9854] Câminu'l-beyân: 29/145-147.

râ'nın zammı ve kesriyle pislik, azâb ve günâh anlamlarına gelir. Burada uygun olan, pislik anlamıdır. Bu âyette Hz. Peyğam-ber'e, pislikten, maddî ve manevî kirlerden uzak durması " âyetleriyle de yaptığı hizmetleri ve iyilikleri çok görerek başa kakmaması, Rabbi uğrunda çektiği zahmet ve sıkıntılara katlanması emredilmektedir. âyetinde iki anlam vardır: Birine göre "Daha fazlasını almak amaciyle birine bir şey verme", diğerine göre: "Rabbin için yaptığın işleri çok görme" demektir. Âyetin siyakına bu anlam daha uygundur[9855]. Abdullah ibn Mes'ûd'un, okuduğu rivayet edilir[9856]. vermek, verdiğini başa kakmak anlamına gelebileceği gibi, za'f göstermek anlamına da gelir. Buna göre âyette "yaptığını çok görerek za'f, gevşeklik gösterme" anlamı da vardır.

Peygamber (s.a.v.), Allah'a ibâdete, güzel ahlâka yöneltilip teselli ve tal-tîf edildikten sonra, onu yalanlayanları uyarmak üzre söz, âhiret azabına getiriliyor.

8-17: Nâ-kur'a yani kıyameti başlatacak olan boruya üflendiği gün, kâfirlerin işinin kolay olmayacağı vurgulanıyor ve o hesap gününün çetinliğine kısa bir göz atıştan sonra söz, Hz. Muhammed(s.a.v.)i yalanlayıp üzen kimselerin durumuna getiriliyor:

Kendisini tek başına, hiç kimsesiz, çırılçıplak yarattığım veya o taptığı putların yardımıyle değil, yalnız kendim yarattığım, kendisine uzun boylu mal ve evlâd verdiğim halde gözü doymayan, daha fazlasını isteyen, âyetlerimize karşı da bir inatçı kesilen o azgın kimseyi bana bırak, ben onun hakkından gelmesini bilirim. Onu dimdik bir yokuşa koşacağım, dayanılmaz bir azaba sokacağım!" buyuruluyor.

Bir tefsîre göre ""nün ikinci mef'ûlüdür. Babası belli olmayana vahîd denir. Bu takdirde " Kendisini yalnız yarattığım

kimse" âyeti, Kaba, sonra takma, yahut kötülükle damgalı" [9857] âyeti gibi Velîd'in nesebini taşlamaktadır.

18-30: O adamın düşünüp taşınıp Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen sözlere, eskiden gelen bir büyü, veya tercih edilen, üstün, etkili bir sihir dediği anlatılıyor. Ve böyle deyip Peyğamber'i yalanlayan o kimsenin; önüne gelen herşeyi yakan, geriye hiçbir şey bırakmayan, derileri kavurarak insanın biçimini bozan, değiştiren, üzerinde ondokuz zebânînin bulunduğu, bu acımasız muhafızların yönettiği Sekar'a yani cehenneme atılacağı vurgulanıyor.

8 nci âyette geçen nâkûr, kıyamet ve ba's gününün başladığını ilân edecek olan borudur. Bu boruya üflenerek herkes Allah'ın huzurunda hesap vermek üzre toplanmaya çağırılır. Bu boruya iki kez üflenecektir. Birinci üfleyi-şi duyan yaratıklar, korkudan bayılıp düşerler. Yalnız Allah'ın diledikleri korkmaz, sarsılmaz, bayılmazlar. İkinci üfleyişte herkesin aklı başına gelir, hesabın başladığını anlayıp kalkar ve hesaplarının görülmesini beklerler: "Sûra üflendi, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) düşüp bayıldılar, ancak Allah'ın dilediği kaldı. Sonra ona bir daha fülenince hemen onlar ayağa kalkıp bakmaktadırlar"[9858]

İnsanlar önemli bir toplantıya çağırmak için davul veya borazan çalar, toplantının başlayacağını ilân ederler. Âhiretteki hesap günü toplantısının da mutlaka başlayacağı, insanlara kavrayacakları ve alışageldikleri kavramlarla anlatılmaktadır. Burada boru çalınarak toplantıya çağırılacağı: "Dinle, o gün ünleyici, yakın bir yerden çağırır"[9859] âyetinde ünleyenin, insanları yakın yerden çağıracağı, " O zecreden (korkunç bir sesten) ibarettir. Hemen onlar (kaldırılmış) bakıyorlardır" [9860] âyetinde korkunç bir ses ile, " gön insanlar o sayhayı gerçek olarak duyarlar. İşte bu, çıkış günüdür"' [9861], O sadece bir sayhadan ibarettir. Hemen onlar toplanıp huzurumuza getirilmişlerdir" [9862] âyetlerinde sayha (yani gürültü, korkunç bir ses) ile çağırılacağı bildirilmektedir. Bunların hepsi değişik üslûplarla aynı şeyi anlatmaktadır. Kasıt, insanların öldükten sonra Allah'ın huzuruna çağırılıp hesap vereceklerini belirtmektir.

Kâh zecre, kâh sayha diye adlandırılan o korkunç sesi çıkaracak âhiret borusunun mâhiyetini Allah bilir. Bunu insanların kullandıkları boru türünden bir âlet olarak anlamak doğru değildir. Bazı tefsîrlerdeki Sûr ve Nâkûr'-un, mevcut ruhlar sayısınca deliği olduğuna varıncaya kadar tahminlere dayanan izahların hiçbir yararı yoktur [9863]

18-25 nci âyetlerde düşünüp taşınarak Kur'ân'a büyü dediği anlatılan kişinin, Velîd ibn Muğîre el-Mahzûmî olduğu rivayet edilir. Bu adam dünyâya geldiği zaman hiçbir şeyi yokmuş, sonra Allah ona mal vermiş, evlât ve servet vermiş [9864] Mekke ile Tâif arasında hayvanları, Tâif te yaz, kış meyvası eksik olmayan bahçeleri ve çok parası; yedisi Mekke'de, beşi Tâif te doğmuş on iki evlâdı bulunduğuna dâir rivayetler vardır [9865]

Esasen Kur'ân'a "büyü" diyen, yalnız bir kişi değil, Kureyşin tüm lider kadrosudur. Onların Kur'ân'a "büyü", Hz. Muhammed'e de "Büyücü" dedikleri, başka âyetlerde de anlatılmaktadır: "İçlerinden bir adama: 'İnsanları uyar ve inananlara, Rableri katında kendileri için bir doğruluk kademesi olduğunu müjdele!' diye vahyetmemiz insanlara tuhaf mı geldi? Kâfirler: 'Bu, apaçık bir büyücüdür' dediler" [9866] "Biz onların, seni dinlerken ne sebeple

---

[9855] Câmi'u'l-beyân: 29/150.
[9856] Câmi'u'l-beyân: 29/150.
[9857] Kalem Sûresi: 13.
[9858] Zümer Sûresi: 68.
[9859] Kaf Sûresi: 41.
[9860] Sâffât Sûresi: 19.
[9861] Kaf Sûresi: 42.
[9862] Yâsîn Sûresi: 53.
[9863] Bkz. Mefâtîhu'l-ğayb: 30/196.
[9864] Câmi'u'l-beyân: 29/152.
[9865] Câmi'u'l-beyân: 29/152-153; Mefâtîhu'l-ğayb: 30/198-199; İbn Kesîr: 4/443; Fethu'l-Kadîr: 5/326; Hak Dini: 7/5435.
[9866] Yûnus Sûresi: 2.

dinlediklerini, kendi aralarında gizli konuşurlarken de o zâlimlerin: 'Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz' dediklerini gayet iyi biliyoruz"[9867]
Demek ki Arap toplumunda büyü, biliniyor ve uygulanıyordu. Felak Sûresinin: "Düğümlere üfleyip tüküren büyücü kadınlar" âyetinde, düğümlere üfleyen büyücülerin şerrinden Allah'a sığınılmasının emredilmesi de bunu gösterir. Onlara, göre büyücü de, kâhin ve şâir gibi başkalarının göremediği yaratıklarla temas'kurup onlar vasıtasiyle insanlar üzerinde etki yapan, olağanüstü işler çeviren kimse idi. Büyücü, görünmez varlıklar (cinler) ile iş birliği yaptığı için sözleri etkili idi.
Birçok kimsenin, Kur'ân'ın etkisine girdiğini, Kur'ân âyetlerinin olağanüstü etki yaptığını gören müşrikler, bunların da büyülü sözler olduğunu sanmışlardı. Fakat yine âyetlerden anlıyoruz ki onlar, büyünün bir gerçek olmayıp göz boyama, hayali hakikat gösterme türünden bir şey olduğu kanisinde idiler:
"Eğer sana, kâğıt üzerine yazılı bir kitap indirmiş olsaydık da onu elle riyle tu (salardı, yine inkâr edenler: 'Bu, apaçık bir büyüden başka oir şey değildir!' derlerdi"[9868]
"Onlara gökten bir kapı açsak da oraya çıkacak olsalardı: 'Herhalde gözlerimiz döndürüldü, biz büyülenmiş bir topluluğuz' derlerdi" [9869] mealindeki bu âyetler, müşriklerin, büyüyü bir hakikat değil, bir göz boyama, bir yanıltma, bir şeyi başka türlü gösterme olarak kabul ettiklerini gösterir.
31- Biz cehennemin bekçilerini hep melekler yaptık. Onların sayısını da inkâr edenler için bir sınav yaptık ki kendilerine Kitap verilmiş olanlar iyice inansın, inananların da îmânı artsın. Kitap verilmiş olanlar ve inananlar kuşkulanmasınlar. Kalblerinde hastalık bulunanlar ve kâfirlerde: "Allah, bu misalle ne demek istedi?" desinler. Böylece Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin askerlerini, kendisinden başka kimse bilmez. Bu (cehennem muhafızları veya Se-kar), insanlara bir uyarıdır. 32- Hayır, andolsun Aya, 33- Dönüp gitmekte olan geceye, 34- Ağaran sabaha, 35- Ki o (Sekar) büyük(belâ)lar-dan biridir. 36- İnsanlar için uyarıcıdır: 36- Sizden (iman yolunda) ileri gitmek, ya da geri kalmak dileyen kimse için.

Tefsîr:

31-37 nci âyetlerde cehennem zebanilerinin melek olduğu; bunların sayısının, Kitap ehli ve mü'minler için kesin inanç vesiylesi, hasta yürekliler ve kâfirler için de sınav olduğu; Allah'ın askerlerinin sayısını yalnız kendisinin bileceği; Allah'ın, indirdiği bu öğüt ile dilediğini şaşırtıp dilediğini doğru yola ileteceği; cehennem zebanilerinin sayısının veya Sekar'ın, insanlara bir öğüt ve uyarı olduğu bildirilmekte ve Aya, arkasını dönüp giden geceye, ışı-yan sabaha yemin edilerek Sekarın, Allah'ın büyük mucizelerinden, belâlarından biri olduğu; iman yolunda ileri gitmek isteyen, yahut bunu kabul etmeyip geri kalmak dileyen insanlar için bir öğüt ve uyarı olarak anıldığı vurgulanmaktadır.
30 ncu âyette cehennem zebanilerinin ondokuz olduğu bildirilmişti. Rivayete göre bu âyet inince Kureyş liderleri bu sayı ile alay etmişler; Ebucehl: "Ben Ebû Kebşe oğlunun yani Hz. Muhammed'in, cehennem zebanilerinin ondokuz olduğunu size söylediğini duyuyorum. Siz bu kadar yiğitlersiniz, her on kişiniz, onlardan birinin hakkından gelemez mi?" demiş. Güçlü olan Ebu'l-Esved el-Cumahî: "Ben sizin yerinize onların onyedisinin hakkından gelirim, siz de ikisinin hakkından gelin" demiş [9870] Bu rivayete göre bu âyet, ilk otuz âyetten sonra inmiş olur.
"Biz onların sayısını kâfirler için bir sınav yaptık" cümlesinden de Ku-reyş liderlerinin, bu sayı ile alay ettikleri anlaşılmaktadır. Bu âyette dört grup insana işaret edilmiştir: Kendilerine Kitap verilmiş olanlar, inananlar, kalb-lerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler.
Kitap ehlinin, cehennemin ondokuz melek muhafızının olduğunu bilip Kur'ân'ın vahiy olduğu hakkında kesin kanıya varacakları, inananların da imanlarının artacağı; ne Kitap ehlinin, ne de mü'minlerin, Kur'ân'ın söyle-diklerinden veya onun Allah'ın vahyi olduğundan kuşku duymayacakları; fakat yüreklerinde hastalık bulunanlarla kâfirlerin: "Allah bununla ne demek istedi?" diyecekleri belirtilmektedir. Son iki grup insan, bu sözleriyle Kur'ân'ın, vahy olmadığını ifâde etmişlerdir.
Kitap ehlinin, bu sayıyı duyunca Kur'ân'ın vahiy olduğu hakkında kesin kanıya varacakları bildirildiğine göre, cehennem muhafızlarının ondokuz olduğunun, kendi kitaplarında da bulunduğu anlaşılır. Kitap ehlinin, neden kesin yargıya varacaklarını birkaç yönden izah eden Râzî: "Kitap ehli, bu sayı kendi kitaplarında bulunduğu için, o kitapları okumayan Muhammed, bu sayıyı anınca, bu haberin kendisine gökten geldiğini anladılar" diyor[9871]
Mekke'de bulunan Kitap ehli kimselerle mü'minler bu sayıyı duyunca, Hz. Muhammed'in, gerçekten peygamber olduğuna daha kesin inanmışlardır. Gönüllerinde hastalık olanlarla kâfirler de bunu duyunca iyice sapmışlardır. Böylece Allah'ın indirdiği âyetler, iyi niyetli insanların doğru yolu bulmasına, imanlarının artmasına sebebolurken, kötü niyetli kişilerin de iyice sapıtmalarına sebebolmuştur.
"Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir" cümlesinin anlamı, Allah doğru yolda olan insanları yoldan

[9867] İsrâ Sûresi: 47.
[9868] En'âm Sûresi: 7.
[9869] Hicr Sûresi: 14-15.
[9870] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/203-204; el-Câmi'-li Ahkâmi'I-Kur'ân: 19/80-81.
[9871] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/206.

çıkartır, yanlış yollara düşürür; eğri yollarda olanları da zorla doğru yola getirir demek değildir. Allah'ın indirdiği vahiy, iyi niyetle dinleyenleri doğru yola iletir; kötü niyetli, reddetmeğe kararlı o-lan kimseler de bu doğru yolu gösteren sözleri kabul etmedikleri için düştükleri eğri yollarda kalırlar. Hz. Muhammed'e karşı düşmanlıkla şartlandıkları için onun getirdiği vahiyleri kabul etmezler, bu yüzden içlerinde beliren isteksizlik ve nefret duygularıyle doğru yola gelmez, yanlış yollara saparlar. Kendilerinin sapmasına sebep, Peyğamber'e olan düşmanlıklarıdır. İşte onların bu sapıklığı, kınamak için Allah'ın şaşırtması şeklinde nitelendirilmiştir. Mamafih, Allah'ın, zâlimlerden, kâfirlerden, yoldan çıkanlardan başkasını saptırmayacağı birçok yerde vurgulanmış ve böylece Allah'ın saptırmasının ne anlama geldiği açıklanmıştır.

"Eğer Allah insanları zorla yola getirmek dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. (Allah inanmaya zorlamamış iken) sen mi insanları inanmaya zorlayacaksın?" [9872] âyetinin açıkça bildirdiği üzre Allah insanları doğru yola zorlasaydı inanmayan kalmaz, yahut küfre zorlasaydı, inanan olmazdı. Fakat her iki durumda da insanlar, yaptıklarından ötürü övülmez veya kınanmazdı. Halbuki "Böylece Allah dilediğini şaşırtır, dilediğini doğru yola iletir" cümlesi, bu konudaki diğer âyetler gibi, Hz. Muhammed(s.a.v.)in davetini kabul etmeyenleri kınamaktadır. Bu, tıpkı bizim Türkçede gerçeği kabul etmeyene: "Allah gözünü kör etmiş, gerçeği görmüyor" sözümüz gibi bir kınama anlamı taşır.

Allah insanlara seçim özgürlüğü vermiştir. Kul iradesiyle iyiyi veya kötüyü seçer. Kendi yaptığı işlerden sorumlu olur. Biraz sonra gelecek olan " Sizden (iman yolunda) ileri gitmek ya da geri kalmak dileyen kimse için (bir öğüttür)" âyeti, bu seçim özgürlüğünü gayet açık olarak belirttiği gibi: Allah'ın kötü niyetli, fâsık, zâlimlerden başkasını saptırmayacağını vurgulayan âyetler de, insanın kendi isteğiyle kötü yolu seçtiğini bildirmektedir: "Allah (verdiği) o misal ile birçoğunu şaşırtır ve yine onunla birçoğunu yola getirir. Onunla/asıklardan başkasını şaşırtmaz. O fası klar ki söz verip bağlandıktan sonra Allah'a verdikleri sözü bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini (yapılmasını) emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte ziyana uğrayacak olanlar onlardır"[9873]

Görüldüğü gibi Allah, iyi niyetli insanları şaşırtmıyor, sözlerini tutmayan, yeryüzünde bozgunculuk yapan, yoldan çıkmış insanları şaşırtıyor. Bunlar zâten bu davranışlarıyle doğru yoldan sapmışlardır. Yaptıkları kendilerine hoş geldiği için o halde devam ederler. Allah da onları bulundukları halde bırakır. Kendileri yola gelmek istemedikleri içon zorla doğru yola iletmez. Ama onlar isteseler, Allah onları doğru yola iletir: "De ki: Allah, dilediğini şaşırtır, yöneleni de kendisine iletir. Onlar ki inanmışlardır ve kalbleri Allah'ı anmakla yatışır; iyi bilin ki ancak Allah'ı anmakla kalbler yatışır" [9874] âyetleri, Allah'ın, kendisine yönelenleri doğru yola ilettiğini bildirmektedir.

Âyette: "Gönülleri hasta olanlarla kâfirlerin: 'Allah bununla ne demek istedi?' "diyecekleri belirtilmektedir. Bu ifadeden, Mekke'de asıl şiddetli kâfirlerden ayrı olarak bir de liderlerin etkisinde kalan, bazan imana yönelen, fakat liderlerin etkisiyle veya başka düşüncelerle imandan geri duran hasta yürekli insanların bulunduğu anlaşılır.

"Eğer kendilerine bir mu 'cize gelirse ona mutlaka inanacaklar diye, olanca güçleriyle Allah'a yemîn ettiler. De ki: 'Mu'cizeler ancak Allah'ın yanındadır'. Hem bilir misiniz o mu'cize gelmiş olsa da onlar yine inanmazlar"[9875], "Dediler ki.\ 'Biz senin getirdiğin yola uyarsak, yurdumuzdan kapılıp atılırız'. Biz onlara kendi katımızdan bir rızık olarak herşeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yeri yurt vermedik mi? Fakat çokları bilmiyorlar" [9876] âyetleri, Mekke'deki bu hasta yürekli insanlara işaret etmektedir. Çünkü: "Bir âyet, bir mu'cize gelse mutlaka inanırız" diye yemîn edenler, veya inandıkları takdirde Arapların saldırısına uğrayacaklarından çekinenler, asıl liderler gibi Peyğamber'e yaman düşmanlar değil; ılımlı, Kur'ân'ın deyimiyle imana eğilim duysalar da çeşitli nedenlerle inanmayan hasta yürekli kimselerdi.

Melâike: İniş sırasına göre ilk defa bu surede melâike kelimesi geçmektedir. Muhammed 'İzzet Derveze bu kelimenin izahında özetle şöyle diyor: "Müfessirlerin çoğuna göre elçilik anlamına gelen " is kökünden türemiş olan "melâike", elçiler anlamına gelir. "Gökleri ve yeri yoktan var eden; melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun" [9877], "Melekleri, kullarından dilediğine, emrinden olan rûh ile indirir: 'Benden başka Tanrı yoktur, benden korkun' diye uyarın (der)" [9878] âyetleri de bu görüşü destekler.

Bazı araştırıcılar, bu kelimenin, İbrancadan Arapçaya girdiğini söylerler. Fakat İbranca ile Arapça aynı kökten gelir. İki dil arasında çok isim, fiil ve masdar ortaktır. Arapça bir köke götürülmesi mümkün olan bir kelimeyi, İbranca saymak gerekmez. Arapçada kökü olmayan kelime İbranca sayılabilir. Bu kelimenin Arapça kökü yardır: " gönderdi, demektir. Bu kökün her iki dilde ortak olması da mümkündür. Birçok kelime için de aynı şey söylenebilir. Tabii biz, İbrancadan birçok kelimenin, Kur'ân Arapçasına girdiğini inkâr etmiyoruz. Ancak bu kelimeler, Kur'ân'ın inişinden önce Arapçaya girmiş ve Arapçalaşmış idi.

Kur'ân'ın inişinden önce Araplar, meleklerin-varlığına inanır ve onları Allah'ın kızları sayarlardı. Sâffât Sûresinin

---

[9872] Yûnus Sûresi: 99.
[9873] Bakara Sûresi: 26-27.
[9874] Ra'd Sûresi: 27-29.
[9875] En'âm Sûresi: 109.
[9876] Kasas Sûresi: 57.
[9877] Fâtır Sûresi: 1.
[9878] Nahl Sûresi: 2.

149-150 nci, Zuhruf Sûresinin 15-20 nci âyetleri bunu kanıtlamaktadır. Allah ile yakın bağı olan birtakım gizli, iyi varlıklar bulunduğu inancı, Arap Yarımadasında ve çevresinde yaşayan Arap olmayan milletlerden ve özellikle Kitap ehlinden Araplara sızmış olabilir. Bu varlıklara melâike adı verilmiş, sonra bu inanç Kur'ân'ın anlattığı biçimde bir gelişme göstermiştir.
Kur'ân'a göre melekler peygamberlere vahiy getirmek, cennet ve cehennemi yönetmek, can almak, hak edenlerin başına azâb indirmek, peygamberleri ve mü'minleri desteklemek; mü'minleri cennete, kâfirleri cehenneme götürmek, insanların yaptıkları işleri kaydetmek; insanları kazalardan korumak; Allah'ın Arşını taşımak; Allah'a hamd ve O'nu tesbîh etmek ve Allah'ın kendilerine buyurduğu herseyi derhal yerine getirmek gibi çeşitli işler yaparlar. Kur'ân, meleklerin mâhiyetinden söz etmez, ancak onların veya bir kısmının ikişer, üçer, dörder kanatlı olduğunu söyler.
Sûrenin başında da zikrettiğimiz gibi Hz. Peyğamber'in Cebrâîl'i, yerle gök arasında bir tahta oturmuş vaziyette gördüğü, Buhârî'nin, Vahyin başlangıcı babında zikredilmiştir. Taberânî'nin rivayet ettiği bir hadiste de Peygamber (s.a.v.), Allah'ın meleğini, gök ufkunu tutmuş olarak gördüğü anlatılır. Peyğamber'in, insanlar arasında iken kendisine vahy getiren meleği veya Cibril'i gördüğünü bildiren hadisler vardır. Hz. 'Âişe'nin rivayetinde: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.): Ey Âişe, işte Cibril sana selâm ediyor, demiş, Âişe de: Ona da Allah 'in selâmı ve rahmeti olsun yâ Resûlâllah, sen bizim görmediğimizi görüyorsun! demiştir"[9879]
Tevrat ve İncil'in, birçok yerinde meleklerden, Allah'ın peygamberlere gönderdiği elçileri ve buyruklarının uygulayıcıları olarak söz edilir. Fakat Kur'-ân'ın, melekleri anlatan üslûbu, bu kitapların üslûbundan çok farklıdır: Gerek meleklerin Allah katındaki yeri, gerek gördükleri dünyâ ve âhirete ilişkin işler bakımından Muhammed 'İzzet Derveze, bu üslûp farkının, bir bakıma Peyğamber(selâm ona)in yaşadığı ortam ve çağ ile ilişkisi olabileceğini söylüyor [9880]
Cehennem zebanilerinin ondokuz olduğunun, Peygamber devrindeki Kitap ehlinin kitaplarında da bulunması gerektiğine yukarıda işaret etmiştik. Bazı müfessirlere göre ondokuz sayısı, meleklerin sayısıdır, bazılarına göre de saflarının sayısıdır. Yani ya cehennem üzerinde ondokuz muhafız melek veya ondokuz sıra melek vardır. Bu sayının gerçeğini Allah bilir.
Yine iniş sırasına göre ilk defa bu sûrede: "Kendilerine Kitap verilmiş olanlar" deyimi kullanılmıştır. Bu deyim, yahudi ve hırıstiyanları ifade eder. Daha sonra Mekke'de inen birçok âyette Kur'ân'ın doğruluğuna, eski kutsal kitapların söylediklerine uygun bulunduğuna Kitap ehli şahit gösterilir. Bu ifâdelerden, Mekke'de, az da olsa bazı hırıstiyan ve yahudilerin yaşadığı anlaşılır. Gerek Mekke'de yaşayan bu hırıstiyan ve yahudilerin, gerek ziyaret, ticaret amaciyle Medine'den, güneyden ve kuzeyden gelen Kitap ehlinin, Kur'ân'ın söylediklerinin, kendi kitaplarında bulunanlara uygun düştüğüne ve vahy eseri olduğuna tanıklık ettikleri çeşitli âyetlerde anlatılmaktadır. Ka-sas sûresinin 52-53 ncü, İsrâ Sûresinin 107-109 ncu, Ahkaf Sûresinin 10 ncu, En'âm Sûresinin 114 ncü ve Ra'd Sûresinin 36 ve 43 ncü âyetleri bunlardandır. Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Peyğamber'in sıfatlarının, Tevrat ve İncil'de bulunduğu ifâde edilmektedir: "Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye, o ümmîpeygambere uyarlar. O Peygamber ki, kendilerine iyiliği emreder, kendilerini kötülükten meneder; onlara güzel şeyleri helâl, çirkin şeyleri haram kılar; üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri kaldırıp atar. Ona inanan, destekleyerek ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla beraber indirilen nura uyanlar, işte felaha erenler onlardır"[9881]
Mekke'de inen Kur'ân âyetleri, Kitap ehlinden övgü ile söz eder ve onlarla Kur'ân'a inananlar arasında bir ayırım yapmaz. Ancak Medine'de inen âyetlerde bu üslûp biraz değişmiş, sertleşmiştir. Bunun sebebi, yahudilerin, Hz. Muhammed(s.a.v.)in davetine karşı takındıkları olumsuz tavırdır.
Yine Kur'ân'dan anlaşıldığına göre Mekke'de yaşayan az sayıdaki Kitap ehlinin çoğunu, civar ülkelerden gelmiş, Arap olmayan hırıstiyanlar oluşturmaktadır. Yesrib ve yöresindeki Kitap ehli ise yahûdilerdir.
38- Her can kazandığıyle bağlanmıştır. 39- Yalnız sağın adamları hariç. 40- Onlar cennetler içinde, soruyorlar; 41- suçluların durumunu: 42- "Sizi şu Sekar'a ne sürükledi?" diye." 43- Dediler ki: "Biz namaz kılanlardan olmadık." 44- "Yoksula da yedirmezdik." 45- "Boş şeylere dalanlarla birlikte dalardık." 46- "Ceza gününü yalanlardık." 47- "İşte böyle iken ölüm bize gelip çattı."

Tefsîr:

38-47: Her can, dünyâda yaptığı işlerle rehin alınır, bağlanır, tutuklanır. Yalnız sağın adamları (kitapları sağ tarafından verilenler) öyle değildir. Onlar bağlanıp tutuklanmazlar, cennetlere girerler. Ve cennetten, aşağıda cehennemde tutuklu bulunan suçlulara sorarlar: "Sizi Sekar'a ne soktu? Ne yüzden bu tutuk evine girdiniz?" derler. Suçlular da dünyâda namaz kılmadıkları, yoksula yemek yedirmedikleri, batıl sözlerle vakit geçirdikleri, ölünceye kadar âhiret sorumluluğunu ve cezasını inkâr ettikleri için cehenneme girdiklerini söylerler.
İniş sırasına göre ilk defa burada geçen "ashâbu'l-yemîn" tabiri, mecazî bir anlam taşır. Araplar sağ tarafı uğurlu, sol tarafı uğursuz sayarlardı. Bu bakımdan Kur'ân'da iyi insanların amel defterlerinin sağ taraflarından, kötü

[9879] Buhârî, Bed'û'1-Halk: 6.
[9880] et-Tefsîru'1-hadîs: 1/105-109.
[9881] A'râf Sûresi: 157.

insanların amel defterlerinin sol taraflarından veya arkalarından verileceği bildirilmektedir. Kur'ân kontekstinde sağ sahipleri: Kitabı sağ tarafından verilmiş, uğurlu, cennetlik mü'minlerdir. Sol sahipleri de kitabı sol tarafından verilmiş, uğursuz, cehennemlik kâfirlerdir. Bunu daha iyi anlayabilmek için Hakka Sûresinin 19-34 ncü âyetlerini okuyabiliriz:
"Kitabı sağından verilen: Alın, kitabımı okuyun der. Ben hesabımla karşılaşacağımı zannetmiştim zâten. Artık o, memnunluk veren bir yaşam içindedir. Yüksek bir bahçede ki devşirmesi kolay. Geçmiş günlerde yaptığınız işlerden ötürü afiyetle yeyin, için. Kitabı sol tarafından verilen ise der ki: Keşke bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımı hiç bilmemiş olsaydım! Keşke (ölüm), işimi bitirmiş olsaydı! Malım bana hiçbir yarar sağlamadı, gücüm benden yok olup gitti. (Allah cehennemin muhafızlarına buyurur): Tutun onu, bağlayın onu, sonra cehenneme sallayın onu! Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu! Çünkü o, büyük Allah'a inanmıyordu, yoksulu doyurmaya ön ayak olmuyordu."
40-47 nci âyetlerde cennetliklerle cehennemlikler arasında geçen bir konuşma sunulmaktadır. Başka yerlerde de geçen bu konuşmanın amacı da, dünyâdaki kâfirlere, âhiretteki durumlarını anlatmak, bu yaptıklarından orada pişman olacaklarını gösterip onları uyanmağa, doğru yola girmeğe sevk etmektir. Bu husus, A'râf Sûresinin 44-51 nci âyetlerinde gayet açık olarak görülmektedir:
"Cennet halkı, ateş halkına seslendi: 'Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?' (Onlar da): Evet dediler. Ve aralarında bir ünleyici: Allah'ın laneti zâlimlerin üzerine olsun! diye ünledi. O zâlimler ki Allah'ın yolundan menedip, onu eğriltmek isterler ve onlar âhiret i de inkâr ederlerdi... İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de hepsini işaretleriyle tanıyan erkekler vardır. (Bunlar) cennet halkına: Selâm size! diye seslendiler ki onlar henüz oraya girmemişlerdir fakat girmeyi çok istemektedirler. Bunların gözleri ateş halkı tarafına çevrildiği zaman da: Rabbimiz, bizi zâlim toplulukla beraber bulundurma! dediler. A'raf ehli, yüzlerindeki işaretleriyle tanıdıkları birtakım adamlara da imleyerek dediler ki: Ne topluluğunuz, ne de büyüklük taslamanız size hiçbir yarar sağlamadı. 'Allah, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyecek' diye yemîn ettiğiniz kimseler şunlar mıydı? (Ve cennetliklere dönerek): Girin cennete, artık size ne korku vardır, ne de siz üzüleceksiniz! Ateş halkı, cennet halkına: Su-yunuzdan veya Allah'ın size verdiği azıktan biraz da bizim üzerimize dökün! diye seslendiler. Onlar da dediler ki: Allah, bu ikisini de kâfirlere haram etmiştir. Onlar ki dinlerini bir eğlence ve oyun yerine koydular ve dünyâ hayâtı, kendilerini aldattı. Onlar, bugünleriyle karşılaşacaklarını nasıl unuttular ve âyetlerimizi bile bile nasıl inkâr ediyor idilerse, biz de bugün onları öyle unuturuz!"
48- Artık onlara şefaatçilerin şefaati fayda vermez. 49- O halde onlara ne oluyor ki öğütten yüz çeviriyorlar? 50- Yaban eşekleri gibi; 51- Aslandan ürkmüş. 52- Hayır, onlardan her kişi, kendisine açılan sayfalar verilmesini istiyor? 53- Yok, yok onlar âhiretten korkmuyorlar. 54- Hayır, o bir ikazdır, 55- Dileyen onu düşünür, öğüt alır. 56-Allah dilemedikçe onlar öğüt alamazlar. Takva ve mağfiret ehli O'dur (ancak O'ndan korkulur, O'nun cezasından çekinilir. Günâhları bağışlayacak olan da O'dur).

Tefsîr:

48- Sonra Cenabı Hak: "Onlara şefaatçilerin şefaati fayda vermez" âye-tiyle cehennemde tutuklu bulunan o suçlulara, hiçbir şefaatçinin şefâtinin yarar sağlamayacağını, kimsenin onları cezadan kurtaramayacağını vurguluyor.
Bu âyet, müşriklerin inançlanyle ilgilidir. Onların taptıkları tanrıların, Allah katında kendilerine şefaatçi olacağı şeklindeki inançlarını reddetmektedir. Her fırsatta söylediğimiz gibi müşrikler, tamamen inkarcı insanlar değillerdi. Kâinatı Allah'ın yarattığına inanıyorlardı. Mü'minûn Sûresinin 84-89 ncu, Zuhruf Sûresinin 9 ncu, Ankebût Sûresinin 65 nci âyetleri, onların gökleri ve yeri yaratanın, kâinatın hükümdarının Allah olduğuna inandıklarını, darda kaldıkları zaman kurtuluş için Allah'a yalvardıklarını anlatmaktadır. Onlar Allah'a böyle inanmakla beraber O'nun emrinde, O'na yakın birtakım gizli varlıklar olduğuna da inanıyor, Allah katında kendilerine şefaat edeceğini, kendilerini Allah'a yaklaştıracağını sandıkları o ruhanî varlıklara da tapıyorlardı. Esasen taptıkları putlar, Allah'ın kızları kabul ettikleri ruhsal varlıklar olan meleklerin sembolleri idi.
"Allah'tan ayrı olarak kendilerine ne zarar, ne de yarar veremeyen şeylere tapıyorlar ve: 'Bunlar, Allah katında bizim şefâatçilerimizdir' diyorlar. De ki: 'Göklerde ve yerde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz?'... [9882], "İyi bil ki kulluk ancak Allah'a yapılır. O'ndan başka velîler edinerek: 'Biz bunlara, sırf bizi A ilah 'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz' diyenlere gelince: Kuşkusuz Allah, onlar arasında, ayrılığa düştükleri şeyde hükmünü verecektir..." [9883] "Yoksa Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki: 'Onlar, hiçbir şeye güçleri yetmeyen, düşünmeyen şeyler olsalar da mı (onları şefaatçi edineceksiniz)?' gibi âyetler, onların bu inançlarına işaret etmektedir.
Bu âyetlerden anlaşılıyor ki onlar, Allah'ı, tıpkı bir hükümdar gibi düşünüyorlardı. Nasıl hükümdarın yanma doğrudan değil, aracılar, muhafızlar vasıtasiyle girilir, hükümdara bir şey kabul ettirmek için onun katında sözü geçen birini bulmak gerekirse; Allah'ın huzuruna varmak, O'nun yanında kabul görmek için de aracılara

[9882] Yûnus Sûresi: 18.
[9883] Zumer Sûresi: 3.

başvurmak gereğine inanmışlar ve bundan dolayı şefaatçi dedikleri bu ruhsal varlıklara tapmışlar ve bunların, kendilerini koruyup kurtaracağını sanmışlardı.
İşte Kur'ân, onların bu inancını reddetmektedir. Allah'a kulluk için aracılara gerek olmadığını, O'nun izni olmadan kimsenin şefaat edemeyeceğini ve Allah'ın kulları olan meleklerin de O'nun izni olmadan kimseye bir yarar veya zarar veremeyeceklerini; onun için sadece Allah'a tapmak gerektiğini tekrar tekrar vurgulamaktadır ki bu, tevhidin esasıdır. Ve herhangi ad altında olursa olsun, Allah ile kul arasına aracı sokmak, Allah'tan başkasının insanı azâbdan kurtaracağına inanmak, ad değiştirmiş şirkten başka bir şey değildir, tevhîde aykırıdır, merdûddur. Yüce Allah'ın bu âyetini dâima hatırda tutmak gerekir: "Allah katında şefaatçilerin şefaati, onlara bir yarar sağlamaz!".
49-51: Suçluların âhiretteki feci durumları böylece gösterildikten sonra söz, dünyâdaki müşriklere getiriliyor: "Neden onlar bu öğütten yüz çeviriyorlar? Avcılardan veya arslandan ürküp kaçan yaban eşekleri gibi neden bu öğüften kaçıyorlar?" buyuruluyor. Onların, haktan kaçmalarının anlamsızlığı belirtiliyor. Özellikle bu sözü tutmayanlar, yukarıda anlatılan duruma dü-şeceklerse nasıl olur da bunlar haktan kaçıp kendilerini o dayanılmaz cezaya çarptırırlar?
52-56: Ve müşriklerin uzlaşmaz, inatçı tutumlarını belirtmek için: "Demek ki onların her biri, yola gelmek için kendisine açılmış sayfalar verilmesini, gökten kitap bindirilmesini istiyor" buyuruluyor ve bu suretle müşrikle-rin: "Onlara bir âyet gelince: 'Allah'ın elçilerine verilenin aynı bize de verilmedikçe kat'iyyen inanmayız!' dediler" [9884] "Dediler ki: 'Yerden bize bir göze fışkırtmadıkça sana inanmayız!... Yahut ahundan bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Maamâfîh sen, bizim üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe senin göğe çıkmana da inanmayız..." [9885] şeklindeki sözlerine işaret ediliyor.
"Hayır, doğrusu onlar âhiretten korkmuyorlar" âyetiyle de onların Kur'-ân öğütünden kaçmalarının nedeni açıklanıyor: Onlar âhiretten korkmuyorlar. Âhiret sorumluluğuna inanmadıkları için Kur'ân'ı dinlemiyorlar. Fakat hayır, onların sandıkları gibi değil, âhiret vardır. Bu Kur'ân bir öğüttür. Dileyen öğüt alır, yola gelir. Ama ancak Allah'ın dilediği kimseler öğüt alırlar. Kendisinden korunmaya, çekinmeğe, azabından korkmaya lâyik olan, günâhları bağışlayan ancak Allah'tır. O'ndan başkasından korkmanın, onların"şefaatlerini dilemenin bir yararı olmaz.
Kulun öğüt almasının ancak Allah'ın dilemesiyle olacağını, Allah dilemedikçe kulun öğüt alamayacağını bildiren son âyet, Allah'ın elçisini teselli etmektedir. Yani ey Muhammed onların bu öğütten yüz çevirmelerine üzülme, Allah dilemedikçe onlar öğüt almazlar, demektir.
Bundan "Allah onların öğüt almasını dilememiştir, onun için onlar inanmıyor, öğüt almıyorlar" anlamı çıkar. Gerçi âyetin zahiri bu anlamı ifade ediyorsa da bu ve benzeri âyetler, Allah'ın Elçisini teselli, inanmayanları da kınama amacını taşır. Bunlar tıpkı bizim Türkçede "Allah gözünü kör etmiş, gerçeği görmüyor" sözümüzde olduğu gibi hakikati kabul etmeyeni kınamak için söylenmiştir.
Ma'amâfîh biz, kaderin sırrını bilemeyiz. Yaratıklarının, geçmişini ve geleceğini bilen Allah, elbette kimin inanacağını, kimin inanmayacağını da bilir. Ve Allah dilemedikçe kâinatta hiçbir şeyin olmayacağı da genel yasadır. Kulun dilemesi de yine Allah'ın dilemesiyle olur. Zira kulun düşünce yapısı, Allah'ın yasalariyle çalışır. Düşünceyi etkileyen de insanın babasından, anasından aldığı kalıtım vasıfları, yetiştiği ve bulunduğu çevre faktörleri, gördüğü eğitimdir. Bütün bu faktörlerle insanın içinde herhangi bir eyleme istek veya isteksizlik doğar. Fakat gerek dış ve gerek iç etkenler (sosyo-psikolojik faktörler) hep Allah'ın yasaları çerçevesinde oluşur. Demek ki kulun düşünce yapısının oluşması, esas itibariyle Allah'ın dilemesiyle olmaktadır. Ama bu, insanın seçim yeteneğini ortadan kaldırmaz. Eğer insanın, robot gibi hiç özgürlüğü olmasa, düşünce ve fiilleri, ezelde kurulduğu gibi işlese ve bunu değiştirmek hiç mümkün olmasa, o zaman Allah'ın peygamber göndermesinin, kitap indirmesinin, bunlara uyanları övüp ödüllendirmesinin, uymayanları yermesinin ve cezalandırmasının hiç anlamı kalmaz.
Kur'ân kötülük yapanları kâh şiddetle kınayarak, kâh âhiret azâbiyle uyararak, kâh da Allah'ın onları saptırdığı, şaşırttığı, gözlerini kör, kulaklarını sağır ettiği, gerçek ile onlar arasına perde koyduğu gibi kınama üslûplarıyle insanları iyiye, güzele, doğruya yöneltmektedir. İşte: "Allah dilemedikçe onlar öğüt almazlar; Allah dilemedikçe onlar dileyemezler; Allah zâlimleri saptırır; Allah'ın saptırdığını kimse doğru yola getiremez" mealindeki âyetlerin amacı budur. Kur'ân baştan başa insanın sorumluluğunu vurgulamaktadır.
Biz bu sözlerimizle Allah'ın kaderini inkâr etmiş değiliz. Kader bir sırdır, onu kendisinden başkası bilmez. "Siz O'nun bilgisinden, ancak O'nun . dilediği kadar bir şey kavrayabilirsiniz" [9886] âyetinde işaret edildiği üzre Allah'ın ezelî bilgisini, biz kendi ölçülerimizle kavrayamayız. Kadere inanırız. Bizim amacımız, Kur'ân üslûbunun ruh ve içeriğini, Kur'ân mantalitesini izah etmektir. İnsan yaptıklarından sorumludur. Hiç kimse kader sözüyle kendisini sorumluluktan kurtaramaz. "Zerre kadar iyilik yapan karşılığını görür, zerre kadar kötülük yapan da karşılığını görür" [9887] Gerçeği Allah bilir.

[9884] En'âm Süresi: 124.
[9885] Isrâ Sûresi: 90-93 ncü âyetler.
[9886] Bakara Sûresi: 255.
[9887] Zelzele Sûresi: 7-8.

Müddessir Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Örtüsüne sarılıp yatmakta olan Peyğamber(s.a.v.)e, kalkıp uyarması, Allah'ı tekbîr etmesi, giysisini temizlemesi, kibirden uzak durması, yaptığı iyiliği çok görerek başa kakmaması ve Rabbinin yolunda güçlüklere sabretmesi emrediliyor (1-7).
Mü'min temizliğe dikkat etmeli, iyiliklerini çok görüp başa kakmamalı, Allah yolunda sabretmelidir. Bunlar ma'nevî temizliğin şartı olduğu gibi başarının da gereğidir. Zira acele ile, usanç ile bir yere varılamaz. Sabreden, sonuç alır. "Sabreden dervîş, murada ermiş" demişlerdir.
2. Hak da'vetini yalanlayan, hakkı engellemeğe kalkan, dünyâ varlığı ile şımarmış kâfirler, yarın Allah'ın Dîvânında, yaptıklarının hesabını verecek, o mahkemenin kararıyle cehenneme atılacaklardır (11-26). Öylelerinin dedikodusuna, engellerine aldırmamalıdır.
3. Cehennemin üzerinde ondokuz muhafız vardır ama bunları dünyâ mu-hafızlarıyle karşılaştırmamalıdır. Çünkü bunlar insan değil, melektir. Bu ondokuz sayısının anılması da bir sınavdır. Bununla neyin amaçlandığı tam kav-ranamaz. Söylenen ğayb haberlerine inanmak gerekir.
4. "Kitap verilmiş olanlar kesinlikle inansınlar diye (bu ondokuz muhafız meleğin, cehennemin muhafızları olduğu belirtilmiştir)" ifadesinden cehennem muhafızlarının 19 olduğunun, Hz. Peygamber zamanındaki Kitap ehli tarafından da bilindiği anlaşılmaktadır.
5. Her can, yaptığı işlerin tutsağıdır. Kişinin amelleri kendisini sarar, kendisinin cehennemi olur: "Yaptıklarının kötülükleri onlara göründü ve alay edip durdukları şey onları kuşattı" (Câsiye Sûresi: 33).
"Evet kim bir günâh kazanır da suçu, kendisini kuşatmış olursa işte onlar, ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır" (Bakara Sûresi: 81).
"O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister" (Âl-i İmrân Sûresi: 30).
"Kişi, yaptığı işin eline teslim edilmeyegörsün, (yoksa) Allah'tan başka onun ne bir dostu, ne de bir yardımcısı olmaz" (En'âm Sûresi: 70).
Suçluları bu duruma düşüren kötü eylemler: âhireti yalanlamak, yoksula yardım etmemek, Hakk'ın çağrısıyle alay edip ömrü boş şeylerle geçirmektir. Kesin bilginin hasıl olacağı ölüm zamanına kadar onlar ömürlerini boş şeylerle geçirmişlerdir. Ancak ashâbu'l-yemîn (amellerinin tutanakları sağ tarafından verilmiş olanlar) böyle değillerdir. Çünkü onlar, kendilerini tutsak edecek işlerden uzak durur, kendilerine cennet olacak işler yaparlar. Bundan dolayı onlar cennetlerdedirler.
6. Bu Kur'ân, bir uyarıdır, dileyen öğüt alır. Ancak Allah dilemedikçe öğüt alamazlar. İnsanın öğüt alabilmesi, Allah'ın dilemesi ve muradı ile mümkündür. Öyle ise O'na sığınmalı, O'nun rızâsını kazanmalı, O'nun buyruğu dışına çık-, maktan korunmalıdır. Buyruğu dışına çıkmaktan sakınılacak ve günâhları bağışlayacak Tanrı O'dur (4-56).

MÜDDESSÎR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
1Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Şeddeli dâl ve sâ ilei:
Aslı üzre: jRâ'nm dammıyle:
Râ'nm kesriyle: dğamsız: İdğam ile:
Çoğunluk.[9888] Übeyy [9889] Hasan, 'lkrime, Mücâhid, îbn Muhaysm, Ebû Ça'fer, Ya'kûb ve Hafs-Âsım'dan. Ötekiler[9890] Çoğunluk. Ebû's-Simâl el-'Adevî, Eşheb Ukaylî ve Hasan.
Ayet No.
Kelime:
29
30
33
Kırâet farkı:
Ref' ile:
Cezm ile (nehyin cevâbı)'[9891] Nasb ile: ziyadesiyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk.
Hasan.
A'meş ve Yahya. İbn Mes'ûd ve Übeyy [9892]

[9888] Aslj dir. Tâ, dâl'a idğam edilmiştir.
[9889] el-Mesâhif: 174; Kurtubî: 19/59; el-Bahr: 8/370.
[9890] el-Mesâhif: 105; Tebsıra: 713; Kurtubî: 19/67; el-Bahr: 8/375; en-Neşr: 2/393.
[9891] Bu kırâet, redî' yani düşük bir kırâet olarak nitelendirilmektedir.

İhtisas üzre nasb ile: Übeyy, Atıyye el-
'Avfî, Nasr ibn 'Âsim ve îsâ ibn Ömer.
Ref ile, sekar'ın na'ti: Çoğunluk [9893] 'Ayn'ın sükûnuyla: Ebû Ca'fer.
'Ayn'ın fethiyle: Başkaları[9894]
Te'nîs tâ'sının
dammiyle: İbn 'Abbâs'tan[9895]
Zâl ve dâl'in sükûnu ve
meftûh hemze ile: Nâfi', Hamza,
Hafs.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
34			
35			
36			

Hemzenin harekesinin
makabline nakli: Verş.
Hemzenin tam telaffuzu ile: İbn Mes'ûd ve
Übeyy[9896]
fi'i sülâsîden: Ötekiler [9897]
İsfâr'dan: Çoğunluk.
Sfr kökünden: İbn Semeyfa'[9898]
Vâv'dan dönüşen hemze ile: Çoğunluk[9899]. Telaffuzda hazfedilen
vasi hemzesiyle: 'Alî, Zührî, Nasr
ibn 'Âsim, İbn
Muhaysın [9900]
Nasb ile: Çoğunluk.
Ref ile: Übeyy ve İbn Ebî
'Able [9901]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
tâ			Çoğunluk.
			İbn Zübeyr[9902]
			Ömer ibn
			. el-Hattâb [9903]

[9892] el-Mesâhif: 105, 174, 310; Kurtubî: 9/69; Câmi'u'l-beyân: 29/150; el-Bahr: 8/372.
[9893] el-Mesâhif: 174; Kurtubî: 19/77; el-Bahr: 8/375.
[9894] en-Neşr: 2/279; el-Budûr: 329
[9895] Kurtubî: 19/81. Mehdevî'nin ifadesine göre Enes ibn Mâlik şu şekillerde de okumuştur:
[9896] el-Mesâhif: 106, 174, 328.
[9897] Tebsıra: 714; Kurtubî: 19/84; el-Bahr: 8/378; en-Neşr: 2/393.
[9898] Kurtubî: 19/84; el-Bahr: 8/378.
[9899] Aslı dır.

[9900] el-Mesâhif: 191; el-Bahr: 8/378.
[9901] el-Mesâhif: 174; el-Bahr: 8/379.
[9902] Kurtubî: 19/87. ,
[9903] el-Mesâhif: 221, 229. Kurtubî, bunun tefsîr tarzında kırâet olduğunu söylüyor (19/87). Hz. Ömer'in "Seklinde okuduğu da söylenmiştir (el-Mesâhif:

'		İbn Mes'ûd[9904]
50	Sakin mîm ile:	A'meş.
	Madmûm mîm:	Çoğunluk [9905]
	Fâ'nın fethiyle:	Übeyy, Nâfi' ve
		îbn 'Âmir.
	Fâ'nın kesrivle:	ötekiler[9906]

52
Sâd ve hâ'nın dammı, şeddeli şîn ile: Çoğunluk.
Hâ'nın sükûnu, ikincisi inşâr'dan; hafif şîn: Sa'îd ibn Cübeyr [9907]
56
Hitâb tâ'sıyle: - Ğâib yâ'sıyle: Nâfi', Ya'kub. Ötekiler [9908]

75/31 KIYAMET SÛRESİ..... 2038
Tefsîr: 2038
Tefsîr: 2040
Tefsîr: 2040
Tefsîr: 2041
Tefsîr: 2043
İnsanın Yaratılışı: 2043
Üreme Organları 2047
Erkek Üreme Sistemi 2048
Mudğa Aşaması 2052
Döllenmiş Yumurtada Bölünerek Çoğalma 2053
Beyinden Sonra, Yaratılışın İkinci Büyük Mucizesi: 2054
Kıyamet Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2055
KIYAMET SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2056

[9904] el-Mesâhif: 106.
[9905] el-Bahr: 8/380.
[9906] Tebsıra: 714; en-Neşr: 2/393.
[9907] Kurtubî: 19/90; el-Bahr: 8/381.
[9908] Tebsıra: 714; Kurtubî: 19/90; el-Bahr: 8/381.

75/31 KIYAMET SÛRESİ

Adını birinci âyetteki kıyamet kelimesinden alan bu sûrede kıyametin vukuu, insanın Rabbinin huzuruna çıkıp yaptıklarından hesap vereceği, iyi işler yapmış olanların sevineceği, kötü işler yapmış olanların somurtacağı, insanı bir menî zerresinden yaratan Allah'ın, ölüleri de diriltmeğe kadir olduğu vurgulanır. Kur'ân'ın vahyi esnasındaki bir olguya da işaret edilir.
Mekke'de inen ilk sûrelerdendir. Kari'a Sûresinden sonra inmiş olan ve 40 âyeti içeren sûre, resmî sıralamada 75 nci, iniş sırasına göre 31 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Yoo, Kıyamet gününe and içerim, 2- Yoo, dâima kendini kınayan nefse and içerim! 3- İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplamayacağımızı mı sanıyor? 4- Evet, toplarız, onun parmak uçlarını düzenlemeğe gücümüz yeter. 5- Fakat insan devamlı suç işleyerek ilerisini berbadetmek ister. 6- "Kıyamet günü nerede?" diye sorup durur.

Tefsîr:

1-4: Sûre, kıyamet gününün önem ve dehşetini belirtmek üzre o güne yeminle başlamıştır. Burada "': And içerim" fi'linin başına " getirilmiştir. Beled Sûresinin birinci, Tekvîr Sûresinin 15 nci, Vâkı'a Sûresinin 75 nci âyetlerinde de "and içerim "anlamındaki nün başına "lâ" getirilmiştir. Bu "lâ" hakkında müfessirler birkaç ihtimal belirtirler:
1) Buralardaki " M " tenbîh edatı olan "MÎ "nın kısaltılmışı olabilir. "Dikkat edin, yemîn ederim ki..." demektir.
2) Bu "M " olumsuzluk edatıdır. Sözün yemîne ihtiyaç göstermeyecek derecede açık olduğunu belirtmek, yahut muhatabın zihninde bu söylenecek söze aykırı bulunan bütün düşünceleri silmek için yemînin başına " M " getirilir. Mânâ: "Kıyamet gününe yemîn etmiyorum, insanın kemiklerini bir araya toplamağa ve parmak uçlarını düzenlemeğe kadir olduğum, böyle bir yemîne ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır". Yahut: "Yok, sizin sandığınız gibi değil, kıyamete yemîn ederim ki..." demektir.
3) Hasan Basrî, bu lâ'nın, iptida için, nün de mahzûf müptedâ'nın haberi olduğunu söylemiş ve ' elifsiz olarak okumuştur. Sözün takdiri: "Elbette, ben yemîn ederim" demektir[9909]
Her ne olursa olsun, "^1 ^ " Arapçada bir yemîn şeklidir. Bir kelimenin, bir varlığın önemini belirtmek için ona yemîn etmek, Arapçanın üslûp-larındandır. Yemîne daha güç vermek için yemîn sözünün başına " V " getirilir. Biz mealde buna "Yoo, and içerim" şeklinde mânâ vermeyi uygun gördük.
Yüce Allah birinci âyette kıyamet gününe, ikincide "ennefsu'l-levvâme"ye yemîn ederek insanın kemiklerini yeniden bir araya toplayıp, parmak uçlarını düzenlemeğe kadir olduğunu vurgulamaktadır.
Kıyamet günü, insanların diriltilip yaptıklarından hesap verecekleri gündür. "en-Nefsu'l-levvâme" kendini kınayan nefis demektir ki bunun, yaptığı işlerden ötürü kendini kınayan: "Keşke şöyle yapsaydım, şöyle yapsaydım!..." diyen nefis (can) olduğunu söylemişlerdir. Hasan Basrî'ye göre mü'min, dâima kendisini kınar. "Bu sözümle neyi amaçladım, bu işimle neyi gözettim?" der. Fâcir ise hiç kendisini kınamaz. İbn 'Abbâs'a ve Katâde'ye göre nefs-i levvâme, kötü nefistir. Taberî'nin dediği gibi bu konuda sahâbî ve tabiîlerden nakledilen bu sözler yakın anlamlıdır. Nefs-i levvâme, yaptığı hayır ve şer işlerden dolayı kendisini kınayan, yapamadıklarına üzülen nefistir [9910]
Bizim kanâatimize göre burada kişinin, kıyamet günü, dünyâda iyi işler yapmadığından ötürü kendisini kınayacağına işaret edilmektedir. Kıyamet gününe yemîn edildikten sonra "kendisini kınayan nefse" yemîn edilmesindeki hikmet, budur. Dünyâda iyi işler yapmayan, âhireti inkâr eden nefsin, orada kendisini kınayacak bir duruma düşeceği anlatılmaktadır. Kötü duruma düşecek olan nefsin halinin çetinliğini belirtmek için de ona yemîn edilmektedir. Nitekim nefsin bu duruma düşeceğine başka âyetlerde de işaret edilmiştir: "Ansızın ve hiç farkına varmadığınız bir sırada size azâb gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun. (O gün) Nefsin şöyle demesinden sakının: 'Allah'ın yanında (O'na kullukta) kusur edişimden dolayı vah bana! Gerçekten ben alay edenlerdenim.' Yahut şöyle demesinden: Allah bana hidâyet etseydi, ben de korunanlardan olurdum!'. Yahut azabı gördüğü zaman şöyle demesinden: 'Keşke benim için bir kez daha (dünyâya dönüş) olsaydı da güzel davrananlardan olsaydım!' "[9911], "Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar, gerçekten ziyana uğradı(lar). Nihayet kendilerine ansızın o saat gelip çatınca, günâhlarını sırtlarına yüklenmiş olarak: 'Hayâtta (iyi işler yapmaktan) geri kalıp günâh işlememizden ötürü vah bize!' dediler. Bakın, ne kötü şeyler yüklenip taşıyorlar!"[9912]
Levvâmeh, nefsin sıfatıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de nefis, erûmâre ve mutma-inne sıfatlariyle de anılır. Bazı âyetlerde de nefse ilham edildiğine, nefsin tezkiyesine, razı edici ve razı edilmiş olduğuna da işaret edilmiştir ki tasavvufta bu âyetlerden istinbât edilerek nefis için yedi mertebe sayılmıştır: 1) Nefs-i emmâre, 2) Nefs-i levvâme, 3) Nefs-i mülheme, 4) Nefs-i mutmainne, 5) Nefs-i râdiye, 6) Nefs-i mardıyye, 7) Nefs-i zekiyye. Ancak bu mertebelerin ve sıralamanın sağlam bir kanıtı yoktur.

[9909] CâmiVI-beyân: 29/172-174; Mefâtîhu'1-ğayb: 30/214-215.
[9910] Câmi'u'l-beyân: 29/175; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/448.
[9911] Zümer Sûresi: 55-58.
[9912] En'âm Sûresi: 31.

4 ncü âyette: "Biz insanın parmak uçlarını düzenlemeğe kadiriz" buyu-rulmaktadır. İnsanın daha büyük uzuvları varken Allah'ın, parmak uçlarını düzenlemeğe kadir olduğunu söylemesinde elbette bir hikmet vardır. Parmak uçlarındaki çizgiler her şahsa göre değişir. Hiçbir insanın parmak ucu çizgileri, diğerininkine uymaz. Bundan dolayı cinayet ve hırsızlık gibi olaylarda parmak izleri, failin tesbiti konusunda önemli bir delildir. Âyette Allah'ın, parmak uçlarını düzenlemeğe kadir olduğu belirtilmekle her insanı ötekinden ayıran en belirgin özelliklerden birine işaret edilmiş ve bu izlerin nasıl bir incelik ve özellik taşıdığına, nasıl mehâretle yaratıldığına dikkat çekilmiştir.
İlmin tesbitine göre insan, henüz annesinin karnında üç aylık cenîn iken cildin üzerine bu çizgiler çizilmektedir. Karakter belirtileri olan bu çizgiler, üçüncü ayın başında ceninin derisine çizilmeğe başlar, sonunda tamamlanır. Bütün deride bulunan bu çizgiler, insandan insana farklıdır. Milyarlarca insan, her biri ayrı çizgilere sahip. İkiz kardeşlerin dahi çzigilerinde fark vardır. İnsanlar görünürde birbirine benzerler, hele ikizler birbirinin aynı gibi görünürler.
Ama mutlaka birini diğerinden ayıran özellikler, başkalıklar vardır. İnsanda, hayvanda ve bitkide bu kadar benzeme ve bu kadar başkalık. Aradaki kan ve hücre bağlarına karşın, kardeş kardeşinden, baba oğlundan, kız annesinden farklı çizgiler taşır. "Biçim verenlerin en güzeli Allah'ın şâniyücedir!"
3 ve Dördüncü âyetlerin açık anlamından, âhirette insanların, cisimle-riyle birlikte diriltilecekleri anlaşılır. Kur'ân'ın zahirinde hasrın cisimle olacağına dair kanıtlar daha çok olmakla beraber ruhanî olacağına dair kanıtlar da vardır. Bundan dolayı bu mesele, kelâmcılar arasında tartışma konusu olmuştur. Bazılarına göre ölen cesed çürür, başka maddelere dönüşür. Âhi-ret yaratılışı, hesap ve azabı ruhadır, cesede değildir. Bazılarına göre de Allah herşeye kadirdir. Allah ruhları tekrar cesedlere sokup cesedleri diriltecektir'.[9913]
Biz bu-konuyu "İnsan ve İnsan Üstü" adlı eserimizde ayrıntılariyle incelemiştik. Bizim kanâatimize göre âhiret hayâtı ölümle başlar, ölen, ruh değil, ceseddir. Daha doğrusu ölüm, bedeni yaşatan ruhun cesedden ayrılmasıdır. Ruhun ölmeyeceğine, fakat bedenden ayrılacağına dair kanıtlar çoktur. "Ya can boğaza dayandığı zaman? Ki o zaman siz (can çekiştiren kimseye) bakar, durursunuz. Biz ona sizden daha yakınız, fakat siz görmezsiniz. Eğer cezalandırılmayacak iseniz o canı geri döndürsenize!" [9914], "Hayır, ne zaman ki can, köprücük kemiklerine dayanır ve (can çekiştirenin başında bulunanlar tarafından): 'Kim afsun yapar acaba?' denir. Ve kendisi artık bunun ayrılık zamanı olduğunu anlar. Ve bacak bacağa dolaşır. İşte o gün sevk Rabbinedir (can Allah'ın huzuruna sevk edilecektir)" [9915] âyetleri de ruhun ölmeyeceğini, ancak bedenden çıkıp Allah'ın huzuruna götürüleceğim kanıtlar. Çünkü bu âyetlerde ölüm hâlinde kişinin canının ayrılacağı, kimsenin onu geri döndüremeyeceği bildirilmektedir. Demek ki insandan çıkan, köprücük kemiklerine dayanan, sonra bedeni tamamen terk eden bir şey vardır. Beden ayrılmaz, çünkü yerinde durur, olduğu gibi kaskatı kesilir. Ama ruhsuz bedene kimse bakmaz, ölüm ile ruh, ten kafesinden ayrılıp dünyâda yapmış olduğu işlere uygun bir âleme gider. Ya nimet içinde rahat bir hayât sürer veya yaptığı işlerin tutsağı olur, onların azabına katlanır.
Asıl kıyamette de ruhlar tekrar cesedlere sokulur. Ama o cesedler, dünyâda içinde yaşadıkları cesetlere benzemekle beraber mâhiyet bakımından dün-yâdakilerin aynı değildir. Zamanın yıpratmayacağı kalıplar olan o cesedlerin mâhiyetini Allah bilir.
Maamâfîh hasrın ruhanî olması da, cismânî olması da sonucu değiştirmez, önemli olan, bu dünyâ hayâtından sonra bir başka hayâtın var olduğu ve insanın şu dünyâda yaptıklarının karşılığını o hayatta göreceğidir. Kişiliğini, varlığını bilen insan, zaten kendisini beden içinde hisseder. Varlığının farkında olunca nimet ve azabı duyar. İşte asıl önemli olan da budur. Şâirin dediği gibi:
Âdemi dedikleri endîşedir; Gayri âdem üstühân-ü risedir.
5-6 ncı âyetlerde insanın fısk ve fücuruna, kötü_.işlerine devam etmek için "Hani kıyamet nerede? Ne zaman kopacak?" deyip durduğu belirtiliyor. Fücur, kötü işler yapmak anlamına gelir. " önündeki hayâtı berbâd etmek, hep kötü işler yapmak için insan kıyametle alay ederek "Hani nerede, ne zaman?" der. Âhirete inanmayan, her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmez. Kötülük yapan, âhirete inandığını söylese dahi gerçekte inanmıyordun Âhirette yaptıklarından hesap vereceğine kesin inanan insan, başkasının hakkına saldıramaz, başkasının hakkını gasbedemez, yalan söyleyemez. Demek ki bu tür kötü işleri yapan kimse, gerçekte âhiret sorumluluğuna inanmamaktadır. İşte bu noktayı vurgulamak için Kur'ân: "İnsan önünü berbâd etmek ister de, 'Hani kıyamet nerede?' diye sorup durur" buyuruyor.
Âyette insan genel olarak zikredilmiştir ama kasdedilen insan, âhireti inkâr eden insandır. O kimse âhiret sorumluluğuna ve cezasına inanmıyor ve bununla alay ediyor ki dünyâda dilediği gibi günâh işlesin, nefsânî duyguları kendisini nereye sürüklerse oraya gitsin, fısk ve fücuruna daldıkça dalsın. Fakat âhirete kesin inansa bu kötülükleri yapamaz. Âhiret inancı, nefsi kötülüklerden, şehvetlerden önler. Onun için dünyâya ve şehvetlerine düşkün insan, âhirete inanmaz. Ama o, inansın inanmasın gerçek değişmez. Bir gün kendisini inkâr ettiği gerçeğin içinde bulur. İşte bunu belirtmek üzre yüce Allah şöyle buyuruyor:
7- Ama göz (güneş gibi ortaya çıkan gerçeğin karşısında) kamaştığı, 8- Ay tutulduğu, 9- Güneş ve Ay bir araya toplandığı zaman! 10-Ogün insan: "Kaçacak yer neresi?" der. 11-Hayır, sığınacak yer yoktur. 12- O gün varıp

[9913] et-Tefsîru'l-hadîs: 2/8.
[9914] Vâkı'a Sûresi: 83-87.
[9915] Kıyamet Sûresi: 26-30.

durulacak yer, ancak Rabbinin huzurudur. 13- (O zaman) İnsanın yapıp öne sürdüğü, (yapmayıp) geri bıraktığı herşey kendisine haber verilir. 14- Doğrusu, insan kendi nefsini görür; 15- Birtakım özürler ortaya atsa da.

Tefsîr:

7-15 nci âyetlerde ayın kararacağı, Güneşin ve Ayın birleştirileceği (yörüngelerinden çıkarılıp birbiri üstüne düşürüleceği veya birbirine çarpılacağı) o kıyamet gününü görünce dehşetten gözleri şimşek çakan, yahut korkudan faltaşı gibi açılan, yahut bir noktaya dikilip kalan, adetâ gözleri yerinden oynamayan inkarcı insanın kaçacak Bir yer arayacağı, ama sığınacak bir yer bulamayacağı; Rabbine götürüleceği, kendisine yaptığı kötü işlerin haber verileceği, o gün insanın, nefsini göreceği, özürler öne süreceği, fakat bunun kendisine bir yarar sağlamayacağı bildirilmektedir.
"İnsan o gün nefsim görür". Dünyâda yaptığı işlerin, ruhu üzerinde bıraktığı bütün etkiler o gün açığa çıkar, görünür. Ruh bir kitap gibi dünyâda yapılan amellerin izlerini taşır. Ve o gün bu kitap açılır. Başka şahide, kanıta gerek kalmaz. İnsan hayra ve şerre ilişkin neler yapmış ise hepsinin izlerini ve etkilerini ruhu üzerinde görür. Ve insana: "Al, kitabım oku! Bugün kendi hesabım kendin görebilirsin! [9916] denilir.
Âhiret hali inkarcılara böyle gösterildikten sonra söz, Kur'ân'ın vahyine getirilerek buyuruluyor ki:
16- (Ey Muhammed), Onu hemen okumak için dilini depretme. 17- Onu toplamak ve okumak bize düşer. 18- O halde onu okuduğumuz zaman onun okunuşunu takîb et. 19- Sonra onu açıklamak da bize düşer.

Tefsîr:

16-19: Rivayetlere göre vahiy geldiği zaman, henüz Cebrail Aleyhisselâm vahyi tamamlamadan, Hz. Peygamber (s.a.v.) vahyin baş tarafını unutmamak için onları okumağa çalışır, bunun için dilini hareket ettirirdi, tbn 'Abbâs:
"Cibril, Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e vahiy indirdiği zaman sıkıntı çeker ve sıkıntı çektiği bilinirdi. Unutmamak için dilini hareket ettirirdi. Yüce Allah, lâ Uk-simu bi-yevmi'l-kıyâmeh süresindeki 'Onu hemen okumak için dilini depret-me, 'onu toplamak ve okumak bize düşer...' âyetlerini indirdi" demiştir [9917] Başka bir rivayette İbn 'Abbâs'ın sözü şöyledir: "Cebrail vahyi indirirken Peygamber (s.a.v.) çok güçlük çekerdi. Dilini ve dudaklarını hareket ettirmesinden vahyin indiği belli olurdu. Vahyin baş tarafını alınca, henüz sonuna varmadan, unutmamak için vahyin başını okumak üzere dudaklarını hareket ettirirdi. Onun için yüce Allah: " âyetini indirdi" [9918] Taberî rivayeti ile, İbn Ebî Hatim rivayeti birleştirilerek alınmıştır. Bu âyetin benzeri bir âyet de Tâhâ Sûresinde vardır:
Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan Kur'ân'ı acele okumağa kalkma; 'Rabbim, ilmimi artır' de"[9919]
Bu âyetlerde Vahyeden Zât, Elçi'ye henüz vahiy tamamlanmadan acele ederek, dilini depretmemesini, vahyi ve anlamını da açıklayacağını bildirmektedir. Böylece toplayıp kendisine okuyacağını vahyeden, üç şeyi üzerine almaktadır:
1) Vahyi Peyğamber'in hafızasında toplamak, unutturmamak, 2) Onu kendisine okumak, 3) Mânâsını da açıklamak.
A'lâ Sûresinin: "(Ey Muhammed), Sana Kur'ân'ı okutacağız ve sen (onu) unutmayacaksın. Yalnız Allah'ın dilediğini unutursun. O, açığı da bilir, gizliyi de" mealindeki 6-7 nci âyetlerde de aynı garanti verilmektedir.
Bundan sonra Cebrâîl, vahyi getirdiği zaman Peygamber (s.a.v.) susar, o gittikten sonra okurdu. [9920]Peyğamber(s.a.v.)in, gelen vahyin baş tarafını unutmamak için onları tekrarlamağa çalışması, duyduğu seslerin kendi içinden değil, Allah tarafından geldiğine kesin inandığını gösterir. Vahyin ne sözleri, ne de anlamı, Peyğamber'in kendinden değil, İlâhî kaynaktan geliyordu. Peygamber, bunları unutmamak için bizzat çaba harcadığı gibi, bu halden ayılınca da duyduğu sözleri, çevresinde yazı bilenlere yazdırırdı.
Onu okuduğumuz zaman, okunuşunu takibet" âyetinden, vahyi okuyanın, doğrudan Allah olduğu anlaşılabilir. Şuârâ Sûresinin 193 ncü âyetinde vahyi "er-Rûhu'l-Emîn"m, Nahl Sûresinin 102 nci âyetinde "Ruhu'l-Kudus"ün getirdiği, Bakara Sûresinin 97 nci âyetinde ise vahyi getiren meleğin, Cibrîl olduğu belirtilir. O âyetlerin ışığında, buradaki sözün vahy veren meleğe âidolduğu anlaşılır. Çünkü Allah'ın buyruğu ile vahyi getirip peygambere okuyan, vahy meleğidir _
Peyğamber(s.a.v.)e vahiy iki şekilde gelirdi: Biri Peyğamber'in kulağına İlâhî mânâların üflenmesi şekli idi ki bu halde Peygamber (s.a.v.) bu sözleri duyar, ama konuşanı görmezdi. Şûra Sûresinin 51 nci âyetinde bu vahye: "Perde arkasından vahy" denmiştir. Vahyin diğer türü de melek aracılığı ile gelirdi ki bu durumda melek, Peyğamber'e kâh asıl şekliyle, kâh da insan şeklinde görünerek vahyi verirdi. Gelen meleği, yalnız Peyğamber'in kendisi görür, başkaları görmezdi.
"Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz; ancak vahiyle (kulunun kalbine dilediği düşünceyi doğurarak), yahut perde arkasından konuşur; yahut bir elçi gönderip, izniyle dilediğini vahyeder. O, yücedir, hakimdir" âyetinde

---

[9916] İsrâ Sûresi: 14.
[9917] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 75; Müslim, Salât: 148; Tirmizî, Tefsîr: 75; Nesâ'î, İftitâh: 37; İbn Hanbel, Musned: 1/348, 4/332, 5/182, 186.
[9918] Câmi'u'l-beyân: 29/187; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/450.
[9919] 114 ncü âyet.
[9920] Buhârî, Tefsîr: 75; Tirmizî, Tefsîr: 75; et-Tâc: 4/278.

vahyin çeşitlerine işaret edilmiştir.
Şurasını da vurgulamak lâzımdır ki, biraz önce çeşitli sûrelerde bulunan âyetlerin açık ifâdesinden Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı, üçüncü tür vahiydir; yani melek tarafından Hz. Peyğamber'e okunmuştur.
Vahiy esnasında Peygamber (s.a.v.) çok sıkıntı çekerdi. Gelen sözlerin ağırlığından terlerdi. Çevresinde bulunanlar da vahyin ağırlığını hissederlerdi. Vahiy esnasında görülen halleri, konu ile ilgili âyetlerin tefsirinde izah etmiştik (1/7-8; 2/413-415, 8/212-215).
Eski râfızilerden bir cemâatin, bu âyetlerin, daha önceki âyetlerle bir ilişkisi bulunmadığını öne sürerek Kur'ân'a tağyîr ve tebdîl (değiştirmeler) girdiğini, onda ilâveler ve çıkartmalar yapıldığını söylediklerini nakleden Râzî, bu söze şöyle cevap veriyor:
1) Bu âyetlerde, Peyğamber'e acele etmemesi emrediliyor. Demek ki bu âyetler geldiği zaman Peygamber (selâm ona), acele ederek vahyi okumak istemiş, henüz vahiy tamamlanmadığı için kendisine, acele etmemesi emredilmiştir. Meselâ ders esnasında talebeden biri, sağa sola bakarsa hoca ona "sağa sola bakma, dersini dinle!" der ve yine konuyu anlatmağa devam eder. Bu sözün konu ile ilgisi yok ama o öğrencinin dersteki durumu ile ilgisi vardır. Bu bakımdan söylenen söz, yerindedir. Bu âyetler de vahiy alan Hz. Muham-med(s.a.v.)in, vahiy esnasındaki durumu ile ilgilidir ve yerindedir.
2) Yüce Allah, "Doğrusu insan, suç işleyerek önünü berbâd etmek ister" âyetiyle kâfirlerin çabuk saadeti (dünyâ mutluluğunu) sevdiklerini, aceleye meylettiklerini bildirmişti. Bu âyetlerde de din işierinde dahi olsa acelenin iyi bir şey olmadığına işaret etmiş ve daha sonra da: "Hayır, doğrusu siz, şu aceleciyi seviyorsunuz" buyurmuştur [9921].
3) Bu âyetlerde hitabın, Peyğamber'e değil, fısk-u fücur işleyen, Allah'ın huzurunda da özürler beyan etmeğe kalkan insana yönelik olduğunu söyleyenler de vardır. Bu takdirde âyetin anlamı şöyle olur: Ey insan, şimdi özür dilemek için dilini dahi depretme, bu sözleri söylemekle işin içinden çıkacağını sanma. Biz senin o bildiklerini derleyip toplayarak, sana okuyoruz. Sen bizim okuduklarımızı dinle. Biz sana, çekildiğin bu ağır hesabı ayrıntılariyle açıklayacağız.
Râzî'nin dediği gibi bu mânâ muhtemel olsa bile zayıftır. Kur'ân, başka âyetlerle kendisini tefsîr eder. Tâhâ Süresindeki: "Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan Kur'ân'ı acele okumağa kalkma; 'Rabbim, ilmimi artır' de" [9922] âyeti, buradaki hitabın Hz. Peyğamber(s.a.v.)e olduğunu güçlendirir. Bu konuda en doyurucu izah, Râzî'nin birinci maddede verdiği hoca-öğrenci örneğidir. Henüz vahiy tamamlanmadan, dilini depreten Peyğamber'e sakin durup vahyin tamamlanmasını beklemesi emredilmiştir.
20-Hayır, siz şu aceleciyi (çabuk geçen dünyâyı) seviyorsunuz da, 21- Âhireti bırakıyorsunuz. 22- Yüzler var ki o gün ışıl ışıl parlar, 23-Rabbine bakar. 24- Yüzler de var ki o gün asıktır, 25- Kendisine, fakire yapılacağını sanır.

Tefsîr:

20-25: Elçisine vahyi alırken acele etmemesini emretmekle ona gelen sözlerin, kendi vahyi olduğunu da vurgulamış olan Allah, bu âyetlerde de insanların, âhireti bırakıp şu aceleci dünyâyı sevdiklerini, böyle yapmakla da yanıldıklarını buyuruyor.
Çünkü asıl hayât, âhiret hayâtıdır. Orada kimi yüzler sevinçlidir, Rabbi-ne bakar, mutlu olur. Kimi yüzler de somurtkandır, kendisine fakire yapılacağını, başına büyük bir belâ geleceğini sandığı için üzgündür.
"Kendisine fakire yapılacağını sanır": Büyük belâ anlamına gelen fâkı-re, aslında devenin burnu üstüne vurulan işarettir. Asma'î fakireyi îzâh ederken: "Devenin burnu üstüne, keğime kadar varan bir yırtmaç açılır, oraya bir ağaç takılarak deve çekilip götürülür" demiştir. Bu izaha göre fakire ile: âhirette suçlunun, burnunun üstüne açılan bir yarığa takılan yular ile hayvan gibi çekilip azaba götürüleceğine işaret edilmektedir. Kalem Sûresinde: "Biz hortumun üzerine işaret vuracağız" mealindeki 16 ncı âyet de bu anlama gelir.
Bir de fıkra omurga kemiğine denir. Fakire de, omurga kemiklerini kıran büyük belâ anlamına gelir ki tefsir ve tercemelerde bu mânâ tercîh edilmiştir. Bu âyette inkarcı insanların, âhirette duyacağı korku tasvir edilmektedir.
Âyetler arasında o kadar güzel bir uyum var ki: 16 ncı âyette: "Acele ederek dilini depretme" buyurulmuştu. 19 ncu âyete kadar hitap, Hz. Peyğamber'e-dir. Bütün insanlara hitâbedilen 20 nci âyette de hitâb yine acele ile başlıyor: "Siz bu aceleciyi seviyorsunuz" buyuruluyor. Böylece aceleciğiğin, peygamber de dahil bütün insanların hamurunda bulunduğuna işaret edilmiş oluyor. İnsan aceleden yaratıldı" [9923], İnsan acelecidir"[9924] âyetlerinde de insanın bu karakterine işaret edilmiştir.
23 ncü âyette kıyamet gününde bazı yüzlerin Rabbine bakacağı bildirilmektedir. Bundan, âhirette Allah'ın görüleceği anlaşılır. Gerçekten mü'min-lerin, âhirette Allah'ı açıkça göreceklerine dair hadisler de vardır: Buhârî, şu hadisi kaydetmektedir: "Siz Rabbinizi açıkça göreceksiniz" [9925] Ebû Hürey-re'nin rivayet ettiği bir hadis de

[9921] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/223.
[9922] Tâhâ Sûresi: 114.
[9923] Enbiyâ Sûresi: 37.
[9924] İsrâ Sûresi: 11.
[9925] Buhârî, Tevhîd: 24.

şöyledir: "Bazı insanlar: 'Yâ Resûlâllâh, biz kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?' dediler. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: 'Siz bulutsuz zamanlarda Güneşi ve Ayı görmekten sıkıntı çeker misiniz (yahut görüp görmemekten kuşkulanıp birbirinize düşer misiniz)?', 'Hayır' dediler. 'İşte Rabbinizi de öyle açık göreceksiniz' dedi"[9926]
Cerîr'den rivayet edilen bir hadis de şöyledir: "Peygamber (s.a.v.) Bedir gecesinde Aya baktı, 'Siz şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz' dedi, eğer Güneş doğmazdan önce ve batmazdan önce bir namazdan geri kal-mayabilirseniz bunu yapınız'."[9927]
Suheyb'in rivayet ettiği bir hadiste de Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cennet ehli cennete girince yüce Allah: 'Başka istediğiniz bir şey varsa vereyim' der. Derler ki: 'Sen bizim yüzlerimizi ağartmadın mı, bizi cennete sokmadın mı, bizi ateşten kurtarmadın mı?' (Yüce Allah) perdeyi açar, onlara, Rablerine bakmaktan daha sevgili bir nimet verilmemiş olur. İşte ziyâde budur. (Peygamber s.a.v.) Sonra (iyilik edenlere iyilik ve ziyâdesi vardır)[9928] âyetini okumuştur"[9929]
Câbir'in rivayet ettiği hadiste de Peygamber (s.a.v.): "Allah mü'minlere gülerek görünecektir" demiştir [9930]
Gerek 23 ncü âyete, gerek bu hadislere dayanan bazı âlimler, Allah'ın, dünyâda da, âhirette de görülebileceğine hükmetmişlerdir. Mu'tezile âlimleri ise: "Gözler O'nu algılamaz, O gözleri algılar; O lâtif (gözle görülmez veya lütuf sahibi), herşeyi haber alandır" [9931], "Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmağa gelip de Rabbi onunla konuşunca: 'Rabbim, bana görün, sana bakayım!' dedi. (Rabbi) buyurdu ki: 'Sen beni göremezsin; fakat dağa bak, eğer o yerinde dururşa, sen de beni göreceksin!' dedi. Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti ve Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca: 'Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!' dedi" [9932] mealindeki âyetlere dayanarak Allah'ın hiçbir zaman görülemeyeceğini söylemişlerdir. Onlara göre: "Yüzler var ki o gün parılparıldır, Rabbine bakmaktadır" âyeti, bazı yüzlerin sevinçli olarak Rabbinin nimetini beklediklerini ifâde eder. Allah'ı görmek mümkün değildir. Bu, tıpkı birinin: "Ben falanın, bana ne yapacağına bakıyorum" sözü gibi beklemek, ummak anlamınadır. Bu âyet mü'minlerin, dünyâda Allah'tan başkasından korkmadıkları ve O'ndan başkasından ummadıkları gibi âhirette de nimet ve ikramı sadece Allah'tan beklediklerini gösterir[9933]
Bazı âlimler ise orta yolu benimsemişler, dünyâda değil, âhirette Allah'ın görüleceğini söylemişlerdir. Bize göre üçüncü görüş, Kur'ân'ın nassına ve hadislere daha uygundur. Zira tefsirine çalıştığımız bu âyetler, mü'minlerin âhiretteki durumunu anlatmakta ve bazı yüzlerin sevinçli, parıl parıl bir durumda Rablerine bakacaklarını ifâde etmektedir. Yüzlerindeki sevinç ve parıltı, Rabbin yüce divânında O'nun cemâline bakmak şerefine nail olmak-tan ileri gelmektedir. Bu açık ifâdeyi, "Bazı yüzler, Rabbin emrine intizâr ederler" şeklinde tevil etmek, âyeti zorlayıp anlamı dışına çıkarmaktır. Çünkü âhiret emir ve teklîf yeri değildir ki orada Rabbin emrini beklesinler. İbn Kesîr'in ve Müslim şârihi Nevevî'nin dediği gibi tevatür derecesine varan bu hadisler de âhirette Allah'ın görüleceğini söylemektedir. Âyete uygun olan bu hadislerin sağlamlığında kuşku yoktur. En'âm Sûresinin 103 ncü âyeti Allah'ın lâtîf ve habîr olduğunu, bu gözlerin O'nu göremeyeceğini bildiriyor. Evet insan dünyâya mahsus maddî, kesîf gözler O Lâtîf'i göremez. Ama âhirette gözlerden perde kalkar. Ruhanî, lâtif gözler açılır ki o lâtîf gözler, Lâtîf ve Habîr'i görebilir.
Ayrıca unutulmaması gereken çok önemli bir husus vardır: Kur'ân-ı Ke-rîm'de Allah ve sıfatları, insanların kavrayabilecekleri mânâlarla anlatılır: Pâdişâha yakın insanlar nasıl onun yüzüne bakarlar, onun yüzüne bakmak, onlar için nasıl büyük bir şeref ve zevk olursa cennete giren mü'minlerin de O Pâdişâh'in huzurunda, yüzüne bakmak şerefine erdikleri belirtilmektedir. Burada o ruhanî gerçekler, insanların kavrayış derecelerine yaklaştırılarak anlatılmıştır. Âyet, açıkça kimi yüzlerin Rablerine bakacağını ifâde ediyor. Bunu te'vil etmeden kabul etmek gerekir. İmam Nevevî, bu konuda, Kuşeyrî Risâ-le'sinden naklen şöyle diyor:
"Hak ehline göre ru'yet, Allah'ın, yaratığında yarattığı bir güçtür. Ru'-yetin olması için ışıkların gelmesi, görülenin, gören karşısında bulunması şart değildir. Fakat biz birbirimizi ancak böyle görebileceğimiz için böyle görülür denmiştir. Bu, bizim şartlarımızdan ötürü böyle kabul edilmiştir, yoksa görmek için bunlar şart değildir. Kelâm imamlarımız, açık kanıtlarıyle bunu ispat etmişlerdir. Allah'ı görmek için O'nun bir cihette bulunması gerekmez. Mü'-minler O'nu, —bildikleri gibi— cihetsiz olarak görürler. Allah daha iyi bilir"[9934]
Dediğimiz gibi âyetlerde ruhanî hakikatler, insanların kavrayış derecelerine yaklaştırılarak anlatılmıştır. Bunlardan Allah'ı tahtta oturmuş bir pâdişâh gibi düşünmek hatalı olur. Çünkü "O'nun benzeri gibi bir şey yoktur". O hiçbir şeye benzemez. O'nu görmek de mâhiyeti şimdi anlaşılamayacak bir görüştür. İnsanların eşyayı ve birbirlerini görmesi gibi bir görüş değildir. O görüşün mâhiyetini ancak Allah bilir.
26- Hayır, ne zaman ki can, köprücük kemiklerine dayanır, 27-Ve (başında bulunanlar tarafından): "Kim afsun

---

[9926] Buhârî, Mevâkît: 16, 26; Ezan: 129, Tefsîr, 50, Rikâk: 52, Müslim, îmân: 299-302; Ebû Dâvûd, Sünnet: 19; Tirmizî, Cennet: 16; İbn Hanbel, Musned: 3/16.
[9927] Buhârî, Mevâkît: 16, Tefsîr: 50, Tevhîd: 24; Ebû Dâvûd, Sünnet: 19; Tirmizî, Cennet: 16; İbn Mâce, Mukaddime: 13; İbn Hanbel, Musned: 4/360.
[9928] Yûnus Sûresi: 26.
[9929] Müslim, îmân: 297-298.
[9930] Müslim, îmân: 316.
[9931] En'âm Sûresi: 103.
[9932] A'râf Sûresi: 143.
[9933] Keşşaf: 4/192.
[9934] Muhyi'd-dîn Ebû Zekeriyyâ Yahya ibn Şeref en-Nevevî, Şerhu Sahîhi Müslim: 3/15-16, Dâru'1-fikr: 1401-1981.

yapar acaba?" denir. 28- Ve kendisi artık bunun, ayrılık (zamanı) olduğunu anlar. 29- Ve bacak bacağa dolaşır. 30- İşte o gün sevk, Rabbinedir. 31- (O adam) Ne sadaka verdi, ne de namaz kıldı. 32- Fakat yalanladı, döndü. 33-Sonra çalım satarak ailesine gitti. 34- Yazık sana, yazık! 35- Yine yazık sana, yazık! 36- İnsan başı boş bırakılacağını mı sanır? 36- kendisi, dökülen meniden bir nutfe (sperm) değil miydi? 38- Sonra 'alaka (rahme asılan embriyo) oldu da (Rabbi onu) yarattı, düzenledi. 39- O(me-nî)den iki çifti: erkeği ve dişiyi var etti. 40- Şimdi bun{\ax\ yapan Al-lah)m, ölüleri diriltmeğe gücü yetmez mi?

Tefsîr:

26-30: Terkuve nin çoğulu olan terâkî , köprücük kemikleri demektir. Râkî de rukye kökünden ismi fâ'il olursa afsun yapan, rukiy kökünden ismi fâ'il olursa yükseğe çıkan anlamına gelir.
Bu âyetlerde insanın can verme hali ve bedenden ayrılan ruhun Allah'ın huzuruna götürülüşü, dünyâda kibredip, peygamberi yalanladığı için azaba uğratılacağı belirtiliyor ve insanı bir menî hayvancığından yaratıp bu mükemmel hale getiren Allah'ın, ölüleri diriltmeğe de kadir olduğu vurgulanıyor:
Can köprücük kemiklerine dayanınca, hastanın çevresindekiler: "Afsun yapıp bunu iyileştirecek biri yok mu?" derler. Yahut melekler birbirlerine: "Bunun ruhunu kim göğe çıkaracak?" derler. Birinci mânâ daha kuvvetlidir. Çevresindekilerin telâşı arasında can vermekte olan kişi, artık canın tenden ayrılma zamanının geldiğini anlar. Can tenden uçar, gider. Bacak bacağa dolaşır veya birleşir. Bacağın bacağa dolaşması, tenden çıkan ruhun, âhiret hesabından korkma durumunu, ya da ölenin cesedinin kuruyup bacaklarının birbirine yapışmasını veya kefene konup birbirine birleştirilmesini tasvir eder ki ikinci ve üçüncü anlam daha uygundur. İşte bedenden ayrılan canın gidişi Allah'adır.
Sözakışından anlaşıldığına göre burada durumu tasvîr edilen insan, âhireti inkâr eden insandır.
31-33 ncü âyetlerde bu insanın, dünyâdaki davranışı, karakteri belirtilmektedir: "jJL^ •%: Doğrulamadı", Peygamber'in söylediklerini kabul etmedi, âhirete inanmadı mânâsına gelebileceği gibi "Sadaka vermedi" anlamına da gelebilir. Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle namazın, zekâtla beraber zik-redildiği düşünülürse ikinci anlamın daha uygun olduğu anlaşılır. Bu suretle tekrardan da kaçınılmış olur. Çünkü zâten ikinci âyette bu adamın "yalanlayıp haktan yüz çevirdiği" belirtilmektedir. İşte sadaka, zekât vermeyen, namaz kılmayan, Peygamber'i yalanlayıp haktan yüz çeviren, gururlu gururlu evine gidip yaptıklarını beğenen bu adam, elbette cezayı hak etmiştir.
34-35 nci âyetlerde söz, Allah'ın huzuruna getirilmiş olan o inkarcı cana yöneltiliyor: " Yazık sana yazık, yine yazık sana yazık!" yahut: "Sana belâ gerek belâ, yine sana belâ gerek belâ!" deniliyor ve bu suretle o adamın hâlinin ne kadar vahîm olacağı anlatılıyor.
36-40: Kâfir insanın âhiret hayâtı böyle ana çizgileriyle belirtildikten sonra söz, âhireti inkâr eden insanlara çevriliyor: İnsan başı boş bırakılacağını, dünyâda yaptıklarından hesap vermeyeceğini mi sanıyor? Hayır, onu dökülen bir-menî damlasından alâka haline getiren, sonra düzenleyip insan biçimine sokan ve o meninin bir zerresinden erkek ve dişiyi yaratan Allah, elbette ölüleri diriltmeğe kadirdir.
39 ncu âyette, " deki zamir, menî'ye gider. Erkek ve dişi cinsinin menî hayvancığından yaratıldığını söyleyen bu âyetin nasıl bilimsel bir mu'cize olduğunu,- biraz sonra ayrıntılı olarak açıklayağız.
40 ncı âyetten, kıyamette hasrın, cismânî olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü ölüleri diriltmek, onlara can vermek demektir. Eğer haşr sadece ruhanî olsaydı, zaten ruh ölmeyip diri olduğu için ölülerin diriltilmesi ifâdesi askıda kalırdı.
Muhakkak haşir vardır, canlar bedenlere sokulacak, bedenler yerlerinden kaldırılacaktır. Ama bunun mâhiyetini bilmemize imkân yoktur. Bu haşir, tenden ayrılan ruhun, Allah'ın huzurunda hesap vermesinden, sonra nimet veya azâb görmesinden ayrıdır. Ruhanî nimet ve azâb Berzah (geçiş) âle-mindedir. Ölümden tâ kıyamete kadar olan zamana Berzah 'âlemi denir ve bu süre içinde de ruh, amellerine uygun bir yaşam içinde olur. Ya nimet veya azâb görür. Ruh sokularak bedeninJcaldırılması ise kıyamettedir. Nitekim ruhun Allah'ın huzuruna gidişi tasvîr edildikten sonra, Allah'ın ölüleri dirilteceğinin vurgulanması, bu noktaya, yani cesetlerin haşrinin, ruhsal Berzah âleminden sonra olacağına işaret olduğu kanâatindeyiz. Gerçeği Allah bilir.
Peygamber(s.a.v.)in, bu sûrenin sonunu okuduğunda "belâ", yahut "^Jj LflfÎ ÜJliJİ'.' A ilahım, sânın yücedir, evet sen ölüleri diriltmeğe kadirsin!" dediği rivayet edilir'.[9935]

İnsanın Yaratılışı:

âyetinin taşıdığı bilimsel gerçekleri daha iyi kavrayabilmek için, biraz modern Embriyoloji ve Jinekolojiye göz atmak istiyoruz:
Nutfe:
İlk insanın yaratıldığı çamur aşamasını atlarsak, artık her insanın yaratılışı, nutfe'den başlar. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelime, on yerde anılmıştır. Bunların hepsi, birbirinin sinonimi değildir, ayrıntıda farklar vardır. Menî keli-

[9935] et-Teshîl: 4/166.

mesi, hem nutfe, hem de onu içeren sıvıyı kapsar. Nutfe üç çeşittir:
1- Erkil nutfe: Erkeklik bezi olan husye'nin salgıladığı menî sıvısı içinde bulunan spermlerdir.
2- Dişil nutfe: Kadın yumurtalığının ayda bir salgıladığı yumurtacıktır.
3- Emşâc nutfe: Sperm ile, onun döllediği yumurtacık karışımıdır: [Fer-tilised (Döllenmiş) Ovum].
Menî: Erkek üreme organları olan husye, prostat ve menî kesesinin salgıladığı menî iki bölümden oluşur:
Birincisi: Husyedeki menî kanallarında oluşan menî hayvancıkları (spermler). Buna nutfe adı verilir.
İkincisi: Spermleri taşıyan ve besleyen sıvı.
Menî kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde geçer. Biri tefsirini yaptığımız Kıyamet Sûresinin: "İnsan, dökülen meniden bir nutfe değil miydi?" mealindeki 37 nci âyetidir. İkincisi: "O yarattı ikiçitfi: erkeği, dişiyi; menî edilen (atılan) nutfeden" [9936]; üçüncüsü de: "Akıttığınız meniyi gördünüz mü? Siz mi onu yaratıyorsunuz, yoksa yaratan biz miyiz?" [9937] âyetleridir.
İnsan dökülen, meniden bir nutfe değil miydi?" âyetinin, nutfe ile menîyi birbirinden ayırması ve nutfeyi menînin bir parçası sayması, bilimsel bir mu'cizedir. Şu hadîste de bu gerçeğe işaret edilmiştir: "Çocuk, menî sıvısının tamamından değil, bir parçasından yaratılır. Her sudan çocuk olmaz. Ama Allah, bir canı yaratmak dilerse kimse onu engelleyemez"[9938]
Âyet, Allah'ın, iki zevci yani erkeği ve kadını, atılan menînin nutfesin-den yarattığını belirtmiştir. Çünkü âyette: tki çifti, yani erkeği ve dişiyi ondan (menînin bir cüz'ünden) yarattı" buyurmuştur. Âyetteki cer harfi, ba'z ifade eder. Onun bir cüz'ünden, demektir. Onun zamîri nutfeye değil de menPye gider. Eğer nutfeye gitseydi, zamîrin (dişil) olması gerekirdi.
Aynj gerçek, Necm Sûresinde de açıklıkla belirtilmiştir: "JO'dur ki iki çifti: erkeği dişiyi, atılan menî nutfesinden yarattı".
Demek ki cenînin erkek veya dişi olmasını belirleyen, menîdeki nutfe(yani şimdiki deyimiyle sperm)dir. Bunun seçimini yapan da Yaratıcının kendisidir. İlâhî kudret, erkek çocuk yaratmak dilerse, erkil karakterli menî hayvancığını yumurtacığı aşılamakla görevlendirir, kız çocuk yaratmak dilerse, dişil damgası taşıyan menî hayvancığını bu işle görevlendirir:
"Dilediğine dişiler bahşeder; dilediğine de erkekler bahşeder. Yahut onları çift yapar: Hem dişi, hem erkek (verir). Dilediğini de kısır yapar"[9939]
Menî hayvancıklarını taşıyan sıvının birçok görevi vardır:
1- Menî hayvancıklarını beslemek,
2- Bu hayvancıkları etkin yapmak,
3- Menî hayvancıklarının yüzerek önce erkek organından kadının rahim yoluna, sonra rahim kanallarına geçmelerini sağlamak,
4- Ve bu hayvancıkları, rahim yolunun salgıladığı öldürücü asitlerden korumak.
Hücre ve nutfenin bazı sırları:
Menî hayvancıkları, husyede bulunan bin civarındaki menî kanalcıklarında oluşur. Bunların oluşumu, kafatası altında bulunan hipofiz bezinin salgıladığı hormonun etkisi altındadır. Hipofiz bezi, erkeğin, erginliğinden itibaren bütün cinsel yaşamı boyunca hayalarını etkinleştiren hormonu salgılar. Husyeyi etkinleştiren bu hormon, sperm kanalcıkları içindeki hücreleri, çocukluk devresi boyunca devam eden uzun uykudan uyandırır. Hücreler faali1 yete geçince sürekli olarak bölünmeğe başlar, sonuçta milyarlarca sperm hücresi ürer.
İnsan bedeninde mevcut her hücrenin bir çekirdeği vardır. Bu çekirdek içinde, renkli cisimcikler, ya da kromozomlar denilen çok önemli maddeler bulunur. İşte hücrenin faaliyetinden ve yönetiminden sorumlu olan, bu maddelerdir. Yani bu maddeler, hücrenin aklı ve yöneticisi durumundadır. Kromozomlar, hücrenin bütün programını ve esrarını içerirler.
İnsan vücudundaki her hücrede 46 kromozom, ya da renkli cisimcik vardır. Çekirdekte toplanmış olan bu kromozomlar, normal hücrede birleşiktir, birbirinden ayrılmaz. Ancak bölünme ile çoğalma başlayınca kromozomlar, ikişer ikişer ayrılır, her çift birbirine bitişik olur.
Hücrede bölünme iki çeşittir: Mitoz bölünme, meyoz bölünme. Mitoz bölünmede, kromozomları yapan maddeler artar ve her kromozom, tamamen birbirinin benzeri iki parçaya bölünüp birbirinden ayrılır. Her bölüm, yine 23 çift veya 46 tek kromozom içeren tam bir hücredir. Beden, kaybettiği milyonlarca hücreyi işte böyle yeniden sağlar. Yüce Allah, her ân, milyonlarca hücre yaratırken milyonlarca hücre de öldürür: Meselâ her saniyede ikibuçuk milyon kan alyuvarı yaratır ve bir o kadarını da öldürür. Buna göre bir günde ikiyüz milyar alyuvar, bir o kadar da akyuvar yaratır ve öldürür. Yaratılıp öldürülen sindirim hücreleri daha çok, deri hücreleri ise bundan da çoktur.
İşte insan ve diğer canlıların vücudunda bu tekdüze bölünme faaliyeti hiç durmadan sürüp gider. Ancak üreme organlarındaki durum farklıdır. Onlarda önce mitoz, sonra meyoz bölünme olur.
Meyoz bölünmede bölünen hücr-eden, ana gibi tam değil, yarı özellikte iki hücre meydana gelir. Bu yavru

[9936] Necm Sûresi: 45-46.
[9937] Vâkı'a Sûresi: 58-59.
[9938] Müslim, Nikâh, bâbu'1-azl. Ebû Sâ'îd'den rivayet edilmiştir: Kenzu'l-Ummâl: 16/358, h. 44917.
[9939] Şûra Sûresi: 49-50.

hücrelerin çoğalabilmesi için iki hücrenin birleşmesi gerekir. Bu tür üreme hücrelerinin her birine gamet denilir. İki gametin birleşmesiyle oluşan hücreye de zigot adı verilir. Bu tür cinsel üreme, iki yol izler:
a) Gametlerin formasyonu (oluşumu), b) Dişi gametin, erkek gamet tarafından aşılanarak zigot'un meydana gelmesi. İşte yeni bir varlığın temeli olan Zigot'a Kur'ân-ı Kerîm, nefs-i vahide demiştir.
Gametlerin Oluşumu:
Gametleri, erkekte gamet yuvaları (testisler), kadında yumurtalık (ovar-yumlar) yapar. Gerek erkek, gerek kadın gamet yapım merkezleri (testis-ovaryum), ana karnındaki ceninde oluşur; fakat çocuk cinsel olgunluğuna yaklaşıncaya dek bunlar gelişmez, etkinleşmez. Erginlik çağı yaklaşınca mikroskobik üreme hücreleri, sür'atle etkinlesin O zaman bunlar, erkekte Sper-matocyst (sperm üreticisi), kadında Oocyst (yumurta üreticisi) adını alır. Bunlar erkekte spermatozoa olmazdan önce bir olgunlaşma dönemi geçirir. Olgunlaşma hem çekirdekte, hem de sitoplasm'da olur. Çekirdekteki değişim, meyoz bölünmedir. Spermatocyst'in kromozomları çift çifttir: (2n). Meyoz bölünme ile dört haploid (İn) hücre oluşur. Bunların her biri, fonksiyonel spermatozoa olur.
Kadında da diploid Oocyst, ilk meyoz bölünmede iki hücre oluşturur. Bunlardan biri büyük, öteki küçüktür. Küçük hücre dumura uğrayıp ilk kutup cisimciği olur (Polosit 1). Büyük hücre, ikinci bir meyoz bölünme geçirir ve yine biri büyük, biri küçük iki hücre meydana gelir. Büyüğü, oozit II denilen (ovum: yumurta) olur. Küçüğü ise yine dejenerasyona uğrar ve ikinci kutup cisimciği (Polosit II) olur. tki kutup cisimciği yumurtanın kenarında yer alır.
Erkek ve kadında Meyoz Bölünme ile Olgunlaşma Yöntemi
Çekirdekteki değişime paralel olarak hücrenin sitoplasması da değişir. Sitoplasmanın çoğu dejenere olup, üreyen çekirdekteki spermin başını meydana getirir. Spermin uzun bir kuyruğu, ortasında kısa bir boynu vardır.
Başın onunde akrosom denilen uç bulunur.
Spermin boyun kısmında mitokondriya vardır. Lokomotif görevi yapan kuyruğu, kendisine enerji sağlayan mitokondriyayı içinde taşıyan boynu ve akrosom denilen sağlam kulâhı ile sperm, imkân bulunca yumurta ile birleşir, insan bedeninin en buyuk hücresi, yumurtadır.
Olgunlaşmış sperm hücresinin yandan ve önden gorunuşu
Spermin bu etkinliği ve üretkenliği, ancak rahme ulaştıktan sonra ortaya çıkar, yumurtacığın kalın duvarına yaklaşıtkça etkinliği artar.
İlâhî kudret eli, araya girerek o çok miktardaki hayvancıklardan yalnız birini seçer. Yumurtacık, ilâhî kudretin seçtiği spermi naz ve işvesiyle kendine doğru çeker ve içeri almak için ona yol açar. Öteki spermler de yumurtacığın içine girmek için uğraşırlar ama başaramazlar.
Yumurtacık, yumurtalıkta oluşur. Erginlikten menapoza kadar, yani otuz kırk yıl süre ile kadından her ay bir yumurta çıkar. Kadının bütün üretkenlik ömrü, sadece 30-40 yıldır.
Ne gariptir ki anne karnında bulunan kız bebekte dahi altı milyon ilkel yumurtacık vardır. Ancak bu yumurtacıklar, daha bebek dünyaya gelmezden önce solup ölür. Kız çocuğu, âdet çağına varıncaya dek yumurtacıklar, yok olmağa devam eder, sadece otuz bin kadarı kalır ki işte bu ilkel yumurtacıklar içinden, büyüyüp de yumurtalıktan çıkarak rahim kanalına varabilenler, 400-500'ü geçmez.
Kadın yumurtacığı, insan bedeninin en büyük hücresidir. Bedenin öteki hücreleri, sadece birkaç mikron büyüklüğünde iken, yumurtacık ikiyüz mikron (yani 1/5 mm.) büyüklüğündedir. Yumurtacık hücresini sperm hücresiyle karşılaştırırsak, ikisinin arasında çok büyük fark görürüz. Sperm, sadece beş mikron kadardır. Buna rağmen sperm de, cenînin tam yarısını oluşturur.
Sperm yumurtacığın içine girince derhal iki hücre birleşip tek bir hücre olur, kromozom sayısı normale çıkar, babadan ve anneden gelen 23 tek kromozom birleşince 23 çift kromozom olur. Böylece emşâc hücre, ya da döllenmiş yumurta (zigot) yeni bir canlının bedenini yapmak üzere mitotik bölünmeye başlar.
Bunu şöyle bir şema ile gösterelim:
Yetişkin erkekte bedenin bütün hücreleri 2 n
Olgunlaşmadan önce testis hücreleri 2 n
Gametler (spermatozoa) 1 n
Yetişkin kadında bedenin bütün hücreleri 2 n
Olgunlaşmadan önce Ovari hücreleri 2 n
Gametler (Ovari) 1 n
Zygote 2 n
Mitos çoğalma
Yetişkin beden hücreleri 2 n
Erkeklik-Dîşilik Meselesi:
Cenînin erkek veya dişi oluşunu belirleyen nedir? Eskiden beri değişik cevaplar alan bir sorudur bu. İşte tefsîrini yaptığımız âyetlerde bu sorunun açık cevâbı vardır.
"İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır? Kendisi, dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra 'alâka oldu da (Allah) onu yarattı, düzenledi. O(me-m)den iki çifti: erkeği ve dişiyi var etti".
'O yarattı iki çifti: Erkeği ve dişiyi. Akıtılan meninin nutfesinden
Akıtılan menî nutfesi, modern bilimin sperm dediği menî hayvancığıdır. Geçen izahlardan, insan vücudunun her

hücresinin, yirmiüç çift kromozom içerdiğini gördük. Bu kromozomlardan sadece bir çift, kişinin cinsinden, yani erkek veya kadın oluşundan sorumludur. Bu özellik, son çift kromozomda mevcuttur.
Erkek hücreleri kromozomlarının son çifti birbirinden farklı: xy iken, kadın hücrelerinin son çifti birbirinin aynı xx'dir. Şimdi erkeğin husye hücreleri meyoz bölünmeğe başlayınca, sonuçta meydana gelen her sperm hücresinin, kromozomu ya x veya y karakterini taşır. Yani bu spermlerden her biri, ya dişildir, ya da erkil. Erkil karakterli sperm, dişil karakterli spermden farklıdır.
Erkil spermin başında bir ışık noktası görülmektedir. Dişil karakterli spermde böyle bir ışık yoktur. Ayrıca erkil sperm, dişil spermden daha hareketli, daha çevik ve daha güçlüdür. Erkil sperm, sinsice ve füze gibi sür'atle hareket eder ve altı saat içerisinde yumurtacığın bulunduğu yere varır. Eğer yumurtacık, döllenmeğe hazır ise, Yaratıcının takdiriyle onu aşılar. Yumurtacık hazır değilse, saatlerce bekler, sonunda üzüntüden ölüp gider.
Fakat dişil karakterli sperm, ağır davranır, yumurtacığın bulunduğu yere, oniki s'aat sonra, hattâ bazan yirmidört saat sonra ulaşabilir. Oraya vardığında şayet yumurtacık, erkil sperm tarafından döllenmiş ise tasadan ölür. Ama yumurtacık geç kaldığı için, erken gelen erkiller onu döllemeyip ölmüşlerse, dişil sperm, yumurtacığı dölleme şansı bulur.
Allah'ın iradesiyle, erkil karakterli sperm, yumurtacığı döllerse meydana gelen nutfe-i emşâc (sperm ile karışmış, döllenmiş yumurtacık yani zigot), 23 çift halinde 46 kromozom içerir. Her çiftin bireyleri, birbirinin aynıdır. Yalnız son çiftin her kromozomu, arkadaşından farklı: biri uzun, biri kısadır: XY. Aşağıdaki fotoğraf, bu durumu göstermektedir:
Resimde görüldüğü üzre erkek hücrenin içerdiği 46 kromozom, 23 çift olarak dizilmiştir. Her çiftin iki ferdi, birbirinin aynıdır. Ancak bu çiftlerden yalnız birinin bireyleri, birbirinden farklıdır: x ve y. Bunlardan y kromozomu kısadır, üstünde bir parıltı vardır. x kromozomu uzundur, büyüktür ama kendisinde bir parıltı yoktur. İşte bu, dişil karakteridir.
Şimdi şayet Allah'ın takdiri ile dişil karakterli sperm, yumurtacığı aşılarsa nutfe-i emşâc (döllenmiş yumurta) dişil olur: [9940]
Kadının ayda bir çıkardığı yumurtacık, sadece dişil karakterlidir: xx. Yumurtacık, tek karakterli olduğundan, o, ceninin cinsini belirleyemez. Cinsi belirleyen, yalnız menî hayvancığı(spermler)dir. Çünkü kimi erkil, kimi dişil karakter taşıyanlar, spermlerdir. Eğer yumurtacığı, erkil menî hayvancığı aşılamışsa çocuk erkek; dişil menî hayvancığı aşılamışsa çocuk dişi olur.
Böylece: "Akıtılan menî nutfesinden, iki çifti: erkeği, dişiyi yaratan O'-dur"1. "O(menî)den iki çifti: erkeği ve dişiyi var etti" [9941] âyetlerinin mânâsı daha iyi anlaşılmaktadır.
Hacmi gayet küçük olan sperm, bir füze gibidir. Zırhlı başı, menî sıvısında yüzmesini sağlayan uzun kuyruğu vardır, çevik ve güçlüdür. Korkmadan tehlikeli yollardan geçerek hedefine doğru yol alır, ya hedefe ulaşır veya bu yolda ölür.
Ama yumurtacık öyle değildir, dolunay gibidir. Çevresinde bir ışık hâlesi vardır ki bilim dilinde buna ışık tacı denilir. Rehbersiz yürümez, yürümesi de çalımlıdır. Fallop tüpündeki titrek tüyler, onu yavaş yavaş iterek kanalın son üçte bir bölümüne getirir. Yumurta burada eşini bekler.
Görüldüğü üzre sperm tam erkeklik karakteri taşırken, yumurtacık da her bakımdan tam kadınlık karakteri taşımaktadır. Demek ki kadınla erkek arasındaki ayrılıklar, hayatın her safhasında vardır, yaratılışın kuralıdır. Her birinin kendine özgü bir görevi ve işi mevcuttur. Sperm mücadele ve dövüş; yumurtacık ise barındırmak içindir. Erkek spermi hareketli, atılgan, dîşi yumurtası, sakin, bekleyicidir. " Erkek, kadın gibi değildir" [9942] diyen yüce Allah, ne güzel buyurmuştur!
Her erkek, erginliğinden tam ihtiyarlık çağına varıncaya dek her gün milyonlarca sprem çıkarabilir. Oysa kadın, erginliğinden menapoz devresine kadar, ayda sadece bir yumurtacık çıkarır. Menapoz da 40-50 yaşlar arasında olduğuna göre kadının ömrü boyunca çıkarabileceği tüm yumurtacık sayısı, beşyüzü geçmez. Bunların içinde döllenmeyi başaranlar ise, ellerin parmak sayısını geçmeyecek kadar azdır.
Acaba neden sperm bu kadar çok iken, yumurtacık bu kadar azdır? Bunun sebebi şudur:
İnen spermlerin yüzde yirmisi, daha başlangıçta döllemeğe uygun değildir. Yüzde yirmi kadarı da erkek organından inişinden itibaren iki saat içinde ölür. Spermin, döl yolundan geçip rahim kanalına ulaşması için en az altı saat gerekir. Bu kadar uzun süre güçlüklerle boğuşmak, ancak güçlü ve çevik spermlerin yapabileceği bir iştir. Çoklukla da bunu, erkil karakterli spermler yaparlar. Yavaş hareketli diğer spermler —ki çoklukla dişil karakterliler böyledir— bu tehlikeli mesafeyi ancak 12-24 saat içinde geçebilirler.
Spermlerin kimi döl yolunun salgıladığı asitlerle ölürken kimi de rahim boynunda ölür.
Rahim boynuna ulaşan spermlerin birbirini izleyen üç fotoğrafı: 2 numaralı fotoğrafta pek az spermin sağ kaldığı, 3 numaralı fotoğrafta ise rahim boynunda ölmüş spermlerin cesetleri görülmektedir.
Bilindiği üzre iki rahim kanalı vardır. Spermler, yumurtacığın hangi kanalda bulunduğunu bilmedikleri için yumurtacığın olmadığı kanala girer. Birçok sperm de orada ölür. Ayrıca spermlerin, yumurtacığı dölleyebilmesi için yumurtanın kanala gelmiş olduğu sırada kanala varması gerekir. Aksi takdirde spermin sonu ölümdür.

[9940] Necm Sûresi: 45-46.
[9941] Kıyamet Sûresi: 39.
[9942] Âl-i İmrân Sûresi: 36.

Çünkü 24 saatten fazla yaşayamaz. Hattâ yumurtanın, döllenmeğe elverişli ömrü, sadece 12 saattir.
Spermler, dişi üreme organlarında akıntıya karşı hareket ederler. Bu olaya pozitif (+) Rheotaxis denir. "Bilindiği üzre tuba uterinada akıntı Uterus'a; Cavum uteride ise vaginaya doğrudur.
Spermler, dişi üreme organlarının bazı maddeleri tarafından çekilir. Bu olaya da pozitif (+) chemotaxis denir. Spermler, bu (+) chemotaxis'leri sebebiyle tuba uterina içindeki dişi germ hücrelerini buldukları gibi karın boşluğuna da düşmezler.
Spermin yaşama süresi, içinde bulunduğu ortama bağlıdır. Spermler asit ortamlarda çabucak hareketsiz kalıp ölürler. Bundan dolayı Vagina içerisine düşen spermlerin birçoğu, kısa sürede harabolur. Rahme sığınabilenler, daha uzun süre canlılıklarını koruyabilirler. Genel olarak spermler, Uteris boşluğunda ve tuba ortamda 48 saat hareketli kalabilirler. Ancak maksimum dölleme yeteneği, ilk 40 saattir '.[9943]
Menî hayvancıkları, çeşit çeşittir. Kimi uzun, kimi kısa, kimi güçlü, kimi zayıf, kimi tek başlı, kimi iki başlı, kiminin başı dolgun, kiminin dolaşıktır.
Milyonlarca spermin hepsi yumurtacığı aşılamağa elverişli değildir. Ancak yüzde sekseni döllemeğe uygundur. Ancak erkek organından başlayıp tâ rahim kanalına kadar varan yolculuk esnasında bu spermlerin büyük bir bölümü ölür. Yumurtacığın bulunduğu fallop borusuna ancak beşyüz sperm, sağ olarak ulaşabilir. Bunlar içinde de sadece biri, yumurtacığın kalın duvarını delip içeri girebilir.
İşte başlangıçta yumurtacığı aşılamak üzre yola çıkan sperm sayısı yüzlerce milyonu bulurken, sonunda bu sayı beşyüze iner. Ama bu ölümler de boşuna değildir. Çünkü ölen spermlerin çözülen cesetleri, yumurtacığın kalın kabuğunu eritir. Böylece spermlerden biri, bu incelmiş cidardan içeri girerek yumurtacıkla birleşir ve ikisi birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in nutfe-i emşâc dediği zigotu oluşturur.
Menî sıvısının üretken olabilmesi için, her milimetresinde en az yirmi milyon spermin bulunması gerekir. Bu gerçek gözönünde bulundurulursa, spermlerin bu kadar çok olmasının hikmeti anlaşılır. Varlıkta kanunsuz bir şey yoktur. Ne zaman ki bir varlığın ömrü kısa, karşılaştığı tehlikeler çok, savunması zayıf ise Allah Teâlâ, bu za'fı, sayı fazlalığı ile telâfi etmektedir. Virüsler, bakteriler âlemine bakınız. Bunlar, bir saatte milyonlarca ürer ama çabuk ölürler. Haşereler dünyasında da aynı kural vardır. Sinek, haftada binlerce yumurta bırakır. Şayet bu yumurtaların hepsi lavraya, sonra haşereye dönüşse kısa zamanda bütün yeryüzünü sinekler kaplar. Artık sinekten başka bir varlığın yaşayabileceği yer kalmazdı.
Bitkiler âleminde de çeşit çeşit otlar vardır. Bunların çiçeklerinden ya da meyvalarından milyonlarca tohum ürer. Eğer bu tohumların her biri yetişip ot olsa, kısa zamanda yeryüzü, aynı türden bitki ile dolar, başka bir bitkiye yer kalmaz. Bundan dolayı her bitki veya meyvanın tohumlarının çoğu ölür, sadece az bir miktarı bitki veya ağaç olma olanağını bulur.
Kuşlar, hayvanlar âlemi de böyledir. Bunların daha çok yaşayanı, daha az üretkendir; daha az ömürlüsü, daha çok üretkendir.
Demek ki virüslerden bitkilere; kuşlara, balıklara kadar egemen olan kanun şudur: Ömrü uzun, yaşam tehlikesi az olan canlıların üretkenliği daha fazladır. İşte bu kanun sayesinde tabiatta denge sağlanır. Herhangi bir canlı türü, diğerlerinin varlık hakkına saldırmaz. Herşey İlâhî takdirin hikmetini gösteriyor:
biz herşeyi bir kaderle (bir ölçü ve plâna göre) yarattık"[9944]

Üreme Organları

Târik Sûresinin 5-7 nci âyetlerinde: İnsan, neden yaratıldığına bir baksın: Sulb ile terâib arasından çıkan, atılgan bir sudan yaratıldı" buyur utmaktadır.
Bu âyet, insanın, sulb ile terâib arasından tazyikle atılan bir sudan yaratıldığını ifade etmektedir. Müfessirlerin genel kanısına göre sulb, omurganın kuyruk sokumuna yakın kısmıdır. Terâib ise iki yandan en alttaki dörder kaburga, kemiğidir. Âyette, insan suyunun, bel ile alt kaburga kemikleri arasından yani karın boşluğu arasından çıkan bir sudan yaratıldığı belirtilmektedir. İnsanın sıvısını yapan ve taşıyan üreme sistemi alt karın boşluğunun arka kısmındadır.
Sıvının tazyikle atılmasının nedeni, menî kesesi ve kanallarının kasılmalarıdır. Boşalma sırasındaki titremenin nedeni de bu kasılmalardır. Bu eylemler, istem dışı çalışan sinir sisteminin işidir. Penis de yine istem dışı çalışan parasempatik sinir sistemine bağlı sinirlerin uyarımıyle, içinden geçen yoğun kan damarlarına kan dolarak sertleşmektedir.
Üreme olgusu, büyük ölçüde istemdışı çalışan bir sisteme bağlanmıştır ki yaratma eylemi, insanın isteğine bağlı kalmasın.
Âyet-i kerîme, atılan suyun, sulb ile terâib arasından çıktığını söylüyor. İlim de bu spermlerin, erkeğin husyelerinde, yumurtanın da kadının yumurtalığında oluştuğunu söylemektedir. İlmin söylediğiyle Kur'ân'ın ifadesi arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü husye ve yumurtalık, anne karnındaki ce-nînin sulbü ile terâibi arasındaki bölgede oluşur. Sonra husye, gebeliğin ilerlemesiyle yavaş yavaş aşağı iner, 7. ayda vücut dışındaki haya torbası içine girer. Yumurtalık da kadının leğen kemikleri boşluğuna kadar iner, orada durur.

[9943] Prof. Dr. Halit Kayalı, İnsan Embriyolojisi, s. 13-16, istanbul, 1984.
[9944] Kamer Sûresi: 49.

Husye ve yumurtalık yerlerinden aşağı inmekle beraber beslenmeleri, eskiden olduğu gibi yine sulb ile terâib arasından gelen kan, sinir ve lenf da-marlanyle olmaktadır: Husyenin ve yumurtalığın atardamarı, sulb ile terâib arasındaki karın aortundan gelir. Husyenin toplardamarı da aynı bölgeye dökülür. Sol toplardamar, sol böbrek toplardamarına açılır. Sağ toplardamar da alt karın toplardamarına bağlanır. Yumurtalığın atar ve toplardamarları da aynı bölgeye yani sulb ile terâib arasına bağlıdır. Husye ve yumurtalığı besleyen sinirler de midenin altında, sulb ile terâib arasında bulunan sinir gru-pundan dallanmıştır. Lenf bezleri de aynı bölgeye bağlıdır.
Âyet, atılan suyun, sulb ile terâibden değil, bunların arasından çıktığını söylemekle gerçeğin tâ kendisini ifâde etmiştir. Çünkü menî husye bezlerinde üretilirse de sulb ile terâib arasından geçen boşalma yoluyla dışarı çıkmaktadır. Şimdi Dr. Abdu'l-Vedûd'un "Phenomena Of Nature And The Quran" adlı eserinden bu yolu izleyelim:
Canlıların üreme sistemi, bir çift sperm yuvasıyle, üretilen spermleri dışarıya veya bir başka bedene taşıyan kanallardan oluşur. Dişinin üreme kanalları, yumurtalıkta üreyen yumurtaları Cloaca'ya veya rahme taşır. Erkek üreme kanalları ise spermleri doğrudan doğruya dışarıya, ya da boşalma kanalına götüren bir, yahut iki Vas-deferantia'dır. Erkek kanalları, çoklukla ihtiyaç zamanında kullanılmak üzre spermlerin depo edildiği semınal keselerinin arka tarafına açılır. Aynı amaçla kadında da seminal keseleri vardır.
Erkek üreme sistemi: Epididimidler, Vasdeferantia (yahut sperm kanalları), boşalma kanalları, prostat kesesi, Bulbo-urethral keseleridir
Erkek sperm yuvaları, spermatik kordonla haya torbasına bağlıdır. Bunların içinde sayıları dörtyüz kadar sperm yumurtalığı vardır. Her sperm kesesi, bir ilâ üç ya da daha çok tüpten oluşur ki bu tüplere Seminiferous denilir. Bu tüpler, endocrine dokularıyle birbirinden ayrılmıştır. Bu doku hücreleri, erkek hormonu Androgen çıkarırlar.
Sperm üreten keseler, seminiferous tüplerinin içindedir. Bu tüplerin hücreleri, mitotik olarak sür'atle bölünürler. Oluşan yeni hücreler, spermleri yaparlar. Spermler, kuyruklarını titretemez. Her sperm tüpü, Ebididim yapmak için birleşerek 20 fit (609.6 cm.) uzunluğunda epididim oluşturur. Epididim-ler, Vaseferantia denilen ortak sperm kanalına bağlanır. Sperm depo eden epidi-dimlerde pek çok tüp vardır. Çiftleşme esnasında bunların sinirleri epididim cidarının dokusuyla temasa geçer ve uyarım sonucunda depolanmış spermler sperm kanalına doğru hareket eder. Kanalın bu kısmı, husye kesesinden çıkıp spermatik ipe doğru gider, eğri bir menfezle karın duvarı arasından geçip karın boşluğuna girer. Arkaya doğru yönelir ve yavaş yavaş aşağı inip bel boşluğuna girer. Arkaya doğru devam eder, idrar kanalının ortasına bağlanır. Nihayet aşağı prostat dibine iner ve meni kanalı ağzına varır, karşı taraftan gelen meni kanalları ile birleşerek idrar yolunun prostat kısmına açılır ki idrar yolu da buraya açılmaktadır. Nihayet kanal, seminal kaplarından ve prostat kesesinden sıvı alır, böylece menî sıvısı yapılmış olur. İşte o zaman spermler, kuyruklarını titretmeğe başlar. Meni sıvısı prostat-idrar yolundan geçerek penis vasıtasıyle dışarı çıkar.

Erkek Üreme Sistemi

Gorulduğu gibi menî sıvısını çıkaran yol, bel ile kemiklerin arasında bulunan boşluktan, yani aynen Kur'ân-ı Kerîm'in dediği gibi sulb ile terâib arasından geçmektedir (Şekillere bakınız).
Erkekte birer sperm fabrikası durumunda olan husyeler, cenîn aşamasında, önce karın boşluğunun arkasındaki omurga kemiğinin onunde bulunan böbreğin yanında, yani Kur'ân'ın deyimiyle sulb ile terâib arasında belirir. Fakat-gebeliğin ilerlemesine paralel olarak yavaş yavaş aşağı iner ve doğuma yakın zamanda vücudun dışına çıkar. Bunun sebebi de: 37 derecelik vücut içi ısısının, spermlerin oluşmasına elverişli olmamasıdır. Ama vücut dışında kalan husyelerin 35-derecelik ısısı, sperm yapımına elverişlidir.
U: İdrar kanalı. SV: Menî kabarcığı. P: Prostat kesesi.
A: Bel (sulb)' B: Leğen kemiklerinin kavşağı. AW: Karın cidarı, AC: Karın boşluğu, U: İdrar torbası, R: Anus bölgesi
VAS-DEFERENS (sperm kanalı)
(A) Önce: testistlerden ayrılan kanal, kasık kanalı(beyaz yol)dan geçip karın boşluğuna girer.
(B) Sonra: karın boşluğuna giren sperm kanalı, prostatta, idrar yoluyla birleşir bu yolla penisten dışarıya çıkar. Menînin bölgedeki yolu, sulb alt (omurga) arkası ile, leğen kemikleri (terâib) önünde bulunmaktadır.
(C) de sperm kanallarının, idrar kanalı ile birleşmesinden önceki terminal kısmı.
Kadının Üreme Sistemi:
Kadının yumurtalıkları da iki tanedir. Her biri, 3 cm. uzunluğunda, 1.5 cm. genişliğinde olup, omurganın alt kısmı arka duvarına dayalı olan rahmin bir yanında yer almıştır. Yumurtalıkları, fallop tüpü denilen birer kanal çevirir. İçi küçük tüplerle dolu olan bu kanallar, bir yandan yumurtalıklara, öbür yandan rahme bağlıdır.
Embriyo, genişleme elastikiyetinde olan rahim torbasının içinde gelişir. Rahmin Cervix denilen ağzı, vaginaya, vagina da dışarıya açılır. Erkek üreme sisteminin tersine, kadın üreme sistemi, idrar yolundan ayrıdır, onunla-birleşmez.
Husye yuvalarında olduğu gibi, yumurta üreten tabakalar da önce mi-totik üreme ile çoğalır. Erkekte her spermatogonia olgunlaşarak sperm o-lurken, kadında her oogonia yumurta olmaz. Burada yumurta olmağa elve-rişli pek çok oogonia varken, bunlardan sadece bir tanesi, yumurtlama devresinde yumurta olur: Oogonia

hücresinde meydana gelen meyoz bölünme ile, hücrenin sitoplasma'sı büyür ve yumurta akı (yolk) yapar. Bilinmeyen bir yöntemle, öteki oogonia hücrelerinin yumurta olmaları önlenir. Yumurta olmayan hücreler de yumurtalık kesesine, kadınlık hormonu Estrogen salgılama görevini yaptırırlar.
İnsan yumurtası, mikroskop yardımıyle, VON BAER tarafından 1827'de keşfedilmiştir. Diğer hayvan yumurtaları yanında insan yumurtası çok küçük olmakla beraber, insan bedeninin en büyük hücresidir ve 200 micromili-metre boyutundadır. Çok miktarda protoplasması ve büyük bir çekirdeği vardır. İçinde besin ve yumurta akı rezervi mevcuttur. Oysa çok etkin olan sper matomozoa'nın besin rezervi yoktur. Çok miktarda üreyen spermler 52 mic-romilimetre uzunluğundadır.
Döllenme (fertilisation):
Yerinden ayrılan spermin, ancak 48 saatlik bir ömrü vardır. Dölleme ömrü ise, ortalama 40 saattir. Bu süre içinde yumurta ile birleşemeyen spermin sonu ölümdür. Yumurtalıktan ayrılan yumurtanın ömrü de yine birkaç saatten ibarettir. Bundan dolayı kadının doğurganlığı, ancak yumurtlama zamanı ile sınırlıdır.
Normalde yumurta, fallop tüpüne girip, oradan rahim boşluğuna doğ-ru hareket eder. Eğer bu sırada sperm, rahmi geçip fallop tüpüne kadar gelir
de yumurta ile birleşirse döllenme olur. Milyonlarca spermlerden sadece birisi, yumurta ile birleşme şansına sahibolur.
Nutfe-i Emşâc:
Aslında normal hücrenin yarı katı kromozom taşıyan iki hücrenin birleşmesiyle meydana gelen tam hücreye, bilim dilinde zygote denilir. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de buna nutfe-i emşâc (karışmış, birleşmiş nutfe) denmiştir. İnsan, Kur'-ân'ın nefs-i vahide de dediği bu tek hücreden yaratılmaktadır. Yüce Allah, İnsan Sûresinin 2 nci âyetinde: " 'Doğrusu biz, insanı imtihan etmek için karışık bir nutfeden yarattık da onu işitici ve görücü yaptık" buyurmuştur.
Sâf su anlamına gelen nutfe, erkek suyu olan menînin de adıdır. Ancak burada nutfe, karışık sıfatıyle nitelendirilmiştir. Emşâc, karışmak, karıştırmak anlamındaki meşc'in veya karışım anlamındaki meşîc'in çoğuludur. Erkeğin suyu ile kadının suyunun karışımına emşâc denilmiştir.
Yumurtayı aşılamak üzre yola koyulan milyonlarca sperm, çok tehlike ile karşılaşırlar. Önce Vaginadaki asitli ortamdan geçerken birçok sperm ölür. Vagina yolundan sonra spermlerin önüne çıkan diğer engel de, dar rahim ağzındaki mukus tıkaçtır. Spermler, buradan geçebilmek içjn bunu eriten bir enzim çıkarırlar. Her birinin çıkardığı enzimler birleşerek bu dokuyu eritir ve engel aşılır. Yollan rahim boşluğuna varır. Oradaki mukus zarın kıvrımları da küçücük spermler için dağ gibi birer engeldir. Yine de rahme dolan çok miktarda sperm, kendilerine bir geçit bularak fallop tüpüne girmeyi başarır ve yumurtaya yaklaşır. Burada yollarına başka bir engel daha çıkar. Yumurta, birbiriyle kaynaşmış hücrelerin oluşturduğu corona (tac) tabakasıyle kaplıdır. İçeriye girebilmek için bu tacın delinmesi gerekir. Bu da yine gerekli enzimin çıkarılması için birlikte çalışmaya ihtiyaç gösterir.
Bu engel de kırılınca spermler, tıpkı arıların, kraliçe çevresine üşüştükleri gibi, yumurtanın çevresinde toplanırlar. Sadece biri yumurtanın içine girebilir, biri girince, yumurtanın reaksiyonu, ötekilerin girmesini önler ki içeriye giren, serbestçe görevini yapabilsin. Sperm içeri girince yumurtanın salgıladığı bir sıvı, çevresinde bir zar oluşturur. Fertilisation membran denilen bu zar, yumurtayı sarmalar. Başı içeride, kuyruğu dışarıda kalan sperm, kuyruğunu kaybeder. Böylece sperm, yumurta yüzeyini bozmaz, fakat kendisinin kuyruğu kopar Bu yüzeysel değişiklikten ayrı olarak sitoplasm içinde de temel değişiklikler olur. Küçülen sitoplasm suyunu kaybeder ve özel protoplasm maddeleri, yumurta içinde belli bölgelerde toplanır. Bunu başka değişiklikler izler.
Bu aşamada yalnız yumurta etkindir, henüz fertilisasyon başlamamıştır. Olgunlaşmış yumurta, gelişme ve başkalaşma potansiyeline sahiptir ama bunun için bir uyarı alması gerekir. Bunun için sperm çekirdeği yumurtanın merkezindeki çekirdeğe gider, iki gametin çekirdek zarları erir, sytoplasm içindeki kromozomlar serbest kalır. İki centrosome'dan her biri, bir çiçek goru-numu ile çevrilir ve kromozomların bir yanında yer alır.
Bölünme ile meydana gelen her hücre ikiye bölünerek şekillerde görüldüğü üzre ceninin yapımı başlar:
Gerçi nefs-i vâhide'nin, insan atası Âdem olduğu söylenir ama, İnsan Sûresinin 2 nci âyetinde açıkça insanın nutfe-i emşâc'dan yaratıldığı; 'Alâk Sûresinin ikinci âyetinde de insanın 'alâk 'tan yaratıldığı ifade edilmektedir. Nutfe-i emşâc ve 'alâk sinonimdir, aynı şeydir. Demek ki nefs-i vahide de Kur'-ân'ın çeşitlilik üslûbu gereği kâh nutfe-i emşâc, kâh 'alak denilen embriyodur.
Kur'ân-ı Kerîm, insanın kökünün nefs-i vahide olduğunu söyleyerek Allah bilir, döllenmiş yumurtaya işaret etmiştir. Döllenmiş yumurta, karmaşık bir yapıya sahiptir. Kadın erkek, yeni neslin hücreleri, bu tek hücre olan zigottan ürer.
Hücre teorisi, biyologlar tarafından, 1838-1839'da ortaya atılmış ve bu alandaki araştırmalar hep ondan sonra yapılmıştır. Fakat Allah'ın ümmî el-çişi (selâm ona), 7 nci asırda bunu şöyle açıklamıştır: " O'dur ki sizi bir tek nefisten inşâ etti, onun bir karar kılacağı ve depo edileceği yer vardır"[9945]
Sizi bir tek nefisten biçimlendirdi, sonra o nefisten eşini var etti"[9946]
O'cfar A:/ sizi bir tek nefisten yarattı, ondan eşini var etti ve ikisinden birçok erkek ve kadın yarattı"[9947]

[9945] En'âm Sûresi: 98.
[9946] Zümer Sûresi: 6.

Tek nefisten yaratma yöntemi, yeni gelen her nesilde sürüp gider. Her hayat, tek hücre(zigot)dan başlamaktadır. Kur'ân, bu hususu gayet acık olarak belirtmiştir:
Sizin yaratılmanız ve yeniden yaratılmanız, bir tek nefsin yaratılması gibidir"[9948]
Zigotun Gelişme Yöntemi:
Yukarıda belirtildiği üzre, fallop tüpünde döllenmeden sonra zigot bölünmeğe başlar. Morula durumuna gelinceye dek bölünme sür'atle sürer. Mo-rulada iki grup hücre belirir: Merkezi dolduran hücre grubu, embriyoyu inşâ etmekle görevlidir. Bunlar, ayrı bir varlık olma yolundadır. Ama merkezi çevreleyen hücre grubu, ayrı bir, varlık olmaz, bunlar cenîni sarmalayan zarları yapabilir.
Bölünmekte olan döllenmiş yumurtacığın (netfe-i emşâc'ın) gerçek fotoğrafı. Fotoğraf, döllenmiş yumurtanın dört hücreye bölünmesini ve onun etrafını saran kalın kabuğu göstermektedir.
Nutfe-i emşâc oluşumunun sonuçları:
1- Bilindiği üzre sperm ve yumurtacığın her biri, normal hücrenin yarısı kadar kromozoma sahiptir. Bunlar, kalıtım özelliklerini taşıyan kromozomlar bakımından yarım hücre sayılırlar. Her biri 23 tek kromozom taşıyan bu iki hücre birleşince 46 kromozomlu tam bir hücre meydana gelir. Bu kromozomların yarısı babadan, yarısı da anneden gelmiştir. Bu koromozomlar va-sıtasıyle bebeğe, babalarının ve annelerinin özellikleri intikal eder. Ama bebek, baba ve ana tarafından geçen özellikleri taşımakla beraber onların aynı da olmaz. Aynı anne ve babadan gelmiş olan çocuklar da birbirinin aynı değildir. Karakterleri farklıdır. Herhalde Peygamber (s.a.v.), şu hadisi ile, babalardan analardan çocuklara geçen kalıtım özelliklerine işaret buyurmuştur:
"Nutfe rahme yerleşince Allah, onunla Âdem arasında bulunan bütün soyu (yani Âdem'den kendisine kadar bütün atalarının özelliklerini) getirir, onu
0 insanlardan herhangi birinin biçiminde yaratır. 'Senin organlarını, istediği biçimde birbirine ekledi' [9949] âyetini okumadın mı?"[9950]
2- Emşâc hücrenin oluşumunda sperm ile yumurtanın payı eşittir. Çünkü sperm, cenîne 23 kromozom verdiği gibi, yumurtacık da o kadar verir. Sperm, bölünme eylemini üstlenen hücre merkezciğinde görev alırken, yu-murtacık da nitelik ve beslenme bölümlerinin oluşumuna daha çok katkı yapar. Yumurtacık, insan bedeninde en büyük hücredir. Çünkü nutfe-i emşâc, rahmin cidarına yapışıp rahim kanıyle beslenme durumuna gelinceye dek ona gerekli gıda, yumurtacığın içine yerleştirilmiştir.
Nutfe-i emşâc, bölünmeyle uğraşırken, rahim kanalının titrek tüyleri onu yavaşça rahmin içine doğru iter. Beş gün, ya da en çok bir hafta içinde nutfe-1 emşâc, rahme ulaşmış olur. Orada nereye tutunacağını araştırırken Allah'ın yardım eli, ona rahmin üst yarısında ve arka cidarında bir yeri gösterir.
'ALÂKA:
'Alaka, emşâc nutfe'nin oluşumunu izleyen aşamadır. Bu kelime, aşağıdaki âyetlerde geçer:
insanlar, eğer öldükten sonra dirilmekten kuşkuda iseniz, bilin ki biz sizi (önce) topraktan, sonra nut/eden, sonra alaka'dan, sonra yarat ıkın ve yaratılmayan mudğadan (bir çiğnemlik etten) yarattık"[9951]
"Andolsun biz insanı çamurdan bir süzmeden yarattık, sonra onu bir nutfe olarak sağlam bir karar yerine koyduk. Sonra nutfeyi 'alâkaya çevirdik, 'alâkayı mudğa yaptık, mudğayı kemiklere çevirdik, kemiklere et giydirdik. Sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir!"[9952]
İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır? Kendisi, dökülen meniden bir nutfe değil miydi? Sonra 'alâka oldu da Rabbi onu yarattı, düzenledi. Ondan iki çifti: erkeği-dişiyi var etti"[9953]
O'dur ki (önce) sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra sizi çocuk olarak çıkarıyror..."[9954]
Yaratan Rabbinin adiyle oku. O, insanı 'alâktan yarattı"[9955]
Müfessirler, 'alâkayı, kan pıhtısı diye terceme etmişlerdir. Ancak âyetin tefsîri ile ilgilenen tıb uzmanları, müfessirlerin bu görüşüne katılmıyorlar.
Kuşkusuz konunun uzmanı olan doktorlar haklıdırlar. Çünkü:
"Bugün ana rahmine sokulan, toplu iğne başı kadar küçük bir kamera sayesinde sperm hücresi ile yumurta hücresinin ana rahminde geçirdiği bütün aşamaları görüntülemek mümkün olmuştur. İşte bu görüntüler sayesin-dedir ki Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde geçen 'alâka kelimesi ile, fallop borusunda sperm hücresiyle döllenmiş olan dişi yumurta hücresinin, döllenmeden bir hafta sonra rahim duvarına asılıp gömülmesi (implanatation) durumunun kasdedildiğini anlıyoruz"[9956]
Eski müfessirler, son zamanlarda ortaya konan bu verilerden haberdar olmadıkları için 'alaka kelimesini veya

---

[9947] Nisa Sûresi: 1.
[9948] Lokman Sûresi: 28.
[9949] İnfitâr Sûresi: 8.
[9950] Buhârî, Târih'inde, İbn Cerîr, İbn Münzir, İbn Şâhîn ve İbn Mirdeveyh rivayet etmişlerdir: Kenzu'l-'ummâl: 2/45, h. 3055.
[9951] Hac Sûresi: 5.
[9952] Mü'minûn Sûresi: 12-14.
[9953] Kıyamet Sûresi: 36-39.
[9954] Ğâfir (Mü'min) Sûresi: 67.
[9955] 'Alâk Sûresi: 1-2.
[9956] Jan Longman, Medical Embryology, Baltimor, 4. baskı; Doç.Dr. Salih Akdemir, Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Te'lif ve Terceme Eserler Üzerine Bir Değerlendirme, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Sayı: 8.

yani kan pıhtısı olarak tefsir etmişlerdir. Onların zamanında bu yeni veriler bilinmediği için düştükleri hatâdan dolayı onlar mazur sayılırlar. Fakat modern tıb ilmi, Kur'ân'ın kullandığı bu kelimenin kasdını ortaya çıkarmıştır.
Lügat kitapları da doktorların verdiği modern anlamın, kelimenin temel kavramına daha yakın olduğunu göstermektedir: el-Mısbâhu'l-munîr'de şöyle deniliyor:
"Tırnağımı bir şeye i'lak ettim, yani ona hatırdım. Bir şeyi bir şeye ildim, yapıştırdım, o da ilindi... Hasım hasmına sarıldı, yani onunla kapıştı. Diken elbiseye battı, yapıştı. Kadın 'alk etti, yani gebe kaldı."
Müncid'in izahı da şöyledir: Av, tuzağa tutuldu", Kadın ve her dişi, gebe kaldı, Hayvan su içti, ağaçlara takıldı, (Diken elbiseye battı, Adamın boğazına çöp girdi): Bir şeyi bir şeye astı. (Yaya, asmak için kulp bağladı. Avcının tuzağına av takıldı. Kabza Kan kan emen siyah kurtçuk (sülük) (Ki Kabza, Kan, kan emen siyah kurtçuk (sülük). Kişinin bagL olduğu malı, eşi, çocuğu, ' bir şeyi bir yere bağlayan bağ, sap."
Geçen izahlardan anlaşılacağı üzre 'alaka, bir şeye yapışıp tutunan şey demektir. İşte 'alaka da, aynen lügat izahlarında belirtildiği gibi rahmin cidarına yapışıp batmakta, oraya yerleşmektedir. Ve hemen çevresi, kalın bir kan tabakasıyla sarılmaktadır.
Rahme tutunan 'alakanın, o andaki büyüklüğü, sadece 1/4 mm'dir. İşte onun dış görünümünü düşünen, fakat içinde neler bulunduğunu, o zamanki imkânsızlıklar nedeniyle fark edemeyen müfessirler, ona asıl lügat anlamına pek de uygun düşmeyen kan pıhtısı mânâsını vermişlerdir. Çünkü çıplak gözle hemen hemen görülmeyecek derecede küçük olan 'alaka, kendisini besleyen kan kesecikleriyle kuşatılmıştır. İşte 'alakanın kan pıhtısı diye tefsîr edilmesinin nedeni bu görünümüdür. Aslında müfessirler, bu tefsirleriyle büyük bir hatâ yapmış da sayılmazlar. Çünkü rahim cidarına yapışan, hemen hemen gözle görülmeyecek ölçüde küçük 'alaka, kalın bir kan tabakası ile çevrilidir. Göz onu, kan pıhtısı biçiminde görür.
Fotoğrafta, yumurtacığın, yumurtalıktan çıkıp rahim kanalında, sperm tarafından döllenmesi ve nutfe-i emşâc oluşu, aşamaları görülmektedir.
Döllenmiş yumurtacık, birbiri ardınca bölünmeye başlar, dut adı verilen bir topaç biçimine gelir. Dut büyür, içi sıvı ile dolar o zaman Blastula denilir. Sonra rahmin cidarına yapışır.
Yaklaşık bir hafta içinde 'alaka aşamasına gelen döllenmiş yumurta, bölünmeğe başlar, 40 saat içinde 4 hücre, 80 saat içinde 32 hücre; 5 gün içinde tam bir topaç, ya da dut meyvası gibi olur. Bu benzerliğinden dolayı kendisine MORULLA (dut) denilir. Morulla'nın içi su dolar ve Blastula adını alır. Bu sırada Blastula'nın hücreleri iki tabakaya ayrılır:
1- İç tabaka, 2- Dış tabaka.
Dış tabaka: Yeyici ve besleyici hücrelerden oluşur. Rahme varan cenîn, normalde rahmin üst kısmının arka cidarına yapışır. Çünkü cenînin büyüyüp gelişmesine en elverişli yer orasıdır. Rahim de içinde birçok kan kesecikleri oluşan kalın zarı ile, cenîni beslemeğe uygun konuma gelir.
İç tabaka: Allah, cenîni ve zarlarını b« tabakadan yaratır. Önce değirmi olan cenîn levhası, sonra uzayarak armut biçimini alır. Sonra bu levha, dış ve iç olmak üzere iki yaprağa dönüşür. Dış yaprak, dikey hücrelerden oluşur, amnion zarı tarafından örtülür. İç yaprak ise, yumurtalık kesesine bitişir.
Döllenmenin beşinci-yedinci gününde blastula, rahmin cidarına yapışmış olur. Topacın dış hücreleri, rahim hücrelerini kemirerek oraya yerleşme eylemini gerçekleştirdikten sonra rahimden gıda sağlamağa başlarlar. Rahim keseciklerindeki kalın kan ile doğrudan irtibatlı olan bu hücreler rahimden hem kendilerinin, hem de iç tabakada oluşmakta olan ceninin gıdasını alırlar.
Resim, besleyici dış tabaka ile, cenîni oluşturacak iç tabakayı gösteriyor, iki yaprağa ayrılan iç tabaka ve çevresinde bulunan yumurtalık kesesi ve amnion zarı.
Muhallaka ve ğayr-i muhallaka: Önceki izahlardan anlaşıldığı üzre döllenmenin yedinci gününde rahmin cidarına yapışan 'alaka iki tabakaya ayrılır:
1- Dış kısım: Görevi, rahmin cidarına kenetlenip, ondaki kan keseciklerini emerek kendisine ve kendi içindeki cenine gıda sağlamaktır.
2- İç Kısım: Bunun görevi de cenîni ve zarlarını oluşturmaktır.
Özetlersek: Embriyo'da, biri yaratılacak, şekillenecek; biri de yaratılmayacak, başka bir biçime girmeyecek olan iki kısım vardır. Dış kısım, çocuğu saran zardır, bu değişmez, olduğu gibi kalır. Asıl yaratılacak olan, iç kısım-dır. Çünkü cenîn ve zarları, bu iç kısımdan yaratılır. Konu ile ilgili âyetlerin bize verdiği mânâlardan biri budur. Ama geride başka mânâlar da vardır. İmam Taberî şöyle diyor:
"Müfessirler, muhallaka ve ğayr-i muhallaka ta'bîri üzerinde ihtilâf etmişlerdir: Kimine göre bu, nutfenin sıfatıdır, şu anlamı taşır: Biz sizi topraktan, sonra muhallaka ve ğayr-i muhallaka olan bir nutfe-den yarattık. Muhallaka, düzeltilip biçim verilmiş olan yaratıktır. Ğayr-i muhallaka ise, henüz yaratılıp biçimlendirilmeden önce rahimlerin dışarı attığı nutfedir"[9957]
Müfessirlerin sözlerinin birinci şıkkı, embriyo'nun yaratılan ve yaratılmayan iki tabakaya (iç ve dış tabakaya) ayrıldığı şeklindeki izahına uyar.
Morula içinde bir boşluğun oluştuğu safhaya Blastocyst denilir. Bu değişiklikler olurken Morula, fallop tüpünün zarı üstündeki tüylerin hareketiyle yavaş yavaş rahmin içine itilir. Bir hafta içinde Morula, rahme ulaşır. Corpus

[9957] Câmi'u'l-beyân: 17/116.

Luteum tarafından salgılanan Progestron hormonunun yardımıyle rahim, Morulayı kabule hazırlanır. Blastocyst, rahme yapışınca yavaş yavaş rahim dokusuyla sarılır. Gebeliğin ilk on haftasında Corpus Luteum hasıl olur, bu sırada progestron salgısı artar.
Embriyonun dışındaki zarlar: Chorion, Amnion, Allantois ve Yolk-sac'tır. Kabuğun iç yüzeyini kaplayan ve üç zarı içeren Chorion, suyun buharlaşmasını önler. Amnion da göbek kısmı hariç, embriyoyu her yandan sarar. Embriyo, su ile dolan Amnionun içinde kalır. Rahim içinde bulunan Chorion, dallara ayrılır, kendi içinde zarlar hasıl olur.
Anne ile bebek arasındaki bağlantıyı kuran Plasenta, Chroionun bir parçasıdır.
Elimizi bir süre suyun içinde bıraksak, derimizin buruştuğunu görürüz. Suda kalan ceninin de buruşması gerekir. Buruşmayı önleyen, deride salgılanan bir yağ tabakasıdır. Önceleri ceninin derisi, bir tabaka ile kaplı iken, sonraları iki tabaka ile kaplanır ve bu tabaka Epitricium adını alır. İşte Epitrici-um, deri bezlerinin, Lunago adlı tüylerinin salgıladığı yağ tabakası ile korunur.
_ Aşağıdaki âyetlerde embriyonun, sıvıda geliştirildiğine işaret sezilmektedir: "O'dur ki sudan bir beşer yarattı"[9958] âyetinde insanın, meni sıvısından yaratıldığı yanında, embriyonun, amnion zarı içindek^ sıvıda geliştirildiğine de işaret görülmektedir.
Her canlı şeyi sudan yarattık" [9959], Allah, her canlıyı sudan yarattı" [9960] âyetlerinde de insan da dahil bütün canlıların su içinde, sudan yaratıldığına işaret buyurulmuştur.
Embriyonun içindeki değişiklikler: Embriyonun iç hücreleri, iki tabaka biçiminde dizilir. Ektoderm (dış tabaka), endoderm (iç tabaka). Bunların ortasında da mesoderm denilen bir orta tabaka meydana gelir. Üç tabaka hücreleri de değişim ve başkalaşımda görev alır. Böylece bedenin çeşitli organları meydana gelir.
İnsan embriyosu, döllenmeden bir hafta sonra bir buğday dânesi boyutuna ulaşır. Bunun dörtte üçü baştır. Döllenmeden dört hafta sonra gözler kısmen belirir, kalb çarpmağa başlar. Beşinci haftada organların tomurcukları belirir, kulaklar fark edilir ve embriyo, mekanik uyanlara cevap verir duruma gelir. Sekiz hafta sonra yaklaşık bir inç uzunluğuna ulaşan embriyonun insan olduğu seçilir. İşte bu aşamadan sonra embriyoya cenîn adı verilir.
Onikinci haftada kulak içindeki yarım yay kanalları çalışmağa başlar ve cenîn amnion sıvısı içinde hareket eder. Göz kapaklan biçimlenmiş, altında gözler hareket etmeğe başlamıştır. Döllenmeden beş ay sonra yaklaşık sekiz inç uzunluğuna ve bir libre ağırlığına ulaşan ceninin yüzü, duyumlarını belirtir duruma gelir.
Kur'ân-ı Kerîm, embriyonun gelişmesini, kendi eşsiz üslûbu içerisinde anlatıyor. Embriyonun rahme asılma safhasına Kur'ân 'alâka adını veriyor.
Embriyonun daha da gelişerek organlarının belirmeğe başladığı safhaya Kur'ân, mudğa diyor.

Mudğa Aşaması

Embriyoda iskeletin oluştuğu safhaya Kur'ân, kemik ve kemiklere et giydirilmesi aşaması diyor.
Bu safhalar arasında öyle kalın çizgiler yoktur. Bir aşamada meydana gelen değişiklikler, yavaş yavaş öteki aşamayı getirir. 'Alaka içindeki gelişme mudğa olur, mudğa içindeki gelişme ile iskelet aşaması oluşur.
Burada işaret edilmesi gereken önemli bir husus vardır: Memelilerin ceninleri ilk aşamalarda birbirine benzer. Meselâ insan, yahut tavşan, kuş, tavuk ceninleri birbirinden fark edilemez. Ancak iskelet aşamasından sonra bunlar birbirinden ayırdedilebilirler. İşte ceninlerin birbirinden ayırdedilmesi aşamasından sonraki durumu, Kur'ân halk-ı ahar (bambaşka bir yaratık) olarak tanımlıyor: "Sonra biz onu, başka bir yaratık olarak inşâ ettik" diyor. Aşağıdaki resimde altı çeşit canlı cenininin üç aşaması görülmektedir. Birinci aşamada hepsi birbirinin aynı gibidir, biri diğerinden ayırdedilemez. İkinci aşamada başkalaşma belirmiştir. Üçüncü aşamada artık ceninlerin türü belli olmaktadır.
1400 yıl önce yaşamış bir insanın, insan hayâtının, rahme asılan, çıplak gözle görülmeyecek derecede küçük bir asalaktan başladığını bilmesi mümkün değildir. Bu, ancak vahiy ile mümkün olur'.[9961]
Yıllar önce yayınlanmakta olan Hayat Mecmuasında ilâve olarak verilen bir yazı dizisi ve fotoğraflar, bizim buradaki izahlarımızın bir özeti durumunda olduğu için bunları aşağıya almayı uygun gördüm:
Yumurtalığın Aşılanması veya İlkah
Birinci resimde gördüğünüz cisimler, birleşmenin erkek elemanları olan spermato-zoıd'lerın 250 defa büyütülmüş şekilde görünüşleridir Bunlardan biri "gayeye" ulaşır Alttaki resimde aşılanmakta olan yumurta görülmektedir
Insanoğlunda hayat, annenin yumurtalık hücresinin, babanın spermlerinden biri tarafından aşılanması (ilkah) olayı ile başlar. Hayatın gerçek başlangıcı budur. Övül (yumurtacık) adı verilen ilkah olayının dişi elemanı, olgun hale geldiği zaman (şekilde görüldüğü gibi), annenin yumurtalığından dışarı çıkarak, fallop borusundan aşağı, kaygan bir sıvının yardımıyla rahme doğru ilerler. Ovulun üzerinde kümelenmiş küçük hücreler kendisini

[9958] Furkan Sûres: 54.
[9959] Enbiyâ Sûresi: 30.
[9960] Nûr Sûresi: 45.
[9961] Phenomena Of Nature, s. 137-145.

beslerler. İlkah olayından önce de ovülden ayrılırlar. Erkek spermler rahim boynuna girdikleri zaman, yumurtanın varlığından derhal haberdar olurlar. Rahim boynunda yumurta yoksa, üstteki fotoğrafta olduğu gibi başı boş dolaşırlar. Ama bir yumurta varsa, aktaki fotoğraftaki gibi derhal ona doğru yönelirler. Bu fotoğraflar laboratuvar şartları altında çekilmiştir. Sperm'ler kuyruklarını sağa, sola sallayarak, yumurtaya yönelir, fallop borusuna varır ve yumurta ile karşılaşırlar. Bu yarışa ortalama 200 milyon sperm katılır. Fakat içlerinden sadece biri yumurtayı aşılar. Bütün enerji kendisinde olan yumurta, sperm'den çok büyüktür. Ama övül ve spermatozoid, meydana gelen yaratığın irsî malzemesi üzerinde eşit imkânlara sahiptirler.

Döllenmiş Yumurtada Bölünerek Çoğalma

3 BUÇUK HAFTALIK

Ana rahminde insanın üç buçuk haftalık hali işte böyledir. Boyu henüz 2.5 mm.'dir. Ne kolları vardır, ne de bacakları! Kolların çıkacağı yerler to-murcuklanmıştır, ama henüz belli olmamaktadır. Kalbi ise ilkel bir borudan farklı sayılamaz. Bu devrede mevcut olan kan dolaşımı, balıklardaki kan dolaşımını andırır. Üst kısmında görülen iki çıkıntı, ilerde beynin ön kısmını teşkil edecektir. Embriyon o kadar ufaktır ki, kadın henüz gebe olduğunun farkında bile değildir.

4 HAFTALIK

Embriyon dört haftalık olunca, boyu da 33 mm'yi bulur. Omuriliğin içinde bulunacağı tup yavaş yavaş meydana gelmeye başlamıştır. Kenar taiafta, başının altında, akciğerlerdeki bronşların yerleri belirli bir şekil almaya başlamıştır. Bunlar yapı itibarıyla köpek balıklarını andırır. Kalp de yavaş yavaş gelişmektedir (resimde görülen koyu yer). Başlıca kalp damarı olan aorta belirli hale gelmiştir. Kalp bu sırada embriyon'a nisbetle normal bir insanın-kınden 9 kat daha büyüktür. Pompaladığı kan butun ambriyon'dan başka, göbek kordonunu da dolanır.

5 HAFTALIK

Hayatın ikinci ayının ortasında ise embriyon bu şekli almıştır. Boyu 11 mm.'yi bulmuştur. Baş, vücudun toplamının üçte biri kadardır. Gözdeki retina tabakasının siyah dairesi belirli şekilde görülmektedir. Daha içerdeki yuvarlaklar ise, merceklerdir. Gözün sağ tarafındaki dik çizgi, ilerde kulağın bir kısmı olacaktır. Kol ve bacakların başlangıcı iyice görünmektedir. Emb-riyon'un kolları, bacaklarına nispetle çok daha çabuk gelişir. Genellikle başa yakın uzuvlarda daha hızlı bir gelişme görülür. Bu sırada iskelet henüz teşekkül etmeye başlamıştır. Sırt tarafına bakılacak olursa, omurganın izi görülebilir. Ama henüz kemik teşekkül etmemitir. Hepsi kıkırdak halindedir. Alt taraftaki kuyruk, embriyon büyüdükçe kaybolacaktır. Kuyruğun hemen yanındaki daha büyük ek, göbek kordonudur. Bu devrede insan embriyon'-unu herhangi bir diğer memeli embriyonundan ayırd etmek imkânsızdır.

EMBRİYON 6 HAFTALIK OLUNCA...

Embriyon artık 6 haftalık olmuştur. Boyu da tepesinden alt kısmına kadar bir cm.'dir. Başlangıçtaki tek hücreli halinden, doğum sırasındaki katrilyon hücreli vücuda varıncaya kadar, elli kuşak kadar hücre çoğalmış olacaktır. Hamileliğin ilk günlerinde artış, her 12 saatte bir öncekinin iki misli kadardır. İlk on beş günden sonra ise, bu artış haftada bire düşer. Hücrelerin çoğalma hızı artık yavaşlamıştır. Yani bir başka deyimle, minimini yaratık yaşlanmaya başlamıştır bile. Kol ve bacakları hâlâ birer yüzgece benzemektedir. Sürüngenleri hatırlatan vücudu, bir kuyrukla nihayetlenmektedir. "Amniyon" adı verilen bir torbanın içinde, tuzlu bir sıvının ortasında yüzmektedir. Bu koruyucu torba kendisini sarsıntılardan olduğu kadar, yerçekiminin tesirlerinden de korur (bundan önceki fotoğraflarda embriyon torbadan çıkarılmıştı). Ama bu torbası bile onu bazı virüs ve zehirlerden kesin olarak koruyamaz. Sol alt taraftaki baloncuk, resimde görünmeyen göbek kordonuna bağlıdır. Gelişme tamamlanıp organlar normal bir şekilde çalışmaya başlayıncaya kadar, geçici olarak kan hücrelerini bu baloncuk imal eder. Sonradan bu görevi karaciğer ve kemik iliği yerine getirecektir.

6 BUÇUK HAFTALIK

Artık embriyon'un boyu bir santimetreyi aşmakta, ağırlığı ise bir grama yaklaşmaktadır. Embriyon için en heyecanlı günler başlamış demektir. Çun-ku teşekkül eden kolların ucunda yavaş yavaş elleri, parmakları meydana gelmektedir. Aslında parmaklar ilk meydana gelen eklemlerdir. Belirli şekilde teşekkülü gecikmiş olan bacaklar ise, henüz konik durumunu muhafaza etmektedir. Simanın da şekli yavaş yavaş yoğrulmaya başlamıştır. Önce dudaklar ortaya çıkar. Burun delikleri belirli bir hal alır. Gözler iyice görünmektedir, ama ne gozbebekleri vardır, ne de goz kapakları! Beyin genişlemiş, bronşlar yerlerine yerleşmeye başlamıştır. Kalb hâlâ gelişme halinde olup, tek ve basit bir borudan ibarettir.

7 HAFTALIK

Kara bir külçe halinde görünen karaciğerden çıkan göbek kordonu ile beraber, iki temiz kan damarı ve bir tek kara kan damarı, net bir şekilde görünmektedir. Normal hayattakinin aksine, doğumdan önceki hayat sırasında, embriyon'a oksijeni ve gıdayı, kara kan daman sağlar. Tabiî butun bunları aslında anne temin etmektedir. Bunlar arasında gelişmeye yararlı olan çeşitli kimyasal terkipler de vardır. Dil ve 20 adet sut dişinin yen de yavaş yavaş teşekkül etmeye başlamıştır. Cinsiyet ve üreme organları da artık belirme devresine girmişlerdir. Embriyon her haliyle normal bir vücut havasına bürünmektedir. O kadar ki, bundan sonra dış kaynaklardan gelecek etkiler, üzerinde daha çok zarara sebep olacaktır.

8 HAFTALIK

Minik insan, henüz annesinin dış görünüşünde, varlığını belli edecek hiçbir şey meydanda değilken, içerde kendisini iyice şekillendirmiştir. Ama bu şekillenmenin tam olduğu söylenemez. Eksikleri daha pek çoktur. Meselâ gözler hâlâ kapaksızdır. Fakat üzerinde birtakım katlar meydana gelecek ve goz kapakları 7 nci ayda tamamen teşekkül edinceye kadar, göz deliklerini bunlar kapatıp koruyacaktır. Artık ayaklar da şekillenmeye başlamıştır. Kıkırdakların yerini almak üzere ilk defa olarak gerçek kemik hücreleri üremeye başlamıştır. İşin garibi, artık küçük yaratığın adı da değişmiştir. Bu çağa gelinceye kadar kendisine embriyon denirken (Yunanca içten büyüyen demektir), artık Latince bir kelime olan fetus (cenin) adıyla anılacaktır. Fetus, meydana gelmiş, demektir.

11 HAFTALIK

On bir haftalık olunca, fetus(cenin)de ânî bir değişiklik dikkati çeker: Boyu 6 cm.'yi bulmuş, yerinden doğrulur gibi bir hal almıştır. Boynu iyice belirli bir şekle girmiştir. Dudakları ise bir ağız havası yaratacak kadar bi-çimlenmiştir. Koruyucu torbası hemen hemen tamamen "plasenta" denen tabaka ile örtülmüştür. Plasenta kanla şişmiş, sünger gibi bir kitledir. Fetus'ün neye ihtiyacı varsa, onu bu kitle temin eder. Ayrıca anne ile yavrusu arasında koruyucu bir süzgeç vazifesi görür. Artık kaburga kemikleri de teşekkül et-mey° başlamıştır. Çok zayıf bir şekilde de olsa, solunum hareketleri başlamıştır. Fakat fetus'ün soluduğu, hava değil, ciğerlerinden dışarı verdiği tuzlu sıvıdır. Hayatın devamı için gerekli oksijen ise, doğum olayı cereyan edinceye kadar göbek kordonu vasıtasıyla fetus'e gelmeye devam edecektir. Şimdi bütün vücuttaki sistemler faaliyettedir. Kolların ve bacakların ilk hareketlerini yapabilmeleri için, sinirler ve kaslar yeni teşekkül eden kemiklerle birleşmektedir. Bu bağlantı işi tamamlanınca, anne, yavrusunun diz ve dirsek darbelerini karnında hissetmeye başlayacaktır.

12 HAFTALIK

Artık ceninin vücudunda kemik parçaları görünür hale gelmektedir. İskelet teşekkül etmeye başlayalı esasen 4 hafta olmuştur. Şimdi kemikleşme noktalarının etrafında bu kemik dokusu, kıkırdak dokusunun yerini almaya başlamıştır. Bilindiği gibi iskeletin ilk çatısı bu kıkırdak dokudur.

Her kemikte bir veya iki kıkırdak kalmakta devam edecektir. Hem yalnız doğuma kadar değil, doğumdan sonra, 20 yadına kadar... işte insanın ileriki çağlarda büyümesine bu kıkırdaklar imkân verecektir.

16 haftalık ceninin görünüşüne artık tamamen bir bebeğin hisli ve dokunaklı güzelliği hâkim olmaya başlamıştır. İlk koruyucu tabakanın yerini, henüz pek ince ve şeffaf olan bir gerçek deri tabakası almaktadır. Bu derinin her tarafını incecik bir tüy tabakası boydan boya kaplamaktadır. Artık en mükemmel şekliyle teşekkül etmiş olan kirli kan taşıyan damar şebekesi, bu incecik deri tabakasının altından çok güzel görülebilmektedir. Aslında bütün kan dolaşımı sistemi yerli yerini bulmuş, bir büyük insanınki ile kıyaslanır hale gelmiştir. Kalb de teşekkül etmiştir. Fakat bu kalp son derece hızlı atmaktadır. Annenin kalp atışlarından hemen hemen iki defa daha hızlıdır. Ama 16 haftalık cenindeki kan dolaşımı, büyüklerde oynadığı rolü oyna-maz.Çünkü yeni varlığa oksijeni ve "yapı malzemesi"ni temin eden, hâlâ an-nesidir. Kalbin muhtelif bölümleri atasında da deliklerle bağlantı kurulmuştur. Bu delikler doğmadan önce kapanacaktır. İşte bunların kapanmaması, bilindiği gibi "mavi çocuk" denen kalpleri arızalı bebeklerin doğmasına sebep olmaktadır (şimdi bu arıza açık kalp ameliyatları ile giderilmektedir). Beyin ise gerekli hücre stoklarını edinmiş olup, yaratığın bütün ömrü boyunca yeryüzündeki insanın dışındaki butun diğer canlılara hükmetmesini sağlayacaktır. Fakat bu hücreler henüz ilkeldir. Beyin kısımlarında daha belirli kıvrımlar teşekkül etmemiştir; bu genel görünüşüyle bir tavşan beynine benzer. Ve şimdilik sadece kuçuk yaratığın hareketlerini koordine etmesine yarar. Bu hareketleri anne hissetmeye başlamıştır bile. Hatta bu hareketler yaratığın yen kendisine dar gelmeye başladıkça daha da şiddetlenecektir. Annenin yavrusu artık rahatça 13 cm. olmuştur. Yine kıvrılıp bukulmektedır. Plasenta, amnıyotık torbanın gelişmesine ayak uyduramamıştır. Bu yüzden uzaklaşmış ve kenarda bir yığın meydana getirmiştir. Bebeği, annesinin muafiyeti sayesinde bulaşıcı hastalıklardan o koruyacaktır.

Beyinden Sonra, Yaratılışın İkinci Büyük Mucizesi:

ELLER

Hiç şüphe yok ki, beyinden sonra insanoğlunun diğer yaratıklar üzerinde hâkimiyetini sağlayan yaratılışın en büyük mucizelerinden biri de, elleridir.

Ceninde eller beşinci haftadan sonra teşekkül etmeye başlar. Beş aylık olduktan sonra ise artık parmaklarına varıncaya kadar en mükemmel şekline ermiş duruma gelir. Kollar da teşekkülâtını tamamlamıştır.

Müstakbel bebek, kollarını anasının rahminde kıvrık olarak, yani dirsekleri vücuduna çekilmiş şekilde tutar.

Şimdi akla bir soru gelir: İlk günler çılgınca bir tempo içinde üreyip çoğalan ve şekilsiz bir yığından ibaret hücrelerden, nasıl olur da şu her haliyle bir mükemmellik örneği olan eller meydana gelebilir? Bu sorunun cevabı insan dokusunun ve irsiyetin esrarlı karanlıkları içinde saklıdır. Yıllardan beri dünyanın dört bir köşesindeki biyoloji bilginleri işte bu sırrı çözmek, esrarı aydınlatmak için çalışmaktadırlar. Bu alanda çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalara şimdiye kadar üç Nobel Armağanı verildiğini de belirtirsek, ne derece ciddî ilerlemelerin kaydedildiği kolayca ortaya çıkar.

ANA RAHMİNDE PARMAK EMMEYE ALIŞIYOR

Cenin 18 haftalık olduktan sonra cildi kalınlaşmaya başlar. Fakat deri buna rağmen hâlâ çok hassas ve şeffaftır. Parmaklarının ucunda tırnakları çıkmaya başlamıştır.
Müstakbel bebek artık "en faal ve enerjik" devresine girmiştir. Diğer gelişmelerin yanı sıra sinir dokusunda da ilerleme görülün Gelişip gittikçe mükemmele yaklaşır. Oluşan sinirler, kendilerine ayrılan yerleri doldurmaya başlar.
Yeni yaratığın bütün hareketlerinde ayrı bir hava ve çok daha koordine davranışlar dikkati çekmektedir. Bu hareketlerdeki simetri, hemen göze batar. Bunların en belirlisi, içinde bulunduğu torbayı aşağı doğru sarkıtan bacaklarını germe hareketidir.
Bir diğer özellik de, ceninin annesinin dinlenmekte olduğu, yani en az hareket ettiği sırada kımıjdanmasıdır.
Fakat en şaşırtıcı davranışı şüphesiz şimdiden elinin başparmağını emmeye başlamasıdır. Böylece doğar doğmaz annesinin memesinden süt emmek için hazırlanmaya başlamış demektir. Ayrıca şiddetli bir gürültü, hattâ şiddetli soğuk bile kendisini yerinden sıçratıp, ürpertebilir.
Ruhiyatçılar için bu hislerin henüz bakir beyin üzerindeki etkileri, en ilgi çekici ve aydınlatılması gereken meselelerden biridir. Fakat henüz ana Karnındaki çocuğun bu tip davranışlarının esrarını çözmek bilginler için mümkün olamamaktadır.

28 HAFTALIK: DÜNYAYA GELMEYE HAZIR

Şekilde gördüğünüz ve insanı ister istemez ürperten, heyecanlandıran fotoğraf, artık dünyamıza gelmeye hazır bir küçük insandır. Boyu 25 santimetre, ağırlığı bir kilodur.
Fakat kendisini bekleyen düşman bir çevreye, yani dünyamıza gelmek için gerekli kuvveti toplamak ve bu gelişi en iyi şartlar altında geçirmek için, henüz iki aya daha ihtiyacı vardır. Buna rağmen fotoğrafta gördüğünüz haliyle de doğsa, yaşamak imkânlarına artık sahiptir.
Yeni canlı varlığın cildi, içinde bulunduğu tuzlu sıvıya karşı daha iyi mukavemet edebilmek için "vernix caseosa" denen krem gibi bir madddeyle örtülüp takviye edilmiştir.
O zamana, kadar göz kapaklarını kapalı tutmaya yarayan hücreler birer birer yok olmuşlardır. Artık cenin, gözlerini içinde bulunduğu karanlık dünyaya açabilecek haldedir.
Yeni doğacak bebeğe âdeta giyimli bir hava veren sırtındaki şu örtü ise, büyüye büyüye içini tamamen doldurmaya muvaffak olduğu amniyotik zardır.
Yedi aylık olarak dünyaya gelen bebekler, normal sürelerini doldurduktan sonra doğanlara nispetle, pek tabiî ki daha ufak ve daha zayıf olurlar. Ama her şeyleri normal olduğu için kısa bir zamanda toparlanıp gelişmek ve diğerlerine yetişmek imkânını elde ederler. Bazılarında bu gelişme gecikir ve erken doğan bebek sıhhatsiz olur.
Alttaki resim bu yönden büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü artık bu, bir cenin değil, dünyaya gelmeye hazır, doğarsa yaşayacak bir bebeğin, ana karnındaki son fotoğrafıdır.
insan yaratılışının çeşitli aşamalarından ilginç resimler. 5: Rahim kanalına girmekte olan yumurtacık. 6: Yumurtacığın kabuğunda toplanan spermler. 7: Döllenmenin ardından yumurtanın durumu. 8: Döllenmiş yumurta bölünmeğe başlamış. 9 Kemiklerin oluşmağa başlaması. 10 Ceninin ikinci ayında çeşitli organların belirmesi.

TÜYLENME ÇAĞI

Dört aylık — Henüz dört aylık ceni- Be? aylık cenin — İşte beş aylık binin ana rahmindeki hali
bütüçıplaklığı cenine ait fotoğraf: Kafasının üzerinde beile görülmektedir. Kaşları, kirpikleri ve bı-
lirmeye başlayan gerçek saçlardır. Belirli
yık yerleri yağlı bir madde ile kaplıdır. Te- bir düzen içinde uzar ve başı kaplar. Bu-
şekkülât, hemen hemen tamamlanmıştır. rada kulakların da oluşumu bitmiştir.

Tıpkı kedilerde olduğu gibi, burnun altında, kol ve ayak bileklerinde uzun kıllar biter. Bunlar ileride kendiliğinden kaybolur. Bir de vücudu tepeden tırnağa kadar kaplayan çok ince bir tüy tabakası hâsıl olmuştur. Gelişen bezler, cildi ve tüyleri koruyucu bir yağ tabakası ile örter. Beyin, kaş ve kirpikler üzerinde bu tabaka daha kalın ve yağlıdır. Sanki buralardaki kılların çabuk büyümesine yardım edecektir. Beşinci aydan itibaren baştaki tüyler gerçek saç olmaya başlar. Diğerleri dökülür. Bu yüzden erken doğanlar, çok daha kıllı olarak dünyaya gelirler. Alındaki kıllar, kırışıklıklara muvazi çıkar. İlerde de yerleri, gerçek kırışıklığa sebep olur.
Bebek dünyaya geldiği zaman, artık minimini bir insandır. Üzerine eğilen akrabaları hemen onu birine benzetmeye çalışırlar. Bu benzerlikler, cinsleri ne olursa olsun, ilk iki hücrenin irsî özelliklerini yansıtır.

Kıyamet Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah, insanı mutlaka yeniden yaratacak, parmak uçlarını düzenleyecektir. Mutlaka onun ruhunu beden içine sokup tekrar yaşatacaktır (3-4).
2. Kıyamet mutlaka vukubulacaktır. Güneş, ay yerlerinden oynayacaktır.
Kıyamette insan, Rabbinin dîvânına götürülecek ve kendisine, dünyâda yaptığı işler haber verilecek, yaptığı günâhların izleri ruhunda görünecek; suçlunun özür dilemesi, kendisine bir yarar sağlamayacaktır. Siyaktan, Rabbin Yüce Dîvânında hesap verecek olan insanın, günahkâr, suçlu insan olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu insan özür dilemekte, affedilmesini istemekte, fakat bu isteği kabul edilmemektedir (12-15).

3. Peygamber Aleyhisselâm, vahy gelirken, unutmamak için diliyle, söylenenleri tekrar etmek istemişti. Ona henüz vahy süreci tamamlanmadan dilini depretmemesi buyurulmakta ve kendisine unutmayacağı garantisi verilmektedir (16-19).
4. İnsan, şu çabuk geçen dünyâyı sever de âhireti unutur (20-21). Oysa asıl sevilmesi gereken âhirettir. Zira orası sürekli, burası geçicidir. "Âhiret daha iyi ve daha kalıcıdır" [9962]
5. Dünyâda Allah'ı tanıyıp O'na taparak ruhlarını olgunlaştıranlar, âhiret nimetleriyle sevinirler.'Hakk'ı yalanlayan, ibâdet etmeyen, güzel işler yapmayan kimseler ise cehenneme atılırlar.
6. Kadın ve erkeği spermden yaratan Allah, insanı tekrar diriltmeğe kadirdir (37-40).
7. İnsan başı boş bırakılmayacak, yaptıkları yanına kâr kalmayacaktır. Çünkü bundan sonraki hayâtı, burada yapılan eylemlere göre şekillenmektedir. Mutlak adalet şaşmaz. Barometrenin ibresi gibi ruh, yapılan her eylemin iyi veya kötü izlerini gösterir. İnsan, yaptıklarını unutur ama bunların izleri ruhtan silinmez, kayıtlı durur.

KIYAMET SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
1Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Te'kid lamı:
Nefy lâ'sı: Sîn'in fethiyle:
Sîn'in kesriyle:
anlamında:
anlamında:
Hasan, İbn Kesîr, Zührî ve İbn Hürmüz. Ötekiler[9963]. İbn 'Âmir, Âsim, Hamza, Ebû Ca'fer. Başkaları[9964]
Çoğunluk.
Übeyy, İbn Ebî 'Able ve İbn Semeyfa'[9965]
Ayet No.
10
17,18
Kelime:
Kırâet farkı:
Râ'nın fethiyle:
Râ'nın kesriyle:
Lâm ile:
Etken:
Edilgen:
Okuyanlar:
Nâfi', İbn Ebî İs-hâk ve
Ebân-Âsım'dan. Ötekiler[9966] Übeyy, İbn Kays ve Ebû's-Simâl[9967] Çoğunluk. İbn Ebî İshâk, îsâ, A'rec [9968]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Huseym [9969] Çoğunluk. Ötekiler [9970]
Meftûh fâ: Meksûr fâ:
Hemzenin harekesinin r'ye nakli ile hemzenin hazfi: İbn Kesîr.
Nakilsiz: Ötekiler[9971]
Ayet No.
18
27
28
37
Kelime: Kırâet farkı:
Dâima hemzeyi y'ye çevirme:
20,21

[9962] A'lâ Sûresi: 17.
[9963] Taberî'ye göre nefy Iâsı ile olan kırâetin haricindekiler caiz değildir. Çünkü bunda kurrâ'-nm icma'ı vardır (29/172). Fakat 21 nci âyet olan " nun lâ, ile okunmasında ihtilâf yoktur (Kurtubî: 19/92; Tebsıra: 715; el-Budûr: 329).
[9964] el-Budûr: 330.
[9965] el-Mesâhif: 174; Kurtubî: 19/94; el-Bahr: 8/385.
[9966] Tebsıra: 715; el-Bahr: 8/385-386; Kurtubî: 19/95; en-Neşr: 2/393. Taberî'ye göre evlâ olan, râ'nın kesriyledir (29/179).
[9967] el-Mesâhif: 174.
[9968] Kurtubî: 19/96; el-Bahr: 385-386.
[9969] el-Mesâhif: 106, 310; Kurtubî: 19/97.
[9970] Kurtubî: 19/97; el-Bahr: 8/386; Taberî'ye göre fetihten başka turlu okumak caiz değildir (29/181).
[9971] el-Budûr: 330.

22
Okuyanlar:
Ebû Ca'fer, Sûsî ve sadece vakıfta
Yâ ile ğâib kipi:
Hamza.
Hemzenin telaffuzu: Ötekiler1. İki fiil de tâ ile: Kûfeliler ve Nâfi'.[9972]
Ötekiler [9973] Çoğunluk. Übeyy, İbn 'Abbâs ve Zeyd ibn 'Alî[9974] Nün üzerinde nefessiz,
biraz durma: Hafs.
Nûn'un râ'ya, ğunnesiz
idğâmı: Ötekiler.
Çoğunluk.
İbn 'Abbâs [9975]
Ğâib yâ'sıyle: Çoğunluk.
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
Hitâb tâ'sıyle: Hasan[9976]
Yâ ile, müzekker kipi: Ya'kûb, Hafs.
Tâ ile, müennes kipi: Ötekiler [9977]
40 Ğâib muzâri' kipi: Zeyd ibn 'Alî.
nin haberi olan
ism-i fâ'il: Çoğunluk [9978]

76/90 İNSAN SÛRESİ 2058
Tefsîr: 2058
Tefsir: 2059
Tefsir: 2061
Tefsîr: 2062
Tefsîr: 2063
İnsan Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2064
İNSAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2064

[9972] el-Budûr: 330.
[9973] Kurtubî: 19/107; Tebsıra: 715; en-Neşr: 2/293; el-Bahr: 8/388.
[9974] el-Mesâhif: 174, 207.
[9975] el-Mesâhif: 207.
[9976] el-Bahr: 8/390-391.
[9977] Câmi'u'l-beyân: 29/201; Kurtubî: 19/117; el-Bahr: 8/391; en-Neşr: 2/394; el-Budûr: 330.
[9978] el-Bahr: 8/391.

76/90 İNSAN SÛRESİ

Birinci âyetinde insanın, insan durumuna gelmezden önceki haline dikkat çekildiği için bu adı alan ve Dehr Sûresi, Ebrâr Sûresi, Emşâc Sûresi, Hel-Etâ Sûresi adlarını da taşıyan bu sûre, Mekke'de, Rahman Sûresinden sonra inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayetler de varsa da [9979] İbn 'Abbâs'a göre Mekke'de inmiştir ve sûrede-Mekke üslûbu açıktır. Hattâ bazı âyetleri, sûrenin Mekke'de indiğini kanıtlamaktadır. "Şunlar, şu aceleciyi seviyorlar da ötelerindeki ağır günü bırakıyorlar!" mealindeki âyet bunlardandır. Bu âyet, Mekke müşriklerinin düşüncesini kınamaktadır.
Sûrede Allah'ın insana olan lûtufları, kâfirlerin uğrayacakları âhiret azabı ve mü'minlerin nail olacakları âhiret nimetleri son derece etkili bir üslûb ile anlatılır, şu dünyâyı âhirete yeğleyen kimseler uyarılır. Sûre, 31 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 76 ncı, iniş sırasına göre 90 ncı sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi? 2- Doğrusu biz insanı, imtihan etmek için karışık bir nutfeden yarattık da onu işitici, görücü yaptık. 3- Biz ona yolu gösterdik: Ya şükredici veya nankör olur. 4- Biz, nankörler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır. 5- İyiler de karışımı kâfur olan bir kadehten içerler. 6- Bir kaynak ki Allah'ın kulları ondan içerler ve (istedikleri yere de) fışkırtarak akıtırlar.

Tefsîr:

1-3 ncü âyetlerde insanın üzerinden, hiç adından söz edilmediği, hiçbir şey olmadığı bir zamanın geçtiği; Allah'ın, henüz hiç adı sanı olmayan insanı, karışık bir nutfeden yarattığı ve onu imtihan etmek için halden hale geçirerek işiten, gören mükemmel bir varlık yaptığı; akıl vererek, peygamber göndererek ona doğru yolu gösterdiği; insanın ya şükür yoluna veya küfür yoluna girdiği buyurulmaktadır.
Fakat insanın davranışları karşılıksız kalmaz. Allah'ın nimetlerine şükreden de, O'nun nimetlerine karşı nankörlük eden de yaptığının karşılığını görür.
Dehr: Câsiye Sûresinde geçtiği üzre dehr bir vakitle sınırlanmamış olan zaman demektir. Belli bir süre ile sınırlı vakte, meselâ bir güne, bir haftaya, bir aya dehr değil, zaman denir. Hîn ise sınırlı herhangi bir zaman, bir süre demektir.
Nutfe: Sâf su anlamına gelen nutfe, erkek suyu olan meninin de adı olmuştur, menî ile eş anlamlıdır. Kıyamet Sûresinde insanın, dökülen menînin bir parçası olan nutfeden yaratıldığı bildirildiğine göre nutfe, menînin tamamı değil, bir parçası, yani menideki milyonlarca spermden biridir. Bu nutfe, emşâc ile nitelendirilmiştir. İnsan, emşâc bir nutfeden yaratılmıştır. Emşâc, karışmak, karıştırmak anlamındaki meşc'in veya karışım anlamındaki me-şîc'in çoğuludur.Erkeğin suyunun, kadının suyu ile karışımına emşâc denir [9980]. Daha doğrusu spermin, kadın yumurtasıyle birleşmesi durumuna nutfetun emşâc (karışmış nutfe) denmiştir. Böylece âyette insanın, menî hayvancığının yumurta ile birleşmesiyle yaratıldığına işaret edilmiştir.
Burada insan geneldir. Bütün insanların bu şekilde yaratıldığı anlaşılır. Hamdi Yazır, Âdem'in de bu âyetin kapsamına girdiğini söylüyor: "İnsan cinsinin bir nutfeden yaratılmış olmasının zahiri, Âdem'in de bir nutfeden yaratılmış olduğunu ifâde eder. Şu kadar ki o nutfenin, bir insandan gelmemiş olmasını istilzam eyler (gerektirir). Gerçi Onu topraktan yarattı" [9981] âyeti ile Âdem'in buradan istisnasına da istidlal edilebilir (Âdem'in, bir nutfeden yaratılan insanın dışında kaldığı söylenebilir), lâkin: " Andolsun biz insanı çamurdan bir süzmeden yarattık" [9982], Sonra ona dedi, oluyor" [9983] gibi âyetler, topraktan, çamurdan yaratmanın, başlangıç itibariyle olduğunu gösterdiği gibi, umuma hitabeden âyetlerde başlangıç noktai nazarından bunların bütün insanlar için geçerli olduğunu anlattığından, bir insan ile mesbûk olmayan (başlangıcı bir insana dayanmayan) bir nutfeden yaratılmış olmasına aykırı olmayacağı cihetle " İnsanı ateşte pişmiş gibi kuru çamurdan yarattı" [9984] da olduğu gibi burada da hiçbir insanın, " Bir nutfeden" genel hükmü dışına çıkarılmaması daha uygundur"[9985]
Yani Hamdi Yazır demek istiyor ki: Âdem de diğer insanlar gibi bir nutfeden yaratılmıştır. Ancak onun babası bir insan değil, insana tekâmül eden, insan olma yolunda olan bir hayvandır. O hayvan da bir başka hayvanın nut-fesinden yaratılmıştır. Bu iş böyle gide gide topraktan yaratılan ilk canlıya kadar iner. İşte Âdem'in topraktan yaratılması, o topraktan yaratılan canlının soyundan gelmesinden dolayıdır.
Bu, genel olarak bütün insanlar için böyledir ama Âdem'in de nutfeden yaratıldığı, âyetin kasdı mıdır, bunu Allah bilir. Çünkü başka âyetler Âdem'in topraktan yaratıldığını söylüyor. Kanâatimize göre Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat'taki yaratılışla ilgili ifadeyi tekrar etmiştir. Âdem'in topraktan yaratıldığı, halk arasında yaygın idi. Kur'ân, onlara, bildikleri bir şeyi hatırlatıp, hiçbir şey yaratamayan tanrılara değil, ataları Âdem'i topraktan yaratan Allah'a ibâdet etmeleri gerektiğini anlatmaktadır.

[9979] Fethu'l-Kadîr: 5/343.
[9980] et-Teshîl: 4/167; Fethu'l-Kadîr: 5/344-345.
[9981] Âl-i Imrân Sûresi: 59.
[9982] Mu'minûn Sûresi: 12.
[9983] Âl-i İmrân Sûresi: 59.
[9984] Rahman Sûresi: 14.
[9985] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5494.

2. âyetteki " kelimesine mânâsı verilmiştir. Yani biz insanı karışık bir nutfeden, halden hale geçirerek yarattık ki onu imtihan edelim, başı boş bırakmayalım demektir. "O, hanginizin daha güzel iş yapacağınızı sınamak için ölümü ve hayâtı yarattı" [9986], "İnsan, başı boş bırakılacağını mı sanır?" [9987] âyetlerinin ifâde ettiği üzre Allah, insanı, hareketlerinden sorumlu tutmak için bu kadar uzun aşamalardan, süzmelerden geçirerek, temizleyerek, seçerek yaratmış; ona görme, işitme duyuları, akıl gücü, seçme yeteneği vermiştir. Bütün bunlar boş yere değildir. Onu bir amaca yöneltmek, burada birtakım sorumluluklarla imtihan edip daha yüksek bir yaşama ulaştırmak içindir." Ve bu suretle insan diye anılan şeyin gayesine ermiş, tam mânâsiyle mütekâmil ve dehrin son ucuna gelmiş veya ölümüyle bütün mukadderatı tükenip bitecek bir şeyden ibaret olmayıp Rabbinden geldiği gibi " O gün sevk Rabbinedir" [9988], ve Dönüş Rab-binedir" [9989] ve Sonunda senin Rabbine varılacaktır" [9990] bu-yurulduğu üzre yine altı sa'îr, ucu na'îme varan tehlike ve zorluklarla dolu bir yolun yolcusu olduğu anlatılmıştır"[9991]

3-6: Allah insana doğru yolu göstermiştir. İnsana yolu göstermekten maksat, doğru yolu gösterecek düşünce yeteneği vermek, peygamber göndermek suretiyle ona iyiyi ve kötüyü açıklamaktır. Doğru yol gösterildiği halde insanların kimi doğru yolda gider, Rabbine şükreder; kimi de eğri yolda gider, Rabbine nankörlük eder. Herkes sonunda yaptığının karşılığını bulur. Allah'a karşı nankörlük edenin ayakları zincirlerle birbirine, elleri de demir halkalarla boyunlarına bağlanır ve o kimse böylece çılgın ateşe atılır.

Selâsil: Ayaklara vurulan zincir, eğlâl ise elleri boyunlara bağlayan halkalar veya kelepçelerdir. Sa'îr de alevli, kudurmuş ateştir. "Boyunlarında demir halkalar ve (ayaklarında) zincirler olduğu halde kaynar suda sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır!"[9992] âyetleri de aynı anlamı ifâde etmektedir.

Ama Rabbine şükreden ebrâr (iyiler), içine kâfur katılmış, sarhoş etmeyen, saçma sözler söyletmeyen, sadece zevk ve neş'e veren bir içki içerler."Vakıa Sûresinde onlara sunulan içki kadehi: " Ondan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir" [9993], Sâffât Sûresinde: " Berrak, içenlere lezzet veren bir içki ki onda ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar" [9994] şeklinde nitelendirilmiş, Muhammed Süresindeki: "[9995] İçenlere lezzet veren şarap ırmakları"m cümlesiyle de bunun çokluğu belirtilmiştir. Burada bu içkinin temizliğiyle beraber çokluğu da belirtiliyor. Zira o içki öyle bir iki kadeh almakla tükenecek gibi değildir. Akıp giden bir kaynaktır, pınardır. Allah'ın kulları o kaynaktan hem içerler, hem de onu diledikleri yerlere akıtırlar. Borularla istedikleri yere götürüp orada akıtırlar.

Bu son âyette, ileride müslümanların ellerine geçecek Suriye, Irak, Mısır ve Anadolu'nun sulak arazilerine, tatlı su kaynaklarına; ırmaklardan akan suların hendeklerle, borularla arazilere akıtılacağına ve zamanla evlere dahi borularla tazyikli su götürüleceğine işaret sezilmektedir.

5 nci âyette kadehin "kâfur karışımlı" olarak nitelendirilmesi, o zamanki Araplarca içkiye kâfur karıştırıldığını ve kâfur karışımlı içkinin makbul olduğunu gösterir. Kâfur, Hindistan ve Çin'den getirilen, Araplarca çok makbul bir kokudur. Kur'ân, cennet nimetlerini, insanların hoşlandıkları vasıflarla nitelendirerek anlatır ki onları âhiret hayatına meylettirerek imana ve güzel ahlâka yöneltsin.

7- Adaklarını yerine getirirler ve şerri salgın olan bir günden korkarlar. 8- Yoksula, yetime ve esîre, sevdikleri yemeği yedirirler: 9- "Biz size sırf Allah rızâsı için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık, ne de teşekkür beklemiyoruz". 10- "Çünkü biz suratsız, çok katı bir gün(ün azâbın)cfa« ötürü Rabbimizden korkarız" (derler).

Tefsir:

7-10 ncu âyetlerde cennet nimetlerine erecek olan ebrârın (iyilerin) vasıfları anlatılır: Onlar adaklarını yerine getirirler. Adak anlamına gelen nezr, bir kişinin, üzerine vâcib olmayan bir şeyi vâcib kılması demektir. "Meselâ falan işim olursa bir gün oruç tutacağım veya fakirlere şu kadar sadaka vereceğim" diyen kimsenin o işi olursa bir gün oruç tutması veya söylediği kadar sadaka vermesi gerekir. İşte iyi kimseler, Allah'a karşı verdikleri sözde dururlar, adaklarını yerine getirirler. Farz olmayan bir şeyi üstlerine alıp yapanlar, elbette farz olan işleri hiç ihmal etmezler. Onlar, şerri müstatîr yani kuş gibi her tarafa uçup yayılan, kötülüğü salgın bir günden ötürü Rablerin-den korkarlar. O günün kötülüğünden, azabından korunmak için kötü işlerden uzak durur, yoksullara yardım ederler, yetîme ve esîre yemek yedirirler.

8 nci âyette "deki zamîr hakkında iki ihtimal vardır: Kuvvetli ihtimâle göre zamir, daha önce geçen "ta'âm"a gider. Yani "onlar, yemeği sevdikleri halde, yemeğe ihtiyaçları varken yoksula, yetîme ve tutsağa yemek yedirirler" demektir. Kişinin sevmediği, iğrendiği bir şeyi sadaka vermesi makbul değildir. Makbul sadaka,

---

[9986] Mülk Sûresi: 2.
[9987] Kıyamet Sûresi: 36.
[9988] Kıyamet Sûresi: 30.
[9989] Alâk Sûresi: 8.
[9990] Necm Sûresi: 42.
[9991] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5499.
[9992] Mu'mın (Ğâfir) Sûresi: 71-72.
[9993] 19 ncu âyet.
[9994] 46-47 nci âyetler.
[9995] 15 nci âyet.

sevdiği, ihtiyacı, arzusu bulunduğu şeyi sadaka vermektir. "Ey inananlar, kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyilerinden Allah için verin. Kendiniz göz yummadan alamayacağınız kötü şeyleri sadaka vermeğe kalkmayın" [9996], "Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik, o kimsenin iyiliğidir ki Allah'a, âhiret gününe inandı, sevdiği malını yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan(köle ve esir)/ere verdi..." [9997], "Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe asla iyiliğe eremezsiniz!" [9998], "Kendilerinin ihtiyâcı olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) kendi canlarına tercih ederler" [9999] mealindeki âyetler, sadakanın, kişinin ihtiyâç duyduğu ve sevdiği maldan verilen sadaka olduğunu gösterir. Zaten dökeceği veya atacağı bir şeyi fakire vermek bir iyilik olsa da makbul bir sadaka değildir.

Fudayl ibn 'İyâd'ın söylediği ikinci ihtimale göre de deki zamir, Allah'a gider. Yani iyi insanlar, Allah'ı severek, O'nun sevgisini kazanmak için miskîne, yetîme ve esîre yemek yedirirler demektir. Fakat âyette "Allah" adı geçmediği için bu ihtimal zayıftır. Sonra müteâkib âyette bunlar: " Biz size sırf Allah rızâsı için yediriyoruz" dediklerinden, önceki âyette de zamir Allah'a gitse "Allah rızâsı" ifâdesi tekrar edilmiş olur ki bu, Kur'ân'ın üslûbuna aykırıdır. Bundan dolayı zamirin, mala gitmesi ihtimali hem gramer, hem de anlam bakımından daha doğrudur ve misâllerini verdiğimiz üzre diğer âyetler de bu anlamı desteklemektedir.

Âyette yemek yedirilecek üç sınıf insan sayılmıştır: Miskîn, yetîm ve esîr. Miskin: geçimini sağlayamayan yoksul; yetîm: kendisine bakacak babası ölmüş çocuk, esîr de tutsak demektir. Müslüman olsun, olmasın bütün yoksullar, yetîmler ve esîrler âyetin kapsamına girer. Çünkü âyette bunların müslüman olacağı belirtilmemiştir. Böylece âyette kendini geçindirmekten âciz olanlara yardım edilmesi emredilmektedir. Aynı emir:

(. Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? Bir boynu (kölelik, esaret zincirinden) çözmek, yahut açlık gününde akraba olan yetimi, yahut hiçbir şeyi olmayan yoksulu doyurmak, sonra inanıp birbirlerine sabır tavsiye eden ve merhamet tavsiye edenlerden olmaktır" [10000] âyetlerinde başka bir üslûb ile vurgulanmıştır.

Peygamber (s.a.v.) alınan esirleri müslümanlara dağıtır, herkese götürdüğü esire iyi bakmasını emrederdi. Sahâbîler, kendilerine verilen ve yanlarında iki-üç gün tuttukları esirlere, kendi canlarından daha iyi bakarlardı. Katâde'nin de vurguladığı gibi o gün onların götürüp canlarından iyi baktıkları esirler müşrik idiler.[10001]

Zaten âyetlerin indiği sırada müslümanlar arası bir savaş vukubulmadı-ğı için esîr ancak gayr-i müslimlerden olurdu. Müslüman esîr, söz konusu değildi.

Önceki âyetlerin devamı olan bu âyetler, her devirde gerçek mü'min insanların vasıflarını anlatmaktadır. Bu âyetlerin, Hz. 'Alî, Hz. Fâtıma ve Fıd-da adlı cariyeleri hakkında indiği, 'Atâ yoluyla İbn 'Abbas'tan rivayet edilir. Güya Hz. Hasan ile Hz. Hüseyn hasta olmuş, Peygamber (s.a.v.) yanında Ebu-bekir ve bazı sahâbîleriyle birlikte onları sormağa gitmiş. 'Alî'ye çocukları için adak adamasını tavsiye etmişler. O da Fâtıma ve Fıdda ile birlikte üç gün oruç adamışlar. Kendilerinin yiyecek bir şeyleri de yokmuş. 'Alî Hayberli ya-hudî Şem'ûn'dan üç ölçek arpa ödünç almış. Fâtıma arpayı öğütüp kendileri sayısınca beş ekmek yapmış. Akşam iftar edecekleri sırada fakir gelmiş, Allah rızâsı için yemek istemiş. Hemen ekmekleri fakire verip aç yatmışlar. Ertesi gün yine oruç tutmuşlar. İftar sırasında bir yetîm gelmiş, yemeklerini ye-tîme vermişler, yine su içip aç yatmışlar. Üçüncü gün de oruç tutmuşlar, iftar sırasında bir esir gelmiş, yiyeceklerini ona vermişler. Dördüncü günü sabahleyin 'Alî, Hasan'la Hüseyin'i alıp Allah'ın Elçisi(s.a.v.)in yanına gitmiş. Onların açlıktan tavuk gibi titrediklerini gören Allah'ın Elçisi, onları alıp Fâtıma'nın yanına gelmiş, onu namazgahında açlıktan, karnı sırtına yapışmış, gözleri çukurlaşmış vaziyette görünce bu duruma acımış. Cebrâîl inip Allah'ın Elçisini ehli beytinden dolayı tebrik edip bu sûreyi okumuş.[10002]

İnsan tabiatine aykırı olan bu hikâyenin, şî'î uydurması olduğu açıktır. Bu kıssayı Kitâbu'l-Basît'inde zikreden Vahidî de: "Tirmizî ve İbnu'l-Cevzî'nin dedikleri gibi bu haber uydurmadır. Uydurma alâmetleri lâfz ve mânâ bakımından açıktır. Bu hikâye, sûrenin Medine'de inmiş olmasını gerektirir. Çünkü 'Alî'nin Fâtıma ile evlenmesi Medine'de olmuştur" demiştir '.[10003] Herhalde bu hikâye, bazı kimselerin, bu sûreyi Medine sûrelerinden saymasına neden olmuştur .[10004]

Medine'de oturan Hz. 'Alî, yüzelli kilometre uzakta bulunan Hayberli yahudiden nasıl gidip arpa ödünç almış? Sonra bu miskîn, yetîm ve esîr nasıl böyle ardı ardına sıraya girmişler de bir gün biri, bir gün biri, bir gün de biri gelmiş? Diyelim ki miskîn ve yetîm serbesttir, gelmişler. Ama esîr serbest insan değildir ki elini kolunu sallayarak dilenmeğe çıksın? Birinci gün borç aldıkları yiyeceklerini fakire vermişlerse ikinci gün nereden bulmuşlar? Sonra beş ekmeği birden niçin versinler? Bir ekmeği verseler olmaz mıydı? İşte tefsirlere böyle çocuksu hikâyeler girmiş ve cihanşümul âyetleri şahıslara mal ederek Kur'ân'ın anlamını daraltmıştır. Hikâyeyi anlatan Razî de âyetlerin genel olduğunu, belli kişilere mal edilmekle üslûbun bozulacağını söyleyerek hikâyeyi

---

[9996] Bakara Sûresi: 267.
[9997] Bakara Sûresi: 177.
[9998] Âl-i İmrân Sûresi: 92.
[9999] Haşr Sûresi: 9.
[10000] Beled Sûresi: 11-17.
[10001] Rûhu'l-Me'ânî: 29/155.
[10002] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/244; Rûhu'l-Me'ânî: 29/157-158.
[10003] Rûhu'l-Me'ânî: 29/157-158.
[10004] et-Teshîl: 4/167.

reddetmektedir.
Hz. 'Alî ve Fâtıma'nın şahsiyetleri elbette çok yüksektir, onlara karşı saygı doluyuz. Ama Kur'ân'ı, anlamını daraltan bu tür uydurma hikâyelerden ten-zîh ederiz. Vebali bunları uyduranların boynunadır. "Bundan sonra Allah'a yalan uyduranlar, işte onlar zâlimlerin ta kendisidir!"[10005]
Peyğamber(s.a.v.)in iyiliksever sahâbîleri, bu âyetlerin tanımladığı ebrâr (iyiler) zümresindendirler. Hz. 'Alî ve Fâtıma da onların en seçkinlerinden-dirler. Ama ebrâr, sadece ehli beytten, yahut sahâbîlerden ibaret değildir. Kıyamete kadar, âyetlerin saydığı vasıfları taşıyan mü'minler, ebrâr zümresin-dendir. Allah bizi onlardan kılsın âmîn, yâ mu'în!
11- Allah da onları, o günün şerrinden korumuş, onlar(m yüzle-rin)e parlaklık, (gönüllerine) sevinç vermiştir. 12- Sabrettiklerinden dolayı onları cennet ve ipekle ödüllendirmiştir! 13- Orada divanlar üzerinde yastıklara dayanırlar, orada ne (yakıcı) güneş görürler, ne de dondurucu soğuk. 14- Cennetin gölgeleri üstlerine yaklaşmış, meyvaları da aşağı eğdirildikçe eğdirilmiştir. 15- Yanlarında gümüşten kablar, billur kupalar dolaştırılır. 16- Gümüşten öyle kadehler ki onları istedikleri ölçüde takdir etmişlerdir (istedikleri kadar içki alırlar). 17- Onlara orada, karışımı zencefil olan kadehten içirilir; 18- Bir çeşme ki adına Selsebîl denir. 19- Çevrelerinde de (öyle) ölümsüz gençler dolaşır ki, onları görsen, kendilerini saçılmış inci sanırsın. 20- Orada nereye baksan, bir nimet ve büyük bir mülk görürsün. 21- (Cennet ehlinin) üstlerinde de yeşil ince ipek ve kalın ipek giysiler vardır. Gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirmişiye şöyle demiş) 22-"Bu, sizin ödülünüzdür; çalışmanızın karşılığı verilmiştir!"

Tefsir:

11-22: İşte Allah, 7-10 ncu âyetlerin anlattığı sıfat ve ahlâkı taşıyan mü'-minleri, o belâsı salgın, korkunç günün azabından korur, onların yüzlerini güldürür, gönüllerini sevindirir. Allah'ın buyruklarını yerine getirmelerinin, başlarına gelen belâlara sabretmelerinin karşılığı olarak onlara cennet ve ipek giysiler ikram edilir. Ne fazla sıcak, ne de soğuk olmayan, çok lâtîf iklîme sahip bahçenin gölgesinde serilmiş döşekler üstünde yastıklara yaslanırlar.
Erîke: Üzerine değerli örtü örtülmüş, üstünde oturulacak ve uzanacak döşek, karyoladır. Oturanların, yerlerinden kalkmadan, elleriyle uzanıp tutabilecekleri kadar aşağı eğilmiş meyva istifli dallardan taze nıeyvalar koparıp yerler. Önlerinde gümüş kablarla yemekler, billur testilerle içki dolaştırılır. Kadehlerine istedikleri kadar içki konulup kendilerine sunulur.
"Onlar ki inandılar ve iyi işler yaptılar; elbette biz, güzel iş yapanın ecrini zayi etmeyiz. Onlar, kendileri için adn cennetleri olan kimselerdir. Altlarından ırmaklar akar. Orada altın bileziklerle bezenirler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyerler, divanlar üzerinfe yastıklara dayanırlar. Ne güzel karşılık ve ne güzel dayanak!" [10006]
Onların önünde altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canların çektiği, gözlerin hoşlandığı şeyler vardır! Ve siz, orada sürekli kalacaksınız" [10007] âyetlerinde de benzeri nimet tablosu takdim edilmiştir.
Cennet halkına, gümüş billur kadehlerle, zencefil karıştırılmış içki doldurulup sunulur. Zencefil, güzel kokusuyla içkiye lezzet veren, Arapların çok hoşlandıkları bir baharattır. Cennet ehline sunulan içkiye kâh kâfur, kâh zen-cefil karıştırılıyor. Kâfur soğukluk, zencefil ısı verir. Bu ikisi de sunulur ki iki zevki de tadsınlar. Çünkü ikisi de o zamanki insanların hoşlandıkları şeylerdi.
Bu sarhoş etmeyen, sadece neş'e veren içki, tükenmeyecek kadar çoktur.
Bunun kaynağı Selsebîl denen bir pınardır. Selsebîl: İçimi gayet lezzetli, tatlı, boğazdan çok rahat geçen içkidir. Altun ve gümüş kablara konulmuş lezîz yemekleri, gümüşten yapılmış sırça kadehlerdeki nefis içkileri dolaştıranlar, etrafa saçılmış inci dâneleri kadar güzel, ihtiyarlamaz, tazelikleri bozulmaz veya ölümsüz civanlardır. İnci dâneleri düz yerde dağınık durursa ışığı birbirine vurduğu için güzel bir görünüm verir. İşte bu gençler de öyle dağılmış inci dâneleri gibi şavkı çevreye vuran, hizmet için dolaşan gençlerdir. Orayı gören, gerçekten bunun büyük bir nimet ve devlet olduğunu anlar.
İstedikleri kadar takdir etmişlerdir". Yani cennet halkı, kendilerine sunulan içkiden istedikleri ölçüde alırlar. İçkileri tükenmez. Çünkü selsebîl adlı pınardan gelmektedir.
Cennettekiler alttan sündüs (ince ipek), üstten istebrak (kâim ipek) giyerler. Parıl parıl parlayan bu giysilere ilâveten gümüş bilezikler takar, tertemiz içki içerler. İşte bu nimetler, onlara dünyâda yaptıkları güzel davranışla-rının karşılığı olarak verilir.
22 nci âyet, Allah'ın, yahut meleklerin cennettekilere hitabıdır, yahut Allah cennettekilerin, güzel hayât ve nimetlerini bildirmek üzre dünyâdaki mü'min-lere böyle hitâbetmektedir. Cennetteki mü'minlere, benzeri hitaplar, önceki sûrelerde de geçmişti:
"Geçmiş günlerde yaptığınız işlerden ötürü afiyetle yeyin, için!"[10008]
"Adn cennetlerine girerler; kendileri ve babalarından, zevcelerinden ve çocuklarından sâlih olanlar. Melekler de

[10005] Â1-İ Imrân'Sûresi: 94.
[10006] Kehf Sûresi: 30-31.
[10007] Zuhruf Sûresi: 71.
[10008] Hakka Sûresi: 24.

her kapıdan yanlarına gelirler: 'Sabretmenize karşılık selâm size. Yurdun sonu ne güzel!' (derler)"[10009]
"Rablerinden korunanlar da bölük bölük cennete sevk edildiler. Kapıları önceden açılmış bulunan cennete vardıklarında, bekçileri onlara: 'Selâm size, ne hoşsunuz, sürekli kalmak üzre oraya girin!' dediler" [10010] âyetleri de bu hitaplardandır.
"nun faili olan zamîr, cennet ehline râci olabileceği gibi onlara hizmet eden "dâima taze, ihtiyarlamaz civanlara" da râci olabilir. Cennetteki hizmetçilerin veya cennet kadınlarının bilezik takmaları güzeldir ama, cennete giren erkeklerin bilezik takmaları, bazı müfessirlerin zevkine uygun düşmediği için onlar bunu çeşitli yollarla te'vîle çalışmışlardır. Bu te'vîller, cenneti dünyâ gibi düşünmekten kaynaklanmıştır. Hamdi Yazır: "Bunu cennet ehlinin zevkine havale etmek, kâfi olabilirse de makul bir vecih de yok değildir. Çünkü kollarındaki bileziklerdir ki cennet ehlinin dünyada elleriyle yapıp ihtisas peyda etmiş oldukları sâlih amellerin timsâli olan mükâfattır" diyor.[10011]
Daha önce söylediğimiz gibi cennet nimetlerinin bu şekilde tasviri, özellikle zengin Arapların imrendikleri ve Tâif gibi yerlerde bazı Arapların yaşadıkları müreffeh hayâtı yansıtır. Demek ki kamunun imrendiği bu hayât va'de-dilerek insanlar Allah yoluna, iyiye, doğruya, güzele yöneltilmektedir. Bu tasvirler, ruhsal nimetleri, insanların kavrayış düzeylerine anlatan tasvirlerdir. Cennet nimetlerinin mâhiyetini bizim kavramamız mümkün değildir. Biz her-şeyi, yaşadığımız, alıştığımız ölçülerle karşılaştırarak kavrarız. Yoksa düşüncemizi aşkın şeyleri kavramamız mümkün değildir. Onun için âyetlerde, cennet nimetleri de bizim kavrayışımıza ve alışageldiğimiz maddî şeylere benzetilerek anlatılmıştır. İbn 'Abbâs: "Cennette bulunan nimetlerden hiçbiri, dünyâda yoktur, onların sadece isimleri vardır" demiştir [10012]
Râzî: Rableri onlara tertemiz bir içki içirdi" âyetindeki "tertemiz şarâbın (içkinin)" birkaç tefsirine işaret ettikten sonra, Rab tarafından sunulan bu şarabın, kemâlin zirvesi, nimetlerin doruğu olan rûhânî nûr ve feyz olabileceğini de şöyle açıklıyor:
"Ruh melekler âlemindendir. Büyük meleklerden bu ruhlara taşan nurlar, susuzluğu gideren, bedene güç veren tatlı suya benzetilmiştir. Nasıl kaynak sularının saflığı, çokluğu ve kuvveti değişik ise, yüce kaynaklar da öyle çeşitlidir. Kimi soğuk ve kuru olan kâfur tabiatindedir, dünyâda korku, ağlama ve sıkılma makamında olanlar bu kaynaktan içerler. Kimi de sıcak ve kuru olan zencefil vasfındadır. Dünyâda Allah'tan başkasına, cismânî lezzetlere az iltifat edenler bu kaynaktan içerler.
"İnsan ruhu, kaynaktan kaynağa, nurdan riura geçer. Kuşkusuz ki sebepler, müsebbepler yüksele yüksele mutlak nur olan Vâcibu'l-Vücûd'a (Allah'a) varır. Ruh o makama ulaşıp o şaraptan içerse önceki içtikleri sindirilir, daha doğrusu onlar yok olur. Çünkü yüce Allah'ın celâl, kibriyâ ve azametinin nuru karşısında öteki nurların hepsi dağılır, tşte bu makam, sıddîklerin seyrinin sonu, yükselme ve olgunluk derecelerinin nihayeti olduğu için yüce Allah, ebrârın sevabını " Rableri onlara tertemiz bir içki içirdi" ile bitirmiştir" [10013]
23- Muhakkak biziz biz ki sana Kur'ân'ı parça parça indirdik. 24-O halde Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan hiçbir günahkâra, yahut nanköre itaat etme. 25- Sabah akşam Rabbinin adını an. 26- Gecenin bir bölümünde de O'na secde et ve geceleyin O'nu uzun zaman tesbîh et.

Tefsîr:

23-26: Yüce Allah insanı yaratıp ona duyular ve akıl gücü ile iyi ve kötüyü ayırdetme yeteneği verdiğini; iyi ahlâk sahibi mü'min insanlara âhirette vereceği nimetleri belirttikten sonra bu âyetlerde Peygamberine hitâbetmek-te, bu Kur'ân'ı ona, kendisinin öyle yavaş yavaş, parça parça indirdiğini; Rabbinin hükmüne yani verdiği emirlere, yahut müşriklere azabının gecikmesine sabretmesini; O'nun son hükmünü bekleyip hiçbir günahkâr ya da nanköre itaat etmemesini; o müşriklerin aldatıcı sözlerine asla kanmamasını; sabah akşam Rabbinin adını anmasını; gecenin bir bölümünde O'na secde edip, geceleyin uzun uzun O'nu tesbîh etmesini emretmektedir.
Mekke'de müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)i dâvasından vazgeçirmek, dinin bazı prensiplerinden döndürmek için ona çeşitli önerilerde bulunuyor, zanlarına göre onu kandırmağa çalışıyorlardı. Zaman zaman yapılan bu tür öneriler üzerine inen âyetler, Peyğamber'e, dâvasında sağlam durmayı, onlara asla iltifat etmemeyi emretmiştir ki burada da aynı şeyler emredilmekte-dir. Bu sözlerin, Allah'ın vahyi olduğu, onun için Allah'ın verdiği emirlere sabredip müşriklerin sözlerine uymaması vurgulanmaktadır. Müşriklerin, Pey-ğamber'i dâvasından vazgeçirme çabaları Mekke'de tekrarlanırdı. Bu durum, bu âyetlerin, dolayısiyle bu sûrenin, Mekke'de indiğini açıkça kanıtlar. Ayrıca 26 ncı âyette Peyğamber'e, gecenin uzun bir kısmını Allah'ı tesbîh ile geçirmesi emredilmektedir ki Mekke'de inen Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinde de bu emir vardır. Ancak Müzzemmil Sûresinin, Medine'de inmiş olan son âyeti, gece ibâdetini hafifletmiştir. Demek ki Peyğamber'e, geceleyin uzun uzun Allah'ı tesbîh etmesini emreden 26 ncı âyet, Müzzemmil Sûresinin son âyetinden önce inmiştir. Bu âyet de

[10009] Ra'd Sûresi: 23-24.
[10010] Zümer Sûresi: 73.
[10011] Hak Dini: 7/5509.
[10012] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/249.
[10013] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/255.

Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin baş tarafları gibi Peygamber ve sahâbîlerinin Mekke'deki ibâdet durumlarını yansıtmaktadır. Yani ey Muhammed, sen onların sözlerine aldırma, Rabbine secde etmeğe, geceleyin uzun uzun O'nu tesbîh etmeğe devam et, demektir.
Sonradan müfessirlerin bir kısmı, geceleyin Allah'ı uzun uzun tesbîh etmeyi emreden 26 ncı âyetin, gece ibâdetini farz kıldığını, sonradan neshedil-diğini, beş vakit namazdan başka farz olmadığını; bir kısmı da bu âyetin Peygamber hakkında muhkem, gece ibâdetinin ona farz olduğunu; bir kısmı ise âyetin farz değil, nedb ifâde ettiğini söylemişlerdir. Kanâatimize göre âyet, Peygamber ve sahâbîlerinin uygulamasını övmekte ve onlara moral vermektedir. Onlar zaten böyle yapıyorlardı. Âyet bu uygulamalarına devam etmelerini emretmiştir. Çünkü gece ibâdeti, onların ruhuna güç veriyordu. Onlar en büyük huzuru ibadette buluyorlardı. Ama Medine devrinde işler çoğalınca artık Peygamber ve sahâbîlerine, gece ibâdetini eski ölçüsünde sürdürmek güçleştiği için bu ibâdet hafifletilmiş ve ellerinden geldiği kadar ibadet etmelerinin yeterli olduğu bildirilmiştir.
Tayyibî bu konuda şöyle demiştir: "Âyetin nazmına en uygun mânâ şudur: Yüce Allah, sevgilisini, günahkâr ve nanköre itaat etmekten menedip onların eziyetlerine, aşırı düşmanlıklarına dayanmasını emredince bunun ardından onu, gece ve gündüz vakitlerini ibâdetle doldurmak suretiyle onlarla meşgul olmamaya sevk etmek istedi. Farz ve nafile ayırımı yapmadı. Bu âyet, 'An-dolsun, onların söylediklerine göğsünün daraldığını biliyoruz. Sen Rabbini hamd ile tesbîh et ve secde edenlerden ol! [10014] âyetleri gibidir"[10015]
27- bunlar şu aceleciyi seviyorlar da ötelerindeki ağır bir günü bırakıyorlar. 28- Biz onları yarattık, yapılarını sıkıca bağladık. Dilediğimiz zaman onları benzerleriyle değiştiririz. 29- Bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine varan yolu tutar. 30- Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Kuşkusuz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 31- Dilediğini rahmetine sokar. Zâlimlere gelince, onlar için de acı bir azâb hazırlamıştır.

Tefsîr:

27-28: Peyğamber(s.a.v.)e, müşriklerin sözlerine uymamasını, gündüzün, sabah-akşam gibi belirgin zamanlarında ve gecenin sükûnetinde Rabbini tes-bîh etmesini emreden Cenabı Hak, 27-28 nci âyetlerde şu aceleciyi yani çabuk geçen şu dünyâyı sevip, ötelerindeki hesabı, çok ağır âhiret gününü bırakan, ona hazırlanmayan müşrikleri kınamak için: "Şunlar şu aceleciyi seviyorlar da ötelerindeki ağır bir günü bırakıyorlar. Biz onları yarattık, yapılarını sıkıca bağladık, eklemlerini birbirine sağlam yapıştırdık, kemiklerini kas dokularıyle bağladık, sapasağlam yarattık. Dilediğimiz zaman onları benzerleriyle değiştiririz. Onların bize ibâdet etmelerine ihtiyacımız yoktur. Onlar itaat etmezlerse onları götürüp yerlerine bize itaat eden toplumlar getiririz. Bize zor gelen bir şey yoktur" buyuruyor. Vakıa Sûresinde de: "Aranızda ölümü takdir eden biziz ve bizim önümüze geçilmiş değildir. (Kimse yaptığımıza engel olmamıştır. Sizi böyle ölümlü yarattık) Ki sizi benzerlerinizle değiştirelim ve sizi bilmediğiniz bir biçimde (veya niteliklerde) yaratalım"[10016] buyurulmuştu.
Verâ', arka demek ise de öte anlamına da gelir. Burada öte anlamınadır. Müşriklerin, ötelerinde bıraktıkları ağır gün, inanmadıkları ve önemsemedikleri âhiret günüdür' O göklere ve yere ağır gelmiştir" [10017] âyetinde de kıyamet gününün ağırlığı, zorluğu, çetinliği vurgulanmıştır.
29-31: Sonra yüce Allah, bu Kur'ân'ın bir öğüt olduğunu, dileyenin Allah'a varan yola gireceğini, fakat Allah dilemedikçe kimsenin bir şey dileye-meyeceğini; Allah'ın, dilediği kulunu rahmetine sokacağını; zâlimler için de acı bir azâb hazırlamış olduğunu bildiriyor ve tâ 23 ncü âyetten buraya kadar olan âyetlerle Peyğamber(s.a.v.)e moral veriyor, onu dâvası uğrunda sabırlı ve dayanıklı olmağa yöneltiyor.
Âyetlerin asıl amacının Hz. Peyğamber'i teselli olduğu açıktır. Bu muhteva içinde âyetler tamamen birbiriyle uyumludur. Fakat onları Kur'ân muhtevasından (düşünce yapısından) çıkarıp kelâmcı mantığı içine çekenler, 29 ncu âyetten insanın, işlerinde serbest olduğunu, 30 ncu âyetten de zorunlu olduğunu anlamışlardır. Birincisini mu'tezile, ikincisini cebriyye görüşlerine delîl saymışlardır. Oysa ikinci âyette insanın dilemesinin de Allah'ın yarattığı psiko-sosyolojik kanunlarla olduğuna işaret edilmektedir. Bunda insanın seçim hürriyetine ve sorumluluğuna aykırı bir şey yoktur. İnsanın dilemesi de Allah'ın dilemesiyle olur ama dileyen insandır. Bu husus birçok âyette tekrar edilmektedir. Ve bu âyetlerin hepsi de Allah'ın yolundan ayrılan kimselerin tutum ve davranışlarını kınama ve Peyğamber'i tesellî sadedindedir.
Son âyette Allah'ın, acı azabı zâlimler için hazırladığını bildirmesi de yine insanı seçim sahibi yaptığına delildir. Çünkü zâlim, haksız davranandır. Haksız davranmak, irâde ile olur. Eğer insan, robot gibi Allah'ın kurmasiyle kötü işler yapmış olsaydı ona zâlim denmezdi. Çünkü o, o işleri iradesiz yapmış olurdu. Gece uykuda yürüyüp, iradesiz olarak bazı şeyler yapan kime, bu yaptıklarından sorumlu olmaz. Veya kişi, uykuda ayağını oynatırken birisinin suratına çarpmış olsa bu hareketinden sorumlu değildir. Çünkü bu hareketi elinde olmayarak yapmıştır. İnsan, ancak düşünce ile, bilerek yaptığı işlerden sorumludur. "Allah sizi kasıtsız yatığınız yeminlerden sorumlu tutmaz. Fakat kalblerinizin bile bile kazandığı işlerden, yani bilerek yaptığınız yeminlerden sorumlu tutar"[10018]

[10014] Hicr Sûresi: 97-98.
[10015] Rûhu'l-Me'ânî: 29/166.
[10016] Vâkı'â Sûresi: 60-61.
[10017] A'râf Sûresi: 187.
[10018] Bakara Sûresi: 225.

buyurmuştur.
Ama bu izahtan bizim, kaderi inkâr ettiğimiz sanılmasın. Elbette Allah, insanın bütün hayâtı boyunca yapacağı işleri bilir. Ne geçmişte, ne şimdi, ne de gelecekte olan hiçbir şey Allah'ın bilgisi dışında değildir, Allah'tan gizli kalan hiçbir şey yoktur. Gördüğümüz birçok şey, bir gün, birkaç gün sonra aynen çıkıyor. Bu, geleceğin, şimdiden var olduğunu göstermez mi? İşte bu mesele, Kader meselesine gjrer. Kaderi tartışmakla hiçbir sonuca varamayız. Çünkü Kader Tanrısal bir sırdır. Biz, zamansız olan Allah'ın bilgisini ve kaderini, zamanlı bilgimizle kavrayamayız. Bizim amacımız, Kur'ân düşünce yapısını îzâh etmektir. Kur'ân düşünce yapısına göre insan, yaptığı işleri, kendi seçimiyle yapmaktadır. Onun için Kur'ân, iyilik yapanları övmekte, kötülük yapanları, haksızlığa sapanları kınamaktadır.
Özetle deriz ki: Hareketlerinden sorumlu olan insan, şirk koşmak, kötü işler yapmak suretiyle haksızlık ederse Allah'ın acı azabına çarpılır. Yüce Allah bizi, zâlimlerin sonucundan korusun!
Abdullah ibn ez-Zübeyr, mecrûr olan, müptedâ olarak merfû' okumuştur ki dil bakımından daha uygundur [10019]
Ebûhüreyre, son âyetin tefsirinde Peyğamber(s.a.v.)in şu sözünü rivayet etmiştir:
"Allah katında kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlı ve sevgilidir. Herşeyde bir hayır vardır. Sana yararlı olanı elde etmeğe çalış, Allah'tan yardım dile, gevşeklik etme. Başına bir şey gelirse 'Şöyle yapsaydım, şöyle olurdu'deme. Fakat 'Allah'ın kaderidir, Allah dilediğini yapar'de. Çünkü 'Lev: Şöyle olsaydı, şöyle olsaydı' sözü, şeytân işine yol açar'[10020]

İnsan Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsan, henüz insan oluncaya dek, ne kendisinin, ne de başkasının bilmediği aşamalardan geçmiştir: "İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?" (1) âyetinden bu anlaşılmaktadır. Zira anılan bir şey olmadan önce insanın üstünden uzun bir zamanın geçmesi ifade edilmektedir ki bundan insanın bu biçimine gelmeden önce de var olduğu, fakat henüz ona insan denmediği anlaşılır. Henüz anılan bir şey olmayan insan olma yolundaki varlık, karışık bir nutfeden yani spermin dölle-diği embriyo'dan yaratılmıştır. Embriyonun ana karnında üretilip çoğaltılması ve evrimleştirilmesiyle uzuvları, duyu organları belirlenen insan, dünyâya gelmiş ama ya inanan veya inanmayan olmuştur (2-3).
2. İnananlar cennette sefa sürerler. Sözünde duran, âhiret hesabından ve cezasından korkan, sevdiği malı Allah rızâsı için yoksula, yetime, tutsağa veren inançlı insanlar âhiretin kötü durumlarından korunur, cennet ile ödüllendirilirler (4-22).
3. Ama inanmayanlar, bu çabuk geçen dünyâyı, önlerindeki zor güne yeğlerler, ona inanmazlar. Oysa kendilerini yaratıp eklemlerini sıkıca bağlayan Allah, dilediği zaman bedenlerinin benzerlerini de yaratır (28). 28 nci âyetten, yeniden dirilmede ruha giydirilecek bedenin, bu bedenin aynı olmayıp benzeri olduğu anlaşılmaktadır: "Biz onları yarattık, yapılarını sıkıca bağladık. Dilediğimiz zaman da onları benzerleriyle değiştirmişizdir".
4. Allah, Kur'ân'ı birden değil, azar azar indirmiştir. Çünkü herşey birden olmaz. Zamanı geldikçe olur.
5. Kur'ân'ın tebliğinde de acele etmemek, Hakk'ın hükmüne sabretmek, nankörlerin olumsuz davranışlarına aldırmamak gerekir (3, 24).
6. Sabah akşam Allah'ı anmalı, gecenin bir bölümünde de ibâdet ile uzun uzun O'nu tesbîh etmelidir: "Geceninbir bölümünde O'na secde et ve geceleyin uzun zaman O'nu tesbîh eyle"'(26) âyeti, gece ibâdetinin, geceleyin Allah'ı zikir ve tesbîh etmenin önemini vurgular.
7. Bu Kur'ân, bir uyarıdır, dileyen kimse, Hakk'a götüren bu uyarının yoluna girer. Ama Allah dilemedikçe insanlar dileyemezler. Allah nasîb edecek ki insan dilesin. Allah iyi insanları rahmetine sokar. Ama haksızlık edenlere de azâbeder (29-31).

İNSAN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
3,5	CMeksûr hemze:	Çoğunluk.	
	Meftûh hemze:	tbn Mes'ûd, Ebû's-Simâl, İbn Kays, îsâ Sekafî[10021]	Vasl'da tenvîn, vakıfta elif:
		Nâfi', Kisâ'î, Ebûbekr-Âsım'dan Hişâm-îbn 'Âmir'den.	Vasılda da elif ile, tenvinsiz:
		Ötekiler[10022]	
Ayet No. Kelime:			

[10019] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/263.
[10020] Müslim, Kader: 34; İbn Mâce, Mukaddime: 10, Zühd: 14; et-Tâc: 4/279.
[10021] el-Mesâhif: 106.
[10022] Tebsıra: 716; en-Neşr: 2/394.

Kırâet farkı:			
Okuyanlar:			
Sakin lâm ile, elifsiz: Hamza[10023]		Kunbul, İbn Kesîr,	
5			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd [10024]
	Kafile:		Çoğunluk.
	Kâf yerine kaf ile:		İbn Mes'ûd[10025]
1	Hafif kaf ile:		Çoğunluk.
1	Şeddeli kaf ile:		Ebû Ca'fer [10026]
1			Çoğunluk.
2			'Alî[10027]
1	Hemzesiz:		Ebû Ca'fer.
3	Hemze ile:		Ötekiler [10028]
1			Çoğunluk.
4			İbn Mes'ûd ve
			İbn Huseym[10029]
	Ref ile:		Übeyy [10030]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
15	Vasl'da tenvin, vakıfta elif ile:		Nâfi', Şu'be, Kisâ'î, Halef, Ebûbekr.
Vasılda birincisi tenvin-li, ikincisi tenvinsiz, vakıfta birincide elif üzerinde, ikincide sakin râ:			
üzerinde durma:		İbn Kesîr, Halef.	
Vasılda ikisi de tenvinsiz, birincide elif, ikin- Hafs.		Ebû 'Amr, İbn cide sakin râ üzerinde	'Âmir, Ravh, durma:

[10023] Tebsıra: 716; Kurtubî: 19/123; en-Neşr: 2/394; el-Budûr: 330.
[10024] el-Mesâhif: 106.
[10025] el-Mesâhif: 106; el-Bahr: 8/395.
[10026] el-Bahr: 8/396.
[10027] el-Mesâhif: 191.
[10028] el-Budûr: 330.
[10029] el-Mesâhif: 106, 310.
[10030] el-Bahr: 8/396; el-Mesâhif: 174.

Tenvinsiz, vakıfta elif
üzerinde durma: Hişâm.
Tenvinsiz, vakıfta sakin
râ üzerinde durma: Hamza, Ruveys [10031] İkincisi merfû': A'meş[10032]
Ayet No.
16
Kelime:
18
19
20
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Takdîr kökünden etken
mâzî: Çoğunluk.
Aynı kökten edilgen
mâzî: 'Ubeyd ibn
'Umeyr, Şa'bî, İbn Şîrîn[10033]. Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Talha ve İbn Zer [10034] Birinci hemzeyi sakin
vâva çevirme: Şu'be, Sûsî ve
Ebû Ca'fer[10035]
İki hemzenin de telaffuzu ile: Ötekiler[10036]
Sekte hâsı üzerine
durma Hâsız durma:
Ruveys. Ötekiler [10037]
Âyet No.
21
Yâ'nın fethiyle: Te'nîs tâ'siyle:
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Yâ'nın sükûnu, h'nin
kesriyle: Nâfi', Hamza, İbn
Muhaysın.
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd, İbn
Vessâb ve Talna[10038]
Hz. 'Âişe (r.a.)[10039]
Çoğunluk.
İbn Ebî 'Able ve
Ebû Hayve[10040]. İkisi de merfû': çiyâb'ın na'ti: Nâfi', Hafs.
Birincisi mecrûr, ikincisi merfû'[10041] İbn Kesîr, Şu'be. Birincisi merfû', ikincisi
mecrûr[10042] İbn 'Âmir, Ebû
'Amr.
Müennes mâzî fiil: İzafetle, tenvinsiz: Ref tenviniyle:
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
İkisi de mecrûr: A'meş, İbn Vessâb, Hamza, Ki-sâ'î, Halef[10043] Birincisi mecrûr, ikincisi meftûh, gayri
munsarif: İbn Muhaysın [10044]

[10031] el-Bahr: 8/397; en-Neşr: 2/395-396: el-Budûr: 330-331.
[10032] el-Mesâhif: 328. Ebû 'Ubeyd kelimelerinin» Hicaz ve Küfe mushaf-larında elif ile yazıldığını gördüğünü söylemiştir: "Osman ibn 'Affân'ın mushafında, birinciyi elif ile gördüm, ikincisinde de elif yazılmış, sonra silinmişti. Fakat izi açıkça belli idi." (en-Neşr: 2/396; Kurtubî: 19/123). Halef de şöyle demiş: "İbn Mes'ûd'a nisbet edilen mushafta birincisinin elifli, ikincisinin elifsiz olduğunu gördüm". (Kurtubî: 19/124).
[10033] Kurtubî: 19/141; el-Bahr: 8/397-398. Taberî, etken şekilden başkasını caiz görmüyor (29/217)
[10034] el-Mesâhif: 106.
[10035] Vakıf halinde Hamza da böyle okumuştur. Keza Hamza, vakıfta ikinciyi hâlis vâva da çevirir.
[10036] el-Budûr: 331.
[10037] el-Budûr: 331.
[10038] el-Mesâhif: 106, 266, 328; Tebsıra: 716; el-Bahr: 8/399; en-Neşr: 2/396; el-Budûr: 331.
[10039] el-Mesâhif: 233; el-Bahr: 8/399.
[10040] el-Bahr: 399.
[10041] Birincisi sündüs'Un na'ti; ikincisi siyâba uymak için.
[10042] Birincisi siyâb'ın, ikincisi sündüs'Un na'ti. Ebû 'Ubeyd ve Ebû Hatim de bu kırâeti tercîh etmişlerdir.
[10043] Birincisi sündüs'ün sıfatıdır ikincisi de ona ma'tûftur (Tebsıra: 717; Kurtubî: 19/146; ek Bahr: 8/400; en-Neşr: 2/396; el-Budûr: 33i).
[10044] Câmi'u'l-beyân: 29/292. Taberî diyor ki: "Bu kırâetlerin her birinin îzâh yönü vardır. Fakat İbn Muhaysın'dan rivayet ettiğimiz birine âit kırâet, bilinen Arap sözüne uzak düşmektedir. Çünkü istebrak nekiredir. Araplar nekire isimleri, yabancı da olsa munsarif yaparlar (29/222).Ebû Hatim'e göre de Vasi elif ve kafin fethiyle olan İbn Muhaysın kırâe-ti, caiz değildir (el-Bahr: 8/400).

Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [10045]
Sonda te'nis tası: Übey ve İbn
Kays [10046] Müzekker zamîr: Çoğunluk.
Müennes zamîr: Übeyy, Zeyd ibn
'Alî ve
Ebû'l-Mütevekkil[10047]
30 Birincisi muhâtab, ikincisi ğâib: Kûfeliler. İki fiil de ğâib: Çoğunluk [10048]
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
İkincisi mâzî: 31 Mübtedâ olarak
merfû':
Bir takdiriyle
mansûb:
Harf-i cerli:
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd'.[10049] İbn Huseym [10050]
Ebûzer, Ebân ibn Osman [10051]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10052]. Übeyy ve İbn Huseym[10053]

77/33 MÜRSELÂT SÛRESİ 2068
Tefsîr: 2068
Tefsîr: 2069
Tefsîr: 2070
Tefsîr: 2071
Tefsir: 2073
Tefsîr: 2073
Mürselât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2074

[10045] el-Mesâhif: 106.
[10046] el-Mesâhif: 174.
[10047] el-Mesâhif: 174.
[10048] Tebsıra: 717; el-Mesâhif: 106; Kurtubî: 19/152; el-Bahr: 8/401; en-Neşr: 2/396; el -Budur: 331.
[10049] el-Mesâhif: 106.
[10050] el-Mjsâhif: 174.
[10051] el-Mesâhif: 229.
[10052] el-Mesâhif: 106.
[10053] el-Mesâhif: 174, 310.

77/33 MÜRSELÂT SÛRESİ

"Gönderilenler" anlamındaki "el-mürselât" kelimesiyle başladığı için bu adı alan sûrede kıyametin mutlaka kopacağı ve o günün dehşeti vurgulanır. Kâfirlerin çarpılacakları ceza, mü'minlerin erecekleri cennet nimetleri tasvir edilir, Allah'ın birliğini ve kudretini gösteren kanıtlar sunulur.

Âyetlerinin birbirine son derece bağlılığından, sûrenin bir defada indiği söylenebilir. Bundan dolayı 48 nci âyetinin Medine'de indiği rivayeti [10054] doğru görünmüyor. Çünkü bu âyet olmayınca sözün akışında boşluk, kopukluk olur.

Mekke'de, Hümeze Sûresinden sonra inmiş olup 50 âyettir. Abdullah ibn Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilir: "Biz, Peygamber (s.a.v.) ile beraber Mi-na'da bir mağarada idik. Kendisine Mürselât Sûresi indi. Kendisi sûreyi okuyor, ben de onun ağzından alıyoriöğreniyor)dum. Henüz ağzı sûreyi okumakla ıslak idi ki üzerimize bir yılan sıçradı. Peygamber (s.a.v.): 'Çabuk öldürün onu!' dedi. Yılan gitti (deliğine girdi). Peygamber (s.a.v.): 'O sizin şerrinizden korundu, siz de onun şerrinden korundunuz' dedi"[10055]

Bu rivayetten, sûrenin, Hicretten sonra, Peyğamber'in Veda haccında indiği mânâsı hatıra gelebilir. Fakat bu anlayış doğru değildir. Çünkü sûrenin üslûbu, Mekkî olduğunu kanıtlar. Ancak rivayet doğru ise, sûrenin, Hicret-ten önce Hac günlerinde, Peyğamber'in, ashabiyle birlikte Minâ'da kayalıklar arasında oturduğu sırada indiği anlaşılır. Çünkü Hac, eskiden beri uygulanan bir ibâdet idi. Resmî sıralamada 77 nci, iniş sırasına göre 33 ncü sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Andolsun birbiri ardınca gönderilenlere, 2-Esip savuranlara, 3- Yaydıkça yayanlara, 4-Ayırdıkça ayıranlara, 5- öğüt bırakanlara; 6- Özür, yahut uyarmak için. 7- (Bunlara andolsun) Ki size va'dedilen mutlaka olacaktır!

Tefsîr:

1-7 nci âyetlerde birtakım güçlere yemîn edilerek va'dedilen günün, yani kıyametin veya azabın mutlaka vukubulacağı vurgulanıyor. el-Mürselât, el-'âsıfat, en-nâşirât, el-fârikât, el-mulkiyât, yemîn edilen varlıkların sıfatlarıdır. Büyüklüklerine dikkati çekmek için üzerine yemîn edilen bu varlıkların kendileri değil, sadece sıfatları zikredilmiştir.

Bunların melekler, rüzgârlar; hem melekler, hem rüzgârlar; Kur'ân âyetleri; insanın kalbine gelip onu Hakk'a yönelten düşünceler olduğuna dair rivayetler vardır. Bunların melekler olduğunu söyleyenlere göre: Allah, meleklerle vahiy ve diğer buyruklarını gönderdiği için onlara el-mürselât (gönderilenler) demiştir. Rüzgâr gibi sür'atle Allah'ın buyruklarını yerine getirdikleri için onlara el- 'âsıfât (esenler) demiştir. Gökte kanatlarını açtıkları ve yeryüzünde de şerîatleri yaydıkları, yahut amel defterlerini yaydıkları için onlara en-nâşirât (yayanlar) demiştir. Hak ile bâtılı birbirinden ayırdıkları için de onlara el-fârıkât (ayıranlar) demiştir.

Bunların rüzgâr olduğunu söyleyenlere göre "Rüzgârları gönderen Allah'tır" [10056] âyeti uyarınca gökte bulutlan yaydığı için bunlara el-mürselât, "Esen bir rüzgâr" [10057] âyeti uyarınca bunlara el-'âsı-fât, Rüzgârları gönderir de bir bulut kaldırırlar" [10058] âyeti uyarınca bunlara en-nâşirât ve: Onu parça parça yapar" [10059] âyeti uyarınca bunlar bulutları parçalara ayırdığı için bunlara el-fârikât demiştir. el-Mulkıyâti zikran (öğüt bırakanlar) ise peygamberlere vahiy getiren meleklerdir.

İbn Cezzî'ye göre el-mürselât, ve el-'âsıfât rüzgârlardır. Çünkü bu sıfatlar, rüzgârların sıfatlarıdır. en-Nâşirât ve el-fârikâî ise meleklerdir. Zira bu sıfatlar meleklere daha uygundur. Bunlardan sonra gelen el-mulkıyâti ıkran de meleklerdir. Bunların rüzgâr olduğunu kimse söylememiştir. Aynı cinsten olan iki şey fâ ile birbirine atfedilmiş; ve'l-murselât, fe'l-âsıfât denmiş; sonra aynı cinsten olmayan, vâv ile atfedilerek ve'n-nâşîrât denmiş, en-nâşirât cinainden olan diğer iki şey de yine fâ ile nâşirât'a atfedilmiştir'.[10060]

Zemahşerî şöyle diyor: "Allah, emirleriyle birlikte gönderdiği birtakım meleklere yemîn etmiştir. Bu melekler, Allah'ın buyruğunu yerine getirmek için rüzgâr gibi esmiştir. Birtakım meleklere de yemîn etmiştir ki onlar vahiy indirirken havada kanatlarını açmışlar, yahut yeryüzünde şerîatleri yaymışlar, yahut getirdikleri vahiylerle küfür ve cehaletle ölü olan ruhları diriltmişler, hak ile batılı ayırmışlar; doğru yolda olanlara özür dileme (tevbe etme), batıl yolda olanlara da uyarı için peygamberlere zikir bırakmışlardır. Yahut Allah, gönderdiği azâb rüzgârlarına, gökte bulutlan yayan ve parça parça ayıran rahmet rüzgârlarına; yahut ölü toprağı diriltip Allah'a şükredenle etmeyeni birbirinden ayıran yağmur bulutlarına yemîn etmiştir" [10061]

Râzî (veya son cüzleri Râzî'ye atfedilen tefsirin sahibi), bunların melâi-ke olduğu hakkındaki görüşleri izahtan sonra, rüzgârlar olduğu hakkındaki görüşleri de şöyle izah ediyor:

[10054] Fethu'l-Kadîr: 5/355.
[10055] Buhârî, Tefsir: 77, Sayd: 7, Bed'u'l-halk: 16; Ibn Hanbel, Musned: 1/377; et-Tâc: 4/280; Fethu'l-Kadîr: 5/355.
[10056] A'râf Sûresi: 57.
[10057] Yûnus Sûresi: 22.
[10058] Rûm Sûresi: 48.
[10059] Rûm Sûresi: 48.
[10060] et-Teshîl: 4/170.
[10061] Keşşaf: 4/202.

"İkinci kavle göre bu beş kelime ile kasdedilen, rüzgârlardır. Allah, gönderdiği, at yelesi gibi birbiri ardınca olan azâb rüzgârlarına yemîn etmiştir. Rüzgârları gönderir" [10062], Rüzgârları gönderdik" [10063] buyurduğu üzre rüzgârları gönderdiğini bildirmiştir. Bu rüzgârlar büyür, fırtına olur. Yine gönderdiği, gökte bulutlan yayan rahmet rüzgârlarına yemîn etmiştir. Nitekim " Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olarak gönderir" [10064], Allah'tır ki rüzgârları gönderir, bir bulut kaldırırlar, onu gökte dilediği gibi yayar" [10065] buyurmuştur. "Birbiri ardınca gönderilenlere, esip savuranlara" âyetleriyle rüzgârların bu vasıflarına işaret edilmiştir. Rüzgârlar, bitkilerin, ekinlerin ve ağaçların yetişmesine, yayılmasına da yardım eder. Çünkü Rüzgârları aşılayıcılar olarak gönderdik" [10066] buyurulduğu üzre rüzgârlar, döllendirme yapmak suretiyle bitkilerin naşiri (üreticisi, yayıcısı) olur. (İşte "Yaydıkçayayanlara" âyeti ile rüzgârların bu vasfına işaret edilmiştir). Keza: Âd kavmine gelince onlar da uğultulu, azgın bir rüzgâr ile helak edildiler" ı buyurulduğu üzere rüzgârlar zâlim kavimleri helak ederek Allah'ın dostlarıyle düşmanlarını birbirinden ayırırlar. (İşte "Ayırdıkça ayıranlara" âyeti ile rüzgârların bu vasıflarına işaret edilmiştir). Akıllı insan, kaleleri yerinden söken; kayaları, dağları deviren rüzgârların estiğini görünce Allah'ı anmaya sarılır, O'nun yardımına sığınır. Böylece rüzgârlar onun kalbine zikir (öğüt), iman ve kulluk bırakmış olurlar. (İşte "Öğüt bırakanlar: Özür, ya da uyarmak için" âyetleriyle rüzgârların bu vasfına işaret edilmiştir).

Bazılarına göre de bu beş kelime ile kasdedilenler aynı cins varlıklar değildir. İlk üçü rüzgârlardır: "mu'tad olan normal rüzgârlardır " şiddetli rüzgârlardır bulutları yalardır, [10067] şiddetli rüzgârlardır. bulutları yayan rüzgârlardır, " ile " ise meleklerdir. Meleklerle rüzgârların birlikte anilmasındaki hikmet ise letafettir. Letafet ve sür'at-lerinden dolayı melekler de rüzgâra benzerler. Başka bir görüşe göre bunların ilk ikisi rüzgâr, diğer üçü meleklerdir. İlk ikisi melâike, diğer üçü Kur'ân âyetleri de olabilir" [10068]

Görüldüğü üzre âyetlerde üzerine yemîn edilen güçleri, müfessirlerden kimi melâike, kimi rüzgâr, kimi Kur'ân âyetleri, kimi peygamberler, kimi dünyâ ile meşgul insanın kalbini Hakk'a yönelten düşünceler olduğunu söylemişlerdir. Fakat bunların ne olduğu hakkında bir kesinlik yoktur. Taberî de bunların, meleklerin de, rüzgârların da sıfatı olabileceğini, hangisinin sıfatı olduğuna dair bir kesinlik bulunmadığını söylüyor ve el-mulkiyâti zikran (öğüt bırakanlar) üzerinde sadece iki görüş olduğunu zikrediyor: Birine göre bunlar melekler, diğerine göre Kur'ân âyetleridir. Bunlara rüzgâr diyen olmamıştır[10069]

Muhakkak olan, bunların, Allah'ın buyruğuyla kâinatta büyük işler yapan kuvvetler olduğudur. Sâffât, Zariyât ve Nazi'ât sûrelerinde de böyle güçlere yemîn edilmektedir.

8- Yıldızlar silindiği zaman, 9- Gök yarıldığı zaman, 10- Dağlar ufalanıp savrulduğu zaman, 11- Elçilere vakit belirlendiği zaman: 12-Ertelendikleri gün için; 13- Yâni hüküm günü için. 14- Hüküm gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin? 15- Yalanlayanların vay hâline o gün!

Tefsîr:

8-10: Tams: Silmek, batırmak anlamlarına gelir. Rabbîmiz onların mallarım sil" [10070] âyetinde tams, malı yok etmek anlamına-dır. Buna göre " yıldızlar yok edildiği zaman demektir. " Yıldızlar dağıldığı zaman" [10071], " Yıldızlar kararıp döküldüğü zaman" [10072] âyetleri de kıyamette yıldızların dağılıp ortadan kaldırılacağını bildirmektedir. Bütün yıldızlar mı ortadan kaldırılacaktır, yoksa bazı yıldızlar mı dağılıp yok olacaktır bunu Allah bilir. 8 nci âyette "yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman" anlamı da muhtemel olmakla beraber birinci anlam daha kuvvetlidir. 10 ncu âyet de bu anlamı destekler. Çünkü o da dağların nesfedileceğini yani öğütülüp savrulan toz haline geti-rileceğini ifâde eder. Dağlar, dağılan kum yığınları olur" [10073], Sana dağlardan soruyorlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracaktır" [10074] âyetleri, kıyamet olayında dağların kum gibi dağılacağını, Arzın dümdüz olacağını, engebe kalmayacağını bildirmektedir. 9 ncu âyet de göğün yarılacağım ifâde ediyor.

Gök yarıldığı zaman" [10075], O gün gök beyaz bulutlarla parçalanır ve melekler bölük bölük indirilir" [10076] âyetleri de göğün yarılacağım, çatlayacağını bildirmektedir.

Demek ki kıyamet olayı, uzayı dolduran yıldızların düzeninde bir bozukluk meydana getirecek, gök yapısı çatlayacak, yıldızlar dağılacak, âyetlerin ifâdesine göre Dünyâ tamamen yok olmayacak ama üzerindeki dağlar

---

[10062] Rûm Sûresi: 48.
[10063] Hicr Sûresi: 22.
[10064] A'râf Sûresi: 57.
[10065] Rûm Sûresi: 48.
[10066] Hicr Sûresi: 22.
[10067] Hakka Sûresi: 6.
[10068] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/264-267 özetle alınmıştır.
[10069] Câmi'u'l-beyân: 29/229-232.
[10070] Yûnus Sûresi: 88.
[10071] İnfitâr Sûresi: 2.
[10072] Şems Sûresi: 2.
[10073] Müzzemmil Sûresi: 14.
[10074] Tâhâ Sûresi: 105.
[10075] İnşikak Sûresi: 1.
[10076] Furkan Sûresi: 25.

pamuk gibi atılacak, savrulacak, dere tepe kalmayacak, her taraf dümdüz olacak, canlar bedenlere sokulup kabirlerden veya bulundukları yerden kaldırılacak ve yargıcı Cenabı Hak olan yüce Dîvâna sevk edilecek, herkes orada Dünyâ yaşamında yapmış olduğu işlerin hesabını verecek. Dünyâ tamamen yok olmayacak dedik. Çünkü Kehf Sûresinin 47. âyetinde Yüce Allah: "O gün dağlan yürütür; yeri al açık görürsün..."buyurmaktadır. Tâhâ Sûresinin 105 nci âyeti de Allah'ın, dağları ufalayıp savuracağını, Arzı dümdüz, al açık bırakacağını bildirmektedir. Bu ve benzeri âyetlerden, Arzın tamamen yok olmayacağı, ancak şeklinin değişeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca 'Âdiyât Sûresinin "Kabirlerde olanlar dışarı atıldığı zaman" mealindeki 9 ncu âyeti, Yâ-sîn Sûresinin: "Sûr'a üflendi, hemen onlar kabirlerden kalkıp Rablerine koşarlar. 'Vah bize, derler, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı? İşte Rahmân'ın va 'dettiği şey budur. Elçiler doğru söylemişler'." mealindeki 51-52 nci âyetleri ve kıyametin mutlaka vukubulacağını kanıtlamak üzre ölü toprağın, dökülen su ile canlandırılması anlatıldıktan sonra: " İşte kabirlerden çıkış da böyledir" [10077] ifâdesinin tekrarlanması, Âhiretteki yüce divânı anlatan Zümer Sûresinin: "Arz, Rabbinin nuru ile parladı. Kitap ortaya kondu, peygamberler ve şâhidler getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi" mealindeki 69 ncu âyeti haşrin şu Dünyâda olacağını gösterir. Demek ki kıya-mette Arz tamamen yok olmayacak, ancak biçimi ve şartları değişecektir. Gerçeği Allah bilir.

11-13 ncü âyetlerde peygamberlere, ertelendikleri günün belirleneceği bildirilmektedir. Bunda iki mânâ muhtemeldir: Birine göre peygamberleri yalanlayanların başlarına gelecek azâb gününün belirlenmesidir ki bu, peygamberlerin kendi hayâtlarında olmuştur. Âyetlerde, özellikle Peyğamber(s.a.v.)e, kendisini yalanlayanlara karşı zafere ulaşacağı günün, dehşeti anlatılmaktadır ki "O gün yalanlayanların vay haline!" âyeti, müşrikelrin başlarına gelecek felâket gününün vehâmetini vurgulamaktadır. Peygamberlere va'dedilen bu zafer günü ertelenmiştir ama bir gün gelecektir. İşte o günün vakti belirlendiği zaman, yani o gün gelip çattığı zaman yalanlayıcıların hali yamandır! Bugün bir hesaplaşma, haklının ve haksızın belli olacağı gündür. Kanâatimize göre "Öncekileri helak etmedik mi? Sonuncuları onların ardına takarız. Suçlulara böyle yaparız. Yalanlayanların vay haline o gün!" mealindeki müteâkib âyetler bu mânâyı güçlendirir.

İkinci ihtimale göre bugün, dünyâda kâfirlerin başlarına gelecek azâb günü değil, kıyamet günüdür. Peygamberlere, ertelendikleri fasıl (karar) günü için vakit belirlenecektir. "Her ümmetten bir şâhid seni de bunlara şahit getirdiğimiz-zaman (halleri) nice olur?" [10078], "Yer, Rabbinin nuru ile parladı, kitap ortaya kondu, peygamberler ve şahitler getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara asla zulm edilmez" [10079] âyetlerinin bildirdiği üzre her peygamber kendi ümmetine şâhidlik edecek; onların, Hakk'ın da'vetini kabul edip etmediklerine, Tanrı'nın buyruğuna uyup uymadıklarına tanıklık edecektir. İşte 11-13 ncü âyetlerde de peygamberlere, tanıklık edecekleri vaktin bildirileceği anlatılıyor. Peygamberlerin şahitlikleri fasıl gününe yani Yüce Divânın kurulacağı güne ertelenmiştir. İşte kıyamet günü o Divân kurulur ve peygamberlere, şahitlik edecekleri günün geldiği1 bildirilir, onlar ümmetleri hakkında şahitliğe çağırılırlar.

14-15: Peygamber şâhidlerin çağırıldığı Yüce Dîvân'ın kurulduğuna işaret edilince o Dîvân'ın heybeti ve o hesabın çetinliği vurgulanmak üzere: "Fasıl günü, yani haklı ve haksızın belli olacağı, doğru hüküm ve kararın verileceği gün nedir bilir misin? O gün, yalancılara veyldir! Yani o gün yalanlayıcıla-rın hâli yamandır!" buyuruluyor.

Veyl: Bir felâket olunca durumun fecaatini belirtmek için söylenen Türk-çede yazık, vay haline, sözleriyle ifâde ettiğimiz bir kelimedir. Uçuruma yuvarlanmak, helake, ziyana uğramak anlamı yanında birine azâb temennî et-mek için de kullanılır. Âyette "Yalanlayıcılara veyl olsun!" buyurulmakla, hem onların durumlarının fecaati, hem de belâya lâyik oldukları, cezayı hak ettikleri vurgulanmış oluyor. Biz bunu "Yalanlayanların vay haline o gün!" şeklinde Türkçeye çevirdik.

Bu âyet, sûrede on defa tekrar edilmiştir. Her defasında da izlediği âyetlerle ilgili bir anlam verir. Meselâ birincide fasıl gününü, ikincide suçlulara yapılacak azabı, üçüncüde Allah'ın, ölenleri diriltmeğe kadir olduğunu, dördüncüde üzerindeki dirileri ve ölüleri bağrına basan Arz üzerinde yüksek dağlar yaratıp sular fışkırtan Allah'ın nimet ve iyiliklerini; beşinci, altıncı ve yedincide korkunç cehennem azabını ve âhiret hesabını inkâr edenlere veyl temennî edilir. Sekizincide cennet nimetlerine erenlerin saadetine işaretten sonra bunları yalanlayanların, dokuzuncuda ömürlerini sadece yeyip içmekle geçirip suç işleyenlerin, onuncuda Allah'a ibâdet etmeyenlerin hallerinin pek yaman olacağı vurgulanır.

16- Öncekileri helak etmedik mi? 17- Sonra geridekileri de onların arkalarına takarız. 18- Suçlulara böyle yaparız. 19- Yalanlayanların vay hâline o gün! 20- Sizi âdi bir sudan yaratmadık mı? 21- Onu sağlam bir karar yerine koyduk, 22- Belli bir süreye kadar. 23- Biçimlendirdik, ne güzel biçimlendireniz biz! 24- Yalanlayanların vay hâline o gün! 25-Arzı toplanma yeri yapmadık mı? 26- Diriler ve ölüler için? 27- Orada yüksek dağlar meydana getirmedik mi? Ve size tatlı su içirmedik mi? 28- Yalanlayanların vay hâline o gün!

Tefsîr:

Bu âyetlerde dinleyenlerin bildikleri ve kabul ettikleri esaslar, olumsuz sorularla hatırlatılarak Allah'ın, insanları

[10077] Kaf Sûresi: 11, Zuhruf Sûresi: 11, Rûm Sûresi: 19.
[10078] Nisa' Sûresi: 41.
[10079] Zumer Sûresi: 69.

yeniden diriltmeğe kadir olduğu anlatılıyor.
16-19: Allah, buyruğunu tutmayan önceki milletleri helak etmedi mi? Allah suçluları böyle cezalandırmaz mı? Demek ki dinleyenler, önceki milletlerin, Allah'a isyan etmeleri yüzünden helak edildiklerini bilmektedirler. Onlara bildikleri şeyler hatırlatılarak, peygambere karşı gelen, onun getirdiklerini yalanlayanların helak edilecekleri vurgulanıyor. Bu ifâdeler gösteriyor ki 11-13 ncü âyetlerde peygamberlere va'dedilen şeyin ertelendiği zaman ile kasıt, Hz. Peyğamber'i yalanlayan müşriklerin uğrayacakları azâb günüdür.
O gün hüküm günüdür. Çünkü o gün Peyğamber'in haber verdiği doğru çıkacak, suçlular cezalandırılacak, Peygamber zafere ulaşacaktır. Sûrenin başında birtakım olağanüstü güçlere ve olağanüstü olayların geçeceği zamanlara yemîn edilerek Peygamberlere söz verilen hüküm gününün geleceği ve suçluların mutlaka cezalandırılacağı vurgulanmıştır. Henüz dünyâdayız. Suçlular cezalandırılmış, hak yerini bulmuştur. Sonra Allah, nankörlük eden insanlara nimetlerini hatırlatmaktadır:
20-24: Allah insanı âdi bir sudan (bir meniden) yaratıp onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere koymadı mı? Ana rahminde onu istediği gibi biçimlendirmedi mi? Dinleyicilerin bilip kabul ettikleri bu olay da böyle olumsuz soru ile hatırlatıldıktan sonra nankör yalanlayıcılann, o hesaplaşma günü hallerinin yaman olacağı vurgulanıyor. Nimet ne kadar çok olursa, ona karşı nankörlüğün cezası da o derece ağır olur. Bundan dolayı Allah'ın insana çeşitli nimetleri, lûtufları sayıldıktan sonra bunlara karşı nankörlük edenlerin perişan olacakları belirtiliyor.
25-28 İnsanı önce alınan gıdalardan, babasının belinde tohum (sperm) olarak yaratan, sonra onu ana rahminde sağlam bir yerde biçimlendirip işiti-ci, görücü, düşünücü ve iş yapıcı mükemmel bir varlık yapan Allah, daha sonra onu şu dünyâya çıkarıp yeryüzünde barındırmadı mı? Yeryüzünü, onu ve üstündeki bütün canlıları ve ölüleri bağrına basan bir ana kucağı gibi yapmadı mı? Kift ve kifât: toplamak, kendine çekmek, kucaklamak demektir. Üzerinde yaşadıkları şu dünyâ, insanları: Dirileri ve ölüleri bir ana kucağı gibi bağrına basmaktadır. Eğer Arz, çekim kuvvetiyle üstündekileri kendine çekmese, üzerinde bulunan her şey, diriler de, ölüler de savrulur. Ama Arz, çekim kuvvetiyle üstünde bulunanları kendine çekmekte, dirileri toprağın üstünde, ölüleri de altında taşımaktadır. Canlı yaratıklar, Arzın üstünde toplanırlar. Ayrıca kıyametteki Yüce Dîvân toplantısı da yine bu Arz üzerinde olacaktır ki "Arzın toplantı yeri yapılması" ifadesinde bu noktaya da işaret vardır.
Allah Yeryüzünde yüksek dağları yaratmadı mı? İnsanları tatlı sularla sulamadı mı? Dinleyenlerin zihninde bu olumsuz soruların cevabı hep olumludur (yani evettir). Çünkü dinleyiciler, bu işlerin Allah tarafından yapıldığını kabul etmektedirler. Bu sorularla Allah'ın kudretine dikkat çekildikten ve zihin, O'nun herşeyi yapabileceğini kabul eder duruma getirildikten sonra hesaplaşma günü olan bozgun günü veya âhireti yalanlayanların hallerinin yaman olacağı vurgulanıyor.
Dinleyenlerin yani Kur'ân'ın ilk muhatabı olan müşrik Arapların, bu sayılan şeyleri Allah'ın yaptığına inandıkları, başka âyetlerde de açıklanmaktadır ki biz tefsirimizde yeri geldikçe bunlara işaret etmekteyiz. Meselâ:
"Âd ve Semûd'u da helak ettik. Bu, oturdukları yerlerden size belli olmaktadır. Şeytan onlara, yaptıkları işleri süsleyip onları yoldan çıkardı. Halbuki bakıp ibret alabilirlerdi (ama almadılar)"[10080]
"Lût da gönderilen elçilerdendi. Onu ve ailesini kurtardık. Yalnız azâb-da kalacaklar arasında bulunan ihtiyar bir kadın hâriç. Sonra ötekileri kırdık geçirdik. Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz: Sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?"[10081]
"Andolsun onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan elbette derler ki: 'Onları çok üstün, çok bilen Allah yarattı! O ki yeri sizin için beşik kıldı ve doğru gitmeniz için yeryüzünde size yollar yaptı. O ki gökten bir ölçüye göre su indirdi de, onunla ölü bir ülkeyi canlandırdık. İşte siz de böyle canlandırılıp çıkarılacaksınız. O ki bütün çiftleri yarattı ve size, bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etti" [10082] âyetleri, Arapların, Allah'ın eski milletleri, isyanları yüzünden helak ettiğine, gökleri ve yeri yarattığına, Arzı insanlara karargâh yaptığına, yağmuru yağdırıp ölü toprağı canlandırdığına, bütün çiftleri yarattığına inandıklarını gösterir.
Bu âyetler, bildikleri hipotezlerden yürüyerek dinleyenleri asıl önemli bir meseleye inandırma metodunu göstermektedir. Kur'ân'ın metodu, ikna metodudur: "Tâ ki helak olan kanıtla helak olsun, yaşayan da kanıtla yaşasın"[10083]
29- "Haydi yalanlamakta olduğunuz şeye gidin!" 30- "Üç dallı bir gölgeye gidin!" 31- "Ki ne gölgelendirir, ne de alevden korur." 32-"O, kütük gibi kıvılcımlar) saçar". 32- "(Saçtığı) Kıvılcım, sanki sarı bir halattır". 33- Yalanlayanların vay hâline o gün! 34- Bu, konuşamayacakları gündür. 35- Kendilerine izin de verilmez ki özür dilesinler. 36- Yalanlayanların vay haline o gün! 37- İşte bu, fasıl günüdür. Sizi ve önce gelenleri bir araya topladık. 38- Eğer (kurtulmak için) bir hileniz varsa bana hile yapın (da beni atlatın). 40- Yalanlayanların vay hâline o gün!

Tefsîr:

[10080] 'Ankebût Sûresi: 38.
[10081] Sâffât Sûresi: 133-138.
[10082] Zuhruf Sûresi: 9-12.
[10083] Enfâl Sûresi: 42.

29-40 ncı âyetlerde âhireti inkâr edenlere, yalan saydıkları için çarpılacakları âhiret azabının korkunçluğu tasvir ediliyor. Bir önceki âyette kıyamet gününde yalanlayaların hallerinin yaman olacağı vurgulanmıştı. İşte şimdi o günün içindeyiz ve o yalanlayıcıların hallerini görmekteyiz. Onlara: "Yalanladığınız şeye gidiniz, üç dallı bir gölgenin içine giriniz!" deniliyor. Ama bu gölge öyle serinlik veren bir gölge değil, çatal çatal dikilen cehennem alevlerinin gölgesidr. Nasıl gölgeyi ağacın dalları yaparsa, buradaki gölgeyi de cehennem alevinin üç dalı yapmaktadır, öyle alevler ki kasr gibi kıvılcımlar atar.
Kasr: İki anlama gelebilir: Birincisi saray, ikincisi kalın odun, kütük, odun demeti. Âyette cehennemin, büyük saray gibi, yahut kütük gibi kıvılcım saçtığı belirtilmektedir. İkinci mânâ siyaka daha uygun düşmektedir, tbn 'Ab-bâs'ın: "Kasır, kışlık için biriktirdiğimiz üç arşın yada daha fazla uzunluktaki odundur" dediği rivayet edilir[10084]
Cumhûr'un, cîm'in kesriyle cimâle'nin cem'i olarak cimâlât okuduğu bu kelimeyi, Hamza, Kisâ'î ve Hafs " "in çoğulu olarak " cemâlet"; lbn Cübeyr, Katâde ve Ebû Recâ' cim'in zammiyle: " cumâlât" şeklinde okumuşlardır ki bu da, halat anlamındaki " cumel'in çoğuludur. Birinci okuyuşa göre "cimâle" veya "cimâlât" develer veya büyük bakır parçaları; cîm'in zammiyle "cumâlât" ise gemi halatları demektir. Sufr da siyaha çalan anlamınadır [10085]. Âyette cehennemin, kütük gibi kocaman, gemi halatı gibi de uzun kıvılcım attığı buyurulmaktadır.
Râzî, bu üç dallı gölgenin, tasavvufî bir ifâde ile insanın sağından çıkan gazab, solundan çıkan şehvet, dimağından çıkan şeytanî kuvvet olabileceğini ileri sürer' [10086] ki bunun hiçbir bilimsel kaynağı yoktur. Hamdi Yazır da Ebû Hayyân'a dayanarak bu üç dallı gölgenin, hırıstiyanlıktaki teslîs inancının sembolü olduğunu söylüyor [10087] ki bunun da tutarlı bir yanı yoktur. Çünkü bu âyetler, hırıstiyanlarla ilgili değil, âhireti yalanlayan müşriklerle ilgilidir. Sûre Mekke'de inmiştir. Mekke'de inen sûrelerde Kitap ehlinden övgü ile söz edilir. Aynı görüşe et-Teshîl'de de yer verilmiştir.[10088]
Cehennem alevleri ve onun üç dallı odun ve halatlar gibi koca koca, uzun uzun kıvılcımlar atan gölgeleri arasında bulunan suçlulara: "İşte bu, sizi ve sizden öncekileri topladığımız Fasıl (haklının ve haksızın belli edileceği karar) günüdür. Şimdi sizi bu cezadan kurtaracak bir hileniz, çareniz varsa bana karşı kullanın da bundan kurtulun!" denilir. Ve söz arasında cehennemin üç dallı gölgesiyle mütenâsib olarak üç kez yalanlayanların hallerinin yaman olacağı vurgulanır.
Cehennem azabını ve oradaki suçluların durumunu tasvir eden bu tür âyetlerin asıl amacı, dünyâda kötülük yapan insanları, korku faktörü ile iyiliğe yöneltmektir. Kuşkusuz âhiret azabı vardır ama onun mâhiyetini kavra-yamayız. Onun için o azâb, insanların alışageldikleri dünyâ azabına benzer biçimde anlatılmıştır. îsim benzer ama gerçeği (mâhiyeti) ayrıdır. Başka türlü insan ile Allah arasında iletişim olmazdı.
35-36 ncı âyetlerde cehenneme gidenlerin konuşamayacakları ve onların özür dilemelerine de izin verilmeyeceği belirtiliyor. Halbuki: "Sonra siz, kıyamet gününde, Rabbinizin huzurunda dâvâlaşacaksınız" [10089], "Sonra onların: 'Rabbimiz Allah 'a andolsun ki biz ortak koşanlar değildik' demelerinden başka çareleri kalmadığı gün" [10090], "Ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler" [10091], "Derilerine: 'Niçin aleyhimize tanıklık ettiniz?' derler" [10092] âyetlerinde suçluların, Allah'ın huzurunda konuşacakları, şirk ve küfürlerini inkâra kalkışacakları, fakat Allah'tan hiçbir şeyi gizleyemeyecekleri; Müddessir Sûresinin 39-47 nci âyetlerinde cehenneme gidenlerin, cennetliklere suçlarını itiraf edecekleri; namaz kılmadıkları, sadaka vermedikleri, boş söz ve işlerle vakit geçirdikleri için o cezaya çarpıldıklarını söyleyecekleri; Zümer Sûresinin 71 nci âyetinde yine onların, kendilerini azarlayan cehennem muhafızlarına, peygamberleri dinlemedikleri için o cezayı hak ettiklerini söyleyecekleri; A'râf Sûresinin 44-50 nci âyetlerinde cennet halkının cehennem halkına itaplı hitapları, cehennem halkının da cennet halkından, cennetin nimetlerinden ve suyundan biraz da kendilerine dökmelerini isteyecekleri; Mü'minûn Sûresinin 106-107 nci âyetlerinde de suçluların, suçlarım Allah'a itiraf ile, kendilerini cehennemden çıkarıp dünyâya döndürmesini O'ndan niyaz edecekleri; Şuarâ Sûresinin 96-102 nci ve Secde Sûresinin 12 nci âyetlerinde de boyunları öne eğilmiş suçluların Allah'tan, dünyâya dönmeyi isteyecekleri anlatılmaktadır.
Cehennemdekilerin konuşamayacaklarını ve özür dilemelerine fırsat verilmeyeceğini söyleyen 35-36 nci âyetlerle, yine cehennem sahnelerini anlatan biraz önce muhtevalarına işaret ettiğimiz âyetler arasında bir çelişki var gibi görünürse de gerçekte bir çelişki yoktur. Bu âyetler, cehennemdeki çeşitli durumları sergilemektedir. Suçluların konuşamayacaklarını ifâde eden âyetler, Yüce Dîvân sahnesini anlatmaktadır. Orada Allah'ın huzurunda hesap veren cân, o hâkimler hâkiminin önünde korkudan konuşamaz. " âyetinin bildirdiği üzre o Huzûr'da O'nun izni olmadan kimse öz söyleyemez. Bu tür âyetler, Yüce Divânın hâkimi olan Allah'ın heybetini anlatmaktadır. Ama suçluların geri dönmeyi isteyeceklerini, Cennet halkından yardım dileyeceklerini bildiren âyetler, mahkemenin kararı sonunda suçluların varacakları azabın dehşetini tasvir için orada cehennem ehlinin

---

[10084] Câmi'u'l-beyân: 29/240.
[10085] et-Teshîl: 4/171-172; Fethu'l-Kadîr: 5/359; Câmi'u'l-beyân: 29/239-241; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/461.
[10086] Mefâtîhu'l-ğayb: 30/275.
[10087] Hak Dini: 7/5523-5524.
[10088] et-Teshîl: 4/171.
[10089] Zümer Sûresi: 31.
[10090] En'âm Sûresi: 23.
[10091] Nisa' Sûresi: 42.
[10092] Fussilet Sûresi: 21.

çeşitli yalvarı ve feryatlarını anlatmaktadır. Hulâsa konuşama-ma durumu, muhakeme ânında, feryat ve yalvarma durumu karardan sonra olacaktır. Gerçeği Allah bilir.
Belki de Cehennemlikler, ilk anda suçlarını inkâra kalkışacaklar ama, işledikleri suçların izlerini ruhlarında açıkça görünce dilleri tutulacak, söyleyecek söz bulamayacaklardır. Suçlarını- kendilerinin itirafına hacet yoktur. Çünkü elleri, ayakları, derileri ne yapmışlarsa hepsini söyleyecek, yaptıklarının izleri uzuvlarında görünecektir: "Ogün ağızlarını mühürleriz, elleri bize söyler, ayakları yaptıklarına tanıklık eder"',[10093] "Allah'ın düşmanları ateşe sürüldükleri gün toplanıp bir araya getirilirler. Nihayet oraya vardıklarında kulakları, gözleri ve derileri, yaptıkları hakkında aleyhlerine tanıklık eder.[10094]
Görüldüğü gibi bu âyetler, cehenneme atılmak üzre olan suçluların korku halini tasvir etmektedir. Onlar o durumda artık korkudan ve üzüntüden ağızları açılacak, söz söyleyecek durumda değillerdir. Halleri o kadar perişandır. Kendilerine cehenneme girmeleri emredilince itiraza mecal bulamazlar ve çaresiz bu emre itaat edip cehenneme girerler. Bu âdetler, tasvîr üslubuyla cehennemin korkunçluğunu ve cehennem halkının halinin perişanlığını anlatmaktadır. Amaç, cehennemden korkutmak suretiyle insanları doğru yola sevk etmektir.
41- Korunanlar ise gölgeler altında, çeşme başlarındadırlar. 42- Gönüllerinin çektiği meyvalar içindedirler: 43- "Yaptıklarınıza karşılık afiyetle yeyin, içini" 44- "Biz, güzel davrananları böyle ödüllendiririz." 45- Yalanlayanların vay haline o gün!

Tefsir:

41-45: Cenabı Hak, önceki âyetlerde inanmayanların, âhiretteki durumunu tasvir ettikten sonra Kur'ân'daki âdeti veçhiyle şimdi de inanan, şirkten ve günâhlardan korunanların âhiretteki durumlarını kısa çizgilerle tasvir etmektedir. Önceki âyetlerde cehennemlikler için üç türlü azâb sayılmıştı: Onlar, kütük gibi kocaman, halat gibi uzun kıvılcımlar atan, serinlik vermeyen üç dallı bir gölgeye götürülmüşlerdi. Onların karşıtı olan korunanlar için de üç nimet sayılmaktadır: Onlar da pınar başlarında, gölgeler altında, gönüllerinin çektiği meyvalar arasındadırlar. Allah onlara, dünyâda yaptıklarına karşılık, şimdi burada afiyetle yeyip içmelerini, kendisinin iyileri böyle ödüllendireceğini buyurmaktadır. Onların imrenilecek durumuna bir göz atıldıktan sonra: "Yalanlayanların vay hâline o gün!" âyetiyle inanmayanların sonlarının fecaati belirtiliyor ki bu nimetler karşısında o azabın fecaat ve veha-meti daha iyi anlaşılsın.
46- "Yeyin, azıcık sefa sürün, siz suçlularsınız!" 47- Yalanlayanların vay hâline o gün! 48- Onlara "Rükû' edin" dendiği zaman rükû' etmezler. 49- Yalanlayanların vay haline o gün! 50- Onlar bun(a inanmadık)^/? sonra hangi söze inanacaklar?

Tefsîr:

46-50: Âhiretin iki tablosu —nimet ve azâb sahneleri— gösterildikten sonra şimdi söz tekrar dünyâda yaşayan inkarcı insanlara yöneltiliyor: Ey âhireti kabul etmeyen, Allah'a ortaklar koşan insanlar, şimdilik siz yeyin, için, biraz yaşayın, eğlenin. Siz suç işliyorsunuz. Bu hayatınız böyle fazla sürmez. Âhi-ret günü yalanlayanların hali yaman olacaktır, buyuruluyor. Evet Allah için eğilmeyen, Allah'ın yanında başka tanrılara tapan insanların sonu perişan olacaktır. Bu Kur'ân hiç kuşkusuz Tanrı elçisi Meleğin vahyidir. Bunun söylediği doğrudur. Bu insanlar, buna inanmadıktan sonra hangi söze inanacaklar?
Sûre, birtakım güçlere yemîn edilerek âhiretin ve kâfirlere söylenen azabın mutlaka vukubulacağını vurgulamakla başlamıştı. Daha sonra çeşitli kanıtlarla Allah'ın, ölüleri diriltmeğe kadir olduğu anlatıldı. Âhirete geçilerek orada müşriklerin azâb, mü'minlerin de nimet sahneleri gösterildi ve tekrar dünyâya dönüldü, âhiretin mutlaka vukubulacağı vurgulanarak sûre bitirildi. Böylece birçok sûrede görüldüğü gibi sûrenin sonunda, başındaki konuya dönülmüş oldu. Bu suretle bütün sûre aynı konuyu izah eden bir bütünlük kazandı. Aradaki diziler, asıl konunun açıklayıcısı durumuna geçti.
Keşşaftaki bir kîle göre 48 nci âyet, Peyğamber(s.a.v.)in, namaz kılmalarını emrettiği Sakîf kabilesinin: "Biz eğilmeyiz, eğilmeyi kendimize utanç sayarız" demeleri üzerine inmiştir.[10095]
Oysa bu âyetler, önceki âyetlerin devamıdır ve onlardan ayrı indiği düşünülemez. Âyetin Medine devrinde indiğini söyleyen bu tür rivayetlerin aslı yoktur. Ayrıca bu âyetlerin, cehennemliklere hitâb olduğu da söylenmektedir. Âhirette mü'minlerin nimet tablosu gösterildikten sonra yalanlayanların hallerinin yaman olacağı vurgulanıyor ve sonra da onların azaba çarpılmalarının nedeni açıklanıyor: Onlara Allah için eğilin, dendiği zaman eğilmez, âhirete inanmaz, namaza önem vermez, Kur'ân'ın haber verdiklerini kabul etmezlerdi. İşte bu yüzden cehennem azabına çarpıldılar. Kur'ân'dan daha doğru bir söz mü var? Bunlar Kur'ân'a inanmadıktan sonra hangi söze inanacaklar?
"Onlara rükû' edin, dendiği zaman rükû' etmezler" âyetinden, Arapların hiç namaz kılmadıkları anlaşılmamalıdır. Çünkü Enfâl Sûresinin 35 nci, Mâ'ûn Sûresinin 4-5 nci âyetlerinden, Araplarda namaz ibâdetinin olduğu açıkça

[10093] Yâsîn Sûresi: 65.
[10094] Fussilet Sûresi: 19-20.
[10095] Keşşaf: 4/205; Fethu'l-Kadîr: 5/361.

anlaşılmaktadır. Ancak onlar namaza önem vermezler, sürekli değil, âdet kabilinden zaman zaman kılarlardı. Bu namazlarında secde muhakkak vardı ama belki rükû' olmayabilir. Bundan dolayı "Rükû' etmezler" deniyor. Bu konuda daha önce açıklama yaptığımız gibi, A'lâ Sûresinde de izâhât vereceğiz.

Mürselât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Hükümgünü (inanmayanların basma gelecek azâb veya öldükten sonra dirilme günü), mutlaka vukubulacaktır. Nasıl önceki peygamberlerin da'vet-lerini engelleyenler helak edilmişlerse, Hz. Muhammed(s.a.v.)in da'vetini engellemeğe çalışanlar da helak edileceklerdir. Çünkü suçlulara uygulanan İlâhî yasa budur: "Suçlulara böyle yaparız" (18).
2. Hakîr bir suyun içerdiği spermden yaratılan insan, önce güvenle kalacağı rahime konmuş, bir süre orada evrimleştirilerek bu mükemmel biçime sokulmuş, sonra yeryüzüne çıkarılmıştır (20-23).
3. Yeryüzü, dirileri ve ölüleri (canlıları ve cansızları) üstünde taşımaktadır (25).
4. Hakk'ın çağrısını yalanlayanlar, Allah'a kulluk etmeyenler, kısa süren dünyâ yaşamından sonra cehennem ateşine atılacaklardır ve o zaman pişman olup özür dilemeleri, kendilerine bir yarar sağlamayacaktır (28-40,45-49).
5. Dünyâda kötülüklerden korunmuş olanlar ise cennet gölgeleri altında, çeşme başlarında sefa süreceklerdir. Elbette Allah, iyilik edenleri cennetle ödüllendirir, onları kötülerle bir tutmaz (41-44).
6. Bu Kur'ân, inanılacak en doğru sözdür. Buna inanmayanlar, başka hangi söze inanacaklar? Bundan daha doğru söz mü var ki ona inansınlar? (50).

MÜRSELÂT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1			
8-9			
	Râ'nın dammıyle;		
	Râ'nın sükûnuyla:		
	Zâl'in dammıyle:		
	Zâl'in sükûnuyla:		
	Zâl'in dammıyle:		
	Zâl'in sükûnuyla:		
	îsâ.		
Çoğunluk. Ravh. Ötekiler. İbn Kesîr, Nâfi', Ebûbekr. Ebû 'Amr, Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef. Atıf vâv'ıyle: İbrâhîm et-Teymî,			
İbn Huseym [10096]	Hafif mîm ve râ ile:		Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Şeddeli mîm ve râ ile:	'Amr ibn Meymûn [10097]. Edilgen:	Çoğunluk.
	Etken:	İbn Mes'ûd, Übeyy ve îbn Kays[10098]	Çoğunluk.
		İbn Mes'ûd.	
11		cü; Madmûm vâv, hafif kaf ile:	Übeyy, Ebû Ca'fer, Şeybe ve A'rec.
	Şeddeli kaf ile:		İbn Mes'ûd ve Ebû 'Amr.
	Hemze ile, te'kît kökünden:		ötekiler[10099]
	Hemze ve hafif kaf ile:		Yahya, Eyyûb, Hâlid ibn Ilyâs ve Sellâm [10100]
Âyet No.			
16			
17			
Kelime:			
23			

[10096] Tebsıra: 717; el-Bahr: 8/404-405; el-Mesâhif: 310; el-Budûr: 332-333.
[10097] el-Bahr: 8/405.
[10098] el-Mesâhif: 106, 175.
[10099] el-Mesâhif: 107, 175; el-Bahr: 405; en-Neşr: 2/396-397; el-Budûr: 332.
[10100] Kurtubî: 19/158.

30
32
Kırâet farkı:
Madmûm nûn ile: Meftûh nûn ile:
atfen cezm
ile:
İsti'nâf olarak merfû': Vâv ve istikbâl sîniyle: a Şeddeli dâl ile: ü Hafif dâl ile:
Meftûh lâm ile, mâzî: Meksûr lâm ile emir:
Râ'lar arasında elif: Aynı kırâet, şîn'in kesriyle:
Okuyanlar:
Çoğunluk. Katâde[10101]
A'rec[10102] Çoğunluk. İbn Mes'ûd[10103] Nâfi', Kisâ'î. Ötekiler. [10104] Çoğunluk. İbn 'Abbâs ve İbn Mes'ûd [10105] Ruveys. Ötekiler [10106] Çoğunluk, îsâ.
İbn 'Abbâs ve İbn Miksem [10107]
Ayet No.
Kelime:
33
Kırâet farkı:
Meftûh sâd ile[10108]
Meksûr kaf ve meftûh
sâd ile:
Madmûm kaf ve sâd
ile:
Okuyanlar:
İbn 'Abbâs, Mü-câhid, Humeyd ve Sülemî.
Sa'îd ibn Cübeyr.
İbn Mes'ûd, Ebû's-Sevvâr ve
İbn Kays.
Meftûh kaf, sakin sâd
ile: Kurtubî[10109]
Madmûm cîm ile[10110]
tekil: Ya'kûb, İbn Ebî
İshâk, îsâ ve Cahderî.
Meksûr cîm ile, tekil: İbn 'Abbâs, Hamza, Kisâ'î, Halef ve Hafs.
Ayet No.
Kelime:
39
41
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Meksûr cîm ile, çoğul: Ötekiler.
Madmûm cîm ile, çoğul:
Meksûr cîm, sakin mîm
ile:
İki halde de yâ ile:
İki halde de yâ'sız:
Zulle'nin çoğulu:
Zıll'in çoğulu: 'Ayn'ın kesriyle:
'Ayn'ın dammıyle:
Ruveys, İbn 'Ab-bâs, Mücâhid ve Humeyd'.[10111]

[10101] el-Bahr: 8/405.
[10102] Kurtubî: 19/195; el-Bahr: 8/405.
[10103] el-Mesâhif: 107; Kurtubî: 19/159.
[10104] Tebsıra: 718; Kurtubî: 19/160; en-Neşr: 2/397; el-Budûr: 332. Taberî, iki kırâeti doğru bulmakla beraber sülâsî kipini tercîh etmiştir (29/236).
[10105] el-Mesâhif: 107, 207.
[10106] en-Neşr: 2/397; el-Budûr: 332.
[10107] el-Mesâhif: 207, 274; el-Bahr: 8/407.
[10108] Boyun anlamındadır, hurma boyunlarını kasdetmiştir.
[10109] el-Mesâhif: 107; Kurtubî: 19/163-164.
[10110] Toplanıp kenarları bir araya getirilmiş büyük bir şey demektir.
[10111] İbn 'Abbâs'a göre gemi halatları demektir. Bu katlanıp birleştirilince erkek beli gibi kalın olur. İbn 'Abbâs, madmûm cîm ile okurmuş (Buhârî). (Kurtubî: 19/165). Taberî, madmûm cîm ile olan kırâet hariç diğerlerini caiz görüyor (29/243)

Übeyy [10112]
Ya'kûb.
Ötekiler.
A'rec, Zührî, Talha, A'meş ve İbn
Huseym.
Çoğunluk [10113]
İbn Kesîr, İbn
Zekvân, Şu'be,
Hamza, Kisâ'î.
Ötekiler.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
43		Yâ'ya dönüştürülen hemzenin idğâmiyle:	Kırâettir. Hemze ile: Çoğunluk '.[10114]

78/80 NEBE' SÛRESİ 2077
Tefsir: 2077
Tefsir: 2078
Tefsir: 2079
Nebe' Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2080
NEBE' SURESİ KIRAET FARKLARI 2080

[10112] el-Mesâhif: 175.
[10113] el-Mesâhif: 266, 310, 328; Kurtubî: 19/167: el-Bahr: 8/408.
[10114] el-Budûr: 332.

78/80 NEBE' SÛRESİ

Nebe', haber demektir. Kıyamet günü haberiyle başladığı için bu adı almış olan sûrede Allah'ın, kâinattaki kudret işaretlerine dikkat çekilerek hak ile bâtılın ayrılacağı hüküm günü olan kıyametin mutlaka vukubulacağı vurgulanır ve Yüce Dîvânın heybeti ve yüceliği tasvir edilir.
Mekke'de Meâric Sûresinden sonra inen sûre, 40 âyeti içermektedir. Âyetlerinin birbiriyle son derece uyumluluğu, sûrenin bir defada indiğini gösterir. Resmî sıralamada 78 nci, iniş sırasına göre 80 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Birbirlerine hangi şeyden soruyorlar? 2- O büyük haberden mi? 3- Ki onlar onda ayrılığa düşmektedirler. 4- Hayır (dedikleri gibi değil), yakında bileceklerdir. 5- Yine hayır (dedikleri gibi değil), yakında bileceklerdir. 6- Yapmadık mı biz, şu Arzı bir beşik, 7- Dağları birer kazık? 8- Ve sizi çift çift yarattık. 9- Uykunuzu dinlenme yaptık. 10- Geceyi (karanlığıyla sizi örten) bir elbise yaptık. H-Gündüzü de geçim zamanı yaptık. 12- Üstünüzde yedi sağlam (gök) bina ettik, 13- Ve (orada) parıl parıl parlayan bir lâmba yarattık. 14- Sıkışan(buhxt)lardan şarıl şarıl su indirdik, 15- Ki onunla çıkaralım: düne, bitki, 16- Ve (ağaçları) birbirine sarmaş dolaş bahçeler.

Tefsir:

1- Birinci âyette "Neden soruyorlar, ayrılığa düştükleri o büyük haberden mi?" buyuruluyor. Kâfirlerin ihtilâf ettikleri büyük haber nedir? Mü-fessirlerin çoğunluğuna göre bu haber, kıyametin kopacağı hakkındaki haberdir. Bazılarına göre de kıyamet, haberin kendisi değil, haber verilen şeydir. Kâfirler haber verilende değil, verilen haberde ayrılığa düştüklerine göre bu haber, kıyametin vukubulacağını anlatan Kur'ân'dır. Bazılarına göre de bu haber, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğidir. O peygamber olunca birbirlerine neler olduğunu sormuşlardır[10115] " De ki: 'O büyük bir haberdir, siz ondan yüz çeviriyorsunuz'." [10116] âyeti, haber'in Kur'ân olduğunu teyid eder. Eğer " üjhsL, "daki fâ'il zamiri kâfirlere giderse, kâfirler, Kur'ân'ın söylediklerinde ihtilâf ediyorlardı. Kimi kesinlikle onu yalanlıyor, kimide onu kuşku ile karşılıyordu. İhtilâfları, kiminin yalanlayıp kiminin şüphe ve tereddüt etmesidir. Yahut kiminin Kur'ân'a şiir ve kehânet, kiminin başka şey söylemesidir. Eğer fail zamiri bütün insanlara giderse, ihtilâfları, kiminin Kur'ân'a inanması, kiminin onu inkâr etmesidir[10117]
Şevkânî şöyle diyor: "Öldükten sona dirilme hakkında kâfirler fikir ayrılığı içindedir. Hıristiyanlar ruhsal me'âdı (âhireti) kabul ederler. Yahudilerden bir cemâat ise bedensel me'âdı (âhireti) kabul etmiştir. Tevrat'ta cennet lâfzı, İbrânîce olarak Cen'îzâ şeklinde geçer.İncîl'in birçok yerinde âhiretin vukubulacağı, itaat edenlerin nimetlere erecekleri, âsîlerin azaba uğrayacakları tasrîh edilir. Arap kâfirlerine gelince onlardan bir kısmı, âhireti tamamen inkâr ederlerdi. Nitekim "Ne varsa şu dünyâ hayatımızdan.ibare 11 ir. ölürüz ve yaşarız, bizi öldüren dehrdir. Biz tekrar diriltilecek değiliz" [10118] dediklerini yüce Allah anlatmaktadır. Onlardan bir kısmı ise âhireti kesinlikle reddetmiyor, fakat bunda şüphe ediyordu. Nitekim yüce Allah, onların durumunu şöyle anlatmıştır: "Sadece öyle sanıyoruz, kesin inanmıyoruz" [10119], "Kıyametin kopacağını sanmam. Tekrar Rabbime döndürülüp götürülsem bile O'nun katında bana daha güzel nimetler verilir" [10120]. Kıyamet hakkında kâfir tabakaları arasında işte böyle ayrı ayrı düşünce ve inançlar ortaya çıkmıştır.[10121]
1-16 ncı âyetlerde kıyametin vukuundan veya Kur'ân'm haber verdiği şeylerin hakikatinden kuşkulananlara, Allah'ın ölüleri diriltmeğe kadir olduğunu belirtmek için O'nun kâinatta yaptığı işlere, yarattığı şeylere dikkat çekiliyor:
Arzı üzerinde yaşayanlara bir beşik gibi yapıp, dağları da birer kazık gibi Arzın üstüne çakan, insanları, hayvanları ve bitkileri çift çift: erkekli, dişili yapan; dinlenmeleri için gecenin karanlığını bir örtü gibi yaratıklarının üstüne örten; çalışıp geçimlerini sağlamaları için de gündüzü aydınlık yapan; üstlerinde de yedi sağlam gök, alev alev yanan lamba gibi uzayı aydınlatan Güneşi yaratan, sıkışan bulutlardan yağmur yağdırarak yerden dâneler, bitkiler ve girift ağaçlar çıkaran Allah, elbette ölüleri diriltip huzurunda toplamağa ve muhakeme etmeğe kadirdir.
Âyetlerde Allah'ın yaptığı işler, muhataplara, olumsuz soru biçiminde: "Allah böyle yapmadı mı? Şöyle yapmadı mı?" diye yöneltilmektedir. Bundan muhatapların, bu işleri Allah'ın yaptığını kabul ettikleri anlaşılır. Gerçekten Arapların, Allah'ın, kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olduğuna inandıkları, birçok âyetten anlaşılmaktadır. Ancak garip olan taraf, bunları Allah'ın yarattığına inandıktan halde âhirete inanmamalarıdır. Onlara göre ölümle herşey biter. Öldükten sonra yeniden dirilme, hesap verme, nimet ve ceza görme diye bir şey yoktur.
İşte âhireti inkâr edenlere, bunu ispat için Allah'ın kudretinin kanıtları anlatıldıktan sonra, müteâkib âyetlerde hüküm günü olan âhiretin mutlaka vukubulacağı ve herkesin, yaptığından hesap vereceği vurgulanıyor.
Arzın bir beşik gibi yapıldığını ifâde eden altıncı âyette, Yer yuvarlağının, uzayda görünmez bir bağ olan Güneş-

[10115] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/3-4.
[10116] Sâd Sûresi: 67.
[10117] et-Teshîl: 4/172-173.
[10118] Câsiye Sûresi: 24.
[10119] Câsiye Sûresi: 32.
[10120] Fussilet Sûresi: 50 ve benzeri. Kehf Sûresi: 36.
[10121] Fethu'l-Kadîr: 5/363.

çekim gücüne tutunarak onun çevresinde dönmesine işaret sezilmektedir. Nasıl beşik, tutunduğu eksende sallanıp durursa Arz da Güneşin çekim gücüne tutunmuş, bir beşik gibi dönmektedir.
7 nci âyette dağların, Arz üzerine kazık gibi çakıldığı buyurulmaktadır. Dağlar, düz bir alana çakılmış bir takım kazıklar görünümü verdiği için kazıklara benzetilmiştir. Kazık, çadırın sağlam durması için temel görevi görür. Dağların da Arz binasını^ korunması için böyle bir temel görevi yaptığı anlaşılmaktadır " Onları sarsar diye laşılmaktadır, " Onları sarsar diye Yeryüzünde yüksek dağlar yarattık" [10122] âyetiyle de Yer'in, üzerindeki canlıları sarsmaması için üzerine yüksek kazıkların çakıldığı belirtiliyor. Dağlar, Arzın merkezinden dışa doğru patlamaların oluşturduğu yükseltilerdir. Bu yükseltiler bir ölçüde Arzın patlamalarım baskılar. Bu patlamaların daha çok sarsıntı yapmasını önler. Aynı zamanda deniz sularının yeryüzünü istilâsına da engel olur. Rüzgârların, bulutların, yağmurların çeşitli akımlarla dağılımını da sağlar. Bunlar yanında dağların daha birçok yararı vardır.
"Sizi çift çift yarattık": Arapçada çift olan şeyin her bir tekine zevç denir. Meselâ erkek, kadının zevci, kadın da erkeğin zevcidir. Aslında çift yaratılan yalnız insanlar değil, bütün canlılar, hattâ yaratıklardır. Burada siz hitabı, evvelâ insanları kapsamakla beraber, bütün canlıları da içine alır. Yâsîn Sûresinin 36 ncı âyetinde: "Ne yücedir O ki toprağın bitirdiklerinden, insanların canlarından ve daha bilmedikleri şeylerden olan bütün çiftleri yarattı" âyetinde daha açık olarak yaratıkların karşıtlı olarak yaratıldığı ifâde edilmektedir. Bitkilerin dahi erkekli dişili olduğunu Kur'ân haber vermiştir ki bu husus, modern ilmin henüz yeni ulaştığı gerçeklerdendir. Bitkilerin erkekli-dişili oluşu, hurmada daha açık olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı eskiden beri hurma sahipleri, hurmaları telkih ederler (aşılarlardı). Demek ki bu husus, insanların tercübesiyle anlaşılmıştı ama ilmen ifâdesi, Kur'ân'da yer almıştır.
9-14: Sübât, kesik bir uyku, rahat dinlenme anlamına geldiği gibi ölüm anlamına da gelir. Yahudilerin istirahat günü olan Cumartesine yevmu's-sebt denmiştir. 9 ncu âyete: "Uykunuzu dinlenme yaptı" anlamı uygun düştüğü gibi: " du O'dur ki geceleyin sizi vefat ettirir" [10123], "Allah, canları, ölümleri sırasında alır; ölmeyenleri de uyudukları sırada alır" [10124] âyetleri karşısında "Uykunuzu bir çeşit ölüm yaptık" anlamı da uygun düşer. Çünkü uyurken insan, ölmüş gibi bilinçsiz olur. Uykuda ruh, bedenden kısmen, ölümde ise tamamen ayrılır. Bu bakımdan ölümle uyku arasında ilişki ve benzerlik vardır. Bundan dolayı âyete "Allah, uykunuzu bir çeşit ölüm yaptı" anlamı da verilmiştir.[10125]
Libâs, elbise demektir. Esasen elbise, libâs'm çoğuludur. Biz libâsı Türk-çeye giysi diye terceme etsek daha yerinde olur. Ancak burada libâs ile, sırta giyilen iç çamaşırdan ziyâde, uyku esnasında üste yorgan gibi örtülen örtü mânâsı daha uygundur. Uyku insanı dinlendirir. Gecenin karanlığı da yorgan gibi sarar, insanın ayıp yerlerini, gizli kalması gereken şeyleri gizler, Güneşin ışığından ve ısısından korur. Me'âş ise yaşamak, geçinmek ve çalışıp kazanma zamanıdır. Dinlenmek için gece karanlık, çalışıp kazanmak için de gündüz aydınlık yapılmıştır.
"Seb'un şidâdun": Yedi sağlam demektir ki Mülk Sûresinde açıklandığı üzre bununla kasıt, yedi göktür. Bunun tefsîri, Mülk Sûresinin: "O, birbiri üstünde yedi göğü yarattı..." âyetinde geçmişti.
Yapılarının sağlamlığını belirtmek için yedi gök, burada "seb'u şidâd" yedi sağlam sıfatiyle nitelendirilmiştir.
"Sirâc" lâmba, "vehhâc" parıl parıl yanan demektir. "Mu 'sırat" mu'sı-re'nin çoğuludur. 1'sâr kökünden ismi fail olan bu mu'sıre, bir şeyi sıkıp suyunu çıkarmak anlamınadır. Mu 'sırat yağmur yağdıran bulutlar, ya da bulutları sıkıştırarak yağmur yağdıran rüzgârlardır. "Secc veya sücüc" kökünden mübalağa (abartma) kipi olan seccâc da şarıl şarıl su akıtan demektir. "Mu'sı-râttan şarıl şarıl su indirdik". Yani birbirini sıkıştıran bulutlardan şarıl şarıl su indirdik veya bulutlan birbirine yaklaştırıp yoğunlaştıran, sıkıştıran rüzgârlar vasıtasiyle su indirdik, demektir.
17- Muhakkak ki Fasıl günü, belirlenmiş bir vakittir. 18- O gün Sûr'a üflenir, bölük bölük gelirsiniz. 19- Gök açılmış, kapı kapı olmuştur. 20- Dağlar yürütülmüş, bir serâb olmuştur. 21-Cehennem de gözetleme yeri olmuştur (suçluları gözetleyip durmaktadır). 22- Azgınların varacağı yerdir. 23- Orada çağlar boyu kalacaklardır. 23- Orada ne bir serinlik, ne de içilecek bir şey tadarlar. 25- Yalnız kaynar su ve irin (içerler); 26- Yaptıklarına uygun bir karşılık olarak. 27- Çünkü onlar bir hesap (görüleceğini) ummuyorlardı. 28- Âyetlerimizi de tamamen yalanlamışlardı. 29- Biz de herşeyi sayıp yazmıştık. 30- "Şimdi tadın, artık size azâbdan başka bir şey artırmayacağız!" 31- Korunanlar için de başarı (ödülü) vardır: 32- Bahçeler, bağlar, 33- Göğüsleri tomurcuk-lanmış yaşıt kızlar, 34- Ve dolu kadeh(ter). 35- Orada ne boş söz, ne de yalan işitirler. 36- Rabbinden bir karşılık, yeterli bir bağış olarak.

Tefsir:

17-20: O haber verilen Fasıl (haklının ve haksızın ayırdedileceği yüce Dîvân) günü mîkattır (Allah'ın katında belirlenmiş bir vakittir. Zamanı gelince mutlaka olacaktır). O gün Sûr'a üflenecek, yani toplantı borusu çalınacak, o borunun sesini duyan herkes, bölük bölük toplantı yerine gelecek. O günün dehşetinden gök yarılacak, gökte kapılar, gedikler açılacak. Dağlar yürütülüp bir serâb gibi yok olacaktır. Serâb, çölde güneşin

[10122] Enbiyâ Sûresi: 31.
[10123] En'âm Sûresi: 60.
[10124] Zümer Sûresi: 42.
[10125] Fethu'l-Kadîr: 5/364.

ışığının kırılmasından oluşan aldatıcıbir su görünümüdür. İşte kıyamet depremiyle dağlar sarsılıp savrulduktan sonra öyle seraba dönecek, görenler onu dağ sanacak ama gerçekte o, savrulan tozdan ibaret bulunacaktır.

21-30: Buraya kadar olan âyetlerde kıyameti başlatan dehşetli sarsıntı, sonra göğün çatlaması, insanların toplantı alanına koşup gelişleri tasvir edilmiştir. Bu ifâdeler, kıyamet olayının dehşetini ve korkunçluğunu canlandırmaktadır. İşte bu olayladan sonra Yüce Dîvân kurulmuş, herkesin hesabı görülmüş ve Mahkeme'den Yüce Karar da çıkmıştır. Şimdi bu karar açıklanmaktadır:

Azgınların gideceği yer olan cehennem mirsâd'dır. Mirsâd, gözetleme yeri demektir. Cehennemin bekçileri, oraya gelecek suçluları gözetlemektedirler. Yahut bizzat cehennemin kendisi, suçluları gözetlemektedir. Mülk Sûresinde de cehennemin, suçlulara karşı kızgınlıktan kükreyip durduğu, öfkeden çatlayacak durumda olduğu tasvirî bir ifâde ile anlatılmıştı. Burada da cehennemin, suçluları gözetleyip durduğu anlatılmaktadır ki bu suretle cehennem akıllı bir canlı gibi teşhîs edilmiştir.

Suçlular orada hukublarca kalacaklardır. Ahkâb, hukub'un çoğuludur. Hukub veya hukb belirsiz, uzun süre anlamınadır. Bir hadise göre hukub seksen yıllık süreye, İbn 'Abbâs'a dayanan bir rivayete göre üçyüz yıllık süreye denir '.[10126] Bunun kırk yıl, yahut otuz bin yıl olduğu hakkında da rivayetler vardır. Fakat doğrusu, Hasan Basrî'nin dediği gibi hukub ve çoğulu ahkâb kimsenin bilemeyeceği uzun zamandır. [10127] " âyetinde cehennemliklerin, orada çağlar boyu kalacakları ifâde edilmektedir.

Fakat ahkâb, ne kadar uzun zaman ifâde etmiş olsa da yine sınırlı bir zaman bildirir. Bundan, cehennem azabının, bir gün sona ereceği anlaşılır. Bazıları, bu âyetin, " Tadın, bugün size, azâbdan başka bir şey artırmayacağız" âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir ki gayet gülünç ve anlamsız bir iddiadır. Âyetler aynı anda inmiştir, bunlar arasında zaman farkı yoktur ki nesih olsun, sonra İbn Cezzî'nin dediği gibi haberlerde nesih olmaz. Zira Allah, onların böyle uzun zaman azâb çekeceklerini bize bildiriyor. Bu neshedilse, hâşâ Allah'ın verdiği haberin yanlış olduğu ortaya çıkar. Bir kısmı da bu âyetin, günahkâr mü'minler hakkında olduğunu söylemiştir ki bu da doğru değildir. Çünkü âyet, Allah'ın âyetlerini yalanlayan, âhiret gününe inanmayan kâfirler hakkındadır. "Onlar hesap göreceklerini ummazlardı. ayetlerimizi de tamamen yalanlamışlardı" buyurulmuştur[10128]

40 vıl, 80 yıl, normal insan ömrüdür. Demek ki âyette, âhireti yalanlayanların, ömürlerinin kat kat fazlasıyle azâb çekecekleri, fakat sonunda azâbdan çıkacakları anlatılmaktadır. Âyeti böyle anlayanlar vardır. Âyetin zahirinden çıkan mânâ da budur. Ancak: " Ateşten çıkmak isterler ama, ondan çıkamazlar. Onlar için oturucu (kalıcı) bir azâb vardır" [10129] âyetine dayanarak azabın ebedî olduğu, çoğunluğun kanışıdır. Gerçeği Allah bilir.

Kâfirler cehennem azabı içinde kaynar su ve irinden başka bir şey tad-mayacaklardır. Âhiret hesabını ummayan, Allah'ın âyetlerini yalanlayan kimselere bu ceza uygundur. Onların yaptıkları her şeyi hesâbeden Allah, onlara: "Şimdi tadın, bugün size azâbdan başka bir şey artırmayacağız!" buyuracaktır. Bu Tanrısal azar da cehennem azabına eklenen, ondan da ağır bir azâbdır.

24 ncü âyetteki "hamım" kaynar su, "ğassâk" ise cehennemliklerin yaralarından akan irin olarak tefsir edilir., dayanılmayacak derecede soğuk, dondurucu su anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Demek ki cehennemliklere rahatça içecekleri bir su verilmeyecek, ya yakıcı, ya da dondurucu, yahut irin gibi sıcak, kokuşmuş su verilecektir.

31-36: Fakat Allah'ın âyetlerini doğrulayıp yasaklarından korunanlar da büyük başarı Ödülüne ereceklerdir: Her çeşit ağaçlar ve çiçeklerle dolu bahçeler; çeşit çeşit üzümleri içeren bağlar; göğüsleri yeni kabarmış, kendilerine yaşıt kızlar; dolu dolu şarap kadehleri. Kendilerine sunulan bu kadehler, dünyâ şarabı gibi sarhoş edip saçmalıklar, yalanlar söyletmez. Onun için cenetteki-ler saçma, yalan söz işitmezler. Bu da onların dünyâda yaptıkları iyi işlerin karşılığı olarak Rableri tarafından yeterli derecede verilmiş ödülleridir.

Hadîka'nın çoğulu olan hadâik, duvarlarla çevrilmiş bahçedir. 'İneb'in çoğulu olan a'nâb, üzümler demek ise de burada üzüm bağlan anlamınadır. Kevâ'ib ise kâ'ibe'nin çoğuludur. Göğüsleri yeni kabarmış turunç memeli kızlara kevâ'ib denir. Tirb'in çoğulu olan etrâb da aynı yaşta kızlar demektir. Bu kızlar ya kocalarıyle veya kendileri birbirleriyle yaşıttırlar. Birinci ihtimal daha kuvvetlidir. Çünkü kişinin eşi, kendisiyle yaşıt olursa aradaki anlaşma ve sevgi daha fazla olur. Zaten cennetin kızları taze olduğu gibi erkekleri de tazedir. Orada ihtiyarlar ve ihtiyarlama yoktur. Ke'sen dihâk ise dopdolu kadeh anlamınadır.

37- Göklerin, Yer'in ve ikisi arasında bulunanların Rabbi, çok merhametli (Rab), O'nun (izni olmadan) huzurunda konuşamazlar. 38- O gün Rûh ve melekler sıra sıra dururlar. Ancak Rahmân'ın izin verdiği konuşabilir, o da doğruyu söyler. 39- İşte bu, hak gündür, artık dileyen, Rabbine varan bir yol tutar. 40- Biz sizi, yakın bir azâb ile uyardık. O gün kişi, ellerinin yapıp öne sürdüğü işlere bakar ve kâfir: "Keşke ben toprak olsaydım!" der.

Tefsir:

[10126] et-Teshîl: 4/173.
[10127] Fethu'l-Kadîr: 5/366.
[10128] et-Teshîl: 4/174.
[10129] Mâ'ide Sûresi: 37.

37-38 nci âyetlerde de Yüce Dîvân'ın hakimi Allah'ın ihtişamı anlatılıyor: Göklerin, Yer'in ve bunlar arasında bulunan herşeyin Rabbi: Yetiştiricisi, sahibi olan o çok merhametli Allah, öyle büyük, öyle heybetlidir ki bölük bölük huzuruna gelenlerden hiçbiri, O'nun huzurunda konuşmağa, O'ndan hiçbir şey istemeğe, şefaat dilemeğe cesaret edemez. O, Yüce Mahkemeye gelirken, Ruh ve melekler sıra sıra dizilip divân dururlar. O'nun, konuşmasına izin verdiğinden başkası konuşmaz. Konuşmasına izin verdiği kimse de sadece doğruyu söyler.
39-40: Fasıl günü, Yüce Dîvân'ın kararı sonunda inkarcıların ve mü'min-lerin durumları ve Allah'ın ululuk ve ihtişamı böylece tasvîr edildikten sonra son iki âyette o günün gerçekliği ve dehşeti vurgulanıyor, düşünen insana, Allah'ın yoluna girmesi öğütlenir.
O gün kâfirin, dünyâda yaptıkları yüzünden: "Keşke toprak olsaydım da bugünü görmeseydim!" diyeceği kadar korkunç, dehşetli ve gerçek bir gündür.
Sûreye, kıyametin vukubulacağı ve büyüklüğü belirtilerek başlanmıştı. Tekrar kıyamet gününün büyüklüğü ve dehşeti vurgulanarak sûre bitiriliyor. Böylece sûrenin başı ile sonu birleşiyor ve sûre, bir tek âyetmiş gibi bütünlük kazanıyor.
38 nci âyette geçen er-Rûh hakkında çeşitli görüşler vardır. Kimine göre Rûh, göklerden ve dağlardan büyük, yaratıkların en büyüğü bir melektir. Melekler bir sırada dururlar, o da tek başına bir sırada durur. Kimine göre de er-Rûh, cins ismidir. Bununla kasıt, insanların ruhlarıdır. Kimine göre de er-Rûh, Cibril'dir. Çünkü Kur'ân'da, er-Rûh'un, Cibril'in adı olduğuna de-lîl vardır [10130]
Hamdi Yazır'ın ifâdesine göre İmam Gazâlî, İhyâ'u Ulûmi'd-dîn'inde bu Rûh'un, cisimlere ruh üfleyen melek olduğunu söylemiştir: "O nefes aldıkça, her nefesinde bir cisme bir ruh girer. Bu gerçeği, kalb erbabı basketleriyle görürler"[10131]
Bu konuda dileyenler, Meâric Sûresinin: "Melekler ve Rûh, miktarı elli bin yıl süren bir gün içinde O'na çıkar" mealindeki 4 ncü âyetinin ve Isrâ Sûresinin: "Sana Ruhtan sorarlar. De ki: 'Rûh, Rabbimin emrindendir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir" mealindeki 85 nci âyetinin tefsirine bakabilirler.

Nebe' Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Fasıl günü (haklının ve haksızın birbirinden ayırdedileceği İlâhî hüküm günü) mutlaka vukubulacaktır. Allah katında onun vakti bellidir (17).
2. O gün gök açılır, kapı kapı olur, dağlar yerinden kaldırılıp savrulur, her taraf dümdüz olur (19-20).
3. Yüce Mahkemeye çağırma borusu çalınır ve insanlar grup grup Yüce Dîvân'a gelirler (18). Herkes kendi huyundaki insanlarla beraber gelir.
4. Allah'ın âyetlerini yalanlayıp âhirete inanmamış olan suçlular kendilerini gözetlemekte olan cehenneme sürülürler, dayanılmaz azâblara atılırlar (21-30).
5. Korunmuş olanlar da cennetlerde her türlü nimet içinde bulunurlar (31-36).
6. O gün Yüce Dîvânın hâkimi olan Allah'ın huzurunda Rûh ve melekler sıra sıra dizilirler. Allah'ın izin verdiğinden başka kimse konuşamaz. O'-nun izin verdiği de sadece doğruyu söyler, haksızı haklı gösteremez; azabı hak etmiş olanı kurtarmağa çalışamaz. Kimseye böyle bir müsâade verilmez. Kimse suçluya şefaat (yardım) edemez (38).
7. Bu, vukuu muhakkak olan bir gündür. Herkes mutlaka bu günü görecektir. Artık dileyen, kabbine varan yola girer. O yola girmeyen nankör de Hüküm Gününde toprak olmayı temenni eder: "Keşke toprak olsaydım da bu günü görmeseydim!" der (39-40).

NEBE' SURESİ KIRAET FARKLARI

Âyet No. 1Kelime:	Kırâeî farkı:	Okuyanlar:
Sükût hâ'sı üzerinde durma:		
İki halde de h'siz:		
Mîm'den sonra elif ile:		
Tesâül babından:	Tâ'nm sîne idğâmiyle, hitap kipi:	Aynı kırâet, ğâib kipi:
Vakıfta hemzeyi elife çevirme:		
Ya'kûb, Bezzî.		
Ötekiler.		
İbn Mes'ûd, Übey, 'İkrime ve îsâSekafî[10132]		

[10130] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/23-24.
[10131] Hak Dini: 7/5546.
[10132] el-Mesâhif: 107, 175, 274,

Çoğunluk.
İbn Mes'ûd [10133] İbn Cübeyr, Ebû'l-Cevzâ [10134]
Hamza, Hişâm [10135]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
14	Ûl ^	İki halde de hemzeyi telaffuz:	Ötekiler[10136]
18	Hazâ ilâvesiyle:		îbn Mes'ûd [10137]
	Meftûh mîm ile, elifsiz:		Übeyy, Mücâhid ve îbn Huseym.
	Meksûr mîm ve h'den sonra elif ile:		Çoğunluk [10138]
	B harf-i cerriyle:		'Übeyy, İbn 'Abbâs, 'İkrime ve Ebûzerr [10139] Çoğunluk ve mushafları[10140]. Çoğunluk.
	Min harfi cerriyle:		
	Sakin vâv ile:		
	Meftûh vâv ile, sûret'in çoğulu:		Ebû 'İyâd [10141]
	Hafif t ile:		Kûfeliler.
	Şeddeli t ile:		Çoğunluk[10142]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
21		Meksûr hemze ile:	Çoğunluk.
		Meftûh hemze ile:	Ebû 'Arar, İbn Ya'mer. [10143]
23		Lâm'dan sonra elifsiz:	Ibn Mes'ûd, Hamza, Kûfelile-rin tümü.
		Lâm'dan sonra elif ile:	Ötekiler [10144]
25		Şeddeli sîn ile:	Hafs, Hamza, Kisâ'î, Halef.
		Hafif sîn ile:	Ötekiler [10145]
26		Hafif fâ ile:	Çoğunluk.
		Şeddeli fâ ile:	Ebû Hayve, İbn Ebî 'Able [10146]
29		Mübtedâ olarak merfû':	Ebû's-Simâl.
		fi'li takdiriyle mansûb:	Çoğunluk[10147]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Sem' kökünden etken:		Çoğunluk.
	Tesmi'den edilgen:		İbnMes'ûd[10148] İstimâ' kökünden etken: Übeyy[10149]. Sem'den etken muhâtab: İbn Huseym.[10150]
	Hafif zâl ile:		Kisâ'î.
	Şeddeli zâl ile:		Ötekiler[10151]
	Madmûm kâf ve şeddeli zâl ile:		İbn'Ömer[10152]

[10133] el-Bahr: 8/411. Aslı dir.
[10134] Bazıları ibn Cübeyr'in, çoğunluk gibi tâ ile okuduğunu söylemişlerdir (el-Mesâhif: 251).
[10135] Bunlar revm ile beraber teshîl de etmişlerdir (el-Rahr: 8/410; en-Neşr).
[10136] el-Budûr: 333.
[10137] el-Mesâhif: 107.
[10138] el-Mesâhif: 175, 284, 310; Kurtubî: ,19/171; el-Bahr: 8/411.
[10139] Başka bir rivayette Übeyy şeklinde okumuştur (el-Mesâhif: 175).
[10140] el-Mesâhif: 175, 207, 229, 284; Kurtubî: 19/174; el-Bahr: 8/411-412.
[10141] el-Bahr: 8/412.
[10142] el-Bahr: 8/412; el-Budûr: 333.
[10143] el-Bahr: 8/413.
[10144] el-Mesâhif: 107, 243, 251, 266; Tebsıra: 718; Kurtubî: 19/178; el-Bahr: 8/413; en-Neşr: 2/397. Tkberî'ye göre en fasîhi ve doğrusu ikinci kırâettir (30/9). .
[10145] Kurtubî: 19/181; en-Neşr: Sâd Sûresi; el-Budûr: 333.
[10146] el-Bahr: 8/414.
[10147] Kurtubî: 19/182.
[10148] el-Mesâhif: 107.
[10149] el-Mesâhif: 175.
[10150] el-Mesâhif: 266, 310.
[10151] Kurtubî: 19/184; en-Neşr: 2/397; Tebsıra: 719. Kari'lerin hepsi 28 nci âyette zal'i şeddeli okumuşlardır.
[10152] Kurtubî: 19/182.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
36		Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10153]	
37	Rabb ve Rahmân'm mübtedâ ve haber olarak ref'i:		Nâfi', İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Zeyd-Ya'kûb'dan, Mufaddal-'Âsım'-dan.
İkisinin de cerriyle[10154] ve İbn Muhaysın.		İbn 'Âmir, Ya'kub	
Birincisinin cerri, ikincisinin ref iyle:		İbn 'Abbâs, 'Âsim, Hamza, Kisâ'î, Halef[10155]	

79/81 NÂZİ'ÂT SÛRESİ 2083
Tefsir: 2083
Tefsir: 2084
Tefsir: 2085
Tefsîr: 2086
Tefsîr: 2086
Nazi'ât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2087
NÂZİ'AT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2087

[10153] el-Mesâhif: 107. İbn 'Abbâs'ın yahut şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir (el-Mesâhif: 207).
[10154] in sıfatı.
[10155] Birincisi na't, ikincisi mübtedânın haberidir (Kurtubî: 19/186; el-Bahr: 8/415; en-Neşr: 2/397; el-Budûr: 333).

79/81 NÂZİ'ÂT SÛRESİ

Söküp çıkaranlar anlamındaki "nâzi'ât" kelimesiyle başladığı için bu adı almış olan sûrede birtakım güçlere yemîn edilerek kıyamet olayının dehşeti anlatılır. Musa'nın Fir'avn'a gönderilişi ve Fir'avn'ın ona karşı çıkışına işaret edilir. Allah'ın yerdeki ve gökteki kudret işaretleri delîl gösterilerek âhi-retin mutlaka vukubulacağı, insanların dünyâda yaptıklarının karşılığını görecekleri, dünyâ hayâtının kısalığı özlü bir biçimde anlatılır.
Âyetleri birbirine son derece bağlı olan sûrenin bir defada indiği söylenebilir. Mekke'de, Nebe' Sûresinden sonra inmiştir. 46 âyettir. Resmî sıralamada 79 ncu, iniş sırasına göre 81 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın Adiyle. 1- Andolsun: söküp çıkaranlara, 2- Hemen çekip alanlara, 3- Yüzüp gidenlere, 4- Yarışıp gidenlere, 5- Derken işi düzenleyenlere! 6- O gün deprem sarsar, 7- Ardından başka bir deprem gelir. 8- Bazı yürekler o gün çarpar, 9- Gözleri korkudan aşağı kayar. 10- Diyorlar ki: "Biz tekrar eski /ıc/(imiz)e döndürülecek miyiz?" 11- "Biz çürümüş kemikler olduktan sonra ha?" 12-"Öyle ise bu ziyanlı bir dönüştür!" dediler. 13- O (olay, zor değil), bir tek haykırış(a bakmakta)cfrr. 14- Hemen onlar uyanık(hk alamn)dadırlar.

Tefsir:

1-5 nci âyetlerde birtakım güçlere yemîn edilerek kıyametin dehşeti ve mutlaka vukubulacağı vurgulanır. Bu yemîn edilen güçler nedir? Bunlar hakkında çeşitli görüşler vardır:
Birine göre bunlar melekler, diğerine göre yıldızlar, üçüncüsüne göre ruhlar, dördüncüsüne göre oku atan yaylardır. Bunların melekler olduğunu söyleyenler, âyetleri şöyle tefsîr ederler:
Söküp çıkaranlara, alanlara" can alan ölüm meleği ile yardımcılarına işarettir. Nez', bir şeyi diğerinden çekip almaktır. Bunun ğarkan (dalarak) ile kayıtlanması, şiddetle çekip almak anlamını verir. şiddetle çekip alanlar demektir ki bu, meleklerin; kâfirlerin canlarını, şiddetle çekip aldıklarına işarettir. Neşt ise çabucak, kolaylıkla, incitmeden çekip almaktır. İkinci âyet, mü'minlerin ruhlarını incitmeden hafifçe çekip alan meleklere yemindir.
Yüzüp gidenlere, yarışıp geçenlere, işi düzenleyenlere" âyetleri de bazı müfessirlere göre yine can alan meleklere, bazılarına göre de başka meleklere yemindir. Mü'minlerin ruhlarını yumuşaklıkla alan melekler, adetâ yüzer gibi yumuşak hareket ettiklerinden böyle nitelendirilmişlerdir. Can alan melekler kâfirlerin ruhlarını ce-henneme, mü'minlerin ruhlarını da cennete götürdüklerinden: Yarışıp geçenler" diye nitelendirilmişlerdir.
Bazılarına göre de son üç âyet, yüzer gibi uzaydan inen, hemen koşup kulların işlerini, rüzgâr ve yağmur gibi Allah'ın tabiat yasalarını düzenleyen, Allah'ın buyruklarını çabucak yerine getiren meleklere yemindir.
Bu âyetlerle yemîn edilenlerin yıldızlar olduğunu söyleyenlere göre doğudan batıya nez'ettiği için yıldızlar nâzi'ât, yörüngelerinde yüzüp burçtan burca geçtiklerinden sâbihât, akıp gittiklerinden sâbikât ile vasfedilmişlerdir[10156]
Üstüne yemîn edilen bu varlıkların insan ruhları olduğunu söyleyenlere göre ruhların, ölüm halinde bedenlerinden zorlukla veya kolaylıkla çıkmalarına, ruhâniyet alemindeki derecelerine yemîn edilmektedir.
Dördüncü bir kavle göre bu varlıklar, gazilerin atlarıdır. Ebu Müslim'in tercih ettiği bir görüşe göre de bunlar gazilerin sıfatlarıdır. Nâzi'ât (çekip çıkaranlar, soyup alanlar) gazîlerin ok atan elleri; nâşitât (kolayca ve sür'atle çözüp alanlar) attıkları oklar; sâbihât (yüzenler) düşmana saldıran atları, develeridir. Müdebbirât (düzenleyenler) de ok atmayı, at koşturmayı, düşmana hücumu izleyen zafer olayıdır. Bir başka tefsîre göre de bunlar, mâsivâ'dan Allah'a yönelen kalbin mertebeleridir[10157]
Bu görüşlerin hepsi tahminden ibarettir. Bu konuda Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)den sağlam bir açıklama gelmemiştir. Taberî'ye göre burada nâzi'ât belli bir şeye tahsis edilmemiştir. Kökünden çekip çıkaran herşey bunun kapsamına girer[10158]
Bu yemîn edilen şeyler, büyük bir hareket, bir telâş sahnesi meydana getirmektedir ki bu sahne, asıl büyük telâşlı olaya giriştir. Bu yeminlerin cevâbı verilmemiş, dinleyenlerin zihinlerine bırakılmıştır. Bunların cevâbı, insanla-rın mutlaka diriltilecekleridir. Bu cevâp, müteâkib âyetlerden anlaşılmaktadır.
6-12: Evet şiddetle söküp çıkaranlara, hemen kolaylıkla çözüp çekenlere, yüzüp gidenlere, yarışıp geçenlere, işi düzenleyenlere andolsun ki insanların, yaptıklarından hesap verecekleri, kötülüklerinin cezasını çekecekleri bir gün gelecektir. Öyle dehşetli bir gündür ki o gün, dünyâ birbiri ardınca sarsılır, korkudan yürekler hoplar, gözler aşağı kayar, görmez olur, donup kalır.
Kıyamet olayının dehşetini bu kısa çizgilerle canlandırdıktan sonra yüce Allah sözü, onu inkâr eden müşriklere getiriyor: "Bunlar diyorlar ki: 'Biz tekrar hâfireye geri mi döndürüleceğiz" Yürünen yoldaki ayak izlerine hafr (çukur) denir. Atın tırnağına da hâfire denmiştir. Hâfire, Arapçada bir işin ilk durumu, kişinin ilk hali, yürüdüğü yol ve çukur anlamlarına gelir. "Tekrar hâfireye mi döndürüleceğiz?", yani tekrar ilk durumumuza mı getirilece-ğiz, eskisi gibi yine bize canlılık mı verilecek? Yeniden hayâta mı getirileceğiz demektir. Halîl, Ferrâ' ve Mücâhid'e göre hâfire kişinin konulduğu çukurdur. Âyetin anlamı: "Biz çukurda hayata mı döndürüleceğiz?"

[10156] Keşşaf: 4/212; et-Teshîl: 4/175.
[10157] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/27-31.
[10158] Câmi'u'l-beyân: 30/28.

demektir. İbn 'Abbâs'a göre de kâfire, cehennemin adıdır. "Biz cehenneme mi götürüleceğiz?" demektir, 'tzâmen nehireh: Çürümüş, delik deşik olmuş kemiktir. Bu söz, hayâttan bu kadar uzak kemiklerin diriltilmesinin bir hayal olduğunu anlatmaktadır.
13-14 ncü âyetlerde de tekrar diriltmenin zor bir şey olmadığı, sadece bir zecre'ye yani bağırmaya bağlı olduğu, o çağın yapılınca herkesin derhal Yüce Mahkeme alanına toplanacağı bildiriliyor. Sâhire: Yeryüzü, düz alan demektir. Bu alanda bulunan kimse korkudan uyuyamayacağı için bu alana sâhire (uyanık) adı verilmiştir. Çağrıyı duyanlar, hemen Mahkeme alanına gelirler. Orası öyle heybetli bir Mahkeme alanıdır ki o alanda insanın gözüne uyku girmez. Korkudan uyumak mümkün değildir. Can uyanıktır orada.
6-9 ncu âyetlerde sarsıntı ve dehşeti tasvir edilen gün, müfessirlerin çoğunun kanâatine göre kıyamet günüdür. Birbiri ardınca gelen depremler de birinci ve ikinci kez Sûr'a üflenmesidir.
Fakat Ebu Müslim Isfahânî'nin kanâatine göre burada tasvir edilen gün, kıyamet günü değil, müşrik Arapların yenilgiye uğyaracakları savaş günüdür. Daha önce Ebu Müslim'in, "nâzi'âf'ı, müslümanların ok atan elleri, "nâşitât"\ okun yaydan çıkması (oku çeken yay), "sâbihâf'ı atların koşması, "sâ-bikât"\ atların koşup öne geçmesi, "müdebbirâf'ı da ok atma ve hücumdan sonra meydana gelen olaylar diye tefsîr ettiğini söylemiştik.
İşte Ebu Müslim, 6-9 ncu âyetleri de bu açıdan tefsîr etmektedir. Ona göre râcife (sarsıntı), müşriklerin atları, râdife de yine müşriklerden başka bir grupun atlarıdır. Bu iki kelime ile Peyğamber(s.a.v.)e karşı savaşan ve biri diğerinin önünde gelen iki müşrik topluluğu kasdedilmiştir. "Kulübün vâci-feh: Korkudan çarpan yürekler" de onların korkudan çarpan yürekleri, "eb-sâruhâ haşi'ah: Gözleri aşağı kayan" da münafıkların gözleridir. "Fakat hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince, kalblerinde hastalık olanların, sana ölümden bayılıp düşen kimsenin bakışı gibi baktıklarını görürsün" [10159] âyeti, münafıkların, Peyğamber'e, böyle aşağı düşmüş, kaymış gözlerle baktıklarını bildirmektedir. Bu âyetlerde adetâ şöyle denilmiştir:
Düşmanın atlıları sıçraya sıçraya, yeri sarsa sarsa geldiler, ardından bir ordu daha geldi. Münafıkların korkudan yürekleri hopladı, gözleri aşağı kaydı. "Biz bu korkuya katlanmak için mi tekrar hayâta döndürüleceğiz? Gerçekten böyle ise bu zararlı bir dönüştür" dediler. Bu sözün başı, Peyğamber(s.a.v.)e karşı savaşan müşriklerin halini, ortası münafıkların halini, sonu da âhireti inkâr eden sözlerini anlatmaktadır. Yüce Allah onların sözlerine: "O, bir haykırmadan ibarettir, hemen onlar uyanık(hk alamn)dadırlar" ifadesi ile cevap vermiştir. Hemen bir çağın ile uyanacaklarını bildirmiştir [10160]
Eğer sûre, Medine'de ve Bedir Savaşından sonra inmiş olsaydı, Ebu Müslim'in bu tefsiri ihtimal dahilinde görülebilirdi. Ama Sûrenin Mekke'de inişinde oybirliği vardır. Üslûbu da Mekkîdir. Mekke'de müslümanların, kâfirlerle savaşması söz konusu olmadığına ve münafık da bulunmadığına göre bu tefsîrin çürük olduğu anlaşılır. Ancak âyetlerin ileride vukubulacak savaşlara işaret etme ihtimâli vardır. O zaman Ebu Müslim'in tefsiri uygun olabilir.
15-.Musa'nın haberi sana geldi mi? 16- Hani Rabbi ona Kutsal Vâdî'de, Tuvâ'da ünlemişti: 17- "Fir'avn'a git, çünkü o azdı." 18- "De ki: '(Nasıl), Arınmağa gönlün var mı?' 19- 'Seni Rabbinfm yolun)a ileteyim de O'ndan korkasın?' (Mûsâ gitti, Allah'ın emrini Fir'avn'a duyurdu). 20- Ona büyük mu 'cizeyi gösterdi. 21- Fakat o, yalanladı, karşı geldi. 22- Sonra sırtını döndü, (Musa'nın getirdiklerini iptal etmek için) çalışmağa başladı. 23- (Adamlarını) Topladı bağırdı: 24- "Ben sizin en yüce tanrınızım!" dedi. 25- Allah da onu, Son'un ve İlk'in azâbiyle cezalandırdı. 26- Kuşkusuz bunda, korkan kimse için ibret vardır.

Tefsir:

15-26: Herkesin yaptığından hesap vereceği korkunç bir günün mutlaka geleceği vurgulandıktan sonra peygamberleri yalanlayanların sonlarının ne kötü olacağını belirtmek üzere Mûsâ ile Fir'avn kıssasına işaret ediliyor:
Yüce Allah, Kutsal Vâdî'de, Sînâ Dağının eteğindeki Tuvâ'da Musa'ya ünleyerek Fir'avn'a gitmesini, insanlara zulmeden o azgın adamı uyarıp doğru yola gelmesini söylemesini ve bu konuda mu'cizeler de göstererek onu Hakk'a çağırmasını emretmiş; fakat Fir'avn, gelen Tanrı elçisi Musa'ya inanmamış, kendi büyücülerini ve adamlarını toplayıp onlara: "En yüce Rabbi-niz benim!" demiş ve yüce Allah da onu hem son'un, hem de ilk'in azâbiyle cezalandırmıştır.
Son ve İlk'in azabı, Kur'ân siyakına göre âhiret ve dünyâ azâblarıdır. Herhalde fasılaya riâyet için âhiret, dünyâdan önce zikredilmiştir. Maamâ-fîh son ve ilke, son sözünden ve ilk sözünden dolayı cezalandırdı mânâsı da verilmiştir. İlk sözü, Musa'yı yalanlaması, son sözü de "Ben sizin en yüce tannnızını!" demesidir. Yahut Allah ona, ömrünün evvelinin ve sonunun cezasını verdi, diyenler,de olmuştur. Fakat en doğru ve Kur'ân'ın ruhuna uygun tefsîr, birinci tefsirdir.
Nekâl: Tenkîl anlamına gelir. Tenkil: görenlere ve işitenlere ibret olacak biçimde cezalandırmaktır. Fir'avn'ın dünyâdaki cezası boğulması, âhiretteki cezası da cehennem ateşine girmesidir.
16 ncı âyette geçen Tuvâ kelimesi için, Sînâ Dağının sağ yanındaki bir vadinin adıdır, diyenler olduğu gibi Medyen ile Mısır arasında bir vadinin adı olduğunu söyleyenler de vardır. Başka bir tefsire göre Tuvâ,

[10159] Muhammed Sûresi: 20.
[10160] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/34-35.

İbrânicede:
Ey adam!" anlamına gelir. Sanki âyette Musa'ya hitaben: "Ey adam, o azmış olan Fir'avn'a git!" buyurulmuştur'.[10161]
18 nci âyette geçen ""nın aslı, " dır. Tahfif için tâ'ların biri hazfedilmiştir. Tezekkî manen temizlenmek, yücelmek anlamına geldiği gibi zekât vermek anlamına da gelir. Âyetin anlamı: "Nasıl sen arınacak mısın?" yahut: "Nasıl, sen zekât verecek misin?" demektir. Musa'nın gösterdiği büyük mu'cize de ejderha olan asası ve ışık saçan el'idir [10162]
Kuşkusuz bu olayda Allah'tan korkma istidadında olanlar için ibret vardır. Bunu düşünen insan, Peyğamber'e karşı gelen, büyüklük taslayan, insanları zulm ile ezen, kendisini tanrılaştıran kimselerin sonunda nasıl Allah'ın dünyâ ve âhiret cezasına çarpılıp mahvolacaklarını anlar ve Fir'avn gibi kibret-meyip Allah'ın peygamberine ve onun getirdiği mesaja uyar.
27- Yaratılışça siz mi daha çetinsiniz, yoksa gök mü? (Allah) onu yaptı, 28- Kalınlığını (tavanını) yükseltti, onu düzenledi. 29- Gecesini örtüp karartti, kuşluk vaktini açığa çıkardı. 30- Bundan sonra da Yer'i yayıp yuvarlattı. 31- Ondan suyunu ve otlağını çıkardı, 32- Dağlan oturttu. 33- Sizin ve hayvanlarınızın geçimi için.

Tefsir:

27-33 ncü âyetlerde buyuruluyor ki: Sizi yaratmak mı zor, yoksa göğı yaratmak mı? Elbette göğü yaratmak, sizleri yaratmakdan daha zordur. Eğe. Allah için bir zorluk söz konusu olsa, üzerinde yaşadığı Dünyâya göre bir nokta dahi sayılamayacak kadar küçük olan insanın yaratılışı, göklerin yaratılışı karşısında hiçtir. Allah o yüce yaratıcıdır ki göğü yaratmış, kalınlığını yani tavanını yükseltmiş, Dünyâyı saran Atmosferi kilometrelerce kalın yaratarak onunla Yer'i sarmalamıştır ki üzerinde yaşayan canlıları, bitkileri, diğer yıldızlardan gelen zararlı ışınlardan ve etkenlerden korusun. Büyük, hacimli gök cisimlerini yaratıp yörüngelerine sokan ve bu cisimlerin gece gündüz olaylarını yaratan, gecelerini karanlık, gündüzlerini aydınlık yapan, sonra da Arzı yuvarlayıp döşeyen, üzerine kazıklar gibi dağları çakıp onunla Arzı sağlamlaştıran; gerek insanların kendileri, gerek hayvanları için Arzın üstünde sular ve otlaklar yaratan Allah, ölüleri yeniden diriltmeğe, onlara yeniden can vermeğe kadir değil midir? Elbette kadirdir.
"Elbette gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan daha büyük(da.-ha zor)dur. Fakat insanların çoğu bilmez" [10163], "Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmağa kadir değil midir? Elbette kadirdir! O, çok bilen yaratıcıdır" [10164] mealindeki âyetlerde de gökleri yaratan Allah'ın, ölenleri yeniden diriltmeğe kadir olduğu vurgulanmaktadır. âyetlerinde leyi (gece) ve nehâr (gündüz) semâya izafe edilmiştir. Göğün gecesini karartti, gündüzünü ortaya çıkardı, buyurulmaktadır. Gece olunca gök de karanlık görünür. Gündüz ışığında gök, masmavi ortaya çıkar. Âyetin açık anlamı budur. Fakat bu âyette gök cisimlerinde gece ve gündüz olaylarının bulunduğuna da işaret vardır. Gece ve gündüz, gezegenlerin, tabi oldukları Güneş çevresindeki yörüngelerinde, kendi çevrelerinde dönmelerinden meydana gelir. Âyette Dünyâ dışındaki gök cisimlerinde de gece ve gündüz olayının meydana geldiğine ve dolayısıyle o yıldızların da Dünyâ gibi eksenleri çevresinde döndüğüne işaret olunmaktadır.
karartti anlamına geldiği gibi, yürümek anlamına da gelen ve dan yavaş yavaş yürüterek duhâ'sım ortaya çıkardı demek olur. Duhâ, kuşluk vakti demek ise de burada gündüz anlamında kullanılmıştır. Çünkü duhâ, gündüzün en taze, en parlak zamanıdır.
Ondan sonra Arzı dahv etti, buyurulmaktadır. Bir şeyi bir yerden bir yere götürmek anlamına gelen dahv ve dahy köklerinde bir yuvarlaklık anlamı da vardır. Çocukların, topu yerde eşilen bir çukura düşürmelerine dahv denir. Deve kuşunun yuva yapmasına, yatacağı yerdeki taşları temizlemesine idhâ dendiği gibi yumurtladığı yere ve yumurtasına da " denir. Lisânu'l-'Arab sahibi İbn Manzûr bu kelime hakkında şu bilgiyi veriyor: " deve kuşunun, kumda yumurtladığı, udhîyy civcivlerini çıkardığı yerdir. Dahv: Taş atıp bir çukura düşürme yarışıdır. Ceviz oynamaya da dahv denir. Ha-san'la Hüseyin (r.a.mâ) da bu oyunu oynarlardı. Bir çukur eşerler, yuvarlak taşlar atıp o çukura düşürmeğe çalışırlardı. Taşı çukura düşüren kazanır, düşürmeyen kaybederdi. İşte dahv taş, ceviz ve saireyi o çukura düşürme oyunudur. Medâhî yufka biçiminde yuvarlak taşlardır [10165]. Hasılı dahv döşemek, düzeltmek demek ise de sadece basit bir döşemek ve düzeltmek değil, yuvarlak olarak düzeltmek, döşemek anlamını verir ki bu âyetten Yer'in yuvarlak yaratıldığı anlamı çıkar. Bunun için biz, mealde âyete "Yer'i yayıp yuvarlattı" anlamını uygun gördük.
Yüce Allah, âhiretin vukubulacağını böyle açık kanıtlarla anlattıktan sonra sözü âhiret âleminin dehşetine ve insanların sonucuna getirmektedir:
34- Herşeyi bastıran o büyük felâket geldiği zaman, 35- O gün insan, neyin peşinde koşmuş olduğunu hatırlar. 36- Gören kimseler için cehennem ortaya çıkarılmıştır. 37- Artık kim azmışsa, 38- Ve şu yakın. yaşamı tercih

[10161] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/38-39.
[10162] Câmı'u'l-beyân: 30/39.
[10163] Mü'min Sûresi: 57.
[10164] Yâsîn Sûresi: 81.
[10165] Lisânu'i-'Arab: 1/954.

etmişse, 39- Onun barınağı cehennemdir. 40- Kim de Rab-binin Dîvânında durmaktan korkmuş ve nefsi kötü heveslerden me-netmişse, 41- Onun barınağı da cennettir.

Tefsîr:

34-41: Görünen varlıkları altına alıp ezen, bütün belâların üstünde o en büyük belâ geldiği zaman insan neyin peşinde koşmuş olduğunu anlar. Arap-çada et-tâmmeh, her şeyi bastıran, öteki belâları unutturacak derecede büyük belâ demektir. İşte kıyametin dehşetinin, başka dertleri unutturacağını, herkesin başka dertlerini unutup sadece o günün derdine düşeceğini belirtmek için kıyamet gününe et-tâmmeh (bastıran, alt eden, başa çıkılamayan belâ) sıfatı verilmiştir. O gün kişi, dünyâda neler yapmış olduğunu, amel defterinde açık açık görür. O gün cehennem açıkça gösterilir. Görme yeteneğinde olan herkes onu görür. Şimdiki gibi sadece düşünmez, hayal etmez, ortaya çıkarılmış olan cehennemi açıkça görür. Ama cehennemi görecek olanlar azgınlardır. Onun için "Cennet korunanlara yaklaştırılmıştır da azgınlar için ortaya çıkarılmıştır" [10166] buyurulmuştur.
Küfür ve isyan ile taşkınlık yapan, dünyâ hayâtı (şu yakın yaşamı) âhire-te yeğleyen kimsenin me'vâsı (barınağı, makamı) cehennemdir. Rabbinin makamından yani O'nun huzurunda durup hesap vermekten korkarak nefsini kötülüklerden menetmiş olan kimsenin me'vâsı (barınağı) da cennettir.
37-39 ncu âyetler, 40-41 nci âyetlerin tam karşıtıdır. Birincilerin tanımladığı insanlar azgınlık yapıp şu yakın yaşamı yeğleyenlerdir. Onların yeri cehennemdir. İkincilerin tanımladığı insanlar, Allah'ın Dîvânında durup hesap vermekten korkarak nefislerini kötülüklerden çeken, dizginleyen insanlardır. Onların yeri de cennettir.
Bu âyetlerden insanın, muhtar (seçim özgürlüğüne sahip) bir varlık olduğu, iradesiyle yaptığı işlerden sorumlu tutulduğu anlaşıldığı gibi, insanı kötülüklere iten gücün de kendi içindeki nefsi yani hevâ ve hevesi olduğu anlaşılmaktadır.
42- Sana o saatten soruyorlar: Demir atması (gelip çatması) ne zaman diye? 43- Sen nerede, onun vaktini söylemek nerede? 44- Onun bilgisi, Rabbine varır (O'ndan başkası onu bilmez). 45- Sen ancak ondan korkacak olanları uyarıcısın. 46- Onlar onu gördükleri zaman, sanki (dünyâda) bir akşam veya akşamın bir sabahından fazla kalmamış gibi olurlar.

Tefsîr:

42-46: Önceki âyetlerde kıyametin dehşeti, o gün kâfirlerin ve mü'min-lerin sonucu gösterilip gönüllerde âhiret korkusu uyandırıldıktan sonra tekrar dünyâya dönülüyor ve âhirete inanmayanların: "Hani o kıyamet saatinin demir atması ne zaman? O hesap günü ne zaman gelecek?" diye sordukları anlatılıyor. Sonra onun zamanını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği; Hz. Muhammed(s.a.v.)in, sadece bir uyarıcı olup, âhiretten korkanları uyardığı; kıyameti gördükleri zaman insanların, sanki dünyâda bir akşam veya akşamın bir sabahı kadar kaldıklarını sanacakları; yaşadıkları şu ömrün, kendilerine öyle kısa geleceği belirtiliyor.
Sûre, kıyamet olayının dehşetini tasvir ile başlamıştı. Yine onu tasvir ile sona eriyor. Böylece birçok sûrede görüldüğü üzre sûrenin sonu, başı ile birleşiyor ve, tamamı aynı konuyu anlatan bir bütünlük kazanıyor.
Son âyet, insanın geçen ömrünün, kendisine çok kısa geleceğini, yaşadığı yılları bir an gibi sanacağını, âhiret gününün de çok yakın olduğunu anlatmaktadır. Çünkü insanın dünyâ ömrü bitince fi'len âhiret hayâtı, hesabı, mükâfat ve cezası başlar. Ama asıl büyük kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilmez.
Sen onu bilmenin neresindesin? Yani sen nerede, onu bilmek nerede?" âyetinde Hz. Muhammed(s.a.v.)in de onu asla bilemeyeceği vurgulanmaktadır.
Sana kıyamet saatinden soruyorlar. Demir atması ne zaman diye. De ki: 'Onun bilgisi ancak Rabbimin yanındadır. Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan yalnız O'dur. O, göklere de, yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir.' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi, sana soruyorlar. De ki: 'O'nun bilgisi, Allah'ın yanındadır. Fakat insanların çoğu bilmez" [10167] âyeti de bu anlamı pekiştirmektedir.
Bu ve benzeri âyetler karşısında, "kıyamet alâmetleri "ne dair anlatılan hadislerin sağlamlıkları üzerinde tereddüd uyanmaktadır. Zira bunlardan, kıyametten önce, fakat ona yakın zamanlarda vukubulacak bazı olayları Pey-ğamber'in haber verdiği anlatılmaktadır. Evvelâ birçok âyet, kıyametin hiçbir belirti olmadan, ansızın geleceğini haber vermektedir. Oysa kendisi gelmezden önce birtakım alâmetler başgösterirse o zaman ansızın değil, alâmetleri, izleri görünerek gelir ki bu, âyetlere aykırıdır. Sonra Peyğamber'in, ğayb hakkında verdiği bu haberler eğer vahiy olsaydı, âyet olarak Kur'ân'a geçerdi. Vahiy olmadan da Peyğamber'in ğaybi bilmesi, âyetlere aykırıdır. " Hiçbir kişi, yarın ne yapacağını bilmez ve hiçbir kişi, nerede öleceğini bilmez" [10168], Hiçbir şey için ben bunu yarın yapacağım deme, ancak Allah dilerse yaparım, de" [10169], De ki: 'Ben size, Allah'ın hazineleriyanımdadır, demiyorum. Ğaybi de bilmem!..." [10170] buyurulmakta ve Hz. Peygamber de dahil hiç

[10166] Şu'arâ Sûresi: 91.
[10167] A'râf Sûresi: 187.
[10168] Lokman Sûresi: 34.
[10169] Kehf Sûresi: 23-24.
[10170] En'âm Sûresi: 50.

kimsenin ğaybi bilmediği vurgulanmaktadır. Peygamber (s.a.v.), eğer binlerce, belki milyonlarca yıl sonra vukubulacak kıyamet öncesi olayları bilirse, kıyametin ne zaman kopacağını da bilir demektir. Bu ise âyetlere aykırıdır. Tam tersine âyetler bu konuda ona bir bilgi verilmediğini söylemektedir.
Ama bundan Hz. Peyğamber'in, istikbale âit hiçbir şey söylemediği, hiçbir şeye vakıf olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Muhakkak ki o, bir mu'cize olarak kendi zamanında, kendi hayatı ve risaleti ile ilgili bazı olayları ya keş-fen veya ru'yâ yoluyla öğrenmiş ve bunları söylemiştir. Fakat bunlar ğayb denen uzun, çok uzun zamanlarla ilgili değil, kendi hayatındaki olaylarla ilgilidir. Zaten başka bazı insanların da gördükleri bazı ru'yâlar çıkar. Ama bu ru'yâlar onların kendi hayatlarıyle ilgilidir. Hz. Peyğamber'e de vahiy, önce sâdık ru'yâ şeklinde başlamıştı. Gördüğü ru'yâlar, sabah aydınlığı gibi açık ve net çıkardı. Daha sonra peygamberlik hayâtı boyunca gördüğü bazı ru'yâlar ya aynen veya yoruma göre çıkmıştır. Mekke'nin fethi seferi hazırlıklarını bir mektupla Kureyşlilere bildirmek isteyen Hâtib'in davranışından keşfen haberdar olmuş.ve o,nun gönderdiği mektubu yolda yakalatır» ştır. Fakat bütün bıı olaylar, kendi hayatıyla ilgilidir. Binlerce yıl sonraki mutlak ğaybe âit olayları Allah'tan başka kimse bilmez. Zira ğaybin anahtarları kendi yanında bulu-'nan Allah, onları kimseye vermez. Gerçeği Allah bilir.

Nazi'ât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Dünyâyı, insanların ve canlıların yaşaması için bu düzen içinde yaratan, Allah'tır.
2. Yürekleri hoplatan bir deprem sonunda insanlar uyanma alanında olacaklardır. Yüce Dîvân alanına geleceklerdir (1-14).
3. Tanrılaştırman âsî insanların, sonunda nasıl perişan olduklarını örneklemek için Fir'avn öyküsü anlatılmıştır. Târihî olaylardan ibret alınmalıdır (15-26).
4. Kıyamette gerçekler ortaya çıkar ve insan, yaptığı işlerin içyüzünü, gerçeğini görüp anlar (35).
5. Dünyâyı âhirete yeğlemiş olan azgın insanların yeri cehennemdir. Bir gün Allah'ın huzurunda hesap vereceğinden korkup kötü işlerden uzak duranın yeri de cennettir.
6. Kıyametin ne zaman kopacağını yalnız Allah bilir (44).
7. Peygamber, sadece bir uyarıcıdır, ğaybi bilici değildir (42-43, 45).
8. Dünyâ hayâtı kısadır, geçen ömür bir kuşluk, ya da akşam vakti ka-dar'kısa gelir (46).

NÂZİ'AT SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
10		Elifsiz, fetha ile:	Übeyy, Ebû Hayve, İbn Kays.
	Hâ'dan sonra elif ile:		Çoğunluk [10171].
11		Birincisi soru, ikincisi olumlu kip:	Nâfi', İbn 'Âmir, Kisâ'î, Ya'kub.
		Birincisi olumlu, ikincisi soru ve teshîlli idhâl:	Ebû Ca'fer
		İkisi de soru, idhâlsiz fakat teshîlli:	Verş, Ruveys, İbn Kesîr.
		1. İkisi de soru ve araya elif sokma:	Hişâm.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
5,6		Araya elif sokmadan hemzeleri telaffuz:	Ötekiler [10172] Çoğunluk.
11			İbn Mes'ûd [10173]
13	Nûn'dan sonra elif ile:		'İkrime, oğlu 'Abdullâh, İbn 'Ab-bâs, İbn Mes'ûd, Ebûzerr, İbn Zübeyr[10174]
16	Nûn'dan sonra elifsiz:		Çoğunluk [10175]

[10171] el-Mesâhif: 175; Kurtubî: 19/197; el-Bahr: 8/420.
[10172] en-Neşr: Bâbu'l-hemzeteyn; el-Budûr: 334.
[10173] el-Mesâhif: 107.
[10174] Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î. Ruveys ve Halef böyle okumuşlardır.
[10175] el-Mesâhif: 107, 175, 222, 229, 284, 328; Tebsıra: 719; Kurtubî: 19/197; el-Bahr: 8/420; en-Neşr: 2/397; el-Budûr: 334. İbn Mücâhid Kisâ'î'nin, elifli veya elifsiz okunmasına önem vermezdi (ikisiyle de okunabileceğini sövlerdi), demiştir. Taberî'ye göre en fasih ve meşhur kırâet, elifsiz olandır. Ancak kendinden önceki ve sonraki âyet fasılaları elif ile olduğundan elif ile okumayı tercîh etmiştir (30/35).

Çoğunluk. Übeyy ve İbn Huseym[10176] Ya'kûb.
Vakıf halinde yâ ile: İki halde de yâ'sız: Vasıl halinde kesre tenvinli:
Çoğunluk [10177]
İbn 'Amir, Kûfeliler.
Ayet No.
18
19
30
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Şeddeli zây ile[10178]
Vakıf halinde tenvinin
elife dönüştürülmesi.
İki halde de tenvinsiz: Ötekiler [10179]
Tâ'nm kesriyle: Hasan, 'İkrime,
Ebû 'Amr'dan da
rivayet[10180]
'Übeyy, Nâfi', İbn
Kesîr, Ya'kûb.
Ötekiler [10181]
Çoğunluk.
tbn Mes'ûd[10182]
Çoğunluk.
Hasan ve 'Amr
ibn Meymûn [10183]
Çoğunluk.
A'meş [10184]
Hafif zây ile:
Nasb ile[10185]
Ref ile, mübtedâ:
Ayet No.
32
33
35
36
Kelime:
Kırâet farkı:
Nasbile[10186]
Mübtedâ olarak
merfû':
Nasb ile: Ref ile:
İbrâz'dan edilgen: Tebriz'den edilgen: Bürûz'dan etken:
Okuyanlar: Çoğunluk.
'Übeyy, Hasan, 'Amr ibn Mey-mûn, 'Amr ibn 'Ubeyd ve Nasr ibn 'Âsim [10187] Çoğunluk. Übeyy [10188] Çoğunluk. Übeyy [10189] İbn Mes'ûd [10190] İbn Mes'ûd [10191] Çoğunluk. Mâlik ibn Dînâr.

[10176] el-Mesâhif: 175, 310.
[10177] el-Budûr: 334.
[10178] Aslı dır, t, z'ye idğâm edilmiştir.
[10179] en-Neşr: Tâhâ Sûresi; el-Budur: 334.
[10180] Tekrar tekrar mukaddes, demektir (Kurtubî: 19/201).
[10181] el-Mesâhif: 175; Tebsıra: 720; en-Neşr: 2/398; el-Budûr: 334. Tkberî'ye göre hafif zây ile olan daha fasihtir (30/39).
[10182] el-Mesâhif: 107.
[10183] Kurtubî: 19/205.
[10184] el-Mesâhif: 329.
[10185] Mukadder bir fi'linin mef'ûlüdür.
[10186] Dağları yerine oturttu" demektir.
[10187] el-Mesâhif: 175; Kurtubî: 19/205-206; el-Bahr: 8/423.
[10188] el-Mesâhif: 175.
[10189] el-Mesâhif: 175.
[10190] el-Mesâhif: 107.
[10191] el-Mesâhif: 107.

Ayet No.
Kelime:
45
Kırâet farkı: Mâzî:
Ğâib muzâri': Müennes yahut muhâ-tab muzâri":[10192]
Tenvinle:
Tenvinsiz, izafetle:
Okuyanlar:
İbn Mes'ûd ve İbn Huseym. Çoğunluk.
'İkrime ve
başkası[10193]
Ebû Ca'fer, Şeybe,
A'rec, İbn Muhay-
Humeyd ve
Ayyâş-Ebû
'Amr'dan.
Ötekiler[10194]

80/24 'ABESE SÛRESİ..... 2090
Tefsîr: 2090
Tefsîr: 2090
Tefsîr: 2093
Tefsir: 2093
ABESE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI..... 2094

[10192] Muhâtab ise, zamîr Hz. Muhammed'e aittir. Senin o gördüğün kimseye cehennem getirilir, demek olur.
[10193] Kurtubî: 19/207; el-Bahr: 8/423; el-Mesâhif: 107, 310.
[10194] en-Neşr: 2/398; Kurtubî: 19/210; el-Bahr: 8/424; el-Budûr: 334.

80/24 'ABESE SÛRESİ

Surat astı anlamındaki " 'abese" kelimesiyle başladığı için bu adı alan sûrede, öğüt almak üzre gelen temiz yürekli, kör bir insanı bırakıp kibirli bir kâfiri irşada uğraşmasından dolayı Hz. Muhammed(s.a.v.)e 'itâbedilir; Kur'-ân'ın, değerli yazıcıların ellerindeki sayfalarda bulunan yüce bir öğüt olduğu vurgulanır; insana, bol nimetler bahşeden Yaratıcısına yönelmesi öğütlenir ve âhiret gününün dehşetini tasvir, mü'min ve kâfirlerin sonucuna işaretle sûre sona erer. Mekke'de, Necm Sûresinden sonra inmiştir, 42 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 80 nci, iniş sırasına göre 24 ncü sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Surat astı ve döndü; 2- Kör geldi diye. 3- Ne bilirsin belki o arınacak? 4- Yahut öğüt dinleyecek de öğüt kendisine yarayacak? 5- Kendisini zengin görüp tenezzül etmeyene gelince. 6- Sen ona yönetiyorsun. 7- Onun arınmamasından sana ne?- 8- Fakat koşarak sana gelen, 9- Saygılı olarak gelmişken,10-Sen onunla ilgilenmiyorsun. 11- Hayır (olmaz böyle şey), o âyetler) bir hatırlatmadır. 12- Dileyen, onu düşünüp öğüt alır.

Tefsîr:

1-12: Hz. Muhammed(s.a.v.)in, söz dinleyip arınmak, verilen öğütlerden yararlanmak üzre gelen köre surat asıp; arınmak istemeyen, kibirli zenginle uğraşmasını kınayan bu âyetlerin, şu münâsebetle indiği rivayet edilir:

Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyşin ileri gelenlerinden 'Utbe ibn Rebî'a, Ebu-cehl ibn Hişâm, 'Abbâs ibn Abdi'l-Muttalib ile özel olarak sohbet ederken gözleri görmeyen 'Abdullah ibn Ümmi Mektûm geldi, söze karıştı ve Pey-ğamber'den, kendisine Kur'ân okumasını istedi ve:

— Ey Allah'ın Elçisi, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret, dedi. Ve bu sözünü bir iki defa tekrar etti.

Kureyş ileri gelenleri, kendilerinin yanında fakir kişilerin bulunup söze karışmalarından hoşlanmazlardı. Bundan dolayı 'Abdullah ibn Ümmi Mek-tûm'un, ikide bir söze karışması, Allah'ın Elçisinin canını sıktı. Peygamber, bundan memnun olmayarak yüzünü 'Abdullah'tan öteye çevirdi, öteki adamlarla meşgul oldu. Onlar da kalkıp gittiler.

Hz. Peyğamber'in böyle yüzünü fakirden öteye çevirmesi, gerçekte kendisinin ruhuna ağır gelmişti. İşte bu olay üzerine 'Abese Sûresi indi[10195]

Esasen Peyğamber'in canının sıkılması, başını öteye çevirmesi, fakire değer vermemesinden değildi. O, zengin fakir ayırımı yapmadan herkesi irşada çalışırdı. Ancak İslâmın daha çabuk yayılması için etkili olabilecek insanları iknâa çalışıyordu. Bu sırada körün söze karışması, Peyğamber'in çabasını etkisiz bıraktı. İşte bu yüzden Peyğamber'in canı sıkıldı. Fakat onun, köre karşı böyle surat asmasını da yüce Allah, kendisine uygun görmedi, gönülden Allah'a yönelmek isteyenlerle meşgul olmasını emretti.

İbn Ümmi Mektûm diye ünlü olan bu zâtın adı Abdullah ibn Şureyh (veya Zaide) ibn Mâlik ibn Rebî'a el-Fihrî olup Hz. Hadice'nin dayısı oğludur. Bu sûre indikten sonra Peygamber (s.a.v.) onunla konuşur, halini, hatırını sorar:

— Merhaba ey kendisi yüzünden Rabbimin beni azarladığı kimse, benden bir isteğin var mı? derdi.

Kendisi iki kez sefere çıktığında 'Abdullah'ı Medine'de yerine vekîl bırakmıştır. Abdullah, Hz. Peyğamber'in müezzini olmuştur. Bilâl sahur ezanını, 'Abdullah da sabah ezanını okurdu. Enes ibn Mâlik, onu Kadisiye Savaşında, üzerinde zırh, elinde siyah bayrak ile görmüştür [10196]

Kadisiye Savaşı, Hz. Ömer zamanında olmuştu. Kör ve ihtiyar bir zâtın savaşta görülmesi, kerâmetindendir. Yoksa bizzat savaşa katılmış olması uzak bir ihtimaldir.

Son iki âyet, Kur'ân'ın bir öğüt-olduğunu, dileyenin ondan öğüt alıp yola geleceğini bildirmektedir. Demek ki Peyğamber'in görevi, insanları mutlaka yola getirmek değil, öğüt vermek, uyarmaktır. Dileyen yola gelir, dileyen sapıklığında kalır. Öğüt verilen kimsenin artık Allah'a karşı bahanesi kalmaz. İşte bunun için elçi gönderilmiş, insanlar uyarılmıştır, ta ki: "Helak olan kanıtla helak olsun, yaşayan da kanıtla yaşasın" [10197] Herkes yaptığını bilinçli, kanıtlı yapsın.

âyetinde müennes olan " zamiri, ya sûreye, ya da Kur'ân'a gider. Gerçi Kur'ân müzekkerdir ama "tezkire" yani öğüt olarak vasfedilince müennes olmuştur. Müzekker olarak söylense de olurdu. Nitekim Müddessir Sûresinde " buyurulmuştur.[10198]

13- (O öğüt) sayfalar içindedir: Değer verilen, 14- Saygı ile yükseltilen, tertemiz (sayfalar) 75- Yazıcıların ellerinde: 16- Değerli, iyi (yazıcıların).

Tefsîr:

13-16: Önceki âyetlerde Kur'ân'ın bir öğüt olduğu, dileyenin ondan öğüt alacağı bildirilmişti. Burada da

---

[10195] Câmi'u'l-beyân: 30/51; Tirmizî, Tefsîr: 73. Hadîs gariptir; Mefâtîh: 31/54.
[10196] Câmi'u'l-beyân: 30/51-52.
[10197] Enfâl Sûresi: 42.
[10198] 54 ncü âyet.

Kur'ân'ın nasıl bir yüce öğüt olduğu ve inananların ona nasıl saygı gösterdiği anlatılmaktadır:
Ö öğüt, kiramın berereh (değerli, iyi) yazıcıların ellerinin üstünde taşınan, değerli, yüksek, tertemiz sayfalara yazılmış bir öğüttür. O sayfalar temizdir, hiçbir kirli, şeytanî düşünce onlara bulaşmamıştır. Merfû '^(yükseltilmiş, değerli)dir. Onlar değerli, iyi huylu sefere'nin ellerindedir. Sefere, safir'in çoğuludur. Safir: yazıcı, hattat anlamına gelir. Aynı kökten sînin kesriyle sifr, kitâb demektir. Çoğulu esfâr'dır. " âyetinde Tevrat'ı kabul edip de onu gereğince uygulamayanlar, kitaplar taşıyan merkebe benzetilmektedir [10199]
Sifr'in aslı, örtülü bir şeyi açmaktır. Yazı yazmak da mânâyı ve amacı açıp izah etmek olduğu için yazı yazmağa sefr, yazana safir, yazılan şeye de sifr denmiştir. Sefr süpürmek anlamına da geldiği için safir süpürüp temizleyen, misfere, süpürge demektir.
Yine sefr: dağıtmak, başın ön kısmındaki saçların dökülmesi, cild üzerinde kalan iz; bu kökten sefâr deveye vurulan gem; sefer, yolculuk, sufre: yolcunun alacağı azık, safir yolcu demektir. Bunun çoğulu esfâr veya süfâr'dıv. Safir, sefîr anlamına da gelir ki iki topluluk arasındaki soğukluk sebeplerini kaldırıp uzlaştıran demektir. Bunun masdarı sefr, sifâret veya sefaret olarak kullanılır [10200]
Bu mânâları düşününce âyette geçen sefere'mn, yazıcılar anlamına geldiği gibi; elçiler, Kur'ân'in içinde bulunduğu sayfalan şeytanî düşüncelerden koruyan melekler veya onları tozdan, topraktan koruyan, temizleyen insanlar anlamlarına da geldiği anlaşılır.
Kelimenin birinci anlamı yazıcılardır. Ve Değerli, iyi huylu yazıcıların ellerinde" âyetleriyle; vahyedilen Kur'ân'ı yazan vahiy kâtipleri kasdedilmiştir. Diğer mânâya göre bu âyetler, Kur'ân sayfalarım ellerinde taşıyan, Allah ile Peygamber arasında elçilik yapan melekler kasdedilmiştir [10201]. Fakat bu ihtimal zayıftır. Çünkü Kur'ân: "Onu er-Rûhu'l-Emîn indirdi" [10202] âyetinin bildirdiği üzre birkaç melek tarafından değil, sadece "Güvenilir Rûh" diye nitelendirilen Cibrîl tarafından ve sayfalar halinde değil, vahy olarak indirilmiştir. Öyle ise sefere kelimesiyle Kur'ân sayfalarını taşıyan meleklerin kasdedilmiş olması zayıftır.
Bu âyetlerle vahyedilen Kur'ân'ı sayfalara yazan vahiy kâtipleri kasdedilmiş olabilir ama bu ihtimal de zayıftır. Çünkü burada Kur'ân'ın, vahyinden sonraki durumu değil, vahyinden önceki durumu anlatılmaktadır. Hayır, o bir tezkire(öğüt, uyarı, hatırlatma)buyurulduktan sonra o öğütün nerede bulunduğu ve nereden alınıp vahyedildiği belirtilmektedir: " O değerli, saygı ile yükseltilen; değerli, iyi huylu yazıcıların ellerinde bulunan tertemiz sayfalar içindedir" buyuruluyor.
Demek ki Kur'ân, tertemiz sayfalar içinde bulunan bir öğüttür. İşte değerli, iyi huylu yazıcıların ellerindeki o sayfalarda bulunan hikmetler, Hz. Muhammed'e, Cibrîl tarafından vahyedilmektedir.
Bize göre Kur'ân'ın, içinde bulunduğu tertemiz, değerli, özenle saklanan sayfalar, tahrife uğramamış olan Tevrat sayfalarıdır. Bu husus, birçok âyette tasrîh edilmiştir. Bu âyetleri, iniş sırasına göre bir kez daha gözden geçirirsek, konu daha iyi anlaşılır:
Bürûc Sûresinin 21-22 nci âyetleri: "Hayır o, şerefli bir Kur'ân(okuma)dır. Korunmuş bir levhadadır."
Vakıa Sûresinin 77-80 nci âyetleri: "O elbette değerli bir Kur'ân(oku-ma)dır. Temizlerden başkasının dokunmadığı, korunmuş bir Kitâb'dadır. Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir."
Şu'ârâ Sûresinin 197 nci âyeti:
"îsrâîl oğulları bilginlerinin onu bilmesi, onlar (müşrikler) için bir kanıt değil mi?"
A'lâ Sûresinin 18-19 ncu âyetleri: "Bu (okunanlar) elbette ilk sahifeler-de de vardır: İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde."
Ahkâf Sûresinin 40 nci âyeti: "De ki: 'Hiç düşündünüz mü? Eğer bu (Kur'ân), Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız; İsrail oğullarından bir şâhid de onun benzerini görüp inandığı halde siz inanmağa tenezzül etmemişseniz durumunuz nice olur? Kuşkusuz Allah, zâlimleri doğru yola iletmez."
'Ankebût Sûresinin 45-49 ncu âyetleri:
"O Kitâb'dan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirir. Elbette Allah'ı anmak, en büyük(ibâdet)tir. Allah ne yaptığınızı bilir. İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitâb ehliyle ancak en güzel tarzda tartışın ve deyin ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir. Biz de O'na teslim olanlarız. İşte böylece O Ki-tâb'ı sana da indirdik. Kendilerine Kitabı verdiklerimiz, ona inanırlar. Şunlardan (şu Araplardan) da ona inananlar vardır. Âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez. Ey Muhammed, sen bundan önce bir Kitâb okumuyordun, elinle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı o zaman (vahyedilen sözleri boşa çıkarmaya çalışan) iptâlciler kuşkulanırlardı. Hayır, o (Kur'ân) kendilerine bilgi verilenlerin göğüslerinde bulunan açık açık âyetlerdir. Bizim âyetlerimizi zâlimlerden başkası inkâr etmez."
Ra'd Sûresinin 36-37 ve 43 ncü âyetleri: "Kendilerine Kitabı verdiğimiz kimseler, sana indirilenden sevinirler (çünkü sana vahyedilenlerin, kendi kitaplarında bulunanlara uyduğunu bilirler). Fakat şu Arap kabilelerinden, onun bir kısmını inkâr edenler vardır. De ki: 'Bana, yalnız Allah'a kulluk etmem emredildi. Ben O'na davet ederim, dönüşüm de O'nadır.' Ve işte biz onu (Mû-sâ'ya vahyedilen o Kitabı) Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan, artık seni AUah(m bvri)dan kurtaracak ne bir velî,

[10199] Cum'a Sûresi: 5.
[10200] Lisânu'l-'Arab: 2/154-156; Kurtubî: el-Câmi li-ahkâmi'1-Kur'ân: 19/216; Hak Dini: 7/5579.
[10201] Câmi'u'l-beyân: 30/53-54.
[10202] Şuarâ Sûresi: 193.

ne de koruyucu olmaz...
İnkâr edenler: 'Sen gönderilmiş elçi değilsin' diyorlar. De ki: 'Benimle sizin aranızda Allah'ın ve yanında Kitabın bilgisi bulunanların tanık olması (benim elçiliğimi ispata) yeter."
Fâtır Sûresinin 31 nci âyeti:
"O Kitâb'dan sana vahyettiğimiz, kendinden öncekini doğrulayan gerçektir. Allah kullannı(n her hâlini) bilendir, görendir."
En'âm Sûresinin 48 nci âyeti: "Sana da kendinden önceki Kitâb'ı doğrulayıcı ve onu kollayıp koruyucu olarak Kitabı gerçekle indirdik. Artık onların aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen gerçekten ayrılıp müşriklerin keyiflerine uyma! Sizden her biriniz için bir şeriat (düzen) ve yol belirledik..."
Bakara Sûresinin 146 nci âyeti: "Kendilerine Kitabı verdiklerimiz, onu (sana vahyedilenleri), oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler."
Beyyine Sûresinin 2-3 ncü âyetleri: "Allah tarafından (gönderilmiş) içinde doğru, değerli Kitâblar bulunan sahîfeleri okuyan bir elçi."
Son ikisi hariç, bu âyetlerin hepsi Mekke'de inmiştir. Mekke'de İsrail oğullarından birinin, Kur'ân'ın benzerine uyduğunu görerek ona inandığı; Şuarâ Sûresinin 197 nci âyetinde İsrail oğulları bilginlerinin inen Kur'ân'ı bildikleri; Ra'd Sûresinin 43 ncü âyetinde kendilerine ilim verilmiş olan(Kitâb eh-li)nin, Kur'ân'ın vahiy olduğuna tanıklık ettikleri; Bakara Sûresinin 146 nci âyetinde de Kitâb ehlinin, Kur'ân'ı, oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıkları bildirilmektedir. Bunların Kur'ân'ı tanımaları, doğruluğuna tanıklık etmeleri, Kur'ân'da anlatılanların, kendi Kitâblarında bulunanlara uyduğunu bilmeleri ve buna tanıklık etmeleridir. Çünkü A'lâ Sûresinin 18-19 ncu âyetlerinde, vahyedilen bu gerçeklerin, ilk sahifelerde yani İbrâhîm'in ve Musa'nın sahîfelerinde mevcudolduğu, Fâtır Sûresinin 31 nci, En'âm Sûresinin 92 nci, Ah-kâf Sûresinin 12, 30 ve 46 nci, Bakara Sûresinin 89, 101 nci, Nisa Sûresinin 47 nci, Âli İmrân Sûresinin 3, 81 nci ve Mâide Sûresinin 46, 48 nci âyetlerin-de.Kur'ân'ın, kendinden önceki Kitabı doğrulayıcı ve ona uygun olarak indirildiği bildirilmektedir. 'Ankebût Sûresinin 45 nci, Ra'd Sûresinin 37 nci âyetinde daha önce Musa'ya vahyedilmiş olan o Kitâb'ın, Hz. Muhammed'e de Arapça olarak vahyedildiği; ondan kendisine vahyedilenleri okuması; bu vah-yedilenlerin, kendilerine bilgi (yani Kitâb ilmi) verilmiş olanların göğüslerinde (hafızalarında) bulunan açık açık âyetler olduğu açıklanmaktadır.
İşte bütün bu deliller karşısında, tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyetlerdeki Sayfalar'ın, Musa'ya verilen Kitâb olduğu kanısına varıyoruz. Kendisini Allah'a vermiş, temiz yürekli Tevrat yazarları veya ona bağlı din adamları tarafından özenle korunan o Kitâb'ın hikmetleri, öğütleri, Hz. Muham-med'e de kendi dilinde vahyedilmiştir. Tabii bizim kasdımız, sonradan katmalara, tahriflere uğramış Tevrat değil, tahrife uğramamış asıl Tevrat'tır. Zaten Kur'ân'da insanlar tarafından o Kitaplara katılmış şeyler anlatılmaz. Kur'-ân, o Kitâb'ın hikmetlerini, âyetlerini katmalardan ayıklayarak anlatır. O Ki-tâb'da anlatılan, peygamberlere yakışmayacak haller, fiiller Kur'ân'da anlatılmaz. O Kitâb'da Allah'ın altı günde kâinatı yarattıktan sonra yedinci günde dinlendiği ifade edilirken Kur'ân Allah hakkında uygun olmayan dinlenme tabirini almamış, bunun yerine "Arşa kuruldu" demiştir. O Kitâbda Allah, İsrâîl oğullarının Rabbi, İsrâîl'in Allah'ı olarak tanıtılırken, Kur'ân Allah'ı "Âlemlerin Rabbi" olarak tanıtır. Böylece o Kitâbdaki ifadenin, katma olduğu ortaya çıkar. İncil'in de ana tevhîd konularını anlatan Kur'ân, îsâ'yı Allah'ın oğlu, Allah'ın üç,unsurdan oluşan bir varlık gibi tevhîde aykırı hı-ristiyan inancını reddeder. Yani Kur'ân, îsâ'ya vahyedilen asıl İncil'in prensiplerini nakleder. Böylece Kur'ân, o Kitâblarda bulunan İlâhî öğütlerin, hüküm ve hikmetlerin vahyi olmaktadır. Belki de Hz. Peygamber zamanında Kur'ân'ın söylediklerine tam uyan Tevrat ve İncîl nüshaları vardı, bunlar zamanla kaybolmuştur. Bu suretle Kur'ân, o Kitâpları(müheymin)dir. Yani onları kollayan,' onlardaki katmaları ayıklayıp onları asıl safiyetine kavuşturan Kitaptır. Onları neshedip ortadan kaldıran değil, onlardaki gerçeklere uyan Kitaptır.
Demek ki bu âyetlerdeki Suhuf, Kur'ân önceki Kitâb'ın yani Tevrat'ın sayfalan, bölümleri, sefere de onu yazıp koruyan veya taşıyan din adamlarıdır. Belki de sefere ile kitâb anlamına gelen sifr leri taşıyıp uygulayan sâlih kitâb ehli, özellikle temiz din adamları kasdedilmiştir. Yazıcılar değil, onu koruyan ve uygulayanlardır. Çünkü "[10203] Sizin kâğıtlar haline getirip gösterdiğiniz, çoğunu da gizlediğiniz Kitabı kim indirdi"ı âyetinin bildirdiği üzre yahûdîler Tevrat'ı özel yerlerde saklıyorlardı. Bakara Sûresinin 248 nci âyetinde ise Mûsâ ve Hârûn ailesinden kalan sandığın (Ahid Sandığı) melekler tarafından taşındığı bildirilmektedir. Bunlar, yahûdîlerin, kitâblarına verdikleri itinâyı anlatmaktadır.
Cum'a Sûresinin 5 nci âyetinde sifr'in çoğulu olarak esfâr Tevrat anlamındadır. Yazdığımız deliller karşısında âyetlerden bizim anlayıp kani olduğumuz anlam budur.
Fakat Abdullah ibn 'Abbâs sefere'nin, vahiy kâtipleri olduğunu, Katâde ise Kur'ân okuyanlar olduğunu söylemişlerdir '[10204] Okkaya, kaleme ve satır satır yazdıklarına andolsun" [10205] âyetlerinde de Kur'ân âyetlerini veya bütün İlâhî kitapları yazanların değerine ve onların yazdıkları vahyin önemine işaret edilmiştir. Hamdi Yazır da: "Bundan bilhassa Kur'ân'in nüzulünde ve muhafazasında ve evvel ve âhir yazılmasında ve anlaşıl-

[10203] En'âm Sûresi: 91.
[10204] CâmiVl-beyân: 30/53.
[10205] Kalem Sûresi: 1.

masında hizmeti olan hâmiller muradolunmak iktizâ eder" diyor [10206] Gerçeği Allah bilir.
17- Kahrolası insan, ne kadar da nankördür! 18- (Allah) Onu hangi şeyden yarattı? 19- Bir nutfe(sperm)den. Onu yarattı, ona biçim verdi, 20-Sonra ona yolu kolaylaştırdı (ana rahminden dünyâya getirdi). 21- sonra onu öldürdü, kabre koydurdu. 22- Sonra dilediği zaman onu diriltip kaldırdı. 23- Hayır, insan, O'nun kendisine emrettiğini yapmadı. 24-İnsan şu yiyeceğine baksın: 25- Biz suyu iyice döktük, 26- Sonra yeri güzelce yardık, da 27- Orada bitirdik: dâne, 28- Üzüm, yonca, 29- Zeytin, hurma, 30- İri ve gür bahçeler, 31- Meyva ve çayır; 32- Sizin ve hayvanlarınızın geçimi için.

Tefsîr:

17-23 ncü âyetlerde, Kur'ân'ı dinleyip Rabbinin yoluna girmeyen insanın ne kadar nankör olduğu anlatılıyor. Allah onu bir menî damlasından yaratıp biçimlendirmiş, ana karnındaki evrimini tamamlayınca oradan çıkma yolunu kolaylaştırmış; ona dünyâda yaşamasını, aklı ile iyiyi kötüyü, doğruyu, eğriyi, kârını ve zararını seçme imkânını vermiş ve belli bir süre yaşattıktan sonra onu öldürüp kabre sokturmuştur. Ölüsünü de açıkta bırakmamış, gömdürmüştür.
İnsanın yaşamı, sadece bu dünyâ yaşamından ibaret değildir. Allah dilediği zaman onu tekrar diriltecektir. 22 nci âyette şart mânâsı olduğu için meallerde: "Sonra dilediği zaman onu diriltip kaldırır" mânâsı verilmiştir. Fakat fiillerin ikisi de dili geçmiş olduğu için bu âyete: "Sonra dilediği zaman onu diriltip kaldırdı" anlamı daha uygundur. Böyle iken insan, Allah'ın buyruğunu tutmamakta, peygamberleri aracılığı ile gönderdiği öğütleri dinlememektedir.
Yüce Allah, ölenleri diriltmeğe kadir olduğunu kanıtlamak için insana önce kendi vücudundaki yani enfüsteki nimetlerini hatırlattıktan sonra bu kez de ona, dış dünyâdaki (yani âfâktaki) nimetlerini hatırlatmaktadır ki Allah'ın bu kadar nimetlerine karşılık O'nun buyruklarını tutmayan insanînT^ nankörlük ve küstahlığının derecesi daha iyi anlaşılsın. Kur'ân'ın genel üslûbu olarak insana kendi yaratılışındaki ve dış dünyâdaki Tanrı nimetleri hatırlatılır ki düşüncesi olan, düşünüp ibret alsın. İşte bunun için:
24-32 nci âyetlerde Allah'ın, âfâktaki nimetleri hatırlatılmaktadır: İnsan yediği ekmeği, gıdaları düşünmelidir. Bunlar kendi kendine mi oldu? Hayır, Allah gökten yağmur yağdırmak suretiyle yeri suladı, o su bereketiyle yerin altındaki dâneler filizlendi, yeri yarıp dışarı çıktı. Böylece Allah çeşit çeşit bitkiler: buğday, arpa, diğer hububat bitirdi. Çeşit çeşit meyvalar: üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalar, girift, boylu, iri gövdeli ağaçlar, bahçeler ve çeşitli otlaklar yetiştirdi. Bunları, insanlara ve besledikleri hayvanlara ürün olarak yarattı. Şimdi insanın, kendisine bu kadar nimetler veren Rabbine nankörlük etmesi yakışır mı? Elbette yakışmaz. Fakat nankörlük etmesi, kimsenin değil, kendisinin zararınadır. Çünkü bu kısa dünyâ hayâtı bir sınav zamanıdır. Bunun sonunda insanın, yaptıklarından hesap vereceği bir gün gelecektir. İşte aşağıdaki âyetlerde o günün dehşeti ve korkunçluğu tasvir edilmektedir: 33- Çarpınca kulakları sağır eden o gürültü geldiği zaman, 34- İşte o gün kişi kaçar: kardeşinden, 35- Anasından, babasından, 36- Eşinden ve oğullarından. 37- O gün, onlardan her kişinin, kendisine yeter derecede işi vardır. 38- Yüzler var ki o gün parıl parıl, 39- Güleç, sevinçlidir. 40- Yüzler de var ki o gün tozlanmış, 41- Onları karanlık bürümüş, 42- İşte onlar kâfirler, haktan sapanlardır.

Tefsir:

33-42: Çarpınca kulakları sağır eden, yahut Zemahşerî'nin beyanına göre insanın pür dikkat dinleyeceği [10207] o şiddetli ses geldiği, yani o toplantı borusunun sesi duyulduğu zaman herkes hesap verme yerine (Yüce Dîvân'a) gider. Öyle dehşetli bir gündür ki o gün, kişi kendisine en yakın olan kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından kaçar. Kendinden başka kimseyi düşünemez. Çünkü herkes kendi canının kaygısına düşer.
O gün kimi yüzler Yüce Dîvân'in kararından ötürü sevinçten parıl parıl; kimileri de üzüntüden kapkaradır. Onları toz duman bürümüştür. İşte onlar, dünyâda nankörlük eden, kötü işler yapan insanlardır.
Aynı kıyamet sahnesi: "O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara: 'İnanmanızdan sonra inkâr ettiniz ha? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın!" (denilecektir). Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Orada ebedî kalacaklardır" [10208] "Yüzler var ki o gün ışıl ışıl parlar, Rabbine bakar. Yüzler de var ki o gün asıktır. Kendisine belkemiğini kıran belâlı (işin) yapılacağını sanır" [10209] âyetlerinde de geçmektedir.
Hz. Peygamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Siz, yalın ayak, çıplak, kabuklu olarak haşrolunacaksınız". Bir kadın: "O zaman insanlar birbirinin avretine bakarlar?" demiş, Peygamber (s.a.v.); "Ey kadın, o gün herkes kendi canının kaygısına düşer" demiştir[10210]
'Abese Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

[10206] Hak Dipi Kur'ân Dili: 7/5581.
[10207] Keşşaf: 4/220; Fethu'l-Kadîr: 5/385.
[10208] Âl-i İmrân Sûresi: 106-107.
[10209] Kıyamet Sûresi: 22-25.
[10210] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 73, et-Tâc: 4/282.

1. İnsanın değeri para, mal ve görünüşte değil, ruhtadır. Nice pejmürde görünüşlü insan vardır ki Allah katında değerlidir; nice zengin, kılık kıyafeti yerinde, mevki sahibi insan da var ki Allah katında değersizdir (1-6). Kur'ânı Kerim, gösterişli fakat ruhsal değeri olmayan insanları dayatılmış odunlara benzetmektedir: "Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider, konuşsalar sözlerini dinlersin; ama onlar, dayatılmış odunlar gibidirler" (Münâfi-kun Sûresi: 4).
2. İnsana malı ve mevkiine göre değil, ruh temizliğine, iyi ahlâkına göre değer vermelidir.
3. Kur'ân'ın aslı, tertemiz insanların özenle korudukları ilk sahîfelerde (Kitaplarda) mevcuttur. O İlâhî Kitapların içeriği, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir. Ayrıntı için 13-16 ncı âyetlerin tefsîrine bakınız.
4. İnsan nankördür, kendisini yaratıp yaşatan, öldürüp tekrar dirilten Rab-bine karşı nankörlük eder (17-22).
5. Dünyâ hayâtı ve varlığı geçicidir. Âhiret yaşamında dünyâ varlığı değil, imân ve güzel amel yarar sağlar.
6. Âhirette kimsenin kimseye yararı olmaz. Herkes kendi derdiyle meşguldür (34-37).
7. İnanıp iyi eylemler, ibadetler yapmış olanlar, kendilerine verilecek cennet ile sevinirken, inanmamış olan sapıklar da oradaki sonuçlarını görünce somurturlar (38-42).

ABESE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
1Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. Zeydibn 'Alî[10211]
Çoğunluk. Zeyd ibn 'Alî, Hasan, Ebû 'İmrân el-Cevnî ve îsâ Sekafî[10212]
ûh hemze ile: İbn Mes'ûd ve Übeyy[10213]
Hafif bâ ile: Şeddeli bâ ile Olumlu kip:
Uzatımlı, soru kipi:
îki
Nasb ile: Ref ile:
'Âsim. Ötekiler [10214]
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
10
22
25

	Çoğunluk.
	İbn Mes'ûd[10215]
Şeddeli sâd ve dâl ile [10216]	Nâfi', İbn Kesîr
İdğâmın çözümüyle:	Ötekiler[10217]
Vasi halinde t şeddeli	
(yani idğâm):	Bezzî.
Hafif t:	Ötekiler.
Edilgen:	'Übeyy, İbn Se-
	meyfa' ve Ebû

[10211] el-Bahr: 8/427.
[10212] Kurtubî: 19/214; el-Bahr: 8/427.
[10213] el-Mesâhif: 108, 175.
[10214] Tebsıra: 720; Kurtubî: 19/214; el-Bahr: 8/427; el-Budûr: 335.
[10215] el-Mesâhif: 108.
[10216] Aslı olup t, sâd'a idğâm edilmiştir.
[10217] Tebsıra: 720; Kurtubî: 19/214; en-Neşr: 2/398; el-Budûr: 335.

	Ca'fer [10218]
İki t ile:	Talha[10219]
İnşâr kökünden:	Çoğunluk.
Neşr kökünden:	Ebû Hayve-
	Nâfi'den ve
	Şu'ayb ibn Ebî
	Hamza [10220]
Meftûh hemze ile:	Kûfeliler.

Âyet No.	
37	
41	
Kelime:	
Kırâet farkı:	
Okuyanlar:	
Vaslda meftûh, ibtidâ-	
da meksûr hemze ile:	Ruveys.
Her halde meksûr hemze ile:	
anlamında:	
Madmûm yâ ve ğayn	
ile:	
Ötekiler[10221]. Hz. Hüseyn [10222]	
Çoğunluk.	
Meftûh yâ'dan sonra	
'ayn ile:	İbn Muhaysın,
Humeyd [10223]	
Çoğunluk.Übeyy, Ebû's-Simâl ve İbn Ebî 'Able [10224]	

81/7 TEKVÎR SÛRESİ 2096
Tefsir: 2096
Doğal Düşüğün Sebepleri: 2098
Tefsîr: 2101
Tekvîr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2103
TEKVÎR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2103

[10218] en-Neşr: 2/398; el-Budûr: 335; el-Bahr: 8/428; el-Mesâhif: 176.
[10219] el-Mesâhif: 266.
[10220] Kurtubî: 19/219.
[10221] Tebsıra: 720; Kurtubî: 19/221; el-Bahr: 8/429; en-Neşr: 2/398; el-Budûr: 335.
[10222] Kurtubî: 19/221.
[10223] Kurtubî: 19/225; el-Bahr: 8/430.
[10224] el-Mesâhif: 176.

81/7 TEKVÎR SÛRESİ

Birinci âyetinde Güneşin dürüleceğini söylediği için Tekvîr adını alan sûrede önce kıyamet ahvâli, sonra Peygamber(s.a.v.)in vahiylerini melekten aldığı anlatılır. Mekke'de, Mesed Sûresinden sonra inmiştir. 29 âyettir.
Tirmizî'nin rivayetinde Peygamber (s.a.v.): "Kıyamet gününe, aynen gözle görülür gibi bakmak isteyen, izâ'ş-şemsu kuvviret, ve izâ's-semâun-fetarat ve izâ's-semâunşekkat sûrelerini okusun" buyurmuştur [10225] Resmî sıralamada 81 nci, iniş sırasına göre 7 ncî sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Güneş büzüldüğü zaman, 2- Yıldızlar kararıp döküldüğü zaman, 3- Dağlar yürütüldüğü zaman, 4- On aylık gebe develer başı boş bırakıldığı zaman, 5- Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman, 6- Denizler kaynatıldığı zaman, 7- Nefisler çiftleştirildiği zaman, 8- Ve sorulduğu zaman o diri diri toprağa gömülen kıza: "Hangi günâhı yüzünden öldürüldü?" diye, 10-Sayfalar açıldığı zaman, 11- Gök sıyrılıp açıldığı zaman, 12- Cehennem alev-lendirildiği zaman, 13- Cennet yaklaştırıldığı zaman, 14- Her can, ne getirdiğini bilir.

Tefsir:

1-14 ncü âyetlerde oniki önemli olay anılarak kıyametin vukuu ve o zaman kişinin neler yapıp getirdiğini bileceği anlatılmaktadır:
1-5: Tekvîr: Sarık sarar gibi sarmak, dolamak, yuvarlatmak, dürmek, katlamak büzmek demektir. Sarılan, katlanan şey gözden gizli kaldığı için Güneşin dürülmesi, ışığının söndürülerek kendisinin görülmemesi anlamına da gelir. Bundan dolayı Güneş büzüldüğü zaman" âyetinde iki mânâ muhtemeldir: Birincisi, Güneşin ışığı giderilerek görünmez olması, ikincisi Güneşin tamamen ortadan kaldırılmasıdır.
Kıyamette Güneşin, insanların tepelerine kadar yaklaşacağı hakkında hadisler rivayet edilir'.[10226] Bu hadisler gerçekten doğru ise, Güneşin, kıyamette kendisinin değil, ışığının kaldırılacağı anlaşılır. İbn 'Abbâs, Hasan, Katâde ve Mücâhid bu görüştedirler.
Âlûsî ve Hamdi Yazır, bu tekvîr'in âfâkî olması yanında enfüsî de olabileceğine işaret ediyorlar: "Güneşin dürülmesinden kasıt, ruh güneşinin gitmesidir" denilmiştir. [10227] "Eşyayı ruhumuzun yetenekleriyle algılarız. Güneşi de o yeteneklerle idrâk ederiz. Ruh bedenden ayrılınca artık bedenin Güneşi görmesi mümkün değildir. Ruhların, bedenlerden ayrılması halinde de ruh güneşi büzülmüş olur" [10228]
Bilim adamları, ömrü dolan güneşlerin ışığını kaybedip büzüleceğini tespit etmişlerdir. Evrende büzülmüş nice güneşler gibi, bizim Güneşimiz de bir gün öyle enerjisini yitirip büzülecektir. Bu ise kendisine tâbi gezegenler için Kıyamet demektir.
Bulandı, dağıldı, düştü; " Yürütüldü demektir: 'Uşrâ'mn çoğuludur. On aylık gebe deveye 'uşrâ denir. Araplarca böyle deve çok makbuldür. Sahibi, doğumu yaklaşmış olan böyle deveyi çok korur, ona özenle bakar.
Güneşin ışığının söndürüleceği, yıldızların dağılıp düşeceği, dağların yerinden yürütülüp kaldırılacağı kıyamet zamanında on aylık gebe develer dahi başı boş bırakılır. Artık kimsenin gözünde malın mülkün değeri kalmaz. İnsanlar en nefis mallarına dahi sahip çıkmayı düşünmezler, o zamanda malın mülkün bir yararı olmadığını anlarlar.
Bazıları da 'işârk, bulutların kuruyup yağmurların kesilmesinden kinaye saymışlardır. Çünlü Araplar, bulutu gebe develere benzetirler. Gerçi bu anlam da muhtemel ise de bunun müteâkib âyetlerle ilişkisi görünmüyor. Bu bakımdan birinci anlam daha uygundur.
"Vuhûş": vahş'm çoğuludur. Ehlîleşmemiş hayvanlara vuhûş denir. O gün vahşî hayvanlar da herkesin hesap vereceği toplantı yerine getirilirler. Onlar da birbirlerinden haklarını alırlar. Hayvanların hasredilmesi konusunda üç görüş vardır:
Birine göre kıyamet günü hayvanlar da diriltilir, birbirlerinden haklarını alırlar, sonra toprak olurlar. İkincisine göre hayvanların haşri, kıyametin dehşeti sırasında hepsinin ölmesidir. İnsanlardan ve cinlerden başkası diriltilip mahşere getirilmez. Bu görüş îbn 'Abbâs'a atfedilir. Üçüncüsüne göre hayvanların haşri, kıyametin dehşetinde bir araya toplanması ve birbirine karışmasıdır '.[10229] Taberî de son anlamı tercih etmiştir. Gerçekten bu anlam daha uygundur. Çünkü âyetlerin amacı, kıyametin korkunçluğunu belirtmektir. O günün korku ve telâşı içinde en kıymetli develerin dahi başıboş bırakılacağını, artık kimsenin malına sâhibolamayacağını, çevrelerine toplanan vahşî hayvanları kovalamayacağını anlatmaktır. İnsanlar, mallarını, hayvanlarını korumak, develerinin, koyunlarının parçalanmasını önlemek için vahşi hayvanları kovalarlardı. Ama o gün mal mülk düşünmediklerinden, ortalığa yayılan vahşî hayvanları kovalamazlar.
Bu arada "Vahşî hayvanler haşredildiği zaman" âyetffide insanlar gibi bütün canlıların da diriltilip, İlâhî mahkemede birbirlerinden ve insanlardan haklarını alacaklarına da işaret vardır. Ancak diriltilen hayvanların

[10225] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 74; et-Tâc: 4/283.
[10226] Buhârî, Enbiyâ: 3, 9, Tefsîr, Sûre: 17; Tirmizî, Kıyamet: 10.
[10227] Rûhu'l-Me'ânî: 30/50.
[10228] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5596.
[10229] Câmi'u'l-beyân: 30/67; et-Teshîl: 4/180.

tekrar öldürülmesinin hikmetini anlamak güçtür. Müslim'in rivayet ettiği hadiste boynuzsuz koyunun, boynuzludan hakkını alacağı belirtilmiştir:
"Kıyamet gününde haklar, sahiplerine mutlaka ödenir. Hattâ boynuzsuz koyunun hakkı, boynuzludan alınır (kısas yapılır) [10230] Bu hadîs de hayvanların da insanlar gibi diriltileceğim gösterirı.
Ağaçlan, meyvaları, suları, ırmakları olan cennetin, cıvıl cıvıl kuşlardan, renk renk, her biri ayrı bir güzellikte hayvanlardan boş olması, pek zevke uygun düşmez. Nitekim Enes ibn Mâlik'in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Cennette buht(uzun boyunlu, makbul deve)/er gibi kuşlar vardır, cennetin ağaçlarında beslenirler. Ebubekir (r.a.).- 'Yâ Resûlâllah, muhakkak onlar, güzel kuşlardır' dedi. Buyurdu ki: 'Onların yeyimi, kendilerinden daha güzel, daha yumuşaktır![10231] Bu sözünü üç kez tekrar etti ve: 'Ey Ebubekir, senin de onları yiyenlerden olmanı umarım' dedi"[10232]
Bureyde el-Eslemî'nin rivayetine göre de: "Peyğamber(s.a.v.)e bir adam geldi: 'Yâ Resûlâllah, ben atları severim, cennette at var mıdır?' dedi. 'Allah seni cennete soktuktan sonra kırmızı yakuttan ata binmek istesen, binersin ve biner binmez seni dilediğin cennete götürür" buyurdu. Kendisine bir başka adam geldi: 'Yâ Resûlâllah, cennette deve var mıdır?' dedi. 'Ey Allah'ın kulu, Allah seni cennete sokarsa, orada canının çektiği, gözünün hoşlandığı her şey senin için var olur' buyurdu"[10233]
Bu hadisler, cennette çeşit çeşit kuşların, atların, develerin ve insanın görmek istediği her hayvanın bulunacağını ifade etmektedir.
Bunlardan daha kesin olarak yüce Allah Vakıa Sûresinde cennetliklerin nimetlerini sayarken, 21 nci âyette: "Canlarının çektiği kuş etleri" yiyeceklerini buyurmaktadır. Demek ki cennette kuşlar var ki kuş etleri de vardır. O halde hayvanların toprak olacağındaki haberler, Kur'ân'ın ruhuna ve hadislere terstir. Gerçeği Allah bilir.
6- Tescîr: Yakmak, kaynatmak, ateşle doldurmak ve püskürtmek anlamlarına geldiği gibi suyunu boşaltmak, kurutmak anlamlarına da gelir. Birinci mânâya göre altıncı âyette denizlerin fokur fokur kaynatılıp sularının birbirine karıştırılacağı, yahut sularının ateş kesileceği; ikinci ve üçüncü anlama göre denizlerin suyunun boşaltılıp kurutulacağı ifade edilmektedir.
7- "Nefisler çiftleştirildiği zaman": Nefislerin çiftleştirilmesi, insanların sınıf sınıf: kâfirlerin bir sınıf, mü'minlerin bir sınıf olmasıdır. Vakıa Sûresinde anlatıldığına göre âhirette insanlar üç sınıf olurlar: Meymene ashabı (sağcılar), meş'eme ashabı (solcular) ve sâbikûn.
2) Yahut nefislerin çiftleştirilmesi, mü'minlerin ruhlarının hurilerle evlenmesi;
3) Ya da ruhların cesetlerle birleştirilmesidir.
Bütün bunlar kıyamette herkesin kendi dengiyle, karakterine uygun insanlarla beraber haşrolunacağına, onlar arasında bulunacağına, izlediği liderlerin zümresine katılacağına delâlet eder. "'Ogün her milleti önderleriyle çağırırız" [10234] âyeti de, herkesin, izlediği liderin peşinde Yüce Dîvân'a çağırılacağını bildirmektedir. Şimdi o yüce Dîvân sahnesi başlamaktadır. Bu mahkemede dâvâcı, en büyük haksızlığa uğramış olan zavallı, günahsız bir kız çocuğudur.
8-9: İşte bu olayların geçtiği kıyamet gününde, diri diri toprağa gömülmüş olan kıza, neden, hangi günâhından ötürü böyle feci şekilde öldürüldüğü sorulacaktır.
Bu iki âyet, Arapların kız çocuğundan utanıp onu bazan diri diri toprağa gömme geleneklerinin çirkinliğini vurgulamaktadır. O masum yavrunun günâhı nedir ki diri diri toprağa gömülerek öldürülmüştür? "Onlardan birine, dişi (çocuğu olduğu) müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu hakaretle tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün (diye düşünür)/ Bak ne kötü hüküm veriyorlar!" [10235] âyetlerinde bu çirkin âdet şiddetle kınanmaktadır.
Râzî'nin anlattığına göre adamın kız çocuğu olunca, onun yaşamasını isterse üstüne yünden, ya da kıldan bir giysi giydirir, o çocuk bâdiyede deve ve koyunları otlatırdı. Ama onu öldürmek isterse bir süre bırakır, çocuğun boyu altı karış olunca annesine: "Onu süsle de akrabasına götüreyim" der. Daha önce eştiği bir çukurun yanına götürür, çocuğa: "Şuraya bak!" der. Çocuk bakarken onu çukura iter ve üzerine toprak atıp gömer, çukuru, yerle düz olacak biçimde toprakla doldururdu. Bir rivayete göre de kadın, doğumu yaklaşınca eşilen bir çukurun kenarına gider, kız doğurursa onu çukura atar, erkek doğurursa yanında tutardı"[10236]
Araplar bunu kız çocuklarının, ileride savaşamayacağı, ailenin şeref ve namusuna leke getirebileceği düşüncesiyle yaptıkları gibi geçim kaygısından dolayı da yaparlardı. Nitekim: "Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyiniz" [10237] buyurulmuştur.
Fakat bu çirkin âdetin, bütün Araplarca hoş görülüp uygulandığı sanılmasın. Ancak bazı kabilelerde görülen bu acımasız davranışı, çoğunluk hoş görmezdi. Eğer herkes kız çocuğunu ölürmüş olsaydı, toplumda kadın nesli

[10230] Müslim, Birr: 60; Tirmizî, Kıyamet: 2; İbn Hanbel: 2/235, 301, 323.
[10231] Müslim: 4/1997, Not: 2.
[10232] el-Fethu'r-Rabbânî: 24/188.
[10233] el-Fethu'r-Rabbânî: 24/203.
[10234] Israâ Sûresi: 71.
[10235] Nahl Sûresi: 58-59.
[10236] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/69.
[10237] İsrâ Sûresi: 31.

tükenirdi. Şair Ferazdak'ın dedesi Sa'sa'a ibn Naciye el-Mucâşi'î de bu işten hoşlanmayanlardan biri idi. Kabilesi içinde bunu yapacak olanlardan, fidye karşılığında kızları kurtarırdı. Taberânî'nin rivayetine göre bu zat Allah'ın Elçisine: "Yâ Resûlâllâh, ben câhiliye devrinde gömülecek olan üçyüz altmış kız çocuğunu, her biri için iki dişi ve bir erkek deve vererek kurtardım. Acaba bu yaptığım işten bana sevap var mı?" demiş. Allah'ın Elçisi de: "Onun sevabını alırsın. İşte Allah sana İslâmı nasibetti" buyurmuştur. Ferezdak, aşağıdaki beytiyle, dedesinin, bu yaptığı ile öğünürmüş: Dedem ki kız çocuğunu gömenleri menederek çocukları yaşattı, o zavallılar gömülmediler [10238]

Âlûsî, bu münasebetle gebeliğe engel olmanın ilkel yöntemlerinden olan azil meselesini ele alıyor ve bunun caiz olup olmadığı konusunu tartışıyor. Bunun ihtilâf konusu olduğunu söyledikten sonra İmam Nevevî'nin, Müslim Şerhindeki şu izahını zikrediyor:

" 'Azl, cima' eden kişinin, boşalma yaklaşınca çıkarıp fercin dışına akıt-masıdır ki bu, bizce her halde ve her kadın hakkında mekruhtur. Kadın razı olsun, olmasın fark etmez. Çünkü nesli kesmeye yol açar. Fakat haram olup olmamasına gelince, bizim adamlarımıza yani şâfiîlere göre kendi cariyesine ve başkasının cariyesi olan karısına bunu yapması haram değildir. Kadın razı olsun, olmasın, değişmez. Çünkü cariyesinin çocuk anası olması, kendisinin zararınadır. Başkasının cariyesi olan karısının çocuk doğurması da, çocuk annesine tabi olarak köle olacağından yine kendi zararınadır. Fakat hür olan karısından azletmesine gelince: Kadın izin verirse haram değildir. Vermezse iki görüş vardır, en doğrusu haram olmadığıdır"[10239]

Bu meseleyi daha önce izah etmiştik. Vaktiyle İlahiyat Fakültesi Dergi: sinde yayınladığımız bir makalede 'azl konusunu etraflıca anlatmıştık. 'Azlin caiz olduğunu izah ettikten sonra bunun, ilkel bir gebeliği önleme metodu olduğunu, buna kıyâsen modern gebelik önleme yöntemlerinin de caiz olduğunu söylemiştik. Ancak döllenmiş, anne rahminde teşekkül etmeğe başlamış bir yavruyu, —annenin hayatına bir tehlike söz konusu olmadıkça— kürtaj ile almanın veya başka metodlarla düşürmenin caiz olmadığını vurgulamıştık.

Şimdi burada da bir miktar çocuk düşürmenin tıbbî yönü ve dinî hükmü üzerinde durmak istiyorum:

Peygamber (s.a.v.): "Nutfe rahme yerleşince ona bir melek gelir; onu avu-cuna alır: 'Ya Rabbi, yaratılacak mı, yaratılmayacak mı?' der. Eğer 'yaratılmayacak' denilirse can bulmaz, rahimler onu dışarı atar"[10240]

Hadîste, çocuğun doğal olarak rahimden düşmesine işaret edilmiştir. Çocuğun düşmesi iki türlüdür: Biri bir müdahale olmadan çocuğun, doğal olarak düşmesidir ki bunda annenin hiçbir sorumluluğu yoktur. Biri de müdahele sonucu düşmedir ki bunun da çeşitli yöntemleri vardır, günümüzde yaygını kürtajdır. Dr. Muhammed Alî el-Bâr, bu konuda özetle şunları söylüyor:

Düşüklerin yüzde onu, doğaldır. Fakat cinayet düşüğü (kürtaj), dünyanın birçok ülkesinde korkunç ölçüde artmıştır. Bunun sebebi dünyadaki ahlâkî çözülmedir.

Doğal Düşüğün Sebepleri:

1. Yumurtacıktaki bozukluk. Tesadüfen olan düşüklerin en önemli sebeplerinden biri, döllenmiş yumurtacık(nutfe-i emşâc)daki bozukluktur. Doğal düşüklerin yüzde yetmişinin nedeni budur. Araştırma sonucunda bu bozukluğun üçte birini kromozomlarda (Chromosomal Abnormalıty) olduğu anlaşılmıştır. Böyle bir cenînin düşmesi, Allah'ın rahmetidir. Çünkü bu cenin yaşasa, beden kusurlu olacak, sayısız hastalıklara yakalanacak, üstelik ana-babası da maddî ve ruhî sıkıntı çekecek, zaten doğsa da bu çocuğun yaşaması da mümkün olmayacaktır.

2. Kadın üreme organındaki bozukluk. Rahim kusurları, iyi rahim tümörleri Fıbromıomas, rahim dönmesi Retrversion ve çoğu güç doğum yüzünden hasıl olan rahim boynu yırtılmalarının yol açtığı rahim boynu hastalıkları.

3. Annenin genel hastalığı. Şeker hastalığı, müzmin böbrek hastalığı, zührevî hastalık, throid bezinin fazla veya eksik salgı yapması, kan tansiyon yüksekliği ve bazı ateşli hastalıklar.

4. Annenin, çarpma, yüksekten düşme gibi bir olaya ma'ruz kalması. Bu tür olaylar, doğal durumdaki rahmi nadir etkiler. Bunlar, daha çok kusurlu rahimlere etki yapar. O zaman böyle düşmeler ve çarpmalar, devenin belini kıran sopa gibi olumsuz bir tesir yaparlar.

5. Progesteron hormonu eksikliği: Bazı doktorlara göre, özellikle tekrarlanan düşüklerin en önemli sebeplerinden biri, bu hormonun azlığıdır. Çünkü bu hormonun, döllenmiş yumurtanın asıldığı rahim zarını büyütmede rolü olduğu gibi, yumurtanın rahme tutunmasında da önemli rolü vardır.

6. İlaçlar, haplar: Bazı ilaçlar da düşüğe sebebolur. Gerektiğinde doktorlar, rahmin içini boşaltmak için bu ilaçları kullanırlar. Bunların en önemlisi prostaglandındir. Sonra oxıtocin gelir. Kurşun, malarya ilaçlan ve kansere karşı kullanılan cototoxıc ilaçlar da düşüğe sebebolur. Bunların içinde pros-taglandin ve oxitocin hariç, diğer maddeler tehlikelerinden dolayı düşürmede kullanılmaz. Şimdilerde prostaglandin maddesinin spiral şeklinde kullanılması mümkün olmuştur (Medicine Digest, sayı 1978).

Düşüğün sebeplerini, modern ilme göre izah ettikten sonra şimdi de yedinci Hicrî asır muhaddis fakihi İbnu'l-

---

[10238] Rûhu'l-Me'ânî: 30/53.
[10239] Rûhu'l-Me'ânî: 30/53.
[10240] Buhârî, Târihinde; İbn Cerîr, İbn Münzîr, İbn Şahin ve İbn Mirdeveyh rivayet etmişlerdir Kenzu'l-'Ummâl: 2/45. h.

Kayyim'in, bu konudaki görüşlerini, kendi çekici üslûbundan okuyalım. Büyük fakîhin ileri sürdüğü görüşlerin, modern tıbbın söylediklerine ne kadar yakın olduğunu göreceğiz. İbnu'l-Kayyim, et-Tibyân fî Aksâmi'l-Kur'ân adlı eserinde şöyle diyor:

"Anne karnında cenîn, ağaçtaki meyve gibidir. İkisinin de aslı ve sıkı bağlantısı vardır. Bundan dolayı olgunlaşmamış meyvayı ağaçtan koparmak zordur, kuvvet ister. Ama olgunlaşmış meyva dalından kolay koparılır, hattâ kendiliğinden de düşer. Çünkü onu ağaca bağlayan bağlar, iyi beslendiği için kuvvetlidir, fakat beslenme meyvadan kesilip ağaca dönünce o ıslaklıklar kanallar zayıflar, meyvanın ağırlığı da bağı gevşetir, meyvanın koparılmasını kolaylaştırır. İşte cenîn de böyledir. Anne karnında henüz olgunlaşmadıkça tüyleri ve zarları düşmesine engel olur. Ama olgunlaşınca rutubetler (modern adiyle hormonlar) zayıflar, zarlar yırtılır (modern adiyle zarlar patlar ruptured memb-ranes). Kaygan ıslaklıklar (salgılar) toplanır da cenîn düşer. İşte yaratılış üzre cereyan eden kural budur. Fakat bundan önce düşük:

Ya ceninin bozulmasından (döllenmiş yumurtadaki bozukluktan), ya da yaratılıştaki kusurdan (rahim ve anne hastalığından), ya da yaratılış bozukluğundan (hormonların anormalliğinden) olur.

Nasıl sonradan ortaya çıkan bozukluk, yahut temelden bozukluk, ya da dışarıdan gelen bir bozukluk, meyvanın olgunlaşmadan düşmesine neden olursa bu üç sebepten biri de cenînin vaktinden önce düşmesine neden olur. Ce-nînlere isabet eden âfetler, meyvalara isabet eden âfetler gibidir."

Ne kadar güzel bir izah tarzı! Önce doğum sebebini anlatan allâme, daha sonra vaktinden önce düşmelere temas ediyor ve bunu dalındaki meyva ile karşılaştırarak anlatıyor. Modern tıbbın anlattığı düşük sebeplerinin hemen hepsini çekici üslubuyla sayıyor.

Düşmenin çeşitleri: Doktorlar, düşme derecesine göre düşüğü çeşitlere ayırmışlardır:

1. Uyarıcı düşük Threatend Abortion. Düşük uyarısı olduğu için bu ad verilmiştir. Gebeden bir miktar kan gelir. Ancak gebe iyileşince durur, başka komplikasyon olmadan cenîn büyür.

2. Zorunlu düşük: lnevitable Abortion. Buna zorunlu düşük denilir. Çünkü cenîn, mutlaka rahimden atılır, hiçbir ilaç bunu önleyemez. Genellikle şiddetli kan gelir, ya da alt karında ve sırtta şiddetli ağrılarla birlikte üç hafta kan gelir. Eğer rahim içindekini tamamen boşaltabilirse buna tam düşürme denilir. Ama bazı kalıntılar rahme asılı kalırsa eksik düşürme denilir. Incomp-lete Abortion. İçeride kokuşma ve iltihaplara neden olmaması için rahmin temizlenmesi gerekir. Halk dilinde temizleme, doktorlarca rahim boynunu genişletme denilen basit bir ameliyatla kalıntılar alınır: Dilatiton Currettage. Antibiotiklerle intani durumlar tedavi edilir.

3. Gizli düşürme: Missed Abortion. Bu durumda rahimde iç kanama olur, çocuk beslenemez, ölür. Bazan çocuk rahimde katılaşır, bir süre kalır, uzar, kısalır. Sonra bir gün ya rahim onu kendiliğinden atar, ya da doktor Prostag-landin hapları vererek, ya da genişletme ameliyatı ile, ölmüş cenini alır.

4. Yinelenen düşük: Repeated Abortion. Bunun nedeni, aşağıdakilerden biri olabilir:

1) Annede müzmin böbrek hastalığı, zührevî hastalık veya şeker hastalığı.

2) Rahim bozuklukları,

3) Rahim boynunun genişlemesi,

4) Kalıtımsal cenîn hastalıkları.

Eğer bu hastalıklardan biri yoksa o düşme, normal düşOk: Habitual Abortion denilir. Bunun sebebinin Progesteron hormonunun azlığı olduğu sanılmaktadır. Bu durumda hastaya bu hormondan verilir. Öteki hallerde tedavi sebebe göre değişir.

Çocuk Düşürmenin Dinî Hükmü:

İslâmiyyet, anne karnında teşekkül etmiş bir çocuğu düşürmeyi yasaklamıştır. Hele rahimdeki çocuğun organları teşekkül edip rûh üflendikten sonra çocuğu düşürmek cinayettir.

Şayet çocuğun doğumu, annenin ölümüne sebeb olacaksa, o zaman annenin ölümü yerine çocuğu düşrürmek caizdir. Çocuk için anne feda edilemez.

İmâm Gazali', çocuk düşürmenin caiz olmadığını açıklarken azlin de çocuk düşürme gibi olduğunu söyleyenlere cevaben, azlin çocuk düşürme gibi olmadığım, onunla asla kıyaslanamayacağını anlatıyor ve diyor ki: "Çünkü çocuk düşürme, mevcûd olan bir varlığa karşı işlenen bir cinayettir. Bu varlığın birçok mertebeleri vardır. İşte bu varlık mertebelerinin birincisi, erkek suyu damlasının rahme girmesi, kadının suyu ile (yâni yumurta ile) karışması ve canlanmaya hazırlanmasıdır ki bunu bozmak cinayettir. Eğer cenin, bir çiğnem et ve kan pıhtısı haline gelirse cinayet daha büyür. Eğer rûh üflenir, uzuvları belirlenirse cinayet daha da artar. Hele çocuk, anne rahminden diri olarak ayrılır da (dışarıda ölürse) bu, cinayetlerin en büyüğüdür'.[10241]

Şeyh Muhammed Şeltut, el-Fetâvâ'da şöyle diyor: "Eğer çocuğun kalması, annenin ölümüne neden olacaksa, şeriatin genel kuralı üzre iki serden ehveni işlenir. Bu durumda çocuk alınır , çocuk için anne feda edilemez. Çünkü o, çocuğun aslıdır ve hayatı da istikrar bulmuştur. Kendisinin yaşama hakkı, başkalarının kendisi üzerinde hakları vardır. Ayrıca anne, ailenin direğidir. Henüz bağımsız bir rhayata erişmemiş, bir hak ve görev sahibi olmamış ce-nîn uğruna anneyi feda etmek makul değildir."

Kuşkusuz, özellikle yüzyirmi günden sonra ruh üflenmiş bir cenîni öldürmek haramdır: "Her birinizin yaratılışı, anne karnında kırk gün nutfe olarak toparlanır. Sonra bir o kadar zamanda 'alaka olur; sonra bir o kadar zamanda

---

[10241] Ihyâ: 2/64-65, Mısır, 1387/1967.

mudğa olur; sonra Allah'ın göndereceği bir melek, ona ruh üfler" hadisi, yüzyirmi gün sonra cenîne ruh üflendiğini ifade etmektedir.
Eclamsia and pre-eclamsia denilen, gebelik zehirlenmesi dışında annenin ölümüne yol açan bir gebelik hali yoktur.
"Halku'l-insan beyna't-tıbbi ve'l-Kur'ân" adlı eserin yazarı Dr. Muhammed 'Alî el-Bâr'a göre bu durumda bile doktor, çocuğu öldürmek değil, fakat vaktinden önce doğurtmak ihtiyacındadır. Ya oxitocin, prostaglandin mad-desi vererek, ya da sezeryanla erken doğum yaptırır. Çoğunlukla çocuk da, anne de kurtulur.
Tıbbın son derece ilerlediği şu çağda annenin kurtulması için çocuğu öldürmeğe gerek yoktur. Ancak ceninin ma'ruz kalacağı bazı tehlikeli haller vardır ki bu hallerde anneden çok çocuğa acıyarak onu almak gerekir. Mese-lâ annenin, gebeliğin ilk aylarmda Alman kızamığına yakalanması durumu. Eğer anne, gebeliğin ikinci ayında bu hastalığa yakalanmışsa çocukta %70 ihtimalle vücut kusuru olur. Daha sonraki aylarda yakalanma durumunda bu oran azalır. Keza annenin röntgen ışınlarına maruz kalması, kanser tedavisi için verilen hapları alması, çoğu kez çocukta beden kusuruna yol açar. Bu durumlarda kürtaj yapılması uygun olur. Çünkü çocuğun kalması, mut-laka annenin ölümüne yol açar. Hattâ çocuğun kalması, kendisinin ölümüne yol açacak tehlikeli beden kusurlarına neden olur. Rahimde kokuşmaya, mikroplu hastalıklara yol açmaması için o çocuğun alınması gerekir.
Esasen canlılık, ilk döllenmeden itibaren vardır. Fakat insanî ruhun üflenmesi, yüzyirmi günde tamamlanan yaratmadan sonra olur. Bundan dolayı fakihlerin çoğunluğuna göre kasden çocuğu düşürmek haramdır, ancak ruh üflendikten sonra bu haramlık daha da büyür. İbn Receb el-Hanbelî, "Câ-mi'u'l-ulûm ve'l-hikem" adlı kitabında şöyle diyor:
"Fakihlerin bir kısmı ruh üflenmeden önce, kadının karnındaki çocu ğunu düşürmesine izin vermişler ve bunu 'azl gibi saymışlardır. Ama bu, zayıf bir görüştür. Çünkü cenîn, döllenmiş, belki de biçimlenmiş bir bebektir. Oysa 'azlde henüz ortada çocuk yoktur. Azl, çocuğun döllenmesine engel olmaktır. Ama Allah, yaratmayı istemişse azl ile de önlenemez.
"Bizim ashabımıza göre 'alaka olan cenîni düşürmek caiz değildir. Çünkü o, artık döllenmiş bir bebektir. Ama nutfe (sperm) öyle değildir. O, nenü* döllenmemiştir, belki de hiç döllenmeyecekfir."
Böylece ruh üflenmeden önce bebeği düşürmenin de bir cinayet olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ruh üflendikten sonra düşürmek, bundan önceki düşürmeden daha ağır bir suçtur. Demek ki durup dururken çocuğu düşürmek caiz değildir. Ancak çocuğun kalması, annesinin ya da kendisinin sağlığı için kesin tehlike teşkil ederse o zaman çocuk düşürülür.
Bundan ötürü kürtajın serbest bırakılmasına çağrı, bütün dinlerin yasakladığı bir eyleme çağrıdır. Bu, ahlâkî çöküntüye, fuhşun yayılmasına hizmet etmekten başka bir yarar sağlamaz. İşlenen zina suçuna, bir de rahim-lerdeki masum bir insanı kasden katletme cinayeti eklenir.
Yüce Allah, çocuklarını utanç.duygusuyla veya fakirlik korkusuyla toprağa gömen, öldüren kimseleri riddetle kınamakta, kötülemektedir. Bu işleri yapanlar, onbeş asır önceki câhil insanlardı. Şimdi medenî sayılan dünyâda günde bilmem ne kadar yavruyu ana karnında parçalayıp alan/sözde doktorlar vardır. Ve bunu yüksek ücretler karşılığında yapmakta, şu geçici dünyâ menfaati için dünyâya gelmeğe hazırlanan masum yavruları parçalayarak öldürmektedirler. Hiç kuşkusuz onlar da Allah'ın huzurunda, o parçaladıkları günahsız yavruların hesabını vereceklerdir! Hangi günahlarından ötürü o yavrulara kıydıkları kendilerine-sorulacaktır.
Nefisler çiftleştirildiği zaman"ûan sonra " Diri diri toprağa gömülen kıza sorulduğu zaman" buyurulma-sı, evlenmenin asıl amacının, çocuk olması hikmetini de içerir. Nefsler çift-leştirilmiştir ki çocuk olsun. Bu hikmet gereği dünyâya gelmiş olan çocuğu öldürmek, ana rahminde parçalamak Allah'ın yasasına karşı gelmektir.
Cinayetin sebebi doğrudan doğruya cânîye sorulmayıp, onun davacısı olan ma'sum mev'ûde'ye (toprağa gömülmüş olan kıza) sorulması, onu toprağa gömen cânînin vicdanını sızlatacak, haksızlığını tam manasiyle idrâk ettirecek ve o yavrunun suçsuz, masum, kendisinin cezaya lâyik olduğunu anlatacak bir azarlamadır ki buna tebkît denir'.[10242]
10-14: Açılan sayfalar, insanların yaptıkları işlerin yazılmış olduğu amel defterleridir. O gün defterler açılır, herkesin yaptığı, açıkça ortaya konur. Gök de keşt edilir. Yani koyunun derisi soyulur gibi soyulup yerinden kaldırılır veya üzerindeki örtüsü sıyrılıp açılır. Başka âyetlerde de göğün açılacağı, kapı kapı olacağı, göğün yarılacağı, çatlayacağı bildirilmektedir. Burada da kıyametin dehşetinden göğün soyulacağı, üstündeki perdenin açılacağı, gökte görünmeyen şeylerin görüneceği, gerçeklerin ortaya çıkacağı anlatılmaktadır.
O gün sayfalar açılıp nefislerin yaptığı işler ortaya çıktığı gibi göğün perdesi de açılıp görünmeyen şeyler ortaya çıkıyor. Neysâbûrî: Gök açılıp kaldırılarak üstündeki cennet ve 'Arş ortaya çıkacak demiştir ki bu tefsîr, âyetlerin ruhuna uygundur. Hakka Sûresinin 16-17 nci âyetlerinde bu mânâ daha açık olarak söylenmektedir: "Gök yarılmıştır: O gün gök, zayıflamış, sarkmıştır. Melekler de göğün kenartarındadır. O gün Rabbinin Arşını, üstlerinde sekiz (melek) taşır".
Hiçbir te'vîle kaçmadan bu âyetlerde açıkça göğün açılıp, Arşı üzerinde sekiz melek tarafından taşınan Allah'ın (o Yüce Hükümdarın) görüneceği anlatılmaktadır. Bunu tevil etmeğe hakkımız yoktur. Ancak bunun mahiyetini

[10242] Rûhu'l-Me'ânî: 30/53; Hak Dini: 7/5606.

yalnız Allah bilir. Allah'ın Arşı üzerinde taşınmasını, alelade bir hükümdarın, tahtının üzerinde taşınması gibi düşünmek hatalıdır. O'nun gibi hiçbir şey yoktur.
O gün gizli şeyler açılacak, gerçeklerin üzerinden perdeler kaldırılacak, insanlar Allah'ı dahi göreceklerdir. "(Allah, nankör insana): 'Sen bunu düşünmüyordun. Senin gözünden perdeni kaldırdık; artık bugün gözün keskindir" [10243], "O gün (Allah'a) arz olunursunuz, sizden hiçbir gizli kalmaz (herşe-yiniz ortaya çıkar)" [10244] âyetleri de bunu anlatmaktadır.
Kâfirler için cehennem kızdırılmış, korunanlar için de cennet yaklaştırılmış, herkes yaptıklarını amel defterinde görmüştür. "O gün her can, yaptığı iyiliği ve kötülüğü hazır bulur. İster ki yaptığı kötülükle kendisi arasında uzun bir mesafe olsun (o kötülük kendisini yakalamasın). Allah sizi, kendisine karşı uyarır. Doğrusu Allah, kullara karşı çok şefkatlidir"[10245]
14 ncü âyette her canın, ne getirdiğini bileceği buyurulmaktadır. Canların getirdiği şeyler, dünyâda yaptıkları işlerdir. "Bu işlerin getirilmesi, ya sayfaların açılmasından anlaşıldığına göre bunların yazılmış olduğu defterlerin getirilmesi veya dünyâda yapılan işlerin, birer surete girerek görünmesidir. Burada arızî suretlerle görünen amellerin, âhiret neş'esinde güzellik veya çirkinlikte kendilerine uygun cevherî suretlere bürünerek ortaya çıkacağını söylemişlerdir. [10246] Haksız yere yetimlerin mallarını yiyenler, ancak karınlarına ateş koymaktadırlar " âyetini de bu görüşe kanıt göstermektedirler. İbni 'Abbs'-tan da bu görüşü destekleyen bir söz geldiği gibi, ölümün âhirette koç şeklinde kesilmesi de bunu destekler. Bunda uzak görülecek bir şey yoktur. Baksana misâl âleminde ilim, süt şeklinde görünür. Bazı büyüklerin, bu dünyâda, göğe çıkarılmakta olan amelleri gördüklerini söyledikleri anlatılmıştır. Bu, amellerin, bir çeşit şekillenmesiyle olur. Her ne olursa olsun, ' O gün her nefis, yaptığı işleri getirilmiş olarak bulur '[10247] âyetinin bildirdiği üzre ameller Allah tarafından getirilmiş olmakla beraber, bunları getirmenin kula izafe edilmesi, yani 'her can getirdiği şeyi bildi' denmesi şunun içindir: Kişi o işleri dünyâda yapmakla, onları Mahkeme Alanına getirmiş gibidir. Yani burada getirmekten maksat, onları dünyâda yapmış olmaktır. Onları bilmesi de sayfalar içinde ayrıntılarına vakıf olmasıdır"[10248]
Âyetlerin amacı, âhiret ahvâlinin korkunçluğunu ve herkesin bir gün yapaklarından hesap vereceğini; iyiliklerinin ödülünü, kötülüklerinin cezasını göreceğini vurgulamaktır. Bu husus, insanların alışageldikleri üslûplarla anlatılmıştır. Nasıl dünyâda amel, defterlere yazılır, sutluların işleri zabıtlarla tesbit edilirse Yüce Mahkeme'deki insanların durumu da bu alışılagelen üslûb ile anlatılmıştır. Şunu unutmamak lâzımdır ki oradaki defterler dünyâ defterlerine benzemez, onların mâhiyetini Allah bilir. İnsanların yaptıkları işler, ma'-nevî güçler tarafından tesbit edilmektedir:
"Yoksa onlar, bizim onların sırlarını, gizli toplantılarını işitmez miyiz sanıyorlar? Hayır, işitiriz ve elçilerimiz de yazmaktadırlar"[10249]
"Onun sağında ve solunda oturan iki alıcı (melek, onun yaptıklarını) alıp kaydetmektedirler. (İnsan), hiçbir söz söylemez ki yanında (onu) gözetleyen, dediklerini zapteden (bir melek) hazır bulunmasın"[10250]
"(O gün) Her ümmeti, (Allah'ın huzurunda) toplanmış görürsün. Her ümmet kendi kitabına (yaptığı işlerin tutanağına) çağırılır: 'Bugün yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız! İşte kitabımız, aleyhinize gerçeği söylüyor. Çünkü biz, yaptıklarınızı yazıyorduk'."[10251]
Bazı bilim sahipleri de âyetleri, zahir anlamına göre açıkladıktan sonra bunların, kişinin ölümüyle ilgili hallere de işaret olduğunu söylemişlerdir.
75- Yoo, yemin ederim: o geri kalıp gizlenenlere, 16- Akıp gidenlere, dönüp saklananlara, 17- Sırtını dönen geceye, 18- Solumağa başlayan sabaha, 19- (Bunlara and içerim) Ki o, değerli bir elçinin sözüdür; 20- Güçlü, Arşın Sahibi'nin katında yücedir; 21- Orada kendisine itaat edilir, güvenilirdir. 22- Arkadaşınızı cin çarpmış değildir. 23- An-dolsun, (arkadaşınız Muhammed) o elçiyi apaçık ufukta gördü. 24- O, ğayb hakkında danîn (suçlanmış veya cimri) değildir, (güvenilirdir). 25-O, taşlanıp kovulmuş şeytanın sözü değildir. 26- Öyle ise nereye gidiyorsunuz? 27- O, ancak âlemlere öğüttür: 28- İçinizden doğru olmak dileyenlere, 29- Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.

Tefsîr:

15-22: Uksimu'nun başına gelen '7â"nın, yemîni pekiştirmek, için kullanılan olumsuzluk edatı olduğunu Kıyamet Sûresinde izah etmiştik. el-Hunnes, el-hânis'in; el-Cevârî, el-câriye'nin çoğuludur. Hânis: geri kalmak suretiyle gözde kaybolan, câriye de akıp giden demektir. Kânis'm çoğulu olan el-Kunnes de yuvasına girip

[10243] Kaf Sûresi: 22.
[10244] Hakka Sûresi: 18.
[10245] Âl-i İmrân Sûresi: 30.
[10246] Nisa' Sûresi: 10.
[10247] Âl-i İmrân Sûresi: 30.
[10248] Rûhu'l-Me'ânî: 30/56.
[10249] Zuhruf Sûresi: 80.
[10250] Kaf Sûresi: 17-18.
[10251] Câsiye Sûresi: 28-29.

saklananlar anlamına gelir. Geri kalıp gizlenenler, akıp gidenler, saklananlar demektir ki bununla Güneş gezegenlerinin, yahut bütün yıldızların kasdedildiğini söylemişlerdir. Gezegenler, ya da yıldızlar gündüzün gizlendikleri için onlara el-hunnes (gizlenenler), yörüngelerinde yürüdükleri için de el-cevârî (akıp gidenler) denmiştir. Güneşin ışığında görünmez olan bu yıldızların, batışları, geyiklerin yuvasına girmesi gibi saklandıkları şeklinde tanımlanmıştır. Kurtubî, "Yıldızlar gündüzün gizlenir, gece görünürler. Batış sırasında, geyiklerin yuvalarına girmesi gibi saklanırlar" demiştir [10252] "el-Cevârî'l-kunnes"in yaban öküzleri olduğuna dair de İbn Mes'ûd'dan bir rivayet vardır [10253]. Fakat birinci tef-sîr daha kuvvetlidir. Hz. 'Alî de bu âyetlerle bütün yıldızların kasdedildiğini söylemiştir [10254]

" kelimesinin kökü olan " süpürmek anlamına da gelir ve asıl anlamı da budur. Bundan yapılan " miknese" süpürge demektir. Bu anlam göz önüne alınırsa "O süpürenlere andolsun" demek olur ki bu takdirde "Oluş ve bozulma âlemi" olan şu dünyayı temizlemekle görevli meleklere yemin edilmiş olur [10255]

'as'as: Hem gelen, hem giden anlamını veren zıd anlamlı bir kelimedir, " 8elen geceye veya arkasını dönüp giden geceye andolsun, demektir. Yemîn edilen vakit, gece karanlığının iyice çöktüğü zamandır ki gecenin başı veya sonu olabilir. Fakat sonu olması daha kuvvetlidir, çünkü gecenin sonu daha efdaldir. Böylece seher vaktine yemin edilmiş olur. Buna bağlı olarak 18 nci âyette soluk alan sabaha yemin edilmiş olur. Çünkü seher vaktinden sonra sabah yavaş yavaş solumağa, kendini göstermeğe başlar.

15-22 nci âyetlerde uzayda geceleyin görünüp gündüzün saklanan yıldızlara, gezegenlere, arkasını dönüp gitmekte olan geceye ve solumağa başlayan sabaha ve sabah vaktinin tatlı tatlı esen lâtîf nesîm yeline yemîn edilerek bu Kur'ân'ın, Kâinatın tahtının sahibi Allah'ın katında çok değerli, gözde, yüce topluluk içinde sözü geçerli ve güvenilir bir elçinin sözü olduğu, o yüce melek tarafından vahyedildiği vurgulanmakta ve: "Arkadaşınız mecnûn değildir, cinlerin etkisine girmemiştir" buyurulmaktadır. Bu Kur'ân, Hz. Muham-med'e cinler tarafından telkin edilmemektedir. Bunu vahyeden, güvenilir bir Ruh, Allah'ın değerli bir elçisidir. Hz. Muhammed'in, cinlerle bir ilgisi yoktur.

23- Hz. Muhammed (selâm ona), kendisine vahiy getiren o Güvenilir El-çi'yi açık ufukta, Güneşin doğduğu tarafta açıkça görmüştür. Buradaki "el-ufuk el-mubîn: açık ufuk"Necm Sûresinde: "el-ufuku'l-a'lâ: yüksek ufuk" olarak geçmektedir. Yine Necm Sûresinde: Onu bir kez daha gördü: en son sidre(ağac)ın yanında"[10256] buyurulmuştur. Demek ki Peygamber (s.a.v.), Sidretu'l-Muntehâ (Son sidre) yanında Cibril'i yüksek ufukta görmüş; Cibril, ufukta görünerek Sidretu'l-Muntehâ yanında bulunan Hz. Muhammed(s.a.v.)e doğru yaklaşmıştır. Bu, onun, Cibril'i ilk görüşüdür. İşte tefsirine çalıştığımız sûrenin bu âyetlerinde bu ilk görüşe işa-ret edilmektedir. Bir de Peyğamber'in, Necm Sûresinde anlatılan görüşü vardır. O zaman da Cibril'i yine ufukta fakat yüksek ufukta görmüştür. Böylece Peyğmber'in, Cibril'i, asıl şekil ve hey'etiyle iki defa gördüğü anlaşılır.

Ğayb âlemi (görünmeyen, gizli âlem) hakkında verdiği bilgilerden dolayı Hz. Muhammed veya Cibril danîn değildir. Hem (za), hem (da) ile okunan (zânîn veya danîn) (za) ile olursa suçlanan, sanık; (da) ile olursa cimri anlamına gelir. Birinci anlama göre o, ğayb hakkında söylediklerinden dolayı suçlanamaz, söyledikleri doğrudur, uydurma değildir. İkinci anlama göre o, ğayb hakkında cimri değildir, ğaybden aldıklarını saklamaz, söyler demektir. Bu âyetteki " zamiri, 22 nci âyette geçen "arkadaşınız'-'a da gidebilir, 23 ncü âyette yine zamir olarak işaret edilen "elçi"ye de gidebilir. Birinci takdirde suçlanamayan, cimri olmayan Muhammed'dir. İkinci takdirde Muhammed'e vahiy getiren elçidir. Gerçi müfessirlerin çoğu birinci ihtimali kuvvetli görüyorsa da bana göre ikinci ihtimâl daha kuvvetlidir. Çünkü elçiye giden (o) zamiri, ye daha yakındır. Sonra ğaybden bilgi veren, Muhammed değil, o elçidir. O halde onun suçlanamaz olması, cimri olmaması daha uygundur. Nitekim 21 nci âyette o elçinin güvenilir olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca 25 nci âyette Kur'ân'ın, şeytan sözü olmadığı da vurgulanmak-tadır ki bunlar, o elçinin bir cin olmadığını, güvenilir, doğru bir elçi olduğunu anlatır ve zamirin elçiye gidişini güçlendirir.

Evet bu Kur'ân, güvenilir Rûh'un, yüce meleğin vahyidir, taşlanıp kovulmuş şeytânın sözü değildir. Siz nereye gidiyorsunuz? Nasıl bu Kur'ân'ın, cin, şeytan sözü olduğunu düşünebiliyorsunuz? Bu Kur'ân, âlemlere uyarıdır, saçma söz değildir. İçinizden doğru olmak, düzelmek isteyen iyi niyetli insanlar bu uyarıya, öğüte uyarak yollarını düzeltirler. Fakat herşey Allah'ın elindedir. Buna uymayanlar, demek Allah'ın rahmetine mazhar olmamışlardır. Kimseyi zorla yola getirmek mümkün değildir. Allah dilemeyince hiçbir iş olmaz. "Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."

Bu âyetlerde özellikle Kur'ân'ın şeytan sözü değil, melek vahyi olduğu vurgulanmaktadır. Bu husus, çeşitli sûrelerde değişik üslûplarla tekrar edilmiştir. Bunun üzerinde neden bu kadar durulduğunu, Kur'ân'ın cin, şeytan sözü değil, melek vahyi olduğunun neden bu kadar kuvvetle vurgulandığını daha önceki sûrelerde açıklamıştık. Yine özetleyelim:

Araplar kâhinlerin, sâhirlerin ve şairlerin cinlerden telkin aldıklarına, mecnûnların da cinlerin etkisiyle delirip o hale düştüklerine inanıyor ve Hz. Muhammed(s.a.v.)i de onlardan biri sanıyorlardı. Onların bu sanılarını red için

---

[10252] el-Câmi': 19/235.
[10253] Câmi'u'l-beyân: 30/75.
[10254] Câmi'u'l-beyân: 30/74.
[10255] Hak Dini: 7/5618.
[10256] 13-14 ncu âyetler.

başka sûrelerde olduğu gibi burada da Kur'ân'ın, şeytan sözü değil, güvenilir melek bir elçinin vahyi olduğu vurgulanmaktadır.
19 ncu âyetteki "resûli kerîm", Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahiy getiren melektir. Müteâkib âyetler de bunu gösteriyor.
İniş sırasına göre ilk defa bu sûrede, 25 nci âyette şeytân kelimesi geçmektedir. Gramerciler bu kelimenin aslının ya uzak oldu anlamındaki ", yahut helak oldu, boşa çıktı anlamındaki " kelimesinden türediğini söylemişlerdir '.[10257] Muhammed 'İzzet Derveze ise bunu " kelimesiyle ilgili görüyor. Şatta: cevretti, zulmetti, azdı anlamlarına gelir. " Jaklii: Aramızda hak ile hüküm ver, bize zulmetme, bizi düz yola ilet"[10258] Fa'lân kalıbı Arapçada sıfat ve abartma bildirir. Demek ki şeytân kelimesi, bu üç kökten: şetane'den, yahut şâta'den, ya da şatta'dan türemiştir ki üçünde de bozukluk anlamı vardır.
Şeytân, Kur'ân'da insanlara iğvâ vermek, aldatmağa çalışmak anlamındaki İblîs ile eş anlamda kullanılır. Nisa Sûresinin 76 ncı âyetinde: "İnananlar Allah yolunda savaşırlar, inkâr edenler de tâğût (şeytân) yolunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlariyle savaşın", Bakara Sûresinin 34-36 ncı âyetlerinde: "Meleklere: 'Âdem'e secde edin' demiştik, hemen secde ettiler, yalnız İblîs diretti, böbürlendi ve nankörlerden oldu. Dedik ki: 'Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun, ondan dilediğiniz yerde bol bol yeyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz!' Derken şeytân onların ayağını kaydırdı, içinde bulundukları(nimet yurdu)ndan çıkardı..." buyurülmaktadır ki burada şeytân, İblîs ile eş anlamlıdır.
Bazan şeytan, cin ve insanların azgınları, kötüleri anlamında da kullanılır. "Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Onlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar..." [10259] âyetinde şeytân, insanların ve cinlerin kötüleri anlamındadır.
Bazı araştırıcılara göre de şeytân, İbrânîce satan, yahut catan'dan Arap-çaya geçmiştir. Esasen Arapça ile İbrânîce aynı köke dayandığı için kelimenin, değişik telâffuzla iki dilde de bulunması normaldir. Fakat insan oğlunu aldatan vesveseci anlamı, herhalde Kitap ehlinden Araplara geçmiştir.
Kur'ân-ı Kerîm'in indiği sıralarda ve ondan önceki zamanlarda şeytân kelimesi, Arapçada bu anlamda kullanılıyordu. Onun için Araplar, Kur'ân'-ın kullandığı diğer bütün söz ve terimlerin olduğu gibi, şeytân kelimesinin de kavramını biliyorlardı.
Sûrede özet olarak inşânın, mutlaka yaptığından hesap vereceği bir günün geleceği, bu gizli bilgilerin doğru olduğu; çünkü bunların, güvenilir melek-elçi tarafından Hz. Muhammed'e vahyedildiği anlatılmaktadır.

Tekvîr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Kıyamet arefesinde vukubulacak birtakım olaylara yemîn edilerek, kız çocuğunu diri diri toprağa gömüp öldüren kimselerin âhiretteki çetin sorguları vurgulanır.
2. Kur'ân, insan sözü değil, Allah katında değerli bir meleğin vahyidir. Şeytan (cin) sözü değildir.
3. Hz. Muhammed, cinlerin etkisinde kalmış bir şâir veya kâhin değildir. Onun duyurduğu sözlerin vahiy olduğunda kuşku yoktur.
4. Kur'ân, âlemlere öğüttür. İstikâmet üzre gitmek isteyen (yani inanıp sâlih amel yapmak isteyen) herkes onun öğütünü dinler.
5. Ama kulların dilemesi de Allah'ın dilemesiyle olur. Bu konuda ayrıntı için âyetlerin tefsirine bakınız.
6. Müddessir Sûresinin sonunda: "Bu bir öğüttür, dileyen onu düşünür, öğüt alır. Ama Allah dilemedikçe onlar öğüt almazlar" (54-55). Müzzemmil Sûresinin sonunda: "Bu bir öğüttür; dileyen Rabbine varan bir yol tutar. Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" (29-30). Nebe' Sûresinin sonunda: "İşte bu, hak gündür. Artık dileyen, Rabbine varan bir yol tutar" (39) ve tefsirini verdiğimiz Tekvîr Sûresinin sonunda da: "O, âlemlere öğüttür. Aranızdan, doğru hareket etmek dileyenler için.-Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" âyetleri vardır.
Bu âyetler, dileyenin öğüt dinleyip iyi amel-ibâdet yapacağını, ama Allah'ın dilemediği kimselerin dileyemeyeceğini, hak yola girmenin de Allah'ın dilemesi ve lutfu ile olduğunu anlatan aynı içerikli âyetlerdir. Bundan, bu sûrelerin, birbiri ardınca veya birbirine çok yakın zamanlarda indiği anlaşılmaktadır.

TEKVÎR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Hafif şîn ile: ojli Şeddeli şîn ile:
Hafif cîm ile:
Şeddeli cîm ile: Edilgen: Meftûh sîn ile, etken:
Hemzenin hazfiyle:

[10257] Irşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm: 1/81.
[10258] Sâd Sûresi: 22.
[10259] En'âm Sûresi: 112.

Çoğunluk. Hasan ve 'Amr ibn Meymûn'.[10260] İbn Kesîr, Ebû 'Amr. Ötekiler [10261]. Çoğunluk. İbn 'Abbâs, Übeyy, Dahhâk[10262] İbn 'Abbâs, Ebû Ca'fer ve Sülemî[10263]

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
10		Taktîl kökünden:	Ebû Ca'fer.
11		Kati kökünden:	Ötekiler[10264]
12		Kıza hitâb kipi, edilgen yahut su'âl fi'li etken ise kati fi'li edilgen mütekellim olur:	İbn Mes'ûd.
		Suâl ve kati fiilleri etken:	
		Hafif şîn ile:	
		Şeddeli şîn ile:	
		Kaf ile:. Şeddeli 'ayn ile:	
		Hafif 'ayn ile:	
		Übeyy [10265] Nâfi', İbn 'Âmir, Ya'kûb, 'Âsim.	
		Ötekiler [10266] Çoğunluk.	
		İbn Mes'ûd [10267] Nâfi', İbn Zekvân, Hafs,"Ruveys.	
		Ötekiler[10268]	
Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
16		Yâ üzerine vakıf:	Ya'kûb.
21		halde de yâ'sız:	Ötekiler[10269]. li Madmûm sâ ile, atıf harfi: Übeyy, Ebû Ca'fer, Ebû Hayve,... Meftûh sâ ile, uzak için mekân zarfı: Çoğunluk [10270]
24		Zâ ile [10271]	îbn Mes'ûd, ibn 'Abbâs, 'İkrime, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Kisâ'î, Ruveys.
		Dât ile [10272]	Ötekiler ve mushafları[10273]

82/82 İNFİTÂR SÛRESİ 2106

[10260] el-Bahr: 8/432.
[10261] Tebsıra: 721; el-Bahr: 8/432; en-Neşr: 2/398: el-Budûr: 326.
[10262] el-Mesâhif: 108; Kurtubî: 19/233-234; el-Bahr: 8/433. Taberî, etken vechini daha doğru bulmaktadır (30/72).
[10263] el-Mesâhif: 207.
[10264] Kurtubî: 19/234; en-Neşr: 2/398; el-Budûr: 336.
[10265] el-Mesâhif: 108, 176.
[10266] Tebsıra: 721; Kurtubî: 19/235; el-Bahr: 8/434; en-Neşr: 2/398; el-Budûr: 335.
[10267] el-Mesâhif: 108.
[10268] Tebsıra: 721; el-Bahr: 8/434; en-Neşr: 2/398; el-Budûr: 336.
[10269] el-Budûr: 336.
[10270] el-Mesâhif: 176; el-Bahr: 8/434.
[10271] Zâ ile ittihâm edilen, suçlanan demektir. Âyetin anlamı: "O, ğayb hakkında yalancılıkla suçlanamaz" demektir.
[10272] Dât ile de cimridir. Bu takdirde anlam: "O, ğayb hakkında cimri değildir, kendisine verilen ğayb haberlerini, bilgilerini olduğu gibi insanlara duyurur, cimrilik edip yalnız kendine alıkoymaz, demek olur.
[10273] el-Mesâhif: 108, 207, 225, 229, 233, 253, 284; Tebsıra: 721; Kurtubî: 19/242; el-Bahr: 8/435; en-Nesr: 398-399.

Tefsir: **2106**
Tefsîr: **2106**
İnfitâr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: **2107**
ÎNFİTÂR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2107

82/82 İNFİTÂR SÛRESİ

tnfitâr yarılmak demektir. Göğün yarılacağı anılarak başladığından bu adı alan sûrede kıyamet ahvâli anlatılır ve Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük edenlerin, bir gün yaptıklarından hesap verecekleri vurgulanır. Mekke'de, Nâziât Sûresinden sonra inmiştir, 19 âyettir. Resmî ve iniş sırasına göre 82 nci sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle. 1- Gökyarıldığı zaman, 2- Yıldızlar saçıldığı zaman, 3- Denizler fışkırtıldığı zaman, 4- Kabirlerin içi dışına getirildiği zaman, 5- Her can neyi önünden gönderdiğini ve neyi geri bıraktığım bilir. 6- Ey insan, seni, engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi? 7- O ki seni yarattı, seni düzenledi, sana ölçülü bir biçim verdi. 8- Seni(n organlarını) dilediği şekilde birbirine ekledi.

Tefsir:

1-5 nci âyetlerde göğün yarılacağı, yıldızların etrafa saçılacağı, denizlerin fışkırtılacağı: aradaki engellerin kaldırılıp deniz sularının birbirine karış-tırılacağı, kabirlerin ters çevrilip içindekilerin dışarıya çıkarılacağı zaman; her canın, ne yapıp getirdiğin^ neyi yapmayıp geri bıraktığını gayet iyi bileceği anlatılmaktadır.
Burada dört kıyamet olayından söz edilir. Bunların ikisi göğe, ikisi yere âit olaylardır. Şöyle ki:
1) İnfitâr: Yarılmak demektir. Kıyametin başlangıcında göğün yarılacağı çeşitli âyetlerde ifâde edilmiştir: "O gün gök beyaz bulutlarla yarılır ve melekler bölük bölük indirilir" [10274], "Gök yarılmıştır, o gün o zayıflamış, sarkmıştır" [10275], "Gök yarılıp da erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül olduğu zaman" [10276], "Gök açılmış, kapı kapı olmuştur" [10277]âyetleri ve benzerleri, kıyamette göğün yarılacağım, çatlayacağını, örtüsünün sıyrılıp gizli şeylerin açılacağını, meleklerin indirileceğini bildirir.
2) Yıldızların intişârı: İpi kopmuş incilerin dağılması gibi etrafa saçıl-masıdır. Bu olay gök cisimleri arasındaki çekim kanununun bozulup, bu kanun ile birbirlerine bağlı olan yıldızların yörüngelerinden çıkıp uzaya saçıla-caklarını, birbirlerine çarpıp dağılacaklarım gösterir.
3) Denizlerin tefcîri: fışkırtılması, püskürtülmesi de kuvvetli sıcaktan kaynayan suların kuruyacağını, ya denizler arasındaki engellerin, dağların kaldırılarak sularının birbirine akıtılacağını, karıştırılacağım ifâde eder. "Denizler kaynatıldığı zaman"[10278] âyetinde de bu manâ vardı.
4) Kabirlerin ba'sere edilmesi de eşilip içlerinin dışına getirilmesidir. Burada ölülerin diriltilip dışarıya çıkarılması anlatıldığı gibi, insanın içindeki gizli düşüncelerin de dışarıya çıkarılacağına işaret edilmektedir. Nitekim: "İnsan bilmez mi: Kabirlerde bulunanların dışarıya çıkarıldığı, göğüslerde bulu-na«(düşünceler)/« devşirildiği zaman" buyurulmuştur [10279]
İşte bu olaylar olduğu zaman: "Her can, ne yapıp ileri gönderdiğini, neyi yapmayıp geri bıraktığını (ne gibi iyilik ve kusur işlediğini) bilir".
6-8: Kıyamet halinin korkunçluğu, böyle kısa çizgilerle tasvir edilip insana gösterildikten sonra ona deniliyor ki: "Ey insan, seni yaralan, güzelce düzenleyen, biçimlendiren ve uzuvlarını birbirine ekleyip dilediği surette var eden, sonsuz ikram sahibi Rabbine karşı seni aldatan, O'na itaatten geri bırakan nedir? Hangi sebseple seni sperm halinden geliştire geliştire, aşamalardan geçire geçire olgunlaştırıp şu mükemmel biçime sokarak dünyâya geti-ren Allah'a karşı gururlanıyorsun, O'nu unutuyor, O'na kulluk etmekten geri kalıyorsun?"
9- Hayır, (bu gururunuzun sebebi şudur:) siz, cezâ(görme)yi yalanlıyorsunuz. 10- Oysa üzerinizde koruyucular vardır: 11- Değerli yazıcılar. 12- Yaptığınız herşeyi bilirler. 13- İyiler nimet içindedirler, 14-Kötüler de Cehîm'dedirler. 15- Ceza günü oraya girerler. 16- Onlar ondan kaybolamaz(kaçıp kurtulamaz) 17- Ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin? 18- Yine ceza gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin? 19- O, kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür. O gün buyruk yalnız Allah'ındır.

Tefsîr:

9-12 nci âyetlerde hitap bütün insanlara çevrilerek Allah'a karşı gururlanmalarının, O'na kullukta kusur etmelerinin asıl nedeni anlatılıyor: "Hayır, siz dini, yani cezayı yalanlıyorsunuz!" âhiret sorumluluğuna, cezasına inanmadığınız için Rabbinize karşı nankörlük ediyorsunuz. Ama iş sizin sandığınız gibi değildir. Âhiret sorumluluk ve cezası mutlaka vardır. "Sizin üzerinizde koruyucular; her yaptığınızı bilen değerli yazıcılar vardır. Onlar yap-tığınız işleri yazıp tesbit etmektedirler". Bir gün bu yaptığınız işlerin karşılığını görürsünüz" bûyuruluyor.
13-16: İyiler cennete, kötüler de Cahîm denen yakıcı ateşe giderler. Suçlular kendilerini o ceza evinden kurtaramazlar, bir yere kaçıp gidemezler, mutlaka oraya girerler.

[10274] Furkan Sûresi: 25.
[10275] Hakka Sûresi: 16.
[10276] Rahman Sûresi: 37.
[10277] Nebe' Sûresi: 19.
[10278] Tekvîr Sûresi: 6.
[10279] 'Âdiyât Sûresi: 9-10.

İnsanların yaptıklarının yazıldığı, bir gün bunların, açık bir kitap halinde kendilerinin önüne konacağı ve iyilerin cennete, kötülerin cehenneme gideceği, daha önce inen sûrelerde de geçmişti. Aynı mânâ burada taze bir üs-lûb ile anlatılmaktadır.
Bu âyetlerde mü'minler ebrâr, kâfirler füccâr sıfatıyle anılmaktadır. Bundan imanın insanı iyi işlere yöneltip iyiler arasına katacağı; küfrün de insanı kötülüklere itip kötüler arasına katacağı anlaşılmaktadır. Herkes sevdiği, benimseyerek ardından gittiği kimse ile beraber haşrolunur. Allah âhirette her milleti, ardından gittiği imâmı (önderi) ile çağıracaktır.
17-19: Din (ceza) günü olan âhirette herkesin, dünyâdaki amellerinin karşılığını göreceği belirtildikten sonra bu âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e yöneltilen soru cümleleriyle âhiret gününün korkunçluğu tekrar vurgulanıyor ve sûrenin sonunda yine başındaki konuya dönülüyor. Bu sorular şu anlama gelir:
O ceza günü, öyle dehşetli bir gündür ki kimse onun dehşetini ve korkunçluğunu tasavvur edemez. Dünyâda kıralların yanında sözü geçenler, şefaat edip insanı cezadan kurtarabilirler ama, âhirette Allah'ın huzurunda kimse kimseyi kurtaramaz, kimse kimseye şefaat edemez. Ancak Allah kime şefaat izin ve yetkisi verirse o şefaat edebilir. Onun da kim olacağını yalnız Allah bilir. Bundan dolayı insanlar, dünyâda Allah'tan başkasına değil, sadece Allah'a güvenmeli ve yalnız O'na kulluk etmelidirler. Çünkü kendilerini o ceza gününün azabından koruyacak olan yalnız Allah'tır. O günde yalnız O'nun buyruğu geçerlidir. Hüküm ve karar yalnız O'na aittir.

İnfitâr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsan gurura kapılıp kendisini yaratan Rabbine karşı nankörlük etmemelidir.
2. İnsanın her yaptığı, başına dikilen ruhsal varlıklar tarafından tesbit edilmektedir.
3. Yeniden dirilme zamanında her can, dünyâda yaptıklarının sonucunu görür. O hayâtı hazırlayan, bu hayattaki eylemleridir.
4. Âhirette iyiler cennet nimetlerine erecek, kötülük yapmış olanlar cehenneme gireceklerdir.
5. O gün hiç kimse başka bir kimseye yarar sağlayamaz. İş, tamamen Allah'ın buyruğuna kalmıştır. O'nun dediği olur.
Son âyetin açık anlamı karşısında şefaat hakkında rivayet edilen hadislerin sakatlığı ortadadır. Âhirette kimse kimseye bir yarar sağlayamaz, demek şefaat edip suçlu insanı kurtaramaz demektir. O halde falan âlim veya şehîd şefaat edip kendilerine azâb gerekli olmuş bilmem kaç bin kişiyi cehennemden kurtaracağı tarzındaki rivayetler, sanki bu kadar açık anlamlı âyetleri bir kenara itmekte, bunları yok saymaktadır. Bu uydurmalardan ve bunları insanlar arasına salıp yayanlardan Allah'a sığınırız.

İNFİTÂR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Hafif cîm ile:		
Şeddeli cîm ile:		
Feth üzre mebnî:		
Mecrûr:		
Hafif dâl ile:		
Şeddeli dâl ile:		
Ğâib yâ'sıyle:		
Hitâb tâ'sıyle:		
Mücâhid, Rebî' ibn Huseym, Za'firânî ve Sevrî. Çoğunluk'.[10280]	Çoğunluk. İbn Mes'ûd, îsâ Sekafî[10281]. 'Âsim, Hamza, Kisâ'î. Ötekiler[10282].	Ebû Ca'fer. Ötekiler [10283]
Âyet No.		
10		
14		
15		
19		
28		
Kelime:		
Kırâet farkı:		
Hafif muzâri'i:		
Tasliye'den edilgen muzâri':		

[10280] el-Bahr: 8/436.
[10281] el-Mesâhif: 108.
[10282] Tebsıra: 722; Kurtubî: 19/246; en-Neşr: 2/399. Taberî'ye göre iki kırâet de doğrudur. Ancak şeddelisi daha güzeldir. Çünkü fî cer harfinin ta'dîl'e girmesi, 'adl'e girmesinden daha güzeldir (30/87).
[10283] en-Neşr: 2/399; el-Bahr: 8/437; el-Budûr: 337.

Merfû' mîm ile[10284]
Mansûb mîm ile [10285]
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Cübeyr ve A'meş'.[10286] Çoğunluk. Übeyy ve İbn Ebî 'Able [10287]
Çoğunluk.
İbn Miksem [10288] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10289] İbn Kesîr. Ötekiler [10290] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10291]

83/86 MUTAFFİİN SÛRESİ 2109
Tefsîr: 2109
Tefsîr: 2110
Tefsîr: 2111
Tefsir: 2112
Mutaffifîn Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2112
MUTAFFİFÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARİ 2112

[10284] den bedeldir.
[10285] Ğayr-i mutemekkin muzâf olduğu için.
[10286] el-Mesâhif: 252, 329.
[10287] el-Mesâhif: 176.
[10288] el-Bahr: 8/437.
[10289] el-Mesâhif: 108.
[10290] Kurtubî: 19/249; Tebsıra: 722; en-Neşr: 2/399; el-Budûr: 337.
[10291] el-Mesâhif: 108.

83/86 MUTAFFİİN SÛRESİ

Mutaffifîn, ölçü ve tartıda hile yapan anlamındaki "mutaffif" kelimesinin çoğuludur. İlk âyetinde kıyamette, mutaffiflerin başına gelecek felâkete dikkat çekildiği için bu adı alan sûrede âhiret hesabı, mü'minlerin ve kâfirlerin sonucu anlatılır. Birbirine son derece bağlı olan bütün âyetlerinin, bir defada inmiş olduğu söylenebilir.
Bu sûrenin, Mekke'de inen son sûre olduğu rivayet edilir '[10292]. Ancak Mu-hammed 'İzzet Derveze, sûrenin üslûb ve içeriği dolayısiyle bunun, Mekke'de inen son sûre olduğu hakkındaki rivayeti şüpheli görmekte; tam tersine, sec'li öteki kısa sûreler gibi ilk sûrelerden olduğu kanısını ileri sürmektedir [10293] Biz bu kanıyı benimsemekle beraber geleneğe uyarak bu sûrenin, 'Ankebût Sûresinden sonra indiği hakkındaki rivayeti hatırlatıyoruz. Sûre, 36 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 83 ncü, iniş sırasına göre 86 ncı sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Mutaffif(eks\k ölçüp tar-tan)ların vay haline! 2- Onlar insanlardan bir şey aldıkları zaman tam ölçerler. 3- Kendileri bir şey sattıkları zaman onlara eksik ölçer veya tartarlar. 4- Onlar tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar ha? 5- Büyük bir gün için. 6- O gün insanlar, âlemlerin Rabbinin Dîvânında dururlar.

Tefsîr:

1-6: Mutaffifîn: mutaffifm çoğuludur. Mutaffif, taraf anlamındaki ta-/û/kökünden ismi fâ'ildir. Kaba doldurulan şeyin, tam kabın ağzına varma-yıp biraz aşağıda kalmasına tafâf denir. Taberî'nin açıklamasına göre bu kelimenin kökü, az, cüz'î bir şey anlamına gelen tafîf'ûr. Tatfîf ise az bir şey eksiltmek, çalmak anlamınadır. Ölçüde biraz çalana mutaffif denir. Tabii her ölçüden biraz çalmak çoğa varır.
Birinci âyette çoğul olarak geçen bu kelime, ikinci ve üçüncü âyetlerde izah edilmiştir: Mutaffifler o kimselerdir ki başkalarından bir şey aldıkları zaman dolgun ölçerler, ama kendileri başkalarına sattıkları zaman biraz eksik ölçüp tartarlar. İşte ölçü ve tartıda öyle hile yapanların vay hallerine! Onlar, herkesin, diriltilip âlemlerin Rabbi huzurunda hesap vereceğini sanmıyorlar mı? Böyle bir şey olacağına hiç ihtimal vermiyorlar mı? Öyle ya, bu yaptıkları hilelerden bir gün hesap vereceklerine inansalar, böyle şeyleri yapamazlar, insanları aldatamazlar.
3 ncü âyette " fiillerindeki " zamiri, bu fiillerin mef'ûl zamiridir. Ve âyete böyle mânâ verilmiştir. Fakat bazıları yii zamirden ayırıp, zamiri müptedâ yapmışlardır. O zaman mânâ: "Onlar bir şey ölçtükleri, tarttıkları zaman, işte onlar eksik yaparlar" demek olur. Bu takdirde ölçü ve tartıda hile yapanların, bunu bir sanat haline getirdikleri anlaşılır.
"Veyl" kelimesiyle başlayan ikinci sûre olan bu sûrede, Hz. Peygamber devrindeki Mekke tüccarının ticaret ahlâkına işaret edilmektedir. Demek ki onlar ticârette hile yapıyorlar, eksik ölçüp tartarak insanları aldatıyorlardı. Tabii bu, sadece Mekke tacirlerine özgü bir şey olmadığı gibi o zamana mahsus bir uygulamadan ibaret de değildir. Her zaman, dünyânın her yanında böyle tacirler vardır.
İbn 'Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldikleri zaman Medine tacirleri ölçü ve tartıda çok hile yaparlardı. Yüce Allah bu âyeti indirdi. Ondan sonra ölçüyü düzelttiler '[10294]. Bir rivayette de Peyğamber (s.a.v.) Medinelilere, bu âyetleri okuduktan sonra şöyle buyurdu: "Beş şey beş şeyle beraberdir. 'Yâ Resûlâllah, nedir o beş şeyle beraber olan beş şey?' denildi. Buyurdu ki: 'Bir kavim, ahdi bozar(ycrdiğ,i sözde durmazca, Allah onlara düşmanlarını saldırtır. Allah'ın indirdiğinden başkasiyle hükmederlerse aralarında yoksulluk yayılır. İçlerinde fuhuş çıkarsa ölüm çoğalır. Tartıyı eksik yaparlarsa bitkiden yoksun bırakılırlar, kıtlık ile cezalandırılırlar, zekâtı vermezlerse onlardan yağmur tutulur"[10295]
Bu rivayete bakılırsa bu âyetlerin Medine'de inmiş olması gerekir. Halbuki âyetlerin Medine'de indiği hakkında sağlam bir rivayet olmadığı gibi, Medine'de inmiş olan bu âyetleri, Mekke'de inmiş olan sûrenin başına koymanın hikmeti de açık değildir. Ayrıca 4-6 ncı âyetlerden, bu işi yapanların âhirete inanmadıkları anlaşılmaktadır ki bunlar Mekke müşrikleridir.
Tabii sûrenin Mekke'de inmiş olması, Medine'de eksik ölçüp tartan tacir olmadığı anlamına gelmez. Mekke'de olduğu gibi, Medine'de de, dünyanın her yerinde de böyle tacirler vardı. İbn 'Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman Medine tacirleri, bu konuda insanların en kötüleri idiler. Çok hile yaparlardı. Öyle anlaşılıyor ki Peygamber (s.a.v.) onları doğru yola getirmek için bu âyetleri okumuş, bunları orada duyanlar, âyetlerin Medine'de indiğini sanmışlardır.
Ölçü ve tartıda hile yapanlar, Medine tacirlerinden çok Mekke tacirleri idi. Çünkü asıl ticâret merkezi Mekke idi ve Mekkelilerin başlıca işi ticâret idi. Medineliler daha çok tarımla uğraşırlardı. Bundan dolayı Mekke'de inen birçok âyette ölçü ve tartıya hile karıştıranın kötülüğü anlatılır.
Her ne suretle olursa olsun insanları aldatmak, çok çirkin bir şeydir. İs-râ Sûresinin 35 nci âyetinde: "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam yapın, doğru terazi ile tartın!" buyurulduğu gibi En'âm Sûresinin 152 nci âyetinde de: "Ölçü ve tartıyı tam dengeli yapın!" buyurulmaktadır. Hattâ göklerin düzeninin dahi dengeye bağlı olduğu belirtilerek

---

[10292] Fethu'l-Kadîr: 5/397.
[10293] et-Tefsîru'1-hadîs: 7/36.
[10294] Câmi'u'l-beyân: 30/91; Mefâtîhu'1-ğayb: 31/88.
[10295] Hadisi bu şekliyle Taberânî, İbn 'Abbas'tan rivayet etmiştir. Feydu'l-Kadîr: 3/452. Benzeri, İbn Mâce, Fiten 22'de vardır.

ölçü ve tartıda doğruluğun önemi vurgulanmıştır: "Allah göğü yükseltti ve mîzânı (dengeyi) koydu; tartıda taşkınlık edip dengeyi bozmayın, terazide eksiklik yapmayın, ölçüyü adaletle yapın" [10296] buyurulmuştur. Şuayb kavminin, ölçü ve tartıya hile karıştırdığından dolayı helake uğradığı da anlatılarak ticârette hile yapanlar uyarılmıştır.
Bütün bunlar, ticârette dürüst davianmanın, doğru ölçüp tartmanın, insanları aldatmamanın, toplum düzenindeki önemini; ve tersi hareketlerin, Allah'ın gazabına sebebolacağını vurgulamaktadır. İnsanları bu tür hilelerden alıkoyan en büyük faktör, hiç kuşkusuz, âhiret inancıdır. Âhiret sorumluluğuna, hesap, ceza ve mükâfatına kesin olarak inananlar, asla böyle aldatmalara cesaret edemezler, Allah'tan korkarlar. Ama âhirete inanmayanlar, biraz daha fazla kazanmak için ellerinden gelen hileyi yapmakta bir sakınca görmezler. Onun için 4-6 ncı âyetlerde: "Bunlar bir gün diriltilip Allah'ın Dîvânında hesap vereceklerini sanmıyorlar mı, böyle bir şeye ihtimal vermiyorlar mı?" buyurularak âhiret inancının, toplumun salâhındaki önemi belirtiliyor.
7- Hayır, doğrusu sapanların kitabı Siccîndedir. 8- Siccîn'in ne olduğunu sen nereden bileceksin? 9- Yazılmış bir kitaptır. 10- Yalanlayanların vay hâline o gün! 11- Onlar ceza gününü yalanlamaktadırlar. 12- Onu saldırgan, günahkârdan başkası yalanlamaz. 13- Ona âyetlerimiz okunduğu zaman: "Eskilerin masalları" der. 14- Hayır, doğrusu onların yaptıkları şeyler, kalblerinin üzerine pas olmuştur. 15- Hayır, doğrusu onlar, o gün Rablerinden perdelenmişlerdir (kalb gözleri paslandığı için O'nu göremezler. Oysa mü'minler cennette O'nu göreceklerdir). 16- Sonra onlar, mutlaka cehenneme gireceklerdir. 17- Sonra da: "İşte yalanlamakta olduğunuz şey budur!" denilecektir.

Tefsîr:

7-10: Kellâ: Hayır, onların sandığı gibi değil, âhiret vardır, herkes yaptığının hesabını verecektir. Herkesin yaptığı işler yazılmaktadır. Fâcirlerin (âhirete inanmayan kötü insanların) kitabı (yani yazısı, amellerinin kayıt defteri, kıyamette kendilerine verilecek Mahkeme-i Kübrâ kararı), Siccîn'dedir. Siccîn: Hapis anlamındaki s/c/î'den türemiş mübalağa (abartma) kipi veya zindana koymak anlamındaki secn maddesinden türemiş bir sıfat olabilir. Bunun, yedi kat yerin en alt tabakası, yahut cehennemde bir kuyunun adı olduğunu söyleyenler de vardır'.[10297]
Bu kitap, sahibinin hapsine sebebolduğu için Siccîn'de yani zindanda bulunmaktadır. Zira mahkûmların kayıtları hapishanede olur. Rûz-i Ceza mahkûmlarının kayıtları da oranın hapishanesi olan Siccîn'de bulunmaktadır.
Bu kelimenin, secc kökünden fi'lîn vezninde bir sıfat olma ihtimâli de vardır ki bu takdirde Siccîn, çamur, bulaşık, cıvık anlamını verir. Muham-med 'Abduh'a göre bu kelime, Habeşlilerle yakın ilişkileri bulunan Yemen Arapçasından gelmiş olabilir. Bunun Habeşçe aslı balçık anlamındaki(Sen-çen)dir. Kelimenin anlamı üzerinde ihtilâf olmakla beraber karanlık bir yer veya balçık gibi bulaşık bir anlam ifade eder. Kanâatimize göre âyette, inanmayan fâcir insanların yaptıkları işlerin Siccîn'de yani zindanda veya zindancının kütüğünde yazılı olduğu anlatılmaktadır. Râzî şöyle diyor:
"Yüce Allah, kullarına bazı şeyleri alışageldikleri, bildikleri, kendileriyle büyükleri arasında kullandıkları üslûb ile anlatmıştır. Cennet: Yükseklik, rahatlık, genişlik, seçkin meleklerin bulunduğu yer olarak nitelendirilmiştir. Siccîn de lânetli şeytanların bulunduğu, aşağı, karanlık, dar bir yer olarak nitelendirilmiştir. Yücelik, genişlik, huzur, seçkin meleklerin bulunması kemâl ve izzet sıfatlarındandır. Bunların tersi ise eksiklik, zillet ve hakaret sıfatla-rındandır. Kâfirlerin sıfatları ve kitapları zillet ve hakaret ile anlatılmak istenince onların kitabının aşağıda, şeytanların bulunduğu karanlık, dar yerde olduğu; iyilerin kitapları da izzet ile anılmak istenince onun da seçkin meleklerin bulunduğu 'llliyyîn(yüceler)de olduğu belirtilmiştir"[10298]
Âyette "fâcirlerin kitabı buyurulduktan sonra: "Sana Sic-cîn'i ne bildirdi? Sen onun ne olduğunu nereden bileceksin?" ifadesiyle Sic-cîn'in korkunçluğu belirtiliyor. Ve dokuzuncu âyette kâfirler hakkındaki Mahkeme-i Kübrâ kararı açıklanıyor.
"Merkum bir kitaptır". Mefkûm: Doğru yazılmış, yahut mühürlenmiş, veya numaralanmış demektir. Bundan, Siccîn'in, fâcirlerin yaptıkları işlerin yazılıp sıralandığı ve mühürlendiği bir kitâb olduğu anlaşılır. Fakat İbn Ke-sîr'in dediği gibi Kitâbun merkum, Siccîn'in tefsîri değildir. Kâfirleri Siccîn'e götüren Mahkeme kararıdır. Yani o fâcirlerin Siccîn'e gidecekleri, böyle kesin karara bağlanmış, yazılmıştır, demektir.
Fâcirlerin kendilerinin ve işlerinin, zindan kütüğüne kaydedildikleri bildirildikten sonra orada onların hallerinin çok yaman olacağı vurgulanıyor: "Dîn yani ceza gününü yalanlayanların vay hâline o gün!" deniliyor.
11-12: Sonra ceza gününü kimlerin yalanlayacağı anlatılıyor: Onu saldırgan, günahkâr, okunan âyetlere: 'Eskilerin masalları' diyen kimselerden başkası yalanlamaz. Onların işledikleri kötülükler, kalblerinin üzerine pas olmuş, gönül gözlerini kör etmiş, basiretlerini kapatmıştır. Onun için onlar din günü olan âhirette Rablerinden perdelenmişlerdir. Allah, ancak gönül gözüyle görülür. İşledikleri günâhlar yüzünden gönül gözleri kör olduğu için artık onlar Rablerini göremezler. Sonra Rabbi görmek için huzurunda bulunmak gerekir. Nasıl pâdişâhın yanında ancak yârânı, sevdiği kimseler bulunursa Allah'ın huzurunda da O'nun velîleri yani sevdiği mü'minler

[10296] Rahman Sûresi: 7-9.
[10297] et-Teshîl: 4/184-185.
[10298] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/92-93.

bulunur. Suçlular ise O'nun huzurundan uzak kalırlar, hakaret içinde bulunurlar. Yüzler var ki o gün ışıl ısıldır. Rablerine ba-kgflar" [10299] âyetlerinin bildirdiği üzre ruh gözü açık olan mü'minler, sevinçli sevinçli Rablerine bakarken suçlular O'na bakmaktan, O'nu görmekten mahrumdurlar. Çünkü O'nu görecek ne göze, ne de makama sahip değillerdir. Kalbleri kör olduğu gibi kendileri de O'nun huzurunda değil, aşağıların aşağısında olan Cehîm'e (suçluların kapatılacağı zindana) girerler. Ve o zaman onlara: "İşte yalanladığınız şey budur!" denilir. Dünyâda azabı yalanlıyordunuz; öyle şey olmaz, efsanedir, uydurmadır, diyordunuz. Şimdi yalanladığınızın ne olduğunu görün ve suçunuzun cezasını çekin.
fi'li, kökünden gelir. Reyn ve rüyûn bir şeyi pas tutmasıdır. Kalbe, günâh ve kasvet basmasına da mecazen reyn denmiştir. Yani ayna gibi olan kalbin günâh ile'tozlanmasına reyn denmiştir ki bu hal Kur'ân'da hatm (kalbin mühürlenmesi), tab' (damgalanması) kelimeleriyle de ifâde edilmiştir.
Peygamber (s.a.v.) işlenen günâhların kalb gözünü yavaş yavaş paslatıp kapatacağını şöyle ifâde etmiştir: "Kul bir günâh işlediği zçman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Günâhı bırakır, mağfiret diler, tevbe ederse kalbi temizlenir, parlar. Yine günâha dönerse siyahlık artırılır, öyle olur ki bütün kalbin üstünü kaplar. İşte Allah'ın: 'Kazandıkları, kalblerinin üstüne pas olmuştur' âyetinde andığı pas budur" [10300]
Râzî, günâhın kalbi kirletmesini şöyle açıklıyor: "Yazı öğrenmek isteyen, yazı yazdıkça yeteneği artar. İlerleye ilerleye o derece yetenek kazanır ki bakmadan dahi yazı yazabilir. İşte psikolojik durum da böyledir. Yapılan işlerin, ruh üzerinde değişik etkileri olur. Meselâ herhangi bir günâhı sürekli işleyenlerin kalblerinde o günâhın yeteneği oluşur. Günâh, seni Allah'tan başka şeyle uğraştırandır. Seni Allah'tan başka şeylerle uğraştıran her şey karanlıktır, lekedir. Demek ki bütün günâhlar karanlıktır, kalbi karartır. Kalbde bu yeteneği oluşturan amellerden her birinin, bu yeteneğin oluşmasında bir katkısı vardır. İşte 'İnsan, her günâh işledikçe kalbde siyah bir nokta oluşur, böyle böyle kalb kapkara olur' mealindeki hadisin anlamı budur. Oluşan yeteneklerin kimi kuvvetli, kimi zayıf olduğundan bu kararmanın da derecesi ayrı ayrıdır. Kimi günâh kalbe reyn (pas, leke) olur, kimi kalbin üstünü mühürler, kimi de kalbi kilitler, kapatır" [10301]
Tecvîd kuralına göre sakin lâm'dan sonra râ gelirse bu ikisi birleştirilerek lâm, râ gibi okunur ki buna "ğunnesiz idğâm" denir. Fakat 14 ncü âyetteki " kelimesi, bu kurala göre okunduğu takdirde " d\y,: berrân" şekline girer ki bunun anlamı başkadır. Bundan dolayı burada kurala aykırı olarak " ile arası biraz ayrılarak okunur. Buna sekte (biraz durma) denir.
18- Hayır, iyilerin kitabı illiyyîn 'dedir. 19- İlliyyîn(yüce\er)in ne olduğunu sen nereden bileceksin? 20- Yazılmış bir kitaptır. 21- (Allah'a) Yaklaştırılmış olanlar ona tanık olurlar. 22- İyiler elbette nimet içindedirler. 23- Divanlar üzerinde oturup bakarlar. 24- Yüzlerinde nimetin parıltısını sezersin. 25- Onlara mühürlü, hâlis bir şaraptan içirilir, 26-Ki sonu misktir (içildikten sonra misk gibi kokar). İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar. 27- Karışımı Teşrîm'dendir. (İçine Tesnîm karıştırılmıştır). 28- (Tesnîm) Bir çeşmedir ki (huzura) yaklaştırılmış olanlar ondan içerler.

Tefsîr:

Kur'ân'm, genel mesânî üslûbu gereği, önceki âyetlerde kötülerin kitapları ve makamları anlatıldıktan sonra burada da onların karşıtı olan iyilerin kitapları ve makamları anlatılmaktadır.
18-19: Siccîn, nasıl sicn veya secn'den mübalâğa sıfatı idiyse 'İlliyyîn de 'uluvv'den mübalâğa sıfatıdır. Birincisi aşağı, karanlık, dar yer anlamını verirken, ikincisi onun tam karşıtı olarak çok yüce yer anlamını verir. Fâcirlerin yazısı Siccîn'de (onlar, Siccîn kütüğüne kayıtlı) iken, iyilerin yazısı 'İlliy-yîn'de(bunlar da yüce yerlerin, cennetin kütüğüne kayıtlı)dır. Birinciler karanlık, dar zindanlarda yani cehennemde; ikinciler yüce, geniş yerlerde yani cennette bulunacaklardır. 19 ncu âyet, 'tlliyyîn'in, tasavvur edilemeyecek kadar yüce olduğunu vurguluyor.
20-21 nci âyetler iyiler için verilen Mahkeme-i Kübrâ fermanının, böyle yazılıp mühürlendiğini, bu kararı Allah'a yakın kimselerin göreceğini bildiriyor. 20 nci âyet, 'İlliyyîn'de bulunacaklar hakkındaki kararın izahıdır. O kitap, öyle yüce bir yazı, yüce bir fermandır ki onu ancak Allah'a yakın olanlar görürler.
Allah'a yakın olanlar ya melekler veya Allah'a yakın kullardır. Gerek melek, gerek insan olsun el-mukarrebûn (yaklaştırılmış olanlar) ile kasıt, "Kim Allah'a ve Elçisine itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır!" [10302] âyetinde de mü'minlerin, yüce ruhlarla beraber olacağı bildirilmektedir ki bu âyetle birlikte düşünülünce buradaki "el-mukarrebûn"un, peygamberler, sıddîkler, şehîdler ve sâlihter olduğu anlaşılır. Onlar da 'İlliyyîn'dedir. Onlar iyilerin cennete gidecekleri hakkındaki Yüce Karara şahid olurlar veya onların, yazılmış olan amellerini görürler. Vakıa Sûresinde insanlar üç kısma ayrılmıştı: el-Mukarrebûn, ashâbu'l-yemîn ve ashâbu'ş-şimâl. Yüce Allah, burada da ebrârın şarabına, el-mukarrebûn'un içeceği Tesnîm'den karıştırılacağım bildirmektedir. Bundan anlıyoruz ki ebrâr (iyiler) ashâbu'l-yemîn'dh. Cennetin ırmakları birbirinden farklıdır. En üstünü Tesnîm ırmağıdır. Tensîm

[10299] Kıyamet Sûresi: 22-23.
[10300] Müslim, îmân: 231; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 83; Muvatta, Kelâm: 18; Ibn Hanbel: 5/386, 405; İbn Mâce, Zuhd: 29.
[10301] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/94-95.
[10302] Nisa Sûresi: 69.

ırmağı, el-mukarrebûn'a özgüdür. Bu ırmaktan bir miktar ashâbu'l-yemîn veya el-ebrâr'm kadehlerine de karıştırılır.
22-28 nci âyetlerde kitapları 'İlliyyîn'de bulunan, yahut kendilerinin 'İl-liyyîn'de bulunacakları kararlaştırılmış, yazılmış bulunan iyi insanların erecekleri nimetler tasvîr edilmektedir:
Onlar cennette nimetler arasında, yumuşak, yüksek döşekler üzerinde oturup çevrelerine bakarlar. Verilen nimetlerden son derece memnun oldukları, yüzlerinden belli olur. Kendilerine ağzı mühürlü şarap destisinden, Tes-nîm karıştırılmış, tertemiz, güzel kokulu bir şarap sunulur. Bunun hitâmı misktir. Yani içildikten sonra ağızda misk kokusu bırakır, yahut üzerine kapatılan kapak miskten yapılmıştır. Bu şarap, öyle bir iki kadeh içmekle tükenecek gibi değildir. Yüksekten şarıl şarıl akan Tesnîm adlı bir kaynaktan da karışti-rılmıştır. İyilerin içeceği bu kaynak bitip tükenmez.
Muhammed Sûresinin: "Korunanlara va'dedilen cennetin durumu şudur: İçinde bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır..." mealindeki 15 nci âyetinde cennet nimetlerinin akan ırmaklar gibi bol olduğu anlatılmıştı. Burada da cennet ehline yüksekten akan Tesnîm ırmağından dupduru, temiz, neş'e veren fakat sarhoş etmeyen şaraplar sunulacağı buyurulmaktadır.
Cennettekilere ikram edilen nimetler bu çekici ifadelerle tasvîr edilirken: "İşte yarışanlar bunun için yarışsınlar!" buyuruluyor. Böylece dünyadaki insanlar bu nimetlere imrendiriliyor. Asıl yarışmağa, ardından koşmağa değer, nefis nimetlerin, bu cennet nimetleri olduğu belirtilmiştir. Başka bir âyette de: " jJL,Uür UiÎî il» JLi ■' Çalışanlar bunun için çalışsınlar" [10303] buyurul-muştur.
Kuşkusuz bu tasvirler, insanların kavrayış derecelerine göre söylenmiş terğîb (imrendirme) ifadeleridir. Cennet nimetlerinin mâhiyetini Allah bilir.
29- Suç işleyenler, inananların üstüne gülerlerdi. 30- Onların yanından geçtikleri zaman birbirlerine kaş göz ed(erek onları küçüm-ser)lerdi. 31- Ailelerine döndükleri zaman da (yaptıklarıyle övünüp) eğlenmeye başlarlardı. 32- İnananları gördüklerinde: "Şunlar sapık insanlar" derlerdi. 33- Oysa kendileri, onların üzerine bekçi gönderilmemişlerdi. 34- İşte bugün de inananlar, kâfirlerin üstüne gülerler. 35-Divanlar üzerinde (oturup) bakarlar: 36- "Kâfirler, yaptıklarıyle cezalandılar mı?" diye.

Tefsir:

29-33: Önceki âyetlerde kötülerin ve iyilerin ma'nevî halleri ve âhiretteki sonuçlan anlatılmıştı. Şimdi bu âyetlerde âhiretten dünyâya dönülüyor ve âhi-rette çetin azaba uğratılacak olan o suçluların, mü'minlerin üstüne güldükleri, kaş göz işaretleri yaparak, özellikle fakir müslümanlarla alay ettikleri ve gururlu gururlu evlerine gidip yaptıklarıyle övündükleri, eğlendikleri; mü'-minleri gördüklerinde: "Şunlar sapık insanlar" dedikleri anlatılıyor. "O suçlular, o mü'minlerin üzerine bekçi göndehlmediler. Onların her hareketini gözleyip onları kınamak, kötülemek kendilerinin görevi değildi" buyur uluyor.
34-36: Bu dünyâda onlar mü'minlerle alay ediyorlar ama işlerin iç yüzünün ortaya çıkacağı, herkesin yaptığı işlerin gerçek yüzünün görüneceği, herkesin sonucunun belli olacağı âhiret gününde de cennette yüksek döşek-ler, divanlar üzerinde oturan mü'minler, cehennem azabı içinde kıvranan kâfirlerin üstüne gülecekler ve: "Şunlar yaptıklarının cezasını buldular mı?" diyeceklerdir.
Âyetlerin asıl amacı, kâfirlerin, mü'minlerle alay etmelerinin kötülüğünü anlatmak; zayıf insanların üstüne gülenlerin, bir gün kendilerinin de gülünecek bir duruma düşeceklerini belirterek bu çirkin hareketten sakındır-maktır. Dünyâda kâfirler, mü'minlerin üstüne gülüyorlardı. Âhirette de mü'minler kâfirlerin üstüne gülerler. Ve ceza, yapılan işin dengi olur. Herkes yaptığına tam uygun cezayı bulur: "Kâfirler, yaptıklarıyle cezalandılar mı?"

Mutaffifîn Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Ölçü ve tartıya hîle karıştıranlar, ticârette ve diğer işlemlerde insanları aldatanlar, âhiretteki İlâhî Mahkemeden çekinmelidir.
2. O Yüce Mahkemede verilen karar uyarınca Hak da'vetini yalanlayıp âhireti inkâr ederek günâh işlere dalan, insanları aldatanlar cehennem zindanına atılacaklar; iyiler de nimet cennetleri içinde dîvanlar üzerinde oturup sefa süreceklerdir.
3. Allah'ın kullarını küçümsemek büyük suçtur.
4. Yoksul insanları hakîr gören, onlarla alay edenler, âhirette alay edilecek bir duruma düşerler.
5. Herkes yaptığı işlere uygun karşılığı alır.
6. İnkarcılar, yaptıklarının cezasını çekerler.

MUTAFFİFÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARİ

Âyet No.

[10303] Sâffât Sûresi: 61.

13
14Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Ref'ile1:
Nasb ile:
İki t ile:
Yile:
Soru hemzesiyle:
Übey ve Zeyd ibn 'Alî[10304] .Çoğunluk. Çoğunluk. Ebû Hayve, Ebû Simâk, Eşheb 'Ukaylî ve Sülemî[10305]. Hasan[10306] Çoğunluk. Übeyy ve İbn Ebî •Able [10307]
Lâm üzerinde nefessiz
hafif durma: Hafs.
Lâm'ın râ'ya ğunnesiz
idğâmı: Ötekiler[10308]
Âyet No.
24
Kelime:
26
Kırâet farkı:
Madmûm t, meftûh r ile, nadre merfû':
Fi'l etken, nadre
mansûb:
Meftûh hâ ve t ile, mâ-
zî kipi:
Meftûh hâ, t, ikisi arasında elif:
Meksûr hâ, meftûh t'den sonra elif:
Okuyanlar:
Übeyy, Ebû Ca'fer, Yezîd ibn Ka'ka', Ya'kûb, Şeybe, İbn Ebî İshâk.
Ötekiler'.[10309]
'Übeyy ve Urve ibn Zübeyr [10310]
'Alî, Nehâ'î, Dah-hâk, Zeyd ibn 'Alî, Ebû Hayve, İbn Ebî 'Able, Kisâ'î.
Ötekiler [10311]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
28,29			Çoğunluk.

İbn Mes'ûd[10312]
31 Vasi halinde h ve m'nin
31
kesriyle: Ebû 'Amr.
halinde h ve m'nin
dammıyle: Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Vasıl halinde h'nin kesri, m'nin dammıyle: Ötekiler [10313] F'den sonra elifsiz: Hafs, Yezîd ibn Ka'ka', A'rec, Sü-lemî, Hasan, Ebû
F'den sonra elifli:
Recâ' ve 'İkrime. Ötekiler[10314]

[10304] el-Bahr: 8/440; el-Mesâhif: 176.
[10305] el-Bahr: Kurtubî: 19/259.
[10306] el-Bahr: 8/441.
[10307] el-Mesâhif: 176.
[10308] el-Budûr: 337. Hamza, Kisâ'î, A'meş, Ebûbekrve Mufaddal yi imâle ile okumuşlardır. Çünkü birinci harfi râ, ikincisi yâ'dan dönüşmüş eliftir, bundan dolayı imâlesi güzel olur (Kurtubî: 19/216).
[10309] Kurtubî: 19/264; el-Bahr: 8/442; en-Neşr: 2/399; el-Budûr: 337. Taberî'ye göre doğrusu tâ'nın fethiyle, etken şeklidir (30/105).
[10310] el-Mesâhif: 176.
[10311] el-Mesâhif: 191, 243; Tebsıra: 722; Kurtubî: 19/265; en-Neşr: 2/399. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâetidir (30/107).
[10312] el-Mesâhif: 108.
[10313] el-Budûr: 337.
[10314] Kurtubî: 19/267; el-Bahr: 8/443; en-Neşr: Yâsîn Sûresi: el-Budûr: 337.

84/83 İNŞİKÂK SÛRESİ 2115
Tefsir: 2115
Tefsîr: 2116
İnşikak Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2117
İNŞİKAK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2117

84/83 İNŞİKÂK SÛRESİ

Birinci âyetinde göğün yarılmasından söz edildiği için bu adı alan sûrede kıyamet ahvâli, iyilerin ve kötülerin sonuçları taze bir lislûb ile anlatılır. İlk Mekke sûrelerinden olup İnfıtâr Sûresinden sonra inmiştir, 25 âyettir. Resmî sıralamada 84 ncü, iniş sırasına göre 83 ncü sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle 1- Gökyarıldığı, 2- Kendisine yaraştığı üzre Rabini(n buyruğunu) dinlediği zaman, 3- Yer uzatıl(\p dümdüz yapû)dığı, 4- İçindekileri dışarı atıp boşaldığı, 5- Ve kendisine yaraştığı üzre Rabbini(n buyruğunu) dinlediği zaman! 6- Ey insan, sen, Rabbine varan yolda çabalayıp durmaktasın, nihayet O'na varacaksın. 7- (O zaman) Kimin kitabı sağından verilirse, 8- O, kolay bir hesaba çekilecek, 9- Ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. 10- Kimin kitabı arka tarafından verilirse, 11- O, ölümü çağıracak, 12- Ve alevli ateşe girecektir. 13- Çünkü o, ailesi içinde sevinçli idi. 14- O, hiç (Rabbine)c?ön-meyeceğini sanmıştı. 15- Hayır (düşündüğü gibi değildi, Rabbine dönecekti), Rabbi onu görmekte idi.

Tefsir:

1-5: Kulak verdi, dinledi, itaat etti, (cii): Ona yaraşan da budur, demektir. Gök cisimleri, gaz kütlelerinin yoğunlaşmasından oluşmuştur. Allah'ın "Ol!" emrine uyarak duman halinden yoğunlaşarak cisimlenen gök cisimleri, yine O'nun emrine uyarak bir gün yarılacak, çatlayacak, etrafa saçılacaktır. Esasen kâinatta çeşitli galaksilerde bir yandan yıldızlar oluşurken, bir yandan da eski yıldızlar dağılmakta, bu iş sürüp gitmektedir: "O'nun işi birşeye 'OH' demek istediği zaman o şey olur" [10315] âyetinde "oldu" değil de "olur" fi'linin kullanılması, kâinatta bu sürekli oluşuma işaret var kanısındayız.

İşte bir gün dünyâmızda da büyük bir değişiklik olacaktır ki bu güne kıyamet günü denir.

Bu âyetlerde kıyamet halinin korkunçluğu, göğün ve Yerin düzeninin bozulacağı anlatılmaktadır: Kıyamet öyle korkunç bir gündür ki o günün heybetinden gök yarılır, Rabbinin buyruğunu dinler, O'na boyun eğer. Dağlar kaldırılarak Yer uzatılır, dümdüz yapılır; Yerin içindekiler dışarı atılır, içi boşalır. Gök nasıl Rabbinin buyruğuna boyun eğip yarılırsa Yer de öyle Rabbinin buyruğuna boyun eğip dümdüz olur, içindeki ölüleri, madenleri, defineleri dışarı atar.

Bu tasvirler, bu sûreden hemen önce inmiş bulunan İnfitâr Sûresinde de başka bir üslûb ile geçmişti. Orada Yerin, içindekileri dışarı atması: "Kabirlerin içi dışına getirildiği zaman" şeklinde anlatılmıştı. Burada da aynı anlam: "Yer içindekileri dışarı atıp boşaldığı zaman" şeklinde ifâde ediliyor. Bu anlam, Zelzele Sûresinde de: "Yer ağırlıklarını çıkardığı zaman", Âdiyât Sûresinde: "Kabirlerin içindekiler dışarı atıldığı zaman" şeklinde ifâde edilmiştir.

Bütün bunlar, kıyametin korkunçluğunu, yerle göğün dahi o günün dehşet ve korkusundan çatlayıp yarılacağım, üstü örtülü şeylerin açığa çıkacağını, insanın gizli gizli yaptığı işlerin de o gün ortaya dökületeceğini belirten ifâdelerdir.

Kıyamet gününün korkunçluğunu daha etkili olarak ruhlara duyurmak için" cevapsız bırakılmıştır: "Gök yarıldığı, Yer uzatılıp içindekileri dışarı attığı, gök ve yer Rabbine itaat ettiği zaman..." deniyor fakat o zaman ne olacağı açıklanmıyor; bu husus, insan zihnine bırakılıyor ki insan, bu hallerin vukubulduğu günün, ne korkunç bir gün olduğunu anlasın. Esasen bu işler olunca ne olacağı, Tekvîr ve İnfitâr Sûrelerinde açıklanmıştır: O da insanın, hesaba çekileceği, yaptıklarının karşılığını göreceğidir.

Bazılarına göre cevap: " Ey insan, sen, Rabbine varan yolda çabalayıp durmaktasın, nihayet O'na varacaksın" âyetidir. Yani bu işler olduğu zaman ey insan, sen yapmış olduğun hayrı ve şerri görürsün, demektir. Kadî 'Abdu'l-Cebbâr'a göre cevap: Sen çabalayıp durmaktasın" sözünün delâlet ettiği mânâdır. Yani ey insan, yaptığını görürsün, öyle ise o gün için çalış, yorul ki nimetlere eresin, demektir '[10316]. Kimine göre fi'li izâ'nın cevâbıdır, ezine'nin başındaki vâv zâiddir. Kimine göre cevâp " kelimesidir. Sen

O'na kavuşacaksın" demektir. Kimine göre cevap hazfedilmiş olup "1Diriltilirsiniz" takdirindedir [10317]

Evet gerçeklerin ortaya çıkacağı gün, bu şekilde göz önünde canlandırıldıktan sonra insana hitâbediliyor:

6- Ey insan, sen Rabbine doğru bir yolda çabalayıp durmakta, yaptığın iyi veya kötü işlerle adım adım Rabbine doğru yaklaşmaktasın. Bir gün ömrün tükenecek, O'na kavuşacaksın. Ve yaptığın işlerin karara bağlanmış defteri sana verilecektir.

6 ncı âyetteki " ^yûi " kelimesinde bulunan zamir ya Rabbe veya kedh'e gider. Birinci takdirde: "Ey insan, sen çalışıp didinerek Rabbine kavuşacaksın", ikinci takdirde: "Ey insan, Rabbine vardığında, çalışıp didinmenin, yaptığın işlerin sonucuna kavuşacaksın" demektir.

7-9: Kitabı yani dünyâda yaptığı işlerin kayıt defteri sağ eline verilen kimse kolay bir hesaba çekilir, o hesabı vermekte bir zorluk çekmez. Ve Mahkeme sonucundan sevinçli olarak ailesine döner.

10-15: Fakat kitabı arka tarafından verilen kimse o kadar üzülür ki, ölümü çağırır: "Keşke ölsem de bu durumdan kurtulsam!" der. Ama bu yakınmanın kendisine hiçbir yararı olmaz, o çılgın bir aleve gider. Çünkü o,

---

[10315] Yâsîn Sûresi: 82.
[10316] Melatîhu'I-ğayb: 31/104.
[10317] Fethu'l-Kadîr: 5/405-406.

dünyâda iken Rabbine dönmeyeceğini sanmıştı, ömrünü gaflet ile geçirmişti. Ailesi içinde, yaptıklarıyle Övünüp sevinir, inanan insanlarla eğlenip dururdu. Hiç âhireti, hesap ve cezayı hatırına getirmezdi. Bu gençliğin, bu sağlığın azala azala bir gün elden gideceğini, ömrün sona ereceğini ve bir gün Allah'ın huzuruna döneceğini düşünmezdi. Oysa Rabbi onu görüyor, davranışlarını izliyordu. Fakat o bunun farkında değildi. Dünyâda yaptığı kötü işlere sevinen, ailesi içinde bunlarla övünen kimseye bu ceza yaraşır. Onun alay ettiği, Allah yolunda işkencelere ve cefâlara katlanmış mü'mine de o mükâfat yakışır. Çünkü bu, dünyâda ailesi içinde sevinip eğlenirken o, bunun kötülükleri, alayları yüzünden üzülüyordu. Şimdi de bu, cehennem ateşi içerisinde kıvranıp üzülürken o mü'min, ailesi içinde sevinmektedir.
Arapçada kitabın, sağ taraftan verilmesinin uğurluluğa, soldan veya arkadan verilmesinin uğursuzluğa işaret olduğuna; kıyamet ahvâlinin, insanların kavrayış derecelerine indirilmiş bir üslûb ile tasvîr edildiğine daha önce işaret etmiştik.
16- Yoo, and içerim: Şafak'a, 17- Geceye ve bağrında topladığı şeylere, 18- Değirmileşen Aya (and içerim) 19- Ki siz mutlaka tabakdan tabaka (halden hale) bineceksiniz. 20- Onların nesi var ki inanmıyorlar? 21- kendilerine Kur'ân okunduğu zaman secde etmiyorlar? 22- Tersine o nankörler, yalanlıyorlar.'23- Allah onların, içlerinde gizledikleri düşünceleri biliyor. 24- Onlara acı bir azabı müjdele. 25- Ancak inanıp, yararlı işler yapan kimseler için kesintisiz bir ödül vardır.

Tefsîr:

16-19: Şafak: Aslında tül gibi ince şeye denir, ama Güneş battıktan sonra ufuktaki kızartının adı olmuştur. Dîn bilginlerinin çoğubu görüştedir. Fakat Mücâhid'den gelen bir rivayete göre şafak, gündüz anlamınadır. 'İkri-me'ye göre de şafak, gündüzün son kısmıdır. Bunlara göre el-leyl (gece), eş-şafak'a atfedilmiştir.
Böylece Allah, ışığa ve karanlığa and içmiş gibidir. Bazılarına göre de şafak, hem kızartıya, hem beyazlığa denir [10318] Bizce Mücâhid'in tefsiri siyaka daha uygundur. Bundan şafak'm, gecenin tersi ve ona denk bir şey olduğu anlaşılır. Allah burada, gündüz ve gece gibi hayâtın kıvamı olan iki önemli zamana yemîn ederek âhiret hayâtının mutlaka olacağını vurgulamaktadır.
Vesak ise derleyip toplamak, demektir. Gecenin topladıkları, içinde bulunan, görünür, görünmez herşeydir. "Jliî lif de Ay'ın değirmileştiği dolunay zamanıdır.
Önceki âyetlerde mü'min ve kâfirin âhiretteki durumunu gösterdikten sonra yüce Allah, bu âyetlerde şafak'a, yani gündüze, geceye ve gecenin karanlığı içinde bulunan şeylere^ ışığı tam ortaya çıkan dolunaya and içerek insanların tabakadan tabakaya bineceklerini yani âhirette çeşitli aşamalardan geçirileceklerini vurguluyor.
âyetindeki " fi'li, tekil olarak bâ'nın fethiyle okunmuştur ki hitap ya Peygamber'e veya genel olarak insanadır. Bir kısımları da çoğul olarak bâ'nın zammiyle okumuşlardır. Mushaf böyle yazılmıştır. Tabak, dilde iki anlama gelir: Bir şeyin diğerine uymasına tabak denir. "Bu, şunun tabakıdır", yani aynıdır demektir. Diğer anlama göre de tabak, tabaka'mn çoğuludur, kelimenin birinci anlamına göre âyetin mânâsı: "Siz, birbirinin aynı olan bir halden diğer hale bineceksiniz", ikinci tefsîre göre: "Siz, birbirinin üstünde olan hallere binecek, halden hale geçeceksiniz" demektir. Bu hallerin tefsîrinde de üç görüş vardır: Birine göre bunlar ölüm, sonra dirilme, hesap ve ceza halleridir. Diğerine göre bunlar: insanın nutfe, sonra 'alâka olması, sonra dünyâya gelip ihtiyarlaması ve ölmesi halleridir. Üçüncü görüşe göre bunlar daha önceki milletlerin yaşadıkları haller, onlara uygulanan kurallardır'.[10319]
Bu âyette ruhun, olgunlaşıncaya dek bedenden bedene intikaline de işaret görenler vardır.
Âyette bireylerin ve toplumların iyi kötü, sevindirici ve üzücü hallerden geçirilerek olgunlaştıracağına, bundan sonraki hayâtta da insanların çeşitli aşamalardan geçirileceklerine işaret görülmektedir. Hattâ bazı modernistle-re göre âyette insanların uzay araçlarının birinden diğerine binerek yıldızlara çıkacaklarına işaret vardır. Bu âyeti, bireysel ve sosyolojik evrime işaret gören Hamdi Yazır şöyle diyor:
"Bu suretle rükûb ve tabak'ta bir yolculuk, ya yukarı veya aşağı giden bir inkılâb tasvîri vardır. Hâlin birisi dünyâ, birisi âhirettir. Dünyâ bir inkı-lâb 'âlemi, bir geçit, âhiret bir karâr yurdudur. Bu karâr ya sürûrda veya sa'îr-dedir. hitâb 'umûma olduğuna göre bu ihbarda inkılâbın terakki ve tedennî olabilmesi itibariyle bir cihetten va'd, bir cihetten de va'îd vardır. Hitâb Re-sûlullâh'a ve mü'minlere olduğuna göre de bunda kat'î bir va'd, hem de İslâ-mın emr-i İlâhîye intibak ile Allah'a rücû' için dâima âhirete doğru te'âlî ruhunu telkîn eden ve zaferden zafere götürecek olan yüksek bir terakki 'umdesi vardır ki Allah'tan başka hiçbir gayede durmayı caiz görmez. Ve dîn ruhunun donmuş, körü körüne bir görenekle eskiye veya hâle saplanıp kalmaktan 'ibaret bir 'atâlet (tenbellik, durgunluk) hissi değil; düzensiz, amaçsız giden ve hiçbir anlam ifâde etmeyen, her adımında ilkel kalan perişan bir yenilik ve inkılâb hevesi de değil; mebde'den me'âde (ezelden ebede) kademe kademe bir intibak düzeni içinde ileri gitmek ve likâullâh'a ermek isteyen bir te-rakkî 'aşk ve îmânı ile hareket olduğunu anlatır" [10320]
20-21: Sonra Cenabı Allah, müşriklerin neden bu gerçeklere inanmadıklarını, Kur'ân okunduğu zaman neden

[10318] Câmi'u'l-beyân: 30/11; Fethu'l-Kadîr: 5/407-408.
[10319] et-Teshîl: 4/188.
[10320] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5681-5682.

Allah'a saygı ile secde etmediklerini soruyor. Bu inkâr sorusu ile onların davranışlarının, şaşılacak, akılsızca bir davranış olduğunu anlatıyor.
22-25: Nankörlerin âhirete inanıp Kur'ân okunurken saygı ile Allah'a secde edecekleri yerde Allah'ın âyetlerini yalanladıklarını; fakat Allah'ın, onların neler düşündüklerini bildiğini belirtiyor ve Hz. Muhammed(s.a.v.)e, onlara acı bir azabı müjdelemesini emrediyor. Onlar, bu yaptıklarının karşılığı olarak acı bir azaba çarpılacaklardır. Ancak inanıp güzel işler yapanlar azaba değil, kesintisiz, sürekli bir ödüle ereceklerdir.
21 nci âyette Kur'ân okunurken secde etmeyen kâfirler kınanmaktadır. Bazı fakihler bundan, bu âyet okununca secde etmek gerektiğini anlamışlardır.
Ebu Hanîfe'ye göre Secde et ve yaklaş" [10321] âyeti secdeyi emrediyor. Buradaki âyet de Kur'ân'ı işittikleri halde secde etmeyenleri kınamıştır. Terki kınanan şeyi yapmak vâcib olur. İbn 'Abbâs, Mufassal sûrelerde secde olmadığını söylemiştir. Ebuhüreyre ise bu âyeti okuyunca secde etmiş ve Allah'ın Elçisinin de bu âyette secde ettiğini söylemiştir [10322]
Sûre dikkatle okunursa görülecektir ki gerek bunun, gerek bundan önce, inmiş olan İnfıtâr, Nâzi'ât, Nebe', Me'âric, Hakka, Mülk ve Tür sûrelerinin içeriği ile, Şems, Kâri'a, Kıyamet, Kafve Târik sûrelerinin içeriği arasında büyük bir benzerlik vardır. Bundan dolayı birincilerin (İnfitâr, İnşikâk, Nâzi'ât, Nebe', Me'âric Hakka, Mülk ve Tûr sûrelerinin) Mekke devrinin sonlarında indiği hakkındaki rivayetleri kuşku ile karşılamak gerekir. Muham-med 'İzzet Derveze'nin dediği gibi bunların, ilk inen sûrelerden olması daha kuvvetlidir[10323]

İnşikak Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Bir gün gelecek, gök yarılacak, büyük bir deprem ile yerin içindekiler dışarı atılacaklar, işte bu, ruhun bedene sokulup kaldırılması olayıdır.
2. Her ân, ömründen akan saniyelerle Rabbinin dîvânında durup hesap vereceği güne doğru akıp giden insan, nihayet Rabbin huzuruna götürülecek ve muhakeme edilecektir.
3. O mahkemede, yaptığı işlerin kayıt defteri sağ tarafından verilenlerin sorgusu kolaydır. Onlar, Mahkemenin kararından memnun olurlar. Fakat işlerinin kayıt defteri soldan ya da arka tarafından verilenlerin işi çetindir. On-lar Mahkeme kararının sonucundan kurtulmak için ölümü temenni ederler.
4. İnsanlar tabakadan tabakaya (nesilden nesile) geçerek devam ederler. Âyetlerde ölüm temennî etme, tabakadan tabakaya geçme olayı, suçlular hakkında zikredilmiştir.

İNŞİKAK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
19		Çoğunluk.	
		ibn Mes'ûd[10324]	
21	İnkılâb kökünden:	Çoğunluk.	
	Kalb kökünden:	Zeyd ibn 'Alî[10325]	
12	Tasliye kökünden edilgen:	Nâfi', İbn Kesîr, İbn 'Âmir, Kisâ'î. , Yâ'nın ve hafif lâm'ın fethiyle:	Ebû 'Arar, 'Âsim, Hamza [10326]
	Yâ'nın dammı, hafif lâm'ın fethiyle:		Ebân-'Âsım'dan [10327]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
19	Meftûh bâ ile, Hz. Peygamber'e hitâb:		ibn Mes'ûd[10328]
21	Nûn ile:		Anılanlardan baş

[10321] 'Alâk Sûresi: 19.
[10322] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/112.
[10323] et-Tefsîru'l-hadîs: 6/282.
[10324] el-Mesâhif: 108.
[10325] el-Bahr: 8/446.
[10326] Tebsıra: 723; Kurtubî: 19/272; en-Neşr: 2/399.
[10327] Hârice Nâfi'den; İsmâîl el-Mekkî de İbn Kesîr'den rivayet etmişlerdir (Kurtubî: 19/273; el-Bahr: 8/447; Câmi'u'l-beyân: 30/122).
[10328] ibn 'Abbâs , Ebû'l-Âliye, Mesrûk, Ebû Vâ'il, Mucâhid, Nehâ'î, Şa'bî, ibn Kesîr, Hamza, Kisâ'î ve Halef de böyle okumuşlardır.

	ka bir rivayet.
Madmûm bâ ile, çoğul	
muhâtab:	Çoğunluk [10329]
Meksûr bâ ile, nefse	
hitâb:	Übeyy.
Meftûh yâ ve bâ ile[10330]	Kırâettir [10331]
	Çoğunluk.
	İbn Mes'ûd [10332]
Vasi halinde hemzeyi	
meftûh, vakıf halinde	
sakin yâ'ya	
dönüştürme:	Ebû Ca'fer [10333]
halde de telaffuzlu	
hemze:	Ötekiler [10334]

85/27 BÜRÛC SÛRESİ 2119
Tefsir: 2119
Tefsir: 2121
Tefsîr: 2123
Bürûc Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2124
BÜRÛC SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2124

[10329] Tebsıra: 723; el-Mesâhif: 108; Kurtubî: 19/278; en-Neşr: 2/399.
[10330] Fail zamîri, insandır. Yani insan tabakadan tabakaya biner demektir. Taberî'ye göre t ve meftûh bâ ile hitâb kipi en doğrusudur (30/125).
[10331] el-Mesâhıf: 176; Kurtubî: 19/280; el-Bahr: 8/447.
[10332] el-Mesâhif: 108.
[10333] Vakıf halinde Hamza da öyle okumuştur.
[10334] el-Budûr: 339.

85/27 BÜRÛC SÛRESİ

Adını birinci âyetinde geçen "biirûc" kelimesinden alan sûrede, mü'min-lere baskı ve işkence yapan kâfirler uyarılır ve öylelerine, daha önceki zorbaların sonuçlan hatırlatılır, Kur'ân'ın yüceliği vurgulanır. Mekke'de Şems Sûresinden sonca inmiştir, 22 âyettir. Resmî sıralamada 85 nci, iniş sırasına göre 27 nci sûredir.
Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle. 1- Burçlar sahibi göğe andol-sun, 2- Va'dedilen güne andolsun, 3- (O gün) Şahide ve şâhidlik edilene andolsun ki, 4- Kahroldu o hendeğin adamları! 5- O yakıtlı ateşin. 6- Onlar o ateşin başında oturmuşlardı, 7- Ve onlar, mü'minlere yaptıklarını seyrediyorlardı. 8- Mü'minler, sırf azız, övgüye lâyık Allah'a inandıkları için (o zâlimler) onlardan öc aldılar. 9- O Allah ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Allah herşeye tanıktır.

Tefsir:

1-9 ncu âyetlerde burçlar sahibi göğe, va'dedilen güne, o günde şâhidlik edecek ve şahitlik edilecek olana and içilerek; Allah'a inanan kimseleri, sırf inançlarından dolayı acımadan ateş dolu hendeklere atıp, onların cayır cayır yanmalarını seyreden zâlim insanlara lanet ediliyor. Ve göklerin yerin pâdişâhı Allah'ın, herşeye tanık olduğu, dolayısıyle onların yaptığı zulmü de gördüğü ve o zâlimleri eylemlerine uygun cezaya çarptıracağı belirtiliyor.
öldürüldü demek ise de burada kahroldu, lanetlendi anlamını vermektedir. "Burûc", burc'un çoğuludur. Burç, göze çarpacak biçimde açık, yüksek yere denir ki köşk, sûrların üzerine yapılan gözetleme kuleleri gibi yüksek yerlere burç denmiştir. İşte gökte açıkça görülen yıldızlara ve yıldız kümelerine ve bunların en ünlüsü olan ve en büyüğü kabul edilen "Hamel, Sevr, Cevza', Seretân, Esed, Sünbüle, Mîzân, 'Akreb, Kavs, Cediy, Delv, Hût" adlı yıldız kümelerine burç denmiştir. Âyette saydığımız isimler zikredilmez. Sadece burçlar sahibi yani yüksek dolaşım alanlarına sahip göğe yemîn edilir ki " Çeşitli yollan (yörüngeleri) olan göğe andolsun" [10335] âyetinde de bu mânâ vardır. " Yücedir O ki gökte burçlar yaptı ve orada bir kandil ve aydınlatıcı bir Ay var etti" [10336] âyetinde de gökteki burçlara işaret edilmiştir.
"el-yevmu'l-mev'ûd: Va'dedilen gün", göğün varılacağı, yıldızların dağılacağı kıyamet günüdür. Bugünün, kâfirlerin başına geleceği söylenen azâb günü olması da mümkündür.
"Şâhid ve meşfiûd": Şâhid, bir şeyi gören, ona tanık olan, yanında bulunan mânâlarına gelir. Bu mânâlar göz önünde bulundurularak âyetteki bu kelimeye çeşitli manalar verilmiştir ki şahide verilen mânâlar onaltıya, meş-huda verilenler de otuzikiye varmaktadır:
1) Şâhid Allah'tır. " Şâhid olarak Allah yeter" [10337] bu-yurulmuştur. Meşhûd da ya yaratıklar, ya ameller veya kıyamet günüdür.
2) Şâhid, Hz. Muhammed(s.a.v.)dir. Çünkü " şâhid olsun" [10338] buyurulmuştur. Meşhûd (şâhidlik edilen) de ümmeti, yahut kıyamet günüdür.
3) Şâhid Muhammed ümmetidir. Siz insanlara şâhidlik edesiniz, Elçi de size şahid olsun"' bu-yurulmuştur. Meşhûd da diğer ümmetler, yahut onların amelleri veya kıyamet günüdür.
4) Şâhid îsâ(selâm ona)dır. Çünkü Ben onların arasında bulunduğum sürece onlara şâhid idim" [10339] buyurulmuştur. Meşhûd da kendi ümmeti, yahut onların amelleri veya kıyamet günüdür.
5) Şâhid bütün peygamberlerdir, meşhûd da ümmetleridir. Her peyğam-ber kendi ümmetine şâhidlik edecektir. " Her ümmetten bir şâhid, seni de bunların üzerine şâhid getirdiğimiz zaman nice olur?" [10340] buyurulmuştur.
6) Şâhid koruyucu meleklerdir, meşhûd da insanlardır. Yahut insanların amelleri [10341] veya kıyamet günü, veyahut da sabah namazıdır. Zira "Sabahın Kur'ân'ı meşhûddur" [10342] buyurulmuştur.
7) Şâhid bütün insanlardır , meşhûd da kıyamet günüdür. Çünkü : " O insanların toplanacağı bir gündür ve o, meşhûd bir gündür" [10343] buyurulmuştur.
8) Şâhid uzuvlardır, meşhûd da sahipleridir. Çünkü: " O gün dilleri, elleri ve ayakları onların aleyhine şâhidlik eder" [10344] buyurulmuştur.
9) Şâhid Allah ve melekleridir, meşhûd da vahdaniyettir. Çünkü: "Allah, melekleri ve bilgi sahipleri, O'ndan başka Tanrı olmadığına şâhidlik eder" [10345] buyurulmuştur.
10) Şâhid bütün yaratıklar, Meşhûd da Yaratıcının, O'nun hayât ve kudret gibi sıfatlarının varlığıdır.

[10335] Zâriyât Sûresi: 7.
[10336] Furkan Sûresi: 61.
[10337] Nisa Sûresi: 166.
[10338] Bakara Sûresi: 143.
[10339] Bakara Sûresi: 143.
[10340] Mâ'ide Sûresi: 117.
[10341] Nisa Sûresi: 41.
[10342] Isrâ Sûresi: 78.
[10343] Hûd Sûresi: 103.
[10344] Nûr Sûresi: 24.
[10345] Âl-i İmrân Sûresi: 18.

11) Şâhid yıldız, meşhûd da gece ve gündüzdür.
12) Şâhid Hacer-i Esved, meşhûd da haccedenlerdir.
13) Şâhid Cuma günü, meşhûd da bayram günüdür.
14) Şâhid arefe günü, meşhûd da kurban bayramı günüdür.
15) Şâhid terviye günü, meşhûd da arefe günüdür.
16) Şâhid Pazartesi günü, meşhûd da Cuma günüdür [10346]

Kanâatimizce bu görüşlerin en kuvvetlisi, 9 ncu görüştür. Çünkü âyetler, kıyamette kurulan Yüce Dîvân'm azametini bildirmektedir. O günün şahidinin önemi yanında, şâhidlik edilenin halinin perişanlığını ve çetinliğini de vurgulamaktadır. Gerçi Nisa Sûresinin 41 nci âyetinde her peygamberin kendi ümmetine, Hz. Muhammed'in de bu ümmete şâhidlik edeceği bildirilmektedir ama bu şâhidlik, bütün toplum hakkında genel şâhidliktir. Her insanın şahidi insanın yaptığı işleri gözetleyen meleklerdir.

Yüce Allah kıyamet ahvâline ve Yüce Dîvan'a işaret ederek zorbaların, yaptıkları kötü işlerden dolayı o yüce mahkemede hesaba çekileceklerini bildirmektedir. Bu âyetler, Mahkemeye getirilecek bir olaya giriştir. Bu olay da zorbaların, inanan insanları, inançlarından döndürmek için uhdûd denen ateş dolu hendeğe atıp yakmalarıdır. Bu olay hakkında iki rivayet vardır:

Ahmed ibn HanbePin Müsned'inde yer alan bir hadise göre bir kiralın bir büyücüsü varmış, yaşı ilerleyen büyücü, kirala:

— Ömrüm sona yaklaştı, bir çocuk gönder de ona büyü öğreteyim, demiş.

Ve kiralın kendisine verdiği bir çocuğa büyü öğretmeye başlamış. Büyücü ile kıral arasında bir rahib varmış. Çocuk bir gün rahibin yanına gitmiş, onun sözlerini beğenmiş. Bir gün halkın yolu üzerine kimseye yol vermeyen korkunç bir canavar çıkmış. Çocuk bir taş almış: "Allahım, eğer sen rahibin yaptıklarını büyücünün yaptıklarından daha çok seviyorsan bu hayvanı öldür, insanlar yollarına gitsinler!" diyerek taşı atmış, canavarı öldürmüş. İnsanlar da yollarına gitmişler. Çocuk bu olayı rahibe anlatınca râhib ona:

— Oğlum, sen şimdi benden üstünsün, bir gün imtihan edileceksin, imtihan edilirsen (sana işkence edilirse) beni ele verme, demiş.

Çocuk körü, alacalıyı, öteki hastaları iyi ediyormuş. Kiralın bir nedîmi varmış, kör olmuş. Çocuğa hediyeler getirip: "Beni iyi et" demiş. Çocuk da:

— Ben kimseyi iyi edemem, ancak Allah iyi eder, eğer Allah'a inanırsan O sana şifâ verir, demiş.

Adam Allah'a inanmış ve iyi olmuş, kiralın yanına gelmiş, oturmuş. Kıral ona, gözlerini kimin iyi ettiğini sormuş. O da:

— Rabbim, demiş.

— Yani ben mi, demiş, kıral. Adam:

— Hayır, benim de Rabbim, senin de Rabbin olan Allah, demiş. Kıral:

— Senin benden başka Rabbin mi var? demiş. Adam da:

— Evet benim de Rabbim, senin de Rabbin Allah'tır, demiş. Kiralın işkencesine uğrayan adam, sonunda çocuğun adını söylemiş. Kıral çocuğu çağırıp:

— Sen büyü ile körü, alacalıyı, hastaları iyileştiriyormuşsun; demiş.

Çocuk da onları kendisinin değil, Allah'ın iyileştirdiğini söylemiş. Kıral ona işkence ede ede bu fikrin râhibden çıktığını öğrenmiş. Rahibe, dininden dönmesini emretmiş. Râhib dönmeyince başının ortasına hızarı koyarak onu ortadan biçmiş. Sonra kör iken iyi olan nedîmine dininden dönmesini söylemiş. Dönmeyince onu da hızarla başından aşağı ikiye biçmiş. Bu kez çocuğa dininden dönmesini emretmiş. Çocuk dönmeyince onu adamlarına teslim etmiş:

— Götürün bunu, dağın tepesinden aşağı atın, demiş. Adamlar çocuğu götürmüşler, dağa çıkarmışlar. Çocuk:

— Allahım, dilediğin şekilde beni bunlardan kurtar! demiş.

Dağ onları sarsmış, hepsi aşağıya yuvarlanmışlar. Çocuk kiralın yanına gelmiş, Allah'ın, kendisini o adamlardan koruduğunu söylemiş. Bu kez kıral onu başka adamlara teslîm etmiş, bir kayıkla denizin ortasına götürmelerini, dininden dönmezse denize atmalarını söylemiş. Adamlar çocuğu denize atacakları sırada çocuğun duâsıyle Allah onu kurtarmış, ötekiler denize düşüp boğulmuşlar. Çocuk yine kirala gelip Allah'ın kendisini koruduğunu söylemiş ve demiş ki:

— Sen benim söylediklerimi yapmadıkça beni öldüremezsin: İnsanları bir yere topla, beni bir dala as, benim torbamdan bir ok çıkar: "Çocuğun Rabbi Allah'ın adiyle" deyip oku bana at. İşte o zaman beni öldürürsün.

Kıral da öyle yapmış. Ok çocuğun sağına saplanmış ve çocuk düşüp ölmüş. Bunu gören insanlar:

— Çocuğun Rabbine inandık, demişler. Ve kirala:

— İşte korktuğun şey başına geldi, herkes Allah'a inandı, denilmiş. Kıral hendek eştirip içini ateşle doldurtmuş,

— Dininden dönenleri ateşe atın, demiş.

Böylece mü'minleri ateşe atmağa başlamışlar. Çocuğu memede olan bir kadını da getirmişler. Kadın ateşe atılmaktan korkmuş, emzirdiği çocuk:

— Ana, sabret, sen hak üzerindesin! demiş. Kadın ateşe atılmış'.[10347]

[10346] et-Teshîl: 188-189.

[10347] İbn Hanbel, Musned: 16/17; Müslim, Zühd: 73; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 85; et-Tâc: 4/285-288; Câmi'u'l-beyân: 30/133-134; Mefâtîhu'1-

Bu şekliyle bu rivayet güvenilir görünmüyor, ama hırıstiyanlığın kuruluş yıllarında hırıstiyanlara işkence edildiğine delâlet etmesi bakımından önemlidir. Bu sözün, Hz. Peyğamber'e âidolduğuna dâir bir sarahat yoktur. Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî, bu söz Suheyb-i Rûmî'nin sözü olabilir. Çünkü o hı-rıstiyan hikâyelerini bilirdi, demiştir '.[10348] Bu hikâyenin biraz değişik şeklini de İbn İshâk, Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'ye dayanarak anlatır ki Muham-med ibn Ka'b, Nadîr oğulları yahudilerinden artakalan bir çocuktur. Çocuk olduğu için öldürülmemiş ve müslümân olmuştur. Esasen esirler arasında olan babası da müslümân olmuş, öldürülmemiştir.
Başka bir rivayete göre olay Necran'da geçmiştir. Necran'da, biri halkı hırıstiyanlığa davet etmiş, halk da hırıstiyan olmuş. Yahudi olan Himyer kiralı Zûnüvâs, bunların üzerine askerler göndermiş; ya hırıstiyanlığı bırakıp yahudiliğe döneceklerini veya ateşte yakılacaklarını söylemiş. Dinlerinden dönmemişler, Zûnüvâs, oniki bin kişiyi ateş dolu hendeklere attırıp yaktırmış [10349] Hz. 'Alî'den rivayet edildiğine göre de olay Yemen'de geçmiştir [10350]
Bu olay hırıstiyan olan, Habeşlileri kızdırıp Yemen'e saldırmalarına ve Zûnüvâs'ı öldürüp yahudiliği de yıkmalarına sebebolmuştur.
Bu öykülerin ayrıntıları bir yana bırakılırsa bunlar, Yemen'de veya Yemen'e yakın Necran'da egemen olan yahudilerin, hırıstiyan olanları dinlerinden döndürmek için onlara acımasızca işkenceler ettiklerini gösterir.
Zûnüvâs'ın ve Yemen halkından bir kısmının yahudi olduğu, bunların hırıstiyanlara baskı ve işkence yaptıkları, bu yüzden galeyana gelen Habeşli-lerin Yemen'i istilâ ettikleri tarihi olaylardır [10351]. Bu bakımdan son rivayet daha doğru görünmektedir.
Kur'ân bu olayı hatırlattığına göre demek ki Mekkeliler olayı biliyorlardı. Onlara dinleri yüzünden insanlara baskı yapan, onları acımasızca ateşe atıp yakan zâlimlerin, sonunda kahr-ü perîşân olduklarını hatırlatarak Bilâl, Yâser, Suheyb gibi zayıf, fakir müslümanlara, kölelere, dinleri yüzünden işkence eden Mekke müşriklerini uyarmakta; bu işten dönüp tevbe etmedikleri takdirde kendilerinin de öteki zorbaların sonucuna uğrayacaklarını anlatmaktadır.
Katâde: "Hendek sahipleri hakkında çeşitli rivayetler anlatmışlardır. Fakat içlerinde sağlam denecek bir şey yoktur. Ancak bunların birleştiği nokta, kâfir bir kiralın, inanan insanları hendeklere attırıp yaktırmasıdır. Sanıyorum ki olay, Kureyş arasında ünlü idi. Yüce Allah, Elçisinin ashabına bu olayı hatırlatarak dinleri uğrunda işkencelere, zorluklara katlanmalarını tenbih etmiştir. Çünkü Kureyş müşrikleri, 'Ammâr ve Bilâl'e çok eziyet ediyorlardı" diyor [10352]
10- İnanan erkek ve kadınlara işkence edip sonra tevbe etmeyenler (yok mu) onlar için cehennem azabı ve onlar için yangın azabı vardır. II- İnanan ve iyi işler yapan kimseler için de, altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük başarı budur. 12- Kuşkusuz Rabbi-nin tutuşu şiddetlidir. 13- İlkin yapan, sonra yaptığını iade eden O-dur. 14- O, bağışlayandır, sevendir. 15- Arşın sahibidir, yücedir. 16- İstediğini yapandır.

Tefsir:

10 ncu âyette inanan erkek ve kadınları işkence edip sonra bu yaptıklarından dönmeyen, tevbe etmeyenlerin, cehennemde yangın azabına uğrayacakları bildirilmektedir. Âyette geçen fitne, belâya uğratmak, sınamak demektir. İşkence etmek, insanın dayanıklılığını, zor karşısında dininden dönüp dönmeyeceğini sınamak olur. Ancak burada fitne'ıun yakmak anlamında olduğu ileri sürülmektedir. Bir şeyi yaktım, Dirhem ve dinarı ateşe atıp halislik derecesini sınadım, demektir. Buna göre "İnanan erkek ve kadınları yakıp sonra tevbe etmeyenler için cehennem azabı, yangın azabı vardır, anlamını verir ki böylece onlara verilen ceza, kendi eylemleri cinsinden olur.
Fakat fitne kelimesi, asıl genel sınama ve işkence anlamında kullanılırsa bu âyette, hem Yemen'dcki Zûnüvâs emrinde bulunan zâlimlerin, o zamanki mü'minlere işkencelerine; hem de Kıırcyş zorbalarının, nıü'minlere işkencelerine işaret edilmiş olur. Yemenliler, hırıstiyanları yakarak belâ ve sınava sokmuşlardı, dinleri yüzünden o masumlara işkence etmişlerdi. Kureyşliler de Allah'ın birliğine ve İslama inanan zayıf, korumasız mü'minlere işkence etmişler, hattâ onları öldürmüşlerdi. Âyette tevbe etmeyenler kaydıyla bu işleri yapanlar, yaptıkları kötülüklerden vazgeçmeğe teşvik edilmekte, onlara tevbe ettikleri takdirde günâhlarının bağışlanacağı anlatılmaktadır. Böylece âyetin asıl amacının, Kureyş zâlimlerini uyarmak olduğu anlaşılmaktadır. Zira ölüp gitmiş, tarihe karışmış insanların artık tevbe fırsatı kalmamıştır. Tevbe, yaşayan insanlar içindir.
İlk sûrelerden olan bu sûrede mü'minlere işkence edenlerin şiddetle kınanması", Mekke'de, daha İslâmın ilk devirlerinden itibaren inananlara; özellikle korumasız, fakir, köle insanlara çok işkence edildiğini gösterir ki bunun ayrıntıları Siyer kitaplarında vardır. Birinci derecede eziyet görenler, zayıf müs-lümanlardı ama önemli Kureyş ailelerine mensup müslümanlar da işkenceden tamamen uzak değillerdi. Müşrikler, ilk müslümanları çırıl

---

ğayb: 31/118; İbn Kesîr: 4/494-495.
[10348] ibn Kesîr, Tefsîr: 4/495.
[10349] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/118.
[10350] Câmi'u'l-beyân: 30/132.
[10351] Dr. Cevâd Alî, Târîhu'l-'Arb kabla'l-tslâm: 3/165-209'a bakınız; et-Tefsîru'1-hadîs: 1/252.
[10352] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/119.

çıplak soyarak ateş gibi kumların üstüne yatırır, üzerlerine koca taşlar koyup uzun süre onları kavurucu güneşin altında bekletirlerdi. Gençleri, köleleri şiddetle döverlerdi. Ammâr'ın babası Yâser, annesi Sümeyye, Kureyşin ağır işkencesiyle şehîd olmuşlardı. Bilâl-i Habeşî de göbeğine taş konup güneşin altında bekletilen kölelerdendi.
İşte onuncu âyette Kureyş müşriklerinin ilk müslümanlara işkencelerine işaret edilmektedir. Zaten sûrenin baş tarafındaki Yemenli zorbaların acımasızca işkenceleri, müslümanara işkence eden Kureyş zorbalarına ibret ve işkencelere uğrayan müslıimanlara da inançları uğrunda sabır ve tahammül için moral vermek amauyıe anlatılmıştır.
"İnandıktan sonra Allah'ı inkâr eden, —kalbi imanla yatışmış olduğu halde inkâra zorlanan değil—fakat küfürle göğsü ferahlık duyan kimselere Allah'tan bir gazab iner ve onlar için büyük bir azâb vardır" [10353], "Sonra Rabbin, şunların, şu işkenceye uğratıldıktan sonra göç eden, sonra savaşan ve sabredenlerin yanındadır. Kuşkusuz bu işlerden sonra Rabbin bağışlayandır" [10354] mealindeki âyetler, Kureyşin işkencesi yüzünden bazı müslümanların, dinlerinden dönmek, dil ile inkâr etmek zorunda kaldıklarını gösterir.
Nahl Sûresinin 106 ncı âyetindeki istisnanın, Ammâr ibn Yâser hakkında olduğu, Kureyşin ağır işkencesi yüzünden diliyle inkâr etmek zorunda kalan Ammâr'ın, sonra ağlayarak Peyğamber'e geldiği ve işkenceye dayanamayarak böyle yaptığını söylediği, Peyğamber(s.a.v.)in de "Zararı yok, sana yine aynı şeyi yaparlarsa sen de onların dediğini söyle" buyurduğu, anılan âyetin tefsirinde anlatılmıştı.
Fakat bazızenginler, özellikle Hz. Ebubekir, işkenceye uğrayan köle müs-lümanlan, sahiplerinden satın alarak işkenceden kurtarıyordu. Müslümanlara işkence olayı bütün Mekke devri boyunca sürmüş, bu yüzden kendilerini koruyamayan müslümanlar, iki kez Habeşistan'a hicret etmişlerdi. "Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri, dünyâda güzelce yerleştireceğiz. (Onlara vereceğimiz) âhiret mükâfatı ise daha büyüktür.. Keşke bilseler! Onlar ki sabrettiler ve Rablerine dayanmaktadırlar"' âyetleri, bu hicrete ve sebebine işaret etmektedir.
İşkenceye uğrayanlar sadece erkekler değildi, kadınlara da işkence ediliyordu. Nitekim Ammâr'ın annesi Sümeyye, ölümü küfre tercih ederek Rabbi uğrunda can vermişti. Dinleri uğruna Habeşistan'a gidenler arasında dokuz kadın da vardı. Ebusüfyân'ın kızı Ümmü Habîbe Remle, Sehl ibn 'Amr'ın kızı Sehle, Ebû Ümeyye ibn el-Muğîre el-Mahzûmî'nin kızı Ümmü Seleme, Safvân ibn Ümeyye'nin kızı Fâtıma gibi Kureyş liderlerinin kızları da bu amaçla hicret etmiş kadınlar arasında idiler. Hicretten sonra Mekke'de kalmış olan müslümanlar da %tâ Mekke'nin fethine kadar müşriklerin eziyetlerinden kurtulamamışlardır! [10355]
Hattâ: Nerdeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin edeceklerdi. O takdirde kendileri de senin ardından ancak pek az bir süre kalabilirler" [10356] âyetinden anlaşıldığı üzre Peygamber (s.a.v.) dahi müşriklerin tacizleri yüzünden Habeşistan'a hicreti düşünmüş, sonra yine onların baskısı yüzünden Medine'ye hicret etmiştir.
"İnkâr edenler, seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da sürmeleri için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir. (O, kendisine karşı tuzak kuranların tuzaklarını başlarına geçirir" [10357] âyeti, Kureyşin, Hz. Peygamber'e karşı baskı ve eziyetini, onu öldürmeyi dahi plânladığını göstermektedir.
"Sırf 'Rabbimiz Allah'tır' dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılanlar..." [10358],"Rableri onlara karşılık verdi: 'Ben sizden erkek kadın, hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim, hep birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda işkence edilenler, vuruşanlar ve öldürülenler... Elbette onların kötülüklerini örteceğim ve onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. (Yaptıklarına) Allah katından bir karşılık olarak (bunlar kendilerine lûtfedilecektir). Karşılıkların en güzeli Allah katındadır"[10359]
âyetleri, müslümanların, Mekke'de nasıl işkencelere uğrayıp yurtlarını terk etmek zorunda bırakıldıklarını göstermektedir. Onların, Peyğamber(s.a.v.)den gönüllerine akan feyiz ve iman ile sarsılmaz irâdeleri sayesinde Hak dini batılı yenmiş; batılın canı çıkmış; Allah'ın sözü yücelmiştir.
11-12: İşte dinleri uğrunda çeşitli işkencelere, zorluklara katlanan, güzel işler yapan o mü'minlere, yüce Allah, büyük mükâfat: ağaçlarının altından veya yamaçlarından ırmaklar akan cennetler (bahçeler) va'detmekte; "Rabbinin batşı, yani kuvvetle tutuşu, cezalandırması şiddetlidir" sözüyle de mü'minlere işkence edenlere, öcünün şiddetli olacağını hatırlatmaktadır. Bu âyetler mü'minlere müjde, müşriklere de uyarıdır. Bunlar şu anlama gelir: Mü'min-ler, kâfirlerden görecekleri eziyetlere, baskılara sabretmelidirler. Ateş dolu hendeklerde inananları yakanlar nasıl kahrolmuşlarsa, bu mü'minlere eziyet edenler de öyle kahrolacaklardır.
13-16: âyetinde iki mânâ muhtemeldir. Birincisine göre Allah yaratmağa başlar, ilk defa yaratır; yarattıklarını öldürür, yeniden yaratır. İbn 'Abbâs'a dayanan ikinci mânâya göre: Allah azabı başlatır, sonra onu iade eder. Yani dünyâda azâbeder, sonra âhirette yeniden azâbeder. Bir önceki âyet, Rabbin şiddetle cezalandırmasından söz ettiği için Taberî, bu ikinci anlamı daha uygun görmektedir !. [10360] Çünkü 13 ncü âyet, kendinden önceki

[10353] Nahl Sûresi: 106.
[10354] Nahl Sûresi: 110.
[10355] Nahl Sûresi: 40-41.
[10356] İsrâ Sûresi: 76.
[10357] Enfâl Sûresi: 30.
[10358] Hac Sûresi: 40.
[10359] Âl-i İmrân Sûresi: 195.
[10360] Fethu'l-Kadîr: V413.

âyetle ilgilidir.
O "ğa/wr"dur, "vedûd"d\ır. Yani çok bağışlayan, çok sevendir. Tevbe eden kullarını bağışlar; sevgi, şefkat ve merhamet sahibidir. Kendisine yönelenleri affeder. Arşın sahibi, kâinatın ulu hükümdarıdır. Mecîd'dir, çok yücedir, bütün ululuk sıfatları O'ndadır. Dilediğini yapar. Hükmüne, fermanına kimse engel olamaz.
"Mecîd", son harekesi zamme olursa Allah'ın, kesre olursa Arş'ın sıfatı olur. İki şekilde de okunmuştur. Şerefli, ulu, yüce demektir.
Bu âyetlerde Allah'ın kudreti anlatılmaktadır. İniş sırasına göre ilk defa burada Allah'ın, "Arşın sahibi" olduğu belirtiliyor. 'Arş taht, üstü örtülü, (tavanlı) koltuk demektir. Nemi Sûresinin 32 nci âyetinde Arş'ın çoğulu olan 'urûş, sarayların tavanları anlamında kullanılmıştır. A'râf Sûresinin 54 ncü, Tâhâ Sûresinin 5 nci âyetlerinde Allah'ın Arşa istiva ettiği yani tahta oturduğu; Hûd Sûresinin 7 nci âyetinde de gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'ın Arşının su üstünde olduğu bildirilmektedir. Allah'ın Arşının mâhiyetini kavramamız mümkün değildir. Allah madde değildir ki O'nun bir insan gibi taht üzerinde oturduğu düşünülsün. Daha önce söylediğimiz gibi müteşâbih denen bu gibi âyetler, Allah'ın kudret ve ululuğunu, insanların kavrayış derecelerine yaklaştırarak anlatan mecazî ifâdelerdir. Kıral Arşın üzerinde oturup ülkesini yönetir. İnsanların dünyâda yönetim biçimleri budur. İşte Allah'ın, kâinatın pâdişâhı, yöneticisi, buyruğunun tüm kâinatta geçerli olduğunu belirtmek için, insanların alışageldikleri ifâdelerle O'nun Arş üzerinde oturduğu, tahtından kâinatı yönettiği buyurulmuştur. Bunlardan Allah'ın, tıpkı bir kıral gibi taht üzerinde oturduğunu düşünmek hatâdır. Yüce Allah, yaratıklara benzemekten münezzehtir. Kendisi madde değildir, maddî olmayan Arşının mâhiyeti de bilinemez. Bir insan ancak bu tür ifâdelerle Allah'ın kudretini düşünebilir. İnsan düşüncesi, bildiği, kavradığı-, alışageldiği mânâları kavrar. Onun için Allah'ın kudret ve nüfuzu, insanların alışageldiği ifâdelerle anlatılmıştır.
Daha sonraki asırlarda kelâm okulları arasında bu Arş meselesi hayli tartışma konusu olmuştur. Müfessirler, Arşın büyüklüğünü, ayaklarının sayısını dahi hesaplamağa çalışırken, kelâmcılardan bazıları da bu ifâdeleri mecaza hamletmiş; kimi Allah'ın, aynen insan gibi Arşın üzerinde oturduğunu, kimi de Arşın üzerinde olduğunu, fakat bunun mâhiyetinin bilinemeyeceğini söylemiş; selef ise bu konuda Kur'ân'ın dediklerine inanıp hiçbir yorum yapmamayı yeğlemiştir.
17- Orduların haberi sana geldi mi? 18- Yani Fir'avn ve Semûd(k&-vimlerin)/>î. 19- Doğrusu nankörler, bir yalanlama içindedirler. 20- Allah ise onları arka taraflarından kuşatmıştır. 21- Hayır, (onların düşündükleri gibi değil) o, şerefli bir Kur'ân'dır; 22- Korunan bir levhada(yazûı)dır.

Tefsîr:

17-22 nci âyetlerde de yine mü'minlere eziyet edenleri uyarmak üzre Arap-larca sonuçlan meşhur olan kavimlerin; Allah'ın gönderdiği peygamberleri yalanlayıp onlara inananlara işkence eden Fir'avn ve Semûd kavimlerinin nasıl helak edildiğine işaret ediliyor. Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahyin, Levh-i Mahfûz'da bulunan mecîd (yüce, şerefli, değerli, güzel) bir Kur'ân olduğu vurgulanarak sûre bitiriliyor.
Kur'ân, okunan şeydir ki Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen vahiylerin adıdır. Mecîd ise ulu, yüce anlamındaki mübalâğa veya bir şeyi güzel yapmak anlamındaki icâde kökünden fa'îl vezni olabilir. Levh-i Mahfuz da korunmuş levha demektir. Mahfuz, Levh'in sıfatı olarak cer ile okunduğu gibi Kur'-ân'm sıfatı olarak ref ile de okunmuştur. Birinci takdirde "Kur'ân korunmuş levhadadır", ikinci takdirde "Korunmuş Kur'ân bir levhadadır, bir levhaya yazılmıştır" demek olur[10361]
Levh: Üzerine resim yapılan, yazı yazılan şeye denir. Bunun niteliği hakkında çeşitli rivayetler vardır. Fakat bu rivayetler sağlam değildir. Tahminlere göre hüküm vermek de isabetli olmaz.[10362]
Eğer bu Levh ile Allah'ın bilgi hazinesi kasdedilmiş ise onun mâhiyetini bizim anlamamız mümkün değildir. Onun bilgisi bizim anladığımız mânâda bir levhaya, tahtaya yazılmaktan münezzehtir. Ancak insanlar, bilgi ve düşüncelerini böyle levhalara yazdıkları için Allah'ın sözlerinin de bir levhaya yazıldığı ifade edilmiş olabilir. Kur'ân'ın da Allah'ın, zayi olmayan sözlerinden Bu: bin yaş ne kuru hiçbir şey yoktur ki açık bir kitapta olmasın"[10363]
Ne yerde, ne de kendi çanlarınızda meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce, o bir kitapta bulunmasın. Doğrusu bu, Allah'a göre kolaydır" [10364] âyetlerinde imâm-i mübîn, kitâb-i mübîn ve kitâb diye ifâde edilen şey, Tanrısal bilgi hazinesidir. Onun mâhiyetini ancak Allah bilir.
Ancak bizim kesin kanâatimize göre burada Levh-i Mahfuz ile kasıt, Allah'ın o bilgi hazinesi değildir. Çünkü Allah'ın bilgi hazinesi, maddî bir kitâb olmaktan münezzehtir. O'nun mâhiyetini Allah'tan başka kimse bilmez. Burada, okuma anlamına gelen Kur'ân öğütünün aslının, korunmuş bir levhada yazılı bulunduğuna işaret edilmektedir. Vâkı'a Sûresinin 77-79 ncu âyetlerinde Hz. Muhammed'e gelen vahiylerin, saklı bir kitâbda yazılı bulunan değerli bir okuma olduğu belirtilmiştir. Oradaki "kerîm", buradaki "mecîd"in; oradaki "kitâb", buradaki "levh"in; oradaki "meknûn", buradaki "mah-fûz"nn karşılığıdır. Bunlar, aynı anlamı veren değişik kelimelerdir.

[10361] et-Teshîl: 4/191.
[10362] Yâsîn Sûresi: 12.
[10363] En'âm Sûresi: 59.
[10364] Hadîd Sûresi: 22

Vâkı'a Süresindeki âyetlerin tefsirinde 'İkrime: "Kitâb-ı meknûn Tevrat ve İncil'dir. Kur'ân onlarda zikredilmiştir" demiştir. [10365] Mücâhid ve Katâde de aynı görüştedir [10366] Biz Mücâhid, Katade ve 'İkrime'nin bu görüşüne katıldığımızı, adı geçen âyetlerin tefsirinde belirtmiş; Abese Sûresinin 11-16 ncı âyetlerinin tefsirinde de konuyu etraflıca izah etmiştik. Oralarda söylediklerimizi burada yinelemeğe gerek yoktur. Dileyen, işaret edilen âyetlerin tefsirine bakabilir.
Abese Sûresinde Kur'ân öğütünün, değer verilen, saygı gösterilen, tertemiz sahîfelere yazılı olduğu ve bu sahîfelerin, iyi huylu insanların ellerinde taşındığı; Bürûc Sûresinde Kur'ân'ın, korunan bir levhada yazılı olan şerefli bir okuma olduğu; Vâkı'a Sûresinde de yine Kur'ân'ın, temizlerden başkasının dokunmadığı saklı, korunmuş bir kitâbda yazılı bulunan değerli bir okuma olduğu bildirilmektedir. Bunlar, aynı mânânın, değişik üslûplarla ifâde edilmesidir. Suhuf-i Mükerreme, Levh-i Mahfuz ve Kitabı Meknûn aynıdır. Ve bununla kasdedilen de Tevrat'ın aslıdır. Nitekim: "Öğüte ve herşeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Mûsâ için levhalara yazdık..." [10367] âyetinde Tevrat'ın, Allah tarafından levhalara yazılmış bulunduğu anlatılmaktadır. İşte levhalara yazılıp Musa'ya verilen ve sâlih, iyi huylu, temiz insanlar tarafından özenle saklanan o Kitâb, Hz. Muhammed(s.a.v.)e de vahyedilmiştir. Mu-hammed'e vahyedilenler, o değerli sahîfelerde; o korunan levhalarda; o korunan, saklanan Kitâb'da yazılıdır. Yakında tefsirine başlayacağımız A'lâ Sûresinin sonunda da: "Muhammed'e vahyedilen bu gerçeklerin, İlk Sahîfeler-de, ibrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde bulunduğu" vurgulanmaktadır. [10368] İbrahim'in ve Musa'nın sahîfeleri, Tevrat'ın bölümleridir. Bunlardan daha sonra inmiş olan Beyyine Sûresinin 2 ve 3 ncü âyetlerinde de Hz. Muham-med'in, "İçinde doğru, değerli Kitâblar bulunan sayfalan okuması" Onun elçiliğinin açık kanıtı olarak gösterilmektedir. "Sahîfeler" denilen "Kitâb" birkaç kitâbdan oluşur.
Demek ki Levh-i Mahfûz'u, Allah'ın bilgisinin ve sözlerinin yazıldığı bir tahta biçiminde tefsir etmek ve bu konuda tahminlere dayanan birtakım tasvirler yapmak, tefsiri sadedinde bulunduğumuz âyetin içeriğine uygun değildir. İnsanlar, çevreden aldıkları peşin fikirlerin etkisinde kalarak âyete, onda olmayan mânâlar yüklemişlerdir. Vaktiyle biz de öyle idik. Ama uzun araştırmalarımızın sonunda Allah bize doğru ve Kur'ân'ın ruhuna sadık düşünce yolunu gösterdi. O'na binlerce hamd olsun, Resulüne salât ve teslim.
İmamı A'zâm'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Peyğamber(s.a.v.)den gelen sahîh hadisler gözle baş üzerindedir. Sahâbîlerden gelen sözleri seçeriz (iyisini alırız). Tabiîlerden nakledilenlere gelince: Onlar da adam idi, biz de adamız" [10369]. Ebû Hanîfe'nin bu sözü, kendisinin ne büyük bir hukukçu, ilim ve eleştirme zihniyetine sâhib bir insan olduğunu gösterir.

Bürûc Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Hayâtı başlatan, sonra yeniden yapan, canlıları yaratıp öldüren, yeniden diriltip yaşatan Allah'ın cezası çetin olduğu gibi affı, sevgisi de sınırsızdır. Evrenin hükümdarı olan Allah, dilediğini yapar.
2. Allah'a inanan salih insanlara işkence edenler, yaptıklarının cezasını çekeceklerdir.
"Zâlim, yine bir zulme giriftar olur âhir, Elbette olur ev yıkanın hanesi vîrân!".
Allah kulunun öcünü alır. "Uzun saçlının âhı, indirir tahttan şahı."
3. tnanıp sâlih işler yapanlar da ebedî cennetlere girmek suretiyle büyük başarıya ereceklerdir.
4. Yalanlayan kavimler cezalarını görmüşlerdir. Çünkü Allah onları gözetlemekte her yaptıklarını izlemektedir. Haksızlıklarını cezasız bırakmaz.
5. Hz. Muhammed'e vahyedilen bu gerçekler, korunan levhada (Mûsâ'-ya verilip özenle saklanan Kitâp'ta) mevcut, şerefli bir Kur'ân(okuma)dır.

BÜRÛC SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. Ca'fer ibn Mu-hammed es-Sâdık[10370]
Kırâettir. Eşheb 'Ukaylî,
Ebû's-Simâl el-'Adevî ve İbn Semeyfa'[10371]
Çoğunluk.
İkisi de mercûr, uhdûd'dan bedel: İkisi de merfû' [10372]
Meftûh vâv ile, yakıt demektir:
Ayet No.
15

[10365] Kurtubî. el-Câmi' li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 17/224-225.
[10366] Kurtubî: 9/118; İbn Kesîr, Tefsîr: 2/499.
[10367] A'râf Sûresi: 145.
[10368] A'lâ Sûresi: 18-19.
[10369] 'Abdu'r-Rahmân el-Bişrî, el-Beydâvî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr, s. 142, Mastır tezi, Riyâd 1984.
[10370] el-Mesâhif: 337.
[10371] Kurtubî: 19/287.
[10372] Onları yanıcı ateş yaktı, demektir.

Kelime:
Kırâet farkı:
Madmûm vâv ile, mas-dardır, yanıcı anlamını verir:
Okuyanlar:
Meftûh kaf ile:
Meksûr kaf ile:
Katâde, Ebû Recâ' ve Nasr ibn 'Âsim[10373]
Çoğunluk. İbn Mes'ûd[10374] Çoğunluk. Zeyd ibn 'Alî, Ebû Hayve ve İbn Ebî 'Able[10375] Çoğunluk.
Übeyy ve İbn Kays[10376] Çoğunluk. Mu'âz, İbn Hu-seym ve başkaları[10377]
Âyet No.
Kelime:
21
22
Kırâet farkı: Okuyanlar:
Arş'ın sıfatı olarak
mecrûr: Hamza, Kisâ'î,
Halef.
Ref ile, zû'nun sıfatı: Ötekiler '.[10378] Hemzenin harekesini,
sakin r'ye nakil ile
hemzeyi lafzan
kaldırma: İbn Kesîr.
Hemzenin telaffuzu: Ötekiler. İzafetle
anlamında: İbn Semeyfa' ve
Ebû Hayve. İzâfetsiz, ref
tenviniyle: Çoğunluk[10379]
Kur'ân'ın sıfatı olarak
merfû'[10380] Nâfi'.
Levh'in sıfatı olarak
mecrûr: Ötekiler[10381]

86/36 TÂRİK SÛRESİ 2126
Tefsîr: 2126
Tefsîr: 2127
Târik Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2127
TÂRİK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2127

[10373] Kurtubî: 19/287; el-Bahr: 8/450.
[10374] el-Mesâhif: 108.
[10375] Kurtubî: 19/294; el-Bahr: 8/451.
[10376] el-Mesâhif: 176.
[10377] el-Mesâhif: 311.
[10378] Tebsıra: 723; Kurtubî: 19/296-297; el-Bahr: 8/452; en-Neşr: 2/399.
[10379] Kurtubî: 19/294; el-Bahr: 8/451.
[10380] O Levh'te korunan şerefli bir Kur'ân'dır, demek olur.
[10381] Tebsıra: 723; Kurtubî: 19/299; el-Bahr: 8/453; en-Neşr: 2/399.

86/36 TÂRİK SÛRESİ

Gece gelen şeye târik denir. Gece görünen parlak yıldıza yemînle başladığı için bu adı alan sûrede, insanı yoktan yaratan Allah'ın, onu yeniden yaratmağa da kadir olduğu vurgulanır. Mekke'de Beled Sûresinden sonra inmiştir, 17 âyettir. Hâlid el-'Advânî'den nakledildiğine göre kendisi: "Allah'ın Elçisi(s.a.v.)i Sakîf (Tâif) çarşısında bir oka veya değneğe dayanmış vaziyette görmüş. Halkında yardım talebi için gelmiş olan Peygamber (s.a.v.), Hâlid'e bu sûreyi sonuna dek okumuştur. Hâlid demiştir ki: Sûreyi câhiliye devrinde öğrendim, İslâm devrinde okudum. O zaman beni Sakîfliler çağırıp: 'O adamdan ne işittin?' dediler. Ben de onlara sûreyi okudum. İçlerinde bulunan bir Kureyşli, 'Biz arkadaşımızı daha iyi biliriz, eğer onun doğru söylediğini bilseydik, ona uyardık* demiştir" '[10382]. Resmî sıralamada 86 ncı, iniş sırasına göre 36 ncı sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Göğe ve Tarık'a andolsun. 2- Tarık'ın ne olduğunu sen nereden bileceksin? 3- Parlayan yıldızdır. 4- Hiçbir can yoktur ki başında bir koruyucu (bekçi) olmasın. 5- İnsan neden yaratıldığına baksın; 6- Atılan bir sudan yaratıldı, 7- Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkan (bir sudan). 8- O, onu döndür(üp yeniden yaxat)mağa kadirdir, 9- Gizlilerin yoklanacağı gün. 10- (O gün) İnsanın, (Allah'ın azabını kendisinden savacak) ne bir gücü, ne de yardımcısı vardır.

Tefsîr:

1-4: Târik: Şiddetle vuran, çarpan demektir. Ayağını yere vurduğu için yolcuya da Târik denir. Gece gelene târik denmiş ve gece ortaya çıkan yıldız, özellikle sabah yıldızı anlamında kullanılmıştır. Gece insanın hatırına gelen hayallere de turûk derler., Hayal halleri çoğunlukla gece olduğu için hayâli turûk sözüyle nitelendirmişlerdir. İkinci âyetteki olumsuz soru ifadesiyle gece görünen o yıldızın önemi, üçüncü âyette de târik'in, karanlığı delip geçen parlak yıldız olduğu belirtilmiştir.

Süfyân ibn 'Uyeyne'ye göre târik, yolcuların karada ve denizde yol bulup yön tayin ettikleri ve yağmur zamanlarının anlaşıldığı yıldızlardır. Kimi bunun Süreyya, kimi Zühal, kimi de şeytanlara atılan şihâb olduğunu söylemiştir [10383]

Kuvvetli re'ye göre bu yıldız, sabah yıldızıdır. Burada gündüzün yaklaştığı, ortalığın ağarmağa başladığı bir zamana ve bu zamanda görünen yıldıza yemîn, cihanın üstüne çöken şirk ve cehalet karanlığının, Muhammed(s.a.v.)e inen Kur'ân nuruyla aydınlanmağa başladığına işarettir. Sabah vakti nasıl ortalık ağarırsa Hz. Muhammed'e inen Kur'ân ile de insanlığı saran cehalet karanlığı aydınlanır. Kur'ân âyetlerine de necm, çoğulu nücûm dendiği unutulmamalıdır. Kur'ân'ın nûr olduğu, birkaç âyette vurgulanmıştır.

Bu âyetlerde göğe ve ışığı gecenin karanlığını delip geçen parlak yıldıza and içilerek her nefsin yani insanın veya her canlının üzerinde bir koruyucunun bulunduğu bildirilmektedir. Nefs, nefes alan canlı demektir. Koruyucu ise Allah'tır. Çünkü bütün yaratıkları koruyan Allah olduğu gibi her canı koruyan da Allah'tır. Fakat sözakışından burada koruyucunun melek olduğu anlaşılmaktadır.

"İnsanın, kendisini önünden ve arkasından izleyenleri vardır, onu Allah'ın emrinden (kazasından) korurlar"[10384], "Sizin üzerinize koruyucular gönderir" [10385], "Üzerinizde koruyucular vardır: Şerefli yazıcılar. Yaptığımız her-şeyi bilirler" [10386] âyetlerinin delâlet ettiği üzre insan ma'nevî güçler tarafından korunmakta ve yaptığı işler de yine o güçler tarafından tesbit edilmektedir. Yani insanın üzerinde bekçiler vardır, bunlar onu kollalyıp korudukları gibi yaptığı işleri de korur, kayıt ve tesbit ederler. Âyetin tefsirinde şöyle bir hadis de rivayet edilir: "Her canın, Allah tarafından görevlendirilmiş koruyucuları vardır. Balın korunması gibi bunlar canı korurlar. Eğer kişi, bir göz açıp yumma kadar kendi haline bırakılsa belâlar ve şeytanlar onu kapar"[10387]

4 ncü âyetteki " şeddesiz ve şeddeli okunur. Birinci takdirde " nin muhaffefidir, " ise muhaffef nefy için olan ""den ayırmak amacıyle gelmiştir.

5-8: Sonra insanın, sulp ile terâib arasından çıkan suyun bir cüzünden yaratıldığını düşünüp kendisini böyle hakir bir sudan yaratan Allah'ın, onu döndürmeğe de yani öldükten sonra yeniden yaratmağa da kadir olduğunu anlaması emredilmiştir.

Sulb ve terâib üzerinde iki görüş vardır, birincisine göre ikisi de erkektedir.

Sulb, erkeğin bel kemiği, terîbe'nin çoğulu olan terâib ise alttan dörder kaburga kemiğidir. İşte insanın cinsel cihazları, bedenin bu ana iskeleti arasında kalır. İnsan bu ana kemikler arasında bulunan cihazlardan tazyikle atılan suyun bir parçasından yaratılır.

İkinci görüşe göre ise sulb erkeğe, terâib kadına aittir. Yani insanın, erkeğin sulbü ile kadının terâibi arasından çıkan bir sudan, yahut her ikisinin sulb ve terâibi arasından çıkan bir sudan yaratıldığı anlatılmıştır.

Birinci ihtimale göre insan erkekten atılan bir meniden yaratılmaktadır ki insanın cinsini belirleyen de, erkekten

---

[10382] İbn Hanbel, Musned: 4/335; Fethu'l-Kadîr: 5/417.
[10383] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/127-128.
[10384] Ra'd Sûresi: 11.
[10385] En'âm Sûresi: 61.
[10386] Inl'itâr Sûresi: 10-11.
[10387] et-Teshîl: 4/19. Kaynağını bulamadım.

atılan menînin milyonlarca parçalarından biri olan menî hayvancığıdır. İkinci takdirde de insanın, menideki sperm ile kadındaki yumurtanın birleşmesinden yaratıldığı anlatılmış olur. âyetinde bir incelik vardır ki o da " in, baziyyet ifâde etmesidir. Yani âyette insanın, o tazyikle atılan suyun tamamından değil, bir parçasından yaratıldığı anlatılmaktadır ki gerçekte insan, atılan menî içindeki milyonlarca spermden sadece birinin, yumurtayı aşılamasıyle yaratılmağa başlar.[10388]

Âyet, atılgan suyun, sulb ile terâib arasından çıktığını söylüyor. Kur'-ân'ın söylediğini, modern Anatomi de doğruluyor. Zira: Erkeğin temel ü-reme organı husye ile kadının temel üreme organı yumurtalık, henüz anne karnındaki ceninin sulb ile terâibi arasındaki bölgede oluşur. Daha sonra bunlar aşağı iner. Kadında rahmin yanına yerleşir, erkekte vücud dışına çıkar.

Bunlar asıl yerlerinden aşağı inmekle beraber yine sulb ile terâib arasından gelen sinir ve lenf damarlarıyle beslenir. Yani bunların faaliyeti, yine sulb ile terâib arasına bağlıdır.

Kıyamet Sûresinin sonunda,, İnsanın yaratılışı üzerinde ayrıntılı bilgi vermiştik. Sulb ile terâib'in tefsîri için 195-200 ncu sayfalara bakınız.

İşte bu âyetlerde, gözönünde her zaman görülen bu gerçeğe işaret e-dilerek Allah'ın yaratma kudreti anlatılıyor. Erkekte sperm, kadında yumurta gibi gözle görülmeyen hücreleri yaratıp bunların birleşmesinden yürüyen, gören, düşünen, yapan insanı yaratan Allah, onu yeniden yaratamaz mı? Elbette yaratır. Veya onu kendisine döndüremez mi? Elbette döndürür. Onu ne zaman tekrar yaratacaktır, ne zaman yaratmayı tekrar edecektir?

İşte 9-10 ncu âyetlerde insanın yeniden yaratılacağı gün ve o günün dehşetine işaret ediliyor: O gün serîre'ler: Gizli şeyler, niyetler sınanır, yoklanır, gizler ortaya çıkarılır ve insan yaptığı kötü işlerinden ötürü cezalandırılır. O zaman kendisini koruyacak ne bir gücü, ne de bir yardımcısı o-lur.

11- Dönüşlü göğe andolsun. 12- Çatla/nalı yere andolsun ki, 13-O (Kur'ân, hak ile bâtılı) ayırdeden bir sözdür, 14- O, şaka değildir. 15- Onlar bir tuzak kuruyorlar. 16- Ben de bir tuzak kuruyorum. 17-hele sen o nankörlere mühlet ver, onların sonunu biraz bekle (onlara neler yapacağımı göreceksin)/

Tefsîr:

11-14: Önceki âyette Allah'ın, insanı rec'a (kendisine döndürmeğe veya yeniden bedensel hayâta döndürmeğe) kadir olduğu belirtilmişti. Şimdi lâf-zan ona uygunluk sağlamak üzre göğe: "zâti'r-rac": Dönüşlü, dönme sahibi" deniyor. Dönüşlü gök tabiriyle dönüp dönüp yağmur yağdıran, yahut yerden aldığı suları yağmur olarak yine yere döndüren göğe, yahut döne döne başlangıç noktasına gelen gök cisimlerine; yahut parçalanıp dağılarak ilk durumuna gelecek olan göğe; çatlamah yer tabiriyle de çatlayarak bitkiler, çiçekler, filizler çıkaran, yahut üstünde hendekler, arklar açılan, kıyamette yarılıp içindekileri dışarı atacak olan yere yemîn edilerek bu Kur'ân'ın, hak ile bâtılı ayırdeden, doğruyu, eğriyi açıklayan bir söz olduğu; boş, oyun eğlence türünden bir şey olmadığı vurgulanıyor.

15-17 nci âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)i teselli için: "Onlar tuzak kuruyorlar, ben de tuzak kuruyorum. Onlar hiç farkında olmadan ben onları, yaptıkları kötü işlerin tuzağına düşüreceğim. Ey Muhammed, acele etme, o nankörlere bir süre ver, biraz bekle, benim onlara neler yapacağımı, onlardan nasıl öc alacağımı göreceksin!" buyuruluyor.

Âyette Allah'ın tuzak kurması, vereceği cezanın, işlenen suça uygunluğunu ifade eder ki buna edebiyatta müşâkele denir. Yoksa hâşâ Allah tuzak kurmaktan, aldatmaktan münezzehtir. Onların, Hz. Muhammed'i engellemek için plânladıkları tuzaklar, kendilerinin aleyhinde olacaktır. Yaptıkları kötülüklerin her biri, kendilerini cehenneme götüren birer tuzak olmaktadır ama onlar bunun farkında değillerdir. Allah'ın, kâfirlerden alacağı öc, hem dünyâda onlara vereceği belâlar, hem de âhirette edeceği azâbdır. Allah bizleri, dünyâda belâsından, âhirette azabından korusun âmîn!

Târik Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Gecenin karanlığını delen yıldız gibi bu Kur'ân da şirk ve cehalet karanlığını delen bir nurdur.
2. Her canın üstünde bir koruyucu, yaptıklarını saptayan bir melek vardır.
3. İnsanı erkeğin spermi ile kadının yumurtacığından yaratan Allah, onu yeniden yaratmağa da kadirdir.
4. Kur'ân'ın bildirdiği bu yeniden yaratma, şaka değil, gerçek bir sözdür.
5. İnsanın yaptığı yanına kalmaz. Yaptıkları iyi ise insanın cenneti, kötü ise tuzağı olur. İnsan asla yaptıklarının sonucundan kaçamaz. Çünkü onlar, kendisi hiç farkına varmadan ruhuna yapışmakta, onu kuşatmaktadır.

TÂRİK SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Şeddeli mîm ile:		

[10388] el-Cevâhir: 25/114.

Hafif mîm ile:
Çoğunluk.
Übeyy[10389]
İbn 'Âmir, 'Âsim,
Hamza, Ebû
Ca'fer.
Ötekiler [10390]
Übeyy, İbn Kays
ve Ebû Hasan[10391]
Çoğunluk.
Übeyy, ibn Kays
ve İbn Huseym [10392]
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Etken Edilgen:
17
Sakin lâm ile, mad-mûm sâd ve lâm ile:
Temhîl'den emir: İmhâl'den emir:
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbrâhîm ibn Ebî 'Able ve İbn Miksem[10393]
Aynı anlamda iki kırâet[10394]. Çoğunluk. İbnMes'ûd [10395] Çoğunluk, tbn 'Abbâs [10396]

87/8 A'LÂ SÛRESİ 2129
Tefsîr: 2129
Tefsîr: 2132
A'lâ Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2138
A'LÂ SÜRESİ KIRÂET FARKLARI 2138

[10389] el-Mesâhif: 176.
[10390] Kurtubî: 20/3-4; en-Neşr: 2/291; el-Budûr: 338. Tkberî, yalnız hafif mîm ile olan vechi tercîh etmektedir (Câmi'u'l-beyân: 30/142).
[10391] el-Mesâhif: 176.
[10392] el-Mesâhif: 176, 311.
[10393] el-Bahr: 8/455.
[10394] Kurtubî: 20/5.
[10395] el-Mesâhif: 109.
[10396] el-Mesâhif: 207.

87/8 A'LÂ SÛRESİ

Peygamber (s.a.v.)e, Allah'ın yüce adını anması emriyle başladığı için bu ismi alan sûrede, Kur'ân'ın Peyğamber'e okutulacağı, Peyğamber'in işinin kolaylaştırılacağı, ruhunu temizleyenlerin veya zekât verip namaz kılanların felaha ereceği buyurulmaktadır. Mekke'de inen ilk sûrelerdendir. Tekvîr Sûresinden sonra inmiştir, 19 âyettir. Resmî sıralamada 87 nci, iniş sırasına göre 8 nci sûredir.
Berâ ibn 'Âzib (r.a.) şöyle demiş: "Peyğamber(s.a.v.)in ashabından bize (yani Medine'ye) ilk gelen Mus'ab ibn 'Umeyr ile İbn Ümm-i Mektûm olmuştur. Onlar bize Kur'ân okurlardı. Sonra 'Ammâr, Bilâl ve Sa'd, daha sonra yirmi kişi ile birlikte 'Ömer ibn el-Hattâb geldi. Sonra da Peygamber (s.a.v.) geldi. Medine halkının, Peyğamber'in gelmesine sevindikleri kadar hiçbir şeye sevindiklerini görmedim. Kızlar ve oğlanlar:
"— İşte Allah'ın Elçisi geldi!.." diyorlardı. O gelir gelmez kendisinden "Sebbihisme rabbike'l-a'lâ'yı (mufassaldan) benzeri sûreler arasında okudum (belledim)"[10397]
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Rabbinin yüce adını tesbîh et. 2- O ki yarattı, düzenledi. S-Ve O ki (herşeyin) miktarını, biçimini belirledi, yolunu gösterdi. 4-Ve O ki otlağı çıkardı, 5- Sonra onu kupkuru siyah bir çöp yapıverdi. 6- Sana (Kur'ân'ı) okutacağız, unutmayacaksın. 7- Yalnız Allah'ın dilediğini unutursun. O açığı da bilir, gizli olanı da. 8- seni en kolay yola muvaffak edeceğiz. 9- O halde eğer hatırlatmak yarar verirse hatırlat, öğüt ver. 10- (Allah'a) Saygılı olan öğüt alır, 11- Şakîolan da ondan kaçınır. 12- O da en büyük ateşe girer, 13- Sonra orada ne ölür, ne de yaşar.

Tefsîr:

1-13 ncü âyetlerde yüce Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)e hitaben herşeyi yaratan, düzelten, ölçülü, mütenâsib yapan, takdir eden (düzenleyen, bir ölçüye göre yaratıp biçim veren), sonra herşeyin yolunu gösteren, herşeyi içine koyduğu kabiliyet ve yetenek ile yaratıldığı amaca doğru yönelten; otlaktaki otları bitiren, sonra onları kurutup kararmış çöp haline çeviren Rabbinin yüce adını tesbîh etmesini yani anmasını, O'nun eksikliklerden uzak, olgunluk sıfatlarıyla niteli olduğunu söylemesini emretmekte: "Vahyettiğimiz sözleri sana okutacağız, Allah'ın dilediği dışında onu unutmayacaksın; ancak Allah'ın, unutmanı dilediği şeyleri unutursun" buyurmakta; sonra da Allah'ın, açık gizli herşeyi bildiğini; Peyğamber'e işini kolaylaştıracağını, onu en kolay olanı yapmağa muvaffak edeceğini, en kolay yol olan İslâm yoluna sokacağını; onun için yararlı oldukça insanları uyarmasını; Allah'tan korkup çekinen, saygılı kimselerin bu uyarılardan öğüt alacağını; ama kötü insanların öğütlerden uzak duracağını onların da büyük ateşe gireceklerini, orada ne öleceklerini, ne de hayâtın tadını alacaklarını, azâb içinde kalacaklarını bildirmektedir.
1 nci âyette "Rabbinin adını tesbîh et" deniliyor. Teşbih, eksik şeylerden uzak olduğunu söylemektir. İsimden amaç da bizzat Allah'ın kendisidir. Âyetin anlamı, Rabbini eksik sıfatlardan tenzih et, demektir. Yahut maksat ismin kendisi de olabilir. Bu takdirde âyetin anlamı, Allah'ın adını batıl, uygunsuz mânâlardan, O'nun adını putlara vermekten tenzîh et, başka şeyleri Allah'ın adıyle/çağırmaktan uzak dur, Allah'ı gaflet ile değil, huzur ve saygı ile an, demek olur. Dil ile tesbîh, bir adı anmakla olacağından putları değil; yalnız Allah'ın adını zikir ve tesbîh et mânâsı da vardır. Bundan dolayı Peygamber (s.a.v.) bu âyeti okuduğu zaman: " Yüce Rabbîmi tesbîh ederim" dermiş [10398]. 'Ukbe ibn 'Âmir'den rivayet edildiğine göre, [10399] âyeti indiği zaman Peygamber (s.a.v.) bunu rükû'-da okumalarım; âyeti indiği zaman da bunu secdede okumalarını emretmiştir [10400]
2- Herşeyi yarattı ve yaratışını güzel yaptı, düzeltti, uygun biçime soktu demektir.
3- kelimesi şeddeli ve şeddesiz okunmuştur. Şedde ile (Herşeyi belli bir miktar ile yarattı, herşeyin cinsini, miktarını ve amacını belirledi, demektir. Şeddesiz ise kadir oldu, dilediği gibi yönetti anlamına gelir, Yol gösterdi, istediği yöne sevk ettir.demektir.
Bu âyet de gibi Allah'ın bütün yaratıklarını kapsamına alır. Allah bütün yaratıklarını': gökleri, yıldızları, madenleri, bitkileri, hayvanları ve insanları belli bir ölçü ile, belirli bir büyüklük, ağırlık ve yoğunlukta yaratmış, herşeye belli bir ömür, sıfat, renk, cins, özellik, güzellik, çirkinlik; mutluluk, şakilik; hidâyet ve sapıklık belirlemiştir. Her varlığın ne kadar atomdan meydana geldiği, ne kadar ömrü olduğu, hangi sıfatları taşıyacağı, hangi fiilleri yapacağı, kudret ve yeteneğinin sınırı önceden bellidir, hesaplanmış, tesbit edilmiştir. Hesapsız, başıboş hiçbir şey yoktur. "O'nun katında herşey bir miktar (ölçü) iledir" [10401], "Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu ancak belli bir ölçü ile azar azar indiririz"[10402]
"Yol gösterdi" ifadesi, yaratıklarına verdiği mizaç ve kabiliyeti gösterir. Allah yarattığı herşeye belli bir mizaç ve kabiliyet vermiştir. "Tesviye (düzeltme) ve takdir (ölçüp biçimlendirme)" maddi parçaları yönetme ve cüzleri ancak güçleri, nitelikleri kabul edecek biçimde özel bir terkib ile birleştirmeden ibarettir. " yol gösterdi" ise, o

[10397] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 87; et-Tâc: 4/288.
[10398] et-Teshîl: 4/193.
[10399] Vâkı'â Sûresi: 74.
[10400] et-Teshîl: 4/193.
[10401] Ra'd Sûresi: 8.
[10402] Hicr Sûresi: 21.

yetenekleri uzuvlarda yaratmadır. Fakat her güç ve yeteneği, ancak belli bir işe kaynak olacak biçimde uzuvlarda yaratmaktır. Meselâ burunda koklama yeteneği, kulakta işitme yeteneği gibi. İşte her organa kendi kabiliyet ve yeteneğini vermesi, onu o işe istidadli kılması, Allah'ın hidâyetidir. Allah öyle yapmasa, organların, kendilerine özgü işleri yapması mümkün olmazdı. Âyetteki bu genel anlamı böylece belirttikten sonra müfessirlerin, bu kelime üzerindeki görüşlerine de işaret etmek istiyoruz:

Mukâtil'e göre: Allah, hayvanlardan erkek ve dişiyi yaratıp erkeğe, dişisine nasıl varacağını göstermiş(yani onun içine bu güdüyü koymuş)tur. Kimine göre Allah, yaratıklarına, yaşamlarını sürdürme yolunu; kimine göre hayır, şer, mutluluk, bahtsızlık yolunu göstermiştir. Nitekim: " Biz ona yolu gösterdik, ya şükredici veya nankördür"[10403], Nefse ve onu düzenleyene, ona sapıklığını ve korunmasını ilham edene andolsun" [10404] âyetlerinde de Allah, insanlara hayır ve şer yolunu gösterdiğini bildirmiştir. Râzî bu konuda başka tefsirler de zikrediyorsa da, bunların hepsini burada saymağa gerek görmüyoruz. Yalnız Allah herşeye yaratışım verdi, sonra ona yol gösterdi" [10405] âyetinde belirtildiği gibi Allah'ın, her-şeyi yaratıp biçimlendirdiği ve herşeyi yaratıldığı amaca yönelttiği; her yaratığın içindeki dinamizm ile bu amaca doğru gittiği anlamını benimsiyoruz. Ve Yazır'ın, âyetin tefsîrindeki şu sözlerini buraya kaydetmeyi uygun buluyoruz:

Bütün yaratıkları zatlarında ve sıfatlarında her birinin özelliklerine göre takdirlerine şamildir. Gökler ve yer, yıldızlar, elementler, madenler, hayvanlar ve insanlardan her birine cüsse ve cesametçe birer belirli miktar, yine her birine belirli bir kalış süresi ve özel bir renk, tad, koku, durum, mutluluk ve bahtsızlık, hidâyet ve delâlet takdir edip "Hiçbir şey yoktur ki onun hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu belli bir ölçü ile azar azar indiririz"[10406] buyurduğu gibi belirli bir kader ve özel bir kader ile sınırlamıştır ki tâ yücelerin yücesinden, en aşağılara kadar her şey ve her âlem bu mânâya dahildir. Onun için bunun tefsîr ve izahına ciltlerle yazı yazılsa yetmez, her birini şü-hûd âleminde incelemek gerekir. Bununla beraber Allah katında bilinen o kader'in sırrı, bizim için ortaya çıkmazdan önce tam bilinmez. Sonra "ıj-u: Yol gösterdi" şunu gösterir ki: İmkân tabiatine göre herşey var yok olma özelliklerine sahibolabilir. Yüce Allah, her varlığa özel bir güç vermiştir. Ve her güç, ancak belirli işlere yarar olmuştur. Tabiatta ıttırâd ve 'atâlet kanunu diye ifâde olunan imkân tabiatine göre her cisim, sonsuz hareket kabiliyetine sahip farz olunurken cisimlerin sonlu hareketler içinde tükenip tabiatlerinin sona erdiğini goruruz ki bu işte, yaratıcının o tabiate ozgu kıldığı belirli bir kader ve özel bir istidaddır"[10407]

4-5: Mer'â: Çayır, çemen biten yerlere denir ki biz buna Türkçe koru veya otlak diyoruz, ilkbaharda biten otlar, bir sure sonra Güneşin ısısıyla kurur, sararır, karaya çalan bir renk alır. işte otların bu durumu, ta'biriyle ifade edilmiştir. Gusâ', sel sularının mer'alardan, tarlalardan sürükleyip dere kenarlarına attığı çer çöpe denir. "Ahvâ", karaya çalan bir renk demektir.

Bazı mufessirler bu âyetten, eski devirlerde yeryu/unde bulunan pek çok bitki ve ağacın zamanla yer altına gomulup kömürleşmesini anlamış ve âyetin taş kömürünün oluşumuna işaret olduğunu söylemişlerdir:

"Arzın içinde bulunan komur birikimlerinin birbiri üzerine yığılmış bitkilerden oluştuğunda şüphe edilmiyor. Bunun kanıtı, o komur ve maden filizinde buyuk büyüteçlerle keşfolunan kalıntılar ve komur parçalarının bitişiğindeki çamur maddelerinde bulunan kökler, yapraklardır. Jeologların bu konuda görüşleri birdir. Ancak bu birikimin nasıl olduğu hakkındaki görüşleri değişiktir. Bazılarına göre: Irmak sularının, ya da bazı yerlerde daha önce var olan denizlerin dalgalarının getirdiği buyuk ölçüdeki bitkilerin gömülmesinden oluşmuştur. Bazılarına göre birikimlerin çoğu, Arzın çukurlarında olur. Su ağızları da kıyılardaki bitki kalıntılarının sevk edildiği yerlerdir. Bitkilerden komurun oluşması, çok uzun zamana ihtiyaç gösterir. Çağımıza kadar kalmış eski ormanlarda her asırda yüzde bir buçuk oranında bir kömür tabakası oluşur. Fakat hayvanların oluşmasından önceki zamanlarda hava birtakım buharlarla dolu idi. Bundan dolayı yeryüzünde çok gur bir bitki tabakası yetişmişti. Arzın içinden de birçok karbonik asit çıkıyordu. Bundan dolayı bitkilerin içinde karbon birikiyordu..."[10408] Hasılı jeologların ittifakına göre komur, eski bitkilerin birikip zamanla toprak altında kalması ve üzerinden uzun süre geçmesiyle oluşmaktadır. Taş komuru, ya başka yerlerden sürüklenen bitkilerin ve ağaçların veya o yerde yetişip sonra olmuş bitkilerin yığılmasından ve zamanla çözülmesinden oluşmuştur. Gerçekten taş komurü madenlerinde bitkilerin kalıntısına, dal ve yapraklarına rastlanmaktadır.

Onu karaya çalan çop yapıverdi" âyetinde ilk bakışta tarlalarda, mer'alarda yeşeren otların, zamanla kuruyup ufalması, sonra siyahımtırak bir renk alması anlatılmakta ve bununla dünyâ hayatının geçiciliğine işaret edilmektedir. Ama derin düşünülünce bitkilerin siyahımtırak veya bazı tef-sîrlere göre kapkara bir renk alması, zamanla kömürleşmesine işaret olabilir. Ama gerçekten âyette komurun oluşumuna mı işaret edilmektedir? Bunu Allah bilir.

Bu tefsirler, her fikir akımı mensuplarının, Kur'ân âyetlerinden kendi kültürlerine göre anladıkları mânâlar gibi, modern bilgiye sahip insanların da, Kur'ân âyetlerinden anladıkları işârî mânâlardır. Bunlar Kur'ân'ın temel mânâları değildir. Ne Peygamber (s .a.v.)in kendisi ve ne de ashabı, bu âyetlerden, taş kömürünün oluşumunu

---

[10403] İnsan Sûresi: 3.
[10404] Şems Sûresi: 7-8.
[10405] Tâhâ Sûresi: 50.
[10406] Hicr Sûresi: 81.
[10407] Hak Uını. 7/5746-5747.
[10408] Aynı eser 7/5751-5752

anlamamışlardır. Onların anladıkları mânâ, âyetin açık anlamıdır ki o da ilkbaharda yeşeren otların, bir süre sonra kuruyup kırılması, Güneşin ısısıyla kavrulan, yağmur sularıyle de sürüklenen bu çöplerin, dere kenarlarında siyahımtırak bir görünüm vermesidir. Bu yeşil otlar nasıl kırılıp çöp olursa insan da ömrünü tamamlayıp, ruhundan ayrılan bedeni kuruyacak, ufalanıp toprağa karışacaktır. Yani şu dünyâ ya-'" " samı geçicidir, asıl sürekli olan rûhânî âlemdir.

6-7: Sana okutacağız ve sen, Allah'ın dilediği dışında unutmayacaksın". Tâhâ ve Kıyamet Sûrelerinde de Peyğam-ber(s.a.v.)e Kur'ân'ın vahyi tamamlanmadan, unutmamak için, acele ile vah-yedilenleri tekrarlamaması, vahyin devamını dinlemesi; Allah'ın, Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in hafızasında toplayıp, mânâsını da ona açıklayacağı bildirilmişti. Burada da yüce Allah, Peyğamber'e, kendisine vahyedilenleri okutacağını, bu suretle kendisinin onları unutmayacağını, ancak Allah'ın dilediği kadarını unutabileceğim buyurmaktadır", " Ancak Allah'ın dilediği hariç" cümlesi, Peyğamber(s.a.v.)in, Allah'ın unutmasını dilediği bazı vahiyleri unutacağını ifâde eder. Kur'ân'ın bazı âyetlerinin, unutulmuş olabileceği ihtimalinden kaçınmak için bu âyeti müfessirler çeşitli biçimlerde te'vîl etmişlerdir:

1) Bu istisnanın amacı şudur: Eğer Allah onun unutmasını dilerse bunu yapar. Bu, tıpk\:"Dilesek, sana vahyettiğimizi gideririz" [10409] âyeti gibidir. Ama Allah onun unutmasını dikmemiştir. Gerçekte bu istisnanın kavramı olmuş

değildir, Allah böyle bir şey dilememiştir ve bu âyet indikten sonra Peygamber hiçbir şey unutmamıştır.

2) Buradaki istisnadan maksat nesihtir. Mânâ: Sen Kur'ân'ı unutmayacaksın, ancak Allah'ın dilediği şeyleri unutursun. Bu âyet: "Biz, bir âyeti nes-heder veya unutturursak, mutlaka ondan daha iyisini veya onun benzerini getiririz" [10410] âyeti gibidir. Yani ey Muhammed, sen, Allah'ın unutmanı dilediği şeyleri unutursun. Allah sana onları okumamanı emreder, böylece okumaya okumaya onları unutursun, demektir.

3) Bu istisna, Peyğamber'in, pek az şeyi unuttuğunu gösterir. Onun unuttukları, şerîatin farzlarına, esaslarına ilişkin şeyler olmayıp âdaba ve geleneklere ilişkin şeylerdir. Bunları unutması, dinin aslına bir zarar vermez [10411]

İşte asıl doğru olan ve âyetin içeriğinden anlaşılan mânâ budur. Peygamber (s.a.v.) de insandır. Onun da unutması normaldir. Bazan namazda unutarak bîr âyeti atladığı olmuştur. Bir kere namaz kıldırırken bir âyeti atlamış, âyetin neshedildiğini sanan Übeyy, kendisine bunu sormuş, Peygamber (s.a.v.) "onu unuttum" demiştir [10412]. Bir gün kendisi 'Abbâd ibn Bişr'in okuduğunu işitmiş, "Bana şu, şu âyetleri hatırlattı, ben onları'unutmuştum" demiştir [10413]. Taberî de bu son yorumun, en doğru yorum olduğunu söylemiştir [10414]

Gerçekten Peygamber (s.a.v.) bazan namazda yanılır, bu kendisine söylenince sehv secdesi yapardı. Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre Allah'ın Elçisi (s.a.v.), öğle veya ikindi namazlarından birini kıldırdıktan sonra mescidin önünde, kıble yönündeki dalın yanına gelmiş, sırtını ona dayayarak oturmuş, eliyle de ağaca dayanıp sağ elini sol elinin üzerine koyup parmaklarını birbirine geçirmiş, sağ yanağını sol elinin tersi üzerine koymuş, kızgın bir biçimde oturmuş. Herhalde müslümanların bazı işlerine canı sıkılmış. Cemâatten bazıları, mescidin kapılarından, "Namaz kısaltıldı" diyerek hızlı hızlı çıkmağa başlamışlar. Ebubekir ve Ömer (r.a.mâ) da orada olmalarına rağmen, Hz. Peygamber'e saygılarından dolayı soramamışlar. Ancak iki elinin uzunluğundan dolayı "Zu'l-yedeyn" lakabiyle çağırılan zât: "Yâ Resûlâllah, unuttun mu, yoksa namaz mı kısaltıldı?" demiş. Allah'ın Elçisi: "Unutmadım, namaz da kısaltılmadı" demiştir. Zu'1-yedeyn: "Ama sen sadece iki rek'at kıldın?" demiş. Allah'ın Elçisi: "Zu'l-yedeyn'in dediği doğru mu?" diye sormuş. "Evet" demişler. Peygamber (s.a.v.) geçip kılmadığı rek'atleri kılmış, selâm vermiş, tekbir almış, ilk secdesi gibi hattâ daha uzun secde etmiş, başını kaldırmış, tekbir almış, yine ilk secdesi gibi ya da daha uzun bir secde daha yapıp başını kaldırmış, tekbir almıştır [10415]

Başka bir rivayette de namazda eksik veya fazla kılmak suretiyle yanıldığı kendisine söylendiğinde Peygamber (s.a.v.): "Ben de sizin gibi bir insanım, sizin gibi hatırlarım ve sizin gibi unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın. Biriniz namazında şekk ederse, doğruyu arasın, kaç kıldığına kani ise onun üzerine tamamlasın, sonra iki secde yapsın" demiştir [10416]' Âyetlerin yanında bu hadisler de Peyğamber(s.a.v.)in de bir insan olarak bazan unuttuğunu bildirmektedir. Artık ondan unutma olgusunu kaldırmaya çabalamanın anlamı yoktur. Çünkü o da beşerdir. Beşer unutur, bunun nisbeti bazı çok zeki insanlarda az olsa bile yine de her insan unutur. "Hâfıza-i beşer, 'illet-i nisyân ile ma'lûldür." Bundan dolayı Hz. Peyğamber'in, şerî'atinin genel yapısına zarar vermeyecek biçimde bazı âyetleri; özellikle vahiy kâtiplerinin fazla olmadığı, kendisinin çevresinde toplananların az olduğu ilk peygamberlik yıllarında inen bazı vahiyleri unutmuş olması normaldir. Fakat bunun dine bir zararı olmamıştır. Çünkü Allah, onun unuttukları yerine onlardan daha hayırlısını veya onların benzerini vahyetmiştir.

[10409] İsrâ Sûresi: 86.
[10410] Bakara Sûresi: 106.
[10411] Mefâtîhu'1-ğayb: 31/143.
[10412] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/143.
[10413] et-Teshîl: 4/194.
[10414] Câmi'u'l-beyân: 30/154.
[10415] Buhârî, Ezan: 69, Sehv: 4, Müslim, Mesâcid:97-99; Fethu'l-Bârî:3/98; el-Fethu'r-Rabbânî: 4/140-143.
Metin son kaynaktan alınmıştır.
[10416] Buhârî, Salât: 31; Müslim, Mesâcid: 90, 92, 93, 94; Ebû Dâvûd, Salât: 189, 190; Nesâ'î, Sehv: 25, 26; İbn Mâce, ikame: 129, 133; Ibn Hanbel, Musned: 1/379...

8-11: " Seni kolaya muvaffak edeceğiz, seni en kolay yola sokacağız, senin işlerini kolaylaştıracağız. Öyle ise öğüt yararlı oldukça öğüt ver, herkesin öğüt alması beklenmez, ancak Allah'a saygılı olanlar öğüt alır."
Bazı müfessirler, öğütün, her zaman yararlı olacağını sanarak 9 ncu âyetteki şart edatı şart anlamından çıkarmak için bir hayli zorlama yorumlar yapmışlardır. Kimi sözün: öğüt yararlı olsa da olmasa da öğüt ver" takdirinde olduğunu, sondaki cümlesinin hazfedildiğini; kimi in şart değil anlamında, kimi anlamında olduğunu söylemiştir'.[10417]
Bunların hepsi, insan psikolojisini bilmemekten kaynaklanan zorlama yorumlardır. Kur'ân, yararlı olduğu zaman öğüt verilmesini emrediyor. İnanmamağa kararlı, hak ve hakikatle alay eden insanlara olur olmaz yerde öğüt vermek onların nefret ve alayını artırır. Öyle ise öğüt için uygun ortamı seçmek ve zamanında öğüt vermek gerekir. Aksi halde söylenen sözler boşa gider. İşte Kur'ân, yararlı olduğu sürece öğüt verilmesini emretmekle, Hak da'vet-çilerini; insan psikolojisine uygun biçimde davranmağa yöneltmiştir.
Bu âyetlerde Hz. Peyğamber(s.a.v.)in yolunun kolaylaşacağı yanında İs-lâmın da kolay, insan tabiatine ve her çağa uygun prensipler içereceğine işaret edilmektedir. Keza bunlarda insanların hür iradeleriyle diledikleri yolu seçebilecekleri; Allah'ın, insanlara bu yetenek ve imkânı verdiği; ancak Allah'a yönelen, O'na saygı gösteren iyi niyetli insanların öğüt alıp doğru yola gelecekleri; şakî, kötü insanların ise verilen öğütü dinlemeyecekleri belirtilmektedir. Doğru yola gelmeyip kötü işlerine devam edenler de yaptıklarının dayanılmaz sonucuna katlanacaklardır.
14- Doğrusu felaha ermiştir: zekât veren; 15- Rabbinin adını anıp namaz kılan. 16- Ama siz, şu yakın hayâtı yeğliyorsunuz. 17- Oysa âhiret daha iyi ve daha kalıcıdır. 18- Bu hükümler, ilk sahîfelerde de vardır: 19- ibrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde.

Tefsîr:

14-15 nci âyetlerde tezekkî eden ve Rabbinin adını anarak namaz kılan kimsenin felaha, yani kurtuluş ve başarıya erdiği vurgulanıyor. Önce iki noktaya işaret etmek istiyoruz:
1) Âyetlerin üslûbu, bu sûrenin, ilk sûrelerden olduğunu, hattâ Kalem, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinden de önce indiğini gösterir. İlk vahiy olduğu rivayet edilen 'Alâk Sûresinin ilk beş âyeti, yaratan Rabbinin adiyle oku, insanı 'alaktan yarattı" ile başlamıştır. Bu sûre de Yaratıp düzenleyen Rabbinin adını tesbîh et" ile başlıyor. Bu iki başlangıç arasındaki benzerlik ve yakınlık gayet açıktır. Bu yakınlıktan dolayı bu sûrenin, 'Alâk Sûresinin ilk beş âyetinin hemen ardından indiği, belki Fatiha Sûresinden de sonra indiği söylenebilir.
2) Kur'ân-ı Kerîm'de genellikle salât ile zekât beraber anılır. Bu bakımdan 14 ncü âyette geçen tezekkî kelimesinin, arınma değil de zekât, yani maldan belli bir miktar sadaka verme anlamına geldiği görüşünü '[10418] ve meale de o mânâyı yazdık. Gerçi bunun, kurban bayramında verilecek fıtır sadakası yahut manen arınma anlamına geldiğini söyleyenler de vardır [10419] Ama "bununla bütün malların zekâtı kasdedilmiştir" diyenler de vardır [10420] Peygamberliğin başlangıcında bayram namazı ve fıtır sadakası olmadığına göre, inen ilk sûrelerden belki de ikinci sûre olan bu sûrede tezekkî ile fıtır sadakası kas-dedilmiş olamaz. Fıtır sadakası Medine'de vâcib veya sünnet olmuştur. Dediğimiz gibi tezekkî şirkten, günâhlardan arınma anlamına da gelir. Fakat namaz ile beraber anılınca zekât manâsını ifâde eder. Bu bakımdan bu iki âyette: Zekât veren ve Rabbinin adını anarak namaz kılan kimselerin kurtuluşa, başarıya erdikleri vurgulanmıştır.
Peygamberliğin başlangıcında inen ikinci veya üçüncü sûre olduğuna inandığımız bu sûrede zekâttan ve namazdan söz edilmesi, Arapların, bu kelimelerin ne anlam taşıdığını yani zekâtın ve namazın ne olduğunu bildiklerini gösterir. Eğer onlara, bilmedikleri yeni bir şey söylenmiş olsaydı, bunun izah edilmesi gerekirdi. Yoksa muhataplar o sözden bir şey anlamazlardı.
înen ilk sûrelerde hiçbir izah yapılmadan zekât verenlerin ve Rabbinin adını anarak namaz kılanların övülmesi, Arap toplumunca bunların bilinen ibâdetler olduğunu ve toplumun çoğunluğunca olmasa dahi bazı dindar in-sanların bu geleneksel ibâdetleri uyguladıklarını kanıtlar. Âlûsî'nin de işaret ettiği üzre bu ibadetler, İbrâhîm ve Mûsâ dinlerinden Araplara geçmişti'. [10421] Nitekim son iki âyette bu ibadetlerin ilk sahîfelerde yani İbrâhîm'in ve Musa'nın sayfalarında da mevcudolduğu belirtilmektedir. Herhalde İbrahim'in ve Musa'nın sahîfeleri denilen kitaplar, Tevrat'ın İbrâhîm ve Mûsâ kitaplarıdır.
Çünkü Tevrat'ın bölümlerine Arapça sayfalar anlamına gelen sifr çoğulu esfâr denir.
Dediğimiz gibi namaz ve zekât ibâdeti Araplarda vardı. Araplar namaz kılarlardı. Fakat zekâtı öven âyette soyut olarak "Zekâtı veren felah buldu" denirken, ikinci âyette "Rabbinin ismini anmak suretiyle namaz kılan felah buldu" denmesinde, namaz kılanın felah bulması için "Rabbinin adını ana-raK kılması gerektiğinin" belirtilmesinde önemli bir incelik vardır: Araplar namaz kılarlardı ama onlar İbrâhîm ve Mûsâ dinlerinden kalma bu ibâdetin ruhunu kaybetmişler, özüne şirk karıştırmışlardı. Kıldıkları namazın sadece şekli vardı, içi boştu ve

[10417] Kurtubî: 20/20.
[10418] Câmi'u'l-bevân: 30/156.
[10419] Câmi'u'l-bevân: 30/156.
[10420] Fethu't-Kadîr: 5/425.
[10421] Rûhu'l-Me'ânî, Şûra: 51 nci âyp'in tefsirine bakınız.

ruhuna şirk karışmıştı. Onlar namazda hacda ve diğer ibâdetlerinde duâ ederken Allah'ın adı yanında çeşitli tanrıların da adını anarlar, böylece Allah'a kulluktan ziyade o putlara tapmış olurlardı. İşte onun için kişinin felah bulması için yalnız namaz kılması, şeklen ibâdet yapar görünmesi yetmez, ibâdeti sırf Allah'a yapması, namazda sırf Allah'ın adını anması gerekir. Bundan dolayı 15 nci âyette: "Rabbinin adini anarak namaz kılan kimse"nin felah bulduğu belirtilmiştir.

Ortadaki iki âyet müşriklere: "Siz böyle yapmıyorsunuz, zekâta ve namaza önem vermiyorsunuz, şu yakın hayâtı yeğliyorsunuz. Oysa âhiret daha iyi ve daha kalıcıdır" buyurulmakta, gayet yumuşak bir ifâde ile onlar ibâdete, zekât vermeğe ve namaz kılmağa teşvik edilmektedir.

14-15 nci âyetlerden, İslâmdan önce de zekâtın venamazın mevcudoldu-ğunu, 13-19 ncu âyetlerden bu ibâdetlerin, İbrâhîm ve Mûsâ kitaplarından (yani Tevrat'tan) Araplara geçtiğini, Peyğamber(s.a.v.)in gönderilmesiyle birlikte dinlerin özü olan bu ibadetlere daha ağırlık verildiğini, ilk müslümanların bunları düzenli olarak uyguladıklarını anlıyoruz. Çünkü inen ilk sûre-lerden olan Mâ'ûn Sûresinin: " Namazlarını düzenli kılmayan namaz kılıcılara yazıklar olsun!" mealindeki 4-5 nci âyetlerinde namazlarını ihmal edenler kınanmaktadır. Bunlar müşriklerdir. İlk müslümanlar, daima "Namazlarını sürekli kılarlar", " Namazlarını korurlar" [10422] şeklinde övülürler. Mekke devrinin ortalarında inen İsrâ Sûresinin: "Güneşin ufukta sarkmasından, gecenin kararmasına kadar namaz kıl ve sabahın Kur'ân'ını da oku (sabah namazını da ihmal etme), çünkü sabahın Kur'ân okuması meş-hûddur (yapılması gereken önemli bir ibadettir). Gecenin bir kısmında da sana mahsus bir namaz kılmak üzre uyan! Böylece Rabbinin seni övülmüş bir makama ulaştıracağı umulur" mealindeki 78-79 ncu âyetlerinde namazın kılınacağı belli başlı vakitler bildirilmektedir. Mekke'de inmiş olan Nemi Sûresinin 1-4 ncü âyetleri, namaz kılıp zekât verenleri övmekte, Meâric Sûresinin 19-25 nci âyetleri de namazlarını sürekli kılıp mallarından fakirlere belli bir hisse ayıranları medhetmektedir. Yine Mekke'de inen ilk sûrelerden olan Kıyamet Sûresinin 31-32 nci âyetlerinde de sadaka yani zekât vermeyen ve namaz kılmayan, fakat yalanlayıp sırtını dönen kimse kınanmaktadır.

İşaret ettiğimiz bu âyetlerin hiçbirinde namazın ve zekâtın ne olduğu izah edilmemiştir. Çünkü toplum bu kavramları biliyordu. Bütün bu kanıtlar, namazın ve zekâtın İslâmdan önce de mevcudolduğunu; müslümanların, peygamberliğin tâ başlangıcından itibaren namazlarını kıldıklarını, zekâtlarım da verdiklerini; Hz. îsâ'nın ağzından nakledilen: "Sağ olduğum sürece Allah bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti" [10423], "Ismâîl, ailesine namaz kılmayı, zekât -vermeyi emrederdi" [10424] âyetleri de namaz ve zekâtın eski dinlerde, çok"eski zamanlardan beri var olduğunu gösterir.

Salât kelimesi dilde du'â, rahmet, bereket anlamlarına geldiği gibi, özel bir ibâdet şeklini de ifâde eder. Allah sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kendisi ve melekleri size salât eder" [10425] Allah ve melekleri, Peyğamber'e salât ederler. Ey inananlar siz de ona salât ve selâm edin" [10426], Bedevi Araplardan öylesi.var ki Allah'a ve âhiret gününe inanır, verdiği yardımları, Allah katında yakın dereceler kazanmağa ve Elçi'nin salâtlarını (du'âlarını) almağa vesile sayar..." [10427]. İlk iki âyette salât rahmet (acıma) anlamına, 3 ncü âyette ise du'a anlamınadır.

Namaz kılmakta olan bir kulu meneden adamı gördün mü?" [10428], Onların, Ev'-in yanındaki salâtları, ıslık çalmadan, el çırpmadan ibarettir" [10429] âyetlerinde salât, belli hareketleri olan ibâdet biçimidir. Bu anlamda salât, eski Araplar arasında da vardı. İslâmda ise bu eski ibâdet, şirkten arındırılarak kabul edilmiştir.

Şimdi bu konuda değerli bir inceleme ile namazın tarihini anlatan Dr. Cevâd Alî'nin "Târîhu's-salâtifî'l-İslâm" adlı eserinden bazı paragraflar iktibas etmek istiyoruz:

"Salât kelimesi, ârâmîce kökünden gelir. sala" eğildi, demektir. Sonra belli ibâdet anlamında kullanılmıştır. Yahudilerin kul-lanmasiyle Ârâmî-İbrânî olan bu kelime, İslâmdan önce Kitap ehli yoluyla Araplara geçmiştir. Tevrat'ın son zamanlarında yahudiler bu kelimeyi salûtah" şeklinde kullanmışlardır ki bu şekliyle, bilinen özel dinî bir kelime olmuştur. Lügat kitaplarında Yahudî kiliseleri" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de de Savma'alar, (manastırlar), bî'alar (kiliseler), salâtIdr (havralar) ve mes-cidler (camiler) yıkılırdı" [10430] buyurulmaktadır. İbn 'Abbâs, salâvât'\, yahudî kiliseleri, yani namaz kılma yerleridir, bunun İbrânîce aslı salûta'du şeklinde tefsîr etmiştir [10431]

Bazı şarkiyatçılar, salât ve zekât kelimelerinin, İslâmın başlangıcında, şimdiki gibi lamdan sonra elifle değil de ile şeklinde yazılmasını, bu kelimelerin Ârâmîce slauto ve zâkût kelimelerinden gelmiş olmasına bağlarlar[10432]

"Câhiliye müşriklerinin namazları hakkında bir şey bilmiyoruz. Çünkü bu hususta bize onların kalemiyle

---

[10422] Me'âric Sûresi: 23, 34; Mü'minûa Sûresi: 9.
[10423] Meryem Sûresi: 31
[10424] Meryem Sûresi: 55.
[10425] Ahzâb Sûresi: 43.
[10426] Ahzâb Sûresi: 56.
[10427] Tevbe Sûresi: 99.
[10428] 'Alâk Sûresi: 9-10.
[10429] Enfâl Sûresi: 35.
[10430] Hac Sûresi: 40.
[10431] Lisânu'l-'Arâb: 2/470; el-Kamûs: 4/353; el-Mufredât: 287.
[10432] Shorter Encyclopedıa of fslâm, p. 654.

yazılmış, namazlarını anlatan bir kitap ulaşmamıştır. Fakat bu, onlarda namazın olmadığı anlamına gelmez. Belirli mevsimlerde hacceden; belirli, değişmez dinî kuralları, tanrılarına du'â ve niyazları olan bir kavmin, namazı hiç bilmemesi mümkün değildir. Zira en ilkel dinlerde de bilinmekte olan namaz, bütün dinlerde vardır. Tabii bu dinlerin namazının hep aynı, yahudi ve hınstiyanların namazlarına benzer olduğunu umamayız. Namaz kavramı dinlere, milletlere ve kabilelere göre değiştiği gibi şekli de değişir. Ama asıl ruhu aynıdır. Namaz düşüncesi birdir, tabirler değişir. Eğer tabirler de aynı olsaydı, dinlerin hepsi bir olurdu.

"Onların Beytullâh yanındaki namazları, ıslık çalmadan, el çırpmadan ibarettir" [10433] mealindeki âyet, Mekke halkında namazın olduğunu gösterir. Mu-fessirlere göre: Kureyş, Ka'be'yi çıplak tavaf ederler, ıslık çalar, el çırparlar-dı. ' onların duaları anlamınadır. Yani duâ ve tesbîh yerine ıslık çalıp el çırparlardı. Duâ ve tesbîhi böyle eğlence haline getirmişlerdi. Denilmiş ki: Allah bu âyetle onların namaz ve ibâdetleri olmadığını, ibâdetlerinin bir çeşit eğlence ve oyundan ibaret bulunduğunu anlatmıştır [10434]

Fakat Abdullah ibn Ömer'den gelen bir rivayete göre müşriklerde islâm nama/ına benzer bir namaz biçimi vardı: "Ka'be'yi tavaf ederler ve el çırparlardı. Ibn Ömer, kendi eliyle, onların nasıl el çırptıklarını tarif ettikten sonra devamla şöyle demiş: Yanaklarını yere korlardı [10435] Ibn Kesîr'in rivayetine göre Ibn Ömer, ıslık çalarak müşriklerin tavafta ıslık çalmalarını, sonra da yanağını eğerek ellerini çırpıp onların el çırpmalarını anlatmış; başka bir rivayette de: "Ka'be'yi sola doğru tavaf ederler, yanaklarını yere koyup el çırpar, ıslık çalarlardı" demiştir. [10436] Bu rivayete göre müşriklerin namazı, hareketleri ve secdesi olan bir namazdır.

Şimdi burada Dr. Cevâd Alî'nin sözlerine biraz ara verip vaktiyle Ingi-lizceden dilimize çevirdiğimiz "God And Man in Koran" adlı eserden bir iki cümle aktarmak istiyoruz:

Namaz, Hz. Muhamed'in, İslâmdan önceki günlerine kadar uzanır. Butun sağlam hadisler, Hz. Muhammed'in, bazı dindar Mekkelilerin yaptıkları gibi her yıl, birkaç gun, Mekke yakınında bulunan Hıra dağındaki mağaraya çekildiğini söyler... Hadiste bu uzlete tehânnus adı verilir. Bu kelimenin etimolojisi karanlık olmakla beraber bir takım zuhdî hareketler mânâsına geldiği muhakkaktır. Biz bunu, nama/ın islâmdan önceki şekli kabul edebiliriz.

islâm kurulmağa başlayınca namaz yahut ibâdet, derhal Islâmın temel taşlarından biri olmuş, dinî görevler arasında namaza son derece önemli bir yer verilmiş, yeni kurulmakta olan islâm toplumunun ayırıcı vasfı haline getirilmiştir... Yalnız şurasına işaret edelim ki namaz ibâdetinin en önemli ruk-nu olan ve ibâdet eden mu'mının, önündeki bir şeye alnını koymasını belirten sucûd (secde etmek), İslâmdan önceki Araplar arasında biliniyordu. Şâ'ır en-Nâbığa, bir kızın harikulade güzelliğini şöyle anlatıyor:

"O bir sedef incisine benzer ki sevinçle onu çıkaran dalgıç, onu gorur görmez tehlîl ve secde eder. Şayet bu kız, ak saçlı bir rahibe görünse, omru-nu bekâr olarak ibâdetle geçiren rahip (kızın güzelliğine hayran kalarak) Tanrıya ibâdet eder (Allah'a secde eder)"[10437]

Kur'ân'dan önceki literatürde kullanılan salât kelimesi, esas itibariyle birine iyilikler dilemek demektir. Fakat bu kelime, câhiliyye devrinde, Kur'ân'-ın namaz düşüncesine yakın bir anlamda da kullanılmıştır. 'Antereh İran İmparatoru Enûşirvân'ı Övmek için şöyle diyor:

yeryüzünde imam olduğu sürece, bütün yeryüzü kıralları, dünyânın her yanından ona doğru namaz kılarlar (yani ona doğru döner ona uyarlar)" [10438]

Bu şiirde "imâm" kelimesinin kullanılması ilginçtir. Kıble, namazda durulacak yöndür. Aynı şâir, kıble kelimesini de yine bu İmparator için kullanmıştır:

Ey bütün insanların gözleri kendisine çevrilmiş kimse, ey yüksek tacı olan zât!"[10439]

Burada maddî olan salât, ruh bakımından İslâmın salâtından başkadır ama şeklî yapı aynıdır. Aradaki tek fark, kıble'nin, Ka'be yerine İran İmparatoru oluşudur [10440]

Bütün bunlar, Kureyşin, İslâmdan önce salât adında bir ibâdetlerinin bulunduğunu ve bu ibâdetlerinde Ka'be'ye doğru yöneldiklerini, fakat kıldıkları namazın bir hudû' ve huşu' namazı olmaktan çıkıp bir çeşit eğlence ve oyun haline geldiğini gösterir. Şimdi tekrar Cevâd 'Alî'nin sözlerini nakletmeğe devam edelim:

','Kureyşin namazının bir eğlence ve oyun halinde görünmesi de garip değildir. Çünkü dinlerin çoğu namazı, şarkı, müzik ve raks ile yerine getirir. Bu suretle tanrıların gönüllerine sevinç gireceğine ve onların memnun olacağına inanılırdı. Hâlâ bazı dinlerin dinsel raksa dayandığını görüyoruz. Bu, bir çeşit salât ve tanrılara yaklaşma kabul edilir. Demek ki Kureyşin namazı da bu çeşit bir namazdı.

"Câhiliye devri Araplarında namazın bilindiği, ölüye de namaz kıldıkları rivayet edilir. Ölünün kabri başında durur, onun iyiliklerini, güzel işlerini anar ve hüzün gösterirlerdi. Bu işe de "as-salâh" (namaz) derlerdi."İslâm bu namaza ve benzeri dinî geleneklere da'vâ'l-câhiliyyeh (câhiliyye du'âsı) demiştir [10441] Bu namaz, İslâmdaki cenaze namazından farklı olsa da yine de namazdır. Kim bilir belki onların, bize ulaşmayan başka namazları da

---

[10433] Enlâl Sûresi 35
[10434] Tabresî, Mecme'û'l-beyân. 4/540, Ibn Kesîr 2/307 308
[10435] Vahidî, Esbâbu'n-nuzûl, s 176.
[10436] Ibn Kesîr, Tefsir 2/308
[10437] Nâbiğâ ez-Zubyânî, Dîvân: S. 40, beyt: 2, s. 71, beyt 6 Dâru Sâdir, Tahkîk ve Şerh, Kerem el-Bustânî, Beyrut.
[10438] Divân, s. 164, beyt 16.
[10439] Dîvân, s. 171, beyt 8.
[10440] Kur'ân'da Allah ve insan, S. Ateş Tercemesi, s. 140-141.
[10441] Kastallânî, Irşâdu's-sârî lı şarhi Sahîhi'l-Buhârî, s. 406.

vardı.
Siyer yazarlarının anlattığına göre: "Peygamber (s.a.v.), günün evvelinde Ka'be'ye gelir, duhâ (kuşluk) namazı kılardı. Bu namaz, Kureyşin inkâr etmediği (yani alıştığı, bildiği) bir namazdı. Fakat bundan sonra, günün başka bir vaktinde namaz kıldığı zaman Alî veya Zeyd onu beklerlerdi" [10442] Bu haber, kuşluk namazının câhiliye Araplarında var olduğunu açıkça söylemiyorsa da Kureyşin bunu bijdiğini, bundan dolayı Peyğamber'in bu namazı kılmasına engel olmadığını ifâde ediyor" [10443]
Gerçi namazın, Cibril tarafından Peyğamber(s.a.v.)e öğretildiği rivayet edilirse de [10444], Kur'ân'da hiç tarif ve izah edilmeden salât, rükû', sücûd ve kı-yâm'dan söz edilmesi, ayakta durmak rükû'a ve secdeye varmak biçimindeki namazın Arap toplumunun meçhulü olmadığını gösterir. Meselâ Bakara Sûresinin 125 nci âyetinde: "Biz Beyti(Ka'be)yi, insanlara toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrahim'in Makamı'ndan bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e: 'Tavaf edenler, itikâf yapanlar (ibadete kapananlar), rükû've secde edenler için Ev'imi temizleyin!' diye emretmiştik", Furkan Sûresinin 60 ncı âyetinde: "Onlara: 'Rahmân'a secde edin'dendiği zaman, 'Rahman nedir, senin bize (secde etmemizi) emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç?' derler ve bu onların nefretini artırır", Mürselât Sûresinin 48 nci âyetinde: "Onlara rükû ediniz dense rükû' etmezler" buyurulmaktadır. Bunlar, peygamberlikten önce Araplarda ayakta durmalı, rükû'lu ve secdeli namazın var olduğunu gösterir.
Ancak müşriklerin kıldığı namaz, ruhtan yoksun, huzur ve edebden uzak, düzensiz bir ibadet şekli idi. Ve onlar, bu ibâdeti sırf Allah için değil, Allah ile beraber O'nun ortaklan, kızları kabul ettikleri melekler için yaparlardı. İşte İslâmda ibâdet sırf Allah'a yöneltilmiş ve tevhîde aykırı olan herşey ibâdetten uzaklaştırılmış, bu maksatla sûrenin başında: " Yalnız yüce Rabbinin adını tesbîh et, yani O'ndan başkasının adını anma, O'ndan başkasına du 'â ve ibâdet etme!" buyurulduğu gibi: "Rabbinin adını anıp namaz kılan felah buldu" mealindeki 15 nci âyette de bu emir pekiştirilmiştir.
Hiç kuşkusuz, namazın vakitlerinde ve rek'atlerinde peygamberlik tarihi boyunca gelişmeler olmuş, önce ikişer olan rek'atlerin sayısı Medine devrinde, sabah ve akşam namazı hariç dörde çıkarılmıştır.
Buhârî ve Müslim'de, Enes ibn Mâlik'ten, beş vakit namazın, Mi'rac gecesi farz olduğu hakkmda hadisler rivayet edilirse de [10445], evvelâ Mi'râcın tarihi sabit değildir ve Mi'râc hakkındaki rivayetler de çok çelişkilidir. Bu konuda, lsrâ Sûresinin tefsirinde gerekli izahatı vermiştik.
Bu rivayetlerde namazın önce elli vakit farz kılınıp, sonra Peyğamber'-in, Musa'ya uğraması ve Musa'nın bu kadar namazın çok olduğunu söylemesi üzerine Allah'a geri döndüğü, namazın azaltılmasını istediği; Allah'ın, namazın yarısını attığı; Peyğamber'in yine Musa'ya geldiği; Musa'nın, bunun da çok olduğunu söylediği; Peyğamber'in yine Allah'a dönüp bu kadar namazın çok olduğunu söylediği; Allah'ın, onun da yarısını attığı; Peyğamber'in tekrar Musa'ya geldiği; Musa'nın bunun da çok olduğunu söylediği; Peyğamber'in tekrar Allah'a başvurduğu ve bu kez Allah'ın, namazları beşe indirdiği söylenmektedir.
İnsanın aklının, fikrinin, bütün beşerî duygularının tamamen Allah'ın tasarrufuna geçeceği ma'nevî, ruhanî bir olayı yaşayan Peyğamber'in, böyle ikide birde gelip Musa'ya danışması, sonra Allah'a gidip bu kadar namazın çok olduğunu söylemesi ye böyle yapılan pazarlıklarla nihayet namazların beşe indirilmesi, düşünen mantıkin kabul edeceği bir şey değildir. Namazın bu şekilde farz kılındığına dair Kur'ân'da en ufak bir işaret yoktur. İnen ilk sûrelerde Peyğamber'e, "Namaz kıl", "Rabbinin adını an", "Yalnız Allah'a yönel" mealindeki emirlerle zaten namaz farz kılınmıştır.
Namazın beş vakit olduğu, Kur'ân'da açıkça ifâde edilmediği için, bu tür hadislerle namazın farziyetini Mi'rac olayına götürüp güya onu, hâşâ Kur'-ân'dan sağlam bir temele oturtmak istemişlerdir. Hadis diye ortaya atılan metne bir sened sağlandı mı, artık o metin ne kadar mantık dışı olursa olsun, onu kabul ettirmek kolaydır. Ve öyle olmuştur. Zira hadis ulemamız, sened sağlam olunca metni tenkide tabi tutmayı prensiplerine aykırı bulmuşlardır. Onlarca hadisler sadece sened bakımından eleştirilmiştir. Ve böyle olduğu için de Kur'ân'a aykırı nice sözler, Peyğamber'in hadisi diye hadis mecmualarında toplanmıştır. Ama büyük düşünce sahibi âlimler de çıkmıştır. Meselâ Ebu Hanîfe: "Yanımızda sandıklarla hadis var ama bunlar içinde bize göre sahih olan, sadece on küsur hadistir" demiş, bir âlim de: "Hadîs kaynağından bir karış boyunda çıkıyor, bize gelinceye dek bir kulaç oluyor" demiştir.
Maalesef bireylerin ağızlarında değişe değişe, ilâvelere, mana değişikliğine uğrayan bu haberler, hiç kuşku taşımaz sağlam birer delilmiş gibi kabul edilmiş ve bunları kabul etmek imânın gereği sayılmış, buna göre kitaplar yazılmış ve bu haber, bizde olduğu gibi duygusal şiirlerle de mevlidleştiril-miştir. Ama artık lslâmı bu tür çürük şeylerden arındırmanın ve onun ruhunu insanlara anlatmanın zamanı gelmiştir.
Muhammed 'İzzet Derveze şöyle diyor: "Beş vakit namazın, önce ikişer rek'at olarak farz kılındığı, sonra hazarda dörde çıkarıldığı, seferde hali üzre bırakıldığı; namaz farz kılındığı zaman Cebrail'in, Peyğamber(s.a.v.)e gelip abdestin ve namazın şekillerini öğrettiği ve ona beş vakit namazı kıldırdığı rivayet edilir, fakat râvî, bunun ne zaman olduğunu zikretmez '[10446]. Buhârî ve Müslim'de beş vakit namazın İsrâ gecesi farz kılındığı, önce elli

[10442] Makrîzî, lmtâ'u'l-eşmâ: 1/17; Belâzurî, Ensâbu'l-eşrâf: 1/113.
[10443] Dr. Cevâd Alî, Târîhu's-salâti fî'l-İslâm, s. 7-11.
[10444] İbn Hişâm, Sîret: 1/229; Taberî, Târihu'l-Umem: 2/307.
[10445] Buhârî, Kitâbu's-sa^âh:'l, Bed'ul-halk: 7; Müslim, îmân: 263.
[10446] lbn Hişâm, Sîret: 1/260, Mısır: 1355/1936; Sîretu İbn lshâk: 117, Tahkîk M. Hamîdullâh. Konya, 1401/1981. Süheylî, lbn lshâk'ın

vakti farz kılınan namazın beşe indirildiği rivayet edilir. İsrâ, Peygamberlikten dört yıl veya daha sonra olmuştur. Oysa salât, ilk sûrelerden olan A'lâ, 'Alak sûrelerinde zikredilmiştir: "Zekât veren, Rabbinin adını anarak namaz kılan felah buldu" [10447], "Sen ancak gizlide Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarırsın" [10448], "Allah'ın kitabını okuyup namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticâret umarlar" [10449], "Bu Kur'ân, inananlara kılavuz ve müjdedir. Onlar ki namazı kılar-, lar, zekâtı verirler ve onlar âhirete kesin inanırlar" [10450], "Onların dediklerine sabret ve Rabbini övgü ile an: Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini överek tesbîh et; [10451] gece saatlerinden bir kısmında ve gündüzün taraflarında tesbîh et ki memnun olasın" [10452] âyetleri, hep İsrâ Sûresinden önce inmiştir. Bu deliller karşısında namazın, tâ peygamberliğin başlangıcından beri mevcudolduğu anlaşılır[10453]

Namazın önemi ve anlamı:

Salât, Allah'ı yüceltmek, anmak ve O'na karşı ibâdet borcunu ödemek O'ndan rahmet ve hidâyet dilemektir. İslâm namazı, ibâdetin en olgun şeklidir. Zira insanı ruh temizliğine götürecek bu ibadetten önce beden ve elbise temizliği farz kılınmıştır. "Allâhu ekber: Allah en büyüktür" sözüyle, Allah'tan başka düşünceler atılır, gönül yalnız Allah'ı anmaya yöneltilir. "Allâhu ekber" sözüne tahrîme denir ki Allah'tan başka şeylerle uğraşmayı haram kılmak demektir. Rükünden rükne geçildikçe bu tekbîr tekrar edilir. Allah'ın huzuruna duran mü'min, her rek'atte Fâtiha'yı okuyarak övgü ve ibâdetin yalnız Allah'a yapılacağını, hidâyet ve rahmetin yalnız O'ndan bekleneceğini söyler, rükû' ve sücudunda Allah'ı tesbîh eder.

Kur'ân, namazı îmân ve takvâ'nın bir gereği saymıştır: "İşte o kitâb; kendisinde hiç kuşku yoktur; takva sahipleri için yol göstericidir. Onlar ki ğaybe inanırlar, namazı kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah için harcarlar" [10454] Namazı huşu' ile ve sürekli olarak kılan mü'minleri övmüştür: "Namazlarını saygı ile kılan mü'minler başarıya erdiler" [10455], "Ve namazlarını koruyan mü'minler başarıya erdiler"[10456]

Namazı kitâb ve vakitli farz olarak nitelendirmiştir: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkarsa-nız, namazı kısaltmanızda size bir günâh yoktur. Muhakkak ki kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır. Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın vakit, onlardan bir bölük seninle beraber namaza dursun ve silâhlarını da yanlarına alsınlar. (Bunlar) secdeye vardıklarında arkanıza geçsinler, bu kez namaz kılmayan öteki bölük gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar, korunma tedbirlerini ve silâhlarını da alsınlar. İnkâr edenler istediler ki siz silâhlarınızdan ve eşyanızdan gaflet etseniz de birden üzerinize bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir günâh yoktur. Uyanık olun. Kuşkusuz Allah kâfirlere alçaltıcı bir azâb hazırlamıştır. Namazı bitirdiğiniz zaman ayakta, oturarak ve yanlarınız üzerine (uzanarak) Allah'ı anın; güvene kavuştunuz mu namazı (tam) kılın. Çünkü namaz, mü'minlere vakitli bir kitâbdır (vakitli olarak kılmaları yazılmıştır)"[10457]

Allah'ın diğer emir ve nehiylerinin yararlarını vurgulayan Kur'ân, namazın da ahlâkî ve sosyal yararlarına işaret etmiştir: "Ey inananlar, sabırla ve namazla yardım dileyin. Kuşkusuz Allah, sabredenlerle beraberdir" [10458], "O Kitap'tan sana vahyedileni oku, namazı kıl. Doğrusu namaz, kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirin Allah'ı anmak elbette en büyük(ibâdet)tir. Allah yaptıklarınızı bilir" [10459], "Doğrusu insan, hırslı (ve huysuz) yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır, kendisine hayır dokundu mu vermez (elini sıkı tutar). Ancak namaz kılanlar böyle değildir. Onlar ki namazlarına devam ederler; mallarında belli bir hisse vardır: Dilenciye ve yoksula. Ceza gününü doğrularlar, Rablerinm azabından korkarlar, çünkü Rablerinin azabına güven olmaz. Irzlarını korurlar, yalnız eşlerine, ya da ellerinin altında bulunanlara (karşı korumazlar. Bundan ötürü de) onlar kınanmazlar. Ama kim bundan ötesini ararsa onlar (sınırı) aşanlardır. Emânetlerini ve verdikleri sözü gözetirler, şâhidliklerini yaparlar, namazlarını korurlar. İşte onlar cennetlerde ağırlanırlar"[10460]

Yüce Allah Peyğamber'ine, üzüntü ve tasalarını namazla tedavi etmesini emretmiştir: "Andolsun, onların söylediklerine senin canının sıkıldığını biliyoruz. Sen Rabbini överek tesbîh et ve secde edenlerden ol (namaz kıl) ye yakın gelinceye (ölünceye) kadar Rabbine kulluk et"[10461]

'Alak Sûresinin son âyeti de bu emirlerdendir. Zira orada Peyğamber'e, kendisine engel olmağa kalkan azgına aldırmaması, secde edip Allah'a yaklaşması emredilmektedir. Bu suretle o, güven ve huzur bulacaktır. Bakara

---

rivayeti için "bu tür rivayetler, şer'î hükümlere temel olamaz" diyor. Çünkü rivayet maktu'dur (Ibn Hişâm, Sîret: 1/261, not: 1).

[10447] A'lâ Sûresi: 14-15.
[10448] Fâtır Sûresi: 18.
[10449] Fâtır Sûresi: 29.
[10450] Nemi Sûresi: 2, 3.
[10451] Kaf Sûresi: 39-40.
[10452] Tâhâ Sûresi: 130.
[10453] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/29-31
[10454] Bakara Sûresi: 2-3.
[10455] Mü'minûn Sûresi: 1-2.
[10456] Mü'minûn Sûresi: 9.
[10457] Nisa Sûresi: 101-103.
[10458] Bakara Sûresi: 53.
[10459] 'Ankebût Sûresi: 45.
[10460] Me'âric Sûresi: 19-34.
[10461] Hicr Sûresi: 97-99.

Sûresinin biraz önce mealini verdiğimiz 153 ncü âyetinde de gönül huzuru için namazdan yararlanılması emredilmektedir.
Hiç kuşkusuz iman ve kalb huzuru ile kılınan namaz, insanı kötü düşüncelerden, korku ve ızdıraptan kurtarır. O insan dünyâ için üzülmez, Allah'tan başka yarar ve zarar veren görmez. Herşeyi Allah'tan bilir, yalan ve nifaktan utanır. Her an kendisini Allah'ın huzuruna durmağa hazırlar. An-kebût Sûresinin 45 nci âyetinde bildirildiği üzre kötülüklerden, çirkin işlerden kaçınır; Meâric Sûresinin 19-34 ncü âyetlerinde bildirildiği üzre sabırsızlıktan, huysuzluktan sakınır, yüksek ahlâk ile bezenir.
İşte asıl namaz, sahibine bu yüksek ahlâk ve karakteri kazandırır. Sahibine bu vasıfları kazandırmayan namaza gerçek namaz denmez. Nitekim Pey-ğamber(s.a.v.)in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bir kişiyi, kıldığı namaz, kötü ve çirkin işlerden menetmezse, o kimsenin, o namazdan, Allah'tan uzaklaşmaktan başka bir yararı olmaz" [10462], "Namaz(m gereklerin)e itaat etmeyenin namazı olmaz. Namaza itaat de namazın, onu fuhuş ve münker-den (kötü ve çirkin şeylerden) menetmesidir"[10463]
18- Suhuf: Sahîfe'nin çoğuludur. Mûsâ ve İbrahim'in sahîfeleri, herhalde Tevrat'ın bu adı taşıyan kitaplarına işarettir. Son âyetlerde sûrede anlatılan Allah'a kulluk, namaz ve zekât gibi dinin özü olan hükümlerin, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde, yani Tevrat'ın bu adı taşıyan kitaplarında da bulunduğu bildiriliyor. Beyyine Sûresinde de Hz. Muhammed'in, doğru, değerli Kitapları içeren "Sahîfelerdeki âyetleri tilâvet ettiği bildirilmektedir" [10464]
Hicaz'da yaşayan yahudi ve hınstıyanlar vardı. Musa'nın Kitabı Tevrat olarak bilinir. Daha sonra Tevrat'a, yahudi tarihi boyunca çeşitli peygamberlerin, kahinlerin kitapları da eklenmiş ve bunların tümüne 'Ahd-i 'Atîk (Eski Ahid) denmiştir. Çeşitli adlar taşıyan bu kitaplarda hikmetli sözler, öğütler, emirler olduğu gibi Hz. Musa'nın ve yahudiliğin tarihine ilişkin olaylar da vardır.
Hz. Peygamber devrinde olan ba/ı Tevât bölümlerinin, bugünkü Tevrat'ta olmadığı, bunların zamanla kavboidağu veya Tevrat'tan çeşitli amaç ve sebeplerle çıkarıldığı muhakkaktır. Buna daha önce Nanıtlarıvlc i/ah etmiştik. Bizzat Tevrat'ın bazı kitaplarında, 'bunlar falanın kitabında, filânın kitabında yok mudur' denilir ki işaret edilen o kitaplar bugün yoktur.
Kur'ân-ı Kerîm'ın, Musa'nın hayâtına ve israil peygamberlerine ilişkin olarak anlattığı bazı şeyler de bugünkü Tevrat nüshalarında yoktur. Bunlar mutlaka Hz. Peygamber devrinde, Hicaz ve Yemen bölgelerinde oturan yahudilerin ellerinde vardı. İşte bu noktadan hareketle "İbrahim'in ve Musa'nın sahifeleri" sözüyle Tevrat'ın, bu isimlerle anılan kitaplarına işaret edildiği kanısındayız. Bugün Tevrat'ta "Musa'nın Kitabı" var ama "İbrâhîm'in Kitabı" yoktur. Kur'ân'ın bu işaretinden, Hz. Peygamber devrindeki Tevrat'ta böyle bir sifr'in, yani bolümün mevcudolduğu kanısına varıyoruz.
İşte Kur'ân'da anlatılan bu hükümler, Tevrat'taki Mûsâ ve İbrâhîm kitaplarında da vardır. Çünkü tevhîd, namaz ve zekât, her ilâhî dinin temelidir. Allah, o peygamberlere vahyettiği bu temel hükümleri, Hz. Muhammed'e de vahyetmiştir. Kur'ân'daki temel hükümlerin, daha önceki kitaplarda da var olduğu, çeşitli âyetlerde anlatılmıştır:
"O size, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettığımızı, ibrahim'e, Musa'ya ve îsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat yaptı. Şöyle ki: Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat kendilerini çağırdığın bu $ey, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine seçer ve yöneleni kendisine iletir"[10465]
"Nuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kub'a, torunlara, isa'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a, Süleyman'a da vahyetmiş ve Davud'a da Zebur'u vermiştik. Daha önce sana anlattığımız elçilere ve sana anlatmadığımız elçilere de (vahyetmiştik). Allah, Musa'ya da hitâbetmişti. Bunları müjdeleyici ve uyarıcı elçiler olarak gönderdik ki elçiler geldikten sonra insanların, Allah'a karşı ileri sürecekleri bir bahaneleri kalmasın. Allah üstündür, hikmet sahibidir"[10466]
Bunlar, o Kitâb 'in âyetleri ve apaçık bir Kur'ân'dır" [10467], Kitaptan sana vahyedileni oku ve namazı kıl..." [10468] gibi, Kur'ân ile beraber Kitâb'ın da zikredildiği âyetlerde o Kıtâb'dan maksadın, Tevrat olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hicr Sûresinin birinci âyetinde müfessirîer: "Kitap hakkında iki görüş vardır. Birine göre el-Kitâb, Tevrat ve İncîl gibi geçmiş kitapların adıdır. Onları Kitabı mübîn ile beraber zikretmiştir. Birine göre de el-Kitâb Kur'ân'dır. Kur'ân'ın iki ismini beraber zikretmiştir" diyorlar [10469] Fakat Kur'ân'ın siyakından, bu âyetlerde kasdolunan Kitâb'ın, Tevrat ve İncîl gibi eski İlâhî kitaplar olduğudur. 'Ankebût Sûresinin 45 nci âyetinde de: "O Kitâp'tan sana vahyolunam oku, namazı kıl" buyurulmaktadır ki burada da kasdolunan Ki-tâb, kanaatimce eski İlâhî kitaplar, özellikle 'Ahd-i 'Atîk'ûr. Nitekim adı geçen âyetten önce, mü'minlere zulmeden, peygamberleri yalanlayan nankörlerin kötü sonuçlarını hatırlatmak ve müşrikleri uyarmak üzre Lût kavminin kötü fiilleri, İbrahim'e müjde götüren meleklerin Lût kavmini imha edişleri, Karun ve Fir'avn gibi kendilerini tanrılaştıran

---

[10462] İbn Ebî Hatim, Taberî ve İbn Cerîr rivayet etmişlerdir. İbn Kesîr, Tefsir: 3/415.
[10463] Bu hadisi de mevkuf olarak İbn Ebî Hatim rivayet etmiştir. İbn Kesîr, Tefsîr: 3/415. Bu iki sözün hadis olduğu şüphelidir ama İbn 'Abbâs'ın sözü olarak bunlar, tslâmın ruhunu yansıtır.
[10464] 2 ve 3 ncü âyetler.
[10465] Şûra Sûresi: 13.
[10466] Nisa Sûresi: 163-165.
[10467] Hicr Sûresi: 1.
[10468] 'Ankebût Sûresi: 45.
[10469] Kurtubî: 10/1; ei-Teshîl: 2/143.

insanların helak edilişi anlatılmaktadır ki bunlar hep Tevrat kitaplarının kıssalarıdır. İşte bunların vahyinden sonra Hz. Peygamber'e hitaben: "O Kıtâb'dan sana vahyedileni oku ve namazı kıl. Çünkü namaz kötü ve çirkin şeylerden meneder. Allah'ı anmak elbette en büyük ibâdettir. Allah yaptıklarınızı bilir" deniyor. Sonra da: "Kitâb ehliyle ancak en güzel bir biçimde mücâdele ediniz. Ancak içlerinden haksızlık edenler, bunun dışındadır. Ve (onlara) deyiniz ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir ve biz O'na teslim olanlarız'."[10470] buyuruluyor. Bu âyetler birlikte okununca el-Kitâb (o kitâb) ile kas-dolunanın Tevrat olduğu açıkça anlaşılmaktadır.
Çünkü bütün İlâhî dinler aynı kaynaktan gelir. Hz. Musa'ya İbranî diliyle vahyedilen tevhîd, hikmetler, öğütler, Hz. Muhammed(s.a.v.)e de Arapça vahyedilmiştir. Nitekim: "Sana söylenenler de, Senden önceki elçilere söylenenlerden başka bir şey değildir" [10471] buyurulmuştur. Demek Kur'ân'ın âyetleri, asıl İbrahim'e, Musa'ya ve ondan sonraki peygamberlere vahyedilen Kitâb'ın âyetleridir. Bir İlâhî, Güvenilir Rûh tarafından eski kitapların hâlis âyetleri, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir.

A'lâ Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. 6-7 nci âyetlerden Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ı unutmadığı, ancak Allah'ın dilemesiyle bazı âyetleri unuttuğu anlaşılır. Bu unutma olgusu, Peygamber'in kendi fi'li veya kusuru değil, Allah'ın isteğiyle yapılmış bir eylem olmaktadır. Demek ki Allah, muhafazasına gerek olmayan bazı âyetleri Peygamberine unutturmuş, onların yerine yenilerini vahyetmiştir ki bu olay, nesh olayıdır. Bu sorunu, Bakara Sûresinin 106., Nahl Sûresinin 101 nci âyetinin tefsirinde anlatmıştık. Ayrıntı için oralara bakılabilir (1/213-218: 5/138-147).
2. öğüt olmak üzre indirilen bu Kur'ân, Hz. Muhammed için kolaylaştırılmıştır (8). "Andolsun biz Kur'ân'ı öğüt için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?" (Kamer Sûresi: 17, 22, 32, 40).
Yani İlâhî mânâlar, Hz. Muhammed'in konuştuğu ve ulusunun anlayacağı Arap diliyle vahyedilmiştir. Bunlar daha önceki Kitapların dili olan İbranca ile vahyedilmiş olsaydı, ne Peygamberin kendisi vahyedileni anlardı, ne de kavmi.
Madem ki verilen öğütün anlaşılması esastır. Öyle ise halkın anlayacağı dille verilmelidir. Kur'ân'ın içeriği, her ulusun kendi diliyle sunulmalıdır ki insanlar onu anlayıp uygulasınlar.
3. Yararlı olacağı yer ve zamanda öğüt verilmelidir (9). Öğütün etki yapmayacağı kimselere öğüt vermenin yararı yoktur, hattâ zararı da olabilir, çünkü tepki doğruabilir.
4. Allah'tan korkan kimse öğüt alır, ama bahtsız, cehennemlik adam öğüt almaz. Ona öğüt vermenin yararı olmaz (10-12).
5. Rabbini anarak ibâdet eden kimse arınır, felah bulur (14-15).
6. Bahtsız kişiler, geçici olan şu dünyâ yaşamını, bundan çok daha iyi ve kalıcı olan âhiret yaşamına yeğlerler (16-17).
7. Kur'ân'ın anlattığı bu öğütler ve prensipler, İbrahim'in ve Musa'nın sahîfeleri, Tevrat'ın bölümleridir. Son âyet, Kur'ân'ın içerdiği prensiplerin, kendinden önceki Kitaplarda da bulunduğunu vurgulayarak İlâhî dinlerin birliğini anlatmaktadır.

A'LÂ SÜRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Çoğunluk. 'Ubeyd ibn 'Umeyr'.[10472] Übeyy, 'Alî ve Ebûzer [10473]. 'Alî, Sülemî ve Kisâ'î. Ötekiler [10474] Çoğunluk. Übeyy ve İbn Kays [10475]
Hafif dâl ile: Şeddeli dâl ile:
Sû
Ayet No.
8
16
19
Kelime: Kırâet farkı:
Madmûm sîn ile: 'Sakin sîn ile: öâib yâ'sı ile:
Hitâb tâ'sıyle:
R'den sonra elif, h'den
sonra y ile:

[10470] 'Ankebût Sûresi: 46.
[10471] Fussilet Sûresi: 43.
[10472] el-Mesâhif: 238.
[10473] el-Mesâhif: 177, 191, 229.
[10474] Tebsıra: 724; Kurtubî: 20/15; en-Neşr: 2/399.
[10475] el-Mesâhif: 177.

Okuyanlar:
Ebû Ca'fer.
Ötekiler[10476]
İbn Mes'ûd, Ebû
Recâ', Hasan,
Cahderî, Ebû
Hayve, Ebû 'Amr,
Nasr ibn 'Âsim
vd.
Ötekiler [10477]
İbn Mes'ûd ve
Übeyy [10478] Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[10479]. Çoğunluk.

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
	Meksûr h'den sonra y'siz, meftûh h'den sonra y'siz:		Mâlik ibn Dinar.
	Meftûh h'den sonra elif ile:		Ebû Mûsâ el-Eş'ârî ve İbn Zübeyr[10480]

88/65 ĞÂŞİYE SÛRESİ 2140
Tefsîr: 2140
Tefsîr: 2141
Gâşiye Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:..... 2142
ĞÂŞİYE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2142

[10476] e!-Budûr: 339.
[10477] Tebsıra: 724; en-Neşr: 2/400. Taberî, sadece hitâb kipini tercih etmiştir, çunku bu, Çoğunluğun kırâetidir (Câmi'u'l-beyân: 30/158).
[10478] Kurtubî: 20/23; el-Mesâhıf: 109, 177.
[10479] el-Mesâhif: 109.
[10480] el-Bahr: 8/460. Dahhâk, " (19-20) âyetlerinin tefsirinde şöyle diyor: "Bu Kur'ân, evvelkilerin sahîfelerinde, yani Ibrâhîm ve Musa'ya indirilen sahîfelerde vardır. Yüce Allah, Kur'ân'ın, aynı lafızlarla o sahifeler-de mevcudolduğunu değil, lakat anlamının onlarda mevcudolduğıınu kasdetmiştir. Âcurî, Ebûzzer'ın ^oyle dediğini
nakletmı^tır: "Dedurr. 'Yâ Resûlâllah, Allah'ın sana indirdikleri arasında, ibrahim'e ve Musa'ya indirilenden bir şey var mı7' Buyurdu ki: 'Ey Ebûzerr, doğrusu mutluluğa ermiştir: zekât veren; Rabbının adını anıp namaz kılan. Ama sız, şu yakın hayâtı yeğliyorsunuz. Oysa âhırel daha iyi ve daha kalıcıdır. Bu (hükümler), elbette ilk sahîfelerde de vardır: ibrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde'." (Kurtubî: 20/24-25).

88/65 ĞÂŞİYE SÛRESİ

Ğâşiye kaplayıp örten demektir. Herşeyi kaplayıp örtecek olan kıyamet haberiyle başladığı için bu adı alan sûre, iki bölüme ayrılır. Birinci bölümde kıyamet ahvâli, mü'minlerin ve kâfirlerin sonuçları anlatılır. İkinci bölümde Allah'ın kudretini gösteren tabiat varlıklarına işaretle bunlardan ibret alınıp Allah'a dönülmesi öğütlenir. Mekke devrinin ilk yıllarında ve Zâriyat Sûresinden sonra inmiştir, 26 âyettir. Resmî sıralamada 88 nci, iniş sırasına göre 65 nci sûredir.

Rahman ve Rahîı-ı Allah'ın adiyle. 1- (Şiddet ve dehşetiyie herşe-yi) Sarıp kaplayacak olan(o felâket)//? haberi sana geldi mi? 2- Yüzle' var ki o gün öne düşüktür, 3- Çalışır, yorulur. 4- Kızgın ateşe girer. 5-Kendilerine kaynamış bir gözeden su içirilir. 6- Onlar için kuru dikenden başka yiyecek de yoktur. 7- O da ne semirtir, ne de açlığı giderir. 8- Yüzler de var ki o gün nimetle mutlu, 9- İşinden memnun, 10- Yüksek bir bahçededir. 11- Orada boş söz işitmez. 12- Orada akan bir kaynak vardır. 13- Orada yüksek dîvânlar, 14- Konulmuş kadehler, 15- Dizilmiş yastıklar, 16- Serilmiş halılar vardır.

Tefsîr:

1- "O ğâşiye'nin sözü, yani haberi sana geldi mi? Onu duydun mu?" şeklindeki soru âyeti, bütün dünyâyı bastıracak olan o büyük belânın yani kıyametin korkunçluğunu büyütüyor.

2-7 nci âyetler, o gün bazı yüzlerin huşu edeceğini, zelîl ve hakîr olacağım, korku ve utançtan başların öne düşeceğini; güç işler altında ezilip yorgun, bitkin düşecek olan o kimselerin, kızgın ateşe gireceğini; zaten sıcaktan bağırları yanacak olan bu adamlara kaynar su içirileceğini hiç şişmanlatmayan, beslemeyen, açlığı da gidermeyen, üstelik boğazı tırmalayan dikenden yapılmış bir yemek yedirileceğini bildiriyor. İşte herşeyi kaplayacak, ezecek olan felâket gününde inkâr etmiş olanların durumu: Bitkin bir halde kızgın ateşe girerler. Bedenlerini yakan ateşin etkisiyle içleri yanarken, 1-endilerine kaynar su verilir, boğazlarını tırmalayan diken yemeği yerler.

DarV: Kureyşin yaşına " kurusuna dediği dikenli bir ağaçtır. Bu zehirdir veya zehir gibi acıdır'.[10481] İşte cehennem halkının yiyeceği da-rî'(diken)dir [10482]. Kur'ân-ı Kerîm'de bu diken yemeği, çeşitli adlarla zikredilmiştir.

8-16 ncı âyetlerde inkarcıların karşıtı olan mü'rnin insanların kıyamet günündeki durumları tasvir edilmektedir: Onlar, yüzleri yumuşak, sevinçli, işleri yorucu değil, memnun edicidir. Hiç boş, saçma söz duymayacakları yüksek bir bahçe içerisinde bulunurlar. O öyle güzel bir bahçedir ki içinde akar su vardır, suyun yanına da deştiler, bardaklar konmuştur ki isteyenler kaynaktan doldurup içsinler. Veya bu akar sudan destilere doldurulup o insanların yanlarına konmuştur. Yüksek yerlere serilmiş kalın döşekler ve yaslanmaları için dizilmiş yastıklar vardır. Tabana da gayet güzel sergiler döşenmiş tir. Zerâbiyyu mebsûseh: Yayılmış sergiler anlamına gelmekle beraber sararmı>,kızarmış fakat henüz yeşilliği duran otlara, çemenlere de denir. İşte inananlar böyle neş'eli, güzel bir âlem içinde bulunurlar.

Bu âyetlerde de âhiret ahvâli, yine insanların dünyâda gorıp bildikleri cefa ve safa hallerine benzetilerek anlatılmıştır. Amaç, inkâr edenlerin kalb-lerinde âhiret korkusu uyandırmak suretiyle onları Allah'a kulluğa yöneltmek; inananları da sürdürdükleri güzel işlerde daha da ilerlemeğe teşvik etmektir. Kur'ân'ın bu metoduna "et-terhîb ve't-terğîb: Korkutma ve teşvîk etme" denir.

Bu cehennem azâblan, cennet nimetleri, çeşitli sûrelerde değişik üslûplarla anlatılır, fakat hepsinin ruhu birdir, hepsinde anlatılan şey esas itibariyle aynıdır. Bunların amacı, insanları, görüp bildikleri, anladıkları şeylerle korkutmak veya müjdelemek suretiyle Allah'a kulluğa yöneltmektir.

Peki ama Kur'ân'ın bu tasvirleri, hâşâ bir hayal midir, bunların bir hakikati yok mudur? Elbette vardır, âhiret nimet ve azabı muhakkaktır. Fakat İbn 'Abbâs'ın dediği gibi orada bulunan nimet ve azâbların dünyâda sadece ismi vardır. Onlar, mâhiyetçe dunyâdakilere benzemez. Benzerlik asılda değil, isimdedir.

Burada bir hususa dikkati çekmek istiyoruz: ikinci ve üçüncü âyetlerde knâmette ba/ı yu/lerin yani kâfirlerin, çalışıp çabalayarak yorgun, bitkin düşecekleri; doku/uncu ve onuncu âyetleide de bunun karşıtı olan mü'minlerin, işlerinden memnun olarak sevinç içinde bulunacakları ifâde ediliyor. Gerçi mufessirler, doku/uncu âyetteki sa'yi (kişinin dünyâda yaptığı amel) diye tefsîr etmişlerdir ama bu mânâ âyette yoktur ve âyet, ikinci âyetin tam karşıtıdır. Nasıl ikinci âyetin anlattığı sahnede münkir insanın işi yorucu, bitkin düşürücü ise; doku/uncu âyetin anlattığı sahnede nıu'min insanın işi de yorucu değil, sevinç vericidir. Bu insan işinden memnun ve rahattır.

Bu âyetlerden âhiretin tamamen boş oturulacak bir tenbellik yeri olmadığı, orada da insanların çalışacakları, birtakım isler yapacakları; fakat kâfirlerin yapacakları işlerin kendilerini bitkin düşüreceği; onlar hükümlü olarak guç işler yapmakla cezalandırılacakları; mu'minlerin ise kendilerine zevk veren işler yapacakları; yaptıkları işlerden sevinç duyacakları, zevk alacakları anlaşılır. Nitekim bu husus, Yâsîn Sûresinin: " O gun cennet halkı, bir işte eğlenirler (yani zevk aldıkları bir iş yaparlar)"' âyetinde de bu husus anlatılmaktadır ve bu meseleyi orada daha geniş izah etmiştik.

[10481] CâmiVl-beyân: 30/162.

[10482] et-leshîi: 4/195.

Tefsirlerde cehennemdekilerin ellerine, ayaklarına, boyunlarına vurulan I. 55 ncı âyet. zincirleri taşımakla yorulacakları ifade edilirse de oradaki yorucu işlerin mahiyetini böyle kesin bir biçimde anlamamız mümkün değildir. Ancak her ruhun âhirette, dünyâdaki hareket ve davranışlarına uygun, o davranışların hakikatleri olan işlerle meşgul olacağı kanısındayız. Gerçeği Allah bilir.
17- Bakmıyorlar mı develere, nasıl yaratılmış? 18- Göğe, nasıl yükseltilmiş? 19- Dağlara nasıl dikilmiş? 20- Yere, nasıl yayılmış? 21- Öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin, 22- Onların üzerinde zorlayıcı değilsin. 23- Ancak kim yüz çevirir ve inanmazsa, 24- Allah ona en büyük azabı eder. 25- Dönüşleri bizedir. 26- Sonra onların hesabını görmek bize düşer.

Tefsîr:

17-20 nci âyetlerde develerin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, Yerin nasıl yayıldığına dikkat çekiliyor. Bazıları gökle ve dağlarla ilişkisini düşünerek 17 nci âyetteki " kelimesiyle develer değil, bulutun kasdedildiğini söylemişlerdir. Fakat Zemahşerî, ""in bulut isimlerinden olmadığını, herhalde bunlar, Arap şi'rinde bulutların deveye benzetilmesine bakarak "el-ibil"in mecazen bulut anlamına gelebileceğini düşünmüş olmalıdırlar diyor'.[10483]
Âlûsî, şöyle diyor: "Allah'ın, bu âyetlerde anılan varlıklara dikkati çekmesinin hikmeti şudur: Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Araplar, çoğu kez tek başına çöllerde yolculuk yaparlardı. İnsan yalnız kalınca, konuşacağı, eğleneceği kimse olmadığı için düşünceye dalar. Kendisiyle beraber bulunanlara bakınca devesine gözü ilişir, üstüne bakınca göğü görür, sağına soluna bakınca dağları görür, altına bakınca yeri görür.İşte ona, yalnız kaldığı zaman baktığı şeyleri düşünmesi, bunların yaratılışından ibret alması emredilmiştir. Arzın yayılmış olması, gerçek küreye yakın bir şekilde olmasına engel değildir. Çünkü küre, büyüklüğünden dolayı düz görünür" [10484]. İbn Kesîr de: "Yüce Allah, bedeviyi, bindiği deveye, üstündeki göğe, yanındaki dağlara, altındaki yere bakarak Allah'ın kudretini anlamağa yöneltmiştir" diyor.[10485]
"Deve, Arabın en kıymetli mallarındandır. Hele darî'in zikrinden sonra deveye göz atmanın da başkaca bir münâsebet ve letafeti vardır (çünkü deve diken yer). Sonra seyr-ü sefer etmek üzre deveye binen kimse, boyundan hayli yüksek bir irtifâa çıkmış olur. Yukarı baktığı zaman üstünde semâyı, sağa sola baktığı zaman dağları, aşağı baktığı zaman da yeryüzünü görür. Ve bu bakışlar ne kadar genişler, ne kadar derinleşirse insanın, bulunduğu âleme vukufu ve yüce yaratıcının yaratma kudreti ve nimetlerinin genişliği, istikbalin ehemmiyeti ve yoluyla say-ü gayretin kıymeti hakkında marifeti djs öyle genişler ve derinleşir" [10486]
Evet bu sayılanları ve benzeri yaratıkları düşünen, inceleyen insanlar, bunlar! ı kendi kendilerine var olamayacağını; ilim, hikmet ve kudret sahibi bir yari tıcı tarafından yaratıldığını; kâinatı böyle ince bir düzenle yaratan o ya-ratu inin da bunları boş yere değil, bir amaç için yarattığını; öyle ise herşeyin kısa bir ömürle bitmeyeceğini; bu dünyâ hayatından sonra da bir hayât bulunması gerektiğini; zira yaratma amacının ancak o ikinci hayatta gerçekleşeceğini; kâinatı böyle intizamla yaratıp yöneten Allah'ın, bu varlıkların benzerini ve dolayısıyla insanları yeniden yaratmağa kadir olduğunu anlar; âhi-ret hayatına ve sorumluluğuna inanarak Allah'ın gösterdiği iman ve güzel ahlâk yoluna girer.
Bu bakıp inceleme emri, yeriyle göğüyle bütün evreni inceleme fermanıdır. Bu emir, Arzın bir parçasından başlayıp gökten ve dağlardan dolaşarak nihayet Arzın döşenmesinin incelenmesine getirilmiştir. Zira: "Bir süreye kadar sizin Arzda kalıp yaşamanız gerekir" [10487] "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve yine ondan (diriltilip) çıkarılacaksınız" [10488] buyurulduğu üzre Arz, insanların bir süre yaşayacakları, sonra ölüp gömülecekleri, tekrar oradan diriltilip çıkarılacakları ve Yüce Dîvân'da hesap vermeğe gidecekleri yerdir. Onun için insanın, yaşadığı şu Dünyâ'yı iyi tanıyıp hayâtını boş şeylerle değil, ilim ve irfan kazanarak, güzel işler yaparak geçirmesi gerekir. "Göklerde ve yerde nice âyet vardır ki onların yanından hiç aldırmadan geçerler" [10489]
âyeti gibi bu âyetler de insanı araştırmağa, ilim ve irfan kazanmağa, yaşadığı dünyâdaki kanunları keşfetmeğe ve böylece Allah'ın kudretini daha iyi kavrayarak huzur ve huşu' ile O'na kulluk etmeğe yöneltmektedir. Çünkü "Allah'a, ancak bilgin kulları saygı duyar" [10490] âyetinin işaret ettiği üzre Allah'ın yaratış kanunlarını, devenin yaratılışını, gök cisimlerini uzayda tutan, dağları Arzın kabuğundan fışkırtıp yükselten, içi ateş dolu Arzın üstünü taş ve toprak ta-bakasiyle düzleyip üzerinde ormanlar, ağaçlar, bitkiler ve hayanlar yaratan Allah'ın kudretini düşünen, keşfeden insanlar O'na daha gönülden saygı ile bağlanırlar, aynı zamanda bu kanunlardan da yararlanıp daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşırlar. Çünkü Allah: "Göklerde ve yerde bulunanların hepsini size boyun eğdirdi, sizin emrinize verdi" [10491] buyurmuştur. Göklerin ve yerin servetlerinden yararlanabilmek için tabiat kanunlarını

[10483] Keşşaf: 4/247.
[10484] Rûhu'l-Me'ânî: 30/116-117.
[10485] Tefsîr: 4/505.
[10486] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5783.
[10487] Bakara Sûresi: 36.
[10488] A'râf Sûresi: 25.
[10489] Yûsuf Sûresi: 105.
[10490] Fâtır Sûresi: 28.
[10491] Câsiye Sûresi: 13.

bilmek, dağlardaki madenleri işletebilecek; akıp giden suların önüne baraj gemlerini vurup bir yandan suyun enerjisini elektrik enerjisine dönüştürerek köyleri kentleri aydınlığa kavuşturmayı, fabrikalar çalıştırmayı, bir yandan da araziyi sulayıp ürünün verimini artırmayı; Güneşin Dünyâmıza gönderdiği enerjiden yararlanmayı; rüzgâr ve deniz dalgalarının yaydığı enerjiyi de insanlık yararına kullanabilecek teknik bilgiye sâhibolmayı gerektirir. Bilgili olan güçlü olur. Bilgi de ancak inceleme, araştırma ve deney ile elde edilir. Onun için Kur'ân, burada olduğu gibi birçok sûrede sık sık insanın gözünü tabiat olaylarına çevirmekte, onlara dikkatle bakmasını emretmektedir. Bunları dikkatle incelemekle insan, Allah'ın kudretini ve büyüklüğünü daha iyi anlar.
İşte yukarıdaki âyetlerde insan, bu tabiat varlıklarını incelemeğe yöneltilip Allah'ın, tabiattaki kudretini daha iyi kavrama noktasına getirildikten sonra:
21-26 ncı âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e şöyle hitâbediliyor: Ey Mu-hammed, sen uyar, sen bir uyarıcısın. Görevin uyarmaktır, insanları zorla yola getirmekle yükümlü değilsin. Uyarıldığı halde söz dinlemeyip inkâr eden kimseye Allah, büyük azâb edecektir. Onun azabı sadece dünyâ azabından ibaret de olmayacaktır. Onlar, Allah'a dönecekler ve O'nun huzurunda yaptıklarından hesap vereceklerdir. Allah, o inkarcıları muhakeme edip cezalandıracaktır. Sen onların inanmamalarına üzülme, sadece duyurup uyarma göre vini yap. Senin üzerine düşen budur. Onları muhakeme edip cezalarını vermek de Allah'a aittir.
Bu son âyetler, bütün çabalarına, eziyet ve cefalarına katlanmasına rağmen yine de Kureyşlilerin inanmamalarına üzülen, zaman zaman bunalan Pey-ğamber(s.a.v.)i tesellî etmekte, ona moral vermektedir. Bu üslûb, bundan ön-ce inen sûrelerde olduğu gibi bundan hemen sonra inmiş olan sûrelerde de görülür.

Gâşiye Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Âhirette her insanın yapacağı bir işi vardır. Dünyâda ömrünü kötü işlerde geçirmiş olanlar, bundan sonraki hayatlarında yorucu işlere koşulurlar; ağır işler altında ezilirler; somurturlar, üzülürler. Ayrıca ateşe atılırlar, susuzluktan bağırları yanar. Kendilerine verilecek irin gibi sıcak su, susuzluklarını gidermez, tersine bağırlarını yakar. Yemekleri de dikenlidir. Midelerini tırmalayan dikenli yemejc ve bağırlarını yakan sıcak su.
2. Dünyâda ömürlerini îmân, ibâdet ve güzel eylemlerle geçirmiş olanlar da nimet cennetlerine sokulurlar. Onların da işleri vardır ama yorucu değil, eğlendirici, zevk vericidir. Onlar işlerinden memnundurlar (9).
3. Kur'ân bir öğüttür. Peyğamber'in ve Hak da'vetçisinin görevi öğüt vermektir, insanları zorla doğru yola getirmek değildir. Dinde zorlama yoktur. Herkes gönül nzâsıyle öğüt alır, yola gelir.
4. Öğüt dinleyip yola gelmeyen, Allah'ın huzurunda ağır hesaba çekilir ve azaba çarpılır.

ĞÂŞİYE SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Hâl olarak nasb ile:	İbn Muhaysın,	
îsâ, Humeyd ve 'Ubeyd-	İbn Kesîr'den.	
Sıfat veya gizli mübte-		
dâ'nın haberi olarak		
merfû':		
Madmûm t ile:		
Tasliye kökünden edilgen:		
Ötekiler[10492]. Ebûbekr, Ebû		
'Arar, Übeyy ve Ya'kub.		
Bir Kırâettir.		
Cüz': 30, Sûre: 88/65		
Ayet No.		
Kelime:		
Kırâet farkı:		
Okuyanlar:		
Meftûh t, sakin sâd ile		
etken:	Çoğunluk'.[10493]	
Çoğunluk. Hâ'dan sonra elifsiz:		îbn Mes'ûd ve
İbn 'Abbâs [10494]		
Hişâm'dan		
İmâle ile:		
İmâlesiz, uzatımlı fetha:		
rivayet.		

[10492] Kurtubî: 20/27.
[10493] el-Mesâhif: 177; Tebsıra: 724; Kurtubî: 20/28; en-Neşr: 2/400.
[10494] el-Mesâhif: 109, 208.

Ötekiler[10495]
Fi'l edilgen, isim merfû': Übeyy ve İbn Muhaysın. Si Fi'l müennes edilgen, isim merfû': İbn Kesîr, Nâfi', Ebû 'Amr. Fi'l muhâtab, etken, isim mansûb: Ötekiler [10496]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
17		Meksûr b, hafif lâm ile:	Çoğunluk.
		Meksûr b, şeddeli lâm ile:	'Alî, İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs ve 'Âişe [10497]
17-20		Etken, tekil mütekellim:	'Alî, İbn Semeyfa' ve Ebû'l-'Âliye. Edilgen, sakin tâ ile müennes: Çoğunluk. Öncekinin aynı, ancak son kelimede tâ şeddeli: Hasan ve Ebû Hayve.
22		Sîn ile:	Hişâm[10498]
		Sâd ile, z arasında bir sesle:	Hamza[10499]
		Sâd ile:	Ötekiler.
		Sîn ve meftûh tâ ile:	Hârûn el-A'ver [10500]
Âyet 23			
Kelime:			
Kırâet farkı:			
Okuyanlar:			
24			
25			
İstisnâ edâtı:		Çoğunluk.	
İstiftâh ve tenbîh" edatı:		İbn 'Abbâs ve Katâde[10501]	
		Çoğunluk.	
		Şeddeli yâ ile:	
		Hafif y ile:	

İbn Mes'ûd[10502]. Übeyy ve Ebû Ca'fer. Ötekiler[10503]

89/10 FECR SÛRESİ 2144
Tefsir: 2144
Tefsir: 2147
Tefsir: 2147
Fecr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2149

[10495] en-Neşr: 2/65.
[10496] Câmi'u'l-beyân: 30/163; Tebsıra: 724-725; Kurtubî: 20/33; el-Bahr: 8/463.
[10497] Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer ve Kisâî'den de rivayettir. Bu kelimenin, bir kavmin dilinde bulut anlamına geldiğini söylemişlerdir (el-Bahr: 8/464; el-Mesâhif: 109/177).
[10498] Tebsıra: 725; Kurtubî: 20/36; el-Bahr: 8/464; el-Mesâhif: 177; en-Neşr: Tûr Sûresi; el-Budûr: 339.
[10499] Aynı eserler.
[10500] Kurtubî: 20/37; el-Bahr: 8/464.
[10501] Kurtubî: 20/37; el-Baly: 8/465.
[10502] Kurtubî: 20/37; el-Mesâhif: 109.
[10503] el-Mesâhif: 177; Kurtubî: 20/37; el-Bahr: 8/465; en-Neşr: 2/400; el-Budûr: 33<A.

89/10 FECR SÛRESİ

Fecr: Tan yerinin ağarmasına denir. Tan yerinin ağardığı zamana yemîn ile başladığı için bu adı alan sûrede 'Âd, Semûd, Fir'avn kavimleri gibi eski milletlerin uğradığı azâb hatırlatılarak onlar gibi bozgunculuk yapan kimseler uyarılmakta ve insanın zayıf karakterine işaret edilmektedir. Âhirette kötülerin azaba, iyilerin cennete girecekleri, çok etkili bir üslûb ile anlatılmaktadır.
Âyetlerinin birbirine son derece bağlılığı, sûrenin bir defada indiği kanısını verir. İlk Mekke sûrelerindendir. Resmî sıralamada 89 ncu, iniş sırasına göre 10 ncu sûre olup 30 âyeti içermektedir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Andolsun fecre, 2- On geceye, 3- Çifte ve teke, 4- Gitmekte olan geceye; 5- Bunda da akıl sahibi için biryemîn var değil mi? 6-Görmedin mi Rabbin ne yaptı: /4*/(kav-min)e? 7- Sütunlu İrem'e? 8- Ki ülkeler arasında onun eşi yaratılmamıştı. 8- Vâdi(\ Kurâ)cfa kayaları oy(arak evler yap)a/j Semûd(kaymin)e? 10- Ve kazıklar sahibi Fir'avn'a? 11- Bunlar ülkelerde azmışlardı, 12-Oralarda çok kötülük yapmışlardı. 13- Bu yüzden Rabbin onların üzerine azab kırbacını çarptı. 14- Çünkü Rabbin dâima gözetleme yerindedir.

Tefsir:

1-7: Yüce Allah bu âyetlerde fecre, on geceye, çifte ve teke, gitmekte olan geceye yemîn ederek, "Akıllı kimse için bunda yeterli biryemîn var değil mi?" yani akıllı, ibret alacak kimse için bundan daha etkili yemin olur mu? diyor.
Fecr: Tan yerinin ağarma zamanıdır ki biz buna galat olarak şafak deriz. Oysa şafak Arapçada, Güneş battıktan sonra ufukta kalan kızartıya denir. Seher vakti dediğimiz tan yerinin ağarma zamanı, zihnin en sakin, gönlün en huzurlu, ortalığın en durgun olduğu zamandır. O zaman yapılan ibâdetin çok etkili olacağı, "Gece kalkıp ibâdet etmek, elbette daha oturaklı ve o zaman yapılacak dua, söylenecek söz daha etkilidir" [10504] âyetinde de belirtilmişti.
Tan yerinin ağarma zamanı, yavaş yavaş ortalığın ağarmağa, uykuya dalmış canlıların uyanmağa başladığı zamandı. Bu uyanış bir çeşit yeniden dirilmeye de benzediği için yüce Allah fecr'e and içerek bu zamanın değerini belirtmiştir. "Solumağa başlayan sabaha andolsun" [10505] âyetinde de aynı za* mâna yemîn edilmişti.
Gecenin gitmeğe başlamasına, şafağın sökmesine, sabahın soluk almasına yemîn edilmesi, çok anlamlıdır. Bunlar karanlığın aydınlanmağa başladığı zamanlardır ki bu ifâdelerle, cihanı bastırmış olan karanlığın, Hz. Muhammed(s.a.v.)e inmekte olan vahy nuruyla aydınlanmağa başladığına işaret edilmektedir.
On geceye andolsun": Kuvvetli re'ye göre bu on gece, Zu'l-hicce ayının ilk on gecesidir. Bunlar hac işleriyle, ibâdetleriyle geçirilen geceler olduğu için üstlerine yemin ile bunların değeri belirtilmiştir. On gecenin, yılın ilk ayı olan Muharrem'in on gecesi, yahut Ramazanın ilk veya son on gecesi olduğu hakkında rivayetler de vardır. ma'rife olmayıp nekre (belirsiz) olduğu için, belli bir on gece olmayıp bunların her birine, belki de her ayın, Ay ışığının git gide arttığı ilk on gecesine işaret olması da mümkündür.
Şef çift, vetr tek demektir. Bu çift ve tek ile neyin kasdedildi-ği hakkında çeşitli tefsirler vardır: Şef kurban bayramı günü, vetr arefe günüdür; şef kurban bayramının birinci ve ikinci günleri, vetr üçüncü günüdür; 'Âdem, vetr eşi Havva'dır: şef iki rek'atli namazlar, vetr tek rek'atli namazlardır; şef yaratıklar, vetr Allah'tır. Çünkü Allah: "Her şeyi çift yarattık" [10506] âyetiyle herşeyi çiftli yarattığını bildirmiştir. Tek olan yalnız kendisidir.
"Yaratıklar ya çift veya tek olur. Bu âyet ile Cenabı Hak sanki: 'Tekin ve çiftin Rabbi olana yemîn ederim' demiş ve böylece bütün yaratıklar âlemine yemîn etmiş olmaktadır"[10507]
Şeyh Tantavî de İhvanı Safa risalelerinden yararlanarak tek'in Allah'a, çift'in yaratıklara delâlet ettiğini şöyle anlatıyor:
"Allah'ın yaratıklara oranı, birin öteki sayılara oranı gibidir... Bir nasıl sayıların aslı, başı, sonu ve kaynağı ise Allah da bütün eşyanın sebebi, yaratıcısı, başı ve sonudur. Birin, birlik bakımından bir parçası, dengi olmadığı gibi Allah'ın da dengi, benzeri yoktur. Bir nasıl bütün sayıları kuşatmış ise Allah da bütün eşyayı kuşatmıştır, onları ve mâhiyetlerini bilir.
Bir sayıların aslı, iki başlangıcıdır (sayı iki ile başlar). Birin ikiye eklenmesiyle ilk tek sayı olan üç ortaya çıkar. Bir kök olduğu için sayılardan değildir. Birden sonra çift ve tek başlar. Önce ilk sayı iki, sonra birin ona ilâvesiyle üç olur. Bir, ilk tek sayı değildir. Sayı ancak kikinci tek olan üçtür. Sayılar çiftten ve tekten değil, kök olan birden çıkar. Böylece ilmin (matematiğin) bu sûrede zikredilen çifte ve teke dayandığını öğrendin mi?"[10508]
Tantâvî, İhvanı Safa risalelerinden aldığı bu izahıyle çiftin ve tekin yani bütün yaratıkların, kök olan bire yani Allah'a dayandığını anlatmak istemiştir:
Gitmekte olan geceye andolsun" âyetinde de gecenin yürüyüp gitmesiyle aydınlığın gelmesi zamanına

[10504] Müzzemmil Sûresi: 6.
[10505] Tekvîr Sûresi: 18.
[10506] Zâriyât Sûresi: 49.
[10507] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/164.
[10508] el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'ân: 25/159.

yemîn edilmektedir. [10509] âyetleri de aynı anlamı veren yeminlerdir. Ancak Katâde ve Ebû'l-'Âliye'ye göre " gitmekte değil, gelmekte olan, gelmeğe başlayan geceye demektir[10510]
" Hicr, akıl demektir. İnsanı tutup kötü şeylerden alıkoyduğu için düşünceye akıl dendiği gibi hicr de denir. "Bu sayılan şeylerde akıl sahibi için biryemîn yani bir kanıt var mı?" buyuruluyor. Bu soru, elbette bu sayılanlarda akıllı insan için büyük bir yemîn ve kanıt var anlamınadır. Akıllı insan, bu sayılanların, Allah'ın birliğini ve tek tapılacak Rab olduğunu kanıtladığını anlar.
Yukarıdabazı şeylere yemin edilmiştir. Sözün daha etkili olması için bu yeminin cevabı terk edilmiştir. Söz şu anlamdadır: " Bu sayılanlara andol-sun ki Allah, kâfirleri cezalandıracaktır." Daha sonra gelen âyetler, bu cevâba delâlet eder. Yahut bu yeminin cevâbı, Rabbin, dâima gözetleme yerindedir" âyetidir. Yani bu sayılanlara andolsun ki Rabbin gözetleme yerindedir, herkesiri yaptığını gözetlemektedir. Hiçbir iş O'nun bilgisinden kaçmaz. O nasıl eski azgınları helak etmişse, Elçisine karşı gelen, ona inanan insanlara saldıran şu Kureyş kâfirlerini de helak edecektir.
"Bunda akıl sahibine bir yemîn var mı?" âyetinin anlamı şöyle de olabilir: Allah'ın, inkarcı azgınları gözetlediği gerçeği, yemin ve pekiştirmeğe ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır. Allah'ın, eski zâlimleri nasıl cezalandırdığı ortadadır. Artık akıllı kişiye bunu ispat için yemine gerek var mı?
8-14 ncü âyetlerde Hz. Muhammed(s.a.v.)e, olumsuz soru tarzında bir hitâb ile Allah'ın buyruğuna karşı gelmiş olanların nasıl helak edildikleri anlatılmaktadır:
Allah, yüksek sütunlar üzerine saraylar, binalar yapan 'Âd kavmini helak etmişti. 'Âd kavmi, Hûd(selâm ona)nın gönderildiği kavimdir. Bunların ilk kabilesine ilk 'Âd, sonradan gelen kabilelerine son 'Âd denir. İrem ise ya 'Âd kavminin dedesi, yahut oturdukları kentin adıdır. 'Oman ile Hadramût arasında, Ahkâf denen kumsal tepeciklerde yaşayan bu kavim, yüksek sütunlar üzerine benzeri görülmemiş saraylar, köşkler yaparlardı. Fakat Peygamberleri Hûd'u yalanladıkları için "Uğultulu bir rüzgârla helak edildiler"[10511]
"Zâtu'l-'imâd" direkler, sütunlar sahibi demektir. Bu sıfat, ya sütunlar üzerine kurulu evlerden oluşan İrem kentinin sıfatı veya direklerle kurulmuş çadırlarda yaşayan İrem oğlu Âd kabilelerinin sıfatıdır. Onların çok güçlü, ya da uzun boylu kimseler olduğunu ifade eder. "O ki ülkelerde benzeri yaratılmamıştı" âyetinden, zâtu'l-'imâd'ın, bu kabilelerin oturdukları kentin vasfı olduğu anlaşılmaktadır. Bu âyet, İrem kentinin benzeri görülmemiş derecede güzelliğini ifâde eder. Bu kent, suları, bahçeleri ile güzellik numunesi olarak dillere destan olmuş, "bâğ-i İrem" deyimiyle şiirlere dahi girmiştir.
Yüce Allah, Vadi kenarında kayaları oyarak evler yapan güçlü Semûd kavmini de helak etmiştir. Bunlar da Hicaz ile Tebûk arasında, bugün Medâin-i Salih denen bölgede yaşıyorlardı. Bunların Vâdi'l-Kurâ'da, tamamı taştan bin yediyüz şehir (köy, kasaba) yaptıkları rivayet edilir '.[10512] "Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz" [10513] âyetinde de bu kavmin dağlardaki kayaları yontarak evler yaptıklarına işaret edilmektedir.
Allah, vetedler sahibi Fir'avn'ı de helak etmiştir. Büyük orduya sâhib Fir'avn, gittiği yerde askerlerine çadır kurmak için, başka bir görüşe göre de insanları kazığa oturtmak suretiyle işkence ettiği için "Kazıklar sahibi" diye anılmıştır. Fakat bu son görüşün bir değeri yoktur. Çünkü işkence etmek, dünyâda imrenilecek bir şey değildir. Burada Allah, bu eski kavimlerin, imrenilecek kadar dünyâ varlığına sahiboldukları anlatılıyor. Önceki âyetlerde sütunlar üzerine, yahut kayaları yontarak yüksek evler yapan kavimlerden söz edilmişti. Onlarla mütenasib olarak burada da "kazıklar sahibi" ifâdesinin de yine saraylara, yapılara, derin temellerle yere oturtulmuş, dağlar gibi yüksek binalara işaret edilmesi uygun olur. "Biz yeri beşik, dağları birer kazık yapmadık mı?" [10514] âyetinde olduğu gibi yere çakılmış gibi sağlam, yüksek dağlar "kazıklar" diye nitelendirilmiştir. Fir'avn'ın sıfatı olan "zî'l-evtâd: kazıklar sahibi" âyeti de onun yaptırdığı, dağlar gibi yüksek pramitlere işarettir.
İşte Allah, bu güçlü, kayalardan evler yapmış, dağlar gibi yere çakılan yüksek pramitler dikmiş, hiç ölmeyecekmiş gibi davranıp peygamberleri ve âhireti yalanlamış, insanlara haksızlık etmiş, ortalığı katıp karıştırmış, adaleti yıkmış, dünyânın dirlik ve düzenini bozmuş kavimlerin hepsini cezalandırmış; üzerlerine azâb kırbacını indirip onları helak etmiştir. "Hepsini gü-nâhiyle cezalandırdık: Onlardan kiminin üstüne taş yağdıran bir fırtına gönderdik, kimini korkunç ses yakaladı, kimini yere batırdık, kimini de boğduk" [10515] âyetinin bildirdiği üzre her azgın kavmi bir çeşit azâb ile mahvetmiştir. Çünkü Allah, her ferdin ve toplumun hareketlerini gözetler. Ve mutlaka bir gün o hareketlerinin karşılığını verir.
Bu kıssaların ayrıntıya girilmeden ana çizgileriyle hatırlatılması, dinleyenlerin, bunlardan haberdar olduklarını gösterir. Maksat, bildikleri şeyi hatırlatıp onları ibret almağa ve doğru yola yöneltmektir. Kur'ân'ın kıssaları anlatmaktaki amacı budur. Çünkü insan tabiat itibariyle kıssadan hoşlanır. Ve insana, duyduğu, bildiği geçmiş hikâyeler, yerinde ve zamanında hatır-latılırsa çok etkili olur. Onun için Kur'ân, zâlimlerin helak olacağı; kötü işlerin, milletlerin helakine, iyi işlerin de dünyâ ve âhiret mutluluğuna sebebola-cağı gerçeği gibi birçok evrensel gerçeği soyut cümlelerle değil, yaşanmış olaylarla anlatır. Muhammed 'İzzet Derveze bu konuda özetle şöyle

[10509] Muddessir Sûresi: 34. Tekvîr Sûresi: 17. Muddessir Sûresi: 33.
[10510] Fethu'l-Kadîr: 5/434
[10511] Hakka Sûresi: 6.
[10512] Kurtubî: 19/48.
[10513] Şu'arâ Sûresi: 149.
[10514] Nebe'-Sûresi: 6-7.
[10515] 'Ankebût 'firesi: 40.

diyor:
"Fir'avn'ın, İsrail oğullarıyle olan kıssası, Tevrat'ın Çıkış Kitabında uzun uzadıya anlatılır. Muhakkak ki asırlarca Arap toplumu içinde yaşayan Kitap sahiplerinin anlatmasıyle bu kıssalar, Araplar arasına da yayılmış, Araplar da bunlar hakkında bir fikir sahibi olmuşlardır.
"Araplar ticâret amacıyle Ürdün, Filistin üzerinden Mısır'a kadar giderler, yol üzerinde Lût kavmine âit Sedom ve Gomora kentlerinin harabelerini görürlerdi: "Lût da gönderilen elçilerdendi. Onu ve ailesini kurtardık. Yalnız (azâbda) kalacaklar arasında bulunan ihtiyar bir kadın hariç. Sonra ötekileri kırdık. Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz: sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?" [10516] âyetleri, bu noktaya işaret ediyor. Araplar bu yoldan Şam'a gittikleri gibi Mısır'a da giderlerdi. 'Amr ibn el-'Âs'ın, müslü-man olmazdan önce Mısır'ı ziyaret ettiği rivayet edilir. Tabii Mısır'a gidenler, oradaki Pramitleri görmüş ve döndüklerinde pramitlerin dağlar gibi irilik ve yüksekliklerini anlatmışlardır. İşte Fir'avn'ın, zî'l-evtâd (kazıklar sahibi) sıfa-tiyle anılması, dağlar gibi yere çakılmış kocaman pramitlerin sahibi olduğuna işarettir.
" 'Âd ve Semûd kavmi kıssaları, Tevrat kıssalarından değil, eski Araplara âit kıssalardır. Âyetlerin üslûbu, bunların da dinleyenlerin meçhulü olmadığını gösterir: "Âd ve Semûd'u da helak ettik. Bu, oturdukları yerlerden size belli olmaktadır. Şeytan onlara, yaptıkları işleri süsleyip onları yoldan çıkardı. Halbuki bakıp ibret alabilirlerdi" [10517] âyeti, Araplar arasında 'Âd ve Semûd kavminin yaşadığı bölgeyi bilenler, onların harabelerini görenler bulunduğunu kanıtlar.
'Âd kavmi, güney Yemen'de, bugün Hadramût denen bölgede, Semûd da Arap Yaımadasının kuzeyindeki Şâm yolu üzerinde Medâin-i Salih denen yerde yaşamıştır. Yazın Medâin-i Salih üzerinden geçip Şam'a, Mısır'a, kışın da Hadramût üzerinden geçip Yemen'e giden Arap ticâret kervanları, uğradıkları bu harabeleri görüyor ve bunların öykülerini, neden helak olduklarını duyuyor, döndüklerinde duydukları bu öyküleri çevrelerine anlatıyorlardı. Böylece bu öyküler, Kur'ân'ın muhatapları arasında bilinir olmuştu" [10518]
Kur'ân'ın amacı, eski milletlerin tarihini anlatmak değil, kötü davranışları yüzünden helak olduklarını hatırlatarak onlar gibi davrananlara öğüt vermek olduğundan Kur'ân, kimi yerde kıssaları sadece bir işaret ile, kimi yerde de daha uzun olarak hatırlatır. Ama anlatım üslûbu asla tarih anlatım üslûbu değil, öğüt üslûbudur. Bundan dolayı olayların konu ile ilgili dizisini seçer, konu gereği, olayların akışında değişiklik yapar. Önceki olayı sonraya, sonraki olayı önceye alır. Gaye tarihi vak'aları anlatmak değil, topluma bildikleri kıssaları hatırlatıp öğüt vermek olduğu için bu kıssaların tarihi değeri önemli değildir. Temel amaç, Allah'ın, peygamberleri yalanlayan, doğru yoldan sapmış eski milletleri helak ettiği gibi onların yolunda olan Kureyş müşriklerini de helak edeceğini vurgulayıp onları uyarmaktır.
"Tefsirlerde Peygamber (s.a.v.) zamanından gelen rivayetlere dayanarak bu kavimlerin kıssaları hakkında uzun ve çok garip şeylerin anlatılması da gösterir ki bu kıssalar, eskiden beri nesilden nesle anlatıla gelen şeylerdir. O toplumun bu kıssaları bildiğine dair çok kanıt vardı"[10519]
Yalnız tefsirlerde Kur'ân'da olmayan, sağlam bir peygamber sözüne de dayanmayan garip, akla mantığa aykırı rivayetler vardır ki bu konuda Şevkâ-nî'nin şu görüşünü aktarmak yararlı olacaktır:
"Bu tür rivayetler yalan üzerine yalan, iftira üzerine iftiradır. İslâm ve müslümanlar bu kâh İsrail oğullarına, kâh peygamberlere, kâh sâlihlere, kâh da âlemlerin Rabbine iftira etmekten çekinmeyen bu tür yalancı deccallerden İslama ve müslümanlara büyük, vahîm belâ ulaşmıştır. Rivayetlerin sahîhini zayıfından ve uydurmasından ayırdetmesini bilmeyen bu topluluktan bir cemâatin, te'lîf ve Allah'ın kitabını tefsirin başına geçmesi, şerri kat bekat artırmıştır. Bunlar çeşitli hurafeleri, uydurulmuş, surdan burdan derlenmiş öyküleri, efsaneleri Allah'ın kitabının tefsîrine sokmuşlar, böylece tahrif etmişler, değiştirmişler, tebdil etmişlerdir. Anlattıklarımızın bir kısmına vakıf olmak isteyen, "el-Fevâidu'l-mecmu'a fi'l-ahâdîsi'l-mavdû'ah" adlı eserime bakmalıdır"[10520]
Kıssalar hakkında rivayetlere dikkat etmek gerektiğini vurgulayan Şev-kânî'nin bu sözlerinden sonra Arap tarihine ilişkin şu notu da kaydetmekte yarar görüyorum: "Tarihçiler Arapları dört gruba ayırırlar: " 'Arab-i bâide, 'Arab-i 'âribe, 'Arab-i müsta'rebe, Arab-i müsta'ceme, Arab-i bâide: helak olmuş, ortadan kalkmış eski Araplardır ki 'Âd, Semûd, Tasm, Cedîs bunlardandır. Arab-ı 'âribe halis Araplardır ki Kahtânîlerdir. Arab-i müsta'rebe İsmâ'îl evlâdından olup Hz. Peygamber'in nesebini teşkil eden 'Adnânîler-dir. Hz. İbrâhîm Arap olmadığı için onun oğlu îsmâ'îl'in Araplarla evlenmesinden türeyen kavme Arab-i müsta'rebe denmiştir. Arab-i müsta'ceme de fütuhat ile başka ülkelere gitmiş, oranın halkiyle karışıp dilleri bozulmuş olan Araplardır"[10521]
15- İnsan böyledir; Rabbi kendisini sınayıp ona ikramda bulunur, nimet verirse: "Rabbim bana ikram etti" der. 16- Ama Rabbi onu sınayıp rızkını daraltırsa, "Rabbim beni alçalttı" der. 17- Hayır, doğrusu (siz Allah'tan ikram bekliyorsunuz ama kendiniz) yetime ikram etmiyorsunuz, 18- Yoksula yedirmeğe ön ayak olmuyorsunuz. 19- Mîrâ-sı hırsla yutuyorsunuz, 20- Malı pek çok seviyorsunuz.

[10516] Sâffât Sûresi: 133-138.
[10517] 'Ankebût Sûresi: 38.
[10518] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/149-150.
[10519] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/152-153.
[10520] Fethu'l-Kadîr: 5/435.
[10521] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5800.

Tefsir:

15-20 nci âyetlerde genel olarak insanın, özel olarak da inanmayan insanın zayıf karakteri anlatılıyor:
15- Rabbi sınamak için ikram eder, nimet, servet, mevki verirse insan sevinir, kendisinin Allah katında makbul değerli bir kişi olduğu için Allah'ın kendisine bu nimeti verdiğini sanır; övünür, gururlanır, başkalarına kibreder.
16- Ama Allah, yine imtihan için onun rızkını daraltırsa: "Rabbim beni alçaktı, ezdi" diyerek sızlanmağa başlar; Allah'ın takdirine karşı gelir. Nimetin çok veya az verilmesinin bir sınav olduğunu, Allah'ın, kimini zenginlik, refah, mevki ve nimet ile; kimini de yoksulluk, belâ ve musibetlerle sınamakta olduğunu; hayâtın baştan başa bir sınavdan ibaret bulunduğunu; insanın her an olaylarla sınandığını düşünmez. Ne mal ve mevki, insanın Allah katında değerini, ne de fakirlik, acizlik Allah nezdinde değersizliğini gösterir. İnsanın değeri ruhunda, ahlâkındadır. Gerek refah, gerek yoksulluk içinde olsun, her halü kârda Allah'ın buyruklarına uyan, temiz, dürüst davranan, başkalarını düşünen, bencillik etmeyen insanlar Allah katında değerlidir. Çoğu kez insana câzib gelen mal ve mevkiin, sonunda şer; zoruna giden yoksulluğun da hakkında hayırlı olduğu görülür. Nice kimseler vardır ki yüksek bir mevkie çıkmak için bin türlü çaba göstermişler, didinmişler, hattâ entrikalara girişmişler, binlerce yalan söylemişler, sonunda çıktıkları o mevki felâketlerine neden olmuştur. Kimi de var ki hak ettiği mevkie ulaşamamış, ama bir zaman sonra ona ulaşmamasının, kendisi hakkında hayat kadar değerli olduğunu anlamıştır. Onun için insanın bencil olmaması, hakkına razı olması, başkalarını düşünmesi, iki cihan mutluluğunun sebebidir.
17-20 nci âyetlerin anlamı şudur: Allah size ikram ettiği halde siz "Allah bize ikram etmedi" diyorsunuz, Allah'tan çok ikram bekliyorsunuz ama siz kendiniz yetîme ikram etmiyor, yoksula yemek yedirip onu doyurmağa ön ayak olmuyorsunuz. Mirası helâl haram demeden büyük bir iştahla toplayıp yutuyorsunuz; sadece kendiniz mîrasa konmak için başkalarının hakkını dahi alıyorsunuz. Kadınlara ve çocuklara mîras vermiyor, onların payını da kendiniz alıyorsunuz. Malı çok seviyorsunuz. Olmaz böyle şey, siz başkalarına ikram etmediğiniz halde Allah'tan daha fazla ikram bekleyemezsiniz.
îmân ile olgunlaşmayan insanlar, dünyâ varlıklarına düşkün olurlar. Çünkü onlar için ne varsa bu dünyâdır, ötesi yoktur. Onun için malı severler, helâl haram demeden mirasa konarlar, başkalarının miras hakkını dahi almak isterler.
İnsanın hep kendisini düşünmesi, mala düşkün olması çok çirkin bir şeydir. Elinde imkân varken fakiri düşünmeyen, yetîme ikram etmeyen insanın, Allah'tan ikram beklemeğe hakkı yoktur. Allah, verdiği nimetlerle kulunu imtihan eder. Onun, Allah'ın verdiği nimetlerden başkasına da yardım edip etmediğine bakar. İşte insan bunu düşünmelidir, ki yoksul iken kendisi nasıl sızlanır, Allah kendisine az nimet verince nasıl gücenir, üzülürse; zenginlik zamanında ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyince o âcizler, yetimler, yoksullar da kendisine gücenirler.- Malının içinde onların gözleri kalır. O halde insan, Allah'ın âciz, yoksul kullarına ikram etmeli, onları kollamalıdır ki Allah da kendisine ikram edip onu kollasın. Çünkü Allah, kullarının hareketlerini gözetlemektedir. Servet, nimet ve mevki bulunca başkalarını hiç düşünmeyen, hattâ onları ezen, köle gibi kullanmak isteyen insanlar, aynen o eski zalim kavimler gibi davranmış olurlar. Allah'ın, o zâlimlerin üstüne saklayan kırbacı, bir gün bunların üstüne de şaklar.
21- Hayır (bu yaptığınız doğru değildir), Yer birbiri ardınca sarsılıp dümdüz edildiği zaman, 22- Melekler sıra sıra dizili durumda Rab-bine geldiği zaman, 23- Ve o gün cehennem de getirildiği zaman, işte o gün insan anlar ama, artık anlamanın kendisine ne yararı var? 24-"Âh keşke ben bu hayâtım için (iyi işler yapıp) gönderseydimi" der. 25- O gün O'nun azabı gibi hiç kimse azâbedemez! 26- Ve O'nun vuracağı bağ gibi hiç kimse bağ vuramaz. 27- Ey huzura eren nefis! 28-Râzı edici ve razı edilmiş olarak Rabbine dön! 29- Kullarım arasına gir! 30- Cennetime gir!

Tefsir:

21-26: Tekrar kellâ (hayır, olmaz böyle şey) ile başlayan bu âyetler, insanları, anlatılan kötü huylardan menediyor. Ey insanlar, bu çirkin huyları bırakın, aklınızı başınıza alın, uyanın, diyor ve Yerin birbiri ardınca sarsılacağı, melekler sıra sıra dizili iken Rabbin gelip Yüce Dîvânın kurulacağı, Cehennem denilen cezaevinin de gözler önüne getirileceği zaman; dünyâda bencillik eden, mala, mevkie sarılıp başkalarını ezen insanın, iş işten geçmiş olduktan sonra gerçeği anlayıp: "Âh keşke hayâtım için dünyâda iyi işler yapıp göndermiş olsaydım! Yahut: Dünyâ hayatımda güzel işler yapsaydım!" diyerek üzüntüsünü belirteceği, derin hasret çekeceği ve kelepçelerle, zincirlerle bağlanıp şiddetli bir azaba atılacağı bildiriliyor.
23 ncü âyette Arzın dekk edileceği bildirilmektedir. Dekle, yükseği dümdüz etmek veya kırıp un ufak etmek anlamlarına gelir ki bu, birbiri ardınca gelen iki deprem ile dağların yerle bir edilip yüksekliklerin ve alçaklıkların düzleneceğine işarettir. "O gün o deprem sarsar, ardından bir deprem daha gelir"x, "Sana dağlardan soruyorlar. De ki: 'Rabbim onları un ufak edecek, yerlerini dümdüz yapacak, orada ne bir eğrilik, ne de bir tümsek görmeyeceksin!" [10522] âyetlerinde de bu durum anlatılmıştır.

[10522] Nâzi'ât Sûresi: 6-7.

âyetinde iki anlam mümkündür: Birine göre kişi "hayâtım" sözüyle âhiret hayâtını kasdederek: "Keşke dünyâda şu âhi-ret hayâtım için güzel şeyler yapıp gönderseydim" der. İkincisine göre bu sözüyle dünyâ hayâtını kasdererek: "Keşke dünyâda yaşarken güzel şeyler yapıp gönderseydim" der.,[10523]

Bu âyetler, âhirette herkesin yaptığından hesap vereceğini, suçluların azaba çarpılacağı Mahkeme-i Kübrâ'yı ve oradan çıkan karar sonucunda suçluların cehenneme atılışını tasvir etmektedir. Bu yüce Mahkemenin hâkimi, Cenabı Allah'tır. O, mahkemeye gelirken melekler saygı ile sıra sıra dizilmiş olurlar. Bu ifadeler, askerlerin, tahtına doğru giden kiralı, esas duruşta saygı ile karşılamalarına benzer bir tabloyu canlandırmaktadır. Nasıl kıral geçerken muhafız alayı sıra sıra dizilip esas duruşta olurlarsa, âhirette de kâinatın pâdişâhı, Yüce Dîvân'ın hâkimi Allah, tahtına doğru geçerken melekler öyle saygı ile esas duruşta bulunmaktadırlar. Bundan maksat, Allah'ın, kâinatın yegâne pâdişâhı, müşriklerin tanrı diye taptıkları meleklerin dahi pâdişâhı olduğunu anlatmaktır. Bunlar, mânâ âlemini, insanların kavrayış derecelerine yaklaştırarak anlatan mecazî ifâdelerdir. O âlemin ve O huzurun mâhiyetini yalnız Allah bilir. Zemahşerî şöyle diyor:

"Bu, Allah'ın âyetlerinin zuhurunu, kahr ve saltanatının inceliklerini açıklamadır. Kendisinin durumu, bizzat gelen kiralın durumuna benzetilmiştir. Çünkü kiralın kendisinin gelmesi, askerlerinin gelmesinden heybetli olur. İşte bu heybeti anlatmak için Allah'ın, bir kıral gibi geleceği temsil yoluyla anlatılmıştır" [10524]

25-26 ncı âyetlerdeki zamirlerin Allah'a gitmesi de, insana gitmesi de muhtemeldir. Zamirlerin Allah'a gitmesi durumunda mânâ şöyledir: "Hiç kimse, o gün Allah'ın yapacağı azâb gibi azâbedemez. Hiç kimse O'nun vuracağı bağ gibi bağ vuramaz". Zamirler insana giderse mânâ şöyledir: "O gün hiç kimse onun azabını etmez, onun bağını başkası vurmaz. O kendi yaptığı 'erle kendisine azâbeder, kendi işleriyle kendisine bağ vurur. Veya hiç kimse onun azabını çekmez, onun bağını taşımaz. Yani kimse kimsenin cezasını çekmez. Herkes kendi cezasını çeker, kendi zincirlerini taşır."

Kisâ'î, fiillerini meçhul kipiyle okumuş, Ebû 'Ubeyd ve Ebî Hatim de bu kıraati tercih etmişlerdir. Çünkü Peyğamber(s.a.v.)in, bu fiilleri, zâ'nın ve sâ'nın fethiyle okuduğu rivayet edilmiştir. Bu takdirde zamirler Allah'a değil, yalnız insana gider ve âyetlerin anlamı şöyle olur: "O gün, o insanın yerine bir başkasına azâbedilmez, onun yerine bir başkasına bağ vurulmaz". Yani kimse kimsenin cezasını çekmez, herkes kendi cezasını çeker, demektir.

Bu anlamların hepsi muhtemeldir. Ancak son iki mânâ, insanın kendi yaptığı işlerin kendisini azaba çarptırdığını, bağlara, zincirlere vurdurduğunu anlatır ki insanın hürriyetini de ifâde etmesi bakımından önemlidir. İnsana kimse azâbetmiyor, fakat insan yaptığı eşlerle kendi kendisine azâbedi-yor, demektir.

"İşte âhirette Yüce Dîvân'ın kararı sonunda suçlular böyle zincirlere vurulur, elleri ayaklan bağlanıp cehennem zindanına atılırlar"[10525]

27-30: Fakat dünyâda Allah'a kesin iman ve güzel amel ile itmi'nâna, (gönül huzuruna, istikrara) ermiş can, böyle ağır hesaba çekilmez, hakaret görmez, ona nezaketle hitâbedilir: "Ey mutmain olmuş can, razı ve manî olarak (sen Rabbini razı etmiş ve Rabbin tarafından da razı edilmiş olarak) Rabbine dön, kullarım arasına katıl, cennetime gir!" denilir. Kâinatın pâdişâhı Allah'ın, nâçiz kula bu hitabı, hiçbir nimet ile kıyaslanamayacak derecede yüksek bir lütuf ve nimettir. Allahım, bizi de o kullarından eyle!

Bu âyetlerin çizdiği tablo, bundan öncekinin tam karşıtıdır. Ve buradaki insanların karakteri, oradakinin zıddıdır. Oradaki insan kararsız, huzursuz, nimete sevinir, başına darlık gelince sıkılır, mala düşkün, egoist iken buradaki insan Allah'a iman ve tevekkül ile gönül huzuruna ermiş, istikrar bulmuştur.

Ne dünyâ nimetleriyle övünür, kibreder, ne de sıkıntıya düşünce sızlanır, bunalır. Daima içi huzurludur. Allah'a dayanır, herşeyi Allah'tan bilir, Allah'ın yaptığına razı olur.

İşte Kurfân bu iki karakteri canlandırarak birinciden uzaklaşmağa, ikinci ile vasıflanmağa teşvik eder. Mutmainn, razı ve marzî vasıflarında Allah'a iman ve tevekkül eden insanın, dünyânın her türlü halinde huzurlu ve Allah'ın kaderine razı, sabırlı olacağına işaret edilmektedir. Elbette o insan Allah'ın salih kullarıyle beraber cennete girmeğe lâyiktir. İnsanı bu karar, güven ve gönül huzuruna eriştiren de Allah'ı anmak ve O'na kulluktur. Yüce Allah: "İyi bilin ki ancak Allah'ı anmakla kalbler itmi'nâna erer" buyurmuş ve inananların gönüllerinin, Allah'ı anmakla mutmainnolacağını vurgulamıştır'.[10526]

Mefâtîhu'l-ğayb'de şöyle deniyor: "Yüce Allah: "Nefse ve onu biçimlendirene" [10527] âyetinde olduğu gibi nefsi genel zik'rettiği gibi " Muhakkak nefis, kötülük emredicidir" [10528] âyetinde olduğu gibi bazan onu "kötülük emredici" sıfatı ile; " Yoo, kınayan nefse and içerim" [10529] âyetinde olduğu gibi bazan "kınayan" sıfatı ile ve burada olduğu gibi bazan da "mutmainne" sıfatı ile anmıştır. İyi bil ki nefsin, senin: "Ben" sözünle işaret ettiğin zâtın ve gerçeğindir. "Yaptım, gördüm, işittim, kızdım, düşündüm, hatırladım" dediğin vakit anlattığın "ben". İşte senin hakikatin odur. Fakat bu sözünle kasdettiğin "ben" şu beden olamaz. Çünkü:

1) Bu özel beden bilinmediği zamanlarda ben ile kasdettiğin şey bilinir.

[10523] Tâhâ Sûresi: 105-106.
[10524] Keşşaf: 4/253.
[10525] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/176.
[10526] Ra'd Sûresi: 28.
[10527] Şems Sûresi: 7.
[10528] Yûsuf Sûresi: 53.
[10529] Kıyamet Sûresi: 2.

2) Bu bedenin cüzleri değişmektedir. Oysa "ben" sözünle anlattığın şey değişmez. Ben, benim yirmi yıl önceki ben olduğumu zorunlu olarak bilirim. Fakat değişen şey, değişmeyenin aynı olamaz. Öyle ise nefs (can), bu bedenden ibaret değildir.
Bazı bilginler de şöyle demişlerdir: Nefs cismânî lâtîf, maddesel cisimlere benzemekten uzak; sâf, nûrânî, göksel, mahiyeti bakımından bu aşağı cisimlere aykırı bir cevherdir. Bu bedenle birleşince beden dirilir, bedenden ayrı-lırsa beden ölür. Birinci takdirde nefsin gelmek, dönmek ile nitelendirilmesi, (bedeni) yönetmesi ve terk etmesi demektir. İkinci takdirde (bedenden ayrılışı durumunda) gelip dönmek nefsin gerçek sıfatıdır.
"Eski bilginlerden bazıları, nefsin ezelî olduğunu söylemişler ve "Rab-bine dön!" âyetini de bu görüşlerine kanıt getirmişlerdir. Çünkü ancak bedenden önce var olan bir şey'e "dön!" denilebilir. Ancak bu söz, dön hitabının zamanına bağlıdır. Bu konuda da iki görüş vardır. Birinci görüşe göre bu "dön" hitabı, ölüm sırasında olur. Bu takdirde ruhların, cesedlerden önce var olduğunu söyleyenlerin görüşü ağırlık kazanırsa da bundan ruhların kıdemi (ezelîliği) gerekmez. İkinci görüşe göre bu hitâb, kıyamette tekrar dirilme zamanı olacaktır. Mânâsı da: "Rabbinin sevabına dön, kullarım arasına gir, içinden çıkmış olduğun cesede dön" demektir '.[10530]
Önceki âyetlerde kâfir insanın azaba sevk edilişi anlatılmıştı. Bu âyetlerde de o kâfirlerin karşıtı olan mü'min insanın cennete sevk edilişi anlatılmaktadır. Yüce Dîvân her iki insan hakkında da kararını veriyor. Allah birini bağlara vurup cezaevine gönderiyor, öbürünü de taltîf ederek cennete gönderiyor. Kanâatimize göre ruhun Yüce Divanda hesap vermesi, ölümle başlar. Kâfirin zincirlere vurulup azaba atılması, mü'minin de taltîf ile güzel kullar arasına katılıp cennete gönderilmesi de ölümü takiben olur. Ruh bedenden ayrıldıktan sonra elbette yok olmaz. Çünkü ruh, hulûd (süreklilik) için yaratılmıştır. Ölmediğine göre milyonlarca yıl âtıl kalacak değildir. Kişinin ruhunun ölümden sonra hesap vereceği, ya cennet nimetlerine veya cehennem azâb-larına gönderileceği konusunda âyetler olduğu gibi sahih hadisler de vardır. Bu konuda bu tefsîrde dağınık olarak verdiğimiz ma'lûmatı, "İnsan ve İnsanüstü adlı eserimizde daha derli toplu bulmak mümkündür". Gerçeği Allah bilir.
Esasen ölüm, her canın, bedeni bırakıp kalkması, Rabbinin huzurunda durmasıdır. Zâten kıyamet ayağa kalkmak, durmak demektir ki burada kıyamet ile, Allah'ın divânında durup hesap vermek kasdedilmiştir. Biz bu sözlerimizle asıl ruhların cesetlere sokulup bedenlerin kaldırılışı demek olan büyük kıyameti inkâr etmiyoruz. O da umumî kıyamettir. Onun zamanını Allah'tan başka kimse bilmez. Ama fert fert her insan için daha önemli olan, herkesin kendi kıyametidir. Yani bedenden ayrılan ruhunun, Allah'ın divanında durup hesap vermesidir ki bu da ölümle başlar. Ruh bedenden ayrılıp nimet veya azaba gider. Beden ise çözülerek asıl maddelerine karışır. Ferdler için kıyamet, ölüm ile başladığından bu hitabın, ölüm sırasında olması, kıyamette olmasına aykırı değildir. Ölüm ile âhiret âlemi başlar. Ruh Rabbine gider, O'nun huzurunda durur, hesabını verir: Ya kolay veya güç. Çetin hesaptan geçirilen kâfir ruh cezaya çarpılıp tutuklanır, zindana atılır. Mü'min ruh da iyilerle beraber cennete sokulur. Allâhummec'alnâ minellezîne dehalû cenneteke me'a ibâdikes's-sâlihîn âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn!..

Fecr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah zâlim, kâfir kavimleri azap kamçısıyle vurup helak etmiştir. Bu dünyâ azabından ayrı olarak onları cehennem azabı da beklemektedir.
2. İnsan Rabbi tarafından sınavdan geçirilmektedir. Başına gelen iyi, kötü olaylar, servet, refah, evlâd, mevki, yahut yoksulluk hep birer sınavdır.
3. Zayıf yaratılışlı insan, Allah'ın nimet sınavına sevinir, yoksulluk sınavı karşısında üzülür. İkisinin de sınav olduğunu fark etmez.
4. İnsan cimri, mala düşkündür. Oysa dünyâ malının, âhirette bir yararı yoktur. Şu geçici ömür için de bu kadar hırs gerekmez. Hırs, ruhun değerini düşürür.
5. İnsan, Yüce Allah'ın Dîvânında, şu dünyâda yaptığı işlerden sorguya çekilecektir. Öğüt almamış olanlar, kelepçelere vurulup cehenneme atılacak; öğüt alıp Allah'ı anmakla olgunlaşan canlar da Allah'ın sâlih kullarıyle beraber cennete girecektir.
FECR SÛRESİ KIRÂET FARKLARI
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Ayet No.
İzafetle: Tenvîn ile:
Vâv'ın kesriyle:İbn 'Abbâs. Çoğunluk[10531]. İbn Mes'ûd, İbn 'Abbâs, A'meş, Hamza, Kisâ'î, Halef.-Ötekiler.
Übeyy[10532]
Nâfi', Ebû 'Amr. İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Ya'kub.
Vâv'ın fethiyle: Ta'rîfsiz: Vasi halinde yâ ile: İki halde de yâ ile:
Ayet No.
6-7

[10530] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/178.
[10531] el-Bahr: 8/467.
[10532] el-Mesâhif: 109, 177, 208; Tebsıra: 725; Câmi'u'l-beyân: 20/41; en-Neşr: 2/400.

Kelime:
Kırâet farkı:
Okuyanlar:
Yâ'nın kaldınlmasıyle: Ötekiler[10533]. Tenvinsiz, izafetle, hemze meksûr: İbn Mes'ûd, Hasan, Ebû'l-'Âliye, îbn Ya'mer, îsâ Sekafî[10534]
Tenvinli, hemze yine meksûr:
Dâl'ın fethiyle:
Çoğunluk. İbn Zübeyr, Hasan [10535]
Dâl'ın fethi, râ'nın sükûnu ile: Kırâettir. Tenvinli, hemzenin fethi ile, mâzî fiil: Mücâhid ve Dahhâk [10536]
Ayet No.
8
15
17
Kelime: Kırâet farkı:
Edilgen, isim merfû': Etken, isim mansûb: Fiil edilgen, zamîr
çoğul: Tenvîn ile:
Gayr-i munsarif: Vasi halinde yâ ile: İki halde de yâ ile İki halde de yâ'sız: Vasi halinde ikisi de yâ'lı:
İki halde de yâ'lı: İki halde de yâ'sız: Şeddeli dâl ile:
Hafif dâl ile:
Okuyanlar:
Çoğunluk. İbn Zübeyr'.[10537]
Übeyy [10538]
İbn Vessâb.
Çoğunluk [10539]
Verş.
Bezzî ve Ya'kûb.
Ötekiler [10540]
Nâfi'.
Bezzî ve Ya'kûb. Ötekiler[10541] Ebû Ca'fer, İbn 'Âmir. Ötekiler [10542]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
17,18,19,20	Dördü de ğâib kipi;		
"	ikincide hâ madmûm:		Ya'kûb ve Ebû 'Amr.
	Dördü de muhâtab ki-y hâ yine madmûm:		Nâfi', İbn Kesîr, İbn 'Âmir.
	Dördü de muhâtab, hâ meftûh ve ondan sonra elif ve med ile:		Ötekiler '.[10543]
25,26	İkisinde de edilgen:		Kisâ'î ve Ya'kûb.
	İkisi de etken:		Ötekiler [10544]
27	Yalnız vakıfta hemzeyi teshîl:		Hamza.

[10533] Tebsıra: 726; Kurtubî: 20/42; el-Budûr: 340.
[10534] el-Mesâhif: 109.
[10535] el-Mesâhif: 177.
[10536] Kurtubî: 20/44; el-Bahr: 8/469.
[10537] el-Bahr: 8/469.
[10538] el-Mesâhif: 177.
[10539] el-Bahr: 8/469.
[10540] Tebsıra: 726; el-Budûr: 340.
[10541] Tebsıra: 726; Kurtubî: 20/51-52; el-Bahr: 8/470; en-Neşr: 2/400; el-Budûr: 340'.
[10542] Tebsıra: 725; el-Bahr: 8/470; en-Neşr: 2/400. Taberî'ye göre doğrusu, hafif dâl ile olandır, çünkü kari'lerin çoğunluğu böyle okumuştur (30/182).
[10543] el-Mesâhif: 109, 177; Kurtubî: 20/52; el-Bahr: 8/471; en-Nesr: 2/400; el-Budûr: 340. Bazılarının, madmûm t, meftûh hâ'dan sonra elif ile okuduğu zikredilmiştir ki (muhafaza etmezler) anlamına gelir. Taberî, ilk uç kırâeti, anlam bakımından doğru bulmaktadır (30/183).
[10544] Kurtubî: 20/56; el-BahT: 8/471; el-Budûr: 340. Taberî şöyle diyor: "Kari'ler; zâl ve sâ'nın kesrinde ittifak etmişlerdir, ancak Kisâ'î hariç. O, zâl ve sâ'nın fethiyle okumuş, bu kırâeti için de Peyğamber(s.a.v.)in böyle okuduğu hakkındaki haberi kaynak yapmıştır. Oysa bu haberin senedi vâhîdir. Doğrusu, zâl ve sâ'nın kesriyle okumaktır" (30/189).

Hemzenin tahkîki: Ötekiler [10545]
Âyet No.
Kelime:
îîVT
29,30
29
30
Kırâet farkı:
Tâ'sız:
Okuyanlar:
Übeyy ibn Ka'b[10546]. Zeyd ibn 'Alî[10547]. Çoğunluk.
Übeyy ve İbn Kays[10548]. Çoğunluk. İbn 'Abbâs, 'İkri-me, ahhâk ve Mücâhid. 'Abd'den önce (cesed) ziyadesiyle: İbn Mes'ûd [10549]
Çoğunluk.
İbn Mes'ûd[10550]
'İbâd çoğul: 'Abd tekil:

90/35 BELED SÛRESİ 2152
Tefsir: 2152
Beled Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2154
BELED SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2154

[10545] en-Neşr: el-Hemzu'1-mufred; el-Budûr: 340.
[10546] Kurtubî: 20/57.
[10547] Ebu Hayyân şöyle diyor: "Ben, münâdâ müennes olsa da bunun müzekker olacağını söyleyen birini bilmiyorum. Ancak bu kırâet, böyle olabileceğini gösterir. Esasen kıyas da buna delâlet eder Çünkü tesniyenin ve çoğulun nidası tes,niye ve çoğul olmadığı gibi mü-ennesin nidası da müennes olmamak gerekir"- (el-Bahr: 8/472). Übeyy'in ise âyeti:" şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir (el-Mesâhif: 177).
[10548] el-Mesâhif: 1*77, 311.
[10549] el-Mesâhif: 109, 208, 275, 284; Kurtubî: 20/58; eJ-Bahr: 8/472.
[10550] el-Mesâhif: 109.

90/35 BELED SÛRESİ

Hz. Muhammed(s.a.v.)in yaşadığı Mekke kentine yeminle başladığı için bu adı almış olan sûrede, Allah'ın lütuf ve ihsanına karşın insanın cimriliğine işaret ile; Allah'ın kendisine ihsan ve ikramı gibi kendisinin de yoksullara ikram etmesi tavsiye edilir. Bu yönüyle Fecr Sûresinin "Hayır, doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz, yoksula yedirmeğe ön ayak olmuyorsunuz" mealindeki âyetleriyle konu birliği vardır. İlk Mekke sûrelerindendir. Kaf Sûresinden sonra inmiştir. Resmî sıralamada 90 ncı, iniş sırasına göre 35 nci sûre olup 20 âyeti içermektedir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla. 1- Yoo and içerim bu kente, 2- Ki sen bu kente girmekte(burada yaşamakta)sm. 3- Ve (and içerim) doğurucuya ve doğurduğuna ki 4- Biz insanı zorluk içinde yarattık.5-İnsan, hiç kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanıyor? 6- "Ben pek çok mal telef ettim"'diyor. 7- Kimsenin kendisini görmediğini mi sanıyor? 8- Biz ona vermedik mi: İki göz, 9- Bir dil, iki dudak? 10-Ve ona iki tepe gösterdik. 11- Fakat o, sarp yokuşa atılamadı. 12- Sarp yokuşun ne olduğunu sen nerden bileceksin? 13- Bir boynu (kölelik zincirinden) çözmek, 14- Yahut açlık gününde doyurmaktır: 15- Akraba olan yetimi, 16- Yahut hiçbir şeyi olmayan zavallıyı; 17- Sonra inanıp birbirlerine sabır tavsiye eden ve acıma tavsiye eden kimselerden olmak. 18- İşte onlar sağın adamlarıdır (uğurlu kişilerdir). 19- Âyetlerimizi tanımayanlara gelince onlar da solun adamlarıdır (uğursuz kişilerdir). 20- Onlara, (kapılan) üstlerine kilitlenecek bir ateş vardır!

Tefsir:

1-4 ncü âyetlerde yüce Allah, Hz. Muhammed'in bulunduğu Mekke kentine, doğurana ve onun doğurduğuna yemîn ederek insanı kebed yani zorluk içinde yarattığını buyurmaktadır.
Birinci âyetteki "el-beled" kent, ülke demektir. Müfessirlerin ittifakına göre burada kasdedilen kent, Mekke'dir. Zaten ikinci âyetten de bunun Mekke olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü "Sen bu kentte Milsin" deniliyor. Hill (U-) kelimesi üzerinde çeşitli tefsirler vardır: Hill, helâl kılmak, bir yere konup orada ikâmet etmek, bir yere gitmek anlamlarına gelebilir. İşte bu anlamlara göre kelime üzerinde yapılan tefsirler özetle şöyledir:
1) Senin içine girdiğin, yaşadığın, peygamber olarak gönderildiğin bu kente andolsun.
2) Burası, cana dokunulmaz, otu kopanlmaz yasak bölge iken sen bu kentte helâl sayılmaktasın. Bu kent halkı bu kutsal bölgede sana eziyet ediyorlar, sen burada güçlük çekiyorsun. Zarar yok, sabret, dayan, çünkü biz insanı zorluklara dayanmak üzre yarattık. İnsanın kaderinde güçlüklere göğüs germe vardır. Senin de bu zorlukları göğüslemen gerekir.
3) Sen bir gün bu kente gireceksin ve bu yasak bölge, kısa bir zaman için sana helâl olacak, çarpışacaksın. Dilediğini öldüreceksin, dilediğini affedeceksin. Bu mânâya göre Mekke'de inmiş olan bu âyette Hz. Muham-med(s.a.v.)in, ileride bu kenti fethedeceğine ve fetih sırasında dilediğini yapmasının kendisine helâl kılınacağına işaret edilmiştir ki gerçekten yıllar sonra Peygamber (s.a.v.) hicret ile gittiği Medine'den, ordusuyla gelip bu kenti fethetmiş, fetih günü azılı kâfirlerden 3-4 kişiyi öldürtmüştür.
4) Sen bu kentte helâlsin, ötekiler gibi günâh işleyen değilsin.
Fakat bunlar içinde en kuvvetli mânâ, İbn Cezzî'nin de dediği gibi birinci mânâdır. Yüce Allah, peygamber olarak görevlendirdiği Hz. Muham-med(s.a.v.)in ikâmet ettiği Mekke kentine yemin etmek suretiyle içinden peygamber yetişen bu kentin önemini belirtmiştir. "Tîn'e, Zeytûn'a, Tûr-iSînâ'-ya ve bu Güvenli Kente andolsun" âyetlerinde de peygamberlerin yaşadığı dört kente yemîn edilmektedir ki bunlardan biri de Hz. Peyğamber'in yetiştiği Mekke kentidir.
3 ncü âyette üzerine yemîn edilen: "Vâlid vemâ veled: Doğuran ve doğurduğu" hakkında da beş tefsîr vardır: Birine göre bununla kasıt Âdem ile zürriyeti, birine göre Nûh ile zürriyeti, birine göre İbrâhîm ile zürriyeti, birine göre Hz. Peygamber ile zürriyeti, birine göre de bütün babalar ve yavrulardır.
İnsan oğlu, yeryüzündeki yaratıkların en üstünü olarak yaratılmıştır. Dördüncü âyet de bu son görüşü pekiştirmektedir. Zira dördüncü âyetteki "el-insân", bütün insan cinsini kasdetmektedir. "Biz insanı zorluk içinde yarattık" âyeti, insanın nasıl, hangi şartlar içinde ve hangi kabiliyet ve kader ile yaratıldığını anlatıyor. O halde bundan önceki doğurucu ile onun doğurduğu, insandır. Bütün babalar, anneler ve yavrular bu yeminin kapsamına girer.
Bazıları da 'fi'li mazisinin başına gelmiş olumsuz edatı kabul ederek "doğurana da, doğurmayana da andolsun" şeklinde mânâ vermişlerdir.
4 ncü âyette yüce Allah, insanı kebed içinde yarattığını bildiriyor. Ke-bed: zorluk, şiddet anlamına gelir. Süt kalınlaşınca '. denir. Kanın kalınlaşıp yoğunlaşmasından meydana gelen karaciğere de kebed denmiştir. Bazılarına göre de kebed düz, dik, düzgün boylu demektir. Âyette insanın iki ayak üzerine dik yaratıldığına işaret edilmektedir '[10551]. Çoğunluğun görüşüne göre bu âyetten insanın, öyle kolay değil, büyük zorluklar içinde, aşamadan aşamaya geçirilerek yaratıldığına işaret olduğu gibi zorluklara katlanmak, hayat koşullarıyle boğuşup zorlukları yenmek, çalışıp çabalayarak önündeki engelleri aşmak istidad ve kabiliyeti ile yaratıldığına da işaret vardır.

[10551] Kurtubî, el-Cami': 20/62.

Evet basit gibi görünen insanın yaratılışı, gerçekte basit değil, bir mu'ci-zedir. Baba belinde tohumun, ana rahminde cenînin halden hale geçirilerek insan biçimine gelmesine kadar Allah'ın görevlendirdiği nice ma'nevî güçler hizmet verir. Ta ki insan denen varlık yaratılsın. Ana rahminde oluşumundan doğmasına kadar insan zorluklar içinde bulunduğu gibi süt emme devrinde, erginliğe varmasında ve bütün hayâtı boyunca insanı saran birçok zorluk vardır. İnsan bu zorluklarla savaşmak zorundadır. Ebû's-Su'ûd'un buyurduğu üzre bu âyette kâfirlerin eziyetleriyle, çıkardıkları engeller ve güçlüklerle uğraşan Peygamber (s.a.v.) teselli edilmektedir. Bu güçlüklere sabretmesinin, insanın kaderi,gereği olduğu bildirilmektedir.

Kebed'in zorluk anlamı yanında çetin huyluluk, kuvvetlilik anlamı da vardır. Bu mânâ göz önüne alınırsa: "Biz insanı kebed içinde yarattık" âyetinde, insanın tabiatinde zorluk çıkarma, kılçıklık etme, işi yokuşa sürme gibi sadistlik bulunduğuna da işaret vardır. Özellikle bu tinette olan bazı kimseler, kendilerini güçlü hissedince, fırsat bulunca başkalarını incitmekten, işleri güçleştirmekten zevk alırlar. Ve kendilerini herkesten üstün, yenilmez görürler. Âyette bu tür insanların sadist davranışlarına da işaret edildikten hemen sonra:

Kendisine hiç kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?" buyurulması, böyle insanların bir gün cezalandırılacağını vurgulamak içindir. Bu âyet, insan tabiatinde bulunan bu çirkin huyun bırakılması gerektiğini anlatmaktadır. İnsanda bu tinet ve karakterin bulunduğuna birçok âyette işaret edilir:

"Doğrusu insan huysuz yaratılmıştır: Kendisine kötülük erişince sızlanır, eline mal geçince yoksullara vermez" [10552], "İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir" [10553], "Andolsun biz bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlattık- Ama insan en çok tartışmaya düşkündür" [10554]"İnsan, Rabbine karşı çok nankördür ve kendisi de buna tanıktır. Malı çok sever" [10555], "Hayır, doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz, yoksula yedirmeye ön ayak olmuyorsunuz, mîrâsı toplayıp yutuyorsunuz, malt pek çok seviyorsunuz" [10556] âyetleri, insanın, bu hoş olmayan karakterini, anlatmaktadır.

İyi ama Allah insanı bu karakterde yaratmış ise o halde neden insanı bundan ötürü kınamaktadır? sorusu hatıra gelebilir. Bu âyetler, insanın bu huylara mecbur kılındığını değil, istidadı olduğunu gösterir. Allah insana iman ve güzel ahlâk yoluna girerek kötü eğilimlerini düzeltme yeteneği de vermiş, daha doğrusu insanı iyiyi de, kötüyü de yapabilecek istidadda yaratmıştır. Şehvanî duyguları, insanı şehvet yollarına, kötü ahlâka çekerken aklı, ruhanî duyguları da onu iyi ahlâka, ruhanî âleme yöneltir. Kendindeki bu fıtrî, ruhanî duygu yanında peygamberler de ona iyi yolu göstermiştir. Bundan dolayı yüce Allah, eğilimlerini iyiye yöneltmeyen insanı kınamaktadır. Zaten kınamanın amacı da yine onu iyiye yöneltmektir.

5- İşte bu âyetlerde de insanın yaratılışında zorluk çekme veya zorluk çıkarma bulunduğunu belirttikten sonra: "O, hiç kimsenin kendine güç yeti-remeyeceğini mi sanıyor?" buyurularak insan, kötü huyundan ötürü uyarılıyor ve bu kötü huyunu değiştirmeğe yöneltiliyor.

6-7 nci âyetlerde insanın mala düşkünlüğü, kendine göre hayır için verdiğini çok görüp "Ben çok mal tükettim" diyerek gösteriş için harcadığı mal ile övündüğü, oysa onu gören Allah'ın, o malı ne amaçla harcadığını bildiği belirtilmektedir. Hayır için verilen zayi olmaz. Ama gösteriş için harcanan malın, yapılan işin değeri yoktur. Herkesi gören, içini bilen Allah kişiyi niyetine göre cezalandırır. Kendisi hayir için verdiğini sanıp övündüğü o azıcık malı çok görüyor da Allah'ın kendisine neler, ne nimetler verdiğini niçin düşünmüyor?

8-10: Allah ona iki göz, bir dil, iki dudak vermiş, onu böyle mükemmel biçimde yaratmış ve ona iki necd tepeye doğru yükselen iki yol (hayır ve şer yolu) göstermiştir.

Necdeyn: Necd'in tesniyesi(ikili)dir. Necd yokuş yoldur. Yüksek bölgeye, tepeye de necd denir. İki necd'i (tepeyi) iki meme olarak tefsîr edenler de vardır. Yani bunlara göre âyette, Allah insana, annesinin memelerini emme yolunu gösterdiğini anlatmaktadır. Fakat kuvvetli re'ye göre iki necd'den kasıt, hayır ve şer yollarıdır. Âyette insanın hayır ve şer yollarını ayırdedecek, dilediği yolda gidecek yetenekte yaratıldığına işaret edilmektedir. Nitekim İnsan Sûresinde: "Biz ona yolu gösterdik: ya şükredici veya nankör olur" [10557] buyurulduğu gibi Teğâbün Sûresinde de: "Siziyaratan O'dur. İçinizden kimi nankördür, kimi mü'min" [10558] buyurulmuştur.

İnsanın şâkir veya kefûr, yahut mü'min veya kâfir olması, kendisine bahşedilen akıl ve seçme gücüyledir. Akıl ve irâde ile insan, hayır ve şer yolunu birbirinden ayırır. Ya iyi yola girip Allah'a şükreden mü'min, ya da kötü yola girip nankörlük eden inkarcı bir kul olur. Burada da aynı mânâ anlatılmaktadır. Ancak siyak gereği oradaki şükür ve küfür yolu, burada iki tepe şeklinde ifâde edilmiştir. İyi ve kötü yolun her birinin birer tepe şeklinde ifâde edilmesi, edebî yönden önemlidir. Çünkü müteâkib âyette iyilik tepesine çıkamayan, o hedefe varmak için sür'atle atılmayan insan kınanmaktadır. İnsana gösterilen o iki tepeden, iki hedeften asıl ulaşılması gereken hedef hangisidir? İşte yüce Allah bunu, müteâkib âyetlerde belirtmektedir.

11-12: İktihâm: Nefsi görmeden bir şeye atmaktır ki biz buna atılmak diyoruz. " " de olumsuz edatı da olabilir, anlamında soru edatı da olabilir. Olumsuz edatı olduğuna göre âyetten insanın o yokuşa atılmadığı, yani azimle

---

[10552] Me'âric Sûresi: 19-21.
[10553] İsrâ Sûresi: 11.
[10554] Kehf Sûresi: 54.
[10555] 'Âdiyât Sûresi: 6-7.
[10556] Fecr Sûresi: 17-20.
[10557] 3 ncü âyet.
[10558] 2 nci âyet.

gitmediği, yönelmediği anlaşılır. mânâsında olursa: "İnsan o yokuşa atılmalı, koşmalı değil miydi?" anlamı çıkar. Her ne olursa olsun bu âyetlerde insana, önceki âyette gösterilen iki tepecikten hangisine doğru koşması gerektiği anlatılmakta, insanın koşup ele geçirmesi gereken hedefin önemi vurgulanmaktadır.
'Akabe: Bir vadiden yüksek dağa doğru çıkan yokuş, tepe anlamına gelir ki önce geçen necdeyn ile eş anlamlıdır. Burada iki tepecikten asıl sarp olan, fakat bütün iyiliklerin toplandığı hedefe gidilmesi öğütleniyor.
13-17 nci âyetlerde de o sarp yokuşlu tepeyi oluşturan güzel huylar sayılıyor. Bunlar: Bir boynu kölelik zincirinden çözmek, yani bir köleyi özgürlüğe kavuşturmak; açlık, kıtlık gününde akraba olan bir yetîme, ya da toprağa bulanmış, yani yoksulluktan perişan olmuş bir fakire yemek yedirmek ve inanıp birbirine sabır, şefkat ve merhameti tavsiye edenlerden olmak. "Zâ metre-beh": Bazılarına göre akrabalığı bulunan, bazılarına göre de yoksulluktan âdeta toprağa yapışmış, topraktan başka yatacağı yeri, sergisi olmayan fakir mânâsına gelir. [10559] 14 ncü âyette " fliıı" kelimesi, mâzî olarak " de okunmuştur. O zaman mânâ: "Açlık gününde yemek yedirdi" şeklinde olur [10560]
Bir çöl Arabi, Peyğamber(s.a.v.)e: "Bana, yaptığım zaman kurtuluşa ereceğim bir iş söyle" demiş. Peygamber (s.a.v.): " Bir boynu çöz, bir canı özgürlüğe kavuştur" diye cevap vermiş. Adam: "Bu ikisi aynı şey değil mi?" diye sormuş. Allah'ın Elçisi: "Hayır, canı özgürlüğe kavuşturman, yalnız başına o insanı özgürlüğe kavuşturmandır. Boynu çözmen ise, onun özgürlüğe kavuşturulması için para yardımında bulunmandır" buyurmuş[10561]
18- İşte bu güzel huylardan oluşan hedefe ulaşıp bu vasıflarla bezenenler, uğurlu kimselerdir. Onlar Yüce Mahkeme kararları, kendilerine sağ taraflarından verilecek mutlu insanlardır.
19-20: Ama Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, uğursuz, mahkeme'kararları kendilerine sol taraflarından verilecek bahtsız insanlardır. Onlar ateş evinin içine konulacaklar, üstlerine o ateş evinin kapıları kapatılacaktır. Zira içeri atılan suçluların üzerine zindanın kapıları hemen kapatılır, kilitlenir.
Hümeze ve Kaf Sûrelerinden biraz önce inmiş olan bu sûredeki kıyamet tasvirleri, onlardaki tasvirlere çok yakındır. Özellikle Hümeze Sûresinde suçluların girecekleri cehennem zindanı olan Hutameh. buradakine cok benzer biçimde anlatılmıştır: " Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir. Gönüllere işleyen bir ateştir. O, onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir"[10562]

Beled Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsanı yaratıp ona duyu organları veren Allah'ın, insana büyük ikramı vardır.
2. Fakat insanın yaratılışında zorluk çekme de vardır. İnsan çalışmak, didinmek, yorulmak, sıkıntılara katlanmak zorundadır. Bu, insanın kaderinde vardır. Olgunlaşması için bu gereklidir.
3. Allah insanı sınamaktadır. İnanan, yoksullara, yetimlere yardım eden, birbirlerine sabır ve merhameti tavsiye edenler mutlu olacaklar; Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar ise cehennem ateşine kapatılacaklardır.

BELED SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
1	Lâm'dan sonra elifsiz, te'kîd lâm'ı gibi:	'İkrime, Hasan, A'meş ve İbn Kesîr.	
Lâm'dan sonra elif. Bu lâm sıladır, yahut kasemi nefy içindir, sözün önemini belirtir:			Çoğunluk [10563]
5,7	Sîn'in fethiyle:	İbn 'Âmir, 'Âsim, Hamza ve Ebû Ca'fer.	
Sîn'in kesriyle:		Ötekiler[10564]	

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
		Şeddeli bâ ile, lâbid'in cem'i:	Ebû Ca'fer.
		Madmûm lâm ve bâ ile, lebûd'un cem'i:	Mücâhid ve

[10559] Câmi'u'l-beyân: 30/204-205.
[10560] Câmi'u'l-beyân: 30/203.
[10561] et-Teshîl: 4/201.
[10562] Hümeze Sûresi: 6-8.
[10563] el-Mesâhif: 275, 284, 329; Kurtubî: 20/59; el-Bahr: 8/476.
[10564] en-Neşr: Bakara Sûresi: el-Budûr: 341.

Humeyd. Madmûm lâm, meftûh
bâ ile, lebde'nin cem'i: Çoğunluk '. Sakin h ile: Übeyy, İbn Kays,
Ebû İmrân, Ki-sâ'î, Ebû 'Amr'-dan rivayet. [10565] H'den sonra vâv ile
uzatma: Ötekiler ve Ebû
'Amr ve Kis'aî'-den başka bir rivayet [10566] Çoğunluk.
Kelime: No. 111
13,14
14
Kırâet farkı:
İbn Huseym, Ebû'l-Mütevekkil ve Ebû 'İmrân'-dan rivayet'. [10567]Kâf meftûh, rakabe
mansûb, hemze meftûh: İbn Kesîr, Ebû
'Amr, Kisâ'î [10568] Birincide kâf merfû',
masdar isim, izafetle mecrûr, üçüncüsü
if'âPden masdar: Çoğunluk [10569]
Zâl'dan sonra elif: 'Alî, Übeyy, İbn
Ebî 'Able, Ebû
Zâl'dan sonra yâ:
Recâ'.
Çoğunluk [10570]
l.
Âyet Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
No.
16 Çoğunluk.
Parantez içinin
ilâvesiyle: Sa'îd ibn Cübeyr,
Talha ve İbn Huseym'.[10571]
19 Vakıf halinde hemzenin
harekesinin öncesine nakli, hemzenin hazfi: Hamza. İki halde de hemzenin
tahkiki: Ötekiler[10572]
20 Burada ve Hümeze Sûresinde hemze ile: Ebû 'Amr,
Hamza. İki yerde de hemzeyi
med vâv'ına çevirme: Ötekiler [10573]

91/26 ŞEMS SÛRESİ..... 2156
Tefsîr: 2156
Şems Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2158
ŞEMS SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2158

[10565] Kurtubî: 20/64; en-Neşr: 2/401; el-Budûr: 341. Taberî'ye göre doğrusu, çoğunluk kırâeti üzre hafif bâ ile okumaktır (30/199).
[10566] el-Mesâhif: 178 ve anılan eserler.
[10567] el-Mesâhif: 311.
[10568] Birincisi ile üçüncüsü, mazî kipinde fiillerdir. Anlamı:: Ne bir boyun çözüp insanı özgürlüğe kavuşturdu, ne de yemek yedirdi" demektir (Câmi'u'l-beyân: 30/203).
[10569] Câmi'u'l-beyân: 30/203; Kurtubî: 20/70; el-Bahr: 8/476.
[10570] el-Mesâhif: 178, 192; Kurtubî: 20/69-70.
[10571] el-Mesâhif: 252, 266, 311.
[10572] el-Budûr: 341.
[10573] Tebsıra: 727; Kurtubî: 20/72; en-Neşr: 2/401; el-Budûr: 341. Sûsî'ye göre müstesnalardan olan bu kelimede vâv'a dönüştürme olmaz (el-Budûr: 341).

91/26 ŞEMS SÛRESİ

Birinci âyeti Güneşe yemîn ile başladığından bu adı almış olan sûrede insanın içine hayrın ve şerrin ilham edildiği, yani insana iyiyi kötüyü ayırde-den akıl gücünün verildiği, nefsini temizleyenin başarıya ulaşacağı, kirletenin de perişan olacağı belirtilir ve Semûd kavminin peygamberlerine karşı gelmesi yüzünden helak edildiğine işaret edilir. Üslûbundan ilk Mekke sûrelerinden olduğu bellidir, Kadir Sûresinden sonra inmiştir. Resmî sıralamada 91 nci, iniş sırasına göre 26 ncı sûre olup 15 âyeti içermektedir.
Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle. 1- Güneşe ve onun aydın sabahına andolsun, 2- Onu izleyen Aya andolsun, 3- Güneşi tamamen ortaya çıkaran gündüze andolsun, 4- Örten geceye andolsun, 5- Göğe ve onu yapana andolsun, 6- Yere ve onu yuvarlakça döşeyene andolsun, 7- Nefse ve onu biçimlendirene, 8- Ona bozukluğunu ve korunmasını ilham edene andolsun ki: 9- Nefsini yücelten kazanmış, 10- Onu alçaltan da ziyana uğramıştır. 11- Semûd azgınlığıyla (hakkı) yalanladı: 12- En haydutları ayaklandığı zaman. 13- Allah'ın elçisi onlara: "Allah'ın devesine ve onun su içme hakkına dokunmayın!" demişti. 14-Onu yalanladılar, deveyi kestiler. Rableri de günâhları yüzünden azabı başlarına geçip orayı dümdüz etti. 15- (Rab), Bu işin sonundan korkmaz.

Tefsîr:

1- Duhâ: Güneş ışığının en parlak noktasına vardığı kuşluk vaktidir. Kuşluk vakti, güneşin yükselmesiyle meydana geldiği için Güneşin duhâsına andolsun, denmiştir. Duhânın aslı, Güneşin ışığı demek olan sabahtır. Gölgenin tersidir. Katâde ve Ferrâ', duhâ'nın, bütün gündüz anlamına geldiğini söylemişlerdir.
Allah burada Güneşe ve onun ışığının en parlak noktasına ulaştığı zamana yemin etmiştir. Çünkü dünyâda yaratıklar, geceleyin ölü gibi kendinden habersizdirler. Güneşin doğması, uyuyanları uyandırır. Üflenen can gittikçe güçlenir, olgunlaşır, kuşluk vaktinde tam olgunluğuna ulaşır ki-bu hal, kıyamet ahvâline, özellikle cennet ehlinin cennette istikrarına benzer.
2- " âyetinde Ayın, Güneşi izlediği zamana and içilir. Ayın Güneşi izlemesi birkaç şekilde açıklanmıştır:
1) Güneş batınca Ayın doğmasıdır ki bu, her ayın ilk yarısında olur. Güneş batınca Ay görünür.
2) Bu, Ayın ilk göründüğü hilâl gecesidir. O gün Güneş batınca ardından Ay görünür.
3) Ayın Güneşi izlemesi, ışığını ondan almasıdır. Çünkü Ay, ışığını Güneşten alır.
3- Tef îl babından "gösterdi, açığa çıkardı demektir. Buradaki zamirin mercii hakkında iki görüş vardır: Çoğunluğa göre zamir, zikredilmeyen fakat sözgelişinden anlaşılan zulmete, yahut dünyaya gider. Âyette gündüzün karanlığı açmasına, yahut karanlığı giderip dünyâyı açığa çıkarmasına yemîn edilmiş olur. Zeccâc'a göre zamir güneşe gider. Çünkü nehâr (gündüz), Güneşin ışığından ibarettir. Gündüz daha çok göründükçe Güneş daha çok parlar, görünür. Adetâ gündüz, Güneşi ortaya çıkarmış, iyice göstermiş olur.
4- âyetinde de gecenin Güneş ışığını kapattığı zamana yemîn edilir. Burada zamir Güneşe gittiğinden, bundan önceki âyette de zamirin Güneşe gitmesi daha uygundur. Gündüz vakti Güneşi ortaya çıkarmış, gece vakti de onu örtüp kapatmış olur.
Buraya kadar dört âyette Güneş ışığının en yoğun olduğu kuşluk vaktine, Güneşi izleyen Aya, Güneşi ortaya çıkaran gündüze ve onu örten geceye;
5-6 ncı âyetlerde göğe ve göğü yapan güce; yere ve onu yuvarlakça döşeyen güce;
7-8 nci âyetlerde nefse ve onu biçimlendirene, ona fücur ve takvasını (iyi ve kötü yolunu) gösteren güce yemin edilmektedir ki bunların hepsi Allah'ın kuvvet ve kudretini gösteren şeylerdir.
9-10: Cenabı Hak önce âfâkta: Güneşte, Ayda, gecede, gündüzde, gökte, yerde, görünen kuvvet ve kudretine, sonra da enfüste: İnsanın kendi bedeninde görünen kuvvet ve kudretine yemîn ederek nefsini arındırıp yüceltenin felah bulduğunu, onu alçaltanın perişan olduğunu vurguluyor.
5-7 nci âyetlerde göğü yapan, yeri döşeyen, nefsi biçimlendiren varlık Allah'tır. Fakat burada akıl sahibi olanlara delâlet eden "V" yerine, akılsız varlıkları gösteren " [10574] " kullanılmıştır. Bunun hikmeti, göğü, yeri ve canlıları yaratan gücün büyüklüğüne işarettir. Burada üzerine yemîn edilen şey, Yaratıcının kudretidir. Âyetlerde tıpkı şöyle denmiş olmaktadır: " Göğe ve onu yapan o ulu kudret sahibine andolsun; Arza ve onu döşeyen ulu kudret sahibine andolsun; nefse ve onu "düzenleyen ulu kudret sahibine andoİsun."
7-8 nci âyetlerde nefse ve onu yaratıp ona fücur ve takvasını ilham eden varlığa yemin edilmektedir. Burada nefis nekre (belirsiz) olarak her canlıyı kapsamına alırsa da asıl kasıt insan nefsidir.
9-10 ncu âyetlerden bu nefs ile insanın kasdedildiği anlaşılır. Çünkü davranışlarından sorumlu olan, yalnız Allah'a kulluk, O'ndan başkasına eğilmemek sureti ile nefsini yücelten, arındıran; Allah'tan başka şeylere de taparak nefsini alçaltan insandır. İnsanı yaratan Allah'ın, ona verdiği akıl gücüyle kendisine zararlı ve yararlı olanı, eğri ve doğru şeyleri ilham ettiği (içine doğurduğu) ifâde ediliyor. Kuşkusuz Allah, her cana bir iyilik, kötülük; kâr ve zarar duygusu vermiştir. Bu mânâda ilham, her nefiste (canlıda) bulunan içgüdüdür. Bu, sadece insana mahsus değildir. Her canda kendini koruma ve savunma içgüdüsü vardır. Ancak davranışlarıyle nefsini yüceltmek veya alçaltmak insana özgü bir meziyettir. Öteki canlılar hareketlerinden sorumlu değildir.

[10574] Buhârî, Târihinde, Ahmed ve Dârimî Musnedlerinde rivayet etmişlerdir. Feydu'l-Kadîr: 1/495; Ibn Hanbel: 4/228; Dârimî, Buyu': 2.

Âyetlerde, herşeyden önce insan hatıra gelirse de, Allah'ın, yarattığı her canlının, yaşamını sürdürebilmesi için kendisine yararlı ve zararlı şeyleri fark etme yeteneğine sahip kılındığı da anlatılmış olur. Çünkü insan gibi üstün akıl gücüne sâhibolmayan canlılar da yine yaşamaları için gerekli şeyi yaparlar. Hayvanın yavrusu, doğar doğmaz hemen kalkıp annesinin memesine yapışır. Diğer canlılar da içlerindeki içgüdü ile zararlı şeylerden kaçınır, yararlı şeylere yönelirler. Bunlar hep Allah'ın her cana verdiği ilhamın, yani içgüdünün sonucudur. Eğer bu ilham olmasa canlıların yaşaması mümkün değildir.
Bireysel hayat için gerekli şeyler her canlıdaki içgüdü ile bilinir ama toplumsal düzenle ilgili iyi kötü şeyler her zaman akıl ile bilinmez. Bunun için vahye ve uzun deneyimlere ihtiyaç vardır. İşte burada insanlar için peygamberliğin ve ilmî hukuki çalışmaların önemi ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Hamdi Yazır özetle şöyle diyor:
"İnsan sonuç bakımından hangi şeyin iyi, hangi şeyin kötü olduğunu aklı ile her zaman bilemez. Özellikle ferdî ömrün yetmeyeceği derecede uzun tecrübelere dayanan şeyleri, bir nakil ve tebliğ olmadıkça hiç bilemeyiz. Bunlar ilham alan kutsal ruhlara vahiy ile, veya asırlarca tecrübe ile bilinir. Bir de birçok insan, iyiyi kötüyü, hak ve gelecek açısından değil de bugün için ve yalnız kendisinin acilen duyacağı zevke göre ölçer. Başkalarını kendisi gibi düşünmez, diğerlerinin acı ve zararına önem vermez. Kendisine iyi zannettiği şeyin, başkalarına kötü olup olmadığını ve kendisi hakkında da ilerisi için dahi iyi olup olmayacağını hesaba katmaz. Gün bugündür deyip bugünkü zevk ve yararlarına bakar, birçok iyilikten de bugün onlar kendisine zor geldiği için kaçınır. Oysa bu insanlar, başkalarını da düşünerek hak düşüncesiyle hareket etseler ve ayrıntısını bilmedikleri veya denemedikleri şeyleri bilenlerden sorsalar, iyi mi kötü mü olduğunu bilen kimse bulamadıkları takdirde de o işin kendi yararına olduğunu bir kenara bırakarak genel surette hakkı düşünüp kalb ve vicdanlarına başvursalar, yüce Allah onların gönüllerine o işin iyi mi, kötü mü olduğunu ilham eder. Çünkü o iş bir şer ise mutlaka insanın gönlü bulanır, hayır ise bir itmi'nan (huzur) duyar. Onun için hadisi şerifte: "Müftüler sana fetva vermiş olsalar da sen yine nefsine (veya kalbine) danış" [10575], "Seni işkillendirecek şeyleri bırak, işkillendirmeyecek şeylere geç"1 buyurulmuştur" [10576] ve "Ifclo" kelimeleri, nefsi maddeten ye manen; ahlaken ve ruhen yükseltmeyi veya bozmayı, alçaltmayı ifâde eder. Nefsini maddeten ve ma'nen temizleyen, yücelten, başarıya, kurtuluşa ulaşır. Ama onu kötü dav-ranışlarıyle bozup alçaltan kimse ziyana uğrar, perişan olur. ""nın aslı. Tef il babından olan tedsîs, bir şeyi bir şeyin içinde gizlemek demektir. " da ikinci sînin yerine illet harfi getirilmiştir. Arap cömertleri yüksek yerlerde otururlardı ki yerleri bilinsin, konuklar oraya gelsin. Hasisler ise alçak yerlere konarlardı ki yerleri dışarıdan gelenlerin gözüne çarpmasın, konuk gelmesin. Bir fi'linin tedsîs kökünden gelmesi mümkün olduğu gibi, desve masdarının tef'îl babından olan tedsiye kökünden gelmesi de mümkün ve bu daha uygundur. Çünkü gizleyen, zayıflatan, alçaltan anlamına gelen tedsiye, tezkiyenin tam karşıtıdır [10577] "nın masdarı tez-kiyeh ise geliştirmek, yüceltmek demektir. Bunun aslı olan "ez-zekâh", gelişmek, büyümek, artmak anlamınadır. Bu mânalar göz önünde bulundurulunca âyette, güzel amel ve hareketleriyle nefsini geliştiren, yücelten kimsenin başarıya erdiğinin, kazandığının; kötü davranışlarıyle nefsini körletip örten kimsenin ise ziyana uğradığının belirtildiği anlaşılır.
" ve fiillerinin faili, bunların altında bulunan, zamirdir. Bu zamir, fiillerin başındaki ismi mavsûle gider [10578].
Bazı kimseler âyetin açık anlamına aykırı olarak Allah'ın, nefsini temizlediği, yücelttiği felah buldu; Allah'ın, nefsini bozup kirlettiği, örttüğü kimse de ziyana uğradı" şeklinde mânâ vermişlerdir ki bu mânâ yanlıştır ve Arap gramerine aykırıdır. Çünkü âyette daha önce Allah adı geçmemiştir ki zamir ona gitsin. Ayrıca bu mâna, insan serbestliğini ve düşünce özgürlüğünü ifade eden Kur'ân mantalitesine de aykırıdır.
Burada önemli bir incelik vardır. Tercemelerde bu âyetlere hep nefsini temizlemek, kirletmek şeklinde mânâ verilmiştir. Esasen bu yanlıştır. Çünkü tezkiye temizlemek değil, yüceltmek; tedsiye de kirletmek değil, aşağılatıp örtmektir. "Nefsiniyücelten kazandı, onu aşağılatan kaybetti" âyetlerinin asıl amacı; putlara, yaratıklara tapmamak suretiyle nefsini yücelten muvahhid mü'-minin kurtuluşa erdiğini; yaratıklara, putlara tapmak suretiyle nefsini alçaltan, kendisini küçük düşüren müşrik insanın da ziyana uğradığını belirtmektir.
8 nci âyette nefsin, kendisine verilen ilham (akıl gücü) ile kötüyü ve iyiyi birbirinden ayırdetme imkânına sahip kılındığı bildirilmişti. 9-10 ncu âyetlerde de seçim yeteneğine sahip-insanın, nefsini yalnız Allah'a tapmakla geliştirip yüceltmek suretiyle başarıya ulaşacağı; putlara tapmak suretiyle ve nefsini aşağılatmak, kötü amelleriyle zayıflatıp gizlemek, değersiz, silik, görünmez duruma getirmekle de ziyana uğrayacağı bildirilmektedir. İlk sûrelerden olan bu sûrede insanın, iyiyi ve kötüyü ayırdetme yeteneğiyle yaratıldığı ve iradesiyle yaptığı işlerden sorumlu olduğu anlatılmaktadır. Daha sonra inecek olan sûrelerde Kur'ân'ın bu kesin prensibi tekrar edilecektir.
"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" [10579] gibi âyetler de Kur'ân'ın bu prensibi ışığında düşünülürse insanın sorumluluğu konusunda hiçbir çelişki görülmez. Evet Allah insana dileme, düşünme yeteneği vermiştir. O bu yeteneği vermeseydi, insanın düşünmesi, dilemesi mümkün değildi. İnsan düşünüyor, diliyorsa onun bu düşünmesi ve dilemesi, Allah'ın böyle olmasını dilemesiyledir.
Ama insan davranışlarından sorumludur. İnsanın dilemesi, Allah'ın yarattığı fizyolojik, psiko-sosyal kanunlarla

---

[10575] Buhârî, Buyu': 3; Tirmizî, Kıyamet: 60; Nesâ'î, Kudât: 11.
[10576] Hak Dini Kur'ân Dili: 7/5858-5859.
[10577] Lisânu'l-'Arab: 1/979.
[10578] et-Teshîl: 4/202.
[10579] insan Sûresi: 30, Tekvîr Sûresi: 29

olur. Fakat bu kanunların işlemesinde insan seçiminin rolü vardır. Ve insan bundan dolayı sorumludur.
Kuşkusuz Allah, bütün olarak insanın, ömrü boyunca yapacağı işleri bilir ve bu işlerin çekirdeği olan kabiliyet, insanın yaratılışına çizilmiştir. Allah'ın bilgisi zaman dışı olduğu, yani zamanla sınırlı olmadığı için zamanlı insan, Allah'ın zamansız kaderinin ve bilgisinin mahiyetini kavrayamaz. Bilgi alanımız dışında kalan şeylere dalmak bizim görevimiz değildir. Çünkü ne kadar çabalasak onun künhüne ulaşamayız, o yine bizim için bilinmez kalır. Bizim görevimiz, davranışlarımızdan sorumlu olduğumuzu bilip Kur'ân'ın emrettiklerini yapmak, yasakladıklarından kaçmak ve işlediğimiz kötülüklerden kendimizi sorumlu tutmaktır. "Sana erişen her iyilik Allah'tan, sana erişen her kötülük de senin kendindendir" [10580]. Muhakkak olan nokta, Kur'-ân'a göre insanın seçme yeteneğine sahip ve sorumlu olarak yaratıldığıdır.
11-15 nci âyetlerde azgınlığın, Semûd kavmini yalanlamağa ve sonunda helake sevk ettiği bildirilmektedir. İçlerinde türeyen en azgın biri (Kaddâr ibn Sâlif) veya onların en azgın bir topluluğu, bütün kavmi bozarak azdırmış, peygamberi yalanlamağa sevk etmiş; kendilerine gelen Tanrı elçisi Hz. Salih, bir mu'cize olarak ortaya çıkarılan deveye ve onun su içme hakkına dokunmamalarını söylemiş; fakat onlar onu yalanlamışlar, peygamberliğini kabul etmemişler, deveyi ayaklarından biçerek öldürmüşler. Bu günahları yüzünden AA\a\\ on\ann başVatma azâ\>\Tv\ \t\d\np onVan -yeite b\t Onları azâb ile helak eden Allah, yaptığının sonucundan korkmaz, çekinmez. Bu işin sonunda kendisine bir zarar gelir mi diye düşünmez. Çünkü kimse O'ndan hesap soramaz. Hiç kimse Allah'a karşı onları savunamaz. "Niçin bunları helak ettin?" diyerek Allah ile kavgaya giremez. Allah yıktığını yıkar, öldürdüğünü öldürür, helak ettiklerini savunacak, ya da onlara yardım edecek hiç kimse olamaz.
Bazı tefsirlere göre de "'nün faili Allah'ın Elçisi Hz. Salih'tir. Yani o peygamber onlara yapılan azabın sonucundan korkmaz. Yahut bu fi'lin faili deveyi boğazlayan şakî insandır. Yani o adam yaptığı işin sonucundan çekinmeden, peygambere karşı gelip deveyi boğazladı demektir ki her iki te'-vîl de âyetin açık anlamından sapan uzak te'villerdir. Çünkü Allah'ın azâ-bettiklerini kimsenin kurtaramayacağı, yaptığından dolayı hiç kimsenin Allah'tan hesap soramayacağı başka âyetlerde de çeşitli üslûplarla ifâde edilmiştir. Burada anlatılan da odur: Allah yaptığının sonucundan korkmaz demek, O öyle güçlüdür ki kimse O'ndan hesap soramaz, demektir.
14 ncü âyette Semûd kavminin kestiği bildirilen deve, kavmin mu'cize istemeleri üzerine Salih Aleyhisselâma mu'cize olarak verilmiş devedir. Mekke'de inen başka sûrelerde de bu deveden söz edilir. Müfessirler, bu devenin kayanın içinden çıktığını söylerler ve devenin vasıfları, öldürülmesi hakkında hayli ayrıntılara girerler ki bu ayrıntıların sağlam bir temeli yoktur. Deveyi öldürenin de Kaddâr ibn Sâlif olduğu rivayet edilir[10581]
A'râf, Hûd, Şu'arâ ve Nemi Sûrelerinde anlatıldığına göre bu deve, Salih Aleyhisselâm'a bir mu'cize olarak verilmiştir. Salih, kavmine bu deveye kötülük etmemelerini, kasabanın çeşmesinden bir gün halkın, bir gün de devenin su içeceğini söylemiş; onlar devenin köy halkı kadar su içmesine dayanamayıp onu öldürmüşler, Allah da şiddetli bir deprem ile evlerini başlarına yıkıp onları öldürmüştür.
"Âd ve Semûd "u da helak ettik. Bu, oturdukları yerlerden size belli olmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri süsleyip onları yoldan çıkardı. Oysa bakıp ibret alabilirlerdi (ama almadılar)" [10582] âyetinden Semûd kavmi öyküsünün de Araplar arasında ünlü olduğu anlaşılmaktadır. Zaten tefsirlerde yer alan ayrıntılı rivayetler de bunu gösterir. Elbette bu rivayetleri nakledenler, atalarından duyduklarını anlatmışlardır. Zira bu ayrıntılar, ne Kur'ân'da, ne de sağlam hadislerde vardır. İşte sûrede dillere destan olan bu öykü hatırlatılarak insanlara öğüt verilmekte, peygamberlerine karşı gelen milletlerin helak edilecekleri anlatılmaktadır.

Şems Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsanı yaratan Allah, ona doğruyu ve eğriyi bulma yetisini vermiştir.
2. Aklını kullanıp Allah'a tapmak suretiyle nefsini arındıran, yücelten felaha erer. Allah'tan başkasına tapmak suretiyle nefsini aşağılatan, kirleten de perişan olur.
3. Yalancıların sonu, dünyâda helak, âhirette azâbdır.

ŞEMS SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kıraet Jarkı:	Okuyanlar:
3			Çoğunluk.
			Alî, lbn 'Abbâs[10583]

[10580] Nisa Sûresi: 79.
[10581] Câmi'u'l-beyân: 30/214; Fethu'l-Kadîr: 5/449.
[10582] 'Ankebût Sûresi: 38.
[10583] el-Mesâhif: 192,208.

11	Tâ'nın fethiyle:	Çoğunluk.
	Tâ'nın dammıyle, ruc'a gibi masdar:	Hasan, Cahderî ve Hammâd ibn Seleme [10584]
14	Mîm ile:	Çoğunluk.
	ile, ikisi de lügattir:	lbn Zübeyr ve İbn Huseym[10585]
	Sü Fâ ile:	Übeyy, Nâfi', İbn 'Âmir, Medîne ve Şâm mushafları.
	Vâv ile:	Ötekiler ve mushafları.[10586]

92/9 LEYL SÛRESİ 2160
Tefsir: 2160
Leyl Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2161
LEYL SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2161

[10584] Kurtubî: 20/78; el-Bahr: 8/481.
[10585] el-Mesâhif: 311; Kurtubî: 20/79; el-Bahr: 8/482.
[10586] el-Mesâhif: 178; Kurtubî: 20/79; el-Bahr: 8/482.

92/9 LEYL SÛRESİ

Geceye yemîn ile başladığı için bu adı alan sûrede insanlar işlerine göre değerlendirilirler. Günahlardan korunup Allah yolunda sadaka verenlerin yollarının kolaylaştırılıp kendilerinin memnun edilecekleri; cimrilik edip kendisini zengin görerek Allah'ın buyruklarını yalanlayanların da yalın ateşe girecekleri anlatılır.
Sûrenin üslûp ve içeriği, A'lâ Sûresi gibi ilk Mekke sûrelerinden olduğunu gösterir. A'lâ Sûresinden sonra inmiş olup 21 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 92 nci, iniş sırasına göre 9 ncu sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- örttüğü zaman geceye an-dolsun, 2- Göründüğü zaman gündüze andolsun, 3- Erkeği ve dişiyi yaratana andolsun ki, 4- Sizin işiniz başka başkadır. 5- Kim (hayır için) verir, korunursa, 6- Ve En Güzel'i doğrularsa; 7- Ona en kolay (yolda gitmey)/ kolaylaştırırız. 8- Kim de cimrilik eder, kendini zengin (ve kendi kendine yeterli) görürse, 9- Ve En Güzeli de yalanlarsa; 10- Ona da en güç (yolda gitmey)/ kolaylaştırırız. 11- Çukura düştüğü zaman malı ona hiçbir yarar sağlamaz. 12- Doğru yola iletmek bize aittir, 13- Son da ilk de bizimdir. 14- Ben sizi alev alev yanan bir ateşe karşı uyardım. 15- Ona ancak en haydut olan girer. 16- O ki yalanladı ve sırtını döndü. 17- En çok korunan da ondan uzak tutulur. 18- O ki malını hayra vererek arınır, yücelir. 19- Ve onun yanında hiç kimsenin, karşılık verilecek bir nimeti yoktur (verdiğini, kendisine yapılan bir iyiliğin karşılığı olarak değil), 20- Yalnız yüce Rabbinin rızâsını kazanmak için verir. 21- Yakında kendisi de razı olacaktır.

Tefsir:

1-4 ncü âyetlerde karanlığı ile gün ışığını vey dünyâyı örterek canlılara uyuma, dinlenme imkânı sağlayan geceye; ortalığı aydınlatarak herkesin işini gücünü görme, rızkını kazanma imkânı sağlayan gündüze; erkeği ve dişiyi yaratan kudret sahibine yemin edilerek insanların işlerinin çeşitli olduğu vurgulanıyor: Kimi cömerttir, kazandığından başkalarına da verir; Allah'ın buyruklarına uyar; şirkten, günâhlardan korunur; Peygamber'in duyurduğu güzel söz olan Kur'ân'ı veya en güzel olan cenneti doğrular. Kimi de cimridir, kendisini zengin ve kendine yeterli görerek Peygamber'i yalanlar, âhiret sevabını kabul etmez, mükâfat ve cezayı yalanlar.
5-7: Cömertlik edip Allah yolunda malını harcayan; şirkten, günahlardan korunan; Peygamber'in duyurduğu güzel sözleri, güzel huyları veya cenneti doğrulayan kimseyi Allah kolaylığa sokar. Onun işlerini kolaylaştırır. Güzel işleri yapmak ona kolay gelir. Nefse ağır gelen güzel ibâdetler ona kolaylaştı-rılır. O kimse bunları yapmaktan yüksünmez, zevk alarak yapar. Allah onun her işini de kolaylaştırır.
8-11: Fakat cimrilik edip yoksulları düşünmeyen, malına güvenip böbürlenen, Peygamber'in duyurduğu en güzel söz olan Kur'ân'ı, iyilere cennet verileceğini yalanlayan kimseyi de Allah, çetinliğe sokar. Bu güzel şeyleri yalanladığı için artık güzel işleri, ibâdetleri yapmak ona ağır gelir, bunları yapmaktan hoşlanmaz. Çünkü insan inanmadığı şeyi yapmak istemez. Ona günah işlemek kolaylaşır, kötü işleri yapmaktan zevk alır. Çünkü o işler kendisine çekici gelir. O kötü işleri iyi sanır. Şehvetleri gözünde süslendirilir. Fakat bu hareketleri onu alçaltır ve böyle yapa yapa manen alçalıp cehennem çukuruna düştüğü zaman veya kabre düştüğü zaman malı ona hiçbir yarar sağlamaz.
10 ncu âyetteki " (cimrilik etti); 5 nci âyetteki " 'nin karşıtı; 10 ncu âyetteki " (kendini zengin gördü), 5 nci âyetteki " (ko-rundu)'nun; 11 nci âyetteki ' (en güzeli yalanladı) da, 6 nci âyetteki " (en güzeli doğruladı)nın karşıtıdır. Kur'ân'da her-şey karşıtı ile anlatılır ki buna mesânî (ikili) üslûb denir. Bu üslûb, huylar arasında meydana getirdiği gerilim ile tüyleri ürpertecek derecede harika bir edebî güzellik sağlar.
12-13: Fakat hidâyet etmek, yol göstermek Allah'a aittir. Peygamberin görevi, onları zorla yola getirmek değil, doğru yolu göstermektir. İnsanları doğru yola getirmek Allah'a aittir, bu O'nun kaderine bağlı bir şeydir. Allah dilerse doğru yola gelirler. Son da ilk de, âhiret de dünyâ da veya işin sonu da, önü de Allah'a aittir. Asıl hüküm sahibi O'dur. Daima O'nun irâdesi ve hükmü geçerlidir.
14-21: 14 ncü âyetteki "Ben" sözü, Allah'a veya Hz. Peygamber'e aittir. Peygamber'e aitse, bazı âyetlerde bu üslûb görülür. Müfessirler bu gibi âyetlerde, bir " J» : söyle" sözünün gizli olduğunu söylerler.
Yüce Allah insanları alev alev yanan ateşe karşı uyardığını buyurmaktadır. O ateşe, Peygamber'in duyurduğu gerçekleri yalanlayıp kabul etmeyen kimseler gireceklerdir. Fakat Peygamber'in sözlerini doğrulayarak şirkten, günâhlardan korunan, daha önce kendisine verilen bir nimetin karşılığı olarak değil, tamamen karşılıksız ve kimseden bir şey beklemeden, sırf Allah'ın rızâsına ermek için malının zekâtını veren kimse bu ateşten korunacak ve Allah'ın, kendisine vereceği nimetlerle razı ve memnun olacaktır.
Görüldüğü üzre ilk sûrelerden olan bu sûrede de "malını verip tezekkî edenler" yani malını verip manen gelişen, yücelen veya malını geliştiren kimse övülmektedir. Bu ifâde zekât vermek anlamınadır. Bunun örneğini ikinci sûre sayılan A'lâ Sûresinde de görmüştük. Bu da zekât vermenin, ta İslâmın başlangıcından beri bilinen ve ondan önceki devirlerde de bazı dindarlarca uygulanan sevimli, güzel amellerden olduğunu gösterir.
Böylece inen ilk âyetlerinden itibaren Kur'ân'da, kimseden bir şey beklemeden, bir iyiliğin karşılığı olmadan, sırf Allah'ın hatırı için yetimlere, yoksullara bir miktar mal vererek yardım etmek, yani zekât vermek, cömert davranmak övülmekte; cimrilik, kibir, kendini üstün görme, bencillik gibi huylar yerilmekte ve insanlar hep iyiliğe, doğruluğa ve güzelliğe yöneltilmektedir. Bu Hak sözünden daha güzel bir söz olur mu? Bundan yüz çevirenler,

çirkin amellerinin oluşturduğu alev alev yanan cehenneme yuvarlanmazlar mı?
Allahım, bizi Kur'ân'ın, gösterdiği en güzeli doğrulayıp uygulayan, çirkin işlerden, putatapıcılıktan kaçan mutlu, rızâna ermekle sevinçli, memnun insanlardan eyle!
Müfessirlerden birçoğu, 17-19 ncu âyetlerin Hz. Ebubekir hakkında indiğini, onun karakterini anlattığını, bir kısmı da bunların Hz. 'Alî hakkında indiğini söylerler [10587]'. Muhakkak ki Hz. Ebubekir de, Hz. 'Alî de âyetlerin tanımladığı yüksek karakter sahibi insanlardandır. Onlar, İslâmın tutunup gelişmesi için ellerinden gelen herşeyi yapmışlardır. Fakat mânâsı genel olan bu âyetler, bize iyi insan karakterini çizmektedir. Bunları belli kişilerle sınırlamak doğru değildir. Kaldı ki bunlar şayet, Ebubekir veya 'Alî hakkında inmiş olsa, önceki ve sonraki âyetlerden ayrı inmiş olması gerekir. Oysa âyetlerin hepsi birbirinden ayrılmayacak bir bütünlük gösterir. Ve hepsi birlikte inmiştir.
Özellikle sûre, ilk inen sûrelerdendir. Müşriklerle mücâdele, onların yaptıklarını kınama üslûbu taşımadığı için bu âyetlerin, müslümanların, müşriklerin işkencelerine uğradıkları dönemlerden önce indiği açıktır. Yani âyetler, iniş sebebi olarak gösterilen: Ebubekir'in, işkence gören köleleri satın alıp özgürlüğe kavuşturması olayından önce inmiştir. Bu bakımdan âyetlerin iniş nedeni, sadece Ebubekir ve 'Alî değildir. Âyetler inanan, Allah yolunda malını harcayan, zekâtını veren, bütün iyi ahlâklı insanları övmektedir ki elbette Peyğamber(s.a.v.)in ilk sahâbileri bunların başında yer alırlar.

Leyl Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsanların davranışı çeşit çeşittir. Kimi cömerttir, iyiliği sever. Kimi cimridir, yalnız kendisini düşünür, mal yığar. İmdi kim Allah yolunda hayre-dip korunursa, Hak'tan gelen en güzel sözü doğrularsa Allah onun işini kolaylaştırır.
2. Dünyâ da, âhiret de Allah'ındır. Allah dilediğine dünyayı, dilediğine âhireti verir, dilediğine ikisini de verir. Dünyâ da, âhiret de Allah'tan istenir.
O'ndan başkası ne dünyâda, ne de âhirette bir yarar sağlayamaz. Kimse Allah'ın kaderini değiştiremez.
3. Nefsini aşağılatmış olan kimseye, malının bir yararı olmaz. Onun yeri cehennemdir.
4. Hak sözünü yalanlayıp yüz çevirenler cehenneme giderler. Ama Allah yolunda mal verip arınanlar cehennemden uzaklaştırılır, memnun olacakları cennetlere sokulurlar.

LEYL SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
7,10	Tek tâ ile, mâzî fiil:	Çoğunluk.	İki tâ ile, muzâri' fiil: İbn Mes'ûd, Übeyy ve 'Ubeyd ibn 'Umeyr [10588].
		Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10589]	İkisinde de madmûm sîn ile: Ebû Ca'fer.
			İkisinde de sakin sîn ile: Ötekiler[10590]

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
14	Vasi halinde idğâm üzre şeddeli tâ:	Bezzî, Ruveys.	
		İki halde de idğâmsız, hafif tâ:	Ötekiler[10591]
	İki tâ ile, aslı üzre [10592]	İbn Mes'ûd, Ebûzer, İbn Zübeyr, Zeyd ibn 'Alî, Tal-ha, Süfyan ibn 'Uyeyne, 'Ubeyd ibn 'Umeyr, Yahya ibn Ya'mer ve İbn Huseym [10593]	
18	Tezekkâ'nın muzâri'i:	Çoğunluk.	
	Tâ'nın z'ye idğâmiyle:	Hasan, 'Alî ibn el-Huseyn ibn 'Alî ibn Ebî Tâlib	

Âyet No.	Kelime:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
20	Nasb ile:	Çoğunluk.	
	Ref ile:	Yahya ibn	

[10587] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/205; İbn Kesîr: 4/522; et-Teshîl: 4/203.
[10588] el-Mesâhif: 109.
[10589] Aynı. Başkaları, İbn Mes'ûd mushafında (-j Mesâhif: 109).
[10590] en-Neşr: 2/216; el-Budûr: 342.
[10591] el-Budur: 342.
[10592] Aslı dır, tahfif için muzâraat harfi hazfedilmiştir.
[10593] el-Mesâhif: 109, 229, 238, 267, 311; Kurtubî: 20/86; el-Bahr: 8/484.

Vessâb[10594]
93/11 DUHÂ SÛRESİ 2163
Tefsîr: 2163
Duhâ Sûresinin Başlıca Prensipleri: 2167
DUHÂ SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2167

[10594] Kurtubî: 20/89; el-Bahr: 8/484.

93/11 DUHÂ SÛRESİ

Kuşluk vaktine yemîn ile başladığı için bu adı almış olan sûrede, Pey-ğamber(s.a.v.)e, sonunun başından iyi olacağı, Rabbinin kendisini memnun edeceği, yetîme ve yoksula iyi davranması ve Rabbinin nimetini söylemesi buyuruluyor.'
Mekke'de Fecr Sûresinden sonra inmiştir, 11 âyettir. Resmî sıralamada 93 ncü, iniş sırasına göre 11 nci sûredir. İbn 'Abbâs ve 'İkrime'nin, Duhâ SÛt resinden itibaren Kur'ân'ın sonuna dek olan sûreleri okurken sûreden önce tekbir getirilmesini emrettikleri rivayet edilir. Tekbîr de ya "Allâhu ekber" veya "Allâhu ekber lâilâhe illâllâhu »allâhu ekber" şeklinde getirilir [10595]
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Kuşluk vaktine andolsun, 2- Sa-kinleşen geceye andolsun ki, 3- Rabbin seni bırakmadı ve sana darıl-madı. 4- Senin sonun, ilkinden iyi olacaktır. 5- Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın. 6- O seni yetim bulup barındırmadı mı? 7- Seni şaşırmış bulup yola iletmedi mi? 8- Seni fakir bulup zengin etmedi mi? 9- Öyleyse sakın öksüzü ezme, 10- Dilenciyi azarlama, 11- Ve Rabbinin nimetini anlat.

Tefsîr:

1-8: Duhâ'mn, Güneşin iyice yükselip her tarafı aydınlattığı kuşluk vaktine dendiğini Şems Sûresinin tefsirinde anlatmıştık. Bayram günü Güneş doğduktan sonra kesilmeğe başlayan kurbanlara da bu kelimeden alınmış olarak dahiyye udhiye denmiştir. İnsanın bir dâva uğruna kendini feda etmesine veya bir olay sonunda ölmesine de dahiyye denir ki Türkçede de "falan bu işin kurbanı oldu" deriz.
Secâ nın anlamında dört görüş vardır: Gecenin gelmesi veya gitmesi, karanlığın bastırması, herkesin uyuyup sesin soluğun kesilmesi zamanlarından biri olabilir. Rüzgârsız, sakin geceye de leyletun sâciyeh denir.
Vedde'a Veda'etti, ayrıldı; kala kızdı, darıldı; dâll şaşkın, yolunu şaşırmış; 'avl kökünden gelen 'âil de yoksul demektir.
Bu âyetlerde Güneşin, en taze ve parlak ışıklarıyle her yanı aydınlattığı kuşluk vaktine ve gecenin her yanı karanlıkla örttüğü, sesin soluğun kesilip ortalığı sükûnetin kapladığı zamanlara yemîn edilerek Rabbinin, Hz. Muham-med'den ayrılmadığı, ona darılmadığı ve onu yalnız başına bırakmadığı; onun hayâtının sonunun, ilkinden; yahut âhiretinin, dünyâsından iyi olacağı ve Allah'ın bol nimet verip onu memnun edeceği buyurularak Hz. Muhammed (s.a.v.) teselli edilmektedir. Allah'ın, kendisini sevip kolladığını belirtmek için de ona, bundan önceki nimetleri hatırlatılmaktadır:
Allah onu yetîm bulup barındırmış, şaşkın bulup doğru yola getirmiş, yoksul bulup zengin etmişti. Şimdiye dek kendisine bu lûtufları yapan Allah, bundan sonra da onu bırakmayacak ve ona olan lûtuflarını tamamlayacak, hattâ bundan sonraki lûtufları, bundan öncekilerden çok daha fazla olacak ve Allah ona, kendisini memnun edinceye dek verecektir.
Hz. Muhammed (s.a.v.), henüz anne karnında iken babasını, altı yaşında iken de annesini kaybetmiş, önce onu dedesi Abdulmuttalib, sonra amcası Ebutalib koruyup yetiştirmişlerdi. Amcası Ebûtalib müslüman olmadığı halde onu müşriklere karşı korumuştu.
Hz. Muhammed (selâm ona) yoksul idi. Henüz dedesi sağ iken babası öldüğü için, Arap miras hukukuna göre babasından kendisine bir miras kalmadığı gibi annesinden de miras kalmamıştı. Araplarda babası sağ iken ölen kişinin çocuğuna mal düşmezdi. Esasen mirası aileden büyük erkekler alırlar, çocuklara ve kadınlara miras vermezlerdi.
Zengin bir hanım olan Hadice ile evlenmekle zengin olup refaha kavuşan Hz. Muhammed (s.a.v.), ümmî bir toplum içinde yetişmişti. Toplumdaki bazı dindar insanlar gibi Allah'a ibâdeti seviyor, hattâ yılın belli zamanlarında, özellikle Ramazan ayında halvete çekilip Rabbine ibâdet ediyordu ki bu davranışa tehannüs denirdi. Yetiştiği toplum tamamen dinsiz, kültürsüz bir toplum değildi. Allah'ı tanıyan bu toplum melekleri Allah'ın kızları sanıyor ve kendileriyle Allah arasında aracı olacaklarına inandıkları meleklerin sembolleri olan heykellere tapıyorlardı.
Hz. Muhammed (s.a.v.) yine toplumda sadece Allah'ın birliğine inanıp kendisini ibadete veren ve hanîfçoğulu hunefâ' diye anılan kimseler gibi toplumun putlara tapmasını beğenmiyor ama bu konuda ne yapılabileceğini, toplumun bu şirk yolundan nasıl kurtarılacağını bilmiyordu. Kendisinin peygamber olacağından ve kendisine vahiy geleceğinden hiç haberi yoktu: "Sen, Kitabın sana indirileceğini de ummazdın. Ancak Rabbinin bir rah-meti olarak Kitâb sana vahyedildi. Öyle ise kâfirlere arka olma" [10596], "İşte sana da böyle emrimizden bir ruh vahyettik. Sen Kitâb nedir, imân nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ileteceğimiz bir nûr yaptık. Kuşkusuz sen, dosdoğru yola iletiyorsun" [10597] âyetleri, bu söylediklerimizi kanıtlamaktadır. İşte: "Rabbin seni şaşkın bulup, doğru yola iletti" âyetinde onun, peygamberlikten önceki düşünceli, müteredditd, toplumun kurtuluşu için ne yapılacağını bilemez durumuna işaret edilmiştir.
Kasas ve Şûra Sûrelerinin yukarıya meallerini yazdığımız âyetlerine dayanan bazı âlimlere göre Hz. Peygamber,

---

[10595] Fethu'l-Kadîr: 5/456.
[10596] Kasas Sûresi: 86.
[10597] Şûra Sûresi: 52.

kırk yıl kavminin dininde kalmıştır. Kavminin öteki insanları gibi dalâlet içinde olmuş, tevhîdi (Allah'ın birliğini) bilmemiştir [10598]

Süyûtî, Ebû Hayyân gibi bazı müfessirler, peygamberlerin masum olduğunu, hidâyetin zıddı anlamında dalâlette olmalarının söz konusu olamayacağını ileri sürerek buradaki c?ö/o/(sapıkhk, şaşkınlık)ı, Hz. Peyğamber'in, çocukluğunda Mekke vadilerinde kaybolması, ya da hayât yolunda kaybolması anlamına yormuşlardır. [10599] Bu tür yorumlar, âyeti asıl anlamı dışına çıkarmaktır. Âyette dalâl, işaret ettiğimiz gerçek anlamdadır. Bunun peygamberin masumluğu ile ilgisi yoktur. Çünkü bu âyet, onun peygamberliğinden önceki durumunu anlatmaktadır. Peygamberin çocuk iken bir vadide kaybolup sonra bulunması öyle önemli bir olay değildir ki âyette büyük bir lütuf ve nimet olarak zikredilsin.

Taberî, âyeti "Seni şimdi bulunduğun halden başka bir halde buldu" şeklinde mânâlandırmış ve Süddî'nin, Hz. Peyğamber'in kırk yıl kendi kavminin dininde olduğunu', [10600] Şems Süresindeki "vizr" kelimesinin tefsirinde de Dahhâk'in: "Peyğamber'in içinde bulunduğu hal, şirk idi" dediğini rivayet etmiştir [10601] İbn Kesir de bu âyetin, "İşte sana da böyle emrimizden bir ruh vahyettik. Sen Kitâb nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ileteceğimiz bir nur yaptık. Kuşkusuz sen, dosdoğru yola iletiyorsun" [10602] âyeti gibi olduğunu söyledikten sonra Peyğamber'in, çocukluğunda Mekke vadilerinde kaybolduğu, yahut amcasiyle birlikte Şam'a giderken bir gece İblîs'in gelip onun bindiği deveyi yoldan çıkardığı, Cebrail'in gelip üfleyerek İblîs'i Habeşistan'a atıp deveyi yola soktuğu öykülerini aktarır ve bazılarına göre dall ile bu olayların kasdedildiği söylenir, der [10603]

Mefâtîhu'l-ğayb'de bu iki hikâyeye ilâveten şöyle bir hikâye de nakledilir: Muhammed Aleyhisselâm, süt annesi Halîme'nin yanında iken kaybolmuştu. Halime Hübel'e gelip derdini döktü. Putların hepsi devrilip yere düştü: "Bizim helakimiz o çocuğun eliyle olacaktır!" diye bir ses duyuldu.

Bir rivayete göre de Peygamber (s.a.v.) dedesinin yanında iken kaybolmuş, Ebucehl onu bulup devesinin terkisine bindirmek istemiş, deve kabul etmemiş, mecburen çocuğu öne bindirmiş.

Bir başka rivayete göre de Hz. Muhammed (s.a.v.) Hadice'nin kölesi Mey-sere ile birlikte yolda giderken devesinin yularını bir kâfir tutmuş, o yüzden yolunu kaybetmiş, Allah Cibril'i insan şeklinde indirmiş, Cibril deveyi kafileye götürmüş. İşte dâll Hz. Muhammed'in, çocukluğunda yolu kaybetmesidir[10604]

Bunlar, sağlam olmayan gülünç rivayetlerdir. Âyette dâll izah ettiğimiz anlamdadır. Âyeti bu tür te'villerle anlamı dışına çıkarmak doğru değildir. Hamdi Yazır da bu konuda bizim görüşümüze yakın bir tefsîr yapmıştır:

"Dâll: Yitik, yolda şaşmış, yanlış yola giden sapık mânâlarına gelir. Allah'ın Resulü, hiçbir zaman akıl ve dinde sapık mânâsına dâll olmamıştır...

"Bununla beraber peygamberlikten önceki akıl ve dirayeti, peygamberlikten sonraki ilim ve hidâyeti arasında da büyük bir fark vardı ki bu fark, çocukluk ile erginlik arasındaki farktan daha büyüktü. Salât ve selâm üzerine olsun (o), peygamberlikten evvel de kavminin Arap müşriklerinin dinindeki bozukluğu görmüştü. Karşısında bulunan yahudilik ve hırıstiyanlığın da çığırından çıkmış olduğunu sezmişti. Fakat gidilmesi lâzımgelen ve sırf akıl ile kavranması mümkün olmayan hak din ve şerîatinin ne olması lâzım geleceğini ve dünyâyı sarmış olan bunalım içinden nasıl çıkılıp da hakka erilece-ğini belirlemede hayret içinde idi. Kitap okumasını bilmez, cihana ruh neşredecek olan iman ve İslâmın ayrıntılı esaslarından gafil idi"[10605]

İşte Allah, Hz. Muhammed'e, ömrünün başından bu sûrenin vahyine kadar olan zaman içerisinde bu büyük nimetleri vermiştir. Bunları veren Allah, onu bir amaç için seçmiştir, yüz üstü bırakmaz. Onun hayatının son kısmını, şimdiye dek olandan ^ok-daha fazla lütuf ve nimetlerle dplduracak ve onu davası uğrunda zafere ulaştırıp memnun edecektir. Ayrıca âhiret hayatında da en yüksek cennet nimetleriyle onu memnun edecektir.

Senin için son, ilkten daha iyidir" âyetinden, Hz. Muhammed'in bundan sonraki hayâtının bundan önceki hayatından daha iyi, daha başarılı olacağı anlaşılacağı gibi; onun âhiret hayâtının, dünyâ hayatından daha iyi olacağı da anlaşılır. Fakat daha sonraki âyetler, birinci mânânın daha güçlü ve uygun olduğunu gösteriyor.

Âyete ikinci mânâyı verenler, bunu ve müteâkib âyeti Hz. Peyğamber'-in, âhirette ümmetine şefaat edeceğine delîl görmektedirler. Onlara göre âyette: "Allah sana verecek ve sen razı olacaksın" buyurulmaktadır. Rızâ, dileğin kabul edilmesiyle olur. Demek ki Allah, Hz. Muhammed(s.a.v.)in her istediğini verecektir. Bu âyet, Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kendisini razı edecek herşe-yin kendisine verileceğini gösterir..Bu âyet indikten sonra Hz. Peyğamber'in: "Ümmetimden birferd ateşte kaldıkça ben razı olmam" dediği rivayet edilir [10606] Bu da onun suçlulara şefaat edeceğini gösterir [10607]

[10598] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/216.
[10599] Safvetu't-Tefâsîr: 20/72.
[10600] Câmi'u'l-beyân: 30/232.
[10601] Câmi'u'l-beyân: 30/235.
[10602] Şûra Sûresi: 52.
[10603] Tefsîr: 4/524.
[10604] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/216-217.
[10605] Hak Dini Kur'ân Dili: 8/5901.
[10606] Hadîs olarak rivayet edilen bu sözün kaynağını bulamadım. Ibn Kesîr, biraz benzeri bir soz için "Bu gibi sözler ancak mevkuf" yani sahâbî sözü olabilir diyor: Tefsîr: 4/523-524.
[10607] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/213; et-Teshîl: 4/204.

Hz. Peyğamber'in, âhirette ümmetine şefaati meselesi ayrı bir konudur. Fakat âyette bu hususa bir kanıt yoktur. Çünkü biz, birinci mânânın daha uygun ve âyetin, Hz. Muhammed'in bundan sonraki hayatının daha başarılı geçeceğine işaret olduğu kanısındayız. Ayrıca bu sûre, ilk sûrelerdendir. Bu sûre indiği zaman Hz. Peyğamber'in büyük sayıda bir ümmeti yoktu ki ümmet tabirini kullansın. Hadis olarak öne sürülen yukarıdaki sözün de sağlam bir yanı yoktur. Âhirette kimsenin irâdesi kendi elinde değildir. Melek olmadığını, ğaybi bilmediğini söylemesi kendisine emredilen Peyğamber'in, "Ümmetimden bir fert ateşte kaldıkça ben razı olmam" demesi mümkün değildir. Çünkü bu, ğaybe ilişkin bir konudur. Orada nasıl davranacağını, Allah'ın kendisine ne miktar şefaat izni vereceğini Allah bilir. Onun için bu meseleyi âhirete çekip şefaat meselesine kanıt yapmak, âyete taşımadığı anlamlar yüklemekten başka bir şey değildir. Nitekim Hamdi Yazır da bu mânâya işaret ederek şöyle diyor: "Dünyâ mukabili âhiret, herhangi bir ön mukabili sonu ve içinde bulunulan halin mazisine tekabül için istikbalini de ifade eder. Meselâ bu sûrenin nüzulü halinde ûlâ ve âhiret denince ölümden evveli ve sonrası mânâsından ziyâde halden evvelki mazi ile bu halden sonraki bütün âtî(gelecek)e şamil olan istikbal mânâsına ilerisi anlaşılmak yaraşır. Bu mânâlar ile âhiret senin için ûlâ'dan daha hayırlıdır demek, senin bulunduğun her halin sonu, senin için önünden daha hayırlıdır. Yani sen günden güne, halden hale ileri doğru daima hayırdan hayra terakki edeceksin. Nihayet vefatından sonra da âhiret hayâtın dünyâ hayâtından daha hayırlı olacak demek olur. Yoksa bu andan itibaren ölümün, senin hakkında dünya hayafın-dan daha hayırlıdır demek değildir. Eğer böyle olsaydı, şu anda ölmen, senin için daha hayırlıdır demek olur ve böylece Peygamber vefata davet edilmiş olur ve bundan sonra dünyâda yaşaması, hakkında daha hayırlı olmamış olurdu" [10608] Halbuki bu âyetler onu ölüme değil, bilâkis moral vererek davası uğrunda mücadeleye teşvik etmekte ve onun daima başarılı olacağını müjdelemektedir.

Peyğamber(s.a.v.)e Allah'ın nimetleri ve lûtufları hatırlatıldıktan sonra yetîmi ezmemesi, dilenciyi de azarlamaması ve Rabbinin kendisine olan nimetini söylemesi emrediliyor. Bu âyetlerin anlamı şudur: "Ey Muhammed, sen de yetîm, şaşkın ve yoksul idin. Allah seni yola iletti, zengin etti. Allah'ın sana olan bu nimetlerini unutma. Yetime karşı şefkatli, dilenciye karşı merhametli davran. Çünkü sen de yetîmliğin, yoksulluğun tadını tadmış idin. Rab-bin seni doğru yola ilettiği gibi sen de insanları doğru yola ilet"[10609]

Sûrenin iniş sebebi:

Hz. Peyğamber'e ilk vahiyler geldikten sonra bir süre vahiy kesilmiştir ki bu olaya fetretu'l-vahy denir. Vahyin kesilme süresi hakkında çeşitli rivâ-vetler vardır. Bunlara göre vahyin kesilme süresi dört gün ile üç yıl arasında değişir'.[10610]

Bir rivayete göre Hz. Peyğamber'den vahiy kesilince Hz. Hadice ona: "Herhalde Rabbin seni bıraktı" demiş, Ebûleheb'in karısı da alay maksa-dıyle böyle bir söz söylemiştir. Bir müşrik kadının da Peygamber'e gelip: "Sanıyorum şeytânın seni bıraktı, çünkü iki üç günden beri onu görmedim" dediği, vahyin kesildiğini duyan müşriklerin de: "Artık Muhammed bırakıldı" dedikleri, bunun üzerine bu sûrenin indiği rivayet edilir [10611]

Taberî'nin rivayetine göre Peyğamber'e bu sözü söyleyen, amcası kızlarından biridir[10612]

Rivayetlerden birine göre de yahudiler Hz. Peyğamber'e üç şeyden: Zu'l-Karneyn'den, Ehl-i Kehf'ten ve ruhtan sormuşlar. O da onlara: "Yarın size bunları anlatırım" demiş ve "İnşâallâh" dememiş. Bu yüzden vahiy kesilmiş. Bu aradan sonra Cebrail gelince Peygamber ona:

— Ey Cibrîl, çoktan beri gelmedin, seni özledim, demiş. Cibrîl de:

— Ben seni daha çok özledim ama ne yapayım, ben emir kuluyum, demiş.

Başka bir rivayete göre de evde Hz. Hasan'ın veya Hüseyin'in bir köpek eniği varmış. Peygamber Cebrail'e geç gelmesinin nedenini sorduğur ' hrâil:

— Biz içinde köpek bulunan bir eve girmeyiz, demiş [10613]

Bu yahudilerin soru sorması ve köpek eniği hakkındaki rivayet uydurmadır. Yahudilerin Peyğamber'den soru sordukları, Peyğamber'in de inşallah demeden yarın cevap vereceğini söylemesi yüzünden vahyin gecikmiş olduğu hikâyesi, İsrâ Sûresinin: "Sana ruhtan sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindendir, size ilimden az bir şey verilmiştir" mealindeki 85 nci âyetinin ve Kehf Sûresinin: "Allah dilerse demedikçe hiçbir şey için bunu yarın yapacağım deme" mealindeki 23 ncü âyetinin tefsirinde geçmişti. Bunun doğru olamayacağını oralarda izah etmiştik.

Evvelâ Mekke'de pek yahudi yoktu. Birkaç yahudinin Mekke'ye gelip gittiği varsayılsa bile o devirde Peygamber ile yahudiler arasında bir sürtüşme söz konusu değildi. Mekke devrinin sonlarında inen Ra'd Sûresinin son âyetinde Kitap ehlinin, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğuna şa-hid gösterilmesi, bu sözümüzü açıkça kanıtlar. Yahudilerin, Mekke devrinde Hz. Peyğamber'den böyle bir soru sorduklarına dair sağlam bir rivayet yoktur. Kaldı ki Ehli Kehf, Zu'1-Karneyn hikâyeleri ve Ruhtan sorulduğunu bildiren âyet, Mekke devrinin ortalarında inmiştir. Bu sûre ise peygamberliğin başlangıcında inmiştir.

[10608] Hak Dini Kur'ân Dili: 8/5890.
[10609] Rûhu'l-me'ânî:
[10610] Mefâtîh: 31/211; Rûhu'l-Me'ânî: 30/156; et-Tefsîru'1-hadîs: 1/159.
[10611] Mefâtîh: 31/211; Câmi'u'l-beyân: 30/231.
[10612] Fethu'l-Kadîr: 5/456.
[10613] Mefâtîhu'1-ğayb: 31/211.

Hasan'la Hüseyin'e gelince onlar Medine'de doğmuşlardır. Mekke'de onların köpek beslemeleri söz konusu olamaz. Köpek beslenen eve meleğin girmediği de doğru değildir. Köpek de Allah'ın bir yaratığıdır. Meleğin girmesine engel olmaz. Melek ruhanî varlıktır. İnsanı koruyan, onun yaptığı işleri yazan melekler vardır, bunlar hiçbir zaman insandan ayrılmaz. Demek bu insan, köpek bulunan eve girince, melekler oraya girmeyecek mi? O zaman adam istediğini yapar, nasıl olsa melekler oraya girmedikleri için yaptığı ameller tesbit edilmez. Bu tür rivayetler Peygamber'e iftiradır. Allah bu iftiracıları affetsin.

Hz. Hadice'nin, Peygamber'e:""Herhalde Rabbin seni bıraktı" demesi de mümkün değildir. Çünkü o, tâ peygamberliğinin başlangıcından itibaren Hz. Muhammed(s.a.v.)e inanmış, ilk vahiy geldiği zaman başına bir şey gelmiş olmasından korkan Peygamber'i: "Hayır, Allah seni asla perişan etmeyecektir. Çünkü sen iyilik yaparsın, konuğu ağırlarsın, başkalarının yükünü çeker(zahmetlere katlahır)sın, olaylara sabredersin" diyerek tesellî etmiş; bunaldığı, üzüldüğü zamanlarda hep ona destek olmuş, moral vermiştir. Nitekim başka bir rivayette Hz. Hadice, bu rivayetin tam aksine, vahyin kesilmesine üzülen Peygamberi tesellî edip: "Allah seni aşla bırakmaz. Allah seninle başlattığı bu kerameti (bu yüksek ahlâk ve din prensiplerini) tamamlayacaktır" dediği anlatılır [10614]

Vahyin üç yıl gibi uzun bir süre kesilmiş olması da makul değildir. Birkaç gün kesilmiş olduğu daha doğrudur. Eğer öyle uzun süre vahiy kesilmiş olsaydı, ona inanmış olanların yüreklerine kuşku girerdi. Buhârî'nin rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) rahatsızlanıp iki üç gece (ibâdete) kalkamamış, bir kadın gelmiş: "Herhalde şeytanın seni terk etti, iki üç geceden beri sana yaklaştığını görmedim" demiş. Yüce Allah bu sûreyi indirmiştir.[10615]

Müslim ve Tirmizî'nin rivayetlerine göre de vahyin gecikmesi üzerine müşrikler: "Muhammed bırakıldı" demişler; yüce Allah: "Rabbin seni bırakmadı ve sana danlmadı"y\ indirmiştir.[10616]

İşte makul ve doğru olan, Buhârî ve Müslim'in kaydettikleri bu iki rivayettir. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber (s.a.v.) bir ara rahatsızlanmış, birkaç gece ibâdete kalkamamış ve herhangi bir hikmetle —belki de Peygamber'in rahatsızlığından ötürü yükünün daha da ağırlaşmaması için— vahiy kesilmiştir. Onun gece ibâdete kalktığını gören ve bilen yakınlarından bir kadın, birkaç gece kalkamadığını ve vahyin de gelmediğini görünce böyle söylemis, Kureyş müşrikleri de "Muhammed bırakıldı" demişler. Hz. Muham-med'in bırakılmadığını, Allah'ın onun peygamberliğini yarıda bırakmayıp tamamlayacağını, onun sonunun ilkinden iyi olacağını, günden güne başarıya ulaşacağını vurgulamak üzre bu sûre indirilmiştir.

Bu sûrenin iniş zamanı hakkında da değişik rivayetler vardır. Bir rivayete göre 'Alak Sûresinin ilk âyetlerinden sonra vahiy kesilmiş ve bu kesintiden sonra ilk defa Duhâ Sûresi inmiştir. Başka bir rivayete göre de vahiy bir kere değil, birkaç kez kısa ve uzun aralıklarla kesilmiştir. Vahyin kesilmesinden son derece üzülen Peygamber'in, kendisini dağdan aşağıya atmak istediği de rivayet edilir '[10617]. Vahyin, Mekke devrinin ortalarında bir kez daha kesildiğine dair Kur'ân'da deliller vardır: "Allah dilerse, demedikçe hiçbir şey için bunu yarın yapacağım deme" [10618], "Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz" [10619] mealindeki âyetler bu delillerdendir.

Burada işaret edilmesi gereken önemli bir husus da sûrede Hz. Muham-med(s.a.v.)in samimiyetinin açıkça görülmesidir. İlk inen sûrelerden olan bu sûrede onun, kendisine gelen vahyi Rabbinden aldığına, O'ndan vahiy almadan kendiliğinden sözler söyleyip vahiy diye ortaya atmadığına tanık olmaktayız. Çünkü vahyin kesilmesi üzerine müşrikler: "Rabbi Muhammed'i bıraktı" veya daha küstah ifadelerle "Şeytanı Muhammed'i terk etti" demelerine Peygamber (s.a.v.) son derece üzülmüştür. Eğer bu sözleri kendisi söylemiş olsaydı, hasımlarına, böyle sözler söylemeleri için fırsat vermez, bir-şeyler söy leyi verirdi. Fakat o, kendiliğinden bir söz söyleyip vahiy diye ortaya atmamıştır. Hiçbir zaman olağanüstü bir insan olduğunu söylememiş; kendisinin bir insan olduğunu, melek olmadığını, sadece kendisine vahiy geldiğini söylemiştir. Vahiy kesilince müşriklerin sözlerine üzülmüş, fakat Rabbinin emirlerini beklemiş, nihayet indirilen bu sûre ile üzüntüsü yatıştırılmış-tır. Onun, vahiylerinin, Rabbinden geldiğine inancı, Kur'âri'ın birçok âyetinde vurgulanmaktadır:

"De ki: 'Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar, ne de bir yarar verme gücüne sahip değilim. Eğer ğaybi bilseydim, kendime çok hayır (mal, yarar) sağlardım ve bana kötülük dokunmazdı (yahut: Bana kötülük dokunmamış, beni cin çarpmamıştır). Ben sadece inanan bir toplum için uyarıcı ve müjdeleciyim"[10620]

"Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman bizimle buluşmayı um-may anlar: 'Bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir' derler. De ki: 'Onu kendi tarafımdan değiştirmek benim için imkânsızdır. Ben sadece bana vahyolunana uyarım. Şayet ben Rabbime karşı gelirsem, büyük bir günün azabından korkarım! De ki: 'Eğer Allah dileseydi, onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım. Düşünmüyor musunuz?' "[10621]

"O, değerli bir elçinin sözüdür, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! Â/emlerin Rabbinden indirilmiştir. Eğer (Muhammed) bazı lâflar uydurup bize iftira

---

[10614] Mefâtîhu'l-ğayb: 31/210.
[10615] Buhârî, Tefsîr: 93; Müslim, Cihâd: 115; et-Tâc: 4/291.
[10616] Müslim, Cihâd: 114; Tirmizî, Tefsîr: 82; et-Tâc: 4/292.
[10617] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/159-160.
[10618] Kehf Sûresi: 23-24.
[10619] Meryem Sûresi: 64.
[10620] A'râf Sûresi: 188.
[10621] Yûnus Sûresi: 15-16.

etseydi, onun sağ elini alırdık, sonra onun can damarını keserdik. Sizden hiç kimse buna engel olamazdı. O (Kur'ân) korunanlar için bir öğüttür"[10622]

"Seniyetim bulup barındırmadı mı?" âyeti, Hz. Muhammed'in, bu vahiy tarihine dek dedesi ve amcası tarafından korunduğu gibi bundan sonra da korunacağına, himayesiz bırakılmayacağına işarettir. Birkaç sayfa önce işaret ettiğimiz gibi Hz. Muhammed, ana karnında iken babasını, altı yaşında iken de annesini kaybetmiş, iki yıl dedesi Abdulmuttalib'in, sonra da amcası Ebû-tâlib'in himayesinde yetişmiştir. Amcası Ebûtâlib, onun peygamberliğine açıkça inandığını söylememekle beraber onu düşmanlarına karşı korumuştur. Fakat hicretten biraz önce birkaç gün ara ile amcası Ebûtâlib ve eşi Hadice vefat edince meydanı boş bulan Kureyş liderleri, ona saldırılarını artırmışlardı. İşte bu sırada da Yesrib'den hey'etler gelip biat ederek müslüman olmuşlar, bu suretle Allah, elçisine yeni bir yurt ve yeni koruyucular hazırlamıştır. Hz. Peygamber bu yeni yurduna göçmüş, hem kendisi, hem de getirdiği din, önce Allah'ın, sonra Medine müslümanlarının yardım ve destekleriyle zafere kavuşmuştur. Bunların hepsi Allah'ın, o büyük peygambere lûtfudur. Allah onu yetîm iken çeşitli imkânlar yaratarak barındırmış, kavmi içinde ne yapacağını bilmez iken peygamberlik verip doğru yola iletmiş, ilim ve irfan sahibi yapmıştır.

Yüce Allah, peygamberine bu nimetlerini hatırlattıktan sonra: "O halde yetîm i ezme, dilenciyi azarlama, Rabbinin nimetini söyle" buyurmuştur. Yetîm büyüyen, yetimin halinden daha iyi anlar. Kendisi yetîm iken Allah kendisini nasıl korumuş ise, kendisinin de yetimi koruması gerekir. Dilenciyi de azarlaması, kırması doğru olmaz. Varsa bir şey verilir, yoksa tatlılıkla çevrilir. Kötü sözle onun kalbini kırmak doğru değildir. Allah'ın nimetini hatırlayıp söylemek gerekir. Çünkü Allah'ın nimetini hatırlayıp söylemek, nimete şükür sayılır. "Müslümanlar, nimeti söylemenin, Allah'a şükür olduğu kanısında idiler" '[10623]. İbn Hanbel, Taberânî ve Beyhakî'nin Hz. 'Âişe'den rivayetlerine göre Peygamber (s.a.v.): "Kime bir iyilik yapılmış ise karşılığını versin, bunu yapmazsa onu ansın. Çünkü onu anan, ona şükretmiş olur" [10624] buyurmuştur.

Duhâ Sûresinin Başlıca Prensipleri:

1. Allah, Elçisine darılmamış, kızmamış, onu yalnız bırakmamıştır.
2. Peygamberini, memnun olacağı günlere kavuşturacaktır. Peyğamber'in geleceği, halinden iyi olacaktır.
3. Allah'ın, Elçisine lutfu büyüktür: Yetîm, yoksul, şaşkın halde olan H/.. Muhammed'i barındırmış, sonra zengin etmiş ve nihayet peygamberliğe yükseltmiştir.
4. Yetîme şefkatli davranmalı, dilenciyi azarlamamah, gönül kırmama-Iı, Allah'ın nimetini anmalı, nankörlük etmemelidir.

DUHÂ SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.
Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Şeddeli dâl ile: Hafif dâl ile:
Uzatımsız fetha ile
sülâsî:
Çoğunluk.
'jürve ibn Zübeyr, oğlu Hişâm, Ebû Hayve, Ebû Bah-riyye, İbn Eb» 'Able[10625] Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10626]
Ebû'l-Eşheb 'Ukaylî.
Ayet No.
Kelime:
Kırâet farkı:
Uzatımh fetha, îvâ' kökünden:
Dâll merfû', son fiil edilgen:
Kaf ile: Sû Kâf ile:
11
Okuyanlar:
Çoğunluk'.[10627] Çoğunluk.
Hasan [10628] Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Huseym [10629]
Übeyy ve İbn Semeyfa' [10630] Çoğunluk. İbn Mes'ûd, İbn

[10622] Hakka Sûresi: 40-48.
[10623] İbn Kesir: 4/524.
[10624] Hadis, Fethu'l-Kadîr'den alınmıştır: 5/460; İbn Hanbel: 6/90.
[10625] el-Bahr: 8/485.
[10626] el-Mesâhif: 110.
[10627] el-Bahr: 8/486.
[10628] Kurtubî: 20/99.
[10629] Başkaları İbn Mes'ûd'un okuduğunu söylemişlerdir (el-Mesâhif: 110, 311).

Huseym, Neha'î, Eşheb 'Ukaylî ve İbn Mes'ûd mushafı[10631]. Çoğunluk. 'Alî [10632]

94/12 ŞERH SÛRESİ 2169
Tefsîr: 2169
Şerh Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2170
ŞERH SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2171

[10630] el-Mesâhif: 178.
[10631] el-Mesâhif: 110, 311; Kurtubî: 20/100; Câmi'u'l-beyân: 30/233.
[10632] el-Mesâhif: 192.

94/12 ŞERH SÛRESİ

Hz. Peyğamber'in göğsünün açılıp, yani sıkıntılarının kaldırılıp içinin sevinç ve huzura kavuşturulmasını anlattığından Şerh adını alan bu sûre ile Duhâ Sûresi arasında çok benzerlik ve ilgi vardır. O kadar ki ikisinin bir sûre olduğu dahi rivayet edilmiştir. Tâvûs ve Ömer ibn 'Abdulâzîz, ikisini bir sûre kabul ettiklerinden araya besmele koymadan Duhâ ile Şerh'i beraber okur-larmış [10633] Ancak Osman nüshasında ikisi ayrı ayrı sûre olarak yazılmıştır. İbn 'Abbâs'm, "Elem neşrah", Mekke'de, Duhâ Sûresinden sonra inmiştir" dediği rivayet edilir [10634]. 8 âyettir. Resmî sıralamada 94 ncü, iniş sırasına göre 12 nci sûredir.
Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Biz senin göğsünü açmadık mı? 2- Ve atmadık mı senin üzerinden yükünü? 3- Ki o, senin sırtını çatırdatmıştı! 4- Senin şanını yükseltmedik mi? 5- Muhakkak her güçlükle beraber bir kolaylık vardır, 6- Evet her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. 7- O halde boşaldığın zaman ibâdete dur. 8- Rabbine yönel.

Tefsîr:

Sadr: göğüs, şerh: açmak, sıkıntıları gidermek, sevinç ve huzura kavuşturmaktır. Vizr: yük, ağırlık, günâh anlamlarına gelir, " Sırtına çöken, canını sıkan yükü, sıkıntıyı kaldırıp attık, demektir. Zikr: anmak, şan ve şeref; fensab: kalk, dikil, çalış; dünyâ işlerini bitirince Rabbine ibâdete dur anlamlarına gelir.
1-8: Duhâ Sûresinin devamı gibi olan bu âyetlerde yüce Allah, Hz. Pey-ğamber'i tatmin ve teselli etmek, onun maneviyatını güçlendirmek üzre olumsuz, inkâr sorularıyle onun göğsünü açtığını, yani gönlünü ferahlandırdığı-nı; üzerine ağır bir yük gibi binen sıkıntıları kaldırıp attığını; kendisini bunalımlara sokan tereddütlerini giderip gönlünü huzur ve itmi'nâna kavuşturduğunu; adını sânını da yükselttiğini, ününü yaydığını buyurmakta; her güçlüğün, sıkıntının ardında bir kolaylık bulunduğunu vurgulamakta; dünyâ işlerini bitirip boş kalınca Allah'a ibâdete durup Rabbine yönelmesini emretmektedir.
Peyğamber(s.a.v.)in göğsünün açılması, peygamberlik gelmezden önceki devirlerinde toplumun içinde bulunduğu sapıklığı, gidilen yolun doğru bir yol olmadığını düşünmesinden doğan sıkıntılardan, huzursuzluklardan kurtarılması, peygamberlikle başlayan vahiylerle gönlünün huzur ve sükûna ka-vuşturulmasıdır. Bundan önce inmiş olan Duhâ Sûresinde onun, peygamberlikten önceki tereddütlü, sıkıntılı durumu, dalâlet (şaşkınlık) ile vasıflandırılmıştı.
O da toplumun bir bireyi olarak toplum içinde yaşıyor, ama uygulanan din ve ahlâk tarzını beğenmiyordu. Zira yapılan ibâdetler putatapıcılığa dönmüş, ibâdet ruhunu kaybetmiş, gösteriş asıl amaç haline gelmişti. Fakirler eziliyor, güçlüler refah içinde yaşıyorlardı. Bu gidişi beğenmiyordu ama toplumun bundan nasıl kurtarılacağını da bilmiyordu. Zaman zaman içi sıkılıyor, bunalıyor, huzuru tenhâda ibadet etmekte buluyordu.
İşte onu peygamberliğe hazırlayan bu ibâdet ve riyazetleri, bir gün mey-vasını verdi ve onun gönlünü Tanrının vahyine açtı. Artık ruhunu huzura kavuşturan vahiyler gelmeğe başlamıştı. İşte 1-3 ncü âyetlerde göğsünün açıl-ması, sırtına bir yük gibi binen ağırlığın kaldırılması; kendisine gelen vahiy ile daha önceki tereddütlü, sıkıntılı durumlarının geçtiği anlatılmaktadır.
Bazı rivayetlerde "Peyğamber'in göğsünün açılması, çocukluğunda Cebrail'in gelip onun göğsünü yarması, kalbini çıkarıp yıkaması, günâhlardan temizlemesi, sonra ilim ve imanla doldurarak yerine koyması" şeklinde açıklanır ki bu rivayet evvelâ bu iki sûreye ters düşmektedir. Çünkü bundan önce inen Duhâ Sûresinde Hz. Muhammed'in, peygamberlikten önceki durumu dâll (şaşkın, yolunu yitirmiş) olarak nitelendirilmişti. Onun devamı olan bu sûrede de onun, vaktiyle duyduğu sıkıntıların, üzerine, belini çatırdatan ağır bir yük gibi binmiş olduğu anlatılmaktadır. Eğer gerçekten çocukluğunda kalbi çıkarılıp yıkanmış olsaydı, onun o zamandan beri hiç dâll (şaşkın) olmaması ve kendisine ağırlık, sıkıntı veren düşüncelerden uzak bulunması gerekirdi. Demek ki peygamber olmazdan önce onda sıkıntılar, tereddüdler, şaşkınlık halleri vardı. Çünkü o da yaşadığı toplumun bir bireyi idi. Süddî'nin dediği gibi o da onlar gibi yaşıyordu '[10635]. Ancak peygamber olduktan sonra o, sıkıntılardan, şaşkınlık hallerinden kurtarılıp tam gönül huzur ve sükûnuna kavuşturulmuş, gönlü itmi'nan bulup durulmuştu. Kalbinin ilim ve hikmetle doldurulması da, ruhuna dolan vahiylerle olmuştur. Nitekim îbn 'Abbâs: "Elem neşrah leke sadrek "eyi, "Yani biz senin göğsünü İslama açtık, İslâm ile sevindirdik" şeklinde tefsîr etmiştir[10636]
Gerçi Buhârî ve Müslim'de, Peyğamber(s.a.v.)in bir gün Ka'be'nin yanında uzanmış, uyku ile uyanıklık arasında bir vaziyette iken bir ses duyduğunu, iki meleğin gelip kalbini yerinden çıkardığını, Zemzem suyu ile yıkayıp ilim ve hikmetle doldurduktan sonra yine yerine koyduğunu söylediği rivayet edilir [10637] Fakat, Peygamberlikten önce görülen bir ru'yâ olarak anlatılan bu olay, Peygamberlikten sonra vukubulan İsrâ' olayı ile karıştırılmakta-dır. Ru'yâda görülen şeyler, birer semboldür. Bunları Peyğamber'in maddî bedendeki göğsünün yarıldığı şeklinde anlamak yanlıştır.

[10633] Neysâbûrî, Tefsîr; et-Tefsîru'1-hadîs: 1/166.
[10634] Fethu'l-Kadîr: 5/460.
[10635] Câmi'u'l-beyân: 30/232.
[10636] Buhârî, Tefsîr: 94; et-Tâc: 4/292.
[10637] Buhârî, Menâkıb: 42; Müslim, îmân, bâbu'1-İsrâ'; Nevevî Şerhi: 2/215-217; Kurtubî: 20/104.

Kadî ('Abdu'l-Cebbâr) bu rivayete itirazen diyor ki: "Evvelâ Peyğamber'in kalbinin yarılması bir mu'cizedir. Peygamberlikten önce mu'cize olmaz. Saniyen yıkamak cisme etki yapar. Günâhlar cisim değildir ki yıkamakla gitsin. Sâlisen kalbe ilim doldurulmaz, Allah kalbde bilgiler yaratır. Yoksa ilim, kalbe doldurulacak maddî bir şey değildir" [10638]

Olay yaşadığımız görünür dünyâda maddî açıdan bir hâdise olarak düşünülürse Kadî'nin sözleri doğrudur. Ama hadislerde bu olay uyku ile uyanıklık. arasında ma'nevî bir hâdise, ruhanî bir keşif olarak anlatılır. Bu takdirde göğsün yarılması, cismânî bir ameliye değil, ruhanî bir ameliye, manevî bir temizleme demektir ki bunun uzak görülecek bir yanı yoktur. İlim de, Peyğam-ber'e, kalbine doldurulan bir cisim gibi temessül ettirilmiştir. Ru'yâda insan, ma'nevî şeyleri, birtakım şekillere bürünmüş olarak görür. Ma'nevî şeyler, şu dünyâda yaşayan insana, alışageldiği cisimlere büründürülerek gösterilir.

Ancak dediğimiz gibi âyetteki şerhin, Mi'rac olayı ile ilgisi yoktur. Çünkü bu âyetler, o olaydan önce inmiştir. Zaten tefsirlerde genel kanâat da buradaki şerhin, gönlün genişletilip sevince kavuşturulması olduğudur. Araplar gam ve tasayı göğsün sıkılması şeklinde ifâde ederler. "Onların sözlerinden ötürü senin göğsünün daraldığını biliyoruz" [10639] âyeti de göğsün daralmasının, sıkılması anlamına geldiğini göstermektedir. Sıkıntıya sebep vesvesedir. Vesveseyi gidermek, onu güzel düşüncelere çevirmek ise şerhtir [10640]

Nıkd ve nakîd yıkıntıya, yürümekten bitkin düşmüş deveye dendiği gibi bir şeyin büzülürken, koparken ve bir yükün yıkılmağa yüz tuttuğu sırada çıkardığı sese, araba gıcırtısına da denilir. Sırta yük yüklenince hafif bir ses işitilir. Yükteki maddelerin birbirini sıkıştırmasından veya yükün kaburgaları sıkıştırmasından çıkan bu sese nakîd denir. İnkâd ise yükün sırta ağır basarak kemikleri çatırdatması demektir ki "Belini kütletti, kemiklerini birbirine geçirdi" sözümüz bu mânâyı anlatır.

Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın, peygamberlikten önceki sıkıntıları, sırtta ses çıkaran veya beli kütleten yüklere benzetilmiştir. O yükler nasıl deveyi rahatsız ederse, insanın beline binen sıkıntılar da onu öyle rahatsız eder.

2-3 ncü âyetlerde Peyğamber'in sırtından kaldırıldığı bildirilen vizr (yük, vebal) hakkında üç tefsîr vardır: Cumhura göre vizr günahlar, bunları kaldırmak da affetmek demektir. Buna göre âyet, tıpkı: "Tâ ki Allah senin geçmiş ve geri kalan günâhını affetsin" [10641] âyeti gibidir. Dahhâk bunu, câhiliye devrinde Peyğamber'in de içinde bulunduğu şirk hali olarak tefsîr etmiştir [10642]

İkinci görüşe göre vizr, peygamberliğin ağırlığıdır. Allah bunu kolaylaştırarak Hz. Muhammed'in ağırlığını hafifletmiştir.

Üçüncü görüşe göre vizr, Hz. Muhammed'in, peygamberlikten önceki tereddüt ve şaşkınlığıdır. Çünkü o, kavminin sapıklığını görüyor, fakat kurtuluş çaresini bilmiyordu [10643] Biz, bu sonuncunun en uygun yorum olduğu kanısındayız.

4 ncü âyette: Senin sânını, adını sanını yükselttik" buyuruluyor. Peygamber olmazdan önce Hz. Muhammed (s.a.v.) tanınmış bir insan değildi. Toplumunun normal bireylerinden biri idi. Peygamberlikle onun sânı yücelmiş, ünü yayılmış, müslümanların sayısı arttıkça onun ünü de artmış, nihayet kendi hayatında tüm Arabistan halkının gönlünde onun sevgisi ve saygısı çarpmağa başlamıştı. Yalnız kendi zamanında değil, vefatından sonra da onun ünü dünyâya yayılmıştır. Gün geçtikçe onun yüksek kişiliği daha iyi anlaşılmaktadır. Dünyâda bir milyara yakın insan her namazda ona salât ve selâm okumakta, namaza çağın olan ezanda Allah'ın adiyle beraber onun adı da ufuklara yayılmaktadır. İşte ona yönelen bu evrensel hayır ile anı, ve evrensel saygı ve sevgi, Allah'ın ona lütuf ve rahmeti, onun sânını yüceltmesinin sonucudur.

5-6 ncı âyetlerde her güçlükle beraber bir kolaylığın bulunduğu, iki kez vurgulanmaktadır. 'Üsr: güçlük, Hz. Muhammed'in, peygamberlik hayâtının başlarında karşılaştığı sıkıntılar, müşriklerin engellemeleridir. Yüsr: Kolaylık ise zaman geçtikçe işlerinin kolaylaştırılması, başarının artmasıdır. Yüce Allah, Peygamberini teselli için her güçlükle beraber bir kolaylığın bulunduğu hakkındaki evrensel yasasını iki kez vurgulamakla ona, şimdi güçlüklerle, sıkıntılarla karşılaşsa da sonunda dâvasının başarıya ulaşacağım; bu güçlüklerin ardından kolaylıkların geleceğini müjdelemektedir. Bir önceki sûrede bu mânâ: "Senin sonun ilkinden iyidir. Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın" şeklinde ifâde edilmişti.

İstikbaldeki başarısı böylece müjdelendikten sonra 7-8 nci âyetlerde ona, dünyâ işlerinden boşalınca durup Rabbine ibâdetle meşgul olması ve Allah'a yönelmesi emredilmektedir. Çünkü ibâdet, insan ruhuna güç ve huzur verir.

Şerh Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah, peygamberinin sıkıntılarını gidermiş, verdiği vahyler ile onun gönlünü huzura kavuşturmuş, sânını da yüceltmiştir. Öyle ki onun ünü dünyâya yayılmıştır.

[10638] Mefâtîhu'I-ğayb: 32/2.
[10639] Hicr Sûresi: 97.
[10640] Mefâtîh: 32/3.
[10641] Fetih Sûresi: 2.
[10642] Câmi'u'l-beyân: 30/235.
[10643] Câmi'u'l-beyân: 30/234-235; et-Teshîl: 4/206.

2. Öyle ise dünyâ işlerini bitirince Allah'a ibâdet etmelidir ki dünya işleriyle bunalmış olan ruha huzur gelsin, feyiz dolsun.
3. Her güçlüğün ardında bir kolaylık, her sıkıntının arkasında bir açılış vardır. Umutsuz olmamalı, Allah'tan kolaylık istemeli ve beklemelidir.

ŞERH SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Âyet No.
17,8Kelime: Kırâet farkı: Okuyanlar:
Meczûm: Çoğunluk.
Mansûb, aslı dir, nûn önce elife çevrilip sonra hazfedilmiştir: Ebû Ca'fer '. [10644]
Çoğunluk. Übeyy. -İbn Mes'ûd ve ibn Huseym.
Enes ibn Mâlik [10645] Sîn'in dammıyle: Ebû Ca'fer.
Oü Sîn'in sükûnuyla: Ötekiler[10646]
İkinci âyetin hazfiyle: ibn Mes'ûd [10647]
Çoğunluk.
Übeyy ve Ebû
Miclez[10648]

95/28 TÎN SÛRESİ 2172
Tefsîr: 2172
Tın Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2173
TÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI 2173

[10644] İbn 'Atiyye, bunun için "merzûl bir kırâettir" elemiştir (el-Bahr: 8/487-488).
[10645] el-Mesâhif: 110, 178, 311; Kurtubî: 20/106; CâmiVl-beyân: 30/234.
[10646] el-Budûr: 343.
[10647] el-Mesâhif: 110.
[10648] el-Mesâhif: 178.

95/28 TÎN SÛRESİ

Tîn'e yemîn ile başladığından bu adı almış olan sûrede insanın yüksek değeri, kötü ahlâkın bu değeri düşürdüğü vurgulanır. Medine'de indiği hakkında rivayetler varsa da çoğunluk Mekke'de indiği görüşündedir, zâten üs-lûb da Mekke üslûbudur. 3urûc Sûresinden sonra inmiştir, 8 âyettir. Resmî sıralamada 95 nci, iniş sırasına göre 28 nci sûredir.

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle. 1- Tîn'e ve Zeytûn'a andolsun, 2- Sînâ Dağına andolsun, 3- Ve bu Güvenli Kente andolsun ki, 4- Biz insanı en güzel biçimde yarattık, 5- Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. 6- Yalnız inanıp iyi işler yapanlar bunun dışındadır. Onlar için kesintisiz bir ödül vardır. 7- Böyle iken sana âhiret cezasını yalanlatan nedir? 8- Allah hüküm verenlerin en iyisi değil midir?

Tefsîr:

1-5 nci âyetlerde dört şey'e: Tîn'e, Zeytûn'a, Tûr-i Sînîn'e ve Beled-i Emîn'e yemîn edilerek insanın en güzel biçimde yaratıldığı; sonra onun aşağıların aşağısına döndürüldüğü; ancak inanıp güzel işler yapanlara kesintisiz ödül verileceği bildirilmekte, 7-8 nci âyetlerde de: bu kadar açık kanıtlardan sonra âhi-ret cezasının yalanlanamayacağı, zira Allah'ın hüküm verenlerin en güzeli olduğu, inkâr tarzındaki sorularla vurgulanmaktadır.

Tîn ve Zeytûn hususunda iki görüş vardır: Birine göre Tîn incir, Zeytûn da zeytin demektir. Allah, yararlarından dolayı bu iki meyvaya yemîn etmiştir. Fakat ikinci ve üçüncü âyetlerle ilişkisi bakımından bu mânâ uygun de-ğildir. Bundan dolayı müfessirlerin çoğu, bunların bildiğimiz meyvalar değil, Filistin'de peygamberlerin vahiy aldığı iki bölge veya dağ olduğunu söylemişlerdir. İbn 'Abbâs'tan, bunların Arzı Mukaddes'te Tûr-i Tînâ ve Tûr-i Zeytâ adında iki dağ olduğu rivayet edilir. İbn Zeyd de: Tîn'in Dımaşk mescidi, Zeytûn'un Beyti Mukaddes mescidi olduğunu söylemiştir. Tîn'in, Ashabı Kehf in mescidi, Zeytûn'un da İlyâ mescidi olduğunu söyleyenler de vardır. Bazılarına göre de Tîn Dımaşk, Zeytûn da Kudüs'tür. Kimine göre de Tîn ve Zeytûn ile bu ağaçların yetiştiği bölgeler kasdedilmiştir'.[10649]

İbn Cezzî şöyle diyor: "Zahir olan, bunların Şam'da (Filistin'de) iki bölge olduğudur. Bunlar Hz. isa'nın doğduğu veikâmet ettiği yerlerdir. Allah, bunlardan sonra Musa'ya hitâbettiği yer olan Sînâ dağını ve Hz. Muham-med(s.a.v.)i peygamber olarak görevlendirdiği yer olan kenti zikredince bu âyetler, Tevrat'ta bulunan şu âyetlerin dengi olmuştur: (Allah Sîna Dağından geldi, Sâir'den doğdu —Şâir îsâ'nın bulunduğu yerdir— Faran dağlarından göründü —Faran dağlan da Mekke'dir—) Allah şerefinden dolayı Tevrat'ta da andığı bu yerlere yemin etmiştir. Bunların şerefi, içinde yetişmiş olan peygamberler dolayısıyledir"[10650]

İncir ve zeytin ağaçlarının da bol olduğu bu yerler, aynı zamanda peygamberlerin yetiştiği kutsal topraklardır. Mücâhid'in dediği gibi yüce Allah, bu yerlere yemin ederek peygamberlerin yetiştiği bölgelerin önemini belirtmiştir.

Sînîn ve Sînâ, Hz. Musa'nın, üzerinde vahiy aldığı dağın bulunduğu bölgenin adıdır. Bu dağ Sînâ'dadır. Sanıyorum ki fasıla uygunluğu için "Sînâ'-'ya "Sînîn" denmiştir. Ayrıca sînîn, güzel, mübarek, kutlu anlamlarına da gelir. el-Beledu'l-Emîn, güvenli ülke, kent demektir ki Mekke kentidir. Hz. İbrâhîm zamanından beri burası bütün Araplarca saygı gösterilmesi gereken, dokunulmaz bölge olarak kabul edilmiştir. Burada kimse kimseye saldıramaz. buranın avı avlanmaz, ağacı koparılmaz. Çölde haydutlar cirit atarken bu bölge, herkesin can güvenliği bulunan bir şehir olmuştur.

4 ncü âyette insanın en güzel takvîm'de yaratıldığı buyurulniaktadır. Tak-vîm: Bir şeyi uygun biçime koymak demektir. Demek ki Allah insanı en güzel biçimde yaratmıştır. Diğer canlılar sürünür, dört ayak üzerinde yüz üstü gezerlerken insan doğrulmuş, yiyeceklerini kendi eliyle alacak durumda yaratılmıştır. Asamm'a göre burada insanın, en olgun akıl, anlayış, eğitim, ilim ve beyân ile yaratıldığı anlatılmaktadır. Esasen âyette insanın hem bedensel, hem de ruhsal yönden en güzel biçimde yaratıldığı anlatılmıştır.

5 nci âyette insanın esfel-i sâfilîn'e yani aşağıların aşağısına döndürülmesi ifâdesi iki anlama gelebilir: Birincisine göre en güzel biçimde yaratılan insan, gittikçe güzelleşir, güçlenir, olgunluğunun doruğuna ulaşır. Fakat bedensel olgunluk doruğuna ulaştıktan sonra baş aşağı döner. Gerileme başlar. Gücü azalır, yüzü buruşur, derileri sarkar, o derece güçsüz bir duruma gelir ki artık hayat çekilmez olur, İşte insanın aşağıların aşağısına döndürülmesi, bu güçsüz, perişan duruma düşmesidir. Hac Sûresinde de bazı insanların, güçler rkten sonra erzel-i 'ömre (perişan bir duruma) çevrildiği',[10651] aklî yeteneğinin de zayıflamasıyle hiçbir şey bilmez olduğu bildirilmiş; bu tabiat, Yâsîn Sûresinde de: "Biz uzun yaşattığımızın yaratılışını baş aşağı çevirириz" [10652] şeklinde ifade edilmiştir.

6- Bu anlama göre altıncı âyetteki istisnanın bu âyetle ilgisi yoktur. Yani o istisna munkati'dir, orada " anlamınadır. Âyetin anlamı: İnanıp güzel işler yapan ihtiyarlar, itaatlerinden ve Allah'ın kendilerini ihtiyarlıkla

---

[10649] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/9-10; ibn Kesîr: 4/527; Rûhu'I-Me'ânî: 30/173.
[10650] et-Teshîl: 4/207.
[10651] 5 nci âyet.
[10652] 68 nci âyet.

sınamasına sabretmelerinden dolayı kesintisiz, sürekli sevaba ereceklerdir". Bedenleri zayıflamakla onlar gerilemezler, manen güçlenirler, ruhları bu hayattan sonra kesintisiz sevaba erer. Ama inanmayanlar, bedenî güçlerini kaybedince bu dünyâdan yıkılıp gittikleri gibi âhirette de ruhları cezalar içine atılacaktır. Yani inanmayanlar maddeten ve ma'nen gittikçe gerilerken, inananlar maddeten, cismen geriler ama, ma'nen olgunlaşırlar.

Hz. 'Alî'den rivayet edilen bir tefsîre göre de "esfel-isâfilîn"cehennemdir. İnsanın, aşağıların aşağısına döndürülmesi, cehennem ateşine atıJmas Bu takdirde istisna muttasi/dır. Yânı 6 ncı âyet, 5 nci âyete bağlıdır. İnanıp iyi işler yapanlar, cehennem ateşine atılanların dışında tutulmaktadır [10653] Âlûsî, ikinci anlamın sözgelişine daha uygun olduğunu, yani insanın bedenen zayıflamasının değil, kâfir insanın âhirette çirkin bir biçime sokulacağının anlatıldığını söylüyor [10654]

7-8: Şimdi insanı böyle en güzel biçimde yaratmak, gittikçe olgunlaştırmak, sonra baş aşağı çevirip gücünü azaltmak, ona güçlülük halinden sonra zayıflık halini de yaşatmak elbette bir amaç içindir. Bunlar boş yere yapılmamaktadır.

"Allah hükümdarların hükümdarıdır. H^ulmdarlar isyan edenlere ceza, itaat ile güzel iş yapanlara ödül verirleh öîf din demek olan ceza ve sorumluluk kanunlarını uygularlar da onların hepsinin üzerinde hakim olan yüce Allah, hükmünü infaz etmez, ecir ve ceza vermez, dinini yürütmez olur mu? Elbette olmaz. Hiç şüphe yok ki insanı o ahsen-i takvîm ile yaratan Allah ahkemu'l-hakimindir. O'nun dini her dinden üstün, hak dindir. O dinini yürütecek, güzel ile çirkini, yalancıyı doğruyu ayıracak, iman edip sıdk-u ihlâs ile güzel güzel ameller yapan mü'minlere ecir verecek, kâfirleri, dinsizleri de esfel-i sâfilîne yuvarlayacaktır" [10655]

1 nci âyette, inanıp güzel işler yapanlara kesintisiz bir ödül bulunduğu belirtildikten sonra 7 nci âyette söz âhirete getiriliyor. Çünkü inanıp güzel işler yapanlara verilecek kesintisiz ödül, âhirettedir. O halde biz insanın ge-lişmesi, olgunlaşması, sonra zayıflayıp ölmesi veya aşağıların aşağısı olan cehenneme düşmesi veya sayısız nimetler bulunan cennete çıkması safhalarını izleyerek âhirete getirilmiş bulunuyoruz. Âhiretteki cehennem ve cennet sahneleri gösterildikten sonra münkir insana soruluyor: İşte durum bu, gerçek bu. Böyle iken sana cezayı yalanlatan nedir? Hangi sebeple, neye dayanarak âhiret cezasını inkâr edersin? Allah hüküm verenlerin en güzeli değil mi? O bu kadar denemelerden geçirdiği insanı sonunda amellerine göre değerlendirmez, muhakeme etmez mi? Hâkimlerin en iyisi olan Allah elbette onu muhakeme edecek ve hak ettiği hükmü verecektir.

İnsanın böyle güçlülük ve zayıflık halleriyle yaşatılması, onu her iki halde de imtihan içindir. Bu imtihanın sonucu, ceza günü olan âhirette belli olacaktır. Âhiret, amellerin karşılığının verileceği, din, yanî mükâfat ve ceza günüdür. Âhiret olmasaydı insanın böyle bir damla sudan yaratılıp git gide güçlendirilmesinin, sonra da ihtiyarlatılıp öldürülmesinin, yani şu dünyâ hayâtının hiçbir amacı olmazdı. Hay boş, anlamsız olurdu. Hâkimlerin hâkimi (hükümdarların hükümdarı, işleri hikmetle yapanların en hikmetlisi) Allah amaçsız, anlamsız, boş iş yapmaz. Demek ki âhiret vardır. Bu gerçek apaçık ortada dururken âhiret nasıl inkâr edilir?

Peygamber (s.a.v.) Tîn Sûresini okuyup "Allah hâkimlerin en iyisi değil mi?" deyince: " Evet öyledir, ben de buna şâhidlik edenlerdenim" demiştir[10656]

Tın Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah, insanı en güzel biçimde yaratmıştır.
2. Ancak küfür ve isyan, insanın yaratıldığı güzel huyları, sıfatları bozar, ruhun değerlerini giderir. Ruhsal değerlerini yitirenler de cehenneme atılır.
3. Ama inanıp ibadet ve güzel ahlâk sahibi olanlar, ödüllendirilirler.
4. Ceza günü muhakkaktır. Yargıçların en iyisi olan Allah, mutlak adalet sahibidir. Son ceza günü olmasa, tlâhî adalet tecellî etmez. Allah en âdil yargıç olduğuna göre O'nun mutlak adaletinin yerini bulacağı, hfükesin yaptığı işlerin tam karşılığını alacağı ceza (âhiret) günü kesin oMjstle vardır.

TÎN SÛRESİ KIRÂET FARKLARI

Ayet No.Kelime: Nekire: Ma'rife:	Kırâet farkı:	Okuyanlar:
Çoğunluk.	Ömer ibn el-Hattâb, 'Abdullah ibn Mes'ûd, Talha ve İbn Huseym'.[10657]	Çoğunluk. İbn Mes'ûd, Übey ve İbn Huseym [10658]

ALÂK SÛRESİ..... 2175

[10653] Mefâtîh: 32/11; Rûhu'l-Me'ânî: 30/176.
[10654] Rûhu'l- le'ânî: 30/176.
[10655] Hak Dini: 8/5941.
[10656] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 95; et-Tâc: 4/293.
[10657] el-Mesâhif: 110, 222, 267, 312; Kurtubî: 20/112-113; el-Bahr: 8/490.
[10658] el-Mesâhif: 110; 178, 312; el-Bahr: 8/312.

Tefsîr: 2176
'Alâk Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2179
Alâk Sûresi Kırâet Farkları 2179

ALÂK SÛRESİ

Adını insanın 'alâk'tan yaratıldığını söyleyen ikinci âyetinden alır. İlk beş âyeti, Kur'ân'ın inen ilk âyetleri olduğu için bütün müfessirler, bu sûrenin ilk inen sûre olduğunu söylemişlerdir. Fakat ilk inen, sûrenin tamamı değil, ilk beş âyetidir. Bütün olarak ilk inen, Fatiha Süresidir.
Sûrede Peygamber(s.a.v.)e, insanı yaratıp ona bilmediği şeyleri öğreten Allah'ın adiyle okuması emredilir. Kendisini zengin görüp Allah'a karşı nankörlük eden azgın insanın şiddetle cezalandırılacağı vurgulanır, ibâdet ve tâ-at ile Allah'a yaklaşılması emriyle sûre tamamlanır. Başındaki emir fi'line izafeten "İkra Sûresi" adiyle de anılan sûre, 19 âyettir. Resmî sıralamada 96 ncı, iniş sırasına göre 1 nci sûredir. [10659]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- Yaratan Rabbinin adiyle oku.
2- O insanı 'alâktan yarattı.
3- Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir.
4- O ki kalemle öğretti.
5- İnsana bilmediğini öğretti.

Tefsîr:
1-5 nci âyetler, Peygamber (s.a.v.) Ramazan ayında Mekke dağlarından olan Hirâ'nın doruğundaki mağarada ibâdete çekilmiş olduğu sırada inmiştir. Hz. 'Âişe olayı şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e vahy uykuda, doğru ruyâ şeklinde başlamıştır. Gördüğü her ru'yâ, sabah aydınlığı gibi apaçık çıkardı. Sonra kalbine yalnızlık sevgisi atıldı. Azığını alıp Hirâ'daki mağaraya çekilir, orada birkaç gece yalnız başına ibâdet eder, sonra Hadice'nin yanına gelir, bir o kadar zaman için yine azık alır(mağaraya döner)di. Nihayet bir gece mağarada iken kendisine hak (vahy) geldi. Gerisini Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle anlatmıştır:
"Melek beni tuttu, takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bırakıp (oku) dedi. 'Ben okumak bilmem' dedim. İkinci kez beni tuttu, takatim kesilinceye kadar sıktı, bıraktı, yine 'Oku!' dedi. 'Ben okumak bilmem' dedim. Yine beni tuttu, üçüncü kez sıktı, bıraktı ve: 'Yaratan Rabbinin adiyle oku! O insanı 'alak'tan yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O ki kalemle öğretti İnsana bilmediği şeyleri öğretti' dedi"[10660]
Rivayette belirtildiği gibi eğer bu âyetler Kur'ân'ın ilk âyetleri ise, bunların bir Ramazan gecesinde indirilmiş olması gerekir. Çünkü Bakara Sûresinin 186 ncı âyetinde Kur'ân'ın, Ramazanda indirildiği, "Biz onu Kadr gecesinde indirdik" [10661] "Biz onu mübarek bir gecede indirdik, çünkü biz uyarıcıyız" [10662]âyetlerinde de Kur'ân'ın gece indirilmeğe başladığı anlatılmaktadır. Bu üç âyet gözönünde tutulunca Kur'ân'ın bir Ramazan gecesinde indirilmeğe başladığı anlaşılır.
Söz akışından anlaşıldığı üzre burada "Oku!" emri, vahyedilen şeyleri okuma hakkındadır. Yani ey Muhammed, sana vahyedilen Kur'ân'ı, Rabbinin adını anarak, O'nun yardımını dileyerek oku, demektir. Yahut "Rabbinin adına oku, okumayı Rabbin için yap" demek olur. Bu tefsîre göre âyet, "Bu evi emîrin adına yaptım, bu yazıyı emîrin adına yazdım" sözü gibidir. Râzî (veya onun adına tefsîri tamamlayan zât), bu âyetten, Kur'ân okurken besmele çekmenin gereğini istidlal etmiştir. Çünkü âyette Rabbinin adiyle, O'nun yardımını dileyerek okuması emredilmektedir. O halde okurken O'nun adını anmak gerekir .[10663]
2- Peygamber'e, Rabbinin emriyle okuması emredildikten sonra Allah'ın, insanı yaratmadaki kudret ve hikmetine dikkat çekilmektedir: O Rab insanı 'alak'tan yaratmıştır.
'Alak , çok anlamlı, çoğul bir isimdir, tekili 'alâkadır. Lisânu'l-'Arab'da bu kelimenin anlamları uzun uzadıya sayılır: Yapışmak, asılmak, sevgi, 'alâka, sucunun koğalarını iki ucunda taşıdığı ağaç, bunun her ucuna asılan ip, pıhtılaşmış kan ve bizce en ilgi çekici olarak da suda bulunan, sülük dediğimiz kan emen kurtçuktur .[10664] Tefsîr ve tercemelerde hep 'alak'ı, sadece kan pıhtısı anlamıyla düşünmüş ve Allah'ın insanı kan pıhtısından yaratmış olduğunu söylemişlerdir. Oysa kan pıhtısı anlamı, kelimenin asıl anlamı değildir, ondan başka çok anlamı vardır. 'Alâk kelimesiyle:
1) Meni sıvısı içinde yüzen spermlere**,**
2) Menînin yapışkanlığına,
3) Spermle döllenen yumurtanın bölünüp üreyerek, bir hafta içinde fallop borusundan inip Rahmin cidarına asılması durumuna (morula aşamasına**),**
4) Morula aşamasından sonra ceninin aldığı biçime işaret edilmiş olabilir.
Âyetteki 'alak ile kan pıhtısı anlamı kasdedilmiş ise, aşılanan yumurtanın, bölünmek suretiyle meydana gelen hücrelerin verdiği kırmızı görünüme işaret edilmiş olur. Kelimede asıl anlam olarak yapışkanlık bulunduğu için

---

[10659] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/5.
[10660] Buhârî, Bed'ul-Vahy: 3.
[10661] Kadr Sûresi: 1.
[10662] Duhân Sûresi: 3.
[10663] Mefâtîh: 32/13.
[10664] Lisânu'l-'Arab: 2/862-865.

insanın yapışkandan yaratılması, aşılanan yumurtanın, rahmin cidarına yapışıp üremesine işarettir. Kelimedeki ilgi, sevgi anlamı da gözönünde bulundurulursa insanın, Allah'ın,sevgi ve şefkatiyle yaratıldığı, insanın hamuruna sevgi ve şefkat konulduğu anlaşılır. Ayrıntı için Kıyamet Sûresinin son kısmına bakınız.
İşte insanı bir kurtçuktan, yahut kan pıhtısı görünümü veren embriyo'-dan, yahut sevgi ve şefkatten yaratıp aşamadan aşamaya geçirerek geliştiren, mükemmel şekle koyan, işitici, görücü, düşünücü yapan, sonra dünyâya getirip onu öğrenime yönelten, ona bilmediği şeyleri öğrenmeyi ve kalemle yazı yazmayı ilham eden Allah'a karşı insanın kulluk etmesi gerekirken nankörlük etmesi asla yakışık almaz. İşte bunları izleyen âyetlerde, varlığını Allah'a borçlu olan insanın, O'na karşı böbürlenmesi, kendisini zengin, kendine yeterli görüp kibirlenmesi kınanmaktadır.
İlk âyette yaratan Rabbinin adiyle okumanın emredilmesi, sonra o Rab-bin, insanı 'alak'tan yaratan Rabb olarak nitelendirilmesi, Kur'ân'ın ilme ve bilgiye verdiği değeri gösterir. Adetâ insan, bu âyetlerle Allah'ın yarattığı şeyleri incelemeğe yöneltilmekte, bu incelemeğe önce kendi yaratılışından başlamağa, öğrendiklerini yazı ile de tesbit ederek ilmini geliştirmeğe ve bilmediği şeyleri öğrenmeğe teşvik edilmektedir ki bütün kâinat varlıklarını incelemek, maddî ve manevî ilimleri öğrenmek bu âyetin yönlendirmesi kapsamına girer.
Âyette insan geneldir. Bütün insanların 'alaktan yaratıldığı ifade edilmiştir. Gerçi hayvanlar da 'alaktan yaratılır ama hitâb insana olduğu için insanın yaratılışı başlangıcına işaret edilmiştir. Tâ ki insan önce kendi yaratılışını düşünsün de kendisini öyle görünmez, tek birer hücreden ibaret sperm ile yumurtanın bileşkesi zigot durumundan şu mükemmel insan şekline getiren yüce yaratıcıya şükür ve ibâdet etsin.
"Bu ilk beş âyet içinde "Oku" emri, iki kez tekrar edilmiştir. Bundan okuma yeteneğinin tekrar ile oluşacağına bir tenbih olduğu gibi başkalarına tebliğ ve yazdırmak için okumak üzre ikinci bir emir de olabilir"[10665]

6- Hayır, doğrusu (Rabbinin bu kadar iyiliğine rağmen yine) insan azar;
7- Kendini zengin (kendine yeterli) gördüğü için.
8- Ama dönüş Rabbinedir (O'nun huzurunda bu azgınlığının hesabını verecektir).
9- Gördün mü şu menedeni?
10- Namaz kılarken bir kulu?
11- Gördün mü ya o kul doğru yolda olmuş,
12- Yahut korunmayı emretmiş-se,
13- Gördün mü ya (bu adam) yalanlamış ve sırtını dönmüşse,
14-Allah'ın, (dâima kendisini) gördüğünü bilmedi mi?
15- Hayır, (olmaz böyle) eğer bundan vazgeçmezse (onu) perçem(in)den tutar sürükleriz;
16- O yalancı günahkâr perçemden!
17- Haydi o meclisini çağırsın, 18- Biz de zebanileri çağıracağız. 19- Hayır, ona boyun eğme; (Rab-bine) secde et ve yaklaş.

Tefsîr:

6-19 ncu âyetler, Rabbine karşı nankörlük eden; Allah'a ibâdet için namaz kılan halis bir kulu, adamlarının çokluğu ile tehdidedip onun ibâdetine engel olmağa kalkan kibirli, azgın insanın kaba, küstah davranışı kınanmakta ve bir gün onun, Allah'ın huzuruna dönüp yaptıklarından hesap vereceğini hatırlatmakta, Hz. Muhammed(s.a.v.)e de, o azgın kimseyi dinlemeyip secde ederek Allah'a yaklaşmasını emretmektedir.
8 nci âyette "Dönüş Rabbinedir" buyurulmaktadır. İniş sırasına göre ilk defa burada âhirete işaret edilmektedir. (Tabii bu sûre, inen ilk sûre kabul edildiği takdirde). Bu kısa işaret, gittikçe genişleyerek tekrar edilecek ve aşağıdaki âyetlerde ifadesini bulduğu üzre İslâmın temel taşlarından biri olacaktır:
"Yüzünüzü doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik o(kimsenin iyiliği)üf/r ki, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitâb'a ve peygamberlere inandı; sevdiği malını yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilencilere ve boyunduruk altında bulunan(köle ve esir)lere verdi; namazı kıldı, zekâtı verdi. Andlaşma yaptıkları zaman andlaşmalarını yerine getirenler; sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler, işte doğru olanlar onlardır, korunanlar da onlardır"[10666]
"Resul, Rabbinden kendisine verilene inandı, mü'minler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitâblarına ve peygamberlerine inandı. 'O 'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız' (dediler). Ve dediler ki: 'İşittik, itaat ettik, (bizi) bağışlamanı dileriz, dönüş sanadır!'."[10667]
"Ey inananlar, Allah'a, Elçisine ve Elçisine indirdiği Kitâb'a ve daha önce indirmiş bulunduğu Kitâb'a inanın. Kim Allah'ı, meleklerini, kitâblarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse o, uzak bir sapıklığa düşmüştür"[10668]

[10665] Hak Dini: 8/5951
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/5-8.
[10666] Bakara Sûresi: 177.
[10667] Bakara Sûresi: 285.
[10668] Nisa' Sûresi: 136.

Âhiret hayâtı en belirgin şekliyle Kur'ân'da yer almıştır..Kur'ân, hayâtın hedef ve amacını açıklar: Allah bu kâinatı boş yere yaratmamıştır. Bu yaratılışın bir amacı vardır. Yaratıkların en mükemmeli olan insanın hayâtı, bu kısa ömürden ibaret olamaz. Zira eğer hayât şu ömürden ibaret olsa, zâlimin kötülüğü yanına kâr kalır. Güzel işler yapan ve çoğu kez bunların dünyâda karşılığını göremeyen mü'minin işleri boşa çıkar. Zulme uğrayanların âhı yerde kalır. Bu ise kâinatı adalet ile yaratan Allah'ın mutlak adaletine aykırıdır. Öyle ise iyilerin ödüllendirileceği, kötülerin cezalandırılacağı, herkesin, amellerinin karşılığını alacağı bir âhiret hayâtı yardır.
Kur'ân, daha sonra inecek sûrelerde bu hayâtı, hiçbir İlâhî kitapta görülmemiş çekici, korkutucu bir üslûb ile ve ayrıntılı olarak anlatır. Âhiret inancı insanı dünyâda iyiliklere sevk eder, kötülüklerden alıkor. Yaptığı kötülüklerden ceza göreceğine, iyiliklerinden ötürü de ödüllendirileceğine kesin inanan kimse kötülüklerden kaçınır; iyilik etmeğe, iyi işler yapmağa çalışır.
Kur'ân-ı Kerîm, âhirete inanmayan insanların böbürlendiklerini, âhire-te inananların da Allah'tan korkup iyi işlere koşacaklarını şöyle belirtiyor:
"Sizin Tanrınız bir tek Tanrıdır. Âhirete inanmayanların kalbleri inkarcı, kendileri kibirlidirler"[10669]
"Onlar ki Rablerine saygıdan dolayı titrerler ve onlar ki Rablerinin âyetlerine inanırlar ve onlar ki Rablerine ortak koşmazlar. Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalbleri korku ile ürpererek verirler. İşte onlar hayır işlerinde yarışırlar ve onlar hayır için önde giderler" [10670]"Ama âhirete inanmayanlar yoldan saparlar"[10671]
Dediğimiz gibi Kur'ân-ı Kerîm, âhiret hayâtı üzerinde çok durmuştur. Müşrikler ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasındaki ihtilâf ve sürtüşmenin başlıca sebebi de bu âhiret inancıdır. Onlar özellikle, cismânî haşre katiyen inanmıyorlardı. Onlara göre insan öldükten, çürümüş kemik ve toprak haline dönüştükten sonra tekrar dirilmez.
Kitâb-ı Mukaddes'in Tevrat Bölümünde, âhiretten sadece bir iki cümle ile söz edilmiştir. İncil'de ise âhiret hayâtı, daha geniş bir yer tutmaktadır. Fakat yine de bu inanç, Kur'ân'daki kadar ayrıntılı değildir.
Yani Peyğamber(s.a.v.)den önceki Arap toplumu içerisinde bir âhiret düşüncesi vardı ama, ölen kişinin ruhunun, yeniden beden içine sokulup kaldırılacağı ve bedenli olarak hesaba çekilip ödüllendirileceği, yahut cezalandırı-lacağı şeklinde bir inanç yoktu. Bundan dolayı müşrikler, bedensel dirilmeyi anlatan Kur'ân âyetlerine şiddetle karşı koymuşlardır.
Fakat bu davranışları, onlarda hiç âhiret düşüncesi olmadığı anlamına gelmez. Dediğimiz gibi hepsinde olmasa bile, onların bir kısmında ruhsal bir âhiret düşüncesi vardı. Ancak onlar, bedensel dirilmeye, hesap ve cezaya karşı idiler. Ruhsal âhiret inancı, câhiliye çağının bazı şiirlerinde vurgulanmaktadır. Özellikle Ümeyye ibn Ebî's-Salt'ın şiirlerinde, Kur'ân-ı Kerîm'in tasvîr-lerine benzer cennet ve cehennem tasvirleri görülmektedir.
10- "Namaz kılan kul", Hz. Peyğamber(s.a.v.)den kinayedir. Onun namazına engel olanın da Ebucehl olduğu ve bu âyetlerin onun hakkında indiği rivayet edilir:
İbn 'Abbas'tan rivayet edildiğine göre Ebucehl: "Muhammed'in, Ka'be'-nin yanında namaz kıldığını görürsem, boynunu çiğneyeceğim" demiş. Peygamber (s.a.v.) bu sözü duyunca: "Öyle bir şey yapsaydı, melekler onu açık-ça yakalarlardı" buyurmuştur.[10672] Diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), namaz kılarken Ebucehl (adıyla anılan 'Amr ibn Hişâm el-Mahzûmî) gelmiş:
— Ben seni bundan menetmemiş miydim? demiş. Peygamber (s.a.v.) de onu azarlayınca Ebucehl:
— Bu vadide en çok nadîsi olan benim, demiş.
Yüce Allah da onun bu sözü üzerine: "Haydi nâdî(mecli)sini (adamlarını) çağırsın, biz de zebanileri çağıracağız!" âyetlerini indirmiş. İbn 'Abbâs buna ilâveten: "Vallahi eğer o, adamlarını çağırsaydı, Allah'ın zebanileri onu yakalarlardı" demiştir.[10673]
Nadî, insanların toplanıp fikir alışverişinde bulundukları meclis, kulüp demektir. "ioU £jlü: Nâdîsini çağırsın "âyetinde nâdî'den maksat, EbucehP-in çevresinde toplanan insanlardır.
Zebâniyeh, zibniyye'nin çoğuludur. Azgın insan ve cinnîye zibniyye denir. Kimine göre zebâniyeh'in tekili ez-zebânîveya ez-zâbin'dir. Kimine göre de zebânî, çoğul anlamı veren bir isimdir, tekili yoktur. Ebâbîl ve Ebâdîd isimleri gibi çoğul göstermek için konmuştur. Burada zebâniyeh azâb melekleridir. Kâfirleri şiddetle ve acımadan cehenneme attıkları için onlara zebâniyeh denmiştir.[10674]
Buradaki nâdî sözüyle Mekkelilerin toplanıp işlerini ördükleri Dâru'n-nedve'ye işaret edilmiş olabilir. Gerçi âyette tek kişiden söz edilmektedir ama başka âyetlerin delaletiyle, Peyğamber'in namazına engel olmak isteyenlerin tek olmadığı, lider tabakasının, onun putların adını anmadan yalnız Allah'ın adını anarak namaz kılmasına engel olmağa çalıştıkları anlaşılmaktadır. Amaçları da bu tür ibâdetin, herkesin gelip ziyaret ettiği Ka'be'de görülüp de çevreye yayılmasını önlemekti. Kur'ân, onların bu davranışlarını şiddetle reddetmektedir.
Kureyş liderlerinin Peyğamber'i namazdan menetmesi, Peyğamber'in, putların adını zikretmeden sadece Allah'ın adına namaz kılmasından ötürüydü. Yoksa namaz ibâdeti onların meçhulü değildi. Bir de siyer sahiplerinin beya-

[10669] Nahl Sûresi: 22.
[10670] Mü'minun Sûresi: 57-61.
[10671] Mü'minun Sûresi: 74.
[10672] Buhârî, Tefsîr: 96; Müslim, Munâfikîn: 38; Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 96.
[10673] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 96; et-Tâc: 4/293-294.
[10674] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/25.

nına göre Kureyş, Hz. Peyğamber'in, duhâ (kuşluk) namazı kılmasına mani olmazdı. Çünkü bu namaz, Kureyşin bildiği, alıştığı bir namazdı. Fakat Peygamber, günün başka vaktinde namaz kıldığı zaman, 'Alî veya Zeyd oturup onu beklerlerdi. [10675]Namaz ibâdetinin, Kureyşin meçhulü olmadığını birçok âyet kanıtlamaktadır.
Onlar namazı bilir ve uygularlardı ama Allah ile beraber putların da adını anarlardı. Namazları da ruhunu kaybetmiş, bir gürültü, gösteriş, taklidden ibaret olmuştu. Hz. Peyğamber'in, Allah ile kul arasında aracı kabul ettikleri tanrıları anmadan, sırf Allah'ın adını anarak namaz kılmasını, Kureyş geleneklerine, törelerine aykırı bulmuş, bunu ataların dininden sapma saymış ve bundan ötürü Peyğamber'in teyhîd namazı kılmasını engellemeğe çalışmışlardır. Bu konuda A'lâ Sûresinde yeterli malûmat verilmişti.
Şimdi rivayetlerde anlatıldığı gibi bu âyetler, Ebucehl'in veya başka liderlerin Peyğamber'in namazına engel olmak istemesi üzerine inmişse bunların, ilk vahiyden epey sonra inmiş olması gerekir. Çünkü ilk vahiy geldiği sırada Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasında bir sürtüşme olmamıştı. Bu sürtüşme, Peyğamber'in, onları şirki bırakıp yalnız Allah'a tapmağa davet etmesiyle başlamıştır ki bu da ilk vahiyden epey sonra olmuştur. Zaten çoğunluğun kanısına göre sûrenin ilk beş âyeti, ilk inen vahiydir, diğer âyetleri sonra inmiştir. Ancak burada önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır:
İlk beş âyet ile daha sonraki âyetler arasında sıkı bir ilişki vardır. İlk âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)e, inşam 'alaktan yaratıp ona yazı yazma kabiliyeti veren, bu suretle ona bilmediği şeyleri öğreten Allah'ın adına sığınarak, O'nun yardımını dileyerek okuması emredildikten sonra insanın, kendisini yaratan ve kendisine bu kadar iyilikler yapan Allah'a karşı nankörlük etmesi kınanmaktadır. " Hayır, olmaz veya gerçekten" anlamındaki bu kelime, önceki sözün devamıdır. İlk söz böyle başlamaz. Mutlaka bundan önce bir sözün geçmiş olması gerekir. Çünkü "önce anlatılan bir davranışı, bir sözü reddetmek için kullanılır. Burada da insanın, kendisine iyilik yapan Allah'a karşı kulluğa yaraşır biçimde davranmaması, kendisini zengin, kendine yeterli görüp böbürlenmesi reddedilmektedir.
Bundan dolayı bazı müfessirler, sûrenin tamamının ilk inen sûre olduğunu söylemişlerdir. Fakat Mekkelilerle henüz bir sürtüşme başlamadan, onlardan birinin Peyğamber'in namazına engel olması da makul değildir. Bundan dolayı sûrenin tamamının daha sonra indiğini ve ilk inen sûrenin, Fatiha Sûresi olduğunu söyleyenler de vardır.[10676]
Biz 'Abdullah ibn 'Abbas'ın kanâatini benimseyerek ilk defa Fatiha Sûresinin indiğini, 'Alak Sûresinin ise İslâm daveti belirlenmeğe, Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasında ayrılık çıkmağa başladığı sıralarda indiğini söylüyoruz. Çünkü sûrenin öteki âyetleri, ilk beş âyete, ayrılmaz biçimde bağlıdır. İlk beş âyette Allah'ın, insanı 'alak'tan yani sülük gibi suda yüzen menî hayvancığından veya sülük görünümü alan ve amnion sıvısı içinde yüzen fetüs-ten, yahut yapışkan bir şeyden, yahut rahmin cidarına yapışan kan pıhtısı görünümündeki embriyo'dan veya sevgi ve şefkatten, ilgiden yaratıp ona çok ikramda bulunduğu, kalem ile yazı yazma yeteneği vererek ona bilmediği şeyleri öğrettiği ve o keremi sonsuz Rabbinin adiyle okuması emredildikten sonra buna rağmen insanın kendini zengin görünce azacağı, doğru yoldan şaşacağı belirtilmek üzre: " buyuruluyor:
Yani sakın Allah'ın adiyle okumazlık etme, zira insan kendini zengin görerek azar, buyuruluyor ve Allah'ın huzuruna dönüleceği vurgulanıyor. Böylece azan insanların, o huzurda yaptıklarından hesap verecekleri anlatılıyor.
Sonra Rabbinin yolunda olan ve Rabbi için namaz kılan Peyğamber'i, bu namazdan meneden azgın insanın davranışı kınanıyor. Allah için namaz kılanın doğru yolda ve takva üzerinde olduğu; ona engel olanın ise hakikati yalanlayan, haktan yüz çeviren yalancının biri olduğu belirtiliyor. Ve Allah'ın, onun yaptığı işleri gördüğü vurgulanıyor. Bu küstah davranışından vazgeçmediği takdirde Allah'ın onu perçeminden sürükleyeceği, o zaman adamlarım çağırmasının hiçbir yararı olmayacağı, hiç kimsenin onu cehennem ze-bânîlerinin elinden kurtaramayacağı anlatılıyor. Sonra Peyğamber(s.a.v.)e hitaben, o böbürlenen, yalancı nâsıye'li kimseye uymaması, secde ederek Allah'a yaklaşması emrediliyor: " fiillerinde hitâb zamiri Hz. Peyğamber'e de, her insana da olabilir. İki mef'ûl (tümleç) alan "J\j" fi'linden sonra iki yerde şart ifâde eden "il" gelmiştir:
Şimdi üç yerde geçen " fi'linin, birinci ve ikinci mef'ûlleri, şartların cevabı ve bu fiillere bitişik zamirlerin merciini belirlemek gerekir. Ze-mahşerî demiştir ki: " âyetinde " birinci "nin birinci mef'ûlüdür. Ondan sonraki şart cümlesi, fi'lin ikinci mef'ûlüdür. Bundan sonra tekrar edilmiş olan "te'kîd içindir, zâid-dir, mef'ûle ihtiyaç göstermez. nın cevâbıdır. Bu "cümlesi, mânâ bakımından her iki şartında cevabıdır. ilıs'âyetinde "fullerinin zamiri namazdan meneden kişiye gider, —ki bu adam Ebucehl'dir— " zamiri de yine ona gitmektedir.
Fakat bu konuda Zemahşerî'ye itiraz eden İbn 'Atiyye'ye göre zamirlerin mercii değişiktir: " âyetlerinde "ve "fiillerinin zamiri namaz kılan kula; " âyetinde de fiillerin zamiri namazdan meneden kula gider, ikinci " te'kid amaciyle birincinin tekrarı değildir. Bu âyetlerdeki üç " de tevkîftir. Her üçünün cevabı da "dır. Çünkü bu âyet, her üçüne de cevab olmağa uygundur. Fakat özet olsun diye en sonunda gelmiştir.
el-Ğaznevî ise cevab konusunda hem Zemahşerî'ye, hem de İbn 'Atiy-ye'ye itiraz etmiş " nın cevâbının hazfedildiğini söylemiştir. Sözün takdiri şöyledir: "O namaz kılan kul, hidâyet ve takva (korunma) üz-re ise hak yolda değil midir? Ona uymak gerekmez mi?" Gaznevî'ye göre bu fiillerin zamiri İbn 'Atiyye'nin dediği gibi namaz kılan kula gider.[10677]

[10675] Makrîzî, İtmâ'ul-Esmâ': 1/17; el-Belâzûrî, Ensâbu'l-eşrâf: 1/113.
[10676] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/13, 18.
[10677] et-Teshîl: 4/209.

Bu izahlara göre âyetlerin mânâları şöyle olur: Zemahşerî'ye göre: "Baksana, şu namaz kılan kulu meneden adamı bana anlat bakalım: Şayet o meneden kişi doğru yolda olsa, yahut takva'yi emretse, yahut yalanlasa ve yüz çevirse kendisinin her halini: hidâyet veya dalâletini, yalanlamasını ve namazdan menetmesini Allah'ın gördüğünü bilmedi mi?"
İbn 'Atiyye ve Gaznevî'ye göre mânâ: "Baksana ya o namaz kılan kul, doğru yolda ise ve takva'yi (korunmayı) da emrediyorsa (hak yolda değil midir, ona uymak gerekmez mi)? Baksana ya o, kulu namazdan meneden kişi yalanlamış, yüz çevirmişse Allah'ın, kendisini gördüğünü bilmedi mi?"
Üçüncü bir ihtimal de vardır ki o da ikinci " deki hitabın, namazdan menedene; üçüncü " deki hitabın namaz kılana yönelik olmasıdır. Buna göre mânâ şöyle olur:
"Ey namaz kılan kulu namazdan meneden adam, düşünsene, şayet o kul doğru yolda ise, kötülüklerden kaçınmayı emrediyorsa bu kötü mü? Ve ey namaz kılan kul, sen doğru yolda olduğun, kötülüklerden kaçınmayı emrettiğin halde seni namazdan meneden azgın kişi, yalan söylüyor, haktan yüz çeviriyorsa onun hali iyi midir?"
"Hayır, bu işten vazgeçmezse elbette o perçemden tutup çekeceğiz": Sef: tutmak, şiddetle çekmek, vurmak, yakmak, karartmak anlamlarına gelir. Nâsıyeh de perçem dediğimiz, başın ön tarafıdır. " fi'li, şeddeli nûn ile birinci şahıs çoğul kipinde " okunduğu gibi tekil olarak " şeklinde de okunmuştur. Bu âyetin tefsî-rinde iki görüş vardır: Birincisine göre Allah'ın, suçlu kulu perçeminden tutup ateşe çekmesi âhirette; diğerine göre dünyâda olacaktır. Dünyâda olacağını söyleyenler de bu konuda iki yorum yaparlar:
Yukarıda anlattığımız üzre Cebucehl: "Eğer Muhammed'in namaz kıldığını görürsem boynunu çiğneyeceğim" demiş. Yüce Allah bu sûreyi indirmiştir. Cebrail Aleyhisselâm, Hz. Peyğamber(s.a.v.)e, sûreyi Ebucehl'e oku-masını ve sûrenin sonunda da secde etmesini emretmiş, Hz. Peygamber böyle yapınca Ebucehl onun boynunu çiğnemek üzre gelmiş, fakat ona yaklaşır yaklaşmaz geriye dönmüş. Sebebini soranlara: "Benim ile onun arasına ağzını açmış bir fahl (erkek deve), (başka rivayetlere göre aramıza ateşten bir hendek, bir korku ve kanatlar girdi)" demiş .[10678] İşte o kişi, Peygamber'e yaklaşmış olsaydı, derhal perçeminden yakalanacaktı.
Diğer kavle göre perçemden yakalanması, o adamın Bedir'deki sonucuna işarettir. Bu âyet, o suçlu kişi, tekrar Allah'ın kulunu namazdan menetti-ği takdirde müslümanların, Bedir günü onu perçeminden tutup ölüme sürük-leyeceklerini ifâde etmektedir.[10679]
Gerek farz, gerek nafile olsun herhangi bir namazdan meneden kişi, bu azgınlık hükmüne girer. Meğer ki namazın kendisinden değil de namaza ilişkin şeylerden biri dolayısiyle menetmiş olsun. Kerahet vaktinde namaz kılmayı menetmek gibi. Bunlardan nehiy, namazın kendisinden nehiy değildir. Meselâ Hz. 'Âlî, namazgahta, bayram namazından önce namaz kılan bazı kimseleri görünce: "Ben Allah'ın Elçisinin böyle yaptığını görmedim" demiştir. "Öyle ise niçin menetmiyorsun?" diyenlere: "Namaz kılarken bir kulu meneden adamı gördün mü?" tehdidi altına girmekten korkarım, demiştir [10680]

'Alâk Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsan zengin olup ihtiyacı kalmayınca azar, yolunu şaşırır. Allah'ın iyi kullarına sataşır, hakaret eder.
2. Oysa değer mal ve mevki ile değil, takva iledir. Allah temiz kalbli sa-lih insanlara değer verir.
3. Allah, haksız yere Allah'ın temiz kullarına saldıran azgınları cehenneme atar.
4. Kibirli, imansız zenginlere aldırmamalı, Allah'a ibâdet ve secde ile huzur bulmalıdır. [10681]

Alâk Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1,3		Hemzenin elife tebdîli: Hemzenin telaffuzu:	Ebû Ca'fer, yalnız vakıf halinde de Hamza. Ötekiler[10682]
3			Çoğunluk. Ebûzerr [10683]
7		Uzatımsız, fetha ile: Hemze'nin uzatımıyle:	Kunbul'den Rivayet [10684] Ötekiler.[10685]

[10678] Câmi'u'l-beyân: 30/256; Mefâtîhu'l-ğayb: 32/23. Hadîsi Buhârî, Tefsirinin 4 ncü babında; Müslim Sıfetu'l-kıyâme'de; Tirmizî Tefsirde rivayet etmişlerdir. et-Tâc: 4/293-294.
[10679] Hak Dini Kur'ân Dili: 8/5958
[10680] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/8-15
[10681] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/15.
[10682] el-Budûr: 343.
[10683] el-Mesâhif: 229.
[10684] İbn Miicâhid, Kunbul'ün, bu kırâette yanıldığını söylemiş, bu kırâeti almamış ve Huzâ'î'-nin, bunu Kunbul'ün talebesinden uzatımlı rivayet ettiklerini sanmıştır. Fakat bazı kimseler de İbn Mücâhid'in bu görüşünü reddederek demişlerdir ki: Rivayet sabit olunca — gramer bakımından zayıf da olsa— onu almak gerekir (en-Neşr: 2/401). Şimdi bu tartışmalar, rivayetlere kendilerini kaptırmış olanların, eleştiri zihniyetini kaybedip her bulduklarını, mantıka, Arap gramerine uysun uymasın aldıklarını gösterir.
[10685] Tebsıra: 729; Kurtubî: 20/123; en-Neşr: 2/401.

9,11,12		Çoğunluk. İbnMes'ûd.[10686]
11,13	İkinci hemzenin teshîli: Vasl hâlinde ikinci hemzenin elife çevrilmesi: İkinci hemzenin hazfi: Hemzenin telâffuzu:	Nâfi'. Verş. Kisâ'î. Ötekiler [10687]
15	Çoğunluk	İbn Mes'ûd[10688] İbn Mes'ûd[10689] İbn Huseym [10690]. Çoğunluk.
16		Übeyy ve Ebû Hasîn [10691]
	Hemze ile: Hemzenin yâ'ya çevrilmesiyle:	Çoğunluk. Ebû Ca'fer [10692]
17		Çoğunluk. İbn Mes'ûd ve İbn Huseym.[10693]
18	Nûn ile, etken [10694] Yâ ile, edilgen:	Çoğunluk. Übeyy ve İbn Ebî Able[10695]

KADR SÛRESİ..... 2181
Tefsir: 2181
Kadr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2185
Kadr Sûresi Kırâet Farkları 2185

[10686] el-Mesâhif: 110.
[10687] el-Budûr: 343.
[10688] el-Mesâhif: 110.
[10689] el-Mesâhif: 110.
[10690] el-Mesâhif: 312. İbn Mes'ûd'un da böyle okuduğu rivayet edilmiştir (el-Mesâhif: 110).
[10691] El-Mesahif:178
[10692] el-Budûr: 343.
[10693] el-Mesâhif: 110, 312.
[10694] Vâv, vasi halinde sözden düştüğü için yazıdan da kaldırılmıştır.
[10695] el-Mesâhif: 178.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/17-19.

KADR SÛRESİ

Kadir gecesinin önemini anlattığından bu adı alan sûre, Mekke'de, Abese Sûresinden sonra inmiştir. Medine'de indiği hakkında rivayetler de vardır, fakat üslûbu Mekke'de indiğini gösterir. Nitekim bütün sûre sıralayanlar, bunu Mekkî sûreler arasına koymuşlardır. Resmî sıralamada 97 nci, iniş sırasına göre 25 nci sûre olup, 5 âyeti içermektedir. [10696]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- Biz o(Kur'â)m Kadir gecesinde indirdik**.**
2- Kadir gecesinin ne olduğunu sen nereden bileceksin?
3- Kadir gecesi, bin aydan hayırlıdır**.**
4- Melekler ve Rûh, o gece, Rab-lerinin izniyle her iş için iner de iner.
5- Esenliktir o, tâ tan yeri ağarın-caya kadar.

Tefsir:

Bu âyetlerde yüce Allah, Kur'ân'ı Kadir gecesinde indirdiğini bildiriyor
ve "Kadir gecesinin ne olduğunu sana ne bildirdi? Sen onun ne kadar değerli, büyük bir gece olduğunu nereden bileceksin?" sorusuyla bu gecenin önemini vurguluyor. Sonra Kadir gecesinin faziletini üç madde ile açıklıyor: Onun bin aydan hayırlı bir gece olduğunu, meleklerin ve Ruhun, o gece Allah'ın izniyle, Allah'ın takdir ettiği her iş için indiklerini ve tan yeri ağarıncaya dek o gecenin her bakımdan selâm gecesi olduğunu, yani o gece sabaha kadar meleklerin, kullara selâm verdiklerini; Allah'ın, insanlara sadece hayır ve selâmet takdir ettiğini buyuruyor.
Birinci âyette "onu" zamiri ile Kur'ân veya aynı anlama gelen Zikir kas-dedilmektedir. Sadece o işaretiyle derhal anlaşılacak derecede ünlü ve büyük olduğunu belirtmek için "Kur'ân" adı zikredilmemiş "Onu indirdik" denil-miştir. "Hâmîm. Apaçık Kitaba andolsun. Biz onu mübarek bir gecede indirdik, çünkü biz uyarıcıyız"[10697] âyetleri de o gece indirilen şeyin, Kur'ân olduğunu kanıtlamaktadır.
Yüce Allah, kendi zâtından "Ben" değil de çoğul "Biz" ile söz etmiştir. Burada "Biz" büyüklük ifâde eder. Pâdişâhlar, çoğunlukla kendilerinden "Biz" diye sözederler. Bu gibi durumlarda anlatılmak istenen çokluk değil, ululuktur.
"Biz" sözcüğü meleklere de âit olabilir. Melekler topluluğunun, Kur'-ân'ı, Kadir gecesinde indirdikleri belirtilmektedir. Bu âyet de tıpkı Meryem Sûresinin 64. âyeti gibi, Rabbin buyruğu ile meleklerin vahiy indirdiklerini anlatmış olur.
Kadr: Kudret, değer, şân, şeref, mertebe, takdir, bir şeyin diğerine uygunluğu, aynı ölçüde olması anlamlarına gelir. Kur'ân'ın inmeğe başladığı bu şerefli, değerli gece, hikmetli işlerin ayrıldığı, belirlendiği gecedir. Duhân Sûresinde bu gece, "Hikmetli işlerin ayırdedildiği mübarek bir gece" olarak nitelendirilmiştir. Kanâatimize göre hikmetli işlerin ayırdedilmesi, Kur'ân hükümlerinin birbiri ardınca inmeğe başlamasıdır. Çünkü Kur'ân, insanlarla ilgili bütün hikmetli işleri içerir. İşte Kadir gecesinde bu hikmetli işler, Allah'ın mutlak ilminden ayrılarak Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirilmeğe başlamıştır.
Kur'ân'ın, Kadir gecesinde indirilmesi, o gece indirilmeğe başlaması anlamını taşır. Çünkü Kur'ân, bir defada değil, yirmi üç yılda parça parça indirilmiştir. İlk vahiy, Kadir gecesinde başlamıştır veya Kur'ân'ın inmeğe başladığı gece, Kadir gecesidir: Şa'bî'nin, birinci âyeti: "Biz onu indirmeğe, Kadir gecesinde başladık" şeklinde tefsir ettiği rivayet edilir. Bazı müfessirler de İbn 'Abbâs'a atfen Kur'ân'ın önce toplu olarak yüce gökten en yakın göğe (dünyâ semâya) indirildiğini söylemişlerdırı. [10698]Bir âyet veya hadise dayanmayan bu söz, gerçeğe de uymaz. Çünkü Kur'ân'ın çoğu, Hz. Peygamber(s.a.v.)in hayâtının safhalarını, Mekke ve Medine'deki davet olaylarını içerir veya bu olaylarla ilgilidir. Bu olaylar henüz vukubulmazdan, bunlardan söz eden âyetlerin yüce gökten veya başka bir rivayete göre Levh-i Mafhuz'dan en yakın göğe inmesinin hikmeti ve izahı yoktur. Nedense bazı müfessirler, bir esasa dayanmayan bu tür rivayetlere değer vermişlerdir. Doğrusu Şa'bî'nin dediği gibidir. Burada Kur'ân'ın, Kadir gecesinde indirilmeğe başladığı anlatılmaktadır. Nitekim: "Ramazan ayı —ki insanlara yol gösterici, doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırdedip açıklayıcı olarak Kur'ân o ayda indirilmiştir" [10699] "Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyız" [10700] âyetlerinde de Kur'ân'ın indirilmeğe başladığı kasdedilmiştir.
"Kur'ân" sözü Kur'ân'ın tamamına dendiği gibi, bir âyetine, bir parçasına veya sûresine de denir. Daha doğrusu Peygamber'e gelen her vahyin adı Kur'ân'dır. Bu bakımdan: "Biz onu, Kadir gecesinde indirdik" âyetinden Kur'-ân'ın tamamının o gece indirilmiş olması gerekmez. O gece indirilen, herhangi bir parçası da Kur'ân'dır ve âyet o

[10696] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/21.
[10697] Duhân Sûresi: 1-3.
[10698] Câmiu'I-beyân: 30/258.
[10699] Bakara Sûresi: 185.
[10700] Duhân Sûresi: 3.

gece indirilene işaret etmektedir.
İşte Sûrede Kur'ân'ın inişine sahne olan o ilk vahiy gecesinin şan, şeref ve önemi anlatılmaktadır. Bazı müfessirlere göre gecenin önemi, ilk vahye sahne olmasından ileri gelir. Kadir gecesi, Kur'ân'ın ilk vahyinin geldiği gecedir, tarihte sadece bir kere olmuştur ve yıldan yıla tekrarlanmaz. Buna göre kutlanan Kadir geceleri, asıl Kadir gecesi değil, o gecenin yıl dönümü ve hatırasını anmadır.
Fakat âlimlerin çoğunluğuna göre Kadir gecesi, Hz. Peyğamber'in hayatında sadece bir kere olup geçmiş ve bir daha tekrarlanmayan bir gece değildir, her yıl tekerrür eden bir gecedir.
İbn Cezzî bu konuda onaltı görüş olduğunu söylüyor ve bunları şöyle sayıyor: Bazılarına göre Kadir gecesi, Ramazanın yirmibirinci, yirmi üçüncü, yirmi beşinci, yirmi yedinci ve yirmidokuzuncu gecelerinden biridir. Bazıları da Kadir gecesini Ramazanın sonundan itibaren geriye doğru çiftlerde aramışlardır. Buna göre Ramazanın otuzuncu, yirmi sekizinci, yirmi altıncı, yirmi dördüncü ve yirmi ikinci gecelerinden ibarettir. Kimine göre de Kadir gecesi, Ramazanın son on gecesi içinde döner, belli bir gecede durmaz. Kimine göre bütün Ramazanda gizlidir. Fakat bu söz, "Kadir gecesini son on içinde arayın"[10701] hadisine aykırıdır. Abdullah ibn Mes'ûd'un bir sözünden de Kadir gecesinin, bütün yıl içerisinde gizli olduğu anlaşılır. Kimine göre de Kadir gecesi, Şa'bân'ın onbeşinci gecesidir. Kimine göre de Ramazanın on yedinci gecesidir, çünkü Bedir olayı, o gecenin sabahında olmuştur. Bu görüş sahipleri diyorlar ki: "Furkan günü kulumuza indirdiğimize inandınızsa" âyetinde, Kur'ân'm Furkan günü indirildiği bildirilmiştir. Hakkın batıldan ayırde-dildiği Furkan günü, Bedir savaşı günüdür ki bu olay Hicretin ikinci yılında, Ramazanın on yedisinde olmuştur. Buna göre Kadir gecesi, onyedi Ramazan gecesidir. Fakat bu görüş doğru değildir. Çünkü Enfâl Sûresinin o âyetinde Bedir günü Hz. Peyğamber'e indirilen yardım ve zafer va'dine işaret edilmiştir. Burada ise Kur'ân'ın indirilmeğe başladığı gecenin değeri belirtilmektedir. Sonra bu sûre Mekke'de inmiştir. Enfâl Sûresi ise Medine'de, Bedir'den sonra inmiştir.
Çoğunluğun kanısına göre Kadir gecesi, Ramazanın içerisindedir. Çünkü: "Ramazan ayı ki, insanlara yol gösterici, doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırdedici olarakKur'ân o ayda indirilmiştir" [10702]âyeti, Kur'ân'ın Ramazan'da indiğini, "Biz onu, mübarek bir gecede indirdik"[10703] âyeti de mübarek bir gecede indiğini ifâde eder. Kadir Sûresinde ise Kur'ân'ın, Kadir gecesinde indirildiği bildirilmektedir. Demek ki Kur'ân'ın indirildiği mübarek gece, Kadir gecesidir. Fakat bunun, Ramazanın hangi gecesi olduğu belli değildir. Birinci, onyedinci, ondokuzuncu ve yirmisinden sonraki tek veya çift gecelerden herhangi biri olduğuna dair rivayetler vardır. Bu rivayetlerin hiçbiri kesinlik ifâde etmez. İbn Cezzî, yirmi birinci veya yirmi üçüncü gecesi olma ihtimâlini daha kuvvetli buluyor. Çünkü Şafiî de bu görüştedir. Bu görüş sahiplerinin dayanağı da Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edilen şu mealdeki hadistir: "Peygamber (s.a.v.), Ramazan'ın orta onunda itikâfa girerdi. Bir sene yine itikâfa girdi, sabahında itikaftan çıkacağı yirmi birinci gece olunca şöyle dedi: 'Benimle itikdfa girmiş olan, son onunda da itikâf etsin. Çünkü bana o gece —yani Kadir gecesi— gösterildi, sonra unutturuldum. O gecenin saba-. hında su ile çamur arasına secde ettiğimi ru'yamda gördüm. Onu son on içinde arayın ve onu teklerde arayın.' O gece yağmur yağmağa başladı; tavanı hurma dallarıyle örtülü olan Mescid damladı, yirmi birinci sabahı, gözlerim, Allah'ın Elçisinin alnında (ve burnunun ucunda) su ve çamur izini gördü [10704]. Bu hadisin başka bir varyantında da 'Abdullah ibn Uneys (yirmi üçüncü sabahında) demiştir.[10705]
Ancak Ibn Cezzî'nin de dediği gibi Kadir gecesinin, Ramazanın yirmi yedinci gecesi olduğu hakkındaki rivayet meşhur olmuştur. Bu rivayet 'Abdullah ibn 'Abbâs'a dayanır. İbn 'Abbâs, bu görüşünü şöyle kanıtlamağa çalışmıştır: "Allah en çok tek sayıları sever. Tekler içinde de en çok sevdiği yedidir. Bundan dolayı göklerin ve yerin yedi olduğunu söylemiştir. Haftanın günleri, cehennemin derekeleri, tavafın sayıları ve secde uzuvları yedidir. " dokuz harflidir. Bu kelime sûrede üç kez zikredilmiştir. Üç kere dokuz yirmi yedi eder. Demek ki Kadir gecesi, Ramazan'ın yirmiyedinci gecesidir [10706]. Ayrıca leyletu'l-kadr'e işaret eden zamiri de sûrenin yirmi ye-1 dinci kelimesidir. Bu da Kadir gecesinin, Ramazanın yirmiyedinci gecesi olduğuna işarettir [10707]
Ecbed hesabı ve cifr kokusu sezilen bu sözlerin, gerçekten İbn 'Abbâs'a âid olduğu çok şüphelidir. Ancak Peyğamber'in ashabından Übeyy ibn Ka'b'ın, istisnasız yemin ederek Kadir gecesinin, Ramazanın yirmi yedinci gecesi olduğunu söylediği, Zirr ibn Hubeyş tarafından rivayet edilmiştir.[10708] 'Abdullah ibn 'Abbas'tan ise Hz. Peyğamber'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kadir gecesini, Ramazan'ın son onunda arayınız: Kalan dokuzda, kalan yedide, kalan beşte arayınız"[10709] Ebû Zerri'l-Gifârî'den rivayet edilen bir hadiste de Peygamber (s.a.v.): "Kadir gecesini, Ramazanın ilk onunda veya sonunda arayınız" demiştir [10710]'Ubâde ibn es-Sâmit'in rivayetinde

[10701] Buhârî, Leyletu'l-Kadr: 2,3, t'tikâf: 1,9; Müslim, Sıyâm: 208,210,212,213,215,217,219; Ebû Dâvûd, Ramadân: 2, 3; Tirmi2î, Savm: 72; tbn Mâce, Sıyâm: 56; Dârimî, Savm: 56; Muvatta', t'tikâf: 9,...
[10702] Bakara Sûresi: 185
[10703] Duhân Sûresi
[10704] Buhârî, t'tikâf: 1.
[10705] Müslim, Leyletu'l-Kadr: 15 nci hadis.
[10706] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/29-30.
[10707] et-Teshîl: 4/211; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/534.
[10708] Müslim, Leyletu'1-Kadr: 17.
[10709] Buhârî, Leyletu'1-Kadr; İbn Keîr, Tefsîr: 4/533.
[10710] el-Fethu'r-Rabbânî: 10/263.

de: "Peygamber (s.a.v.) Kadir gecesini bize bildirmek üzere geldi. İki kişi tartıştı. Allah'ın Elçisi buyurdu ki: 'Size Kadir gecesini bildirmek üzre çıktım. İki kişi kavga etti, o bilgi kalbimden silindi, kaldırıldı. Herhalde bu, hakkınızda daha iyidir. Onu dokuzuncu, yahut yedinci, ya da beşinci gecede arayın (başka bir rivayette: onu son onun dokuzuncu, yahut yedinci, ya da beşinci gecesinde arayın) buyurdu" denilmektedir [10711]

Görüldüğü üzre Kadir gecesinin, Ramazanın hangi gecesi olduğu hakkında bir kesinlik yoktur. İleri sürülen görüşler birer tahminden ibarettir. Peygamber (s.a.v.) Ramazanın son on gününde itikâfa çekilir, kadınlarından ayrılırdı. Kendisinden sonra hanımları da öyle yapmışlardır.[10712] Peyğamber'in ve hanımlarının, itikâf için Ramazan'ın son on gününü seçmeleri, Kadir gecesinin son on içinde olduğu görüşünü kuvvetlendirir. O halde Kadir gecesine rastlamak için özellikle Ramazanın son on gecesini ibâdetle geçirmek en uygun yoldur.

İslâmın tâ ilk çağlarından beri Ramazanın yirmi yedinci gecesi, Kadir gecesi olarak kutlanmaktadır. Herhalde yüce Allah, milyonlarca kulunun güzel zannını boşa çıkarmaz. Çünkü O, "Ben kulumun, benim hakkımdaki zannı üzreyim; kulum beni nasıl sanırsa ben öyleyim"[10713] buyurmuştur. Kullar, hep birlikte 27 nci geceyi, Kadir gecesi bildiklerine göre artık o gece Kadir gecesidir.

Kadir gecesinin İslâmdaki önemi, dünyânın en büyük inkılâbını yapan, cihanı saran cehalet karanlıklarını giderip dünyâyı aydınlatan Kur'ân'ın o gece inmeğe başlamasındandır. Bilindiği üzre Peygamber (s.a.v.), peygamberliğinden önce özellikle Ramazan ayında Hira Mağarasında ibâdete çekilirdi. İşte burada ibâdette iken bir gece kendisine vahiy gelmeğe başladı.

Şimdi bu noktada bir soru hatıra geliyor: Acaba "Kadir gecesi" deyimi, Kur'ân'ın indiği gecenin önemini vurgulamak için söylenmiş, Kur'ân ile gelen yeni bir deyim midir, yoksa Kur'ân'dan önceki devirlerde de bu anlamda bir gece var mıydı? Bu soruyu ele alan Muhammed 'İzzet Derveze özetle şöyle diyor:

"Bu soruyu olumlu veya olumsuz cevaplayacak sağlam bir söze rastlamadık. Ancak 'Alak Sûresinin tefsirinde zikrettiğimiz Buhâri ve Müslim hadisinde: "Peygamber (s.a.v.) Hira Mağarasına çekilip orada 'sayılı birkaç gece' ibâdet ederdi. Kendisine vahiy orada nazil oldu" denilmektedir. Hadiste geçen "el-leyâlî zevâti'l-'aded: sayılı birkaçgece"nin Ramazan'ın son on gecesi olması, yahut son on gecenin bu "sayılı geceler"dt,n olması mümkündür. Rivayetler, Mekke'nin dindar çevrelerinde Ramazan ayında tehannüs'ün (ibâdete çekilmenin) âdet olduğunu, dindar insanların böyle yaptıklarını ifâde etmektedir.[10714] Bu durum gözönünde tutulunca "el-leyâlîzevati'l-'aded: sayılı birkaç gece"nin o ortamda bilinmekte olduğu söylenebilir. Kadir gecesi de bu gecelerden birinin adı olmuştur. Bu adın anlamı hakkında çeşitli hadisler vardır. Duhân Sûresinin: "Biz onu, mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyız. O gece her hikmetli iş ayırdedilir" mealindeki 3-4 ncü âyetleri, Allah'ın, önemli işleri Kadir gecesinde yaptığını söylüyor. Bütün bunlar "Kadir gecesi" tabirinin, yeni bir ta'bir olmayıp, Mekke'nin dinî çevrelerinde bilinen bir ta'bir olduğunu gösteren kanıtlardır"[10715] Nitekim İbn Kesîr de sevk ettiği bir hadisten sonra: "Hadis, Kadir gecesinin, bizim ümmetimizde olduğu gibi bizden önceki ümmetlerde de mevcudolduğunu gösterir" diyor.[10716]

Âyette Kadir gecesinin "bin aydan hayırlı" diye nitelendirilmesi, bu gecenin çok değerli bir gece olduğunu belirten bir Kur'ân üslûbudur. Kur'ân, övme ve saygı belirtmek üzre bu tür mübalağa üslûpları kullanır ki bu, her dilde olduğu gibi Arap dilinin üslûplarından biridir. Bundan bu gecenin mutlaka tek tek bin aydan hayırlı olması gerekmez. Biz de birini medhetmek için "O on kişiye, yahut yüz kişiye, yahut bin kişiye, bir köye, bir şehre bedeldir" deriz. Bu bir övgü ifadesidir. Yoksa o kişinin mutlaka bin adamın tek tek işini yapacağı anlamına gelmez. Adamın güçlülüğünü, çalışkanlığını, dirayetini ifade eder. Burada bin sayısı tahsis için (yani belli bir aded belirtmek için) değil, çokluk (mübalağa) içindir.

Bazı müfessirler, Kadir gecesinin, içinde Kadir gecesi olmayan bin aydan hayırlı olduğunu söylemişlerdir. Bin ay, takriben seksen dört yıl eder. İşte bu gece yapılan ibâdet, âdeta içinde Kadir gecesi olmayan seksen dört yıl ibâdet etmek kadar sevaptır.

Bazı müfessirler de bu bin ayı, Emevîlerin saltanat devri olarak tefsir etmişlerdir. Rivayete göre Muâviye'ye bi'at ettiğinden dolayı kınanan Hz. Hasan (r.a.) şöyle demiş: "Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e, ru'yasında Ümeyye oğullarının, maymun gibi kendi minberine sıçradıkları gösterildi ve onların bin ay insanlara hakim olacakları kendisine bildirildi. Peygamber (s.a.v.) buna üzülünce Allah ona, Ümeyye oğullarının hükümranlık devri olan bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesini verdi" [10717]

Bu rivayeti eleştiren İbn Kesîr diyor ki: Bu sûre Mekke'de inmiştir. Mekke'de minber yoktu. Minber, Medine'ye hicretten sonra yapılmışıtr. Âyette de bin ayın, Emevîlerin devri olduğuna dair hiçbir işaret yoktur [10718]

İbn Kesîr'in işaret ettiği üzre bu tür tefsirler, Kur'ân'ı amacı dışına çıkarmadır. Hz. Osman devrinin sonlarından itibaren baş gösteren siyasal çekişmeler, bu tür tefsirlere yol açmış, şî'îler ve bâtınîler, muhalifleri olan Eme-

---

[10711] el-Fethu'r-Rabbânî: 10/169-270.
[10712] el-Fethu'r-Rabbânî: 10/257-258.
[10713] Buhârî, Tevhîd: 15, 35; Müslim, Tevbe: 1, Zikr: 2, 19; Tirmizî, Zühd: 51; Da'avât: 131; İbn Mâce, Edeb: 58; Dârimî, Rikâk: 22; İbn Hanbel: 2/251...
[10714] Tehzîbu Sureti İbni Hişâm: 1/52; Taberî, Târihu'l-Umemî: ve'l-Mulûk: 2/300.
[10715] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/244.
[10716] Tefsîr: 4/533.
[10717] et-Teshîi: 4/211; Câmi'u'l-beyân: 30/260; İbn Kesîr, Tefsîr: 4/530-531.
[10718] Tefsîr: 4/531.

vileri kötülemek için onların devrini, Kur'ân'in bu sûrede işaret ettiği bin ay olarak göstermişlerdir. Bu rivayetleri ortaya atanların amacı, Emevî devrinin hayırsız, kötü bir devir olduğunu belirtmektir. Halbuki Kur'ân, Kadir gecesini, içinde hayır bulunan bin ay ile karşılaştırarak bu gecenin, o uzun zamandan daha hayırlı olduğunu anlatmak istiyor. Bu geceyi hayırsız bir devirle karşılaştırmıyor. Zaten bu geceyi hayırsız bir devirle karşılaştırmak da anlamsız olur.

Taberî de bu tür tefsirlerin ne akla, ne de sağlam bir delile dayanmayan batıl sözler olduğunu söylüyor .[10719]

" Melekler ve Ruh o gece Rablerinin izniyle her iş için inerler. O gece hep selâmdır": Kur'ân'ın inmeğe başladığı bu gece, Allah'ın izniyle melekler ve Rûh yere inerler.

Rûh esas itibariyle hayat soluğudur. Burada meleklerden ayrı olarak zikredilen ruhun, özel bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. Kimi bu ruhun, gökleri ve yeri bir lokmada yutacak kadar büyük bir melek olduğunu, kimi meleklerin en şerefli bir sınıfı olduğunu, kimi Cebrail olduğunu, kimi ne melek, ne de cin olmayıp cennet halkına hizmet eden yaratıklar olduğunu, kimi Kur'ân olduğunu, kimi hafaza melekleri olduğunu söylemiştir.[10720] Fakat çoğunluğun kanısına göre burada Rûh, "Uyarıcılardan olman için onu senin kalbine er-Rûhu'l-Emîn indirdi"[10721]âyetinde anılan Cebrâîl(selâm ona)dır. Meleklerin içine dahil olduğu halde ayrıca zikredilmesi, şanının yüceliğini belirtmek içindir.

" âyetinde " deki zamir leyle'ye de gidebilir, melâike'ye de gidebilir. Birinci takdirde melekler ve Rûh o gecede inerler; ikinci takdirde: Melekler, Ruh da içlerinde olarak inerler, demektir.

deki " harfi cerri, önce geçen " fi'line de te'al-luk edebilir, " ye de te'alluk edebilir. Birinci takdirde mânâ: "Melekler ve Rûh, o gece her işi yapmak üzre inerler" demektir. İkinci takdirde "Melekler ve Rûh, her emri yürütme izniyle inerler" demektir. Birinci anlam kabul edilirse " bâ mânasında kullanılmış olur. Teshîl sahibi bunu zayıf görüyor. Ona göre " in izne ilişkin olması daha uygundur.

Meleklerin her biri bir iş için iner: Kimi rükû' ile, kimi secde ile, kimi du'â ile meşgul olur. Yahut melekler, o yıl içinde yapılacak işleri yürütmek üzre inerler. Hz. 'Âlî, İbn 'Abbâs, 'İkrime ve Kelbî " kelimesini, " nin müzekkeri olarak okumuşlardır. Bu takdirde mânâ:

Melekler ve Rûh, Rablerinin izniyle her insan için inerler, her insanın iyiliğine çalışırlar, her insana selâm verirler" demektir .[10722]

Kur'ân'da özel bir anlam taşıyan ruh, genellikle [10723]"ile beraber kullanılmıştır: "[10724] [10725] âyetlerinde olduğu gibi burada da melâike ile beraber zikrolunan ruh'tan sonra buyu-rulmuştur. Bundan dolayı Ruh'tan sonra gelen " Rûh'un, Rûh-i A'zam olduğunu ve melâikenin Ruh-i A'zam'm maiyetinde indiğini beyan gibidir [10726]

•Kadir gecesi, tâ tan yeri ağarıncaya kadar selâmdır". Yani melekler o gece mü'minlere selâm verirler. Çünkü melekler, gecenin başından itibaren tâ tan yeri ağarıncaya dek grup grup inerler. Her inen grup selâm verdiği için tan yeri ağarıncaya dek o gece selâm verme sürer. Yahut âyette "selâm", selâmet anlamınadır. O gece zararlı şeyler inmez, hep kulların yararına olan şeyler iner. O gece esenlik gecesidir [10727]

"Her emr", hayra da şerre de ilişkin olabilir. İşte son âyet, o gece sadece hayır işlerin olacağını, meleklerin, o gece bir kötülük ve azâb indirmeyeceklerini ifâde eder. O gece, korkulu işlerden selâmet, güven gecesidir.

Burada Mefâtîhu'l-ğayb sahibinin Rûh'un inişi konusunda güzel bir tefsîri vardır. Onu kaydetmeden geçemeyeceğim:

"Bil ki insanlar cesetlere, melekler ruhlara bakarlar. Sana bakan melekler, ruhunu şehvet ve gazabdan oluşan kötü sıfatların mahalli görünce seni kabul etmediler: "Yeryüzünde bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?"[10728]dediler. Senin annen baban da ilk defa senin meni ve 'alâka olduğun haldeki çirkin suretini gördüklerinde seni kabul etmediler, senden nefret ettiler, hattâ o meni ve 'alakayı pis saydılar, onun bulaştığı elbiselerini yıkadılar. Sonra seni düşürmek için de kim bilir nice yollara başvurdular. Ama ne zaman ki Allah sana güzel suret verdi, annen baban bu güzel sureti görünce seni kabul ettiler, sevdiler. İşte melekler de böyle, senin ruhunda güzel sureti görünce —ki o da ma'rifetullâh ve Allah'a ibâdettir— seni severler; sana inerler, yanına gelirler. İşte Melekler inerler "den murad budur. Sana indikleri zaman ruhunu beden gecesinin ve cisim güçlerinin karanlığı içinde görürlerse bu kez geçmişte olan itirazlarından özür dilerler: "İnananlar için istiğfar ederler"[10729] [10730]

Dediğimiz gibi Kur'ân'ın ilk iniş zamanını işaretleyen Kadir gecesi, İslâ-mın başından beri hattâ belki İslâmdan da önce kutlanagelmiştir. İçinde Kur'ân'ın inmeğe başlamasiyle insanlığı zulmetten nura, sapıklıktan hidâyete, düşmanlıktan kardeşliğe götüren en büyük dünyâ inkılâbının vukubulduğunu düşünerek, bu geceyi huzur ve

---

[10719] Câmi'u'l-beyân: 30/260.
[10720] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/34; Fethu'l-Kadîr: 5/477.
[10721] Şuarâ Sûresi: 193-194.
[10722] Fethu'l-Kadîr: 5/472.
[10723] İsrâ Sûresi: 85.
[10724] Şûra Sûresi: 52.
[10725] Nahl Sûresi: 2.
[10726] Hak Dini: 8/5980.
[10727] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/37.
[10728] Bakara Sûresi: 30.
[10729] Gâfir (Mü'min) Sûresi: 7.
[10730] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/32.

huşu ile Kur'ân okuyarak, duâ ederek geçirmelidir. Peygamber (s.a.v.): "Kim inanarak ve Hak rızâsı için Kadir gecesinde kal-kar(namaz kılar, ibâdet ederce, onun geçmiş günahları affedilir" buyurmuştur [10731] Hz. 'Âişe'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Ey Allah'ın Elçisi, dedim, Kadir gecesine rastlarsam ne diyeyim?' Buyurdu ki:Allahım, sen affedicisin, affı seversin, beni affet!' de"[10732]
Süfyân-ı Sevrî, Kadir gecesinde du'â etmenin, namaz kılmaktan daha iyi olduğunu söylemiştir. Hem Kur'ân okuyup, hem du'â etmek daha güzeldir. Peygamber (s.a.v.) Ramazan geceleri çok ibâdet eder, tertîl ile Kur'ân okurdu. Rahmet âyeti geçtikçe Allah'tan rahmet diler; azâb âyeti geçtikte Allah'a sığınırdı. Özellikle Ramazanın son on gününde ibâdeti daha da artardı.[10733]
Bazılarına göre teravih kılmakla kıyam (gece ibâdeti) yerine getirilmiş olur. Beyhakî, Enes'ten, Hz. Peyğamber'in: "Her kim Ramazan çıkıncaya kadar akşam ve yatsı namazlarını cemaat ile kılarsa Kadir gecesinden büyük ölçüde pay almış olur" dediğini rivayet etmiştir. Sa'îd ibn Müseyyeb'in de: "Kadir gecesinde yatsı namazını cemaatle kılan, o geceden nasibini alır" dediği rivayet edilmiştir [10734]

Kadr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Kur'ân-ı Kerîm, Kadr gecesinde indirilmeğe başlamıştır.
2. İlk Kur'ân'ın indirildiği Kadr gecesi, bin aydan daha değerli bir gecedir.
3. O gece Peygamber'e vahy getiren Rûh (Cebrâîl) ve öteki melekler, Rab-bin izniyle yeryüzüne inerler.
4. O gece tanyeri ağarıncaya dek selâm ve esenlik vardır.[10735]

Kadr Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
3-4		Vasl'da idğâm ile beraber meftûh t:	Bezzî.
		İzhâr edilen meftûh t:	Ötekiler.
		İzhâr ve madmûm t ile edilgen:	Talha ve İbn Semeyfa [10736]
4-5			'Alî, İbn 'Abbâs, İkrime [10737] Çoğunluk [10738]
5		Meksûr lâm ile:	Kisâ'î, Halef.
		Meftûh lâm ile:	Çoğunluk [10739]

BEYYİNE SÛRESİ 2186
Tefsîr: 2186
Tefsîr: 2188
Beyyine Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2190
Beyyine Sûresi Kırâet Farkları 2191

[10731] Buhârî, Leyletu'1-Kadr: 1.
[10732] Tirmizî, Da'avât: 84; İbn Mâce, Du'â: 5; ibn Hanbel: 1/419, 438, 6/171.
[10733] Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî: 3/198.
[10734] Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî: 30/198.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/21-30.
[10735] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/30-31.
[10736] Kurtubî: 20/134; el-Budûr: 344.
[10737] Anlamı: "Her melekten selâm" demektir.
[10738] Taberî şöyle diyor: "Ben bu kırâeti caiz görmüyorum. Çünkü çoğunluk kırâetine aykırı olduğu gibi müslümanların mushaflarına da aykırıdır. Zira mushaflarda (y\ ) kelimesinde yâ yoktur. (t>jy^ okununca yazıda yâ şeklinde görünen bir hemze gelir. Bu ise mushaf-lara aykırıdır" (Câmi'u'l-beyân: 30/260).
[10739] Tebsıra: 730; Kurtubî: 20/134; el-Bahr: 8/497; en-Neşr: 2/403.Taberî'ye göre doğrusu lâm'm fethiyle, okumaktır, çünkü Arapça bakımından bunun anlamı daha doğrudur. Zira feth ile ((«Üalll), tulû'dan (doğmaktan) gelir. Kesr ile («ilallı) ise Güneşin doğduğu yer demektir. Burada Güneşin doğduğu yer değil, doğması kasdedilmiştir (Câmi'u'l-beyân: 30/261).
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/33-34.

BEYYİNE SÛRESİ

Birinci âyetinde "açık kanıt" anlamına gelen "beyyine"den söz edildiği için bu adı almış olan sûrede inkâr edenler uyarılmakta, inanıp güzel işler yapanlar övülmektedir. Üslûbu ve âyetlerinin insicamı, bir defada indiği izlenimini verir. Mekke'de veya Medine'de indiği hakkında ihtilâf varsa da çoğunlukça Medine'de indiği kabul edilmiştir. Peygamber bekledikleri halde açık kanıtla gelmiş olan Peyğamber'i inkâr eden Kitâh ehli kâfirlerinin müşriklerden önce zikredilmesi, sûrenin Medine'de indiğini kanıtlar. Zira Mekke'de Pey-ğamber'in en yaman düşmanları müşrikler iken Medine'de bunlara yahûdi-ler de eklenmiştir. Mekke devrinde Kitâb ehli için kâfir deyimi kullanılmamıştır. Çünkü o zaman Kitap ehli ile Hz. Peygamber arasında bir anlaşmazlık yok idi.
Kur'ân sûreleri tıvâl, mi'în, mesânî ve mufassal olmak üzre dört bölüme ayrılır. Tıvâl, uzun sûrelerdir ki bunlar Enfâl veya Berâe de dâhil yedi sûredir. Âyet sayısı yüzü geçen sûrelere miîn, yüze yakın olanlara Mesânî, Kur'-ân'm son kısmının sûrelerine de mufassal denmiştir. Mufassal sûreler Hucu-rât süresiyle başlar. Ya bunlar besmele ile birbirinden çok ayrıldığı veya fasılaları çok olduğu için veya tutarsız bir görüşe göre mensûhları az olduğu için bu sûrelere bu sıfat verilmiştir [10740]
Hucurât Sûresinden Burûc Sûresine kadar olan sûrelere "Tıvâl-i Mufassal", "Târik'dan "Lemyekun" sûresine kadar olan sûrelere "Evsât-ı Mufassal", "Zelzele"den Kur'ân'ın sonuna kadar olan sûrelere de "Kısâ-ı Mufassal" denilir [10741] Fıkıh kitaplarında belirtildiği üzere sabah ve öğle namazlarının farzlarında Tıvâl-i Mufassal'dan, ikindi ve yatsıda Evsât-ı Mufassal'-dan, akşam namazında Kısâr-ı Mufassal'dan okumak müstahsen(güzel)dir.
Bir elçi gönderilip gerçekler iyice açıklanmadan insanların kendi hallerine bırakılmayacakları, insanlara gerçek din olan tehvîd ve sadece Allah'a ibâdetin emredildiği, kötü insanların cehenneme, iyilerin de cennete gidecekleri vurgulanan ve "Lemyekun", "Beriyye", "Münfekkîn" ve "Kayyime" adlarını da taşıyan bu sûrede 18 âyet vardır. Resmî sıralamada 98 nci, iniş sırasına göre 101 nci sûredir.[10742]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- Kitâb kehlinden ve müşriklerden nankörler, kendilerine açık kanıt gelinceye dek (halleri üzre) bırakılacak değillerdi (mutlaka kendilerine açık kanıt gelecekti).
2- Yani Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sahîfeler okuyan bir elçi.
3- O sahîfelerde doğru, değerli kitâblar vardır.
4- Kitâb verilmiş olanlar, ancak kendilerine o açık kanıt geldikten sonra ayrılığa düştüler.
5- Oysa kendilerine, dini yalnız Allah'a hâlis kılıp O'nu birleyerek Allah'a kulluk etmeleri, namazı kılmaları, zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte doğru din oydu.

Tefsîr:

1-3: Beyyine: Açık kanıt, peygamberliği ispat eden mu'cizedir. Bu âyetlerde kitâb ehlinden ve müşriklerden olan kâfirlerin yani gerçeği kabul etmeyen nankörlerin; kendilerine doğru, değerli kitâbları içeren sahîfelerdeki âyetleri okuyan, Allah tarafından gönderilmiş bir elçi gelmedikçe kendi hallerine bırakılacak olmadıkları; mutlaka, peygamberliği besbelli olan o elçinin geleceği bildirilmektedir.
'Abese Sûresinde geçtiği üzre Suhuf-i Mutahhere (tertemiz sahîfekr) Kur'-ân'ın temeli olan İlâhî Kitâb'dır. Kur'ân vahyedildikten sonra yazıldığı sayfalar değil, vahyedilmezden önce yazılı bulunduğu sahîfelerdir. İşte o Sahîfe-ler, değerli kitâbları içermektedir. Okuma yazma ve o sahîfelerin yazılmış olduğu dili bilmeyen Hz. Muhammed, o sahîfelerin içerdiği kitâblardaki gerçekleri okumaktadır. Bu, onun peygamberliğinin, Allah tarafından gönde-rildiğinin açık kanıtıdır.
Kütüb-i Kayyimeh, değerli, doğru kitâblar demektir. Bu tabir ile, o sa-hîfeleri oluşturan bölümlere işaret edilmiştir. Nitekim bu sûreden önce inmiş bulunan A'lâ Sûresinde: "Bunlar ilk sahîfelerde: Yani İbrahim'in ve Musa'nın sanı/elerinde de vardır" [10743]buyurulmaktadır.
İbrâhîm ve Musa'nın sahifeleri, Kitâb-ı Mukaddes'in bölümleridir. Bugünkü Tevrat'ta Musa'nın I. Kitabı... Musa'nın 5 nci Kitabı diye beş bölüm vardır ama İbrâhîm'in Kitabı yoktur. Fakat Kutsal Kitabın ilk bölümü olan Tekvîn, İbrahim'in, iki oğlu İsmâ'îl'in, İshâk'ın ve onların soyundan gelenlerin öykülerini anlatmaktadır. Ondan sonra Musa'nın öyküsünü, Allah'tan aldığı Tevrat'ın hükümlerini anlatan Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye —ki Musa'nın beşinci Kitabıdır— kitâbları gelir. İşte A'lâ Sûresinin 18-19 ncu âyetlerinde Tevrat'ın bu Kitâblarına işaret edilmiştir. Belki de Kur'ân'ın indiği devirde, yahûdîlerin ellerinde bulunan Kitabı Mukaddes'in, İbrâhîm'in Sifri veya Kitabı veya Sahîfeleri adiyle bir bölümü de vardı. Fakat bu zamanla kaybolmuştur. Nitekim Kitabı Mukaddes'ten bazı bölümlerin kaybolduğunu, Mâ-ide Sûresinin tefsirinde izah etmiştik (2/495-497).
Beyyine Sûresi, Medine devrinde inmiştir. Bundan önce Mekke devrinde inen 'Abese Sûresinde Tevrat'a yine

[10740] Zerkânî, Menâhilu'l-'İrfân: 1/345, Dâru Ihyâi'l-Kitâbi'l-'Arâbiyye.
[10741] Hak Dini Kur'ân Dili: 8/5986.
[10742] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/35-36.
[10743] 18-19 ncu âyetler.

Tertemiz Sahîfeler diye işaret edilmiştir: "Hayır o (inen Kur'ân) bir hatırlatma, öğüttür. Dileyen onu düşünüp öğüt alır. O, iyi huylu safirlerin (kitâb taşıyıcı veya yazıcıların) ellerinde, saygı gösterilen, yükseltilen tertemiz Sahîfeler içinde bulunmaktadır"[10744]

Bundan sonra inen Bürûc Sûresinde, Kur'ân'ın, korunan bir Levhada bulunan bir okuma; Vâkı'a Sûresinde, Kur'ân'ın, temizlerden başkasının el dokunmadığı korunmuş bir Kitâb'da bulunan bir okuma olduğu [10745] Ankebût Sûresinde de Kur'ân'ın, o Kitâb'dan Hz. Muhammed'e vahyedildiği bildirilmektedir: "O Kitâb'dan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl... Böylece biz o Kitabı sana indirdik. Kendilerine Kitâb verilmiş olanlar ona inanırlar. Şunlardan (şu Araplardan) da ona inananlar vardır. Bizim âyetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez. Sen bundan önce bir Kitâb okumuyordun, elinle de onu yazmıyorsun. Öyle olsaydı o zaman (vahyedilen âyetleri boşa çıkarmaya çalışan) iptâlciler kuşkulanırlardı. Hayır, o (Kur'ân), kendilerine bilgi verilen (Kitâb sâhip) göğüslerinde bulunan açık açık âyetlerdir"[10746] Bakara Sûresinde de: "Kendilerine Kitâb verdiklerimiz, o(Kûr'â)m, oğullarını tanır gibi (kesinlikle) tanırlar. Ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler" [10747] buyurulmaktadır.

Tefsirlerde "Kütüb-iKayyimeh", "Doğru yazılar, hükümler" diyemânâ-landırılmıştır. Bu yorum yanlıştır. Biz de vaktiyle mealimizde bu anlamı vermiştik. Ama Tefsîre dalıp da Kur'ân âyetlerini tedebbür ve tefekkür dönemimiz başlayınca o mânânın yanlış olduğunu anladık. Kur'ân'ın bu söz akışında (siyakında) Kitâb, yazı ve hüküm anlamında değil, doğrudan Kitâb anlamındadır. Bununla, vahyedilen âyetlerin, Hz. Musa'ya ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyedilen kitâbları içeren Sahîfelerden vahyedildiği anlatılmaktadır. Nitekim İsrâ Sûresinde Tevrat'ın içerdiği temel hükümlere benzer hükümler açık-landıktan sonra " Bunlar, Rabbinin Hikmet'-ten sana vahyettiği(hükümler)dir" [10748] buyurulmaktadır. Kehf Sûresinde de yine Kitap Ehliyle ilgili Ashâb-ı Kehf Kıssasından sonra " Rabbinin Kitabından sana vahyedileni oku!" [10749]denmektedir. Yani Hz. Muhammed'e eski peygamberlere vahyedilmiş olan İlâhî Kitabın temel hüküm ve kıssaları vahyedilmiştir. 'Ankebût Sûresinde de: " *Kitaptan sana vahyedileni oku!" [10750] buyurulmuştur. İbrâhîm ve ondan sonraki peygamberlerin kıssalarına kısaca işaret edildikten sonra, Hz. Muhammed'in, o kitâblardaki hikmetleri, âyetleri okuması, onun peygam-berliğinin açık kanıtıdır. Çünkü 'Ankebût Sûresinin 48 nci âyetinde belirtildiği üzre Hz. Muhammed, bundan önce ne o Kitâbları okumuş, ne de yazmıştı "(Onu Arapça bir dille, kulumuz Muhammed'e, indirdik ki) 'Kitâb, yalnız

bizden önceki iki topluluğa (yahûdilere, hırıstiyanlara) indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik (onların dilini bilmiyor, onları anlamıyorduk)' demeyesiniz"[10751] âyetinde belirtildiği üzre ne Hz. Muhammed, ne de Kureyş Arapları, İbrânîce olan Kitabı Mukaddes'in 'dilini bilmiyordu.

Okur yazar olmayan bir kimsenin, dilini bilmediği Kutsal Kitâb'daki âyet ve hikmetleri okuması, ancak vahy yolu ile olabilir. Bunun başka izahı yoktur.

İşte tefsirine çalıştığımız âyetlerde, gerek Kitâb ehlinden, gerek müşriklerden hakka karşı gelmek, gerçeği kabul etmemek suretiyle nankörlük etmiş olanların, kendilerine değerli kitâbları içeren Sahîfeleri okuyan bir elçi gel-medikçe kendi hallerine bırakılmayacakları, onlara mutlaka böyle bir elçinin geleceği vurgulanmaktadır. Bu elçi, gerçeğin kanıtıdır. O kanıt gelecektir ki: "Helak olan kanıtla helak olsun, yaşayan da kanıtla yaşasın..."[10752]

4-5: Allah'ı birleyerek O'na ibâdet etmeleri, namaz kılmaları, zekât vermeleri emredilmiş olan Kitâb ehli, kendilerine açık kanıt geldiği halde ayrılığa düştü. Hz. Muhammed (s.a.v.) kendi kitaplarında bulunanlara uyan hükümler, kıssalar getirdiği, onun peygamberliği açık kanıtlarla sabit olduğu halde yine onun peygamberliği hakkında ayrılığa düştüler. Kimi onun peygamber olduğunu kabul etti, kimi etmedi. Onu inkâr etmeleri, kıskançlıkları ve çekememezlikleri yüzünden idi. Yoksa "Kendilerine Kitap verilenler, ona vahyedilenleh, oğullarını tanır gibi tanıyorlardı" [10753]Fakat hasedleri, inanmalarına engel oluyordu. "Allah katında din İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse bilsin ki Allah, hesabı çabuk görendir"[10754]

4 ve 5 nci âyetlerde Kitap ehline gelen kanıt ve onlara emredilen şey: Kendi kitapları ve onun emirleri de olabilir, Hz. Muhammed(s.a.v.)in risâletini gösteren kanıt ve ona gelen emirler de olabilir. Birinci ihtimâle göre âyetin anlamı: "Kitap ehline, kendi kitaplarında yalnız Allah'a ibâdet etmeleri, namazı kılmaları, zekâtı vermeleri emredilmiş ve doğru dinin bu olduğu bildirilmişti." İkinci ihtimâle göre "Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen Kitapta onlara başka şey değil, yalnız Allah'a kulluk etmeleri, namazı kılmaları, zekâtı vermeleri emredildi" demektir. Fakat birinci ihtimâl daha kuvvetlidir. Çünkü Hz. Muhammed Aleyhisselâm, henüz gelmezden önce,

---

[10744] 11-16 ncı âyetler.
[10745] 77-79 ncu âyetler.
[10746] 45, 47-49 ncu âyetler.
[10747] 146 ncı âyet.
[10748] İsrâ Sûresi: 39.
[10749] Kehf Sûresi: 27,
[10750] Ankebût Sûresi: 45.
[10751] En'âm Sûresi: 156.
[10752] Enfâl Sûresi: 42.
[10753] Bakara Sûresi: 146.
[10754] Âl-i İmrân : 19.

onun getireceği din ile amel etmelerinin, Kitap ehline emredilmesi uzak bir ihtimaldir. Zira Kitap ehlinin hepsi Hz. Muhammed'e yetişmemiştir. Önceki kuşaklar ondan önce yaşamış, ölmüşlerdir. Onlara, henüz gönderilmemiş, fakat ileride gönderilecek bir şeriat ile amel etmeleri emredilmez. Âyette amaçlanan şudur: Kitap ehline, yalnız Allah'a ibâdet etmeleri, namazı kılmaları, zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte doğru din buydu. Hz. Muhammed(s.a.v.)e gelen Kitâb da aynı şeyleri söylemekte: insanlara yalnız Allah'a kulluk etmelerini, namaz kılıp zekât vermelerini emretmektedir. Öyle ise her iki dinin özü, ruhu birdir. O halde Kitap ehlinin İslâmı reddetmelerinin ve Hz. Muhammed(s.a.v.)e karşı çıkmalarının sebebi, kıskançlıktan başka ne olabilir? Nitekim Bakara Sûresinin 146 ncı, Âl-i İmrân Sûresinin 19 ncu âyetinde Kitap ehlinin, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamber olduğunu bildikleri halde kıskançlıkları yüzünden onu inkâr ettikleri buyurulmaktadır.
Peyğamber'in peygamberliğinin en açık kanıtı, onun davetinin mâhiyetidir. Peygamber onları yalnız Allah'a kulluğa, namaz kılmağa, zekât vermeğe davet etmektedir. İşte doğru din budur. Kendi dinlerinin esası da budur. Peyğamber'in bu daveti, okur yazar olmayan o insanın onlara, dinlerin özü olan hükümler, âyetler okuması, onun gerçek peygamber olduğunun en açık kanıtıdır. Zira İbrâhîm ve Musa ve bunların arasında ve bunlardan önce gelmiş geçmiş peygamberler insanları hep bu esaslara davet etmişlerdir. Bu yeni peygamber de insanları aynı esaslara çağırmakta ve insanlar tarafından batıl düşünceler karıştırılarak bozulmuş olan dini, aslına döndürmeğe çalışmaktadır. Bütün ilâhî kitapların özü, Hakk'a tapmak, namaz kılmak, zekât vermek ve güzel ahlâk sahibi olmaktır.
Namazın, zekâtın, ibâdetin ayrıntıları değişse de özü, ruhu her İlâhî dinde aynıdır. Hz. Muhammed(s.a.v.)e inen dinin esası olan şeyleri emreden âyetler, onun peygamberliğinin açık kanıtıdır. Bu açık kanıtlardan sonra onu inkâr etmek, çekememezlikten, ard niyetten, dünyaperestlikten kaynaklanır.
Hunefâ': Hânîf'in çoğuludur. Hanîf'in kökü olan hanef doğruluğa yönelmek, doğru olmak anlamınadır. Dinde doğruluk: "Evet kim iyilik eder olduğu halde yüzünü Allah'a teslim ederse, onun ödülü Rabbi katındadır" [10755]âyetinde belirtildiği üzre yalnız Allah'a yüz tutmak, O'nun emir ve hükmüne tabi olarak doğrulukla yürümektir. Bundan dolayı hânîf'i Hakk'a tapan, Allah'ı birleyen mü'min diye tanımlamak uygundur. Hanîf, şirkten uzak olarak sırf Allah'a kulluk dinidir ki bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin esası budur.
Hamdi Yazır şöyle diyor: "Allah'ın Resulünün peygamberliğinden önceki zaman, dinlerin tahrife uğradığı fetret zamanı idi. 'Biz elçi göndermedikçe azâb edecek değiliz'[10756] âyetinin bildirdiği üzre fetret zamanları, insanların dinlerinden ötürü sorumlu olmadıkları zamanlardır. Böyle zamanlarda Hakkı batıldan kesin bir şekilde ayırdettirecek açık bir kanıt gelinceye dek iman ve küfür hükümleri belirlenemeyeceği ve inandırıcı bir kanıt bulunamayacağı cihetle herkesin, bulunduğu hal üzre kalması asıl olur. îşte insanlığın böyle hak ile batılı seçemeyerek bir fetret ve zulmet içinde kaldığı zamanlarda Allah tarafından peygamber gönderilerek doğru yol gösterilmiş, mü'-min ve kâfir ayrırdedilerek sorumluluk hükmü uygulanmıştır" [10757]

6- Kitap ehlinden ve müşriklerden olan nankörler, sürekli olarak cehennem ateşindedirler. Onlar, halkın en şerlisidir**.**
7- İnanıp iyi işler yapanlar da halkın en hayırlısıdır**.**
8- Rableri katında onların ödülü, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları 'Adn- cennetleridir. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Bu, Rabbine saygı gösterene mahsustur.

Tefsîr:

6-8: Kitap ehlinden ve müşriklerden, gerçeği kabul etmemek suretiyle Allah'a karşı nankörlük edenler, yaratıkların en kötüleridir. Onlar sürekli olarak cehennem ateşinde kalacaklardır. Çünkü yaptıkları hareketler, kendilerini o sonuca sürükler. İnanıp güzel işler yapanlar da yaratıkların en iyileridir. Onlar da Allah'ın huzurunda bu güzel davranışlarının karşılığı olarak altlarından ırmaklar akan cennetlere girecek ve orada sürekli kalacaklardır. 6 ve 7 nci âyetlerde geçen beriyye kelimesi, yaratık anlamına gelir. Fakat özellikle insanlar için kullanılır. Burada müşriklerin, halkın en kötüsü, mü'minlerin de insanların en iyisi olduğu anlatılmıştır.
Hulûd , sürekli demektir. Bu, çok uzun zaman anlamına da gelir. Onun için mü'minlerin erecekleri mükâfatın ve rahat hayâtın geçici olma ihtimalini savmak üzre, 8 nci âyette " den sonra " kaydı kullanılmıştır. Cennet ehlinin o nimet içinde sürekli kalışları, bir de ebediyet ile nitelendirilmiştir. Burada dikkat çekici olan bir husus cehennem ehlinin ateşte kalışlarının, "kaydıyla vasıflanmamasıdır. Bu da Allah'ın rahmetinin gazabından geniş ve ondan çok olduğundan ötürüdür. Bundan, Allah'ın rahmeti ve nimeti olan cennetin ebedî, fakat gazabı olan cehennemin çok uzun sürse de ebedî olmayıp bir gün sona ereceği mânâsı anlaşılabilir. Nitekim bu hususa Hûd Sûresinin 107-108 nci âyetlerinin tefsirinde (4/331-339) ve Nebe' Sûresinin "Orada çağlar boyunca kalacaklardır" mealindeki 23 ncü âyetinin tefsirinde yer vermiştik. Gerçeği Allah bilir.
"Allah o mü'minlerin yaptıklarından razı olmuş, onlar da Allah'ın kendilerine verdiği ödüllerden dolayı O'ndan

[10755] Bakara Süresi: 112.
[10756] Israâ Sûresi: 15.
[10757] Hak Dini Kur'ân Dili: 8/5996. Sadeleştirilerek ve tasarrufla alınmıştır.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/36-41.

razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat, derin saygıyle Rabbinden korkan kimselere mahsustur."
Haşyet: Sevgi sonucu olarak saygı anlamında bir korkudur. Onun için haşyet: tâ'atte mutlak güzellik derecesine yaklaştıracak bir aşk heyecanı uyandıran güzel bir ruh haleti, derin bir saygı demektir. "Onlar ki Rablerinin haş-yetinden titrerler... Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalb-leri korku ile ürpererek verirler. İşte onlar hayır işlerinde yarış ederler ve onlar hayır için önde giderler"[10758] buyurulmuştur. Ancak Allah'ı bilen, O'nun ululuğunu idrâk edenler, derin saygı duyarlar. Bu saygı, basit korkudan çok daha derin bir korkudur. Onun için melekler hakkında: "Onlar, O'nun haşyetinden titrerler"[10759] buyurulmuştur. Korkunun en şiddetli derecesi olan iş-fâk, korkudan titremek anlamına gelir. Bu korkuda sevgi ve saygı vardır. Bu korku, sevilenden uzak düşme, O'nun gazabına uğrayarak rızâsından uzaklaşma endişesinden kaynaklanır. Bundan dolayı haşyet eden, Allah'a yaklaşmak i-çin elinden geleni yapar. Fakat basit korkuda, korkulandan uzak durmağa çalışılır. Ateşten korkan ona yaklaşmaz. Ama Allah'tan haşyet eden, O'ndan uzak düşmeme çabası içinde olur. "Kullarından, ancak âlimler Allah'a derin saygı duyarlar" [10760]âyetinde buyurulduğu üzre Allah'ı bilen kulları, O'na derin saygı gösterir ve O'ndan son derece korkarlar. Allah'ı en çok bilenler melekler olduğundan, onların, Allah'tan son derece korktukları belirtilmiştir. İşte böylesine Allah'a saygı gösteren kullar, Allah'ın rızâsına ve O'nun ikram et-tiği, durulmağa değer cennetlere ererler ve orada sürekli kalırlar, oradan hiç çıkmazlar. Allahım, bizi de 'Adn cennetlerinde ebedî kalanlarla beraber eyle!
Gerek bu âyette, gerek cennetten söz eden diğer âyetlerde cennet: "Altından ırmaklar akan bahçe (veya çoğulu bahçeler)" olarak tanımlanır. Mü-fessirler bunu: "Ağaçlarının altından ırmaklar akan bahçeler" şeklinde açık-lamışlardır. Benim hatırıma şöyle bir anlam geliyor:
Kur'ân'da âhiret nimetleri, dünyâda insanların görüp bildikleri nimetlere benzetilerek anlatılmıştır. Kur'ân'ın indiği Hicaz Bölgesinin insanları, ticâret amacıyle Yemen tarafına çok giderler ve Tâif ten itibaren ta San'â'ya kadar uzanan deniz şeridindeki yol boyunca dizilen vadilerin yamaçlarındaki bahçeleri, çeşit çeşit meyvaları görürlerdi. Dağlık olan o bölgede ziraat, vadi kenarlarındaki yamaçlarda teras usulüyle yapılmaktadır. Bu vadilerden akan sular, bahçelere, tedricen yükselen arklarla getirilir. Vadinin yamaçlarında bahçeler sıralanırken, dibinden de sular akar. Bu çaylar, tepelerde bulunan bahçelerin alt tarafından aktıkları için bunlara benzetilerek cennet bahçelerinin de böyle tepelerde olup, alt tarafından ırmakların aktığı, benzetme yoluyla anlatılmış olabilir. Gerçeği Allah bilir. Kesin bir hükmümüz olamaz. Muğayyebât hakkında kesin hüküm vermek haddimiz değildir.
1 ve 6 ncı âyetlerde Kitap ehlinin ve müşriklerin tamamına değil, ancak bir bölümüne kâfir denilmektedir. Çünkü "Kitap ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar" tabiri, onlardan kâfir olmayanların da bulunduğu anlamına gelir. Kâfir, esasen bir şeyi örten, gizleyen, gerçeği kabul etmeyen, nankör demektir. Müşrikler, şirk halinde kaldıkça en yaman nankörlerdir. Çünkü Allah'ın nimetiyle yaşarlarken, ibâdette başka varlıkları Allah'a ortak yapmaları en büyük nankörlüktür. Ancak onların birçoğu Kur'ân'a ve Hz. Muham-med(s.a.v.)e inanmakla nankörlükten ayrılmışlar, çünkü şirki bırakıp yalnız Allah'a tapınışlardır. Kitap ehlinin bir kısmına Kur'ân kâfir der, fakat müşrik demez. Kitap ehli, bilinen anlamıyle müşrik değildir. Ama onlardan büyük bir bölümü, Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamber olduğunu kabul etmemekle kâfir yani nankör vasfını kazanmıştır. Zira Hz. Muhammed(s.a.v.)in getirdikleri de kendi kitaplarının ruhuna uymaktadır. Bunu kabul etmeyip bir peygambere karşı koymak küfürdür. Fakat Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmekle beraber kendi dinlerinde kalan, tevhîde bağlı kitap ehline Kur'ân kâfir damgasını asla vurmamıştır. Bu husus, birinci ve altıncı âyetlerden anlaşıldığı gibi, Peyğamber'e düşman olmayıp kendi dinlerine göre Allah'a kulluk eden Kitap ehlindçn .övgü ile söz eden âyetlerden de anlaşılmaktadır:
"Ama hepsi bir değildir. Kitap ehlinden, gece saatlerinde kalkıp Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşuşurlar. İşte onlar iyilerdendir. Yaptıkları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Kuşkusuz Allah, korunanları bilmektedir"[10761]
"İnsanlar içinde inananlara en yaman düşman olarakyahudileri ve Allah'a ortak koşanları bulursun. İnananlara sevgice en yakınları da 'Biz hırıstiyanlarız' diyenleri bulursun. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar. Elçi'ye indirilen(Kur'ân)ı dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki 'Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle beraber yaz! Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım?' Bu sözlerinden dolayı Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler vermiştir. Güzel davrananların ödülü işte budur!"[10762]
"De ki: 'Siz ister ona inanın, ister inanmayın. O, daha önce kendilerine bilgi verilenlere okunduğu zaman onlar, derhal çeneleri üstüne secdeye kapanırlar: 'Rabbimizin sânı yücedir, gerçekten Rabbimizin sözü yerine getiril-miştir; derler. Ağlayarak çeneleri üstüne kapanırlar ve bu (Kur'ân), onların derin saygısını artırır" [10763]

[10758] Mü'minûn Sûresi: 57, 60.
[10759] Enbiyâ Sûresi: 28
[10760] Fâtır Sûresi: 28.
[10761] Âl-i İmrân Sûresi: 113-115
[10762] Mâide Sûresi: 82-85.
[10763] Isrâ Sûresi: 107-109.

"İçlerinden zulmedenleri hariç olmak üzre, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin ve deyin ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir, biz de O'na teslim olanlarız'. İşte böylece sana da Kitabı indirdik. Kendilerine Kitâb verdiklerimiz, ona inanırlar. Şunlardan da ona inananlar vardır. Âyetlerimizi, nankörlerden başkası inkâr etmez"[10764] gibi âyetler, Kitap ehli içerisinde, yeni gelen Hak çağrısına karşı olmayan, ona saygılı davranan, fakat kendi dinlerinde kalan insanları övmekte, onları kâfir değil, Allah katında ödüllere erecek mü'minlerden saymaktadır. Ancak bunların, Allah'ın bir olduğuna inanması, îsâ'nın, Allah'ın oğlu değil, elçisi olduğunu kabul etmesi gerekir. Aksi halde îsâ'ya Allah'ın oğlu diyenler, Kur'ân'ın tevhîd esasına ters düştüklerinden kâfir kabul edilmişlerdir:
" 'Allah, üçün üçüncüsüdür' diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa yalnız bir Tanrı vardır, başka tanrı yoktur. Bu dediklerinden vazgeçmezlerse elbette onlardan kâfir olanlara acı bir azâb dokunacaktır... Meryem oğlu, bir elçiden başka bir şey değildir. Ondan önce de elçiler gelip geçmiştir. Annesi de dosdoğrudur. İkisi de yemek yerlerdi. Bak nasıl âyetleri açıklıyoruz, sonra bak nasıl haktan çevriliyorlar?"[10765]
" 'Allah, Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler kâfir olmuşlardır..."[10766] gibi âyetler, îsâ'ya Allah veya Allah'ın oğlu veya "Allah üç unsurun üçüncüsü" diyenlerin kâfir olduğunu bildirmektedir.
Şimdi Kur'ân-ı Kerîm'in Kitap ehlinden bazılarını, kendilerini Allah'a ibâdete vermiş sâlih ve cennetlik insanlar kabul ederken bazılarını kâfir ve cehenneme gidecekler arasında sayması, Hz. Peygamber devrinde monoteist (Tanrının tek tanrı olduğuna inanan) ve îsâ'nın da Allah'ın oğlu değil, elçisi olduğunu, çarmıha gerilmeyip Tanrı'ya yükseltildiğini kabul eden hırıstiyan-lar bulunduğunu gösterir. Vaktiyle Mısır'da hakim olan Ariusçular monoteist idiler. Demek ki Hicaz bölgesinde de monoteist hırıstiyanlar vardı. Kur'-ân, bunların doğru yolda olduğunu kabul ediyor fakat teslisi benimseyen hı-rıstiyan mezheplerini reddediyor.
Kur'ân'a göre cennete girebilmek için üç şart gereklidir:
1) Allah'ın birliğine inanmak,
2) Âhirete inanmak**,**
3) Sâlih amel yapmak. İşte Allah'ın birliğine ve âhiret hayâtına inanıp Allah'a ibâdet eden ve doğru, güzel davranan her kul, hangi dinden olursa olsun cennete girecektir. Çünkü bu insan, gerçek müslümandır:
"Kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse, onun ödülü Rab-binin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir"[10767].
"Kuşkusuz, inananlar, yahudiler, hırıstiyanlar vesâbiîler; bunlardan her kim Allah'a ve âhiret gününe inanır ve yararlı iş yaparsa elbette onlara, Rab-leri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyecelerdir "[10768]

"Enes(r.a.)in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) Übeyy ibn Ka'b'e: "— Allah bana, sana Kur'ân okumamı emretti" dedi. Übeyy:
"— Yani ben âlemlerin Rabbinin huzurunda anıldım mı?" dedi. Peygamber:
"— Evet" dedi. Übeyy'in gözlerinden yaş akmağa başladı. Başka bir rivayette de Peygamber (s.a.v.) Übeyy'e: "— Allah bana, sû«ö(Lemyakun)« okumamı emretti" dedi. Übeyy: "—Allah beni andı mı?" dedi. Peygamber: "Evet" deyince Übeyy ağladı.[10769]

Beyyine Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah, insanlara âyetlerini okuyup gerçekleri açıklayan elçi gönderir.
2. Kitap ehline de elçi göndermiştir. Fakat onlar sonradan kendilerine gelen mesajın ruhundan uzaklaşıp ayrılığa düşmüş, bölünmüşlerdir.
3. Oysa insanlara sadece Allah'ı tanımaları, namaz kılmaları, zekât vermeleri (yani sâlih amel yapmaları) emredilmişti. Peygamberlerin mesajının ruhu bu idi. İnsanlar bu saf özden ayrılıp ayrıntılara daldıkları için mezheplere bölünmüşlerdir.
4. Tevhîd dininin özünden ayrılıp dini ayrıntılara boğmak ve böylece bölünmelere yol açmak nankörlüktür.
5. Kitap ehlinden ve müşriklerden olan nankörler, insanların en kötüsü-dürler. Onlar cehennem ateşine atılacaklardır.
6 ncı âyette: " Kitâb ehlinden ve müşriklerden olan nankörler" ifâdesinden, Kitap ehlinin ve müşriklerin hepsinin değil, sadece bir kısmının nankör olduğu, bir kısmının da iyi insanlar olduğu anlaşılır. Zaten birinci âyette de "Kitap ehlinden ve müşriklerden nankörler' ifadesi kullanılmıştır ki ba'z anlamı veren " bütün milletin değil, sadece bir bölümünün kötü, nankör olduğunu gösterir.
6. İnanıp iyi işler yapan insanlar cennetle ödüllendirileceklerdir[10770]

[10764] Ankebût Sûresi: 46-47.
[10765] Mâide Sûresi: 73-75.
[10766] Mâide Sûresi: 17.
[10767] Bakara Sûresi: 112.
[10768] Bakara Sûresi: 62; Mâide Sûresi: 69.
[10769] Buhârî, Teafsîr, Sûre: 98; Müslim, Fedâilu's-sahâbe: 121-122; Musâfirîn: 245-246; Tirmi-zî, Menâkıb: 32.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/41-45.
[10770] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/46.

Beyyine Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1			Çoğunluk. Mushaf böyle yazılmıştır.
			İbn Mes'ûd ve A'meş [10771]
			übeyy [10772]
2		Bedel olarak merfû':	Çoğunluk.
		Kat' üzre mansûb:	Übeyy ve İbn Mes'ûd [10773]
5			Çoğunluk.
			İbn Mesud[10774]
		Lâm'ın kesriyle:	Çoğunluk.
		Lâm'ın fethiyle:	Hasan.
			Çoğunluk.
		Sondaki yuvarlak tâ, ya mübalağa veya te'nîs içindir [10775]	İbn Mes'ûd [10776]
6,7		Sakin y'den sonra mef-tûh hemze:	Nâfi', İbn Zekvân.
		Hemze'den dönüşen yâ'nın yâ'ya idğâmı:	Ötekiler [10777]

ZELZELE SÛRESİ 2192
Tefsîr: 2192
Zelzele Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2193
Zelzele Sûresi Kırâet Farkları 2194

[10771] Kurtubî'ye göre bu, tefsîrî kırâettir (Kurtubî:20/140; el-Mesâhif: 110, 329).
[10772] el-Mesâhıf: 178.
[10773] El-Mesahif:111;Kurtubi:20/142.İkinçiayeti,Hz.Übeyy'in (el-Mesâhif: 179) şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir ki kanâatimize göre bundan Ubeyy'in, âyeti harfiyyen değil, anlamıyle okuduğu anlaşılmaktadır. Çunku âyet böyle değildir. Âhâd rivâyetiyle Kur'ân sabit olmayacağı için doğrusu, çoğunluğun kırâetıdır.
[10774] el-Mesâhif: 111; Kurtubî: 20/144.
[10775] Bu takdirde dîn kelimesiyle millet kasdedilmiş olur ki o da müennestir.
[10776] el-Mesâhif: 111; el-Bahr: 8/499.
[10777] Tebsıra: 730; Kurtubî: 20/145; el-Budûr: 344.

ZELZELE SÛRESİ

Yerin sarsılmasını tasvîr ettiği için bu adı alan sûre, âhiret gününün ve hesabının dehşetini anlatır. Mekkî mi, Medenî mi olduğunda ihtilâf vardır. Mekke üslûbu hâkimdir. Hattâ Mekke'de inen ilk sûrelerden olması muhtemeldir. Muhammed 'İzzet Derveze, bu sûreyi, tnsan Sûresinden sonraya koymuştur. 8 âyettir. Resmî sıralamada 99 ncu, iniş sırasına göre 91 nci sûredir.[10778]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- Yer o korkunç sarsıntı ile sarsıldığı,
2- Yer ağırlıklarını çıkardığı,
3- Ve insan, "Ona ne oluyor?" dediği zaman!
4- İşte o gün Yer haberlerini söyler.
5- Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir.
6- O gün insanlar çeşitli gruplar halinde çıkarlar ki yaptıkları işler, kendilerine gösterilsin.
7- Artık kim zerre ağırlığınca hayır yapmışsa onu görür,
8- Ve kim zerre ağırlığınca şer yapmışsa onu görür.

Tefsîr:

1-8: Bu âyetlerde kıyametin korkunçluğu ve âhiret hesabının çetinliği anlatılıyor: O gün yer şiddetle sarsılır, içindeki ağırlıkları: ölüleri, hazineleri dışarı atar. Yani o sarsıntı ile Arzın altı üstüne gelir. Ne dağ kalır, ne ağaç, ne bina. Hepsi yıkılır, yerle bir olur. tnsan bu olaylardan şaşkına dönerek: "Bu Arza ne oluyor, nesi var, neden böyle yapıyor?" der. Allah'ın ilhâmiyle o gün Arz, haberlerini söyler. Üzerinde neler yapıldığını, neler geçtiğini anlatır. O gün insanlar, yaptıkları işlerin sonuçlarını görmek için dünyâdan Yüce Dîvâna dönerler. Yahut hesap yerinden, Yüce Divandan grup grup döner, gelirler. Yüce Divânın kararı gereğince herkes yaptığı işlerin cezasını çekmek üzrs gelir. Zerre kadar iyilik yapmış olan onu, zerre kadar kötülük yapmış olan da onu görür. Herkes dünyâda yaptığına uygun yere: ya cennete veya cehenneme gider.
Eşkâl Ağırlık anlamındaki in çoğuludur, "ferin ağırlıkları, içindeki ölüler, hazineler diye tefsîr edilir. Yerin üstünde olup ona ağırlık veren insanlara ve cinlere de "es-Sekalân: (iki ağırlık)" denmiştir.
Yerin, Allah'ın vahyi (yani ilhamı) ile konuşmasına gelince kimi bunun mecazî, kimi de gerçek bir anlam taşıdığını söyler. Kimine göre yerin konuşması, üzerinde korkunç olayların olmasından ibaret, mecazî bir anlam verir. Kimine göre de Allah yere konuşma yeteneği verip onu konuşturur.
Sudur, vürûd'un tersidir. Vârid: gelen, sâdir,
dönen demektir. ayrı ayrı, grup grup anlamınadır. Âyetin anlamı: O gün insanlar, Arzdan hesap alanına dönerler; yahut hesap alanından sevap ve ceza yerine dönüp gelirler demektir.
Bu âyetler kıyamet hallerini, insanların kavrayabilecekleri kadar tasvir etmektedir. Bu depremin, birinci veya ikinci sûr üflemesinde olacağı hakkında görüşler vardır, kıyamet ahvâli hakkındaki olaylar ya âyet ile veya kesin hadis ile bilinir. Âyet ve hadisin olmadığı yerde tahmine dayalı şeyler söylemekten kaçınmak gerekir. Kur'ân'ın sözleri sınırında durmak ve onun dediklerine inanmak en doğru yoldur.
Bizim kanâatimize göre deprem ayrı, sûr ayrıdır. Deprem sûr'dan öncedir. İki sûr birbirinden ayrı zamanlarda değil, aynı zamanda olacaktır. Sûr, Yüce Dîvân'daki duruşmaya davet borusudur. İki üfleme ile bu duruşmaya dâ'vet edilir. Birinci sesi duyanlar, o mahkemeye gitmenin korkusundan bayılırlar. Ancak pek az kimse korkmaz. Fakat boruya bir kez daha üflenince akılları başlarına gelen canlar o mahkemeye koşarlar. İşte Kur'ân'fla anlatılan birinci ve ikinci üfleme budur. Bunun deprem ile ilgisi yoktur.
Tirmizî, "O gün Yer, haberlerini söyler" âyetinde Ebûhüreyre'nin rivayet ettiği şu hadisi nakletmiştir: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), 'O gün Yer haberlerini söyler' âyetini okudu:
— Yerin haberleri nedir bilir misiniz? dedi.
— Allah ve Elçisi bilir, dediler. Buyurdu ki:
— Yerin haberleri, her kul ve cariyenin yüzüne karşı yaptığı işlere şâhid-lik ederek, 'Bu, falan günü şöyle yaptı' demesidir. İşte Yerin haberleri budur"[10779]
Başka bir hadiste de: "Arzdan çekinin, çünkü o sizin annenizdir. Üzerinde kim hayır veya şer ile bir iş yapsa Arz onu haber verecektir" denilmektedir.[10780]
Yüce Allah, son âyetlerde zerre kadar hayır ve şer işleyenin, yaptığını göreceğini bildirmektedir. İnsanın yaptığı hiçbir iş boşa gitmez. Bir gün nimet veya azâb şeklinde karşısına çıkar. Peygamber (s.a.v.): "Bir yarım hurma ile, bir güzel sözle olsun, ateşten korunmağa çalışın" buyurmuştur.[10781]

[10778] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/49.
[10779] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 99, bâb: 88
[10780] Taberânî, el-Mu'cem, Safvetu't-Tefâsîr: 20/90.
[10781] Buhârî, Edeb: 34, Zekât: 10, Tevhîd: 36; Müslim, Zekât: 66—68; Tirmizî, Kıyamet: 1; Zühd: 37; Nesâ'î, Zekât: 63, 64; İbn Hanbel, Musned: 1/388.

Hz. 'Âişe bir gün, bir üzüm dânesi tasadduk etmiş: "Bunda bile nice zerre ağırlığı vardır!" demiştir. Hz. 'Âişe, bu sözüyle küçük bir sadakanın, bir üzüm dânesi tasadduk etmenin dahi, insana yarar sağlayacağını anlatmak istemiştir ki Peygamberimizin bir yarım hurma, bir güzel sözle olsun iyilik etmeyi emreden hadisi de sadakanın küçük görülmemesini, insanın elinden ne kadar gelirse o kadar iyilik etmekten geri durmamasını anlatmaktadır.
'Abdullah ibn 'Amr ibn el-'Âs'ın rivayetine göre bu sûre indiği zaman Hz. Ebubekir ağladı. Peygamber (s.a.v.) ona neden ağladığını sordu. O da: "Bu sûre beni ağlatıyor" dedi. (Sonunda insanın zerre miktarı hayır ve serden hesap vermesinin ve ceza görmesinin çetinliğine ağladığını söyledi). Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer siz hatâ edip, günâh işleyip sonra Allah'tan sizi bağışlamasını dilemeseydiniz; Allah, hatâ, günâh işleyip sonra kendisinden bağışlama dileyen bir ümmet yaratırdı"[10782]
Şâir ne güzel söylemiş:
"Âyîne-i mağfiret sûret-i 'isyanadır; Zulmet-i leyi olmasa şems-ü kamer nafiledir".[10783]

Zelzele Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Kıyamet arefesinde Yer bir depremle sarsılacak, bağrında taşıdıklarını dışarı atacak, Allah'ın vahyi ile dillenip, tanık olduğu olayları anlatacaktır. Yani insanın yaptığı işlere, kendisinin organları yanında, üstünde suç işlediği Yer de tanıklık edecektir.
2. insanlar Yüce Dîvân'a grup grup gelirler. Herkes meşreb ve mezhebindeki insanlarla Yüce Dîvân'a çıkar, dünyâda neler yapmış olduğunu görür. Hiçbirşey gizli kalmaz.
3. Zerre ağırlığınca hayır yapmış olan onu, zerre ağırlığınca kötülük yapmış olan da onu görür.[10784]

[10782] Müslim, Tevbe: 11; Tirmizî, Cennet: 2, Da'avât: 99; İbn Hanbel: 1/289; Câmi'u'l-beyân: 30/270; İbn KeSîr, Tefsîr: 4/541.
[10783] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/450-52.
[10784] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/52.

Zelzele Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1		Z'nin fethiyle:	Cahderî ve îsâ ibn Ömer.
		Z'nin kesriyle:	Çoğunluk[10785]
4			Çoğunluk.
		Yahut	İbn Mes'ûd veİbn Cübeyr .[10786]
6		Sâd'ın z'ye yakın bir sesle çıkarılması	Hamza, Kisâ'î, Ruveys, Halef.
		Hâlis sâd ile:	Ötekiler.[10787]
		Etken:	Hasan,Zühri, Katade, A'rec, Nasr İbn Asım ve Talha.
		Edilgen:	Çoğunluk[10788]
7-8		İki halde de y'nin Fethi,h'nin sükunu:	Hişam.
		Y'nin fethi,vas'lda Sıla,vakıfta sükun:	Çoğunluk.
		R'den sonra elif ile:	'İkrime.
		Y'nin dammı,r'ninKesriyle	Cahderi,İsa İbn Ömer,SülemieEban-Asım'dan [10789]

'ÂDİYÂT SÛRESİ..... 2195
Tefsîr: 2195
Âdiyât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2196
Adiyat Suresi Kıraet Farkları 2197

[10785] Kurtubî: 20/147; el-Bahr: 8/500.
[10786] Câmi'u'l-beyân: 30/267; el-Mesâhif: 111, 252.
[10787] E n-Neşr: Nisa' Sûresi; el-Budûr: 344
[10788] Kurtubî: 20/150.
[10789] Kurtubî: 20/151-152; el-Bahr: 8/502; Tebsıra: 730-731; en-IVeşr: Kinaye h'si; el-Budûr: 344; Mesahif:275
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/53-54.

'ÂDİYÂT SÛRESİ

Âdiyât kelimesiyle başladığı için bu adı alan sûrede insanın dünyâ tutkusu, âhireti ihmal etmesi kınanır ve Allah'ın, bir gün onu yaptıklarından hesaba çekeceği anlatılır. Medine'de indiğine dair de rivayet vardır, fakat çoğunluk Mekke'de indiği kanısındadır. Üslûbu da Mekke'de inen ilk sûrelerin üslûbuna uyar. Asr Sûresinden sonra inmiştir, 11 âyettir. Resmî sıralamada 100 ncü, iniş sırasına göre 14 ncü sûredir.[10790]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- Andolsun nefesleriyle (güp ses çıkararak koşan(at)lara**,**
2- (Tırnaklarıyle yerden) Ateş çıkaranlara,
3- Sabahleyin akın edenlere**,**
4- (Koşarak) toz koparanlara,
5- Derken bir topluluğun ortasına dalanlara,
6- (Bunlara andolsun) Ki insan, Rabbine karşı nankördür**.**
7- Ve o da buna şâhiddir**.**
8- Doğrusu o, malı çok sever.
9- Bilmez mi o, kabirlerde olanlar dışarı atıldığı,
10-Göğüslerde bulunanlar devşirildiği zaman,
11- O gün Rableri onların her halinden haberdârdır.

Tefsîr:

1-5: 'Âdiyât: koşan atlar, yahut develer; dabfv atların koşarken ah ah diye soluk alıp vermeleridir. el-Mûriyâti kadhan: Tırnaklanyle yere vurup ateş çıkaranlar, el-muğîrâti subham sabah vakti hücum edenler; eseme bihînak'an: toz koparanlar demektir.
Bu âyetlerde koştukça koşup soluyan, yerdeki ateş ve çakıllara değen tırnaklanyle ateş çıkaran, sabah vakti ansızın toz duman arasında bir toplumun ortasına dalan atlara veya develere yemîn edilerek insanın, Allah'ın nice nimetlerini gördüğü halde yine nankör ve mala düşkün olduğu vurgulanmakta; sonra da olumsuz soru tarzında insan, kabirlerin içindekilerin dışarı saçılacağı, gönüllerdeki düşüncelerin devşirileceği hesap gününü bilmiyor mu? O gün halinin nice olacağını düşünmüyor mu? buyuruluyor. Yahut 9 ncu âyetteki"nün faili Allah'a giden zamir olursa mânâ: "Kabirlerdekilerin dışarı atıldığı, gönüllerdeki düşüncelerin devşirildiği gün, Allah o insanın halini bilmez mi?" şeklinde olur.
Bu âyetlerde üstüne yemin edilen " Soluklarıyle güp güp ses çıkararak koşanlar" hakkında iki görüş vardır. İbn 'Abbâs'a göre bunlar atlardır. Çünkü dabh, yorgun atların solumasıdır. Ancak köpek ile at koştukları zaman böyle bir ses çıkarırlar. Hz. 'Alî'ye göre bunlar atlar değil, develerdir. İbn 'Abbâs'm şöyle dediği rivayet edilir: "Ben Hicr'de (Ka'be'nin önündeki yarım dâire) otururken bir adam geldi, bana: " sordu. Ben de: 'Allah yolunda baskın yapan atlardır. Baskından sonra istirahat ederler. Adamlar da yemeklerini yapmak için ateş yakarlar' dedim. Zemzem içilecek yerin altında bulunan 'Alî ibn Ebî Tâlib'e gitti, aynı şeyi ona sordu ve benim sözlerimi ona anlattı. 'Âlî beni çağırttı. Ben gidip, başının üstünde durdum (çünkü 'Alî aşağıdaydı). Bana dedi ki:
— Bilmediğin konuda insanlara fetva veriyorsun. Vallahi İslâmda ilk gaza olan Bedir gazasında bizim sadece iki atımız vardı. Biri Zübeyr'e, diğeri Mik-dâd'a âid idi. 'Soluyarak koşanlar' nasıl atlar olur? Bunlar 'Arafat'tan Müzdelife'ye, Müzdelife'den Minâ'ya giden hacıların develeridir."
Hz. 'Alî'nin bu sözünden sonra İbn 'Abbâs: "Ben sözümden vazgeçtim, 'Âlî'nin görüşüne döndüm" demiştir.[10791]
Übeyy'in, sûrenin fazileti hakkındaki: "Bu sûreyi okuyana, Müzdelife'-de geceleyip cem'a (akşamla yatsının birlikte kılınmasına) yetişen kimsenin sevabı verilir" sözü de Hz. 'Alî'nin görüşünü destekler. Bu takdirde hacıların develerinin, sür'atle yürürken yere basan tırnaklarının kıvılcım çıkarmasıdır. "sür'atle yürüyenler: Kurban bayramı sabahı, Minâ'ya doğru akın eden develerdir. "Müzdelife'deki topluluğun arasına girenler demektir.
Eğer burada anlatıldığı gibi üstüne yemin edilen varlıklar, hacıların develeri ise, hac esnasında bir yerden öbür yere, bir topluluktan öbür topluluğa sür'atle giden develere yemin edilerek bu sahnedeki olayların önemi belirtilmiştir.
" Toz koparanlar, demektir, "çöti" toz anlamına geldiği gibi çığlık anlamına da gelir. Bu takdirde: "İçine daldıkları toplulukta çığlıklar koparırlar" demek olur.[10792]
Fakat çoğunluğun görüşüne göre el- 'âdiyât develer değil, koşan atlardır. Sözgelişine de bu anlam daha uygun düşmektedir. İbn 'Abbâs, Mücâhid, Dah-hâk ve muhakkiklerin çoğu bu görüştedirler. Çünkü dabh yorgun atın solu-masıdır. Bunun devede kullanılması, ancak isti'âre ile olur.

[10790] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/55.
[10791] CâmiVl-beyân: 30/272-273.
[10792] Keşşaf: 4/278; Mefâtîhu'l-ğayb: 32/63.

el-'Âdiyât'ı atlar olarak tefsîr edenler, sûrenin Medine'de indiğini söylemişlerdir. Burada normal atlar da kasdedilmiş olabilir ama mücâhidlerin atlarının kasdedilmiş olması, daha kuvvetlidir. Cihâd ise Medine'de olmuştur. Bundan dolayı mücâhidlerin atlarının üstüne yemin edilen bu sûrenin, Medine'de inmesi düşünülebilir.
Fakat bizim kanâatimize göre sûrenin üslûbu Mekkî'dir. Mekke'de inen birçok âyette, ileride vukubulacak olaylara işaret edilmiştir. Bu âyetlerde de müslümanların atlarla düşmanlara saldıracağı müstakbel fütuhat günlerine işaret edilmektedir. Tâ İslâmın başlangıç günlerinde müslümanların, yıllarca sonraki durumlarına işaret edilmesi, Kur'ân'ın ğaybi haber verme mu'cizele-rindendir. Maamâfîh bu âyetler, zahir anlamıyle indiği sıradaki duruma, hacıların Müzdelife'den Mina'ya develerle gelişlerine; işaret anlamıyle de müslümanların atlarla düşmanlara saldıracaklarına delâlet edebilir.
" ateş çıkaranlar demektir ki bununla, koşan atların veya develerin yere vuran ayaklarının kıvılcım çıkarmasına işaret edilmektedir. Bazı müfessirler, âyete başka anlamlar da vermişlerdir:
1) Gerçi âyetlerde kasıt atlardır ama ateş çakmaları, sahipleri ile düşmanları arasında savaş ateşini tutuşturmaları anlamınadır.
2) el-Mûriyâti kadhan: Cephede ihtiyaçları olan ateş yakan gaziler veya geceleyin 'Arafat'tan Müzdelife'ye gelip orada ateş yakan hacılardır.
3) 'İkrime ise el-mûriyâti kadhan'ı süngüler, silâhlar diye tefsir etmiştir. Buna göre zamanımızın ateşli silâhları, âyetin gerçek anlamı içine girer.
Özellikle Mekke'de inmiş olan bu sûre indiği zaman müslümanların elinde ne at, ne silâh vardı. Demek ki bu âyetler, gelecekte olacak olaylara işaret etmektedir. Buna göre daha sonraarka arkaya icadedilecek olan ateşli silâhlara da işaret vardır. " yalnız atlara değil, yüksek hızlarla saldıran motorlu taarruz araçlarına da işaret olabilir[10793]
6-7: "İnsanRabbine karşıkenûd'dur."Kenûd, hakkı ve hayrı meneden, kendinde bulunanı vermeyen demektir. el-Ardu'l-kenûd: Verimsiz toprağa denir. Burada kenûd, nankör demektir. Bu âyette insanın, Rabbine karşı nankör veya cimri olduğu, kendisinin de buna tanık olduğu, nankörlüğünü gördüğü ifâde edilmektedir. Yahut insan, âhirette, nankör olduğu konusunda kendi aleyhine tanıklık edecek, kusurunu söyleyecektir. Yahut 7 nci âyetteki zamir, bir önceki âyette geçen Rabbe raci olması durumunda mânâ: "Rabbi de onun nankörlüğüne şahiddir" demek olur.
Anlatılacak sözün önemini vurgulamak için: Allah yolunda koşan, tır-naklarıyle kıvılcım çıkaran, toz koparan, sabahleyin ansızın düşmanın ortasına dalıp onlara korku salan mücâhid atlarının üstüne yemîn edilmektedir. Bu yemîn ile vurgulanan söz de insanın nankör, cimri, mala düşkün oluşudur.
8 nci âyette geçen "hayr" mal anlamınadır. Bu âyet, bir önceki âyette geçen kenûd'un anlamını izah etmektedir. Bu âyetten kenûd'un cimri anlamında kullanıldığı anlaşılır. İnsanın tabiatında dünyâ tutkusu vardır. " O, mal sevgisi için sıkıdır". Malı çok sevdiğinden dolayı eli sıkı, cimridir. Yahut insan, mal sevgisi bakımından çok güçlüdür. Malı pek çok sever, " Siz malı pek çok seversiniz" [10794]âyetinde de bu mânâ ifâde edilmişti. Bir hadiste de: "Âdem oğlunun iki vadi dolu malı olsa, üçüncü bir vadi ister, insanın karnını ancak toprak doyurur. Sonra Allah tevbe edeni bağışlar" [10795] buyurulmuştur.
9-10 ncu âvetlerde "Kabirlerin içindekiler dışarı atıldığı, göğüslerde bulunanlar da derlendiği veya ayırdedildiği zaman" buyuruluyor. Bu iki âyet arasında çok güzel bir uyum vardır: Kabirlerdeki şeyler gizli olduğu gibi gönüllerdeki düşünceler de gizlidir. İşte âhirette bütün gizlilikler ortaya dökülecek, kabirlerde gizli olanlar dışarıya çıkarılacak, gönüllerde gizli olan düşünceler de derlenecek, toplanacak, ortaya konacaktır. Ve o zaman Allah insanlara, dünyâda neler yapmış olduklarını haber verecektir. Zaten insanlar, işledikten sonra bilinç altına yerleşmiş olan, belki de kendilerinin unuttukları işleri, içlerinde gizledikleri düşünce ve niyetleri karşılarında açık göreceklerdir. Onuncu âyetteki " Jiai" fi'li, sülâsî olarak fetha ile "şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde gönüllerdekiler açığa çıktığı, göründüğü zaman anlamını verir.
11-Rableri, o gün onları gayet iyi bilir, onların her halinden haberdârdır". Bu âyetten, sanki Allah onların hallerini daha önce değil, o gün bilir anlamı çıkabilir. Ama âyetin amacı bu değildir. Allah onların hallerini her zaman bilir. Fakat orası mahkemedir. Allah da Yüce Divânın hâkimidir. Hâkimin, sanıkların hallerini bilmesi lâzımdır ki vereceği hüküm isabetli olsun. Yoksa bilmeden vereceği hüküm, zulüm olur. İşte o Yüce Divânda, sanıkların işledikleri fiillerin gayet açık bir biçimde ortaya çıkacağı ve Allah'ın o gün, sorguya çektiği sanıkların hallerini gayet iyi bildiği vurgulanmaktadır.[10796]

Âdiyât Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsan çok nankör ve cimridir.
2. Âhirette, yapmış olduğu işleri görecek ve onların karşılığını alacaktır.[10797]

[10793] Hak Dini: 8/6017
[10794] Fecr Sûresi: 20.
[10795] Câmi'u'l-beyân: 30/284; Müslim, Zekât: 116, 119; Tirmizî, Menâkıb: 32, 64; İbn Hanbel: 5/131; 132, 6/55.
[10796] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/55-59.
[10797] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/59.

Adiyat Suresi Kıraet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
4		Hafif sa ile	Çoğunluk.
		Şeddeli sa ile:	Ebu Hayve.[10798]
5		Hafif sin:	Çoğunluk.
		Şeddeli sin:	Übeyy,Ali, Zeyd İbn ‘Ali ve Diğerleri [10799]
		Madmum b ile,edilgen:	Çoğunluk.
		H ile:	İbn Mesud.
		Bahs kökünden:	Esved İbn Zeyd Ve İbn Huseym
		H ile ve etken :	Nasr İbn Asım.[10800]
			Çoğunluk.
			Übeyy ve İbn Huseym.[10801]
10		Husul’den etken:	Ubeyd İbn Umeyr, Cübeyr,Yahya İbn Ya’mer ve Nasr İbn Asım [10802]
		Tahsil’den edilgen:	Çoğunluk.
11			Çoğunluk.
			Ebü’s-Simal [10803]
			İbn Mes’üd.
			İbn Huseym [10804]

KARİ'A SÛRESİ 2198
Tefsîr: 2198
Kari'a Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2199
Kari’a Suresi Kıraet Farkları..... 2199

[10798] el-Bahr: 8/504.
[10799] el-Mesâhif: 179.
[10800] el-Mesâhif: 111, 312; el-Bahr: 8/505.
[10801] el-Mesâhif: 179.
[10802] Kurtubî: 20/163; el-Bahr: 8/505
[10803] Kurtubî: 20/163; el-Bahr: 8/505.
[10804] el-Mesâhif: 111, 312.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/61-62.

KARİ'A SÛRESİ

Kapıyı çalan, dehşetten yürekleri hoplatan anlamındaki "kari'a" kelimesiyle başladığı için bu adı alan sûrede Kıyamet saatinin korkunçluğu tasvir edilmektedir. Kureyş Sûresinden sonra inmiş olup 11 âyeti içermektedir. Resmî sıralamada 101 nci, iniş sırasına göre 30 ncu sûredir.[10805]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle.
1- Çarpan olay!
2- Nedir o çarpan olay?
3- O çarpan olayın ne olduğunu sen nereden bileceksin?
4- O gün insanlar yayılmış pervaneler gibi olur;
5- Dağlar da atılmış renkli yün gibi olur**.**
6- (işte o gün) Kimin tartıları ağır gelirse**,**
7- O, memnun edici bir yaşam içindedir**.**
8- Kimin tartıları hafif gelirse,
9- Onun (bağrına atılacağı) anası hâviye(\ıçurum)dir.
10- Onun ne olduğunu sen nereden bileceksin?
11- Kızgın bir ateştir.

Tefsîr:

1-9 Kar' kökünden dişil ismi fail olan kari'a (;Ljiüı): şiddetle çarpan, çarpmasıyle yürekleri hoplatan olaydır ki kıyametin isimlerindendir. Burada kıyamet, şiddetle kulaklara çarpan korkunç bir olay ve gürültü olarak anılmıştır. Hakka Süresindeki "Semûd ve 'Âd Kari'a'yı yalanlamıştı"[10806] âyetinde de kıyamet, bu ad ile anılmıştı. el-Hâkka, et-Tâmmeh, as-Sâhhah, el-Ğâşiyeh ve benzerleri de kıyametin adlarındandır.
İlk üç âyette kulaklara çarpan, yürekleri hoplatan, insanın tasavvur edemeyeceği kadar korkunç olayın dehşeti vurgulandıktan sonra o günün diğer korkunç olayları tasvir ediliyor:
O gün, öyle dehşetli bir gündür ki insanlar yayılan pervaneler gibi, dağlar atılmış renkli yün gibi olur. el-Ferâş, ferâşenin çoğuludur. Geceleri ışık ve ateş çevresinde çırpınıp uçarak kendisini şu'leye atan ve pervane diye bilinen küçük kelebeklere ferâşe denir. Bir kavle göre ferâşe: sivri sinek, çekirge gibi uçuşan haşerattır. el-Mebsûs (^yljl) ise yayılmış demektir. İnsanlar dağılmaları, kararsız olmaları, şaşkınlıktan gidip gelmeleri bakımından yayılan pervanelere, yahut sivrisinek, çekirge gibi haşerâta benzetilmişlerdir. Kamer Sûresinin 7 nci âyetinde, kabirlerden çıkan insanların, yayılan çekirgeler gibi olacakları bildirilmektedir.
Bu bakımdan ikinci mânâ bizce daha uygundur. Çünkü Kur'ân'ın âyetleri birbirini tefsîr eder.
O gün vukubulacak deprem ile insanlar kabirlerinden kaldırılıp etrafa savrulurlar. Bu bakımdan yayılmış çekirgelere veya kelebeklere, daha genel bir deyimle çok büyük miktarda sürülerle etrafa dağılan haşerâta benzetilmiş olabilirler. "Yayılmışpervaneler" tabiri, bu zavallı hayvanların ateş çevresinde çırpınıp çırpınıp sonunda yanarak yere düşmesini, serilmesini ifâde edebilir. Bundan, o günün dehşetinden dolayı insanların korkudan düşüp bayılacakları, şaşkın, bitkin bir halde bulunacakları anlaşılır. Bu, Yüce Mah-keme'ye çağıracak olan Sûr'un, ilk sesinin, canlarda uyandıracağı korkuyu anlatmaktadır. O da'vet borusunu duyanlar —pek azı hâriç— bayılır, yere serilirler. İkinci sesi duyunca da uyanıp Mahkeme alanına koşarlar.
Didilmiş, halaç tarafından atılmış renk renk yün demektir ki bu deyim, kıyamet gününde dağların böyle parçalanıp atılacağını, atılan yün gibi hafifleyip uçuşacağını ifade eder. Dağların renkli yüne benzetilmesi, görünürde çeşitli renkte olmasındandır. Kimi beyaz, kimi kırmızı, kimi siyah görünür. Bunun için atılan dağlar, renkli yüne benzetilmiştir.
İnsanları bayıltıp yere seren, dağları savuran, Arzı dümdüz eden olay, yeni bir âlemin başlangıcıdır. Aslında bu ilk anda bir yıkım olsa da ardından ebedî bir hayat getiren feyizli bir olaydır. Kıyamet, yok olmak değil, ölmüş cesetlerin dirilip kalkma zamanıdır. İnsanlar kabirlerden kaldırılıp Yüce Divana sevk edilirler. Dünyada yaptıkları işler, Yüce Mahkeme'nin adalet terazisinde tartılır. Tartıları ağır gelen, yani işlerinde bir değer bulunan, iyilikleri kötülüklerinden çok olan kimseler, cennette hoş bir yaşam içerisinde olurlar. Tartıları hafif, yani dünyâda değersiz, âdî işler yapmış olan, kötülükleri ağır basan insanların annesi de Hâviye'dÂv. Onların yeri cehennem çukurudur.
"Annesi Hâviye'dir" üç anlama gelebilir: Birine göre Hâviye, cehennemdir. Umm' de barınak anlamına gelir. Onun barınağı cehennemdir, demek olur. İkincisine göre umm annedir. Hâviye düşen anlamına gelir, "Onun annesi düşendir. Yani o kimse helak oldu, annesi ağladı, demektir. Araplar bir adama ölüm dilemek isterlerse Anası düştü" derler. Yani adam düştü, helak oldu, annesi çukura düştü, üzüntüden mahvoldu, demektir. Bu deyim bizim "Anası ağladı" deyimimize benzer. Buna göre âyetlere: "Tartıları hafif gelene, anası ağladı" mânâsı

[10805] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/63.
[10806] 4 ncü âyet.

uygun düşer. Üçüncüsüne göre umm beyin demektir. " Beyni aşağıya, cehenneme düşer. Yani o kimse cehennem çukuruna atılır, demektir.

10-11: Hâviye'nin, ateş dolu cehennem çukuru olduğu, onuncu ve onbi-rinci âyetlerden anlaşılmaktadır. Bu âyetlerde önce Hâviye'nin korkunçluğunu vurgulamak için: "Hâviye'nin ne olduğunu sana ne bildirdi? Sen onun ne korkunç bir şey olduğunu nereden bileceksin?" buyurulduktan sonra onun, hâmiyeh bir ateş olduğu belirtiliyor. Hâmiyeh, çok kızgın şeydir. Ateş zaten kızgın iken, onun ayrıca kızgın sıfatıyle nitelendirilmesi, cehennem ateşine oranla dünyâ ateşinin soğuk gibi kalacağını belirtmek amacım taşır.

6 ve 8 nci âyetlerde geçen "mevâzîn" kelimesi, "mîzân"m veya "mev-zûn"ur\ çoğuludur. Mîzân, tartı âleti olan terazi, mevzun da tartılan şey, burada amel demektir. Mîzân, mecazen adalet, denge anlamında da kullanılır. Bundan dolayı mevâzîn kelimesi iki şekilde yorumlanmıştır:

Birine göre âhirette gerçekten terâzî vardır. İnsanların amelleri bu terazide tartılır. Sevap işleri çok olanlar cennete, günâh işleri çok olanlar da cehenneme girerler. Bu görüş sahipleri, Peyğamber(s.a.v.)in: "Dile kolay, terazide ağır, Allah'a sevgili olan iki kelime vardır ki bunlar: " [10807] sözünü delîl getirmişlerdir.

Mücâhıd, A'meş, Dahhâk ve onlara tabi olan bir kısım bilginlere göre de mîzanlarm ağır ve hafif gelmesi deyimleri, amellerin kendilerinin bir değer taşıması veya taşımaması, o gün adaletin tam yerini bulacağı anlamına-dır. Çünkü ameller tartılacak cinsten şeyler değildir ki teraziye konulup tartılsın. Asıl amaç, amellerin birbiriyle karşılaştırılıp iyi ve kötülerinin ayırde-dilmesidir. Âhiret ahvâli, ğaybe ilişkin hallerdir. Bu konuda tahmin ile söz söylemek gerçekten bir şey kazandırmaz. Ancak Kur'ân, âhiret ahvalini, insanların anlayabileceği ve alışageldikleri bir üslûb ile anlatmaktadır.

İnsanlar adaleti terazi ile sembolize ederler. Nitekim Hukuk Fakültelerinin sembolü de genellikle terazidir. Hakimin adaleti, iki kefesi dengede duran teraziye benzetilir. Herhalde bu âyetlerdeki terazi ile de, âhirette Allah'ın, şaşmaz adaleti anlatılmaktadır. Kur'ân'ın anlattığı âhiret ahvalini bizim bildiğimiz şeylerle karşılaştırmak ve bu teraziyi de böyle dünyâ terazisi şeklinde düşünmek hatalı olur. Buhârî'nin yukarıda kaydettiğimiz hadisinde de böyle dünyâ terazisi gibi maddi bir terazinin kasdedilmiş olduğu söylenemez. Gerek âyette, gerek hadislerde ifâde edilen mîzan, —Allah bilir— İlâhî adaleti temsil etmektedir. Nitekim: "Allah göğü yükseltti, mîzânı koydu"[10808] âyetinde mizandan maksadın, gök cisimleri arasındalci muvâzene, denge olduğu gayet açıktır. Yoksa gök cisimleri arasında terazi diye bir şey yoktur. Terazinin, gök cisimleriyle bir ilgisi yok ki gökle beraber zikredilsin, burada kasıt, Allah'ın gök cisimlerini gayet dengeli yarattığıdır. Zaten bu denge olmasa, gök cisimleri, yıldızlar, galaksiler birbirine çarpıp kâinat yıkılır. " Allah O'dur ki gerçeklerle dolu olarak Kitabı ve mizanı indirdi"[10809] âyetinde de hak ile bâtılı birbirinden ayırdeden Kitabın, hak ve adalet unsuru olduğu belirtilmiştir. Demek ki " Kıyamet günü için adalet mizanları koyarız, hiçbir nefse haksızlık edilmez" [10810] âyetinde buyurulduğu üzre kıyamet günü için konulacak adalet mizanları da şaşmaz İlâhî adaleti sembolize eden mecazî ifadelerdir. Burada Ziya Paşa'nın şu beyti ne kadar yerindedir:

"Dursun kef-i hükmünde terâzûy-i 'adalet, Havfın var ise Mahkeme-i Rûz-i Ceza'dan".[10811]

Kari'a Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Herkesin dünyâda yaptığı işler, Yüce Mahkemenin adalet terazisinde tartılacaktır.
2. İyilikleri ağır basan, mutlu bir hayât sürecek; kötülükleri ağır basan cehennem çukuruna atılacaktır.[10812]

Kari'a Suresi Kıraet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1-2		İkisi de merfu:	Çoğunluk.
		İkiside mansub :	İsa [10813]
5			Çoğunluk
			İbn Mesud[10814]
10-11		Vasılda h'siz:	Hazma, Kisa'i Ya'kub ve İbn Muhaysın.

[10807] Buhârî, Eymân: 19, Da'avât: 66, Tevhîd: 58; Müslim, Da'avât: 31; Tirmizî, Da'avât: 59; İbn Mâce, Edeb: 56; İbn Hanbel, Musned: 2/232.
[10808] Rahman Sûresi: 7.
[10809] Şûra Sûresi: 17
[10810] Enbiyâ Sûresi: 47.
[10811] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/64-66.
[10812] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/66.
[10813] Bir fiil takdiriyle mansubolmuştur. Yani: (ii-j\li\ ijjTil)demektir. (ıi)> tevkîd için zâid-dir. İkinci kari'a da birincisini lafzan tevkîddir (el-Bahr: 8/506).
[10814] el-Mesâhif: 111, 312.

İki halde de h ile: Çoğunluk [10815]

TEKÂSÜR SÛRESİ 2201
Tefsir: 2201
Tekâsür Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2204
Tekâsür Sûresi Kırâet Farkları 2204

[10815] el-Mesâhif: 179; Kurtubî: 20/167
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/67.

TEKÂSÜR SÛRESİ

Tekâsür, çokluk ve çoklukla yarışmak, övünmek anlamına gelir. İnsanların mal ve evlâd çokluğuna tutkularının, kendilerini âhiret felâketine sü-Tüklediği anlatıldığından bu adı almış olan sûre, Mekke'de Kevser Sûresinden sonra inmiştir. Gerçi Bûhârî, bunun Medine'de indiğini söylemiş ise de [10816] bu, çoğunluğun görüşüne aykırı olduğu gibi sûrenin üslûbuna da uymamaktadır. Üslûbu, Mekke'de inen ilk sûrelerin üslûbudur. 8 âyettir. Resmî sıralamada 102 nci, iniş sırasına göre 16 ncı sûredir.[10817]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle**.**
I- (Mal ve evlât) Çoğaltma yarışı sizi oyaladı,
2- Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz (Kabre girinceye kadar mal artırmaya çalıştınız).
3- Hayır, yakında bileceksiniz!
4- Yine hayır, yakında bileceksiniz!
5- Hayır, (gerçeği) kesin bilgi ile bilseydiniz,
6- Mutlaka cehennemi görürdünüz!
7- sonra onu kesin olarak gözle göreceksiniz.
8- Sonra o gün siz, nimetten sorulacaksınız.

Tefsir:

1-8: Lehv kökünden ilhâ' oyalamak, gaflete düşürmek, asıl yapılması gerekli işlerden alıkoymaktır. Tekâsür de çokluk yarışına girmek, çoğaltmaya çalışmak, çoklukla övünmektir.
"Mal ve evlâd çoğaltma arzusu sizi o kadar oyaladı, o kadar meşgul etti ki nihayet kabirleri ziyaret ettiniz. "Kabirleri ziyaret ettiniz" deyiminde üç anlam muhtemeldir: Birine göre siz ölünceye kadar mal ve evlât çoğaltmakla meşgul oldunuz demektir. Kabirleri ziyaret etmek, ölüp kabre gömülmek anlamınadır. İkincisine göre "kabirleri ziyaret etmek", kabirlerdeki ölüleri anmaktır, kabirlerde olan ölülerle övünmek, onları ziyaret etmek şeklinde ifâde edilmiştir. Bazı kimseler ölen atalanyle övünürler. Âyetin anlamı, çoklukla övünme sizi o kadar oyaladı ki ölüleri anacak, onlarla övünecek kadar ileri gittiniz. Üçüncüsüne göre "kabirleri ziyaret ettiniz" deyimi, fi'len kabirlere gittiniz, demektir. Bazı kimseler övünmek için kabirlere gider, adamlarının kabirlerini göstererek "İşte şu, şu kabir bizimdir" demek suretiyle oradaki ölülerle öyünürlerdi. Bir rivayete göre Ensâr kabilelerinden Harise oğullarıyle, Haris oğulları birbirine karşı Övünmüşler, biri diğerine: "Sizin içinizde falan, falan gibisi var mı?" demiş. Ötekiler de böyle söyleyip her kabile, ötekine karşı sağ olan adamlarıyle övündükten sonra: "Haydi kabristana gidelim" demişler. Bu kez kabristanda ölüleri göstererek: "Sizde falan, falan gibisi var mı?" diye birbirlerine karşı övünmüşler, Allah bu âyeti indirmiş.
Bu rivayete göre sûrenin, Medine'de inmiş olması gerekir. Oysa Mekke üslûbunu taşıyan sûre, Mekke'de inmiştir. İbn Kesîr, bu rivayeti kaydettikten sonra birinci mânâyı tercih ediyor: "Doğrusu, "öldünüz, kabirlere gömüldünüz, demektir" diyor[10818] Bazı müfessirler de "Kabirleri ziyaret ettiniz" sözü, mecazî değil, gerçek mânâ ifâde eder. Ancak bu olay, yalnız Medine'de değil, Mekke'de de olurdu. Mekke'de 'Abdi Menâf oğullarıyle Sehm oğulları, adamlarının çokluğuyla övünmüşler, adamlarını saymışlar, 'Abdi Menâf oğullan çok gelmiş, Sehm oğullan: "Hem sağlarımızı, hem ölülerimizi sayalım" demişler, ölüler de sayılınca Sehm oğullan çok gelmiş. İşte sûre buna işaret etmektedir [10819]
Âyette gerçekten kabirleri ziyaret kasdedilmiş olsa da burada kötülenen ziyaret, ölülerle övünmek için yapılan ziyarettir. Ölüleri rahmetle anma ve âhireti düşünmek için kabirleri ziyaret kötü değil, bilâkis sünnettir. Çünkü kınanan kabir ziyareti, kişiyi âhiretten gaflete düşüren ziyarettir. Ama âhireti hatırlamak için yapılan ziyaret elbette iyidir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) Bakî' Kabristanını ziyaret eder, onlara: " Ey mü'minlerin yurdunun sakinleri, size selâm olsun. Allah'ın dilemesiyle biz de size ulaşacağız. Bana ve size Allah'tan afiyet dilerim"[10820] derdi. Ayrıca şöyle buyurmuştur: "Ben sizi, kabirleri ziyaret etmekten menetmiştim. Artık kabirleri ziyaret ediniz, çünkü bu ziyaret, size âhireti hatırlatır"[10821]
Birinci âyet için şöyle bir mânâ da verilmiştir: "Çokluk yarışı sizi öyle oyaladı ki, dine hiç yönelmediniz. Kalbleriniz taş gibi katılaştı. Yalnız kabirleri ziyaret ettiğiniz zaman biraz incelir, âhireti düşünür oldu. İşte sizin dinle ilginiz, sadece kabirleri ziyaret zamanıdır. Âhireti bu kadar az düşünürsünüz. Bu âyet: "Çok az şükredersiniz" [10822] âyeti gibidir.[10823]

[10816] Fethu'l-Kadîr: 5/487.
[10817] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/69.
[10818] Tefsîr: 4/545-546.
[10819] Mefâtîh: 32^76; Rûhu'l-Me'ânî: 30/224.
[10820] Müslim, Cenâiz: 103-104, Ebû Dâvûd, Cenâiz: 79; Nesâ'î, Cenâiz: 103; İbn Mâce, Cenâiz: 36, Zühd: 36; İbn Hanbel, Musned: 2/300, 375, 408...
[10821] İbn Mâce, Cenâiz: 47; Müslim, Cenâiz: 106; Ebû Dâvûd, Cenâiz: 77; Nesâ'î, Cenâiz: 7.
[10822] Secde Sûresi: 9.
[10823] Mefâtîh: 32/77.

Bu âyetlerde insanların mal ve evlâd çoğaltmak için birbirleriyle yarışa girmeleri ve ölünceye kadar ömürlerini bu tutku ile geçirmeleri kınanmakta ve yakında, kendilerine haber verilen âhiret sorumluluğunun gerçek olduğunu kesin olarak bilecekleri ve o gün, kendilerine verilmiş olan dünyâ nimetlerinin hesabının sorulacağı vurgulanmaktadır.

Tabii âyetlerin amacı, dünya varlıklarına dalıp âhiret sorumluluğunu düşünmeyen, dünyâ tutkusu gözlerini bürümüş, kendilerine mânâ âlemini, ruhsal hayatı unutturmuş olan kimselerin davranışlarını kınamaktır. Yoksa bizzat dünyâ nimetini kınamak değildir. Çünkü şükrü yerine getirilen nimet ve servet kötü değildir. Nitekim yüce Allah, A'râf Sûresinin: "Ey Âdem oğulları, her mescid(e gidişinizd)e 5ös(lü, güzel giysiler)/mzı (üzerinize) alın; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü O, israf edenleri sevmez. De ki: 'Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel azıkları kim haram etti?' De ki: 'O, dünyâ hayâtında inananlarındır, kıyamet günü de yalnız onlarındır..." mealindeki 31-32 nci âyetlerinde bunu açıkça belirtmiştir.

İnsan çalışıp kazanır, fakat onu yer, başkalarına da yedirir, Allah yoluna harcar. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Âdem oğlu, 'Malım, malım' der. Oysa (ey Âdem oğlu), yeyip tükettiğin, giyip eskittiğin, sadaka verip gönderdiğinden başka senin malın yoktur" [10824]"Ölüyü üç şey izler; ikisi geri döner, biri kendisiyle beraber kalır: Ehli, malı ve ameli kendisini izler. Ehli ile malı geri döner, ameli kendisiyle beraber kalır"[10825]

Mefâtîhu'l-ğayb'in son ciltlerini yazan müfessir şöyle diyor: "Âyette kö-tülenen, âhireti unutup dünyâ tutkusuna dalmaktır. Âhireti unutmadan dünyâ malına sahibolmayı istemek kötü olmadığı gibi, gerçek saadetleri çoğaltmağa çalışmak, onlarla övünmek de kötü değildir. Nitekim yüce Allah: 'Rabbi-nin nimetini söyle [10826] âyeti ile kuluna verdiği nimetin söylenmesini buyurmuştur. Kulun, başkasına çalım satmak amacıyle değil, fakat Allah'ın lütuf ve keremini belirtmek için, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri söylemesi, kötü olan tekâsüre (çokluk yarışına ve çoklukla övünmeğe) girmez. Kötü olan te-kâsür, insanı güzel amellerden, âhiretten alıkoyan dünyâ tutkusudur"[10827]

Hayır, böyle yararsız şeylerle uğraşmaktan vazgeçin, iş sizin sandığınız gibi değildir. Yakında işin içyüzünü, size haber verilen âhiretin gerçek olduğunu, dünyâ varlığı yığmanın ve onunla övünmenin bir yararı olmadığını bileceksiniz. Hayır, bunu bileceksiniz" bu-yuruluyor. Önceki iki âyetin anlattığı davranış biçimini reddeden bu iki te'-kid âyetiyle dünyâ malı yığmanın, mal ve evlâd ile övünmenin bir yararı olmadığı vurgulanıyor. Bu iki cümle adetâ: "Yapmayın azaba çarpılacaksınız, yapmayın zarara uğrayacaksınız" anlamını vermektedir.

" Hayır, yakın, yani kesin bilgi ile işin içyüzünü bilseydiniz", mal yığmanın yararı olmadığını anlardınız. Müfessirlere göre burada " cevabı hazfedilmiştir. İlk bakışta "âyeti, " in cevabı gibi görünür ama öyle değildir. Çünkü " jJ ", kendinden sonraki fi'lin ifade ettiği mânâ mevcudolmadığı için cevâbın bildirdiği mânânın da var olmadığını ifâde eder. Buna göre "siz kesin olarak bilseydiniz, cehîmi görürdünüz" demek olur. Yani onlar bilmedikleri çin cehîmi görmedikleri anlaşılır. Halbuki onlar bilseler de bilmeseler de, inansalar da inanmasalar da cehîm görülecektir. Bu âyetin takdiri şöyledir: "Eğer kesin olarak bilseydiniz, dünyâ maliyle uğraşmaktan ve övünmekten vazgeçer, âhirete hazırlanırdınız".

Müfessirlerin bu tefsîri güzel olmakla beraber beni tatmin etmiyor. Kanâatime göre " in cevâbı, "dir. Çünkü Âlûsî'nin de işaret ettiği üzre, kâfirler dünyâda inanmadıkları için cehîmi görmedikleri, yani onu hiç düşünmedikleri, hatıra getirmedikleri anlatılmaktadır. Burada görme, gözle görme anlamını vermez. Binaenaleyh bu âyetlerden, onlar bilmedikleri için cehennemi görmeyecekleri anlamı çıkmaz. Bunların mânâsı şudur: Cehennem önünüzde ama, inanmadığınız için onu görmüyorsunuz. Gerçek bilginiz olsa, yakîn bilgisine erseniz, kalb gözünüz açık olsa onu görürdünüz. Burada görmek, gözle görme değil, kalbî görmektir. Nitekim 7 nci âyet, 6 ncı âyetin anlamak mânasına gelen kalbî rü'yet olduğunu ifade eder. "Sizyakî-nen bilseydiniz, cehennemin gerçek olduğunu anlardınız. Sonra onu gerçek olarak gözle de görürdünüz" buyuruluyor. Yakîn: kesin, şüphe olmayan bilgi demektir. Ölüm halinde perde kalkıp gerçekler göründüğü için ölüm haline de yakîn denir. Bu takdirde "kalb gözünüzdeki perdelerin açılıp gerçeklerin göründüğü ölüm hâli bilgisiyle bilseydiniz, cehennemi görürdünüz" demek olur.

Bu âyetlerde önce dünyâ tutkusunun bir yararı olmadığı tekidli cümlelerle vurgulandıktan sonra âhiret azabı ve sorumluluğu, yine birbirini tekid eden âyetlerle vurgulanıyor.

"j»-j<Ji jp iiij; jilesi li: Sonra o gün nimetten sorulacaksınız". Na'îm, lezzet alınan her türlü nimeti kapsar. Hayat, sağlık, afiyet, hattâ içilen bir yudum tatlı su dahi nimettir. Zübeyr ibn el-'Avvâm (Allah kendisinden razı olsun) şöyle demiştir: "O gün, nimetten sorulacaksınız' indiği zaman dedim ki:

— Ey Allah'ın Elçisi, biz hangi nimetten sorulacağız? Elimizde olan şu iki siyah: hurma ile sudur, (başka bir nimet yoktur). Buyurdu ki:

— İşte o olacaktır (onlardan sorulacaktır)"[10828]

Ebuhüreyre de Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kıyamet günü, kula sorulacak ilk nimet sorusu şöyledir:

[10824] Tirmizî, Zühd: 31, Tefsir, Sûre: 102; Müslim, Zühd: 3,4; et-Tâc: 4/297.
[10825] Bûhârî, Rikâk: 42; Müslim, Zühd: 5; Tirmizî, Zühd: 46, Nesâ'î, Cenâiz: 52.
[10826] Duhâ Sûresi: 11.
[10827] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/81.
[10828] Tirmizî, Tefsîr, bab: 89, Sûre: 102; et-Tâc: 4/297.

"— Biz senin bedenine sağlık vermedik mi, sana soğuk su içirmedik mi?"[10829]
Bu konuda rivayet edilen haberlerin en meşhuru da Hz. Peyğamber'in şu sözüdür: "Kıyamet günü, şu dört şeyden mutlaka sorulmadıkça kul bırakılmaz: Ömrünü ne" işte geçirdiği, malını nereden kazanıp nereye harcadığı, ve ne iş yaptığı sorulur"[10830]
Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabı ile birlikte hurma yeyip üstüne, su içmiş, sonra: "İşte bu, sorulacağınız nimettendir" buyurmuştur.[10831]
Müfessirlerin bir kısmına göre bu soru, yalnız kâfire sorulacaktır, mü'-mine nimetten sorulmaz. Bunun delili de aşağıdaki hadistir:
"Bu âyet indiği zaman Ebûbekir:
— Yâ Resûlâllah, acaba Ebû 'l-Heysem 'in evinde seninle beraber yediğimiz arpa ekmeği, et, hurma ve tatlı su, sorulacağımız na'îmden midir? demiş. Peygamber (sm.v.):
— O soru kâfiredir, cevabını vermiş ve 'Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız?[10832] âyetini okumuştur" [10833] Diğer müfesshiere göre mü'min olsun, kâfir olsun bütün insanlara sorulacaktır. Onlar da şu hadisleri kanıt olarak zikrederler:
"Bir gün veya gece, Allah'ın Elçisi (s.a.v.), evinden çıktı, Ebûbekir ve Ömer'e rastladı:
— Sizi bu saatte evinizden çıkaran nedir? dedi.
— Açlık, yâ Resûlâllah, dediler.
— Nefsimi elinde bulunduran hakkı için sizi çıkaran şey beni de çıkardı, kalkın! dedi.
Birlikte Ensârlı bir adamın (Ebû'l-Heysem Mâlik İbnu't-Teyyehân'ın) evine (başka rivayette bahçesine) geldiler. Kendisi yoktu. Karısı onlara:
— Hoş geldiniz, sefa getirdiniz diyerek onları içeri buyur etti. Allah'ın Elçisi:
— Falan nerede? dedi. Kadın:
— Tatlı su getirmeğe gitti, dedi.
O sırada Ensârlı da geldi, Allah'ın Elçisini ve iki arkadaşını görünce:
— Elhamdü lillâh, bugün benden daha şerefli konukları olan yoktur! dedi.
Gidip onlara, üzerinde yeni kızarmış, yarı ve tam olgunlaşmış hurmalar bulunan bir hurma dalı getirdi:
— Siz bundan yeyin, dedi. Bıçağı aldı. Peygamber (s.a.v.) ona:
— Sakın sağılı hayvan kesme, dedi.
Ensârlı onlara (bir koyun veya oğlak) kesti. Koyundan ve hurmalardan yediler, su içtiler. Yemekten doyup suya kanınca Allah'ın Elçisi (s.a.v.) Ebûbekir ve Ömer'e:
— Nefsimi elinde bulunduran hakkı için kıyamet gününde size bu nimetlerden sorulacaktır. Açlık sizi evlerinizden çıkardı, bu nimet size erişmeden dönmediniz" buyurdu.[10834]
Bu hadisin başka bir varyantına göre Allah'ın Elçisi, gündüzün bir adamın bahçesine gelmiş, adam onlara hurma ve su ikram etmiş. Allah'ın Elçisi, ashâbiyle birlikte hurmayı yeyip suyu içtikten sonra bunun, kıyamet gününde sorulacak nimetlerden olduğunu söylemiştir .[10835]
Âyetlerin zahiri (açık anlamı) geneldir. Ve sağlam hadisler de her insanın kendisine verilen nimetleri nasıl kullandığının, nereden kazanıp nereye harcadığının, en büyük nimet olan sağlığını ve ömrünü nasıl geçirdiğinin sorulacağını ifâde etmektedir. Zaten hayâtın amacı da imtihan değil midir? "Allah, hanginizin daha güzel iş yaptığını denemek için ölümü ve hayâtı yarattı"[10836] mealindeki âyet, bunu açıkça belirtmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın:
"Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi, Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi"
beytinde en güzel ifâdesini bulduğu üzre sağlıklı yaşam, nimetlerin en büyüğüdür. Allah insanı, yaşadığı hayatta imtihan etmektedir. Bu ömür sonunda sağlığını, ömrünü nasıl geçirdiğini ona soracaktır. Allahım, seni daima anmak ve sana şükür halinde bulunmak için bize yardım eyle!
Ama Allah'ın insanı sorguya çekmesinin ne şekilde olacağı, bizim bilgi sınırımız dışındadır. Kur'ân bize neyi, ne kadar haber vermiş ise onu, ancak o kadar biliriz ve onlara inanırız. Zayıf rivayetlerle gelen ayrıntılar, Kur'ân'-ın ruhuna aykırıdır. Âyetlerin sözakışından dünyâ tutkusuna kapılıp âhireti hatırlamayan nankör insanlara, kendilerine verilen nimetlerin hesabının sorulacağıdır. Burada kasıd, nimetin şükrünü yerine getirmeyen nankör, gafil insanlardır. Nimetin hesabının sorulması için kişinin mutlaka kâfir olması gerekmez. Âhiretten, güzel amellerden yüz çeviren, ömrünü dünyâ sevgisiyle geçiren, âhireti düşünmeyen her insan, aslında nankördür ve yaptıklarının hesabını verecektir.
Âyetlerin amacı, insanları dünyâ tutkusundan kurtarıp başkalarını düşünmeğe, güzel işlere, iyi ahlâka

---

[10829] Aynı kaynaklar
[10830] Tirmizî, Kıyamet: 1.
[10831] E t-Teshîl: 4/216
[10832] Sebe' Sûresi: 17.
[10833] Câmi'u'l-beyân: 30/287; Kurtubî: el-Câmi': 20/177.
[10834] Müslim, Eşribe: 140.
[10835] Câmi'u'l-beyân: 30/287-288.
[10836] Mülk Sûresi: 2.

yöneltmektir.[10837]

Tekâsür Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsanlar dünyâ varlıklarını çoğaltmağa çalışırlar. Oysa bunun ebedî hayatlarında bir yararı yoktur.
2. Bilseler, önlerindeki cehennemi görür, ona götürecek davranışlardan sakınırlar.
3. İnsan, dünyada kendisine verilen nimetlerden sorulacak, bunları nasıl ve ne yolda kullandığının hesabını verecektir.[10838]

Tekâsür Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1		Tek nemze ile, olumlu kip:	Çoğunluk.
		İki hemze arasında bir elif ile:	İbn 'Abbâs.
		Yine soru olarak hemzeyi uzatma ile:	İbn 'Abbâs'tan rivayet ve 'Âişe, Muâviye, Ebû îm-rân el-Cûnî, Ebû Salih, Mâlik ibn Dinar, Ebû'l-Cevzâ ve bir cemâat [10839]
		İki meftûh hemze ile:	Ya'kûb, Şa'bî, Ebû'l-Âliye ve İbn Ebî Able[10840]
5			Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10841]
6		Madmûm t ile, edilgen Meftuh t ile etken	îbn Âmir, Kisâ'î. ötekiler [10842].

ASR SÛRESİ 2205
Tefsîr: 2205
Asr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2207
Asr Sûresi Kırâet Farkları 2207

[10837] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/69-75.
[10838] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/75-76.
[10839] el-Mesâhif: 112, 208, 223; el-Bahr: 8/508.
[10840] el-Mesâhif: 208; el-Bahr: 8/508.
[10841] el-Mesâhif: 111.
[10842] Tebsıra: 731; Kurtubî: 20/174; en-Neşr: 2/403; el-Budûr: 345. Kari'lerin hepsi, ikinci âyet olan "jjâ 'Ji \$j/İ p "da fi'li etken okumuşlardır. ÇünkU burada onların görecekleri anlatılmaktadır. Yani önce melekler, yahut Allah'ın görevlendirdiği kimseler cehennemliklere ateşi gösterirler. Sonra da cehennemlikler, ateşi kendileri görürler. Bundan dolayı Kisâ'î: "Önce sana gösterilir, sonra sen görürsün" demiştir (en-Neşr: 2/403; el -Bahr: 8/508). Taberî'ye göre her ikisinde de t'nin fethiyle, etken kipi doğrudur. (Câmi'u'l-beyân: 30/285).
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/77-78.

ASR SÛRESİ

Asr'a yemîn ile başladığından bu adı alan sûrede kurtuluş ve mutluluğun ancak inanmak; güzel, yararlı işler yapmak, hakkı ve sabrı tavsiye etmekle mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Üslûbu, ilk Mekke sûrelerinden olduğunu gösterir. Çünkü Leyi, A'lâ ve benzeri sûreler gibi genel da'vet prensiplerini içermektedir. Mekke'de, Şerh Sûresinden sonra inmiştir, 3 âyettir. Resmî sıralamada 103 ncü, iniş sırasına göre 13 ncü sûredir.[10843]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle**.**
1- Asra andolsun ki,
2- İnsan ziyandadır.
3- Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değillerdir.

Tefsîr:

Bu âyetlerde bütün insanların ziyanda oldukları, yalnız inanıp yararlı işler yapan, birbirlerine de hakkı ve sabrı öğütleyenlerin ziyanda olmadıkları, Asra yemîn edilerek vurgulanmaktadır.
'Asr: Gündüzün uçlarından biri, özellikle ikindiden güneşin batmasına kadar olan zaman, çağ denilen seksen veya yüz yıllık zaman, ikindi vakti anlamlarına gelir. Ebû Müslim'e göre âyette, gündüzün uçlarından birine yemin edilmektedir. Yüce Allah, duhâya (kuşluk vaktine) yemin ettiği gibi 'asra da yemîn etmiştir. Duhâ, günün ilk ucudur, 'asr ise günün son bulmak üzre olduğu uçtur. Bundan, insan ömrünün bitmek üzere olduğuna işaret edilmektedir .[10844] Çünkü, bu çağa yemîn ile inşânın ziyanda olduğu belirtilmiştir.
Bir tefsire göre de 'asr, Hz. Muhammed(s.a.v.)in bulunduğu çağdır. Âyette onun bulunduğu çağa yemin edilmektedir. Başka bir tefsire göre de 'asr'dan maksad, ikindi namazıdır. Allah, ikindi namazına yemin etmekle onun önemini belirtmiştir.
Fakat çoğunluğun kanısına göre 'asr, mutlak zamandır. Çünkü zaman insan ömrünün esasıdır. İnsanın işleri zaman içinde olur. Geçen her ân, insanın ömrünü eksiltir, ecelini yaklaştırır. "Asra andolsun ki insan ziyandadır" âyetinde şöyle bir anlam vardır: İnsanın içinde yaşadığı zamana andolsun ki insan ziyandadır. Çünkü insan, geçen zamanı kazanç zanneder. Oysa her an, onun ömrünü götürmekte, âhiret hesabını yaklaştırmaktadır. Ama insan bunun farkında olmadığı için zamanın geçmesiyle sevinir ve geçmesini ister. Bu âyette: "İnsanların hesapları yaklaştı. Onlar ise gaflet içinde yüz çevirmektedirler"[10845] âyetindeki gibi bir anlam vardır.
Eğer insan, ömrünü âyetlerin tanımladığı biçimde yararlı iş, hakkı ve sabrı tavsiye ile geçirirse yaptığı yararlı işler kendisine kâr kalır. Böyle yararlı işler yapmaz, tersine kötü işler yaparsa ömrü gider, tükenir ama kişiye o giden ömürden, günâhtan başka bir şey kalmaz ki günâh da ziyandır. Meselâ bir kimse ömrünü bilimsel araştırmalar ile geçirir, eserler yazar, sonra ömrüne bir bakar: Kırk, elli yıl geçmiş ama yaptığı güzel işler, araştırmalar, yazdığı eserler o giden ömürden kendisine kâr kalmıştır. Eğer çalışmasa, vakitlerini değerlendirmese idi, ömür yine geçecek, ama kendisine hiçbir şey kalmayacak idi. Ömrü heder olup gidecekti. Yahut ömrünü zikir ve fikir, ibâdet ve tâat ile geçirmiş ise o ibâdet ve tâati de manevî şekillere, cennet nimetlerine dönüşerek mahfuz kalacak ve insan onları, âhirette bulacaktır. Ama böyle güzel şeyler yapmamış, tersine günâhlar işlemiş ise ömrü geçip gitmiştir. O ömürden kendisine azaba dönüşecek işler kalmıştır. O insan ebedî ziyana uğrar. Allah bu durumdan korusun.
'Asr'ı ikindi namazı diye tefsîr edenler, bu namazın fazileti hakkında hadisler zikrederler. Bakara Sûresinin: "Namazları ve Orta namazı koruyun..." mealindeki 238 nci âyetinde geçen " Orta namaz"m da genellikle ikindi namazı olarak tefsîr edildiğini yerinde belirtmiştik. Güneşin ısısının hafiflediği bu vakitte müslümanlar, namazdan sonra Peyğamber(s.a.v.)in çevresinde halkalanıp onun öğüt ve buyruklarını dinlerlerdi. Günlük işlerini de bitirmiş oldukları için bu vakit, toplanıp öğüt dinlemeğe elverişli bir vakit idi. İşte bundan dolayı bu vaktin fazileti, bu vakte yeminle belirtilmiştir.
"Salih 'amel" tabiri, ibâdet ve ahlâka ilişkin bütün güzel işleri kapsar. Allah'a ibâdet sâlih amel olduğu gibi, muhtaçlara iyilik, yardım, Allah yolunda cihâd, zulme ve zalimlere karşı mücâdele etmek, hak, adalet, doğruluk, emânet, iyilik ve takva üzerinde yardımlaşmak; helâl kazanmak; ailesine, akrabasına ve toplumuna karşı görevlerini yerine getirmek; insanlara karşı güzel davranmak, hep sâlih amel kapsamındadır. İşte sûrenin mânâsı böyle kapsamlı olduğundan İmam Şâfi'î, "Eğer insanlar bu sûreyi düşünselerdi bu onlara yeterdi" demiştir.
"et-Tevâsî müşareket için kullanılan bir fiildir. Karşılıklı birbirlerine tavsiye etmek anlamına gelir. İnanıp güzel işler yapanlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye ederler. Gerçek, doğru anlamına gelen hak, Allah'ın isimlerindendir. Kişinin kendisine âit bir şeye de hak denir. Sabır ise olaylara dayanma, olaylar karşısında umutsuzluğa düşmeyip tahammül etmedir. İşte inanıp güzel işler yapanlar, birbirlerine hakkı, doğruyu, gerçeği,

---

[10843] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/79.
[10844] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/85.
[10845] Enbiyâ Sûresi: 1.

hak dini, başkalarının hakkına saygıyı, doğruluktan ayrılmamayı, olaylar karşısında yılmamayı, umutsuzluğa düşmemeyi, azim ve irade ile Allah'a tevekkül ile hak uğrunda sabretmeyi tavsiye ederler.
Bilindiği üzre sabır, nefsin bir iş yapmak veya fenalıklardan kaçınmak için güçlüğe, zorluğa, acıya dayanma gücüdür. Sabır, başlıca iki çeşit olarak düşünülür:
1) Acı ve zorluğa sabırdır ki bununla ibâdet ve mücâhedenin ve güzel amellerin zorluklarına dayanılarak yüce himmet sahiplerinin eriştikleri başarılara erişilir.
2) Lezzet ve arzulara karşı sabırdır ki bununla haramdan, yasaklardan ve hoş görünüp de sonu kötü olan aldatıcı, tehlikeli, maddeten veya manen zararlı şeylerin zararlarından sakınılır ve korunulur. "Cennet çetin şeylerle, cehennem câzib şeylerle çevrilmiştir"[10846] mealindeki hadisi şerifte iki sabra da işaret vardır.
"Sabrın derecesi hususunda fıtrî kabiliyetin bir etkisi bulunduğu inkâr edilememekle beraber eğitimin, alışkanlığın ve buna bağlı olarak azim ve irâdenin ve onun için de imanın önemi çok büyüktür. Bundan dolayı sabır, seçimli fiillerden olarak ef'âl-i mükellefin arasında tavsiye olunduğu gibi: 'Ey inananlar, sabredin, direnip üstün gelin, Cihâda hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya eresiniz.[10847] diye emrolunmuştur. Çünkü 'Allah sabredenlerle beraberdir'[10848] 'Sabredenlerin sevabı hesapsız verilir'[10849] Onun için hadislerde de: 'Sabır açılışın, genişliğe çıkmanın anahtarıdır'[10850] 'Sabreden, zafere ulaşır'[10851] buyurulduğu gibi dilimizde de: 'Sabrın sonu selâmettir' sözü bir mesel olmuştur.
Bu izahattan ve sözün gelişinden anlaşılır ki burada ve başka yerlerde öğütlenen sabır, iman ve salih amel ile hak ve hayır yolunda sabırdır ki bu, yiğitlik, doğruluk ve mertlik şiarıdır. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her zillete boyun eğmek, pislikler içine düşüp de her ne pahasına olursa olsun ondan kurtulmağa çalışmamak, batılda, fenalıkta kalmak ve şerre rıza demek olan atâlet, zillet ve meskenet ile aşağı düşmekten ibaret olan duygusuzluk değildir. Çünkü 'İzzet, Allah'a, Elçisine ve mü'minlere mahsustur'[10852] buyu-rulmuştur. Ve çünkü şerre rıza şer, küfre rıza küfürdür. Ve sahih hadiste: 'Sizden biriniz bir kötü iş görürse onu eliyle değiştirsin. Bunu yapamazsa diliyle onu değiştirmeğe çalışsın. Bunu da yapamazsa kalbiyle ondan ikrah etsin; bu da imânın en zayıfıdır'[10853]buyurulmuştur. 'Âyetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir; eğer şeytan sana unuttursa hatırladıktan sonra hemen kalk, o zalimler topluluğuyla oturma, yoksa siz de onlar gibi olursunuz!'[10854] âyeti de bu anlamı ifâde etmektedir. Maamâfîh, karşı konulması gereken işlerde de telâş ve tehevvürle hareket etmeyip: 'De ki: 'İşte benim yolum budur: Ben ve bana tabi olanlar, Allah'a bilinçli olarak da'vet ederiz!'[10855] buyurulduğu üzre basiret ile hareket etmelidir" [10856]
Toplum saadetinin temel taşları olan imân, güzel amel, hakkı ve sabrı tavsiye, İslâm davetinin en önemli prensiplerindendir. Sûrede imân prensibi, sâlih amel prensibinden önce zikredilmiştir. Çünkü amel imâna dayanır. Kalbe yerleşen imân, güzel amel şeklinde ortaya çıkar. Sâlih amel, imânın belirtisidir. Demek ki sâlih amel sahibi olmayan mü'min, gerçek mü'min değildir. Nitekim Kur'ân'ın hemen her yerinde imân ve sâlih amel beraber anılmıştır. Bazı insanlar iman etmedikleri halde güzel davranışlar sergilerler. Fakat bunlar, toplumlarda bir kural oluşturmayacak kadar nadirdirler. Güzel ahlâkın, imâna dayandığı genel bir kuraldır. İmâna dayanmayan güzel ahlâk, çabuk sarsılabilir. Gerçekten inanmadan iyi davranışlar gösterenler, şartlar değişip kendi aleyhlerine döndüğü zaman bu davranışlarını bırakabilirler. Onun için sadece eğitim veya vicdan, iyi ahlâkın temeli olmağa yeterli değildir, iyi ahlâkın temeli imândır. Sağlam, tereddütsüz imân mutlaka insanı yüce ahlâka, güzel amele sevk eder.
Ancak insanı salih amele sevk eden iman kesin, tereddüdsüz, köklü ve doğru imandır. Kendi hayallerini, dar görüşlerini putlaştırıp kalbine yerleştirmiş kişioin imânı, belki kendisini dar çerçevede dürüstlüğe yöneltir ama aym zamanda o kimse birçok insana da Allah düşmanı gözüyle bakıp onlara düşman olur. Allah'ın kullarına iyilik edeceği yerde düşmanlık etmeğe başlar. Onun için imânın hurâfâta, asılsız, boş şeylere, zanlara değil, kesin esaslara dayanması gerekir. Zâten imân şekk üzerine kurulamaz. İman doğru esaslara dayanıp kalbe yerleşmedikçe meyva vermez. Bundan dolayı bir gelenek veya topluma uyma veya gösteriş için namaz kıldıkları halde sûrenin tanımladığı olgun davranışı göstermeyenler gerçekte mü'min değillerdir. Kur'ân öyle insanlara mü'min değil, sadece müslüman denileceğini bildiriyor:
"Bedevî Araplar 'İnandık' dediler. De ki: 'Siz inanmadınız, fakat 'İslâm olduk' deyin. Henüz iman kalblerinize girmedi. Eğer Allah 'a ve Elçisine itaat ederseniz, Allah yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Kuşkusuz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Mü'minler onlardır ki Allah'a ve Elçisine inandılar, kuşkulanmadılar; Allah

---

[10846] Müslim, Cennet: 1; Ebû Dâvud, Sünnet: 22; Tirmizî, Cennet: 21; Nesâ'î, Eymân: 3; Dâri-mî, Rikâk: 117; İbn Hanbel, Musned: 3/153.
[10847] Âl-i tmrân Sûresi: 200.
[10848] Bakara Sûresi: 153.
[10849] Zümer Sûresi: 10.
[10850] Deylemî senedsiz, Kudâ'î, İbn 'Abbas'tan merfû' olarak, İbn Ebî'd-Dunyâ da İbn Ömer'den rivayet etmiştir: Keşfu'1-hafâ: 2/21.
[10851] Bu hadîsin kaynağım bulamadım.
[10852] Munâfikun Sûresi: 8.
[10853]Müslim, îmân: 78; Tirmizî, Fiten: 11; Nesâ'î, îmân: 17; Ebû Dâvud, Salât: 242, Melâhim: 17 İbn Mâce, İkâmet: 155, Fiten: 20; tbn Hanbel, Musned: 3/10, 20, 49, 52.
[10854] En'âm Sûresi: 68.
[10855] Yûsuf Sûresi: 108
[10856] Hak Dini, Kur'ân Dili: 8/6081-6083.

yolunda mallarıyle, canlarıyle savaştılar. İşte doğru olan mü'minler onlardır"[10857]

Asr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

inanıp sâlih amel yapan, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin dışında kalan bütün insanlar ziyana uğrarlar. Çünkü ruhlarının değerini yitirir, bundan sonraki hayatlarını bozarlar, orada şimdiki eylemlerinin sonucu olarak sıkıntı ve azâb çekerler.

Asr Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1,2			Çoğunluk. Hz.Ali [10858] İbrahim (Neha'i) İbn Mes'ud [10859] Rebi İbn Huseym[10860]
2		Madmum sin ile : Sakin sin ile:	A'rec,Talha ve İsa. Çoğunluk [10861]

HÜMEZE SÛRESİ 2208
Tefsir: 2208
Hümeze Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2209
Hümeze Sûresi Kırâet Farkları 2209

[10857] Hucurât Sûresi: 14-15.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/79-83.
[10858] el-Mesâhif: 192.
[10859] el-Mesâhif:s 111. Bazıları da İbn Mes'ûd'un: " okuduğunu söylemişlerdir.
[10860] el-Mesâhif: 312.
[10861] Kurtubî: 20/180.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/85.

HÜMEZE SÛRESİ

Birini arkasından çekiştiren, kaş göz işaretiyle kötüleyen, alay eden kimselerin davranışlarını kınadığı için bu adı alan sûre, Mekke'de, Kıyamet Sûresinden sonra inmiştir. 9 âyettir. Resmî sıralamada 104 ncü, iniş sırasına göre 32 nci sûredir.[10862]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle.
1- (İnsanları) Diliyle çekiştiren, kaş ve gözüyle işaretler yapıp alay eden her insanın vay haline!
2- O ki mal yığdı, onu saydı durdu.
3- Malının, kendisini ebedî yaşatacağını sanır**.**
4- Hayır, andolsun ki o Hutame'ye atılacaktır.
5- Huta-me'nin ne olduğunu sen nereden bileceksin?
6- Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir.
7- Ki gönüllere işler.
8- O, onların üzerine kapatılıp kilitlenecektir.
9- Uzatılmış direkler arasında olarak.

Tefsir:

1-9: Veyl: kızgınlık bildiren, birine kötülük ve helak dilemek için kullanılan bir uyarı ve tehdid kelimesidir. Hümeze: Hemz kökünden âdet ifâde eden mübalâğa (abartma) kipidir. Hümeze vezni, âdet bildirir. Çok hemzeden demektir. Hemz kırmak, dürtmek, yere çalmak, anlamlarına gelir, insanların şahsiyet ve namuslarına dil uzatmak, onlarla alay ederek onları incitmeğe de istiare yoluyla hemz denmiştir. Birinin namus, nesep ve haysiyetiyle oynanıp insanları incitmeyi, kötüleyip kınamayı âdet edinmiş, koğucu kimselere hümeze denir. Lemz kökünden gelen lümeze de insanlara kulp takmak, kaş göz işaretleriyle birini başkalarına göstererek hakir görmek anlamlarına gelir. Ebû 'Ubeyde'ye göre hümeze ve lümeze aynı anlama gelir; dedikoducu demektir. Bir başka tefsîre göre hemz birini yüzüne karşı, lemz arkasından kötülemek, yahut hemz el ve göz işaretleriyle, lemz de dil ile kötülemek, çekiştirmektir.[10863] İbn 'Abbâs'a göre hümeze gıybet eden, lümeze de kulp takan, taşlayan demektir. Hasan Basrî de: hümeze, yanında oturan kimseyi, gözünü eğerek kötüleyen, din kardeşinin gıybetini edip kınayandır, demiştir. İbn 'Abbas'tan gelen bir rivayete göre de hümeze, lümeze söz götürüp getirerek insanları birbirine katan, insanlara kötü sıfatlar takan kimselerdir. Mefâtîhu'l-ğayb sahibi, bu rivayetleri naklettikten sonra şöyle diyor: "Birbirine yakın olan bu görüşlerin hepsi bir köke varır ki o da taşlama, kusur bulmadır. Bu hareket de iki kısma ayrılır: Hased, kin zamanında olduğu üzre ya ciddî olur veya eğlence, alay zamanında olduğu üzre şaka için olur. Bunların her biri de ya dinle ilgili bir şey hakkında olur, veya şekil, yürümek, oturmak ve benzeri şeyler hakkında olur. Bu dört kısım da kusur bulmada ya mevcut biri veya mevcudolmayan biri hakkında olur. Her iki halde de kusur bulma ya sözle veya baş, göz ve sair uzuvların işaretiyle olur. Bu hareketlerin hepsi âyetlerin yasağı kapsamına girer. Sözün, dil bakımından ne için, hangi kavram için kullanılmış olması önemlidir. Eğer bir kavram lafzın konulduğu kavram ise o, yasak kapsamındadır. Şayet söz, o kavram için konulmamış ise o da kıyâs-i celî yoluyla yasak kapsamına girer. Peygamber (s.a.v.) dinde en büyük mevki sahibi olduğundan onu taşlamak (kıyâs-i celî yoluyla) Allah indinde büyük günâhtır".[10864]
Zemahşerî'nin açıklamasına göre âdet bildiren fu 'le veznindeki hümeze, lümeze, mîmin sükûnuyla "şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde gülünç şeyler, garip ve tuhaf gevezelikler yapan maskara anlamına gelir.[10865]
Hülâsa, bu âyetlerde insanları çekiştiren, onların kişilikleriyle alay eden, onlara kulp takan, mal yığıp yığdığı malı sayan, yani eksilmemesine, artırmağa çalışan, çoğalttıkça hırsı daha artıp daha da çoğaltmak isteyen, hayra harcamayan kimsenin davranışları şiddetle kınanıyor.
" âyetinin mânâsı, bir başka âyette " Mal topladı, kaplara koydu, yığdı"[10866] şeklinde ifâde edilmiştir. Sonra Cenabı Hak, malının o kimseyi ebedî yaşatmayacağını, onun er geç bir gün ölüp Hutame'ye atılacağını buyuruyor.
Kırmak, öldürmek anlamındaki hatm kökünden gelen hutameh (iUai), kırıp geçirmek anlamında abartma kipidir ve cehennemin isimlerinden biridir. Burada cehenneme hutâme denmesinde bir incelik vardır. Evvelâ bu vezin, hümeze, lümeze vezinlerine uygundur. Hümeze, lümeze, davranışlarıyle insanların kişiliklerini kıran, haysiyet ve namuslarını inciten, mahveden insandır. İşte onların o davranışlarına tam uygun bir ceza olarak onlar, içine düşenleri çatır çatır kıran, mahveden hutame'ye atılmaktadırlar. Kur'ân'da ceza, işlenen suç türünden olarak zikredilir ki buna edebiyatta "müşâkele" denir. Bu hutame, "kırıcı, mahvedici" tabirinde cehenneme atılanların,

---

[10862] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/87.
[10863] et-Teshîl: 4/217; Fethu'l-Kadîr: 5/492-493
[10864] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/92. Bu ifade tuhaftır. Peygamber'i taşlayan mü'min olmaktan çıkar ki onunla hiçbir günâh kıyaslanamaz. O, günâhtan öte, küfürdür.
[10865] Keşşaf: 4/283.
[10866] Me'âric Sûresi: 18.

ateş içinde yandıkça çatır çatır kırılan odunlar gibi olacaklarına da işaret vardır. Burada hümeze lümeze takımına adetâ şöyle deniyor: Ey başkasının şahsiyetini kıran, taşlayan kimse, önünde seni de kıracak Hutame vardır.
Daha sonraki âyetlerde Hutame'nin ne olduğu izah ediliyor: Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki tâ gönüllerin içine işler, insanın bağrını yakar. Ittıla', bir şeyin üzerine çıkmaktır. "O ateş, gönüllerin üzerine çıkar" yani gönülleri sarar, demektir. Ateşin gönüllere çıkması iki incelik taşır: Gönül, bedenin en nazik yeridir, en çok acıyı o duyar. En küçük acıyı dahi hisseder. Ayrıca gönül, düşüncelerin mahallidir. Kötü niyetler, düşünceler, batıl itikadlar taşıyan gönülleri, o taşıdıkları düşüncelerden oluşacak ateş sarar. İşaret erbabı: "Bu ifadeler, azâbların en çetini olan ruhanî azaba işarettir" derler .[10867]
Acısı gönülleri yakan, gönüllerde duyulan o ateş zindanının kapıları, suçluların üzerine sıkıca kapatılacaktır. Kapıların açılmaması için de ardından uzun uzun dikmeler dayatılacak, odunlarla sürgülenecektir.
Uzatılmış direkler içerisinde" cümlesi, ya mu'sade'nin altındaki, ateşe .giden "zamirinden haldir. Veya "zamirinden haldir. Birinci takdirde bu cümle, Hutame'nin kapılarının durumunu anlatmaktadır. Mânâ: Hutame'nin kapıları, ardından uzatılan dayaklarla sürgülüdür, demektir. İkinci takdirde bu cümle, cehenneme atılan suçluların durumunu anlatmaktadır. Yani suçlular, uzatılmış direklere bağlıdırlar veya uzun uzun tomruklar, kütükler içinde yakılırlar, demektir.[10868]
'İmâd'ın veya 'amûd'un çoğulu olan 'amed, dayaklar, direkler anlamlarına gelir. Bu kelimenin kökü, kasd anlamındaki 'amd dir. Toplumun işlerini yürüten lidere, askerin kumandanına, insanın omurga kemiğine 'amûd denir. Bu anlamlar düşünülünce " izic , ateşin gönüllerini sardığı kimselerin bedenlerine veya onları saran zebanilerin iriliklerine işaret de olabilir.[10869] Esasen burada insanların alışageldikleri korkunç bir zindan türü can-landırılmaktadır. Ancak bu zindanın içi ateş doludur. Zindan nasıl mahkûmların üzerine kapatılırsa bu Hutame zindanı da suçluların üzerine öyle kapatılır ve kapıları arkadan uzun ve kalın dikmelerle, tomruklarla sürgülenir. Bu tasvîrden maksat da insanları bu âhiret haliyle korkutup, onları bu hale sürükleyecek kötü davranışlardan uzaklaştırmaktır. Birçok âyetten edindiğimiz kanâate göre bu uzun dikmelerle suçluların üzerine kapatılan bu ateş zindanının azâbları, kapılarının kilitleri, içinin ateşleri hep insanın dünyâda yaptığı günâhlardan oluşmaktadır. İşte suç işleyen insan, kendi yaptığı işlerin gerçek yüzleri içinde kalır, o günâhlar kendisinin azabı olur. Âhiret ahvalinin mâhiyetini ancak Allah bilir.
Bu âyetlerin Ahnes ibn Şarîk veya Ümeyye ibn Halef veya Velîd ibn Mu-ğîre hakkında indiği rivayet edilir. Bu zengin, ileri gelen adam, insanların, özellikle Peyğamber(s.a.v.)in arkasından konuşur, yüzüne karşı da onu taş-lardı. Sebep özel olsa da âyetlerin anlamı geneldir. Bu sıfatta olan bütün insanları uyarmakta, böyle davranışların kötülüğünü vurgulamaktadır.[10870]

Hümeze Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Mal yığıp duran insan, malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır. Oysa îmân, ibâdet ve güzel ahlâk ile ruhlarını temizlemeyen insanlar, cehennem zindanına kapatılacaklardır. O biriktirdikleri malın, kendilerine hiçbir yaran olmayacaktır.[10871]

Hümeze Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1		İkisinde de sakin mîm ile:	Ebû Ca'fer Muhammed ibn 'Alî ve A'rec
		İkisinde de meftûh mîm ile:	Çoğunluk.
		Küll'ün kaldırılmasıyle:	A'meş, Ebû Vâil, Nehâ'î [10872]
		Küll'ün kaldırılmasıyle:	İbn Mes'ûd.
2		Şeddeli mîm ve dâl ile:	İbn Âmir, Hamza, Kisâ'î, Halef, Ravh, Ebû Ca'fer.
		Hafif mîm ve şeddeli dâl ile	Çoğunluk.
		Hafif mîm ve dâl ile:	'Übeyy, Hasan, Nasr ibn Âsim ve Ebû'l-Âliye [10873]
3		Meftûh sîn ile:	Ebû Ca'fer, İbn 'Âmir, 'Âsim, Hamza

[10867] Rûhu'l-Me'ânî: 30/231-232
[10868] et-Teshîl: 4/217.
[10869] Hak Dini Kur'ân Dili: 8/6095.
[10870] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/87-90.
[10871] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/90.
[10872] el-Mesâhif: 112, 329; Kurtubî: 20/182.
[10873] el-Mcsâhif: 179; Ifebsıra: 732; Kurtubî: 20/183; el-Bahr: 8/510; en-Neşr: 2/403. Son vecih, çoğunluk kırâetine aykırı olduğundan laberî tarafından caiz görülmemiştir (Câmi'u'I-beyân: 30/294).

	Meksûr sîn ile:	Ötekiler [10874]
4	Tesniye kipi (kendisi ve malı):	Hasan, Muhammed ibn Ka'b, Nasr ibn Âsim, Mücâhid, Humeyd ve İbn Muhaysın.
	Tekil:	Çoğunluk [10875]
	Meftûh ya ve zamîr ile:	Übeyy [10876]
8	Mîm'den sonra sakin hemze:	Ebû 'Amr, Hafs, Hamza, Halef.
	Hemzenin sakin vâv'a dönüştürülmesiyle:	Çoğunluk [10877].
		Übeyy [10878]
4-5		Çoğunluk.
		|bn Mes'ûd, Zeyd ibn 'Alî [10879]
9	Madmûm ayn ve mîm ile:	Ebûbekr, Hamza, Kisâ'î
	Meftûh 'ayn ve mîm ile:	ötekiler [10880]
	Fâ yerine bâ cer harfiyle:	İbn Mes'ûd, Talha ve A'meş[10881].

FÎL SÛRESİ 2211
Tefsir: 2211
Fîl Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2213
Fîl Sûresi Kırâet Farkları 2213

[10874] en-Neşr: 2/236.
[10875] Kurtubî: 2/184; el-Bahr: 8/510. Hasan'dan dâl'in fethiyle dâl'in dammıyle meftûh nûn ve zâl ile vecihleri de rivayet edilmiştir (Kurtubî: 20/184)
[10876] el-Mesâhif: 179
[10877] el-Budûr: 341
[10878] el-Mesâhif: 179.
[10879] el-Mesâhif: 112; el-Bahr: 8/510
[10880] Tebsıra: 732; Kurtubî: 20/186; en-Neşr: 2/403; el-Budûr: 345.
[10881] el-Mesâhif: 112, 267, 329; Kurtubî: 20/185; el-Bahr: 8/511.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/91-93.

FÎL SÛRESİ

Fîl olayından söz ettiği için bu adı almış olan sûre, Mekke'de Kâfirûn Sûresinden sonra inmiştir. Resmî sıralamada 105 nci, iniş sırasına göre 19 ncu sûre olup 5 âyeti içermektedir.[10882]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle.
1- Rabbinin, Fîl sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?
2- Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı?
3- Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi:
4- Onlara çamurdan sertleşmiş taşlar atan (kuşlar).
5- Nihayet onları (kurt tarafından) yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptı.

Tefsir:

Ebâbîl: Çoğunluğun kanısına göre tekili olmayan bir çoğul isimdir. Birbiri ardınca gelen topluluklar veya kalabalık topluluk anlamınadır. Bir kavle göre de ebâbîl, büyük demet anlamındaki ibbâle'nin çoğuludur. Kuş topluluğu, birbirine sıkışmış demete benzetilmiştir. "birbiri ardınca gelen küme küme kuşlar demektir.
taşlaşmış çamura denir. Bu kelimenin Farsça seng-i kîl(çamur taşı)ndan Arapçalaştığı söylenir. Kur'ân'da kullanıldığına göre bu kelimenin, çok eskiden Arapçaya girdiği anlaşılmaktadır, tbn 'Abbâs da bu kelimenin, Farsça seng-ü kil(taş ve çamur)dan oluştuğunu söylemiştir .[10883]
" Yenilmiş ekin yaprağı demektir ki bunda iki anlam muhtemeldir. Birisine göre hayvanlar tarafından yenilmiş, kırılıp yere düşmüş ekin yaprağı; ikincisine göre ükâl düşmüş yani kurt yemiş, böcek yeniği olmuş ekin yaprağı demektir ki bu yaprak delik deşik olur. Bunda Ebrehe askerlerinin bedenlerini delik deşik eden çiçek bozuğuna işaret olsa gerektir.
Bu âyetlerde Allah'ın, Fîl sahiplerinin tuzaklarını boşa çıkardığı, onların üzerine taşlaşmış çamur atan kuş zümreleri gönderip onları, rüzgârın savurduğu yenilmiş, çiğnenmiş veya kurt yemiş, delik deşik olmuş ekin yaprağı gibi yere serdiği buyurulmaktadır.
Kur'ân-ı Kerîm'in kısaca işaret ettiği bu olay, İslâm'dan önceki Arap tarihinde "Fîl Olayı" diye bilinirdi. Olayın özeti şudur:
Yahudi hahamların etkisiyle Himyer Kiralı Zûnüvâs, yahudi dinine girmiş, Yemen'deki hırıstiyanlara baskı yapmağa başlamıştı. Hıristiyan Habeş-liler, Yemen hırıstiyanlarını yahudilerin baskısından kurtarmak üzere Yemen'e saldırdılar ve Himyer ordusunu bozarak bölgeye egemen oldular. Bu kez de onlar yahudilere baskı yapmağa başladılar. Yemen'deki kiliseler, Arapları da hırıstiyan olmağa çağırıyorlardı. Fakat Araplar bu çağırıya uymadılar, eski Arap geleneklerine, Hicaz'daki Ka'be'yi haccetme ibâdetine bağlı kaldılar. Habeş valisi Ebrehe ibn el-Eşrem, San'â'da, yüksekliğinden dolayı el-Kulleys denilen bir kilise yaptırdı. Habeşlilerin, bu kiliseyi, halkı Ka'be'den buraya çevirmek amaciyle yaptıklarını bilen Kinâne kabilesinden bir adam, geceleyin gelip kilisenin içine pisledi, pisliği de duvarlarına sürdü. Yahut bazı Ku-reyş gençleri, kilisede ateş yaktılar. Rüzgârın etkisiyle ateş sıçrayıp kiliseyi yaktı.
Taberî, îbn İshâk'tan naklen olayı şöyle anlatıyor: "Ebrehe ibn el-Eşrem, San'â'da benzeri görülmemiş bir kilise yaptı. Yüksekliğinden ötürü buna el-Kulleys adını verdi. Habeş kiralına da: 'Ben, benzeri görülmemiş bir kilise yaptım, Arap hacılarını Ka'be'den buraya çevirmeden bu işin ardını bırakmayacağım' dedi. Ebrehe'nin bu niyetini öğrenen Araplardan biri, gidip kilisenin içine etti, sonra dönüp yurduna geldi. Bu olayı duyan Ebrehe, çok kızdı ve Ka'be'yi yıkmağa yemîn etti. Hıristiyanlığı yaymak şartıyle tac giydirip Mudar'a emîr yaptığı Muhammed ibn Huzâ'î'nin, Kinâne'de öldürülmesine daha çok canı sıkılan Ebrehe, ordusunu hazırlayıp Mahmûd adlı fili ile beraber yola çıktı.
Ebrehe'nin, Ka'be'yi yıkmak üzere yürüdüğünü duyan bâzı Arap kabileleri, karşı koymak istedilerse de yenildiler, kumandanları tutsak oldu. Yumuşak huylu olan Ebrehe, tutsak aldığı iki Arap kumandanını öldürmedi, yanında hapsettirdi. Taife vardığında Tâifliler, ona:
— Ey kıral, biz senin kullarınızız, buyruğuna karşı gelmeyiz, senin amacın bizim tapınağımız değildir (Lâfı kasdediyorlar). Senin amacın, Mekke'deki Ev(Ka'be)dir. Biz sana yol gösterecek birini gönderelim, dediler.
Ebrehe onlara dokunmadı. Tâifliler, Ebû Rigal'i Ebrehe'ye kılavuz verdiler. Ebrehe ordusunu Muğammis'e kadar getiren Ebû Rigal, orada öldü. Araplar onun kabrini taşladılar. İşte Muğammis'te taşlanan, Ebû Rigal'in kabridir.
Ebrehe, el-Esved ibn Maksûd adlı Habeşli bir adamı bir müfreze ile Mekke'ye gönderdi. Bu adam, gerek Kureyşin, gerek diğer Mekkelilerin mallarını Ebrehe'ye sevk etti. Bu arada Kureyşin başkanı olan Abdulmuttalib'in de ikiyüz devesini almışlardı.
Ebrehe Himyerli Hunâta ile Mekke lideri 'Abdulmuttalib'e şu haberi yolladı: "Ben sizinle savaşmağa gelmedim, Ka'be'yi yıkmağa geldim. Siz buna engel olmağa kalkmazsanız canlarınıza dokunulmayacaktır." 'Abdulmutta-

[10882] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/95.
[10883] Mefâtîh: 32/101; Câmi'u'l-beyân: 30/299.

lib: "Vallahi biz onunla savaşmak istemiyoruz. Zaten savaşacak gücümüz de yoktur. Bu, Allah'ın ve O'nun dostu İbrahim(selâm ona)ın evidir. Eğer O, bunun yıkılmasına engel olursa, Ev ve Harem kendisinindir. Ama bırakırsa biz onu savunacak güçte değiliz" dedi. Ve develerini istemek üzere Ebrehe'ye geldi. İzin alıp huzuruna girdi. Ebrehe, 'Abdulmuttalib'e saygı gösterdi, dileğini sordu. 'Abdulmuttalib develerini isteyince, tercüman vasıtasiyle şöyle dedi:

— Seni gördüğüm zaman beğenmiştim. Fakat sen konuşunca değerini düşürdün. Ben, senin ve atalarının dini olan Beyt'i yıkmağa gelmiş iken sen onu bırakıp develerini mi istiyorsun? 'Abdulmuttalib:

— Ben develerin sahibiyim. Ka'be'nin de, onu koruyacak sahibi vardır, dedi.

Develeri kendisine verilen 'Abdulmuttalib, Mekkelilere, Mekke'den çıkmalarını, dağlara, vadilere çekilmelerini emretti. Ve Mekkeliler dağlara çekildiler.

Ertesi sabah Ebrehe, Ka'be'yi yıkmak üzere adamlarını harekete geçirdi. Mahmûd adlı fili kaldırdı. Fil Mekke'ye doğru hareket ettirilmek istenince çöktü, Yemen'e veya Şam'a doğru çevirdiklerinde koşmağa başladı. Mekke'ye çevirdiklerinde çöktü. Allah da el-Hatâtîf (Uzun kanatlı, kısa ayaklı, siyah renkli kuşlar) misali kuşlar gönderdi. Her kuş bir gagasında, birer de ayaklarında olmak üzere mercimek ve nohut büyüklüğünde üç taş taşıyordu. Kuşların attığı taşların değdiği herkes ölüyordu. Ancak bu taşlar herkese değmedi. Askerler dağılıp geldikleri yollara döndüler, yollarda düşüp ölüyorlardı. Ebrehe'nin de etleri parmak parmak döküldü, San'â'ya geldiklerinde kuş kadar kalmış olan Ebrehe öldü.

İşte Arap toprağında kızamık ve çiçek hastalığı, ilk defa o yıl görüldü"[10884]

Abdullah ibn 'Abbâs, Peygamber(s.a.v.)in amcası Ebûtâlib'in kızı Üm-mü Hâni'in evinde bu Zıfâr boncuğu gibi kırmızı çizgili taşlardan bir tane gördüğünü söylediğini, Hz. 'Âişe'nin de ordunun önünde giden Mahmûd adlı filin sürücüsünü ve bakıcısını kör, kütürüm dilenci olarak gördüğünü söylediği rivayet edilir .[10885]

Bu olayın, Araplar arasında büyük tepkisi olmuş, vukubulduğu yıl " 'Âmu'l-fîl: Fil yılı", bir tarih başlangıcı gibi kullanılmıştır. Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)in bu yılda doğduğu rivayet edilir. Başka rivayetlere göre Peyğam-ber(s.a.v.)in doğum tarihi, bu olaydan itibaren on üç yıl ile kırk yıl arasında değişmektedir.[10886]

Sûrenin üslûbundan, Kur'ân'ın indiği zamanlarda bu olayın, halkın dilinde dolaştığı ve halkın, Ka'be'ye karşı saygısızlık yapmak isteyen Ebrehe ve ordusunu, Allah'ın bir belâ ile mahvettiğine inandıkları anlaşılır. Olayın ni-teliği hakkında tefsirlerde hayli ayrıntı vardır. Olayın bir mu'cize olarak anlatıldığı bu rivayetler arasında Hicaz Bölgesinde ilk defa çiçek ve kızamık hastalığının, bu olaydan sonra görüldüğü de vardır. İbn Cezzî'nin ifâdesine göre ordunun arasına çiçek ve hastalıklar yayılmıştır .[10887]

Yani bu rivayet sahipleri demek istiyorlar ki: Kuşların attığı taşlarla Mek-kelilere bu iki hastalık: kızamık ve çiçek hastalığı bulaşmıştır. Muhammed 'Abduh da olayı, taşların çiçek hastalığı mikroplarıyla bulaşmış olduğu şeklinde yorumlamaktadır.

Helak edilen askerlerin, 'asf-ı me'kûl'e (yani kurt yeniği olmuş, delik deşik ekin yaprağına) benzetilmelerinde atılan taşlarla, askerin vücutlarının delik deşik olduğu gibi; çiçek hastalığı ile derilerinin aynen kurt yemiş ekin yaprağı gibi nokta nokta oyulduğuna da işaret olabilir. 'Abdullah ibn 'Abbâs'tan rivayet edildiğine göre Allah, Fîl Sahiplerine taş gönderince, her askerin başına düşen taş, onun derisini kabartmış ve orada çiçek oyuğu yapmıştır. Sa'îd ibn Cübeyr de böyle demiştir .[10888]

îşte bu rivayetlere dayanan Muhammed 'Abduh, ashâbu'l-ftl'e taş atan kuşların, mikrop taşıyan sinek veya sivrisinek türünden şeyler olduğunu, attıkları taşların da rüzârın savurmasıyla bu hayvanların ayaklarına bulaşan mikroplu kuru çamur olduğunu, bu sineklerin bulaştırdığı mikroplarla askerlerin çiçek ve veba hastalığına yakalandığını söylemiştir.[10889]

'Abduh'un bu te'viline şiddetle cevap veren Muhammed Hamdi Yazır, Abduh'un, derin ilmine rağmen burada rivayetleri saptırdığını, âyetleri de anlamları dışına çıkardığını söylemektedir .[10890]

Yazır, bu itirazında haklı olabilir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, bu vak'ayı, Ka'be'nin, Allah katındaki değerini gösteren bir mu'cize olarak anlatmaktadır. Maamâfîh, tam Ka'be'ye saldırmak üzere olan bir ordu içinde birden bire askerleri şapır şapır yere seren bir hastalığın çıkması ve bu suretle Ka'be'nin saldırıdan korunması da bir mu'cize sayılır ama normal hastalık çıkmasına insanlar alıştığı için bunu olağan kabul ederler.

Kaldı ki Kur'ân-ı Kerîm, Arapların bildikleri ve bir destan gibi anlattıkları vak'ayı, onların anlatım biçimine uygun olarak anlatmıştır. Bu olay, Peygamber (s.a.v.) devrinde yaşamış ve ondan yaşlı şairler tarafından daha ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bunların hepsinde askerlerin, kuşların attığı taşlarla helak edildikleri zikredilmektedir.

Kur'ân'ın amacı, bilinen bir olayı hatırlatıp, Allah'ın Kitabına karşı gelenleri uyarmak ve gerçeği kabule

---

[10884] Câmi'u'l-beyân: 30/300-303; Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 1/25-29.

[10885] Mefâtîhu'1-ğayb: 32/96-97. Rivayeti iktibas ettiğimiz Mefâtîhu'l-ğayb'de Ümmü Hâni, Pey-ğamber'in 'ammesi olarak gösterilir. 'Amme, bibi demektir. Peyğamber'in bu adda bir bibisi yoktur. Ümmü Hâni, Peyğamber'in amcası Ebûtâlib'in kızıdır. Hattâ Peygamber bu hanıma evlenme teklif etmiş, fakat o, çocuklarının çokluğunu ileri sürerek özür dilemiştir (Târîhu'1-Umem: 3/169).

[10886] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/194-195.

[10887] et-Teshîl: 4/218.

[10888] Mefâtîhu'1-ğayb: 32/100.

[10889] Abduh, Tefsîru 'Amme, s. 158.

[10890] Hak Dini: 8/6126-6142.

yöneltmektir. Bundan dolayı bu âyetleri anlamı dışına çıkarmak ve Arapların anlattıkları olayla ilgisiz kılacak veya hikâyeyi çarpıtacak biçimde yorumlamak doğru değildir. Fetih Sûresinde Allah Elçisinin devesi, Hudeybiye'de bir gedikte çökünce sahâbilerin: "Kusvâ dayanamadı, yıldı" dediklerini, Allah Elçisinin de: "Kusvâ yılmadı, yılmak onun işi değildir. Fakat Fîl'i engelleyen, onu da engelledi" buyurduğunu anlatmıştık .[10891]

Rivayetlerde anlatılanlar, abartılmış olabilir. Gerçek olan, vak'anın özüdür ki o da Yemen'de egemen olan hırıstiyanların, Arapların dînî merkezi olan Ka'be'yi yıkmak ve böylece Arapları, geleneksel Arap dininden, Yemen'de egemen olan hırıstiyanlığa çevirmek üzre Mekke önlerine geldikleri, fakat Allah'ın gönderdiği kuşların attıkları taşlarla veya bu taşların bulaştırdığı mikroplarla askerlerin kırılıp Ka'be'nin, hırıstiyan saldırısından korunmuş olduğudur.

'Aduh sözünü şöyle bağlıyor: "Sûrenin tefsirinde güvenilebilecek yorum budur. Bunun dışındaki hikâyeler, rivayetçe doğru da olsa kabul edilemez. Burada ilginç bir husus da dört ayaklı en büyük hayvan olan fillere güvenen zorba Ebrehe'nin, kaderin gönderdiği, gözle görülemeyecek ölçüde küçük bir hayvan ile öldürülmesidir..." [10892]

Siyer kitaplarında ve tefsirlerde olayın garip rivayetlerle ve ayrıntılı olarak anlatılması, Kur'ân'ın indiği sırada bu olayın bilindiğini gösterir. Zamanla olayın aslı abartılarak anlatılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, herkesin gönlünde derin iz bırakmış olan bu olayın esasına işaret ederek Allah'ın, Ka'be'yi saldırıdan koruduğu gibi Elçisini de düşmanlarının saldırılarından koruyacağına, Elçisine düşman olanların da, Ebrehe ve ordusu gibi bir gün kırılacaklarına işaret buyurmaktadır. Olayın anlatımındaki asıl amaç budur.[10893]

Fîl Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Yüce Allah, haddi aşan zorbaları, ummadıkları biçimde cezalandırır. Felâketlerle, küçücük canlılarla, hastalıklarla kırıp geçirir.[10894]

Fîl Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1,4		H'nin dammıyle:	Bazıları.
		H'nin kesriyle:	Çoğunluk.
4		Te'nîs t'siyle:	Çoğunluk.
		Gâib müzekker y'siyle:	A'rec, îsâ ve bir rivayette Talha.[10895]

KUREYŞ SÛRESİ 2214
Tefsîr: 2214
Kureyş Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2216
Kureyş Sûresi Kırâet Farkları 2216

[10891] Ibn Kesîr, Tefsîr: 4/554.
[10892] Tefsîru 'Amme, s. 158.
[10893] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/95-100.
[10894] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/100.
[10895] en-Neşr: 1/390; Kurtubî: 20/198; el-Bahr: 8/512.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/101.

KUREYŞ SÛRESİ

Kureyş kabilesini, kendilerine yaz ve kış seyahatlerini kolaylaştıran Allah'a kulluğa da'vet ettiği için bu adı almış olan sûre, Mekke'de, Tîn Sûresinden sonra inmiştir. Medine'de indiğine dair bir rivayet de vardır, fakat hem sûrenin üslûbu hem de çoğunluğun görüşü, Mekke'de indiğini gösterir. Resmî sıralamada 106 ncı, iniş sırasına göre 29 ncu sûre olup 4 âyeti içermektedir.[10896]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- (Güven sağlayıp) Kureyşi alıştırdığı için;
2- Onları kış ve yaz yolculuğuna alıştırdığı için**,**
3- Bu Ev'-in Rabbine kulluk etsinler.
4- O ki onları yedirip açlıktan kurtardı ve onları korkudan güvene kavuşturdu.

Tefsîr:

Hazırlatmak, devam etmek, yönelmek, ülfet etmek ve alışkanlık anlamlarına gelir .[10897] "deki harfi cerrin te'alluku hakkında başlıca görüşler şunlardır:
1) Lâm, daha sonra gelen " fi'line te'alluk eder. Mânâ: Kendilerini yaz ve kış seyahatlerine alıştırdığından, yahut bu seyahatlerini güven içinde sürdürmelerini sağladığından dolayı Kureyşliler, bu Ev'in sahibi Allah'a ibâdet etsinler. Çünkü bu, Allah'ın onlara nimetidir.
2) Lâm, hazfedilmiş bir fi'le te'alluk eder. Cümlenin takdiri: "Şu Kureyşin yaz ve kış seyahatlerine alıştırılmasına hayret ediniz" şeklindedir.
3) Lâm, kendinden önceki Fîl Sûresinde "e teal-luk eder. Yani Allah, Kureyşin kış ve yaz seyahatlerini güven içinde sürdürmeleri için Fîl Sahiplerini helak etti, demektir .[10898] Tabii bu görüşün doğru olması için iki sûrenin birbiri ardınca inmiş olması gerekir. Nitekim Übeyy ibn Ka'b'in mushafında iki sûre, araya hiç fasıla konmadan bir sûre gibi yazılmıştır .[10899] Ama sûre tertibcileri, bu sûreyi, Fîl Sûresinden sonra inen 10 ncu sûre kabul etmişlerdir.
Kur'ân'ın resmî imlâsı. Hz. Osman mushaflarında " kelimeleri elifsiz olarak "şeklinde yazılmıştır. Eski Kûfeli hattatlar, ortadaki elifleri yazmazlar, mt ;elâ " şeklinde elifsiz yazarlardı. Bu şekil resmi mushafın imlâsına uygundu ve kelimenin birçok şekilde okunmasına da elverişli idi.
Fakat Basralılar ve sonra gelen hattatlar, çoğunlukla bu elifleri yazmışlardır. Bununla beraber "gibi bazı isimleri elifsiz, bazıları da bunlara ilâveten " gibi isimleri de elifsiz yazmışlardır.
"Burada Kur'ân'ın resmî hattı, Kûfî kuralına yakın olmakla beraber tam aynı olmayıp söylediğimiz gibi "şeklindedir. Bunun sebebi de kelimenin, yazı değişmeden, bilinen kırâetler üzre okunmasını korumak olmalıdır. Çünkü bu kelimelerin okunuşunda hayli farklar vardır:
1) Çoğunluk, her ikisini de " okumuştur.
2) Kırâat-i seb'a sahipleri, ikincisini ittifakla yâ ile "şeklinde okumuşlardır, fakat birincisinin yâ'sız veya yâ ile okunmasında ihtilâf etmişlerdir. veya:
3) Osman mushafında birincisi yâ'sız " ikincisi yâ'lı "şeklinde yazılmıştır.
4) 'Âsım'ın her ikisini de, ikincisi sakin olan iki hemze ile okuduğu rivayet edildiği gibi, kendilerinden sonra yâ bulunan iki meksûr hemze ile okuduğu da rivayet edilir: veya:
5) Ebû Ca'fer ise birincisini lâm'dan sonra sakin yâ ile okumuştur.[10900]
6) Mücâhid ve Humeyd'in ise yâ'sız, sakin lâm ile " okuduğu
7) 'İkrime'nin de birincisini ğaib emir kipiyle ve emir lâm'ının da fet-hiyle " JdJb " şeklinde okuduğu ve îbn Mes'ûd'un mushafında da böyle yazılmış olduğu rivayet edilmiştir .[10901]
"aynı anlamadır. Bir şeye alışmak, devam etmek, demektir. Bu anlama göre Yüce Allah, Kureyşi yaz ve kış seyahatlerine alıştırmak suretiyle onların geçimlerini sağlaması nimetini onlara hatırlatmaktadır. Bir görüşe göre de " hazırlamak, donatmaktır. Sûrede Kureyşin yaz ve kış seferleri düzenlemelerine işaret edilmektedir .[10902]
Kureyş: Kafin fethi ile karş toplamak, bir şeyler toplayıp bitiştirmek, çalışıp kazanmak, tekarruş toplama, toplanma ve kazanma anlamlarına gelir. Kafin kesriyle kirş deniz canavarlarından, eti yenilmez, güçlü bir hayvanın adıdır. Bunun tasğîri kureyş'dir. İşte Kureyş adı karş, kirş veya tekarruş köklerinden alınmıştır.
Kureyş kabilesinin, neden bu ad ile anıldığı hakkında üç görüş vardır: Birine göre Kureyşin atasının gücü, bu deniz canavarının gücüne benzetilerek ona Kureyş denmiş ve bu isim, soyuna da geçmiştir. Diğerine göre

---

[10896] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/103.
[10897] Lısânu'l-'Arâb: 1/82-83.
[10898] et-Teshîl: 4/218-219; Fethu'l-Kadîr: 5/497.
[10899] et-Teshîl; 4/219.
[10900] Rûhu'l-me'ânî: 30/240.
[10901] Kurtubî, el-Câmi* li Ahkâmi'l-Kur'ân: 20/202-204.
[10902] Mefâtîhu'1-ğayb: 32/105.

Kureyş ticaretle uğraşıp kazanç sağladıkları için bu adı almıştır. Başka bir görüşe göre de Kusay ibn Kilâb, dağınık aşiretleri bir bayrak altında topladığı veya bu insanlar Harem çevresinde toplandıkları için bu adı almışlardır .[10903]

Bu kabilenin, önce 'Adnan'a, sonra Mudar'a dayandığı icmâ ile kabul edilir. Hz. Muhammed(s.a.v.)in, peygamberliğinden önceki zamanlarda, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmâ'îPi Mekke vadisine getirip bıraktığı; İsmâ'îPin orada yaşayan yerli Arap kabilelerinden olan Cürhüm kabilesinden bir kızla evlendiği ve Kureyşin atası olan 'Adnan'ın, Ismâ'îl'in oğullarından olduğu, halk arasında söyleniyordu. Arapların, bu rivayeti, Hicazdaki yahudilerden almış olmaları da muhtemeldir. Çünkü Tevrat'ın Tekvîn Kitabında açık olmasa da buna dair bir işaret vardır. Bu konuda İbrahim Sûresinin tefsîrinde bilgi vermiştik.

Kur'ân-ı Kerîm'de İbrâhîm'in, oğlu İsmâ'îl'i, Ka'be'nin yanında ekinsiz bir bölgeye yerleştirdiği ifâde edilir: "Bir zaman İbrâhîm şöyle demişti: ...Rab-bimiz, ben çocuklarımdan birini senin Haram Evinin yanında, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz, namazı kılsınlar diye (böyle yaptım). Artık sen de insanlardan birtakım gönülleri, onları sever yap ve onları çeşitli meyva-larla besle ki şükretsinler".[10904]

Hâşim oğulları, Ümeyye oğulları, Mahzûm oğulları vs. gibi birkaç koldan oluşan Kureyş kabilesinin liderleri, Mekke'de bir çeşit hükümet veya senato hükümeti kurmuşlardı. Her kolun o hükümette belli bir görevi vardı. Ve bu görev nesilden nesle aşiretin liderlerine geçerdi. Bu görevlerin bir kısmı sidânet (Ka'be hizmetçiliği, bakıcılığı), hicâbet (bekçiliği), şikâyet (Zemzem suyu hizmetlerini yürütme), rifâdet (yardım toplayıp hacılara yemek verme hizmeti) gibi dînî; bir kısmı da liva' (bayraktarlık, ordu kumandanlığı), sifâ-ret (elçilik) gibi siyâsî; bir kısmı da ensâb-i eşnâk (kabilenin kollarından toplanacak diyetin temini) gibi sosyal görevlerdi. Aralarında dayanışma bulunan bu görev sahipleri, kabilenin çeşitli işlerini görmek üzere Ka'be yakınındaki Dâru'n-nedve'de (toplantı evi, mecliste) toplanırlardı.

İşte hem böyle siyâsî bir kuruluşa sahip bulunmaları, hem de Ka'be hareminin halkı, sâdinleri, sakileri, bakıcı ve onarıcıları olmaları dolayısıyle Kureyş kabilesinin Araplar yanında büyük saygınlığı vardı.

Hz. Muhammed (s.a.v.) de Kureyşin ileri gelen kollarından Hâşim oğullarına mensub idi. Şikâyet, yani hac mevsiminde hacılara su temin etme görevi, amcası 'Abbâs'a âid idi.

Üçüncü âyette "Bu Beyt" tabirinden sonra Kureyşe Allah'ın nimetlerinin hatırlatılması, Kureyşin, Ka'be sayesinde bu saygınlığa ve nimetlere sahi-bolduğuna işarettir. Ayrıca "Bu Beyt'in Rabbi" deyimi, Kureyşin, Ka'be'nin, Allah'ın evi olduğuna inandıklarını gösterir. İslâmdan önceki Araplar arasında Allah, "Rabbu'l-Beyt", "Rabbu'l-Ka'be" veya "Rabbu Mekke" adları ile anılırdı. Hîre sarayının ünlü hırıstiyan şâiri 'Adiy ibn Zeyd, yazdığı kasidelerinden birinde:

: Düşmanlar bana kötülük etmek için gayret ettiler. Mekke Rabbine ve Salîb'e andolsun ki bana yapabilecekleri hiçbir kötülüğü geri bırakmıyorlar" diyerek "Mekke'nin Rabbi" deyimini kullanmıştır.[10905] İslâmdan önceki ünlü bir Arap hırıstiyan şairinin bu sözü, Ka'be'nin, içinde bulunduğu Mekke kentinin Araplar arasında ne denli bir saygınlık kazandığını gösterir.

Yalnız Kureyş kabilesi değil, bütün Arap kabileleri Ka'be'ye saygı gösterirler, hac ve ömre için onu ziyarete gelirlerdi. Bu ziyaretler, Mekke'yi güvenilir bir bölge ve önemli bir ticâret merkezi yapmıştı. Nitekim Nemi sûresinin: "Ben, sadece bu kentin Rabbine kulluk etmekle emrolundum. O, burayı saygıdeğer kıldı ve her şey O'nundur. Bana 'O'na teslim olanlardan olmam emredildi" mealindeki 91 nci, ve 'Ankebût Sûresinin: "Görmediler mi çevrelerinde insanlar kaçırılırken biz (kendi şehirleri Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz bir bölge yaptık?" mealindeki 67 nci âyetleri, Ka'be sayesinde o bölgenin güven bölgesi olduğunu ifâde etmektedir.

Arap Yarımadasında oturan kabileler, yalnız Ka'be'ye değil, Ka'be yöresinde oturan Mekke halkına da saygı gösterirler: "Bunlar Allah'ın Evinin komşuları, Hareminin sakinleri, Ka'be'nin yöneticileri, Allah'ın ehlidir" derlerdi '. Kureyş Kabilesi, Ka'be'nin kendilerine sağladığı yararlan biliyordu. Hattâ bazı insaflı kişilerin, İslâmı kabul etmeyişlerinin başlıca nedenlerinden birisi de: Allah'tan başka Tanrı kabul etmeyen, Allah ile kul arasında hiçbir aracı tanımayan bu dinin, bir gün Ka'be'ye saygıyı da kaldırabileceğini, bu takdirde de Ka'be'ye son derece bağlı olan Arap kabilelerinin saldırısına uğrayıp yurtlarından sürülebileceklerini düşünmeleridir: "Dediler ki: 'Biz senin getirdiğin doğru yola gelirsek yurdumuzdan atılırız.[10906] Biz onlarla kendi katımızdan bir rızık olarak herşeyin ürünlerinin toplanıp getirilidiği, güvenli, dokunulmaz bir yeri yurt olarak vermedik mi? Fakat çokları bilmiyorlar"[10907] âyeti, onların bu endişelerine ve bunun yersizliğine, Ka'be civarını harem bölgesi, türlü meyvaların sevk edildiği bir bolluk ülkesi yapan Allah'ın, Ka'be'yi ebediyen ziyaret edilen bir Tanrı evi olarak devam ettireceğine işaret buyurmaktadır.

' 'Bir zamanlar îbrâhîm 'e Ev 'in yerini açıklamıştık: 'Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve tavaf edenler, ayakta duranlar, rükû' ve secde edenler için evimi temizle! İnsanlar içinde haccı ilân et; gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler ki kendileri için birtakım yararlara tanık olsunlar ve Allah'ın, kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine belli günlerde (onları Kurban ederken) Allah'ın adını

[10903] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/106; et-Teshîl: 4/218.
[10904] İbrâhîm Sûresi: 37
[10905] Kur'ân'da Allah ve İnsan, s. 98.
[10906] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/104.
[10907] Kasas Sûresi: 57.

ansınlar. Onlardan yeyin, sıkıntı içinde bulunan fakire deyedirin' demiştik.[10908] "Biz Beyt'i (Ka'be'yi) insanlara toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrahim'in Makamından bir namaz yeri edinin. îbrâhîm ve İsmail'e: 'Tavaf edenler, ibâdete kapananlar, rükû ve secde edenler için Evimi temizleyin' diye emretmiştik. İbrâhîm demişti ki: 'Rabbim, bu şehri güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhi-ret gününe inananları çeşitli ürünlerle besle'. Rabbi buyurdu ki: 'Nankörlük edeni dahi az bir süre geçindirir, sonra onu cehennem azabına zorlarım. Ne kötü varılacak yerdir orası!' İbrâhîm, İsmail'le beraber Ev'in temellerini yükseltirken şöyle diyordu: 'Rabbimiz, bizden kabul buyur, kuşkusuz sen işitensin, bilensin. Rabbimiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslim olan bir ümmet çıkar; bize ibâdet yerlerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri kabul eden, çok esirgeyen ancak sensin, Sen! Rabbimiz, onlara kendi içlerinden, senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara Kitabı ve Hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. Her zaman üstün gelen, herşeyi yerli yerince yapan yalnız sensin, sen!"[10909] âyetlerine göre Ka'be'yi, İbrâhîm Aleyhisselâm, oğlu İsmâîl ile birlikte yapmıştı. Hz. Peyğamber(s.a.v.)den çok önce Araplar, Ka'be'nin, Hz. İbrâhîm ve İsmâîl tarafından yapıldığına inanırlar ve bunu kuşaktan kuşağa aktarırlardı. Milâttan önce birinci yüzyılda yaşamış olan tarihçi Sicilyalı Theodor, Enbât'tan söz ederken şöyle diyor: "Enbât (Nabathların yurdu) ötesinde beldeler (bir bölge) vardır ki orada bulunan bir heykele bütün Araplar büyük saygı gösterirler" [10910]. Bu söz, Ka'be'nin, Theodor'un zamanından çok önce mevcudolduğunu gösterir. Ama bizzat Ka'be'nin yapılış tarihi belli değildir. Kur'ân:ı Kerîm onun, Hz. İbrâhîm tarafından yapıldığını söylediğine göre Hz. Peyğamber'in hicretinden 21-22 asır önce yapılmış olduğu tahmin edilebilir. Çünkü Hz. İbrâhîm, M.Ö. 1550 yahut 1450 tarihlerinde yaşamıştır .[10911]

Kureyşin kış ve yaz seyahatlerine gelince: Kureyş kervanları kış aylarında güneydeki Yemen'e, Kızıldeniz'in karşı yakasındaki Somali ve Habeşistan'a, yazın da kuzeyde bulunan Şam'a, Mısır'a, hattâ Irak'a ve İran'a giderler, buralardan ticarî eşya ve erzak getirip Hicaz bölgesinde satarlardı. Rivayetlere göre bazı Kureyş tacirleri, komşu ülkelerden,ticâret serbestisi almışlardı. İlk ticaret serbestisi alanlar da 'Abd-i Mennâf'ın dört oğlu: Hâşim, 'Abdu Şems, Muttalib ve Nevfel idi. Hâşim, Şam melikinden (yani Şam'daki Bizans valisinden), ticâret için Şam'a gidip gelme konusunda bir yetki almıştı. Kardeşi 'Abdu Şems Habeşistan'dan, Muttalib Yemen'den, Nevfel de İran'dan ticâret yapma belge ve imtiyazı almışlardı. Onlardan sonra Kureyş tacirleri, bu kardeşlerin imtiyazına dayanarak bu ülkelere giderler, kendilerine engel olunmazdı. Yolda kendilerine bir karşı koyan olursa "Biz Allah'ın Hareminin halkıyız" derlerdi, artık insanlar onlara dokunmazlardı.[10912]

Bu seferleri sayesinde Kureyşliler, ekonomik bakımdan kalkındıkları, mahir tacirler oldukları gibi çeşitli medeniyet ve kültürlerle de karşılaşıyor, onlardan etkileniyorlardı. Hac mevsimlerinde kurulan panayırlar, ticâretlerinin canlanmasına vesile olduğu gibi bu mevsimlerde kurulan mahkemeleri, şiir ve konuşma yarışmalarını, çeşitli bölgelerden, Gassânîlerin ülkesi Suriye'den, Münzirlilerin ya da Lahmîlerin ülkesi Irak'tan gelen Araplar izlerlerdi. Bütün bunlar da Kureyşin, öteki Araplar yanında saygınlığını artıran ve aydınlanmalarına, sosyal, ekonomik ve kültürel üstünlük sağlamalarına yardım eden sebeplerden idi.

İşte gerek Hicaz bölgesinde, gerek onun dışında yaşayan Araplara karşı saygınlık kazanmış olan bir toplumun liderleri, Hz. Muhammed'in da'veti-nin kendi yararlarına zarar vereceğini, kendileri açısından tehlikeli olduğunu düşündükleri için ona karşı koymuşlardı. Sûrede onlara bu da'vetin getirdiği tevhîde karşı koyacaklarına, bu da'veti kabul edip kendilerine bu nimetleri bahşeden Ka'be'nin Rabbine kulluk etmeleri emredilmektedir.[10913]

Kureyş Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Kureyşliler, kendilerine büyük lutuflarda bulunan Allah'a tapmah, O'na ortak koşmayı bırakmalıdırlar. Allah'tan başka kimseden fayda yoktur.[10914]

Kureyş Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1		Meksûr lâm, hemze, uzatımlı lâm ile:	Übeyy, tbn Âmir.
		Meksûr lâm, sakin y, uzatımlı 1 ile:	Alî, Muhammed Bakır ve Ca'fer ibn Muhammed es-Sâdık [10915]

[10908] Hac Sûresi: 26-28.
[10909] Bakara Sûresi: 125-129.
[10910] Corci Zeydan, Târîhu'l-'Arab Kable'l-lslâm, s. 244.
[10911] Encyclopedia Britanica, Abraham maddesi
[10912] Kurtubî, el-Câmi'li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/204.
[10913] et-Tefsîru'l-hadîs: 1/265-268 özetle ve tasarrufla iktibas edilmiştir.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/103-109.
[10914] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/109.
[10915] el-Mesahif:337

	Meksûr 1, sakin 1 ile:	Yine Muhammed Bakır.
	Meksûr 1, hemze, sakin y, uzatımlı 1 ile	Çoğunluk.
	Meftûh 1 ile, emir kipi:	İkrime ve İbn Mes'ûd [10916]
2	Meksûr hemze, uzatımlı 1 ile;	Ebû Ca'fer, 'İkrime Şeybe ve İbn Kesîr'den rivayet.
	Meksûr hemze, sakin 1 ile:	Übeyy ve İbn Huseym [10917]
	Meksûr hemze, sakin y, uzatımh 1:	Çoğunluk [10918]
	Meksûr, sonra sakin hemze, uzatımh 1 ile:	Ebûbekr-Âsım'dan .[10919]

MÂ'ÛN SÛRESİ 2218
Tefsîr: 2218
Mâ'ûn Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2221
Ma'ûn Sûresi Kırâet Farkları 2221

[10916] el-Mesâhif: 112, 179, 192, 275; Kıırtubî: 20/202. 'ikrime, şeklinde okuyanları ayıplardı; kendisi okurdu (Câmi'u'l-beyân: 30/305).
[10917] el-Mesâhıf: 179
[10918] Tebsıra: 732; en-Neşr: 2/403-404; el-Budûr: 346.
[10919] Kurtubî: 20/204. Taberî'ye göre doğrusu, her ikisinde de meksûr hemzeden sonra y ile, îlâf kökünden okumaktır, çunku bu, kurrâ'nın çoğunluğunun kırâetidir (Câmi'u'l-beyân: 20/305).
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/111-112.

MÂ'ÛN SÛRESİ

Mâ'ûn, zekât, yahut basit bir şey emânet vermek, yardım etmek demektir. İyiliğe engel olan müşriklerin vasıfları anlatıldığından sûreye bu ad verilmiştir. Mekke'de indiği, üslûbundan belli olduğu gibi çoğunluğun da görüşüdür. Sûrenin tamamının Medine'de indiği yanında, ilk üç âyetinin Mekke'de, diğerlerinin Medine'de indiği rivayeti de vardır.[10920] Hamdi Yazır ve Muham-med İzzet Derveze gibi biz de, İbn 'Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr görüşünü benimseyerek sûrenin tamammın Mekke'de indiği kanâatindeyiz. Çünkü âyetler birbirine bağlıdır. 4 ncü âyetteki takîb fâ'sı, veya sebeb fâ'sı, bu âyeti öncesine bağladığı gibi 5 ve 6 ncı âyetlerdeki mevsul isimleri de önceki âyetteki " açıklamakta, son âyet de atıf vâv'ıyle öncesine bağlanmaktadır. Birbirini izah eden ve birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlı olan bu âyetlerin, ayrı ayrı indiği düşünülemez. Sûre Mekke'de, Tekâsûr Sûresinden sonra inmiştir, 7 âyettir. Resmî sıralamada 107 nci, iniş sırasına göre 17 nci sûredir.[10921]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- Cezâ(günün)ü yalanlayanı gördün mü?
2- İşte o, öksüzü iter kakar;
3- Yoksulu doyurmağa öna-yak olmaz.
4- Şu namaz kılanların vay haline.
5- Ki onlar namazlarından gaflet ederler (namazlarına önem vermezler).
6- Onlar gösteriş (için ibadet) yaparlar.
7- Zekât (veya koğa, çanak çömlek gibi ev eşyasını ödünç) vermezler.

Tefsîr:

Bu âyetlerde dini, yani âhiret hesap ve cezasını yalanlayanların, yetime acımayacakları, onu itip kakacakları, yoksula yardım etmeyecekleri, başkalarını da yardıma teşvik etmeyecekleri belirtildikten sonra namazlarından seh-veden yani namazı önemsemeyen, huzursuz ve gaflet ile, eğlence gibi namaz kılan kimselere teessüf edilmekte ve namazın ruhlarına tesir etmediği o kimselerin vasıfları belirtilmektedir: Onlar gösterişi seven, gösteriş için ibâdet eden, zekât vermeyen veya birinin işini görmek için çanak, çömlek, balta, keser gibi ev eşyasını ödünç vermeyen kimselerdir.
Demek ki âhiret hesap ve cezasına inanan kimse, yetîme acır, yoksula yardım eder, namazını huzur ile, zamanında ve sürekli kılar. Gösterişi sevmez, yaptığı iyiliği ve ibâdeti gösteriş için değil, samimiyetle yapar, başkalarına iyilik eder.
Son âyetteki " kelimesi üzerinde dört görüş vardır: Zekât, mal, su, konu komşu arasında ödünç verilen kab kaçak, balta, koğa, makas gibi eşyadır. Zekâta engel olurlar, yahut kimseye yardım etmezler, su vermezler veya kimseye emânet eşya vermezler anlamlarına gelir. Bunların hepsi âyetin muhtemel mânâları olmakla beraber, genellikle Kur'ân'da namaz, zekât ile beraber kullanıldığından biz burada da mâ 'ûn kelimesinin zekât anlamına geldiği kanısındayız. Onun için mealde bu mânâyı tercih ettik.
Nitekim Hz. 'Alî, oğlu Muhammed Hanefiyye, İbn 'Abbâs, İbn 'Ömer, Zeyd ibn Eşlem, Dahhâk ve 'İkrime, " jyAıı"u zekât olarak tesfîr etmişlerdir.
" Yetîmin yemeğine ön ayak olmaz, demektir. Burada yetîme yemek yedirmeğe değil de, yetîmin yemeğine denmesinde: zenginin, yetime vereceği yemeğin, yardımın aslında onun bir yardımı değil, yetimin kendi malı olduğuna işaret vardır. Nitekim: "Onların malları içinde dilencinin ve yoksulun bir hakkı vardır"[10922] âyetinde bu husus, daha açık belirtilmiştir.
Bunlar âhirete inanmayanların vasıflarıdır: Âhirete inanmazlar, yetîmi iter kakarlar, yoksula yemek yedirmezler, iyiliğe ön ayak olmazlar, namazlarını ruhsuz olarak, eğlence türünden kılarlar, ibâdeti gösteriş için yaparlar, zekât vermez, yoksullara yardım etmezler.
Ama âhirete inananlar yardımı severler, gösteriş için değil, Allah rızâsı için ve huzur ile namaz kılarlar, zekâtlarını verir, konu komşunun muhtacol-duğu bir haceti esirgemezler.
5-7 nci âyetlerde "namazlarından sehvedenler" yani namazlarına önem vermeyen, aldırmayan, doğru-dürüst kılmayan veya eğlence türünden kılanlar, zekâtı da vermeyenler kınanmaktadır.
" Namazlarından sehveden namaz kılıcıların vay haline!" âyetlerinden müfessirlerden bazıları namazlarından sehvi: farz namazları vaktinden tehir ederler, vaktinde kılmazlar; bazıları namazlarını terk ederler, kılmazlar; bazıları da namaza önem vermezler, gaflet ile eğlence kabilinden kılarlar şeklinde mânâ vermişlerdir.[10923] 'Abdullah ibn Mes'ûd, " Yerine okumuştur[10924] ki bu, son anlamı güçlendirmektedir. Bu takdirde âyet, " Onların

[10920] tkân: 1/15, 18; Rûhu'I-Me'ânî: 30/241.
[10921] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/113.
[10922] Zâriyât Sûresi: 19.
[10923] Câmi'u'l-beyân: 30/311-312.
[10924] Fethu'l-Kadîr: 5/500.

Bey t yanındaki namazları, ıslık çalma ve el çırpmadan ibarettir"[10925] âyeti gibi, müşriklerin ibâdeti bir eğlence haline getirdiklerini anlatır.

Bazı müfessirler, bu âyetlerin, münafıklar hakkında indiğini söylemişlerdir.[10926] Buna göre âyetlerin, Medine'de inmiş olması gerekir. Çünkü münafıklar Medine'de vardı. Bir rivayete göre de sûrenin tamamı Mekke'de inmiş-tir, meşhur olan da budur. Bu âyet de Mekke'de müslüman olmuş, fakat imam sahih olmayan bir adam hakkında inmiştir.[10927] Ancak Mekke'de imân edip de imânı sahih olmayan bu adamın kimliği hakkında bir şey söylenmemiştir. Çünkü bunun aslı yoktur. Mekke'de inanan, doğru dürüst inanmıştır. Orada gösteriş, müslümanlara karşı değil, müşriklere karşı olabilirdi. Müslüman olan kimse samimi inanmıyorsa niçin müslüman olsun? Müslüman olmakla, zayıf durumda bulunan müslümanlardan bir kâr sağlayacak değildir. Tersine, müslüman olduğu duyulunca müşriklerden çeşitli işkencelere ve zararlara maruz kalacaktır.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi 4-7 nci âyetlerin Medine'de indiği rivayeti varsa da İbn Cezzî'nin de belirttiği üzre çoğunluğun kanısına göre sûrenin tamamı Mekke'de inmiştir. Zira dördüncü âyet, takib ifade eden fâ ile başlar. Fâ, kendinden sonraki cümleyi, öncesine bağlayan bir bağlaçtır. Bu cümle bağımsız inmiş olsa, fâ ile başlamaz, çünkü bağımsız cümleler (ki bunlara cümle muste'nefe denir) bağlaçlarla başlamaz. Beşinci ve altıncı âyetler ismi mevsûl ile, yedinci âyet de yine bağlaç olan 'atıf vâvı ile öncesine bağlanmaktadır. Yani sûrenin bütün âyetleri birbirinin devamıdır. Bir bölümü diğerinden ayrı inmiş olamaz. Hepsi beraber Mekke'de inmiştir. Bunların hepsi Medine'de de inmiş olamaz. Zira sûrenin 1-3 ncü âyetleri, âhirete inanmayan, yetimi itip kakan, yoksula yemek yedirmeyen, yardım etmeyen müşriklerin ahlâkını anlatmaktadır. Sûrenin, müşriklerin hallerini, ahlâkını tavsif eden ilk âyetleri Mekke'de indiğine göre —ki bunda ittifak vardır— bağlaç ve ismi mevsullerle onlara bağlı olan son dört âyeti de Mekke'de inmiştir. Herhalde bu son dört âyetin Medine'de indiği hikâyesinin sebebi şudur: Bu âyetlerde namazlarından sehveden namaz kılıcılar deyimi geçer. Eğer bunlar müşrikleri niteliyorsa müşriklerin namaz kıldıkları anlaşılır. İşte müfessirlerden bazıları, müşriklerin namaz kıldıklarına ihtimal vermedikleri için bu âyetlerin, Medine'de münafıklar hakkında indiğini söylemişlerdir.

Aynı müfessirler, ilk üç âyetin Ebûcehl veya Ebusüfyân, yahut 'Âs ibn Vâ'il es-Sehmî veya Velîd ibn Muğîre hakkında indiğini söylemişlerdir: Ebû-cehil bir yetîmin vasisi idi. Yetîm, çıplak vaziyette gelip, kendi malından bir şey istedi. Ebûcehil vermedi, onu kovdu. Âyetler bu münâsebetle indi. Başka bir rivayete göre Ebusüfyân her hafta iki koyun keserdi. Bir yetim gelip, kestiği hayvandan biraz et istedi. Ebusüfyân onu değneğiyle vurup kovdu.

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre sûre, yetime, fakire hakaret edilen bir olayı takiben inmiştir. İlk üç âyet ne münasebetle, kimler hakkında inmiş ve kimlerin karakterini niteliyorsa, son dört âyet de aynı münasebsetle ve aynı kişiler hakkında inmiştir, onların karakterini nitelemektedir.

Buna göre müşriklerin de namaz kıldıkları, fakat namaza önem vermedikleri, düzenli değil, gelişi güzel; huzur ile değil, gaflet ile, âdet ve eğlence türünden namaz kıldıkları anlaşılır. 'Abdullah ibn Mes'ûd'un "şeklinde okuması, âyetin onların namazlarını nitelediğini gayet açıkça ortaya koyar. Biraz önce yazdığımız Enfâl Sûresinin 35 nci âyeti de onların, ıslık çalarak, el çırpaprak namaz kıldıklarını, yani namazı bir eğlence haline getirdiklerini ifâde eder.

Namaz, zekât, hac, oruç gibi ibadetler, İslâmın, orijinal olarak hiç yok iken getirdiği yeni şeyler değildir. Burnar, daha önceki İlâhî dinlerde de vardı. Nitekim Hz. îsâ'nın henüz beşikte bir çocuk iken, çevresindekilere: "Sağ olduğum sürece bana namazı ve zekâtı emretti" dediği, Meryem Sûresinin 31 nci âyetinde anlatılmaktadır. Aynı sûrenin 55 nci âyetinde de Hz. İsmail'in, ailesine namazı ve zekâtı emrettiği bildirilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bütün peygamberlerin, kavimlerine aynı esasları: Allah'a kulluğu, salih ameli ve âhi-rete inanmayı öğütledikleri tekrar tekrar vurgulanmaktadır. Demek ki bu ibâdetler, sadece son dine mahsus değil, bütün İlâhî dinlerde mevcudolan şeylerdi.

Mefâtîhu'l-ğayb'in son kısmının yazarı, Kevser Sûresinin tefsirinde şu rivayetleri kaydediyor: "Araplar namaz kılar, kurban keserlerdi. Ama bunları putlar için yaparlardı. Ondan dolayı Peyğamber(s.a.v.)e, Allah'tan başkası için değil, sırf Allah için namaz kılıp kurban kesmesi emredildi. Ebu Müslim de Kevser Süresindeki 'Namaz kıl" emriyle, beş vakit namaz kasdedil-miştir. Fakat namazın nasıl kılınacağı anlatılmamıştır. Çünkü namazın nasıl kılınacağı bilinmekte idi' demiştir. Peyğamber(s.a.v.)e: 'Senin namazın ve kurbanın Allah için olsun' denildi. Yüce Allah, bundan önceki sûrede 'Onlar gösteriş için namaz kılıyorlardı' buyurduktan sonra onun ardından bu sûrede sanki Peygamberine: 'Sen de namaz kıl ama gösteriş için değil, ihlâs ile kıl' buyurmaktadır" [10928]

Mâ'ûn Sûresinde bu noktaya temas etmeyen İbn Cezzî de Kevser Sûresinde: "Kâfirler mukâ' ve tasdiye olarak (ıslık çalarak, el çırparak) namaz kılarlardı, putlar için kurban keserlerdi. Yüce Allah, Peygamberine yalnız Allah için namaz kılmasını ve yalnız O'nun için kurban kesmesini emretti" diyor .[10929] Taberî de şöyle diyor: "Şöyle denildi: Bu kavim Allah'tan başkası için namaz kılar, O'ndan başkasına kurban keserlerdi. Burada Peyğamber'e buyu-ruldu ki: Sen namazlarını ve kurbanını Allah için yap. Başkaları Allah'a nankörlük ediyor, bunları O'ndan

---

[10925] Enfâl Sûresi: 35.
[10926] Câmi'u'l-beyân: 30/311-313.
[10927] et-Teshîl: 4/219.
[10928] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/131.
[10929] et-Teshîl: 4/220.

başkası için yapıyorsa şen Allah için yap" [10930]
Mâ'ûn Sûresinin tefsirinde müşriklerin namaz kıldıklarına hiç değinmeyen bu müfessirler, onu izleyen Kevser sûresinin tefsirinde böylece bu gerçeğe işaret etmişlerdir. Bu suretle bu sûrede "Namazlarından sehvedenler" tabiriyle müşriklerin kasdedildiği ortaya çıkmaktadır.
Yalnız bu müfessirlerin, "müşrikler namazı ve kurbanı Allah'tan başkasına yapıyorlardı" sözlerinden, onların hiç Allah'a ibâdet etmedikleri anlaşılır. Bu doğru değildir. Onlar Allah için de namaz kılar, onun için de kurban keserlerdi ama dediğimiz gibi ibâdetlerine Allah'ın adı yanında tanrı diye taptıkları başka varlıkların adını da anarlardı. Bu husus, onların telbiye-lerinden açıkça anlaşılır: "Allahım, buyur, senin ortağın yoktur, ancak bir ortağın vardır ki o sana malik değil, sen ona maliksin"[10931] "Allah, (onların tanrılarından ayrı) tek olarak anıldığı zaman; âhirete inanmayanların kalbleri ürker. Ama O'ndan başka tanrıları anıldığı zaman sevinirler"[10932] âyeti de onların Allah'ı, diğer tanrılarla beraber andıklarım gösterir. Eğer onlar Allah'ı hiç anmasalardı onlara müşrik değil, mülhid, münkir denirdi. Çünkü müşrik Allah'a inanmayan değil, Allah'a inanmakla beraber başka varlıkları, tanrılıkta Allah'a ortak yapan demektir.
Araplarda yalnız namaz, zekât, hac ve kurban ibadetleri değil, oruç ibadeti de vardı. "Ey inananlar, sizden öncekilerin üzerine farz olarak yazıldığı gibi sizin üzerinize de oruç farz olarak yazıldı, tâ ki konmasınız"[10933] âyeti, oruç ibâdetinin de eski dinlerde var olduğunu gösterir. Hz. Peygamber'in, İslâm-dan önceki devirlerde özellikle hanîf diye anılan bazı zâhid Araplar gibi Ramazan ayında ibâdete çekilmesi, orucun da Araplar arasında uygulanan bir ibâdet olduğunu kanıtlar. Yoksa sıyâm kelimesinin ne anlama geldiğim Araplar anlamasalâr, "Oruç size farz kılındı, üzerinize yazıldı" sözü askıda kalır. Oruç da nedir, bize yazılan oruç ne demektir? diye sorarlardı. Ama bunu soran olmamıştır. Çünkü hitabedilen toplum orucun ne demek olduğunu biliyordu. Zaten Ramadân kelimesi, çok sıcak anlamındaki ramad kökünden gelir. İbn Manzûr şöyle diyor: "Ramadân ayı, den alınmıştır. Oruçlunun içi susuzluktan yanınca denir. Yüce Allah: "Ramadân ayı kiKur'-ân o ayda indirildi" buyurmuştur"[10934] Bu ifâdeden açıkça oruçluların sıcaktan içleri yandığı için oruç ayma Ramadân ayı dendiği ve bundan da Ramadân ayının, Araplar arasında eskiden beri oruç tutulan ay olduğu anlaşılır.
O halde, İslâmın beş temeli: Yani Allah'tan başka Tanrı olmadığına inanmak, namaz, zekât, oruç, hac ibâdetleri İslâmdan önceki İlâhî dinlerde de vardı ve o dinlerden Araplara geçmiştir veya bu esaslar, Araplara, ataları İb-râhîm ve tsmâîl dininden kalmıştır. Ancak Araplar, bu ibâdetleri uygulamakla beraber yozlaştırmışlar, şirke bulamışlar, ruhundan soyutlamışlar, eğlence, gelenek ve gösteriş haline getirmişlerdi. İşte Hz. Muhammed(s.a.v.)in görevi, şirke bulanmış olan dini, şirk kirlerinden temizleyip aslına döndürmekti. Yoksa hiç olmayan bir din kurmak değildi. İslâm, bütün dinlerin esası idi. O, bozulan, şirke bulanan bu dini, şirk kirlerinden temizleyecek, aslî temizliğine, gerçek tevhîde kavuşturacaktı. İslâm, sadece Hz. Muhammed'e gelen, eski ile hiç ilgisi olmayan yeni bir din değil, eskiden beri mevcud olan tevhîd dinidir. Bütün peygamberler bu dini öğretmişlerdir. Hz. Muhammed de bu dinin son tebliğ-cisidir. Yüce Allah, Şûra Sûresinin 13 ncü âyetinde şöyle buyurmuştur: "O, size dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve îsâ'ya tavsiye ettiğimizi şeriat yaptı. Şöyle ki: Dini doğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin..."
Hamdi Yazır: "Fakat veyl o musallilere, daha doğrusu o namaz kılıyor görünen mü'min görünenlere ki onlar namazlarından sehvetmişlerdir, yanılmışlardır"[10935] sözüyle bizzat kendisi büyük bir yanılgıya düşüyor. Çünkü âyetler mü'minler veya mü'min görünen münafıklar hakkında değil, Mekke'deki müşrikler hakkındadır. Mekke'de samimi olmayan mü'min yoktu. Nifak, yarar sağlamak için kuvvetlilere karşı yapılan ikiyüzlülük, yaltaklanma hareketidir. Mekke'de Hz. Peygamber ve taraftarları, kuvvetli durumda değillerdi ki onlara yaltaklananlar olsun. Olsa olsa karşı tarafa yani kâfirlere karşı yaltaklananlar olurdu ki böyleleri zaten ne mü'min, ne münafık idi, doğrudan doğruya kâfir ve müşrik idi. Nifak hareketi, Medine de ortaya çıkmıştır. Çünkü orada müslümanlar güçlü idi. Bazı kimseler, toplumdaki çıkarlarını korumak için inanmadıkları halde mü'min görünmüşlerdir. Cumhurun söylediği üzre sûrenin tamamı Mekke'de indiğine göre bu âyetler münafıklar hakkında değil, müşrikler hakkındadır. Onların namazı önemsemediklerini, ihmal ettiklerini, yahut kılarken gönül huzuru ve huşu ile değil, gaflet ile, gösteriş için kıldıklarını, zekâtda vermediklerini, yoksullara yardım etmediklerini anlatmaktadır ki: Hayra engel olan (yani mal vermeyen, yardım etmeyen) saldırgan, günahkâr"[10936] âyeti gibi müşrik karakterini çizmektedir.
Namazdan sehvetmek, namazı önemsememek, gereği gibi ciddi bir görev olarak yapmamak, düzenli değil, vakti dışına çıkararak, huzur ile değil gaflet ile, eğlence türünden kılmak demektir ki bu da şekilden ibaret, gerçek
mânâda namaz olmaktan uzaktır. Mevlânâ'nın dediği gibi: "Baş yere, kıç havaya'" bir şekilden, alışkanlık, hattâ eğlence türünden bir şeydir. Nitekim Enfâl Sûresinin 35 nci âyeti de onların, namazı ciddiyetten çıkarıp bir eğlence haline getirdiklerini ifâde etmektedir.
Daha önce de söylediğimiz gibi Araplar, tamamen dinsiz, dinî kültürden uzak insanlar değillerdi. Onlar,

[10930] Câmi'u'l-beyân: 30/327.
[10931] Müslim. Hacc:22.
[10932] Zümer Sûresi: 45.
[10933] Bakara Sûresi: 183.
[10934] Lisânu'l-'Arâb: 1/1224-1225.
[10935] Hak Dini, Kur'ân Dil: 8/6163.
[10936] Kalem Sûresi: 12.

kendilerinin, İbrâhîm ve İsmâîl soyundan geldiklerine inanıyorlar ve bu büyük atalarının dininde olduklarını kabul ediyorlardı. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm onlara, atalar ibrâhîm'in müşrik olmayıp yalnız Allah'a kulluk eden bir müslüman olduğunu; İbrâhîm'e en yakın olanların, onun gerçek yoluna uyan Peygamber ile, mü'minler olduğunu[10937] onun inanıp Allah'a kulluk edenlere "müslümanlar" adını verdiğini[10938] söylemektedir.
Aynı zamanda Araplar, Kitap ehli olan yahudi ve hırıstiyanlarla da temas halinde idiler. Ticâret için gittikleri güney ve kuzey ülkelerde yahudî ve hırıstiyanlarla temas ediyor, onların ibâdet şekillerini görüyorlardı. Medine ve yöresinde de çok miktarda yahudi, Araplarla yan yana yaşıyor ve onları etkiliyorlardı. Araplar, bu Kitap ehlinden de namaz ve zekâtı duymuş ve öğrenmişlerdir. Kaldı ki bu kadar dinî kültüre âşinâ bir toplum içinde hiç peyğamberin gelmediği de kesin belli değildir. Mes'ûdî fetret devrinde, Hâlid ibn Sinan el-'Absî adlı bir peygamber çıktığını, Hz. Peyğamber'in, onun hakkında: "O Peygamber idi. Kavmi onu zayi etti" dediğini söyler . [10939]İbnu'l-'Arabî de Fusus'ta bu peygamber için bir bölüm ayırmıştır.
Hasılı Araplar dinsiz insanlar değillerdi. Allah'a inanıyor, Allah için haccediyor, namaz kılıyor, bazıları zekât da veriyorlardı. Namazları rükû'lu ve secdeli, İslâmın namazına benzer idi. Fakat ibâdet esnasında Allah'ın adı yanında başka tanrılar da anıyor, onların Allah ile kendileri arasında şefâ'atçi olacaklarını sanıyor, bu yüzden Allah'ın yanında onlara da tapıyorlardı. Namazları da ruhsuz, bir şekil ve gösterişten, gelenekten ibaret idi. Akıllarına estikçe bir gelenek olarak namaz kılarlar, fakat namazın ruhuna önem verT mezlerdi. Onun için namazları, bir gösteriş ve eğlence haline dönüşmüştü. Namaz esnasında ıslık çalar, el çırparlar, böyle şamata ve gaflet ile kılman namazın bir ibâdet olduğunu sanırlardı. Gaflet ile, huzursuz, eğlence türünden kılınan namaz, gerçek anlamda ibâdet değildir, o ibâdet sahibine ahlâk faziletini kazandırmaz. Öyle insanların bütün çabası kendilerini insanlara beğendirmektir.
"Namaz, kötü ve iğrenç şeylerden me-neder"[10940] buyurulduğu üzre gerçek namaz insanı fazilet, iyi ahlâk sahibi yapar.
İnsanı kötülüklerden alıkoyan, iyiliklere yönelten, zayıflara acıma duygusu veren en büyük etken hiç kuşkusuz âhiret inancıdır. Âhiret inancı olmayan kimseler, yetimleri, yoksulları, zayıfları düşünmezler. Onların kendi çıkarlarından başka düşündükleri nadirdir. Onun için bu sûrede âhirete inanmayan ve namazı da gaflet ile kılan, ibâdetin ruhuna önem vermeyen insanların, başkalarım düşünmedikleri, gösteriş yaptıkları, samimi olmadıkları, başkalarına yardım etmedikleri anlatılmaktadır.
Peygamber (s.a.v.) ile onlar arasında en büyük sürtüşme nedeni, onların Allah'a ortak koşmaları ve âhirete kesin bir biçimde inanmamaları idi. Peki ama müşrikler âhirete inanmadıkları halde nasıl namaz kılıyorlardı? diye bir soru ortaya atılabilir. Bunun cevabı şudur:
Onlar, ruhun tekrar bedene girip kaldırılacağına, öldükten sonra insanın cismen dirilip yaptıklarından hesap vereceğine inanmıyorlardı. Ama içlerinden bazıları ruhsal bir âhiret hayatına inanıyor, çoğunluk ise ölümden sonra bir hayâtın olacağına kesinlikle inanmıyordu. Fakat geleneksel bir dinleri, bir ahlâk telâkkileri vardı. Hz. İbrâhîm ve İsmail'den kalma olduğuna inandıkları dinlerini sürdürüyorlardı. Yalnız bu dinin âhiret unsurunu boşaltmışlar, dini şirke bulayarak özünü bozmuşlardı. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) bozulmuş, asıl temel unsuru olan âhiret inancından soyutlanmış, eskimiş ve zamanla ruhunu kaybetmiş dini düzeltmek, aslî temizliğine kavuşturmak, ona tekrar ruh üfleyip canlılık kazandırrnak için gönderilmiştir.[10941]

Mâ'ûn Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Sûrede, âhirete inanmayan, yetîmi ezen, yoksula yardım etmeyen, namazı gaflet ile ve önemsemeden kılan riyakâr insanlar kınanmaktadır.[10942]

Ma'ûn Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1		İkinci hemzenin teshili ile:	Nâfi', Ebû Ca'fer.
		İkisinin de telaffuzu ile:	Çoğunluk.
		Bâ'nın hazfiyle:	Kırâettir.[10943]
			İbn Mesud ve Übeyy [10944]
2		Madmûm dâl, şeddeli 'ayn ile:	Çoğunluk.

[10937] ÂI-i İmrân Sûresi: 67-68
[10938] Hac Sûresi: 77-78.
[10939] Murûcu'z-zeheb: 1/64, Beyrut. 1406/1986.
[10940] Ankebût Sûresi: 45.
[10941] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/113-121.
[10942] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/121.
[10943] Bu kırâette bâ sıladır, varlığı ile yokluğu birdir (Câmi'u'l-beyân: 30/310).
[10944] el-Mesâhif: 112, 179; en-Neşr: 1/397.

	Meftûh dâl, hafif 'ayn ile:	'Alî, Hasan, Ebû Recâ' ve İbn Semeyfa [10945].
3	nin muzari'i:	Çoğunluk.
	Muhâdat kökündenmuzâri':	Zeyd ibn 'Alî [10946]
5		Çoğunluk. İbn Mes'ûd [10947]
6	Murâ'ât kökünden:	Çoğunluk.
	Tef îl babından:	İbn Ebî İshâk ve Eşheb. İbn Mes'ûd [10948]

KEVSER SÜRESİ 2223
Tefsîr: 2223
Kevser Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2225
Kevser Sûresi Kırâet Farkları 2225

[10945] anlamındadır (el-Bahr: 8/517).
[10946] el-Bahr: 8/517.
[10947] el-Mesâhif: 112.
[10948] el-Mesâhif: 112; el-Bahr: 8/518.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/123-124.

KEVSER SÜRESİ

Kevser, çok hayır demektir. Peyğamber(s.a.v.)e çok hayır verildiği, ona düşman olanın sonuçsuz kalacağı bildirildiği için bu adı alan sûre, Mekke'de, 'Âdiyât Sûresinden sonra inmiştir. Medine'de indiğini söyleyenler de varsa da üslûbu Mekkî olduğu gibi çoğunluk da Mekke'de indiği görüşündedir. Nahr Sûresi adını da taşıyan bu en kısa sûre, 3 âyettir. Resmî sıralamada 108 nci, iniş sırasına göre 15 nci sûredir.[10949]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- Biz sana Kevser'i verdik.
2- Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve nahret (kurban kes veya ellerini kaldırıp tekbîr al).
3- Asıl sonu kesik olan, sana buğzedendir.

Tefsîr:

Kevser in tefsirinde çeşitli mânâlar ileri sürülmüştür: Çok hayır, Hz. Peyğamber'e cennette verilecek havuz, veya ırmak, Kur'ân, taraftarlarının çokluğu, tevhîd, şefâ'at, makâm-ı mahmûd, kalbine konulan bir nûr. Bunların en kuvvetlisi birinci mânâdır. Hz. Enes'ten, Peyğamber(s.a.v.)in şöyle dediği rivayet edilir: "Göğe çıkarıldığım zaman iki kıyısı, içi boş inci kubbeleri olan bir ırmağa geldim, Cibril'e 'Bu nedir?' dedim. 'Bu Kevser'dir' dedi"[10950] Yine ondan rivayet edilen bir hadis de şöyledir: "Ben cennette yürürken, önüme iki kenarı inci kubbeleri olan bir ırmak çıktı, meleğe 'Bu nedir?' dedim. 'Bu, Allah'ın sana verdiği Kevserdir' dedi. Sonra elini ırmağın çamuruna vurup bir misk çıkardı. Sonra benim için Sidretu'l-Muntehâ yukarı kaldırıldı (karşıma getirildi). Orada büyük bir nûr gördüm"[10951] Yalnız Tir-mizî'nin İbn 'Ömer'den rivayet ettiği hadis de şöyledir: "Kevser cennette bir ırmaktır. İki kenarı altından, kanalı inci ve yakuttan, toprağı miskten güzel, suyu baldan tatlı ve kardan aktır"[10952] Hz. 'Âişe'ninde: "Kevser, Peygamberimize verilen bir ırmaktır, iki kıyısı içi boş incidir, kabları yıldızlar sayısıncadır" dediği rivayet edilmiştir .[10953]
Müslim'in rivayetine göre Enes şöyle demiştir: "Biz, Peyğamber(s.a.v.)in yanında iken kendisini bir uyuklama aldı, sonra gülerek başını kaldırdı:
— Seni güldüren nedir yâ Resûlâllah, dedik.
— Bana bir sûre indi, dedi ve 'Bismillâhirrahmânirrahîm innâ a'taynâke'l-Kevser...' sonuna kadar okudu. Sonra Kevser nedir, bilir misiniz?' dedi.
— Allah ve Elçisi daha iyi bilir, dedik.
— O, Rabbimin bana va'dettiği bir ırmaktır, onda çok hayır vardır, dedi"[10954]
Bu hadisin metninde geçen " kökünden fi'li mâzî-dir. "Kendisini hafif bir uyuklama tuttu" demektir. Bundan anlaşıldığına göre bu sûre, Peyğamber'e, Medine'de ve uyku halinde inmiştir. Bu hadis sadece Enes'ten rivayet edilmiştir. Enes, Medine'de Peyğamber'in hizmetine girdiği sırada on yaşında bir çocuk idi. Sûrenin üslûbu Mekke'de indiğini gösterdiği gibi, âlimlerin çoğunluğu da Mekke'de indiğini söylemişlerdir. Cumhurun kavli, bir tek kişiye dayanan (haber-i vâhid) ile bozulamaz. Bazıları hem cumhurun, hem de Enes'in kavlini bağdaştırmak için bu sûrenin bir Mekke'de, bir de Medine'de olmak üzere iki defa indiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun da doğru olmadığı açıktır. Zira daha önce birkaç kez tekrarladığımız gibi bir âyet veya sûre iki defa inmiş olsa, iki defa yazılır. Aksi takdirde inen bir vahiy Kur'ân'dan çıkarılmış olur ki Allah Elçisinin ashabı kasden böyle bir şey yapmaktan münezzehtirler.
Mefâtîhu'l-ğayb'de işaret edildiği üzre âyette Kevser'in, Peyğamber'e verildiği bildirilmektedir. Eğer bu, cennette bir ırmak olsaydı, henüz o ırmak Peyğamber'e fi'len verilmediği için âyetin ifâdesine uymazdı. Bu bakımdan Kevser'in, Peyğamber'e filen verilmiş olan: başta peygamberlik nimeti olmak üzere bütün nimetler olması daha uygundur. Tabii ona verilecek âhiret nimetleri de Kevser'in kapsamına girer ve "çok hayır" anlamı', bu nimetlerin hepsini kapsar.
"âyetinde " emir fi'li, yaygın olan anlaimyle "namaz kıl" demektir. Diğer bir tefsîre göre burada namazdan maksat şükürdür, "Rabbine şükret" demektir. Başka bir tefsîre göre de burada kelimenin asıl kök anlamı olan du'â kesdedilmiştir: "Rabbine du'â et" demektir. Ancak kelimenin birinci ve yaygın anlamı daha güçlüdür. Salât, eskiden beri belli bir ibâdet şekli anlamında kullanılırdı. Mücâhid, 'Atâ ve 'îkrime'-den rivayet edildiğine göre buradaki namazdan maksat, Müzdelife'de kılman sabah namazıdır. Nahr de Minâ'da kesilen kurbandır. Hz. 'Alî'ye göre de nahr, namazda sağ eli, sol elin bileği üzerine koyup, iki eli göğüs üzerine koymaktır [10955]. Bir başka kavle göre de nahr göğsün üst kısmı, gerdanlık yeri olan boyun çukuru demektir.[10956] Bu anlama göre

---

[10949] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/125.
[10950] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 108, Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 108, bab: 90.
[10951] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 108, bâb: 90.
[10952] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 108, bab: 90.
[10953] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 108; et-Tâc: 4/298-299.
[10954] Müslim, Salât: 53, 54; Ebû Dâvûd, Sünnet: 23; Nesâ'î, İftitâh: 21; İbn Hanbel, Musned: 3/102.
[10955] Câmi'u'l-beyân: 30/326.
[10956] Lisânu'l-'Arab: 2/594-595.

nahr: elleri boğaz düzeyine kaldırmak, " elleri bağla, ellerini boğazının düzeyine kaldır demektir.[10957] Hz. 'Âlî'nin "'in namazdan önce iftitâh tekbiri alırken, sonra rükû'a ve secdeye varırken elleri boğaz düzeyine kaldır anlamına geldiğini söylediği rivayet edilir. Dahhâk ve Süleyman et-Teymî'ye göre "duadan sonra ellerini boğazına kaldır, demektir. Ferrâ ise " göğsünü kıbleye döndür, anlamına geldiğini söylemiştir. İbnu'l-A'râbî, Ferrâ'nın bu sözünü şöyle izah etmiştir: Nahr, kişinin namazda mihrabın karşısına dikilmesi, yani göğsünü kıble tarafına döndürüp sağa-sola dönmemesidir. Tenâhür Boğaz boğaza gelmek, yani göğüs göğüse dövüşmek, boğazlaşmak anlamlarına gelir.[10958] Aynı kökten intihar da kendini kesmek, öldürmek demektir. Devenin göğsüne bıçak vurulup kesildiği için deve kesmeğe de nahr denir.

Sûrenin üslûbundan ve gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre namaz gibi kurban ibâdeti de eskiden beri vardı. Ve 'Arafat'tan inip geceyi Müzdelife'de geçirdikten sonra bayram günü Mina'da kurban keserlerdi. Peygamber (s.a.v.) de bir soru üzerine kurbanın, Hz. İbrahim'in sünneti olduğunu belirtmiştir: " Bu Kurbanlar nedir? Atanız İbrahim'in sünnetidir..."[10959]

İşte bu ve benzeri hadislerle kurban kesmek, mezheplerin kimine göre sünnet, kimine göre vâcib olmuştur.

Âyetteki " kelimesinden kurban kes, anlamı da anlaşılırsa da bu mânâ kesin değildir. Bu emir fi'linden "Kurban kes" anlamı kasdolunabile-ceği gibi, "Göğsünü kıbleye döndür, ellerini boğaz düzeyine kaldırıp iftitâh tekbîri al" mânâları da çıkar. Bu bakımdan "emrinin kurbana delâleti kesin olmayıp zannî olduğundan kurban kesmek farz değildir, vâcib olmuştur.

Kur'ân'da genellikle namaz, zekât ile beraber anılır. Burada ise zekâttan söz edilmemiş "nahr et" denmiştir. Eğer bununla kasıt kurban ise, bu da zekât gibi fukaraya yapılacak bir yardımdır. Bu en küçük sûrede de fukaraya yardım hedef alınmıştır. Namazın, deve kurban edilmesiyle beraber zik-redilmesindeki hikmet de şöyle izah edilir: Müşrikler de namaz kılar, kurban keserlerdi. Fakat bunları putları için yaparlardı. İşte yüce Allah Peygamberine, yalnız Allah için namaz kılıp kurban kesmesini emretti.[10960]

Şâni' şene'ân li kökünden ismi fa'il olup buğz, düşmanlık eden anlamınadır. Ebter ise kusur bildirdiği için ismi tafdîl değil, sıfatı mü-şebbehedir. Müennesi betrâ gelir. Betr kökünün esas anlamı, kuyruğunu kesmek, ebter sonu kesik, devamı yok demektir. Peyğamber(s.a.v.)in oğlu Kasım vefat ettiği zaman müşrikler ona ebter (sonu kesik, nesilsiz) dediler. Allah Elçisinin adı anıldığı zaman 'Âs ibn Vâil: "Bırakın onu, onun sonu kesiktir, (soyunu sürdürecek erkek çocuğu yoktur), ölünce adı unutulur, gider, biz de ondan kurtuluruz" dedi.[10961]

Bu âyetin, 'Ukbe ibn Ebî Mu'ayt, yahut Ebûleheb hakkında indiğini söyleyenler de varsa da önemli olan bu sözün sahibi değil, müşrik liderlerinin böyle düşünmüş ve söylemiş olduklarıdır. Onların bu sözleri, Hz. Peyğam-ber(s.a.v.)i üzmüş olacak ki ona, nübüvvet ile çok hayır verildiği, adının unutulmayacağı, asıl sonu kesik olanların, ona düşmanlık edenler olduğu bildirilmekte ve Allah'ın kendisine lütfettiği nimetlerin en yücesi olan peygamberlik nimetine şükrâne olarak yalnız Rabbi için namaz kılıp kurban kesmesi emredilmektedir.

Evet inananlar, Hz. Muhammed Aleyhisselâm'ın çocukları durumundadır. O, milyonlarca ümmetinin gönlünde yaşayacak ve milyonlarca insan kıyamete dek onu her zaman anacaktır. Ama ona düşmanlık edenlerin sonu kesilecektir ve kesilmiştir. Çünkü onların çocukları da sonunda ona inanarak onun manevî evlâdı olmuşlar ve müşrik babalarıyle manevi bağları kesilmiş, böylece onlar, çocukları tarafından dahi hayır ile anılmamışlardır.

Mefâtîhu'l-ğayb'de sûrenin incelikleri hakkında şöyle deniyor: "Allah'a sâliklerin (gidenlerin) üç dereceleri vardır: En yüksek dereceleri kalbleriyle ve ruhlarıyle Allah'ın celâl nurunda boğulmaları, ikinci dereceleri bedensel ibâdetlerle meşgul olmaları, üçüncü dereceleri nefsi duyusal lezzetlere ve şu dünyâ arzularına dalmaktan menetmeleridir. Yüce Allah'ın: " Biz sana Kevser'i verdik" sözü birinci makama işarettir ki bu, Peyğam-ber(s.a.v.)in kutsal ruhunun, gerek nicelik, gerek nitelik bakımından diğer insan ruhlarından ayrı olmasıdır. Onun ruhu, nicelik bakımından diğer ruhlardan ayrıdır. Çünkü mukaddimeleri çoktur. Nitelik bakımından da ayrıdır. Çünkü o, bu mukaddimelerle öteki ruhlardan daha çabuk sonuçlara ulaşır. "1$2 JUî: Rabbin için namaz kıl" sözü, ikinci mertebeye, "^\ j: Kurban kes" sözü de üçüncü mertebeye işarettir. Zira nefsi dünyâ lezzetlerinden menetmek, onu boğazlamak mesabesindedir. Sonra Cenabı Hak: ")f$ y> iiiUi j\: Sana buğz eden, işte asıl ebter odur buyurmuştur. Bunun anlamı şudur: Seni bu duyusal lezzet ve âcil şehvetlere çağıran nefis yok olacaktır. Rabbin katında bakî kalacak olanlar onlardır"[10962]

Hamdi Yazır, Peyğamber(s.a.v.)in erkek evlâdının yaşamamasını özetle şöyle izah ediyor: "Onun neslinin yalnız kız çocuklarından türetilmiş olması, onun peygamberlerin hatemi olması ile izah edilmiştir. Onun ruhanî kuvveti gibi cismânî kuvvetinin de en yüksek seviyede olduğunu göstermek için kendisine hem oğul, hem kız çocukları verilmiş, fakat peygamberlik kendisiyle son bulduğu için; oğullarının yaşamaları halinde peygamber olmaları bu hikmete aykırı olacağı, peygamber olmadan kalmaları da tam manasiyle hayrulhalef olmalarına mani ve şanlarına eksiklik olacağından onların masum olarak ölmeleri, hem kendi haklarında, hem de risaletin şâm hakkında daha kudsî olmuştur. Peygamberliğinin umumîliği, dininin yayılması ve ümmetinin çoğalması

[10957] İrşâdu'l-'akli's-Selîm: 9/205.
[10958] Mefâtîh:'32/129-130.
[10959] İbn Mâce, Adâhî: 3; el-Mustedrek, Tefsîr: 2/389.
[10960] Mefâtîh: 32/123; hsadu'l-'akl: 9/205.
[10961] Mefâtîh: 32/117-118.
[10962] Mefâtîh: 32/117-118.

açısından bunun, ümmet hakkında da hayırlı olduğunda şüphe yoktur. Zira oğulları kalsaydı, peygamber olmasalar dahi imamet velayetine varis kılınmaları yakışırdı. Bu ise imamet velayetini ehliyetten ziyade soy verasetine hasretmek olurdu ki bu da Hz. Muhammed(s.a.v.)in peygamberliğinin umumîliğine, bütün dinlere üstün gelmek üzere gönderilen dinin gayesine, " Allah katında sizin en üstün olanınız, en çok korunamnızdır"[10963] Allah size, emanetleri ehline vermenizi emreder"[10964] "
"Onlardan sonra sizi yeryüzünde halîfeler (yeryüzü hakimleri) kıldık ki nasıl yapacağınıza bakalım"[10965] âyetlerinin bildirdiği üzre faziletin soyda değil, takvada olması esaslarına aykırı bulunurdu. Şayet imamet velayetleri de olmayınca bunların, ümmet için fitneye sebebolmaları da mümkün idi. Kadınlarda ise nübüvvet ve imamet bulunmadığı için kızları hakkında bu sakıncalar yoktu. Bundan dolayı Allah Resulünün soyunun kız evlâdından türetilmiş olmasının makul hikmet ve anlamı bu iki sebepte özetlenebilir: Kendisinden sonra peygamberlik olmaması, imamet ve velayetin de neseb verasetine bağlı olmaması. Yoksa câhiliyyenin zannettiği gibi oğullarının vefatiyle zürriyetinin büsbütün kesileceği ve kız çocuklarının evlâdı, kendi evlâdı ve zürriyetinden sayılmayacağı için değildir. Ve belli ki bu âyet, ğay-be ilişkin bir haberi de içermektedir" [10966]

Kevser Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Allah için namaz kılmak, ibâdet etmek ruhu yüceltir. Allah'a kulluk, insanın adını ebedîleştirir.[10967]

Kevser Sûresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1			Çoğunluk.
		Nûn ile:	Hasan, Talha ibn usarrif'.[10968]
3		Hemzenin yâ'ya tebdîli:	Ebû Ca'fer, vakıf alinde de Hamza.
		Hemzenin tam telâffuzu:	Ötekiler.
		Şîn'den sonra elifsiz ve hemzenin y'ye tebdîli ile:	İbn 'Abbâs[10969].

KÂFİRÛN SÛRESİ 2226
Tefsîr: 2226
Kâfirûn Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2232
Kafirûn Sûresi Kıraet Farkları 2232

[10963] Hucurât Sûresi: 13.
[10964] Nisa' Sûresi: 58.
[10965] Yûnus Sûresi: 14.
[10966] Hak Dîni Kur'ân Dili: 8/6212-6213.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/130.
[10967] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/125-130.
[10968] Bu kırâeti, Ümm-i Seleme (r.a.) Hz. Peyğamber(s.a.v.)den rivayet etmiştir. Bu da i'tâ'nın bir lehçesidir demektir. Bazı kabileler, 'ayn'ı nûn'a çevirirler.
[10969] el-Mesâhif: 180, 208, 267; Kurtubî: 20/216; el-Bahr: 8/519-520; en-Neşr: 1/396.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/131.

KÂFİRÛN SÛRESİ

Kâfirlere hitâb ile başladığı için bu adı almış olan sûre, Mekke'de Mâ'ûh Sûresinden sonra inmiştir. İslâmdaki din özgürlüğü prensibini vurgulamaktadır. 'İbâdet Sûresi, İhlâs Sûresi adlarını da taşır. Kul huvallâhu ehad ile birlikte ihlâsayn (iki ihlâs) adını almıştır. 6 âyettir. Resmî sıralamada 109 ncu, iniş sırasına göre 18 nci sûredir.
Muhammed ibn Nasr ve Taberânî'nin çıkardıkları bir hadise göre Peygamber (s.a.v.), "kulhuvallâhu ehad"in, Kur'ân'ın üçte birine, "Kul yâ eyyuhâ'l-kâfirûn" sûresinin de dörtte birine denk olduğunu söylemiştir .[10970] Bu sûreler, İslâmın özü olan tevhîdi özetlediğinden bu fazilete sahiptir.[10971]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- De ki: Ey nankörler,
2- Ben sizin yaptığınız ibâdeti yapmam,
3- Siz de benim yaptığım ibâdeti yapmazsınız.
4- Ben asla sizin yapmış olduğunuz ibâdeti yapıcı değilim.
5- Siz de benim yapmakta olduğum ibâdeti yapıcı değilsiniz.
6- Sizin dininiz size, benim dinim banadır (yahut: Sizin cezanız size, benim cezam banadır. Herkes yaptığının cezasını görür).

Tefsîr:

1-6: Ben sizin yaptığınız gibi Allah ile beraber başka tanrıların adını da anarak karışık ibâdet yapmam. Yalnız Allah'a ibâdet ederim. Benim ibâdetim böyle hâlis ve temizdir, sizinki gibi karışık, çeşitli tanrılar arasında dağılmış değildir. Benim ibadetim yani kulluğum tek Allah'a yöneliktir, sizin ibâdetiniz gibi değildir. Ben ne şimdi sizin yaptığınız ibâdet gibi ibâdet ederim, ne de gelecekte böyle bir şey yaparım. Siz de belli ki şimdi olduğu gibi gelecekte de benim yaptığım kulluk gibi kulluk yapmazsınız, benim tapmam gibi tek Tanrı'ya değil, O'nun yanında başka tanrılara da taparsınız. Sizin tapmanız, ibâdetiniz, dininiz size, benim ibâdetim, dinim banadır.
Sûrede ibâdet fiillerinin başında bulunan ya mevsûl, ya masdariyye veya sıfat bildiren dır. mevsûl ise sûrenin anlamı: "Sizin taptığınız şeylere ben tapmam, benim taptığım şeye de siz tapmazsınız..." demek olur. Bu takdirde Hz. Peygamber'in ibâdet ettiği Allah için, akılsız şeylere mahsus olan kullanılmış olur. Halbuki kullanılması gerekirdi. Ancak söz düzeninin bozulmaması için yerine kullanılmıştır. Fakat bu
izah âyetin ruhuna uygun değildir. Çiinküeğer ile, tapılan şey kasdedil-miş olsaydı, son âyette " Sizin dininiz size, benim dinim banadır" yerine "Sizin Rabbiniz size, benim Rabbim banadır" denmesi uygun olurdu. Bundan dolayı ların, masdariyye veya sıfat bildiren olması sûrenin ruhuna daha uygundur. Masdariyye olduğu takdirde mânâ: "Ey nankörler, ben sizin şimdi yapmakta olduğunuz ibâdeti yapmam. Siz de benim yapmakta olduğum ibâdeti yapmazsınız. Ben sizin eskiden yapmış olduğunuz ibâdeti yapıcı değilim. Siz de benim şimdi yapmakta olduğum ibâdeti yapıcı değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır". Şayet " lar sıfat bildiren " ise, mânâ yine buna yakındır: "Artık ben sizin yaptığınız ibâdet gibi ibâdet yapmam, siz de benim yapmakta olduğum ibâdet gibi ibâdet yapmazsınız. Ne ben sizin eskiden yapmış olduğunuz ibâdeti yaparım, ne de siz benim şimdi yapmakta olduğum ibâdet gibi ibâdet yaparsınız. Sizin dininiz size, benimki banadır"[10972]
Dediğimiz gibi "mâ U "ların mevsûl olması âyetin ruhuna uygun olmaz. Çünkü bu takdirde "Siz benim ibâdet ettiğime ibâdet etmezsiniz demek olur ki, bu mâna doğru değildir. Müşrikler Allah'ı tanımayan, O'na hiç ibâdet etmeyen insanlar değillerdi. Ancak ibâdetlerine şirk karıştırırlardı, "^Siz ve Allah'tan başka taptığınız şeyler Cehennemin odunusunuz"[10973] âyetinde tapılan şeyler anlamında ve mevsûl ismidir ama orada "sözüyle Allah, bu şeyler den istisna edilmiştir. Bundan müşriklerin, Allah'ın dışında taptıkları şeylerin Cehennem odunu olduğu anlatılmaktadır, tşte sûrede onların bu tarz ibâdeti kınanmaktadır: "Ben artık sizin ibâdet ettiğiniz şekilde, Allah'a ortak koşarak ibâdet etmem" demektir ki burada ayrıca Hz. Peygamber'in, nübüvvetten sonraki hidâyetine, Allah'ın onu tam doğru yola, tevhîd yoluna ilettiğine de işaret vardır. Çünkü "Ben artık, sizin yaptığınız ibâdet gibi ibâdet yapmam, artık bana tevhîd dini öğretildi. İbâdetime Allah'tan başkasının adını karıştırmam" deniyor. Ama "Hiç böyle bir şey yapmadım" denilmiyor. İbareye çok iyi dikkat etmek lâzımdır.
Allah seni şaşkın bulup doğru yola iletmedi mi?"[10974] "Sen Kitap nedir, îman nedir bilmezdin, fakat biz Kur'ân'ı, kullarımızdan dilediğimizi doğru yola ilettiğimiz bir nûr yaptık"[10975] gibi âyetlerde de bu husus vurgulanmıştır.
Sûrede "ey nankörler" hitabından sonra ibâdet fiillerinin muzâri (şimdiki hal) kipi ile kullanıldığı iki âyetten sonra, bu fiillerden birinin, ikinci şahıs mâzî kipiyle kullanıldığı bir âyet gelmektedir. Son iki âyet, ilk iki âyetin tekididir. Önceki iki âyette Peygamber'in, şimdi ve gelecekte kâfirlerin yaptığı ibâdeti yapmadığı; son iki âyette

---

[10970] Fethu'l-Kadîr: 5/505.
[10971] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/133.
[10972] Fethu'l-Kadîr: 5/507.
[10973] Enbiyâ Sûresi: 98.
[10974] Duhâ Sûresi: 7.
[10975] Şûra Sûresi: 52.

de kâfirlerin eskiden yapmış oldukları ibâdeti yapmayacağı vurgulanmaktadır. Sûredeki "Ben sizin ibâdetinizi yapmam" veya "Ben sizin taptığınıza tapmam" veya "Ben sizin ibâdet ettiğiniz gibi ibâdet etmem" âyetleri tekrarlanmaktadır. Sûrede tekrarın olmadığını anlatmak için bazı müfessirler, " dâhil olduğu ilk iki cümlenin istikbâle, isim cümlesi olan son iki âyetin de hale âidolduğunu söylemişlerdir. Ancak Şevkânî buna itiraz ediyor ve " ile "nın birbiri yerine kullanıldığını, devam ve sebat ifâde eden isim cümlesinin şimdiki hale de geleceğe de şamil olduğunu söylüyor ve âyetlerde tekrarın bir kusur olmadığını, zira sözü güçlendirmek için cümleyi tekrar etmenin, Arap dilinin üslûplarından olduğunu söylüyor.[10976]

Bizim kanâatimize göre sûrede tekrar yoktur. İlk iki âyet, Peygamber'in, şimdiki halde müşriklerin ibâdet ettikleri gibi ibâdet etmediği; son iki âyette de yine Peygamber'in, müşriklerin eskiden ibâdet etmiş oldukları şekilde ibâdet etmeyeceği, yani müşriklerin ne şimdi uygulamakta oldukları, ne de eskiden uyguladıkları ibâdet şeklinde asla ibâdet etmeyeceği anlatılmaktadır. İlk iki âyet müşriklerin şimdi uyguladıkları ibâdet tarzını, son iki âyet de onların eskiden uyguladıkları ibâdet tarzını reddediyor.

Müfessirlere göre 4 ve 5 nci âyetler, Peygamber'in mazide de asla putlara tapmadığını ifade etmektedir. "Yani ben sizin tapageldiğinize tapıcı değilim, ne geçmişte sizin taptığınız şekilde putlara taptım, ne de şimdi ve gelecekte taparım. Ben asla Allah'a ortak koşmadım, putlara tapmadım" demektir. Fakat kanâatimize göre âyetin manâsı böyle değildir. Sûre Peygamber'in, artık eskiden Arapların yaptığı şekilde ibâdet etmeyeceğini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in, geçmişte Arapların ibâdet ettiği şekilde hiç ibâdet etmediğine dair kesin bir delil olmadığı gibi bunun tersini gösteren kanıtlar vardır. Peygamber, geçmişte onlar gibi ibâdet etmiş olsa da bu, kendisine kusur değildir. Çünkü onun masumluğu, peygamberlik ile başlar. Ondan önce onun, öteki insanlar gibi yaşadığı, âyetlerle sabittir. Biraz önce meallerini yazdığımız Duhâ ve Şûra Sûresinin âyetleri yanında, Yûnus Sûresinin:: "De ki: 'Eğer Allah dikseydi, onu size okumazdım, ve onu size bildirmezdi. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım, düşünmüyor musunuz?' "mealindeki 16 ncı âyeti de onun ibâdet ve davranışlarının, peygamberliğinden önce toplumun diğer insanlarınkinden farksız olduğunu gösterir. Nitekim Süddî de Hz. Peygamber'in, kırk yıl (yani peygamberlikten önceki hayatında) kendi kavminin dininde olduğunu söylemiştir[10977] Sûrede Peygamber'in, artık ne şimdi, ne de gelecekte Kureyşin şimdi ve geçmişte uyguladıkları ibâdet tarzını uygulamayacağı vurgulanmaktadır. Sonunda da Peygamber'in getirdiği tek Allah'a ibâdet tarzını kabul etmeyip şirke bulanmış olan ibâdet geleneklerinde ısrar edenlere, herkesin dininin kendisine âidolduğu, herkesin bildiği gibi hareket edebileceği ve herkesin yaptıklarından sorumlu olduğu anlatılmaktadır.

Gelen rivayetlere göre Kureyş liderleri, Peygamber'e, eğer o kendi tanrılarına taparsa, onların da onun Tanrısına tapacaklarım, böylece aradaki düşmanlığın kalkacağını söylemişlerdir.[10978]Tabii onların: "Sen bizim tanrılarımıza taparsan, biz de senin Tanrına taparız" dediklerine ihtimal verilmez. Çünkü Hz. Peygamber'in Tanrısı olan Allah'a onlar da zaten inanır ve taparlardı. Ancak onlar ortak koşarlardı. Olsa olsa onlar, Hz. Peygamber'e, kendilerinin din ve ibâdet tarzını kınamamasını, böyle yaptığı takdirde onların da Hz. Muhammed'in din ve ibâdetine karışmayacağını önermişlerdir. " İstediler ki sen yumuşak davranasın da onlar da (sana) yumuşak davransınlar"[10979]âyetinden de müşriklerin ondan, dinlerine karşı yumuşak davranmasını istedikleri anlaşılmaktadır. Onların, Peygamber'in da'veti-ne karşı koymalarının en önemli nedeni, Peygamber'in, onların geleneksel dinlerini taşlaması, Allah'a ortak saydıkları tanrılara yalvarmalarını, onlardan meded ummalarını kınaması idi. Eğer Peygamber bundan vazgeçseydi, aralarındaki ayrılık sebebi kalkacağı için onun dâvetine karşı koymazlardı.

İşte müşriklerin bu tür önerilerine cevâb olarak inen bu sûre, herkesin vicdanî kanâatinde serbest olduğunu; Hz. Muhamme'in, onların yaptığı gibi ibâdet yapmayacağını, Allah ile beraber başka tanrılara yalvarmayacağını; geleneklerine körü körüne bağlı kalan o insanların da Hz. Muhammed'in tanımladığı şekilde öteki tanrılarını tamamen unutup yalnız Allah'a ibâdet etmeyeceklerini vurguladıktan sonra herkesin dininin kendisine âidolduğunu, yani herkesin, istediği biçimde hareket edebileceğini ve yaptığından sorulacağını bildirmektedir.

Gerçekten Kur'ân, vicdan özgürlüğü getirmiştir. Hiç kimsenin zorla dine sokulmasını emretmemiş, Hz. Peygamber'in insanlar üzerinde bir zorlayıcı değil, duyurucu, öğüt verici olduğunu söylemiştir: "Sana düşen, yalnız duyurmaktır"[10980] "Elçinin görevi, sadece duyurmaktır"[10981] "Ben inananlar için bir uyarıcı ve müjdeleyiciden başka bir şey değilim"[10982] "Ben O'ndan size bir uyarıcıyım"[10983] gibi pek çok âyet, Peygamber'in görevinin, insanları zorlayarak yola getirmek değil, gerçekleri duyurmak olduğunu; "Sen onların üzerinde zorlayıcı değilsin [10984] mealindeki âyetler de Peygamberin zorlayıcı olmadığını bildirmektedir. Bunlar, vicdan özgürlüğünün en açık ifâdeleridir.

Tefsîri sadedinde bulunduğumuz sûrenin din ve ibâdet özgürlüğünü gayet açık belirten: "Sizin dininiz size,

---

[10976] Fethu'l-Kadîr: 5/506-507.
[10977] Câmi'u'l-beyân: 30/232.
[10978] Câmi'u'l-beyân: 30/330-331; Mefâtîh: 32/144; Keşşaf: 4/292
[10979] Kalem Sûresi: 9.
[10980] Âl-i tmrân Sûresi: 20, Nahl Sûresi: 82, Şûra Sûresi: 48.
[10981] Nûr Sûresi: 54, 'Ankebût Sûresi: 18.
[10982] A'râf Sûresi: 188.
[10983] Hûd Sûresi: 2.
[10984] Kaf Sûresi: 45.

benim dinim banadır" âyetinin, savaşı emreden ve seyf (kılıç) âyeti diye adlandırılan: "Onlar sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topye-kün savaşın"[10985] âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.[10986] Esasen bu nesih konusuna merak saran bazı kişiler, bu kılıç âyetiyle Kur'ân'ın birçok âyetini nes-hetmeğe çalışmışlardır. Oysa orada bir nesih söz konusu değildir. Evvelâ bu âyet bir haberdir, emir değil. Nesih emir ve ahkâmda olur, haberlerde olmaz. "Sizin dininiz yani ibâdetiniz, ameliniz size, benim ibâdet ve amelim banadır" sözünün neshedilecek yanı yoktur. Zira herkesin kendi amelinden sorumlu olduğu, Kur'ân'ın muhkem kaziyyesi(kesin prensibi)"Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir"[10987] mealindeki âyet de aynı mânâyı anlatmaktadır. Sonra savaşı emreden âyetler, müşrikleri zorla dine sokmayı değil, onların saldırılarına karşı koymayı, böylece onların serlerini savmayı, İslâmın özgürlük içinde yayılmasını önleyen engelleri ortadan kaldırmayı emrediyor. "Onlar sizinle topyekün savaştıkları gibi, siz de onlarla savaşın" deniyor. Demek ki emredilen savaş, durup dururken şuna buna saldırmak değil, müslümanlara saldıran insanlara karşı koymaktır. Yoksa durup dururken insanlara saldırmak caiz değildir. "Çünkü Allah saldırganları sevmez."[10988] Din, vicdan ve kanâat işidir, zorla olmaz. İnsan bir dini zorla kabul etmiş görünse de gönülden inanmadıkça mü'min sayılmaz. Kur'ân-ı Ke-rîm'de vicdan özgürlüğünü bildiren âyetlerden örnekler verelim:

"Eğer onlar seni yalanladılarsa de ki: 'Benim yaptığım bana, sizin yaptığınız sizedir. Siz benim yaptığım(ibâdet)den uzaksınız, ben de sizin yaptığı-rt/z(ibâdet)üfe« uzağım"'[10989]

"De ki: 'Ey insanlar, işte size Rabbinizden gerçek geldi. Artık yola gelen, kendisi için gelir; sapan da kendi zararına sapar. Ben sizin üzerinize vekil değilim'."[10990]

"De ki: 'Hak Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin'."[10991]

"De ki: 'Size göklerden ve yerden kim rızık veriyor?', De ki: 'Allah. O halde ya biz veya siz doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindeyiz'. De ki: 'Bizim işlediğimiz suçtan siz sorulacak değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz'."[10992]

"De ki: 'Ey Kitâb ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birimiz diğerini Allah'tan başka tanrı edinmesin.' Eğer yüz evirirlerse: 'Şâhid olun, biz müslümanlarız!' deyin"[10993]

"Dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan seçilip belli olmuştur. Kim tâğût'u inkâr edip Allah'a inanırsa, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitendir, bilendir"[10994]

"Seninle tartışmaya girişirlerse de ki: 'Ben de kendimi Allah'a teslim ettim; bana uyanlar da.' Kendilerine Kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: 'Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?' Eğer İslâm (Allah'a teslîm) olurlarsa doğru yolu bulmuşlardır. Yok eğer dönerlerse sana düşen, yalnız duyurmaktır. Allah kullarını görmektedir"[10995]

"Ancak aranızda andlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut ne sizinle, ne de kendi toplumlarıyle savaşmaktan yürekleri sıkılarak size gelenleri öldüremezsiniz. Allah dikseydi onları sizin üzerinize musallat ederdi, sizinle savaşırlardı. Öyleyse onlar sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse Allah size, onlara saldırmak için bir yol vermemiştir"[10996]

"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menet-mez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever"[10997]

Muhammed 'îzzet Derveze şöyle diyor: "Yüce Allah: "Sizinle savaşanlarla Allah için savaşın, fakat saldırmayın, çünkü Allah saldırganları sevmez"[10998] âyetinde müslümanlara, yalnız kendileriyle savaşanlara karşı savaş-malarını, fakat saldırmamalarını, Allah'ın saldırganları sevmediğini buyurmaktadır. Müfessirlerin çoğuna göre bu âyet, Tevbe Sûresinin, müslüman olup namaz ve zekât farzlarını yerine getirmelerine kadar müşriklerle savaşmayı emreden aşağıdaki âyetleriyle neshedilmiştir: "Allah ve Elçisinden, andlaş-ma yaptığınız müşriklere ihtardır. Dört ay daha yeryüzünde dolaşın, bilin ki siz Allah'ı âciz bırakamazsınız ve Allah kâfirleri rezil edecektir! En büyük Hac günü, Allah ve Elçisinden insanlara duyurudur: Allah ve Elçisi, müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha iyidir ve eğer dönerseniz bilin ki Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz! (Ey Muhammed), Kâfirlere acı bir azabı müjdele. Ancak andlaşma yaptığınız müşriklerden hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların andlaş-malarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın. Çünkü Allah, korunanları sever. Haram ayları çıkınca, Allah'a ortak koşanları nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde oturup onları bekleyin. Eğer tevbe ederler, namazı

[10985] Tevbe Sûresi: 36.
[10986] Mer'î Yûsuf el-Hanbelî, Kalâidu'l-murcan fin-nâsih ve'1-mensûH mine'l-Kur'ân. Mastır tezi olarak tahkîk, s. 478.
[10987] Yûnus Sûresi: 41.
[10988] Bakara Sûresi: 190.
[10989] Yûnus Sûresi: 41.
[10990] Yûnus Sûresi: 108.
[10991] Kehf Sûresi: 29.
[10992] Sebe' Sûresi: 24-25
[10993] Âl-i lmrân Sûresi: 64.
[10994] Bakara Sûresi: 256
[10995] Âl-i lmrân Sûresi: 20.
[10996] Nisa' Sûresi: 90.
[10997] Mümtehine Sûresi: 8.
[10998] Bakara Sûresi: 190.

kılarlgr, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah bağışlayan, esirgeyendir"[10999]
Keza kılıç âyeti denilen: "Müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın"[11000] âyeti de onlara göre Bakara Sûresinin 190 ncı âyetini neshetmektedir. Bazı müfessirler de: "Fitne kalmayıncaya ve din, Allah'ın dini oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar (düşmanlığa, saldırıya) son verirlerse, artık zâlimlerden başkasına düşmanlık olmaz"[11001] âyetindeki "fit-ne"yi şirk olarak tefsîr etmiş, "Müşrik kalmayıncaya, Allah'ın dini olan İslâm hakim oluncaya dek müşriklerle savaşmanın farz olduğunu" söylemişlerdir.
Diğer taraftan birçok müsteşrik de: "Muhammed, 'Sizin dininiz size, benim dinim banadır' prensibinin sınırında ancak pek zayıf olduğu şartlarda durdu, fakat hicretten sonra güç kazanınca kâfirlerle savaşmaya başladı, müş-riklerden, İslâm olmaktan; Kitap ehlinden de teslim olup cizye vermekten baş ka bir şey kabul etmedi. Müslümanları ganimet almağa teşvik ediyordu..." demişlerdir.
"İslâmda savaş, müslümanları özgürlüğe kavuşturmak, da'vet özgürlüğünü sağlamak, düşmanların eziyet ve saldırılarını önlemek, müslümanların özgürlük ve güvenliğini garanti altına almak için meşru kılınmıştır. Peygamber'in hayatının sonuna kadar bu prensip muhkem olarak kalmıştır. Hac Sûresinin 38-40 ncı âyetleri bunu kanıtlar:
"Allah inananları savunur. Allah hiçbir hain ve nankörü sevmez. Kendileriyle savaşılanlara, savaşma izni verildi. Çünkü onlara haksızlık edilmiştir ve Allah, onlara yardım etmeğe kadirdir. Onlar, sırf 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah'ın, bazı insanları, diğer ba-zılarıyle savunması olmasaydı içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılırdı. Allah, kendi(dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Kuşkusuz Allah, güçlüdür, galiptir". Daha sonra Bakara Sûresinin meallerini aşağıya yazdığımız 190-194 ncü âyetleri inmiştir:
"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın, fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün, onların sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın! Fitne çıkarmak, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'-da olanlarla savaşmayın ki, onlar da sizinle orada savaşmasınlar. Fakat onlar sizinle (orada) savaşırlarsa, hemen onları öldürün; kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (savaştan) vazgeçerlerse, Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Onlarla savaşın ki fitne ortadan kalksın, din (ibâdet) yalnız Allah'a âidol-sun. Eğer (savaştan, düşmanlıktan) vazgeçerlerse artık haksızlardan başkasına düşmanlık yoktur. Haram ayı, haram aya karşılıktır. Yasaklar karşılıklıdır. Kim size saldırırsa onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın, Allah'tan korkun, bilin ki Allah korunanlarla beraberdir."
Bu âyetlerde ancak savaşanlara karşı savaşmak emredilmekte ve müşriklerin, müslümanlarla savaştıkları bildirilmektedir. Müşrikler, müslümanları dinlerinden dönmeğe zorluyorlar, Allah'ın yoluna, hak çağırışının yayılmasına engel oluyorlardı. Müslümanlar bu yüzden vatanlarını bırakıp göç etmek zorunda kalıyorlardı. İşte bu zulümleri yüzünden müşriklerle savaşmak emredilmiştir. Bakara Sûresinin 190 ncı âyetindeki "fit ne "yi şirk olarak tefsîr etmek büyük bir zorlamadır. Fitne müşrik liderlerinin yaptıkları gibi
müslümanlan dinlerinden döndürmek için baskı, işkence yapmaktır. Nitekim: "İnanan erkeklere ve inanan kadınlara fitne yapanlar (işkence edenler), sonra tevbe etmeyenler için cehennem azabı vardır, onlar'için yangın azabı vardır"[11002] "Sonra Rabbin, şunların: şu fitne (işkence) yapıldıktan sonra göç eden, sonra savaşan ve sabredenlerin yanındadır. Elbette bunlardan sonra Rabbin bağışlayandır, esirgeyendir"[11003] âyetlerinde fitne, işkence mânâsındadır.
iyi düşünülürse Bakara Sûresinin "Fitne katilden şiddetlidir (çetindir, zordur)" âyetindeki fitnenin, işkence anlamında olduğu görülür. Demek ki hiçbir suretle fitne'yı şirk diye tefsîr etmek doğru değildir. Bakara 193 ncü âyette "Fitne olmayıncaya ve din (ibâdet) yalnız Allah'a oluncaya dek onlarla savaşın. Ama (fitneye) son verirlerse artık haksızlardan başkasına düşmanlık yoktur" denmesi, mutlaka kâfirlerle veya müşriklerle savaşma gereğini değil; müşrikler saldırılarına, işkencelerine, düşmanlıklarına son verinceye, müslümanlar özgürlüğe kavuşuncaya ve İslâm da'veti serbestçe ve güvence altında yayılma imkânına kavuşuncaya dek saldırganlarla sa-vaşma gereğini ortaya koymaktadır. "Fitne olmayıncaya, din (ibâdet) yalnız Allah'a oluncaya dek onlarla savaşın, ama onlar (fitneye, düşmanlığa) son verirlerse artık haksızlardan başkasına düşmanlık yoktur" ifâdesi, haksızlık etmeyenlere, saldırmayanlara, müslümanlan rahatsız etmeyenlere karşı düşmanlık edilmeyeceğini de vurgulamaktadır. Enfâl Sûresinin: "Fitne kalma-yıncaya ve din (ibâdet) tamamen Allah 'm oluncaya dek onlarla savaşın. Onlar (müslümanlan rahatsız etmekten) vazgeçerlerse muhakkak ki Allah yaptıklarını görmektedir" mealindeki 39 ncu âyeti de bu mânâyı anlatmaktadır. "Son verirlerse" cümlesi, kâfirlerin, müslümanlara düşmanlık ve saldırılarına son vermelerini kasdetmektedir. İsrâ Sûresinin: "Az daha onlar seni, sana vahyettiğimizden ayırarak, ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi, o zaman seni dost tutarlardı" mealindeki 73 ncü âyetinde de fitne, dinden dönmek anlamında kullanılmıştır.
Tevbe edip inanıncaya, namazlarını kılıp zekâtlarını verinceye kadar müşriklerle savaşmayı emreden âyetler, müslümanlara karşı saldıran ve Hudeybi-ye Andlaşmasını çiğneyen müşrikler hakkındadır, onlar bütün

[10999] Tevbe Sûresi: 1-5.
[11000] Tevbe Sûresi: 36.
[11001] Bakara Sûresi: 193.
[11002] Bürûc Sûresi: 10.
[11003] Nah! Sûresi: 1İ0

müşrikleri kapsamaz. Âyetler arasında geçen cümleler, bunların onlar hakkında olduğunu gösterir: "Ancak andlaşma yaptığınız müşriklerden, (andlaşma şartlarından) hiçbir şeyi size eksik bırakmayan ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanla-rın andlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın"[11004] âyetinde andlaşmalannı bozmayıp sözlerinde duran, müslümanlara saldırmayan, onlara saldıranlara yardım etmeyen müşriklere saldırılmayacağı bildirildikten sonra şöyle buyurulmaktadır:
"Ve eğer ortak koşanlardan biri güvence dileyip yanma gelmek isterse, onu yanına al ki Allah'ın sözünü işitsin; sonra onu güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Böyle yap, çünkü onlar, bilmez bir topluluktur. Ortak koşanların, Allah'ın yanında ve Elçisinin yanında nasıl andlaşması olabilir? Ancak Mescid-i Haram'da anlaştıklarınız hariç. Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah, korunanları sever. Evet (o müşriklerin, Allah ve Elçisi yanında) nasıl (ahdi olabilir)? Eğer onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne and, ne de andlaşma gözetmezlerdi. Ağızlarıyle sizi razı ederler, fakat gönülleri sizi istemez. Çokları da yoldan çıkmışlardır. Allah'ın âyetlerini az bir paraya sattılar da O'nun yoluna engel oldular, onların yaptıkları, gerçekten nt kötüdür! Bir mü'mine karşı ne and, ne de andlaşma gözetmezler. İşte saldırganlar onlardır. Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse, dinde sizin kardeşlerinizdirler. Biz bilen bir kavme âyetleri böyle uzun uzun açıkladık. Eğer andlaşma yaptıktan sonra analarını bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür önderleriyle hemen savaşın. Çünkü onların andları yoktur; belki böylece yaptıklarına son verirler"[11005]
Bütün bunlar, ancak ahidlerini bozan, müslümanlara saldıran müşriklerle savaşılacağını, yoksa durup dururken zorla insanları müslüman yapmak için kimse ile savaşılmayacağım kanıtlar. "Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse..." âyeti, müşrik iken müslüman olanları kasdediyor. Yani onlar tevbe edip müslüman olurlarsa ne a'lâ, müslümanların din kardeşleri olurlar. Ama inanmadıkları halde sözlerinde dururlarsa onlara da saldırılmaz. Fakat verdikleri sözden cayar, andlaşmalannı bozar, dine saldırırlarsa bu tutumlarından vazgeçinceye kadar onlarla savaşın.
Tevbe Sûresi 36 ncı âyetteki "Müşriklerle topyekün savaşın" cümlesi onun tamamlayıcısıdır. Bu son cümle birincideki şüpheyi kaldırmakta, müslümanların kendileriyle topyekün savaşan müşriklere karşı topyekün savaşmalarını emretmektedir. "Ancak aranızda andlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut hem sizinle hem de kendi toplumlarıyle savaşmaktan sıkılarak size gelenler hariç. Allah dikseydi onları sizin başınıza musallat ederdi. O halde onlar sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse, Allah, size onlara saldırmak için bir yol vermemiştir"[11006] âyeti, müşrik de olsa müslümanlarla barış içinde bulunan kimselerle savaşılmayacağım açıklıkla ortaya koymaktadır. Mümtehine Sûresinin 8-9 ncu âyetleri de bunu açıkça belirtmektedir:
"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menet-mez. Çünkü Allah adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak din hakkında sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte onlar zâlimlerdir".
Nitekim bir seriyyede Araplardan bazıları İslâm oldukları veya barış istediklerini söyledikleri halde kumandan bunu tuzak sayarak onlardan bir kısmını öldürüp hayvanlarını alınca Peygamber (s.a.v.) kumandanın bu davranışına çok kızmış ve insanların görünürlerini kabul etmemenin doğru olmadığını belirten aşağıdaki âyet inmiştir:
"Ey inananlar, Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayın, dinleyin, size selâm verene, dünyâ hayâtının geçici menfaatini gözeterek: 'Sen mü'min değilsin' demeyin. Çünkü Allah'ın yanında çok ganimetler vardır. Önceden siz de öyle idiniz, Allah size (inanmayı) lütfetti. O halde iyice anlayın (peşin hüküm vermeyin). Çünkü Allah yaptıklarınızı haber almaktadır"[11007] "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Doğrusu Allah işitendir, bilendir"[11008] âyeti de düşmanlıktan vazgeçip barış isteyen herkesle barış yapmayı emretmektedir, "Allah, nankörlük edip Allah'ın yoluna engel olanların amellerini boşa çıkarmıştır, inanıp iyi ameller işleyenlerin, Rableri tarafından Muhammed'e indirilen gerçeğe inananların günahlarını da Örtmüş ve hallerini düzeltmiştir. Bu böyledir, çünkü nankörler bâtıla uymuşlar; inananlar ise Rablerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah onların durumlarını insanlara böyle anlatır. Savaşta nankörlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice sindirince sıkıca bağlayın (tutsak alın). Ondan sonra artık ya lütfen bırakın veya fidye alarak bırakırsınız. Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar böyle yaparsınız. Allah dikseydi, kendisi onlardan öc alırdı, fakat sizi birbirinizle denemek için (savaşmanızı emrediyor). Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini zayi etmeyecektir"[11009] âyetleri de müslumanlara saldıran müşriklerin güçleri kırılıncaya, savaşma kudretleri kalmayınca kadar onlarla savaşmayı, yenildikleri zaman da onları bağlayıp esir almayı, daha sonra ya fidye ile veya fidyesiz serbest bırakmayı emretmektedir.
Peygamber (s. a.v.)in, kendisinden barış veya güvence isteyen düşman savaşçılarını reddettiğine dair hiçbir haber gelmediği gibi, onun, kendisiyle barış yapmış, yahut müttefik, ya da tarafsız kimselerle savaştığına dair de hiçbir

[11004] Tevbe Sûresi: 3.
[11005] Tevbe Sûresi: 6-12.
[11006] Nisa'Sûresi: 90.
[11007] Nisa' Sûresi: 94.
[11008] Enfâl Sûresi: 61.
[11009] Muhammed Sûresi: 1-4.

haber gelmemiştir. Peyğamber(s.a.v.)in, gazve ve seriyyelerini inceleyenler, göreceklerdir ki o, durup dururken hiçbir kavme asker göndermemiş, savaş açmamıştır. Düzenledikleri savaşlar da ya bir düşmanlığı savmak, yahut düşmandan öc almak, haksızlık edenleri cezalandırmak, yola-getirmek, heder olan bir müslüman kanının öcünü almak, yahut İslâm çağrı özgürlüğünü garanti altına almak, yahut andlaşmayı bozanlara, düşmana yardım edenlere ders vermek amacıyla yapılmıştır.

Bunların hepsi Kur'ân'ın çizdiği genel prensip sınırları içindedir. Pey-ğamber'in, Kitap ehliyle olan savaşları da Kur'ân'ın bu prensibi içinde kalmıştır. Medine ve Hayber'deki yahudi kabilelerini kuşatması, onların müslü-manlara karşı entrika ve tuzakları sonucu olmuştur. Mu'te ve Tebuk seferleri, Şam yolu üzerinde bulunan hırıstiyan kabilelerin, Peyğamber'in elçilerine ve yoldan geçen müslüman kafilelerine saldırmalarına cevâb olarak düzenlenmiştir.

Tevbe Sûresinin: "KendilerineKitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din edinmeyen kimselerle, boyun eğerek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın" mealindeki 29 ncu âyeti, buna işaret etmiş ve savaşmayı, yalnız hak dine bağlı kalmayan, Allah ve Elçisinin haram kıldıklarını haram kılmayan Kitâb ehliyle sınırlamıştır. Yalnız öylelerine karşı savaşılma-sını emretmiştir. Yalnız şunu da vurgulamak gerekir ki Kur'ân, hak din ile yalnız Hz. Muhammed'e gelen dini değil, bütün peygamberlerle gönderilen dini kasdetmektedir ki zâten İlâhî dinlerin esası birdir. Zina, edepsizlik, kumar, içki, domuz eti, riba gibi temel yasaklar İslâmdan önceki kitaplarda da vardır. Allah'a ibadet, ebeveyne iyilik, büyüklere saygı, fukaraya yardım, başkalarına iyilik gibi güzel emirler o Kitaplarda da mevcuttur. O halde o eski İlâhî dinlerin özüne bağlı kalanlar, Hz. Muhammed'in getirdiklerini de kabul etmiş demektir. Çünkü Hz. Muhammed'in getirdikleri de zaten bunlardır. Artık onlarla savaşılmaz. Ama o dinlerin ruhundan ayrılmış, âhirete inanmayan, dünyâperest insanlarla, bunlar müslümanlara saldırdıkları veya İslâm için bir tehlike oluşturdukları takdirde savaşılır.

İşte Hz. Ebubekir zamanında ve ondan sonra yapılan savaşların hepsi de böyle bir düşmanlığa karşı yapılmıştır. Hz. Ebubekir ve ondan sonraki halifelerin, gönderdikleri ordulara: "Yalnız, kendileriyle savaşanlara karşı sa-vaşmaları, barış isteyenlerle barış yapmaları, kendilerine saldırmayan tarafsız insanlara dokunmamaları; sabî, çocuk, ihtiyar, kadın, kiliselerde ibâdete çekilmiş din adamı öldürmemeleri, hainlik ve zulmetmemeleri hakkındaki tavsiyeleri meşhurdur.[11010]

Eğer her kâfir ve müşrike karşı savaşmak bir İslâm prensibi olsaydı, ne durumda olursa olsun her kâfir ve müşrik ile savaşılması gerekirdi. Oysa ne Peygamber (s.a.v.) zamanında, ne de râşid halifeler devrinde böyle bir şey ol-mamıştır. Hz. Ebubekir'in, dinden dönenlerle savaşması, onlardan müslü-man olmalarından başka bir şey kabul etmemesi, başka bir durumdur. Çünkü irtidâd, birinci derecede İslâm devletine ve İslâm düzenine karşı bir hare-ket idi"[11011]

Bu konuda tefsirimizin birinci cilt 334-338 nci sayfalarına da bakılabilir. Şimdi sûrenin tefsîri hakkında bir noktaya daha dikkati çekip bu konuyu kapatmak istiyoruz:

Sûrenin tefsirinin başında işaret ettiğimiz gibi müfessirlerin birçoğu, sûredeki "lan sadece mevsûl kabul ederek öyle mânâ vermişlerdir ki bu takdirde mânâ: "Ey nankörler, ben sizin taptığınıza tapmam, siz de benim taptığıma tapmazsınız, ben sizin tapmış olduğunuza tapacak değilim, siz de benim tapmakta olduğuma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır" şeklindedir. Fakat bu mânâ, Kur'ân'ın müşrikler hakkında söylediklerine aykırıdır. Çünkü Kur'ân, müşriklerin Allah'ı tanımadıklarını, O'na hiç tapmadıklarını söylemiyor. Onların Allah'ı tanıdığını, göğün, yerin yaratıcısının, yağmuru yağdıran, rüzgârları estirenin Allah olduğuna inandıklarını, O'na duâ edip namaz da kıldıklarını söylüyor. Ama onların, Allah'a ibâdet yanında başka tanrılara da yalvarmalarını, başka varlıkları tanrılıkta Allah'a ortak koşmalarını kınıyor. İşte burada Hz. Muhammed'in, onlar gibi Allah'a ortak koşarak ibâdet etmeyeceği, ibâdetinin yalnız Allah'a yönelik olacağı vurgulanıyor. Bu sûreden, müşriklerin hiç Allah'ı tanımadıkları, O'na hiç ibâdet etmedikleri anlaşılmamalıdır. Bu büyük bir hatâdır, tşte aşağıdaki âyetler, müşriklerin Allah'ı tanıdıklarını ve O'na ibâdet ettiklerini kanıtlamaktadır:

"Andolsun onlara: 'Kendilerini kim yarattı? diye sorsan, elbette 'Allah' derler. O halde nasıl haktan çevriliyoriO'nun yanında başka varlıklara da ta-pıyor)lar?"[11012] "Andolsun onlara: 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, mutlaka 'Allah' derler. 'Hamd Allah'a lâyıktır' de. Hayır onların çoğu bilmiyor"[11013] "Gemiye bindikleri zaman, dini (ibâdeti) yalnız Allah'a özgü kılarak O'na yalvarırlar. Fakat Allah onları sağlıkla karaya çıkarınca hemen O'na ortak koşarlar"[11014] "De kk 'Duanız (ibâdetiniz) olmasaydı, Rabbim sizi ne yapacak?"[11015] "Onların Ka'be yanındaki namazları, ıslık çalma ve el çırpmadan ibarettir"[11016] Araplar, Islâmdan önce hac yapar, Allah'ın Ev'i olduğuna ve ataları Hz. îbrâhîm ve oğlu İsmâ'îl tarafından yapıldığına inandıkları Ka'be'yi tavaf ederlerdi. Hac esnasındaki telbiyeleri şöyle idi: "Lebbeyk lâ şerîke leke illâ şenken huve lek, temiikuhû vemâ melek: Allahım, buyur, senin ortağın yoktur, ancak bir ortağın vardır ki o da senindir, o sana malik değildir, sen

---

[11010] Bak. îbn Sa'd, T&bakât: 3/132; Taberî, Târîhu'l-Umemi ve'1-Mulûk: 3/226-227.
[11011] et-Tefsîru'1-hadîs: 1/178-193 tasarrufla ve ilâve ile alınmıştır.
[11012] Zuhruf Sûresi: 87
[11013] Lokman Sûresi: 25.
[11014] Ankebût Sûresi: 65.
[11015] Furkan Sûresi: 77.
[11016] Enfâl Sûresi: 35.

ona maliksin"[11017]
Peki Kur'ân, Arapların Allah'ı tanıdığını ve O'na ibâdet de ettiklerini söylediği halde, Hz. Peyğamber'e, onların ibâdetini yapmayacağını söylemesi ve onlara bu konuda böyle gayet kesinlikle ve sert bir dille karşı koyması nedendir?
Evet müşrikler Allah'ı tanıyorlardı ama kendilerini, doğrudan doğruya O'na tapmaya ehil görmeyerek, şefaatçi, aracı kabul ettikleri birtakım vasıtalarla Allah'a yaklaşmak istiyorlardı. Allah'ın kızları sandıkları meleklerin, Allah ile insanlar arasında aracı olduklarına inanıyor ve meleklerin sembolleri olan putlara da tapıyorlardı. Melekleri Allah'ın kızları sandıkları için onların sembolleri olan putlar da kadın adını taşıyordu. Allah'ı tanımakla beraber ibâdetlerini, kurbanlarını putlara sunuyorlar, bu ibâdetleri putların kendilerinden Allah'a arz etmesini diliyorlardı. İşte onların, Allah'ı bildikleri, O'na ibâdet de ettikleri halde böyle başka varlıklara da tapmaları, Allah ile kul arasında aracılar tasarlamaları şirk idi. Oysa kuldan İstenen, yalnız Allah'a tapması, O'ndan başkasından asla yardım beklememesidir. İslâm, yalnız Allah'a tapma, O'na teslim olma dinidir. "Ben özümü Allah'a teslim ettim"[11018]
Allah ile beraber başkasının adı da anılarak yapılan ibâdet, yalnız Allah'a mahsus bir ibâdet değildir. Onun için: "Ben dini yalnız kendisine özgü kılarak A ilah 'a ibâdet etmekle emrolundum. Ve bana, A ilah 'a teslim olanların ilki olmam emredildi"[11019] âyetlerinde belirtildiği üzre Hz. Muham-med(s.a.v.)e ibadetini sırf Allah'a yöneltmesi, yalnız Allah'a tapması emredilmiştir. İhlâs, dini yalnız Allah'a özgü kılmaktır. îşte müşrikler muhlis değillerdi. İbâdetlerini, Allah ile putlar, daha doğrusu başka tanrılar arasında dağıtmışlardı. Onun için Kur'ân, onların durumunu, birkaç huysuz e-fendinin kölesi olan, her birinden gelen birbirine ters emirlerle ne yapacağını şaşıran bir kölenin durumuna benzetmektedir. Ama mü'minin bir tek Rabbi vardır, O'ndan başka Rabbi olmadığı için mü'min rahattır. O ne derse onu yapar. Hz. Muhammed (s.a.v.) hiçbir ortağı, benzeri olmayan tek Allah'a taparken, müşrikler Allah yanında başka varlıklara da taparak ruhlarını küçültüyor, bozuyorlardı. Böyle insanlar için Kur'ân: " Ruhunu yücelten felaha erdi, onu alçaltan da perişan oldu"[11020]demektedir ki ruhunu yücelten, tek Allah'a kul olmak suretiyle yaratıkların kulluğundan kurtulan, gerçek özgürlüğe kavuşan mü'mindir. Ruhunu alçaltan da çeşitli tanrılara kulluk ederek küçülen, yaratıkların kölesi olan, böylece alçalan müşriktir. İşte bundan dolayı sûrede, müşriklerin, Hz. MuhammedMn yaptığı gibi sırf Allah'a tapmayacakları vurgulanmaktadır.
Tabii bu, sûrenin indiği zamanki durumu ifâde etmektedir. Şirk içinde bulunduğu sürece o insanların, Hz. Muhammed gibi yalnız Allah'a tapmayacaklarını, O'na ortaklar koşarak kulluk edeceklerini ifâde eder. Yoksa o kimselerin ileride asla müslüman ol mayaca lan anlamına da gelmez. Nitekim sûrenin indiği sırada müşrik olan birçok kimse, bir zaman sonra müslüman olmuştur. "Siz benim gibi ibâdet etmezsiniz" sözü, o günkü durumla ve onların şirkte bulunmalarıyle ilgilidir. Şirkten dönenler, İslâmın tanımladığı biçimde yalnız Allah'a kulluk ederler.
İslâm, uygulanagelen ibâdet şeklini almış, onun içinde, Allah'a âid olmayan ne varsa hepsini boşaltmış ve onun içine İslâmın ruhu olan Allah korkusu, sevgisi ve rızâsını doldurmuş ve bu ibâdete ihlâs demiştir.[11021]

Kâfirûn Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Herkes istediği biçimde ibâdet yapabilir. Herkes vicdan özgürlüğüne sahiptir. Her insanın ibâdet tarzı, dîni kendisine aittir. Kimsenin, bir başkasının ibâdetini engellemeğe hakkı yoktur. Herkes kendi yaptığından sorumludur.[11022]

Kafirûn Sûresi Kıraet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1			Çoğunluk. Übeyy ve İbn Huseym [11023] İbn Mes'ûd [11024]
4,5		'Ayn'ın imâlesiyle: 'Ayn'ın imâlesiz fethiyle:	Hişâm. Ötekiler.
6		Birinci yâ'nın fethi, ikincisinin hazfiyle: Birincinin sükûnu, ikin-	Nâfi', Hişâm, Hafs, Bezzî. Nasr ibn Âsim, Sellâm ve Ya'kûb[11025]

[11017] Müslim, Hacc: 22
[11018] Âl-i İmrân Sûresi: 20,
[11019] Zümer Sûresi: 11-12.
[11020] Şems Sûresi: 9-10
[11021] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/134-147.
[11022] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/147.
[11023] el-Mesâhif: 180, 313.
[11024] el-Mesâhif: 112. .

cisinin sübûtu:

NASR SÛRESİ 2234
Tefsîr: 2234
Nasr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:..... 2238
Nasr Suresi Kıraet Farkları 2238

[11025] Tebsıra: 733; ei-Mesâhif": 313; Kurtubî: 20/229; en-Neşr: 2/404; el-Budûr: 346.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/149.

NASR SÛRESİ

Nasr, yardım, zafer demektir. Allah'ın, Peygamber(s.a.v.)e yardım edip onu dâvasında zafere kavuşturduğunu ve ona Mekke'nin fethini nasibettiğini anlattığından bu adı almıştır. Veda Haccında indiği rivayet edilir. Mekke'de inmekle beraber Hicretten sonra indiği için Medine'de inmiş kabul edilir. Resmî sıralamada 110ncu, iniş sırasına göre 114 ncü sûre olup 3 âyeti içermektedir.
'Abdullah ibn 'Ömer, bu sûrenin, Veda Haccının teşrik günlerinde Mi-nâ'da indiğini ve bu sûre indikten sonra Hz. Peygamber'in, seksen gün yaşadığını söylemiştir[11026] Mukâtil ise Hz. Peygamber'in, bu sûreden sonra bir yıl yaşadığını, bu sûreden sonra "Bugün size dininizi tamamladım"[11027] mealindeki âyetin indiğini, onu takiben de Peygamber'in seksen gün yaşadığını, daha sonra "Andolsun içinizden size öyle bir elçi geldi ki sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir"[11028] âyetinin indiğini, o âyetten sonra Peygamber'in otuzbeş gün yaşadığını; en sonunda da "Allah'a döndürüleceğiniz bir günden sakının"[11029] âyetinin indiğini, o âyetten sonra da on bir gün yaşadığını söylemiştir.[11030]
'Abdullah ibn Mes'ûd, bu sûreye TevdV (veda*) dendiğini söylemiştir [11031]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle.
1- Allah'ın yardımı ve fetih geldiği,
2- Ve insanların dalga dalga Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman,
3- Rabbini överek tesbîh et, O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeyi kabul edendir.

Tefsîr:

1-3: Bu âyetlerde Peygamber(s.a.v.)e, Allah'ın yardımı ve fetih geldiği ve insanların topluca Allah'ın dinine girdiklerini gördüğü zaman Rabbini hamd ile tesbîh edip O'ndan mağfiret dilemesi emrediliyor. Burada hitap Peygamberedir ama, onun davranışı bütün mü'minlere örnek olduğu için her mü'-minin, Allah'ın nimet ve yardımını görünce O'na hamd ve şükretmesi, bu sûrenin hükmü gereğidir.
Rivayete göre Allah'ın Elçisi bu sûreyi ashabına okuduğu zaman herkes sevinirken amcası *Abbâs ağlamış. Allah'ın Elçisi, neden ağladığını sorunca:
— Bu sûrede senin vefatın haber verilmiştir, demiş. Peygamber (s.a.v.) de:
— Evet, senin dediğin gibidir, buyurmuştur.
Başka bir rivayete göre de bu sözü söyleyen, 'Abbâs'ın oğlu 'Abdullah'tır. O böyle deyince Peygamber (s.a.v.):
— Gerçekten bu çocuğa çok ilim verilmiş, demiştir.
'Abdullah ibn 'Abbâs'tan gelen bir rivayete göre de kendisi, bu anlamı, Hz. Peygamberdin hayâtında değil, Hz. Ömer zamanında çıkarmıştır ki bu rivayet daha makuldür:
"Ömer, 'Abdullah ibn 'Abbâs'ı, Bedir'e katılmış büyük sahâbilerle birlikte meclisinde oturtur idi. 'Abdurrahmân ibn
— Sen bizim oğlumuz yaşındaki bir genci bizimle beraber mi oturtuyorsun? dedi. Ömer:
— Evet, o bildiğiniz gibidir (yani zekîdir, aklı yerindedir) dedi.
Bir rçüri 'Abdullah'ın da bulunduğu bir toplantıda Ömer, sahâbilere: Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman"ın anlamını sordu. Esasen 'Abdullah'ın zekâsını onlara gösterrhek için bu soruyu sormuştu. Onlardan kimi: "Burada bize, yardım edilip fetih verildiği zaman Allah'a hamd ve istiğfar etmemiz emredildi" dedi, kimi de sustu. Ömer 'Abdullah'a:
— Sen de mi böyle söylüyorsun? diye sordu. 'Abdullah:
— Hayır, burada Allah'ın Elçisine, Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman bu, senin ecelinin işaretidir. O zaman Rabbine hamdet, O'ndan mağfiret dile, O tevbeyi çok kabul edendir, buyurulmaktadır, dedi.
Bunun üzerine Ömer, 'Abdullah'a:
— Ben de senin bildiğin gibi biliyorum, dedikten sonra ötekilere de: Bu gördüğünüzden sonra artık (bu çocuğu büyüklerin meclisinde oturtmamdan dolayı) beni nasıl kınarsınız? dedi.[11032]
Yine rivayete göre bu sûrenin inişinden sonra Peygamber (s.a.v.), Fâtı-ma'yı çağırıp: "Kızım, bana vefatımın yaklaştığı bildirildi" demiş, Fâtıma ağlayınca Peygamber: "Ağlama, ailem içinde bana ilk katılacak sensin" buyurmuştur .[11033]
Sûrede geçen kelimelerin anlamlarına gelince:

[11026] et-Teshîl: 4/221; Keşşaf: 5/293
[11027] Mâ'ide Sûresi: 3 ncu âyetin bir kısmı
[11028] Tevbe Sûresi: 128.
[11029] Bakara Sûresi: 281.
[11030] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/164.
[11031] Keşşaf: 5/295.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/151.
[11032] Buhârî, Tefsir, Sûre: 110, Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 110; et-Tâc: 4/300.
[11033] Keşşaf: 4/295; Mefâtîhu'l-ğayb: 32/164; Buhârî, İsti'2ân: 43

Nasr: Birine yardım edip onu düşmana üstün getirmek, zafere ulaştırmak,bir ülkeyi düşmanın elinden almak suretiyle İslâm da'vetinin Önündeki engeli kaldırmak, yolunu açmaktır.
Tesbîh: Allah'ı eksik sıfatlardan tenzih etmektir. Yüzmek, uzaklaşmak anlamındaki sebh kökünden gelir. Hz. 'Âişe'nin rivayetine göre bu sûre indikten sonra Peygamber (s.a.v.): "Allahım, senin sânın yücedir, övgü sana mahsustur. Senden mağfiret diler, sanatevbe ederim" sözünü çok söyler olmuştur. Rükû'unda " derdi, kalkar, oturur, gider gelirken " derdi. Dedim ki:
— Yâ Resûlâllah, sen neden "subhânellâhi ve bihamdihV'yi çok söylemeğe başladın? Buyurdu ki:
— Ümmetimde bir alâmet kılındı. Onu gördüğüm zaman bunu söylemem emredildi. O alâmet "dir, dedi"[11034]
Hz. 'Âişe'nin başka bir rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) Allah'ın emrine uyarak: "Subhânekellâhumme rabbenâ ve bihamdike Allâhummeğftr derdi.[11035]
Müfessirlere göre buradaki fetih, Mekke'nin fethidir. Başka bir tefsîre göre müşriklerin ellerindeki ülkelerin fethidir. Hadîd Sûresinde anlattığımız üzere Mekke, hicretin sekizinci yılı, Ramazan'ın yirminci gününde fethedilmişti. Mütevâtir haberlere göre bu sûre, fetihten iki yıl sonra inmiş ve Hz. Peygamber, bu sûrenin inişinden takriben üç ay sonra vefat etmiştir. O halde sûre, yalnız Mekke'nin fethini değil, Uhud'dan sonra başlayıp Mekke'nin ve bir yıl sonra da Tâif'in fethiyle taçlanan zaferlere, fetihlere işaret etmektedir. Sûrede fetih, Peyğamber'in bütün zafer ve fetihlerini kapsamak üzere mutlak (genel) olarak kullanılmıştır. Bu fetihlerin en önemlisi, kuşkusuz Mekke'nin fethidir. Mekke'nin fethi, dinin yayılması açısından son derece önemli sonuçlar vermiş, bundan sonra insanlar fert fert değil, bölük bölük, kabile kabile müslüman olmağa başlamışlardır. Fethin üzerinden iki yıl geçmeden Arap Yarımadasında İslâm inancı kökleşmiştir. Peygamber (s.a.v.) Veda' Hac-cına, Medine'den kırk binden fazla müslüman ile gitmiştir ki bu, o zamana göre büyük bir rakamdır. Ebû Ömer ibn *Abdi*l-Berr'in re'yine göre Peygamber (s.a.v.) vefat ederken Araplar arasında kâfir bir adam kalmamıştı. O zaman müslümanların sayısı yüz on dört bin idi.[11036]
Veda* Haccı, hicretin onuncu yılında olmuştu, Mekke 8 nci hicret yılında fethedilmiş, fakat henüz şirkin kökü tamamen kazınmamıştı. Müşrikler, yine kendi bildiklerince hac ibâdetim yapıyorlardı. Allah, Peygamberinin, müşriklerle beraber hac yapmasını istemedi. Mekke ve yöresi, İslâmın hükmü altına girince Peygamber (s.a.v.), hicretin dokuzuncu yılında Hz. Ebubekir'i hac emiri tayin edip gönderdi ve Mescid-i Haram bölgesinin, müşriklere yasaklandığını ilân etmesini emretti. Onuncu hicret yılında kendileri, gerek Medine halkından, gerek civar kabilelerden büyük bir müslüman topluluğunun başında hac yapmak üzere yola çıktı. Müslümanlardan başkasının katılamayacağı bu hacca Haccetu'l-Vedâ'denmiştir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) bu hacdan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. İşte bu sûre, bu hac esnasında inmiştir. İçeriğinde, Peyğamber'in vefatına işaret sezildiğinden sûreye "Tevdf Sûresi" de denmiştir.
Allah'ın Elçisi, büyük bir cemâatle Medine'den hareket ettiği gibi Yarımadanın çeşitli bölgelerinden de hacca katılmak üzere müslümanlar hareket etmişler ve o zamana dek görülmemiş bir kalabalık hac bölgesinde toplan-mıştır. Sadece Tebûk'e katılanların otuz bin kişi olduğu düşünülürse Veda' haccına katılanların, en az bunun iki katı olduğu tahmin edilebilir ki bu, o zamana göre çok büyük bir rakamdır.
Peyğamber'in sahâbîlerinden Câbir ibn 'Abdullah, gençliğinde, Peyğamber'le beraber yapmış olduğu Veda' Haccını, ihtiyarlık çağında kendisinden soranlara anlatmıştır. İmam Muhammed Bakır, Câbir ibn 'Abdullah ile görüşmesini şöyle anlatıyor:
"Câbir ibn 'Abdullah'ı ziyarete gittik. (Son demlerinde gözleri kör olan Câbir), gelenlerin kimler olduğunu sordu. Ben, Hz. Hüseyin'in oğlu 'Alî Zeyne'l-'Âbidîn'in oğlu Muhammed olduğumu söyledim. Gömleğimin, yukarıdan iki düğmesini çözdü, avucunu göğsümün üstüne koydu, ben henüz o zaman bir çocuktum, bana:
— Merhaba kardeşimin oğlu, istediğini sor, dedi. Ben de sordum:
— Bana Allah'ın Elçisinin haccını anlat, dedim. Elinin dokuz parmağını yumarak dedi ki:
— Allah'ın Elçisi (s.a.v.), Medine'de dokuz yıl kaldı, bu süre içinde hacca gitmedi. Nihayet göçlerinin sonuncu yılında Allah Elçisinin hacca gideceğini ilân etti. Bunun üzerine Medine'ye çok insan geldi. Herkes Allah'ın El-çisi ile birlikte Hacca gitmek, onun yaptıklarını yapmak istiyordu. Biz de Allah'ın Elçisi ile birlikte yola çıktık.
Zu'l-Huleyfe'ye vardığımızda (Ebubekir'in karısı) Umeys kızı Esma, Ebu-bekir'in oğlu Muhammed'i doğurdu. Allah'ın Elçisine adam gönderip "Ne yapacağım?" diye sordu. Allah'ın Elçisi de, yıkanıp bir bez tutunarak ihra-ma girmesini emretti. Allah'ın Elçisi mescidde namazı kıldıktan sonra Kasvâ adlı devesine bindi. Devesi onu Beydâ'ya, düz çöle getirdiği zaman gözümün alabildiğine baktım ki Elçi'nin önünde binekli, ve yaya yürüyen insanlar ovayı doldurmuş; sağı öyle, solu öyle, arkası öyle. Allah'ın Elçisi henüz aramızda, kendisine Kur'ân inerken ve kendisi Kur'ân'ın mânâsım bilip bize anlatırken (bu kadar insan İslâm olmuştu). Allah'ın Elçisi, yüksek sesle, Allah'ın birliğini belirten şu telbiyesini yaptı:
"Lebbeyk Allâhumme lebbeyk, lebbeyke lâ şerike leke lebbeyk, inne'l-hamde ve'n-ni'tnete leke ve'l-mulk, lâ şerike lek."
İnsanlar da bu telbiye ile birlikte kendi bildikleri telbiyeyi yaptılar. Allah'ın Elçisi, onların yaptıkları telbiyeye bir şey demedi, kendi telbiyesine devam etti.

[11034] Buhârî, Tefsir, Sûre: 110; Müslim, Salât: 217; et-Tâc: 4/299
[11035] Buhârî, Tefsir, Sûre: 110; Müslim, Salât: 217; et-Tâc: 4/299
[11036] et-Teshîl: 4/222.

Biz yalnız hacca niyet etmiş idik, Ömreyi bilmezdik. Hep birlikte Ka'be'ye vardığımızda Allah'ın ElçisiEsved)i selâmladı, üç defa remlederek (hızlı giderek), dört defa yürüyerek Ka'be'yi tavaf etti. İbrâhîm Makamına sokulup:
"îbrâhîm Makamını namaz kılma yeri yapın"[11037] âyetini okudu, Makam'ı kendisiyle Ka'be arasına alarak iki rek'at namaz kıldı. Birinci rek'atte "Kul yâ eyyuhâl-kâfirûne" ikinci rek*atte "Kul huvallâhu ehad" sûresini okudu. Tekrar Rükne (Hacer-i Esved'e) dönüp onu selâmladı, Safa kapısından çıktı.
Safâ'ya yaklaşınca: "Safa ileMerve Allah'ın nişanlarındandır..."[11038] âyetini okudu. "Ben de Allah'ın başladığı yerden (yani Safâ'dan) başlarım" deyip Safa'dan sa'ye başladı. Ka'be'yi görünceye kadar Safa tepesine çıktı. Kıbleye karşı yönelip Allah'ı birledi, tekbir getirip şöyle dedi:
"Allah'tan başka tanrı yoktur. Mülk O'nundur, övgü O'na mahsustur, O herşeyiyapabilendir. Allah'tan başka tanrı yoktur. Va'dini tuttu, kuluna yardım etti, tek başına birleşik orduları bozguna uğrattı."
Başka du'âlar da etti. Böyle Uç defa du'â ettikten sonra Merve'ye indi. Ayakları vadinin içine (iki yeşil direk arası denen yere) varınca koşarcasına yürüdü, vadiden çıkınca normal yürümeğe başladı, Merve'ye geldi. Safâ'da yaptığını aynen Merve'de de yaptı. Merve'ye son gelişinde: "Eğer ben, önceden yaptığım bazı şeyleri geriye bırakmış olsaydım, kurban takdim etmezdim, bunu ömre sayardım. Yanında kurbanı olmayan kişi, ihramdan çıksın, yaptığını ömre saysın" dedi,
Surâka ibn Cu'şum ayağa kalktı:
— Yâ Resûlâllâh, bu yalnız bu yıla mı mahsustur, yoksa ebediyyen böyle mi olacak(hac zamanında ömre de yapılabilecek mi)dir? diye sordu.
Allah'ın Elçisi, parmaklarını birbirine geçirerek:
— ömre haccın içine girdi, ömre haccm içine girdi, artık dâima böyle olacaktır, dedi.
'Alî, Hz. Peyğamber(s.a.v.)e, Yemen'den develer getirdi. Geldiğinde, Fâ-tıma'yı da ihramdan çıkanlar arasında buldu. Onun bu yaptığını beğenmedi. Fâtıma: "Babam bana böyle yapmamı emretti*' dedi. 'Alî (bu olayı) Irak'ta şöyle anlatırdı:
"Hemen Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e gittim, Fâtıma'nın yaptığından yakındım. Fâtıma'nın, Allah'ın Elçisinin emriyle böyle yaptığı hakkındaki sözünü Allah'ın Elçisine söyledim ve bu işini hoş karşılamadığımı, Fâtıma'ya darıldığımı anlattım. Allah'ın Elçisi:
— Fâtıma doğru söylemiş, doğru söylemiş, dedi. Sen hacca niyet ettiğin zaman ne dedin?
— Allah'ın Elçisi ne niyetle telbiye etmişse ben de o niyetle telbiye ediyorum, dedim. Dedi ki:
— O halde benim kurbanım var, sen de ihramdan çıkma."
'Alî'nin Yemen'den getirdiği ve Allah'ın Elçisi'nin kendisinin getirmiş olduğu kurbanlık develerin toplamı yüz tane idi. İnsanların hepsi ihramdan çıktılar, saçlarını kısalttılar.[11039] Yalnız Peygamber (s.a.v.) ve yanında kurbanı bulunanlar ihramda kaldılar. Terviye (Zilhiccenin sekizinci) günU olunca Mi-na'ya gittiler, hac için telbiye ettiler.
Allah'ın Elçisi (s.a.v.) bineğine bindi, öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve sabah namazını Mina'da kıldı. Güneş doğuncaya kadar orada kaldı, ('Arafat'ın bitişiğindeki) Nemire'de kendisi için kıldan bir çadır kurulmasını emretti. Kureyş," Allah'ın Elçisinin Meş'ar-i Harâm'da duracağını sanıyordu. Çünkü Kureyşliler, câhiliye devrinde burada durur, öteye geçmezlerdi. Fakat Allah'ın Elçisi orayı geçip 'Arafat'a geldi. Nemire'de çadırının kurulmuş olduğunu gördü, çadıra indi. Güneş ufuktan sağa doğru kayınca devesi Kasvâ'-nın eğerlenmesini emretti. Binip 'Arafat vadisine geldi. Orada insanlara — veda* hutbesi diye bilinen— aşağıdaki konuşmasını yaptı:
"Bu ayınızda, bu ilinizde, bugününüz nasıl dokunulmaz ise kanlarınız ve mallarınız da öyle dokunulmazdır. İyi bilin ki câhiliye âdetlerinin hepsini ayaklarımın altına aldım. Câhiliyye devrinin kan güdmeleri ayaklarımın altındadır, tik ayağımın altına aldığım kan dâvası, kendi kan dâvamız olan Haris oğlu Rabî'a'nın oğlunun kan davasıdır. Süt emmek için Sa'd oğullarının yanına verilen bu çocuğu, Hüzeyl kabilesi öldürmüştü. Onun kanını kaldırıyorum. Câhiliyye tefeciliği de ayaklarımın altındadır. Ayaklarımın altına aldığım ilk tefe, Abdulmuttalib oğlu (amcam) 'Abbâs'ın ribâsıdır. Onun ribâ alacaklarının tamamını kaldırdım, ayaklarımın altına aldım.
"Kadınlar hakkında Allah'tan korkun, çünkü siz onları Allah'ın bir emâneti olarak aldınız, Allah'ın sözü uyarınca onların ırzlarım kendinize helâl kıldınız. Sizin de onların üzerinde haklarınız vardır. Sizin hoşlanmadığınız bir kimseyi içeriye alıp sizin döşekleriniz üzerinde oturtmamaları, sizin onlar üzerindeki haklarınızdandır. Eğer böyle bir şey yaparlarsa fazla hırpalamamak şartıyle onları dövebilirsiniz. Onların yiyecek ve giyeceklerini sağlamak size düşer.
"Size öyle bir şey bıraktım ki ona sarıldıkça asla sapmazsınız: Bu bıraktığım şey, Allah'ın Kitabıdır. Benden bir şeyler soruyorsunuz, ne diyorsunuz?
— Senin, (Allah'ın buyruklarını) duyurduğuna, görevini yaptığına, bizlere öğüt verdiğine tanıklık ediyoruz.
Bunun üzerine Allah'ın Elçisi, işaret parmağını göğe doğru kaldırıp insanları göstererek üç defa:
— Şâhid ol, AUahım, dedi.

[11037] Bakara Sûresi: 125
[11038] Bakara Sûresi: 158
[11039] Bu olaydan, beraberinde kurban getirmemiş olan kimsenin, önce ömre yapıp ihramdan çıkacağı, sonra hac için ihrama girebileceği ve buna kurban kesmenin gerekmediği anlaşılır.

"Sonra ezan okudu, kamet getirdi, öğleyi kıldı(rdı), tekrar kamet getirdi, ikindiyi kıldı(rdı). İki namaz arasında başka bir nafile namaz kılmadı. Daha sonra (devesine) binip durma yerine geldi. Devesi Kasvâ'yı, karnı kayalıklar üzerinde olacak biçimde, yürüyen insan saflarının önünde durdurdu. Kıbleye yöneldi, Güneş batıncaya kadar öyle durdu. Güneşin sarılığı gidip topu ufuktan kaybolunca Üsâme'yi de devesinin arkasına alarak hareket etti. Hızlı gitmesin diye Kasvâ'nın yularını çekiyordu, bu yüzden hayvanın başı, eğerinin ağacına değiyordu. Allah'ın Elçisi, sağ eliyle de insanlara işaret edip: "Ey insanlar, yavaş olun, yavaş olun!" diyordu. Her kum tepeciğine geldikçe devenin yularını biraz gevşetiyordu ki hayvan tepeye kolay çıkabilsin. Müzdelife'ye varınca orada akşamla yatsıyı, bir ezan ve iki kametle birlikte kıldırdı, tki namaz arasında nafile namaz kılmadı. Ve şafak atıncaya kadar yanını yere koyup uzandı. Sabah olunca bir ezan ve bir kametle sabah namazını kıldırdı. Sonra Kasvâ'ya binip Meş'ar-i Harâm'a geldi, kıbleye yöneldi, Allah'a duâ etti, tehlîl ve tekbîr getirdi, Allah'ı birledi. Gün ağarınca-ya dek öyle durdu. Ortalık iyice ağarınca henüz güneş doğmazdan yola çıktı.
"Abbâs oğlu Fadl'ı da arkasına bindirdi. Fadl, saçı, yüzü güzel, beyaz tenli, yakışıklı bir adamdı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) hayvanı mahmuzlayıp hareket ettiği zaman yanından kadınlar geçiyordu. Fadl bu kadınlara bakmağa başladı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) elini Fadl'ın yüzüne koydu (bakmasına engel oldu). Fadl bu kez başını öbür tarafa çevirip yine baktı. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) elini Fadl'ın öbür yüzüne koyup başım (önüne) döndürdü. Böylece Muhas-sir'in içine geldi. Biraz yürüdü, sonra Büyük Cemreye varan orta yolu tuttu, ağacın yanında bulunan Cemre'ye geldi, orada yedi taş attı. Fiske taşı büyüklüğündeki her taşı atarken tekbir getiriyordu. Taşı vadinin içinden atıp kurban kesme yerine geldi. Bizzat kendi eliyle altmış üç kurban kesti, sonra 'Alî'ye verdi, geri kalanı da 'Alî kesti. 'Alî'yi de kurbanlarına ortak yaptı. Sonra kesilen her deveden bir parça et alınıp bir kabda pişirilmesini emretti. Allah'ın Elçisi ve 'Alî, kurbanların etinden yediler, çorbasından içtiler.
Allah'ın Elçisi, daha sonra hayvanına binip Ka'be'ye geldi, ifâda tavafını yaptı, Mekke'de öğle namazını kıldı, Zemzem suyu çekip dağıtan 'Abdul-muttalib oğullarının yanına geldi:
— Ey 'Abdulmuttalib oğullan, çekin, eğer insanlar (benim yaptığımı görünce bunu haccın menâsikinden sanıp) üzerinize üşüşerek sizin su verme (şikâyet) hakkınızı elinizden alacak olmasalardı, ben de sizinle beraber su çekerdim, dedi.
Allah'ın Elçisi'ne bir kova Zemzem verdiler, ondan içti"[11040]
İbn Hişâm'ın Sîretinde ve İbn Sa'd'ın Tabakâtında Hz. Peyğamber'in hac-cı, uzun olarak anlatılır. Orada anlatılanlar da Câbir'in anlattıklarına uyar. Ancak rivayetlerde din ve ahlâk bakımından önemli bazı fazlalıklar vardır. İbn Sa'd'ın rivayetinde Hz. Peygamber Ka'be'yi görünce: "Allahım, bu Ev'-in şerefini, değerini, heybetini artır. Bunu saygı ile hac ve ömre yapanların da şerefini, değerini, heybetini, saygınlığını ve iyiliğini artır!" demiştir. 'Arafat'taki tepede (Cebelu'r-rahme'de) durmuş, "Batn-ı 'Ürene hariç, 'Arafat'ın her yanı duruş yeridir", "Hac 'Arafat'tır, yahut Arefe günüdür, bayram sabahından önce cem'gecesine (akşamla yatsının birlikte kılındığı Müzdeli-fe gecesine) yetişenin haccı tamamdır" demiştir. Müzdelife'ye geldiğinde de: "Muhassir vadisi hariç, Müzdelife'nin her yerinde durulabilir" demiştir. Kurban kestikten sonra başını tıraş etmiş, bıyıklarından ve yanağından almış, tırnaklarını kesmiş, kıllarının ve tırnaklarının gömülmesini emretmiş, sonra koku sürmüş, gömlek giymiş ve Minâ'da ünleyicisi: "Bugünler yeme içme günleridir!" diye Çağırmıştır. Mekke'de üç gece kalmış: "Bunlar, muhacirin sader-den sonra Mekke'de kalacağı üç gecedir" demiştir. Sonra Beyt'e veda* ederek Medine'ye dönmüştür.
İbn Sa'd'ın rivayetine göre Peygamber (s.a.v.), hac ile ömreyi beraber yapmıştır. Câbir hadisinden de bu anlaşılıyor. Ancak 'Abdullah ibn Ömer'in, Hz. 'Âişe'nin, hattâ Câbir ibn 'Abdullah'ın, Peyğamber'in yalnız hac için ihrama girdiğini ve yalnız hac yaptığını söyledikleri rivayet edilir.[11041] İbn Sa'd'ın rivayetlerinde, Peygamber (s. a.v.)in, ashabını yalnız ömre veya yalnız hac veya her ikisini birlikte yapmakta serbest bıraktığı anlatılır. Kendisine bu konuda soru soranlara: Yanında kurbanı olmadan hacc için erkenden ihrama girenlere, bu ihramlarını ömre ihramına çevirmelerini, ömreden sonra ihramdan çıkıp daha sonra hac ihramına girmelerini emretmiştir. Böylece bunların yaptıkları hac, ifrâd haccı olduğu için bunlara kurban kesmek gerekmemektedir. Fakat Hanefî mezhebi, temettü' haccı dediği bu hacda da kurbanı gerekli görmektedir. Halbuki hadisten, temettü' haccında kurban gerekmeyeceği anlaşılmaktadır: "İbn 'Abbâs şöyle dedi: Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ve ashabı, (Zil-hicce'nin) dördüncü sabahı hacc için tehlîle başladılar. Allah'ın Elçisi (s.a.v.), yanında kurbanı bulunmayanların, bu haclarını ömre saymalarını emretti. (Tavaf ve sa'y'den sonra) elbiseler giyildi, buhurlar yayıldı ve kadınlarla temas edildi"[11042]Yine 'Abdullah'tan rivayet edilen bir hadiste Peygamber (s. a.v.)in, Ka'be'yi tavaf edip Safa ile Merve arasında sa'yettikten sonra yanında kurbanı olduğu için saçını kısaltmadığı ve ihramdan çıkmadığı, fakat kurban sevk etmemiş olanlara tavaftan ve sa'yden sonra saçlarını kısaltıp veya tıraş olup ihramdan çıkmalarını emrettiği bildirilmektedir.[11043] Câbir'in, biraz önce mânâsını yazdığımız rivayetinden de bu anlaşılmaktadır.
Müslim'in rivayet ettiği bir hadis ise, Câbir ve 'Abdullah ibn 'Abbâs rivayetlerinin tersine, yanında kurbanı olmayanların, tavaf ve sa'yden sonra ihramdan çıkacaklarını, sonra hac için ihrama girip kurban keseceklerini, kurban bulamayanların üç gün hacda, yedi gün de ailesine döndükten sonra oruç tutacaklarını

[11040] Müslim, Hacc: 19, hadis: 147.
[11041] Gazavâtu'r-Resûl, s. 176.
[11042] İbn Hanbel, Musned: 1/290.
[11043] el-Fethu'r-Rabbânî: 11/144-145.

anlatmaktadır.[11044]Ancak rivayetlerin çoğu, Câbir ve 'Abdullah ibn Abbâs rivayetini teyidetmektedir. Abdullah ibn Ömer'in rivayetinde de Peyğamber(s.a.v.)in, hacc için ihrama girip telbiye ettiği, Ka'be'ye gelince yanında kurbanı bulunmayanların, bu telbiye ve niyetlerini ömreye çevirmelerini emrettiği ifâde edilmektedir [11045]
Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre beraberinde kurban getirmeyen kimse, önce ömre yapıp ihramdan çıkar, sonra terviye günü ihrama girer, hac yapar. Onun kurban kesmesi gerekmez. Ama beraberinde kurban getirmiş olan, ihramdan çıkabilmek için kurbanını kesmesi gerekir. Bundan dolayı onun, hac farizası tamamlanıncaya dek ihramda kalması emredilmiştir. Hz. 'Aişe'-nin şöyle dediği rivayet edilir:
"Biz Allah'ın Elçisi ile çıktığımızda üç çeşit idik: Kimimiz ömre ile hac-cı birlikte yapacaktı, kimimiz yalnız hac için ihrama girmişti, kimimiz de yalnız ömre için ihrama girmişti.
"Ömre ile haca birleştirenin, bütün menâsiki tamamlamadıkça ihramdan çıkması helâl değildir. Yalnız hac için ihrama giren de menâsiki tamamlamadan ihramda yapılması haram olan şeyleri yapamaz. Ama yalnız ömreye niyet eden, tavaf ve sa'yden sonra, hac için yemden ihrama girinceye dek her-şey kendisine helâl olur"[11046] Berâ ibn 'Âzib de şu olayı anlatmıştır: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), ashabiyle birlikte yola çıktı. Hac için ihrama girdik, Mekke'ye vardığımızda buyurdu ki: 'Haccınızı ömre yapınız'. Halk, 'Yâ Resûlâllah, biz hac için ihrama girdik, nasıl onu ömre yapacağız?'. Buyurdu ki: 'Siz benim
size emrettiğime bakınız, ne diyorsam onu yapınız'. Sözüne itiraz ettiler. Kızdı, yürüdü, kızgın olarak 'Âişe'nin yanına girdi. 'Âişe ona, kendisini neyin kızdırdığını sordu. Peygamber (s.a.v.); 'Nasıl kızmayayım, ben bir şey emrediyorum da sözüme uyulmuyor' dedi"[11047]
Bu konu üzerinde fazla durmamız, fıkıh kitaplarındaki temettü' yapanın, kurban kesmesinin vâcib olduğu şeklindeki yanlış düşünceyi düzeltmektir. Çünkü halka da böyle intikal ettirilmiş ve hacca gidenler, kurban olmadan hacc olamayacağı kanâatine sahibolmuşlardır. Oysa kurban, beraberinde kurban getirmiş olan için vâcibdir. Ve bu kimse kurbanını kesinceye dek ihramdan çıkamaz. Bunun için kudüm tavafından sonra sa'yetmek gerekmez. Ona bir sa'y kâfidir. Ama yanında kurban getirmemiş olan kimse, önce ömre yapar, yani Ka'be'yi tavaf eder, sa'yeder, tıraş olur, ihramdan çıkar. Sonra tekrar hac niyetiyle ihrama girer, 'Arafat'ta durur, bayramın birinci günü taşlamasını yapar, tavaf ve sa'yeder. Buna kurban kesmek gerekmez. Keserse sevâb olur ama vâcib değildir. ,
Peygamber (s.a.v.), 'Arafat ve Minâ'dan sonra Ka'be'ye gelmiş, ayaklarını çıkarıp Ka'be'nin içine girmiş, iki rek'at namaz kılmıştır. Fakat daha sonra Hz. 'Âişe'ye şöyle demiştir: "Bir iş yaptım ki yapmasaydım daha iyi olurdu: Ka 'be'ye girdim, belki ümmetimden biri Ka'be'nin içine giremeden döner de bu yüzden içinde bir burukluk kalır. Bize Ka 'be'nin içine girmemiz değil, onu tavaf etmemiz emredildi".
Başka bir yerde de: "Minâ günleri üçtür; acelesi olan iki günde dönerse günâhı yoktur. Dönüşü ertelerse yine günâhı yoktur. Minâ günleri, oruç tutulacak günler değildir; yeme, içme ve zikir günleridir" buyurmuştur. Taş atarken aşırı davranış gösterenleri görünce de: "Dinde aşırılıktan sakının, sizden önce helak olanlar, dinde aşırı davrandıklarından ötürü helak oldular" buyurmuştur.[11048]

Nasr Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

Allah'ın yardımı gelince O'na hamdetmeli, O'ndan mağfiret dilemelidir.[11049]

Nasr Suresi Kıraet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1			Çoğunluk. Übeyy.[11050] İbn 'Abbâs.[11051]

MESED SÛRESİ 2240
Tefsir: 2240
Mesed Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2243

[11044] Müslim, Hac, bâbu cevâzi't-Temettu'.
[11045] el-Fethu'r-Rabbânî, 11/154.
[11046] Ğazavâtu'r-Resul (s.a.v.), s. 174-175; el-Fethu'r-Rabbânî: 12/89.
[11047] el-Fethu'r-Rabbânî: 12/93-94.
[11048] Ğazavâtu'r-Resûl (s.a.v.), 179-181.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/152-161
[11049] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/161.
[11050] el-Mesâhif: 180
[11051] el-Mesâhif: 208.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/163.

Mesed Suresi Kıraet Farkları 2243

MESED SÛRESİ

Adını son âyetindeki "mesed" kelimesinden alan sûreye, Ebûleheb Sûresi, Tebbet Sûresi de denir. Ebûleheb ve karısının, ateş ile tehdîdedildiği bu sûre, Mekke'de Fatiha Sûresinden sonra inmiştir, 5 âyettir. Resmî sıralamada 111 nci, iniş sırasına göre 6 ncı sûredir. İniş sırasına göre ilk defa burada bir müşrik ile karısı ismen tehdidedilmektedir. Bundan, İslâm da'vetine ilk defa cephe alanın, Peyğamber'in amcası Ebûleheb ile onun karısı olduğu anlaşılabilir.[11052]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle.
1- Ebûleheb'in elleri kurusun, (yok olsun o), zâten yok oldu ya.
2- Ne malı, ne de kazandığı, onu kurtaramadı.
3- Alevli bir ateşe girecektir (o).
4- Karısı da odun hamalı olarak.
5- Boynunda hurma lifinden bir ip olacaktır.

Tefsir:

Tebâb kökünden gelen tebbet mazı fi'li, dua Kullanılınca helak olsun, ziyana uğrasın demektir. Cîd: boyun, gerdan, mesed, lifli bitkilerin bükülmesiyle yapılan kalın ip, urgan, yahut demir veya ateş anlamlarına gelir.
Birinci tebbet fi'li bedduadır: Ebûleheb'in elleri kurusun, kendisi helak olsun, kahrolsun demektir. İkinci tebbet fi'li bir durumu haber vermektedir. Adamın gerçekten kahrolduğunu bildirmektedir. İki elden maksat, ellerin sahibidir. Bir kişinin parçasını söyleyip kendisini kasdetmek, Arapçanın üslûp-larındandır. Yüz, eller, ayaklar, kişinin kendisinden kinaye olur. "İki elinin arasında" deyimi, önünde anlamına gelir.
Sûrede Ebûleheb ve karısına helak temenni ediliyor, her ikisinin de alevli ateşe gireceği belirtiliyor. İniş sırasına göre ilk defa bir müşrik ve karısı ismen anılarak kınanmakta ve bunların ateşe girecekleri belirtilmektedir ki bundan İslâm dâvasına ilk cephe alanın, aslında Peyğamber'in amcası olan bu müşrik ile karısı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin asıl adı 'Abdu'l-'Uzzâ ibn 'Abdi'l-Muttalib'dir.
Buna Ebûleheb (alev babası) denmesi, şöyle izah edilir: İbn Cezzî'nin kaydına göre güzelliğinden ateş gibi parladığı için 'Abdu'l-'Uzzâ'ya Ebûleheb denmiştir.[11053] Yahut sinirli bir insandı, kızdığı zaman yanakları kızardığı için bu haline uygun olarak kendisine Ebûleheb (alevli adam) denmiştir.
Asıl adı Ervâ binti Harb ibn Ümeyye olan karısı Ümm-i Cemîl ise Ebu-süfyân ibn Harb'in kızkardeşi, Mu'âviye'nin halasıdır. Peyğamber(s.a.v.)in amcası olan bu adam ile karısı Ümmü Cemîl, onun son derece düşmanı olmuşlardı.
Bu kadın, oduncular gibi liften yapılmış organı boynuna bağlayıp Peyğamber'in yoluna atmak üzere diken taşıdığı için "gerdanında bükülmüş ip bulunan odun hamalı" diye nitelendirilmiştir. Yahut da cehennemde böyle bir duruma gireceğini anlatmak için ona bu vasıf verilmiştir.[11054] Yahut insanlar arasında koğuculuk yapıp arayı kattığı, insanları birbirine düşürüp kızıştırdığı için ona "odun hamalı" denmiştir. Çünkü koğuculuk yapana da: "İnsanlar arasında odun taşıyıp ateş yakıyor, onları birbirine katıp düşmanlık, kızgınlık, kavga çıkarıyor" denilir. Ateş nasıl odunla yanarsa insanların birbirine kızması da koğucunun, ara katanın hareketleriyle olur. Adetâ koğucu-nun davranışı, kavga ateşinin yakıtı olmaktadır.
Sa'îd ibn el-Müseyyib: "Ümm-i Cemil'in çok güzel bir gerdanlığı vardı 'Lât ve 'Uzzâ hakkı için bunu Muhammed'e düşmanlık uğrunda harcayacağım' dedi. İşte bundan dolayı Allah onun boynuna cehennemde, dünyadaki mücevherden bükülüp yapılmış gerdanlık yerine, ateşten bükülü ip koymuştur" demiştir.[11055]
İbnu'l-Müseyyib'in bu izahı daha uygun görünmektedir. Buradaki "odun hamalı" sözü, bu kadının kötü ahlâkına işaret için kullanılmış bir hakaret vasfıdır. Dünyâda altundan bükülmüş kordon taşıyan kötü ahlâk sahibi insanın boynuna, âhirette ateşten bükülmüş kordon geçiriliyor, böylece ceza eyleme denk oluyor.
ya matuftur. Yani Ebûleheb de, karısı da alevli ateşe girecektir. "den haldir. Kadının, ateşe ne durumda gireceğini anlatmaktadır. Diğer kırâetlerde " haber olarak ötür okunmuştur. " müptedâ, haberidir. Mânâ: "Ebûleheb'in karısı, odun hamalıdır" şeklindedir.
Abdu'l-'Uzzâ'ya Ebûleheb (alev babası) dendikten sonra karısına da gerdanında liften bükülmüş organ bulunan odun hamalı denmesi ve bu odun hamalının gerdamndaki iple ateşe girmesi, belagat bakımından çok güzel bir incelik taşımaktadır. Bu şu demektir:
'Abdu'l-'Uzzâ alev babasıdır, kızar, köpürür, ateş püskürür. Ateşin yanması için yakıt lâzımdır. İşte boynunda burum burum bükülü altun gerdanlığı ile bu kadın, o ateşin yakıtı olmaktadır. Ateş köpüren Kocasına odun taşımakta, onun ateşini körüklemekte, o kızgın adamı Hz. Muhammed'e karşı kışkırtmakta, bizim deyimimizle

---

[11052] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/165.
[11053] et-Teshîl: 4/222
[11054] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/173
[11055] 1bn Kesîr, Tefsir: 4/565; Safvetu't-Tefâsîr: 20/118.

"Ateşe körükle gitmektedir". İşte bu kadına "odun hamalı" denmesi, böyle bir edebî incelik ifâde eder.
Ayrıca odundan söz edilen bu sûrede kelime sonlarındaki "b"ler, birbirine değen odunların çıkardığı "tab, tab" seslerine benzer bir ses vermektedir ki bu da Kur'ân lâfızlarının anlattığı konuyu, ona uygun bir musiki ile anlattığının örneklerindendir. Sûreyi okursanız kelimelerdeki "b" harflerinden, tab tab diye bir ses, yani birbirine değen odun sesi duyarsınız. Musiki, odunların toplanıp demetlenmesini canlandırmaktadır.
Tefsîrlerdeki rivayetlere göre Peygamber (s.a.v.), önceleri peygamberliğinden kimseye söz etmezdi. Şu'arâ Sûresinde: "En yakın akrabanı uyar" mealindeki 214 ncü âyet inince Safa tepesine çıkıp akrabası olan Kureyş aşiretlerini (boylarını) ad ad çağırdı. Gelip çevresinde toplandılar. Hz. Muhammed (s.a.v.) onlara:
— Allah bana, en yakın akrabamı uyarmamı emretti. Siz de benim yakın akrabâmsınız, müslüman olunuz. Siz "Lâilâhe illallah: Allah'tan başka tanrı yoktur" deyip müslüman olmadıkça ben size ne dünyâda, ne de âhirette bir yarar sağlayamam; ama böyle söylerseniz ben Rabbinizin huzurunda müslüman olduğunuza tanıklık ederim, dedi. Orada bulunan Ebûleheb:
- Tebben lek: Kahrolasın, sen bizi bunun için mi çağırdın, dedi. İşte bu sûre onun hakkında indi. Başka bir rivayette Peygamber (s.a.v.)onlara:
— Şu vadide size saldıracak bir atlı düşman bölüğü var, desem bana inanır mısınız? dedi.
— Biz senden şimdiye dek doğrudan başka bir şey duymadık, dediler. Peygamber (s.a.v.):
— Öyle ise ben sizi önünüzde bulunan bir azâb ile uyarıyorum, dedi. Ebûleheb de:
— Yuh olsun sana, bizi bunun için mi topladın? Dedi.[11056]
Rivayetin anlattığı olay doğrudur ama bunun, bu sûrenin iniş sebebi olması çok kuşku götürür. Muhammed 'İzzet Derveze'nin de dediği gibi Şuarâ Sûresi, çok erken inen sûrelerden değildir. Rivayetler, Hz. Peygamberdin, ancak peygamber olarak görevlendirilmesinden yedi yıl sonra akrabasını toplayıp İslama da'vet ettiğini söylemektedir. Tebbet Sûresinin ise çok erken bir zamanda, Fatiha Sûresinden sonra indiği[11057] iniş sırasına göre altıncı sûre olduğu rivayet edilir. Taberî'nin kaydettiği bir rivayete göre de Ebûleheb, bir gün Hz. Peyğamber'e: "Müslüman olursam bana ne verilecek?'* demiş, Hz. Peygamber de: "Müslümanlara ne verilirse sana da o verilir" deyince, Ebûleheb: "Benim onlardan bir üstünlüğüm yok mu? Benimle şunları bir tutan dine yuh olsun!** demiş. Bu sûre inmiş.[11058]
Muhammed 'İzzet Derveze şöyle diyor: "Peygamber(s.a.v.)in kızlarından birinin, Ebûleheb'in oğlu 'Utbe'nin nişanlısı veya zevcesi olduğu, Pey-ğamber'in Ebûleheb'in bitişik komşusu olduğu rivayet edilir. Mümkündür ki Peygamber (s.a.v.) hem amcası, hem dünürü, hem de yakın komşusu olan Ebûleheb'in, sözünü kırmayacağını düşünerek dâvasını önce ona açmış, önce onu İslama çağırmıştır. Belki de bu amcası, Peyğamber*in evine çok gelip giderdi. Peygamber de aradaki bu samimiyete bakarak onun, dâvasını iyi niyetle karşılayacağına güveniyordu. Fakat amcasından umduğunu bulamadığı gibi, olayı ona açmasından sonra gerek amcasının, gerek amcası karısının kendisine son derece düşman kesildiklerini gördü" [11059]
Âlûsî de şöyle diyor: Ebûleheb'in 'Utbe, Mu'attib ve 'Uteybe adlı üç oğlu vardı. İlk ikisi Fetih günü müslüman oldular, Huneyn ve Tâif seferlerine katıldılar. Ama 'Uteybe müslüman olmadı. Allah Elçisinin kızı Ümmü Kulsûm, 'Uteybe ile, diğer kızı Rukiyye de 'Utbe ile evli idi[11060]. Bu sûre inince
Ebûleheb: "Eğer Muhammed'in kızlarını boşamazsanız, benim başım sizin ikinizin başına haramdır" dedi. 'Uteybe, Şam'a giderken Peyğamber'in yanına gelip: "Ben akan yıldızı, sarkıp yaklaşan şeyi kabul etmiyorum" dedi. Peyğamber'in önüne tükürdü ve Ümmü Kulsûm'u boşadı. Bu yüzden Peyğamber'in: "Allahım, ona köpeklerinden birini musallat et" diye bedduasını aldı ve arslan tarafından parçalandı.[11061]
Kimbilir belki amcasının ve oğullarının aşırı düşmanlığında Ebûsüfyân'ın kızkardeşi olan karısının da etkisi olmuştur. Ümeyye ailesinden olan bu kadın, tıpkı kardeşi Ebûsüfyân gibi kendi ailesine rakib gördüğü Hâşim oğullarından bir peygamber çıkmasını hazm edememişti. Bundan dolayı kocasını Peyğamber'e karşı daima kışkırtıyordu, onun, yeğenine şefkat göstermesine fırsat vermiyordu.
Bu karı koca, Hz. Muhammed'e düşmanlıklarını o kadar ileri götürdüler ki Ebûleheb hac zamanı, Hz. Muhammed'in ardında dolaşır, onun adını duyup onunla görüşmek isteyenlere: "Ben onun amcasıyım, onu kabul etmeyin, aklım yitirmiştir" diyerek halkın onunla görüşmesine engel olurdu. Târik el-Muhâribî (başka bir rivayete göre Rebî'a ibn 'Abbâd) şöyle demiş:
"Zû'l-Mecâz çarşısında: 'Ey insanlar, (Allah'tan başka tanrı yoktur) deyiniz ki felaha eresiniz' diyen bir genç gördüm. Ardından ona taş atıp bacaklarını kanatan bir adam da:
— Siz onun dediklerine inanmayın, o yalancı sâbiî'nin biridir, diyordu.
— Şu kimdir, diye sordum.
— Muhammed ile amcası Ebûleheb'dir, dediler"[11062]
Karısı Ümmî Cemîl de Peyğamber'in evinin önüne pislikler atar, onun hakkında kötü haberler yayardı. Tabii

[11056] Buhârî, Tefsir, Sûre: 111; Müslim, îmân: 355, 356; Tirmi2î, Tefsir, bâb: 92, Sûre: 111; et-Tâc: 4/300-301.
[11057] et-Teshîl: 4/222
[11058] CâmiVl-beyân: 30/336
[11059] et-Tefsîru'I-hadîş: 1/123
[11060] el-lstî'âb:. el-lsâbe kenarında: 4/299.
[11061] Rûhu'I-Me'ânî: 30/262.
[11062] Mefâtîhu'1-ğayb: 32/166-167; Kurtubî: el-Câmi': 20/236; İbn Keşîr, Tfefsîr: 4/565; el-Isâbe: 1/509

amcasının ve amcası karısının kendisine böyle karşı koymaları, Hz. Muhammed(s.a.v.)i son derece üzdüğü gibi çevrede davasının yayılmasını da çok olumsuz yönde etkiliyordu. Çünkü amcasının kabul etmediğini gören başkaları da ondan şüphe edip uzak duruyorlardı.
"Eğer Ümmi Cemîl'in, Ebûsüfyân'ın kız kardeşi olduğu rivyeti doğrusu ise —ki aksine bir şey yoktur— Bu kadının, kureyş liderlerinden olan ve Mekke'de önemli bir yeri bulunan bir aileye mensub kardeşinden etkilenmiş olması muhtemeldir. Bu aile, tâ hicretin sekizinci yılına kadar yani tam yirmi yıl Hz. Muhammed'e karşı düşmanlığın başını çekmiştir. Bu ailenin lideri olan Ebûsüfyân, iki kez Medine'ye saldırmak için giden ordunun kumandanlığım yapmıştır. Bu düşmanlığın da, Mekke'de ağırlığı ve değeri olan Emevî ailesiyle Hâşimî ailesi arasındaki rekabetten kaynaklanmış olması mümkündür. Çünkü Peyğamber'in da'vetiyle, Hâşimî ailesi ebedî liderliğe aday gözüküyordu (ki bu, Emevî ailesinin silinmesi sonucunu doğrurdu). İşte bu durum, gerek Ebûsüfyan'ın kendisinin, gerekse onun, Ebûleheb'in karısı olan kız kardeşi Ümmi Cemil'in Peyğamber'e düşman olmalarına sebebolmuştur.
"Kur'ân'ın, açıkça adlarını zikredip beddu'â ettiği ve ebedî lanete lâyik gördüğü kişiler yalnız Ebûleheb ile karışıdır. Bu durum, onların düşmanca davranışlarının İslâm dâvasına ne denli zarar verdiğini ve Peygamber (s .a .v.)i ne denli üzdüğünü gösterir" [11063]
Biz de Muhammed 'İzzet Derveze'nin bu düşüncelerine katılıyoruz. Henüz onun yazdığı bu satırları okumadan, Ebûleheb'in, Peyğamber'e düşmanlığının asıl nedeninin karısı olduğunu ve bu düşmanlığın Hâşim Oğullarıyle Ümey-ye oğulları arasındaki rekabetten kaynaklandığım, Ebûsüfyan'ın kızkardeşi olan Ümmi Cemil'in, Peyğamber'in dâvası yerleşirse liderliğin tamamen Hâşim oğullarına geçeceğini, Ümeyye Oğullarının silineceğini düşünen bu kadının, Peyğamber'in dâvasını boğmak için onun amcası Ebûleheb'i sürekli kışkırtarak peygamber yeğenine düşman yaptığını yazmıştık. et-Tefsîru'I-hadîs'i okuyunca Muhammed 'İzzet Derveze'nin de bizim kanâatimize varmış olduğunu gördük.
Sonradan İslâmı kabul etmekten başka kurtuluş çaresi kalmadığını gören bu aile, yirmi yıllık yaman düşmanlıktan sonra müslüman olmuş ise de Peyğamber'in vefatından sonra egemenlik kurmak için fırsat kollamış ve Hz. Osman'ın şehâdetini bulunmaz fırsat bilerek Şam'da bağımsızlıklarını ilân etmiş, müslümanlar arasında büyük fitnelere, kargaşalara, bölünmelere, birçok sapık mezhebin türemesine, İslâm birliğinin bozulmasına neden olmuşlardır.
Bu arada bir noktaya daha işaret etmek istiyorum: Peyğamber'in diğer bir amcası olan 'Abbâs'ın da, ancak Bedir Savaşında müslüman olduğu, o zamana dek inanmadığı rivayet edilir. Fakat Allah Eçlisinin mevlâsı olan Ebû Râfi'in, aşağıdaki sözü, 'Abbâs'ın, Mekke'de gizli müslümanlardan olduğunu göstermektedir. 'Abbâs taktik icabı imanını gizlemişti. Ebû Râfî' şöyle diyor:
"Ben 'Abbâs ibn 'Abdi'l-Muttalib'in hizmetçisi idim. İslâm, bizim evimize girmişti. *Abbâs, karısı Ümmü'I-Fadl ve ben müslüman olmuş İdik. 'Abbâs, kavminden çekindiği için müslümanlığını gizliyordu. Ebûleheb Bedir'e katılmamış, yerine 'Âs ibn Hişâm'ı göndermişti. Bedir'e gidemeyenlerin hepsi kendi yerlerine başkalarını gönderdiler. Bedir olayının haberi gelince biz kendimizi güçlü hissettik. Ben zayıf bir adam idim. Ok yapar, Zemzem odasında yaptığım okların kabuklarını soyardım. Ben, yanımda Ümmü'1-Fadl ile beraber otururken bizi sevindiren haber geldi. O sırada Ebûleheb de ayaklarını sürüyerek geldi, hücrenin özel bir yerine oturdu. Sırt sırta geldik. O otururken birden:
— İşte Abdulmuttalib oğlu Haris oğlu Ebûsüfyan (geldi)! dediler.
— Kardeşim oğlu, ne haber? dedi.
— Kavimle karşılaştık, bizi diledikleri gibi öldürmeleri için omuzlarımızı onlara uzattık. Allah'a andolsun, gökle yer arasında kara atlar üzerinde beyaz adamlar gördük! dedi.
Ben dayanamayarak hücrenin özel yerinin perdesini kaldırdım, "Vallahi onlar meleklerdir" dedim. Ebûleheb beni tuttu, yere attı, sövdü, dövdü, ben cılız bir adam idim. Ümmü'1-Fadl kalktı, aldığı bir sopa ile vurup Ebûleheb'in başını yardı:
— Efendisi burada yok diye onu eziyor musun? Vallahi biz hepimiz çok zamandan beri mü'miniz. Onun söylediği doğrudur, dedi.
Ebûleheb de süklüm büklüm dönüp gitti. Ondan sonra yedi gece yaşadı. Allah'ın, üstüne attığı 'adese (çiçek) onu öldürdü. İki oğlu yanına sokulmak istemediklerinden onu iki üç gün gömmediler, koktu. Kureyş 'adesenin bulaşmasından, vebanın bulaşmasından çekinirlerdi. "Biz bu yaradan korkarız" dediler. Sonra utandıklarından onu gömdüler: Bir çukur eşip sopa ile iterek Ebûleheb'i çukura attılar. İşte "Malı ve kazandığı şeyler ona bir yarar sağlamadı "nın anlamı budur.
Ölümünden sonra kardeşi 'Abbâs onu ru'yada çok kötü bir halde görmüş.
— Ne gördün? diye sormuş.
— Sizden sonra bir hayır görmedim, ancak Süveybe'yi âzâd ettiğimden dolayı bana şu(su)dan içirildi, demiş ve baş parmağının altındaki nukreyi (noktayı) göstermiştir.[11064]
Süveybe, Hz. Peyğamber'i emzirmiş olan kadındır. Ebûleheb bu sözü ile, Peyğamber'i emzirmiş olan cariyesi Süveybe'yi âzâdetmesi yüzü hürmetine kendisine bir damlacık su verildiğini anlatmıştır. Mamamâfîh bunun bir

[11063] et-Tefsîru'1-hadîs: 1/124.
[11064] Buhârî: Radâ', et-Tâc: 4/301.

ru'-yâ olduğunu, ru'yâ ile şer'î hükümlerin sabit olamayacağını söylemişlerdir.[11065]

Mesed Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1 Hiçbir şey, Allah'ın takdirine engel olamaz.
2. Eninde sonunda hak bâtılın üstüne çıkar. Hâsed, kıskançlık, servet ve entrika, hakkın yayılmasını önleyemez.
3. İyi yolda kullanılmayan zenginlik, sonunda dünyâda dahi insanın başına dert açar. Âhirette ise sahibinin boynuna dolanan bir ejder, canını yakan bir ateş olur.[11066]

Mesed Suresi Kıraet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1		H'nin sükûnuyla:	Mücâhid, Humeyd, İbn Kesîr ve İbn Muhaysın.
		H'nin fethiyle:	Ötekiler [11067].
		ye in duhûlü:	İbn Mes'ûd[11068].
2			Çoğunluk.
			A'meş. A'meş bunu İbn Mes'ûd'dan da rivayet etmiştir [11069].
3		Y'ni fethiyle:	Çoğunluk.
		Y'nin dammıyle, edilgen:	Ebû Recâ', A'meş.[11070]
		Tasliye kökünden edilgen:	İbn Mes'ûd ve Eşheb.[11071]
4			Çoğunluk.
		Yahut	İbn Mes'ûd [11072]
		Zemm için nasb ile:	Âsim.
		Mübtedâ'nın haberi olarak merfû':	Çoğunluk [11073]
			İbn Mes'ûd [11074]
			Übeyy [11075]
			İbn'Abbâs, Ebû Hasîn ve Ebû Hay ve [11076]

İHLÂS SÛRESİ 2244
Tefsir: 2244
İhlâs Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2248
İhlas Suresi Kıraet Farkları 2248

[11065] et-Tâc: 4/301; dipnot: 3. Şeyh Alî Mansûr Nâsıf'ın et-Tâc şerhi Ğâyetu'l-Me'mul'den alınmıştır.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/165-171.
[11066] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/171-172.
[11067] Kurtubî: 20/237; Tebsıra: 733; el-Bahr: 8/525; en-Neşr: 2/404.
[11068] Ubeyy ve ibn Huseym de öyle okumuşlardır: el-Mesâhif: 112, 180, 313, 329; Cami VI-beyân: 30/336.
[11069] Kariler,3ncü ayette ittifakla h'yi fethetmişlerdir.Übeyy ise birinçi ayet ile ikincisi arasına cümlesine ilave etmiştir ki bunun tefsir olduğu anlaşılmaktadır.
[11070] Hüseyn-Ebûbekr'den, İsmâîl, îbn Kesîr'den, rivayet etmiş, Hasan'dan da rivayet edilmiştir.
[11071] Ebû's-Simâl ve İbn Semeyfa' da böyle okumuşlardır (el-Mesâhif: 112; Kurtubî: 20/238; el-Bahr: 8/526).
[11072] el-Mesâhif: 112.
[11073] Tebsıra: 734; Kurtubî: 20/240; el-Bahr: 8/526; en-Neşr: 2/404.
[11074] el-Mesâhif: 112.
[11075] el-Mesâhif: 180.
[11076] el-Mesâhif: 208. Taberi'ye göre doğrusu ref ile olandır (30/338).
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/173-174.

İHLÂS SÛRESİ

Ihlâs, dini hâlis yapmak, şirk bulaşıklarından temizlemek, sadece Allah'a kulluk etmek demektir. Islâmın tevhîd inancını birkaç kelime ile çok kapsamlı biçimde özetlemiş olan bu sûreye bu mânâlarından dolayı "Esâs Sûresi", "Tevhîd Sûresi**, "Tefrîd Sûresi", "Tecrîd Sûresi", "Necat Sûresi", "Velayet Sûresi", "Nisbet Sûresi", "Cemâl Sûresi", "Ma'rifet Sûresi" ve ikinci âyetinde geçen Allah'ın sıfatına izafeten "Samed Sûresi" de denir. Hem Mekkî, hem Medenî olduğuna dair rivayetler vardır. Fakat bütün sıralamalarda Mekkî sûreler arasına, Nâs Sûresinden sonraya konmuştur. Üslûbu da Mekke'de indiğini gösterir. 4 âyettir. Resmî sıralamada 112 nci, iniş sırasına göre 22 nci sûredir.
Faziletinden dolayı bazı hadislerde bu sûre, Kur'ân'in üçte birine denk tutulmuştur.[11077] Peygamber (s.a.v.), her namazda bu sûreyi okuyan bir sahâ-bîsine: "Senin onu sevmen, seni cennete götürür" demiştir.[11078]

Rahman ve Rahîm Allah'ın adiyle.
1- De ki: O Allah birdir.
2- Allah samed(kcsin itaat edilen pâdişâh)
3- Doğurmamıştır, doğurul-mamıştır.
4- Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.

Tefsir:

Bu âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)e, Allah'ın tek, samed olduğunu, doğurmadığını, başkası tarafından da doğurulmadığını yani kendisinin çocuğu olmadığı gibi babası anası da olmadığını, denginin bulunmadığını söylemesi emredilmektedir.
Übeyy ibn Ka'b ve 'Abdullah ibn 'Abbâs'ın rivayetine göre Kureyş, Pey-ğamber(s.a.v.)e, Rabbinin nesebini (soyunu) tanıtmasını istemişler, sûre bu münâsebetle inmiş.[11079] Bazı rivayetlere göre de yahudiler ona: "Bize Rabbini anlat, O'nun nesebini söyle, çünkü Tevrat'ta kendisini ve nesebini tanımlamıştır" dediler. Allah'ın Elçisi bu sözden o kadar ürperdi ki düşüp bayıldı, Cibrîl bu sûreyi indirdi.[11080] Bir başka rivayette de yahudiler: "Yâ Muhammed, Allah yaratıkları yarattı ise Allah'ı kim yarattı?" demişler. Peygamber kızmış, rengi değişmiş, Cibrîl gelip onu uyandırmış ve Allah şöyle buyuruyor: "De ki Allah birdir, sameddir..." demiş.[11081]
Birinci rivayete göre sûre Mekke'de inmiştir, ikinci rivayete göre Medine'de inmiştir. Fakat yahudilerin, rivayette anlatıldığı biçimde bir söz söylemelerine ihtimal verilmez. Çünkü Tevrat'ta da Allah'a neseb atfedilmez. Onlar da Allah'ın birliğine inanırlar. Sûrenin üslûbu da Mekkîdir, neseb meselesi de müşriklerin sorunudur. Çünkü onlar meleklerle, cinlerle Allah arasında bir soy ilişkisi olduğuna, meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanıyorlardı: "O'nunla cinler (görünmez varlıklar) arasına bir neseb koydular"[11082] "Allah'a kızları veriyorlar, hâşâ O bundan münezzehtir, kendileri de canlarının çektiğini alıyorlar"[11083] "O'na kızlar da size erkekler mi?"[11084] gibi âyetler, müşriklerin, meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inandıklarını ifâde etmektedir. O halde rivayetlerde anlatıldığı biçimde bir soruyu ancak müşrikler sorabilirler.
İniş sebebi ne olursa olsun bu sûre, îslâmın inancını özetlemektedir. Allah birdir, O'nun hiçbir ortağı yoktur. Sameddir. Samed'in anlamı çeşitlidir:
1) Samed, her hususta kendisine başvurulan, sığınılan, emri olmaksızın hiçbir iş yapılamayan, mutlak itaat edilen, **2)** Kimseye muhtacolmayan, yemeyen, içmeyen, **3)** İç boşluğu olmayan, sert, somut, deliksiz, gediksiz, 4**)** Olgunluğun doruğunda bulunan, pâdişâhların pâdişâhı, gibi. Bu kelimeden sonra gelen: "Doğurmadı, doğurulmadı, hiçbir şey O'nun dengi olmadı'* âyetlerinin, Samed'i izah ettiğini söylemişlerdir.[11085]
Allah'ın varlığı, kendisindendir, ne kendisi doğurup çocuklar edinmiştir, ne de başka tanrılardan, anadan babadan doğmuştur. Onun anası, babası, dedeleri olmadığı gibi çocukları da yoktur. Ne müşriklerin sandıklan gibi melekler Allah'ın kızlarıdır, ne de yahudilerin ileri sürdükleri gibi 'Uzeyr veya hırıstiyanların ileri sürdükleri gibi *îsâ Allah'ın oğludur. Allah'ın evlâdı olsaydı kendi cinsinden ezelî, ebedî olurdu. Ezelî olanın da atası olmaz. Ezelî, ebedînin kendisi gibi bir çocuğu olamaz. Çocuk zevceden olur, Allah'ın zevcesi yoktur. "Göklerin ve yerin yaratıcısıdır. O'nun nasıl çocuğu olabilir ki, O'nun bir eşi yoktur? Herşeyi O yaratmıştır, herşeyi bilendir"[11086]
O birdir, hiçbir suretle çokluk kabul etmez. Çokluklar O'nda erir, mutlak birlik sahibidir. Hıristiyanlıkta ve başka

---

[11077] Buhârî, Fedâitu'l-Kur'ân: 13, Tevhîd: 1; Müslim, Müsâfirîn: 259, 261; Ebû Dâvûd, Vitr: 18; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân: 11; Nesâ'î, İftitâh: 69; İbn Mâce, Edeb: 52; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân': 21, 22, 24; İbn Hanbel: 2/29...
[11078] Buhârî, Salât, bâbu'l-cem'i beyne's-sûreteyn; TirmiK, Fedâilu'l-Kur'ân, bâb: 11; et-leshîl: 4/223.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/175.
[11079] Tirmizî, Tefsîr, Sûre: 112, et-Tâc: 4/302; Keşşaf: 4/298.
[11080] et-Teshîl: 4/223.
[11081] Câmi'u'l-beyân: 30/343.
[11082] Sâffât Sûresi: 158.
[11083] NahI Sûresi: 57.
[11084] Tûr Sûresi: 39
[11085] Câmi'u'l-beyân: 30/345-346.
[11086] En'âm Sûresi: 101

dinlerde görüldüğü üzre Allah, kökü birliğe dayanan üç unsurdan oluşmamıştır, tekdir, hakimdir. Var olmakta başkasına muhtaç değildir, kendinden vardır, yaratılmamıştır, yaratıklar var olmak İçin ona muhtaçtırlar, varlıklarını O'ndan alırlar. Ama O varlığını kimseden almaz. Hiç kimseye, hiçbir şeye muhtacolmayan, dengi bulunmayan hükümdardır. O'nun sıfatlarını ve kudretini taşıyan bir varlık yoktur. O yaratıklarının sözlerini işitir, düşüncelerini bilir, hallerini görür. îbn Cezzî şöyle diyor:

"Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de birliği hakkında pek çok delil getirmiştir. Bunların başlıcalan dörttür: Birincisi: 'Yaratan, yaratamayan gibi olur mu?[11087] âyetidir. Bu, halk ve îcâd delilidir. Allah'ın, bütün kâinatın yaratıcısı olduğu sabit olunca, artık yaratıklarından birinin, kendisine ortak olması olamaz. İkincisi: 'Yerde gökte, Allah'tan başka tanrılar olsaydı, yer gök bozulurdu[11088] âyetidir. (Bu da ihkâm ve ibda* delilidir). Üçüncüsü: 'Dedikleri gibi O'nunla beraber başka tanrılar olsaydı, onlar, Arşın (tahtın) sahibine gitmeğe çalışırlardı[11089] âyetidir. (Bu da kahr ve galebe delilidir). Dördüncüsü de: "Allah hiçbir çocuk edinmemiştir, kendisiyle beraber bir tanrı yoktur. Öyle olsaydı, her tanrı, yarattığını götürürdü ve birbirlerine üstün gelmeğe çalışırlardı"[11090] âyetidir. (Bu da tenâzu' ve isti'lâ delilidir)"[11091]

Mefâtîhu'l-ğaybde de şöyle deniyor: Dört âyet olan bu sûrenin âyetlerinin dizilişinde birçok yarar vardır. Şöyle ki:

1) Sûrenin başı "ehad" Allah'ın bir tek olduğuna, "samed" O'nun kerem ve rahmetine delâlet eder. Çünkü iyilik etmeyene başvurulmaz, "lem ye~ lid ve lem yûled" Allah'ın mutlak zengin, değişmelerden uzak olduğunu, asla cimri olmadığını gösterir. O'nun cömertliği, bir yarar celbi veya bir zarar defi için değil, sırf iyilik içindir. "Velem yekun lehû kufuven ehad" O'nun hakkında caiz olmayan sıfatları reddeder.

2) Yüce Allah, "ehad" sözüyle zâtından her türlü çokluğu, "samed" sözüyle eksiklik ve yenilgiyi, "lem yelid ve lem yûled" sözüyle ma'lûliyyet ve 'illiyyeti, "ve lem yekun lehû kufuven ehad" sözüyle zıdları, eşleri reddetmiştir.

3) "Ehad" sözü, nûr ve zulmet tanrıları diye iki tanrı olduğunu söyleyen Seneviyye görüşünü, Hıristiyanların üçlemesini, sâbiîlerin yıldızlar hakkındaki inançlarını çürütür. İkinci âyet, Allah'tan başka tanrı kabul edenlerin görüşlerini reddeder. Çünkü Allah'tan başka tanrı olsaydı, Allah, bütün ihtiyaçlarda tek başvurulan olmazdı. Üçüncü âyet yahudilerin 'Uzeyr, hırısti-tiyanların Mesîh, müşriklerin melekler hakkındaki sözlerini; dördüncü âyet "de putları Allah'a denk tutan müşriklerin görüşlerini reddetmektedir.

4) Allah hakkında olan bu sûre, Peygamber hakkındaki Kevser Sûresi gibidir. Ancak Peygamber hakkındaki ta'n (taşlama) bunun tersinedir. Orada müşrikler, Peyğamber'e ebter (çocuksuz, nesli kesik) demelerinden ötürü kınanmakta idiler, burada ise tam tersine Allah'a "çocuklu" diyenler kınanmaktadır. Zira insan için çocuksuz olmak kusur, Allah için de çocuklu olmak kusurdur. Bundan dolayıdır ki burada: "Söyle ki: Beni savunmuş olasın" buyurulmuş, Kevser Sûresinde ise: "Biz sana verdik (yani seni savunmak için bu sözü söylüyorum)" buyurulmuştur. (Kevser Sûresinde yüce Allah, Elçisini savunurken, burada da Elçisine, kendisini savunmasını emretmektedir. Böylece Elçisi ile olan yakınlığı ortaya konmaktadır). Yüce Allah daha iyi bilir [11092].

Bir Kudsî hadiste şöyle buyurulur: "Âdemoğlu, hakkı olmadığı halde beni yalanladı. Hakkı olmadığı halde beni yerdi. Beni yalanlaması, 'Allah beni yarattığı gibi yeniden yaratmayacak' demesidir. Oysa ilk yaratmak, yeniden yaratmaktan daha kolay değildir. Beni yermesi de: 'Allah çocuk edindi' demesidir. Oysa ben ehâd, samedim, doğurmadım, doğurulmadım, benim den-gim de yoktur"[11093]

Şimdi buraya Âlûsî merhûm'un, değerli tefsirinden, hırıstiyanların temel inançları hakkındaki bilgiyi aktarmak istiyoruz: "Hıristiyanlar diyorlar ki: Baba, üç unsurun birincisi; Oğul ezeliyette ondan, kendisine eşit biçimde çıkmış ikincisi; RÛhu'l-Kudüs de aynı şekilde ondan çıkmış üçüncüsüdür. Tanrılığın tabiatı birdir: O da bu tabiatle birleşmiş olan Uç unsurdan her birinin ayn ayrı cevherler olmasıdır. Baba oğul değil, oğul baba değil, Rûhu'l-Kudüs de baba ve oğul değil, o ikisi de Rûhu'l-Kudüs değildir. Bununla beraber bunlar bir tek Tanrıdır. Çünkü hepsinin tek tabiati vardır. Aralarında ayrılık varsa da her biri lâhut ile birleşmiştir. Birinci unsur, varlığı gerekli olan cevherdir, ikincisi ilim de denilen akıl cevheridir. Üçüncüsü sevgi de denilen irâde cevheridir. Demek ki Allah, birbirinden gerçek olarak ayrı olan üç esastır. Bu cevherler her birine izafe edilerek Allah'a bir tek tabiat cevheri de denilir. Bütün cevherler O'nun zâtına dahildir.

Allah'ta dört türlü izafet vardır: Birincisi, birinci unsurdaki düşündürme fâaliyyeti; ikincisi, babanın aklının sureti olan ikinci unsurdaki düşünce mefûliyeti; üçüncüsü irâdesi olan birinci ve ikinci unsurlardaki inbisâk (taş-ma, yayılma) fâ'iliyeti; dördüncüsü de birinci ve ikinci unsurlardaki tanrısal irâdenin sevgisinden ibaret olan üçüncü unsurdaki mefûliyet inbi§âkıdır. Onlara göre tanrısal unsurlardaki fâ'iliyet ve mef'ûliyet deyimleri, genişleme anlamına gelir. Babadaki oğula doğru olan fâ'iliyyet, babalıktan başka bir şey değildir (bu akıma babalık denir). Baba ve oğuldaki Rûh'l-Kuds'e doğru fâ'iliyyet, Ruhu'l-Kuds'ün, bu ikisinden çıkmasıdır. Oğulda ve Ruhu*1-Kudüs'teki mefûliyet, oğulda oğulluk, Ruhu'l-Kudüs'te inbi§âk'tır. Onlara göre bunlar, insanın

---

[11087] Nahl Sûresi: 17.
[11088] Enbiyâ Sûresi: 22.
[11089] Isrâ Sûresi: 42.
[11090] Mii'minûn Sûresi: 91
[11091] et-Teshîl: 4/223-224; Safvetu't-Tefâsîr: 20/119-120. Parantez içindeki izahlar Sâbûnî'nindir.
[11092] Mefâtîhu'l-ğayl?: 32/185.
[11093] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 112.

kavrama gücünün üstündedir, bunlara inanmak gerekir. Yine onlara göre bu unsurların, havarilerden alınmış adları vardır. Tanrısal tabiatte-ki birinci unsur Baba; ikincisi Oğul, kelime, hikmet, nûr, ziya, şu'â'; üçüncüsü Rûhu'l-Kudüs ve Muğrî'dir ki bu kelime, Yunanca Faraklit sözlerinin karşılığıdır.

Birinci unsur kaynak ve başlangıç durumundadır. Failine benzemeyi gerektiren bir işlevle —ki düşünce işlevidir— kendisinden çıkan ikinci unsura, kendi tabiat ve cevherini tamamen vermiştir, böylece ikinci unsur, tanrısal cevher olan birinci unsura tam eşit olmuştur. Doğurmanın anlamı, bir diriden, bir âlet ve mebde' ile, kendi tabiatine benzer bir dirinin çıkması demek olduğundan burada da gerçek bir doğum vardır. Çünkü, birincisinin tanrısal tabiati aynen ikincisinde de vardır. Bundan dolayı birincisine Baba, ikincisine oğul denmesi garip değildir. İkincisine aynı zamanda Kelime de denir. Çünkü burada doğurma, hayvanların ve bitkilerin doğurması gibi değil, aklî bir işlevden ibarettir. Yani bu doğurma, Babanın, kendi lâhûtunu (tanrılığını) düşünüp zâtını anlamasıdır ki bu da kelime demektir. Çünkü aklın ve konuşmanın kavramıdır. Keza Babanın, hikmetten ibaret olan tanrısal aklının işleviyle meydana gelen ikinci unsura Hikmet de denir. Yine buna Nûr, Şu'â' (ışın) ve ziya (ışık) da denir. Üçüncü unsur ise Babaya ve Oğula âidolan irâ-de'nin, sevgilisine doğru coşku ve sevgi işleviyle onlardan taşan tek irâde ile meydana gelmiştir. Bundan dolayı üçüncü unsura "Kudsal Rûh" denmiştir.

Allah'ın kendisi hâlis ruhtur. Tekaddüs (kudsallaşması, temiz olması, genişlemesi) kendisinin aynıdır. Birinci ve ikinci unsurlardan her birinin rûh denecek bir yönü vardır. Çünkü arada birlik mevcuttur. Fakat birincisi kendi mertebesine ve ikincisiyle olan ilişkisine delâlet eden bir isimle; ikincisi de yine kendisine özgü bir isimle çağırıldığından üçüncüsüne daha genel olan isim (Rûh) kalmış, ona Oğul denmemiştir. Babanın tabiat ve cevheri vardır ama, fâ'iline benzemeyi gerektiren bir akıl işleviyle Babadan çıkmadığı için ona Oğul denmemiştir. Babadan irâde işlevi sâdir olmuştur. İkinci unsur, birinciden sâdir olmuştur, Hâbil'in Âdem'den sadir olması gibi. Üçüncüsü de birincidendir ama onun suduru, Havva'nın Âdem'den olması gibidir. Bunların hepsi bir tek hakikattir fakat HâbîPe Oğul denir, Havva'ya Kız denmez. Ona Muğrî (teşvik eden) de denir. Çünkü o, havarilere gelip onları, îsâ'yı araştırıp bulmaya teşvik etmeğe hazırlamıştır.

Fâ'iliyyet ve mef'ûliyyete gelince bunlar gerçekte var değillerdir. Burada babalık ve oğulluk, sonradan olan şeylerde (muhdesler) olduğu gibi fâ'iliyet ve mef'ûliyetin varlığını gerektirmez. Bundan dolayı burada babaya illet ve oğlunun sebebidir, denmez. Ama orada her üç unsurun da cevherde, zâtta ibâdete müstahak olmakta ve üstünlükte bir olduğu söylenir.

Onlara göre Kelime olan ikinci unsur, Ruhu'l-Kudüs kuvvetiyle Bakire'-nin en yüksek parçası olan kanıyle birleşmiş, böylece Hz. Mesîh, Nâsût (insanlık) ile kelimeden oluşmuştur. Kelime, nâsûtla birleşmesine rağmen kendi saflığını korumuş, özü değişmemiştir. Çünkü Kelime, birleşmenin kendisine vardığı bir sınırdır. Onun, bir yönüyle nâsutla birleşmesine engel yoktur. Allah'a hiçbir şey karşı koymaz. Mesîh, Kelime uknumu denen iki tabiatli, iki iradeli bir varlıktır. Hem tam tanrıdır, hem de tam insandır. Bundan dolayı ona hem Tanrı, hem insan sıfatları verilir..." [11094]

Hıristiyanlığın temel inancını böylece özetleyen ÂIûsî, şimdiye dek tefsirinde Hıristiyanlığın inançları hakkında verdiği bilgilerin, kelâmcıların onlar hakkında yazdıklarına dayandığını, ama bugünden itibaren onların Allah Te'âlâ hakkındaki inançlarını kendi kitaplarından inceleyip bu inançları reddetmek üzere bir risale yazmağa karar verdiğini ifâde etmektedir ki yukarıya iktibas ettiğimiz yazılarını, bizzat hınstiyan kaynaklarından inceleyerek yazdığı bellidir. Bu bakımdan onun bu bilimsel anlayışım tebrik ve takdir etmek gerekir. Çünkü ikinci ve üçüncü elden yazılan eserlerle bir kavmin inancı hakkında bilgi vermek yanlış olur. Bir din hakkında yazı yazmak isteyen, doğru yargılara varmak istiyorsa bizzat o dinin temel kaynaklarını incelemelidir.

Yukarıya bizim aktardığımız malûmatı eserine biraz özetle aktarmış olan Hamdi Yazır da, ardından şöyle diyor: "Hıristiyanların bu teslis (üçleme) inancının, Yunan Felsefesinde Vâhid, Akıl, Nefis denen kavramları eşit olmayan birbirine bağlı üç uknum halinde birleştirmiş olan Yeni Eflâtunculuk üçlemesinden geldiği açıktır. Esasında bu üçleme inancı çok eskilere dayanır.

Üç unsurun hem bir, hem ayrı tanrısal tabiate sahip varlıklar olması, akıl ve mantığın alamayacağı bir inançtır. Hıristiyanlar bunu bildikleri için bunu aklın kavrayamayacağmı, sadece buna inanmak gerektiğini söyler, böylece de akıl almaz inancı körü körüne kabul ettirmek isterler. Allah'ın zâtını kavramak aklın sınırı dışındadır ama varlığını kavramak aklın sınırı dışında değildir. Eğer varlığını kavramak mümkün olmasaydı, O'na inanmak gerekmezdi. İzah edilen bu felsefeyi akıl kavramıyor değil, kavrıyor ama doğru olmadığına kesinlikle hükmediyor.

Akıl ermemek, idrâk ve ihata edememek, bilmemek başka, kabul edilmesi imkânı olmayan açık çelişkiyi görüp makul değil, demek başkadır. Buna akıl ermiyor değil, ermiş, imkânsız, çelişki olduğunu ihata ederek imkânsızlığına hükmetmiştir. Maksat Allah'ın zâtına ve işine akıl ermeyeceğine hükmettirmek ise: O'na akıl ermez, O'nun zâtını tayin ve tahdid için düşünmeğe kalkmayınız. O'nun yaratıkları, yaptıkları, lutufları, nimetleri ile tecellî eden âyetlerini, sıfatlarını düşününüz: "Allah'ın nimetlerini düşününüz, Allah'ın zâtı hakkında düşünmeyiniz"[11095] demek ve aklın çelişki görerek imkânsızlığını kavradığı muhallere sır adını vererek O'nun zâtını tarif ve tavsife kalkışmamak lâzım gelirdi"[11096]

[11094] Rûhu'l-Me'ânî: 30/275-276.

[11095] EbuVşeyh, K. el-'Azame'de; Taberânî, e!-Evsât'ta Ibn 'Ömer'den merfû'an rivayet etmişlerdir (Keşf: 1/311; Kenz: 3/106, h. 5707).

[11096] Hak Dini, Kur'ân Dili: 8/6329

İşte Kur'ân-ı Kerîm, "Doğurmadı" sözüyle Allah'tan her ne suretle olursa olsun, bir çocuk meydana gelmediğini; O'nun çocukları olmadığını; ne sudur ile, ne doğum ile kendisinden çocuklar olmadığını belirtiyor. Doyurulmadı" sözüyle de Allah'ın atası olmadığını; bir doğum veya sudur ile bir babadan meydana gelmiş bir tanrı, bir ikinci veya üçüncü unsur olmadığını; "O'na hiçbir şey denk olmadı" sözüyle de hiçbir suretle O'nun dengi, benzeri bulunmadığını vurguluyor.
Allah, üç unsurdan oluşan bir varlık değildir. Kendisinden başka varlıklar O'nun yaratıklarıdır. O'ndan başka hiç kimsede tanrılık yoktur. Oğul, evlâd sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun yaratığıdır. "Allah üçün üçüncüsüdür, diyenler kâfir olmuşlardır"[11097] "Allah çocuk edinmemiştir, O'nunla beraber başka bir tanrı da yoktur. Öyle olsaydı, her tanrı yarattığını alıp götürürdü ve bunlar birbirlerine üstünlük kurmaya çalışırlardı. Allah, ortak koştukları şeylerden münezzehtir"[11098] "Allah, 'Allah çocuk edindi' diyenleri uyarmak için (kulu Muhammed'e Kitabı indirmiştir). Bu sözü söyleyenlerin, ne kendilerinin, ne de babalarının bu konuda bir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan söz ne ağır bir sözdür. Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar"[11099]
"Doğurmadı" buyurmakla yüce Allah, önce kendisini vilâdet kaynağı sayılan babalık sıfatından tenzih etmiş olduğu gibi, doğurmuş olup da baba veya ana denilebilenlerin eksiksiz, samed olamayacaklarından dolayı tann olamayacaklarını dahi anlatmış olmakla evvelâ hırıstiyan üçlemesinin Baba unsurunu reddetmiştir. Çünkü Allah doğurmamışım Baba değildir, demek ki hırıstiyan teslisinin birinci unsuru, Allah değildir. Eğer bununla Allah'ı kas-dediyorlarsa buna doğurmuş demeleri yanlıştır. Bundan ikinci ve üçüncü unsurların da batıl olması gerekir. O halde Allah'tan doğduğu, taştığı iddia edilenlerin hepsi yalandır. Hiçbiri Allah'ın çocuğu değildir, hepsi yaratılmıştır. îsâ da ne Allah'ın oğlu, ne de Allah'tır. Melekler de öyle, ruh da öyledir"[11100]
Rivayetlerin çoğunluğu, bu sûreyi Felak ve Nâs Sûresinden sonraya koymuştur. Bundan, bu üç sûrenin aynı şartlar içinde ve birbirine yakın zamanlarda indiği anlaşılır. Böylece bu üç sûre, tek, samed, çocuğu ve atası olmayan, benzeri bulunmayan, yarar ve zarar verme gücüne sahi b olan in yalnız Allah olduğunu, O'ndan başkasına değil, yalnız O'na sığınmak ve yalnız O'ndan yardım beklemek gerektiğini vurgulamaktadır.
Islamın tevhîd inancını özetleyen İhlâs Sûresi, bu kapsamlı anlamından dolayı Kur'ân'ın üçte birine denk tutulmuştur. Peygamber (s.a.v.): "Allah Kur'-ân 'ı üç kısma ayırdı, Kul-huvallâhu ehad, Kur'ân 'm üçte biridir" buyurmuştur [11101]. Aynı mealde hadisler Ebû Eyyûb el-Ensârî'den de rivayet edilmiştir [11102]
Hz. Enes'in rivayetine göre Ensâr'dan biri Kubâ Mescidinde Ensârhlara imamlık yapıyordu. Bu zât namazların her rek'atinde mutlaka İhlâsı okur, ardından da bir sûre okurdu. Kendisine:
— Sen namaza hep bu sûre ile başlıyorsun, sonra bunu yeterli görmüyor, başka bir sûre okuyorsun. Ya bunu oku veya bunu bırak, başka sûre oku, dediler.
— Ben bunu bırakmam, isterseniz size böyle imamlık yaparım, istemezseniz yapmam, dedi.
Onu kendilerinin en iyisi gördükleri için başkasının, onun yerine imamlık yapmasını istemediler. Allah'ın Elçisine gelip durumu anlattılar. Allah'ın Eçlisi ona:
— Ey falan, dedi, neden arkadaşlarının dediğini yapmıyorsun, her rek'atte bu sûreyi okumana sebep nedir? Adam:
— Ben o sûreyi seviyorum, dedi. Peygamber (s.a.v.):
— Onu sevmen, seni cennete soktu, buyurdu"[11103].
Ebû Sa'îd el-Hudrî'nin, rivayet ettiği bir hadis de şudur: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.) ashabına: 'Biriniz bir gecede Kur'ân 'in üçte birini okuyamaz mı?' dedi. Bu onlara zor geldi. 'Hangimiz bunu yapabiliriz yâ Resûlâllâh?' dediler. Buyurdu ki: 'Aİlâhu'l-vâhidu's-sâmed, Kur'ân'ın üçte biridir"[11104]
'Übeyy ibn Kâ'b'ın rivayetinde de Allah'ın Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "(Kulhuvallâhu ehad)/' okuyan kimse, Kur'ân'ın üçte birini okumuş gibidir"[11105]
'Ukbe ibn 'Âmir şöyle demiş: "Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e rastladım, selâm verdim, elini tuttum:
— Ey Allah'ın Elçisi, mü'min ne ile kurtulur? dedim. Buyurdu ki:
— 'Ukbe, dilini tut, evine çekil, günâhına ağla.
Sonra tekrar A ilah 'in Elçisi ile karşılaştım, o bana selâm verdi, elimi tuttu:
— 'Ukbe, dedi, sana Tevrat'ta, Zebur'da ve Kur'ân'da inmiş olan üç sûrenin en iyisini öğreteyim mi?
— Evet, dedim, öğret, Allah beni sana feda etsin.
Bana Kul-huvallâhu ehad, Kul e'ûzu bi-rabbi'l-felak ve Kul-e'ûzu birab-binnâs sûrelerini okudu, sonra dedi ki:
— 'Ukbe, bunları unutma, bunları okumadıkça yatma.
Allah'ın Elçisinin, "Bunları unutma"dediğinden beri bunları okumayı hiç unutmadım. Hiçbir gece bunları

[11097] Mâide Sûresi: 73.
[11098] Mü'minûn Sûresi: 91.
[11099] Kehf Sûresi: 4.
[11100] Hak Dîni: 8/6231.
[11101] Hadısm kaynakları, sûrenin önsözünde geçti.
[11102] Ibn Kesîr, Tefsir: 4/568.
[11103] Buhârî, Salât, bâbuM-ccm'ı beyne's-sûreteyn; İbn Kesîr, Tefsir: 4/567
[11104] Buhârî, Tefsir, Sûre. 112
[11105] ibn Hanbel, Musncd- 5'141, 6/447.

okumadan yatmadım. Sonra tekrar Allah'ın Elçisi ile karşılaştım, ben ona selâm verdim, elini tuttum:
— Yâ Resûtâllah, dedim, amellerin en üstünlerini bana bildir. Buyurdi ki:
— 'Ukbe, sana gelmeyene git, sana vermeyene ver, sana kötülük edeni affet"[11106]
Hz. 'Âişe de şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.) her gece yatağına girince avuçlarını birleştirir, içine üfler ve avuçlarına Kul-huvallâhu ehad, Kule'ûzu birabbi'l-felâkı ve Kul e'ûzu bi-rabbi'n-nâs'ı okur, sonra avuçlarını yüzüne ve elinin erdiği kadar vücudunun her yanma sürerdi. Bunu üç kez yapardı"[11107]

İhlâs Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Allah birdir, herşey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir.
2. Kendisinden başka bütün varlıkları yaratan Allah'tır. Kendisi yaratılmamıştır, varlığı kendisindendir.
3. Allah'ın dengi, ortağı, benzeri yoktur. O, kâinatın tek pâdişâhıdır. İbâdet de O'nun hakkıdır. O'ndan başka tapılacak tanrı yoktur.[11108]

İhlas Suresi Kıraet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
1			Çoğunluk.
		Ehad yerine vâhid:	A'meş.
		süz:	Ibn Mes'ûd, Ömer, A'meş, İbn Huseym[11109]
1,2		İki sakinden kaçınmak ve tahfif için tenvinsiz:	Kırâettir.
		Ehad,tenvinli	Nasr ibn Asım ve Abdullah İshâk dışında bütün kari'ler[11110]
3			Çoğunluk.
			İbn Mes'ûd ve A'meş [11111]
4		Fâ'nın sükûnu ve hemze ile:	Bazı Kûfeliler.
		Kâfin ve fâ'nın dammı ve vâv ile:	Basralılar[11112]
		Hemzenin harekesini fâ'ya nakledip hemzenin hazfiyle:	Kırâettir[11113]

FELAK SÛRESİ 2249
Tefsir: 2249
Felak Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2256
Felak Süresi Kırâet Farkları 2256

[11106] İbn Hanbel: Musned: 4/148, 158.
[11107] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân: 14; Ebû Dâvûd, Edeb: 98; Tirmizî, Du'â: 21; İbn Hanbel, Musned: 6/116, 154.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/176-184.
[11108] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/184.
[11109] el-Mesâhif: 113, 180, 222, 313; Kurtubî: 20/245.
[11110] Taberî'ye göre doğrusu, ehad'in tenviniyle olandır, çünkü çoğunluk kırâetidir (30/344).
[11111] el-Mesâhif: 113, 329.
[11112] Câmi'u'l-b.eyân: 20/246; el-Bahr: 8/527
[11113] el-Bahr: 8/528.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/184-185.

FELAK SÛRESİ

Birinci âyetinde geçen yarıp çıkarmak anlamındaki felak kelimesiyle adlandırılan sûrede her türlü serden, korkulu, karanlık kötü işlerden, karanlıkları yarıp sabah aydınlığını ortaya çıkaran Allah'a sığınılması emrediliyor. Bu sûre, kendinden sonraki sûre ile birlikte el-Mu'avvizetân adını taşır. Ihlâs ile birlikte üç sûreye el-Mu'âvvizât (sığındırıcılar) denilir.
Peygamber (s.a .v.)in yatacağı ve rahatsızlandığı zaman bu sûreleri okuyup ellerine üfleyerek ellerini yüzüne, başına ve ellerinin erebildiği bedenine sürdüğü rivayet edilmektedir.[11114] Kendinden sonraki Nâs Sûresi ile beraber inmiştir. Bu iki sûrenin, Mekke'de mi, Medine'de mi indiği hakkında ihtilâf olmakla beraber Mekke'de indiği hakkındaki rivayetler hem daha çoktur, hem de üslûbları Mekke üslûbudur. Fîl Sûresinden sonra inmiştir, 5 âyettir. Resmî sıralamada 113 ncü, iniş sırasına göre 20 nci sûredir.
'Abdullah ibn Mes'ûd, bu iki sûreyi kendi mushafına yazmamış: "Bunlar Kur'ân'dan değildir, ancak Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e bunlarla Allah'a sığınması emredilmiştir" demiştir.[11115] Onun bu tutumu 'Übeyy ibn Kâ'b'e anlatılınca 'Übeyy: "Ben bunu Allah'ın Elçisi($.a,.v.)e sordum, buyurdu ki; 'Bana böyle söylemem emredildi, ben de söyledim. Onun için Allah'ın Eçlisi(s.a.v.)in söylediği gibi söylüyoruz' demiştir"[11116]. Fakat 'Übeyy'in bu sözü açık değildir. Bu söz, bunların Kur'ân olduğu anlamına gelmez. Zaten İbn Mes'ûd da aynı şeyi söylemektedir: Peyğamber'e böyle söylemesi emredildi, demektedir. Ancak diğer sâhâbiler bunları mushafa yazmışlardır. 'Ukbe ibn 'Âmir, Peyğam-ber'in, bu sûreleri namazda okuduğunu; Mu'âz ibn Cebel de Hz. Peyğam-ber'in sabah namazında bu iki sûreyi okuduğunu rivayet etmiştir. Kadî Ebu-bekr el-Bâkıllânî, "el-întisâr" adlı kitabında İbn Mes'ûd'un sözünü şöyle yorumlamaktadır: "İbn Mes'ûd, bunların Kur'ân'dan olmasını inkâr etmemiş, ancak mushafa yazılmasını inkâr etmiştir. Ona göre ancak Peygamberin, yazılmasına izin verdiği şeyler Kur'ân'a yazılır. Herhalde bunların yazılması konusunda izin, İbn Mes'ûd'a ulaşmamıştır". Bu te'vîli güzel bulan İbn Hacer el-'Askalânî: "Bu te'vîl güzeldir ama, sarîh ve açık rivayet bunu reddetmektedir. Çünkü rivayette İbn Mes'ûd: 'Bu ikisi Allah'ın Kitabından değildir' demektedir" diyor. Nevevî'nin ise şöyle dediğini nakletmektedir: "Müslümanlar, Fâtiha'nın ve Muavvizetân'ın Kur'ân'dan olduğunda, bunlardan bir şeyi inkâr edenin kâfir olacağında itifak etmişlerdir. İbn Mes'ûd'-dan nakledilen söz, batıldır". Nevevî'nin bu sözünde de za'f bulunduğunu belirten 'Askalânî sahih rivayetleri delilsiz olarak taşlamanın kabul edilemeyeceğini, ancak bu sahih rivayetin tevilinin mümkün olduğunu söylüyor ve şu hükme varıyor: "İbn Mes'ûd'dan nakledilen söz, ona göre bunların Kur'-ân olduğu hakkındaki icmâ'ın henüz yerleşmediğini gösterir. Kendi zamanında henüz yerleşmeyen bu oybirliği, daha sonra yerleşmiştir. 'Askalânî'nin alıntısına göre bunu, güç bir sorun olarak gören Fahri Râzî de tefsirinin baş taraflarında şöyle demiştir: "Bunların Kur'ân olduğu, İbn Mes'ûd zamanında mütevâtir idi, dersek, bunları inkâr edenin tekfiri gerekir. Şayet bunların, Kur'ân olması, İbn Mes'ûd zamanında tevatür derecesine ulaşmamıştı, dersek, Kur'ân'ın bir cüz'ünün mütevâtir olmadığı anlaşılır. Bu, çözülmesi güç bir düğümdür. Ancak buna şöyle cevap verilebilir: Bunların Kur'ân olduğu İbn Mes'ûd zamanında mütevâtir idi, fakat İbn Mes'ûd'a göre mütevâtir olmamıştır"[11117]
Râzî'nin dediği gibi herhalde 'Abdullah ibn Mes'ûd, bu sûreleri Peyğam-ber'den duymamış ve kendisine göre bunların Kur'ânlığı tevatür derecesine ulaşmamış, onun için o bunları mushafından silmiştir.
Keza 'Adullah ibn Mes'ûd ve Übeyy ibn Kâ'b'ın, İhlâs Sûresinde "Kul" emir fiillerini kaldırarak sûreyi "Aliâhu ehad" şeklinde okudukları rivayet edilir.[11118]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle**.**
1- De ki: Sığınırım ben, karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran Rabbe;
2- Yarattığı şeylerin şerrinden.
3- Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden,
4- Düğümlere üfleyip tüküren büyücü kadınların şerrinden,
5- Ve hased ettiği zaman hased-cinin şerrinden.

Tefsir:

E'ûzu, 'avz kökünden birinci şahıs muzâri'dir. 'Avz, kötülükten korunmak için birinin yardımına, korumasına sığınmak demektir. Sığınana 'âiz, sığınmaya isti'âze, sığınılana müste'âzun bih denilir.
Felak : Yarıp çıkarmak anlamına gelir. Burada büyük ihtimale göre felak ile gecenin karanlığının yarıimasiyle ortaya çıkan sabah vakti kasdedil-miştir. Çoğunluğun görüşü budur. Rabbu'l-felâk: fâliku'l-ısbâh gibi sabahı ortaya çıkaran demektir. Gece karanlık içinde kalan nasıl sabahı beklerse, korkuya uğrayan da kurtuluş ve başarı

[11114] Buhârî, FedâİIu'l-Kur'ân: 14.
[11115] Fethu'1-Bârî: 8/742.
[11116] Buhârî, Tefsîr, Sûre: 113, 114.
[11117] İbn Hacer el-'Askalânî, Fethu'1-Bârî: 8/742-743
[11118] Fethu'l-Kadîr: 5/516.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/187-188.

nurunun doğmasını bekler. Gecenin karanlığından sonra sabah aydınlığı gelir. Bunda, şiddetten sonra açılışın geleceğine işaret vardır. Fakat bununla, Allah'ın yarıp ortaya çıkardığı herşey de kasdedilmiş olabilir: Arzın yarıimasiyle ortaya çıkan bitkiler, dağların arasından fışkıran sular, bulutların arasından akan yağmurlar, rahimlerden çıkan yavrular, çekirdeklerden çıkan filizler, yani bütün yaratıklar bu felak kelimesinin kapsamına girer.
" Allah'ın yarattığı şeyler, görünür, görünmez bütün yaratıklardır. Âyette bütün yaratıkların şerrinden Allah'a sığınılması emredilmektedir.
" hakkında çeşitli görüşler vardır. Fakat en tercihe şâyân re'ye göre "ğâsik" gece "vekabe" de gece karanlığının bastırmasıdır.
Düğümlere üfleyen kadınlar demektir ki bununla, büyü yapmak için bağladıkları düğümlere üfleyen kadınlar kasdedilmiştir. en-Nefs: tükürmeden üflemektir. en-Neffâsât, neffâse'n'm çoğuludur. Üfürükçü kadınlar demektir. el-'Ukadde düğümler demektir. Büyü işleriyle daha çok kadınlar uğraştığı için "büyücü kadınlar" denmiştir. Yahut en-Neffâsât, büyü yapan nefisler, veya cemâatler anlamında kullanılmış olabilir.
Ebû Müslim'in tefsîrine göre nefs ipteki düğümü kolay çözmek için tükrükle ıslatıp yumuşatmaktır. en-Neffâsâtift'l- 'ukad, erkeklerin kadınlara düşkünlüğünden yararlanıp naz ve işve ile erkeklerin fikirlerini çelen, onları istedikleri görüşe döndüren kadınlar demektir. Bunlar düğüm gibi zor, açılması güç erkekleri naz ve işveleriyle fikirden fikre döndürürler. İşte bunların, erkeklerin fikrini çelmek için döktükleri dil, yaptıkları işve, erkeklerin düğüm gibi düşüncelerini üfleyerek çözmektir.[11119] Ancak zorlama olduğu belli olan bu görüş, müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne aykırıdır.
İbn 'Atiyye, güvendiği bir kimsenin kendisine: Birinin, Mağrib çölünde (Büyük Sahrâ'da) kırmızı bir ipe yaptığı düğümlerle deve yavrularının analarını emmelerine engel olduğunu, hangi yavrudan düğümü çözse onun hemen annesini emmeğe başladığını gördüğünü söylediğini nakletmiştir.[11120]
en-Neffâsât, ma'rife, ğâsik ve hâsid nekredir. Bunun hikmeti şöyle açıklanır: Her neffâse şerlidir. Ama her ğâsik ve hâsid şerli değildir. Bunların bazıları şerlidir. Bunların hepsinin değil, sadece bir kısmının şerli olduğunu göstermek için ğâsik ve hâsid nekre olarak kullanılmıştır.[11121]
Zemahşerî'nin bu izahını pek uygun bulmayan Yazır, şöyle diyor: "Zira yayılan bir ferd olarak her ğâsikın vukubu ve her hâsidin hasedi zamanındaki şerrinden sığınmak istendiği daha açıktır. Lâkin ğâsik ile hâsidin şerri çoğunlukla karanlıkta ve mechûliyet içinde tanınmayarak geriden geriye cereyan eder. Neffâseler, sihirbazlar ise çoğunlukla tanındıkları, bilindikleri halde yüzlere güle güle gönüllere üfleye üfleye şirretliklerini yaparlar. Gâsık, bir eşkiya gibi ansızın basar, hâsid de bir kundakçı gibi saklı yapar; sâhirler, cadılar ise dost kılığında yankesici gibi göz göre göre çarparlar. Ve böyle olması, onların hilelerinin gizli olmasına engel de olmaz. İşte bunlar içinde en çok bile bile serlerine düşülenler neffâseler olduğu ve genel örfte de en çok şirretle tanınanlar bunlar bulunduğu için en-Neffâsât, 'ahid lamı veya istiğrak ile ma'rife ve çoğul olarak getirilmiş olması, bizce daha uygundur. Nâs Sûresinde "el-Vesvâs el-Hannâs"ın ma'rife olması da en-neffâsât gibidir.[11122]
Bu âyetlerde Peyğamber(s.a.v.)e: çöken karanlığın, düğümlere üfleyerek büyü yapan büyücü kadınların, hasûd insanların şerrinden; zifiri karanlığı yarıp sabah aydınlığını ortaya çıkaran Allah'a sığınması emrediliyor. Sığınılması emredilen şeyler, karanlık şeylerdir. Gece karanlık çökünce etraf görünmediği için kötü şeyler olabilir. Hırsızlar, haydutlar bu vakti gözetlerler. Düşman da gece karanlığından yararlanarak saldırabilir. Bazı zararlı haşerat karanlıkta görülmediğinden insanı ısırabilir. Hasılı zararlı şeyler karanlıkta daha çok olur. Bundan dolayı dilimizde "Akşamın hayrından ise sabahın şerri
iyidir" sözü mesel olmuştur. Arapçada: Gece, veyli daha çok gizler" denilir.
İşte karanlık şeylerden, karanlıkları yarıp aydınlığı ortaya çıkaran Allah'a sığınılmaktadır. Böylece sûrede olağanüstü bir mânâ uyumu görülmektedir.
Kur'ân1 in indiği zamanlarda bütün dünyâ milletlerinde hakim kanâat olduğu üzre Araplar da karanlıktan çekinir ve karanlıkta cinlerin ortaya çıkıp insanları çarpacaklarına inanırlardı. Bundan dolayı geceleyin bir dereye inseler, cin çarpmasından korunmak için o derenin cin liderlerine sığınır ve bu suretle güven içinde olacaklarını sanırlardı.
Yine Araplar arasında insanları hasta yapmak, ya da onları istedikleri yöne sevk etmek, onlara zarar vermek amaciyle büyü yapan erkek ve kadınlar vardı. Bunlar büyü yaparken okuyup üfleyerek düğüm bağlarlardı. Yine toplum içinde hased eden insanların nazarının değeceğine inanılır ve bunun için çeşitli tılsımlara, hurafe yollarına başvururlardı. İşte bu âyetlerde karanlık işlerden, görünür görünmez varlıkların şerrinden başkasına değil, sadece Allah'a sığınılması emredilmektedir.
Âyetlerin amacı, gecenin karanlığında cinlerin çarpacağını, yahut büyücülerin insanlara zarar vereceğini, yahut mutlaka göz değeceğini anlatmak değil, tek kuvvet ve kudret sahibinin Allah olduğunu, O'na sığındıktan sonra hiç kimsenin ve hiçbir şeyin zarar veremeyeceğini, başkasına değil, yalnız Allah'a sığınmak gerektiğini vurgulamaktır.

[11119] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/196.
[11120] et-Teshîl: 4/225.
[11121] Keşşaf: 4/301; Mefâtîh: 32/196: et-Teshîl: 4/226
[11122] Hak Dini Kur'ân Dili: 8/6408-6409.

Bir rivayete göre Cebrail Aleyhisselâm, Peyğamber(s.a.v.)e gelip: "Cinden bir Mfrît sana tuzak kurabilir. Onun için yatağına girerken iki *Kul e'ûzu bi rabbi...' sûresini oku" demiş; diğer bir rivayete göre de bu sûre, nazar değmesine afsun olarak indirilmiştir. Sâ'îd ibn el-Müseyyib'in şöyle dediği rivayet edilir: "Kureyş: 'Geliniz, aç duralım, (yani oruç tutalım) da, Muhammed'e göz değdirelim* dediler. Öyle yapıp Peyğamber'e geldiler; 'Senin pazun ne kadar güçlü, sırtın ne kadar pek, yüzün ne kadar güzel!' dediler. Yüce Allah, Mu'avvizât'ı indirdi"[11123]
Bu rivayetlerin, sûrelerin inmesinden çok sonra ortaya atıldığı bellidir. Müfessirlerin çoğunluğunun yazdıkları bir rivayete göre de Medine'de yahu-di Lebîd ibn el-A'sam'ın kendisi ve kızları on bir düğüm bağlayıp bunlara üfleyerek Peygamber (s. a.v.)e büyü yapmışlar. Sûre bu münâsebetle inmiş. İlk rivayetlerden sûrenin Mekke'de, bu son rivayetten de Medine'de indiği anlaşılır. Medine'de Velîd ibn el-A*sam adlı kişinin, kızlartyle beraber Peyğamber'e büyü yaptığı, çeşitli yollarla rivayet edilir.
Bu rivayete göre Cibril'in haber verdiği büyü olayı üzerine Peygamber, adam gönderip bir kuyuya atılmış olan düğümleri getirtmiş, onları çözünce Allah'ın Elçisi, bağdan çözülmüş gibi ayağa kalkmış, fakat bunu o yahudiye haber vermemiş ve onun yüzünü de görmemiştir. Bu rivayeti İbn Hanbel Zeyd ibn Erkam'den, Nesâ'î de Ebû Mu'âviye Muhammed ibn Hâzim ed-Darîr'den çıkarmıştır.
Buharî'nin, Hz. 'Âişe'den çıkardığı rivayette Lebîd yahudi değil, yahu-dilerin andlısı olan Zurayk oğullarından münafık bir adamdır. Bu rivayet şöyledir:
" 'Âişe (r.a.) şöyle dedi: Peyğamber(s.a.v.)e büyü yapıldı. Büyünün etkisiyle Peygamber, kadınlara varmadığı halde vardığını sanıyordu. —Süfyan, bu şekilde büyü, en keskin büyüdür, demiş.— Ve bana dedi ki:
— 'Âişe, bilir misin'Allah açıklamasını istediğim bir şeyi bana açıkladı. Bana iki adam geldi, biri başucumda, öteki ayak ucumda oturdu. Baş ucumda oturan, ötekine:
— Bu adamın nesi var? dedi. Öteki:
— Matûb'dur, dedi.
— Ona kim tıb etti, dedi.
— Yahudilerin andlısı Zurayk Oğullarından Lebîd ibn A'sam. —Bu adam münafık idi.—
— Neye büyü yaptı? dedi.
— Bir tarak ve muşat(tarağa gelen kıllar)a yaptı, dedi.
— Nerede o büyü? dedi.
— Zervân (Müslim'in rivayetinde Zî Ervân) kuyusunda, bir taşın altında, erkek hurma salkımının kabuğundadır, dedi.
Peygamber (s.a.v.) o kuyuya gitti, büyüyü çıkarttı:
— İşte bana gösterilen kuyu budur, dedi.
Suyu kına gibi kırmızı, hurmasının başları da şeytan başları gibi idi. Ben kendisine:
— Yâ Resûlâllah onu söksen, dağıtsan (başka rivayette yaksan) iyi olmaz mı? dedim.
— Hayır, dedi. Allah beni sağlığa kavuşturdu. Başkalarına kötülük dokunmasını istemem"[11124]
Bu rivayetin, 'îsâ ibn Yûnus ve Ebû Hamza Enes ibn 'Iyâd ve Ebû Üsâ-me ve Yahya el-Kattân'ın rivayetlerinde büyünün etkisiyle Peygamber, yapmadığı bir şeyi yaptığını sanıyordu" deniliyor ve Peyğamber'in kuyuyu ka-pattırdığı anlatılıyor.[11125] Müslim'in, Hammâd ibn Üsâme ve 'Abdullah ibn Nu-meyr'den, Ahmed'in de: 'Affân'dan, —Vehb'den— Hişâm'dan, babasından, 'Âişe'den rivayet ettiğine göre: "Peygamber (s.a.v.) altı ay, (kadınlara) yarmadığı halde vardığını sanır vaziyette kalmış.[11126] âa'lebî'nin tefsîrinde İbn Ab-bâs'tan ve 'Âişe'den çıkardığı rivayete göre de: "Bir yahudi çocuğu, Allah'ın Resûiü(s.a.v.)e hizmet ediyormuş. Yahudiler ona sızmışlar, onu kandırmışlar; bu çocuk, Peyğamber'in başından tarağına çıkan telleri ve tarağının birkaç dişini alarak yahudilere vermiş; yahudüerden İbn 'A'sam adlı biri bu malzemelere büyü yapıp bunları Zurayk Oğullarının Zervân adlı kuyusuna gizlemiş. Allah'ın Elçisi hastalanmış, başının saçları dağılmış, altı ay kadınlarına varamadığı halde vardığını sanmış, erimeğe başlamış, fakat ne yüzden böyle olduğunu bilmiyormuş. İki melek gelmiş, yukarıda anlatıldığı gibi kendisine büyü yapıldığını söylemiş. Allah'ın Elçisi adam gönderip kuyuya saklanan büyüyü çıkarttırmış, bakmışlar ki Peyğamber'in başmın tarakta kalan kılları, tarağının dişleri ve üzerinde iğne saplı oniki düğüm bulunan bir barsak kirişi var. Allah bu iki sûreyi indirmiş. Peygamber her âyet okudukça bir düğüm çözülmüş, kendisi rahatlık hissetmiş, son düğüm çözülünce bağından çözülmüş gibi olup ayağa kalkmış, Cebrail şöyle demeğe başlamış: "Allah'ın adiyle seni, sana eziyet veren her şeyden, hasedciden ve gözden afsunlarım. Allah sana şifa versin."
— Yâ Resûlâllah, şu habisi tutup öldürmeyelim mi? demişler. Allah'ın Elçisi:
— Allah beni sağlığa kavuşturdu, başkalarına kötülüğünün dokunmasını istemem, demiş."
Bu son rivayetten sonra îbn Kesîr, Sa'lebî'nin bu rivayetinin senedsiz olduğunu, bunda garabet ve bazı yerlerinde çok nekâret bulunduğunu
söylüyor .[11127]

[11123] MefâtîhıTl-ğayb: 32/187.
[11124] Buhârî, Bed'u'l-halk: 11, Cizye: 14, Tıb: 66, 68, 69; Müslim, Selâm: 42, ibn Mâce, Tib: 45; İbn Hanbel, Musned: 6/96.
[11125] İbn Kesîr, Tefsir: 4/575
[11126] Aynı.
[11127] Aynı.

Aslında yalnız Sa'lebî'nin bu senedsiz rivayeti değil, bu konudaki senedli rivayetler de birbirini tutmaz, çelişkilerle doludur. Bu rivayetlerin hiçbiri sûrenin iniş sebebi olamaz. Çünkü sûre Medine'de değil, Mekke'de inmiştir.

Hasan, 'Atâ', 'İkrime, Câbir ve Kureyb'in de İbn 'Abbâs'tan rivayetine göre sûre Mekkîdir. Salih, Katâde ve bir grupun da İbn 'Abbas'tan rivayetine göre sûre Medenîdir.[11128] Fakat sûrenin Mekkî olduğu rivayeti daha doğrudur. İbn Cezzî de sûrenin, Mekke'de Fîl Sûresinden sonra indiğini söylemiştir.[11129]

Kaldı ki âyetler yalnız büyücülerle ilgili değildir. Karanlıktan, hasedci-lerden, her türlü yaratıkların şerrinden Allah'a sığınmayı emretmektedir. Bundan sonra gelen "Nâs" sûresinde de insanlara kötülük aşılayan, onları kötü yollara sürmeğe çalışan insan ve cin vesvesecilerinden Allah'a sığınmak em-redilmektedir. Bütün rivayetler, Felak ile Nâs Sûrelerinin beraber indiğini söylemektedir. Cin ve insan vesvesecilerinden Allah'a sığınmayı emreden Nâs Sûresinin bu rivayetlerde anlatılan büyü olayıyle bir ilgisi yoktur.

Bu, özellikle Mekke'de müslümanları kandırıp İslâmdan döndürmeğe çalışan Mekke müşriklerinin telkinlerine, fiskoslarına işarettir. Orada bir avuç müslüman, bir yandan her biri birer şeytan gibi kendilerini dinlerinden döndürmek için kandırmağa çalışan müşrik insanların, bir yandan da görünmez cin şeytanlarının kötü vesvese ve telkinleriyle karşı karşıya idiler. Onun için Nâs Sûresinde müslümanlara cin ve insan şeytanlarının vesveselerinden Allah'a sığınmaları emredilmektedir. Bu, Mekke şartlarında bir yandan müşrik telkinleri, bir yandan da görünmez şeytan vesveselerinin tesiri altında kalan bazı müslümanların durumlarını yansıtmaktadır: "Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarım düşman yaptık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar..[11130] âyeti, insan ve cin şeytanlarının, insanlara kötü düşünceler aşıladıklarını bildirmekte, "Ne zaman şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse Allah'a sığın..."[11131] âyeti de bu gibi telkinlerden Allah'a sığınmayı emretmektedir. Bu âyetlerin hepsi Mekke şartlarında inmiştir.

Ayrıca bu rivayetler çelişkilerle doludur. Çünkü birinde büyü yapan Le-bîd'in yahudî, ötekinde yahudilerin andlısı bir münafık olduğu; bir başkasında ise Peyğamber'e hizmet eden bir yahudi çocuğunun, Peyğamber'in tarağındaki kılları ve tarağının dişlerini alıp yahudilere verdiği, yahudilerin de bunları Lebîd'e verdiği anlatılır,

Hazreti Peyğamber'e hangi yahudi çocuğu, ne zaman hizmet etmiştir? Gayet ihtiyatlı hareket eden, kendisine gelen İbranice mektupları dahi güvenmediğinden dolayı yahudilere okutmamak için Zeyd ibn Sabit'e îbraniceyi öğrenmesini emreden Peygamber (s.a.v.) bir yahudi çocuğunu nasıl harîm-i ismetine alır? Ona hizmet edecek pek çok müslüman evlâdı varken —ki bunlardan biri de Enes ibn Mâlik'tir—. Yahudi çocuğunun hizmetine ne gerek vardır? Tarihte Peyğamber'e hizmet eden bir yahudi çocuğu bilinmediği gibi, Peyğamber'in altı ay hasta yattığı, hâşâ ne yaptığını bilmez bir şaşkınlık içine düştüğü de bilinmemektedir. Bu rivayetlerin, büyü ve nazarın etkisini desteklemek ve insanları bunlardan korkutmak amaciyle ortaya atıldığında şüphe yoktur. Verilmek istenen temel düşünce şudur: Büyü ve nazar Peyğamber'e bile tesir etmiştir. Onun için bunlardan sakınmak lâzımdır.

Muhammed 'İzzet Derveze şöyle diyor: "Bu hadis karşısında hayret ediyoruz. Allah: "Allah seni insanlardan korur"[11132] sözüyle Peygamberini insanların zararlarından, şerlerinden koruyacağını va'detmiştir. Peygamber (s.a.v.) eğer yapılan büyünün etkisinde kalıp, yapmadığını yaptı, yaptığını yapmadı zannedecek kadar bir aklî denge bozukluğuna uğrarsa ne onun masumluğu, ne de vahiylerin korunma garantisi kalır. Peygamber (s.a.v.) böyle kusurlardan uzak, münezzehtir.

Sûre, genel olarak ona her türlü kötülüklerden Allah'a sığınmayı, yegâne kudret sahibinin Allah olduğunu, O'ndan başka koruyucu olmadığını telkin etmekte ve ona nasıl duâ yapılması gerektiğini öğretmektedir. Yoksa o, zaten bu âyetler inmeden önce de yalnız Allah'a sığınıyor, korumayı, güvenceyi yalnız O'ndan bekliyordu. Her zaman, özellikle bir rahatsızlık hissettiği zamanlarda Mu'âvvizât'ı (İhlâs, Felak ve Nâs Sûrelerini) okuyup yüzüne, başına, bedenine sürerdi.

Peyğamber'in masumluğuna aykırı olan bu rivayetleri mu'tezile tamamen reddeder. Kadî 'Abdu'l-Cebbâr şöyle demiştir: "Yüce Allah, "Allah seni insanlardan korur", "Büyücü nereye varsa iflah olmaz{başaramaz)"[11133] buyurduktan sonra bu rivayetler nasıl doğru kabul edilebilir? Bunları kabul etmek, peygamberliğe söz getirir. Eğer bu doğru olsa büyücülerin, bütün peygamberlere, sâlihlere zarar vermeğe, kendilerine büyük mülk sağlamağa kadir olmaları gerekir. Bunlar batıl şeylerdir. Yüce Allah, Peyğamber'e "Büyülenmiş" diyenleri reddetmektedir. Bu rivayet doğru olsa müşriklerin Peygamber hakkındaki bu sözlerinin doğru olması gerekir ve Peygamber bu kusurla illetli olur. Bu ise caiz değildir"[11134]

Bazı müfessirler Kâdî'nin bu sözlerini reddediyor ve bu rivayetlerin doğruluğunu savunmak için diyorlar ki: "Kâfirler 'Büyülenmiş' sözleriyle Peyğamber'in aklının gittiğini iddia ediyorlardı. Peyğamber'in aklının gittiği doğru değildir ama büyü ile Peyğamber'in bedenine bir hastalık gelmesini kimse inkâr etmez"[11135]

[11128] el-Bahru'I-Muhît: 8/530.
[11129] et-Tfeshfl: 4/225.
[11130] En'âm Sûresi: 112
[11131] A'râf Sûresi: 200.
[11132] Mâide Sûresi: 67.
[11133] Tâhâ Sûresi: 69.
[11134] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/187-188
[11135] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/188.

Elbette bu cevap tutarlı bir cevap değildir. Çünkü Buhârî'de bulunduğundan sağlam kabul edilen rivayette dahi Peygamber: "Kadınlarına varmadığı halde vardığını, yapmadığı şeyi yaptığını sanıyordu ve altı ay böyle sürdü" deniliyor. Bu, altı ay Peyğamber'in hayal gördüğü anlamına gelir. Bu, bir beden hastalığı değil, hâşâ onun akıl gücünün zayıflaması, işlevini yapamaması demektir. Bu esnada onun, gelen vahiyleri zaptedememesi, başka şeylerle karıştırması gayet mümkündür. Bu durum gözönünde tutulunca Kâdî Abdu'l-Cebbâr'ın, bu rivayeti reddetmekte gayet haklı olduğu ortaya çıkar. Bu tür uydurmalardan Allah'a sığınırız.

Hamdi Yazır da bu rivayetleri eleştirmesiz zikrettikten sonra şöyle diyor: "Bu rivayetlerin hepsinin âhâd haberi olduğunu, bunlarla Resûlullah'a bir an için de olsa (ne bir anı, altı ay deniliyor) sihir yapılmış olduğuna mutlaka inanmak gerekmediğini (inanmak değil, inanmamak gerekir. Bunlara inanan Kur'ân'ı reddetmiş olur), zira âhâd haberi, itikadın cevazını ifade etse bile vücubunu ifâde etmeyeceğini, Kur'ân'ın nassına ters olduğundan dolayı bunlara inanmanın dahi caiz olmadığını söyleyenler vardır"[11136]

Bizim bu rivayeti reddedişimizden, büyü ve nazarı inkâr ettiğimiz anlaşılmasın. Büyü bir vakıadır. Bakara Sûresinin 102 nci âyetinin tefsirinde büyü hakkında geniş açıklama yapmıştık. Gerek bu sûrenin sözgeliminden, gerek sağlam hadislerden nazar değmesinin de bir gerçek olduğu anlaşılır. Yüce Allah: 'De ki: 'Rabbim, şeytanların dürtüklemelerinden sana sığınırım ve onların bana uğramalarından sana sığınırım"[11137] âyetinde şeytanların dürtüklemelerinden, uğramalarından Allah'a sığınmayı emretmektedir. Peygamber (s.a.v.) bazı hastalıklara bazı âyetler, özellikle İhlâs, Felâk ve Nâs surelerini okuduğu gibi ağrıyan yere elini koyup yedi kere: "Allah'ın adiyle, bulduğum ve kurtulmak istediğim ağrıdan Allah'ın izzet ve kudretine sığınırım, derdi"[11138] İbn 'Abbâs'ın rivayetine göre Hz. Hasan üeHz. Hüseyin için: "Her türlü şeytandan,'zararlı şeylerden ve kem gözlerden, bütün kelimeleri yüzü hürmetine Allah'a sığınırım" diye duâ edip onları korumasını Allah'tan niyaz ederdi.[11139]

'Abdullah ibn 'Abbâs şöyle demiş: "Allah'ın Elçisi (s.a.v.), bütün ağrılar ve humma için şöyle duâ etmeyi öğretirdi:" Büyük Allah'ın adiyle. Kan fışkıran her damarın şerrinden ve ateş hararetinin şerrinden ulu Allah'a sığınırım'. [11140]

Hz. 'Âişe de şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v.), ailesinden birini (hasta halde) görünee onu sağ eliyle mesheder: " Allahım, ey insanların Rabbi, hastalığı gider, bu kuluna şifâ ver, şifâ veren Sensin. Senin hiçbir hastalık bırakmayan şifândan başka şifâ yoktur"[11141]

Peygamber (s.a.v.) hastaya şöyle de du'â etmiştir:

(Allah'ın Elçisi, işaret parmağına tükürüp onu yere değdirmiş ve parmağına bulaşan toprağı alıp hastanın ağrıyan yerine veya yarasına sürmüş, sürerken): "Bu yurdumuzun toprağı, birimizin (yani kendisinin) tükrüğüdür. Rabbimizin izniyle hastamız şifâ bulur"[11142]

Sıkıntı zamanlarında da: "Büyük, halım Allah'tan başka tanrı yoktur. Büyük Arşın Rabbi Allah'tan başka tanrı yoktur. Göklerin Rabbi, Yerin Rabbi ve Kerîm Arşın Rabbi Allah'tan başka tanrı yoktur."[11143]

Görüldüğü üzre göz değmesi vesair hastalıklar münasebetiyle Allah'ın Elçisi, duâ edip Allah'tan şifa dilemiştir. Ancak duâ ederken üflenip üflenmeyeceği konusunda bilginler arasında görüş ayrılığı vardır. Bir kısmına göre Peygamber (s.a.v.) bir ağrı sızı hissettiği zaman Mu'avvizât'ı okuyup vücuduna üfler, ellerini de bedenine sürerdi. Hz. 'Âişe'den gelen bu rivayete göre okunan duayı bedene üflemek sünnettir. Fakat bazıları da duayı üflemeyi mekruh görmüşlerdir. Hasta olan Dahhâk'e birisi: "Sana okuyayım mı?" demiş, Dahhâk: "Oku, ama üfleme" demiş. Adam Mu'âvviâzt'ı okumuş. 'İkrime'-nin de "Duâ edenin üflememesi, ellerini sürmemesi, düğüm bağlamaması gerekir" dediği rivayet edilir. Sûrede "düğümlere üfleyenlerin şerrinden" sığınma emredildiği için 'İkrime, üflemenin kötü bir şey olduğu yargısına varmıştır. Fakat MefâtîhıTl-ğayb sahibine göre 'İkrime'nin görüşü zayıftır. Çünkü başkalarının ruh ve bedenine zarar vermek amaciyle düğüm bağlayıp onlara üflemek kötü bir şeydir ama ruh ve bedenlere zarar vermek için değil, yarar vermek için duâ edip üflemek haram olmaz.[11144]

Muhammet! Hamdi Yazır da şöyle diyor: "Sihir karışmayan, yani şer ve şeytanlık için olmayıp da korunmak, bir hastalık veya âfete Allah'tan şifâ niyazı için veya diğerine temiz bir duâ veya âyet okuyup Liflemek kabilinden olan nefeslerin caiz olduğu anlaşılır. Çünkü bunda kimseye zarar verme veya kandırma veya Allah'tan başkasına sığınma anlamı yoktur. Bu sûrelerdeki "emirleri de herşeyden Allah'a sığınmak gerektiğini anlatmaktadır. Resûlullah'ın, kendisine ve başkalarına bu suretle okuyup üflediği ve böyle hayır için rukyeye (afsuna) müsâade ettiği sabit ve bu sebeple gerek ruhanî, gerek cismânî nice hastaların şifâ bulduğu görülmüştür. Ancak okuyuculuk-la, sihirbazlık edenlerin de şerrinden korunmak için bu âyetin hükmüyle büyü karışan rukyelerden sakınılması lüzumu ihtar olunmuş, ukdeleri iplik düğümleri diye tahsis edenler de böyle düğümlere üflemenin sihir kabilinden olduğunu anlatmak istemişlerdir..."

[11136] Hak Dini: 8/6357-6358
[11137] Mu'mitûn Sûresi: 98
[11138] Muvâtta', 'Ayn: 9.
[11139] Buhârî, Bed'û'I-halk, bâbu mâ yeziffûne'n-neslân.
[11140] Tirmizî, Tıb: 26; İbn Mâce, Tıb: 37; İbn Hanbel, Musned: 1/300.
[11141] Buhârî, Tıb, Rukyetu'n-Nebiy s.a.v.
[11142] Buhârî, aynı bab; Fethu'l-Bârî: 10/208; Tirmizî, Da'avât: 112.
[11143] Buhârî, Da'avât: 27; Tirmizî, Da'avât: 40.
[11144] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/190.

Kuşkusuz herşeyden Allah'a sığınmak yalnız meşru değil, me'murun bih-tir. Fakat tedavi için kendine okutmak tarzındaki rukyenin caiz olup olmadığı, ihtilâf konusudur. Bazıları, "Tedavi için key ettiren (kendini dağlattıran) yahut rukye ettiren (afsun yaptıran) tevekkülden uzak olmuştur."[11145] "Dağ yaptıran, okuyup üfleten, Allah'a tevekkül etmemiştir"[11146] mealindeki hadî-lere dayanırlar.

Herhalde bu hadîsler —eğer gerçekten sahih ise— Allah'a tevekkülü bırakıp sadece okuma ve üflemeye bel bağlayan, böylece afsuncuların, okuyu-cularm ardına düşen, normal tedavi yollarına başvurmayan insanları bu işten sakındırmak için söylenmiştir. Bu gibi kimseler tam tevekkül mertebesinden aşağıda kalırlar. Normal müsbet tedavi yollarına başvurup bu arada Allah'a du'â ve niyazda bulunmak, okuyup üfleyerek şifayı Allah'tan beklemekte bir sakınca yoktur. Çünkü hasta, duadan huzur duyar, morali güçlenir, bu da onun iyi olmasına yardım eder. Peygamber (s.a.v.)in, kendisine ve başkalarına okuduğuna dair daha sağlam hadîsler zikretmiştik. Sahâbilerden Hab-bâb'ın, karnına yedi key (dağ) yaptırdığı rivayet edilir.[11147] Ancak Hz. Peyğam-ber'in, dağ vurmayı sevmediği, "dağlanmak istemem" dediği kuvvetli rivayetler arasındadır.[11148] Çünkü kocakarı geleneği olan bu dağlama yöntemi, şişi ateşte pullayıp, hastanın başına veya karnına bastırmaktır ki bu, birçok insanın ölümüne sebebolmuştur. Bunun tedavi eder yanı yoktur. Bu batıl bir gelenekten başka bir şey değildir. Peygamber (s.a.v.) bu hurâfî tedâvî yöntemini sevmemiş, insanları bundan sakındırmıştır. Yoksa gerçek, yararlı tedavi yöntemlerinden menetmemiş, tersine bu yola başvurmayı öğütlemiştir.

Buhârî'nin kaydettiğine göre Peygamber (s.a.v.), yılanın ısırdığı bir kimseye Fatiha okuyarak afsun yapan sahâbisini reddetmemiş, onun aldığı ücreti de helâl saymıştır.[11149] Butun bunlar, şifa için du'â ve âyet okumanın caiz olduğunu gösterir. Ama şifâyı Allah'tan değil de afsuncudan beklemek, Allah'a tevekkülü bırakıp üfürükçülerin peşine düşmek caiz olmadığı gibi başkasına kotuluk yapmak, zarar vermek amacıyla okuyup uflemek, düğüm bağlamak da haramdır. Bu gibi insanlar, şerlerinden Allah'a sığınılması emredilen: ' Düğümlere üfleyip tufleyen şerli büyücüler" zümresine girerler.

Şunu da belirtmek lâzımdır ki Peyğamber(s.a.v.)in kendisi rahatsız olduğu zaman kendisine ve ağrıdan şikâyet eden kimselere du'â ettiğine dair rivayetler vardır ama ne onun, ne de sahâbilerinin hastaya nüsha yazdıklarına veya nüsha taşıdıklarına veya buna cevaz verdiklerine dair hiçbir sağlam delil yoktur. Onun için fakıhlerde^ bazıları şifâ nüshası taşınabileceğini söylemiş, bazıları da bunu mekruh görmüşlerdir.[11150]

Okumak ruhsal bir telkin ve tedavidir, birini şifâya kavuşturması için Allah'a du'â ve niyazdan ibarettir. Şifayı veren Allah'tır. Bunun ötesinde nüs-hacılık, üfürükçülük yapıp bu yolla geçim sağlamak islâm dinine ve Peygamber yoluna aykırıdır. Nüsha yapanları gorup onların şahıslarında muslumanhk-la alay edenlere şaşmamak mumkun değildir. Bunlar islâm dininin nushacı-Iığı, üfürükçülüğü emrettiğini, nushacılığın Islâmî bir gelenek veya emir olduğunu sanarak islâm ile alay etmeğe kalkarlar. Onların bu tutumu, cehaletlerinin eseridir. Düğümlere okuyup üfleyenlerden Allah'a sığınmayı emreden, buyuyu haram kılan, buyu yapanı da en ağır biçimde cezalandırmayı emreden islâm dininin nushacılık ve üfürükçülükle ilgisi yoktur. O tas kurup cin çıkarmalar, yazdıkları nüshaların mikroplu mürekkeplerini hastalara içirip onları daha da perişan durumlara sokanlar elbette günah işlemektedirler. Pey-ğamber(s.a.v.): "Bir duğum bağlayıp ona üfleyen buyu yapmış olur. Buyu yapan şirk koşmuş olur. Vücuduna muska asan, ona havale edilir (yani Allah ondan elini çeker, onu astığı muskaya bırakır)" buyurmuştur.[11151] 'Abdullah ıbn Mes'ûd'un ummi veledinin (yani kendisinden çocuk doğurmuş cariyesinin) koluna bağlanmış temîmeyi (nazar değmemek için bağlanan, boncuktan yapılı pazubend) şiddetle çekip kopardığı rivayet edilir[11152]

Fakat bunlar, iyi niyetle bir hastalığa Allah'tan şifa dilemek için okumayı inkâr etmeyi gerektirmez. Hulûs-i niyet ve temiz nefeslerle Allah'a sığınarak Allah'tan şifâ niyaz ederek okuyup üflemeyi büyücülük gibi düşünmek doğru değildir.

" Hased edenin, hased ettiği zamanki, yani içindeki hasedinin gereğini işleme koymağa kalktığı zamanki şerrinden Allah'a sığınırım". Hased, kuvvede kaldıkça hased edenin, kendisinden başkasına zararı olmaz. Ama hasedcinin içindeki hasedi coşup hased edilene karşı kin, ga-zab ve düşmanlık ile nefsini yönelttiği zaman şerri çok büyüktür. Göz değme hali de çoğunlukla bu anda olur. Onun için hased ile göz değme, birbirine bağlı şeylerdir. Hased coştuğu-zaman o kişinin nefsi öyle kötü bir nitelik kazanır ki o duygu ile fırlattığı kötü bakışların kıvılcımı, hased edilen kişiyi zayıf bulunca yıldırım gibi çarpabilir. Bu kötü duygu ile hareket edenler, her türlü fenalığı yapabilirler. Hased edilenin elindeki nimet tamamen gitmedikçe o kimse tamamen helak olmadıkça rahat etmezler. Hased ettikleri kişi o halde durdukça bunlar kendi kendilerini yerler. Demek ki hasedin zararı, işleme konduğu zaman ortaya çıkar. Onun için âyette: "Hasedcinin, hasedet-tiği zamanki şerrinden sığınırım"duyurulmuştur. Çünkü hasedci, hasedinin gereğini yapmağa kalkmadığı ve bundan geri durmak için kendi içinde mücâdele edebildiği takdirde hasededilene pek zarar vermez. Nefsiyle mücadelesinden,

---

[11145] Tirmizî, Tıb: 10; İbn Mâce, Tıb: 23; İbn Hanbel, Musned: 4/249.
[11146] İbn Hanbel: 4/251-253
[11147] Buhârî, Tıbb: Marda: 19, Temenni: 6; Müslim, 2ikr: 12; Tirmizî, Kıyamet: 40; Nesâ'î, Ce-nâiz: 2; tbn Hanbel, Musned: 5/109.
[11148] Buhârî, Tıbb: 16.
[11149] Buhârî, Tıbb 33
[11150] Hak Dini 8/6397, Mefâtîhu'I-ğayb 32/190
[11151] Nesâ'î, Tahrîm 19
[11152] Mefâtîhu'1-ğayb 32/190

kötü duygularını engellemesinden dolayı sevâb bile alabilir ama bu duygu kendisini kemirir, rahatsız eder.
Hased üçe ayrılır: Birincisi bir kardeşinin elindeki nimetin gitmesini istemek, Allah'ın ona, başka nimet vermesini istememek ve bundan rahatsız olmaktır. O nimet kendisine gelmese de ötekinden gitmesini dilemektir. İkincisi nimetin başkasının elinden çıkıp kendisine gelmesini istemektir. Üçüncüsü başkasının elindeki nimetin gitmesini istemeden kendisine de o nimetin verilmesini arzulamaktır ki buna hased değil, ğıbta denir. Bunun Türkçesi imrenmedir. İmrenme güzel, fakat hased kötüdür. İmrenme insanı çalışmaya, hased düşmanlığa sevk eder. Biri toplumun ilerlemesini kamçılar, öteki çökmesine neden olur. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim, hasedden Allah'a sığınmayı emrederken Peygamber (s.a.v.): "Ancak iki kişiye imrenilir: Allah'ın verdiği malı Allah yoluda harcamağa koyulan ve Allah'ın verdiği hikmeti uygulayan ve başkalarına da öğreten kişilere"[11153] mealindeki hadisleriyte güzel şeylere imrenmeyi teşvik buyurmuştur.
Hasedcinin kendisine üç zararı dokunur: Evvelâ hased, günâh kazanmasına sebebolur. Çünkü hased haramdır. Haramı işlemek günahtır. Peygamber (s.a.v.): "Ateş odunu nasıl yerse, hased de iyilikleri öyle yer"[11154] buyurmuştur. İkincisi hased, Allah'a karşı kötü edeptir. Çünkü hasedin hakikati, Allah'ın bir kuluna nimet vermesini hoş görmemek ve Allah'ın yaptığına itiraz demektir. Üçüncüsü üzüntü ve tasası çoğalarak kalbinin huzursuzluk içine düşmesidir.
Hased, bazan Türkçeye kıskançlık olarak terceme edilir ki yanlıştır. Kıskançlık, hased mânâsına da gelebilir ama asıl anlamı hased değil, namusa düşkün olmaktır. Arapçada buna gayret denilir. Erkeğin, karısını başka erkeklerden kıskanması, onu sevmesinden ve namusuna düşkünlüğünden ileri gelir. Ölçülü kaldıkça bu, iyi bir meziyettir. Fakat birinin karısını, kocasını, evlâdını, malını, güzelliğini, mevkiini, ilmini çekememek kıskançlık değil, ha-seddir. Çünkü bu, onun elindeki nimete göz dikmek, nimetin ondan gitmesini istemektir.
Bununla beraber Türkçede bazan kıskançlık, hased mânâsında da kullanılır. Yalnız kıskanmanın özel bir anlam taşıdığını ve her zaman hased anlamında olmadığını bilmek gerekir.
Biraz önce işaret ettiğimiz hased, bir nimetin, onu hak etmiş kişinin elinden gitmesini istemektir. Ama haksız olarak bir nimet veya mevkii ele geçirmiş kimsenin elinden o nimeti geri almağa çalışmak hased değil, gayret ve adalet olur. Yoksa toplumda zulüm yayılıp gider, işler ehil olmayanların eline geçer. Haksız olarak ele geçirilmiş bir malı, mevkii geri almağa çalışmak, haksızlığı önleme çabasıdır. "Binâenaleyh bir ğâsıbın gasbettiği nimetin zevalini temenni etmek hased demek olmadığı gibi, yed-i mubtilesinin izâlesiy-le hakkı sahibine teslim etmeğe çalışmak da şer değil, gayret edilmesi lâzım-gelen bir hayır, bir vazife-i hamiyyet demektir. Lâkin bir müstahikkin nail olmuş bulunduğu bir nimetten kalben müteezzî olup da onu çekememek, zevalini temenni etmek hased ve zulümdür"[11155] Bundan dolayıdır ki ilk halîfe Ebubekir es-Sıddîk (Allah ondan razı olsun) halife seçildiği zaman yaptığı konuşmasında: "İyi biliniz ki, sizin en güçlünüz, kendisinde bulunan bir hakkı alıp hak sahibine geri verinceye dek yanımda en zayıfınızdır" demiştir.[11156]
Şeyh Tantâvî, bu sûrenin tefsiri sonunda şöyle cjiyor: "Bu çağda ortaya çıkan ruh bilimleri, insanlara birçok ruhsal yarar sağlamıştır. Ruhçulukla uğraşanlar, bazı ruhların dirilere yardım ettiğini söylüyorlar. Bu da şöyle olmaktadır:
"İnsanda 'es-sâilu'l-miknâtîsi: manyetik sıvı' denen bir şey vardır. Ruh bu manyetik sıvıyı, kendinde bulunan elektriğe, mıknatısa benzer bir sıvı ile karıştırır. Ruhun sıvısı, dirinin sıvısıyle karışınca bundan hastaların iyileşmesi, bazı işlerin olması, nurların görünmesi, sofraların hareketi, sandalyelerin kalkması, evlerin sallanması gibi şeyler olur. Şayet bu işler şerli ruhlar tarafından yapılmış ise zarar vermek veya dirilerle alay etmek için olur. Eğer iyi ruhlar tarafından yapılırsa öğretmek ve yarar vermek içindir.
Yapılan birçok deney, hastaların iyi olduğunu göstermiştir. Meselâ birine günde birkaç dakika "Ben hasta değilim, sağlamım" cümlesini tekrar etmesi söylenmiş, birkaç gün sonra adamın iyi olduğu görülmüştür. Bazı doktorlar bunu sadece ruh hastalıklarında kullanmışlar, bazıları da bütün hastalıklara yaymışlardır. Ruhun insan üzerindeki etkisini anlamak için şöyle bir işlem yapılmıştır:
İdam mahkûmu olan bir adamı getirip gözlerini bağlamışlar, ona başını kestikleri vehmini vermek'için boynuna sıcak su dökmüşler ve ona boynunun kesilip kan aktığı sanısını vermişler, adam derhal ölmüş.
Ruhsal uyutmanın çok örnekleri vardır. Uyuttuğun her insanda bunun izini görürsün. Uyutan, uyutulana ne emretse uyutulanda o olur. Bu, sırf onun öyle inanmasından olmaktadır. Uyutulanın inancı, kendisinde hüzün, sevinç, kuvvet ve zayıflık meydana getirir. Çünkü onun ruhu, bu işleri yapacak biçimde boşalmış, kendisini yalnız bu işlere tahsis etmiş ve uyutanın emrine vermiştir. Ruhu belli işlere yöneltmenin etkileri malûmdur. Sevginin, buğzun, ruhlar üzerindeki etkileri de açıktır. İnsan kalbini birini sevmeğe yöneltse o da insanı sevmeğe; sevmemeğe yöneltse ondan nefret etmeğe başlar."
Daha sonra Tantâvî şöyle diyor: "Her ruhun kendine özgü bir özelliği vardır. Ruhçular bu özelliğe "manyetik sıvı" derler. Biz bu sıvıyı sadece eserleriyle biliriz. Biz çirkin suretler, kötü düşünceler düşünür veya riya, kibir, hased, cimrilik, kendini beğenme, nefret, insanların iyiliğini istememe gibi üzücü huylarla vasıflanırsak bu, ruhlarımızdan yayılan sıvılar meydana getirir. Bu sıvılar iki türlü etki yapar: Biri bedenimizin içinde, biri dışında

[11153] Buhârî, 'Ilm: 15, Zekât: 5, Ahkâm: 3, Temenni: 5, l'tisâm: 13, Tevhîd: 45; Ibn Hanbel: 2/9, 36
[11154] İbn Mâce, Zühd: 22; Ebû Dâvûd, Edeb: 44.
[11155] Hak Dini, Kur'ân Dili: 8/6408
[11156] Tehzîbu Sîreti İbn Hişâm: 2/160.

görülür. Bu düşünceler ruhlarımızı sıkar, üzüntü, keder verir, şayet insanın üstünden perde kalksa da bu düşüncelerin sureti görünse insanlar o kişiyi kınar, ondan uzaklaşıp onu yalnız bırakırlar. İşte bizim düşüncelerimizin suretleri, ölümümüzden sonra bize görünecek, bizi utanç ve üzüntü içerisinde bırakacaktır ki "âzâbu'l-hizy: utanç azabı" tabiri ile anlatılan budur. Bütün mü-fessirler bunun ateş azabından daha çetin olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu, manyetik sıvının ruh üzerindeki etkisidir.

Bu sıvının beden üzerindeki etkisine gelince: En azından bu, bulunduğu meclislerde kendini gösterir. Çünkü içinde taşıdığın düşüncelerden oluşan sıvıyı yanında oturan salih kişiler hisseder, senden kaçar ve o meclislere gelmek istemezler. Herkes o meclisten içi sıkılmış olarak kalkar. Sebebi de arada kaynaşma olmamasıdır. Demek ki bu düşünce ve huyların en az zararı, bizimle oturanları rahatsız etmesidir. Bundan daha büyük zararı da göz değmesidir.

Göz değmesi, çok eziyet veren kötü bir nefsin kötülük atmasıdır. O nefisten o zehirli sıvı çıkar, göz değen kimseye eziyet eder. Bu, tıpkı insanların birbirlerine ok ve mızrak atıp birbirlerini öldürmelerine benzer. Silâhı en güçlü olan, başkasını daha çok öldürür.

İşte büyü, ruhlarda gizli olan o şerli kuvvetlerden biridir. Bunu miran (egzersiz) ile çıkarmak mümkündür. Miran büyü işleri yapmaktır. Yapa yapa nefis kötülüğe alışır ve göz değmesi gibi başkasına kötü etki yapar. İşte kötü nefislerin vasıfları budur. Kötü vasıflı ruhlardan kötü ışınlar yayıldığı gibi iyi, güzel düşünce ve huylarla dolu ruhlardan da yararlı, sevinç veren ışınlar yayılır.

Peygamberlerin ve sâlihlerin maddî ve ruhanî düşmanları vardır. Maddî düşmanlar onlarla savaşırlar, ruhanî düşmanlar da göz değdirmek, irâde kuvvetiyle büyü yapmak suretiyle onları etkilemek isterler. Fakat onlar maddî düşmanları kesin delîl ve kılıç ile susturdukları gibi ruhanî düşmanları da ruhlarından çıkan karşıt yüce ışınlarla etkisiz bırakırlar. Kötülük, büyü yapmak isteyen kötü ruh sahipleri, o yüce ruh sahiplerini etkileyemez, onlara bir zarar veremezler. Maddî düşmanları kılıçla yenen peygamberler, ruhanî düşmanları da ruhsal savaş ile yenerler. Bu da yüce nefislerin kötülük yönelten nefislere yönelip onların eziyetlerini savmasiyle olur"[11157]

Felak Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. Her türlü kötülükten ve serlerden Allah'a sığınılır.
2. Büyü de, hased de kötüdür. İnanan insan bu kötü eylemlerden uzak durmalıdır.
3. Büyü ve hasedin kötü etkisi vardır. Fakat bu kötü eylemlerden Allah'a sığınan mü'min, bunların kötü etkilerinden korunur. Allah, kendisine sığınan kullarını korur.[11158]

Felak Süresi Kırâet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
2		Şerr'in, mâ'ya izâfetiyle:	Çoğunluk.
		Şerr tenvinli, izâfetsiz:	'Amr ibn Fâıd[11159]
4			Çoğunluk.
		Müennes ism-i fâil'in çoğulu:	İbn Ömer, Abdu'r-Rahmân ibn Sabit, îsâ ibn Ömer ve Ruveys-Ya'kub'dan [11160].
		Meftûh nün, hafif, meksûr fâ ile:	Ebû'r-Rebî ve Hasan [11161]

[11157] el-Cevâhir fi Tefsiri'1-Kur'ân: 25/290-292.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/189-203.
[11158] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/203.
[11159] ibn Atıyye, 'Amr ibn Faıd'ın kırâeti için: "Bu, batıl bir görüşe dayalı, merdüd bir kı-râettİr. Çünkü anlamı: Yaratmadığı serden Allah'a sığınırım, demektir. Allah, herşeyin yaratıcısıdır" demiştir. Fakat Ebû Hayyân, 'Amr ibn Fâid'in kırâeti için şöyle bir izah tarzı bulmuştur: Buna göre den bedeldir. Yanı " Serden, yani yarattıklarının şerrinden Allah'a sığınırım" demek olur (el-Bahr: 8/530).
[11160] Kurtubî: 20/259
[11161] Bunların hepsi nfs kökünden alınmıştır. tükrüksüz üfiemek demektir ki afsunda yapılır. *Eğer tükrükle birlikte üflenirse ona denilir. , büyücü kadınlardır. Bu kip eylemin tekrar tekrar yapıldığını, sanat haline getirildiğini gösterir. ise eylemin bir kez yapılması için de tekrar tekrar yapılması için de kullanılır. Bu kırâetlerin hepsi aynı köke râci olup resmî mushaf yazısına da aykırı değildir (en-Neşr: 2/404-405).
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/205-206.

NAS SURESİ 2258
Tefsir: 2258
Nâs Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler: 2260
Nâs Suresi Kıraet Farkları 2260

NAS SURESİ

Âyetleri "nâs" kelimesiyle bittiği için bu adı almış olan sûre, insan ve cin vesveselerinden Allah'a sığınmayı emretmektedir. Felak Sûresinden sonra inmiş olup onun devamı sayılır. Felak Sûresi gibi bunun da Medenî olduğuna dair rivayetler vardır ama üslûbu, Mekkî olduğu hakkındaki daha kuvvetli rivayetleri iyice pekiştirir. 6 âyettir. Felak ile birlikte el-Mu'avvizetân dendiği gibi el-Mukaşkışetân da denilir.[11162] Resmî sıralamada 114 ncü, iniş sırasına göre 21 nci sûredir.[11163]

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle.
1- De ki: Sığınırım ben insanların Rabbine,
2- İnsanların pâdişâhına**,**
3- İnsanların Tanrısına,
4- İnsanlara kötü şeyler fısıldayan o sinsi vesvesecinin şerrinden.
5- O ki insanların göğüslerine (kötü düşünceler) fısıldar.
6- Cinlerden ve insanlardan olan (bütün vesvesecilerin şerrinden Allah'a sığınırım).

Tefsir:

Âyetlerin sonunda tekrarlanan "en-nâs" insanlar, halk demektir. Vesvâs, vesvese veren anlamında isimdir, masdarı visvâs'tır. İşi gücü vesvese vermek olduğundan şeytâna Vesvâs denmiştir.
Vesvese, gizli bir sesle, fısıltı ile düşünce aşılamak, bir işe, eyleme yöneltmektir. Mücevherat hışıltısına da vesvâsu'l-huliyy denir. İnsanın içinden geçen yararsız, kötü düşüncelere vesvese denilmiştir."[11164] âyetindeki vesvese, insanın içinden geçen düşünceler,"[11165] âyetindeki vesvese de şeytanın âdem'e attığı telkinler anlamına-dır. Tefsîri sadedinde bulunduğumuz bu sûrede vesvese, cin ve insan şeytanlarının insana aşılamak istedikleri kötü düşüncelerdir.
"el-Hennâs , geri kalmak anlamındaki hunûs kökünden mübalağa sıfatıdır. Geri kalan, kötülüğe sürüklemek için insanı ardından izleyip döne döne vesvese veren demektir. Vesvese verecek şeytân veya insan hep insanın ardında gezer, fırsat bulup onu kandırmağa çalışır. Sa'îd ibn Cübeyr de: "İnsan Rabbini anınca şeytân geri kalır, çekilir; Rabbinden gaflet edince ona vesvese verir" demiştir.
Ebû Hayyân'a göre: Vesvâs şeytanın ismidir, denilmiştir ama vesvese fısıldayan şehvetlere de vesvâs denilir. Nehyedilen, nefsin hevâsıdır. el-Hennâs, sinsi vesveseci şeytândır. Her insanın, kendisini kötülüklere sürüklemeğe, kötü işleri gözünde süslü göstermeğe çalışan bir şeytânı vardır. Peygamber (s.a.v.): "Sizden hiç kimse yoktur ki kendisine bir karın (cin arkadaş) görevlendirilmiş olmasın. 'Yâ Resûlâllah, ya sen, (senin de karinin var mi)?'demişler. 'Evet var ancak Allah beni ona galip getirdi. Artık bana hayırdan başka bir şey emretmiyor' demiş"[11166]
"Peygamber (s.a.v.) itikâfta iken zevcesi Safiyye kendisini ziyaret etmiş, Peygamber (s.a.v.) geceleyin Sofiyye'yi eve götürmek için çıktığında iki Ensârlı adama rastlamış. Onlar Peyğamber'i görünce hızla yürüyüp uzaklaşmağa başlamışlar. Allah'ın Elçisi, 'Yavaş olun, bu Huyey kızı Safıyye'dir' demiş. Adamlar, Allah Elçisinin böyle bir açıklama yapmasını hayretle karşılayarak: 'Sub-hânellâh, yâ Resûlâllah, (niçin böyle söylüyorsun)1 demişler. Allah'ın Elçisi: 'Şeytân, Adem oğlunun kan damarında dolaşır. Ben onun, sizin kalbinize bir şey, yahut bir kötü düşünce atmasından korktum' buyurmuştur"[11167]
Ebü Ya'lâ el-Mavsılî'nin Enes ibn Mâlik'ten rivayetine göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Şeytân hortumunu Âdem oğlunun kalbinin üstüne koyar. (Âdem oğlu) Allah'ı hatırlarsa şeytân geri çekilir, unutursa şeytân onun kalbini yutar, işte el-Vesvâs el-hannâs odur." Bu hadis gariptir, benzeri bir söz Sa'îd ibn Cübeyr'den nakledilmiştir ki bunu daha önce yazmıştık. Aynı mealde bir hadîs de İbn 'Abbâs'tan rivayet edilmiştir.[11168]
" Bu vesveseci, cinlerden ve insanlardandır". Cin şeytânı, nasıl kâh sokulup vesvese verir, kâh geri çekilirse insan şeytânı da öyledir. Kendisini şefkatli bir öğütçü göstererek insana sokulur, muhatabı yüz vermezse çekilir, yüz verirse düşüncelerini aşılamağa çalışır. Âyetin akla gelen ilk anlamı budur. "Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytânlarını düşman yaptık. (Bunlar), Aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar..."[11169] âyeti de insan ve cin şeytanlarının, süslü sözlerle insanları kandırmağa çalıştıklarını ifâde eder. Ebûzerr'in rivayet ettiği bir hadiste Peygamber (s.a.v.) Ebû-zerr'e: "Cin ve insan şeytanlarının şerrinden Allah'a sığınmasını

[11162] Ruhu'l-Me'ani:30/285.
[11163] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/207.
[11164] Kaf Sûresi: 16.
[11165] Tâhâ Sûresi: 120.
[11166] Dârimî, Rikâk: 25; İbn Hanbel, Musned: 1/385, 397, 401, 460.
[11167] Buhârî, Ahkâm: 21; İ'tikâf: 11, 12, Bed'ul-halk: 11, Edeb: 121, Müslim, Selâm: 23, 25; Ebû Dâvûd, Sünnet: 17, 18, Edeb: 81, Savm: 79; İbn Mâce, Sıyâm: 65; Dârimî, Rikâk: 66; İbn Hanbel, Musned: 3/156, 285,
[11168] ibn Kesîr, Tefsir: 4/576.
[11169] En'âm Sûresi: 112.

emretmiş" ve insanlardan da şeytanlar olduğunu söylemiştir [11170]. Bu takdirde " beyân içindir. "yani vesvese verenin kim olduğunu açıklamaktadır ki vesvese veren, cinlerden ve insanlardandır.
"y "in ibtidâ-i ğâye anlamında olarak "ye te'alluku da mümkündür. Yani o vesveseci, insanların göğüslerinde, cinlere dair insanlara dair vesvese verir. Cinler ve insanlar hakkında asılsız düşünceler aşılar.[11171] Bu anlama göre cin gizli varlıklardır. Melekler de gizli varlıklar olmaları dolayısiy-le cin kapsamına girer. İşte o vesveseci, gerek gizli, gerek görünür varlıklar hakkında insanlara asılsız düşünceler fısıldar.
Başka bir ihtimale göre de "{ beyân içindir. Nâs, gösterme anlamındaki înâs kökünden gelir. Göründükleri için insanlara en-nâs, cinler de gizli kaldıkları için onlara cinn denmiştir. Buna göre altıncı âyet, beşinci âyetteki " ^Ğ\ "in kimlerden meydana geldiğini açıklamaktadır. Yani nâs, cinlerden ve insanlardandır.
Zemahşerî'ye göre böyle bir ihtimal bulunsa bile bu, yapmacıktan uzak olan Kur'ân'ın fesahatine uymaz. Bundan daha güzeli, "en-nâs" kelimesiyle "nin kasdedilmiş olmasıdır (Fasıla zaruretinden sonundaki yâ haz-fedilmiştir). en-Nâst, unutan demektir. "âyetlerinin anlamı şöyle olur: "O vesveseci, unutanların göğüslerinde vesvese verir ki (unutanlar) cinlerden ve insanlardandır". Böylece cinler de insanlar, da Allah'ın hakkını unutmakla nitelendirilmiş olmaktadırlar.[11172]
Bu âyetlerde insanlara fısıltı ile kötü düşünceler telkin eden, insanların içine şer düşünceler atan cin ve insan vesvesecilerin şerrinden Allah'a sığınılması emredilmektedir. Rab, bütün yaratıkların Rabbi olduğu halde burada insanlara izafe edilmesinin yani"insanların Rabbi" denmesinin hikmeti şudur:
İnsanların göğüslerinde vesvese verenin şerrinden sığınılacaktır. Sığınacak olanlar insanlardır. Onun için "insanların Rabbi" denilerek Allah'ın insanlara olan koruyuculuğu, yakınlığı belirtilmiştir. Ayrıca üf dil-sözleriyle Allah'ın, insanların herşeyi olduğu belirtilerek O'nun insanlara olan yakınlığı ve koruyuculuğu vurgulanmaktadır.
Mefâtîhu'I-ğayb'in son kısmının yazarı şöyle diyor: "Bundan önceki sûrede kendisine sığınılan (Allah), bir tek sıfat ile (felakın Rabbi) sıfatıyle anılmıştı. Kendisinden sığınılan şeyler ise: ğasik, neffâsâîifi'l-'ukadve hâsidol-mak üzere üç âfet idi. Burada ise kendisine sığınılan (Allah) üç sıfatla: Rab, Melik ve İlâh sıfatlarıyle anılmıştır. Kendisinden sığınılan âfet ise tek olup vesvese âfetidir. Demek ki sığınmak için Övgü, istenilen şeyin değerine göredir. Birinci sûrede korunması istenen, ruh ve beden sağlığı; ikinci sûrede korunması istenen ise din sağlığıdır. Bu, dinin az zarar görmesinin dahî, dünyânın çok zarar görmesinden daha önemli olduğunu gösterir"[11173]
Sûrede öyle bir ses uyumu var ki güzelliğini tarif etmek mümkün değildir. Ancak Arapçaya âşinâ olarak aslından okumakla bu güzellik sezilir. Sûrede, cinlerden ve insanlardan, gizlice insana sokulup fısıltı ile kötü düşünceler aşılayan kimselerden Allah'a sığınılır. Konu, fısıltı ile düşünceyi aşılama konusudur. Şimdi sûreyi Arapça okuyalım: "Kul e'ûzu bi-robbVn-nâsi mefiki'n-nâsi ilâhi'n-nâsî min-şem'l-vesvâsi'l-hennâsi'l-lezî yuvesvisu fi sudûri'n-nâsi mine'l-cinneîi ve'n-nâs". Kulağınıza bir fısıltı sesi geliyor değil mi? Kelimelerin sonlarında (s)lerden kulağa bir fısıltı yankılanmaktadır. İşte Kur'ân böyledir. Yalnız kelimelerin anlamı değil, lafızları da ses tonlarıyle anlatmak istediği konuyu canlandırırlar. Konu, içeriğine uygun sesler veren kelimelerle anlatılır. Subhânellâh!
İniş sırasına göre ilk defa bu sûrede " sîsJl ; cinne"dtn söz edilmektedir. "el-Cinneh" gizli varlıklar demektir. Bu kelimenin kök ve ıstılah anlamını, Arapların cinler hakkındaki düşüncelerini, Ahkâf ve Cin sûrelerinde izah etmiştik.
İbn Cezzî şöyle diyor: "Şeytânın vesvesesi çeşitlidir. Şeytân, önce imanı bozmağa, insanı kuşkuya düşürmeğe çalışır. Bunu yapamazsa günâh işleri yapmayı emreder. Bunu da yapamazsa kişiyi ibâdet ve tâatlerden geri bırakmağa çalışır. Bunu da yapamazsa amellerini boşa çıkarmak için kişinin içine ibâdetlerde gösteriş arzusunu sokar. Bunu da yapamazsa adamın gönlüne kendisini beğenme, amellerini çok görme duygusunu koyar. Sonra şeytân insanın kalbine hased, kin, gazab, duygularını sokmağa çalışır ki onu en kötü işlere, çirkin durumlara sürsün.
Şeytâri vesvesesinin ilâcı üçtür: Birincisi Allah'ı çok zikretmek, ikincisi Allah'a çok sığınmaktır ki bunun en yararlısı da bu sûreyi okumaktır. Üçüncüsü de kararlılıkla şeytâna karşı koymak ve onun dediğinin tersini yapmaktır"[11174]
Te'avvüz ve Fatiha ile başlanan Kur'ân, Mu'avvizetân ile sona ermektedir. Tâ ki ilk ve son okunan, Allah'a isti'âze (sığınma) olsun. Yani Allah'a sığınarak Kur'ân okumağa başlansın ve Allah'a sığınarak Kur'ân okumaya son verilsin. Böylece isti'âze, Allah'ın Kitabını iki tarafından sarsın ve Allah'a isti'âze eden okuyucu, Allah'ın mfzıyla korunmuş olsun. Tevfik Allah'tandır, O'ndan başka Rab yoktur.[11175]

[11170] Nesâi, İsti'âze: 48; İbn Hanbel, Muined: 5/178, 265.
[11171] Keşşaf: 4/303
[11172] Keşşaf: 4/303; Mefâtîh: 32/199.
[11173] Mefâtîhu'l-ğayb: 32/199.
[11174] et-Teshîl: 4/227.
[11175] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/208-211.

Nâs Sûresinin Getirdiği Başlıca Prensipler:

1. İnsanları kandırıp kötü yollara sürüklemeğe çalışan cin ve insan şeytanları vardır.
2. Kötü düşünceler, ya cin şeytanları tarafından insanın düşüncesine atılır ki buna vesvese denilir. Yahut insan şeytanları tarafından fısıltı ile kulağa üflenir. Kötü düşünce aşılayan fiskoslar birer şeytân vesvesesidir.
3. Kulağa üflenen, ya da kalbe atılan her türlü kötü düşünceden Allah'a sığınılır. İnsanın gönlünü bozulmaktan, yolunu eğriltmekten, hâlini gerilemekten koruyacak olan yalnız Allah'tır. Allah'ı anmak ve O'na sığınmakla ruh, kötü düşüncelerin etkisinden kurtulur. Çünkü "Ancak Allah'ı anmakla gönüller huzura erer!".
Tefsirimizin daktilo ile yazılması burada tamamlandı. Tarih: 13 Muharrem 1406 Cuma, Akşam namazı vaktidir. 27 Eylül 1985. Suudî Arabistan, Riyadh, ŞâriVl-Hazzân, saat: 18.10. Gariptir ki tefsirin Osmanlıca harfleriyle orijinali de yine bir Cuma sabahı saat 8'de tamamlanmıştı: 10 Şa'ban 1404 H./ll Mayıs 1984 M. Böylece sabah başlayan işimiz, akşam hitâm bulmuş oldu. Allah basımını ve insanları istifadesini nasib etsin.
Bu yazımdan sonra tefsirimizi yeniden gözden geçirdik, bazı noktalarda bize açılan yeni mânâları ilâve *-ttik. 1973 yılında başlamış olan Kur'ân'ı açıklama hizmetimiz, 1988 yılı o. cakrında teftîrin cilt cilt matbaaya gönderilmesiyle tamamlanmış oldu. Şimdi tarih 24 Şubat 1991, tefsirin son cildi de basımdan çıkmak üzredir. Yüce Allah'tan, 18 yıllık çalışmamızı rızâsına uygun kılmasını niyaz ederiz.
Sözlerin en hayırlısı Allah'ın sözüdür. Biz de Kur'ân'dan alman du'alarla sözlerimize son verelim:
Rabbim, bana hüküm ver ve beni iyilere kat. Sonra gelenler içinde doğrulukla, hayır ile anılmamı nasib et, beni nimet cennetlerine erenlerden eyle. Rabbimiz, bize göz aydınlığı olacak eşler, çocuklar ver, bizi korunanlara imam eyle. Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla, inananlara karşı gönüllerimizde bir kin bırakma. Rabbimiz, sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin. Rabbimiz, ışığımızı tamamla, bizi bağışla, bize dünyânın ve âhiretin hayrım ver. Rabbimiz, bize dünyâda da iyilik ver, âhirette de iyilik ver, bizi cehennem azabından koru. Evvel ve âhir hamd ve şükür sana mahsustur. Övülmeğe lâyik olan yalnız Sensin! Sânın ne kadar yüce delîlin ne kadar açıktır! Başlangıç Sensin, sonuç Sanadır. Ey Yüce Rabbimiz, Sen esirgeyensin, bağışlayansın; ceza gününün sahibisin. Yalnız Sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola ilet: Gazabına uğramışların ve sapıkların yoluna değil, nimetine erdirmiş olduğun kimselerin yoluna ilet yâ Rabbi. Peygamberlerin hâtemi Muhammed'e onun soyuna ve ashabına ve tâ kıyamete dek onlara güzelce tâbi olanlara rahmet eyle, onlara bereketler ver. Bizi onlarla beraber haşreyle. Âmîn, yâ mu'în. Subhâne Rabbike rabbi'l-(iz-zeti 'amma yesıfûn ve selâmun 'alâl'l-murselîn ve'1-hamdu lillâhi Rabbi'1-'âlemin![11176]

Nâs Suresi Kıraet Farkları

Ayet No	Kelime	Kırâet Farkı	Okuyanlar
		Bu sûrede beş tane kelimesindeki imâle ihtilâfından başka kırâet ihtilâfı yoktur.[11177]	

Not: Abdullah ibn Mes'ûd ve Übeyy ibn Ka'b'ın mushaflarında Felak ve Nâs Sûreleri yoktur. Yalnız Übeyy mushafında Vitr namazlarında okunan Kunût duası, Hul' Sûresi adiyle Kur'ân'danbir sûre olarak yer almıştır. Şimdi onu yazıyoruz.[11178]

KONULARINA GÖRE KUR'AN PRENSİPLERİ 2262
1.TEVHÎD İLE İLGİLİ PRENSİPLER: 2262
II. PEYGAMBERLİKLE İLGİLİ PRENSİPLER 2276
III ÂHİRETLE İLGİLİ PRENSİPLER 2297
IV. KUR'ÂN-I KERÎM 2308
V. DÎN 2310
Vİ. İNANANLARIN VASIFLARI 2314
VII. İLÂHÎ DİNLERİN ÖZDE BİRLİĞİ (İSLÂM) 2316

[11176] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/211-212.
[11177] el-Mesâhif: 18ı.
Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/213.
[11178] Prof. Dr. Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat: 11/213.

Tevrat İle Ortak Olan Emirler: 2320
VIII. DÎN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ 2325
IX. İLİM, ARAŞTIRMA 2326
X. AİLE VE TOPLUM HUKUKU ÎLE İLGİLİ PRENSİPLER 2328
XI. EKONOMİ 2331
XII. CÎHÂD VE SAVAŞ İLE İLGİLİ PRENSİPLER 2332
XII. GENEL PRENSİPLER 2335

KONULARINA GÖRE KUR'AN PRENSİPLERİ

Bu tefsirde, sûre sonlarında, o sûrenin içerdiği temel prensipleri özetlemiştik. Şimdi tefsirimizi noktalamadan önce, sûre sonlarına koyduğumuz prensipleri, konularına göre sınıflandırarak ve mümkün olduğu ölçüde tekrarları da kaldırarak yazmak istiyoruz ki, Kur'ân-ı Kerîm'in insanlığa gösterdiği temel hedefleri ve yasaları topluca bir arada bulmak mümkün olsun.
Yerden tasarruf için sûre adlarını yazma yerine, rakamlarını kullanmayı yeğledik. Sûre numaralarını, sadece sûre değiştikçe bir kez yazdık. Daha sonra sadece tire çizgisi ile prensip numaralarını kaydettik. Tire çizgisinden önceki rakam sûre numarası, tireden sonraki rakam da prensibi göstermektedir.

1.TEVHÎD İLE İLGİLİ PRENSİPLER:

1 — 1. Övgü ve kulluk, alenilerin Rabbi Allah'a mahsustur. Ceza gününün Pâdişâhı O'dur. Yapılan eylemleri değerlendirip cezalandıracak veya ödüllendirecek olan yalnız Allah'tır. O'ndan başkasına tapmanın hiçbir yararı yoktur.
— 2. O, çok merhametlidir, bütün yaratıklar, O'nun kapsamlı rahmeti içindedir. O, yalnız belli bir ulusun veya zümrenin değil, bütün yaratıkların Rabbi di r.
— 3. Kullarına doğru yolu gösteren O'dur. Ebedî mutluluğa erebilmek için O'nun gösterdiği yola girmek gerekir.
2 — 4. Allah'tan başka tanrı yoktur, tapilmağa lâyık olan yalnız O'dur. O'ndan başkasına tapmanın hiçbir yararı olmaz: "Her mesciddeyüzlerinizi O'na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O'na yalvarın..." (A'râf: 29). İnsana şefaatçi olur zannıyla tapılan, güvenilen şeyler, gerçekte şefaatçi olamazlar. Allah'ın huzurunda O'nun izni olmadan-ne melek, ne put, ne herhangi bir insan şefaat etme yetkisine sahip değildir. Herkes kendi ruhunun meziyetleriyle değerlendirilir. Orada tam adalet tecellî eder. Allah'ın huzuru, dünyadaki gibi iltimasın yarar sağladığı bir makam değildir. Kurtarıcı zannıyla bağlanılan, tanrılaştırman şeyler, veya kimseler Hakk'ın huzurunda kaybolur. Çünkü bu zan bir hayaldir, hakikat karşısında hayal yok olur: "Nihayet elçilerimiz gelip canlarını alırlarken, 'Hani Allah'tan başka taptıklarınız nerede?' dediklerinde: 'Bizden sapıp gittiler' dediler ve kendi aleyhlerinde, kendilerinin kâfir olduklarına (Hak'tan başkasına yalvarmakla Allah'a nankörlük ettiklerine) şahitlik ettiler" (A'râf: 37).
— 5. Allah ile kul arasında aracı yoktur. Dünyâda olduğu gibi aracılık ve iltimas âhirette olmaz. Orada her can, kendi amelinin karşılığını alır. Hiç kimse iltimas ile hak etmediği bir mevkie yükseltilmez. Allah'a karşı suç işlemiş birini hiç kimse kurtarmağa kalkamaz: "Ey inananlar, ne alışverişin, ne dostluğun, ve ne de iltimasın olmadığı gün gelmezden önce, size verdiğimiz rızık-tan Allah için harcayın. Kâfirler, zâlimlerin tâ kendileridir." (Bakara: 254), Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse kimsenin cezasını çekmez, kimseden şefaat kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım yapılmaz" (Bakara: 48).

Ayrıca Bakara: 123, Yûnus: 18, 22-23, Ra'd: 2, Kehf: 52-53, Şu'arâ: 7-8, 'Ankebût: 17, Yâsîn: 23, 74-75, Sâffât: 1-5, 182. âyetlerin tefsirine bakınız.
— 6. Allah katında şefaat edecekleri samsıyla tanrı diye tapılan şeyler gerçekte şefaat edemezler. O zaman onu tanrılaştıran insan, boşa taptığını anlar, yaptığına pişman, taptığına da düşman olur. Allah'ın şefaat izni ver-mediği kimse şefaat edemez: "O'nun izni olmadan, huzurunda kim şefaat edebilir?" (Bakara Sûresi: 255), "Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiçbir işe yaramaz. Meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimse için (şefaat edilmesine) izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefaatin faydası olur)" (Necm Sûresi: 26).
Demek ki şefaat etmelerine izin verilenler, ancak Allah'ın razı olduğuna şefaat edebilir(yani yardımcı olabilirler. Ama "Allah'ın razı olmadığına şefaat edemezler" (Enbiyâ Sûresi: 28). Allah, kendisine ortak koşulmasını (yani şirki) affetmez, müşrikten razı olmaz. O halde müşrikin, Allah'tan başkasının, kendisine şefaat edeceğini beklemesi ham hayâldir. Zuhruf Sûresinin 86 ncı, Nebe' Sûresinin 37 nci âyetlerinde doğruya tanıklık eden, hakkı söyleyenden başkasının, O'nun huzurunda şefaat edemeyeceği vurgulanmaktadır. Gördüğünü, bildiğini aynen söyleyen de Allah'ın huzurunda günahkârı, günahsız göstermeğe, yahut cezayı hakketmiş olanı hâşâ iyi göstererek affettirmeğe kalkamaz. Çünkü orası pür doğruluk makamıdır. Öyle ise kişinin kendisini şefaat ile avutup günâhlara dalması, ruhunu ma'nevî kirlere bulaması korkunç bir gaflettir. Şefaat edecek olanlar, Allah'ın huzurunda suçluyu suçsuz göstermeğe kalkmazlar, ancak Allah'ın razı olduğu kullarına, yine O'nun izniyle yardım ve destek olurlar, onu cennette yalnız bırakmazlar, iyilerin makamına götürürler. Onların şefaati, rmVmin Ve sâlih insanı o ma'nâ âleminde yalnız bırakmamak, ona destek olmaktır. Kur'ân'ın anlattığı şefaatin anlamı budur.
3 — 7. Kâinatın yaratılışım, gecenin ve gündüzün değişimini düşünenler, Allah'a saygı ile boyun eğip yalvarırlar.
— 8. Allah, kendisine yalvaran erkek ve kadınların dualarını kabul eder. Şu geçici dünyâya aldanmamalı, Allah'a yönelmelidir.
Allah, kendisine dayanıp yolunda sabır ve sebat edenleri başarıya ulaştırır.

4 — 9. Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak; ana-babaya ve herkese iyilik etmek, böbürlenmemek gerekir. Allah böbürlenenleri sevmez.
— 10. Allah, herkesin yaptığını bilir. Hiçbir şeyi Allah'tan gizlemek mümkün değildir. İyilik yapan kendi lehine, günâh işleyen de kendi aleyhine hareket etmiş olur. Herkes ettiğini bulur.
— 11. Allah, kendisine şirk koşulması hariç, bütün günâhları dilediği kimseye bağışlar.
— 12. Allah tektir, üç değildir. İsâ da, yüce melekler de Allah'ın kuludur, Allah'tan başka tanrı yoktur. Allah'a kulluğa tenezzül etmeyenler cezalandırılırlar. Allah'ın indirdiği ışığa, uyan, O'nun buyruklarına yapışanlar da Allah'ın rahmetine, doğru yola girerler.
5 — 13. Peygamberler, tevhidi yerleştirmek için Allah tarafından görevlendirilmiş insanlardır. Onların fonksiyonu, Allah'tan vahy getiren melek ile insanlar arasında elçiliktir. Onları sevmek gerekir ama sevgide aşırı davranıp onları tanrılaştırmak haramdır. Bu tür aşırılıklar, insanı küfre ve şirke götürür (17-19).
6 — 14. Allah'ın gönderdiği tevhîd dininin özüne sarılmak, birlik ve beraberlik getirir. İndî görüşlerle ayrıntılara dalmak, Peyğamber'in gösterdiği birlik yolundan ayrılmak; dini parçalamak, tek yolu bırakıp başka başka yollara sapmak demektir. Böyle çeşitli yorumlarla ayrı ayrı akımlara, mezheplere tabi olmak toplum birliğini bozar. Böyleleri tevhîd dininin özünden ayrılmış olurlar: "Dinlerini parça parça edip grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoklun Onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara, yaptıklarını haber verecektir". (Tafsilât için, En'âm: 159. âyetin tefsirine bakınız).
7 — 15. Allah, kendisine yapılan duayı, kullarının içinden geçen düşünceleri bilir. O'na duâ ederken edeb sınırını aşmamalı, gönülden ve alçak sesle duâ etmelidir, bağırıp çağırmağa gerek yoktur. "Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin, çünkü O, haddi aşanları sevmez" (Âyet: 56).
— 16. Dini indiren Allah'tır. Yalnız O'nun buyruklarına uyup yasaklarından
kaçmak gerekir. Başkalarının uydurduklarını Tanrı buyruğu yapmak O'na kulluğa aykırıdır: "Rabbinizden size indirilene uyun ve O'ndan başka velîlere (koruyucu dostlara) uymayın. Ne de az öğüt alıyorsunuz!" (Âyet: 3).
Allah'tan başkasının emir ve yasaklarını din kuralları haline getirmek, o kimseleri tanrılaştırmak demektir: "Hahamlarını ve râhiblerini, Allah'tan ayrı rabler edindiler, Meryem oğlu Mesih'i de öyle. Oysa kendilerine, yalnız tek Tanrı olan A ilah 'a ibâdet etmeleri emredilmişti. O 'ndan başka Tanrı yoktur. Q onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir" (Tevbe Sûresi: 31).
— 17. Bir delile dayanmadan Allah hakkında ve O'nun adına bir şey söylemek haramdır: ' 'Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: 'Babalarımızı bu yolda bulduk, bunu bize Allah emretti' derler. 'Allah, kötülüğü emretmez, de, Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyor(A\\ah'ın emri olup olmadığını bilmeden, uydurma şeyleri Allah'ın üstüne mi atıyor)sw/zwz.?" (Âyet: 27).
— 18. Allah'ın, Arşa istiyâ etmesi (kurulması) (âyet: 54), Musa'ya hitabe-dip konuşması (âyet: 143) gibi Allah'ın sıfatlarına ilişkin âyetleri, yaratıklarının sıfatlarına benzetmeden, Allah'a cisim vermeden, Arap dilinin gösterdiği anlam içinde anlamak ve selefin yaptığı gibi bunların mâhiyetini Allah'a havale etmek lâzımdır.
— 19. Allah'ın hidâyet etmesi, dalâlette bırakması (Âyet: 178, 186) insanları zorla yola götürmesi veya sapıklığa düşürmesi anlamında değil, onları seçimlerinde serbest bırakıp hidâyete zorlamaması demektir: "Allah, zâlim topluluğu yola iletmez", "Bu Kur'ân ile, Allah, sapıklardan başkasını şaşırtmaz" gibi âyetler, Allah'ın şaşırtmasının, düz yolda olanları şaşırtmak değil; fakat sapıklık içinde olup Hakk'ın çağrısına gelmek istemeyenleri zorla yola getirmemesi anlamında olduğunu kanıtlar. Ayrıca bu tabirlerde, ortamın ve çevrenin, insanın yetişme tarzında ve eylemlerindeki etkinliğe de işaret vardır. Bütün eylemler, Allah'ın yaratma yasalarıyla vücut bulduğundan insanın seçimiyle oluşan eylemler de sonuçta Allah'ın yaratmasıyla olur. Bundan dolayı gerçek yaratıcı Allah'tır. Tüm eylemlerin gerçek faili Allah olduğu halde bunlardan kimi kulun isteğiyle olur. îşte hidayet ve dalâlet de kulun isteğiyle fakat Allah'ın yaratmasiyle var olan eylemlerdir. Ancak insan, iradesiyle ve seçimiyle yaptığı işlerden sorumludur.
Allah merhametlilerin en merhametlisidir. Rahmeti, bağışlaması, iyilik ve tevbe edenlere yakındır: "Güneşi, ayı ve yıldızları size boyun eğdirmiştir" (Âyet: 54). "Ama kötülük yaptıktan sonra ardından tevbe edip inananlara karşı muhakkak ki Rabbin, o(tevbe ve im&)ndan sonra elbette bağışlayan, esirgeyendir!" (Âyet: 153), "...Rahmetim herşeyi kaplamıştır. Onu korunanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım" (Âyet: 156).
— 20. En güzel isimler O'nundur. O'nun güzel isimleriyle Allah'a yalvarmak gerekir. Allah'a yakışmayan isimlerle Allah'a dua edilmemelidir: "En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na, onlarla dua edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir" (Âyet: 180).
— 21. Daima Allah'ı, yalvarıp, yakararak, tesbîh ederek anmak, secde ile O'na yaklaşmağa çalışmak lâzımdır. Çünkü zikir ve ibâdet, ruhun gıdasıdır: "Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an; gafillerden olma! Rabbinin yanında olanlar, büyüklük taslayıp O'na kulluktan geri durmazlar. Dâima O'nu tesbîh ederler ve O'na secde ederler" (Âyet: 205-206).
— 22. Yaratma ve yönetmenin tamamen Allah'a âidolduğu belirtildikten sonra yalnız O'na duâ edilmesi, O'na tapılması, gönülden ve alçak bir sesle O'na yalvarılması; ibâdette dahi aşırı davranışlardan sakınılması, düzeltilmiş olan toplumun dirlik ve birliğinin, huzur ve asayişinin bozulmaması emredil-mekte ve tekrar umarak ve korkarak Allah'a duâ edilmesi, O'nun rahmetinin güzel davrananlara yakın olduğu vurgulanmaktadır (Âyet:

55-56).
— 23. Daha sonra Allah'ın, kullarına acıyarak rüzgârları gönderip yağmuru yağdırdığı, yağan yağmur ile çeşit çeşit ürünler çıkardığı anlatılmıştır ki bu üslûbda coğrafya ilmini, yağmuru yağdıran yasaları öğrenmeğe teşvik vardır (Âyet: 57-58).
— 24. Sûrenin son taraflarında Allah'ın bir lutfu olarak insanın nasıl bir tek nefisten yaratıldığı anlatılır ki bunda da insanın yeryüzünde ilk yaratılışı ile döllenme ile devam eden ikinci aşamadaki yaratılışına işaret, jinekoloji ve biyoloji ilimlerini öğrenmeğe teşvik sezilmektedir.
— 25. İnsan, Allah'ı tanıma ve O'na tapma kabiliyeti ile yaratılmıştır. İnsanın mayasında Allah'a tapma ve O'na yönelme güdüsü vardır: "Rabbin, Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: 'Ben sizin Rab-biniz değil miyim?' diye onları kendilerine şahit tutmuştu. 'Evet, (buna) şahidiz! dediler" (Âyet: 172).
— 26. Her insanda Allah'ı tanıma istidadı bulunmakla beraber, insana hür irade de verilmiş olduğundan insanların eğilimleri değişik olmaktadır. Kötülüğe eğilimi fazla olanlar, dikenden başka bir şey bitirmeyen çorak toprak gibi yararsız düşünceden başka bir şey vermezler. İyilik eğilimi fazla olanlar güzel ürün veren verimli toprak gibi güzel düşünceler ve eylemler üretirler. "Güzel olan ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olandan ise yararsız bitkiden başka bir şey çıkmaz" (Âyet: 58). Bu âyette bir şeyi eseriyle, eseri de kaynağı ile bilip anlamağa, eşyanın iyisinin kötüsünün, kalitelisinin ve kalitesizinin bulunduğuna işaret vardır.
— 27. 20-23 ncü âyetlerde şeytân İblîs'in, hasedi yüzünden Âdem'e düşmanlığı, onu bulunduğu nimet cennetinden çıkarmak için vesvese ile kandırıp ona yasak meyveden yedirttiği; böylece Âdem'in ve eşinin cennetten çıkarılmalarına neden olduğu anlatılmaktadır.
— 28. Melekler Âdem'e secde etmiş iken İblîs, hasedi yüzünden ona secde etmemiş, bundan dolayı Allah'ın huzurundan kovulmuş, kovulmasına sebe-bolan Âdem'e ve soyuna düşman olmuş, kendisine ebedî yaşama yetkisi verilmiştir. Demek ki yeryüzünde insan var oldukça şeytân da vardır. Şeytân, insanın atası Âdem'i kandırıp yasak meyvadan yedirterek cennetten çıkmasına neden olduğu gibi soyunu da kandırıp saadetten yoksun bırakmak için bütün çabasını harcamaktan geri kalmaz.
O halde Âdem oğlunun, ilk atasından beri sürekli düşmanı olan şeytânın ve yardımcılarının sözlerine kanmaması; ona değil, kendisini saadet yollarına iletmek isteyen meleklerin ve peygamberlerin gösterdiği yolda yürümesi gerekir.
— 29. "Biz şeytanları, inanmayanların velîleri yaptık" (Âyet: 27) âyetinde belirtildiği üzre, inanmayanların lideri olup onları istediği gibi oynatan şeytan, Allah'a inanıp O'na sığınanları egemenliği altına alamaz. Çünkü onlar, Allah'a sığınınca gerçeği görürler, şeytânın vesveselerine kapılmazlar: "Ne zaman ki şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse Allah'a sığın, çünkü O, işitendir, bilendir. Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen bir vesvese dokunduğu zaman (Allah'ın sevap ve cezasını) hatırlarlar, hemen gerçeği görürler" (Âyet: 200-201).
— 30. Allah, lutfiyle her canlıya olduğu gibi insana da geçimini sağlama imkânı vermiştir: "Doğrusu biz sizi yeryüzünde yerleştirdik, orada size geçimlikler verdik; ne kadar da az şükrediyorsunuz!" (Âyet: 10).
— 31. Yine lutfuyla insana örtünecek, soğuktan, sıcaktan korunacak elbise, tüy (saç) vermiştir (Âyet: 26). Kur'ân'm özendirdiği ve Allah'ın insana bir lütuf ve nimeti saydığı giysi, zinet ve güzel şeylerden yararlanma, güzel rızık-ları yeme, içme, medeniyetin ve teknolojinin temelidir. Bu güzel hükümler, dini nefse eziyet, onu tüm dünyâ nimet ve lezzetlerinden mahrum kılma esasına dayandıran Brahmanizmi, ruhbanlığı reddetmektedir.
— 32. Musa ve İsraîl oğulları kıssası ile Allah'ın, inananlara olan lutufla-rı, mü'minleri destekleyip koruduğu, kâfirleri sonunda yenilgiye uğratacağı anlatılmakta; dolayısıyle imânın yükselmeğe, egemenliğe; imansızlığın da çöküşe, hezimete neden olduğu vurgulanmaktadır.
— 33. Zulüm (gerek kişinin kendi canına, gerek başkalarına karşı yaptığı haksızlık) en büyük günâhlardan biridir. Zulmün başı da şirktir. Cezası helaktir. Allah, birçok milleti, zulümleri yüzünden mahvetmiştir (Âyet: 4, 5). Allah, zulümden dönüp kendisine yönelenleri affeder: "(Âdem ile eşi) Rab-bimiz, biz nefislerimize zulmetmişiz. Sen bizi bağışlamaz, bize acımazsan, kaybedenlerden oluruz' dediler" (Âyet: 23).
9 — 34. Başka sûrelerde olduğu gibi bu sûrede de kulların yaptıkları ve do-layısıyle sorumlu oldukları bazı eylemler Allah'a nisbet edilmiştir. Eylemler gerekli sebep ve yasaların çalışması ile var olur. Bu sebep ve yasaların asıl yaratıcısı Allah olduğu gibi eşya, gerçek failine nisbet edilmiştir. "Allah zâlim kavme hidâyet etmez" (19), "Allah, yoldan çıkan toplumu doğru yola iletmez" (24, 80), "Allah, kâfir kavme hidâyet etmez" (37) gibi âyetler, Allah'ın kimlere hidâyet edeceğini vurgulamaktadır.
Allah, sağduyu sahibi, iyi niyetli, küfürle şartlanmamış, gerçeği görünce inadı bırakıp hakikati kabul eden kimselere hidâyet eder. Ama küfrü imana yeğleyen, şirkinde direnen, sapıklığını hidâyet sanıp onda kalan, gerçeği görmek için aklını kullanmayan basiretsiz, düşüncesiz insanlara hidâyet etmez. Çünkü onlar küfürle şartlandıkları, bu konuda sabit fikir sahibi oldukları için hidâyeti kabul etmezler. Allah, Elçisi aracılığı ile onlara doğru yolu gösterir ama onlar Elçiye uymayı gururlarına yediremezler. Taklitleri, kıskançlıkları, doğru yola gelmelerine engel olur. Bulundukları küfür ve sapıklık içinde kalırlar. Allah da gerçeği görmek için aklını kullanmayan o adamları kendi hallerine bırakır. Zorla doğru yola iletmez. Çünkü din amelleri, seçme öz-gürlüğüne dayanır, zorlamağa değil; zorlama olsa, sorumluluk olmaz.
Allah, kendisine inanıp güvenenleri korur. O'nun takdir etmediği bir şey olmaz: "De ki: Allah bizim için ne

yazmış ise ancak o başımıza gelir. Bizim sahibimiz O'dur. İnananlar Allah'a dayansınlar" (51).
— 35. Allah'ın yaptığı işlerin hepsi hikmete bağlıdır. Sevgisi günahlardan korunanlara yakındır: "Allah, korunanları sever". Rahmeti tevbe edenlere yöneliktir: "O, tevbe edenler için çok bağışlayandır". Kullarına acıdığından dolayı elçiler göndermiş; bilmeyenlerin, gerçeği görüp anlamaları için bir süre Pey-ğamber'in ve mü'minlerin, onları yanlarında bulundurmalarım emretmiştir: ' 'Eğer ortak koşanlardan biri, güvence dileyip yanına gelmek isterse, onu yanına al ki Allah'ın sözünü işitsin; sonra onu güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Böyle (yap), çünkü onlar, bilmez bir topluluktur" (6).
10 — 36. Allah'ın Rablık ve Tanrılık tehvîdleri, sânının yüceliği, yegâne yaratıcı olduğu vurgulanır. Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratıp sonra sânına yaraşır biçimde Ars'ına çıkıp mülkünü yönettiği belirtilir.
— 37. O'ndan başka tapılmağa lâyık kimse yoktur. Yaratan, besleyen, yöneten, duaları işiten, dilediğini yapma gücüne sahibolan yalnız O'dur. Bu sıfatlan hâiz olmayana tapılamaz. O'ndan başka bu sıfatta bulunan hiç kimse olmadığına göre O'ndan başkasına tapılamaz.
— 38. O'nun herşeyi kapsayan ilmi dışına çıkan hiçbir şey yoktur (11 nci âyet).
— 39. O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Hz. Muhammed'in peygamberliği, O'nun dilemesi ve tayini ile olmuştur.
— 40. İndirdiği rızık ile yaratıklarını besleyen, Güneşi ziya, Ayı nûr kaynağı yapan, ölüden diri, diriden ölü yaratan, yarattığı canlaia kulak, göz gibi duyu organları veren, tüm kâinatı yöneten O'dur. Bütün kâinat O'nun mülküdür.
— 41. Şirk, insan ruhuna en büyük kötülük, haksızlıktır. Çünkü canın kirlenmesine, cehenneme tutsak olmasına sebebolur. Önceki milletler, şirk ile kendilerine haksızlık ettikleri ve kendilerini bu haksızlıktan kurtarmağa çalı-şan peygamberleri dinlemedikleri için helak edilmişlerdir (13, 71-73, 75-93 ncü âyetler).
— 42. Allah'a şirk koşmak, atalardan gelen bir gelenektir (18, 28, 34, 35, 66, 71 nci âyetler).
11 — 43. Sûrenin anakonusu, ülûhiyyet, rubûbiyyet tevhidi ve Allah'ın sıfatlarıdır. İbâdetin yalnız Allah'a özgü olduğu vurgusu, ubûdiyyet tevhidinin; kâinatın tek yöneticisinin Allah olduğu, O'ndan başka yöneticinin bulunmadığı vurgusu da rubûbiyyet tevhidinin gereğidir.
Bütün peygamberler, insanlara, ibâdetin yalnız Allah'a yapılacağını bildirmişler: "Allah'tan başkasına tapmayınız!" (2, 26, 50, 61 nci âyetler), "Sizin O'ndan başka Tanrınız yoktur"(84 ncü âyet) demişlerdir. Bütün yaratıkları var eden, yediren, içiren, besleyen, yaşatan yalnız O'dur: "Yeryüzünde bulunan her canlının rızkını veren Allah'tır" (6 nci âyet).
— 44. Peygamberlerin da'veti üç temele dayalıdır: Allah'a şirksiz îmân, âhi-rete seksiz îmân ve sâlih amel. Bu üç temel, hemen her sürede olduğu gibi bu sûrede de vurgulanmıştır. Sûrenin başında Allah'a ve âhirete îmân vurgulanır (1-7 nci âyetler). Sâlih amel ise: "İnanıp iyi işler yapan ve Rablerine gönülden boyun eğenlere gelince; işte onlar da cennet halkıdır, orada ebedî kalacaklardır" (23 ncü) âyetinde vurgulanmıştır. Sâlih amel, Allah'a ve âhirete îmânın gereği ve belirtisidir.
— 45. Allah'ın hakîm, ahbîr, 'alîm, kadîr, vekîl, 'afuvv, rahîm, hafız, ka-rîb, mucîb, kaviyy, 'aziz, rakîb, vedûd, basîr gibi sıfatları, her biri kendilerine uygun yerlerde yer almıştır.
Allah'ın bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur. O'ndan gizlenmek mümkün değildir. Çünkü O, yaratığına kendi hayât damarından daha yakındır. Bazı kimseler, Allah'tan gizlenmek için göğüslerini çevirirler. Oysa Allah ör-tünün içinde saklananı, gecenin karanlığında ve gündüzün aydınlığında olanı bilir. Hiçbirşey O'nun bilgisi dışına çıkamaz.
— 46. Tek hücreli, çok hücreli, sürünen, yürüyen ve uçan tüm canlıları besleyen Allah, onların nerede bulunduklarını, ne halde olduklarını da bilir. Her yaratığını bulunduğu yerde besler. Yeter ki yaratığı, İlâhî yasa uyarınca rızkının sebebine yapışsın. Rızkını arasın, kuşlar gibi: Sabahleyin rızkı aramak üzre karnı aç çıkan kuşlar, akşamleyin tok dönerler. Rızıklarını güzel arayan o hayvanlara Allah rızıklarını verir (3, 6 ncı âyetler). Yaşatan, besleyen Allah olduğuna göre O'ndan başkasına tapmanın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü O'-ndan başkası, kendisine tapanların ne halini, ne de yerini bilir. Bilse bile onu besleme gücünde değildir.
— 47. Gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah, dünyâyı bir sınav yapmıştır. Bu dünyadaki olaylarla yaratıklarını sınayıp olgunlaştırır: "Sizin hanginizin daha güzel iş yapacağınızı sınamak için ölümü ve hayâtı yarattı" (Mülk Sûresi: 2). Madem ki hayât, sınav için yaratılmıştır, o halde bu hayâttan sonra, sınav sonuçlarının ortaya çıkacağı bir hayât vardır. Yoksa sınavın anlamı kalmaz (7 nci âyet).
—48. Allah'ın Arşı'nın su üstünde olduğu belirtilmektedir (7 nci âyet). Tevrat'ta da geçen bu ifade, kâinatta hayâtın suya dayalı olduğuna işaret olabilir, ama bu bir tahmindir, gerçeği Allah bilir.
— 49. Kâinatın mi'mârı olan Allah, ince düzenin ve yaratıkların akıllarını durduracak hârika güzellikteki kâinat varlıklarının, önce projesini, plânını yapmıştır. Kâinatta olmuş ve olacak herşey o ilâhî bilgi hazinesinde mevcut-tur: "Herşey apaçık bir kitapta mevcuttur" (6 ncı âyet).
— 50. İnsanın tabiatinde nankörlük vardır. Nimet görünce sevinir, ikbâlin ebedî kalacağını sanarak şımarır, kibreder. Ama dara düşünce de sızlanır, umutsuz olur. Oysa bolluğun da darlığın da bir sınav olduğunu, Allah'ın, her kulu, kendi yaratılışına ve kabiliyetine uygun' bir şeyle sınadığını, her iki halde de sabredenlerin olgunlaşacağını düşünse ne birinci halde şımarır, ne ikinci halde umutsuzluğa düşer. Her iki halde de Mülkün Sahibine şükreder (9-11 nci âyetler).

— 51. Zenginlik, çoğu kez insanı kibre ve suç işlemeğe götürür. 116 ncı âyette zenginlik ile şımarmanın zararına işaret edilmiştir.
— 52. Şehvetlere dalmak, hele insan yaratılışına aykırı olan Lûtculuğa sapmak, Allah'ın gazabına sebebolur. Allah, bu suça mübtelâ olan milletleri çeşitli cezalara çarptırmıştır. Yirminci asırda hiçbir ahlâk kuralı tanımadan erkeğin erkekle evlenmesinin dahi hoş karşılandığı toplumları, Aids belâsıy-le cezalandırmaktadır.
— 53. Bazı insanlar, küstahlıkta o kadar ileri giderler ki Hakk'ın da'vetçi-lerine uymamakla yetinmez, onlarla alay eder, eğer onlar gerçek ise başlarına belâ gelmesini söylerler. Hayır ister gibi şer isterler. İyilik dileyecekleri yerde kötülük dilerler. Peygamberlerle alay etmelerinin cezasız bırakılacağını sanırlar (Ra'd Sûresi: 6). Hattâ: "Eğer bu katından gerçek ise, başımıza taş yağdır, üstümüze azâb getir!" diyenler olmuştur (Enfâl Sûresi: 32). Fakat Allah: "Eğer insanların hayrı acele istemeleri gibi şerri acele verseydi (yaptıklarıyla onları hemen cezâlandırsaydı) süreleri derhal bitirilmiş olurdu" (Yûnus Sûresi: 11), "Allah, insanları, yaptıkları haksızlıklar yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı. Fakat onları (cezalandırmayı) bir süre geri bırakır (Fâtır Sûresi: 45).
— 54. Allah'ın, onları cezalandırmayı bir süre ertelemesi, hiç cezalandırmayacağı anlamına gelmez. Her insan ve her millet er geç, yaptıklarının karşılığını görür. İyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır. Allah'ın kötülüğün cezasını hemen vermemesi, kullarının tevbe ve uslanmalarına fırsat tanımak içindir. Ama bunu yapmayacakları kesinleşince İlâhî azâb, hiç beklenmedik bir zamanda onları yakalar. Allah'ın cezasına hiç kimse engel olamaz. Dünyânın en ileri ülkesi Amerika, yurdunda meydana gelen kazaları, apartmanları yerle bir eden fırtınaları, tayfunları engelleyebiliyor mu?
— 55. Allah, dünyâyı isteyene, dilerse dünyâyı verir ama öylelerinin âhiret-te bir nasibi olmaz. Çünkü sadece dünyâ arzusu, insanın ruhsal değerlerini zayıflatır (15, 16, 19 ncu âyetler). Öyle kimseler, şehvetlerinin esiri olurlar. Şehvetleri gemi azıya alıp onları istediği gibi oynatır. Böyle devam ede ede, ruhlarında hiçbir güzel iz kalmaz: "inkâr edenler, âteşe sunulacakları gün: 'Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz (orada) bunlarla sefa sürüp güzelliklerinizi tükettiniz (burası için hiçbirşey bırakmadınız) Yeryüzünde haksız yere büyüktük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, alçaltıcı bir azâb ile cezalandırılacaksınız' denilir" (Ahkâf Sûresi: 20), "Sadece dünyâ hayâtını ve zfnetini isteyen kimseye dünyâ için yaptıkları işlerin karşılığını tam veririz, hiç eksiklik yapılmaz. Ama onlar için âhirette ateşten başka bir şey yoktur! Âhiret için yaptıkları boşa gitmiş olur" (15, 16. âyetler). Öyle ise mü'min, maddesi kadar ruhuna da değer vermeli, ikisini de ıslâh edecek işleri yapmalı, dünyâ ile âhiret amellerini dengeli tutmalıdır: "Rabbimiz, bize dünyâda da iyilik ver, âhirette de iyilik ver!" (Bakara Sûresi: 201) demelidir.
— 56. Şirk ve günâh, nefsin değerlerini kaybedip cehenneme gitmesine neden olur. Bunların ziyanı sadece dünyada kalmaz, âhirete de uzanır: "İşte onlar, canlarını ziyana sokan kimselerdir. Ve uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitmiştir. Elbette âhirette en çok ziyana uğrayanlar onlardır" (21-22 nci âyetler).'
— 57. Âhirete inanmayan Kur'ân düşmanları, Kur'ân'ın gönüllere hakim olacağı hakkındaki Tanrı muradına engel olamazlar. Onlar kat kat azaba çarpılır, ebedî ziyana uğrarlar (20 nci âyet).
— 58. Ama Allah'a ve âhirete îman ile güzel işler yapanlar ebedî cennetlere girerler (23 ncü âyet).
12 — 59. Hiçbir zaman Allah'tan ümit kesmemek gerekir. Üzücü olaylara sabretmeli ve işlerin düzelmesini Allah'tan beklemeli, umutsuzluğa kapılmamalıdır (18, 83, 87 nci âyetler).
— 60. Kişi derdini Allah'a arz etmelidir. Çünkü dertlerin çaresi O'nun elindedir (86 nci âyet).
13 — 61. Allah'tan gizli hiçbir şey yoktur. Her dişinin, karnında ne taşıdığını, ne doğurduğunu; gecenin bağrında gizleneni, gündüzün aydınlığında yapılan işleri bilir. O'nun bilgisi dışında kalan hiçbir şey yoktur (8-10 ncu âyetler).
— 62. Tabiat olayları, Allah'ın buyruğuyla vukubulur. Evrendeki yasalar, olaylar, Allah'ın sânının yüceliğini haykırır: "O'dur ki size korku ve umud içinde şimşeği gösterir, ağır ağır bulutlar yapar. Gök gürültüsü, övgüsüyle, melekler de korkusundan O 'nu tesbîh ederler. Yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini yakar" (12-13 ncü âyetler).
— 63. Su, nasıl uzaktan ellerini kendisine uzatanın ağzına dolmazsa, putlar da kendilerine yalvaranlara bir yarar sağlayamazlar. Duayı işitip, gereğini yapacak olan yalnız Allah'tır. Allah'tan başkasına yalvarmanın hiçbir yararı yoktur. O'ndan başkasına yalvarmak boştur (14 ncü âyet).
— 64. Bütün kâinat varlıkları, Allah'ın yasalarına boyun eğer. Hiç kimse suratının çirkin, vücudunun cılız, hastalıklı olmasını istemez ama ister istemez Allah'ın yaratılış yasalarına tâbi olur. Herşey Allah'ın irâdesine, dilemesine göre yürür. Ömrü dolan ölür, mîâdını dolduran millet özgürlüğünü kaybeder; kimi toplumlar tarih sahnesinden silinirken onların yerini başka toplumlar alır. Kimi iner, kimi çıkar. Yükselten de, alçaltan da Allah'tır. Kâinatın mutlak hâkimi O'dur. O'ndan başka yaratıcı ve yönetici olmadığına göre O'ndan başka tapılacak varlık da yoktur.
14 — 65. Küfür-şirk, bütün güzel eylemleri geçersiz kılan, affedilmez bir davranıştır. Rüzgârın külü savurması gibi küfür de güzel eylemleri öyle savurup dağıtır, güzel eylemlerden eser bırakmaz. Zira iyi işler, ruhta güzel etkiler bırakan eylemlerdir. Fakat şirk, ruhu karartır, alçaltır ve güzel işlerin etkilerini ruhtan siler. Böylece kişinin şirki, Allah'tan başkasına tapması, nankörlüğü, tüm güzel davranışlarını etkisiz, geçersiz kılar (18).
— 66. Kâinatı yaratıp yöneten, yağmuru yağdıran, yasalarıyle gemileri su üstünde yürüten, canlıların yaşamı

için Güneşi, Ayı, geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirip götüren ve insanlara istediklerini veren Allah'tır. Öyle ise O'ıdan başkasına tapmanın anlamı yoktur. Allah'ın sayısız nimetleri içinde bulunan insan, O'ndan başkasına tapmakla büyük nankörlük ve haksızlık etmektedir (32-34).

— 67. Allah, dünyâda da, âhirette de inananları güçlü sözle sağlamlaştırır. Mü'minler, sağlam söz olan tevhîd ile güç bulurlar, doğrulukla güçlenirler. Ama zalimler, gerçekten saparlar, Allah'ın nimetini küfr ile değiştirirler. Allah'ın en büyük nimeti olan İslâmı bırakıp nankörlük içine düşerler. Böylece kendi elleriyle kendilerini cehenneme sürüklerler (27-30).

— 68. İnsan, Allah'a ibâdet, namaz, zekât, sadaka, başkalarına yardım gibi güzel eylemlerle ruhunu temizlemeli, alışverişin ve dostluğun olmadığı âhiret gününde ruhunu azaba düşmekten korumağa çalışmalıdır.

. Âhirette alışveriş ve dostluk yoktur. Orada rüşvet, iltimas ve aracılığın yeri olamaz. Her can, dünyâda yaptıklarının karşılığını alacak, İlâhî adalet tam yerini bulacaktır (31). Bu âyet de: "Ey inananlar, ne alışverişin, ne dostluğun, ne de şefaatin olmadığı gün gelmezden önce size verdiğimiz rızıktan Allah için harcayın!" (Bakara Sûresi: 254) gibi mü'minleri, ibâdete ve Allah yoluna infaka teşvik ederken, Kur'ân düşüncesinin en önemli bir yönünü de vurgulamaktadır. O da Kur'ân'ın, en çok üzerinde durduğu İlâhî adalettir. İlâhî adaletin tam tecellî edeceği Yüce Mahkemede aracılığın ve dostluğun yeri yoktur. O Mahkemede hâkimlerin hâkimi Allah'ın müsâadesi olmadan hiç kimse konuşmağa cesaret edemez (Nebe' Sûresi: 38, Tâhâ Sûresi: 109). O'nun konuşmasına izin verdiği kimse de —ki kasıt, Mele'-i A'Iâ cemâati olan meleklerdir— sadece doğruyu söyler, suçluyu suçsuz göstermeğe çalışmaz. Bu âyetler, müşriklerin, taptıkları meleklerin, Allah'ın huzurunda kendilerine şefaat edeceği inancını reddetmektedir. Onların bu düşüncelerini reddeden âyetler, herhangi bir insanı veya velî'yi Allah ile kendileri arasında şefaatçi olup kendilerini işledikleri günâhlardan kurtaracağını sanan kimselerin düşüncelerini de reddetmekte; orada tek yararlı şeyin, tevhîd ve Allah'a ibâdet olduğunu vurgulamaktadır.

— 69. Kur'ân, insanlara Allah'ın, bir olduğunu, O'ndan başkasına tapmanın, affedilmez bir .nankörlük olduğunu bildirmek ve insanlara öğüt verip onları âhiret azabından korunmağa yöneltmek üzre vahyedilmiştir. Sağduyu sahipleri bu uyarıdan ibret alıp tevhîde yönelirler.

16 — 70. Topluma hayat veren bir ruh olan bu Kur'ân, melekler tarafından Allah'ın kuluna indirilmiştir. Bunun indiriliş amacı: göklerin ve yerin yaratıcısı Allah'ın birliğini vurgulamak ve Allah'tan korkmayı, O'nun sınırları dışına çıkmaktan korunmayı öğütlemektir (1-2).

— 71. Gökleri, yeri, insanları, her çeşit canlıyı ve cansızı yaratan, yağmuru yağdırıp ekinleri, ağaçları bitiren, geceyi, gündüzü, Güneşi, Ayı ve yıldızları yöneten Allah'tır. Bunları yapan Allah olduğuna göre ibâdet (kulluk), yalnız O'na yapılır (10-13).

— 72. Allah, karada olduğu gibi denizde de insanlara çok yararlı, taze et, inci mercan yaratmıştır. Gemiler rahatça denizde dolaşıp kıt'alar arasında yolcu ve yük taşır (14). Âyette denizin büyük yararına işaret edilmiştir. Denizde insan vücuduna yararlı balıklar olduğu gibi, deniz yosunlarından da gıda üretimi imkânı vardır. Denizler, insanların, eskiden beri külfetsiz seyahat ede-geldikleri masrafsız, doğal yollardır.

— 73. Bunların hepsi Allah'ın lutfudur. O halde insan, bu nimetleri kendisine veren Allah'a ibâdet etmelidir. O sayısız nimet sahibinden başkasına tapmak nankörlüktür.

— 74. Çünkü Allah'tan başka tapılan şeylerin hiçbir gücü yoktur. O şeyler hiçbir şey yaratamazlar, bir yarar sağlayamazlar. Hattâ onlar canlı da değil, ölüdürler. Çünkü onlar ya meleklerin veya geçmiş insanların sembolleri olan taş heykellerdir.

"Onlar, ne zaman diriltileceklerini bilmezler" (20) ifadesinden, tanrı diye tapılan şeylerin, ölmüş insanlar, liderler veya din adamları oldukları anlaşılır.

— 75. Her canın içinde tuttuğunu ve açığa vurduğunu bilen, herşeyden haberdar olan yalnız Allah'tır.

— 76. Allah, böbürlenenleri sevmez. Çünkü kulluğa tevazu yaraşır. Kibir Tanrı'nın işidir, O'na uygundur. Kibreden kimse, bir çeşit tanrılık sıfatına ortak olmaktadır ki bu, büyük küstahlıktır.

— 77. Tüm yaratıklar, kendileri ve gölgeleri Allah'ın yasalarına boyun eğer (48). Aynı gerçek, Ra'd Sûresinin 15 nci âyetinde de ifade edilmiştir: "Göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez Allah'a secde ederler. Gölgelen de sabah akşam (uzanıp kısalarak O'na secde etmektedirler)". Her iki âyette de secde, Allah'ın yasalarına boyun eğmeği, buyruğuna, irâdesine itaati simgeler. Göklerde ve yerde deprenen her canlı ve her melek Allah'a secde eder, O'ndan korkar ve O'nun dediklerini yapar (49-50). 49 ncu âyetten, göklerde, meleklerden ayrı olarak bedensel canlılar olduğu, yani uzaydaki sistemlerde de hayatın bulunduğu kanâati uyanmaktadır. Çünkü âyette "göklerde ve yerde deprenen her canlı ve melekler" denmektedir ki bundan, göklerde de meleklerden ayrı olarak deprenen bedensel canlılar olduğu anlaşılır.

— 78. 78-81 nci âyetlerde Allah'ın, kâinatta hükümran olan kudret ve yasalarına, insanlara olan nimetlerine dikkat çekilerek O'na teslim olunması, O'na tapılması gereği anlatılır. Allah'ın nimetine karşı bile bile nankörlük edenlerin, şiddetle cezalandırılacakları; o kimselerin, Yüce Dîvân'da, dünyâda tannlaştırdıkları şeyleri Allah'a şikâyet edecekleri ve uydurma tanrıların kaybolup gideceği, Allah'a nankörlük edip üstelik Allah yoluna engel olan bozguncuların, azâb üstüne azâb çekecekleri vurgulanır.

— 79. Hakk'ın da'vetine engel olmağa kalkan zorbalar, hiç ummadıkları bir zaman ve biçimde Allah'ın bir azâb depremiyle çöken evlerinin altında kalmış, yok olup gitmişlerdir. Eskiden öyle olduğu gibi şimdi Hz. Muham-

med(s.a.v.)in çağrısına engel olanlar da tarihteki benzerlerinin sonucuna uğrayacaklardır (26).
— 80. İbâdet, yaratan, besleyen, nimet veren, dertleri açan, başı sıkışınca insanın sığınacağı Allah'ın hakkıdır. Bazı varlıkları Allah'a ortak koşmak, yahut tanrılaştırmak, cahilliğin, düşüncesizliğin eseridir.
— 81. Melekler Allah'ın kızları değildir. Allah'ın çocuğu, oğlu kızı yoktur.
— 82. 58-59 ncu âyetlerde Arapların, kız çocuklarından hoşlanmamaları kınanmaktadır. Bunlardan birinin kız çocuğu olunca canı sıkılır. Hepsi erkek çocuk sahibi olmak ister. Bu ne düşüncesizliktir ki kendileri, hoşlanmadıkları çocuğu Allah için uygun görmektedirler? Kız çocuğu kötü ise neden onu Allah'a nisbet ediyorlar? Allah çocuk edinse, çocukların en iyisini edinir. Bunlar hep batıl düşüncelerdir. Kız da, erkek de Allah'ın lutfudur. Allah dilediğine erkek, dilediğine kız çocuk, dilediğine ikiz verir; dilediğini de kısır yapar. Herşey O'nun iradesiyle ve yasalarıyla olmaktadır. Kendisi çocuğa muhtaç değildir. Çünkü çocuk, sonlu olan bedensel canlıların, ebedî yaşama özleminin sonucudur. Allah ise ezelî ve ebedîdir. Varlığının başı ve sonu yoktur. Varlığını sürdürmek için çocuğa muhtaç değildir. Zaten kâinatta ne varsa hepsi O'nun isim ve sıfatlarının görüntüsünden ibarettir. Ayrıca çocuğa muhtaç değildir.
17 — 83. Allah, çocuk edinmekten münezzehtir. Melekler Allah'ın kızları değildir. Allah'ın çocuğu, yardımcısı, ortağı yoktur. O, sonsuz kudret, hüküm ve hikmet sahibidir (40, 111).
— 84. Allah'tan başka tanrılar olduğu varsayılsa dahi, o tanrılar yine Arşın Sahibine, yani kâinatın en büyük Hükümdarına yaklaşmağa çalışırlar,.O'na taparlardı. Yine gerçek tanrı, tek olan Allah olurdu.
— 85. Göklerde ve yerde bulunan herşey, Allah'ı tesbîh etmekte, O'nun şanının yüceliğini kanıtlamaktadır. Varsayılan tanrılar, yedi gök, yer ve onlarda bulunan herşey Allah'a taparken kulların, O'ndan başkasına tapması elbette doğru olamaz (42-44).
— 86. Allah'tan başka tapılan şeylerin hiçbir yararı olmaz. O tapılan varlıkların en yükseği dahi Allah'a yaklaşmanın yolunu arar, O'na tapar, O'nun rahmetini umar, azabından korkar.
— 87. Allah'ın yanında başka tanrı tanıyan, perişan olur.
— 88. 66-67 nci âyetlerde Allah'ın, insanlara olan lütuf ve nimetelrine işaret edilir ve gemide kasırgaya yakalananların nasıl Allah'a yalvardıkları belirtilerek Allah'a yalvarmanın, O'na tapmanın, insanın vazgeçilmez bir duygusu, ruhunun derinliklerinde bulunan bir ihtiyâcı olduğu anlatılır.
— 89. Allah'ın affı geniştir ama, O'nun af ve hoşgörüsüne güvenerek günâhta ısrar etmemelidir. Zira günâhta ısrar edenleri Allah, anî bir depremle yerin dibine geçirebilir, yahut taş yağdıran kasırga ile helak eder veya denizde gezdikleri sırada gönderdiği' bir fırtına ile onları batırıp boğabilir. Bundan dolayı aldanmamalı, daima O'na sığınmah, gurura kapılmamalıdır.
— 90. Allah'ın birçok isim ve sıfatı vardır. Allah da, Rahman da O'nun isimlerindendir. Hangi ismiyle duâ edilse fark etmez. Çağırılan, aynı Tanrıdır (110).
18 — 91. Tapılmağa lâyık, tek Tanrı vardır, O'ndan başka Tanrı yoktur. Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin, ne dünyâda, ne de âhirette bir yararı olmaz. Allah'tan başkasına tapanlar, en büyük suçu işlemiş olurlar (52-53).
— 92. İblîs, böbürlenerek Allah'ın, Âdem'e secde emrini dinlememiştir. Allah'ın buyruğu dışına çıkmak, kişiyi ebedî ziyana sokar.
— 93. Allah'ın kelimeleri sonsuzdur. Denizler mürekkeb olsa, mevcut denizler gibi yedi kat deniz olsa, yine Allah'ın kelimelerini yazmağa yetmez (109).
— 94. Hz. Muhammed(s.a.v.)e Tanrı'nın bir olduğu; O'nunla buluşmak isteyenin, sâlih amel yapması ve kullukta, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmaması, yalnız Allah'a tapması gerektiği vahyedilmiştir.
•19 — 95. Mülkün gerçek sahibi Allah'tır. İnsan bir gün malını ve evlâdını, onların gerçek sahibi olan Allah'a bırakıp gider. Her fânî'in mülkü Allah'a kalır. Demek ki gerçek mülk sahibi, yalnız O'dur. O'ndan başka mâlik yoktur. Allah'tan başkasının mâlikliği, gerçekte bir sanıdan ibarettir.
— 96. Müşrikler, tanrı diye taptıklarının, Allah'ın huzurunda kendilerine şefaat edeceklerini sanırlar. Oysa Allah'ın izin verdiğinden başkası şefaat yetkisine sahip değildir. Allah'ın izin verdiği de ancak O'nun rızâsına ermiş olanlara şefaat (yani yardım) edebilir. O'nun razı olmadığına şefaat edemez (87).
— 97. Allah'ın çocuğu olduğunu söylemek, melekleri veya herhangi bir insanı Allah'ın çocuğu sanmak, gökleri çatlatacak derecede büyük bir küstahlık ve nankörlüktür. Bu tür bâtıl sözler söyleyenler, Yüce Dîvân'da ağır cezaya çarpılacaklardır (89-94).
20 — 98. Kâinatın hükümdarı Allah, acıdığı kullarını tehvîd yoluna iletmek için Kur'ân'ı Hz. Muhammed(s.a.v.)e indirmiştir.
— 99. Kâinatın tek Tanrısı vardır, ibâdet, yalnız O'nun hakkıdır. O'ndan başka tapılacak tanrı yoktur (5, 14).
— 100. Allah isterse cansız eşyaya can verir. Nitekim Musa'nın değneğini yılan yapmış ve tekrar onu eski durumuna sokmuştur (20-21).
— 101. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. Tevbe edip uslanam bağışlar (82).
— 102. Allah, Âdem'in tevbesini kabul ettiği gibi, her tevbe edenin tevbesi-ni de kabul eder. Allah, Âdem'i affettiği ve onu doğru yola ilettiği için ondan, insanlığa ezelî günâh diye bir suç intikal etmemiştir. Bu inanç, bir hayâlden ibarettir (122).
21 — 103. Göklerin ve yerin tek Ktkümdârı Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. Zaten Allah'tan başka tanrı

olsaydı bunlar, ya eşit güçte olurlardı. Bu takdirde biri diğerine söz geçiremediği için hiçbir iş yapılamazdı. Ya da içlerinden biri, ötekilerinden güçlü olurdu ki ondan âcizlerine tanrı denilemezdi. Demek ki kâinata hakim olan düzen, tanrının birliğini kanıtlamaktadır.

— 104. Yaptığından sorumlu olmayan Allah, müşriklerin ibâdetlerine muhtaç değildir. Ancak kullarının ruhlarının yücelmesi ve ebedî saadete ermesi için kendisine ibâdet etmelerini ister. Yoksa Allah'ın huzurunda, gece gündüz usanmadan, böbürlenmeden kendisini tesbîh eden kullan vardır (19-20, 26-27).

— 105. Bütün peygamberler, insanları tek olan Allah'a tapmağa, şirkten uzak durmağa çağırmışlardır. Bütün İlâhî dinlerin özü, İslâm (yalnız Allah'a teslîm olma ve O'na tapma) dinidir (25 ve Bakara Sûresi: 1, 112, 131, 132; Âl-i İmrân Sûresi: 85-86, 95; Mâide Sûresi: 111 vs.)

— 106. Müşriklerin kendi canları ve tanrılaştırdıkları cinler, cehennemin yakıtı olur. Cehennemin yakıtı dışarıdan değil, içine girenlerin canlarından oluşur. (98-99 ncu âyetlerin tefsîrine bakınız).

22 — 107.Hiçbir gücü olmayan şeyler tanrı olamaz. Öylelerine tapmanın yararı yok, zararı vardır. Dilediğini yapan, yalnız Allah'tır. İşte O'na tapmak gerekir (12-14).

— 108. Kâinatta herşey ve insanların da birçoğu gönülden Allah'a boyun eğer. Birçoğu da Allah'ın buyruğu dışına çıkarak azabı hak eder. Allah'ın değer vermediğine kimse değer veremez (18). Nankörler, dayanılmaz cehennem azabına atılırlar. İnanıp güzel işler yapanlar da cennetlerde ağırlanırlar (19-23).

— 109. Allah'a ortak koşmaktan, yalan ve uydurma sözlerden, iftiradan kaçınmalıdır (30, 73, 77).

— 110. Allah, dilediğini doğru yola iletir. Çünkü evrende yalnız O'nun yasaları egemendir. İnsanın düşünce aygıtı da Allah'ın yasalarına göre çalışır.

23 — 111. Allah, yaratanların en güzelidir. Burada yaratmak, şekil vermek anlamında olduğundan, Allah'ın, şekil verenlerin en güzeli olduğu vurgulanmıştır. İnsanlar, da eşyaya biçim verirler. Ama onlar, yaptıklarını, bir modele göre yaparlar. Her biçim verme, zihnin, çevreden aldığı izlenimlere dayanır. Fakat Allah'ın biçimlendirmesi, bir örnek ve modele göre değildir, çünkü O, yoktan var edendir. ,

— 112. İnsanı yaratıp duyu ve düşünce yetileriyle donatan, yaşatan, öldüren, gece ve gündüzü birbiri ardınca götürüp getiren, bütün kâinatın sahibi Allah, ölüleri yeniden diriltmeğe kadirdir.

— 113. Kâinatın hükümdarı Allah'tır. Gerçek Tanrı O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. Bundan dolayı O'ndan başka tanrıya yalvaran, boşuna yalvarmış olur. O'ndan başkasına yalvarmanın hiçbir yararı yoktur. Hak'tan başkasına yalvarmak, en büyük nankörlük ve küfürdür. Nankörler iflah olmazlar. Öyle ise sadece Allah'a yalvarmah ve yalnız O'ndan af, mağfiret ve rahmet dilemeli: "Rabbim, beni bağışla, bana acı, Sen acıyantarın en hayırlısısın!" demelidir.

24 — 114. Allah, göklerin ve yerin nurudur. Mü'minin kalbi, Allah'ın sönmeyen nurunun parladığı bir fener gibidir. Bu nûr, sabah akşam Allah'ı anan, Allah'ı anmaktan, namazdan, zekâttan geri durmayan, kıyamet hesabından korkan mü'minlerin evlerinde bulunur (35-37).

— 115. Göklerde ve yerde bulunan canlar, tüm varlıklar Allah'ı tesbîh eder, O'nun eksikliklerden uzak olduğunu söyler, hal diliyle bunu anlatırlar. Her canlıya özgü bir duâ ve tesbî yöntemi vardır: "Her biri, duasını ve teşbihini bilmiştir" (41).

— 116. Allah, kullarını doğru yola iletmek için anlaşılır âyetler indirmiştir (46).

25 — 117. Kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın, mülkünde ortağı yoktur (1-2).

— 118. Allah, herşeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. O'nun katında ölçüsüz, plânsız, rastgeîe bir şey yoktur (2). "O'nun katında herşey bir miktar (ölçü) iledir" (Ra'd Sûresi: 8). "Biz gökten suyu bir ölçü ile indirdik" (Mü'minûn: 18).

— 119. Bir şey yaratmayan, mülkü olmayan, ne kendisine, ne de başkalarına yarar ve zarar veremeyen, öldüremeyen, yaşatamayan şeyler tanrı olamaz. Tanrının, yaratıcı, yaşatıcı, istediğini yapıcı olması gerekir. Allah'tan başka bu vasıflan taşıyan bulunmadığına göre O'ndan başka Tanrı da yoktur (3).

— 120. Mahşer (Yüce Mahkemeye sevk) günü, müşriklerin tanrı diye taptıkları şeyler, bunların kendilerini tanrılaştırmalarını kabul etmeyecekler; kendilerinin, bunları saptırmadığını, bunların, -atalarının geleneklerine uyarak saptıklarını söyleyecekler; müşriklerin, kendilerine yakıştırdıkları tanrılık sıfatını reddederek bu sorumluluktan kurtulmak isteyeceklerdir (17-19).

— 121. Güneşin ışığıyla oluşan gölgeyi hareketli kılan, uzatıp kısaltan; yağmuru yağdırıp ölmüş toprağı dirilten Allah'tır. Kâinatı, koyduğu yasalarla yöneten O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur (45-46, 48-49)*

— 122. Geceyi, karanlığıyle canları örten bir giysi, uykuyu dinlenme, gündüzü de çalışma ortamı yapmıştır. Göklerde yıldız kümeleri, galaksiler, Ay ve Güneşi yaratan, gece ve günüzü birbiri ardınca götürüp getiren Allah'tır (47, 59).

— 123. Gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra Tahtına çıkıp kâinatı yöneten Allah, çok merhametlidir. O'nun birçok isim ve sıfatı vardır. Rahman da O'nun isim-sıfatlanndandır. O'ndan ayn bir tanrı ismi değildir (59-60).

— 124. Acı-tatlı denizi birbirine saldığı halde koyduğu yasa ile bunların birbirine karışmasını önlemektedir (53 ncü âyetin tefsirine bakınız).

— 125. Bir damla sudan yarattığı insan toplumunu, soy ve hısımlık bağla-rıyle birbirine bağlamıştır (54). Bunları yapan hep Allah'tır, Öyle ise tapıl-mağa lâyık olan, yalnız O'dur, başkası değil. Böyle iken insanlar,

Allah'tan başka yarar ve zarar veremeyen şeylere tapmaktadırlar ki bu, Allah'a karşı büyük bir nankörlüktür. Ölmeyen Diri'ye tevekkül etmek, O'nu överek tes-bîh etmek gerekir (55-56).
26 — 126. Kâinatın Rabbi olan Allah'tan başka tanrı yoktur (24, 28). Mülkün sahibi O'dur. Çeşit çeşit, renk renk güzel bitkiler, ağaçlar, Allah'ın birliğini ve âhiretin varlığını kanıtlar (7-8).
— 127. Allah dilerse şartları değiştirir, azîzi zelil, zelili azîz eder. Kralı tahtından indirir, ordularını bozar, ülkesini düşmanın eline verir. Nitekim azmış olan Fir'avn'ı ve ordularını bozmuş, ülkelerini İsrail oğullarının egemenliğine vermişti: "Böylece biz onları bahçelerden, çeşmelerden çıkardık. Hazinelerden ve güzel yerlerden (çıkardık). Böylece, bunları tsrâiloğullarına miras yaptık" (57-59).
— 128. Yaratıp, yaşama yolunu, doğru yolu gösteren, yediren içiren, hastaya şifâ veren, öldüren, yaşatan, ceza gününde günâhları bağışlayan Allah'tan başka tanrı yoktur. Bu işleri yapamayan âciz varlıklara tanrı diye tapmak aptallıktır.
Böyle söyleyen îbrâhîm Aleyhisselâm, daha sonra Cenabı Hak'tan, kendisine hüküm vermesini, kendisini sâlihler arasına katmasını, kendisinin sonra gelecek kuşaklar arasında doğrulukla anılmasını, kendisini cennete koymasını, sapık olan babasını da bağışlamasını, kıyamet gününde kendisini perişan etmemesini dilemiştir (83-87).
— 129. Allah'tan başkasına yalvaran, azaba uğrar (213).
— 130. İnanmayanların yaptıkları kötü işlerden uzak durmalı, her hali gören Allah'a ibâdet ve secde edip O'na dayanmalıdır (216-220).
27 — 131. Hüdhüd, Sebâ'da, bir kraliçenin yönetiminde, Güneşe tapan bir toplum görmüş, bunların, Allah'tan başkasına tapmalarına hayret etmiştir (24-25). Küçücük kuş dahi, Allah'tan başkasına secde edilmeyeceğini, O'ndan başka tapılacak tanrı bulunmadığım anladığı halde bazı insanların bunu an-lamayıp Allah'tan başkasına tapmaları, elbette çok şaşılacak bir durumdur.
— 132. İnsanlar, neden Allah'tan başkasına taparlar? Atalarının öyle yaptığını görürler, o şartlar içinde büyür ve öyle yetiştirilirler. Böylece putperestliğe alışmış olurlar. Alışınca da batıl işler, kendilerine cazip gelir. Şeytân onlara yaptıklarını süslü gösterir. Batıla bağlanırlar; artık kolay kolay doğru yolu bulamazlar (24).
— 133. Tapılacak tanrı, ancak gizliyi ve açığı bilen, kâinat tahtının sahibi Allah'tır, O'ndan başkasına tapılamaz.
— 134. Gökleri, yeri yaratan, yağmuru yağdırıp bitkileri, ağaçları yetiştiren, dünyâyı yaşanacak hale getiren, ırmakları, dağları yaratan, iki denizin birbirine karışmasını önleyici, görünmez bir perde koyan; darda kalmışa yardım edip onun sıkıntısını açan; geceleyin yol gösterici yıldızları yaratan; ilk defa yaratan, sonra yarattıklarını öldürüp yeniden yaratacak olan; rızık veren, gizli ve açığı bilen Allah'tır. Bunları yapamayan Tanrı olamaz. Öyle ise Allah'tan başka tanrı, tapılmağa lâyık varlık yoktur (60-65).
28 — 135. Yaratıp seçen Allah'tır. Kullarını yaratır, içlerinden dilediğini peygamber seçer. Seçim O'na aittir. Çünkü O, herkesin içini, peygamberliğe ve velayete kimin daha lâyık olduğunu bilir (68-69).
— 136. 68 nci âyette gerçi ilk anda hatıra, Allah'ın, insanlar arasında kimin peygamberliğe daha lâyik olduğunu bildiği hatıra gelirse de bu âyette, bundan daha derin bir mânâ da vardır: Âyette, kâinattaki evrime, canlı türlerindeki istifaya (seçime) de işaret edilmektedir. Yaratılan canlı türleri mücâdele ederler. Bu mücâdelede zayıflar ölür, güçlüler seçilir, yaşar. Meselâ rahme dökülen milyonlarca spermden en güçlüsü, yumurtanın cidarını delerek yerini bulur. Ötekiler dışarıda kalıp ölür. Okyanuslarda milyonlarca canlı türü sürekli mücadele içindedir. Güçlü balıklar zayıfları yer. Bu mücâdele île güçlüler seçilir, cılızlar ayıklanır. Bu olay, yaratma ve seçme yasasının gereğidir.
— 137. Evvel de, âhir de, ilk yaratılanlar da, sonra gelecek olanlar da hep Allah'a hamdederler. Bütün insanlar, canlılar, tüm kâinat Allah'ın sânının yüceliğini haykırır. Yargı O'nundur. O, istediği gibi hükmünü yürütür. Kimse O'nun yargısı dışına çıkamaz. Herkes ister istemez O'nun hükmüne boyun eğmek zorundadır (70). "Göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez Allah'a secde ederler" (Ra'd Sûresi: 15).
— 138. Geceyi ve gündüzü döndüren, dünyâyı çevirerek kâh gündüz, kâh gece yaparak çalışmağa ve dinlenmeğe uygun ortamlar yaratan Allah'tır. O'nun yasasını değiştirecek, yaptıklarının tersini yapacak bir tanrı yoktur (71-73).
— 139. Allah'ın âyetlerinden asla ayrılmamalı, Hakk'ın buyruğu dışına çıkmamalı, yalnız Hakk'a ibâdete çağırmah, Allah'a ortak koşmamalıdır (87).
—140. Allah ile beraber başka bir tanrıya duâ etme!.. Murâdını yalnız Allah'tan dile. O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun dışında herşey helak olacaktır. Ezelî ve ebedî hüküm ve ferman sahibi yalnız Allah'tır (88).
29 — 141. Gökleri ve yeri yaratan Allah olduğuna göre, O'ndan başka tapılacak tanrı yoktur (44). Allah'tan başkasına yalvarmak, örümcek ağına tutunmaktır. Bu ağ, nasıl dokunmakla yırtılacak kadar zayıf ise, Allah'tan başkasına tutunmak da öyle güvensizdir, o inanç, içine gireni koruyamaz. İşte müşriklerin inancı böyle çürüktür (41).
— 142. Rızkını taşıyamayan nice zayıf hayvan vardır ki onun durumunu bilen Allah, rızkını ayağına götürür. Herkesin durumunu bilip, rızkını veren Allah'tır. Rızkı, kulunun durumuna uygun olarak bol veya dar veren de O'-dur. Herşeyi bilen Allah, kulunun ma'nevî durumuna uygun olanı yapar (60-62).
— 143. İlk defa yaratan, dönüp yeniden yaratan; yaratıkları öldüren, yeniden yaratan; dünyâdaki canları tamamen öldürüp âhirette yeniden diriltecek olan Allah'tır. Mevcûd bir canlıyı öldürüp yeniden yaratmak,

Allah'a göre' kolaydır. Esasen bu, her ân tekerrür etmektedir. Eskiyen bedenler ölür, yenileri yaratılır. Bu süreç devam etmektedir. Yeryüzü, Allah'ın, ilk defa yarattıklarını öldürüp yerlerine yenilerini yarattığının örnekleriyle dölüdür. Yeryüzünü gezip inceleyenler, tarihî ve arkeolojik araştırma yapanlar, Allah'ın, yaratıkları bozup yeniden yarattığını ve bunun devam eden bir süreç olduğunu görürler: "Görmediler mi Allah, nasıl yaratmaya başlıyor, sonra onları iade ediyor (dönüp yeniden yaratıyor)? Bu, Allah'a göre kolaydır. De ki: 'Yeryüzünde gezin, bakın yaratmağa nasıl başladı. Sonra Allah, son yaratmayı da yapacaktır. Çünkü Allah, herşeye kadirdir" (19-20) âyetleri, insanları arkeolojik, tarihî ve coğrafî araştırmalara yönlendirmektedir. Bunların örnekleri, önceki sûrelerde de geçmişti.

— 144. Allah, dilediği kullarına acır, dilediklerine azâb eder. O, dilediğini yapabilir. Hiç kimse O'nun yapacağına, irâdesine engel olamaz (21-22). "Rab-biniz sizi daha iyi bilir, dilerse size acır, yahut dilerse size azâb eder" (İsrâ Sûresi: 54) âyeti de aynı anlamı vurgulamaktadır.

Allah'ın üzerine hiçbirşey vâcib değildir. O dilerse her günahkârı, hattâ müşriki dahi affedebilir. Zira insanların sonunun nereye varacağını yalnız O bilir. O'nun üstüne bir şey gerekli olmamakla beraber O, âyetlerini yalanla-yanların, rahmetinden umudu keseceklerini, acı azaba çarpılacaklarını bildirmiştir (23). Çünkü onlar,' kendi kendilerini, düşüncelerinin cehennemine tutsak etmişler, Allah'ın rahmetine gitmek istememişlerdir.

— 145. Bâtıla inanıp Allah'a nankörlük edenler ziyana uğrarlar. Kışın ölü gibi duran toprağı, ilkbaharda canlandıran, tabiat yasalarını koyan Allah'tır (61-63).

— 146. İnsanlar, darda kaldıkları zaman yalnız Allah'a yalvarırlar. O zaman başka tanrı hatırlamazlar. Fakat tehlike geçince yine eski durumlarına döner, Allah'a ortak koşarak O'na karşı nankörlük ederler. Oysa kendilerini darlıktan, sıkıntıdan kurtaran Allah'a tapmaları gerekirdi (67).

— 147. Çevrelerinde güvenlik yok iken, Kureyşin yurdunu Ka'be ma'bediyle güvenlik bölgesi yapan Allah'tır. Tevhîd dininin temsilcisi olan ataları İbrâ-hîm'in yaptığı Ka'be sayesinde Mekke, güvenlik bölgesi olmuştur. Bu can güvenliği, uydurma tanrıların değil, Allah'ın lutfu iken, O'nun yanında başka tanrılar da tanıyıp onlara tapmaları, büyük nankörlüktür (67).

30 — 148. İşler, evvel, âhir Allah'ın e'indedir. O, dilediğini yapar, istediğini üstün getirir (4). Dilediğini aziz, dilediğini zelîl eder. Allah, inananlara yardım edeceğine söz vermiştir. O, sözünden dönmez, va'dini yerine getirir (6).

— 149. Bütün tabiat yasaları ve olayları, Allah'ın emriyledir ve O'nun birliğini, hükümranlığını, O'ndan başka tann olmadığını kanıtlar. Allah'ın mülkünün ortağı yoktur (25-26, 46-50).

— 150. Allah'tan başkasına tapanlar, kendi hayallerine uyarak bu yanlışı yapmaktadırlar. Allah, insanları tek Tanrıya tapmak üzre yaratmıştır. Çok tanrıcılık, yaratma yasasına aykırıdır (29-30). Öyle ise vakit geçirmeden, tevhide, yalnız Allah'a kulluğa dönmelidir (43).

— 151. Tevhidin özü, Allah'a yönelmek, O'ndan korkmak ve yalnız O'na kul olmaktır (31).

— 152. Şirkin kanıtı yoktur. Kanıtsız olarak geleneklere din diye bağlanmak, tehvîde aykırıdır. İnsan, bilinçli olarak dinine bağlanmalıdır: "Yoksa onlara bir delil indirmişiz de o mu Ailah(a) ortak koşmalarının doğru oldu-ğunu) söylüyor?" (35).

31 — 153. Öteki peygamberler gibi Lokman da, Allah'a şükretmeyi öğütle-miştir. Çünkü şükür, kulluğun özüdür. Şükreden, kendi yararına şükreder. O'ndan başkasına tapmak suretiyle nankörlük eden de kendi zararına yapar (12). Allah'ın, kimsenin şükrüne ihtiyacı yoktur. Kullarına görünür görünmez bol nimetler veren Allah'tır. O halde şükredilmesi gereken tek Tanrı O'-dur (20).

— 154. Şirk (Allah'a ortak koşmak) büyük bir haksızlıktır (zulüm). Allah'a şükürden sonra en önemli görev, anne-babaya iyiliktir. İnsanı karnında taşıyan, sonra bağrına basıp emziren anneye, kendisini koruyan, yetiştiren babaya elbette iyilik etmek gerekir (14).

— 155. Dünyâya ilişkin işlerde anne baba ile iyi geçinmek, onları kırmamak gerekir. Ancak din konusunda onların yanlış, tevhide aykırı sözlerine itaat edilmez. Bu konuda sadece peygamberlerin ve onun vârisinin yoluna uyulur (15).

— 156. Özünü Allah'a teslîm ederek güzel davranan kimse, sağlam kulpa yapışmış olur. İşte Kur'ân, ebedî felahın temel şartını, burada da gayet vecîz bir üslûb ile vurgulamıştır:

Şirksiz Allah'a teslîm (İslâm) ve ihsan, yani sâlih amel. Sadece Allah'a tapan, sâlih amel yapan ve âhirete de kesin inanan her kul, hangi millete veya dine mensub olursa olsun, cennete gider. Yüce Allah öyle buyuruyor: "Kim, güzel davranarak, özünü Allah'a teslîm ederse o, en sağlam kulpa yapışmıştır. İşlerin sonu Allah'a döner" (22). Yalnız Allah'a tapıp güzel amel yapmanın adı İslâmdır. Allah, cennete girmek için bundan başka bir şart koşma-mıştır. Ama nankörlük eden, bir süre nimet içinde yaşasa da, sonunda katı azaba atılacaktır (23-24).

—157. Kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi Allah'tır. Herşey O'nun mülküdür. O'nun hiçbirşeye ihtiyâcı yoktur. Bütün insanları, canlıları yaratmak ve yeniden diriltmek, Allah için bir tek canı yaratmak gibi kolaydır. O'na göre zor bir şey yoktur (25-26, 28-30).

— 158. Yeryüzünde bulunan ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa da Allah'ın kelimeleri yazılsa, bunlar yetmeyeceği gibi, bunlar gibi yedi kat daha ağaçlar ve denizler olsa yine Allah'ın kelimelerini yazmağa yetmez. Allah'ın kelimeleri, işleri, tecellîleri öyle çoktur, O'nun tecellîlerinin sonu yoktur (27).

— 159. Allah hak, O'ndan başka yalvarılan tanrılar bâtıldır, başka tanrılar tanıyıp onlara yalvarmak, fıtrat

yasasına aykırıdır. Nitekim insan, çok tehlikeli durumlarda kalınca öteki yalvardıklarını unutur da sadece Allah'a yalvarır. Demek ki darda kalanı kurtaracak, yalvaranın yardımına yetişecek tek gerçek tanrı Allah'tır. Başka yalvarılan şeyler bâtıldır (32).

32 — 160. Allah, gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra Arşına çıkıp kâinatı yönetmeğe başlamıştır (4). Allah'tan başka ne bir velî (koruyucu), ne de şefî' (şefaatçi, yardımcı) yoktur (4).

— 161. İlminden gizli hiçbirşeyin bulunmadığı Allah, herşeyi güzel yaratmıştır. Her yarattığında güzellik ve hikmet vardır (1-7).

33 —162. Allah'ı çok anmak, sabah akşam O'nu tesbîh etmek gerekir.

— 163. Allah ve melekleri, mü'minlere acıyarak onları, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak ister (43).

—164. Allah, gizli ve açık herşeyi bilir, her yapılandan haberdardır (54).

34 — 165. Bütün evren, Allah'ındır, övgü ve ibâdet yalnız O'na mahsustur (1). Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin zerre kadar bir şeyleri yoktur. Onlar, Allah'ın mülkünün ortağı değillerdir. Onların yaratma gücü de yoktur. Bir gücü olmayana tapmanın yararı olmaz (22).

— 166. Allah'ın izin verdiğinden başka kimse şefaat edemez (23). Kendisine şefaat izni verilen kimse de yalnız Allah'ın razı olduğuna şefaat (yardım) edebilir. (Rahman Sûresi: 26, Enbiyâ Sûresi: 28). Allah, nankörlüğe, şirke razı olmaz (Zümer Sûresi: 7). Öyle ise müşriklerin, meleklerden, ya da putlardan; yahut kendilerini Allah'ın en halis kullan sanan bazı zümrelerin Allah'ın rızâsını kazanacak işlere yönelmeden, şeyhlerden, velîlerden şefaat beklemeleri, boş hayalden ibarettir: "O gün, birinizin, diğerine ne bir fayda, ne de zarar vermeğe gücü yetmez" (42). Şefaat konusunda bakınız (1/157-159).

— Ib7. Tek atomun dahi bilgisi dışında kalmadığı Allah, herkesin yaptığını bilir ve yapılan eyleme uygun karşılığı verir. İnanıp güzel işler yapanları ödüllendirir, âyetlerine engel olanları cezalandırır (2-5).

— 168. Gökten ve yerden (ağaçların meyvalan ve yerden biten ürünlerle) rı-zık verip canlıları besleyen Allah'tır, uydurma tanrılar değildir. Öyle ise nimet verenden başkasına tapmak, nimetin sahibine nankörlüktür (24).

— 169. Müşrikler, melekleri Allah'ın kızları sanıyor ve meleklerin sembolleri sandıkları heykellere tapıyorlardı. Oysa onların taptıkları, melekler değil cinler (dengesiz ruhsal varlıklar) idi. Kendilerini kandıran cinleri melek sanıp onlara tapıyorlardı: "O gün, onların hepsini mahşere toplar, sonra meleklere: 'Bunlar size mi tapıyorlardı?' deriz. Melekler derler ki: 'Sen yücesin, bizim velîmiz onlar değil, sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı. Çokları onlara inanıyorlardı". (40-41).

— 170. Kâfirlerin inancı, bir kanıta dayanmaz. Onlar, görünmeyen hedefe taş atana benzerler. Görünmeyen hedefe isabet ettirmek, nasıl rastlantıya kalmışsa, bunların inançları da öyle rastlantıya kalmıştır. İman, rastlantı ile olmaz. Delile, akla dayanmalıdır: "De ki: 'Üstün delil, Allah'ındır" (En'âm Sûresi: 149). Deki: 'İşte benim yolum budur. Allah'a basiretle (kanıtla) da'vet ederim. Ben ve bana uyanlar. Allah'ın şâm yücedir, ben ortak koşanlardan değilim" (Yusuf Sûresi: 108).

35 — 171. Allah, gökleri ve yeri yoktan yaratmıştır. O'nun vereceğine kimse engel olamaz, O'nun vermeyeceğini de kimse veremez. Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Allah'tan başka tanrı edinmek, gerçekten sapmaktır (1-3).

— 172. Alışkanlık, insana yaptığı işi güzel gösterir. Müşrik, atasından bulduğu şirke alışmış olduğu için onu güzel sanır. Hâlâ da toplumda nice batıl şey, alışkanlık neticesinde insanlara cazip gelmektedir.

— 173. İzzet ve şeref Allah'ındır. Aziz olmak isteyen, Allah'a kulluk etmelidir. Allah'a kul olan aziz olur, başkasına kul olan alçalır (10). "(Allah'tan başkasına tapmayarak) nefsini yücelten, felah bulmuş, (yaratıklara taparak) onu alçaltan da ziyana uğramıştır" (Şems Sûresi: 9-10).

— 174. Kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi Allah'tır. O, dilediğini yapar. O'-ndan başka tanrı diye yalvarılan şeyler, ne yalvanları duyarlar, ne de onları yerine getirebilecek güçleri vardır. Kıyamet günü de kendilerine tapanları reddederler. Çünkü onların, kendilerine taptıklarından haberleri yoktur. Böyle bir şeyi tanımazlar. Tapanların hallerine de vakıf değillerdir. Neler yapmış olduklarını bilmezler. Ama Allah, yaratıklarının ahvâlini bilir. Kıyamet gününde onlara, dünyâda ne işler yaptıklarını haber verir (13-14).

— 175. Tabiat olayları, bütün yaratıklar Allah'ın birliğini, ibâdetin yalnız O'na yapılacağını kanıtlar (27-28).

— 176. Uydurma tanrıların ne mülkü, ne de yarattığı bir şey vardır. Allah, gökleri yaratırken onlar, Allah'a yardım da etmemişlerdir. Çünkü onlar da O'nun yaratıklarıdır. Kendisi yaratılan, bir şey yaratamayan nasıl tanrı olur? (40).

— 177. Gökleri ve yeri uzayda durduran Allah'tır. Eğer gök cisimleri yerinden düşse onları O'ndan başka tutacak yoktur (41). Bu âyette, gök cisimlerini, birbirinden belli uzaklıkta sabit tutan itme ve çekim kanunlarına işaret vardır.

— 178. Ölülerden meded ummak, onlara yalvarmak bir yarar sağlamaz. Çünkü "Sen kabirlerde bulunanlara işittirecek değilsin" (22) âyeti, kabirlerde bulunanların, söz duymayacaklarını, yahut duydukları söze cevap veremeyeceklerini bildiriyor. Öyle ise ölülere yalvarmanın bir yararı yoktur. Tabii burada kasıt, kabirdeki cesetlerdir. Ama ruhlar ölmez. Fakat o, bedenden ayrılınca Allah'ın irâdesine geçer. Kendine özgü âleme gider. Kendisine yalvaranların yalvarışını, ancak Allah'ın izniyle duyabilir. Duysa bile istekleri yerine getirme gücüne sahip değildir. Dilekleri yerine getirebilecek yalnız Allah'tır, Allah. O'ndan başkasından meded ummak, tıpkı uzaktan suya elini uzatanın durumuna benzer. Cansız olan su, gelip de susuzun ağzına dolmaz. Adamın elini

daldırıp suyu alması gerekir. Su nasıl kendisine yalvaranın durumunu bilmez ve hareket edemezse, Allah'tan başka yalvarılan şeyler de öyledir, yalvaranların durumunu bilmez ve onların dileklerini yerine getiremez. Allah'tan başkasına yalvaranların duası, yakarışı boşa gider, hiçbir yarar sağlamaz.
"Gerçek dua, ancak O'nayapılır. O'ndan başka çağırdıkları ise, kendilerinin hiçbir isteklerini karşılayamazlar. Onların durumu, tıpkı ağzına gelsin diye suya avuçlarını uzatan kimse gibidir. Oysa (uzanıp suyu avuçlamadıkça) su onun ağzına gelmez, işte kâfirlerin duası, böyle boşa gitmektedir" (Ra'd Sûresi: 14).
36 — 179. Allah'ın "Ol" diyeceği herşey olur. Kâinata "Ol!" dediği için olmaktadır. 82 nci âyette Allah'ın olmasını istediği şeyin olacağını ifade eden fiil, muzâri (geniş zaman) kipidir. Bu, yaratma Sürecinin devamlılığını gösterir. Bundan, Allah'ın olmasını istediği bu âlemin birden bire olup biten bir şey olmayıp oluşunun devam ettiği anlaşılır. Yaratma, ezelde olup bitmiş bir süreç değil, devam eden bir olgudur. Her ân Allah'ın yaratma, yaşatma ve öldürme eylemi sürmektedir. Kimi canlılar ölürken yerlerini yenileri almaktadır (82).
37 — 180. Kendisinden başka tanrı olmayan, kâinatın yaratıcısı ve Rabbi Allah, birdir (1-5, 11). Övgü ve ibâdet O'na mahsustur (182).
— 181. Tevhîd dininin en büyük önderi İbrâhîm Aleyhisselâm, putatapmanın yanlışlığını göstermek için gizlice putları kırmış, sonra bunu kimin yaptığını soran kavme, kendilerini dahi korumaktan âciz şeylere tapmanın anlamsızlığını vurgulamıştır. Kavim, onu ateşe atıp yakmak istemiş, fakat Allah onu kurtarıp üstün getirmiş, ona kötülük etmek isteyenler muratlarına erememiş-lerdir (83-98).
Tevhîd uğruna ateşe atılmağa razı olan İbrahim, Allah'ın hatırı için oğlunu kurban etmekten de çekinmemiştir. Allah, onun bu ihlâsına karşılık, oğlunun yerine bir koç kurban etmesini emretmiştir (102-107).
Bundan, Hz. İbrahim'e kadar, insan kurban etme geleneğinin bulunduğu, Hz. İbrahim'den itibaren insan kurbanının kaldırılarak bunun, hayvan kurbanına çevrildiği sonucu çıkarılabilir.
— 182. İbrahim'in, Allah için kurban etmek istediği oğlu, kendisine müjdelenen ve kendisinin yanında büyüyen İshâk'tır, İsmail değildir. Çünkü İs-mâîl, müjdelenen çocuk olmadığı gibi, küçüklüğünde annesi Hâcer'le birlikte evden uzak bir yere (Mekke'ye) götürüldüğü için babasının yanında büyüyen, koşup oynama çağına gelen İsmâ'îl değil, İshâk'tır (101-102).
—183. Meleklerin, Allah'ın kızları olduğu düşüncesi, uydurmadır. Meleklerin mâhiyetini Allah bilir. Onlarda, insanlar gibi erkeklik dişilik yoktur. Allah da çocuk sahibi değildir.
— 184. Cinler ile Allah arasında da bir soy bağı yoktur. Cinlerin de kötüleri, insanların kötüleri gibi cehenneme atılacaklardır (158-163).
38 — 185. İnsanlar, atalarından gördükleri şirke öylesine alışırlar ki Allah'ın birliğini söyleyenlerle alay ederler: "Tanrıları bir tek Tanrı mı yaptı? Bu, cidden tuhaf bir şeydir. Onlardan bir grup fırladı: 'Yürüyün, tanrılarınıza bağlı kalın. Çünkü bu, arzu edilen bir şeydir. Biz, bu(nun söylediği)/*/, öteki dinde işitmedik. Bu, uydurmadan başka bir şey değildir' (dediler)" (5-7).
39 — 186. Allah katında şefaat edeceği zanmyle tapınılan şeyler, Allah'ın rızâsı olmadan ne şefaat edebilirler, ne de kişiyi Allah'a yaklaştırabilirler. Allah, kendisine şirk koşandan razı olmadığı için hiç kimse şirk koşana şefaat edemez (3). Şefaat (yardım), Allah'a aittir. Allah'tan ayrı olarak tanrı diye yalvanlanlann hiçbir mülkü ve gücü yoktur. Onların, tapanlarına bir yardımları olamaz (43-44).
—187. Tanrılaştırman şeylerin iç yüzünü Allah bilir. Melekleri Allah'ın kızları sanmak, yalan, iftiradır. Allah çocuk edinmek isteseydi en seçkin olanları çocuk edinirdi, beğenilmeyenleri değil. O, çocuk edinmekten münezzehtir. Göklerin ve yerin sahibi, evrenin yöneticisidir (3-5).
— 188. Müşrikler, gökleri ve yeri Allah'ın yarattığını biliyorlardı (38).
— 189. Yalnız Allah'a tapan ile, başka tanrılara da tapan; tek efendiye kul olanla, birçok efendiye kulluk edene benzer (29). Birçok efendisi olan, haij-gisinin emrini yapacağını bilemez, şaşırır, kalır. İşte yalnız Allah'a kulluk eden muvahhid, rahat, huzurlu; birçok tanrısı olan müşrik, huzursuz ve kararsızdır.
— 190. Araplar, Allah'a inanmakla beraber, kendileri ile Allah arasında aracı olacaklarına inandıkları tanrılara da taparlar, Allah'ın adıyla beraber onların adını da anarlardı. Tanrılarının adı anılmadan, sadece Allah'ın adı anılınca bundan sıkılırlar; ama Allah ile beraber tanrıları da anılırsa sevinirlerdi. Oysa Allah'tan başkasını anıp ona yalvarmanın hiçbir yararı olmaz. Duayı kabul edecek, muradı verecek yalnız Allah'tır. Öyle ise yalnız O'na tapmak ve O'na yalvarmak gerekir.
— 191. Şirk, yapılan güzel işleri de boşa çıkarır, geçersiz kılar.
— 192. İlâhî Kitap, güçlü, hüküm ve hikmet sahibi Allah'ın buyruğu ile Hz. Muhammed'in kalbine indirilmiştir (1-2, 41).
40 — 193. Allah, azîzdir, alîmdir. Günâhı affeden, tevbeyi kabul eden olduğu gibi, güçlü, azabı çetindir. O'ndan başka tanrı yoktur. Dereceleri yükselten (pek yüce olan), Tahtın sahibi (kâinatın hükümdarı) O'dur (2-3). Âhirette, Allah'tan başka bütün mülk sahipleri kahrolur, ortadan kalkar. O zaman gerçek mülk sahibinin, yalnız Allah olduğu anlaşılır (16).
— 194. Dîn (ibâdet) yalnız Allah'a aittir. Peygamber ve Hak da'vetçisi, bütün engellemelere rağmen insanları Allah'a kulluğa çağırmahdırlar (14). Kâfirlerin duası boşa gider. Allah'tan başkasına yalvarmanın hiçbir yararı olmaz (50). Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeyler, âhirette kaybolur. Tapanlar, en çok yardıma

muhtacoldukları zamanda yardımcısız kalır, şaşırırlar (73-74).
— 195. Allah, hak ve adaletle hükmeder. Allah'tan başka tanrı diye yalva-rılan şeyler, hüküm verecek güçte değillerdir. Onların bir hükümleri ve yetkileri yoktur. Allah gören, işitendir (20).
Kamtsız inançlara bağlanmak, kör taklîddir. Şirkin kanıtı yoktur. Ne dünyâda, ne de âhirette Allah'tan başkasına yalvarılmaz. Bunların yalvarmaları boşunadır, du'âları kabul edilmez ve hakaret ile cehenneme atılırlar (42-43, 60).
— 196. Geceyi dinlenmeğe, gündüzü çalışmağa elverişli kılan, Arzı canlıların yaşamasına müsait yapan, dünyâyı sarmalayan atmosferi, dünyâ için koruyucu bir tavan yapan, insanları dilediği gibi biçimlendirip yaratan, sonra onları çeşitli güzel rızıklarla besleyen, dünyâda belli bir süre yaşatan, kimini erken öldüren, kimini de ihtiyarlayıncaya dek yaşatan Allah'tır. Diri olan Allah'tan başka tanrı yoktur. Tanrı diye yalvarılan diğer şeyler, bir şey yaratmadıkları gibi, diri de değillerdir. Öyle ise yaratıcı ve diri olan Allah'a yalva-rılır, yalnız O'na tapılır, hamdedilir. O'ndan başkasına yalvarmak, tapmak, Allah'ın muradına aykırıdır. Allah, başka bir varlığa tapmayı yasaklamış ve yalnız kendisine teslim olmayı emretmiştir (61-66). Yaşatan, öldüren O'dur. Bir şeyin olmasını dileyince ona "ol!" der ve olur (68).
41 — 195. Yalnız Allah'a yönelmek, O'ndan mağfiret dilemek gerekir. O'na ortak koşmak, insanı ebedî azaba sokar. O'na inanıp güzel işler yapanlar da hesapsız ödüle ererler (6-8).
— 198. Her gelen Peygamber, insanları tevhide; yalnız Allah'a tapmağa çağırmıştır. Fakat insanlar, tevhîd çağrısına uymamışlardır. Bu çağrıya karşı çıkan toplumların her biri, bir azâb ile cezalandırılarak tarih sahnesinden silinmiş, korunanlar ise kurtarılmıştır. Ama müşriklerin cezası, sadece dünyâ azabından ibaret değildir. Tevhîd düşmanları, âhiret mahkemesinde, cehennem azabına mahkûm edileceklerdir (14-19).
— 199. Ne güneşe, ne aya, ne de herhangi bir yaratığa değil, yalnız Allah'a secde etmeli, yalnız O'na tapmalıdır. Çünkü O, yaratıcıdır, O'ndan başka her-şey yaratılmıştır. Yaratılmışlar tanrı olamaz (37).
— 200. Allah'ın huzurunda bulunan melekler, soyut ruhlar, gece gündüz hiç usanmadan Allah'ı tesbîh ederler (38).
— 201. Bütün tabiat geçlerini Allah yaratmıştır ve herşey O'nun yönetimindedir (39).
— 202. Allah, hem bağışlayan, hem de azâbedendir. Kendisine sığınanları bağışlar; küfründe ısrar edenleri cezalandırır (43).
— 203. Dünyâda tanrı diye tapılan, yalvarılan şeyler, âhirette tapanlarına bir yardım sağlamaz. Orada kaybolup giderler (47-48).-
42 — 204. Bütün kâinat, Allah'ındır. Gökleri, yeri, canlı cansız herşeyi yaratan, canlıları erkek ve dişi düzenine göre üreten O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. Allah'tan başka tanrı edinenler, Allah'ın takibatmdadırlar. Yaptıkla-rının hesabını vereceklerdir. Kimse onları Allah'ın cezasından kurtaramaz (4, 6). Tek koruyucu, Allah'tır. O'ndan başka koruyucu yoktur (9, 11). Kâinatın yönetimi O'na aittir. Rızık veren O'dur. Kimine bol, kimine dar rızık verir. Herkesin haline uygun olanı yapar (12).
— 205. Yerküresini, üstündeki canlıların yaşamasına elverişli kılan, gökten belli ölçüde yağmur yağdırıp ölü toprağı dirilten, bütün zevçleri (karşıt cinsleri) yaratan, insanlara canlı ve cansız binitler veren, bazı hayvanları, doğa yasalarını insana boyun eğdiren, Allah'tır. Bu iyilikleri yapan sadece Allah olduğuna göre O'ndan başkasına tapmak nankörlüktür, büyük suçtur. O'nun iyiliğini hatırlayıp O'na şükretmek gerekir (10-13).
43 — 206. Bazı kimseler, yaratıkları Allah'ın parçası sayarlar. Allah parçalardan oluşan bir varlık değildir. O'nun parçası yoktur. Müşrikler melekleri Allah'ın kızı, parçası sayarken tevhîdden ayrılan hırıstiyan mezhebleri de Allah'ı üç elemandan oluşan bir varlık saymışlardır. Bu tür inançlar sapmadır, nankörlüktür (15).
— 207. Allah'ın çocuğu yoktur. Melekler Allah'ın kızları değildir (16, 81).
— 208. Ne kadar mantık dışı bir davranıştır ki müşrikler, Allah'ın benzeri saydıkları melekleri kız kabul ederken, kendilerinin kız çocuğu olmasından hoşlanmaz, böyle bir durumda öfkeden yutkunup dururlardı (17).
— 209. Melekler kadın değillerdir. Onlarda erkeklik, dişilik yoktur (19).
— 210. İnsanlar kanıtsız olarak sarıldıkları şirk dinini, bâtıl düşüncelerim Allah'ın takdirine bağlayarak kendilerini haklı gösterirler. İşte müşrikler de böyle yapmışlar: "Rahman dileseydi, biz onlara tapmazdık" (20) demişlerdi. Allah'ın öyle dilediğini nereden biliyorlardı? Bu bilgileri İlâhî bir vahye mi dayanıyordu? Hayır. Onların tutunacakları İlâhî bir kitapları yoktu. Sadece atalarının izinde gidiyor, onların batıl geleneklerini, gerçek din sanıyorlardı (20-22).
Bu ata geleneklerini dinleştirip halkı bunlara bağlayanlar da hep lider tabaka idi. Çünkü onların bunda çıkarları vardı. Halk geleneklere bağlı kalınca, o geleneklerin temsilcileri olan kendilerine de bağlı kalacak, muhtaco-lacak idi. Bundan dolayı liderler, her gelen uyarıcıya karşı çıkmışlar: "Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izine uyuyoruz" (22-23) demişler, peygamberleri tanımamışlardır. Allah da onlardan öcünü almıştır (24-25).
— 211. Tevhîdin en büyük mümessili Hz. İbrâhîm de kavmini tek Allah'a ibâdete çağırmış ve kendisinden sonra gelenlere tevhîdi mîrâs bırakmıştır. İbrâhîm soyundan geldiklerini iddia eden müşriklerin, ataları İbrâhîm gibi tev-hîde bağlı kalmaları, Allah'a ortak koşmamaları gerekir. Çünkü İbrâhîm müşrik değil, muvahhid idi (26-28).
— 212. Hz. îsâ, Allah'ın oğlu veya parçası değil, O'nun kulu ve elçisidir (58-59). O da insanları Allah'tan başka tanrı tanımamağa çağırmıştır (64). Fakat sonradan insanlar dinde ayrılığa düşmüşler, bölünmüşler, tevhîde aykırı

inançlar benimsemişlerdir. Böylece haksızlık etmiş, doğru yoldan sapmışlardır. Bu yüzden azaba uğrayacaklardır (65).
— 213. Şefaat edeceği sanılıp yalvarüan şeyler şefaat edemezler. Ancak bildiği gerçeğe tanıklık edenler müstesnadır. Bildiği gerçeği aynen söyleyen de haksızı, haklı göstermeğe cesaret edemez, ehli olmayana yardım etmez (86).
— 214. Şirk ve hatâlarında ısrar edenleri —eğer gerçeği kabul etmezlerse— kendi hallerine bırakmak, aldırmamak, hoşgörmek, selâm vermek (iyi geçinmek) gerekir (89).
44 — 215. Göklerin ve yerin Rabbi olan Allah yaratıklarına acıdığı için elçiler gönderip kullarını uyarır, onları kötü sonuçlardan korur. Sonsuz gücün sahibi olan Yaratıcı, yaşatır, öldürür. Şimdiki insanların ve geçmişte yaşamış olanların ve bütün yaratıkların Rabbi O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur (6-8).
45 — 216. Gökler, yer, insanların ve canlıların yaratılışı, gece ve gündüzün birbirini izlemesi, yağmurun yağması, rüzgârın esmesi ve bütün tabiat olayları, Tanrının birliğini, Allah'tan başka tapılacak tanrı olmadığını kanıtlar. Çünkü olayların hepsi bir plân, düzen içinde olmaktadır. Hepsi aynı yaratıcının koyduğu düzendir. Tanrılar çok olsa, düzenler de değişik olur. O zaman da yasaların çatışmasından düzen bozulur, kaos başlar. Düzenin hiç aksamadan devamı, Allah'ın birliğini gösterir (3-5).
— 217. Allah, insanlara çok nimet ihsan buyurmuş, seyahat etmeleri, ticaret yapmaları için denizde gemilerin yürümesini sağlamış; gökte ve yerde bulunan nice şeyleri, nice yasaları yeryüzünde yaşayan canların hizmetine vermiştir (12-13).
46 — 218. Kâinatın yaratıcısı Allah'tır. Bir şey yaratamayan, tanrı olamaz. Öyle ise müşriklerin, hiçbir şey yaratmamış olan şeylere tanrı diye tapmaları anlamsızdır. Hiçbir ilâhî kitapta Allah'tan başka bir varlığa tapılacağı söylenmediği gibi, bu konuda hiçbir bilimsel kanıt da yoktur. Bir şey yaratmayan, kendisinden istenen şeyi veremeyen, kendisine yapılan duadan da habersiz olan varlıklara tapmak düşünceye aykırıdır (4-5).
48 — 219. Gökler ve yer Allah'ındır. Allah, dilediğini bağışlar, dilediğine azâ-beder. Dilerse kâfiri de affeder. Kimse O'nun yaptığına engel olamaz. O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir (14).
— 220. Allah, kendi dinini (kendisine tapmayı) bütün dinlerin, başka tanrılara tapmanın üstüne çıkarmak; İslâmın şirki bastırması için Elçisini hidâyet ve hak din ile göndermiştir (28).
50 — 221. Allah, kullarına zulmetmez (29). Kulların cezası, kendi eylemlerinin sonucudur. Kendi eylemleri, İlâhî yasa uyarınca onlara azâb olur. Allah iyilik yapanları cezalandırmış olsa, o zaman haksızlık etmiş olur. O haksızlıktan uzaktır. Allah'ın koyduğu yasalar uyarınca iyi eylemler cennet nimetlerine, kötü eylemler cehennem azabına dönüşür. Bu sonucu hazırlayan, kulun kendi davranışıdır. Hâşâ Allah kimseyi haksızlıkla cezalandırmaz.
— 222. Yaşatan, öldüren Allah'tır, dönüş de O'nadır (43).
52 — 223. Allah'ın yoluna engel olmayı plânlayanlar, Allah'ın tuzağına düşerler. Allah onları, yaptıklanyle cezalandırır, perişan eder (42).
— 224. Hiç kimse O'nun dilediğini yapmasına engel olamaz, kaderini değiştiremez. Kimse göğe çıkıp ğayb haberlerini dinleyemez. Ancak Allah, dilediğine vahy yolu ile ğayb bilgisinden bir parça verir. O'nun vahyi dışında kimse ğaybi bilemez (38, 41).
57 — 225. Göklerde ve yerde bulunan herşey, Allah'ın sânının yüceliğini gösterir. Göklerin ve yerin hükümdarı olan Allah, yaşatır, öldürür, dilediğini yapabilir. O» ilktir, sondur, görünendir, gizlidir, herşeyi bilendir (1-3, 5).
— 226. İnsan nerede olsa, Allah kendisiyle beraberdir. Yalvaranın durumunu bilir, günâh işleyenin haline vakıf olur. Hiçbir şeyi O'ndan gizlemek mümkün değildir. Çünkü O'nun bulunmadığı bir yer ve zaman yoktur. İnsanlar Allah'ın huzuruna gidecekler ve dünyâda yaptıklarının hesabını vereceklerdir (4, 5). O, görünen eylemleri bildiği gibi içten geçen düşünceleri de bilir (6).
67 — 227. Allah'tan başkasına tapmak nankörlüktür. Rablerine karşı nankörlük edenler cehennem ateşine atılırlar; O'na saygılı davrananlar ise cennetle ödüllendirileceklerdir (6-12).
— 228. Kâinatın yaratılışında hiçbir kusur yoktur. Herşey mükemmeldir (3-4).
— 229. Allah, Yeri ve doğa yasalarını insanın hizmetine vemiştir (15).
71 — 230. Allah, insanı aşama aşama yaratmıştır (14). Bu, ilk insanın yara-tılışındaki evrelere işaret olabileceği gibi, genel olarak insanın, anne karnındaki evrelerine de işaret olabilir. İkinci ihtimal daha güçlüdür. Bu konuda Hac (5) ve Mü'minûn (12-14) ncü âyetlerin tefsirine bakınız.
İnsanı temelde topraktan, çeşitli aşamalardan (bitki-sperm-insan) aşamalarından geçirerek yaratan Allah, ölümle tekrar toprağa döndürür; ama aynı olguyu tekrarlar. Dikkat edilirse burada hitâbedilen insanlar, inanan insanlar değil, Hz. Nuh'un hitâbettiği, irşada çalıştığı müşrik insanlardır. İşte onlara hitaben: "Sonra sizi tekrar toprağa döndürüyor ve bir kez daha ondan çıkarıyor" (18) buyuruluyor. Müşrik, suçlu insanın, cezasını çekip ol-gunlaşmak üzere yeniden topraktan çıkarılıp yaratılacağı belirtiliyor. (Ayrıntı için Nûh Sûresinin prensiplerine bakınız).
72 — 231. İnsanlar cinlere sığınmakla onları şımartırlar. Aslında cinler, Allah'a sığınan insanlara zarar veremezler. Öyle ise gönül hulûsu ile Allah'a sığınıp O'ndan başkasından korkmamalıdır (6). Ne cinler, ne de başka bir varlık, Allah'ın olmasını dilediği bir şeyi engelleyemez. Cinlere sığınmanın da bir yararı yoktur.
— 232. Mescidlerde Allah'tan başkasına yalvarılmaz. Allah'tan başka bir varlığa asla tapılmaz. O'ndan başka sığınılacak tanrı yoktur (18-22).

74 — 233. Bu Kur'ân, bir uyarıdır, dileyen öğüt alır. Ancak Allah dilemedikçe öğüt alamazlar. İnsanın öğüt alabilmesi, Allah'ın dilemesi ve muradı ile mümkündür. Öyle ise O'na sığın malı, O'nun rızâsını kazanmalı, O'nun buyruğu dışına çıkmaktan korunmalıdır. Buyruğu dışına çıkmaktan sakınılacak ve günâhları bağışlayacak Tanrı O'dur (4-56).
— 234. İnsan, henüz insan oluncaya dek, ne kendisinin, ne de başkasının bilmediği aşamalardan geçmiştir: "İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?" (1) âyetinden bu anlaşılmaktadır. Zira anılan bir şey olmadan önce insanın üstünden uzun bir zamanın geçmesi ifade edilmektedir ki bundan insanın bu biçimine gelmeden önce de var olduğu, fakat henüz ona insan denmediği anlaşılır. Henüz anılan bir şey olmayan insan olma yolundaki varlık, karışık bir nutfeden yani spermin döllediği embriyo'dan yaratılmıştır. Embriyonun ana karnında üretilip çoğaltılması ve evrimleştirilmesiyle uzuvları, duyu organları belirlenen insan, dünyâya gelmiş ama ya inanan veya inanmayan olmuştur (2-3).
76 — 235. Sabah akşam Allah'ı anmah, gecenin bir bölümünde de ibâdet ile uzun uzun O'nu tesbîh etmelidir: "Gecenin bir bölümünde O'na secde et ve geceleyin uzun zaman O'nu tesbîh eyle" (26) âyeti, gece ibâdetinin, geceleyin Allah'ı zikir ve tesbîh etmenin Önemini vurgular.
77 — 236. Hakîr bir suyun içerdiği spermden yaratılan insan, önce güvenle kalacağı rahime konmuş, bir süre orada evrimleştirilerek bu mükemmel biçime sokulmuş, sonra yeryüzüne çıkarılmıştır (20-23).
— 237. Yeryüzü, dirileri ve ölüleri (canlıları ve cansızları) üstünde taşımaktadır (25).
79 — 238. Dünyâyı, insanların ve canlıların yaşaması için bu düzen içinde yaratan, Allah'tır.
108 — 239. Allah için namaz kılmak, ibâdet etmek ruhu yüceltir. Allah'a kulluk, insanın adını ebedîleştirir.
112 — 240. Allah, birdir, eksiksizdir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Kendisinin dengi yoktur.
113 — 241. Bütün şer eylemlerinden, büyü ve hasedlerden sadece Allah'a sığınmak gerekir.
114 — 242. Cinlerin şeytanı olduğu gibi insanların da şeytânı vardır. Fiskoslarla insanları kandırmağa çalışan bu cin ve insan şeytanlarından Allah'a sığınmalıdır.

II. PEYGAMBERLİKLE İLGİLİ PRENSİPLER

3 — 1. Allah, insanların en temizinden peygamberler çıkarmıştır. Önceki peygamberler nasıl insanlar arasında seçilmiş ise Hz. Muhammed de öyle seçilmiş, temizlenmiştir. Allah dilediğini seçer, peygamber yapar, O'nun lutfu sadece belli bir millete veya bir aileye mahsus değildir. Kimse O'nun lutfuna engel olamaz. Kadınlar arasında Meryem'i de seçip, mu'cize olarak yarattığı îsâ'nın annesi yapmıştır.
— 2. Bir mu'cize olarak yaratılan îsâ, insanlara Allah'ın birliğini, dinin ruhunu öğretmiştir. Üçleme inancım o koymamış, insanlar îsâ sevgisinde aşırılık yaparak onu tanrılaştırmalar ve bu inancı dine sokmuşlardır.
4 — 3. Allah'a ve Elçisine itaat etmek, ihtilaflı konuları Allah'a ve Elçisine götürerek doğru çözüme varmak gerekir. Elçiye itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.
— 4. Mü'minler Allah'ın Kitabını bırakıp tâğût'un hükmüne gitmezler. Allah, mü'minlerin zararına değil, yararına olan şeyleri emretmiştir. Allah'a ve Elçisine itaat eden peygamberlerle, sıddîklerle, şehîd(âdil ve sâlih bilginlerle ve sâlihlerle beraber olurlar.
— 5. Allah'ın bütün elçileri aynı iman ilkelerini yerleştirmeğe çalışmışlardır. Onlar arasında ayırım yapılmaz, hepsine inanmak gerekir.
— 6. Hz. Muhammed de öteki peygamberler gibi Allah'ın vahyini alan bir peygamberdir. Buna Allah tanıktır.
7 — 7. Allah, her peygambere, konuştuğu dil ile vahy verdiği gibi, Arapların anlaması için de onların içinden seçtiği Hz. Muhammed'e kendi diliyle vah-yetmiş, buyruklarını anlaşılır bir dille indirmiştir (Âyet: 52).
— 8. İnanmayanlar, davranışlarının sonucunu pek yakında görecekler, Allah'ın cezalandırma vakti gelince hiç kimse kendilerini kurtaramayacak, pişman olacaklar, yeniden hayata dönüp uslanmayı temenni edecekler ama bunun bir yararı olmayacak, perişan bir halde azaba mahkûm olacaklardır (Âyet: 53).
— 9. Kitabı indiren Allah, peygamberinin koruyucusudur. Çünkü O, Pey-ğamber'in dostudur; sarihleri korur (Âyet: 196).
— 10. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'ın elçisidir, ona verilen sözler de Allah'ın gönderdiği meleğin vahyidir. Bu sözlerde cin şeytanlarının bir rolü yoktur: "Arkadaşlarında hiçbir cinnet (cin eseri, delilik) yoktur, o apaçık bir uyanadır" (Âyet: 184).
— 11. Hz. Muhammed (s.a.v.), meleğin vahyettiği İlâhî sözleri insanlara
taşıyan bir elçidir. Kendisine vahyedilenlerin dışında ğayb bilgisine sahip değildir. Kendisi yarınları, istikbalde neler olacağını bilmez. İstediği mu'cizeyi getirmek de önün elinde değildir. Onun görevi, kehânetlerde bulunmak, gelecekten haber vermek değil, insanları uyararak Hak yoluna yöneltmektir: "De ki: 'Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda, ne de bir zarar verme gücüne sahip değilim. Eğer gaybı bilseydim, elbette çok hayır (mal, mülk) elde ederdim. Bana kötülük dokunmamış(beni cin çarpmamış)^/: Ben, sadece inanan bir kavim için uyarıcı ve müdjeleyiçiyim" (Âyet: 188).
— 12. öaybi bilmeyen Hz. Muhammed (s.a.v.), Kıyamet Saatinin ne zaman geleceğini de bilmez: "Sana(k\yamei)sâat(in)den soruyorlar. Gelip çatması ne zaman? diye. De ki: 'Onun bilgisi, ancak Rabbimin yanındadır. Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan yalnız O 'dur. O, göklere de yere de ağır gelmiştir. O size

ansızın gelecektir.' Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: 'Onun bilgisi, Allah'ın yanındadır, fakat insanların çoğu bilmezler" (187).
— 13. Hz. Muhammed'e verilen vahyin dili, ilk anda Araplara, ama onun içeriği bütün insanlığa yöneliktir: "Deki: 'Ey insanlar, ben sizin hepinize göklerin vejerin sahibi olan, kendisinden başka tanrı bulunmayan, yaşatan, öldüren Allah'ın Elçisiyim. Gelin Allah'a ve O'nun ümmîPeygamberi olan Elçisine inanın —ki o (peygamber) de Allah'a ve O'nun sözlerine inanmaktadır. O'na uyun ki doğru yolu bulaşınız!" (Âyet: 158).
— 14. Allah, her millete, her ülkeye bir peygamber göndermiştir. Her peygamberin risâletinin dili, kendi toplumunun dili ise de, içeriği cihanşümuldur. Çünkü Allah'tan vahyedilen prensiplerdir. Aynı şekilde Hz. Muham-med(s.a.v.)in risâletinin dili de Arapça, fakat içeriği cihanşümuldur, sadece belli bir topluma veya bölgeye özgü değildir. Çünkü İlâhî prensipleri içermektedir: "Ey Âdem oğulları, size kendi içinizden elçiler gelip size âyetlerimizi anlattıkları zaman (günâhlardan) korunup uslananlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Âyet: 35).
— 15. Peygamberlerin görevi, risaleti teblîğ ve bizzat uygulamaktır: "Bu, sana indirilen bir Kitâbdır. Onunla (insanları) uyarman ve inananlara öğüt (vermen) hususunda göğsünde bir sıkıntı olmasın" (Âyet: 2).
"Size, Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum" (Âyet: 62).
"Şuayb, onlardan öteye döndü de: 'Ey kavmim, dedi, ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim, artık kâfir bir kavme nasıl acırım?" (Âyet: 93).
"Ben ancak inanan bir kavim için uyarıcı ve müjdeleyiçiyim" (Âyet: 188).
— 16. Allah, gönderdiği dinin hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığını, toplumdan da, onlara gönderilen elçilerden de soracaktır: "Kendilerine elçi gönderilmiş olanlara da soracağız, gönderilen elçilere de soracağız" (Âyet: 6).
— 17. Peygamberlerin gösterdikleri mu'cizeler, sağduyu sahipleri için inanmayı gerektirir ama, imanı zorunlu kılmaz. Öyle olsaydı mu'cize gören her milletin inanması gerekirdi. Oysa Firavunlar, Nemrudlar ve tabileri, mu'cize gördükleri halde inanmamışlardır. Toplumun inanıp inanmamasında, başlarında bulunan liderin büyük etkisi vardır. Fir'avn'm inkârı, toplumunun kâfir kalmasına neden olmuştur. Nitekim Sebe' Sûresinin bir kıyamet sahnesini canlandıran 31 nci âyetinde, zayıfların liderlerine: "Siz olmasaydınız, biz inanırdık!" diyecekleri belirtilmektedir.
— 18. Allah, peygamber gönderdiği toplumu, inanmadıkları için çeşitli belâlarla, sıkıntılarla sıkmıştır ki o kötü hallerinden dönsünler. Gerçekten felâketler karşısında akıllarını başlarına almış, tevbe etmişler ama bolluğa çıkınca o sıkıntılı günleri unutup zevk-ü sefaya dalmışlar, taşkınlık yapmışlardır. îşte insanların çoğu böyledir. Sıkıntı içinde bunalır, sızlanır, tevbe eder ama o durumdan kurtulunca unutur, yine hatâ işler, aykırı hareketler yapar. Nice insan vardır ki mevki sahibi olmuş, kanunlara aykırı davranmış, bu yüzden devrilip hapse atılmış, idam edilmiş. Onların ardından iktidara gelenler, bir süre geçince ötekilerin kötülüklerini, belki de daha fazla yapmağa başlamışlar, sonunda bunlar da ötekilerin sonucuna uğramışlardır. Kendilerinden öncekilerin durumundan ibret alsalardı, suç işlemez, kötü sonuca düşmezlerdi. Ama ibret almazlar ve devrilip giderler. "İbret alınsaydı tarih tekerrür mü ederdi?"
8 — 19. Mekke'de Elçisini, tutuklamayı, sürgün etmeyi veya Öldürmeyi plânlayan müşriklerin tuzağından korumuş; onlara korkunç plânlarını uygulama fırsatı vermemiştir: "İnkâr edenler, seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da (yurtlarından) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir" (30 ncu âyet).
— 20. Allah, dâima Elçisine yardım etmiş, onun eylemlerini etkili kılmıştır: "Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı" (17 nci âyet).
— 21. Elçisini korumak için, o Mekke'de iken müşriklere azâb indirmemiştir. Çünkü Elçi orada iken azâb inse, ona ve inananlara da isabet edebilirdi: "Sen onların içinde olduğun sürece Allah onlara azâbedecek değildi" (33 ncü âyet).
— 22. Ömür boyunca Elçisine yardım edeceğini müjdelemiştir: "Allah sana yeter. O kiyardımıyle seni ve mü'minleri destekledi" (62 nci âyet). "Ey Peygamber, Allah sana ve sana tâbi olan mü'minlereyeter!" (64 ncü âyet).
— 23. Bedir olayında Peygamber'inin yardım isteğini kabul buyurarak mü'-minleri meleklerle desteklemiş; yağmur indirerek su ihtiyaçlarını gidermiş; gönüllerine de huzur ve güven vermiştir (9-13 ncü âyetler).
— 24. Elçi'ye itaatin, Allah'a itaat olduğunu belirterek, Elçisi'nin, katındaki değerini vurgulamıştır (42, 46 ve Nisa': 80 nci âyetler).
— 25. Peyğamber'e ve dolayısıyle kumandana itaat, mü'minlerin üstüne farzdır (1, 2, 24, 46 ve Nisa': 59 ncu âyetler).
— 26. Peyğamber'in verdiği emir, tartışmasız ve itirazsız kabul edilmelidir (6, 13 ncü âyetler).
— 27. Peyğamber'e hiyânet, Allah'a hiyânettir (27 nci âyet).
— 28. 20-29 ncu âyetler, 46-47 nci, 53-61 nci âyetler, Peyğamber'in mü'-minleri nasıl güzel eğittiğini göstermektedir.
9 — 29. Allah ve Elçisini, her sevginin üstünde tutmayı, kâmil îmânın şartı kılmıştır: "De ki: 'Eğer babalarınız,

oğullarınız, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, düşmesinden korktuğunuz ticâretimiz), hoşlandığınız meskenler, size Allah'tan, Elçisinden ve O'nun yolunda cihâdetmekten daha sevgili ise o halde Allah, emrini getirinceye kadar gözetleyin!" (24).
— 30. Allah'ın buyrukları yanında Peyğamber'in buyruğuna da uymak gerekir: "Allah'ın ve Elçisinin haram kıldıklarını haram tanımazlar" (29). Gerçi bu âyette eleştirilenler Kitap ehli ve Resul de onların peygamberleridir ama âyet, her din ve ümmet için geçerli bir kuraldır. Allah'ın ve Elçisinin koyduğu yasaları çiğneyenler, gerçek dindar sayılmazlar. Böylece dinin temel kaynağı Allah'ın Kitabı, ondan sonraki kaynak da Peyğamber'in, dinî nitelikteki sözleridir. Bunlar eğer kesinlikle Peygamber tarafından söylenmiş ise bağlayıcıdır.
— 31. "Onlar, Allah'a ve Elçisine karşı nankörlük ettiler" (54), "Çünkü onlar Allah'ı ve Elçisini tanımadılar" (84) gibi âyetler, gerek Allah'a, gerek O'nun Elçisine karşı nankörlüğün, güzel işleri boşa çıkaracağını gösterir.
— 32. Elçiye düşmanlık, Allah'a düşmanlığa eş bir küfürdür: "Bitmediler mi ki kim Allah 'a ve Elçisine karşı koymağa kalkarsa onun için, sürekli kalacağı cehennem ateşi vardır. İşte büyük rezillik budur!" (63).
— 33. Gerçek mü'min, Allah'ın ve Elçisinin verdiğine razı olup Allah'a tevekkül eder: "(Ne olur) onlar, Allah'ın ve Elçisinin, kendilerine verdiğine rar zı olup: 'A ilah bize yeter, yakında A ilah da bize bol lutf undan verecek, Elçisi de; biz sadece Allah'a rağbet ederiz (yalnız O'ndan umarız)/' deselerdi" (59).
— 34. Bazı kimseler, sözlerini yemînle pekiştirerek insanları kandırmağa çalışırlar. Gerçeğe aykırı olan bu davranış, nifak alâmetidir. Gerçek îmân, insanlardan önce Allah'ı ve Elçisini razı etmeği gerektirir: "Gönlünüzü hoş etmek için size (gelip) Allah'a yemîn ederler. Halbuki inanmış olsalardı Allah'ı ve Elçisini hoşnûdetmeleri daha uygundu (62).
— 35. Resule yalan söylemek, Allah'a yalan söylemektir: "Özür bahane eden bedevi Araplar, kendilerinim savaşa katılmamasm)o izin verilmesi için geldiler; Allah'a ve Elçisine yalan söyleyenler oturdular..." (90).
— 36. Allah ile, O'nun âyetleriyle ve Elçisiyle alay etmek, onları küçümsemek küfürdür: "Eğer onlara sorsan: 'Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk/' derler. De ki: 'Allah ile, O'nun âyetleriyle ve O'nun Elçisiyle mi alay ediyordunuz?' Hiç özür dilemeyin, siz inandıktan sonra inkâr ettiniz. Sizden bir kısmını affetsek bile suç işlediklerinden dolayı bir kısmına da azâbedeceğiz" (65-66).
— 37. Allah, Peygamberine sekîne indirmiş, birçok yerde olduğu gibi Hu-neyn'de de onu, görünmeyen güçlerle, meleklerle desteklemiştir (25 nci âyet).
Gerçek mazeretleri olmadan birtakım bahanelerle izin isteyen münafıklara izin vermekle yanılgıya düşen Elçisine, bu yanılgısını hatırlatmadan önce kendisini affettiğini bildiren bir ifâde ile hitâbetmiştir: "Allah seni affetsin; doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalan söyleyenleri bilmezden önce niçin onlara izin verdin?" (43).
— 38. Onun duası, mü'mineri huzura kavuşturur: "Senin duan, onlara huzur verir" (103).
— 39. Peygamber (selâm ona), inananlar için rahmettir. Allah, insanları iki cihan sâadetine erdirmek için Elçisini göndermiştir. O, mü'minlerin, saadet ve felahlarının sebebidir. Allah, kendi sıfatlarından olan ra'ûfve rahim sıfatlarını, Elçisi için de kullanmıştır: "Q mü'minlere ra'ûf (çok şefkatli), ra-hîm(çok merhametli)^" (128).
10 — 40. Allah, görevlendirdiği elçisini korur. Tuzak kurarak onun risâleti-ni engellemeğe kalkanların tuzaklarını kendi başlarına geçirir.
— 41. Kendisine vahy gelmediği halde, uydurduğu sözleri Allah'ın sözü diye gösteren kişi en haksız, en zâlim insan olduğu gibi; Peyğamber'in getirdiği hak sözü inat ve gururuna kapılarak yalanlayan da en zâlim insandır (17 nci âyet).
— 42. Peyğamber'in görevi, mu'cize yaratmak değil, kendisine verilenleri duyurmaktır. Mu'cize yaratmak Allah'a âitir, peygamberin elinde değildir. Esasen mu'cize isteyenler, samimi olmadıkları İçin ne kadar mu'cize görseler yine inanmazlar (15-16, 49 ncu âyetler).
— 43. Peygamberlik, sadece belli bir kavme özgü değildir. Allah her kavme bir elçi, uyarıcı göndermiştir (47 nci âyet).
— 44. Peygamber geldikten sonra onun sözünü dinlemeyenler, Allah'ın adaletli hükmüyle mahvedilirler.
— 45. Önceki milletler, peygamberlerine karşı geldikleri gibi Hz. Muham-med'in kavmi olan Kureyşlİler de ona karşı gelmiş, onun vahy almasını büyü, kendisini büyücü sanmışlardır (2 nci âyet).
11 — 46. Hakk'ın da'vetçisi olan peygamberlere karşı çıkanlar, bu da'vetten çıkarı zedelenecek olan zengin ve mevki sahipleridir. Her Peygamberin devrinde böyle olmuş; toplumda yerini almış, çıkarlarını sağlamış kimseler durumlarının sarsılmasını istemedikleri için Allah önünde kulların eşitliğini söyleyen peygamberlere engel olmağa, zayıfları da arkalarına katarak İlâhî da'vetin yerleşmesini önlemeğe çalışmışlardır. İnsanlığın ikinci atası olan Nuh'tan itibaren her peygamber, zorba, zayıfları ezen, çıkarlarına gördükleri gelenekleri taklîdle sıkı sıkıya korumağa çalışan tabakanın direnişiyle karşılaşmıştır.
— 47. Peygamberlere ilk uyanlar gençler, ezilenler olmuştur. Çünkü gençler, yenilikleri kabule daha yeteneklidir, daha açık düşünceye sahiptirler. Ama kırk elli yıl bir inanca bağlanmış insanların, bu inançlarını terk etmeleri güçtür. Bundan dolayı peygamberlere ilk inananlar, yeniliklere açık gençler olmuştur. Hakk'ın da'vetini engellemek isteyen çıkarcı, gelenekçi, orta ve ileri yaştaki tabaka ise peygamberin çevresinde toplanan bu genç ve yoksul tabakayı küçümsemiş: "Sana bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz..." (27 nci âyet) demişlerdir. Nuh'un, Hûd'un, Salih'in, Lût'un, Şuayb'ın ve Musa'nın öyküleri, hep

bu olguyu sergilemiştir.
— 48. Peygamber, sadece kendisine vahyedilen insandır. Allah'ın bildirdiği dışında ğaybi bilmez. Melek de değildir, diğer insanlar gibi bir insandır: "Ben ğaybi bilmem, melek olduğumu da söylemiyorum" (31 nci âyet). "Bm de sizin gibi bir insanım, sadece bana vahyolunuyor" (Kehf Sûresi: 110).
O da diğer insanlar gibi bir insan olduğuna göre onun da za'fları vardır. O da unutur, yanılır, iyilik hisleri galip olmakla beraber günâh işleme eğilimi de vardır. Kelâmcılar, peygamberlerin, büyük küçük günâhtan ma'sûm oldukları inancını yerleştirmişlerdir. Fakat bu görüşleri, hem Kur'ân'a, hem de sağlam hadislere aykırıdır. İşte bu sûrede Kur'ân, Hz. Nuh'un, babalık şefkatine uyarak kâfir oğlunun kurtarılmasını Allah'tan istediği, Allah'ın ise kâfirlerin, sâlih atalarıyle bir ilgisinin kalmayacağım belirterek: "Ben sana, câhillerden (yani nefsinin güdülerine uyanlardan) olmamanı öğütlerim!" dediği bildirilmektedir (45-46 nci âyetler). Burada câhiller, nefsinin arzularına göre hareket edenler demektir. Bu, günâh olan bir eylemdir. Demek ki Nûh, günâh olan bir işi yaptığı için Allah tarafından azarlanmıştır. Gerçekten: "Akrabâ bile olsalar, cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra (Allah'a) ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir" (Tevbe Sûresi: 113).
Hz. Âdem'in, cennette yemesi yasaklanan meyvadan yediği (Bakara: 36, A'râf: 19-22) anlatılmaktadır. Yûsuf Aleyhisselâm, kendisine aşk ilân eden Zelîha'ya eğilim duymuş, (Yûsuf Sûresi: 24) fakat Allah korkusu bir günâha girmesine engel olmuştur. Hz. Mûsâ, kendi kavminden bir adamı korumak için Mısır'lıyı öldürmüştür (Kasas Sûresi: 15). Hz. Mûsâ, kendisinin bir zaman sapık olduğunu söylemektedir (Kasas: 20). Aynı şey, Hz. Peyğamber'in, peygamberlikten önceki hayâtı hakkında da zikredilmiştir: "Rabbin seni sapık bulup doğru yola iletmedi mi?" (Duhâ Sûresi: 7). Demek ki peygamberler de, peygamber olmazdan önce öteki insanlar gibi toplumun geleneksel dinine tabi olmuşlar, bu yüzden o zamanki hayatları sapıklıkla nitelendirilmiştir: "Sen,Kitap nedir, îmân nedir, bilmezdin" (Şûra Sûresi: 52). Hz. Dâvûd'-un da üstü kapalı olarak anlatılan günâhından tevbe ettiği belirtilmiştir (Sâd Sûresi: 22-25).
Hz. Peyğamber'in, zaman zaman müşriklerin bazı önerilerine eğilim duyduğu, fakat Allah'ın korumasıyla bunu yapmadığı, şayet yapmış olsaydı şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiştir: "Az daha onlar seni, sana vahyettiğimizden ayırarak ondan başkasını bize iftira etmen için fitneye düşüreceklerdi. İşte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık, nerdeyse bir parça onlara yanaşıyordun. O takdirde sana hayâtın da, ölümün de kat kat(azâb)ını taddırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın" (tsrâ Sûresi: 75). Zeyd ile Zeyneb olayında Peyğamber'in, açığa vurmaktan çekindiği bir şeyi içinde tuttuğu, oysa insanlardan değil, Allah'tan çekinmesi gerektiği (Ahzâb Sûresi: 37) bildirilmektedir. Bedir esirlerini fidye ile serbest bırakması, Tebûk savaşına katılmamak için bahane uydurup izin isteyenlere izin vermesi, hatalı bulunmaktadır (Enfâl Sûresi: 67-68; Tevbe Sûresi: 43).
Demek ki peygamberler de birer insandır, onların da za'fları vardır. Peygamberlerin ma'sumluğu, günâh işlemeyecekleri anlamında değil, vahyi teb-lîğ ile ilgilidir. Önce onlara gelen vahye şeytân sözü karışamaz. Çünkü Allah, vahy meleğini, yine birtakım melek muhafızların eşliğinde gönderir. İlâhî sözleri, şeytan sözü karışmaktan korur. Ayrıca peygamberler kendilerine gelen vahyi hiç gizlemeden, olduğu gibi teblîğ ederler. Onlar tebliğlerinde ma'sumdurlar.
İşte kelâmcıların, peygamberlerin günâh işlemeyecekleri tarzındaki ma'-sumluğu tezlerini benimseyen bazı müfessirler, Lût'un, konuklarını korumak için kızlarını kavmine sunma önerisini te'vîl ederek: onun, kavmine kızlarıy-le veya kendi kızları durumundaki kavmin kadınlanyle evlenmelerini önerdiğini söylemişlerdir. Bu doğru olamaz. Önce Lût'un sadece iki kızı vardı. İki kızla bütün kavmin evlenmesi mümkün değildi. Kaldı ki gelenlerin evli olmadıkları nereden bellidir? Bu adamlar, evli bekâr, hepsi bu işe tutulmuşardı. Kavmin çoğu bunu yapıyordu, bu çirkin iş, bir âfet halini almıştı.
Hâsılı, peygamberler de birer insandır. Onun için onlardan bazılarının Kur'ân'da da işaret edildiği üzre günâh işlemiş olmaları veya günâha eğilim duymuş olmaları, asla peygamberlik görevlerine aykırı değildir. Onlar birer insan olmaları hasebiyle günâh işlemiş veya günâha eğilim duymuş olsalar bile, Allah'a sağlam îmânları gereği hemen dönerler. Bile bile günâhta ısrar etmezler. İşte olgun mü'minlerin vasfı budur: "Rabbinizden bir bağışa ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, korunanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun! O(koruna)/î/ar, bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutkunurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever. Ve onlar, bir fuhuş (çirkin bir iş) yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman hemen Allah'ı hatırlayarak günâhlarının bağışlanmasını dilerler. — Günâhları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir?— Ve onlar yaptıklarında bile bile ısrar etmezler. İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlerdir. Çalışanların ecri ne güzeldir!" (Âl-i İmrân Sûresi: 133-136).
— 49. Allah, doğru yola gelmek istemeyeni zorla doğru yola getirmez. Allah'ın, sapıklığı içinde bıraktığı kulu da doğru yola getiren olmaz. Peygamberler de öğüt verse bir yararı olmaz. "Eğer Allah sizi azdırmak dilemişse, ben size nasihat da etmek istesem nasihatim size fayda vermez" (34 ncü âyet).
Peygambere ve sâlih kişilere akraba olmak, kurtuluş için yeterli değildir. Peygamberin oğlu dahi olsa kâfir, küfründe ısrar ederse cezasını görür. Nuh'un kâfir oğlu, Lût'un kâfire karısı, ilâhî cezadan kurtulamamışlardır (43, 46, 81 nci âyetler).

— 50. Peygamber ve onun vârisi olan da'vetçiler, para, menfaat için değil, sırf Allah rızâsı için Hakk'a çağırmahdırlar: "Ey kavmim, buna karşılık sizden bir mal istemiyorum, benim ücretim Allah'a aittir" (29, 51; Şuarâ Sûresi: 109, 127, 145, 164, 180; En'âm Sûresi: 90; Yûsuf Sûresi: 104; Şûra Sûresi: 23 ncü âyetler).
— 51. Da'vetçiler, söylediklerini, önce kendileri uygulamalı, işleri, sözlerine aykırı olmamalıdır: "Ben, size yasakladığım şeleri kendim yaparak size aykırı davranmak istemiyorum (söylediklerime kendim de uyuyorum)" (88 nci âyet).
— 52. Dînde zorlama yoktur. Gönül ve vicdan işi olan îmân, zorla kalbe sokulamaz. Allah'ın fıtrî (insan yaratılışına uygun) dîninde inanç özgürlüğü vardır: "Siz istemedikten sonra ben sizi zorla mı o(Allah'ın rahmeti)/ne sokaçağım?" (28 nci âyet).
— 53. Dünyâperestlerle ıslahatçılar arasında sürekli bir kavga olmuştur. Çünkü biri mal yığmaktan başka şey düşünmez, bunun için her vasıtayı mübâh görür. Öteki ölçülü olmayı, helâl kazanmayı, zayıfları ezmemeği öğütler. Nitekim Şu'ayb'in kavmi, her türlü hîleli yollarla kazançlarını artırmağa çalışmışlardı. Islahatçı (reformcu) Şu'ayb ve taraftarları ise toplum zararına olan hileli kazanç yollarını kapamağa çalışmışlardı. Böylece iki taraf arasında kavga başlamıştı: "Ey Şttayb, dediler, senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor?" (87 nci âyet).
Mal ve servet dengesizliği, toplumun en zor problemi olmakta devam etmektedir. Bazı iktisatçılara göre İslâmın mal ve servet üzerindeki reformu, İslâm esaslarının en büyüğüdür. Bu reformdan dolayıdır ki Kureyş, Hz. Muhammed'in karşısına çıkmıştır.
12 — 54. Okur-yazar olmayan ve yabancı dil bilmeyen Hz. Muham-med(s.a.v.)e, yabancı dilde inmiş olan o İlâhî Kitabın içeriği vahy yoluyla bildirilmiştir. Bu vahy olayından önce Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisine anlatılmış bulunan kıssaları bilmiyordu. Kur'ân'ın Arapça indirilmesindeki hikmet, toplum tarafından anlaşılmasıdır. Bu kıssayı düşünenler, başından sonuna, kıssanın bütün dizilerinden ibret alırlar.
— 55. Peygamberler de, öteki insanlar gibi birer insandır. Onların da arzuları, şehvetleri vardır. Zaten kavimlerine önder olabilmeleri için diğer insanların hissettiklerini hissetmeleri gerekir. Melek insana lider olamaz. Çünkü meleklerin yaratılışları insanın yaratılışına benzemez. Günah işleme eğilimleri, za'fları, bağımsız iradeleri olmayan meleklerin, insanlara örnek lider olmaları mümkün değildir: "Senden önce de şehirler halkından, yalnız kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka (elçi) göndermedik" (109 ncu âyet). Öyle ise peygamberi melek sanmak, evlenmeyi, çocuk sahibi olmayı, öteki insanlar gibi dolaşmayı, çalışıp kazanmayı onlara yakıştırmamak, onları hatâdan ma'sum saymak yanlıştır.
— 56. Kavimlerinden çok olumsuz davranışlar gören peygamberler de ba-zan o kadar üzüntü çekmiş, o kadar sıkılmışlardır ki kendilerine va'dedilen zaferin yalan olduğunu sanmışlar; bu derece bir bunalım içine düşmüşlerdir, işte tam bu sırada yetişen Allah'ın imdadı onları ve inananları kurtarıp muhaliflerini batırmıştır: "Ne zaman ki elçiler umutlarını kestiler ve kendilerinin yalana çıkarıldıklarını (kâfirlere karşı kendilerine va'dedilen yardımın yapılmayacağını) sandılar, işte o zaman onlara yardımımız geldi de dilediğimiz kimseler kurtarıldı. Azabımız suçlular topluluğundan asla çevrilmez" (111 nci âyet).
Demek ki bunalım karşısında üzülmek, hattâ bazan şüpheye düşmek doğaldır. Peygamber de olsa insandır, hiçbir insan bu za'ftan kurtulamaz. İnsanın en çaresiz kaldığı durumlardaki bunalımını ifade eden âyet, tam bu anlarda Allah'ın yardımının yetişeceğini de vurgulamaktadır. Gerçekten öyledir. İnsan bütün gayretine rağmen umudunu kesecek kadar bir çaresizlik içine düştüğünde birden Allah'ın yardımı yetişir.
13 — 57. Hz. Muhammed'e indirilen vahyler, kıssalar, daha önce indirilmiş bulunan îlâhî Kitâb'ın âyetleridir. Onlar hak olduğu gibi, bunlar da haktır.
— 58. Peygamberlerin görevi, mu'cize yaratmak değil, kavimlerini uyarıp onlara doğru yolu göstermektir. İnanmayanlar, davranışlarına bahane bulmak için peygamberlerinden mu'cizeler istemişler: dağları yürütmelerini, ırmaklar fışkırtmalarım, ölüleri diriltmelerini... önermişlerdir. Bu gibi olağanüstü şeyleri yapmak, peygamberin elinde değil, Allah'ın elindedir. Peyğam-ber'in görevi, vahyi tebliğ ile irşâddır.
Her kavme bir uyarıcı gönderildiği gibi, Araplara da Hz. Muhammed (s.a.v.) gönderilmiştir (7, 27 nci âyetler). Ona karşı çıkanlar, istedikleri mu'ci-zeleri görseler de inanmayacak kadar basiretleri bağlı, küfürde kararlı insanlardır (31 nci âyet).
— 59. Müşrikler, Peyğamber'in evlenip çoluk-çocuk sahibi olmasını garipsiyorlardı. Onlara göre Allah'ın elçisi, melek gibi yemeğe, içmeğe, evlenmeğe, çalışmağa ihtiyaç duymamalı idi. Eğer o, gerçekten peyğambmer ise kendisini inkâr edenlerin başına hemen azabın inmesi gerekirdi.
Kur'ân bu düşünceleri red için onlara, eski peygamberleri hatırlatmaktadır: Onlar da birer melek değil, insan idiler. Çalışırlar, evlenirlerdi, çocukları vardı. Zaten peygamber melek olsa idi, insanlara örnek olamazdı. Mu'-cize getirmek, peygamberin elinde olmadığı gibi, onun görevi de değildir. Onun görevi, teblîğ ve irşâddır (7, 40 nci âyetler).
— 60. O azâb inince Allah, dilediği düşünceleri, inançları silip kaldıracak, dilediğini de yerleştirecektir. Yahut dilediği insanları helak edecek, dilediği toplumu yerleştirecektir. Hangi düşüncelerin veya toplumun silineceği, hangilerinin yerleştirileceği de Allah katında tesbît edilmiştir. Kâinatın ve olayların plânı O'nun yanındadır. Kâinatta hiç raslantı yoktur. Herşey, İlâhî bilgi hazînesinde ayrıntı ile tesbît edilmiştir.
— 61. Hak da'vetçisine karşı koyan kararlı inkarcıların, cezaya çarpılacakları muhakkaktır ama, bunun zamanını

Allah bilir. Bu müşriklere verilecek ceza, peygamber hayâtta iken de olabilir, onun vefatından sonra da. Er geç, mutlaka inkarcılar, cezalandırılacaklardır.
— 62. daha Önceki inkarcıların tuzakları, Hakk'ın yayılmasına engel olmadığı gibi, bu müşriklerin tuzakları da Kur'ân'ın ve İslâmın yayılmasını engelleyemeyecek, kâfirlerin tuzakları, kendi ayaklarına dolanacaktır (41-42 nci âyetler).
— 63. Muhammed (s.a.v.), mutlaka peygamber ve ona vahyedilen Kur'ân haktır. Bir da'vânın doğruluğu, iki tanıkla belli olur. Bu da'vânın doğruluğunu ispatlayan iki tanıktan biri Allah, biri de Kitap ehli âlimleridir.
Önce Allah, Muhammed'in peygamberliğine, Kur'ân'ın vahy olduğuna tanıktır. Muhammed'in söylediklerini yalan çıkarmamakta, doğrulamaktadır. Onun söyledikleri, gerçekleşmektedir. Bu ifadeden, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, bütün samîmiyyet ve ihlâsı görünmektedir. O, bütün samimi-yetiyle, kendisinin peygamberliğine, Allah'ın tanık olduğunu söylemektedir. Bu ifadede bir yemîn üslûbu vardır: "Allah şâhiddir ki ben peygamberim; Kur'ân da meleğin vahyidir!" demektir.
İkinci tanık da Kitap dhli âlimleridir. Kitap ehli, inen Kur'ân'ın anlattıklarının, kendi Kitaplarında bulunana uygun düştüğünü söylemektedirler. O Kitabın dilini bilmeyen, onları okuyamayan, öğrenim görmemiş Muhammed(s.a.v.)in, o Kitapta bulunan prensipleri, kıssaları anlatması, ancak vahy ile mümkündür. İşte Kitap ehlinin insaflı âlimleri, Kur'ân'ın muhtevasını düşününce, Hz. Muhammed'in peygamberliğine tanıklık etmişlerdir. Böylece en güçlü iki şâhid ile Hz. Muhammed'in peygamberliği, Kur'ân'ın da vahy eseri olduğu isbât edilmiştir (43 ncü âyet). Yine Mekke'de inmiş bulunan Ahkaf Sûresinde de Kitap ehli âlimlerinin tanıklığına işaret edilmektedir: "De ki: 'Hiç düşündünüz mü: Eğer bu (Kur'ân), A ilah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız; İsrâîl oğullarından bir şâhid de bunun benzerini (Tevrat'ta) görüp inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)?' Şüphesiz Allah, zâlim bir toplumu doğru yola iletmez!" (Ahkâf Sûresi: 10).
14 — 64. Allah, her millete, kendi diliyle konuşan bir peygamber göndermiştir ki o, insanlara, Hakk'ın buyruğunu anlatabilsin, doğru yolu gösterebilsin. Eğer peygamber bir dil konuşur, toplumu onun konuştuğu dili anlamazsa o tüplümün gerçekleri öğrenip doğru yolu bulmaları güçleşir. Bundan dolayı her millete, kendi dilini konuşan bir peygamber gönderilmiş (4 ncü âyet), ona, kendi dillerinde bir mesaj indirilmiştir: "Rabbimiz, onlara, kendi içlerinden, senin âyetlerini okuyan, onlara Kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyip yüceltecek bir elçi gönder!" (Bakara Sûresi: 129).
"O'dur ki ümmîler içinde kendilerinden olan, onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları yücelten, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir elçi gönderdi" (Cum'a Sûresi: 2).
"Eğer biz onu, yabancı (dilde) bir Kur'ân yapsaydık, derlerdi ki: 'Âyetleri, (anlayacağımız) biçimde açıklanmalı değil miydi? Araba yabancı sözle mi hitâbediliyor?' " (Fussilet Sûresi: 44).
"Onu size (kendi dilinizle) indirdik ki, 'Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahûdîlere, hırıstiyanlara) indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik (O Kitabı okuyamıyor, dilini anlayamıyorduk)' demeyesiniz" (En'âm Sûresi: 156).
"Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı gelmiştir" (Fâtır Sûresi: 24).
Allah, her millete gönderdiği elçisi aracılığı ile, Tevhîd dininin genel inanç esaslarını, ibâdet ve hukuk düzenini koymuştur: "Sizin her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah isteseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat size verdiği nimetler içinde sizi sınamak istedi..." (Mâide Sûresi: 48).
"Biz her ümmet için bir kurban ibâdeti koyduk...", "Biz her ümmete, uydukları bir ibâdet yolu (şerîat) yaptık. Onun için (din) iş(in)de seninle asla çekişmesinler..." (Hac Sûresi: 34, 67).
"Herkesin yöneldiği bir yönü vardır. O halde hayır işlerine koşun!" (Bakara Sûresi: 148).
— 65. Hz. Muhammed (s.a.v.) de, daha önce kavimlerine gönderilen ve tevhidi yerleştirme uğrunda uğraş vermiş olan peygamberler gibi bir peygamberdir. Önceki peygamberler tevhîd yolunda güçlüklerle karşılaştıkları gibi Hz. Muhammed'in de bu yolda benzeri güçlüklerle karşılaşması doğaldır.
Bu gerçeği anlatmak üzere Musa'nın da'vet öyküsünden bir kesit sunulmakta ve peygamberlerin, Allah'ın birliğini ispat konusundaki kanıtları, kavimlerinin onlara karşı inatçı tutumları sergilenmektedir (5-7, 9-13).
— 66. Peygamberler, Hak yolunu savunmuş ve bu uğurda ellerinden gelen bütün çabayı harcamış, eziyet ve belâlara katlanmış, güçlüklerin yenilmesine çalışırken Allah'a tevekkül etmişlerdir. İnananların, Allah'a dayanması gerekir. Bu konuda peygamberlerin hayât mücâdelesi ve tevekkülü bize örnektir. Tevekkül, işi Allah'a bırakmak değil, çalışırken O'na güvenmektir.
Onlar, da'vâlarını ortaya atıp oturmamışlar, ülkülerinin yerleşmesi için öğütlerine devam etmişler, onları susturmağa uğraşan küfür ehli, üzerlerine üşüşmüş "Elleriyle onların ağızlarını kapatmak, onları susturmak istemişler" onları sürgün ile tehdidetmişler; fakat peygamberler, Allah'a güvenerek irşâd mücâdelelerini, en tatlı biçimde sürdürmüşlerdir.
İşte tevekkülün ma'nâsı, başarı hususunda Allah'ın yardımına güvenerek yapılan işe devam etmek, işin sonuçlanması için elden gelen her çabayı harcamaktır. Bu eylemin başı cihâd, sonu tevekküldür. Yani kul, bir yandan işinin sebeplerini yerine getirirken öte yandan Allah'ın, kendisini başarıya ulaştıracağına inananacaktır. Bu açıdan bakılınca tevekkülde tenbellik değil, tersine, cihâd (elden gelen her türlü çabayı harcamak) vardır. "Bize, yollarımızı göstermişken neden biz Allah'a dayanmayalım? Elbette sizin bize yaptığınız eziyetlere

katlanacağız (da'vâmızdan vazgeçmeyeceğiz). Tevekkül edenler, Allah'a dayansınlar" (12).
— 67. Allah, peygamberlerine, zâlimleri helak edip onların topraklarını inananlara vereceğini, zâlimleri dünyâda cezalandıracağı gibi âhirette de cehennem azabına çarptıracağını vahyetmiştir (13-17). Mülk, zulüm ile devam edemez. Mülkün temeli adalettir. Bir millet şirke, haksızlığa dalarsa, yavaş yavaş çökmeğe başlar ve sonunda topraklarını da kaybeder. Bu husus, devletler, imparatorluklar kurmuş her milletin tarihinde görülmüştür.
Cihanın en büyük imparatorluklarından birini kurmuş olan Osmanlı Devleti de adaletli davrandığı sürece yükselmiş, ilerlemiş; fakat işler ehil olmayan kişilerin eline geçip, rüşvet, iltimas, haksızlık yaygınlaşmağa başlayınca çöküntü de başlamıştır. İşte yüce Allah, 13-14 ncü âyetlerde bu gerçeği anlatmaktadır: "Rableri onlara şöyle vahyetti: 'Zâlimleri mutlaka helak edeceğiz ve onlardan sonra sizi o yere yerleştireceğiz!". Nûr Sûresinin 55 nci âyetinde de aynı gerçek, başka bir üslûb ile dile getirilmiştir: "Allah, sizden inanıp iyi işler yapanlara va'detmiştir. Onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümran kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini sağlamlaştıracak ve korkularının ardından kendilerini (tam) bir güvene erdirecektir."
"Bir millet, kendilerinde bulunan(güze\ meziyetler)/ değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez" (Enfâl Sûresi: 53), "Bir millet kendi durumlarını değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez" (Ra'd Sûresi: 11) âyetleri de aynı gerçeği ifade etmektedir.
15 — 68. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilenler, daha önceki peygamberlere verilmiş olan Kitabın âyetleri ve açık seçik bir okumadır. Bu okumanın gösterdiği tevhîd yoluna girmeyen nankörler, bir gün gelir, pişman olurlar, keşke vaktiyle müslüman olsalardı diye temenni ederler ama artık pişmanlık yarar sağlamaz. Kur'ân da'vetine karşı çıkan kimseler, bir gün cezalarını göreceklerdir (1-5).
— 69. Müşrikler, Hz. Muhammed'den, meleklerin inip kendisiyle beraber gezmesini istemişlerdir. Oysa melekler, insanların keyiflerine göre değil, Hak ile, kavmi cezalandırmak üzre inerler ki o zaman inkarcılara hiç fırsat verilmez (7-8).
— 70. Daha önceki peygamberlerle de alay edilmiştir. Tutucu zümre, getirilen her yeni düşünceye karşı çıkmış, onunla alay etmiştir: "Kendilerine Rable-rinden gelen her yeni uyarıyı mutlaka eğlenerek dinlerler" (Enbiyâ Sûresi: 2). "Rahmandan onlara hiçbir yeni uyarı gelmez ki mutlaka ondan yüz çevirmesinler" (Şuarâ Sûresi: 5).
İşte önyargılı, şartlanmış insanlar, yeni düşünceleri hep böyle olumsuz bir tutumla algılarlar. Yeni düşünceler, onların yüreklerinde nefret uyandırır. Çünkü eski düşüncelerle beslenmiş, şartlanmışlardır. Onları bırakmak kendilerine zor gelir. Bundan dolayı yeni peygamberin da'vetine inanmazlar. Ne kadar mu'cize görmüş olsalar da yine gördüklerini büyü sanır, gerçeği kabul etmezler (10-15).
16 — 71. 98 nci âyette Kur'ân okurken Allah'a sığınmak emredilmiştir. Bu suretle insan, şeytânın dürtülerinden kurtulur. Çünkü şeytân, Allah'a inanıp güvenenleri kandıramaz. Ancak o, kendisini Allah'a ortak yapan, Allah'a taparken şeytana da tapan, onun sözlerini dinleyen dostlarını kandırabilir (99-100).
— 72. Allah, hikmeti uyarınca bir âyeti, Peyğamber'in hafızasından kaldırıp onun yerine başka bir âyet vahyeder. Bir âyeti, benzeri veya ondan daha iyi bir âyetle değiştirir. Ama gerçeği bilmeyenler, bir âyetin başka biriyle değiştirildiğini görünce, âyetleri, Hz. Muhammed'in uydurduğunu söylerler. Oysa Kur'ân âyetleri, Hz. Muhammed'in uydurabileceği sözler değil, Kutsal Ruh'un indirdiği vahylerdir. Allah, inananların yüreklerini pekiştirmek, müslüman-ları doğru yola iletmek ve müdjelemek için o âyetleri Kutsal Ruh vasıtasiyle Elçisine vahyetmiştir (101-102).
— 73. Kur'ân, herhangi bir insanın öğretisi değil, meleğin vahyidir. Hiçbir insan, Kur'ân stilinde bir söz öğretemez. Hele doğru dürüst Arapça dahi bilmeyen yabancı kökenli bir insan, bunu hiç yapamaz (103).
— 74. Hz. Muhammed, yalan söylemez. İnsan sözünü Allah'ın sözü diye göstermez. Bunu ancak Allah'ın âyetlerine inanmayan yalancılar yaparlar. Ama çocukluğundan beri dürüstlüğü ve güvenilirliğiyle şöhret bulan ve Allah'a bütün kalbiyle bağlı olan Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'a yalan uydurmaz, kendi sözünü veya başkalarından duyduğu sözleri Allah'ın vahyi diye öne sürmez (105).
— 75. Müşrikler, kendi dinlerinin de Allah'ın dilemesiyle olduğunu söyleyerek kendilerini mazur göstermek istemişler: "Allah dikseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık ve O'nsuz hiçbirşeyi haram kılmazdık!" demişlerdir.
Bu söz, insanı sorumluluktan kurtarmaz. Çünkü Allah kişiye iyi ve kötü yolu göstermiş, ayrıca peygamber de gönderip ona doğru yolu bildirmiş;
ama seçimi kulun isteğine bırakmıştır. Evet Allah dilese, bütün insanları bir tek inançta birleştirir ama bu, onları tek inanca zorlamak olur. Böyle bir durumda seçim yeteneği olmayan kul, sorumlu olmaz. Oysa Cenabı Hak, insanı sorumlu yaratmış, bunun için onu, kendi başına karar vermeğe, seçtiği yolda gitmeğe yetenekli kılmıştır. Öyle ise "Allah dileseydi biz böyle yapmazdık" demekle kul, sorumluluktan kurtulamaz. Allah kulu bir eyleme zorlamak istememiş, kulun iradesiyle karar vermesini ve böylece yaptığından sorumlu olmasını dilemiştir.
— 76. Peygamberin görevi de insanları bir inanca zorlamak değil, hakikatleri açıkça anlatmaktır. Bundan ötesi, kulun kendi iradesine kalmıştır.
— 77. 120-123 ncü âyetlerde İbrahim'in, müşrik olmayıp Allah'ı birleyen bir tevhîd önderi olduğu vurgulanır ve Hz. Peyğamber'e de, İbrahim'in getirdiği tevhîd dinine uyması emredilir. Burada bir kez daha, Hz. Muhammed'-

in, İbrahim'in izinde gitmesi vurgulanmaktadır. O halde Peygamber Aleyhis-selâm, daha önceki peygamberlerin, özellikle tevhidin simgesi olmuş Hz. İbrahim'in yolundadır. Kendisi öteki peygamberlerin metbu'u değil, tabiidir. "Allah size (helâl ve haram olanı açıklamak) ve sizi, öncekilerin yasalarına iletmek ve sizin günâhlarınızı bağışlamak istiyor. Allah bilendir, hikmet sahibidir" (Nisa: 26).
En'âm Sûresinde tevhîd'i yerleştirmek uğraşı veren Nûh, İbrâhîm, İshâk, Ya'kûb, Dâvûd, Süleyman, Eyyûb, Yusuf, Mûsâ, Hârûn, Zekeriyyâ, Yahya, îsâ, İlyâs, İsmâîl, el-Yesa', Yûnus ve Lût peygamberler (hepsine selâm olsun) anıldıktan, bunların, Allah'ın Kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği, doğru yola ilettiği kimseler olduğu belirtildikten sonra Hz. Muhammed'e hitaben: "işte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy!.." (En'âm: 83-90) buyurulmaktadır.
— 78. Peygamberler melek değil, birer insandır. Önceki peygamberler de Hz. Muhammed gibi vahy alan birer insan idiler. Kitap ehli buna tanıktır. Çünkü Kur'ân'dan önce inmiş olan Kitapta, o peygamberlerin öyküleri anlatılmaktadır. Onlar kavimlerine, peygamberliklerini ispatlayan kanıtlar getirdikleri gibi Hz. Muhammed de Allah'ın indirdiği vahyi getirmiştir. Daha önceki peygamberlere verilen hakikatler, Hz. Muhammed'e de kendi diliyle vahyedilmiştir ki bunları toplumuna anlatsın da insanlar düşünüp yola gelsinler (43-44). "Peygambere düşen, açıkça duyurmaktır" (82).
— 79. Yüce Dîvân kurulduğunda, her peygamber gelip, hidâyete gelmeyenlerin aleyhinde tanıklık yapacaktır (84). Onların kendisine nasıl davrandıklarını, da'vetine karşı izledikleri tavrı anlatacaktır. Hz. Muhammed de, kendi ümmetinin, kendisine karşı nasıl davrandığı hakkında tanıklık edecek, suçluların kendisine karşı takındıkları olumsuz tavrı anlatacaktır.
Burada tanık olarak getirilen her peygamber, Allah'tan, suçluların affedilmesini istemiyor, tersine, onların, Hak çağrısı karşısındaki olumsuz davranışlarım anlatarak onların aleyhinde tanıklık ediyor. Peygamberlerin, suçlular aleyhinde bu tür tanıklığı, Hak yoluna engel olmağa kalkanlar için ağır bir uyarı olduğu gibi, şefaat hakkındaki abartmalı rivayetleri de kuşkulu kılmaktadır. Çünkü Kur'ân'ın hiçbir yerinde peygamberlerin şefaatinden söz edilmez, ancak meleklerin, Allah'ın izin verdiği ve razı olduğu kimseye şefaat edebileceklerine işaret edilir. Allah'ın izni olmadan şefaat mümkün olmadığı gibi, O'nun razı olmadığına da kimse şefaat edemez. Şefaat hakkındaki âyetler, meleklerin şefaatine güvenen müşriklerin inançlarını red amacını taşır. Kur'ân'da peygamberlerin şefaati değil, tanıklığı söz konusudur. Bu tanıklık da suçluyu affettirmek amacıyle değil, suçunu belgelemek maksadıyle yapılmaktadır. Tâ ki İlâhî zabıtlar, ruh defterine kaydedilmiş olan suçlar, ayrıca peygamberlerin tanıklığı ile de sabit olsun; yazı yanında şahsî tanık ile de ispat edilsin de, hiçbir kuşkuya yer kalmadan İlâhî hüküm tam ve kesin iki kanıt (yazı ve tanık) üzerine verilsin, adalet tam yerini bulsun.
Âhirette her can, kendi kaygısına düşer, kendini savunur, kendim kurtarmağa bakar: "İşte o gün kişi kaçar: Kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. O gün onlardan her kişinin, kendisine yeter derecede işi vardır" (Abese: 34-37).
"Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse, kimsenin cezasını çekmez; kimseden şefaat de kabul edilmez; kimseden fidye de alınmaz ve onlara hiçbir yardım yapılmaz" (Bakara: 48).
Herkese, dünyâda yaptıklarının sevap ve cezası tam verilir, hiç kimseye haksızlık edilmez (111).
O Yüce Divân'ın hâkimi Allah'tır. O'nun hükmünde haksızlık olmaz: "Sûr'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar düşüp bayıldılar. Ancak Allah'ın dilediği kaldı. Sonra ona bir daha üflendi, birden onlar kalktılar, bakıyorlar. Yer, Rabbinin nuruyla aydınlandı, kitap (amel defteri) kondu, peygamberler ve tanıklar getirildi ve aralarında adaletle hükmedildi. Onlara asla zulmedilmez. Herkese, yaptığının karşılığı tam verildi. O, onların ne yaptıklarını en iyi bilendir" (Zümer: 68-70).
17 — 80. Yüce Allah, kulu Muhammed'i geceleyin, Mescid-i Harâm'dan, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya yürütmüş, ona bazı âyetlerini, mâ'nevî olayları göstermiştir (1). Ayrıntı için, âyetin tefsirine bakınız.
— 81. Peygamberlerin hepsi Allah'ın elçileridirler. Fakat bazı bakımlardan kimi ötekinden üstündür. Meselâ kimine kitap verilmiş, kimine verilmemiştir. Kimi şerî'at getirmiş, kimi öncekinin şerî'atini ihya ile görevlendirilmiştir (55).
— 82. Peygamberin görevi, gerçeği duyurmaktır, kulların üstüne bekçi veya vekîl olmak değildir. Allah dilerse kullarım affeder, dilerse azâb eder. Hiç kimse Allah ile kulları arasına giremez ve Allah'ın, kullarına ne yapacağını bilemez. Bu bakımdan hiç kimseye, kesin biçimde cehennemlik gözüyle bakmak doğru değildir. Çünkü cennete veya cehenneme koymak Allah'ın buyruğuna bağlıdır. Bir şeyi şöyle veya böyle yapmak O'na farz değildir. O, dilediğini yapar. Yaptığı işlerden sorumlu değildir: "Rabbiniz, sizi daha iyi bilir. Dilerse size acın dilerse size azâbeder. Biz seni onların üzerine vekîl göndermedik" (54).
— 83. Mu'cize yaratmak, peygamberin elinde değil, Allah'ın elindedir. Allah, yarattığı mu'cizeyi gördükleri halde inanmayanları helak etmiştir. Eski milletler, mu'cizeyi gördükten sonra yine inanmayıp helak oldukları için yüce Allah, müşriklerin Peyğamber'den istedikleri mu'cizeleri yaratmamıştır. Çünkü yaratsaydı, bunlar da inanmaz, helak olurlardı. Oysa Allah, onları hemen helak etmek istememiş, düşünüp doğru yolu bulmaları için zaman ve fırsat vermiştir (59).
— 84. Müşriklerin olumsuz tutumlarından sıkılan Peygamber (s.a.v.), zaman zaman onların istedikleri bazı ödünleri vermeyi düşünmüş, fakat Allah onu, Hak yolda sağlam tutarak böyle bir durumdan korumuştur. Şayet Peygamber, müşriklere bir parça yanaşmış, hak dinden biraz ödün vemiş olsaydı, Allah ona, dünyâ ve âhiretin

kat kat azabını taddırırdı (73-75).
— 85. Her peygamberi, vatandaşları, tedirgin etmiş, yurdundan çıkarmağa çalışmış oldukları gibi Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavmi de kendisini vatanından çıkarmağa çalışmıştır (76-77). Fakat âyette şayet Hz. Muhammed çıkarılmış olsa, kendilerinin de orada fazla kalamayacakları söylenerek bir gün müşriklerin topraklarının, müslümanların egemenliğine geçeceğine işaret edilmiştir ki gerçekten birkaç yıl sonra Mekke toprağı ve sonra bütün Arabistan, müslümanların eline geçmiştir.
— 86. Müşrikler, Hz. Muhammed'den istedikleri çeşitli mu'cizeler arasında peygamberin melek olması, ya da bir meleğin inip peygamberle beraber dolaşması gerektiğini önermişlerdi. İnsanlara melek elçi göndermenin yararı olmaz. İnsanlara yol göstermesi için meleğin de yine insan görünmesi gerekir ki o zaman da onun melek mi, insan mı olduğu anlaşılmaz. İnsanlara, kendilerinin duyduklarını hisseden insan peygamber gerekir. Şayet yeryüzünde kötülük duygularından yoksun, uslu uslu melekler dolaşsaydı, o zaman onlara melek elçi gönderilirdi ama insan olan halka insan elçi gönderilmelidir (94-95).
— 87. Hz. Muhammed, gerçek bir elçidir. Ona verilen vahyler, gerçeklen içermektedir. Kur'ân, ona azar azar indirilmiştir ki insanlar onu düşünüp kavrayabilsinler (105-106).
— 88. Allah, İsrâiloğullarına, doğru yolu göstermek için Musa'ya Mukaddes Kitabı vermiştir (Ayrıntı için İsrâ Sûresinin prensiplerine bakınız).
— 89. Musa'ya verilen Mukaddes Kitâp'ta bu yasalar böyle bildirildiği gibi Hz. Muhammed'e verilen Kur'ân'da da inanıp güzel işler yapanların ödüllendirilecekleri, âhirete inanmayanların ise çetin azaba uğrayacakları belir-tilmiştir (9-10).
18 — 90. Hz. Muhammed, toplumun inanmasını çok arzu etmekte, onların inanmamasından son derece üzüntü duymaktadır (6).
— 91. Ama onun üzülmesine gerek yoktur. Çünkü Allah, insanları davranış ve sözleriyle denemek için şu dünyâyı ve zînetini yaratmıştır. Verdiği mal ve evlâd ile onları sınamaktadır (7).
19 — 92. Hz. Zekeriyya, Allah'tan, mülküne ve ilmine vâris olacak sâlih bir çocuk istemiştir. Peygamber de olsa, her insanda, mülküne vâris olacak, adını yaşatacak çocuk sahibi olma arzusu vardır. Çünkü çocuk, bizzat ebedî yaşama imkânı bulamayan insanın, ebediyyete uzantısıdır. Zâten insanın atası da ebedîliğe ermek için kendisine yasak kılınan meyvadan yememiş miydi?
— 93. Çocuğu olacağına işaret olarak üç gün konuşma yeteneği alınmış olan Zekeriyya, irşâd görevini işaretle yapmış, kavmini sabah akşam Allah'ı tes-bîh etmeğe yöneltmiştir (10-11). Demek ki mürşid, diliyle, dili dönmezse işaret ve davranışlarıyle insanı iyiye, doğruya yöneltmelidir.
— 94. Bakire Meryem de Allah'ın gönderdiği meleğin üflemesiyle gebe kalıp Hz. îsâ'yı doğurmuştur. Allah dilerse kocamış erkek ile, kısır kadının birleşimiyle çocuk yaratacağı gibi, hiç evlenmemiş bir bakireden de çocuk yaratabilir (7-9, 19-21).
— 95. Çocuk îsâ, beşikte iken konuşmuş, annesinin masum olduğunu, kendisinin bir mu'cize olarak yaratıldığını ve peygamber olacağını söylemiştir (26-34).
— 96. Mu'cize olarak yaratılan Isâ, Allah'ın oğlu veya tanrılık cevheri değil, Allah'ın kulu ve elçisidir. Bundan başka, çelişkili biçimlerde anlatılan îsâ kavramı, hep zanna ve tahmine dayalı, tutarsız sözlerdir (34-37).
20 — 97. Allah'ın nuru, Musa'ya, Mukaddes Vâdî'de, bir ağaçtan tecellî etmiş; Mûsâ, ağaçta görünen nurun içinden Allah'ın sesini duymuştur: "(Ateş şeklinde görünen nurun) Yanına geldiğinde, o Mübarek Yerdeki VâdVnin sağ Kıyısındaki ağaçtan: 'Ey Mûsâ, ben âlemlerin Rabbi Allahım diye seslenildi" (Kasas Sûresi: 30).

Hz. Muhammed(s.a.v.)e de ilk tecellî, yine ağacın yanında olmuştu: "An-dolsun (Muhammed) onu (Cebrâîl'i) bir inişinde daha görmüştü: Son fidanın yanında" (Necm Sûresi: 13-14).
— 98. Peygamber olan Mûsâ, da'vâsında kendisine yardımcı istemişti. İr-şâd görevinde yardımcı almak, hattâ irşâd ekipleri kurmak yararlı olur.
— 99. Peygamberi kabul etmeyen zorbalar, sapıklar, onlara gelen vahyleri, onlara verilen mu'cizeleri "büyü" diye vasfetmişlerdir (57-63).
— 100. Büyücü onmaz. Büyücüler iflah olmazlar. Bir süre başarı sağlasa-lar da sonunda perişan olurlar. "Büyücü nereye varsa iflah olmaz" (69).
— 101. Allah, peygamberlerini, hak da'vâ sahiplerini er geç başarıya ulaştırır. Nitekim Hz. Musa'yı» en zorba kral olan Fir'avn karşısında zafere ulaştırmıştır.
— 102. Zorbaları, ne kadar katı olsalar da irşada çalışmak, uyarmak gerekir. Ancak öğüt verirken tatlı dil kullanmalı, kaba sözden kaçınmalıdır. Çünkü kaba söz, yarar değil, zarar verir (24, 43-44).
— 103. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine gelen vahyi, henüz vahy süreci tamamlanmadan, acele ile okumak isterdi. Yüce Allah, ona acele etmemesini, beklemesini ve daima ilminin artırılmasını Allah'tan istemesini emretmiştir (114). Demek ki kişi, ilim yolunda sabretmeli ve sürekli olarak ilmini artırmaya çalışmalıdır.
— 104. Allah, peygamber gönderip gerçekleri duyurmadıkça bir kavmi helak etmez (134). İsrâ Sûresinin: "Bizpeygamber göndermedikçe azâbetmeyiz" (15) âyeti de aynı gerçeği söylemektedir.
21 — 105. Mûsâ ve Harun'a Furkan ve Ziya, korunanlara Zikr'i veren Allah, Hz. Muhammed'e de aynı Zikr'i ve nuru vermiştir. Öyle ise Kitap sahiplerinin, buna karşı çıkmaları, kendi Kitaplarındaki ışığı taşıyan bu Kur'ân'ı da

desteklemeleri gerekir (48-50).
— 106. Furkan, Ziya ve Zikir, Hz. Musa'ya verilen Tevrat'ın adlarıdır. Hz. Musa'ya verilmiş olan o Zikir, Hz. Muhammed'e de, anlayacağı bir dil ve uslûb ile indirilmiştir. Nahl Sûresinin 43-44 ncü âyetlerine bakınız.
— 107. 51-91 nci âyetlerde tevhidi yerleştirmeğe çalışan bir dizi peygamber kıssasından kesitler sunulur. Bu peygamberlerin, aynı ülküyü taşıdıklarım vur- gulamak;üzre: "işte bu sizin ümmetiniz (olan tevhîd ve İslâm milleti), bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, yalnız bana kulluk edin!" buyurulur.
Bütün bu peygamberler aynı din ve ümmet birliğini sağlamak, aynı inancı yerleştirmek için gelmişlerdir. Bunlar, zincirin halkaları gibi birbirini tamamlamaktadır. Bunların koydukları prensipler, birbirini bozmaz, neshetmez; destekler, doğrular. Biri diğerinin hükmünü kaldırmaz, bil'âkis yerleştirir, ona sâhibolur: "Sana Kitâb'ı, gerçek ile ve kendinden Öncekini doğrulayıcı, onu kollayıcı olarak indirdik" (Mâide Sûresi: 48).
— 108. Allah, peygamberini ve Hak da'vetçisini korur, tuzaklardan kurtarır, kendi sözünü üstün getirir (44, 70-71).
— 109. Kur'ân, Allah'ın kullarına bir duyurudur. Allah, Hz. Muhammed'i, insanlara acıdığı ve onları yüceltmek istediği için göndermiştir (106-107).
22 — 110. Allah, meleklerden de, insanlardan da elçi seçer. Melek elçi, Allah ile peygamberler arasında, insan elçi de melek ile insanlar arasında elçidir. İnsanlara gönderilecek elçinin, insan olması gerekir. Meleğin elçiliği ya vahy getirmek veya Allah'ın buyruğunu yerine getirmek içindir. İbrahim'e ve Lût'a gönderilen elçiler gibi. Bunlar İbrahim'i bir çocuğu olacağını müjdelemek, Lût kavmini de helak etmek üzre gelmişlerdir.
— 111. Peygamberleri yalanlayanların sonu kötü olmuştur. Eski yalanlayanlar felâketlere uğradıkları gibi, Hz. Muhammed(s.a.v.)i yalanlayanlar da öyle olacaklardır. Belli süre sonunda zâlimler mutlaka cezalandırılacaklardır. Allah, sözünden caymaz. Aceleye gerek yok. Bu zaman, insanlara uzun gelebilir ama, Allah'a göre kısadır. Zira insanların hesabına göre bin yıl süren bir zaman, Allah'a göre bir gündür (47-48).
Asırlar, hattâ milyonlarca yıl, Allah katında bir ân'a dönüşür. Sonlu, kısa ömürlü insanlara uzun gelen zaman, zamanın yaratıcısı ve zaman üstü olan Allah'a göre bir ân'dan ibarettir. Bundan dolayı milyarlarca yıl ile bir ân O'nca birdir. Bizlere uzun gelen, O'na göre kısadır. Uzunluk, kısalık, erlik, geçlik kavramları, bize göre bir değer taşır, Allah'a göre taşımaz, bundan dolayı: "Onlar azâb saatini veya kıyameti uzak görüyorlar, biz ise onu yakın görüyoruz!" (Me'âric Sûresi: 6-7) buyurmuştur.
— 112. Şeytân, her peygamberin sözlerini bozmağa, onun halka okuduğu sözler arasına kendi sözlerini karıştırmağa çalışmıştır ama Allah, şeytânın sözlerini siler, meleğin Peygambere verdiği sözlerini sağlamlaştırır, yerleştirir (52).
23 -— 113. 23-52 nci âyetlerde Hz. Nûh ve ondan sonra gelen peygamberlerin da'vet mücâdelelerine işaret edilmiş ve kıssalar arasına ibret dersleri serpiştirilmiştir.
— 114. Hz. Nuh ve öteki peygamberler, da'vetlerini dinlemeyip engellemeğe kalkan inkarcılara karşı Allah'tan yardım istemişlerdir. Yüce Allah, onları ve inananları kurtarmış, inkarcıları bir âfetle helak etmiştir.
— 115. Peygamberlerin da'vet mücâdeleleri birbirine benzer. Hemen hepsi benzer güçlüklerle karşılaşmışlardır. Hepsi, dünyâ ile şımarmış, dünyâ tutkunu, kıskanç insanların Gelmeleriyle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Kendileri inanmayan bu şımarık kimseler, olumsuz propagandalanyle, halkı da peygamberlere karşı menfî davranışlara yöneltmişler: "Bu da sizin gibi bir insandır. Sizin gibi yiyor, içiyor, sizin gibi bir insana uyarsanız ziyana uğrarsınız. Size, öldükten sonra dirileceğinizi söylüyor. Bu, olacak şey değildir. Bu dünyânın ötesinde hayât yoktur!" demişlerdir.
— 116. Yüce Allah, elçilerine moral vermiş, güzel rızıklardan yemelerini ve güzel işler yapmalarını, kendisinin, onları gözetleyip koruduğunu bildirmiştir.
— 117. Peygamberler, insanlara, Allah'ın güzel ve temiz yarattığı şeyleri yasaklamak için değil, onları bâtıl düşüncelerden, engelleyici bağlardan kurtarmak için gelmiş, vahy ile hareket eden devrimci elçilerdir. Haram olanlar, Allah'ın vahy ile bildirdikleridir. Bunun dışında, güzel şeylerin hepsi helâldir. Dinin ruhu, güzel nimetlerden el çekmek değil, güzel şeylerden yararlanıp, güzel davranışlar yapmaktır. İşte bütün dinlerin özü budur: Güzel şeylerden yemek, güzel işler, ibâdetler yapmak ve yalnız Allah'a tapmak. Bütün peygamberlere emredilen temel prensipler budur: "Ey elçiler, güzel şeylerden yeyin ve yararlı iş yapın. Çünkü ben, yaptıklarınızı bilmekteyim. Ve işte sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, benden korkun!" (51-52).
— 118. Fakat insanlar, zamanla peygamberlerin getirdikleri bu temel prensiplerin sınırlarını aşmışlar; elleriyle yazdıkları, kendi kafalarının ürünü mezhep kitaplarını, Tanrı kitabı sanarak ayrılığa düşmüşler; ve her biri kendi mezhebi, imâmı, mezhep kitabı ile övünmeğe, ötekileri dışlamağa başlamıştır: "Fakat işlerini, aralarında parçalayıp çeşitli kitaplara ayırdılar. Her parti, kendi yanında bulunan (din veya kitap) ile övünmektedir" (53).
Yüce Allah, dinin özünden ayrılan bu zümrelerin hepsinin gaflet içinde bulunduklarını vurgulayarak uyarmıştır: "Bir süreye kadar, onları, daldıkları gafletleri içinde bırak (bocalayıp dursunlar)/" (54).
Başka bir âyette de, dinde ayrılığa düşenlerin, Peyğamber'in getirdiği dinin ruhundan ayrılmış oldukları, Peyğamber'in, onlarla bir ilişkisi olmadığı vurgulanmaktadır: "Dinlerini parça parça edip grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra Allah, onlara yaptıklarım haber verecektir!" (En'âm Sûresi: 159).

— 119. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, bir türedi değil, önceki peygamberlerin izinde giden bir Hak da'vetçisidir. Ona gelen, cin telkini değil, meleğin vahyidir (68-70). Geçmişi tertemiz olan, güvenilirliği ile tanınan Hz. Muhammed (selâm ona), bir çıkar sağlamak için değil, Allah rızâsı için bu da'veti yapmaktadır (68-72).
— 120. İnsanlar ona inanıp sözüne uyarlarsa şân alırlar. Peygamber, onlara şanlarım yüceltecek bir kitap, İlâhî bir dîn getirdiği halde onlar bundan yüz çevirmektedirler. Kendilerini yüceltecek Kitaba cephe almaktadırlar. Gerçekten Kur'ân, kendisine uyan toplumların sânını yüceltir. Dağınık kabileler halinde yaşayan, bir devlete sâhibolmayan müşrik Araplar, Kur'ân'a bağlanınca birden akıl almaz bir silkinme ile kalkınmışlar, dünyânın en güçlü imparatorluğunu kurmuşlardır. Bu, Kur'ân'a bağlanmaları sayesinde olmuştur. Ama Kur'ân'a cephe alanlar, helak olup gitmişlerdir. Çünkü Kur'ân haktır, meleğin vahyidir. Hak, insanların keyfine uymuş olsa, onların istedikleri hükümleri getirse, yerin göğün düzeni bozulur (71).
— 121. Peygambere karşı gelenler, onun çağrısına engel olanlar, ya peygamberin hayâtında veya onun vefatından sonra bir cezaya çarpılırlar, bu muhakkaktır ve öyle olmuştur (93-95).
24 — 122. Elçinin görevi, duyurmadır. O, yola gelmeyenlerin yaptıklarından sorumlu değildir. Herkesin, kendi yaptığından sorumlu olduğunu, Elçinin, sapıkların davranışlarından sorumlu olmayacağını belirten 54 ncü âyet de: "Sizin dininiz size, benim dînim banadır" (Kâfirûn Sûresi: 6), "Dinde zorlama yoktur" (Bakara Sûresi: 255) âyetleri gibi düşünce ve vicdan özgürlüğü getirmektedir. Bundan dolayı o âyetlerin neshedildiği hakkındaki rivayetler geçersizdir. Çünkü Kur'ân, bunu birkaç kez vurgulamıştır. Kur'ân'da içi boş, hükümsüz âyet yoktur. İşte onlarda ifade edilen inanç özgürlüğü, buradaki 54 ncü âyette de, değişik bir üslûb ile ifade edilmiştir.
25 — 123. Her peygamberin karşısına bir hak ve hakikat düşmanı dikilir. Bu da Allah'ın hikmeti gereğidir. Belki de o hak düşmanı, peygamberi mücâdeleye sevk eder. Hak ile bâtılın mücâdelesine, sonunda hakkın yerleşmesine yol açar. Her Musa'nın bir Fir'avn'i, her Muhammed'in bir Ebûcehl'i, her Hak da'vetçisinin karşısına dikilen bir şeytân mümessili vardır. Bu, tarih boyunca böyle gelmiştir, galiba böyle gidecektir. Bundan dolayı Hak da'vetçisi, umutsuzluğa düşmemelidir. Çünkü 31 nci âyetin sonunda: "Yol gösterici ve yardımcı olarak Rabbin yeter!" cümlesi, Hak da'vetçilerine Allah'ın yardımını va'detmekte, Allah'ın, onları zafere ulaştıracağını müjdelemektedir. "Allah 'Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz' diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir!" (Mücâdele Sûresi: 21). "Biz hakkı bâtılın üstüne atarız da o, onun beynim parçalar, derhal bâtılın canı çıkar" (Enbiyâ Sûresi: 18).
— 124. Peygamberlerine karşı koyan eski milletler helak olmuşlardır. Mû-sâ'ya, Nuh'a, Hûd'a, Salih'e, Lût'a karşı çıkanlar, peygamberlerine engel olmağa kalktıklarından dolayı helak edilmişlerdir. Demek ki Hakk'a engel olmağa çalışanların sonu helaktir (35-39). Eski peygamberlere karşı çıkanlar nasıl helak edilmişlerse, Hz. Muhammed'e karşı çıkanlar da helak edileceklerdir (40).
26 — 125. Çok güçlü ve çok merhametli olan Allah, kullarına acıdığından dolayı peygamberler gönderip onları sapıklıktan doğru yola iletmek istemiştir (9, 68, 104, 122, 140, 175, 191).
— 126. Allah, peygamber olarak görevlendirdiği kullarıyle beraberdir. Dualarım işitir, yardımıyle onları destekler (15-16).
— 127. Peygamberler, güvenilir insanlardır. Yalan söylemezler, kimseyi aldatmazlar. Hak'tan aldıkları vahyleri aynen duyururlar (107, 125, 143, 162, 178).
— 128. Da'vetleri karşılığında insanlardan bir ücret istemezler, bir çıkar beklemezler. Sırf Hak rızâsı için da'vet ederler (109, 127, 145, 164, 180).
— 129. Peygambere ilk uyanlar, ezilen zayıf tabakadır. Zenginler ona uymaz, tersine onun da'vetini engellemeğe çalışırlar: "İşte böyle, senden önce de hangi ülkeye uyarıcı gönderdiysek, mutlaka onun varlıklıları: 'Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de izlerine uyarız' dediler" (Zuh'ruf Sûresi: 23).
İnkılapçı da'veti, zengin tabaka engellemeğe çalışır. Çünkü onlar, zayıf insanları emirleri altında çalıştırmakta, mevcut statüden yarar sağlamaktadırlar. Şimdi emrederken emir altına girmek istemezler. Peygambere tâbi olmakla çıkarlarının elden gideceğini düşünürler. Peygambere tâbi olan yoksul, zayıf kişilerle birlikte bulunmak istemezler. Bundan dolayı kendileri peygamberin yanına geldikleri zaman onların kovulmasını isterler (111-**114).** Nuh kavminin zenginleri böyle yaptığı gibi, Hz. Muhammed(s.a.v.)in kavminin zenginleri de böyle yapmış, kendileri geldiğinde yoksulların kovulmasını istemişlerdir: Hûd Sûresinin 27-30 ncu âyetlerinde Nûh kavminin zenginlerinin, yoksul, zayıf insanları küçümsedikleri, Nuh'tan onları yanından kovmasını istedikleri anlatılmaktadır:
"Kavminden ileri gelen inkarcı grup dedi ki: 'Biz, seni de bizim gibi insan görüyoruz ve sana, bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz; tersine sizi yalancı sanıyoruz'. Dedi ki: 'Ey kavmim, bakın ya ben Rab-bimden bir delîl üzerinde isem ve (O), kendi katından bana bir rahmet vermiş de, o (rahmet) sizin gözlerinizden gizli bırakılmış ise? Şimdi siz onu istemezken, biz sizi o(Tanrı rahmeti)we zorla mı sokacağız? Ey kavmim, buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, benim ücretim Allah'a aittir. Ve ben, (sizin hor gördüğünüz) inananları kovacak değilim. Çünkü onlar, Rablerinin huzuruna gideceklerdir. Fakat ben sizi, cahillik eden bir kavim görüyorum. Ey kavmim, ben onları kovarsam, Allah'a karşı beni kim savunur? Düşünmüyor musunuz'?" (Nûh Sûresi: 27-30).
Hz. Peyğamber(s.a.v.)e de, zengin, kendini beğenmiş insanların sözüne uyarak yoksul, zayıf insanları yanından

kovmaması emredilmiştir: "Rablerinin huzuruna toplanacaklarına inanıp bu durumdan korkanları onunla uyar ki; kendilerinin, O'ndan başka ne dostları, ne de destekçileri yoktur. (Böyle uyar!) belki korunurlar. Sabah akşam Rablerinin rızâsını isteyerek O'nayalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki onları kovup da zâlimlerden olasın!" (En'âm Sûresi: 51-52).
— 130. Yüce Allah, sonunda peygamberleri ve küçümsenen horlanan mü'-minleri galip getirir, böbürlenenleri helak eder (116-120).
— 131. Her peygamberin kavmi gibi, 'Âd kavmi de, kardeşleri Hûd'u engellemeğe çalışmışlar, okuduğu âyetlere "eskilerin masalları" demişler, âhi-reti yalanlamışlar ve sonunda helak olup gitmişlerdir.
—132. Semûd kavmi de peygamber Salih'in öğütlerini dinlememişler, mallarına, mülklerine güvenmişler, mu'cize deveyi kesmişler, bardağı taşıran son damla olan bu davranışlarıyle helak olup gitmişlerdir.
— 133. Allah'ın bir peygamberi veya velîsiyle mücâdeleye kalkmak, ebedî hüsrana götürür.
— 134. Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın emriyle, Güvenilir Rûh tarafından Arap diliyle Hz. Muhammed'e vah;edilmiştir. O, cin-şeytân indirmesi değildir. Şeytânlar böyle bir şey yapamazıar. Çünkü yüce melekler topluluğundan uzaklaştırılmış olan şeytânlar o yüce âlemden söz çalamazlar (192-195, 210-212).
— 135. Şeytânlar ancak yalancı Kâhinlere ve şâirlere telkinler yaparlar. Şeytan telkinlerine kulak veren kâhinlerin çoğu yalancıdır.
— 136. Kur'ân'ın içeriği, önceki ilâhî Kitaplarda da vardır. Bundan dolayı İsrail oğulları âlimleri, Kur'ân'da anlatılan kıssa ve prensiplerin, kendi Kitaplarına uygun düştüğünü bilirler. Bu da Kur'ân'ın vahy olduğunu kanıtlar. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.), okuma bilmediği gibi yabancı dil de bilmezdi. O Kitapların muhtevasını tahsil etmemişti. İbranî diliyle Hz. Musa'ya verilmiş olan o Kitabın içeriği, fasîh bir Arapça ve muciz bir üslûb ile Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir (196-197).
— 137. Gelenekleriyle ve kıskançbklanyle şartlanmış olanlar, Kur'ân'a inanma eğilimi duymazlar, tersine onu inkâr ederler. Onlara bu düşünce hoş gelir. Ama ansızın gelecek azabı görünce pişman olurlar. Fakat bu pişmanlık kendilerine bir yarar sağlamaz (199-207).
— 138. Şâirler olayları abartırlar, yapmayacakları şeyleri söylerler, her vadide dolaşırlar. Bunlar şirk ehli şâirlerdir.
— 139. Ama Şâirlerin hepsi böyle değildir. İnanıp güzel işler yapan, Allah'ı anan, haksız saldırılara cevap verenler iyi karakterli insanlardır. Şiir kötü değildir. Sağlam karakterli şâirlerden dökülen şiirlerde hikmet vardır. Kur'-ân, imanlı, doğru sözlü şâirleri över (224-227).
—140. Allah, elçi gönderip uyarmadan bir kenti helak etmez. Çünkü uyarmadan helak etmek zulümdür. Allah, hâşâ zâlim değildir (208-209).
27 — 141. 7-14 ncü âyetlerde Musa'nın da'vet kıssasından bir kesit alınmıştır. Musa'nın Kitabı, kendi eseri değil, kendisine ağaçtan ateş şeklinde beliren Tanrı vahyidir. Aynı Kitabın içeriği, yine Sidretu'l-Müntehâ(uzak bir ağaç)ta görünen melek tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. İki vahyin de kaynağı birdir. Bütün İlâhî vahylerin kaynağı aynıdır.
— 142. Mu'cizeleri yaratan Allah dilerse değneğe can verip onu yılan yapar ve yılan olan değneği yine eski haline döndürür. Dilerse insanın uzvundan nurlar fışkırtır (10, 12).
— 143. Hz. Musa'ya dokuz mu'cize verilmiştir. Musa'nın mucizelerini gördükleri halde bile bile onları büyü, Musa'yı da büyücü sayanlar cezalandırılmışlardır (13-14).
— 144. Elçiler, Allah'ın katında güvendedirler. İlâhî vahy esnasında onlara bir zarar gelmez ve şeytân, onlara müdâhale edemez: "Benim katımda elçiler korkmazlar" (10).
— 145. Peygamberler ve ıslahatçılar, sadece söz ile hakaretlere maruz kalmazlar; aynı zamanda onlara sû-i kastler de düzenlenir. Nitekim Hz. Salih'e böyle bir sû-i kasd düzenledikleri gibi (49) Hz. Peyğamber'e de düzenlemişlerdir: "inkâr edenler seni tutup bağlçmaları, öldürmeleri, ya da (yurtlarından) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı" (Enfâl Sûresi: 30).
— 146. Fakat herşeye rağmen Allah, hakkı üstün getirir, peygamberleri ve inananları kurtarıp kâfirlerin evlerini başlarının üstüne yıkar (51-53).
— 147. Hz. Peyğamber'e sadece Allah'a ibadet etmesi, yalnız O'na teslîm olması ve Kur'ân okuması emredilmiştir (91-92).
— 148. Birbirine düşman iki gruba.bölünmüş olan Semûd kavmini irşâd için görevlendirilen Salih Aleyhisselâm, onları uzlaştırmağa çalışmış; kötülüğü bırakıp iyiliğe, tefrikayı bırakıp istiğfara yöneltmek istemiş; fakat bozguncu insanlar onu dinlememişler, mu'cize deveyi kesmişler, bu yüzden mah-volup gitmişlerdir (45-53).
Peygamber Süleyman'a teslîm olan Kraliçenin mutlu sonucu anlatıldıktan sonra, 45-53 ncü âyetlerde Peyğamber'e karşı gelen, onun da'vetini engellemeğe çalışan kavmin acı sonucu anlatılmıştır. Bunun anlamı şudur: Peygamberleri, Hak da'vetçilerini dinleyenler mutlu olurlar; onlara karşı gelenler felâkete uğrarlar, silinip giderler.
— 149. Kötü davranışlar içine girenler, gidişlerinin yanlış olduğunu söyleyenlere, uğursuzluk yapıştırırlar. Yanlış davranışları yüzünden uğradıkları felâketlerin, sıkıntıların o peygamber veya da'vetçinin uğursuzluğu yüzünden başlarına geldiğini sanırlar. "Sizin yüzünüzden bu işler başımıza geldi. Siz, uğursuz insanlarsınız!"

(47) derler. Oysa içine düştükleri sıkıntılar, yanlış davranışlarının sonucudur. Kabahati, kendilerinde arayacakları yerde kendilerini felâkete götüren davranışlardan kurtarmağa çalışan ıslahatçılarda ararlar.
Hz. îsâ'nın havarileri de Hz. Salih gibi, irşada gittikleri kent halkı tarafından uğursuzlukla suçlanmışlardır: "Biz onlara iki elçi gönderdik, onları yalanladılar, biz de (elçileri) üçüncü bir elçi ile destekledik. Dediler ki: 'Biz, size gönderilen elçileriz'. Kentliler dediler ki: 'Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Rahman bir şey indirmemiştir. Siz, sadece yalan söylüyorsunuz.' Elçiler dediler ki: 'Rabbimiz bilir ki biz, size gönderilmiş elçileriz. Bizim üzerimize düşen, yalnız açıkça duyurmaktır'. Kentliler dediler ki: 'Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, sizi mutlaka taşlarız ve bizden size acı bir azâb dokunur'. Elçiler dediler ki: 'Uğursuzluğunuz sizin kendinizdedir. Size öğüt verdiğimiz için mi uğursuzluğa (uğruyorsunuz)? Hayır, siz, aşırı giden bir kavimsiniz'." (Yasın Sûresi: 14-19).
Demek ki bu hal, gerek peygamberlerin, gerek da'vetci ve ıslahatçıların karşılaşacağı, göğüslemek zorunda olacakları kaderdir. Kavmin bu olumsuz davranışını kırmak, azim ve irâde ile yenmek gerekir. Aksi takdirde başarı zordur.
28 — 150. Fir'avn'ın evinde yetişen Hz. Mûsâ, peygamber olmazdan Önce eğitim görmüş, ilim ve hikmet öğrenmişti: "Mûsâ güçlü çağına erip olgunlaşın-ca biz ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız" (14).
— 151. Hz. Muhammed (s.a.v.), bu kıssayı okuyarak değil, vahy ile öğrenmiştir.
— 152. Peygamberlerin da'vetinin üzerinden uzun zaman geçince din yoz-laştırılır, dine hurafeler, gelenekler sokulur. Yüce Allah, yeni peygamberler ve ıslahatçılar göndererek, yozlaştırılan dini aslî temizliğine ulaştırır. Bütün peygamberlerin da'vetinin özü birdir. Ayrıcalıklar, zamanla o da'vetlerin yoz-laştırılmasından doğmuştur (45).
— 153. trşâd görevine giderken yardımcı almak, özellikle iyi konuşan kişilerden yararlanmak uygundur. Nitekim Mûsâ da, fasîh konuşan kardeşi Harun'un kendisine yardımcı yapılmasını dilemişti (34-35).
— 154. Allah, peygamber göndermeden bir kavme azâbetmez. Çünkü bir kavmi uyarmadan cezalandırmak O'nun adalet ve hikmetine uygun değildir. Bunun için önce elçi gönderip uyarır: "Kendi elleriyle yaptıkları (günâhlar) yüzünden başlarına bir felâket geldiği zaman: 'Ey Rabbimiz, bize bir elçi gön-derseydin de âyetlerine uyup inananlardan olsaydık!' diyecek olmasalardı (seni göndermezdik)" (47), "Rabbin, şehirlerin anası(o\&n Mekke)de, onlara âyetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir. Ve biz, halkı zâlim olmadan ülkeleri helak edici değiliz" (59).
— 155. Kureyşliler, kendilerine Hakk'ın âyetlerini okuyan peyğamber'e inanmamışlar; Musa'ya verilen Kitap gibi kendilerine de bir kitap getirmesini, ancak bu takdirde inanacaklarını söylemişlerdir. Oysa bu, inanmamak için bahanedir. Öyle bir kitap getirilmiş olsa da inanmazlar. Çünkü Musa'ya verilen Kitabı da kabul etmemişler: "İkisi de, birbirine güç veren iki büyüdür!" demişlerdi.
Gerçekten Kureyş kabilesi, Hz. Muhammed'den önce, Mûsâ Kitabını kabul etmedikleri gibi Hz. Muhammed'in getirdiği vahyleri de kabul etmediler. İkisine de "büyü" dediler. 48 nci âyette " ıjiliâj OIJA-- ; Birbirine güç veren iki büyü" ta'birinden Tevrat ile Kur'ân'm kasdedildiği anlaşılıyor. Bu sözü söyleyen de Kureyşlilerdir. Onlar, Tevrat'ın da, Kur'ân'ın da büyü sonucu meydana geldiğini sanmışlardı.
"Birbirine güç veren iki büyü" deyiminden, Tevrat ile Kur'ân'ın, birbirine destek verdiği, uygun düştüğü anlamı çıkar. Demek ki Araplar, büyü dedikleri bu iki Kitabın mâhiyetlerinin ve içeriklerinin bir olduğunu anlamış ve ikisine de büyü vasfını takmışlardır.
İki büyü, yahut bir kırâete göre "iki büyücü" sözünü söyleyenlerin, Ya-hûdîler olduğu da ileri sürülmüş ise de Şevkânî, bunun doğru olmadığını, zîrâ Yahûdîlerin, Musa'ya büyücü demediklerini, bunu Kureyş kâfirlerinin söylediklerini ifade ediyor. Ve devamla diyor ki: "Ancak Fir'avn kavmi gibi Musa'nın peygamberliğini kabul etmeyen kimseler de bu sözü söylemiş olabilirler. Çünkü onlar, Mûsâ ve Harun'a büyücü demişlerdi. Ama onlar da yahûdîdeğillerdi. Ayrıca, " tj^ÜÇ' Ijjî:İnkâretmedilermi?"dekizamir, hem Musa'yı, hem de Muhammed'i inkâr edenlere gidebilir. Yani Musa'ya ve Mu-hammed'e verilen için "iki büyüdür" dediler, mânâsı çıkar. Fakat bu sözü söyleyenlerin, Kureyş kâfirleri olması daha doğrudur" (Fethu'l-Kadîr: 4/177).
— 156, Hidâyete erdirecek olan Allah'tır. Hidâyet, peygamberin sevip istemesine göre değil, Allah'ın takdiri gereği insanlara verdiği kabiliyete göre olur. Allah, herkesin gönlünü bilir. Hidâyete niyyetli olanları yoluna iletir. Bunu istemeyenleri, kendi hallerinde bırakır. Peygamberin görevi, hidâyet etmek değil, duyurmaktır. "Sen, sevdiğini doğru yola iletemezsin, fakat Allah, dilediğini doğru yola iletir. O, yola gelecek olanları daha iyi bilir" (56).
— 157. Kureyşlilerin inanmamalarının birçok sebebi yanında, İslâmı kabul ettikleri takdirde Ka'be'nin kutsallığına saygı gösterilmeyeceği, bütün Arabistan'ın ortak tapınağı olan Ka'be'yi kurtarmak için diğer Arap kabilelerinin Mekke'ye hücum edecekleri, Ka'be saygınlığının kalkmasıyle güven ve âsâ-yişin bozulacağı, baskınlara maruz kalacakları kaygısını taşımaları idi: "Dediler ki: 'Biz seninle beraber doğru yola gelirsek yurdumuzdan atılırız" (57).
Oysa bu düşünceleri yersizdi. Çünkü İslâm, Ka'be'yi, tevhîd dininin bir sembolü olarak daha da kutsallaştırmıştır. Ka'be sayesinde kendilerini güven ve bolluk içinde yaşatan Allah, gönderdiği din olan İslama sarıldıkları tak-dirde sıkıntıya değil, bolluğa kavuşacaklardır. Bu dinde onların yücelmesi, refah ve mutlulukları vardır ama

bunun farkında değiller. "Biz, onlara kendi katımızdan bir rızık olarak, herşeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir mekân vermedik mi? Fakat çokları bilmezler" (57).
—158. Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisine Kitâp'ın vahyedileceğini ummazdı, böyle bir şey hatırından da geçmezdi. Allah, lütuf ve rahmetiyle onu peygamber seçip vahyine mazhar kılmıştır (68, 86).
29—159. Allah, peygamberleri ve Hak da'vetçilerini, zâlimlerin zulüm ve baskısından kurtarır; inanmayanları bir âfetle yok eder (24, 34-40).
— 160. Kur'ân kıssalarının anahatları, Kur'ân'dan önceki İlâhî Kitâp'tan Hz. Muhammed(s.a.v.)e, kendi diliyle vahyedilmiştir. Yazı bilmeyen, o Kitabı okumamış olan Hz. Muhammed'in, bu kıssaları, kendiliğinden ve bu olağanüstü belâğetle bilip anlatması mümkün değildir. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vah-yedilen bu kıssalar, prensipler, daha önceki Kitâb'ı bilen Kitap ehlinin ezbere bildiği âyetlerdir. Onların âlimleri, Kur'ân'ın anlattıklarının, kendi Kitaplarına uygun düştüğünden dolayı Kur'ân'ın vahyen Hz. Muhammed'e verildiğine inanmışlardır (45, 47-49). Zira o Kitabın dilini bilmeyen, yazı bilmediğinden onu okumamış, bir yerden de öğrenmemiş olan Hz. Muhammed'in, onun âyetlerini, harikulade taze ve çekici bir üslûb ile anlatması, ancak vahy ile mümkün olur.
— 161. Mu'cize yaratmak Allah'ın elindedir. Peygamberler, kendi istekleriyle mu'cize getiremezler. Allah dilediği zaman onların elinde mu'cizeler yaratır. Peygamberin görevi mu'cize göstermek değil, açıkça tebliğ edip uyarmaktır (50).
— 162. Müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, peygamberliğini mu'cizelerle ispat etmesini istemişlerdir. İnsanlar çoğu kez mu'cizeyi görürler de onun mu'cize olduğunun farkına varmazlar. Şimdi ümmî bir insanın, cihanı aydınlatacak, saadete boğacak, insanları melekleştirecek, gönülleri fetheden bu Kur'-ân'ı getirmesi, az mu'cize midir? Bunun üstünde mu'cize olur mu? Hissî (görülür, dış dünyâda duyularla algılanan) mu'cizeler geçicidir. Ama bu Kur'-ân, sürekli bir mu'cizedir (51). Hz. Muhammed, peygamberliğinden son derece emindir. 52 nci âyet, onun peygamberliğine olan bu sarsılmaz inanç ve güvenini vurgulamaktadır:
"De ki: 'Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter (O benim, peygamber olduğuma tanıktır). O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bilir'. Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler, işte ziyana uğrayacaklar onlardır!"
— 163. Allah'tan vahy almadan, kendi sözlerini, Allah'ın sözü gösteren kimse zâlim olduğu gibi, Allah'ın verdiği vahyi, hak sözü yalanlayan da zâlimdir. Her ikisi de cehenneme gidecektir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'tan korkar. Kendi uydurduğu sözü, Allah'ın üstüne atmaz. Ona gelen sözler, Hakk'ın vahyidir. Öyle ise bu vahyleri yalanlayanlar azaba çarpılacaklardır (68).
— 164. Müşrikler, Hz. Muhammed(s.a.v.)den mu'cize istemişler, istedikleri mu'cize gelmeyince de: "İşte biz inanmıyoruz, gerçekten peygamber isen bize azâb getir!" demişlerdi. Peygamber Aleyhisselâm'ın, inanmadıkları takdirde cezalandırılacakları hakkındaki uyarılanyle de alay etmişlerdi. Onlar, kendilerine hiç azâb gelmeyecek sanıyorlardı. Oysa uyarıldıkları azâb gelecektir ama ansızın, hiç ummadıkları bir zamanda gelecek; birden bire üstlerinden, altlarından gelen azâb, onları her yandan kuşatacaktır (52-55).
30 — 165. Peygamberleri kabul etmeyip suç işleyenler cezalandırılmıştır. Allah, inananlara yardım eder, suçluları cezalandırır (47).
— 166. Da'veti, ancak şartlanmamış, sağduyulu insanlara kabul ettirmek mümkündür. Şartlanan insanlara gerçeği anlatmak mümkün değildir. Çünkü önyargıları, gerçeği anlamalarına engel olur. Ancak iyi niyyetle dinleyenler gerçeği duyup anlarlar (52-53).
32 — 167. Hz. Muhammed(s.a.v.)in kalbine, âlemlerin Rabbi Allah'ın buyruğu ile indirilmiş olan İlâhî Kitâb'ın sözleri gerçektir, Peyğamber'in kendi sözü değildir (1-3).
—168. Bu vahyler, daha önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi (Arap kavmini: En'âm Sûresi: 92) uyarması için Hz. Muhammed(s.a.v.)e vah-yedilmiştir: "Yoksa 'Onu uydurdu mu?' diyorlar. Hayır, o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi, doğru yola gelsinler diye uyarman için Rabbinden sana indirilen gerçektir" (3).
Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendilerine bir uyarıcı gelmemiş, İlâhî bir Kitabı bulunmayan Arapları uyarmak üzre gönderildiği, burada olduğu gibi birçok sûrede de vurgulanmıştır.
"Bu da kentlerin anası(Mekke)yi ve çevresindeki(kasaba)ları uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden öncekiÇTann Kitabı)/!/ doğrulayan bir Kitâbdır". (En'âm Sûresi: 92, Şûra Sûresi: 7). "Babaları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (hikmetli Kur'ân, merhametli Allah tarafından sana indirilmiştir)" (Yâsîn Sûresi: 6) âyetleri bunlardandır.
— 169. Hz. Muhammed'e vahy gelmesi, garip bir şey değildir. Daha Önce Musa'ya da vahy gelmiş, İlâhî Kitap verilmişti. Tevrat, nasıl Israîl oğullarına rehber olmak üzere indirilmiş ise Kur'ân da kitabı olmayanlara rehber olmak üzere indirilmiştir (23 ve 3 ncü âyetler).
— "Biz sana böyle Arapça bir okuma vahyettik ki kentlerin anası olan(Mçk-ke)yi ve çevresindeki insanları uyarastn..." (Şûra Sûresi: 7, En'âm Sûresi: 92).
"Hikmetli Kur'ân'a andolsun ki sen, elbette gönderilmiş elçilerdensin. Dosdoğru bir yol üzerinde; yani üstün ve çok merhametli Allah'ın indirdiği (Kur'ân yolu) üzerindesin. Babaları uyarılmamtş, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için (bu Kur'ân sana vahyedilmiştir)" (Yâsîn Sûresi: 2-6).
"İşte bu, (sizin anlayacağınız bir dille) indirdiğimiz Kitâb'ttr. Ona uyun ve korunun ki size rahmet edilsin. (Onu

size kendi dilinizle indirdik ki) 'Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahûdîlere, hırıstiyanlara) indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik (onların Kitabını okuyamıyor, dilini anlayamıyorduk) demeyesiniz- Yahut: 'Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk' demeyesiniz. İşte size Rabbinizden açık delil, hidâyet ve rahmet geldi..." (En'âm Sûresi: 155-157).
Ve daha birçok âyet, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, Arap toplumunu uyarmak üzre gönderildiğini, onun için kendisine Arapça mesaj verildiğini bildirmektedir. Bu, mesajının dili bakımından böyledir. Ama mesajının içeriği bakımından Hz. Muhammed'in de, öteki peygamberlerin de risâletleri geneldir. Yani getirdikleri prensipler evrenseldir. Hangi millet, onların prensiplerini öğrenip uygularsa felaha erer.
33 — 170. Peygamber, mü'minlere, kendi canlarından daha ileridir; peygamberin hanımları da mü'minlerin anneleridir. Hiçbir mü'min, Peyğamber'in vefatından sonra onun hanımlarından biriyle evlenemez (6, 53).
— 171. Allah, gönderdiği her peygamberden, kendisine itaat ve gelecek pey-ğamberi destekleme sözü almıştır. Verilen sözün sorumluluğu vardır. Sâdıklara verdikleri sözde durup durmadıkları sorulacaktır (7). Bu ifâdede, sözde durmanın, zuhur eden peygamberi desteklemenin önemi vurgulanmaktadır. Peygamberi desteklemek, ondan önceki peygamberin, Allah'a verdiği ahdin gereğidir. Öyle ise önceki peygamberin ümmetinin, yeni bir peygamber zuhur edince ona karşı koymayıp destek olmaları icabeder.
— 172. Peygamber ailesinin durumu, normal insanların durumundan farklıdır. Onların yanlış davranışı, halka kötü örnek olacağı gibi, halkın o aileye olan güvenini, saygısını sarsar. Bundan dolayı onların, kasdîbir hatâ yaptıkları takdirde diğerlerinden bir kat fazla cezaya çarpılacakları bildirilmektedir (30, 32).
Liderler de öyledir. Liderlerin yalnız kendi davranışları değil, aynı zamanda ailelerinin her ferdinin davranışları izlenir, onlardan çıkacak yanlış bir davranış, lideri etkiler, eleştirilmesine yol açar. Bundan dolayı liderin, kendileri yanında ailelerinin, çocuklarının da toplumun değerlerine ters davranışlardan sakınmaları gerekir.
— 173. 28-34 ncü âyetlerde Peygamber hanımlarının saygınlıklarını bildiren hitaplar, Kur'ân'ın kadınlara verdiği önem ve değeri gösterir. Bu âyetler geldiği zaman dünyanın belli başlı ülkelerinde kadınlara pek hak tanınmazdı. Halbuki Kur'ân, onlara: "Ey Peygamber evinin halkı, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Sizin evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerim ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah lâtiftir, haber alandır" (33-34) buyurduktan sonra, Allah'a itaat eden müslüman erkek ve kadınları birlikte anarak, her ikisine de Allah'ın mağfiret ve büyük ödülünü müjdeliyor (35).
— 174. Bir evde Allah'ın âyetlerinin okunması, Allah'ın o eve lutfudur. Bu nimetin kadrini bilmek ve buna şükretmek gerekir: "Sizin evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın" (34).
— 175. Allah'ın emir ve iradesini tebliğde hiç kimseden çekinmemek gerekir. Peygamberler, kendilerine gelen emirleri olduğu gibi duyururlar. Allah'tan başka kimseden korkmaz, çekinmezler (39).
— 176. Hz. Muhammed (s.a.v.), kimsenin babası değil, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin hâtemidir (40).
— 177. Hz. Muhammed, şâhid, müdjeleyici, uyarıcı, Hak da'vetçisi ve karanlıkları aydınlatan bir lambadır. Kendisine, inananlara Allah'ın büyük lutfunu müjdelemesi, kâfir ve münafıklara aldırmaması, Allah'a güvenmesi emredilmiştir (45-48),
—178. Peygamber, eşlerinden dilediğiyle cinsel ilişki kurar, dilediğiyle kurmaz. Bu husus, onun kendi isteğine bırakılmıştır (51).
— 179. Peyğamber'e helâl olan kadınlar: Mehrini verip evlenmiş olduğu kadınlar, ganimet olarak eline geçen cariyeler ve kendisini mehrsiz olarak Peyğamber'e hibe eden kadın. Bunlar ile evlenip birleşmesi, Peyğamber'e helâldir. Ancak bu hibe yoluyla, nikâh kıymadan evlenme, Peyğamber'e mahsustur. Diğer mü'minler, kendisini hibe eden kadınla birleşemezler. Mehr ile nikâh kıymaları gerekir. Ancak Peyğamber'in, bu âyet ininceye dek gerek nikâh, gerek ganimet, gerek hibe yoluyla evlendiği kadınlar dışında, artık bundan böyle başka bir kadınla evlenmesi yasaktır (50 ve 52 nci âyetlerin tefsîri-ne bakınız).
— 180. Allah ve melekleri, Peyğamber'e salât eder(ona acır, onu sever)ler. Mü'minlerin de ona salât etmeleri, yani ona saygılı olmaları, onu üzmemeleri gerekir (56).
— 181. Allah'ı ve Elçisini incitenler, dünyâda da âhirette de lanet ve azaba uğrarlar (5).
— 182. Hz. Dâvûd, demirden zırh yapmış, dağlar ve kuşlar onun sesini yankılayarak tesbîh terennümlerine katılmıştır (10).
— 183. Tabiat güçlerinden rüzgâr, Hz. Süleyman'ın emrine girmiş, cinler ona hizmet etmiş ve Süleyman, petrolden yararlanmıştır (12).
— 184. Hz. Muhammed (s.a.v.) bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak görevlendirilmiştir (28). Gerçi onun asıl misyonu, önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş, bir Kitap verilmemiş olan Arapları uyarmaktır: "Yoksa 'O'nu uydurdu' mu diyorlar. Hayır, o, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi, doğru yola gelsinler diye uyarman için Rabbin-den sana indirilen gerçektir" (Secde Sûresi: 3).
"Bu da kentlerin anası{MeWe)yi ve çevresindeki(kasab&)lan uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden öncekiÇTann Kitâbı)m doğrulayan bir Kitâbdır" (En'âm Sûresi: 92, Şûra Sûresi: 7).
"Babalan uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir, toplumu uyarman için hikmetli Kur'ân, merhametli Allah tarafından sana indirilmiştir" (Yâsîn Sûresi: 1-6).
Bu âyetler, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendilerine uyarıcı gelmemiş, İlâhî Bir Kitaba sâhibolmayan Mekke halkı ve çevresindeki insanları yani Arap kavmini uyarmak üzere görevlendirildiğini bildirmektedir.

Gerçi onun ilk ve temel misyonu, bir Kitabı olmayan Arapları uyarmaktır ama Kitabı olanların da, dinlerine karışmış olan şirkten uzaklaşmaları, inançlarını onun tebliğ ettiği tevhîd esasına göre doğrultmaları gerekir. Çünkü Allah, şirke razı olmaz ve şirki affetmez. Kitabı olmayan yabancı milletlerin de, onun tebliğ ettiği din ve Kitap, kendi dillerine çevrilip kendilerine ulaştığı zaman ona uymaları gerekir. Ama bu da'vetin kendilerine ulaşmadığı kimseler, sorumlu değillerdir. Zira "Allah, elçi göndermedikçe bir kavme azabetmez" ve Allah, her elçiyi, kavminin.konuştuğu dil ile gönderir. Yabancı bir insanın, dilini bilmeyen kimselere hitâbetmesi, hitabın muhtevası onlara terceme edilip açıklanmadıkça tebliğ sayılmaz. Bu konuda İsrâ Sûresi: 15, İbrahim Sûresi: 4, Fussilet Sûresi: 44. âyetlere bakınız.

35 — 185. Bütün peygamberler, kavimleri tarafından yalanlanmıştır. Peygamber ve Hak da'vetçisi, yalanlanır, güçlüklerle, iftiralarla, saldırılarla karşılaşırsa üzülmemeli, yılmamalıdır. Da'vâyı yerleştirmek mücâdele ister. Allah, bu yolda mücâdele edene yardım eder (4). Mücâdele eden Hak sahipleri başarırlar. Allah nankör yalanlayıcıları helak eder (25-26).

— 186. Her milletin içinde mutlaka bir uyarıcı, çıkmıştır (24).

— 187. Araplara, çok uzun zamandan beri bir peygamber gelmemişti, kendilerinin İlâhî bir Kitabı yok idi. Dinlerinin çoğu, atalarından kalma geleneklerden ibaretti. İbrahim dininden kalma bazı ibadetler de var idiyse de bunlara da şirk karışmıştı. Nesiller hep birbirine miras bıraktıkları gelenekler, hurafeler ve temelsiz inançlarla sonraki kuşakları aldatmıştı: "O zâlimler, birbirlerine, aldatmadan başka bir şey va'detmiyorlar" (40).

— 188. Bir İlâhî Kitaptan yoksun Araplar, bunun boşluğunu hissediyorlar, bir peygamberin gelmesini istiyor ve bekliyorlar ve bir peygamber geldiği takdirde her milletten daha iyi olacaklarını söylüyorlardı. Ama Peygamber gelince ona uyacakları yerde, onun da'vetini önlemek için tuzaklar kurdular (42-43).

36 — 189. Bu Kur'ân, kendilerine hiç uyarıcı gelmemiş, gaflet içinde bulunan bir kavmi uyarması için Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir (1-6).

6 ncı âyet, Hz. Muhammed(s.a.v.)in, kendilerine peygamber gelmemiş, İlâhî Kitabı bulunmayan Arap kavmine gönderildiğini belirtiyor. "Her kavmin bir yol göstericisi vardır" (Ra'd Sûresi: 7), "Her ümmetin (milletin) bir elçisi vardır" (Yûnus sûresi: 47), "Her ümmet içinde mutlaka bir uyarıcı geçmiştir" (Fâtır Sûresi: 24)'* "Seni de böylece, kendilerinden önce nice milletler geçmiş bulunan bir mülete gönderdik" (Ra'd Sûresi: 30), "Biz onlara daha önce, okuyacakları bir Kitap vermemiştik ve senden önce onlara bir uyana göndermemiştik" (Sebe' Sûresi: 44) gibi âyetler de Hz. Muham-med(s.a.v.)in, kendi kavmi olan Arapları uyarmak üzre gönderildiğini bildirmektedir.

Ama bu, birkaç kez vurguladığımız gibi mesajının dili bakımından böyledir. Kendisi Arapça konuştuğu için Arapça konuşan bir kavme gönderilmiştir. Çünkü Allah, her kavme, kendi dillerini konuşan peygamber gönderir (îbrâhîm Sûresi: 4, Fussilet Sûresi: 44). Fakat mesajının içeriği bakımından onun peygamberliği evrenseldir. Mesajının ulaştığı ve o mesajın dilini anlayan her millet, o mesaj ile yükümlü olur. Bir İlâhî Kitaba sahibolanlar da inançlarını, bu son mesaj doğrultusunda düzeltirler, dinlerini şirk bulaşıklarından temizlerler.

— 190. Ancak iyi niyyetli insanları uyarmak mümkündür: "Sen ancak Zikr'e uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyarabilirsin" (11).

Kötü niyyetli, önyargılarla şartlanmış insanlara söz anlatmak mümkün değildir: "Sen kabirlerde bulunanlara işittiremezsin" (Fâtır Sûresi: 22). Öylelerinin önyargıları, söylenen sözün amacını anlamalarına engel olur. Onların kibirleri, hasedleri, olumsuz düşünceleri, önlerim ve arkalarını tutup kendilerini sabit fikir zindanına kapatır. Hakikati göremez, Hak yoluna giremezler (8-9).

— 191. Eski kavimler de gelen elçileri dinlememişler, onları uğursuz saymışlar, onlar yüzünden başlarına belâlar geldiğini, düzenlerinin bozulduğunu söylemişlerdir. Oysa başlarına belâ gelmesi, düzenlerinin bozulması elçiler yüzünden değil, yanlış davranışları yüzündendir (13-19).

— 192. Peygamberler, da'vetlerinin karşılığında ücret istemezler (21). Onların vârislerinin de öyle olması gerekir. Dini dünyalığa âlet edenler, Peygamber vârisi olamazlar.

— 193. Hz. Muhammed (s.a.v.) şâir değildir. Onun duyurduğu vahyler, şeytân-cin telkini değil, meleğin vahyidir. Bu Kur'ân, iyi niyyetli, gönlü diri insanları uyarması için Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir (70).

— 194. Hak da'vetçisi, kendisine yapılan saldırılara üzülmemeli, sabretme-lidir. Allah, kullarının ne yaptığım bilir. Hak da'vetçilerini korur, haksız saldırganları cezalandırır (76).

38 — 195. Nankörleri, Hakk'ın çağrısına engel olmağa yönelten temel faktörler, kibir ve gururdur. Kibirli insanlar, kendi içlerinde yetişmiş bir insanın peygamberliğini kabul ile ona itaat etmek istememişlerdir: "fnkâr edenler, bir gurur ve ayrıcalık içindedirler" (2), "Onlara, kendilerinden bir uyarıcı gelmesine hayret ettiler de o kâfirler dediler ki: 'Bu yalancı bir sihirbazdır" (4). "O uyarı, aramızdan ona mı indirildi?!.." (8).

— 196. Allah, dilediği insanı yüceltir, peygamber yapar. Mülkün sahibi O'-dur. Kimse O'nun vergisine engel olamaz (9-10). O'nun da'vetini engellemeğe kalkanlar, ordu da olsalar, bozulmağa mahkûmdurlar (10-11). Nitekim, Nûh, Âd, Fir'avn, Semûd, Lût kavimleri ve Eykeliler, peygamberlerini yalanladıkları için sonunda ânî bir felâket, bir deprem ile helak olup gitmişlerdir (12-15).

— 197. Allah, Hz. Davud'a, güçlü bir karizma, derin bir bilgi, güzel konuşma ve etkili bir ses vermiştir. Öyle ki sabah akşam yaptığı tesbîh ile dağlar yankılanmış, kuşlar onun tesbîhinin nağmesine katılmıştır (17-20).

— 198. Hz. Peygamber de diğer peygamberler gibi vahy alan bir uyarıcıdır. Gaybi bilmez. Yüce toplulukta

geçen konuşmalar, vahy ile ona bildirilmiştir. Kur'ân, Allah tarafından gönderilen büyük bir haberdir (67-70).
— 199. Peygamber Aleyhisselâm, kendisine vahyolunanları, Hak rızâsına ermek için tebliğ etmektedir.' Tebliğine karşılık insanlardan bir ücret istememiştir (86).
— 200 Allah'ın buyruğuna itirazsız teslîm olmak gerekir. Ona itiraz eden, şeytânın yoluna girer, lanete uğrar. Allah'ın kuralı uyarınca şeytâna uyanlar cehenneme atılırlar (84-85).
— 201. Allah, dünyâda peygamberlere ve Hak da'vetçilerine yardım edip hak dini yerleştireceğine söz vermiştir (51).
— 202. Allah'ın âyetlerine karşı koyan, bunları engellemeğe çalışan gururluların bir süre serbest dolaşmalarına aldanmamalıdır. Allah onları daima Öyle serbest bırakacak değildir, zamanı gelince cezalandıracaktır. Nitekim peygamberlerini yalanlayan, hakkı engellemek için uğraş veren Nûh kavmini ve onlardan sonra gelen kavimleri de serbest bırakmamış, vakti gelince cezalandırmıştır. Öylelerinin cezası, sadece dünyâ azabından ibaret de değildir. Onlar, âhirette, dünyâdakinden çok daha büyük bir azaba çarpılacaklar, cehenneme atılacaklardır (4-6).
— 203. Allah'ın âyetlerini önlemek için uğraşanların hevesleri kursaklarında kalır (56). Kitabı ve Tanrı elçilerini yalanlayanlar, pek yakında boyunlarına zincir vurularak cehennem zindanına sürükleneceklerdir (69-72).
— 204. Yalnız geleneklerinin ve kör taassuplarının, kibir ve inatlarının tesiriyle Allah'ın âyetlerini engellemeğe çalışanlar, Allah'ın ve mü'minlerin gazabına hedef olurlar. Ne Allah onları sever, ne de mü'minler (35).
— 205. Arşı taşıyan ve Arşın çevresinde hizmet için dolaşan melekler, inanan insanlar için Allah'tan mağfiret talebeder; onların, iyi eşleri, çocukları ve atalarıyle birlikte cennete sokulmalarını, kötülüklerden korunmalarını dilerler (7-9).
Meleklerin, mü'minler için istiğfarları ve koruyucu duaları, meleklerin, inanan, inanmayan bütün insanlardan üstün olduklarını kanıtlar. Bu konuda Tefsirimizin birinci cildinde yeterli bilgi vermiştik (s. 127-149). 7 nci âyetin tefsirine de bakınız.
— 206. Allah, dilediği kuluna, buyruğundaki ruhu indirerek vahy verir. Tâ ki o insan elçi, insanları, âhiret hesabına karşı uyarsın.
— 207. İsrail oğullarının yeni doğmuş erkek çocuklarını öldürten Fir'avn, Allah'ın takdirine engel olamamış; Mûsâ doğup büyümüş, peygamber olmuş, Fir'avn, peygamber Musa'yı da öldürmeğe yeltenmiş ise de Allah'a sığınan Musa'ya dokunamamıştır. Fir'avn'ın engellemeleri, tuzakları, Musa'nın da've-tini önleyememiştir (25-27).
— 208. Peygambere karşı gelenler, mutlaka cezalandırılacaklardır. Ama bu ceza, ya peygamberin hayatında veya onun vefatından sonra olur. Dünyâda cezalandırılmamış olsalar dahi, Allah'ın huzuruna çıkacakları gün, kötü davranışlarının karşılığını görürler. O zaman pişmanlıkları, kendilerine bir yarar sağlamaz.
— 209. Peygamberlerin sayısı pek çoktur. Onların kimi, Hz. Muhammed'e bildirilmiş, kimi bildirilmemiştir. Peygamberlerin hepsi, Kur'ân'da Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e anlatılanlardan ibaret değildir (78). Allah, peygamber göndermeden bir kavme azâbetmeyeceğine (İsrâ Sûresi: 15), her millete kendi diliyle konuşan peygamber gönderdiğine (İbrahim Sûresi: 4) ve her millet içinde mutlaka bir peygamber çıktığına (Fâtır Sûresi: 24, Nahl Sûresi: 36) göre dünyada her ulusa peygamber gönderilmiş olmalıdır.
— 210. Allah'ın izni olmadan peygamber mu'cize getiremez. Allah'ın azâb buyruğu gelince ondan kurtulmak mümkün değildir (78).
41 — 211. İlâhî Kitabın âyetleri, ilk muhatabı olan Arapların anlayabilmesi için, Allah'ın buyruğu ile, Arapça kalıplar içinde bir okuma olarak Hz. Muhammed'e indirilmiştir, müjdeleyici ve uyarıcıdır (1-4).
— 212. Müşrikler, tebliğcisine karşı kıskançlık yüzünden Kur'ân'ı anlamak istememişler, ona kulaklarını tıkamışlardır. Hiçbir suretle onu dinlememeğe ve anlamamağa kararlı olduklarını söylemişlerdir (5).
— 213, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen Zikir, kendisinden önce ve sonra kendisini iptal edecek, kendisinin söz ve prensiplerine ters düşecek İlâhî bir Kitabın bulunmadığı, değerli bir Kitaptır (42).
Kur'ân'dan önce, kendisini bâtıl (geçersiz) kılacak bir kitabın bulunmaması, Kur'ân'ın söylediklerinin, kendinden önceki İlâhî Kitaba uygunluğunu ifade eder. Yani Kur'ân, kendinden Önceki Kitaba uygun, onu doğrulayıcı olarak indirilmiştir. "Çünkü Hz. Muhammed'e söylenenler, daha önceki elçilere söylenenlerdir" (43), onlardan başka bir şey değildir. Kur'ân'ın içeriğini doğruladığı ve kendisine uygun olarak indiği Kitap, kendisini iptal etmez. Çünkü söyledikleri, o Kitaba uygundur. O Kitap da Kur'ân'ın söylediği kıssaları, hükümleri ve temel prensipleri anlatmaktadır. Kur'ân öncesi İlâhî Kitaplar, Kur'ân'a ters değil, uygun olduğu için Kur'ân'ı iptal etmezler.
Kur'ân'dan sonra da, onun sözlerini geçersiz kılacak, yanlışa çıkaracak bir Kitap gelmeyecek, ya da Kur'ân'ın sözlerini ilim yalanlamayacaktır. Nitekim şimdiye dek Kur'ân'ın söylediklerini ilim de doğrulamış, Kur'ân, ilme ters düşmemiştir.
— 214. Kur'ân, muhâtaplarınca anlaşılsın diye Arapça indirilmiştir. Çünkü Araplara, yabancı bir dille hitâbetmenin yararı olmaz (44). Allah, her kavme, kendi diliye konuşan elçiler gönderir (İbrâhîm Sûresi: 4).
— 215. Kur'ân, inananlar için rehber ve şifâdır. İnananlar onu duyup okumakla gönül huzuruna ererler. Ama inanmayanlar, onun gerçek mânâsını düşünmez, anlamazlar. Hasedleri, olumsuz düşünceleri, önyargıları, kulaklarına perde olur, onu dinlemelerini ve anlamalarını engeller. Ona karşı kötü davranışları, basiretlerini kapatır. Onun hakikatlerini göremezler. Bu yüzden İlâhî mahkemede ağır cezaya çarpılırlar (5, 44).
— 216. Kavminden böyle olumsuz davranışlarla karşılaşan, yalnız Hz. Mu-hammed değildir. Ondan Önceki

peygamberler de, Hz. Mûsâ da böyle ters tutumlarla karşılaşmışlar, ama sabretmişlerdir. Sonunda Allah onları başarıya ulaştırmış, zâlimleri de helak etmiştir.
— 217. Allah, kullarını bir süre denemeyi bir yasa olarak belirlemiştir. Böyle olmasaydı, peygamberlere ve Hak da'vetçilerine engel olmağa çalışanlar, derhal helak edilirlerdi (45).
42 — 218. Peygamber (selâm ona), tebliğine karşılık istemez. Sırf Allah'ın sevgisine ermek, rızâsını kazanmak için risâlet görevini yapar (23). Peygamber, tebliğine karşılık beklemediğine göre gerçek Hak da'vetçisinin de dini bir kazanç vasıtası yapmaması, sırf Hak rızâsı için tebliğ etmesi gerekir.
Kur'ân'ı tebliğ eden, ondan para almamış, ömrünün sonuna dek zühd içinde yaşamış, hattâ devlet başkanı olduktan sonra hanımlarının dünyâ zî-neti, bol geçim istemelerinden rahatsız olup onlardan bir ay ayrılmak gereğini duymuş, inen İlâhî hitâb onları uyarmıştır: "Ey Peygamber, eşlerine söyle: 'Eğer siz, dünyâ yaşamım ve süsünü istiyorsanız, geliniz size geçimlik vereyim ve sizi güzelce serbest bırakayım. Ama siz, Allah'ı ve âhiret yurdunu1 istiyorsanız, biliniz ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır" (Ahzâb Sûresi: 28-29).
Kur'ân'ın tebliğcisi Allah Elçisi, tebliğinden ücret almayıp zühd içinde yaşamayı yeğlemiş iken şimdi hatimci ve mevlidci güruh, Kur'ân hatimleri ve mevlidlerle servet sahibi olma çabasındadırlar ve bunu da din adına yap-maktadırlar. Bu, dini yozlaştırma değil de nedir? Zaten din, ruhunu kaybedip böyle bid'at ve ayrıntılarla yozlaşınca dini aslına döndürmek için elçiler gönderilmiştir.
Peygamberlerin temel görevi, yeni din getirmek değil, yozlaştırılmış olan tevhîd dinini aslî temizliğine döndürmektir. Yoksa: "De ki: 'Ben elçilerden bir türedi değilim (önceki peygamberlerin söylemediği şeyleri söylemiyorum, onların yolundan ayrılmış değilim" (Ahkaf Sûresi: 9), "(Ey Muhammed), Sana söylenen, senden önceki elçilere söylenenden başka bir şey değildir" (Fus-silet Sûresi: 43).
— 219. Hz. Muhammed (s.a.v.) Allah'tan korkar, O'na iftira edemez. O'-nun tebliğ ettiği Kur'ân, Hakk'ın vahyidir (24).
— 220. Allah, hiçbir insanla yüzyüze konuşmaz. Ya sözlerini ilham ile onun kalbine düşürür. Yahut görünmeden perde arkasından hitabeden Ya da vah-yedecek melek gönderip sözlerini duyurur (51).
— 221. Hz. Muhammed Aleyhisselâm, daha önce İlâhî Kitabı, imânı bilmezdi. Okur yazar değildi, Kitabı okumamış, öğrenmemişti. Nasıl inanılacağını da bilmezdi. O da toplumun bir ferdi olarak yaşıyordu. Allah, buyru-ğundaki ruhu (Cibril'i) gönderip, ona Kitabının hükümlerini vahyetti (52).
— 222. Ona vahyedilen İlâhî Kitâb, inanan kullara yol gösteren bir nurdur. İnsanlar onunla doğru yolu bulurlar. Hz. Muhammed (s.a.v.), insanları Allah'ın yoluna sevk etmektedir (52-53).
43 — 223. Halkın anlaması için Arap diliyle vahyedilen İlâhî Kitâb'ın aslı yüce hükümdar olan Allah'ın katındadır (4).
— 224. Allah kullarını irşâdsız bırakmaz. Aşırı da gitseler, günâh da işle-seler yine onlara peygamber gönderir, öğüt verir, onları irşâd eder (5).
— 225. Allah, İbrahim'den sonra, onun soyunu yaşatmış, nihayet İbrâhîm dini bozulup topluma şirk hakim olunca Allah, halkı tekrar hak dine döndürmek üzre değerli bir elçi görevlendirmiştir. Fakat Allah'ın rahmetini mal ve mevki ile ölçenler, peygamberliği, Hz. Muhammed'e lâyik görmemişler, onu büyücülükle suçlamışlar; peygamberliğin, daha zengin birine verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (29-31).
— 226. Oysa Allah, rahmetini dilediğine verir. İnsanların rızıklarını veren, onları rızıkta birbirinden üstün yapan Allah, ma'nevî rahmetini de dilediği kuluna tahsis edip onu ötekilerden üstün kılar. Kimse O'nun işine karışamaz.
— 227. Kâfirlerin başına mutlaka azâb gelecektir. Ama bu, ya Peyğamber'in hayâtında veya onun vefatından sonra olur, fark etmez. Bu azabın zamanı belli olmasa da vukubulacağı kuşkusuzdur (41-42). Azabın, Peygamberin hayâtında veya vefatından sonra vukuunun önemli olmadığı, fakat bir gün mutlaka vukubulacağı bildirimi, birçok yerde geçer. Bundan önceki Mü'min Sûresinin 77 nci âyetinde: "(Ey Muhammed), sen sabret, Allah'ın sözü gerçektir. Onları uyardığımız şeylerin bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni vefat ettiririz (nasıl olsa) onlar bize döndürüleceklerdir", "Onları uyardığımız şeylerin bir kısmını sana göstersek de seni bundan önce vefat ettirsek cfe(fark etmez), çünkü senin görevin, sadece duyurmaktır. Hesap görmek bize düşer.," (Ra'd Sûresi: 40) âyetleri de aynı mânâyı anlatmaktadır.
— 228. İnanmayanların, ergeç mutlaka bir gün cezalandırılacakları vurgulandıktan sonra Hz. Peyğamber'e hitaben, kendisine vahyedilene sıkıca sarılması buyurulmakta; kendisinin doğru yolda olduğu, Kur'ân'ın hem kendisi, hem de kavmi için bir zikir (ün, şan ve şeref) olduğu belirtilmektedir (43-44).
— 229. Gerçekten de dağınık Araplar, Kur'ân sayesinde birleşmişler, güçlenmişler, imparatorluk kurmuşlar, büyük üne kavuşmuşlar, Hz. Muhammed'-in yetiştiği bir kavim olarak saygı görmüşlerdir ve göreceklerdir. Kur'ân olmasaydı, onlar bir hiç idi. Ama Kur'ân ile kültür ve uygarlık toplumlarından olmuşlar, İslâm medeniyyetinin mimarı sayılmışlardır. Kur'ân, kıyâmet&dek kendisine uyan milletleri yüceltecek, şân ve şeref sahibi yapacaktır.
— 230. Nasıl Hz. Muhammed (s.a.v.) ile alay ediliyor, onun da'veti engellenmeğe çalışılıyorsa, daha önceki peygamberlerle de alay edilmiştir. Fir'avn ve adamlarına gönderilen Musa'ya karşı çıkılmış, onunla da alay edilmiştir. İnkarcılar, gördükleri mu'cizeleri büyü sanmışlardır. Fir'avn, mülküne güvenerek kendisini Peygamber Musa'dan üstün görmüş, aşağıladığı halkı da kendisine uyup yoldan çıkmıştır. Sonunda boğulup gitmişler, sonra

gelen kuşaklara ibret olmuşlardır (46-56).
— 231. İnsanlara melek elçi gönderilmez, çünkü meleğin insan gibi yaşayıp onlara örnek olması mümkün değildir. Eğer insanlar melek olsalardı, onlara kendileri gibi melek olan bir elçi gönderilirdi (60).
46 — 232. Temel İlâhî Kitabın içeriği, azîz ve hakîm Allah'ın buyruğuyla Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir (2).
— 233. Nankörler, kendilerine okunan Kur'ân âyetlerine "büyü" demiş- ■ ler, "Bunları Muhammed uydurup Allah'a iftira ediyor" demişlerdir. Oysa Hz. Muhammed, Allah'tan korkar. Kendi sözünü onun üstüne attığı takdirde Allah'ın azabına çarpılacağını bilir. Allah tanıktır ki bu Kur'ân, Allah'ın emriyle vahyedilmiştir (8).
— 234. Hz. Muhammed (s.a.v.), bid'atçi bir elçi değildir, yeni bir din getirmemiştir.' O, peygamberlerin atası Hz. İbrahim'in getirmiş olduğu tevhîd dinini, aslî niteliğiyle duyurmaktadır. Bu sözleri kendi iradesiyle değil, Hakk'-ın buyruğuyla söylemektedir. O, sadece bir tebliğcidir. Kendisine vahyedilen-lere uyan bir uyarıcıdır (9).
— 235. Kendi Kitabını bilen bir İsrail oğlu, Kur'ân'ın anlattıklarının benzerinin, Tevrat'ta bulunduğuna tanıklık edip Kur'ân'ın vahy olduğuna inanmıştır. Çünkü dilini bilmediği Tevrat'ın, içeriğini böyle belîğ ve mu'ciz bir üslûb ile anlatmak Hz. Muhammed'in kendi işi olamaz. Bu, ancak vahy ile izah edilebilir. Kur'ân vahydir ama Kureyş liderleri, kıskançlıklarından ve kibirlerinden dolayı Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemişler, ona inanan insanları da küçümsemişlerdir (10). Kur'ân'ın söylediklerinin doğruluğuna, kendinden önceki Tevrat tanıktır. .
48 — 236. Yüce Allah, bu sûrenin inişinden itibaren Hz. Muhammed(s.a.v.)in da'vet yolunun üstündeki engelleri kaldırmış, Peygamberin sıkıntılarım, güçlüklerini geride bırakmıştır (1-3). Mü'minlerin gönüllerini huzur ve güvene kavuşturmuştur (4).
— 237. Peygamber, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir ki insanları Allah'a inanmaya, O'na kulluğa, O'nu anmaya, Elçisini desteklemeğe yöneltsin (8-9).
— 238. Elçiye bey'at eden, onu görevlendiren Allah'a bey'at etmiş olur. Bey'at ile verdiği sözde duran, ödüllendirilir. Sözünden dönen ise kendisine zarar verir (10).
— 239. Allah, Hudeybiye'deki ağacın altında Elçisine bey'at eden samimî mü'minlere orada huzur vermiş, yakın bir fetih ve pek çok ganimet va'det-miştir. Gerçekten o vak'adan sonra önü açılmış olan müslümanlar, zaferden zafere koşmuşlar, egemenliklerini tüm Arabistan'a yaymışlar, aldıkları pek çok ganimet ile bolluğa kavuşmuşlardır (18-21).
— 240. Muhammed, Allah'ın Elçisidir. Ona inanıp çevresinde toplanan insanlar, kâfirlere karşı katı, birbirlerine karşı merhametlidirler. Allah'ın nimet ve rızâsına erişmek isterler. İmân ve ihlâslan, yüzlerinden bellidir. Ger-çekten yüz, genelde kalbin aynasıdır.
— 241. İnananların nitelikleri, Tevrat'ta da, İncil'de de böyle anlatılmıştır. 29 ncu âyette gerek Tevrat'ta, gerek İncîl'de, gerek Kur'ân'da mü'minlerin aynı vasıflarla anıldığının belirtilmesi, İlâhî dinlerin birliğini, aynı inanç ve ahlâk esasları aşıladığını kanıtlar. Allah, genel olarak inanıp güzel işler yapan kullarına mağfiret ve büyük ödül va'detmiştir.
50 — 242. Peygamberin ve Hak da'vetçisinin görevi, insanları inanmaya zorlamak değil, duyurmaktır. Hak'tan korkup öğüt alanları uyarmalıdır (45). Ama dinlemek istemeyenlere, Hakk'ın sözü zorla kabul ettirilemez. Çünkü "Dinde zorlama yoktur" (Bakara Sûresi: 256), "Eğer öğüt vermek yararlı ise Öğüt ver" (A'lâ Sûresi: 9), "Sen öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin, onların üzerinde zorlayıcı değilsin" (Gâşiye Sûresi: 21-22).
51 — 243. Her peygamber, büyücülük ve mecnunlukla suçlanmış (52), hepsi ile alay edilmiştir. İnsanlar birbirlerine tavsiye etmişler gibi birbiri ardınca gelen uluslar, peygamberlerine karşı hep benzeri olumsuz davranışları göstermişlerdir. Ama böyle yapanlar azgınlardır. Hak sözünü dinlemeyen bu tür insanları, kendi halleriyle başbaşa bırakmasından ötürü peygamber veya da'vet-çi sorumlu değildir (54). Çünkü ancak yararlı olacağı zaman öğüt verilir (A'lâ Sûresi: 9). Peygamber ve da'vetçi, ancak öğütçüdür, zorlayıcı değildir (Ğâşi-ye Sûresi: 21-22).
— 244. Mü'minlere öğütü tekrarlamak, iyice pekiştirip güçlendirmek lâzımdır. Hatırlatmanın tekrarında yarar vardır (55).
53 — 245. Hz. Muhammed(s.a.v.)in okuduğu Kur'ân, kendi arzusuyla söylediği söz değil, büyük güçlere sahip meleğin vahyidir.
— 246- Önce yüksek ufukta görünen melek, aşağı inmiş, iki yay ölçüsü, hattâ bundan daha az bir mesafe kalıncaya dek Peyğamber'e yaklaşmış ve öylece ona Kur'ân sözlerini vahyetmiştir.
— 247. Muhammed (s.a.v.) görüşünde yanılmamıştır. O, meleği bundan önce bir kez daha, uzak ağacın yanında bir bahçede görmüştü. O zaman Peygamber, Rabbinin büyük olaylarına tanık olmuştu (1-18).
54 — 248. Sûrenin birinci ve ikinci âyetlerinde, kıyametin çok yaklaşmış olduğunu belirtmek üzre: "Kıyamet saati yaklaştı, Ay yarıldı. (İnsanlar böyle) bir mu 'cize görecek olsalar dahi yine yüz çevirirler ve 'süregelen bir büyüdür' derler" buyurulmaktadır.
Bu ifâde, âyetlerin indiği zaman Ayın yarılmış olduğunu değil, Kıyamet arefesinde düzenin bozulup Ayın yarılacağım anlatır. İleride olacak işlerin kesinliğini belirtmek için, olayın geçmiş zaman kipiyle anlatılması, Arapça-da olduğu gibi Türkçede de vardır. Meselâ, Fakültenin son sınıfına gelmiş bir öğrenciye: "Sen artık fakülteyi bitirdin" denilir. Bu tabir, o öğrencinin, fakülteyi bitireceğinin kesinliğini anlatır. Kur'ân'da bunun pek

çok örneği vardır:
Nahl Sûresinin birinci âyetinde "Allah'ın buyruğu (yani müşriklere yapacağı azâb) geldi, acele etmeyin!" denilmektedir. Oysa bu âyet indiği zaman, henüz İslâmı engellemeğe çalışan Kureyş müşriklerine bir belâ gelmemişti. Onların başlarına gelmesi beklenen belânın mutlaka geleceğini vurgulamak için cümlenin yüklemi, geçmiş zaman kipinde kullanılmıştır.
"Güneş büzüldüğü, yıldızlar kararıp dağıldığı zaman... her can ne yapıp ne getirdiğini bilmiştir" (Tekvîr Sûresi: 1, 2,... 14). Âyetlerde, yine Kıyamet arafesinde vukubulacak olayların kesinliğini vurgulamak için yüklemlerin hepsi geçmiş zaman kipindedir.
Kur'ân-ı Kerîm'de, âhirette vukubulacak cennet ve cehennem sahneleri, genellikle mâzî (geçmiş zaman) kipiyle anlatılmıştır. Bunun çarpıcı örneklerinden biri de âhiretteki Yüce Mahkeme duruşmasının mâzî kipiyle tasviridir:
"Sûr'a üflendi, göklerde ve yerde olanlar (korkudan) düşüp bayıldığı), ancak Allah'ın diledikleri bayılmadı. Sonra ona bir daha üflendi, hemen onlar kalktılar, bakıyorlar."
"Yer, Rabbinin nuru ile parladı, kitap ortaya kondu, peygamberler ve şâhidler getirildi ve aralarında hükmedildi. Onlara asla zulmedilmez".
"Herkese yaptığının karşılığı tam verildi..." (Zümer Sûresi: 68-70).
Bu âyetleri okuyan herkes, yüklemlerinin geçmiş zaman kipinde olmasından dolayı, anlatılan olayların geçmişte olduğunu değil, gelecekte olacağını anlar. Kesinliğini belirtmek için olaylar, mâzî kipiyle anlatılmıştır.
İşte Kamer Sûresinde "Ay yarıldı" ifadesi de, kâinat düzeninin bozulacağı, Güneşin büzüşeceği, yıldızların dağılacağı, Ayın parçalanacağı Kıyamet olayını anlatmaktadır. Zaten ikinci âyetteki "görme" ve "yüz çevirme" yüklemlerinin gelecek zaman kipinde olması, bunu kesinlikle ortaya koyar. Bu ikinci âyet, mevcut meallerde yanlış mânalandırılmıştır. Bu âyetin mânâsı: "Bir mu'cize görseler yüz çevirirler..." değil, "Bir mu 'cize görecek olsalar yüz çevirirler, süregelen büyüdür, derler" şeklindedir. Bu âyet, anlatılan olayın geçmişte olduğunu değil, gelecekte olacağını belirtir.
Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Ayın yarılması biçiminde bir mu'ci-zenin olmadığı, Kur'ân'ın kendi ifadesiyle sabittir. Çünkü Kur'ân, putata-parların, Peyğamber'den istedikleri maddî mu'cizelerin vukubulmadığını, böyle bir mu'cize vukubulduğu takdirde inanmayanların helak edilmiş olacağını, oysa yüce Allah, şimdi inanmayanları hemen helak etmek istemediği için, onların istedikleri mu'cizeleri yaratmadığını söylüyor:
"Bizi, mu'cizeler göndermekten alıkoyan şey, öncekilerin, gördükleri mu 'cizeleriyalanlamış olmasıdır. Semûd kavmine, açık bir mu 'cize olarak De-ve'yi verdik, o (mu'cize), haksızlık etmelerine sebeboldu (deveyi kestiler, bu yüzden helak edildiler). Biz mu'cizeleri yalnız korkutmak için göndeririz!" (İsrâ Sûresi: 59).
Ra'd Sûresinin 31 nci âyetinde müşriklerin, dağları yürütmek, yeri yarmak, Ölüleri konuşturmak gibi mu'cizeler istediklerine dikkat çekildikten sonra bu gibi şeyleri ancak Allah'ın yapacağı, peyğamber'in görevinin bunları yapmak değil, teblîğ olduğu anlatılır. İsrâ Sûresinin 90-93 ncü âyetlerinde de yine müşriklerin, bu tür maddî mu'cize istekleri anlatıldıktan sonra Peyğam-ber(s.a.v.)e hitaben: "Rabbimin sânı yücedir. Ben sadece insan elçi değil miyim?" demesi emredilmektedir. Yani bu tür işleri yapmak benim elimde değil, görevim de değildir.
Şimdi Peygamber (selâm ona), dağlan yürütmek, ölüleri konuşturmak, ayağının altındaki yeri yarmak, göğe çıkmak, gökten hazine indirmek gibi mu'cizeleri yapmadığına göre, gökte olan Ay'ı da varmamıştır. Eğer yapacak olsaydı, dağlan yürütür, yeri yarardı... Bunların olmadığını Kur'ân söylüyor.
Şayet Ay yarılmış olsa da bunu müşrikler görselerdi, inanmaları gerekirdi. Bunu gördükleri halde inanmayıp "Büyü" demişlerse derhal helak edilmeleri lâzımdı. Oysa âyetlerin indiği sırada onlar helak edilmemiştir. Onların birçoğu da sonradan müslüman olmuş, İslâm uğruna savaş vermiştir. İnanmayanların, toplu helaki diye bir şey olmadığına göre Ayın yarılması diye bir mu'cize de olmamıştır. Kur'ân, ileride vukubulacak kıyamet ahvâlini, kesinlik belirtmek için mâzî kipiyle anlatmaktadır.
— 249. Kureyşliler, heveslerine uyarak Hz. Muhammed(s.a.v.)i, onun getirdiği Kur'ân'ı yalanlamışlardır. Ama Allah'ın buyruğu yerini bulacak, O'-nun tevhîd dini yerleşecektir. Kureyş liderleri buna engel olamayacak ve bir gün helak olup gideceklerdir (3).
— 250. İnsanlar, kendi aralarından çıkan bir insanın peygamber veya Hak da'vetçisi olmasını kıskanmışlar, ona tâbi olmak istememişlerdir. Bunun baş sebebi kibir ve kıskançlıktır: "Bizden bir insana mı uyacağız?.. Zikir, aramızdan ona mı indirildi? Hayır, o yalancı küstahın biridir!" (24-25). Ama yaptıklarının belâsı kendilerini kuşattığı zaman Peyğamber'in ve Hak da'vetçisinin doğru, kendilerinin küstah ve yalancı olduklarını anlarlar.
57 — 251. Peygamberlerin da'vetleri üzerinden uzun süre geçince yavaş yavaş da'vetin feyz ve heyecanı azalır, onların yerini ruhsuz merasim, katı eylemler, kuru şekiller, gelenekler alır. İnsanlar dinin ruhundan uzaklaşıp şekillere dalmakla gönüller katılaşır, duygusuzlaşır, çokları yoldan çıkar. Eğer ilk da'vet heyecanı korunmuş olsa, bu kuruluk ve katılık olmaz.
İşte bu heyecanı tazelemek için zaman zaman ümmet içinde velîler, ıslahatçılar, yahut peygamberler çıkar; ölü gönüllere tekrar heyecan ve hayât gelir. Nasıl yağmur ölü toprağı diriltirse, peygamberlerin, ermişlerin veya ıslahatçıların aşıladığı feyiz ve heyecan da katı gönüllere öyle hayat, letafet, yufkalık verir (16-17). Ağlamayan gözler yaşarır, aldırmayan gönüller duyarlı olur.
Öyle ki:
"Allah anıldığı zaman kalbleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman (o âyetler) onların

îmânlarını artırır; Rablerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar. İşte gerçek mü'minler onlardır..." (Enfâl Sûresi: 2-4).
— 252. Allah, insanlar arasında adaleti sağlamak için peygamberler göndermiş, onlara Kitap indirmiştir. Fakat İlâhî düzeni, adaleti saldırganlardan korumak için güçlü olmak da gerekir. Ma'nevî gücün, maddî güçle destek-lenmesi lâzımdır. İşte maddî güç de, yine Allah'ın yarattığı demirden elde edilir. İlk silâh kılıçtan tutun da, toplara, taretlere kadar hemen bütün silâhlar demirden yapılır. Bu silâhlar yardımıyle elçilerine destek olarak yeryüzünde adalet düzenini koruyan insanlar, sevâb alırlar. Bunları anlatan 25 nci âyetin sonunda Allah'ın kuvvetli ve azîz sıfatlarının vurgulanması, hakkı, adaleti koruyanların güçlü olması gerektiğine işarettir.
61 — 253. Toplum, Peygambere ve Hak da'vetçisine birden bire inanmaz. İnananlar olmakla beraber ilk anda büyük kesim karşı çıkar. Gerek îsâ, gerek Muhammed (ikisine de selâm olsun), gerek öteki peygamberlerin durumu hep böyledir. Sonunda Allah, inananların sayısını artırmış, onları güçlendirmiş ve inanmayanlara üstün getirmiştir (14). Bu, Allah'ın her peygambere ve her samimî Hak da'vetçisine va'didir. Allah, inananları galip getirecektir.
Şu son dünyâ tarihindeki gelişmeler de bunu göstermiyor mu? Allah'a, dine karşı bayrak açan komünizm dünyâsı, sonunda nasıl inananlara teslîm oldu? Bütün dünyâda dindarlar, inanmayanlara galip gelmektedir. Bu, her zaman böyle olacaktır. Çünkü Allah'ın te'yîdi inananlardan yanadır.
62 — 254. Allah, ümmîlere, kendi aralarından, kendilerine Kitabı ve hikmeti öğretip onları yüceltecek bir elçi göndermiştir (2, 3).
Bu âyet de Hz. Muhammed(s.a.v.)in, ümmî diye tanımlanan Araplara gönderildiğini ifâde etmektedir. Çünkü elçinin, ümmîlere gönderildiği ve üm-mîlerden olduğu belirtilmektedir. Demek ki bu elçi, Kitap ehline değil, ümmîlere gönderilmiştir. Zîrâ Kur'ân'da Kitap ehli, ümmî değil, "Ûtû'l-ilm: Kendilerine bilgi verilmiş olanlar", "ehlu'z-zikr; öğüt, yani Kitâb sahihleri", "ütû'l-kitâb: kendilerine Kitâb verilmiş olanlar", "er-râsihûne fî'l-'ilm: derin bilgi sahipleri" diye vasfedilir. Zikir ve Kitâb ile kasıt, Musa'ya verilen Tevrat'tır, kendilerine 'ilim verilenler, yahut 'ilimde râsih (derinleşmiş) olanlar da Kur'-ân öncesi İlâhî Kitaba özellikle Tevrat'a vâkıf olan bilginlerdir. Hz. Muham-med'in kendisi bizzat Araplara gönderilmiş ise de risâletinin muhtevası geneldir. Peygamberlerin şahısları, kavimleri için özel, fakat risâletlerinin içeriğ kamu âleme geneldir. Kitap ehline düşen, kendi Kitaplarına uygun vahiyler sunmakta olan bu peygambere mâni* değil, destek olmaktır.
— 255. Yine onlara göre cennet sadece Yâhûdîlere özgüdür: "Yahudi yahut hınstiyan olandan başkası cennete girmeyecek, dediler" (Bakara Sûresi: 111). Eğer bu iddiaları doğru ise cennet garantisi almış olanların, bir an önce ölmeyi yeğlemesi gerekir. Oysa dünyâda yaşamaya en düşkün insanlar kendileridir. Demek ki âhiret yaşamına, cennet iddiasına tam inanmış değillerdir. İnansalar ölümden kaçmazlar (6-8).
66 -—256. Hz. Peyğamber(s.a.v.)e, hanımlarının isteğine uyarak, helâl olan bir şeyi kendisine yasaklamaması, yaptığı yeminin keffâretini vererek kendi kendine koyduğu kısıtlamadan vazgeçmesi emredilmektedir (1-2).
— 257. Hanımlarından birinin, Peyğamber'in söylediği bir sözü başka birine söylediği; onun sırrı ifşa ettiğinin de Peyğamber'e vahy ile bildirildiği anlatılmaktadır (3).
Bundan emanet edilen sırrın saklanması gereği anlaşılır. Ayrıntı için âyetin tefsirine bakınız.
— 258. Sonra Peyğamber'in hanımlarına, Peyğamber'i üzmemeleri, aksi takdirde Allah'ın, onları ayırıp, Peygamberine itaatkâr, güzel eşler vereceği ihtar edilir (4-5).
— 259. Allah, Cibril, sâlih mü'minler ve tüm melekler Peyğamber'in dostu ve yardımcısıdır (4).
— 260. Mü'min kişi, Peyğamber'e itaat etmek suretiyle canını ve ailesini, Rabbin her dediğini derhal uygulayan acımasız zebanilerin görev yaptığı cehennem ateşinden korumalıdır. Çünkü oraya düşenin işi bitiktir (6).
O ateşin yakıtı insanlar ve taşlardır. Öyle bir şiddetli ateştir ki insanları da yakar, taşlan da. Müşrikleri de yakar, taptıkları taş tanrıları, tunç heykelleri de. Orada pişmanlığın, özür dilemenin bir yararı olmaz (7).
— 261. 10-12 nci âyetlerde iki kâfir ve iki mü'min kadın anılmaktadır. İki kâfir kadın, zamanlarında en yüksek imana sahib bulunan iki mü'minin: Nûh ile Lût peygamberlerin karılarıdır. Kocalarının peygamber oluşu, bu kadınları kurtaramamıştır. Demek ki insanın değeri kendi eylemlerinden gelir. Kendisi korunmadığı takdirde peygamberin karısı veya çocuğu da olsa cehennem-, den kurtulamaz (10).
Beri yandan dünyânın en azgın kâfiri Fir'avn'ın karısı da inanmış, inanan kadınlara örnek bir hanım olarak Kur'ân'da anılmıştır. Kâfirin karısı olmak, onun imânına zarar vermemiştir. Fir'avn'ın yaptıklarını benimsemeyip zulümden ve kötü işlerden Allah'a sığınan bu kadını, yüce Allah, ebedî saadete erdirmiştir (11).
İmran kızı, Hz. îsâ'nın annesi Meryem de bir doğruluk ve iffet numunesi olarak anlatılır.
Bu dört kadın, bütün dünyâ insanlarına örnektir: İlk İkisi peygamber karısı idiler, buna karşın küfürde kaldılar. Kocalarının peygamber olması, kendilerine bir yarar sağlamadı. Demek ki Allah, diriden ölü, ölüden diri çıkarır. Peygamber evinde dahi fasık ve kâfir yetişebildiği gibi kâfirin evinde de sâlih insan yetişebilir. Nitekim en kâfir olan Fir'avn'ın karısı inanmış ve cennet ehlinden olmuştur.
Bu kadınlardan ilk ikisi peygamber evinde, nikâhı altında bulunan kâfir kadınları, üçüncüsü kâfir nikâhı altındaki inanmış kadını örneklemektedir. Dördüncüsü de peygamberler soyundan gelmiş nâmûs timsâli, sâliha bir kadının örneğidir. İşte insanlar bu üç grubun dışında olamaz.
Bunlardan: peygamber veya sâlih insanların evinde kâfir ve fâsıkın; kâfirin evinde sâlih insanın; ve sâlih ana-babanın evinde yine sâlih insanın bulunacağı anlaşılır. O halde insanlar, ailelerine göre değil, kendi eylemlerine

göre değerlendirilmelidirler. Sâlih olmayan insanlar, sâlih atalarından dolayı değer kazanmazlar. Sâlih insan da babasının ya da ailesinin sâlih olmama-sıyle kınanmaz. Böyle bir şey yapmak, İslâm ölçüsüne aykırıdır. İslâm, kişileri kendi salâh ve amelleriyle değerlendirir, ailelerine göre değil. Her aileden iyi insan da, kötü insan da çıkabilir. Mü'minin evinde kâfir, kâfirin evinde mü'min, mü'minin evinde yine mü'min bulunabilir: "Allah ölüden diri çıkarır ve diriden ölü çıkarır" (En'âm Sûresi: 95, Rûm Sûresi: 19), "Allah katında en değerli olanınız, en çok korunanınızdır" (Hucurât Sûresi: 13).
68 —262. Hz. Muhammed (s.a.v.) cinlerin etkisinde kalmış bir deli değil, yüksek ahlâk sahibi bir peygamberdir (2-4).
71 — 278. Elçilerin ilki olan Nûh, kavmini yalnız Allah'a tapmağa çağırmış, fakat çeşitli putlara tapmaya alışmış olan kavmi, tevhidi kabul etmeyip şirk dininde ısrar etmişler, bu yüzden Tûfân ile boğulmuşlardır.
— 264. Herhangi bir peygamberin yolundan giden, öteki peygamberleri de reddetmemek şartıyle saadete erer (28).
72 — 265 • Peygamber dahi kimseye yarar, yahut zarar veremez, ğaybi de bilmez. Onun görevi, sadece tebliğdir (21-23). "De ki: (Allah bana bir kötülük dilerse) beni Allah'tan başka kimse kurtaramaz ve O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam. Benim yapabileceğim, sadece Allah'tan size duyurmak ve onun verdiği elçilik görevini yerine getirmektir... Size söylenen şey yakın mıdır, yoksa rabbim, onun için uzun bir süre mi koyacaktır, bilmiyorum" (22-23, 25).
— 266. Allah, ğayb bilgisini, yalnız razı olduğu elçiye (meleğe) bildirir. Ona verdiği ğayb bilgisini (vahyi) de, sağdan soldan onu kollayan muhafız meleklerin koruması altında insan elçisine gönderir. Melek elçi, Allah'tan aldığı bilgiyi, insan elçiye aynen tebliğ eder. İnsan elçi de ondan aldığı vahyi, hiçbir değişikliğe uğratmadan insanlara duyurur (26-28).
73 —267 . Hak da'vetçisi, hakkında çıkarılan dedikodulara aldırmamalı, Allah'ın desteğine güvenerek doğru bildiği yolda yürümelidir (10).
— 268. Hz. Muhammed (s.a.v.) de bir elçidir. Nasıl Musa'nın da'vetini, en büyük kâfir Fir'avn engelleyememiş ise, Mûsâ gibi bir Hak elçisi olan Hz. Muhammed'in da'vetini de Kureyş kâfirleri engelleyemeyeceklerdir. Onlar, tıpkı Fir'avn gibi bir süre sonra helak olup cehennemi boylayacaklardır (11-16).
79 — 269. Kıyametin ne zaman kopacağını yalnız Allah bilir (44).
—270. Peygamber, sadece bir uyarıcıdır, ğaybi bilici değildir (42-43, 45).
81 — 271. Hz. Muhammed, cinlerin etkisinde kalmış bir şâir veya kâhin değildir. Onun duyurduğu sözlerin vahiy olduğunda kuşku yoktur.
93 — 272. Allah, Elçisine darılmamı^ kızmamış, onu yalnız bırakmamıştır.
— 273- Peygamberini, memnun olacağı günlere kavuşturacaktır. Peyğam-ber'in geleceği, halinden iyi olacaktır.
— 274. Allah'ın, Elçisine lutfu büyüktür; Yetîm, yoksul, şaşkın halde olan Hz. Muhammed'i barındırmış, sonra zengin etmiş ve nihayet peygamberliğe yükseltmiştir.
94 — 275. Allah, peygamberinin sıkıntılarını gidermiş, verdiği vahyler ile onun gönlünü huzura kavuşturmuş, sânını da yüceltmiştir. Öyle ki onun ünü dünyâya yayılmıştır.
108 — 276. Allah, Hz. Muhammed'e çok hayır vermiş, onun adım ebedîleştirmiştir.
110 — 277. Hz. Muhammed'e, ilâhî da'vet'in oturduğunu ve insanların, bölük bölük Allah'ın dînine girdiklerini gördüğü zaman Allah'a hamd ve şükretmesi, O'ndan mağfiret dilemesi emredilmiştir.

III ÂHİRETLE İLGİLİ PRENSİPLER

4 — 1. İnsanlar mutlaka Allah'ın yüce dîvânında durup dünyâda yaptıklarından hesap vereceklerdir.
6 — 2. Dünyâ hayatı, âhirete nisbetle bir oyuncak durumunda kalır: "Dünyâ hayâtı, sadece bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Korunanlar için elbette âhiret yurdu daha iyidir. Düşünmüyor musunuz?" (Âyet: 32). Dünyâ varlığının fazla bir değeri yoktur. Bu dünyâya gelişten gaye, buna bağlanıp kalmak değildir. Dünyâ, ruh için bir olgunlaşma okulu durumundadır. Şimdi buranın bir olgunlaşma âlemi olduğunu unutup da tüm çabasını dünyâ toplamağa, zengin olmağa, şöhret ve mevki kazanmağa harcayan, âhireti hiç düşünmeyen kimse, ruhunu olgunlaştıramaz, alçaltır, manevî yeteneklerini köreltir. Ebedî hayâtında ruhunu cehennemin tutsağı yapar. Halbuki dört elle sarıldığı şu dünyâ hayâtı, ebedî âhiret hayâtına göre bir oyuncak, bir eğlence demektir. Büyük düşünce sahipleri, peygamberler, filozoflar kendilerini bu eğlence hayatına kaptırmazlar. Buna kapılanlar, çocuk gibi oyuncaklarla meşgul olmayı yeğleyen, onu kemâl sanan kimselerdir. Fakat dünyâyı gaye değil, ebedî hayâtı kazanmanın vasıtası bilen, âhireti kazanmakta gerekli ibadeti huzur ile yapabilmek için de dünyada rahat ve huzur ile yaşama şartlarını temine çalışan ve elde ettiği dünya nimetlerini, ihtiyacı için harcama yanında, âhireti kazanma yolunda da sarfeden kimse, bu dünyâyı onar-dığı gibi âhiret hayatını da imar etmiş olur. Hem dünyâda —âhirettekilere oranla— oyuncak durumunda bulunan nimetlerden yararlanır, hem de âhirette ebedî nimet ve ikrama erer.
— 3. Müslümanlar, müşriklerin taptıkları, kutsallaştırdıkları şeylere söv-mekten kaçınmalıdırlar ki, müşrikler de gazaba kapılıp Allah'a sövmesinler. Lanet etmek, sövmek, müslümanın diline yakışmaz. Kendisi bir kimseye asla sövmeyen, lanet okumayan, hakaret etmeyen (Buhârî, Edeb: 38-44; İbn Han-bel, Musned: 3/126, 144, 158)

Peygamber (s.a.v.): "Mü'min taşlayıcı, lanet okuyucu, kötü dilli olmaz!" demiştir (Tirmizî, Birr: 48; el-Mustedrek, îmân: 1/12; İbn Hanbel, Musned: 1/405, 416).
Bu âyet ve hadîsler, hoşgörülü anlayış, başkalarının inancına saygılı olma prensibi edinmektedir. Demek ki İslâm, insanlara din ve vicdan özgürlüğü tanımıştır.
Birinin inancına sövmek, bir yarar sağlamayacağı gibi üstelik onun da müslümanın taptığı Allah'a, bağlandığı mukaddesata sövmesine neden olur. Bunun için yüce Allah: "Siz onların, Allah'tan başka yalvardıkları şeylere sövmeyin ki onlar da cehaletle sınırı aşıp Allah'a sövmesinler...'1 (âyet: 108) buyurmuştur. Demek ki irşâd, başkalarının inancına hakaret ile değil, hikmet ve ikna metoduyla yapılmalıdır.
7 — 4. İnsanları topraktan yaratan Allah, onları tekrar yaratacaktır: "Sizin yeryüzünde bir süreye kadar kalıp geçinmeniz gerekmektedir. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız. (Âyet: 24-25). "İlkin sizi yarattığı gibi O'na döneceksiniz" (Âyet: 29).
— 5. Her insanın yaptığı işler, âhirette İlâhî Mahkemenin adalet terazisinde tartılacak, iyilikleri ağır basanlar kurtulacak, iyilikleri kötülüklerinden hafif gelenler hüsrana uğrayıp cehenneme atılacaklardır: "O gün tartı tam doğrudur (herkesin yaptığı tartılır), kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtulanlardır. Kimin (sevap) tartıları hafif gelirse işte onlar da âyetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü kendilerini ziyana sokanlardır" (Âyet: 8-9).
— 6. Her can, dünyadaki eylemine uygun karşılığı, ya ödül veya ceza görecektir: "Korunup uslananlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Âyetlerimizi yalanlayıp onları kabule tenezzül etmeyenler ise ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır" (35-36).
"Onlar için cehennemden bir döşek ve üstlerinde de (ateşten) örtüler vardır. İşte zâlimleri böyle cezalandırırız! İnanıp iyi işler yapanlar —ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey yapmasını yüklemeyiz— işte onlar cennet halkıdır, orada ebedî kalacaklardır" (41-42, 147 ve 179 ncu âyetler).
— 7. Cennet halkı ile cehennem halkı arasında bir konuşma olacak, cennet halkı cehennemliklerle alay edecek (çünkü onlar da dünyâda bunlarla alay etmişlerdi), cehennemlikler de cennetliklere bakıp imrenecek, kendilerine acıyıp biraz su, biraz nimet vermelerini isteyecekler, fakat cennet halkı, Allah'ın izni olmadığı için böyle bir şey yapamayacaklarını bildireceklerdir (44, 45, 48 nci âyetler).
— 8. Cennet ile cehennem arasında yüksek bir yerde bulunan her iki taraf halkını da tanıyan bir cemâat, cennetliklere bakıp onları kutlayacak, cehennemliklere bakıp onları azarlayacaktır (46, 49 ncu âyetler).
— 9. O zaman cehennem halkı, dünyâda peygamberlerin doğru söylemiş olduklarını anlayıp itiraf edecek ve onların sözünü tutup uslanmak üzere tekrar dünyâya dönme temennisinde bulunacaklar, fakat bunun bir yaran olmayacaktır. Çünkü iş işten geçmiştir.
— 10. Dünyânın da âhiretin de iyiliğini istemelidir. Hz. Musa'nın duası bu konuda bir örnektir. "Bize bu dünyâda da iyilik yaz, âhirette de. Biz sana yöneldik!" (156). Bütün İlâhî dinlerin gayesi, iki cihanın saadetidir.
— 11. Mutlaka vukubulacak olan Kıyamet, birtakım belirtilerle değil, ansızın kopacaktır: "O size ansızın gelecektir" (187 nci âyetin tefsirine bakınız).
—12. Âhiret, mükâfat ve cezasının sürekliliği, s on derece belîğ bir üsl 6u ile ifade edilmiştir (106-108 nci âyetler). Hulûd, sonsuzluk değil, uzun zamanı
ifade eder. Yüce Allah'ın, Kur'ân'da defalarca vurguladığı üzre Allah, yapılan iyiliklere onların çok üstünde ödüller verir. Ama kötülüklerin cezası, onlara denk olur. Zîrâ cezanın, işlenen suçtan ağır olması, zulümdür. Allah, zulümden münezzehtir. Bundan dolayı iyiliklerin karşılığı olan cennet hulûd ile vasıflandığı gibi genellikle başka sûrelerde ebediyyet ile de te'kîd edilir. Ama suçların cezası olan cehennem, hulûd ile vasıflanmıştır. Bundan çoğunlukla âlimler, azabın çok uzun sürse de bir gün biteceğini söylemişlerdir. Konu üzerinde İbn Kayyım el-Cevziyye, Şevkânî ve Hasan Sıddîk durmuşlardır. Biz de bunu yerinde îzâh etmiştik. Reşîd Rızâ da Tefsirinin altıncı cildi 127 nci ve 8 nci cild 99 ncu sayfalarında bu konuyu inceler.
14 — 13. 42-43 ncü âyetlerde müşriklerin, âhiretteki perişan hali, ana çizgilerle tasvir edilmiştir: Allah, zâlimlerin yaptıklarını bilir. Suçluları hemen cezalandırmaması, onları hiç cezalandırmayacağı anlamına gelmez. Allah onları cezalandırmayı, gözlerin dehşetten donup kalacağı, başların gövde üstünde öne düşüp kaskatı kesileceği, gönüllerde düşünce adına bir şeyin kalmayacağı korkunç bir güne ertelemektedir.
— 14. O gün suçlular, kısa bir süre için de olsa tekrar dünyaya dönüp hatâlarını telâfi etmeyi isterler ama onlara bu imkân verilmez. Kendilerine: "Siz, dünyâda haksızlıkları yüzünden helak ettiğimiz insanların yerinde oturdunuz, ama ibret almadınız, siz de onlar gibi haksızlık yaptınız" denilerek dünyâya döndürülmüş olsalar da yine ibret almayıp suç işleyecekleri îmâ' edilir (44-47).
— 15. 48-51 nci âyetlerde suçlulara uygulanacak azabın dehşetini anlatan bir tablo gösterilir. Bu tablonun ardından her canın, yaptığı işlerin karşılığını göreceği vurgulanır. Yapılan hiçbir iş zayi olmaz. Her eylem, ruhta bir iz bırakır. Âhirette ortaya çıkacak ruhta, amellerin bütün izleri görünür. Ruh, yapılan eylemlerin bir kayıt defteri gibidir. İnsanın, eylemlerinden kaçması mümkün değildir. Her can, eylemlerinin sonucuna katlanır.
16 — 16. Herkes âhirette, yaptığının karşılığını alacaktır (110). İnananlar, âhi-rete intikallerinden itibaren ağırlanırlar. Melekler onların ruhlarını bedenlerinden, incitmeden alırlar, cennete götürürler, orada onları selâmlarlar. Meleklerin, hışm ile, "yüzlerine ve sırtlarına vura vura canlarını alacakları" (Enfâl Sûresi: 50, Muhammed Sûresi: 27) zorbalar ise Allah'ın huzurunda azarlanırlar ve cehenneme sokulurlar. Her can, dünyâda

yaptığının tam karşılığını görür, kimseye haksızlık edilmez..
— 17. İnsanların âhirette uğrayacakları ceza, bir zulüm değil, Allah'ın adaletinin gereğidir. Esasen bu azâb, insanların kendi eylemlerinden oluşmaktadır. Dünyâda insanlara cazip gelen kötü işlerin iç yüzü orada ortaya çıkar ve sahiplerini kuşatır. Herkes yaptığı ile cezalanır. Ceza, dışarıdan değil, kendi eylemindendir: "Her can, yaptığı ile bağlanmıştır" (Tûr: 21, Müddessir: 38). Tatlı gelen yasak eylemler, aslında birer işkencedir. İnsan bunun farkına varmadan kötü işleri yapa yapa canına ateş, işkence olacak eylemler gönderir. İşte eylemlerinin, ortaya çıkan hakikati kişiyi kuşatır, kendi yaptığı, kendisinin cezası olur. Bu gerçeği anlatmak için 34 ncü âyette: "Nihayet yaptıklarının kötülükleri onlara ulaştı ve alay ettikleri şey onları kuşattı" Duyurulmaktadır.
— 18. Müşrikler, öldükten sonra bedensel dirilmeyi kesinlikle kabul etmiyorlardı. Kur'ân-i Kerîm, bunun mutlaka vukubulacağım vurgulamaktadır. Allah için güçlük yoktur. Allah, bir şeye, sadece "Ol" demekle o şey derhal oluverir (38-40).
— 19. Kıyamet, ya da kâfirlere inecek azâb saati, Allah'a göre bir göz açıp yumma gibi, yahut daha kısa bir zamanda olur. Çünkü bize göre uzayan zaman, Allah'a göre kısadır. Yıllar, asırlar bize uzun gelir ama O'na göre bir ân'dan ibarettir (77).
17 — 20. İnsanın dünyâda yaptığı her iş, boynuna asılır, ruhunda bir iz bırakır. Her amelin, ruhta özel bir izi vardır. Kıyamet gününde ruh, bütün amellerinin izleriyle birlikte, açık bir kayıt defteri gibi ortaya çıkar. Her can, dünyâda yaptıklarının iyi veya kötü izlerim açıkça görür ve kendi hesabını kendisi yapabilir (13-14).
— 21. Dünyâda insanların durumları farklı olduğu gibi, âhirette de farklıdır. Kimi cennette, kimi cehennemde olur. Cennettekilerin dereceleri bir olmadığı gibi, cehennemdekilerin azâb dereceleri de bir değildir. Cennetin çeşitli katlan, bölümleri vardır. Herkes kendi ruhunun değerine uygun bir yere gider.
— 22. Allah, ölüleri mutlaka diriltecektir. Ama bunun zamanını yalnız kendisi bilir. İnsan tekrar dirildiği zaman, dünyâ ömrü kendisine çok kısa gelir. Dünyâda pek az kaldığını sanır. Gerçekten insan, elli altmış yılından sonra dönüp de bir geriye bakınca yaşadığı yıllar, bir ân gibi gelir.
— 23. Dünyâda insanlar, liderlerinin izinden giderler. Âhirette de Allah, onları yine liderlerinin önderliğinde Yüce Mahkemeye çağırır. İyiler de, kötüler de, herkes kendi lideri ile duruşma alanına gelir. Orada amel kütükleri sağ taraflarından verilenler, büyük Ödüllere erer, sevinirler. Ama sol tarafından ve arkalarından verilenler cehenneme giderler (71-72).
— 24. Müşriklerin, öldükten sonra bedensel dirilmeğe, âhiret sorumluluğuna inanmamaları, Kur'ân'a karşı olmalarının başlıca sebeplerinden biridir (98). Oysa gökleri ve yeri yaratan Allah, insanları yeniden yaratmağa elbette kadirdir (50,97, 99). Âhirete inanmayanlar, şiddetli bir cezaya çarpılacaklardır (10).
18 — 25. Ashâb-ı KehPin, uzun uykudan sonra dirilmeleri, öldükten sonra dirilmenin bir örneğidir (9-26).
— 26. Dünyâ hayâtı, bir bahar mevsimi gibi kısadır. Mal ve evlâd, dünya hayâtının zineti olmakla beraber geçicidir. Kalıcı olan güzel eylemler, ibâdetler, dünyâ varlığından çok daha iyidir (45-46).
— 27. İnananlar, âhirette cennet nimetleriyle ödüllendirilirler; inkarcılar da cehennem ateşinde kavrulurlar (29-31, 100-102, 107-108).
— 28. Bir gün dağlar yürütülecek, ortadan kaldırılacak, Arz dümdüz olacak. Dümdüz olunca da görüşe engel yükseltiler, alçaltılar kalkacak, herşey düz alanda ortaya çıkıp görünecektir. İşte o gün İlâhî mahkeme, Yüce Dîvan'da duruşma günüdür. İnsanlar oraya, doğdukları gün gibi yalnız, mal-sız, mülksüz, evlâtsız, tek başına gelirler; yardımcıları yoktur. Herkes ameliyle Rabbinin huzurundadır. Çünkü herkesin yaptığı işler, ruh defterine kayıtlıdır. Suçlular, yaptıklarını görünce büyük pişmanlık ve korku içine düşerler ve yaptıklarının karşılığı olan cezayı görürler. Allah, hiç kimseye haksızlık etmez (48-49).
— 29. Ye'cûc Me'cûc, kıyamete yakın zamanda barajlarını aşıp dünyâya dağılacaklardır (98-99).
19 — 30. Öldükten sonra dirilmek muhakaktır. Bunda garipsenecek bir şey yoktur. İnsanı yoktan yaratan Allah, onu yeniden yaratmağa da kadirdir (65-67).
— 31. Herkes Allah'ın huzuruna getirilir; zâlimler cehenneme tıkılır, korunanlar kurtarılır (68-72).
— 32. Ancak tevbe edip uslananlar cennete gireceklerdir (58-61).
— 33. Cennette boş söz söylenmez. Cennet halkı, Allah'ın, meleklerin selâmına erecekleri gibi birbirlerini de selâmlarlar (62).
— 34. Vahy getiren melekler, kendi başlarına değil, Allah'ın buyruğuyla inerler. Fakat getirecekleri vahye şeytanın karışmaması için onlar, sağ ve sollarında koruyucu meleklerin gözetiminde iner ve sadece Allah tarafından kendilerine neyin vahyedilmesi emredilmiş ise onu vahyederler. Bundan ne bir söz çıkarabilirler, ne de buna bir söz ekleyebilirler. Çünkü Allah onlara neyi söylediğini bilir. Allah, söylediklerini asla unutmaz. Bundan dolayı vahy getirmeğe me'mur melekler, Tanrı'nın buyruğunu asla değiştiremezler (64).
— 35. İnkarcılar, mal ve mülklerine, toplumdaki durumlarının üstünlüğüne bakarak kendilerini fakir mü'minlerden üstün görürler. Oysa ma'neviyât üstünlüğü, mal ve mevki ile değil, takva ve gönül temizliğiyledir.
— 36. Allah, sapıklara, uslanmaları için bir süre verir. O süre sona erince kâfirler, uyarıldıkları azabı veya zamanı görürler ve o zaman kimin zayıf, kimin güçlü olduğunu anlarlar.
— 37. Dünyâ malı geçidir. Asıl yararlı olan, kalıcı güzel eylemler, ibadetlerdir.
— 38. Mal ve evlâd, Allah'ın huzurunda bir yarar sağlamayacağı gibi, Allah'tan başka tapılan şeyler de bir yarar sağlamaz. Hattâ yarar sağlamak şöyle dursun, bunlar âhirette, kendilerini tanrılaştıranların hasmı olur.

20 — 39. Mutlaka vukubulacak olan kıyametin vaktini, Allah'tan başka kimse bilmez. Kıyamet vaktinin gizli tutulmasının hikmeti de insanın her zaman ona hazırlıklı olmasını sağlamak, her ân olabileceğini düşünerek dâima ona karşı alarmda bulunmaktır (15).
— 40. Bu topraktan yaratılıp yine ona gömülen insan, tekrar ondan diriltilip çıkarılacaktır (55). Buna göre, haşr, yine bu dünyâ üstünde olacaktır. O halde kıyamet, dünyânın tamamen ortadan kalkması değil, büyük depremlerle dağların kaldırılması, Yeryüzünün, dümdüz bir alan hâline getirilmesidir: "Sana dağlardan soruyorlar. De ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak-tır. Yeryüzünü al açık bir alan yapacaktır. Orada ne bir eğrilik ne de bir tümsek görmeyeceksin" (105-107).
Zümer Sûresinin 68-70 nci âyetleri de Kıyametteki Yüce Dîvân duruşmasının Arz (Dünyâ) üzerinde olacağını, kulları muhakeme için gelen Rab-bin güzelliğinin ışığıyla Dünyâ'nın aydınlanacağını bildirmektedir. Şimdi Arz eğer Rabbin nuruyla aydınlanıyorsa demek ki vardır. Ancak yepyeni bir düzenle.
— 41. Suçlu olarak Allah'ın huzuruna gelenler, cehenneme atılırlar. Cehennemde ölüm yoktur. Ama oradaki hayâta da hayât denmez. Çünkü ölüm, ondan beterdir. Suçların başında da ibâdette Allah'a ortak koşmak, Allah'a ibâdet ederken, başka tanrılara, aracılara da tapmak, böylece Allah'a âido-lan ibâdete başkalarını da ortak etmektir. Fakat şirkten veya günâhlardan uzak durmak suretiyle ruhunu yüceltenler de ebedî cennetlere girerler (74-76).
— 42. herkesin ruhundaki eylem izlerinin, tamamen ortaya çıkacağı Kıyamet gününde Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığı kimseden başkası şefaat edemez. Rahman da ancak doğru sözden hoşlanır. Rahmân'ın izin verdiği kimse, sadece doğruyu söyler (Nebe' Sûresi: 38).
O halde müşriklerin, Allah'a ortak saydıkları uydurma tanrılardan şefaat beklemeleri, bir hayâlden ibarettir, zîrâ Allah, şirki affetmez. Hiç kimse Allah'ın affetmeyeceği bir suçu affettirme çabası içine giremez ve hiç kimse suçluyu suçsuz gösteremez. Çünkü bu, yalan olur. Oysa Rahmân'ın şefaat izni vereceği kimse sadece doğruyu söyleyendir. Allah, kulun herşeyini bildiğinden dolayı zaten o huzurda doğrudan başkasını söylemek mümkün değildir (109-110).
— 43. Âhiret azabı, dünyâ azabından çetindir. Bundan anlaşılır ki, Allah'ı anmaktan yüz çevirenler, dünyâda sıkıntı içine düşecekleri gibi, âhirette de daha çetin bir azaba çarpılacaklardır.
— 44. İyi, kötü, doğru, yanlış âhirette belli olacaktır (135). "Er yarın Hak dîvânında bellolur".
21 — 45. Bu kâinat, eğlence için değil, bir amaç için yaratılmıştır. Hayat, bu dünyâ yaşamından ibaret değildir. Hayâtın asıl amacı, bu dünyâ hayatından sonra ortaya çıkacaktır. Bu kâinat, bir eğlence değil, gerçek olduğuna göre âhiret de gerçektir. Çünkü o hayât olmazsa, bu kâinat amaçsız yaratılmış olur. Kısa bir ömür, sonra yok olmak. Bunda Tanrı amacı açık gözükmez. Asıl amaç, bundan sonraki hayâtta görünecektir.
— 46. Allah'ın saadete erdirmeyi va'dettiği canlar, cehennemden uzak kalır, korku ve üzüntü çekmez, melekler tarafından karşılanıp ağırlanırlar (101-103).
— 47. Allah, kıyamette göğü toplayacak, yeniden yaratacaktır (yıldızların büzülmesi olayı) (104 ncü âyet).
— 48. Âhirette hiçbir can haksızlığa uğratılmaz, hiçbir iyilik karşılıksız kalmaz... Herkesin eylemleri, adalet terazisinde tartılıp değerlendirilir. Herkes yaptığının karşılığını alır: "Kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Hiç kimseye bir haksızlık edilmez. (İnsanın yaptığı iş), bir hardal dânesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesâb gören olarak biz yeteriz" (47), "Kim inanarak iyi işlerden yaparsa, onun çalışmasına nankörlük >>o&(teşekkür) vardır ve biz (onun çalışmasını) yazanlarız" (94).
22 — 49. Vukuu muhakkak olan kıyamet saatinin depremi öyle korkunçtur ki o zaman gebeler çocuklarını düşürürler, insanlar korkudan sarhoş olurlar d-3, 6-7).
— 50. İnsanın bir damla sudaki milyonlarca sperm hayvancığından sadece birinden yaratılıp aşama aşama bu mükemmel düzeye getirilmesi, kıyametin olacağına bir kanıttır, insanı bir sperm hayvancığından yaratan Allah, onu yeniden yaratmağa da kadirdir.
— 51. Kuru yerin, ilkbaharda yağan yağmurlarla kabarıp bitkiler bitirmesi de kıyametin bir kanıtıdır (5).
— 52. Kıyamet mutlaka vukubulacak, nankörler cezalandırılacak, inanıp, da'vâları uğrunda fedâkârlık gösterenler, büyük ödüllere, güzel rızıklara ve güzel yurda ereceklerdir (56-59). Bu va'd, sadece âhirette cennet va'di değil, aynı zamanda dünyâda eziyete uğramış, yurtlarından çıkarılmış mü'minlere fetihlerin müjdesidir. Gerçekten bir süre sonra Arap topraklarında başlayan fetihler, Asya'ya, Afrika'ya, Avrupa'ya uzanmış; müslümanlar hayâl edemedikleri servete, bolluğa, güzel rızıklara ve topraklara sâhibolmuşlardır.
— 53. Allah, Kıyamet gününde, çeşitli din mensupları arasında hüküm verecek, bunların içinde doğru yolda olanları, eğri yolda olanlardan ayırdede-cek ve herkese, davranışına uygun karşılığı verecektir. Çünkü Allah, dünyâda herkesin ne yaptığına tanıktır (17).
23 — 54. Âhiret saadeti, sözle değil, gönüldeki îmana uygun güzel eylemlerle kazanılır. Felaha erenler, sadece inandıklarını iddia edenler değil, inanıp saygı ile namaz kılan, yalan söylemeyen, zekât veren, namuslarını koruyan, sözlerinde duran, doğru sözlü insanlardır (1-11).
— 55. Âhiret mutlaka vukubulacaktır. Çünkü Allah, amaçsız bir iş yapmaz. Bu evreni ve insanları, bu düzen ve ahenk içinde yaratması, bir gayeye yöneliktir. Amaçsız yaratsa abes iş yapmış olur. Allah, abes iş yapmaz. Bu hayâtın amacı da âhirettir: "Bizim, sizi boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (115).

— 56. Dünyâda ibâdetlerle, güzel amellerle ruhlarını temizleyip yüceltme-yenler, ölüm gelip çatınca artık geç kalmış olurlar. Gerçekle yüz yüze gelince yanlış davranışlarını anlar ve tekrar dünyâya dönüp güzel eylemler yaparak hatâlarını düzeltmek isterler ama geri dönüş mümkün değildir. Bedenden çıkan can, yeniden dirilme gününe kadar bir daha bedene döndürülmez (99-100).
— 57. Âhirette, soya sopa değer verilmez. Orada insan, yapmış olduğu eylemlere, ruh sâfiyyetine göre değerlendirilir (101).
— 58. Kıyamette tekrar bedenlere sokulan ruhlar, yaptıklarından hesap vermek üzere Yüce Dîvân'a çağırılırlar. Orada iyilikleri ağır basanlar kurtulurlar; kötülükleri ağır basanlar cehenneme atılırlar (100-104).
— 59. Kulun azaba çarpılması, hâşâ Allah'ın zulmü değil, kendi kötü davranışlarının sonucudur. Daha doğrusu kulun eylemleri, âhirette kendisini kuşatıp ona azâb olur.
— 60. Ma'nevî gerçekler, insanların değerlendirmesine göre değildir. Dünyâda zenginlerin, kibirlilerin küçük gördüğü nice yoksul insan vardır ki inancı ve gönül temizliğiyle o, mânâda sultandır. Yüce Allah, dünyâda kibirli zenginlerin alay ettiği o mü'min kullarını; her türlü saldırılara, alaylara sabır ve tahammüllerinden dolayı ödüllendirecektir: "Zîra kullarımdan bir zümre,
'Rabbimiz, inandık, bizi bağışla, bize merhamet eyle, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!' dedikleri için, siz onlarla aley ettiniz. O kadar ki onlarila. uğraşmanız), size beni anmayı unutturdu. Siz, dâima onlara gülüyordunuz. Bugün, ben onlara, sabretmelerinin karşılığını verdim; işte kurtulup murada erenler onlardır!" (109-111).
— 61. Dünyâdaki değerlendirmeler, âhirette tersine dönebilir. Bugün alay edenler, eylemlerine uygun olarak orada alay edilme cezasına çarptırılırlar (108-111). "Suç işleyenler, inananların üstüne gülerlerdi. Onların yanlarından geçtikleri zaman birbirlerine kaş göz ederek onları küçümserlerdi. Ailelerinin yanınc^döndükleri zaman da mü'minleri ortaya atıp eğlenmeye başlarlardı. İnananları gördüklerinde: 'Bunlar, sapık insanlar' derlerdi. Oysa kendileri, onların üzerine bekçi gönderilmemişlerdi. İşte bugün de inananlar, kâfirlerin üstüne gülerler. Dîvânlar üzerinde oturup bakarlar. 'Kâfirler yaptık-larıyle cezalandılar mı?' diye". (Mutaffifîn Sûresi: 29-36).
25 — 62. Âhirette, inkarcıların amelleri boşa gider. İtaat etmiş olan mü'minler, cennette huzur ve güven içinde bulunurlar. Yerleri, yurtları güzeldir. Küfür, yapılan güzel işleri de geçersiz kılar (23-24).
— 63. Gök yarılıp meleklerin indirileceği kıyamet gününde mülk, yalnız Allah'ındır. O gün, tek hükümdarın O olduğu anlaşılır. Çünkü bütün mülk sahipleri ölür, mülkünü bırakır. Ölmeyen mülk sahibi O'dur. O zaman mül-kün gerçek sahibinin O olduğu ortaya çıkar (26).
— 64. O gün, dünyâda haksızlıkla Peygamber'e karşı gelmiş olan kimse, Hakk'ın da'vetine uymasına engel olan kötü insanlarla dostluk kurduğuna pişman olur (27-29).
— 65. İnkarcılar, yüzü koyun cehenneme sürüklenirler (34). "O gün, yüzükoyun âteşe sürükleneceklerdir!" (Kamer Sûresi: 48).
26 — 66. Âhirette mal ve evlâd fayda vermez. Sadece temiz yürekli insanlar mutluluğa ererler (89).
— 67. Şirk suçunu işlemiş olanlar, âhirette cehennemi karşılarında görünce boş şeylere tapmış olduklarını, Allah'ın ortağı bulunmadığını anlarlar. Doğru inanmak için bir daha dünyâya döndürülmeyi temenni ederler ama bu mümkün değildir (90-102).
27 — 68. Âhiretin olacağında kuşku yoktur. Fakat ne zaman olacağını yalnız Allah bilir (65, 71-72).
— 69. Âhiret günü, dağlar yerinden kaldırılıp savrulur, pamuk gibi atılır, bulutlar gibi yürütülür (88).
— 70. Kıyamette Allah, yerden bir canlı çıkaracaktır ki o, insanlara hitâbedip Allah'ın âyetlerine inanmadıklarını söyleyerek serzenişte bulunacaktır. 82 nci âyetin tefsirine bakınız.
— 71. Orada gerçekler ortaya çıkacak, utançtan ve korkudan, suçluların konuşacakları halleri kalmayacaktır (85).
— 72. Yüce Mahkemede hesap vermek için çağrı yapıldığı zaman, göklerde ve yerde bulunan herkes korkudan bayılacak, ancak Allah'ın güvence verdikleri sarsılmayacaktır (87).
— 73. Dünyâda iyilik yapmış olan, âhirette ondan daha iyi bir iyilik bulur. Kötülük yapmış olanlar da tepe takla cehenneme atılırlar. Herkes yaptığının cezasını görür (89-90).
28 — 74. Yüce Dîvân'da, puta tapanlarla, taptıkları şeyler yüzleştirilir ve birbirlerini suçlarlar. Tapanlar, dünyâda tanrılaştırdıkları şeylerden âhirette uzak dururlar (63-64). Gerçeklerin ortaya çıkacağı o âlemde, uydurma tanrılar kaybolur. Çünkü onlar hayaldir. Orada hayâller kaybolur, hakikatler kalır (64, 75).
— 75. Dünyâda peygamberleri dinlemeyenler, âhiretteki sorguya cevap verecek kelime bulamazlar (65-66).
— 76. Âhiret mutluluğunun temel şartı, îmân, tevbe ve sâlih ameldir: "Ama kim tevbe eder ve iyi iş yaparsa, o kurtuluşa erenlerden olabilir" (67).
29 — 77. Her nefis ölümü tadacak, sonra Allah'ın huzuruna çıkarılacaktır. Bu ve benzeri âyetlerden her canın, ölümünün ardından Allah'ın huzuruna çıkarılacağı, o huzurda yaptıklarından hesap vereceği anlaşılmaktadır. İna-nıp güzel işler yapanlar, ebedîlik bahçelerindeki saraylarda ağırlanacaklardır (58-59). Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin yeri ise cehennem olacaktır (68).
— 78. Bu dünyâ hayâtı eğlence ve oyundan ibarettir. Yani âhirete oranla burası bir eğlence gibi geçicidir. Yahut çoğu kimse hayatını oyun ve eğlence ile, gaflet içinde geçirir. Asıl hayat, âhiret yaşamıdır. Gerçek yaşam odur

(64).
30 — 79. İnsanlar görüneni algılarlar, işlerin içyüzünü bilmezler. Âhiret bu hayâtın içyüzüdür. Kâfirler sadece maddeyi, görünen hayâtı kabul ettikleri için bunun ötesindeki âhiret hayâtını reddederler (7).
— 80. İlk defa kâinatı yaratan Allah, yaratıklarını yeniden yaratır. Eskiyenleri götürür, yerine yenilerini yaratır. Dünyâdaki yaşam süresini dolduran canlar, bedenden ayrılıp Allah'ın huzuruna gider ve o huzurda, dünyâda yaptıklarının hesabını verirler (11), (Ankebût Sûresi: 19).
— 81. İnanıp iyi işler yapanlar, bahçelerde ağırlanırlar. Allah'ın âyetlerini ve âhiret sorumluluğunu yalanlayanlar cehenneme atılırlar (15-16).
— 82. Ölü tabiatın yeşertilmesi, ölülerin diriltileceğim kanıtlar (19).
— 83. Âhiret muhakkaktır. Mü'minler sabırlı olmalı, inanmayanların alaylarına ve olumsuz davranışlarına üzülmemelidirler (60).
31 — 84. Âhirette kimse, kimsenin cezasını çekmez. Herkes kendi günâhından sorumludur. Ne baba çocuğunun yaptığından, ne de çocuk babasının yaptığından sorumlu olur. Kişi, sebebolmadığı bir günâhtan sorumlu tutulmaz (33).
32 — 85. Âhiret muhakkak vukubulacaktır. Şimdi âhireti inkâr edenler, onu görünce yaptıklarına pişman olurlar. Yeniden dünyâya dönüp hatâlarını düzeltmek isterler (11-12) ama artık bu imkân verilmez.
— 86. Dünyâda her topluluk, kendisinin üstünlüğünü, kendi yolunun doğruluğunu iddia eder. Âhirette Allah, onların arasında hüküm verecek, kimin hak yolda, kimin sapık olduğunu bildirecektir (25).
"Er yarın Hâk divânında bellolur".
33 — 87. Âhiret hayâtını yeğleyen, dünyânın süsüne, varlığına gönlünü kaptırmaz (28-29).
— 88. Dünyâda kâfir liderlerine uyup hak yoldan sapanlar, âhirette pişman olurlar. Liderlerine, kendilerinin iki katı azâb dilerler ve lanet ederler (64-68).
34 — 89. Kıyamet muhakkaktır, öldükten sonra dirilip kalkmak haktır. Fakat müşrikler buna inanmamakta, böyle söyleyen Peygamber'i delilikle suçlamaktadırlar (3, 7-8).
35 — 90. Hayır işlerine koşan iyi kullar, Adn cennetlerine girerler, orada altın ve inci bilezikler takar, ipek giysiler giyer ve kendilerinden dertleri, tasaları gideren, kendilerini yorulmayacakları, bıkıp usanmayacakları cennetlere sokan Allah'a hamdederler (34-35).
36 — 91. Hakk'a karşı gelenler, yaptıklarının hesabını vereceklerdir. Bütün insanlar, Allah'ın huzuruna çıkacak, Yüce Dîvân'da muhakeme edileceklerdir (32, 83).
— 92. Dünyâda geçen olaylar: Ölmüş gibi toprağın canlanıp bitki örtüsünü çıkarması, ürünler vermesi: bahçeler, gözeler, ırmaklar ve çeşit çeşit gıdalar, birbirini izleyen gece gündüz, Güneş, Ay, suyun kaldırma gücüyle denizde yürüyen gemiler, yeryüzündeki çeşit çeşit hayvanlar ve bütün doğa yasaları, hep Allah'ın, ölüleri yeniden dirilteceğini kanıtlar (33-42, 71-73).
— 93. Helak olanların ruhları, Yüce Dîvân'da muhakemeye çağırılırlar. O zaman kendilerine haber verilen âhiret sorumluluğunun gerçekliğini anlarlar. Çağırma borusuna üflenince insanlar, kabirlerinden kalkıp Yüce Dîvân'a koşarlar. O Mahkemede hiç kimseye haksızlık edilmez. Bu muhakeme sonucunda:
a) İyiler, kendileri gibi iyi olan eşleriyle, ataları ve çocuklarıyle birlikte cennetlerde ağırlanırlar, orada Rabbin selâmını duymakla neş'eleri doruğuna erer.
b) Suçlulara gelince, onların sorgulamada suçlarını ağızlarıyle itiraf etmelerine gerek kalmaz. Elleri, ayakları, derileri dünyâda neler yapmış olduklarına tanıklık eder ve suçlular, hak ettikleri cehennem zindanına atılırlar (49-65).
— 94. İnsanları bir nutfe(embriyo)dan yaratan, kâinatı var eden Allah, ölenleri mutlaka diriltecektir (77-81).
— 95. Yeniden yaratılan insanın bedeni, dünyâdaki şeklinin aynı değil, benzeridir. Aynı olsaydı "Gökleri ve yeri yaratmış olan, onların benzerini yaratmağa kadir değil mi?" (81) denmezdi. Demek ki yeniden yaratılan insan, görünürde ilk bedenine benzer, ama mâhiyette ayrıdır. Oradaki beden, zamanın yıpratmayacağı bir bedendir. Gerçeği Allah bilir.
37 — 96. Kâinatı yoktan var eden Allah, ölenleri yeniden diriltip, ilk hayatlarında yaptıklarından hesaba çekecektir. Bu, Allah'a göre çok kolaydır. Bir tek çağrı, ölenlerin dirilmesine yeterlidir. Haklının ve haksızın ayırdedileceği o hüküm gününde haksızlar, kendileri gibi eşleriyle ve taptıkları tanrılarla birlikte sorgulandıktan sonra cehenneme atılacaklardır. Kimseye haksızlık edilmeyecek, herkes yaptığının karşılığını görecektir (16-39).
Allah'a tapan hâlis kullar, bahçelerde ağırlanacaklar, divanlarda oturup kendilerine sunulan meyvaları yerken birbirleriyle sohbet edecekler, dünyâ hayâtında iken âhireti kabul etmeyenlerin davranışlarını kınayacaklardır (40-61).
Cehennem sahnesi, " Sadece yaptıklarınızın cezasını çekiyorsunuz!" gibi uyarıcı, sakındırıcı bir ifade ile kapanırken cennet sahnesi: " Çalışanlar, bunun gibi bir mevki elde etmek için çalışsınlar" şeklinde özendirici bir ifâde ile kapanmakta, sonra her iki sahnede bulunanlara işaretle: "Böyle ağırlanmak mı iyi, yoksa zakkum ağacı yemek mi?" diye bir soru yöneltilmekte ve cehennemliklere, o dikenli ağaçtan yedirilip üstüne de kaynar su içirileceği ve ateş azabına sürülecekleri vurgulanmaktadır (62-68).
— 97. Müşrikler, âhirete inanmaz, öldükten sonra dirilmeyi söyleyen Peygamberlerle alay ederler (16-17). Ama herkesin, dünyâda yaptıklarının karşılığını göreceği Ceza Günü muhakkaktır.

— 98. Asıl imrenilmesi ve elde etmek için çalışılması gereken nimet, âhiret nimetidir.
— 99. Herkes yaptığının cezasını görür (39).
38 — 100. Allah, iyi kullarına cennet nimetleri verecek, azgınları, grup grup cehenneme atacaktır. Cehenneme giren gruplar, birbirlerini kınayıp azarla-yacaklardır (49-61).
— 101. Dünyâda hakir görülüp alay edilen salih kullar, âhirette beğ olurlar (62-63).
39 — 102. Allah'a isyan edenler, kıyamet gününde hem kendi canlarını, hem de ailelerini ziyana sokarlar. Aileleri de kendi huylarında ise, kendileri gibi onlar da azaba uğrarlar. Ama onlar salih insanlar ise, azaba giren kişi, cennete giden ailesini kaybeder, onları göremez. Her iki durumda da ailelerini kaybetmiş olurlar (15-16).
— 103. Tâğûtları bırakıp yalnız Allah'a yönelenler, duydukları sözlerin en güzeline uyarlar. Âsîler için üst üste ateş gölgeleri varken, korunanlar için çok katlı, altlarından ırmaklar akan saraylar vardır (16-20).
— 104. Allah'tan başkasına yalvaranlar, âhirete vardıklarında, dünyâdaki herşey ve bir o kadarı da kendilerinin olsa, çarpılacakları azâbdan kurtulabilmek için onu fidye verirler (47).
— 105. Âhirette, dünyâda yapılmış işlerin içyüzü ortaya çıkar. Hak söz ve Hak da'vetçisi ile alay edenlerin davranışları kendilerini kuşatır (48).
— 106. Kıyamette azabı gören suçluların yüzü kapkara olur. Kibirlilerin yeri cehennemdir. Fakat Allah, korunanları kurtarır. Onlara hiçbir kötülük ve tasa dokunmaz (60-61).
— 107. 68-74. âyetler, âhiretteki yüce mahkemeyi, bunun sonunda kâfirlerin cehenneme, sâlih mü'minlerİn de cennete götürülmelerini anlatır.
Yüce mahkemenin hâkimi Allah'tır. O mahkemede, insanların amel defterleri kontrol edileceği gibi, peygamberler ve Hak da'vetçisi olan hakikat bilginleri de insanların, defterlerinde kayıtlı eylemlerinin, Hakk'ın muradına, peygamberlerin ve hakikat bilginlerinin duyurularına uygun olup olmadığına tanıklık edeceklerdir.
— 108. Cehennem kat kattır. Her bölüme gidecek suçlular, kendi karakterlerinde olanlarla birlikte cehenneme sürülürler: "Kâfirler, grup grup cehenneme sürüldüler" (71), "Cehennemin yedi kapısı vardır. Her kapıya onlar-dan bir bölüm ayrılmıştır" (Hicr Sûresi: 44).
Cennet de kat kattır. Cennetin sekiz tabaka olduğu hakkında hadîs vardır (İbn Mâce, Taharet: 57, 60; Cenâiz: 57). Cennetlikler de grup grup cennete götürülürler. Her kişi, kendi dengindeki insanlarla beraber olur. Birinci sahnedekiler, cehennem zebânîleri tarafından azarlanırken, ikinciler cennet hizmetçisi melekler tarafından selâm ve saygı ile anılırlar. Cennet halkı, kendilerini, diledikleri gibi hareket edecekleri cennete götüren Allah'a hamdederler.
— 109. Melekler, evrenin hükümdarı olan Allah'ın tahtı çevresinde dönüp O'nu tesbîh ederler. Yargıcı Allah olan İlâhî mahkemede tam adalet ile hükmedilir, kimseye haksızlık edilmez. O yüce adaleti gören kullar, kâinatın hâkimi Allah'a hamdederler (75).
40 — 110. Nankörler, âhirette günâhlarını itiraf ederler, cehennem azabından kurtarılmalarını dilerler ama sözgeliminden bunun yapılmayacağı anlaşılır (11-12).
— 111. Âhirette herşey açığa çıkar. O gün, herkes yaptığının karşılığını görür, hiç kimseye haksızlık edilmez. Ve o günün mahkemesi de ta'lîk edilmez (ertelenmez), çabucak bitirilir. Çünkü "Allah hesabı çabuk görendir" (17).
Kıyamet günü, duruşmaya çağırma günüdür. Suçlu o çağrıdan kaçmak ister ama buna imkân bulamaz. Kimse onu, Allah'ın azâb kararından kurtaramaz (33).
— 112. Korkudan yüreklerin hançereye dayanacağı o günde, haksızların ne bir dostu, ne de sözü dinlenir bir şefaatçileri yoktur (18).
— 113. Suçluların ruhları, sabah akşam ateşe sunulur. Bu, kıyamete dek böyle sürer. Kıyamet saatinde (Yüce Duruşma gününde) ise suçluların, daha çetin bir azaba sokulmalarına karar verilir (46).
— 114. Cehennem âteşine giren suçlular, birbirlerini kınayıp suçlarlar. Zayıflar bu duruma düşmelerinin vebalini, kendilerini saptıran liderlerin üstüne yıkmağa çalışırlar. Liderler de bu suçlamanın bir yararı olmayacağını, nasıl olsa hepsinin cehennem zindanında bulunduklarını söylerler (47-48).
— 115. Suçlular, cehennem muhafızlarından, azâblarının hafifletilmesi için Allah katında aracı olmasını isterler. Fakat bu istekleri azar ile reddedilir. Kâfirler feryadının bir yararı olmaz (49-50). Âhirette yalvarıp özür dilemenin bir yararı yoktur. Suçlulara la'net ve kötü sonuç vardır (52).
— 116. Gökleri ve yeri yaratma, insanları yeniden yaratmadan kolaydır. Gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah, insanları yeniden yaratmağa elbette kadirdir (57). Kıyametin olacağında kuşku yoktur (59).
— 117. Kulun, böbürlenmeğe hakkı yoktur. Böbürlenenlerin, âhirette yeri cehennemdir (75-76).
41 — 118. Âhirette, insanın kulakları, gözleri ve derileri, dünyâda işlediği kötülüklere tanıklık edecek, işlediği suçu söyleyecektir.
İnsan, eylemlerini, kendi duyu organlarından gizleyemeyeceğine göre yaptığı bütün günâhlar âhirette ortaya çıkacak, görünecektir. Allah'tan gizli kalan hiçbir iş yoktur (20-22).
— 119. Ama insanın, dünyâda yaptıklarının tesbit edildiğine kesin inanmaması, kendisini günâha yöneltir ve ruhunun alçalmasına, kirlenmesine, suçlu olmasına neden olur (23).
— 120. Âhiret azabı, dayanılmazdır. Özür dilemekle de insan, o azaptan kurtulamaz (24).
— 121. Ölü tabiatı canlandıran Allah ölüleri de diriltmeğe kadirdir (39).

— 122. Allah'ın âyetlerini engellemeğe çalışanların yaptıkları yanlarına kalmaz. Allah onları bilir ve o suçluları cehennem ateşine atar. Allah'ın âyetlerine inanıp güzel işler yapan da âhirette güvence içinde olur (40).
42 — 123. İnsanların ayrılığa düştükleri sorunların içyüzünü Allah bilir. Haklı ve haksız olanlar, Yüce Dîvân'daki duruşmada belli olacaklardır (10).
— 124. Kendi akıl yürütmelerini, geleneklerini Allah'ın dini sayan zâlimler, yaptıklarının kötü sonucu olan cehennem azabına gireceklerdir. Ama Allah'a ve O'nun hükümlerine inanıp güzel işler yapanlar, âhiret bahçeleri içinde, gönüllerinin çektiği herşeyi bulacaklardır (21-22).
43 — 125, Dünyâda dost olanlar, âhirette birbirlerine düşman olacaklardır. Ancak korunanların birbirleriyle dostluğu sürecektir. Onlar korku ve üzüntüye uğramayacaklar, cennette kendileri gibi korunan eşleriyle birlikte gönüllerinin çektiği her nimeti, her meyvayı elde edeceklerdir. Suçlular ise sürekli azâb içinde umutsuz kalacaklardır (67-75).
44 — 126. Âhiret hayâtı muhakkaktır. Kıyamette dirilmeyi inkâr eden Ku-reyş kavmi de kendisinden önce helak edilmiş kavimler gibi helak edilecektir.
Âhiret, bu hayatın içyüzü ve hakikatidir. Allah, bu evreni boş yere yaratmamıştır. Bu hayâtın bir amacı vardır ki o da âhiret hayâtıdır. Âhiret olmasa, bu dünyâ hayatı gayesiz, sadece bir eğlenceden ibaret kalır. Allah, amaçsız iş yapmaz (34-38).
— 127. Görünen gökler ve yer bir hayâl değil, gerçektir. Bu hayât gerçek olduğu gibi bunun ruhu durumundaki âhiret hayâtı da gerçektir. İnsanlar, o yargı gününde Allah'ın huzurunda toplanacak, muhakeme edileceklerdir. Bundan kaçmak mümkün değildir (39-40).
— 128. O gün, hiç kimse, başka bir kimseye fayda sağlayamaz; hiçbir dost, dostunu kurtaramaz, kimse kimseye yardım (şefaat) edemez. Ancak yüce Allah'ın acıdıkları kurtulurlar (41-42).
Hiçbir dostun, dostuna yardım edemeyeceğini, sadece Allah'ın acıyıp esirgediği kimselerin kurtulacağını vurgulayan 41-42 nci âyetlerin açıklığı karşısında şefaat hakkında anlatılan abartılı haberlerin çürüklüğü ortaya çıkmaktadır. Bu konuda ayrıntı için birinci cilde bakınız (s. 157-159).
— 129. Yüce Dîvân'da cezaya çarpılan suçlular, cehenneme atılıp başlarına kaynar su dökülür; kendilerine karınlarını tırmalayan zakkum ağacının dikenli meyvasmdan yedirilirken; dünyâda inkârdan ve kötü eylemlerden korunmuş olanlar, güzel bahçelere götürülür, girift ağaçların altında akan ırmak kenarlarında ipek giysiler giymiş olarak karşılıklı oturup sohbet ederler. Kendileri gibi temiz ruhlu eşleri, ataları ve çocukları da yanlarında olur, yalnızlık çekmezler. Allah'ın lutfu ile orada diledikleri meyvayı güven ve huzur içinde yerler (43-57).
— 130. Cennet hayâtında ölüm yoktur. Cehennem azabından korunmuş olanlar, ölümsüz olarak o nimet ve ikram içinde sonsuzca kalırlar (56).
Cennettekilerin ölmeyecekleri vurgulanırken, cehennemdekiler hakkında böyle Hr açıklama yapılmamıştır. Hatta tersine, oradakilerin ölümü temenni edecekleri: "Orada ölümü çağırırlar" kendilerine: "Bugün bir defa ölüm çağırmayın, birçok ölüm çağırın!" (Furkan Sûresi: 13-14) denileceği belirtilir.
Tefsîrlere göre bu ifâdelerde, cehennem azabının korkunçluğu anlatılmaktadır. Yani o azâb öyle korkunçtur ki orada bulunan, ölmeyi yaşamaya yeğleyecek, ölüp de kurtulmayı dileyecek ama bu mümkün olmayacaktır. "O, en büyük âteşe girer, sonra onun içinde ne ölür, ne de yaşar!" (A'lâ Sûresi: 12-13) âyetleri de bu anlamı güçlendirmektedir.
Belki de bu âyetlerde, dünyâda olgunlaşıp, bedenin ölümünden sonra cennete giden ruhların, bir daha dünyâdaki bedensel hayâta dönmeyecekleri; fakat dünyâda olgunlaşmadan bedenden ayrılan ruhların, bir süre ruhsal azâbdan sonra bedene dönüp tekrar ölecekleri, tâ ruh olgunluğuna erinceye dek birkaç kez bedensel hayâta dönüp ölümü tadacakları; ancak olgunlaşmış olan ruhların bedenden ayrıldıktan sonra cennetlere girip ölümsüzlüğe erecekleri anlatılmış olabilir. "Allah'ı nasıl tanımazsınız ki siz ölüler idiniz, O sizi diriltti; yine öldürecek, yine diriltecek; sonra O'na döndürüleceksiniz" (Bakara Sûresi: 28), "Sonra onu öldürdü, kabre koydurdu. Sonra dilediği zaman onu yeniden diriltti" (Abese Sûresi: 21-22) âyetlerinin zahirinden de bu mâna anlaşılmaktadır. Gerçeği Allah bilir.
İnsanlar, belli yönde şartlanmış olan kamunun tepkisinden çekindikleri için bazı âyet'erin açık anlattıını te'vîl etme yolunu tutmuşlardır.
45 — 131. Âhirete inanmayanlar, insanı zamanın yıpratıp öldürdüğünü, dünyânın ötesinde hayat olmadığını söylerler. Ama bu sözleri, kesin bilgiye değil, zanna dayalıdır. Zanlanna göre âhireti inkâr etseler de içlerinde bir "acaba" kuşkusu vardır. "Onların bu konuda bir bilgileri yoktur, onlar sadece zannediyorlar" (24) cümlesinden onların da içinde yine bir âhiret kuşkusunun bulunduğu anlaşıldığı gibi, "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, sadece zannediyoruz, kesin inanmıyoruz" (32) âyetinden de bu anlaşılmaktadır.
Öldükten sonra dirilmeyi anlatan âyetleri duyunca "Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı getirin!" demişlerdir. Âhiretin olmadığını ispat edecek bir kanıtları yoktur. Sadece böyle söyleyip âyetleri inkâr ederler. Oysa ölüleri diriltmek, peygamberin işi değil, Allah'ın işidir. Allah yaşatır, öldürür, sonra insanları, vukuunda kuşku olmayan bir günde huzurunda toplar. Bunu ne zaman yapacağını yalnız kendisi bilir (25-26).
— 132. Allah'ın âyetlerine engel olmağa kalkanlar, Yüce Dîvân'da husrâ-na uğrarlar (27). Her millet, o yüce mahkemede diz çöker, Allah'ın kararına teslim olur.
— 133. İnsanın yaptığı işler kaydedilmektedir. Tutulan kayıtlar, yüce Dîvân'da gerçekleri söyler, herkesin ne iş

yapmış olduğunu açıkça gösterir. Kişi, yaptığını inkâr edemez. Bunlara göre çıkacak Yüce Karar'dan kaçamaz.
— 134. Allah, inanıp güzel işler yapanları, rahmetinin eseri olan cennete sokar. Böbürlenerek hakkı kabul etmeyenler de davranışlarının hakikati olan çirkin sonuçlarla karşılaşırlar. Dünyâda yapmış oldukları kötülüklerin, inkârların içyüzü, hakikati olan azâblar onları sarar. "Yaptıklarının kötülükleri onlara göründü ve alay edip durdukları şey onları kuşattı" (33) âyetinden âhiretteki azabın, dışarıdan değil, insanın kendi düşünce ve eylemlerinden oluştuğu; küfrün ve kötü eylemlerin, azaba dönüşerek ruhunu sardığı anlaşılır. Suçlular, dünyâdaki eylemlerinin oluşturduğu ateş azabı içinde bırakılırlar. Bu duruma düşmelerinin sebebi, Allah'ın âyetleriyle alay edip eğlenmeleri, dünyâ hayâtına aldanmalarıdır. Artık orada özür dilemenin, yalvarmanın bir yararı olmaz. Çünkü İlâhî karar verildikten sonra pişman olup özür dilemenin zamanı geçmiş olur.
46 — 135. Allah gökleri ve yeri gerçek olarak ve belli bir ömürle yaratmıştır. Kâinat hayâl değil, hakikattir. Herşeyin bir ömrü olduğu gibi dünyânın da bir ömrü vardır. Bildirilen âhiret günü mutlaka gelecektir. İnsanlar uyarıldıkları o güne aldırmazlar. Bir gün Allah'ın huzurunda hesap vereceklerini düşünmezler. Dünyâda ebedî yaşayacaklarını sanırlar (3).
— 136. Gökleri ve yeri hiç yorulmadan yaratan Allah, elbette ölenleri diriltmeğe de kadirdir (33).
— 137. Bugün âhireti inkâr edenler, yarın eylemlerinin oluşturduğu ateşe sunulur ve "Nasıl, bu gerçek değil miymiş?" diye azarlanırlar. O zaman suçlular: "Evet Rabbimiz!" derler ama artık ikrarları, kendilerini azâbdan kurtarmaz. İnkârlarının cezasını çekerler (34).
50 — 138. Müşrikler, kendilerinden bir adamın peygamber olmasına ve onun, öldükten sonra diriltilmeden söz etmesine şaşmışlar, bunu uzak bir ihtimâl görmüşlerdir. Kendilerine gelen Hak sözünü yalanlamakla karışık bir işin içine, kuşkulara düşmüşlerdir (2-5).
— 139. Oysa bu muhteşem, kusursuz kâinatı, gökleri ve yeri yaratan, yağmuru yağdırıp o su ile çeşit çeşit bitkileri bitiren, güzün ölmüş gibi yapraklarını döken ağaçlan ilkbaharda tekrar canlandıran Allah, ölenleri yeniden diriltmeğe de kadirdir (6-11, 38).
— 140. İnsan tekrar diriltilecek, bu dünyâda yapmış olduklarından, Allah'ın huzurunda hesap verecektir. Allah onun ne yaptığını bilir. Çünkü O, insana, can damarından daha yakındır (16). Ayrıca onun sağında solunda oturup işlerini ve sözlerini kaydeden gözcü melekler vardır (17-18). İnsanın yaptığı işler ve söylediği sözler hep kayd ve tesbit edilmektedir. Bunları inkâr etmek mümkün değildir.
— 141. Ölen insanın ruhu, yüce mahkemeye çağırılır (20, 42). Her can, bir saik ve şâhid ile koşarak yüce dîvâna gelir (21, 44). Orada kişiye verilen göz, dünyâda yaptığı her şeyi apaçık görür- O mahkemenin hâkimi yüce Allah, saik ve şehide: başkaldıran, iyilik etmeyen, saldırgan, kuşkucu, Allah'ın yanında başka tanrıya da tapan herkesi cehenneme atmalarını söyler.
Dünyâda onu azdırmış olan arkadaşı da beraberindedir. Arkadaşı kendisini kurtarmak için, onu azdırmadığını, onun kendisinin azmış olduğunu söyler. Yüce Allah, kendisinin huzurunda tartışılamayacağını, sapıkların azaba atılacağı hakkındaki kararının değiştirilmeyeceğini buyurarak tartışmayı keser. Cehennem suçlularla doldurulur.
Allah'a yönelen, O'ndan korkan, kötülüklerden korunmuş olan temiz kalb sahipleri de istedikleri herşeyi elde edecekleri, ebedî kalınacak cennete sokulurlar (19-25).
— 142. 20 nci âyette cehennemin doldurulacağından söz edilir. Ama cennetin doldurulmasından söz edilmemiştir. Bu, cehenneme gidenlerin, cennete gideceklerden daha çok olacağı anlamına gelmez. Cehennem zindandır, oraya gidenlerin sıkışıklık içinde, olmaları gerekir. Bundan olayı cehennem dardır. Suçlular üst üste yığılırlar:
"İnkâr edenler cehenneme sürüleceklerdir ki Allah, murdarı temizden ayıklasın ve bütün murdarları birbiri üzerine koyup yığsın da cehenneme atsın..:' (Enfâl Sûresi: 36-37).
"(Elleri boyunlarına zincirlerle) bağlı olarak cehennemin dar bir yerine atıldıkları zaman orada Ölümü çağırırlar" (Furkan Sûresi: 13) mealindeki âyetler de celîennemin darlığını ve sıkışıklığını anlatır. Maksat oranın her haliyle çekilmez, dayanılmaz bir işkence yeri olduğunu vurgulamaktır.
Ama cennet geniştir. Sadece bir cennetin genişliği, uzayın genişliği kadardır: "Rabbinizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan, korunanlar için hazırlanmış bulunan bir cennete koşun" (Âl-i İmrân Sûresi: 133).
Cennetin sekiz kapılı (İbn Mâce, Taharet: 57, 60), cehennemin ise yedi kapılı olduğu (Hicr Sûresi: 44) düşünülürse cennete gideceklerin, cehenneme gideceklerden ne denli fazla olduğu anlaşılır. Zaten Allah'ın rahmetinin gazabından fazla olması, rahmetinin herşeyi kaplaması da bu hakikati gösterir.
55 — 143. Gök bir gün yarılacak ve erimiş bakır gibi kırmızı bir renk aia-caktır (37). Bunda atomların parçalanmasıyle oluşacak bir zincirleme reaksiyonun meydana getirdiği ateş haline işaret olabilir. Bu olay, âhiret hayâtını başlatacaktır.
— 144. Hesap vermek için yüce Mahkemeye çıkarılan suçlulara, işledikleri günâhları sormağa, suçlarım araştırmağa gerek yoktur. Çünkü suçlular, yüz-lerindeki işaretlerden, günâhlarının, ruhları üzerinde bıraktığı etkilerden belli olur ve perçemlerinden tutulup cehenneme atılırlar (39-44).
— 145. Rablerinden korkanlar için iki cennet vardır. Bu cennetlerin vasıflan 48-76 ncı âyetlerde anlatılır: İçinden ırmaklar akan o bahçelerin meyva-ları çift çift, devşirmesi yakındır. Onlara, daha önce insan ve cin eli değmemiş, yakut mercan gibi güzel kızlar verilir.

Bu iki cennetten ayrı olarak onlara, tazyikli suların aktığı, çeşit çeşit mey-vaların, insan ve cin eli değmemiş güzel kızların bulunduğu, ipek divanlar üstünde oturacakları iki cennet daha verilecektir.
Bu âyetlerde önce iki cennet, sonra bunlardan ayrı olarak iki cennet anlatılmaktadır. Özellikle ikinci iki cennet, daha güçlü vasıflarla anlatılmıştır. Bundan dolayı ilk iki cennetin, dünyâda mü'minlerin fethedecekleri ülkelere (Şâm, Irak ile İrâri topraklarına), son iki cennetin de âhirette verilecek nimet bahçelerine işaret olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıntı için tefsire bakınız.
— 146. İyiliğin karşılığı iyiliktir. İyiliğe karşı kötülük yapılamaz ve yapılmamalıdır (60).
56 — 147. Mutlaka vukubulacak olan kıyamet, alçaltıcı, yükseltici bir olay olarak tanımlanır (1-3). Çünkü dünyâda böbürlenen birçok kimse o gün al-çaltılır; dünyâda horlanmış olan birçok kimse de o gün yükseltilir.
— 148. O gün insanlar üç grupa ayrılırlar: Kitabı sağından verilen uğurlu kişiler; kitabı solundan verilen uğursuz kişiler ve hayır işlerinde ileri geçenler.
İşte dünyâda da böyledir ve bu üç grup insan her millet içinde vardır. "Çoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden" (13-14). Kötüler, orta yolda giden ılımlılar ve iyiler.
"Sonra Kitâb'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize mîrâs verdik. Onlardan kimi nefsine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda Öne geçendir. îşte büyük lütuf budur!" (Fâtır Sûresi: 32) âyeti, Kitâb'a vâris olan İsrail oğulları arasında bu üç grupun bulunduğunu ifade eder. Yine: "Onların içinde ılımlı bir topluluk vardır ama çoğu kötü işler yapmaktadırlar" (Mâide Sûresi: 66) âyeti de îsrâîl oğullan arasında iyilerin ve kötülerin bulunduğunu gösteriyor.
Yani Kur'ân, iyiliği, sadece bir milletin veya son peygamberin ümmetinin tekeline vermiyor. Her peygamberin ümmeti, genellikle bütün insanlar arasında bu üç grup insanın var olduğunu söylüyor ki sosyolojik gerçek de budur. Hiçbir ulusun tamamı kötü olamaz, tamamı iyi de olamaz. Her ulusun içinde kötü huylular, ılımlılar ve çok iyi huylu insanlar vardır ve var olacaktır. Ilımlılar ve iyiler, derecelerine göre cennetlerde ödüllendirileceklerdir (15-40), kkâbı sol tarafından verilen kötüler de cehennemde cezalandırılacaklardır (41-44).
— 149. Bedenden ayrılan can, eğer olgun ve Allah'a yakın bir ruh ise nimet cennetinde, esenlik içinde olur. Kendisini sağcılar (amel defterleri sağından verilmiş olanlar) selâmlarlar. Ama Hakk'ın çağırışını yalanlayan sapık bir ruh ise cehenneme gider.
— 150. Kur'ân'ın anlattığı âhiret hayâtı, hesap ve cezası kesin gerçektir (84-95).
— 151. Ruhsal olgunluk kazanıp âhiret mutluluğuna erebilmek için Ulu Allah'ın adını anmak, O'na kulluk etmek gerekir (96).
— 152. İnsanı menîden yaratan Allah, ölenlerin benzerlerini yaratmağa da kadirdir (58-61). Ayrıntı için (9/238'e) bakınız.
57 — 153. Mü'minlerin harcamaları, güzel eylemleri, âhirette nûr olur, yollarını aydınlatır. Onların ışığı, güzel davranışlarından, sadakalarından oluşur (12).
Amellerinin oluşturduğu karanlıklar içinde kalan münafıklar, ışıklar içinde yanlarından gelip geçen mü'minlere seslenerek gitmemelerini, kendilerinin de, onların ışığından yararlanmaları için geri dönüp kendileriyle beraber yürümelerini isterler ama mü'minler, onlara, âhirette ışığın başkasından değil, kişinin kendi eylemlerinden oluştuğunu, başkasının ışığından yararlanmalarının mümkün olmadığını söylerler.
İki grup birbirinden ayrılır. Biri işkence zindanına kapatılır, öteki cennette aydınlıklar içinde sefa sürer (12-15).
Bu âyetlerden açıkça anlaşılıyor ki her canın ışığı veya azabı kendi eylemlerinden oluşur. Dışarıdan bir etkenin yardımı olmaz. Kimse kimseye yardım edemez, ışık veremez. Ya da kimse kimseyi azâbdan kurtaramaz. İnsanı kurtaracak olan, kendi eylemleridir.
— 154. Allah'a ve elçilerine inananlar, gerçek sıddîklerdir. Onlar, Allah katında (Yüce Dîvân'da) öteki insanlara tanık olacak, onların davranışlarının gerçek dine uyup uymadığına tanıklık edeceklerdir. Onlar, âdeta İlâhî Mah-kemenin bilirkişisi durumundadırlar. Onlar hem ödüllendirilecek, hem de nur-landırılacaklardır. Nankörler ise cehenneme atılacaklardır (19).
— 155. Oyun, eğlence, süslenme, övünme, mal ve evlât çoğaltma hevesiyle geçen dünyâ hayâtı, ilkbaharda yeşerip sonra sararan bir saman çöpüne benzer. Bu hayât, bîr avunmadır. Gerçek hayât, âhiret hayâtıdır (20).
— 156. Allah'a ve Elçilerine inananlar için hazırlanmış olan, gökle yer arası kadar geniş bir cennete (bahçeye) koşmalıdır. 19 ve 21 nci âyetlerde Allah'a ve Elçilerine inananların, Allah katında cennet ile ödüllendirilecekleri, aydınlık içinde olacakları vurgulanmaktadır. Bu bağlamda elçiler, çoğul getirilmekle, isim belirtilmeden, Allah'ın elçilerinin yolunun birliği ve Allah'ın elçilerine inanıp sâlih amel yapan herkesin cennetlik olduğu anlatılmıştır. Bundan, İlâhî dînlerin birliği ve bütün elçilerin misyonunun aynı olduğu anlışı-hr: "İşte sizin bu ümmetiniz (toplumsal dininiz) bir tek ümmettir, ben de sizin Rabbinizim, bana kulluk ediniz" (Enbiyâ Sûresi: 92, Mü'minûn Sûresi: 52).
64 — 157. Âhiret, insanların akıl yürüterek yaptıkları değerlendirmeğe göre değildir. Dünyâda değer verilen birçok şey, orada değersiz kalır. Dünyâ varh-gıyle avunup inanç ve ahlâka değer vermeyenler, âhirette aldanırlar.
66 — 158. Allah âhirette Peygamberi ve onun çevresinde toplanmış mü'min-leri perişan etmez, onları karanlıklar içinde bırakmaz. Önlerinde ve sağ yanlarında kendileriyle beraber koşan nurları, yollarını aydınlatır (8). Her canın ışığı veya karanlığı kendi eylemlerinden oluşmaktadır. Dışarıdan bir etkenden değil. Orada kimse kimseye yardım edemez, ışık veremez. Kimse kimseyi azâbdan kurtaramaz. İnsanın yolunu aydınlatacak, kendisini

azâbdan kurtaracak olan kendi eylemleridir.
69 — 159. Sûra üflenince (yüce mahkemeye çağırma borusu çalınınca) dehşetten dağlar savrulur, gök yarılır, Yüce Dîvân kurulur. O zaman yüce Rab,sekiz meleğin başları üstünde taşıdığı taht üzerinde Mahkemeye gelir. Herkesin yaptığı iş, Allah'a sunulur. Hiçbirşey gizli kalmaz. Herkesin yaptığı, can defterinde kayıtlıdır.
Yaptığı işlerin kayıt defteri sağ yanından verilenler iyilerdir, onlar cennetlerde mutlu bir yaşam içine gönderilirler. Yaptığı işlerin kayıt defteri sol yanından verilenler de kötülerdir, onlar da dayanılmaz cehenneme atılırlar (13-37).
74 — 160. Cehennemin üzerinde ondokuz muhafız vardır ama bunları dünyâ muhafızlarıyle karşılaştırmamahdır. Çünkü bunlar insan değil, melektir. Bu ondokuz sayısının anılması da bir sınavdır. Bununla neyin amaçlandığı tam kavranamaz. Söylenen ğayb haberlerine inanmak gerekir.
76 — 161. İnananlar cennette sefa sürerler. Sözünde duran, âhiret hesabından ve cezasından korkan, sevdiği malı Allah rızâsı için yoksula, yetime, tutsağa veren inançlı insanlar âhiretin kötü durumlarından korunur, cennet ile Ödüllendirilirler (4-22).
— 162. Ama inanmayanlar, bu çabuk geçen dünyâyı, önlerindeki zor güne yeğlerler, ona inanmazlar. Oysa kendilerini yaratıp eklemlerini sıkıca bağlayan Allah, dilediği zaman bedenlerinin benzerlerini de yaratır (28). 28 nci âyetten, yeniden dirilmede ruha giydirilecek bedenin, bu bedenin aynı olmayıp benzeri olduğu anlaşılmaktadır: "Biz onları yarattık, yapılarını sıkıca bağladık. Dilediğimiz zaman da onları benzerleriyle değiştirmişizdir".
11 — 163. Hakk'ın çağrısını yalanlayanlar, Allah'a kulluk etmeyenler, kısa süren dünyâ yaşamından sonra cehennem ateşine atılacaklardır ve o zaman pişman olup özür dilemeleri, kendilerine bir yarar sağlamayacaktır (28-40, 45-49).
— 164. Dünyâda kötülüklerden korunmuş olanlar ise cennet gölgeleri altında, çeşme başlarında sefa süreceklerdir. Elbette Allah, iyilik edenleri cennetle ödüllendirir, onları kötülerle bir tutmaz (41-44).
78 — 165. Fasıl günü (haklının ve haksızın birbirinden ayırdedileceği İlâhî hüküm günü) mutlaka vukubulacaktır. Allah katında onun vakti bellidir (17).
— 166. O gün gök yarılır, kapı kapı olur, dağlar yerinden kaldırılıp savru-lur, her taraf dümdüz olur (19-20). .
— 167. Yüce Mahkemeye çağırma borusu çalınır ve insanlar grup grup Yüce Dîvân'a gelirler (18). Herkes kendi huyundaki insanlarla beraber gelir.
— 168. Allah'ın âyetlerini yalanlayıp âhirete inanmamış olan suçlular kendilerini gözetlemekte olan cehenneme sürülürler, dayanılmaz azâblara atılırlar (21-30).
— 169. Korunmuş olanlar da cennetlerde her türlü nimet içinde bulunurlar (31-36).
— 170. O gün Yüce Dîvânın hâkimi olan Allah'ın huzurunda Rûh ve melekler sıra sıra dizilirler. Allah'ın izin verdiğinden başka kimse konuşamaz. O'nun izin verdiği de sadece doğruyu söyler, haksızı haklı gösteremez; azabı hak etmiş olanı kurtarmağa çalışamaz. Kimseye böyle bir müsâade verilmez. Kimse suçluya şefaat (yardım) edemez (38).
— 171. Bu, vukuu muhakkak olan bir gündür. Herkes mutlaka bu günü görecektir. Artık dileyen, Rabbine varan yola girer. O yola girmeyen nankör de Hüküm Gününde toprak olmayı temenni eder: "Keşke toprak olsaydım da bu günü görmeseydim!" der (39-40).
79 — 172. Kıyamette gerçekler ortaya çıkar ve insan, yaptığı işlerin içyüzünü, gerçeği görüp anlar (35).
— 173. Dünyâyı âhirete'yeğlemiş olan azgın insanların yeri cehennemdir. Bir gün Allah'ın huzurunda hesap vereceğinden korkup kötü işlerden uzak duranın yeri de cennettir.
— 174. Dünyâ hayâtı kısadır, geçen ömür bir kuşluk, ya da akşam vakti kadar kısa gelir (46).
80 — 175. Âhirette kimsenin kimseye yararı olmaz. Herkes kendi derdiyle meşguldür (34-37).
— 176. İnanıp iyi eylemler, ibadetler yapmış olanlar, kendilerine verilecek cennet ile sevinirken, inanmamış olan sapıklar da oradaki sonuçlarını görünce somurturlar (38-42).
84 — 177. Bir gün gelecek, gök yarılacak, büyük bir deprem ile yerin içindekiler dışarı atılacaklar, işte bu, ruhun bedene sokulup kaldırılması olayıdır.
— 178. Her ân, ömründen akan saniyelerle Rabbine hesap vereceği güne doğru akıp giden insan, nihayet Rabbin huzuruna götürülecek ve muhakeme edilecektir.
— 179. O mahkemede, yaptığı işlerin kayıt defteri sağ tarafından verilenlerin sorgusu kolaydır. Onlar, Mahkemenin kararından memnun olurlar. Fakat işlerinin kayıt defteri soldan ya da arka tarafından verilenlerin işi çetindir. Onlar Mahkeme kararının sonucundan kurtulmak için ölümü temenni ederler.
86 — 180. Kur'ân'ın bildirdiği yeniden yaratma, şaka değil, gerçek bir sözdür.
89 — 181. İnsan, Yüce Allah'ın Dîvânında, şu dünyâda yaptığı işlerden sorguya çekilecektir. Öğüt almamış olanlar, kelepçelere vurulup cehenneme atılacak; öğüt alıp Allah'ı anmakla olgunlaşan canlar da Allah'ın sâlih kullarıyle beraber cennete girecektir.
99 — 182. Kıyamet afefcsinde Yer bir depremle sarsılacak, bağrında taşıdıklarını dışarı atacak, Allar.'ın vahyi ile dillenip, tanık olduğu olayları anlatacaktır. Yani insanın yaptı£> islere, kendisinin organları yanında, üstünde suç işlediği Yer de tanıklık edecektir.

IV. KUR'ÂN-I KERÎM

7 — 1. Bu Kur'ân, insanlara öğüt, onların şan ve şereflerini, değerlerini artırmak için vahyedilmiştir (Âyet: 2).
— 2. İnananlar, şereflerini artıracak, kendilerini maddeten ve manen yükseltecek bu İlâhî buyruklara uymalı, batıl düşüncelere tâbi olmamalıdırlar (Âyet: 3). Bu sözler, insan sözü değil, meleğin vahyidir, insanlar buna inanmayıp da başka hangi söze inanacaklar? (Âyet: 185).
— 3. Kur'ân'ı saygı ile dinlemeli, onun buyruklarını yerine getirmelidir. Ancak bu suretle Allah'ın rahmetine, başarıya ermek mümkündür (204).
10 — 4. Kur'ân, insan uydurması olamaz. O, daha önceki kitapların içerdiği prensipleri içeren bir Tanrı indirmesidir, meleğin vahyidir.
— 5. Kur'ân'ın melek vahyi olduğundan kuşkulananlar, ona benzer bir söz getirmelidirler. Basiretsizlikleri yüzünden gerçek mânâsını anlayamadıkları Kur'ân'ı yalanlayanlar, dünyâda da, âhirette de cezalandırılırlar.
11 —6. Bu Kur'ân, Peygamber'in kendi sözü olamaz. Çünkü öyle olsa, toplumun içinde edebiyâtiyle ünlü şâirlerin ve hatiplerin, onun gibi on sûre getirmeleri mümkün olur. Kur'ân'ın, kendinden önceki Tevrat'ın prensip ve kıssalarını, daha vecîz bir üslûb ile anlatması da bunun Peygamber'in sözü olmadığını kanıtlar (17 nci âyet). Çünkü o Kitabın dilini bilmeyen, bir hocadan da Öğrenim görmemiş olan Hz. Muhammed'in, onun içeriğini, eğitim görmemiş bir insanın ağzından çıkması mümkün olmayacak bir belâğatle anlatması, ancak vahy yoluyla mümkün olabilir (17, 18, 49 ncu âyetler).
—7. Kendi sözlerini Allah'ın üstüne atan kimse, dünyâda da, âhirette de iflah olmaz, Allah'ın lanetine uğrar.
18 — 8. Yüce Allah, insanları müjdelemek, şirke sapanları uyarmak üzre, İlâhî Kitabı, pürüzsüz bir Arapça ile Hz. Muhammed'e indirmiştir.
25 — 9. Kur'ân'ın, zaman aralıklarıyle parça parça indirilmesindeki hikmetlerden biri de zaman zaman bunalan Peygamber ve ashabının kalbini, yeni vahylerle sağlamlaştırmak, onlara şevk vermek ve Kur'ân'ı kolayca okuyup bellemelerini sağlamaktır (32).
28 — 10. Allah'tan gelmiş iki kitâp(Tevrât ve Kur'ân)dan daha çok doğru yola ileten bir kitap yoktur. Demek ki Kür'ân, Tevrat'ın da kendisi gibi Allah katından gelmiş, doğru yola sevk eden bir Kitap olduğunu vurgulamaktadır: "De ki: 'Eğer doğru iseniz, Allah katında bu ikisinden (yani Musa'ya ve bana inen kitaplardan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım" (49).
— 11. Kur'ân'a inanmayanlar, keyif ve heveslerine uyanlardır. Kanıtsız, reh-bersiz keyif ve heveslerinin ardından gidenler, en sapık insanlardır.
39 — 12. Kur'ân'ın bütün âyetleri, güzellikte birbirine benzer ve karşıtlıdır. Olaylar, karşıtlarıyle anlatılır. İnananların hallerinin ardından, inanmayanların durumları gösterilir. Bu ilâhî üslûbun güzelliği karşısında, Allah'tan korkanların tüyleri ürperir, derileri yumuşar, gönülleri Allah'ı anarak feyiz dolar (duygulanırlar) (23).
— 13. Herkesin anlayacağı pürüzsüz, fasîh bir Arapça ile indirilen Kur'-ân'da gerçekler, misaller(temsîller)le anlatılmıştır (27-28).
45 — 14. Yüce Kur'ân, insanlara aklî deliller, inananlara yol gösterici ve rahmettir (20). Kur'ân'ın kanıtlan, düşünen her insana hitâbeder. Ama Kur'ân'ın yol göstericiliği ve rahmeti, inananlara özgüdür. Çünkü Kur'ân'ın hidâyet ve rahmetinden yararlanabilmek için ona inanmak, onun gösterdiği yola girmek lâzımdır. Bundan dolayı Kur'ân'ın, sadece inananlara yol gösterici ve rahmet olduğu belirtilmiştir. Ama sunduğu deliller, akıl sahibi bütün insanlaradır. Bundan dolayı Kur'ân'ın, genel olarak bütün insanlara kanıtlar sunduğu belirtilmektedir. (Kur'ân-ı Kerîm'in ana hedefleri için Yûnus Sûresinin prensiplerine bakınız: 4/260-272).
37 — 15. Yazılı bir yasaları, İlâhî kitapları bulunmayan Araplar, okuyup anlayabilecekleri bir kitapları olmasını istiyorlardı. Böyle olduğu takdirde Allah'ın en halis kulları olacaklarını söylüyorlardı. İşte bu ihtiyaçlarını karşılamak üzere yüce Allah, onlara, kendi dillerindeki bu Zikr'i (Kur'ân'ı) indirmektedir: "Gerçi onlar şöyle diyorlardı; Eğer yanımızda, evvelkilere gelen bir uyan olsaydı, elbette biz, Allah'ın temiz kullan olurduk!" (167-169).
Onların bu istekleri, bazı âyetlerde belirtilmiştir: "Yeminlerinin bütün gücüyle: 'Andolsun, eğer kendilerine bir uyana (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklar' diye Allah'a yemîn ettiler..." (Fâtır Sûresi: 42), "Eğer kendilerine bir âyet gelirse ona mutlaka inanacaklarına, olanca güçleriyle Allah'a yemîn ettiler..." (En'am Sûresi: 109), "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi, biz ise onların okumasından habersizdik. Eğer bize Kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk, demeyesiniz diye size Rabbinizden açık delîl, hidâyet ve rahmet geldi*' (En'âm Sûresi: 156-157).
Cenabı Allah, muradının, halk kütleleri tarafından anlaşılması için her millet içinden seçtiği bir insana, onların diliyle genel İlâhî emir ve prensipleri vahyetmiştir. Madem ki her milletin dili ayrıdır, o halde her milletin, kendi diliyle okuyup anlayacağı bir İlâhî Kitabı olması gerekir. Allah, böyle dilemiştir. O dileseydi, bütün insanları bir tek millet yapabilirdi. Ama böyle dilememiş, insanları milletlere ve kabilelere ayırmış, her birine ayrı bir dil vermiş, dil ayrılığım da ululuğunun kanıtı saymıştır: "O'nun âyetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda, bilenler için ibretler vardır" (Rûm: 22).
İlâhî Kitabın indirilmesinin temel amacı, halkın onu anlaması olduğundan, topluma gönderilen elçi, kendi aralarından seçilmiş ve: "Her millete de bir elçi gönderilmiştir" (Fâtır: 24).

Her milletin, kendi dili ile bir Kitabı ve şerîati olması, Allah'ın muradı ise, buna karşı çıkmak, Allah'ın muradına aykırıdır. Son Peygamber, Araplardan seçildiği için ona vahyedilen Kitap da Arapçadır. Fakat o Kitabın içeriği, önce Araplar, sonra yazılı bir ilâhî Kitabı olmayan bütün insanlar için geçerlidir. Bir milletin, İlâhî Kitabın içeriğinden sorumlu olması için, onun dilini anlaması gerekir. Çünkü kişiyi, anlamadığı şeyden sorumlu tutmak, onu gücünün üstünde bir şeyle yükümlü kılmak olur ki Allah kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemez.
O halde Kur'ân'ın, her dile çevrilmesi ve halkın, onu kendi diliyle okuyup anlaması, Allah'ın muradıdır. Bu İlâhî murada aykırı eylemler, kâr değil, zarar getirir. Bugün halk kütlelerinin Kur'ân'dan uzak kalması, Kur'ân adına, Kur'ân'a ters telkinleri duyup bunların etkisiyle yetişmesi, ama gerçekte Kur'ân kültüründen uzak kalmasının temel sebebi, Kur'ân'ın doğru ter-cemesini insanlara veremeyişimizdir. Halk günde beş vakit, camilerde toplanır. Kur'ân dinlerler ama gerçekte dinledikleri sadece okuyanın nağmesidir. Kur'ân'dan tek kelime anlamadan dağılıp giderler. Allah'ın, Kur'ân'ı indirmekteki amacı, insanlara ses dinletmek midir? Öyle olsaydı, Kur'ân'ı, Hz. Muhammed'e başka bir dille indirirdi.
Bizim toplumumuzun bütün sıkıntısı buradadır. Milletin diline adapte edilemediği için din, din eğitimi görmüş belli bir kesimin tekelinde kalmış; toplumun çoğu, bir şey anlamadan onları taklidetmek durumuna düşmüştür. Bilinçlenme dönemi başlayınca da, büyük kesim, anlamadığı dinden ürk-meğe başlamıştır. Şimdi toplumda, Kur'ân'dan çok mevlidin yaygınlaşması, mevlidin Türkçe olmasındandır.
"Biz o Kitabı, Arapça bir Kur'ân (okuma) olarak indirdik ki anlayasınız"' (Yûsuf Sûresi: 2), "Eğer biz onu, yabancı dilde bir okuma yapsaydık, 'Âyetleri, açıklanmalı değil miydi? Araplara yabancı söz mü geliyor?' derlerdi".
50 — 16. Allah'ın sözü değiştirilmez. O halde Allah'ın, peygamberlere vah-yettiği sözler de değişmez. Çünkü onlar birbirine aykırı değildir. Hiçbir İlâhî söz, diğerini geçersiz kılmaz. Aksi takdirde Allah, kendi sözünü değiştirmiş olur ki bu, âyetin hükmüne aykırıdır. Zira değiştireceği sözün yararsız olduğunu biliyor idiyse onu vahyetmezdi. Önceden o sözün yararsız olduğunu bilmiyor da sonra bunu anladıysa bu, O'nun kemâline terstir. Allah böyle bir eksiklikten uzaktır. O halde Allah, kendi vahyini değiştirmez. Onun vahyet-tiği sözler, birbirini bozmaz, kaldırmaz. Çünkü o sözler birbiriyle çelişmez. İnsanların sözleri birbirini tutmaz olabilir. İnsan birkaç yıl önce bir düşüncede, birkaç yıl sonra da onun tersi bir düşüncede olabilir. İnsanın bilgisi değiştiğinden bunları yansıtan sözleri de değişir. Ama Allah'ın bilgisi değişmez. O'nun bilgisi ve düşünceleri ezelî ve ebedîdir. Öyle ise düşüncesinin bir yankısı olan İlâhî vahiyler de birbirini nakzetmez (bozmaz).
54 — 17. "Andolsun biz, Kur'ân'ı anlayıp öğüt almak için kolaylaştırdık. Anlayıp öğüt alan yok mu?" (17, 22, 32, 40). Kur'ân, anlaşılsın, öğüt alınsın diye Hz. Muhammed(s.a.v.)e kolaylaştırılmış, İlâhî sözler kendi dili ve lehçesi ile kendisine verilmiştir. Bunlar ona, anlamadığı bir dille verilseydi anlamaz, öğüt alamazdı. Kur'ân'ın Arapça indirilmesindeki hikmet, ilk hitâbet-tiği Arap toplumunun onu kolayca anlayıp öğüt almasıdır. Anlamadan onun kelimelerini, yapmacık kurallarla tekrar etmek, Kur'ân'ın amacı değildir.
Kur'ân, anlaşılmak için kolay Arap diliyle indirildiği halde bir grup insan, koydukları tecvîd kurallarıyle onun okunmasını zorlaştırmışlar; mânâsını anlatma yerine insanları, yine kendilerinin koydukları kurallarla uğraş-tırmışlar; hattâ Kur'ân'ın anlaşılmayacağını söyleyerek insanları onu düşünerek okumadan çevirip papağan gibi sadece söz kalıplarını tekrar etmeğe yöneltmişlerdir. Böylece görünürde Kur'ân okuyan hafızlar çoğalmış, ama Kur'ân'ın istediği biçimde, mânâsını düşüne düşüne okuyan azalmıştır. "Kur'-ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalblerinin üzerinde kilitler mi var" (Muham-med Sûresi: 24), "O mübarek Kitâb'ı sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler ve sağduyu sahipleri öğüt alsınlar" (Sâd Sûresi: 29) gibi âyetlerde Kur'ân'ın Arapça indirilişindeki hikmetin, düşünüp anlamak ve Öğüt almak olduğu vurgulanmaktadır. Şu yapmacık kurallara özenenlerin okumasında te-debbür (düşünme) mi var? Bunların hangisi, okuduğu Kur'ân'ın mânâsını düşünür?
56 — 18. Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilen bu söz, yalanlanacak bir söz değildir (81).
— 19. Bu mübarek sözden istifâde edilmesi gerekirken bunun bildirdiği âhiret hayâtını, ba's gerçeğini yalanlayanlar, eylemlerinin sorumluluğuna katlanacaklardır (82).
KVR'ÂN-I KERÎMPRENSİPLER
59 — 20. Bu Kur'ân, öyle yüce bir sözdür ki dağa inse dağ dahi saygıdan çatlar (21).
69 — 21. Bu Kur'ân, şâir, yahut kâhin sözü değil, Allah'ın görevlendirdiği değerli bir elçinin (meleğin) sözüdür (40-43). Eğer Hz. Muhammed, bazı sözler uydurup Allah'ın üzerine atsa, Allah onun sağ kolunu felceder, can damarını keserdi. O, Allah'a karşı böyle bir cür'ette bulunamaz (44-46).
— 22. Kur'ân, korunanlara öğüt verir, nankörlerin de derdini artırır. Çünkü Hak sözünden hoşlanmayanlar, Kur'ân'ın yayıldığını gördükçe üzülürler, tasalan artar. Ama bu gerçek söz, gönülleri fethedecektir.
76 — 23. Allah, Kur'ân'ı birden değil azar azar indirmiştir. Çünkü herşey birden olmaz. Zamanı geldikçe olur.
— 24. Kur'ân'ın tebliğinde de acele etmemek, Hakk'ın hükmüne sabretmek, nankörlerin olumsuz davranışlarına aldırmamak gerekir (3, 24).
77 — 25. Bu Kur'ân, inanılacak en doğru sözdür. Buna inanmayanlar, başka hangi söze inanacaklar? Bundan daha doğru söz mü var ki ona inansınlar? (50).
80 — 26. Kur'ân'ın aslı, tertemiz insanların özenle korudukları ilk sahîfe-lerde (Kitaplarda) mevcuttur. O İlâhî Kitapların içeriği, Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyedilmiştir. Ayrıntı için 13-16 ncı âyetlerin tefsirine bakınız.
81 — 27. Kur'ân, insan sözü değil, Allah katında değerli bir meleğin vahyidir. Şeytan (cin) sözü değildir.

— 28. Kur'ân, âlemlere öğüttür. İstikâmet üzre gitmek isteyen (yani inanıp sâlih amel yapmak isteyen) herkes onun öğüdünü dinler.
86 — 29. Gecenin karanlığını delen yıldız gibi bu Kur'ân da şirk ve cehalet karanlığını delen bir nurdur.
87 — 30. 6-7 nci âyetlerden Hz. Peyğamber'in, Kur'ân'ı unutmadığı, ancak Allah'ın dilemesiyle bazı âyetleri unuttuğu anlaşılır. Bu unutma olgusu, Peyğamber'in kendi fi'li veya kusuru değil, Allah'ın isteğiyle yapılmış bir eylem olmaktadır. Demek ki Allah, muhafazasına gerek olmayan bazı âyetleri Peygamberine unutturmuş, onların yerine yenilerini vahyetmiştir ki bu olay, nesh olayıdır. Bu sorunu, Bakara Sûresinin 106 ncı; Nahl Sûresinin 101 nci âyetinin tefsirinde anlatmıştık. Ayrıntı için oralara bakılabilir (1/213-218: 5/138-147).
— 31. Öğüt almak üzre indirilen bu Kur'ân, Hz. Muhammed için kolaylaştırılmıştır (8). "Andotsun biz Kur'ân'ı öğüt için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?" (Kamer Sûresi: 17, 22, 32, 40).
Yani İlâhî mânâlar, Hz. Muhammed'in konuştuğu ve ulusunun anlaya-
cağı Arap diliyle vahyedilmiştir. Bunlar daha önceki Kitapların dili olan İb-ranîce ile vahyedilmiş olsaydı, ne Peygamberin kendisi vahyedileni anlardı, ne de kavmi.
Madem ki verilen öğütün anlaşılması esastır. Öyle ise halkın anlayacağı dille verilmelidir. Kur'ân'ın içeriği, her ulusun kendi diliyle sunulmalıdır ki insanlar onu anlayıp uygulasınlar.
— 32. Kur'ân'ın anlattığı bu öğütler ve prensipler, İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde de vardır. İbrâhîm ve Musa'nın sahîfeleri, Tevrat'ın bölümleridir. Son âyet, Kur'ân'ın içerdiği prensiplerin, kendinden önceki Kitaplarda da bulunduğunu vurgulayarak İlâhî dinlerin birliğini anlatmaktadır.
97 — 33. Kur'ân-ı Kerîm, Kadr gecesinde indirilmeğe başlamıştır.
— 34. İlk Kur'ân'ın indirildiği Kadr gecesi, bin aydan daha değerli bir gecedir.
— 35. O gece Peyğamber'e vahy getiren Rûh (Cebrail) ve öteki melekler, Rabbin izniyle yeryüzüne inerler.
— 36. O gece tanyeri ağarıncaya dek selâm ve esenlik vardır.

V. DÎN

2 — 1. Allah'ın peygamberlere gönderdiği dinlerin üç temeli vardır: Allah'a, âhiret gününe inanmak ve sâlih amel (güzel iş) yapmak. Peygamberlere indirilen hidâyete uymak insanı dünyâ ve âhiret mutluluğuna ulaştırır. Allah'a, âhirete inanıp salih amel yapan insanlar, Allah katında ödüllendirilirler, korku ve üzüntüye uğramazlar.
— 2. Din, kuru dâva değil, Allah'a kulluktur. Bağlandığı dinin adı ne olursa olsun, Allah'a ve âhirete inanıp güzel iş yapan herkes gerçekte müslümandır ve cennete girecektir. Cennet belli bir kavmin tekelinde değildir. "Şüphesiz îmân edenler, yahudîler, hırıstiyanîar ve sabitler, onlardan kim ki Allah'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rableri katında ödül vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (âyet: 62), "Yahu-dî ve Hıristiyan olandan başkası cennete girmeyecek, dediler. Bu, onların ku-runtusudur. De ki: 'Doğru iseniz, delilinizi getirin..." (âyet: 111).
— 3. Din davetçilerinin samimî, sözlerine sadık olması, söylediklerine önce kendilerinin uyması gerekir. "Kitabı okuduğunuz halde başkalarına iyiliği buyurup kendinizi unutuyor musunuz? Düşünmüyor musunuz?" (âyet: 44).
— 4. Allah'ın va'dettiği saadetin devamı için O'nun gösterdiği yolda gitmek, buyruklarını yerine getirmek, O'na verilen kulluk sözünde durmak gerekir: "Bana verdiğiniz sözü tutun ki, ben de size verdiğim sözü tutayım ve sadece benden korkun!" (âyet: 40).
— 5, Yüceyi aşağı olana, hayrı şerre tercih etmek gerekir: "Siz iyi olanı daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?" (âyet: 61).
— 6. Sadece sözle inanmak yetmez. İmanın işle desteklenmesi gerekir. Uygulamasız olarak sadece "İnandım" demek, insanı cezadan kurtarmaz: "Dediler ki: 'Sayılı birkaç gün dışında bize azâb dokunmayacaktır'. De ki: 'Allah'tan bir söz mü aldınız —şayet öyle ise Allah sözünden dönmez— yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?" (âyet: 80).
— 7. İman, bir engel olmadıkça Peyğamber'in aldığı bütün vahyleri uygulamayı gerektirir: "Biz, İsrâîl Oğullarından şöyle söz almıştık: Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin."
— 8. Nesh veya inşâ* (bir âyetin silinmesi veya Peyğamber'e unutturulma-sı), Allah'ın hikmeti gereğidir. Silinen veya unutturulan âyetin yerine daha iyisi veya dengi getirilmiştir: "Biz bir âyeti nesheder veya unuttursak ondan daha iyisini veya onun benzerini getiririz" (Âyet: 106).
— 9. İnsanlar bencil olurlar: "Sen onların kendi dinlerine uymadıkça ya-hudiler ve hırıstiyanlar senden razı olmazlar. 'Asıl doğru yol, Allah'ın yoludur' de" (âyet: 120).
— 10. Dînî liderlik, îmân ve adalet sahiplerinin hakkıdır. Allah'ın buyrukları dışına çıkan zâlim yöneticiler, Allah'a verdikleri sözü bozduklarından liderlik hakkını kaybetmiş olurlar: "Rabbi bir zaman İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca: 'Ben seni insanlara önder yapacağım' demişti. 'Soyumdan da (önderler yap)' dedi. 'Zâlimlere ahdim ermez' buyurdu" (âyet: 124).
— 11. Gerçek îmân,birliği gerektirir. Hidayetten ayrılmak, ihtilâf ve düşmanlık doğurur: "Eğer sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşerler" (âyet: 137), "Kitâb-da ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlık içindedirler" (âyet: 176).

— 12. Sabır ve salât ile güç işlere dayanmak gerekir. İbâdet, insana dayanma gücü verir: "Sabır vesalât ile Atlah'danyardım isteyin. Allah, sabredenlerle beraberdir" (âyet: 153).
— 13. Körü körüne babaları, ataları, şeyhleri, ölüleri taklidetmek batıldır. Çünkü körü körüne taklid, taassub ve cahillikten ibarettir: "Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun' dense, 'Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız!' derler. Peki ama, ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?" (âyet: 170).
— 14. Allah'ın yasaklamadığı bütün güzel şeyler helâldir. Allah'ın yasakladığı dışında yasaklar koymak doğru değildir: "Ey insanlar, yeryüzünde bulunan helâl ve temiz şeylerden yeyin, şeytânın adımlarını izlemeyin, çünkü o, sizin apaçık düşmanımzdır" (âyet: 168), "Ey inananlar, size verdiğimiz rızaların iyilerinden yeyin, Allah'a şükredin" {âyet: 172), "Allah size leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı" (âyet: 173).
Allah, güzel şeyleri kullarına haram kılmamıştır. Haram kıldıkları, zararlı şeylerdir. Her mescide (toplu yerlere) giderken güzel giysiler giymeli, süs-lenmeli, temiz kıyafetle gitmelidir. Allah, süsü, zineti kullarına ne dünyâda, ne de âhirette haram kılmamıştır. Dünyâda mü'min kâfir herkes nimetlerden, güzel şeylerden yararlanır ama âhirette güzel şeyler sadece inananlara mahsustur. Yahut güzel şeyler ne kadar güzel olsa da yine dert ve üzüntülerle karışıktır. Mü'minler dünyâda onları bu karışık durumlarıyle kullanırken âhirette her türlü tasa, kederden uzak, halis halde yiyecek ve kullanacaklardır: "De ki: Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü, güzel yiyecekleri kim haram etti? De ki: Onlar dünyâda inananlarındır, Kıyamet gününde de hâlis olarak onlarındır" (A'râf Sûresi: 32).
— 15. Zaruret halinde, haram olan şeyler de mübâh olur: "Ama kim mecbur kalırsa, (başkasına) saldırmadan ve sınırı aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günâh yoktur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir" (âyet: 173). Bu kural, sadece yemlen şeylere özgü değil, yaşamak için zaruri herşey için geçerlidir. Ancak yaşaması için gerekli olan şeyi, yine kendisi gibi yahut kendisinden daha zor durumda kalmış birinin elinden almamak şartıyle. Kendisi gibi zaruret içinde bulunan birinin ekmeğine muhtaç olan kimse, kendisini o ekmeğin sahibine tercih edemez. Onun da yaşama hakkı vardır.
— 16. Dinin ibâdet ve diğer hükümleri kolaylık üzerine kurulmuştur: "Allah size kolaylığı ister, çetinliği istemez" (âyet: 185).
— 17. Gücün üstünde bir şey teklif edilmez: "Allah, hiçbir cana gücünün üstünde bir şey teklif etmez" (âyet: 286), İnsanın vüs'ü, güçlük çekmeden, kolaylıkla bir işi yapma gücüdür.
— 18. Gerek rivayet, gerek delâlet bakımından kesin nass ile sabit olmayan ictihâd hükümleri, herkesin uyması gereken farz hükümler kılınamaz. Bu ic-tihâd hükümleri, ibâdetlere ve haramlara ilişkin ise kişilerin gönül rızâsına; kazâ'î ve idarî konulara ilişkin ise ülü'l-emrin içtihadına bırakılır. Bu kuralın kaynağı: "Sana şaraptan ve meysirden sorarlar. De ki: 'Onlarda büyük günâh ve insanlara birtakım yararlar vardır. Ancak onların günahı yararından büyüktür" mealindeki 219 ncu âyettir. Çünkü bu âyet, bir çeşit kanıtlama ictihâdiyle şarap ve meysirin haram kılındığına delâlet eder. Bu kanıtlama şudur: Günâhı ve zararı, yararından çok olan şey, kaçınılması gereken bir haramdır. Nitekim sahâbîlerin bazıları âyetten bu hükmü çıkararak şarap ve meysiri bırakmışlardır. Fakat Hz. Peğamber, ümmeti buna zorlamamıştır. Şarap ve meysiri kesin olarak yasaklayan Mâide Sûresinin 90 ncı âyeti ininceye dek hem şarap ve kumarı bırakanların hem de bunlara devam edenlerin davranışını sükût ile karşılamıştır. Fakat o âyet ince artık bu konuda içtihadın yeri kalmamış, her sahabî, yanında bulunan şarabı dökmüş, Peygamber (s.a.v.) de bundan böyle şarap içenleri cezalandırmağa başlamıştır.
— 19. İnsanların mallarını batıl yol ve sebeplerle yemek haramdır. "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin; bile bile günâh olan bir biçimde insanların mallarından bir kısmım yemek için onları hakimlerin önüne atmayın" (âyet: 188).
— 20. Dînin hükümleri, akıl ve mantıktan uzak değildir, insanların hikmetini anlayacakları hükümlerdir: "Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki düşünüp anlayastnız" (âyet': 242).
— 21. Âilecie: Kadınların çocuklarını emzirme, yetiştirme görevlerini yapmaları; kocaların da onların geçimlerini sağlamaları gerekir. Karı-kocanın hiçbirine, görevi hususunda gücünün üstünde bir şey önerilmez. İki taraf da birbirlerine hoşgörü ile muamele etmeli, birbirini zarara sokmamahdır. Bu hususlar, 223 ncü âyette açıklanmıştır.
— 22. Kötülük kapılarını kapatmalı, iyilikleri gözetmeli, hak ve adaletten ayrılmamalıdır. Savaşın amacı, saldırının önlenmesi ve insanlar arasında, haksızlıkların, bozgunculuğun önlenmesidir: "Eğer Allah, insanlardan kimini, ötekilerle savunmasaydı, yeryüzü bozulutidüzzn kalmaz)^. Fakat Allah, bütün âlemlere lütuf sahibidir" (âyet: 251).
— 23. İmân ve sabır, insanlara moral ve güç verir, inanan, îmânlarında asla kuşku bulunmayan insanlar başarılı olurlar: "Allah'a kavuşacaklarına inananlar; 'Nice az topluluk, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir' dediler" (âyet: 249).
— 24. Herkes kendi yaptığı işten sorumludur. Hiç kimse başkasının günâhından —kendisi sebeb olmamışsa— sorumlu değildir: "Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır" (âyet: 286).
3 — 25. Yürekleri doğru olmayanlar, Allah'ın indirdiği Kitabın, başka anlama çekilebilecek âyetlerini, asıl anlamları dışına çekerek dini yozlaştırırlar: Derin bilgi sahipleri, Kitabın âyetlerini, genel içeriği içinde

değerlendirir, yanlış yorumlarla Kitâ1 errevesi dışına çıkarmazlar (7).
— 26. Hicaz Bölgesinde insanlar için ilk yapılan ma*bed, Ka'be'dir. Bedensel ve parasal gücü olan mü'minin, Ka'be'yi ziyaret etmesi gerekir (96-97).
— 27. İnsan, sevdiğimaldan Allah rızâsı için sadaka vermedikç tam iyilik derecesine ulaşamaz (92).
— 28. Allah'ın indirdiği hükümler etrafında birleşmek, ayrılığa düşmemek lâzımdır (103).
— 29. Dinde taşkınlık yapmak, bilmeden, bir delile dayanmadan konuşmak, akıl yürütme ile bilinemeyecek ğayb konularında kendi kendine hükümler koymak, böylece peygamberlerin getirdiği gerçeği batıl ile karıştırmak asla doğru olamaz (171).
— 30. Sarhoş ve cünüp iken namaz kılmamalıdır. Ancak yolcu yıkanma imkânı buluncaya dek cünüp iken de namaz kılabilir. Hasta, yolcu olanın, ya da su bulamayan kimsenin, temiz toprağı yüzüne ve ellerine sürerek namaz kılmasında bir sakınca yoktur (43).
— 31. Allah'ın dini kolaydır ama insanlar kendi zanlarına dayanarak koydukları hükümlerle, kıyaslarla dini zorlaştırmışlardır. Bunların çoğu asıl din değil, Allah'a iftiradır (Bakara: 185, Nahl: 116).
— 32. Kim olursa olsun haksızlara yan çıkmak, onları savunmak doğru değildir. Çünkü bu savunma ile onlar, dünyâda azâbdan kurtulmuş olsalar da âhirette yüce mahkemenin kararından kurtulamazlar. Orada onları kimse savunamaz (105-107).
— 33. Allah adına dine hükümler koyan, kendi geleneklerini, düşüncelerini, Allah'ın hükmü gösterenler, şeytanın yolundadırlar. Onların yeri cehennemdir (119-121).
— 34. Allah'a, Elçisine, peygamberlere indirilen Kitaba, âhiret gününe inanmayan kimse, doğru yoldan şaşmıştır (136).
— 35. İnananlar, İslâm düşmanlarını ve onlarla işbirliği eden, müslü-manlarla kâfirler arasında yalpalayıp duran münafıkları dost edinmeme-lidirler. Bu tutumlarından dönmeyen münafıklar cehennemin en alt tabakasında olacaklardır (139-144).
5 — 36. Allah'ın, Kur'ân'da bildirdiği hayvanlar dışındaki hayvanların etleri helâldir (âyet: 1).
— 37. İyilik ve takvada yardımlaşmak, kamu yararına güzel şeyler yapmak için dernekler kurmak; fakat kötü işlere destek olmamak Allah'ın emridir (Âyet: 2).
— 38. Kumar, falcılık haramdır. Aklı ile düşünüp karar verme yerine fala bakarak, fal okları çekerek işlerini düzenlemeğe kalkmak Kur'ân'a aykırıdır. Çünkü bu tür davranışlar, insanı kararsız, vehimli, huzursuz yapar.
— 39. Namazdan önce yapılacak beden temizliği olan abdestin, su yoksa teyemmümün nasıl uygulanacağı, oldukça ayrıntılı olarak anlatılmıştır (Âyet: 6).
— 40. Yalancılıktan kaçınmak, herkes için doğru şahitlik yapmak, âdil davranmak, bir ferde veya topluma duyulan kin ve nefretten dolayı hislere kapılıp adaletten ayrılmamak, hisleri adalete engel yapmamak gerekir.
— 41. Allah'ın nimetlerini anıp O'na şükretmeli, başkasına değil, sadece Allah'a dayanmalıdır.
— 42. Allah'ın kullan için yarattığı güzel şeylerden yararlanmalı, helâl rızalardan yemeli, aslında helâl olan şeyleri birtakım akıl yürütmelerle, yahut geleneklere dayanarak haram etmemelidir.
— 43. Bu tür hareketler, dinde aşırı gitmektir. Peygamberler hariç, hiç kimsenin Allah adına helâl, haram koymağa hakkı yoktur. Allah'ın Kitabında haram olduğunu bildirdiği şeyler dışında herşey helâldir.
— 44. Yahûdî ve hırıstiyanlardan birçoğunun, aşırılığa kapılıp dinlerinin asıl prensipleri dışına çıktıkları, kendilerini Allah'ın dostları ve oğulları sandıkları, bu tür hayâllerle aldanıp asıl dinin amacı olan doğruluk, adalet, başkalarını düşünme gibi temel prensiplerini uygulamadan kaldırdıkları, unuttukları anlatılır.
— 45. Yahudilerin ve hırıstiyanların dinde taşkınlıkları anlatılmak suretiyle müslümanlara da kendilerinden önceki Kitap sahipleri gibi taşkınlıklara kapılmamaları, Allah'ın kolay dinini güçleştirmemeleri, tevhîd dinine şirk karıştırmamaları îmâ edilmektedir (âyet: 63-76).
Dînde aşırı gitmek doğru değildir. Çünkü aşırılık, sonunda dini yozlaştırır: "Ey inananlar, Allah'ın size helâl kıldığı güzel şeyleri haram kılmayın, sınırı aşmayın. Çünkü Allah, sınırı aşanları sevmez" (87).
— 46. İyiliği emir, kötülükten men'etmek, dînin en önemli prensiplerindendir. Bunu yapmayanlar, peygamberlerin lanetine uğramışlardır (âyet: 78-79).
— 47. Habîs (çirkin, çirkef) ile tayyib (temiz, güzel) bir olmaz. Habîs şey daha cazip ve yaygın olsa da mü'min habisi değil, tayyibi, müşriki değil mü'mini tercih eder. Aslında habîs olan alkollü içkiler, çok kimseye cazip gelir, toplumda onu içmeyenler geri kafalılıkla suçlanabilir ama mü'min, gerçeğe gözü kapalı olan kalabalık güruhunun değerlendirmesine bakıp habise el uzatmaz; onu bırakır, helâl olan meşrubatı içer. Rüşvet cazip ve yaygın bir hal alabilir. Rüşvet almayanlar yadırganabilir ama mü'min öyle insanların değerlendirmesine bakmaz, vicdanının sesine kulak vererek helâl olan az maaşı, çirkef olan rüşvet milyonlarına tercih eder.
— 48. Kur'ân'da hükmü belirtilmeyen hususlarda Allah kullarını serbest bırakmıştır. O'nun indirdiği âyetleri, Elçisi'nin sağlam sözlerini okuyup ona göre amel etmeli, ayrıntılara dalmamahdır. Çünkü ayrıntılara dalmak, kılı kırk yarmak, dînin ruhuna terstir, topluma fayda değil, zarar getirir (Âyet; 101).
— 49.103 ncü âyette, kendi hayallerine kapılıp Allah adına helâl ve haram koyan İslâm öncesi devrin Arap toplumu kınanmaktadır.
— 50. Yemîn boş söz değildir, bir değeri vardır. Onu bozmak zorunda kalınınca, keffâretini vermek gerekir, tâ ki yemînin ağırlığı anlaşılsın, sözde bir kıymeti olsun.

— 51. Alkollü içkiler, kumar haramdır.
— 52. Topumda dirlik ve düzenliğin sağlanıp korunması esastır. Güvenliği bozan, insanlara saldıran, huzur kaçıran eşkıya, ağır şekilde cezalandırılır: Ya öldürülür, ya elleri ayakları çapraz kesilir, ya da sürgün edilir.
— 53. Hırsızın da eli kesilir. Ancak bu iki maddede sayılanlar, uslandıklarını, eylemleriyle ispat ederlerse Allah tarafından affedildikleri gibi toplum tarafından da affedilebilirler.
— 54. Her mü'min, ölmezden önce vasiyyetini yazmalı ve yazdıklarına iki şahit de tutmalıdır ki vasiyyet zayi olmasın, kendisinden sonra bir haksızlık yapılmasın.
6 — 55. Ana-babaya iyilik etmek.
— 56. Fakirlik korkusuyla çocuk öldürmemek, herkesin rızkını Allah'ın verdiğine inanmak,
— 57. Açık ve kapalı fuhuştan, gizli ve açık her türlü kötülüklerden uzak durmak.
— 58. Hiçbir masum cana kıymamak.
— 59. Atîmin malına, hakkına tecâvüz etmemek, yetîm erginlik çağına erinceye dek otıun emanet malını iyi korumak, mümkün ise artırmağa çalışmak, fakat asla zimmete geçirmemek.
— 60. Ölçü ve tartıyı tam yapmak, alım satımda hile yapmamak.
— 61. Doğru söylemek, söylenecek söz, akrabanın —hattâ anne babanın ve kendi nefsinin— aleyhinde olsa dahi doğruluktan ayrılmamak.
— 62. Allah'ın Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyettiği dinî prensiplere aynen uymak, bunlardan ayrı yollara sapıp ayrılıklara düşmemek, tevhîd dîninin sağladığı birlik ve bütünlüğü bozmamak.
— 63. İnsanların saadet ve şekavetleri (mutluluk ve bahtsızlıkları), içsel ve bedensel eylemlerine bağlıdır. Eylemlerin cezası, bunların ruhtaki etkilerine göredir. Birçok âyetin içeriğinden anlaşılan bu gerçek, özellikle 139 ncu âyette daha açık ifâde edilmektedir: "Bu vasıflarından (nitelendirmelerinden) dolayı Allah onların cezasını verecektir".
Her canın sıfatları, âhirette onu yücelerde veya esfel-i sâfilîn'de tutar. Nasıl yoğunluğu hafif cisimler, ağır cisimlerin üzerine çıkarsa, yüce sıfatların sahibi can da düşük, sakil sıfat sahibi nefislerin üstünde olur.
Esasen ceza, kişinin inanç ve eylemlerinin, ruhundaki etkisinden kaynaklanır. Âyette vasf, masdar olduğu için buna bir ma'mûl (tümleç) takdir etmek gerekir. Sözün takdiri şöyledir: "Allah, onların ibâdette din konularında, Allah'a ortak koşmalarının; yahut dillerinin yalan nitelendirmesiyle şu helâldir, şu haramdır gibi sözlerle Allah'ın üstüne helâl haram iftira etmelerinin cezasını verecektir". Yalan söyleyen kimse için, "Dili yalan vasfediyor" denilir. "Gözü büyü vasfediyor" sözü de sözü edilen insanın gözünün büyüleyici olduğunu anlatır.
Bu âyette de dillerinin nitelendirmesiyle Allah'a şirk koşanları, kendi kendilerine koydukları hükümleri Allah'ın emir ve yasağı, helâl ve haramı diye nitelendirenleri Allah'ın cezalandıracağı buyuruluyor. Aslında cezalandırma, sözlerin ve eylemlerin etkisinden gelir. Daha açık bir ifade ile: kişinin diliyle, uzuvlarıyle yaptığı eylemler, ya da içine attığı, uygulamak için fırsat kolladığı kararlı düşünceler, onun uhrevî mükâfat veya cezası haline dönüşecektir. Ayrıntı için 70 nci âyetin tefsirine bakınız.
— 64. Allah'ın, insanların eylemlerini gözlerinde süslemesi: (âyet: 108), insanları birbirleriyle denemesi (âyet: 53), her kentte halka tuzaklar kuran, kötülükler yapan suçlu büyükler, beğler, önderler var etmesi (âyet: 123), fırkalara bölüp birbirine düşürmesi, hınçlarını birbirine taddırması: (âyet: 65), zâlimleri birbirinin ardına takması (âyet: 129) ve bu anlamda diğer âyetler, hep Allah'ın yarattığı toplumsal ve psikolojik genel yasalar sonucunda oluşan olaylara İşarettir.
— 65. tnanç, ancak kesin bilgi üzerine kurulmalıdır. Zan üzerine kurulan inanç çürüktür. Sûrede bu hususlar gönülde kuşku bırakmayacak derecede açık âyetlerle îzâh edilmiştir.
— 66. Dinde taklîd bâtıldır. Çünkü taklid, bilinçli, basiret üzre harekete engeldir. Dininde bilinçli, basiretli değil, ailesinden toplumundan ya da hocasından öğrendiği geleneklere göre hareket edenler, kesin kanıt sahibi değillerdir. Oysa Allah, Elçisinin ve ona uyanların, birer gelenekçi değil, bilinçli hareket eden basiretli insanlar olduklarını bildirmektedir: "De ki: 'İşte benim yolum budur: Allah'a basiretle davet ederim. Ben ve bana uyanlar...' Allah'ın (sânı yücedir), ben ortak koşanlardan değilim" (Yûsuf Sûresi: 108).
Bu âyette bilinçsiz olarak, körü körüne atalarını taklîdeden müşriklere ta'rîz (kınama) vardır. İşte taklitçi müslüman, Peyğamber(s.a.v.)e tâbi olan basiretli mü'minler sınıfına girmemiştir. Bu sûrede ve öteki Kuran sûrelerinde Peyğamber'e vahyedilenlerin ilim, kesin kanıtlar, belgeler olduğunu vurgulayan âyetler ve bu anlamdaki hadîsler taklidi reddetmekte; yüce Allah, mukallid müşrikleri sağırlık, körlük ve düşüncesizlikle nitelendirmektedir.
— 67. Helâl ve haram, ancak Allah'ın emri ve o emirleri açıklayan Peygamber beyanı ile sabit olur. Bunun dışında hiç kimsenin, Allah adına yasaklar koymağa, ya da Allah'ın koyduğu yasağı kaldırmaya hakkı yoktur. Kendi görüşü, bâtıl kıyâsı ve içtihadı ile yasaklar koyan kimse Allah'a iftira etmiş, O'nun gösterdiği geniş yolu daraltmış, böylece kendisini sıkıntıya soktuğu gibi toplumunu da bid'at sapıklığına düşürmüş olur. Böyleleri, tıpkı gelenek haline getirdikleri düşünceleri Allah'ın buyruğu sayan müşriklerin durumuna düşmüş olurlar. Bu hususta 136-140 ncı âyetlerin tefsirine bakınız.
— 68. Allah, sadece dört tür eti haram kılmıştır. Haram etlerin sadece dört çeşit olduğu da: "innemâ: yalnız ve ancak" hasr edatı ile vurgulanmıştır: "De ki: 'Ben, bana vahyolunanda öw(haram dedikleri)m"(zi) yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, yahut akıtılmış kan, yahut domuz eti —kipistir— ya da

Allah 'tan başkası adına kesilmiş birfısk (hayvan) olursa (bunlar haramdır). Ama kim çaresiz kalırsa, (başkasının hakkına) saldırmamak ve sınırı aşmamak üzere (bunlardan yiyebilir). Çünkü Rabbin, bağışlayandır, esirgeyendir" (âyet: 145).
— 69. Ayette belirtildiği üzre bu haram da normal zamanlar içindir. Zorunlu hallerde bu haram olan şeyleri, ölçülü biçimde, zorunluluk sınırını aş-' mamak kaydıyla yemek de mübâh olur.
7— 70. Din koyucu, Allah'tır: "Rabbinizden size indirilene uyun!" âyet: 3). O'ndan başkasının din hükümleri koymağa hakkı yoktur: "O'ndan başka velîlere uymayın." (âyet: 3). Dinin hükümleri, uyulması gereken, uygu-layanlara sevâb, uygulamayanlara ceza verilen hükümlerdir. Dinin âhiret hükümleri böyledir. Dünyâya ilişkin hükümleri ise insanların dünyâda muhtâcol-duklan hükümlerdir. Bu konuda Allah'ın Elçisi'nin ve buyruk sahibi âlimlerin ve yöneticilerin de genel îlâhî yasalar çerçevesi içinde ictihâd hükümleri koyma yetkisi vardır: "Ey insanlar, Allah'a, Elçi'ye ve sizden olan buyruk sahibine itaat ediniz" (Nisa: 59).
— 71. Üçüncü âyette yalnız Allah'ın indirdiğine uyulup Allah'tan başka velilere tâbi olunmaması buyurulduğuna göre insanlar, kendi kafalarının ürünü olan, yahut ataların mîrâsı bulunan hüküm ve geleneklere Tanrı buyruğu gözüyle bakmamalıdırlar. Hele bunlar tevhîd prensiplerine aykırı, insanları bağlayıcı nitelikte ise bunlara uymak haramdır: "Çirkin bir iş yaptıkları zaman: 'Biz atalarımızı böyle yapar bulduk' derler". Bunları Tanrı buyruğu sanırlar. "De ki: Allah çirkin şeyleri emretmez"(âyet:28).
— 72. Akıl ve düşüncenin önemi büyüktür. İnsan ancak salim düşünce, sağduyu ile gerçeklere ulaşır. Zan ile bilgi hasıl olmaz. Düşünenler, Allah'tan başkasının koruyucu olamayacaklarını; Kur'ân'ın Tanrı buyruğu, Hz. Mu-hammed(s.a.v.)in de Hak Elçisi olduğunu anlarlar: "Düşünmüyor musunuz?" (âyet: 169). "Bu kıssayı anlat, belki düşünür{öğüt ahr)lar" (âyet: 176). "Onların kalbleri var, fakat onunla düşünüp anlamazlar. Gözleri var, fakat onunla bakıp gerçeği görmezler. Kulakları var, fakat onunla işitmezler. Onlar hayvanlar gibidirler, hattâ daha da sapık" (âyet: 179).
— 73. Yalnız doğruyu söylemek, delîl ile konuşmak, dîn hakkında konuşurken kesinlik olmayan şeyleri söylememek gerekir: "Allah hakkında gerçekten başkasını söylememeleri hususunda kendilerinden Kitâb mîsâkı alınmamış mıydı?" (âyet: 169).
— 74. İnsanlara doğruyu söylemek, adaletten ayrılmamak gerekir: Yüce Allah, 159 ncu âyette Mûsâ kavminin iyilerini bu vasıfla andığı gibi, 181 nci âyette de genel olarak Allah'a bağlı insanları bu vasıfla anmıştır: "Mûsâ kavminden, gerçeğe götüren ve hak ile adalet yapan bir topluluk da vardır", "Yarattıklarımız içinde gerçeğe götüren ve hak ile adalet yapan bir ümmet vardır".
— 75. Allah, fuhuşları, açık ve kapalı her türlü çirkin işleri, günâh şeyleri, haksız yere saldırıyı, bir delile dayanmadan Allah'a ortaklar koşmayı, Allah adına hükümler koyup dinin sınırlarını daraltmayı yasaklamıştır: "Rabbim, ancak fuhuşları, gerek açığını, gerek gizlisini, günâhı ve haksız yere saldırmayı; hakkında hiçbir delil indirmediği, yahut kendisine güç vermediği bir şeyi Allah'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyler söylemenizi haram etmiştir"(âyet:33).
— 76. Affetmek, iyiliği buyurmak, câhillere aldırmamak, onlarla bir olmamak gerekir: "Affı (kolaylık yolunu) tut, iyiliği emret, câhillere aldırış etme!" (âyet: 199).

Vİ. İNANANLARIN VASIFLARI

9 — 1. Şirk karışık ibadetlerle mescidler şenlenmez. Mescidler, halisane Allah'a ibadet edenlerin bulunmasıyle şenlenir.
— 2. Gerçi hacılara su vermek, insanlara iyilik etmek, mescide gelmek, ona bakmak, hizmet etmek de güzel şeylerdir ama bunlar, Allah'a şirksiz îmân ve ibâdet gibi olamaz. Güzel işler, ancak tevhîd ile değer kazanır (18).
— 3. Mü'minlerin en hayırlıları üç tabakadır: Muhacirler, ensâr ve onlara güzelce tâbi olanlar (100-101 ve 117 nci âyetler).
— 4. Herkes onlar gibi değildir. Mü'minlerin bir kısmı da iyi ameller yanında kötü işler de yaparlar (102). Allah, kiminin tevbesinin kabulünü ertele-miştir (106).
— 5. Makbul sadaka, yalnız Allah'a yaklaşmak, Elçisinin duasını almak maksadıyle verilen sadakadır (99).
— 6. Dünyaya ve âhirete yararlı amel, ancak Allah'ı ve Elçisini memnun eden ameldir.
— 7. Mü'minler, canlarını ve mallarını, cennet karşılığında Allah'a satmışlardır (111).
— 8. Bunlar Allah'a halisane ibadet, daima Allah'a saygı ile rükû ve secde ederler, Allah'ın sınırlarını aşmazlar (112).
— 9. Yakınları dahi olsa müşrikler için mağfiret dilemezler (113).
— 10. Dinde bilgili olur, insanları uyarırlar (30, 122).
— 11. Savaşta mertçe dövüşürler (123).
— 12. Kur'ân indikçe imanları artar. İnen her âyet, gönüllerindeki iman coşkusunu artırır (124, 125).
— 13. Kadınlara iyi davranır, Allah katında iki cinsin eşit olduğunu bilirler. Çünkü Allah, ikisine de aynı ödülü söz vermiştir: "Allah, inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel konutlar va'detmiştir. Allah'ın onlardan razı olması ise hepsinden büyüktür. İşte büyük başarı budur" (72).

— 14. Gerçek mü'minler, savaşlarda, çetin günlerdeki sadakatlariyle belli olurlar (25-26 ncı âyetler).
— 15. Sadık mü'minler, Allah ve Resulünün sevgisini ve rızâsını her sevginin ve rızânın üstünde tutarlar (24 ncü âyet).
— 16. tslâmın hükümlerini yerine getirenler, din kardeşidirler (11).
— 17. Mü'minler birbirlerinin velîsidirler, kadın erkek birbirlerini korurlar.
Birbirlerine iyiliği emreder, kötülükten menederler (71).
—18. îmân, soyut bir söz ve düşünceden ibaret değildir. Bilinçli îmân, güzel eylemler biçiminde ortaya çıkan kesin düşüncedir. Gerçek îmân sahiplerinin belli vasıfları vardır. Kur'ân'da bu vasıflar şöyle sıralanmıştır:
a) Ahde vefa, sözde durmak.
b) Akrabayı ziyaret etmek, dostlarla ilişkiyi sürdürmek; iyi işleri, güzel ibâdetleri her zaman yapmak;
c) Allah'a saygı,
d) Korkunç olan âhiret hesabından korkmak (bir gün yaptıklarından hesaba çekileceğini düşünmek ve buna göre davranmak);
e) Hak rızâsı, Hakk'ın hükümlerinin yerleşmesi için sabretmek, azimle mücâdele etmek,
f) Namaz kılmak,
g) Allah'ın verdiği maldan gizli ve açık harcamak, zekât ve sadaka vermek, h) Kötülüğü iyilikle savmak.
Mü'minûn sûresinde de gerçek mü'minlerin vasıfları ana çizgileriyle net olarak belirtilmiştir:
a) Allah'a saygı ile namaz kılmak; ibâdete ara vermeden her gün yapmak,
b) Yalandan, boş sözlerden uzak durmak.
c) Zekât vermek.
d) Eşleri ve cariyeleri dışında kalanlara karşı namusu korumak.
e) Verilen sözde durmak.
İşte cennete girmeyi hak eden mü'minler, bu vasıflan taşıyan kimselerdir. Söz ile mü'min olduğunu iddia edip îmân ile asla bağdaşmayan kötülükleri yapanlar, yalan ve hasedden, iftiradan geri durmayanlar değil.
Mü'minlerin karşıtı olan insanların vasıfları da:
a) Sözde durmamak,
b) Akraba ve dostlarla ilişkiyi sürdürmemek,
c) Güzel işlere, ibâdetlere devam etmemek,
d) Bozgunculuk yapmaktır.
Mü'minler grubuna en güzel âhiret yurdu va'dedilirken, bunların karşıtı olan inkârcı-bozguncu insanlara da en korkunç âhiret yurdu olan cehennemin durak olduğu belirtilmektedir. Bunların ardına dünyâda lanet, âhirette azâb takılacaktır (19-25 nci âyetler).
25 — 19. Allah'a kulluk, insana üstün ahlâk ve vasıflar kazandırır. Başlıca-ları 63-76 ncı âyetlerde anlatılan bu vasıflar şöyledir:
a) Rahmân'ın kulları, alçak gönüllüdürler. Kabara kabara değil, tevazu ile, fakat vakarlı yürürler.
b) Câhillerin sataşmasına selâm ile karşılık verirler.
c) Geceleri ibadetle geçirirler.
d) Allah'tan, kendilerini cehennem azabından korumasını dilerler.
e) Harcamaları ortadır. Ne savurgan, ne de cimridirler. İkisinin ortasında dengeli bir yolda giderler.
f) Allah'tan başka bir tanrıya yalvarmazlar.
g) Allah'ın yasakladığı cana kıymazlar, h) Zina etmezler.
i) Yalan söylemezler, yalan ve boş sözlerin yanında bulunmazlar. Boş sözler konuşanların yanından vakar ile geçip giderler.
j) Duydukları İlâhî âyetlere karşı sağırlık ve körlük etmezler. Âyetleri dinler, onların taşıdığı gerçeği görür ve gereğini yaparlar.
k) Rablerine duâ eder, kendilerine güzel eşler ve çocuklar vermesini, kendilerini korunanların önderi yapmasını (kendilerinden gelecek çocukların sâlih insanlar olmasını, kendilerinin de o zürriyetlerinin başı olmalarını) Allah'tan dilerler. Demek ki mü'min insan, Allah'tan kendisine sâlih eş ve sâlih çocuklar vermesini niyaz eder.
İşte bu vasıfları taşıyan kullara, âhirette yüksek köşkler, saraylar verilir. O saraylarda kendileri, saygı ve selâm ile karşılanırlar. Sürekli olarak o nimet ve ikram yurdunda kalırlar.
33 — 20. Din, sözden ibaret değil, Allah'a iman ile birlikte O'na teslim olmak, duygu ile ibâdet etmek, doğru söylemek, sabretmek, Allah'a saygılı olmak, sadaka vermek, oruç tutmak, nâmûsu korumak ve Allah'ı çok anmaktır. İşte Allah, bu vasıfta olan mü'minlere mağfiret ve büyük ecir va'detmiş-tir. Dinin, laftan ibaret olmayıp öz, söz ve eylem birliği olduğu, her sûrede olduğu gibi burada da böyle cazip bir üslûb ile vurgulanmıştır (35). Bundan önceki sûrenin 15-19 ncu âyetlerinde de aynı şeyler vurgulanmıştı: Allah'ın âyetlerine gerçekten inananlar, Allah'a saygılı olurlar. O'nu överek tesbîh ederler, böbürlenmezler. Geceleri ibâdete kalkarlar, korkarak ve umarak Rablerine yalvarırlar. İşte Allah, onlara, hatıra gelmeyen güzel nimetler hazırlamıştır. Onlar cennete konuk edilirler.
42 — 21. Hemen her sûrede olduğu gibi bu sûrede de mü'minlerin vasıfları ana çizgileriyle belirtilmiştir: İnanıp Rablerine tevekkül ederler, büyük günâhlardan, fuhuştan kaçınırlar. Kızdıkları zaman öfkelerine hakim olur, ba-

ğışlarlar. Rablerine yalvarırlar, namazlarını kılarlar. İşlerini birbirlerine da'-nışırlar. Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan Allah için verirler. Saldırı karşısında kendilerini savunurlar (36-39).
59 — 22. Gerçek îmân, insana inanan kardeşinin ihtiyâcını, kendi ihtiyâcından önce düşündürecek bir olgunluk kazandırır. Mü'min, kardeşine verilen bağışı, mevkii, nimeti kıskanmaz: "Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, îmâna sarılanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen(ga,nîmçt)lerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyâç (eğilim) duymazlar. Kendilerinin ihtiyâçları olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar başarıya erenlerdir" (9).
—23. Cimrilik, başarısızlığa götürür. Cimrilikten korunanlar, falâha ererler (9).
— 24. Allah korkusu, herşeyin üstünde olmalı, yalnız Allah'tan korkmalıdır (13).
— 25. Nifak, imanla bağdaşmaz; mü'min mert, sözünün eri olur
— 26. Mümin, haksıza arka çıkmaz, haklıya verdiği hak sözde durur (11-12).
— 27. Mü'minler dayanışma içinde olurlar. Birbirlerini sever, desteklerler. Allah'a gereğince bağlı olmayanların sevgileri, görünürdedir. Dar anlarda onlar dağılırlar: "Sen onları toplu sanırsın, ama onların gönülleri dağınıktır" (14).
— 28. Cehennemlikler ile cennetlikler (kötülerle iyiler) bir olmaz. Allah, kötüleri iyilerle bir tutmaz. Ancak iyiler kurtuluş ve başarıya ererler (20).
63— 29. Münâfıklların sözüne güvenilmez, çünkü yalancıdırlar (1). Sözlerine inandırmak için çok yemîn eder, yeminlerinin arkasına saklanırlar.
— 30. Gereksiz yere yeminden sakınılmalıdır. Çünkü gereksiz yemîn, Allah'a saşgısızlıktan, hattâ imansızlıktan kaynaklanır (2-3).
— 31. Görünüşe aldanmamahdır. Çok gösterişli insan vardır ki içi koftur. İnancı zayıf olan insan korkak olur, öylelerine güvenilmez (4).
— 32. Münafıklar, gönülden tevbe etmedikçe Allah onları affetmez (5-6).
103— 33. İnanıp sâlih amel yapan, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerin dışında kalan bütün insanlar ziyana uğrarlar. Çünkü ruhlarının değerini yitirir, bundan sonraki hayatlarını bozarlar, orada şimdiki eylemlerinin sonucu olarak sıkıntı ve azâb çekerler.

VII. İLÂHÎ DİNLERİN ÖZDE BİRLİĞİ (İSLÂM)

2 — 1. Gerçek îmân, birliği gerektirir. Hidayetten ayrılmak, ihtilâf ve düşmanlık doğurur: "Eğer sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşerler" (âyet: 137), "Kitâb-da ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlık içindedirler" (âyet: 176).
— 2. Allah'ın hükmkünü gereğince uygulamayan Kitâb sahihleri, kuru iddia ile Allah katında derece kazanamazlar. Din ruhtur, söz ile olmaz. Her can, ancak yaptığının karşılığını alır. Sırf bir dine mensub olmak, insana üstünlük ve derece kazandırmaz. Allah yapılan herşeyi bilir. Ve herkes âhirette, dünyada yapmış olduğu işlerin gerçek yüzüyle karşılaşır.
— 3. Allah, îsâ'ya, kendisini düşmanlarından kurtaracağını, öldüreceğini ve kendisine yükselteceğini; kendisine uyanları, kıyamete dek onu inkâr edenlerin üstünde tutacağını bildirmiştir.
— 4. Kitâb ehlinin hepsi kötü değildir. Her millet içinde olduğu gibi onlar içinde de kötüler yanında iyiler de vardır. Onlardan bir kısmı dürüsttür, borcunu öder. Hayır işlerinde ileri gider, Allah'a gönülden kulluk eder. Öyleleri, Allah katında ödüllendirilirler. Bir kısmı da aldığını vermez, emanete hıyanet eder, kendi dininden olmayanlara karşı haksızlık etmekte bir günâh ve sakınca görmez. İşte dinin ruhundan ayrılmış olan öyle kimseler, âhirette büyük azaba uğrarlar.
— 5. Kitâb ehlinden bazıları da laflan ağızlarında geveleyerek anlam değişikliği yapar, Kitâbda olmayan şeyleri, Kitâbda varmış gibi gösterirler. Kendilerinden başka bir milletten peygamber gelmeyeceğini iddia ederler. Oysa bu, bir kuruntudur, hayaldir. Peygamber olduğu anlaşılan her insana inanmak, onu desteklemek, Allah'ın buyruğudur.
4 — 6. Fakat Kitâb ehli içinde ilimde derinleşmiş olanlar, Hz. Muhammed'-in peygamber olduğunu itiraf ederler. Allah'a ve âhirete inanan o gerçek dindarlar büyük ödüllere ererler.
— 7. Yahûdîlerin, Hz. îsâ'yı öldürmüş oldukları söylentisi doğru değildir. Öldürülen îsâ değil, ona benzetilen biriydi. Allah îsâ'yı kurtardı, onun ruhunu kendisine yükseltti. Kitâb ehlinden her fert, öleceği sırada gerçeği anlayıp îsâ'ya doğru bir biçimde inanacaktır.
5 — 8. Allah, Kur'ân'ı indirmek suretiyle İslâm dinini tamamlamış ve kulları için sadece İslama razı olmuştur. Bütün peygamberlerin getirdiği din İslâm, yani yalnız Allah'a tapmak ve O'ndan başka tanrı tanımamaktır.
— 9. Düşman da olsa Allah'a ibadet edenlere engel olmak, saldırmak, haksızlık etmek haramdır.
— 10. Allah'ın gönderdiği dinlerin özü birdir. Tevrat, Incîl ve Kur'ân, bunların üçü de birbirini destekleyen vahiylerdir. Yahudilik, hırıstiyanlık ve müs-lümanlık, özde bir oldukları için Kur'ân, kendinden önceki İki Kitâb'dan saygı ile söz eder ve Kitap sahiplerini, Kitaplarını gereğince uygulamağa'davet eder. Kitaplarını gereğince uygulamayıp sadece işlerine gelen bazı kısımlarını uygulayan, işlerine gelmeyen kısımlarını unutan, terk eden Kitap ehli, kâfir, zâlim ve fâsık olarak nitelendirilirken; müslümanlarla birlikte Kitaplarını güzelce

uygulayan yahûdîlerin, sâbiîlerin ve hırıstiyanların da korku ve üzüntü çekmeyecekleri, cennete girecekleri vurgulanır.
"Eğer Kitap ehli inanıp korumalardı, onların kötülüklerinden geçerdik ve onları nimeti bol cennetlere sokardık. Onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerin-den kendilerine indirileni gereğince uygulasalardı, muhakkak ki üstlerinden ve ayaklarının altından (ürünler) yerlerdi. İçlerinde ılımlı bir ümmet var ama çoğu, ne kötü işler yapıyorlar!.. De ki: Ey Kitap ehli, siz, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz... İnananlar, yahûdîler, sabitler ve hırıstiyanlar(dan) Allah'a ve âhiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Âyet: 65-69).
— 11. Arabistan'da çıkan bu üç dînin özde birliğini vurgulamak üzre Kitap ehlinin kesip pişirdiklerinin müslümanlara, müslümanların yiyeceklerinin de öteki Kitap ehline helâl olduğu; müslümanların, Kitap ehlinin kadın-lanyle evlenebilecekleri bildirilmiştir (âyet: 55).
— 12. Ancak yahûdî ve hırıstiyanların sıkı dost tutulmaması emredilmiştir. Burada yasaklanan, yahûdî ve hırıstiyanlarla dostluk kurmak değil, onları velî edinmek, onların himayesine girmektir. Dostluk başka, velî edinmek başka şeydir. Müslümanlar, önce kendilerine, kendilerinden olanlara güvenmelidirler.
— 13. Yahûdî ve hırıstiyanlarla sıkı dostluk kurmayı yasaklayan âyetten birkaç âyet sonra gelen 57 nci âyet, onlarla sıkı dost olma yasağının, genel değil, İslâm ile alay eden, müslümanların inancını küçük gören yahûdî ve hıns-tiyanlar hakkında olduğu anlaşılır: "Ey inananlar, sizden önce kendilerine Kitap verilmiş olanlardan ve kâfirlerden, dîninizi eğlence ve oyun yerine koyanları dost tutmayın; inanıyorsanız Allah'tan korkun" (Âyet: 57). Mümte-hine Sûresinde de şöyle buyurulur: "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte onlar zâlimlerdir" (Mümtehine: 8-9).
— 14. Hiçbir milletin veya kişinin, kendisim Allah'ın seçkin kulu, başkalarından üstün görmeğe hakkı yoktur. Allah, âlemlerin Rabbidir. İnsanların hepsi Allah'ın kuludur. Her toplumda iyiler de vardır, kötüler de. Yahudile-rin de kötüleri yanında iyileri de vardır, toplum tümüyle kötü değildir: "Onların içinde de ılımlı, orta yolda giden bir toplum vardır ama çokları ne kötü işler yapıyorlar!" (âyet: 66) .
— 15. Kur'ân-ı Kerîm, insanlar arasında bozgunculuk yapmağa, savaş çıkarmağa çalışan yahûdîleri kınarken, dinlerinin ruhuna bağlı kalan ılımlı insanları da övmekte, bütün bir milleti kötü vasfıyle damgalamamakta, Kitaplarının hükümlerini uyguladıkları takdirde bolluk içinde yaşatılacaklarını bildirmekte ve onları, Kitaplarını lâyiki veçhile uygulamağa çağırmakta, Kitaplarının hükümlerini uygulamadıkça bir esas üzerinde olmayacaklarını buyurmaktadır (âyet: 63-70).
— 16. İnananlar, hangi dinden olursa olsun, Allah'a inanıp O'na tapanları, Allah'a inanmayanlara veya O'na ortak koşanlara tercih ederler. İnananların, Allah'ı tanımayanları, Allah'a inananlara tercih etmesi gerçek imanla bağdaşır şey değildir (âyet: 81).
9 — 17. Allah, İslâmdan başka bir dîne razı olmaz. İslama saldıran müşrikler, bundan böyle ya şirki bırakıp Allah'a teslîm olacaklar, ya da Allah'ın cezasına çarpılacaklardır: Allah ya bizzat, ya da müslümanların elleriyle onları cezalandıracaktır: "Bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakamazsınız, Allah, kâfirleri rezîl, perişan edecektir" (2), "Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onlara azâbetsin, onları perişan etsin, sizi onlara galip getirsin" (14).
— 18. İslâm Allah'ın nurudur. Allah, nurunu tamamlamayı üzerine almıştır: "Allah'ın nurunu ağızlanyle söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler hoş-lanmasa da Allah, mutlaka nurunu tamamlamak ister (bundan başka bir şeye razı olmaz). O, Elçisini, hidâyetle ve hak dinle gönderdi ki (Allah'a) ortak koşanlar hoşlanmasa da o(hak d\)ni, bütün din{\er)in üstüne çıkarsın" (32-33).
— 19. Şirki bırakıp Allah'a teslîm olan, yalnız O'na kulluk edileceğini kabul eden, güvenceye kavuşur: "Tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse onların yollarım serbest bırakın. Çünkü Allah, bağışlayan, esirgeyendir" (5), "Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse sizin din kardeşlerinizdirler" (11).
— 20. İslâm itikadı zanna, taklide değil, yakîn bilgiye dayalıdır: "Biz bilen bir kavim için âyetleri böyle geniş geniş açıklıyoruz" (11). Helâl ve haram, ancak Allah'ın ve Elçisinin beyânıyle sabit olur. Onlardan başkasının din hükmü koymağa hakkı yoktur. Başkalarının, akıl yürütmelerle koydukları hükümleri, Allah hükmü saymak, o hükümleri koyanları tanrılaştırmak
"Hahamlarım ve râhiblerini, Allah'tan ayrı Rabler edindiler, Meryem oğlu Mesih'i de öyle. Oysa kendilerine yalnız tek Tanrı olan Allah'a ibâdet etmeleri emredilmiştir. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir" (31 nci âyetin tefsirine bakınız).
— 21. Sûrede, başlangıçtan beri müslümanlara saldırmakta olan müşriklere, dört ay süre tanınmaktadır. Bu dört ay sonunda ya Islâmı kabul edecek, ya da öldürüleceklerdir: "Haram ay'ı çıkınca (Allah'a) ortak koşanları nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde otur(\ıp) onları bekleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah, bağışlayan, esirgeyendir" (5).
Ancak bu hüküm, tslâm için tehlike oluşturan Yarımada müşrikleri hakkındadır. Arap Yarımadası dışındakiler, müşrik de olsalar, saldırmadıkça onlara dokunulmaz. Hz. Peygamber, Yarımadada din birliği sağlanmasını, bütün Arapların tevhîd dininde toplanmasını, böylece homojen bir toplum kurulmasını istemiştir.
— 22. İslama saldıran Kitap ehli de İslârmn egemenliğini kabul edip müslümanlara cizye verinceye kadar

onlarla savaşılır. Cizye, müslümanlann koruması, zimmeti altına girdikleri için zımmî denilen Kitap sahiplerinden alınan bir vergidir. Bunun karşılığında onların savaşa katılmadan can güvenlikleri sağlanır. Şayet onlar da müslümanlarla beraber düşmana karşı savaşa katılırlarsa cizye vermezler.

13 — 23. Kitap ehli, kendi Kitaplarını doğrulayan Kur'ân'ın inmesinden sevinç duymuşlardır. Çünkü Kur'ân'ın, Kitaplarını doğrulaması, kendi durumlarını güçlendirir. Tevhide bağlı olan Kitap ehli, ibâdetin yalnız Allah'a yapılacağını, yalnız O'nun yasalarına uyulacağım söylüyorlardı. Ancak onların Kitabı, îbrânîce olduğu için Araplar onu anlayamıyorlardı. Şimdi o Kitabın içeriği, son derece vecîz bir üslûb ile Hz. Muhammed'e vahyedilmekte, böylece Araplar da şirki bırakıp yalnız Allah'a kulluk etmeğe çağırtmaktadır.

İlâhî Kitapların ve dînlerin özü birdir. Kendilerinin inandıkları temel prensipleri Araplara ve bütün müşrik kavimlere inandırmak üzre indirilen ve İlâhî Kitabı doğrulayan; onları reddetmeyen, tersine koruyan, gereğinin yapılmasını isteyen Kur'ân'ın inmesinden, insaf sahibi her Kitâb ehlinin elbette sevinç duyması gerekir.

İlâhî dinlerin özü birdir. Bu dinler, insanları birbirine düşürüp düşman etmek, kırdırmak için değil, aynı ülkü ve ideâlde birleştirip kaynaştırmak için gönderilmiştir. Dinlerdeki ayrılıklar, insan egoizminin ürünüdür.

Üç İlâhî Kitap dikkatle okunursa, bunların özünün bir olduğu, hepsinin de insanları Allah'a kulluğa, güzel işler yapmağa, hümanizme çağırdığı anlaşılır. Ya bu düşmanlıklar, sürtüşmeler, kavgalar? Bunların kaynağı İlâhî Kitaplar değil, onları istedikleri gibi yorumlayan din adamlarının yorumlarıdır. Halkı bu yorumlarla şartlandırmakla din adamları veya âlimleri, İlâhî irâdenin hilâfına, insanlar arasına düşmanlık tohumlarını ekmişlerdir. Demek ki düşmanlık, dinden değil, onu yanlış yorumlamaktan doğmuştur. (Bu konuda 36-38 nci âyetlerin tefsirine bakınız).

Peygamberlerin mesajları, dil bakımından ayrı ise de anlam ve ruh bakımından birdir. Çünkü hepsinde vurgulanan temel prensip, Allah'a ve âhi-rete îmân ile sadece Allah'a ibâdet etmek ve sâlih ameller yapmaktır. Her peygamber, ümmetine bunları anlatmağa çalışmıştır. Bundan dolayı herhangi bir peygambere tâbi olan, — ötekilerini inkâr etmemek şartıyle— diğerlerine de tâbi olmuş sayılır. "Biz O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız (hepsine inanırız)" (Bakara Sûresi: 285). "Onlar ki Allah'a ve elçilerine inandılar, onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmadılar; işte onların da (Allah), pek yakında mükâfatlarını verecektir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir" (Nisa: 152), "Şüphesiz, îmân edenler, yahûdîler, hırıstiyanlar ve sabitler; bunlardan her kim Allah 'a ve âhiret gününe inanır, iyi iş yaparsa elbette onlara Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Bakara: 62, Mâide: 69).

"Resûl'e indirilen (Kur'ân)/ dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: 'Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle beraber yaz! Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken, neden Allah'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım?' Bu sözlerinden dolayı Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vermiştir. Güzel davrananların ödülü işte budur!" (Mâide: 83).

Kitap ehlinin, Hz. Muhammed'e gelen âyetlerin vahy olduğuna inandıkları, birçok âyette belirtilmiştir ki Sebe Sûresinin altıncı âyeti de onlardan biridir. Kitap ehlinden bilgili olanların, Kur'ân'ın vahy olduğunu bilmeleri, Kur'-ân'da anlatılan kıssa ve prensiplerin, kendi Kitaplarındaki kıssalara ve prensiplere uymasındandır. Hz. Muhammed'in, okur yazar olmadığını, İbrânîce de bilmediğini düşünen Kitap sahipleri, ona gelen bu sözlerin, kendi sözleri olamayacağını, bunların ona vahy ile verildiğini anlayıp kabul etmişlerdir. Bunlar, dinlerinden ayrılmış değillerdir. Sadece Hz. Muhammed'in, vahy alan bir elçi olduğunu kabul etmişlerdir. îşte Kur'ân, gerçeği itiraf eden böyle insaflı din-bilimcilerini övmektedir. Aşağıdaki âyetler, iyi niyyetli, din-bilimci Kitap ehlinin, Kur'ân karşısındaki tutumlarını anlatmaktadır:

"De ki: 'Siz ister ona inanın, ister inanmayın. O, daha önce kendilerine bilgi verilenlere okunduğu zaman onlar, derhal çeneleri üstüne secdeye kapanırlar. Rabbimizin sânı yücedir, gerçekten Rabbimizin sözü mutlaka yerine getirilir!' derler. Ağlayarak çeneleri üstüne secdeye kapanırlar ve Kur'ân, onların derin saygısını artırır" (İsrâ Sûresi: 107-109).

"Resûl'e indirilen(Kur'ân)ı dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. Derler ki: 'Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle beraber yaz! Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah 'a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım? Bu sözlerinden dolayı Allah, onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler verdi. Güzel hareket edenlerin mükâfatı işte budur!" (Mâide Sûresi: 83-85).

"Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a inanırlar, size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar; Allah'a karşı saygılıdırlar; Allah'ın âyetlerini birkaç paraya satmazlar. Onların mükâfatı da Rableri kalındadır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir" (Âl-i İmrân Sûresi: 199).

"Fakat içlerinde ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene, inanırlar. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük mükâfat vereceğiz!" (Nisa Sûresi: 162).

"De ki: 'Hiç düşündünüz mü: Eğer bu Kur'ân, Allah katından olduğu halde siz onu tanımamışsanız; İsrail oğullarından bir şâhid de bunun benzerini (Tevrat'ta) görüp inandığı halde siz (inanmağa) tenezzül etmemişseniz (durumunuz nice olur)'?" (Ahkaf Sûresi: 10).

"Kendilerine Kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilenden sevinirler..." (Ra'd Sûresi: 36).

"De ki: 'Benimle sizin aranızda, Allah'ın ve yanında (İlâhî) Kitâb'ın bilgisi bulunanların tanık olması yeter" (Ra'd

Sûresi: 43).
Bu âyetler, Kur'ân vahyini kabul eden Kitap ehlini övmekte ve onlara da ebedî saadeti, cenneti va'detmektedir. Peygamber Aleyhisselâm'ın devrinde Kur'ân'ın, Hakk'ın vahyi olduğunu kabul eden insaflı dinbilimcileri olduğu gibi, bugün de Kur'ân'ı okuyan insaflı Avrupalılar çıkmaktadır. Bunların hemen dinlerini bırakacaklarını beklemek fazla iyimserlik olur. Ama bunların, Kur'ân'ın vahy olduğunu, onu getiren insanın peygamber olduğunu kabul etmeleri, inançlarını da Kur'ân'ın tanımladığı biçimde tevhîd esasına göre düzeltmeleri, ebedî saadetlerine yeterlidir. Kur'ân, böylelerine ebedî saadet va'detmektedir. Kur'ân, Allah'ın birliğine inanan insanların birbirlerine destek olmalarını, tek Allah'a îmân ve ibâdette birleşmelerini istemektedir:
"De ki: 'Ey Kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan kelimeye gelin: Yalnız Allah'a tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi Allah'tan başka rablar edinmeyelim" (Âl-i İmrân Sûresi: 64).
— 24. Bütün peygamberler, İslâmı getirmiştir. İslâm, yalnız Hz. Muhammed(s.a.v.)in tebliğ ettiği dinin adı değil, Âdem'den Muhammed'e, bütün peygamberlerin getirdikleri dinin ortak adıdır. Özellikle İbrâhîm Aleyhisselâm, Kur'ân'da İslâmın simgesi olarak anılmaktadır: "Allah uğrunda, O'nayaraşır biçimde cihâdedin. O, sizi seçti ve dinde size bir güçlük yüklemedi. (Sizi) babanız İbrahim'in dinine (iletti, ona uyun). O, bundan önceki (Kitapta) da, bunda da size muslümanlar adını verdi..." (Hac Sûresi: 78).
Namaz, oruç, zekât yalnız Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından değil, önceki peygamber tarafından da emredilmiş, Hac ibâdetini de Hz. İbrâhîm koymuştur. Nisa Sûresinin 26 ncı âyetinde: "Allah size (hükümlerini) açıklamak ve sizi sizden öncekilerin yasalarına iletmek ve sizin günâhlarınızı bağışlamak istiyor" buyurulduğu gibi, En'âm Sûresinin 83-89 ncu âyetlerinde İbrahim'den İtibaren bir dizi İsrail oğlu peygamberi anılıp bunların da'vetleri övüldükten sonra Hz. Muhammed'e hitaben: "İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir; onların yolunç «y/"buyurulmaktadır. Çünkü onların yolu, yalnız Allah'a tapma yolu olan îslâmdır. Nisa Sûresinin 125 nci âyetinde de Hz. Muhammed(s.a.v.)in, dosdoğru İbrâhîm dinine tâbi olduğu belirtilmektedir.
Kur'ân-ı Kerîm, Kitap ehlini, dinlerini tamamen bırakmağa değil, şirki bırakmağa da'vet etmektedir: "Ey Kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir söze gelin: Yalnız Allah'a tapalım; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım; birbirimizi Allah'tan başka rablar edinmeyelim" (Âl-i İmrân Sûresi: 164).
Kur'ân, Kitap ehlinin hepsini aynı kategoriye sokmaz. Peygamberlerini tanrılaştıran, yahut Allah'ın oğlu sayan veya Allah'ın üç varlıktan oluştuğunu söyleyen Kitap sahiplerini kâfir olarak nitelerken (Mâide Sûresi: 72-73) dinlerinin aslı olan tevhîde bağlı kalanları övmektedir: "Ama hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde gece saatlerinde kalkıp A ilah 'in âyetlerini okuyarak, secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşarlar. İşte onlar da iyilerdendir. Yapacakları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Şüphesiz Allah, korunanları bilmektedir" (Âl-i İmrân Sûresi: 113-115).
Kur'ân, Kitap ehline, Kitaplarının hükümlerini uygulamalarını emretmekte, bu hükümleri uygulayanları övmektedir: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında dururken seni nasıl hakem yapıyorlar da sonra dönüyorlar?".
"Gerçekten Tevrat'ı biz indirdik, onda yol gösterme ve nûr vardır. İslâm olmuş peygamberler, onunla yahûdîlere hüküm verirlerdi; kendi/erini Tan-rı'ya vermiş zâhidler ve âbidler de Allah'ın Kitabını korumakla görevlendirildiklerinden (onunla hüküm verirlerdi) ve onu gözleyip kollarlardı" (Mâide: 43-44).
"İncîl sahipleri, Allah'ın, onda indirdiğiyle hükmetsinler..." (Mâide: 47).
"Eğer Tevrat'ı, İncil'i ve Rablerinden kendilerine indirileni uygulasalardı, muhakkak ki üstlerindeki ağaçların meyvalarında)« ve ayaklarının alttnda(ki ürünlerde)/? yerlerdi İçlerinde doğru yolda giden ılımlı bir topluluk var ama, çokları ne kötü işler yapıyorlar?" (Mâide Sûresi: 66-68).
Görüldüğü gibi Kur'ân, kendinden önceki İlâhî Kitapları kaldırmıyor, onları övüyor, kendisinin de onlara uygun olarak indiğini söylüyor. Kitaplarının gösterdiği yoldan ayrılanları kınarken, Kitaplarının ruhuna bağlı kalan Kitap ehlini övüyor. A'râf Sûresinde bu husus daha açık olarak belirtilmektedir:
"Mûsâ kavmi içinde Hakk'a uyup, hak ile adalet yapan bir topluluk vardır", "Yarattıklarımız içinde Hakk'a uyup, hak ile adalet yapan bir topluluk vardır" (A'râf Sûresi: 159, 181).
Kur'ân, İlâhî Kitap sahibi olup tevhide inanan bütün insanları birliğe, kardeşliğe çağırmak üzre: "Bu sizin ümmetiniz, bir tek ümmettir, ben de sizin Rabbinizim, bana kulluk edin" (Enbiyâ: 92; Mü'minûn: 52)
Öyle ise peygamberlerin getirdiği dinler arasında ayrıcalık yapmak, peygamberlerden birini diğerinden üstün tutmak îlâhî irâdeye aykırıdır, yarar değil, zarar getirir,
Allah'a inanan insanların, hep birlikte Allah'a sarılıp kardeş olmaları, karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü ile huzur içinde yaşamaları gerekir. Çünkü Tanrıları birdir, amaçları da birdir. Hepsinin amacı, O'nun rızâsına ermektir. O, yüce ve güzel Mevlâ, kullarının boğazlaşmasından, birbirine düşman olup ateş püskürmesinden değil, kardeş olup sevgi ve saygı içinde yaşamalarından hoşlanır. Zaten dinleri de insanarı birbirine dost etmek, mutlu kılmak için göndermiştir. O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır!
Hac Sûresinin 40 ncı âyeti, yahudî, hırıstiyan ve müslüman ma'bedleri-ni, Allah'ın isimlerinin çok anıldığı yerler olarak nitelendirmekle, bu dinlerdeki ruh ve amaç birliğini ortaya koymaktadır.
Birçok âyette tevhîde bağlı yahûdî ve hırıstiyan dinlerini öven Kur'ân, bu âyetiyle de onların ma'bedlerini korumağa teşvîk etmektedir. Bu ma'bed-lerden herhangi birini yıkmak, Allah'a kulluk değil, isyan olur. Bundan dolayıdır ki Osmanlılar, egemen oldukları yerlerde yahûdî ve hırıstiyanlann inançlarına saygı göstermişler,

ma'bedlerini yapmalarını ve ma'bedlerinde özgürce ibadet etmelerini sağlamışlardır.
Yine Kur'ân'a göre Allah, her millete bir ibâdet yolu, bir şerî'at belirlemiştir. Allah'tan gelen dinlere mensubolanların, birbirleriyle ayrılığa düşmelerine, tartışmalarına, birbirlerini dışlamalarına, cenneti yalnız kendilerine özgü kılmalarına sebep yoktur. Bu konuda tartışanlar, kendilerini ötekilerden üstün görenler, cenneti yalnız kendilerine özgü kılanlar bir kanıta dayanmamaktadırlar. Kur'ân'a göre dinlerinin ruhuna bağlı kalan İlâhî din mensuplarının hepsi de Allah katında makbuldür. İşte: "Biz, her ümmete, uydukları bir ibâdet yolu (şerîat) yaptık. Onun için (din) iş(in)de seninle asla çekişmesinler" (Hac: 67) âyetinde olduğu gibi: "Sizden her biriniz için bir şerîat ve bir yol belirledik" (Mâide: 48), "Herkesin yöneldiği bir yönü vardır. O halde hayır işlerine koşun!" (Bakara Sûresi: 148), "Biz her ümmet için bir kurban ibâdeti koyduk ki Allah'ın, kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine O'nun adını a/î(arak hayvanı boğaz\a)sınlar" (Hac: 34) anlamındaki âyetlerde de her milletin bir dini, bir şerîat düzeni olduğu ve bunların Allah tarafından vaz'e-dildiği gerçeği vurgulanmıştır.
Kur'ân, bu şerîatlerin, birbirini nakzeden, kaldıran değil, fakat her millete, kendi diliyle verilmiş, aynı ruhu taşıyan ve bundan dolayı da birbirini doğrulayan birer İlâhî düzen olduğunu bildirmiştir. Çünkü Allah, her millete, kendi diliyle konuşan bir peygamber göndermiştir: "Biz, her elçiyi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın..." (İbrâhîm Sûresi: 4).
Mûsâ ve îsâ, kavimlerinin diliyle gönderildiği gibi, Hz. Muhammed de Arap diliyle, Arap toplumuna gönderilmiştir: "Bu da kentlerin anası (Mekke'y)/ ve çevresindeki insanları uyarman için sana indirdiğimiz, feyz kaynağı ve kendinden öncekiÇTann Kitâbı)«/ doğrulayıcı bir Kitâbdır" (En'âm Sûresi: 92), "Biz onu, Arapça bir okuma olarak indirdik ki anlayasınız" (Yûsuf Sûresi: 2).

Tevrat İle Ortak Olan Emirler:

a) Yalnız Allah'a tap!
b) Ana-babaya iyilik et. Özellikle ihtiyar yaşlarında onları incitmemeye, kırmamağa çalış.
c) Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, zekât ve sadaka ile yardım et.
d) İsraf etme, zira savurganlar şeytanın kardeşidirler.
e) Verecek bir şeyin yoksa, muhtaçları incitme, yumuşak sözlerle gönder, kovma.
0 Cimri de olma, savurgan da. Orta yolu izle.
g) Fakirlik korkusuyla çocuğunu öldürme. Seni de, çocukları da besleyen Allah'tır.
h) Zina etme.
i) Ma'sûm cana kıyma.
j) Yetîm malını gasbetme.
k) Ölçü ve tartıyı doğru yap, ticarete hile karıştırma.
1) Bilmediğin şeyin ardına düşme, başkasının kusuruyla uğraşma.
m) Böbürlenme (23-28).
28 — 25. Kur'ân'ın, apaçık Kitabın ayetleri olduğu vurgulandıktan sonra "Sabinin Kitabının sana vahyedileni oku!" (27) denmiştir. Bu ifâdeden, kas-kıssasının, İsrâîl oğullarının, Fir'avn'm esaretinden kurtulup Sina'ya gelmelerine ve Hz. Musa'nın, Tûr'da Allah'ın konuşmasını dinlemesine kadar olan olayları, öğüt üslûbu içerisinde anlatılmaktadır. Yani Kitâb-ı Mukaddes'in içerdiği olaylar özetlenmektedir ki bundan, sûrenin başında geçen "el-Kitâbu'l-mubîn: Apaçık Kitâb" ile Tevrat'ın kasdedildiği, onun kıssasının, Kur'ân üslûbu ile anlatıldığı anlaşılmaktadır. Bu, birçok yerde vurgulandığı üzre Kur'-ân'ın, kendinden önceki Kitabı doğruladığını gösterir. Nitekim: "(Müşrikler) 'Bu, eski bir yalandır, diyeceklerdir.' Ondan Önce de inen nûr ve rahmet olarak Musa'nın Kitabı var. Bu da (onu) doğrulayan, Arap diliyle (inmiş) bir Kitâbdır..." (Ahkaf Sûresi: 11-12) âyeti de Kur'ân'ın, kendinden önceki Tevrat'ı doğruladığını, Tevrat'ın imam yani asıl olduğunu, bu inen Kur'ân'ın da ona uygun olarak indiğini göstermektedir.
18 — 26. Hıristiyanlıkla ilgili bir öykü olan Ashâb-ı Kehf kıssası, onlara âit İlâhî risalelerden Hz. Muhammed'e kendi diliyle vahyedildikten sonra: "Rab-binin Kitabından sana vahyedileni oku!" (27) denmiştir. Bu ifadeden, kas-dedilen Kitâb'ın, Kur'ân öncesi İlâhî Kitâb ve risaleler olduğu anlaşılır. Çünkü kıssa, Hıristiyanlık tarihi ile ilgilidir. Tarih kaynakları, Kral Dakyanos'un hınstiyanlara çok zulmettiğini yazmaktadır. Burada kasdedilen "Rabbinin Kitabı" da önceki İlâhî Kitâb olmalıdır. Nitekim 'Ankebût Sûresinde de Kitabı Mukaddes'in içeriği olan peygamber kıssalarına işaret edildikten sonra "Rabbinin Kitabından sana vahyedileni oku!" denmektedir ki her iki âyette de kasdedilen Kitâb, Kur'ân öncesi İlâhî Kitâbdır. Ancak bunun aslı, tahrîf girmemiş orijinali kasdedilmîştir. <Hz. Muhammed devrinde mevcut o İlâhî) Kitaptan sâf bilgiler Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir.
Enbiyâ Sûresinin(106. âyetinde:"Zikir'den sonra Zebur'da da, 'Bu toprağa, sâlih kullarım vâris olacaktır' diye yazdık, "buyurulmaktadır. Bu âyette geçen Zikir, Tevrat'tır. Gerçi seleften kimi Zikri gökte, Allah katındaki ümmü'l-kitâb (ana kitâb) olarak açıklamış ise de bunun tutarlı yanı yoktur. Çünkü Zebur'dan önceki Kitâb, Tevrat 'tır. Âyette hem Zebur'da, hem de ondan önceki Zikir'de, bu toprağa, Allah'ın sâlih kullarının vâris olacağı yasasının yazıldığı belirtilmektedir. Zebur, Davud'a vahyedilen hikmetlerdir. Ondan önceki Kitâb da, Musa'ya verilen Tevrat'tır. Nitekim İbn Abbâs, Dahhâk,
'Âmir ve Şa'bî, Zikr'in Tevrat, zebûr'un da Musa'dan sonraki peygamberlere indirilen kitaplar veya Davud'un

Zebur'u olduğunu söylemişlerdir (Taberî, Câmi'u'l-beyân: 17/103-104; Fethu'l-Kadîr: 3/430).
Nahl Sûresinin 43-44 ncü âyetlerinde de şöyle buyurulmaktadır:"
Biz senden önce kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını elçi göndermedik. Eğer açık kanıtları ve Kitapları bilmiyorsanız, Zikir (yani Kur'ân'dan önceki Kitâb) ehline sorun. Sana da Zikr'i indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açık-layasın, tâ ki düşünüp öğüt alsınlar."
Bu iki âyette de, Mekke müşriklerine hitaben, açık kanıtları ve kitapları bitmiyorlarsa Zikir (yani Kur'ân'dan önceki Kitâb) ehline sorup, önceki peygamberlerin de vahy alan erkekler olduğunu öğrenmeleri emredilmektedir.
Bu âyetlerdeki Zikir de Tevrat'tır. Mücâhid: ".Zikir ehline sorun" cümlesini " Tevrat ehline sorun" şeklinde tefsir etmiştir. Mücâhid'den gelen başka bir rivayete göre de buradaki Zikir, Kur'ân'dan önceki bütün İlâhî kitaplardır. Âyetin anlamı: "Bilmiyorsanız, Kitâb ehline sorun" demektir (Taberî, Câmi'u'l-beyân: 14/108-109).
Şevkânî şöyle diyor:
": Mekke kâfirleri, Yahûdî ve hırıstiyanların, Allah'ın indirdiği Tevrat ve İncil'i bilen kimseler olduklarını kabul ettikleri için, sözü onlara yönelterek, Kitap ehline sormalarını emretmek üzere: 'Bilmiyorsanız, Zikir ehline sorun' buyurmuştur. Yani ey müşrikler, bilmiyorsanız, Kitap ehlinin inanırlarına sorunuz, çünkü onlar, bütün peygamberlerin insan olduklarını size haber vereceklerdir. Yahut sözün açık anlamının ifâde ettiği üzre inanırları kaydı olmadan 'tüm Kitap ehline sorun' demektir. Çünkü onlar bunu söylüyor ve gizlemiyorlardı..." (Fethu'l-Kadîr: 3/164).
43 ncü âyetin ayrılmaz bir devamı olan 44 ncü âyette: "İnsanlara ne indirildiğini, kendilerine açıklaman için sana da Zikr'i indirdik. Tâ ki düşünüp öğüt alsınlar" buyurulmaktadır.
Şimdi önceki âyetlerde geçen ez-Zikr kelimesi Tevrat'ın adı olup bununla Tevrat kasdedildiğine göre bu son âyette de Zikr kelimesi ile Tevrat veya daha genel olarak Kur'ân öncesi İlâhî Kitap (Tevrat, Zebur, İncîl) kasdedil-miştir. Yani yüce Allah, âyette, yabancı dilde indiği için Arapların anlayamadığı o İlâhî Kitabı, Araplara da anlatmak için açık bir Arapça ile Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e vahyettiğini bildirmektedir.
Demek ki Musa'ya ve ondan sonraki peygamberlere, kendi dilleriyle vah-yedilen İlâhî Kitap, Hz. Muhammed'e de kendi diliyle vahyedilmiştir. Bunların dili ayrı ise de içeriği birdir.
Bu sözlerimizden, Kur'ân, önceki Kitabın tekrarıdır, hiç orijinal tarafı yoktur mânâsı çıkarılmamalıdır. Kur'ân, İlâhî Kitapların sonuncusudur. Üslûbu onlardan çok farklı olduğu gibi, yaratılış yasaları üzerinde de çok orijinal beyanları içerir. Ancak dînin ruhu olan tevhîd ve temel kurallar bakımından onlara uygundur. Onları doğrulamasının anlamı da budur.
28 — 27. Kitap ehli âlimleri, kendi Kitaplarının içeriğine uygun düşen, onun gibi Allah'ın birliğini vurgulayan Kur'ân'ın, Allah tarafından vahyedilmiş hak söz olduğuna inanırlar. Kendilerinin, önceden de müslüman olduklarını söylerler.
İşte hem kendi Kitaplarına, hem de ona uygun olarak inen Kur'ân'a inanan o kimselere, iki kez ödül verilir: Birincisi kendi Kitaplarına inanıp hükmünce amel etmelerinden, ikincisi de Kur'ân'ın Hak sözü olduğunu kabul etmelerinden ötürüdür. Onlar dinin ruhuna bağlı kalan, kötülüğü iyilikle savan, temiz yürekli, cömert insanlardır (53-54).
îmân, kuru sözden ibaret değildir. Salih amele dönüşen kesin düşüncedir. Tevrat'a ve Kur'ân'a inanmış olan Kitap ehli de, aynen Kur'ân'a inanan mü'minler gibi, îmanlarının gereğini yapmağa sabreder, kötülüğü iyilikle sa-var ve Allah'ın kendilerine verdiği nzıktan hayrederler. Boş sözden yüz çevirirler. Boş sözlere dalanlara rastladıklarında: "Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size âittiriherkss kendi yaptığından sorumludur), size selâm olsun. Biz câhilleridüşüncesiz, kaprislerine göre hareket eden kimselerle sohbet etmey)/ istemeyiz!" derler.
İşte temel içerikleri ve misyonları aynı olan iki İlâhî Kitap da mü'minle-rine bu ahlâkı aşılar. Bu Kitaplara gerçekten inanmış olanların ahlâkî sıfatları böyledir. Bu sıfatları taşımayanlar, îmânın gerçeğine ermiş değillerdir. Kitap ehli dindarlarına âit bu vasıfları, Ra'd Sûresi: 19-22 nci, Furkan sûresi: 63-75 nci âyetlerde mü'minler hakkında belirtilen vasıflarla karşılaştırırsak, her iki Kitaba inananların da hemen aynı vasıfları taşıdıklarını görür ve böylece bu iki Kitâb'ın misyonunun aynı, İlâhî dinlerin hedef ve gayelerinin bir olduğunu anlarız.
Nitekim Fetih Sûresinin son âyetinde, Hz. Muhammed'in sahâbîlerinin vasıfları anlatıldıktan sonra, Tevrat ve İncil'de de bunların benzerlerinin böyle anlatıldığı; yani Tevrat ve İncîl'de de inanmış insanların böyle vasfedildiği vurgulanmaktadır.
29 — 28. İki .kitabın da içeriği ve misyonu birdir. Öyle ise bunların mensuplarının, birbirine düşman değil, dost olmaları, birbirlerinin tevhîdden sapmayan dinlerini red yerine onlara saygı göstermeleri; aralarında tartışırken en güzel biçimde konuşup birbirlerini kırmamaları gerekir. Kur'ân, birçok yerde olduğu gibi burada da bu birliği vurgulamak üzre: "İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücâdele edin ve deyin ki: 'Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir. Biz de O'na teslim olanlarız" (46) buyurmuştur. Madem ki bize indirilene de, onlara indirilene de inanıyoruz. Tanrımız birdir. Hepimiz, aynı Tanrıya tapıyoruz. O halde neden birbirimize düşman olalım, nefret duyalım?
30 — 29. İnsanlar tevhîdin özünden sapınca bölünmüş, ayrılığa düşmüşlerdir. Meydana gelen fırkaların her biri, kendi inancı ile övünür, kendi yolunun, en doğru yol olduğunu iddia eder: "Dinleriniparçaladılar ve bölük bölük

oldular. Her parti, kendi yanındakiyle sevinip övünmektedir" (32). Şirk yolu çoktur. Allah'tan başkasına tapanlar, pek çok yaratığı tanrı edinmiştir. Ama tevhîd yolu birdir. Çünkü tapılacak tanrı tektir, o da Allah'tır. Bu yolun yolcuları ayrılmaz, birbirine düşmez, birleşirler. "Allah'ın Elçileri arasında ayırım yapmazlar". Çünkü bütün elçiler, insanları başkasına değil, Allah'a kulluğa da'vet etmişlerdir. İnsanları aynı Allah'a tapmağa da'vet eden elçiler, neden birbirinden ayırdedilsin, neden biri tutulup öteki reddedilsin? Onların da'vetine uyanlar hep tevhîd alanına çıkar, orada birleşirler.

— 30. Putperest İranlılara yenik düşen Rumların, birkaç yıl içinde düşmanlarına galip gelecekleri, o zaman mü'minlerin, Allah'ın yardımına sevinecekleri bildirilmektedir (1-5).

Bu ifadeden, tevhîd erbabının, birbini destekleyecekleri, mü'minlerin, kendileri gibi Allah'a tapan hınstiyanların üstün gelmesini istedikleri anlaşılır. Hz. Peyğamber'in sahâbîleri, tevhîd erbabını seviyor, onları kardeş bili-yorlardı. Eğer onları düşman bilselerdi, onların galip gelmelerini istemezlerdi. Demek ki aynı Allah'a tapan, O'ndan vahyedilmiş kitaplara inanan insanların birbirlerini sevmeleri, birbirlerine destek olmaları Allah'ı memnun etmektedir. Yoksa âyette mü'minlerin, hırıstiyanların galip gelmesini isteyip buna sevinmeleri, böyle imrendirici bir üslûb ile anlatılmazdı. Özellikle âyette, Allah'ın onlara yardım edeceği ve bu yardım sayesinde galip gelecekleri belirtilmektedir. Bu da müslümanların zamanındaki hırıstiyan Rumların, Allah'ın yardımına mazhar olacak bir din üzerinde bulundukları anlamına gelir. Yoksa Allah'ın, sapık insanlara yardım edeceği söylenmez.

42 — 31. Allah, bütün peygamberlere aynı dinî prensipleri vahyetmiştir. Bu da tevhîd esasına bağlı kalıp dinde ayrılığa düşmemektedir: "O size, dînden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve isa'ya tavsiye ettiğimizi, şeriat (hukuk düzeni) yaptı. Şöyle ki: Dîni doğru tutun (hurafeler karıştırıp dîni bozmayın) ve onda ayrılığa düşmeyin..." (13).

İnsanlar, kendi bencillikleri yüzünden bile bile dinde ayrılığa düşmüşlerdir (14). Şu tefsirin yayımından itibaren aleyhimizde başlatılan insafsız kampanyanın sebebi nedir? Bencillik, kıskançlık. Bizim sözlerimizi tahrîf ediyorlar, paragrafın içinden sadece bir tek cümle alıyorlar, sözü siyakından çıkarıp kendi istedikleri anlama sokarak aleyhimizde kullanıyorlar. Kur'ân'ın, zikrettiğimiz birçok âyetini görmezlikten gelerek bizim delillerimize hiç değinmeden, yazdıklarımızı okumadan saldırıyorlar. Veya okudukları halde mahsus tahrîf ediyorlar.

Maalesef bunu, basit insanlar yanında, profesör unvanını almış, bencilliğinin zebunu bir adam da yapıyor. Demek ki vaktiyle peygamberlere de böyle yapılmıştı. İşte Kur'ân-ı Kerîm, din adamı görünen, fakat gerçeklere gözlerini kapamış bencil insanların, ne maksatla böyle yaptıklarını belirtmek üzere: "Kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki çekememezlik, kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler" (14) buyurmuş, dini yozlaştıran insanların bağnazlığını duyurmuştur.

Ama böyle yapanlar, cezasız bırakılacak değillerdir. Bu eylemleri bir gün kendilerini boğacaktır. Fakat Allah, aceleci değildir. Hikmeti uyarınca onlara bir süre fırsat verir. Ezelde insanlara bir süre fırsat verip onları denemeyi kararlaştırdığından biraz düşünüp uslanmaları için fırsat verir. Buna rağmen yola gelmezlerse mutlaka cezalarını çekeceklerdir (14).

45 — 32. Hz. Muhammed, Allah'tan korkar. Kendi sözünü Allah'a mal etmez. Böyle bir şeyi, ancak günahkâr iftiracı yapar. Uydurdukları inançları Allah'ın dini gösteren iftiracılar, kibir ve inatlarından dolayı, Hak sözünü duymazlıktan gelirler. Bile bile Allah'ın âyetleriyle alay eder, eğlenirler. Doğru yola ileten bu Tanrı sözlerine uymayanlar, davranışlarının sonucu olan cehenneme atılacaklar ve hiç kimse kendilerini o şiddetli azâbdan kurtaramayacaktır (7-11).

— 33. 16-17 nci âyetlerde İsrail oğullarına Kitap, hüküm ve hikmet ve peygamberlik verildiği, onlara Tanrı emirlerinin açık açık duyurulduğu; Tanrının sözlerine uymaları sayesinde onların bol geçim içinde yaşatıldıkları, kendilerinin birçok ulusa egemen oldukları; ancak sonradan aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştükleri belirtilmektedir. Demek ki:

İnsanlar, îlâhî Kitabın özünde birleşir, ayrıntıya dalmaz, onun kolay, ay-rıntısız buyruklarına uyarlarsa birlik içinde güçlenir, yükselirler. Ama dinde ayrıntılara dalıp, çeşitli dünyâ amaçlarıyle ayrıcalık çıkarırlarsa bölünürler, birbirleriyle uğraşıp zayıflarlar. Her klik, kendi yolunun doğru olduğunu iddia eder. Ama gerçekte kimin doğru yolda olduğunu, İlâhî Mahkemede yüce Allah belli edecek, haklıyı ve haksızı birbirinden ayırdedecektir.

— 34. Dinde bölünmelerin baş sebeplerinden biri, din adamlarının bencilliği ve aşırılığı, dini yanlış yorumlamalarıdır. Yüce Allah, Elçisine kendi keyiflerine uyup dini zorlaştıran, Tanrı emirlerini çarpıtıp bölünmelere yol açan kimselere uymamayı emretmiştir: "Kalbini, bizi anmaktan alıkoyduğumuz, nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme!" (Kehf Sûresi: 28), "O dinlerini parçalayıp bölük bölük olanlarla senin hiçbir ilişkin yoktur" (En'âm Sûresi: 159).

Bu sûrede Yahudilerin, keyfî hareketlerle dini yozlaştırmaları belirtildikten sonra 18-19 ncu âyetlerde Allah'ın, Hz. Muhamed(s.a.v.)i, buyruğunu içeren bir şerîat(yol)a koyduğu belirtilmekte ve bilgisiz, câhil insanların keyiflerine değil, Allah'ın yoluna uyması, bilmeyenlerin ona bir zarar veremeyecekleri buyurulmaktadır.

Bunun mânâsı şudur: Allah, İsrail oğullarına bir şerîat verdiği gibi, ey Muhammed, sana da bir şerîat vermiştir. Artık bundan böyle sen, bilmeyenlerin keyfine uyma, Allah'ın gösterdiği yolda yürü. Bilmeyenler sana bir zarar

veremezler.
Bilmeyenlerden kasıt, Hz. Muhammed(s.a.v.)e engel olmağa çalışan müşriklerdir. Onlar birbirlerinin dostu olsa da Allah da korunanların dostu, ko-ruyucusudur. Allah'ın koruduğuna kimse zarar veremez, engel olamaz.
Demek ki zâlimler, Hak yoluna engel olmağa kalkan kâfirler birbirlerine destek olurlar. Fakat onlar ne kadar birbirlerini destekleseler de Peyğam-ber'e ve Hak da'vetçisine engel olamazlar. Çünkü Hakk'ın yayılmasını iste-yen Allah, Elçisini ve Hak da'vetçisini korur, destekler.
45— 35. âyette Mûsâ Kitabının imam ve rahmet olduğu, bu Kitabın da-müşrikleri uyarmak ve güzel davrananları müjdelemek üzre Arap diliyle, asıl olan Tevrat'a uygun olarak vahyedildiği belirtilmektedir. Demek ki Kur'ân'-ın anlattığı şeyler, Tevrat'ta vardır ve bu konuda Tevrat imam(asıl)dır. Kur'-ân da onu tasdik edici yani ona uygun olarak vahyedilmiştir.
Şimdi Kur'ân'ın misli (benzeri) Tevrat'ta mevcut, Tevrat asıl, Kur'ân da onu tasdik edici olduğuna göre artık Kur'ân'ın Tevrat'ı neshettiğini iddia etmek saçmalığın tâ kendisi değil midir? Bu iddia, Kur'ân'ın anlamını tahrif-ten başka bir şey değildir. îlâhî Kitaplar, birbirini neshetmez, doğrular. Allah, her millete, kendi emirlerini, anlayacakları dille onlara bildirecek elçiler göndermiştir. Peygamberler, birbirlerinin defterini dürmek için değil, birbirlerinin misyonunu desteklemek ve yaymak için gönderilmişlerdir. Onlar arasında ayırım yapılamaz. Birinin çağrısına uyan, ötekinin çağrısına da uymuş olur. Zira hepsinin çağrısının esası, Allah'ı bir bilip O'na kulluk etmek ve âhiret sorumluluğuna seksiz inanmaktır. Hangi dinden olursa olsun tevhidi kabul edip tevhîd ahlâkınca gidenler kurtuluşa ereceklerdir:
— "Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra doğru olanlar, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar cennet halkıdır, yaptıklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır" (13-14; Fussilet Sûresi: 30-35. âyetler).
"Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a ve sıbt-lara (Ya'kûb oğullarından türeyen kabilelere) indirilene; Musa'ya, îsâ'ya verilene ve peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık; onlar arasında bir ayırım yapmayız. Biz, O 'na teslim olanlarız' deyin. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; ama dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşerler..." (Bakara: 136-137).
Ayrıntı için dördüncü cildin son tarafına bakınız (s. 489-529).
53 — 36. Hz. Muhammed de, önceki peygamberler gibi bir uyarıcıdır. Onun duyurduğu Kur'ân, alay edilecek, hafife alınıp eğlenilecek bir söz değildir. Onun içerdiği ahlâk değerleri ve gerçekler, Musa'nın ve İbrahim'in sahîfele-rinde yani Tevrat'ta da vardır (59, 36-37).
Kur'ân'ın bildirdiği gerçeklerin, Musa'nın ve İbrâhîm'in sahîfelerinde de mevcudolması, Kur'ân'ın içeriğinin, önceki İlâhî kitaplara uygunluğunu, bütün İlâhî kitapların aynı gerçekleri ve prensipleri getirdiğini; İlâhî dinlerin birbirine aykırı değil, birbirine uygun ve temelde bir olduğunu gösterir. Zaten Kur'-ân, sık sık kendisinin, önceki kitaplara uygun olarak indirildiğini vurgulayarak İlâhî dinler arasında bir ayırım yapılamayacağını anlatır. Ama sonradan din adamları, dinleri birbirine düşman yapmışlar ve her din mensubunun Öteki İlâhî din mensupları ile barış ve kardeşlik içinde yaşaması yerine onların varlığını ortadan kaldırmayı Allah'a ibâdet saydığı bir düşünce ve inancı yerleştirmişlerdir. Böylece dini bozmuş, amacından saptırmışlardır.
56 — 37. 77-80 nci âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.v.)e vahyedilen Kur'ân'ın içeriğinin, temiz (sünnetli) kişilerin, özenle korudukları, onlardan başka kimsenin dokunmadığı Kitâb-ı Meknûn(özen\e saklanan Kitâp)da mevcudoldu-ğu anlatılmaktadır. Burûc Sûresinde bu Kitâb-ı Meknûn, Levh-i Mahfuz korunan, saklanan levha deyimiyle anılmıştır. İkisi de aynı şeydir. Levh'ten kasıt, Hz. Musa'ya verilmiş olan levhalar(Tevrât'ın aslı)dır. Mahfuz ise onun, özenle korunmasıdır. Orada Levh-i Mahfuz olarak anılan İlâhî Kitâb, burada Kitâb-ı Meknûn olarak anılmıştır. İki deyim de, Hz. Musa'ya verilmiş olan ve temiz (sünnetli) din bilginleri tarafından özenle saklanıp korunan İlâhî Kitabı kasdetmektedir.
"Ona, mütetahhirlerden başkası dokunmaz" âyetiyle anlatılmak istenen de, o kitabı özenle saklayanların vasıflandır. Arapçada mütetahhir, temizlenen demek ise de, sünnet olmuş anlamına da gelir. Burada da bu mânânın kasdedilmiş olma ihtimâli çok kuvvetlidir. Âyette, Musa'nın Kitabının, sünnetli din bilginleri tarafından korunduğu, sünnetlilerden başka kimsenin o Kitaba dokunmadığı anlatılmaktadır.
İşte Allah'ın buyruğu ile gelen er-Rûhu'l-Emîn (Güvenilir Rûh), o Ki-tâb'ın içeriğini, zamanla ona girmiş olan katmalardan da arındırarak Hz. Mu-hammed(s.a.v.)e vahyetmiştir.
Ayrıntı için işaret edilen âyetlerin tefsirine ve Bürûc Sûresinin 21-22 nci âyetlerinin tefsîrine bakınız.
57 — 38. Allah, Nûh ve İbrâhîm peygamberlerin soyu içine peygamberlik ve Kitap koymuştur. Bunların soyundan gelen peygamberler, Rabbânî din bilginleri, Hak Kitabının hükümlerini uygulamışlardır. Ama bu ikisinin soyundan gelen insanlar içinde doğru yolda olanların yanında sapık birçok insan da vardır. Zaten bir ulusun hepsi kötü olmaz. Ulusun içinde iyiler ve kötüler yanyana bulunur. Hattâ kötülerin sayısı daha çok da olabilir.
Ama Allah'ın rahmeti boldur. Allah, her kötüyü mutiaka cezalandırmaz.
Acıyıp bağışladıkları, azâbettiklerinden çoktur.
— 39. Kendisine încîl verilmiş olan îsâ'nın ümmeti içinde bazt zâhidler, farz olmadığı halde kendiliklerinden uzlete çekilip sadece ibâdetle ömürlerini geçirmeyi arzu etmiş ve bunu gelenek haline getirmişler; sonra da bu geleneğe tam anlamıyle riâyet de edememişlerdir. Allah, onlar arasında samimî dindarları ödüllendirmiştir. Ama onların içinde de yine birçoğu yoldan sapmıştır.

27 nci âyet de bütün hırıstiyanların bir olmadığını, onların çoğu yoldan sapsa da içlerinde dinin özüne bağlı kalan samimi dindarların bulunduğunu ve onların da ödüllendirileceğini vurgulamaktadır ki: "Hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta durup Allah'ın âyetlerini okuyarak secdeye kapanan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayır işlerine koşarlar. İşte onlar da iyilerdendir. Yapacakları hiçbir iyilik inkâr edilmeyecektir. Kuşkusuz Allah, korunanları bilmektedir" (Âl-i İmrân Sûresi: 113-115) âyetleri de dinlerinin özüne bağlı kalan Kitap ehline Tanrı ödülünü müjdelemektedir. Mâide Sûresinin 69. Bakara Sûresinin 62 nci âyetlerinde Allah'a ve âhirete inanıp sâlih amel yapan İlâhî Kitap sahibi bütün insanlara ebedî saadet vazedilmektedir.

Kur'ân'ın bu kadar kapsamlı, evrensel âyetleri varken ve hemen her sûrede kısa veya uzun anlatımlarla bu evrensel düşünceler belirtilmiş iken o İlâhî mesajı, kendi düşünce potalarına döküp daraltan inşaların Kur'ân düşünce- -sine karşı nasıl büyük cinayet işledikleri ortadadır. Allah'tan dileğimiz, Kur'ân düşüncesinin önünü gölgeleyen bu köhne zanlann açılması, Kur'ân düşünce güneşinin, bütün şa'şaasıyle açık gökte par lam asıdır.

— 40. 20 nci âyette, herhalde hitap, Kitap ehlinedir. Kendi kitaplarına gereğince inanmayan o insanlara, Allah'tan korkup son peygambere de inandıkları takdirde Allah'ın, kendilerine iki pay rahmet ve ışığında yürüyecekleri nûr vereceği ve kendilerini bağışlayacağı vurgulanmaktadır. Âyetin amacı, Kitap ehlinin dinlerini bırakmaları değil, fakat bu yeni peygamberin peygamberliğini kabul etmeleri, onun da'vetini çelmelemeyi bırakıp ona destek olmalarıdır. Eğer âyette hitap, Kitap ehline ise amaçlanan anlam budur. Bu âyet, yine Kitap ehli hakkında inmiş olan: "Bundan önce kendilerine Kitap verdiklerimiz, bu(Kur'â)na inanırlar. Onlara (Kur'ân) okunduğu zaman 'Ona inandık, o Rabbimizden gelen gerçektir. Zaten biz, ondan önce de müslümanlar idik' derler. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü ödülleri iki kez verilir; onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar" (Kasas Sûresi: 52-54) âyetleri gibidir.

Âyette onlara: "Allah'tan korkunuz, O'nun Elçisine inanınız!" şeklinde tehditkâr bir üslûb ile hitâbedilmesinin nedeni, Kitap ehlinin çoğunun, yeni peygamberi tanımamaları, onun çağrısını engellemeğe çalışmalarıdır. İşte onlara, böyle davranmanın, îmânla bağdaşmadığı, Allah'a inananların, birbirine destek olmaları gerektiği anlatılmıştır.

Allah'ın rahmeti, herhangi bir ulusun tekelinde değildir. O, dilediğine lütfeder. Peygamberlik, sadece İsrail oğullarına özgü değildir. Allah, istediği ulustan, dilediği insanı seçer, ona mesajını lütfeder. O'nun lutfuna kimse engel olamaz.

62 — 41. Tevrat sahipleri, Tevrat'ın hükümlerini gereğince uygulamalıdırlar. Kitapları Tevrat'ın hükümlerini uygulamayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş eşeğin durumu gibidir. Eşek nasıl sırtındaki kitaplardan yararlanmazsa, Kitaplarının hükmünce gitmeyenler de aynen eşek gibi kitaplarından yararlanmazlar. Bu, kötü bir durumdur, haksızlıktır. Allah haksızları doğru yola iletmez (5).

Yahudilere göre Allah'ın dostları, sadece kendileridir, başkaları değildir. Allah, öteki insanları İsrail oğullarına hizmetçi olarak yaratmıştır. Bu iddia, bâtıl bir iddiadır. Bütün insanlar Allah'ın kuludur. Üstünlük belli bir kavimde değil, Allah'a gönülden bağlılıkta, ruh temizliğindedir (6). İsrail oğulları, Kitaplarının hükümlerine tâbi oldukları, tevhîd yolunda gittikleri zaman, elbette müşrik kavimlerden üstün olmuşlardır. Çünkü Allah, dâima tevhîd ehline üstünlük va'detmiştir. Ama öteki uluslar da tevhîd yoluna girerlerse Allah katında hepsi eşit olur. Bir kavim ötekinden üstün olmaz. Yahûdîlerin, Tevrat'ta tevhîd ehline olan üstünlük vasfını, kıyamete dek sadece kendilerine özgü sanmaları, başka milletler tevhîdi kabul etseler dahi yine kendilerini onlardan üstün saymaları büyük hatâdır, İlâhî Kitabın ruhuna aykırıdır.

64 — 42. Allah, kendisine inanıp sâlih amel yapan insanları cennetle ödüllendirir (8-9). Bu, Allah'ın genel yasasıdır. Belli bir zümreye veya din mensubuna değil, bütün insanlığa müjdesidir:

Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanıp bu imanın gereği olan salih amel (Allah'a ibâdet ve güzel işler) yapan, Allah'ın elçileri arasında bir ayırım gözetmeden hepsinin Hak elçisi olduğunu kabul eden herkes, hangi dinden olursa olsun, Allah'ın bu genel va'dinden yararlanacaktır. Sûrelerin prensipleri dikkatle okunursa Allah'ın bu genel va'dinin, hemen her sûrede değişik üslûplarla, kısa veya uzun çizgilerle vurgulandığı anlaşılır:

"Rabbimiz Allah'tır' deyip sonra doğru olanların üzerine melekler iner: 'Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin! Biz, dünyâ hayâtında da, âhirette de sizin koruyucu dostlarınızız. Orada size canlarınızın çektiği herşey var. Orada size istediğiniz herşey var. Bağışlayan, Esirgeyen(M\ah)ın bir ağırlaması olarak (bunlar size verilir)' " (Fussilet Sûresi: 30-32).

"Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra doğru olanlar, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar cennet halkıdır, yaptıklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır" (Ahkaf Sûresi: 13-14).

Fakat nankörlük edip Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar cehenneme atılırlar (10). Çünkü Allah'ı tanımayan, Allah'ın, peygamberleri aracılığı ile gönderdiği âyetleri kabul etmeyen insanlar salih amel de yapmazlar. Onların imansızlığı ve bozuk işleri, âhiret hayâtında kendilerinin cehennemi olur.

65 — 43. Allah'a ve âhiret gününe inanıp korunan (yani iyi işler yaparak yasak fiillerden uzak duran ve Allah'a tevekkül eden) kimseye Allah, her işinde bir çıkış yolu (bir kolaylık) gösterir, ummadığı yerden onun rızkını verir (2-4).

Buradaki 2 nci âyette de yine Allah'a inanıp sâlih amel yapan herkese bir yüsr (yani kolaylık, mutluluk) va'dedilmektedir. Allah, gönderdiği elçi ile insanlara şu ezelî yasasını duyurmuştur:

"Allah, kendisine inanıp sâlih amel yapan kimseleri, altından ırmaklar akan ebedîlik cennetlerine sokar. Onlara güzel rızık verir" (11).
İşte hemen her sûrede vurgulanan genel prensip! Allah'a inanıp sâlih amel yapanlar, dünyâ ve âhiret mutluluğuna ereceklerdir. Hiçbir dar kafalı yobaz bu İlâhî yasayı değiştiremez. "Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa onu hoş bir hayatla yaşatırız (âhirette ise) onların ücretini, yaptıklarının en güzeliyle veririz" (Nahl Sûresi: 97).
98 — 44. Allah, insanlara âyetlerini okuyup gerçekleri açıklayan elçi gönderir.
45. Kitap ehline de elçi göndermiştir. Fakat onlar sonradan kendilerine gelen mesajın ruhundan uzaklaşıp ayrılığa düşmüş, bölünmüşlerdir.
46. Oysa insanlara sadece Allah'ı tanımaları, namaz kılmaları, zekât vermeleri (yani sâlih amel yapmaları) emredilmişti. Peygamberlerin mesajının ruhu bu idi. İnsanlar bu saf özden ayırılıp ayrıntılara daldıkları için mezheplere bölünmüşlerdir.
47. Tevhîd dininin özünden ayrılıp dini ayrıntılara boğmak ve böylece bölünmelere yol açmak nankörlüktür.
48. Kitap ehlinden ve müşriklerden olan nankörler, insanların en kötüsü-dürler. Onlar cehennem ateşine atılacaklardır.
6 ncı âyette: "Kitâb ehlinden ve müşriklerden olan nankörler" ifadesinden, Kitap ehlinin ve müşriklerin hepsinin değil, sadece bir kısmının nankör olduğu, bir kısmının da iyi insanlar olduğu anlaşılır. Zaten birinci âyette de "Kitap ehlinden ve müşriklerden nankörler" ifadesi kullanılmıştır ki ba'z anlamı veren "^/ ", bütün milletin değil, sadece bir bölümün kötü, nankör olduğunu gösterir.
49. İnanıp iyi işler yapan insanlar cennetle ödüllendirileceklerdir.

VIII. DÎN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

2 — 1. Kimse zorla dine sokulmaz. Herkes vicdanında özgürdür: "Dinde zorlama yoktur" (âyet: 256). Dinde zorlamayı, vicdanlar üzerindeki baskıyı kaldırmak için savaşmak gerekir: "Fitne (baskı) kalmayıncaya, din, Allah'ın dini oluncaya (yalnız Allah'a kulluk edilinceye) dek onlarla savaşın. Onlar (baskıya) son verirlerse artık haksızlardan başkasına düşmanlık yoktur" (âyet: 193). Fitne, dininden dolayı birine baskı yapmak, işkence etmektir. İşte âyette dinî baskıların kalkması, din özgürlüğünün sağlanması için haksız insanlarla çarpışılması buyurulmaktadır. Bu âyetten önce inmiş olan savaş âyetlerinde de şöyle buyurulmuştur: "Kendileriyle savaşılan(mü'min)leret karşı koyma izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir. Şüphesiz Allah, onlara yardım etmeğe kadirdir. Onlar sırf 'Rabbimiz Allah 'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer A ilah 'in, bazı insanları diğer bazılanyle savunması olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılırdı. Allah, kendisine yardım edene elbette yardım eder. Allah güçlüdür, galiptir" (Hac Sûresi: 39-40).
45 — 2. 14 ncü âyet, inananlara, âhirete inanmayanları bağışlamalarını, onlara karşı hoşgörülü olmalarını öğütlemektedir. Bu, İslâmdaki vicdan özgürlüğünü gösterir. Mü'min, güzel ahlâk sahibidir. Hoşgörülü olmalı, kendisi gibi düşünmeyen insanların üstüne gazapla gitmemeli, onlara da düşünce özgürlüğü tanımalıdır. Çünkü düşünceleri ödüllendirecek veya cezalandıracak olan Allah'tır. Her insan vicdan özgürlüğüne sahiptir ve inancından ötürü kimseye değil, yalnız Allah'a karşı sorumludur. İnsanların, inanıp inanmamalarından ötürü, yalnız Allah'a karşı sorumlu oldukları âyetin sonunda vurgulanmaktadır: "Mü'minler, Allah'ın bildirdiği günlerin geleceğini umma-yanları (buna inanmayanları) affetsinler ki Allah, bir kavmi, yaptığı işlerden ötürü cezalandırsın" (14).
Demek ki insanlar, düşüncelerinde serbest bırakılmalıdırlar. Düşünce ve davranışlarından ötürü insanları cezalandıracak olan, Allah'tır. Zaten dinde zorlama olmadığı, herkesin kendi yaptığından sorumlu olduğu birçok âyette vrugulanmıştır: "Dinde zorlama yoktur" (Bakara Sûresi: 256), "Sizin dîniniz size, benim dînim banadır" (Kâfirûn Sûresi: 6) âyetleri, Kur'ân'daki vicdan, düşünce ve inanç özgürlüğünü gayet net olarak belirtmektedir.
"Bizim eylemlerimiz bize, sizin eylemleriniz size aittir" (Bakara: 139) "Benim eylemim-bana, sizin eyleminiz size aittir" (Yûnus: 41).
"Kim iyi bir iş yaparsa yaran kendisinedir. Ve kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz" (15) âyetleri de insanların vicdan hürriyetine sâhib ve vicdanlarıyle ilgili konularda yalnız Allah'a karşı sorumlu olduklarını bildirmektedir.
51 — 3. İnsanlar dinde bölünmüşler, uydurma inançlara bağlanmışlardır (8-9). Böyle saçma inançlara bağlananlar ve bunları yayanlar, kıyamet gününde ateşte yakılacaklardır. Batıl inançları yüzünden, gerçek inananlara baskı ve işkence yapan o kimseler, bu kötülüklerinin tadını tadacaklardır (10-14).
Korunanlar ise, her istediklerini bulacakları bahçelerde ağırlanacaklardır. Dünyâda baskı yapanlar* ceza gününde baskı bulacakları gibi, dünyâda güzel davrananlar, iyilik edenler, geceleri ibâdetle Rablerine yalvaranlar da güzellik ve ikram bulacakardır (15-18).
109 — 4. Herkes istediği biçimde ibâdet yapabilir. Herkes vicdan özgürlüğüne sahiptir. Her insanın ibâdet tarzı, dîni kendisine aittir. Kimsenin, bir başkasının ibâdetini engellemeğe hakkı yoktur. Herkes kendi yaptığından sorumludur.

IX. İLİM, ARAŞTIRMA

6 — 1. Seyahat edip yer görmek, eski milletlerin kalıntılarına bakıp ibret almak da Kur'ân'ın buyruklarındandır. "De ki: 'Yeryüzünde yürüyün, yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün'!" (11) âyeti, genel hükmüyle seyahati farz kılmaktadır. Fakat Zemahşerî ve Beydâvî, bu tür seyahat emirlerinin gereklik değil, ibâha ifade ettiğini söylerler. Gerçi burada âyetin kasdı, müşrikleri, gezip harabelerini gördükleri eski milletlerin başlarına gelen olayları düşünerek ibret almağa yöneltmektir, mutlaka sefer etmeyi emretmek değildir ama birçok âyette bu seyahat emri tekrarlanmaktadır: Meselâ Nahl: 36, Nemi: 69, 'Ankebût: 20, Rûm: 42 nci âyetlerde.

Âl-i 'İmrân: 137 nci, Rûm: 42 nci âyette hitâb mü'minleredir. Tevbe ve Tahrim sûrelerinde ise seyahat eden mü'minler övülmektedir: "(Allah ile bu kârlı alışverişi yapanlar) Tevbe eden, ibâdet eden, hamdeden, seyahat eden, rükû' eden, secde eden, kiyiliği emredip kötülükten meneden ve A ilah 'in sı-turlarını koruyan insanlardır. O mü'minleri müjdele." (Tevbe: 112), "O (Peygamber) sizi boşarsa belki de Rabbi ona, (sizin yerinize) sizden daha hayırlı, kendisini Allah'a veren, inanan, gönülden Mat eden, tevbe eden, seyahat eden dul ve bakire eşler verir" (Tahrîm: 5).

— 2. Geçmiş milletlerin ahvâlini, tarihini, kalıntılarını, zulüm ve fesatlarının kendilerini nasıl bir sonuca götürdüğünü inceleyip bunlardan ibret almak da bu sûrenin getirdiği prensiplerdendir. Buna göre arkeolojik kazılar yapmak, tarihî araştırmalarda bulunmak Kur'ân'ın öğütleri arasındadır.

Hac Sûresinin 46 ncı âyetinde seferin amacı ve yararı, insan bilgi ve görgüsünü artırmadaki rolü gayet vecîz biçimde ifade edilmiştir: "Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki düşünecekleri kalbleri, işitecekleri kulakları olsun? Zira gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalbler kör olur."

Âl-i 'îmrân Sûresinin 137 nci âyetinde seferin, Allah'ın, toplumlara hakim kıldığı sosyolojik yasalarını öğrenmeğe yardım edeceğine işaret edilmiştir: "Sizden önce(ki toplumlara uyguladığımız) yasalar gelip geçti Yeryüzünde dolaşın da yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün."

'Ankebût Sûresinin 20 nci âyetinde de seferin çok önemli başka bir yararına işaret edilmektedir: "Yeryüzünde gezip dolaşın da bakın Allah, yaratmağa nasıl başlamış, sonra O, son yaratmayı da yapacaktır. Çünkü O, herşe-ye kadirdir." Bu âyet, insanları dünyânın nasıl yaratıldığını incelemeğe, evrenin oluşumunu araştırmağa yöneltmektedir. Allah'ın şu sonsuz evreni nasıl ince kanunlarla yarattığı kavranırsa, âhiret hayâtını yaratacağı daha iyi anlaşılır.

Bakıp incelemek ve ibret almak için seferin farz olduğunda ihtilâf yoktur. Fakat böyle bir amaç olmadan sırf gezmek için seferin farz veya mübâh olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Sözün özü şudur: Aslında mübâh olan seferin hükmü, yapıldığı amaca göre değişir. İnceleme ve ibret alma gibi şer'î bir amaç için sefer farzdır. Bilgi ve görgüyü artırmak amacıyle sefer menduptur. Öğrenmesi farz olan bilgiyi öğrenmek için sefer herkese farzdır. Tevbe Sûresinin 122 nci âyeti de her kesimden bir grubun, bilgisini artırmak için sefer etmeyi emretmektedir. Toplumun selâmet ve kalkınması için gerekli bilgiyi öğrenmek amacıyle sefer, farz-i kifâyedir. Toplum içinde hiçbir kimse bu bilgiyi öğrenmek için sefer etmez de toplum geriliğe, perişanlığa, hattâ bağımsızlığını kaybetme tehlikesine maruz kalırsa toplumun her ferdi bundan sorumlu olur. Haram ya da mekruh bir işi yapmak için sefer etmek ise haram veya mekruhtur. Fısk ve fuhuş için Avrupa'ya gitmek gibi.

— 3. Sûrede, bilgiyi artırmağa, özellikle botanik, zirâat ve tabiat ilimlerini, biyolojiyi, üreme yasalarını öğrenmeğe teşvik vardır: "Dâneyi ve çekirdeği yaran, şüphesiz Allah'tır. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarır. İşte Allah budur. O halde nasıl (yalnız O'na kulluktan) çevriliyorsunuz?"

"O'dur ki size gökten su indirdi. Onunla her çeşit bitkiyi çıkardık, o bitkiden bir filiz çıkardık, ondan da birbiri üzerine binmiş doneler, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; zeytin ve nar bahçeleri çıkarıyoruz. Bunların kimi birbirine.benzer, kimi benzemez. Het birinin mey-vasına bakın: meyva verirken ve olgunlaştığı zaman. Şüphesiz bu size gösterilenlerde, inananlar toplumu için elbette çok ibret vardır" (âyet: 95, 99).

— 4. Hayvan türlerinin tabi olduğu toplumsal yasaları incelemeğe de teş-vîk edilmektedir: "Yeryüzündeyürüyen hiçbir havyan ve iki kanadıyle uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi birer ümmet (toplum) olmasın" (âyet: 38).

Bu âyet, hayvanların da insanlar gibi toplumsal yasalara tabi olduğunu bildirmektedir. Gerçekten de öyledir. Basit sandığımız karıncalar, haşereler, topluca hareket etmekte; çekirgeler, serçeler, anlar liderlerinin önderliğinde birlikte uçup konmakta; aynı tür balıklar, yabandaki aynı tür hayvanlar hep cemâat yasalarıyla hareket etmektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v,), bu âyetten köpeklerin Öldürülmesinin yasak olduğu anlamını çıkarmış: "Köpekler de diğer toplumlar gibi bir toplum olmasaydı, onların öldürülmesini emrederdim" bu-yurmuştur (Ebû Dâvûd, Edâhî: 22; Tirmizî, Sayd: 16, 17; Nesâ'î, Sayd: 10; İbn Mâce, Sayd: 2; Dârimî, Sayd: 3; İbn Hanbel, Musned: 4/85, 5/54, 56, 57).

Hanım sahâbîlerden biri de bu âyetten hayvanlara acımanın, onlara iyi davranmanın farz, işkence etmenin ise haram olduğu anlamını çıkarmıştır.

— 5. Jinekolojiyi öğrenmeğe de teşvîk vardır: "O'dur ki sizi bir tek nefisten inşâ etti. Sizin için bir kalış ve bir emanet olarak konuluş yeri ve süresi vardır. Gerçekten biz, anlayan bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık" (âyet: 98).

— 6. Coğrafya ve astronomi ilmini öğrenmeğe de teşvîk vardır: "O'dur ki karanın ve denizin karanlıklarında yolu bulmanız için size yıldızları yarattı. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık" (âyet: 97).
Bu tabiat yasalarının her birine Allah'ın, insanlara bir lütuf ve nimeti olarak işaret eden her âyetin: "Biz, bilen, anlayan, düşünen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıkladık!" ifadesiyle bitirilmesi, işaret edilen bu tabiat yasalarını, varlıklarını dikkatlice incelemeğe yöneltmekten başka bir şey değildir. Özellikle buralarda açıklandığı bildirilen "âyetler" Kur'ân âyetleri olduğu gibi bundan daha muhtemel olarak da bu tabiat varlıklarıdır. Kur'ân, tabiat varlıklarının her birini Allah'ın birer âyeti olarak ele almakta ve bunları ibretle incelemeği, bunların tabi olduğu yaratma yasalarını araştırıp öğrenmeyi ve böylece bunları bu düzen içinde yaratan Allah'a daha bir gönülden bağlanmayı öğütlemektedir.
7 — 7. Allah, gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra Arşına (tahtına) kurulup yaratıklarım yönetmeğe başlamıştır. Gece ve gündüzün birbiri üstüne örtülmesi, Güneşin, Ayın, yıldızların bu düzen içinde yürütülmesi hep O'-nun buyruğuyla olmaktadır. Yaratma ve yönetim O'nundur. O'ndan başka buyruk sahibi yoktur. Kâinatın yaratılışını, yaratmanın ve yönetimin yalnız Allah'a âidolduğunu Özlüce belirten 54 ncü âyetin üslûbunda astronomi ilmine, kâinat yasalarını öğrenmeğe teşvik vardır.
— 8. Toprağın kalitesinin, tarım üzerindeki etkisine de dikkat çekilerek zi-râatin önemine ve bilinçli zirâat yapmağa özendirilmiştir (Âyet: 58).
— 9. Fir'avn İsrailoğullarına her türlü baskıyı yaparak onları sindirmeğe çalışmıştı. Fakat içlerinden çıkan bir peygamber, onlara bağımsızlık ümidi aşıladı: "Allah'tan yardım dileyin, sabredin. Allah bu toprağı dilediği kullarına miras verir. Sonuç korunanlarındır. (Sabrederseniz) Rabbiniz, düşmanınızı helak edip sizi onların yerine geçirebilir, dedi" (Âyet: 128-129).
Bu kıssa bize, baskının düşünceleri öldüremeyeceğini anlatıyor. Haki-miyyet irade gücüne dayalıdır. Çarpışan iradelerden kuvvetli olan kazanır. Allah'ın genel yasalarına uygun davranan, görevlerini tam yapan insanlar egemen olurlar: "Andolsun biz, Tevrat'tan sonra Zebur'da da: 'Arza mutlaka iyi kullarım vâris olacaktır' diye yazmıştık" (Âyet: 105).
Bâtıl, bir süre üstün görünse de sonunda hak galip gelir: "Köpük yok olup gider, insanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır" (Ra'd Sûresi: 17). Fir'avn, o kadar gücüne ve ordusuna rağmen, zulmü yüzünden, Hak yolunda olan bir avuç İsrailoğluna yenik düşmüştür. Tarihte bunun örnekleri çoktur: "Nice az topluluk vardır ki Allah'ın izniyle, kalabalık topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir" (Bakara Sûresi: 249).
Yüce Allah, İsrail oğullarını kurtarıp, kendilerine söz verdiği toprağa hakim kılmıştır. 137 nci âyette bir cümle vardır ki son derece Önemlidir: "Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri yüzünden tam yerine geldi!" Burada Rabbin, israiloğullarına verdiği güzel sözün, onların sabırları sayesinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Demek ki Allah'ın, insanlara va'dettiği zaferin gerçekleşmesi, onların güzel davranışlarına, sabır ve sebatlarına bağlıdır. Dâvalarına sabırla ve azimle bağlı kalanlar, eninde sonunda zafere ulaşırlar. Ama azimleri sarsılır, ümidleri kırı-hrsa başarısız kalırlar. Her dâva, her ülkü de böyledir. Allah'ın genel yasası gereği, gerekli şartlara uyularak yılmadan savunulan dâvalar gerçekleşir. Ama sözde kalan dâvalar hayalden öteye geçemez. Düşman ne kadar güçlü olursa olsun, mü'min dâvasında umutsuzluğa düşmemelidir: "Biz istiyoruz ki o yerde zayıflatılanlara lütfedelim, onları önderler yapalım, onları (ötekilerin mülküne) mirasçı kılalım" (Kasas Sûresi: 5).
M. Reşîd Rızâ, bu noktada şöyle diyor: "Görüyorsun ki müslümanlar, bu ilâhî yasaları bilmiyorlar. Zaten bunları bilmemeleri ve bunların gereklerini yerine getirmemeleri, egemenliklerini kaybetmelerine neden olmuştur. Cehaletlerinin sebebi de Kur'ân'dan yüz çevirmeleri, Kur'ân hidâyetine muhtac olmadıklarını sanmalarıdır. Onlar, kelâmcıların uydurma kelâm kurallarına dayalı olarak yazdıkları akaid kitaplarına; fakîhlerin (zanlarına dayalı olarak) yazdıkları ibâdet, hukuk, ceza ve benzeri konuları içeren kitaplara bakarak artık bugün bu tür şeylere muhtacolmadıklarını söylemeğe başlamışlardır.
Bu şanı büyük A'râf Sûresi, bu tür fıkıh hükümlerinden, kelâm akidelerinden ve kurallarından uzaktır. Yalnız bu sûre değil, diğer Mekkî sûreler de öyledir. Şimdi Allah, bu sûreleri, mânasını düşünmeden sırf sözlerini tecvîd kurallarıyla okumak, ya da bunlarla afsun ve muska yapılmak, yahut ölüm olaylarında Kur'ân okuyuculara kazanç sağlamak için mi indirmiştir?
Daha garibi de şudur: Selefin yolundan ayrılıp ortaçağ kitaplarına bağlı kalan taklitçi gruba düşman olan bir grup, İslâm dininin, müslümanların geri kalmasına, zayıflamasına sebebolduğunu iddia etmeğe başlamıştır. Onlara göre bize hakim olan gayri müslimlerin sosyal ve tabii ilimlerini, teknolojisini alıp uygulamadıkça yaşamamız mümkün değildir.
Bu iddianın sahipleri, İslâmı hiç bilmeyen insanlardır. İslâmın Kitabı, sosyal ve teknolojik yasaları öğrenmeğe yönelten ilk mürşiddir. Fakat müslü-manlar onun yolundan ayrılıp kısır kelâm tartışmalarına, fıkhın ayrıntılarına daldıkları için, bilimsel hayat aşamalarında Kur'ân'ın yönelttiği tabiat ilimlerini geliştirmekte geri kalmışlardır. Artık bu çağda herkesten çok bu konuya ağırlık vermeleri, bu alanda herkesten bilgili olmağa çalışmaları gerekir".
— 10. Basiretle hakkı görüp ona bağlanan mü'min, gören insan gibidir. Aklını kullanmayıp başkalarını taklîdeden müşrik insan da önünü göremeyen kör gibidir (24 ncü âyet). "Körle gören bir olur mu?" (Ra'd Sûresi:

16).
Körü körüne taklîd, ilerlemeğe engeldir. Kişinin doğru düşünmesine doğru karar vermesine mâni olur. Taklîd, birinin hareketlerini aynen yapmaktır. Eğer bilgiye bağlı olarak yapılırsa güzeldir. Peygamberi ve onun yolundan giden âlimleri, bilinçli olarak taklîdetmek gibi. Fakîhler taklidi: "Delilini bilmediği kimsenin sözüyle amel etmektir" şeklinde tanımlarlar. Bu tür taklidi Kur'ân reddediyor: "Onlara 'Allah'ın indirdiğine uyun' dense, 'Biz atalarımızın yoluna uyarız' derler. Ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan insanlar olsalar da mı (onların yoluna uyacaklar)?/" (Bakara Sûresi: 170).
Mü'minin, delilini bilmediği, doğru yolda olduğundan emîn olmadığı birini taklîdetmesi caiz değildir. Âlim, şerîat koyan değil, şerîati açıklayandır. Bu mânâda taklîd, çocuğun, babasını, talebenin hocasını taklîdi gibidir. Ama olgunluk çağına erişince artık bu taklîd uygun değildir. Ancak şer'î nas-ları, nakledenlerden öğrenmek; yahut bilimi, tekniği üstâdlarından öğremek taklîd değil, Kur'ân'ın teşvik ettiği tahsîldir.
Cümle meçhulün edegör ma'lum.
îlme sarf eyle vâr ömrünü hep Deme geçti zamanı tahsilin
Mehdden lâhde dek kıl ânı talebi
12 — 11. Hz. Muhammed'in da'veti, düşünceye, basirete dayalıdır. O, insanları basiretle, açık kanıtlarla Hak yoluna çağırmaktadır. Kendisi böyle olduğu gibi kendisine uyanlar da böyledir. Düşüncesiz hareket etmezler. Bilinçli inanır ve bilinçli olarak davet ederler. Körü körüne taklîd yolunu bırakmış, Hak'tan gelen bilim ışıklarına uymuşlardır (108 nci âyet).
— 12. Gökte, yerde nice âyetler var ki insanlar bunları hiç düşünmez, bunların neye delâlet ettiğini anlamaz; körü körüne bunların yanından geçip giderler. Kâinat âyetlerinin, yalnız Allah tarafından yaratıldığını, Allah'tan başka hiçbir varlığın kendinden bir gücü olmadığını; bir gücü olmayanın da tanrı olamayacağım düşünmedikleri için kendi kendilerine birtakım yaratıklarda tanrılık vehmederek onlara taparlar (105-106 ncı âyetler).
51 — 13. Göğü sağlam veya bizzat kendi eliyle yapan Allah, onu genişletmektedir (47). Bu ifadeden göğün genişlediği anlaşılır ki ilim adamları da uzayın genişlemekte olduğunu saptamışlardır.
— 14. Allah'ın yarattığı her şey, çiftli(erkek-dişi)dir. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar hep erkekli dişilidir: "Herşeyden iki çift (erkek dişi) yarattık ki düşünüp Öğüt alasınız" (49), "Ne yücedir O Allah ki, toprağın bitirdiklerinden, kendi canlarından ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri yaratmıştır!" (Yâsîn Sûresi: 36), "Arzın üstünde bütün meyvalardan iki çift (erkek-dişi) yarattı" (Ra'd Sûresi: 3).
55 — 15. Birbiriyle karşılaşan iki deniz, aradaki görünmez bir engelle birbirine karışmamakta, birbirinin özelliğini bozmamaktadır (19-20). Ayrıntı için âyetlerin tefsirine bakınız.
— 16. tki denizden de inci mercan çıkarılır (22).
— 17. Suya kaldırma gücü verip denizlerde kocaman gemilerin yürümesini sağlayan da Allah'tır (24). O'nun şanı yücedir (78).
— 18. Ay, Güneş bir hesâb ile yürümektedir. Yaratılışları hesâb ile, yürümeleri hesâb iledir. Ne kadar ömürleri olduğu, her birinin aydınlatma zamanları bellidir (5).
— 19. Gök cisimleri arasında bir denge vardır. Bu denge olmasa evrenin düzeni bozulur. İnsanların da evrene hâkim olan dengeyi bozmamaları, dürüst davranmaları, ölçü ve tartıyı tam yapmaları, adaletten ayrılmamaları gerekir (7-9).
— 20. Göklerin ve yerin derinliklerine ancak kudret ile gidilebilir (33). Bu âyette insanların, uzayın keşfi için kudret arayacaklarına ve bu konuda çaba harcayacaklarına işaret vardır. Ancak: "Üzerinize ateşten yalın alev ve kıpkızıl bir duman gönderilir, başaramazsınız" (35) âyetinden, insanlar uzayın keşfi için bir miktar yol alsalar bile bu konudaki çalışmalarının fazla başarılı olmayacağı anlaşılmaktadır. Çünkü uzayın derinliklerini geçebilecek ne zamanları, ne de güçleri yeterlidir. Ayrıca uzaydaki yıldızlardan, başka güneş sistemlerinden salınan ışınları geçip de engin derinliklere gitmek de mümkün görünmemektedir. İnsan ne kadar çalışsa kendi güneş sistemini geçemez. Hele bizim galaksimizin sınırlarını aşıp başka galaksilere gitmek mümkün değildir.
56 — 21. "Yoo, yıldızların yerlerine yemîn ederim, bilirseniz bu, büyük bir yemindir" (75-76) âyetlerinde uzayın büyüklüğüne, gezegenlerin yörüngelerinin enginliğine işaret edilir.

X. AİLE VE TOPLUM HUKUKU ÎLE İLGİLİ PRENSİPLER

4 — 1. Yetîm çocuklara, özellikle yetîm kızlara haksızlık edilmemeli, onların mallarını zimmete geçirmek için yollar aramamalıdır.
— 2. Eşleri arasında adalet yapabilecek olan, dörde kadar zevce alabilir. Ama adalet yapamayacağından korkan, sadece bir tane ile yetinmeli, hanımların mehrlerini de eksiksiz vermelidir. Fakat onlar mehri bağışlarlarsa başka. Boşanan kadınlara verilmiş olan mehrler geri alınmamalıdır.
— 3. Ana babanın, akrabanın bıraktığı mirasta hem erkek, hem de kız çocukların hakkı vardır. 11-12 nci âyetlerde mîrâs paylan belirtilmiştir. Kendisine mîrâs düşmeyen akrabaya da bir şeyler verip gönüllerini hoş etmelidir. Yeminle kişiye bağlanmış dostlara da bir şeyler verilir.
— 4. 34-35 nci âyetlerde bozulan karı-koca münâsebetlerinin düzeltilmesi yolları gösterilmiştir.
— 5. Kocası ölmüş kadının, kendi istediği biçimde evlenmesine engel olunmamalıdır.

24 — 6. Nur Sûresinin 32 nci âyetinde bekârların evlendirilmesi, malî imkânsızlıklar yüzünden evlenemeyenlerin, iffetlerini korumaları emredilmektedir.
4 — 7. Nisa Sûresinin 23-24. âyetlerinde evlenilmesi yasak olan kadınlar belirtilmektedir. Bu âyetlerde sayılanların dışında kalan kadınlarla evlenmek helâldir.
2 — 8. Bakara Sûresinin 226-232 nci âyetlerinde boşama yöntemi açıklanmaktadır. Buna göre erkeğin iki boşama hakkı vardır. İddet içinde bunlar dan dönebilir. Ama belli sürede dönmeyip üçüncü kez de boşarsa, artık kadın serbesttir, istediği erkekle evlenebilir. Ayrıntı için adı geçen âyetlerin tef-sîrine bakınız.
65 — 9. Boşama, kadının iddeti (temizlik süresi) içinde yapılır ve iddet sayılır. Boşanacak kadınların iddeti üç aydır (üç temizlik süresi geçirmeleri gerekir). Bu üç ay tamamlanmadan, boşanma işlemi son bulmaz. Bu süre içinde kadın, evden çıkarılmaz. Henüz boşanma işlemi tamamlanmadan önce kadının da evde, kocası kadar hakkı bulunduğundan, aslında kocanın malı olan ev, kadına mal edilerek "onları evlerinden çıkarmayın" buyurulmaktadır. İşte bu ifade kadının, halen o evde hakkı bulunduğunu, evin hâlâ onun kendi evi olduğunu belirtmektedir.
Ancak kadın fuhuş veya edepsizlik yaparsa o zaman evde oturma hakkını kaybeder, evden çıkarılır.
Boşayan erkekler, kadınlarını, kendi oturdukları evde oturturlar ve onları çıkmağa zorlamazlar. Eğer kadın gebe ise doğuruncaya dek onun geçimi sağlanır. Herkes gücü ölçüsünde bir geçim verir.
Boşama süresinin üç aya bırakılması ve bu süre içinde kadının evden çıkarılmamasının temel amacı, eşlerin bu zaman içinde sağduyu ile iyice düşünüp boşanmadan vazgeçmelerini; birbirlerinden uzak kalıp birbirlerini unut-mamalarını, birbirlerini görerek arzu etmelerini, birleşmelerini, birbirlerine dönmelerini sağlamaktır. İşte âyetin sonundaki: "Bilmezsin, belki Allah bundan sonra bir iş ortaya çıkarır" cümlesi bu hikmete işaret etmektedir. Ayrıntı için âyetin tefsîrine bakınız.
— 10. İddet sona ermeden erkek boşamadan vazgeçerse, karısıyle güzel geçinmek niyyet ve şartıyle karısına dönebilir. Ama güzel geçinme niyyetinde değilse, dönmez, ayrılır.
— 11. Ayrılırken ya da dönerken iki tanık bulundurmalıdır ki işlemde kuşku kalmasın, kimse bu eşleri suçlamasın (2).
— 12. Boşanmış kadın, doğumdan sonra çocuğu emzirirse ona süt emzirme ücreti ödenir. Ama anne, emzirmek için normal ücretten fazla isterse, başka bir süt anne tutulabilir (6-7).
4 — 13. Eşcinsel kadınlar tevbe edinceye dek göz hapsinde tutulurlar. Uslanır veya evlenirlerse serbest bırakılırlar.
— 14. Eşcinsellik yapan erkekler, uygun görülecek bir ceza ile ta'zîr edilip, bu işten vazgeçirilirler (16-17).
24 — 15. Zina eden kadın ve erkeğe yüz sopa vurulur.
— 16. Zina eden kadın ve erkeğe, Allah'ın belirlediği cezayı, acımadan uygulamak, Allah'a ve âhirete inanmanın gereğidir. Çünkü toplumun namus ve düzeni ancak böyle korunur. Ceza, toplumun önünde uygulanmalıdır ki âleme ibret olsun, başkaları böyle bir şey yapmağa cür'et edemesinler (2).
— 17. Namuslu insanları zina ile suçlamak, büyük bir vebaldir. Elde kesin kanıt olmadan hiç kimse böyle bir fiille suçlanamaz. Birini zina ile suçlayan, iddiasını dört tanık ile ispat etmek zorundadır. Bunu yapamadığı takdirde iftiracı ve fâsık sayılan o kimseye, herkesin önünde seksen değnek vurulur ve kendisinin şahitlik ehliyyeti düşürülür. Artık o, hiçbir konuda şahitlik edemez (4).
— 18. Ancak tevbe edip uslananları Allah bağışlar (5).
— 19. Fakat kendi eşlerini zina ile suçlayıp da bunu dört şahit ile ispat edemeyenler, hakimin önünde dört defa yemin ederek doğru söylediklerini söyler; beşinci bir yemîn ile de yalan söyleyene Allah lanet etsin, derler. Kadın da dört defa yemin edip, kocasının yalan söylediğini ifade eder ve beşinci yemin ile yalan söyleyene Allah'tan lanet diler. Böylece karı-koca arasındaki nikâh bozulur. Ancak dört şahit bulunmadığı ve kadın da suçunu itiraf etmediği için had olan yüz sopa vurma cezası düşer.
"Kadının, dört defa sözüne Allah'ı şahit tutup kocasının, mutlaka yalan söyleyenlerden olduğuna tanıklık etmesi, kendisinden azabı kaldırır" (8) âyetinden, evli kadının zina cezasının recm değil, had olduğu anlaşılır. Zira bu ceza, eğer recm olsaydı, onun azâb ile cezalanması değil, işkence ile öldürülmesi uygun olurdu. Azâb edilen şahıs sağdır ki azabı duyar. Ama recme-dilen, sonunda ölür. Recm cezası, sadece azâb değil, azâb ile öldürmedir. Âyette öldürmeden değil, sadece azâbdan söz edildiğine göre bu azâb, ikinci âyette anılan yüz değnek vurma cezasıdır. Zina cezasının, evli-bekâr herkes için yüz değnek olduğu hakkındaki delilleri, ikinci âyetin tefsirinde izah etmiştik. Ayrıntı için oraya müracaat edilebilir.
— 20. Namuslu kadınlara zina iftira edip bunu dört şahit ile ispatlayama-yanlar, iki cihanda lanete uğrarlar. Âhirette onları büyük bir azâb bekler (23).
— 21. Birisi aleyhinde söylenen çirkin dedikodulara hemen inanmamalı, söylenenin doğruluğunu araştırıp işin içyüzünü öğrenmeden insanlar hakkında kötü zan beslememelidir (12-16).
— 22. Hele böyle dedikoduları yayıp insanlar hakkında kötü zanlar, kuşkular uyandırmak, büyük bir suçtur. Böyleleri, dünyâda da, âhirette de Allah'ın cezasına çarpılırlar (19).
— 23. Namuslu insanların aleyhinde dedikodular yaymak, şeytânın yoluna uymaktır. Çünkü böyle çirkin şeylerin yayılmasını, insanların birbirlerine kötü gözlerle bakmalarını şeytân öğütler. Şeytân, insanları, birbirleri aleyhinde dedikodular yaymağa iterek onları birbirine düşürmek ister (21).

— 24. Yine de mü'minler, kendileri aleyhinde konuşmuş, dedikodu yapmış yakınlarına, yoksullara karşı içlerinde kin tutmamalı, onları bağışlamalı, kırgınlıkları atmalıdırlar. Onları bağışladıkları takdirde Allah da kendilerinin hatâlarını bağışlar (22).
— 25. Kadınlar, örtüleriyle yaka yırtmaçlarını, göğüslerini kapatırlar. Kendiliğinden görünenler dışındaki süslerini gizlerler.
— 26. Evlenme çağını geçirmiş kadınların örtünmesi gerekmez.
— 27. Başkasının evine girmek için izin almak gerekir. İzin aldıktan sonra ev halkına selâm vererek içeri girmelidir (27).
— 28. Eğer kapıyı çalınca girmeğe izin verilmezse, yahut içeride kimse yoksa geri dönülmelidir (28).
— 29. Ancak kişi, içinde kendi eşyası bulunan, kimsenin oturmadığı bir eve izinsiz girebilir (29).
— 31. Köleler, hizmetçiler, erginliğe ermemiş çocuklar, üç vakitte kan-kocanın özel odalarına girebilmek için izin almalıdırlar. Bu vakitler, sabah namazından önce, yatsı namazından sonraki uyku zamanı ile, öğle yemeğinden sonraki zamandır. Bunun dışındaki zamanlarda hizmetçiler ve ergin olmayan çocuklar, kan-kocanın özel odalarına dahi izinsiz girebilirler. Çünkü evin içinde dolaşan aile bireylerinin, odaya girmek için ikide birde izin istemeleri zordur, pek anlamlı da olmaz. Ama ergin çocuklar ve yabancılar, her zaman özel odalara girerken izin almalıdırlar (58-59).
— 31. Mü'min, kendi namusunu koruduğu gibi başkasının namusunu da korumalı, kimsenin namusuna kem gözle bakmamalıdır (30). 30-31. âyetlerde: "Erkekler bakışlarından bir kısmım yumsunlar", "Kadınlar da bakışlarından bir kısmını yumsunlar" deyimlerinde bir incelik vardır. Buralarda {y) ba'd içindir. Yani bütünü değil, bir parçayı, bir cüz'ü ifade eder. Bakışlarını tamamen yumsunlar değil, bakışlarından bir kısmını yumsunlar demektin Yani Cenabı Hak, inanmış kadın ve erkeklere, birbirlerine hiç bakmamalarını değil, kem gözle, şehvet duygularıyle bakmamalarını, böyle bir duygu geldiği zaman hemen gözlerini yummalarını, artık bakmamalarını emretmektedir. Çünkü bu duygu ile beraber bakmak, insanı harama sokar, kötü düşüncelere, hattâ zinaya yol açar.
— 32. Kadınlar süslerini ve zînet yerlerini, âyette sayılan mahremlerden başkasına göstermezler. Zinetlerini gösterebilecekleri kimseler, koca, baba, kayın baba, oğul, üvey oğul, kardeş, kardeş oğlu, kızkardeş oğlu, kadın, bedensel yapıları gereği kadına arzu duymayan hizmetçiler ve ergin olmayan çocuktur.
Âyette zînetin gösterilmesi yasaklanmakla, zînet yerlerini de göstermek yasak sayılır. Ancak doğal olarak görünen süs ve süs yerleri, bu yasağın dışındadır. Müfessirler, bunların yüz ve eller ile bunlardaki takılar olduğunu söylemişlerdir. Ayrıntı için 31 nci âyetin tefsirine bakınız.
— 33. Dul kadınları, köle ve cariyeleri evlendirmek lâzımdıı. Çünkü evlenmek onların da doğal ihtiyâcı ve hakkıdır (32).
— 34. Evlenme ihtiyâcında olan herkes evlenmeğe çalışmalı, toplum evlenmeyi kolaylaştırmalıdır. Çünkü namus ve iffetin korunmasının en sağlam çaresi, evlenmektir. Kadın veya koca adayında arancak temel vasıf, zenginlik değil, salâh(iyilik, güzel ahlâk)tır. Evlenmek isteyen kimse, sâlih, iyi huylu ise yokjul da olsa ona kız vermeli veya o kızı almalıdır. Çünkü Allah fakiri zengin edebilir. Rızkı veren Allah'tır (32).
— 35. Evlenme imkânı bulamayanların da bu imkâna kavuşuncaya dek iffetlerini korumaları gerekir.
— 36. Zina eden erkek, yine kendi gibi bir zina eden veya şirk koşan kadınla evlenir. Çünkü herkes kendi karakterine uygun olana eğilim duyar. Üçüncü âyette "Ancak zina eden veya şirk koşan kadınla evlenir" ifadesinden, zina eden kadınla şirk koşan kadınların aynı düzeyde ve karakterde bulunduğu, bundan, zinanın putperest insanların yapacağı çirkef bir ahlâk olduğu anlaşılır.
— 37. Özgürlük için mükâtebe yapmak isteyen kölelere, bu fırsatı vermek ve bu konuda kolaylık sağlamak, onlara yardım etmek lâzımdır. Mülkün gerçek sahibi Allah'tır. Zengine o malı veren Allah'tır. O halde zengin, Rabbinin kendisine verdiği maldan, özgürlük isteyen kölesine yardım etmelidir. Rabbi Allah, nasıl esirgemeden kendisine mal vermiş ise, kendisi de kendi emri altında bulunanlara, Allah'ın yoksul kullarına malından vermelidir. Gerçekte verdiği mal, kendi malı da değildir, Allah'ın malıdır. Allah'ın malından, yine
O'nun kullarına vermelidir.
— 38. Namuslu cariyeleri fuhşa zorlamak haramdır. Bu, günahtır. Ama fuhşa zorlanmış kadın, zorlama sonucu fuhuş yapmışsa Allah onu bağışlar (33). Ayrıntı için âyetin tefsirine bakınız.
— 39. İnsanların birlikte ve ayrı ayrı kablarda yemek yemelerinde dinî bir sakınca yoktur (61).
4 — 40. Karı-kocanın birbirleriyle iyi geçinmeleri gerekir (Nisa': 19).
— 41. Kocasının huysuzluğundan çekinen kadın, onunla anlaşmanın, iyi geçinmenin yollarını aramalıdır. Dâima uzaklaşmak, ayrılıktan iyidir. Ama kan-koca ayrılmağa karar verirlerse Allah, zayıf kulunu korur (Nisa': 128).
— 42. Anlaşmazlığa düşen eşlerin yakınları, onların aralarını bulmağa çalışmalıdırlar. Bunun için kadın ve erkeğin ailelerinden birer hakem belirlerler. Hakemler, uzlaşma imkânı bulurlarsa karı-kocayı barıştırırlar. Ama buna imkân bulamazlarsa o zaman ayrılmaktan başka çare kalmaz (Nisa: 35).
— 43. Çocuğun süt emme süresi iki yıldır (Bakara: 233, Lokman: 14).
12 — 44. Ana-baba, çocuklarını iyi yetiştirmeli, çocukları arasında ölçülü, adaletli davranmalı, ayırım yapmamılıdr. İçlerinden birini, içinden daha çok sevse de bunu, ötekilerine hissettirmemelidir. Açıkça çocuklarından birini daha çok kayırması, kardeşler arasına kıskançık girmesine neden olur. Çoğu kez insan,

içteki bu duygusunu gizleyemez. Nitekim Ya'kub da Yusuf'a olan sevgisini gizleyememiş, bu da öteki oğullarının Yusuf'u kıskanmalarına sebebol-muştu: "Yusuf'u öldürün, ya da onu bir yere bırakın da babanızın (gönlü) yalnız size kalsın (bundan böyle babanız yalnız sizi görsün ve sevsin)/ Ondan sonra da Allah'a tevbe eder, iyi bir topluluk olursunuz!" (9 ncu âyet).
— 45. Çocukların evde sürekli kapalı kalması uygun değildir. Çocuğun kıra gitmesi, koşup eğlenmesi, spor yapması, böylece bedenen ve ruhen sağlıklı yetişmesi gerekir: "Yarın onu da bizimle beraber (kıra) gönder, gezsin, oynasın!" (12 nci âyet).
— 46. Ana-babaya iyilik etmek, onları incitmemek gerekir (İsrâ: 23, 'An-kebût: 8, Lokman: 14).
— 47. Dünyâya ilişkin işlerde ana-babaya son derece iyilik etmek farzdır. Ancak dîn konusunda onların yanlış, tevhide aykırı sözlerine itaat edilmez. Bu konuda sadece Peygamber sözüne uyulur (Lokman: 14-15).
4 — 48. Hatâ ile öldürmelerde, Öldürülenin akrabasına diyet verilir.
— 49. Ama kasden bir mü'mini öldüren kimse, sürekli cehennemi, Allah'ın gazab ve lanetini hak eder.

XI. EKONOMİ

9 — 1. a) Özel mülkiyet meşru, batıl yollarla insanların mallarım yemek haramdır.
b) Ribâ ve kumar yasaktır. Çünkü bunlar, başkasının malını batıl yolla yemektir.
c) Servet, belli ellerde toplanmamalı, geniş halk kütlelerine yayılmahdır.
d) Yetimlerin, aklı ermezlerin mallarını korumak için rüşde erinceye, temyiz yeteneğini kazanıncaya dek onların, mallarında tasarruf yetkileri kısıtlanır.
e) Fey' ve ganimet helâldir. Fey', savaşsız olarak düşmandan ele geçirilen mal, ğanîmet ise, savaş ile ele geçen maldır.
f) Islâmın başlangıcından itibaren namaz gibi zekât da farzdır. Ancak İslâm, devlet haline geldikten sonra zekâtın miktarı belirlenmiştir. Çünkü zekât dinî vergi olduğundan devletsiz bunu toplamak zor idi. Şayet Mekke'de İslâm devleti olsaydı, zekât sosyalizmi, yani zenginlerin mallarından zorla değil, onların gönül hoşluğuyla, ihtiyaç sahiplerine verilmek üzre belli bir miktar vergi alma usulü uygulanırdı.
g) Para ve ticaret mallarında zekât miktarı °/o 2,5, toprak ürünlerinde sulama sistemine göre °/o 10 veya % 5'tir. Hayvanlarda zekât miktarı da fıkıh kitaplarında belirtilmektedir.
h) Erkek, karısının, baliğ olmayan çocuklarının, anne babasının geçimlerini sağlamağa mecburdur.
i) Hangi milletten veya dinden olursa olsun, her insanın geçimini sağlamak, kalacak yeri olmayan, otel parası bulunmayan garipleri barındırmak, devletin görevidir. Ancak İslama karşı savaşanlar, öldürülmesine hüküm verilmiş bulunanlar bu yardımı alamazlar.
j) Yoksullara Allah rızâsı için yardım etmek, bazı hatâların keffâreti sayılmıştır (zıhâr, oruç, yemîn keffâretleri gibi).
k) Farz olan zekâttan ayrı olarak nafile sadaka teşvik edilmiştir.
1) İsraf ve savurganlık kötü olduğu gibi bunların karşıtı olan buhl ve şuh (aşırı derecede cimrilik) de kötüdür. Mü'min daima orta yolu izler.
m) Süs ve güzel rızıklar helâldir. Ancak başkalarının hasedini, kıskançlığını uyandıracak davranışlardan kaçınmak gerekir.
n) Şükreden zengin, sabreden fakirden; veren el, alan elden iyidir. "Allah'ın sana verdiği (mal) içinde âhiret yurdunu kazanmağa çalış, fakat dünyâdan da payını unutma!" (Kasas: 77) âyeti iki cihan için de çalışmayı telkin etmektedir.
— 2- Allah yolunda infâk da, Allah yolunda cihâd ile beraber anılır.
— 3. Cimrilik edip Allah yolunda infaktan geri durmak, küfür ve nifak alâmetidir. Kritik dönemlerde bundan kaçınanların, o kritik dönemlerden sonraki harcamaları da makbul değildir. Malları, dünyâda da, âhirette de onların başlarına belâ olacaktır: "De ki: 'îster gönüllü, ister gönülsüz sadaka verin, sizden kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkan bir kavimsiniz. ' Sadakalarının kabul edilmesine engel olan, sadece şudur: Onlar, Allah'a ve Elçisine karşı nankörlük ettiler; namaza da üşene üşene gelirler ve istemeye istemeye sadaka verirler. Onların ne malları, ne de evlâtları seni imrendirmesin.
Allah, bunlarla onlara, dünyâ hayâtında azâbetmeği ve kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor" (53-55).
— 4. Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez. Herkes gücü ölçüsünde sadaka verir. Önemli olan, verilenin miktarı değil, verildiği niyettir. İhlâs ile verilen az sadaka, riya ile, ard niyyetle verilen milyonlardan iyidir: "Sadakalar hususunda gönülden veren mü'minleri çekiştiren ve güçlerinin yettiğinden başka verecek bir şey bulamayanlarla alay edenler yok mu, Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için acı bir azâb vardır" (79). Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "Bir hurmanın yarısı dahi olsa verdiğiniz o sadaka ile kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz!" hadisferiyle, ihlâs ile verilen sadakanın önemini belirtmiştir.
— 5. Çok kimse vardır ki yoksul iken, malı olunca Allah yolunda harcayacağını ahd eder ama zenginleşince cimrileşir, sadaka vermek kendisine zor gelir: "Onlardan kimide: 'Eğer Allah, lutfundan bize verirse, elbette sadaka vereceğiz ve faydalı insanlardan olacağız!' diye Allah'a and içti. Ne zaman ki Allah lutfundan onlara verdi, O(nun verdiği)/;^ cimrilik ettiler, yüz çevirerek döndüler" (75-76).

— 6- Dünyâya kapılmış, mal yığma sevdasına düşmüş din adamları, gerçekte dindar değil, dini sömüren cehennemlik insanlardır: "Ey inananlar, hahamlardan ve râhiblerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yoluna engel olurlar. Altun ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele: O gün cehennem ateşinde bunların üzeri ısıtılı(p pullam)r; bunlarla, onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır: 'İşte nefisleriniz için yığdıklarınız, yığdıklarınızı tadın!' (denilir)" (34-35).
Ebûzerr-i Gifârî gibi bazı sahâbîler, bu âyete ve: "Ve sana Allah yolunda ne vereceklerini soruyorlar. De ki: 'af (yani ihtiyaçlarınızdan fazlasını veya helâl ve güzel olan şeyleri verin!)" (Bakara Sûresi: 219) âyetine dayanarak zekâtı verilmiş dahi olsa ihtiyaçtan fazla mal biriktirmenin kenz sayılacağını söylemiş ve böylece İslama has bir sosyalizmin savunucusu olmuşlardır.
— 7. Cizye, zimmet ehlinden alınan bir baş vergisidir. Yirmi yaşın altında ve elli yaşın üstünde olanlardan alınmaz. Cizye verenler, savaşa katılmadan İslâm devleti içinde güvence içinde yaşarlar. Şayet bunlar ülke savunması için müslümanlarla birlikte savaşa katılırlarsa cizye de vermezler.
— 8. Toplanan zekât, 60 ncı âyette sayılan sekiz sınıftan birine verilir veya bunlara dağıtılır. Bunlar: fakirler, düşkünler, zekât toplayan me'murlar, kalbleri İslama ısındırılacak olanlar, kölelikten kurtulmak isteyenler, borçlular, Allah yolunda cihâd edenler ve yolda parasız kalmış gariplerdir.

XII. CÎHÂD VE SAVAŞ İLE İLGİLİ PRENSİPLER

4 — 1. Müslümanlara hiyânet eden münafıklar öldürülür. Tarafsız kalan insanlara saldırılmaz. Dost gibi davranan, ama bir tehlike ve fitne ânında düşmanla iş birliği eden kimseler de öldürülürler.
— 2. Allah yolunda savaşanlar, özürsüz olarak savaşa katılmayanlarla bir olmaz. Savaşan mü'minlerin derecesi, savaşmayan mü'minlerin derecesinden yüksektir.
— 3. Düşman karşısında daima ihtiyatlı olmak, gafil avlanmamak, gerektiğinde Allah için çarpışmak lâzımdır.
— 4. Ölüm Allah'ın takdiridir. İnsan, savaşa girmekle ölmez. Savaştan kaçmakla da ölümden kurtulmaz.
— 5. Savaşta müslüman olduğunu söyleyen, İslâm selâmiyle selâm veren kimse —söylediğinin tersi anlaşılmadıkça— güvencededir, öldürülmez.
— 6. Müslüman, dininin gereklerini yerine getiremediği küfür diyarından, özgürlük içinde yaşayabileceği bir yere hicret etmelidir.
— 7. Savaş ve diğer amaçlarla yapılan yolculukta namaz kısaltılabi-Iir. Savaş esnasında cemâatle namaz kılmak için askerler iki bölüğe ayrılır. Bir bölük imamla beraber bir rek'at kılıp secdeden sonra ötekilerin yerine gider; ötekiler de gelip imamın arkasında bir rek'at kılarlar.
— 8. Gerektiğinde düşmanı takibden yılmamalıdır.
8 — 9. Hakkı engellemek için harcanan mallar, harcayanlara dert olmaktan başka bir sonuç vermez. Hak ne kadar engellenmeğe çalışılsa da sonunda galip gelir: "İnkâr edenler, Allah yoluna engel olmak için mallarını harcarlar ve harcayacaklar da. Sonra bu, kendilerine yürek acısı olacak, nihayet yenilecekler ve inkâr edenler cehenneme sürüleceklerdir!" (38 nci âyet).
Bu gerçek Ra'd Sûresinin 17 nci âyetinde su ile köpük, maden ile tortu örneğiyle anlatılmaktadır. Selin üstüne çıkan köpük atılır, mecranın kenarına yapışır, yok olur. Ama tarlaları sulayan su ekinler, sebzeler, ağaçlar bitirir. Eritilen madenlerin üstüne çıkan tortu da atılır, asıl cevherden mücevherat ve yararlı eşya yapılır. İşte hak ile bâtıl da öyledir. Bâtıl, bir süre hakkın üstünde görünse de sonunda zail olur; hak üsrün gelir.
— 10. Hakka karşı gelen kâfirler, dünyâda yenilgiyi âhirette de cehennem azabını tadarlar: "Görseydin o inkâr edenleri: Melekler onların canlarını alırken yüzlerine ve sırtlarına vuruyorlar; 'Haydi, yangın azabını tadın!' (diyorlardı) (50 nci âyet).
— 11. Dünyâda hakka karşı savaşta birleşenler, âhirette de üst üste konulup cehenneme atılacaklar, cehennemin içinde birbiri üstüne yığılacaklardır. Fakat Allah, hatâlarından dönenleri affedecektir (37-38 nci âyetler).
— 12. Savaşta kumandana güvenmek ve itaat etmek gerekir. Ona güvende ve itaatte tereddüd, tartışma, birliğin bozulmasına, savaş gücünün kırılmasına ve yenilgiye yol açar (6, 46 ncı âyetler).
— 13. Düşman karşısında sebat etmek, savaştan kaçmamak gerekir: "Ey inananlar, inkâr edenlerle toplu halde karşılaşırsanız, onlara arkanızı döndürüp kaçmayınız" (15 nci âyet).
— 14. Savaştan, ancak bir taktik icabı geri çekilinir: "Kim o gün savaşmak için bir tarafa çekilmek, ya da başka bir birliğe katılmak dışında arkasını döner(kaç&r)sa, Allah'tan bir gazaba uğrar!" (16 ncı âyet).
— 15. Dâima savaşa hazırlıklı bulunmak, savaş araç ve gereçleri sağlamak lâzımdır (60 ncı âyet).
— 16. Kendine güvenli, sadık mü'minler, kendilerinin en az iki katı bir kuvveti yenebilecek ma'nevî güce, İlâhî desteğe ve savaş tekniğine sahibolmah-dırlar. Savaşta moral gücü, her kuvvetin başında gelir. Moral gücü olmayan asker savaşamaz.
Çünkü mü'min, ölmekten korkmaz. Korkmadan düşmanın üstüne yürüyen topluluklar da zayiat verseler de sonunda zafere ulaşırlar. Bize ikiyü-zelli bin şehide mal olan Çanakkale Savaşlarımız, bunun en güzel örnekle-rinden biridir.
"Garbın â/âkını sarmışsa çelik zırhlı duvar, Benim îmân dolu göğsüm gibi ser haddim var!"
— 17. Kibir ve gurur şeytanın iğvâsıdır. Müslümanlar bundan sakınmalı, güçlü olmalı, fakat kendi güçlerine

değil, Allah'ın yardımına güvenmelidirler: "O zaman şeytan onlara yaptıkları işi süsle(yip güzel göster)miş: 'Bugün insanlardan sizi yenecek kimse yoktur, (korkmayın), ben sizin yanınızdayım!' demişti. Fakat iki topluluk birbirini görünce (şeytan) iki ökçesi üstünde geri dönüp: 'Ben sizden uzağım, ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah'tan korkarım, zîrâ Allah'ın cezası çetindir!' demişti" (48).

— 18. Hiçbir topluluk küçük görülmemelidir. Zira savaş, sadece sayı üstünlüğü ile değil, moral gücü, îmân kuvveti, savaş tekniği ile kazanılır. Üstünlüğü, sayı fazlalığında görenler aldanırlar. Nasıl ki müşriklerin sayı üstünlüğünü ve müslümanların azlığını görüp de bu az kuvvetin, kendilerinin üç katı müşrik ordusuyla savaşamayacağını sanan münafıklar da aldanmış-lardı (49 ncu âyet). Oysa Allah'a bağlı olan mü'minler: "Nice az topluluğun, Allah'ın izni ve yardımı ile kendilerinden çok topluluğa galip geldiğini bilerek" ya zafer, ya ölüm azmiyle çarpışmış ve galip gelmişlerdir.

— 19. İslâmın savaştan gayesi, insanları öldürmek veya zorla dini yaymak değil, vicdan özgürlüğünü sağlamaktır. Bundan dolayı barış isteyenlerle savaşılmaz: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O, işitendin bilendir" (61 nci âyet).

— 20. Ahde vefa gerekir. Müslümanlar, kendilerinden yardım isteyen din kardeşlerine yardım ederler. Ancak müttefiklerine karşı din kardeşlerine de yardım etmezler. Çünkü bu, verilen sözden caymak, andlaşmayı bozmak, müttefike saldırmak demektir. Oysa îmânın temel vasfı, ahde vefadır: "İnandığı halde hicret etmeyip müşrikler arasında yaşayanlara gelince, onlar hicret edinceye kadar siz onları korumakla yükümlü değilsiniz. Fakat dinde yardım isterlerse onlara yardım etmeniz gerekir. Yalnız aranızda andlaşma bulunan bir topluma karşı (yardım etmeniz) olmaz. Allah yaptıklarınızı görmektedir" (72 nci âyet).

— 21. Ahde hiyânet edenler, ibret olacak biçimde cezalandırılır ki bir daha kimse böyle bir hiyânete cesaret edemesin (55-59 ncu âyetler).

— 22. Verdikleri sözde durmayanlarla yapılmış olan andlaşma derhal feshedilir: "Bir kavmin (andlaşmaya) hiyânet etmesinden korkarsan, sen de (onların seninle yaptıkları andlaşmayı) aynı şekilde onlara at; çünkü Allah, hâinleri sevmez" (58 nci âyet).

— 23. Özellikle savaş halinde ihtilâftan, bölünmeden kaçınmak gerekir: "Allah'a ve Elçisine itaat edin, birbirinizle çekişmeyin, yoksa korkuya kapılırsınız, devletiniz gider. Sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (46 nci âyet).

— 24. Sebat, Allah'a ve Elçisine itaat, zaferin şartlarındandır. (15, 46 nci âyetler). Kumandana itaat de Allah'a ve Elçisine itaat gereğidir (Nisa Sûresi: 59 ncu âyet). Peygamber (s.a.v.): "Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiş; bana isyan eden, Allah'a isyan etmiş otur. Emîrime itaat eden, bana itaat etmiş; emîrime isyan eden de bana isyan etmiştir" (Buhârî, Ahkâm: 1, Cihâd: 109; Müslim, İmaret: 32-33; Nesâ'î, Bey'at: 27; İbn Hanbel, Müsned: 2/244, 253,...) Buhârî'nin rivayetinde: "İmâm kalkandır, arkasında savaşılır, onunla koru-nulur (ona uyularak tehlikelerden korunulur, ona itaat toplumun siperi olur). Eğer imam Allah'tan korkmayı emredip adaletli davranırsa kendisine sevap verilir. Bunun tersini söylerse günâhı boynunadır" (Buhârî, Cihâd: 109. Müslim, İmaret: 43; Ebû Dâvüd, Cihâd: 151; Nesâ'î, Bey'at: 30) ziyâdesi vardır.

— 25. Güçlü durumlarda kendilerinden on kat fazla düşmanla çarpışma azîmet, zayıf durumlarda kendilerinden bir kat fazla düşmanla çarpışmak ruhsat kabilindendir. Müslümanların, kendilerinden en az bir kat fazla kuvvete karşı savaşmaları, düşmandan daha sabırlı ve savaş tekniğini daha iyi bilmeleri ve Allah'ın yardımına daha çok güvenmeleri dolayısıyledir. Çünkü çarpı saçakları düşman kuvveti: "Anlamaz, bir şey bilmez" (65 nci âyet) şeklinde tanımlanmaktadır. Demek ki iyi yetişmiş, az bir cemâat, kendilerinden kat kat fazla olan eğitimsiz, moralsiz kuru kalabalıkları yenebilir (65-66 ncı âyetler).

— 26. Henüz düşmana tam galip gelip İslâmın otoritesini kabul ettirmeden düşmandan esirler alıp onlarla uğraşmak uygun değildir. Çünkü esirlere bakmak, mücâhidleri meşgul edebilir. 67-71 nci âyetlerde esirlerle ilgili hükümler özetlenmiştir.

— 27. Savaş ganimetleri ve esirlerden alınacak fidyeler helâldir. Ganimetlerin beşte biri, Allah Elçisinin tasaruffundadır. Bunları istediği gibi harcar, fakirlere dağıtır, dilediğine dilediği kadar verir. Ama ganimetlerin beşte dördü, savaşçılara bölüştürülür.

— 28. Mü'minler birbirlerinin velîsi, yardımcısıdırlar. Fakat ayrı yurtlarda (dâr-i İslâm, dâr-i harbde) yaşayan mü'minlerin birbirlerine karşı koruma velayetleri yoktur. Maamâfîh; müslümanlar, düşman yurdunda veya islâm yurdu dışında yaşayan mü'minlere de ellerinden geldiğince yardım ederler. Ancak bu yardımları, müttefiklerine karşı olamaz (72 nci âyet).

— 29. Mü'minler birbirlerinin koruyucusu oldukları gibi kâfirler de birbirlerinin koruyucusudurlar. Çünkü fikir birliği, ülküdaşhğa, dostluğa götürür. Her topluluk, kendi fikrinde olanları korur, onları sever.

9 — 30. Mekke müşrikleri, Peygamber'e ve müslümanlara düşman idiler. Yarımadanın öteki müşrikleri de genellikle, herkesin saygı duyduğu Mekke halkının etkisinde, İslâm dâvasına karşı vaziyet almışlardı. Müşrikler, hicretten önce kimsesiz müslümanlara her türlü baskı ve işkencelerini sürdürmüşler, hicretten sonra da müslümanların bulundukları yere saldırmaktan geri durmamışlardı. Nihayet Hudeybiye Barış andlaşmasıyle, müslümanlarla müşrikler arasında on yıl süreli bir saldırmazlık andlaşması imzalandı. Ancak Mekke müşrikleri, iki yıl sonra müslümanların tarafını tutan Huzâa kabilesine saldırarak bu andlaşmayı bozmuş oldular. İşte bu tutumları, Mekke'nin fethini, ardından Huneyn zaferini ve Tâif kuşatmasını sonuçlandırdı. Mekke'nin fethinden

bir yıl sonra inen bu sûrede, şimdiye dek İslâm için büyük tehlike oluşturan Yarımada müşriklerine dört ay süre tanındı. Bu dört ay sonunda ya müslümanlığı kabul edecek veya savaşıp öldürüleceklerdi. Fakat bu hüküm, andlaşmayı bozan müşrikler ile ilgiliydi. Müslümanlarla andlaşma yapmış olan müşriklerin, andlaşma sona erinceye dek güvenceleri devam edecekti (5 nci âyet).

— 31. Kur'ân'ın bu ültimatomu, Hac günlerinde halka okunarak ilân edildi. Radyo, televizyon, gazetenin olmadığı, okuma-yazma bilenlerin, iki elin parmak sayısından fazla bulunmadığı o devirlerde, halkın birden bire ânî bir sürprizle karşılaşmamaları için, durumun genellikle Yarımada halkının hac için gelip topluca bulunduğu Kurban Bayramı gününde halka duyurulması, İslâm adaletinin bîr tecellîsidir. Çünkü İslâmda gadr, zulüm, arkadan vurma, gafil avlama yoktur. Durum teblîğ edilir, karşı tarafa düşünme fırsatı verilir. Adam yanlış tutumunu değiştirmezse o zaman gereken yapılır.

— 32. Bu müşrikler, dört ay, istedikleri yerde güven içinde dolaşacaklar, kendilerine saldırılmayacaktır. Bu da onlara verilmiş bir düşünme, karar verme fırsatıdır. Onlar isterlerse bu süre içinde ülkeyi terk edip herhangi bir ülkeye meselâ İran'a veya Bizans'a sığınabilirlerdi.

— 33. Şirkinden dönüp İslâmın hükümlerini uygulayanlar, müslümanla-rın din kardeşi olurlar. Geçmişte yaptıkları bağışlanır. Artık kimse onlardan kan davası veya herhangi bir hak talebedemez. Çünkü İslâm, kendinden önceki günâhları siler.

— 34. Müşriklerden güvence isteyene güvence verilir, o kimse koruma altına alınır ve gitmek istediği yere götürülür. Tâ ki bir süre müslümanların yanında bulunsun, onların davranışlarını, güzel ahlâkını, uygarlığını görüp aydınlansın (6 ncı âyet). Bu âyetin hükmüne göre bugün de yabancı kişilerin, İslâm cemiyetleri içinde bulunmalarına, hattâ turistlerin müslümanların ibadetlerini görmeleri, Kur'ân dinlemeleri için ma'bedleri ziyaretlerine fırsat vermek gerekir. Bu ziyaretler sırasında onlara, kendi dilleriyle Kur'ân meali okumak, anlayacakları dille aydınlatıcı bilgiler vermek, hattâ turistlere mahsus bir bölümde İslâm hakkında banddan çeşitli dillerde öz, çekici, komprime bilgiler vermek, tasavvuf musikisi dinletmek çok yararlı ve fethedici olur.

— 35. Kâfirlerle mü'minler arasında velayet bağı kalmaz. Babası dahi olsa mü'min, bir kâfiri velî tanımaz (23 ncü âyet).

— 36. Haram aylarım erteleme geleneği kaldırılmıştır (37 nci âyet).

— 37. Gerektiğinde topluca savaşa gidilir ki buna nejîr-i âmm denilir (38, 39, 41 nci âyetler). Böyle bir durum yoksa her topluluktan bazı kişilerin savaşa katılması kâfidir (122 nci âyet).

— 38. Cihâddan geri kalmak için bahane aramak nifak alâmetidir (44, 45, 86-93 ncü âyetler).

— 39. Fakat özürlüler, cihâda katılmak zorunda değillerdir: "Zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara, A ilah ve Elçisi için öğüt verdikleri takdirde (sefere katılmamalarından ötürü) bir günâh yoktur" (93).

— 40. Müşrik olan kavimler ile dahi andlaşmalar, ittifaklar yapılabilir: "Ancak andlaşma yaptığınız müşriklerden andlaşma şartlarını tam yerine getiren ve size karşı hiç kimseye arka çıkmayanların andlaşmalarını, kendilerine tanıdığınız süreye kadar tamamlayın" (4).

— 41. Andlaşmaların hükümlerine sadakat gerekir. Karşı taraf andlaşma şartlarına riâyet ettikçe müslümanlar da bu şartlara riâyet ederler (4, 7, 12, 13 ncü âyetler).

— 42. Geçici andlaşma, sürenin dolmasıyle sona erer: "Andlaşmalarını, kendilerine tanınan süreye kadar tamamlayın" (4), "Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın" (7).

— 43. Muahede şartlarını tanımadıkları, saldırmak için fırsat kolladıkları, tecrübe ile sabit olan kavimlerin andlaşmaları feshedilir ve öyleleriyle andlaşma yapılmaz: "Evet (Allah ve Elçisi yanında) nasıl (öyle kimselerin ahdi olabilir) ? Eğer onlar size galip gelselerdi, sizin hakkınızda ne ahd, ne zimmet gözetmezlerdi. Ağızlanyle sizi razı ederler ama gönülleri bunu istemez" (8).

— 44. İnsanlar, inanç özgürlüğüne sahiptir. Yöneticilerin, öğreticilerin ve mürşidlerin, vicdanlara baskı yapmağa hakları yoktur. Bunlar ancak eğitir, öğretirler ama baskı yapamazlar. Hiç kimse, küfür ve hiyaneti görülmedikçe küfr ve milletine hainlikle suçlanamaz, cezalandırılamaz, medeni haklarından yoksun bırakılamaz. Ayrıntı için Taha Sûresinin prensiplerine bakınız (4/173-174).

— 45. Allah yolunda infâk da, Allah yolunda cihâd ile beraber anılır. Bu da, cihâd için infâkın, cihâda eş değerde olduğunu gösterir. Çünkü savaş para ile devam ettirilebilir. Zamanın şartlarına göre savaş araç ve gerçelerini sağlamadan savaşa girmek,-peşinen bozgunu kabul etmek olur. İlk müslümanlar, günün şartlarına göre gerekli savaş malzemesini, kendi bağışlarıyle sağlamışlardır. Böylece mallarıyle savaşı desteklemişler, caniarıyle de savaşmışlar; mal ve canı Allah yolunda fedadan çekinmemişlerdir. Bundan dolayı da onlar, Allah katında en yüksek dereceye ermişlerdir: "İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyle, caniarıyle savaşanların, Allah katında dereceleri daha büyüktür. İşte kurtuluşa erenler onlardır. Rableri onlara, kendisinden bir rahmet, rızâ ve içinde sürekli kalacakları, nimeti bol cennetleri müjdeler" (20-21).

— 46. Allah, kendi yolunda duvar gibi birbirine kenetlenmiş saflar oluşturan savaşçıları sever (4).

61— 47. Allah'a ve Elçisine inanıp, maliyle ve caniyle Allah yolunda çalışmak, insanı acı azâbdan kurtaracak, cennete sokacak, dünyâda zafere, pek yakın bir fethe eriştirecek çok kârlı bir ticârettir (10-13).

XII. GENEL PRENSİPLER

2 — 1. Tehlikeden sakınmak gerekir: "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" (âyet: 195). İnsanların, kendi istekleriyle kendilerini helake sürmeleri caiz değildir. Daima ihtiyatlı davranmak, tehlikeden sakınmak gerekir.
— 2. Herşeyi normal usul ve yöntemiyle yapmak gerekir: "Evlere arkalarından girmek, iyilik değildir..." (âyet: 189). Tarımın, ticaretin, harb sanatının kendine özgü yöntemleri vardır. Bunlara ancak o kapılardan girilir. Dinî inanç, ibâdet ve ahlâkın da Kitâb ve Sünnette bildirilen kapıları vardır. Onlara da o kapılardan girilir.
— 3. Hem dünyâ, hem de âhiret mutluluğunu aramaladır: Ne dünyâyı tamamen terk edip zillet içine düşmeli, ne de bedensel arzularından başka bir şey düşünmeyen canavarlar gibi, kuvvetlisi zayıfı yiyen çıkarcı insanlar topluluğu olmalı; müslüman toplumunda madde ve mânâ birlikte yürütülmelidir. Allah bizi, dünya nimetlerini kazanma yanında âhiret saadetini kazanmağa yöneltmiştir: "İnsanlardan kimi: 'Rabbimiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi ateş azabından koru!' der. İşte onların, kazandıklarından payı vardır. Allah hesabı çabuk görendir" (âyet: 201-202).
— 4. Ailede: Kadınların çocuklarını emzirme, yetiştirme görevlerini yapmaları; kocaların da onların geçimlerini sağlamaları gerekir. Karı-kocanın hiçbirine, görevi hususunda gücünün üstünde bir şey önerilmez. İki taraf da birbirlerine hoşgörü ile muamele etmeli, birbirini zarara sokmamalıdır. Bu hususlar, 223 ncü âyette açıklanmıştır.
— 5. Kötülük kapılarını kapatmalı, iyilikleri gözetmeli, hak ve adaletten ayrılmamalıdır. Savaşın amacı, saldırının önlenmesi ve insanlar arasında haksızlıkların, bozgunculuğun önlenmesidir: "Eğer Allah, insanlardan kimini, ötekilerle savunmasaydı, yeryüzü bozulur(düzen kalmaz)^//. Fakat Allah, bütün âlemlere lütuf sahibidir" (âyet: 251).
— 6. İmân ve sabır, insanlara moral ve güç verir, inanan, îmânlarında asla kuşku bulunmayan insanlar başarılı olurlar: "Allah'a kavkuşacaklarına inananlar: 'Nice az topluluk, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir' dediler" (âyet: 249).
— 7. Herkes kendi yaptığı işten sorumludur. HİÇ kimse başkasının günâhından —kendisi sebeb olmamışsa— sorumlu değildir: "Herkesin kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır" (âyet: 286).
3 — 8. Allah, gösterdiği yoldan ayrılmayan inanmış kullarını, inkarcılara üstün getirir. ■
— 9. Kadın, evlât ve mal sevgisi, insanın yaratılışında vardır ama inananlar, bunlara aldanıp Allah'ın yolundan ayrılmazlar. İşte gelecek onlarındır.
— 10. Gerçek ilim, Allah'ın birliğine götürür. Gerçek din, yalnız Allah'a kulluk dinidir. Buna karşı gelenlerin bu yolu engellemeğe çalışanların yaptıkları iyilikler de boşa çıkar.

— 11. Mü'minlerin, İslama ve müslümanlara açıkça düşman olan kimseleri kendilerine velî (koruyucu, samimi dost), sırdaş yapıp müslümanlann güvenlik sırlarım onlara açıklamaları doğru değildir. Çünkü bu davranış, İslâm toplumunun zarannadır.
— 12. Allah'ı sevenlerin, Allah'ın Elçisinin yoluna uymaları, O'nun buyruklarına itaat etmeleri gerekir. Çünkü Elçiye itaat, onu gönderene itaattir. Allah Elçisinin davranışları, mü'minlere örnektir.
— 13. Mü'minler, iyiliği emir ve kötülükten meneden bir cemâat kurmalı, ayrılığa düşmekten sakınmalıdırlar. Kendileri birlik içinde oldukları sürece düşmanları kendilerine zarar veremez.
— 14. Müslümanların savaşta uğradıkları yenilgi, Peyğamber'in sözünü dinlememelerinden ileri gelmiştir. Eğer Peyğamber'in sözünü dinlemiş olsalardı, yenilmezlerdi. Maamâfih bunda da hikmet vardır. Çünkü Allah, iyi kötü olaylarla insanları denemekte, gerçekten inananlarla, zayıf karakterli kimseleri birbirinden ayrırdetmektedir.
— 15. Hak yolda sabır ve sebat edenler başarıya, dünyâ ve âhiret nimetine ererler.
— 16. Hiç kimse takdir edilen ömürden fazla yaşayamaz. Ölümden kurtulmak mümkün değildir.
— 17. Allah yolunda öldürülenler, gerçekte ölü değil, diridirler. Onlar cennette, nimetler içinde yaşarlar.
— 18. Cimri insanlar, cimrilik ve taassupları yüzünden Allah hakkında yakışıksız sözler söyler, peygamberlere karşı edep sınırını aşarlar.
4 — 19. İnsanların hepsi bir tek nefisten, aynı kökten gelmişlerdir. Öyle ise temelde birdirler, kardeştirler. Kardeşçe yaşamaları gerekir.
— 20. Allah'ın, lûtfuyla kullarına verdiği nimetleri kıskanmamak, başkasının elindekine göz dikmemek, ihtiyâcını Allah'tan dilemek gerekir.
— 21. Cimrilik de, gösteriş de Allah'ın sevmediği çirkin huylardandır. Sırf Allah rızâsı için ve ihlâs ile sadaka vermek, Allah katında insana değer kazandırır.
— 22. Emanetleri ehline vermek, insanlar arasında adaletle hükmetmek.
— 23. Kendi nefsi, ana-babası ve yakınları aleyhinde de olsa şahitlik ederken doğruluktan ayrılmamak gerekir.
— 24. Kişinin başına gelen iyilik Allah'tan, kötülük de kendi hatâsı ve kusuru yüzündendir.
— 25. Güvenlikle ilgili bir haber duyunca onu herkese yaymamalı, buyruk

sahiplerine, kumandanlara iletmelidir ki işin iç yüzünü bilenler, onu değerlendirip gereğini yapsınlar.
— 26. İyi bir işe yardım eden ondan, kötü işe yardım eden de o kötülükten bir pay alır.
— 27. Verilen selâmı aynı ile veya daha güzeliyle karşılamalıdır.
— 28. Allah'a ve Elçisine karşı gelip mü'minler arasında ayrılık çıkaran, mü'minlerin yolundan ayrılan kimse cehenneme gider.
— 29. Allah'ın rahmeti herhangi bir kavme veya dine mensub olmakla elde edilemez. îhlâs ile Allah'a kulluk ile elde edilir. Allah'a ve âhirete inana-nıp güzel işler yapanlar cennete girerler. İşte İbrahim'in getirdiği doğru din budur. Kötülük yapan da cezasını çeker. Kimseye haksızlık edilmez.
— 30. Allah dilerse kendisine itaat etmeyen bir toplumu mahveder, götürür; onların yerine kendisine itaat eden, buyruklarına uyan bir toplum getirir.
— 31. Allah, dünyâ için çalışana dünyâyı, âhiret için çalışana âhireti verir. Her ikisi için çalışana ikisini de verir.
— 32. Allah, kötü söz söylenmesini sevmez. Ancak haksızlığa uğrayan, kendisini savunabilir. Ama gücü varken affetmesi, hakkında daha iyidir.
5 — 33. Sözde durmak, dînin en önemli prensibidir. Bu husus bu sûrenin ilk âyetinde vurgulandığı gibi, diğer sûrelerin çeşitli âyetlerinde de vurgulanmaktadır. Allah'ın sıfatlarından biri de "Sözünden dönmez" olmasıdır. Ra'd Sûresinin 20 nci âyetinde sözde durmak, mü'minlerin en belirgin vasfı ola rak belirtilmiş ve namaz, zekât, sabır gibi temel dînî görevlerden önce anılmakla bunun önemine dikkat çekilmiştir. Gerek Allah'a, gerek kullara verilen meşru sözde durmamak, İlâhî cezaya neden olur.
— 34. İyilik ve takvada yardımlaşmak, kamu yararına güzel şeyler yapmak için dernekler kurmak; fakat kötü işlere destek olmamak Allah'ın emridir (âyet: 2).
— 35. Kumar, falcılık haramdır. Aklı ile düşünüp karar verme yerine fala bakarak, fal okları çekerek işlerini düzenlemeğe kalkmak Kur'ân'a aykırıdır. Çünkü bu tür davranışlar, insanı kararsız, vehimli, huzursuz yapar.
— 36. Yalancılıktan kaçınmak, herkes için doğru şahitlik yapmak, âdil davranmak, bir ferde veya topluma duyulan kin ve nefretten dolayı hislere kapılıp adaletten ayrılmamak, hisleri adalete engel yapmamak gerekir.
— 37. Allah'ın nimetlerini anıp O'na şükretmeli, başkasına değil, sadece Allah'a dayanmalıdır.
— 38. Allah'ın kullan için yarattığı güzel şeylerden yararlanmalı, helâl rızalardan yemeli, aslında helâl olan şeyleri birtakım akıl yürütmelerle, yahut geleneklere dayanarak haram etmemelidir.
— 39. Yahûdî ve hırıstiyanlardan birçoğunun, aşırılığa kapılıp dinlerinin asıl prensipleri dışına çıktıkları, kendilerini Allah'ın dostları ve oğulları sandıkları, bu tür hayâllerle aldamp asıl dinin amacı olan doğruluk, adalet, başkalarını düşünme gibi temel prensiplerini uygulamadan kaldırdıkları, unuttukları anlatılır.
— 40. Yahûdîlerin belirgin vasıfları cimriliktir. Cimrilikleri yüzünden, Allah yolunda infâka yanaşmaz, Allah rızâsı için bir yardım talebedilse, keselerine el uzatmak kendilerine ağır geldiği için: "Allah'ın eli bağlıdır" diyecek kadar küstahlık ederler. Hem böyle söylerler, hem de kendilerini Allah'ın seçkin milleti, yeryüzünün efendisi sanırlar.
— 41. Hiçbir milletin veya kişinin, kendisini Allah'ın seçkin kulu, başkalarından üstün görmeğe hakkı yoktur. Allah, âlemlerin Rabbidir. İnsanların hepsi Allah'ın kuludur. Her toplumda iyiler de vardır, kötüler de. Yahûdîlerin de kötüleri yanında iyileri de vardır, toplum tümüyle kötü değildir: "Onların içinde de ılımlı, orta yolda giden bir toplum vardır ama çokları ne kötü işler yapıyorlar!" (âyet: 66).
— 42. Kur'ân-ı Kerîm, insanlar arasında bozgunculuk yapmağa, savaş çıkarmağa çalışan yahûdîleri kınarken, dinlerinin ruhuna bağlı kalan ılımlı insanları da övmekte, bütün bir milleti kötü vasfıyle damgalamamakta, Kitaplarının hükümlerini uyguladıkları takdirde bolluk içinde yaşatılacaklarını bildirmekte ve onları, Kitaplarını lâyiki veçhile uygulamağa çağırmakta, kitaplarının hükümlerini uygulamadıkça bir esas üzerinde olmayacaklarını buyurmaktadır (âyet: 65-70).
— 43. Yahûdîlerin ve hırıstiyanların dinde taşkınlıkları anlatılmak suretiyle müslümanlara da kenidlerinden öcneki Kitap sahipleri gibi taşkınlıklara kapılmamaları, Allah'ın kolay dinini güçleştirmemeleri, tevhîd dinine şirk karıştırmamaları îmâ edilmektedir (âyet: 63-76).
— 44. İyiliği emir, kötülükten men'etmek, dînin en önemli prensiplerindendir. Bunu yapmayanlar, peygamberlerin lanetine uğramışlardır (âyet: 78-79).
— 45. Habîs (çirkin, çirkef) ile tayyib (temiz, güzel) bir olmaz. Habîs şey daha cazip ve yaygın olsa da mü'min, habîsi değil, tayyibi, müşriki değil, mü'-mini tercîh eder. Aslında habîs olan alkollü içkiler, çok kimseye cazip gelir, toplumda onu içmeyenler geri kafalılıkla suçlanabilir ama mü'min, gerçeğe gözü kapalı olan kalabalık güruhunun değerlendirmesine bakıp habîse el uzatmaz; onu bırakır, helâl olan meşrubatı içer. Rüşvet cazip ve yaygın bir hal alabilir. Rüşvet almayanlar yadırganabilir ama mü'min öyle insanların değerlendirmesine bakmaz, vicdanının sesine kulak vererek helâl olan az maaşı, çirkef olan rüşvet milyonlarına tercih eder.
— 46. Toplumda dirlik ve düzenliğin sağlanıp korunması esastır. Güvenliği bozan, insanlara saldıran, huzur kaçıran eşkıya, ağır şekilde cezalandırılır: Ya öldürülür, ya elleri ayakları çapraz kesilir, ya da sürgün edilir.
— 47. Hırsızın da eli kesilir. Ancak bu iki maddede sayılanlar, uslandıklarını, eylemleriyle ispat ederlerse Allah tarafından affedildikleri gibi toplum tarafından da affedilebilirler.
— 48. Her mü'min, ölmezden önce vasiyyetini yazmalı ve yazdıklarına iki şahit de tutmalıdır ki vasiyyet zayi olmasın, kendisinden sonra bir haksızlık yapılmasın.

6 — 49. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayıp yalnız ona kulluk etmek.
— 50. Ana-babaya iyilik etmek.
— 51. Fakirlik korkusuyla çocuk öldürmemek, herkesin rızkını Allah'ın verdiğine inanmak,
— 52. Açık ve kapalı fuhuştan, gizli ve açık her türlü kötülüklerden uzak durmak.
— 53. Hiçbir masum cana kıymamak.
— 54. Yetimin malına, hakkına tecâvüz etmemek, yetîm erginlik çağına erinceye dek onun emanet malını iyi korumak, mümkün ise artırmağa çalışmak, fakat asla zimmete geçirmemek.
— 55. Ölçü ve tartıyı tam yapmak, alım satımda hîle yapmamak.
— 56. Doğru söylemek, söylenecek söz, akrabanın —hattâ anne babanın ve kendi nefsinin— aleyhinde olsa dahi doğruluktan ayrılmamak.
— 57. Verilen sözde durmak, randevuya riâyet etmek. Gerek Peyğam-ber(s.a.v.)e yapılan bey'atle Allah'a verilen sözün, gerek Allah'ın gözetiminde insanlara verilen sözlerin gereğini yerine getirmek, va'dden caymamak.
— 58. Allah'ın Hz. Muhammed(s.a.v.)e vahyettiği dinî prensiplere aynen uymak, bunlardan ayrı yollara sapıp ayrılıklara düşmemek, tevhîd dîninin sağladığı birlik ve bütünlüğü bozmamak.
— 59. Allah'ın gönderdiği tevhîd dininin özüne sarılmak, birlik ve beraberlik getirir. İndî görüşlerle ayrıntılara dalmak, Peyğamber'in gösterdiği birlik yolundan ayrılmak; dini parçalamak, tek yolu bırakıp başka başka yollara sapmak demektir. Böyle çeşitli yorumlarla ayn ayrı akımlara, mezheplere tabi olmak toplum birliğini bozar. Böyleleri tevhîd dininin özünden ayrılmış olurlar: "Dinlerini parça parça edip grup grup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara, yaptıklarım haber verecektir" (âyet: 159). Tafsilât için bu âyetin tefsirine bakınız.
— 60. İnsanların saadet ve şekavetleri (mutluluk ve bahtsızlıkları), içsel ve bedensel eylemlerine bağlıdır. Eylemlerin cezası, bunların ruhtaki etkilerine göredir. Birçok âyetin içeriğinden anlaşılan bu gerçek, özellikle 139 ncu âyette daha açık ifade edilmektedir: "Bu vasıflarından (nitelendirmelerinden) dolayı Allah onların cezasını verecektir."
Her canın sıfatlan, âhirette onu yücelerde veya esfel-i sâfilîn'de tutar. Nasıl yoğunluğu hafif cisimler, ağır cisimlerin üzerine çıkarsa, yüce sıfatların sahibi can da düşük, sakil sıfat sahibi nefislerin üstünde olur.
Esasen ceza, kişinin inanç ve eylemlerinin, ruhundaki etkisinden kaynaklanır. Âyette vasf, masdar olduğu için buna bir ma'mûl (tümleç) takdir etmek gerekir. Sözün takdiri şöyledir: "Allah, onların ibâdette, din konularında, Allah'a ortak koşmalarının; yahut dillerinin yalan nitelendirmesiyle şu helâldir, şu haramdır gibi sözlerle A ilah 'in üstüne helâl haram iftira etmelerinin cezasını verecektir." Yalan söyleyen kimse için, "Diliyalan vasfediyor" denilir. "Gözü büyü vasfediyor" sözü de sözü edilen insanın gözünün büyüleyici olduğunu anlatır.
İmdi bu âyette de dillerinin nitelendirmesiyle Allah'a şirk koşanları, kendi kendilerine koydukları hükümleri Allah'ın emir ve yasağı, helâl ve haramı diye nitelendirenleri Allah'ın cezalandıracağı buyuruluyor. Aslında cezalandırma, sözlerin ve eylemlerin etkisinden ileri gelir. Daha açık bir ifade ile, kişinin diliyle, uzuvlarıyle yaptığı eylemler, ya da içine attığı, uygulamak için fırsat kolladığı kararlı düşünceler, onun uhrevî mükâfat veya cezası haline dönüşecektir. Ayrıntı için 70 nci âyetin tefsirine bakınız.
— 61. Allah adaleti gereği, kötülüğü misliyle cezalandırır, kerem ve rahmeti gereği olarak da iyiliği on katiyle ödüllendirir. Cezanın suçtan ağır olması zulümdür. Allah zulümden münezzehtir. Dilerse kulunu cezalandırmaz, affeder. Ama cezalandıracaksa, onun yaptığına denk bir ceza verir. "Kim iyilik getirirse ona, o(getirdiği)mVz on katı ödül vardır. Kim kötülük getirirse, sadece onun dengiyle cezalandırılır, onlar haksızlığa uğratılmazlar" (âyet: 160).
— 62. Her insanın yaptığı iyiliklerin karşılığı kendisine aidolduğu gibi kötülüklerinin cezası da kendisine aittir. Her fert, kendi yaptığının karşılığım görür. Kimse, başka birinin iyilikleriyle kurtulmaz, başkasının, kendisinin sebebolmadığı kötülükleriyle de ceza görmez: "Herkesin kazandığı, yalnız kendisine aittir. Kendi (günâh) yükünü taşıyan hiç kimse, bir başkasının (günâh) yükünü taşımaz".
— 63. Kişi bedensel eylemlerinden ötürü cezalandırılacağı gibi, içine yerleştirdiği, atmak için çaba harcamadığı, uygulamağa kararlı düşüncelerinden ötürü de ceza görür. Bundan dolayı: "Günâhın açığını da, gizlisini de bıra-kın! Günâh kazananlar, yaptıklarının cezasını çekeceklerdir" (âyet: 120) bu-yurulmaktadır. Zaten bedensel eylemlerin, ibâdetlerin asıl amacı, içi temizlemektir. Bu eylemler, bir kalb ve gönül eylemi olan îmâna dayanmazsa, Allah katında bir değer kazanmaz.
— 64. İnsanlar kendi irâde ve düşünceleriyle hareket ederler ama, tüm davranışları genel Tanrısal yasaların çerçevesinde olur, bu yasaların dışına çıkamazlar. Kendi cüz'î irâdeleri bakımından serbest, fakat İlâhî yasalar bakımından mecburdurlar. İnsanın annesini, babasını, doğacağı aile ve ortamı, vücut yapısını, kabiliyyetini, özelliklerini seçmesi kendi elinde değildir. Bunlar İlâhî genel yasalarca belirlenmiştir. Bu bakımdan insan mecburdur. Fakat kendi düşünceleriyle yaptığı eylemlerinde serbesttir. İşte birinci alandaki olaylardan ötürü insan sorumlu değil, fakat bunun içinde belirlenmiş küçük bir alanda kendi düşüncesine dayalı eylemlerden ötürü insan sorumludur.
Yüce Allah, kâinatta herşeyi sebep-sonuç zinciriyle birbirine bağlamıştır. Evrende raslantı yoktur. Her varlık ve olay ince kanunların düzenlemesi ve yöntemi sonucudur. İşte biz buna takdîr diyoruz. Kulun içinden geçirdiği

düşünceler, bu düşüncelerin sonunda vücut bulan eylemler de Allah'ın yasaları çerçevesinde, yani O'nun takdiriyle olmaktadır. Bundan dolayı hidâyet ve dalâlet kulun sorumlu olduğu eylemlerden ise de yine Allah'ın takdiriyle olur. Zira O'nun takdiri ve tüm varlıklar âlemini kuşatıcı bilgisi dışında kalan hiçbirşey yoktur. "Allah kimi doğru yola iletmek isterse, onun göğsünü İslama açar "(âyet: 124), "İşte kazandıklan(günâh\an)ndan ötürü zâlimleri böyle birbiri ardına takarız..." (129), "(Allah'a) ortak koşanlar diyecekler ki: 'Allah isteseydi ne biz ne de babalarımız ortak koşmazdık'. Onlardan önceki yalanlayanlar da öyle demişlerdi de sonunda azabımızı tadmışlardı. De ki: 'Yanınızda bize çıkar(\p göstereceğiniz bir bilgi var mı? Siz, sadece zanna uyuyorsunuz ve siz sadece saçmalıyorsunuz'! De ki: 'Üstün delil, Allah'ındır. Allah dikseydi elbette hepinizi doğru yola iletirdi" (148-149 ncu âyetlerin tefsirine bakınız).

İşte Allah'ın, inkarcıların kalblerini mühürlemesi, kulaklarına ağırlık koyup, önlerine perde çekmesi gibi tabirler, hep onların yaşadıkları ortamda kazandıkları düşüncelerin, ön yargıların, muhakemelerini, serbest düşünme yeteneklerini örttüğünü anlatmaktadır. Allah'ın saptırması, hâşâ doğru yolda olan insanı eğri yollara düşürmesi değil; eğri yollara sapmış, Hak Elçisinin doğru yol çağrısını kabul etmeyen; sapıkların içinde kalmayı yeğleyen insanları, o hallerine bırakması, onları doğru yola girmeğe zorlamaması demektir.

— 65. Zulüm, milletlerin helakine sebebolur. Zâlim milletler, bütün güçlerine rağmen sonunda yok olup gitmişlerdir: "Böylece zulmeden milletin ardı kesildi. 'Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun!" (âyet: 45), "Zâlim toplumdan başkası mı helak edilir?" (âyet: 47). îmân ve adalet ise güvenlik, mutluluk ve başarı vesilesidir: "İnananlar ve imanlarını bir zulüm ile bulamayanlar... İşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır" (âyet: 83).

— 66. Üstünlük servette, soyda, mevkide değil, ruhsal değerde ve yeteneklerdedir. "Böylece biz onların kimini kimi ile denedik ki: 'Allah, aramızdan şunlara mı lutfu lâyık gördü?' desinler. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?" (âyet: 53). Herkesin içini, kemâl ve ihlâsını Ailah bilir. İnsanların değerlendirmesiyle, gerçek değer bilinmez. Gerçek değer, şekilde, görüntüde değil, gönüldedir. Gönüle muttali olan da yalnız Allah'tır. Kimin gönülden kendisine bağlı, halis mü'min olduğunu yalnız O bilir. Nice velî sanılan, Allah nez-dinde şeytan ve nice pejmürde, değersiz görülen, hattâ fâsık sayılan da Allah katında değerli olabilir. Göğüslerdeki düşüncelere vakıf olan Allah, hiçbir kulunu rahmetinden uzak tutmaz.

— 67. Allah, verdiği nimetlerle, yeryüzünün hakimleri kıldığı, yahut birbiri ardınca, nöbetleşe, kâh birini, kâh ötekini dünya mülküne sahib kıldığı insanları birbiriyle dener. Kimine mülk verir, kimine sağlık, kimine güzellik, kimine beden gücü, kimine daha çok akıl verir. Kiminin mevkiini diğerlerinden üstün yapar. Allah, kullarını, verdiği bu imkânlarla dener, onların bu imkânlar içinde diğerlerine karşı nasıl davrandıklarına bakar. İnsanları birbiriyle sınar. Zengini, fakirlere karşı davranışıyle; fakiri, zenginlere karşı taşıdığı duygulanyle; güçlüyü zayıf ile; zayıfı güçlü ile; âlimi, ilimden yoksun kalanlarla; yöneticiyi halk ile dener. Kendisine verilen imkânları kötü kullananları al aşağı eder; uslanıp düzelenleri de affeder, imkânlara kavuşturur: "Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, size verdiği şeylerde sizi denemek için, kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve O, bağışlayan, esirgeyendir" (âyet: 165), "...Bir millet, kendi durumlarım değiştirmedikçe Allah onların durumlarını değiştirmez.-" (Ra'd Sûresi: 11).

— 68. Sâdık tevbe ve sâlih amel, Allah'ın rahmet ve mağfiretine sebebolur.

Çünkü Allah, yaratıklarına rahmeti (onlara acımayı) üstüne almış, bunu prensip edinmiştir. Fakat O'nun rahmeti, samimî olarak günâhından dönüp us'.a-nanlara yöneliktir: "Rabbiniz, kendi üzerine rahmeti yazdı (kendisine öngördü) ki: Sizden kim, cehaletle bir kötülük yapar da sonra ardından tevbe eder, uslanırsa muhakkak ki O, bağışlayan esirgeyendir" (âyet: 54).

Samîmî tevbe, günahtan ızdırap duymak, Allah'tan utanmak, cezasından korkmakla olur. îmam Gazâlî (Allah rahmet eylesin), tevbeyi, "İlim, hal ve amelden oluşur. Günâhın kötü, Allah'ın gazabına ve cezasına sebeboldu-ğunu bilmek, hâli gerektirir. Hal de günâhtan elem duymaktır" şeklinde tanımlanmıştır. Bu hal günâhı örtme eylemi olan salih amele sarılmağa götürür.

7 — 69. Bireylerin olduğu gibi milletlerin de ömrü vardır. Bu ömür dolunca o millet egemenliğini kaybeder, başkalarının egemenliği altına girer. Hâkim iken mahkûm olur: "Her ümmetin bir süresi vardır. Süreleri gelince (onlar), ne bir ân geri kalırlar, ne de öne geçerler (tam vaktinde batıp giderler)" (âyet: 34).

— 70. Allah'a îmân ve sâlih amel, bolluğa, ruh huzuruna; küfür de darlığa, huzursuzluğa sebebolur. Allah, sâlih kimseleri mutlu yaşatır: "(O) ülkelerin halkı inanıp korumalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık; fakat yalanladılar, biz de onları kazandıklarıyle yakaladık" (âyet: 96). Hûd Sûresinin 52 nci âyeti de aynı şeyi vcurguluyor: "Ey kavmim, Rab-binizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin (O'na yönelin) ki gökten üzerinize bol rahmet göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın. Suç işleyerek yüz çevirmeyin."

Tâhâ Sûresinin 123-124 ncü âyetleri de Allah'ın gösterdiği yolda yürüyenlerin sıkıntı çekmeyeceklerini; Allah'ı anmaktan yüz çevirenlerin dar geçim içine düşeceklerini vurgulamaktadır: "...Kim benim hidâyetime uyarsa o sapmaz, sıkıntıya düşmez. Ama kim beni anmaktan yüz çevirirse onun için de dar bir geçim vardır. Kıyamet günü onu kör olarak hasrederiz."

"Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü O, çok bağışlayandır. (Mağfiret dileyin) ki, üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve size çok mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin" (Nûh Sûresi: 10-12).

"Şayet yolda doğru gitselerdi onlara bol su verirdik (rızıklarını bollaştırır-dık) ki onları onunla imtihan edelim.

Kim Rabbini anmaktan yüz çevirirse (Rabbi) onu, alt eden bir azaba sokar" (Cin Sûresi: 16-17) âyetleri de îmânın ve sâlih amelin bolluk ve saadete; imansızlığın ve Allah'ı anmaktan yüz çevirmenin darlık, sıkıntı ve azaba sebebolduğunu vurgulamaktadır*

— 71. Allah kâfirleri hemen cezalandırmaz, onlara fırsat verir. Hattâ nimetini daha da artırarak onları dener. Sonunda cezalandırır. Allah'ın, inkarcı bir kula bol nimet vermesi, onun Allah katında değerli olduğunu göstermez. Dünyâ varlığı sınavdır. Allah, kulunu, kabiliyetine uygun bir biçimde sınar. Kimini bollukla, kimini darlıkla, kimini sağlıkla, kimini hastalıkla. Kula verilen nimetler, eğer onu aşırı davranışlara sürüyorsa helakine sebebolur. Hiç farkında olmadan bir gün felâket veya ölüm onu yakalar: "Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helake yaklaştıracağız (veya onlara derece derece daha çok imkân vererek onları dünyâya daldıracağız ki iyice azsın, cezayı hak etsinler). Onlara mühlet veririm, doğrusu benim tuzağım sağlamdır" (âyet: 182-183).

8 — 72. Bu sûrede Allah'ın güzel isimleri sıkça anılır ve sûre, Allah'ın herşe-yi bildiği vurgulanarak bitirilir. Kelâmcıların çeşitli biçimlerde te'vîl ettikleri bu isimleri, selef, Arapçada ifade ettikleri mânâsı içinde düşünmüş; nasıllı-ğının, niceliğinin bilinemeyeceğini; Yaratan'm, yaratıklara benzetilemeyece-ğini söylemişlerdir.

— 73. Doğru îman, takvayı, ara bulmayı, Allah'a ve Elçisine itaati ve benzeri sâlih amelleri gerektirir: "Gerçekten inanan insanlar iseniz, Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Elçisine itaat edin!" (1 nci âyet). Âyetteki şart edatı olan iseniz, bu güzel işlerin, gerçek îmânın şartı olduğunu gösterir. Ülü'l-emrin meşru emirlerine itaat, Allah ve Elçisine itaat gereğidir (Nisa: 59 ncu âyet).

— 74. Gerçek îmânın beş şartı (takva, arabulma, Allah'a itaat, Elçiye itaat ve ülü'1-emre itaat) kendisinde bulunan mü'minleri ma'nevî mertebelerin en yücesine eriştirmiş; onları en ince duygularla, en güzel meziyetlerle bezemiştir: "Mü 'minler o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman (o âyetler onların) imanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler. Namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah yoluna) verirler, işte gerçek mü'minler onlardır" (2-4 ncü âyetler).

Allah'a gönülden bağlı mü'minler, yalnız Allah'a iltica eder, O'ndan yardım beklerler. Nitekim herkese örnek Peygamber ve onun sahâbîleri de yardımı Allah'tan beklemişlerdi: "Siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da 'Ben size, birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim' diye duanızı kabul buyurmuştu" (9 ncu âyet).

— 75. Allah, Bedir mücâhidlerine özel yardım yapmıştır (9-12 nci âyetler).

— 76. Allah, inananları, Elçisi vasıtasıyle hayvansal hayattan, yüce ma'- nevî hayâta çağırır: "Ey inananlar, sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Elçisi'nin çağrısına koşun!" (24 ncü âyet).

— 77. Allah, mal ve evlâd sevgisini bir imtihan aracı yapmıştır. Gerçek îmân, Allah sevgisini her sevginin üstünde tutmayı gerektirir: "Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer fitne(\mtihan)dır. Allah'a gelince, büyük mükâfat O'-nun yanındadır" (28 nci âyet).

Bu âyet indiği zaman mü'minlerden birçoğunun evlâdı henüz müşrik idi. Keza hicret ile mallarını da Mekke'de bırakıp çıkmış olan mü'minler^insamn kalbinde en büyük yeri olan bu iki dünyâ varlığından ayrılmakla sınanmış-lardı. İşte onlara, mal ve evlâdın birer imtihan olduğu, kim Allah sevgisini mal ve evlât sevgisinin de üstünde tutarsa Allah katında büyük ödüller ala— cağı belirtilerek ümit, güven verilmektedir.

— 78. Âyetlerde mü'minlere, geçmişteki zayıf durumları da hatırlatılmaktadır ki İslâmın kendilerine sağladığı maddî ve ma'nevî gücûîfdeğerini anlasınlar: "Düşünün ki bir zaman siz azdınız, yeryüzünde hırpalanıyordunuz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Allah sizi barındırdı, sizi yardımıyle destekledi, sizi güzel şeylerle besledi ki şükredesiniz" (26 ncı âyet).

— 79. İman insanı maddî ve ma'nevî güç yanında fijâset sahibi yapar; hak ile batılı birbirinden ayırdetme yetisiyle donatır: "Ey inananlar, Allah'tan kor-karsanız O size iyi ile kötüyü ayırdedici bir anlayış verir" (29 ncu âyet).

— 80. Aklını kullanmayan mukallid müşrikler, canlıların en kötüsüdür: "Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir" (22 nci âyet). A'râf Sûresinin 179 ncu âyetinde de duyu ve düşüncelerini kullanmayan gafil mukallidler kınanmakta, cehenneme atılacağı vurgulanan o kimselerin, hayvanlardan da sapık oldukları belirtilmektedir. Bu, Bir hicv değil, gerçeğin ifadesidir. Çünkü körü körüne taklîd, fıtrata aykırıdır, ilerlemeğe engeldir. Körü körüne taklidciler bu ifadelerle kınanmıştır ki mü'minler ifrat ve tefritten uzak kalmayı, ölçülü davranmayı öğrensinler. Âyetlerden anlaşılıyor ki aynen o mukallidler gibi körü körüne taklîde sapan müslümanlar da onların düzeyine inerler ve sadece İslâm adı, onları kurtarmağa yetmez. Zira İslâm, söz değil, öz ister. Lâf değil, eylemi gerekli kılar.

— 81, Namaz ve ibâdet, şekilden ibaret bir eylem değildir. Bu eylemlerden asıl gaye, Allah'ı anmaktır. Bu temel amaç bulunmadıkça sadece şekil, namaz olmaktan uzak, bir âdetten ibaret kalır: "Onların Beyt(u\\ah) yanındaki namazları da, ıslık çalmadan ve el çırpmadan ibarettir" (35 nci âyet).

— 82. Toplum içinde haksızlığın çoğalması, bütün toplumun cezalandırılmasına neden olur: "Öyle bir fitneden sakının ki, aranızdan yalnız haksızlık edenlere erişmekle kalmaz (hepinize erişir). Bilin ki Allah'ın azabı çetindir" (25 nci âyet). Bozulma, toplumu zayıflatır, perişan eder. Böylece iyiler de kötülerin ateşine yanar. İyiliği emir, kötülükten menetme görevini yapmayan toplum, sonunda bu umumî belâya uğrar: 'Fir'avn ailesi ve onlardan Öncekilerin gidişi gibi: Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı; biz de onları günâhla-rıyle mahvetmiştik ve Fir'avn ailesini boğmuştuk. Hepsi de zulmedicilerdi" (54 ncü âyet).

— 83. Aşırı mal ve evlât sevgisi, yakınları kayırma za'fı, adaletin kaybına, hakların gasbına yol açıp toplumun bozulmasına sebebolan bir belâdır: "Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız sizin için birfitne(imûhan)dır" (28 nci âyet).
— 84. Eski milletlerin helaki, iki davranıştan biri sebebiyle olmuştur: Onlar ya peygamberlerden istedikleri mu'cizeleri gördükleri halde inanmadıkları için toptan helak edilmişler; ya da peygamberlere düşman olup onlara karşı savaşmışlar ve sonunda yenilip tepelenmişlerdir. Fakat tevbe edenler bağışlanmıştır. İkinci çeşit davranışı izlemiş olan Kureyş kavminin lider kadrosu da Bedir'de tepelenmişler, feci bir şekilde öldürülmüşler; ileride tevbe edecek olanlar ise sonunda affedilmişlerdir.
10 — 85. Allah'a iftira edenler onmazlar. Dünyâda biraz yaşarlar ama sonra çetin azaba çarpılırlar (69-70 nci âyetler).
— 86. İşin içyüzünü bilmeyen insan, şerri hayır sanır. İnadına kapılır, hayır ister gibi, "Eğer bu Kur'ân hak ise, başıma belâ gelsin", "Şu iş şöyle ise, başıma felâket gelsin" der. Oysa böyle şeyler söylemek, Allah'a karşı cür'et-tir. İnsan hep akıllı, ihtiyatlı, ölçülü davranmalı, kötüyü değil, iyiyi istemelidir. Şayet Allah, insanların istediği herşeyi verseydi, onlar çabucak mahvo-lup giderlerdi. Çünkü iyi sanarak istedikleri birçok şey, kendilerinin iyiliğine değil, kötülüğünedir. Lehlerine değil, aleyhlerinedir. Onun için Allah kullan için uygun olanı yapar. O'nun yaptığına teslîm olmak, kazasına rızâ göstermek gerekir (11 ve 50 nci âyetler).
— 87. Dünyâ ve âhiret saadetinin temeli iki îmandır: Allah'a şirksiz îmân, âhirete seksiz îmân ve bu îmânların gereği olarak sâlih ameldir.
— 88. İyilik yapan iyilik bulur, fazlasını da alır. Kötülük yapan da sadece cezasını çeker (26-27 nci âyetler).
— 89. Gerçek bilgi, kesin kanıta dayanır. Zan ile bilgi doğmaz.
11 — 90. Allah katında üstünlük, insanların değer ölçülerine göre değil, ruhsal meziyyet, ahlâkî fazîlet ile sabit olur. Allah'ın hiçbir kulu hakir görülmemelidir. Çünkü o hakîr görülen insan, Allah yanında çok değerli olabilir. Görünüşe aldanılmamalıdır. Allah'ın zavvalh kullarını hakîr görenler Allah'ı gücendirmiş olurlar. Bundan dolayı peygamberler, kendilerine gelen fakirleri, köleleri korumuşlar, onlarla beraber oturmaya tenezzül etmeyen, kendileri geldiği sırada o fakîrleri yanlarından çıkarmasını isteyenlerin önerisini reddetmişlerdir: "Ben, inananları kovamam!" (29 ncu âyet) demişlerdir. Allah'ın sevgisinin ve rahmetinin kime yönelik olduğunu yalnız kendisi bilir: "Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için 'Allah bunlara bir hayır vermeyecek' demem. Allah, onların içlerinde olanı daha iyi bilir" (31 nci âyet).
İnsan, ne maliyle, ne mevkiiyle, ne de ibadetiyle kendisini başkalarından üstün görmemeli. Zaten büyükler: "Faziletini görmediğin sürece fazîlet-lisin. Faziletini görünce artık fazîletin kalmaz!" demişlerdir.
— 91. Namaz, mü'mini, putatapmaktan, Allah'a eş koşmaktan, kazançta hîleye başvurmaktan, bütün çirkin işlerden alıkor, biraz önce mealini yazdığımız 87 nci âyet bunu kanıtladığı gibi 'Ankebût Sûresinin 45 nci âyeti de bunu vurgulamaktadır: "Kitaptan sana vahyedileni oku ve namaz kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden meneder. Elbette Allah'ı anmak, en büyük(\bâ-det)tir." Çünkü namaz, Allah'a saygı ile yönelmek, O'nun insanı gözettiği inancını her zaman içinde taşımaktır. Allah'a yönelen, O'ndan başkasına kulluk edemez. O'nun gözetimine kesinlikle inanan da hîle ve çirkin işler yapamaz, haramı kursağına indiremez. Kazandığı helâl rızık ile yetinir, mutlu olur. Az ve temiz helâl malı, hîle ile kazanılmış çok harama yeğler. Başarıyı sadece Allah'tan bekler. Allah'tan başkasına dayanmaz. Bundan dolayı Peyğam-ber(s.a.v.)in: "Kimin namazı kendisini fuhuştan, kötü ve çirkin işlerden me-
netmezse o namazın, o insana, kendisim Allah'tan uzaklaştırmaktan başka bir katkısı olmaz" buyurduğu rivayet edilir (Taberânî, İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir. Feyd: 6/221).
— 92. Ticârette, ölçü ve tartıda hîle yapmak, bütün toplumun genel bir azaba çarpılmalarına sebebolur (84-85). Helâl ticâretten kalan az kâr, haramdan kalan çok kârdan iyi ve bereketli olur (86 nci âyet).
— 93. Mü'min, asla doğruluktan ayrılmamalıdır: "Öyleyse emrolunduğun gibi doğru ol! (Sen de) seninle beraber tevbe edenler de (hep doğru olunuz) *' (112 nci âyet).
Doğru olmak, doğru söylemeyi, doğru davranmayı gerektirdiği gibi, dîni de doğru uygulamayı, dinin emirlerini te'vîllerle tahriflerle bozmamayı gerektirir.
— 94. Mü'min, yalnız Allah'a güvenir, O'na tevekkül eder (56, 92 nci âyetler). Zâlimlere dayananlar, onları kendilerine destek yapanlar, Allah'ın gazabına uğrarlar, Allah'ın cezasından kurtulamazlar: "Sakın zulmedenlere dayanmayınız, yoksa size ateş dokunur! Sizin Allah'tan başka velîleriniz yoktur (zâlim müşriklerin, size dost olacaklarını, sizi koruyacaklarını sanmayınız. Sizin koruyucunuz onlar değil, Allah'tır. Eğer o zâlimlere dayanırsanız) sonra size yardım edilmez (sizi kimse kurtaramaz)/" (113 ncü âyet).
— 95. Küfür liderlerine tâbi olanlar, liderlerinin izinde gide gide sonunda cehenneme varırlar: "Fir'avn, kıyamet günü kavminin önünde gidiyor. İşte onları âteşe getirdi. Varılan yer de ne fena bir yerdir!" (98 nci âyet).
— 96. Herkes, ne yaparsa âhirette karşılığını görür. Allah, kulunun neler yaptığını bilir. Çünkü O, dâima kulunu gözetlemektedir. Kulun hiçbir eylemi, hattâ düşüncesi Allah'ın bilgisinden kaçmaz.
— 97. Misafir, ev sahibinin ikramını reddetmemelidir. Aksi takdirde ev sahibi misafirin dostluğundan kuşku duyabilir (70 nci âyet).
— 98.. Günün önünde, sonunda ve gecenin gündüze yakın saatlerinde Allah'a, iltica etmek, namaz kılmak, yalvarmak gerekir. Çünkü insan dünya işleriyle uğraşırken bunalır, hatâlar yapar. Ama gününe ibadetle başlarsa

iyi bir moralle başladığı için işinde daha başarılı olur. Günün sonunda yapılan ibâdet, gündüzün biriken bunalımlarını, hatâlarını gönülden temizler, ruhunu rahatlatır. Gece ibâdetleri de insanı Rabbine daha çok yaklaştırır. Hasılı ibâdet, ruhu bunalımlardan, hatâlardan temizler, kişiye moral verir, irâdesini güçlendirir, ona düzen aşılar. Kötülüklerin ardından yapılan iyilikler, kötülüklerin ruhtaki izini siler: "Zira iyilikler, kötülükleri giderir" (114 ncü âyet). Namazları vaktinde kılmak, kula mutluluk verir.

— 99. Öğütçülerin, kamuyu aydınlatmaları gerekir. Çünkü onlar, peyğam-fberlerin vârisleridirler. Peygamberler, öğüt ve irşadlarıyle toplumlarını aydınlatmışlardır (34, 68, 79, 93 ncü âyetler).

— 100. Sabır zafere götürür. "Sabret, çünkü Allah, iyi davrananların ecrini zayi etmez" (115 nci âyet). Sabır, güzel amellerin başında gelir.

— 101. Kur'ân-ı Kerîm, bir yandan sabrı öğütlerken, bir yandan da sonucun, müttakîlere (korunanlara) âidolduğunu vurgulamaktadır (49 ncu âyet)., Bu kural, başarının baş temelidir. "Sonuç korunanlarındır" vecîsizesi, en büyük İlâhî yasalardan biridir. Korunmak, sadece günâhlardan korunmak demek değildir. Toplumu bozan bütün zayıf davranışlardan, yükselmeyi engelleyen eylemlerden korunmayı da kapsar. Gelişmenin şartlarına uyup, buna aykırı davranışlardan korunanlar zafere ulaşırlar. Gelişmeğe aykırı, bozuk davranışlar içine girenler için yenilgi kaçınılmaz olur. Allah egemenliği, sâlih amel (eylem) sahiplerine, korunanlara va'detmiştir. Bu va'd, gerek Kur'ân'-da, gerek Kur'ân'dan önceki Kitaplarda vurgulanmıştır: "Andolsun, Tevrat'tan sonra Zebur'da da 'Arza mutlaka iyi kullarım vâris olacak (bu yer onların eline geçecek) diye yazmıştık" (Enbiyâ Sûresi: 105). "Arz, Allah'ındır. Onu kullarından dilediğine verir. Sonuç korunanlarındır" (A'râfSûresi: 128). '-Allah sizden inanıp iyi işler yapanlara va'detti; onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, onları da yeryüzünde hükümran kılacaktır..." (Nûr Sûresi: 55).

— 102. Bir cemâat, iyiliği emredip kötülükten menetmek suretiyle toplumu iyi işlere yöneltmeli, kötülükleri engellemeğe çalışmalıdır. Uyarıcıların ça-balarıyle toplum zulümden vazgeçer, kurtulur. Çünkü toplum zulümden, kötü işlerden vazgeçip uslanırsa Allah onları cezalandırmaz: "Halkı uslu kimseler olsaydı Rabbin, o şehirleri haksız olarak helak edecek değildi" (117 nci âyet), "Ben, kullara zulmedici değilim!" (Kaf Sûresi: ,29).

— 103. İnsanların ihtilâfı doğaldır. Çünkü ihtilâf, Allah'ın bir toplum yasasıdır. Bunun pek çok yararı vardır. Toplumun ilerlemesinin kamçısı ihtilâf ve münâfesedir, yani rekabettir. Fakat ihtilâf dünyâ işlerinde olur. Dinde ihtilâfın olmaması gerekir. Dîn birleştiricidir. Allah dini, insanları bölünmeden korumak, dost ve kardeş yapmak için göndermiştir. Dinde ihtilâf, bölünmelere, savaşlara yol açar. Dinde meydana gelen ihtilâflar, insanların dini istedikleri gibi yorumlamalarından doğmuştur. Dinin özünde birleşenler, ihtilâftan, tefrikadan korunurlar. İşte bu kimseler, Allah'ın rahmet ettiği, acıyıp koruduğu, dinin ruhuna bağlı temiz insanlardır. Dinin özünden ayrılıp ihtilâfa düşenler, dini bozdukları için cehennemi hak ederler: "Rabbin dilesey-di, insanları bir tek ümmet yapardı. Ama ihtilâf edip durmaktadırlar. Yalnız Rabbinin acıdıkları (ihtilâfın dışında kalmışlardır). Zaten Allah onları

bu (rahmet) için yaratmıştır. Rabbinin: 'Andolsun ben cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmiyle dolduracağım' sözü tam yerini bulmuştur" (118-119 ncu âyetler).

— 104. Kur'ân'da vahyedilen kıssalar, Peyğamber'in ve ona inananların gönlünü sağlamlaştırır. Bunları okudukça onların, dâvalarına inançları artar, mücâdele azimleri güçlenir. Bu kıssalarda mü'minlere güzel öğütler vardır. İnananlar bunlardan ibret alırlar.

— 105. Allah, göklerde ve yerde olan bütün gizlilikleri bilir. O'nun bilmediği bir şey yoktur. Her iş O'na götürülecek ve bunlar hakkında hükmü O verecektir. O halde yalnız O'na kulluk etmeli, O'na dayanmalıdır: "Göklerin ve yerin ğaybi (görünmez bilgisi) Allah'a aittir. Bütün işler hep Allah'a döndürülüp götürülür. O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabbin, sizin yaptıklarınızdan gafil değildir!" (123 ncü âyet).

12 — 106. Yûsuf, düş görmüştü. Peygamber olarak yaratılmış bulunan Yûsuf'un gördüğü düş, mutlaka çıkacaktı. Çünkü "Peygamberlerin gördükleri düşler, sabah aydınlığı gibi çıkar".

— 107. Kardeşlerinin, Yûsuf'u kıskanmalarından, hasedin kötülüğü ve en temiz, soylu insanları dahi bozan kötü işlere sürükleyeceği; birer peygamber olan kardeşlerinin hasedetmesinden, peygamberlerin dahi bu nefis za'fından, yani günâhtan masum olmadıkları anlaşılır.

— 108. Kardeşlerinin kendisini kuyuya atmaları, Yusuf'a ağır gelmişti. Ama böyle olmasaydı, Yusuf'un gördüğü düş gerçekleşmeyecekti. Demek ki insanın nefsine ağır gelen şeylerin altında Allah'ın nice hikmeti gizlidir ve insan o anda o hikmetleri anlayamaz. Onun içindir ki Cenabı Hak: "Bazan hoşunuza gitmeyen bir şey hakkınızda iyi olabilir ve hoşunuza giden bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz" buyurmaktadır.

— 109. O halde Allah'ın takdirine, Hz. Ya'kub gibi: "Fesabrun cemîl: Bana güzel sabretmek gerekir" deyip sabır ve rıza göstermek lâzımdır.

— 110. Cevherin değerini ancak cevahirci bilir. Yoldan geçen yolcular, buldukları Yusuf'un nasıl bir kabiliyet olduğunu anlamamış, onu birkaç para karşılığında satmışlardı (20 nci âyet).

— 111. Yusuf'u satın alan bakan, onun zekâsını fark etmiş, ona köle muamelesi değil, evlât muamelesi yapmış ve onu kendi çocuğu gibi yetiştirmiş, eğitmiş, tahsilini yaptırmıştı (21-22 nci âyetler).

— 112. Karısı zelîhâ, Yusuf'un güzelliğine hayran kalıp ona kendisini sunmuş, fakat O: "Allah 'a sığınırım, efendim bana güzel baktı (ona hiyânet edemem). Çünkü zâlimler iflah olmazlar!" demişti. Bu suretle, iyilik

görülen yere nankörlük, hiyânet edilmemesi telkîn edilmektedir (23-24 ncü âyetler).
— 113. Yusuf da öteki delikanlılar gibi duygulara, arzulara sahipti. "Kadın onu arzu etmişti, eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi, o da onu arzu etmişti." Demek ki peygamber olan Yusuf'un da nefsânî istekleri vardı. Ama yüksek duygulan, Hakk'a olan sarsılmaz îmânı, onun günâha düşmesini önlemişti. O halde peygamber de olsa, insanın nefsî arzulan vardır. O da nefsinin çektiğine yönelir, fakat Hakk'a îmân, onun günâha düşmesini veya günâhta ısrarını önler. Her mü'minin de böyle olması, Hakk'ın gözetimini düşünerek günâhtan, kötülükten kaçınması gerekir.
— 114. Yusuf'un kaçtığını, kadının arkasından koştuğunu gören bakan, karısının Yusuf aleyhindeki sözlerine inanmamış, yanındaki bilirkişinin görüşüne başvurduktan sonra âdilâne davranıp ikisine de öğüt vermişti. Bu suretle olaylarda hissiyata kapılmamamız, acele etmeden, meseleyi iyice inceleyerek tarafsız hüküm vermemiz öğütlenmiş oluyor.
— 115. Bilirkişilik yapan insan, kadının ailesinden olduğu halde taraf tutmamış, adaletten ayrılmamıştı. Bundan, bilirkişinin yansız, hakkane hüküm vermesi gereği anlaşılır.
— 116. Kadının tuzağının büyük olduğu vurgulanıyor: "Sizin tuzağınız, büyüktür!" (28 nci âyet).
— 117. Zelîhâ'yı bu yola iten, dayanılmaz aşk idi. Demek ki aşk ferman dinlemez: "Sevda onun bağrını yakmış!" (30 ncu âyet).
— 118'. Gören kadınlar Yusuf'un güzelliğine hayran kalıp, hanımının arzusunu yerine getirmediği takdirde zindana attıracakları tehdidinde bulundukları halde Yusuf iffetini korumayı, hiyanet etmemeyi zindana atılmama-ğa tercih etmişti. İşte inanmış insan, her zaman iffetini böyle mertçe korumalıdır.
— 119. 37 nci âyetten, Mısırlıların ve Yusuf'un yetiştiği ortamlardaki birçok insanın Allah'a inanmadıkları, âhiret hayâtını kabul etmedikleri anlaşılmaktadır.
— 120. Bütün peygamberler, bütün İbrâhîm soyu nebileri, tevhîd inancını getirmişler; insanlara putperestliği, Allah'a ortak koşmayı bırakıp sadece Allah'a kulluk etmeği öğütlemişlerdir. Çünkü Allah'tan başka, kendisinde tanrılık olduğu sanılan şeylerin hiçbir gücü yoktur. Bu tür inançlar, boş vehimden başka bir şey değildir. Böyle insanlar, gerçekte kendi vehimlerine tapmaktadırlar (37-40 nci âyetler).
— 121. Zindanda Yusuf'un arkadaşları, gördükleri düşü Yusuf'a anlatmışlardı. Yusuf da düşleri, onların anlattıklarına göre yorumlayarak birinin kurtulacağını diğerinin asılacağını söylemişti. Rivayete göre düşün yorumu hoşuna gitmeyen kimse, bunu uydurmuş olduklarını söyledi ise de: "Artık iş, sizin dediklerinize göre böyle yapıldı" dedi. O halde düşü, tam doğru anlatmak lâzımdır (36, 41-42 nci âyetler).
— 122. Fir'avn'm düşünü kimse yoramamış, buna düşlerin birbirine karışması (adğâs-ü ahlâm) demişlerdi. Bunu ancak Hz. Yusuf yorumladı ve yorumu olduğu gibi çıktı (43-49 ncu âyetler). O halde düşü herkese söylemek doğru değildir. Ehline söylemelidir. Ru'yâyı, ancak vehbî ilme vâkıf olan kimse tabir edebilir. Meşhur sözdür: "Ma'rifet, ru'yâyı görende değil, yorandadır".
— 123. Yusuf, kendisini kral çağırdığında, hemen acele ile gitmemiş, bedeninin zindandan kurtulmasından önce, iffet ve şahsiyyetinin, sürülen lekeden temize çıkmasını istemiş; bunun için, vaktiyle suçlanmış olduğu meselenin içyüzünün ortaya çıkarılmasını talebetmiştir. Demek ki büyük şahsiyetler acele etmezler, kişiliklerine, canlarından çok değer verirler. Şerefleri, canlarından ileridir. Hattâ Yusuf'un bu olgunluğunu belirtmek için Peygamberimiz: "Şayet ben, Yusuf'un kaldığı kadar zindanda kalmış olsaydım, krala götürmek için gelen kişinin sözünü hemen kabul edip giderdim!" demiştir.
—124. Burada önemli bir nokta da Yusuf'un, iyiliğini gördüğü ve gerçekten kendisini seven Zelîhâ'nın adını tasrîh etmeyip, kadınlar topluluğunun kendisini suçladığı şeyin içyüzünün araştırılmasını istemesidir. Burada Yusuf, kendisine iyilik yapan efendisinin şerefine saygısı yanında, Zelîhâ'ya da acıyarak onun adını anmamış, ona iftira suçunu bulaştırmamıştır.
— 125. Hiç kimse kendi nefsini tamamen suçsuz sanmamalıdır. Çünkü nefis, zaten kötülüğü emretme özelliğiyle yaratılmıştır. İnsanın üstünlüğü, nefsin kötü arzularıyla savaşıp onu yenmesidir. İşte Allah'ın rahmet ettiği, acıdığı kullan, nefislerinin kötülük telkinlerini bastırabilen kimselerdir: "Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, dâima kötülüğü emredicidir. Meğer Rabbimin esirgediği bir nefis ola" (53 ncü âyet).
— 126. Nihayet Hz. Yûsuf, doğruluğunun karşılığını görmüş, Mısır'a başbakan olmuştu. Sonunda yalanları ortaya çıkan iftiracı kadınlar da mahcû-bolmuşlardı. Bu kıssa gösterir ki hiçbir hakikat gizli kalmaz, eninde sonunda meydana çıkar.
— 127. Vaktiyle Yusuf'a iftira etmiş olan kadınlar, sonunda gerçeği itiraf etmişler, bakanın karısı da, nihayet gerçeğin ortaya çıktığını; suçsuz olarak zindana atılmış olan Yusuf'un arkasından ona hıyanet etmemek için gerçeği söylediğini açıklamıştır. Bundan, insanın vaktiyle yaptığı bir yanlışı, yalan ifadesini mutlaka düzeltmesi gerektiğini, geç de olsa gerçeği itiraf etmenin fazilet olduğunu anlıyoruz. Sürekli olarak hakikati gizlemek büyük hiyânet-tir. Allah hâinlerin tuzağını başarıya ulaştırmaz (51-52 nci âyetler).
— 128. Memleket yönetiminde herhangi bir konuda uzman olan insanın, kendi nefsi için değil, fakat kamunun iyiliği için ülke yöneticisinden görev talebetmesi yerinde bir harekettir. Nitekim Yusuf da Başbakanlığın veya Maliye Bakanlığının kendisine verilmesini, kendisinin bu işi iyi bildiğini krala söylemiş: "Beni ülkenin hazîneleri üstüne bakan yap. Çünkü ben onları iyi korur (yönetmesini) iyi bilirim demişti" (55 nci âyet).
— 129. Bolluk zamanlarında, darlık zamanını düşünmeli, ileride başgöste-rebilecek herhangi bir kıtlığa,

sıkıntıya karşı tedbir almalı; ülkeyi açlıktan korumak için devlet olarak, dar günler için gıda ve ihtiyaç maddeleri stoku yapmalıdır. Nasıl ki Yusuf da krala, bolluk yıllarında alınan fazla mahsulün bir kısmını, darlık zamanlan için stok etmeyi önermişti (47-49 ncu âyetler). Peygamberimiz de ailesinin bir yıllık geçimini devlet gelirinden ayırırdı (Bu-hârî, Meğâzî: 14).
— 130. Ülke yönetimini, ehil ellere vermek, birer emânet olan devlet kurumlarının başına ehil kişileri getirmek lâzımdır. Nasıl ki Mısır Kralı, ülkenin başbakanlığını, Mısırlı olmayan, fakat emânetine ve dirayetine güvendiği Yusuf'a teslim etmişti (55-56 ncı âyetler).
— 131. Kardeşini görmek için sabırsızlanan, fakat hiçbir zaman acele davranmayan, dâima temkinli hareket eden Yusuf, ilk ziyaretlerinde kendisini kardeşlerine tanıtmamış, herşeyin zamanını beklemişti. Çünkü vaktinden önce kendisini tanıtmış olsaydı, işleri karıştırabilirdi.
— 132. Yabancılara kendi'yasalarıyla hükmetmek adalet gereğidir. Yusuf da hırsızlıkla suçlanan kardeşine, onların kendi yasalarına göre hüküm vermiş, böylece onu yanında alıkoymuştu.
— 133. Suçlunun yerine bir başkasını cezalandırmak zulümdür. Suç, bedel kabul etmez: "Dediler ki: 'Ey vezir, onun büyük bir ihtiyar babası var! (Onun alıkonduğuna çok üzülür). Onun yerine (bizden) birimizi al; zîrâ biz seni iyilik edenlerden görüyoruz'. 'Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız, yoksa biz zulmedenler oluruz!' dedi" (78-79 ncu âyetler).
— 134. Hiçbir hasedçinm hasedi, Allah'ın bir insana nasibettiği nimetin önüne geçemez. İşte Yusuf'un kardeşlerinin hasedi, onun yücelmesine engel olamamış, bilâkis onu yükselme yoluna sokmuştu. Sonunda hased edenler pişman olur: "Vallahi, Allah seni bize üstün kıldı!" derler.
. Zâlimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ: Tallahi lekad âserekellâhu 'aleynâ!
Nitekim Kureyş'in Hz. Muhammed(s.a.v.)e hasedi de onun, İslâm dinini yerleştirip insanlığı onunla aydınlığa kavuşturmasına engel olamamış ve o kıskançlar sonunda ondan af ve merhamet dilemek zorunda kalmışlardı.
— 135. Geç de olsa gerçeği itiraf etmek fazilettir (91 nci âyet). Hakkı itiraf eden, hatâsını kabul eden kimseleri mahcubetmemeli, artık hatâlarını anıp onları ma'nen yıkmamalıdır. Nasıl ki Yusuf, özür dileyen, üstünlüğünü kabul edip önünde küçülen kardeşlerini mahcubetmemiş: "Bugün sizi kınamak yok. Allah sizi bağışlar! O, merhametlilerin merhametlisidirf" demişti.
— 136. Allah'ın nimetine şükretmeli, nimeti verenin Allah olduğunu bilip gönülden O'na iltica etmelidir.
— 137. Hz. Muhammed(s.a.v.)in bilmediği bu kıssa, Öğüt ve ibret almak için kendisine Arapça olarak vahyedilmiştir. Peygamber, kendisine vahyedi-lenleri, hiçbir dünyâmenfaati, hiçbir ücret beklemeden insanlara teblîğ etmektedir.
— 138. Azgın, yoldan çıkmış kavme verilecek İlâhî ceza, hiç beklenmedik bir zamanda gelir: "Onlar, Allah'ın azabından, herkesi saracak bir belânın kendilerine gelmeyeceğinden veya hiç farkında delillerken ansızın o (kıyamet) sâatin(in) kendilerinea gelmeyeceğinden emin midirler?"
13 — 139. Hayvanlar ve insanlar erkekli-dişili olduğu gibi ağaçlar, bitkiler de erkekli dişilidir. Kur'ân'ın ilmî bir mu'cizesi olan bu ifade, Yâsîn Sûresinin 36 ncı âyetinde daha açık olarak belirtilmiştir: "Ne yücedir O (Allah) ki toprağın bitirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri (erkekli-dişili) yaratmıştır!".
Âyetlerden, bütün canlıların karşıt cinsleri olduğu anlaşılır. Karşıt cinsler, birbirini cezbederler. Yani kâinat, sevgi, aşk yasası üzerine kurulmuştur.
— 140. Yeryüzü, birbirine bitişik toprak parçalarından oluşur. Her toprak parçasının ayrı özelliği vardır. Bazı bölgelerde yetişen bitkiler, başka bölgelerde yetişmez. Meselâ Akdeniz Bölgesi'nde yetişen narenciye ve muz, Orta Anadolu'da yetişmez. Aynı topraktan oluşan komşu bölgelere, ayrı özellikler veren, Allah'tır.
— 141. Bütün bitkiler, aynı su ile sulanır. Çünkü su, H2O atomlarından meydana gelir. Aynı gıdayı ve suyu alan bitkilerin her çeşidi, başka renk, koku ve tada sahiptir. Bunlara böyle ayrı ayrı özellikler veren Allah'tır. Sadece bitkiler değil, insanlar da öyledir. Aynı ana-babadan olan çocukların özellikleri, güzellikleri, kabiliyyetleri farklıdır. Bu farkları yaratan, Allah'ın koyduğu yasalardır.
— 142. İnsanlar geçmiş olaylardan ibret alıp uslanacakları yerde, eskilerin yaptıkları hatâları tekrar ederler. İyilik isteyecekleri yerde kötülük isterler. Peygamberlerin uyarılarına inanmayıp onlarla alay eder, o tehdidlerin başlarına gelmesini söylerler. Fakat Allah merhametlidir. Onların düşünmeden söyledikleri sözlerle onları hemen cezalandırmaz, azâb istekleri üzerine hemen başlarına azâb indirmez. Uslanmaları için onlara fırsat verir. Fakat inâd ve günahında kararlı olanları, sonunda cezalandırır.
— 143. Herşey bir ölçü iledir, İlâhî yasada raslantının yeri yoktur. Kâinat bir plân ve ölçü ile yaratılmıştır. Evrende ne kadar yıldız olacağı, her yıldızı oluşturan atomların sayısı, yıldızların taşıdığı canlı ve cansız varlıklar, her canlının alıp vereceği nefes miktarı ve yapacağı eylemler, herşey, her olay Allah'ın bilgisinde vardır: "O'nun katında herşey bir miktar (ölçü) iledir". O'-nun katında raslantıya yer yoktur. Çünkü raslantı, düzensizlik demektir. O, düzensizlikten yücedir, münezzehtir.
— 144. Allah, her canın üstüne birtakım koruyucular tayin etmiştir. Bu îlâhî güçler, her canın önünden, arkasından, sağından, solundan onu izleyip belâ-lardankorurlar. Bu ruhsal koruyucular olmasa yaşamak imkânsız olur.
— 145. Allah, nimet ve rahmetinin gereği olarak kullarını korur. Kullar da O'nun yasalarına uygun

davrandıkları sürece nimet içinde yaşamlarım sürdürürler. Kullar, iyi hallerini kötüye değiştirip bozmadıkça Allah onların güzel hallerini değiştirmez, verdiği nimetleri onların elinden almaz. Fakat kul, halini, niyyetini bozar, yolunu iyiden kötüye değiştirirse Hakk'ın gazabına hedef olur. Allah bir kavme kötülük (azâbetmek) isterse artık kimse onları kurtaramaz.
—146. Allah'ın takdirine engel olunamaz. Birçok olay, insanın hiç farkına varmadığı, hiç ummadığı zamanda olur: "Allah'ın tuzağı (cezası)pek çetin olduğu halde, onlar hâlâ O'nun hakkında tartışmaktadırlar!" (13 ncü âyet).
— 147. Hak ile bâtıl, sel ile köpüğü, maden ile tortusu gibidir. Su ve maden yararlı, kalıcıdır. Köpük ve tortu, bir süre üste çıksa da sonunda yok olucudur.
— 148. Hakk'ın buyruğuna itaat edenler, ebedî ödüllere ererler. O'nun buyruğu dışına çıkanlar, kötü hesaba çekilip cehenneme giderler.
— 149. İyi insanlar, cennette, yine kendileri gibi iyi olan ataları, eşleri ve çocuklarıyle birlikte olacaklardır. Fakat kendileri gibi iyi olmayan atalar, eşler ve çocuklar, nimet yurdunda kendilerine eşlik edemezler. Salâh (iyilik) cennete girmenin temel şartıdır. Peygamber oğlu da olsa sâlih ve müttekî olmayan kimse, kurtuluşa eremez. Takva ve salâh, soydan mîrâs olarak geçecek bir şey değildir. Kişi kendi irâdesi ve eylemi ile sâlih veya fâcir olur ve davranışlarının karşılığını bulur (23 ncü âyet).
— 150. Rızkı bollaştıran veya daraltan Allah'tır. Rızkın bolluğu veya darlığı, bir sınavdır. Allah herkesi, kabiliyyetine göre bol veya dar rızıkla sınar. Rızkın bolluğu, kişinin Allah katında değerli olduğunu kanıtlamayacağı gibi, darlığı da Allah tarafından sevilmediğini göstermez. Allah dilediğini bollukla, dilediğini de darlıkla imtihan eder (26 ncı âyet).
— 151. îtmi'nân derecesine ermiş olan mü'minler, dünyâ varlığına aldanmazlar, buna gönül bağlamaz, yalnız Allah'ı anmakla huzur bulurlar (28 nci âyet).
— 152. "Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola iletir" (27 nci âyet). Bu son cümleden, Allah'ın hidâyetinin mânâsı gayet iyi anlaşılmaktadır. Hangi kul Allah'a yönelir, O'na gitmek dilerse Allah onu kendi yoluna sokar. Ama kul böyle bir istek göstermezse Allah onu, içinde bulunduğu sapık haline terk eder. Hâşâ Allah, doğru yolda olanı, o yoldan çıkarıp eğri yollara düşürmez. Eğri yolda olanları, elçisi vasıtasiyle doğru yola çağırır, O yola gelme istek ve eğilimi gösterenleri doğru yola iletir. Ama böyle bir istek göstermeyeni, doğru yola zorlamaz. Kendi haline terk eder. Demek ki Allah'ın idlâl ve hidâyeti (saptırması ve doğru yola iletmesi) kulun isteğine bağlıdır. Zorlama yoktur. Zorlama olsa, sorumluluk olmaz. İnsan muhtar (hür) yaratıldığı için sapıklığı ve hidâyeti kendi isteğine bağlı kılınmıştır. Allah'ın, zâlimleri, fâşıkları, kâfirleri doğru yola iletmeyeceğini vurgulayan âyetlerin hepsi, kulun hidâyet ve dalâletinin kendi isteğine bağlı olduğunu anlatmaktadır. İşte 27 nci âyet de bunu açıklamaktadır.
— 153. 32 nci âyette inanmayan kavminin olumsuz davranışlarına üzülen Peygamber (s.a.v.) teselli edilmektedir. Kendisinden önceki peygamberlerle de kavimleri alay etmişti ama Allah, bir süre fırsat verdiği o kimselerin, inanmamakta kararlı oldukları ortaya çıkınca şiddetle cezalandırmıştı, helak olup gitmişlerdi.
— 154. 33J34 ncü âyetler de Allah'tan başka tanrı diye tapılan şeylerin, gerçekte hiçbir gücü olmayan, boş isimlerden ibaret olduğunu vurgulamaktadır.
— 155. İnsanlar kötü işi yapa yapa alışkanlık kazanırlar. Alışkanlıkları, o işi gözlerinde süsler. Artık o kötülüğün, o yanlışın doğru, hak olduğunu sanırlar. Nasıl ki batıl dinleri, gelenekleri, alışkanlık sonucunda müşriklerin göz-' ünde câzib hale gelmiş; o uydurma, engelleyici gelenekleri Hakk'ın buyruğu sanıp bağlanmışlar, sapmışlar ve saptırmışlardı.
— 156. O gün olduğu gibi bugün de aynı şeyler olmaktadır. Fakîhlerin, mü-fessirlerin yanlış yorumları din haline gelmiş; Kur'ân'a açıkça aykırı olan sözler âyetin üstüne çıkmış; âyet o düşüncelerin tersini söylerken o düşüncelerle büyüyüp dolan âlimler (!) âyetleri hep parantez içine koydukları açıklamalarla kendi düşüncelerine göre te'vîl etmiş, hattâ tahrif etmişlerdir. İşte böyleleri, tıpkı müşrikler gibi düyâda bu eylemlerinin sonucu olarak geri kalmağa mahkûm olmuşlar, yalnız kendilerini geri bırakmamışlar, toplumlarının da geri kalmasına sebebolmuşlardır. işte kaç asırdan beri İslâm âlemine hâkim olan geriliğin temeli, bu insanların yanlış yorumlarıdır. Bunlar, onların dünyâdaki cezalarıdır. Âhirette de bunlar, dini tahriflerinin cezasını ağır biçimde çekecekler, Kur'ân'i gerçek mânâsıyle açıklamağa çalışan ma'sûm insanlara attıkları iftiraların bedelini ödeyeceklerdir!
— '57. Batıl geleneklerinin ve alışkanlıklarının peşinde koşanlar, şiddetli cezaya çarpılacaklar; o batıl düşünce ve eylemlerden korunanlar ise meyvası ve gölgesi sürekli olan bahçelere gireceklerdir. Dünyâda birbirinin karşıtı olan bu iki zümrenin, âhiretteki halleri de karşıttır. Biri bahçede, daimî meyvalar arasında, gölgeler altında sefa sürmekte, öteki de âteşte yanıp kıvranmaktadır.
14 — 158. Kur'ân, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, kâinatın tek Yaratıcısına ibâdete yöneltmek için indirilmiştir (1-3).
—159. Allah, şükredenin nimetini artırır, nankörü cezalandırır. Allah'a şükür, nimetlerin O'ndan olduğunu bilip yalnız O'na tapmajc, O'ndan başkasına tapmamaktır. O'ndan başkasına tapmak, en büyük nankörlüktür. Çünkü bu, nimet vereni unutup da hiçbir yarar sağlamayan şeyere teşekkür etmek anlamına gelir. Teşekkür nimetin sahibine yapılır. O'ndan başkasına teşekkür, kadir-kıymet bilmezliktir. Normal bir insana karşı yapılması dahi nankörlük olan bu davranış, Allah'a karşı yapılınca küfür adını alır. Gerçi Allah, insanların teşekkürüne,

ibâdetine muhtaç değildir. Ama kullarına merhameti dolayisıyle onların küfrüne razı olmaz. Çünkü küfür ve şirk, kulu ma'-nen alçaltır, ruhunu azâblara tutsak eder. Yoksa: "Siz ve yeryüzünde bulunan herkes küfretse, Allah zengindir, onların ibâdetine muhtaç değildir" (7), "Eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz Allah, zengindir, muhtaç değildir. Fakat kulları için küfre razı olmaz ve eğer şükrederseniz ona razı olur" (Zümer Sûresi: 7).
— 160. Gökleri ve yeri yaratıp onlara biçim veren Allah, dilerse bir milleti giderip onların yerine başka bir millet getirir. Bu, O'nun için güç bir iş değildir (19-20). Ancak biz insanlara göre uzun süren bu iş, Allah'a göre kısadır, bir an içinde olur. Çünkü bize göre yüzlercesi, Allah'a göre bir an sayılır. Zamanın da yaratıcısı olan Allah, zaman üstüdür. Bütün zamanlar O'nda bir ân'a dönüşür: "Onlar onu uzak görüyorlar biz ise onu yakın görüyoruz" (Me'âric Sûresi: 6-7) âyetlerinde zamanın izafîliğine işaret vardır.
— 161. İnsanlar kötülükleri yüzünden felâketlere uğramış insanları görürler. Hattâ birbirlerine onların öykülerini anlatırlar ama, aynı şeyleri kendileri de yaparlar. Hatâsı yüzünden al aşağı edilmiş veya milletini felâkete sürüklemiş, bozguna uğratmış yöneticileri görür, yahut okurlar ama kendileri de iktidara gelince onların hatâsını yapar ve sonunda onların sonucuna uğrarlar. İnsan oğlunun, hatâlarını unuttuğu hakkında Kehf: 57, Tâhâ: 88, Yâsîn: 78, ZÜmer: 8 nci âyetlerin tefsirine bakılabilir.
15 — 162. Hakk'a karşı gelmiş her milletin, helak edileceği bir zaman vardır. O zamanı yalnız Allah bilir. Allah katında belirlenmiş zaman gelince İlâhî ceza, âsîlerin üstüne iner. Her zorba millet, tam zamanında helak edilir, onu ne ileri geçerler, ne de ondan önce ceza görürler. Ceza tam zamanında gelir.
— 163. Allah, göğü, birtakım ışınlarla korumaktadır. Şeytanlar, yüceler-deki melekler topluluğuna sokulup gizli haberleri çalamazlar. Çalmağa yeltenen şeytân, ışınlarla kovulur (16-18).
— 164. Yeri uzatıp üstünde dağları yükselten, her türlü bitkiyi yaratan Allah, herşeyi bilir. O'nun bilmediği bir şey yoktur. Bütün bilgi hazineleri O'-nun yanındadır. Bilgisine göre yapacaklarını, zamanı gelince yapar (19-21).
—165. 22-24 ncü âyetler, Allah'ın, kâinata hükümran yasalarını anlatmaktadır: Rüzgârlar, buharı kaldırır, bulutlan sıkıştırır, böylece yağan ve toprak tarafından emilen yağmur suları, yerin katmanlarında depolanır. Kuyulardan, çeşmelerden çıkan sular, toprağı sular, bitkiler bitirir, canlara hayat verir. Yaşatan, öldüren Allah'tır. Her mülk sahibi ölecek, bütün mülk yalnız Allah'ındır ve O'nun olacaktır. Gerçek mülk sahibi olan Allah, gelmiş, geçmiş her ferdi ve toplumu bilir.
— 166. İnsan ruhları, bu dünyâdan sonra Yüce Dîvân'da muhakeme edileceklerdir. O Dîvân'ın hâkimi, Allah'ın kendisidir (25).
—167. İnsanın pişmemiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan; cinlerin de maddeden geçen kavurucu ateşten yaratıldığını ifade eden 26-27 nci âyetlerden sonra Şeytânın, özenle yaratılan Âdem'e secde etmeyerek Rabbine baş kaldırdığı, bu yüzden kovulduğu, kendisine kıyamete dek yaşama süresi istediği, bu süre verilince devamlı olarak Âdem oğullarını azdırmağa çalışacağını, fakat Allah'ın iyi kullarını azdıramayacağını söylediği anlatılır (29-40).
— 168. Şeytân, insanı zorla yoldan çıkaramaz. Sadece attığı düşüncelerle onu kandırmağa çalışır. Fakat sağduyu sahibi olan kullardaki iyilik duyguları melekten gelen ilhamlar, şeytanın vesvesesini etkisiz hale getirir. Bunun tefsîri, yerinde yapılmıştır. Şeytan ancak kendisinin etkisinde kalanları azdırabilir. Allah'a sığınan ihlâslı kullar, ondan korunurlar (41-42).
—169. Şeytana uyanlar, yedi kapının birinden cehenneme girerler. Demek ki şeytâna uyanlar da çeşit çeşittir. Herkes kendi durumuna, işlediği suça uygun bir kapıdan cehenneme sokulur.
Ama korunanlar da güven içinde cennetlere girerler. Cehennem çeşitli tabakalara ayrıldığı gibi cennet de tabakalara ayrılmıştır. Herkes derecesine göre bir cennete girer. Cennetliklerin içinde ruhlarını rahatsız eden hiçbir kin, kötü düşünce yoktur. Nimetler altında, karşılıklı divanlara oturup sohbet ederler. Rahattırlar, orada işleri de yorucu değil, eğlendirici, zevk vericidir. Bu nimet yurdundan hiç çıkarılmazlar (43-48).
— 170. Allah, büyük mağfiret ve rahmet sahibi olduğu gibi, acı azap sahibidir de. Kendisine yönelen kullarını bağışlar, yüz çevireni de şiddetle cezalandırır. O'nun merhameti sonsuz olduğu gibi azabı da dayanılmazdır (49-50).
— 171. 50-84 ncü âyetlerde İbrâhîm, Lût ve Hicrlilerin öyküsü anlatılır.
— 172. İnsanlar ne kadar sağlam binalarda yaşasalar, yine kendilerini Allah'ın azabından koruyamazlar. Bir deprem, bir gürültü, kayalardan yontma binaları yıkar, bir fırtına, bir tayfun, çelik gökdelenleri pestile çevirir. Etna'-dan fışkıran lavlar, köyleri, kentleri sürükler, götürür. O durumda zenginlik, kazanılan malların değeri kalmaz. Zaten öyle durumlarda can kaygısına düşen insan, artık malı mülkü düşünemez (83-84).
Hügo kasırgasının, Amerika'da kagir binaları nasıl yıktığını televizyonda izledik. O halde insan hiçbir şeye güvenmemeli, Allah'ı unutmamalı, O'nun huzurunda yaptıklarından hesap vereceğini daima hatırında tutmalıdır.
— 173. Düyâ malına göz dikmemeli, mal ile şımarmamah, alçakgönüllü, hoşgörülü olmalıdır. Hz. Peyğamber'e olan hoşgörü ve tevazu' emri, onun şahsında tüm inananlara yöneliktir (85, 88).
— 174. Kendisine ikişerli yedi'nin ve yüce Kur'ân'ın verilmesi nimeti hatırlatılarak, müşriklerin davranış ve sözlerine karşı Peyğamber'in gönlü teselli edilmektedir. Kur'ân'a olumsuz tutumlarla cephe alanların, mutlaka Allah'a hesap verecekleri vurgulanmaktadır ki bu, Peygamber düşmanlarına karşı büyük bir tehdîddir (87, 91-97).
— 175. Dâima Allah'ın himâyesi altında bulunduğu bildirilen Peyğam-ber(s.a.v.)e yakîn'e erinceye dek Rabbine

ibadet etmesi emrediliyor. İbâdet insanı güvene, huzura ve kesin bilgiye ulaştırır. Öyle ise insan ibadeti, yakın bilgiye ulaştıracak bir huzur ve aşk ile, kendisini öylesine Allah'a vererek yapmağa gayret etmelidir. Gerçi buradaki yakîn'in, ölüm anlamına geldiği söylenmiş ise de asıl maksat, ölümden ziyâde, ibâdetin, insanı huzura, kesin îmâna ulaştıracağını anlatmaktır. Âyetin anlamı: "Rabbine ibâdet et ki yakîne ula-şasın!" demektir. Allah bize de yakın derecesine erdiren ibâdet nimetini bahş eylesin, âmîn!

16 — 176. İyi niyyetli, temiz kalbli insanlar, önyargılı değillerdir, iyi zan beslerler. Hak'tan gelene inanır, Allah'ın, kendilerine hayır indirdiğini anlarlar.Ama kötü niyyetliler, vahy gerçeğini masal olarak nitelendirirler. Böylece kötü niyyetleri yüzünden hem kendi günâhlarını, hem de bilgisizce ayartıp yanlış yola sürdükleri insanların vebalini boyunlarına alırlar (24-25).

— 177. Allah, kötülük yapanları birden bire yerin dibine geçirebilir. Gezip dolaşırken onları yakalar, ya da azâbdan korku içinde, azabın belirtilerini gösterip onları korkutarak yakalar. Başlarına azâb geleceğini bile bile, bundan korka korka azaba uğrarlar ki bu korku da ayrı bir azâbdır. Meselâ kişinin, bir uçurumdan atılmak üzre götürüldüğünü, yahut bir evin içinde oturanların, evin başlarına çökmekte olduğunu; ya da denizaltıda bulunanların, geminin batmakta olduğunu anladıklarını düşünün. Şimdi, bu durumda kişi, uçurumdan atılıncaya, yahut ev başına çökünceye, yahut gemi batıp kendisi boğuluncaya, yahut idama götürülenin, ipte ölünceye, yahut onulmaz bir hastalığa —meselâ Aids'e— yakalanmış olduğunu bilen kişinin, her saniye canını verinceye dek ne büyük bir korku ve huzursuzluk çekeceği bilinmektedir. İşte Allah'ın, insanları korku içinde yakalaması, onları, sonuçlarını göre göre cezalandırması anlamını ifade eder.

— 178. Allah, kulun her günâhını cezalandırmaz. Eğer her günâhı cezâ-landırsaydı, yeryüzünde tek canlı kalmazdı. Kullarına fırsat verir, kötülükten dönmelerini bekler. Ama uslanmayacakları anlaşılıp, verilen süre de dolunca âsîler cezalandırılırlar. Allah katında belirlenen ceza zamanını ne ileri geçebilirler, ne de ondan geri kalabilirler. Zamanından önce ve sonra değil, tam zamanında cezalandırılırlar.

— 179. İnsanlar, yaptıkları kötü işleri iyi sanırlar. Alışkanlıklar, gelenekler, kötü eylemleri cazip gösterir. Şeytan da insanları körü körüne taklid yoluna sürer. Bu, sadece müşriklere özgü bir şey değildir. Bugün İslâmda olmayan birçok gelenek ve bid'at, insanlara sevdirilmiştir. Bunları din adamları da uygular ve uygulamağa teşvik ederler. Mevlidler, devirler, toplanıp on dakika içinde birer cüz okuyarak bir iki saat içinde Kur'ân hatimleri, 40 ncı, ellükinci gece mevlid törenleri, kametten önce sürekli îhlâs Sûresi okumak hep böyle bid'at işlerdendir. Peygamber (s.a.v.), her bid'atin sapıklık olduğunu söylediği halde onlar, din adına bunları yapmaktan geri durmazlar. Böylece dini ayrıntılara boğar, güçleştirirler. Onu halka sevdirecekleri yerde ondan ürkütürler. Bunların bid'at olduğunu söyleyen kınanır, bunları yapanlar, halkın taltifine mazhar olur. Demek ki önce bireyde başlayan bid'at, gittikçe yayılıp gelenek halini alır. Bu düzeye gelince de dine katılır. Peygamberlerin ve din bilginlerinin görevi, dini her türlü katmalardan arındırıp asıl sadeliğine kavuşturmaktır (62-64).

— 180. Öyle ise Allah'ın verdiği rızıklardan yeyip O'na şükretmek gerekir.

Kendi düşünceleriyle Allah adına yasaklar koyanlar, nefislerine ve şeytâna tapmış, Allah'a nankörlük etmiş olurlar (114-117).

Dîn, Allah'ın Kitabında açıklanandır. İnsanların kendi düşünceleriyle koydukları hükümler, din olamaz. Hiç kimsenin, Allah adına yasaklar koymağa, ya da Allah'ın koyduğu yasakları kaldırmağa hakkı yoktur: "Dilleri-nizin yalan yere nitelendirmesinden ötürü: 'Şu helâldir, şu haramdır' demeyin, sonra Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise iflah olmazlar" (116 ncı âyet).

— 181. Adalet, ihsan, yakınlara yardım etmek, zekât-sadaka vermek; zinadan, fuhuştan, her türül çirkin şeylerden ve azgınlıktan, taşkınlıktan uzak durmak dinin temel buyruklarıdır (ayrıntı için 91 nci âyetin tefsîrine bakınız).

— 182. Güçlü, zayıf ayırımı yapmadan, herkese karşı verilen meşru' sözde durmak, yapılan andlaşmalarm şartlarına uymak Kur'ân'ın emridir. Çünkü Allah, insanları denemektedir. Güçlüye verdikleri sözü yerine getirip, zayıfa verdikleri sözden cayanların kaypak davranışları, kıyamet gününde, Yüce Dî-vân'da yüzlerine çarpılacaktır: "Bir topluluk, diğer bir topluluktan (sayıca ve malca) daha çok olduğu için, yeminlerinizi aranızda bozucu bir vâsıta yaparak, ipliğini kuvvetli büktükten sonra çözen kadın gibi olmayın. Çünkü Allah, sizi bununla dener. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri, kıyamet günü size açıklayacaktır" (92).

Sözden caymak, Allah'ı tanık kıldığı, O'nun zimmeti altına giren ahdi menfaat karşılığında satmak demektir. Sözden caymakla basit dünyâ menfaati sağlansa bile, sözde durmağa verilecek İlâhî menfaat kaybedilir: "Allah katında olan mükâfat, dünyâ menfaatinden çok daha hayırlıdır". Çünkü dünyâ menfaati geçicidir, tükenir. Ama Allah katındaki mükâfat, kalıcıdır. Allah sabredip sözünde duranları, yaptıklarının en güzeliyle ödüllendirir (95-96).'

— 183. Kadın-erkek, her kim inanır ve güzel iş yaparsa Allah onu, hoş, rahat bir hayât içinde yaşatır ve âhirette en güzel biçimde ödüllendirir (67). Birçok âyette olduğu gibi 67 nci âyette de Kur'ân, ebedî saadetin temel pren-sibini koymuştur. Bu da îmân ve sâlih ameldir. Burada mutlak olarak anılan îmân, başka âyetlerde açıklanmıştır: Allah'a ve âhirete kesin îmân ve bunlara bağlı olarak sâlih amel. Bu konuda şu âyetleri hatırlatalım:

"Şüphesiz îmân edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabitler; bunlardan her kim Allah 'a ve âhiret gününe inanır, iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rab-leri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Bakara Sûresi: 62, Mâide Sûresi: 69).

"tş ne sizin kuruntularınız, ne de Kitap ehlinin kuruntularına göre olmaz. Kötülük yapan, onunla cezalandırılır ve kendisine Allah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulamaz (kimse onu Allah'ın azabından kurtaramaz). Erkek veya kadından her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar" (Nisa Sûresi: 123-124).
Bu konuda Ra'd Sûresinin son âyetinin tefsirine de bakınız.
— !84. Allah'a inanıp, O'nun yasaları uyarınca hareket edenler, bolluk içinde, rahat ve mutlu yaşarlar. Fakat Allah'ın nimetlerie nankörlük edenler, sıkıntılar içine düşerler: "Allah, şöyle bir kenti misâl olarak anlattı: Güven ve huzur içinde idi; her yerden rızkı bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük etti, bunun üzerine (halkının) yaptıklarından ötürü Allah ona açlık ve korku elbisesi taddırdı" (112), "Rabbiniz size şöyle bildirmişti: 'Andolsun, şükrederseniz elbette size (nimetimi) artırırım ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir!" (İbrâhîm Sûresi: 7).
— 185. Allah, âyetlerine inanmayanları doğru yola iletmez. Çünkü doğru yola gelmek, Allah'ın âyetlerine inanmakla olur. O âyetleri kabul etmeyenler, kendi sapıklıkları içinde ısrar ederler. Allah öylelerini kendi hallerine bırakır, hidâyete zorlamaz. Çünkü Allah hidâyeti, kişinin seçimine bağlı kılmıştır (104).
— 186. İnandıktan sonra, kendi isteğiyle küfre dönen Allah'ın gazabına ve büyük azabına çarpılır. Çünkü o, kendi gönlüyle dünyâyı âhirete yeğlemiştir. Dünyâ sevgisiyle kalbi mühürlenmiştir. Artık hakikat sözlerini duymaz, gerçekleri görmez. Dünyâyı âhirete yeğleyenler, âhiret hayatlarını kaybeder, canlarını çok büyük ziyana sokarlar (106-109).
— 187. Fakat gönülden inkâr etmeden, zor karşısında diliyle inkâr etmek, insanı dinden çıkarmaz, küfre sokmaz, cezaya çarptırmaz. Çünkü Allah, insanlara, güçlerinin üstünde bir şey buyurmamıştır. Zor karşısında kişi, diliyle inkâr edebilir. Ancak yürekten inkâr etmek, gönülden küfre razı olmamak şartıyle (106).
— 188. Hak yolunda uğradığı baskıya sabredip Allah'a güvenen, sonra inandığı gibi yaşayabilmek için hicret edenler, dinlerini korumak için cihâdın güçlüklerine katlananlar, dünyâda güzel bir yurt bulacakları gibi âhirette de Allah'ın af ve mağfiretine, büyük ödüle ereceklerdir (41-42, 110 ncu âyetler).
— 189. Allah, cehaletle (nefsinin arzusuna kapılarak) bir kötülük yapıp da ardından tevbe eden, uslanan kimseleri bağışlar. İşte öylelerinin tevbeleri makbuldür. Çünkü onlar, iyi niyyetlidirler. İnsan nefsine yenilerek bir kötülük işleyebilir. Fakat günahta bile bile ısrar etmemeli, hemen Allah'a yönelip O'-ndan af dilemelidir. Allah öyle yapanları affeder: ilah 'a göre şu kimselerin tevbesi makbuldür ki, cahillikle bir kötülük yapıp hemen ardından dönerler. İşte Allah, onların tevbesini kabul eder" (Nisa: 17), "Sizden kim, cehaletle bir kötülük yapar da sonra ardından tevbe eder, uslanırsa O, bağışlayan, esirgeyendir" (En'âm: 54), "Ve onlar bir kötülük yaptıkları, ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günâhlarının bağışlanmasını dilerler. Günâhları da Allah'tan başka kim bağşılayabilir? Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler. İşte onların mükâfatı, Rableri tarafından bağışlanma ve altından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlerdir. Çalışanların ecri ne güzeldir!" (Âl-i İmrân: 135-136).
— 190. 124 ncü âyette, Yahudilerin, Cumartesi yasağı üzerindeki ihtilaflarına işaretle, dinde ihtilâfa düşmenin zararlı olacağı anlatılmaktadır.
— 191. Hak yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet etmeli, bu konuda kabalıktan kaçınmalıdır. Çünkü kabalık ürkütür, nefret uyandırır. Tatlı söz, gönüllerde sevgi yaratır (125).
— 192. Kötülüğe, dengi bir ceza vermek adalet gereğidir. Ama kişinin, kendi şahsına yapılmış bir kötülüğü bağışlaması daha iyidir. Çünkü sabır, Allah katında büyük ödüllere dönüşür. Sabır için de Allah'tan yardım istemelidir. Zira nefis, ancak Allah'ın yardımıyle sabredebilir. Sabır, kötü olayları tatlı sonuca bağlar. Allah korunanlarla ve güzel davrananlarla beraberdir (126-128).
17 — 193. İnsan acelecidir. Hayrı ister gibi şerri ister. Sonucu kendi aleyhine olacak şeyi diler. Meselâ, cam sıkılınca çocuğunun aleyhine duâ eder. Yahut malına, hayvanına lanet okur. Oysa dilediği olsa, yine kendi içi yanacaktır. Yahut insan kötü bir şeyi hayır sanır da onun olmasını ister. Oysa istediğinin olması, kendi aleyhinedir, bunu bilmez. Bir an önce olmasını ister.
— 194. Acelecilik, insanın aleyhine sonuçlar doğurur. Bundan dolayı insanın evmesi, onun bir za'fı olarak belirtilmiş; "İnsan acelecidir" denmiştir. Herşeyin zamanını beklemek, evmemek daha güzel sonuçlar verir (11).
— 195. Ay ve Güneş, Allah'ın birer âyetidir. Ay gecenin, Güneş de gündüzün âyeti(belirtisi)dir. Allah gecenin âyetini silmiş, gündüzün âyetini aydınlatıcı yapmıştır. Bu ifadeden, Ay'ın da bir zaman ışık verirken sonradan sönüp soğuduğu, anlaşılabilir. Ay da, Güneş de zaman hesabında kullanılır. İnsanlar, Ayın dönüşüne göre Ay takvimi, Dünyânın Güneş çevresinde dönüşüne göre de Güneş takvimi yapmışlardır.İki takvim de kullanılmaktadır (12).
— 196. Doğru yola gelen, kendi iyiliğine yola gelir. Sapan da kendi zararına sapar. Herkes kendi günâhından sorumludur. Hiç kimse başkasının günâhından sorumlu değildir. Ne baba evlâdının cezasını, ne de evlâd babasının cezasını çeker. F ' es kendi yaptığının cezasını görür. Ancak insan, başkasını günâha sevk etmiş ise, o zaman o günâhı işleyenin suçuna ortaktır, onu yapanla birlikte ceza görür. Ama bu, suçlunun cezası değil, suça yönlendirmenin, sebebolmanın cezasıdır.
— 197. Allah, elçi gönderip helâli, haramı bildirmedikçe kimseye azâbet-mez (15).
— 198. Bir ülkenin şımarık, azgın liderleri, kendi toplumlarını felâkete, helake götürürler (16-17).

— 199. Allah, sadece dünyâyı isteyenerden, dilediğine dünyâyı verir, onu zengin eder ama onun âhirette bir payı olmaz. Çünkü o kimse ruhunun bütün iyiliklerini, güzelliklerini dünyâda mahvetmiştir: "Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; orada bunlarla sefa sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız)" (Ahkaf Sûresi: 20). Ama kim inanır, âhiret ister ve âhiret için çalışırsa işte onlar da ödüllerini alırlar. Dünyâyı da, âhireti de, yahut her ikisini de veren Allah'tır. Allah'ın bağışı tükenmez, kesilmez (18-20). "İnsanlardan kimi: 'Rabbimiz bize dünyâda ver!' der. Onun, âhirette bir payı yoktur. Onlardan kimi de: 'Rabbimiz, bize dünyâda da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi âteş azabından koru!' der. İşte onlara, kazandıklarından bir pay vardır. Allah, hesabı çabuk görendir" (Bakara Sûresi: 200-202).
— 200. Yalnız Allah'a tap.
— 201. Ana-babaya iyilik et. Özellikle ihtiyar yaşlarında onları incitme-meğe, kırmamağa çalış.
— 202. Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, zekât ve sadaka ile yardım et.
— 203. İsraf etme, zira savurganlar şeytanın kardeşidirler.
— 204. Verecek bir şeyin yoksa, muhtaçları incitme, yumuşak sözlerle gönder, kovma.
— 205. Cimri de olma, savurgan da. Orta yolu izle.
— 206. Fakirlik korkusuyla çocuğunu öldürme. Seni de, çocukları da besleyen Allah'tır.
— 207. Zina etme.
— 208. Mâ'sum cana kıyma.
— 209 Yetîm malını gasbetme.
— 2Î0. Ölçü ve tartıyı doğru yap, ticarete hile karıştırma.
— 211. Bilmediğin şeyin ardına düşme, başkasının kusuruyla uğraşma.
— 212. Böbürlenme (23-28).
— 213. Mazlum olarak öldürülenin velîsi, kısas hakkına sahiptir. Fakat o da ölçülü davranmalıdır (33).
— 214. Bir şahsa duyulan düşmanlık ve kıskançlık, onun sözlerini anlamağa engel olur. Nitekim müşriklerin kıskançlıkları, nefret ve düşmanlıkları, Peyğanıber'in okuduğu vahyleri düşünüp anlamalarına engel olmuştur. Yani önyargılar, kıskançlık ve düşmanlık, tarafsız düşünmeğe, istenmeyen kişinin sözlerini anlamağa engel olur. Sanki konuşanla konuşulan kişiler arasına görünmez bir perde olarak gerilir (45-46). Kureyşliler, Hz. Peyğamber'den duydukları Kur'ân ile etkilendikleri halde onun vahy olduğunu kabul etmek istememişler, onu büyü olarak nitelendirmişlerdir (47).
— 215. İnsanlara düşman olan şeytân, insanların arasını katmağa çalışır. Bundan dolayı insan, sözlerine dikkat etmeli, karşısındakini kıracak sözler sarfetmekten kaçınmalıdır. Aksi takdirde öteki de benzeri bir karşılık verir, başlayan tartışma ilerler, kavgaya, kavga da vuruşmağa dönüşebilir. Bu bakımdan insan nazik, kibar konuşmalıdır. "Kullarıma söyle: Sözün en güzelini söylesinler. Çünkü şeytân aralarına girer, onları kavgaya kışkırtır" (53).
—216. İsyan eden her ülke, mutlaka Allah'ın cezasına uğrar. Ama bunun zamanını sadece Allah bilir. Bu zaman, Allah katındaki kütükte kayıtlıdır (58).
— 217. Şeytân, kendisinden üstün kılınan Âdem'i kıskanmış, bu yüzden onun soyunu yoldan çıkarmağa and içmiştir. Şeytân, vesvesesiyle insanları yoldan çıkarmağa çalışır ama onun vesvesesi, Allah'ın temiz kullarını ayar-tamaz (61-66).
— 218. Bâtıl, bir süre üstün gelse de sonunda Hak karşısında yenik düşer. Hak üstün gelir, bâtıl yenilmeğe mahkûmdur (81). Ra'd Sûresinin 17 nci âyetinde bâtıl, selin üstüne çıkan köpüğe, erimiş madenlerin üstüne çıkan tortuya benzetilmiştir. Köpük geçici, su kalıcıdır. Tortu atılır, madenden yararlanılır. İşte bâtıl da o köpük ve tortu gibi geçicidir, hak kalıcıdır.
— 219. Zorbalar perişan olur, mülkleri inananların eline geçer (101-104).
— 220. Müşrik, dünyacı insan, cimridir. O kadar ki bütün hazineler kendisinin olsa, fakir düşeceğinden korkarak malını harcamaz: "Hayır, doğrusu siz, yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksula yedirmeğe (birbirinizi) teşvik etmiyorsunuz. Mîrâsı hırsla yutuyorsunuz. Malı pek çok seviyorsunuz" (Fecr Sûresi: 17-20).
Kur'ân'ın şuhh adım verdiği bu cimriliğin tedavisi, âhirete, Allah'ın mükâfatına yürekten inanmaktır: "Nefsinin cimriliğinden korunanlar), işte onlar felaha erenlerdir" (Haşr Sûresi: 7).
— 221. Kur'ân'da üç namaz vakti belirtilmiştir: Güneşin batmasından alacakaranlığa kadar olan zaman ile güneş doğmazdan önceki zaman ve nafile olmak üzere gecenin herhangi bir saatinde kılınan teheccüd vakti (78-80). "Gündüzün iki ucunda ve geceye yakın bir zamanda namaz kıl" (Hûd âyetinde de bu üç namaz vakti belirtilmiştir. Ayrıntı için o âyetlerin tefsîrine bakınız).
— 222. Gece uyanıp namaz kılmak, insanı ma'nen yüce makamlara ulaştırır. Bu, Peygamber için bir emir, ümmeti için kuvvetli sünnettir (79).
— 223. Bir yere giderken: "Rabbim, beni (girdireceğin yere) doğruluk gir-dirişi ile girdir, beni (çıkaracağın yerden) doğruluk çıkarışıyle çıkar. Bana katından yardımcı bir delîl ver (beni üstün getir, yenik düşürme)/" (80) diye duâ etmelidir.
— 224. Rûh, Allah'ın emrindendir. İnsan, Rûh'un mâhiyetini bilemez. Bu âyette kasdedilen Rûh, insan ruhundan ziyâde, Peyğamber'e vahy getiren Rûh'-tur. Âyette o yüce Rûh'un, Allah'ın buyruğu ile geldiği, mâhiyetinin bilinemeyeceği, insanların bilgisinin buna yeterli olmadığı belirtilmektedir (85).

— 225. İnsan, Allah'ın lutfuyla, bolluğa erişince şımarır, kibreder. Dara düşünce de umudunu keser, üzüntülere boğulur (83).
— 226. Herkes, kendi karakterine uygun olan işler yapar. Davranışlar, karakterin eseridir (84).
— 227. Kur'ân, insanların gönül dertlerine şifâdır. Onları bunalımlardan kurtarır, huzura kavuşturur. Mü'minler, Kur'ân'ı okuyup dinlemekten huzur duyarlar, mutlu olurlar. Ama inanmayanlar, tebliğcisine karşı nefretle dolu olduklarından, Kur'ân, onlara ziyandan —yani nefretlerini artırmaktan— başka bir katkı sağlamaz. Hak sözüne karşı nefret beslemekle de ebedî ziyana uğrarlar, asla iflah olmazlar. Hak söze öfkelenmek, insanı telâfisi imkânsız ma'nevî kayıplara sokar, ruhun bütün iyilik ve güzelliklerini soyar (82).
— 228. İnsanlar ve cinler bir araya gelip birbirine yardım etmiş olsalar dahi yine Kur'ân stilinde bir söz ortaya çıkaramazlar (88).
— 229. Kur'ân'ın vahy eseri olduğunu bilen Kitap ehli bilginleri, onu duyunca saygı ile eğilirler, Allah'a secdeye kapanır, Kur'ân vahyine duydukları hayranlıktan dolayı "Subhânallâh, bu ne mükemmel söz!" derler (107-109).
— 230. Namazda Kur'ân okurken ne bağırmak, ne de sesi tamamen gizlemek uygun değildir. İkisinin ortasında, hafif bir ses, tam saygı ve edeb ile okumalı, duâ etmelidir (110).
— 231. Allah, kendisine yönelen kulunun dilediğini bilir, duasını kabul buyurur (110).
18 — 232. Mağaraya sığınan gençlerin imanlarında sebatı, gönülde yerleşen îmânın insana verdiği kemal, azm ve sebatı simgelemektedir.
— 233. Ashâb-ı Kehf in sayıları, mağarada ne kadar uyudukları hakkındaki sözler kesinlik ifade etmeyen, birer tahminden ibarettir (22-26).
— 234. insanın dâima ihtiyatlı davranması gerekir (19).
— 235. Bir işi yapacağını söyleyen, bunu Allah'ın irâdesine bağlayarak söylemeli, "İnşâalâh (Allah dilerse) şöyle yapacağım" demelidir. Çünkü Allah'ın dilemediği şey olmaz.
— 236. İnsanlar arasında ayırım yapmak doğru değildir. İnsanların değeri, mallarıyle değil, gönüldeki takvaları ve hallerindeki salahlarıyledir. Varlıklarına değer verip yoksulları önemsememek İlâhî dinin kurallarına aykırıdır. İnsan, Allah'tan korkusu, salâh ve takvası ölçüsünde, Allah katında değer kazanır. Allah'ın değer verdiğine değer verilir. Dünyâ maliyle, mevkiivle gurura kapılıp şımarmış aşırı insan, Allah katında değersizdir, o kimse, maneviyatını yıkmıştır. Ona uymamak lâzımdır:
"Nefsini, sabah akşam, rızâsını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut; gözlerin, dünyâ hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itaat etme" (28).
Âyetten hevâsına uyan yani bencil insanın aşırı olacağı anlaşılıyor. Her konuda aşırı insan, aslında hevâsına göre hareket edendir, makbul değildir. Din adına aşırı davranan, herkese kâfir damgasını vuran kimse, aslında kendi nefsini en iyi müslüman görerek nefsine uymakta, nefsinin arzusuna göre hareket etmektedir. Kur'ân, dâima ölçülü olmayı, ifrat ve tefritten uzak kalıp orta yolda gitmeyi öğütlemektedir (Furkan Sûresi: 67, Lokman Sûresi: 19 ncu âyetlere bakınız).
İnanıp inanmamak, kulun iradesine bırakılmıştır. Dileyen, gerçeğe inanır, dileyen inkâr eder (29).
— 237. Salih insan, bollukta da, darlıkta da Allah'a dayanır, şımarmaz. Kibirli insan, elindeki mülke, nimete güvenip şımanr; bir gün o nimetin, elinden gideceğini düşünmez. Oysa verdiği nimetlerle kulunu deneyen Allah, dilediği anda, verdiği nimeti alıp, onu yoksulluk ve perişanlık içinde bırakabilir. Kul, Allah'ın hışmını, cezasını önleyemez (32-44).
— 238. Dünyâ malı ve varlığı geçicidir. İnsan ömrü, âhiret hayâtına göre çok kısadır (8, 19).
— 239 Kibri yüzünden Âdem'e secde etmeyerek Rabbinin buyruğu dışına çıkan îblîs, Âdem'e ve onun bütün soyuna düşman olmuştur. Allah'ı bırakıp şeytyâna uyan, haksızlık eder ve kötü sonuca gider (50).
— 240. Kur'ân'da herşey misallerle anlatıldığı halde, yine bir kısım insanlar, azabı karşılarında görünceye dek inanmamakta direnirler. Çünkü imanla olgunlaşmamış insanlar çok tartışmacı olurlar. Tartışarak, batıl sözleriyle hakkı bastırmak isterler ve Allah'ın âyetleriyle eğlenirler (54-56).
— 241. Allah bağışlayan, esirgeyendir, ceza vermekte aceleci değildir. Eğer insanları, yaptıklarıyle cezalandırsaydı onlara hemen azâb gönderirdi. Fakat acele etmez, uslanmaları için fırsat verir. Ama vakti gelince Allah'ın azabından kurtulmak mümkün değildir. Nitekim eski inkarcı milletlere de fırsat verilmiş, vakti geldiğinde inen azâb, onları helak etmiştir (58-59).
— 242. 60-82 nci âyetlerde Mûsâ ile Allah'ın sâlih kulunun kıssası anlatılmaktadır. Bu hikâyeden, şeriat ilminden ayrı bir ledünnî ilmin olduğu; peygamber Musa'nın dahi o gizli bilgiyi öğrenmek üzre o sâlih kula bir süre çömezlik ettiği; o bilgi uyarınca yapılan ve zahirde şerîate aykırı görünüp gerçekte hikmete uygun birçok işin bulunduğu anlaşılır. Bu kıssanın içerdiği dersler, şöyle özetlenebilir:
a) Şerîat bilgisince yanlış görünen birçok şey, hakikat bilgisince doğru ve yerindedir.
b) Olaylar, Allah'ın hikmetleriyle cereyan eder. İnsanın kötü gördüğü birçok şey, aslında iyidir. Ancak insan, içyüzünü bilmediği için onu şer sanır. Bundan dolayı başa gelen olayları, Allah'ın hikmetine havale edip, sonunda onların hayırlı olacağını düşünmelidir. Bu düşünce insanın moralini güçlendirir, yaşama arzusunu ve iradesini sağlamlaştırır; ruhen çökmesini önler.
c) İlim öğrenmek için gerektiğinde başka yerlere, yabancı ülkelere gitmeli ve bunun zahmetlerine katlanmalıdır.

d) Yolda giderken yanına bir arkadaş almak, arkadaşla yola gitmek uygundur. "Önce arkadaş, sonra yol" denmiştir.
e) Hocası, rütbe itibariyle kendisinden aşağı da olsa, öğrencinin hocasına saygı göstermesi, ona itiraz etmemesi gerekir. Nitekim Mûsâ kendisinden aşağı derecede olan Hızır'a tâbi olmuş, ona saygı göstermişti.
f) Büyük bir hayır elde etmek için küçük bir zarar yapılabilir. Bir malın tamamının elden çıkmasını önlemek için bir parçası atılabilir. Bir bünyeyi kurtarabilmek için kangren olmuş bir uzvu kesmek gibi.
g) insanın bilmediği bir şeyi hemen inkâr etmemesi, düşünüp içyüzünü öğrenmesi gerekir.
h) Verilen söze, koşulan şarta uymak, i) Hatâ yapınca hemen özür dilemek.
j) Çocuklarını Allah'a ısmarlamakla beraber onların geleceğini de düşünmek.
k) Yapılan iyiliğe maddî karşılık beklememek.
1) Bina ve eşyayı onarıp korumak gibi hususlar, kıssadan alınacak dersler arasındadır.
— 243. Zu'1-Karneyn, Batıyı ve Doğuyu dolaşmış, dünyâda zayıflara saldıran, bozgunculuk yapan Ye'cûc ve Me'cûc'un önüne sed yapmış sâlih bir hükümdardır (83-98).
19 — 244. Allah, inanıp güzel işler yapan kullarına bir sevgi verir, onlar sevecen olurlar. Allah'ın yaratıklarına öfke ve nefret ile değil, sevgi ile bakarlar. Gönüller de onlara karşı bir eğilim duyar, görenler gayr-i ihtiyarî onları severler (96).
— 245. Kur'ân, iyileri müjdelemek, kötüleri uyarmak üzre Hz. Muham-med'e, kolay söyleyeceği bir dille, açık bir Arapça ile vahyedilmiştir.
— 246. Tanrı'nın da'vetine karşı gelen nice nesiller helak olmuştur. Artık onların sesi duyulmaz; unutulup gitmişlerdir. Bir varlıkları kalmamıştır (98).
20 — 247. Daha önce geçmiş milletlerin akıbetini, Allah'ın onlara nasıl muamele yapacağını yalnız Allah bilir (52).
— 248. Allah'ın nimetlerini yerken O'na şükretmek, haddi aşmamak, azgınlık, haksızlık yapmamak gerekir. Azgınlar, aşırı davrananlar, Allah'ın gazabına uğrarlar (81).
— 249. Büyücüler, hakikati anlayınca derhal inanmışlar, Fir'avn'ın tehdidi, onların îmânına engel olamamıştı. Bu olay, insanın objektif olması, hakikati anlayınca inatlaşmadan onu kabul etmesi gerektiğini anlatır. Tehdîd ve şantaj, kişiyi hakikate uymaktan alıkoymamalıdır. Çünkü hakikati kabul etmek, ruhu ebedî saadete ulaştırır. Tehdîde boyun eğip gerçeği gizlemek, görünürde geçici bir menfaat sağlasa dahi ruhu ebedî sıkıntılara, azâblara sokar (70-73). '
— 250. Toplumun çoğu paraya, altuna tapar. Nitekim Hz. Mûsâ, bir süre uzlete çekilince İsrâiloğulları, altundan yapılan buzağıya tapınışlardı. Bu olay, insanın paraya düşkünlüğünü sembolize etmektedir. Ayrıca toplumu daima irşâd ile beslemek de önemlidir, irşada ara verince topluma şüpheler gelebilir. Bunun için irşadın sürdürülmesinde yarar vardır.
— 251. Zulüm (haksızlık ve en büyük haksızlık olan şirk) işleyen suçlu, cezasını görür. İnanıp güzel işler yapan da korku ve üzüntü görmez. Yüce Mahkemede hiç kimsenin hakkı yenmez (111-112).
— 252. Şeytân, böbürlenerek Âdem'e secde etmekten kaçınmış; Allah, Âdem'e, şeytânın kendisine düşman olduğunu, ona uymamasını söylemiş; fakat ebedî yaşama arzusu içine düşen Âdem, şeytânın sözüne uyarak, yasak mey-vadan yemiş, bu yüzden cennetten çıkarılmış, sıkıntılar içine düşmüştür. Çünkü
Âdem'in bulunduğu cennette açlık, susuzluk ve çıplaklık duygusu yok idi. Ama oradan ayrılınca Âdem, bu gereksinimleri duymağa başladı. İşte o günden bugüne şeytân, insan oğluna düşmandır. Onu kandırıp Allah'a itâattan ayırmak, ebedî hüsrana düşürmek çabasındadır.
— 253. Allah'ın gösterdiği yolda giden sapmaz, sıkıntıya düşmez. Ama Allah'ı anmaktan yüz çeviren insan, sıkıntı içine düşer. Kıyamet gününde de kör olarak Yüce Dîvân'a sevk edilir. Çünkü o, dünyâda gerçekleri görmemişti. Bu yüzden âhirette de, dünyâdaki ma'nevî haliyle yüce Mahkemeye çıkarılır (124-125).
— 254. Allah, isyan eden milletleri helak eder. Eski milletlerden kalan harabeler de bunu göstermektedir. Akıllı insanlar, gördükleri o harabelerden ibret alıp, yola gelirler. Kendileri de onların sonucuna uğramamağa çalışırlar. Allah aceleci değildir. Her milleti bir süre yaşatma, deneme, sonra yola gelmeyenleri cezalandırma kararı vermiştir. Bu karar uyarınca sapıkları, zâlimleri bir süre yaşatır ama belirlenmiş zaman gelince ceza iner (128-129).
— 255. Günün çeşitli zamanlarında: Güneş doğmazdan ve batmazdan önce ve gündüzün kenar saatlerinde Allah'ı tesbîh eden gönül huzura erer (130).
— 256. Kişi namaz kılmalı ve evlâdını da namaza alıştırmalıdır. Namaz ruhun gıdasıdır. Bu ma'nevî gıda, bedenin gıdasından daha önemlidir.
21 — 257. İnsanlar, yaptıklarından hesap vereceklerini unutur, öğüt almaz, keyiflerine göre yaşarlar (1).
— 258. Gelenekçiler, gelen her yeni uyarıya karşı çıkarlar. Bir düşüncenin doğruluğu ne kadar kanıtlansa, yine onlar geleneklerinden, şartlandıkları düşüncelerin etkisinden kurtulup da objektif düşünemez ve uyarıyı dinlemezler; yeni düşünce ile alay ederler. Nitekim bu tefsirde Kur'ân'ın ruhunu yansıtan düşünceleri de, alışageldikleri bozuk düşüncelerin ve geleneklerin etkisiyle reddetmekte, bu tefsirin yazarına bütün hücumlarını yöneltmektedirler.
Maalesef bunlar, bu yazara saldırırken Kur'ân'ın kendisine saldırdıklarını hiç düşünmemektedirler.

— 259. Kendi içlerinden çıkmış, kendileriyle beraber büyümüş bir insanın elçi, uyarıcı olmasını; saygı görmesini çekemezler, kıskanırlar. Bu yüzden onu şiddetle reddederler. Bu hareketi, daha çok toplumun lideri durumundaki şımarık, kıskanç, menfaatçi, bencil insanlar yaparlar. Oysa geçmiş peygamberler de melek değil, birer insan idi. Onların peygamberliğini kabul edenler, neden yeni peygamberi: "Bu da sizin gibi bir insandır" diyerek reddediyorlar? Bunun temel sebebi kıskançlıktır. Eskileri kabul ederler, çünkü onlar geçmiştir, toplum içinde değillerdir, kendi mevkilerine zarar vermezler. Ama kendi zamanlarında, kendi aralarından çıkan peygamberi ve uyarıcıyı, Hak da'vetçi-sini kabul ettikleri takdirde kendi liderliklerini, menfaatlerini kaybedecek, o peygambere veya uyarıcıya tâbi olacaklardır, işte lider iken tâbi durumuna düşmek istemediklerinden kendi çağdaşları olan peygamber ve uyarıcıyı reddederler.
Fakat zorbalar ne kadar olumsuz davranış içine girseler, ne kadar diren-seler de Allah'ın imdadı yetişir, peygamberlerin, uyarıcıların dâvası, getirdikleri yeni düşünce üstün gelir. Allah, hakkı bâtılın üzerine atarak bâtılı ezer. Köhne düşünceler, tarihe gömülür (9, 18).
— 260, Mü'min, açık kanıtla hareket eder. Kur'ân, bilgi ile, aklî kanıtlarla hareket etmeyi, bilgisiz davranışlardan uzak durmayı öğütler. Allah'ın birliğini ispatlayan kanıtlardan sonra şöyle der: "De ki: Kesin delilinizi getirin. İşte benimle beraber olanların da, benden öncekilerin de öğütü budur. Ama çoğu, gerçeği bilmeden yüz çevirirler" (24).
— 261. Hiçbir insan, ölümsüz değildir. Her can ölümü tadacaktır (34-35). Ebedî yaşama sahip bir insan yoktur. Buna göre Hızır'ın hayât suyu içip bedeniyle ebedî yaşama erdiği hakkındaki rivayetler doğru değildir. Hızır, be-dene bürünüp görünen ruhanî bir varlık olabilir. Ebedî hayât, ancak âhirette vardır. Dünyâdaki bedensel canlılara ebedîlik verilmemiştir.
— 262. Allah, insanı iyi ve kötü olaylarla sınamaktadır. Herkes Yüce Mah-keme'de, dünyâdaki olaylar ve davranışları ile değerlendirilecektir (35).
— 263. İnsan acelecidir. Mü'minler, dinleriyle alay eden müşriklerin hemen cezalandırılmalarını beklerler. Onlar hemen cezalandırılmayınca da umutsuzluğa düşerler. Kâfirler de olumsuz davranışlarından dolayı hemen cezalandırılmadıklarını görünce İlâhî uyarının boş olduğunu sanır, kötü davranışlarını sürdürürler.
Gerçekte Hak da'vetiyle alay edenler cezalandırılacaklardır, ama Allah, aceleci değildir. Hikmeti uyarınca onlara bir süre tanımıştır. Aceleye gerek yoktur. Peyğamberleriyle alay eden eski milletler cezalandırıldıkları gibi Hz. Muhammed(s.a.v.)le alay edenler de cezalandırılacaklardır (37-43).
— 264. Kâfirler, hiç ummadıkları bir zamanda ansızın azaba yakalanırlar. Taptıkları tanrılar, kendilerini koruyamaz (40-43).
— 265. Bir kuşak, kendilerinin ve atalarının ceza görmeden rahat bir yaşam sürdürdüğünü görünce gaflete düşer, âhirete yönelmez. Helak edilmiş yöre kentlerinin durumundan ibret almaz.
— 266. İnsan uzun süre rahat yaşayınca gaflete düşer. Âhiret hesabını, hattâ Allah'ı unutur: Yüreği katılaşır: "inananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalb-leri, Atlan'm zikrine ve inen hakka saygı duysun ve bundan önce kendilerine Kitâb verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmekle kalbleri katılaşmış, çoğu da yoldan çıkmış kimseler gibi olmasınlar?" (Hadîd Sûresi: 16).
— 267. Lûtçuluk, zina, toplumu felâkete sürükler (74). "Zinaya yaklaşmayın, çünkü o, açık bir edepsizliktir, çok kötü bir yoldur!" (İsrâ Sûresi: 342).
— 268. Allah dilerse yaşlı adamdan ve kısır kadından, namuslu bakireden çocuk doğurtur (89-91).
— 269. Hakk'ın buyruğu geldiği zaman, peygamber sözünü dinlemeyenler pişman olurlar.
— 270. Tevrat'ta ve Zebur'da Arzın, sâlih kullara verileceği, sonunda sâ-lihlerin bu dünyâya egemen olacakları yazılmış olduğu gibi (105), Kur'ân'da da böyle yazılmıştır: "Allah, sizden inanıp iyi işler yapanlara, Öncekileri hükümran kıldığı gibi, kendilerini de hükümran kılacağını va'detmiştir" (Nûr Sûresi: 55).
— 271. İnkarcıların, ne zaman cezalandırılacaklarını yalnız Allah bilir. Belki de Allah onları biraz daha denemek için azabı erteler. Allah'ın yargısı gerçektir. O'nun vereceği hüküm, âdildir (112).
— 272. Göklerle yer, yani tüm evren, önce birbirine yapışık, tek kütle iken Allah, bunları birbirinden ayırarak uzaydaki galaksileri, sistemleri oluşturmuş ve her canlı şeyi sudan yaratmıştır. Hayâtın temeli sudur. Bedensel hayât, suya dayalıdır (30).
— 273. Gök, korunmuş, sağlam bir tavan gibi yerin üstünde durur. Uzayda asılı duran yıldızlar yıkılmaz. Allah, bu binayı öyle sağlam yapmıştır ki hiçbir güç, onun taşlarından birini yerinden sökemez: "Göğü sağlam yaptık ve biz (onu) genişletmekteyiz" (Zâriyat Sûresi: 47).
22 — 274. Kimi insan genç ölür, kimi ihtiyarlar, kimi de ihtiyarlığında bunar.
— 275. Bazı insanlar, kibir ve inatlarına kapılır, bilmeden, bir kanıta dayanmadan tartışıp dururlar. Onlar, gururlarını herşeyin üstünde tutarlar. Onlar, bu cahil ve kaba davranışları yüzünden dünyâda da, âhirette de iflah olmazlar: "İnsanlardan kimi, bilmeden, ne bir yol göstereni, ne de aydınlatıcı bir Kitabı olmadan Allah hakkında tartışır. Allah'ın yolundan saptırmak için boynunu döndürerek (kabara kabara tartışmasını sürdürür). Dünyâda onun için bir kepazelik vardır; kıyamet günü de ona yangın azabını taddıracağız" (8-9).
— 276. Kimi insan da, kendi yararına oldukça Allah'a ibâdet eder. Menfaat görürse sevinir. Ama Allah'ın bir imtihânıyla karşılaşırsa döner (11).
— 277. Allah, kullarına zulmetmez. Onların başlarına gelen felâketler, kötülükler, kendi haksız davranışlarının

sonucudur (10).
— 278. Allah'ın va'dettiği yardım, zorlama ile olmaz, O'nun dilediği zaman gelir (15).
— 279. Hac, kuru bir seyahat değil, Allah'ı anmak ve birtakım yararları bizzat görmek içindir.
— 280. Hacda kurban kesenler, kestikleri kurbanın etini kendileri yemeli, yoksullara da yedirmelidirler. Kurbanın amacı, sadece hayvanı boğazlayıp bırakmak değil, onun etiyle fakirleri beslemektir. Yoksa Allah'ın, kurbanın etine kanına ihtiyâcı yoktur. Allah'ın muradı da hayvanların kesilip sokaklara bırakılması değil, yoksullara yardım etmektir. "Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşmaz. Fakat sizin takvanız O'na ulaşır". (37). Öyle ise hayvanları sokaklarda bırakmamalı, etlerinden yemeli ve yoksullara yedirmeli, kesildiği bölgede ihtiyaç yoksa diğer ülkelerdeki yoksullara göndermeli ve Allah'a şükretmelidir.
— 281. Kur'ân'da haram olduğu belirtilen etlerin dışında kalan bütün etler helâldir (30). Haram olan etler, En'âm Sûresinin 145 nci, Nahl Sûresinin 115 nci, Bakara Sûresinin 173 ncü ve Mâide Sûresinin 3 ncü âyetinde anılan dört cins ettir ki bunlar; leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına boğazlanmak suretiyle murdar olmuş hayvanların etleridir. Ayrıntı için En'âm Sûresinin 145 nci âyetinin tefsirine bakınız (3/245-247).
— 282. Dinin ruhu Allah'a saygı, O'nun yasaklan dışına çıkmaktan ko-runmak(takvâ)dır. Allah'ın nişanlarına (belirlediği sınırlara, ibâdetlere, kurbanlara) saygı göstermek, kalbdeki takvâ'nın sonucudur (30, 32). "Allah'a ulaşacak olan, kesilen hayvanların etleri ve kanları değil, sizin takvânızdır"
— 283. Allah, gerçekten inananları savunur, fakat hiçbir hâin-nankörü sevmez (39).
— 284. Zulme uğrayanlar, kendilerini savunma hakkına sahiptirler (39). Allah, mü'minleri, kendilerine yardım eden insanların eliyle savunur. İnananları savunacak insanlar ortaya çıkarır. Öyle olmasa tevhîd dinlerinin ibâdet yerleri yıkılırdı. Ma'bedler, onları savunan insanlar sayesinde ayakta durmaktadır (40).
— 285. Allah, mazlumun yardımcısıdır (60).
— 286. "Allah göğü, yerin üstüne düşmekten korur. Ancak Allah'ın izniyle gök, yerin üstüne düşebilir" (65) âyetinde göğün, yerin üstünde bir tavan gibi durduğuna işaret edilir ki, "Biz göğü, korunmuş bir tavan yaptık" (Enbiyâ Sûresi: 32) âyeti de aynı mânâyı ifade etmektedir.
Ayrıca âyette, göğün, yerin üstüne düşme eğilimine de işaret edilmiştir ki bunda gezegenler arasındaki çekim kanununa, uzay cisimlerinin, çekim kanunuyla birbirine bağlandığına; konumlarından ve dönüşlerinden oluşan itme gücüyle de çekim kanununun dengelendiğine işaret bulunmaktadır. "Allah göğü yükseltti, mîzân (ölçüt, denge) koydu" (Rahman Sûresi: 7) âyeti de gök cisimleri arasındaki dengeye işaret etmektedir.
— 287. Felaha ermek için iyi işler yapmak gerekir. Güzel, yararlı işler yapmak, başarı ve mutluluğun sırrıdır (77).
— 288. Sağlam îmân sahipleri, Allah'ın dinlerine ve o dinlerin ma'bedleri-ne saygı gösterir; iktidara geldiklerinde ibâdetlerini ihmal etmez, dinin buyruklarını yapar, yasaklarından uzak durur; toplumu iyiye yönlendirir, bozgunculuk etmezler.
23 — 289. Çamuru süzerek ilk insanı yaratan Allah, onun soyunu spermin aşıladığı yumurtadan, yani nutfeden yaratmaktadır. Spermin aşıladığı yumurtayı halden hale geçirerek kendi başına düşünüp iş yapan insanı yaratan Allah, ölüleri de diriltmeğe kadirdir (12-16).
— 290. Tabiat yasalarını koyan, indirdiği yağmur suyu ile ekinler, ağaçlar bitiren; hayvanları yaratan, Allah'tır (18-22).
— 291. Yağan yağmur, kar, hep ölçü ile inmektedir. Ölçüsüz, hesapsız bir şey yoktur. Allah, herşeyi bir ölçü ve miktar ile yaratır (Ra'd Sûresi: 8). Bize' sonsuz gelen şeylerin de bir sonu ve ölçüsü vardır.
Yağan yağmurları yerin altında depolayan Allah, dilediği zaman toprağın altında depolanmış suyu gidermeğe de kadirdir (18). Bu âyette yer altı sularının, artezyenlerle ve sair yollarla kuruyabileceğine işaret edilmiştir.
— 292. Gemi gibi tabiat güçleriyle çalışan, motorsuz veya motorlu araçlara binerken: " Akıp gitmesi de, durması da Allah'ın adiyledir. Rabbin, elbette bağışlayan, esirgeyendir!" (Hûd: 41) âyetini okumalı ve: "Rabutm, beni mübarek bir inişle indir, sen konuklayanlarm en hayırlısısın!" (29) demelidir.
— 293. Dünyâ malı, çoluk çocuk birer imtihandır. Bunları Allah'ın nimeti bilip O'na şükretmek, nankörlük etmemek gerekir. Bunlara güvenip nankörlük edenler, farkında olmadan canlarını azaba tutsak ederler. Mal ve çocukları, ruhlarının bozulmasına, azaba uğramasına neden olur (55-56).
— 294. Allah'a gönülden inanmanın en açık belirtisi: Allah'a ortak koşmamak, ihlâs ile hareket etmek, yaptığını Allah için yapmak, sadakayı Allah için vermek, Allah'a saygılı olmak gerekir. İşte bu îmân derecesine ulaşanlar dâima hayır işlerine koşarlar (57-61).
— 295. Yapılan her iyilik, ma'nevî güçler tarafından tesbit edilir. Kişinin ruh defterine yazılır. Dünyâda her yapılan eylemin ödül veya cezası, Yüce Mah-keme'de verilir. Hiç kimseye haksızlık edilmez (62).
Ama insanlar, yaptıklarının her ân tesbît edildiğinin farkında olmazlar. Bu yüzden kazançlarına olacağını sanarak kötü işler yaparlar. Fakat azabı görünce de feryada başlarlar. Ama artık iş işten geçer. Allah'ın azabından kur-tuluş imkânı bulamazlar. Çünkü Allah'tan başka kurtarıcı yoktur (63-65).
— 296. Allah, hiçbir cana, gücünün üstünde bir şey buyurmaz (62).
— 297. Âhirete inanmayan insan, doğru yoldan sapar, nimet içinde şıma-rır, gaflete düşer, Allah'ı unutur. Ama darlığa düşünce Allah'a yalvarır (74-76).
— 298. Genellikle bütün insanlarda az çok bu zayıflık vardır. Bolluk zamanında şımarmak, gaflete düşmek;

darlık zamanında umutsuzluğa düşmek (76-77). "insana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer. Ona bir zarar dokununca da umutsuzluğa düşer" (İsrâ Sûresi: 83).
—299. Tartışırken ölçülü olmak, da'vâyı güzel sözlerle savunmak, gönül kırmamak gerekir (96). Çünkü güzel söz, katı gönülleri yumuşatır. Ama kaba söz düşmanlık yaratır, karşıdaki insanları iyice inatlaşmağa sevk eder. Birçok âyette tartışırken kaba sözden kaçınmak emredilmiştir. Hz. Peyğamber'in olduğu gibi diğer peygamberlerin metodu da tatlı sözdür: "Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki sen onlara yumuşak davrandm. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır, giderlerdi" (Âl-i İmrân Sûresi: 159). Hz. Mûsâ ile Harun'a da'vâlarını Fir'avn'e "yumuşak sözle anlatmaları" emredilmiştir (Tâ-hâ Sûresi: 44).
96 ncı âyetin sonunda şeytânın dürtüklemelerinden Allah'a sığınmanın emredilmesi (97-98), kaba sözün, insanlar arasında düşmanlık ve kavgalara yol açacağına işarettir. Şu âyetler de aynı konuya dikkati çekmektedir:
'Kullarıma söyle: 'En güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytân aralarına girer (onları tartışmaya ve kötülüğe dürtükler). Zira şeytân, insanın ap açık düşmanıdır" (İsrâ Sûresi: 53).
"İyilikle kötülük bir olmaz. (Sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman seninle, arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir" (Fussilet Sûresi: 34).
"İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücâdele edin (tartışın)..." (Ankebût Sûresi: 46).
— 300. Allah, insanları saptırmaz. İnsanlar kendi şekavetlerinin etkisinde kalıp doğru yoldan saparlar. Allah da doğru yola gelmek istemeyen o kimseleri kendi sapık hallerine bırakır. Sorumluluk kendilerine aittir: "Rabbimiz, dediler, bahtsızlığımız bizi yendi. Biz, sapık bir topluluk olduk" (106).
— 301. Herkes Allah'ın kuludur. 109 ncu âyette yüce Allah, âhirette cehennem5 azabına çarpılanları azarlayarak neden bu cezaya çarpıldıklarını anlatırken: "Çünkü siz, kullarımdan 'Rabbimiz bizi bağışla, bize acı, sen acı-yanların en hayırlısısınV diyerek bize yalvaran bir grup kulumuzla alay ederdiniz!" buyuruyor. Böylece herkesin ve özellikle kendisine yalvaran yoksul, mü'min kulların kendi kulları olduğunu vurguluyor; kendi kullarıyle alay edilmesine razı olmayacağını anlatıyor.
— İ02. Bitmeyecek gibi uzun gelen dünyâ hayâtı sona erince, sanki bir gün, ya da daha az bir zaman kadar sürmüş gibi kısa gelir. Öyle ise bu ömrün her saniyesini güzel işlerle değerlendirmek gerekir (112-114).
24 — 303. Allah, kendisini anan, emirlerini tutan insanları, yaptıkları ibâdet ve davranışlarının en güzeli üzerinden ödüllendirecek ve onlara bol rızık ihsan edecektir. O, dilediğini hesapsız nzıklandırır (38).
— 304. Fakat inkarcıların eylemleri, bir serâb olacak, âhirette kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Sahibini karanlıklar içinde bırakan küfür, güzel eylemleri de örtecek, yararsız kılacaktır (39).
— 305. Mü'min, Hakk'ın hükmünü, kendi lehinde de, aleyhinde de olsa kabul eder. Hüküm lehlerinde olunca kabul edip, aleyhlerinde olunca yüz çevirenler, yüreklerinde kuşku hastalığı bulunan insanlardır. Gerçek mü'minlerin, her hal ve kârda Allah'ın ve Elçisinin hükmüne tam teslîmiyyetle itaat etmeleri gerekir. Allah'a ve Elçisine tam teslîm olmayanlar haksız, başarısızdırlar. Onların hükmüne itaat edenler başarıya ulaşırlar (48-52).
— 306. Kimi insan var ki söz verir, Peyğamber'in sözüne uyacağına yemîn eder, ama iş yapmaya gelince yan çizer, sözünde durmaz. Önemli olan, kişinin sözü değil, davranışıdır. Yoksa söz, havanın, dilin hareketlerine göre titreşiminden ibarettir.
"Âyînesi iştir kişinin lâfe bakılmaz, Şahsın görünür rütbe-i 'aklı eserinde."
Allah söze değil, öze bakar. Kuldan istenen, boş yere yemîn etmesi değil, fi'len itaat etmesidir: "De ki: 'Yemîn etmeyin (sizden istenen, yalan yere yemîn etmek değil) güzel itaat etmektir" (53).
— 307. Allah'a ve Elçisine itaat eden, doğru yolu bulmuştur. Onlara itaat etmeyen, yanlış davranışlarının sonucuna katlanır. İtaat edenler, itaat etmeyenlerin davranışlarından sorumlu değillerdir. Herkes kendi yaptığından sorumludur: "De ki; 'Allah'a itaat edin, Elçiye itaat edin! Eğer (kabul etmeyip) dönerseniz, Elçiye gereken, kendisine yükletilen(duyurma görevini yapmak)?//: Eğer ona itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz. Elçiye düşen, açık bir biçimde duyurmaktır" (54).
— 308. Allah inanıp salih amel yapanları, yeryüzünde hükümrân kılacağını, imândan çıkan; güzel eylemlerini kötüye çevirenlerin mülkünü onların elinden alıp salih amel yapan mü'minlere vereceğini va'detmiştir (55). Bu husus, daha önceki İlâhî Kitaplarda da vurgulanmış olan İlâhî bir sözdür:
"Andolsun, Tevrat'tan sonra Zebur'da da: 'Arza, mutlaka iyi kullarım vâris olacak' diye yazmıştık" (Enbiyâ Sûresi: 105).
— 309.Allah'ın rahmetine erebilmek için namaz kılmak, zekât vermek, Pey-ğamber'e itaat etmek gerekir (56).
— 310. Eninde sonunda hak galip gelir. Hakkı engellemeğe çalışan kâfirler, bunu başaramazlar. Bir süre başarılı görünseler de sonunda hakka yenik düşerler. Hakkı engellemeğe çalışanlar, dünyâda yenilgiye uğrayacakları gi-bi, âhirette de cehenneme atılacaklardır (57).
— 311. Evlenme çağını geçmiş kadınlar, fazla zinet göstermeden, çarşafsız dışarı çıkabilirler. Ama sakınmaları, ağır başlı davranmaları daha uygundur (60).
— 312. Hiç kimse, gücünün üstünde bir şeyle yükümlü tutulmaz. Kör, topal, hasta ve diğer mü'minler kendi evlerinden, yakınlarının ve dostlarının evlerinden yemek yiyebilirler.
— 313. Hep birlikte yemek yenileceği gibi ayrı ayrı kablarda da yenilebilir (61), Ayrıntı için 61. âyetin tefsîrine bakınız.

— 314. Peygamberin, yahut liderin huzurunda bir mesele görüşülürken toplantıda bulunanların, izin almadan toplantıyı terk etmeleri doğru değildir. Bir mazeret dolayısıyle ayrılmak gerekince izin alıp ayrılmalıdır. Toplantı başkanı da mazeret sahiplerine izin vermelidir (62).
— 315. Peyğamber'in, yahut onun feyziyle yetişmiş bir velînin çağırması, alelade bir insanın çağırması gibi değildir. Onun çağrısına hemen koşmak ve huzurundaki toplantıdan da izinsiz ayrılmamak gerekir. Onun yanından izinsiz sıvışanlar, bir belâya uğramaktan çekinmelidirler. Çünkü göklerin ve yerin sahibi Allah, insanların davranışlarını ve niyyetlerini bilir. Yaptıkları işleri, bir gün huzurundaki Mahkeme'de onlara bildirir. İşte insan, o Yüce Mahkeme'de hesap vereceğini düşünerek uygun olmayan davranışlardan sakınmalıdır (63-64).
25 — 316. İnsanlar, birbirleriyle denenirler: Peygamber, kendisine karşı koyanlarla denenir; dayanma gücü, mücâdele azmi ölçülür. Ümmet, peygamberine ve imamına itaati ile denenir. Zengin fakirle, fakir zengin ile; güçlü zayıf ile, zayıf güçlü ile denenir (20).
— 317. Müşriklerin inkarcı soruları, şaşırtmak için ortaya attıkları misaller, Kur'ân'da en güzel cevaplarla karşılanmış ve herşey aklî yöntemlerle açıklanmıştır (33).
— 318. Geleneksel dinlerine bağlananlar, içlerinden bir insanın peygamber olmasına şaşmışlar "allah bunu mu elçi gönderdi?" demişlerdir. Hz. Mu-hammed'in peygamber olmasını hazmedememişlerdir. Onlara göre Allah'ın elçisi, insan değil, melek olmalıdır. İnsan olsa bile bir yetîm değil, daha zengin ve saygın biri olmalıdır. Bunlar, ruhsal değerin, dünyâ malı ve mevkii ile, yahut soy sopla kazanılacağını sanmışlardır (41-42). Oysa insanın değeri, gönül temizliği, ruh sâfiyyeti ile ölçülür. Zenginliğin ve soyun Allah katında değeri yoktur. Allah katında en değerli olan, O'na en çok bağlı, O'nun buyrukları dışına çıkmaktan en çok sakınandır.
— 319. Öyle insanlar, kendi heveslerini tanrı edinmişlerdir. Nefislerinin arzusuna taparcasına bağlı olduklarından, peygamber sözü dinlemez, Hakk'a uymazlar. Onlara göre uyulacak tek kişi, kendileridir. Kibir ve gururları, tanrı derecesine varmıştır. Din diye bağlandıkları da aslında nefislerinin arzusundan ibarettir. Nefsinin arzusunu, hayâllerini tanrılaştıran insanı yola getirmek çok güçtür. Çünkü öylesi, hakikati dinlemez, düşünmez. İnadının dikine gider (43-44).
— 320. Allah istese her kente bir uyarıcı gönderirdi (52). Ama her kente değil, her milletin ana kentine bir uyarıcı göndermiş: "İçinde bir uyarıcı çıkmamış olan hiçbir millet yoktur" (Fâtır Sûresi: 24). Arap kavminin ana kenti olan Mekke'yfe de Hz. Muhammed'i göndermiştir: "Bu da kentlerin ana-sı(Mekke)yi ve çevresindeki(kasaba)lan uyarman için sana indirdiğimiz feyz kaynağı ve kendinden önceki(Tann Kitâbı)m doğrulayan bir Kitâbdır" (En'am Sûresi: 92).
— 321. 68 nci âyette Rahmân'ın kullarının, Allah'tan başkasına yalvarmayacakları, haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayacakları ve zina etmeyecekleri belirtildikten sonra 69 ncu âyette hemen bir açıklama yapılarak bunları yapanın, kıyamet gününde katmerli azaba çarpılacağı ve sürekli işkence içinde kalacağı vurgulanmaktadır. Demek ki bu üç fiil, yani şirk, haksız yere adam öldürmek ve zina etmek îmân ahlâkı değil, şirk ahlâkıdır ki bunları yapan kimse, sürekli ve katmerli bir azaba çarpılmaktadır. Fakat çok merhametli Allah, yine de kullarını umutsuzluktan kurtarmakta, tevbe edip inanan ve güzel işler yapanların kötülüklerini iyiliklere değiştireceğini, Allah'ın çok bağışlayan, çok acıyan olduğunu; tevbe edip uslananlan affedeceğini iki defa vurgulamaktadır (70-71).
Şirk ahlâkı olan fiilleri yapanların katlanmış azaba çarpılacakları belirtildikten sonra bunlardan tevbe edenlerin affedileceği de iki defa vurgulanmıştır ki bu, Kur'ân'ın edebî i'câzı yanında, Allah'ın merhametinin bolluğunu da düşündürmektedir.
Kur'ân, insanlara, umutsuzluk değil, hep umut aşılamakta, onları azâb ile korkuttuktan sonra Allah'ın rahmetinin bolluğunu, O'nun affediciliğini hatırlatarak kulları tevbeye, uslanmağa yöneltmektedir: "(Tarafımdan onlara) De ki: 'Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah, bütün günâhları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan çok esirgeyendir" (Zümer Sûresi: 53).
— 322. Kulu yücelten, Allah'a ibâdettir. Allah'a ibâdet etmeyen ruh, değer ve güzelliklerini yitirir. "Ruhunu arındırıp yücelten felah bulmuş, ruhunu aşağılatan kaybetmiştir!" (Şems Sûresi: 9-10). Kullarının ruhlarını ebedî ziyandan korumak için Cenabı Hak, onları, sadece kendisine yalvarmağa, ibâdet etmeğe yöneltmiştir: "De ki; 'Duanız (ibâdetiniz) olmadıktan sonra Rabbim sizi ne yapsın?" (77).
İnsanın yaratılışının temel amacı, Allah'ı tanımak, O'na kulluk etmektir: "Ben cinleri ve insanları bana kulluk etmeleri için yarattım" (ZâriyafSûresi: 56).
Allah'a kulluğu bırakıp şirkte kalan, Hakk'ın âyetlerini yalanlayan, kendisini cehenneme tutsak eder.Çünkü hakikati azâb olan eyleminin gerçek yüzü, kendisini kuşatır. Ruhun, azâbdan kurtulması için Allah'a kulluğa sarılması gerekir.
26 — 323. Bîr milleti köle yaptıktan sonra içlerinden sadece birine veya birkaç kişiye iyilik etmek, fazla bir değer taşımaz.
—_324. Allah isterse zorbaları, kendi yetiştirdikleri insanlar vasıtasiyle devirir. Nasıl ki Mûsâ, evinde yetiştiği Fir'avn'ı devirmişti. Çavuşesku'nun, kendi zamanında yetişenler tarafından nasıl devrilip kurşuna dizildiğini gördük.
— 325. Halk üzerine hakimiyyet kuran nice zorba, halkın körü körüne itaat za'fından yararlanarak kendilerini tanrı yerine koymuşlar, hattâ kendilerinin tanrı olduğuna inanmışlar, kendilerini tanrı tanımayanları hapsetmişler,

baskı ve işkence ile ezmişlerdir (29).
— 326. Büyü vardır ama çoğu, göz boyamadır: "Büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopalan kendisine, gerçekten koşuyor gibi görünüyor" (Tâhâ Sûresi: 66) âyetinden, büyücülerin iplerinin ve sopalarının gerçekte yürümediği, fakat yürür gösterildiği anlaşılır. Yani bu büyü, bir göz aldatmacasıdır. Büyünün çeşitleri hakkında Bakara Sûresi 102 nci âyetin tefsirine bakınız (1/207-209).
— 327. İnsaflı insan, gerçeği görünce kabul eder, inatlaşmaz. Nitekim Mû-sâ'nın mu'cizesini gören büyücüler, onun peygamber olduğunu anlamış ve Fir'avn'ın ağır işkence ve ölüm tehdidlerine rağmen Musa'nın peygamberliğine inanmışlardır (46-49).
— 328. Gerçek îmân sahibi, âhiret sevap ve nimetini, dünyânın rahat ve izzetine tercîh eder. Gerektiğinde îmânı uğrunda canını feda etmekten çekinmez. Çünkü dünyâ nimetinin geçici, âhiret ödülünün ebedî olduğunu bilir. Elbete ebedî nimet, geçici rahata tercîh edilir (49-51).
— 329. Düşmanı küçümsemek doğru değildir. Fir'avn, küçümsediği İsrai-loğullarına, Allah'ın takdiriyle yenik düşmüştür (54-66).
' — 330. Savaşta üstünlük, kuru kalabalık ile değil, yürekten birbirine bağlı, inançn, yetişmiş bir ordu ile kazanılır. Nice az topluluk, inançsız ve bilinçsiz kuru kalabalıkları dağıtmıştır: "Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir" (Bakara Sûresi: 249).
Cenabı Hak, yirmi kişilik bir mü'minler topluluğunun, kendilerinin onkatı kâfir bir kuvveti yeneceğini bildirirken sebebini de kâfirlerin, anlamaz, bilinçsiz bir topluluk olduklarına bağlamaktadır. Demek ki savaşta galibiy-yetin sırrı önce îmân, bilinç, dayanışma ve savaş tekniğini bilmektir.
— 331. Dîn, geleneğe değil, vahye dayanmalıdır. Ataların gelenekleri ak-len vahye aykırı ise ona uymak vebaldir. Atadan kalma, şirke bulanmış din yolu bâtıldır. Derhal onları bırakıp tevhîd dinine dönmek gerekir: "Hayır ama babalarımızın böyle yaptıklarını gördük (onun için biz de böyle yapıyoruz), dediler. 'Şimdi gördünüz mü, neye tapıyorsunuz?' dedi. 'Siz ve eski atalarınız?' " (74-75).
— 332. En güzel duâ, 83-87 nci âyetlerde anılan Hz. İbrahim'in duâsıdır. Allah'tan hüküm (hükümdarlık, hikmet), hayr ile yâd edilme, cennet ve saadet istenmelidir.
— 333. Hz. İbrâhîm, sapık babasının da bağışlanmasını dilemiştir. Çünkü o, babasına, kendisi için duâ edip mağfiret dileyeceğini söylemişti: "Selâm sana, dedi, senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana çok lutufkârdır" (Meryem Sûresi: 47). İşte verdiği bu sözü tutmak için babasının bağışlanmasını dilemiştir. Ayrıca babasına duyduğu sevgi ve saygı da onu, babası için mağfiret dilemeğe sevk etmiştir. Herhalde İbrahim'in babasının, şirki dışında, iyi meziyetleri de vardı ki İbrâhîm ona böyle duâ etmiştir.
— 334. Cinsel ilişkinin asıl amacı çocuktur. Bundan dolayı kadınla erkeğin, nikâh ile birleşmeleri istenmiştir. Erkeğin erkek ile cinsel ilişkide bulunması, yaratılış amacına aykırıdır, sapıklıktır. Bu eylemi yapan Lût kavmi cezalandırıldığı gibi her kavim de mazîdeki örnekleri gibi cezalandırılır. Bugün bu fahişe eylem, Aids mikrobu ile cezalandırılmaktadır. Dünyâda alabildiğine cinsel serbestlik içine giren din tanımaz insanlar, milyonlarca insanın bu onulmaz hastalığa yakalandığını görünce tekrar dinlerin emrettiği biçimde evlenmeğe rağbet etmeğe başlamışlardır.
— 335. Doğru ölçüp tartmak, ticarete hile karıştırmamak, halkın malını hile ile çalmamak, toplum düzenini bozmamak, Allah'tan korkmak gerekir (181-184). Peygamberler insanlara doğruluğu, güvenilirliği öğütlemişlerdir. Doğruluk, İlâhî dinlerin temel prensiplerindendir.
— 336. Önce yakın akraba ve çevreyi uyarmak gerekir (214).
— 337. Alçak gönüllü olmalıdır (215).
27 — 338. îmân, sadece sözden ibaret değildir. Güzel eylemlere dönüşen düşüncedir. Mü'minlerin vasıflan şöyledir: Namaz kılarlar, zekât verirler, âhi-rete kesin inanırlar (3). Ra'd Sûresinin 19-24 ncü, Mü'minûn Sûresinin 1-11 nci, Furkan Sûresinin 63-75 nci âyetlerinde mü'minlerin vasıflan daha ayrıntılı olarak anılmaktadır.
— 339. Alışkanlık, kötü işleri cazip hale getirir. Kötü bir işe alışan insan, iyi bir iş yaptığını sanarak körü körüne o eylemin içine atılır, onu işleyip durur. Ondan bir türlü vazgeçemez. Sonunda o kötü eylem, kendisinin cehennemi olur. O kişi, âhirette en büyük ziyana uğrar (4-5). Çünkü kötü işler, kötü düşünceler, insan ruhunun iyi sıfatlarını bozar, ruhu çirkinleştirir. Âhirette onlara şöyle denilir: "Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; (orada) bunlarla sefa sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbir şey bırakmadınız). Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan ötürü bugün, atçaltıcı bir azâb ile cezalandırılacaksınız" (Ah-
p kaf Sûresi: 20), "Bu dünyâ hayâtında biz onların peşine bir lanet taktık. Kıyamet günü ise onlar çirkinleştirilenlerdendir" (Kasas Sûresi: 42).
Bu son âyet de gösteriyor ki kötü eylemler, dünyâda insanın lanetle anılmasına yol açtığı gibi ruhu da çirkinleştirmektedir. Ancak bu çirkinlik, işlerin içyüzünün, hakikatlerin ortaya çıkacağı âhirette belli olacaktır.
— 340. Kötülük yapan, Allah'ın gazabına çarpılmaktan korkmalıdır. Ancak hatâsının ardından tevbe edip iyi işler yapanları Allah bağışlar. O çok bağışlayan, çok acıyandır.
— 341. Allah, Davud'a ve Süleyman'a ilim vermiş, onlar kendilerine ilim ve hükümdarlık veren Allah'a hamdetmişlerdir (15). Kul, Allah'ın verdiği nimete şükrederse Allah o nimeti mübarek kılar, artırır. Ama Karun

gibi nankörlük edip, servetini kendi bilgisi ve çalışmasıyle kazandığını sanır, Allah'ın lutfunu görmezse Allah onun nimetini elinden alır, yahut servetini kendisine azâb eder. Kendisine böbürlenmemesini, Allah'a şükür ve hamdetmesini söyleyenlere Karun: "Bu servet, bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi, dedi. O mağrur bilmedi ki Allah, kendisinden önceki nesiller arasında kendisinden daha güçlü ve daha çok cemâati bulunan nice kimseleri helak etmiştir?" (Kasas Sûresi: 78).

— 342. Davud'un mülküne vâris olan Süleyman, büyük mülkünü genişletmiş, birçok kralı egemenliği altına almış; yalnız insanlara değil, cinlere de hükmetmiştir. Kuşların, karıncaların dilinden anlamış, fakat geniş mülküne, gücüne ve ilmine rağmen kibretmemiş, bunları Allah'ın lutfu bilerek Nimeti Verene şükretmiştir (16-44).

— 343. Bir karınca, ötekilerine "Yuvalarınıza girin de Süleyman ve orduları/arkında olmayarak sizi ezmesinler" demiştir. Bundan, karıncaların da yöneticileri bulunan bir topluluk oluşturdukları, canlarım korumanın önlemini düşündükleri anlaşılır. Nitekim: "Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyle uçan hiçbir kuş yoktur ki (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar" (En'âm Sûresi: 38) âyeti de bütün hayvan türlerinin, kendine özgü kuralları, liderleri bulunan birer topluluk olduğunu bildirmektedir. Serçe serçelerle, güvercin güvercinlerle; leylek, kendisi gibi leyleklerle uçar, konar. At, atlarla, koyun koyunlarla gezer. Demek ki bu hayvan türlerini birbirine çeken bağlar, içgüdüler vardır.

— 344. Süleyman Aleyhisselâm, ordularını teftiş ettiği gibi kuşları da teftiş etmiştir. Demek ki çeşitli kuşları topladığı bir hayvanat bahçesi vardı. 20 nci âyette hayvanat bahçeleri kurulacağına, hayvanların eğitileceğine işaret vardır. Bugün sirklerde hayvanların nasıl eğitildikleri, bazı hayvanlara araba sürmenin dahi öğretildiği herkesin bildiği bir şeydir. Ama bunun, tâ Süleyman Aleyhisselâm zamanında yapılması ilginçtir.

— 345. Hz. Süleyman, Hüdhüd'ün anlattıklarını hemen tasdik etmemiş, bu sözün doğruluğunu araştırmıştır. Demek ki gelen bir habere hemen inanmak safdilliktir, akıllının işi değildir. Onu araştırıp, doğruluğu belli olduktan sonra doğrulamak gerekin Çünkü her söylenene inanmak, insanı yanlış davranışlara, başkalarına kötü zanda bulunmağa, düşman olmağa sebebo-lur. Bundan dolayı Kur'ân-i Kerîm, bir kişinin verdiği haberin doğruluğunun araştırılmasını, haberin doğruluğu belli olmadan zan üzre hareket edilmemesini, aksi takdirde pişman olunacağını bildimektedir: "Ey inananlar, sizefâ-sık (yoldan çıkmış) bir adam bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz" (Hucurât Sûresi: 6).

— 346. Seba kavminin başında bulunan, bir kraliçedir, yani kadındır. Âyetlerin sözgeliminden, bu kraliçenin, zeki olduğu, kavmini iyi yönettiği, fevrî davranışlarla toplumu felâketlere atmadığı, tedbir ve ihtiyatiyle kavmini ölümden veya esaretten, ülkesini de yıkımdan kurtardığı, hakkı görüp anlayınca puta tapmayı bırakıp müslüman olduğu, Süleyman'ın emrine girdiği anlaşılır (29-44). Bu üslûpta kraliçeye övgü vardır. Bundan pek a'lâ bazı kadınların da devlet başkanı olabileceği anlaşılır.

Ancak Cemel vak'ası münasebetiyle Ebûbekre'nin rivayet ettiği bir hadiste, "Başlarına bir kadını geçiren bir kavim asla iflah olmaz" denilmektedir (Buhârî, Mağâzî: 82, Fiten: 18; Tirmîzî, Fiten: 75; Nesâ'î, Kudat: 8, tbn Hanbel, Müsned: 5/43, 51).

Sebâ melikesinden övgü ile söz eden âyetlerle karşılaştırılınca bu rivayetin Kur'ân'a ters olduğu açıktır. Çünkü Kur'ân'ın hiçbir yerinde kadının başa geçemeyeceğinden söz edilmemiştir. Hattâ Peygamber (s. a.v.)in en çok sevdiği, kendisinin birçok hadisini rivayet etmiş olan mü'minlerin annesi Hz. Âişe, Cemel Vak'asına kumandanlık etmiştir. Aslında bu Ebûbekre rivayetinin de onu hedef aldığı açıktır. Zira olay şöyle anlatılmaktadır:

Osman'ın katlinden sonra Hz. Alî'ye bey'at edilince Talha ve Zübeyr Mekke'ye gittiler, Hacda olan Hz. Âişe'yi gördüler. Osman'ın kanını aramak üz-re Basra'ya gitmeğe karar verdiler. Halkı da bu maksatla/savaşa çıkardılar. Hz. Âişe hevdeci içinde devede bu orduya kumanda ettiği için olaya Cemel Vak'ası dendi. Âişe'nin kumanda ettiği orduya katılmayan Ebûbekre, sebebini şöyle anlatmıştır: "Peygamber Aleyhisselâm, Kisrâ'nm kızının, İranlılara kraliçe olduğu haberini duyunca buyurdu ki: "Başlarıma bir kadın geçiren kavim, asla iflah olmaz". Allah, beni bu sözle yararlandırdı da o savaşa katılmadım" (Buhârî, Fiten: 18, Fethu'1-Bârî: 8/97).

Şimdi bu rivayette taşlanan, Hz. Âişe'dir. Peygamber Aleyhisselâm gerçekten öyle söylemiş olsaydı, Hz. Âişe'nin Cemel Olayına katılmaması, Talha ve Zübeyr'in de onu başlarına geçirmemeleri gerekirdi. Kur'ân'a ters, olaylara da aykırı olan bu rivayetin doğruluğu şüphelidir. Âyetlerin genel anlamı böyle vâhid haberiyle daraltılamaz. Eğer bu rivayet doğru ise sadece Ebû-bekr'eyi bağlar. Çünkü diğerleri bunu bilmedikleri için bununla amel etmemişlerdir. Diğer sahâbîlerin bilmediği ve uygulamadığı bir rivayet, nasıl din hükmü olur? Zaten bu, gerekli bir din hükmü olsaydı, Peygamber Aleyhisselâm bunu ilân eder ve ashabına böyle bir şey yapmamalarını bildirirdi.

— 347. Hz. Süleyman, mektubuna besmele ile başladığına göre mektuba besleme ile başlamak uygundur (30).

— 348. Önemli işlerde, kamuyu ilgilendiren konularda istişare etmek gerekir. Danışmanlar görüşlerini bildirirler. Ama devlet başkanına seçim hakkı tanırlar: "Dediler: 'Biz kuvvetliyiz, yaman savaşçılarız, ama emir senindir. Bak (düşün), ne buyurursan öyle yaparız' " (33).

— 349. Devlet başkanı, yönetici de istişareden sonra içtihadına göre ülke için en ihtiyatlı ve uygun karan verir (34).

— 350. Cinler, olağanüstü şeyler yapabilirler. Fakat insanlar içinde ma'-nevî yetenekler kazanmış bazı kişiler vardır ki bunlar, cinlerden daha çok olağanüstü şeyler yaparlar. Süleyman'ın meclisinde bulunan bir cin, Kraliçenin, tâ Sebâ'daki tahtını toplantı sonuna kadar getirebileceğini söylemişti. Bu, iki üç saat içinde tahtı getirebileceği anlamına gelir. Oysa ma'nevî ilme ve yeteneğe sahip bir insan, Kraliçenin tahtını bir an içinde getirebilmiştir (39-40).
Bu olay, kerametin varlığını kanıtlar. Böyle olağanüstü şeyler, peygamberden zuhur ederse mu'cize, onun dinine tâbi olan insandan zuhur ederse keramet adını alır.
— 351. Hz. Süleyman, Kraliçenin tahtını biraz tanınmaz hale getirterek onun, bu değişikliğe rağmen tahtını tanıyıp tanıyamayacağını denemek, böylece onun zekâ ve ferasetini ölçmek istemiş; zekî kraliçe, değişikliğe rağmen tahtını tanımıştır (41-42). Demek ki birinin zekâ ve ferasetini anlamak için onun farkına varmadığı bir deneme yapılabilir.
— 352. Gerçeği anlayan Kraliçe, müslüman olmuş, Süleyman'ın (egemenliğini kabul etmiş, böylece hem ülkesini yıkımdan, felâketten kurtarmış, hem de kendi tahtım) korumuştur.
— 353. Tarih okumak, gezip dolaşmak, harabelerin sahiplerini düşünüp ibret almak lâzımdır. "İşte şunlar, zulümleri yüzünden çökmüş, ıssız kalmış evlerdir" (52) âyetinde ibrete sevk yanında tarihî ve arkeolojik araştırmalara teşvik de vardın Çünkü eski milletlerin ma'mur kentlerinin nasıl bu hale geldiklerini görüp anlamak için geziler, kazılar yapmak, tarihi incelemek gerekir. Bu da insanı bu ilimlerde derinleşmeğe yöneltir. "De ki; 'Yeryüzündeyürüyün de suçluların sonunun nasıl olduğunu görün'!" (69).
— 354. Fıtrat yasasına aykırı davranışlar içine girenlerin sonu perişanlıktır. Bu aykırı davranışların en çirkinlerinden biri de Lûtçuluktur. Eşcinsellik fıtrata aykırıdır. Eşcinselliğin salgın hale geldiği Lût kavmi, üstlerine boşanan kükürt ve lavlarla helak edilmişlerdir (54-58).
— 355. Hiçbir şey Allah'ın bilgisinden gizli kalmaz. O'nun bilmediği bir şey yoktur. Olmuş ve olacak herşey, mahiyetini bilmediğimiz bir kütüğe kaydedilmiştir: "Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın" (75).
— 356. Birbirine kavuşan iki deniz, görünmez bir engelle birbirine karışmaz. Bu engel için 61 nci ve Furkân Sûresi 53 ncü âyetin tefsîrine bakınız.
— 357. Kur'ân, İsrail oğullarının ihtilâf ettikleri, kendi tarihlerine âit birçok meselenin aslını, doğrusunu onlara anlatmaktadır (76).
— 358. Kur'ân, inananlara rehber ve rahmettir (77).
— 359. Kur'ân, Allah'ın yasasıdır. Allah, inananlara kendi yasasıyle hükmetmektedir (78).
— 360. Allah'a tevekkül edip O'nun yardımına güvenmelidir. Allah, haklı olana yardım edecektir. Gerek peygamber, gerek ıslahatçı, haklı da'vâsında yılmamalı, Allah'ın yardımına güvenip mücâdelesine devam etmelidir. Allah haklı da'vâ sahiplerini başarıya ulaştıracaktır: "Allah'a tevekkül et, çünkü sen, apaçık gerçek üzerindesin" (79).
— 361., Gaflet ile kalbleri Ölmüş, olumsuz davranışlarıyle hak söze karşı kulaklarına perde inmiş, basiretleri kör olmuş insanların inanmamasına üzülmemek gerekir. Çünkü ölüye, arkasını dönüp uzaklaşan sağıra söz işittirilemez. Basireti kör insan, gerçeği göremez, bataklıktan kurtulamaz. Gerçek sözü ancak iyi niyyetli insanlar işitir ve kabul ederler (81).
— 362. Söz dinleyip yola gelen, kendi yararına gelir. Sapan da kendi zararına sapar. Peygamber, kimsenin davranışından sorumlu değildir. Onun görevi, gerçeği duyurmak ve uyarmaktır. Allah, herkesin yaptığını görmektedir (92-93).
— 363. Allah, âyetlerini gösterecek, Kur'ân'ın söylediklerini gerçekleştirecektir. İnsanlar, gerçekleşen olayları görünce, Kur'ân'ın söylediklerinin doğruluğunu anlayacaklardır, Kur'ân'ın, gerek dünyâda, gerek âhirette olacağını bildirdiği şeylerin hepsi mutlaka olacak ve insanlar, bunları görüp tanıyacak, Kur'ân'ın Hak sözü olduğunu anlayacaklardır (93). "O (Kur'ân), ancak bütün âlemlere öğüttür. Onun haberini bir süre sonra gayet iyi anlayacaksınız" (Sâd Sûresi: 87-88) âyeti de aynı anlamı ifâde etmektedir.
— 364. Allah, öğüt alıp yola gelmeleri için elçileri aracılığı ile insanlara aralıksız vahyler göndermiş, vahy üzerine vahy indirmiştir.
28 — 365. Başkalarım kıskandıracak hareketlerden sakınmak uygun olur (79).
— 366. Ahiret yurdu, yeryüzünde böbürlenmeyen, bozgunculuk etmeyen ve korunanlara verilecektir (82).
— 367. Allah, Fir'avn'ın, baskı altında ezdiği İsrail oğullarını kurtarıp Mısırlıların yurtlarına, topraklarına egemen kılmak istemiştir (4-5, 39-40).
— 368. Zalimlerin dünyâda sonu helak, âhirette cehennemdir. Onlar, Ölümlerinden sonra da lanetle anıldıkları gibi, kıyamette de ruhları, eylemlerine uygun, çirkin bir biçime girer. Zulüm, ruhu çirkinleştirir: "Bu dünyâ hayâtında biz onların peşine bir lanet taktık (dâima lanetle anılacaklardır). Kıyamet günü ise onlar, çirkinleştirilenlerdendir" (42).
— 369- Fir'avn, İsrail oğullan arasında doğacak erkek çocukların öldürülmesini emretmişti. Fakat onun bu tedbiri, Hakk'ın takdirini bozamadı, mukadder sonucu önleyemedi. Ebeler, doğan Musa'ya acıdılar ve onun erkek olduğunu söylemediler. Annesinin sandığa koyup suya attığı Musa'yı» Fir'avn ailesi görüp sudan çıkardı, kendilerine evlâd edindiler.

Böylece Fir'avn, farkına varmadan kendisini devirecek, mülkünü elinden alacak olan çocuğu, kendi evinde, şehzade gibi yetiştirdi. Bu olay, Allah'ın dilediği şeye kimsenin engel olamayacağını; hattâ insanın kendi isteğiyle kaderine koştuğunu gösterir: "Onu Fir'avn ailesi aldı ki (ileride) kendilerine bir düşman ve başlarına bir dert olsun. Gerçekten Fir'avn, Hâmön ve askerleri yanılıyorlardı" (Kasas Sûresi: 8).
— 370. Allah, verdiği sözü tutar, O'nun sözü gerçektir (13).
— 371. Kavga edenleri, âdil biçimde ayırmak ve barıştırmak gerekir. Birine yan çıkıp ötekini dövmek, haksızlıktır, ıslâh prensibine aykırıdır. Mısırlının ağzından söylenen cümleden bu anlam çıkıyor: "Ey Mûsâ, dün bir canı öldürdüğün gibi şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen, yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, düzelticilerden olmak istemiyorsun" (19).
— 372. Mûsâ, erkeklerin içine girip hayvanlarını sulayamayan kızlara yardım etmiş, onların hayvanlarını sulamıştır (23-24). Demek ki yardıma muhtaç kimselere, Özellikle kadınlara yardım etmek mürüvvet ve nübüvvet ahlâkıdır.
— 373. Kızların babası, sekiz yıl yanlarında çalışmak şartıyle kızlarından birini Musa'ya vereceğini, on yıl çalışırsa daha memnun olacağını, ama artık süreyi şart koşup da zorluk çıkarmak istemediğini söylemiştir (27). Demek ki sözleşme yapılırken işveren işi zorlaştırmamalı, ağır değil, hafif olan şartı koşmalı ve çalıştırdığı işçiye iyi davranmalıdır: "Ben sana zahmet vermek istemem. İnşâallah beni iyilerden bulacaksın" (27).
— 374. İşçiden, sözleşmede konuşulan görevinden fazlasını beklememeli, fazlasını yapmazsa ona kızmamahdır: "Demek hangi süreyi yerine getirir-sem bana düşmanlık yok. Allah, dediğimize vekildir" (28).
— 375. İnanmayanlar, mu'cize de görseler, inatlarından dolayı onu büyü sanırlar (36).
— 376. Herkesin içini, niyyetini ve kimin cennete gireceğini yalnız Allah
bilir (37).
— 377. Bolluk içine girince şımarıp taşkınlık yapan milletler helak edilmişlerdir. Yuvaları sönmüş, konutları harâbolmuştur. Mülkün sahibi Allah'tır. Herkes ölür, bütün mülk, asıl sahibi olan Allah'a kalır (58).
— 378. Dünya malı, varlığı geçicidir. Allah katındaki ödül kalıcıdır "Sizin yanınızda bulunan tükenir; Allah'ın yanında bulunan, kalıcıdır" (Nahl Sûresi: 96). Kalıcıyı, geçiciye yeğlemek gerekir (60). Çünkü Allah'ın söz verdiği âhiret mükâfatı, dünyâ varlığından çok iyidir (61).
— 379. Allah, zenginliğiyle şımarıp övünenleri sevmez. Dünyâ malı, ne kadar çok da olsa, geçicidir, övünmeğe değmez (76). Asıl yararlı olan, âhiret mükâfatıdır (80).
— 380. Dünyâ maliyle övünmek, îmanla bağdaşmaz. Fakat Allah'a şükürle birlikte malın zararı yok, yararı vardır. Kur'ân, insanları dünyâyı terke değil, dünyâ ile övünmemeğe çağırır. Çünkü dünyâ ile övünmek, gaflete, bencilliğe, gurura ve zulme yol açar. Ama Allah'a şükürle birlikte mal, yararlıdır, hayır, hasenat yapmayı sağlar, topluma yarar verir. Yüce Allah: "Allah'ın sana verdiği (bu servet) içinde âhiret yurdunu ara, dünyâdan da nasibini unutma. Allah sana nasıl iyilik ettiyse, sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez" (77) buyurmuştur.
— 381. Çoğu zengin, maliyle övünür, onu kendi bilgi ve çahşmasıyle elde ettiğini sanır. Ama gerçekte o mal, Allah'ın lutfudur. Gerçi Allah, çalışana verir ama, her çalışan da zengin olmaz. Allah'ın lutfu gerekir. Allah bu lut-fun kadrini bilmeyenlerden, verdiğini alıp başkalarına verir (78). Çok kibirli zorbanın serveti yerle bir edilmiştir. Allah'ın yaptığına kimse engel olamaz (81).
— 382. Rızkı bol veya dar veren Allah'tır. O, herkesin durumuna uygun olan ölçüde rızık verir. Mü'min, Allah'ın verdiğine razı olup şükretmeli, mevcudun kendi hakkında hayırlı olduğunu bilmeli, nankörlük etmemelidir. Çünkü nankörler iflah olmazlar (81).
— 383. Servet, nankör insana hayır getirmez, bahtsızlığım artırır (79).
— 384. Başkalarını kıskandıracak hareketlerden sakınmak uygundur (79).
— 385. İyilik yapan, fazlasıyle karşılığını görür. Kötülük yapan, sadece yaptığının misliyle cezalandırılır. Ceza, suça denktir, suçtan fazla olursa zulme dönüşür. Ama ödülün, yapılan iyilikten fazla olması, lütuf ve keremin sonucudur. Allah, sonsuz lütuf ve kerem sahibidir (84).
— 386. Nankörlere yardımcı olmamalı, arka çıkmamalıdır: "Kâfirlere arka olma!" (86), "Hâinlerin savunucusu olma!.. Kendilerine hâinik edenleri savunma! Zira Allah, hâin günahkârı sevmez" (Nisa Sûresi: 105-107).
29 — 387. Allah, inananları sınar. Olaylarla sınayarak imanlarının derecesini Ölçer. İmanları uğrunda her fedâkârlığa katlanmağa hazır olan gerçek mü'-minlerle, sadece sözde inananları, ama zora gelince dönenleri ortaya çıkarır d-3).
— 388. Kimi insan var ki inandığını söyler ama, imanı uğrunda bir fedâkârlığa katlanmaz. Menfaatine göre hareket eder. Bolluk zamanında mü'min-lerin yanında olduğunu söyler, tehlike anında korkup döner (10-11).
— 389. Kötülük edenler, eninde sonunda cezalandırılırlar. Onların, İlâhî cezadan kurtulmaları mümkün değildir (4).
— 390. Allah'ın mükâfatını umarak cihâdedenler, yakında amellerinin karşılığını görürler. Allah onların günâhlarını bağışlar. Onları âhirette iyiler arasına katar (5-7, 9).
— 391. Dünyâ işlerinde anne-babaya iyilik etmek, onların emirlerini, isteklerini yerine getirmek gerekir. Ama onların, Allah'ın emrine aykırı sözlerine uyulmaz. Demek ki müşrik ve gayri müslim de olsalar, anne babanın, tevhîde aykırı olmayan emirlerine itaat edilir, onları memnun etmeğe çalışılır (8).

— 392. Sapık insanlar: "Şunu yap, vebalin boynuma" diyerek başkalarını yanlış işlere sürerler. Oysa kimse kimseyi kurtaramayacağı gibi, kimse kimsenin günâhını çekemez. Herkes kendi günâhından sorumludur.
Ancak insan, başkalarını da kandırarak veya zor kullanarak kötü yola düşürmüş, günâha sokmuş ise, sebebolduğu o günâhın sorumluluğuna katılır. Kendi günâhı yanında, sebebolduğu o günâhın cezasından da pay alır: "İnkâr edenler, inananlara: 'Siz bizim yolumuza uyun, sizin hatâlarınızı biz taşırız' dediler. Oysa kendileri, onların günâhlarından hiçbirşey taşıyacak değillerdir. Onlar tamamen yalancıdırlar. Onlar, kendi yüklerini, kendi yükle-riyle beraber başka yükleri (başkalarını kandırıp şaşırtmalarının vebalini) de taşıyacaklardır..." (12-13), "Hiçbir günahkâr, başkasının günâhını çekmez. Eğer yükü ağır gelen kimse, onu taşımak için (başkalarını) çağırsa onun yükünden hiçbir şey (alınıp) taşınmaz; akrabası dahi olsa (kimse onun yükünü taşımaz)..." (Fâtır Sûresi: 18), "Ey inananlar, Rabbinizden korkun ve babanın, çocuğunun yaptığından ceza görmeyeceği, çocuğun da babasının yaptığından ceza görmeyeceği bir günden çekinin!" (Lokman Sûresi: 33).
— 393. Puta tapanlar, bâtıl düşünce etrafında birleşenler, aynı görüşü paylaştıklarından dolayı dünyâda birbirlerini severler. Düşünce birliği, insanları birbirine yaklaştırır. Ama bunlar, âhirette birbirlerine düşman olur, birbirlerini lanetlerler. Çünkü orada gerçeği anlarlar. Kendilerini yanlış yola sevk ederek cehenneme götürmüş olanlara lanet okurlar. Dünyâda aynı şeyi sevdikleri için dost olanlar, orada sevdiklerinin bâtıl olduğunu anlayınca düşman olurlar (25).
— 394. Hz. İbrâhîm ve kendisine inanan Lût, dinlerinin gereğini yerine getirebilmek için hicret etmişlerdir (26). İnsan bir yerde dininin gereklerini yapamıyor, inancından dolayı baskıya uğruyorsa, özgürce yaşayabileceği bir yere göç etmelidir. "Ey inanan kullarım, benim arzım geniştir, bana kulluk edin (eğer bir ülkede bana kulluk etmeniz mümkün değilse, bana rahatça kulluk edeceğiniz başka bir ülkeye göçün)" (56), "Allah'ın arzı geniş değil miydi ki orada hicret edesiniz?" (Nisa Sûresi: 97).
Allah, inancı uğruna göç edenleri perişan etmez, onlara bir rızık kapısı açar: "Allah yolunda göç eden kimse, yeryüzünde gidecek çok yer ve bolluk bulur. Kim Allah ve Elçisi için göç etmek amacıyle evinden çıkar da kendisine ölüm yetişirse, onun mükâjâtı Allah'a düşer. Allah bağışlayandır, esirgeyendir" (100).
— 395. Allah, yolunda cihâdedenleri, kendisine varan yollara iletir. İnsanı Allah'ın rızâsını kazanmağa götüren hayır yolları pek çoktur. Allah, güzel davrananlarla beraberdir (6).
— 396. 'Ankebût kelimesi, dişi örümcek demektir. Erkeğine ankeb denilir. Sûrenin 41 nci âyetinde Allah'tan başka velîler, koruyucular edinen kimseler, güvenlik için ev yapan örümceğe benzetilmekte ve bu evin en zayıf ev olduğu vurgulanmaktadır.
30 — 397. Her yaratığın bir Ömrü, her olayın gerçekleşeceği bir zamanı vardır, vakti gelince olur (8).
— 398. İnsanlar ibret için yeryüzünü dolaşmalı, eski ulusların yaşayış tarzlarını, uygarlıklarım, yükseliş ve çöküş nedenlerini araştırmalı ve tarihî olaylardan ibret alıp eskilerin yıkımına neden olan hatâları işlememelidirler. Zira ibret alınmazsa tarih tekerrür eder (9-10,27, 42). Târihî ve arkeolojik araştırmalara yönlendirme prensibi, bundan önceki sûrelerde de vurgulanmıştı. Meselâ Ankebût: 20, Nemi: 69.
15 — 399. Nankörlük eden, kendi aleyhine, iyi iş yapan da kendi yararına hareket etmiş olur. Herkes yaptığına uygun karşılığı görür (44-45).
— 400. Allah, diriden ölü, ölüden diri çıkarır (19). Bu âyetten, Allah'ın, kuru, cansız gibi görünen tohumdan canlı filiz, bitki, bitkiden tohum; spermden canlı, canlıdan sperm; yumurtadan çocuk, çocuktan yumurta yaratacağı anlaşıldığı gibi; iyi bir insandan kalitesiz, geri zekâlı bir insan; geri zekâlı birinden de zekî bir insan yaratabileceği de anlaşılır. Zira insanın genleri, atalarından gelen özellikleri taşır. Eğer insanın atalarında geri zekâlı biri varsa, spermlerinden herhangi biri o vasfı taşıyabilir ve o sperm yumurtayı aşılarsa çocuk geri zekâlı olur. Bunun tersi de mümkündür. Yani geri zekâlı bir insandan da çok zekî bir çocuk dünyâya gelebilir. Bunlar hep Allah'ın yasaları gereğidir. O ölüden diri, diriden ölü; zekîden bön, bönden de zekî yaratabilir. O, herşeye kadirdir. Kışın ölüm uykusuna yatan ağaçları ilkbaharda yeşertir, onlarda ürün yaratır.
— 401. İnsan, kendisinden yaratılmış olan eşinin yanında sükûn bulur (21). Eşini sevmek, Allah'ın, kadınla erkeğin hamuruna, birbirlerine karşı mahabbet, rahmet ve cazibe katmasındandır. Kişi, sevdiği eşinin yanında bulduğu huzur ve sükûnu bir yerde bulamaz.
— 402. İnsanlar arasında renk, dil farkı, Allah'ın yasaları gereği var olan bir olgudur. Herhangi bir rengin veya dili konuşanın, ötekinden üstünlüğü yoktur. Çünkü renklerin ve dillerin farklılığı, Allah'ın âyeti sayılmaktadır. Yani bunlar kötü değil, Allah'ın birer mu'cizesidir (22).
— 403. Allah geceyi, uyuyup dinlenmeğe, gündüzü de çalışmağa elverişli kılmıştır. Canlar, gecenin karanlık ve sükûnetinde uyur, gündüzün ışığında çalışırlar.
— 404. İnsana ulaşan nimetler Allah'ın lutfu, başına gelen felâketler kendi hatâsının sonucudur: "Biz insanlara bir rahmet taddırdığımız zaman onunla sevinirler" ifadesinden, rahmetin, Allah'ın lutfublduğu; "elleriyleyapın öne sürdükleri(\ş[en)nden dolayı onlara bir kötülük erişince de, derhal umutsuzluğa düşerler" (36) cümlesinden de, başa gelen felâketlerin, insanların kendi hatâlarından kaynaklandığı anlaşılır. "Sana gelen her iyilik, Allah'tandır; sana gelen her kötülük de frend/(işlediğin günâh yûzü)ndendir" (Nisa Sûresi: 79) âyetinde de aynı hakikat anlatılmaktadır.
— 405. İnsanın beklediği, Allah'ın hikmeti uyarınca gecikirse insan umutsuzlasın "Allah, rüzgârları gönderir, bulutu kaldırır; sonra onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; arasından yağmurun çıktığını görürsün.

Derken onu, kullarından dilediğine uğratınca hemen sevinirler. Halbuki onlar, yağmurun kendilerine indirilmesinden önce umutsuz idiler" (48-49).
— 406. İnsanların kötü davranışları, dünyanın düzenini bozar. Allah, onları felâketlerle uyarır ki hatâlarından dönsün, Allah'a yönelsin, O'nun yaratılış yasalarına aykırı davranmasınlar. Şimdi insanların korkunç silâhlanmaları, önlemsiz sanayileşmeleri, sorumsuzca ağaç kesmeleri, çevreyi kirletmeleri, bıraktıkları gazlarla atmosferin dengesini bozmaları, birçok yerde tabiatı yaşanmaz hale sokmuştur. Birçok denizde kirlenen denizin zehirlediği balıklar, yığın halinde kıyıya vurmaktadır. Ozon tabakası incelmiştir. Bu da güneş ışınlarının, engelsiz, süzülmeden dünyaya vurmasına yol açmıştır ki daha da incelirse sıcaktan iklimler değişecek, kuraklıktan dünyâ çölleşecek, süzülmeyen güneş ışınları yeryüzünü kavurup yaşanmaz hale getirecektir.
— 407. Yardıma muhtacolan akrabaya, yoksula ve yolcuya yardım etmelidir. Allah için yardım edenler felah bulur, başarılı olurlar (38).
— 408. Faize verilen para gelişmez. Görünürde artsa bile Allah katında bü~ yümez, onun bereketi olmaz. Ama zekât ve sadaka, malı kat kat artırır. Zekâtı verilen mal, bereketli olur. Allah katında da sahibine büyük ödül getirir.
— 409. Allah, nankörleri sevmez (45).
— 410. Ömür geçince insan, geride bıraktığı ömrün, bir saat kadar kısa sürdüğünü sanır: "(Kıyamet) Sâat(i) başladığı gün, suçlular, (dünyâda) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler" (55).
— 411. İş işten geçmeden tevbe edip Hakk'a dönmek gerekir. Haksızlığından tevbe etmeyenlerin, âhirette tevbe edip özür dilemeleri bir yarar sağlamaz (57). Çünkü tevbe ve uslanma yeri burasıdır.
31 — 412. Hikmetli Kitabın âyetleri olan Kur'ân vahyi, namazlarını kılan, zekâtlarını veren, âhirette kesin inanan muhsinlere (güzel davrananlara) rehberdir.
Burada muhsin (güzel davranan) diye nitelendirilen insanlar, gerçek inanmış kişilerdir. îmân, güzel davranma ile özdeş olduğundan, burada mü'min-ler "muhsinîn: güzel davrananlar" sifatlarıyle anılmışlardır. Sonra bu.güzel davrananların, neler yaptıkları, bunların neden güzel davranan diye nitelendirildikleri belirtilmiştir. Bunlar, namazlarını kılarlar, zekâtlarını verirler ve âhirete de kesin inanırlar. Yani îmân, kuru bir sözden ibaret değildir. İhsanın özdeşidir. İhsan (güzel davranmak) da, namaz kılmak, zekât vermek ve Kur'-ân'ın öğütlediği öteki güzel eylemleri yapmak, kötü eylemlerden kaçınmaktır. İşte ancak bu tür güzel eylemleri yapan, ihsan derecesine ulaşmış mü'-minler felaha ererler (5). Felaha ermek için sadece "inandım" demek yetmez. Ancak inanıp, sâlih amel işleyenler, sürekli kalacakları nimet cennetlerine gireceklerdir (8-9).
Kur'ân-ı Kerîm'in, tertibe göre bundan önce geçen birçok sûresinde bu prensip, kısa veya uzun çizgilerle vurgulanmıştır. Özellikle Ra'd Sûresinin 19-22 nci, Mü'minûn Sûresinin 1-11 nci, Furkan Sûresinin 63-75 nci âyetlerinde ihsan derecesindeki mü'minlerin sıfatlarını son derece belîğ ve vecîz bir üslûb ile anlatmaktadır. Adı geçen sûrelerin âyetlerine ve prensipleri kısmına bakılabilir.
— 413. Çok insan, bilmeden, farkında olmadan tutarsız, batıl sözleri satın alır (6). Hem kendileri yapar, hem de başkalarını saptırırlar. Şimdi bugün, piyasaya dünya kadar dinî kitap çıkmakta, Kur'ân'a ve sağlam sünnete aykırı, hurâfât dolu bu kitapları alanlar, bilmeden bunları gerçek din buyruğu sanıp bunlara bağlanmakta, çevrelerine de bu düşünceleri aşılamakta, hattâ bunların yanıltmasına kapılıp gerçek dini anlatan, insanları dinin özü olan
Kur'ân'a yöneltmeğe çalışan din bilginlerine düşman olmakta, onlarla alay etmektedirler. Böyleleri, âhirette, bu yaptıklarının acı sonucunu göreceklerdir. Kafalarına dolan hurafelerle övünen bu insanlar, gerçeğe kulaklarını tıkamakta, hattâ "Biz Kur'ân'ı anlayamayız, biz ancak onu anlamış olan âlimlerin eserlerinden dini öğrenmeliyiz" diyerek insanları Allah'ın Kitabı üzerinde düşünmekten alıkoymakta, bilmem kaçıncı kuşaktan insanların, bulundukları ortamın şartlarına göre yaptıkları izahlarını, kıyamete kadar gelecek nesiller için değişmez gerçekler olarak göstermektedirler. Değişmez olan, sadece vahydir, ilâhî mânâlardır ki o da Kur'ân'dır ve Kur'ân'ın ruhuna uygun olarak sağlam senedlerle rivayet edilen Peygamber sözleridir. Öteki insanların sözleri, ancak kendilerini bağlar. Peygamberin bile vahy dışında yanıldığı zaman olmuş, vahy onu düzeltmiş iken başka insanlar nasıl yanılmaz kabul edilebilir?
İnsanların, Kur'ân'a dönmesi gerekir. Kur'ân'ın anlattığı din, kolaydır, onun getirdiği genel prensipler, temel yasalar her asırda geçerlidir, eskimez, bayatlamaz. Ama insanların ictihâdları, ancak kendi çağdaşlarını bağlayabilir. Eğer herkesi bağlayacak olsaydı, müctehidlerin, aynı mesele üzerinde birbirine aykırı görüşler ileri sürmemeleri gerekir, bu kadar ictihâd farkları ve mezhepleri doğmazdı. Şimdi yüce Kur'ân'ın şu temel prensibini tekrar hatırlatalım:
"İnsanlardan kimi var ki, bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve onunla alay etmek için eğlence, boş sözleri satın alır. işte onlara, küçük düşürücü bir azâb vardır" (6).
— 414. Allah, gökleri, görünür bir direk olmadan yaratmıştır (10). Bu âyetten, gök cisimlerinin, hiçbirşeye dayanmadan, sadece Allah'ın kudretiyle uzayda tutulduğu anlaşıldığı gibi, uzay cisimleri arasındaki itme ve çekim kanunlarına da işaret vardır. Demek ki gök cisimleri arasında bir direk vardır ama bu direk, görünür türden değildir, kanun türünden bir direktir.
— 415. Gökleri direksiz yaratan, yerin üstüne kazık gibi dağlar çakan, dünyâ üstünde her türlü canlıyı yayan, çeşit çeşit bitkileri, ağaçları bitiren Allah'tır. Ondan başka tanrılaştırılan şeylerin yarattığı bir şey yoktur. Bir şey yaratamayan, tanrı olamaz. O halde Allah'tan başka tanrı yoktur. Güçsüz, âciz şeylere tanrı diye tapmak

haksızlık, doğru yoldan sapmaktır (10-11).
— 416. Çocuğun süt emme süresi, iki yıldır: 'Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olmuştur" (14). "Anneler, çocuklarım tam iki yıl emzirirler" (Bakara Sûresi: 233).
— 417. Yapılan hiçbir iyilik zayi olmaz. Hardal danesi kadar bir şey de olsa, kayanın içine girse, göklerin ve yerin derinliklerine atılsa yine Allah onu getirir, sahibini onunla yararlandırır (16).
Dest-i ğavvâsân-i insafa gelir, bir gün çıkar; Sen hemân bir iylik et ummâne at!"
Şair bu beytinde diyor ki: Sen bir iyilik et de denize at,bir gün insaflı bir dalgıcın eline gelir de yeryüzüne çıkar, seni bulur.
Halk da bunu daha kısa olarak: "İyilik et de denize at, balık bilmezse Halik bilir" biçiminde anlatmıştır.
— 418. Dinin özü: Namaz kılmak, iyiliğe teşvik edip kötülükten kaçındırmak, başa gelene sabretmektir. İşte bunlar, yapılması gerekli güzel işlerdir (17).
— 419. Ne ezilmek, ne de kibretmek doğrudur. İki uç olan zillet ile kibrin ortası tevâzu'dur. Mü'min, mütevâzi' (alçak gönüllü) olur. Çünkü mütevâzi' olmayan, kendini beğenir, böbürlenir. Allah böbürlenen, övüngen insanları sevmez (18).
— 420. Dâima aşırılıklardan uzak olmalı, orta yolda yürümelidir: "Yürüyüşünde tutumlu ol, sesini de kıs" (19).
— 421. Allah, kıyametin ne zaman kopacağını, rahimlerde bulunanı ve geleceği bilir: "Allah, işte (kıyamet) sâat(\nm ne zaman geleceği) hakkındaki bilgi, O'nun yanındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne yapıp ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse hangi yerde öleceğini bilmez" (34). Ayrıntı için Lokman Sûresine bakınız.
32 — 422. Zâmân, izafîdir. Allah katında çok değişik zamanlı gün vardır: Dünyamızdaki hesaba göre Allah katında, bin yıl kadar uzun süren bir gün olduğu gibi (5 nci âyet), elli bin yıl kadar uzun olan bir gün de vardır (Meâric Sûresi: 4). Biz, zamanı kendi şartlarımıza göre hesâbederiz ve dünyânın kendi çevresindeki bir dönümüne gün adını veririz. Dünyâ, kendi ekseni etrafındaki dönüşünü 24 saatte tamamlar. Ama Güneş sistemi içindeki gezegenlerden çoğu, dönüşünü, bizim gibi 24 saatte değil, birkaç yüz günde tamamlamaktadırlar. Demek ki orada bulunanların bir günü, bizim birçok yılımız-dır. Bizim sistemimiz dışındaki sistemlerde bulunan gezegenlerin günleri de elbette çok farklıdır. Demek ki zaman, gün kavramı, bulunan şartlara göre değişmektedir. Bundan dolayı İlâhî günü, bizim şartlarımıza göre hesabedi-len günden ayırmak gerekin Biz olayların gerisinde bulunuruz, ileriyi göremeyiz. Ama İlâhî huzurda ileri geri yoktur. Milyonlarca yıl öncesi ile, milyonlar, milyarlarca yıl sonrası birdir. Olmuş ve olacak tüm olaylar ve varlıklar o Huzurda mevcuttur. Bunun sırrını anlamamız mümkün değildir.
— 423. İnsanı yaratmağa çamurdan başlayan Allah, neslini meni sıvısının cüz'ünden, yani menî sıvısı içindeki milyonlarca spermin sadece birinden yaratmaktadır (8-9).
— 424. İnsanlar, kendilerine bu bedeni ve duyuları veren Allah'a çok az şükretmektedirler (9).
— 425. Allah isteseydi, herkesi hidâyete iletirdi. Fakat, bu zorlama olurdu. Herkesin yaptığından sorumlu olması için Allah, insanlara irâde (seçim) özgürlüğü vermiştir. İyiyi seçip yapanlar cennet ile ödüllendirilir, kötülüğü se-çip yapanlar da cehennem ile cezalandırılır. Her ikisine de gidecek halk vardır: İyi de, kötü de vardır (13). Herkes yaptığının karşılığını görür (14).
33 — 426. Kâfir ve münafıklara uymamak, Hakk'ın vahyine tabi olup her konuda Allah'a tevekkül etmek gerekir (1-3).
— 427. Bir insanda iki kalb olmaz. Bir gönülde, birbirine ters iki inanç olamaz. Kişi ya Allah'a inanıp O'nun buyruklarına uyar; ya da şeytâna uyup onun yolunda gider (4).
— 428. İnsanın annesi, kendisini doğuran kadındır. Birine: "Benim annemsin", ya da "Sırtın, annemin sırtıdır" demekle o kadın, kişinin annesi olmaz ve bu sözle karısı boş olmaz.
— 429. İnsanın çocuğu da, kendi belinden gelendir. Söz ile evlâtlık bağı kurulmaz. Ma'nevî kardeşlik kurulabilir ama bu, arada evlenme yasağı doğurmaz. Bir kişi, ma'nevî oğlunu, kendi kızıyla evlendirebileceği gibi, kendisi de onun kızı veya boşanmış karısı ile evlenebilir (4-5, 37).
— 430. Bundan böyle evlâtlık hükmü kaldırılmıştır. Evlâtlıklar, evlâd edinenin adına değil, kendi öz babalarının adına bağlanarak çağırılmalıdırlar. Eğer babaları bilinmiyorsa, din kardeşidirler (5).
— 431. Yamlarak yapılan hatâlar bağışlanır. Bile bile yapılan hatâlar kişiyi sorumlu kılar: "Yamlarak yaptığınızda size bir günâh yok, fakat kalblerini-zin bile bile yaptığında günâh vardır" (5), "Allah, sizi, yaptığınız kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz; fakat kalblerinizin kazandığı (bile bile yaptığınız) yeminlerden sorumlu tutar" (Bakara Sûresi: 225), "Allah sizi, yemin-lerinizdeki tağvden (kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerden) ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden ötürü sizi sorumlu tutar" (Mâide Sûresi: 89).
— 432. Allah'ın yazgısına göre rahim sahipleri (kan akrabası), birbirine öteki mü'minlerden daha yakındırlar. Mü'minler, dostlarına içlerinden gelen iyiliği yapabilirler. Fakat yaratılış gereği insan, akrabasını daha çok sever. Çünkü akraba, kan bağıyle birbirlerine bağlıdırlar. Ayrıntı için 6 ncı âyetin tefsirine bakınız.
— 433. Verilen sözde durmak gerekir (15). Sözde durmamak nankörlüktür. Sözlerinde durmayan nankörler, çetin azaba -uğrarlar (7-8).
— 434. Hendek Savaşının ağır şartlan içinde mü'minler çetin bir sınav geçirmişler, bazılarının içinde,

imanlarına yakışmayacak düşünceler, kuşkular dolaşmıştır. Münafıkların olumsuz propagandaları da bu kuşku ve sarsıntıları körüklemiştir.
— 435. Daha önce çarpışacağına söz veren nâmerd insan, iş ciddîleşince sözünden döner, ölümden kurtulmak için savaşa katılmaz veya savaştan kaçar (15-16).
— 436. Uydurma bahanelerle, verilen sözden dönülmemelidir (13).
— 437. Savaştan kaçmakla Ölümden kurtulmak mümkün değildir. İnsan, Allah'ın takdir ettiği ömürden fazla yaşayamaz. Ölüm her yerde insanı yakalar (16-17).
— 438. Askerlerin moralini bozacak, şevkini kıracak olumsuz sözlerden, bu tür haberler yaymaktan sakınmalıdır. Müslümanların birliğini bozacak, ordunun moral gücünü zayıflatacak şeyler yapanların, daha önceki güzel eylemleri boşa çıkar. Yaptıkları bu kötülükler, eski iyiliklerini siler (18-19).
— 439. Korkaklık, cimrilik kötü şeylerdir. îmân ahlâkından değildir (20).
— 440. Mü'minler, verdikleri sözde dururlar, Allah ve Elçisinin va'dine inanırlar. Tehlike de görseler imanları sarsılmaz. Allah'ın yardım va'dinden kuşkuya düşmezler, Allah yoluna seve seve canlarırıı verirler, bunu yapmağa her zaman hazırdırlar (22-23).
— 441. Allah, mü'minlere, görünmez güçlerle yardım ederek düşmanlarını dağıtmış, mü'minleri zafere ulaştırmıştır. Kendilerine hiyânet edenlerin yurtlarım ve topraklarını ele geçirmişlerdir (9, 24-27).
— 442. Allah, münafıklara dilerse azâbeder, dilerse onları bağışlar. Hiç kimse için, Allah'ın, mutlaka ona azâbedeceği söylenemez. Çünkü irâde O'nun elindedir, kendisi istediğini yapar ve yaptığından sorulmaz. Aynı prensip daha önceki sûrelerde de vurgulanmıştı: "Rabbiniz sizi daha iyi bilir, dilerse acıyıp sizi affeder, dilerse size azâbejdgr" (İsrâ Sûresi: 54).
—443. Mü'min için, Allah ve Elçisinin emrine aykırı bir seçenek yoktur. Allah ve Elçisinin emrine aykırı giden, açık bir sapıklık içine düşer (36).
— 444. Birleşmeden önce boşanan kadınlara müt'a verilir. Onlar, ayrıldıktan sonra hiç beklemeden, başka biriyle evlenebilirler (49).
— 44S Da'vet edilen yere zamanında gitmek, izin aldıktan sonra içeri girmek, yemeği yedikten sonra fazla oturup ev sahibini rahatsız etmemek gerekir (53).
— 446. Erkeği evde bulunmayan hanımdan birşey sormak icabediyorsa içeriye dalmadan, kapının ardından sormalıdır. Çünkü yanında mahremi bulunmayan bir kadınla yalnız kalmak caiz değildir. Şeytânın vesvesesinden ve halkın kuşkulanmasından uzak kalmak için böyle yapmak daha uygundur (53).
— 447. Kadınlar, baba, oğul, kardeş oğlu, kızkardeş oğlu gibi yakınları, hizmetçileri ve diğer kadınların yanında örtüsüz bulunabilirler (55). Kadınlar dışarıya çıkarken abâye(çarşaf-manto)larını üstlerine almalıdırlar.
— 448. İftira ederek mü'minleri incitenler, büyük vebal altına girerler (58). Mü'minleri incitenler, masum insanlar hakkında toplum içerisine çirkin haberler, iftiralar yayanlar, yaptıklarından tevbe edip vazgeçmedikleri takdirde lanetlenirler ve öldürülürler. Allah'ın yasası böyledir (61-62).
— 449. Peyğamber'i incitmemek, dâima doğru söylemek gerekir (69-70).
— 450. Allah, doğruların işlerini rast getirir: "Ey inananlar, Allah'tan korkun ve doğru söyleyin ki A ilah işlerinizi düzeltsin ve günâhlarınızı bağışlasın' * (70-71).
— 451. Allah, bir gün iftiracıları rezîl eder, gerçeği ortaya çıkarır (69).
— 452. Allah'a ve Elçisine itaat eden, başarılı olur (71).
— 453. Emânet, dağların dahi taşımaktan çekindiği, sorumlu bir şeydir. Emânete asla hiyânet etmemelidir (82).
— 454. Allah, münafıklara ve müşriklere azâbeder, inananları bağışlar (73).
34 — 455. Allah, buyruğu dışına çıkanları, çılgın cehennem aleviyle cezalandırır (12).
— 456. Cinler de insanlar gibi gaybı bilmezler. Bilselerdi, değneğine dayalı vaziyette ölmüş olan Süleyman'ın öldüğünün farkına varır, onun ölümünden sonra da uzun süre İsrailoğullarının hizmetinde çalışmaz, ağır işler yapmazlardı (14). Süleyman'ın emri altında çalışan, ona kocaman kazanlar, ulu ma'beder yapan cinlerin, Süleyman'ın egemenliğine giren Filistinli kabileler olduğu anlaşılmaktadır. Olayı ayrıntılı olarak anlatan Tevrat'tan da böyle anlaşılmaktadır. Ayrıntı için âyetin tefsirine bakınız.
— 457. Herkes kendi yaptığından sorumludur. Kimse kimsenin günâhından sorumlu tutulmaz: "Bizim işlediğimiz suçtan siz sorulacak değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz" (25).
— 458. Peygamberlere karşı çıkanlar, onların mesajlarının yayılmasını engellemeğe çalışanlar, genellikle şımarık zenginlerdir. Mallarına, adamlarına ve toplumdaki mevkilerine güvenen o kimseler, kendilerinin Allah katında değerli olduklarını sanmışlardır (34-35).
— 459. Hak gelince bâtıl gider. Hak kaldığı sürece bâtıl bir daha geri dönemez (49).
— 460. Hakk'a karşı gelen bâtıl erbabı, önceki benzerleri gibi umduklarına eremezler. Hevesleri kursaklarında kalır (45).
— 461. Kemâl, bu dünyâda kazanılır, hatâlar burada düzeltilir. Bu ömür geçtikten sonra artık inanmanın bir yararı olmaz. Çünkü inanma vakti olan dünyâ hayâtı geride kalmış, insan inanması gereken hakikatin içine girmiştir (51-52).
35 — 462. Melekler kanatlıdırlar. Kimi iki, kimi üç, kimi dört, kimi daha çok kanada sahiptir (1).
— 463. Dünyânın cazibesine aldanmamah, şeytâna kanmamahdır. İnsanın düşmanı olan şeytân, Allah'ın hâlis

kullarını değil, kendi partisi, kendisine uyan nankörleri cehennem azabına götürür. Fakat inanıp güzel işler yapanlar bağışlanır, büyük ödüle ererler (5-7).
— 464. Allah'ın şaşırttığı, keyf ve hevesine uyan insanı kimse doğru yola götüremez.
— 465. Güzel sözü Allah'a yükselten sâlih ameldir. Tevhîd inancı, mücer-red sözden ibaret değildir, salih amelle beraber olmalıdır. Güzel sözü değerlendiren, salih ameldir. Sözüyle özüyle müslüman olan insan, ödüllendirilir (10). Kötü tuzaklar kuranlar, kötülük plânlayanlar şiddetle cezalandırılırlar. Allah onların tuzağını geçersiz kılar. Kötü tuzak, sahibinin ayağına dolaşır (10).
— 466. Acı ve tatlı deniz bir olmaz. Birinin suyu içilir, Öbürünün içilmez. İnananla inanmayan da bir olmaz. Birinin düşünceleri, eylemleri yararlıdır, ötekinin zararlı. Acı denizde de bazı yararlar görüldüğü gibi kâfir insanda da bazı yararlar görülebilir. Fakat onun yararı, mü'minin yararı ölçüsünde değildir. Mü'min, her haliyle tatlıdır: içiyle, dışıyla. Ötekinin içi inkâr doludur, karışıktır, bunalımlıdır. Sadece bazı eylemleri yararlı olabilir, her eylemi değil (12 nci âyetin tefsirine bakınız).
— 467. Allah dilerse bir toplumu giderir, yerine yeni bir halk getirir. O, herşeyi yapabilir (16-17).
— 468. Körle gören, karanlıkla ışık; gölge ile yüksek ısı, diri ile Ölü bir olmaz. İnanan insan, gözü açık insan gibi bilinçli olarak yürür, ışık gibi önünü aydınlatır, gölge gibi tatlı serinlik verir, diri gibi yararlıdır. İnanmayan, cahil insan ise kör gibi önünü görmeden yürür, gerçekleri görmez, cehaletiyle çevresini karartır; dayanılmaz ısı gibi bunaltır; ölü gibi yararsızdır (19-22).
— 469. Gerçeği, ancak iyi niyyetli, sağduyulu insanlara anlatmak mümkündür. Ölülere söz anlatmak nasıl mümkün değilse, yanlış düşüncelerle şartlanmış ve cehaletle düşüncesi dumura uğramış insana söz anlatmak da mümkün değildir (22).
— 470. Ancak âlim kullar, Allah'a gereğince saygı gösterir (28).
— 471. Allah'ın Kitabım okuyan, namazı kılan, mallarından Allah yoluna harcayan kimseler çok kazançlı çıkarlar. Yaptıklarının tam karşılığını alacakları gibi, Allah'ın lutfuyla, fazlasını da alırlar. Çünkü Allah, kendisine yönelen kullarını bağışlar, şükredenlere, daha fazla verir (30).
— 472. Dünyâ hayâtı, olgunlaşmak isteyen kimse için yeterli bir zamandır: "Sizi, öğüt alacak olanın, öğüt alacağı kadar bir süre yaşatmadık mı?" (37).
— 473. İnsan, yeryüzünün halîfesidir. Tabiat yasalarından yararlanmayı bilmiş, kendisinden güçlü canlıları emri altına almıştır. Yahut insanlar, birbiri ardınca gelirler. Birinin yerine öteki geçer. Ataların yerini, onların çocukları alır. Bugünün yöneticileri Ölür, yerlerini çocukları alırlar. Bugünün çocukları, yarının yöneticileri olurlar (39).
— 474, Nankörlük eden, kendi aleyhine yapar. Nankörlüğünün, Allah'a bir ziyanı olmaz. Çünkü Allah, insanın şükrüne muhtaç değildir. Ancak küfür, Allah'ın gazabına sebebolur. Bunun sonucu da ebedî hüsrandır (39).
— 475. Kötü tuzak, sahibinin ayağına dolaşır. Bu, Allah'ın genel yasasıdır. Peygamberlere ve Hak da'vetçilerine kötülük etmek isteyenler, kendi kurdukları tuzaklarına yakalanır, helak olurlar (43).
— 476. Allah'ın yasası değişmez. Hangi millet O'nun yasaları uyarınca giderse felah bulur. O'nun yasalarına ters düşerse helak olur (43-44).
— 477. Maamâfîh Allah, insanlara acımakta, birçok hatâlarını bağışlamaktadır. Eğer Allah insanların her yaptıkları hatânın hemen cezasını verseydi, yeryüzünde tek canlı bırakmazdı. O, rahmeti gereği, insanlara uslanmaları için fırsat verir. Fakat mühlet vermesi, ihmâl edeceği anlamına gelmez. Allah, günahkârları cezalandırmayı, tevbe edip uslanmaları için bir süreye kadar erteler. Verilen süre içinde,uslanmazlarsa cezalarını bulurlar. Çünkü Allah, kullarını görmekte, ne yaptıklarını bilmektedir (45).

YÜCE KUR'ÂN'IN SAVUNMASI..... 2380
I- İSLÂM NE DEMEKTİR?..... 2380
II- DÎN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ 2381
III- KUR'ÂN'IN TANIMLADIĞI ALLAH..... 2384
IV- ALLAH'IN MEKRİ NE DEMEKTİR? 2386
V- İSLÂMDAN ÖNCE VE İSLÂMDA KADIN HAKLARI..... 2386
VI- KADININ UĞURSUZ SAYILDIĞI İDDİASI 2389
İmamlık yetkisi: 2390
VII- HZ. MUHAMMED NEDEN ÇOK EVLENDİ?..... 2392
VIII- HZ. MUHAMMED'İN SÖZLERİNİ YANLIŞ DEĞERLENDİRME 2394
IX- "KUR'ÂN-I KERÎM MELEĞİN VAHYİDİR"..... 2397
X- KUR'ÂN'DAKİ YEMİNLER 2403
XI- KUR'ÂN'ÎN İÇERİĞİ..... 2404
XII- TASVÎR ÜSLÛBU VE MECAZÎ ANLATIM..... 2405
XIII- GARÂNÎK OLAYI VEYA ŞEYTÂN ÂYETLERİ HERZESİ ... 2406
XIV- KUR'ÂN, İNSANLIĞIN EBEDÎ IŞIĞIDIR..... 2409

36 — 478. Herkesin yaptığı ma'nen tesbit edilir (12).
— 479. Allah bir kavme azâbetmek dilerse gökten ordu indirmesine gerek yoktur. Korkunç bir gürültü, bir depprem, bir felâket onların işini bitirmeğe yeter. O zaman ağızlarını açıp tek söz söylemeğe vakit bulamadan ölüp giderler (28-29, 48-50).
— 480. Ölenler, bir daha aynı bedenle dünyâya geri dönmezler (31).
— 481. İnsanlar, hayvanlar erkekli-dişili olduğu gibi bitkiler ve bilinmeyen nice canlılar da öyledir (36).
— 482. Güneş, kendi müstekarrı için yürümektedir. Bu ifadeden Güneşin, sistemiyle birlikte bir burca doğru yürüdüğü anlaşılabileceği gibi, tâ durun-caya kadar yürüyeceği de anlaşılır. Başka bir kırâete göre Güneş, durmadan yürümektedir. Ayrıntı için 38 nci âyetin tefsirine bakınız.
— 483. Bütün yıldızlar uzaydaki yörüngelerinde yüzmektedir (40).
— 484. Bazı insanlar, ne kadar mu'cize görseler yine inanmazlar; gördükleri mu'cizeyi doğal sanırlar (46).
— 485. Hakk'a inanmayan cimri insanlar, fakirlere sadaka vermeyi yüksü-nür, "Allah dileseydi onları beslerdi, Allah'ın vermediğine biz mi vereceğiz?" bahanesiyle yoksullara yardım etmezler (47).
— 486. Allah dilese, kâfirlerin gözlerini siler, önlerini göremezler. Dilese oldukları yerde onların kılığını değiştirir, dondurur, ileri-geri gidemezler (66-67).
— 487. İnsan yaşlandıkça bedensel gücü azalır, düşünce yetisi zayıflar (68). Başka bir âyette bu duruma erzel-i ömr ta'bir edilir: "Kimi de ömrün erzeli-ne (en kötü, en perişan çağına) itilir ki bilirken, bir şey bilmez hâle gelsin" (Hac Sûresi: 5).
— 488. Ancak gönlü diri, iyi niyyetli insanlar Kur'ân vahyinin amacını anlar, onun hidâyetine uyarlar. Nankörler ise Allah'ın azâb kararı uyarınca ce-heneme giderler (70).
37 — 489. Allah, insanları bir tîn-i lâzib(yapışkan bir çamur)dan yaratmıştır (11).
— 490. Sapık atalar, kötü liderler ve arkadaşlar insanı yanlış yollara sokar. Cennetlik insan, dünyâda kendisinin arkadaşı olan cehennemlik adamı görünce ona: "Tallahi, sen az daha beni ate(ayartıp) alçaltacaktın. Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de (oraya) getirilenlerden olurdum!" diyor.
Bundan, kötü arkadaşın, insanı yanlış yollara sürükleyip ruhunu alçalttığı anlaşılmaktadır. İnsan kötü işler yapa yapa ruhu değerlerini kaybeder, kötü sıfatlar kazanır, alçalır, azaba müstahak olur.
İnsanlar, yetiştikleri ortamın düşünce yapısını alır, onunla şartlanırlar, babalarının yoluna uyarlar. Bu sapıklık asırlarca sürüp gider. Tâ bir rehber çıkıp doğru yolu gösterinceye dek: "Onlar babalarım sapık kimseler buldular; kendileri de onların izlerinde koşturuluyorlar. Andolsun, onlardan önce, evvelkilerin çoğu da sapmıştı. Biz, onların içine de uyarıcılar göndermiştik" (69-72).
Gelen uyarıcının sözünü dinleyip doğru yola girenler kurtulurlar. Ama uyarıcıyı dinlemeyip sapık yollara devam edenler, bir felâketle mahvedilip cehenneme atılırlar. Onların azapları, sadece dünyâdaki felâketle bitmez, âhi-rette de daha çetin azaba dönüşür (72-74).
— 491. Sapık insanları felâketten kurtarmak üzere birçok uyarıcı gönderilmiş, Hak yolunu gösteren uyarıcılar, âhiretteki ödüllerinden ayrı olarak dünyâda da kendilerinden sonraki kuşaklar arasında hayr ile yâdedilmişlerdir. İşte insanları tevhîd yoluna çağıran Nûh, İbrâhîm, İshâk, Mûsâ, Hârûn, İl-yâs, Lût, Yûnus bunlardandır. Bunların yolunda gidenler dünyâ ve âhirette yücelmişler; bunların yolundan ayrılanlar helak olup gitmişlerdir. Zulm ile âbâd olmak mümkün değildir. "Zulm ile âbâd olanın sonu berbâd olur" (72-82, 98, 114, 119, 27-128, 132-138).
— 492. Allah, elçilerinin ve kendisine da'vetçilerin üstün gelmesini ezelde kararlaştırmıştır, bunu bir yasa olarak koymuştur. Mutlaka onların taraftarları muzaffer olacaklardır (171-174).
— 493. Körü körüne ataları taklîd, insanı dünyâda da âhirette de perişan eder (69-70).
— 494. Yıkılıp harâbolmuş kentler, vaktiyle buralarda yaşamış, uygarlıklar kurmuş insanların bulunduğunu, yanlış davranışları yüzünden helak edildiklerini, ya da egemenliklerini yitirdiklerini gösterir. Harabe kentlerden geçerken orada yaşamış olanların hâlini düşünüp ibret almak gerekir. İbret almalıdır ki tarih tekerrür etmesin. "Siz, onların yanından geçip gidiyorsunuz sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?" (137-138).
— 495. Allah'ı anmak, O'nu tesbîh etmek insanı darlıklardan, sıkıntılardan kurtarır. Nitekim Hz. Yûnus'un tesbîhi, kendisini balığın karnından kurtarmıştı: "Eğer tesbîh edenlerden olmasaydı, yeniden diriltilecek/eri güne kadar onun karnında kalırdı" (143-144).
— 496. sabır(peygamberlerin ahlâkıdır. Başarının sırrı, fedâkârlık ve sabırdır.
Yüce Allah, Allah yolunda kendisine yapılacak herşeye sabredeceğini bildiren İsmail'in: "Aliah dilerse beni sabredenlerden bulacaksın" (102) demesini örnek olarak anlatmıştır. Peygamber Aleyhisselâm'a da: "Azim sahibi elçiler gibi sabret, onlar hakkında acele etme!" (Ahkaf Sûresi: 35) buyurmuştur.
— 497. Melekler, daima Allah'ın buyruğunu yerine getirmeğe hazır yaratıklardır. Her birinin belli bir makamı vardır. Allah'ı tesbîh ile meşguldürler (164-166).
38 — 498. Allah, gökleri ve yeri gerçek olarak yaratmıştır. Bu âlem, bir hayâl değil, hakikattir (27). Hakikat olan bu âlemin bir yaratılış amacı vardır. Yaratılışın amacı, ölüm ile yok olmak değil, olgunlaşan ruhun gerçek hayâta ermesidir.
— 499. Allah, iyilerle kötüleri, inanıp korunanlarla, inanmayan fâsıkları bir tutmaz (28). İyileri ödüllendirir, kötüleri cezalandırır.
— 500. Kur'ân-ı Kerîm, söz kalıplarının tekrar edilmesi için değil, okunup anlaşılması; üzerinde düşünülüp

dediklerinin uygulanması için indirilmiştir. Onu ancak sağduyu sahibi insanlar anlayıp uygularlar (29). Onu anlamayanlar, anlaşılmasına da gerek duymayıp sadece sözlerini tekrarlayanlar, onun indi-riliş amacından uzak düşerler. Onlar, Kur'ân'ın övdüğü sağduyu sahiplerinden değillerdir.
— 501. Allah sevgisi, her sevginin üstünde olmalı, dünya tutkusu, insanı Allah'tan gaflete düşürmemelidir (32). Yüce Allah'ın, büyük mülk verdiği Süleyman, o kadar mülk ve ihtişamına rağmen Rabbini unutmamış, O'na şük-retmiştir. Allah da onun şükrüne karşılık, ona istediğinden fazlasını vermiştir (35-40).
— 502. Şükrünü edâ ettikten, Allah'ı unutmadıktan sonra dünyâ malı kötü değil, iyidir. İşte Allah'ın en sâlih kullarından olan Dâvûd ile oğlu Süleyman, güçlü birer kral idiler. Kral olmaları, peygamberliklerine, Allah katında salâh ile yükselmelerine engel olmadı.
Peygamberimizin en gözde sahâbîleri, onun vefatından sonra halîfe oldular, devleti yönettiler. Ama yönetim işi, onları Hak'tan gaflete düşürmedi.
Allah'ın kuldan istediği, dünyâyı terk etmesi değil, dünyâ sevgisini, Allah ve âhiret sevgisinin üstüne çıkarmamasıdır. Yoksa: "Allah'ın sana verdiği malda âhireti ara; ama, dünyâdan nalîbini de unutma. Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et!" (Kasas Sûresi: 77), "Sâlih kişiye sâlih (iyi) mal, ne güzeldir!" (İbn Hanbel, Müsned: 4/197, 202).
— 503. Hastalık ile denenen Hz. Eyyûb, güzel sabrının sonunda sağlığına kavuşmuş, kaybettiği malının ve evlâdının yeri fazlasıyle doldurulmuştur. Allah'ın verdiği belâya (sınava) sabretmek, O'nun tecellîsine razı olmak gerekir. "Sabreden derviş, muradına ermiş" olur.
— 504. Birini cezalandıracağına yemîn etmiş olan kimse, o cezayı, hafif bir yöntemle yerine getirebilir. Nitekim karısını sopa ile döveceğine yemîn etmiş olan Eyyûb'a iyileştikten sonra kendisine bir demet sap alıp onunla vur-ması, böylece yemîninin yerine gelmiş olacağı buyurulmuştur. Demek ki kişi, şahsı ile ilgili olarak birine vereceği cezayı hafifletebilir ve hattâ böyle yapması daha uygundur. Ancak toplum düzeni ile ilgili konularda cezanın hafifletilmesi uygun olmaz. Zaten kişinin buna yetkisi de yoktur.
— 505. Kur'ân, büyük bir haberdir, insanların sânını artırır. Onun ünü cihanı tutacaktır. Onun nasıl bir ün kazanacağı, nasıl gönülleri fethedeceği, bir süre sonra anlaşılacaktır.
39 — 506. Herşeyin belli bit Ömrü vardır. Herkes ölecek ve Rabbin huzurunda muhakeme edilecektir (30-31).
— 507. Allah, yarattığı tek candan onun eşini yaratmış; ikisinin birleşiminden öteki insanları yaratmıştır (6).
— 508. İnsan, anne karnında üç karanlık (zar) içinde yaratılmaktadır (6). Kur'ân-ı Kerîm'in işaret ettiği bu gerçek, modern ilim tarafından da doğrulanmıştır. Amerika'Iı bilim adamı Keith L.Moore, The Developing of Human Embriology adlı kitabında: "Kur'ân, embriyo'nun, üç karanlık içinde büyüdüğünü söylüyor ki bunlar, muhtemelen: 1) Dış karın cidarı (maternal ante-rior abdominal wall), 2) Rahim cidarı (uterine wall), 3) İç rahim zarı (amni-ochorionic mambrane) olabilir. Kur'ân'da, doğum öncesi, rahimde insanın gelişme aşamaları hakkında öyle ilginç açıklamalar vardır ki bunlarda itiraz edilebilecek herhangi bir aksaklık yoktur" diyor (S. 9).
— 509. İnsan zayıftır. Başı darda kalınca Allah'a yalvarır. Ama nimet bulup bolluğa çıkınca yalvardığını unutur, gaflete düşer. Allah'a ortaklar koşar (8).
— 510. Verilen nimetleri, kendi bilgisi ve gayreti ile kazandığım sanır; o malın ve nimetin bir sınav olduğunu, Allah'ın, onlarla kendisini sınadığını bilmez. Allah'a şükredenler de vardır ama insanların bir çoğu böyle nankördür (49).
— 511. Allah'a gönülden ibâdet eden, O'nun rahmetini uman, âhiretten korkan mü'min kul ile; Allah'ı tanımayan âsî kul bir olmayacağı gibi, bilenlerle bilmeyenler de bir olmaz (9).
— 512. Allah'ın, gönlünü İslama açtığı kimse, Tanrı'nın ışığı üzerinde bulunur. Müslüman basiret sahibidir, bilinçli hareket eder. Allah'tan gaflet, kalbi katılaştırır, inşam sapıklığa düşürür (22). Hikmetin başı, Allah korkusudur.
— 513- İyilik eden, iyilik bulur (10).
— 514. Dünyâ geniştir. Bir yerde inancına göre yaşayamayan, rahatça yaşayabileceği yere hicret edebilir (10).
— 515. Sabırlı olanlar, hesapsız ödüllere ererler (10).
— 516. Dünya yaşamı, bir bahar mevsimi gibi, çabuk geçer (21).
— 517. Allah'ın üstüne yalan atmak büyük haksızlık olduğu gibi, Allah'ın gönderdiği gerçeği yalanlamak da en büyük haksızlıktır. Doğruyu getiren ve onu tasdîk edenler, gerçek korunanlardır. Onlar, Allah katında istedikleri her-şeyi bulacaklardır. Allah onların kötülüklerini bağışlar ve kendilerini, yaptıkları en iyi işler üzerinden ödüllendirir (32-35).
— 518. Allah kuluna yeterlidir. O'nun koruduğuna kimse zarar veremez. Allah'tan başka tanrılar var sanmak ve onlardan korkmak, korkutmak şaşkınlıktır. Allah'ın şaşırttığım kimse doğru yola iletemez; Allah'ın yola ilettiğini de kimse şaşırtamaz (36-37).
— 519. Allah'ın vereceği zararı kimse kaldıramaz; O'nun vereceği nimeti de kimse önleyemez. Öyle ise sadece Allah'a tevekkül etmelidir (38).
— 520. Hak yolunun da'vetçileri Allah'a güvenmeli, O'nun yolundan şaşmamalıdır. Onları dinlemeyenler, yarın kimin kaybedeceğini, kimin sürekli azaba uğrayacağını bileceklerdir (39-40).
— 521. Doğru yola gelen kendi yararına, yolunu şaşıran da kendi zararına davranır. Peygamber ve Hak da'vetçisi, insanların bekçisi, ya da zorlayıcısı değildir (41).

— 522. Allah, ölenlerin canlarını alır. Uyuyanların canlarını da alıp tekrar salar. Ölümü ve uykuyu düzenleyen, yürüten Allah'tır (42).
— 523. Gaflet ile kendisine güvenen insanlar, sonunda mallarını bırakıp giderler, yaptıkları kötülüklerin cezasını bulurlar. Eski zâlimler öyle olduğu gibi şimdiki ve her zamanki zâlimler de öyle olacaklardır (50-51).
— 524. Rızkı veren Allah'tır. O, dilediğine bol, dilediğine dar rızık verir. Rızkın bol veya dar verilişi, O'nun hikmeti ve yasası gereğidir (52).
— 525. Allah'ın rahmetinden umut kesilmez. Allah dilerse kulunun bütün, günâhlarını bağışlar. Öyle ise O'nun bol rahmetini düşünüp, vakit varken hemen tevbe etmeli ve Allah'ın indirdiği sözün en güzeline uymalıdır (53-54).
— 526. Azâb saati veya ölüm ansızın, insan hiç farkına varmadan gelir. O zaman inşan pişman olur, yaptıklarını telâfi için bir daha dünyâya dönmek ister ama artık pişmanlığın bir yaran olmaz (55-59).
— 527. Çalışanların ücreti, en güzel ücrettir. En helâl ve temiz kazanç, insanın alın teriyle sağladığı kazançtır (74).
40 — 528. Nankörler, Allah'ın gazabına uğrarlar ki İlâhî gazab, insanların öfkesiyle mukayese edilemez (10).
— 529. Ancak önyargısız, iyi niyyetli, Allah'a yönelen temiz, sağduyu sahibi insanlar Öğüt alırlar (13).
— 530. Allah, hain bakışları, kafadaki düşünceleri bilir (19).
— 531. Peygamberlerinin öğütünü dinlemeyip nankörlüklerine devam eden eski kavimler helak edilmişlerdir (22).
— 532. Nankörlerin, tedbirleri ve tuzağı, boşa çıkar, hakikati Önleyemez
(25, 37).
— 533. Her kavmin içinde iyiler de eksik olmaz. İşte Musa'nın en yaman düşmanı olan Fir'avn'ın kavmi içinde de Musa'ya gizlice inanan ve onu savunup korumağa çalışan bir insan çıkmıştır (28). Bu âyetten, kötülükten korunmak için imânın gizli tutulabileceği hükmü çıkarılabilir.
— 534. Allah, aşın giden, yalancı insanları doğru yola iletmez. Onlar o halde kaldıkları sürece hidâyetten uzaktırlar. Ama düşünüp de gerçeği anlar-larsa Allah onların gönüllerini Hak dine, tevhîde iletir (28-29).
— 535. Fır'avn, kendi görüşünün doğruluğuna inanmış ve kavmini de kendi düşüncesine göre yönlendirmişti. Diktatörler, sadece kendi görüşlerinin doğruluğunu sanırlar, kendi hatâlarım da doğru zannederler, kimsenin düşüncesini kabul etmezler. Kendi bildiklerince giderler, sonunda hem kendilerini, hem de kavimlerini mahvederler: "Fir'avn dedi: 'Ben size yalnız (doğru) gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi ancak doğru yola götürüyorum" (29).
— 536. Allah'ın şaşırttığını kimse doğru yola iletemez. Fakat Allah, iyi niy-yçtli insanları şaşırtmaz. Aşırı, kuşkucu, haksız, fâsık, nankör insanları şaşırtır (34). Demek ki Allah'ın şaşırtması, doğru yolda olanları eğri yollara düşürmesi değil; eğri yolda olup Hakk'ın çağrısına gelmeyen sapık insanları, kendi şaşkın hallerinde bırakması demektir.
— 537. Kör taassup, bâtıl taklîd, inâd, kibir ve zorbalık, insanın sağduyusunu mühürler, Hakk'ı anlamasına engel olur. Kişi, önyargı ile, reddetme kararıyla dinlediği hakkı anlayamaz, reddeder (35).
— 538. Alışkanlık, taassup, kibir, inat ve zorbalık, insana, yapmakta olduğu kötü işleri cazip gösterir. Böylece onun doğru yola girmesine, hidâyete ermesine engel olur (37).
— 539. Mü'min, insanları doğru yola çağırırken; kâfir, insanları sapıklığa, dolayısıyla cehenneme yöneltir (29, 38, 41).
— 540. Dünyâ hayâtı ve nimeti geçici, âhiret hayâtı ve nimeti kalıcıdır (39).
— 541. Kötülük yapan, yaptığının dengi bir ceza görür. Ama iyilik yapanlar, cennette hesapsız ödüllendirilirler. Çünkü yapılan suça, daha ağır bir ceza vermek zulümdür. Allah zulümden uzaktır. Ama yapılan iyiliği, fazlasıyle ödüllendirmek keremdir. Allah, kerîmlerin kerîmidir (40).
— 542. Allah'a tevekkül ve işlerin sonucunu O'na havale etmek gerekir (44).
— 543. Allah, kendisine yalvaranları kötülüklerden korur. Yapılan kötülükler, sahibini ma'nen sarıp cehennem azabına sokar (45-46).
— 544. Musa'ya verilen ve İsrail oğullarına mîras olarak intikal eden Kitap, sağduyu sahipleri için rehber ve öğüttür: "Andolsun biz Musa'ya hidâyet verdik ve İsrail oğullarına Kitabı mîras kıldık. O, sağduyu sahiplerine bir yol gösterici, bir öğüttür" (53-54).
— 545. Allah'ın sözü haktır. O'nun sözüne güvenmeli, O'ndan mağfiret dilemeli ve sabah akşam O'nu överek tesbîh etmeli(şânının büyüklüğünü anlamalıdır (55).
— 546. Hakikatleri görmeyen ma'nâ körüyle, gerçekleri gören sağduyu sahibi insan bir olmaz. İnanıp iyi işler yapan insanla, inanmayıp kötü işler yapan insan bir olmaz (58).
— 547. Allah insana birçok lutufta bulunmuş, onu öteki canlılara hakim kılmış, doğa yasalarından yararlanmasını sağlamıştır (79-80).
41 — 548. Allah, Yerküresini iki günde yaratmış, üzerinde yaşayan canlılar için gerekli gıdaları da dört gün (devir) içinde yetiştirmiştir. Sonra göğe yö-nelip bir tek gaz kütlesi halindeki göğü, yine iki günde yedi gök yapmış ve her göğe de (yıldız veya yıldız kümesine) buyruğunu (yasalarını) vahyetmiş-tir (9-12).
Bu âyetlerden anlaşılıyor ki Yerküresi de, öteki gök cisimleriyle birlikte, bir gaz kütlesinden, iki gün (devir)

içinde yaratılmış, esas biçimi oluşturulan Yerküresinin bitkileri de dört gün (devir) içinde aşama aşama yaratılıp tamamlanmıştır. Dünyâ üstünde bitkilerin oluşumu, dört devir aldığına göre şayet öteki güneş sistemlerinde de hayât varsa, onlarda da bitkilerin dört devirde oluşmuş olması muhtemeldir. Ancak Kur'ân, sadece Dünyâ üstündeki bitkilerin dört gün içinde yaratıldığını söylüyor, öteki yıldızlardan söz etmiyor. Çünkü bizi ilgilendiren, üstünde yaşadığımız Dünyâmızdır. Ondan dolayı üstündeki canlıların, özellikle insanların yaşaması için gerekli gıdaların, dört günde yaratıldığı belirtiliyor. Ayrıca göğün de iki günde yaratıldığı ifade ediliyor ki bu, Dünyâ da dahil bütün evrenin temel biçiminin iki devir içinde verildiğini, daha sonra bunlardaki hayâtın bitki ile başladığını, diğer canlıların yaşaması için gerekli şartların, gıdaların dört devir içinde oluştuğunu anlatmaktadır. Bitkilerin oluşumuna kadar yaratılış süreci, altı gün(devir)de tamamlanmıştır. Yıldızlarla süslü olan evren, koruyucu ışınlarla da donatılmıştır.

— 549. Kötü arkadaş, çevre insanı kötü yollara, şirk ve günâhlara sevk eder. Onların etkisiyle insan, kötü işleri iyi zanneder. Çünkü onlar dinle, güzel amellerle alay ederek insanı etkileyip haram işlere yöneltirler. Yaptıkları kötü işleri överler. Böylece insan, çevresinin, arkadaşlarının tesiriyle batıl inançlara, günâh eylemlere alışır. Bir kere alışınca da artık onları yapmaktan zevk almağa başlar. Hattâ bazan bırakmak istese de bırakamaz. Bu suretle ebedî ziyana uğrar. Dünyâda da, âhirette de mutsuz olur.

İnsanı kötülüğe sevk eden karînler (arkadaşlar), maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Maddî kötü arkadaş, kendisi gibi insanlardır. Ma'nevî olanlar da cin şeytânlarıdır (25). Bunların ikisi de telkinleriyle insanı kötülüğe sevk ederler. Bundan dolayı Nâs Sûrsinde insana, cin ve insan şeytânlarından Allah'a sığınması emredilmiştir: "De ki: 'Sığınırım ben, insanların Rabbine, insanların pâdişâhına, insanların tanrısına: İnsanların göğüslerinde kötü düşünceler fısıldayan sinsi cin ve insan şeytânlarının şerrinden!"

Âhirette insan, kendisini yoldan çıkaran cin ve insan şeytânlarını ayaklarının altına alıp çiğnemek ister ama bu pişmanlığının ve yakınmasının bir yararı olmaz: "İnanmayanlar dediler ki: 'Rabbimiz, bizi saptıran cin ve insan şeytanlarını bize göster de oları ayaklarımızın altına alıp çiğneyelim" (29).

— 550. Kur'ân'ın dinlenmesine ve yayılmasına engel olan nankörler, çetin azaba çarpılacaklar, cehennem ateşine atılacaklar ve o zaman gerçeği anlayıp yaptıklarına pişman olacaklardır (26-29).

— 551. Fakat bir önceki grubun tersine, yalnız Allah'a tapan, doğru hareket eden (iyi işler yapan) insanlar, dünyâda da âhirette de meleklerin velayetinde olurlar, melekler tarafından korunurlar. İstediklerini bulacakları, Allah tarafından ağırlanacakları, hiç korku ve üzüntü çekmeyecekleri cennet ile sevinirler (30-32).

— 552. Elbette Allah'a (tapmağa) çağıran, sâlih amel yapan ve Allah'ın buyruğuna teslîm olandan daha güzel sözlü yoktur. Gerçek müslümanın güzel sözlü olması, nezih konuşması, gönül kırmaması gerekir. İmân, insana hilmi, hoşgörüyü, merhameti ve güzel konuşmayı aşılar (33).

— 553. İyilikle kötülük bir olmaz. Dâima iyilik güzeldir ve güzel sonuç verir. O halde insan, kendisini en güzel sözlerle savunmalı, tatlı konuşmalı, kırıcı olmamalıdır. Böyle yaparsa, hasmı kendisine dost olur. Bu yüksek ahlâka ancak sabr ile, öfkeye egemen olmakla erişilebilir. Böyle davranan insanlar, çok şanslı insanlardır. Bu güzel sonuca ve şansa erebilmek için şeytânın telkinine kapılmamalı, onun kışkırtmasından, dürtülerinden Allah'a sığın-mahdır (34-35).

— 554. İyilik yapan, kendi yararına, kötülük yapan da kendi zararına yapar. Allah, kullarına zulmetmez. Herkes, yaptığının karşılığını görür. Eden, bulur.

— 555. Kıyamet saatinin ne zaman geleceğini Allah'tan başka kimse bil-mez. Allah, gizli ve açık. herşeyi bilir. O'nun için gizli, örtülü bir şey yoktur (47).

— 556. İnsan bencil, cimri ve nankördür, dâima hayır ister. Başına istemediği bir olay gelince üzülür, umutsuzluğa düşer, Allah'a yalvarır, kurtuluş ister. Fakat bolluğa kavuşunca Allah'ın nimetini unutur da kendi çabasıyle bolluğa çıktığım"sanır. Kıyameti de inkâr eder. Hattâ bolluk içine girince kendisinin Allah katında makbul olduğunu, şayet âhiret varsa burada kendisini zenginlik ve bolluk içinde yaşatanın, orada da rahat içinde yaşatacağını sanır. Oysa dünyâ serveti ve rahatı, kişinin, Allah katındaki değerinin, âhiret mutluluğunun ölçüsü değildir (50).

— 557. Allah, gerçeğin ortaya çıkması için âfâktaki ve enfüsteki âyetlerini insanlara gösterir. Yani evrenin yaratılışından ve insanın kendi yaratılışından misâller vererek gerçeği anlatır ki Allah'tan başka tapılacak tanrının olmadığı anlaşılsın. Gerçekten gerek insanın yaratılışı, gerek kâinatın yaratılış ve düzeni, Allah'ın bir olduğunu, ibâdetin yalnız O'na yapılacağını kanıtlar (54).

42 — 558. 5 nci âyette Allah'a çocuk sahibi demenin korkunçluğundan, ner-deyse gökleri dahi üstünden çatlatacağı vurgulanmaktadır. Bu ifadeden,-gök tabakalarında son derece güçlü bir gerilim olduğu sezilmektedir.

— 559. Allah'ı tesbîh eden melekler, yeryüzündekiler için Allah'tan mağfiret dilerler (5). Bu ifade, meleklerin, yeryüzündeki canlılardan ve insanlardan üstün olduğunu gösterir.

— 560. Allah isteseydi, insanları tek bir millet yapardı ama böyle dilememiş, insanları çeşitli dilleri konuşan uluslara ayırmıştır. Her ulusun anlaması için de kendi içinden bir uyarıcı görevlendirmiştir (7-8).

— 561-Allah adına kimse din hükmü koyamaz. Din hükümleri, ancak Allah'ın vahyi ile gelir. O'nun bildirisi olmadan, kendi kendine din hükmü koyanlar haksızlık ederler ve onlar bu yaptıklarının cezasını çekerler (21).

— 562. Yalnız Allah'a tevekkül etmeli, O'na yönelmelidir (10).

— 563. Allah'ın emrettiği üzre doğru olmalı, dini kendi arzularına göre yoz-laştıranların keyiflerine uymamalı,

Hakk'a ve Hakk'ın hükümlerine bağlanmalıdır (15).
— 564, Herkesin yaptığı kendisinedir. Herkes kendi vicdanında Özgürdür. Kimse başkasının yaptığından sorumlu değildir. Herkes kendi yaptığının sorumluluğunu taşır. Allah, âhirette haklıyı ve haksızı ortaya çıkaracaktır (15).
— 565. Haksız yere din hakkında tartışanlar, Allah'ın gazabına ve azabına uğrayacaklardır (16).
— 566. Allah, Kitabı hak ve ölçü ile indirmiştir. İlâhî Kitap, hak ölçüsüdür. Onun söyledikleri gerçektir. Din hakkında, İlâhî Kitap dışındaki düşünceler batıldır. Öyle ise dinin temel hükümleri, Kitabın bildirdikleridir. Kitabın açıkladığı din hükümlerine ve hak ölçüsüne tabi olmalıdır (17).
— 567. Allah kullarına lutufkârdır, dilediğine bol rızık verir (19). Onu ummadığı yerden besler (Talâk Sûresi: 3).
— 568. Allah, âhireti isteyene âhireti verir. Sadece dünyâyı isteyene de biraz dünyalık verir ama onun âhirette nasibi olmaz (20).
— 569. Allah batılı siler, sözleriyle hakkı yerleştirir (24). Bâtıl kalıcı olamaz. "Hayır, biz hakkı bâtılın üstüne atarız da o onun beynini parçalar, derhâl bâtılın cam çıkar..." (Enbiyâ Sûresi: 18).
— 570, Allah kullarına merhametlidir. Onların tevbelerini kabul, günâhlarını affeder, yaptıklarını bilir (25).
— 571. İnanıp güzel işler yapanlara, lutfuyla, yaptıklarından kat kat fazla ödüller verir. Kâfirleri de şiddetle cezalandırır (26).
— 572. Onun her yaptığı, hikmete dayalıdır. Herkesin haline uygun olanı yapar. Kulun ruhsal durumuna göre ona bol veya dar rızık verir. Eğer kullarına hep bol nzıkverseydi, taşkınlık ederler, dengeyi bozarlardı. Çünkü: "İnsan, kendisini zengin görünce azar" (Alak Sûresi: 6-7). Kulun taşkınlığını önlemek, ruhsal değerini korumak ve dengelemek için dilediği kadar rızık verir. O, kulunun «ıa'nevî durumunu bilir, görür (27).
— 573. 23 ncü âyette Allah'ın gökleri, yeri ve her ikisinde bulunan dâbbe-yi (deprenen canlıyı) yarattığı vurgulanmaktadır. Dâbbe, hareket eden bedensel canlı demektir. Bu âyette göklerde de yerde de dâbbe bulunduğu belirtilmiştir ki bundan, uzayda dünyâmızdan başka bazı gezegenlerde de dâbbe (canlı) olduğu anlaşılır.
— 574. İnsanın başına gelen felâketler, kendi günâhının cezasıdır. Bununla beraber Allah, kulunun her günâhını da cezalandırmaz, birçoğunu affeder (30, 34). Eğer kulun her hatâsını cezalandırsaydı, yeryüzünde deprenen tek canlı bırakmazdı (Fâtır Sûresi: 45), "Sana gelen her iyilik Allah'tandır, sana gelen her kötülük kendi(iş\ediğin günâh yüzendendir*' (Nisa Sûresi: 79). Hiç kimse, Allah'ın vereceği cezayı önleyemez (31).
— 575. Allah'ın, kullarına pek çok nimeti ve lutfu vardır. İnsanı yaratmış, tabiat yasalarını onun hizmetine vermiştir. Esen rüzgâr, yelkenli gemileri, denizin üstünde yürütür. Rüzgâr olmasaydı, motor gücünün olmadığı zamanlarda insanların denizde gemilerle seyahat etmeleri, yüklerini taşımaları mümkün olmazdı. Öyle ise bu nimetleri lütfeden Allah'a şükretmek, başa gelen olayları da sınav bilip sabretmek gerekir (32-33).
— 576. Allah'ın âyetleriyle uğraşan, onların yayılmasını önlemeğe çalışanlar, O'nun cezasından kurtulamazlar (35).
— 577. Dünyâ nimeti geçici, inanıp Rablerine güvenenler için Allah katında bulunan ödüller kalıcıdır (36).
— 578. Mü'minlerin, saldırıya karşı kendilerini savunacakları belirtildikten sonra, yapılan kötülüğe, ancak o kötülük kadar ceza verileceği, fakat affedip uzlaşmanın Allah tarafından ödüllendirileceği, Allah'ın haksızları sevmediği vurgulanır (40) ki bu âyetler, inananları, öc almakta taşkınlıktan kaçınmağa, öc almaktan tamamen vazgeçip affa, uzlaşmağa yöneltmektedir.
— 579. Yapılan kötülüğün cezası, onun dengi bir kötülüktür. Kötülüğü daha ağır bir kötülükle cezalandırmak zulümdür. Allah zâlimleri sevmez (40). Fakat affedip barışmak, uzlaşmak daha güzeldir: "Eğer bir topluluğa azâbe-decekseniz, size yapılan azabın eşiyle azâbedin. Ama sabrederseniz, andol-sun ki o, sabredenler için daha iyidir" (Nahi Sûresi: 126).
Affetmekten sonra düzeltmeden, uzlaşmadan söz edilmesi, affın barıştırdığını, arayı düzelttiğini ifade eder. Gerçekten af, hasım tarafın gönlünü fetheder. Ama intikam, tekrar karşı bir intikama, bitmeyen kavgalara, kan davalarına yol açar. O halde mü'min, mümkün mertebe intikamdan vazgeçip affetmelidir ki arayı düzeltsin, uzlaştırsın, toplumda kin, nefret ve kavga tohumları ekilmesin. Fakat şunu da bilmek gerekir ki yapılan haksızlığa, misliyle karşılık vermek, meşru bir haktır (41).
— 580. Saldırıya karşılık vermek, kendini savunmak meşru bir haktır. Kendini savunanlar kınanmazlar. Ama haksız yere başkalarına saldıranlar kınanır, çetin azaba çarpılırlar (42). Herşeye rağmen sabredip affetmek daha büyük bir meziyyettir (43). Kötülüğe kötülük her yiğidin kân, kötülüğe iyilik er yiğidin kândır.
— 581. Peygamber, insanların bekçisi değildir. Onun görevi, sadece tebliğdir (48).
— 582. İnsan bolluğa kavuşunca sevinir, hatâsı yüzünden başına bir kötülük gelince de nankörlük eder. Çünkü insan nankördür (48). Allah'ın verdiği nimetleri unutur: "Biz insancı bizden bir rahmet taddınp da sonra onu geri alırsak hemen umutsuzluğa düşer, nankörlük eder" (Hûd Sûresi: 9).
Oysa insan Yaratanına şükrünü unutmamalı, kahr zamanlarında da O'-nun lutfunu hatırlayıp şükretmelidir. Zira O'nun kahrında da lütuf vardır.
"Kahrın da hoş, lutfun da hoş" diyebilmelidir!
— 583. Allah, kâinatın pâdişâhıdır. O dilediğine kız, dilediğine erkek, dilediğine hem erkek hem kız verir, dilediğini de kısır yapar. Kulun haline uygun olanı verir (49-50).

"Dilediğine dişiler bahşeder; dilediğine de erkekler bahşeder..." (49) âyetinde erkekten önce kızın, Allah'ın armağanı olduğunun belirtilmesi, Kur'-ân'ın kadına verdiği değeri gösterir. Kur'ân, kız çocuğunu, erkekten önce, Allah'ın bir lutfu, armağanı olarak takdim etmektedir. Halbuki bu âyet indiği zaman insanlar, kız çocukları olmasından utanç duyuyorlardı. Hattâ utançtan kurtulmak için kız çocuğunu diri diri gömenler vardı. Böyle bir durumda Kur'ân geliyor, kadının durumunu yükseltiyor ve kız çocuğunu, Allah'ın insana erkek çocuğundan da önde bir lutfu, armağanı olarak nitelendiriyor.

— 584. Bütün işler Allah'a gider. Ve O, yapılan işlere göre kulları arasında hükmünü verir. Herkes yaptığı işin karşılığını görür. Haklı ve haksız, iyi ve kötü O'nun huzurunda belli olur (53).

— 585. Hemen her sûrede olduğu gibi bu sûrede de mü'minlerin vasıfları ana çizgileriyle belirtilmiştir: İnanıp Rablerine tevekkül edenler, büyük günâhlardan, fuhuştan kaçınırlar. Kızdıkları zaman öfkelerine hakim olur,bağışlarlar. Rablerine yalvarırlar, namazlarını kılarlar. İşlerini birbirlerine danışırlar. Allah'ın kendilerine verdiği rızıktan Allah için verirler. Saldın karşısında kendilerini savunurlar (36-39).

Mü'minlerin, saldırıya karşı kendilerini savunacakları belirtildikten sonra, yapılan kötülüğe, ancak o kötülük kadar ceza verileceği, fakat affedip uzlaşmanın Allah tarafından ödüllendirileceği, Allah'ın haksızları sevmediği vurgulanır (40) ki bu âyetler, inananları, öc almakta taşkınlıktan kaçınmağa, öc almaktan tamamen vazgeçip affa, uzlaşmağa yöneltmektedir.

43 — 586. Hayvana binerken: "Bunu bizim hizmetimize veren Allah'ın sânı yücedir. O'nun lutfu olmasa biz bunu (hizmetimize) yanaştıramazdık. Biz, elbette Rabbimize döneceğiz" mealindeki 13-14. âyetleri okumalıdır.

— 587. İnsanlar arasında bedensel, zihinsel, bilimsel, ekonomik ve teknik farkların bulunması, insanların birbirine muhtacolmalannı gerektirir. İhtiyaçlarını gidermek için birbirlerine hizmet ederler (32). Bu fark ve ihtiyaç olmasa toplumda iş hayâtı durur.

— 588. Maddî ihtiyadı karşılamak ve menfaat sağlamak için çalışılırken ondan daha hayırlı olan ma'nevî menfaat için çalışılmaz mı? Elbette çalışılır. Çünkü Allah katında bulunan mükâfat, insanların üzerine titreyip yığdıkları dünyâ malından daha iyidir (32).

— 589. Eğer insanların hepsi ekonomik yönden aynı düzeyde olsaydı, kimse kimseye iş yapmaz, ekonomik hayât durur, kalkınma olmazdı. İnsanların yararı, toplumun kalkınması için Allah, insanların ekonomik ve sosyal durumlarını birbirinden farklı kılmıştır (33-34). Fakat mal ve mevki geçicidir, insana ma'nevî değer sağlamaz. Ruhsal değer, kötülükten Korunma iledir. Âhiret korunanlarındır (35).

— 590. Allah'ı anmayan, O'nun uyarısını dinlemeyen kimseye şeytân musallat olur, ondan ayrılmaz (36). İnsanı ayartıp yoldan çıkaran, şeytân da olabilir, kötü arkadaş da olabilir: "Biz onlara birtakım kötü arkadaşlar sardırdık; onların önlerinde ve arkalarında bulunan herşeyi onlara süslü gösterdiler..." (Fussilet Sûresi: 25).

— 591. Hak yolundan sapanlar, doğru yolda olduklarını sanırlar. Çünkü yaptıkları hoşuna gider, gözlerine cazip görünür. Ama âhirette ayartanlar da, ayartılanlar da çetin azabın içine düşerler (37-39).

— 592. Herkes, ettiğinin cezasını bulur. Allah, kimseye zulmetmez (76).

— 593. Allah gizli ve açık herşeyi bilir. Allah'ın görevlendirdiği yazıcı melekler de kulun her eylemini kaydederler (80).

44 — 594. Apaçık Kitâb'a and ile başlayan sûrede, o apaçık Kitâb'ın, mübarek bir gecede indirildiği belirtilmektedir. Kitabın indirildiği o mübarek gece, Allah'ın çeşitli buyrukları, elçileri aracılığı ile insanlara duyurulur. Yüce Rab, kullarına acıdığından dolayı elçiler gönderip kullarına buyruklarını duyurmakta ve kullarını, yanlış davranışların yol açacağı kötü sonuçlara karşı uyarmaktadır (2-5).

— 595. Gönderilen uyarıya inanmayıp kuşku içinde bulunanlar, bir gün acı bir azâb ile karşı karşıya kalacaklardır. Her yandan kendilerini toz dumanın bürüyeceği o azabın içine düştükleri zaman pişman olacaklar, azâbdan kurtarılmalarını dileyeceklerdir ama vaktiyle elçinin sözünü dinlememiş, ona cinlerin öğrettiği bir insan demiş olanların pişmanlıkları, kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Allah, o gün suçlulardan öcünü alacaktır (9-16).

— 596. Bundan önce Fir'avn kavmi de, kendilerini tevhîde çağıran Hak elçisini dinlemedikleri için cezalandırılmış, denizde boğulmuşlardır (17-İ4).

— 597. Bir ulus Hakk'ın yasaları dışına çıkıp yanlış davranışlar içine girerse, egemenliğini kaybetme süreci başlar, bir gün malları, mülkleri başkalarının eline geçer. Azabı hak eden ulusa gök ve yer acımaz. Sanki tüm yasalar, azabı hak eden ulusu, kötü sonuca sürükler (25-29). Zorbaların sonu ezilmektir. Nitekim bugün de zorbaların nasıl ezildiğini görmekteyiz.

— 598. Allah, İsrail oğullarını, kendilerini ezen zorba Fir'aviv'ın ve ulusunun elinden kurtarıp onların yurduna hâkim kılmıştır (30-33).

45 — 599. Allah, kötülük yapan imansızlarla, iyilik yapan inananları ne hayâtta, ne de ölümlerinden sonra bir tutmaz. İyilerle kötüler, ne dünyâda, ne de âhirette bir olmaz. İyiler ödüllendirilir, kötüler cezalandırılır (21).

— 500. Gökler ve yerler bir hayâl değil, gerçektir. Bunların gerçek olması, bu hayattan sonra bir hayât olduğunu gösterir. Zira gökler ve yer gerçek olduğuna göre bu hayâtın bir amacı olmalıdır. Bu amaç, âhiret hayâtıdır. Orada her can, dünyâda yaptığı işlerin karşılığını görecek, mutlak İlâhî adalet tecellî edecek, hiç kimseye haksızlık edilmeyecektir. Eğer İlâhî adaletin tam anlamıyle tecellî edeceği âhiret hayâtı olmasa, burada haksızlığa uğrayan, ezilen canlar, Allah'ın adaletini göremezler. Yani mazlum kalırlar. Allah kullarına zulmetmez. Öyle ise her canın

tam hakkını alacağı âhiret âlemi vardır, bunda asla kuşku yoktur (22).
— 601. Keyif ve hevesini tanrı edinen, arzularına tapan kimseyi Allah şaşırtır. Onun kulağını, kalbini mühürler, gözüne perde koyaı. 23 neti âyetin anlattığı, psikolojik bir gerçektir. Kendi arzularının, bâtıl düşüncesinin, kaprislerinin ardınca giden, egosuna taparcasına uyan kimse, artık Hak yola gelmez. Çünkü kendi düşüncesinden başka bir düşünceyi kabul etmez. Ona göre tek doğru yol, kendi yoludur. O kimse hidâyete gelmek istemez. Zira hidâyet diye bir şey tanımaz.
Yüce Allah, hak yola gelmeyi istemeyen o kimseyi, zorla yola iletmez, kendi haline bırakır. Çünkü Allah, "Yöneleni kendisine iletir*' (Ra*d Sûresi: 27). Ama hak yola yönelmeyeni kendi haline bırakır. Tam bir sapıklık ve şaşkınlık içinde bocalayan o insan, Hak sözünü dinlemez, peygamberin ve Hak da*vetçisinin sözlerinin anlamını düşünmez. Gerçekleri görmez. Egoizmi, önyargısı hakkı duymasına, düşünmesine ve görmesine engel olur. Kendi düşüncelerinin bataklığında bocalayan o kimseyi, Allah hidâyete zorlamadıktan sonra artık kim onu doğru yola iletebilir? "Allah'tan sonra kim onu doğru yola iletecektir? Düşünmüyor musunuz?" (23),
Allah onu doğru yola iletmez, çünkü o kimse kendi içinde bunu arzu etmemektedir. Kendisi istemedikten sonra Allah onu hidâyete zorlamaz. Hidâyet istemediğini bildiği için onu kendi sapıklığı içinde bırakır. Böylece kendisi doğru yola gelmek istemediğinden dolayı Allah onu şaşırtmış olur. Bunun sebebi, kendisinin tanrılaştırdığı düşünceleri, önyargılarıdır. Allah, sağduyu ile düşünmeyen, Hakkı seçmeyen insanları doğru yola iletmez. İşte birçok sûrede olduğu gibi bu sûrenin 23 ncü âyetinde de anlatılan, Allah'ın şaşırtmasının anlamı budur. Âyet dikkatle okununca bu husus gayet iyi anlaşılır.
46 — 602. Ebeveyne iyilik Allah'ın buyruğudur. Allah'ı birleyip O'na kulluktan sonra en önemli şey, ana-babayı memnun etmek ve güzel eylemler yapmaktır.
— 603. Allah, kendisine tapan, ana-babasını memnun eden, sâlih amel sahibi kulların güzel eylemlerini en iyi biçimde değerlendirir, kötülüklerini de bağışlar. Onlara cennet va'detmiştir (15-16).
— 604. Ana-babasını inciten, onların tevhide inanma hakkındaki öğütlerini reddedip onların bu konudaki sözlerini "masal" diye nitelendiren âsî insanlar, geçmişteki benzerleri gibi, Allah'ın ezelî kararı uyarınca hüsrana uğrarlar (17-18).
— 605. Herkes yaptığının karşılığını görür. İlâhî Mahkemede hiç kimseye haksızlık edilmez (19).
— 606. Dünyâda inkâra, zevk ve sefaya dalanlar, ruhlarının değerlerini, güzel sıfatlarını yitirirler. Ruhları çirkinlesin Ruhlarında âhiret için hiçbir değer ve güzellik kalmaz: "İnkâr edenler, ateşe sunulacakları gün, (kendilerine denir ki).' 'Dünyâ hayâtınızda bütün güzel şeylerinizi zayi ettiniz; bunlarla sefa sürüp bunları tükettiniz (burası için hiçbirşey bırakmadınız)" (20), "Kıyamet günü onlar, çirkinleştirilenlerdendir" (Kasas Sûresi: 42), "(Orada onların) yüzlerini ateş yalar. Öyle ki (ateşin) içinde (dudakları gerilir de) dişleri açıkta
kalır" (Mü'minûn: 104).
— 607. 21-28 nci âyetlerde ibret için peygamber sözünü dinlemediklerinden dolayı helak edilen Âd kavmi, Hicaz'a komşu olup isyanları yüzünden yıkılıp harâbedilen ülkelerin öyküleri anlatılır. Peygamber sözü dinlemeyen her kavim, sonunda cezalandırılmıştır. Kureyşliler de eğer peygamberlerinin sözünü dinleyip uslanmazlarsa kendilerinden önceki uluslar gibi bir gün cezalandırılacaklardır.
47 — 608. Allah, inkâr edip Hak yoluna engel olmak isteyenlerin güzel eylemlerini de geçersiz kılar. Kötülükler, iyiliklerin izini siler. Bunun tersine, Hz. Muhammed'e indirilenin doğru olduğuna inanıp güzel işler yapanların da, Allah, günâhlarını örter, içlerini düzeltir. İmân, kişiye huzur verir. Çünkü inkarcılar, uydurmaya, inananlar ise Allah'tan gelen gerçeğe inanırlar (1-3).
— 609. Allah, kendi yoluna yardım edene yardım eder, onları yürekli, azimli, yapar. Ayaklarını sağlam tutar. Savaşta veyp hak yolundaki çabalarında sebat ederler (7).
— 610. Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayan nankörler, yenilgiye mahkûmdurlar. Onların yaptıkları güzel işler de zayi olur (8-9).
— 611. Allah, inananların mevlâsı(koruyucusu)dur. İnanmayanların mev-
lâsı yoktur (11). Onların işi hayvanlar gibi yeyip içmektir, gidecekleri yer de ateştir (12).
— 612. Peygamber (s.a.v.)e, hem kendi günâhının, hem de inanan erkek ve kadınların günâhının affı için Allah'tan bağışlama dilemesi emredilmiştir (19).
— 613. Kur'ân'ın taşıdığı gerçekleri anlamak için onu düşüne düşüne okumak ve temiz niyyet ile mânâsını anlamağa çalışmak lâzımdır (24).
— 614. Mü'minlere verilecek cennette herşey o kadar boldur ki tatlı su ırmakları, taze süt ırmakları, lezzetli şarap ırmakları, süzme bal ırmakları akar. Orada nimetler, tükenmez ırmaklar gibi boldur. Bu nimetler içinde sürekli yaşayan mü'min ile; sürekli ateşte kalacak, barsaklarım parçalayan sıcak suyun içirileceği kâfir bir olur mu? Olmaz (15).
— 615. Savaş esnasında alınan esirler tutuklanır. Savaş bittikten sonra ya lütfen veya fidye karşılığında serbest bırakılır, öldürülmez (4).
— 616. Peygamber'i vatanından çıkaran Mekke halkından daha güçlü nice kent halkı var ki Allah, onları helak etmiş, onlara yardım eden olmamıştır. Allah'ın yıkacağı bir kenti kimse kurtaramaz (13).
— 617. Rabbinden gelen kanıta dayananla, gözüne hoş gelen keyif ve hevesine uyan düşüncesiz insan bir olmaz (14).

— 618. İkiyüzlü veya önyargılı insan, Peygamberi, yahut Hak da'vetçisini dinlese de, duyduklarını kabullenmez. Hattâ konuşmayı dinleyip çıktıktan sonra başkalarını da kuşkulandırmağa çalışır (16). Hakikat bilgisine erenlere "demin ne söyledi?" diyerek onları da şüpheye düşürmek ister (17).
— 619. Hakka baş kaldıranların cezalandırılma zamanı yaklaşmıştır. Hattâ o cezanın işaretleri dahi belirmeğe başlamıştır ama olaylardan bir türlü ders almazlar (18). insanlar felâket habercisi olan kötü olaylardan ibret alıp durumlarını düzeltseler Allah onları affeder ama ibret almaz, günahlarına devam ederler (18).
— 620. Sadıkane Hakka teslîm olmak, Allah'ın emirlerine gönülden itaat etmek gerekir. Böylesi, inananların kendi yararınadır (20-21).
— 621. Ellerine fırsat geçtiği, iktidara geldikleri zaman bozgunculuk yapanlar, akrabalık bağlarını koparanlar, Allah'ın lanetlediği kötü insanlardır. Mevki insanı değiştirmemeli, insan bir mevkie gelince şımarıp fakir akrabasıyle ilişkisini kesmemeli, adaletten ayrılmamak şartıyle onları ziyaret etmeli, kollamalıdır (22-23).
47 _ 622. İnandıktan sonra tekrar geriye, şirke dönenler şeytana uymuşlardır. Şeytân onlara işlerini süslü gösterir. Uzun arzulara düşürüp onları oyalar (25).
— 623. Allah'ın indirdiği vahiylere karşı olan kimselere uyanlar, pişmanlık içinde, yüzlerine ve sırtlarına vura vura can verirler. Allah'ı kızdıran işler yaptıklarından dolayı Allah onların güzel eylemlerini de yok eder. Onların, inananlara karşı besledikleri kötü niyyetleri de açığa çıkarır (27-29).
— 624. İslama kin besleyen imansızlar, yüzlerinden velconuşma'tarzların-dan belli olur (30).
— 625. Allah, kimlerin gerçekten mücâhid ve sabırlı olduğunu anlamak için mü'minleri dener (31).
—' 626. Hidâyet gelip hak belli olduktart sonra inkâr edip Allah yoluna engel olanlar, Peygambere düşmanlık edip onu incitenler, Allah'ın yoluna engel olamazlar, ama kendi güzel eylemlerini de boşa çıkarırlar. Şimdiye kadar olan çabaları, güzel eylemleri boşa gider. Allah'a ve Elçisine isyan güzel amelleri yok eder (32-33).
— 627. Allah, nankörlük edip Allah'ın yoluna engel olan ve kâfir olarak ölenleri bağışlamayacaktır (34).
— 628. Mü'minler, Hak yolunda direnmeli, gevşememeli, küfre teslim olmamalıdırlar. Eğer gevşemez, sıkı dururlarsa kendileri galip geleceklerdir. Allah onların eylemlerini boşa çıkarmayacaktır. Onlara dünyâdaki zaferden ayrı olarak âhiret Ödülü de vardır (35).
— 629. Dünyâ hayâtı, oyun ve eğlenceden ibarettir. Ancak inanıp Hakk'a taparak şirkten, kötü eylemlerden korunanlar, ömürlerini güzel işler yaparak değerlendirirler. Onlar ödüllendirileceklerdir (36).
— 630. Mal, canın yongasıdır, insan malı sever. İnsanın yaratılışında bu vardır. Allah, insanın bu huyunu bildiği için malının tamamını değil, sadece bir parçasını hayra vermesini ister. İşte mü'min, malının Allah yolunda harcadığı bir parçasıyla Allah'ın rızâsını kazanır. Fakat cimrilik edip malının bir cüz'ünü dahi Hak yolunda harcamayan, aslında kendi canına karşı cimrilik etmiş olur. Çünkü vereceği mal, kendi ruhunun yararınadır. Hayır yapmayan, kendi canından, ruhundan malını esirgemiş olur. Yoksa zengin olan Allah'ın, hakikatte yoksul olan insanların malına ihtiyâcı yoktur. Çünkü hakikatte malın tamamı Allah'ındır, mülkün sahibi O'dur. Allah insanları denemek için onlara mal, mülk, coluk-cocuk vermiştir. Dünya varlığı içinde kullarını dener, yolundan iyice ayrılmış olanları başka kavimlerle değiştirir. Allah'ın genel yasalarına aykırı davranan ulusları helak edip onların ülkelerini başka uluslara verir. Yahut onları, yasalarına itaat eden bir ulusun egemenliği altına sokar (36-38).
48 — 631. Gönülde îmân artıp azalabilir. "îmânlarını daha da artırmaları için Allah, mü'minlerin kalblerine huzur verdi..." (4). Gönüldeki huzur ve güvenin artması, îmânın güçlenmesini; huzuf ve güvenin azalması, îmânın zayıflaması sonucunu doğurur. İşte bu psikolojik hal, îmânın artıp azalması şeklinde ifade edilmiştir.
— 632. Allah'ın, mü'nınerden ayrı olarak göklerde ve yerde görünmez orduları, güçleri vardır (4-7); Allah, o görünmez güçlerle mü'minleri destekler, onlara yardım eder, onları dünyâda başarıya, âhirette ebedî mutluluğa ulaştırır. İslâmı engellemeğe çalışan münafik ve müşrikleri de lanetler, dünyâda' cezalandırır, âhirette cehenneme atar (5-6).
— 633. Mü'minin samimî olması, kalbinde olmayanı söylememesi gerekir.
Gönülde olmayanı söylemek nifaktır. Allah'a ve Elçisine ihlâs ile inanmayan nankörler cehenneme atılacaklardır (11-13).
— 634. Bazı kimseler müslümanların arasına sokulup onların birliğini bozmak isterler. Samimi olmayan, kuşkulu kişilerin, askerlerin arasına katılıp cepheye götürülmesinde yarar yoktur, hattâ bu tehlikeli de olabilir. Çünkü onların amacı, dinin zaferi değil, çapul edip mal sağlamaktır. O kıskanç, cimri insanlar, müslümanlann arasına katılmakla onların birliğini bozabilirler. Bu bakımdan, önce onların denenip samimî olduklarının anlaşılması, sonra onlara önemli işlerin teslimi gerekir. Samimî olmayanlara önemli işler verilmesi, yarar yerine zarar verebilir (15-16).
— 635. Özürlü kimseler savaşa katılmaz, geri hizmetlerde çalışırlar (17).
— 636. Allah, Hudeybiye'de müslümanları, müşriklerle savaştırmamıştır ki farkına varılmadan, müşriklerin arasında yaşayan zavallı mü'min insanlar tepelenmesin. Demek ki bir yere saldırı düzenlerken orada bulunan günahsız insanları kollamak, onların tepelenmemesine özen göstermelidir. Halkı rehin alan tetöristlere baskın düzenlerken de rehin tutulan ma'sum insanların zarar görmemesine, öldürülmemesine azamî dikkat gösterilmelidir (24-25).
— 637. Kâfirler, câhiliyet hamiyyetiyle hareket ederler. Yani onlar, düşünmeden, kaprislerine göre davranırlar.

Ama mü'minler takvaya bağlı kalırlar. Kaprisleriyle değil, basiretle, ihtiyatla hareket ederler. Aklı kaprislerine hakim kılarlar (26).
— 638. Allah'ın, Elçisine gösterdiği ru'yâ tahakkuk eder. Peygamber (selâm ona), Hudeybiye'ye hareketinden önce, Mescid-i Harâm'ı ziyaret ettiğini görmüştü. Fakat Hudeybiye Andlaşması sonucunda, Mescid'i ziyaret etmeden dönmüştür. Ancak bu andlaşma, ona ve ashabına, bundan böyle güven içinde ziyaret imkânını sağlamıştır. Peyğamber'in ru'yâsi gerçekleşecek ve müs-lümanlar, bundan böyle Mescid-i Harâm'ı güven içinde ziyaret edeceklerdir (27).
49 — 639. Allah'ın ve Elçisinin Önüne geçilemez. Bir mes'elede önce onların hükmü aranır. Onların bir hükmü, beyânı yoksa o zaman ictihâd ile bir karara varılır (1).
— 640. Peyğamber'in huzurunda edepli olmak, saygılı davranmak, yüksek sesle konuşmamak lâzımdır. Onun vârislerinin huzurunda da edepli olmak gerekir (2). Peygamberin huzurunda saygısızlık, amelleri boşa çıkarır. Ama onun yanında edepli, saygılı olanlar Allah'ın mağfiretine ererler (2).
— 641. Peygamberi, normal bir insanı çağırır gibi dışarıdan bağıra bağıra çağırmak hatâdır. Uyuyorsa onun uyanmasını beklemek ve edep ile haber göndermek, çıkıp gelmesini beklemek gerekir (4-5). Onun vârisi olan bilgin kişilere de aynı saygıyı göstermelidir.
— 642. Kuşkulu bir kişinin getirdiği haberi, incelemeden kabul etmemelidir. Aksi takdirde birinin getirdiği habere inanıp bir kavmin üstüne yürümek, ma'sum kanı dökülmesine, telâfisi imkânsız pişmanlıklara sebebolabilir (6).
— 643. Allah ve Elçisinin buyruğunca hareket etmek, en güvenilir yoldur. Allah'ın lutfuyla, gönüllerine küfür kötü gösterilip îmân sevdirilmiş olanlar
doğru yoldadırlar (7-8).
— 644. İki mü'min grup birbiriyle çarpışırsa aralarını uzlaştırmak gerekir. Şayet biri diğerine haksız yere saldırırsa saldırgan, Allah'ın buyruğunu kabul edinceye dek ona karşı savaşılır. Dâima inananların arasını uzlaştırmah ve adaletten ayrrılmamalıdır. Allah adalet yapanları sever (9).
— 645. Mü'minler birbirlerinin kardeşidirler. Kardeşler kavgalı değil, barış içinde olmalıdırlar (10).
— 646. Ne kadınlar, ne de erkekler birbirleriyle alay etmesinler. Kimse kimseyi horlamasın, küçük düşürmesin, başkasına kötü lakap takmasın. Allah katında kimin iyi olduğunu Allah bilir. Belki horlananlar, horlayanlardan daha iyidir, bilinmez. Başkalarını küçültücü lakaplarla hor görmek îmân sıfatına aykırıdır (11).
— 647. Zandan çok sakınmalıdır. Çünkü zannın bir kısmı günâhtır. Kimsenin kusurunu araştırmaman, dedikodusunu yapmamalıdır (12).
— 648. İnsanların birbirini tanımaları için Allah onları uluslara ve boylara ayırmıştır. Ama hepsi de bir erkek ile bir kadından yaratılmıştır. Allah katında değerli olan, Allah'ın yasaklarından daha çok korunandır, insanı değerli yapan, ana-babası değil, kendi eylemleridir (13).
— 649. Gönüle yerleşmeyen bir düşünce îmân olamaz. Yalnız dil ile inandığını söylemek, insana güvence verir (14). Samimî îmân odur ki içinde kuşku bulunmaz, güzel eylemlere, Hak yolunda çabaya dönüşür (15).
— 650. Allah ve Elçisine itaat eden, Allah'tan tam ödülünü alır (14).
— 651. Allah, insanın içinden geçeni bilir. Kişi, kendisinin dindar olduğunu söylemekle Allah katında dindar olmaz. Allah gerçek dindarları bilir. Hiçbir düşünce, O'ndan gizli kalmaz (16). O, göklerde ve yerde gizli ve açık ne varsa hepsini bilir (18).
— 652. İnsan müslüman olmasını, kimsenin başına kakamaz. Çünkü İslâm, Allah'ın lutfudur. Müslüman olduğundan dolayı başkasının başına kakmak şöyle dursun, kendisini bu en büyük nimete lâyik gördüğünden dolayı Allah'a şükretmelidir. Samîmi îmân bunu gerektirir (17).
50 — 653. Harâbolmuş kentlerden, eski ulusların, orada yaşamış insanların m zamanlar burada şenlik kurduklarını, sonradan yurtlarını bırakıp gittiklerini düşünüp ibret almalı; bir gün Allah'a gidileceğini düşünerek O'na yönelmelidir (26).
— 654. Hakkı yalanlayanların olumsuz davranışlarına sabretmeli, güneş doğmazdan ve batmazdan önce ve secdelerin ardından Allah'ı tesbîh etmelidir. Allah'ı anmak, O'nu tesbîh etmek, insanın moralini düzeltir, sabrını artırır, gönlünü ferahlatır: "İyi bilin ki Allah'ı anmakla gönüller huzur bulur" (Ra'd Sûresi: 28), "Kim beni anmaktan yüz çevirirse, onun için dar ve sıkıntılı bir geçim vardır" (Tâhâ Sûresi: 124).
51 — 655. Hz. İbrâhîm, konuklarına kim olduklarını sormadan onları ağırlamak istemişti. Bundan, kim olduğunu sormadan konuğu ağırlamak gerektiği anlaşılır.
— 656. İbrahim'in karısı, konuklarına hizmet etmiş ve onlarla konuşmuştu. Bundan da evin hanımının, erkek konuklara hizmet edebileceği hükmü çıkar.
— 557. Allah dilerse, yaşlı karı-kocadan da çocuk yaratır. Ayrıntı için 29-30 ncu âyetlerin tefsirine bakınız.
— 658. Eşcinsellik yapan Lût kavmi, yerden fışkırıp üstlerine yağan lavlarla helak edildikleri gibi, Allah'ın yasakladığı, bu yaratılışa aykırı çirkin işi yapan her ulus da çağına uygun bir azâb ile cezalandırılır. Nitekim bugün de Aids mikrobu ile bu fuhşu işleyenler cezalandırılmaktadır.
— 659. 38-46 ncı âyetlerde kendilerine gelen elçileri dinlemeyen, onlara baş kaldıran kavimlerin cezalandırılmasına işaret edilmiştir. Peygamber sözü dinlemeyen her ulus belâlara uğrar.
— 660. Allah, cinleri ve insanları, başkasına değil, sadece kendisine tapmaları için yaratmıştır. Onların temel

görevi Allah'a kulluktur (56).
— 661. Rızkı veren Allah'tır, rızık hususunda O'na dayanmalıdır (58).
— 662. İnsan her istediğini elde edemez. Yahut insan, her kulaktan dolma sözü söylemeğe yetkili değildir. Allah'ın çocukları olduğunu söyleyemez. Allah'ın çocuğa ihtiyacı yoktur. Zira ilk de, son da, dünyâ da, âhiret de tüm varlık O'nundur (24-25).
— 663. Allah'ın razı olmadığına, gökteki melekler de şefaat edemez. Onlar ancak Allah'ın izniyle ve razı olduğu kimseye yardımcı olurlar (26).
— 664. Âhirete inanmayanlar, zanlarına uyup meleklere kız adı vermişler, çünkü onları Allah'ın kızları sanmışlardır. Zan ile inanç kurulamaz. İnanç kesin bilgiye dayanmalıdır (28).
— 665. Zan kesin ilim ifade etmez, gerçeği bildirmez (28).
— 666. Dünyâ hayâtından başka bir şey düşünmeyen, Allah'ın uyarısına kulak asmayan kimseye aldırmamalıdır (29).
— 667. Allah, herkesin eylemine karşılık verir. İyilik edenleri, Iutfuyla, yaptıklarından daha güzeliyle ödüllendirir. Kötülük edenleri de adaletiyle suçlarına denk bir ceza ile cezalandırır (31).
53 — 668. Allah herkesin içini, kabiliyyetini, yola geleni, yoldan sapam bilir. Henüz insan, annesinin karnında iken onun durumuna vakıftır (30, 32).
— 669. Mağfireti bol olan Allah, kullarını çok esirger (32).
— 670. Allah insanı kendisinden daha iyi bilir. Bundan dolayı insanların kendilerini övmeleri doğru değildir. İnsanın, kendini övmesi doğru olmadığı gibi gereksiz yere başkasını, yüzünü Jcarşı övmesi, içyüzünü bilmediği halde onu medhetmesi doğru değildir (32). Zira bu, karşıdaki insanı kibre, kendini beğenmişliğe sevk edebilir. Yahut dalkavukluğa yol açar. Birini Allah'ın huzurunda övmeğe ne gerek var? Allah, kimin yasaklarından korunduğunu bilir.
— 671. İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. Herkes çalışmasının karşılığını görür. Dünyâda da^görür, âhirette de. Allah dünyâ için çalışana dünyâ, âhiret için çalışana âhiret, her ikisi için çalışana ikisini de verir. Allah, kimsenin çalışmasını boşa çıkarmaz, yapılan herşeyi değerlendirir (39-41). Ancak kul, iyi işler yaptıktan sonra kötü işler de yaparsa, yaptığı kötülükler, ruhtaki iyi işlerin izini siler. Kötü işler yaparken de iyiliğe dönülür, güzel eylemler, ibâdetler yapılırsa bu defa da iyilikler, kötülüklerin ruhtaki izlerini siler. Âl-i 'İmrân Sûresi: 22, Bakara Sûresi: 217, A'râf Sûresi: 147, Ahzâb Sûresi: 19, Muhammed Sûresi: 9, 28; Furkan Sûresi: 70 nci âyetlere bakınız.
— 672- Allah, yoldan çıkmış, zâlim milletleri helak edegelmiştir (50-54). Kureyş zâlimlerinin başına gelecek azâb da yaklaşmaktadır. O, savulmaz bir azâbdır (57-58). Allah'ın azabını, kendisinden başka kimse kaldıramaz (58).
— 673. Gaflete dalmış olanlar, gülüp eğlenecekleri yerde sonlarım düşünerek ağlamalıdırlar (60).
54 — 674. Akıllı insan, tarihî olaylardan ibret alır: "Andolsun onlara, (yaptıkları kötülükleri) önleyecek haberler geldi: Üstün hikmetler. Ama uyarılar fayda vermiyor" (4-5) âyetlerinden tarihî olayların ibret verdiğini, tarihin, ibret için okunması, araştırılması gerektiğini anlatır. Bu âyetler, insanları tarih olaylarını araştırmaya, incelemeğe yönlendirmektedir.
— 675. Yoldan sapmış olan hiçbir ulusun, azâbdan korunma garantisi yoktur. Allah'ın yasaları değişmez. Doğru yoldan sapan her ulus, belâsını bulur (43).
— 676. Suçluların cezası, sadece bu dünyâda uğrayacakları belâdan veya helakten ibaret değildir. Onlar öldükten sonra da dayanılmaz cehennem azabına çarpılacaklar, yüzükoyun sürülerek ateşe atılacaklardır (47-48).
— 677. Allah, herşeyi kader (ölçü) ile yaratmıştır. Başı boş, plânsız bir şey yoktur. Kâfirlerin de cezalandırılacakları zaman plânlanmıştır: "Biz, herşeyi bir kadere (ölçüye, düzene, plâna) göre yarattık" (49) âyetinde kâfirlerin cezalandırılacakları zamanın plânlanmış, belirlenmiş olduğu anlatılmaktadır.
— 678. Allah'ın buyruğu, ânında yerine gelir, birden bire oluverir. "Bizim buyruğumuz yalnız bir tektir, göz açıp yumma gibidir (bir şeyin olmasını bir kez buyurduk mu o, hemen göz açıp yumma gibi kısa bir zamanda olur)" (50). Zamanı gelince öncekilerin işi bitirildiği gibi, Hakk'ın çağrısını engelleyen bu müşriklerin işi de göz açıp yumma gibi kısa bir zamanda bitirilir (50-51).
— 679. İnsanların yaptıkları her iş, yazılıp saptanmaktadır. Herkesin yaptığı işlerin bütün ayrıntılarıyle tutanağı mevcuttur. Kötülerin yeri, eylemlerine uygun olarak cehennemdir.
— 680. Ama kötülüklerden korunanlar cennetlerde, ırmak başlarında, kudretli Pâdişâh'ın huzurundaki doğruluk makamında oturur, izzet ve ikram görürler. Doğruyu kabul edip doğru hareket edenlere, doğruluk makamlarında bulunmak yaraşır (54-55).
55— 681. Allah'ın, insana lütuf ve nimetleri çoktur. Önce bitkileri, meyva-ları yaratan, sonra insanı kiremit gibi pişmiş çamurdan yaratan Allah, ona konuşma ve düşüncesini açıklama yeteneği vermiş ve Kur'ân'ı öğretmiştir (1-4, 11-14). Son âyetlerden, bitkilerin, hayvanlardan önce yaratıldığı anlaşılmaktadır.
— 682. Yeryüzünde bulunan herşey fânidir, kalıcı olan yalnız Allah'tır (26-27).
— 683. Allah'ın yaratıcılığı sürer. O, her ân başka bir iş yapar, bir şey yaratır (29).
— 684. İnsanlar da cinler de yaptıklarından sorumludurlar (31).
57 — 685. Mal, kimsenin değil, Allah'ındır. Allah onu, insanlara emanet eder. Allah, insanları, kendi malı

üzerinde bir süre tasarruf ettirir. Gerçekte mal, görünürdeki sahibinin değil, Allah'ındır. Allah'ın malını, O'nun yolunda harcamak gerekir. İnanıp mallarını Allah için harcayanlar, büyük ödüllere ererler (7, 10).
— 686. Fetihten önce malını Allah yolunda harcayanla, fetihten sonra harcayan bir olmaz. Fetihten önce müslümanlar darlık içinde idiler. Darlık zamanında mal harcayan, İslâmı, kendi canından azîz bilen insanlardır. Darlık ve ihtiyaç içerisinde Allah için malını harcamak, bollukta harcamaktan çok daha iyidir. Gerçi Allah, yolunda malını harcayan herkese ödül söz vermiştir ama, darlıkta mal harcayanların ödülü daha büyüktür (10).
— 687. Allah için harcanan mal, Allah'a verilmiş borç sayılır. Allah, kendisi için harcanan malı, eksiltmez, katlayarak sahibine öder. Allah için verilen sadaka, malı eksiltmez, bereketlendirir (11, 18).
— 688. İnsanın başına gelen herşey, açık bir kitapta (Allah'ın yazgısında) vardır (22). Kaderde olmayan bir felâketin vukubulmayacağını, kaderde olanında mutlaka vukubulacağını, bunun engellenemeyeceğini ifade eden 22 nci âyet kader inancını insana aşılamakla onu tesillî etmekte, başına gelen felâketlere Allah'ın kaderi gözüyle bakıp umutsuzluğa düşmemesini öğütlemektedir. Zaten bunun ardından gelen 23 ncü âyet, neden olayların böyle takdîr edildiğini açıklamaktadır: "Tâ ki elinizden çıkana üzülmeyesiniz; Allah'ın size verdiğiyle şımarmayasımz."
Nimetleri Allah'ın vergisi, felâketleri de Allah'ın kaderi (yazgısı) gören; Allah'ın verdiğini, yine O'nun aldığını düşünen .kimse üzüntünün ve umutsuzluğun girdabına düşmekten kurtulur, Allah'ın kaderiyle teselli bulur. İşte kader inancının büyük sırrı, püf noktası buradadır.
Şunu da unutmamak lâzımdır ki insana Allah'ın takdiri gözüyle bakması öğütlenen olaylar, kendi elinde olmayarak başına gelen felâketler; sevdiğini kaybetmesi, bir felâket, hastalık gibi hâdiselerdir. Fakat bu âyet, insanın kendi isteğiyle yaptığı hırsızlık, zina, öldürme, gasb, zulüm gibi suçlar hakkında değildir. Kur'ân, bunların Allah'ın takdiri ile olduğunu söylemez ve insanın bunlara, Allah'ın takdiri gözüyle bakmasını da öğütlemez. Biz, insanın kendi isteğiyle yaptığı işleri Allah'ın takdirine havale edip avunmasını öğütleyen bir âyet bilmiyoruz. Ancak bu anlamda hadisler vardır, fakat âyet yoktur.
— 689. Allah, cimrilik eden, başkasına da cimrilik aşılayan, kendini beğenmiş insanları sevmez (23-24). Çünkü kendini beğenmek, cimrilik etmek, başkalarına da cimrilik aşılamak şirk ahlâkıdır, îmâna aykırıdır.
58 — 690. Zıhâr, bir çeşit yemîn sayılır. Bunun keffâreti verilerek kadına dönülür. Zıhârın keffâreti, temastan önce iki ay oruç tutmak, bunu yapamayanın, altmış fakirin bir günlük yiyeceğini sağlamasıdır. Ayrıntı için 1-4 ncü âyetlerin tefsirine bakınız.
— 691. Allah ve Elçisi ile boy ölçüşmeğe kalkanlar, dünyâda da, âhirette de, perişan olurlar (5-6, 20).
— 692. Mutlaka Allah ve elçileri üstün gelir. Allah'ın ezelî kararı böyledir (21).
— 693. Allah, herkesin ne yaptığını bilir. Hiçbir şeyi O'ndan gizlemek mümkün değildir. Çünkü insana can damarından daha yakın olan Allah, her yerde onunla beraberdir. Onun her yaptığını ve içinden geçirdiği düşünceleri bilir. Gizli konuşmaları, fiskosları da bilir. Gizli konuşmakla insan, sözünü Allah'tan gizleyemez (7).
— 694. İyilik ve takva hususunda, iyi niyyet ile gizli konuşmada bir sakınca yoktur. Ama kötülük kurmak için fiskos yapmak yasaktır. Şeytân bu yolla inananların arasını soğutmağa çalışır (8-10).
— 695. Mecliste, herkesin içinde peygamber veya Hak da'vetçisi ile gizli konuşmak isteyenin, bundan önce bir sadaka vermesi uygundur. Bunun sebebi de, gereksiz olarak halk içinde, oturum başkanı ile gizli konuşmaları önlemektir. Ama sadaka vermek şart değildir, sadece iyidir (12-13).
— 696. Allah'ın, peygamberini selâmladığı biçimde selâm verilmelidir (8). Allah'ın, cennette kullarına selâmı, "Selâmün aleyküm" şeklinde olduğuna göre (Yâsîn Sûresi: 58, Zümer Sûresi: 73, Ra'd Sûresi: 24, Yûnus Sûresi: 10) inananlar birbirlerini bu sözle selâmlamalıdırlar.
— 697. Meclise gelenlere yer açmalıdır. Başkalarına yer açanlara, Allah da cennette yer açar, onların işlerine kolaylık, gönüllerine ferahlık verir. Oturum başkanı, yahut öğretici, cemâatten birinin kalkmasını isterse o kimse kalkmalıdır (11).
— 698. Yalan söylememeli, yalan yere yemîn etmemelidir. Kendilerini gizlemek için yalan yere yemîn edip Hak yoldan sapanlar, şiddetli azaba çarpılırlar (14-17). Bunlar yemîne öyle alışmışlardır ki dünyâda insanları kandırmak için yemîn ettikleri gibi yeniden diriltildikleri zaman da Allah'a yemîn ederler. Bu davranışlarıyle iyi bir şey yaptıklarını sanırlar. Onlar, şeytânın ayarttığı yalancı, ziyana uğrayacak kimselerdir (18-19).
— 699. Samimi mü'minler, babaları, kardeşleri ve yakınları dahi olsa Allah'a ve Elçisine karşı meydan okuyanları sevmezler (22).
— 700. Allah'ın ve Elçisinin rızâsını herşeyin üstünde tutan mü'minler, Allah'ın taraftandırlar. Kuşkusuz Allah'ın taraftarları başarılı olurlar (22).
59 — 701. Allah, Elçisini inciten Nadîr oğlu yahûdî kabilesinin kalbine korku düşürmüş ve böylece kalelerini, topraklarını bırakıp gitmelerini sağlamıştır. Ama böyle çıkıp gitmeleri, kendilerinin hayrına olmuştur. Zira gitmeselerdi dünyâda öldürülür, âhirette cehenneme atılırlardı.
— 702. Müslümanların, Nadîr oğulları yurdunu ele geçirmeleri, Allah'ın yardımı sayesinde olmuştur. Allah'ın dilediği iş, kolaylıkla olur (2-5).
— 703. Savaşsız ele geçirilen ganimet malları, Peyğamber'in yönetimindedir. Peygamber bunları müslüman yoksul göçmenlere, kendi müslüman akrabasına, yetîmlere, yolda kalmışlara uygun biçimde dağıtır (7).
— 704. Servet ve refah, sadece zenginlere özgü olmamalı, toplumun her kesimine dağılmalıdır. Âyetin tefsîrine

bakınız.
— 705. Şeytân insanı ayartir, Hak yoldan çıkarır, sonra da insanın Allah'a baş
"kaldırmasından Allah'a sığınır, dar zamanda onu yalnız bırakır: "(Onların durumu), tıpkı şeytânın durumuna benzer ki insana 'İnkâr et" dedi. (İnsan) inkâr edince: 'Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım!' dedi" {\6).
— 706. Kişi, yaptığı işlerin, bir gün karşısına çıkacağını düşünerek güzel işler yapmalıdır.
— 707. Dünyâda Allah'ı unutanları, Allah da âhirette unutur, yani azapta bırakır (19).
60 — 708. Mü'min, Allah'ın dinini engellemek için savaşan, Allah'a ve peygamberine düşman olanları sevmez. Öyleleriyle iyi geçinir ama onlarla gönülden dost olup onlara sır vermez. Akrabası dahi olsa onları, dinine zarar verecek biçimde sırdaş edipin müslümanların sırlarını onlara iletmez. Çünkü bu durum, müslümanların durumunu zayıflatır.
Zaten gönül birliği olmayınca insan kardeşiyle dahi gönülden ülfet edemiyor. İnsanları birbirine bağlayan sadece kan bağı veya arkadaşlık değil, bundan daha önemlisi fikir birliğidir.
Ancak dost tutulmaması emredilen gayr-i müslimler, İslâmın düşmanı olanlardır. Tarafsız insanlara karşı iyi davranmakta, onlarla dostluk kurmakta bir sakınca yoktur: "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte zâlimler onlardır" (8-9).
— 709. Allah, şimdiki düşmanları, ileride dost yapabilir. Onun için düşmanlara karşı da Ölçülü davranmalı, aşın gitmemelidir. Hz. *Alî şöyle demiştir:
"Sevdiğini ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olabilir.
Sevmediğine karşı da aşırı gitme, belki bir gün dostun olabilir" (Tirmi-zî, Birr: 60).
— 710. Karı kocadan biri kâfir olursa, aradaki nikâh bozulur. Müslüman kadın, müşrike helâl değildir. Müslüman erkek de müşrik kadım nikâhı altında tutamaz.
— 711. İnanarak küfür yurdundan hicret eden müşrik kadınları imtihan 'edilir. Gerçekten inandıklarından dolayı kâfir kocalarından kaçmış iseler, kocalarına geri verilmezler. Onlarla evlenmek isteyenler, onların müşrik kocalarına, harcamış oldukları mehri geri verirler. Eğer müslüman kadınlar kaçıp kâfirlerin tarafına geçerse, bu defa kâfirlerden kaçmış kadının mehri, karısı kâfirler tarafına kaçmış olan müslümana ödenir (10-11). Ayrıntı için âyetin tefsirine bakınız.
— 712. Peygamber Aleyhisselâm'a, kendisine bey'at etmek isteyen kadınlardan bey'at alması emredilmiştir ki bu bey'at, Allah'a ortak koşmama, çalmama, zina etmeme, çocuklarını öldürmeme, çocuğu babasından başkasına nisbet etmeme, uygun emirlerinde Peyğamber'e itaat etme şartlarını içerir (12).
— 713. Peyğamber'e itaatin dahi mutlak değil, meşru', uygun emirlere yapılacağı belirtilmiştir ki bu, İslâm'da körü körüne taklidin yeri olmadığını gösterir.
— 714. Kâfirlerin, âhirette kurtuluş umudu yoktur. Yahut kâfirler âhirete asla inanmazlar (13).
— 715. İnsan yapmayacağı ve yapamayacağı işi söylememelidir. Bu, Allah'ı kızdırır (2-3).
— 716. Doğruluktan ayrılanların kalbleri eğrilir, düşünceleri bozulur. Çünkü Allah, yolundan çıkanları doğru yola iletmez. O'nun yolundan başka doğru yol yoktur, o yoldan çıkan, başka doğru yol bulamaz ki. Allah, haksızları yola iletmez (7). Doğru yolda olanlar haksızlık etmezler.
Demek ki Allah'ın hidâyet etmediği kimseler, iyi niyyetli insanlar değil, yoldan çıkmış, yola gelmek de istemeyen zâlimlerdir. Böyleleri iyi niyyetli olsalar zaten yola gelirler, fâsık ve zâlim olmazlar. Öyle ise Allah'ın hidâyet etmemesi, bu insanları doğru yola zorlamaması demektir; doğru yolda olanları eğri yola düşürmesi demek değildir. Zaten adamlar eğri yoldadırlar ve ondan ayrılmak da istemiyorlar, Peyğamber'in çağrısını dinlemiyorlar. Allah onlara başka nasıl hidâyet edecek? Onlar peygamberin sözünü dinlemeyip bâtıl yollarında ısrar ettikten sonra Allah onları doğru yola zorlamaz, kendi hallerine bırakır.
— 717. Hz. îsâ, israil oğullarına gönderilmiş, kendinden öncekini doğrulayan ve kendisinden sonra Ahmed adında bir peygamberin geleceğini müjdeleyen bir peygamberdir. İsrail oğulları, kanıtlarla gelen o peygamberi tanımamışlar, onun getirdiği vahylere "büyü" demişlerdir (6).
— 718. Uydurduğu yalanı Allah'ın üstüne atan, uydurduğu sözü Allah'ın sözü gösteren kişi, en zalimdir (7).
— 719. Allah mutlaka nurunu tamamlar. Kimse O'nun nurunu söndüre-mez. Ne kadar çalışsalar da o nuru söndüremezler.
62 — 720. Cuma ezanı okununca alışverişi bırakıp camiye gitmek farzdır. Bunu yapmayan haram işlemiş olur.
— 721. Namaz bittikten sonra herkes dağılıp işine gücüne gider (9-10). Cuma gününün tatil edilmesi ne farzdır, ne de mendubdur. Tersine: "Namaz bitince yeryüzüne dağılın, Allah'ın luîfunu arayın" âyetinden ibâdet farzını yaptıktan sonra çalışmanın daha iyi olduğu anlaşılır.
— 722. Allah'a ibâdeti, dünyâ menfaatine üstün tutmalı ve rızkı verenin Allah olduğunu bilmelidir. Rızık için farz ibâdet ihmal edilmez. Ancak farz olan ibâdet yapıldıktan sonra Allah'a güvenerek rızkın peşine gidilmelidir (10-11).
63 _ 723. Zenginlik insana üstünlük sağlamaz. Değer malda değil, takvadadır. Kibirlilerin güvendikleri ve yüzünden başkalarına çalım sattıkları malları gerçekte kendilerinin değil, Allah'ındır. Allah dilerse kulunu zengin

eder (7).
— 724. İzzet, mal ve mevki ile değildir. İzzet, Allah'a ve Elçisine aittir. İzzet bulmak isteyen, münafık zenginlere değil, Allah'a ve Elçisine bağlanmalıdır (9).
— 725. Mala ve çocuklara güvenip Allah'ı unutmamalıdır. Allah'ı unutan ziyana uğrar.
— 726. İnsan, hayatta iken Allah yoluna malını harcayıp âhiretini kazanmağa çalışmalıdır ki öldükten sonra "Neden Allah yolunda sadaka verip iyi, yararlı insanlardan olmadım?" demesin. Onuncu âyetten, Allah yoluna mal harcamanın, kişiyi sâlihlerden yapacağı, yahut salâhın gereklerinden olduğu anlaşılır.
— 727. Her canın bir Ömrü vardır. Süresi dolan can, bir ân geri kalmaz, bedenden alınıp Rabbine götürülür. Dünyâ hayâtı geçicidir. Bu fânîye ebe-diymiş gibi bağlanmamak, âhiret hayâtım onarmayı ihmal etmemelidir. Dâima âhiret için çalışma ve ihtimam, dünyâya ihtimamdan ağır basmalıdır. Çünkü ancak âhiret kaygısı ağır basan kişi sâlih insan olur. Bunu unutmamalıdır. "Bunlar, şu çabuk (geçen dünyây)/ seviyorlar da önlerindeki ağır bir günü bırakıyorlar" (insan Sûresi: 27).
Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de âhiretin yeğlenmesi gereği vurgulanır: "Kim de âhireti ister ve inanarak ona yaraşır biçimde çalışırsa, öylelerinin çalışmalarının karşılığı verilir" (İsrâ Sûresi: 19).
64 — 728. İnsanlar çeşitli düşüncelere sahiptirler. Kimi inanır, kimi inanmaz. 2 nci âyette: "İnsanların kiminin mü'min, kiminin kâfir" olduğu belirtildiğine göre toplumlar içinde küfür ve imânın sürekli bir yasa olduğu yanında, kabiliyetlerin farklılığı da anlaşılır. Bunun sebebi de Allah'ın, insanlara düşünce özgürlüğü vermesi, onları belli bir düşünceye zorlamamasıdır. Çünkü insanları imâna, zorlasaydı herkes inanırdı. O zaman da insanın zorunlu olarak elde ettiği inancın bir değeri kalmazdı. Zira seçim dışında yapılan şeylerden ötürü ödül ve ceza görülmez. Nasıl ki midenin ve kalbin çalışmasından ötürü insan sorumlu değildir, bunlardan sevâb ve ceza almaz.
— 729. İnsanın başına gelen her kötü olay, Allah'ın izniyle olur (11). Bu âyette işaret edilen musibet, insanın kendi isteğiyle yaptığı işler değil, isteği dışında başına gelen kötü olaylardır. Bu ve benzeri âyetler, insanın, kendi isteğiyle yaptığı kötü işleri, günâhları Allah'ın üstüne atmamaktadır. Kur'ân'-da böyle bir düşünce yoktur.
— 730. Elçinin görevi tebliğdir (12).
— 73K İnananlar Allah'a ve Elçisine itaat ve Allah'a tevekkül etmelidirler (12-13)., '
Eşlerin ve çocukların hepsi hayırlı çıkmaz. Kimi eş ve çocuk, insa-
na düşman olur. Öylelerine karşı ihtiyatlı olmakla beraber, onları da hoşgö-rüp hatâlarını bağışlamak ve onlarla da iyi geçinmek uygundur.
Allah, insanı maliyle ve çocuklarıyle dener. Mü'min, malının ve çocuklarının birer sınav olduğunu bilmeli ve bunlara dalıp Allah'ı'unutmamalı, malını Allah yolunda kullanmalı, çocuklarını Allah'a yöneltmelidir. Böyle yapanlar, Allah katında büyük ödüle ererler (14-15).
— 733. Mümkün olduğu kadar Allah'tan korkmalı, O'nun rızâsı dışına çıkmaktan sakınmalıdır. Allah'ın sözünü dinlemeli, Elçisine itaat etmeli, malını Hak yolunda harcamaktan geri durmamalıdır.
— 734. Cimrilikten kurtulup, Hak yolunda malını harcayabilenler, kurtuluşa ve başarıya ererler. Allah için verilen mallar zayi olmaz. Allah onları katlayarak öder. O, kulunun iyiliğini karşılıksız bırakmaz (16-17).
65 —735. Allah, buyruğunu yerine getirir. Ancak herşey için bir ölçü (zaman) belirlemiştir. Buyruğu, kendisinin dilediği ve belirlediği zamanda yerine gelir (3).
— 736. Nasıl Allah, her iş için bir zaman belirlemişse, boşama süreci için de bir zaman belirlemiştir. Âdetten kesilmiş kadınlarla^ henüz âdet görmeyen kadınların iddeti doğuma kadardır (4).
— 737. Allah, kötülüklerden korunan mü'min insanın günâhlarını bağışlar, ödülünü artırır (5).
— 738. Allah, hiçbir insana, kendisinin ona verdiğinden fazlasını vermesini buyurmaz.
— 739. Allah, her güçlüğün ardından bir kolaylık yaratır (7).
— 740. Allah'ın buyruğuna baş kaldıran ülkeler cezalandırılıp yıkılmıştır. Ayrıca o halklara, âhirette de şiddetli bir azap vardır (8-10).
— 741. Herkes ettiğinin cezasını bulur. Kötü işin cezası hüsrandır. Rüzgâr eken, fırtına biçer (9).
66 — 742. Allah'a tevbe eden, günâhlarından kurtulur, temizlenir (7).
— 743. Hayât bir sınavdır. İnsan, davranışlarıyle sınanmaktadır (2).
— 744. Dosdoğru yürüyenle yüzükoyun sürünen bir olmaz. Dümdüz yürüyen çevresini görür. Yüzü üstü kapanmış olarak yürüyen, yolunu görmeden sürünür, nereye gittiğini bilmez. Bu âyette anlatılan şudur: Bilinçli, kanıtlara dayanarak hareket edenle; körü körüne giden taklidci bir olamaz (22). Âyette dâima bilinçli hareket edilmesi öğütlenmektedir.
— 745. Yanlış davranışlar içine girenler, başlarına bir felâket geleceğini kabul etmez, bu konudaki uyarılara aldırmazlar. Ama o felâket gelip çatınca da yaptıklarına pişman olurlar. Fakat artık kendilerini ondan kurtaran olmaz. Çünkü Allah'ın cezalandıracağını kimse kurtaramaz.
68 — 746. Yalancı, dalkavuk, yemîn edip duran, şunu bunu çekiştiren, ko-ğucu, cimri, saldırgan, günahkâr, kaba adamların ardından gidilmez, onların sözüne uyulmaz. Bu tür adamlar zengin olmakla değer kazanmazlar. İnsana değer veren, mal değil, iyi ahlâktır (8-14).
— 747. Allah, kullarını sınar. Yasalarına başkaldıran cimri, günahkâr insanları belâlarla, acı azâb ile cezalandırır (16-33). Allah, suçluları, ummadıkları biçimde yavaş yavaş yakalar, cezalandırır. İnsanlar her ân,

yaptıkları eylemlerle Allah'ın tuzağına yakalanmakta olduklarının farkında olmazlar. Çünkü kendilerine câzib gelen kötü işleri yaparlar. O eylemlerin, kendilerim gizlice kuşatan birer azâb olduğunu fark etmezler. İşte "Benim tuzağım sağlamdır" (45) âyetinde bu anlam gizlidir.
— 748. Kimse Allah'ın izin ve müsâadesi olmadan bir mal ve servet elde edemez. Allah'ın nasîbetmediğini yiyemez. Bundan dolayı insan yapacağı bir işi Allah'ın dilemesine bağlamalı, "Şunu yapacağım" değil, "İnşâallah (Allah dilerse) şunu yapacağım" demeli ve Allah'ı hiçbir zaman unutmamalıdır (17-18, 28).
— 749. İnsanlar, başarısızlığa uğradıklarında sorumluluğu birbirinin üstüne yüklemeğe çalışırlar (30).
— 750. Allah, müslümanları (kendisine tapan tevhîd ehlini) suçlularla bir tutmaz (35).
— 751. Müşrikler bir İlâhî Kitaba sâhib değillerdi. Dinleri şifahî geleneğe dayanıyordu. "Yoksa sizin bir kitabınız var da onda mı (bu koyduğunuz hükümleri) okuyorsunuz?" (37) âyeti onların yazılı bir kitapları bulunmadığını, gelenekle din olmayacağını belirtiyor. Vahye dayanmayan hükümler, töreler din değildir. Bunların birçoğu, insanların ilerlemesine engel olan bağlardır ve işte bunlar vahy dinini yozlaştırır ve yozlaştırmıştır.
70 — 752. Kâfirlerin uyarıldığı İlâhî azâb, mutlaka vukubulacaktır.
— 753. Allah'ın emriyle inecek azâb, çok yüksek mesafeden indiğinden kâfirlere uzun gelebilir. Allah o kadar yücelerdedir ki melekler ve Rûh, ancak elli bin yıl süren bir günde O'nun huzuruna çıkabilirler.
71 — 754. îmân ve şükrün özü olan sâlih amel, nimetin bollaşmasına, refaha sebebolur. Çünkü öyle kullara yüce Allah bol yağmur verir, sular akar, ürün bol olur. "Rabbinizden mağfiret dileyin, O çok bağışlayandır. Mağfiret dileyin ki üzerinize gökten bol yağmur göndersin ve size mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin" (10-12).
Şükrün, ni'metin artmasına sebebolacağı, İbrâhîm Sûresinin 7 nci âyetinde de vurgulanmıştır: "Şükrederseniz, size (ni'metimi) artırırım; ama nankörlük ederseniz, muhakkak ki azabım çetindir!".
— 155. İnsanların düşünceleri farklı, yolları farklıdır. Kimi Hakk'a inanır, Hak yolunda gider; kimi Hak'tan sapar, şirke dalar. Kimi de hiç inanmaz (19-20).
— 756. İnananlar, kendilerine verilen malı ve evlâdı Allah'ın nimeti bilerek O'nu verene şükrederler. Ni'met onların saadetini artırır. Ama imansızlar mal ve çocuklarına, mevkilerine güvenerek iyice şımarır ve azarlar. Ni'met, onların da ziyanını artırır (21).
72 — 757. Allah, doğru yolda gidenleri bolluk içinde yaşatır. Ama Allah'ı anmaktan yüz çevirenler, sıkıntılı bir hayât geçirirler (16-17). "Kim beni anmaktan yüz çevirirse onun için dar bir geçim vardır" (Tâhâ Sûresi: 124).
— 758. Cinlerin de iyisi, kötüsü, müslümanı, kâfiri vardır. İnsanlar gibi, cinlerin kâfirleri de cehenneme gideceklerdir (11, 14-15).
— 759. Gökten haberler çalmağa yeltenmiş olan cinler, ışınlarla kovulmuş ve bunu başaramamışlardır (8-9).
— 760. Cinler geleceği bilmezler (10).
— 76L Gecenin yarısında, ya da bundan az veya bundan çok bir zaman kalkıp Allah'a ibâdet etmelidir. Çünkü biraz uyuduktan sonra fikir dinlenir. Gecenin bağrında herkes uyurken yapılan ibâdet ruha çok etki yapar. Geceleyin kalkıp namaz kılmalı, Kur'ân okumalı ve Allah'tan mağfiret dilemelidir (1-8, 20).
— 762. İbâdet yaparken Allah'tan başka herşeyi unutmah, gönlü tamamen Allah'a özgü kılmaya çalışmalıdır (8).
— 763. Verilen sadaka ve zekât, Allah'a verilmiş borç sayılır. Yapılan iyilik ve hayır zayi olmaz. İnsan Allah için harcadıklarının çok daha iyisini Allah katında bulur (20).
74 — 764. Her can, yaptığı işlerin tutsağıdır. Kişinin amelleri kendisini sarar, kendisinin cehennemi olur: "Yaptıklarının kötülükleri onlara göründü ve alay edip durdukları şey onları kuşattı" (Câsiye Sûresi: 33).
"Evet kim bir günâh kazanır da suçu, kendisini kuşatmış olursa işte onlar, ateş halkıdır, orada ebedî kalacaklardır" (Bakara Sûresi: 81).
"O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister" (Âl-i îmrân Sûresi: 30).
"Kişi, yaptığı işin eline teslim edilmeyegörsün, (yoksa) Allah'tan başka onun ne bir dostu, ne de bir yardımcısı olmaz" (En'âm Sûresi: 70).
Suçluları bu duruma düşüren kötü eylemler: âhireti yalanlamak, yoksula yardım etmemek, Hakk'ın çağrısıyle alay edip ömrü boş şeylerle geçirmektir.
Kesin bilginin hasıl olacağı ölüm zamanına kadar onlar ömürlerini boş şeylerle geçirmişlerdir. Ancak ashâbu'l-yemîn (amellerinin tutanakları sağ tarafından verilmiş olanlar) böyle değillerdir. Çünkü onlar, kendilerini tutsak edecek işlerden uzak durur, kendilerine cennet olacak işler yaparlar. Bundan dolayı onlar cennetlerdedirler.
80 — 765. İnsanın değeri para, mal ve görünüşte değil, ruhtadır. Nice pejmürde görünüşlü insan vardır ki Allah katında değerlidir; nice zengin, kılık kıyafeti yerinde, mevki sahibi insan da var ki Allah katında değersizdir (1-6). Kur'ân-ı Kerîm, gösterişli fakat ruhsal değeri olmayan insanları dayatılmış odunlara benzetmektedir: "Onları gördüğün zaman cisimleri hoşuna gider, konuşsalar sözlerini dinlersin; ama onlar, dayatılmış odunlar gibidirler" (Mü-nâfikun Sûresi: 4).
— 766. İnsan nankördür, kendisini yaratıp yaşatan, öldürüp tekrar dirilten Rabbine karşı nankörlük eder (17-22).
— 767. Dünyâ hayâtı ve varlığı geçicidir. Âhiret yaşamında dünyâ varlığı değil, imân ve güzel amel yarar sağlar.

84 — 768. İnsanlar tabakadan tabakaya (nesilden nesile) geçerek devam ederler. Âyetlerde ölüm temenni etme, tabakadan tabakaya geçme olayı, suçlular hakkında zikredilmiştir.
86 — 769. Her canın üstünde bir koruyucu, yaptıklarını saptayan bir melek vardır.
— 770. İnsanın yaptığı yanına kalmaz. Yaptıkları iyi ise insanın cenneti, kötü ise tuzağı olur. İnsan asla yaptıklarının sonucundan kaçamaz. Çünkü onlar, kendisi hiç farkına varmadan ruhuna yapışmakta, onu kuşatmaktadır.
87 — 771. Yararlı olacağı yer ve zamanda öğüt verilmelidir (9). Öğütün etki yapmayacağı kimselere öğüt vermenin yararı yoktur, hattâ zararı da olabilir, çünkü tepki doğurabilir.
— 772. Allah'tan korkan kimse öğüt alır, ama bahtsız, cehennemlik adam öğüt almaz. Ona öğüt vermenin yararı olmaz (10-12).
— 773. Rabbini anarak ibâdet eden kimse arınır, felah bulur (14-15.
— 774. Bahtsız kişiler, geçici olan şu dünyâ yaşamını, bundan çok daha iyi ve kalıcı olan âhiret yaşamına yeğlerler (16-17).
89 — 775. Allah zâlim, kâfir kavimleri azap kamçısıyle vurup helak etmiştir. Bu dünyâ azabından ayrı olarak onları cehennem azabı da beklemektedir.
— 776. İnsan Rabbi tarafından sınavdan geçirilmektedir. Başına gelen iyi, kötü olaylar, servet, refah, evlâd, mevki, yahut yoksulluk hep birer sınavdır.
— 777. Zayıf yaratılışlı insan, Allah'ın nimet sınavına sevinir, yoksulluk sınavı karşısında üzülür. İkisinin de sınav olduğunu fark etmez.
—778. İnsan cimri, mala düşkündür. Oysa dünyâ malının, âhirette bir yaran yoktur. Şu geçici ömür için de bu kadar hırs gerekmez. Hırs, ruhun değerini düşürür.
91 — 779. İnsanı yaratan Allah, ona doğruyu ve eğriyi bulma yetisini vermiştir.
— 780. Aklını kullanıp Allah'a tapmak suretiyle nefsini arındıran, yücelten, felaha erer. Allah'tan başkasına tapmak suretiyle nefsini aşağılatan, kirleten de perişan olur.
— 781. Yalancıların sonu, dünyâda helak, âhirette azâbdır.
92 — 782. İnsanların davranışı çeşit çeşittir. Kimi cömerttir, iyiliği sever; kimi cimridir, yalnız kendisini düşünür, mal yığar. İmdi kim Allah yolunda hay-redip korunursa, Hak'tan gelen en güzel sözü doğrularsa Allah onun işini kolaylaştırır.
— 783. Dünyâ da, âhiret de Allah'ındır. Allah dilediğine dünyayı, dilediğine âhireti verir, dilediğine ikisini de verir. Dünyâ da, âhiret de Allah'tan istenir.
93 — 784. Yetîme şefkatli davranmalı, dilenciyi azarlamaman, gönül kırma-malı, Allah'ın nimetini anmalı, nankörlük etmemelidir.
94 — 785. Dünyâ işlerini bitirince Allah'a ibâdet etmelidir ki dünya işleriyle bunalmış olan ruha huzur gelsin, feyiz dolsun.
— 786. Her güçlüğün ardında bir kolaylık, her sıkıntının arkasında bir açılış vardır. Umutsuz olmamalı, Allah'tan kolaylık istemeli ve beklemelidir.
96 — 787. İnsan zengin olup ihtiyacı kalmayınca azar, yolunu şaşırır. Allah'ın iyi kullarına sataşır, hakaret eder.
— 788. Oysa değer mal ve mevki ile değil, takva iledir. Allah temiz kalbli salih insanlara değer verir.
— 789. Allah, haksız yere Allah'ın temiz kullarına saldıran azgınları cehenneme atar.
— 790. Kibirli, imansız zenginlere aldırmamalı, Allah'a ibâdet ve secde ile huzur bulmalıdır.
102 — 791. İnsanlar dünyâ varlıklarını çoğaltmağa çalışırlar. Oysa bunun ebedî hayatlarında bir yararı yoktur.
— 792. Bilseler, önlerindeki cehennemi görür, ona götürecek davranışlardan sakınırlar.
— 793. İnsan, düyada kendisine verilen nimetlerden sorulacak, bunları nasıl ve ne yolda kullandığının hesabını verecektir.
104 —794. Mal yığıp duran insan, malının kendisini ebedî yaşatacağını sanır. Oysa îmân, ibâdet ve güzel ahlâk ile ruhlarını temizlemeyen insanlar, cehennem zindanına kapatılacaklardır. O biriktirdikleri malın, kendilerine hiçbir yararı olmayacaktır.
105 —795. Yüce Allah, haddi aşan zorbaları, ummadıkları biçimde cezalandırır. Felâketlerle, küçücük canlılarla, hastalıklarla kırıp geçirir.
107 — 796. Sûrede, âhirete inanmayan, yetimi ezen, yoksula yardım etmeyen, namazı gaflet ile ve önemsemeden kılan riyakâr insanlar kınanmaktadır.
108, 109 — 797. İbâdet, sadece Allah'ın hakkıdır. O'ndan başkasına tapmak, insanın değerini düşürür, ruhunu alçaltır.
— 798. Allah'a kulluk, insanın adını ebedîleştirir.
109 — 799. Her insan, dîn ve vicdan özgürlüğüne sahiptir. Herkes, istediği dini seçmekte serbesttir.
110 — 800. Allah'ın yardımını görünce O'na hamdetmeli, O'nun verdiği nimetlere teşekkür etmelidir.
111 — 801. Hiçbir şey, Allah'ın takdîrini önleyemez. Eninde, sonunda hak üstün gelir. Entrika, hakkın galip gelmesini engelleyemez.
— 802. İyi yolda kullanılmayan zenginlik, dünyâda da, âhirette de insanı mutlu etmez, başa dert açar.
112 — 803. Her şey, tek Allah'a muhtaçtır. O'nun atası, evlâdı, ortağı ve benzeri yoktur.

113, 114 — 804. Her türlü kötü olaylardan, karanlık işlerden, büyünün ve kıskançlığın etkilerinden, kötülük aşılayan düşüncelerden Allah'a sığınılır. Kişi ihlâs ile Allah'a sığınıp da O'nun koruması altına girince şer eylemlerden ve sinsi plan ve telkinlerden Allah'ın izniyle korunur.

YÜCE KUR'ÂN'IN SAVUNMASI

Tefsîrimizi noktalamadan önce, insanlığın ebedî ışığı olan yüce Kur'ân'-ın ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed(s.a.v)in etrafında uyandırılmak istenen kuşkular; İslama saldırmak için hedef seçilen bazı noktalar üzerinde duracak ve bu saldırıların gerçekte sağduyudan değil, kin ve nefretten kaynaklanan çürük, tutarsız iddialardan ibaret olduğunu ortaya koymağa çalışacağım.
Son ciltten artakalan şu birkaç sayfa, bütün saldırılar üzerinde durmamıza imkân vermez. Onun için bunların hepsine cevabım, Allah'ın izniyle bir başka kitapta olacaktır. Burada sadece belli başlı birkaç nokta üzerinde duracağım.

I- İSLÂM NE DEMEKTİR?

Ortaya atılan iddialardan birine göre İslâm, hoşgörüden uzak , bütün dünyâyı savaş alam kabul eden ve kendisinden başka bir dîne asla müsamaha etmeyen, insanlara hep saldırmayı, öldürmeyi, öc almayı aşılayan bir dindir.
Tamamen önyargıdan kaynaklanan bu iddianın, ne kadar gerçek dışı olduğunu anlayabilmek için Kur'ân'da İslâmın ne anlama geldiğini, burada bir kez daha gözden geçirelim:
Kur'ân'a göre İslâm, kişinin, kendisini yalnız Allah'a teslîm etmesi, yalnız O'na kul olması, yalnız O'na ibâdet etmesi demektir. İşte tevhîdin gereği budur. Allah'ı bir bilmek, O'ndan başka tanrı kabul etmemek demek olan tevhîd, kulluğun yalnız Allah'a yapılmasını gerektirir.
Bu anlamıyle İslâm, yalnız son peygamber olan Hz. Muhammed'in getirdiği dînden ibaret değil, ilk peygamberden son peygambere kadar tüm peygamberlerin getirdiği dindir.
Kur'ân, bütün peygamberleri aynı misyonu yerleştirmek üzere gönderilmiş, birbirini doğrulayan Tanrı elçileri olarak tanımlamakta ve onların getirdikleri vahylerin birbirine aykırı değil, birbirine uygun hükümler taşıdığını;
İlâhî dînler arasında bir fark olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü peygamberlerin hepsi insanları tek Allah'a kulluğa, âhirete îmâna ve sâlih amele çağırmıştır. Bu bakımdan misyonları aynı olan peygamberler arasında bir ayırım yapılamaz:
"Allah'ın elçileri arasında bir ayırım yapmayız" (Bakara: 285). Yüce Allah, ilk elçisi olan Nuh'a neyi vahyetmiş ise, son elçisi Muhammed(ikisine de selâm olsun)a da onu vahyetmiştir:
"Biz Nuh'a ve ondan sonra gelen peyğambelere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik..." (Nisa: 163).
"Rabbi ona (İbrahim'e) 'İslâm ol!' demişti. 'Alemlerin Rabbine teslim oldum' dedi. İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti, Ya 'kub da: 'Oğullarım, Allah, sizin için o dini seçti; bundan dolayı sadece müslümanlar olarak ölünüz!' (dedi). Yoksa siz Ya'kub'a ölüm (hali) geldiği zaman orada mı idiniz? O zaman (Ya'kub), oğullarına: 'benden sonra neye kulluk edeceksiniz?' demişti. 'Senin Tanrın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın Tanrısı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz, biz O'na teslim olanlarız!' dediler (Bakara: 131-133) âyetleri, bütün peygamberlerin müslüman olup İslâmı getirdiklerini:
"Allah'a bize indirilene, İbrahim'e, İsma'il'e, İshak'a, Ya'kub'a ve to-runlar(ın)a indirilene, Musa'ya ve İsa'ya verilene ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilene inandık, onlar arasında bir ayırım yapmayız, bizde Allah'a teslim olanlarız' deyin!" (Bakara: 136) âyeti de peygamberlerin mesajının bir olduğunu, onlar arasında bir ayırım yapılmayacağını bildirmektedir.
"Havarilere: 'Bana ve elçime inanın!'diye vahyetmiştim. 'İnandık, bizim müslümanlar olduğumuza şahid ol!' demişlerdi" (Mâide: 112) âyeti, Hz. İsa'ya inanan Havarilerin de müslüman olduğunu söylemektedir. Demek ki İslâm, sadece son dinin adı değil, bütün İlahî dinlerin ortak adıdır. Bu dinlerin, dillere göre adları başka olsa da ruhları İslâm'dır.
Kur'ân'a göre Allah, yalnız belli bir zümrenin Rabbi değil, bütün âlemlerin Rabbidir. "Övgü, alemlerin Rabbine mahsustur" âyeti, namazın her rek'atinde okunarak, Allah'ın bütün yaratıkların Rabbi olduğu vurgulanır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın rahmeti de belli bir zümreye özgü değil, her yaratığına şamildir. Evet O'nun gazabı da var ama, rahmeti gazabını geçmiştir:
"Rabbiniz kendisine rahmeti yazmış(ac\mayı prensip edinmiş)?//-" (En'âm: 12), "Rahmetim, herşeyi kaplamıştır" (A'râf: 156). Bir kudsî hadiste de Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiği Duyurulmuştur (Buhârî, Tevhîd: 55, Bed'u'1-halk: 1; Müslim, Tevbe: 14-16; İbn Mâce, Zühd: 35).
Her peygamber, insanlığa bu sonsuz İlahî rahmeti sunmağa çalışmış ve Allah'a şirksiz, âhirete seksiz inanan ve sâlih amel yapan her İlâhî dîn mensubunu cennetle müjdelemiştir. Ama insanların bencilliği, İlahî mesajın geniş ufkunu daraltmış, her din mensubu, sadece kendilerinin cennete girebileceğini iddia etmiştir. Yahudiler, Cenneti yalnız kendilerine tahsis ederken, Hıristiyanlar da kendilerinden başkasına cennet vizesi vermemişlerdir.
"Dediler: Yahudi, ya da Hıristiyan olandan başkası cennete girmeyecek! O onların kuruntusudur. Doğru iseniz

(bu konuda) delilinizi getirin!'de" (Bakara: 111).
Cennetin belli bir zümreye mahsus olduğu iddiasını böylece reddeden Kur'ân, onun iddia ile değil, gerçek iman ve eylem ile olacağını; Yahudiliği ve Hıristiyanlığı getiren peygamberlerin atası İbrahim'in, gerçek tevhîdi getirmiş olduğunu; onun yolunda giden her insanın cennete gireceğini açıklıyor:
"Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı, Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Bakara: 112).
Nisa Sûresinde bu genel prensip, daha açık ve net olarak ortaya konmuştur:
"(İş) Ne sizin kuruntularınız, ne Kitab ehlinin kuruntularına göre olmaz. Kötülük yapan onunla cezalandırılır ve kendisine Allah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulamaz. Erkek veya kadından her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar" (Nisa: 123-124).
İşte bu genel prensibi her yerde vurgulayan Kur'ân, Arabistan'da bilinen din mensupları içinde bu prensibe bağlı kalan insanları cennetle müjdelemiştir:
"Şüphesiz (Hz. Muhammed'e) iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabitler, bunlardan her kim, Allah'a ve ahiret gününe inanır, iyi iş yaparsa elbette onlara Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir" (Bakara: 62, Mâide: 69).
Ünlü "er-Risâle" sahibi İmam Abdu'l-Kerîm ibn Hevâzin el-Kuşeyrî (ölümü: 986/1073), Letâifu'l-işârât adlı tefsîrinde, Bakara 62. âyet için şu tefsîri yapıyor:
İmam Kuşeyrî, bu âyeti şöyle açıklıyor:
Bu ibarenin Türkçesi şöyledir:
"Asıl bir olunca yolun ayrılığı, güzel kabul görmeğe engel olmaz. Her kim yüce Allah'ın âyetlerini doğrular, O'nun kendi zâtı ve sıfatları hakkında söylediklerine inanırsa; şerîatin farklı olması, isim ayrılığı, rızâyı kazanmaya zarar vermez. Bundan dolayı (Allah): "İmân edenler, yahûdî olanlar..." dedi. Sonra da: 'Bunlardan her kim inanırsa..." dedi. Yani ma'rifet(gerçek bil-gi)Ierde ittifak ederlerse, hepsine de güzel gelecek ve bol sevâb vardır. Mü'-min, Hakk'ın güvencesinde olandır. Kim yüce Hakk'ın güvencesinde bulunursa, elbette onlara korku olmaz ve onlar üzülmezler" (Letâifu'l-işârât: 1/96).
Kuşeyrî, Mâide Sûresinde tekrarlanan aynı âyet için de şu tefsiri yapıyor:
"(Allah te'âlâ) bildirdi ki: (İnsanlar), Tevhîd temelinde birleştikten sonra —hâlleri değişik olsa da— va'îdden güvencede olur, bol ödüle ererler (Letâifu'l-işârât: 1/439).
Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın bu geniş rahmetini tevhîd erbabına sunmuş iken bizim Allah'ın rahmetini daraltmağa; son din mensuplarından başka kimsenin cennete girmeyeceğini iddia etmeğe hakkımız var mı? Kur'ân peygamberler ve İlâhî dinler arasında bir ayırım yapmıyor ki!? Son din ne ise, ilk din de odur. Peygamberin misyonu, yeni din icadetmek değil, İbrahim'in getirdiği tevhîd dînini aslî safvetine kavuşturmak; kendinden önceleri kendisine tabi kılmak değil; İbrahim'e ve onun soyundan gelen peygamberlere uymaktır:
"De ki: 'Ben elçiler içinde bir türedi değilim (peygamberliği ilk defa ben ortaya atmadım, önceki peygamberlerin söylemedikleri bir şeyi söyleyen bir elçi değilim); bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum..." (Ahkaf: 9).
(Allah), size dinde bir güçlük yüklemedi. (Sizi) Babanız İbrahim 'in dînine (iletti). O, daha önce de size müslümanlar adını vermişti, bunda da (yine müslümanlar dedi)..." (Hac: 78).
O halde, Peygamber (s. a.v.) in getirdiği din, yeni değil, atası İbrahim'in getirdiği İslâm'dır. Yahudilik ve hırıstiyanhk da asıl hüviyetleriyle İbrahim'in getirdiği tevhid dinidir. Peygamberin görevi İbrahim dinine uymaktır:
"Hangi insanın dini, iyilik edici olarak yüzünü Allah'a teslim edip dosdoğru İbrahim dinine tabi olanın dininden daha güzel olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti" (Nisa: 125).
Bu âyette, "İbrahim dinine tabi olan"dan kasıt, Hz. Peyğamber'in kendisidir. İbrahim dinine tabi olmakla onun, en doğru yolda olduğu belirtilmektedir. Demek ki Peygamber (s. a.v.) in öteki peygamberlere göre durumu, metbu' değil, tabi' olmaktır.
En'âm Sûresinin 83-89 ncu âyetlerinde İbrahim'den itibaren İsrailoğlu peygamberleri zikredilip bunların da'vetleri övgü ile anıldıktan sonra 90 ncı âyette, Peyğamber(s.a.v.)e, anılan o peygamberlerin izinde gitmesi emredilmektedir:
"İşte onlar, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Onların yoluna uy..." Çünkü onların yolu, İslâm yoludur. Kur'ân, onların yolunun izahıdır.

II- DÎN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Kur'ân, insanlara tam bir dîn ve vicdan hürriyeti getirmiştir. Dinde ikrah yoktur. İkrah, insanı bir inanca zorlama demektir. Kur'ân, inancın zorlama ile değil, ancak kesin kanıtla hasıl olan kanâat ve itmi'nân ile olacağını bildirmektedir:
"Sen, onların üstünde bir zorlayıcı değilsin. Sadece uyarımdan korkanlara Kur'ân'la öğüt ver!" (Kaf: 45).
"Sen, onların üzerinde zorlayıcı değilsin" (Gâşiye: 22).
"Sana düşen, yalnız duyurmaktır" (Âl-i İmrân: 20, Nahl: 82, Şûra: 48) gibi âyetler, Peyğamber'in görevinin,

insanları zorlayarak dine sokmak değil, sadece gerçekleri açık bir ifade ile duyurmak olduğunu bildirmektedir. Bunlar, vicdan özgürlüğünün en açık ifadeleridir.

Bazı müfessirler, Kur'ân'm bu geniş ve evrensel görüşünü daraltmak için hoşgörü ve müsamahayı bildiren, emreden pek çok âyeti, kılıç âyeti adını verdikleri: "Müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın " (Tevbe: 36) âyetiyle neshetme gibi bir hatâ içine düşmüşlerdir. Esasen bu nesih konusuna merak salan bazı kişiler, bir delîle dayanmadan, âyetler arasında bir çelişki olmadan kendi vehim-leriyle Kur'ân'ın birçok âyetini, birçok âyetiyle çarpıştırmış ve böyleee nes-hedilen âyet sayısını artırmakla bir ma'rifet yaptıklarını sanmışlardır. Nesih meselesi üzerindeki görüşümüzü, kitaplarımızda ayrıntılarıyla açıkladık. Burada bizi ilgilendiren, Kur'ân'ın vicdan özgürlüğü getiren âyetlerini neshetti-ği söylenen bu kılıç âyetidir. Neshedildiği söylenen âyetlerden biri de, hemen herkesin, nerdeyse her namazda okuduğu, Kâfirûn Sûresinin: "Sizin dininiz size, benim dînim banadır" mealindeki âyetidir.

Bu âyet, bir emir değil, haberdir. Yani Allah, bir gerçeği bize bildirmekte, herkesin, kendi yaptığından sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Nesih, emirlerde ve hükümlerde olur. Bu âyet, bir şeyin yapılmasını emretmiyor, bir gerçeği bildiriyor. Bunun neshedilecek yanı yoktur. Herkesin, kendi amelinden sorumlu olduğu, Kur'ân'ın muhkem kaziyyesidir: "Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir" (Yûnus: 41).

"De ki: Ey insanlar, işte size Rabbinizden gerçek geldi. Artık yola gelen, kendisi için gelir; sapan da kendi zararına sapar. Ben sizin üzerinize vekîl değilim" (Yûnus: 108).

"De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorulacak değilsiniz, biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz" (Sebe': 24-25).

' 'Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur. Kim tâğûtu inkâr edip Allah'a inanırsa muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah işitendir, bilendir" (Bakara: 256).

Savaşı emreden âyet, mutlak değil, "sizinle savaşanlar" jle kayıtlıdır. Yani Kur'ân, müslüman olmayan herkesle savaşmayı emretmiyor, müslümanlarla savaşanlara karşı savaşmayı emrediyor.

"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menet-mez. Çünkü Allah adalet yapanları sever. Allah sizi, ancak din hakkında sizinle savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte onlar
zâlimlerdir" (Mümtehine: 8-9).

Nitekim bir seriyyede Araplardan bazıları İslâm oldukları veya barış istediklerini söyledikleri halde kumandan bunu tuzak sayarak onlardan bir kısmını öldürüp hayvanlarını alınca Peygamber (s.a.v.) kumandanın bu dav-ranışına çok kızmış ve insanların görünürlerini kabul etmemenin doğru olmadığını belirten aşağıdaki âyet inmiştir: "Ey inananlar, Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayın, dinleyin, size selâm verene, dünyâ hayâtının geçici menfaatini gözeterek: 'Sen mü'min değilsin' demeyin. Çünkü Allah'ın yanında çok ganimetler vardır. Önceden siz de öyle idiniz, Allah size (inanmayı) lütfetti. O halde iyice anlayın (peşin hüküm vermeyin). Çünkü Allah yaptıklarınızı haber almaktadır" (Nisa' Süresi: 94). "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan. Doğrusu Allah işitendir, bilendir" (Enfâl Sûresi: 61) âyeti de düşmanlıktan vazgeçip barış isteyen herkesle barış yapmayı emretmektedir. "Allah, nankörlük edip Allah'ın yoluna engel olanların amellerini boşa çıkarmıştır. İnanıp iyi ameller işleyenlerin, Rableri tarafından Muhammed'e indirilen gerçeğe inananların günahlarını da örtmüş ve hallerini düzeltmiştir. Bu böyledir, çünkü nankörler bâtıla uymuşlar; inananlar ise Rablerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah onların durumlarım insanlara böyle anlatır. Savaşta nankörlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice sindirince sıkıca bağlayın (tutsak alın). Ondan sonra artık ya lütfen bırakır veya fidye alarak bırakırsınız. Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar böyle yaparsınız. Allah dileseydi, kendisi onlardan Öc alırdı, fakat sizi birbirinizle denemek için (savaşmayı emre-diyor). Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini zayi etmeyecektir" (Muham-med Sûresi: 1-4) âyetleri de müslümanlara saldıran müşriklerin güçleri kırı-lıncaya, savaşma kudretleri kalmayıncaya kadar onlarla savaşmayı, yenildikleri zaman da onları bağlayıp esir almayı, daha sonra ya fidye ile veya fidyer siz serbest bırakmayı emretmektedir.

Peyğamber(s.a.v.)in, kendisinden barış veya güvence isteyen düşman savaşçılarını reddettiğine dair hiçbir haber gelmediği gibi, onun, kendisiyle barış yapmış, yahut müttefik, ya da tarafsız kimselerle savaştığına dair de hiçbir haber gelmemiştir. Peyğamber(s.a.v.)in, gazve ve seriyyelerini inceleyenler, göreceklerdir ki o, durup dururken hiçbir kavme asker göndermemiş, savaş açmamıştır. Düzenledikleri savaşlar da ya bir düşmanlığı savmak, yahut düşmandan öc almak, haksızlık edenleri cezalandırmak, yola getirmek, heder olan bir müslüman kanının öcünü almak, yahut İslâm çağrı Özgürlüğünü garanti altına almak, yahut andlaşmayı bozanlara, düşmana yardım edenlere ders vermek amacıyla yapılmıştır.

Bunların hepsi Kur'ân'ın çizdiği genel prensip sınırları içindedir. Pey-
ğamber'in, Kitap ehliyle olan savaşları da Kur'ân'ın bu prensibi içinde kal-

Medine ve Hayber'deki yahudi kabilelerini kuşatması, onların müslü karşı entrika ve tuzakları sonucu olmuştur.

Mu'te ve Tebuk seferleri,

Şam yolu üzerinde bulunan hırıstiyan kabilelerin, Peyğamber'in elçilerine ve yoldan geçen müslüman kafilelerine saldırmalarına cevâb olarak düzenlenmiştir.

Tevbe Sûresinin: "Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan ve hak dinîni din edinmeyen kimselerle, boyun eğerek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın" mealindeki 29 ncu âyeti, buna işaret etmiş ve savaşmayı, yalnız hak dine bağlı kalmayan, Allah ve Elçisinin haram kıldıklarını haram kılmayan Kitâb ehliyle sınırlamıştır. Yalnız öylelerine karşı savaşılma-sını emretmiştir. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki Kur'ân, hak dîn ile yalnız Hz. Muhammed'e gelen dini değil, bütün peygamberlerle gönderilen dini kasdetmektedir ki zâten İlâhî dinlerin esası birdir. Zina, edepsizlik, kumar, içki, domuz eti, riba gibi temel yasaklar İslâmdan önceki kitaplarda da vardır.Allah'a ibadet, ebeveyne iyilik, büyüklere saygı, fukaraya yardım, başkalarına iyilik gibi güzel emirler o Kitaplarda da mevcuttur. O halde o eski İlâhî dinlerin özüne bağlı kalanlar, Hz. Muhammed'in getirdiklerini de kabul etmiş demektir. Çünkü Hz. Muhammed'in getirdikleri de zaten bunlardır. Artık onlarla savaşılmaz. Ama o dinlerin ruhundan ayrılmış, âhirete inanmayan, dünyâperest insanlarla, bunlar müslümanlara saldırdıkları veya İslâm için bir tehlike oluşturdukları takdirde savaşılır.

İşte Hz. Ebubekir zamanında ve ondan sonra yapılan savaşların hepsi de böyle bir düşmanlığa karşı yapılmıştır. Hz. Ebubekir ve ondan sonraki halifelerin, gönderdikleri ordulara: "Yalnız, kendileriyle savaşanlara karşı sa-vaşmaları, barış isteyenlerle barış yapmaları, kendilerine saldırmayan tarafsız insanlara dokunmamaları; sabî, çocuk, ihtiyar, kadın, kiliselerde ibâdete çekilmiş din adamı öldürmemeleri, hainlik ve zulmetmemeleri" hakkındaki tavsiyeleri meşhurdur.

Hz. Peygamber, bir sefere göndereceği ordunun kumandanına şu emri verirdi: "Müşrik olan düşmanınla karşılaşırsan, onlara üç şeyi öner. Hangisini kabul erseler, onlardan elini çek (onlara dokunma),

"Onları Islama çağır; kabul ederlerse sen de onları kabul et ve onlardan el çek Sonra on/ara, yurtlarını bırakıp hicret etmelerini; bunu yaptıkları takdirde muhacirlerin leh ve aleyhine olan bütün hükümlerin kendileri için de geçerli olacağını söyle. Eğer kabul etmez de kendi topraklarında kalmak isterlerse onlara, müslüman bedevilere uygulanan hükmün kendileri için de uygulanacağını söyle: Mü'minlere uygulanan hükümler, onlara da uygulanır. Ancak, müslümanlarla birlikte çarpışmadıkları takdirde kendilerine fey' veya ganimet malından pay verilmeyeceğini söyle.

"Şayet müslüman olmayı kabul etmezlerse onları, cizye vermeğe çağır. Kabul ederlerse sen de kabul et, on/ardan el çek. Cizye vermeyi de reddederlerse Allah'ın yardımına sığınarak onlarla savaş.

' 'Bir kaleyi kuşattığın zaman onlar sana, A ilah 'in hükmüne razı olmayı önerirlerse, bunu kabul etme. Çünkü Allah'ın, onlar hakkında ne hüküm vereceğini bilemezsiniz. Siz onları kendi hükmünüze razı ediniz, sonra uygun göreceğiniz biçimde onlara hüküm veriniz" (Ebû Dâvud, Cihâd, bâb fî duâİ'l-muşrikîn).

Bir hadiste de Peyğamber'in şu buyruğu yer almaktadır:

"Allah'ın adıyla ve Allah yolunda savaşınız. Allah'a kâfir olanlarla savaşınız. Savaşınız ama haksızlık etmeyiniz, aldatmayınız, organ kesmeyiniz, çocuk öldürmeyiniz."

Başka bir rivayet: "Allah'ın adıyla ve Allah Elçisinin dini üzre (savaşınız) ihtiyar, sabi, çocuk, kadın öldürmeyiniz, ganimet malı aşırmayımz, ganimetleri bir araya toplayınız, uzlasınız, güzel davranınız, 'Allah güzel davrananları sever'." (Ebû Dâvûd, aynı Kitâb ve bâb).

Cizye, canlarını koruma karşılığında zimmet ehlinden alınan bir vergidir. Cizye alınanlar savaşa katılmazlar. Eğer zimmîler, müslümanlarla beraber savaşa katılmağa razı olurlarsa onlardan cizye alınmaz.

Halid ibn Velîd, Fırat'a geldiği zaman Salûba ibn Nastuna'ya ve kavmine şu andlaşmayı yazmıştır: "Hâlid ibn Velîd'den Salûba ibn Nastuna'ya ve kavmine: Ben, sizinle cizye alıp sizi korumak üzere ahdettim. Zengin olan, gücü ölçüsünde, eli darda olan da gücü ölçüsünde her yıl cizye verecektir. Sen, kavminin başkanısın. Kavmin senden memnundur. Ben ve yanımdaki müslümanlar bu şartları kabul ettik, kavmin de kabul etti. Sen bizim zimmetimizde ve himayemiz altındasın. Biz sizi korudukça bize cizye verirsiniz. Sizi korumazsak, cizye vermezsiniz. İşbu mu'âhede, Hicretin onikinci yılında Sa-fer Ayında yazılmıştır" (Taberî, Târîhu'1-Umem: 3/367-368).

Hz. Ömer'in vâlîlerinden Utbe ibn Ferkad da şunu yazmış:

"Emîru'l-mü'minîn Ömer ibn el-Hattâb'ın 'âmili Utbe ibn Ferkad'ın A-zerbaycan halkına, ovasına, dağına, yaylasına ve bütün dinlerinin mensuplarına verdiği güvencedir: Canlan, malları, dinleri ve şerîatleri (hukukları), güçleri ölçüsünde verecekleri cizye karşılığında güvencededir. Çocuğa, kadına, yoksul yatalağa, kendini ibâdete vermiş fakîr zahide ve bunların yanında bulunan aile efradına cizye yoktur. Zimmet halkı, müslüman askerlerden biri geldiği zaman onu bir gündüz ve gece konuk edecek ve ona gideceği yere yol göstereceklerdir. Bu zimmet halkından, herhangi birisi savaşa götürülürse o yıl, o kimseden cizye alınmaz. Savaşa götürülmeyip yerinde kalan, diğerleri gibi cizye verir" (Taberî, Târîhu'1-Umem: 4/153).

Hz. Ömer'in valilerinden Sürâka da Azerbaycan halkına verdiği güvencede şunları yazmıştır:

"Bu, Emîru'l-Mü'minîn Ömer ibn el-Hattâb'ın valisi Sürâka ibn Amr'-ın Şehrberâz'a, Ermenistan halkına verdiği güvencedir: Onlara, can, mal ve din özgürlüğü güvencesi vermiştir: Kendilerine zarar verilmeyecek, baskı ya-pılmayacaktır. Herhangi bir hücum veya savaş ânında, valinin gördüğü lüzum üzerine savaşa yardım eden olursa o kimseden cizye kaldırılır. Fakat halktan savaşa katılmayıp evinde kalmak isteyen olursa o da Azerbaycan'ın diğer halkı gibi cizye verir. Savaşa katılırlarsa onlardan cizye kaldırılır. Şâhid: Abdu'r-Rahmân ibn Rebî'a, Süleyman ibn Rebî'a ve Bukeyr ibn 'Abdillâh, Kâtib ve şâhid: Mardî ibn Mukarrin..." (Taberî Târîhu'1-Umem:

4/155).
Görülüyor ki zimmet halkından alınan cizye, bir zulüm vergisi değil, onlara can, mal ve din güvenliği sağlama karşılığında alınan âdil ve cüz'î bir vergidir. Şayet onlar öteki müslüman savaşçıları gibi savaşa katılıp ülke savunmasına yardım ederlerse onardan bu vergi de alınmaz.
Kur'ân, bütün dünyâyı bir savaş alanı değil, barış alanı yapmak ister.
Kur'ân: "Ey inananlar, hep birlikte barışın içine girin, şeytânın adımlarını izlemeyin (şeytânın sözüne kanarak kavga etmeyin)" (Bakara: 208) diyor.
Kur'ân, inancın zor üzerine değil, serbest düşünce ve sağlam kanıt üzerine kurulmasını ister: "De ki: Hak Rabbinizden gelmiştir. Artık dileyen inansın, dileyen kabul etmesin" (Kehf: 29).
Hz. Muhammed (s.a.v.) de kimseyi dine girmeğe zorlamamıştır. Çünkü zorla dîn olmaz. Dîn, gönül işidir. Gönülden bağlanmayan kimse, zor karşısında inandığını söylese de Allah katında inanmış sayılmaz. Bunun tersi de vardır: Zor karşısında inkâr da küfür değildir. Yüce Allah, Elçisine: "Sen, onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin!" (Kaf Sûresi: 45) buyurmaktadır.
Herkes kendi yaptığından sorumludur: "De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorulacak değilsiniz. Sizin yaptığınızdan da biz sorulacak değiliz" (Sebe': 25), "De ki: Benim eylemim bana, sizin eyleminiz size aittir. Siz benim yaptığımdan bensiniz, ben de sizin yaptığınızdan beriyim" (Yûnus: 41).
İslâm tarihi boyunca fethedilen ülkeler halkına, tam anlamıyle din özgürlüğü tanınmıştır. Viyana'ya kadar giden Osmanlılar, acaba oraların halkına din özgürlüğü tanımasalardı, oralarda hırıstiyanlıktan eser kalır mıydı?

III- KUR'ÂN'IN TANIMLADIĞI ALLAH

Bir iddiaya göre Kur'ân'da "Tanrı", intikamcı, öfke dolu bir tanrı olarak tanımlanmaktadır. Bu, tüm evrenin ve yaratıkların Yaratıcısına yakışmaz. Bu iddia sahipleri, Kur'ân'a ve dîn düşüncesine karşı oldukları için hep madalyonun bir yüzüne bakmışlar, öteki yüzünü görmek istememişlerdir.
Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın rahmetinin, gazabından, affının intikamından kat kat fazla; cennetinin cehenneminden geniş olduğunu vurgulayan birçok âyet dururken, bunları bir kenara bırakıp; sadece adaleti gereği Allah'ın genel yasalarına başkaldıran, başkalarının hakkına saldıran kimseleri yakalayacak olan cehennem cezasından söz eden âyetlere takılıp kalmak, insaf ve dürüstlükle bağdaşır mı?
Yüce Allah, alternatifli sıfatlara sahiptir. Yani cemâlinin yanında celâli, rahmetinin yanında azabı, sevgisinin yanında gazabı da vardır. Fakat rahmeti, gazabını aşkındır. Kur'ân'da şöyle buyurur:
"Azabıma dilediğimi uğratırım; rahmetim ise herşeyi kaplamıştır" (A'râf Sûresi: 156). Bunun anlamı şudur: Allah'ın azabına bütün kullar değil, sadece suçlular uğrar. Bunların da hepsi değil, affedilenler dışında kalan kullar azaba uğrar. Ama Allah'ın rahmeti dışında kalan hiçbir kul yoktur. İlâhî rahmet herkese ulaşır. Nefes alışımız, varlığımız, sağlığımız O'nun rahmetinin eseridir.
Kur'ân, insanlara intikamı değil, sabrı; kötülüğü değil, iyiliği öğütlemektedir. Kötülüğe misliyle karşılık vermek adalettir. Ama kötülüğü affetmek, kötülüğe karşı iyilik yapmak mertlik, mürüvvet, âlicenaplıktır. Kötülüğe kötülük her yiğidin kârı, kötülüğe iyilik mert yiğidin kândır. İşte Kur'ân, bize âlicenaplığı tavsiye etmektedir:
"Kötülüğü, en güzel şeyle sav (kötülüğe iyilikle karşılık ver), biz onların nasıl nitelendireceklerini (sana neler söyleyeceklerini) biliriz. De ki: 'Rabbim, şeytânların dürtülerinden sana sığınırım" (Mü'minûn: 96-97).
"iyilikle kötülük bir olmaz- Sen, kötülüğü en güzel olan şeyle sav. O zaman (bakarsın ki) seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluvermiştir. öw(kötülüğü iyilikle savma olgunluğu)m? ancak sabreden/er kavuşturulur. Eğer şeytandan kötü bir düşünce (bir öfke) seni dürtecek (kavgaya yöneltecek) olursa hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir!" (Fussilet: 34-35).
Görüldüğü üzre Kur'ân, insanları intikama değil, affa; kavgaya değil, sabra, hoşgörüye yöneltmektedir. Âyetin sonunda şeytandan bir dürtü gelince yani çekişmelerde, tartışmalarda hasma karşı bir öfke belirince Allah'a sığınma; öfkeyi yenmeğe, kavgadan uzak durmağa çalışma öğütlenmektedir.
Fa'd Sûresinde inanmış kulların yüksek ahlâkı belirtilirken onların,"kötülüğü iyilikte karşılayacakları" (22); Furkan Sûresinde de Rahmân'ın, kullarının, alçakgönüllü oldukları, kendilerine sataşan câhil (kaprisli, bencil) insanlarla bir olmayacakları, selâm verip geçecekleri belirtilir (âyet: 63).
"Yine de onları affet, hoşgör (aldırma), çünkü Allah, iyilik edenleri sever" (Mâide: 13).
"Şimdi sen onlardan geç (yaptıklarını hoşgör) ve 'Size selâm!' de. Yakında bileceklerdir" (Zuhruf: 89).
"O saat (haklının ve haksızın ortaya çıkacağı hesap saati) gelecektir. Şimdi sen, güzel bir hoşgörü ile hareket et!" (Hicr: 85).
"Allah, buyruğunu yerine getirinceye kadar affedin, hoşgörün!" (Bakara: 109).
Ve benzeri birçok Kur'ân âyeti, insanlara affı, hoşgörüyü emretmekte iken nasıl Kur'ân'ın intikamı körüklediği iddia edilebilir?
Nefsi savunma meşru' bir haktır. Yapılan saldırıya cevap verme durumunda Kur'ân adalet sınırını aşmamayı emretmektedir:
Adalet, tüm evrene egemen olan İlâhî bir yasadır: "Allah, göğü yükseltti, mîzânı (dengeyi) koydu. Tartıda taşkınlık edip dengeyi bozmayın" (Rahman: 7-8). Evrende adalet egemen olunca, insanların birbirleriyle

ilişkilerinde ve kendi eylemlerinde dengenin, yani adaletin hakim olması gerekir.
Kur'ân'a göre suçun cezası, ona denk olmalıdır. İşleneasuça, ondan çok daha ağır bir ceza vermek, adalete aykırıdır. Bundan dolayı yüce Mevlâ: "Eğer cezâlandıracaksamz, size yapılan azâb kadar ceza verin. Ama sabrederseniz, andolsun ki o, sabredenler için daha iyidir" (Nahl: 1) buyurmuştur.
Âyette Allah, kullarına, suçtan ağır ceza verilmemesini, affetmenin ise daha hayırlı olduğunu bildirdiğine göre, kendisi de bunun tersini yapmaz. İşlenen suçu, daha ağır bir ceza ile cezalandırmaz. Tevbe edenleri de affeder.
Bir yazar, İslâm peygamberinin hep öfkeyi, intikamı aşıladığını, Allah için kızmayı, Allih için kinlenmeyi öğütlediğini; çünkü Peyğamber'in: "İşlerin en üstünü, Tanrı için sevmek ve Tanrı için öfkelenip kinlenmektir" (Ebû Dâvûd, Sünnet: 3, h. No: 4599) dediğini ileri sürmektedir.
Bu hadîs doğrudur ve içeriği, insanı yüksek ahlâkın doruğuna çıkarır. Kişi nefsi için kızınca öc almağa kalkar. Bencil olur, kindar olur. Ama Allah için severse, Allah'ın yaratıklarını sever. "Yaratılanı sevdim, yaratandan ötürü!" der.
Allah için kızan, yapılan haksızlığa, fakirlerin hakkının yenmesine kızar; bunu Allah'ın adaletine aykırı, Hakk'ın kullarının hakkına tecavüz gördüğü için kızar. Kendisine zararı dokunmasa, hattâ kendisinin çıkarına da olsa yapılan haksızlığa kızar, bunu açıkça söylemekten çekinmez. Ama nefsi için kızan, yararına olan haksızlıklara kızmak şöyle dursun, sevinir. O, kendi çıkarından başka bir şey düşünmez.
Âhiret Azabı:
Âhiret azabı muhakkaktır. Bu azâb, gerçekte Allah'ın rahmetinin bir tecellîsi sayılır. Çünkü bu suretle kulunun ruhunu olgunlaştırıp belirli bir sâ-fiyyete kavuşturur.
Esasen bu azâb, bir yakıttan değil, insanın kendi eylemlerinden oluşur. İnsan kendi azabını beraberinde götürür. Kötülük yapan, yaptığı kötülüğün oduna yanar.
Âhiret saadeti, insanların değerlendirmelerine göre değildir. Allah'ın acıması, yaratıkların acımasından doksandokuz kat fazladır. Hadiste belirtilen bu sayı da temsilî bir anlam taşır. Yoksa O'nun acımasının sınırı yoktur.
Allah, kullarına acıdığından dolayı, elçiler göndererek onları cennet yoluna çağırmıştır. Ruhun selâmeti, Allah'ın elçilerinin izinde gitmektir. Onların yolundan ayrılan ruh, kendi kendisini azâbafcutsak etmiş olur. Hâşâ Allah, kullarına zulmetmez. Kul, kendi yanlış davranışlarının oluşturduğu azabın içine düşer:
"Evet kim kötülük yapar da günâhı, kendisini kuşatırsa, işte onlar ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır" (Bakara: 81).
"O gün her nefis, yaptığı her hayrı hazır bulacaktır; işlediği her kötülüğü de. O kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister. Allah sizi, kendisinin buyruklarına karşı gelmek)Gfe/r sakındırır. Allah, kullarına şefkatlidir" (Âl-i İmrân: 30).
"...Bir kişi, yaptığı işin eline teslim edilmeyegörsün. Yoksa Allah'tan başka onun ne bir dostu, ne de bir yardımcısı olmaz. (Eyleminin elinden kurtulmak için) her türlü fidyeyi verse de ondan kabul edilmez. İşte onlar, yaptıklarının eline teslînf edilmişlerdir.
İnsanın yaptığı her eylem, ruhta bir iz bırakır. Güzel eylemler ruhta ışık olurken, kötü eylemler ruhu karartır, güzelliğini bozar, çirkinleştirir. Mahiyeti bilinmeyen azâblara dönüşür. İnsanın âhiretteki ışığı, güzel eylemlerinin esendir:
"O gün inanan erkekleri ve inanan kadınları görürsün ki nurları, önlerinde ve sağlarında koşuyor. (Kendilerine): 'Bugün müjdeniz, altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir!' (denilir). İşte büyük başarı budur. O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar, (aydınlık içinde cennete giden) mü'minlere derler ki: 'Bize bakın da sizin nurunuzdan yarar-' lanahm. (Çünkü mü'minlerin gözleri, münafık ve kâfirler tarafına çevrildikçe o lâtîf nûr ışıldar. Karanlık içinde kalan insanlar, o nurdan yararlanıp yola gitmek isterler ama bu mümkün değildir. Çünkü aydınlanmanın vakti geçmiştir artık). Onlara: 'Arkanıza dönün de nûr arayın' denilir" (Hadîd: 12).
Yapılan kötü eylemlerin, ruhu nasıl karanlıklar içine düşürdüğünü, şu âyet daha açık ifade etmektedir: "Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler; kalblerinin üzerine pas olmuştur. Hayır, doğrusu o gün onlar, Rablerinden perdelen mislerdir" (Mutaffifîn: 14-15).
Demek ki her eylemin, ruh üzerinde bir izi kalmaktadır. Yani ruh, insan eylemlerinin tutanağı olmaktadır. Kalblerin üzerinden perdenin kalktığı âhi-ret âleminde, ruhun taşıdığı bütün eylemlerin iyi veya kötü izleri görünecektir. Herkes neler yaptığını görecek, sonucuna da şâhidolacaktır:
"Her insanın amel kuşunu boynuna doladık. Kıyamet günü, onun için açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız: 'Kitabını oku, bugün nefsin sana hesapçı olarak yeter!'" (deriz)" Âhiret âlemi, İlâhî adaletin tam ortaya çıkacağı, görüneceği bir âlemdir. Orada herkes ruhsal değerini görür ve o değere göre yerini bulur. Orada ne rüşvet, ne iltimas vardır.
İslâm, îmân ve sâlih amel çizgisi içinde bulunan herkese ebedî saadeti va'detmektedir. Kur'ân'ın istediği eylem, sadece içi boş şekil değil, içi îmân ve ruh dolu eylemdir. İslâmda buna ihlâs denilir. İslâm mutasavvıfları, hep eylemde ihlâsi ve eylemlerini ihlâsa çıkarmanın yöntemlerini aramışlardır. Hasan-ı Basrî Hazretlerinin: Zerre miktarı salim vera'ın, yıllarca yapılmış ruhsuz ibâdetten hayırlı" olduğunu söylediği rivayet edilir.

IV- ALLAH'IN MEKRİ NE DEMEKTİR?

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah'ın dînini engellemek, peygamberlerinin da'vet-lerini önlemek için mekr eden insanları, Allah'ın daha etkili bir mekr ile cezalandıracağı; tuzak kuranlara, Allah'ın da tuzak kuracağı bildirilmektedir. İşte Kur'ân'ın bu ifâdesi, bazı kişilerce eleştiri konusu yapılmakta; tuzak kurmanın , Allah'a yakışmayacağı ileri sürülmektedir.
Kur'ân'da işlenen suçlara belirlenen cezalar, hep suçun türündendir. Masum insanlarla alay edenler, alay edilecek duruma düşürülür. Organ kesenin Oıganı kesilir, birine haksız yere tokat atana tokat atılır. Haksız yere birini öldüren, öldürülür. Cezanın, işlenen suç türünden olmasına, edebiyatta mü-şâkele denir.
Kur'ân'da geçen mekr (tuzak, çare, plân) terimini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Nankörler, peygamberleri dinlememişler, onların çağrılarını engellemek için tuzaklar kurmuş, plânlar yapmışlardır. İşte onların bu davranışları, aynen kendi yaptıkları tuzakları önleyen karşı bir mekr (tuzak) ile cezalandırılmaktadır. Burada mekr, kurulan tuzağı etkisiz bırakan, daha üstün bir karşı tuzaktır. Mekredenler, yine mekr ile cezalandırılıyorlar.
Kur'ân'da mekr, asla önce Allah'tan başlamaz. Mekri başlatan insanlardır. İnsanların başlattıkları mekri etkisiz bırakan karşı mekr ise Allah'tandır. İşlenen suçu etkisiz bırakacak bir yöntemle cezalandırmak, Allah'ın adaleti gereğidir. Bunda garipsenecek bir durum yoktur. "Kul, ettiğini bulmaktadır".
Kur'ân'daki mekrin, derin bir felsefî anlamı da vardır: İnsanın yaptığı eylemler, zayi olmaz. Ruhunda izler bırakır ve geleceğini etkiler. Meselâ görevini düzenli yapan, okulda derslerine çalışan öğrencinin eylemi, sonunda diplomaya dönüşür. Tenbellik yapan haylaz Öğrencinin eylemi de başarısızlığa döner.
İyi niyetle hareket eden, herkes için iyilik düşünen, güzel işler yapan insanların davranışları, dünyâda mutluluğa, âhirette cennet nimetlerine dönüşmektedir. Bencil, kaprisli, kendi çıkarından başka kimseyi düşünmeyen, çıkarı için başkalarına kötülük etmekten çekinmeyen insanların eylemleri de, kendileri hiç farkına varmadan kendilerini çepeçevre kuşatan cehennem tuzakları, azâbları haline dönüşür. Bu kötü eylemler, kişiyi bu. dünyâda huzursuzluğa, bahtsızlığa, hattâ felâketlere çarptırdığı gibi âhirette de yine bunlardan oluşan ateşlerin içine atar.
İşte Allah'ın mekri, aslında insanın kendi davranışlarının, kendisi hiç farkına varmadan kendisini çevreleyen azâb tuzaklarına dönüştürmesi anlamını taşır. Bu eylemler, Allah'ın yarattığı sosyo-psikolojik yasalar sonucunda sahibini yakalayan ceza haline.geldiğinden, bunlara Allah'ın mekri (tuzağı) denmesi, son derece yerindedir. Evet Allah'ın yasası, plânı, eyleme verdiği karşıt eylem böyledir. İyi insan, kendisi hiç farkında olmadan İyiliklerinin ma'nevî şekilleriyle kuşatılır. İyiliklerinin oluşturduğu mutluluk ve nimetler içinde yaşar. Kötü insan da, yine farkında olmadan, kendisini kuşatan kötülüklerinin ma'nevî biçimleri arasında sıkışıp kalır. Kendi kendisini tuzağa düşürmüş olur.
İnsan, birine haksız yere vurduğu tokadın, çok daha büyük bir güçle kendi canına çarpılacak bir tokat haline geleceğini; çaldığı, gasbettiği hakların, boynuna dolanan yılanlara; vücudunu ısıracak akreplere; canını yakan ateşlere dönüşeceğini anlarsa, kötülük yapamaz.
İşte insanın farkına varmadan, kendisini yakalayacak cezaya mekr (tuzak) denmiştir. Allah'ın yarattığı yasalar uyarınca insanın geleceği, her ân böyle biçimlenmektedir. Kötü eylemlerin iç yüzü, sahibini perişan eden, azâb-lardır. Allah'ın yasaları uyarınca oluşan bu cezalara mekr denmesi son derece hikmetli bir ifadedir. Kulun mekrlerinin karşıtı olan bu mekrler, Allah'ın adaletinin gereğidir. Şâirin dediği gibi:
"Cehennem dediğin dal odun yoktur, İnsan âteşini bile götürür!"
"Onlar bir tuzak kurdular, biz de onlar hiç farkına varmadan bir tuzak kurduk!" (Nemi: 50), "Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helake yaklaştırırız!" (A* râf: 182) âyetlerinde bu ma'nevî gerçek, gayet özlü biçimde anlatılmıştır.

V- İSLÂMDAN ÖNCE VE İSLÂMDA KADIN HAKLARI

Bazı kimseler, İslâmın kadın haklarını kıstığını, kadını erkeğin zebûnu yapıp dört duvar arasına soktuğunu, hattâ dövme cezasını dahi kadına reva gördüğünü, oysa İslâmdan önce ilkel toplumlarda bile böyle bir cezanın ol-madığını iddia etmektedirler. Acaba gerçek onların dedikleri gibi midir? Bunu anlayabilmek için İslâmdan önce kadının durumunu tesbit etmemiz gerekir. Tevrat'a bakıyoruz, şu hükmü görüyoruz:
"Genç kadında kızlık nişanları bulunmadığı hakikat ise, o zaman genç kadını, babasının evinin kapısına çıkaracaklar ve şehrinin adamları onu taşla taşlayacaklar ve ölecek. Çünkü babasının evinde zina etmiş olmakla İsrail'de alçaklık etmiştir" (Tesniye: 22/20-21).
Tevrat'ın, zina eden kadına belirlediği taşlayarak öldürme cezasını Kur'ân, yüz sopaya indirmiş ve yalnız kadına değil, onunla zina eden erkeğe de aynı cezayı vermiştir:
"Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz değnek vurun" (Nûr Sûresi: 2).
Kur'ân'da zina için başka bir ceza yoktur. Şimdi Kur'ân, kadının taşlanarak öldürme cezasını yüz değnek cezasına indirmişse, kadının hakkını iyileştirmiş mi, yoksa iddia edildiği gibi kötüleştirmiş mi?
Kur'ân-ı Kerîm'in açıkça belirttiği üzre bazı Arap kabileleri, ailesinin şeref ve namusunu koruyamaz, savaşamaz, ailenin üzerine yük olur düşüncesiyle küçücük kızlarını ya uçurumdan atarak veya diri diri toprağa gömerek

öldürürlerdi. Elbette bunu her kesim uygulamıyordu, toplumun çoğu da hoş karşılamıyordu ama nadir de olsa bu tür vak'alar vardı. İşte Kur'ân, günahsız kıza reva görülen bu zâlimce işlemi şiddetle kınayarak:
"Ve sorulduğu zaman o diri diri toprağa gömülen kıza: Hangi günâhından ötürü öldürüldü (zavallıcığın suçu ne idi ki böyle zâlimce canına kıyıldı) diye?" (Tekvîr: 8-9) buyurmuştur.
"Onlardan birine kız çocuğu müjdelendiği zaman, içi öfke ile dolarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Şimdi ne yapsın, onu hakaretle tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün (diye düşünür)/ Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!" (Nahl Sûresi: 58-59).
Islâmdan önce yalnız cariyeler değil, kişinin nikâhlı karısı dahi mîrâs yoluyla vârislere intikal ederdi. Adam öldüğü zaman başka kadından doğmuş oğlu, veya akrabası, ölenin karısının üzerine elbisesini atar:
— Malına vâris olduğum gibi karısına da vâris olurum! derdi.
Böylece kadın ona kalır, dilerse kadını başka biriyle evlendirip karşılığında para alırdı, dilerse kendisi onunla evlenirdi. Kadının bunu isteyip istememesinin hiç önemi yoktu.
İşte İslâm gelince, kadının böyle mal gibi elden ele geçmesini yasakladı. Nisa Sûresinin 19 ncu âyetinde şöyle buyurulur: "Ey inananlar, (akrabanızın kadınlarına) zorla vâris olmanız size helâl değildir. Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmım geri almak için onları sıkıştırmayınız. Şayet açık fuhuş yaparlarsa başka. Onlarla iyi geçininiz".
Bazı insanlar, vasisi bulundukları yetîm kızların mallarını ele geçirmek için onlarla evlenir, ama gerçekte onlardan hoşlanmazlardı. Sırf malın başkasına geçmesini önlemek için böyle yaparlardı. Evlendikten sonra da hayatı onlara zindan ederlerdi, işte Nisa Sûresinin ikinci ve üçüncü âyetleri, yetimlerin mallarını yemeyi, mallarına konmak için onlarla evlenmeyi yasaklamış: "Yetîm kızlarla evlendiğiniz zaman onlara karşı adaletli davranamayacağı-nızdan korkarsamz, başka kadınlarla evleniniz!" buyurmuştur.
Kadına yapılan bu insanlık dışı muamele, yalnız Arap toplumuna özgü değildi. Dünyânın başka toplumlarında da durum buna benzerdi.
Eski Yunanlılarda kadın, medenî ve sosyal haklardan yoksundu. Dâima kocasının, kocası yoksa babasının, babası yoksa akrabasının vasiliği altında yaşardı. Erkek, kendi hayatında karısını başka birine devredebilir veya başkasının vasiliği altına verebilirdi. Velîsi olmadıkça kadın, kendi başına alım-satım hakkına sahip değildi. Themistocle ile Xenophon gibi Atina şâirlerinin sözlerinden, kadının bu mahrumiyetlerden hiç kurtulmadığı anlaşılmaktadır.
Roma kadını, asırlarca bu durumda yaşadı. Ancak İmparator Jüstinien hırıstiyanlığı kabul etmekle kadının üzerindeki baskılar biraz hafiflemiş ve kadın bazı haklar elde etmiştir.
Konstantin zamanında zina eden kadına ölüm cezası verilirdi. Jüstinien bu cezayı, manastırlarda hapse çevirdi. Maamafîh, ilk hırıstiyan babalarından Totolyan, kadın hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiş: "Kadın, şeytânın, insan ruhuna giriş kapısıdır. İnsanı yasak ağaca yönelten, Allah'ın yasasını çiğneyen, Allah'ın sureti olan erkeğin şeklini bozan kadındır."
Milâdî 586 tarihinde Fransızlar da "Kadının insan olup olmadığını" tartışmak için bir konferans düzenlemişler ve sonuçta kadının, erkeğe hizmet için yaratılmış bir insan olduğuna karar vermişlerdir.
Iran kanunlarına göre kadın satılabilirdi. Erkek, isterse karısını ölüme dahi mahkûm edebilirdi. İranlılar, âdet halindeki kadını evden çıkarırlar, kent dışında küçük bir çadıra kapatırlar, onlara yemek götüren hizmetçiler dahi onlara veya onların dokunduğu eşyaya değip de pis olmaması için ellerini, burunlarını ve kulaklarını bir kumaş parçasiyle sararlardı.
İngiliz piskoposlarından Dour, 1888 yılında Vestminister Kilisesi'ndeki konuşmasında şöyle demiştir: "Bundan yüz yıl öncesine kadar kadın, erkeğin sofrasında oturma hakkına sahibolmadığı gibi kendisine sorulmadan söze başlaması da caiz değildi. Kocası da başının ucuna kocaman bir sopa asardı, karısı ne zaman bir emrini tutmazsa o sopayı kullanırdı. Kadının sözü, kızlarına geçmezdi. Erkek çocuktan ise analarına, evdeki bir hizmetçi kadından fazla değer vermezlerdi." (Anglikan Kilisesine Cevap, Mehmet Akif Terce-mesi ve Süleyman Ateş sadeleştirmesi, s. 165-166, Ankara, 1974).
Eleştiri konusu yapılan noktalardan biri de Kur'ân'ın, dörde kadar kadınla evlenme müsaadesidir. Düşünmek lâzımdır ki İslâmdan önce erkek, istediği kadar kadınla evlenebilme hakkına sahipti. Çok kadınla evlilik, eski toplumların birçoğunda geçerli idi. Eski Hindular, sınırsız kadınla evlenmeyi mübâh gördükleri gibi Babilliler, İranlılar, Yahûdîler de istedikleri kadar kadınla evlenebilirlerdi. Kitâb-ı Mukaddes'in ifadesine göre Davud'un yüz karısı, oğlu Süleyman'ın da bin karısı vardı.
Görülüyor ki iddia edildiği gibi İslâmdan önce kadının durumu hiç de iyi değildi. İslâm geldiği zaman, dünyanın birçok yerinde ve özellikle bölgede uygulanmakta olan sınırsız evlenmeyi sınırlayıp dörde indirdi. Bunu da şartlara bağlayarak kısıtladı ve bir tane ile yetinilmesini tavsiye etti.
Eleştiri noktaları arasında: Kur'ân-ı Kerîm'de; ailede, erkekle kadının, karşılıklı olarak birbirleri üzerinde haklarının bulunduğu belirtilmekle beraber, aile reîsi bulunan erkeğe bir derece daha fazla hak tanınması; borç gibi bazı işlemlerde bir erkek şahide karşı iki kadının denk tutulması ve mirasta kız çocuğa erkeğin yarısı kadar hak tanınması gibi konulardır.
Bakara Sûresinin 228 nci âyeti, boşanmış olan karı-kocayı birleşmeye teşvik etmektedir: "...Kocatan barışmak isterlerse kadınlarını geri almaya daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi ka-

dınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Erkeklerin, kadınlar üzerindeki haklan, bir derece fazladır."
Erkeklerin bir derece fazla hak sahibi olmaları, aile hayatının kuruluşundan ileri gelir. Aile reisi erkektir. Aileyi korumak, bakımını sağlamak erkeğin görevidir. Bu görevlerine ve yükümlülüklerine karşılık ona bir derece fazla hak tanınmış olması, adaletsizlik midir? Her toplulukta bir başkan, yönetici lâzımdır. Başsız yönetim olmaz. Toplumda en küçük idare birimi ailedir. Aileye de bir baş, yönetici lâzımdır ki hayat düzenli yürüsün. Öteden beri topluluklarda aile reisi erkektir. Aile reisi erkek ise onun hakkı yani onun oyu daha ağırlıklıdır. Nitekim dairede müdürün, fakültede dekanın, mecliste başkanın, hükümette başbakanın, devlette cumhurbaşkanının oyu daha-ağırhklı, hakkı diğerlerinden fazladır. Yönetimin doğal gereği budur. Bunda garipsenecek ne var? Bugünkü lâyik toplumlarda da aile reisi erkek değil midir? İster sözle söylensin, ister söylenmesin, reisin hakkı daha fazla değil midir? Batı toplumlarında da aile içinde erkek daha ağırlıklı değil midir? Batılı ailede kadın, tamamen kendi başına buyruk mudur? Bırakın insanları, hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar göstermiştir ki erkeğin dişisine karşı bir ağırlığı, etkenliği vardır. Yaratılış kanunlarını değiştirmek mümkün değildir.
Şâhidlik meselesine gelince: Evet, İslâm, bazı konulardaki şahitlik meselesinde iki kadını bir erkeğe denk tutar. Bunun sebebi, erkeği kadından üstün görmesi değil, kadının, erkeğe göre olaylardan çabuk etkilenip şaşıra-bilmesidir. Çünkü çocuk eğitimi, ev yönetimi gibi birçok işi üstlenen kadın, aynı zamanda çok hassas olması yüzünden zamanla unutkan olur. Bundan dolayı borç senedi yazımında: "Erkeklerinizden iki kişiyi de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa razı olacağınız şahitlerden bir erkek ve iki kadın şahitlik etsin. Tâ ki kadınlardan biri şaşırırsa diğeri ona hatırlatsın..." (Bakara: 282) buyurulmuştur. Demek ki İslâmın borç yazmaya şahitlik hususunda iki kadını bir erkeğe denk tutması, borcun unutulmasını önlemek içindir, yoksa kadım küçük görmek için değildir.
Bu, genellikle erkeklerin uğraştıkları borç, ticaret gibi meselelerde böyledir. Ama doğum, süt emzirme gibi kadınlara mahsus işlerde bir tek kadının tanıklığı bile kâfidir.
Mîrasta kadına, erkeğin yarısı kad^r pay verilmesi de erkeğin üstünlüğünden değil, başka bir hikmetten ötürüdür. Bu hükmü getiren Nisa Sûresinin 11 nci âyetinde, aile hayatının sonucu olarak ortaya çıkan miras hukuku izah edilmektedir. Aile hayatında geçim yükü, genellikle erkeğin omuzlarında-dır. Erkek, hem kendisini, hem de karışım olmak üzre en az iki kişiyi beslemek zorundadır. Bunun yanında küçük çocuklarını, annesini, babasını geçindirmek de erkeğe düşer. Oysa kadın, kocasını beslemek zorunda değildir. Kadına ya kocası, yahut oğlu veya kardeşleri bakar. Bazı kadınlar, bizzat çalışarak geçimlerini sağlasalar da bütün kadınlar bu durumda değildir. Bundan asırlarca önce kendi geçimini sağlayan kadın çok nâdirdi. Âyetlerin indiği şartları düşünmek gerekir. Kadına başkaları tarafından bakılır, kadın himaye edilir. Erkek ise karısını, ailesini, hâmisi olmayan kızkardeşlerini himaye eder.
İşte hem kendisine, hem karısına, çoluk-çocuğuna, gerektiğinde annesine, babasına, kızkardeşlerine bakmak, onların geçimlerini sağlamak zorunda bulunan erkeğin, icabında yine kendisinin bakıp himaye edeceği kızkar-deşinden bir kat fazla miras alması, adalete aykırı değildir. Zira erkek, bir kadını getirip ona bakacak, kız ise bir başka erkek tarafından bakılacaktır. Toplumun düzeni böyledir.
Âyette dikkat edilecek önemli bir husus da vardır ki o da erkek gibi kadına da borç ve vasiyyet hakkının tanınmış olmasıdır. Ölen kimse, erkek olsun, kadın olsun, borcu verilip vasiyyeti yerine getirildikten sonra geri kalan mirası taksim edilir. Bu, kadına bütün medenî ve sosyal hakların tanınması demektir. Kadın mülk sahibi olur, miras bırakır, miras alır, vasiyyet eder, vasiyyeti yerine getirilir, borç alıp verebilir. Kur'ân, kadına her türlü mülkiyet ve mülkünde tasarruf hakkı tanıdığı gibi Mümtehine Sûresinin 12 nci âyetiy-le ona oy verme hakkı da tanımıştır. Halbuki Batı toplumlarında yakın zamana kadar evlenen kadının mülkiyet hakkı yoktu. En ileri ülke sayılan İsviçre'de bile kadınlara oy hakkı verilmesi, daha çok yenidir, birkaç yılı geçmez. Oysa İslâm, onbeş asır önce kadına bütün işlemleri yapma hakkı verdiği gibi nikâh esnasında konulacak bir şart ile kocasını boşama hakkı dahi vermiştir ki bunlar, o günkü dünya şartlarıyle karşılaştırılıra kadın lehine büyük inkılâblardır. Bunları bir çırpıda inkâr etmek, güneşi balçıkla sıvamaya benzer. Kur'ân, indiği zaman kadın, mirastan ve birçok sosyal haklarından yoksun yaşıyor, bir eşya gibi kabul ediliyordu. Kur'ân onu elinden tutup yükseltmiş, hak ve yükümlülükleri olan saygıdeğer bir insan yapmıştır.
İslâm, kadını horlandığı durumdan alıp yükseltti; erkeği de kibir ve gururundan aşağı indirdi. İki cinsi, kulluk ve insanlık düzeyinde eşit saydı, üs-tünlüğü, ma'nevî değer ancak takvada (Allah'tan korkup kötülüklerden ko-runmada) gördü.
Birçok âyette erkek ve kadına birlikte hitâbedilir ve ikisinin, birbirinden olduğu, yani birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları vurgulanır. Kur'ân şöyle diyor:
"Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık, birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah katında en üstün olanınız, (günahlardan) en çok korunanınızdır" (Hucurât: 13).
"O'dur ki sizi bir tek nefisten yarattı, gönlünün ısınması için eşini de kendisinden var etti." (A'râf: 189). "Rableri onlara şöyle dedi: Ben sizden, erkek-kadın hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim, hep birbirinizdensiniz" (Al-i İmrân: 95). "Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa onu (dünyada) hoş bir hayatla yaşatırız. Onların ücretlerini, yaptıklarının en güzeliyle veririz" (Nahl: 97). "Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, tâate devam eden erkekler ve tâate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar,, (gönülden Allah'a) saygılı erkekler ve (gönülden

Allah'a) saygılı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar; (işte) Allah, bunlar için bağış ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır" (Ah-zâb: 35).
Kadınların, düşüncelerini söylemelerine dahi müsâade edilmeyen bir toplumda Peygamber, kadınların durumunu yükseltmiş, onlara iyilik edilmesini öğütlemiştir: "Sizin hayırlınız, kadınlarına hayırlı olandır" (Feydu'l-Kadîr: 2/97), "Kadınlara ancak kerîm olanlar ikram ederler. Onlara kötülük edenler leîm(kötü insan)lardtr" (Feyd: 3/496). "En güzel dünyâ nimeti: zikreden dil, şükreden kalb ve insanın inancına göre yaşamasına yardımcı olan kadındır" (Tirmizî, Tefsir: 9), "Sizin dünyânızdan bana üç şey sevdirildi- Güzel koku, kadın ve gözümün bebeği namaz" (Taberânî, el-Evsât; Keşfu'1-Hafâ: 1/338).
İslâm, kadına kişilik kazandırmış, ona saygı ve şefkat gösterilmesini, kaba davranılmamasım emretmiştir. Bugün dünyaya örnek olarak gösterilen Avrupa'da acaba kadın, gerçekten mutlu mudur? İslâm ülkelerinde kadın, ağır işlerde çalıştırılmaz. Ama, bazı Avrupa ülkelerinde gayet ağır işlerde çalıştırılmaktaydı. Avrupa'da 60'ını geçmiş, yaşlı kadınların, gayet zor temizlik işlerinde çalıştıklarını bizzat gördüm. Orada çocuklar, 18-20 yaşlarına gelince yuvalarını terk ederler. Hele evlenen gençler, kesinlikle anne-babalariyle beraber oturmazlar. Eğer kadının kocası da ölmüş ise o, bir dairede yapayalnız kalır. İnsanın, ihtiyar yaşında bir hizmet edene, kendisini seven ve kendisinin seveceği çocuklara, torunlara ihtiyacı vardır. Konuşmak, dertleşmek ister insan. Avrupalı ihtiyar kadın, bu sıcak yuvayı buiamaz. Kendisini bir köpekle avundurmağa çalışır. Nihayet günün birinde ya bir odanın köşesinde veya hasta-hanede ölüp gider. Acaba hayatının sonunda böyle yalnızlığa terk edilmekten o, çok mu memnundur?
Avrupa'nın kadın-erkek ilişkisi de hep karşılıklı menfaate, şehvet duygularına dayanır olmuştur. Artık aşk kalkmış, şehvet onun yerine oturmuştur. Ömür boyunca birini sevmek, ona bağlanmak ne? Her gün biriyle düşüp kalkmak gerekir onlara göre. Evlilik kurumu, günden güne değerini yitirmekte, nikâhsız yaşamalar artmaktadır. Bu başıboşluk, kadını çok mu mes'ud edecektir? Birkaç ay, birkaç yıl sonra fizikî güzelliğini, gençliğini yavaş yavaş yitirince kadının, nasıl bir ümitsizliğe, mutsuzluğa düştüğünü Avrupa'yı görenler bilirler.
Bizim toplumumuzda 20-25 yıl öncesine kadar anneler, babalar yapayalnız bir eve terk edilmezlerdi. Çünkü Kur'ân-ı Kerim: "Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve anneye-babaya iyilik etmenizi emretti İkisinden birisi, yahut her ikisi, senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara "öf" deme, onları azarlama, onlara güzel söz söyle. Onlara acımadan dolayı alçakgönüllülük kanadını indir ve: 'Rabbim, bunlar beni nasıl yetiştirdilerse sen de bunlara (öyle) acı!' de" (28) buyurmuştur. Peygamber (s.a.v.) de: "Kime iyilik edeyim?" diyen birine üç defa: "Annene, annene, annene" demiş, daha sonra babasına ve komşusuna iyilik etmesini tavsiye etmiştir. Yine Allah'ın Resulü: "İhtiyarlık zamanlarında annesine, babasına, yahut bunlardan yalnız birine yetiştiği halde bunların rızasını kazanarak cennete giremeyen kimsenin burnu yerlerde sürünsün!" (29) demiştir. İşte Allah'ın ve Resulünün sözlerine gönülden bağlı olan mü'minler, annelerini, babalarını bir damın deliğinde yapayalnız bırakmazlardı. Ama şimdi bizde de annesini, babasını yalnız bayramlarda görenlerin sayısı artmaya başladı. Böyle bilimsel araştırmalar ortaya kondukça bu sayının daha çok artacağı anlaşılıyor.
İslâm Peygamberi, "Cennet, annelerin ayakları altındadır" demiştir. Hangi toplum, kadına, cenneti onun ayakları altına seren İslâm kadar değer vermiştir?

VI- KADININ UĞURSUZ SAYILDIĞI İDDİASI

Hangi kitapta olursa olsun, bir hadis rivayeti, ancak mütevâtir olduğu takdirde inanmayı gerektiren kesinlik ifade eder. Buhârî ve Müslim'de bulunan hadislerin sağlamlık bakımından dereceleri farklıdır. Fakat bunların çoğu, pek çoğu vâhid (tek veya bir iki kişi) haberidir. Buhârî ve Müslim'de yer almış olsa da tevatür derecesine erişmemiş kişi haberleri, yakın (yani kesinlik) değil, zan (sanı) ifade eder. İçinde kuşku bulunduğu için kesin hüküm bildiremez. Bu tür rivayetler, ancak Kur'ân'ın ve Peyğamber'in dünyâ görüşüyle ölçülerek değerlendirilmelidir.
Bir yazar, Hz. Peyğamber'e nisbet edilen "Atta, evde, bir de kadında uğursuzluk" olduğu yolundaki bir rivayeti ele almakta ve Buhârî'de yer almış bulunan bu hadisin sağlamlığında hiç kuşku bulunmadığını ileri sürmektedir.
Bu hadis Ebûhüreyre'den gelmektedir. Fakat tam bunun tersi bir hadis de vardır: "Hastalığın sirayeti ve şûm (uğursuzluk) yoktur" (Buhârî, Tıb: 19, 43, 44,...)
Buhârî'nin (Cihâd: 47, Nikâh: 17, Tıb: 43, 54; Müslim, Selâm: 115-120) Ebûhüreyre'den rivayet ettiği bu hadisi duyan Hz. Âişe son derece kızmıştır: "Katâde'nin rivayetine göre: Âmir oğullarından iki kişi Hz. Âişe'nin yanına geldiler, dediler ki: Ebûhüreyre, Allah'ın Elçisi($.dL.\.)in, (atta, kadında ve evde uğursuzluk vardır) dediğim söylüyor. Âişe çok kızdı ve dedi ki: Peygamber öyle söylemedi. Ancak (câhiliyyet halkı), bu şeylerde (yani atta, kadında ve evde) uğursuzluk sayar(\av)dı dedi" (Fethu'1-Bârî: 3/61).
Düşünün bir kere, kadını insanın mutluluk kaynağı kabul eden Peygamber, onu uğursuz sayar mı? Kendisi: "Kişi, üç şeyden ötürü mutlu olur ve üç şeyden ötürü bahtsız olur: Âdem oğlu, sâliha (iyi huylu) kadınla, iyi ev ve iyi binek ile mutlu olur. Yine Âdem oğlu, kötü (huylu) kadınla, kötü dar (ev) ve kötü binek ile mutsuz olur" (İbn Hanbel, Müsned: 1/168).
İşte Peygamberin söylediği söz budur. Ötekiler, ona yamanmıştır. Hâşâ o, çelişkili sözler söylemez. İnsanın

mutluluk kaynağı saydığı, cenneti ayaklarının altına serdiği kadını uğursuz saymaz. Zaten o, uğursuzluk inancını reddetmiştir. Allah'ın kaderinden başka bir şey olmaz.
Hz. Muhammed, Allah'ın, erkeğe bir emâneti saydığı kadına iyi bakılmasını, şefkatli, yumuşak davranılmasını emretmiş, kendisi hiçbir hanımına bir fiske dahi vurmamıştır.
Bir de Kur'ân'a bakınız: Yüce Allah: "Dilediğine kızlar, dilediğine erkekler hibe edeceğini" bildiriyor (Şûra: 50). Âyette, gerek kızın, gerek oğlanın, Allah'ın bir bağışı, lutfu olduğunu belirtirken önce kızın zikredilmesi düşündürücüdür. Kur'ân'da asla kadınla erkek arasında bir ayırım yapılmamıştır. Yüce Allah buyurur:
"Ben sizden erkek ve kadın, hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz..." (Âl-i İmrân: 195).
"İnanan erkekler ve inanan kadınlar birbirlerinin velîsi(koruyucusu)dirler, iyiliği emreder, kötülükten menederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Elçisine itaat ederler. İşte Allah onlara rahmet edecektir" (Tevbe: 71).

İmamlık yetkisi:

Batı ülkelerinde kadının ruhunun bulunup bulunmadığı, ibâdete yeterli olup olmadığı tartışma konusu yapılırken, İslâm Peygamberi, Allah önünde erkeğe eşit saydığı kadına, dinî görevlerin en kutsalı olan namazda, arkasındaki cemâate imâm olma hakkını dahi tanımıştır.
Kadının, kadın cemâate imâm olacağında oybirliği vardır. Ancak erkeklere de imam olup olmayacağı, ihtilâf konusudur. Biz fıkhın ayrıntılarım bırakıp Peygamberimizden gelen hadîsi gözden geçirelim:
Ebû Dâvûd, İbn Hanbel, Hâkim ve İbn Huzeyme'nin rivayet ettikleri hadîse göre kadın, kendi ev halkı olan kadın ve erkeklere imamlık yapabilir.
Hanım sahâbîlerden Ümmü Varaka adında bir Ensâr kadını vardı. Kur'-ân'ı cem'etmiş (ezberlemiş) olan bu hanıma, Peygamber (s.a.v.), kendi ev halkına namaz kıldırmasını emretmiştir.
Ebû Davud'un kaydettiği ve İbn Huzeyme'nin sahîh gördüğü hadîsin râvîsi Hallâd: "Ben ona ezan okuyan müezzini gördüm, büyük bir ihtiyardı. " demiştir (Ebû Dâvûd, Salât: 62, h. 592).
Hâkim'in Müstedrek'inde de yer alan bu hadîs (1/23), Ebû Davud'un başka bir rivayetinde daha ayrıntılı olarak geçer:
"'Abdullah ibn Cumey'demiş ki: 'Ninem ve 'Abdu'r-Rahmân ibn Hallâd el-Ensâri bana şunu anlattılar: Peygamber (s. a. vj, Bedir Savaşına giderken, Nevfel km Ümmü Varaka, kendisine:
— Ey Allah 'in Elçisi, dedi, izin ver, ben de seninle beraber savaşa katılayım. Yaralılarınızı tedâvî eder, hastalarınıza bakarım. Umulur ki Allah bana şehîdlik nasîb eder!
Peygamber (s.a.v.) ona:
— Sen evinde kal, dedi, yüce Allah, sana şehîdlik nasîb edecektir!
Kur'ân 'ı iyi bilen Ümmü Varaka, Peyğamber(s.a.v.)'den, evinde, kendisine ezan okuyacak birini tutması için izin istedi ve bu izni aldı.
Ümmü Varaka'nm müdebber1 bir kölesi ve cariyesi vardı. Bu ikisi, (herhalde bir an önce özgürlüklerine kavuşabilmek için) geceleyin kalkıp, Ümmü Varaka'nın ağzına bir bez tıkayarak onu boğdular ve gittiler. Sabahleyin (Halîfe) Ömer:
— Onları görüp bilen varsa, getirsin! diye emir verdi.
(Getirilen katillerin) asılmalarını emretti. Medine'de ilk asılanlar bunlardır" (Ebû Dâvûd, Salât: b. 62, h. 591)
1. Müdebber: Sahibi öldüğü zaman özgür olacak köle, demektir.
Ömer onun öldürüldüğü haberini duyunca şöyle demiştir:
"Allah'ın Elçisi'nin dediği çıktı. 'Haydi, o şehîdeyi ziyaret edin!' demişti" (Hilyetu'l-Evliyâ': 2/63).
Kadınların, kendi aralarında cemâat oluşturup, içlerinden birini imâm yapmalarında bütün dîn bilginlerinin ittifakı vardır. Hz. Âişe ve Ümmü Seleme imâm olup farz ve terâvîh namazlarını kıldırmalardır.
Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsu'1-Hakk el-'Azîmâbâdî, Ebû Dâvûd Sü-nenine yaptığı şerhte şöyle diyor: "Bu hadîs, kadının, ev halkına, —erkek bile olsalar— namaz kıldırabileceğini gösterir. Zîrâ Ümmü Varaka'nın müezzini, ihtiyar bir erkekti. Ümmü Varaka, müezzinine ve cariyesine imâm olup namaz kıldırıyordu.
"Ebû Sevr (ö. 240/854), Müzenî (ö. 264/877) ve Taberî (ö. 310/922) bu hadîse dayanarak kadının, erkeklere imâm olmasını caiz görmüşlerdir." ('Avnu'l-Ma'bûd Şarhu Süneni Ebî Dâvûd, 2/301-302, 1388/1968; keza bkz. Muhammed ibn İsmâ'îl es-San'ânî, Subulu's-Selâm Şarhu Bulûği'l-Merâm, çeviren: A. Davudoğlu, Sönmez, İstanbul, 3. baskı, 294).
Kadınlar, kendi aralarında cemâat oluşturabilecekleri gibi, isterlerse mescide de gidip erkek saflarının arkasında saf bağlayarak cemâatle namaz kılabilirler. Hz. Muhammed, onların namaza gelmelerine engel olunmamasını buyurmuştur (Buhârî, Salât: 30).
Hz. Ömer'in oğlu 'Abdullah, Peyğamber'in: "Kadınlarınız, mescide gitmek için sizden izin isterlerse onlara engel olmayınız!" dediğini anlatırken orada bulunan bir oğlu:
— Nasıl engel olmayız, sonra fesada neden olurlar! demiş.
'Abdullah, böyle diyen oğluna çok kızmış, kaba biçimde sövmüş, bir rivayette göğsüne vurmuş:
— Ben Sana, Allah Elçisinin sözünü anlatıyorum, sen 'olmaz' mı diyorsun? demiş.

Beğavî'nin, Me'ârimu't-Tenzîl'deki bir ifadesinden, Peygamber zamanında kadınların da Cuma namazına geldiklerini anlıyoruz. Özellikle bayram namazlarında Peygamber, kadınların da mescide gelmelerini emreder, kendisi erkeklere va'zettikten sonra arkaya, kadınlar tarafına geçip onlara da va'zederdi.
Hz. Ömer zamanında bir kadın, sabah ve yatsı namazlarında cemâate gelirdi. Kendisine, Öemr'in bundan hoşlanmadığı halde neden böyle yaptığı sorulunca kadın:
— Madem ki Ömer hoşlanmıyor, neden beni bundan menetmiyor? dedi.
— Allah Elçisinin: 'Allah'ın kadın kullarını mescidlerden menetmeyi-niz!' sözünden dolayı seni menetmiyor, dediler." (Buharı, Cum'a, b. 13, h.
847)
Zâriyât Sûresinin 29. âyetinde, Hz. İbrahim'in karısının, eve gelen erkek konuklara hizmet için ayakta beklediği ve onlarla konuşurken, onların, çocuğu olacağı hakkındaki müjdesine güldüğü anlatılmaktadır. Bundan, evin hanımının, gelen erkek konuklara hizmet ve onlarla sohpet edebileceği hükmü çıkar.
Nitekim Peygamberin arkadaşlarından Ebû Useyd es-Sa'îdî, evlenmesi münasebetiyle Peyğamber'e ve arkadaşlarına bir yemek vermiş, Peygamber yemeğini yedikten sonra evin hanımı (yani gelin) Ümmü Useyd, daha önce hazırlamış olduğu hurma şurubunu, kendi eliyle Peyğamber'e ikram etmiştir (Buhârî, Nikâh: b. 78, h. 113)
Peygamber zamanında kadınlar da erkeklerle beraber savaşa katılırlar, geri hizmetlerde çalışırlardı. Uhud Savaşında müslümanlar kayıp verince Pey-ğamber'in zevcesi Âişe ile Ümmü Süleym, paçalarını sıvayıp sırtlarında kırba kırba su taşıyarak savaşçıların ağızlarına dökmüşlerdir (Buhârî, CihâdlO74; Mağâzî: 18; Müslim, Cihâd: b.47, h. 136).
Uhud Savaşına katılan hanımlar arasında Peygamberin kızı Fâtıma da vardı. Babasının yaralandığını görünce boynuna sarıldı, yarasını yıkadı. Fakat Peyğamber'in yarasından akan kan daha da fazlalaşmıştı. Hemen Fâtıma, bir hasır parçası alıp yaktı, külünü yaranın üstüne bastı, kan durdu (Fethu'1-Bârî: 7/286). (Fethu'1-Bârî: 6/58).
Mu'avviz kızı Rubeyyi' de: "Biz, Peygamber (s.a. v.) ile birlikte savaşa gider, askerlere su verir, yaralıları tedâvî eder, onları Medine'ye taşırdık." demiştir (Buhârî, Cihâd: h. 1074-1075).
Ebû Davud'un rivayetine göre kadınlar, Huneyn'de de savaşa katılmışlar, şiirler okuyarak askerlere moral vermişler, yaralıları tedaâvî etmişler, ok ve yiyecek taşımışlardır (Fethu'1-Bârî: 6/58)
Bunun yanında Peyğamber'in hanımları, ashâb için birer öğretmen durumunda idiler. Peyğamber'den duyduklarını, onun, ailesi içindeki yaşayış biçimini, ahlâkını, hoşlanıp hoşlanmadığı şeyleri gerek Medîne halkına, gerek taşra ülkelerden gelen müslümanlara anlatıyorlardı.
Görülüyor ki İslâm, kadını toplumdan soyutlamamıştır. Peygamber devrinde müslüman kadın, hemen bütün toplumsal faaliyetlere etkin biçimde ti İmi st ir.
"Erkek veya kadından her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar" (Nisa: 124).
"Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'-min kadınlar, tâaîe devam eden erkekler ve tâate devam eden kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, saygılı erkekler ve saygılı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar; işte Allah, bunlar için bağış ve büyük mükâfat hazırlamıştır" (Ahzâb: 35).
Kur'ân, erkeğin yanında kadına da oy hakkı tanımaktadır: "Eypeygamber, inanan kadınlar, bey'at etmek için sana geldiklerinde, onların bey'atini, aşağıdaki biçimde al..." (Mümtehine: 12).
Abdullah ibn Mes'ûd, Hz. Muhammed'e kiminle beraber bulunması, kime hizmet etmesi gerektiğini sorunca Hz. Muhammed, üç kez "annenle"^ dedikten sonra, "sonra babanla", demiştir (Buhârî, Edeb: 2; Müslim, Birr: 1).
Hz. Muhammed, o zamana dek hemen hiçbir insanın değer vermediği ölçüde kadına değer vermiş, o kadar ki onları naziklikte ve zerâfette camlara benzetmiştir. Bir gün yolculuk esnasında develeri hızlandırmak için hidâ yapan, yani türkü söyleyen sahâbîsine, biraz yavaş olmasını, şişeleri (yani hanımları) incitmemesini emretmiştir.
Şayet Peygamber, kötü huylu ve kırıtkan bir kadın hakkında: "Şeytân, kadın şeklinde görünür" demişse, bunu genelleştirmenin anlamı var mı? Pekâlâ o, şeytânın erkek şeklinde göründüğünü de söylemiştir. Bedir Savaşı sırasında Şeytânın, Bekr oğullarından Sürâka ibn Mâlik ibn Cu'şum adında bir kişi Kureyşlilere katılmış, onları savaşa teşvik etmiş, sonra iki ordu karşılaştığında işin ciddiyetini anlayan Sürâka, kışkırttığı adamları bırakıp gitmişti. İşte bu adam, Kur'ân'da şeytan olarak takdim edilmektedir:
"O zaman şeytân, onlara, yaptıkları işi süslemiş: 'Bugün insanlardan, sizi yenecek kimse yoktur. Korkmayın, ben de sizin yanınızdayım!' demişti. Fakat iki topluluk birbirini görünce ardına dönüp: 'Ben sizden uzağım, ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah'tan korkarım, zîra Allah'ın cezası çetindir!' dedi" (Enfâl: 48).
Nâs ve En'âm sûrelerinde hem cinlerden, hem de insanlardan şeytanlar bulunduğu belirtilmektedir (Nâs: 4-6; En'âm: 112). Bu âyetlerden, kötü huylu, bozguncu insanların, şeytân tabiatlı oldukları anlaşılıyor. Şimdi bu âyetlerden, bütün erkeklerin şeytân olduğu anlamı çıkarılabilir mi? İnsan, önyargılı olunca herşeyi kendi düşündüğü gibi anlıyor.

VII- HZ. MUHAMMED NEDEN ÇOK EVLENDİ?

Hz. Muhammed (s.a.v.), oniki kadınla fi'len evlenmiştir. Vefatları sırasında geriye dokuz hanım bırakmıştır. Onun çok evlenmesini, çok şehvetli olduğu şeklinde yorumlayanlar ve bu yolla onun yüce kişiliği etrafında kuşku uyandırmak isteyenler her zaman olmuştur, bugün de vardır.

Şehvet fazlalığını bir mu'cize sananlar da onun, her gün hanımlarını dolaşıp hepsiyle cinsel ilişkide bulunduğu hakkında yorumlar yapmışlardır. Onların bu tür yorumları da İslâm düşmanlarına fırsat vermektedir. Son zamanlarda İslama karşı yalanlarla doldurulmuş meşhur bir kitapta şöyle deniliyor:

Türkçe Sözlükte "şehvet (kösnü)" için şöyle denir:

— "Erkek ve dişinin birbirine karşı duydukları istek". "İstek" ama, "coşkunca bir istek."

Şerif Cürcânî'nin ünlü et-Ta'rîfât'ında "Nefsin, kendisine yatkın olanı isterken gösterdiği harekettir" diye tanımlanır. (Bkz. Şehvet maddesi). Buradaki "nefs", "öz varlık"tır, ya da kişinin "doğal eğilimi"dir.

Müslüman ahlâkçıların sözlerinde "el-kuvvetu'ş-şehevâniye" (şehvet gücü, şehvete ilişkin güç) diye bir deyim vardır. Eski Yunan düşünce dünyasındaki "erdem (fazilet)" konusudan aktarılma bilgilerle "dört ana erdem (adalet-hikmet-iffet-şecaat)" anlatılırken geçer, anlatıldığına göre, eğer kişi, "iffet" erdemini elden bırakmak istemiyorsa, "Şehvet gücü"ne tutkun olmamalıdır. (Bkz. Saduddin Teftâzânî, Telvîh, İstanbul, 1310, 2/511). "İffet" özellikle cinsel konuda "dürüstlük" diye Türkçe'ye çevrilebilir.

Kimi de "Şehvetli köpeksi olan ve olmayan" diye ayırır. "Köpeksi şehvet (eş-şehvetu'l-kelbiyye)" şehvetin hem çok aşırı olması hem de sürmesidir (Bkz. Muhammed Ali Tehanevî, keşşâfu Istılâhatu'l-Fünûn: 1/788). Buna göre,

aşırı şehveti olan kimsede, "köpeksi (köpeklere özgü) şehvet" var demektir (Bkz. Aynı yer).

Buharı'nin de yer verdiği bir hadise göre, "Muhammed, günün belirli saatinde, 9 ya da 11 olan karılarını cinsel birleşim için dolaşır ve hepsiyle de birleşimde bulunur"du. Buna nasıl güç yetirebiliyordu?" sorusuna da şu karşılık verilmiştir:

— "...Ona 30 erkek gücü (30 erkeğinki kadar şehvet) verilmişti."

Bu hadis, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında yer alan "Sahih-i Buhari Muhtasar Tecrîd-i Sarih Tercemesi" adlı kitapta, 192. hadis olarak yer alır.

Herşeyi "mucize" gibi gösterilmeye çalışılan Muhammed'in "şehvet"i ve "erkeklik gücü"de öyle sunulmuştur inanırlarına. Kimi hadis kaynaklarında da Muhammed'de "40 erkeğinki kadar şehvet" bulunduğu belirtilir.

Görüldüğü gibi yazar, köpeksi şehvet deyimini kullandıktan sonra gayet maksatlı olarak Hz. Muhammed'in, günün belirli saatlerinde 9, ya da 11 olan karılarını, cinsel birleşme için dolaştığı rivayetine yer veriyor ve ona 30, hattâ 40 erkek gücü verildiği yolundaki rivayeti yazıyor.

Gerçi bu tür rivayetler Buhârî ve Müslim gibi mu'teber hadis koleksiyonlarında yer almıştır. Bu rivayetlere bakılırsa, Hz. Muhammed'in, şehvetine düşkün bir insan olduğu izlenimi doğabilir. Gerçekte bu tür haberlerin, rivayet edenlerin ağızlarında abartıldığı açıktır. Şimdi bunları akıl süzgecinden geçirelim:

Buhârî, Nikâh: 4 ve 24'de Enes'in: "Allah'ın Peygamberinin, bir gecede karılarını dolaştığını, o zaman dokuz karısı olduğunu söylediği" rivayet edilmektedir.

Müslim'deki rivayetten de Enes'in, bu sözü, kişinin bir karısı ile yattıktan sonra yıkanmağa gerek olmadan başka bir karısı ile de yatabileceğim belirtmek için söylediği anlaşılmaktadır: Peygamber, kadınlarını tek yıkanma ile dolaşırdı (birleşmek istedikleriyle birleştikten sonra yıkanırdı)." (Müslim, Hayd: 6, hadis: 28).

İbn Hacer, Peyğamber'in, aynı gecede bütün kadınlarını dolaştığı hakkındaki rivayeti kaydettikten sonra Hz. Âişe'nin: "Peygamber ikindi namazından sonra kadınlarının yanına girer, bunlardan birine yaklaşırdı" dediğini kaydetmektedir (9/316).

İşte doğru olan da budur. Peyğamber'in, aynı gecede bütün kadmlarıyle birleştiği hakkındaki rivayetin râvîleri arasında yalancılıkla suçlanan kimseler de vardır. Kaldı ki rivayetler de çelişkilidir. Kimi Peyğamber'in aynı gecede dolaştığını söylüyor, kimi de gündüzün ikindiden sonra dolaştığını söylüyor.

Peyğamber'in kadınlarını dolaşması, yazarın takdim ettiği veya bazı hayalcilerin sandığı gibi şehvet için veya cinsel birleşme için değil, onların hatırlarını sormak içindi. İşte size Buhârî şârihi İbn Hacer'in açıklaması:

"Allah'ın Elçisi (s.a.v.), sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya dek mescidinde oturur, halk da çevresini alır, sohpetini dinlerdi. Sonra tek tek hanımlarının yanına gider, her birine selâm verip duâ ederdi. Sonra nöbet kimin İse onun yanında kalırdı. Bu rivayeti, İbn Mirdeveyh çıkarmıştır. Peyğamber'in, ikindiden sonra kadınlarını dolaştığı hakkındaki Âişe rivâyetiyle bunu bağdaştırmak mükkun-dür. Şöyle ki:

"Peygamber, sabahleyin yalnız selâm vermek ve duâ etmek için onların yanına gider, ikindiden sonra da oturmak, ülfet ve sohpet için giderdi. Ancak sağlam olan Âişe rivayetidir. Yani ikindiden sonra hanımlarının yanına gitmesidir. Bu rivayette 'onlardan birine yaklaşırdı' cümlesi, (onlarla cinsel ilişkide bulunurdu) anlamında değil, birleşmesiz, sadece onu öperdi, severdi demektir (Fethu'l-Bârî: 9/379).

Görüldüğü üzre Peyğamber'in, zevcelerini dolaşması, cinsel istekle değil, hatırlarım sormak, onları koruyup kollamak; onlara güvence ve umut vermek içindi. Hayalciler, bu ifadeyi, Peyğamber'in, onlarla cinsel ilişkide bulunmak için dolaştığı biçiminde yorumlamışlardır, ama gerçekte rivayetin aslı böyle değildir. Düşünelim bir kere: ikindi ile akşam namazı arasında iki buçuk saatlik bir zaman vardır. Namazları Peygamber kıldırmaktadır.

Şayet ikindiden sonra tek tek gidip dokuz hanımından her biri ile birleşti ise, akşam namazına nasıl geldi? Herhalde her birleşme, en azından 20 dakika veya yarım saat alır. Dokuz yarım saat, dört buçuk saat etmez mi? Beşer dakika da odadan odaya gitmesine ayıralım, 45 dakika. Yani bu iş için en azından beş buçuk saat gerekli. Demek ki Peygamber'in işi gücü yok, günde beş buçuk saatini bu şehvet işine ayırıyor, öyle mi? Peki akşam ve yatsı namazlarını kim kıldırdı? Böyle şeyi akıl ve mantık alır mı? Demek ki bu rivayetler hayalcilerin ağzında abartılmış, yanlış yorumlanmış, şehvet gücünün fazilet olduğu sanılmıştır.

Halbuki büyük İslam âlimleri arasında şehvetinden dolayı bir kimseye fazilet biçeni görmedim. Hattâ Fahre'd-dîn Râzî, Tefsirinin bir yerinde 'eğer şehvette fazilet olsaydı, en faziletli varlık eşek olurdu. Çünkü onun âleti, diğerlerininkinden uzundur' anlamında bir söz söylüyor. Ve şehvet düşkünü insanların, halk nezdinde övgü değil, alay konusu olduğunu belirtiyor.

Hâşâ, sürekli ruhâniyet alemiyle temasta olan, ne zaman geleceği belli olmayan vahy meleğiyle karşılaşmağa her zaman hazır bulunan Peygamber (s.a.v.), şehvetperest bir insan değildi. Öyle olsaydı, gençliğinin doruğunda, 25 yaşında olduğu zaman kendisinden 15 yaş büyük bir hanımla (Hatice ile) evlenmezdi. Kendisi, bu hanımı vefat edinceye dek başka bir hanımla evlenmemiştir. Oysa o zaman Arap toplumunda ve bütün dünyâda çok evlilik egemendi. İsteseydi gençlik çağında başka kadınlarla da evlenirdi. Ancak Hatice'nin vefatından sonra yine yaşlı olan Şevde ile evlenmiştir, tek kız olarak evlendiği Hz. Âişe ile fi'len evlilik kurması, Medine'ye hicretinden sonra olmuştur ki o zaman Peygamber, 53 yaşında idi. Hz. Âişe de sanıldığı gibi ev-lenemeyecek çağda değildi. Çünkü rivayetlere göre Âişe, Peygamber'le evlenmeden önce Cübeyr ile nişanlı idi. Sonra babası nişanı bozmuştur. Demek ki onu ilk isteyen Peygamber değildi. Zaten evlenme çağına gelmiş, hattâ nişanlanmıştı. Demek ki Âişe, o zaman toplumun kabul ettiği evlenme yaşında idi.

En güçlü çağında tek kadınla yetinip, ihtiyarlık çağına bastıktan sonra çok kadınla evlenmesini, onun şehvetine bağlamak insafsızlık olur. Bunun başka nedenleri vardır. Temel neden, İslâmın sür'atle yayılması için destek bulmaktır. Hz, Muhammed'in evlendiği kadınlar, hatırı sayılır kişilerin kızları idi.

Peygamber'in fi'len evlendiği kadın sayısı, 12'dir. Bunlardan Hatice, kendisinden onbeş yaş büyüktü. Saygın bir hanımdı. Peygamberliğinin ilk yıllarında, Hz. Muhammed'in en büyük desteği bu hanım olmuştur.

Âişe, kendisinin en yakın arkadaşı Ebubekir'in kızı idi. Böylece toplumda saygın olan Ebubekir'le akrabalık bağı da kurmak istemiştir. Hafsa da, soylu ve etkili kişilerden Ömer'in kızı idi. Rivayetlerden pek güzel olmadığı anlaşılmaktadır. Peygamber'in, onunla, babasıyla daha yakın olmak için evlendiği ortadadır.

Ümm-i Habîbe, Kureyş lideri ve Peygamber'in yaman düşmanı Ebüsüf-yân'ın kızı idi. Kocası Ubeydullâh ile birlikte Habeşistan'a göç etmiş olan bu müslüman hanım, orada kocasını kaybetmiş, döndükten sonra Peygamber onunla evlenmiştir. Bu evlilikteki amacın, Ebûsüfyan'ın düşmanlığım yumuşatmak olduğu, gayet açıktır.

Cüveyriye, Mustalik oğulları liderlerinden Haris ibn Dırâr'ın kızı, Sa-fiyye de yahudî Nadîr oğulları lideri Huyey ibn Ahtab'ın kızı idi. Bu iki lider kızı, savaşta esir olmuş, bölüşmede başkalarının payına düşmüştü. Ancak her ikisinde de diğer sahâbiler böyle lider kızlarının, alâlâde bir kişiye gitmesini istememişler, bunları Peygamber'in kendisine lâyık görmüşler, o da büyük ihtimalle arkadaşları arasında herhangi bir kıskançlığı önlemek için bu hanımları kendisi almıştır. Böylece bu hanımlar da şereflenmişler, ilelebed inananların anneleri olma mutluluğuna ermişlerdir.

Bu yazar, yine Hz. Muhammed'in, güya şehvetperestliğini kanıtlamak hevesiyle, Gazâlî'nin Ihyâ'sında yer alan bir rivayete tutunmaktadır:

"O dönem Araplannda şehvet (erkeklik gücü), en başta gelen bir özellikti. Bunu, Gazâlî, İhyâ'u Ulûmi'd-dîn adlı kitabının Âdâbu'n-Nikâh bölümünde uzun uzun anlatır. Ve bir örnek verir: Alî'nin oğlu Hasan'ın, bir alışta "dört karı birden aldığını, sonra çok geçmeden bunları boşayıp yenilerini aldığını, bu torunu Muhammed'e anlatıldığında, Muhammed'in: 'O, yaratılışta da, huyda da bana benziyor' dediğini" söylüyor.

Yazar, Gazâlî'nin ibaresini tahrîf etmiş. Çünkü Peygamber'in devrinde, torunu Hasan'm, dört kadın değil, bir kadın alması da mümkün değildi. Hasan, hicretin dördüncü yılında doğmuştu. Peygamber'in vefatı sırasında o, sadece altı yaşında idi. Altı yaşında bir çocuğun dört kadın alması, sonra tez zamanda bunları boşayıp yerine başkalarını alması, bunu duyan Peygamber'in de onu övmek için "O yaratılışta da, huyda da bana benziyor" demesi mümkün müdür?

Yazarın bu tahriften amacı, dört kadın alıp, tez zamanda bunları bir başka grup kadınla değiştirmiş olan torunu Hasan'ın bu davranışını Peygamber'in beğenmiş olduğunu, böylece Peygamber'in şehvet düşkünlüğünü anlatmaktır.

Oysa Gazâlî'nin ibaresinde, Peygamber'in bu sözünün, Hasan'ın evlenmesiyle ilgisi yoktur. Gazâlî'nin ibaresi şöyledir:

"Denilir ki: (Bu ifade sözün, sağlam olmadığını gösteriyor): Alî'nin oğlu Hasan, çok evlenirdi. İkiyüzden fazla kadınla evlenmiş olduğu söylenir. Bazan dört kadın birden alırdı, bazan da dört kadını birden boşar, onların yerine başkalarını alırdı. Peygamber (s.a.v.), Hasan'a: "Sen fizikçe de, huyca da bana benzedin", "Hasan bendendir, Hüseyin Alî'dendir (yani Hasan bana çekmiş, Hüseyin Alî'ye)" demiştir" (İhya: 2/30).

Gazâlî, burada Peygamber'in, çocuk Hasan'ı severken söylediği sözü anımsatmakta ve Hasan'ın çok evlenme konusunda dedesine benzediğini söylemektedir. Bu, Gazâlî'nin kendi görüşüdür.

İhyâ'daki rivayetlerin kaynaklarını çıkaran Irâkî, Peygamber'in "Sen fizikçe de, huyca da bana benzedin" sözünü,

torunu Hasan için değil, amcası oğlu Ca'fer ibn Ebî Tâlib için söylediğini, bu hususun Buhârî ve Müslim'in ortak görüşü olduğunu belirtiyor. Zaten Hz. Muhammed'in, bu sözü, 4-5 yaşındaki Hasan için söylemiş olması da uzak ihtimaldir. Çünkü Hasan'ın fiziği kendisine benzeyebilir ama henüz altı yaşındaki çocuğun davranışları belli değildir. Ona geçmiş zaman kipiyle "Sen ahlâkça bana benzedin" denmesi uygun değildir.
Peygamber Aleyhisselâm'ı, bir kadın düşkünü gösterenler bir düşünmelidirler:
Peygamber, sürekli rûh alemiyle temas halinde. Kendisine bazan her gün, bazan gün aşırı, bazan daha geniş aralıkla vahyler gelir. Ruhanî vizyonları olur. Vahy esnasında üzerine ağırlık çöker, yüzü terler, kendinden geçer, horlar, yalnız kendisinin değil, orada bulunanların da üstüne büyük bir ağırlık, ru-hâniyyet ağırlığı çöker. Çevrede arı uğultusuna benzer bir ses işitilir. Peygamber bir hayvan üzerinde ise,bu ağırlığa dayanamayan koca deve derhal çöküverir. Bu sırada Peyğamber'in eli, birinin dizi üzerinde olsa, o kişi dizinin kırıldığını sanacak derecede üstüne ağırlık binmiş olduğunu hisseder.
Böyle ruhanî halin her an gelmesi mümkün idi. Böyle sürekli ruhâniyet halinde bir insanın bir şehvet düşkünü olması makul değildir. Ancak Peygamber, Allah'ın kaderine inanmış, gönlünü Allah'a bağlamış, tam bir mut-luluk içinde bulunuyordu. Dünyanın varına yoğuna aldırmazdı. Ömrünün sonunda güçlü devlet başkanı olduğu halde yine yerin üstünde oturmayı, palas üzerinde uyumayı, arpa ekmeğiyle idare etmeyi yeğlemişti. Dünyânın varlığına asla değer vermeyen, olayları Allah'ın takdiri gören, ruhanî arkadaşı, vahy meleği ile desteklenen insanda stres, üzüntü olmaz. Stresi olmayanların fiziki iktidarı da yerinde olur. İşte içindeki mutluluğu dolayısıyle Peygamber aleyhi sselâm, ömrünün sonuna dek iktidarını korumuştur. Bu da onun için bir eksiklik değil, tersine kemâldir. O, her bakımdan sağlıklı bir insandı. Sağlıklı olmak başka, şehvet düşkünlüğü başka şeydir. İktidarsızlık, eksikliktir. Peygamber, her bakımdan dengeli, duyumları sağlam, sağlıklı, mutlu bir insandı. Ama hâşâ şehvetperest değil. Şehvetperestlerin nasıl davrandıkları, insanların kızına, karısına göz diktikleri, her gece bir başka kızla yatmak istedikleri ma'lûmdur. Hâşâ Peygamber, kimsenin namusuna kem gözle bakmamıştır.
PeyğamberMn şehveti hakkında anlatılan rivayetler abartılı ve çelişkilidir. Peygamber, birçok hanımı himayesine almıştı ama bunların bir kısmı yaşlı idi. Sırf ortada kalmamaları için bunları nikâh himayesine almıştı. Asıl ken-disinin haftanın gecelerini adaletle paylaştırdığı dört hanımı vardı: Âişe, Hafsa, Zeyneb ve Ümmü Seleme. Ötekilerini dolaşır, hallerini sorar, ihtiyaçlarını giderirdi. Fakat bu dört hanımına olduğu gibi onlara ayrı bir gece tahsis etmemişti. Bazı rivayetlere göre Peygamber, dokuz karısı içinde sadece Sevde'ye gece ayırmaz, ötekilerinin her birine nöbetleşe giderdi. Fakat sağlam rivayet, onun sadece dört karısı arasında gecelerini bölüştürdüğüdür.
Gerçek budur. Şunu da belirtmek lâzımdır ki bizi ilgilendiren, Peyğamber'in bir insan olarak kadınlarıyle az veya çok ilişki kurması, birleşmesi değil, bizi ilgilendiren onun, peygamber olarak alıp bize duyurduğu İlâhî mesajdır.

VIII- HZ. MUHAMMED'İN SÖZLERİNİ YANLIŞ DEĞERLENDİRME

Bir yazar, "Muhammed'in Doktorluğu" başlığı altında, tıb ve tedâvî hakkında Hz. Muhammed(s.a,v.)den rivayet edilen bazı sözleri, alaylı bir tarzda eleştirmekte, bunların bilime ters olduğunu iddia etmektedir.
Ona göre Muhammed, herşeyi Allah'ın kaderi görmekte ve kaderin değişmeyeceğine inanmaktadır. Bunun için: "^s^^; Hastalığın bulaşması olmaz" (Buhârî, Tıb: 19, 25, 43-46; Müslim, Selâm: 102-109) demiştir.
Önce bu hadîs, son derece karışık ve sakat bir rivayet zincirine sahiptir. Hadisçilere göre ma'lûldür. Ebûhüreyre'nin kendisi, rivayetinde tereddiıdlü-dür. Çünkü aynı Ebuhüreyre, Peyğamber'in, tam bunun tersi bir söz söylediğini: "Hastacı (devesini) sağlamcının yanına koymasın" dediğini rivayet etmiştir (Fethu'1-Bârî: 10/244; Müslim, Selâm: 104; İbn Mâce, Tıb: 24-143). "Hastalık bulaşması olmadığı" şeklindeki hadîsi rivayet eden Ebûhüreyre, sonra bu sözü söylemekten vazgeçmiş ve "Hasta deve sahibi, develerini, sağlam deve sahibinin develerinin yanına götürmesin" hadîsini rivayet etmeğe başlamıştır. Ebûhüreyre'nin amcası oğlu Haris ibn Ebî Ziâb kendisine:
— Ey Ebûhüreyre, ben senden, bundan başka bir hadîs de işitiyordum, artık ondan söz etmiyorsun. Derdin ki: Allah'ın Elçisi (s.a.v.) 'Hastalık bulaşması yoktur' dedi.
Ebûhüreyre, böyle bir şey bildiğini kabul etmemiş; sadece: "Hasta deve sahibi, (develerini) sağlamcının (sağlam deve sahibinin develerinin) yanına sokmasın" hadisini rivayet etmiştir.
Haris, Ebûhüreyre'nin, ötekini de rivayet ettiğinde ısrar edince Ebûhüreyre kızmış, Habeşçe söylenmiş ve Hâris'e:
— Ne dedim, biliyor musun? demiş. Haris:
— Hayır, cîemiş. Ebûhüreyre:
— Vazgeçtim, dedim, demiş" (Müslim, Selâm: 104).
Buhârî, şârihi İbn Hacer şöyle diyor: "Bazı hadisçiler, bu (hastalık bulaşması yoktur) rivayetini reddetmişler(doğru olmadığını söylemişlerdir. Çünkü Ebûhüreyre bu rivayetinden dönmüş, tersini rivayet etmiştir. Ya tereddüdünden, ya da tersinin doğruluğunu anladığından. Hastalık bulaşmasından sakınma konusundaki hadisler daha sağlam ve daha çoktur. Daha çok olan o rivayetleri buna yeğlemek gerekir" (Fethu'1-Bârî: 10/160).

Kaldı ki bu rivayetin son kısmı da baş tarafıyla çelişkilidir. Çünkü bas tarafında "Hastalık bulaşması, baykuş, karın yılanı diye bir şey yoktur"1 de-nilirken, devamında: "Aslandan kaçar gibi cüzzamlıdan kaç "denilmektedir. Hastalık bulaşması yoksa cüzzamhdan niçin kaçma emredilmiştir?
Peygamber, hem hastalık bulaşmaz diyecek, hem de cüzamlıdan kaçmayı emredecek. Ve aynı Peygamber, karantina usulü belirleyecek: "Bir yerde veba çıktığını duyarsanız, oraya girmeyiniz. Bulunduğunuz yerde veba çıkmışsa oradan çıkıp gitmeyiniz" (Buhârî, Tıb: 30).
Hz. Ömer Şam'a gidiyordu. Serğ denilen yerde mola vermişken, Şam'da veba salgını bulunduğunu söylediler.
Bunun üzerine Şam'a girip girmeme konusunda ihtilâf belirdi. Arkadaş-larıyle istişare eden Ömer, Kureyş'in tecrübeli, yaşlı adamlarına durumu danıştı. Onlar, veba çıkan yere girmemeyi önerdiler. Şâm kumandanı Ebû Ubeyde:
— Allah'ın kaderinden mi kaçıyorsun? dedi. Ömer:
— Bunu senden başkası söylese ne ise ey Ebû Ubeyde, dedi. Evet, Allah'ın bir kaderinden, öteki kaderine kaçıyoruz. Senin develerin olsa, onları bir kıyısı otlak, öteki çorak bir vadiye indirmiş olsan; şimdi onları otlak kıyıda otlatsan da Allah'ın kaderi, çorak kıyıda otlatsan da Allah'ın kaderi değil mi?
O sırada Abdurrahman ibn Avf geldi, kendisi orada yoktu, bir yere gitmişti. Şöyle dedi: "Ben bu konuda bir şey biliyorum. Allah'ın Elçisi (s.a.v.)in (Bir yerde veba çıktığını işitirseniz oraya girmeyiniz. Bulunduğunuz yerde veba çıkarsa ondan kaçmak üzre oradan çıkmayınız) dediğini işittim. Ömer, Aİ-Iah'a hamdederek oradan geri döndü" (Buhârî, Tıb: 30; Fethu'1-Bârî: 10/179).
Mehmet Akif, bu olayı şiirleştirmiş:
Kader deyince ne anlardı, dinle bak ashâb: Ebû Ubeyde'ye imdada eylemişti şitâb, Maiyyetindeki askerle bir zaman Fârûk.
— Tereddüt etme sakın, çünkü vak'a pek mevsuk— Tarîk-i Şam'ı tutup doğru "Surg"a indi Ömer. Ebû Ubeyde hemen koştu almasiyle haber. Halife, Hazret-i Serdâra: "Nerdedir ordu?
Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?" deyip sordu.
1. Araplar, öldürülen kişinin ruhunun baykuş olup, öcü alınıncaya dek: "Bana su ve-rm/"diye bağıracağına, öcü alındıktan sonra uçup gideceğine inanır; ayrıca insanın karnında bir yılan bulunduğunu, o acıkınca insanı rahatsız ettiğini sanırlardı.
Ebû Ubeyde: "Veba var!" deyince, askerde;
Tevâbüyle Ömer durdu, kalkacak yerde.
"Vebaya karşı gidilmek mi, gitmemek mi iyi?"
Muhâcirîn-i Kiramın soruldu hep re'yi-
Bu zümreden kimi: "Maksad mühim, gidilmeli" der;
"Hayır, bu tehlikedir" der, kalan Muhacirler.
Halife böyle muhalif görünce efkârı;
Çağırdı: Aynı tereddüdde buldu Ensarı.
Dağıttı hepsini, lâkin sıkıldı... Artık ona,
Muhacirîn-i Kureyş'in müsin olanlarına1.
Müracaat yolu kalmıştı; sordu onlara da.
Bu fırka işte bilâ-kayd-ı ihtilâf arada:
"Vebaya karşı gidilmek hatâ olur" dediler;
"Yarın dönün!" diye Ashaba emri verdi Ömer.
Ales-seher düzülürken cemâatiyle yola,
Ebû Ubeyde çıkıp: "Yâ Ömer, uğurlar ola!
Firarınız kader-ul-lahtan mıdır şimdi?"
Demez mi, Hazret-i Fârûk döndü: "Doğru"dedi,
"Şu var ki bir kader-ul-lahtan kaçarken biz,
Koşup öbür kader-ul-laha doğru gitmedeyiz.
Zemîni otlu da, etrafı taşlı bir derenin
İçinde olsa deven yâ Ebâ Ubeyde, senin;
Tutup da onları yalçın bayırda sektirsen,
Ya öyle yapmıyarak otlu semte çektirsen,
Düşün, kaderle değildir, şu yaptığın da nedir?"
Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur zahir,
Hemen rivayete başlar hadîs-i tâûn'u 2.
Ebû Ubeyde tabiî susar duyunca bunu.
Muhâcirîn-i Kureyş'in, kİbâr-ı Ashabın,
Şeriatin koca bir rüknü: İbn-i Hattâb'ın;
Kader denince ne anlardı hepsi, anladın a!..
Utanmadan yine kalkışma Hakk'a bühtana3.
Görülüyor ki Peyğamber'in söylediği ileri sürülen, hastalığın bulaşmayacağı hakkındaki bu söz, gerçekte onun

sözü değildir. İnsanlar, kendi düşüncelerine geçerlilik kazandırmak için, sözlerini Peygamber'e dayandırmışlardır.
Ayrıca bilinmesi lâzımdır ki Hz. Muhammed de bir insandır. Vahy dışındaki söz ve eylemlerinde o da bir insan olarak yanılabilir. Kur'ân-ı Kerîm,
1. Müsin: Arapça "sin"den. Yaşlı, geçkin, kocamış, ihtiyar. 2. İza semi'tum bi tâ'un bi ardın felâ tedhulû aleyhi. Ve izâ vakaa ve entüm bi ardın felâ tahrücû minha firâren minhü." (Veba olan yere girmeyin, veba olan yerde iseniz çıkmayın, meâlindedir (Hadis-i Şerif)- 3. Safahat, s. 269-271.
vahyin haricinde, onun da öteki insanlar gibi olduğunu, kendi düşüncesiyle vardığı bazı kararlarında yanıldığını belirtmiştir. Yalan özür bahane ederek savaşa katılmak istemeyenlere inanıp izin vermesinin bir yanılgı olduğunu hatırlatmış ve kendisine hitaben: "Allah seni affetsin, doğru söyleyenleri anlamadan, yalancıları bilmeden niçin onlara izin verdin?" (Tevbe: 43) demiştir. Demek ki Peygamber onlara izin vermekle yanılmıştır. Çünkü o da insandır: "Ben de sizin gibi bir insanım, ancak bana vahyotunuyor, de" (Kehf: 110; Fussilet: 41) âyeti, vahy dışında Peygamber'in, öteki insanlardan farkı olmadığını bildirmektedir.
Bu durumu bilen sahâbîler, Hz. Muhammed'in, bazı konularda kararlarını uygun bulmayınca bunun kendi düşüncesi mi, yoksa vahy sonucu bir karar mı olduğunu sorarlar, şayet kendi düşüncesi olduğunu söylerse onun uygun olmadığını; şöyle yapılmasının daha uygun olacağını söylerlerdi. Hz. Muhammed de onların düşüncesini daha uygun bulursa öyle yapardı. Nitekim Bedir Savaşı öncesinde Peygamber'in seçtiği karargâhı (konaklama yerini) uygun bulmayan sahâbîler, kendilerince uygun yeri göstermişler, Peygamber de onların dediği yeri karargâh yapmıştı.
Medine'ye hicret ettiği zaman Medine halkının, hurmalarını tozlandırdıklarını (erkek tomurcuktan bir parça alıp dişi tomurcuğun içine soktuklarını) gören Peygamber:
— Ne yapıyorsunuz? dedi.
— Biz böyle yaparız, dediler.
— Yapmasanız daha iyi olur, dedi.
Medineliler o yıl tozlandırma yapmadılar. Verim düştü, kalite bozuldu. Bu durumu kendisine anlattıkları zaman Peygamber:
— Ben de sizin gibi bir insanım. Size dininiz hakkında bir şey emredersem buyruğumu tutunuz. Ama kendi düşünceme göre bir şey emredersem, ben de insanım.
Bu hadisin başka rivayetine göre Hz. Muhammed'in, hurmayı aşılamamanın daha iyi olacağını söylemesi üzerine hurmada kalitenin düştüğü, yine onların yanına uğrayan Peygamber'in:
— "Hurmalarınıza ne oldu?" diye sorduğu, onların da:
— "Sen, şöyle, şöyle söyledin" dedikleri, bunun üzerine Peygamber'in:
— "Siz, dünyâ işinizi daha iyi bilirsiniz!" dediği belirtilmektedir (Müslim, Fedâil: 140-141; eş-Şifâ' fi Ta'rîfi Hukuki'l-Mustafâ, s. 178).
Başka bir rivayette de Peygamber: "Ben, sadece bir tahminde bulundum.
Zannımdan ötürü beni kınamayın!" demiştir (eş-Şifâ': 178).
Kendisi: "Yanılmamı bağışla!" (Müsned: 4/37, 444), "Günâhımı, yanılmamı ve bilmezlikle yaptığım hatâları bağışla!" diye duâ etmiştir (Müsned: 4/55, 217). Başka bir sözünde de:
"Ben de sizin gibi bir insanım. Size Allah'tan gelen bir şeyi söylersem, bu gerçektir. Ama kendiliğimden bir şey söylersem, ben de insanım, yanıla-bilirim\de, isabet de edebilirim" buyurmuştur (eş-Şifâ: 179).
Kadı İyâd, bu hadîse şu açıklamayı yapıyor: "İşte dünyaya ilişkin işlerde kendiliğinden ve tahminine göre söylediği sözler böyledir".
Görüldüğü üzre dîn ile bir ilgisi olmayan bu tür sözler, Hz. Muhammed'-n,,normal bir insan düzeyinde söylediği sözlerdir. Bunları değişmez Tanrı sözü, dîn kuralı gibi kabul etmek yanlıştır. Çünkü o da bir insandı. Yetiştiği ortamın kültürüyle yoğrulmuş, onların tıb ve tedâvî hakkındaki görüşlerini duymuş, öğrenmişti. Bunlardan beğendiklerini tavsiye etmiştir. Dînî niteliği olmayan tıb ve tedâvî yöntemlerini, o zamanın şartlarını gözönünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Bunların, pozitif bilime yüzde yüz uygun düşmesi şart değildir. Bunlar içinde şayet modern tıbbın verilerine aykırı olanlar görülürse bu durum, Hz. Muhammed'in peygamberliği hakkında asla kuşku uyandırmaz. Çünkü biraz önce izah ettiğimiz gibi o, bunları vahyen almış değil, çevresinden duyarak, görerek öğrenmiş, kendi düşüncesine göre iyi bulduğunu anlatmış, tavsiye etmiştir. Yanılmaz olan, bu tür sözler değil, vahy ile aldığı sözlerdir. Bundan dolayı Kur'ân'da onun: "Öteki insanlar gibi bir insan olduğu, ancak kendisine vahy geldiği" vurgulanmıştır. Âyette sadece vahyen bildirilenlerin yanılmaz olduğu anlatılmıştır.
Peygamber (selâm ona), bir hadislerinde: "Ben de sizin gibi bir insanım. Siz, aranızdaki anlaşmazlıkları bana getirip, aranızda hüküm vermemi istiyorsunuz. Olabilir ki biriniz, güzel konuşmasıyle, kanıtını daha iyi anlatabilir, kendisini haklı gösterir, ben de duyduğuma göre hüküm veririm. Her kime, (yamlarak) kardeşinin hakkını vermiş olursam, onu asla almasın. Zira ben o kimseye cehennem ateşinden bir parça kesip vermişimdir!" (Buharı, Mezâlim: 16, Ahkâm: 29, 31; Müslim, Akdiye: 5; Ebû Dâvûd, Edeb: 187; eş-Şifâ: 180).
Bundan dolayıdır ki sahâbîler, Hz. Muhammed'in vahye veya ilhama dayalı sözlerini, normal bir insan olarak söylediği sözlerden ayırmışlar; birincisini uygulamayı gerekli görmüşler; ikincisini seçime bırakmışlardır. Onun

için ölüm döşeğinde yatarken Hz. Muhammed, ümmetinin kendisinden sonra anlaşmazlığa düşmelerini önlemek amacıyle bir vasiyyet yazdırmak istemiş: "Geliniz, size bir yazı yaz(dıf)ayım da benden sonra şaşırmayas-ımz!° demiş. Peygamber'in ağır hastalığını düşünenler, buna gerek görmemişler. Hz. Ömer: "Allah'ın Kitabı bize yeter!" demiş. Sahâbîlerinin tartıştığını gören Peygamber, vasiyyeti yazdırmaktan vazgeçmiştir (Buhârî, İlm: 32, Cihâd: 176; Müslim, Vasiyyet: 20-23; eş-Şifâ': 186).
Müslim'in rivayetinden, vasiyyetin yazılmasına gerek görmeyenler, hastalığın etkisi altında olan Peygamber'in, o durumda yamlabileceğini düşündükleri için bunu istememişlerdir.
Peygamber'in vasiyyet yazdırma istemi üzerine, orada bulunanlar: "— Acaba durumu nasıl? Yoksa kendinde değil mi? Bunu kendisinden sorun!" demişler. Peygamber:
"— Beni halime bırakın, benim durumum iyidir, (aklım basımdadır). Size üç vasiyyetim var: Müşrikleri Arap Yarımadasından çıkarınız. Elçi olarak gelen delegelere, benim yaptığım gibi ikramda bulununuz" dedi. Üçüncüsünde sustu. Ya da —râvînin anlatımına göre; ne söylediği bana unutturuldu. (Burada sustuğu bildirilen, Peygamber değil, İbn Abbas'tır. Unutturulan da bu sözü İbn Abbâs'tan aktaran râvî Saîd ibn Cübeyr'dir. Mühelleb'e göre Peyğamber'in üçüncü vasiyyeti de Üsâme ordusunun donatılıp yola çıkarılmasıdır (Müslim: 3/1258, not: 4).

IX- "KUR'ÂN-I KERÎM MELEĞİN VAHYİDİR"

Şûra Sûresinin 51 nci âyetinde: "Allah bir insanla (doğrudan) konuşmaz. Ancak vahiyle (kulunun kalbine, dilediği düşünceyi doğurarak), yahut perde irkasıkdan konuşur; yahut, izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir."
Birinci tür vahiy, ilhamdır. Yani peygamberin kalbine, herhangi bir düşüncenin, bir mânânın doğurulmasıdır. Allah'ın, perde arkasından insana hi-tâbedip konuşması, yalnız Hz. Musa'ya nasîb olmuştur: "Allah Musa'ya hitâbetmişti" (Nisa': 164).
Kur'ân-ı Kerim, üçüncü tür vahiy ile, yani Allah'ın görevlendirdiği melek aracılığı ile vahyedilmiştir. Allah'ın emriyle, Hz. Muhammed'e vahyet-mek üzre görevlendirilen melek, ya doğrudan Allah'tan aldığı mânâları veya Allah'ın emriyle, daha önce Allah'ın, Musa'ya ve ondan sonraki peygamberlere verdiği anlamları, Arap dilinin kalıplarına sokarak Hz. Muhammed'e vah-yetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in, yalnız anlamı değil, söz kalıpları da meleğin vahyidir. Ancak doğrudan Allah'tan veya önceki Kutsal Kitaptan alınan mânâları söz kalıplarına döküp Hz. Muhammed'e veren melektir. Bu mânâlar, gerek bizzat Allah'tan, gerek O'nun daha önceki peygamberlere vermiş olduğu vahy kitaplarından alınmış olsun, temelde Allah'ındır ve O'nun buyruğu ile vahyedilmiştir. Fakat onları Arapça kalıplara döken melek olduğu için, bunlara meleğin sözü denilmiştir:
"O, Arşın Sahibi (Allah) katında değerli, güçlü, şerefli bir elçinin sözüdür" (Tekvîr: 19-20).
"Yoo, yemîn ederim: gördüklerinize, görmediklerinize ki O (Kur'ân), şerefli bir elçinin sözüdür. O, bir şâirin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!" (Hakka: 38-44).
Kur'ân't indirmeyi emreden Allah olduğu için indirme Allah'tandır. Ama onu indirme eylemini yapan, yani İlâhî mânâları, insan söz kalıplarına dökerek insanın anlama düzeyine indirerek Hz. Muhammed'e veren melek elçidir. Bu bakımdan Kur'ân, indirme eylemi olarak Allah'a, fakat söz olarak meleğe nisbet edilmiştir: "Muhakkak ki o, âlemlerin Rabbinin indirmesidir. Uyarıcılardan olman için onu senin kalbine Güvenilir Rûh (Cebrâîl) açık bir Arapça ile indirdi. O, öncekilerin kitaplarında vardır" (Şuarâ: 192-196) âyetlerinde bu husus açıkça belirtilmiştir.
Burada önce, indirmenin, Allah'ın indirmesi olduğu, yani O'nun dilemesi ve buyruğu üzerine indirme işleminin yapıldığı belirtiliyor. Eylemi dileyen O olduğu için emrindeki güçlerin yaptığı iş, kendisine nisbet edilir. Meselâ "Süleymaniye Camiini Mimar Sinan yaptı" denilir. Oysa Camii yapan, ustalardır. Ama plânını çizip, o plânın uygulanmasını, binayı yapan ustalara veren ve yapımı denetleyen Sinan olduğundan, Camiin yapım işlemi, Sinan'a nisbet edilir.
Vahyi indirme işlemi de Allah'ın plânı, buyruğu ile olduğundan O'nun işidir. Ama bu işi yapan vâsıta, Güvenilir Rûh'tur. Çünkü Allah, zâtiyle beşer düzeyine inmez. Görevlendirdiği elçilerini indirir.
Bu sözler, önceki peygamberlerin kitaplarında da vardır. Onlara kendi dillerinde indirilmiş olan İlâhî mânâlar, Hz. Muhammed'e de kendi dili olan Arapça ile indirilmiştir. Gelen bu sözler, sadece anlam olarak Hz. Muhammed'in kalbine doğmamış, o mânâlar elçi melek tarafından insan sözü kalıplarına dökülerek Peyğamber'e verilmiştir. Bundan^ dolayıdır ki bu sözlerin, elçi meleğin sözü olduğu belirtilmiştir. Allah'ın Elçisi olan Melek, bu sözleri, Allah adına Hz. Muhammed'e duyurmuştur: "Biz ancak Rabbinin buyruğunu indiririz" (Meryem: 64) âyetinde Kur'ân-ı Kerîm'i vahyeden melek, Allah'ın emriyle bu işi yaptığını, O'nun verdiği mânâları indirdiğini vurgulamaktadır.
"Üstün ve çok merhametli(A[\ati)ın indirmesi" (Yâsîn: 5).
"Kitâb'ın indirilmesi, azız ve hikmet sahibi Allah tarafındandır" (Zü-mer: 1).
"Rahman, Rahîm'den indirilmiştir" (Fussilet: 2) gibi âyetler, Kitabın, acıyan, hikmet sahibi, güçlü Allah tarafından indirildiğini vurguluyor. Ama AUpK, her işi, buyruğundaki görevlileriyle yapar. İndirme işinin görevlisi de bîr melektir. Muhammed'in düzeyine inip onunla konuşan, vahiy mu.ğMir:
"Onu, çok güçlü biri öğretti. O üstün akıl sahibi (melek) yüksek ufukla doğruldu (ufukta göründü), sonra

yaklaştı: o kadar (yaklaştı) ki arada iki yay kadar ya da daha az bir mesafe kaldı. Kuluna vahyettiğini vahyetti" (Necm: 5-10) âyetlerinde indirme işleminin, melek tarafından yapıldığı açıkça belirtilmiştir.
Vahyeden, konuşan, bizzat Allah olmayıp, elçi melek olduğu için âyetlerin büyük kısmı, üçüncü şahıs olan elçinin, Allah'ın iradesini anlatımı, O'nu tanıtımı şeklinde ifade edilmiştir. Örnekler:
"Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet, onların keyiflerine uyma ve onların, Allah'ın indirdiği şeylerin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın! Eğer dönerlerse bil ki Allah, bazı günâhları yüzünden onları felâkete uğratmak istiyordur. Zaten insanların çoğu yoldan çıkmışlardır. Yoksa câhi-liyye hükmünü mü arıyorlar? İyice bilen bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?" (Mâide: 49-50).
"Ey inananlar, sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki (O) onları sever, onlar da O'nu severler. İnananlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve katıdırlar. Allah yolunda cihâdederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lutfudur, onu dilediğine verir. Allah(m Iutfu) geniştir, (O), bilendir. Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun Elçisi ve namazlarını kılan, zekâtlarını veren, rü-kû'a varan mü'minlerdir. Kim Allah'ı, Elçisini ve mü'mivleri dost tutarsa (bilsin ki) galip gelecek olanlar, yalnız Allah 'in taraftarlarıdır. Ey inananlar, sizden önce Kitâb verilmiş olanlardan ve kâfirlerden dininizi eğlence ve oyun yerine koyanları dost tutmayın; inanıyorsanız Allah'tan korkun!" (Muide: 54-57).
"Allah demişti ki: 'Ey Meryem oğlu îsâ, sana ve annene olan nimetimi hatırla, hani seni Kutsal Ruh ile desteklemiştim; beşikte ve yetişkir iken insanlara konuşuyordun; sana Kitâb'ı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncî/'i öğrettim!.." (Mâide: 110).
"Hamdolsun o Allah'a ki, gökleri ve yeri yarattı, karanlıkları ve aydınlığı var etti. Yine de nankörler, Rablerine eş tutuyorlar" (En'âm: 1).
"(Siz) onların, Allah'tan başkayalvardıklarına sövmeyin ki onlar da bil meyerek taşkınlık edip Allah'a sövmesinler! Biz, her ümmete, yaptıkları ı.şi böyle süslü gösterdik; sonunda dönüşleri Rablerinedir. O, onlara ne yaptık larını haber verir!" (En'âm: 108).
"Biz onlara melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her-şeyi toplayıp karşılarına getirseydik, Allah dilemedikten sonra yine inanmazlardı; fakat çokları bilmezler" (En'âm: 111).
"Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara ve kâfirlere cehennem âteşini va'detmiştir, onlar orada sürekli kalacaklardır. O, onlara yeter! Onlar için sürekli bir azâb vardır!" (Tevbe: 68).
"Allah, inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel konutlar va 'delmiştir. Allah'ın razı olması ise hepsinden büyüktür. İşte büyük başarı budur!" (Tevbe: 72).
Neden Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan Allah konuşmuyor da melek konuşuyor? Çünkü Allah ile insanın doğrudan konuşması mümkün değildir. Allah'ın konuşması, harfler ve sesler aracılığı ile değildir. O konuşmanın niteliği bilinmez. Bu söz kalıpları, insanlara özgüdür. Allah, İlâhî mânâları, melek aracılığı ile insan düzeyine indirir. Melek, İlâhî mânâları, insanın konuştuğu dil kalıplarına sokarak insana verir. İşte Kur'ân'ın vahy vetiresi budur. Bunun için âyetlerin çoğunluğu, doğrudan Allah'ın konuşması şeklinde değil, bir üçüncü şahıs olan elçinin anlatımı şeklindedir. Doğrudan Allah'ın konuşması biçiminde âyetler de vardır ama bunlar azdır. Hattâ kanâatimizce bunlar da yine meleğin, parantez içinde, Allah'ın sözünü aktarmasıdır. Melek, bunları da Allah adına söylemektedir. Söz, yine meleğin sözüdür. Allah adına söylendiği için "Biz" veya "Ben" şeklinde Allah'ın hitabı biçiminde ifade edilmiştir. Melek, biraz ileride anlatacağımız üzre cem' makamına geçerek Allah'ı temsîlen konuşmaktadır. Söylediklerimizi bir misalle anlatmağa çalışalım:
Pâdişâh, fermanı bizzat kendisi yazmaz. İrâdesini sekreterine bildirir, "Falan valiye şunları yazacaksın, filân kent halkına şunları bildireceksin..." gibi. Sekreter, pâdişâhın emrettiği biçimde fermanı yazar. Bu bir dikte değil, pâdişâh isteğinin, sekreter tarafından kaleme alınmasıdır. Sekreter, yazdığı pâdişâh irâdesini, pâdişâhın mührünü de vurarak —veya pâdişâh, sekreterin yazdıklarını onaylayarak—, istenilen yerlere gönderir.
İşte vahy meleği de tıpkı bir sekreter gibi, İlâhî mânâları, peygamberlerin konuştuğu dil kalıplarına, (Arapça, İbrânîce veya herhangi bir dilin kalıplarına) dökerek onlara verir. İlâhî mânâları söz kalıplarına dökmesi, onları Allah düzeyinden (yani Allah'tan) insanların kavrama düzeyine indirmesidir. Kur'ân, Allah'ın buyruğu ile indirildiği için Allah'ın fermanı, O'nun indirmesi, ama melek tarafından beşer düzeyine indirildiği için de meleğin sözüdür. Yani bir bakımdan Allah'ın emri, fermanı, bir bakımdan da meleğin sözüdür.
Şimdi bunları anlatan elçi, pâdişâhın bildirmek istediği direktifleri, mânâları kendi sözleriyle anlatmıştır. Sözlerin anlamı pâdişâhtan ise de sözün ifade kalıpları elçinindir. Ama elçiyi saraydan indirip vâlînin kentine gönderen ve onunla buluşturup konuşturan pâdişâhtır. Emirler, irâdeler gerçekte pâdişâhın emridir, elçinin kendi emri değildir. Elçi, sadece aldığı anlamları, söz haline getirerek valiye bildirmiştir.
İşte Kur'ân-ı Kerîm'in vahyi de böyledir. Kur'ân, kâinatın Rabbi (Rabbu'l-âlemîn) tarafından gönderilen melek tarafından vahyedilmiştir. Meleği insan düzeyine indiren Allah olduğu için Kur'ân'ı indirme olayı Allah'ın işidir. Ancak mânâları söz kalıplarına sokup peygambere duyuran elçi-melektir. Onun için söz kalıpları meleğindir. Bundan dolayı âyetler, üçüncü şahsın anlatımı biçimindedir. Melek, Allah'tan aldığı mânâları, Allah'ın daha önceki peygamberlere gönderdiği Kitabın önemli buyruk ve kıssalarını, Hz. Muhammed'e, kendi konuştuğu dil ile vahyetmiştir. Yalnız eski Kitabı aynen olduğu gibi değil, gerekli olan kısımlarını,' katmalardan da ayıklayarak yeni bir üslûpla vahyetmiştir:

"Gerçekten onlara, bilgiye göre açıkladığımız, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olan bir Kitap getirdik" {A'râfr 52).
Kur'ân'ın mânâsı Allah'ın, söz kalıpları meleğindir: "O, değerli bir elçinin sözüdür" (Hakka: 40, Tekvîr: 19).
Kur'ân-ı Kerîm'in, vahyi getiren hakkında söylediklerini sûrelerin iniş sırasına göre yazıyorum:
"O (Kur'ân), değerli bir Elçinin sözüdür: Güçlü, Arşın sahibi katında yüce; orada itaat edilir (sözü dinlenir) bir e/p;" (Tekvîr/19-21).
Bu âyetlerde vahy getirenin, Allah katında değerli, sözü tutulur, kerîm bir elçi olduğu bildiriliyor ama niteliği hakkında bir şey söylenmiyor. Bundan epey sonra inen Şu'arâ Sûresinde bu elçinin, Rûh olduğu belirtiliyor:
"Onu, Güvenilir Rûh indirdi; Senin kalbine, ki uyarıcılardan olasın. Apaçık bir Arap diliyle (indirdi)." (Şuarâ': 47/193-195).
Büyük ihtimalle, Kur'ân'ı indiren Rûh'un ne olduğu soruldu. Bunun üzerine İsrâ Süresindeki şu âyet indi:
"Sana Ruh'tan sorarlar. De ki: 'Rûh, Rabbimin buyruğundandır (O'-nun buyruğuna tâbi'dir). Size pek az bilgi verilmiştir" (İsrâ: 50/85).
Daha sonra Allah'ın, bir insanla direkt konuşmayacağını, ancak perde arkasından ya da vahy ile (kulun kalbine düşünce atmak suretiyle) konuşacağım; ya da kendi buyruğu ile, dilediğini vahyedecek bir elçi göndereceğini bildiren âyet inmiştir:
"Allah, bir insanla karşılıklı konuşmaz. Ancak vahiyle, yahut perde arkasından konuşur; yahut izniyle, dilediğini vahyedecek bir Elçi gönderir. O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir!" (Şûra: 62/51).
Bundan birkaç sûre sonra inen Hakka Sûresinde de vahy getiren Rûh'un, olduğuna işaret edilmektedir:
"İşte böylece sana, buyruğumuzdan bir Ruh vahyettik..." (Şûra: 62/52).
Bundan birkaç sûre sonra inen Hakka Sûresinde de vahy geren Rûh'un, değerli bir Tanrı Elçisi olduğu vurgulanır:
"O (Kur'ân), elbette değerli bir Elçinin sözüdür. O, bir şâir sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! O, bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!" (Hakka: 78/40-42).
Bunlardan hayli sonra, Medine devrinin başlarında inen Bakara Sûresinde ise vahy getiren Elçinin adı açıklanır:
"De ki: 'Allah'ın izniyle, Kur'm'ı, kendinden öncekini doğrulayıcı ve inananlara yol gösterici ve müjdeci olarak senin kalbine indirdiği için, kim "Cibril'e düşman olursa; evet kim Allah'a, meleklerine, elçilerine, Cibril'e ve MîkâiVe düşman olursa bilsin ki, Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır" (Bakara: 92/97-98).
Bu âyetlerden, vahy elçisinin adının Cibril olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu elçinin Rûh olduğu, birçok yerde belirtildiği halde melek olduğu açıkça belirtilmemiştir. Yalnız Bakara Sûresinin 98. âyeti, Allah'ın meleklerini, elçilerini, Cibrîl ve Mîkâl'i ayrı ayrı saymaktadır. Bundan Cibril ve Mîkâl'in, melekler içinde özel yeri olan elçiler olduğu anlaşılır. Ancak Allah'ın elçileri, sadece bu iki melekten ibaret de değildir. Kur'ân'ın indirilmesindeki baş rollerinden ötürü bunlar ayrıca anılmıştır. Fakat bu ikisinden önce, Allah'ın elçileri, çoğul olarak anıldığı gibi, Kur'ân'ın başka âyetlerinde de Allah'ın çeşitli işlerle görevli elçilerinden söz edilir. Meselâ:
Can alan elçiler (En'âm: 61, A'râf: 37); insanların eylemlerini yazan elçiler (Yûnus: 21, İnfitâr: 10-11, Zuhrûf: 80) Allah'ın buyruğunu çiğneyenlere azâb indiren elçiler (Hûd: 69, 77; Ankebût: 31, 33) gibi, Allah'ın, çeşitli iş-lerle görevli melek elçilerinden söz eden âyetler bulunmaktadır.
Bu âyetler dikkatle gözden geçirilirse vahiy veren elçinin, Allah katında çok değerli, sözü dinlenen, Cibrîl adında, güvenilir, doğru sözlü bir soyut Rûh olduğu anlaşılır. Bu Rûh, melekler içinde çok itibarlı bir Tanrı elçisidir. Ama kendisi yalnız değildir. Kendisi gibi daha birçok melek elçi vardır. Kendisi vahiy getirirken, vahye şeytan sözü karışmaması için koruyucu meleklerin koruması altında Peyğamber'e gelmektedir (Meryem: 64).
İşte Kur'ân'da vahy getiren elçi hakkında söylenen bunlardır.
İndirme Allah'ın işidir, indirme süreci olan vahy işi meleğindir. "Ya da, izniyle dilediğini vahyedecek bir melek gönderir" (Şûra: 51) âyeti bunu ifade ediyor. Demek ki vahyeden, melektir. O halde: "BizNuh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik" (Nisa': 163) âyetinde "Biz" sözü, meleğe de âid olabilir. Allah'a da. Eğer vahy, Allah'a nisbet edilmişse burada kasıt, Şûra 51'in birinci şıkkında anlatılan vahiydir ki ilhamdır. Bu vahiy, bir mânânın, doğrudan peygamberin kalbine doğurulma-sıdır. Bu tür vahy, sadece peygamberlere de özgü değildir. Başka insanlara, hattâ canlılara da olabilir.
"EyMûsâ, biz senin annene, vahyedileni ettik" (Tâhâ: 39), "Musa'nın annesine, onu emzirmesini, onun başına bir şey gelmesinden korkuyorsa suya atmasını vahyettik" (Kasas: 7) âyetlerinde Allah'ın vahyetmesi, bir düşünceyi kalbe doğurması anlamındadır. Bu doğurma işlevini yapmakta meleklerin rolü vardır. Aşağıdaki misal, bunu daha açık bir şekilde ortaya koyuyor:
"De kU 'Onların bilgisi, Rabbimin yanında bir kitapta(yaz\h)dır. Rabbim,
şaşmaz, unutmaz. O ki yeri size beşik yaptı, üstünde size yollar açtı, gökten bir su indirdi ve onunla her çeşit bitkiyi çıkardık. Yeyin, hayvanlarınızı otlatın. Kuşkusuz bunda, sağduyu sahipleri için ibretler vardır. Sizi ondan yarattık, yine oraya döndüreceğiz ve bir kez daha ondan çıkaracağız" (Tâhâ: 52-55).
Vahy meleği, önce Musa'nın, Fir'avn'a cevabını anlatıyor: "O, yeri size beşik yaptı, üstünde size yollar açtı, gökten su indirdi" diyor.
Bitkiler su ile yetişir. Bitkinin yetişmesi için Allah, yağmur yağdırmış, bu su sayesinde yerden çeşit çeşit bitki çıkarılmıştır. Bitkinin çıkmasını dileyen Allah, ama çıkarma işlemini yapan, O'nun görevlendirdiği meleklerdir.

İşte vahy meleği, bu durumu belirtmek için öteki melekleri de kasdederek: "O'nun indirdiği su ile çeşit çeşit bitki çıkardık" diyor.
Âyetler arasıda araya giren bu çoğul kipi, bizzat Allah'ı da kasdetmiş olabilir, melekleri de. Kasıt Allah ise, yani "Biz çıkardık" sözü Allah'a âit ise, bu takdirde vahyeden melek, kendisini gönderen Rabbin sözünü tırnak içinde söylemiştir. Tasavvuf dilinde buna cem' makamı denilir. Genellikle Allah'ın sözünü, kendi ifadesiyle anlatan melek, zaman zaman da kendi bireyliğini unutup Allah ile birleşir ve o makamdan konuşur, o zaman: "Biz yaptık, biz çıkardık, biz yarattık" der. Bu durumda melek, Allah'ta fânî olmuş, kendi varlığını aradan çıkarmıştır. Ama bu durum çok sürmez, bir iki kelimeden sonra melek, tekrar bireyliğine geçer ve elçi olarak Rabbin duyurulmasını istediği mânâları, kendi ifadesiyle anlatır.
Ancak çoğul kipiyle söylenenlerin bir kısmı, melekler topluluğunu gösterir. Kâinatın yaratıcısı, yöneticisi yalnız Allah'tır. O'ndan başka yönetici yoktur. Ama nasıl bir ülkeyi yöneten, yönetim işini emrindeki görevlilere yaptırırsa, kâinatın pâdişâhı olan Allah da, yaratma ve yönetme işlerini, evrenin düzenini buyru-ğundaki görevlilere (yani meleklere) yaptırır. Fakat emir O'ndan olduğu için yaratma ve yürütmeyi yapan, gerçekte O'dur. Şu hadîs bu konuda bize ışık tutacaktır:
"Nutfe (embrio), rahimde kırk-kırkbeş gece kaldıktan sonra melek ona gelir,
'YaRabbi, der, şakî mi olacak, sa'îd mi?'Şakı mi, sa'îd mi olacağı yazılır. 'YaRabbi, erkek mi, dişi mi olacak?' Erkek mi, dişi mi olacağı yazılır. Sonra defter dürülür, artık ne ona bir şey katılır, ne de ondan bir şey çıkarılır" (Müslim, Kader: 1/2).
Hadîsin başka bir rivayeti de şöyledir: "Her bibrinizin anne karnında kırk gün içinde yaratılışı toplanır. Sonra bir o kadar zamanda alaka olur, sonra bir o kadar zamanda da mudğa olur. Sonra Allah bir melek gönderir. Meleğe şu dört şey em-redilir: 'O kişinin yapacağı işleri, rızkını, ömrünü, şakimi, satd mi olacağını yaz!' Sonra ona rûh üflenir..." (Buhârî, Bed'u'l-halk, bâbu zikri'l-melâikeh; 1, Tevhîd: 28; Müslim, Kader: 1).
Hadîslerde yaratma işleminin, Allah'ın buyruğundaki melekler tarafından yapıldığı, hattâ yaratığın yazgısını da onların tesbit ettiği belirtilmektedir. İşte evrendeki işleri yürütmekle görevli melekler, Tâhâ Sûresinin 55. âyetinde ve daha birçok âyette, O'nun buyruğu ile yaptıkları işleri çoğul kipiyle anlatıyor: "O'nun indirdiği su ile çeşit çeşit bitki çıkardık" diyorlar. Daha sonra da : "Biz sizi topraktan yarattık, yine oraya döndürüyoruz, bir kez daha sizi oradan diriltip çıkaracağız.'" deniliyor
Bu ifade de, meleğin cem' makamındaki sözü olabileceği gibi, melekler topluluğunu kasdeden bir vahy de olabilir. Allah'ın buyruğu ile bitkiyi melekler çıkardıkları gibi, yine O'nun buyruğu ile, insanı da bitki gibi yeniden yaratıp çıkarırlar. Bitkinin yeniden yaratılması, hücrenin bölünüp çoğalmasıyladır. Demek ki insanın yeniden yaratılması ile bitkinin yaratılmasında benzerlik vardır. Yaratan Allah'tır. Çünkü sadece O'nun irâdesi ve buyruğu ile yaratma işi yapılır. Ama bu emri uygulayanlar, meleklerdir. Bundan dolayıdır ki: "Yaratanların en güzeli Allah ne yücedir!" (Mü'-minûn: 14) âyetinde yüce Allah, yaratanların en güzeli olarak tanımlanır. Buyruğundaki melekler, yaratma emrini uyguladıkları için, bu emir ve irâdenin sahibi, tek Yönetici Allah, "yaratanların en güzeli" diye nitelendirilmiştir. Asıl yaratma, bu emri veren Allah'a aittir ama, bu emri uygulayanlar, O'nun buyruğundaki melekler olduğu için yaratmanın onlara da nisbet edilmesinde bir gariplik yoktur.
Aşağıdaki âyetler de mütekellim çoğul (birinci çoğul şahıs) sözlerinin meleklere âidolduğunu gösterir:
"İşte bunlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberlerden, Âdem neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrahim ve İsrâîl neslinden yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz insanlardandır. Onlara Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı. Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler, şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklardır. Ancak tevbe eden, inanan ve iyi işler yapanlar, onlar cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratmayacaklardır. Rahmân'ın, kullarına gıyaben vafdettiği Adn cennetlerine gireceklerdir). Şüphesiz O'nun va 'di yerine gelecektir. Orada boş söz değil, yalnız selâm işitirler. Orada sabah akşa,m rızıkları da hazırdır. İşte kullarımızdan korunanlara vereceğimiz cennet budur. Biz, ancak Rabbinin emrini indiririz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında bulunan herşey O'na aittir. Rabbin, asla unutkan değildir" (Meryem: 58-64).
Bu âyetlerde melek, Allah'ın, peygamberlerine, sâlih kullarına olan lutufla-rına işaret ettikten sonra bu seçkin insanlardan sonra onların yerine namaz kılmayan, şehvetlerine uyan insanlar geldiğini, onların cehenneme atılacaklarını, ancak tevbe edip, inanarak güzel işler yapanların, Rahmân'ın kullarına va'detti-ği cennetlere gireceklerini, yalan ve boş sözün olmadığı o esenlik yurdunda sabah akşam rızıklarının geleceğini bildiriyor.
Sonra "Onu korunan kullarımıza veririz. Biz ancak Rabbinin buyruğunu indiririz, O'nun bizim önümüzde, arkamızda ve bu ikisi arasında bizi gözetleyen bekçileri vardır. Onlar, ne yaptığımızı kontrol ederler. Rabbin (bize verdiği emri unutmaz. Çünkü O), unutkan değildir" diyor.
Sözün akışı, bu birinci şahıs çoğul sözlerinin de, daha önceki sözleri söyleyen meleğe âidolduğunu gösterir. "Biz ancak Rabbinin emrini endiririz" sözü, Allah'ın sözü o-lamaz. Bunu söyleyen melektir. Öyle ise ondan önceki cümleyi söyleyen de melektir.
İyi ama bir önceki âyette "Korunan kullarımıza" ifadesi geçiyor. İşte burada melek, kendisini görevlendiren Allah ile birleşiyor. O'nun adına konuşuyor. Fark makamından cem' makamına intikal ediyor.
İnsanlar, melekler tarafından yönetildiğinden, kulların meleğe nisbet edilmesi de mümkündür. Nitekim Necm

Sûresinde: "Kuluna vahyettiğini etti" (Necm: 10) âyeti, vahyi getiren büyük güç sahibi meleğin, kuluna vahyettiğini belirtiyor. Hz. Muhammed'i, vahy meleğinin kulu olarak takdim ediyor. Çünkü Peygamber, o meleğin direktifindedir. Korunan kullar da, kendilerini iyililğe yönelten meleklerin direktifinde ve yönetimindedirler. Bir insanın, başka bir insanın kulu olarak nitelendirildiği âyetler de vardır.

Meselâ Yusuf (a.s.), zindandan çıkacak olan arkadaşına: "Beni, Rabbinin yanında an!" (Yusuf: 42) demiştir. Yusuf'un Rab dediği, kraldır. Kral rab ise, öteki de onun kulu olur. "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir kul (köle) ile; kendisine güzel nzık verdiğimiz, o azıktan gizli ve açık (istediği gibi serbestçe) harcayan kimseyi misal olarak anlattı. Hiç bunlar bir olurlar mı? Hamd Allah'a mahsustur, fakat çokları bilmezler" (Nahl: 75) âyetinde kul, bir insanın kölesi anlamındadır. Bakara: 178, 221. âyetlerde de *abd (kul) köle anlamındadır. İnsanın kölesine kul denildiğine göre, meleğin buyruğu ve yönetimi altındaki insanlara da meleğin kulu denilebilir.

Bütün bu deliller göz önünde tutulursa, âyetlerdeki çoğul birinci şahısların da vahiy meleğine âidolduğu şeklindeki tezimiz güç kazanır. Daha açık bir örnek "İnsan, önceden hiçbir şey değilken kendisini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu? Rabbine andalson ki, onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız, sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız!-" (Meryem: 67-68).

. Şimdi burada biri, "Rabbine andolsun ki" diye and içiyor. Bu andı içen melektir. Allah, direkt konuşurken "Rabbine andolsun ki" demez. Çünkü Rab kendisidir. Bu söz Allah'ın olsa: "Bana andolsun ki" derdi.

Kaldı ki suçluları cehenneme sevk edecek de meleklerdir. Bu husus da Kur'ân'ın açık anlatımı ile sabittir. Kaf Sûresinde Allah'ın, insanın saik ve şahidi olan iki meleğe: "Haydi ikiniz, atın cehenneme her inatçı nankörü!" (Kaf: 24) diyeceği bildirilmektedir. Demek ki suçluları cehenneme atacak olan, bu işle görevli meleklerdir. Öyle ise Meryem Sûresinin 67-68 nci âetlerindeki çoğul ifadesi de meleklerindir. Melekler, Allah'ın buyruğu ile suçlu insanları ve onları suça yönelten şeytanları cehenneme götüreceklerini anlatmaktadırlar.

Kasas Sûresinin 16. âyetinde Hz. Musa'nın, Mısır'lıyı öldürdükten sonra Allah'tan af dilemesi ve Allah tarafından affedilmesi şöyle anlatılıyor: "Rab-bim, ben nefsime zulmettim, beni bağışla! dedi (Allah) onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."

Bu sözü doğrudan Allah söylemiyor. Melek, daha önce geçmiş bir olayı anlatıyor. Allah'ın çok bağışlayan, çok esirgeyen sıfatlarım vurguluyor.

"(Musa'ya) seslendiğimiz zaman sen Tûr'un yanında değildin. Fakat Rab-binden bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik) ki senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan toplumu uyarasın; belki düşünüp öğüt alırlar" (Kasas: 46).

Bu âyette Musa'ya ünleyenin de Allah adına melek olduğu anlaşılıyor. Hz. Muhammed'e vahiy getiren melek, vaktiyle Musa'ya da seslenip İlâhî emirleri duyurduğunu, ona anlatmış olduğu gerçekleri, Hz. Muhammed'e de bildirdiğini, Musa'nın yanında olmayan Muhammed'in, ona konuşulanları bilemeyeceğini, ama Allah Muhammed'e acıdığı, onu aydınlatmak istediği için Musa'ya söylenenleri, vahy ile kendisine bildirdiğini anlatmaktadır.

Demek ki bu çoğul sözleri, Rabbin buyruğundaki meleklere aittir. Allah onlara irâdesini bildirir, onlar da irâdeyi uygularlar. Uygulama onlardandır, buyruk Allah'tan. Buyruğu pâdişâh verir, onu görevliler uygular.

Kulları cehenneme bizzat Allah sevk etmez, sevk eden meleklerdir. Helak eden de Allah'ın bizzat kendisi değildir. Allah'ın görevlendirdiği meleklerdir. Allah, helak etmek istediği kentlere azâb meleklerini gönderir. Onlar O'nun buyruğu uyarınca, azabı hak eden kentleri helak ederler. Suçluları cehennem zindanına tıkan veya oraya getiren; korunanları oradan uzaklaştıran, Allah'ın muhafızları durumundaki meleklerdir. Onun için: "İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, senin Rabbinin üzerine aldığı kesin borçtur. Sonra korunanları kurtarırız ve zâlimleri öyle diz çökmüş olarak bırakırız!" (Meryem: 71-72) diyen de yine vahiy meleğidir. Âyette, vahiy meleği, Allah'ın bu buyruğunu yerine getiren diğer meleklere işaret etmektedir.

Yani "Biz görevli melekler böyle yaparız" demektedir.

Bizim, vahiy vetiresi hakkındaki kanâatimiz budur. Kur'ân-ı Kerîm'i ömür boyu yüzlerce kere tarama sonucunda bu kanâate varmış bulunuyoruz. Bu suretle Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbu tam yerine oturmuş olur. Allah'ın eylemlerini, yüceliğini anlatan melek, ara sıra, O'nun buyruğu ile kendilerinin, yani meleklerin yaptığı işleri söylüyor, sonra tekrar Allah'ın birliğini, yüceliğini, sıfatlarını anlatmağa devam ediyor. İfâdede tam bir bütünlük oluşuyor.

Ama melek söz söylerken, Allah'ın sıfatlarını, eylemlerini anlatırken bir de Allah'ın: "Biz böyle yaptık, şöyle yaptık" demesi, ifadenin bütünlüğünü bozar. Aynı cümlede sözün faili çeşitlenir.

Kaldı ki Allah, bizzat Hz. Muhammed'e hitâbetmiyor ki böyle ifâdeler kullanılsın. Sözü anlatan vahiy meleğidir. Vahy vetiresini anlatan hadislerin hiçbirinde konuşanın Allah olduğu ifade edilmez. Vahyeden, melektir. O halde sözler tamamen meleğindir. Melek, Allah'ın irâdesini, peygambere bildiren elçidir.

Sözün çoğul yapılması, diğer melekleri de kapsaması içindir. Çünkü evrende yapılan bütün işleri, Allah'ın emrindeki melekler yapar. Allah'ın buyruğu ile işleri yapan, yağmuru yağdıran, otları bitiren, canları yaratma emrini uygulayan, bedenlere ruh üfleyen, bedenlerden canı alan; hasılı kâinatta ne kadar olay varsa hepsini yapan, ayrı ayrı melekler grubudur. İşte fiillerin, melekler cemâati tarafından yapıldığına işaret için âyetlerde söz, zaman zaman çoğul olarak: "Biz yaptık, biz gönderdik, biz yağdırdık, biz helak ettik" buyurutmuştur. Bu hususu, gayet açık olarak şu âyetlerden de anlarız:

"Hâşâ Allah, onların taktıkları sıfatlardan yücedir! Fakat Allah'ın temiz kulları (cehenneme götürülmeyeceklerdir). (Ey inkarcılar), ne siz, ne de taptıklarınız, (kimseyi) kandıramazsınız. Ancak cehenneme girecek olanı (kandırabilirsiniz). Bizim içimizden herkesin belli bir makamı vardır. Biziz, o sâf sâf dizilenler biz; biziz o tesbîh edenler biz!" (Sâffât: 159-166).

Bu âyetler arasında 164-166. âyetlerin, yani "bizim içimizde herkesin bir makamı vardır..." âyetinden itibaren olan sözlerin, meleklere âidolduğunda oybirliği vardır. Bunlardaki biz zamirleri melekler cemâatine âidolduğuna göre diğerlerinin de öyle olması gerekir. Vahiy meleği, Allah'ı, O'nun irâdesini anlatırken zaman zaman da melekler topluluğu olarak kendilerini ve yaptıkları işleri, Allah'ın buyruğu ile neler yaptıklarını anlatmaktadır. Nitekim Nahl Sûresinde Allah'ın buyruğunda olan meleklerin, O'nun emrini derhal tered-düdsüz uyguladıkları belirtilmektedir:

"Göklerde ve yerde bulunan canlıların ve meleklerin hepsi Allah'a secde
(O'nun emrine boyun eğer)/er. Onlar asla büyüklenmezler. Üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine emredileni yaparlar" (Nahl: 49-50).

Şu âyetler de suçluları cehenneme götürecek ve onlara işkence edecek olanların, bu işle görevli melekler olduğunu vurgulamaktadır:

"Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir âteşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır. Onun başında gayet katı, şiddetli, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleh şeyi hemen yapan melekler vardır" (T&hrîm: 6).

Allah'ın azâb buyruğunu yerine getiren melekler olduğu gibi, cennette ikram buyruğunu da yerine getiren meleklerdir:

"Rabbimiz Allah'tır, deyip, sonra doğru olanların üzerine melekler iner: 'Korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin! Biz, dünyâ hayâtında da, âhirette de sizin dostlarınmz. Orada size canlarınızın çektiği herşey var. Orada size istediğiniz herşey var! Bunlar, o Bağışlayan, Esirgeyen'in bir ağırlaması olarak (size verilmektedir)" (Fussilet: 30-32).

Bu âyetlerdeki çoğul zamirleri hep meleklere aittir.

"Hâ mîm. Apaçık Kitâb'a andolsun ki, Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcılarız. (Bir gece ki) her hikmetli emir, onda ayırdedi-lir; (yani) yanımızdan her emir. Çünkü biz elçi göndericiyiz. Senin Rabbin-den bir rahmet olarak. O, işitendir, bilendir! Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan herşeyin Rabbi" (Duhân: 1-7).

Açıkça görülüyor ki o apaçık Kitâb'ı, melekler, mübarek bir gecede, Hz. Muhammed'in anlama düzeyine indirerek kendisine vahyetmişlerdir. Bunu, çok acıyan Rabbin buyruğu ile yapmışlardır. Sözler, melekler topluluğuna işarettir. Söyleyen, çoğul zamiri ile, melekler topluluğunu kasdediyor ve sonra Allah'ın vasıflarını anlatıyor.

"İşte şunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek ile okuyoruz. Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?!" (Câsiye: 6).

Bu âyette "Biz okuyoruz" sözünün, meleklere âidolduğu anlaşılıyor. Kur'-ân'ı vahyeden melek diyor ki: Şunlar, yani daha önceki Kutsal Kitapta yazılı bulunanlar, Allah'ın âyetleridir. Biz onları, senin anlayacağın bir dille sana okuyoruz. Allah'ın sözüne, O'nun âyetlerine inanmadıktan sonra hangi söze inanacaklar?

Böyle diyerek Kur'ân'a inanmayan müşriklerin bönlüğünü, anlayışsızlığını vurguluyor. Sözün sahibi, âyetleri okuyan melektir. Okuduğu âyetler de, daha önceki Kitâb'ın âyetleridir. Bunun için uzağa özgü olan işaret zamîri (tîlke: şunlar) kullanılmıştır.

"Biz sana apaçık bir fetih verdik. Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek olan günâhını bağışlasın ve sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru bir yola iletsin" (Fetih: 1).

Bu anlatımın, meleğe âidolduğu gayet açıktır.

Özetle: Kur'ân'ı vahyeden melektir. Bu melek, önceki İlâhî Kitaptan kıssaları, hükümleri alıp Hz. Muhammed'e vahyettiği gibi, eski Arap tarihinden ibretli olayları, bundan ayrı olarak daha önce hiçbir yerde bulunmayan orijinal hikmetleri vermektedir. Vahyin asıl temel konusu da Allah'ın birliği, âhiretin varlığı, insanın sâlih amel ve ahlâka yönlendirilmesidir. Bunları Peygambere vahyeden (ruhen konuşan) melek, daha önceki Kitabı ve olayları çok iyi bilen yüce bir rûh da olabilir. Bu rûh, o kitabın içeriğini, insan katmalarından ve gelişen insanlara anlatımında yarar bulunmayan şeylerden soyutlayarak, Arap diliyle Hz. Muhammed'e vermiştir. Ruhun verme yöntemine vahy denmektedir. Kur'ân'da bu işlemi "Güvenilir Rûh"un yaptığı belirtilmektedir. Bakara Sûresinde ise bu Güvenilir Rüh'un adı verilmektedir: Cibrîl(baş-ka kırâete göre Cebrâîl)dir. (Bakara: 97-98. âyetler). Önceki Kitaptan kıssa ve hikmetleri ve Allah'ın yeni buyruklarını Hz. Muhammed'e, anlayacağı bir dille vahyetmekle görevli olan o Rûh(-i mücerred ki melektir): "İşte şunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek ile okuyoruz" diyerek o âyetleri, Peygamberin rûhâniyyetine okuma görevini kendilerinin (yani meleklerin) yaptığını bildirmektedir.

Okuma işlevini yapan melek, tabii olarak Allah'ın birliğini, yaptığı işleri anlatırken O'ndan üçüncü şahıs olarak söz eder. Meselâ:

"Allah ki O'ndan başka tanrı yoktur, dâima diri ve yaratıklarını koruyup yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan katında kim şefaat edebilir? O'nun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve

yeri kaplamıştır. Onları korumak, kendisine ağır gelmez. O, yücedir, büyüktür" (Bakara: 255) der. Bu ifadede bir üçüncü şahıs olarak Allah'ı tanımlayan melek, zaman zaman da çoğul kipine geçer.
Bu kiple, kendisiyle beraber Allah'ın buyruklarını uygulama ile görevli melekleri kasdetmiş olabileceği gibi, kendisi Hakk'ın egemenliğinde bireyliğini kaybedip O'nunla birleşmiş ve tasavvufta cem' denilen rûhânî makamdan hitabetmiş olabilir. Bireyliğindeki hitapları, fark makamından; Hakk'ın varlığında bireyliğini kaybedip Hak ile birleşme durumundaki hitapları cem' makamından olur.
Bazı âyetlerde bu fark ve cem' makamları .bir arada bulunmaktadır:
"Biz, hiçbir elçiyi, Allah'ın izniyle itaat edilmekten başka bir amaçla göndermedik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler, Allah'tan, günâhlarım bağışlamasını isteseler ve Elçi de onların bağışlanmasını di-leseydi, elbette Allah'ı affedici, merhametli bulurlardı" (Nisa: 64) âyetinde söz önce cem' makamından başlamakta, sonra fark makamından sürmektedir.
"Biz her elçiyi, Allah'ın izniyle itaat edilmek üzre gönderdik" sözü, meleğin, cem 'makamındaki sözüdür. Bu sözü söyleyen, bizzat Allah'ın kendisi olsaydı, "Biz her elçiyi, bizim iznimizle itaat edilmek üzre gönderdik" denilirdi. Oysa elçinin, Allah'ın izniyle itaat edilmek üzre gönderildiği belirtiliyor. Allah'tan üçüncü şahıs olarak söz ediliyor. Demek ki sözü söyleyen melektir. Melek, Allah'ın izniyle itaat edilmek üzre elçiler görevlendirdiğini söylüyor. Gerçekten öyledir. Elçileri verdiği vahy ile bu işle görevlendiren melektir. Ama bunu kendi iradesiyle değil, Allah'ın emir ve müsaadesiyle yapmıştır. Onun için "Allah'ın izniyle" diyor. İşte âyette insanlara elçilik görevini verenlerin melekler olduğu beyan ediliyor.
Tasavvuf diliyle söylersek: Bazan melek, bireyliğini kaybederek Allah ile birleşmekte, o makamdan çoğul kipiyle konuşmaktadır. Böylece kâh fark, kâh cem'haline geçerek Kur'ân'ı vahyetmiştir. Âyetin baş tarafında farkta, iken ortasında cem'ç, geçmiş, sonunda tekrar fark 'a gelmiş; bazan da sürekli fark 'ta giderken, ansızın şimşek sür'atiyle cem't atlamış ve hemen/arAr'a dönmüştür. Kur'ân böyle vahyedilmiştir ki insanlar da hep bireylikleriyle gitmesinler, Allah'ı unutmasınlar. Bireylikleriyle yaşarken, zaman zaman kendiliklerinden geçip cem'makamına atlasınlar, Allah ile olsunlar, ama hep de o makamda kalmasınlar; oradan gerekli rûlıânî gıdayı alıp tekrar fark 'a gelsinler. Fark halinde cem'ı, cem' halinde fark'ı unutmasınlar.
Şimdi Kur*ân'da bu fark ve cem' halinin nasıl iç içe olduğunu gösteren misaller görelim:
"Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlenmek için yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat çokları bilmiyorlar. Hüküm günü, hepsinin varacağı gündür. O gün dost, dostundan bir şey savamaz ve onlara yardım da edilmez. Ancak Allah'ın acıdığı kimseler (kurtulur). Şüphesiz O, üstündür, esirgeyendir" (Duhân: 38-42).
"Hâ mîm. Kitâb'ın indirilişi, azız, hakîm olan Allah tarafındandır. Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları (boş yere değil), ancak gerçek ile ve belli bir süreye göre yarattık. Nankörler, uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler. De ki: 'Allah'tan başka yaşardıklarınızı gördünüz mü? Bana gös-, terin, onlar yerden neyi yarattılar? Yoksa göklerim yarat il işm)cfo onların bir ortaklığı mı var? Eğer doğru iseniz önce (inmiş olan) bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı getirin!' A Hah 'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere yalvarandan daha sapık kim olabilir? Oysa onlar, bunların yaşardıklarından habersizdirler" (Ahkaf: 1-5).
Birinci grup âyetlerde vahy cem' makamından başlamakta, fark makamında bitmektedir. İkinci grupta ise vahy fark'tan başlamış, sonra cem'e geçilmiş, tekrar fark 'a dönülmüştür.
Muhammed sûresi: 13, 30, 31 nci âyetleri hariç, hep meleğin fark makamından vahyidir. Fetih Sûresinin ilk âyeti eme' ile başlamış, sonra sûre, çoğunlukla fark makamından devam etmiştir,
"Nefislerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler: 'Ne işte idiniz?' dediler. (Bunlar); 'Biz, yeryüzünde âciz düşürülmüştük' diye cevap verdiler. Melekler dediler ki: 'Allah 'in yeri geniş değil miydi ki onda göç edeydiniz?' İşte onların durağı cehennemdir, ne kötü bir gidiş yeridir orası!" (Nisa: 97) âyeti, hep fark makamından vahiydir. Vahy meleği, can almakla görevli meleklerle, canveren suçlular arasında geçen konuşmayı anlatmaktadır.
"Sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra meleklere: 'Âdem'e secde edin!' dedik. Hepsi secde etti, yalnız İblîs etmedi, o secde edenlerden olmadı. (Allah) dedi: 'Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten alıkoyan nedir?' (İblîs).- 'Ben, dedi, ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" (A'râf: 11-12).
Bu son âyetlerde vahy bizzat Allah düzeyinden verilmekte, melek aradan çıkmaktadır. Sonra söz tekrar melek elçiye verilmekte ve melek elçi, ilk yaratış sahnesindeki Tanrı-lblîs konuşmasını anlatmaktadır. İkinci durumda elçi, kendi bireyliğinde konuştuğu için Allah'tan üçüncü şahıs olarak söz eder. Birinci durumda elçi Hak'ta eridiği için kendisinden konuşan bizzat Allah olur. Hitâb Allah'tan yapılır.

X- KUR'ÂN'DAKİ YEMİNLER

Dîn karşıtı olan bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerîm'in bazı âyetlerinde kullanılan yemîn kiplerine itiraz etmekte ve Allah'ın, inandırmak için bazı yaratıklar üzerine yemîn etmesini, Tanrı sözüne uygun bulmamaktadırlar.
Bundan önceki sayfalarımızda açıkladığımız üzre Kur'ân-ı Kerîm, vahy meleğinin çeşitli makamlardan vahyleridir. İlâhî mânâları insan düzeyine indiren melektir. Melek, o anlamları, Arap edebiyatının en yüksek üslubuyla indirmiştir. Yemîn de bu üslûbun vazgeçilmez bir yönüdür. Bundan dolayı vurgulanması gereken

konular, yemînle vurgulanarak anlatılmıştır. Özellikle tevhîd (yani Allah'ın birliği ve yalnız O'nun tapılmağa, yalvarılmağa, şükre-dilmeğe lâyık Tanrı olduğu hususu pek çok sûrede yemînle vurgulanır. Tevhîd, Kur'ân'ın temel konusudur. Öteki konular, onun çevresinde dolaşır. Kur'ân'-daki yeminlere dikkat edilirse, bunların direkt veya dolaylı olarak tevhîd konusu ile ilgili olduğu anlaşılır.
Neden bu konu böyle yeminlerle vurgulanmaktadır? Çünkü Kur'ân şirki (Allah'tan başka herhangi bir şeye tapmayı, O'ndan başkasına yalvarmayı, hangi biçimde ve kılıkta olursa olsun, bir inşam, bir meleği, bir tabiat var-lağını, hasılı herhangibir yaratığı tanrılaştırma geleneğini) kökünden kazıma mücâdelesini vermektedir. İşte bunun için tevhîd konusu, son derece etkili olan yemin kipleriyle vurgulanmaktadır. Bunda Tanrı'nın şâmna aykırı bir şey yoktur. Tam tersine, bu üslûplarla Tanrı'nın şâm yüceltilmektedir.

XI- KUR'ÂN'ÎN İÇERİĞİ

Yeri gelmişken, Yüce Kur'ân'ın içeriğini de özetleyip, sözlerimizi noktalayalım:
Kur'ân-ı Kerîm'in son derece özlü ve kapsamlı bir anlatımı vardır. Kur'-ân, az kelime ile çok mânâ anlatır. Bazan iki kelimesini izah etmek için sayfalarca yazı yazmak gerekir. Bu genel çerçeve içerisinde Kur'ân vahyinin içe-riğini üç kısma ayırmak mümkündür:
1) Genellikle kendisinden önce inmiş bulunan Tevrat ve İncil'in içerdiği kıssalar, prensipler;
2) Araplar arasında yaygın hikâyeler, tevhîd dinine aykırı olmayan şifahî töreler, yasalar;
3) Bunların hiçbirinde olmayan, Kur'ân tarafından ilk defa söylenen orijinal gerçekler.
Şimdi Kur'ân'ın, kendisinden önceki Kitaplardan veya Araplardan naklettiği hikâyelerin asıl mu'cize yönü, anlatım tarzıdır. Kur'ân-ı Kerîm, bu hikâyeleri ana çizgileriyle anlatır, ayrıntılara girmez. Bundan dolayı bunlar tarihin anahatlarına da ters düşmez. Ama Kur'ân'ın bunları anlatmaktaki amacı, tarihi olayları saptamak değil, bunlar vasıtasıyle öğüt vermektir.
Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm, zaman ve şartlara- göre tekrarladığı bu kıssaları, her defasında yeni bir üslûb ile, olaylar zincirinde takdim ve te'hir yaparak anlatır. Önemli olan, bu hikâyelerin Kur'ân'dan önceki Kitapların veya Arapların anlatımına uygun olmasıdır.
Bilindiği üzre Hz. Muhammed (selâm ona), İbrânîce bilmediği gibi okuryazar da değildi. Bir öğretmene gidip, Tevrat hikâyelerini ayrıntılarıyle öğ-> renmemişti. Oltur-yazar olmayan, eski dini kitapları okumamış, öğretim görmemiş, yabancı dil bilmez bir insanın, İbrânîce olan Mukaddes Kitâb'ın kıssa ve prensiplerini hem de ayrıntılariyle fakat en özlü biçimde, peygamberlerin ahlâkına yakışmayan ibarelerden soyutlayarak anlatması, vahyden başka bir şeyle izah edilemez. Onun için 'Ankebût Sûresinin 48-49 ncu âyetlerinde: "Ey Muhammed, sen bundan önce bir Kitâb okumuyordun, sağ elinle de onu (Kitabı) yazmıyorsun. Öyle olsaydı, iptalciler kuşkulanırlardı. Hayır, o (Kur'ân), kendilerine bilgi verilen(Kitâb sâhib)lerinin göğüslerinde bulunan açık âyetlerdir" buyurulmaktadır.
Şimdi Kur'ân-ı Kerîm, bu hikâyeleri, o Kitâb'da bulunan veya nakledilenlerden ayrı biçimde anlatsaydı, hem Kitâb ehli, hem de Araplar Hz. Pey-ğamber'e itiraz ederlerdi. Ona inananlar dahi, "Senin söylediklerin, önceki-Kitâblarda bulunanı tutmuyor, biz böyle şeyleri duymadık" diyerek kuşkulanmaya başlarlardı. Oysa Kur'ân'ın amacı, halka bu hikâyeleri öğretmek değil, kısaca zaten bazılarının duyduğu, bildiği bu hikâyeleri, o kitabındaki aslına uygun şekilde hatırlatarak Allah'ın birliğini kabul ettirmek, insanları şirkten kurtarıp Allah'a kulluğa götürmek idi. Onun için Kur'ân, bu hikâyeleri, önceki Kitâblarda olduğu gibi, Arap hikâyelerini de onların anlatageldikleri gibi anlatmış; yalnız bunlarda peygamberlerin ahlâkına aykırı şeyleri almamıştır. Bundan dolayı Lût'un sarhoş olup kızlarıyle yattığını,[11179] Davud'un, cepheye gönderdiği kumandanının kansıyle zina ettiğini[11180] ve Kitabı Mukaddes'te anlatılan benzeri ifadeleri almamıştır.
Kur'ân, Araplar arasında uygulanan geleneksel şifahî yasaların tevhîd dinine aykırı olmayanlarını almış, bunların ya aynen veya biraz tadil ile uygulanmasını emretmiş, tevhîde aykırı gelenek ve yasaları ise lağvetmiştir. Kur'-ân'ın getirdiği yasalar, Kitabı Mukaddes'teki prensiplerle Arapların şifahî yasalarının karışımıdır. Bunda da garipsenecek birşey yoktur. Çünkü Kur'ân, bir toplumu mutlu kılmak için gelmiştir. Toplumun mutluluğu, alışılagelen iyi yasaların ve geleneklerin âdil biçimde uygulanması, kötülerin kaldırılması; toplumu engelleyici hurafelerin, batıl düşüncelerin atılması ile olur. Hz. Muhammed(s.a.v.)den önceki peygamberler de Hz. Muhammed'in kardeşleridir. Onların misyonu da Hz. Muhammed'inki gibi insanları gerek kendi ne-fisleriyle, gerek birbirleriyle, gerek Allah ile barış içinde bulundurmak, yani onları maddeten ve manen mutlu edecek davranışlar içine sokmaktı. Hepsinin görevi, Allah'a kulluk etmek demek olan Islâmı yerleştirmekti. Bundan dolayı onların getirdikelri genel prensipler, emirler, nehyler, Hz. Muhammed'in ümmeti için de geçerlidir: "İşte onlar, Allah'ın hidâyet ettiği, (doğru yola ilettiği) kimselerdir. Onların yoluna uy"[11181] âyetiyle yüce Allah, Hz. Muham-med'e, kendisinden Önceki peygamberlerin yoluna uymasını emretmektedir. Yine bundan dolayıdır ki fıkıh usûlünde: "Bizden öncekilerin şerîati, bizim için de şeriattir" kuralı konmuştur. "Bu sizin ümmetiniz

[11179] Tekvîn: 19/31-35.
[11180] İkinci Samuel: 11/2-5.
[11181] En'âm Sûresi; 90

(dîniniz) tek bir ümmettir"[11182] âyetinin belirttiği gibi bütün peygamberler, insanı tek yol olan Hakk'ın yoluna çağırmışlardır. Onların getirdikleri dinlerin özü birdir.
Kur'ân'ın, önceki Kitaplardan veya Araplar arasında anlatılanlardan öğüt için naklettiği hikâyelerin tarzı, üslûbu mu'cizedir. Ama Kur'ân'ın hem üs-lûb, hem de anlam bakımından mu'cize olan yanı, daha önce hiç olmayan, ilk defa kendisinin söylediği vahiylerdir. Bunların anlatım tarzı (ifadesi) mu'cize olduğu gibi anlamları da mu'cizedir. Bunlar, kâinatın yaratılışına, tabiat yasalarına ve sosyolojik, psikolojik kurallara işaret eden âyetlerdir. Hz. Muham-med(selâm ona)in çağında yaşamış bir kimsenin, insanın bir asalak(embri-yo)dan yaratıldığını[11183] bitkilerin de insanlar ve hayvanlar gibi erkekli, dişili olduğunu[11184], göklerle yerin, önce birbirine yapışık iken sonradan ayrılıp yıldızların yaratıldığını, her canlının da sudan halk edildiğini[11185] rüzgârların, bitkiler arasında aşılama rolü yaptığını[11186] tıpkı canlı bir organizma gibi insan topluluklarının da bir ömrünün (bir yükselme, hakimiyet devresi) bulunduğunu, devrini tamamlayan milletlerin silineceklerini[11187], zafer ve yenilgilerin insanlar arasında toplumdan topluma geçeceğini[11188] söylemesi mümkün değildir. Bunlar ancak vahy ile söylenebilir.
Kur'ân'ın üslûbu, bambaşka bir mu'cizedir. En soyut olayları dahi canlandırarak anlatan Kur'ân, insanın bütün duyularına birden hitabeder. Anlattığı şeyler, bütün duyulardan geçerek ruha girer...
Onun metni içindeki her kelimede, İlâhî bir ahenk kulağı okşar. O, her haliyle insan sözü olmayıp, melek vahyi olduğunu ispatlar. Bundan dolayı o indiği zaman şairler, şiirlerini Ka'be duvarlarından indirmişler, inananlar da, inanmayanlar da onun üstünde bir söz olamayacağını itiraf etmişlerdir. O, her asırda yeni ışıklar saçan ilâhî bir nurdur. Bu âna kadar hiç kimse onun tek bir âyetine denk olacak bir söz söyleyememiştir, bundan sonra da söyleyemeyecektir. Yüce Allah şöyle diyor: "De kv Andolsun bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için insanlar ve cinler bir araya gelip birbirine yardımcı olsalar, yine onun bibr benzerini getiremeyeceklerdir'[11189]

XII- TASVÎR ÜSLÛBU VE MECAZÎ ANLATIM

Bazı kimseler, Kur'ân ve hadîsteki ifâde üslûbunun yüksek edebî belâ-ğatini düşünmeden, kelimelerin sözlükteki anlamına bakarak onları kontek-stindeki anlamından çıkarıp istedikleri gibi çarpıtıyorlar. "Hz. muhammed'in anlatımına göre Tanrının terazisi vardır" diyorlar. Mâ*ide Sûresinin 64. âyetini de, yine Allah'ın terâzî ile nzık dağıttığı şeklinde yorumluyorlar. Şimdi bu âyetin anlamını yazalım:
"Yahudiler: 'Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır)' dediler. Kendi elleri bağlandı ve söyledikleri sözden ötürü lanetlendiler. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır, dilediği gibi (nzık) verir..."
Görüldüğü üzre âyette terazi kelimesi geçmemekte, sadece "Allah'ın elinin açıklığından" söz edilmektedir. Kur'ân'ın amacı, Yahudilerin sözünü kötülemektir. Onlar: "Allah'ın eli bağlıdır" yani Allah cimridir demişler, Allah da onların bu sözlerini reddederek Allah'ın elinin açık olduğunu, dilediği gibi vereceğini, ihsanda bulunacağını söylemiştir. Burada el tabiri, gerçek mânâda bir organ olan eli ifade etmez. Bu tabir, mecazî bir anlam taşır. İnsanlar "eli bağlılık" deyimini cimrilik anlamında, "eli açıklık" deyimini de cömertlik anlamında kullanmışlardır. Allah da kendi sözlerini, insanların anlayacakları kavramlar ve üslûplarla ifade etmiştir. Aksi takdirde insan ile Allah arasında iletişim mümkün olmazdı. Bu ifadeden, Allah'ın insanlar gibi elleri olduğu anlamı çıkmaz. Allah, gerçekte harflerden ve kelimelerden yüce olan sözünü, insanların anlayış düzeyine indirerek vahyettiğine ve sözleri de Pey-ğamber'e doğrudan değil, fakat melek aracılığı ile verildiğine göre "Allah'ın eli açıktır" sözü, insanların kullandığı cömertlik anlamındadır. Bundan maksat, Allah'ın eli olduğunu anlatmak değildir. Nasıl ki birinin cömertliğini anlatmak için "Onun eli çok açıktır" denilir. Bu sözden o kişinin eli değil, fakat cömertliği düşünülür. İşte âyetin anlatmak istediği de Allah'ın son derece cömert olduğudur.
İnsanlar, cimrilik ve cömertlik kavramlarını "Eli bağlı ve eli açık" deyimleriyle anlatırlar. Bu, tasvîri ifadedir. Kur'ân da bu tasviri ifadeyi kullanarak Allah'ın cimri değil, cömert olduğunu belirtmek üzre "O'nun iki eli de açıktır" demiştir. Bundan Allah'ın iki eli olduğu değil, fakat cömert olduğu anlaşılır. Nitekim falanın eli açıktır .demek, gerçekten onun elleri uzanmış, açılmış demek değildir. Hattâ elleri, kollan olmayan cömert kimseler için de "eli açık" tabiri kullanılır. Çünkü bu deyim, gerçek anlamını kaybedip başka bir anlam kazanmıştır ki o da cömertliktir. İşte "Allah'ın elleri açıktır" demek de Allah cömerttir, demektir. Cenabı Hak, insanların kavra-yabilmesi için onların kullandıkları deyimi kullanmıştır. Allah'ın yüzü, yanı,

bacağı gibi tabirlerin esprisi de budur. Bu gibi tabirleri, maksadı dışına çıkarıp bunlardan Allah'ı bir insan gibi elli ayaklı düşünmek hatâdır.

[11182] Mü'minûn Sûresi: 52, Enbiyâ Sûresi: 92
[11183] Alâk Sûresi: 2
[11184] Yâsîn Sûresi: 36, Tâhâ Sûresi: 53, Ra'd Sûresi: 3
[11185] Enbiyâ Sûresi: 30, Nûr Sûresi: 45.
[11186] Hicr Sûresi: 22
[11187] Yûnus Sûresi: 49.
[11188] Âl-i tmrân Sûresi: 140.
[11189] Isrâ Sûresi: 88.

XIII- GARÂNÎK OLAYI VEYA ŞEYTÂN ÂYETLERİ HERZESİ

Aynı yazar, İngiltere'de yaşayan şöhret düşkünü, îmân yoksunu Salman Rüşdü'nün ortaya attığı "Şeytân Âyetleri" sorununu ele alıyor, bbununla zihinleri bulandırmağa çalışıyor.
"Kısacası: Kur'ân'ın Hacc Sûresinin 52. âyetinin, bunu izleyen âyetlerin ve bu âyetlere ilişkin aktarma ve yorumların tanıklığıyla 'Şeytân Âetleri' olayı bir gerçektir. Kaynak ileri sürüldüğü gibi yalnızca Taberi değildir. Taberi'-den 150 yılı aşkın bir zaman önce yaşamış olan İbn İshak'ın "es-Sire" sinde de olay yer alır. (Bkz. Siretü Ibn İshak, yay. Muhammed Hamidullah, fıkra: 219). Bunun yanında bir başka gerçek, laik ve özgür düşünen insan —ki Salman Rüşdü de böyle bir insandır— "din kutsallıkları"nın çerçevesine soku-lamaz. Bunu yapma yolundaki "din terörü" karşısında korkmadan, yılmadan yeterince savaşım verilmelidir artık."
Bu yazar, olayın, İbn İshâk'ın Sîresinde yer almasını doğruluğunun kanıtı saymaktadır. Şimdi bu İbn İshâk hakkında hadîs bilginlerinin görüşlerini verelim:
Dârekutnî gibi büyük hadîsçiler, bunun rivayetlerini vâhî, son derece sakat görmüşlerdir. Zehebî: "Sîresini rivayet zinciri kopuk, tanınmayan, bilinmeyen şeylerle, yalan şiirlerle doldurmasından başka bir günâhını bilmiyorum" diyor. Nesâ'î ve başkaları, İbn İshâk için "sağlam değildir", Dârekutnî: "Sözleri kanıt olamaz" Süleyman et-Teymî, Hişâm ibn Urve: "Yalancıdır", İmam Mâlik: "Deccâllerden biridir", Hammâd ibn Seleme: "Zarurî olmadıkça İbn İshâk'tan rivayet etmedim"; Yahya el-Kattân: "Muhammed İbn İshâk'ın yalancı olduğuna tanıklık ederim" demişlerdir.
Kendisine onun yalancı olduğunu nereden bildiği sorulan Yahya, bunu Vüheyb'in söylediğini, ona da Mâlik ibn Enes'in söylemiş olduğunu, ona da Hişâm ibn Urve'nin söylediğini anlatmıştır. İbn İshâk, Hişâm'ın karısı Münzir kızı Fâtıma'dan hadis rivayet etmiş. Oysa Hişâm, henüz yedi yaşında iken bu kızla evlenmiş olduğunu, o günden beri karısı Fâtıma'nm, hiçbir erkek yüzü görmediğini anlatmıştır. Böyle iken İbn İshâk, ondan rivayet naklediyor. -"■ Hatîb-i Bağdâdî'nin tesbitine göre İbn İshâk, gaza (savaş) haberlerini vaktinin şâirlerine gönderir ve onlardan bu olayların temasına uygun şiirler yazmalarını istermiş ki o şiirleri, olaylara eklesin (Mîzânu'l-İ'tidâl: 3/468-471).
Şimdi yalancılığı ile ün yapmış böyle bir adamın kitabında bu olayın anlatılmış olması, doğruluğunu mu gösterir?
İbn İshâk'ın Sîret'indeki rivayeti şöyledir: "Necm Sûresi Allah'ın Elçi-si(s.a.v.)e indi, kendisi sûreyi okudu, müslüman, müşrik, herkes sûreyi dinliyordu. "Lât ve Uzzâ'yı gördünüz mü?" (19. âyet)e gelince dikkat kesildiler. İnananlar tasdik ettiler, bazı kimseler de şeytânın sec'ini işitince dinden döndüler, "Onlara tapmalıyız ki bizi Allah'a yaklaştırsınlar" dediler. Şeytân, o iki âyeti her müşrike öğretti. Dilleri buna yattı. Bu durum Allah'ın Elçisi(s.a.v.)e ağır geldi. Nihayet Cibril kendisine gelince, Peygamber bu iki âyetin durumunu ve insanların bu iki âyet üzerine yaptıkları şeyleri anlattı. Cibril, bunları kendisinin söylemediğini söyledi ve: "Sen, dedi, benim Allah'tan sana getirmediğim şeyleri insanlara okudun, benim sana söylemediğim şeyleri söyledin" dedi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) çok üzüldü ve korktu. Yüce All^h, onu teselli için: "Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermemiştik ki o, (bir şey) temenni ettiği zaman, şeytân onun temennisi içine bir şey atmış olmasın. Fakat Allah, şeytânın attığını siler, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir" (Hac: 52) âyetini indirdi" (İbn İshâk, Sîret, s. 157-158, Konya, 1981/1401).
Görüldüğü üzre İbn İshâk'ın Sîret'inde, ne Garânîk olayından, ne de müşriklerin secde etmelerinden söz edilir. Sadece müşriklerin, Lât ve Uzzâ putlarının anıldığını duyunca dikkatle dinledikleri ve şeytânın sec'ini (yani âyetlerin fasılalarına benzer sözlerini) duyunca "Onlara tapmalıyız ki bizi Allah'a yaklaştırsınlar" dedikleri anlatılır. Ancak burada şeytânın neler söylediğinden söz edilmez.
Rivayet çelişki ile doludur. Peygamber'in, Cibril'in, kendisine söylemediği bir sözü söylediği, bu yüzden Cibril'in kendisini kınadığı anlatılır ki Peygamber, uğruna canını fedaya hazır tehvîd dâvasını kökünden yıkacak bir şey söylemekten münezzehtir. Rivayette, Peyğamber'in, çok üzülmesi üzerine Allah'ın, Hac Sûresinin 52. âyetini indirdiği anlatılır. Bu da yalandır. Çünkü Necm Sûresi, ilk sûrelerdendir. Zaten fasıla düzeni de bunu gösterir. Ama önemli teşrîî hükümlerin yer aldığı Hac Sûresi, Medîne'de inmiştir. Tâ Medine devrinin sonlarında inmiş olan bir âyet, nasıl olur da peygamberliğin başlarında olduğu ileri sürülen bir olaydan dolayı Peyğamber'i teselli eder? Neden Cibril, Peyğamber'i teselli için yirmi yıl beklemiş?
Yazar, olayın bir bölümünün, Buhâri'de de yer almış olduğunu söylüyor. Oysa Buhâr'î'de yer alan, şeytân âyetleri olayı değil, sadece ilk sûrelerden olan Necm Sûresini dinleyen müşriklerin, sûrenin cazibesine kapılıp müs-lümanlarla birlikte secde etmiş olmalarıdır. (Buhârî, Tefsîr, Necm Sûresi: 65/64).
Olay nedir? Önce bunu kısaca anlatalım:
Kavminin kendisinden yüz çevirmesine son derece üzülen Peygamber (s.a.v.), Allah'tan, kendisiyle kavminin arasını uzlaştıracak bir şeyin (vahyin) gelmesini ve böylece kavminin inanmasını çok arzu ediyordu. Bir gün Kureyş'in kalabalık bir meclisinde oturmuştu. O gün Kureyşin kendisinden uzaklaşmalarına sebebolacak bir şeyin inmemesini istiyordu. Yüce Allah: sûresini indirdi. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) sûreyi okuyup: " âyetine gelince şeytân, onun diline: sözlerini attı. Kureyşliler: "Muhammed bundan önce hiç tanrılarımızı hayır ile anmamıştı" dediler. Peygamber okumasına devam edip sûreyi bitirince secde etti, onlar da müslümanlarla birlikte secde ettiler. Akşam olunca Cebrail Peyğamber'e geldi: "Sen ne yaptın, benim Allah'tan sana getirmediğim,

söylemediğim şeyi insanlara okudun" dedi. Yüce Allah: "Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermemiştik ki o, temenni ettiği zaman şeytân onun ümniyyesine (bir düşünce) atmış olmasın..." âyetini indirdi.
Bu hadis, Sâid ibn Cübeyr yoluyla İbn 'Abbâs'tan, Ebu Ma'şer ve Yezîd ibn Ziyâd yoluyla da Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayet edilir. Ama Hz. Peyğamber'e kadar giden kopuksuz bir senedi yoktur. Bu rivayeti Kelbî de Ebû Salih yoluyla İbn 'Abbâs'tan rivayet etmiştir. Ama Kelbî itimâda şayan görülmez. Sağlam hadîs mecmuaları bu rivayeti almamışlardır. Kadî 'İyâd, Râzî ve birçok âlim bunun uydurma olduğu kanısındadırlar. Çünkü bunu Peygamber'in masumluğuna, şeriatin korunmuş olma vasfına aykırı görmektedirler.
Bu rivayeti, amacına uygun bulan yazar, bu olayın, îbn Hacer Askalânî tarafından doğrulandığını söylüyor ki bu, yanlıştır. İbn Hacer, bu konuda Kirmânî'nin şu sözünü naklediyor: "Bu secde olayının, Peyğamber'in okuması sırasında şeytanın attığı sözler sebebiyle vukubulduğu şeklinde söylenen söz, ne akıl ne de nakil bakımından doğru değildir" (Fethu'l-Bârî: 8/614).
Hac Sûresinin: "Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermemiştik ki o, temenni ettiği zaman şeytân onun ümniyyesine (bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah, şeytânın attığını siler, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır!" (Hac: 52) âyeti, bu olayla ilgili görülür.
Âyette geçen temenni bir şeyi arzu etmek demektir ki, felsefede buna ideal denilir. Buna göre şeytân, peygamberin gerçekleştirmeğe çalıştığı ideali, karıştırmak istediği düşüncelerle bozmağa çalışır, demektir. Fakat çoğunluğun kanısına göre temenni, ezberden okumak anlamınadır. Buna göre âyette her peygamber, kendisine gelen vahyleri okuduğu zaman, mutlaka şeytânın, onun okumasına bozuk düşünceler katmağa çalışacağı, fakat Allah'ın, şeytanın attığı düşünceleri silip, vahy âyetlerini yerleştireceği anlatılmaktadır.
tbn Hâcer, âyetin tefsirinde şeytânın düşünce attığı hakkındaki görüşleri sıralıyor. Bu rivayetlerin hepsinin ya zayıf veya kopuk olduğunu, ancak rivayetlerin çokluğunun, bu olayın bir aslının bulunduğunu kanıtladığını söylüyor. Daha sonra Ebûbekr ibn el-Arabî'nin ve Kadı İyad'ın, anlatılan bu olayın düzme olduğu hakkındaki görüşlerini veriyor:
İbnu'l-Arabî şöyle diyor: "Taberî, asılsız birçok rivayet aktarmıştır. Bunların aslı yoktur..." Kadı İyâd da: "Sağlam hadîsçilerin hiçbiri, bu olayı sağlam, kopuksuz bir zincirle nakletrnemiştir. Bu rivayetin aktarıcıları zayıf, rivayetleri karmakarışık, senedi (rivayet zinciri) kopuktur... Bu rivayetin dayandırıldığı tabiînin ve müfessirlerin hiçbiri, rivayet zincirini vermemişler, bunu herhangi bir sahâbîye dayandırmamışlardır. Bu konuda tabiîlere varan rivayet yollarının çoğu zayıftır, çürüktür. Bezzâr, bunun anlatımı doğru olan hiçbir yolu yoktur. Bir tek Ebûbişr'in, Saîd ibn Cübeyr'den rivayeti anılabilir ama onun da sahâbîlere birleşimi yoktur. Kelbî ise rivayeti caiz olmayan, çok zayıf (güvensiz) bir kişidir. Şayet bu rivayet doğru olsaydı, müslüman olanların çoğunun dinden dönmeleri gerekirdi" demiştir.
Bunları aktardıktan sonra İbn Hacer, olayı tümden inkâr etmenin, rivayet kurallarına aykırı olduğunu, zayıf olmakla beraber, rivayetlerin çokluğunun, olayın bir aslı bulunduğunu, mürsel (baştan bir râvîsi düşmüş) rivayeti kanıt kabul edenler için bu rivayetin üç mürsel (kopuk) doğru zinciri bulunduğunu belirttikten sonra aynen şöyle diyor:
"Çünkü onlar ulu kuğulardır ve onların şefaati umulur" sözünü, Hz. Muhammed'in söylemiş olması mümkün değildir. O, ne kasden, ne de yanı-larak kendisine inen Kur'ân'a bir şey katamaz. Çünkü o, ma'sûmdur. Bundan dolayı bilginler, bu olayı çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır:
Kimine göre Peygamber uyukladığı sırada bilinçsiz olarak dilinden bu sözler çıkmış. Katâde'ye dayandırılan bu görüşe, Kadî İyâd: "Doğru değildir. Peyğamber'in dilinden böyle bir şey çıkmaz. Uykuda dahi şeytân onu etkileyemez" diyerek reddetmiştir. (Elbette Kadî İyâ'dın sözü doğrudur. Çünkü Kur'ân, Peyğamber'e gelen vahylerin koruma altında gönderildiğini vurguluyor. Kaldı ki Peygamber uyukladığı sırada ağzından çıkan sözleri kim duyacak? Sayıklayanın sözünü, sadece onun çok yakınındaki duyabilir. Ka'be gibi büyük kalabalığın toplandığı ve herkesin ayakta olduğu bir sırada Peygamber nasıl ayakta, sayıklayacak derecede uyur? Bunlar akıl ve mantık dışı sözlerdir).
Kimine göre bu olay, Peygamber namazda iken olmuş; kimine göre Peygamber bu sözü, Necin Sûresi indiği zaman söylemiş; kimine göre de bu sözü, şeytân onun dilinden söylemiş de Peygamber bunu Cibril'e okuyunca Cib-rîl, "Ben bu sözü sana okumamıştım" demiş. Kimine göre de şeytân, Peyğamber'in böyle söylediğini yaymış, durum Peyğamber'e bildirilince Peygamber böyle inmediğini söylemiş... (er-Ravd: 3/346).
Bir başkasına göre güya şeytân, onu böyle söylemeğe zorlayarak bunları söyletmiş. Bu görüşü saçma bulan İbn Arabî, şeytânın: "Benim sizi zorlayacak gücüm yoktur. Ben sadece sizi da'vet ettim, siz de bana uydunuz- Artık beni kınamayın, kendinizi kınayın" (İbrâhîm: 22) dediğini anlatan âyet, şeytânın ona tesir edemeyeceğini gösterir. Çünkü o, istekle şeytâna uymaz. Şeytân da onu zorlayamaz. Eğer şeytânın böyle zorlayıcı bir gücü olsaydı, şeytâna boyun eğmeyen hiç kimse kalmaz, kimse ona karşı direnemezdi.
Bir görüşe göre de: Müşrikler, tanrılarını andıkları zaman bu sözleriyle onları nitelerlerdi. Peygamberin de bilinç altına takılmış olan bu söz, bilinçsiz olarak dilinden çıkmıştır. Kadî îyâd bu iddiayı da gayet güzel biçimde red-detmiştir. Kadî'ye göre bu sözün bu maksatla söylendiğine dair kanıt varsa yorum doğru olabilir. Çünkü o zaman namazda konuşmak caiz idi. Bâkıllâ-nî de bu görüşü benimsemiştir.
Bir görüşe göre de: "Peygamber, sûreyi okurken 'öteki üçüncüsü Menâfi" âyetine geldiği zaman, Peyğamber'in, tanrılarını yereceğinden korkan müşrikler, hemen, önceden bilip okuyageldikleri bu şi'ri okuyarak onu Peyğam-

ber'in sözüne karıştırmışlardır. Çünkü: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin" (Fussilet: 26) âyetinin de belirttiği üzre Peygamber Kur'-ân okurken müşrikler hep gürültü ederek onun sözlerinin duyulup anlaşılmasını önlemeğe çalışırlardı. İşte onların söylediği bu söz, şeytâna nisbet edilmiştir. Yahut da burada şeytândan kasıt, insan şeytânıdır. (Çünkü Kur'-ân, kötülük telkin eden insanlara da şeytân tabbirini kullanır: İnsan ve cin şeytânları (En'âm: 112).
Bir görüşe göre de Peygamber ağır ağır Kur'ân okurken, duruşlarından birinde şeytân, Peyğamber'in nağmesini taklidederek bu sözleri söyledi. Yakında bulunup şeytânın söylediği bu sözü duyan biri, bunu Peyğamber'in söylediğini çevreye yaydı.
Bu görüşleri sıralayan İbn Hacer, son yorumun en doğru yorum olduğunu söylüyor. Temennînin okuma anlamına geldiğini söyleyen İbn 'Abbâs görüşünün de bu görüşü desteklediğini belirtiyor ve: "Bu nass, açıkça gösterir ki bu sözü söyleyip Peyğamber'in sözüne karıştıran şeytandır. Peygamber (s.a.v.) böyle bir söz söylememiştir" diyor (Fethu'1-Bârî: 8/439-440).
Görüldüğü gibi İbn Hacer, yazarın anlattığı biçimde olayı doğrulamıyor. Sadece doğruluğu varsayılan bu rivayetlerin yorumunu yapıyor.
Evet, bu rivayetlerin hepsi çürük olmasına rağmen çoğunluk, bu sûrenin, hattâ başka sûrelerin de okunuşu sırasında şeytânın, daha doğrusu şeytân ruhlu kâfir bir sabotajcının, önceden bildiği beyitleri okuyarak Peygamberdin sözlerine karıştırmak, yani onun sözlerini bozmak, gürültü ile o sözlerin duyulmasını önlemek, tevhîd çağrısını sabote etmek istemiştir. Bu günümüzde de hatiplerin konuşmaları esnasında yapılan olağan şeylerdir. Karşıtları, slogan atarak konuşmacının moralini bozmak isterler
Gerçekte Peyğamber'in böyle bir sözü söylemesi mümkün değildir. Çünkü Sûrenin teması, tevhîd vurgusu üzerine oturmuştur. Baştan beri her âyet, insan zihnini tevhîd basamaklarında yükseltmektedir. Sûrenin hiçbir âyatinin ardından, böyle bir sözün söylenmesinin uygun olmadığını daha iyi anlayabilmek için, ilk sayfanın âyetlerini gözden geçirelim ve bu bağlama, böyle bir sözün yakışıp yakışmayacağım düşünelim:'

Rahman ve Rahim Allah'ın adiyle. **1-** Aşağı kayan yıldıza andolsun ki, Arkadaşınız sapmadı, azmadı. **3-** O havadan konuşmuyor. **4-** O, kendisine vahyedilen bir vahiydin **5**- Onu, o müthiş kuvvetleri olan öğretti. **6**- O üstün akıl sahibi (melek). Doğruldu; **7-** Kendisi yüksek ufukta iken. **8-** Sonra yak-latı, sarktı**. 9-** (Muhammed ile arasındaki mesafe) İki yay uzunluğu kadar, yahut daha az kaldı. 10- Kuluna vahyettiğini vahyetti. **11-** Gönül, gördüğünde yanılmadı (yalan söylemedi, gerçeği gördü). 1**2-** Onun gördüğü şeyden kuşku mu duyuyorsunuz? **13-** Andolsun onu, bir inişinde daha görmüştü: **14**- Sidretu'l-Müntehâda (uzak ağacın yanında), 75- Ki onun yanında oturmağa değer bahçe vardır. 16- Sidreyi kaplayan kaplıyordu. 17- Göz şaşmadı ve azmadı. 18- Andolsun, Rabbinin büyük âyetlerini gördü. 19- Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ 'yi? 20- Ve üçüncüsü olan öteki Menât 'ı? 21- demek erkek size, kadın Allah'a mı? 22- O halde bu, insafsızca bir taksim! 23- Onlar, sizin ve babalarınızın taktığı (boş) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlara hiçbir güç indirmemiştir. O(putlara tapa)n/ûr, sadece zanna ve nefislerinin hevesine uyuyorlar. Oysa onlara Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir. 24- Yoksa insan her arzu ettiğine sahip mi olacaktır? 25- Son da, ilk de Allah'ındır. 26-Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiçbir işe yaramaz. Ancak Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye şefaat etmelerine izin verdikten sonra şefaat etmeleri yarar sağlar. 27- Âhirete inanmayanlar, meleklere dişi adları takıyorlar. 28- Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Sâdece zanna uyuyorlar. Zan ise hiçir gerçek kazandırmaz. 29- Bizi anmaktan öteye dönen ve dünya hayâtından başka bir şey istemeyen kimseden yüz çevir. 30- İşte onların eri-şebildikleri bilgi budur (dünyâdan başka bir hayâta akılları ermez). Kuşkusuz Rabbin, yolundan sapanı da bilir ve O, yola geleni de bilir.

Bu sözgeliminde hiç putlara övgü var mı? Önce Hz. Muhammed'e, vahiy meleğinin nasıl göründüğü ve ona nasıl vahyettiği; sonra Hz. Muham-med'in, Rabbbinin büyük âyetlerini gördüğü belirtilmekte; ardından da Arapların, taptıkları putlara kadın adı vermiş olmaları ve bunları Allah'ın kızları saymaları kınanmaktadır. 19-22. âyetlerde deniyor ki:
Sizin, Allah'ın kızları sandığınız, Lât'ı, Uzzâ'yı ve Menâfi düşünün. Bunların, Allah'ın kızları olduğunu söylüyor, Allah'a kız çocuk yakıştırıyorsunuz. Ama kendiniz kız çocuğundan arlanıyor, hep erkek çocuk sahibi olmak istiyorsunuz. Peki ama siz kendinize, beğendiğiniz erkek çocukları ayırıyorsunuz da neden Allah'a beğenmediğiniz kızları veriyorsunuz? Bu, insafsız bir taksimdir!
Bu şekilde Arapların inancı kınandıktan sonra anılan putlar kasdedüe-rek: "Onlar yüce kuğulardır, onların şefaatleri de umulur?" denilir mi? Bu söz, bir önceki âyetlere tamamen ters olduğu gibi, hemen sonra gelecek âyetlere de terstir. Çünkü önceki âyetlerde bu putların, Allah'ın kızları olmadığı, bir sonraki âyette de bu putların, hiçbir gücü olmayan, tamamen kof, uydurma isimler olduğu; göğün, yerin sahibinin yalnız Allah olduğu, O'nun izni olmadan hiçbir meleğin şefaat edemeyeceği vurgulanmaktadır.
"Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiçbir işe yaramaz. Ancak Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye şefaat etmelerine izin verdikten sonra şefaat etmeleri yarar sağlar."Arapların inancına göre melekler, Allah'ın kızları idi. Kadın adı taktıkları putları da Allah'ın kızları sandıkları meleklerin sembolleri idi. Lât, Uz-zâ, Menât gibi putların hep dişil alâmeti taşıması, bunların, kadın tanrıça olarak düşünülmesindendir.

Araplar, diğer birçok ulus gibi Allah yanında kabul görmek için Allah ile beraber bu tanrıçaların adını da anar, bunlara da tapar ve adlarına kurbanlar keserlerdi. Kâinatın yaratıcısının ve yöneticisinin Allah olduğunu kabul etmekle beraber, bu tanrıların da O'nun yardımcısı olduğuna inanırlar ve Allah'a yaklaşabilmek için bu tanrılara yalvarmak zorunluğunu duyarlar; yalvarıp taptıkları bu tanrıların, kendilerini Allah'a yaklaştıracağına inanırlardı.
işte Kur'ân, bu düşüncede olan insanlara göklerdeki meleklerin dahi, Allah'ın razı olmadığına şefaat edemeyeceklerini vurgulamaktadır. Allah, nankörden razı olmaz. Nimeti veren Allah iken, O'ndan başkasına yalvarıp tapmak, şirktir, nankörlüktür. "Allah kullarının nankörlük etmelerine razı olmaz" (Zümer: 7), "Allah, kendisine şirk koşulması dışında, dilediği kulunun her günâhını bağışlar" (Nisa: 48).
Bu boş isimlere tapmak, tanrılığında Allah'a ortaklar tanımaktır. Bunlara tapmak, Allah katında meleklerden destek bulmak şöyle dursun, insanın ebedî kaybına neden olur. Öyle ise şefaat edecekleri zannıyle, Allah'ın kızları sanılan tanrıçalara tapmak, tapanlara hiçbir yarar sağlamaz, tam tersine onları büyük ziyana sokar.
İşte sözgeliminde anlatılan budur. Tema, tamamen tevhîd temasıdır. Şefaati reddeden bu temada, putların şefaatinin umulacağım söylemek mümkün değildir. Böyle bir şey söylenmiş olsa, o zamana dek inanmış olanlar dahi kuşkuya düşüp dinden dönerlerdi. Putlara övgü, bu âyetlerin neresine sokulabilir? Sûre baştan sona tevhidi vurguluyor. Şirki kovuyor.

XIV- KUR'ÂN, İNSANLIĞIN EBEDÎ IŞIĞIDIR

Bazı kimseler, Bakara Sûresinin 259-260. âyetlerinde mu'cize olarak anlatılan olayları ele alarak Kur'ân'da bilimdışı şeyler bulunduğunu iddia etmektedirler.
259. âyette Allah'ın, ölenleri nasıl dirilteceğini merak eden bir kulun, Allah tarafından, öldürülüp yüzyıl sonra tekrar diriltildiği, ölmüş eşeğinin de diriltilip kaldırıldığı anlatılmaktadır.
Âyet, olayı bir mu'cize olarak anlatır. Allah isterse, mu'cize yaratır. O'nun için güç bir şey yoktur. Ayrıca olay, bîr îsrâîl oğlu kıssasıdır. Kur'ân bunu, zaten olayı duymuş olanlara, ibret için anlatır.
Kur'ânda ibret için, İsrâiloğlu kıssalarından kesitler anlatılır. Ama bu, herhangi bir kimsenin anlatımına dayanmadığı gibi, Hz. Muhammed'in, o kitapları okuyup öğrenmesine dayalı da değildir. Çünkü Hz. Muhammed, okuma-yazma bilmezdi. Ayrıca Yahûdî Kutsal kitabı, Arapçaya çevrilmemişti. Hz. Muhammed de İbrânîce bilmediği için o kitapların içeriğini bilmezdi. Bu kıssalar, ibret için, Hz. Muhammed'e, Kitâb-ı Mukaddes'teki biçimiyle vahyedilmiştir. Eğer anlatılan kıssalar, Kitâb-ı Mukaddes'e uymasaydı, ya-hûdîler de Araplar da buna itiraz ederler, Kur'ân'dan kuşkuya düşerlerdi. Derlerdi ki: "Sen hem Kur'ân'ın, bizim kitabımızı doğruladığını söylüyorsun, hem de bizim kitabımızdaki kıssaları değiştiriyorsun. Bu nasıl doğrulamadır?"
Kur'ân kıssalarının mu'cize olan yanı, okuma-yazma ve yabancı dil bilmeyen, bundan dolayı eski Kitabı okumamış olan Hz. Muhammed'e, o Kitabın içerdiği kıssaların anahatlarıyle ve fevkalâde çekici bir anlatım üslubuyla vahyedilmiş olmasıdır.
Hz. İbrahim'in kuşlarına gelince, müfessirler, İbrahim'in, bu kuşları kesip her parçasını bir dağa koyduğu, sonra bunları çağırınca dirilip kendisine geldiklerini anlatırlar. Ama Ebû Müslim'in dediği gibi âyette böyle bir anlam yoktur. Âyette geçen "surhunne ileyk" onları kes demek değil, onları kendine alıştır demektir.
Çıkan canların, tekrar bedenlere nasıl döneceğini merak eden İbrahim'e bir misalle bu konu anlatılıyor. Deniyor ki: Sen dört kuş al, bunları besle, evcilleştir, kendine iyice alışsınlar. Sonra herbirini bir dağa koy ve uzaktan bunları çağır. Sana alışmış olan bu kuşlar, senin sesini duyunca nasıl koşup sana gelirlerse, bedenlerine alışmış olan ruhlar da, Allah'ın çağırması üzerine derhal bedenlerine dönerler. İşte bu misalle ona, bedenden ayrılan ruhların, Allah'ın çağırması üzerine nasıl bedenlerine dönecekleri anlatılmaktadır. Belki de Âyette, insana alışan kuşların, uzak bir dağa da konsa çağrı üzerine sahibine koşacakları gibi; Allah'a bağlı olan ruhların da, O'nun çağrısı üzerine Kendisinin huzuruna gidecekleri anlatılmaktadır. Bunda bilim-dışı olan nedir?
Mâide Sûresinin 112-115. âyetlerinde, Havarilerin isteği üzerine Hz. îsâ'-mn, Allah'tan, gökten bir sofra indirmesini niyaz ettiği anlatılmaktadır. Âyette Allah'ın sofra indirdiğinden söz edilmiyor. Böyle bir sofranın inip inmediğini bilmiyoruz. Allah isterse, sofrayı indirir. O'nun yapamayacağı bir şey yoktur. Ama âyette istenen sofranın, ille de maddî bir sofra olduğunu nereden biliyoruz? Ma'nevî gıdalar da vardır. Belki havariler, kendilerine ruhanî gıdalar inmesini dilediler, ondan yeyip huzur bulmak, tam itmi'nana kavuşmak istediler. Çünkü onlar, kalblerinin itmi'nân bulmasını istiyorlardı. Kalbi itmi'nân derecesine ulaştıracak olan, kısa bir zaman için inecek bir defalık maddî sofradan ziyâde, gönülde hiç kuşku bırakmayacak olan rûhânî gıda, ma'nevî aşk ve feyizdir. O aşk gönlü doldurunca insan haftalarca yemek ye-mese acıkmaz. Bu, dünyânın her yerinde asırlarca tercübe edilmiş bir gerçektir. Ama tadmayan bilmez. Kör olan görmez.
Allah'ın elinde terazi olduğundan söz eden hadîse gelince Buhârî'deki ifade aynen şöyledir: "Yüce Allah buyurdu: 'Allah yolunda harca, yardım et ki sana da verilsin' ve buyurdu: 'A ilah 'in eli doludur, gece gündüz sürekli vermek, O'nun elindekini eksiltmez (harcamakla hazinesi eksilmez)* ve buyurdu: 'Göğü, yeri yarattığından beri harcamasını düşünsenize, bu (harcaması) elindekini eksiltmemiştir. Tahtı su üstündedir, elindeki terazi durmadan iner, kalkar" (Buhârî, Tefsir: 11, Tevhîd: 19; Fethu'l-Bârî: 13/395).
Hattâbî'nin de dediği gibi bu hadiste terâzî, Allah'ın bol lütuf ve ihsan dağıtımını anlatan bir temsîldir. Bunu anlamayan hiç edebiyat bilmeyen üm-mî, incelik ve zerâfetten yoksun kimseler olabilir. Bu zevkten yoksun

insan, şöyle demekten çekinmez:
"Tamının elindeki terazide bir bozukluk mu var?"
Oysa hadis metninde "elindeki terazi durmadan iner-kalkar" ifadesi yani sürekli olarak tartıp tartıp yaratıklara dağıtır, rızık verir, demektir. Ama bu verme de ölçüsüz, rastgele, başı boş değil; bir hesâb ile yapılmakta, tartılarak verilmektedir. Allah, herkese ne miktar rızık vereceğini bilir ve her kula verilmesi gereken ölçüde verir. Her kula verilen ölçülüdür, takdir edilmiş, ölçülmüş, biçilmiş, tartılıp verilmiştir. İşte hadîste mîzân, yaratıklara verilenin başı boş değil, bir ölçü ve miktar ile verildiğini anlatan bir temsîldir. Bunun anlaşılmayacak bir yanı yok. Ama bunu anlayabilmek için biraz zerâfet, edebî zevk gerekir.
Yazar, 161. sayfada yine bu terazi ile ilgili olarak: "Öyleyse Tanrının elinde terazi neden var? Eşitlik gözetmediğine, herkese eşit ölçüyle dağıtmadığına göre teraziyi niye kullanıyor?" diyor.
Şimdi herşeyi maddî açıdan değerlendiren bu zâta kendi mantığıyla sormak lâzım: Bakkal, manav, herkese eşit ölçüde mal vermediğine göre terazi niçin kullanıyor? Neden marketlerde terazi var, mağazalarda metre var? Nasıl olsa herkesin aldığı mal birbirine eşit değil.
Kur'ân ve hadiste birçok soyut kavram, mesellerle somutlaştırılarak anlatılır. Kur'ân tasvir yani somutlaştırma üslûbunu kullanır. Böylece en soyut kavramları, âlimlere olduğu gibi ümmîlere de anlatma gücü verir sözlere. Bir iki örnek verelim:
"Bizim âyetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmağa tenezzül etmeyenler var ya, işte onlara gök kapılan açılmayacak ve deve, iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete girmeyeceklerdir" (A'râf: 40).
Bu âyette, inkarcılar için cennete girmenin imkânsızlığı, devenin iğne deliğinden geçmesi örneğiyle canlandırılmaktadır. Devenin iğne deliğinden geçemeyeceğini düşünen insan, inkarcının da cennete giremeyeceğini anlar.
*'Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçüşünce çağlayıp aktı. Sel, üste çıkan köpüğü yüklen(\p götür)dü. Süs, yahut eşya yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük vardır. Allah, hak ile bâtılı böyle bir benzetme ile anlatır. Köpük yok olup gider, insanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. İşte A Hah (böyle güzel) benzetmeler yapar" (Ra'd: 17).
Bu âyette köpük, bâtılı, su hakkı temsil etmektedir. Köpük bir süre suyun üstüne çıksa da sonunda kenarlara yapışır, dağılır gider ama su kalır, tarlaları sular, insanlara yararlı şeyler bitirir. İşte hak da tıpkı su gibi kalıcıdır, yararlıdır.
Hakka îmân, tıpkı madenlerin halisi gibi kalıcı, yararlıdır. Küfür ve inkâr da tıpkı eritilen madenlerin üstüne çıkan tortu gibi yararsızdır, kaldırılıp atılır. Âyette köpük sözü geçmektedir ama kasıt köpük değil, küfür ve inkârdır. Su ve madenden kasıt da kalıcı olan hak ve hakka îmândır. Bu tür anlatımlara istiare, mecaz denilir. Kur'ân'ın hemen her sayfasında böyle edebî sanatlar mevcuttur.
Her edebî sözde mecaz, istiare, teşbîh gibi sanatlar büyük yer tutar. Bunlar olmayınca edebiyat da olmaz. Hattâ halk da bunları farkında olmadan kullanır. "Dünyanın dengesi bozuldu" denilir. Herhalde bu sözden kimse, dünyanın bir terazi olduğunu, bu terazinin kefeleri arasındaki dengenin bozulduğunu anlamaz. Dünyâ düzeninin bozulduğunu anlar.
Mehmet Akif, bayrağımızdaki hilâl için:
"Çatma kurban olayım çehreni ey nazlı Hilâl!" derken, Hilâli, dargınlıktan kaşlarını çatan bir insana benzetmiştir. Şimdi bu yazar kalkıp da "Canım, Hilâlin suratı, kaşı olur mu? Hilâl insan mı ki kaşını çatsın, suratını ekşitsin?" deyip edebiyatın doruğunda olan bu ifade ile alay mı edecek? Bu tür ifâdelerin amaçladığı yüksek mânâyı anlamayanlar, edebî zevkten yoksun, ilkel insan sayılırlar. Bunlar için eskiler haşvî (kabukçu, kalıpçı) deyimini kullanmışlardır. İmam Gazâlî, Kur'ân'ın mecazî anlamlarını düşünmeyen kuru sofular için bu ta'bîri kullanmaktadır. Demek ki Allah'ın, kâinatı yarattığından beri yaratıklarına durmadan nimet ve rızık verdiğini anlatan bu hadisin içindeki terâzî sözünden, Tanrının elinde tıpkı insanların kullandığı gibi maddî bir terâzî olduğu anlamı çıkarmak, haşviyye denilen edebî zevkten anlamaz kimselerin işidir.
Kur'ân, maddeci düşüncelerle hastalanmış ruhlara rahmet sunan şifa kaşığı, sonsuzluk yolunun sönmez ışığı, mânâ ufuklarının mutluluk güneşi doğuracak aydın şafağıdır.
Allahım! Gönlümüzü o Vahy Işığıyla aydınlat!
Eyesrigeyen, bağışlayan, kullarını yaptıklarıyla hesaba çekecek olan Tanrım! Yalnız Şana taparız, ancak Senin yardımını dileriz!
"Bize doğru yolu göster! Bizi, gazabına uğramış, şaşırmış kimselerin yoluna değil; nimetine eren peygamberlerin, sıddtklerin, şehîdlerin ve sâlih-lerin yoluna ilet! Yâ Rabbi, âmîn!"